Ottův slovník naučný

Jan Otto

HOOVER INSTITUTION
on War, Revolution, and Peace

FOUNDED BY HERBERT HOOVER, 1919

Digitized by Google

OTTŮV
SLOVNÍK NAUČNÝ.

ILLUSTROVANÁ

ENCYKLOPÆDIE OBECNÝCH VĚDOMOSTÍ.

DESÁTÝ DÍL.

Gens — Hedwigia.

S 12 PŘÍLOHAMI A 133 VYOBRAZENÍMI V TEXTU.

1896.

VYDAVATEL A NAKLADATEL J. OTTO V PRAZE.

TISKEM VLASTNÍ KNIHTISKÁRNY.

G.

Gens (lat.), rod, u Římanů zavírá v sobě všecky osoby, které pocházejíce od společného předka posloupností mužskou nebo nabyvše práv takových potomků zvláštním právním jednáním, užívají společného jména rodového (*nomen*). Jednotlivá **g.** vznikla rozšířením příbuzenství agnatského (viz Agnace a Familia). Po překročení jistých mezí nebyl přesný důkaz agnatské posloupnosti a stupně jejího již možný, ale byl nahrazen právní domněnkou, podle které všichni, kdož mají stejné nomen, pocházejí po meči od společného praotce. V nejstarším římském státě měl poměr gentilický (*gentilitas*) velikou důležitost politickou. Vždyť římský stát doby nejstarší jest jen spojením určitých rodů. Svobodným občanem římským této doby jest pouze *gentilis* neboli *patricius*, t. j. kdo náležel k jedné z oněch *gentes*, jichž spojením povstal stát římský, nebo která později ve svazek státní byla přijata zvláštním státním aktem. Mezi těmito později přibylými *gentes* byl pak jistý počet označen jakožto *gentes minores* na rozdíl od rodů starších (*gentes maiores*). Na gentilitě zakládá se též prastaré roztřídění občanů na kurie a tribue, kteréžto oddíly jsou jen vyššími jednotami rodů. Základem státního ústroje přestala býti **g.**, když ústavou zv. Serviovskou obec římská byla přeměněna na stát pojímající nejen patricie, nýbrž i plebeje. Tu pak za vzorem patricijských bylo ustaveno též několik rodů (*gentes*) plebejských. Zvláštní ke gentilitě se odnášející pravidla (*ius gentilicium*) platila na poli práva sakrálního a soukromého. Každá **g.** měla pro sebe svou zvláštní od předků zděděnou bohoslužbu (*sacra gentilicia*), své společné slavnosti a hrobky (*sepulcra gentilicia*). Půda orná pak, jak se podobá, původně nebyla ve výhradném vlastnictví jednotlivců, nýbrž náležela společně a nerozdílně celému tomu neb onomu rodu. Dotčené kollektivní rodové vlastnictví k popluží ustoupilo ovšem již v době předhistorické vlastnictví individuálnímu. Ale ještě zákonem XII tabulí povolává se k dědické posloupnosti po občanu nezůstavivším testamentu, nejsou-li tu ani *sui heredes* ani *agnati*, jeho **g.** S tím souvisí ustanovení téhož zákona, podle kterého nad nedospělcem nemajícím testamentárního poručníka a nad marnotratníkem nebo na mysli pomateným přísluší poručenství, nemá-li on agnatů, gentilům. Ustanovení ta zůstala praktickými až do konce republiky. Za císařů však mizela rychle důležitost gentility a pozbylo jmenovitě celé *ius gentilicium* záhy své platnosti. Srv. Mommsen, Röm. Staatsrecht (III, 9); Karlowa, Röm. Rechtsgesch. (I, 32); Marquardt, Röm. Staatsverw. (III, 126). *Hý.*

Gen-san, město na Korei, viz Vön-san.

Gens d'armes [žandarm], franc., slovně lidé branní, nazývali se původně ve Francii všickni ozbrojenci druhu podřízenějšího. Karel IV. r. 1445 zřídil ze šlechticů 15 setnin ordonnančních a přadil do nich těžkooděnce. Takový ozbrojený kopím, mečem a burdýřem se nazýval *homme d'armes* a celý sbor jízdný **g. d'a.** čili gendarmerií. Když tato byla zrušena r. 1660, zůstal název jedné setnině domácí stráže královské. V Prusku tak nazýváno několik jízdných pluků. R. 1791 jmenován tak ve Francii nově zřízený zástup policejní a pak i v jiných státech sbory pro veřejnou bezpečnost. Viz Četnictvo a Četník. *FM.*

Genserich (Giserich, Gaiserich, z gotského *gaisa* a *reiks*, *jaculi princeps*, kníže oštěpový), král vandalský (* 406 v Seville, † 477). Po smrti bratra Gundericha (427) povýšen byl pro znamenitou chrabrost svoji na trůn, přes to že kulhal a postavy byl neveliké. Místodržitel římský v Africe, Bonifacius, osočen byv u dvora císařského Aëtiem, povolal si na pomoc G-a, který přišed z Hispanie (429), zmocnil se Mauretanie a jal se v Africe zakládati samostatné panství vandalské. Proto Bonifacius hleděl se ho zbaviti, avšak nadarmo. G. zabral za nedlouho veškerou Afriku římskou od sloupů Herkulových až k pomezí kyrénskému i učinil Karthago hlavním městem nové říše. Vandalové stali se tu smělými plavci a děsnými loupežníky námořskými a drancovali pobřeží západořímská i východořímská. G. mimo to se jednotil i s Attilou ku zkáze říše západní, kterou však od ní odvrátil Aëtius vítězstvím na polích Katalaunských (451). Císařovna Eudoxia, vdova po Valentiniánovi III., donucena byvši ve sňatek vstoupiti s vrahem manžela svého Maximem, požádala (455) G-a, aby ji vysvo-

bodil z rukou Maximových, a G. přišed dobyl Říma a přese všecky prosby papeže Lva I., před nímžto byl nedávno (452) sám Attila, »bič Boží«, šíji sklonil, město věčné po 14 dní dal drancovati. Vandalové brali kde co i kazili díla umělecká (vandalismus). Císařovna Eudoxia s dvěma dcerami odvezena do Karthaga, odkudž propuštěna teprve po sedmi létech (462) k žádosti císaře východořímského Lva I. Z dcer jejích Eudoxia se provdala za syna G-ova Hunericha, druhá pak Placidia za senátora Olybria. Když pak císař Lev I. (467) císařem západním jmenoval Anthemia a nikoliv Olybria, G. znova děsně pustošiti se jal břehy říše jak západní tak východní. Proto připravováno proti němu veliké tažení válečné. Avšak G. zničil loďstvo, jež naň vedl svat císařův Basiliskus, u mysu Bonu (468) i opanoval potom Sicilii. Nájezdy Vandalů na Italii a na říši východní konaly se bez ustání, až konečně (475) císaři Zénónovi se podařilo G a k míru nakloniti. Ku konci vlády své počínal si G. k Římanům přátelsky. Sicilii přenechal Odoakarovi za roční poplatek. Náboženství byl ariánského i utiskoval katolíky, ku konci života svého však nakládal s nimi mírněji. Římané, jichžto byl metlou a postrachem, pokládali ho vedle Theodoricha Vel. nejznamenitějším králem germanským. Národu svému byl panovníkem silným a dobrotivým, lidu podmaněnému pánem krutým a bezohledným, sousedům pak děsným škůdcem a nepřítelem. Srv. Papencordt, Gesch. d. vandal. Herrschaft in Afrika; Dahn, Könige der Germanen (I, 140). *Šra.*

Gensfleisch viz Gutenberg.

Gensichen Otto Franz, dram. básník něm. (* 1847), zabýval se studiemi mathematickými, filosofickými a klassickou filologií, obrátil se na to k žurnalistice a byl v l. 1874 až 1878 dramaturgem a artistickým ředitelem Wallnerova divadla v Berlíně. Pod pseudonymem Otto Franz napsal truchlohru *Gajus Gracchus* (1869), trilogii *Messias* (1869) a truchlohru *Danton* (1870); rozhodného úspěchu došel veselohrou *Minnewerben* (1871), po níž následovaly dramatické práce *York* (1871), *Euphrosyne* (1878), *Phryne* (1878), *Ungeschriebene Gesetze* (1887), truchlohry *Robespierre* (1873), *Ajas* (1873), *Erloschene Geschlechter* (1874), *Germain Raimond* (1887), hum. drobnůstky *Blitzableiter* (1872), *Was ist eine Plauderei* (1874) a veselohry *Der Leuchter*, *Wiedergewonnen* (1879), *Die Märchentante* (1881), *Frau Aspasia* (1883). Mimo to vydal řadu sbírek básní: *Gedichte* (2. vyd. 1871), *Frauenlob* (1885), *Immortellen* (1888), *Jungbrunnen* (1889) a j., veršované novelly *Isolde* (1885), *Der Mönch vom St. Bernhard* (1887); *Tamina* (1888), epos *Felicia* (16. vyd. 1882), humor. báseň *Triglaw-Bismarck* (anonymně 1887), sbírku báchorek *Aus sonnigen Fluren* (1874), román *Der Madonna!* (1889) a essaye *Berliner Hofschauspieler*, *Silhouetten* (1872) a *Studienblätter, kultur- und literarhistor. Skizzen* (1881). Z posledních prací jeho jmenujeme veselohru *Die blaue Blume* (1891), činohru *Geweiht* (1892), básně *Pfarrhaussegen* (1893) a román *In den Sternen* (1894).

Gensler: 1) G. Günther, něm. malíř podobizen (* 1803 v Hamburce — † 1884 t.). Studoval v Drážďanech a v Italii. Z portraitů jeho zmínky zasluhují dvě skupiny umělců (1849 a 1860) v hamburské obrazárně, pak v lipském museu (1855) a kolínském museu (1859). Byl též theoreticky činným spisy i přednáškami z oboru umění. *J-k.*

2) G. Jakob, malíř něm., bratr před. (* 1808 v Hamburce — † 1845 t.). Žák Hardorffa st. a Tischbeina (1824—26), navštěvoval r. 1828 akademii mnichovskou a r. 1830 vídeňskou. Od r. 1831 žil v Hamburce. Byl to genrista, jenž dovedl se již namnoze emancipovati od eklekticismu romantiků a v tom ohledu má význam jako jeden ze samostatných předchůdců něm. realismu. Na sujetech jeho utkvělo však ještě dosti strojené poesie, tak že přes všechnu věrnost detailů, kostymů, nářadí, správnost charakteristiky a jasného zbarvení lokálního osoby jeho přece nejsou ve svém pravém živlu. Za nejlepší díla jeho se považují: *Rybolov*; *Pradleny*; *Hřbitov*; *Česání ovoce*; *Pobřeží u Zandwoortu* a j. Pro album německých umělců v Düsseldorfu radiroval také *Námořníky* (1842). *J-k.*

3) G. Martin, malíř něm., bratr před. (* 1811 v Hamburce — † 1881 t.). Vzdělal se v Mnichově (1835—36) a na cestách po sev.-záp. Německu. Z obrazů jeho se uvádějí: *Sakristie* (1835); *Středověký učenec* (1841 v Kasselu); *Zámecký dvůr* (1850); *Cestující žádá přístřeší* (1851, v Hamburce); *Uprchlíci na opuštěném hradě* (1852); *Odpočinek na útěku* (1855); *Rybářské obydlí na dolním Labi* (1866); mimo to pochodí od něho velká řada akvarellů, z nichž mnohé barvotiskem byly reprodukovány. *J-k.*

4) G. J. S., spis. ruský († kol. 1880), byl z povolání lékařem a proslul v létech 60tých humoristickými povídkami ze života petrohradských úředníků a tamějších Němců (*Gavaňskije činovniki*; *Kullerberg* a j.). Později obrátil na sebe pozornost pracemi, v nichž zvířatům a předmětům neoduševnělým připisuje lidské city a lidskou řeč (*Biografija Kota*; *Plač zajca* a pod.). O sobě vyšly jeho *Jumorističeskije razskazy* (Petrohrad, 1864 a 2. vyd. 1872).

Gensonné [žãsoné] Armand, státník franc. (* 1758 v Bordeauxu — † 1793 v Paříži). Upoutav na sebe pozornost svou činností při kassačním dvoře, byl od depart. Gironde zvolen do shromáždění zákonodárného a jako člen strany girondistů hrál vynikající úlohu; neb on byl původcem zákona ze dne 31. pros. r. 1791, kterým bratři královi a vynikající emigranti dáni jsou v obžalobu, a zákona ze dne 9. února r. 1792, kterým jmění emigrantů zabaveno bylo ve prospěch státu. Jako předseda shromáždění dne 16. bř. r. 1792 vypracoval návrh, aby Františku II. vypověděna byla válka. Neschvaloval krvavých výtržností z 2.—7. září, ano žádal za potrestání vinníkův, označiv veřejně Robespierra, Dan-

tona a městskou radu pařížskou za hlavní původce. V konventě hlasoval pro smrť královu s dodatkem, aby sečkáno bylo, až by vyřízeno bylo odvolání se k národu. Po vítězství strany jakobínské byl **G.** s ostatními girondisty dne 30 čce r. 1793 uvězněn a 31. říj. popraven.

Gensoul [žãsúl] Joseph, chirurg franc. (* 1797 v Lyoně — † 1858 t.). Lékařství vystudoval v Lyoně a v Paříži za vedení Lisfrancova, r. 1826 vrátil se do Lyona a stal se tu brzy řídícím chirurgem v nemocnici. Byl duch velmi vynalézavý, jenž zdokonalil mnoho operativních method chirurgických, zejména pokud se týče plastiky obličejové a resekcí. Vynikal více jako neobyčejně smělý a šťastný operatér nežli jako spisovatel, s velikým zdarem podnikal mnohé těžké operace buď vůbec poprvé (resekce horní čelisti) neb aspoň mnohem častěji nežli jeho současníci. Článků jeho, jež týkají se většinou operací jím provedených, jest značná řada i uveřejněny jsou po většině v časopise »Journal clinique des hôpitaux de Lyon«, jejž r. 1830 s Dupasquierem založil. Z nich buďtež uvedeny aspoň: *Cancer de la langue; Note sur une hémorrhagie épidémique; Moyen à employer pour arrêter la propagation du choléra épidémique.* Mimo ně ještě: *Lettre chirurgicale sur quelques maladies graves du sinus maxilliare et de l'os maxillaire inf.* (Lyon, 1833); *Nouveau procédé pour opérer les polypes de la matrice* (t., 1851). *Srz.*

Gent, franc. Gand, hlavní město belg. provincie Flandre Orientale (Vých. Flandry), při vtoku Lysu a říček Lieve a Moere do Skaldy, čítá 153.803 ob. (1893), s předměstími (Ledeberg 12.362, Mont-St. Amand 10.836 a Gentbrugge 8262) 181.683 ob. Obvod města činí více než 10 *km*, plocha 2300 *ha*. **G.** prostoupen jest sítí průplavů a vodních ramen, částečně splavných, čímž utvořeno jest více než 40 ostrovů, spojených mezi sebou 42 mosty kamennými, 28 většími mosty dřevěnými a asi 200 mosty menšími, můstky a přechody. Ulice jsou velmi četné, většinou úzké a klikaté; jsou zde však i ulice nové s pěknými moderními stavbami. Staveb starožitných, veřejných i soukromých, jest množství neobyčejné. Ve středu města jest kathedrála sv. Bava (vlám. Sint Baafs), jedna z nejcennějších got. staveb Belgie Krypta vysvěcena byla již r. 941, stavba vlastního chrámu započata r. 1228. Brzo po svém dokončení r. 1554 zpustošena byla obrazoborci, načež opět obnovena. Vnitřek obsahuje množství uměleckých děl, z nichž především vyniká oltářní obraz »Klanění se neposkvrněnému beránkovi« od bratří van Eycků, z nichž Hubert van Eyck se sestrou Markétou zde jest pohřben. Jiné vynikající chrámy jsou: románský kostel sv. Jakuba (ok. r. 1500), kostel sv. Mikuláše, nejstarší kostel města, zal. poč. X. stol., jehož nynější budova však, provedená v raní gotice, pochází ze zač. XV. stol., kostel sv. Michala (1445—80) s nedokončenou věží a četnými novějšími malbami, kostel sv. Petra, pobořený r. 1578 obrazoborci a v l. 1629—1718 nově vystavěný a j. Celkem má **G.** 55 kostelů. Ze světských staveb starožitných vynikají tak zv. Geerardduivelstein (Château de Gérard le Diable) z XIII. stol. při Skaldě, nedaleko Place Laurent, bývalý to hrad patricijské rodiny, nyní sloužící za kasárny a archiv; nedaleko kathedrály sv. Bava čtyřhranná hláska Belfried (Beffroi) z l. 1138 až 1339, pouze do dvou třetin provedená (118 *m*), s pozl. drakem, jejž Balduin VIII. r. 1204 ze chrámu sv. Sofie v Cařihradě sundati dal a gentským daroval, bývalá to městská zvonice, jejíž zvony svolávaly měšťanstvo k poradám nebo do zbraní, nyní městská věznice; na blízku Belfriedu nedokončený got. dům cechu soukennického z r. 1325; tamže restaurovaná radnice (Hôtel de ville), se skvostnou pozdně gotickou sev. façadou z l. 1481 až 1533 dle plánů Dominika van Waghemakere a Rombouta Keldermansa, se skvostnými sály a vzácným archivem listin městských ze století XIII.; v levo od Lysu na starožitném Place Ste. Pharailde starý hrad Oudeburg, též 's Gravensteen neb Château des Comtes zvaný, z r. 868, později residence hrabat flanderských, nyní úplně restaurovaný; na Quai des herbes mimo jiné četné domy starožitné krásný dům plavců z r. 1531. Z prastarého opatství sv. Bava zachovány jsou pouze zříceniny a křížová chodba a refektář s nástěnnými malbami. Z budov novějších vynikají soudní palác, postavený mezi dvěma rameny Lysu r. 1844 dle plánů Roelandtových, jehož přízemní místnosti zaujímá bursa; universitní budova v antickém slohu, taktéž dle plánů Roelandtových, z r. 1826 s krásnou aulou pro 1700 osob; budova institutu des Sciences, vystavěná na ploše 1·5 *ha* r. 1890 H. Paulim. Z jiných památností vynikají pomníky průmyslníka L. Bauwensa, liberálního předáka Metdepenningena, a bronzová socha Jakuba van Arteveldea sochaře De Vigne-Quyo (1863) na starožitném Pátkovém trhu (Marché du Vendredi, Vrydagmarket), pamětihodném v dějinách města, že na něm holdováno hrabatům flanderským, konána shromáždění cechů, započínaly skoro všechny vzpoury měšťanstva a za vévody z Alby a inkvisice konány nesčetné popravy. Severových. od města velký klášter Beguinek (Béguinage, Beggynhof) tvoří malé město pro sebe. Původně byv r. 1234 u brány městské na silnici do Bruggů vedoucí založen, byl přeložen sem r. 1875 přičiněním vévody z Arenbergu, čítá 18 konventů se 700 jeptiškami a jest obehnán zdmi a příkopy. Tak zv. Malý klášter Beguinek ze XVII. a XVIII. stol. nalézá se na vých. od stát. nádraží a hostí 300 jeptišek, jež věnují se hlavně nemocným a chudým. Mimo zahrady zoologickou a botanickou oblíbeny jsou sady na Place d'Armes (Kouter), dále sady při průplavu Coupure, v nichž konají se trhy a od r. 1808 i proslulé výstavy květinářské, a sady na hradbách citadelly. Z vyučovacích ústavů na prvém místě stojí universita založená r. 1816 Vilémem I. o 4 fakultách: filosofické, právnické, přírodovědecké a lékařské, k nimž r. 1838 připojeny byly školy pro vědy inženýrské, umění a průmysl (Écoles speciales de génie

*

civil et d'arts et manufactures). Professorů bylo 75, studujících 672, mezi nimi 123 cizinců (1893). Posluchárny a laboratoře přírodovědecké fakulty umístěny jsou v budově Institutu des sciences. S universitou spojeny jsou knihovna (300.000 sv.), kabinet mincí a mědirytin a bohaté museum přírodovědecké. Dále jest v G-u ústav pro vzdělání učitelů gymnas. (École normale des sciences), král. Athenaeum, jesuitské gymnasium s 600 chovanci, biskupský seminář, malířská akademie, hudební konservatoř, průmyslová škola pro truhláře a kováře a j. K akademii malířské náleží museum ve starém augustiniánském klášteře umístěné, obsahující asi 250 obrazů, mezi nimi 1 Rubensův a několik od G. de Crayera. V bývalém kostele karmelitánském jsou bohaté sbírky umělecko-průmyslové. Divadla jsou dvě: francouzská opera a vlámský schouwburg. V G-ě vycházejí četné denní listy, z nichž »Gazet van G.« (od r. 1667) jest nejstarším listem v Belgii, dále »La Flandre libérale«, »Journal de Gand«, »L'Impartial«, »Messager de Gand«, »La Liberté«, »Bien public« a socialistický »Vooruit«. Z dobročinných ústavů jmenovati sluší občanskou nemocnici (la Byloque), porodnici, nalezinec, ústav pro slepce, chudobinec, sirotčinec a četné kláštery pro mužské i ženské. Ústavy většinou jsou spojeny s církevními nadacemi. Proslulá jest veliká trestnice, Maison de force, založená Marií Terezií, s místem pro 2600 trestanců, a nedaleko ní trestnice druhá, Maison de sûreté, pro 420 trestanců. — Průmysl jest velmi značný, ačkoli město od konce XVI. st. nikdy již nedovedlo se povznésti na místo, jež mu ve směru tom náleželo ve středověku, a ačkoliv i oddělení od Nízozemska r. 1830 mělo škodlivé následky na průmysl. Jmenovitě průmysl textilní jest dosud znamenitý, maje 200.000 vřeten pro spracování lnu, koudele a juty a 600.000 vřeten pro průmysl bavlnický. Dále má G. továrni výrobu krajek, strojů, slévárny, papírny, výrobu čalounů, zboží koženého, cukrovinek, piva, bijouterií, mýdla, rukavic, tabáku a lučebnin. Velmi důležité místo zaujímá zahradnictví, provozované 80 obchodními domy. Hyacinty, tulipány, orchidee, kamelie, azalky, oranžovníky, jakož i rostliny skleníkové, vyvážejí se ve velikém množství do Francie, Německa, Italie, Ruska a Ameriky. Roční cena vývozu obnáší asi 10 mill. fr. Obchod jest též značný, jsa vydatně podporován hustou sítí železniční a četnými průplavy. Železniční trať státních drah Brussel-Ostende vede přes G., dále jest G. východištěm tratí belgických soukromých drah do Terneuzenu, Eecloo, Antverp, Kortrijku a Oudenaarde. Z průplavů nejdůležitější jest kanál od Terneuzenu do ústí Skaldy, 10 *m* široký a 5 *m* hluboký, umožňující přímé spojení s mořem. Též kanál Coupure, dokončený r. 1758, jest důležit, spojuje G. s průplavem vedoucím z Brugg do Ostende. Zvláště zařízením nového přístavu a rozsáhlých doků vzmohla se doprava po vodě znamenitě. Hlavními předměty obchodu po vodě jsou obilí, řepkový olej a len. — G. jest sídlem provinciálních úřadů, appellačního dvoru pro cele Flandry, obchodního soudu a biskupství. Podnebí jest dosti nestejné: střední teplota obnáší v zimě —5°, v létě +17° C.

V dějinách o G-u zmínka se děje již v VII. stol. po Kr., když sv. Amand založil opatství sv. Bava, v němž ve stol. VIII. prý byl po nějaký čas opatem kronikář Eginhard. Ve stol. IX. útočili na G. Normané, proti nimž hrabě Balduin I. r. 868 vystavěl zde hrad. Toho zmocnil se něm. císař Otto (949), ne však na dlouho; neboť již kol r. 1000 císařský hradní vypuzen byl hrabaty flanderskými. R. 1194 připojeny byly ku G-u okolní samoty a celé město silně opevněno. Výhodná poloha při Skaldě učinila G. střediskem znamenitého ruchu obchodního i výrobního, což vedlo k značnému vzrůstu moci měšťanstva, v němž následkem toho vyvinul se značný cit pro svobodu. Proto Gentští vypisování nových daní se strany hrabat flanderských a vévod burgundských nikterak mírně nepřijímali, což vedlo k četným vzpourám obyvatelstva ve stol. XIII.—XV. Tak vznikla vzpoura Jakuba van Artevelde proti hraběti Ludvíkovi de Crécy v 1. pol. XIV. stol. i zápasy syna jeho Filipa s hrabaty flanderskými a vévody burgundskými. Odpor proti uznání Filipa Smělého, vévody burgundského, skončil se následkem těžké porážky, již Gentští r. 1382 utrpěli u Roosebeke, uznáním vévody r. 1385. Velkou vzpouru zdvihli Gentští r. 1450 proti vévodě Filipovi Dobrému, když uložil nové daně na sůl a obilí, byli však r. 1453 u Gavere na hlavu poraženi. Po smrti Marie Burgundské, dědičky Karla Smělého, opřeli se Gentští manželu jejímu arciknížeti Maxmiliánovi, jenž měl vládnouti jako poručník svého syna Filipa, a donutili ho k nepříznivému míru v Arrasu r. 1482; avšak již r. 1489 musili se vzdáti cís. vojevůdci Albrechtovi Saskému, ovšem po krutém obléhání. R. 1500 narodil se v G-u Karel V. Za jeho panování byl G. z nejlidnatějších a největších měst v Evropě, čítaje asi 35.000 domů se 175.000 ob. Když však Gentští r. 1539 zdráhali se platiti daně uložené hrabství flanderskému a vzbouřivše se proti sestře Karlově Marii, místodržitelkyni Nízozemí, vyhnali z města šlechtu a přívržence vládní, tu Karel V. osobně r. 1540 vzpouru udusil a dav 26 vůdců vzpoury popraviti, odňal městu všechna privilegia, konfiskoval renty a zbraně a uložil Gentským pokutu 150.000 zlatých a roční kontribuci 6000 zl. Z pokuty té dal Karel V. postaviti citadellu (Spanjaerds Kasteel). R. 1568 vězněni byli v G-u hrabata Egmont a Horn. R. 1576 uzavřena zde stavy spojených provincií t. zv. Gentská pacifikace, s účelem vypuzení Španělů z Nízozemí. V následující na to válce za svobodu Nízozemí účastnili se Gentští velmi činně, musili se však r. 1584 vzdáti místodržiteli špan. Alexandrovi Farnese za podmínek velmi krutých. Potom byl G. střídavě v moci Španělů, Francie a Rakouska. Během té doby četné pohromy válečné způsobily dlouho trvající úpadek blaho-

bytu města. Ve válkách Ludvíka XIV. dobyt byl G. r. 1678 Francouzi, r. 1706 Marlboroughem, r. 1708 opět Francouzi, připadl však mírem Rastattským r. 1714 k Rakousku. Ve válce o následnictví rakouské byl G. r. 1745 opět dobyt Francouzi. Pod franc. vládou byl hlavním městem dep. Escaut. R. 1814 uzavřen byl v G-u mír mezi Anglií a Spoj. Obcemi severoamer. Mírem pařížským r. 1815 připadl G. k Nizozemsku. Téhož roku utekl se sem Ludvík XVIII R. 1830 připadl G. k Belgii, byl však po delší dobu ještě střediskem snah oranžistických. V nové době jest G. hlavním sídlem socialistické strany belgické. Srv. de Rycker, Het grondwettelijk bestuur van het oude G. (G., 1880); de Potter, G. van den oudsten tijd tot heden (G, 1882—85, 2 sv.); van Duyse. Gand monumental et pittoresque (Brussel, 1886); de Vlaminck, Les origines de la Ville de Gand (G., 1891).

Gentes, množ. číslo slova gens (v. t.) — G. ve staré mluvě církevní nalézáme jako překlad novozákonního *τὰ ἔθνη* t. j. národové = *οἱ Ἕλληνες* (*Graeci*) ve smyslu pohané, ač i národové vůbec. Vyskytuje se v překladech bible i u sv. otců a ve výnosech synodů. Tertullián užívá přímo výrazu *ethnici*. Ve stejném smyslu užívá se i *gentiles*. Později ustupují výrazy ty terminu *pagani*, s nímž se poprvé r. 365 u Maria Victorina setkáváme. G. maiores a g. minores viz Gens.

Genthin, prus. kraj. město ve vlád. obv. magdeburském, kraji jerichovském (II.), 48 *km* sev.-vých. od Magdeburka, při průplavu Plavenském, žel. trati berlínsko-magdeburské; 4799 ob. (1890). Obv. soud, progymnasium, učitelský ústav s přípravkou, škrobárna, pila, výroba loutek a rukavic, hrnčířství, cihlářství a bednářství.

Genthios viz Gentius.

Gentiana L., hořec, bylinný rod z řádu hořcovitých (*Gentianaceae*). Byliny lysé, různé velikosti, obyčejně vytrvalé. Listy jednoduché, vstřícné, celokrajné; květy buď jednotlivé, buď v úžlabí svazčité neb nahloučené, s korunami často velikými, úhlednými, namnoze modrými, nálevkovitými, zvoncovitými nebo skoro řepicovitými. Cípy korunní jsou v poupěti spirálně stočené, prašníky po vypelení rovné, nekroucené, tobolka podlouhlá, chlopnitě pukající, dokonale jednopouzdrá, mnohosemenná. Čítá se asi 100 druhů, z nichž 40 evropských a 10 českých. Rostou nejraději na lukách a lesních travinách, největší počet jich však obývá vysoké hory, jichž jest pravou ozdobou. V novější době pěstují se také některé druhy pro ozdobu v zahradách, tak jmenovitě G. *lutea* L., G. *acaulis* K., G. *verna* L., G. *asclepiadea* L. Všechny druhy hořcův obsahují zvláště v kořenech hojnost velice hořké látky; kořeny jejich slouží proto k upravování různých likérů a medikamentů. Dobré jsou zvláště jako posilňující prostředek pro žaludek. Horalé v Alpách připravují z hořců kořalky »encian«, jež jsou běžnými i v obchodu. Následkem toho mnohé statné druhy hořců jsou v horách místy skoro vypleněny (tak G. *lutea*, *punctata*, *purpurea*, *pannonica*). V některých krajinách dávají hořec také do piva.

České druhy jsou tyto: G. *pannonica* Scop. Statnější druh, lodyha chudolistá, na konci málokvětá, listy dosti velké, vejčité a eliptičné, řapíkaté, koruny velké, kyjovité, v ústí holé, hnědě nachové, tmavě tečkované, cípy 5- až 7klané. Ozdobná rostlina horských luk v Šumavě. — G. *cruciata* L., prostřelenec, málo menší předešlé. Lodyhy hojně listnaté, listy podlouhle kopinaté, trojžilné, květy četně v úžlabí listů nahloučené, koruny nevelké, modré, čtyrklané, v ústí holé. Kvete jako předešlá v červenci a srpnu. V pahorkatinách a vyšších polohách Čech dosti rozšířený druh. G. *asclepiadea* L. Lodyha velmi listnatá, jednoduchá, listy z vejčitého zpodu dlouze kopinatě zakončité, květy jednotlivě v hořejších úžlabíčkách, skoro přisedlé, dosti veliké, koruny pěkně vesele modré, v ústí holé. Kvete v srpnu a září na horských travinách, jmenovitě hojně v Krkonoších. — G. *pneumonanthe* L., hořepník. Lodyhy slabší, kolmé, jednoduché nebo na konci málovětevné, dole bezlisté, listy drobné, čárkovito-kopinaté, květy velké, nemnohé, na konci lodyhy. Cípy kališní čárkovité, vzpřímené, mezi sebou se nedotýkající, koruny kyjovité, azurově temnomodré, v ústí holé. Na lesních lukách všude dosti hojný a velice úhledný druh. Kvete v červenci a srpnu. G. *verna* L. Lodyhy slabounké na zemi rozvětvené, růžice listů nesoucí, listy podlouhle eliptičné, květ jediný, stopečkatý, z růžice listů vynikající, koruna řepicovitá, pěkně modrá, nevelká, uvnitř holá, ale mezi cípy s dvouklanými přívěsky. Celá rostlina jest jen několik palců veliká. Roste v Čechách vzácně na bažinných lukách a kvete již v květnu. — G. *ciliata* L. Lodyžka kolmá, slabá, listnatá, obyčejně jediným, velkým květem okončená, kyjovitě zvonkovitá, ve 4 cípy skoro do polovice klaná, s cípy kolem dlouze brvitými, ale uvnitř holými. Roste výhradně na půdě vápenné, nížinách i pahorkatinách Čech a kvete na podzim. — G. *amarella*, G. *germanica* W., G. *campestris* L. a G. *obtusifolia* W. rostou a kvetou v pozdním létě na mechatých a lesních lukách neb chlumech. Jsou to veskrze byliny jednoleté, s lodyžkami slabšími, více méně kolmo větevnatými a listnatými. Květy dosti velké, často stopkaté, v chudých svazečkách nebo jednotlivě v úžlabí listů, cípy kališní rozličně široce kopinaté, aspoň částečně se kryjící; koruny podlouhle trubkovité, s cípy v ústí dlouze třísnitými, ale na kraji holými, barvy modré až fialové. Příbuzenstvo právě jmenovaných druhů v různých zemích plodí celé řady plemen, která mnozí za druhy samostatné popisují. — V zahradách vídáme z cizích druhů hlavně h. žlutý (G. *lutea* L.). Má mohutnou, dutou, až přes metr vysokou lodyhu, podél velikými, širokými, srdčito-vejčitými listy v párech posázenou. V úžlabí hořejších listů jsou nahloučeny v lichopřeslenech přečetné žluté květy. Koruna má jen krátkou trubku, ale úzké, dlouhé, špičaté cípy; kořen

jest vytrvalý. Roste divoce na trávnících vysokých hor střední a jižní Evropy. — **G.** *acaulis* K. (**G.** *Clusii* P. S.) má slabé, rozlezlé lodyhy, z jichž růžic vyrůstá jediný, převeliký, podlouhle zvoncovitý, azurově modrý květ. Roste v několika plemenech v Alpách, u nás sází se v zahradách a květů přeúhledných (v dubnu a květnu) užívá se v obchodech květinářských k vázání kytic. *Vský.*

Gentianin viz Gentisin.

Gentile da Fabriano [džentíle] viz da Fabriano Gentile.

Gentilhomme [žãntijom], franc., šlechtic, kavalír, pak vzdělaný člověk uhlazených způsobů vůbec.

Gentilia (lat.), t. j. nomina, totéž co gentilicia nomina, t. j. jména rodů (viz Gens). V širším slova smyslu jména zemí a národů vůbec.

Gentilicia sacra viz Gens.

Gentilicia sepulcra viz Gens.

Gentilicium ius viz Gens.

Gentilis, mn. číslo Gentiles, viz Gens a Gentes.

Gentilismus (lat.), pohanství.

Gentilitas viz Gens.

Gentilly [žãntijí], franc. město v depart. seineském, arr. sceauxském, 6 *km* jižně od Paříže, těsně za druhou obrannou čarou. Má 15.017 ob. (1891), mnoho vill, velkou ošetřovatelnu pro starce (3120 loží), sirotčinec, cihelny, koželužny, octárnu, tiskárnu, vinopalnu, výrobu svíček, perníku, laků a j.

Gentiogenin viz Gentiopikrin.

Gentiopikrin, $C_{20}H_{30}O_{12}$, jest glykosid tvořící význačnou součást kořene hořce žlutého (*Gentiana lutea*). Bezbarvé krystally chuti ostře hořké, v alkoholu rozpustné. Kyselinami štěpí se v gentiogenin a jakýsi cukr. *OŠc.*

Gentisin, $C_{14}H_{10}O_5$, látka obsažená v kořeni hořce žlutého (*Gentiana lutea*) vedle gentiopikrinu, po němž kořen ten má chuť hořkou. Krystalluje v žlutých hranolech bez chuti, ve vodě i v alkoholu málo rozpustných. *OŠc.*

Gentius nebo Genthios, král illyrský sídlem v Skodře, dal se od Persea, jenž mu slíbil 300 talentů, svésti k válce proti Římanům, byl však od Persea oklamán a od praetora Lucia Anicia r. 168 př. Kr. poražen, zajat a s celou rodinou svou odvezen do Umbrie, kde zemřel.

Gentleman [džentlmen], angl., šlechetný člověk. V Anglii slove tak ona třída společenská, jež zaujímá místo mezi šlechtou a nižší třídou, pak vůbec lidé uhlazených mravů. V Americe sluje tak každý člověk, jenž vyniká poctivostí a ušlechtilostí ducha, nehledíc na rod, vzdělání nebo bohatství. Množného čísla »gentlemen« užívá se jako oslovení nebo při přátelském pozdravu. **G.** jest v Anglii též titul muže, jemuž dovoleno nositi zbraň, ale jenž nemá titule šlechtického.

Gentlemanlike [džentlmenlajk], angl., jako gentleman.

Gentlemen-at-arms [džentlmen-], šlechtici ve zbrani, v Anglii název tělesné stráže královské, jejíž členové jsou veskrze důstojníky.

Gentlemen of the King's bedchamber [-bedčémber], angl., šlechtici královy ložnice, v Anglii název královských pážat.

Gentry [džen-], angl., panstvo, název nižší šlechty anglické (baroni, rytíři). Obecná mluva užívá slova toho v širším smyslu pro veškeru honoraci v zemi, jež vyniká majetkem, vzděláním nebo hodnostmi.

Gentsko-brugeská železnice (*chemin de fer de Gand à Bruges par Eecloo*) v Belgii jest železnice soukromá, dl. 47·3 *km*, skládající se z trati Eecloo-Gent a Eecloo Bruges. Prvá byla povolena r. 1859 a stavěla ji spol. želez. téhož jména, o kapitálu 3,700.000 fr., a dokončila 25. čna 1861; druhá povolena r. 1861 společnosti Eecloo-brugeské, o kapitálu 2,700.000 fr., a dostavěna 22. čna 1863. R. 1866 najala společnost Eecloo-gentská trať druhou a vykonává na ní vozbu. Koefficient provozovací jest asi 55·8 %, příjmy r. 1890 byly asi 670.000 fr.; ředitelství sídlí v Gentě. *Plk.*

Gentsko-dunkerská železnice (*chemin de fer de Gand à Dunkerque*) byla dříve soukromá, od r. 1878 jest však postátněna; skládá se z trati z Furnes do Dunkerku, dl. 22 *km*, na které zahájena vozba 5. ún. 1870, a z trati z Thielta do Lichtervelde, dl. 17 *km*, po které se počalo jezditi 25. bř. 1880. Koncesse udělena byla r. 1864 *Société anonyme du ch. d. f. d. Gand à Dunk.*, o kapitále 6,250.000 fr., jejíž práva a povinnosti, pokud jde o díl z Furnesa do Dunkerku, přijala nejdříve společnost *de construction de Tubize*, pak společnost *anonyme d'exploitation* a na konec (1867) společnost *générale d'exploitation*, kdežto trať z Thielta do Lichtervelde stavěla společnost železniční bruggsko-blankenberghská. *Plk.*

Gentsko-terneuzenská železnice (*chemin de fer de Gand à Terneuzen*) jest železnice soukromá, asi 41 *km* dl., z čehož připadá na území belgické asi 26 *km*, na nizozemské asi 15 *km*. Koncesse byla udělena r. 1864 společnosti *anonyme de chemin de fer de Gand à Terneuzen*, o kapitálu 2,5000 000 fr.; zahájení vozby na celé trati stalo se 1. dub. 1869. Železnice má 12 stanic, z nichž jest 6 společně užívaných jinými společnostmi. R. 1890 byl příjem 583.000 fr. a koefficient provozovací 54·3 %; sídlo společnosti jest v Gentě. *Plk.*

Gentz: 1) von **G.** Friedrich, publicista něm. (* 1764 ve Vratislavi — † 1832 ve Weinhausu u Vídně), studoval práva a vstoupil do státní služby pruské. S počátku stoupenec Kantův a Rousseauův a nadšený zastance franc. revoluce ve spise *Über den Ursprung und die obersten Principien des Rechts* (1791), změnil již r. 1792 své přesvědčení, překládaje díla proti revoluci čelící a přidržuje se histor. práva státního. Od r. 1795 naplněn jest myšlénkami anglického zřízení konstitučního a hlásá je v revui »Neue deut. Monatsschrift«. Při nastoupení Bedřicha Viléma III. obrátil se přímo k trůnu listem, kde doporučoval králi politiku liberální a národní a žádal za sjednocení Německa. V »Historickém Journale« (1799

až 1800) hlásal koaliční válku proti Francii, bojoval proti Napoleonovi a pochleboval Anglii. R. 1802 přešel do služeb rakouských a jako dvorní rada bojoval neunavně proti Napoleonovi pérem. Zejména jeho *Fragmente aus der neuesten Gesch. des politischen Gleichgewichts* (Lipsko, 1804), pak »Drážďanský manifest proti Francii« (1805) a vídeňský z roku 1809 jsou nejprudší a nejvýmluvnější plody jeho. Po r. 1810 podléhá G. vždy víc a více vlivu Metternichovu. Přestává hájiti zájmů svobody a národnosti Evropy a stává se pouhým vládním publicistou. Na četných kongressech doby tehdejší (Vídeňském 1815, v Cáchách 1818, v Karlových Varech a Vídni 1822) byl G. zapisovatelem, tajemníkem a publicistickým zástupcem Rakouska. »Wiener Jahrbücher der Litteratur« založené r. 1818, slouží mu odtud k projevu reakčních názorů a snah. G. byl bystrý duch, znamenitý spisovatel, který vládl jazykem čistým a úchvatným, ale člověk bez přesvědčení, prodejný a hýřivý. Nejlepší spisy jeho kromě uvedených »Fragmentů« a některých manifestů rakouských jsou listy *Briefwechsel zwischen Fr. G. u. Adam Müller 1800—1829* (Štutgart, 1857). Výběr děl jeho obsahují sbírky Weickova (t., 1836—1838, 5 sv.) a Schlesierova (Mannheim, 1838—1840, 5 sv.). Memoirová a listová literatura G-ova je velmi bohatá. Jmenujeme jen nejdůležitější sbírky: *Mémoires et lettres inédites* (Štutgart, 1841); *Fr. v. G. Briefe an Pilat* (Lipsko, 1868); *Briefe politischen Inhalts von und an G. 1799—1827* (Vídeň, 1870); *Aus dem Nachlass Fr. v. G.* (t., 1877); *G.'s Tagebücher* z pozůstalosti Varnhagena z Ense (Lipsko, 1873—1874, 4 sv.). — Srv. Mendelssohn-Bartholdy, Fr. v. G. (Lipsko, 1867); Schmidt-Weissenfels (Praha, 1859, 2 sv.); Fournier, G. u. Cobenzl (Vídeň, 1880).

2) G. Wilhelm, malíř něm. (* 1822 v Novém Rupině — † 1890 v Berlíně). Zanechav studia universitního, nabyl v malířství prvního vzdělání v atelieru Kloebrově a odešel do Antverp a později do Paříže, kde stal se žákem Delarocheovým. Od r. 1847 cestoval v Orientě a r. 1852 usadil se v Berlíně, odkudž však ještě jednou cestoval do Paříže, kde do r. 1858 studoval u Coutura. Byl professorem na berl. akademii. Zprvu maloval obrazy náboženské a později výjevy ze života orientálského. Z děl jeho nejznámější jest obraz *Památka rabbího Barchišata* (lipské mus.). *J-k.*

Genu (lat.), koleno (v. t.) — G. recurvatum viz Koleno prohnuté. — G. valgum viz Koleno vbočené. — G. varum viz Koleno vybočené.

Genua, něm. jméno Janova.

Genuflectentes (lat.), kolena ohybající, klečící, název určité třídy kajicníků v prvé církvi křesťanské.

Genuflexe (lat. *genuflexio*), ohnutí kolena, kleknutí, poklona.

Genus (lat.), rod. Viz Soustava rostlinná a živočišná.

Genus irritabile vatum, popudlivé pokolení pěvců, citát z Horatiových Listů (II, 2, 102).

Genzano [džendzá-], město v ital. prov. a kraji římském, na Via Appia, v půvabné poloze na jihozáp. kraji jez. Nemiského, s 5771 ob. (1881). G. je oblíbeným letním bydlištěm Římanů. Proslulo svým vínem a květinovou slavností (*Infiorata di G.*), jež se konává v poslední den oktávy Božího Těla.

Geocalyx [-oka-] N. v. E., pakřížitka, rostlinný rod mechů jatrovkovitých (*Musci hepatici*), řádu křižitkovitých (*Jungermanniaceae*), čeledi kloňkalíškovitých (*Geocalyceae*), se stonkem položeným a s listy rovnoběžně dvouřadými, šikmo vetknutými, podloženými a až do třetiny pravoúhle vykrojenými. Zpodní lístky jsou 2laločné. Rostlina 1domá. Zárodečníky ukryty v dužnatých, baňkovitých, do půdy zabořených vacích. Tobolka s mázdřitým kalíškem a s čepičkou, pukající čárkovitými přímými chlopněmi. Výtrusy dosahují sotva šířky mrštníků. Roste v ploských zelených povlacích, jsouc lodyhami, sem tam zprohybanými a spolu s listy sotva 1 *mm* širokými, těsně k ústředí přičepena, na stinných pískovcových skalách, zetlelých kmenech, v příkopech a j., v předhořích pořídku druhem G. *graveolens* N. v. E., p. páchnoucí. *Děd.*

Geocentrické (z řec., vzhledem ke středu zemskému) jest místo hvězdy, jež by se jevilo pozorovateli umístěnému ve středu (centru) země oproti heliocentrickému místu hvězdy, jak by se jevilo pozorovateli umístěnému ve středu slunce. — G-cká soustava světová jest soustava, v níž země zaujímá střed (centrum) všehomíra. — G-cká šířka viz Šířka. *Gs.*

Geococcyx viz Kukačky.

Geocorisae [-okor-], ploštice zemní, oddělení hmyzu polokřídlého různokřídlého (*Hemiptera heteroptera* Lat.), vyznačují se dlouhými tykadly, vždy shora patrnými (odtud též jméno *Gymnocerata*, Fieb.), 4—5člennými a hlavu délkou přesahujícími. Rypák jest obyčejně dlouhý, na přední straně hlavy vkloubený. Většinou mají 4 křídla, z nichž zpodní jsou blánitá, hořejší z pravidla na zpodní části kožnatá a pouze na konci blánitá. Některým scházejí jen křídla zpodní, některé však křídel vůbec postrádají. Žijí většinou na suchu a živí se šťavami zvířecími nebo rostlinnými. Mnohé mají protivný zápach, jehož původem jest tekutina vylučovaná ze 2 malých otvorů na hrudi poblíže místa, kde vkloubeny jest 3. pár noh. G. zastoupeny jsou v Čechách 13 čeledmi, 209 rody a 500 druhy. Z čeledí nejdůležitější jsou: 1. *Pentatomidae* mají rypák 4členný, štítek veliký, sahající aspoň až do prostřed zadečku. Hlava po straně ostře hranatá, tykadla 5členná. 2. *Coreidae* mají rypák 4členný, hlava nemá postranní ostré hrany, očka jednoduchá jsou vyvinuta a umístěna na svrchu hlavy nad čarou, již vedeme od středu očí ke kořeni rypáku; štítek kratší než polovic zadečku, tělo ostrohranné. 3. *Lygaeidae*, tykadla 4členná, nitkovitá, vkloubená na

zpodní ploše hlavy; většinou jsou 2 očka jednoduchá vyvinuta. Štítek jest kratší než polovic těla; blanka, je-li vyvinuta, nemá méně než 4—5 žilek. 4. *Tingididae* mají chodidla 2členná, tykadla 4—5členná, rypáček 4členný, krovky stejnoměrně síťovitě žilnaté, blánité, bez oddělených blánek; štít šíjový jest vzadu na způsob štítku prodloužen. 5. *Aradidae*, mají rypák ukrytý ve žlábku anebo volný, 3členný, přední chodidla 2členná, krovky se zřetelně vyvinutou blankou, u podčeledi *Anthocorinae* se vložkou; očka vedlejší scházejí nebo stojí za očima složenýma. 6. *Hydrometridae* mají drápky malé, vkloubené ve výkrojku před koncem chodidla, krovky, jsou-li vyvinuty, jsou stejné bez blanky. 7. *Reduviidae* mají rypák volný, neukrytý ve žlábku; hlava jest více méně dolů skloněná a v zadu více méně v krček zúžená, křídla bez vložky, očka jednoduchá většinou vyvinuta. 8. *Acanthiidae* (Saldidae) mají rypák volný, neukrytý ve žlábku na hrdle, chodidla 3členná; očka jednoduchá jsou mezi očima složenýma; drápky veliké vkloubené na konci chodidel. 9. *Cimicidae*. Rypák tříčlenný jest ukryt v rýze na hrdle; očka jednoduchá scházejí, přední chodidla 3členná. 10. *Capsidae*. Tykadla velmi jemně zahrocená 4členná, vkloubená na zpodní straně hlavy; očka jednoduchá scházejí. *Kpk.*

Geoda viz Druza.

Geodaesie, z řec. γῆ = země a δαίομαι = dělím, jmenovala se u starých orbu pěstujících národů ona část nauky o měření a obmezování pozemků, která se zabývala jich rozdělováním. Jiní odvozují jméno **g.** od γῆ = země a εἶδος = podoba, což by sice s nynějším významem této vědy lépe se srovnávalo, ale nezdá se býti správným. Výkonné měřictví neboli praktická geometrie stala se záhy matkou nové větve vědy mathematické, geometrie, nauky o útvarech prostorových. Obyčejně se rozeznává **g** nižší a vyšší a praví se, že **g.** nižší se zabývá vyměřováním a zobrazováním tak malých dílů povrchu zemského, že při tom netřeba si všímati zakřivenosti země. Tato definice jest sice všeobecně obvyklá, ale nejasná a nedostatečná. Hleďme nejprve přesně vymeziti pojem **g.** vůbec a pak přistupme k určitému jí rozvržení.

G. jest nauka o podobě a velikosti země. Ku poznání obou těchto vlastností dospíváme pozorováním. Předmětem bezprostředního pozorování jest především fysický povrch zemský, t. j. povrch země, jak se nám bezprostředně jeví, se všemi svými rozmanitostmi a nepravidelnostmi. Dalším zjevem, který bezprostředně pozorujeme, jest dráha volně padajícího tělesa. Dráhu tuto, značící směr tíže, nazýváme tížnici, a možno ji na každém místě stanoviti tak zvanou olovnicí, t. j. šňůrou, na jejímž konci jest zavěšeno těleso přiměřeně těžké; šňůra vahou tělesa napjatá naznačuje směr tíže na tom kterém místě. Třetí zjev, který bezprostředně na povrchu zemském pozorovati možno, jest plocha vodorovná. Takovou plochu vodorovnou vidíme v libovolné nádržce naplněné vodou, pokud tato jest v klidu. Je-li taková nádržka částí země, jest i povrch vody v ní obsažené částí fysického povrchu zemského (hladina jezer, rybníků a p.). Největší hladinou vodorovnou a nejrozsáhlejší částí fysického povrchu zemského jest hladina mořská, nedbáme-li ovšem rušení rovnováhy různými činiteli, jako větry, proudy mořskými atd. Myslíme-li si hladinu mořskou rozšířenou i skrze pevnou část povrchu zemského tak, aby vždy a všude protínala směr tíže pravoúhelně, máme souvislou, uzavřenou křivou plochu, kterou nazýváme mathematickým povrchem země. Položíme-li kterýmkoliv bodem *A* povrchu zemského křivou plochu, která všecky tížnice protíná pravoúhelně, obdržíme taktéž uzavřenou plochu vodorovnou, t. zv. pravý horizont bodu *A*. Tížnice bodu *A* protíná mathematický povrch zemský v bodu *A'*, který nazýváme horizontální projekcí bodu *A* nebo projekcí na mathematický povrch zemský. Délka *A A'* tížnice nazývá se nadmořskou výškou bodu *A*. Horizontální projekce se stanoví souřadnicemi zeměpisnými, o kterých na svém místě bude pojednáno. Zde jsme dospěli k jedné z hlavních úloh nauky geodaetické, k určení zeměpisných souřadnic jednotlivých bodů povrchu zemského, vlastně souřadnic jejich horizontálních projekcí, dále k určení jejich nadmořské výšky, čímž jest pak poloha těchto bodů na fysickém povrchu zemském určena. Všecky horizontální projekce bodů fysického povrchu zemského v zmenšeném měřítku zobrazené dají nám obraz většího nebo menšího dílu povrchu zemského, a zobrazení povrchu zemského jest druhou úlohou **g.** Při takovém zobrazování se přihlíží také k nadmořské výšce jednotlivých bodů a někdy též ku plastice fysického povrchu zemského, jež v uvedeném obraze přiměřeným způsobem se vyznačují.

Kdo nejprve ke kulovitému tvaru země ukázal, není známo. Bezpochyby se toto poznání vyvinulo u jednotlivých národů bezprostředním pozorováním fysického povrchu zemského, a to hlavně poblíže břehů mořských. Dle uvedených dříve úvah protíná mathematický povrch zemský (rozšířená hladina mořská) všecky tížnice pravoúhelně; jsou tedy tyto tížnice normálami mathematického povrchu zemského a ze vzájemné polohy jejich možno souditi na podobu tohoto povrchu. Souhrn všech normál určuje tudíž tvar onoho tělesa, jehož povrch se nazývá mathematickým povrchem země. Toto těleso zoveme geoidem na rozdíl od fysického povrchu zemského. (Název »geoid« zavedl r. 1872 Listing do věd. názvosloví ve spise Über unsere jetzige Kenntnis der Gestalt u. Grösse der Erde). Fysický povrch zemský neprotíná tížnice veskrz pravoúhelně. Hladina mořská jest společná fysickému i mathematickému povrchu zemskému; o hladinách jezer a rybníků uvnitř pevného povrchu zemského toho nelze tvrditi; jsou to sice díly ploch vodorovných, mají však různou výšku nad hladinou moř-

skou. Každou tížnicí možno vésti nesčíslné roviny; každá z nich jest k mathematickému povrchu zemskému v průsečíku jeho s tížnicí pravoúhelná a protíná jej v křivce, jejíž poloměr zakřivení lze určiti. V různých rovinách touže tížnicí vedených obdržíme tak v příslušném bodu plochy geoidické různé poloměry zakřivení; příslušné středy zakřivení jsou všecky obsaženy v normále. Jako souhrn směrů všech normál určuje podobu geoidu, tak určuje souhrn všech poloměrů křivení v každém z bodů geoidu velikost země.

Tím dospěli jsme k další úloze **g.**, k určení tvaru a velikosti země. Geoidem tedy zjednáváme si úsudek o podobě a velikosti země jako celku. Že nepravidelnosti fysického povrchu zemského nemění valně celkového tvaru a velikosti, poznáme z následujícího příkladu. Je-li výška nějaké hory nad hladinou mořskou 10 *km*, což přesahuje výšku všech skutečných hor pozemských, a znázorníme-li si geoid v míře zmenšené tělesem, jež na tom místě, kde dotčenou horu naznačiti chceme, má průměr 10 *m*, vynikne ona hora v témž měřítku nad geoid ne zcela o 8 *mm*, rozměr to proti 10 *m* velmi nepatrný. Ještě jasněji to viděti v díle Linggově »Das Erdprofil« (Mnichov, 1886), kde v měřítku 1 : 1,000.000 zobrazen profil pásma zemského mezi 31° a 65° severní zeměpisné šířky, vedený kolem země. Nepravidelnosti na povrchu zemském, hory atd., jeví se tu dle téhož měřítka o výšce 1 *mm* za každý *km*. Co se týče podoby mathematického povrchu zemského, poslouží nám následující úvahy: Kdyby země se skládala ze stejnorodé hmoty kapalné, byl by mathematický povrch její plochou kulovou, ovšem pokud by země se netočila okolo své osy. Všecky normály by se pak protínaly ve středu této koule. Otáčením země okolo osy proměnila by se však koule ve sploštěný ellipsoid rotační neboli sfaeroid. Tížnicemi by byly normály tohoto sfaeroidu, jež vesměs protínají osu rotační. Poněvadž však hmota země jest nestejnorodá, různé hutnosti, dílem pevná, dílem tekutá, a poněvadž povrch zemský jeví nepravidelnosti, nebude mathematickým povrchem země plocha sfaeroidická, nýbrž geoid. Připojené vyobrazení č. 1542. nám

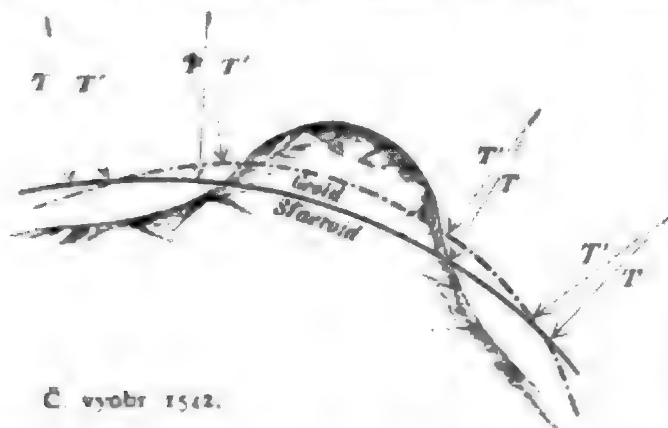

Č. vyobr 1542.

znázorňuje, jak se má geoid ku sfaeroidu. Jsou-li *T* normály ku hladině mořské, kterou si myslíme vzdálenou ode všech pevných a tedy nepravidelných částí povrchu zemského, jest plocha k nim pravoúhelná plochou sfaeroidickou. Dejme nyní tomu, že vulkanickou silou se zvedne ostrov s vysokou horou; tu přitažlivostí této hmoty přichýlí se tížnice ku pevnině a nabudou na př. směru *T'*. Tím hladina mořská změní svou podobu tak, že se stane pravoúhelnou k novým tížnicím, čímž se utvoří plocha geoidická. Mathematický povrch země — geoid — liší se však od sfaeroidu jen málo, poněvadž všecky hmoty, které změnu mathematického povrchu zemského způsobují, proti hmotě celé země jsou jen nepatrny. Nejlépe určíme proto plochu geoidickou, vycházíme-li od sfaeroidu a určíme-li, kde a jak se geoid od sfaeroidu odchyluje; k tomu konci jest vyšetřiti, v které rovině a o jaký úhel jest odchýlena tížnice skutečně pozorovaná od vypočtené normály sfaeroidu (odchylka tížnice). Tento způsob určiti plochu geoidickou doporučuje se tím více, ana plocha geoidická vlastně není stálá, nýbrž proměnlivá. Příčiny toho zkoumati náleží geologii a fysikální geografii, ale číselně takové změny konstatovati jest úlohou **g.** Budeme tedy pokládati za mathematický povrch země sfaeroid rotační, který maje s geoidem společnou osu rotační, co nejméně od něho se liší. Později načrtneme způsob, jak během věků jsme dospěli ku poznání rozměrů takového sfaeroidu.

Určení horizontálních projekcí bodů fysického povrchu zemského, jejich zeměpisných souřadnic a námořních výšek jest, pokud mathematický povrch země pokládáme za sfaeroid, úlohou **g** s f a e r o i d i c k é. Přirovnáním geoidu k základnímu sfaeroidu, určením odchylek obou obírá se **g** g e o i d i c k á. Dle nynějšího stavu našich vědomostí o velikosti a podobě země jest velká poloosa sfaeroidu (poloměr aequatoriální) $a = 6{,}377.397{\cdot}15$ *m*, malá poloosa $b = 6{,}356.078{\cdot}96$ *m*, tedy sploštěnost sfaeroidu

$$\frac{a-b}{a} = {}^1/_{299{\cdot}1528}$$

nebo zkrátka $^1/_{300}$. Poněvadž jest sploštěnost dosti malá, možno při nepříliš rozsáhlých dílech povrchu zemského plochu sfaeroidickou nahraditi plochou kulovou, jejíž poloměr by bylo vypočísti jakožto střed místních poloměrů zakřivení na sfaeroidu. K jistým účelům můžeme mathematický povrch i celé země pokládati za plochu kulovou, rozchází se však mínění, jak určiti poloměr této koule. Jedni navrhují za tento poloměr r arithmetický střed

$$r = \frac{a + a + b}{3}$$

všech tří os sfaeroidu, jiní zase střed geometrický

$$r = \sqrt[3]{aab}\,.$$

Jiní konečně žádají poloměru takového, aby koule měla týž povrch jako sfaeroid atd. Poloměry takto vypočtené rozcházejí se proti celkovým rozměrům země jen málo a stačí jak pro theoretické výpočty, tak pro praktické potřeby, položíme-li $r = 6370{\cdot}3$ *km*.

Určení horizontálních projekcí bodů fysického povrchu zemského, jich horizontálních vzdáleností, a vypočtení souřadnic zeměpisných jest pak úlohou **g.** sfaerické. Budiž

Č. vyobr. 1543.

$AB = D$ (vyobr. č. 1543) oblouk na mathematickém povrchu zemském,

$$AC = BC = r = 6370{\cdot}3\ km,$$

tetiva $AB = t$; tu bude pro menší délky oblouku D rozdíl

$$D - t = {}^1/_{24}\,\frac{D^3}{r^2}.$$

Promítneme li body A, B ze středu C na tečnu, vedenou v rozpolovacím bodě E oblouku AB a znamenáme li $AB' = T$, bude

$$D - T = -\,{}^1/_{12}\,\frac{D^3}{r^2}.$$

Promítneme-li konečně bod B ze středu C na tečnu, vedenou v bodu A oblouku AB a znamenáme-li $AB'' = T'$, jest:

$$D - T' = -\,{}^1/_3\,\frac{D^3}{r^2}.$$

Přisoudíme li nyní oblouku AB dosti značnou délku $D = 50\ km$, bude $D - t = 0{\cdot}1283\ m$, $D - T = -0{\cdot}2566\ m$ a konečně

$$D - T' = -1{\cdot}0264\ m.$$

I tato poslední difference, čínic jen $^1/_{50000}$ délky oblouku AB, zůstává ještě v mezích přesnosti, které při měření geodaetickém dosíci možno. Co do délky lze tedy až do $D = 50\ km$ položiti $D = t = T = T'$, t. j. nedbati konvergence tížnic.

Tak dospěli jsme ku přesnějšímu kriteriu v příčině rozdílu **g.** nižší a vyšší: Vztahuje-li se měření a zobrazení povrchu zemského na část tak malých rozměrů, že můžeme nedbati konvergence tížnic, t. j. tížnice pokládati za rovnoběžné vespolek, jde o úlohu **g.** nižší. Mathematickým povrchem země pokládáme zde rovinu, vedenou uprostřed krajiny, kterou jest změřiti, pravoúhelně ku příslušné tížnici. Určením horizontálních projekcí jednotlivých bodů fysického povrchu zemského obírá se pak **g.** rovinná. Z uvedeného číselného příkladu jsme seznali, že na dost značnou délku oblouku $AB = D = 50\ km$ projekce toho oblouku na rovinu, která uvnitř oblouku AB pravoúhelně ku příslušné tížnici jest položena, v žádaných mezích přesnosti rovnají se délkou oblouku D, tak že projekce na této rovině nám dává věrný obraz krajiny. Jestliže však oblouk AB, tetivu AB, tečny $A'B'$ a AB'' co do délky prakticky za rovné položiti možno, neplyne z toho ještě, že netřeba si všímati ani rozdílu polohy jejich; to možno jen, má-li BB'' tak malou hodnotu, že jí dbáti netřeba. $BB'' = v$ nazýváme rozdílem mezi pravým a zdánlivým horizontem; jest pak za vzdáleností v geodaesii možných

$$v = \frac{D^2}{2r} + {}^5/_{24}\,\frac{D^3}{r^2},$$

anebo, přestáváme-li na prvním členu

$$v = 0{\cdot}000000078 48924\,(Dm)^2,$$

nebo $$v = 0{\cdot}07848924\,(Dkm)^2.$$

Je-li $D = 10\ km$, pak jest $v = 7{\cdot}8\ m$, což hodnota, které již nedbati nelze. Jestliže tedy při měření vzdálenosti, při zdělávání situační mapy nějaké krajiny až do $50\ km$ netřeba si všímati konvergence tížnic, nutno jí šetřiti, jde-li o určení polohy jednotlivých bodů ve směru vertikálním, o jejich námořní výšku. Z toho vychází, že i v **g**-ii nižší při nivellování a při měření výšek ku konvergenci tížnic jest přihlížeti.

Všecky úlohy **g.**, které nejsou vřaděny do **g.** nižší, jak se zvykem a úmluvou stalo, náležejí do **g.** vyšší. Lidstvo obeznámilo se během věků s velikostí a podobou země jen postupně; ačkoli nám pak nyní rozměry příslušného ellipsoidu dosti přesně jsou známy, nelze přece tvrditi, že tato znalost jest již úplná a že úloha **g.**, určiti rozměry sfaeroidu, který tvoří mathematický povrch zemský, již naprosto jest vyřízena. Každé nové měření v krajině povrchu zemského, kde posud za účelem podobným měřeno nebylo, obeznamuje nás zevrubněji se sfaeroidem, který co nejméně se liší od geoidu. Co se týče dějin a způsobu měření za určením velikosti a podoby zeměkoule, viz články: Měření země; Měření stupňové; Zeměkoule (velikost a podoba).

Co měření samého se týče, budiž na doplněnou tohoto článku podotčeno, jak následuje: Ustanovíme-li vzdálenost D horizontálních projekcí dvou bodů A a B povrchu zemského, přihlížejíce k povrchu mathematickému, dále pozorováním astronomickým úhel C, který tvoří normály v bodech A a B, vychází poloměr ϱ křivení geoidu ve směru AB ze vzorce

$$\varrho = \frac{D}{C}.$$

Body A, B buďtež pouze tak vzdáleny, abychom oblouk AB za kruhový pokládati mohli. Poněvadž mathematickým povrchem země jest plocha geoidická a poněvadž každé takové měření spojeno jest nevyhnutelně s chybami většími či menšími, musí se měření na různých místech povrchu zemského opakovati a jest pak úlohou geodaetického počtu z délek příslušných poloměrů zakřivení, ze směru oblouku, který ku každému poloměru přináleží.

a ze směru normál v koncích těchto oblouků sestrojených odvoditi rozměry sfaeroidu, který by dle zásad počtu vyrovnavacího všem výsledkům měření co nejvíce hověl. Nejpohodlnější bude, vedeme-li oblouky směrem poledníka, tedy od severu k jihu; tak obdržíme poloměry zakřivení poledníků, a poněvadž pokládáme mathematický povrch země za sfaeroid, jest čára poledníková ellipsou, jíž tedy tyto poloměry zakřivení náležejí. Jsou-li φ a φ' zeměpisné šířky obou koncových bodů oblouku, jest $C = \varphi - \varphi'$ středový úhel obou normál a $\psi = \frac{1}{2}(\varphi + \varphi')$ zeměpisná šířka, ku které vypočtený poloměr ϱ zakřivení náleží.

Mezi poloměrem ϱ zakřivení a odchylkou ψ normály od velké osy ellipsy, v našem případě tedy mezi poloměrem ϱ a zeměpisnou šířkou rozpolovacího bodu oblouku, platí relace:

$$\varrho = \frac{a(1-e^2)}{(1-e^2\sin\psi^2)^{3/2}}.$$

V tomto vzorci jest a velká poloosa ellipsy, tedy aequatoriální poloměr sfaeroidu,

$$e^2 = \frac{a^2 - b^2}{a^2}$$

pak excentricita ellipsy. Z dvou takových rovnic mohli bychom a a e^2 stanoviti, čímž by pak i sfaeroid byl určen. Poněvadž však mathematický povrch země není přesně sfaeroid a poněvadž ϱ i ψ v uvedených rovnicích následkem nevyhnutelných chyb pozorovacích jsou poněkud pochybené, nestačí nám k výpočtu hodnot a a e^2 dvě rovnice, nýbrž užijeme mnohých takových rovnic pro různé meridiany a různé zeměpisné šířky. Jsou-li na př. určeny poloměry zakřivení v meridianech různých bodů střední Evropy a ustanovíme-li počtem vyrovnavacím z příslušných rovnic veličiny a a e^2, obdržíme rozměry sfaeroidu, který v krajině, kde ony poloměry zakřivení byly určeny, s geoidem co nejvíce se shoduje a se skutečnou zemí společnou osu rotační má. Takový ellipsoid se pak nazývá ellipsoidem referenčním.

Odvodíme-li z referenčních ellipsoidů různých krajin nový ellipsoid, t. j. vypočteme-li rozměry sfaeroidu, který ode všech ellipsoidů referenčních co nejméně se liší, přiblížíme se ku poznání velikosti a podoby země. Dle nynějšího stavu vědy geodaetické pokládáme rozměry sfaeroidu, jak je určil Bessel, za pravdě nejbližší; ovšem není vyloučena možnost, že nová měření v krajinách posud nezměřených tyto výsledky ještě poopraví; vůbec nelze tvrditi, že kdys dospějeme ku zcela přesnému poznání těchto rozměrů, poněvadž velká část fysického povrchu zemského, totiž hladina mořská, jest takovému měření nepřístupna. *Mu.*

Geodaet, osoba zabývající se geodaesií po stránce vědecké, ve směru praktickém obyčejně ten výkonný geometr, jenž obírá se úlohami t. zv. geodaesie vyšší. *Mu.*

Geodaetická křivka. Tak zove se v geodaesii nejkratší z čar, které vésti lze na mathematickém povrchu zemském mezi dvěma jeho body. Pokládáme-li mathematický povrch zemský přibližně za plochu kulovou, jest **g**-kou **k**-kou oblouk největší kružnice této plochy kulové; na sfaeroidu jest to vůbec křivka prostorová. — Obdobou zoveme čarou geodaetickou v geometrii vůbec nejkratší čáru, kterou vésti lze v dané ploše mezi dvěma body. *Mu.*

Geodaetický klín, přístroj ku přesnému měření šířky úzkých štěrbin, na př. u plynových plamenníků, průhleditek (průzorů) při strojích geodaetických, dále ku přirovnání délek různých měřítek. V geodaesii užívá se **g**-kého **k**-u též při měření základen sítí trigonometrických, od čehož i název **g. k.** pochází. Abychom stanovili šířku štěrbiny, vpustíme do ní klín a změříme, jak hluboko zapadne. Je li v připojeném obr. č. 1544. $MN = a$, $M'N' = a'$, $\overline{NN'} = l$, dále $\overline{PQ} = y$ šířka štěrbiny, $QN' = x$ příslušná hloubka, platí rovnice

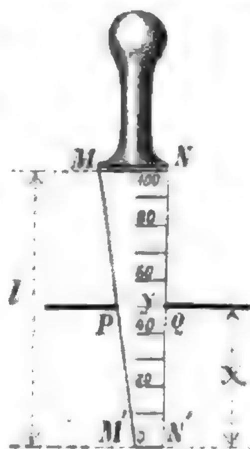

Č. 1544. Geodaetický klín.

$$y = (a - a')\frac{x}{l} + a'.$$

Budiž na př. $a = 10\ mm$, $a' = 9\ mm$, $l = 10\ cm$; tu lze l rozděliti na 100 dílů po 1 mm a odhadovati ještě $\frac{1}{10}\ mm$; možno tedy klínem y na $\frac{1}{100}\ mm$ změřiti a na $\frac{1}{1000}\ mm$ odhadnouti. *Mu.*

Geodesmus viz Planaria.

Geodynamika neboli dynamika těles pevných jest nauka o pohybu pevných útvarů hmotných, hledíc k času a zároveň k silám jakožto příčinám pohybu. Obsahuje zároveň základy dynamiky vůbec. Viz Mechanika.

Geofagie (z řec.), požívání země, zvyk rozšířený u mnohých národů, jmenovitě v horkém pásmu. Země připravuje se k tomu cíli rozličným způsobem. Původně vyvinul se tento zvyk nejspíše v dobách hladu, za účelem utišení žaludku. Hlavní součástkou jedlých hlin jsou rozsivky. Nejvíce rozšířena jest **g.** v Již. Americe. Botokudové, Rukujenové a j. mají hliněné koule zavěšené v kouři a seškrabují s nich částky opálené, jež pak požívají. Takovéto koule nesmějí jmenovitě scházeti v zásobách cestovních. Podobně nosí kmenové jumští prsténce z hnětené hlíny na pasu zavěšené, Ottomakové na Orinoku dělají kuličky z mastné žlutavé hlíny, které pak na mírném ohni opékají. Požívají jich hlavně v čas velkých, 2—3 měsíce trvajících povodní Orinoka, avšak i jindy. Dle Humboldta požije jedna osoba i 125 gr této země za den. Týž shledal **g**-ii i u jiných kmenů jihoamer., jmenovitě u kmenů žijících při řece Magdaleně. Velmi rozšířena jest **g.** u kmenů bolivských. Požívají hlínu buď beze vší přípravy, buď plaví ji a upravují z ní různé předměty, jako hrnky, džbánky, monstrance, sošky svatých atd., které pak prodávají se na trzích. Z nich připravují

Indiáni omáčku, která se jí s vařenými brambory. Podobně i v Australii g. není řídkostí. Jmenovitě obyvatelstvo Nové Kaledonie proslulo požíváním značného množství zelenavého mastku. Rovněž v Asii g. jest rozšířena. Hlavně v souostroví malajském, kde jedlá hlína jest stálým zbožím trhovým. Též v Persii požívají země, jmenovitě ženy, a to hlavně za 2 posledních měsíců těhotenství. K nejoblíbenějším náleží dvě indické odrůdy vápence s přimíšením uhličitanu hořečnatého, dále talek od Kazvínu, hlinitý křemičitan oravizit od Mahalatu a močové kameny. Zeminy ty prodávají se v bázárech a Peršanky mají je tak v oblibě, že chuti rozeznávají jednotlivé druhy. Dr. Polak shledal, že požívání země má zhoubný účinek na zdraví, jmenovitě v mládí. Též Tunguzové požívají hlíny. V Africe známa jest g. u negrů guinejských. Časem i v Evropě v době hladu obyvatelstvo jídalo hlínu. Tak v době války třicetileté v Lužici pekli chléb z jemné vápenaté hlíny. *red.*

G-ii se stanoviska medicinského sluší rozeznávati dvojí. Jednou jest to chorobný pud, zakládající se na hlubokém porušení soustavy nervové, který geofaga nutí, aby přirozeného pokrmu se vystříhaje, jen nezáživných hmot s velkou hltavostí požíval. Tento druh g. vyskytuje se zvláště mezi černochy na pobřeží africkém a přestěhovanými do tropických krajů Ameriky; bývá sloučen s hlubokou anaemií (tropická anaemie) a těžkými nervovými příznaky. Příčinou jeho jsou dílem anchylostomatiaxis, dílem malarická infekce, dílem beriberi (v. t.). V druhém případě jde spíše o návyk nebo pud sebezachování, jako u domorodců tropických krajin v Americe, rovněž i v Japonsku a Číně a j. Že obyvatelé jmenovaných krajů užívají jílu ze zvláštní choutky, dluší popříti; jíl jest jen náhradou pokrmu v době hladu. Pokud jen některou dobu nahražuje pokrm přirozený, nebývá zdraví ohroženo; jinak dochází ke značnému vysílení, hluboké nedokrevnosti i vodnatelnosti. *Mx.*

Geoff., zool. skratek = Etienne Geoffroy Saint-Hilaire

Geoffrey of Monmouth [džefre of menmeth], též Galfridus Monemutensis zvaný, kronikář anglický (* kol 1110 v Monmouthu — † 1154 v St. Asaphu), byl od r. 1152 biskupem v St. Asaphu a napsal *Chronicon, sive historia Britonum* (vyd. San Marte, Halle, 1854), vypravující o báječném původě Britů od Bruta, vnuka Askaniova, a o osudech jejich až do smrti krále Artuše. Kronika byla velmi oblíbena, jak překlad do francouzštiny, angličiny v XIII. stol. a zpracování její Robertem of Gloucester r. 1278 a Tom. Maloryem r. 1485 dokazuje. Mylně připisovány jsou mu: *Prophetia anglicana Merlini Ambrosii Britanni* a *Compendium Gaufredi de corpore Christi.*

Geoffrin [žofrẽ] Marie Thérèse, franc. dáma znamenitého vlivu v literatuře a duchovním životě soudobém (* 1699 v Paříži — † 1777 t.), dcera král. komorníka Rodeta. Horlivě četla v mládí a provdala se v 15. roce za bohatého obchodníka G-a, který záhy zemřel. Zaujata velice duševním ruchem své doby, shromáždila kolem sebe od r. 1748 řadu nejpřednějších umělců a literátů, jako Fontenellea, Montesquieua, Bouchera, Verneta, d'Alemberta, Helvétia, Grimma, Holbacha a j., z nichž mnohé znamenitě podporovala, jakož vůbec byla nadmíru dobročinná, ducha stejně bystrého a jiskrného jako ušlechtilého. Salón její, nejdůležitější ve 2. pol. XVIII. věku, nabyl pověsti evropské a lákal všecky cizince; mezi jinými byli jeho hosty Hume, Galiani a potomní polský král Stanislav August Poniatowski. R. 1766 odcestovala k jeho pozvání do Varšavy a byla s neobyčejnou úctou vítána v Německu, Vídni (Marií Terezií a Josefem) i ve Varšavě. Názory svými hlásila se k Encyclopédii, k jejímuž vydání přispěla větším nákladem. Thomas, d'Alembert a Morellet věnovali jí úvahy, jež vydány jsou r. 1812 »Eloges de Mme G.« Charles de Mony vydal její *Correspondance* s králem Stan. Poniatowským (Paříž, 1875). Srv. Morellet, Portrait de Mme G. (1777); Sainte-Beuve, Causeries du lundi (II, 241 a n.). *Šld.*

Geoffroy [žofroà]: **1)** G. Etienne Fr., též zván starším na rozdíl od Clauda Josepha mladšího, jenž pracoval v oboru farmaceutickém (* 1672 v Paříži — † 1731). Působil v Paříži jako učitel mediciny v Jardin des plantes až do smrti. Mimo proslavenou knihu *Tractatus de materia medica*, v němž chemii povznáší na přední pomocnou vědu lékařství, slynuly jeho *Tables des rapports*, v nichž snesl zajímavá svá pozorování o vzájemných poměrech kyselin i zásad při slučování se. Tabulky ty měly značný vliv na rozvoj theoretických názorů o chemické affinitě ve předešlém století. Ostatně vězel i v G-ovi názor o stvořování hmoty během reakcí; tak myslil, že dostalo se železo do popelu bylinného uměle processem žíhání. Patřil mezi francouzské flogistiky.

2) G. Etienne Louis, zoolog franc., syn před. (* 1725 v Paříži — † 1810 v Chartreuse u Soissonsu), byl lékařem v Paříži, později v Chartreuse, zabýval se horlivě studiem zoologickým, hlavně soustavným popisem hmyzů a měkkýšů okolí pařížského. Při třídění hmyzů užil poprvé vedle Linnéových znaků též poměru počtu článků chodidlových, při popisu měkkýšů snažil se zřetel míti na zevnější znaky zvířete. Též badal o ústrojí sluchovém člověka, plazů a ryb. Z děl jeho odnášejících se k uvedenému jmenujeme: *Histoire abrégée des insectes qui se trouvent aux environs de Paris, dans laquelle ces animaux sont rangés suivant un ordre méthodique* (Paříž, 1762, 2 díly; doplněné vyd. t., 1799; latinsky od Fourcroy, t., 1785, 2 díly); *Traité sommaire des coquilles, tant fluviales que terrestres, qui se trouvent aux environs de Paris* (t., 1767; něm. překlad od Martiniho, Norim., 1767); *Dissertation sur l'organe de l'ouïe de l'homme, des reptiles et des poissons* (Amsterd. a Pař., 1778; něm. překlad Lipsko, 1780).

3) G. Julien Louis, literární kritik franc. (* 1743 v Rennes — † 1814 v Paříži), vycho-

ván byl jesuity a nějaký čas byl professorem v kolleji Ludvíka Velkého. Později byl vychovatelem a učitelem rhétoriky. Jako spolupracovník royalistických listů byl za revoluce pronásledován, skrýval se v okolí Paříže a učiteloval. R. 1800 stal se kritikem »Jour. des Débats« a podržel postavení to do své smrti. Byl zakladatelem a prvním pěstitelem kritiky feuilletonní, která rozebírala a posuzovala dílo volným způsobem, tak že v úvahu svoji vnášela často otázky s uměním nijak nesouvisicí. G-ovy feuilletony dramatické skutečně více všímají si politiky než umění. G. nenáviděl revoluci franc. a svobodomyslné filosofy věku XVIII.; feuilletony jeho překypují útoky zvláště na Voltaira. Vedle toho je ctitelem Napoleona a lichotí mu nemírně. Sečtelost a paměť G-ova byla veliká, stil prudký a přímý, ale ideí filosofických, aesthetických a kritických nedostává se mu skoro úplně. Nemá šíře ponětí a vystižení, nemá jednotné methody aniž zralého nazírání. Pronesl mnoho smělých soudův, ale smělost ta byla ve slovech a ne v myšlénkách. Proti rodícímu se romantismu hájil velice rozhodně a obratně klassickou tragédii. Nejdůležitější z feuilletonů jeho sebral G. Gosse v 6 sv. *Cours de la littérature dramatique* (Paříž, 1819—20). Ostatní jeho kritické nebo theoretické práce (*Discours sur la critique*, 1779; *Commentaire sur Racine*, 1808; *Manuel dramatique*, 1822) vzbudily slabý zájem. Vliv G-ův na obecenstvo byl značný, ale k rozvoji umění soudobého nepřispěl nijak. Srv. Sainte-Beuve, Causeries du lundi, I.; Laporte, Hist littéraire du XIXe siècle, V. *Šld.*

4) G. Saint-Hilaire Etienne, zoolog franc. (* 1772 v Etampes — † 1844 v Paříži), pocházel z rodiny zámožné; otec byl právníkem. Studoval v Paříži práva, pak lékařství, posléze výhradně vědy přírodní, a učiteli mu byli zvláště Haüy, Daubenton a Fourcroy. V čase revolučním r. 1792 byl přičiněním jeho vysvobozen z vězení Haüy, což zjednalo mu obliby mezi přírodozpytci. Daubenton učinil jej svým demonstratorem při kabinetu přírodovědeckém, hned na to stal se však (1793) prof. zoologie při zreorganisovaném Museu, jsa stár 21 rok. Ač před tím zoologií mnoho se nezabýval, vpravil se rychle do úřadu svého; přičinil se též, aby Cuvier, jehož pověst rostla, v Paříži se usadil, byl mu pak z počátku přítelem a pomocníkem. R. 1798 až 1802 účastnil se výpravy do Egypta; byv členem sboru vědeckého, nashromáždil bohaté sbírky a s nevšední energií zachránil v době kapitulace Alexandrie poklady vědecké, se brané učenci francouzskými. Po návratu zabýval se horlivě spracováním materiálu přivezeného, zvolen za člena Institutu, r. 1808 konal missi vědeckou do Španěl a Portugal a sebral bohaté sbírky přírodní, r. 1809 ustanoven prof. zoologie na Sorbonně. Byl též poslancem do sněmu za rodné město své až do rozpuštění sněmu po bitvě u Waterloo, za revoluce r. 1830 zachránil arcibiskupa pařížského, poskytnuv mu útulku v Museu. Ve stáří oslepnul a vzdal se místa při museu, zůstávaje až do smrti titulárním professorem Sorbonny. — Hlavní jeho zásluhou jest, že na základě fakt srovnávací anatomie snažil se odvoditi všeobecné věty a stanoviti jednotný plán veškerého živočišstva. Jeho filosofie anatomická spočívá hlavně na theorii analogií, dle které tytéž části těla, byť i v různé formě i vyspělosti, nalézají se u všech zvířat, na theorii konnexí, dle níž tytéž části vyskytují se v stejné vzájemné poloze i spojení, a na zákoně rovnováhy, dle něhož massa těla živočišného stálou zůstává a ústroje mohou se zvětšovati neb zmenšovati jen tehdy, když jiné se naopak zmenšují neb zvětšují. Ač učení jeho bylo v mnohém ohledu plodné, mělo i četné vady, zvláště upřílišeným zevšeobecňováním, nedostatkem důkladnějších výzkumů vývojezpytných a nerozeznáváním rozdílů mezi homologií a analogií. Šťastným byl v uvádění dokladů jednotného plánu ve stavbě těla obratlovců, též ve výkladu zrůd, jichž studium bylo před ním zanedbáváno a jež učinil předmětem zvláštní vědy (teratologie); chybil však ve snaze dovoditi dle theorií svých jednotný plán ústrojnosti obratlovců, členovců a měkkýšů. V učení o proměnlivosti druhů jeví se býti jedním z nejzávažnějších předchůdců Darwinových. Dle něho druhy od počátku nezůstaly nepromĕněny. Povstávají měnou typu jednoho, mohouce se proměniti až k různostem rodovým. Tvary nyní žijící povstaly v nepřetržité řadě z příbuzných tvarů vyhynulých. Příčinou proměnlivosti druhů jeví se býti změna podmínek životních, povstalá následkem změněného ústředí je obklopujícího (monde ambiant). Učením svým byl v příkrém odporu s náhledy Cuvierovými, což vedlo ke sporům tuhým, jež vrcholily v pověstném utkání se odpůrců v sezení akademie věd r. 1830. V specielních pracích zoologických přičinil se G. mnohým zlepšením soustavy obratlovců a mezi jiným stanovením řádu ptakořitných (Monotremata). Z hlavních děl vytknouti sluší: *Sur le principe de l'unité de composition organique* (Paříž, 1828); *Histoire naturelle des mammifères*, s F. Cuvierem (t., 1820—42, 4 sv.); *Système dentaire des mammifères et des oiseaux* (t., 1824); *Cours d'hist. nat. des mammifères* (t., 1829); *Philosophie anatomique* (t., 1818—22, 2 sv.); *Principes de philosophie zoologique* (t., 1830); *Notions synthétiques de philosophie naturelle* (t., 1838) a příspěvky přírodovědecké k popisu Egyptu *Description de l'Egypte* (t., 1808—29, 2. vyd. t., 1821—30). Obšírný životopis a ocenění díla jeho (*Vie, travaux et doctrine scientifique d'Etienne Geoffroy Saint Hilaire*, Paříž, 1847) napsal syn jeho.

5) G. Saint-Hilaire Isidor, zoolog francouzský (* 1805 v Paříži — † 1861 t.), jenž vystudovav vědy lékařské, stal se členem akademie věd, inspektorem akademie, profes. při Museu (1841), generálním inspektorem university, členem král. rady veřejného vyučování, posléz (1850) po Blainvilleovi prof. zoologie na Sorbonně. Myšlenky otcovy o proměnlivosti druhů dále rozvedl, o poznání obrat-

lovců i zlepšení jich soustavy značně se přičinil, v rozsáhlé i pečlivé práci zabýval se studiem zrůd. Vydatně účastnil se při organisaci fakulty věd v Bordeaux a společnosti akklimatační v Paříži. Čelnější jeho práce jsou: *Histoire générale et particulière des anomalies de l'organisation chez l'homme et les animaux, ou Traité de tératologie* (Paříž, 1832 až 1836, 3 sv. s atlasem); *Essais de zoologie générale* (t., 1840); *Histoire naturelle des insectes et des mollusques* (t., 1841, 2 sv.); *Description des mammifères nouveaux* (t., 1843); *Histoire naturelle générale des règnes organiques* (t., 1854—60, 3 sv.). *Šc.*

Geoffroya [žo-oaja], též Geoffraea L., jakor, rostlinný rod z čeledi motýlokvětých (*Papilionaceae*) s kalichem zvonkovitým, přidvojpyským, z půli sklaným, a s korunou, jejíž křídla a člunek jsou stejně dlouhé, však kratší než pavézka. Tyčinek zbratrých 10. Semenník jest přisedlý nebo krátce nožičnatý, 2vaječný. Lusk jest peckovitý, vejcovitý a 1semenný. G. čítá asi 5 druhů dřevin i stromů tropické Ameriky s listy lichozpeřenými a s květy žlutými, páchnoucími, v hroznech. V Brazilii roste G. *spinosa* Jaeg., j. trnatý, jehož dužnina surových plodů způsobuje dávení; avšak vařené lusky i se semenem jsou oblíbeným příkrmem k masu. Dále tam roste G. *spinulosa* Mart., j. kolíčkatý a G. *vermifuga* Mart., j. hlístopudný, jichž obou moučka ze semen jest jedovatá, ale v malém výborná proti hlístům. G. *Bredemeyeri* H. et Kth., z Caracasu, jest bezbranný ozdobný stromek. G. *inermis* Swartz viz Andira inermis H. B. Kth. *Děd.*

Geofysika jest část zeměvědy, obírající se činností fysikálních sil, jež vytvořily, zachovávají a přetvořují naši planetu. Tak definuje tuto nauku K. Zöppritz a vyhrazuje jí jakési střední postavení mezi geologií a geografií. Za vlastního zakladatele g-ky pokládá se Will. Hopkins, jenž pode jménem *Physical Geology* utvořil novou disciplinu (Transact. of the Cambridge Philos. Society, sv. VI., 1835). Ve šlepějích jeho pokračovali zvláště angličtí fysikové a astronomové, přede všemi G. B. Airy a Will. Thomson a celá veliká škola moderní, při čemž však nebylo zabráněno roztržení látky, g-ice určené, v několika směrech. Část připadla všeobecné geologii, část fysikálnímu zeměpisu, část astronomii. U Francouzů užívá se významu *Physique du globe*, zavedeného Saigeyem a Queteletem, při čemž se však některé nauky vylučují, jež jiní za podstatnou část g-ky pokládají. V posledním čase staly se v Německu nové pokusy o pěstování g-ky jako zvláštní vědy (Zöppritz, Wundt, Gerland), nelze však říci ani dnes, že by se byly zdařily; nevymizelyť ani u Němců ještě významy *Physik der Erde* nebo *Erdphysik*, čímž rozumí se část fysiky, a jest vůbec nesnadno vymeziti g-ice zvláštní, zcela samostatné pole pracovní. Hranice jsou tu skutečně velmi nejisty již v theorii a ještě více v praxi, jakož převládá dnes právě ve směrodatných kruzích (téměř u všech odborníků angl. a amerických) mínění, že nelze stanoviti hranice mezi fysikálním zeměpisem a geologií. Mnozí stotožňují g-ku s dynamickou, někteří s fysiografickou geologií, někteří (Dana) pokládají ji pouze za část dynamické geologie, někteří (Gerland) stotožňují ji s fysikál. zeměpisem a Günther vtahuje do ní i anthropogeografii a biologický zeměpis; největší však ze současných geografů něm., F. Richthofen, připouští ji jen podmínečně jako část fysikálního zeměpisu. Týž praví o tomto předmětu: »G. jest pěstována v první řadě astronomem, ve druhé geologem a teprve ve třetí řadě geografem; avšak ačkoliv všecky tyto vědy činí si na ni nároky, nelze ji přece bez podmínky a výhradně jedné z nich přiděliti.« — Srv. K. Zöppritz, Berichte über Geophysik (Behm-Wagner's Geogr. Jahrb., 1881 a n.); H. Wagner, Berichte über Methodik der Erdkunde (t.); F. Richthofen, Aufgaben u. Methoden der heut. Geographie (Lipsko, 1883); S. Günther, Lehrbuch der Geophysik und physik. Geographie (Štutgart, 1884—85, 2 sv.); G. Gerland, Beiträge zur Geoph. (úvod, t., 1887); O. Fisher, Physics of the Earth's Crust (Londýn, 1889). Srv. též čl. Geologie a Zeměpis. *Šv.*

Geogonie (geogonie) označení pro theorie, jimiž usilováno vysvětliti neb alespoň přibližně znázorniti vznik země. Viz Geologie.

Geoglossum (dle Presla jazourek) jest houba vřeckatá (*Ascomycetes*) ze řádu terčoplodých (*Discomycetes*) a z podřadí smržovitých (*Helvellaceí*). Vyznačuje se plodnicemi kyjovitými, stojícími na kratší nebo delší stopce a od této zřetelně oddělenými, nesoucími na celém povrchu svém roušku čili hymenium, kteréžto na rozdíl od ostatních Helvellaceí obsahuje ve svých vřeckách výtrusy vícebuněčné. — G *viride* (jaz. zelený) jest houba v trsech rostoucí, i se stonkem 2½—4 *cm* vysoká, tmavožlutá nebo modrozelená až černozelená. Plodnice jeho má tvar jazykovitý, na konci tupý. Roste od srpna do října na vlhkých, stinných místech lesních. — G. *hirsutum* (jaz. chlupatý) vyskytuje se jednotlivě nebo v trsech, dosahuje i se stopkou délky 5—8 *cm*, má plodnici smáčknutou, skoro elliptickou, černou, pokrytou draslavou plstí. Roste zhusta na vlhkých, rašelinných lukách a jest jako předešlý nejedlý. *Ič.*

Geognosie viz Geologie.

Geografie viz Zeměpis.

Geoid viz Geodaesie.

Geok-čaj viz Gjok-čáj.

Geok-Tepe viz Gjok-Tepe.

Geologické mapy znázorňují barvami plošnou rozlohu různých horninných skupin povrchu zemského. Jsou zdělány na podkladě topografickém. Ceny jsou rozmanité; ta závisí na množství detailů. Vzornou jest g-ká m-pa, předvádí-li všechny stupně útvarů svého území ostře ohraničeny dle přirozených poměrů. Dříve nebývalo zejména tohoto tolik dbáno; hleděno toliko rysův hlavních. Slučovali celá souvrství v horninné komplexy. Tedy byl sledován pravý opak dnešního geologického výzkumu. Se zřením k tomuto směru

a cíli jest třeba, má-li býti pořízena **g**-ká **m**-pa některého území, zkoušeti všechny zářezy, místa, kde jsou horniny odhaleny (údolní svahy, strmící skály, škarpy, doly, příkopy, železniční zářezy a j.). Tím se pozná množství hornin, jejich ráz, uvrstvení a plošná rozloha, což pak na mapu nanésti není věcí nesnadnou. Ovšem zbude dosti míst, kde nebylo možno pozorovati. Jedinou výpomocí u věci této jsou pak vědecké závěry, jež nastoupí místo vypozorovaných zjevů. A právě v této okolnosti vězí příčina, proč **g. m.** nejsou absolutně přesny. Eminentně praktická důležitost **g**-kých **m**-p přinutila téměř všechny kulturní státy, že daly své državy geologicky prozkoumati (viz Geol. zemské ústavy) a výsledky těchto nákladných a obtížných studií vnésti na přesné mapy. Tyto předčí daleko nad podobné podniky minulého století. V nich se jasně zračí obrovský pokrok, jejž geologie za této poměrně krátké doby učinila. Angličan Pake (1723) a Füchsel (1761) označují na svých mapách obvody různých užitečných hornin známkami a symboly. Charpentier (1778) v Sasku užívá již barev na označení plošné rozlohy hornin. Leč i jeho mapa nepřihlíží k uvrstvení hornin a jejich posloupnemu stáří. V tom právě, že naše **g. m.** tohoto jsou v první řadě dbalé, záleží jejich dosah a váha. Na nich přehlíží se toliko nejmladší příkrov z alluviálních nánosů a z rozrušených hornin. Na mnohých starších **g**-kých **m**-pách býval opomenut i příkrov diluviální. Nynější **g. m.** odpomohly i po této stránce. Neboť jsou-li v měřítku velkém, vymezují i rozlohu nánosům alluviálním v řečištích a poblíž těchto, nechávajíce jim prostoru bílou. Ostatně veškeren detail **g**-kých **m**-p jest závislý na jejich rozměru. Proto jsou na zevrubných **g**-kých **m**-pách všechny zevrubnosti, na kolik je dovolují rozměry. Jsouť na nich stupně útvarů a odrůdy hornin sopečných vymezeny. Naproti tomu je na přehledných **g**-kých **m**-pách jen nejnutnější k nastínění jasného obrazu. Měřítkem oněch je 1 : 25.000 a vyžaduje-li toho důležitost krajinná, 1 : 5000. Z nich pořizují se **g. m.** přehledné, když se detaily shrnou v nejdůležitější a nejvýznačnější znaky (odrůdy hornin sopečných shrnou a vymezí se pouze jako obvod druhu, stupně pak se shrnou a vymezí jako obvod útvaru, jemuž přislušejí). Měřítko přehledných **g**-kých **m**-p je velmi rozmanité, téměř všady závislé na topografickém podkladu. Převésti je na měřítko jednotné usilují mezinárodní geologické kongressy, kdež usneseno, pořizovati je na podkladě topografických map v měř. 1 : 80.000. Rovněž na geol. kongressu v Bologni r. 1881 jednohlasně přijat návrh pracovati o to, aby byla brzy vydána **g**-ká **m**-pa Evropy v měř. 1 : 1,500.000. Na geol. kongressu roku 1894 byla tato mapa předložena. Je skvostná. Její první sekce, jichž je úhrnně 49, vyšly letos tiskem. — I volba barev pro jednotlivé útvary činila dříve značné nesnáze. Leč i tyto byly geol. kongressy aspoň tou měrou odstraněny, že dnes tak netíží. Na kongressu bolognském přijata barevná škála v podstatě rozdílná od oněch, jichž užíváno dříve. Tehdy volívali pro útvary sedimentární barvy křiklavé, aby ostře vynikly obrysy útvarů a mapy byly přehledné. Právě od tohoto upuštěno. Křiklavé barvy ponechány horninám eruptivním, kdežto pro útvary sedimentární voleny barvy tónů mírných a stupně těchto pokládány pak odstíny základní barvy příslušného útvaru. **G**-ká **m**-pa předvádí pouze vodorovnou rozlehlost útvarů na povrchu zemském, nikoliv jejich mohutnost, posloupný sled vrstevní, vůbec rozšíření do hloubky. O tomto, ovšem pokud tomu poměry dovolují, učí průřezy (profily). **G. m.** nejsou než horizontální projekcí horninného tělesa zemského. Tyto pak jsou vedeny kolmo na tuto buď podélně (průřezy podélné), buď příčně (průřezy příčné). Geologické průřezy jsou předůležité. Má jich býti dbáno vždy; leč jest třeba vésti si opatrně. Není radno ani správno pořizovati je v měřítku jiném, nežli v měřítku mapy. Ovšem mnohdy jest to nezbytno, ale pak jest třeba dbáti, aby volné měřítko nebylo příliš zvětšeno, neboť tím se směr průřezné čáry znetvořuje a úhel sklonu vrstev nakloněných zvětšuje. Přirozených zářezů (hlubokých údolí, svahů těchto, závrtů, šachet a j.) je poměrně poskrovnu, jsou roztroušeny a namnoze od sebe vzdáleny. Aby se došlo názorného průřezu, jest třeba tyto spojiti, doplniti. Toho se však nedojde bez hypothetických doplňkův. A tu jest opět třeba ostražitosti, aby se nabylo výsledků příznivých, přirozeným poměrům vyhovujících. Hrozí vždy kontrola a tato se provádí po každém odhalení buď přirozeného neb umělého zářezu v průřezné čáře. Důležitost přirozených průřezů vede k tomu, že se dnes bedlivě dbá, aby se všady, kdekoliv se kopá do větších hloubek, anebo kde se kopají delší a dlouhé a hluboké zářezy, ať silniční ať železniční, zjistil vrstevní sled, ráz a mohutnost vrstev, a to ještě dokud zářezy jsou čerstvé, nezatravené nebo neobezděné. Od těchto přirozených, protože přírodě přímo odpozorovaných, namnoze doplněných průřezů jest rozeznávati průřezy schematické. Těmito se stručně líčí uvrstvení nebo jsou to pouhé tabellární seznamy.

Nejdůležitější **g. m.**: Marcou, Carte géologique de la terre, 1 : 23,000.000 (Curich, 1875); Dumont, Carte géol. d'Europe, 1 : 4,000.000 (Paříž a Lutich, 1850); Carte géol. internationale d'Europe, 1 : 1,500.000 (Berlín 1894 a n.) vydává mezinárodní geol. kongress; Berghaus, Geologischer Handatlas; Geologická mapa král. Českého 1 : 70.000, vydává komitét pro přírodověd. výzkum král. Českého v Praze; F. Foetterle, Geolog. Karte d. Markgraf. Mähren und d. Herzogth. Schlesien (Brno, 1866); Hauer, Geol. Uebersichtskarte der oester.-ungar. Mon., 1 : 576.000 (Vídeň, 1867—76, 12 listů); týž, Geol. Uebersichtskarte von Oest.-Ungarn, 1 : 2026 (Vídeň, 4. vyd. 1884); A. Karpiňskij, Carte géol. de la Russie d'Europe, 1 : 520.000 (Petrohrad,

1893); Lepsius, Geol. Karte des deutschen Reichs, 1 : 500.000 (Berl., 1894, o 27 list.); Carte géolog. de la Suisse, 1 : 100.000, vydaná geologickým komitétem r. 1862–88; týž vydal v r. 1894 přehlednou předběžnou g-kou m-pu Švýcarska v měř. 1 : 500.000; Vasseur et Carrey, Carte géologique de la France, 1 : 500.000 (Paříž, 1886, o 48 list.); Dumont, Carte géolog. de la Belgique, 1 : 833.833 a 1 : 160.000 (Paříž, 1836—49); Phillips, Geological map of the British Isles and adjacent coast of France, 1 : 1,500.000 (Londýn. 1862); Aaring, Geologische Kaart van Nederland, 1 : 200.000, s přehlednou mapou 1 : 1,500.000 (Haarlem, 1858—67); Carta geologica d'Italia, 1 : 50.000 (Řím, 1894); Map of Conecticut prepared by the Un. State Geological Survey, 1 : 125.000 (Washington, 1893); Ant del Cassillo, Bosquejo de una carta geologica de la Republica Mexicana, 1 : 1,000.000 (Mexico, 1891—93). Viz Geologické zemské ústavy. *VJP.*

Geologické společnosti jsou vědecká sdružení, jež si vytkla za účel geologicky prozkoumati zemi. Jsou roztroušeny po celé zeměkouli takměř ve všech větších kulturních státech. V našich československých zemích geologickou společnost sice ještě nemáme, ale základ k ní jest již položen v komitétu pro přírodovědecký výzkum Čech, jehož geologický odbor vynesl na den práce pro geologii Čech vzácně cenné. Na širokých základech má Francie založenou svou *Société géologique de France*, k níž se druží sesterské společnosti: *Société géol. du Nord* a *Soc. géol. de la Normandie* a k nimž těsně přiléhá *Soc. géol. de Belgique* v Belgii. Rovněž četná a znamenitě zorganisovaná je g-ká s-st německá *Deutsche geologische Gesellschaft*, pak anglická *Geological Society of London*, irská *Royal geological Society of Ireland*, *Geol. Soc. of Cornwall* a j. Také Italie, Švédsko a Švýcarsko mají své g. s., a v Rusku vzniklo zejména za posledního desítiletí četně společností, jež sice se jako ryzí g. s. nerepraesentují, v podstatě však ku geologickému výzkumu hlavní zřetel mají. Největší z nich jsou asi *Novoross. obščestvo jestěstvoznatělej* v Oděsse, *Obščestvo jestěstvoznatělej* v Kijevě, *Obščestvo jestěstvoznatělej* v Charkově, *Obščestvo jestěstvoznatělej* v Kazani, *Obščestvo jestěstvoznatělej* v Tomsku a j. Dlouho bylo geol. výzkumu na závadě, že byl rozčleněn v takové množství společností, že podléhal tolik různým vlivům a směrům. Ovšem v prvních dobách ani nikomu nenapadlo, soustřeďovati jej anebo pokusiti se o to, aby byl sveden na společně umluvenou a vybudovanou základnu. Leč poslední doba i to umožnila a soustředila skutečně činnost geologických družstev po celé zeměkouli roztroušených, ať společností, ať zems. geol. ústavů. Tužby dávné se vyplnily, když r. 1878 vyslala téměř všechna geol. družstva své zástupce na mezinárodní geologický kongress do Paříže. Geologické kongressy snaží se dosíci souladu v geologickém výzkumu země a mimo to přihlížejí i k tomu, aby byl rozšířen i na země odlehlé. Ovšem ještě mnoho let bude převažovati snaha po tomto souladném spolupůsobení, neboť jest tu mnoho věcí na pohled nepřekonatelných; ale již dnes směle lze tvrditi, že těchto valně ubylo a ubývá od kongressu ke kongressu. Tyto scházejí se každý třetí rok. Po pařížském geol. kongressu byl druhý r. 1881 v Bologni, třetí r. 1885 v Berlíně, čtvrtý r. 1888 v Londýně, pátý r. 1891 ve Washingtoně a šestý r. 1894 v Curichu. Dosavadními jejich snahami bylo jednak zavésti jednotné geologické a palaeontologické názvosloví, jednak usnésti se o barvách na označování geolog. útvarů a vydati společně přehlednou geologickou mapu Evropy. *VJP.*

Geologické zemské ústavy mají za úkol systématicky prozkoumati a dle určitého plánu geologicky mapovati země, dále zakládati z nabytých výzkumných dokladů, t. j. z horninného materiálu výzkumního, musea, jež by byla skutečným geognostickým obrazem zemí, a mimo to napomáhati skutky a zkušenostmi hornictví a všem, kdokoliv se snaží využitkovati hornin buď v průmyslu nebo v obchodu. Mají tedy tyto ústavy vedle eminentně vědeckého směru veledůležitý význam pro život praktický. V říši Rakousko-Uherské byl ve Vídni r. 1849 založen c. k. říšský ústav geologický *(k. k. geologische Reichsanstalt)*, jehož účelem v první době bylo pořiditi přehledný obraz geologických poměrův všech zemí rakousko-uherských přehlednou geologickou mapou a popisem. Po usilovných, namáhavých studiích, trvavších hluboko do let sedmdesátých, dosaženo tohoto cíle, jehož výsledky shrnuty jsou u velké přehledné geologické mapě Rakousko-Uherska v měřítku 1 : 576.000 o 12 listech, vydané (1867—1876) Fr. z Hauerů. V té době (1876) založen byl pro země zalitavské samostatný král. uher. geolog. ústav v Budapešti. S tím větším úsilím vrhl se nyní geol. ústav víd. na detailní studium geol. poměrů zemí na říšské radě zastoupených. Právem zanesl těžiště zkoumání svého a vědeckých snah do zemí alpských;ležíť na bíledni, že jejich studiem poznají se četné záhady v zemích sousedních, rovinatých, v nichžto z pravidla jest po skrovnu hlubokých zářezů přirozených. Prozkoumaná pak území byla geolog. kolorována ve starší době na listech speciální mapy gener. štábu v měřítku 1 : 144.000, v mladší v měř. 1 : 75.000. Tyto listy nebyly vydávány tiskem, nýbrž jen od ruky kolorovány a na požádání prodávány. Teprve od r. 1892 vydává geol. ústav vídeňský mapy tištěné, kolorované na černém podkladu mapy gener. štábu, v měř. 1 : 75.000. Toliko důležitější krajiny budou geolog. kolorovány na listech v měř. 1 : 25.000. Každému listu je přidělen výklad o tektonické stavbě dotyčného území zároveň s geolog. průřezy. Ústav vydává své tiskopisy pouze v řeči něm. O geol. výzkumu Čech pracuje zdatně a neunavně od r. 1864 geol. odbor při Komitétu pro přírodovědecký výzkum Čech. Ten vytknul si předem vydati geol. mapu Čech na

podkladě hypsometrické mapy Kořistkovy v měř. 1 : 70.000, zároveň se zevrubným popisem geol. poměrů země České. Než však k tomuto přikročeno, bylo třeba dříve zevrubně prostudovati všechny útvary české a soudobně prozkoumati jejich roztřídění. Těchto obtížných úkolů podjali se J. Krejčí a R. Helmhacker na území krystallinických břidlic, G. Laube v Rudohoří, Krkonoších, v Lužickém a Jizerském pohoří, dále J. Krejčí a K. Feistmantel na území českého siluru, K. Feistmantel na obvodě kamenouhelného útvaru a A. Frič na území české křídy; tento prozkoumal ještě mimo zvířenu českého útvaru křídového i zvířenu permskou, pak pánve plzeňské, rakovnické a slanské. Současně studoval E. Bořický eruptivní horniny české. Výsledkem těchto prací jest jednak vzácná a bohatá sbírka zkamenělin v Museu král. Českého, jednak statná řada cenných spisů, vyplynulých ze zkušeností v terrainu a jednak ze studia zmíněného materiálu fossilního.

V seznamu níže položeném uvedena jsou všechna téměř díla a spisy geo- a palaeontologického obsahu, založená na oněch zkušenostech a onom materiálu, jejž uveřejnili buď členové geolog. odboru při komitétu pro přírodovědecký výzkum Čech nákladem nebo podporou tohoto, buď je spolupracovníci jeho vytiskli jinde, když se komitétu peněz nedostávalo. Jsou to spisy: *a*) Obsahu všeobecného: J. Krejčí, Předběžné poznámky o všeobecných geologických poměrech sev. Čech; Archiv pro přírodov. prozkoumání Čech I. díl; týž, Geologická mapa Čech, sekce VI. (od Kutné Hory až k Č. Třebové), vysvětlivkami opatřil A. Frič (Archiv, 7. díl); J. Krejčí a Helmhacker, Vysvětlení geol. mapy okolí pražského, Archiv, 4. díl. — *b*) O prahorách (krystallinických břidlicích): G. Laube, Geologie českého Rudohoří, Archiv. 1. část v 3., 2. d. v 6. díl.; R. Helmhacker, Geognostický popis krajiny mezi Benešovem a Sázavou, Archiv, 2. sv. 1. díl; J. Krejčí a R. Helmhacker, Vysvětlivky ku geol. mapě Železných Hor, Archiv, 5. díl; — *c*) O útvaru silurském: J. Krejčí a K. Feistmantel, Orografický a geotektonický přehled území silurského ve střed. Čechách, Archiv, 5. díl J. Vala a R. Helmhacker, Ložiště železných rud u Prahy a Berouna, Archiv, 2. sv. 1. díl. — *d*) O útvaru kamenouhelném: A. Frič, Fauna kamenouhelného útvaru v Čechách. Archiv. 2. díl; K. Feistmantel, Útvar kamenouhelný u Radnic, Archiv, 1. díl; týž, Uhelné pánve u Malých Přílep, na Lisku, na Stilcích, u Holoubkova, Mirešova a Letkova, Archiv, 2. díl; týž, Visuté pásmo flecové ve Slansko-Rakovnické pánvi kamenouhelné, Archiv, 4. díl; týž, Kamenouhelný útvar ve středních Čechách, Archiv, 5. díl. — *e*) O útvaru permském: A. Frič, Fauna hořlavých lupků a vápenců útvaru permského v Čechách, vychází podporou cís. akad. věd ve Vídni. — *f*) Útvar křídový: J. Krejčí, Studie v oboru českého křídového útvaru, Archiv, 1. díl; A. Frič, Palaeontologické badání ve vrstevních pásmech českého křídového útvaru: I. Perucké a Korycanské vrstvy, Archiv, 1. díl. II. Bělohorské a malnické vrstvy, t., 4. díl. III. Jizerské vrstvy, t., 5. díl. IV. Teplické vrstvy, t., 7. díl. V. Březenské vrstvy, t., 9. díl; A. Frič a J. Kafka, Korýši českého křídového útvaru, vyd. podporou komitétu pro přírod. výzkum Čech, Praha, 1887; A. Frič a U. Schlönbach, Cephalopodi čes. útvaru křídového, vyd. touž podporou, t., 1872; A. Frič, Ještěři a ryby čes. útvaru kříd., vyd. touž podporou, t., 1878; O. Novák, Příspěvek k poznání mechovek čes. útvaru křídov., Denkschriften c. Akad. věd ve Vídni, 1877, 37. sv.; týž, Zvířena cyprisových lupků z chebské pánve třetihorní, Sitzungsber. c. Akad. věd ve Vídni, 1878, 76. sv.; týž, Příspěvek k poznání ježovek čes. útvaru kříd., Rozpravy král. čes. společnosti nauk, Praha, VII, 2. d.; F. Počta, Příspěvek k poznání mořských hub čes. útvaru křídového, t., 12. sv.; týž, Korály čes. útvaru kříd., t., 6. roč., 2 sv.; týž, Rudisti čes. útvaru kříd., t., 7. roč., 3. sv.; J. Velenovský, Nahosemenné rostliny českého útvaru kříd., vydáno podporou komitétu pro přírod. výzkum Čech, Praha, 1885; týž, Nové příspěvky k poznání rostlin čes. útvaru kříd., Věstník král. čes. spol. nauk, Praha, 1886; J. Perner, Foraminifery čes. Cenomanu, nákladem Čes. akad., Praha, 1892. — *g*) O třetihorách: A. Slavík, Monografie měkkýšů pozemních a sladkovodních, Archiv, 1. díl; B. Klika, Měkkýši třetihorních usazenin sladkovodních v sev.-záp. Čechách, t., 7. díl; J. Velenovský, Květena z třetihorních jílů vršovických, Rozpravy k. čes. spol. nauk, 11. sv. Praha. — *h*) Eruptivní horniny: Em. Bořický, Petrograf. studia v oboru čes. čedičů, Archiv, 1. díl; týž, Petrogr. studia znělcového horstva v Čechách, t., 3. d.; týž, Petrografická studia melafýrového horstva v Čechách, t., 3. díl; J. Klvaňa, Údolí vltavské mezi Prahou a Kralupy, t., 9 díl.

Mimo geologický odbor při komitétu pro přírodovědecký výzkum Čech a zmíněné dva ústavy, vídeňský a budapešťský, není v Rakousko-Uhersku uzavřených družstev, jež by tak energicky a systematicky zkoumala svá území. Ovšem bývala zde asi kolem let šedesátých, kdy šlo o rychlé pořízení přehledné geolog. mapy mocnářství Rak.-Uherského, ale zanikla záhy, když dosaženo účelu. Jednoho z těchto odborů jest nám předem dbáti, an působil na Moravě a v našem Slezsku. Vernerův geolog. spolek v Brně se zval; zanechal nám cenné po sobě zprávy a jemu jest děkovati, že geol. mapa Moravy a Slezska tak rychle byla vydána. I on zašel, ale ne zcela; zaměnil název a rozšířil svou působnost, přezvav se »Naturforschender Verein«. Jeho členstvo s jednotlivci, již uveřejňují své výzkumy ve Věstníku král. čes. spol. nauk a Rozpr. České akad. v Praze, pak ve Verhandl. a Jahrbuchu c. k. říšského geolog. ústavu ve Vídni, pracují čile, byť i s námahou a různými obtížemi, o geologickém výzkumu Moravy a

našeho Slezska. — Nedávno sice, ale důkladně, upravilo i Rusko geologický výzkum své širé evropskoasijské državy, založivši na širokém základě Komitět geologičeskij v Petrohradě, s nímž sdruženě dle určitého plánu pracuje Otdělenije geologiji i mineralogiji obščestva jestěstvoispytatělej a všichni na ruských universitách zaměstnaní geologové. Výsledek těchto prací přes to, že krátce trvají, je dnes již znamenitý: skvostná přehledná geologická mapa evrop. Ruska v měř. 1 : 520.000, již A. Karpiňskij na loňském (1894) geolog. kongressu v Curichu veřejnosti předložil. — Ze všech států má Anglie nejstarší zemský geolog. ústav (zal. r. 1835). A věru má proč pohlížeti hrdě na výsledky prací své Geological survey of the united kingdom a s ní těsně spojeného Mining record office Governement school of mines a Museum of practical geology. Z ní vyšly geolog. ústavy škotský v Glasgowě, irský v Dublině, indický v Kalkuttě a australský v Sydneyi. Geolog. výzkum vnáší se v Anglii, Skotsku a Irsku na mapy v měř. 1 : 21.000, ale veřejnosti se předkládají mapy v meřítku menším 1 : 63 360. Na širokém podkladě jest založen (r. 1873) geologický zemský ústav v Prusku, s nímž r. 1875 spojili hornickou akademii. Má za účel vydati geolog. mapu Pruska a durynských států v měř. 1 : 25.000, pak díla obsahu geologického, palaeontologického a montanistického. Zcela nezávisle od tohoto ústavu vydává v Královci Fysikálně-oekonomická společnost geolog. mapu Vých. a Záp. Pruska v měř. 1 : 100.000. Naproti tomu přiléhají k pruskému (berlínskému) zemsk. geol. ústavu **g. z. ú.** v Sasku, Elsasku-Lotrinsku a Badensku. Ve Virtembersku vydává bureau statisticko-topografické geol. mapu v měřítku 1 : 50.000. V Hessen-Darmstadtu vydával Mittelrheinischer geolog. Verein od r. 1851 geol. mapu v měř. 1 : 50.000; nyní, kdy i tam založen geol. zemský ústav, vydává od roku 1886 tento geolog. mapu v měř. 1 : 25.000. — V Bavorsku pracuje od r. 1869 geognostické bureau o geol. výzkumu. Toto vydalo dosud několik vzorných děl a geol. mapu v měřítku 1 : 100.000 a mimo to několik map důležitějších území ve velikém měřítku 1 : 5000. — I Francie upravila poměrně dosti pozdě (roku 1867) geologický výzkum svého území. Tehdy bylo usneseno, že se má celé území mapovati na podkladě mapy generálního štábu v měř. 1 : 80.000 a že tato mapa (*Carte géologique detaillée*) má býti hotova do r. 1890, čehož skutečně bylo dosaženo. Dříve však vydala Francie úředně *Carte géolog. de la France* v měř. 1 : 500.000 a zároveň byly vydávány geologické mapy departementů v měř. 1 : 80.000, jež tyto svým nákladem daly provésti různým geologům. I za poslední doby vyšlo tiskem několik geolog. map, pořízených soukromníky. Jedné budiž zde připomenuto, poněvadž jest největší mezi největšími, totiž geol mapy Vasseurovy a Carreyovy v měř. 1 : 50.000 o 48 sekcích. — V Italii pracuje čile a se značným zdarem Comitato geologico již od r. 1861; týž ukládá své výsledky do »bulletinů« a »memoirů« a na černý podklad geologicky kolorovaných map generálního štábu v měř. 1 : 50.000. — Ve Švýcarsku vykonala veliký kus záslužné práce geologická kommisse »švýcarské přírodozpytné společnosti«; jak veliký, o tom vydává svědectví okolnost, že přesnými a jistými rysy nastínila od r. 1858 (kdy se ustavila) geolog. obraz mohutných švýc. Alp. Vydává od těch dob velikou mapu *Carte géologique de la Suisse* na topografickém podkladu v měř. 1 : 100.000, již r. 1888 dokončila, a uložila bohaté své zkušenosti v cenných spisech, shrnutých pod společným názvem *Matériaux pour la carte géologique de la Suisse.* K této mapě vydala roku 1894 mapu přehlednou v měř. 1 : 500.000. — Belgie má starší geologickou mapu v měř. 1 : 160.000 a přehlednou v měř. 1 : 8,333.333, o detailní mapě se dosud pracuje. — Rovněž Nízozemsko má úřední geolog. mapu od let sedmdesátých v měř. 1 : 200.000 a pracuje nyní o mapě nové, detailnější, dle vzoru pruského. — Ve Španělsku vydává Comission del map geologica d'España geolog. mapu v měř. 1 : 200.000 a některá významnější území na listech v měř. 1 : 25.000 — V Portugalsku pak publikuje Comissão geologico geolog. mapu v měř. 1 : 100.000 a mapu přehlednou v měř. 1 : 500.000. — Na severu evropském pečuje o geologický výzkum mimo Rusko zejména Švédsko, jehož Sveriges geologisea undersökning, roku 1858 ustavená, vydává geologickou mapu v měř. 1 : 50.000. Se Švédskem pracuje na Skandinavském poloostrově zároveň Norsko, jež pořídilo geolog. mapu v měř. 1 : 200 000. S velikým nákladem založily Spoj. státy sev.-amer. v létech osmdesátých ve Washingtoně na velkolepé základně svou Geological Survey, soustředivše v ní veškerý geologický výzkum svého obrovského území. Jaký význam sev.-amer. Státy tomuto ústavu přikládají, vyplývá nejlépe z okolnosti, že roku 1889 obnášela roční položka na tento ústav ve státním rozpočtu 320.000 doll. (týž rok povoleno říšskou radou geolog. ústavu vídeňskému 69 100 zl.). Četné členstvo sev.-amer. United States geological Survey uveřejňuje výsledky svých výzkumů jednak ve velkých nádherně vypravených »Monographs«, jednak v »Bulletins« a »Annal Report«. Mimo to vydává geolog. mapu v měř. 1 : 125.000 a přehlednou v měř. 1 : 2,500.000. — Těmto ústavům řadí se po bok geolog. ústav japanský, zřízený r. 1876 dle vzoru západoevropského, zprvu řízený Evropany, nyní však toliko tuzemci. Srv Geologické mapy. *VJP.*

Geologicko-agronomický výzkum a mapování, předůležité pro zemědělství a lesnictví, provádí se ve Francii a v Němcích; zejména v Prusku věnují mu velkou péči. Svěřili je spolehlivým v tom oboru členům svého zem. geolog. ústavu, jejichž předním úkolem je kartograficky znázorniti vlastnosti půdy, prozatím severoněmecké roviny. U nás,

aniž v Rakousko-Uhersku vůbec, neučiněno dosud ani kroku ve prospěch podobného podniku. A přece je zřejmo, že by z něho plynul užitek veliký jak zemědělství tak i lesnictví, a to zajisté ne menší než z něho má již dnes zemědělství a lesnictví německé. Oč větší? O to, oč jsou naše ornice úrodnější nežli na severoněmeckých rovinách. Zřejmá důležitost těchto studií a mapování pro naše zemědělství a lesnictví a naše nynější málo závidění hodné poměry zemědělské nutí přímo načrtnouti podstatu tohoto předůležitého výzkumu dle vzoru německého, honosícího se mnohými přednostmi. Dle něho je celé území rozděleno v oddíly (sekce), jimž přísluší mapy (listy). Tyto geologicko-agronomické mapy jsou v měřítku 1 : 25.000 a mají zřetel k rázu podkladu ornice až do hloubek, kam sahá půda mající pro rolníka ještě nějaký význam. Na nich je znázorněna topografie a orografie krajinná, geologická odvislost vrstev a jejich relativné stáří (písmeny a barvami), pak petrografický ráz vrstev (různým čárkováním) a připojena jsou udání o mohutnosti ornice a její podkladu. Tyto popisy průřezů jsou výsledkem značně velkého množství (asi 2000 až 3000 na jedné sekci o 2¼ míle) 2 *m* hlubokých závrtů. Leč k těmto mapám nepřipojuje se toto množství závrtů zkoušených, nýbrž jen k mapám zvláštním (zv. *Bohrkarten*), jež se vydávají interessentům na požádání. K obyčejným mapám přidají se výsledky studijní ze závrtů nejdůležitějších. Každý sekční list je opatřen výkladem o oro-hydrografických a geolog. poměrech dotyčného oddílu se zevrubným popisem usazenin ve smyslu geol.-agronomickém, dále analysou charakteristických druhův ornic a praktickými pokyny, kterak účelně si třeba vésti za vzdělávání půdy. *VJP.*

Geologický útvar (formace, geolog. kongressem přijat název systém) uzavírá větší množství hornin buď sedimentárních neboli uvrstvených, buď neuvrstvených, neb obojího druhu pevného obalu zemského, sloučených společnými znaky, jevícími se jednak v uložení vrstevním, jednak ve slohu anebo, jsou-li přítomny organické zbytky (zkameněliny), v těchto, kterýmiž společnými znaky se tato souvrství vykazují jako produkty buď společné, neb obdobně nebo přibližně soudobně vzniklé. Tyto útvary nejsou však ani nahoru ani dolů ostře ohraničeny. Přecházejí v sebe. Neníť mezi nimi hranic ostrých, jako jich není mezi dobami (periodami). Všechny spojují přerozmanité přechody. Čím více těchto tu a onde schází, tím ostřejšími zdají se ovšem tyto hranice. A právě v této okolnosti větí příčina, že dlouho trvalo, než se o útvarech dospělo dnešního názoru, než se poznal jejich skutečný význam a vzájemný vztah. Předůležito, vlastně první podmínkou geologického výzkumu útvarů, je určiti vrstevní sled neboli relativní stáří vrstev. Vychází se od názoru, že všechny usazeniny vodami uložené byly původně vodorovné, alespoň přibližně. Z toho přirozeně pochodí, že vrstvy zpodní jsou starší než svrchní. Jen výjimečně jest toho opak. Pouze tam pozbývá tato věta platnosti, kde jsou souvrství přeložená, převržená nebo kolmo postavená. Kde tomu tak, leží mladší vrstvy pod staršími. Po určení relativního stáří vrstev zbývá vyšetřiti jejich vztah k ostatním souvrstvím. A tu jest třeba dbáti věty zkušenostmi nabyté, že živočišstvo a rostlinstvo každé vývojepisné doby je charakterisováno zvláštním rázem. Stejně staré vrstvy a souvrství uzavírají souhlasné zbytky rostlin a zvířat (zkameněliny, fossilie). Jsou-li tyto široko daleko rozšířeny a jsou-li téměř všady, nabývají váhy vůdčích zkamenělin (*Leitfossilien*). Ovšem, kde není zkamenělin, rozhoduje ráz hornin a uložení vrstev. Jdouce takto od vrstvy k souvrství a od tohoto k útvarům a skupinám vrstevním celého území, dospíváme velikého průřezu, v němž lze viděti každou vrstev dle stáří zařaděnou, jako podstatnou část velkolepé geologické stavby, dospíváme ideálního průřezu krajin, území. Za této práce se zhusta přihází, že vrstevní pásma na různých místech v týchž polohách mění hmotu (vápence přecházejí v jíly, tyto ve slíny neb pískovce atd.) a s tím zároveň i obsah ústrojný. V tomto případě se mluví o různosti faciální, o faciích buď horninných buď ústrojných (viz Facies v palaeontologii), a praví se, že vrstvy ty byly sice uloženy za téže doby, ale za různých fysikálních poměrů.

Takto nabyté normální průřezy vrstev území nebo celých krajů roztřiďují se v oddíly. Aby se různá nedorozumění předešla, stanoveny geolog. kongressy pro různé oddíly názvy, a to — od nejmenšího oddílu k největšímu — tyto:

Vrstva (franc. *couche*, něm. *Schichte*, angl. *strate*, ital. *strato*),

vrstvy (franc. *couches assises*, něm. *Schichten*, angl. *beds*),

pásmo (franc. *sous-étage*, něm. *Unterstufe*),

stupeň (franc. *étage*, něm. *Stufe*, angl. *stage*, ital. *piano*, špan. *piso*),

oddíl (franc. *section*, něm. *Abtheilung*, ital. *sezione*),

útvar, systém (franc. *formation*, něm. *Formation*),

skupina (franc. *groupe*, něm. *Gruppe*).

Aby se vrstva uložila, k tomu jest třeba doby. Z toho pochodí, že tyto názvy, pojmy, lze nahraditi pojmy časovými, a tu se obdrží:

za stupeň vrstevní = stáří,

za oddíl vrstevní = období (epocha),

za útvar (systém) vrstevní = doba a

za skupinu vrstevní = věk (aera).

Pojmem útvar, formace (tohoto názvu užívá se dosud se zálibou v Německu), systém, vyrozumívá se zároveň geologická jednička. Vymezovati útvary jest prací předůležitou. Provádí se buď na podkladě palaeontologickém, je-li totiž obsah organický dosti bohat, buď na podkladě diskordantního uložení vrstevního; přesnost káže, pokud možná, hleděti k oběma. Vychází se totiž od názoru, že povrch zemský ponenáhlu se mění a že převraty v něm nejsou než výslednicí sil věky trvavších. Po-

znalo se, že v těchto změnách není ani skoku ani násilí, že jich nebylo nikde a dosud není. Z toho všeho přirozeně vyplývá, že každá mezivrstevní diskordance jeví se velkým mezidobím, oplývajícím od uložení vrstev spodních a svrchních. Vyzdvižení vrstev mladších, diskordantně na podkladě uložených, předpokládá jednak že vrstvy (sedimentární) původně ležely vodorovně, pak že byly z této polohy vyšinuty a rozmanitě zbořeny. Vše to událo se za dob dlouhých, nebo i v dávnověkosti země měnil se povrch a kůra zemská týmž pochodem jako dnes.

Přese všecky tyto důležité poznatky a bohaté zkušenosti není dosud ohraničení útvarů přesné, čehož příčinou jsou zejména souvrství přechodná. Tato jsou přiřaďována buď útvaru jednomu neb jinému mladšímu neb staršímu, anebo jsou vymezována jako útvary samostatné. Buďtež zde vzpomenuto aspoň nejdůležitějších: rhétického, wealdenského anebo vrstev purbeckých, o nichž se názory velmi tříští a dosud se neví, kam je třeba zařaditi, aby zařadění bylo správné. Rovněž buďtež vzpomenuto kambria, siluru, devonu, permu a karbonu, o jejichž hranice až dosud se vedou namnoze tuhé boje. Avšak všeobecně se dnes pociťuje, že dřívější ostré hranice mezi útvary pozbývají své ostrosti, a to tím rychleji, čím intensivněji se studují a všestranně se vyšetřují a stanoví zejména faciální jejich vztahy. Tímto intensivním studiem snímá se zároveň rouška i s vrstev pod vrstvami se zkamenělinami uložených, též zvrstvených, t. zv. huronského útvaru, o nichž se domnívali, že skládají první pevný obal zemský. Tyto prahorní vrstvy bez zřetelných zkamenělin jsou až dosud záhadou, ačkoliv již ne tak velkou jako dříve. Ví se o nich mnohé a poznatky, jako na př., že jednak zvířectvo nejspodnějšího siluru jest nepoměrně vysoko vyvinuto, jednak že huronský útvar jest tak rozvrstvený jako kterýkoliv jiný sedimentární, dále že uzavírá vápence a v těchto shluky — nikoliv snad nahodilé — označené společným jménem Eozoon — nutí k názoru, že by bylo zavrhnouti jednou, kdyby se svrchní souvrství dosavadních prahor, totiž souvrství huronské, považovalo za nejsvrchnější díl ztvrdlé kůry zemské.

Souvrství hornin ovrstvených pronikají na četných místech horniny celistvé, nebolí sopečné (eruptivní). Derou se jimi buď ve způsobu žil, buď je přikrývají proudy, buď se na nich rozkládají mohutnými příkrovy. Jest věcí veledůležitou vyšetřiti přesně, ovšem nakolik okolnosti dovolují, relativní stáří těchto z vnitra zemského vyvřelých mass a stanoviti doby, v níž za které doby vynikly na povrch zemský. Za tohoto výzkumu je třeba řídit se zákonitostmi vyplývajícími z podstaty okolností a hmoty sopečné. Sopečné horniny, pronikající horniny sedimentární, jsou mladší než tyto; rovněž jsou mladší, přikrývají-li je příkrovem, než starší, ležící pod nimi. Velké důležitosti nabývají okolnosti, dbá-li se přesně vyšetření stáří eruptivních mass útvarů starších, jež se prorážejí. Tíhnota se vůbec neřídí, scházejí-li horniny zvrstvené v nadloží. V našich československých zemích máme četné doklady o sopečné činnosti a o tom, kterak sopečné massy staré útvary žilami pronikají a kterak je příkrovy přikrývají (dávnými křídovými a třetihorního útvaru). Viz geologii Čech a Moravy.

Přehled geologických útvarů.

Útvary zvrstvené s nejvýznačnějšími zkamenělinami, souřadými hmotami sopečnými a technicky důležitými nerosty.

I. Skupina archaická.

1. Útvar laurentinský. Střídavé uložení rulv, vápence, dolomitu, křemence, jež doprovází a proráží žuly s běloikameny a bažici, svenity. Vrstvy z pravidla zvlněné, namnoze i vztyčené, skládají jádra téměř všech horských hřbetů, jež jsou zhusta vějířovitě uvrstvena. — 2. Útvar huronský. V Čechách břidlice jílovské (étage A) a puteňské (étage B); v Norsku pískovce tukmiľové, v Anglii rula a breccie křemenové, ve Finsku rula a prahorní vápenec, ve Francii fyllity lamayský a sv. lošské, v sev. Americe stupeň laurentinský a huronský. Eozoon. Eruptivní horniny laurentinského a huronského útvaru: žula, svenit, diorit, diabas. Nerosty technicky důležité útvaru laurentinského a huronského: rudy v čočkovitých vložkách (magnetit), v pruzích rudy železné, kobaltové, měděné, cínkové, v žilách (stříbro, olovo Příbram a j.), vázané na sopečné horniny (cín), Ložiska diamantová; tuha, kyvolity, břidlice pokrývačské a na psací tabulky.

II. Skupina palaeozoická.

1. Útvar silurský: a) Oddíl spodní (cambrienne). V Čechách třemošenské slepence, jinecké a skrejské břidlice (étage C). První zvířena. Na Moravě schází. V Anglii stupeň longmynský, menevský a lingulových bř. V Norsku kamencové bř. V Rusku ungulinové pískovce. Ve Francii purpurové slep. a červené bř. V sev. Americe pisk. wisconsinské a potsdamské. — Oldhamia. Paradoxidi. Algy (Fu —). b) Oddíl svrchní: V Čechách křemencové drobv a bř. stupně briskeho (étage D) s druhou zvířenou; stupeň spodních vápenců s graptolitovými bř. (étage E), st. středních váp. (étage F), st. svrchních váp. (étage G), st. svrchní bř. (étage H) s třetí zvířenou. Na Moravě schází. V Anglii pisk. tremadocský, vr. llandeilovské, váp. wenlocské a bř. ludlowské. Ve Skandinavii graptolitové bř., celandský orthoceratový váp., západ. gothlandské bř., korálové váp. a bř. gotlandské a skånské. V Rusku orthoceratový a korálový váp. Ve Francii pisk. armorikánské, bř. a pisk. sv. germanské, bř. graptolitové, váp. meiguanské a d'erbrayské. V sev. Americe st. helderberský, salinský a niagarský. V Durynsku tentakulitové a graptolitové bř. V Harcu bř. lyré st.

Zkratky: st. = stupeň, váp. = vápenec, pisk. = pískovec, bř. = břidlice, sl. = slepence, [illegible], vr. = vrstvy.

První ryby. Trilobiti, Graptoliti, Cephalopodi. První pozemní květena. Sopečné horniny (útvaru silurského): žula, syenit, diabas, porfýr, melafýr. Technicky důležité nerosty (útvaru silurského): rudy stříbrné, měděné a železné v Harzu, olověné na hor. toku Mississippi, stříbrné a měděné na Lake Superior a zde zhusta těsně spojeny s horninami sopečnými.

2. Útvar devonský: *a) Oddíl spodní (rhénane)* Na Moravě pás. křemenců a drob květnických, ve Slezsku pás. vrbenské. Ve střední Evropě a jižní Anglii spiriferové písk., orthocerasové bř. a skupina lyntonská. V sev. Americe písk. oriskanské a shoharské. — *b) Oddíl střední (eifélienne).* Na Moravě váp. sloupské a čelechovské. Ve stř. Evropě a již. Anglii (Belgii, Vestfálsku, Nasavsku, Harzu, Smrčinách) bř. s Calceola sandalina a váp. stringocephalové. V Eiflu váp. V sev. Americe marcellusové bř., st. hamiltonský, váp. tullský a bř. genesuské. — *c) Oddíl svrchní (fammenienne).* Na Moravě není dosud přesně stanoven. V Německu a jižní Anglii váp. klymeniový, bř. cypridinové a váp. goniatitové. Ve Skotsku a západní Anglii písk. (old red). V Rusku bř. domanikovské, pískovce (old red). V severní Americe st. portagský, chemungský a písk. catskillských. Ryby herocerkální: Ganoidi, Holoptychus, Cephalaspis; Spirifer, Calceola, Stringocephalus a Goniatiti. Předchůdcové květeny kamenouhelné. Sopečné horniny (útvaru devonského): bělokameny, diabas. Technicky důležité horniny. Ve Slezsku žíly železného a měděného zlatonosného kyzu u Cukmantlu, baryt u Benešova. V Nasavsku ložiska železných rud a fosforitu, v okolí Ramelsberku, Brilonu a Cách ložiska rud měděných, olověných a cinkových, v Cornwallu rudy měděné a cínové, v okolí Müsu rudy ocelku.

3. Útvar permokarbonský: *a) Oddíl kulmu a spodního vápence.* Uhelné pánve moravsko-slezsko-polské (uh. pán. ostravská). Mohutné váp. v Sasku, Nasavsku, Vogesách. Ve Francii droby roanaiské, váp. regnyské, dolní pánev loirská. Ve Španělsku váp. poteriocrinusové v Asturii, vr. leňaské. Území franko-belgické: váp. tournaiské, dolomity namurské, váp. viséské. V Anglii vápenné pískovce écoské, vr. burdihouské, pás. yoradulské. V Rusku uhelná pánev moskevská, vr. s druhem Productus giganteus. Sev. Amerika písk. a bř. apalachské, váp. illinoiské. — *b) Oddíl produktivního kamenouhelného útvaru.* V Čechách kam. pánev brandovská, radnická, merklínská, plzeňská, manětínská, štěderská, mirešovská, žebrácká, berounská, rakovnicko-kladenská, žacléřsko-waldenburská. Na Moravě kam. pán. rosická. V Německu pánev ruhrská, sv.-hipolytská, vr. surdeburská, pán. ronchampská, waldenburská a pruskoslezské. V Belgii pánev hainaulská, de liègská, flanderská, artoiská. V Anglii písk. bezuhelné, plásty produktivního uhlí a jemnozrnné písk. Ve Francii antracity poillské, pán. varská, rive-de-gierská, sv. étienská. Ve Španělsku pánev asturská a puertollano. V Rusku donecká, váp. fusulinové a timanské. V sev. Americe pánev illinoiská a pensylvanská, váp. fusulinové. — *c) Oddíl permský (dyas).* Na Moravě a v Čechách červené písk., sl. a lupky. V Německu sl., písk., porfýrové tufy vezpod s uhel. plásty a zechstein (tento uzavírá vezpod měďnaté bř., ve středu tak zv. rauchwacke a nahoře hlinité tence břidličnaté vápence s ložisky solnými a sádrovými). V Anglii zpodní červený písk., marl slate a zechstein. Ve Francii bř. červené, písk. autunské a bř. lodévské. V Rusku červené písk., měďnaté bř. a vr. s Productus cancriformis. V Americe váp. nebraské. Velká území v Číně, v polárních krajinách na Medvědím ostrovu a na ostrovech Melvillských. Velkolepý rozvoj bylin tajnosnubných, poslední trilobiti, množství lastur, první plazi, hmyz, stonožky, štíři, pavouci. Sopečné horniny (útvaru permokarbonského): křemenné porfýry, diabasy a melafyry. Technicky důležité nerosty (útvaru permokarbonského). Kamenné uhlí. V Harzu a Anglii rudní žíly leštěnce olověného, ruda cinková v okolí cášském, asfalt v Nov. Brunšviku. Kamenná sůl a sůl stassfurtská, měďnaté bř. a rudy kobaltové, ložiska rud železných v Duryňsku a Spessartu. Rudy rtuťové, manganové jsou v permských usazeninách vázány na sopečné horniny.

III. Skupina mesozoická.

1. Útvar triadický: *a) Oddíl pestrého pískovce (vosgesienne).* V Čechách a na Moravě schází. Ve Slezsku, Polsku a uher. Slovensku dosti rozšířen. V Alpách verrucano, váp. guttensteinské; bř. werfenské. V Německu rozpadá se: 1. (dole) slíny a jíly, 2. červené hlinité písk., 3. rötské slíny místy se sádrou a kamennou solí. V Anglii červený písk. (new red sandstone). Ve Francii arkosa autunská a písk. Labyrinthodonti. — *b) Oddíl lasturnatého vápence (franconienne).* Schází rovněž v Čechách a na Moravě, je však v Haliči a ve Slezsku. V Německu se rozpadá v pásmo váp. vlnitého, v pás. anhydritové (místy solinosné) a v pás. svrchní (Hauptmuschelkalk). V Alpách: vr. recoarské, dolomity mendolské a váp. virglorské. V Anglii sl., dolomity a váp. Ve Francii dolomitické váp. a písk. V Americe sl., dolomity a váp. Ceratiti, Nothosaurus, Encrinus. — *c) Oddíl keuprový (tyrolienne):* *α) Stupeň hnědého jílu.* Ve Frankách kyzové uhlí. V Alpách vr. buchensteinské, vengenské a kassienské (n. váp. hallstadtské). Ve Francii arkosa. Ve Vogesách bezsádrové jíly. V sev. Americe pískovce. — *β) Stupeň pestrého jílu.* V Haliči a na uher. Slovensku. V Alpách vr. zpodního lasturnatého jílu, vr. karditové a raibelské. Ve Frankách pestré jíly sádrové, s kamennou solí v Lotrinkách a Anglii — *d) Oddíl rhétický (rhétienne).* V Alpách vr. kössenské, mohutné dachsteinské váp. (Megalodon triquiter) a dolomit. V Německu písk. a slíny s otisky rostlin. V jižním Švédsku uzavírá uhlí, bonebed. Nejstarší obratlovci (Microlestes). — Sopečné horniny útvaru triadického). V Alpách vyvřela žula, syenit, porfýr, v sev. Americe diorit a melafýr. Technicky důležité nerosty (útvaru triadického): ru-

mělka a rtuť u Idrie v Krajině, kamenná sůl (v jihozáp. Německu, v keupru lotrinském a anglickém), ruda olověná, cerusit, malachit v pestrém pískovci eifelském, ložiska rud železných, leštěnce olověného a kalaminu v lasturnatém vápenci hornoslezském. žíly železných rud a cinku v lastur. váp. polském a j.

2. Útvar jurský: I. Lias. *a) Oddíl zpodního liasu (sunémurienne)*. Na uher. Slovensku váp. s Gryphaea arcuata. V Alpách pás. vr. adnetských. Ve Švábsku a Frankách černá jura. V Anglii, Německu písk. s Cardinia concinna, váp. s Gryphaea arcuata a jíly. — Nejstarší belemniti. — *b) Oddíl středního liasu (liasienne)*. Na uher. Slovensku na »Horkách«. V Alpách Hierlatzské vr. Jíly, zhusta ložiska železných rud, sliny a vápence v Německu, Francii a Anglii. — *c) Oddíl zpodního liasu (toarcienne)*. V Německu břidlice posidonomiové, sliny s Ammonites jurensis. V Alpách pás. vr. algäuských a vr. grestenské. Ve Francii a Anglii sliny s Amm. bifrons. Ve Švábsku v bř. posidonomiových, hl. depôt saurierů. — II. Dogger. *a) Oddíl oolithový (bajocienne, vr. personatové, jíly opalinusové)*. Na uher. Slovensku a v Haliči, v Německu, Francii a Anglii pás. vr. s Ammonites opalinus v důli, nahoře pás. vr. s Amm. Murchisonae. V Alpách zpodní pás. schází. — *b) Oddíl středního doggru (bathonienne)*. Na uher. Slovensku a Haliči červené váp. V Alpách pás. vr. klausských. V Anglii, Francii, Německu a Švýcarsku vrstvy s Amm. Parkinsoni (pís., sliny, oolithy, Cornbrash). — *c) Oddíl Kellowayský*. Na Moravě ve vůkolí Brna, v Čechách brachiopodové vápno. Na uher. Slovensku v trenčínské stolici krinoidové váp., v Haliči. V Alpách vr. pás. viloské. V Anglii, Francii, Německu a Švýcarsku vr. makrocephalové a ornátové (jíly, písk. pás. váp.). — III. Malm. *a) Oddíl oxfordský a koralový (oxfordien, corallien)*. V Čechách váp. sternberské u Zeidleru (blíže zámku Sternberka) a kyjovské (u Kyjova, Khaa). Na Moravě váp. rudické a olomúčanské, Polavských kopců četechovský a mikulovský. V jižních Alpách koral. váp. Váp. s korály a mořskými houbami v jižním Německu. Ve Švýcarsku terrains à chailles. V sev. Německu sliny ammonitové, oolithy a dolomity. V Anglii korálové oolithy a svrchní váp. grit. — *b) Oddíl kimmeridgský (kimmeridgienne)*. Na Moravě krinoidové váp. na švédských šancích u Brna. V Alpách váp. aptychové. V Německu, Švýcarsku a západní Francii váp. a dolomity. V Anglii a severní Francii jíly. — *c) Oddíl portlandský (tithonienne)*. Na Moravě, v Haliči a v jižních Alpách pás. štramberské a diphyové váp. V Německu a Anglii oolithy a slínité váp. s Ammonites gigas. Sopečné horniny (útvaru jurského). Trapp, křemité porfýry. Technicky důležité horniny (útvaru jurského). Kamenné uhlí v liasu uherském, perském a čínském. Železné rudy na Moravě, Haliči a j. Ohnivzdorné hlíny v doggeru, bř. litografické a asfalt v malmu.

3. Útvar křídový: I. Zpodní křída. *a) Oddíl wealdský*. V Anglii vrstvy puberckské, namnoze se sádrou a kamennou solí, uzavírají ve středním niveau mnoho ssavčích zbytků; pískovce hastingské a jíly wealdské. V sev. Německu pískovce s uhlím, jíl. — Dinosaurus, Iguanodon. — *b) Oddíl neokomský neb hilský (néocomienne)*. V mor., slez. a haličských Beskydách (st. zpod. těšínských bř., st. těšínských váp., stup. svrchních těšínských bř. a grodištských pís., vermířovské vr.). V Alpách spatangiové váp. a Schrattenkalke. V sever. Německu jíl se železitými pískovci. V Anglii zpod. zelený písek. — *c) Oddíl galtu (albienne)*. Na Moravě godulový písk., na uher. Slovensku světlošedé bř. V sev. Německu pískovce s železnými rudami, lupky a plamenité slíny. Lupky a sliny aubské a aptské. — II. Svrchní křída. *d) Oddíl cenomanský (cénomanienne)*. V Čechách*) st. perucký, st. korycanský. Na Moravě písk. modletínský. V morav. Beskydách jistebské písk. Na uher. Slovensku povážské písk. Zpodní kvádrový písk. v Sasku. V pohoří jurském křídové váp. a slíny. V Anglii svrchní zelený pískovec. — *e) Oddíl turonský (turonienne)*. V Čechách a západní Moravě st. bělohorský. V Čechách st. malnický, jizerský (sahá na záp. Moravu) a st. teplický. Na uher. Slovensku st. upohonský. V Němcích svrchní pläner. V Alpách hippuritový váp., sewerský váp. a gosauské vr. V sev. Francii glaukonitická křída. V Anglii zpodní hnědá křída. — *f) Oddíl senonský (senonienne)*. V Čechách st. březenský a chlomecký. Na Moravě (?) frýdecké a bačské písk. V Sasku svrchní kvádrový písk. V sev. Německu písk., slep., jíly, kříd. slíny. Křída rujanská; angl. a franc. bílá křída. V Dánsku křída s faxskou a mastrichskou křídou (Danien). Sopečné horniny (útvaru křídového): čedič, fonolith, tešenit. Technicky důležité nerosty (útvaru křídového): křída, uhlí (ve Slezsku a na Moravě), železné a měděné rudy, žíly asfaltu, strontianitu.

IV. Skupina kaenozoická.

1. Útvar třetihorní: I. Eocaen. *a) Stupeň soissonský*. V Anglii písky thanetské, vr. s Ostrea bellovacina. V pařížské pánvi písk. rillské, sladkovodní váp. s Physa gigantea, písky a jíly s hnědým uhlím. jíly brachenské. Ústřicovité vr. soissonské. — *b) Stupeň londýnský*. V Anglii jíl londýnský. V pánvi franc.-belgické slepence compiègnské. Vápence biarické. Tufy roncké v Italii. — *c) Stupeň pařížský*. Ve Francii hrubý váp. s Cerithium giganteum. V Belgii písky sv. gillské. V Bavorsku, Švýcarsku a Italii nummulitové a černé váp. V Italii rybí lupky bolské. — *d) Stupeň bartonský*. V Anglii jíl bartonský. V pařížské pánvi sladkovodní váp. sv. quenské a písk. beauchampské. Švýcarsko hnědé uhlí a sladkovodní váp., Italie nummulitový váp. Díl vídeňského písk. — II. Oligocaen. *e) Stupeň ligurský*. Na Moravě (?) Orbiotoidové breccie Hříběcích hor. Ve franc. pánvi sádra a sá-

---

*) Aby se zamezilo nedorozumění, budiž zde podotknuto, že tímto neučiněn nikterak nový pokus zařaditi stupně českého útvaru křídového do normálního přehledu vrstevního. Není tu na to ani místa. Bylo však třeba jich zařaditi, a proto přijat způsob starší dosti rozšířený.

drové sliny montmartrské s Anoplotherium commune atd. V Alpách flyš. V jižní Francii flyš Pyrenejí, váp. a vr. palaeotheriové. V Apenninách macigno. V sev. Německu mořské písky a jantarové vr., černé písky wolmirslebenské, sladkovodní vápence buchsweilerské. — *f*) *Stupeň tongerský*. Na Moravě ždanický pískovec a menilithové bř. Hříběcích hor. V Čechách nejzpodnější písk. v pánvi chebské; vr. pásmo předčedičových v pánvi falknovské; písky osecké, černovické, chomútovské a j. s otisky bylinnými; vr. jílovité se slabými plásty mourovitého uhlí v pánvi žatecko-litoměřické. V severním Německu septariové jíly. V pánvi pařížské sladkovodní váp. od La Brie, zelené sliny od Montmartre a písk. fontainebleauské. Glaruské rybí lupky. — *g*) *Stupeň aquitanský*. V Čechách v pánvi chebské svrchnější jíly a písky s mourovitým uhlím, v pánvi falknovské pásmo vr. počedičových; v pánvi žatecko-litoměřické čedičové pohoří doupovské, čedičové tufy s bylinnými otisky. Na Moravě azurový písk. Cerithiový pískovec pánve mohučské, sladkovodní váp. hochheimský, lasturnaté písk. kasselské. V Anglii hnědé uhlí od Bovey-Tracy. — III. Miocain. *h*) *Stupeň mohučský*. V Německu v mohučské pánvi littorinellový váp. Ve Švýcarsku nagelfluh a sladkovodní molassa Ve Francii písky orléanské. V pánvi alpské pásmo vr. hornských. — *i*) *Stupeň helvetský*. V Čechách v pánvi chebské lupky pochlovické, u Sorgu, Maierhofen, lupky cypridinové a sladkovodní váp.; v pánvi falknovské pískovce a jíly u Falknova, lupky a vyhořelá ložiska uhelná u Cidic, cypřišové lupky a vyšší lignitové plásty u Haberspirku; v pánvi žatecko-litoměřické počedičové uhel. lupky a jíly, vyšší hnědé uhlí, lupky se sferosiderity. V jižní Moravě a Rakousích šlír. Na Moravě litavské váp., písk., sliny a jíly. V Čechách jíly lanškrounsko-českotřebovské. V Haliči solinosné jíly věličské. Ve Švýcarsku a Bavorsku mořská molassa. V pařížské pánvi faluns de Touraine et de l'Anjou. — *k*) *Stupeň tortonský*. Na Moravě písky sarmatské, písky a jíly kongeriové. V mohučské pánvi písk. dinotheriové. Ve Švýcarsku sladkovodní váp. öningenské. V Italii slíny tortonské. — IV. Pliocaen. *l*) *Stupeň piacenzský*. V Dolních Rakousích belvederský štěrk. V Anglii koralový-crag. Ve Francii modré jíly od Bayonu, Perpignanu, Fréjus. V Italii modré jíly pásma subapenninského. — *m*) *Stupeň astský*. V Anglii crag červený (Norfolk). Ve Francii a Belgii písky antverpské, žlutý a červený crag. Ve střední Francii písky od Cotentine. V Italii písky astské, váp. messinské a palermské. Sopečné horniny (útvaru třetihorního) čedič, fonolith, andesit, trachyt. Technicky důležité nerosty (útvaru třetihorního) hnědé a smolné uhlí (v sev. a již. Čechách, u Kyjova na Moravě), sůl a jantar.

2. Útvar diluviální. Jeskynní hlíny s bohatými zvířenami (jeskyně území sloupského a novojičínského), löss (s bohatou zvířenou předmosteckou u Přerova na Moravě), vápenný sinter. Pampasové hlíny v Americe. — Štěrky, morény, (eratické) bludné balvany ledových dob. — Elephas antiquus, primigenius, Mastodon a j. — Nejstarší zbytky lidské.

3. Útvar alluviální. Rašelina, step, vápenný sinter, sraženiny ze solných jezer, kulturní vrstvy. Nynější mořské dno, bahno, písek; koralové váp. riffy, guanové ostrovy, duny. Sopečné horniny (útvaru diluviálního a alluviálního) lávy basaltické, fonolitické, andisitické, atrachitické, tufy. Technicky důležité nerosty (útvaru diluviálního a alluviálního) rašeliny, diluviální uhlí, drahé kovy na druhotných nalezištích, soli. *VJP.*

Geologie jest nauka o vnitřní stavbě pevné kůry zemské a její vzniku. Zkouší vnitřní strukturu naší zeměkoule, snaží se vypátrati, vystihnouti a správně vyložiti zjevy, jež se jeví výslednicí změn v zemské struktuře, a vykládá zákony, dle nichž se mění a přetvořuje vnitřek i povrch kůry zemské. Nyní se obyčejně modifikuje se slovem geognosie. Dříve bývala této podřizována právě tak, jak se s ní dnes činí, stanoví-li se hranice mezi ní a geognosií. V tomto případě vyrozumíváme geognosií učení o nynějším stavu pevných součástek zemských, o jejichž vzniku nám vypráví geogenie. Tato a geognosie podřizuje se gii.

G. jest, jak zřejmo, vědou positivní, pevně založenou na studijních výsledcích pozorování stavby zeměkoule a složení jejích součástek. Hlavní zření má však k pevným součástkám kůry zemské; vody, moří a vzduchu hledí si jen, nakolik toho má zapotřebí, aby správně postřehla stopy činnosti mass kapalných a elasticko-tekutých na tvrdém pokrovu horninném. A to právem; neboť po mnohé stránce není tento horninný pokrov vlastně než ohromnou knihou, v níž věčně rušivé tekutiny a vzduch zřetelným písmem svou činnost popsaly. Příliv a odliv, orkány a bouře, déšť a kroupy, zátopy a sucha zanechávají své stopy všady v těchto pevných součástkách kůry zemské a píší na nich dějiny své činnosti. Neméně jasně a hluboko ryjí do ní své děje síly znenáhla působící, jejichž zřejmější výsledky vynikají teprve po dobách, proti nimž je stáří individuí nebo lidských pokolení pouhým okamžikem. Na ten způsob vzniká zvláštní hieroglyfové písmo, kteréž správně vysvětliti je namnoze věcí velmi nesnadnou; ale když se jedenkráte podaří jeho smysl pochopiti, pak jasným světlem ozařuje rázem dějiny země a její vývojepisné periody. **G.** nalézá tuto knihu všady otevřenou a hustě popsanou, jen že bohužel namnoze i písmem nečitelným, ba i dosud nesrozumitelným. Aby tedy mnohé vysvětlila, mnohé doplnila, **g.** zkoumá zevrubně menší území a šíří soudobně svá pozorování po všech kontinentech. Za týmž účelem vyšetřuje vzájemné vztahy pevnin a moří, určuje směr a složení horských hřbetův, údolí, říčních koryt, bedlivě sleduje a pilně zkouší zemětřesné pásy, pronásleduje zemské zlomy a vyšetřuje obvody sopečné, dále zkoumá vnitřní strukturu hor, horských hřbetův a j., jen aby vyšetřila a zji-

stila, proč právě tu je údolí, jinde horský hřbet, tam opět jezerní nížina, proč jinde se střídá rovina s pahorkatinou atd. a jaký asi vliv měly tyto zemské úkazy za vzniku a mají-li dosud nějaký, jak a čím působí na bezprostřední okolí, na sousední území a na zeměkouli vůbec. Na této výzkumné cestě shledává a dospívá **g.** materiálu k přehlednému obrazu zeměkoule a snáší pečlivě vše, jen aby nabyla jasného názoru o zemském nitru, o pradobě naší planety, o jejích posloupných vývojepisných dobách a konečně o různých organických říších, jež zemský povrch za různých geologických dob oživovaly, slovem, aby správně postřehla vývojepisné dějiny naší zeměkoule. Tato obrovská látka **g.**, zde jen hrubými obrysy nastíněná, rozpadá se v několik samostatných oddílů, povahou svého obsahu přirozeně omezených: 1. geofysika neboli fysiografická **g.** učí o tvaru naší země, o teplotě vnitrozemské (geothermika), o rázu povrchu zemského (orografie), zvláště se zřením k roztřídění pevnin, vod a j.; 2. petrografie neboli lithologie učí o mineralogicko-chemickém rázu hornin zemskou kůru skládajících; 3. geotektonika neboli architektonická **g.** učí o stavbě kůry zemské a rozpadá se ve stratigrafii (učí o vrstvách a jejich uvrstvení) a v učení o rudních žilách (*Ganglehre*); 4. dynamická **g.** učí o vulkanismu, o účincích vody, větrů a j.; 5. petrogenie neboli petrogenetická **g.** učí o vzniku a přeměně hornin; 6. historická **g.** neboli věda o útvarech učí, jak země v geologické minulosti se vyvinula a jak se organický svět na zemském povrchu znenáhla od doby k době měnil, až konečně dospěl dnešního rázu.

Vztah **g.** k vědám pomocným je rozmanitý, namnoze až i těsný. **G.** sahá přímo do zeměpisu, jde-li jí o to, aby popsala vnější tvary povrchu zemského; přibírá na pomoc učení astronomie, vykládá-li o prvních vývojepisných stadiích naší planety; buduje na výsledcích věd popisných: mineralogie, zoologie a botaniky, vyšetřuje-li složivo vrstevní a snímá-li roušku se světů živočišných a rostlinných, pohřbených v usazeninách kůry zemské, a používá konečně archaeologie a ethnografie od oněch dob, kdy bylo nezvratně dokázáno, že člověk neomezuje se jen na dobu nynější, nýbrž že sahá daleko zpět do doby minulé, diluviální. Mimo to čerpá ještě i z poznaných zákonů fysiky, zvláště optiky, zkoumá-li barvu, tvrdost a mikroskopické složení hornin a pátrá-li po nových a zkouší-li staré mikroorganismy (mikroskopická **g.**), — a chemie, snaží-li se vysliditi molekulární složení součástek povrchu zemského (chemická **g.**). K zákonům fysiky a chemie obrací **g.** zřetel svůj zejména v poslední době, kdy se jí podařilo experimentem vysvětliti přemnohé úkazy (experimentální **g.**), jež alespoň správně vyložiti dříve marně usilovala. A jako **g.** čerpá z věd jiných, naopak opět i těmto nelze se obejíti bez jejích výsledků. Předem staví na těchto svou nádhernou budovu zeměpis, pak dále věda půdoznalecká (pedologie) a zejména hornictví, k němuž se druží celá řada technicky důležitých úkolů: vrtání artéských studní, stavění silnic, železničních tratí, kopání průplavů, zakládání tunnelů a j. (technická **g.**). A právě v tom záleží ohromný význam **g.** pro život praktický, a je až ku podivu, že toho dosud dbáme tak málo na vlastní škodu. Činí se tak i nyní, kdy zkušenosti nedávné poučily, jak **g.** prospěšna je i při řešení otázek hygienických.

Dějiny **g.** moderní nejsou staré. Ovšem jinak dopadá věc, jde-li o dějiny **g.** vůbec, zejména o soubor názorů vysvětlujících vznik země a o ponenáhlý jejich vývoj. Vývojepisná dráha těchto názorů běží středověkem hluboko do starověku. Ba mnohdy se živě pociťuje, že vede daleko za dnešní hranici dějepisnou. Před touto však ústí do četných kosmogonií. I nelze nepřijmouti názoru, že obsah moderní **g** se vyvinul pomalu a ponenáhlu z kosmogonií starověkých. Pravda, kosmogonie překypují namnoze divnými výplody bujné obrazotvornosti; ale naproti tomu nelze též popříti, že chovají přec jen mnohé zárodky, ano i pravdy, z nichž některé naše dnešní názory dosud sílí a podepírají. Mnohé z nich kotví v poznatcích, jež bývaly někdy souborně označovány jako **g.** Řeků a Římanů. Mnohé z těchto poznatků, jako na př. Thaléta Milétského, Xenofana, Pythagora, Platóna, Hérodota, Aristotela, Theofrasta, Polybia, Strabóna a Plinia st., vzbuzují skutečný obdiv, jsouce jasny a ostry; ale přes to nejsou než záznamy geologických pozorování, neboť pohřešují všeho tmelu, jímž se váže stavivo přesné vědy. Ani středověk nepřičinil mnoho k vývoji dějin **g.** a také první polovice novověku byla takměř neplodna. Rovněž za této doby byl sledován směr starý; pozoroványť totiž zjevy ojedinělé a nepátráno po jejich vzájemné souvislosti. Všem tanulo tehdy na mysli, jak vznikla země, a nikoho nenapadlo pátrati po tom, z čeho je složena kůra zemská. A právě v tom záleží nezdar všech tehdejších snah, ježto vznik země nelze vysvětliti bez znalosti vzniku kůry zemské. V tom dále záleží, proč tehdy podceňovali objevy opravdu směrodatné, proč neuznávali zjevů na pohled sice nepatrných, ale v souvislosti velmi cenných a předůležitých, a proč se zhusta obdivovali a přitakovali názorům pochybným. Onou snahou byli svedeni i četní duchové, kteří svou dobu daleko předstihují, jejichž výplody opravdový podiv vzbuzují i dnes, kdy se kráčí za vytčeným cílem po dráze zcela jiné. V oněch okolnostech třeba hledati příčinu, proč Agricola (1490—1555) prohlásil zkameněliny za hru přírody přes to, že před tím slavný malíř a sochař Leonardo da Vinci asi kolem r. 1517, pak Bernard de Palissy (1515) a s nimi veronský lékař Fracastoro († 1553) pravou jejich podstatu byli poznali, a proč velezasloužilý anglický přírodozpytec a znamenitý znatel měkkýšů, Martin Lister (1663—1712), znovu hlásal uvedený názor Agricolův, ačkoliv jej dříve

opětně Simon Majoli (1597) a Fabio Colonna (1616) vyvrátili. Tomuto nekonečnému kolísání mezi pravdou a falešnými závěry učinil navždy konec Hooke (1635—1703), kterýž poprvé jal se souditi z rázu zkamenělin na fysikální poměry území, na němž vymřelé rostliny a zvířata žila. Od této doby oceňovány zkameněliny po zásluze a důležitosti. Když bylo takto rozhodnuto o zkamenělinách, které dlouho a dlouho vzbuzovaly zájem obecný, obrácen zřetel ke studiu vrstev, k jejich uložení a složení, přikročeno ke studiu kůry zemské. Tím okamžikem, tak lze právem tvrditi, počíná starší období moderní g. Jest sice pravda, že vedle badatelské snahy ještě dlouho geologická spekulace mysli poutala, ba že byly doby, kdy se zdálo, že v nich zcela utone; přece však nelze nepostřehnouti, že tyto spekulace, ač znenáhla, přece jen zacházely do pozadí, až konečně zanechaly volnou prostoru snahám ryze vědeckým. Od výzkumů Agricolových až téměř do 1. pol. století XVIII. střídají se výsledky ostražitého a namáhavého zkoumání s neplodnými hypothesami. Jako meteor září v prvním období této nejstarší doby dějin moderní g. Mikuláš Steno (1631—86), v jehož díle *De solido intra solidum naturaliter contento* (Florencie, 1669) je četně předůležitých výsledků ducha přebystrého, které jsou dnes tak platny jako druhdy a platnosti nikdy nepozbudou. Steno rozpoznával velmi přesně horniny uvrstvené od sopečných a horniny se zkamenělinami od hornin bez zkamenělin. Věděl, že původní poloha vrstev sedimentárních byla vodorovná, a z toho soudil přirozeně, že vrstvy zpodní jsou starší než vrsty svrchní atd. Znal tedy přemnohé, vlastně podklad všeho, čeho dnes jest nezbytně třeba, stanoví-li se stáří vrstev. Steno nenašel mezi svými současníky následníka. Nenašel ho ani, když uvedený dříve Lister vyzýval pořizovati geolog. mapy, na nichž by byla vytčena různá horninná území různými barvami. Zanikl na dlouho. Naproti tomu uchopili se díla mathematikové, astronomové a filosofové a jali se, ovšem každý po svém zvláštním způsobu, vysvětlovati vznik země. Angličané předstihli všechny národy ve snaze, uvésti výsledky geol. badání v soulad s Mojžíšovým výkladem stvoření světa. Tehdy se rozproudilo nesčetných, bohužel že planých hypothes. Burneta a Woodwarda třeba právem označiti za směrodatné v těchto snahách. Poněkud střízlivěji vedli si Descartes (*Principes de la philosophie*, 1685) a Leibniz (*Protogaea*, 1693), leč i oni psali v duchu své doby — ryzí hypothesu. Ve skutečné snění pohřížili se naproti tomu Whiston a Buffon, jimž nepomohl ani jakýs takýs okamžitý úspěch od věčného zapomenutí. Tomuto bezúčelnému pachtění po bezduchých hypothesách učinil přítrž téměř rázem filosofický skepticism, který se byl během XVIII. stol. nepozorovaně vyvinul. I g-ii vrátil přesnému pozorování úkazu, tedy směru, jímž se bral dříve Steno. Ten teprve nyní nalezl v Lehmannovi a Füchselovi pokračovatele. Právem lze prohlásiti, že vydáním Lehmannova díla *Versuch einer Geschichte von Flötzgebirgen* (1736) začíná druhé, mladší období dějin moderní g., jež nepřetržitě trvá až do našich dnů. Neboť v onom díle, jakoby navazoval na objevy Stenovy, dospěl Lehmann důležitého názoru, že útvary jsou všady v témže pořádku na sobě uloženy. Neméně důležity jsou i objevy Füchselovy, jenž vyšel rovněž od názorů Stenových, a to od onoho, že všechny sedimentární horniny byly původně vodorovné, a přesvědčil se, že všechny nakloněné vrstvy byly buď vyzdviženy, buď sníženy a tím jejich původní poloha porušena. Mimo to poznal, že jest třeba jisté vrstevní skupiny spojiti ve skupenství a tato označiti společným jménem, formací. Též přesně rozeznával usazeniny sladkovodní od mořských. Od něho pochodí i první geol. mapa, vypracovaná dle intencí Listerových, na níž jsou útvary označeny různými barvami, čímž se valně liší od geol. mapy na př. Packeovy a Guittardovy, které mají jen nejdůležitější naleziště nerostů označena. V témže duchu pracoval Pallas. Ve svých *Observations sur la formation des montagnes* (1777) vyslovil dlouho obhajovaný názor o centrálních žulových jádrech pohoří a představoval si, že k těmto jádrům přiléhají všady předně horniny břidličnaté z rozrušených žul vzniklé, přebohaté na kyzy, jež prý podmínily sopečné úkazy, vzňaly-li se náhodou. Na tyto břidličnaté horniny přikládají se dle něho druhohory z mořských usazenin a na tyto konečně třetihory z vápna. Převraty vrstevní vysvětloval Pallas vulkanickými výbuchy a domníval se, že posledním sopečným výbuchem, nejsilnějším ze všech, vyzdviženy byly ostrovy v Jižním okeánu a americkém pohraničním pohoří, čímž prý se moře tou měrou zčeřilo a rozvlnilo, že vystouplo ze břehů a zaplavilo celý kontinent evropsko-asijský (tak vysvětloval potopu). S Pallasem současně působil ve Francii Dolomieu, jenž studiem sopek auvergnských správně postřehl pravou podstatu sopek vůbec; jest jen litovati v zájmu vědy geol., že jeho názory přehlédla škola Wernerova, spolu s mnohými vymoženostmi Saussurovými, kotvící pevně ve znamenité znalosti geol. poměrů Alp švýcarských. Saussurovi děkuje g. první správné názory o ledovcích. Steno, Lehmann, Füchsel, Pallas, Dolomieu, Saussure a j., pracujíce o pokroku g., zkoumali zemské vrstvy ve směrech různých a stavěli nejen na svých poznatcích, než zároveň i na poznatcích svých předchůdců. Leč nikdo z nich se neodvážil jednotného systému promyšleného. K tomuto důležitému činu odhodlal se konečně A. G. Werner (1750—1817), když byl dříve ve spise *Über die äusseren Kennzeichen der Fossilien* shrnul názory o zkamenělinách a novými je doplnil dodatky a když odstranil až do těch dob trvavší chaos z nomenklatury hornin. Pravda, Werner stál pouze na půdě malého Saska, s níž přehlížel celý svět, domýšleje se, že jako zde, jest i všady na celém povrchu zemském. Leč i tato okolnost,

za níž tak mnohé vězí, nezvrátí jeho význam, jehož si dobyl zejména tím, že sebrav vše, co dosud bylo známo, a odloučiv nesprávné od správného, toto shrnul a doplnil a tím zbudoval názor o vzniku kůry zemské, kterýž je etapou u vývoji **g.** dalekosáhlou a velevýznamnou. Werner vycházel od názoru, že všechny vrstvy na povrchu zemském uložilo moře a že kůra zemská je všady téměř stejně složena. Tuto horninnou massu z moře uloženou roztřiďoval v prahory, do nichž řadil žulu, rulu, svor, prahorní vápence, hadce, pak porfýry, zelenokameny, mladší hadce a j., v přechodní hory (*Übergangsgebirge*), do nichž stavěl silur a devon, a ve flecový útvar, v jehož starším období vzniklo kamenné uhlí, červené pískovce (permské), zechstein, mědnaté břidlice, sádra a kamenná sůl, kdežto v mladším byl uložen pestrý pískovec, lasturnatý vápenec, kvádrový pískovec a křída. Po této době, učil Werner, vody opadly a na některých místech vyvstaly souše, kde vznikl útvar hnědouhelný, čediče, dolerity a fonolithy. Teprve po této době nastoupila doba náplavů, posledních, totiž nejmladších sedimentárních hornin. Sopečným horninám Werner velké váhy nepřikládal; domníval se o nich, že vznikly teprve za doby poslední, a připisoval je na vrub požárů vzňavších se kamenouhelných plástů a rozkladu siranů. Proč tak činil, není nesnadno vysvětliti: scházel mu přímý názor a vlastní pozorování velkých sopečných mass; Sasko mu jich neposkytlo. V tom leží též příčina, že právě tento názor Wernerův byl tak záhy napadán a že nejen jemu, nýbrž zároveň všem ostatním ubývalo pevné půdy tou měrou, jak se šířily nové zkušenosti o geol. stavbě různých zemí. Již r. 1763 zahájil Voigt boj proti názoru Wernerovu, že čedič a jiné sopečné horniny uložilo moře. Tento boj, do něhož později zasáhl silnou rukou L. z Buchů, řídě jej téměř až do konce, a jehož se účastnili takměř všichni soudobí geologové (Naumann, Elie de Beaumont, Freisleben, Brogniart, Cuvier, Lamarck a j. a mimo ně též A. Humboldt, Laplace a j.), byl skončen úplným rozvratem neptunistického názoru Wernerova a jeho školy a zavedením systému plutonistického. Jako dříve sopečným silám nepřikládána téměř žádná váha, tak opět nyní spatřována v nich hybná síla rodivá a rušící, jíž pojednou byly přiřknuty úlohy přerozmanité. Jí vysvětlován vznik všech pohoří — vyvstáním eruptivních jader — jí vykládáno všechno porušení vrstev, všechno zborcení a vrstevní zlomy, ona, učilo se, převodila vápenec v dolomit magnesiovými parami, od ní konečně odvozovány všechny převraty na povrchu zemském a domníváno se, že tyto převraty — katastrofy — náhlé prý a veliké, ukončily doby **g.** a začaly doby nové. Tak se upadalo z extrému do extrému. Ale tentokráte neupadlo se zcela, mělyť se věci zcela jinak, než za doby starší. Tentokráte bylo vše, ať již názor jakýkoliv, podepřeno přesným pozorováním. Byl-li onen nesprávný, zbyl vždy ještě výsledek pozorování, a ten byl brávan — a je až dosud — v další úvahu. A právě v této zdravé methodě záleží úspěch. Tím způsobem odstraňovány theoretické výstřelky i školy plutonistické, kdežto výsledek správný fixován na věčné časy. Na tuto dráhu klidné rozvahy vstoupili všichni, kdož poznali, že jedině přísným a zevrubným pozorováním zjevů přírodních, zejména soudobých, lze vysvětliti přemnoho záhad, které studium geol. stavby kůry zemské tak ztěžují (Lyell, 1830). Tito badatelé, v jejichž čele kráčel Lyell, odstraňovali z cesty, co plutonisté a neptunisté do ní navalili. Za té doby učiněn též první pokus užiti zákonů fysiky a chemie na vysvětlení geol. záhad. I nepřekvapí tedy nikterak, že tehdy byla vyslovena Bischofem věta, že »naše země jeví se velikou chemickou laboratoří«. A co nepřekonala rozvaha pěstitelův směru evolucionistického, spojená s vědami pomocnými, toho se značnou měrou došlo, když přibrány na pomoc zlepšené přístroje zkoumací. Velmi mnoho objeveno, stvrzeno a odstraněno drobnohledným zkoumáním (Sorby, Vogelsang, Zirkel, Rosenbusch), zejména když toto bylo doplněno mikroskopickými reakcemi (Streng, Behrens). Téže váhy jsou i Daubréeovy směrodatné pokusy experimentální, k nimž se druží v poslední době zkoumání Reyerovo. Předůležitá věta Lyellova, že přesná znalost zjevů soudobých jest nezbytna k vysvětlení záhad geologických dob, přenesena i do badání palaeontologického, v němž již tehdy darwinismus dobýval úspěchu. Výsledkem všech těchto snah a práce je úplný přerod názorů starších, což zřejmě vyniká z vůdčích idei, kterýmiž se dnešní geol. studium řídí a jež jsou: Tytéž síly, které zemský povrch dnes pozměňují, měnily jej i za dřívějších dob geologických; tyto změny děly se ponenáhlu během velkých dob, beze skoků a všelikých náhlých a násilných převratů; katastrofy, byly-li kde, nebyly větší nežli dnešní a byly též osamocené, lokalisované; ani síly vulkanické ani síly neptunické nezměnily výhradně tvar povrchu zemského a jeho hmotu, nýbrž obě na ně působily ne jinak, než jako za doby nynější; i organický svět neměnil se náhle, nýbrž pozvolnu, nedoznav žádných katastrof. Zde budiž však zároveň podotknuto, že tyto věty nejsou než programmem určitých směrů, určitých snah. Jsou otázkami dosud ne zcela rozřešenými, ale veledůležitými, bez nichž pokrok **g.** by byl více méně pochybným. A že mnoho užitku přinesly, o tom hlasně svědčí dějiny **g.** Viz Hoffmann, Geschichte der Geognosie (Berlín, 1838); Keferstein, Gesch. der Geognosie (1840); Cotta, Beiträge zur Gesch. der Geol. (Lipsko, 1877); Vogt, Lehrb. der Geol. (Brunšvik, 1879).

Sbírky geologické. Jestliže co, zajisté veřejné geolog. sbírky, uspořádané nejen přehledně, než zároveň i podrobně propracované, jsou s to, aby studium **g.** usnadnily a překonaly četné obtíže, jichž se začátečníku za první doby tolik do cesty navaluje. Ovšem, mnohou věc vysvětlí a namnoze i odstraní

vlastní pozorování a sbírání materiálu; ale mnohem rychleji dojde se vytknutého cíle, věnuje-li se zároveň náležitá pozornost veřejným sbírkám geol. Tyto jsou při universitách, polytechnikách, hornických akademiích, lesnických a zemědělských vysokých školách téměř všady pomůckami vyučovacími důležitými a nejvíce pobádajícími. V hlavních městech zemí, států a soustátí, kde se praktické důležitosti g. náležitě dbá, založeny jsou geol. sbírky namnoze velkolepě a vylíčeny stručně v přehledných popisných seznamech, čímž porozumění a pochopení do širokých mass jejich navštěvovatelů se vnáší a láska k nim vzbuzuje. Nejdůležitější a zároveň nejvýznačnější geol. sbírky jsou ovšem ony, jež jsou založeny z výzkumného materiálu při zemských geol. ústavech anebo geol. společnostmi při veřejných museích. Jejich význam záleží v tom, že v sobě uzavírají — jsou-li účelně uspořádány — celistvý a bohatě vyzdobený obraz geolog. stavby příslušných zemí a že i praktika poučují, kde a jaký horninný materiál jeho otčina v lůně svém chová.

Učebnice. *a*) Geologické: Krejčí, Geologie n. nauka o vrstvách kůry zemské (Praha, 1877); Frič, Malá geologie n. nauka o vrstvách zemských (t., 1869); Naumann, Lehrbuch der Geognosie (2. vyd. Lipsko, 1858 až 1872); Lyell, Principles of geology (Londýn, 1830—32, v 12. vyd. 1876); týž, Elements of geology (t., 1838, 6. vyd. 1865); Stopani, Corso di geologia (Milán, 1871); Pfaff, Allgemeine Geologie als exakte Wissenschaft (Lipsko, 1873); Senft, Synopsis der Mineralogie und Geognosie (Hannover, 1878); Vogt, Lehrbuch der Geologie und Petrefaktenkunde (4. vyd. Brunšvik, 1879); Dana, Manual of Geology (New-York, 3. vyd. 1880); týž, Textbook of Geol. (t., 1883); Credner, Elemente der Geologie (Lipsko, 5. vyd. 1883); Leonhard R. Hoernes, Grundzüge der Geognosie und Geol. (Lipsko, 4. vyd. 1889); Giekie, Textbook of Geol. (Londýn, 2. vyd. 1885); Kaiser, Lehrbuch d. Geol. (Štutgart, 1893); Koken, Die Vorwelt und ihre Entwickelungsgeschichte (Lipsko, 1893); Woods, Elementary Palaeontology of Geological students (Cambridge. 1893); Lapparent, Traité de Géologie (Paříž, 3. vyd. 1893); Reyer, Theoretische Geologie (Štutgart, 1883); Walter, Allgemeine Meereskunde (Jena, 1893); Hoernes, Erdbebenkunde (Lips., 1893); Daubrée, Etudes synthétiques de géol. experimentale (Paříž, 1879); Bischof, Lehrbuch der chemischen und physikal. Geol. (Bonn, 2. vyd. 1863 až 1866); Prestwich, Geology chemical, phys. and stratigraphical (Oxford, 1888); Muškętov, Fisikalnaja geologija (Petrohr., 1891); Roth, Allgem. u. chemische Geologie (Berl., 2. vyd. 1892—94); Brauns, Die technische Geologie (Halle, 1878); E. Fuchs et L. de Launay, Traité de gîtes minéraux et métallifères (Paříž, 1892, 2 sv.); Heer, Die Urwelt der Schweiz (Curich, 2. vyd. 1879); Hauer, Die Geologie und ihre Anwendung auf die Kenntniss der Bodenbeschaffenheit der oest.-ung. Monarchie (Vídeň, 2. vyd. 1877); Lepsius, Geol. von Deutschland und der angrenz. Gebiete (Štutgart, 1887—92); Medlicot and Blandford, A Manuel of the Geology of India (Kalkutta, 1879); Ramsay, The physical Geology and Geography of Great Britain (Lond., 1878); Quenstedt, Epochen der Natur (Tub., 1861); Vogelsang, Phylosophie und Geologie und mikrosk. Gesteinsstudien (Bonn, 1867); Cotta, Geol. der Gegenwart (Lips., 4 vyd. 1874); Hochstetter, Allgem. Erdkunde (Praha, 3. vyd. 1881, rozšířené vyd. 1885); Neumayr, Erdgeschichte (Vídeň, 2. vyd. 1895); Priem, La terre, les mers, les continents (Paříž, 1892); Suess, Antlitz der Erde (Praha-Lip., 1885—92). — *b*) Palaeozoologické a palaeophytologické: Hoernes, Elemente der Palaeontologie (Lipsko, 1884); Steinmann a Doderlein, Elemente der Palaeontol. (t., 1888); Zittel, Handbuch d. Palaeontol. (palaeozoologie od Zittla, palaeophytologie od Schimpera a Schenka, t., 1876 n.); Neumayr, die Stämme des Thierreiches (Vídeň-Praha, 1889). — *c*) O drobnohledu v g-ii: Rosenbusch, Mikroskopische Physiographie der massigen Gesteine (Štutg., 1877); Cohen, Sammlung von Mikrophotographien zur Veranschaulichung der mikroskop. Struktur der Mineralien und Gesteine (t., 1884); Rosenbusch, Mikroskop. Physiographie der petrographisch wichtigen Mineralien (2. vyd. t., 1885); Zirkel, Die mikroskop. Beschaffenheit der Mineralien und Gesteine (2. vyd. t., 1894).

Časopisy. Tento oddíl třeba jest poněkud rozšířiti, má-li dostáti svému účelu. Z něho nabude se jen tehdy žádoucího názoru o velikém rozsahu a mohutném vzrůstu geologické vědy, je-li předveden alespoň v rámci zde položeném. Do něho jsou vepsány periodické časopisy všech čelnějších geol. ústavů a společností mimo ony spisy, v nichž až dosud valnou měrou po zásluze geologickým studiím se přeje a v nichž četné práce geologické a palaeontologické byly a dosud jsou uveřejňovány: Archiv pro přírodovědecký výzkum Čech (oddíl geologický, Praha); Rozpravy České akademie pro vědy, slovesnost a umění (odd. mathem.-přírodověd., Praha); Rozpravy a Věstník Král. české společnosti nauk (odd. mathem.-přírodovědecký, Praha); Verhandlungen d. naturfor. Vereines (Brno); Pamiętnik a Rozprawy Akademie umiejętności, mat.-přírod. tř. (Krakov); Rad jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti (Záhřeb); Russkaja geologič. biblioteka, vydává Nikitin (Petrohrad); Trudy a izvěstija geolog. komitěta (t.); Materialija dlja geologiji Rossiji (t.); Trudy obščestva jestěstvoispytatělej (otdělenije geologiji i miněralogiji, t.); Mémoiry a Bulletin de l'Académie impériale de science (t.); Bulletin et Nouveaux Mémoires de la Société impériale de naturalistes (Moskva); Matěrijalija dlja geog. Kavkaza (Tiflis); Zapiski Novoross. Obščestva jestěstvoznatělej (Oděssa); Zapiski obščestva jestěstvoznatělej (Kijev); Trudy Charkovskago obščestva jestěstvoznatělej (Charkov); Trudy

Kazanskago obščestva jestěstvoizpytatělej (Kazaň); Trudy Tomskago obščestva jestěstvoznatělej (Tomsk): Jahrbuch, Verhandlungen a Abhandlungen říšsk. geologického ústavu (Vídeň); Beiträge zur Palaeontologie Oesterreich-Ungarns u. des Orients, původně vydávány E. Mojsisovicsem a M. Neumayrem, od r. 1895 Waagenem (Vídeň); Sitzungsberichte a Denkschriften, math.-přírod. tř. cís. akademie nauk (Vídeň); Tschermaks Mittheilungen od r. 1878 rozšířeny na Mineral. u. petrograph. Mittheil. (Vídeň); Mittheilungen aus d. Jahrbuche der k. ungar. geolog. Anstalt (Budapešť); Annuaire géologique universel, revue de géologie et de paléontologie (Paříž; Bulletin a Mémoires de la Société géologique de France (t.); Annales de la Soc. géol. du Nord (Lille); Bulletin de la Soc. géol. de Normandie (Havre); Annales de la Soc. géol. de Belgique (Lutich); Annales de la Section des travaux géolog. du Portugal (Lisabon); Bolletino del Comissão geograph. e geologica (São Paulo); Bolletino d. r. comitato geolog. d'Italia (Řím); Atti e Memorie d. r. accademia dei Lincei mat. nat. cl., (t.); Jahrbuch für Mineralogie, Geologie, Palaeontol. etc. (Štutgart, je pokračováním čas. Mineralog. Jahrbuch r. 1807 Leonhardim založeného); Zeitschrift der deutschen geolog. Gesellschaft (Berlín); Zeitschrift für prakt. Geologie (t.); Jahrbuch d. köngl. preussischen Landesanstalt (t.); Abhandlungen a Mittheilungen d. kais. Commission für Elsass-Lothringen (Štrasburk); Palaeontologische Abhandl., vyd. Dames a Kayser (Berlín); Palaeontographica (vycházela v Kasselu, nyní v Lipsku); Sitzungsber. a Abhandlungen d. k. bayerischen Akademie d. Wissensch., mat.-přír. tř. (Mnichov); Leopoldina, Nova Acta d. kais. Leopoldino-Carolinischen deut. Akademie d. Naturforscher (Halle); Beiträge zur geolog. Karte der Schweiz, Abhandlungen d palaeontolog. Gesellschaft (Luzern); Förhandlingar a Afhandlingar d. geologiska Föreningens (Štokholm); Geological Magazin (Londýn); Transactions, Proceedings, a Quaterly Journal of the Geol. Soc. of London (Londýn); Transactions of the geolog. Soc. (Glasgow); Transactions of the royal geolog. Soc. of Cornwall (Penzance); Scientific Transaction of the royal geol. Soc. of Ireland (Dublin); Journal a Proceedings of the r. Soc. of New South Wales; Annual raport, Memoirs a Record of the geolog Survey (Sydney); Reports of the geolog. exploration vlády Spoj. Obcí sev.-amer.; Reports of the geol. Survey of Pennsylvania (Filadelfia); Bulletin, Annual report a Monograph of the geolog. Survey (Washington); Annual reports of the geol. and natural History Sur. of Minnesota (Minneapolis); Contribution, Canadian Palaeontology a Micropalaeontologie of the Geological and Natural History Survey of Canada (Ottava); Memoirs of the geolog. Survey of India (Kalkutta); Palaeontologia Indica (Kalkutta).

Geomant (z řec.), kdo obírá se geomantií.

Geomantie (z řec.), věštění ze země, a sice z bodů holí do země nebo písku nahodile (místem i počtem) udělaných, jež se pak v obrazce spojují a ze souvislosti jich věci tajné nebo příští věští. Pravidla věštění uložena jsou ve vlastních knihách, t. zv. knihách o bodání, jež na trzích se prodávají. Původ **g.** shledává se u Arabů, u nichž těší se posud hlavně v nižších třídách veliké oblibě. Název její zde zní *reẓm*. V překladě vyšla podobná kniha arabská v Lipsku r. 1785. Za **g**-ii považuje se i čínský způsob zvaný *feng-šui*, dle něhož soudí se ze vzájemné polohy řek, pahorků a pod., ale i stromů, na vhodnost místa některého pro obydlí, hrob a pod., pověra, jež jest hlavní překážkou vnikání evropské civilisace do Číny (stavění železnic, telegrafů a j.). *Dk.*

Geometr. V mathematice rozumí se **g**-em oproti algebraistovi odborník, který se zabývá hlavně tvary prostorovými. Jinak **g**-y nazýváme výkonné měřiče, zeměměřiče, kteří z povolání povrch zemský měří, pozemky dělí, obmezují atd., a rozeznáváme **g**-y katastrální, kteří hotoví mapy nemovitostí za účelem vyměření daně pozemkové a ku zhotovení knih pozemkových, a **g**-y evidenční, kteří mají dbáti o to, aby mapy katastrální zůstaly správnými; mají tudíž do map vkládati případné změny v držení pozemků a také změny v používání pozemků (změny kultury) a pod. Taktéž má evidenční **g.** s úředníkem knih pozemkových (listovním) dbáti o to, aby byl souhlas knihy pozemkové s mapou katastrální a tudíž i se skutečností. **G**-em civilním nazývá se konečně úředně oprávněný technik, jehož působnost se vztahuje ke zhotovení plánů polohopisných, dělení a vymezníkování pozemků, intervenci při soudních sporech v záležitostech pozemkových atd. *Mů.*

Geometrická řada (progresse) jest řada čísel, ve které podíl dvou po sobě jdoucích členů jest veličina stálá, na př.

$$1,\ 2,\ 4,\ 8,\ 16\ \ldots.$$

$$\text{anebo } 36,\ 24,\ 16,\ \tfrac{32}{3},\ \tfrac{64}{9}\ \ldots.$$

V první z těchto řad každý člen, dělen předcházejícím, dává podíl 2, ve druhé podíl $\frac{2}{3}$; první jest **g. ř.** vzestupná, druhá sestupná. Je-li a_1 první člen, q podíl geom. řady, jest $n$tý člen

$$a_n = a_1\, q^{n-1}$$

a součet členů $a_1, a_2, a_3 \ldots a_n$ jest

$$s_n = a_1\, \frac{q^n - 1}{q - 1}.$$

Důležitého praktického užití docházejí řady geom. při složitém úrokování. *Sd.*

Geometrické místo bodů vyhovujících dané podmínce jest linie nebo plocha, jejíž všechny body — a mimo ně žádný — této podmínce zadost činí. Na př. kružnice v rovině a plocha kulová v prostoru jsou **g. m.** bodů, které mají od daného bodu (středu) danou vzdálenost. Ellipsa | Hyperbola jest **g. m.** bodů, jichž vzdálenosti ode dvou daných bodů (ohnisek) mají stálý součet. | rozdíl. V podobném

smyslu lze mluviti o g-m m-tě linií hovících určitým podmínkám. Tak jest na př. g. m. přímek protínajících tři dané mimoběžky určitá plocha, totiž jednodílný hyperboloid. Pojem g-ho m-ta uvedl do geometrie Platón a rozšířil Apollónius. *Sd.*

Geometrické soustavy v stenografii mají za základní tahy prosté linie geometrické, tedy přímku v různých polohách, bod, kruh a jeho části: | — \ / ( ) ⌒ ◡ o . V g-ckých s-vách se samohlásky vypisují obyčejně jen na začátku nebo na konci slov; uprostřed slov z pravidla se vynechávají. Poněvadž prostých znaků geometrických jest poskrovnu, píší se písmena buď tahem vlasovým buď stinným; tak značí v nejpřednější g. s-vě Pitmanově \ p, \ b, | t, | d, / ch, / j, — k, — g, ◟ f, ◟ v,) s,) z, ⌒ m, ◡ n, ◡ ng atd.; k utvoření dalších tahů, zvláště pro skupiny souhláskové čili složky, skládají se tyto prosté tahy s kroužky neb obloučky, na př. ⊂— kl, ⸌ pl, ⌠ tl, ↗ chl, nebo ⌠ st, ⸌ sp, o— sk, —o ks atd. G. s. jsou rozšířeny po Anglii, Americe a ve Francii; v ostatních zemích kulturních ustoupily neb ustupují znenáhla soustavám grafickým (v. t.). Hlavními zástupci g-ckých s-av v Anglii jsou Willis (1602), Rich, do jehožto školy patří též Addy, Mason (1672), Byrom, Mavor (1780), Taylor (1786), jehožto soustava převedena byla Bertinem na jazyk francouzský, Lewis (1815) a nejpřednější ze všech, jehožto fonografie (v. t.) jest rozšířena v millionech výtisků po celé oblasti angličiny, Isaac Pitman (1837). Téměř úplná sbírka g-ckých s-av nalézá se ve spise Rockwellově: »The teaching practice and literature of shorthand« (Washington, 1884), a ve Faulmannově knize: Histor. Grammatik der Stenographie. *Pš.*

Geometrický průměr dvou veličin a, b jest hodnota x hovící úměře $a : x = x : b$ čili rovnici $x = \sqrt{ab}$. G. p. n veličin $a, b, c, \ldots k$ jest $x = \sqrt[n]{abc \ldots k}$. Tak jest na př. číslo 6 g. p. čísel 4 a 9, číslo 30 g. p. čísel 25, 27, 40. Planimetrie učí sestrojiti g. p. či střední geometrickou úměrnou dvou úseček. V pravoúhlém trojúhelníku výška příslušná ku přeponě jest g. p. obou dílů, ve které přeponu rozděluje. — O arithmetickém, geometrickém a harmonickém průměru dvou veličin jednali již řečtí mathematikové ze školy Pythagorovy. *Sd.*

Geometrický útvar viz Geometrie.

Geometridae viz Píďalky.

Geometrie, měřictví, jest nauka o veličinách a útvarech prostorových. Pojmu těchto útvarů nabýváme abstrakcí z předmětů hmotných. Nehledíme-li ku hmotě a máme-li z vlastností tělesa na zřeteli pouze jeho tvar, velikost a polohu, myslíme si těleso mathematické, kteréž tedy není nic jiného, než určitě a dokonale omezená část prostoru. Meze tělesa takového jsou plochy, meze ploch jsou linie, tyto pak omezeny jsou body. Body, linie, plochy a tělesa mathematická, jakož i různá jejich spojení a skupení, jmenují se útvary geometrické. Jsou to pojmy, které bytují toliko v naší mysli, kterých však nelze smysly postihnouti. Linie, plochy a tělesa jsou veličiny prostorové, a to o 1, 2, 3 rozměrech. Jednajíc o veličinách těchto, jest g. částí mathematiky, vědy o veličinách vůbec. Dle obsahu bývá rozeznávána g. nižší od vyšší. Nižší g. dělí se v planimetrii a stereometrii; první jedná o elementárních útvarech rovinných (body, přímky, úhly, úhelníky, kružnice), druhá o elementárních útvarech prostorových (skupení bodů, přímek a rovin, mnohohrany, mnohostěny, válec, kužel a koule). V oboru těchto útvarů koná své výpočty trigonometrie rovinná i sférická. Vyšší g zabývá se hlavně theorií křivek rovinných i prostorových, jakož i ploch křivých; zkoumá z obecných hledisek útvary geometrické a vyšetřuje jejich vzájemnou souvislost, vytvořujíc jedny ze druhých anebo přetvořujíc jedny ve druhé. Dle methody, jimiž při výzkumech svých se řídí, a dle prostředků, jichž užívá, rozeznává se g. synthetická a g. analytická.

První počátky g. hledati jest u starých Egypťanů, kde, jak Hérodot (II. 109) vypravuje, potřeba její vznikla měřením pozemků každoročně Nilem zaplavovaných. Mathematické vědomosti kněží egyptských sepsal asi v XIX. stol. př. Kr. Ahmes (Papyrus Rhind, nyní v britském museu). Geometrický obsah jeho díla záleží v úlohách o měření délek a o výpočtu obsahu plošného i tělesného. I za pozdějších dob nesly se konstrukce i výpočty harpedonaptů egyptských jen ku praktickým účelům zeměměřictví. Jiného rázu bylo geometrické vědění starých Babyloňanů, majíc původ svůj hlavně v astronomii. Znali vlastnosti rovnoběžek a pravého úhlu, dovedli sestrojiti pravidelný šestiúhelník a děliti kružnici na 360 stupňů. Tak na březích Nilu a Eufrátu spatřujeme vznikati počátky, z kterých však teprve duch řecký dovedl vypěstovati vědu; dal jí sice jméno nasvědčující empirickému původu jejímu (γῆ = země, μετρεῖν = měřiti), ale zároveň vytvořil v ní vzor nauky spekulativní. Nejstarší z geometrů řeckých, Thalés (640—548 př. Kr.), poznav vědomosti egyptské, rozšířil je vlastními objevy o rovnosti úhlů vrcholových, o úhlu obvodovém na průměru; z délky stínu určoval výšku předmětu. Hlavní však zásluhou jeho jest, že prvý učil věty geometrické dokazovati. Větší ještě vliv na rozvoj g. měl Pythagoras (kol 500 př. Kr.). Opatřiv si vědomosti geometrické jako Thalés cestou do Egypta, objevil pověstnou větu o čtverci přepony a rozšířil nauku o úměrnosti poznáním délek nesouměřitelných. V jižní Italii založil školu, z níž vyšla řada filosofů a mathematiků, jako byli Filolaos, Archytas a j. Tito značně rozšířili obor g. naukou o rovnoběžkách, větou o součtu úhlů v trojúhelníku, vyšetřováním trojúhelníků shodných a úhelníků obsahem rovných; znali též zlatý řez, vlastnosti pravidelných mnohoúhelníků a kruhu, jakož

i pět pravidelných mnohostěnů, které jim byly symboly živlů kosmických. Ale i mimo školu tu g. se zdarem pěstována. Nebudeme zejména vyčítati zásluh, jichž sobě dobyli Anaxagoras, Démokritos, Hippias, Hippokratés, Oinopidés a j.: připomínáme toliko, že to byly hlavně tři proslulé úlohy, kterými se zabývali: zdvojení krychle, třetění úhlu a kvadratura kruhu. Vlastní však dobu rozkvětu g. řecké zahájil Platón (429—348), jenž zřídil v Athénách akademii, nad jejíž branou napsáno heslo: »Neznalý g. nevstupuj sem!« Zde vznikla a vyvíjela se methodika g., kterou Platón obohatil o methodu analytickou a pojem místa geometrického. Z následovníků jeho Eudoxos nalezl, že jehlan jest třetinou hranolu, kužel třetinou válce o stejné základně a výšce; Menaichmos objevil kuželosečky a užil jich k řešení úlohy delické, Aristaios pak o nich napsal první dílo. Tak znenáhla nashromážděno hojně materiálu, který k soustavnému spracování takořka vybízel. Práci tu s neobyčejným zdarem vykonal Eukleidés (kol 300 př. Kr.), který snesl všechny elementárně geometrické vědomosti svých předchůdců, rozmnožil je výzkumy vlastními a s methodickou dokonalostí spořádal vše v učebnou knihu, zvanou »Základové« (*Στοιχεῖα*). Kromě tohoto slavného díla napsal ještě několik cenných spisů o jiných oborech geometrických a právem zasloužil si jména »otce g.«. Vědeckou původností vyniká nad něho Archimédés (287—212 př. Kr.), který s neobyčejným důmyslem dovedl vyšetřovati metrické vlastnosti křivek i křivých ploch; methodou exhaustiční ustanovil obvod i obsah kruhu, povrch i obsah válce, kužele a koule, plochu ellipsy a paraboly, vlastnosti spirály, obsah rotačního ellipsoidu a paraboloidu atd.; objevů jeho v mechanice tuto zejména nepřipomínáme. K němu druží se Apollónios z Pergy (kol 200 př. Kr.), již v starověku »velkým geometrem« zvaný. Poznal, že rovinným průsekem kruhového kužele může vzniknouti každá ze tří křivek, které ellipsou, hyperbolou a parabolou nazval; vlastnosti jejich vyvodil s obdivuhodnou přesností methody a bohatostí výsledků ve spise »O kuželosečkách« (*κωνικά*).

Eukleidés, Archimédés a Apollónios, všichni tři ze školy alexandrijské, tvoří trojici největších geometrů starého věku. Po nich nastává doba nenáhlého úpadu řecké g., doba epigonů a kommentatorů. Z doby té vynikají: Nikomédés, Dioklés a Perseus, kteří pěstovali nauku o křivkách; Hypsiklés, jenž doplnil Eukleidovu stereometrii; Hérón Alexandrijský (kol 100 př. Kr.), který jest hlavním zástupcem antické geodaesie. Z potřeb astronomických počal vznikati nový oddíl g., trigonometrie, ku které základy kladli Hipparchos (161—126 př. Kr.) a Menelaos (kol 100 po Kr.) a kterou ku značné výši vypěstoval Ptolemaios (125—200 po Kr.); jeho *Almagest* (v. t.) po staletí byl zdrojem nauk hvězdářských. Znamenitý kommentator Pappos (ku konci III. stol. po Kr.), který též některými důležitými objevy proslul, uzavírá dobu g. řecké.

Světovládní Římané neměli hloubavého ducha řeckého; jim pro praktické potřeby stačila g. agrimensorů. Také Indové, jichž důmysl mathematický v arithmetice i algebře tak se osvědčil, vědomosti geometrické, převzaté ze školy Hérónovy, jen nepodstatně rozmnožili. Uprostřed mezi Řeckem a Indií založili říši svou Arabové, kteří přejali a spracovali vědomosti obou těchto národů. Překládali spisy geometrů řeckých, zabývali se pilně astronomií a zdokonalili trigonometrii. Založivše říši maurskou na poloostrově Pyrenejském, stali se prostředníky, jimiž vzdělanost orientu přenesena jest na západ, ze starověku přecházejíc ve středověk. Co se vědy geometrické týče, neučinila až do XVI. stol. značnějších pokroků. Teprve potom ujal se jí národ, který dovedl jí raziti a vykázati nové dráhy. Ve Francii zahájili dobu nového rozkvětu této vědy Vieta (1540—1603) a Fermat (1590—1663), kteří, ač vědeckou povahou vlastně algebraikové, i v g-ii dodělali se výsledků pozoruhodných; první řešením úlohy Apollónické a výpočty cyklometrickými i trigonometrickými, druhý svou methodou k stanovení tečen, k rektifikaci a kvadratuře křivek. Neobyčejným důmyslem geometrickým vyznamenal se Pascal (1623—1662), který objevil četné vlastnosti cykloidy a kuželoseček (*hexagramma mysticum*), a Desargues (1593 až 1662), jenž svým zvláštním pojímáním útvarů geometrických stal se jedním z připravovatelů novější g. synthetické. Mimo Francii Kepler († 1630) a Cavalieri († 1647) uvedli do stereometrie pojem veličin nekonečně malých, Guldin († 1643) pak založil výpočet povrchu a obsahu rotačních těles na úvahách o těžišti.

Novou však dobu v g-ii zahájil Descartes (1596—1650), založiv g-ii analytickou. Tím dostalo se vědě nového mohutného prostředku, s kterým mohla odvážiti se na úkoly dosud neřešené. Na drahný čas bylo g-ii synthetické ve smyslu starých ustoupiti do pozadí, ačkoli jednotlivci i na dále se zdarem ji pěstovali. Tak Lahire († 1675) studoval kuželosečky a epicykloidy, Huygens († 1695) cykloidu a evoluty, Newton († 1727) a Maclaurin († 1746) vytvořování křivek vůbec. Velkolepým nálezem počtu infinitesimálného přišly methody analytické zvláště ku konci XVII. stol. k výhradné téměř platnosti; jimi obecně řešeny úlohy o stanovení tečen i středů křivosti, o rektifikaci a kvadratuře křivek, o komplanaci a kubatuře ploch křivých; jimi objeveny nesčetné skryté vlastnosti těchto útvarů. Nelze tu jmenovati ani nejdůležitější z výsledků, k jakým dospěli Bernoulliové a jiní analytikové. Musíme však vzpomenouti zásluh, kterých získal si veliký Euler (1707—83), dav trigonometrii nynější její podobu, položiv základy obecné theorie křivek a klassifikace ploch 2. stupně, zvláště pak zbudovav theorii křivosti ploch. Ve směru takto nastoupeném nejvýše došel Monge (1746—1818); metho-

dicky upravil analytickou g-ii a objevil netušený vztah mezi theorií ploch a rovnic differenciálných, jimiž vyšetřoval obecné čeledi ploch a stanovil jejich křivky křivostí. Dostoupivši takto na ten čas svého vrcholu, g. ze směru Descartesem nastoupeného obrátila se v nové dráhy — a to opět zásluhou Francouzů. Monge sám, stvořiv deskriptivní g-ii, přivedl k platnosti methodu, která názorně a bezprostředně útvary geometrickými se obírajíc, spojuje studium útvarů rovinných a prostorových. Vedle něho Carnot (1753 až 1823) svou g-ii polohy snažil se g-ii synthetické opatřiti touž obecnost, kterou honosila se dosud jen g. analytická.

Kterými odtud směry, za jakými cíli a s jakými úspěchy brala se g. v tomto století, viz články g. analytická, g. synthetická, g. absolutní a g. deskriptivní.

O dějinách g. mimo obecná díla o dějinách mathematiky jednají zvláště spisy: Chasles, Aperçu historique sur l'origine et le développement des méthodes en Géométrie (Brussel, 1837, 2 vyd. Paříž, 1875; něm. překlad od Sohncka Halle, 1839); týž, Rapport sur les progrès de la Géométrie (Paříž, 1870); Loria, Il passato e il presente delle principali teorie geometriche (akad. turinská, 1887; něm. př. od Schütteho v Lipsku, 1888).

Pěstování g. v Čechách počíná založením university pražské (1348); hned od počátku konána tu čtení o této vědě v rozsahu na ten čas neobvyklém, tak že v Praze ku konci XIV. stol. podáváno z g. to, co na př. v Lipsku teprve v 1. pol. XVI. stol. Vykládán tu zejména již tehdáž Almagest Ptolemaiův; bakalářové university naší musili poslouchati »Tractatus de sphaera materiali«, obsahující základy sférické astronomie; mistrové pak měli znáti nejenom prvních 6 knih Eukleidových, ale žádána na nich též »perspectiva communis«. Křišťan z Prachatic (1392), Jan Šindel (1399), Jan z Blovic (1481), Tadeáš Hájek (1556), Martin Bacháček (1583) a jiní prosluli jako pěstitelé astronomie a spojené s ní g., udržujíce výklady svými výbornou pověst Pražského učení. Úpadek náš pobělohorský přirozeně také tuto vysokou školu zachvátil; že však mathematická učenost u nás ani v době té zcela nezanikla, o tom svědčí jméno Marcus Marci († 1667), proslulé daleko za hranicemi vlasti naší. Připomenouti sluší, že v Praze tehdáž po delší dobu meškal a mathematice učil znamenitý geometr Belgičan Gregorius a Sancto Vincentio († 1667), kněz řádu tovaryšstva Ježíšova. Pamětihodno též, že jesuité pro školy své v cizině rádi vybírali učitele z českých svých členů. Z nich Jakub Kreza († 1715) učil v Madridě a dosáhl tu čestného příjmí »Euclides Hesperiae«; v Praze vydal roku 1720 výborný spis »Analysis speciosa Trigonometriae Sphaericae«.

K pěstování vědy geometrické jazykem českým došlo však teprve v našem století. Základ k tomu položil Sedláček záslužným dílem »Základové měřictví čili g.« (1822), v němž se zdarem užito nově utvořené české terminologie. Dlouho ovšem ještě literatura naše k vědeckým pracím v oboru g. se nepovznesla; hojná však jest literatura školská této nauky. Zahájena výbornou »G-ií pro vyšší gymnasia« (1864—67), kterou napsal Jandečka; později až do časů našich vydali učebné knihy geometrické pro střední školy: Šanda, Hoza, Jarolímek, Zahradník, Strnad, Dřízhal, Jeřábek, pro ústavy učitelské pak Domin a Janoušek. Ve vyšších oborech nauky počalo se pracovati po zřízení české polytechniky (1863), pro jejíž potřeby napsali knihy: Skřivan, Úvod do analytické g. v rovině (1864); Studnička, Základové sférické trigonometrie (1865) a Úvod do analytické g. v prostoru (1874). Od těch dob počaly se vydávati i samostatné spisy geometrické, z nichž jmenujeme tuto hlavní pořádkem chronologickým: Müller, O kvadratuře kruhu (1865); Em. a Ed. Weyr, Základové vyšší g. (3 díly, 1871—78); Vaněček, Křivé čáry rovinné i prostorové (1881) a O dějinách g. (1882); Jelínek, Úlohy tělesoměrné (1884); Šourek, Nauka o čtyrstěnu (1886); Monin, O některých druzích souřadnic projektivických (1890); Ed. Weyr, O theorii ploch (1891), Zdráhal, Úlohy z analytické g. (1892). — Z překladů uvésti jest české vydání spisu Cremonova Úvod do geometrické theorie křivek rovinných (1873) a téhož Geometrické transformace útvarů rovinných (1872); obé uspořádal Em. Weyr. Mimo to Bellavitis, Methoda aequipollencí (1874) v překladu dra Zahradníka. Dle prací Mannheimových vzdělal Vaněček Pošinování geometrických útvarův (1880). — Četná jsou i pojednání geometrická, která v Časopise pro pěstování mathematiky a fysiky, v zaniklém Dastichově Kroku a Weyrově Archivu, ve Zprávách král. české společnosti nauk a v Rozpravách České akademie, jakož i v programmech českých škol středních, uveřejnili různí badatelé, z nichž tuto jmenováni buďtež: Em. a Ed. Weyrové, Šolín, Zahradník, Machovec, Jeřábek, Lerch, Pánek, Řehořovský, Strnad, Sucharda, Vaněček. *Sd*

Geometrie absolutní. Eukleidova theorie rovnoběžek a s touto celá geometrie elementárná založeny jsou na tak řečeném 5. postulatu (11. axiomatu) jeho: »Dvě přímky protaté příčkou sbíhají se na té straně příčky, na které jest součet dvou přilehlých úhlů vnitřních menší úhlu přímého.« Jest však patrno, že tato věta nemůže býti pokládána za samozřejmou a nevyžadující důkazu. Lze ji sice nahraditi jinými, více nebo méně aequivalentními, na př.: bodem lze ku přímce vésti jedinou rovnoběžku; součet úhlů trojúhelníka činí dva pravé. Ale všechny pokusy (Saccheri 1733, Bertrand 1778, Legendre 1794), tyto věty přesně a od nového axiomatu neodvisle dokázati, ukázaly se marnými. Již Gauss r. 1792 soudil, že možna jest geometrie neuznávající řečeného postulatu. Lobačevskij (Kazaň, 1829) a Jan Bolyai (Maros Vasarhely 1832) vskutku zbudovali soustavu geometrickou, dle které bodem ku přímce lze

vésti dvě rovnoběžky a součet úhlů trojúhelníka jest menší dvou pravých. Riemann (Uiber die Hypothesen, welche der Geometrie zu Grunde liegen, 1867) ukázal, že možna též geometrie předpokládající bodem ku přímce dvě rovnoběžky pomyslné a součet úhlů trojúhelníka větší dvou pravých. Tak vznikla a vytvořila se nauka, která s geometrií obyčejnou či eukleidovskou logicky stejně jest oprávněna a nazvána jest geometrií neeukleidovskou, gií absolutní čili pangeometrií. Jí objasněn jest empirický původ geometrie eukleidovské a podstatně rozšířeny naše názory o prostoru. Důsledkem jejím jest rozšíření úvah geometrických na prostor o n rozměrech. Nelze sice prostor takový se skutečností a zkušeností srovnati, ale geometrie prostoru takového logicky jest možna a vědecky prospěšna. Z pracovníků v oboru g. a. sluší uvésti jména: Beltrami (1868), Helmholtz (1868), Klein (1871), Clifford (1882) a j. Soustavná a methodická díla o ní napsali: Frischauf, Absolute Geometrie (1872); Tilly, Essai sur les principes fondamentaux de la géométrie et de la mécanique (1879); Killing, Einführung in die Grundlagen d. Geom. (1893); Veronese, Fondamenti di geometria a più dimensioni (1891, něm. překlad od Scheppe, 1893). *Sd.*

Geometrie analytická jest v geometrii zvláštní methoda, která pomocí souřadnic algebraickým způsobem vyjadřuje a vyšetřuje útvary geometrické. **G. a.** útvarů rovinných zakládá se na číselném určení polohy bodu v rovině, které může se státi prostě tímto způsobem: Zvolme v rovině dvě přímek X, Y, v bodě o se protínajících; přímky ty slovou osy a jejich průsečík počátek. Tímto dělí se každá osa ve dvě části protivných směrů (obr. č. 1545.), které lze zna-

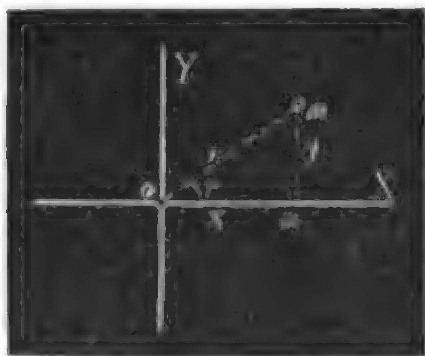

Č. vyobr. 1545.

ménky $\pm$ rozeznávati. Libovolný bod m v rovině promítněme do bodu m' osy X přímkou $m'm \parallel Y$; i bude poloha jeho zcela určitě stanovena, udáme-li velikost i směr přímek om', $m'm$. Poměrná čísla těchto délek, opatřená příslušnými znaménky směru, slovou rovnoběžné souřadnice (koordinaty) bodu m; zvláště zove se om' úsečka (*abscissa*), $m'm$ pořadnice (*ordinata*) bodu m. Jest zvykem označovati úsečky bodů písmenem x, pořadnice y. Osy X, Y mohou tvořiti spolu úhel pravý nebo kosý; dle toho rozeznáváme soustavu souřadnic pravoúhlou a kosoúhlou. Jinak ještě určujeme body v soustavě polárné; tato jest dána osou polárnou X a na ní zvoleným pólem o. Polárné souřadnice bodu m jsou pak $om = r$, $\sphericalangle Xom = \varphi$; r slove průvodič (*radius vector*), φ odchylka (*amplituda* čili *anomalie*). Známe-li rovnoběžné nebo polárné souřadnice několika bodů v rovině, můžeme pomocí jejich řešiti různé úlohy vztahující se k daným bodům, na př. stanoviti vzdálenost dvou bodů, plochu trojúhelníka třemi vrcholy určeného atd. — Souřadnice x, y, k jichž určení bodů v rovině potřebí, mohou buď přímo býti dány nebo jsou dány dvě rovnice, ze kterých možno je vypočísti. Dána-li však jediná rovnice x, y obsahující $f(x, y) = o$, jest v rovině nesčíslně bodů, jejichž souřadnice této rovnici vyhovují, a geometrickým místem bodů těch jest určitá linie. Proto slove ona rovnice rovnicí linie a jest takřka jejím analytickým obrazem. Různé linie mají různé rovnice; tak jest na př.

$$\frac{x}{a} + \frac{y}{b} = 1$$

rovnicí přímky, která odtíná na osách úseky a, b; rovnice kruhu majícího poloměr r a střed v počátku o jest $x^2 + y^2 = r^2$. Veškery vlastnosti linie nějaké skryty jsou v rovnici její a mohou z ní počtem býti vyvozeny. Tak tomu jest i při souřadnicích polárných; rovnice tvaru $f(r, \varphi) = o$ jest polárná rovnice linie. Dány-li dvě linie rovnicemi svými, budou souřadnice bodů společných oběma liniím hověti oběma rovnicím, i lze je odtud vypočísti. — **G. a.** útvarů prostorových užívá k určení polohy bodu v prostoru tří os X, Y, Z, protínajících se ve společném počátku a stanovících tři roviny souřadné XY, XZ, YZ. Bod m v prostoru daný promítněme do roviny XY paprskem rovnoběžným k Z; tím obdržíme v rovině XY bod m', který vzhledem

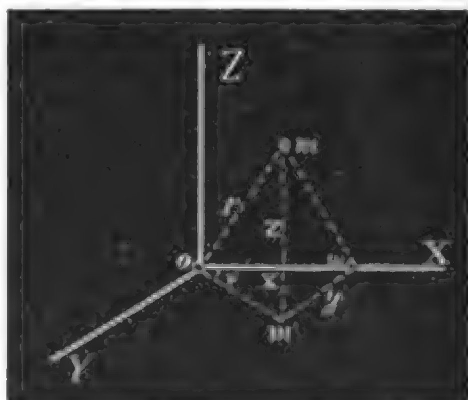

Č. vyobr. 1546.

k osám X, Y souřadnicemi x, y určiti lze (obr. č. 1546.) Přidáme li k těmto dvěma ještě třetí souřadnici $m'm = \mathfrak{z}$, jest bod m souřadnicemi x, y, $\mathfrak{z}$ zcela určen, šetříme-li náležitě směru délek, znaménky $\pm$ jej vyznačujíce. Souřadnice x, y, $\mathfrak{z}$ takto stanovené jsou rovnoběžné souřadnice; mohou býti buď pravoúhlé nebo kosoúhlé dle toho, jsou-li osy souřadné na vzájem kolmy nebo ne. Prostorové polárné souřadnice bodu m jsou: průvodič $om = r$, odchylka $Xom = \varphi$ a odchylka ω roviny mX od roviny XY. Dána-li rovnice $f(x, y, \mathfrak{z}) = o$, vyhovují rovnici té souřadnice ne-

konečně mnohých bodů, jejichž geometrickým místem jest plocha; rovnice plochy jest tedy rovnice taková, které činí zadost souřadnice veškerých bodů této plochy. Je-li rovnice ta stupně prvého, značí rovinu; na př.

$$\frac{x}{a}+\frac{y}{b}+\frac{z}{c}=1$$

jest rovnicí roviny, která na osách X, Y, Z odtíná úseky a, b, c. Přímka v prostoru dána jest jakožto průsečnice dvou rovin rovnicemi rovin těchto; rovnice ty často uvádějí se na tvar $y=mx+p$, $z=nx+q$. Křivka v prostoru stanovena jest rovnicemi dvou ploch, jejichž jest průsečnicí; obyčejně bývají to plochy válcové, jimiž se křivka promítá do rovin souřadných.

Vývoj g. a-ké počíná v XVII. stol., kdy Descartes ve své geometrii (1637) poprvé užil důsledně a methodicky určení bodu souřadnicemi rovnoběžnými a tím se stal tvůrcem g. a-ké. Názvu tohoto na rozdíl od geometrie synthetické užil nejprve Newton (*Geometria analytica* 1779). Jména abscissa užíváno hned od počátku, kdežto ordinata slula dříve applicata; jméno koordinaty zavedl Leibniz (*Acta Erud.* 1692). Následovníci Descartesovi pěstovali g-ii a-kou hlavně v theorii křivek rovinných (viz Algebraické křivky). G a. prostorová počala se vyvinovati teprve počátkem stol. XVIII., kdy Parent a Jan I. Bernoulli vyjádřili plochu rovnicí mezi třemi proměnnými, až Clairaut (*Traité des courbes à double courbure*, 1731) soustavně vyložil užití souřadnic ke stanovení ploch i křivek prostorových. Euler (*Introductio in analysin infinitorum*, 1748) podnikl rozbor obecné rovnice značící plochu druhého stupně a Monge (*Application de l'analyse à la géométrie*, 1795) za pomoci počtu differenciálního dodělal se skvělých výsledků v obecné theorii ploch. V našem století pokročila g. a. měrou netušenou a směry různými, které zde jen krátce naznačiti můžeme. Algebraický počet, jehož g. a. užívá, vede někdy k výsledkům pomyslným, ne reálným; ukázala se tedy potřeba, tyto výsledky též geometricky vyložiti, a tím uvedeny do geometrie útvary pomyslné. Jimi teprve nabyly mnohé věty geometrické žádoucí přesnosti a obecnosti. Tak na př. pravíme, že přímka s kružnicí, leží-li obě v téže rovině, mají vždy dva body společné; body ty mohou býti buď reálné různé nebo reálné sjednocené nebo pomyslně sdružené. Methodami geometrie synthetické, založenými na centrálném promítání, poznána nutnost útvarů úběžných (nekonečně vzdálených); jelikož k jich analytickému vyjádření nestačily souřadnice rovnoběžné ani polárné, dán tím podnět ke stanovení obecnějších souřadnic rovnoměrných (homogenních). Souřadnice tyto, jichž poprvé užili Möbius (*Barycentrischer Calcul*, 1827) a Plücker (Crelle, Journal, 1829), vztahují se buď k základnímu trojúhelníku v rovině nebo čtyřstěnu v prostoru; užitím jich stává se počet přehlednějším a souměrnějším. V jiném směru rozšířil pojem souřadnic Lamé (*Mémoire sur les coordonées curvilignes*, 1838), stanoviv bod v prostoru průsekem tří ploch orthogonálných; týž užil již r. 1818 k označení svazku křivek symbolické rovnice

$$A+\lambda B=0,$$

kdež $A=0$, $B=0$ jsou skráceně označené rovnice křivek A a B, skrze jejichž průsečíky procházejí veškeré křivky svazku. Takovéto označení rovnice linie nebo plochy týmž písmenem, jehož užito k označení útvaru, poskytuje značných výhod, dodávajíc počtu elegance i průzračnosti. Myšlénku tu provedl Bobilier (Gergonne, Annales, 1827) a zvláště Plücker (*Analytisch geometrische Entwickelungen*, 1828—31), jemuž g. a. ještě v jiných příčinách děkuje za pokrok. Za prvek útvarů rovinných lze na místě bodu pokládati přímku a za prvek útvarů prostorových rovinu; má-li přímka na osách X, Y úseky a, b, a rovina na osách X, Y, Z úseky a, b, c, nazval Plücker v díle posléze jmenovaném hodnoty

$$u=-\frac{1}{a},\ v=-\frac{1}{b}$$

souřadnicemi přímky a hodnoty

$$u=-\frac{1}{a},\ v=-\frac{1}{b},\ w=-\frac{1}{c}$$

souřadnicemi roviny. Lineárná rovnice v souřadnicích přímkových nebo rovinových určuje bod; nelineárnou rovnicí $f(u,v)=0$ vyjádřena jest v rovině křivka jakožto obalová přímek, jejichž souřadnice u, v vyhovují dané rovnici. Rovněž značí rovnice $f(u, v, w)=0$, není-li stupně prvého, plochu v prostoru jakožto obalovou rovin, jejichž souřadnice u, v, w činí zadost dané rovnici. Užití těchto Plückerových souřadnic vedle rovnoběžných souřadnic Cartesiových jest analytickým výrazem zákona duality čili reciprocity v geometrii. Plücker učinil konečně též přímku samostatným prvkem v g-ii a-ké prostorové (*Neue Geometrie des Raumes*, 1868 až 1869). Dána li jest přímka rovnicemi

$$y=mx+p,\ z=nx+q,$$

lze veličiny m, n, p, q, nebo přiměřeně zvolené jejich funkce, pokládati za souřadnice přímky v prostoru. Jsou-li čtyři tyto souřadnice vázány jedinou rovnicí, tvoří veškeré přímky tak zvaný komplex; všechny přímky, jejichž souřadnice vyhovují dvěma podmínkám, tvoří kongruenci; třem podmínkám činí zadost souřadnice přímek náležejících přímkové ploše. Vyšetřování kongruencí (*Strahlensysteme*) stalo se předmětem důležitých prací Kummerových (Crelle, Journal, 1859 a jinde). Zobecnění pojmu souřadnic stalo se neposledním podnětem k vývoji tak zvané geometrie n-dimensionálné, kteráž původem svým jest rázu analytického. — Rozšířený obor g. a-ké vyžadoval též nových prostředkův algebraických; tak vytvořila se moderní algebra, obsahující v sobě theorii determinantův, invariantův a kovariantův. O spojení její s g-ií a-kou přičinili se zejména Cayley, Salmon, Sylvester, Clebsch a j. Zvláště Salmon přispěl k rozšíření známosti

novějších method v g-ii a-ké spisy svými *Treatise on Conic Sections* (Dublin, 1850); *Treatise on the higher Plane Curves* (t., 1852); *Treatise on the Analytical Geometry of three dimensions* (t., 1862) a j., které se dočkaly častých vydání a překladů. Z novějších spisů jednajících o g-ii a-ké uvádíme následující: Hesse, Vorlesungen über die analytische Geometrie des Raumes (Lipsko, 1861); týž, Vorlesungen aus der analytischen Geometrie der geraden Linie, des Punktes und des Kreises (t., 1865); Painvin, Principes de la Géométrie analytique (Paříž, 1866); Clebsch, Vorlesungen über Geometrie (Lipsko, 1875); Baltzer, Analytische Geometrie (t., 1882); D'Ovidio, Geometria analitica (Turin, 1884); Casey, Treatise on the Analytical Geometry of the Point, Line, Cercle and Conic Sections (Londýn, 1885). *Sd.*

Geometrie deskriptivní (měřictví zobrazující) jest věda o geometricky určitém zobrazování. Předmětem zobrazení takového mohou býti tělesa hmotná, která v prostoru buď skutečně se nalézají, nebo která teprve sdělána býti mají, jakož i útvary geometrické, které abstrakcí z předmětů hmotných byly vyvozeny. Účel pak zobrazení může býti dvojí: buď aby se obrazem vyjádřil pojem o tvaru, velikosti a poloze předmětu zobrazeného, aneb aby se obrazem vzbudil dojem co možná příbuzný dojmu působenému předmětem skutečným. Prvního účelu hledí sobě na větším díle výkresy a plány technické, druhý sledují hlavně obrazy perspektivní; v obou případech dochází **g. d.** důležitého upotřebení praktického. Zobrazování děje se sestrojením pomocí pravítka a kružítka na nákresně, kterou jest obyčejně rovná stěna tělesa k tomu určeného (list papíru, stěna, tabule a pod.). Předmět, který má býti určitě zobrazen, musí býti zprvu náležitě určen. Rovné strany těles jednotlivé nebo útvary geometrické rovinné zobrazujeme buď ve skutečné jejich velikosti i podobě, anebo dle příhodného poměru zmenšení nebo zvětšení $1:\lambda$. Jde-li však o zobrazení předmětů o třech rozměrech na nákresně dvojrozměrné, sluší vedle určení (determinace) a sestrojení (konstrukce) rozeznávati ještě zprostředkující výkon promítání (projekce). Promítáním se z útvaru prostorového za pomoci osnovy nebo svazku paprsků promítacích odvozuje jeho průmět, t. j. určitý útvar rovinný obsažený v rovině průmětné či průmětně. Obyčejné způsoby promítání jsou: *a*) kolmé (orthogonálné), jsou-li paprsky promítací kolmy k průmětně; *b*) šikmé (klinogonálné), jsou-li paprsky promítací vespolek rovnoběžny, ale k průmětně nakloněny; *c*) středové (centrálné), vycházejí-li paprsky promítací ze společného středu promítání. Průmětem bodu jest průsečík průmětny s promítacím paprskem, který bodem tím prochází. Průmět libovolného útvaru jest souhrn průmětů všech bodů, které útvaru tomu náležejí. Průmětem přímky (roviny) jest obecně zase přímka (rovina), ve zvláštním případě bod (přímka). Útvary prostorové zobrazujeme tím, že zobrazíme jich průměty dle poměru $1:\lambda$, kdež $\lambda \lesseqgtr 1$. Sluší tedy rozeznávati: útvar, jeho průmět a jeho obraz; na př. bod a, jeho průmět a^1 a jeho obraz a_1. — Dělání obrazů jest vyjádřením určitého druhu myšlének, člověku tak přirozeným jako řeč a písmo. Mimo obrazy pouze znázorňující hotoveny již v dávných dobách obrazy určitější; nelzeť si bez podrobných rysů mysliti provedení staveb, jako jsou egyptské pyramidy, chrám Šalamounův a j. Římský stavitel Vitruvius ve spise »De architectura« (r. 14 př. Kr.) rozeznává tři druhy rysů: ichnographia (půdorys), orthographia (nárys) a scenographia. Posledního názvu užito zde ve smyslu perspektiva, jejíž první empirické počátky již Řekům a Římanům (malby pompejské) známy byly. Středověká renaissance přivedla nauku tuto ku značnému pokroku; připomínáme jen jména dvou pěstitelů: Leonardo da Vinci († 1519) a Albrecht Dürer († 1528). Také praxe technická vyžadovala čím dále tím dokonalejších a zevrubnějších způsobů zobrazování, zvláště ve stavitelství při pracích z tesaného kamene (kamenořez, stereotomie). Ve směru tom již od XVI. stol. pracovali Francouzové, ač konstrukce, které tehdejší spisovatelé uvádějí, nejsou vědecky opodstatněny a řeší jednotlivé úlohy jen od případu k případu. Teprve Desargues († 1662) i v perspektivě i v stereotomii dospěl k methodám obecnějším, kterým však současní praktikové neporozuměli.

Vědeckému spracování nauky nejvíce půdu připravil Frézier († 1773), který ve svém díle *La théorie et la pratique de la coupe des pierres et des bois* oddělil theorii od praxe a ke konstrukcím důkazy připojil. Užívá dvou průměten, vodorovné a svislé; jedná o vytvoření a zobrazení křivek i ploch křivých, o sestrojení rovinných průseků a sítí těles, jakož i jejich proniků vzájemných. Vlastním však a pravým tvůrcem **g. d.** jakožto vědy stal se Monge († 1818), od něhož pochází i název **g. d.** Spojil methody dříve rozptýlené, založené na pouhém empirismu a spořádal je v jediný celek; na jednoduchých zákonech geometrických zbudoval soustavu, která nejen že četné hmotné práce zdokonalila a zjednodušila, stavši se tak »řečí inženýrů«, ale i ryze vědeckému zkoumání v geometrii nové rozsáhlé pole otevřela. Nové vědě vyučoval Monge nejprve na vojenské škole v Mézières, později v Paříži na škole normálné a polytechnické, jichž obou byl spoluzakladatelem. V klassickém díle *Géométrie descriptive* (1795) pojednává o zobrazování bodů, přímek, rovin, křivek, ploch křivých a těles; užívaje obrazů průmětů kolmých, řeší úlohy k útvarům těm se vztahující. Výtečným svým působením učitelským odchoval Monge celou řadu následovníků, z nichž jmenováni buďtež Lacroix (1795), Vallée (1819), Hachette (1822). S obzvláštní zálibou a oprávněnou hrdostí národní pěstována **g. d.** ve Francii až do našich časů; ku značnému vývoji a rozšíření jejímu přispěla hlavně obšírná díla, kteráž napsali Leroy (*Traité de*

géom. descr., 1842), *Traité de stéréotomie*, 1844), Olivier (*Cours de géom. descr.*, 1843—47, 2 d., *Développements de g. d.*, 1843, *Compléments de g. d.*, 1845, *Additions aux cours de g. d.*, 1847, *Applications de la g. d.*, 1847, *Mémoires de g. d.*, 1851), de la Gournerie (*Traité de géom. descr.*, 1860—64, 3 d.). Nynější professor **g. d.** na polytechnice pařížské, Mannheim, vydal *Cours de g. d.* (1880) a *Principes et développements de géometrie cinématique* (1894), v kterýchž spisech hlavní zřetel obrácen ku geometrické nauce o pohybu.

Ostatní literatury mimo francouzskou nevykazují v 1. pol. tohoto stol. spisů, které by rozšířily **g**-ii **d.** za meze vytknuté geometry franc. Tak první větší německé dílo, které o **g**-ii **d.** jedná a jež vydal Schreiber (*Lehrbuch der darstellenden Geom.*, 1828—29), spracováno jest dle knihy Mongeovy a Hachetteovy, podobně jako italské dílo, jež sepsal Serenus (*Trattato di geometria descrittiva*, 1826). Z něm. spisovatelů ostatních, kteří ku rozšíření **g. d.** přispěli, uvádíme jména: Gugler (*Lehrbuch der beschreibenden Geom.*, 1841), Hönig (*Anleitung zum Studium der darstellenden Geom.*, 1845), Pohlke (*Darstell. Geom.*, 1860—76), ku kterým řadí se italský geometr Bellavitis (*Lezioni di geom. descritt.*, 1851).

Nebudeme tuto jednati o zvláštních oddílech **g. d.**, jako jsou axonometrie (v. t.) a perspektiva (v. t.); zmíníme se však krátce o zobrazování výjevů osvětlení. Počátky tohoto užití **g. d.** nalézáme již ve škole Mongeově, která nejen meze vlastního a vrženého stínu mnohostěnů i těles oblými stranami omezených určovala, ale i křivky stejné intensity na kouli zobrazovala. První však soustavný spis o tomto předmětu napsal Tilscher (*Lehre der geom. Beleuchtungsconstructionen*, 1862); po něm obšírná díla podali Burmester (*Theorie und Darstellung der Beleuchtung gesetzmässig gestalteter Flächen*, 1871) a Tessari (*La teoria delle ombre e del chiaroscuro*, 1878—80). — Nový směr do **g. d.** uveden jest, hlavně v Německu, spojením této věcy s geometrií polohy. Hlavním zástupcem směru toho jest Fiedler spisem *Darstellende Geometrie* (1871, 3. vyd. ve 3 dílech 1883—88), ve kterém methodiku **g. d.** zakládá na centrálném promítání jakožto případu obecném, z něhož promítání kolmé i šikmé jako zvláštní případy vyplývají; spis ten způsobem, jenž neshoduje se s podstatou **g. d.**, ukončen jest analytickou geometrií polohy, založenou na užití projektivných souřadnic. Obšírná kompendia **g. d.** ve smyslu novější geometrie podali Peschka (*Darstellende u. projektive Geometrie*, 1883—88, 4 sv.) a Wiener (*Lehrbuch der darstell. Geom.*, 1884—87, 2 sv.); poslední spis obsahuje též pěkný přehled vývoje **g. d.**

O české literatuře **g. d.** viz Čechy str. 346. Zvláštní zásluha náleží na poli tomto prof. Tilšerovi, který pohlížeje na **g. d.** se stanoviska filosofického, vykázal jí správné místo v řadě věd a prohloubil i upevnil základy její. (Viz téhož: *Soustava deskr. geom.*, 1870; *Grundlagen der Ikonognosie*, 1878; *Kritické úvahy k úvodu do základů deskr. geom.*, 1883). *Sd.*

Geometrie euklidovská v. Geometrie synthetická.

Geometrie polohy viz Geometrie synthetická.

Geometrie synthetická tvoří s geometrií analytickou dvě stejně oprávněné větve vědy geometrické; liší se od ní tím, že operuje útvary geometrickými samými, nikoli jejich symboly. U vývoji jejím třeba rozeznávati dvě fase. **G. s.** starší čili **g.** euklidovská spočívá hlavně na pojmu míry, v čemž se s geometrií analytickou shoduje, rozeznávajíc se však od ní methodou. Postupuje od útvarů zvláštních k obecnějším a z prvků jednoduchých skládá útvary složitější. Veškeré úvahy její, založené na rovnosti úseček a úhlů, vztahují se ku shodnosti nebo podobnosti útvarů geometrických. Rovnoběžnost a kolmost přímek i rovin, souměrnost nebo pravidelnost útvarů, jakož i různé relace týkající se jejich velikosti, jsou předmětem jejího vyšetřování. Velikost veličin stanoví čísly poměrnými, vztahy mezi nimi vyjadřuje rovnicemi, užívajíc pomůcek algebraických. Tohoto rázu jest celá geometrie, jak ve smyslu Euklidově se svými odvětvími: planimetrií, stereometrií, trigonometrií a naukou o křivkách až do časů našich byla pěstována. O hlavních zástupcích tohoto směru pojednáno jest již ve článku Geometrie. V témž smyslu vedena jsou i novější badání o některých elementárných útvarech geometrických. Zvláště vznikla tak nová geometrie trojúhelníka, zkoumající význačné body a přímky trojúhelníka, kuželosečky a jiné křivky s ním souvislé. Na poli tom pracoval Feuerbach (1822) a nověji Brocard, Lemoine, Neuberg, Tucker, Artzt a j., jejichž práce uveřejněny v časopisech mathem. Souborný spis o těchto výzkumech vydal Casey (A Sequel to the First Six Books of Euclid, 5 vyd, 1888).

G. s. novější z úvah svých pojem míry na větším díle vyloučila, užívajíc obecnějšího pojmu polohy; pročež také geometrie polohy slove. Prvky její jsou: bod, přímka a rovina, z nichž povstávají tři základní útvary prvořadé: řada bodů (souhrn bodů ležících na dané přímce), svazek paprsků (souhrn přímek v rovině, jdoucích daným bodem) a svazek rovin (souhrn rovin jdoucích danou přímkou). Z útvarů těchto vznikají dva základní druhořadé: soustava rovinná (souhrn všech bodů a přímek ležících v dané rovině) a svazek prostorový (souhrn všech přímek a rovin jdoucích daným bodem v prostoru). Základní útvar třetiřadý jest jediný, totiž soustava prostorová (souhrn všech bodů, přímek a rovin v prostoru). Od starší **g. s**-ké liší se novější také užíváním úběžných či nekonečně vzdálených útvarů. Již Desargues (1630) učil, že rovnoběžné přímky lze si myslititi jako sbíhající se v jediném bodě v nekonečné vzdálenosti; každé přímce lze přisouditi toliko jediný takový bod

svazky. Roviny rovnoběžné mají společnou přímku úběžnou. Všechny úběžné body a přímky v prostoru vyplňují rovinu úběžnou. Z metrických pojmů užívá novější g. a. tak řečeného dvojpoměru, kterýžto název původcem jest Möbius (1827). Jsou-li a, b, c, d čtyry body téže přímky, jest poměr poměrů:

$$\frac{ac}{bc} : \frac{ad}{bd}$$

jich dvojpoměrem. Dvojpoměr čtyř paprsků A, B, C, D ve svazku dán výrazem

$$\frac{\sin AC}{\sin BC} : \frac{\sin AD}{\sin BD}.$$

Má-li dvojpoměr hodnotu —1, tvoří prvky harmonickou čtveřinu. Chasles rozeznává proto rapport harmonique a rapport anharmonique (dvojpoměr vůbec).

Novější g. a. vzala počátkem tohoto století původ ze školy Mongeovy, ačkoli již dříve byla i půda připravována; stačí tu ukázati ke jménům Pascal, Desargues, La Hire a j. Poncelet v díle »Traité des propriétés projectives des figures« (1822) užil centrálné projekce ku vývoji methody k vyvození vlastností geometrických, které na metrické a projektivné rozšířil. Vyvinul nauku o útvarech homologických, jakož i theorii pólů a polár, kterouž veden Gergonne (Annales, 1826) obecně vytknul zákon duality či reciprocity. Chasles spisem »Aperçu historique sur l'origine et le développement des méthodes en géométrie« (1837) obsáhnul všechny práce, které ku vývoji novější g. a-ké směřovaly, a rozmnožil je obecnou theorií homografie. Tak slove taková sdruženost dvou útvarů, při které každému bodu, každé přímce nebo rovině jednoho útvaru, přísluší jediný určitý bod, jediná přímka nebo rovina v útvaru druhém a naopak. Souvislost tato, obsahujíc homologii, involuci, affinitu, podobnost i shodnost jakožto zvláštní případy, vedla ku poznání četných vlastností křivek i ploch 2. stupně. Současně také v Německu dostalo se znamenitých pěstitelů nové geometrii. Z nich způsobem synthetickým vedl vzhůru Steiner, který spisem »Systematische Entwickelung der Abhängigkeit geometrischer Gestalten von einander« (1832) a četnými rozpravami podstatně obohatil nauku o křivkách i plochách algebraických. Ryzosti methody prostál Staudt dílem »Geometrie der Lage« (1847), ve kterém beze všech vztahů metrických vyvinul základní pojmy novější g. a-ké a obecně pojednal o imaginárných prvcích geometrických. Následovníkem jeho je Reye, který ve své »Geometrie der Lage« (3. vyd. 1886—1893) synthetický podal úplnou theorii kvadratických transformací a komplexů paprskových, kteréž obě jsou původu analytického. Pěstováním g. a-ké proslavil se též Cremona, který ve spisech »Introduzione ad una teoria geometrica delle curve piane« (1862) a »Preliminari di una teoria geom. delle superficie« (1867) jednotnou methodou spracoval, v souvislost uvedl a vlastními výzkumy rozhojnil výsledky analytické geometrie křivek a ploch. Veliký pokrok způsobil v nauce o geometrických transformacích, dokázav, že lze uskutečniti takovou sdruženost dvou rovinných soustav, aby každému bodu jedné odpovídal určitý bod druhé, ale přímkám v jedné aby příslušely křivky n-ho stupně v rovině druhé.

Uvedli jsme tuto jména nejvýznačnější u vývoji novější g. a-ké; sledovati veškeré směry, jimiž se za dnů našich béře, na tomto místě nemůžeme. Připojujeme na konec seznam některých spisů, které o tomto odvětví samostatně pojednávají: Chasles, Traité de géométrie supérieure (Paříž, 1852, 2. vyd. 1880); Geiser, Einleitung in die synthetische Geometrie (Lipsko, 1869); Hankel, Vorlesungen über die Elemente der projectivischen Geometrie (Lipsko, 1875); Cremona, Elementi di Geometria projettiva (Řím, 1873); Steiner, Vorlesungen über synth. Geom., bearb. von Geiser u. Schröter (Lipsk., 1876—87); Pasch, Vorlesungen über neuere Geom. (t., 1882); Em. a Ed. Weyr, Základové vyšší geometrie (Praha, 1871—78); Em. Weyr, Elemente der projectivischen Geom. (Vídeň, 1883—87). *Sd.*

Geomontografie nazývá se zvláštní umělecká methoda ve výrobě reliefových map, zavedená v letech 30tých t. stol. Bauerkellerem v Darmstadtě.

Geomys Rafin., pytlonoš, rod hlodavců řád *Rodentia*) z nevelikě čeledi téhož jména (*Geomyidae*). Všickni její druhové mají tělo zavalité, nejapné, velikou hlavu, lícní torby s otvorem vnějším, až do dna srstí porostlé, hořejší pysk také srstí pokrytý a nikoli rozpoltěný. Ve chrupu mají řezacích zubů $\frac{1}{1}$, m (stoliček) $\frac{4}{4}$; hořejší zuby přední mají podélnou rýhu a žvýkací plošky stoliček jsou rovné. Nohy jsou krátké (zvl. zadní) a mají po 5 prstech; na předních končetinách jsou prsty ozbrojeny drápy mnohem většími, než na zadních. Ocas bývá krátký a kromě lysé špičky všecek srstí porostlý. G. *bursarius* Rich., pytlonoš kanadský neboli goffer (obr. č. 1547.), má srsť hustou a hebkou, barvy tmavošedé, poněkud zamodralé, na nožkách a na ocase bělavé; konečky chlupů mají na hřbetě barvu rudohnědou, vezpod nažloutle šedou. Délka těla bývá asi 25 *cm*, ocasu 6·5 *cm*. Goffer přebývá v sev. Americe mezi Skalnými horami a řekou Mississippi; žije po způsobu krtkův pod zemí, hrabe si rozvětvené chodby a vyhazuje kopky. Že kořeny i kůru stromů ohlodává a hlízy rostlin pěstovaných ohryzuje, škodliv jest. *Br.*

Geonomie, význam dosti zřídka užívaný, pod nímž se rozumí obyčejně zeměpis mathematický. Srv. Epstein, Geonomie (Vídeň, 1888).

Geoplanidae viz Planaria.

Geoplastika, nauka o formách povrchu zemského, tudíž morfografie ve smyslu zeměpisném. Geoplastikem slove vyrábitel reliefů zeměpisných.

Geoponici u Řeků a *scriptores rei rusticae* u Římanů sluli spisovatelé, kteří psali o hospodářství a věcech k němu se vztahu-

jích. Řekové obrátili již záhy pozornost k tomuto oboru, ale z doby starší zachovalo se nám pramálo. Nehledíme-li k didaktické básni Hesiodově »Práce a dni«, máme jen spisek Xenofontův »Oikonomikos« a některé jednotlivosti ve spisech Aristotelových a Theofrastovych. Dále slyšíme o celé řadě spisovatelů doby alexandrijské (na př. Chaireas, Mnaseas, Pamfilos, Diofanes, Didymos a j.), a také připomínají se didaktické básně Nikandra z Kolofonu a Menekrata o rolnictví z této periody. Ze ztracených spisů těch a pozdějších spisovatelů ve II.—IV. stol. po Kr. složil Cassianus Bassus v X. stol. po Kr. hospodářský sborník pod názvem »Geoponika« ve 20 knihách, jenž se nám dochoval (v. Cassianus Bassus). — Daleko zdárnější činnost v tomto odvětví literárním rozvinuli praktičtí Římané, u nichž všecek život státní i kulturní souvisel s hospodářstvím. Proto zabývali se jím i muži vznešení, a sám stát pečoval o jeho zvelebení. Tak nařídil senát, aby hospodářské dílo Karthagiňana Magona (v VI. stol. př. Kr.) přeloženo bylo do latiny. Brzy povstali i dobří spisovatelé domácí. Řadu jich otvírá M. Porcius Cato, jehož spis o rolnictví (*De agricultura*), ač ne ve formě původní, se dochoval (viz Cato). Po něm jmenují se Saserna otec a syn a Cn. Scrofa Tremellius, jichž spisů nemáme. Zachovalo se nám však dílo učeného polyhistora Marka Terentia Varrona z Reate (116–28 př. Kr.) *De re rustica* ve 3 knihách, sepsané dílem dle starších pramenů, dílem na základě vlastních zkušeností. První kniha jedná o rolnictví, druhá o chovu dobytka a třetí o chovu ptáků a ryb. Vydal je Keil zároveň se spisem Catonovým v Lipsku 1884. Dále pojednával P. Vergilius Maro o hospodářství ve znamenité básni didaktické »Georgika« ve 4 kn. Za Augusta psal C. Iulius Hyginus o rolnictví a včelách, ač neměl zkušeností hospodářských, jako jeho předchůdci. Za Tiberia pak složil Cornelius Celsus encyklopaedii, v níž také o hospodářství bylo jednáno. Nedlouho před r. 65 po Kr. vydal Columella dílo o hospodářství (*De re rustica*) v 12 kn., kniha 10. o zahradnictví jest sepsána hexametrem (viz Columella). U Columelly jmenují se také jiní dva spisovatelé v tom oboru, Julius Atticus a Julius Graecinus. Ve III. století psal Gargilius Martialis o předmětu tom a ve IV. stol. složil Palladius (Rutilius Taurus Aemilianus) kompendium ve 14 knihách, jehož později mnoho se užívalo. Látku neprobíral systématicky, nýbrž dle měsíců, vypočitávaje práce polní na každý měsíc připadající. Kniha 14. (o šlechtění stromů) skládá se z 85 elegických distich. Sborník hospodářských spisovatelů latinských vydal Schneider v Lipsku r. 1794 pod názvem »Scriptores rei rusticae«. *Cfe.*

Č. 1547. Geomys bursarius Rich., pytlonoš kanadský neboli goffer.

Georama viz Globus.

Georg (něm., z řec.), Jiří.

Georgd'or, hannoverská zlatá mince, původně 16·89 marky, později 16·62 marky, asi 10 zl. r. č.

George [žorž] Amara viz Kaufmann Alexander.

George [džordž] Henry, národní hospodář sev.-amer. (* 1839 ve Filadelfii) Vyučiv se tiskařství, šel r. 1858 do Kalifornie kopat zlato, avšak vrátil se brzo opět k dřívějšímu zaměstnání. V San Francisku byl nejprve sazečem v několika novinách, přispívaje do nich zároveň anonymními články, načež se stal redaktorem a vydavatelem časopisů »San Francisco Post«, »San Francisco Times«, »Herald« a »Evening Post«. Zastávav potom různé služby, vystěhoval se z Kalifornie, navštívil několikráte Anglii, Skotsko, Irsko (r. 1890 i Australii) a žije od r. 1887 jako vydavatel listu »The Standard« v Novém Yorku. Jest sice samoukem, avšak vyniká za to tím více jako samostatný myslitel. Sociální otázku řešiti chce nenáhlým odstraněním soukromého pozemkového vlastnictví, jež má býti vyvlastněno. Ze spisů jeho sluší uvésti: *Our land and land policy* (S. Francisco, 1871); *Progress and poverty* (t., 1879, 2. vyd. 1880 v New Yorku, od r. 1881—1884 10 vyd. v Londýně, do něm. přel. pod tit. »Fortschritt und Armut« Gütschow, Berlín, 1881, 5. vyd. 1892); *The irish land question* (N. York, 1881); *Social problems* (t., 1884, něm. od Stoepela, Berlín, 1885, 3. vyd. 1890); *Protection or free trade* (t., 1886, franc. pod tit. »Protection ou libre échange« od L. Vossiona, Paříž, 1888, něm. od Stoepela »Schutz- oder Freihandel«, Berlín, 1887). Souborné vydání jeho spisů v němčině pořádají Gütschow a Stoepel.

Georgenberg viz Sobota Spišská.

Georgendorf, vsi v Čechách, viz Jiřice a Jiřetín Český.

Georgengrund, ves v Čechách, hejt. a okr. Trutnov, fara Buky Staré Prostřední, pš. Buky St.; 24 d., 117 ob. n. (1890), tkalcovství.

Georgens Johann Daniel, paedagog něm. (* 1823 v Dürkheimu — † 1886), založil ve Wormsu r. 1848 vyšší dívčí školu, kterou pak přeložil do Badenu, a r. 1852 přijal vychovatelské místo ve Vídni. Zde r. 1856 s ředitelem dětské nemocnice prof. Mauthnerem založil v Liesingu vychovávací ústav pro slabomyslné dítky, který řídil až do r. 1866. Od r. 1868 žil v Berlíně. Z jeho spisů uvádíme: *Bilderwerkstatt als Arbeitsübung für die Jugend* (Hlohov, 1856—61, 2 sv.); *Sternbilderbuch* (Vídeň, 1858); *Heilpädagogik* (s Deinhardtem, Lipsko, 1861—63); *Das Spiel und die Spiele d. Jugend* (t., 1884); *Der Arbeitsunterricht in der Volksschule* (Berlín, 1886). — Choť jeho, Jeanne Marie G-ová rozená Gayettová (* 1817), tolikéž se brala směrem paedagogické činnosti jako manžel její, jemuž při vydání mnohých prací byla pomocnicí. Samostatně vydala: *Mädchenwelt* (Drážďany, 1848) proti nepravé emancipaci žen; *Die Frauen in Erwerb und Beruf* (Berlín, 1872); *Der Geist d. Schönen, Praktische Aesthetik für die Frauenwelt* (3. vyd. t., 1870) a j. Mimo to psala novelly: *Elisenhof* (Vratislav, 1844); *Vincenza* (Lipsko, 1847); *Sich selbst erobert* (Berlín, 1862, 2 sv.), básně *Gedichte* (1850); *Oceana* (1871) a *Was du thun u. nicht thun sollst. Denkgut in Spruchgaben* (1890).

Georgenthal: 1) G., vsi v Čechách, viz Jiřetín a Údolí Jiříkovo. — 2) Nieder-G. a Ober-G., vsi t., viz Jiřetín Dolní a Horní.

Georges [žorž], mademoiselle, vlastním jménem Marguerite Josephine Weymar, slavná tragédka franc. (* 1787 v Bayeux — † 1867 v Passy u Paříže). Jako dcera kapelníka divadelního již v 15. roce debutovala na »Comédie franç.« neobyčejně šťastně; za dvě léta byla již společnicí tohoto ústavu. Krásou svojí, velebnou i něžnou zároveň, spoutala Napoleona v milostný poměr. R. 1808 náhle opustila s milencem svým, tanečníkem Duportem, Paříž, davši se engažovati v Petrohradě. R. 1812 hrála s Talmou v Drážďanech před Napoleonem, r. 1813 vrátila se do »Comédie franç.«, kterouž opustila r. 1818, kdy rozmary svými stala se nesnesitelnou většině kolegů svých. Hrála pak pohostinu v Londýně a na franc. venkově. R. 1822 hrála v »Odéonu«, druhém to divadle franc., ale po několika létech cestovala již zase po Francii se zvláštní společností, již řídil Harel, jiný milenec její. Když pak r. 1831 stal se Harel ředitelem divadla Porte St. Martin, následovala ho tam a vynikla tu jako výborná interpretka dramatického romantismu, který pod vedením Huga, Dumasa a j. dobýval jeviště. Doba tato jest vrcholem jejího života uměleckého, ač tělnatost stále vzrůstající rušila uměleckou illusi. R. 1840 podnikla uměleckou cestu do Německa a Ruska a hrála pak zase ve Francii, v Odéonu, »Porte St. Martinu« i na venkově až do nejpozdnějšího věku 70 let. Umění její tehdy bylo již jen legendou z minulosti. Na sklonu svého života žila v tísni hmotné. G. vládla neobyčejnou silou suggestivnou; úlohu pronikala bleskurychle a bohatě odstiňovala pak okamžitou inspirací. Ze staršího klassického repertoiru jejího požívaly největší pověsti vášnivé královny: Klytemnestra, Dido, Semiramis, z romantického: Lucrezia Borgia, Marie Tudorovna a j. *Šld.*

Georges Karl Ernst, lexikograf něm. (* 1806 v Gothě). Studoval klassickou filologii v Gotinkách a Lipsku, od r. 1839—56 působil jako učitel při reálném gymnasiu v Gothě, od r. 1852 žije výhradně svým studiím. Hlavním oborem záslužné literární činnosti G-ovy jest lat. lexikografie. G. obstaral několik vydání známého lat.-německého a něm.-latinského slovníka Schellerova (7. vyd. Lipsko, 1828), až posléze dílo toto nahradil samostatně spracovaným důkladným slovníkem: *Ausführliches lat.-deutsches und deutsch-latein. Handwörterbuch* (t., 1831, 4 d., 7. vyd. Hannover, 1879—82). Mimo to vydal: *Deutsch-lat. Handwörterbuch* (t., 1830—1834, 7. vyd. 1882, 2 d.); *Kleines lat.-deutsches und deutsch-lat. Handwörterbuch* (t., 1864—65, 6. vyd., 1890); *Lat.-deutsches und deutsch-lat. Schulwörterbuch* (t., 1876—1877, 4. vyd. s dodatkem *Wörterbuch der Eigennamen*, t., 1888); *Lexicon der lat. Wortformen* (t., 1890); *Thesaurus der klassischen Latinität* (t., 1854—62 díl I. ve 3 odděleních, 1864 vyšlo dílu II. odděl. 1. G. sám

spracoval pouze 1. oddělení I. dílu, ostatek spracoval Mühlmann). *Vý.*

Georgetown [džordžtaun]: **1) G.**, hlavní město stejnojmenného hrabství ve Spoj. Ob. sev.-amer. v Jižní Karolině, na lev. bř. Winyawské zátoky při ústí řeky Pedee; má dva semináře, slušný přístav, obchod s rýží a terpentinem a 2895 ob. (1890).

2) G., dříve samostatné přístavní město Spoj. Obcí sev.-amer., nyní spojené s Washingtonem, na l. bř. Potomaku v Columbii, se širokými pravidelnými ulicemi, jesuitskou kolleji, r. 1815 na universitu proměněnou, s 71 professory, 666 studujícími, knihovnou o 74.000 svazcích a hvězdárnou. Dále má G. vzdělávací ústav ženský, botan. zahradu, hřbitovy Oak Hill cemetery, proslulý přírodní krásou, a National cemetery. G. má čilý obchod, průmysl a rybářství. R. 1889 mělo město 37 parníků a 71 plachetních lodí o 11.741 tunách. Parníky jezdí pravidelně do Nového Yorku, Filadelfie, Bostonu, Baltimore a Norfolku. Průmyslové výrobky jsou mouka, mýdlo, led a válcované železo. U G-u končí se průplav spojující řeky Ohio a Chesapeake, přestupující zde Potomak na vodovodu 440 *m* dl. a 11·7 *m* vys. Obyvatel jest 14.046 (1890), z nichž 3758 černochů.

3) G., hlavní město hrabství Clear Creek v Spoj. Ob. sev.-amer. v Coloradě na Clear Creeku, ve výši 2588 *m* n. m., ve velkolepém údolí horstva Front Range, středisko rozsáhlého území stříbronosného, sídlo hornictví a hutnictví, s 1927 ob. (1890).

4) G., dříve též Demerara, u Hollanďanů *Stabroek*, hl. město britské Guayany. Jméno má po Jiřím III., za něhož Anglie r. 1814 nabyla zdejší osady. Leží uprostřed pěkného tropického kraje na pr. bř. Demerary, 2 *km* před jejím ústím do moře. Řeka jest tu 2000 *m* široká a vede podél ní na hodinu cesty krásná palmová alej. R. 1891 měl G. 53.176 obyv., z těch jen asi 5000 bělochů. G. jest většinou ze dřeva stavěn, domy barevně natřeny, pro vlhkost půdy na dřevěných sloupech. Ulice jsou široké, s pěknými alejemi. Několik průplavů protíná město. Sídlí zde guvernér, anglikánský biskup a katol. apoštol. vikář a jest tu anglik. kathedrála, museum s knihovnou, botan. zahrada, Queen's College, učitelský seminář, sirotčinec, pěkná nemocnice, dům pro námořníky, divadlo, 2 banky. Železniční spojení s New-Amsterdamem. Pitnou vodu dodávají artéské studny. Pěkný a bezpečný přístav s molem a doky jest přístupen lodím po noru až 4 *m*. Lodní ruch čítá ročně asi 2000 lodí o 500 000 tunách. Vyváží se hl. cukr, káva a rum. Fort William chrání město.

5) G. na ostrově Ascensionu viz Ascension.

6) G., hl. město distr. George britské osady Kapské v jižní Africe, z nejhezčích míst Kapska, 13 *km* od břehu mořského v lesnaté krajině, asi s 2000 obyv.

7) G., město na zadoindickém ostrově Pinangu, zároveň hl. město britské provincie Wellesley, na pevnině proti ostrovu ležící a k britským Straits Settlements náležející. Má krásný přístav, přístupný největším lodím, čilý obchod, jmenovitě vývoz cínu, a 27 000 obyv., hlavně Číňanů a Malajců.

Georgi Johann Gottlieb, cestovatel po Rusku († 1802 v Petrohradě), pocházel z Pomořanska a byl professorem mineralogie při petrohradské akademii nauk. R. 1768 provázel Pallasa a v l. 1770—74 cestoval v krajích uralských, dostal se k jezeru Bajkalskému, sestavil zde mapu a vrátil se přes Jekatěrinburg a Ufu do Petrohradu, kde vydal svůj cestopis (1775). Části sebraného jím materiálu a jeho obrazů užil Pallas ve svém díle »Reisen durch verschiedene Provinzen des russ. Reiches« (1771—1777). Mimo to G. vydal něm. popis národů žijících v Ruské říši (Petrohrad, 1776—80, 2. vyd. Lipsko, 1782), který vyšel též v překladě franc. a ruském (*Opisanije vsěch v Rossijskom gosudarstvě obytajuščich narodov*, Petr., 2. vyd. 1779) a obsahuje asi 100 obrazů, částečně kolorovaných. Vydal též zápisky Falkovy (t., 1785—87), něm. popis Petrohradu (ruský překl. *Opisanije S. Peterburga*, t., 1794) a *Geographisch-physikalische und naturhist. Beschreibung d. Russ. Reiches* (Královec, 1797—1802, 9 dílů). Dle něho nazvána květina georgina, z Mexika přivezená.

Georgia [džordže], stát Spoj. Obcí sev.-amer. (úřední skratka *Ga*). Rozkládá se mezi 30° 21′ 39″ a 35° s. š. a 81° a 85° 53′ 38″ z. d., jsa z nejjižnějších států Unie. Povrch zaujímá 154.034 *km*². Mezuje na sev. se státy Tennessee a Sev. Karolinou, na vých. s Jižní Karolinou a s Atlantským okeánem, na jihu a jihozáp. s Floridou a na záp. s Alabamou. Hranice tvoří dílem rovné čáry, dílem řeky Savannah, Chattahoochee a St. Mary's River. Pobřeží státu jest asi 770 *km* dlouhé, dosti členité, nízké, podél něho pak nalézá se řada ostrovů, oddělených od sebe četnými zátokami a průlivy. Jsou to zejména od sev. k jihu ostrovy Tybee, Ossabaw, Sv. Kateřiny, Sapelo, Sv. Šimona, Jekill, Cumberlandův a j. Dle povahy půdy rozeznávají se tři území, dolní, střední a horní (Lower, Middle a Upper G.). Dolní G., též *Tide lands* zvaná, jest pobřežní rovina, 160—250 *km* šir., 90.646 *km*² měřící, dílem značně bažinatá, dosahující výšky sotva 100 *m* n. m. Náleží celá útvarům třetihorním a nejmladším naplaveninám s četnými kostrami mastodontů, megatherií, mylodonů, slonů a j. Střední G., též *Atlantic Slope* zvaná, oddělena jest od G-ie dolní pruhem asi 45 *km* širokým zv. *Pine barrens*, porostlým hustými lesy smrkovými. Střední G. jest písčitá pahorkatina, dostupující až 300 *m* n. m., jest 40—60 *km* šir. a zaujímá 48.848 *km*². Horní G. jest hornatina v sev.-záp. části státu, území to prostoupené jihových. výběžky Apalačských hor, v nichž Blue Ridge dostupuje horou Rabun Bald 1409 *m* a Cumberland Range Mount Enotahem 1440 *m*. Z řek vtékají do Atlantského okeánu Savannah, Ogeechee, Altamaha, Satilla a St. Mary's River, do zálivu Mexického Chattahoochee, ovšem již pod jménem Appalachicola, které nese od ústí Flint Ri-

veru na hranici mezi G-ií a Floridou. Na severu říčky Hiawassee, Tacoah, Notley, Ocoree, Catoosa a Chicamauga náleží k úvodí Mississippi, vlévajíce se všecky do Tennessee. Jsou splavny řeky ty v délce asi 2400 *km*. Podnebí v G-ii dolní jest velmi horké a nezdravé, ve střední a horní G-ii mírné a příjemné. Střední roční teplota obnáší v Savanně 19·3°, v Atlantě 14·7° C. Zima jest v celém státě mírná, sníh a led bývá řídkostí. Na podzim panují v G-ii časté orkány a bouře. Pobřežní rovina a ostrovy jsou dílem velmi úrodné, střední pahorkatina již méně. Ve střední a horní G-ii, zvl. podél řek, rostou cypřiše, magnolie, stromy tulipánové (*Liliodendron tulipifera*), jasany a jiné stromy ve státech jihoatlantských se vyskytující, v Pine Barrens roste 6 druhů smrků, poskytujících značný výnos dříví, dehtu, smoly a terpentinu. Na některých pobřežních ostrovech roste i několik druhů palem a poblíže Brunswicku dub životní (*Quercus virens*), poskytující cenné dříví pro stavbu lodí. V zemědělství zaujímá G. první místo mezi jihoatlantskými státy. Z veškeré půdy r. 1890 připadalo 22% na půdu vzdělanou a 35% na lesy. Hlavními výrobky zemědělství jsou: bavlna (roku 1889 1,191.919 balíků), kukuřice (8 mill. *hl*), oves, žito, rýže, pšenice, bataty, zemčata, hrách, boby, vína (775 *ha*), třtina cukrová a tabák; též včelařství jest důležité. Úhrnná cena těchto výrobků obnášela 67 mill. dollarů. Chov dobytka jest taktéž značný, ačkoliv v poslední době poněkud klesl. R. 1890 bylo 103.501 koní, 157.377 mezků, 873.926 kusů hovězího dobytka, 440.459 ovcí a 1,396.362 vepřového dobytka — v úhrnné ceně asi 45 mill. doll. Zvěře jest hojnost, ryb dostatek, jmenovitě v ústích řek, kde též mnoho jedlých mlžů se vyskytuje. Roční výtěžek rybolovu páčiti lze však pouze asi na 80.000 doll. Hornictví omezeno jest na sever státu, jest však nepatrné; roční výtěžek jen asi 550.000 doll. Těží se zlato (od r. 1793 až 1891 za 8,895.836 doll., stříbro, železo, měď, žula, mramor a petrolej. Průmysl dosti značný provozují zejména přádelny a tkalcovny bavlny (r. 1890 53 závodů se 445.452 vřeteny a 10.459 stolicemi, 10.530 dělníky a s produkcí v ceně 12,035.629 doll.), 18 továren na spracování vlny, pily, mlýny, železárny a ocelárny. Úhrnná cena průmyslových výrobků obnáší za rok 36½ mill. doll. Též obchod jest dosti živý, jmenovitě obchod pobřežní. Hlavními předměty vývozu jsou: bavlna, smola, terpentin a dříví, hl. obchodním přístavem Savannah. Obchodní loďstvo státu čítalo r. 1889 61 parníků a 85 lodí plachetních o 32.343 tunách. Železných drah r. 1890 bylo 6436 *km* (r. 1889 5472 *km*) a 157 *km* drah elektrických. Obyvatelstva má G. 1,837.353 (1890), z nichž 863.716 náleží pleti barevné. (R. 1870 1,184.109, r. 1880 1,542.180 ob.) Indiánů, žijících svobodně, čítá pouze několik set, poněvadž hlavní kmenové, Kúkové a Čirokové, přeloženi byli do Indiánského territoria (1838). Poměry vzdělání obyvatelstva jsou velmi nepříznivé, neboť 42·8% osob přes 10 let starých neumí čísti ani psáti, 49·9% pak neumí psáti. R. 1890 navštěvovalo školy veřejné 381.297 dítek, z nichž 133.232 bylo barevných. G. má 3 university a 4 kolleje se 2152 studujícími, několik katol. akademií a asi 8000 škol elementárních. Časopisů vychází tam 292. Ústava, pocházející z r. 1860 a pozměněná v liberálnějším smyslu r. 1877, zaručuje všem původním občanům bez ohledu na pleť volební právo pro General Assembly, sestávající ze senátu se 44 členy volenými na 4 léta a z domu repraesentantů, jehož 175 členů voleno jest na 2 léta. Voličstvo volí též na 2 léta guvernéra. General Assembly volí 3 smírčí soudce na dobu 4 let. Do senátu Unie vysílá G. 2, do domu repraesentantů 11 poslanců, tak že při volbě presidenta Unie má 13 hlasů. Stav finanční státu není právě příznivý; státní dluh r. 1890 činil 10,449.542 doll. G. rozpadá se na 137 counties; hlavní město jest Atlanta. V soudním zřízení jest zajímavo, že trestanci dražbou pronajímají se k práci. — Ze všech 13 původních států Unie G. nejpozději byla kolonisována. Jméno obdržela dle angl. krále Jiřího II., jenž r. 1732 udělil zvláštní společnosti s rytířem Oglethorpem v čele výsadní list k založení kolonie. Hned násl. roku založena kolonie, načež roku 1736 usadili se zde němečtí vystěhovalci. Po mnohých bojích se sousedními Španěly stala se G. r. 1752 královskou kolonií a r. 1763 samostatnou provincií. G. účastnila se čile r. 1778—1780 války revoluční, ve které mnohých pohrom utrpěla. R. 1813 vedena byla krutá válka s Indiány. G. náležela vždy k nejrozhodnějším zastancům otroctví a ve válce občanské stála ovšem na straně států jižních, ačkoliv pevnůstky pobřežní a ústí Savanny po celou tu dobu byly v moci států severních. Následkem války občanské politické i hospodářské poměry uvrženy byly do zmatků tak značných, že bylo třeba pětileté vojen. správy k jejich nápravě (1865—70). — Srv. C. C. Jones, Antiquities of the G. tribes (Nový York, 1873); Devry, G., guide to its cities etc. (t., 1878); Jones, The history of G. (Boston, 1883, 2 sv.); J. W. Avery, History of G. 1850—81 (Nový York, 1884); J. Winsor, Narrative and critical history of America (Boston, 1886, 2 sv.); Jones, Political and judicial divisions of the commonwealth of G. (Atlanta, 1892).

Georgica [-ika] viz Vergilius.

Georgičević (Georgiceus) Atanasij, církevní spis. chorv. (* kol. 1590 ve Splitu — † 1640 v Záhřebě), vychován byv ve Ferdinandeu ve Št. Hradci, vstoupil do služeb Ferdinanda II. a konal různá poselství ke králi polskému a caru ruskému. Z jeho spisů se uvádějí: *Od naslidovanya Isukarstova kgnighe çetvere* (Vídeň, 1629); *Prilike sarcza çloviçanskoga*; *Naslidovanya duhovna* (t., 1633); *Pisni za najsvetije dni svego godišta* (t., 1635). Jeho cestopis z Pešti do Bosny (1626) vydal Batinić (»Starine«, 17).

Georgie: 1) G., západoevropský název země zvané Rusy Gruzia. Původ tohoto názvu sluší hledati ve franc. transkripci (čteno = žorží) persk. názvu *Gurdží*, jak zovou se

Georgijci v jazyce perském. Jich území slove zde *Gurdžistán*, t. j. země Gurdžů. Viz Gruzie. — **2)** G. americká viz Georgia. *Dk.*

Georgij, též Jurij (rus.), Jiří (v. t.).

Georgij: 1) G., metropolita kijevský († kol 1079). Známo o něm, že účastnil se přenesení ostatků mučenníků Borisa a Glěba, synů Vladimírových, a že r. 1073 byl v Řecku. Napsal polemický spis *Stjazanije s Latinoju*, o němž viz »Istoriko-litěrat. obzor rus. polemičeskich sočiněnij« od A. Popova (Moskva, 1875).

2) G., mnich a letopisec ruský z počátku XVI. stol. Letopis jeho sahá do r. 1533 a chová se v synodální knihovně.

3) G. (Mašurin Georgij Aleksějevič), mnich ruský (* 1789 — † 1836), sloužil ve vojsku, ale r. 1818 vstoupil do kláštera zadonského a proslul svým asketickým životem. Jeho *Pisma*, často otiskovaná, vyšla posledně v Petrohradě (1870). Srv. K. Dobronravin, G., zatvornik zadonskago monastyrja (Petrohrad, 1869).

Georgijci, západoevropský název kavkázských národů, zvaných Rusy Gruzini (v. t.). O původu jeho viz Georgie.

Georgij Daškov, arcibiskup rostovský († 1739), pocházel ze staré šlechtické rodiny Daškových (v. t) a v l. 1705—1706 prokázal Petrovi platné služby při povstání střelců v Astrachani, načež rychle postupoval v hodnostech. Od r. 1725 byl členem synodu a účastniv se horlivě různých pletich dvorských, stal se místopředsedou synodu, ano za vlivu knížat Dolgorukých vybrán jimi za kandidáta na stolec patriarchy, který měl býti obnoven. Za Anny Joannovny G. D. pozbyl významu, až konečně pro různé přehmaty zbaven hodnosti a zavřen do kláštera (1730). Proslul jako nepřítel kijevských učenců a západoevropské vzdělanosti vůbec.

Georgijević (Georgieuiz) Bartolomije, rodem Srb nebo Chorvát († 1560 v Římě), proslul svého času tím, že upadnuv roku 1528 do tureckého zajetí, žil po 13 let mezi Turky, vedl s nimi spory o víru, studoval jejich mravy a obyčeje a dostav se přes Palestinu a Malou Asii na svobodu, sepsal své zkušenosti v dílech *De Turcorum ritu et ceremoniis* (Paříž, 1445) a *De origine imperii Turcorum* (1553). Díla tato byla velmi populární, dočkala se mnoha vydání a překládána hojně do cizích jazyků, jako do němčiny (1558), do polštiny (*Rozmowa z Turczynem o wierze chrześcijańskiej*, Krakov, 1548), a také v naší literatuře máme dva překlady z G-e, a to od Jana Moraviusa (Bessa) s předmluvou F. Melanchthona (*O začátku tureckého císařství* atd., Praha, 1567) a od Jana Mirotického (*O začátku panování tureckého* atd., Olomúc, 1576). O G-i viz »Rad« jihoslov. akad. sv. 44 a »Archiv f. Slav. Phil.«, 1888, str. 343.

Georgijevsk, ruské město v těrecké oblasti na Kavkáze, 37 *km* sev.-vých. od Pjatigorska, na lev. bř. Podkumku, ve výši 314 *m* n. m. a na želez. trati dvinsko-vitebské, má 10.557 obyv. (1892), 3 kostely, z nichž 2 pravoslavné, banku, tři roční trhy, obchod se zbožím hedvábným, kožešnickým, koloniálním a galanterním, chov včel a dobytka, hrnčířství a cihlářství. Podnebí nezdravé zimnicemi. — G. byl založen jako pevnost r. 1777, aby byl oporou ruským operacím na Kavkáze. R. 1783 byla tu učiněna smlouva, jíž se gruzinský král Heraklij dal v ochranu Ruska, a když r. 1786 byla zřizována kavkázská gubernie, stal se G. městem újezdným, 1802—22 městem guberniálním, od r. 1830 je bez okresu (*zaštatnyj gorod*). Z hradeb zbývají rozvaliny. *J.Tk.*

Georgijevskij: 1) G. Ivan Sergějevič, spis. ruský († 1818 v Uralsku), vzdělav se v semináři tverském a v paedagog. ústavě, byl učitelem v Uralsku. Znám jest románem *Jevgenija ili pisma k drugu* (Petrohrad, 1818), jejž vydal Pletněv se vřelou upomínkou na autora.

2) G. Petr Jegorovič, paedagog ruský (* 1792 — † 1852), byl professorem aleksandrovského lycea v Petrohradě a vydal *Rukovodstvo k izučeniju russkoj slovesnosti* (Petrohrad, 1835—37).

3) G. Aleksandr Ivanovič, paedagog ruský, vzdělav se na moskevské universitě, byl professorem všeobecných dějin a statistiky v Richelieuovském lyceu v Oděsse, v létech 1866—81 redaktorem »Žurnalu ministěrstva nar. prosvěšč.«. Poslán byv r. 1871 za hranice, aby seznal stav středního školství, měl potom jako předseda kommisse školské a jako člen rady ministerstva národní osvěty hlavní účastenství při vypracování učebné osnovy pro střední školy ruské a zároveň při všech projektech školských za posledních 20 let. G. byl horlivým zastancem klassického vzdělání a přimlouval se, aby stalo se základem též vyššího vzdělání technického v Rusku. Hlavní jeho práce jsou: *Gally v epochu K. Julija Cezara* (Moskva, 1865); *O realjnom obrazovaniji v Prussiji, Saksoniji, Avstriji, Bavariji i Švejcariji* (Žur. min. nar. pros., 1871); *O gosudarstvennych ekzamenach v Germaniji i Avstriji* (t., 1878). Mimo to vydal s A. Bogdanovským *Novorossijskij litěraturnyj sbornik* (Oděssa, 1859).

4) G. Sergěj Michajlovič, orientalista ruský (* 1851 v Kostromě — † 1893 v Petrohradě), vzdělav se na moskevské universitě, vyučoval na kostromském gymnasiu a r. 1875 dal se zapsati na fakultu východních jazyků v Petrohradě. Po ukončených studiích cestoval v Číně, Japonsku, Americe a záp. Evropě, načež dosáhnuv stupně doktora čínské slovesnosti, jmenován byl r. 1890 mimořádným professorem na fakultě východních jazyků v Petrohradě. Mimo dvě dissertace *Pervyj period kitajskoj istoriji* (1885) a *Analiz ijeroglifičeskoj pisemnosti kitajcev* (1889; srv. české »Athenaeum«, IX.) vydal ještě: *Principy žizni Kitaja* (Petrohrad, 1888); *O kornévom sostavě kitajskago jazyka v svjazi s voprosom o proischoždéniji kitajcev* (t., 1888); *Graf J. Tolstoj i Principy žizni Kitaje* (t., 1889); *Važnost i izučenija Kitaja* (t., 1890). Z časopiseckých statí jeho jsou hlavnější: *Drevnějšija monéty kitajcev* (»Zápisky« vých. odděl. arch.

spolku, díl I.); *Dva izslědovatělja Kitajskoj imperiji* (»Věst. Jevropy«, 1887); *Novaja geografija Kitaja* (»Rus. Věst.«, 1889); *Mifičeskija vozzrěnija i mify kitajcev* (»Rus. Obozrěnije«, 1891).

5) G. Pavel Ivanovič, národní hospodář ruský. Vystudovav r. 1879, počal roku 1882 přednášeti na petrohradské universitě a stal se r. 1890 řádným prof. národního hospodářství. Uveřejnil spisy: *Meždunarodnaja chlěbnaja torgovlja* (Petrohrad, 1885); *Finansovyja otnošenija gosudarstva i častnych železno-dorožnych obščestv v Rossiji i v Zapadno-Jevropejskich gosudarstvach* (t., 1887); *Istoričeskij očerk razvitija putěj soobščenija* (t., 1893) a přeložil Levasseurovy »Základy politické oekonomie« (t., 1888).

Georgijský průliv (*Gulf of Georgia*), mořská úžina v Tichém okeáně mezi západ. pobřežím Britské Columbie a ostr. Vancouverovým v sev. Americe, asi 240 *km* dlouhá, 25—30 *km* šir. Má pobřeží, zvláště východní, fjordovité a jest pokryta četnými ostrůvky. Proudy činí tu plavbu nebezpečnou. Do jižní její části vlévá se řeka Fraserova. V severu přechází úžina tato úzkým průlivem v Queen Charlotte Sund, na jihu do širší úžiny San Juan de Fuca.

Georgillus (Jiříček) Samuel (* v 2. pol. XVI. stol. v Klatovech), studoval v Praze, kde stal se r. 1583 bakalářem, načež vyučoval na školách městských. Napsal *Život dětinský*, první pro dítky knihu učební, obsahující v sobě zprávy o věcech k názornému poučení příhodných. Jireček, Rukověť.

Georgina viz Dahlia.

Geórgios Monachos řeč. Hamartolós, »Jiří mnich hříšný«, byzantinský letopisec, fanatický mnich strany církevním obrazům příznivé za císaře Michaila III. (842—867). Jeho *Χρονικὸν σύντομον* obsahuje dějiny od stvoření světa do r. 842, rázu nejvíce církevního. Originální je toliko doba 813—842, jediný to současný letopis, ale příliš stručný a strannický. Spis byl mnoho čten, silně interpolován a často prodlužován. Celou kroniku vydal Muralt: *Georgii monachi, dicti Hamartoli, chronicon* (Petrohrad, 1859, otisk v Migneově Patrologii), ale není to pravý text původní, poněvadž vydavatel všecky rukopisy nesrovnal a držel se silně interpolovaných pozdních recensí. — Slovanské překlady kroniky G-ia M-cha jsou dva, jeden rázu bulharského asi z doby cara Symeona v X. věku s nadpisem »Vremennik, složený Georgiem grěšnikom mnichom« (posud nevydán), druhý rázu srbského z XIV. stol. pod názvem »Lětovnik« (nejstarší rkp. z r. 1386 vydán od společnosti ruských bibliofilův v Petrohradě, 1878—81, 3 svazky). Prvního překladu užil na počátku díla svého nejstarší letopisec ruský. — Důležitý historický pramen je tak zvané prodloužení kroniky G-ia M-cha 842—948, vydané ve všech sbírkách byz. letopisů, ale slabě. Je to dílo samostatné, s předešlým jen od přepisovačů sloučené. Spisovatel, označený v rkp. jako logothet (kancléř), muž nestranný a střízlivý, dynastii Basilia I. nepříznivý, psal v 2. pol. X. věku, nejspíše za císaře Nikefora Foky (963—969). Identita s rozličnými logothety, jmenovitě se Symeonem Metafrastou, o níž psali Muralt, Hirsch, Vasiljevski, Krumbacher, není zjištěna. Rukopisy těchto kronik vůbec nejsou ještě všestranně propracovány. — V některých rkp. G-ia M-cha sahají dodatky do r. 1143 (viz vydání Muraltovo). *KJk.*

Geórgios Trapezuntios, filolog byzant. (* 1396 na Krétě — † 1484 v Římě). Příjmí Trapezuntios měl od toho, že prý rodina jeho pocházela z Trapezuntu. R. 1420 přišed do Italie, učil v Benátkách, Padově, Vicenze a Římě rhétorice a filosofii. Papežem Eugenem IV. jmenován byl sekretářem papežským. Jsa povahy hašteřivé a naduté, svářil se neustále se stoupenci filosofie Platónovy. Tím, jakož i povrchností, jakou osvědčil při latinských překladech některých spisovatelů řeckých, papežem Mikulášem V. mu svěřených, upadl v nemilost u dvora papežského a musil r. 1452 Řím opustiti. I uchýlil se do Neapole ku králi Alfonsovi, odkudž r. 1453 se svolením papežovým navrátil se do Říma. Zde prožil zbytek života svého, odkázán jsa toliko na skrovný důchod roční, jejž mu král Alfons povolil. G. T. získal si zásluhy o rozšíření známosti řecké literatury tím, že přeložil do latiny některé dialogy Platónovy, některé spisy Aristotelovy, Ptolemaiovy, Eusebiovu Praeparatio evangelica, Kyrilla a j. *Vý.*

Georgius (lat.), Jiří.

Georgnoble [džordžnóbl], zlatá mince angl. z doby Jindřicha VIII. ok. r. 1540 ražená, velikosti a hodnoty dvojdukátu (kol. 10 zl. r. č.). Jméno měla od obrazu sv. Jiří.

Georgov Ilja, pseudonym Ant. Sovy.

Georgswalde: 1) G. Nová (*Neu-G.*), ves v Čechách, hejt. a okr. Šluknov, fara a p. G. Stará: 66 d., 595 ob. n. (1890). — **2) G.** Stará (*Alt-G.*), průmyslové město t. blíže saských hranic, hejt. a okr. Šluknov; 664 d., 17 č., 5741 ob. n. (1890), farní kostel sv. Jiří muč. z r. 1725, 5tř. šk. pro chl. a 5tř. pro dív., 3tř. měšť. chl., průmyslová pokračovací šk., celní úřad I. třídy (G.-Ebersbach), četnická stan., hlav. nemocnice, klášter a nemocnice milosrdných sester, spořitelna, mlýn, výroba nejjemnější lněné tkaniny, několik závodů na výrobu plátna, výroba soukenných střevíců, dřevěných podešví, tř{í}skových klobouků, pošta, telegraf a žel. stanice G.-Ebersbach České sev. dráhy. Obyvatelé provozují značný průmysl a obchod s bavlněnými a lněnými látkami. Nedaleko odtud je prameniště řeky Sprévy.

Georhychidae, slepci (také *Spalacoidea*), čeleď hlodavců, mají trup téměř válcovitý, nejapný, hlavu širokou s čelem ploským, na předu tupě zaokrouhlenou, oči nepatrné neb i koží zakryté, boltce až na nepatrný záhyb kůže redukované nebo naprosto zakrnělé a ve chrupu *i* (zubů předních) $^1/_1$, *m* (stoliček) $^3/_3$ nebo $^4/_4$, až i $^6/_6$. Přední nohy jsou statnější zadních a všecky mají po 5 prstech ozbrojených po většině důkladnými, ku hra-

bání způsobilými drápy; tlapky jsou vezpod srstí porostlé. Ocas buď schází, buď má podobu nepatrného pahýlku. Všickni slepci jsou domovem na východní polokouli; žijí pod zemí po způsobu krtkův a živí se kořeny a oddenky rostlin. V jižní Africe žije *Georhychus capensis* Wiegm., slepec, zdélí asi 21 *cm*, má oči malinké, místo boltce jen blánitý okraj kolem zvukovodu vnějšího, ve chrupu *m* $^{4}/_{4}$, a ocas v podobě krátkého pahýlku. Srsť má nahoře barvu nahnědlou s leskem šedavým, na boltcích světlejší, vezpod a na nožkách bělavou; čenich i skvrna kolem oka a ucha mají barvu bílou a také na ocásku je dlouhý chvost téže barvy. — Známějším jest slepec slovanský

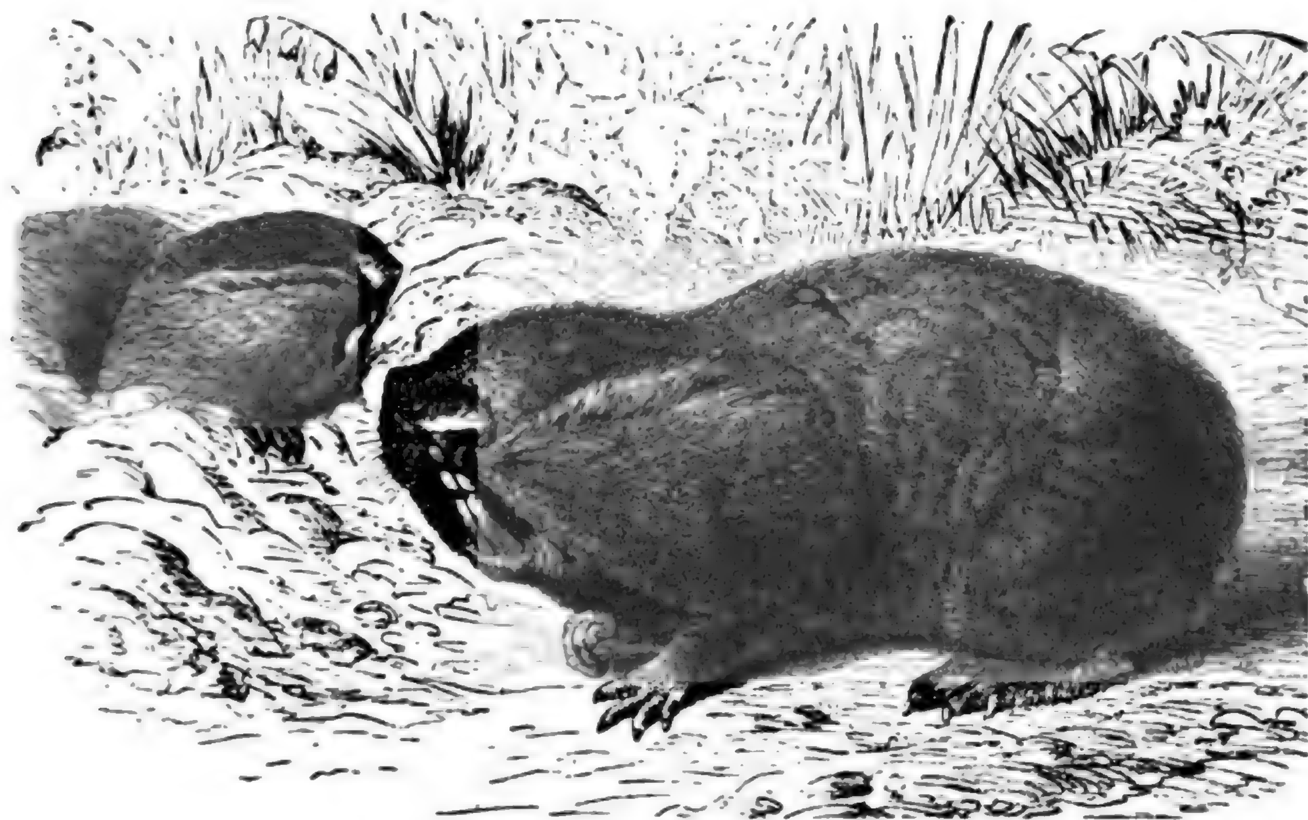

Č. 1548. Georhychidae: Slepec slovanský, Spalax typhlus Pall.

(*Spalax typhlus* Pall., vyobr. č. 1548.). Má hlavu zavalitější trupu, bez boltcův, oči zvící zrna makového pod koží ukryté a ve chrupu *m* $^{3}/_{3}$; mohutné zuby řezací z úst mu vyčnívají. Nohy jsou nízké, chodidla široká, vezpod lysá a jen na okraji delšími chlupy vroubená, prsty silné; na místě ocasu viděti jen lysou bradavku. Tělo mívá délku as 21 *cm* a jest pokryto hustou srstí, ale hebkou, hladkou, a toliko na hlavě mezi nozdrou a skrytým očkem jest pruh delších a tužších štětin; na hlavě má srsť barvu světle šedou, kolem úst a na bradě až bělavou, nahoře na trupu žlutohnědou i popelavou, tmavošedé břicho má vzadu bílé pruhy a skvrny, a nožky jsou světle šedé až bělavé. Slepec tento žije všude v jihových. Evropě (již ve vých. Haliči, v Uhrách, na poloostrově Balkánském) a v záp. Asii, přebývá pod zemí a vyhazuje kopky větší hromádek krtkových. *Br.*

Geoskopie (z řec.), pozorování pochodů fysikálních pod povrchem zemským, především zkoumání poměrů teploty v kůře zemské.

Geostatika (z řec.) neboli statika těles pevných, jest nauka o rovnováze pevných útvarů hmotných, hledíc k silám v ně působícím. Obsahuje zároveň základy statiky vůbec. Viz Mechanika.

Geotektonika viz Geologie.

Geothermický stupeň hloubkový. Dle dosavadních známostí našich přibývá teploty směrem od povrchu ku středu země celkem stejnoměrně. Hloubka odpovídající stoupnutí teploty o 1° C nazývá se g-m s-pněm h-m. Dle pozorování konaných ve Sperenbergu u Berlína, jež se zdají nejspolehlivějšími, obnáší 33,7 *m*.

Geothermometr viz Teploměr.

Geotropický (z řec.), k zemi se obracející, viz Geotropismus.

Geotropismus (z řec.). Vzrůst rostlin závisí jednak na vnitřních, dědičně ustálených příčinách, ale jednak ovládán jest také vnějšími silami, z nichž kromě světla nejrozsáhlejší a nejvydatnější měrou působí tíže zemská. Ona jest příčinou, že na př. stonky, stébla, kmeny namnoze přímo do výše se povznášejí, že hlavní kořen z pravidla dolů růsti se snaží a, pokud překážek není, s velikým úsilím jako klín nějaký v půdě cestu si razí; ona jest hlavní a někdy jedinou příčinou, že postranní větve lodyh, kmenův a kořenův rovnovážně nebo šikmo odstávají a že oddenky rostou v ploše vodorovné. Tíže zemská určuje tedy začasté (sama nebo ve spolku s jinými příčinami, na př. světlem) polohu nejrozmanitějších částí rostlinných. Ale nejen to: vyšineme-li některý ze jmenovaných rostoucích ústrojů a udržujeme li jej v této nové, nepřirozené poloze, hledí působením tíže zaujati polohu a směr původní. Položíme li na

kterých ostřic, skřípin a zevaru větevnatého (*Sparganium ramosum*), pak též podzemní šlahouny bramborů. Dále transversálně geotropické jsou začasté postranní kořeny, jež z kůlového čili hlavního kořene s počátku namnoze vodorovně vynikají, aby později šikmo dolů se sklonily a v tom směru dále rostly. Vyšineme li takovéto kořeny z jejich polohy, že na př. kořenáč s rostlinou obrátíme, zakřivují se tak, že opět v témž směru k horizontu se sklánějí. Také větve postranní na lodyhách nesoucí na zpodu roušku, jak dřív již bylo vzpomenuto, positivně geotropickou. Tyto klobouky stojí totiž vždy vodorovně, ať již vynikají na třeni vzpřímeném nebo ať přisedají na kmenech stromů. — Geotropické pohyby údů rostlinných lze úplně vyloučiti, necháme-li rostliny pomocí klinostatů (v. t.) zvolna se otáčeti. — Účinek geotropický má vždycky nějakého času zapotřebí. Tím si vysvětlujeme, proč na př. lodyha krátký čas v poloze vodorovné ležící a pak zase přímo postavená přece

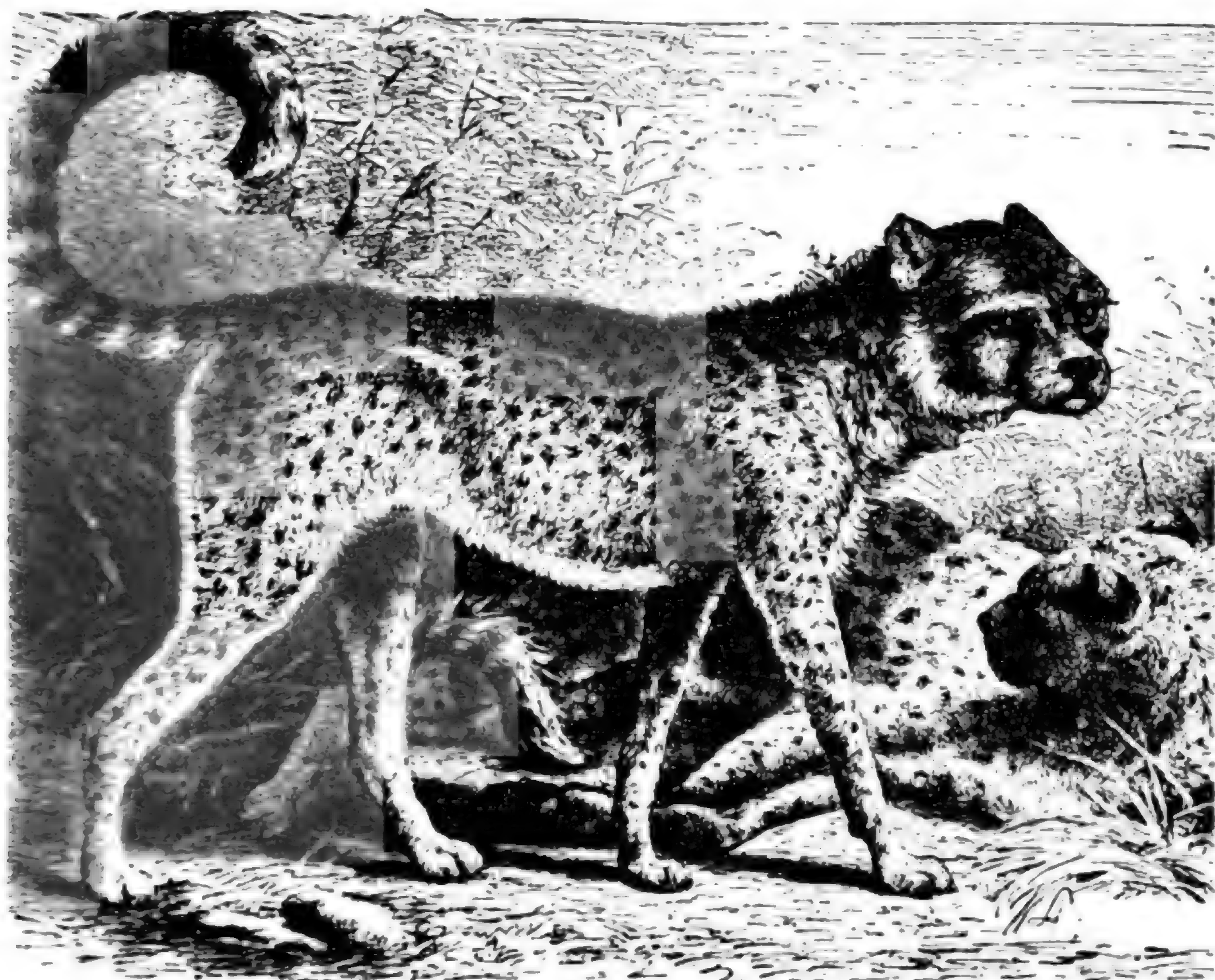

Č. 1549. Gepard africký neboli fahad, Cynailurus guttatus Herm.

nebo kmenech bývají transversálně geotropické. Příkladem stůjtež větve lípy, jilmu, habru, buku a jiných stromů. Naproti tomu větve topolu (*Populus pyramidalis*) jsou skoro od počátku negativně geotropické, čímž právě povstává jehlancovitý tvar koruny tohoto stromu. Zhusta mají listy na větvích transversálně geotropických vlastnosti svých os mateřských. Příkladem pěkným v té příčině jsou na př. větévky jedle, jejichž listy působením tíže a následkem jejich dráždivosti transversálně geotropické nabudou dvouřadého postavení, ačkoli s počátku jsou docela symmetricky kolem větve rozestaveny. V tom případě řapíky, zprvu ku větvi kolmo stojící, zakřiví se na svém zpodu a převedou tak čepel do polohy vodorovné. Mezi tajnosnubnými rostlinami jsou diageotropickými zvláště klobouky hub rouškatých, i v této poloze vykonává pohyb takový, jaký by vykonala v poloze horizontální. Jest to známý fysiologický zjev t. zv. vyznívání geotropického. *Lč.*

Geotrupes viz Chrobák.

Gepard (*Cynailurus* Wagl.), podrod koček z čeledi šelem kočkovitých. Jak jméno Cynailurus (κύων = pes, αἴλουρος = kočka) naznačuje, jest **g.** odpolu podoben kočce, odpolu psu; ocas a zvláště hlavu má vpravdě kočičí, ale nohy vysoké, téměř jako psí, chrup sice jako kočky, ale špičáky podobné klům psa a konečně drápy jen odpolu pohyblivé: svaly jimi pohybující jen slabé jsou a proto drápy vždycky poněkud ven vyčnívají a také záhy se otrou. Od ostatních koček ještě **g.** tím se liší, že má zřítelnici téměř okrouhlou, v týle i na plecích srsť trochu delší a široké bultce

bez chvostků. Známe dva druhy tohoto podrodu, jež ostatně někteří pokládají druhem jediným. Štíhlý **g.** asijský neboli čita (*C. jubatus* Schreb.) má v týle a na plecích vždycky delší hřívu, srsť hrubou, zejména na slemeni zježenou, a barvy světlé, nažloutle šedé s tmavými, černými i hnědými skvrnami, na hřbetě nejhustšími, jež však nescházejí ani na břiše a na ocase; tento má konec černý. Tělo dorůstá délky 75 *cm*, ale až i 1 *m*, výšky v plecích asi 60 *cm*; ocas bývá 65 *cm* dlouhý. **G.** asijský žije v jihozáp. Asii ve stepech a živí se menšími ssavci přežívavci; za kořistí plíží se spíš po způsobu lišek než koček a také šplhati neumí. »Přede« arci také jako kočky, ale vedle toho umí se ozvati táhlým hvizdem a dvojslabičným štěkotem, jenž zní skoro jako »čita«. **G.** africký neboli fahad (*C. guttatus* Herrm., vyobr. č. 1549.) liší se od něho tím, že nemá téměř žádné hřívy; srsť jest barvy oranžové, také s tmavými skvrnami, ale jen nahoře na těle, kdežto břicho má jen barvu bílou, beze skvrn; i konec ocasu jest bílý. Domovem v Africe. Ochočených a vycvičených **g**-ů v Orientu, zejména v Persii a Vých. Indii, ode dávna užívali a podnes ještě užívají při honbách, jako u nás psů honicích. *Br.*

Gephyrea viz Hvězdovci.

Gepidové, národ germanský skupiny gothsko-vandalské. Dle kronikáře Jornanda vyšli ze Skandinavie. Ok. pol. stol. III. seděli při dolní Visle a vedením rekovného krále svého Fastidy, porazivše Burgundy, donutili je k vystěhování. Později nacházíme je v dolním Podunají jako poddané Gothů. Hunové podmanili je tak jako i Ostrogothy, a král jejich Ardarich bojoval r. 451 na polích Katalaunských na straně Attilově. Když pak Attila r. 453 zemřel, **G.** spolu s Ostrogothy a jinými Germany povstavše proti Hunům, osvobodili se a založili v Dacii říši. Římané východní musili jim dávati poplatek. R. 489 část **G**-dův odešla s Theodorichem, králem ostrogothským, do Italie. Justinián Veliký poštval na **G**-dy Longobardy, jižto se k pozvání jeho přistěhovali do Pannonie. Boje mezi **G**-dy a Longobardy trvaly asi 20 let, až do r. 567. R. 551 Thorisind, král gepidský, utrpěl velikou porážku od krále longobardského Audoina. Když pak nad Longobardy ve vládu se uvázal syn Audoinův Alboin a nad **G**-dy syn Thorisindův Kunimund, došlo k boji rozhodnému. Alboin, spolčiv se s Avary, porazil a zabil Kunimunda, dal si z lebky jeho udělati číši a dceru jeho Rosamundu násilím pojal za manželku. V říši gepidskou uvázali se Avaři. Část **G**-dův zůstala v Dacii, část odtáhla s Longobardy do Italie. Odtud mizí jméno jejich v historii. Viz Aschbach, Gesch. der Heruler und Gepiden ve Schlosserově »Archiv für Gesch.«; Kropatschek, De Gepidarum rebus; Dahn, Urgesch. der germ. und roman. Völker. *Šra.*

Gepner Bol., lékař pol. (* 1838 ve Varšavě). Lékařství vystudoval v Petrohradě, načež trávil nějaký čas v Berlíně u Graefa. Od r. 1878 je primarním lékařem varšavského ofthalmologického ústavu. Napsal některé práce z oboru očního lékařství v »Gazetě lekarské« a »Medycyně«, jako na př. *Zapalenie tęczy i ciała rzęskowego*; *Rzadka postać sympatycznego cierpienia oka.*

Geppersdorf: 1) **G.** na Moravě viz Kopřivov.

2) **G.** ve Slezsku viz Lenhartovy.

Geppert: 1) von **G.** Menrad, polní zbrojmistr rak. (* 1767 v Lipnici štýrské — † 1855 ve Vídni). Přidělen byv ke generálnímu štábu rak., účastnil se výpadů z Mantovy a obdržel za udatnost při útoku na Bocchettu dne 9. dub. r. 1800 řád Marie Terezie. R. 1809 jmenován byl plukovníkem, r. 1813 generálem i porazil r. 1821 Neapolitány u Rieti a r. 1831, když vzbouřenci italští obsadili Anconu, porazil je u Rimini a obsadiv celé území anconské, potlačil tím povstání.

2) **G.** Karl Eduard, filolog něm. (* 1811 ve Štětíně — † 1881 v Berlíně). Studoval klass. filologii ve Vratislavi, Lipsku a Berlíně, r. 1836 habilitoval se pro tento odbor na univ. berlinské, kde stal se r. 1846 mimoř. professorem. **G.** byl zejména činný v oboru textové kritiky Plautovy, kde však odpor jeho proti kritické methodě Ritschlově potkal se s naprostým neúspěchem. V l. 1844—48 a 1859—68 **G.** pořádal za účinkování studujících university berlínské řadu představení komédií Plautových. Z té příčiny vydal Plautovy komédie *Trinumma* (Berlín, 1844), *Curculiona* (t., 1845) a *Menaechmy* (t., 1845) s něm. překladem. Na základě povrchní, ukvapené kollace palimpsestu ambrosianského vydal pak r. 1846 *Rudenta* s něm. překl. R. 1846 kollationoval znova tento rukopis, o čemž podal zprávu ve spisech: *Über den Codex Ambrosianus u. seinen Einfluss auf die Plautinische Kritik* (Lipsko, 1847) a *Plautinische Studien* (Berlín, 1870—71, 2 seš.). Na základě této kollace **G.** vydal *Trinumma* (1854), *Captivi* (1859), *Truculenta* (1863), *Poenula* (1864), *Epidica* (1865) a *Casinu* (1866). Mimo to sepsal: *Über d. Verhältniss der Hermann'schen Theorie der Metrik zur Überlieferung* (Berl., 1835); *Darstellung der grammatischen Kategorien* (t., 1836); *Über den Ursprung der Homerischen Gesänge* (Lipsko, 1840, 2 d.); *Die Götter und Heroen der alten Welt* (t., 1842); *Die altgriechische Bühne* (t., 1843); *Über die Aussprache des Lateinischen im älteren Drama* (t., 1858). *Vý.*

Geppertsau na Moravě viz Keprtovice.

Ger., skratek přírodověd. = E. F. Germar.

Gera: 1) **G.**, pravý přítok Unstruty v Durynsku. Vzniká v Durynském lese ze dvou potoků, z nichž Divoká (Wilde) **G.** pramení se na severním úpatí Schneekopfu a Bílá (Weisse) neboli Krotká (Zahme) **G.** na Sachsensteinu a protéká územím schwarzburským a pruským. Pod Erfurtem dělí se ve dví: Divoká **G.** obrací se k sev.-východu a ústí pod Gebeseem, Úzká (Schmale) **G.** jde směrem sev. do Výmarska a po toku 75 *km* dlouhém ústí se pod Werningshausy. Přítoky s pravé strany Vipfra, s levé Apfelstedt.

2) **G.** (ve staré češtině Gerov), hl. město knížectví Reusského ml. linie, v údolí Bílého Halštrova, ve výši 189 *m*, v uzlu trati **G.**-

Gössnitz-Glauchau, G.-Greiz-Weischlitz, Wünschendorf-G.-Pforten (saské st. dr.), Leipzig-G.-Probstzella (prus. st. dr.) a Výmar-G. Má 91.878 evang. obyv. (1892), 3 kostely (pozoruhodný got. chrám sv. Jana a kostel sv. Trojice), knížecí zámek, starobylou radnici s hostincem, jehož výsady datují se od r. 1487 a sochu knížete Jindřicha Pohrobka († 1635). G. jest sídlem knížecí vlády, zemské rady, zemského soudu (k němuž náležejí i tři okresy saskovýmarské), obchodní komory a filiálky říšské banky. Školství je zastoupeno gymnasiem (t. zv. Rutheneum z r. 1608), městským reál. gymnasiem, vyšší dívčí, průmyslovou pokračovací, ženskou pokračovací školou a soukromými učilišti: vyšší obchodní školou a obchodní akademií, odbornou školou tkalcovskou, technikou pro řemeslníky odboru stavebního. Jest zde městské museum, knížecí divadlo, společnost přátel přírodních věd, umělecký spolek, vojenská posádka, telefonické spojení, elektrická a parní tramway, banka, kníž. spořitelna a průmysl. banka. Průmysl zaměstnává asi ve 200 továren 11.000 dělníků, zvláště v tkalcovnách vlněného zboží (přes 60 továren, roční obrat asi 60 mill. marek), založených již ku konci XVI. stol. flanderským přistěhovalcem Smitem, a v přádelnách na česanou přízi, pak tkaním koberců, výrobou harmonik, spracováním koží, výrobou tabáku a doutníků, v barvírnách, strojovnách, tiskárnách a j. Čilý obchod vede se s olejem, lihem, zbožím droguistským, moukou a j. V městě jsou četné závody pro umělé a obchodní zahradnictví, v okolí cihelny, lomy, obchod se dřívím a polní hospodářství. Zámek Osterstein na blízkém Hainberku, obnovený r. 1868, je sídlem knížat a chová pozoruhodné sbírky starožitnické a umělecké a velkou knihovnu. Pod ním na lev. břehu Halštrova leží ves Gera-Untermhaus s 3274 obyv. (1890) a několika továrnami. — G. (v listinách Geraha), osada patrně slovan. původu, jmenuje se poprvé r. 1125; r. 1224 sluje již městem. Náleževši dlouho opatství quedlinburskému, dostala se r. 1303 Reussovi Jindřichovi. R. 1450 byla vojskem českým pod Jiřím z Poděbrad, spojeným s knížetem Vilémem Saským, dobyta a spálena; r. 1639 byla z velkého dílu spálena od Švédů a r. 1780 vyhořelo na 700 domů. Přestavbou nabylo město moderního rázu. — Panství Gerské náleželo od konce XII. stol. gerské linii pánů foitlandských, pozdějších knížat Reussů. Po vymření její r. 1550 dostalo se linii plavenské, od r. 1562 mladší větvi této, hrabatům z Reussu. R. 1802 připadlo mladším větvím reusským, knížatům Reuss Schleiz a Reuss Lobenstein-Ebersdorf. Od r. 1848 náleželo větvi reussko-schleizské. Srv. Hahn, Gesch. von G. (G., 1850—55, 2 sv.); Behr, Beiträge zur Gesch. von G. (t., 1876); Fischer, Die Stadt G. (t., 1878); Urkundensammlung zur Gesch. der Herrschaft G. im Mittelalter (t., 1882).

Gerace [džeráče], ital. kraj. město v prov. Reggio di Calabria, nedaleko Jonského moře, při trati tarentsko-reggijské, s 9511 ob. (1881). Jest tu stará kathedrála, po zemětřesení z roku 1783 přestavěná, doly na železo, hutě, vinařství (proslulé víno »lacrima di G.«), nedaleko zbytky bohaté někdy osady Lokrů epizefyrských (Lokri).

Gerade nazývala se ve starém německém právu ženská výbava, spočívající v domácím nářadí, ženském šatstvu, prádle a ozdobách. Název ten vešel v obyčej v Sasku; u Durinků říkalo se ženské výbavě rhedo, u Burgundů malahereda, u Langobardů scherpha, scerfa. Zemřela-li žena, dědily po ní její dcery, a nebylo-li jich, nejbližší ženské příbuzné, a sice po přeslici, právě tak, jako po mužích dědili heergewäte jen mužové. Jen dle některých kmenových práv mohl muž při rozvázání svazku manželského vybrati si z g. nejpotřebnější části nábytku. Později rozuměly se (zvláště v saském právu) slovem g. všechny movitosti ženě náležející. V saském zrcadle rozeznává se witwengerade, věci, které pozůstalá vdova z pozůstalosti pro sebe vyjmula, a niftelgerade, věci, které po zemřelé ženě připadají nejbližším ženským příbuzným. *-dlc.*

Gerajovci (čili Gírajovci, Gírejovci), vládnoucí rodina v tatarském chánátu Krimském, který se v XV. stol. oddělil od velikého chanátu Kipčackého čili od Zlaté Ordy, ale r. 1475 se dostal pod vrchnost sultána osmanského. Rod sám pocházi od Tochtamyše, potomka Džingizchanova, který panoval v Kipčaku koncem XIV. stol. O podrobnostech viz Krim (dějiny). Četní členové mocného rodu žili jako uprchlíci nebo rukojmí v evropském Turecku v zemích bulharských na statcích u Staré Zagory, Jambolu, Karnobadu a Vrbice; hospodářství jejich tam popisuje cestovatel Karsten Niebuhr (1767). R. 1783 Rusové učinili chanátu krimskému konec; poslední chán Šáhín-Gíraj dostal pensi, ale za nedlouho utekl do Turecka, kde r. 1787 při vypuknutí nové války ruské sťat na Rhodu. G. v Turecku ještě dlouho vynikali, ba ok. r. 1800 za rozbrojů Krdžalijův a Daglijův jeden z nich se nalézal mezi vůdci vojsk loupežnických. Sedláci bulharští, které oni fanaticky utiskovali, nazývali je »sultány«. Fanatismem svým vynikli ještě za poslední války rusko-turecké r. 1877—78. Některé zbytky jejich žijí podnes v okolí Jambolu a v Turecku. *KJk.*

Gerakov Gavrijil Vasiljevič, paedagog a spis. ruský (* 1775 — † 1838), byl původem Řek a vyučoval dějinám v prvním kadetním sboru. Z jeho spisů rázu anekdotického a patheticky vlasteneckého jsou nejznámější: *Geroji russkije za 400 lět* (Petrohrad, 1801); *Gerojini slavjanskago pokolěnija* (t., 1808); *Tverdosť ducha rossijan* (t., 1813—14); *Putěvyja zapiski* (t., 1828—30).

Geraldina, planetoida objevená 3. října r. 1890 Charloisem v Nizze; střední jasnost v opposici 13·9, průměr v *km* 29, označení (301). *Gs.*

Geraldus, vrstevník a učitel Ekkeharta I., jehož báseň *Waltharius* opravoval.

Géraldy (že-) Jean Ant. Just, zpěvák franc., * 1808 ve Frankfurtě n. M. — † 1869 v Paříži. Věnoval se inženýrství, ale revoluční rok 1830 strhl jej do svého víru a znechutil mu úřední služby. Tenkráte oddal se cele hudbě. Stal se žákem Garciovým, později i vedla jeho Manuela a harmonického oddělení pařížské konservatoře. Zjednal si záhy zvučné jméno jako výborný pěvec koncertní a s úspěchem pokusil se též na jevišti v Benátkách. Avšak těžká choroba přinutila ho vzdáti se po několika vystoupeních divadelní dráhy. Působištěm jeho zůstala nadále koncertní síň, kdež obdivuhodným hlasem, vyškoleným zpěvem a mistrným, dramatický i komický sloh vystihujícím přednesem dobyl si slávy pěvce prvního řádu. R. 1837 získán Fétisem za professora zpěvu na konservatoř, kde vychoval četu vybraných žáků. G. měl štěstí ve skladbě drobných písní a vydal cennou sbírku *30 melodických etud.* Viz Pougin, Suppl. et compl. I.

Geralinura, fossilní rod i čeleď z řádu pořštířů (*Pedipalpi*) z útvaru kamenouhelného ze Sev. Ameriky, Scudderem popsaný, a sice druh G. *carbonaria*. Čeleď *Geralinuridae* nejblíže stojí čeledi *Thelyphonidae*. Fossilní G. má na rozdíl od rodu Thelyphonus hlavohruď jako Nyctalopidae složenou ze dvou článků, z nichž zadní jest mnohem menší než přední. Tento nese tři páry noh a zadní článek pár čtvrtý. Ostatně má G. jako Thelyphonus hlavohruď vejčitou, čelo zaokrouhlené; první pár noh jest téměř tykadlovitý, šestičlenné, silné makadlo druhého páru čelistí jest na vnitřní straně, zvláště na druhém článku ostny opatřeno, šestý článek tvoří s výběžkem pátého článku klepítko. Abdomen jest vřetenovitě, devítičlenné, zúžené postabdomen trojčlenné (nebo zkrátka abdomen dvanáctičlenné), dlouhým, vláknitým, článkovaným přívěskem opatřené. O něco dříve, než v Americe objeven v útvaru kamenouhelném v Čechách u Rakovníka krásně zachovaný otisk příbuzného arachnida: *Thelyphonus bohemicus* Kšt., bez vláknitého zachovaného přívěsku 3 *cm* dlouhý, v němž vidí Scudder českého zástupce rodu G-ry: G. *bohemica* Kšt. sp. (obr. č. 1550.). Totéž naleziště poskytlo ještě tyto druhy: *Thelyphonus* (*Ger.*) *Scudderi* Kšt., *noctuus* Kšt., *crassus* Kšt. Avšak zvláště dle nově nalezených, rovněž velmi zřetelných exemplářů nezdá se nijak, že u českého Thelyphona malá mezera, která se vyskytuje mezi hlavohrudí a břichem, byla původně vyplněna druhým článkem hlavohrudi, sebe užším, a jest tudíž český Thelyphonus příkladem rodu stálého, jenž se udržel z útvaru kamenouhelného až do dob našich, kde ještě v rozličných zemích tropických žije. Že Thelyphonus boh. a ostatní naše kamenouhelné druhy nemají dvoučlennou hruď, potvrzuje i Haase. Srv. Zittel, Handbuch der Palaeontologie, I. odd., sv. II. str. 737 (1885); Scudder, The Fossil Insects of North America, I. sv. str. 431, Pl. 31, f. 1, 3, 4 (1890); J. Kušta, Thelyph. bohem. (Věstník kr. čes. Spol. nauk 1884, tab. a text); O nových arachnidech z karbonu Rakovnického (t., 1888, tab. a str. 200); Haase, Beiträge zur Kent. der foss. Arachniden (Zeitschr. d. deut. geol. Ges., 1890, str. 648). *Kta.*

Geralycosa Frič Kšt., fossilní, 11 *mm* dl. pavouček z čeledi asi *Anthrolycosidae*, mající kulatou hlavohruď a vejčité abdomen se 6 zachovanými články. Z kamenouhelného útvaru u Rakovníka. Nově se klade i do řádu pavouků pravých (*Araneae*), jako *Palaranea borassifoliae* Frič. Srv. J. Kušta, O nových arachnidech z karbonu Rakovnického (Věstn. kr. čes. Spol. nauk. 1888, str. 196); Haase, Beitr. z. Kenntn. der foss. Arachniden (Zeitschr. der deut. geol. Gess., 1890, str. 652). *Kta*

Geramb (žerãb) Maria Josef, býv. Ferdinand baron z G., ze staré šlechtické rodiny uherské (* kol. 1770 — † 1848 v Římě). V 18. roce bojoval v Italii proti Francouzům a oddal se životu nadmíru prostopášnému. Z Italie odebral se do Londýna, by získal prostředky k vedení války. Byv na zpáteční cestě od Francouzů zajat, odveden byl do Vincennes. Zde přivedl jej rovněž zajatý biskup z Troyes zpět k životu křesťanskému. R. 1816 vstoupil G. do řádu trappistů. Za červencové (1830) revoluce byl nucen utéci se do kláštera cisterciáků sv. Urbana ve Švýcarsku, odkudž r. 1831 nastoupil cestu do Palestiny, ze které se r. 1833 vrátil. Brzy na to dovolil Ludvík Filip trappistům návrat do Francie a G. stal se gener. prokurátorem řádu svého. R. 1837 a 1847 podnikl cestu z La Trappe do Říma. G. vyniká i jako spisovatel, hlavně popisem cesty do Svaté země a do Říma: *Le Pèlerinage à Jérusalem et au Mont Sinaï* (Paříž, 1836); *Le Voyage de la Trappe à Rome* (t., 1838), obě do něm. přeloženy. *dk.*

Geraniaceae, kakostovité, řád rostlin prostoplátečných (*Choripetalae*), byliny nebo polokeře, s listy na mnoze vstřícnými, obyčejně dlanitožilnými a různě laločnatými. Palisty blanité, květy obojaké sestaveny do okolíků (resp. vrcholíků) na delších úžlabních stopkách. Květ jest pravidelný nebo zygomorfický (souměrný), ve všech částech pětičetný, kalich z 5 volných, zelených, trvalých lístků. Korunních plátků 5, krátce nehetnatých, často velikých a živě zbarvených, tyčinek 10; za tyčinkami na basi 5 žlázek. Semenník 5pouzdrý, pouzdra jen dole s 2 vajíčky, nahoře prázdná, kanálkovitá, sloupek tvořící, na sloupku 5 nitovitých čnělek. V čas zralosti odtrhávají se jednotlivě pouzdra semenníková od středního sloupku, uzavírajíce v sobě jediné semeno. Odtržená část se sloupku má pak na plůdku odtrženém podobu pérovitě neb spirálně se zkrucující štětiny. Semeno bezbílečné, s dělohami rozličně zkroucenými. — Čítá se asi 400 druhů, jež obývají hlavně v mírných pásmech; nejvíce jich jest v jižní Africe. Některé pěkně kvetoucí druhy jsou oblíbenými pěstovanými rostlinami ozdobnými. Známější rody jsou: *Geranium, Erodium, Pelargonium.* *Vský.*

Geraniol, $C_{10}H_{18}O$, látka ze skupiny kafrů, obsažená v oleji z různých druhů čapího nůsku (*Geranium*), tvoří dle některých hlavní součást oleje růžového. *OŠc*

Geraniová silice. Pod tímto jménem vyskytují se v obchodu silice různého původu, jež mají to společné, že zápachem upomínají na silici růžovou. Užívá se jich proto buď ku falšování této, nebo se přímo prodávají pod jménem silice růžové. Nejlepší je francouzská g. s., která se dobývá destillací listů *Pelargonium roseum*, rostliny pěstované v jižní Francii; má silný, příjemný růžový zápach, je velmi drahá, ale přece desetkráte lacinější, než pravá silice růžová. U nás prodává se pod jménem francouzské silice růžové. Po ní následuje africká g. s., dobývaná z *Pelargonium roseum*; má méně jemný zápach. Vyváží se z Alžíru a Tunisu. Turecká g. s. (*oleum palmarosae*, turecky *idris jagy*, silice idrisová) dobývá se v Turecku, Malé Asii a Persii z různých druhů vousatky (*Andropogon*); má původně vůni odpornou, která se vypuzuje zahříváním. Je žlutá nebo žlutohnědá, někdy nazelenalá od sloučenin měďnatých (rozesílá se z Malé Asie v měděných nádobách) a jest mnohem lacinější předešlých. V Cařihradě jí užívají hojně k falšování bulharské silice růžové. Nejmenší cenu má indická g. s, které v Indii dobývají z *Andropogon pachnodes*. *Lš.*

Č. 1550. Geralinura (Thelyphonus) bohemica Kät. sp.

Geranium L., kakost, rod rostlin z řádu kakostovitých (*Geraniaceae* DC.), do něhož počítají se jednoleté i vytrvalé byliny s řapíkatými, dlanitě laločnatými nebo dělenými listy se zřetelnými palisty a pravidelnými, obojakými květy, jež sestaveny jsou v 1—2květé vrcholíky, řidčeji ve vícekvěté okolíky. Kalich jest 5dílný, trvalý, v poupěti střechovitý, koruna 5plátečná, v poupěti zkroucená nebo střechovitá, plátky její volné, nehetnaté, stejně veliké a na konci nejčastěji vykrojené. Tyčinky volné, ve dvou 5četných kruzích stojící (obdiplostemonické) jsou nestejně dlouhé; zákališní, více do vnitř postavené, jsou delší a dole na zevnějšku žlázkou podepřené a tak, jako zákorunní, více na zevnějšek pošinuté tyčinky plodné. (Poslednější jen pořídku zakrňují.) Prašníky, na vnitřní straně podélnou skulinou se otvírající, dozrávají dříve, než se vyvinou blizny, tak že pelem z téhož květu není možno zúrodnění, jež zde nutně obstarává hmyz. Tyčinky jednoho i druhého kruhu se po vypylení skloní k plátkům hvězdovitě rozloženým, tak že pak volné a právě se rozevírající blizny mohou býti poprášeny pylem, od hmyzu přineseným z jiného květu. Pestík svrchní, volný, z 5 plodolistů tvořený, má dokonale 5pouzdrý semenník, jenž prodloužen jest v dlouhý, 5 jemnými chodbičkami prostoupený zoban a jen dole má po 2 visutých, obrácených a na vnitřním úhlu vynikajících vajíčkách, z nichž toliko jedno se vyvinuje. Čnělky, počtem 5, stojí nad přehrádkami pouzder. Při uzrání oddělují se zdola nahoru od středního sloupku pouzdra semenníková v podobě 1semenných, nažkovitých plodů s obloukovitě prohnutým, na vnitřní straně lysým neb slabě pýřitým, osinovitým zobánkem. Bezbílečná semena obsahují zakroucený klíček se svinutými dělohami. Známo asi 160 druhů, v mírných pásmech (zvláště na sev. polokouli) rozšířených, z nichž i některé v tropech se vyskytují; z Čech zná se jich 13. Dělí se na 9 sekcí. Mnohé druhy pro úhledné, veliké květy pěstují se v zahradách pro ozdobu. Z našich druhů hodí se k tomu výborně k. krvavý (G. *sanguineum* L.), vytrvalá bylina na 0·5 *m* vysoká, odstále srstnatá, s listy 5–7dílnými, úkrojků rozestálých, hluboce 2—3klaných, s ušty čárkovito podlouhlými, stopkami vrcholíků s 1 velikým, krvavě nachovým květem. Kvete od května do července na keřnatých, světlých lesních stráních. Silně páchnoucí vnati užívá se k vydělávání koží; druhdy užívalo se jí proti krvotokům a na rány. Podobně také místy pěstují pro ozdobu k. luční či čapí nůsek (G. *pratense* L.), rostoucí u nás všude na lukách, podle břehů vod i ve vlhkých křovinách. Vytrvalá tato bylina má lodyhu přímou, až 0·5 *m* vysokou, větevnatou, dole pýřitou, nahoře žlaznatě huňatou, listy zaokrouhlené, dlanitě 5–7dílné, laloků čárkovitě podlouhlých, stříhaně zubatých, stopečky 2květých vrcholíků po odkvětu sehnuté. Veliké květy jsou fialově modré neb i bělavé. Vnať přikládali druhdy na rány a vředy; podobně činili s vnatí k. smrdutého či čapí nůsku (G. *Robertianum* L.), jenž jest od ostatních druhů snadno rozeznatelný kalichem za květu přímým, plátky dlouze nehetnatými, nedělenými, kalicha 2kráte delšími, a listy 3—5četnými s lístky řapíkatými, peřenoklanými a zubatými. Jednoletá nebo dvouletá bylina tato velmi odporně páchnoucí a na vlhkých místech, zvláště v lesích mezi kamením rostoucí, zahání prý štěnice. Z nečeských druhů zminky zasluhuje kakost hlíznatý (G. *tuberosum* L.), v Řecku jako plevel v obilí rostoucí, jehožto okrouhlé, nasládlé hlízky staří Řekové pojídali jakožto krmi velmi posilňující. Dioskoridés zval jej *γεράνιον*. V Australii rostoucí kakost malokvětý (G. *parviflorum* W.) má dužnaté, kořenné hlízky, jež tam pod jménem domácí mrkve (*Native carrot*) obecně pojídají. Ve východní části Severní Ameriky rostoucí kakost skvrnatý (G. *maculatum* L.) má kořen trpký, tříslovinu obsahující, jehož užívají pod jménem kořene alraunového proti úplavici; také při vydělávání koží se potřebuje. *Vs.*

Gérant [žéraň], franc., znamená vlastně jednatele. Při kommanditních společnostech rozumí se slovem tím společník neobmezeně zavázaný, t. zv. komplementář čili hlavní společník, naproti kommanditistům čili t. zv. *bail*

leurs de fonds. U společností akciových bývá tak nazýván někdy člen představenstva, jindy obchodní zmocněnec (disponent). G. responsable nazývá se v tiskovém zákoně franc. zodpovědný redaktor periodického listu.

Gerár, město filištínské, při již. hranici Kenaanu, 7 *km* na jihoz. od Gazy. Zde občas zdržovali se Abráhám a Isák u filištínského krále Abímélecha. Konstantin Veliký založil v G-u klášter, později byl G. sídlem biskupství. Zříceniny G-u nalézají se u nynějšího Umm-Džeráru.

Gerard: 1) G. sv. († 3. října 957), opat v Brogni a slavný reformátor života řeholního X. stol., opravil asi 18 klášterů ve Flandrech a Lotrinsku. Zemřel po návratu z Říma, kdež pro svůj klášter v Brogni privilej jakousi vymoci chtěl. *dk*.

2) G. též Geryhard, od r. 1301 biskup kujavský, věrný stoupenec Vladislava Lokietka proti Václavu II. a Janu Lucemburskému, prokázal mu mnoho důležitých služeb, zvláště r. 1319, když od Vladislava poslán byl k papeži Janu XXII., aby vymohl korunování jeho na krále polského. Obratným jednáním G-ovým papež byl nakloněn k žádosti polské, než na zakročení Jana Lucemburského odročil bullou z 20. srp. r. 1319 rozhodnutí sporu o korunu polskou, ale projevil svou přízeň ku požadavkům polským tak nepokrytě, že na základě výroku toho dal se Vladislav 20. led. r. 1320 za krále korunovati.

Gérard [žerár]: **1) G.** Balthasar, fanatik katolický (* 1562 ve Villafonsu — † 1584). Pojav úmysl zabiti Viléma I. Oranienského, vloudil se v jeho důvěru a vydával se za syna besançonského pastora pod jménem François Guion; dne 10. čce r. 1584 v Delftu provedl svůj úmysl, zastřeliv Viléma od tabule se vracejícího. Byl za to odsouzen k smrti a tělo jeho rozčtvrceno; rodina jeho však od Filipa II. povýšena byla do stavu šlechtického.

2) G. Henri Philippe (* 1763 v Lutichu, † 1848 ve Versaillech), choralista kathedrály rodného města a později žák Ballabenův na Lutišské kolleji v Římě. Kolem r. 1788 uchýlil se do Paříže, kdež vyučováním zpěvu dle italských zásad takové získal si pověsti, že r. 1795 povolán na nově založenou konservatoř, kteréž místo po více než 30 let zastával. Ze skladeb jeho, mezi nimiž byly i větší kantáty a orchestrální práce, největší známosti požívaly melodické romance, písně a drobnější taneční kusy. Teprve v pozdních létech pronikl důmyslnými theoretickými spisy: dvoudílnou školou zpěvu; úvahami *Considérations sur la musique en général et particulièrement sur tout ce qui a rapport à la vocale* atd. (Paříž, 1819), v nichž pozoruhodny jsou stránky týkající se zpěvu a zajímavy návrhy prosodické; pak naukou o harmonii na základě theorie Rameauovy zbudovanou, *Traité méthodique d'harmonie* (t., 1833).

3) de G. François Pascal, malíř franc. (* 1770 v Římě — † 1837 v Paříži), původně žák sochaře Pajoua a malíře Breneta, vstoupil do atelieru Davidova, prvního umělce tehdejšího, jejž pak sám daleko překonal. R. 1789 konkurroval o cenu římskou obrazem *Josef dává se poznati bratřím* a r. 1793 vystavil *Daniela hájicího Zuzanu*. Větších výsledků dodělal se však teprve obrazem *Belisar* (1795, Leuchtenberská gal. v Petrohradě, ryl Desnoyers), v němž jde ještě po stopách Davidových a napodobí manýrovaného Girodeta. Další obrazy, *Psyche od Amora první políbení přijímající* (1797, v Louvru, ryl Godefroy) a *Dafnis a Chloe* (1824, t., ryl Richomme), nestojí nad úrovní klassicismu. Za to *Vjezd Jindřicha IV. do Paříže r. 1594* (1814, galerie Versaillská, ryl Toschi) působil neobyčejnou sensaci a zjednal umělci titul dvorního malíře a titul baronský. Jako royalista maloval pak ještě *Korunování Karla X.* (1829). Ale všemi těmito obrazy neproslavil se tak, jako v oboru portraitu, v němž zván byl králem malířů i malířem králů a v němž brzo zastínil i proslavenou Vigée-Lebrunovou z dob Marie Antoinetty. Již podobizna slečny *Brogniartové* (gal. bar. Pichona) z r. 1795 svou intimností budí zasloužený obdiv. Pak stal se G. portraitistou evropské aristokratie a nebylo slavné osoby, kterou by byl nemaloval. Byl officiálním malířem dvora za doby Napoleona i restaurace. Tehdy maloval nejen Ludvíka XVIII. (ryl Massard), ale i všecky vynikající osobnosti, které tehdy v Paříži dlely (car ruský, král pruský, Wellington, Schwarzenberg a j.). Nejproslavenější z podobizen jeho jest *Madame Récamier*, jíž překonal mistra svého Davida. Od r. 1832—36 zaměstnán byl pro krále Ludvíka Filipa pracemi v Pantheonu, kde maloval 4 velké allegorické komposice: *Sláva, Vlast, Spravedlnost, Smrt*. Vedle toho provedl ještě r. 1835 *Mor v Marseille* (lithg. Aubry Lecomte) a *Vévoda Orléanský Ludvík Filip přijímá místodržitelství*. — Srv. Adam, Oeuvre du baron F. G. (Paříž, 1852 až 1857); Charles Ephrussi, F. G. etc. v Gazette des Beaux Arts 1890, 1891. *J-k.*

4) G. Maurice Étienne, hrabě, maršálek franc. (* 1773 v Damvilliersu — † 1852 v Paříži). Byl pobočníkem Bernadottovým a jako generál bojoval r. 1806 proti Prusům; r. 1809 u Wagramu, r. 1810 ve Španělích, r. 1812 u Smolenska a Borodina a r. 1813 u Budyšína a Lipska. Napoleon I. po návratě svém jmenoval ho pairem. G. přispěl platně i k vítězství u Ligny. Navrátiv se z vyhnanství, do něhož byl za restaurace odešel, oddal se činnosti politické, stal se r. 1822 poslancem a byl horlivě činným při revoluci červencové. R. 1831 jmenován byl maršálkem a velitelem franc. výpravy do Belgie, r. 1834 ministrem vojenství, r. 1835 velikým kancléřem řádu čestné legie a r. 1838 velitelem národní gardy.

5) G. Pierre Aug. Florent, právník a historik belg. (* 1800 v Brusselu — † 1882 t.). Byl generálním vojenským auditorem v Brusselu. Věnoval se se stejným úspěchem studiím právnickým a historickým. Hlavní díla jeho: *Ferdinand Rapedius de Berg; Mémoires et documents pour servir à l'histoire de la révolution brabançonne* (Brussel, 1842); *Histoire de la lé-*

gislation mobiliaire en Belgique (t., 1846); *Corps de droit pénal militaire* (t., 1847); *Histoire des Carolingiens* (Lipsko, 1863) společně s Warnkönigem: *Études historiques et critiques sur la constitution belge* (Brussel, 1869).

6) G. Jean Ignace Isidore, malíř franc., viz Grandville.

Gérard de Nerval viz Nerval.

Gerardmer [žerarmér], město ve franc. dep. Vosges, arrond. St. Dié, ve výši 671 *m* n. m., ve skvostné poloze při vých. břehu Gerardmerského jezera a říčce Jamagne. G. má 2885 ob. (1891, jako obec 7197), stanici východní dráhy, výrobu dřevěného zboží, najmě dřeváků, spracování lnu, výrobu papíru, plsti, pivovarství a obchod s dobytkem, sýrem a dřívím. Jest oblíbeným letním sídlem a východištěm turistů do Voges, jmenovitě na Honeck (1366 *m*). V nedalekém okolí jsou ještě jezera Longemerské a Retournemerské. Jezero Gerardmerské, ve výši 660 *m* n. m., obklíčeno jest horskými stěnami 200 až 300 *m* vys. Jest 2 *km* dlouhé, 500—750 *m* široké, má plochu 122 *ha*, stř. hloubku 13 *m*, největší 40 *m*. Jezero to, největší ve Vogesách, jest původu glaciálního. Z něho vytéká říčka Jamagne.

Gerardo di Cremona [džer- krem-], jinde také Gherardo Cremonese, Gherardus Cremonensis, učenec ital. (* 1114 v Cremoně — † 1187 t.), studoval filosofii v rodném městě, pak odebral se do Toleda, kde naučil se arabsky, a prostředkoval pak poznání vědy arab. na záp. překlady do latiny; přeložil v celku asi 70 děl, zejména spisy lékařů, jako jsou Rhazes, Scrapion, Abul-Karem, Avicenna a j. Ačkoliv překladům jeho vytýkají se mnohé nedostatky, přece stalo se jimi lékařství arab. přístupno též lékařům středoevropským a tak zahájena byla perioda směru arabistického. Přeložil do latiny též některé spisy Galenovy, zejména jeho spis »Ars parva«. U mnohých jeho překladů nelze přesně stanoviti autorství jeho, poněvadž současně a skoro v témže směru působil jiný rodák, snad syn jeho, Gerardo da Sabbionetta, zv. také Gherardus Cremonensis. Z překladů nejbezpečněji jemu přičítaných jmenujeme: *Instrumentum primi mobilis .... Gebri, filii Affla Hispalensis .... libri IX de Astronomia* (Norimberk, 1583, in fol.); *Almagestus* od Ptolemaea (Benát., 1515); *De causis crepusculorum liber unus* a *Opticae thesaurus* od Alhazana (Basilej, 1752, in fol.) a mnoho jiných, jež zůstaly v rukopise. Srv. Balth. Boncompagni, Della vita e delle opere di G. d. C. e delle opere di G. da Sabbionetta (Řím, 1851).

Gerardus: 1) G. Cremonensis viz Gerardo di Cremona.

2) G. Salernitanus byl z nejznamenitějších lékařů školy salernské, žil ke konci století XII. a hájil velmi účinně dosavadní směr řeckého lékařství na škole salernské (*schola Hippocratica*) proti arabismu, jenž zaplavil celou tehdejší učenou Evropu.

3) G. de Solo, lékař franc., jenž působil s počátku XIII. stol. na lékařské škole v Montpellieru a pro své kommentáře lékařských spisů stal se velmi oblíbeným. Z jeho spisů se uchovaly: *Commentarium super Viatico; Introductorium juvenum s. de regimine corporis humani in morbis; Libellus de febribus* (sebrány a vytištěny v Benátkách, 1505 a 1520). *Srz.*

Geras, městys v Dol. Rakousích v okr. hejt. hornském, 15 *km* sev. od Hornu; 606 obyv. (1890), okr. soud a praemonstr. klášter z roku 1151.

Geráša, důležité město palestinské v Zajordaní, na malém přítoku Jaboku, dle všeho založené veterány Alexandra Velikého. Okolo r. 80 př. Kr. dobyl ho makkabejský král Alexander Jannaeus. Největšího rozkvětu dosáhlo ve II. a III. stol. po Kr. pod vládou římskou. Později bylo sídlem biskupa. Za křižáckých válek dobyto bylo r. 1122 Balduinem II., jenž je skoro úplně zničil. Nyní je zde Džeráš osazený Čerkesy. Zříceniny staré G-sy náležejí k nejskvostnějším památkám. Obklíčeny jsou rozvalenou, 3 *km* dlouhou zdí; z nich vynikají zříceniny naumachie, velkých lázní, dvou divadel, tří chrámů, četných domů soukromých a překrásné sloupové silnice, vycházející z peribola v průměru asi 120 kroků měřícího a probíhající celým městem od severu na jih. Mimo městskou zeď nalézá se skoro úplně zachovaný vítězný oblouk, zbytky stadia a letohrádků, jakož i množství sarkofagů.

Gerasim, jméno mnohých svatých a blahoslavených ruské církve. Nejdůležitější jsou: **1)** G. vologodský († 1178), zakladatel kláštera u Vologdy, kam dle letopisu přišel z Kijeva ještě před založením města. Památka jeho slaví se 4. března. — **2)** G. permský, dle podání třetí biskup permský, účastnil se r. 1441 moskevského sněmu církevního, jenž odsoudil metropolitu Isidora jako strannika církve latinské, a sněmu, na němž rozhodnuto, aby metropolita byl volen na synodě biskupů. Nad hrobem jeho v Permě zachoval se obraz jeho z r. 1607. Památka jeho slaví se 24. a 29. ledna. — **3)** G. bodlinský († 1554), zakladatel klášterů svatotrojického bodlinského (15 verst od Dorogobuže), vjazemského a na řece Žizdře v brynských lesích. Legendární životopis jeho vydal Ključevskij v díle »Drevněrusskija žitija«. Památka jeho slaví se 1. května.

Gerasimov: 1) G. Dmitrij, ruský překladatel církevních knih z konce XV. a poč. XVI. stol., zvaný v letopise »Mita Maloj, tolmač (tlumočník) latynskoj«. Nabyv pečlivého vzdělání v Livonsku, sloužil při vyslaneckém oddělení a vykonal různá poselství do Švédska, Dánska, Pruska a do Vídně. V listopadu 1525 poslán byl od velkoknížete Vasila Joannoviče k papeži s listem o výpravě proti nevěřícím a v červenci roku násl. přinesl odpověď papežovu. V Římě seznámil se s Pavlem Gioviem, jemuž sdělil mnohé podrobnosti o Švédsku, Dánsku a Rusku. Odtud vysvětluje se poměrná správnost díla Gioviova »De legatione Basilii M. P. Moscoviae liber« (1537). Podobně Herberstein užil jeho pokynů v některých částech svého díla o Rusku. Z překladů

G-ých uvádějí se hlavně *Protiv judějskago bezvěrija* (1501) a *Obličenije Judějev* (1503), které pořídil pro arcibiskupa novgorodského Gennadia. Mimo to pomáhal Maksimu Greku při překladu bible tím způsobem, že Grekův překlad latinský tlumočil spolu s Vlasiem na jazyk církevněslovanský. — Srv. Grigorovič, Perepiska pap s rossijskimi gosudarjami v XVI. v. (Petrohrad, 1834); Ikonnikov, Maksim Grek (Kijev. univ. izvěstija, 1864—65).

2) G. Dmitrij Fedorovič, mědiryjec rus. (* 1736 — † 1785), vzdělal se v kreslířské škole a r. 1766 ukončil kurs mědiryjecký u Šmidta v Petrohradě. Za hranicemi zdokonalil se v technice. Vynikal jemností a vzdušností řezby, zejména při menších obrazech. Za nejzdařilejší pokládá se jeho podobizna polního maršálka Saltykova (pův. deska chová se v akademii nauk).

Gerbec (Gerbić i Grbić) Franjo, skladatel slovinský (* 1840 v Cirknici). Studoval na učitelském ústavě v Lublani a byl učitelem v Trnovém u Illyr. Bystřice. Absolvovav potom praž. konservatoř, působil jako tenorista při zatím. nár. divadle pražském (1869). Odešed po půl létě do Záhřeba, působil po 9 let při chorvátské opeře. Po dvouleté nemoci šel na rok k opeře do Ulmu a pak do Lvova. Po roce vstoupil zde do konservatoře jakožto professor zpěvu. Po 4 létech (1886) převzal v Lublani ředitelství hudební školy »Glasbené Matice« a zároveň i hudby v Dramat. družstvu. Tiskem vyšla tato jeho díla: *Glasi Slovenski* (3 zpěvy s prův. piana a 8 sborů, op. 1.); *Lira Sionska* (sbírka chrámových písní, op. 2.); *Trije napevi sv. božičnih pesmij* (op. 4.); *Sveta maša s blagoslovom* (op. 6.); *Cerkvene pesmi* (8 zpěvů pro smíš. sbor, op. 8.); *Želja zlatu* a *Dragoj iz tudjine* (2 písně s prův. piana, op. 10.); *Slovanska jeka* (10 čtverozpěvů pro mužské a 2 pro ženské hlasy, pak 7 mužských sborů, op. 15.); *Velikonočni napevi* (5 čtverozpěvů, op. 16); *Milotinke* (3 písně s prův. piana, op. 28.). Mimo tato díla chová G. v rukopise ještě 23 děl, obsahujících 70 různých skladeb, mezi nimi *Teoretično praktična pevska šola*, op. 32. *Lo.*

Gerbel Nikolaj Vasiljevič, básník ruský (* 1827 — † 1883). Pocházel ze šlechtické rodiny původu švýcarského, jejíž zakladatel a prapraděd básníkův přistěhoval se do Ruska r. 1712 a byl oblíbeným stavitelem Petra Velikého. Nikolaj Vasiljevič vzdělával se v lyceu něžínském (1844—47), kde zabýval se hlavně slovesností. Vstoupiv k vojsku, vyznamenal se na pochodě do Uher (1849) a r. 1851 byl povolán do Petrohradu, ale seznámiv se zde s kroužkem »Sovremenniku«, šel do výslužby v hodnosti štábního rytmistra a věnoval se úplně literatuře. Přispívaje básněmi původními i přeloženými do čelnějších listů ruských, obrátil na sebe pozornost hlavně překlady z Byrona a zejména veršovaným překladem do novoruštiny »Slova o pluku Igorevě« (1854 a 3. vyd. 1876), který došel pochvaly též u slavistů z povolání. Ke konci let padesátých G. přistoupil k rozsáhlému a záslužnému podniku — k vydání úplných překladů z evropských klassiků za součinnosti některých ruských spisovatelů. Tak objevilo se *Sobranije sočiněnij Šillera v perevodě russkich pisatělej* (1857), dále jeho sbírky překladů ze Shakespeara, Byrona, Goetheho a jeho anthologie z literatury německé (*Německije poety*), anglické (*Anglijskije poety*) a konečně i z literatur slovanských (*Poezija Slavjan*, Petrohrad, 1873), obsahující mnohé výborné překlady s literárními úvody. Záslužnou prací jest též jeho anthologie *Russkije poety v biografijach i obrazcach*, jež dočkala se několika vydání. Původní básně jeho vyšly s názvem *Otgoloski* (1858) a *Polnoje sobranije stichotvorenij* (1883). Ke konci života stižen byl chorobou duševní. Choť jeho Olga Nikolajevna († 1883) mezi jinými přeložila veršem Byronovu tragédii »Werner«. *Šnk.*

Gerber: 1) G. Joann Gustav, cestovatel rus., rodem Branibor († 1734), vstoupiv r. 1710 do ruských služeb, poslán byl od Petra Vel. s částí dělostřelectva do Astrachaně a po dobytí Derbentu žil delší dobu v Gruzii jako vládní kommissař. Poznav důkladně krajiny kolem Kaspického moře, popsal je a sestavil mapu, kterou i s popisem vydala akademie petrohradská (1736). R. 1731 byl vůdcem tajné, ale nezdařené výpravy do Chivy a Buchary, s nimiž Petr vyhledával obchodní styky. Přepaden byv loupežnými kočovníky, sotva vyvázl životem. Zemřel při výpravě na Azov.

2) G. Heinrich Nicolaus, hud. skladatel něm. (* 1702 ve Wenigen-Erichu — † 1775 v Sondershausech), nabyv již za studií hudebního vzdělání, přišel r. 1724 na právnickou fakultu do Lipska, kdež naskytla se mu příležitost pod J. S. Bachem důkladně v hudbě se vzdělati. R. 1728 stal se varhaníkem v Heringen, však již příštího roku městečko v popel obráceno a G. zbaven útulku, kde na čas uchráněn byl verbířů Bedřicha Velkého, slídících po něm pro neobyčejně vysoký jeho vzrůst. Nyní opět bylo se mu skrývati, až r. 1731, kdy jmenován dvorním varhaníkem v Sondershausech, nadešly mu klidnější chvíle, jež věnovati mohl hře na klavíru a varhanách, jakož i skladbě a vyučování. Pohříchu přinucen r. 1749 přijati namáhavý dvorní úřad účetní, čímž předčasně skončena hudební jeho činnost. Zanechal díla četná, veskrze rukopisná, zejména koncerty, suity, menuetty, murky a invence pro klavír; praeludia, fugy, sonáty, exercitie, invence, koncerty, zvláště pak od současníkův ceněné variované chorály pro varhany; skladby pro harfu, motetta a úplný, 270 chorálů obsahující zpěvník s číslovaným basem. Mimo to zabýval se G. se zálibou mechanikou nástrojů a zhotovil mezi jiným zajímavý slamozvuk (*Strohfiedel*) o 4 oktávách, klavichord v podobě pyramidy a na podnět Scheibeův samočinné machadlo měchové. Pomník dětinné lásky postavil mu syn jeho Ernest ve svém »Hist.-biogr. Lexikon der Tonkünstler«.

3) G. Antonín, houslista a vynikající flétnista český (* 1709 v Jablonném — † 1792

v Praze), vychován jako choralista v jesuitském semináři ve slezské Lehnici, načež dovršiv filosofii ve Vratislavi, uchýlil se do Prahy, kde pro svou dovednost na housle byl hledanou silou kostelních kůrův. Daleko zvučnějšího jména dobyl však virtuosní hrou na příčnou flétnu, v čemž řadil se mezi nejlepší pištce své doby. G. skládal i sonáty, sóla a symfonie, veskrze pro kapelu hraběte Černína, jehož byl členem. Dlabačovi, z jehož slovníku českých umělců čerpány jsou tyto řádky, napomohl při sestavování záslužného jeho díla mnohými zprávami o svých vrstevnicích.

4) G. Ernst Ludwig, hudební spisovatel (* 1746 v Sondershausech — † 1819 t.), syn dvorního varhaníka Heinricha G-a. Záhy pilně pěstoval hudbu i skladbu a také za universitních studií v Lipsku horlivě hudbě se oddával, vypomáhaje v divad. orchestru, vystupuje [illegible] v koncertech, skládaje ballety [illegible] až konečně zanechav práv. r. 176[illegible] [illegible] zastávat stárnoucího otce. [illegible] a po smrti otcově [illegible] se jeho nástupcem v úřadě. Nevida tvoři[illegible] se na bádání [illegible] Seznav nedůplnost slovníku [illegible] se pracně shledávati roz[illegible] [illegible] práci sestav. [illegible] [illegible]

[illegible]

stal se tu kancléřem university. V l. 1857 až 1861 účastnil se G. jako virtemberský poslanec konference, svolané do Norimberka a Hamburka za účelem kodifikace něm. obchodního a námořského práva, a měl v usneseních vynikající účastenství. R. 1862 odešel do Jeny jako professor práv a vrchní appellační rada, r. 1863 jako professor něm., státního a církevního práva do Lipska. R. 1867 byl členem ustavujícího říš. sněmu v Berlíně a r. 1871 presidentem první zemské synody v Sasku. Po odstoupení Falkensteinově převzal 1. října 1871 saské ministerstvo kultu a vyučování, po smrti ministra války Fabricea (v březnu 1891) též předsednictví ministerstva. Jeho činnosti státnické děkují původ svůj četná zařízení, týkající se organisace lutheránské církve saské, poměru státu ke katolické církvi, školství atd. Kromě shora uvedených spisů jsou od něho ještě *Grundzüge eines Systems des deutschen Staatsrechts* (Lipsko, 1865, 3. vyd. [illegible]) a četná menší pojednání, uveřejňovaná zvláště v časopise »Jahrbücher für die Dogmatik des heutigen röm. und deutschen Privatrechts«, od něho a Iheringa založeném v Jeně od r. 1856. Vyšla též souborně pod názvem *Gesammelte jurist. Abhandlungen* (Jena 1872, 2 sv., nové vyd. [illegible]).

6) G. Johann Gottfried Heinrich, inženýr něm. [illegible] [illegible]

[illegible]

Träger mit freiliegenden Stützpunkten (Zeitschrift des bayer. Archit. u. Ing.-Ver., 1870); *Bestimmung der zulässigen Spannungen in Eisenkonstruktionen* (t., 1874); *Notizen über Eisenkonstr. mit Gelenkverbindungen* (Zeitschr. f. Baukunde, 1882). *U-y.*

Gerberstadt viz Erberstadt.

Gerbert, vlastní jméno papeže Sylvestra II. (v. t.).

Gerbert de Montreuil [žerbèr de Mõnttrèj], básník franc. kruhu bretonského, pokračovatel v románu Chrestiena de Troyes *Percevalu* či *O graalu* a autor velmi oblíbeného románu *De la Violette* či *Gérarda de Nevers* (kol 1225; vydán Michelem v Paříži, 1834). Látka posledního díla byla spracována velmi často ještě později; tak setkáváme se s ní v »Decameronu« (II, 9) a v Shakespearově »Cymbelinu«. Srv. Ohle, Shakespeares Cymbelin und seine romanischen Vorläufer (1890); děj Weberovy opery »Euryanthy« také z ní je čerpán.

Gerbert von Hornau Martin (* 1720 v Horbu nad Nekarem — † 1793 v Sankt Blasienu). Vstoupiv r. 1736 do řádu benedikt., stal se professorem filosofie a theologie a konečně r. 1764 zvolen za knížete-opata (Martin II.). Spravuje bohatou knihovnu klášterní, zahloubal se do studií dějin církevních a politických, se zvláštní zálibou i hudby. R. 1760 podnikl vědeckou cestu Německem, Francií a Italií, na níž nejvýznamnější knihovny veřejné i klášterní probadal a ve styk vešel s Gluckem, zvláště pak s bolognským paterem Martinim. S tímto usnesl se společně na velkých dějinách hudby pracovati, tak totiž, že by G obral si speciálně umění církevní. Výsledkem cesty byl spis *Iter Alemannicum, accedit Italicum et Gallicum* (1765, obsahuje *Glossaria Theotisca ex cod. manusc. a saec XI usque ad XIII*; opr. vyd. 1773; něm. překlad Köhlerův 1767), po němž r. 1774 následovalo významné dílo *De cantu et musica sacra a prima ecclesiae aetate usque ad praesens tempus* (2 sv.). Ještě důležitější a pro dějiny středověké hudby neocenitelná je sbírka *Scriptores ecclesiastici de musica sacra* (1784, 3 sv.), doplňující do jisté míry starší snůšky, Meibomovu (1652) a Wallisovu (1699), a našedší v létech 1866—76 důstojné pokračování Coussemakerovým výborem »Scriptores de musica medii aevi«. Hudby dotýkají se ještě více méně: *Vetus liturgia Alemannica* (1776) a *Monumenta veteris liturgiae Alemannicae* (1777 a 1779, 2 sv.). Z ostatní vědecké činnosti G-ovy jmenujeme čelnější díla: *Apparatus ad eruditionem theol.* (2. vyd. 1769); *Codex epistolaris Rudolphi I.* (1772); po smrti Herrgottově dokončil jeho *Taphographia principum Austriae* (Monumentorum domus Austr. tom. IV., 1772); *Historia Nigrae Silvae* (1783 až 1788); *De Rudolpho Suevico* (1785); *Solitudo sacra* (1787) a j. G. zkoušel se i jako skladatel a známy jsou z jeho tvorby slavnostní offertoria (Augšp., 1747). Viz Weiss, Trauerrede auf M. G. (1793); Schlichtegroll, Nekrolog auf d. J. 1793; Döring, Die gelehrten Theologen Deutschlands, I., téhož stať v encykl. Ersch-Gruberově; slovníky Gerberovy, Wurzbachův, Meuselův, Michaudův a j.

Gerberův nosník v. Gerber 6) a Most.

Gerbetschlag, ves v Čechách, hejt. Kaplice, okr., fara a pš. Vyšší Brod; 26 d., 189 ob. n. (1890), mlýn.

Gerbić: 1) G. Jovan, malíř jihoslovanský (* 1736 — † 1788), vzdělav se v klášteře gomirském, dostal se r. 1751 s ruskými obchodníky do Ruska, kde zdokonalil se v malbě obrazů svatých tou měrou, že po svém návratě došel nevšední obliby. Obrazy jeho nalézají se skoro ve všech pravoslavných chrámech v Chorvátsku a Dalmacii.

2) G. Franjo viz Gerbec.

Gerbillon [žerbijõn] Jean François, učený jesuita franc. (* 1631 ve Verdunu — † 1707 v Pekinku), vedl missii jesuitskou do Číny, kde u dvora císaře Khang-Hi, jehož byl lékařem a učitelem mathematiky, nabyl velikého vlivu. Dovoleno mu bylo zříditi kollej katolickou a vedl diplomatická jednání Číny s Ruskem. V čínské a tatarské řeči zanechal pojednání geometrické a v řeči franc. několik děl jednajících o Číně.

Gerbillus Desm., rod myší, jehož druhové žijí v Africe a v Asii a přebývají v podzemních chodbách. Nejznámější z nich jest G. *pyramidum* F. Cuv. (něm. *Pyramidenmaus*); má tělo zdélí 13·5 *cm*, ocas ještě trochu delší a srstí porostlý, zadní nohy silnější předních, hořejší pysk jen málo rozpoltěný, srstí porostlý, a hořejší zuby řezací ryhou znamenány. Srsť má nahoře barvu hnědou, vezpod bílou; ocas ukončen jest chvostem načernalým. Žije v Egyptě. *Br.*

Gerbstädt, Gerbstedt, město v prus. vl. obv. meziborském, v kraji Mansfeldských jezer (*Mansfelder-Seekreis*); 4098 obyv. (1890), okres. soud, katol. a evang. kostel, stará radnice, továrna na hospodářské stroje, cihelna a na blízku měděné doly. U města jest rytířský statek se starým zámkem a parkem. U nedalekého Welfesholzu porazil vévoda Lothar císaře Jindřicha V.

Gerbulovati (z ital. *garbellare*, t. j. prosívati), odstraňovati proséváním, ale i jinak (vybíráním a pod.) částek nenáležejících do zboží nějakého. Látky odstraněné zovou se **gerbulus**; stejně zove se i případná srážka, jež se povoluje při nepřečištěném zboží.

Gerc Karl Karlovič, archaeolog ruský (* 1820 — † 1883), vzdělav se v obchodní akademii a na univ. moskevské, byl vychovatelem a strávil 5 let za hranicemi Po návratě svém přednášel do r. 1882 archaeologii a dějiny umění v moskevské universitě. Mimo četné stati, uveřejněné v časopisech, hlavně v »Rus. Věstniku«, vydal o sobě: *Istoričeskij sbornik* (Petrohrad, 1847); *O značeniji istoriji iskusstva* (Moskva, 1857); *Nyněšněje sostojanije istoriji i archaeologiji iskusstva v Germaniji* (Petrohrad, 1857); *Archeologičeskaja topografija Tamanskago poluostrova* (Moskva, 1870); *Pisma iz Italii i Siciliji* (t., 1873); *O sostojaniji živopisi v sév. Jevropě ot Karla Vel. do načala Romanskoj epochi* (t., 1873); *Geometričeskaja*

ornamentacija i jeja proischožděnije (1879). Vydal též katalogy moskevského veřejného musea.

Gercen viz Hercen.

Gercken Philipp Wilh., historik braniborský (* 1722 v Salzwedelu — † 1791 ve Vormsu). Nepřijav úřadu, věnoval celý život svůj sbírání dokladův a listinných pramenův k dějinám braniborským, které vydal ve spisech: *Fragmenta Marchica* (1755—63, 6 sv.); *Stiftshistorie von Brandenburg* (1766); *Diplomataria veteris Marchiae Brandenburgicae* (1765—67, 2 sv.) a *Codex diplomaticus Brandenburgensis* (1769—85). Menší ceny jsou jeho *Versuch in der ältesten Geschichte der Slaven, bes. in Deutschland* (1771); *Nachricht von den Herzögen von Pommern Danziger Linie* (1774) a jiné.

Gerd Aleksandr Jakovlevič, ruský paedagog (* 1841 — † 1888), byl synem Angličana, jenž za Alexandra I. zřizoval v Rusku školy dle methody Bell-Lancasterovy. Vzdělav se na universitě petrohradské, vyučoval v nedělních školách a vynikl hlavně jako ředitel kolonie zemědělské a řemeslnické pro mladistvé zločince (1870—74). Pak vyučoval na ženských ústavech a zejména na ženských paedagogických kursech přednášel po 10 let přírodní vědy. R. 1878 byl učitelem následníka, velkoknížat Georgije, Michajla a velkokněžny Ksenie. G. vynikal nevšedními schopnostmi paedag. a pro svoji mravní dokonalost měl veliký vliv na své žáky. Jeho učebnice jsou velmi rozšířeny. Uvádíme z nich: *Opredělitělj minéralov; Učebnik minéralogiji; Kratkij kurs jestěstvoznanija.* Pod redakcí jeho vyšly překlady z Darwina (»Proischožděnije vidov«, Petrohrad, 1867—68) a ze Spencera (»Osnovanija biologiji«). Paedagogicky zajímavý jest spis jeho *Predmetnyje uroki* (t., 1883). Srv. N. Jermolin, Očerk žizni A. J. G a (t., 1889).

Gerda: 1) G. (Gerdhr), v norské mythologii krásou zářící dcera obra Gymira a choť Freyova. Viz Frey a Skirnir.

2) G. v astronomii jest planetoida, objevená 31. července 1872 Petersem v Clintonu U. S.; střední jasnost v opposici 11·5, průměr v kilometrech 88, označení (122). *Gs.*

Gerdan, proužek z nejdrobnějších různobarevných, na niti navlečených korálků (bůstek) zhotovený, 1—3 *cm* široký, jenž se našívá na stejně úzkou červenou pertli a patří k nezbytné parádě rusínských děvčat na haličském Pokutí a v Bukovině. Nosí se přes účes nad čelem a na hrdle, též jako stužka na mužských kloboucích a na dívčích čelenkách (karabulce). G. trubkovitý, jímž byla protažena vlna, sluje **bodzek**, široký ve formě krejzlíku sluje **stripaň**, konečně smačkané chomáčky vlny, řídce osítěné korálky, dají **g.** růžencový. G-y vykazují bohatství přímočarných vzorů veskrze lidových a napořád jsou prací i výmyslem veských děvčat. G-y karpatských horalů bývají z korálků zrnitějších, často našívány na kůži a s kovovou sponou. *Řř.*

Gerdauen, kraj. a okr. město v prus. vl. obvodu královeckém, na ř. Ometě a žel. trati pruské st. dráhy, má 2858 ob. (1890), evang. kostel a značný obchod s obilím. Jest zde panský statek t. jména se 2 zámky, z nichž jeden byl r. 1325 sídlem kommendy Německého řádu.

Gerdil [džer-] Giacintho, theolog a filosof ital. (* 1718 — † 1802), byl prof. filosofie v Turině, r. 1777 stal se kardinálem a po smrti Pia VI. papežem státi se měl, ale zmařeno to zakročením jedné z velmocí. Háje filosofii Descartesovu a Malebranchovu, domníval se sloužiti tím náboženství. G. vynikal učeností a všestranným vzděláním; ve filosofii původním není. Z jeho spisů buďtež uvedeny: *Recueil de dissertation sur quelques principes de philosophie et de religion* (Pař., 1760), ve kteréž sbírce obsaženo jest zajímavé pojednání *Essai d'une démonstration mathématique contre l'éternité de la matière*; *Immatérialité de l'âme démontrée contre M. Locke* (Turin, 1847). Sebraná díla G-ova vyšla v Římě r. 1806—1820. *Zb.*

Gerdy [žer-] Pierre Nicolas, lékař franc. (* 1797 v Loches — † 1856 v Paříži). Jakožto syn rolníkův studoval v Paříži s velikým strádáním, ale záhy stal se prosektorem anatomie, pak chirurgem v nemocnici Pitié a již od 20. roku konal přednášky o anatomii, fysiologii, operativní chirurgii a hygieně, ku kterým později připojil zvláštní kursy o plastické anatomii pro malíře a sochaře. R. 1823 stal se doktorem lékařství, avšak dlouho a marně pokoušel se o professuru na akademii výtvarných umění a na fakultě, až konečně po dlouhých bojích stal se r. 1837 prof. chirurgické kliniky a členem lékařské akademie. Vynikal jako muž všestranně vzdělaný a činný, nadaný nezlomnou vůlí a ohromnou pilností, skvělý řečník lékařské akademie a badatel v skutku původní. Lékařskou literaturu obohatil mnohými pracemi odbornými a znamenitými díly obrázkovými, jež mají dosud velikou cenu. Z přečetných jeho literárních děl sluší aspoň uvésti: *Essai de classification naturelle et d'analyse des phénomènes de la vie* (1823); *Mém. sur le mécanisme de la marche de l'homme* (1829); *Anatomie des formes extérieures du corps humain, appliquée à la peinture, à la sculpture et à la chirurgie* (1829 s atlasem, též něm. překlad, jediné dílo svého druhu až do nejnovější doby); *Anatomie comparée des formes du corps humain* (1820); *Physiologie médicale didactique et critique* (1833); *Mém. sur la structure des os* (1835); *Discours sur l'introduction de l'air dans les veines* (1838); *Chirurgie pratique complète* (1852 a různé německé překlady); *Remarques sur la philosophie médicale* (1855) a četné článkv chirurgické. Po jeho smrti vydal Broca ještě dva svazky G-ových *Mélanges d'anatomie, de physiologie et de chirurgie* (1875). *Srz.*

Geret Samuel, historik polsko-německý (* 1720 v Toruni — † 1797 t.). Vzdělal se na universitách německých a zastával v rodišti svém úřad městského tajemníka, ve kterém

úřadě často dlel na dvoře královském ve Varšavě. Po připojení Toruně k Prusku jmenován byl král. dvorským radou. Zabývaje se dějinami rodného města, vydal důležité příspěvky k historii polské v časopise »Thornische wöch. Nachrichten u. Anzeigen« (Toruň, 1760–72), který sám redigoval, a v samostatných dílech *Historische Nachrichten von der Stadt Thorn* (Erfurt, 1796); *Das jetztlebende Thorn* (Frankfurt, 1793) a j.

Gereutern, ves v Čechách, viz Jitronice.

Gergebil, aul Dagestánské oblasti na Kavkáze, v okruhu gunibském, s 1193 obyv., místo polohou velmi nepřístupné a památné z bojů se Šámilem, kdy je Rusové v čci 1847 poprvé obléhali, ale teprve při druhém obležení 6. čce 1848 za ztráty více než 3000 mužů vzali. *JTk.*

Gergo viz Jargon.

Gergovia, ve starověku planina v Auvergni, franc. depart. Puy-de-Dôme. Zde leželo v zemi Arvernů, 6 *km* j. od Clermontu, 740 *m* n. m., gallské město (oppidum) **G.**, jež Caesar r. 52 př. Kr. marně obléhal a kde jej Vercingetorix porazil. Dnes označuje několik hromad kamení bývalou polohu města, jež zašlo, když dal Augustus obyvatelstvo jeho přesídliti do Nemeta (Clermont). Místo bylo v l. 1860—1864 na rozkaz Napoleona III. vědecky ohledáno.

Gergy [žerži], obec v depart. Saône-et-Loire, arr. Chalon-sur-Saône, kant. Verdun-sur-le-Doubs, na Saôně, přes niž vystaven r. 1891 most, stanice železnice vedoucí z Gray do Chalonu. Má 1656 obyv. (1891), starý kostel o 3 lodích (XIV. stol.), trosky starého zámku, zbytky římské cesty a výrobu oleje. **G.** byl původně majetkem vévodů burgundských, jimiž dán r. 1271 v léno Philibertovi de Montaigu. Změnivši opětovně své majitele, povýšeno r. 1706 na hrabství.

Gerhard: **1) G.** svatý, biskup v Toulu (963—994). Položil základní kámen ke stavbě kathedrály v Toulu, staral se velmi o vychování duchovenstva a zvláště se proslavil roku 981, když země jeho stižena byla morem a hladem. Papež Lev IX. zařadil jej r. 1050 mezi svaté. *dk.*

2) G. Alexander, učenec italský XII. stol., viz Gerardo di Cremona.

3) G. III., zvaný Veliký, hrabě holštýnský (* 1292 — † 1340 v Randersu), syn hraběte Jindřicha rendsburského, nastoupil po otci svém r. 1304 a rozmnožil svou moc a statky, zvláště když r. 1326 dosadil synovce svého Valdemara III (1326—30) na trůn dánský proti Kryštofu II. a jako poručník vedl správu království; za odměnu obdržel smlouvou bukoveckou vév. Šlesvické v zástavu. Srv. Berblinger, G. der Grosse v. Holstein-Rendsburg, 1881).

4) G. Odonis č. Othonis († 1348 v Catanei na Sicilii), osmnáctý generální ministr františkánů (1329—1348). **G.** administroval tamější biskupství. **G.** má zásluhu o ukončení dlouhého sporu ohledně chudoby františkánů. Vyniká i jako spisovatel, hlavně děl exegetických. *dk.*

5) G. (Zerbolt) ze Zütphenu, výtečný kazatel a theolog stol. XIV., přívrženec gerhardinů, spisovatel několika knih asketických. Zemřel sotva 33letý r. 1398 v klášteře ve Vindesheimu. *dk.*

Gerhard: **1) G.** Johann, luther. theolog něm. (* 1582 — † 1637), studoval filosofii, lékařství, potom theologii, a proslul jako prof. theologie v Jeně svou učeností a rozšafností. Z jeho spisův nejčtenější byly *Meditationes sacrae* (Lejda, 1617, něm. od Böttchera, Lipsko, 1876). Spisem *Loci theologici* stal se zakladatelem přísného dogmatismu lutheránského (vyd. ve Frankf. a Jeně, 1610, nově v Berl. a Lipsku, 1863—1885). Mimo to psal *Confessio catholica* (Jena, 1634) a zanechal 30 svazků theolog. rukopisů, jež po jeho smrti uloženy v gothajské kniž. bibliotéce. Srv. Böttcher, Das Leben Dr. Joh. G's (Lipsko, Drážďany, 1858).

2) G. Eduard, archaeolog něm. (* 1795 v Poznani — † 1867 v Berlíně). Studoval klas. filologii ve Vratislavi a v Berlíně, r. 1816 habilitoval se ve Vratislavi, později stal se prof. na gymnasiu v Poznani, kteréhožto místa vzdal se však r. 1818 následkem těžké choroby oční. Od r. 1819 do 1832 zdržoval se s malými přestávkami v Italii, hlavně v Římě, kde účastnil se činně vydávání díla Bunsenova a Platnerova »Beschreibung der Stadt Rom«; v Římě založen zejména přičiněním **G**-ovým archaeologický ústav (viz Archaeologie klassická). R. 1833 jmenován archaeologem musea berlínského, r. 1835 řádným členem akademie berl., r. 1837 podnikl vědeckou cestu do Řecka, r. 1844 stal se řádným prof. archaeologie na universitě a r. 1855 ředitelem oddělení skulptur musea berlínského. **G.** vstoupil úplně ve šlépěje Zoegovy: jako Zoega, i on klade největší váhu na materiál archaeologický. **G.** získal si největší zásluhy jednak jako organisátor (zřízení archaeol. ústavu v Římě, založení berl. archaeol. společnosti, založení »Archaeol. Zeitung« atd.), jednak publikováním velikého množství monumentů dotud neznámých nebo nepřístupných. Jako interpret archaeologický nevynikal; zde zejména bylo vadou to, že všude shledával bakchické mystérie; význam díla uměleckého dovedl pochopiti a oceniti, pro jemnější stilistické detaily neměl však porozumění, což ovšem souviselo též s velikou jeho krátkozrakostí. Také stanoviska umělecko-historického **G.** málo dbal. Z publikací jeho uvádíme: *Antike Bildwerke zum ersten Mal bekannt gemacht* (Mnichov, 1827—44, 7 seš.); *Prodromus mythologischer Kunsterklärung* (t., 1828, 4 sešity); *Neapels antike Bildwerke* (s Panofkou, Štutg., 1828, 1. díl, více nevyšlo); *Hyperboreisch-röm. Studien für Archäologie*, herausg. von E. G. (t., 1833, 52, 2 d.); *Rapporto intorno i vasi Volcenti* (Annali dell' Instituto, roč. III.); *Berlin's antike Bildwerke* (t., 1836, 1 díl); *Neu erworbene antike Denkmäler des kgl. Museums in Berlin* (t., 1836—46); *Griech. u. etruskische Trinkschalen des kgl. Museums zu Berlin* (t., 1840); *Auserlesene griech. Vasenbilder haupt-*

sächlich etruskischen Fundorts (t., 1840—1858, 4 d.); *Etruskische u. campanische Vasenbilder des k. Museums* (t., 1843); *Etruskische Spiegel* (t., 1843—67, 4 d., 5. díl vydávají Klügmann a Körte, 1884 nn.); *Apulische Vasenbilder des k. Museums* (t., 1845); *Trinkschalen u. Gefässe des k. Museums zu Berlin u. anderer Sammlungen* (tam., 1848—50, 2 d.); *Grundriss der Archäologie für Vorlesungen* (t., 1853); *Griech. Mythologie* (t., 1854, 2 d.). Mimo to sepsal veliké množství pojednání do různých časopisů odborných, na př. do »Arch. Ztg«, kterýžto časopis založil a od r. 1843—67 redigoval, do zpráv berlínské akademie, programmů atd. Některé otištěny jsou ve sbírce *Gesammelte akad. Abhandlungen u. kleine Schriften* (tam., 1866—68, 2 d.). Srv. O. Jahn, E. G. ein Lebensabriss (Berlin, 1868); Reumont, Necrologia di E. G. (Florencie, 1868); E. Curtius, Archäol. Anzeiger, 1891, str. 30. *Vř.*

Gerhard von Rile, stavitel něm. z 2. pol. XIII. stol. († 1296—1302), byl prvním stavitelem dómu kolínského (do r. 1296) a dle všeho i původcem plánů, ne-li celého dómu, aspoň jeho kůru.

Gerhardovci, jinak bratří společného života (v. t.).

Gerhardt: 1) G. Paul, vedle Luthera nejznamenitější básník protest. písní duchovních (* 1607 v Gräfenhainichenu — † 1676 v Lubíně), stal se r. 1651 proboštem v Mittenwaldě, potom r. 1657 diakonem kostela Mikulášského v Berlíně. Jsa přísný lutherán, vzpíral se ediktu kurfiršta Bedřicha Viléma, kterýmž mělo dojíti k sjednocení mezi lutherány a reformovanými, začež byl r. 1666 ze země vypovězen. Zemřel jako pastor v Lubíně (Lüben). Jeho písně, počtem 120, vynikají obzvláštní krásou a vroucností; z nich mnohé, jako *Befiehl du deine Wege, Nun ruhen alle Wälder, O Haupt voll Blut und Wunden*, přešly do všech protestantských zpěvníků. První jich vydání uspořádáno pod názvem *Haus- und Kirchenlieder* (Berlín, 1666, odtud několikrát vydány, posl. Gerokovo vydání 1883 ve Štutgartě). J. Ebeling vydal »Melodien zu Gerhardts Liedern« (Berlín, 1866). Srv. Bachmann, Paul G. (Berlín, 1863) a Richter, P. G. (Lipsko, 1876).

2) G. Eduard, německý malíř architektur (* 1813 v Erfurtě — † 1888 v Mnichově). Zanechav architektury, věnoval se malířství. Prvním větším dílem byly pohledy na kolínský dóm po jeho dokončení, které na podnět Boisseréea provedl. Tím získal si přízeň krále Bedřicha Viléma IV., pro něhož provedl řadu aquarellů dle benátských staveb a jenž r. 1848 umožnil mu cestu do Španělska a Portugalska. Z této cesty pochodí obrazy: *Inkvisiční palác v Cordobě* (1857, v nov. pinakot. v Mnichově); *Lví dvůr v Alhambře* (1861); *Alhambra při světle měsíčním* a j. Z ostatních obrazů uvádíme: *Vnitřek chrámu sv. Marka v Benátkách* (1864); *Palazzo Moro a Palazzo Vendramin v Benátkách* (gal. bar. Schacka v Mnichově). *J-k.*

3) G. Karl Immanuel, historik mathem. (* 1816 v Herzberku), prof. a od r. 1876 ředitel gymnasia v Eislebenu, od r. 1893 žije na odpočinku v Toruni. Sepsal *Geschichte der Mathematik in Deutschland* (Mnichov, 1877). Vydal mathematické spisy Leibnizovy (1849 až 1863 v 7 sv.) a dále menší, ale důkladnou historickou práci *Die Entdeckung der höheren Analysis* (Halle, 1885). *Za.*

4) G. Charles, chemik franc. (* 1816 ve Štrasburku — † 1856 v Paříži), neobyčejný duch, vlastní budovatel moderní chemie. Zjistiv povahu radikálu, jakožto zbytku torsa při chemické reakci ze sloučenin zůstávajícího, představoval si molekulu chemickou jakožto částici hmoty, jejíž atomové dílce i radikály zcela jsou pohyblivy a sebe u vzájemnosti látek pestře zastupují. Veškery pak hmoty představoval sobě jakožto složeny podle tří typů HCl, H_2O, H_3N, ve kterýchžto typech vodíky jednotlivé zastoupeny býti mohou různými elementy jinými, ba i radikály. Molekula jest rozdělena názorem tím v pohyblivé jedince, jedincům jsou místa vytčena, i stačilo vysvětlení professora Kekule, že typy založeny jsou na různé valenci elementů typotvorných: Cl^{I}, O^{II}, N^{III}, C^{IV}, aby rozvinulo se přebohaté pletivo sloučenin organických. Druhá jeho fundamentální zásluha jest, že urovnal atomové váhy elementů i váhy molekulárné, čímž celá chemie jednotně jest zklassifikována. Jeho *Précis de chimie organique* (1844—45) a *Lehrbuch der Chemie* (1853, 4 sv.) byly základní učebnice chemie na dlouho. Jeho jméno jest nerozlučno od jména Laurentova. *Rn.*

5) von G. Dagobert, spisovatel německý, pseudonymem G. von Amyntor (* 1831 v Lehnici), známý zvláště od r. 1876, kdy vydal báseň Scheffelovou manýrou psanou *Peter Guidams Rheinfahrt.* Pozdější jeho působnost týká se hlavně prosy, a sice povídky a feuilletonu, které uveřejňuje v časopisech. G. rád pracuje o rozličných moderních problémech, které řeší v duchu konservativním. Vystoupil též několika články proti literární činnosti žen. Žije nyní jako major mimo službu v Postupimi. Napsal: *Hypochondrische Plaudereien* (4. vyd. 1885); *Randglossen zum Buch des Lebens* (1876); *Lieder eines deutschen Nachtwächters* (1878); *Der neue Romancero* (1880); epos: *Der Priester* (1881); povídky: *Eine räthselhafte Katastrophe* (1879); *Im Hörselberg* (1881); *Drei Küsse* (1883); *Das bist du* (1882); *Ein Problem* (1884); *Vom Buchstaben zum Geiste* (1886); úvahy a causerie: *Auf der Bresche* (1879); *Eine moderne Abendgesellschaft* (1881), o židovské otázce: *Für und wider die deutschen Frauen* (1883); *Aus der Mappe eines Idealisten* (1885) a j.

6) G. Karl, lékař něm. (* 1833 ve Špýru). Lékařství vystudoval ve Vircpurku, hlavně za vedení Bambergerova a Griesingerova, roku 1861 stal se prof. a ředitelem kliniky nemocí vnitřních v Jeně, r. 1872 byl povolán do Vircpurku a r. 1885 na Frerichsovo místo do Berlína, kde dosud působí. Získal si zásluhy o fysikální diagnostiku a léčení nemocí hrtanových i dětských. Napsal: *Der Kehlkopfcroup* (Tubinky, 1859); *Der Stand des Dia-*

phragma (t., 1860); *Lehrbuch der Auscultation und Percussion* (5. vyd. t., 1890, 2 sv.); *Lehrbuch der Kinderkrankheiten* (4. vyd. t., 1886) a četné práce v příručné knize jím vydávané *Handbuch der Kinderkrankheiten* (t., 1877-89, 6 sv., 2 doplňky).

Gerhartice, ves na Moravě, viz Kerhartice.

Gerhoch von Reichersberg, učený theolog (* 1093 — † 1169 v Bavořích), horlivý obhájce reform církevních. R. 1119 stal se kanovníkem v Augšpurce, později vstoupil do kláštera augustiniánů v Raitenbuchu a byl r. 1126 v Řezně na kněze vysvěcen. Konrád I., arcibiskup salcpurský, jmenoval jej proboštem august. kláštera v Reichersberce, diécési pasovské, jenž iure fundi et proprietatis k Salcpurku patřil. G. zasáhl mocně do sporu o platnosti svátostí udělovaných od kacířů a zastával náhled, že svátosti, ač, pokud dle ritu církevního se udílejí, mimo církev stejně, jako v církvi udělené, pravé svátosti jsou, přece není u kacířů a schismatiků žádné pravé oběti, žádné mše sv. Mimo to byl G. odpůrce scholastiků a zastával se společného žití (*vita communis*) duchovenstva. G. nacházel se též v družině kardinála Guidona de S. Maria in Porticu, který r. 1143 poslán byl do Čech a na Moravu jako papežský legát. G. vyniká i jako plodný spisovatel, hlavně v dogmatice a pak v líčení souvěkých poměrů mezi církví a mocí světskou. Z jeho četných spisů uvádíme zvláště 10dílný kommentář k žalmům a *Scripta ad episcopum Pragensem Danielem*, obsahující listy G-ovy k tomuto biskupu, který od r. 1158—1162 protipapeže Viktora IV. se přidržoval. Vůbec měl G. velice živou účasť na tehdejších tuhých sporech mezi stolicí papežskou a mocí světskou a jak o své újmě, tak i byv vyzván, s obzvláštním důmyslem politickým neohroženě církve svaté se vždy ujímal. *dk.*

Géricault [žerikó] Jean Louis André Théodore, malíř franc. (* 1791 v Rouenu, † 1824 v Paříži). Vystoupení jeho znamená naprostou opposici proti akademickému klassicismu a určité formulování zásad romantismu ve Francii. Snil o divokém malířství, ohnivém a náruživém, kde kontura nic neznamená, ale vše jest jen jediná symfonie barev. Od mládí zaujat byl pro divoce rozbouřené moře a melancholické nálady přírodní; vedle toho však zajímal ho kůň v prudké jízdě a divokých pohybech, jemuž věnoval své studium v atelieru Vernetově. Později, když u Guérina pracoval, zanášel se kopiemi Rubensa, Rembrandta, Tiziana a j. První dílo, jež roku 1812 veřejně vystavil, jest *Jezdecký důstojník* s vytasenou šavlí na vzpínajícím se koni, barvou, pohybem a smělou silhouettou stojící na výši Grosově. Z r. 1814 pochází *Raněný kyrysník*. V Italii, kamž G. roku 1817 se odebral, povstala řada studií koní, jimž celý svět na výstavě pařížské roku 1889 se obdivoval. Největší dílo jeho jest *Prám »Medusy«* (1819, Louvre, ryl Reynolds). Jest to uchvacující výjev nešťastníků, plný náruživosti a dramatické síly, ale jakkoliv za nejlepší se považuje, jeví přece ve formě i koloritu z děl G-ových nejvíce ještě vliv klassicismu svou akademickou kresbou a hnědým jednotvárným tónem barvy. V Anglii, kamž G. r. 1820 se svým přítelem Charletem cestoval, oddal se opět po výtce studiu koní a výsledkem jeho jsou *Závody v Epsomu 1821*. Vrátiv se do Francie, zemřel po několika létech následkem pádu s koně. Zanášel se též lithografováním a jeho zásluhou ujalo se toto mladé umění ve Francii tak, že brzo stalo se mocnou pružinou realismu. Srov. Ch. Clément, Th. G. Etude biographique et critique etc. (Paříž, 1879). *J-k.*

Gerlol Antun, malíř slovinský z konce XV. stol. Pocházejí od něho pěkné freskové obrazy na radnici lublaňské, jako *Spravedlnost*, *Soud Šalamounův* a j.

Gerilovo viz Gerlovo.

Gering Ulrich z Beromünsteru (z Kostnice?) ve Švýcarsku († 1510 v Paříži), jeden z tří prvých tiskařů, již r. 1469 professory Sorbonny povoláni byli do Paříže a po odchodu soudruhů (Crantze a Friburgera) prvý franc. a pařížský knihtiskař. První tisk jeho byl Gasparini Pergamensis Epistolarum liber (1470). Následovala vydání klassiků a humanistů, theolog. a kanonistické spisy, konečně zábavná literatura. V knihovně Ste Geneviévské postaveno jeho poprsí (od Daumasa). Srv. Philippe, Origine de l'imprimerie à Paris (Paříž, 1885).

Geringswalde, město saské v kraj. hejt. lipském a okr. hejt. rochlickém; 2891 obyv. (1890), evang. kostel, velká továrna na stávkové zboží, tkalcovství, malba porculánu. Nedaleko jest Alt G. se 480 obyv. (1890). statek a bývalý benediktinský klášter G. se 584 obyv. (1890). — G. vyskytuje se již roku 1062 jako *Gerungiswald*, původní sídlo knížat a hrabat ze Schönburka.

Gerino [džer-], malíř z Pistoje, přítel Pinturicchia a napodobitel Perugina. Žil ve století XVI. Pro bratrstvo v Borgo S. Sepolcro maloval *Obřízku Krista* a vyzdobil tamtéž několik kaplí freskami. V obrazárně florencké jest od něho obraz z r. 1520. *J-k.*

Gerje Vladimir Ivanovič, historik ruský (* 1837), vzdělav se na moskevské univ., poslán byl na další studia do ciziny a r. 1863 stal se docentem, později professorem všeobecných dějin na univ. moskevské. Mimo četná pojednání z dějin římských, středověkých a z politických zápasů Francie, uveřejněná v časopisech, vydal o sobě: *Borjba za poljskij prestol v 1733 godu* (1862); *Očerk razvitija istoričeskoj nauki* (1866); *Lejbnic i jego věk* (1868); *Poňatije o vlasti i narodě v nakazach 1789 goda* (1884); *L'abbé de Mably* (1886) a j. Úvahy své G. buduje na širokém kulturním podkladě a jeví se vůbec zástupcem historicko-filosofického směru. Účastnil se též řešení otázky universitní jako obhájce universitního řádu z r. 1863, dále otázky o vyšším vzdělání žen, stál v čele vyšších ženských kursů v Moskvě a dal podnět ku zřizování universitních seminářů pro všeobecné dějiny.

V Lazarevském institutě východních jazyků přednáší dějiny vých. národů.

Gerlach, kronikář český, viz Jarloch.

Gerlach: 1) G. Stephan, bohoslovec a cestovatel něm (* 1546 ve Virtembersku — † 1612 v Tubinkách). Jsa synem chudého kameníka z Knittling, který se později jako stařec přestěhoval k novokřtěncům na Moravu, studoval v Tubinkách, byl s cís. vyslancem Dav. Ungnadem pět let (1573—1578) v Cařihradě a stal se po návratu professorem na universitě tubinské. Objemný jeho cařihradský denník, tiskem vydaný teprve od jeho vnuka Samuela G-a ve Frankfurtě r. 1674, náleží k nejdůležitějším pramenům východních dějin politických i církevních, jakož i národopisu a mravopisu. Psali o něm Konst. Jireček ve článku o V. Budovci v Cařihradě (ČČM. 1877), týž v bulh. překladu G-a (v Per. Spisanii sv. 6. a 7, Sofia, 1883), prof. Matković v Radu jugoslav. akad. sv. 116 a Dr. Iv. Šišmanov ve Sborníku bulharského ministerstva osvěty (díl 4.). *KJk.*

2) G. Franz Dorotheus, filolog a historik něm. (* 1793 ve Wolfsbehringenu — † 1876 v Basileji). Studoval na universitě v Gotinkách, kde se r. 1816 habilitoval, r. 1817 stal se učitelem na kantonské škole v Aaravě, r. 1820 professorem na universitě, roku 1829 vrchním bibliotékářem v Basileji. Z filologických prací G-ových uvésti jest *Sallustia* s bohatým, ale bohužel nespořádaným a ne vždy spolehlivým apparátem kritickým (Basilej, 1823—31, 3 d., 2. vyd., 1852, 2 d., 3. vyd. 1870 v 1 dílu), vydání *Tacitovy Germanie* (t., 1835) a překlad téhož spisu s nedokončeným kommentářem (t., 1837), vydání *Nonia Marcella*, pořízené s Rothem (t., 1842), a vydání *Lucilia* (Curich, 1846). Spisy G-ovy z oboru římských dějin jsou pochybeny, hájíce nekritickým způsobem nejstarší podání proti Niebuhrovi. Sem náleží: *Die Geschichte der Römer*, dílo sepsané s J. J. Bachofenem (vyšla pouze 2 oddělení I. dílu, obsahující dobu předřímskou a královskou, Basilej, 1851); *Die Quellen der ältesten röm. Geschichte* (t., 1853); *Die Geschichtschreiber der Römer* (Štutgart, 1855); *Vorgeschichte, Gründung u. Entwickelung des röm. Staats in Umrissen* (t., 1863). Z historických spisů jeho uvésti jest dále: *Historische Studien* (Hamburk, 1841) a *Geschichtliche Forschung u. Darstellung* (Basilej, 1847). Konečně přeložil do němčiny Livia (Štutgart, 1856—75, 5 dílů). *Vř.*

3) Leopold von G., generál prus. (* 1790 v Berlíně — † 1861 v Postupimi), súčastnil se všech válek od r. 1806, stal se r. 1850 generálním pobočníkem krále Bedřicha Viléma IV. a nabyv na krále velikého vlivu, stal se hlavou t. zv. kamarilly. Důležité jeho paměti vydala dcera jeho: *Denkwürdigkeiten aus dem Leben Leopold von G.* (Berlin, 1891 až 1892, 2 sv.).

4) Ernst Ludwig von G., státník prus., bratr před. (* 1795 v Berlíně — † 1877 t.), byl v l. 1844—74 presidentem vrch. soudu v Magdeburce a r. 1849—1858 členem první komory pruské, kde se Stahlem byl vůdcem strany konservativní (*Kreuz-Zeitungspartei*), zastávaje se zároveň samostatnosti církve proti státu. R. 1866 vystoupil velmi ostře proti Bismarckovi brošurou: *Die Annexionen u. d. Norddeutsche Bund* (Berlín, 1866) a r. 1873 v říšském sněmě proti jeho politice církevní; když r. 1874 vydal o této otázce proti vládě otevřený list, byl odsouzen k peněžité pokutě a s úřadu svého sesazen.

5) G. Andreas Christian, zvěrolékař něm. (* 1811 ve Wedderstedtu — † 1877 v Berlíně). Zvěrolékařství vystudoval v Berlíně, načež byl po delší dobu vojenským a pak okresním zvěrolékařem. R. 1846 povolán byl za učitele na zvěrolékařskou školu v Berlíně. 1859 stal se řed. zvěrolék. školy v Hannoveru, r. 1870 pak ředitelem zvěrolék. ústavu v Berlíně. Práce jeho, ač týkají se většinou veterinářství, mají dosud cenu pro všeobecnou pathologii. Napsal: *Ueber das Hautathmen* (1851); *Lehrbuch der allg. Therapie der Hausthiere* (Berlin, 1853 2. vyd. t., 1868); *Gerichtliche Thierheilkunde* (t., 1861); *Die Fleischkost des Menschen* (t., 1875); *Massregeln zur Verhütung der Rinderpest* (Halle, 1872, 2. vyd. t., 1875) a j. Od r. 1874 vydával »Archiv für wissenschaftliche und praktische Thierheilkunde«.

6) Joseph von G., lékař něm. (* 1820 v Mohuči). Lékařství vystudoval ve Vircpurku, Mnichově, Berlíně, Vídni, Paříži a v Londýně, načež působiv po některý čas jako praktický lékař v Mohuči, přijal r. 1850 professuru anatomie a fysiologie v Erlankách; professury fysiologie se r. 1872 vzdal, jako anatom však působí dosud. Mezi přední jeho zásluhy patří, že zjednal platnost vstřikování průsvitných hmot barevných (gelatinových) do jemných cev krevních a tak učinil je přístupnější badání drobnohlednému, pak některé objevy v podrobnější skladbě soustavy nervové. Napsal: *Handbuch der allgem. und spec. Gewebelehre* (Mohuč, 1848); *Mikroskopische Studien* (Erlanky, 1852); *Die Photographie als Hilfsmittel mikroskop. Forschung* (Lipsko, 1863); *Das Verhältniss der Nerven zu den willkurlichen Muskeln der Wirbelthiere* (t., 1874); *Beiträge zur normalen Anatomie des menschlichen Auges* (t., 1880); *Handbuch der speciellen Anatomie d. Menschen in topographischer Behandlung* (Mnichov a Lipsko, 1891), jež patří k nejlepším topografickým anatomiím v Německu, a četné články. *Srz.*

Gerlache [žerláš] Etienne Constantin, baron, státník a historik belgický (* 1785 v Biourge — † 1871 v Brusselu), usadil se jako advokát v Lutichu i byl r. 1824 vyslán do druhé komory gener. států, kde svou výmluvností, ale také státnickou umírněností a opatrností, záhy stal se hlavou opposice. Po revoluci r. 1830 zvolen byl do kommisse k vypracování ústavy, později do kongressu a jako předseda kongressu v čele deputace nabídl korunu belgickou Leopoldovi sasko-koburskému a přijal od něho přísahu na ústavu. Na to působil při reorganisaci soudnictví belgického a r. 1839 při konferenci londýnské, namáhaje

se marně o vyrovnání s Hollandskem. Spisy jeho jsou psány veskrze v duchu katolickém. *Souvenirs historiques du pays et de la principauté de Liège* (Brussel, 1825, 2. vyd. 1842); *La révolution de Liège sous Louis de Bourbon* (t., 1831); *Essais sur les grandes époques de notre histoire nationale* (4. vyd. t., 1880); *Histoire de Liège* (3. vyd. t., 1875); *Histoire du royaume des Pays-Bas 1814 à 1830* (4. vyd. t., 1875, 3 sv.). Jeho *Oeuvres complètes* vydány r. 1875, o 6 sv. Viz Juste, Le baron de G (Brussel, 1870).

Gerlachovský štít viz Tatry.

Gerland Georg Cornelius, ethnograf, jazykozpytec a geograf něm. (* 1833 v Kasselu). Vlivem svého učitele Th. Waitze v Marburku obrátil se ke studiu národopisu a když Waitz zemřel (1864), dokončil G. jeho »Anthropologie der Naturvölker«. R. 1875 stal se G. prof. zeměpisu při nově zřízené universitě štrasburské. Zde věnoval se i studiím přírodnického zeměpisu. Napsal: *Ueber den altgriechischen Dativ* (Marburk, 1859); *Versuch einer Methodik der Linguistik* (t., 1863); *Ueber Goethes historische Stellung* (Nordhausen, 1865); *Ueber das Aussterben der Naturvölker* (Lipsko, 1868); *Altgriech. Märchen in der Odyssee* (Magdeburk, 1869); *Intensiva und Iterativa* (Lipsko, 1869); *Völker der Südsee* (dokončení uvedeného díla Waitzova, Lipsko, 1870—71); *Anthropologische Beiträge* (Halle, 1874); *Atlas der Ethnographie* (Lipsko, 1876); *Atlas der Völkerkunde* (Gotha, 1892). Od r. 1876 podává pravidelné přehledy o nových publikacích národopisných v Behmově »Geographisches Jahrbuch«. Roku 1887 počal vydávati práce ze svého semináře pod titulem »Beiträge zur Geophysik« (I. sv. Štutgart, 1887) a napsal jako úvod k nim *Die wissenschaftliche Aufgabe der Geographie, ihre Methodik und ihre Stellung im prakt. Leben.* Článek rozděluje zeměpis na 1. mathematický, 2. geofysiku, 3. zeměpis regionální a 4. zeměpis organismů. Pozoruhodná, avšak místy poněkud výstřední studie tato setkala se až na malé výjimky s rozhodným odporem ostatních odborníků, jednak proto, že G. stotožňuje geofysiku s fysikální geografií, ještě více však proto, že vylučuje z vědy zeměpisné úplně veškerý moment anthropický. Od r. 1892 vydává G. *Geograph. Abhandl. aus Elsass-Lothringen.* Poslední práce G-ova jest *Vulkanische Studien* ve II. sv. »Beitr. zur Geophysik« (Štutg., 1894).

Gerle [gerl] Dom Christophe Antoine (* 1736 — † 1801 nebo 1805), mnich řádu kartusiánského, osobnost známá z dob franc. revoluce svým politicko-náboženským mysticismem a svými blízkými styky s Robespierrem, jejž prohlašoval za messiáše obrozeného světa, ale messiáše šťastného a vítězného. Jakási Suzana Le Bouze a později Kateřina Theotova, stařena sedmdesátiletá, byly jeho prorokyněmi. Theotova zvána matkou boží, z níž slovo boží se narodilo, jež G. na Robespierra vykládal. Byl s Theotovou a s jinými blouznivci uvězněn, ale propuštěn jest na svobodu a redigoval »Messager du soir«. Další osudy jeho života jsou neznámy. Jako poslanec zvolený ze stavu kněžského r. 1789 do generálních stavů franc. vynikal G. horlivostí oppoziční a hlasoval se zastupiteli měst.

Gerle Wolfgang Adolph, spis. něm. (* 1781 v Praze — † 1846 t.). Náklonnost jeho k básnění a spisovatelství záhy se projevivší byla podporována i se strany rodičů. G. tvořil rychle a snadno, ač povrchně, a k tomu činnost jeho po různých oborech byla roztříštěna. Byl žurnalistou, básníkem dramatickým, romanopiscem a novellistou, psal topografie a díla historická, od r. 1814 byl též professorem italštiny na pražské konservatoři. Všecky jeho práce svědčí o nadání a spisovatelské obratnosti, žádná z nich však, ač svého času ceněny byly, na dobu naši nepřešla. Již G sám vida, že jeho oblíbenosti ubývá, a boje se trudných poměrů existenčních, jež snad naň čekaly, učinil konec životu svému skokem do Vltavy. Z jeho velice plodné činnosti literární uvádíme jen práce nejdůležitější. Epického a románovitého rázu jsou: *Volksmärchen d. Böhmen* (Praha, 1817); *Historien und gute Schwänke Meisters Hans Sachs* (Pešť, 1818); *Schattenrisse und Mondnachtbilder*, novelly a báchorky (Lipsko, 1824); z dramatického oboru *Der blaue Domino* a *Abenteuer einer Neujahrsnacht*, obojí podle Zschokka spracováno; *Jaromir u. Udalrich*; *Die Räuber im Schwarzwalde*; podle Calderona *Das Mädchen von Gomez Arias*; ve spolku s Uffo Hornem napsal veselohru *Die Vormundschaft*, s Wilhelmem Franklem *Demoiselle Colombe* a j. Z historických a topografických prací zmínky hodny jsou *Histor. Bildersaal der Vorzeit Böhmens*, *Gemälde von Böhmen*, *Böhmens Heilquellen*, *Prag u. seine Merkwürdigkeiten*. V l. 1810—1811, 1815—20 a 1823 redigoval »Prager Zeitung«, od r. 1824 byl vydavatelem časopisu »Der Kranz«, r. 1834 stal se redaktorem časopisu »Panorama d. Universums«. Mnohé ze svých prací uveřejnil G. i anonymně nebo pod pseudonymem G. Erle, Konrad Spät, Hilarius Kurzweil.

Gerlichov (něm. *Gerlsdorf*), ves na Moravě, hejt. Jičín Nový, okr., fara a pš. Fulnek; 98 d., 613 ob. n. (1890), fil. kostel Nanebevzetí P. Marie a škola.

Gerling Christian Ludwig, mathematik něm. (* 1788 v Hamburce — † 1864 v Marburce), prof. mathematiky a astronomie v Marburce. Sepsal *Grundriss d. ebenen u. sphär. Trigonometrie* (Gotinky, 1815). Zavedl v mathematice název normála (viz Grunert, Archiv, V, 61). Pro geodaesii G. sepsal: *Die Ausgleichungsrechnungen der praktischen Geometrie* (Hamburk, 1843) a *Die pothenotische Aufgabe* (Marburk, 1840). Zabýval se také určením přesnosti, které lze docíliti při měření úhlu opakováním měření, a přišel k výsledkům zajímavým pro praxi. Dále navrhl použití přechodu planety Venuše k určení parallaxy slunce. Viz Astron. Nachrichten, 1847 a článek Gilliss. *Mü.*

Gerlovo čili Gerilovo, horská lesnatá krajinka s 20 tureckými vesnicemi ve vých. Balkáně. Bulhaři sídlí jen v hl. osadě Vrbici.

Za starších dob mělo G. (*Gorilovo* u Gjorgjiće r. 1595, *Kirli-Ova* u Hádží Chalfy v XVII. st.) daleko větší rozsah, obsahujíc i město Osmanpazar. Náleží nyní do okolije osmanpazarské kraje šumenského. *KJk.*

Gerlsdorf, ves na Moravě, viz Gerlichov.

Gerl z Gerlsteyna viz Goerl z Gerlšteina.

Germ.: **1)** G., zoologický skratek = Ernst Friedrich Germar. — **2)** G., botan. skratek, jímž označen Ernest Germain de Saint-Pierre, botanik a lékař franc., jenž vedle prací vykonaných společně s E. Cossonem vydal hlavně: *Guide du botaniste* (Pař., 1852); *Histoire iconographique des anomalies de l'organisation dans le règne végétal* (t., 1855, 16 tab.); *Nouveau dictionnaire de botanique* (t., 1870).

Germain [žermen], franc. jméno mužské, lat. Germanus.

Germain, Saint-G. [sen žermen], jméno několika míst ve Francii, z nichž jsou důležitější: **1)** St.-G. du Bois [-dy boa], hl. město kantonu v dep. Saône-et-Loire, arr. louhanském, při trati Paříž-Lyon Středomořské žel. dráhy; má 1057, jako obec 2682 ob. (1891) a dosti vyvinuté hrnčířství.

2) St.-G. en Laye [-an léj], kant. město ve franc. dep. Seine-et-Oise, arr. versaillském, 21 *km* záp. od Paříže, na l. bř. Seiny, s Paříží spojené žel. drahou. St.-G. má velký, starobylý, historicky proslulý zámek, knihovnu a skvostnou terrasu (2400 *m* dl., 35 *m* š.) s překrásnou vyhlídkou na údolí Seiny. Založil ji r. 1796 zahradník Le Nôtre. Při již. konci terrasy stojí t. zv. pavillon Jindřicha IV., zbytek to zámku postaveného Jindřichem II., jenž zbořen byl r. 1776. G. má 14.262 ob. (1891), značný průmysl textilní a výrobu žel. zboží a faienci. Nedaleko rozkládá se Saint-germainský les ve výměře 4400 *ha*, obehnaný zdmi, s malým letohrádkem Les Loges. Zámek v St.-G-u vystavěný Ludvíkem VI. byl spálen Angličany, avšak Karlem V. r. 1367 opět obnoven. Od doby Františka I., jenž zámek značně rozšířil, sídlili zde královė francouzští velmi zhusta a zámek zvelebovali, jmenovitě Jindřich II. a Ludvík XIV. St.-G. jest rodištěm Jindřicha II., Karla IX., Ludvíka XIII. a Ludvíka XIV. Ludvík XIII. zde též zemřel. R. 1570 uzavřel zde Karel IX. mír s Hugenoty, r. 1635 Richelieu úmluvu s Bernhardem Výmarským. R. 1679 uzavřen v St.-G-u mír mezi Francií a Braniborskem. R. 1689 přenechal Ludvík XIV. zámek vypuzenému králi anglickému Jakubu II., jenž zde zemřel r. 1701. Téhož syn, praetendent Jakub III., také zde sídlil. Od té doby přestal býti zámek sídlem královským. Za Napoleona I. sloužil zámek za školu pro jezdectvo, za doby restaurace byl kasárnami, později pak vojenskou trestnicí. Napoleon III. dal jej opět restaurovati a zřídil z něho národní museum. Srv. Lacombe, Le château de St. G (4. vyd. Paříž, 1874).

Germain [žermen] Sophie, franc. dáma proslulá svou učeností (* 1776 v Paříži — † 1831 t.). Seznámivši se s předními mathematiky své doby, se zdarem se věnovala pěstování věd mathematických. Pracovala v theorii čísel a objevila zákony chvění u desk pružných. Obdržela r. 1815 od pařížské akademie cenu za *Mémoire sur les vibrations des lames élastiques;* r 1821 vydala *Recherches sur la théorie des surfaces élastiques.* Korrespondenci její s Delambrem, Fourierem a j. uveřejnil Henry v »Revue philosophique« r. 1879, korrespondenci s Gaussem podal Boncompagni ve svém »Bolletino di Bibliografia« r. 1879–80. Z rukopisů, jež zanechala, vydáno filosofické dílo *Considérations générales* (Pař., 1879), které Stupuy znovu vydal jakožto *Oeuvres philosophiques de S G.* (t., 1879). *Sd.*

German, San G., město v jihozáp. části špan. ostrova Puerto-Rico v Záp. Indii, asi s 20.000 ob. Jest nejstarším městem ostrova (zal. 1510) Pěstuje se tu bavlna a káva; chov dobytka, čilý obchod.

German, jméno mnohých svatých a hodnostářů ruské církve. Hlavní jsou: **1)** G. solovecký († 1479), vynikl asketickým životem na ostrově Soloveckém; památku jeho slaví ruská církev dne 30. čce. — **2)** G. kazanský († 1568), byl arcibiskupem v Kazani a r. 1566 ku přání Ivana Hrozného naznačen za metropolitu moskevského; ale když důrazně žádal, aby byli odstraněni carští opryčníci, byl carem zneuctěn a vyhnán z Moskvy. Památka slaví se 6. list. a 23. čce.

German: 1) G. Llorente Bernardo, malíř špan. (* 1685 v Seville — † 1757 t.). Učil se u C. Lopeza a dostal příjmí »Pintor de las Pastoras«, poněvadž maloval nejčastěji Madonny jako pastýřky obklopené stády. Napodobil Murilla, ale poněvadž stíny za příčinou temnosvitného effektu příliš sesiloval, zčernaly jeho obrazy úplně; nejlepší z nich nalézají se v Seville. *J-k.*

2) G. Karel, dvorní rada a zasloužilý odborník ve věcech školských (* 1832 v Přelicích u Smečna — † 1894 v Luhačovicích na Moravě). Studoval v Litoměřicích a na právnické fakultě v Praze, pak byl nějaký čas vychovatelem v rodině Bärnreitherově a Lannově. Později vstoupil do státní služby i působil nejprve jako aktuár v Sušici, pak jako místodržitelský koncipista při zemské školní radě v Praze, odkud povolán k ministerstvu vyučování do Vídně. R. 1880 vrátil se opět do Prahy jako referent zemské školní rady v záležitostech administrativních, ale již po třech létech přeložen znovu k ministerstvu vyučování, kde stal se r. 1885 skutečným ministerským radou a referentem pro školství obecné, o něž, zvláště o české, získal si nemalých zásluh jak svou odbornou znalostí, tak i svým ryze národním smýšlením. Patřil také ku předním podporovatelům národních snah vídeňských Čechů. Viz Zl. Praha, 1894 č. 40.

Germaneia, jedno z pěti měst řím. provincie Dacia mediterranea, rodiště vojevůdce Belisara. Polohu jeho objevil r. 1883 Konst. Jireček na sev. úpatí Rylské Planiny u počátkův řeky Džermenu, přítoku Strumy, v dup-

nické okoliji knížectví Bulharského. Na zříceninách stojí nyní ves Saparevska Banja, s teplými prameny, stopami železných dolův a památkami římskými a středověkými. Jméno, pocházející z jazyka thráckého, se dle W. Tomaschka vztahovalo k teplicím (sanskr. *garma*, horký). Město stálo ještě ve XII. stol. (Džermania u Idrisiho). Psal o něm Konst. Jireček v Arch. epigr. Mitth. X, 71 a Cesty po Bulharsku, 452. *KJk.*

Germani: 1) G., v nové době souborné jméno pro Němce, Hollanďany, Dány, Švédy, Nory a Angličany, v užším smyslu lat. název Němců.

2) G. ve starém významu slova jméno východních sousedů držav římských v Gallii, obyvatelů Germanie zarýnské, z nichž někteří i do provincií na levém břehu Rýna se přistěhovali. Spory o původ jména dosud nejsou dokončeny. Strabon považoval je za latinské *germani* = příbuzní. Noví spisovatelé, opírajíce se o známou zprávu Tacitovu (Germ. 2), vykládají jméno z keltštiny, hledajíce vznik jeho na půdě gallské, odkudž prý přešlo za Rýn. Výkladů podáno několik. Tak Leo a Grimm vykládali je slovem *βοὴν ἀγαθοὶ* (*Schreier, Rufer im Streit*), Zeuss hájil názvu *vicini*, Nachbarn. Od výkladu z němč. *Germänner*, *Heermänner* již samotní Němci upustili; učiněny též pokusy vyhledati původ slova ve slovanštině. Jako původ jména, tak sporno dosud i ethnografické příslušenství G-nů. Sporu tohoto poněkud již v článcích Baltičtí Slované, Bojové a j. bylo dotknuto; zbývá ukázati na dnešní stav věci. Celkem jsou hlavně dvě mínění: staré, dle něhož Germanie v době římské obydlena byla Němci; dle druhého větší část Germanie, t. j. celý východ, měl obyvatelstvo slovanské, menší díl, západní, německé; k těmto dvěma řadí se ještě třetí, podle kterého panovaly v Germanii nad původním obyvatelstvem slovanským družiny německé.

Mínění první zakládá se na ztotožnění klassických jmen Suevi a G. se jmény Švábi a Němci, jak učinili v XV. stol. někteří spisovatelé, jichž názor pak šířili jiní, učeností blýsknouti se chtějíce. Do historie české dostalo se učení toto s kronikou Aeneáše Sylvia a jest dodnes panujícím hlavně proto, že přidrželi se ho přední historikové čeští Šafařík, Palacký, Vocel, ač nikoli v témž rozsahu. Šafařík zajisté mezi Odrou a Vislou za původní obyvatele pokládal Slovany, jež Němci si podmanili, ba i to připouštěl, že až za Odru (do Čech) sáhala sídla Slovanů. Vocel široce a dlouze snaživ se dokázati, že v Čechách keltští Bojové a němečtí Markomani obývali, na konec přece jen připouštěl, že již za vlády Markomanů a Kvadů některé rody slovanské do Čech vnikly a tudíž tím spíše ve vých. Germanii obývaly. Palacký dobu předslovanskou v Čechách jen za nepodstatné předhradí dějin českých považoval a dějinami Germanie vůbec se nezabýval. K obhájcům starého náhledu nejnověji přibyl zejména Kříž, jenž ve spise »Kůlna a Kostelík« Šafaříkovi věnovaném vzdal se nejednou dobrovolně toho, čeho Šafařík pracně Slovanstvu byl vydobyl. Odpory a zmatky i nejistota v líčení starých příběhů dle této a priori stanovené totožnosti dvou, několika sty roků od sebe oddělených jmen, vedly mnohé učence tohoto století k tomu, že jinak hleděli vyložiti zprávy klassiků proti panujícímu náhledu, zejména následující námitky vedouce: 1. Topické názvosloví krajin spadajících v hranice staré Germanie jest v západních krajích částečně, ve východních úplně slovanské, při čemž 2. mnohé názvy středověké shodují se nápadně s klassickými (*Varini* — Varnabi, Vranové, *Suavi*, *Suevi* – Slavi, *Semnones* – Zemané, Semčici atd.) a nejedna zpráva o povaze Germanů spíše na Slovany se hodí, nežli na Němce. 3. Není jediné zprávy o tom, kdy se Slované přistěhovali, naopak 4. kronikáři středověcí spíše je považují za národ od pradávna v sídlech svých usazený, podivujíce se ohromnosti a rozlehlosti vlastí jejich i počtu nesčíslnému. 5. Žádný z týchž kronikářů, líče boje Němců proti Slovanům, neodvolává se na to, že Němci dobývají toho, co kdysi patřívalo předkům jejich; za to však 6. Slované naříkají, že berou jim Němci zemi po praotcích poděděnou. 7. Vysoká kultura Slovanů a rozrůzněnost jejich jazyková již v té době, kdy prý se přistěhovali, odpírají tak pozdní kolonisaci. 8 Kronikáři středověcí dobře jsou si vědomi toho, že Germanie jest pouze zeměpisná, nikoliv ethnografická jednotka. Platny-li tyto námitky, pak oprávněno jest mínění druhé, jehož zastanci tvoří tak zvanou »školu Slovanskou«, k níž patřil zejména V. Šembera a k jejíž vynikajícím členům náležejí dále Kętrzyński, Sieniawski, W. Boguslawski, Bř. Jelínek, J. Wankel, Fr. Sasinek. Třetí, abych tak řekl, kompromissní mínění má velmi obratného zastance v E. Bogusławském, jemuž předchůdci byli částečně Müller, Prinzinger a j.; k témuž asi náhledu, aspoň pokud o jihovýchodní kout Germanie běží, dospívají naši archaeologové Píč a Niederle. Že tak důležitá otázka, jakou jest nepopíratelně pro Němce i Slovany ethnografické příslušenství Germanů, dosud není rozhodnuta, příčinou jest poprvé, že novým badatelům vyvraceti jest staletý hluboce zakořeněný názor (jenž kromě toho, velice lahodě národní ješitnosti německé, má v učencích tohoto národa velmi horlivé zastance, ba nezřídka i v boji politickém bývá využitkován) a podruhé nejasnost pramenů, sesilovaná často i tendenčními jich vydáními (ku př. skoro napořád v něm. vydáních latinských klassiků tiskne se Sue*b*i, ač v rukopisech je Sue*v*i, jen aby jméno spíše podobalo se něm. názvu *Schwaben*, s nímž má býti totožno, a nikoliv slovanskému *Slav*, kde tvrdé *l* zní téměř *u*). Ačkoliv zastanci starého směru snaží se školu slovanskou umlčeti, na vývody její prostě neodpovídajíce, nebo směšnou učiniti (k čemuž zejména používají etymologických jejích výkladů), přece patrnějším a patrnějším stává se pozorovateli nestrannému, že staré učení je neudržitelné a důkladné revise potřebuje. Dnešní jména Švýcaři a Rakušané jsou asi obdobou názvu G. Onino slují tak dle krajin,

které obývají, ačkoliv různými jazyky mluví; a podobně nejspíše tomu i při G-nech.

Pramenem pro dějiny G-nů jsou díla římských a řeckých spisovatelů Caesara, Velleja Patercula, Tacita, Pomponia Mely, Plinia, Julia Capitolina, Strabona, Ptolemaia a j., dále nápisy, itineraria a staré mapy, nálezy archaeologické, názvy místní. Nejdůležitějším pramenem jest ovšem Tacitova Germania, ač sluší opatrně z ní čerpati. Nemluvíť v Tacitovi očitý svědek, nýbrž z veliké části kompilátor, jehož práce i tendenci měla, chtějíc v životě drsných barbarů postaviti znemravnělým rodákům jakési zrcadlo před oči. Velmi často se tu chybuje generalisováním pramenných zpráv i v té případnosti, když nehledíme na vše se stanoviska školy slovanské.

V následujících řádcích podán bude jen celkový obraz poměrů germanských, jak z uvedených pramenů možno jej sestaviti; podrobnější zprávy o jednotlivých kmenech a názvech vůbec hledati jest pod příslušnými hesly.

Obyvatelé Germanie za praotce svého národa pokládali Tuistona (n. Tristona); podle vnuků jeho, synů Mannových, sluly tři větve G-nů, totiž Ingaevoni sídlící při moři, Istaevoni na pravém břehu Rýna a Hermioni dále do vnitra země. Tak dle slov Tacitových vypravují germanské zpěvy národní. Ale sám Tacitus, zdá se, rozdělení tomuto velké víry nepřikládal, uváděje, že bylo dle jiných více synů boha a podle nich že různí ještě národové sluli (Marsové, Gambrivii, Suevové, Vandiliové). Plinius ke třem větvím Tacitovým ještě Vandaly a Peuciny přidává. Nijak také nelze s bezpečností stanoviti, které národy z velikého počtu spisovateli klassickými vzpomenutých počítati jest k Ingaevonům, které k Istaevonům a které konečně k Hermionům. Nejlepší jest asi rozdělení Caesarovo, jenž zná v Germanii Suevy jakožto kmen nejčetnější a Germany ve smyslu užším, jež možno nazývati Nesvevy. Sám Tacitus, ač na počátku své Germanie jinak G-ny třídí, vlastně tohoto rozdělení Caesarova se drží, vyčítaje nejprve různé větve Germanů vůbec, od kapitoly však 38. mluvě o kmenech suevských.

Po levém břehu rýnském (máme tu na mysli asi obraz z II. stol. po Kr.) v římské provincii Germanii Horní sídlili, na pravý břeh sahajíce, nejjižněji Triboci, severněji Nemeti, pod nimi Vangioni. V Germanii Dolní Ubiové (též na pr. bř. Rýna), při Mose menší nárůdkové, totiž Paemani, Condrusi, Segni, Aduatuci a Tungri (tito a snad i Aduatuci na místě, kde dříve Eburoni). Texuandri, Gugerni, Menapii; všickni tito obyvatelé Dolní Germanie bývají pokládáni též za Kelty (na př. dle Müllenhoffa); mezi ústím Rýnu a Skaldy bydleli Batavové. Po pravém břehu Rýna, jdouc od ústí Mohanu, bydleli Matiaci, Tencterové, Sugambri, Usipii. Od Tencterů vých. veliký kmen Chattů; od těchto na sev. Marsi, Brukteři (jež později vystřídali Chamavi a Angrivarii neb Amsivarii), Chasuarii; na Harcu Cherusci, níže Fosi, Dulgubini; při moři Caninefati, Frisii, Chauci, Saxoni; poloostrov Jutský obýván na severu Cimbry. Mezi těmito a Sasy sídlili menší nárůdkové, jako Angili, snad Teutoni. Z národů suevských nejslavnější byli Semnoni mezi Labem a Havolou; od těchto severozáp. byla sídla Longobardů, od obou k severových. seděli při moři Svardoni, Varini, Rugii, Reudigni, mezi Variny a Semnony Eudosii a Helvaeoni (tito kladeni bývají též za Odru); při ústí Odry Alveoni, při ústí Visly Gotoni, mezi oběma na pobřeží Lemovii, jižněji Vandili a Bugunti nebo Burgunti. Od Semnonů na jih směrem ke Krušným horám seděli Caluconi, Mugiloni, Butoni a Sibini. V ostatku vých. Germanie obývali lidnatí Lugiové, k nimž patřili Silingové, Diduni, Elisii, Harii, Nahanarvali. V již. Germanii slovutni byli na Durynském lese Hermunduři, s nimiž jižně sousedili Bojové, blíže k Dunaji Naristi. Při Šumavě Zumi, v Čechách Markomani (snad jako vládci nad Baimy, Bémy) sáhající i na Moravu, dále k východu Kvadi a Ossi, při pramenech Moravy Marsigni, něco k východu Cotini, při vrchovisku Visly Burové, na Dunaji Campi a Racati. Na severní ostrovy (do dnešního Dánska a Skandinavie) kladeni byli Suioni a Sitoni.

Poprvé objevují se v historii z kmenů germanských Cimbrové se spojenci svými Teutony, kteříž i říši Římskou dovedli zatřásti (v l. 113 až 101), ač jistě již před tím znali Římané G-ny ze zpráv Pytheových; dle známého místa Augustových fast triumfálných setkal se s G-ny r. 222 př. Kr. konsul Marcellus, ač zdá se, že jméno G-nů jest tu pozdější interpolací. Za Caesarových válek v Gallii nabyli Římané podrobnějších zpráv o G-nech, jichž některé větve přesídlily tou dobou do Gallie. Veliké výboje učinil zejména suevský kníže Ariovist, až přece jen Caesarem nazpět za Rýn odražen. Od té doby nepřestávají útoky G-nů na hranici římskou; přes vítězství Tiberiova a Drusova nepodařilo se Římanům pevně se usaditi v Germanii zadunajské a r. 9 po Kr. utrpěli dokonce hroznou porážku v lese Teutoburském. Jen rozbroje vnitřní zadržely potom na nějakou dobu další útoky G-nů do krajin římských. Ale ku konci II. stol. hrozila imperiu nová nebezpečí. Blíží se již doba vření, v níž staré říše se rozpadaly a nové vznikaly, tak že celá Evropa jaksi nové tvářnosti nabyla. Jest to doba stěhování národů, jež, byť i nemělo té rozsáhlosti, jaká dodnes namnoze asi chybně se mu přičítá, přece jen zůstává obdivuhodným zjevem v dějinách člověčenstva. Na místě jmen klassických objevují se během III. a dalších století v Germanii jména jiná, větší celky národní značící. Tak Alamani čili Švábové (opanovali i území zvané Agri decumates), Frankové, Sasové (již dříve známí), Frisové, Bavoři a, chceme-li, i Durynci, ač poslední spíše byli Slovany, jichž pojednou plna jest východní Germanie od Labe, Sály a hor Šumavských. Z krajin římských obsadí Italii Ostrogotové a po nich Longobardi, ve Španělsku usadí se Visigotové, v poříčí Rhôny Burgundové, v Africe Vandalové, v Britannii Anglové. Z těchto vystěhovalců většina uto-

nula v obyvatelstvu starším (témuž osudu podlehla i záp. část Franků), tak že germanskými (ve smyslu German = Němec) zůstaly konečně krajina mezi Alpami, Šumavou, Sálou, Labem, Severním mořem, Mosou a Skaldou, pro jejíž obyvatelstvo na jih a zejména na východ se šířící užívá se později výhradně názvu Němci (*Deutschen*), dále Skandinavie, Jutský poloostrov a Anglie.

Pokud kulturních poměrů se týče, patrno ze zpráv klassiků, svědectví archaeologických a výsledků badání jazykozpytného, že G. v době, kdy s Římany stýkati se počali, byli na velmi nízkém stupni vzdělání. Bydleli ponejvíce v osamělých chalupách anebo v rozházených vesnicích (měst vůbec neměli). Chýže stavěli, od kamene budovati neuměiíce, ze dřeva, v zimě i jeskyně byly jim příbytkem. Pánem v rodině byl muž, jehož jediným zaměstnáním byla honba, výpravy za loupeží a války. Jinak trávili muži život v nečinnosti při hodech a kvasech. Domácnost řídila žena, jež s otroky i práci polní obstarávala a dobytek opatrovala. Mnohoženství nebylo obvyklé. Žena zvláštní úcty požívala; rady její šetřil muž a nejedna zejména proroctvím nabyla veliké vážnosti. Cudnosti manželské i svobodné mládeže obdivují se Římané; podobně překvapovala je i pohostinnost, poctivost, otevřenost a svobody milovnost. Provinění každé trestáno velmi přísně. Děti běhaly po domě nahé; při tvrdé kázni vyrůstaly v mohutné postavy modrých očí a ryšavých vlasů na dlouhých lebkách. V každém konání, ve hrách a cvicích, patrno bylo, že vychovávají se příští bojovníci a ženy bojovníků, jež ani samy boje se neleknou. K témuž ukazují i zvyky svatební. Vzrostlí odívali se pláštěm, jenž sponou nebo jen trnem se zapínal. Majetnější nosili přiléhavý šat. Roucho žen nelišilo se valně od šatů mužů. Koží zvířecích velmi často za šat užíváno. Do boje chodili muži s polovici nazí. Zbraně měli nedokonalé. Význačnou zbraní byly oštěpy, jež sluly framee. S helmy a pancíři až později se seznámili. Bojovali buď jako pěší nebo na koních, ale v četách smíšených. Šik válečný měl podobu klínu. Na ochranu sloužil štít, jehož ztráta byla největší potupou. Sto nejstatečnějších z každé župy válčilo v první řadě. S hrozným křikem a hlukem počínal útok. Členové rodiny a župy, v něž dělil se kmen, bojovali vedle sebe. V čele kmene stál dědičný král (jednak volený náčelník). Výbojů účastnily se zejména družiny mládeže skupivší se kol náčelníka, věhlasem válečným slynoucího. V dobyté zemi stali se vítězové pány, staří obyvatelé poddanými, otroky. O válce a všech věcech důležitých usnášeno se na sněmích, kam dospělí mužové ozbrojeni chodili; tam voleni byli náčelníci, knížata, jimž i právo souditi příslušelo. Obzvláště stateční a potomci vznešených byli v družině knížecí, tvoříce i jakousi radu. Otroci ani propuštěnci ve státě pranic neplatili. Důležitou úlohu při všelikých poradách hrály hody a nezřízené kvasy. Den i noci při číši stráviti nebylo hanbou, při čemž mládež provozovala někdy smělý tanec mezi meči a starší s velikou vášní oddávali se hře v kostky, v poslední sázku nezřídka i vlastní svobodu dávajíce. Poněvadž málo bylo potřeb, málo bylo i řemesel a ovšem i obchod (výměnný) byl nepatrný. Co o náboženství G-nů druhdy dosti podrobně se vypravuje, pomíjím, odkazuje na článek Němci. Zprávy staré jsou velice vzácné a vztahovati středověké zprávy různých kmenů se týkající do pozdní doby, nezdá se mi správným. Poslední věci člověka, pohřby, odbývány jednoduše; mrtví byli páleni, náhrobky z drnu hlásaly, kde popel uložen.

Literatura. Mnohé spisy o G-nech a Germanii pojednávající uvedeny byly ve článcích Baltičtí Slované a Bojové; na mnohé ukázáno v článku Němci. Uvádíme zde: L. Niederle, Lidstvo v době předhistorické (1893); J. L. Pič, Archaeologický výzkum ve stř. Čechách (1893, předmluva, Bojové, Markomani a Češi); Aug. Sedláček, Kl. Ptolemaia zprávy o Čechách (Výroční zpráva gymn. v Táboře 1880); M. Kříž, Kůlna a Kostelík (1891); P. Papáček, O předslovanské době v Čechách (1892); E. Bogusławski, Szkice lito-windyjske (I., 1889, II., 1891); K. Szulc, Über die Ureinwohner zwischen Weichsel und Elbe (1889); K. Müllenhoff, Deutsche Altertumskunde (I, II 1887); W. Arnold, Deutsche Urzeit (1881); L. Wilser, Die Herkunft der Deutschen (1885); G. Buschan, Germanen und Slaven (1890). Ze starších prací: Ukert, Geografie der Griechen und Römer (III, 1, Germania 1843); Wietersheim, Zur Vorgeschichte deutscher Nation (1852); P. Wislicenus, Die Geschichte der Elbgermanen (1868). *Pp.*

Germania: 1) G., jméno dvou římských provincií. První z nich, Horní, *Superior* neb *Prima* zvaná, rozkládala se mezi Rýnem a Vogesami (Vosagus mons) na sever až asi k Naze nebo Mosele. Odtud též po levém břehu rýnském až po Ardenny (Arduenna silva), ústí Skaldy (Scaldis) a Severní moře (oceanus Germanicus) ležela G. Dolní, *Inferior* neboli *Secunda*. Obě zvány též G. *Cisrhenana*, *Provincia* G., a počítány prve ke Gallii Belgické; výše uvedené názvy známy od dob Augustových. Obyvatelé obou provincií byli snad Keltové, jež podmanily bojovné družiny germanské (německé). V G-ii Horní bydlili Triboci (město Argentoratum = dnešní Štrasburk), Nemeti (m. Noviomagus = Špýr), Vangioni (m. Borbetomagus = Vorms, Mogontiacum = Mohuč); G. Dolní byla rozsáhlejší, v ní obývali Ubiové, Gugerni (Cuberni), důležití a věhlasní Batavové, Menapii, Eburoni (jichž kraje později Aduatuci a Tungrové opanovali), Condrusi, Paemani, Segui, Caerosi. Z měst nejznamenitější byla Colonia Agrippina v kraji Ubiů (Kolín n. R.), založená od Římanů, kteří zde, jako ve mnohých jiných osadách, udržovali silné vojenské posádky, jednak na obranu proti zarýnským Germanům, jednak k útokům do krajin těchto. Na počátku středověku stala se G. Horní kořistí Alamanů, Dolní Franků.

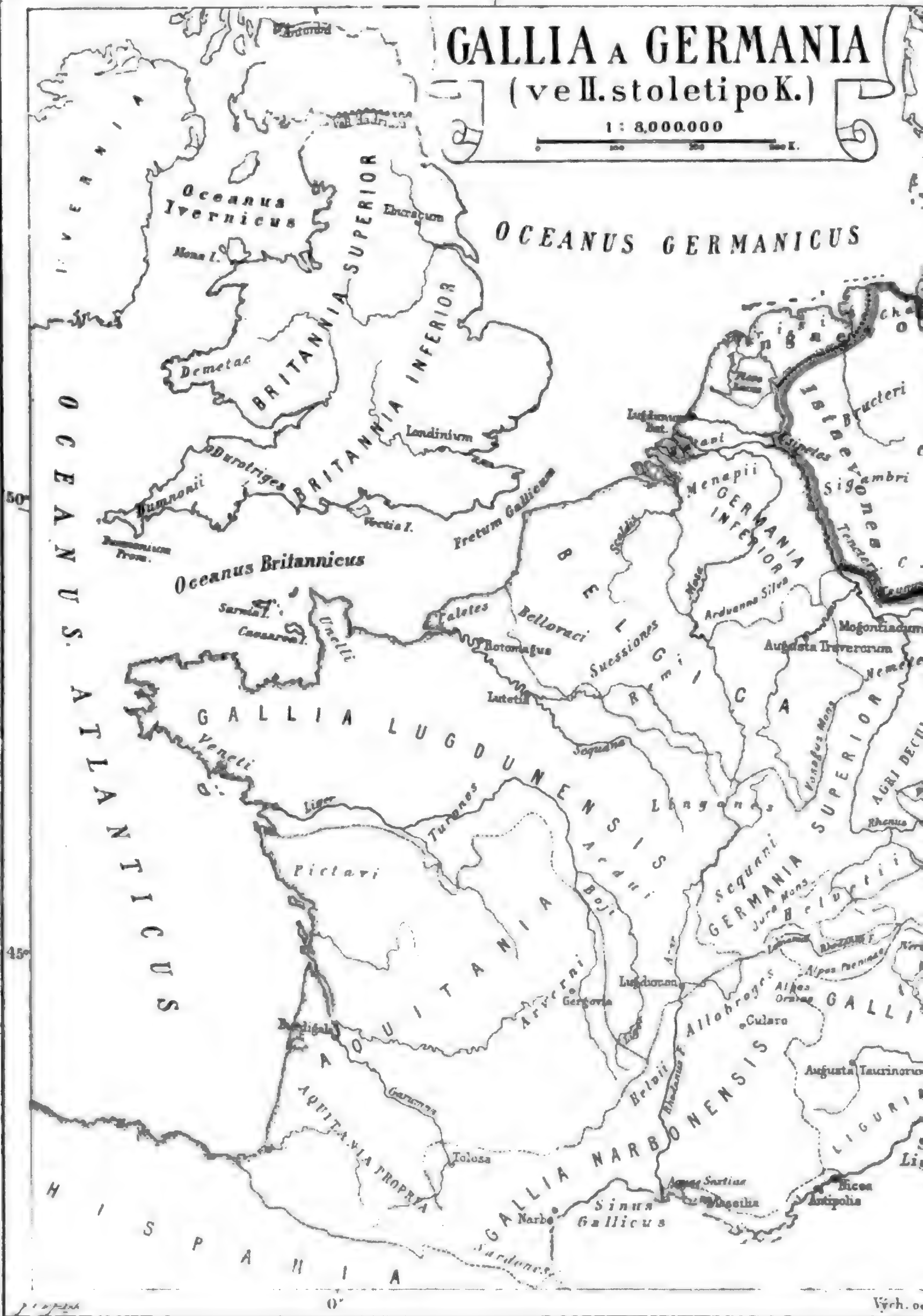
GALLIA A GERMANIA
(ve II. století po K.)
1 : 8,000.000
OCEANUS GERMANICUS
Oceanus Ivernicus
Mona I.
BRITANNIA SUPERIOR
BRITANNIA INFERIOR
Eburacum
Demetae
Londinium
Durotriges
Dumnonii
Vectis I.
Fretum Gallicum
Oceanus Britannicus
OCEANUS ATLANTICUS
Sarnia I.
Caesarea I.
Unelli
Caletes
Rotomagus
Bellovaci
Suessiones
Remi
BELGICA
Lutetia
Menapii
GERMANIA INFERIOR
Arduenna Silva
Mogontiacum
Augusta Treverorum
Bructeri
Sigambri
GALLIA LUGDUNENSIS
Veneti
Liger
Turones
Sequana
Lingones
Vosegus Mons
GERMANIA SUPERIOR
AGRI DECUMATES
Rhenus
Sequani
Jura Mons
Helvetii
Pictavi
Aedui
Boji
AQUITANIA
Arverni
Gergovia
Lugdunum
Allobroges
Alpes Graiae
Alpes Peninae
Cularo
Augusta Taurinorum
Burdigala
Garumna
AQUITANIA PROPRIA
Tolosa
Belgii
GALLIA NARBONENSIS
Aquae Sextiae
Massilia
Nicea
Antipolis
Narbo
Sinus Gallicus
HISPANIA
0°
50°
45°

20°

CHERSONESUS CIMBRICA

SCANDIA

Mare Suebicum

Sinus Venedicus

Galindae

Rugii

Aestii

Lemovii

Sideni

Gotones

Aeloaeones

Vistula F.

Venedae

Albis F.

Suebi Langobardi

Suebi Semnones

Angili

Burgundiones

Lugii

GERMANIA (MAGNA)

Silingae

Sudeti Montes

Asciburgius Mons

Corconti

Buri

Marcomanni

Turoni

Varisti

Gabreta Silva

Cotini

Vistula

Montes Bastarnici

Carpates Mons

Carpi

Quadi

Baemi

Reginum

Batava Castra

Augusta Vindelicorum

VINDELICIA

Lauriacum

Vindobona

Rhacatae

Cotini

Osi

Tisia F.

Aquincum

RAETIA

Iuvavum

NORICUM

Alpes Noricae

Deserta Boiorum

Boii

PANNONIA

Ulpianum

DACIA

Aenus

Alpes Rhaeticae

Taurisci

Pelso L.

Jazyges

Danuvius

Marisus

Alpes Venetae

Carni

VENETIA

Dravus

Vallum

Aquileia

Savus

Singidunum

Benacus L.

Verona

Padus

CISALPINA

Mare Adriaticum

LIBURNIA

MOESIA

Ravenna

ETRURIA

UMBRIA

PICENUM

Tiberis

Salonae

DALMATIA

50°

45°

20°

Chromotypie J. Otty v Praze.

2) G. *Magna*, též *Barbara*, *Transrhenana*, Římanům slula země ohraničená na záp. Rýnem, na jihu Dunajem, na sev. mořem Severním a Baltickým (mare Suevicum), na východě hranic nedosti určitých, obyčejně Vislou stanovených. Jihozáp. část této krajiny, Agri decumates (v. t.), pojata za Domiciána neb Trajána v organisaci říše Římské, oddělena jsouc od ostatní G. na mnoha místech do dnes zachovaným valem (Vallum Trajani, Hadriani). Zprávy klassické o této zemi jsou celkem velmi chudé, namnoze jen na doslechu založené a proto druhdy velmi zmatené a sobě odporující. Mnoho, co jako by o celé G-ii se povídá, platí pouze pro krajiny západní, válečnými taženími Římanů proti Germanům známější. Vedle zpráv těchto lze nakresliti asi následující obraz zeměpisný. Na severu obtékají G-ii vzpomenutá již moře Severní n. Německé (oceanus Germanicus) a Suevské (mare Suevicum), Cimbrickým poloostrovem (chersonesus Cimbrica) oddělená. Ze zálivu moře Suevského jmenují se záliv Slovanský (sinus Venedicus) a Codanský (s. Codanus); v témže moři ležící ostrovy dánské a najmě poloostr. Skandinavský skryty ve jménu Scandia. Z řek nejznámější byl přirozeně Rýn (Rhenus) s přítoky Lippou (Luppia), Mohanem (Moenus), Nekarem (Nicer), a Dunaj (Danubius), jakožto řeky hraničné. Vedle těchto vzpomíná se Emže (Amisia), Vesera (Visurgis) s přítokem Ederou (Adrana), Labe (Albis), za jehož pramen s počátku asi považována Sala (Salas); Odra (Viadua), Visla (Vistula), snad i Morava (Marus); z jezer lacus Brigantinus nebo Venetus, t. j. jezero Bodamské a lacus Flevo, dnešní záliv Zuiderský, tehdy ještě s mořem nespojený. Rovněž málo známo o horopisu; výklad názvů starožitných a správné jejich umístění na mapu G-ie potkává se s velikými obtížemi. Široký pojem lesa Herkynského (Hercynia silva, Ὀρκύνιος δρυμός), jímž původně rozuměla se celá hornatina po levém břehu dunajském a jenž i za hranici G-ie pokládán, úží se víc a více, až u Ptolemaia míněny jím pouze asi Bezkydy slezské, kdežto ostatní jeho části mají zvláštní jména. Tak objeví se Abnoba mons č. silva Marciana (dnešní Černý les), Gabreta (Český les, Javor), Sudeta mons (Krušné hory), Asciburgion (snad Lužické hory, Ještěd), Vandalici montes (Krkonoše?), Luna (Manhardt), Taunus, Bacenis (snad Rhön n. Vogelsgebirge, středověká Buconia). Semana silva (Durynský les?), Melibocus (Harz) a les Teutoburský. Půdu G-ie líčí prameny nepříznivě: mnoho močálů a ohromné lesy, v nichž pelešil vedle jiných dravců medvěd a proháněl se parohatý los a ohromný tur. Z dobytka domácího jmenuje se skot, největší bohatství Germanův ovce, kozy, prasata. Podnebí drsné; ovocné stromoví se nedaří; z obilí hlavně ječmen, oves, proso; len a některé druhy zeleniny; z minerálů některé kovy a dávno před narozením Kristovým známý jantar. O obyvatelstvu G-ie viz čl. Germani. Měst v G-ii dle slov Tacitových prý nebylo. Polohu měst (πόλεις) Ptolemaiových dosud nepodařilo se určiti, aniž jména, jistě valně pokažená, vysvětliti. Jedině ve jménech Calisia, Brodentia tušiti lze s největší pravděpodobností Kališ, Brod (Bavorský), v Kelamantii snad Olomúc; Lupfurdum umístiti možno na řeku Lupu (Luppe, přítok Sály). Literaturu viz při čl. Germani.

3) G. jest také latinský název Německé říše.

4) G. jakožto zosobnění národní jednoty německé představuje se postavou statné, ozbrojené ženy. Zvláště proslulý jest pomník G. v Niederwaldu.

5) G. nazývá se obyčejně spis Tacitův, zvaný jinak též »De origine et situ Germanorum liber«, »De origine, situ, moribus ac populis Germanorum liber«, »De origine et situ Germaniae liber«, důležitý pramen pro staré dějiny německé a slovanské. *Pp.*

Germania, planetoida objevená 12. září 1884 Lutherem v Bilku; střední jasnost v opposici 11·4, průměr v kilometrech 80, označení (241). *Gs.*

Germanicus (lat.), germanský, čestné příjmení římských vojevůdců, již to se vyznamenali ve válkách proti Germanům. Tak pojmenoval senát G-ikem Claudia Drusa, bratra císaře Tiberia, r. 9 př. Kr., a příjmení to přiřčeno i jeho potomkům (viz Drusus).

G., syn tohoto Claudia Drusa a mladší Antonie, dcery triumvira Marka Antonia (* 14 př. Kr.), jevil záhy již takové dary ducha, že císař Augustus Tiberia jen s tou podmínkou jmenoval nástupcem, aby G-ika adoptoval. Již r. 7 po Kr. G. byl quaestorem i účastnil se výpravy Tiberiovy proti povstalým Pannonům a Dalmatům, kdež tou měrou se vyznamenal, že navrátiv se povýšen za praetora. Následkem porážky Varovy musil Augustus r. 10 po Kr. vypraviti Tiberia na hranice německé. R. 11 G. táhl se strýcem i vrazili spolu do Germanie. R. 12 byl G. konsulem i měl tak příležitost získati přízeň lidu. Augustus jmenoval ho krátce před smrtí velitelem osmi legií, jež v Porýní postaveny byly proti Germanům. Když pak došla zpráva, že Augustus zemřel, legie ty se vzbouřily, žádajíce kratší služby a většího žoldu a zároveň také chtíce G-ika prohlásiti za císaře. G. bouři potlačil a vodil pak vojsko do Germanie. R. 14 pronikl k Emži a ztroskotal v okolí nyn. Osnabrücku svatyni bohyně Tanfany. R. 15 vyrazil z Mohuče přes Taunus, zavolán byv na pomoc od Segesta, tchána Arminiova. Šťastně pořídiv, odvedl Thusneldu, manželku Arminiovu, do zajetí a poctěn titulem imperatora. Po té průplavem Drusovým a jezerem Zuyderským propluv, udeřil na Germany se strany moře Severního i srazil se s Arminiem v nerozhodné bitvě, načež na tažení zpátečném útoky nepřátel a bouřemi utrpěl značné ztráty. R. 16 učinil na Germany útok, jednak, jako předešle, se strany moře Severního, jednak od řeky Rýnu, i postoupiv až k Veseře, porazil Arminia na poli řeč. Idistaviso poblíže Vestfalské brány a potom ještě ve druhé jakési bitvě. Avšak když táhl zpátky, a to dílem po vodě.

image
not
available

dílem po suchu, vzal opět, jako roku předešlého, mnohé pohromy. Brzy potom císař Tiberius, žárliv na slávu jeho a pln nedůvěry a podezření, povolal ho do Říma, aby prý slavil triumf a podruhé uvázal se v konsulát. V triumfu tom vedena i Thusnelda se svým synáčkem. Potom Tiberius G-ika poslal na východ, aby tam zjednal pořádek, ale zároveň jmenován místodržitelem v Syrii nepřítel G-ikův, Cn. Piso. G. vydal se na východ r. 18, navštívil Actium, Athény a jiná ještě místa historicky památná v Řecku, v Thrákii a v Malé Asii. V Rhodu spasil Pisona od pohromy na moři, ačkoli již dobře znal jeho smýšlení. Potom zašel do Armenie, kdež na trůn dosadil Zenóna, syna krále pontského, i učinil Kappadocii a Kommagénu římskými provinciemi. R. 19 cestoval po Egyptě a došel až k Syeně a Elefantině. Navrátiv se do Syrie, měl prudké spory s Pisonem, jenž mu vše konal na vzdory, a vkrátce potom se roznemohl i povídalo se, že jej otrávili. Znamenaje, že se mu blíží konec života, prosil přátel, aby smrti jeho pomstili, načež 9 října r. 19 dokonal v Epidafně poblíže Antiochie, maje věku teprve 33 léta. Žalost nad smrtí muže rekovného, šlechetného a vysoce vzdělaného byla všeobecná. G. ostavil z manželství s Agrippinou dcery Agrippinu, Drusillu a Livii a syny Nerona, Drusa a Caligulu, potomního císaře. *Šra.*

G. vynikal nejen schopnostmi vojenskými, nýbrž i jako řečník a spisovatel. Jeho řečnickou a básnickou slávu hlásá zejména Ovidius, jenž mu též věnoval druhé spracování svých Fastů. Nám zachováno z literární pozůstalosti jeho latinské vzdělání Aratových *Φαινόμενα* (celkem 725 veršů), vykládající o souhvězdích a zjevech na nebi. Spracování to jest dílem z největší části zdařilým. Básník vyzná se ve věci, o níž jedná, a také mění svou předlohu, kde tehdejší stav astronomického badání kázal tak učiniti. Vůbec nedrží se přísně originálu, než přidává k němu neb ubírá z něho, ba i označuje nesouhlas s některými mythy v něm. K *Faenomenům* připojil G. *Prognostica*, z nichž jen několik úryvků (celkem 246 veršů) dochováno; ty nejeví se závislými na Aratových Diosémeiích. Obě básně vyznačují se chvalně dikcí vytříbenou a jasnou, metrikou přesnou i svědčí o jemném vzdělání skladatelově. Neprávem chtěli někteří (jako Rutgers, K. Schenkl) dotčená Aratea přičísti Domiciánu, jenž přijal titul *Germanicus* teprve jako císař (r. 83) a též básněním se zanášel. Srv. Imhof, Domitian p. 29. Vydání: H. Grotia (Lejda, 1600); A. Breysiga zároveň se scholiemi (Berl., 1867); E. Baehrensa (Poetae Lat. min. 1, 148). *RNk.*

Germanisace, v mírnějším smyslu utištění nějakého národa tak, aby přijal spisovný jazyk a životní formy národa německého, ve smyslu přísnějším znamená to oloupení zemí a krajin o jejich přirozený jazyk a zavedení jazyka německého i jako obcovacího. V tomto smyslu obecně se o g-ci mluví. Se strany německé se často vyličovala g. jako vítězný pokrok civilisace a přemáhání národa ve vzdělanosti níže postaveného; opravdu tomu tak nebylo, nýbrž g. byla aktem z brutálnosti a násilnosti pocházejícím a nastoupila obyčejně po fysickém a numerickém vysílení druhé strany. Výjimkou v té příčině jest Slezsko, kdežto zavádění mnohých středisk německých a vylučování Slovanů z městských živností pomáhalo znenáhlému odnárodňování. Nejkrutěji si vedli biskupové vratislavští, kteří sedláky do němčiny nutili a neposlušným neb nepovolným hrozili vyhnáním. Jestliže se počínání takové s humanitou nesrovnává, ještě horší jsou hříchy, které spáchány na Prusích. Udatný národ ten podlehl řádu křižovníků německých teprve po dlouhých bojích, a to s pomocí západní Evropy, kdež boj s pohany vyličován jako věc záslužná a Bohu milá. Od XIII. až do XIV. stol. podnikány sem ne války, nýbrž honby, po nichž národ ten, druhdy i psy uštvaný, podlehl. Zbytek se udržel mezi pány a osadníky německými tak tak, živoře ještě přes 100 let. Podobně se to mělo s Lutici; i tito podlehli po dlouhých a krutých bojích (1157—1168). I tu si rychlé poněmčení ve XIV. stol. dokonané nijak jinak nelze vysvětliti, než částečným vyhubením bojovníkův a vyháněním pozůstalých. Ovšem pak z finančních příčin, poněvadž noví poddaní nebyli s to zemi zalidňovati, povoláni sem osadníci ze severních Němec. I v Bodrcích a Pomořanech se věci tak měly a tu vlastní knížata ze slovanské krve pocházející němčili zase jen z finančních příčin, aby množením poplatníků rozmnožili důchody. Tím, co bylo předesláno, zase se vysvětluje, proč Drevané a Gliňané ode dávna Němcům poddaní a s nimi v míru žijící udrželi jazyk svůj slovanský do XVIII. stol., až pak jako lodička bludná v moři germanském utonuli. Týmž způsobem se vysvětluje, že se zbytky Lužičanův a Milčanův udržely do dneška. Národové tito, nestojíce tak houževně o svobodu, jako Lutici a Srbové, davše se také brzo pokřtíti a tím se postavivše pod ochranu církve, udrželi se podnes, k čemuž částečně i dlouhá vláda česká přispívala. Západní jejich sousedé podlehli g-ci znenáhla a dosti pozdě. Zde nepůsobily války, nýbrž nenáhlý a dlouhý tlak. Po provedení g. v Sasích byly Čechy na všech stranách obklíčeny Němci a krajiny pomezné, kde bývaly lesy, ve XIII. stol. již byly Němci vzdělány a zaváděním osadníků německých utvořeno několik středisk nebezpečných (podnes zbytky ostrov jihlavský, štocký, budějovský, lanškrounský a třebovský). Jest pak zásluhou šlechty české, byť již podléhala ve 2. polovici g-ci v mírnějším smyslu, že udržela a rozšiřovala národní vědomí. Když pak r. 1420 kříž hlásán byl proti Čechům, nastala kritická chvíle a otázka bytí a nebytí českého národa. Vítězství strany pod jednou musilo vésti k týmž koncům jako v Branibořích, Prusích a jinde. Avšak ačkoli národ český sebe a svůj jazyk ubránil, přece značné ztráty trpěl. Velká část země okolo Stříbra, Mašťova, Žatce a za Litoměřici byla popleněna a obyvatelstvo z veliké části vyhubeno. Ve všech těch krajinách

nacházejí se v XVI. stol. obyvatelé němečtí, poněvadž národ český ustavičnými náboženskými válkami a nešťastným rotmistrováním odvracován byl od tiché práce domácí. Něco více pak poněmčeno v čas třicetileté války více pro nešťastné stěhování do ciziny, než pro válečné běhy (viz Čechy [poměry národnostní] str. 252). G. v mírnějším smyslu počala od konce XVII. stol. a dovršila se za Josefa II. Poměrně šťastněji vedlo se Moravě. Tato nebyla vydána vpádům všelijakých dobrodruhův; zde po staletí trval týž poměr, jaký se utvořil ve XIII. stol., totiž venkovské obyvatelstvo české s několika středisky německými a vedle horských lesnatých krajin, německými osadníky vzdělaných. Tím způsobem udržel se do naší paměti poměr, jaký asi byl v Čechách o 500 let dříve; ovšem tu i tam jevil národ český tuhou resistenci, která jej opravňuje k naději, že i v pozdějších dobách tak bude, udrží-li si prsť krví předkův posvěcenou ve svém jmění. G. druhdy podporována byla také kolonisací německou. Německý národ od X. až do XIV. stol. měl takovou fysickou sílu, že poněmčiv řídké obyvatelstvo slovanské v Rakousích, zalidnil ve Štýrsku vyšší polohy, zabral větší část Korutan, vyslal osadníky do Uher, Polska a Čech k zalidnění měst a strávil zbytky Slovanů polabských. V posledních zemích dálo se tak původem samých panovníkův, avšak neméně také přičiněním klášterů řehole benediktinské, cisterciácké a praemonstratské, které (zejm. v českých zemích) jsouce ve stálém styku s mateřskými kláštery v Německu, rychlým způsobem hleděly zalidniti lesnaté a nevzdělané krajiny, připravujíce si bohatý zdroj příjmů. Často utvořeny kolonisací z německých měst i vesnic ostrovy, ve kterých se jazyk prvotního obyvatelstva mezi nimi bydlícího udusil. (Ovšem se zase dělo naopak, kde domácí obyvatelstvo silným přílivem dusilo německý jazyk, na př. Pelhřimov, Něm. Brod a j.) Jakým způsobem process nebo postup g. před se šel, není posud konkretně a dostatečně vysvětleno; i bylo by žádoucí a vysoce záslužné, věc tuto v monografii propracovati a na jednotlivých příkladech (na př. Stříbro) ukázati. *Sčk.*

V Čechách, na Moravě i Hor. Slezsku byla čeština od XV. stol. až do r. 1627 výhradnou řečí úřadů soudních a správních. Ferdinand I. činil sice první pokusy g., ustanovuje pro komoru královskou úředníky německé národnosti, kteří pak němčiny i ve vnitřním úřadování užívali, g. však přes hranice tohoto finančního úřadu nepostoupila a také nevytlačila zcela češtinu z úřadování komory. Celkem byla němčina až na některá města, požívající výsad práva německého, vyloučena z úřadů, a ustanovilo zejména zemské zřízení Maxmiliánovo z r. 1564 (odst. B XXXII.) a městské právo (B VIII.) výslovně, že podání u soudů a úřadů jen českým jazykem smí se díti; listiny nebo přílohy sepsané německy nebo jincu řečí musily býti dříve přeloženy do češtiny.

Obnovené zřízení zemské Ferdinanda II. z r. 1627 (pro Moravu a Slezsko z r. 1628) povalilo tuto zásadu výhradnosti češtiny, činíc němčinu jazykem rovnomocným češtině. Rovnoprávnost byla tu prvním krokem ke g-ci. Žaloby měly býti přijímány nejen v řeči české, ale i německé (odst. C II.). Přísedící zemského soudu měli býti znalí obou těchto jazyků, a ježto dalo se očekávati, že úřadování německé s obtížemi se setká, rozdělen soud zemský ve 2 senáty: v jednom zasedati měli soudcové řeči německé dobře znalí, ve druhém soudcové jazyka českého. O sporech mělo býti raděno a hlasováno v řeči, v jaké rozepře žalobou zahájena (D XLVII.). Ustanovení tato měla platiti i u královských městských soudů, jak znova prohlásily královské deklaratorie a novelly Ferdinanda II. z r. 1640 (Bb V.). Tato ustanovení platila u soudů až do vydání josefinského všeob. řádu soudního z 1. května 1781, ač mezitím zásada rovnoprávnosti jazykové ustoupila netajené snaze podporovati němčinu na úkor jazyka českého.

Tento směr germanisační souvisel s centralismem, který za Marie Terezie zrušením české dvorské kanceláře a českého místodržitelstva (1. kv. 1749) tak dalekosáhlého došel projevu. Povýšení němčiny na vládnoucí, první jazyk říše bylo ve Vídni považováno za stejně nutný požadavek státní, jako na druhé straně potlačení českého státního práva. Předpisy Marie Terezie v této příčině jeví ještě jistou kolísavost. Ještě patent z 16. říj. 1747 přikazoval jesuitům a piaristům, aby ve svých školách dbali také českého jazyka, a rovněž reskript z 9. čce 1763 uznávaje, že čeština jest jazykem většiny obyvatelstva v Čechách, ukládal rodičům, aby dali své syny pečlivěji učiti češtině, a přikázal, aby na nižších školách latinských při překladech bylo češtiny pamatováno. Ale již dvorní dekret z 23. ún. 1765 stanovil, »aby na místo zemřelých učitelů (škol obecných) povoláni byli noví, němčiny znalí, a aby vůbec vše bylo opatřeno, co by k rozšíření a sevšeobecnění němčiny přispěti mohlo«. Ve vlastnoručním listě z 9. list. 1770 svědčícím hr. Rud. Chotkovi přikázáno, aby »k rozšíření němčiny přihlíženo bylo s větší přísností než dosud« a aby jak na školách obecných tak latinských (středních) po uplynutí 3 let nebylo latině učeno česky, nýbrž německy, a aby žádný učitel němčiny neznalý nebyl již ustanoven. G. českého školství byla energicky projevena všeobecným řádem školním ze 6. pros. 1774 pro dědičné země, který zavedl 3 druhy škol obecných: normální, hlavní a triviální, v nichž veskrze učiti se mělo německy. Dvorním dekretem z 25. ledna 1777 ustanoveno zejména, že třetí a čtvrtá (nejvyšší) třída škol hlavních musí býti výhradně německá, aby spojeny tak byly školy latinské s »německými« (obecnými). Německy se mělo učiti i na venkovských školách triviálních (v nichž učilo se čtení, psaní, počtům a náboženství), a to i tam, kde obyvatelstvo mluvilo pouze česky, jak přikázaly dekrety z 31. srpna 1775 a 18. říj. 1776. Že tato roz-

sáhlá g. školství, předem co se tkne škol triviálních, nebyla provedena pojednou, bylo způsobeno jen »nedostatkem učitelstva němčiny znalého« (B. Rieger). Aby vychován byl utrakvistický dorost k poněmčování způsobilejší, nařídil školní řád (čl. 2. 19.) a dvor. dekrety z 11. kv. 1776 a 13. září 1777, že kandidáti učitelství mají býti zkoušeni na vzorné škole německé, kde bylo jim prokázati ovšem také způsobilost vyučovati řeči německé. Podobně postupovala také g. gymnasií. Dle nové jejich organisace upravené dvor. dekretem z 10. srp. 1776 bylo přijetí do gymnasia podmíněno znalostí němčiny, jež vedle latiny měla býti jazykem vyučovacím. V Čechách dovolil sice již dv. dekret z 25. kv. 1776 na 4 gymnasiích vyučovati latinsky a česky, ale dvor. dekretem z 23. května 1777 byla životu 4 českých gymnasií vyměřena 3letá lhůta, po jejíž uplynutí na všech 13 gymnasiích v Čechách měla býti zavedena něm. řeč vyučovací. Zákonodárné dílo g. školství obecného a středního dokonáno tedy již za Marie Terezie, ač celé provedení zásad normovaných, zejména pokud šlo o školy triviální, nepodařilo se ani za Josefa II. Že také na universitách vládla němčina, zatlačujíc latinu, souviselo s proudem doby. Dle nařízení ze dne 12. čce 1784 mělo se na universitách jen německy přednášeti, tak že latina obmezena jen na theologii a na přednášky o právu církevním na fakultách právnických. Čeština trpěna jen při stolici pastýřského bohosloví v Praze; zvláštní stolice jazyka českého na pražské universitě za Josefa II. nebylo.

Ve veřejném životě udržel se jazyk český, ba zachoval si namnoze i formální přednost před němčinou. Tak dálo se svolání sněmu českého, jeho řízení a uzavření česky, v rokování samém však převládala měrou stále větší němčina. Zákony zemské vyhlašovány česky a německy, za to dvorské dekrety a reskripty vídeňské byly převážně jen německé, na nejvýše jen překládány do češtiny. Za výhradný jazyk zákonodárcův povýšena němčina poprvé dv. dekretem z 1. ún. 1782, jenž prohlásil něm. text všeob. soudního řádu z 1. kv. 1781 za jediné authentický. I za Marie Terezie a Josefa II. udržela se však čeština v úřadech soudních i správních i ve vnitřním úřadování. Porady soudní dály se pravidlem německy, ač nebylo závady, aby rozsudky a vůbec koncepty i expedice zněly česky. Neschází také z té doby předpisů, jimiž žádána od úřednictva znalost češtiny (také všeob. soudní řád podržel zásadu rovnoprávnosti, ustanovuje, že strany u soudů mají užívati řečí »v zemi obvyklých«). Přes to nelze pochybovati, že znalost češtiny v úřadech znenáhla klesala. — G. za Josefa II. zasáhla také židy. Ve školách židovských mělo se vyučovati německy (dvor. dekret ze 17. října 1781). Také židovská jména zakázána a židům přikázáno voliti si nová jména rodová a německá jména osobní (patent z 23. čce 1787), jichž pod pokutou a trestem vypovězení nesměli změniti. Zdráhal-li se žid přijati jména nového, bylo mu toto úředně, pravidlem ve znění nápadném, přikázáno.

Za mírnějšího Leopolda II. a císaře Františka I., zaměstnaného válkami napoleonskými, nepokračovala tak g. na poli zákonodárném, jako spíše prováděna v praxi. Snahy národa českého r. 1848 směřovaly tedy v oboru jazykovém k dobytí ztracených posic rovnoprávnosti řeči české. Skutečně také uznána rovnoprávnost všech národů a kmenů v Rakousku jak v ústavě Pillersdorfově (z 25. dub. 1848), tak v osnově kroměřížské (§ 21.) a v »oktroyované« ústavě ze 4. bř. 1849 (§ 5.). Mlčení »organických zásad« z 31. pros. 1851 o rovnoprávnosti bylo předzvěstí nového rozmachu g. Již patent, rozpouštějící sněm kroměřížský, nesen byl duchem centralistickým. Minist. nařízením z 26. kv. 1851 a zejména z 16. pros. 1854 provedeno poněmčení gymnasií ve všech dědičných zemích; ve vyšších jich třídách mělo se vyučovati něm. jazykem, který »beztoho všude musí býti obligátním«. Cís. nařízení ze dne 4. bř. 1849, dle něhož říšský zákonník měl býti vydáván ve všech jazycích národů rakouských, zrušeno r. 1852 a něm. text prohlášen za authentický. (Zákonník říšský vycházel potom pouze německy, až dle zákona z 10. čna 1869 č. 113. ř. z. počal se zase vydávati ve všech jazycích zemských, text německý však zůstal authentickým.) Cís. patentem ze 7. srpna 1850 prohlášena dále němčina za »pravidelnou« jednací řeč nejvyššího a kassačního dvora, zavedena jako »služební« řeč do všech vojenských vzdělávacích ústavů (cís. naříz. z 23. kv. 1852), ba prohlášena poprvé výslovně za vnitřní řeč úřední, a to výnosem min. spravedlnosti ze dne 23. kv. 1852, pokud šlo o trestní řízení u soudů a státních zastupitelstev v Čechách, a výnosem téhož min z 30. čna 1852, pokud se týče sporů civilních, kdy »zejména při sepsání úředních výtahů, referátů a při poradách, pak při dopisování s jinými úřady výhradně něm. řeči má se užívati«. Tato dvě poslední nařízení, jež činila dosud neobvyklý rozdíl mezi vnitřní a vnější řečí soudní, zúžila citelně práva jazyka českého (zejm. v obnov. zříz. zem. D XLVII přiznaná); ač nebyla nikdy veřejně vyhlášena, platí v praxi podnes, třeba § 19. zákl. zákonů ze dne 21. pros. 1867 č. 142 ř. z uznal »rovnoprávnost všech jazyků v zemi obvyklých ve škole, úřadě a veřejném životě«.

Od zavedení ústavnosti v Rakousku říjnovým diplomem (20. října 1860) nedostalo se g-ci aspoň v zákonech formální sankce a zásada rovnoprávnosti, zejména po nezdařeném centralisačním náběhu patentu z 24. ún. 1861, došla uzákonění v cit. § 19. st. zákl. zák. Přes to jeví se nutná potřeba upraviti otázku rovnoprávnosti, zejména jazykové, zvláštním zákonem, a to tím spíše, že se strany německé pravidlem, ač nesprávně, se namítá, že § 19. obsahuje pouze abstraktní princip, k jehož platnosti je potřeba prováděcího zákona.

V Haliči odstraněna po jejím přivtělení polština z úřadů, zejm. z nově zřízených soudů,

Marie Terezie vyslovila přímo zásadu **g.**, vyřizujíc návrhy česko-rakouské dvorské kanceláře z 15. dub. 1775 (»sluší míti zřetel k rozšíření němčiny«); znalost němčiny byla podmínkou přijetí do gymnasia (jak opětně stanovil dvor. dekret z 22. ún 1786). Němčina dále zavedena jako řeč úřední, což dle guber. nařízení ze dne 27. bř. 1788 mělo se státi nejdéle dne 1. dub 1790, a úřednictvu nařízeno, aby se přiučilo němčině, poněvadž by jinak nepostoupilo! (dvor. dekret z 2 června 1788). Germanisační předpisy po r. 1849 platily většinou i pro Halič. R. 1860 přinesl i Haliči obrat, zejména r. 1869, kdy min. nařiz. z 5. čce prohlášena polština za úřední jazyk c. k. úřadů a soudů v zemi; 25. čce t. r. zřízena pro Halič zemská školní rada jako nejvyšší úřad pro zemské školství obecné a střední.

V Uhrách až do 2. pol. XVIII. stol. nevznikly rozpory národnostní; úřední řečí byla latina. Císař Josef II., odvolávaje se na všeob. řád soudní z r. 1781, dle něhož u soudů mělo se jednati řečmi »v zemi obvyklými« (viz shora), zaváděl na místo »mrtvé« řeči latinské němčinu jako řeč soudní a úřední, pomíjeje jazyky v zemi ve skutečnosti obvyklejší. Současně uváděni do Uher něm. úředníci v rozporu s inauguračními diplomy, jimiž králové uherští přísahou se zavazovali, že v záležitostech zemských budou užívati jen rodilých Uhrů. Tím probuzen proud maďarský, k jehož seslabení podporovala vláda vídeňská, zejména za Leopolda II., národnostní tužby kmenů nemaďarských, ač s výsledkem ne valným: latina zůstala i v prvních desítiletích XIX. stol. jazykem úředním a sněm uherský neústupně žádal od učitelův a úředníků znalost maďarštiny. R. 1839—1840 prohlášena konečně maďarština za řeč úřední výhradnou (čl. zák. VI), což opětoval i král. patent z 11. dubna 1848. Zásada rovnoprávnosti, vyslovená v »březnové« ústavě r. 1849, byla vládě vídeňské záminkou k fingované ochraně národností nemaďarských a k potlačení vládnoucího živlu maďarského, což vedlo znovu k energickému úsilí germanisačnímu, zejména po potlačení vzpoury Uherská tabule septemvirální přeložena do Vídně jako uherský senát nejvyššího soudu, povoláni do něho němečtí radové a jednací její řečí učiněna němčina, jež stala se v Uhrách řečí úřední. Evangelické lyceum i katolická akademie v Prešpurku rovněž poněmčeny. Minist. nařízením ze dne 16. pros. 1854 zavedena ve všech zemích koruny uherské němčina do gymnasií jako předmět povinný; ve všech třídách vyšších mělo se mimo to pravidelně německy vyučovati. Ještě r. 1858 nepovolena maďarština za jednací řeč akademie uherské. Politické a státoprávní změny let 1860 a 1867 přivedly ovšem i nadvládu maďarštiny nad jazyky většiny obyvatelstva.

Co se tkne **g.** v zemích slovinských, dovolila nejv. resoluce z 23. čce 1774, aby jen katechismu učilo se »illyrsky«, ale jen s počátku; znenáhla mělo se náboženství vykládati řečí něm., jež byla řečí vyučovací. Jako v zemích českých, provedena i tu **g.** školství v 8. desítiletí min. století. Pro štýrské Slovince dopouštělo naříz. min. spravedlnosti z 26. čna 1848, aby podání »vindická« byla u soudů přijímána, vyřízení mělo však býti německé a jen ku výslovné žádosti stran mělo se jim dostati slovinského překladu. Řečí úřední byla ovšem němčina, zejména naříz. min. spravedlnosti ze 17. srp. 1851 odmítlo zavedení slovinčiny jako řeči úřední. Pro Krajinu a slovinské okresy korutanské stanovilo min. nař. ze 17. bř. 1851, že slovinské protokoly se stranami musí se sepsati zároveň německy. V Přímoří vedlo se slovinčině ještě hůře. Min. výnosy z 5. ún. 1852 a 10. pros. 1856 přikázaly, že v některých okresech podání smí se díti jen německy nebo italsky, v jiných výhradně německy, v jiných opět jen italsky. Teprv min. naříz. z 15. bř. 1862 nařídilo vrchním soudům ve Štýr. Hradci i Terstu, že slovinská podání mají se přijímati a »dle možnosti« též slovinsky vyříditi. Viz též Rovnoprávnosti. *Dř.*

Germanismus, kazimluv, jehož se dopouštíme, volíme-li místo vlastního českého výrazu překlad slova německého, nebo napodobíme-li německou skladbu, slovosled, fraseologii, anebo i myšlénku (překladem přísloví, místo abychom ji vyslovili vlastním). **G-my** jsou hlavně u nás kazimluvy nejobyčejnější, protože duševní život vzdělaných tříd našich do nedávné poměrně doby od půl druhého století vyvíjel se téměř výhradně jazykem německým. Mimo to od nejstarších dob literatury naší shledáváme ji vydánu vlivům jazyka a písemnictví německého. O dosahu těchto vlivů, který dle mnohých zasáhl až i hláskosloví české, jsou mínění různá; proti **g-můм** pak obrací se vždy v první řadě horlivost všech brusičů jazyka českého. Je to snaha z valné části oprávněná, neboť napodobené výrazy a frase německé vznikly velmi často chudotvárností německého jazyka a znamenají tudíž ochuzení jazyka našeho, kdežto latinismy méně se vymykají ústrojí jazyka českého. Také jazyk německý je u nás tak dobře znám, že se **g-my** mnohem snáze poznávají, než barbarismy jiné, ba že se i neprávem vidí ve vazbách ryze českých s německými souhlasných Nelze však zapomenouti, že **g-my** proti latinismům repraesentují často vazby moderní, řekli bychom všeevropské, kterým mnohé frase ze střední češtiny časem budou musit ustoupiti. *Ks.*

Germanista, kdo se zabývá studiem germanských jazyků nebo práv.

Germanium jest prvek kovový, dosud nadmíru vzácný, odkrytý (1886) C. Winklerem ve zvláštní rudě stříbrné (argyrodit) z Freiberku v Sasku pochodící, jež, obsahujíc asi 7% **g-ia**, jest skoro jediným a téměř již vyčerpaným zdrojem jeho. Značka *Ge*, at. hmota 72·3. Jest kov barvy našedivělé, v osmistěnech krystallující, hutnoty 5·46, tající něco níže stříbra (kolem 900°). Na vzduchu netrpí, kyselinami za studena také ne valně. Lučavka královská

ho rozpouští. Ve spektru jsou význačné čáry zejména v části fialové, zelené a modré. V soustavě Mendělejeva (v. Atom) stojí mezi křemíkem a cínem, zaujal tedy místo předvídaného »ekasilicia«. Odtud sloučeniny jeho po stránce chemické podobají se sloučeninám křemíku a cínu. Jsou jich dvě řady: v jedněch jeví se g. jako dvojmocné, v druhých, jež jsou význačnějšími oněch, jako čtyřmocné. Kysličník g-ia čtyřmocného GeO_2 vzniká spálením kovu na vzduchu; jemu odpovídající chlórid $GeCl_4$ přímým sloučením g-ia s chlórem. Jest kapalina, chlórid cíničitý ($SnCl_4$) připomínající. Soli jsou posud málo studovány. *OŠc.*

Germanofil (z řec.), milovník němectví.

Germanofobie (z řec.), strach před Němci.

Germanomanie, přepjatá, až chorobná záliba a horování pro vše německé.

Germanos: 1) G. I. sv., patriarcha cařihradský (* kol pol. stol. VII. v Cařihradě — † 740). Byl metropolitou v Kyziku, za císaře Anastasia II. pak r. 715 zvolen patriarchou cařihradským. Staral se velice o upevnění víry proti kacířům i svolal již první rok synodu do svého sídla, kdež blud t. zv. monotheletů byl zavržen. Neméně vynikl v boji o uctívání obrazů svatých a slovem i písmem hájil pravost kultu tohoto hlavně proti císaři Lvu III. Isaurickému, tak neohroženě, že ho císař, nemoha G-na přivésti na svoji stranu, r. 730 patriarchátu násilně zbavil a žáka jeho a odpůrce obrazů svatých, Syncella Anastasia, na jeho místo dosadil. G. našel útočiště v otcovském domě, kdež také zemřel. G. počítá se mezi nejplodnější spisovatele východu své doby. Jeho učenosti dala krásné svědectví druhá synoda Nikajská r. 787. Z jeho spisů vyniká hlavně spis o všech haeresích od apoštolů až do jeho doby a o šesti prvních obecných koncilech církevních. Památka jeho slaví se dne 12. května. *dk.*

2) G. II., patriarcha cařihradský se sídlem v Nikaji (1221—40), súčastnil se velice činně při pokusech spojení církve východní se západní, ale ve svých vyjednáváních s papežem Řehořem IX. ukázal zřejmě, že unii pokládal za nemožnou, ba že si jí ani upřímně nepřál. *dk.*

3) G., arcibiskup patraský (* 1771 v Démetsáně na Peloponnésu — † 1826 v Nauplii), byl od r. 1806 arcibiskupem a horlivým členem hetaerie. Dle předběžného ujednání pozdvihl v dub. r. 1821 v Patrasu korouhev válečnou, shromáždil kolem sebe nadšené bojovníky za svobodu a roznítil tak povstání na Peloponnésu, které radou i penězi stále podporoval. R. 1824 byl od národního shromáždění poslán k evropským státům západním, aby tu zjednal pomoc proti Turkům. Zanechal po sobě cenné paměti o osvobození Řecka, jež vydal Kallinikos Kastorchis: *Ὑπομνήματα περὶ τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Ἑλλάδος* (Athény, 1837). V Patrasu postaven mu r. 1885 pomník.

German silver [džer-] viz Stříbro (nové).

Germanská filologie jest odvětví filologie, které se zabývá studiem germanských jazyků a jich plody literárními, v širším smyslu poznáním duševního života germanských národů vůbec. Definice jejího úkolu kolísá, jako u filologie vůbec. Co se methody týče, vyšla z filologie klassické a měla zase vliv hlavně na filologii romanskou a slovanskou. Dějiny její možno děliti s Paulem na 7 dob. Doba 1. Středověk. Dle zprávy Einhardovy Karel Veliký se pokoušel o sepsání mluvnice a dal sbírati staré písně; ve stol. XIII. Gottfrid Štrasburský jeví se v Tristanu prvním historikem literárním a kritikem: jej napodoboval Rudolf von Ems. Důležitější bylo studium rodného jazyka na Islandě, jak svědčí čtyři traktáty mluvnické, pojaté do prosaické Eddy, a celá poetika Snorra Sturlusona. — Doba 2. Humanismus, reformace. Mezi humanisty všímal si starožitností germanských zvláště Celtes; reformátoři hledali svědectví pro svou nauku rádi ve středověku, tak Flacius Illyricus; v Dánsku vydány staré písně lidové a počalo badání o runách; zároveň na Islandě učiněn konec hubení starých rukopisů. — Doba 3. Juniova. Nízozemec F. Junius (1589 až 1671) uvedl ve známost gotštinu a první zabýval se všemi jazyky germanskými; Arni Magnusson dal základ k známé Arnamagnaeanské sbírce islandských rukopisů a zároveň bujel dilettantism Rudbekův; v Anglii působil Hickes, v Německu Schilter, vydavatel četných textů. — Doba 4. Osvětářství. V Dánsku Suhm (1728—98) užil literatury norské v dějinách dánských, ve Švédsku Ihre probadal nářečí; v Anglii Percy objevil poklady básnictví národního. V Německu Gottsched vyniká jako grammatik a vydavatel plodů starších, hlavně svým důkladným spisem o dramatě německém. Švýcaři Bodmer a Breitinger vydávali plody středohornoněmecké literatury (velká sbírka Myllerova). — Doba 5. a 6. Romantika a doba Grimmova. Přednášky A. W. Schlegla poukázaly širší kruhy na ocenění plodů středověkých; z kruhu pak romantiků heidelberských vyšlo studium lidových románů (Görres), písní (Brentano a Arnim), pohádek (Grimmové) a konečně nejintensivnější studium jazyka německého (Jakub Grimm). Zvláště druhé vydání mluvnice Grimmovy důrazně vytklo význam hláskosloví. K těmto pracovníkům přidružil se ze starších Benecke a mladý K. Lachmann, zakladatel germanské kritiky textové a metriky staroněmecké, Schmeller, původce dialektologie německé. F. H. v. d. Hagen, vydal staroněmecké texty hromadně, ale málo kriticky. V Dánsku, kam Schleglovy názory přenesl Steffens, Oehlenschläger a Grundtvig, oživily tyto veškeru poesii staronorskou; podobně působil ve Švédsku Götaforbundet. Dán R. M. Rask napsal první mluvnici staroislandskou a byl zakladatelem vědecké filologie norské. Doba 7. Nová doba po Grimmovi: V Německu vynikali jako germanisté Uhland, Hoffmann von Fallersleben, Graff, Massmann, W. Wackernagel, M. Haupt, nástupce Lachmannův, jehož směr převzal Müllenhoff. V opposici k směru Lachmannovu vynikli Holtzmann, Pfeiffer, Zarncke, Bartsch. Uvésti jest dále jména Weinhold, Kelle, Mö-

bius, Maurer, Wülcker. W. Scherer svou činností, obsahující téměř celý objem germanské filologie, zahájil dobu novou, plnou prudkých polemik, ale též skvělých objevů. Vynikají tu na poli grammatickém jména Paul, Braune, Heinzel, Amelung, v literární historii po předchozích pracích Gervinusa a Kobersteina Vilmar, Goedecke, Wackernagel, Bartsch, Schönbach, Rödiger, Willmanns a j., na půdě nové literatury M. Bernays, Minor, Sauer, Werner, Koch, Muncker, Creizenach. V Nizozemí jako grammatika uvésti jest J. A. Jonckbloeta, jako historika literárního Maerlanta a te Winkela. V Anglii studium starších fasí angl. jazyka a literárních dějin pěstovali Thorpe, Kemble, v nové době Skeat a H. Sweet. Ve Skandinavii po Raskovi vynikl Rafn, N. M. Petersen, Molbech, slovnikář dánský, a L. Wimmer, pak Norové Keyser a Munch. Směr zcela nový zahájil S. Bugge, vykládaje eddické názory jako reflexy prvokřesťanských. U nás jsou zástupci g-ké f. professoři Mourek a Kraus. Mnoho jest časopisů g-ké f-ii věnovaných: »Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit« (od r. 1832) Hauptův »Zeitschrift für deut. Alterthum« (od r. 1841), »Germania« Pfeifferova (1856 až 1893), »Zeitschr. f. deut. Philologie« (od 1868), »Beiträge zur Gesch. d. deut. Sprache u. Literatur« Paula a Brauna (od 1874), »Literaturblatt f. germ. u. roman. Philologie« Anglia (od 1880), »Zeitschr. f. englische Philol.« (od 1878); v Nizozemsku »Tijdskrift voor Nederlandsche taal- en letterkunde« (od 1881); v Anglii zvláštního germanistského časopisu není; v Skandinavii vychází »Nordisk Tidskrift for Filologi og Paedagogik« (od 1860) a »Arkiv for Nordisk Filologi« (od 1883). — O dějiny germanské filologie pokusili se zvláště R. Raumer, Geschichte der germ. Philol., vorzugsweise in Deutschland (Mnichov, 1870) a Paul v uvedeném již Grundriss d. germ. Philol., sv. 1. Srv. též Mourkovo pojednání ve Věst. České akademie (1, str. 221). *Ks.*

Germanská práva nazvati lze v širším smyslu slova veškerá národní práva kmenů germanských a sice jak západogermanských, totiž německých, pokud přetrvaly stěhování se národů, tak i východogermanských, zejm. tedy hlavních tří kmenů skandinavských a konečně i Gotů i Burgundů. V užším smyslu slova označují se jako **g. p.** právní památky, kteréž se obyčejně nazývají b a r b a r o r u m l e g e s (v. t.). **G**-kých práv neznáme v nejstarších jejich základech, aniž jest známo jakési pragermanské, veškerým pozdějším národům germ. před jejich rozvětvením společné právo; toto lze pouze porovnavacím prozkoumáním všech, u jednotlivých národů germ. se vyvinuvších práv národních rekonstruovati, a tomuto úkolu snaží se vyhověti germ. právní dějepis, jehož předními pěstiteli jsou nyní A m i r a, K. M a u r e r, L e h m a n n a j. V celku lze říci, že rodiny práv germ. starších dob souhlasí s rodinami jazykovými a tudíž i zachovala ona **g. p.** nejdéle vzájemnou příbuznost, která se vyvinula u národů mluvou svojí nejvíce příbuzných. S druhé strany arci lze zásadám, které jsou společny různým právům kmenovým, připisovati tím větší stáří, čím více se vzájemně sobě již odcizily ony germ. národnosti, kterým společné tyto zásady náležejí. Nejbližší vzájemné příbuzenství vykazují práva národů s k a n d i n a v s k ý c h, tedy nár. práva švédská, norská, pojící se k těmto právo obyvatelů ostrova Islandu, jakož i právo dánské. Přechod od těchto k nár. právům germ. »barbarorum leges« nazývaným zprostředkují práva a n g l o s a s k á (viz A n g l i e, Právo). *-l.*

Germanské jazyky, skupina jazyků indoevropských čeledi evropské, vzešlých z jediného jazyka t. zv. p r a g e r m a n s k é h o, který se lišil od ostatních jazyků indoevropských těmito změnami, které uvedeme v pořádku, v jakém pravděpodobně se udály. Jsou to: 1. P o s l o u p n é p ř e t v o ř o v á n í h l á s e k (*Lautverschiebung*): Indoevropské jasné aspiraty mění se v jasné spiranty, tyto pak přecházejí většinou v jasné hlásky ražené; tedy indoevr. *gh* ⟩ germ. *γ* ⟩ *g* (*homo*, *guma*), *bh* ⟩ *ƀ* ⟩ *b* (*νεφέλη*, *nebal*), *dh* ⟩ *đ* ⟩ *d* (*θυρες*, *duri*); indoevr. temné hlásky ražené (a aspiraty) přecházejí v temné spiranty; tedy: *k* (*kh*) ⟩ h (vyslov. *χ*) (*cornu*, *horn*), *p* (*ph*) ⟩ *f* (*piscis*, *fisk*), *t* (*th*) ⟩ *þ* (*tři*, *preis*); indoevr. ražené jasné přecházejí v temné, tedy *g* ⟩ *k* (*ἔργον*, *werk*), *b* ⟩ *p* (*labium*, *lippe*), *d* ⟩ *t* (*dva*, *twai*). 2. V e r n e r ů v z á k o n. Temné spiranty *h f þ s* staly se (vyjmouc jisté skupiny souhláskové) jasnými *γ ƀ đ ʒ*, nespočíval-li přízvuk (rozuměj přízvuk indoevr.) na předcházející samohlásce (*δέκα* ⟩ *taíhun*, ale *δεκάς* ⟩ *tigus*; *bhrátr* ⟩ *brôþar*, ale *patér* ⟩ *fađer*). 3. G e r m a n s k ý p ř í z v u k. Volný přízvuk indoevr. zaměnil jazyk germanský novým, spočívajícím vždy na první slabice slova, kromě předpon sloves; o vedlejším přízvuku slov víceslabičných nelze s bezpečností stanoviti, dle jakých pravidel se kladl. 4. Z m ě n y s a m o h l á s e k. Indoevr. *ŏ* ⟩ *ă* (*noc*, *nacht*; *octo*, *acht*); indoevr. *ā* ⟩ *ō* (*frater*, *brôþar*); samohláskové *r l m n* ⟩ *ur*, *ul*, *um*, *un*. 5. Z á k o n y o k o n c o v k á c h. Na konci slov odsouvá se *d*, *t* (*velit*, *wili*; *quod*, *hva*), rovněž krátké *a*, *e*, *o* (*οἶσθα*, *waist*; *pempe*, *fimf*). **G**-ký j-yk, jejž blouznivci jako Blind shledávají již ve jménech trójských, u Frygů a Thráků, věda poznává teprve ze slov přešlých v prastaré době do jazyka čudského, pak ze zmínek Římanů za dob Kristových. Na tyto působil dojmem jazyka nadmíru drsného, barbarského a nevyslovitelného, nepochybně pro množství spirantů svých. Již v této době přibral hojnost živlů cizích, především latinských a keltských, a sám poskytl jich zase jazyku litevsko-slovanskému. **G**-ký j-yk v prvních dobách po Kr. byl jazykem jednotným přes veškeru rozdrobenost Germanů, jak poznáváme ze společných všem **g**-kým j-kům zákonů hláskových, které se týkaly již i přejatých slov latinských. Ve II. nebo III. stol. po Kr. rozštěpil se **g**-ký j-yk ve dvě skupiny, východogerm. a západogermanskou. Charakteristické pro východogerm. jest sesilení *jj* a *ww* ⟩ *ggj* a *ggw*, pak zachování koncového *ʒ* ve formě *s* nebo *r*,

kdežto západogerm. ʒ odsouvá (*dagar dags*) *dag*, *gastir gasts*) *gas'i*); pro západogerm. jest pak významný zvláštní zákon o samohláskách v poslední slabice a dloužení (zdvojení) souhlásek *j*, *w*, *r*, *l*, *n*, *m*. K jazykům východogermanským čítá se gotský a nordický, jež zachovaly nejstarší památky germanské vůbec, tento v runských nápisech až ze stol. III., onen v překladě bible ze stol. IV., pak jazyky Langobardů, Gepidů, Vandalů, vymřevší bez památek. K jazykům západogermanským patří ostatní, tedy německý, přesněji hornoněmecký, vlastně alamanský (švábský), bavorský a hornofrancký; středoněmecký (durynský a středofrancký); dolnofrancký (nizozemský); dolnoněmecký čili saský; friský a anglosaský čili anglický. Kdy se dálo toto rozštěpení, nelze blíže určiti, poněvadž památky západogerm. nepočínají před koncem VII. stol. po Kr. *Ks.*

Germanské museum viz Norimberk.

Germantown [džermentaun], předměstí a zároveň 22. okres Filadelfie, založené pod ochranou Penna r. 1863 německými mennonity (odtud jméno), pamětihodné tím, že tu byl 18. dub. r. 1688 vydán první protest proti otrokářství. Angl. generál Howe zvítězil tu 4. října r. 1777 nad Washingtonem.

Germanus: 1) G. sv., biskup auxerrský (Autissiodorum) (* 378 — † 448). Před svým posvěcením na kněze zastával vysoký úřad státní, císařem Honoriem mu propůjčený, a byl náruživým honcem; r. 418 stal se biskupem auxerrským, načež vedl život přísně asketický, čímž zjednal si takové vážnosti, že byl poslán do Anglie, aby vystoupil proti pelagiánům. Vskutku se mu podařilo výmluvností a zvláště uzdravením slepé dívky blud pelagiánů vyvrátiti. G. uvádí se též jako učitel sv. Patricia, apoštola Irska. G. staral se pečlivě o svoji diécési, zvláště obnovováním klášterů a zřizováním škol ku vzdělání duchovenstva. Zemřel v Italii, kde meškal, přimlouvaje se za aremorikány, bouřící se proti panství římskému, jež již dříve svým vystoupením zachránil od Eokaricha, krále Alanů. Za tím účelem odebral se ke dvoru císařskému, kdež umřel. Mrtvola jeho převezena dle přání jeho do Auxerre. Nad hrobem G-ovým vystavěn nádherný kostel a později slavný klášter benediktinský. *dk.*

2) G. sv., biskup pařížský (* 496 v Autunu, † 576). Jako opat kláštera sv. Symforiána v Autunu opatřil zázračně hojnost potravin mnichům svého kláštera, nemajícím ani chleba. R. 555 stal se G. biskupem v Paříži. G. vynikal přísným životem, skutky lásky k bližnímu a množstvím zázraků učiněných. Byl i obhájcem práv církve a církevních zákonů a získal si zásluhy o obrácení Franků a upevnění víry a mravů i u hlav korunovaných. G-ovi připisuje se liturgický spis o mši sv. *dk.*

3) G., vojevůdce císaře Justiniána, manžel vnučky Theodoricha ostrogotského, porazil r. 527 četu Antů, která překročila přes Dunaj, a velel r. 551 vojsku u Srědce, kterým Antové odvráceni od Solunu. Téhož roku byl jmenován vůdcem vojska z Herulů, Langobardů a Gepidů se skládajícího, s nímž měl táhnouti do Italie a nastoupiti na místo Belisarovo, zemřel však před odjezdem a nástupcem jeho stal se Narses.

Germanus Adam, arcibiskup řecko-melchitský v Hierapoli, horlivý přívrženec Scipia Ricciho a zásad lživých na synodě v Pistoji uznaných, jež spisy svými hájil. Jelikož G mezi svými veliké vážnosti požíval, viděl se papež Pius VII. nucena proti němu vystoupiti a vskutku dvakráte (1816 a 1822) zavrhl jeho spisy, zvláště pak nebezpečný katechismus. *dk.*

Germany [džermeny], angl., Německo.

Germar Ernst Friedrich, přírodopisec něm. (* 1786 v Glauchavě — † 1853 v Halle), studoval ve Freiberku a v Lipsku, byl později professorem mineralogie v Halle a vrchním horním radou. Zabýval se studiem hmyzu, vydával časopisy entomologické (»Magazin der Entomologie«, 1813—21, a »Zeitschr. für die Entom.«, 1839—44) a pracoval též v mineralogii a palaeontologii. Ze spisů jeho sluší uvésti: *Systematis glossatorum prodromus* (Halle a Lipsko, 1810); *Fauna insectorum Europae* (Halle, 1812—48); *Insectorum species novae aut minus cognitae* (t., 1824, první část pojednávající o broucích); *Grundriss der Krystallkunde* (t., 1830); *Lehrbuch der gesammten Mineralogie* (t., 1837, 2. vyd. 1864, spracoval Andrae); *Die Versteinerungen des Steinkohlengebirges von Wettin und Löbejün* (t., 1844 až 1852).

Germen (lat.), semenník, viz Pestík.

Germersheim, okresní město a pevnost v bavor. vlád. obv. falckém, při ústí Queichy do Rýna, 14 *km* jihozáp. od Špýru, na uzlu drah schifferstadtsko-špýrsko-lauterburské, germersheimsko-zweibrückensko-saarbrückenské a bruchsalsko-germersheimské, s 6137 obyv. (1890), z nichž 2720 evang. Město má vojen. posádku, 2 kostely, lat. školu, okr. úřad a obv. soud, obchodní a průmysl. okr. gremium, továrnu na doutníky, výrobu piva, octa a lihu a stavbu lodí; značné jest pěstování obilí, tabáku, chmele, lnu, konopí, ovoce a rybářství. Pravý břeh Rýna jest spojen s pevností lodním mostem, ostrov Elisabethwörth, ležící v Rýně nad G-em, jest opevněn. — G. vznikl asi z římského vojenského opevnění *Vicus Julii*; připomíná se však teprv r. 1175. Pod hradem, jejž prý postavil Konrád II., založeno za Rudolfa I. město s výsadami Špýru. Ale již r. 1330 zastavil je Ludvík Bavorský vévodám falckým. U Falce zůstal G. až do války 30leté, kdy střídavě drželi jej císařští, Francouzi a Švédové. R. 1674 byl dobyt Turennem a r. 1682 byl obvod jeho postoupen Francii. R. 1688 obsadili Francouzi i město, ale vydali je r. 1697 ryswijckým mírem Falci zpět. R. 1715 byl G. znovu obsazen a opevněn Francií. Později jako pevnost hrál úlohu roku 1744 a za válek revolučních, kdy zvítězili tu Rakušané nad Francouzi (v čci 1793). Vrácen byv r. 1816 Bavorsku, byl určen za spolkovou pevnost, na jejíž stavbu vyplaceno Bavorsku

15 mill. zl. R. 1870 byl G. východiskem operací třetí něm. armády.

Germinal [žerminál] t. j. měsíc klíčení (franc. *germe* = zárodek), dle republikánského kalendáře francouzského první jarní měsíc, jenž v I.—VII. roce republiky obsahoval dobu od 21. bř. do 19. dubna dle kalendáře gregoriánského, v VIII.—XIII. roce od 22. března do 20. dubna.

Germinativus (lat.), zárodkový. Nazývá se tak zejména váček zárodkový (*vesicula germinativa*), který r. 1825 vůbec poprvé popsal J. Purkyně ve spise *Symbolae ad ovi avium historiam ante incubationem* (Vratislav, 1825) spolu se skvrnou zárodeční (*macula germinativa*). Později uznán byl váček za živočišné vajíčko a jeho skvrna za vaječné jádro.

Germogen (Jermogen), patriarcha ruský († 1612), byl od r. 1589, kdy zřízen byl v Rusku patriarchát, metropolitou v Kazani. Lžidimitrij I. povolal jej do Moskvy jako člena nově zřízeného senátu, ale když G. stále mu odporoval, zejména když důrazně žádal, aby nevěsta Lžidimitrijova, Marina Mniszkova, přijala pravosláví, tento poslal jej zpět do Kazaně. Vasilij Šujskij, sesadiv Ignatije, jmenoval G-a jako odpůrce dřívější vlády patriarchou (1606), ale přísný a rozhodný G. neshodl se ani s tímto carem. Když byl svržen Šujskij, G. stal se hlavním členem ústřední správy a mluvčím velké většiny ruského lidu. Za nastalého bezvládí přistoupil ke kandidatuře polského králeviče Vladislava, ale jen s podmínkou, přijme-li pravosláví. Prohlédnuv však plány krále polského Sigmunda, změnil své chování, protestoval proti tomu, aby polské vojsko vpuštěno bylo do Moskvy, choval se nepřátelsky k jeho vůdcům, vystoupil příkře proti požadavku Sigmundovu, aby mu byl vydán Smolensk, a nepodepsal připravenou listinu, ani když bojarin Saltykov tasil na něho nůž. Moskevští poslové, nalézající se v ležení Sigmundově pod Smolenskem, pohřešujíce na listině podpis patriarchův, přerušili další vyjednávání. Zatím G. stal se duší národního povstání proti Polákům: zrušil přísahu danou Vladislavovi a rozeslal pastýřské listy, v nichž vyzýval lid, aby pevně stál při pravoslavné víře proti vetřelcům. V čelo národního vojska postavil se Ljapunov a přitáhl k Moskvě. Tehdy Poláci a jejich ruští přívrženci naléhali na G-a, vyhrožujíce mu smrtí, aby přikázal ruským plukům rozejíti se. G. odepřel, načež uvržen do těžkého žaláře. Když potom Ljapunov byl od Kozáků úkladně zavražděn a Zaruckij prohlásil za cara syna Mariny Mniszkovy, G. v novém pastýřském listě jej proklel. List došel do Nižního Novgorodu, odkud poslán i do jiných měst, a byl bezpochyby příčinou nového povstání Rusů, v jejichž čelo postavili se Minin a Požarskij. Poláci a bojaři, dověděvše se o novém tažení ruského lidu k Moskvě, nutili G-a, aby přiměl lid dostáti přísaze, dané Vladislavovi, ale G. požehnal dílu povstalců a proklel zrádce vlasti na věky, začež byv umořen hlady, zemřel dne 17. února. Přání jeho, aby na trůn ruský dosedl Michajil Romanov, později se vyplnilo. *Šnk.*

Gern Albert, komik něm. (* 1789 v Mannheimu — † 1869). Od stavitelství přešel k divadlu a byl odtud nepřetržitě ve svazku berlínského dvorního divadla, až do r. 1865, kdy byl dán na odpočinek. G. byl dobrý představitel charakterních úloh, ale nejvíce vynikl v komice, vytvořiv v některých Raupachových kusech (v »Podloudnicích«, v »Duchu času« a j.) zdařilé místní typy berlínské. *Zb.*

Gernrode, město v ballenstedtském kraji vévodství Anhaltského na sev. úpatí Harcu pod Stubenberkem, stanice pruské státní dráhy, s 2670 obyv. evang. (1890). Značný průmysl; památný chrám, v jednoduchém slohu románském na počátku X. stol. vystavěný a v létech 1858—74 obnovený, jest svatyní ženského kláštera, od markraběte Gerona r. 960 založeného a bohatě nadaného, jenž zrušen byl roku 1614. Paměť zakladatele hlásá pomník. Zdejší lázně (stud. voda) navštěvuje ročně přes 2000 hostů. Ve středověku slulo G. *Geronis saltus*, *Geronisroth*, později *Gerenrode*. *Pp.*

Gernsbach, město a klimatické místo s jehličnatými lázněmi, v kraji badenském na řece Murze a žel. trati bad. st. dráhy; má 2636 obyv. (1890), katol. a evang. kostel, starou radnici, vyšší měšť. a průmysl. školu, okr. soud, výrobu cellulosy, čalounů, zboží bijouterního a konserv a značný obchod dřevařský. Nad městem zámek Nový Eberstein.

Gernsheim, město v hesské provincii starkenburské, v kraji grossgeravském, na Rýně a při žel. trati hesské dráhy Ludvíkovy, sídlo okr. soudu, má 3250 ob. (1890), krásný katol. kostel, reál. školu, parní mlýny, chemickou továrnu, výrobnu sladu, konserv a škrobu a výborný přístav pro paroplavbu na Rýně. G. jest rodištěm básníka P. Schöffera, jemuž zde postaven památník. Město obehnáno valy a příkopy.

Gernsheim Friedrich, virtuos na klavír a skladatel (* 1839 ve Wormsu), žák konservatoře lipské, kdež byli mu učiteli Moscheles, Rietz, Richter a Hauptmann, odebral se roku 1855 do Paříže, r. 1861 stal se ředitelem hudby v Saarbrucku, r. 1865 učitelem klaviru a skladby v Kolíně n. R., r. 1874 ředitelem konservatoře v Rotterdamě. Vynikl netoliko jako znamenitý pianista a učitel, ale i skladbami, z nichž uvádíme: sborová díla *Salve regina*, *Salamis*, *Nordische Sommernacht*, *Römische Leichenfeier*, *Wächterlied*, *Agrippina*; z orchestrálních 2 symfonie, ouvertury, klavírní koncert op. 16.; z komorních klavírní kvartetta op. 6., 20., klav. kvintetto op. 35., tria, 3 šmytcová kvartetta, šmytcové kvintetto, sonáty pro klavír a housle, konečně řadu písní.

Gero, markrabě (asi od r. 946 nazývaný vévodou) marky Východní, z nejhorších nepřátel Slovanů Polabských, jemuž žádný prostředek nebyl špatný, běželo-li o rozšíření panství na úkor Slovanstva, Němcům ovšem veliký rek, »defensor patriae« (u Thietmara) a j. Stav se držitelem jihových části Severoduryn-

ské župy (v níž asi kol r. 900 se narodil), obdržel k ní r. 938 po smrti markraběte Siegfrieda marku Meziborskou, ku které náležely Mezibor, Žič, Míšeň a Dolní Lužice, při čemž bylo povinností jeho chrániti hranice říše Německé v těchto místech proti lužickým Srbům (a částečně i proti Čechům), vlastně však pod záminkou šíření křesťanství dále k východu touž hranici posouvati. Otto I., jenž učinil G-na markrabětem, pominuv Thankmara, příbuzného svého, našel v něm služebníka věrného, který úkol svůj vykonal tak, že právem může býti nazýván zakladatelem panství německého v těchto krajích. Když r. 939 zdvihli se proti utiskovatelům svým Obodrici a pobili vojsko německé s vůdcem jeho hrabětem Hikou (n. Haikem), tu G., podobného osudu prý se obávaje od Luticů, pozval k sobě 30 náčelníků slovanských, jež po hostině kázal zavražditi. Jediný jen ušel záhubě. Hanebný tento čin roznítil všecky Slovany polabské k zoufalému boji s vrahem, v němž všichni Němci vyhnáni na levý břeh Labe. Novou zradou zmařil však G. úspěchy Slovanů. Dary a většími od darů sliby získal Tugumíra, žijícího mezi Němci a pokřesténého již knížete Havolanů, jenž vypraviv se přes Labe, vešel do Branibor hlásaje, že utekl z vězení německého. Přijat od svých za vladaře, sprovodil se světa nahoře vzpomenutého již knížete (snad svého synovce), který přežil nešťastný kvas G-nův, a pak se zemí svojí G-novi se poddal. Slované novou zradou překvapení vzdali se odporu. Od té doby pracoval G. dále na rozšíření území, jež v dědictví chystal synu svému Siegfriedovi. Štěstí stálo na straně jeho. R. 946 dostal po smrti hraběte Thietmara ve správu ostatek župy Severodurynské; velikou slávu získal si vítězstvím nad Uhry r. 954 dobytým spolu se zetěm císařovým Konrádem lotrinským a hned roku potomního bojoval po boku císaře Otty v hrozné seči proti spojeným vojskům slovanským knížetem Stojgněvem vedeným nad řekou Rekenicí (Raxou) v Meklenbursku, kdež pluky německé pomocí Ranů a, bohužel, i Čechův dobyly vítězství a Stojgněv zahynul. Vlastní původce války, velmož saský Vichman, s bratrem Ekbertem, kteří z osobních příčin (spory s vévodou saským) bojovali ve vojště Slovanů, uprchli. Avšak ani touto porážkou nebyli Slované zplna pokořeni; již roku 957 zdvihli se Rataři. Jisto, že i tu hlavní roli hrál G., ale podrobnosti bojů nejsou známy. R. 963 válčil s Lužičany, jimž pomáhal polský kníže Meško. Lužičané poraženi a i Meško přinucen uznati svrchovanost německou. Ale v boji zahynul jediný syn G-nův Siegfried a otec sám těžce raněn. Uzdraviv se, podnikl pouť do Říma, kde meč svůj krví nešťastných Slovanů potřísněný obětoval na oltáři knížete apoštolů Petra a vyprosiv si od papeže ostatky sv. Cyriaka, vrátil se do marky své a zemřel 20. května 965, jmění své rodinné odkázav ženskému klášteru dle sebe Gernrode nazvanému, jejž asi r. 960 nedaleko Quedlinburku na sev. úpatí Harcu byl založil a kdež byla abatyší vdova po synu jeho Siegfriedovi, Hatuj (Hedvika). V hrobce klášterní k odpočinutí uloženo i tělo G-novo. Paměť jeho žila v písních a pověstí lidu, v Nibelungách jmenuje se »marcgrâve Gêre«. Država, již spravoval, marka Východní, rozdělena po smrti jeho na šest marek, které zvláštní hrabata spravovali, a to Thiedrich, jenž drže sev. část Severodurynské župy, měl dozírati na Havolany a Ratary, Hodo, který sedě v jižní části severodurynské župy, dozíral na kraje Žiticů, Nižiců, Serbiště a celý kraj za řekou Odrou, Thietmar (syn sestry G-novy), sídlící ve Švábské župě a mající dozor na Žirmunty, Koledice, Susly, Nižany a sousední kraje; hranice ostatních marek, zvaných Jihodurynskými, nelze ani přibližně ustanoviti. Z těchto šesti marek ku konci desátého století vytvořily se známé tři marky: Severní (později Altmark zvaná), Lužická a Míšeňská. Srv. Leutsch, Margraf G. (1828); Heinemann, Markgraf G. (1860). *Pp.*

Gerok Karl, theol. spisovatel něm. (* 1815, † 1890), byl dvor. kazatelem a vrch. radou konsistorním ve Štutgartu. Jako básník duchovní pronikl sbírkami *Palmblätter* (51. vyd. Štutg., 1884) a *Pfingstrosen* (Gütersloh, 1884); světského obsahu jsou *Blumen u. Sterne* (8. vyd. Štutg., 1880); *Letzter Strauss* (t., 1884); obsahu vlasteneckého *Deutsche Ostern* (6. vyd. t., 1883) a *Eichenlaub* (Berlin, 1871). Mimo několikeré sbírky řečí duchovních a kázání vydal ještě: *Das Gebet d. Herrn in Gebeten* (Štutgart, 1883); *Von Jerusalem nach Rom* (t., 1882); *Jugenderinnerungen* (Lipsko, 1875) a pořídil vydání duchovních písní Gerhardtových (3. vydání Lipsko, 1883) a Luthrových (Štutgart, 1889).

Gerokomia (z řec.), zaopatřování a ošetřování starců, hlavně v ohledu zdravotním. Odtud jest gerokomion nebo gerontokomion název ústavu, v němž se tak děje, v širším smysle i ve významu chudobince pro starce.

Gerold, bratr Hildegardy, manželky Karla Vel., obdržel po sesazení Thassilově r. 788 vévodství Bavorské a správu Východní marky. R. 791 vedl jeden proud vojska Karlova do Uher proti Avarům, ale padl v boji proti nim r. 799.

Gerold, jméno rodiny knihkupecké ve Vídni, jejíž zakladatel G. Joseph (* 1747 † 1800) zakoupil r. 1775 univ. tiskárnu a nakladatelství Leop. Kalivody, načež r. 1776 jmenován cís. dvorním tiskařem a r. 1780 knihkupcem universitním. Hlavního rozšíření doznal závod synem jeho G-em Karlem (* 1783, † 1854), za něhož stal se předním knihkupectvím v Rakousku. Velikých zásluh získal si G. Karl i o lithografii, jsa v čilém obchodním spojení s jejím vynálezcem. Byl i spoluzakladatelem spolku rak. knihkupců. Za synů a nástupců Karlových přeměněn závod v pouhé nakladatelství a tiskárnu, jimž jest i za nyn. majitelů G-a Fridricha (* 1842) a Manze Hermanna. Nakladatelství to získalo si veliké zásluhy o literaturu vědeckou.

Geroldseck, mediatisované říšské hrabství v badenském kraji offenburském, okresu lahrském, ve velikosti 140 km^2, se zříceninami

hradu Hohengeroldsecku, původního to sídla pánů z Hohengeroldsecku, kteří tu od XII. stol. do r. 1634 seděli. R. 1806 byl G. jako knížectví přijat do spolku Porýnského, r. 1815 připadl Rakousku a r. 1819 postoupen Badensku.

Geroldsegg, Gerolseck, horská tvrz ve Vorarlberku, vystavěná blíže vsi Schwarzenberku (okr. Bezau) k ochraně pohraničního průsmyku.

Geroljdija, zřízená v Rusku Petrem I., byla částí senátské kanceláře a převzala úkol dřívějšího razrjadného prikazu (viz Prikaz). Ačkoli má jméno cizí, jest institucí ryze ruskou. Zřídiv senát a zrušiv razrjadnyj prikaz, uložil Petr I. senátu, resp. oddílu jeho t. zv. razrjadnyj stol, aby vedl seznamy o sloužící třídě (služiloje soslovije) a bděl nad tím, aby úřední službě nikdo se nevyhýbal. Poněvadž však senát, zahrnut jsa jinými pracemi, seznamy ty řádně vésti nemohl, nařízena byla stolníku Kolyčevu r. 1721 revise sloužící třídy. Od té doby vedeny byly geroljdmejstěrskija knigi, a sice pod správou úředníka, zřízeného při senátě a nazvaného geroljdmejstěr (viz Dvorjané). Kolyčev jmenován byl r. 1722 geroljdmejstěrem a dána mu zvláštní instrukce, dle níž měl vésti o dvorjanech podrobné seznamy a bdíti nad tím, aby službě se nevyhýbali. Ve skutečnosti vedl dohled i na podjačími (v. Djak). V tom směru neuloženo geroljdmejstěru nic nového naproti povinnostem dřívějšího razrjadu. Instrukce z r. 1722 obsahovala však ještě dvě novoty. Geroljdmejstěr zříditi měl školu, jež by dvorjany připravovala pro službu občanskou, a pak sestavovati dvorjanstvu erby. Samostatné moci neměl, byltˇ jen výkonným orgánem senátu, a zřízená mu k ruce geroljdmejstěrskaja kontora (kancelář) byla jen částí senátské kanceláře. Se vzrůstem moci generál-prokurora podléhala jeho dozoru i g. Úřední zprávy geroljdmejstěrské kanceláře předkládány byly prvému departementu senátu, při němž se nalézal sám generál-prokuror (v. t.). Když osvobozeno bylo dvorjanstvo od povinné státní služby a když ministři sami počali jmenovati a propouštěti úřednictvo, změnil se význam geroljdmejstěra. Roku 1803 dána g-ji nová organisace i kompetence, avšak novým zřízením ministerstev zmenšena působnost g-je. G. trvala při senátě jako úřad zvláštní až do r. 1848, kdy po různých změnách klesla na pouhý departement senátu, při němž jest zvláštní erbové oddělení. Správě departementu g-je náležejí: záležitosti týkající se příslušnosti ku dvorjanské třídě a čestného občanství, vedení městské erbovní knihy, záležitosti týkající se občanské služby, povyšování v činy za výsluhu let, vydávání adressáře a vedení občanských činů prvých čtyř tříd, ustanovování a propouštění některých úředníků atd. Srv. Encyklopaedický slovník ruský Andrejevského, Arseňjeva a Petruševského.

Gerolstein, ves v prus. vlád. obv. trevírském, kraji daunském, v údolí Kylly a krajině geologicky zajímavé, při státní pruské železnici, s 946 obyv. (1890). Má několik pramenů lithionových (Florabrunen, Sprudel, Hansa, Charlottenquellen a j.) a továrnu na výrobu tekuté kyseliny uhličité. Na blízku železné doly a zříceniny hradu Gerhardsteinu.

Gérôme [žeróm] Jean Léon, malíř franc. (* 1824 ve Vesoulu), žák Delarocheův. K pracím svým vybírá si historické episody ze starověku a v podání jich podobá se velice Ingresovi, s nímž společnou má pedanticky úzkoprsou komposici. Jeho umění jest chladné, rozumově vypočítavé, a nepovznáší se nad průměrnou akademickou disciplinu. Kresbu, linii, moment plastický dovede G. určitě vystihnouti, ale nemá smyslu pro účinky světla a vzduchu. Díla jeho jsou veskrze úzkým, hrotitým štětcem provedena a proto účinkují tvrdě a mrtvě. *Boj kohoutů, Phryné před Areopagem, Augurové, Gladiatoři pozdravující císaře, Alkibiades u Aspasie, Smrt Caesarova* a *Kleopatra a Caesar* jsou jeho největší díla. K tomu přistupují obrazy z Orientu: *Modlící se Arabové, Obchodník v Kahiře, Zajatec* a j., všecky tvrdě a studeně malované. Přes všechny nedostatky má však G. pro franc. umění ten význam, že patřil již od počátku k oné skupině umělců, jejichž úlohou bylo překonati umělecký pseudoidealismus, tak že vidíme u něho mnohdy formy přímo naturalistické, a to hlavně v obrazech ze života novověkého, jako jsou: *Ludvík XIV. u stolu s Molièrem, Rembrandt ve svém atelieru, Pifferari, Konec bálu* a j. *J-k.*

Gerometta: 1) G. Eugen, spisovatel slovenský (* 1819 v Žilině na Trenčansku — † 1887 v Nitranské Středě). Vystudovav theologii v Pešti, kaplanoval na různých místech, posléze stal se farářem ve Středě. U současníků proslul učeností, neobyčejnou pamětí, dále jako výborný řečník a vlastenec nadšený pro ideály Štúrovy. Již před r. 1848 hájil horlivě práva svého národa proti Maďarům ve stoličných shromážděních, ve Štúrových »Slov. Novinách« i listech maďarských, psal histor. a pod. pojednání do »Tatranského Orla« (*O původu svého rodiště, o stěhování plemen german. a slovan. v horních Uhrách* a j.), posílal hojné církevněpolitické a dogmatické články do »Katol. novin« a v Hurbanových »Pohľadech Slov.« uveřejnil svůj pěkný článek *Slovanov náklonnost ku slobodě.* Viz »Sloven. Pohľ.«, 1884, č. 4.

2) G. Ignác, spisovatel, bratr předešlého (* 1820 v Žilině — † 1883 v Pešti). Vzdělal se na hospodářské škole ve Starých Hradech, načež stal se hospodářským úředníkem na panstvích hrab. Štěp. Károlyiho, odkudž roku 1850, když statky ty dány v nájem, přestoupil ke katastru. R. 1860 byl jmenován gymn. professorem ve Skalici, ale již po roce přešel k městské účtárně pešťské a r. 1867 stal se účetním úředníkem při ministerstvě kultu. Napsal: *Kurze Reflexionen über Verschiedenes* (Pešť, 1872, také maďarsky) a v rukopise zůstavil *Bemerkungen zu den Verhältnissen unseres Zeitalters oder zur Lösung einiger philosoph.*

und polit. Hauptprobleme a *Der Hauptschatz der Staaten und der Völker ist der sittliche, geistige und materielle Wohlstand.*

3) G. Jan, slovenský vlastenec a spisovatel, bratr před. (* 1823 v Žilině). Vystudovav theologii, stal se posléze farářem ve Špavé Dolině, odkudž r. 1864 přešel na faru starohorskou, kde se stal děkanem okresu báňskobystřického, r. 1872 na faru velikolovčanskou. Byl horlivým obhájcem svého národa proti Maďarům, jak svědčí brošurka *Aeltere und neuere Magyarisirungs-Versuche in Ungarn, mit besonderer Rücksicht auf die Slovaken* (1876) a hojné články náboženské i politické v »Kazateli«, »Kazatelně«, »Pešť-budínských vědomostech«, »Národních novinách«, v »Ost und West«, »Zukunft«, »Gegenwart,« »Vaterland« a j. Účastnil se také vydání pověstné brošurky *Die magyarische Staatsidee, Kirche und Nationalitäten in Ungarn* (1877).

Gerona [cherónа], hlavní město stejnojm. prov. špan. a pevnost při ř. Oňaru, nedaleko vtoku jeho do Teru, 30 *km* od břehu mořského, ve výši 60 *m* n. m., při žel. trati Barcelona-Portbou. G., ovládaná citadellou Monjuich na vrchu Kapucínském, skládá se z nového města (*el Mercadal*, rozloženého na levém, rovném břehu Oňaru, a z horního nebo starého města na pr. bř. Oňaru, který zde příkře se zdvíhá k vrchu Kapucínskému. Tento malebný díl města jest stavěn velmi nepravidelně a má mnoho starožitných domů, klášterů a kostelů. G. má krásnou gotickou kathedrálu ze XIV. a XV. stol., tři jiné kostely a kláštery, institut, seminář, kreslířskou školu, veř. knihovnu, divadlo, papírny, továrny na stroje, přádelny, tkalcovny a závody k řezání korku. V okolí rodí se víno a obilí. Obchod dosti čilý. G. má 15.497 obyv. (1887) a jest sídlem guvernéra a biskupství. Nedaleko od města teplá vřídla. Ve starověku slulo město *Gerunda* a náleželo Ausetanům. R. 247 zřízeno zde biskupství, r. 517 konána zde círk. synoda. Králové aragonští často v G-ně sídlili a prvorození synové královští zváni odtud hrabaty, později princi Geronskými. Město přestálo neméně než 25 obléhání. Poprvé dobyl města franc. král Filip III. r. 1283, r. 1653 bezvýsledně obléhal G-nu po 62 dní franc. maršál Hocquincourt, r. 1684 maršál Bellefonds. R. 1694 vzdala se maršálu Noaillesovi, mírem Rijswijckým byla však opět Francii vydána. R. 1706 přišla pod panství rakouského prince Karla III., jenž zde založil r. 1710 universitu. Téhož roku dobyli Francouzi G-ny po třetí. Dvě léta na to marně ji obléhali císařští. Nejslavnější obléhání bylo r. 1809, za kteréhož Mariano Alvarez po 7 měsíců bránil pevnost proti silné armádě franc. maršála Augereaua a teprve tehdáž se vzdal, když větší díl posádky i obyvatelstva následkem hladu a tyfu pomřel. Též ve válkách občanských našeho století hrála G. nezřídka důležitou úlohu.

Geronská provincie, dříve sev.-vých. část Katalonie, hraničí na sev. s Francií, na vých. a jihových. v délce 150 *km* se Středozemním mořem, na jihu s provincií barcelonskou a na záp. s touž provincií a s prov. leridskou. Povrch jest hornatý a romantický s bohatými lesy a tučnými pastvinami. Prostoupena jest provincie Východními Pyrenejemi (nejvyšší hora Puigmal 2909 *m*) a jejich jižními výběžky, z nichž Monts Albères při franc. hranicích dostupují výše 1678 *m*, na jihu pak Sierra de Monseny 1699 *m*. Pouze jediná rovina, el Ampurdan při dolním toku Fluvie, jest poněkud větší. Z řek největší jest Ter, pak ještě Muga s Llobregatem a Fluvia, veskrze přímé přítoky Středozemního moře. Z užitečných nerostů vyskytují se zde rudy železné a olověné, kamenné uhlí a kamenná sůl, těží se však jen velmi nepatrně. Podnebí jest celkem studené, což podmíněno jest vysokou polohou provincie a častými větry severními. Provincie má na 5865 km^2 306.583 obyv. (1887), z nichž 154.380 muž. a 152.203 žen. pohlaví. Zemědělství jest dosti vyvinuto a půda místy velmi úrodná. Hlavní plodiny jsou pšenice, ovoce, vlaské ořechy, víno, kaštany, zelenina, olej a kork (hlavně z dubových lesů Sierry de las Gavarras). Z dobytka chovají se ovce, kozy a vepři. Průmysl vyrábí zboží bavlněné, mýdlo, papír, hrnčířské zboží, zátky, tabulky a jiné zboží korkové, výrobky kožené a lodi. Vývoz je dosti značný; r. 1891 činil 15 mill. peset (asi 6 mill. zl.). Vzdělání obyvatelstva jest chatrné. Čítáť se 204.288 osob neumějících ani čísti. Z Francie vede sem přes Col de Pertuis vojenská silnice. Provincie čítá 258 municipií a má šest soudních okresů, a sice: G., la Bisbál, Figueras, Olot, Ribas a Sta Coloma de Farnès.

Geronimo de San Juste [cheronimo], klášter u Plasencie ve špan. prov. cacereské, do něhož se uchýlil Karel V. po svém zřeknutí se trůnu a kdež i zemřel 21. září 1558. Klášter byl r. 1809 Soultem pobořen a již neobnoven.

Geronté (γέροντες) byli členové gerusie (γερουσία, rada starých) ve Spartě. Nepochybně již od prvých počátků dórského státu součinili g. stálou státní radu, jejíž nálezy bylo vykonávati králům; prodlením doby přibývalo však gerusii moci tou měrou, že za nejslavnějších dob spartských byla radou s velikými právy a spolu i nejvyšším soudem. G-tů bylo 28, nejméně šedesátiletých a národním sněmem zvolených, jak se zdá, z nevelikého počtu rodin, urozenstvím vynikajících. Oba králové měli rovněž práva g-tův a nebyli-li v městě přítomni, příslušelo jim zastoupení skrze některého g-ta, jenž měl pak hlasy dva. Všichni g. úřadovali doživotně a byli nezodpovědni. Pravidelně radili se o návrzích, které měly býti sněmu předkládány; ale dle zákona krále Theopompa příslušelo jim spolu s králi právo suspensivné proti nálezům sněmu národního, které by se dle svědomí jejich příčily prospěchům státním. Jako nejvyšší soud rozsuzovali g. veškery hrdelní pře a provinění proti blahu státnímu; začasté stáli před g-ty i králové. *Pšk.*

Gerontij, jméno mnohých mnichů a hodnostářů ruské církve. Důležitější jsou: **1)** G.,

mnich a letopisec, autor »Lěsického letopisu«, jenž byl pojat do druhého letopisu Novgorodského a končí rokem 1450. — **2) G.**, metropolita moskevský v l. 1473—1489. Vysvětiv r. 1479 v Moskvě kathedrálu Nanebevzetí P. Marie, vzbudil proti sobě odpor pro nepravidelnosti, jichž prý se při tom dopustil, a aby odstranil spory, vzdal se hodnosti. K domluvám Joanna III. vrátil se ku svému úřadu. Znám jest též jako horlivý podněcovatel carův ku svržení jha tatarského.

Gerontocomium [-tokóm-] viz Gerokomion.

Gerontokracie (řec.), vláda starců.

Gerontoxon (z řec.), lat. *arcus senilis*, skalení vyskytující se na okraji rohovky a zakládající se na tukové degeneraci některých rohovkových vrstev. Počínajíc ve věku kol 50. roku, sloučeno bývá s degenerativními změnami cevstva a svalu srdečního. *Mx.*

Gerov Najden, bulh. spisovatel, rodilý z Koprivštice v Sredné Goře, studoval v Oděsse, načež v létech čtyřicátých učiteloval ve svém rodišti a r. 1849 založil bulh. školu v Plovdivě, základ nynější reálky tamní. Po krimské válce jmenován ruským vicekonsulem v Plovdivě, kterýžto úřad zastával do války r. 1877. Za ruské okkupace byl civilním gubernátorem ve Svištově. Žije na pensi v Plovdivě. Spisovatelskou činnost začal r. 1842 v Oděsse; vydal básně (*Stojan i Rada*, Oděssa, 1845), fysiku, katechismus, nár. písně, filolog. práce (*Několko misli za blъgarski jazik*, Cař., 1852); ale hlavní zřetel obrátil k sestavení rozsáhlého slovníku, jehož první ukázka vyšla roku 1853 v Izvěst. petrohr. cís. akademie. Tisk jeho začat teprve r. 1892: *Rečnik na blъgarski jezik*, s výklady bulh. a krátce i ruskými (budou 4 díly). Viz »Period. Spisanie« bulh. knižovného družstva, 1892, VIII, 491. *KJk.*

Gerovit (Herovit) byl bůh války Slovanů polabských; ctěn byl zejména u Havolanův a Pomořanův. V Hologošti (Volhošti) měl slavný chrám; uvnitř chrámu visel na stěně veliký štít, uměle zhotovený a zlatými plíšky pobitý, který mu byl posvěcen. Pokud štít v chrámě visel, nesměl se ho nikdo dotknouti; toliko za války snímali jej se stěny a nesli před vojskem důvěřujíce, že pomocí jeho dobudou vítězství. Havolané na počátku měsíce dubna konali ku poctě G-a velikou slavnost, při níž celé město krášlili korouhvemi. Název G. staví se na roveň slovu Jarovit, a G. pokládá se jen za místní pojmenování válečného boha Slovanův polabských — Svantovita. *Ml.*

Gerra viz Gerrha.

Gerra (lat.), množné číslo slova gerron (v. t.). U Římanů sluly tak koše z vrbového proutí upletené, jichž rozestavením po hradebních příkopech docíleno bylo ukrytí obležených proti střelám oblehatelů. Ve vojenském stavitelství slove g. prsní zeď a vůbec každý vyčnívající předmět, kterým se má chrániti posádka a jiné předměty obležených před zrakem a přímým dostřelem oblehatelů. — V pozemním stavitelství tak slove balustrada buď zděná nebo upravená z kamenných kuželek u schodů, balkonů, altánů a j. *Fka.*

Gerres Cuv., rod ryb tvrdoploutvých (*Acanthopteri*), tím památný, že má dolejší kosti požerákové (žaberní oblouky posledního páru) v jednu kosť srostlé, jako ryby srostlohrdlé (*Pharyngognathi*), kamž jej také z té příčiny někteří systematikové kladou. Všickni druhové rodu G. mají tělo protáhlé, pokryté nevelikými šupinami s okrajem buď zcela hladkým, buď jako roztřepeným. Ústa mohou býti do předu povytažena a jsou ozbrojena zoubky veskrze drobnými, ale patro jest bezzubé; oči jsou veliké. Obě hřbetní ploutve, tvrdá a měkká, v jedno jsou spojeny a jen na hořejším okraji mělkým vrubem odděleny; ploutev ocasní jest vzadu vykrojena. Ze 30 asi druhů, v mořích mezi obratníky žijících, ale také ve sladké vody plovoucích, buď tu jménem uveden jen G. *Plumieri* C. V., rybka barvy stříbrobílé s načernalou ploutví hřbetní, ze Záp. Indie. *Br.*

Gerresheim, město v prus. vlád. a zemském okr. düsseldorfském, na křižovatce žel. trati prus. st. dráhy (Düsseldorf-Schwelm a Düsseldorf-Derendorf-Loh); má 7264 obyv. (1890), katol. a evang. farní kostel, velikou továrnu na sklo (snad největší v Německu, vyrábí 150.000 láhví denně), továrny na drátěné hřebíky a nýty. K purkmistrovství gerresheimskému náležejí také obce Erkrath a Lundenburg.

Gerrha, též Gerra, ve starověku důležité město přístavní na vých. pobřeží Arabie při Perském zálivu. Vystavěno bylo zúplna z balvanů solných, obydleno pak chaldejskými vystěhovalci, kteří prostředkovali obchod Foiničanův a Babyloňanů s Indií a též vydatný lov perel pěstovali. V VI. stol. po Kr. bylo sídlem biskupství. Nyní sluje Džerá'a. Dle G-hy slul záp. oddíl Perského zálivu Gerrhejským zálivem.

Gerris F., vodoměrka, rod čeledi *Hydrometridae*, má přední nohy silnější a mnohem kratší než zadní, asi polovic tak dlouhé jako zadní stehna. Štít šíjový jest vzadu prodloužen a zabírá s hlavou asi polovic délky těla. Tělo jest úzké, podlouhlé, vezpod stříbřitě nebo měděně lesklé. Žijí na vodách, obyčejně ve větších společnostech pohromadě, a běhají velmi dovedně po hladině vodní; živí se drobným hmyzem, který předníma nohama uchvacuje. *Kpk.*

Gerron (řec.), každá pletenina z proutí, líska, zvláště čtyrhranný (kosočtverec nebo kosodélník s uťatými rohy) z proutí upletený a volovicí potažený štít, jaký měli Peršané (Herod. VII, 61; Xenof. Anab. I, 8, 9) a i Thrákové. Gerra sluly buďto pouhé ohrady neb střechy a poboční stěny krámků na athénském tržišti. Tak vypravuje Démosthenés XVIII § 169., že lísky z těchto stánků, když došla k večeru zvěsť o obsazení Elateie, byly sneseny a zapáleny, patrně jako poplašná znamení, aby venkovský lid rychle se zbrojil a do sněmu druhý den se dostavil. *Cfe.*

Gers [žers]: **1)** G., levý přítok Garonny v jihozáp. Francii. Vzniká na sev. svahu Pyreneji na planině lannemezanské, teče směrem sev. skrze departement po něm nazvaný kolem Auche a Lectouru a ústí se po toku 175 *km* dlouhém u Layracu. V latin. textech středověkých sluje *Egirtius*.

2) G., depart. v jihozáp. Francii, utvořený z krajin staré Gascogně: Armagnaku, Astaraku, Fezensaku, Pardiaku, Gaurey, Lomagně, Commingesu a Condomoisu. Na sev. hranici s dep. Lot-et-Garonne, na sev.-záp. a západě s Landy, na jihozáp. s Basses-Pyrénées, na jih s Hautes-Pyrénées, na jihových. a východě s Haute-Garonne, na sev.-vých s Tarn-et-Garonne. Dle katastru má 6280, dle výpočtů ministeria války 6290 km^2. Obyv. je 261.084 (1891), z nichž přes 6000 Španělů. Úbytek obyv. v l. 1886—1891 činí 4·84%; průměrná délka věku jest zde největší ve Francii (51). G. má 5 arrond. (Auch, Condom, Lectoure, Lombez, Mirande), 29 kant., 465 obcí. Hlavní město Auch. Půda šíří se od pahrbkovitých hřbetů, vycházejících z planiny lannemezanské (až 400 *m* n. m.) v rovinu, vějířovitě prostoupenou údolími přítoků garonnských (Save, Gimone, Arrats, Gers, Baïse) a Adouru s jeho přítoky (Arros, Douze a Midour). Potoky Lomagně a Armagnaku, v létě vysychající, zásobuje vodou průplav Lannemezanský neboli Nesteský. Podnebí je mírné, jen vítr jihových. (*vent d'autan*) způsobuje škody; dešťů je hojně v části jižní; množství srážek v Auchi jest 75 *cm*. G. je krajem zemědělským; 3303 km^2 jest vzdělatelné půdy. Žeň roku 1891 vydala pšenice na 146.502 *ha* 1,449.387 *hl*, ovsa na 34.973 *ha* 517.212 *hl*, kukuřice na 21.723 *ha* 304.122 *hl*. Žita bylo seto jen na 917 *ha*, ječmene na 2536 *ha* (35.100 *hl*), bramborů sázeno na 6148 *ha* (127.263 *q*), lnu na vlákno bylo na 1348 *ha* (11.065 *q*), lnu na olej 1348 *ha* (5931 *q*). Vína bylo vyrobeno 1,482.723 *hl*, v ceně franků 35,585.352. Proslulý je likér armagnac, vyráběný v kantonech cazaubonském, maupasském, saujasském a estangském. Lesy, většinou listnaté, zabírají jen 8% veškeré půdy (53.623 *ha*). Dobytka hovězího jest poměrně dosti (149.967 kusů), také ovcí (121.853), vepřů je 51.250, koní 23.186, oslů, mezků a koz asi po 2000. Těžení minerálův obmezuje se na lomy kamenné. Kovů není, za to však hojně minerálních léčivých vod, z nichž přední jsou v Barbotanu, u Cazaubonu, v Castéra-Verduzanu, v La Masce, Lavardensu a Bassouesu. Nepatrný průmysl obmezuje se na mlynářství, výrobu likérů, bednářství, cihlářství, koželužství a malé přádelny. Vše ostatní opatřuje se dovozem; vyváží se víno, likéry, dříví, dobytek, obilí, tabák, kože. Železných drah je jen 220 *km*, 139 *km* se staví nebo je projektováno; hlavní trať je z Agenu do Tarbesu. Silnic státních r. 1892 bylo 419·3 *km*, silnic departementálních 646 *km*, vodních cest 41 *km* (na Baïse). Příjmy z G-u ve státním rozpočtu z r. 1890 vypočteny jsou na 11,419.677 fr., příjmy departementální r. 1889 činily 1,241.069 franků, příjmy všech obcí 1,783.728 fr. Vyšší školství zastoupeno je 1 lyceem a 2 kollejemi (Auch, Condom a Lectoure); analfabetů jest pouze 7%. G. jest obydlen Gaskoňci, mluvícími svým nářečím, jež náleží k větvi languedocké. Z novějších dějin možno uvésti jen povstání selské ve prospěch republiky po převratu Napoleonově z 2. prosince 1851. Vláda napoleonská vychovala si z obyvatelstva horlivé bonapartisty, již zde měli převahu až do r. 1893. — Srv. Jacquot, Description géologique et agronomique du dép. du G. (Paříž, 1871—73, 2 sv.); Joanne, Géographie du dép. de G. (t., 1881).

Gers, míra, viz Gös.

Gersau, vesnice a hlavní místo okresu ve švýc. kantonu švyckém, v krásné poloze na vých. břehu jezera Čtyřkantonského, při již. úpatí hory Rigi, 444 *m* n. m., s 1817 obyv. (1888). Má několik léčebných ústavů a jest oblíbenou stanicí turistů. Značná jest zde výroba drobných předmětů pro turisty; vedle toho chov dobytka a něco málo průmyslu hedvábnického. Okres tvoří obec G. sama; byl ť r. 1390—1798 samostatnou republikou, nejmenší v Evropě (15 km^2), pod ochranou spříseženstva. Srv. Camenzind, Geschichte d. Repub. G.

Gersdorf: 1) G., far. ves v Čechách, hejt. Děčín, okr. a pš. Kamenice Česká; 152 d., 3 č., 895 n. ob. (1890), kostel sv. Maří Magd., 3tř. šk., po domácku tkaní bavl. a lněn. zboží a sklářství. Samota Bergbauerhof. — **2)** G., ves t., hejt. Chomútov, okr. a pš. Jirkov, fara Boleboří; 33 d., 192 ob. n. (1890), 1tř. šk. — **3)** G., také Görsdorf, ves t., hejt. Liberec, okr. Chrastava, fara a pš. Hrádek u Liberce; 176 d., 37 č., 1667 n. ob. (1890); 3tř. šk., přádelna na bavlnu, továrna na bavl. látky, barvírna, vápenice, kamenouhelné doly a domácí průmysl tkalcovský.

4) G., ves na Moravě, viz Kerhartice.

5) G., také G. Nový a Starý, dvě průmysl. obce v Sasku, kraji budyšínském, hejt. libavském, při pramenech Sprévy, na hranicích českých, stanice žel. trati saské státní dráhy (Biskupice-Žitava). Nový G. má 4972, Starý G. 3966 obyv. (1890). Jest zde evang. far. kostel, pivovar, 3 parní mlýny, značný průmysl tkalcovský, výroba strojů tkalcovských, oděvu a obuvi, uměl. květin. — **6)** G., ves saská v kraji žitavském, hejt. gluchovském; má 5940 obyv. (1890), evang. kostel, kamenouhel. doly, cihelny, uhelný mlýn, barvírny, výrobu punčoch a sýra.

Gersdorf Karl Gotthelf, historik něm. (* 1804 v Tautendorfě — † 1874 v Lipsku). Stav se vrchním ředitelem knihovny universitní v Lipsku, sbíral a upravoval prameny k dějinám saským a dal podnět ke sbírce *Codex diplomaticus Saxoniae Regiae*, jehož 4 díly vydal (Lipsko, 1863—1873); kromě sbírky té vydal *Chronicon terrae Misnensis s. Buchense* (t., 1839) a *Blätter für Münzfreunde* (t., 1865 až 1870).

Gersdorffit náleží ve skupinu pyritu a krystalluje jako tento v dodekaedrických polomérných tvarech soustavy krychlové; častěji

bývá jemně zrnitý, štěpný jest dle krychlových ploch, v lomu nerovný. $T = 5·5$; $H = 5·9 - 6·7$. Bílá kovová barva jest poněkud našedlá, rychle šedě nabíhá. G. jest *NiAsS* a v % 35·41 *Ni*, 45·26 *As*, 19·33 *S*; malé části *Ni* nahrazeny jsou *Fe* a *Co*. Známá naleziště jsou Loos ve Švédsku, Schladming v Štýrsku a několik míst na Harcu. G-u užívá se k výrobě niklu. *Vr.*

Gersevanov: 1) G. Nikolaj Borisovič, spisovatel ruský († 1871), jehož hlavní spisy jsou: *Vojenno-statističeskoje obozrěnije Tavričeskoj guberniji* (Petrohrad, 1849); *O narodnom charakterě jevrejev* (Oděssa, 1860); *O socializmě redakcionnych komissij* (Berl., 1860); *Gogol pered sudom obličitěljnoj litěratury* (Oděssa, 1861); *O dějstviji russkich vojsk v Krymu v 1854 i 1855 gg.* (Petrohrad, 1867).

2) G. Michajil Nikolajevič, inženýr rus. (* 1830), ukončiv odborná studia v Petrohradě, poslán byl r. 1856 za hranice a po návratě svém vyučoval stavebnímu inženýrství, načež r. 1862 přidělen gen. Totlebenovi a v l. 1868—83 byl hlavním stavebním inspektorem na Kavkáze, kde jeho péčí podniknuty mnohé stavby kommunikační a vodní. R. 1883 ujal se správy petrohradského ústavu pro inženýry kommunikací a v této hodnosti působil vydatně k šíření odborného vzdělání, jednak že opatřil potřebné učebnice, jakož i tím, že založil »Sbornik instituta inženěrov putěj soobščenija«, kde pěstována odborná literatura. Jeho přičiněním zřízen v Rusku zvláštní stav kommunikačních techniků, zvaných »těchniki putěj soobščenija« na způsob franc. »conducteur des ponts et chaussées«. R. 1885 byl též místopředsedou kommisse pro stavbu obchodních přístavů a od t. r. řídí »Žurnal ministěrstva putěj soobšč.« Z četných monografií jeho, uveřejněných hlavně v odborných listech, jsou nejdůležitější: *Lekciji o morskich sooruženijach* (vyznamenány Demidovskou premií); *Očerk položenija irrigaciji v Zakavkazjě*; *Ob obvodněniji južnoj stěpnoj polosy Rossiji*; *Očerk gidrografiji Kavkazskago kraja*; *Zapiska o predpolagajemoj dlja Kavkazskago kraja sěti glavnějšich dorog* a j.

Gersfeld, krajské město v prus. vlád. obv. kasselském na Rýně a při žel. trati Fulda-G. prus. st. dráhy; má 1434 obyv. (1890), zabývajících se po nejvíce dobytkářstvím. Jest tu evang. a kat. kostel, 3 zámky hr. Froberka, továrna na varhany a značná výroba dřevěného zboží.

Gerson: 1) G. tiskařská rodina pražských židů. Založena v XVI. stol. G-em ben Šelómó kohen který považuje se za prvého tiskaře typy hebrejskými v Praze (t. zv. kazovská tiskárna).

2) G. Wojciech, malíř polský (* 1831 ve Varšavě), vzdělal se v l. 1845—50 v umělecké škole varšavské, v l. 1853—1855 v akademii petrohradské a konečně v l. 1856—58 u Cognieta v Paříži. Vrátiv se do Varšavy, vyučoval kreslení v ústavě hluchoněmých a od r. 1872 malířství a kreslení na tamější škole malířské. R. 1867 podnikl uměleckou cestu do Paříže a Berlína a r. 1872 do Italie. Před tím cestoval velmi mnoho po Polsku a sebral rozsáhlou sbírku národních typů. Od r. 1854 do dnešní doby vytvořil kol 440 obrazů, většinou obsahu historického, ač zabývá se též krajinomalbou, genrem a allegorickými malbami dekorativními. Hlavní z jeho obrazů jsou: *Pohřeb venkovana* (1856); *Cestující horal* (1857); *Dívka bez přístřeší* (1857); *Sv. Jadviga* (1861); *Apoštolové němečtí u Slovanů* (1867); *Soběský ve Vilanově* (1868); *Kjejstut a Vitold* (1873); *Kopernik vykládající v Římě astronomii* (1876); *Smrť Přemyslova* (1881); *Bez naděje* (1883); *Královna Barbora zjevuje se Sigmundu Augustovi* (1886); *Dvůr Kazimíra Spravedlivého* (1888); *Královna Jadviga přijímající snubní dary* (1890), několik pohledů z Tater a j. Některé z nich byly vyznamenány na výstavách ve Vídni, v Paříži a hlavně v Petrohradě, kde G. jmenován roku 1873 akademikem a roku 1878 professorem akademie. G. jest umělcem nevšedního nadání a aesthetického vzdělání, důkladně znalý v dějinách a theorii umění, který měl veliký vliv na rozvoj malířského umění v Polsku, jenž odchoval velkou řadu vynikajících žákův, ale i jako zakladatel uměleckého spolku (Towarzystwo Sztuk Pięknych) ve Varšavě (1861) a jako publicista. Množství aesthetických úvah jeho přinášely varšavské listy hlavně v l. 1867-70. Mimo to přeložil do polštiny dílo Leonarda da Vinci »Trattato di Pittura«, sestavil rukověť anatomie pro umělce, vydal *Ubiory ludu polskiego* (Varšava, 1855, 14 listů) a pořídil illustrace k dílu »Hetmani Polsky«.

Gerson [žersõn] Jean Charlier, filosof franc., zvaný *doctor christianissimus* (* 1363 v Gersonu v diécési remešské — † 1429). Studoval filosofii a theologii v Paříži, r. 1392 byl na doktora theologie povýšen a stal se později professorem a kancléřem university pařížské. Spisovatelé chválí o závod činnost a učenost G-ovu. Upřímně snažil se o to, aby schisma papežské, t. zv. schisma západní, bylo odstraněno. G., jako vůbec universita pařížská, považoval za prostředek k ukončení schismatu všeobecný koncil a proto přijal to s povděkem, když r. 1414 král něm. Sigmund pohnul papeže Jana XXIII. ke svolání koncilu v Kostnici. Toho koncilu se též G. súčastnil osobně, podobně jako již dříve na koncilu Pisském staral se o obnovení jednoty spisem »De unitate ecclesiastica«. Pohříchu minuly se veliké jeho práce v té příčině s očekávaným výsledkem. Kromě toho staral se G. též o reformu duchovenstva, jehož nevědomost a nekázeň ostře káral, súčastnil se činně sporu mezi duchovenstvem farním a mnichy a hájil proti papeži Alexandrovi V. výlučná práva farářů, zvláště ohledně kázání a zpovědi; podobně psal o magii a alchymii a připouštěl možnost daemonského působení v těchto věcech, ač vyzýval k opatrnosti, aby se mnohé účinky přirozené ďáblu hned nepřipisovaly, zastával nominalismus (v. t.) a hájil nepřímou moc církve ve věcech světských. Hleděl pěstovati theologii mysticou vědecky a pracoval i v theo-

logii morální. Některé náhledy měl ovšem G. nepravé, zvláště když hájil ve spise *De auferibilitate papae ab ecclesia* zásadu, že papež může od církve býti sesazen, soudě tak z toho, že papeži přísluší právo se vzdáti; ale jinak náhled, že církev může bez papeže existovati, prohlásil zřejmě za kacířství. I napomínal G. arcibiskupa pražského Albíka z Unčova (1411 až 1412), aby vystoupil proti Husovi. Vůbec zasáhl G. do všech téměř důležitějších událostí své doby a horlivě pojednával v četných spisech svých o tehdejším stavu církve a o vztahu církve k moci světské. Ač tak zaměstnán, rád věnoval se duchovní správě a se zvláštní zálibou vyučoval dítky způsobem lehko pochopitelným. Napsal pro katechetiku důležité dílo *De trahendis ad Christum parvulis* a jiné dílo nadepsané *Opus tripartitum*, rozdělené ve 3 díly, v nichž jedná o víře a přikázáních, o zpovědi a o umění dobře zemříti. Posledních deset let svého života strávil G. v Lyoně v klášteře sv. Pavla, věnuje se životu rozjímavému a nerušené činnosti spisovatelské. Zde ukončil asi 40 traktátů spadajících do různých oborů theologie, hlavně do mystiky. Dříve připisovala se mu neprávem kniha »O následování Krista«. Pochován byl v kostele sv. Vavřince v Lyoně. Spisů G-ových bylo uspořádáno několik vydání, poměrně nejlepší od Dupina r. 1706 v 5 sv. První svazek obsahuje G-ova díla dogmatická, 2. o církvi a disciplině, 3. obsahuje díla morální, 4. exegetická, 5. t. zv. Gersoniana. Neméně četná je literatura o G-ovi samém. *dk.*

Gersonides viz Leví ben Gerson.

Gersonité, starozákonní třída Levitů, nazvaná tak dle nejstaršího ze tří synů Leviových, Gersona. Přes to nepříslušelo jim první místo mezi Levity, nýbrž přišli teprve po Kaathitech a Meráritech. Svěřeno bylo jim nosení opon, provazů a pláten svatostánku židovského. *dk.*

Gerspitz, vsi na Moravě, viz Herpešice.

Gerst., zoologický skratek = Karl Ed. Ad. Gerstäcker.

Gerstäcker: 1) G. Friedrich, spisovatel a cestovatel něm. (* 1816 v Hamburku — † 1872 v Brunšviku). Byl synem oblíbeného pěvce operního, vyučil se kupectví a hospodářství, načež žil dobrodružně v Americe (1837 až 1843), o čemž psal pak cestopisy, povídky a romány. V l. 1849—52 podniknul s podporou říšského ministerstva cestu kolem světa. R. 1860 cestoval opět po Ecuadoru, Peru a Chili. R. 1862 provázel vévodu Arnošta koburgsko-gotského do Egypta a Habeše; r. 1867 cestoval ve Spojených Státech sev.-amer., Mexiku a Venezuele a žil pak v Gothě, Drážďanech a Brunšviku, kdež i zemřel. Spisy jeho byly vesměs rázu zábavného, stejně i jeho práce, zamlouvající se plastickým a živým líčením. Uvádíme z nich: *Streif- und Jagdzüge durch die Verein. Staaten von Nordamerika* (Drážďany, 1844, 2 sv.); *Die Regulatoren in Arkansas* (Lipsko, 1845, 3 sv.); *Der deutschen Auswanderer Fahrten und Schicksale* (t., 1847); *Mississippibilder* (t., 1847—48, 3 sv.); *Reisen um die Welt* (t., 1847—48, 6 sv.); *Die Flusspiraten des Mississippi* (t., 1848, 3 sv.); *Amerikanische Wald- und Strombilder* (t., 1849, 2 sv.); *Reisen* (Štutgart, 1853—54); *Achtzehn Monate in Südamerika* (Jena, 1862); *Neue Reisen* (Lipsko, 1868, 3 sv.); z románů a povídek zasluhují zmínky: *Die Wahnsinnige* (Berlín, 1853); *Tahiti, Roman aus der Südsee* (t., 5. v. 1877); *Kalifornische Skizzen* (t., 1856); *Unter dem Aequator* (5. vyd. Jena, 1881); *Gold* (4. vyd. Lipsko, 1878); *Inselwelt* (3. vyd. t., 1878); *Die beiden Sträflinge* (5. vyd. t., 1881); *Unter den Penchuenchen* (t., 1867, 3 sv.); *Die Blauen und Gelben, venezuelanisches Charakterbild* (t., 1870, 3 sv.); *Der Floatbootsmann* (Zvěřín, 1870); *In Mexiko* (Jena, 1871, 4 sv.); jeho menší povídky vydány byly v celé řadě souborných vydání pod různými názvy: *Aus zwei Weltteilen* (Lipsko, 1851); *Hell und Dunkel* (t., 1859); *Heimliche und unheimliche Geschichten* (t., 1862); *Unter Palmen und Buchen* (t., 1865—67); *Wilde Welt* (t., 1865—1867; 3 sv.); *Kreuz und Quer* (t., 1869, 3 sv.). Sebrané spisy jeho vyšly v Jeně r. 1872—79 ve 44 sv.

2) G. Karl Ed. Adolf, zoolog německý (* 1828 v Berlíně), vystudoval lékařství a přírodní vědy v Berlíně, Vídni a Paříži; věnovav se zoologii, byl docentem v Berlíně, kustodem entomologických sbírek a učitelem na hospodářském ústavu, od r. 1876 jest professorem zoologie na universitě v Greifswaldě. Věnoval se soustavným a morfologickým studiím členovců, hlavně hmyzu, psal o hmyzu škodlivém a o hmyzí zvířeně krajin cizích, s V. Carusem vydal učebnici zoologie (*Handbuch der Zoologie*, Berlín, 1863—75, 2 sv.) a ve velikém díle Bronnově »Klassen u. Ordnungen des Tierreiches« učinil obsáhlý přehled členovců (V díl, 1866 a násl.). Vedle těch jmenujeme ještě následující spisy: *Rhipiphoridum, coleopterorum familiae dispositio systematica* (Berl., 1855); *Monographie der Familie Endomychidae* (Lipsko, 1858); *Zur Morphologie der Orthoptera amphibiotica* (Berlín, 1873); *Die Gliedertierfauna des Sansibargebietes* (Lipsko, 1873, 18 tab.); *Die Wanderheuschrecke* (Berlín, 1876); *Der Coloradokäfer u. sein Auftreten in Deutschland* (Kassel, 1877); *Beiträge zur Artenkenntnis der Neuroptera Megaloptera* (Greifswalde, 1884 až 1888); *Die Orthopteren-Fauna Guineas* (t., 1883).

Gerstein, ves v Čechách, viz Krštejn.

von **Gerstenberg** Heinrich Wilhelm, básník a kritik něm. (* 1737 v Tondernu ve Šlesviku — † 1823 v Altoně), studoval v Jeně práva, vstoupil potom do vojska dánského, kde se stal r. 1763 rytmistrem; opustiv pak stav vojenský, oddal se civilní službě dánské a byl posledně zaměstnán jako ředitel královské loterie v Altoně. Vydal: *Tändeleien* (Lipsko, 1759), povídky rázu anakreontického, a těmto podobné *Prosaische Gedichte* (Altona, 1759). Významnější jeho práce jsou: *Briefe über Merkwürdigkeiten der Litteratur* (1766—70), list věnovaný kritice, v němž oceňuje G. píseň národní a význam Shakespearův, a truchlohra *Ugolino* (Hamburk, 1768). Vydav ještě

slabé melodrama *Minona oder die Angelsachsen* (t., 1785), obíral se G. nadále jen filosofií a to výhradně jen Kantovou. Směrem tím napsal: *Die Theorie d. Kategorien entwickelt u. erläutert* (Altona, 1795) a *Sendschreiben an Villers, das gemeinschaftliche Princip d. theoret. und prakt. Philosophie betreffend* (t., 1821). Vydání jeho *Vermischte Schriften* vyšlo v Altoně (1815—17, 3 sv.)

Gerstenfeld, ves na Moravě, viz Ječmeniště.

Gersterová Etelka, pěvkyně uherská, sopranistka, zvaná »uherským slavíkem« (* 1856 v Košicích), učila se umění svému na pěvecké škole pí. Marchesiové ve Vídni a vystoupila r. 1876 v Benátkách jako Gilda v »Rigolettu« pod ředitelstvím impressaria Gardiniho, jejž rok na to pojala za chotě. Na to zpívala v Marseilli, v Janově, v Berlíně a podnikla uměleckou pouť po Evropě a Americe. Nejvíce slavena byla v Moskvě, Petrohradě a Londýně.

Gerstmeyer Josef, krajinář něm. (* 1801 ve Vídni). Cestoval po Italii a rak. Alpách. Maloval: *Lesnatá krajina při západu slunce* (1847); *Neuburg ve Štýrsku* (1853); *Selský dvůr* (1855); *Klášter Klosterneuburg* (1850, ve víd. museu) a j. Srv. Krafft, Die moderne Schule der k. k. Gemälde-Gallerie (Vídeň, 1854). *J k.*

Gerstner: 1) G. Franz Joseph rytíř, inženýr (* 1756 v Chomútově — † 1832 v Mladějově). Jsa synem chudého řemenáře, navštěvoval jesuitskou kollej svého rodiště a r. 1772 odebral se na universitu pražskou, kdež vedle předmětů filosofického kursu studoval i mathematiku a hvězdářství, maje za učitele Vydru, Steplinka a Tesánka. R. 1779 jmenován byl inženýrem u dvorní kommisse pro vyvazování z roboty na c. k. statcích kameralních a v kr. městech. Po ukončení těchto prací, v nichž osvědčil tak praktického ducha, že mnohé jeho pokyny (na př. o nejjednodušším měření lesů, o roztřiďování pozemků, o zkoumání hospodářských účtů a j.) za pravidla předepsány byly, odjel r. 1781 do Vídně, chtěje studovati lékařství. Ale konečně věnoval se výhradně mathematice a hvězdářství a po tříleté praxi jmenován r. 1784 adjunktem prof. Strnada na hvězdárně pražské. Astronomické jeho studie získaly mu záhy takové jméno, že již r. 1785 stal se členem Učené společnosti v Praze. R. 1787 jmenován inženýrem vrchní kommisse, zřízené za účelem nové opravy daní, a svěřen mu dohled na vyměřování v sedmi krajích českých. Tou dobou zastupoval G. též churavého Tesánka v přednáškách o vyšší mathematice, jež mu po smrti Tesánkově svěřeny nejdřív (1788) prozatímně a r. 1789 definitivně. Pamětliv jsa velikého pokroku, jehož mechanika nebes použitím vyšší mathematiky docílila, G. dobře věděl, jaký prospěch by plynul domácímu průmyslu, kdyby se založil na podkladě vědeckém. Proto stav se professorem mathematiky, pojal do přednášek svých mechaniku s praktickým jejím upotřebením, upozorňuje zároveň příslušné kruhy na důležitost studia toho. Snaha jeho setkala se s úspěchem: posluchárna jeho se plnila a on sám v technických otázkách tázán o radu. Díky důkladnému theoretickému i praktickému vzdělání dovedl G. vždy poraditi a tak se stalo, že tou dobou neproveden větší podnik v Čechách, aby G. při něm nepůsobil. Tak sestrojil na př. stroje pro železné huti v Hořovicích a Křivoklátě, jež se pak obecně zavedly i mimo Čechy, zlepšil železárny zbirožské, postaviv vysokou pec pod zámkem zbirožským. G dobře věděl, že vše to nestačí ještě k vývoji domácího průmyslu, jenž by s úspěchem čelil anglickému. Proto snaha jeho po vyškolení odborně vzdělaných techniků nesla se výše a došla též svého uskutečnění v založení polytechnického ústavu pražského r. 1806, jehož tvůrcem G. právem sluje. Viz o tom Čechy str. 360. G. jmenován ředitelem a profes. mechaniky nového ústavu. Jsa kromě toho profes. mathematiky a od r. 1804 též ředitelem studií fysicko-mathematických na universitě, neustával G. všímati si domácího průmyslu. Chtěje pro různé závody odchovati též síly podřízené, zařídil o mechanice i přednášky mimořádné, přístupné všem, jimž se nedostávalo dostatečného předběžného vzdělání; přes 2000 bylo posluchačů těch prodlením 20 let. Při tom byl vzorným ředitelem i professorem, jenž všemožně, zejména značným vlivem osobním, staral se o zvelebení ústavu sobě svěřeného a mravní prospěch žáků svých. Za zásluhy své vyznamenán G. řádem Leopoldovým (1808) a uděleno mu též dědičné šlechtictví (1810). R. 1807 svěřeno mu společně se svob. p. Pakassym, aby uvažoval o průplavním spojení Dunaje s Vltavou. Studie jeho v té příčině podniknuté vedly k založení vodního společenstva s kníž. Ant. Isid. Lobkovicem v čele. Leč G., jemuž dáno technické vedení podniku, záhy seznal, že průplav, na jaký zmíněné společenstvo pomýšlelo, není nejvhodnějším spojením obou řek, nýbrž že by lépe posloužila železná (koňská) dráha mezi Budějovicemi a Lincem, kterážto myšlénka později i skutkem se stala. R. 1801 jmenován ještě ředitelem vodních staveb v Čechách, ve kteréžto hodnosti podal dobrozdání o Táborském mostě u Vídně, o mostě Františkově a j. v. R. 1821 onemocněv, vzdal se professury, jakož i ředitelství studií fysickomathematických na universitě, při kteréžto příležitosti udělen mu titul guberniálního rady (1822). Ač zbyly mu ještě tři obtížné úřady, všímal si i nadále všelikých technických podniků; tak měl dohled nad stavbou dráhy linecko-budějovické, stavěné jeho synem Frant. Antonínem. Ježto zrak jeho stále slábl, byl nucen (1830—32) dáti se zastupovati v přednáškách o mechanice svým synem a konečně vzdal se všech svých úřadů (1832). Poslední větší jeho prací byl učebný rozvrh pro reálky v Rakovníku a Liberci. Chtěje zbytek svého života věnovati srovnání a vydání svých přednášek o mechanice, odstěhoval se do Mladějova k svému zeti J. Pabstmannovi, kde i zemřel. — G. byl i mimo svůj odbor nevšedně vzdělán; kromě němčiny znal ještě jazyky český, franc., angl., ital., řec., latin. a hebrej-

ský. Požíval vážnosti i v cizině a byl členem Učené společnosti v Gotinkách (1795), Spolku pro povznesení umění a průmyslu v Hamburce (1805), Hospod. spolku v Bavořích (1819) a C. k. vlast. hospodářské společnosti v Praze (1805). Z literárních děl jeho nejpozoruhodnější jest příruční kniha mechaniky *Handbuch der Mechanik* (Praha, 1831), vydaná a doplněná jeho synem Frant. Antonínem. Jest mechanikou v nejširším slova smyslu, obsahujíc mechaniku těles pevných, tekutých a plynných a pak applikaci dosud vytčených zásad na stroje, potřebné zejména v hornictví a v pozemním stavitelství. V díle tom nejlépe jeví se péče G-ova o vzdělání techniků. Z dalších jeho prací uvádíme: *Uiber die Bestimmung der geograph. Längen* (Praha, 1785); *Vorübergang des Merkur vor der Sonne, beob. am 4. Mai 1786* (t. a Drážďany, 1786); *Beobachtung der Sonnenfinsterniss am 4. Juni 1788* (t., 1788); *Eine leichte u. genaue Methode für die Berechnung der geographischen Längen aus Sonnenfinsternissen* (t., 1788); *Einleitung in die statische Baukunst* (Praha, 1789); *Merkur vor der Sonne beob. zu Prag den 5. Nov. 1789* (t., 1790); *Vergleichung der Kraft und Last beim Räderwerk mit Rücksicht auf Reibung* (t., 1790); *Beobacht. ü. d. Gebrauch des Barometers bei Höhenmessungen* (Drážďany, 1791); *Theorie des Wasserstosses in Schussgerinnen mit Rücksicht auf Erfahrung u. Anwendung* (Praha, 1795); *Versuche über d. Flüssigkeit des Wassers bei versch. Temperaturen* (t., 1798); *Theorie der Wellen sammt einer daraus abgeleiteten Theorie der Teichprofile* (t., 1804); *Mechan. Theorie der oberschlächtigen Räder* (t., 1809); *Zwei Abhandlungen über Frachtwägen und Strassen und über die Frage, ob und in welchen Fällen der Bau schiffbarer Kanäle, Eisenwege oder gemachter Strassen vorzuziehen sei* (t., 1813, též franc. v Paříži, 1827, maď. v Pešti, 1828); *Abhandlung über die Spirallinie der Treibmaschinen* (t., 1816); *Bemerkungen über das hydrometrische Pendel* (t., 1819); *Bemerkungen über die Festigkeit, Elasticität und Anwendung des Eisens bei dem Bau der Kettenbrücken* (t., 1825). Kromě toho napsal řadu článků do vídeňských a berl. hvězdářských časopisů a zanechal i několik rukopisů (na př. o klenbách). Srv. Dr. Bernhard Bolzano, Leben Fr. Jos. Ritter v. G. (Praha, 1837); Dr. C. Jelinek, Das ständisch-polytechnische Institut zu Prag (t., 1856). *Ck-y.*

2) G. Franz Anton rytíř, inženýr, syn před. (* 1795 v Praze — † 1840 ve Filadelfii). Vystudovav na polytechnickém ústavu pražském, jmenován byl professorem praktického měření na polytechnice ve Vídni (1818). Za studiem železnic podnikl r. 1822 cestu do Anglie a vzdav se pak professury, započal r. 1823 za vedení otcova předběžné práce k železné dráze (koňské) z Budějovic do Lince, první to dráze na evropské pevnině. Když r. 1824 došlo svolení ku stavbě její, jmenován G. ředitelem stavby. R. 1826 G. podnikl opětně studijní cestu do Anglie a navrátiv se, započal stavbu r. 1827 od Budějovic. Když se po ukončení první polovice (1829), zdélí $8^1/_5$ míle, kapitál 1 mill. zl. úplně vyčerpal, uzavřeli akcionáři pokračovati sice ve stavbě, ale s menším nákladem, ovšem na ujmu dokonalosti. G. nechtěje nésti zodpovědnost za nedokonalé provádění, vzdal se ředitelství a zároveň všech původně jemu zajištěných výhod a odebral se opět do Anglie. V l. 1830—32 zastupoval otce svého v přednáškách na polytech. ústavu v Praze. Po otcově smrti odebral se do Ruska (1834) a vystavěl tam nákladem státním dráhu z Petrohradu do Carského Sela (1837); potom připravoval se s Angličanem Cockerillem vystavěti dráhu z Moskvy do Petrohradu a odebral se do Ameriky, kdež ho zastihla smrt. Ze spisů jeho uvádíme: *Lehrgegenstände d. prakt. Geometrie* (Vídeň, 1819); *Uiber die Vortheile der Anlage einer Eisenbahn zwischen der Moldau und Donau* (t., 1825); *Uiber die Vortheile der Unternehmung einer Eisenbahn zw. d. Moldau u. Donau* (t., 1829); *Sammlung der Actenstücke in Betreff der Ausführung der ersten österr. Eisenbahn zw. der Moldau u. Donau* (t., 1827); *Bericht ü. d. Stand der Unternehmung der Eisenbahn zwischen St. Petersburg nach Zarskoje Selo und Pavlovsk* (Lipsko, 1838). Velikou jeho zásluhou jest i vydání mechaniky otcovy, již doplnil zejména studiemi o angl. drahách. Studie jeho o Americe uveřejněny jednak jeho chotí Klárou pod názvem: *Beschreibung einer Reise durch die Verein. Staaten v. Nordamerika in d. J. 1839 bis 1840* (Lipsko, 1842), jednak se stanoviska technického L. Kleinem s názvem: *Die inneren Communicationen der Verein. St. v. Nordamerika* (Vídeň, 1842–43).

Gerstorf z Gerstorfu (Gersdorf z G.), jméno rodiny rytířské a hraběcí původu lužického. Měla za erb (obr. č. 1551.) štít napříč rozdělený, svrchu červený, a zpodní část nazdél rozdělenou černou a stříbrnou, na helmě klobouk červený s péry kohoutími. Hraběcí rodina má tento erb jako štítek na prsou dvouhlavého černého orla a dva helmy; na pravém jest klobouk, na levém korunovaném 7 per pštrosích, čtyři stříbrné a tři červené. G-ové jako Lužičané se záhy stýkali s Čechy. Když Jindřich, vévoda slezský, zřekl se některých statků v Lužici r. 1319, podepsal list jeho jako svědek mezi pány českými též Kristian z G. Z Hennersdorfu na hranicích českých, kde v l. 1421—24 Jan z G. a r. 1432 br. Mi-

Č. 1551. Erb pánů Gerstorfů z Gerstorfu.

kuláš, Kryštof a Kašpar z G. patronátní právo vykonávali, dostali se G-ové do Čech na Chrastavu, kterou r. 1426 Jindřich z G. držel. Ve válkách husitských stáli G-ové proti Čechům: Fridman a Kryštof odpověděli Pražanům r. 1419—20, Bernart byl velitelem posádky, kterou Slezáci v Broumově proti husitům nechali, Leuther, hejtman vévody zahaňského, táhl se Zhořeleckými do pole proti husitským Čechům a padl v bitvě u Chrastavy r. 1428. Od r. 1460 byl Kryštof G. hejtmanem roty bratrské v Rakousích a v Uhrách; Mikuláš G. stál horlivě ku králi Jiřímu ve Slezsku a Hans G. Sůva držel Bukovinu v Čechách u Svojkova r. 1471. Zikmund G. byl hejtmanem na Křivoklátě v l. 1543—49 a Šebestián G. dostal od krále Ferdinanda I statky Nového města Pražského, platy v Osnici, Radimovicích, Radějovicích a Ženěticích roku 1556. Jiří z G. a z Malšvic na Žirči a Choltících, hejtman hradu Pražského (1534 až 1537) a podkomoří král. Českého (1541—58 †), stal se praotcem zvláštní větve G-ů na Choltících. Jiříkův vnuk Jindřich († 1602) založil haluz Podhořanskou, která až do r. 1671 se udržela, a syn Jiříkův Bernard vládl s potomky svými na Cholticích do r. 1623. Bernarta G-a z G. sám císař Karel V. na rytíře pasoval a syn jeho Jiřík ml. z G. byl hejtmanem kraje chrudimského a defensorem r. 1609, zároveň JMC. radou a soudcem zemským. Syn Jiříkův Štěpán přidal se k odpo-rným stavům českým a odsouzen ku ztrátě dvou třetin statků svých. Odebrav se do Saska, žil tam ještě r. 1629. Bratr Štěpánův Bernard Mikuláš na Svinčanech, Žilovicích a Žestocích byl ze stejné příčiny odsouzen třetího dílu svého jmění a jen dům na Novém městě v Praze roku 1629 držel. Podhořanští G-ové, br. Jindřich a Václav, nesúčastnivše se vzpoury stavů českých, zůstali při svých statcích, ale prodali dědictví své v Podhořanech s přísl. již r. 1628. Václavův syn Mikuláš stal se místokomorníkem (1640), místopísařem (1640—44), podkomořím (1651) a posléze nejv. písařem († 1652—71) a držel Osov, Osovec, Běštín, Chrastinu, Hlážovice, Lštění, Chlumec a Skřipel, které dcera jeho Anna Zuzana provdaná za Zdeňka Vratislava z Mitrovic r. 1677 a Zduchovice r. 1681 prodala. Jiná větev G-ů z G. a z Malšovic seděla na Jičínsku na tvrzi Samšině, již se dvory ve Všelibích a Drštěkrytích, s vsemi Samšinou hoř. a dol. a Vobařicemi koupil Abraham G. z Malšvic r. 1570, ale již po devíti letech zemřel. S Annou z Lisova zplodil čtyři syny: Oldřicha, Abrahama, Jana a Mikuláše, kteří ještě r. 1589 společně statky otcovské drželi, ale potom se o ně rozdělili: Oldřich obdržel Mačkov, Abraham Samšinu, Jan Drštěkryje a Mikuláš Velké Horky r. 1605. Abraham prodal Samšinu r. 1620 a súčastniv se bouří stavovských, vystěhoval se z Čech; než r. 1629 dostal pardon a uloženo mu za pokutu složiti polovici jmění. Bratr jeho Jan sloužil ve válce proti Turkům r. 1590—1606 a na památku svého bojování postavil prapor svůj v kostele Samšinském; v l. 1608—14 byl hejtmanem na Pardubicích. Když r. 1617 zemřel, zůstavil syny Jana Oldřicha a Jana Zikmunda, které vévoda Fridlanský k tomu přinutil, že mu Drštěkryje prodali i se dvorem Všelibským r. 1628. Pozdě teprve po pádu Valdšteinově r. 1663 byly D. dědičně přiřknuty synům Jana Oldřicha, Janu Kryštofovi, Fridrichu Zikmundovi a Mikuláši z G. Oldřich z G. na Mačkově byl cís. Rudolfa II. rada a prokurátor v Čechách a podporou literatury domácí mužem na slovo vzatým se stal, tak že Michal Pěček Smržický z Radostic r. 1609 dílo své »Akcí a rozepře mezi filosofem, v lékařství doktorem a prokurátorem« jemu věnoval a podobně učinil Bohuslav Jičínský r. 1612 svými »Programmata academiae Pragensis«. R. 1616 koupil Oldřich tvrze Osov a Skřipel na Berounsku, kam se též odstěhoval. Za nepokojů stavovských byl defensorem, direktorem a správcem zemským a proto všeho jmění odsouzen jest, ale zemřel již r. 1620. Čtvrtý syn Abrahama G-a Mikuláš držel Veliké Horky, Řepín, Chotěšice a Ceteň na Boleslavsku, byl hejtmanem hrabství Kladského a gener. proviantmistrem za času vzpoury stavovské, avšak zemřel jako Oldřich již r. 1619. Pro tato provinění bylo synům jeho, Fridrichovi léta majícímu a nezletilým Volfovi Bernardovi, Janu Vilémovi a Oldřichovi, pak manželce nebožtíkově Aléně z Černhauzu veškeré jmění konfiskováno. Z císařské milosti dostali Jan Vilém a Volf Bernard náhradou statky Čákovice a Smědovice r. 1634. Jan Vilém stal se místodržícím a purkrabím kraje hradeckého, držel Vraní na Slansku v létech 1655—60 a Slatinu, kterou s Popovicemi na Táborsku ujal po jeho smrti r. 1664 syn Mikuláš, ale rok nebo dvě léta potom zemřel. Z konfiskačních protokolů víme ještě o Zikmundovi z G. na Chyjicích a Petrovi z G. jen tolik, že Petr odsouzen byl sice třetího dílu jmění svého r. 1623, ale statek že mu ponechán, Zikmund pak že před r. 1630 zemřel a statek jeho držel Albrecht z Valdšteina. Jiných zboží neznáme, která by G-ové byli drželi v Čechách a zkrátka jen ještě osudy toho rodu v jiných zemích seznáme. V XVI. a XVII. věku byl rod tento tak četným, že prý r. 1527 k rodinné schůzi v Žitavě 200 G-ů se dostavilo. Historicky správné jest, že r. 1619 jen v Lužici 13 G-ů léna svá mělo. Mimo Slezsko a Čechy rozšířili se G-ové též v Dánsku, Livonsku, Polsku a Švédsku. Ze slezské větve Weichavské stal se Jiří Rudolf, c. k. tajný rada a komoří, r. 1668 svob. pánem a potom r. 1701 hrabětem českým, ale neměl potomků. Z Malšvické větve byl Mikuláš z G., kr. polský a kurf. saský ředitel tajné rady, za svob. pána povýšen r. 1672. Z téže větve svob. pánu Kryštofu Bedřichovi, vrchnímu plnomocníku saskému při říšském konventu v Řezně, udělen jest titul říšského hraběte jemu i potomkům jeho r. 1723 a podobně vyznamenán kr. polský a kurf. saský konferenční ministr Gottlob Bedřich roku 1745. Ale i toho i onoho hraběte pošlost sešla

ještě v XVIII. stol. V Dánsku usadil se v století XVII. Kašpar Kryštof z Gersdorfa na Säbygaardě a obdržel dánský indigenát. Syn jeho Jáchym z G. na Trendbyholmě byl r. 1648 od dánského krále Bedřicha III. na rytíře pasován. Z větve Weichavské stal se svob. pán Kristián z G. hrabětem dánským s titulem Gersdorf-Hardenberg-Rewentlow, ale umřel bez potomků. V Pomořanech drželi G-ové statky Krivan a Malý Volz ještě v l. 1841—1854; ve Švédsku byl Jiří z G. na Repstorfě r. 1693 naturalisován a v rytířském domě ve Štokholmu zapsán. Že G-ové posud velmi rozrozeni jsou, toho dokladem jest, že r. 1875 bylo 14 G-ů z G. mezi důstojníky vojenskými v Prusku. Nyní žije v Německu kromě několika větví svob. pánů G-ů jedna hraběcí rodina Gersdorf-Hermsdorf řečená, jejíž praotec Jiří Arnošt z G. (* 1796), syn kr. saského nadlesního a pán na Hermsdorfě a Janovicích, byl mezi hrabata pruská r. 1824 povýšen. Hlavou rodiny této jest Jiří Arnošt hr. z G. a Hermsdorfu na Lipse, Hermsdorfě, Janovicích a Weiszkulmu, rytíř řádu Johannitů, kr. pruský komoří a starosta kraje hojersverdského, jenž s manželkou svou Gabrielou z Palombini má dceru Markétu a 4 syny: Jiřího Arnošta, Alexandra, Viktora a Harryho. G-ům záhy věnováno bylo několik monografií pro zásluhy jejich o kostely a školy (Hortzschanský, Etwas von den Verdiensten der von Gersdorf um Kirchen und Schulen, Görlitz, 1782) a podnes veřejná knihovna Gersdorfská v domě Gersdorfském v Budyšíně, kde též mnoho knih a rukopisů českých se chová, svědčí o ušlechtilé mysli tohoto rodu. *Klř.*

Gerš (č. mn. gurúš, grúš, původně tur., patrně z česk. groš, odtud do arabštiny přešlé), orientální název mince známé jako piastr = 40 para, od r. 1845 asi 10 kr. r. m., ač druhdy daleko více (r. 1801 ještě kol 60 kr., r. 1818 přes 40 kr.). Čistota stříbra nyní $^{239}/_{1000}$. Egyptský g. = 40 fadda = přes 12 kr. Někdejší tripolský g. à 100 para = asi 25 kr.

Geršak (též Gršak) Joan, spis. slovinský (* 1838 u Sv. Petra nad Sutlou), c. k. notář v Ormuži ve Štýrsku, JUDr., r. 1865 počal ve Št. Hradci vydávati »Čitalnicu«, do jejíž 4 svazků napsal 17 článků, většinou právnických, pro obecný lid. V sociálních věcech jest G. důkladným odborníkem. *Lo.*

Geršov, osada na Moravě, hejtm. a okr. Velké Meziříčí, fara a pošta Měřín; 11 d., 70 ob. č. (1890).

z **Gerštorfu** viz Gerstorf z Gerstorfu.

Gerten, ves v Čechách, viz Krty.

Gertich Marcin Gracyjan, slavný kazatel Bratří českých ve Velkopolště (* 1568 v Lasovicích — † 1629 v Lešně). Nabyl vzdělání ve Vitemberce, Lipsku a Heidelberce, spravoval církev bratrskou v Lešně a v Ostrogu a přičiňoval se o to, by vyznání evangelické a nesjednocené řecké splynulo v jedno. Vydal: *Protestacya przeciwko niesłusznej chłubie tych, co za przyczyną disputacyi X. M. Smigleckiego z K. Dan. Mikołajewskim o widzianei głowie kościoła Bożego przed zwycięztwem tryumfują* (Vilno, 1593).

Gertner: 1) G. Tomasz, malíř polský (* kol. 1750 ve Lvově — † 1808 t.). Učitelem jeho byl St. Stroński, jejž také napodobil ve svých kostelních obrazech. Z děl jeho nejznámější jest *Sv. Hyacinth* v kostele sv. Magdaleny ve Lvově. Srv. Rastawiecki, Słownik malarzów pol. (Varšava, 1850). *J-k.*

2) G. Johan Vilhelm, malíř dán. (* 1818 v Borgerfolku — † 1871 v Kodani). Jest z nejlepších portraitistů své vlasti a zejména jeho lehká routina dochází uznání. Z podobizen jeho, správně kreslených a psychologicky prohloubených, vynikají: *Thorwaldsen*, král *Frederick VII.* a j. Pokusil se též v oboru genru obrazem *Dva přátelé*. *J-k.*

Gertruda (čes. též Kedruta): 1) G. sv., řeholnice řádu sv. Benedikta (* 1256 — † 1302). Byvši sotva 5letá odevzdána klášteru v Helftě u Eislebenu, vynikala znalostí jazyka latinského a znala důkladně díla sv. Augustina a Bernarda. Čím trudnější byl její život vnější nemocemi, tím více útěchy nalézala v životě duchovním a ve zjeveních, v nichž stále viděla Spasitele a o nichž sepsala paměti jazykem německým, později do latiny přeložené (*Legatus divinae pietatis*), vynikající vznešeností a při tom podivuhodnou jasností a jednoduchostí. Kromě tohoto díla pochází od sv. G-dy sbírka modliteb a duchovních cvičení, *Exercitia spiritualia* zvaná. Za svatou prohlášena byla r. 1677. *dk.*

2) G. (* 1115 — † 1143), dcera císaře Lothara III., byla provdána za bavorského vévodu Jindřicha Pyšného, jemuž povila syna, Jindřicha Lva. Sňatkem tím sloučeno bylo vévodství Bavorské se Saským, což zavdalo příčinu k válce mezi rodem Welfů a Hohenstaufů. Konrad III., chtěje skončiti spor smírným narovnáním, učinil r. 1142 G-dě návrh, aby podala ruku rakouskému Jindřichu Jasomirgottu, který by zároveň obdržel vévodství Bavorské, kdežto Jindřich Lev měl býti podělen Saskem. G. přijala návrh a téhož roku slaven byl sňatek s velikou okázalostí v Brunšviku; ale G. zemřela za několik měsíců.

3) G. rakouská (* 1226 — † 1288), dcera vévody Jindřicha mödlinského a Anežky hesské, velmi sličná, byla r. 1237 na sjezdě Václava I. a Bedřicha II. Bojovného v Luku zasnoubena synu Václavovu Vladislavovi, jemuž teprve v dubnu r. 1246 byla v manželství oddána. Když po smrti Bedřicha II. sám papež Innocenc IV. přiřkl G-dě právo nápadu na dědictví rakouské, byla naděje, že země rakouské připadnou rodu Přemyslovců; ale dne 3 ledna r. 1247 zemřel Vladislav a G. r. 1248 provdala se za Heřmana badenského, jemuž povila syna Bedřicha, nešťastného soudruha Konradinova. Po smrti Heřmanově r. 1250 usilovala o to, aby zmařila volbu Přemysla za vévodu; když se jí to nezdařilo, postoupila práva svá na země rakouské uherskému Belovi IV., který ji r. 1253 provdal za Romana, syna Daniela Romanoviče ruského, ale ten ji ještě téhož roku od sebe zapudil. Když r. 1268

byl syn její Bedřich v Neapoli popraven, vstoupila G. do kláštera v Míšni.

4) G. **meranská**, královna uher. († 1213), dcera Bertholda IV. andešského, provdána byla za uherského Ondřeje II., kterého tak opanovala, že byl pouhou loutkou v jejích rukou. Podporovala velmi Němce, rozdávala úřady zemské a statky, ano provedla, že bratr její Berthold, který neměl ani potřebného věku a vzdělání, byl r. 1206 jmenován arcibiskupem kaločským, r. 1209 bánem chorvátským a dalmatským a r. 1212 vojvodou sedmihradským. Tím vzbudila velikou nelibost mezi šlechtou uherskou, která ještě se zvýšila, když r. 1212 zasnoubila svou dceru Alžbětu (svatá Alžběta) Heřmanu durynskému a vypravila ji s velikými poklady do Durynk. Proto zosnováno bylo proti ní spiknutí a G. byla, když provázela Ondřeje II. na výpravě do Haliče, u kláštera Lelessu od spiklenců přepadena a zabita. Kromě Alžběty zanechala dítky: Belu, Ondřeje a Marii. Viz A. Huber Studien über d. Gesch. Ungarns im Zeitalter der Arpaden (Vídeň, 1883).

Gertruidenberg viz Geertruidenberg.

Gerunda viz Gerona.

Gerundium (z lat., vl. »co činiti jest«), termín gramm., jímž označují se jmenné tvary slovesné, sloužící k vyslovení nějakého příslovečného určení. Jsou to buď ztrnulá adverbia (na př. ř. κλέβδην »kradí«) anebo skutečné pády abstrakt slovesných (na př. lat. *in faciendo* »v činění«, *ad faciendum* »k činění« a pod.). G-ia vyskytují se v rozličných jazycích: nejběžnější je však slovo g. v mluvnici latinské. *Ztý.*

Gerundivum v jaz. lat. je slovesný adjektivný tvar, úzce příbuzný s gerundiem; povstal asi z něho, kde stálo ve funkci přídavného jména (jako attribut nebo praedikát). Vyslovuje se jím nutnost, potřeba a pod. nějakého děje (na př. *liber legendus* »kniha, jež má se čísti«, *liber legendus est* »kniha má se čísti«), a slove též *participium futuri passivi* nebo *part. necessitatis*. Tvary podobného významu jsou i mimo jaz. lat. (na př. v sanskrtě, řečtině, litevštině), ale nejmenují se ob. g-vy. *Ztý.*

Gerungs, Gross-G., okr. městys v dolnorakouském okr. hejtm. světelském (Zwettl) na hranici proti Horn. Rakousům, s 670 obyv. (1890). — Okres gerunský r. 1890 měl 13.903 obyv. něm.

Gerusia viz Geronté.

Geruzez [žeryzé] Nicolas Eugène, spisovatel franc. (* 1799 v Remeši — † 1865 v Paříži), žák Normální školy, jmenován byl r. 1846 supplentem liter. fakulty pařížské, později stal se jejím tajemníkem. G. napsal řadu velmi pečlivých a jasných literárně-dějepisných děl, z nichž jmenujeme: *Histoire de l'éloquence politique et religieuse en France aux XIVe, XVe et XVIe siècles* (Paříž, 1837—38, 2 sv.); *Essai sur l'éloquence et la philosophie de St. Bernard* (1839); *Essai d'histoire littéraire* (t. r.); *Cours de philosophie* (1838); *Nouveaux essais d'histoire littéraire* (1848); *Cours de littérature* (1846); *Histoire de la littérature française depuis ses origines jusqu'à la Révolution* (1861, 2 sv.); *Histoire de la littérature franc. pendant la Révolution* (1859); pohrobní *Mélanges et pensées* (1866, s předml. Prévosta Paradola).

Gerv., zool. skratek = Paul Gervais.

Gervais [žervé], jemný, ze sladké smetany ve Francii vyráběný sýr.

Gervais [žervé] Paul, zoolog franc. (* 1816 v Paříži — † 1879 t.), vystudovav v Paříži, byl assistentem Blainvillea při Museu, pak profes. zoologie v Montpellieru, později na Sorbonně, od r. 1868 učil srov. anatomii při Museu, r. 1874 zvolen za člena Institutu. Pracoval rozsáhle v zoologii soustavné a srovnávací a práce jeho v mnohém ohledu vedly k zlepšení soustavy různých skupin živočišných; veliké má zásluhy o poznání zvířeny franc. žijící i vyhynulé, zvláště obratlovců; s jinými nebo samostatně napsal výborné učebnice zoologie a palaeontologie, též zabýval se pravěkem člověka a má zásluhy o povznesení rybolovu na jihu franc. Z četných jeho děl jmenujeme: *Histoire naturelle des insectes aptères* (Paříž, 1836—47, 4 sv., s Walckenaerem); *Zoologie et Paléontologie française* (t., 1848—52, 2. vyd. t., 1859, 84 tab.); *Histoire naturelle des Mammifères* (t., 1854—55); *Zoologie médicale* (t., 1859, s Van Bendedenem); *De l'ancienneté de l'homme* (Montp., 1865); *Recherches sur l'ancienneté de l'homme etc.* (Paříž, 1867, 19 tab.); *Zoologie et paléontologie générales* (t., 1867—75); *Recherches sur les mammifères fossiles de l'Amérique méridionale* (t., 1855); *Nouv. recherches sur les animaux vertébrés viv. et foss.* (t., 1867—76, I.-II.); *Ostéographie des Cétacés vivants et fossiles* (t., 1868—77, s Van Benedenem); *Eléments de zoologie* (t., 1868—69, 4 sv.); *Les Vers et les Zoophytes* (t., 1869, s 37 tab.); *Ostéographie des monotrèmes vivants et fossiles* (t., 1878, s atlasem).

Gervaix, Saint G. les Bains [sẽnžervé le bẽn], též Gervais, lázeňské místo ve franc. depart. Haute-Savoie, arr. Bonneville, jv. od Sallanches, 630 *m* n. m., na záp. úpatí Montblanku v krásném údolí Montjoie, s 219 obyv. (1891) a hojně užívanými sirnými teplicemi 40—44° C.

Gervasius: **1)** G. z Canterbury, kronikář angl. ve XII. stol., známější více pod latinským jménem G. Dorobonensis, sestavil děje králů anglických v kroniku: *Chronica de tempore regum Angliae Stephani, Henrici II. et Ricardi I.*, před kterou umístil *Tractatus de combustione et reparatione Cantuariensis ecclesiae*. Kromě těch vydal topografii Anglie *Mappa mundi*.

2) G., probošt vyšehradský a v l. 1156—78 kancléř český, muž vzdělaný a velmi bystrý, poslán byl od knížete Vladislava II. r. 1156 k císaři Bedřichovi I., aby umluvil s ním přátelskou úmluvu, a přiměl císaře k tomu, že uvolil se povýšiti Vladislava na krále a vrátiti mu Budyšínsko, půjde-li mu osobně pomáhat proti Milánským.

3) G. z Tilbury, kronikář angloněmecký (* 1150 v Essexu — † 1235 v Ebsdorfě), napsal pro syna anglického krále Jindřicha II

zábavnou, nyní ztracenou, knihu *Liber facetiarum ad Heinricum regem iuniorem* a pro císaře Ottu IV., který ho jmenoval maršálkem království Arelatského. *Otia imperialia*, přehled dějin od Karla Vel., promíšený různými zprávami zeměpisnými, životopisnými, ano i báchorkami, za tím účelem, aby pohnul ho uznati vrchní moc papeže Innocence III. Spis vydán Leibnizem v Script. rer. brunsviciensium I. sv. (Hannover, 1707) a výtahy v Monumenta Germaniae sv. 25 (t., 1880).

Gervasoni Carlo, hud. spisovatel ital. (* 1762 v Miláně — † 1819 t.), určen byv stavu duchovnímu, vzdělán literárně i hudebně, avšak přestoupil na inženýrství a později k obchodu. Když se mu v něm nedařilo, vrátil se k hudbě. Svou znalost houslí, arciloutny a clavecinu rozmnožil studiemi theoretickými, dával lekce ve zpěvu a klavíru, r. 1789 stal se ředitelem kůru v Borgo Taro a r. 1807 členem ital. akademie věd a umění. Vydal *Scuola della Musica* (Piacenza. 1800), všeobecnou to nauku hudební, jejíž první dvě části, jednající o hudbě staré a základních pojmech hudebních, spracoval Choron ve svém *Manuel complet*; sbírku dopisů, prvnějšího spisu se týkající, *Carteggio musicale*, s obšírnou autobiografií; *Nuova teoria di musica* (Parma, 1812), kdež vedle všeobecných úvah theoretických i praktických umístěny velmi cenné životopisné zprávy o hudebnících ital. min. stol. a přehled současného stavu ital. hudby.

Gervex (žervè) Henri, malíř franc. (* 1852 v Paříži). Žák Cabanela, Fromentina a Brisseta. Z oboru ženských nudit (*Bakchantka a Satyr*, *Dáma s maskou*, *Poslední okamžiky Rolly*, dílo pro nemravnost ze světové výstavy pařížské vyloučené, *Diana a Endymion* (1875) a j.) přešel k přesnému realismu a konečně k impressionistům. Nejznámějším stal se obrazem *Přednáška Dr. Péana v nemocnici St. Louis* (1887), jenž doznal hojného následování. Z ostatních jeho děl jmenujeme: *Přehlídka mrtvých v nemocnici* (1876); *První přijímání u Sv. Trojice v Paříži* (1877); *Sezení jury malířské* (1885); *Zima* (Exposition du Cercle Volney, 1895). Pro radnici pařížskou maloval *Občanský sňatek* a nástropní obraz *Hudba*. *J-k.*

Gervillia, vymřelý rod mlžů nestejnosvalných (*Anisomyaria*) se skořápkami šikmě prodlouženými, nestejnými a na povrchu soustředně ryhovanými. Svaz upínal se v řadě kolmých jamek; zámek jen slabě bývá naznačen. G. počíná triasem a vymírá v třetihorním útvaru. Mnoho druhů tohoto rodu jest význačnými (vůdčími) zkamenělinami pro jednotlivé vrstvy triasu a jurského útvaru. *Pa.*

Gervinus Georg Gottfried (* 20. kv. 1800 v Darmstadtě — † 18. bř. 1871 v Heidelberce). Po nepravidelném vyučování školním obrátil se ke kupectví a sloužil pět roků v obchodě se střižným zbožím, uče se při tom moderním jazykům s rostoucí stále nechutí k povolání svému, až se konečně oddal studiím, nejprve filologickým v Giessenu, pak historickým v Heidelberce pod Schlosserem. Zde také se r. 1826 habilitoval a již z prvních jeho spisů poznává se snaha, navázati styky mezi vědeckým badáním a politickou činností, přetrhané reakcí. K tomu účelu založil »Deutsche Jahrbücher« pro součinnost života, vědy a umění, ale neudržely se dlouho. Slavného jména nabyl svou epochální *Geschichte der poët. Nationallitteratur der Deutschen* (Lipsko, 1835—42, 5 sv.), kterou založil vědecké studium německé literatury vůbec. G. první vykládal plody básnické z doby, z jejích idei, snah a osudů, poměr (souhlas nebo odpor) básně k těmto ideám, cenu národní, působení na dobu současnou a pozdější. Měřítko jeho bylo velmi přísné a jednostranné; bylať to literatura řecká a blízká jí poesie Goethova a Schillerova, dle nichž vše měřil, čímž soud jeho o středověké literatuře vypadl ovšem zcela jinak, než u nadšených romantiků před ním. A co zvláštního, G. neodcizil se proto ideálům svým politickým; naopak bylo základní ideou jeho díla, odvrátiti národ od neplodné činnosti literární a vésti jej k činům praktickým. Po vyjití prvého sešitu byl povolán do Gotink, ale patřil s bratřími Grimmy k oněm sedmi mužům, již protestovali proti zrušení ústavy a odpykali to propuštěním. Šel zase do Darmstadtu, cestoval po Italii a působil pak v Heidelberce ve směru politickém, zvláště o »osvobození« Šlesvika-Holštýna. R. 1848 poslala ho města Hansy do bundestagu, a okres saský do nár. shromáždění, kdež však činně nevystupoval. I spis jeho *Shakespeare* (Lipsko, 1849—50, 4 sv.) byl aestheticko-politický. Jeho *Einleitung in die Geschichte des XIX Jhrh.* (t., 1853) uvalil naň žalobu z vlastizrády, začež odňata mu venia legendi. Ostatní čas života zabývalo jej velké dílo *Geschichte des XIX Jhrh. seit den Wiener Verträgen* (t., 1850–66, 8 sv.), které však sahá jen po revoluci červencovou. Při tom pracoval o znovuzdomácnění Händla v Německu a napsal ve svém *Händel und Shakespeare* (t., 1868) jakousi filosofii dějin hudby. G. zemřel v úplném rozbroji s veřejným míněním německým za doby války francouzsko-něm. Spisy mimo uvedené: Poznámky k Thukydidovi (1830 až 1835); *Gesch. der Angelsachsen im Überblick* (1830); *Gesch. der florentinischen Historiographie bis zum XVI Jahrh. nebst Charakteristik des Macchiavell* (1833); *Versuch einer innern Gesch. von Arragonien* (1832); *Gesch. der deutschen Dichtung* (5. vyd. pořádal Bartsch 1871 až 1874); *Gudrun, ein episches Gedicht. Programm und Probegesang* (1836); *Grundzüge der Historik* (1837); *Kleine hist. Schriften* (1839); *Adresse an die Schleswig-Holsteiner* (1846). Studie o Gervinovi napsali: Lehmann, G., Versuch einer Charakteristik (Hamburk, 1871) a Gosche, G. (Lipsko, 1871). *Ks*

Gerwig Robert, železniční inženýr něm. (* 1820 v Karlsruhe — † 1885 t.). Studoval na polytechnice svého rodiště, načež stal se r. 1853 stavebním radou, r. 1863 vrchním stav. radou a r. 1871 stav. ředitelem badenských úřadů pro stavby vodní a silniční. V l. 1850—57 byl zároveň ředitelem hodinářské školy ve Furtwangách. S vrch. stav. ra-

dou von Beckhem vypracoval dobré zdání o železnici Sv. Gotthardské a téměř současně s předsedou virtemberské kommisse železniční von Kleinem o dráze Lukmanierské. Do r. 1872 vedl pak stavbu železnice hausach-killingenské, kterou také sám projektoval, načež svěřeno mu vrchní vedení stavby žel. Sv.-Gotthardské se stavbou tunnelu. Po některých neshodách s podnikatelem Favrem a švýc. státníkem Escherem vzdal se tohoto vedení r. 1876 a převzal technickou správu železnic badenských. Byl členem zem. sněmu badenského a od r. 1875 též členem říšského sněmu německého. R. 1880 jmenován mimořádným členem stavební akademie pruské. Na nádraží v Tribergu postaven mu r. 1889 pomník.

Géryonés (Γηρυόνης, Γηρυονεύς od γηρύω, tedy »řvoucí«), v řecké báji přesilný, od pasu trojtělý, okřídlený, obrněný obr, syn Chrysaorův a Kallirrhoin, v přepychu a hojnosti sídlící na ostrově Erytheii v Ókeanu daleko na západě, majitel velikých stád skvělého skotu rudého, jež hlídal pastýř Eurytión a dvouhlavý pes Orthros. Héraklés, jemuž získání těchto stád od Eurysthea uloženo, na člunu slunečním tam se přeplavil a zabiv nejprve kyjem pastýře i psa, na to G-na, kterého pastýř stád Hadových Menoitios o všem byl zpravil, šípem usmrtil: obr bouřné zimy podléhá bohatýru světelnému, jenž za kořisť si odhání stáda skotu, zcela obdobná stádu Héliovu a Apollónovu, tedy symbol dní v roce. Erytheia, mythická země dalekého západu, od Hekataia hledána v Ambrakii, od jiných v Akarnanii, Épeiru, Illyrii; běžný však názor, zvláště vlivem tyrskotartésských bájí o Melkartovi, ji shledával v přeúrodné i na kovy bohaté krajině tartésské blíže Gad v již. Španělsku. *klk.*

Geryonia Pér. et Les., rod m e d u s s l i m ý š o v i t ý c h (*Hydromedusae*) ze skupiny *Trachomedusae*, zástupce stejnojmenné čeledi *Geryoniidae*. Má polokulovitý zvonec, dlouhou kuželovitou rouru ústní (téže délky asi jako průměr zvonce) a 6 radiálních kanálů, v jichž průběhu umístěny jsou široké srdcovité žlázy pohlavní. Z ostěrkatého okraje zvonce vybíhá 6 tykadel delších roury ústní a mezi nimi zapuštěno 12 váčků sluchových. Jediný druh evropský G. *proboscidalis* Eschsch. se zvoncem 6 *cm* šir. žije v moři Středozemním. *Šc.*

Ges viz G ö s.

Gesar-chán, zakladatel královské dynastie tibetské, jejíž potomci udrželi se do XI. stol. po Kr., hrdina mongolského eposu, po něm zvaného. V 7 knihách líčí nám epos hrdinské činy ošklivého G-a, druhorozeného syna Indrova, který návodem Buddhovým seslán jest na zem, aby přivodil mír a spravedlnost. Hrdina má tři choti, krásnou Aralgu, již nabyl lstí, hrdinnou Rogmu, již vyhrál, a dceru císaře čínského, již získá po tříletém pobytu u dvora čínského a po mnoha bojích. Aralgo jest mu uloupena, on však dobude jí zpět na zázračném hnědouši, načež požije z ruky její nápoje zapomnění, by k ní byl připoután. Tím stává se, že když chce uloupiti kníže Širaigolský i druhou choť a Tibeťané, vítězivše s počátku, na konec nejlepšího svého hrdinu Šikira, bratra G-ova, ztrácejí, dosedá na trůn tibetský ujec G-ův Čotong, který Rogmu vydá nepřátelům a rodiče G-ovy odsoudí ke službám nejhorším. G. teprve po 9 létech vytáhne proti němu, zajme jej lstí, získá i Rogmu zpět a žije pak s ní blaženě v Tibetu. Dle jiné verse sestoupí G. i do podsvětí. Srv. J. F. Schmidt, Die Thaten Bogdo Gesar-Chans (Petrohr., 1839); Schott, Über die Sage von G.-Ch. (Berl., 1851) a Schiefnerovu zprávu v akad. Petrohr. (1864—71). *Dk.*

Gesäuse, soutěska v Hor. Štýrsku, jíž se prodírá horní Enže mezi Admontem a Hieflauem, sevřená na sev. skupinou Buchsteinskou (2224 *m*), na jihu Reichensteinskou (Hochthor 2372 *m*). Říčka teče tu směrem záp. za velikého hluku a šumu (odtud jméno) množstvím kataraktů. Státní dráha vede tudy střídavě po prav. i lev. břehu Enže. Nejhezčím bodem v G. jest Gstatterboden, kdež končí se velkolepé údolí Johnsbašské. Srv. Hess, Spezialführer durch d. G. (3. vyd. Vídeň, 1893).

Ges dur, angl. *G flat major*, franc. *sol bémol majeur*, ital. *sol bemolle maggiore*, tvrdá tónina s tónickým trojzvukem *ges b des* uvedená 6 ♭, souzvučná s F i s d u r.

Geseke, okr. město v prus. vlád. obvodu arnsberském, kraji lippstadtském, na řece téhož jména, stanice pruské státní dráhy; má 3902 obyv., 2 katol., 1 evang. kostel, vyšší st. školu, zemský chudobinec a nemocnici, značné zemědělství, vápenice a cihelny, výrobu doutníků, dřevěných hlaviček k dýmkám a obchod s uzeným a sušeným masem. Z G. odvozují původ svůj knížata z Lippe, jimž náleželo fojtství nad tehdejším klášterem jeptišek sv. Cyriaka.

Geselschap: 1) G. E d u a r d, něm. malíř genrů (* 1814 v Amsterdamě — † 1878 v Düsseldorfě). Jsa žákem düsseldorfské akademie, zůstal po celý život věren jejímu romantickému směru tehdejšímu. Nejprve snažil se proniknouti obrazy biblickými a historickými. Sem spadají: *Kladení Krista do hrobu* (1846); *Herodias a tři králové* (1847); *Faust ve studovně* (1839); *Götz von Berlichingen před radními pány v Heilbronnu* (1842); *Smrt Valentinova* z »Fausta« (1844); *Romeo a Julie* (1845); *Nalezení mrtvoly Gustava Adolfa na bojišti u Lützenu* (1848) a j. Na to věnoval se úplně genru a nejčastěji maloval výjevy ze života dětského, užívaje se zálibou umělého, lampového světla. Z genrů uvádíme: *Skupina vojínů z 30leté války* (1849); *Zjevení se Ježíška* (1850); *Mikulášský večer* (1851); *Pěvecká škola* (měst. mus. v Hannoveru); *Večer svato-martinský* (galerie v Hamburce); *Vánoční jitro* (mus. ve Stockholmě); *Hudební zábava večerní* (1865, mus. v Kolíně); *Stařec čtoucí v bibli*; *Děd kolébající vnuka*; *Stařena u kolovrátku*; *Překvapení* a mn. j. *J-k.*

2) G. F r i e d r i c h, malíř něm. (* 1835 ve Weselu). Vzdělal se v Drážďanech a v Düsseldorfu, načež zanášel se po několik let (1866 až 1871) studiem římských fresek, zejména Raffaelových a Michel Angelových. Usadiv se

v Berlíně, začal r. 1882 prováděti velkolepou výzdobu kupole Slavína (Ruhmeshalle), kterouž teprve r. 1890 dokončil. V době té stal se též členem a senátorem berlínské akademie. Srv. L. v. Donop, Fr. G. u. seine Wandgemälde i. d. Ruhmeshalle (Berl., 1890). *J-k.*

Gesen, ves v Čechách, viz Jesení.

Gesenius Wilhelm (* 1786 v Nordhausích — † 1842 v Halle), vedle Delitzsche přední hebraista něm. XIX. stol. Věnovav se theologii a filologii, stal se r. 1810, působiv před tím jako repetent na theol. fakultě v Gotinkách a na gymnasiu v Heiligenstadtu, mimoř. a r. 1811 řádným profes. theologie v Halle. G. byl prvý semitista německý, který pěstoval studium hebrejštiny a bible úplně neodvisle od theologie. Tím, jakož i že ovládal v nejširší míře i ostatní jazyky semitské a jich k účelu svému rozsáhle užíval, stal se zakladatelem vědeckého spracování jazyka hebrejského, hlavně svým: *Hebraeisch-deutsches Handwörterbuch* (Lipsko, 1810–12, 3 sv.; 11. vyd. 1890, i ve výtahu, něm. a lat.; dva překlady do angl.); *Hebraeische Grammatik* (Halle, 1813, 25. vyd. 1889, překlady do různých jaz.); *Hebraeisches Lesebuch* (Halle, 1814, 11. vyd. 1873); srovnavací *Ausführliches grammatisch-kritisches Lehrgebäude der hebr. Sprache* (t., 1817) a *Thesaurus philologicus criticus linguae hebraeae et chaldaeae Vet. Testamenti* (t., 1829 až 1842, 3 sv., dokončeno Roedigerem 1858). Sem spadá i práce *Geschichte der hebr. Sprache und Schrift* (t., 1815) a překlad a výklad proroka Isaiáše (1821, 3 sv.). Vedle hebrejštiny se zálibou pěstoval i samaritanštinu: *De Pentateuchi samar. origine, indole et auctoritate* (Halle, 1815); *De Samaritanorum theologia* (t., 1822); *Carmina samaritana* (t., 1824. I. díl *Anekdot*) a feoničinu, již prohlásil za dialekt hebrejštiny: *De inscriptione phoenicio-graeca in Cyrenaica* (t., 1825); *Palaeographische Studien über phön. und punische Schrift* (Lipsko, 1835); *Disputatio de inscriptione punica libyca* (t., 1836) a hlavně *Scripturae linguaeque phoeniciae monumenta* (t., 1837, 3 sv.). Zmínky zasluhuje i *Versuch über die maltesische Sprache* (t., 1810), v níž Gesenius poznal arabštinu, a *De Bar Alio et Bar Bahlulo, lexicographis syro-arab. ineditis* (t., 1834—39, 2 sv., 2. d. *Anekdot*). Přispíval hojně i do Ersch a Gruberovy encykl. a do hallské »Allg. Litteraturzeitung«. Jako učitel vychoval hojně vynikajících orientalistů. Slovníkářským pracím G-iovým schází důkladnější znalost pozdější hebrejštiny a literatury, bez níž obmezují se vlastně jen na hebr. bible, grammatickým pracem filosofické pojímání, jakož i systém, pro které vlastnosti vytýkána jim nevědeckost. *Dk.*

Gesenke viz Jeseník.

Geserichsee viz Jezeřičské jezero.

Geschenen viz Göschenen.

Geschwader viz Escadre.

Gesirzen, ves v Čechách, viz Jiřské.

Gesius Bartholomaeus, vlastně Göss, skladatel něm. (* kol. 1555 v Münchebergu — † 1613 ve Frankfurtě n. O.), od r. 1595 kantor ve Frankfurtě. Byl velmi plodným v oboru protestantské skladby chorální a svým velmi rozšířeným příručním výtahem *Synopsis musicae practicae* (1609, 2. rozmn. vyd. 1615, 3. v. 1618) postavil se do nevelké řady současných theoretiků něm. Složil pašije dle evangelisty Jana, pětihlasé hymny, žalmy, chorály, zpěvy pohřební, svatební a slavnostní, písně jitřní a večerní, motetta, mše o 5 i více hlasech a j. Vydal též sbírku *Teutsche Lieder Dr. Lutheri u. andrer frommer Christen*. Veškery tyto publikace vyšly z části ve Vitemberce, z části ve Frankfurtě n. O.

Gesmesgrün, ves v Čechách, hejt. a okr. Jáchymov, fara a pš. Schönwald; 48 d., 255 obyv. n. (1890), kaple, 1tř. šk., krajkářství, samota Petermühle.

Ges moll, angl. *G flat minor*, franc. *sol bémol mineur*, ital. *sol bemolle minore*, neobvyklá měkká tónina, charakterisovaná trojzvukem *ges bes des*, označená 9 ♭; místo ní užívá se enharmonické Fis moll.

Gesna, ves v Čechách, viz Jezná.

Gesner: 1) Conrad von G., polyhistor, švýc. (* 1516 v Curichu — † 1565 t.), z nejproslulejších učenců XVI. století, vynikající jazykozpytec, literární historik, bibliograf, lékař, zvláště pak přírodopisec. Otec byl chudým kožešníkem. Nadaného hocha přijal do domu strýc, pastor Joh. Friccius, a vštípil mu počátky vědomostí i lásku k přírodě, po něm pak prof. J. Ammann, jenž učil ho jazykům klassickým. Smrtí otcovou, jakož i když pomoc obou dobrodinců jeho byla vyčerpána, zápasil s bídou a strádáním všeho druhu. Byl nějaký čas famulem u theologa Capito ve Štrasburce a naučil se při tom hebrejštině. Malé stipendium rodného města umožnilo mu cestu do Paříže, kde brzy stýkal se s předními učenci a čerpaje usilovně z bohatých biblioték, položil základ k rozsáhlým vědomostem. Vrátiv se do Curichu, obdržel malý úřad školní a oženil se s chudou dívkou. Nového stipendia užil ke studiu lékařství v Basileji; aby se však uživil, sestavoval latinský slovník a učil tři léta v Lausanne klassickým jazykům. Pomocí třetího stipendia dokončil studia v Montpellieru a Basileji, kdež se stal r. 1541 doktorem lékařství. Na to jmenován městským lékařem v rodném městě a professorem filosofie, s nepatrným však platem, až teprve r. 1548 stav se řádným professorem přírodopisu, mohl se bezstarostně věnovati vědě své. Ač stále skoro churavěl, vynikal obrovskou pílí, byl pověstným dobrotou srdce, konal svědomitě i úřad svůj lékařský, zvláště neohroženě v době moru, jehož obětí se i stal. Přírodovědecké zásluhy G-ovy náležejí hlavně zoologii a botanice. Hlavní jeho dílo jest *Historia animalium* (Curich, 1551—1587, 5 dílů; výtah od autora s rozmnoženými obrazy 1553—1560; později výtah od jiných; poslední vyd. 1617 až 1621; něm. přel. od G. Horsta, 1669—1670). Jest jedním z nemnohých, jimiž položeny byly základy modernímu badání. Obdivuhodnou pracovitostí snažil se v něm snésti a tříditi vše, co známo bylo o zvířatech dle zpráv starých, středověkých, dle současných badatelů

i dle pozorování vlastních. Díl 1. jedná o ssavcích, 2. o čtyrnožcích vejce kladoucích (obojživelníci, ještěři, želvy, krokodilové), 3. o ptácích, 4. o vodních zvířatech (rybách, měkkýších, ostnokožcích, láčkovcích a houbách), 5. (vyšel po smrti autorově) o hadech, k němuž připojen zlomek 6. o štíru (celý jednati měl o hmyzech). Zvířata seřaděna alfabeticky dle lat. jmen, u každého zvířete udána jména známá v jiných řečech, vylíčen dále obšírně popis jeho, životní jevy, povaha, užitek a význam kulturní. G-ovi schází pojímání zvířectva jakožto velkého, složitého celku, schází mu i pojem druhu, ač pojednává u jednotlivých hesel i o příbuzných tvarech, tu v užším, tu v širším smyslu. Následkem více slovnikářského třídění zaniká srovnavací anatomie, schází dále palaeontologie a člověk jest z přírodopisu jeho vyloučen. Nicméně jeví se v díle jeho nejen velké nadání kompilační, ale i duch kritický, jenž snažil se obrovský materiál cizí zkoumati a doplňovati dle vlastních pozorování. Cenu díla jeho doplňují obrazy, jež namnoze sám dal prováděti a jež věrností a provedením předčí díla předchozí. Pokud se týče botanické činnosti G-ovy, vydal hlavně popis rostlin a katalog rostlin dle starých autorů, překlad latinský Bockova herbáře (Hieronymus Tragus), herbář Davida Kybera a spisy Valeria Corda s vlastním dodatkem. Však po velkou část života svého snášel materiál k přírodopisu rostlinstva, jenž rozsahem i uspořádáním měl státi po boku jeho přírodopisu zvířat a k němuž pořídil a částečně ve dřevu dal provésti na 1500 vyobrazení rostlinných. Před svou smrtí odevzdal G. materiál příteli svému Casparu Wolfovi, po němž dostal se Joachimu Camerariovi mladšímu, jenž ho částečně užil v díle svém, přecházel pak do různých rukou, až získal jej bohatý soukromník Trew. Tento svěřil jej C. Schmiedelovi, jenž konečně dílo G-ovo, vlastně obrazy jeho opatřené výkladem, vydal v Norimberce r. 1751—71 (*Conradi Gesneri opera botanica*. P. I. II.). Významem svým v botanice náleží G. do doby herbářů, avšak jeví pokrok nad současníky svými, že poprvé prováděl na obrazech svých analysu květů a plodů. Jaký význam tomu přikládal vzhledem ku příbuzenstvu rostlin, jakož i že určitěji již rozeznával mezi rodem a druhem, o tom svědčí korrespondence jeho se současnými botaniky. K doplnění činnosti jeho přírodovědecké uvádíme, že zabýval se i studiem zkamenělin a nerostů ve spise provázeném četnými obrazy *Conradi Gesneri de rerum fossilium, lapidum et gemmarum genere, figuris et similitudinibus liber* (Curich, 1565). *Šc.*

Rozsáhlá byla i ostatní literární činnost G-ova. Zakladatelem všeobecných dějin literatury a bibliografie stal se G. spisem *Bibliotheca universalis* (Cur., 1545), s velkou pílí a důkladností pořízeným abecedním seznamem všech G-ovi známých spisovatelů, kteří vydali spisy jazykem řeckým, lat. a hebrej. Jakýmsi reálním katalogem všech odvětví lidského vědění jest spis *Pandectarum sive partitionum universalium libri XXI* (t., 1548); vyšlo však pouze 19 knih, 20., jež měla jednati o lékařství, nevyšla vůbec. 21. pak vydána pod zvláštním názvem *Partitiones theologicae* (t., 1549). Do oboru klass. filologie spadají tyto publikace G-ovy: vydání *Stobaiovy* Anthologie (t., 1543, 2. vyd. Basilej, 1549); *Martiala* (Curich, 1544); sbírky sentencí *Antonia Melissy* a *Maxima Confessora* spolu s apologetickými spisy *Theofilovými* a *Tatianovými* (t., 1546); *Ailiana* (t., 1556); *Ovidiových Halieutik* (t., 1556); dále řecko-lat. slovník (Basilej, 1537, 2. vyd. 1545); nové spracování *Calepinova* lat. slovníka, k němuž připojil *Onomasticon propriorum nominum* (t., 1544). V obor všeobecného jazykozpytu spadá spis na dobu tehdejší zajímavý *Mithridates. De differentiis linguarum tum veterum tum quae hodie apud diversas nationes in toto orbe terrarum in usu sunt observationes* (Curich, 1555). *Vř.* — Životopis G-ův napsali hlavně J. Simler, Vita Con. Gesneri (Curich, 1566) a C. Schmiedel (v »Opera botanica«, Norimb., I. díl, 1751). Srv. J. V. Carus, Geschichte der Zoologie (Mnichov, 1872) a E. Meyer, Geschichte der Botanik (Královec, 1857, IV. sv.).

2) G. Johann Mathias, filolog německý (* 1691 v Rothu — † 1761 v Gotinkách). Studoval na universitě jenské, působil pak roku 1715—29 jako konrektor gymnasia ve Výmaru, 1729—30 jako rektor v Anspachu, 1730—34 jako rektor školy Tomášské v Lipsku, od r. 1734 až do své smrti jako prof. poesie a výmluvnosti na universitě v Gotinkách. Vynikaje velikou učeností, kritickým nadáním a jemným vkusem, jsa mimo to i filosoficky a theologicky důkladně vzdělán, G. pojímal starověk se stanoviska všeobecnějšího, než dosud se dálo. Jako professor universitní, ředitel filologicko-paedagogického semináře a vrchní inspektor školství hannoverského získal si veliké zásluhy o povznesení studií klassických jak na universitě tak na školách středních, kde jeho vlivem zavedena lepší a důkladnější methoda u vykládání starověkých auktorů. Hlavní spis G-ův jest *Novus linguae et eruditionis Romanae thesaurus* (Lipsko, 1749, 4 d.), jenž označuje veliký pokrok v oboru lat. lexikografie. Z vydání auktorů, jež G. opatřil, uvádíme: vydání *Scriptores rei rusticae veteres latini* (t., 1735, 2. vyd. opatřil J. A. Ernesti, 1773, 2 díly); *Quintiliana* (Gotinky, 1738); *Plinia mladšího* (Lipsko, 1739, 2. vyd. opatřil A. W. Ernesti, 1770); *Horatia* (tamže, 1752 a j.); *Claudiana* (t., 1759), nejlepší to G-ova práce kritická. Vydání *Orfik* G-em pořízené opatřil po smrti jeho Hamberger (t., 1764). V obor paedagogiky a methodiky spadají: *Institutiones rei scholasticae* (1715) a *Primae lineae isagoges in eruditionem universalem nominatim philologiam, historiam et philosophiam in usum praelectionum ductae* (t., 1756, 2. vyd. spolu s přednáškami G-ovými opatřil Niclas, t., 1784, 2 d.). K potřebě školské vydal: *Chrestomathia Ciceroniana* (Výmar, 1717, 7. vyd. 1775); *Chrestomathia Pliniana* (t., 1723) a *Chrestomathia graeca sive loci*

illustres ex optimis scriptoribus dilecti (1731). Drobné spisy G-ovy vyšly ve dvou sbírkách: *Opuscula minora varii argumenti* (Vratislav, 1743—45) a *Kleine deutsche Schriften* (Gotinky, 1756). Srv. Bursian, Gesch. d. class. Philol., 387. *Vý.*

Gesnera (též Gesneria) Mart., podpěta, dle curišského polyhistora Gesnera pojmenovaný rod rostlin z čeledi *Gesneraceae*, tribu *Gesnereae*, s květy souměrnými, kalicha zvonkovitého, nestejně 5dílného, u zpodiny s vaječníkem srostlého, a koruny trubkovité, více méně břichaté, u zpodiny 5hrbé, často poněkud ohnuté, s krajem rozloženým a přídvoupyským. Tyčinky 2mocné (s pátou zaprtalou), nejdoleji z koruny vyniklé a s prašníky v mládí v kruh spojenými. Semenník obejmutý 2—5 žlazami, z nichž 3 jsou velmi malé a 1—2 zadní nápadně velké a buď volné nebo spolu srostlé. Čnělka prodloužená nese hlavatou, 2laločnou nebo jinakou bliznu. Tobolka jest kožovitá, 1pouzdrá, 2—4chlopní a mnohosemenná, semenic dvou nástěnných a semen práškovitých. G. obsahuje vytrvalé byliny tropické Ameriky a Mexika, počtem asi 30 druhů, s oddenkem hlízovitým, se stonkem zkráceným a s listy vstřícnými nebo přesleněnými, krátce řapíkatými. Květy buď v hroznech konečných i úžlabíčkových, nebo jednotlivé, ne-li svazčité. Veškeré části rostliny jsou plstnaté. Většina druhů pěstuje se pro ozdobné květy v teplých sklenicích a z nich na př. G. *Douglasii* Lindl., G. *sceptrum* Mart. a G. *rupicola* Mart. i v několika odrůdách. Mnohé k tomu rodu kladené druhy patří k rodům *Dircaea*, *Isoloma*, *Rytidophyllum*, *Naegelia* a j. G. vyžadují v zimě suchého místa o 6—8° C a nedostatek vody. Množí se semenem a bývají i ven vysazovány. *Déd.*

Gesneraceae Lindl. (též Gesneriaceae Dl.), podpětovité, čeleď rostlin srostloplátečných příbuzných s tlamatými (*Scrophularineae*) a čeledí *Bignoniaceae* i *Orobancheae*, lišící se od prvních hlavně semenicemi nástěnnými. Kalich 5dílný nebo 5klaný jest buď prostý nebo se semenníkem více méně srostlý a stálý, koruna trubkovitá, s trubkou v zadu hrbatou, více méně pravidelná, 5laločná, často tlamatá se zpodním pyskem 3- a svrchním 2laločným, tyčinek 5, z nichž 4 plodné, 2 mocné a vyniklé a pátá zakrnělá, prašníků po dvou často spojených. Někdy jsou tyčinky pouze 2. S tyčinkami k trubce vetknutými střídá se 5 žlaz buď volných neb okolo zpodiny semenníku ve věnec srostlých. Semenník svrchní nebo zpodní, 1pouzdrý s jednoduchou čnělkou a buď hlavatou nebo 2laločnou bliznou. Plod tobolka neb bobule s dvěma semenicemi, tobolky 2chlopní pouzdrosečné, semena hojná, drobná, podlouhlá s přímým klem v ose dužnatého bílku. G. jsou byliny neb polokře tropické, počtem asi 70 (dle DC. 136) rodův a 700 druhů, s listy buď vstřícnými neb přesleněnými, nebo roztroušenými, jednoduchými, a s květy buď v hroznech, v klasech nebo vrcholících, nebo jednotlivými v úžlabinách listů. G. dělí se ve 3 tribus: 1. *Gesnereae*, mající semenník polozpodní nebo zpodní a plody tobolky. Obsahují rody: *Gesnera*, *Achimenes*, *Ligeria*, *Tydea* a j.; 2. *Beslerieae* se semenníkem volným a s plody bobulemi neb tobolkami; k nim náleží *Alloplectus*, *Columnea*, *Mitraria*, *Hypocyrta*, *Besleria* a j.; 3. *Cyrtandreae* s tobolkami šroubovitě kroucenými neb s bobulemi a s druhy *Aeschynanthus*, *Streptocarpus*, *Cyrtandra* a j. — *Gesnereae* a *Besslerieae* přebývají v tropických krajinách Nového Světa, *Cyrtandreae* v tropické Asii, zvláště na ostrovech Tichého okeánu a v Indii, dále v jižní Africe a subtropické Australii. *Déd.*

Gesoriacum viz Boulogne 1.

Gespan, něm. z maď. *ispány* a toto ze slovanského župan.

Gesseln, ves v Čechách, viz Jeseň Klášterská.

Gessi [džesi]: **1)** G. Francesco, malíř ital. (* 1588 v Bologni — † 1649 t.), žák Quida Reniho, jemuž při mnohých obrazech pomáhal a jehož způsob tak si osvojil, že získal si pověst druhého Quidona. Nejlepší dílo jeho jest *sv. František* v Santa Annunziata v Bologni, v němž G. lehkostí techniky i mistra svého překonal. V pozdější době vadí ceně jeho děl přílišná rychlost v provádění. Od něho zná se *Morpheus zjevuje se královně Halkyoně v podobě jejího muže Ceyxa* (v mus. vídeňském); *Aktaeon od Diany v jelena proměněný* (v mus. štutgartském); *Sv. Magdalena* (gal. drážďanská). *J-k.*

2) G. Romolo, cestovatel africký (* 1831 v Cařihradě — † 1881 v Suezu). Jsa rodem Ital, súčastnil se povstání benátského a musil opustiti rakouskou vojenskou službu. Bojoval pak v angl. službě proti Rusům na Krimu a vynořil se po 30 létech nejvýše dobrodružného života jako egyptský důstojník v Chartúmu, kamž byl přišel na pozvání Gordona paše, s nímž se byl seznámil za války krimské. Mapoval část Nilu mezi Dúfile a jez. Albertovým, jež r. 1876 poprvé obeplul. R. 1877 pokusil se s Matteuccim vniknouti od Fadasi do země Gallů. Od nové výpravy na ř. Sobat upustil, byv Gordonem pašou pověřen potlačením velikého povstání, jež v již. Dárfúru proti Egyptu zosnoval otrokář Suleimán paša. G. s neoblomnou energií vybojoval veliký zápas proti přesile a přivedl povstání r. 1880 ku konci, což náleží k nejskvělejším výkonům v koloniálních bojích afrických. V odměnu velikých služeb stal se pašou a guvernérem provincie Bahr el Gazálu a pokusil se se zdarem novou provincii povznésti. V říjnu 1880 vracel se z Mešry el Rék do Chartúmu, parník však i s bárkami, jež měl ve vleku, uvázl na 3 měsíce v neprostupných travních ostrovech Bahr el Gazálu a většina mužstva hladem zahynula. Malý zbytek zachránil E. Marno v lednu 1881. Následkem útrap zemřel G. na cestě do Italie bahenní zimnicí. Četné články od něho byly uveřejněny v »Bollettino della Soc. Geogr. Italiana«, v Camperiově »Esploratore« a Corově časopise »Cosmos«. Jeho syn a M. Camperio vydali z jeho pozůstalosti dílo *Sette anni nel Sudan Egiziano* (s biografií, Milán, 1891).

Gessius Florus, od r. 64 po Kr. prokurator judský, muž krutý a nespravedlivý a veliký vyděrač, rozhodl ve sporu židů a Řeků caesarejských ve prospěch posledních a nařídil r. 66, aby Jerusalem zaplatil hned 17 talentů dlužných daní, po případě aby peníze vzaty byly z pokladu chrámového. To vzbudilo v městě bouři; na 6000 tisíc lidí jest v ulicích porubáno, G. musil z města ustoupiti a povolati syrského legáta Cestia Galla. Pokusy obou zmocniti se Jerusalema skončily se jejich porážkou, tak že zbaveni byli velitelství, které dáno bylo T. Fl. Vespasianovi.

Gessler Hermann, zv. též G. z Brunecku, dle pověsti fojt Albrechta I. v Uri, jenž týráním a ukrutností svou podráždil Tella tak, že tento, vyčíhav ho v úvoze u Küssnachtu, z úkrytu šípem ho usmrtil. Osoba G-ova jest vybájena, neboť za časů Albrechtových byl fojtem v Uri Ebbo z Küssnachtu a G. nebo Grissler z Brunecku teprve v l. 1420—30 se vyskytá. Viz Rochholz, Tell und G. in der Sage u. Gesch. (Heilbronn, 1877).

Gessner: 1) G. Salomon, básník a ryjec něm. (* 1730 v Curichu — † 1788 t.), původně knihkupec. Po krátkém pobytu v Berlíně a Hamburce vrátil se do rodného města, kde otec jeho měl závod knihkupecký a byl členem Vysoké rady státní. Zde věnoval se G. psaní idyll a ryjectví. Jeho idylly obecně se líbily a básnická sláva G-ova zdála se býti pojištěna, když Michael Huber vydal (1760) franc. překlad básně jeho *Tod Abels*, jíž se dostalo velmi vřelého přijetí od Diderota a Rousseaua. Na to následovaly franc. překlady jiných jeho básní (*Daphnis, der erste Schiffer* a j.). S počátku jsouce přeceňovány, došly idylly G-ovy od Herdera (»Fragm. z. deutsch. Lit.«, 2. sbírky č. 5.) a A. W. Schlegela (Sebrané spisy, sv. 10., str. 232) příslušného ocenění. Sebrané spisy jeho vyšly v Curichu (1777 až 1778, 2 sv.), nové vydání v Lipsku (1841, 2 sv.). Trvalejšího jména získal si G. svými pracemi ryjeckými, jimiž již za svého berlínského pobytu r. 1749 upoutal na sebe pozornost dvorního malíře Henysla. R. 1766 vydal 10 krajinných rytin, dalších 22 v l. 1767—72. Mistrovským dílem jsou rytiny, jimiž illustroval r. 1777—78 své básně. V ročnících Helvetského Almanachu (»Jahrgänge d. Helvet. Alman.« 1780—88) vydal 52 rytin krajin švýcarských. Mimo to zbývá od něho *S. G-s Briefwechsel mit seinem Sohn* (Bern a Curich, 1801). *Zba.*

G. (jakožto malíř) byl nadšen pro Clauda a Poussina, ale jejich velký sloh krajinářský je mu cizí; on naopak měl smysl pro věci drobné, mile a útulné, besídky a potůčky, chudé zahrádky a zavřené lesní paseky. To vše pozoroval okem dítěte a podával týmž idyllickým tónem, jaký zní z jeho básní. Málo který krajinář měl tak jemný smysl pro přírodu a tak velké nadání pro vystižení místního rázu; ale jako převládá v jeho krajinách cit a nálada, tak kresba ustupuje do druhé řady a jeví dosti četné nesprávnosti — i jako malíř byl G. především básníkem. Jeho radirované listy roztroušeny jsou po celé Evropě a byly svého času kladeny vedle Chodowieckého. Uvádíme z nich 10 listů krajin věnovaných Wateletovi (1764), 10 listů krajin s mythol. figurami (1769—71), 20 listů výjevů idyllických (1772—75). Díla jeho vyšla v Curichu *S. G-s sämmtl. radirte Blätter* (*Oeuvre complet de S. G.*). — Srv. H. Wölfflin, S. G. (Frauenfeld, 1889). *J-k.*

2) G. Konrad, malíř německý, syn před. (* 1764 v Curichu — † 1826 t.), žák Graffa a Zingga v Drážďanech, cestoval v Italii (1787) a v Anglii (1796—1804) a maloval hlavně bitvy a koně. Zabýval se též pilně radirováním a se Senefeldrem činil první pokusy v lithografii. *J-k.*

Gesta et acta [-akta], ve starém Římě název úředních protokollů.

Gesta municipalia (lat.), za středověku název soudních protokollů; zvány tak vzhledem k tomu, že soudnictví vykonávali městští úředníci.

Gesta pontificum [-ikum] viz Liber pontificalis.

Gesta Romanorum, velmi důležitá středověká sbírka povídek latinských. Jméno má odtud, že většina jich dějiště klade do starého Říma, jakož i z kronik římských látka k mnohým těm povídkám čerpána. Původ sbírky pokládá se do Anglie, protože některé rukopisy nejstarší obsahují jednotlivá slova i jména anglická. O neobyčejné oblibě sbírky této svědčí nesčíslné téměř množství rukopisů, jichž několik chová se skoro v každé sbírce rukopisné, a svědčí o ní též překlady do všech téměř jazyků evropských, záhy pořízené. Počet povídek v rukopisech jest velmi různý, v pozdějších obyčejně bývá hojnější, že některé kusy přidávány. Za povídkami v některých sbírkách připojen výklad mravoučný. Pro literatury národní sbírka tato jest proto důležita, že jest pramenem nejedné pohádky lidové, na př. české pohádky Tři zlaté vlasy (u Erbena, hl. v I. části), Rozhněval pána Boha (u Kuldy), bajek O slavíkovi, Had a pocestný a mn. j. Také v jiných tendenčních skladbách staročeských, jako v Desateru káz. Božích a ve skládáních Šimona Lomnického, vyskytují se povídky z této sbírky. Rukopisy latinské velmi mnohé poprvé spořádal a tak kritické vydání pořídil Herm. Oesterley (Berlin, 1872). Vyd. středoněm. Kellerovo jest z r. 1845, ruské z r. 1878, polské z r. 1894. Rukopisy české z nichž všecky tři známé pocházejí z téhož pův. překladu, obsahují 112 povídek s výklady a vydány budou nákladem České akad. *JNk.*

Gestatio [-tácio], lat., soukromé nebo veřejné prostranství ustanovené k projíždění koňmo nebo vozmo. Ve velikých městech nebo parcích ustanovuje se zvláštní dráha pro jezdce a zvláštní dráha pro vozy, k nimž na passážích se připojuje ještě zvláštní cesta pro pěší. Dráhy se od sebe oddělují buď přehradami nebo jen stromořadími. Krytá a uzavřená g-ia slovou jízdárnami.

Gestatorium (lat.), nositka. Slovou tak zvláště nosítka pro sošky svatých Marianské

a pod.), složená ze dvou podélných latí s příčkami a čtyř neb více noh; pak i schránky na ostatky svatých, buď jednoduché krabice nebo truhlice nebo tvaru hranolového s příklopem sedlovitým anebo valbovitým, také tvaru rakve, často i velikosti takové, aby se celá kostra do ní vložiti dala. G-ia slovou konečně i přenosné oltáře, které skládají se z malé dřevěné nebo kamenné plotny a kamenné schránky na ostatky svatých. *Fka.*

Geste [žest], franc., hrdinný kousek; chansons de **g.**, zpěvy o nich. Viz Francie str. 510.

Gesteinigt, ves v Čechách, hejt. a okr. Děčín, fara a pš. Jílové u Děčína; 127 d., 748 ob. n. (1890), továrna na knoflíky a výroba stávkového a bavl. zboží po domácku.

Gestikulace (z lat.), dělání posunků, zvl. rozkládáním rukou. Odtud **gestikulovati** (o hercích a řečnících hlavně, posunky dělati. Srv. Gesto.

Gestio negotiorum viz Negotiorum gestio.

Gesto (z lat. *gestus*), držení těla vůbec, zvláště pokud pohybu se týče. Odtud značí i pohyb, zvláště rukou, ale i posuněk vůbec. Proto užíváno slova toho i o umělé mimice herců a řečníků.

Gestob, ves v Čechách, viz Žďov.

Gestor viz Negotiorum gestor.

Gestrikland [jes-], krajina švéd. Gefleborg-länu, oddělená od Helsinglandu lesem Ödmordenským. G. jest po výtce plodná krajina pobřežní při zál. Botnickém, jejíž povrch (4393 km^2) jest pokryt ze $^2/_3$ krásnými lesy. Vodstvo zaujímá 443 km^2. G. jest bohat na rudy, jmenovitě železné, hlavně na záp. a jihu. Obyv. zabývá se hornictvím, pěstováním lnu a tkalcovstvím. Počet obyv. 72.150; hlavní město Gefle.

Gestrin Frant., paedagog, básník a novellista slovinský (* 1865 — † 1893 v Lublani). Studoval na gymnasiu v Lublani, práva na univ. vídeňské a filosofii ve Št. Hradci, byl supplentem na učitelských ústavech v Gorici a Mariboru a ochuravěv r. 1891, vzdal se učitelství a žil pak literatuře do své smrti v Lublani. Jako básník a novellista přispíval od r. 1884 do »Ljublj. Zvonu«, »Slovana«, »Slov. Naroda«, do tohoto též překlady mnohých českých a ruských povídek a novell, obyčejně s pseudonymem Ivan Gornik, Svoboda, Skalar a j. Pro »Dramatické Družtvo« přeložil okolo 30 divadelních her. O sobě vyšly: *Izza mladih let*, básně (Cele, 1893) a *Barvaste črepinje* (překlad z Vrchlického, Lublaň, 1893). »Pisateljskému podpornému Družtvu« v Lublani odkázal 25.000 zl.

Gestus viz Gesto.

Gesualdo [džezu-] Carlo, don, kníže z Venosy, hud. skladatel neapolský (* v pol. století XVI. — † 1614?), žák Pomp. Nenny, byl nejen maecenášem, ale i sám výborným hráčem na klavichordu, varhanách, především na loutně, a geniálním madrigalistou. Duchaplné jeho výtvory vyšly v hlasech v Janově roku 1585, 5 knih v 1 sv., a t. r. 1613 o 6 knihách v partituře. Z nich jeví se G. jako průkopník nové hudby, avšak nikoli rodící se monodie, kam vrstevníky mylně byl čítáván. Jeho reforma spočívá sice též na antice, ale G. jest vysloveným chromatikem. Skladby jeho hemží se posuvkami a jest v nich dosti nečistého v postupu hlasů, divokého v přechodech, neklidného v ustavičných výbočích — ale smělé, překvapující harmonické obraty, zcela nové, působivé kombinace akkordů, pro něž současná theorie ani neměla výkladu, případný výraz, nalézající zvláště pro melancholii a touhu ve svých chromatech výmluvné tóny, skvělá polyfonie, účinně lišená od míst harmonických, samorostlost invence, rhythmické novoty, to vše povznáší madrigály G-vy vysoko nad úroveň tehdejší tvorby téhož druhu. Případnou studii a zároveň očistu oproti úsudkům (na př. Burneyovu) podal o G-vi Ambros ve IV. sv. svých dějin. Úryvky madrigálů viz v Steckerově Dějepise hudby I., str. 299—300. *-q.*

Gesürzen, ves v Čechách, viz Jiřské.

Geta Publius Septimius Antonius, spolucísař římský (211—212), syn císaře Septimia Severa a Julie Domny, povahy vážné uzavřené, ale statečné, provázel otce na výpravě do Britannie a po jeho smrti vládl společně s bratrem svým Caracallou; tento však nenáviděl ho velice, a když plán, rozděliti říši, nedošel schválení, dal ho úkladně zavražditi. G. zahynul v náručí matky, u které hledal ochrany.

Geta-Lahoë, vosk sumaterský, rostlinný vosk, který se dobývá na Sumatře z mléčné šťávy smokvoně *Ficus ceriflua*. Jest hmota tvrdá, barvy šedé, hutnosti 0·963; taje při 61° C, v horkém lihu jakož i v aetheru se úplně rozpouští. Na ostrovech Sundských ho užívají jako vosku. *Lš.*

Geta-Malabloya je hmota podobná perčovině; taje při 170° C a rozpouští se v chloroformu. Vyváží se z Vých. Indie. Užívá se jí k falšování perčoviny, od níž se rozeznává vyšším bodem tání. *Lš.*

Getaldić (ital. *Ghetaldi*), rod patriciů dubrovnických (v listinách r. 1247 sld., lat. také *Gataldo*; jméno pochází od sv. Catalda, patrona města Tarentu). Savin (Sabinus) G. založil r. 1291 klášter na ostrově Dakse. Z učených členů toho rodu vynikl mathematik Marin G. (1566—1627), příjmím Bete, muž vynikající, který navštívil také Italii, Německo, Nizozemí, Anglii a Francii; četné své spisy psal latinsky. Podnes slove jedna jeskyně v přímořských skalách u Dubrovníka od něho »Betina spila«; konal v ní fysikální pokusy. Rodina, arci zchudlá, existuje podnes mezi zbytky šlechty dubrovnické (viz Gundulić). *KJk.*

Getee, lýková vlákna východoindické rostliny *Marsdenia tenacissima*. Vyznačují se velkou pevností a hedvábným leskem. Užívá se jí ve Vých. Indii ke spřádání. *Lš.*

Getové (lat. *Getae*), ve starověku veliký národ thrácké skupiny, úzce příbuzný, často i ztotožňovaný s Dáky, někdy i ke Skythům čítaný. G. sidlili za dob Hérodotových, u něhož

první zmínka o nich se děje, mezi Balkánem a dolním tokem Dunaje a na záp. až po Jantru. Darius I. přinutil je, aby s ním táhli proti Skythům. Filip makedonský a Alexander Veliký válčili s nimi a Alexander přemohl je r. 334 př. Kr. Následkem toho opustili větším dílem svoji zem a odebrali se na sever, kde v nynějším Sedmihradsku, Rumunsku a Bessarabii založili říši novou, o které několikráte děje se zmínka v dějinách Lysimachových a která zničena byla kolem r. 180 př. Kr. nejspíše Bastarny. V době velkého stěhování se národů vnikli do území dříve G-ty obývaných Gothové a z podobnosti jmen obou kmenů vznikl názor, jako by G. byli předky Gothů. Názor tento, hájený v nové době ještě J. Grimmem, pokládá se však nyní za naprosto mylný. G byli národ velmi bojovný a udatný, ale při tom surový. Rozpadali se na několik menších kmenů, žili v mnohoženství a byli u Řeků pověstni svojí nemírností v pohlavní lásce. Náboženský kult jejich odnášel se k božstvu Zamolxisovi, s nímž spojovali svoje názory o nesmrtelnosti. Srv. J. Grimm, Über die Geten (Berlín, 1847); W. Bessel. De rebus geticis (Gotinky, 1854); R. Rössler, Die Geten und ihre Nachbarn (Vídeň, 1864).

Gétroz [žetro], též Giétroz, Gétros, skupiny alpských chýší ve švýc. kantonu Valisu, zvláště pak skupina ve Val de Bagne. Podle ní má jméno i ledovec, jenž sestupuje z firnového pole Mont Colonu (Glacier de G.). Týž stává se někdy nebezpečným, když ve svém postupu zastavuje vody ř. Dranse v jezero. V létě za silného tání protrhává někdy voda tuto ledovou hráz a pustoší údolí. Způsobem zvláště osudným událo se to 16. čna r. 1818, při čemž zpustošeno celé údolí až k Martigny, zničeno 500 obydlí a 34 lidských životů.

Getsemane (*Γεθσημανῆ*, *Γεθσημανεί* z hebrejského *get-šemáné*, t. j. lis olejový), zahrada, dle podání lidu na záp. svahu hory Olivetské u Jerusalema za potokem Kidrónem, v níž Kristus před svým utrpením povečeřev, posledně se svými učenníky se modlil a zde i Jidášem zrazen a jat byl. Nyní jest místo to, při obléhání Jerusalema Titem (70 po Kr.) úplně zpustošené, majetkem františkánů, již z oliv zde se nacházejících 7 nejstarších vysokou zdí ohradili. *Dk.*

Gettaniagummi viz Guttapercha.

Gettee (angl.), visutá část zdiva neb celé visuté stavitelské strojby, které z líce zdi ven vystupujíce, musí se podporovati zvláštními, buď skrytými nebo viditelnými strojbami, náležitě ze zdi vyčnívajícími. Takové stavitelské strojby jsou arkýře, balkony, pavlače a p. *Fka.*

Getto viz Ghetto.

Gettysburg [žetysberg], hl. město hrab. adamského v Pennsylvanii Spoj. Obcí sev.-amer., položené v úrodném údolí pohoří Blue Ridge, 58 *km* jihových. od Harrisburgu, 15 *km* od hranic Marylandu. G. jest stanicí dráhy Hanover-G., má 10 kostelů, budovu soudní, chudobinec, 2 banky, lutheránský seminář a téže konfessi náležející Pennsylvania-College, 2 týdenníky, dosti vyvinutý průmysl rukodělný a 3221 ob. (1890), většinou Němců. Zde roku 1863 svedena třídenní bitva mezi vojsky států severních, jimž velel Meade, proti konfederovaným pod Leem, kteráž skončila rozhodnou porážkou konfederovaných. Od bitvy této počíná se obrat ve válce ve prospěch států severních. Padlým vojínům na zvláštním hřbitově zřízen nádherný pomník. Založen byl G. r. 1800 Jam. Gettysem.

Geulincx [gelinks], Geulinx, Geulincs, Geulings Arnold, holl. filosof směru Cartesiova (* 1625 v Antverpách — † 1669 v Lejdě), byl professorem filosofie v Levně, sesazen však pro útoky na filosofii scholastickou, žil v soukromí v nuzných poměrech, až se stal professorem filosofie v Lejdě (1665). Strastiplný život jeho zračí se i v jeho názorech éthických, jež jsou prodchnuty duchem polokřesťanským, polostoickým, vrcholíce ve zbožnosti a resignaci. Rozvádí je v hlavním díle svém *Γνῶθι σεαυτόν sive Ethica* (Lejda, 1675). Tamtéž rozkládá i svůj názor o nemožnosti příčinného působení duše na tělo a obráceně a hradí mechanické působení to okkasionalismem. Jiné jeho spisy jsou: *Logica* (Lejda, 1662); *Physica vera* (1688); *Annotata praecurrentia ad Ren. Cartesii principia* (Dordrecht, 1690); *Annotata maiora ad principia philosophiae Ren. Cartesii, accedunt opuscula philosophica eiusdem auctoris* (t., 1691); *Metaphysica vera* (Amsterdam, 1691). Srv. E. Zeller, Über d. erste Ausgabe von G. Ethik und Leibniz Verh. zu G. Occasionalismus (Sitzungberichte d. Ak. d. W. zu Berlin, 1884); Victor van der Haegen, G. Étude sur sa vie, sa philos. et ses ouvrages (Gent, 1886). *Zb.*

Geum L., kuklík či benedykt, rod rostlin z řádu růžovitých (*Rosaceae* Juss.) s číškou květní pohárkovitou, nesoucí 5 cípů kališních v poupěti chlopnitých, s nimiž střídá se 5 o něco menších cípů kalíškových (jen pořídku nevyvinutých), 5 plátků korunních, okrouhlých neb obvejčitých, a 20 i více tyčinek. Četné pestíky sedí uvnitř číšky na krátkém nebo kyjovitě prodlouženém, po odkvětu se nezveličujícím, suchém lůžku; konečná niťovitá čnělka jest rovná nebo uprostřed kolénkovitě článkovaná, po odkvětu se zveličuje a věnčí pak holénky jako lysý nebo pérovitě chlupatý, ocáskovitý přívěsek. Byliny s vytrvalými, často výběžky vyhánějícími rhizomy, lýrovitě zpeřenými nebo rozeklanými listy přízemními a nehojnými, 3četnými nebo listenovitými listy lodyžními s palisty ke zpodině listové přirostlými. Květy obojaké jsou na lodyze jednotlivé nebo v řídkých vrcholících. Známo asi 36 druhů, v mírnějších a studenějších pásmech po veškeré zemi rozšířených, z nichž jsou 3 u nás domácí. Nejznámější z nich jest k. obecný či benedykt (G. *urbanum* L.), hojný po celé Evropě, Asii, severozáp. Americe a také snad v Australii obecný, druh as ½ *m* vysoký s mnoholetým kořenem tlustým, vřetenovitým, vně hnědým, uvnitř bílým, uprostřed červeným a zvláště z jara hřebíčkem páchnoucím, lodyhou pří-

a řadu jiných v »Bulletins de la Société des compos. de musique«, z nichž *Les origines de la tonalité moderne* způsobila polemiku s Fétisem. Obležení Paříže r. 1870 zahnalo jej do vlasti, kdež po smrti Fétisově r. 1871 stal se ředitelem brusselské konservatoře a prospěšnými obnovami, zvláště v oddělení pěveckém, osvědčil organisační vlohu. R. 1873 zvolen za člena akademie »des Beaux arts«. V novém působišti dozrálo nejdůležitější dílo Gevaertovo: *Histoire et théorie de la musique de l'antiquité* (Gent, I 1875, II. 1881), k němuž povzbudily ho Westphalovy názory o řecké metrice a jež obsahujíc mnoho nové, pečlivě sebrané a duchaplně roztříděné látky, mnoho původních, dokumenty důmyslně opřených výzkumů, vrhlo netušené světlo do posavadních znalostí starověké hudby. Z ostatních spisů G-ových jmenujeme ještě: *Vade-mecum de l'organiste* (s přispěním Van-Dammeovým) a rozpravu *Académie royale de Belgique* v »Ann. du Conservatoire r. de musique de Bruxelles« (1877); ze skladeb: kantáty *De nationale verjaerdag* (1857), za niž Leopoldem I. dekorován, *Le retour de l'armée* (1859), *Jacques van Artevelde* (1863), *Le départ*, četné písně, ballady a sbory, *Missa pro defunctis 4 vocibus cum instrumentorum concentu cantanda*, motetta, kusy pro vojenskou harmonii, komickou zpěvohru *Les deux amours* ze života Händlova, se značným úspěchem v Baden-Badenu r. 1861 provedenou, a společně s Clapissonem a j. operettu *La poularde de Caux* (1856). Kromě toho vydal *Transcriptions classiques pour petit orchestre* a G. Parisovu cennou sbírku *Chansons du XVme siècle* (1875) provázel hudebními přepisy v moderní notaci. Ve skladbách G-ových převyšuje barvitost a vybranost slohu jejich původnost. *-g.*

Gévaudan [ževódan͡], stará krajina v jihových. Francii, ve výměře 5234 km^2, prostoupená pásmem Cevenn, t. zv. Monts du G., a rozdělená Tarnem v Horní a Dolní G. Za starověku obývána byla Gabaly a dobyta Caesarem. V V. stol. bylo území to v moci Visigothů, později v moci Franků. Za Kapetovců stali se hrabata gévaudanští samostatnými panovníky, později přešlo panství nad G-em na hrabata arragonská, kteřížto jej postoupili r. 1258 Francii. V XV. stol. přidělen byl G. ke koruně franc. a to k Languedocu. Nyní náleží území to dep. Lozère a Haute-Loire. Hl. město Mende. — Srv. Bardin, Documents histor. sur le G. (Toulouse, 1846–47, 2 sv.).

Gévay Antal, historik uher. (* 1796 v Komárně — † 1845 ve Vídni). Byl vychovatelem u hraběte Szechényiho, r. 1827 kustodem a r. 1840 státním archivářem ve Vídni. Vydal: *Legatio Jo Hoberdanacz et Sigismundi Weichselberger ad Suleimanum I. aö 1518* (Vídeň, 1834); *Urkunden u. Aktenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Österreich und der Pforte im XVI. u. XVII. Jahrh.* (t., 1838—42, 3 sv.); *A budai pasak, das ist Die Paschas von Ofen* (t., 1841); *Itinerar Kaiser Ferdinands I 1521—64* (t., 1843). Vydání sbírky listin z doby po bitvě moháčské bylo potlačeno.

Gevelsberg, město v prus. vlád. obvodu arnsberském, kraji schwelmském, při křižovatce pruské st. dráhy (Schwelm-Dortmund a Hagen-Vörde); má 9379 ob. (1890), evang. a katol. kostel, vyšší chlap. školu, elektr. osvětlení, pivovar, výrobu líhových nápojů, vodní a parní mlýny, koželužství, výrobu železného a ocelového zboží, plynových kamen, zámků, různých nástrojů ze železa a slevárnu oceli.

Geveše, na mor. Slovensku ovesné koláče posypané semenem konopným. *Vck.*

Gevrey-Chambertin [ževré šan͡bertén͡], kant. město ve franc. depart. Côte-d'Or, arrond. Dijon, stanice Středomořské dráhy, s 1800 obyv. (1891). Vinice (Chambertin) v rozsahu 25 *ha* dává proslulé burgundské víno.

Gewere (got. *vasjan* = *vestire*) označuje v právu něm. původně uvedení v držbu a později, v tak zv. právních knihách středověkých, i každou držbu věci bez ohledu na způsob nabytí i úmysl držitelů (*ledigliche* G.). V další řadě užíváno slova toho i k označení předmětů držby, v ohledu právním nejdůležitějších, totiž domu i dvoru s příslušenstvím jeho. Poněvadž pak právo k jakési věci pravidelně se jevilo v držbě i užívání jejím, užíváno slova g. též k označení práva, jehož výsledkem držba jest, tedy práva držby, a konečně i plného práva vlastnického (*rechte* G.), s držbou třeba i nespojeného, jakož i různých práv k určitým požitkům, jako na př. nároků na desátek a pod. Trvala-li g. k jisté věci rok i den, aniž jí právně bylo odporováno, chráněna jest soudem proti každému rušiteli. Recepcí cizích práv v Německu ustoupily názory o g. zásadám práva římského i církevního, tak že význam g. pro právo moderní jest docela podřízený. Srv. Albrecht, Die G. als Grundlage d. ält. deutsch. Sachenrechts (1828); Heusler, Die G. (1872). *-l.*

Gewerke, t. j. těžař čili nákladník, tedy podílník nákladnictva (*Gewerkschaft*). Nejdříve užíváno slova G. k označení podílnictví na podnicích hornických, později i na jiných spolcích výrobních. *-l.*

Gex [žeks]: **1)** G. (Pays de), francouzská krajina v býv. prov. burgundské, nyní gexský arrond. v dep. ainském a část kantonu genevského ve Švýcařích. Od ostatní Francie jest oddělena vysokým hřbetem Jury, jež tu dosahuje největší výše (Reculet 1720 *m* a Colomby de G.). Hospodářsky náleží ke Genevě, kterou zásobuje hlavními svými produkty: obilím, dobytkem, sýrem, dřívím a stavebním kamenem. Průmyslu jsou na škodu celní opatření pohraniční. G. byl s jinými kraji genevskými ve XIV. a XVI. stol. předmětem opětovných zápasů mezi Genevou a Savojskem. R. 1601 dostal se z největší části Francii; ostatek teprv r. 1760. Smlouvami z r. 1815 bylo 6 obcí přivtěleno ke Švýcarsku.

2) G., hl. město arrond. ve Francii, 15 *km* sev.-záp. od Genevy, na jediné cestě spojující krajinu tu s Francií (přes průsmyk Faucillský). Má 2659 ob. (1891), tiskárnu, koželužství, vá-

penice, obchod s ovčí vlnou a sýrem. Krásná vyhlídka na Genevské jezero, Juru a Alpy.

Geyer, staré horní město v saském Rudohoří, kraj. hejtm. cvikovském, okr. annaberském, stanice žel. trati G.-Schönfeld, 600 *m* n. m., s 5305 ob. (1890). Má 2 kostely, školu obecních úředníků, odbornou školu prýmkářskou, výrobu prýmků, nití, punčoch, barev, zboží plechového, strojů, cihel a továrnu na dynamit. Rašeliniště. Na východ od města nachází se rytířský statek Geyersberg (t. Geiersberg). Dobývá se tu arsén, vismut, železo, především však ode dávna cín ze žuly, jež proráží rulv a svory Rudohorské. *Hlkr.*

Geyer: 1) G. Florian viz Geier.

2) G. Johann, něm. malíř genrů (* 1807 v Augšpurce — † 1875 t.). Studoval doma a v Mnichově. Patří k zástupcům starého genru, jemuž především běželo o vtip, po případě i satiru; vedle toho spočívá těžiště jeho děl v malbě látek a kostymů, zejména z před. století. Z obrazů jeho jmenujeme: *Holírna; Porada lékařská v předsíni umírajícího* (v nov. pinakotéce mnich.); *Konec maškarního plesu; Magistrát městečka vítá svého knížete před radnicí; Hazardní hráči; Koncertní zkouška; Valdšteinův tábor; Křtiny* (lithogr. Hanfstängel); *Malíř a portýr* (1846, maj. kníže Thurn-Taxis); *Kolumbovo vejce* (1848); *Karel V. v atelieru Tizianově* (1850. maj. kníž. Fuggera); *Zasnoubení* (1852, lithogr. Hanfstängel); *Loupežní rytíři s kořistí* (1854); *Münchhausen vypravuje svá dobrodružství* (1855); *Otevření poslední vůle* (1857); *Götz v. Berlichingen v Heilbronnu* (1859); *Soudní scéna* (1860); *Ariost mezi loupežníky* (1862); *Zatknutí patricia* (1863); *Svatba* (1865); *Slavnostní hody* (1867); *Vévoda Alba na zámku v Rudolfstadtě* (spolek přátel umění v Praze). Pokusil se i v biblickém a histor. oboru obrazy: *Klanění se pastýřů; Prorok Eliáš na poušti* a *Císař Ludvík vzdává se do ochrany Augšpurku* (1844, v maj. t. města). *J-k.*

3) G. Flodoard (* 1811 v Berlíně — † 1872 t.), zprvu theolog, přešel k hudbě, již studoval pod Marxem, byl ředitelem berl. Akad. mužského zpěv. spolku, jejž r. 1842 založil, a váženým pianistou, učitelem (1851—66 na konservatoři Kullakově-Sternově) a kritikem. Napsal *Über den Unterricht auf tonlosen Tastaturen* (1847) a *Kompositionslehre* (1862). Skladby jeho záležejí z několika oper, monodramatu *Maria Stuart* (pro alt, sbor a orchestr, 1838), symfonií, ouvertur, písní, komorní a církevní hudby.

4) G. Georg, malíř krajin. (* 1823 ve Vídni). Větší jeho díla jsou: *Pohled na rychnovské údolí* (1849, v museu víd.); *Kovárna v horách; Krajina při bouřce* a j. *J-k.*

5) G. Alexius, něm. malíř krajin (* 1826 v Berlíně). Studoval v Berlíně, Mnichově a Drážďanech, načež odebral se do Říma, kdež se stýkal s Thorwaldsenem, Rahlem a j. Po krátkém pobytu v Paříži vydal se na cesty a procestoval během 10 let celou Evropu, Malou Asii, Palestinu, Egypt a Numidii, všude sbíraje materiál krajinářský. Dle toho provedl pak 10 obrazů pro krále Bedřicha Viléma IV., velké aquarelly pro archaeol. mus. v Římě, panorámy Bosporu a Nílu, Civita Lavigna, Palermo, arabské vesnice a mn. j. Obrazy ty jsou pilně provedeny, ale monotonní v barvě i ve formě. *J-k.*

Geylhusen viz z Gelnhausen.

Geyling Karl, něm. malíř na skle (* 1814 ve Vídni — † 1880 t.). Z prvu věnoval se krajinářství, ale již od r. 1840 zanášel se skoro výhradně jen malbou na skle a stal se tak obnovitelem této techniky v Rakousku. Podnět k podrobnějším studiím v oboru tomto zavdala mu malba oken pro zámek v Laxenburku (1840), která provedena byvši způsobem enkaustickým, málo se osvědčila. Lepší práce jeho nalézají se: v korunovační kapli v Prešpurku, ve Štěpánském kostele vídeňském (dle skizz Führichových, Jobstových a j.), v rotundě vídeňské světové výstavy (1873, dle Laufbergera), v hrobce u Nancy (60 oken věnov. od cís. rak., dle Führicha, Schmidta a Riesera) a v něm. kostele v Paříži (věnoval rovněž cís. rak.). *J-k.*

Geysir, horký pramen, jenž v obdobích více méně pravidelných způsobuje výbuchy vodní a parní. Jméno g. (od *geysa*, staronorsky vylévati se) pochází z Islandu, kde hlavní oblast geysirová jest na jz. ostrova, vých. Reykjaviku. Zaujímá mimo Velký G. ještě jiné menší g-y, četné studnice s vřelou vodou a vřídla bahenní, jež veskrze leží ve směru ssvých., majíce původ ve společné puklině. Velký G. skládá se z plochého, ze šedého křemitého sinteru zbudovaného pahorku, na jehož vrcholku nalézá se pánev hloubky asi 2 *m* a šířky asi 15 *m*, jež pokračuje do hloubky jako 2·7 *m* široká a 22 *m* hluboká studně. Obyčejně jest pánev naplněna čirou horkou vodou, jež jedním směrem přetéká. Vždy v 80—90 minutách nastává podzemní hluk hřmění podobný, povrch vody v pánvi se nadouvá a velké bubliny parní počínají vystupovati a vymršťovati vodu do nevelké výše. To jsou t. zv. malé výbuchy. V mezerách 24—30 hodin nastává velký výbuch. V zemi ozývá se silnější hřmění, povrch vody vzdýmá se pak vysoko, přečetné bubliny parní rozvlňují vodu, mohutná oblaka par vystupují a spousty vřelé vody vymršťují se v mocných proudech do výše, jež přesahuje často 30 *m*. Za několik minut jest výbuch skončen, nádržka i studna geysirová jsou z velké části vyprázdněny a naplní se vodou teprve za několik hodin. Vedle Velkého G-u zasluhuje zvláštní zmínky Strokhr, od onoho asi 100 kroků vzdálený. Nemá žádné ploché pánve, nýbrž studna jeho, s počátku nálevkovitá, jde přímo dolů a zúžuje se nenáhle tak, že má ve hloubce asi 9 *m* šířku pouze 0·3 *m*, kdežto průměr hořeního otvoru činí asi 2·5 *m*. Voda nalézá se stále ve hloubce asi 4 *m* a vře neustále; výbuchy dějí se v obdobích kratších. Dle novějších zpráv jsou nyní mezery mezi jednotlivými výbuchy g-ů islandských mnohem větší, u Velk. Geysiru až zodenní. Mnohem bohatší horkými prameny, studněmi a g-y byla do r. 1886 geysirová oblast na Nov. Zélandě. Táž nalézala se na

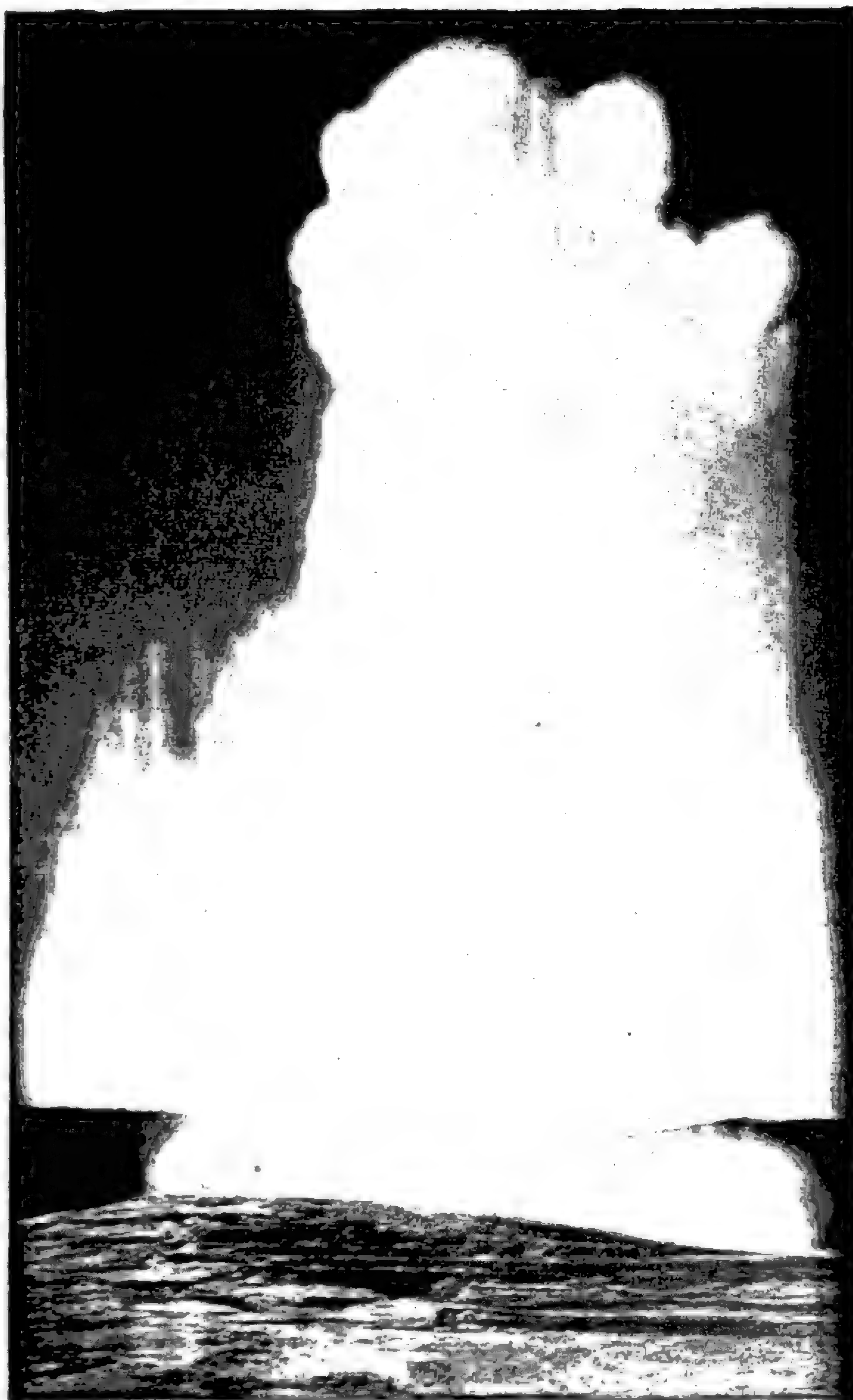

Výbuch Yellowstonského geysiru řečeného Old Faithful.

Chromotypie J. Otty v Praze.

sever. ostrově, jižně zátoky Plentyské v údolí Vaikato u Orakaikoraka a na sev.-vých. konci malého teplého jezera Rotomahana, kdež nalézal se hlavní g. **Tetarata**. Týž měl 30 *m* dlouhou a 20 *m* širokou pánev, jejíž voda, 84° C teplá a neustále prudce zmítaná, v jistých obdobích vymršťována byla s neobyčejnou prudkostí. Nádržka tohoto g-u skládala se rovněž ze sinteru křemitého a kde odtékala voda jeho k Rotomahaně, utvořily se překrásné sněhobílé uloženiny sinterové v podobě četných stupňů, působíce dojmem, jakoby velkolepý po stupních se řítící vodopád náhle byl zkamenělo. Pohříchu byl Tetarata, jako vůbec skoro celá novozealandská geysirová oblast, zničen r. 1886 velikým výbuchem sopky Taravera. Nejvelkolepěji a nejrozmanitěji vyvinuty a nejlépe známy jsou zjevy geysirové v sev.-americkém Yellowstone-National-Parku, oblasti asi 8000 km^2 veliké, jež složena jest skoro cele z třetihorních hornin sopečných, prorážejících uloženiny křídové. Mezi přemnohými, asi 10.000, horkými prameny této krajiny jest asi 100 g-ů rozmanitých rozměrů; jsou tu obři jako **Giant** a **Giantess**, již v mezerách několika dní i týdnů vychrlují ohromné spousty vod do výše přes 65 *m*, a opět trpaslíci, kteří vytryskují proud tloušťky prstu vždy v několika minutách. Většina g-ů vybuchuje s velikou pravidelností, na př. **Old Faithfull** (viz přílohu) vždy v 65 min., s nahodilým spozděním 5 min.; jiné opět s velkými přestávkami, na př. **Giant** v mezerách skoro ročních. G-y tvoří nejčastěji skupiny a jeví se jako 6—20 *m*, zřídka přes 35 *m*, široké nálevkovité nebo kotlovité nádržky kruhovitého nebo vejčitého obrysu, jež naplněny jsou tichou, nebo mírně bublající, neobyčejně čirou a jasně zelenou nebo modrou vodou. Ústí g-ů nevyniká někdy vůbec nad úroveň pokrývky sinterové, ale nejčastěji bývají, jako u Velkého G-u, na vrcholku mírně klenutého neb i příkřejšího a často všelijak utvářeného pahorku sinterového. Jména

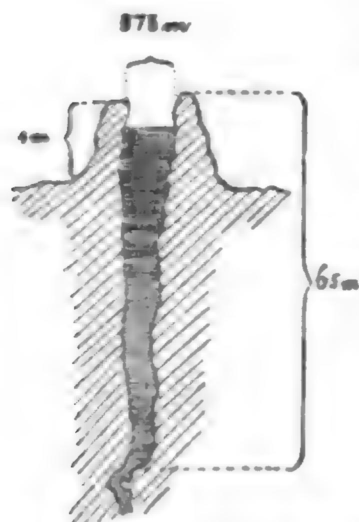

Č. 1552. Profil geysiru Bee-hive.

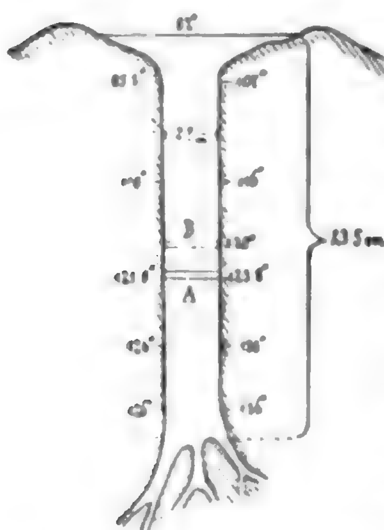

Č. 1553. Schem. profil Velkého Geysiru na Islandě.

Punch-bowl, **Turban**, **Bee-hive** (úl) (vyobraz. č. 1552.), **Sponge**, **Castle**, **White Dome-Geyser** a j. nasvědčují různým těmto tvarům. V hloubce rozvětvují se g-y tyto jako na Islandě v troubovité kanály. Vzácnější jsou g-y, jež netvoří sinterových uloženin a tudíž také žádných nádržek na povrchu, při nichž však, jako na př. u **Monarcha**, horká voda přímo vystupuje ze zející rozsedliny pevné horniny. Zajímavo jest, že jsou sousední g-y ve příčině času a mohutnosti výbuchu na sobě zcela nezávislými. U většiny g-ů jsou nádržky po výbuchu úplně vyprázdněny, kdežto u některých, na př. **Fountain-Geyseru**, navzdor obrovskému, přes čtvrt hodiny trvajícímu chrlení vody, klesá tato pouze o několik *cm*. Dle tvaru trouby geysirové při jejím ústí na povrchu můžeme rozeznávati: *A*) G-y **s pánví** (bassinem) a *B*) g-y **bez pánve**, s jednoduchým otvorem anebo s komínovitým ústím. Příklady k *A*) jsou **Velký G.** na Islandě (vyobr. č. 1553. a 1554.), **Saw-Mill**, **Grand-Minut** a malý **Modell-Geyser** v oblasti yellowstonské; tyto mají všecky více méně pravidelnou mísovitou pánev. U jiných g-ů jest bassin nálevkovitý neb kraterovitý, na př. **Strokhr** na Islandě, **Sand-Black-Geyser** a mohutný **Excelsior-Geyser** v Yellowstonském Parku, jiné opět mají džbánovité nádržky se zúženým ústím, jako **Union**, **Trinity-Geyser** a **Giantess** v téže oblasti. Příklady k *B*) jsou dle Pealea g-y s nepatrnými nebo žádnými uloženinami sinterovými a četné g-y s komínovitým nebo kuželovitým zakončením, jež jsou právě zvláštností yellowstonské oblasti, na př. **Old Faithful**, **Bee-hive**, **Castle**, **Grand**, **Grotto**, **White Dome-Geyser** a j. Přechodní tvary mezi *A*) a *B*) rovněž se objevují. — Dle způsobu výbuchu dělí Peale g-y yellowstonské v tyto 4 typy: 1. G-y s jednou fasí výbuchovou, t. j. s jednou periodou výbuchu vodního, jenž skládá se z vodních trysků rychle po sobě následujících. Příklad: Old-Faithful, Bee-hive. 2. G-y, jejichž erupce záleží v jediné periodě výbuchu vodního, již však následuje dlouho trvající perioda výbuchu par. Příklad: Castle. 3. G-y, jež skládají se z různých erupcí vodních, oddělených od sebe mezerami více minut nebo hodin, kdežto hlavní přestávka trvá den i více. Příklad: Grand, Giantess. 4. G-y s prodlouženou periodou erupční, jako předešlé, již však opět následuje erupce parní. Příklad: Giant a Union.

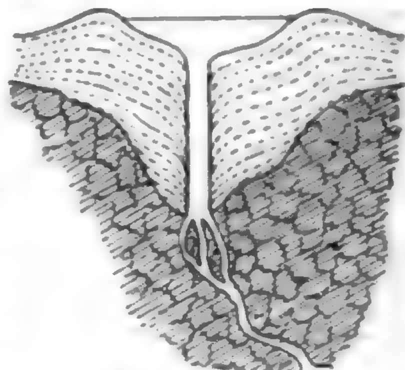
Č. 1554. Profil Velkého Geysiru, vysvětlující vznik studny, kužele a pánve.

Uspokojující výklad činnosti g-ů podal teprve r. 1846 Bunsen na základě pozorování

konaných s Des-Cloiseauxem na Velkém G-u na Islandě. Shledali, že teplota vody 1. shora do hloubky a 2. s blížícím se velikým výbuchem stále stoupá. Teplota vody na povrchu nádržky jest následkem ochlazování stále asi 82° C. na dně studny, tedy ve hloubce 22 až 23 *m*, přesahuje vždy 100°, neboť má vždy po velikém výbuchu teplotu asi 122° a bezprostředně před výbuchem asi 127°. Ale i před velikým výbuchem nemá sloupec vodní nikde teploty takové, aby se při tlaku vodního sloupce na ní spočívajícího mohla vařiti. Na připojeném vyobraz. č. 1553. uvedeny jsou na levo stupně teploty vody Velkého G u, jež byly registrujícím teploměrem skutečně pozorovány: v pravo udána jest teplota, jíž by voda v týchž místech míti musila, aby pod tlakem sloupce vodního, jenž na ní spočívá, mohla vříti. Patrno z vyobrazení, že jest poměrně nejmenší rozdíl mezi teplotou skutečnou a teplotou varu asi uprostřed. Pošinula-li by se rychle vodní vrstva *A*. jejíž teplota jest 121·8°, asi o 2 *m* výše do *B*, kdež jest teplota varu pouze 120°, počala by voda v těchto místech prudce vříti a páry neobyčejně napjaté vymrštily by sloupec vody nad *B* spočívající prudce do výše. Po tomto velikém výbuchu následují rychle menší; neboť prvním výbuchem zmenšuje se tlak vodního sloupce pod vrstvou *A* a přehřátá voda podobně dále se vymršťuje, až konečně výbuch přestává. Pošinutí vrstvy *A* do *B* nastává, zkrátí-li se sloupec vodní nad *A*, což způsobují skutečně t. zv. malé výbuchy. Tyto vznikají tím, že se v přehřáté vodě následkem trvalého přivádění tepla z dola tvoří parní bubliny, jež při svém vystupování způsobují klokotavý pohyb hladiny vodní. Poněvadž se každým tímto tvořením par teplo utajuje a tím teplota vrstvy, v níž bubliny povstaly, se snižuje, ubíhá po každém malém výbuchu jistá doba, až se opět nové bubliny vytvořily a nový výbuch může nastati. Ale nenáhle stoupá teplota celého sloupce vodního. Bubliny stávají se četnějšími a většími a nabývají konečně síly, že mohou vymrštiti nejsvrchnější část sloupce vodního. Tím však zmenšuje se náhle tlak přehřatých vod, nastává pošinutí vody, na př. z *A* do *B*, a následkem toho prudké vyvinování par, jež způsobuje veliký výbuch. Po tomto uplyne asi 5 hodin, nežli se teplota vody silně ochlazené opět tak zvýší, aby první malý výbuch nastati mohl.

Bunsenova theorie geysirová byla také pokusy doložena. Také severoamerické a novozealandské g-y lze jí všeobecně vysvětliti. Též voda amerických g-ů nalézá se ve stavu přehřátém, ježto teplotu varu, obnášející ve výšce Yellowstone-Nat.-Parku asi 92·5° C, převyšuje o ½—1½°. — G-y, zvláště menší, lze také přinutiti k výbuchu předčasnému, vhodíme li do nich kamení nebo rozčeříme-li jinak vodu uměle. Podobný výsledek má též namydlení vody gysirové. Tím stává se voda hutnější, tvoří se větší bubliny parní a výbuch se urychluje.

S činností geysirovou souvisí vylučování kysličníku křemičitého v podobě sintru. Voda islandských g ů jest bohata alkalickými uhličitany a rozpouští tudíž SiO_2 v sopečných horninách, jimiž protéká. Dle Fr. Sandbergra jest složení vody Vel. G-u toto:

SiO_2 . .	0·5095	$MgSO_4$ . .	0·0042
Na_2CO_3 . .	0·1939	$NaCl$ . .	0·2521
$(NH_4)_2CO_3$ . .	0·0083	Na_2S . .	0·0088
Na_2SO_4 . .	0·1070	CO_2 . .	0·0557
K_2SO_4 . .	0·0475	H_2O .	98·8128
			100·0000

I g y Yellowst.-Nat.-Parku obsahují kysličník křemičitý. Tento vylučuje se teprve, když se voda ochladila a odpařila, a proto zůstává vnitřní trouba geysirová skoro úplně prosta nových uloženin sinterových, kdežto okolí g-ů se jimi pokrývá. Tím pak vzniká stále větší a vyšší kužel sinterový s vnitřní kolmou studnou, jež, dosáhla-li dostatečné hloubky, poskytuje podmínky ke vzniku g-u (vyobrazení č. 1554.). Následkem neustáleho ukládání se vrstev sinterových prodlužuje se studna geysirová a tím, následkem vzrůstajícího tlaku sloupce vodního, stávají se mezery mezi jednotlivými výbuchy stále většími. Konečně může dosíci studnice takové hloubky, že teplo z dola přicházející nedostačuje, aby na některém místě tlak sloupce vodního byl přemožen a výbuch způsoben. Vznikne pak pánev naplněná klidnou horkou vodou, jaké ve všech oblastech geysirových vedle činných g-ů se nalézají. Zajímavo jest, že ony horké prameny Yellowstone-Parku, jež vylučují uhličitan vápenatý, nemají nikdy povahy g-ů.

L i t e r a t u r a. Bunsen, Beobachtungen über die hauptsächl. Geysire Islands (Pogg. An., 1847); Preyer a Zirkel, Reise nach Island (Lipsko, 1862); Sartorius v. Waltershausen, Phys.-geogr. Skizze von Island (Gotinky, 1847); F. v. Hochstetter a Petermann, Geolog.-topogr. Atlas von Neuseeland (Štutgart, 1863); F. V. Hayden, The Yellowstone Park (1872); W. H. Holmes a A. C. Peale, o g ech yellowstonských v Haydenově »Twelfth Annual Report of the U. St. Geol. and Geogr. Survey of Territ. for the year 1878« (Washington, 1883) s nejlepší bibliografií o g ech vůbec; A. Hague, Geol. hist. of the Yellowstone-Nat. Park »Trans. act. Am. Inst. of Min. Ing.« (Vol XVI. 1888); Fr. Toula, Der Yellowstone-Nationalpark, der vulk. Ausbruch auf Neu-Seeland u. das Geysir-Phänomen (Vídeň, 1887); J. Petersen, Darstellung der Geisererscheinungen, »N. Jahrb. f. Min., Geol. und Pal.« (1889, II); A. Andreae, Ueber die künstliche Nachahmung des Geysirphänomens, »N. J. f. Min., Geol. u. Pal.« (1893, II); S. Tromhalt, Islants Geysirterritorium i vore Dage Naturen (Christiania, 1885) a j. *Pč.*

Geyšovice (něm. *Geischowitz*, *Gaischowitz*), ves v Čechách, hejt. Kadaň, okr. Přísečnice, fara a pš Suniperk; 28 d., 140 ob. n. (1890), krajkářství.

Geyza viz G e j z a.

Gezechus N i k o l a j A l e k s a n d r o v i č, fysik ruský (* 1844), vzdělav se na universitě petrohradské, pracoval delší dobu ve fysické laboratoři Helmholtze a Quinckeho v Berlíně

a od r. 1873 byl laborantem, v l. 1877—87 soukr. docentem university petrohradské, načež stal se řádným univ. profes. v Tomsku a r. 1889 přesazen v téže hodnosti do Petrohradu na ústav technologický. Pracuje hlavně v oboru sil molekulárních a v akustice a četné své práce uveřejňoval v odborných listech cizích i ruských. Uvádíme z nich: *Priměněnije električeskago toka k izslědovaniju sferoidaljnago sostojanija židkostěj* (1876); *Upragoje poslědějstvije i drugija schodnyja s nim javlenija* (1882); *Vozdušnyj kalolimetr* (1883); *Iskljujčitělnyja svojstva kaučuka* (1883); *O zvukoprovodnosti těl* (1885); *O silě zvuka v zavisimosti ot rasstojanija*; *O perelomleniji i skorosti zvuka v rychlych tělach* (1890) a j.

Gezo, první opat strahovský, připomínaný ještě r. 1160 v listinách jako svědek, byl kanovníkem v Kolíně n. Rýnem, ale složiv důstojenství to, vstoupil do nového, r. 1139 založeného řádu praemontstrátského a zvolen r. 1143 za opata strahovského, ve kterém úřadě vypracoval přísný řeholní řád, jenž až do století XV. byl zachováván. Zemřel po r. 1160.

Gfall Anton, malíř rak. (* 1725 v Kaunserthale v Tyrolsku — † 1770 ve Vídni, žák akademie víd., pak Ant Galliho da Bibiena a Servandoniho (v Paříži). Ačkoliv požíval chvalné pověsti jako historický a biblický malíř, vynikl přece nejvíce v oboru dekorativním. Z obrazů jeho uvádíme: *Neposkvrněné početí P. Marie* (olt. obraz v Karl. Varech): *Kamenování sv. Štěpána* (olt. obraz v Salzbachu). Jiná jeho díla nalézají se v kostele v Mostě (Dol. Rakousy), v zámecké kapli v Rötzu, v zám. kapli v Prešpurku, v refektáři kláštera ve Fürstenzellu, velké fresky v bibliothéce kláštera Viktringu u Celovce. Provedl též plány k rozšíření cís. hradu ve Vídni, jichž však použito nebylo. Srov. De Luca, Das gelehrte Oesterreich (Vídeň, 1778, I. sv.). *J k.*

Gfell, ves v Čechách, hejtm. a okr. Karl. Vary, fara a pš. Ostrov; 43 d., 241 obyv. n. (1890), doly hnědouhelné krajkářství.

Gfely (něm. *Gfell*), ves v Čechách, na lev. břehu Teplé, hejt. Falknov, okr. Loket, fara a pš. Slavkov Hor.; 53 d., 376 ob. n. (1890), ztř. šk., mlýn Kohlmühle.

Gföhl, okr. městečko v Dol. Rakousích, v okr. hejtm. kremžském; 1059 ob. (1890), far. kostel, obec. škola a telegraf. Láme se tu mramor. Okres má 37 pol. obcí se 14.237 obyv. něm. a 5 Čechů.

Gfrörer August Friedrich, historik německý (* 1803 v Calwě — † 1861 v Karlových Varech). Po vykonaných cestách a studiích jazykozpytných stal se r. 1830 knihovníkem královským ve Štutgartě a r. 1846 prof. na universitě ve Freiburce, kde r. 1853 z vlastního přesvědčení vstoupil do církve katolické a hájil účinně biskupa a universitu freiburskou proti vládě virtemberské. R. 1848 zvolen byl do parlamentu frankfurtského, přidal se ke straně velkoněmecké a navrhl spojení katolíků a protestantů v jednu církev. Spisy jeho od r. 1846 psány jsou se stanoviska katolického. Vydal: *Philo u. d. jüdisch-alexandrinische Theosophie* (Štutgart, 1831, 2 sv.); *Gesch. des Urchristenthums* (t., 1838, 3 sv.); *Gustav Adolf* (t., 1835—37, 2 sv.; 4. vyd. 1863); *Allg. Kirchengeschichte* (t., 1841—46, 4 sv.); *Gesch. der ost- u. westfränkischen Karolinger* (Freiburg, 1848); *Untersuchungen über Alter, Ursprung, Zweck der Dekretalen des falschen Isidorus* (t., 1848); *Urgesch. des menschl. Geschlechts* (Šafhúzy, 1855); *Papst Gregor VII. u. sein Zeitalter* (t., 1859—61, 7 sv.). Po smrti jeho vydal J. B. Weiss jeho: *Gesch. des XVIII. Jahrh.* (Štýr. Hradec-Lipsko, 1862—70, 4 sv.); *Zur Gesch. deutscher Volksrechte im Mittelalter* (t., 1866, 2 sv.); *Byzantinische Geschichten* (t., 1872—76, 3 sv.).

Gh. Slova zde scházející hledej pod pouhým G., na př. Ghadames viz Gadames, Ghazna viz Gazna.

Ghagra, též Gogra, Deoha nebo Sarda, veliký levý přítok Gangy ve Vých. Indii, vzniká ve střední Himálaji na 30° 28′ s. š., 80° 40′ v. d., u výši 6000 *m*, teče nejprve při velikém spádu směrem jižním, tvoříc značně daleko hranici mezi Nepálem a Sev.-západními provinciemi, přijímá z Nepálu značný přítok Kurnali a opouštějíc nyní klidnějším tokem hranici nepálskou, zahýbá k jihových., kterýž směr podržuje až ku svému ústí. Od Faizábádu jest při šířce 1—3 *km* i pro větší lodi splavna. V distriktu Gorakpúru se rozvětvuje, přijímá od severu řeku Rapti a vlévá se po toku 1036 *km* před Čaprou na 25° 43′ s. š., 84° 43′ 30″ v. d. do Gangy.

Ghara, někdy též Gara, pandžábské jméno Satledže od jejího stoku s Bejázem až ke spojení se Šenábem. Jest to asi starý *Hyfasis.*

Gháty viz Dekkan.

Ghayeovka. Ručnice k nabíjení komorou,

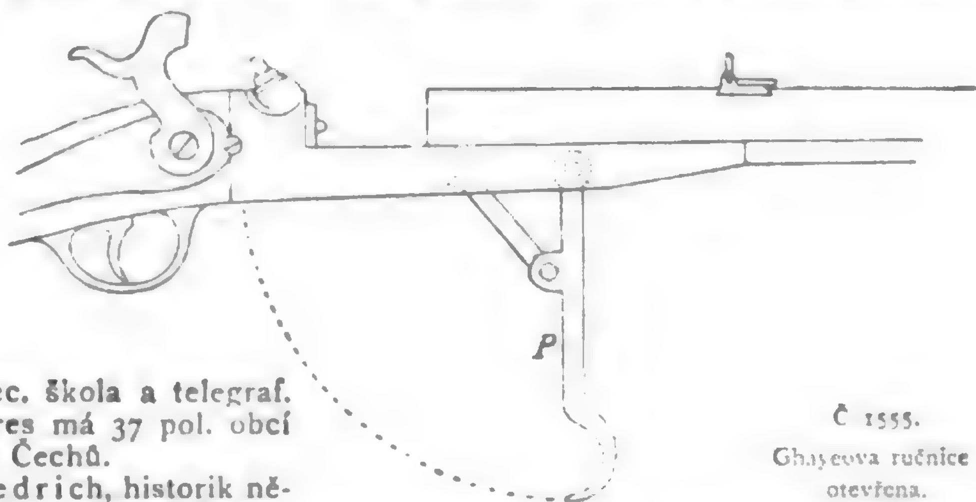

Č. 1555. Ghayeova ručnice otevřena.

vznikly kol r. 1860, kdy pro nedostatek vhodných nábojnic nebylo lze upraviti zadovky na způsob dnešních, a náboj obsahující prach a střelu obalen obyčejným papírem do komory se vkládal, zápalka pak se musila nasaditi na komínek, podobně jako u předovek. Oheň zá-

palky musil při výstřelu propáliti nejprv papírový obal, nežli dospěl k prachu. Závěr těchto ručnic musil býti co možná neprůdušným, což dělo se pevným přitažením závěrní plochy a hlavně k sobě. Mezi zbraněmi toho druhu vynikají zvláště dvě soustavy, kde hlaveň od závěru se dá odšoupnouti a po vložení náboje opět k závěru přimknouti. U jedné z nich, již sestrojil puškař Heinlein v Bamberce, obstarává se závěr kruhem, jenž opatřen jest závitem a rukojetí. Otočením kruhu v levo uvolňuje se hlaveň, tak že ji lze odsunouti; otočením kruhu v pravo se přisunutá hlaveň opět k závěru přitahuje. Mnohem jednodušší jest zařízení Ghayeovo, kde se hlaveň od závěrní plochy pouhým stažením páky *P* ku předu pošinuje a přitažením téže opět k závěru přimyká. Náboj zapaluje se zápalkou a obyčejným zámkem náražním (vyobr. č. 1555.). V původním zařízení neudržela se g. nadlouho, podobně jako jiné ručnice k nabíjení komorou; r. 1870 užil však Galand zařízení stejného pro revolver, zvaný proto revolverem Ghaye-Galandovým (viz vyobr. č. 1556.).

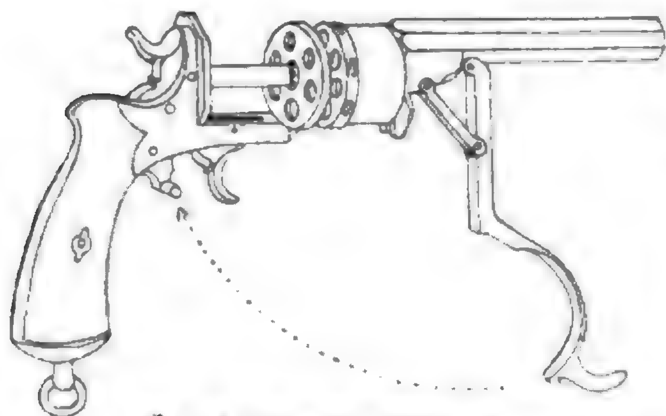

Č. 1556. Ghaye-Galandův revolver.

U toho odtahuje se stejně upravenou dvoudílnou pakou od zámkové skřínky hlaveň i s komorovým válcem, za kterým se nalézá kotouč vyhazovací, tak že při odtažení samočinně všechny nábojnice v komorách se nalézající se vyhodí a náboje nové mohou do komor vložiti. Přitáhne-li se páka, vrací se hlaveň i s komorovým válcem do původní své polohy. Galandův revolver nalezl jako zbraň soukromá pro snadné zacházení s ním značné obliby, jako zbraň pro jízdu neuznán však dosti spolehlivým, jelikož hlaveň a komorový válec nemají jiného upevnění než na sloupku, na kterém se otáčí válec, a který se velmi snadno může uvolniti, ohnouti neb i zlomiti. Zařízení zámku jest u tohoto revolveru jako u soustav jiných. *Bs.*

Ghâzir, malý přítok horního Zábu (přít. Tigridu) v Přední Asii v tur. okresu mosulském. Jest to starý *Bumados*, známý z Alexandrovy bitvy u Gaugamél.

Gheel [gél], Geel, obec v belg. prov. antverpské, arr. turnhoutském, na žel. trati belgické centr. dráhy, má 12.026 ob. (1890), dva got. kostely, soukr. kollegium, továrni výrobu koží, sukna, voskových svíček a dřevěných střevíců. G. jest znám od starodávna svou osadou choromyslných, jichž v okolních dvorcích na 1300 jest zaopatřeno.

von **Ghega** [géga] Karl, rytíř, inženýr (* 1802 v Benátkách — † 1860 ve Vídni), zakladatel lokomotivních železnic horských v Evropě. Byl synem rak. námoř. důstojníka, studoval v Padově mathematiku, stavitelství a strojnictví, nabyl r. 1819 doktorátu mathematiky, načež vstoupil do stavební služby zemské vlády (tehdy rak.) v Benátkách, kdež jako inženýr pracoval po 17 let a odkudž přestoupil r. 1836 k Severní dráze císaře Ferdinanda. Vzdělav se v železnictví cestováním po Anglii a Belgii, řídil navrhování, stavbu i provozování trati z Rabensburku do Brna, pak dílem navrhování, dílem i stavbu trati z Břeclavy do Olomúce a spojení s Prahou. R. 1841 svěřena mu stavba státní železnice z Vídně do Terstu, při čemž vedla cesta přes Semmering a vyžadovala velkého stoupání a prudkých zakřivení. Při sporu vzniklém, má-li se dráha tato zříditi jako lanová neb atmosférická nebo lokomotivní, postavil se G. rozhodně na stranu dopravy lokomotivní, a když se vrátil ze studijní cesty po Sev. Americe, zastával názor svůj tím rozhodněji proti všem, i proti samému Stephensonovi, a dosáhnul, že dráha přes Semmering dle jeho návrhu počala se stavěti r. 1848 a dostavěla se r. 1854. Za své zásluhy při této dráze povýšen byl G. do stavu rytířského a spolek rak. inž. a arch. ve Vídni uctil jeho památku postavením pomníku na stanici Semmerinské a zřízením cestovního stipendia technického pod jeho jménem. Když za ministerstva Bachova státní železnice se prodaly, traçoval G. dráhy v Sedmihradsku a byl rádcem ministerstvu při rozličných otázkách železničních. Z jeho prací literárních jest vytknouti: *Die Baltimore-Ohio-Eisenbahn ü. d. Alleghany-Gebirge* (1844); *Über nordamerik. Brückenbau und Berechn. d. Tragvermögens d. Howe'schen Brücken* (1845); *Übersicht d. Hauptfortschr. d. Eisenbahnwesens von 1840—50 u. d. Ergebnisse d. Probefahrt a. e. Strecke d. Eisenbahn ü. d. Semmering* (1852). *Plk.*

van **Ghelen,** rodina knihtiskařská původu vestfálského. Zakladatelem jest Hans v. G. (1520—28), jenž usadil se jako tiskař v Antverpách. Syn jeho Johann uvádí se jako dvorní tiskař císaře Karla V. Z potomků vyniká hlavně Johann († 1721), syn Jakoba, synovce předešlého. Vstoupiv ve Vídni do univ. tiskárny Hacquesovy, stal se později sám jejím majitelem. R. 1703 počal vydávati *Wiener Diarium*, první pravidelný časopis vídeňský (nyn. úřední *Wiener Zeitung*). Před tím vydával od r. 1690 jakýsi politický denník v neurčitých lhůtách. Syn jeho Johann Peter povýšen Marií Terezií dědičně do stavu šlechtického.

Gheluwe [chel-], ves v belg. Záp. Flandrech, arr. Ypern, 14 *km* jihových. od Ypern; 4345 ob. (1890), tavírny na měď, výroba lněného zboží, krajek a značný obchod obilní.

de **Ghendt** Emanuel, rytec belg. (* 1738 v St. Nicolarsu ve Flandrech — † 1815 v Paříži). Z jeho prací jmenujeme rytiny k cesto-

pisu Abbé Saint-Nona po Italii, několik listů k bibli od Maisonoeva a k »Histoire de Psyche«, pak k vydání Voltaira a Rousseaua; konečně 8 listů k Fenelonovu »Telemachu«. V bibliothéce pařížské jest G. kompletní. *J-k.*

della **Gherardesca** [gerardèska], hraběcí rodina pisská strany ghibelinské, vládnoucí hrabstvím Donoratico a Montescudaio, podporovala Konradina na jeho výpravě italské a dva její členové, Gherardo a Galvano, byli s Konradinem popraveni. Nejznámější člen její jest Ugolino G., jenž touže po samovládě v Pise, dorozuměl se se stranou guelfů a zavinil 6. srp. 1284 hroznou porážku Pisanů u Melorie. Úmysl jeho se zdařil, neb Pisané v nejvyšší nouzi zvolili ho za vrchního velitele na 10 let a uloženo mu, aby spolek nepřátel rozehnal. Ugolino zevnější nebezpečí sice odvrátil, ale zároveň vystupoval proti osobám jemu nepohodlným, chtěje prohlásiti se vévodou. Roku 1288 byl již ustanoven den tohoto prohlášení, když arcibiskup Ruggieri Ubaldini roznítil proti němu povstání lidu. Ugolino jest jat a se dvěma syny, Gaddem a Ugguccionem, a se dvěma synovci odsouzen ke smrti hladem ve věži Gualandi, jež od té doby nazývána byla věží hladovou (*torre della fame*). Tragická smrt jeho jest zvěčněna Dantem v 33. zpěvu jeho Pekla. Viz G. del Noce, Ugolino della G (Řím. 1890). Pádem Ugolinovým moc rodu zlomena nebyla; již r. 1317 zvolen byl Gaddo G. signorem města, syn jeho Ranieri G. potlačil povstání lidu, které roznítil Coscetto del Colle. Nejvíce oblíben byl Bonifacio G (* 1298 — † 1340), který smířil rozvaděné strany, pečoval o blahobyt, podporoval vědy a umění a založil r 1339 v Pise universitu. R. 1348 ustoupila rodina z města a žila na svých statcích a po pádu Pisy přestěhovala se do Florencie, kde potomci její dosud se zachovali. Viz Fabroni, Memorie storiche dei più illustri uomini Pisani (Pisa, 1790). *Bka.*

Gherardesca [ge-ska] Filippo, pianista a skladatel ital (* 1738 v Pistoji — † 1808 v Pise), žák P. Martiniho v Bologni, vstoupil r. 1769 do služeb velkovévody toskánského Leopolda jako ředitel kůru, dvorní hudby a vychovatel. Setrval i u jeho nástupce Ferdinanda, později přešel do služeb etruského krále Ludvíka I., na jehož úmrtí (1803) složil jednu z nejlepších svých skladeb: *Messa da requie.* Jako virtuos pod jménem Gherardeschi slavil úspěchy v čelnějších městech ital. a svazek 6 sonát pro klavír a housle (Flor., 1782) těšil se značné oblibě. Neméně líbily se jeho zpěvohry, jichž řadu zahájila r. 1763 v Lucce buffa *L'amor artigiano,* kterou následovaly *L'astuzia felice* (1767), *I due gobbi* (1769 v Pise) a j. Za nejlepší pokládají se *Il curioso indiscreto, I visionari* a *La contessina.* Za práh XIX. stol. opery ty ovšem daleko nepřišly. — Synovec jeho, G. Giuseppe (* 1759 v Pistoji), žák Nic. Saly v Neapoli a po otci regenschori ve svém rodišti, osvědčil se rovněž jako skladatel, hlavně hudby církevní a pro různé nástroje dechové.

Gherardi [ger-]: **1)** G. Cristofano, zvaný Doceno, malíř ital. (* 1500 v Borgo San Sepolcro — † 1556 t.), žák Rafaella dal Colle a Vasariho, jehož byl takřka pravou rukou a jemuž pomáhal při všech větších pracích (práce pro vjezd Karla V. r. 1536, pro zasnoubení vévody Alexandra v paláci Ottaviana Medici, v klášteře S. Michaele v Bosku r. 1539, slavnostní dekorace pro bratrstvo della Scalza a nástropní obrazy v paláci Cornarském, obé v Benátkách, práce pro kard. Farnese v Římě r. 1543), ano i sám některé jeho skizzy provedl, jako v pal. Vitelli v Città di Castello. Samostatně pracoval ve ville S. Justino blíže Borga a v Římě v kapli bratrstva al Gesù. Techniku freskovou znal dle svědectví samého Vasariho lépe než on. *J-k.*

2) G. Filippo, malíř ital. (* 1643 v Lucce, † 1704 t.), pracoval obyčejně s přítelem Giov. Colim. Díla jejich lze viděti v Benátkách (v bibl. S. Giorgio Magg.), v Lucce, kde G. sám celý klášter karmelitánů obrazy vyzdobil, a jinde. *J-k.*

3) G. Evarista, herec italský (* kol 1670 v Pratu v Toskánsku — † 1700 v Paříži), pocházel z otce, jenž byl později hercem italské společnosti v Paříži, známého pod jménem Flantina, vystoupiv poprvé r. 1689 jako Harlekýn s velikým úspěchem, zastínil Biancolelliho; odtud pokládán za mistra tohoto typu. Stal se brzy ředitelem »Théâtre Italien«, pro něž složil řadu scenerií pro commedie dell' arte, jež byly vydány pod názvem *Théâtre italien* (anonymně, Brussel, 1691 a 1697, 3 sv.; Paříž, 1701, 6 sv. a častěji). Mme de Maintenon, která v jistém kuse G-ho byla uražena, dala r. 1697 zavříti divadlo italské.

Gherardi del Testa [ge-] Tommaso, ital. básník dram. (* 1815 v Terricinole u Pisy, † 1881 u Pistoje), studoval práva v Pise a byl pak advokátem ve Florencii. R. 1848 zajat byl v bitvě u San Silvestra a vězněn po nějaký čas v Terezíně v Čechách. Vrátiv se domů, vydal román *Il figlio del bastardo*; oddal se později skoro výlučně veselohře. Románové jeho práce *La farina del diavolo* a *La povera e la ricca* (1858) v manýře Sueovské jsou alespoň daleko slabší jeho skutečně svěžích komédií a veseloher, jež vyznačují se kromě živé a jiskrné řeči ryze toskánské přirozenou a jemnou komikou situační, která luští intriku snadno a lehce. V létech šedesátých napsal celou řadu takovýchto situačních veseloher, z nichž většina měla znamenitý úspěch u obecenstva a zatlačila francouzské kusy, které v třicátých a čtyřicátých létech skoro výlučně opanovaly jeviště ital. Jmenujeme z nich: *Il sistema di Giorgio; Cogli uomini non si scherza; Il padiglione delle mortelle; Il regno di Adelaide; Il sistema di Lucrezia.* Později obrátil se G. ke hrám s nádechem satiry mravoličné a opravářské, která zasáhala nejednou i na pole politické. Hry tyto jsou cennější prvých a podnes poutají zájem literární. Jmenujeme z nich: *Le false letterate; Le scimmie; La carità pelosa; Le coscienze elastiche; La moda e la famiglia;*

Oro e l'orpello; *Il vero blasone*; *La vita nuova*, poslední dvě pevností typů nejzdařilejší. Souborně (*Teatro comico*) vydány jeho spisy roku 1856—1858 ve 4 sv., druhé doplněné vydání r. 1872—83, 8 sv. **G. d. T.** napsal také řadu satirických chanson politických. *Šld.*

Gherardini [ger-íni]: **1)** G. Tommasso, malíř ital. (* 1715 ve Florencii — † 1797 t.). Studoval mistry bolognské a benátské a dovedl znamitě napodobiti reliefy. V mus. vídeňském jest od něho: *Oběť ku poctě Pana*, *Viktoria s Famou na vítězném voze* a *Triumfální tažení Ariadny* (vše šedě v šedém). *J-k.*

2) G. Giovanni, lexikograf ital. (* 1778 v Miláně — † 1861 t.), byl lékařem, ale oddával se více studiím literárním a jazykovým; r. 1806—1814 redigoval »Giornale italiano«; později byl vydavatelem italských klassiků. Hlavní dílo jeho *Supplemento ai vocabolari italiani* (Milán, 1850 a n., 6 sv., nové vydání: *Vocabolario della lingua italiana*, *proposto a supplimento a tutti i vocabolari finora pubblicati*, 1878 a n. 6 sv.) má posud cenu. Napsal kromě toho učebnice ital. jazyka a literatury a několik her divadelních.

Gherardo [ge-]: **1)** G., malíř ital. a mistr v mosaice. S Dom. Ghirlandajem pracoval na rozkaz Lorenza Vznešeného na mosaikové výzdobě kaplí florenckého dómu, ale dílo bylo zastaveno (1492) a jen hlava sv. Zenobia dokončena a podnes zachována. Od něho pochodí dále *Sv. Kateřina sienská* v pinak. bolognské a mnoho miniatur: bible pro krále Matyáše Korvina (r. 1490, nyní ve vatikánské bibl.), Missale (1494, v bibl. flor.). *J-k.*

2) G. Silviani, stavitel italský (1579 až 1675), vystavěl mimo jiné r. 1620 známý palazzo Panciaticchi — Ximenes — ve Florencii, v mírném slohu barokkovém, jehož půdorys zajímá svým velmi jednoduchým řešením. *Fka.*

Gherardus Cremonensis viz Gerardo di Cremona.

Gherry, bengálská míra délková, $^1/_8$ hathu $= {}^1/_{16}$ gösu $=$ asi 5·7 *cm*. Rozpadá se na 3 angully.

Ghetaldi viz Getaldić.

Ghetto [geto], ital. název židovských čtvrtí, v nichž musili druhdy židé bydleti, odděleni od ostatního obyvatelstva. Nejznámější bylo g. římské, založené papežem Pavlem IV. r. 1556. I pražské Josefovo město bylo do r. 1848 g-tem.

de **Gheyn** Jakob st., malíř a rytec holl. (* 1565 v Antverpách — † 1615 t.). Žák svého otce Jana de G., od něhož hlavně malířství na skle se naučil, a Golzia. Od něho pochází: *Sv. Helena od Krista kříž přijímající* (v dominik. kostele v Bruggách). Dále radírované listy: *Kristus na kříži*, dle van Broecka; *Garda cís. Rudolfa II.*, dle Goltzia (12 listů); *Ztracený syn* a *Návrat z Egypta*, dle van Mandera; *Tycho de Brahe* a j. — Syn jeho Jacob de G. ml. vynikl rovněž v rytectví. Hlavní jeho dílo jest: *Život Karla V.*, který s C. Boelem v 8 listech vydal; mimo to *Septem Sapientiae Graeciae*. *J-k.*

Ghezzi [geci] Pierleono, malíř ital. (* 1674 v Římě — † 1755 t.), syn a žák Gius. G-ho (1634—1721). Ovládal stejně všechny techniky malířské (olej, fresko i email) a výborně radíroval, zvláště karikatury. Za papeže Benedikta XIV. byl ředitelem školy mosaikové. K nejlepším jeho rytinám se počítají: *Narození Krista*; *Vzývání pastýřů* a *Sv. Josef* dle Gius. G-ho. *J-k.*

Ghiacciaja [gjačája], v ital. Alpách název ledovců.

Ghibellini, ve středověku, najmě za doby císařů z dynastie hohenstaufské, jméno strany císařské. Straně papežské dáváno tehdy zase jméno Guelfové. Původ jmen těchto hledá se obyčejně v Německu. Povídá se, že v bitvě u Weinsberka r. 1140 mezi králem Konrádem III. a vévodou Welfem VI. svedené strana vévodova heslem měla »Hie Welf« a strana králova »Hie Waiblingen«. Waiblingen jest jméno hradu a statku hohenstaufského ve Švábích. Protiva mezi rody Waiblingův čili Hohenstaufův a Welfův přenesena prý záhy již do Italie. A ježto Hohenstaufové po delší dobu byli v držení koruny německé a důstojenství císařského, Italové jménem Waiblingů neboli G-nův označovali přívržence císařovy a přívržencům papežovým zase říkali Welfové č. Guelfové. Dle jiných pochází prý jméno G-nův od arabského slova *gebel* (ital. *Gibello*), jímžto prý Saraceni překládali jméno Hohenstaufen. Jména stran dotčených odvozována též ode jmen dvou bratrů, Guelfa a Gibela (v Pistoji), z nichž prvý prý se držel papeže a druhý lnul ke straně císařově. Anebo též ode jmen dvou báječných potvor, Guelfy a Gibely, jež prý jako dvě mračna zkázonosná, jako dvě Medusy děsné, se zjevily nad Toskánou a hrůzou naplnily celou Italii. Jména řečená vznikla v Italii teprve poč. XIII. stol. i udržela se po celý středověk, přes to, že papež Benedikt XII. r. 1334 pod trestem klatby zapověděl, aby se jich neužívalo. Znakem G nů byla bílá růže nebo červená lilie, znakem Guelfů byl orel, trhající spáry svými modrého draka, na hlavě lilií zdobeného. Jménem G-nů a Guelfů označovány však nezřídka i strany místní nebo krajinské. Boje mezi nimi bývaly nezřídka děsné. Nejen země a obce, ale i rodiny byly jimi rozervány, veškeren život otráven. *Šra.*

Ghiberti [gi-] Lorenzo, plně Lorenzo di Cione di Ser Bonacorso G., obyč. Lorenzo di Bartoluccio, zlatník, sochař a kovolijec ital. (* 1378 ve Florencii — † 1455 t.). Učitelem byl mu nevlastní otec jeho Bartoluccio. Po krátkém pobytu v Rimini (1400) vrátil se do Florencie a účastnil se konkursu na dvoje dveře baptisteria S. Giovanni. Za tím účelem zhotovil relief *Oběť Abrahámova* a překonal jím své konkurrenty, mezi nimi i Brunellesca. Proto bylo mu svěřeno provedení postranních bronzových dveří baptisteria dle vzoru hlavního portálu od Andrea Pisana. Dveře tyto, rozděleny jsouce na 20 polí, obsahují scény z N. zákona, pak 4 evangelisty a 4 církevní otce. Vše provedeno slo-

hem jednoduchým, přísným a jemně do posledních podrobností. Dokončeny byly r. 1424; současně provedl však G. též několik velkých bronzových soch pro chrám Or San Michele (*sv. Jan Křt.*, 1414, *sv. Matěj* a *sv. Štěpán* 1419—1422) a reliefy křtitelnice v chrámě S. Giovanni v Sieně (*Křest Kristův* a *Jan před Herodesem*). Pracemi těmi tak se vyznamenal, že bylo usneseno, aby dvéře Pisanovy na druhý postranní portál byly přeneseny a prací G-ho nahrazeny. Podivuhodné dílo to, které G. za pomoci synů svých dokončil r. 1447 a o němž Michelangelo pravil, že by hodno bylo, aby tvořilo bránu ráje, rozděleno jest na 10 polí, jež obsahují scény ze St. zákona od stvoření Evy až do královny ze Sáby V téže době provedl G. mimo to: *Pomník Lodovika degli Obizzi* a *Bart. Valoriho* v chrámě S. Croce ve Florencii; *sarkofag sv. Prota, Hyacintha* a *Nemesia* (1428, nyn. v galerii); *sarkofag sv. Zenobia* v domě flor. (1440); *náhrobek L. Datiho* v Sta Maria Novella tam; kresby pro malbu oken dómu Sta Maria del Fiore tam. (1436, provedl Franc. di Domenico Livi). Roku 1426 dán byl G. na krátko jakožto druhý stavitel po bok Brunellescovi při stavbě dómu florenckého. G. byl i theoreticky činným, vydav dílo o malířství, které v přepise z 2. pol. XV. stol. posud v národní bibliotéce flor. se zachovalo, a tamže dílo o architektuře v přepise: *G. opera d'architetta autogr.* První díla G-ho mají ještě dosti zřetelné stopy gotiky, ale jeví se v nich již snaha po volných rozvinutých formách XVI. stol., k nimž díla ta tvoří přirozený, bezprostřední přechod a to nejen jednotlivostmi, ale i celkovou komposicí a snahou po malířském effektu. Viz Lasinio, Le tre porte del Battisterio di Firenze (Flor., 1823, s obr.); Perkins, G. et son école (Paříž, 1886). *Jk.*

Ghika nebo Ghyka, albanská rodina, od r. 1658 v Multansku usedlá. Vynikající členové jsou: **1)** G. Georgiu, rodilý z Köprili v Albanii, byl od svého krajana, velkého vezíra Mehmeda Köprili, r. 1658 jmenován na místě vyhnaného hospodara multanského Štěpána hospodarem multanským a r. 1659 po porážce valašského Michala též valašským. — **2)** G. Gligóre (Jiří) I., syn před., provázel r. 1663 Turky na výpravě do Uher, ale obávaje se za obojetné jednání své trestu, uprchl r. 1664 do Polska, odkud r. 1667 byl povolán a jmenován hospodarem podruhé; počínal si však nesvědomitě, tak že r. 1673 byl sesazen. — **3)** G. Gligóre II., byl hospodarem valašským v l. 1726—33 a 1748—52 a multanským v létech 1733—1741 a 1747—1748. — **4)** G. Gligóre III., byl r. 1764—68 hospodarem multanským a r. 1768 valašským; r. 1769 byl od Rusů zatčen a odeslán do Petrohradu, odkudž byl však brzo zpět povolán a přidán Rumjancovi ku pomoci při správě obsazených zemí. Po míru v Kučuk-Kajnardži r. 1774 byl ustanoven hospodarem multanským, staral se o rozkvět průmyslu a obchodu a zastával se nedělitelnosti země, když bylo na něm žádáno, aby svolil k odstoupení Bukoviny dvoru vídeňskému, a vyhrožoval Portě, že obrátí se, neučiní-li ona žádných kroků, k cizí t. j. Ruské říši o pomoc. Nebyl však důsledným a choval se obojetně; neb když 7. května 1775 Porta podepsala konvenci, vyslovil G. dvoru vídeňskému svou radost nad tím, Portě však poslal protest, popíraje v něm její právo postupovati země multanské. Pro odpor ten byl na rozkaz Porty dne 12. října 1777 v Jasech zardoušen a hlava jeho poslána do Cařihradu. — **5)** G. Aléxandru (* 1795 — † 1862 v Italii), byl r. 1834 na návrh ruského hrab. Kiseleva jmenován hospodarem valašským; když však mezi lidem počal šířiti národní vědomí a emancipovati se od vlivu ruského, byl roku 1842 na zakročení vlády ruské sesazen a teprve r. 1856 jmenován kaimakamem valašským. — **6)** G. Gligóre IV., staral se v l. 1822—28 jako hospodar valašský o zvelebení školství a hospodářských poměrů. — **7)** G. Konstantin (* 1804), syn před., byl r. 1824 poslán jako rukojmí do Cařihradu a stal se později presidentem nejvyššího soudního dvoru v Bukurešti. — **8)** G. Demitr (* 1816), sloužil v ruském vojsku, r. 1857 jmenován byl členem divanu i působil při volbě, ale také při pádu Cusově. Za provisorní vlády byl ministrem vnitra, v l. 1868—70 předsedou ministerstva, r. 1871—76 komory a r. 1883—88 senátu. — **9)** G. Aléxandru (* 1807 — † 1857). Vrátiv se z Francie, kde byl vychován, postavil se v čelo strany protiruské. Jako hospodar multanský v l. 1849—56 až na přerušení roku 1853 za okkupace ruské podporoval snahu sloučiti obě knížectví a proto byl r. 1856 od Porty odvolán; usídlil se na zámku Mée u Melunu, kde se zastřelil. — **10)** G. Jón (* 1817 v Bukurešti). Po vykonaných studiích ve Francii stal se r. 1842 professorem mathematiky v Jasech, ale vstoupil do strany protiruské a byl spolupracovníkem liberálního časopisu »Progresul«. Přispěv r. 1842 ku pádu Bibescovu a ke zřízení prozatímní vlády, byl od této poslán jako generální jednatel do Cařihradu, kde svou obratností získal si takového vlivu, že ho Porta r. 1856 jmenovala knížetem a mušírem ostrova Sama, který za jeho správy utěšeně zkvétal. Po návratu do vlasti působil při volbě a pádu Cusově, předsedal v l. 1866—67 v ministerstvu, v l. 1870—71 po druhé a stal se r. 1881 vyslancem v Londýně a r. 1890 předsedou akademie. — **11)** G. Helena, kněžna Kolcová-Massalská, viz Dora d'Istria. Srv. Dora d'Istria, Gli Albanesi in Rumenia (Florencie, 1873).

Ghilán viz Gílán.

Ghillany Friedrich Wilh., historik něm. (* 1807 v Erlankách — † 1876 v Schallecku), (pseudonym von der Alm), v l. 1841—1853 městský knihovník v Norimberce, vydal: *Geschichte des Seefahrers M. Behaim* (Štutgart, 1853); *Diplomat. Handbuch. Sammlung der wichtigsten europ. Friedenschlüsse seit dem Westfäl. Frieden* (Nordlinky, 1855—68, 3 sv.); *Europ. Chronik 1492—1877* (Lipsko, 1865 až 1878, 5 sv.); *Nürnberg* (Norimb., 1863). Pod pseudonymem *Theologische Briefe an die Ge-*

bildeten der deutschen Nation (Lipsko, 1863, 3 sv.) a *Die Urteile heidnischer und jüdischer Schriftsteller der vier ersten christl. Jahrhunderte über Jesus* (t., 1864, vydání pro lid: *Jesus von Nazareth* pod pseud. Eugen Braun).

Ghio viz Kios.

Ghire viz Gíre.

Ghiribizzo [gi-ico], ital., vrtoch; v hudbě: divný nápad; náhlý, netušený skok.

Ghirlandajo [gir-dájo]: **1)** G. Domenico (Grillandajo, Bigordi), malíř ital. (* 1449 ve Florencii — † 1494 t.). Učitelem jeho byl naturalista Baldovinetti, další vliv měli na něho Masaccio, Fra Filippo a Benozzo. Osvojil si však i Brunellescovy zásady perspektivní a studoval i architekturu a plastiku, tak že nabyl neobyčejné umělecké všestrannosti, jakou umělci renaissanční se vyznamenávají. Pojetí jeho jest důstojné, provedení jednoduché, neztrácející se v podrobnostech a fantastické přeplněnosti Benozzově; elementární síla, s jakou umí charakterisovati starce a ženy, a důstojné vržení draperie činí z něho skutečného nástupce Giotta a Masaccia, nad něž vyniká však celkovým uspořádáním a mocně vyvinutým smyslem pro prostor. Renaissance prvotní dospěla v něm vrcholu. Charakteristickým pro něho jest uváděni současníků na obrazech jakožto diváků, jež nechává i z obrazu hleděti, dále rozčleňování fresek pilastry, římsami a pod. Samostatně vystoupil G. pozdě, neboť první větší dílo jeho, *Večeře Páně* (freska v refektáři v Ognissanti), pochodí z r. 1480; v technice jeví se tu ještě mnoho nedostatků, za to vyniká snaha po psychologické motivaci a charakteristice. Týž předmět skoro stejně opakoval G. v refektáři S. Marco. Dále pochodí od něho sv. Jeronym (v chrámě Ognissanti, z r. 1480), provedený ještě naturalismem Baldovinettovým. Z roku 1481 jsou některé fresky v sále v Palazzo Vecchio. Vrcholu umění došel G. v Římě, kde v kapli sixtinské provedl fresku *Povolání Petra a Ondřeje k úřadu apoštolskému*; v koloritu, kresbě i modelaci jeví se tu značný pokrok a celek podán ve velikém, historickém slohu. Tam také maloval *Z mrtvých vstání Krista* (zničeno). Další jeho díla jsou: Fresky v S. Girnignano (*Zvěstování*, 1482, *Scény ze života sv. Finy*, 1485); cyklus fresek v Sassettské kapli v Sta Trinita ve Florencii, 6 obrazů ze života *sv. Františka*, projevující velké studium antických památek. Hlavně *Smrť* působí plností a hloubkou dojmu, silou charakteristiky, slavnostním slohem i koloristickým propracováním. Ještě velkolepější cyklus fresek nalézá se dále v Sta Maria Novella, obsahující *výjevy ze života P. Marie a sv. Jana Křtitele*. To byla největší životní úloha G-va, v níž osvědčil se též pravým mistrem, tak že i Raffael přijal později odtud některé slohové motivy. G. jest i původcem řady oltářních obrazů, jako: *Narození Kristovo* (pro Capella Sassetti, nyní v akademii flor., z r. 1485, provedený al tempera, v zlatohnědém staromistrovském tónu); *Triptychon pro Sta Maria Novella*, z něhož střední obraz a křídla nalézají se v pinakotéce mnichovské a zadní strany v mus. berlínském; *Trůnící Madonna* (akad. flor.); týž předmět v Uffiziích (obojí dojímá velkolepou charakteristikou mužů); *Klanění se králů* (Uffizie, 1487). Nejzdařilejším oltářním obrazem jeho jest *Klanění se králů* v kostele degli Innocenti ve Flor., z r. 1488, jenž stojí na rovni s freskami v Sta Maria Novella. Z ostatních děl jmenujeme ještě: *Madonna s dítětem* (sakristie dómu v Lucce); *Spasitel v glorii andělů* (Volterra); *Trůnící Madonna se 4 svatými* (mus. berl.); *Navštívení* (Louvre, z r. 1491, dle Vasariho od bratří G-vých Davida a Benedetta dokončené). Mimo to zhotovil G. též návrh na façadu florenckého dómu a zanášel se uměním mosaikovým. Žáky jeho byli: Michel Angelo, Mainardo, Franc. Granacci a bratří jeho Davide (1452—1525) a Benedetto (1458–97). *J-k.*

2) G. Ridolfo, malíř ital., syn předešlého (* 1483 ve Florencii — † 1561 t.), žák Fra Bartolomea. Z prvních jeho děl jest *Korunování P. Marie se šesti svatými* (1503, Louvre). Dále pochodí od něho svatí *Kosma a Damian se Sebastianem a poustevníkem* (S Jacopo ve Florencii); *Cesta na Golgotu* (palác Antinori t.). Nové období umělecké jeho činnosti počíná se tou dobou, kdy Raffael, s nímž G. byl v důvěrném přátelství, byl ve Florencii a kdy staly se známými kartony Lionardův a Michel Angelův. Pod vlivem těchto nových elementů vznikl obraz *Vzývání Ježíška* (gal. Eszterhazů v Pešti) a totéž thema v menších rozměrech v mus. berlínském. Podobně dokonalá jsou díla: *Trůnící Madonna v polokruhu svatých* (S. Pietro v Pistoji); *Madonna* (Uffizie); méně zdařilé jsou v Uffiziích dva obrazy z legendy sv. Zenobia, *Vzkříšení mrtvého dítěte* a *Zázrak při pohřbu světce*, oboje v koloritu mistrné, v komposici však nejednotné a bezvýrazné. Za to k nejlepším řadí se *Nanebevzetí P. Marie* (1525, mus. berl.) libezností madonny i charakteristikou apoštolů. Obrazům G-vým vadí, že příliš zhusta nechává osoby hleděti z obrazu, čímž jednotnost a souvislost děje se přerušuje. V pozdější době stal se G. povrchním a přenechával mnoho žáku svému Miccheleovi. Z té doby pochodí: *Sv. Rodina* (gal. Pitti); *Zasnoubení sv. Kateřiny* (akad. flor.); *Madonna se 4 svatými a donatorem* (t.); *Večeře Páně* (freska z r. 1543 v refektáři kláštera degli Angeli) a j., které veskrze jeví manýru, v níž G. v době té upadl. Přes to však byl velice vážen, zejména v rodině Medici. *J-k.*

Ghiselain č. Ghislin [gizlen] Jean, belg. kontrapunktista z rozhraní XV. a XVI. stol. Glarean v »Dodekachordu« nazývá ho symphoneta, z čehož Fétis soudí, že byl pouhým členem nějaké kapely. Edm. v. d Straeten domnívá se, že je totožným s Verbonnetem. Petrucci vytiskl ve sbírce »Missae diversorum auctorum IV. voc.« (Benátky, 1503) 5 jeho mší: *La belle se siet*, *De les armes*, *La gratieusa*, *Narayge* a *Je nay deul*, v »Harmonice musices Odhecaton A« (1501) píseň *La Alfonsina*, v »Canti B n° 50« (1502) *De*

tous biens pleine, v »Canti C n° 150« (1503) *Forseulement, Joli amours, Favus destillans, Vostre a jamais, Se j'ai requis, Helas he moet my liden*, v Motetti A n° 33 (1502) *O florens rosa, La Spagna*, v »Motetti della corona l. IV« (1519) *Miserere, Inviolata, Maria virgo, O gloriosa, Regina coeli*. Jiné kusy obsahují »Codex Basevi« a sbírka casanatinská v Římě; zajímavý příklad sdružení několika proporcí skýtá z G-a (ve sh. uv. díle) »Glarean«. Ambros přisuzuje harmonii G-ově zvláštní libozvuk, vedení hlasů duchaplnost a půvab, celé faktuře mistrnost a praví: »G. náleží ku slavnějším skladatelům své doby, ale tento důmyslný mistr byl by zasloužil místo u nejslavnějších.«

Ghisi [gizi]: **1)** G. Giovanni Battista Mantovano, též Bertano, architekt, sochař a malíř ital. (* 1503 v Mantově — † 1575 t.), žák Giulia Romana a Marca Antonia. Po smrti prvého stal se ředitelem staveb vévody mantovského a vydal r. 1558 výklad k Vitruviovi: *Gli oscuri e difficili passi dell' Opera di Vitruvio*. Své skizzy oltářních obrazů dával po většině od žáků prováděti. Jeho reliefy nalézají se posud v palazzo del Te, v palazzo Bonacolsi a v chrámu sv. Barbory v Mantově. Zanášel se též hojně rytím dle G. Romana a dle vlastních komposic. Dle prvého ryl: *Trojští zaháněji Řeky k jejich lodím*; *David utínající hlavu Goliášovi* a j. Srv. Vasari, Vite etc. Carlo d'Arco, Di cinque valenti incisori Mantovani del secolo XVI. e delle stampe da loro operate (Mantova, 1840). *J-k.*

2) G. Giorgio, zv. Mantovano, malíř a rytec ital., bratr před. (* 1520 v Mantově — † 1582 t.). Pracoval způsobem Marca Antona jehlou jistou a pevnou dle G. Romana, Michel-Angela, Luc. Penniho, Primaticcia, Perina del Vaga a j. Mimo to zanášel se v Římě za papeže Pavla III. vkládáním zlatých ornamentů do dřeva a kovu. K nejlepším listům jeho náležeji: *Spor o nejsvětější svátost* (dle Raffaela, 1552); *Škola athénská* (dle t., 1550); *Poslední soud* (dle Michel-Angela v 11 listech); *Proroci a Sibylly* (dle t.); *Soud Parisův* (1555) a *Heraklés s hydrou* (oboje dle Bertana); *Apollo na Parnassu* a *Sen Raffaelův neboli Melancholie Michel-Angelova* (oboje Lucca Penniho; *Venuše a Adonis* (Dle T. Ghisiho); *Zasnoubení sv. Kateřiny* (Dle Correggia) a j. *J-k.*

3) G. Adamo, zvaný Mantovano, rytec ital., syn G-ho 1). Vzdělal se dle Giulia Romana a Michel-Angela a působil v Mantově v 2. pol. XVI. stol. Známým stal se hlavně 73 rytinami dle fresek Michel-Angelových v kapli Sixtinské. Mimo to ryl: *Sv. Rodina se sv. Jiřím, Blažejem, Mikulášem a Kateřinou* dle Giulia Romana; *Marie s mrtvolou Kristovou na klíně* dle Michel-Angela a j. *J-k.*

4) G. Diana, sestra před. (* kolem 1530 v Mantově — † 1590 v Římě). Ryla dle Giulia Romana, F. Zuccara, P. Nogariho a j. Z jejích děl uvádíme: *Odevzdání klíčů Petrovi* dle Raffaela (v rytině tě napodobí manýru Marc Antonovu); *Slavnostní hod Psychy*, dle dvou komposic G. Romana v palazzo del Te; *Cizoložnice před Kristem* dle téhož (oboje z roku 1575); *Narození Jana Kř.*; *Narození Apollóna a Diany*; *Mrtvola Patroklova*; *Horatius Cocles* (veskrze dle G. Romana) *J-k.*

Ghislain, St.-G. [séngizlẽn], město v belg. prov. henegavské, arr. monském, na křižovatce několika železnic; 3430 ob. (1887), továrna na tabák a doutníky, obchod s kam. uhlím. G. býval též sídlem bohatého opatství bernhardinského.

Ghislanzoni [gizlancóni] Antonio, spis. ital. (* 1824 v Leccu — † 1893 t.), studoval medicinu v Pavii, oddal se však r. 1846 divadlu a byl engažován jako barytonista pro divadlo v Lodi. R. 1848 redigoval v Miláně několik radikálních listů, byl vězněn a prchl do Švýcar. R. 1849 zajat byl při obraně Říma Francouzi, vězněn na Korsice, načež byv propuštěn zpíval na divadle v Bastii a na Théâtre des Italiens v Paříži (od r. 1851). Ztrativ po třech létech hlas, vrátil se do Italie, kdež se oddal cele písemnictví. Vynikal záhy články uveřejněnými v »Cosmorama pittorico«, kdež uveřejnil první svůj román *Gli Artisti da Teatro*, z větší části autobiografický, a později *I rapporti di parentela, Le Vergini di Nyon* a jiné novelly. R. 1857 založil humoristický list »L'Uomo di Pietra«, kdež kromě menších prací uveřejnil román *Memorie di un gatto*. R. 1859 komponoval v Paříži scenarium balletu *La Contessa d'Egmont*, když tu vypukla vojna za neodvislost Italie; vrátil se do Milána a tiskl tu mnoho prací, zejm. romány *Le donne brutte*; *Un suicidio a fior d'acqua*; *I volontarii del 1866*; *Angioli nelle tenebre*, mnoho novell, črt kritických i feuilletonních a celou řadu librett (*Aida, Francesca da Rimini, Edoardo Stuart* a j.). Redigoval dlouho »Rivistu Minimu«, načež uchýlil se trvale do Lecca; odtud vydal »Giornale Capriccio« a 5 malých sv.: *Libro proibito, allegro, serio, bizzarro, segreto*. Z jiných děl nebo souborných vydání jeho jmenujeme: *Giovanni di Napoli*, lyrické drama (1869): *Scritti piacevoli* (1869–72, 13 sv.); *Capricci letterari* (1870, 2. vyd. 1886–89, 6 sv.); *Gli artisti alla fiera* (1872); *La moda nell' arte*, veselohra (1881); *Melodie per canto* (1881); *Nuovi racconti da ridere* (1882); *Racconti* (1884); *In chiave di baritono* (1882); *Abrakadabra, storia dell' avvenire* (1884); *L'arte di far debiti di Roboamo Puffista* (1881); *Un viaggio d'instruzione* (1888) a j. G. byl úžasně plodný spisovatel a lehký vypravovatel. V nejlepších svých pracích není nepodoben Murgerovi, zvláště v líčení rozmarného života uměleckého. *Šld.*

Ghisolfi [giz-] Giovanni, malíř italský (* 1624 v Miláně — † 1683 t.). Vstoupil proti vůli rodičů do atelieru Volpiniho, stal se malířem a později pracoval v Římě u Salvatora Rosy. Maloval hlavně fresky (v Pavii), ale i obrazy olejové. Známy jsou: *Osvobození sv. Petra z vězení* (Sta Maria d. Vitt. v Miláně); *Zříceniny Karthaga*; *Zříceniny s pastýřem a ozbrojenci* (mus. v Drážďanech) a j. *J-k.*

Ghizeghem v. Heyne van Ghizeghem.

Ghizeh viz Gíze.

Ghizni viz Gazna.

Ghoridi viz Gúrovci.

Ghur viz Gúr.

Ghuridi viz Górídí.

Ghuzzové, Ghúzové, viz Uzbekové.

Ghyczy [gici] Kálmán, maď. státník a politik (* 1808, † 1888). Věnoval se dráze politické a byl r. 1843 zvolen na zemský sněm poslancem za město Komárno. Roku 1848, když se utvořilo ministerstvo Batthyányovo, stal se po boku ministra spravedlnosti Deáka státním sekretářem a uchýlil se po katastrofě világošské do soukromého života. Když nastal v Uhrách nový ústavní život, účastnil se opět prací zákonodárných a náležel r. 1861 k tak zvané resoluční straně Telekiově, která stála v příkrém boji proti straně adressové a ve které byl on s Tiszou, zástupcem města Debrecína, silou nejvydatnější; později stal se vůdcem levého středu a r. 1873 tvůrcem strany středu. Roku 1874 stal se finančním ministrem. Od r. 1880 pro stáří zanechal veškeré činnosti veřejné. *Bbk.*

Ghyka viz Ghika.

Ghymes [gímeš], maloobec v uher. stolici nitranské, sev.-vých. od Nitry, s 1081 obyv. (1890), z nichž 847 nár. maď., 182 slov., 47 něm., dle vyznání 1030 katol., 50 židů. Zdejší starobylý hrad G. zdvihá se nad obcí na vysokém vrchu, obklíčen jsa kaštanovými lesy. Byl vystavěn uprostřed XIII. stol. za Bely IV. od Ondřeje Forgácse, jehož potomci (nyní hrab. Forgács de G.), starší linie toho rodu, dosud jej drží.

Ghys Joseph, virtuos na housle (* 1801 v Gentu — † 1848 v Petrohradě), žák Lafontův. Sotva dvacetiletý vydal se na cesty Francií, na nichž delší dobu v hodnosti učitelské pobyl v Amiensu a Nantech. Roku 1835 vrátil se do Belgie, doprovázel Servaisa do Anglie, r. 1837 navštívil Německo a při té příležitosti odbočil i do Prahy, r. 1848 vydal se do Ruska, všude slavě úspěchy. Z jeho skladeb, většinou variovaných písní, romancí, rond a fantasií vynikly étuda *L'orage*, capriccio *Le mouvement perpétuel*, koncert do D-dur a solo *Pensée fixe*.

Gi, v bobisaci název tónu *gis*.

Giacomelli [džako-]: **1) G.** Geminiano, skladatel ital. (* 1686 v Parmě — † 1743), žák Cappelliho, později Scarlattiho v Neapoli, byl vévodským ředitelem hudby v Parmě a nějaký čas též ve službách cís. dvoru ve Vídni. Pro humor svých intermedií náležel k nejoblíbenějším skladatelům své doby. První jeho zpěvohra byla *Ipermestra* (Benátky, 1704); z bohaté řady ostatních jsou nejznámější *Gianguir*, *Epaminonda*, *Adriano in Siria*, *Lucio Papirio*, *Merope*, *Arsace*, pro Vídeň psaná *Catone in Utica* a *L'Arrenione*; za nejlepší klade se *Cesare in Egitto* (1735, v Turině). Psal též pro klavír a zpěv (XII *arie a soprano solo* s číslovaným basem, žalm *Domine noster* pro 2 tenory a bas).

2) G. Hector, kreslič francouzský (* 1822 v Paříži). S počátku zaměstnával se gravirováním a ciselováním, později oddal se kreslení a illustrování. Z prací jeho jmenujeme illustrování Doréovy bible; Delapalmova »Le livre des mes petits enfants« (1866); Micheletova »L'oiseau« a »L'insecte« (1876); »The bird's world« (1878). Napsal *Catalogue raisonné de l'oeuvre de Raffet* (Paříž, 1872). *J-k.*

Giacometti [džako-]: **1) G.** Paolo, sochař ital. z poč. XVII. stol. Od něho jest část fontány ve Faenze a křtitelnice v Osimu. Mimo to nalézají se díla jeho v Recanatě, Dubrovníku, Janově a Maceratě, kdež provedl náhrobek kardinála Cenci. *J-k.*

2) G. Paolo, dramatik italský (* 1816 v Novi Ligure — † 1882 v Římě), studoval práva v Pavii a napsal tu r. 1836 drama *Rosilda*, jež mělo značný úspěch. Oddal se pak spisovatelství dramatickému a probíhal Italii jako dramaturg různých hereckých společností. Slabého jsa zdraví a rozrušen nehodami rodinného života, psal často na loži své hry. R. 1861 usadil se trvale v Gazzuolu u Mantovy. G. napsal přes 70 her, většinou velmi působivých, v nichž Ristoriová, Salvini, Rossi a j. herci slavili triumfy doma i v cizině. Jmenujeme: *Elisabetta, regina d'Inghilterra* (1853); *La colpa vendica la colpa* (1854); *Lucrezia Davidson* (1854); *Torquato Tasso* (1855); *Giuditta* (1857); *Bianca Visconti* (1860); *Sofocle* (1860); *Maria Antoinetta* (1870); *La morte civile* (1880); *La famiglia Lercari* a j. tragédie. Z jeho veseloher nejoblíbenější jsou: *Il poeta e la ballerina* (1850); *Quattro donne in una casa* (1850); *La donna* (1850); *La donna in seconde nozze* (1851); *Un poema ed una cambiale* a j. Výběr ze svých dramat vydal v 8 sv. (Milán, 1859 a n.). G. byl také měkký lyrik a vtipný feuilletonista.

Giacomini [džak-] Giacomo Andrea, lékař ital. (* 1796 v Mocasině u Brescie — † 1849 v Padově). Lékařství vystudoval v Padově a ve Vídni, r. 1824 stal se prof. theoretického lékařství a ředitelem chirurgické kliniky v Padově, r. 1848 ředitelem celé fakulty lékařské. S Rasorim a Tommasinim patří k reformatorům lékařství v Italii; svá studia obrátil hlavně k farmakologii, rozeznávaje při léčivech zejm. účinky mechanické od dynamických. Při svých zvláštních názorech o pathologii a farmakologii narazil na mnohý odpor svých současníků, tak že spisy jeho mají často ráz polemický. Z jeho hlavních prací sluší jmenovati: *Trattato filosofico sperimentale dei soccorsi terapeutici diviso in quattro parti* (Padova, 1833 až 1838, 4 sv., též franc. překlad); *Sulla condizione essenziale del cholera morbus* (t., 1836, ve 2 vyd.); *Dell' idealismo in medicina etc.* (t., 4 sv., 3. vyd. v Novaře, 1837); *La clinica medica pei chirurghi nell' I. R. Università di Padova* s Mugnou (Padova, 1836); *Sulla natura, sulla vita e sulle malattie del sangue* (t., 1840); *Opere edite ed inedite di G. pubblicate per cura di G. B. Mugna e F. Coletti* (t., 1853—1855, 10 sv.). *Srz.*

Giacomotti [džako-] Felix Henri, malíř franc. (* 1828 v Quingey). Studoval na École des beaux arts a u Picota. R. 1854 dostalo se mu římské ceny za obraz *Nářštěva andělů*

a *Abrahama* a později četných medailií. Maluje obrazy náboženské, mythologické a portraity; všechny vyznamenávají se dosti dobrým koloritem, ale mythologie jeho jsou koketně smyslné a náboženské obrazy příliš světsky a theatrálně koncipovány. Mimo to ani kresba a modelace nebývají vždy správné. Za to však v portraitech **G.** plně zachycuje bezprostřední dojem modelu. V nich spočívá také hlavní význam jeho. Z děl jeho jmenujeme: *Nymfa a Satyr* (1861); *Únos Amymony dvěma Tritony* (1865, museum luxemburské; *Kristus žehná dětem* (1867); *Kristus učí v chrámě* (oboje v kostele St. Etienne du Mont v Paříži); *Sv. Hippolyt odsouzen, by roztrhán byl koni.* Od něho jest též návrh k nástropnímu obrazu v mus. Luxemb. (1878). *J-k.*

Giacosa [džakóza] Giuseppe, dramatik ital. (* 1847 v Colleretto Parella v Piemontě, studoval v Ivrei a Turině, načež byl advokátem. Divadelní úspěchy přivedly jej úplně k písemnictví. Napsal řadu her divadelních, svěžích, bystrých, plných života dramatického, jež hrány byly v Italii s úspěchem velikým a i mimo ni často se vyskytují na repertoiru (*Signora di Chalant* jest repertoirním kusem Sary Bernhardtové). Jmenujeme z nich: *A can che lecca cenere, non gli fidar farina* (1872); *Storia vecchia* (1872); *Una partita a scacchi* (1873); *Affari di bianca* (1873); *I figli del marchese* (1874); *Arturo* (1874); *Trionfo d'amore* (1875); *Tristi dubbii* (1875); *Il marito amante della moglie* (1877) s úspěchem ohromným přijatý; *Teresa* (1877); *Il fratello d'armi* (1878); *Il conte Rosso* (veršové drama, 1880); *Il filo, scena filosofica-morale per marionette* (1883); *La signora di Chalant* (1891); *Tristi amori* (1891); *I diritti dell'anima* (1894). Kromě toho vydal *Novelle e paesi valdostani* (1886); historickou studii *Castello d'Issoque in Val d'Aosta* (1884). **G.** dramatisoval šťastnou rukou středověké legendy, v nichž vystihnul kolorit, nezanedbávaje při tom živosti figur. I jako spisovatel prosaický i dobrý humorista zasluhuje **G.** pozornosti. Vydání: *Teatro in versi di G. G.* (v Turině) a *Teatro in prosa di G. G.* vyd. od Casanovy (t.).

Giacquinto [džakvinto] Corrado, malíř ital. (* kol 1690 v Malffetě — † 1765 v Neapoli), žák Solimeny a Seb. Concy. Povolán byv od krále Filipa V. do Španěl za prvního dvorního malíře a ředitele akademie S. Fernando, nabyl záhy pověsti a značného jmění, vyhovuje vkusu doby graciosní komposicí a smělým, lehkým koloritem. Hlavní jeho fresky v král. paláci madridském jsou: *Zrození se slunce; Víra a církev* (malbu tu Raphael Mengs nesmírně vynáší); *Sloupy Herakleovy* a jiné. *J-k.*

Giallo [džalo], ital., žlutý. — **G.** *antico* [-iko] slove druh mramoru barvy zlatožluté nebo žloutkověžluté s bílými, tmavě žlutými, červenými nebo černými žilami neb skvrnami. Lze jej krásně leštiti, jest velmi tvrdý a drobnozrnný. Tento druh mramoru jest asi onen, který Řekové přiváželi z Lakedaimona. Jiné druhy **g**-la jsou: **g.** *brecciato*, který má jemně žlutý tón s tmavými žlutými skvrnami; **g.** *anulato*, žlutě a černě pruhovaný a skvrnitý; **g.** *nero*, právě takový, ale s mnohem menšími a neostře ohraničenými skvrnami; **g.** *breccia dorata*, žlutavého základního tónu s červenými a bílými skvrnami. *Fka.*

Giambelli [džam-], též Gianibelli Federigo, vojenský stavitel XV. stol. (* v Mantově — † v Londýně). Byv od Filipa II., kterému své služby nabízel, odmítnut, odebral se do Antverp a řídil obranu města proti Alexandru Farneskému a vynaleznuv zvláštní lodi zápalné, zničil jimi částečně most, který Farnese přes Skaldu vystavěl. Po kapitulaci města r. 1585 odebral se do Anglie, kde Alžběta mu nařídila, aby opevnil pobřeží u Greenwiche proti loďstvu španělskému. Když r. 1588 loďstvo nepřemožitelné armády vplulo do Kanálu, sestrojil **G.** osm zápalných lodí, které v noci ze 7. na 8. srp. vehnal mezi lodi nepřátelské blíže Dunkerk a přispěl tak ke zničení nepřemožitelné armády. O dalším životě jeho zpráv nemáme.

Giambellin viz Bellini Giovani.

Giamberti [džam-], proslulá sochařská a stavitelská rodina italská. Giuliano **G.** da San Gallo (* 1443) vzdělal se u otce a u Franciona. Podporován jsa Lorenzem z Medici, vyšinul se tak, že svěřovány mu práce po veškeré střední Italii. Súčastnil se také stavby chrámu svatopetrského v Římě. — Antonio **G.** da San Gallo († 1534), bratr před., řezbář a stavitel tvrze Civita Castellana. Vládou florentskou jmenován byl vrchním pevnostním inspektorem.

Giambullari [džambulári] Pier Francesco, spisovatel ital. (* 1459 ve Florencii — † 1564 t.), kanovník u S. Lazara a jeden ze zakladatelů akademie florencké (1540). Spisy jeho, z nichž uveřejněn byl r. 1842 v Cremoně výběr, mají pouze cenu jazykovou: *Descrizione del sito, forma e misura dello Inferno de Dante cantato* (1544); *Il Gello, dell' origine della lingua fior.* (1546); *Della lingua che si parla e scrive in Firenze* (1547); *Lezioni sopra alcuni luoghi di Dante* (1551); *Storia dell' Europa*, nedokončené dějiny obecné od r. 887 až 913 po Kr., jeho největší dílo.

Gianettini [dža-tini] viz Zanettini Ant.

Giani [džáni] Giulio, spis. ital. (* 1841 v Pise), studoval filosofii a literaturu a od r. 1867 učí na lyceu v Perugii. Z úvah a studií jeho stůjte zde: *Tributo di dolore e d'amore*, 3 životopisy (1863); *La pena di morte* (1863), franc. *La Peine de mort*, *Lettre à V. Hugo et réponse de V. Hugo à l'auteur* (t. r.); *Padre e figlia*, drama (1865); *Doveri e diritti dell' uomo e del citadino* (1863); *La marchesa Marianna Florenzi Waddington* (1870); *Francesco Petrarca, precursore e iniziatore del Rinascimento* (1874); *Il concetto dell' Unità politica nei poeti italiani* (1876); *Raffaello* (1878) a j. články ve »Faville« a »Marche e l'Umbria«.

Gianibelli [dža-] Federigo viz Giambelli.

Gianni [džani] Francesco, improvisator ital. (* 1760 v Římě — † 1822 v Paříži), byl

krejčím, vzbudil pozornost svým improvisačním talentem, načež vystupoval veřejně v Janově a v Miláně, kdež v zákonodárném shromáždění Cisalpinské republiky hrál velikou úlohu a osvědčil se jako zuřivý nepřítel básníka Montiho, jehož byl dříve zbožňovatelem. Napoleon I., jejž G. nadšeně opěval, povolal jej později do Paříže ke dvoru svému s platem 6000 fr. Sebrané *Poesie* jeho vyšly v Miláně r. 1807 o 5 sv. a ve Florencii r. 1827 o 3 sv.

Giannini [džanini] Ernst, marchese Carpéneto Suavio, generál cís. (* 1719 ve Slezsku — † 1775 ve Vídni. Vyznamenal se ve válkách slezských jako člen gener. štábu, zvláště r. 1758, kdy pronikl vojskem pruským do obležené Olomúce a řídil obranu města s takovým zdarem, že obdržel řád Marie Terezie. Nabyv důvěry Laudonovy, stal se r. 1759 náčelníkem jeho štábu a vypracoval plán k opanování Svidnice, což bylo Laudonem schváleno a vykonáno. R. 1762 řídil hájení této pevnosti, navrhl smělý plán protlouci se vojskem pruským, musil se však vzdáti. Po válce jmenován byl ředitelem inženýrské akademie.

Giannone [džanóne]: **1)** G. Pietro, historik ital. (* 1676 v Ischitelle v neap. Capitanatě — † 1748 v Turině). Vychován byv ujcem, oddal se advokacii a zjednav si slušné jmění, pracoval po 20 let v zátiší ve ville Due Porte u Neapole o díle *Storia civile del regno di Napoli* (Neapol, 1723, 4 sv.). Dílo objímá dějiny Neapolska od nejstarších dob, hledíc si nejen stránky politické, nýbrž dbajíc pilně také zákonů, zvyků, změn administrativních a poměrů společenských; také stopuje a líčí vliv křesťanského učení na zákonodárství a společenské útvary. Založeno jsouc na spise Angela di Costanzo a nevynikajíc ani správností ani krásou slohu, prozrazuje sice ducha filosofického, obsáhlou učenost a hluboké pojetí, ale není prosto výtky tendenčnosti G. brojí dějinami svými proti politice stolce papežského a se zálibou při každé příležitosti ukazuje na špatný život anebo zlý vliv duchovenstva. Z příčiny té arcibiskup neapolský dal spis G-nův veřejně spáliti a kněžstvo roznítilo mysl obecného lidu tou měrou proti historikovi, že přes ochranu mocných osob byl nucen uprchnouti z Neapole. Odebral se na dvůr císaře Karla VI. do Vídně, od něhož na přímluvu prince Eugena Savojského došel jistého platu ročního. Z Vídně odpovídal na četné útoky, které dály se se strany katolické na jeho dějepis, který byl od církve dán na index, spisovatel pak jeho do kletby církevní. Když r. 1734 don Carlos Bourbonský zmocnil se Neapole, císař přestal G-novi vypláceti podporu, jenž tudy vydal se do Benátek. Vypuzen však též odtamtud nedůvěrou živenou horlivě od jesuitův, uchýlil se posléze do Genevy, kdež našel několik dobrých přátel (1735). Tam dokončil trojdílný spis proti církvi, nadepsaný *Triregno, ossia del regno del cielo, della terra e del papa* (1736). Zatím podařilo se Římu získati Karla Emanuela III. Sardinského proti G-novi, který důstojníkem sardinským vylákán byv na území savojské, zatčen a dopraven naposledy do vězení ve tvrzi turinské. Tam k návodu kněze J. Prevera odvolal sice způsobem slavnostním vše, co kdy napsal a pronesl proti církvi katolické, ale z vězení nevyšel již do smrti své. — Synovi jeho Janovi Karel III., král neapolský, vykázal velmi štědrý plat roční. — Z činnosti G-novy jest vytknouti, že ještě v Neapoli s Ottav. Ign. Vitaglianim vydal spis znamenitého právníka Dom. Aulesia »Commentarii iuris civilis ad diversos titulos pandectarum« (Neap., 1719 sl., 2 sv.). G-novy dějiny neapolské vyšly tiskem často, naposledy v Miláně r. 1823—28 o 14 sv. Jiné spisy menší a rozpravy vydány byly o názvu *Opere postume* (Lausanne, 1760; Benátky, 1768, 2 sv.) a úryvky z nich, zvláště ty, které ostře brojí proti církvi katol., o názvu *Anecdotes ecclésiastiques* (Haag, 1738). Mancini vydal nevydané spisy jeho *Opere inedite* (Turin, 1859, 2 sv.). Autobiografii G-novu uveřejnil A. Pierantoni (Řím, 1890).

2) G. Pietro, básník ital. (* 1790 v Camposantě u Modeny — † 1873 ve Florencii), vstoupil v 19 létech do Napoleonovy armády italské, po pádu Napoleonově vystupoval v Římě jako improvisator, byl však pro svoje vlastenectví pronásledován, dvakráte vězněn v Modeně a dán pod policejní dohlídku (r. 1821). Uprchl do Francie, kde byl spolupracovníkem časopisu uprchlíkův italských *L'Esule* a do r. 1848 předsedou »Associazione ital.«. V tom roce vrátil se do Modeny, pak do Florencie, odkud odešel do Paříže jako tajemník poselstva toskánského (1849). Restaurace toskánská způsobila, že vrátil se do Florencie až r. 1861, když prve již r. 1859 Farini, diktator modenský, přiřkl mu návratní odměnu. V G-novi politik zabil básníka, jak sám praví v předmluvě k *Esule* (Paříž, 1829); druhá sbírka jeho *La Visione* (t., 1833) držena je tónem varanovským (viz Varano A.). G. byl mazzinistou.

Giannotti [dža-] Donato, dějepisec ital. (* 1494 ve Florencii — † 1563 v Benátkách). Pocházel z chudé rodiny. Přes to opatřil si mnoho vědomostí a čistotou mravů i pevností povahy získal si přízeň státního tajemníka republiky florencké, Františka Tarugi de Monte Pulciano, po jehož smrti (1527) následoval ho v úřadě jeho, ač N. Macchiavelli usiloval o úřad ten. G. dobyl si valných zásluh o osud Florencie u vyjednávání s cís. Karlem V. a chráněncem jeho Kosmem I. Mediceovcem; jakmile však poznal pravý cíl záměrů tohoto a zrádné chování strany jeho, složil úřad svůj a nepřijav nižádných hodností od Kosma, odebral se do dobrovolného vyhnanství do Benátek (1530), kdež oddal se literatuře a klidně skončil život svůj. Sepsal: *Della republica Veneta e forma del di lei governo* (Řím, 1540; Lyon, 1570; Ben., 1572; Amsterd., 1633); *La vita di Niccolò Capponi, gonfaloniere della republica Fiorentina* (Flor., 1620); *Della republica Fiorentina, libri IV* (Ben., 1721); v rukopise zůstal *Discorso delle cose d'Italia à Paolo III. P. M.* Spisy G-ovy jsou vedle prací Contarinových jediné, z nichž lze poznati pravou podstatu

svobody italské. Nově vydali je Giov. Rosini, *Opere storiche e politiche di D. G.* (Pisa, 1819, 3 sv.) a Polidori (Flor., 1850, 2 sv.).

Giant Powder [džajent paudr], francouz. *poudre géante*, třaskavina vyráběná v Kalifornii, obsahující dřevitý dynamit a dusičnan sodnatý. Mnohdy označuje se tímto jménem všeobecně dynamit, zvláště pak jeho druh, složený ze směsi 40 č. dusičnanu sodnatého nebo drasla, 6 č. pryskyřice, 6 č. síry, 8 č. země rozsivkové, ku kteréž přičiní se 40% nitroglycerinu. *Vcl.*

Giant's Causeway [džajentskhózvé], t. j. »obří hráz«, pozoruhodná hráz čedičová na malebném pobřeží hrabství Antrimu v sever. Irsku, 4 *km* sv. od Bushmillsu, složená asi ze 40.000 čedičových sloupů. Tyto jsou obyčejně pěti- nebo šestihranné, v průměru 40—60 *cm* silné, a vynikají až 12 *m* nad vodu. Hráz jest 40—46 *m* šir., 275 *m* dlouhá a činí na první pohled dojem umělé stavby. Z Port-Rushu od západu vede sem elektrická železnice.

Giard [žiár] Alfred, přírodozpytec franc. (* 1846 ve Valenciennes), vystudoval na École normale supérieure v Paříži, zastupoval prof. Darestea v Lille a byl tu později prof. přírodopisu na fakultě věd a lékařské, od r. 1888 jest prof. na Sorbonně v Paříži, na stolici založené obcí pařížskou, mající za účel vykládati vývojezpyt ústrojenců ve smyslu nauky descendenční. Byl též politicky činným, jsa po nějaký čas poslancem za Valenciennes, zasedal na nejkrajnější levici a hájil výmluvně nauky sociální. Jest předním horlivým šiřitelem nauky descendenční ve Francii a vykonal řadu cenných prací z anatomie, vývojezpytu i biologie nižších zvířat (zvláště sumek, hmyzů, cizopasných korýšů, ježovek, červů, medus, prvoků) a rostlin tajnosnubných (houby *Entomophthoreae* a j.), jež uveřejněny byly v různých sbornících franc., zvláště v »Comptes rendus« akademie věd, v »Bulletinu« biolog. spol. franc. a v »Bulletin scientifique du Nord«, jehož byl redaktorem. Založil též a řídí zoologickou stanici ve Vimereux.

Giardini [džardíni] Felice, virtuos na housle a skladatel (* 1716 v Turině — † 1796 v Moskvě), zprvu choralista kathedrály milánské a žák Paladiniův ve zpěvu, skladbě a na clavicembalu, později Somisův na houslích v Turině: působil nějaký čas při opeře v Římě a Neapoli, v kterémžto posledním městě došel velké obliby pro skvělou techniku, zvláště ve fioriturách, jichž i zneužíval. Roku 1744 vydal se na cesty Francií a Německem a konečně usadil se r. 1750 v Londýně, kde po smrti Festingově (1752) převzal vedení Italské opery, jejímž podnikatelem společně se slavnou Mingottiovou r. 1756 se stal. Finanční ztráty přiměly jej již za rok vzdáti se podnikatelství; nicméně neodradily ho ještě s důstatek a v l. 1763-65 opět se v ně uvázal, tentokráte k úplné zkáze svého jmění, úspěchy koncertními nahromaděného. G. uchýlil se opět ke koncertům a skladbám, avšak bylo mu zápoliti již s úspěchy W. Cramera a Salomona. Ještě v l. 1774—80 řídil koncerty Pantheonu a r. 1782—83 byl koncertním mistrem Ital. opery; ale již r. 1784 uchýlil se do Neapole, kdež v angl. vyslanci Hamiltonovi nalezl podpůrce. Upraviv tu své poměry, pokusil se opět o štěstí podnikatelské a vrátiv se roku 1790 do Londýna, zřídil Komickou operu v Haymarketu. Nepochodiv obrátil se se svou společností do Ruska, kdež zemřel. G. vyznamenával se ve hře nejen bravurou, ale i výrazným, vkusným přednesem, zejména intonací vzácné naprosté čistoty. Složil 5 oper (mezi nimi angl. aktovku *Vesnická láska* a pasticcio *Cleonice*), oratorium *Ruth*, množství sol, koncertů, duet, trií a sonát pro housle, 12 smyčcových kvartetů, 6 klavírních kvintetů a řadu písní. *-q.*

Giaretta [dža-], Giarretta, řeka sicilská, známější pode jménem Simeto (v. t.).

Giarre [džarre], město poblíž vých. pobřeží Sicilie, v prov. Catanii, okr. Acireale, stanice železnice z Catanie do Messiny, s 7819 obyv. (obec 20.781 ob. r. 1881) a znamenitým vinařstvím. Jihozáp. odtud přístav Riposto.

Giaur, tur., z arab. *káfir*, t. j. nevěrec, nadávka muslimů jinověrcům.

Giaveno [džavéno], město v ital. provincii turinské, kraji suském, 38 *km* jihových. od Susy, na lev. břehu Sangonu. Má 5692 obyv. (1891, obec 10.117), parní tramway do Turina, starý kostel, gymnasium, vinařství, výrobu faience, papíru a prýmků a přádelny na hedvábí, bavlnu a jutu.

Giazich či Giazich Nicolò, vlastně Gjažić, básník ital. slovanského původu (* 1762 ve Splitě — † 1841 t.), byl v Zadru advokátem a kamerálním administratorem rakouským, za vlády franc. presidentem soudním a prokuratorem appellačního soudu, pak rakouským komorním prokurátorem a vlád. radou. Z děl jeho jmenujeme: *L'Osmanide* (Dubrovník, 1827), překlad eposu Gundulićova; *Carmi slavi tradotti* (Benátky, 1829), překlad srbských písní; *Saggio di memorie dalmate* (Zader, 1840); *La Croce*, filosofický hymnus (t., 1840).

Gibacht, vsi v Čechách: **1)** G., hejt. Kraslice, okr. a fara Neydek, pošta Děpoltovice; 50 d., 394 obyv. n. (1890), 1tř. škola, žel. stanice G.-Thierbach rak. st. dráhy, pletení krajek. — **2)** G., hejt. a okr. Stříbro, fara Kladruby (zámek), pš. Kladruby u Stříbra; 27 d., 32 obyv. č., 408 n. (1890), sýrárna, mlýn, ložisko olověné rudy a opodál zámek Kladruby s pivovarem a sladovnou. Samoty Žďár a Obora.

Gibb George Duncan, lékař angl. (* 1821 v Montrealu v Kanadě — † 1876 v Londýně). Lékařství vystudoval ve svém rodišti, v Dublině a v Londýně, kdež byl též po delší dobu členem redakce časopisu »The Lancet« a lékařem v nemocnici Westminster Hospital. Napsal řadu prací obsahu archaeologického, geologického, přírodopisného, anthropologického, fysiologického a farmakologického. Z lékařských prací týkají se nejdůležitější úkonů a nemocí hrtanových, přispívajíce též podstatně k rozšíření laryngoskopie. Z nich buďtež jmenovány *On diseases of the throat, epi-*

glottis and windpipe (Londýn, 1860, 2. vyd. 1864); *On the laryngoscope and its employment in physiology and medicine*, překlad práce Czermakovy (t., 1862); *The laryngoscope in diseases of the throat* (3. vyd. t., 1868); *On the uses of the uvula* (t., 1871).

Gibbe nebo Gibie, horní tok řeky Omo v nejjižnější části Habeše.

Gibbon [gibn] Edward, dějepisec angl. (* 1737 v Putneyi — † 1794 v Londýně). Pocházel z rodiny bohaté. Studoval od r. 1752 na kolleji Magdalenině v Oxfordě, odkud, přestoupiv r. 1753 na víru katolickou, byl vyloučen. Pak poslán byl od otce do Lausanny ke kalvinistovi Pavillardovi, kdež učil se frančině i logice a ponenáhlu se odvrátil od katolictví. Zamilovav se do slečny Zuzany Cruchodovy (která později byla manželkou Neckerovou a matkou paní Staëlové), byl odvolán otcem do Londýna (1758). Tehdy jal se účastniti života veřejného, ba přes útlé zdraví své také vojenského. V čase tom napsal jazykem francouzským slabé: *Essai sur l'étude de la littérature* (1761). Zatím vyvinula se v něm náklonnost k dějinám. Pomýšlel na rozličná díla dějepisná. R. 1763 vydal se na cesty po pevnině. Když 15. října 1764 dlel na

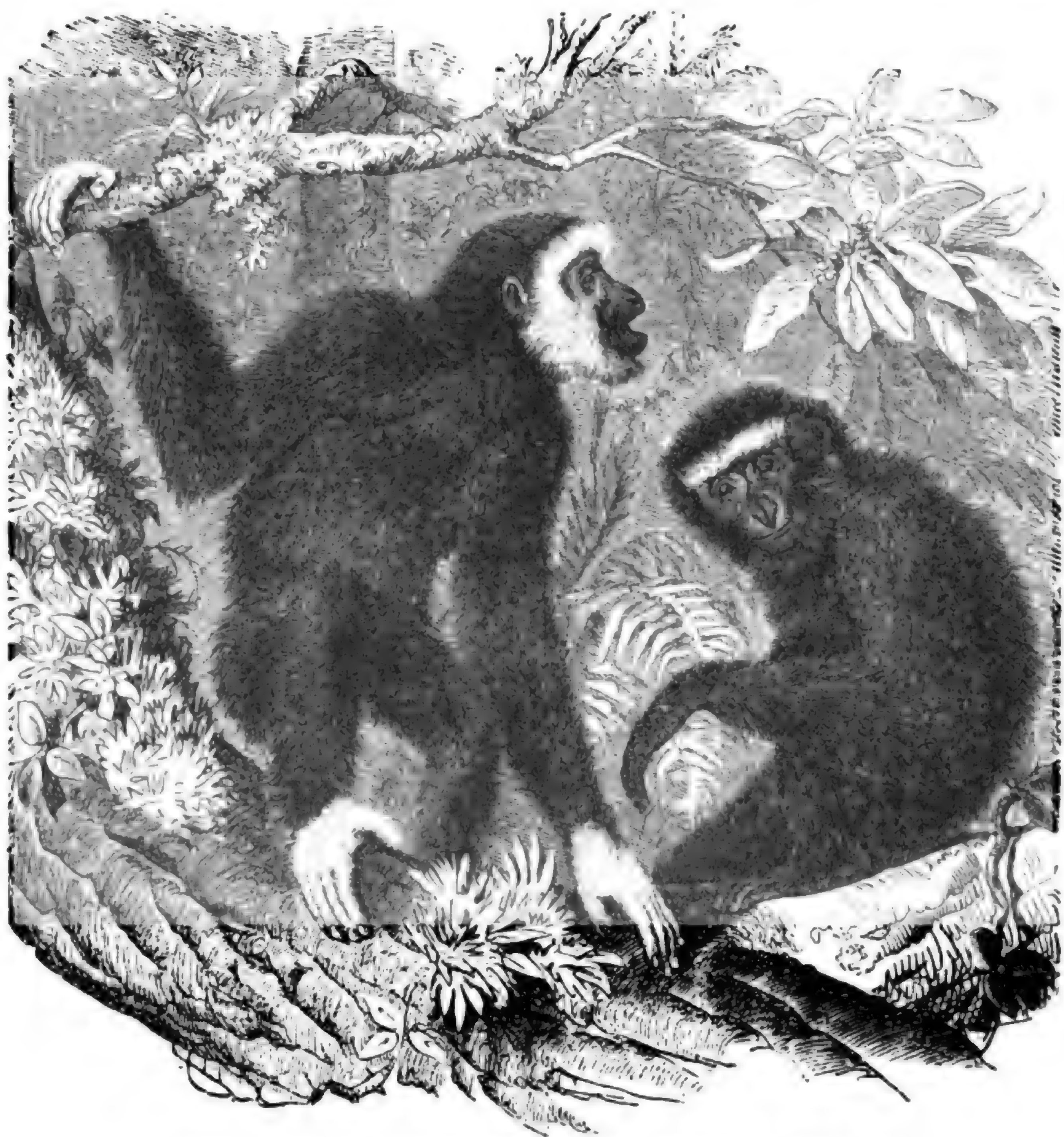

Č. 1557. Gibboni: lar (Hylobates lar Kuhl.) a hulok (Hylobates Hulock Kuhl.).

Gibbium Latr., rod brouků z čeledi *Ptinidae*. Má tělo malé, bezkřídlé, s tykadly 11člennými, nitkovitými, téměř tak jako tělo dlouhými. Štít šíjový jest beze vtisků hladký a lesklý, štítek nezřetelný, krovky ve švu srostlé, lysé a v průsvitnou kouli naduřelé Jediný druh G. *scotias* F. jest kaštanově hnědý, sklovitě lesklý a průsvitný. Štít šíjový jest velmi krátký, tykadla a nohy žlutými, lesklými chloupky hustě pokryty. Délka 4—5 *mm*. Vyskytá se v domech. *Kpk.*

Kapitolu, zíraje na památky umění klassického, uzrál v něm úmysl, napsati dějiny úpadku a pádu říše Římské. Vrátiv se (1765) do Anglie, usadil se po smrti otcově v Londýně (1770) a r. 1774 stal se členem parlamentu (domu obecních), kdež mlče, tak svědomitě hlasoval pro vládu (ministerstvo Northovo), že byl odměněn výnosnou sinekurou. Ji pozbyl po pádu Northově. Znechutiv si potom politiku, vydal se r. 1783 zase do Lausanny, kde 27. čna 1787 dokončil své slavné dílo *The decline and fall of the Roman Empire* (I. díl Londýn, 1776, II a III. d. t., 1781, IV—VI. d. v Lausanně, 1788). Smrt choti lorda Sheffielda, důvěrného přítele G-ova, pohnula ho r. 1793 k návratu do Londýna, kdež po několika měsících skonal sám v domě přítelově. — Spis o pádu říše Římské jest vlastně dějinami civilisace lidstva; objímá plných 13 století, líče osudy všech národů, kteří přišli do bližších stykův s Římany, netají však předpojatosti autorovy proti křesťanství. Psán jest slohem celkem přesným, vážným, ač mnohdy i bombastickým, ale i přes tuto vadu zůstane klassickým spisem literatury anglické. Nejlepší vydání opatřili Milman (v Londýně, 1838—39, 12 sv.) a dr. W. Smith (t., 1854—55, 8 sv.), kterýžto přidal opravy a poznámky Guizotovy, Wenckovy a Milmanovy. Lord Sheffield vydal po smrti přítelově jeho díla nevydaná *Miscellaneous works* (Londýn, 1796, 2 sv., 2. rozhojněné vydání tamže, 1814, 5 sv.), jichž hlavním obsahem jest autobiografie G-ova. Srv. Milman, Life of G. (Londýn, 1839); Morrison, G. (t., 1878). *Koll.*

Gibboni (*Hylobates* Illig.), rod veleopův (*Anthropoides*) z čeledi opic úzkonosých (*Catarrhini*). Mají na rozdíl od ostatních opic této čeledi předlouhé paže, jež i u g-na zpříma stojícího až na zemi dosahují. Opice taková, zvýší 1 *m*, s roztaženými pažemi měří od prstů pravé k prstům levé ruky as 2 *m*. Kromě toho liší se od ostatních veleopův tím, že má na hýždích malé mozoly; ocas i torby lícní ovšem scházejí. Tělo jest pokryto srstí hustou, ale hebkou; hlava jest neveliká, obrysu vejčitého, trup štíhlý, jen v hrudi trochu silnější, zadní končetiny mnohem kratší předních. Všickni g., jichž známo po tu chvíli 7 druhů, žijí ve Východní Indii a na blízkých ostrovech a obývají v lesích, zvláště v horách. Na zemi jsou nemotorni; chodíce nepěkně tělem klátí a dlouhými pažemi v rovnováze je udržují. Na stromech však pohybují se velmi obratně, výborně po větvích skáčou a hbitě šplhati umějí. Potravou jejich jsou plody a jiné šťavnaté části křovin a stromů. Při východu a západu slunce hlasitě křičívají a vřeští. Nejznámějšími jsou tito druhové g-nů: Siamang nebeli gibbon srostloprstý (*Hylobates syndactylus* Wagn.); má na zadních končetinách 2. a 3. prst z části srostlé, jen na koncích volné a na hrdle (na vypouklém voleti) kůži lysou; lesklá srst má barvu černou, brvy však jsou rudohnědé. Tělo má výšku 1 *m*. Domovem na Sumatře. Menší lar (*Hyl. lar* Kuhl.) dorůstá výšky nanejvýše 90 *cm*, má srst do černa šedou, ale zadek vroubený srstí bělavou a také na vnější straně končetin srst světlou, našedivělou. Žije v Zadní Indii. Tamže, pak v Bengálsku jest domovem hulok (*Hyl. Hulock* Kuhl.), zvýší 90 *cm*, srsti černé, jen na končetinách, pak uprostřed na hřbetě popelavé; na čele má pruh bílý. (Viz vyobrazení č. 1557.) *Br.*

Gibbons [gibns]: **1)** G. Orlando, skladatel angl. (* 1583 v Cambridgei — † 1625 v Canterbury), mladší bratr rev. Edwarda G-a (* kol 1570), bakaláře hudby, varhaníka a kustoda vikářské kolleje při kathedrále exeterské, jenž jako osmdesátiletý stařec za peněžitou pomoc Karlu I. v občanské válce poskytnutou konfiskací a vypovězením od Cromwella byl ztrestán (ruk. skladby chovají se v Oxfordu a v Britském museu), a varhaníka salisburyské kathedrály Ellisa G-a (madrigály *Long live fair Oriana* a *Round about her chariot* ve sbírce 25 madrigálů pořádané Morleyem ku poctě panenské královny Alžběty *The triumphs of Oriana*, 1601). Stal se r. 1604 dvorním varhaníkem, r. 1606 bakalářem hudby v Cambridgei, r. 1622 doktorem hudby v Oxfordu a r. 1623 varhaníkem opatství westminsterského. R. 1625 povolán k řízení slavnostní hudby, kterou složil na oslavu sňatku Karla I., do Canterbury, kdež raněn mrtvicí. Nejlepší skladby G-ovy spadají do hudby posvátné, a jsou v nich zastoupeny preces, services, antifony, z nichž velebou vyniká šestihlasé *Hosanna*, chvalozpěvy (mezi nimi *Te Deum, Jubilate, Magnificat, Nunc dimittis*) a žalmy. Důstojnost jich slohu vynesla mu název »anglického Palestriny«. Většina vytištěna v Barnardově »Church music« (1641) a Boyceově »Cathedral music« (1760—78); ostatek dle dochovaných rukopisů vydal roku 1873 sir Ouseley. První publikací G-ovou a zároveň první hudebninou mědirytem v Anglii provedenou byly r. 1610 jeho tříhlasé *Fantasies* pro violy, jež po roce následovalo 6 kusů pro virginal v Byrdově a Bullově sbírce »Parthenia or the Maydenhead« (vesměs narážky na Alžbětu; otisky 1635, 50, 59 a péčí Musical Antiquarian Society, řízením dra Rimbaulta 1847). Výborny jsou i jeho madrigály, vyšedší r. 1612 pod názvem »The first set of madrigals and motets of 5 parts« a znovu vydané svrchu zmíněnou společností r. 1841. G. přispěl kromě toho do Leightonovy sbírky »Teares or lamentacions of a sorrowfull soule« (1614) a do Witherovy »Hymns and songs of the church«. — Mladší syn G-ův Christopher (* v Londýně 1615 — † 1676 t.) vynikl rovněž jako hudebník. Byl r. 1640 varhaníkem winchesterské kathedrály, r. 1644 vstoupil do král. vojska, r. 1660 stal se varhaníkem král. kaple, soukromým varhaníkem Karla II. a vrchním varhaníkem opatství westminsterského a r. 1664 doktorem hudby. Některé jeho hymny otištěny ve 2. řadě Deringových »Cantica sacra«, vydané roku 1674 Playfordem, jiné skladby, ač nemnoho, zachovaly se v rukopise. Viz Hawkins, General History of the Science and Practice of Music, sv. IV.; Grove, Dictionary. *—j.*

2) G. Grinling, sochař anglický (* 1648 v Londýně — † 1721 t.), byl původně řezbářem; jako sochař pracoval v mramoru a v bronzu. Roku 1671 byl povolán ke dvoru Karla II. a později nacházel se v témž postavení i u Jakuba II., Viléma III. a Jiří I. G-ovy práce vynikají zručností a jemností provedení, jakož i pílí a porozuměním, povšechně též oduševnělou koncepcí, ač mnohde zabíhá až do titěrností. Jeho řezby ve dřevě nacházejí se v Londýně, v Chatworthu, Oxfordu, Petworthu a j. Známý jest jeho skvostný pomník Visconta Baptista Noela Camdena v chrámě extonském, dále většina sousoší ve dvoře londýnské bursy a pomník Newtonův, kdežto méně zdařilá jest jeho bronzová socha Jakuba II. *Fka.*

3) G. Jacob, kardinál a primas baltimorský (* 1834 v Baltimoru, Md., z rodičů irských). Jako chlapec odcestoval s otcem do Irska, kde prodlel do 18. roku. Navrátiv se do Ameriky, pokračoval ve studiích v kolleji St. Charles, Md., a bohosloví dokončil u sulpitianů v semináři P. Marie v Baltimoru, kdež r. 1861 na kněze vysvěcen. Nejdříve zastával místo kancléře u arcibiskupa Spauldinga a později zbudoval novou osadu v Sev. Karolině, kde se jako farář usadil. V srp. r. 1868 posvěcen na titulárního biskupa pro Adranythum; když pak r. 1872 zemřel biskup Mc. Gill z diécése Richmund Va., ustanoven G. na jeho místo. R. 1877 vyvolen arcibiskupem Baleyem za koadjutora v Baltimoru a po smrti téhož povýšen na arcibiskupa. Papež Lev XIII. jmenoval jej apoštolským delegátem třetího plenárního sněmu baltimorského r. 1884 a v čnu r. 1886 po smrti kardinála Mc. Closkeye povýšen G. na kardinála-kněze. Jest vůbec druhým kardinálem ve Spoj. Státech amer. Ze spisů jeho jmenujeme: *Our Christian Heritage* obsahu mravoučného a pak mnohem rozšířenější spis *The Faith of Our Fathers* obsahu věroučného (v l. 1876—95 45. vydání).

Gibbositas (lat.), hrbatost.

Gibbs James, architekt anglický (* 1682 v Aberdeenu — † 1754 t.). Studoval v Římě u C. Fontany. Po návratu do Londýna svěřena mu konstrukce chrámu P. Marie, jejž dokončil r. 1723. Mistrovským jeho dílem jest St. Martin, dokončený r. 1726. Sepsal: *A Book of architecture* (1728); *Rules for drawing the several parts of architecture* (1732); *Bibliotheca Radcliviana* a j.

Gibbsit viz Hydrargillit.

Gibeá (vl. Gib-á), název četných míst v Palestině, z nichž nejznámější jest G. Benjaminova, jež stála nedaleko Gibeonu v území israélského kmene Benjaminova. Obyvatelstvo v době soudců spáchalo ohavný zločin, začež zničen byl skorem úplně kmen Benjaminův i s městem. Zde narodil se i sídlil Saul. Nyní jest zde ves Džebá'a.

Gibellina [dži-], město v sicilské provincii trapanské, kraji alcamském, na již. svahu hor Fenestrellských, při žel. trati palermsko-trapanské; 6350 ob. (1881), starý hrad, sírné doly a pěstování oliv, mandlí a fíků.

Gibeon, město ve staré Palestině, 6 *km* sev.-záp. od Jerusalema, na návrší položené. Před příchodem Israélitů stálo v čele spolku čtyř měst (gibeonský spolkový stát). Israélity podařilo se mu od sebe nejen odvrátiti, ale i spolek s nimi uzavříti lstí, o níž vypravuje Jos. 9 a 10; za trest musili levitům sekati dříví a nositi vodu. Když pak později Saul vraždou Gibeonských spolek porušil, pomstil porušení to Dávid, usmrtiv sedm synů jeho. U G-a zastavil Jósúa běh slunce (Jos. 10, 12), vojevůdce Joáb zvítězil zde nad Abnérem, Šalomoun pak přinesl na velkém obětišti gibeonském svou první oběť. Za téhož byl G. i sídlem svatostánku. Trosky se skalními hroby a středověkou zdí u vsi el-Džíb. *Dk.*

Gibert [žibér] Jean Pierre, theolog a kanonista franc. (* 1660 v Aixu — † 1736). Byl professorem círk. práva v Aixu a v Toulouse; od r. 1703 žil až do smrti v Paříži. Hlavní díla jeho jsou: *Mémoires concernant l'Écriture sainte* (Luxemb., 1710); *Institutions ecclésiastiques et bénéficiales suivant les principes du droit commun et les usages de France* (Paříž, 1720, 1736, 1750, 2 sv.); *Usages de l'Église gallicane concernant les censures et les irrégularités* (t., 1724); *Corpus juris canonici per regulas naturali ordine digestas* (Geneva, 1736, Lyon, 1737, 3 sv.).

Gibian, ves v Čechách, viz Jívany.

Gibraltar [džibraltár], předhoří na nejjižnějším konci Španělska (Andalusie), na úžině dle něho zvané a na zátoce Algeciraské, kterou na východě uzavírá. Byl to původně skalistý ostrůvek, mezi nímž a poloostrovem Pyrenejským nalézal se úzký průliv, jenž časem byl alluviálním pískem vyplněn v místech nynějšího neutrálního území, čímž povstala šíje 1800 *m* široká a 2800 *m* dlouhá. Předhoří tvoří vlastně jediná skála (*Rock* zdejších Angličanů) z jurského vápence, jež spočívá na silurských břidlách. Směr její jest čistě meridionální, délka 4620 *m*, šířka až 1245 *m*. Celá plocha obnáší 4·9 km^2. Z hřebene vynikají 3 kupy, z nichž severní Rockgun má 410 *m*, jižní Breack Stairs 425 *m*, prostřední se signálem (*Signalhouse*) 395 *m*. S této jest nejkrásnější rozhled po celém okolí. Skála svažuje se stupňovitě k jihu a končí se příkrou skalou Punta de Europa (*Europa point*), 36° 6' 23" s. š., 5° 21' z. d., na níž nalézá se světlárna. Severní a východní spád skály gibraltarské jest velmi příkrý, méně západní, na několika místech přístupný. Vých. spád skály jest pamětihodný jako jediný útulek opic (magot, *Inuus ecaudatus*) v Evropě, jež se ovšem těší vládní ochraně.

Na záp. svahu prostírá se podél celého pobřeží město a pevnost G., skýtající dobrý přístav lodím. Město bylo po obležení r. 1782 úplně znovu vystavěno, přece však nepravidelně, má úzké ulice v terrassách nad sebou, domy nízké, většinou ve špan. slohu a černě natřené, tak že mizejí v šedé barvě skály. Veliká promenada (Alameda), vroubená tropickou vegetací, dělí celé město ve dvě části. Široká silnice vede podél pobřeží mezi opevněními,

vojenskými budovami a villami až na Punta de Europa. V sev. části nalézají se dělostřelecké kasárny a vojenské vězení v tak zv. maurském kastellu z VIII. stol. G. jest sídlem anglik. biskupa a 2 soudních dvorů, má protest. kathedrálu, 3 katol. kostely, synagogu, 14 národních škol, soukromé školy anglické, knihovnu, krásnou občanskou nemocnici a divadlo. Angličané proměnili skálu tuto během dvou století v nedobytnou pevnost, z níž na sever, východ a jih trčí 800 obrovských děl, jež ovšem ve spojení se silným loďstvem angl. mohou učiniti každému nepříteli pro plutí velice nesnadným, snad nemožným. Opevnění jsou z největší části vtesána do skal. Zvláště pamětihodny jsou kryté chodby (galerie), vytesané za španělského obležení v l. 1779—81 na severním svahu u výši 180 až 244 *m*. Jsou vyzbrojeny 100 těžkými děly. Skalní sklepení skýtají bezpečný útulek posádce. Vodu dodává 8 velkolepých cisteren, dobře chráněných před nepřátelskými střelami jakož i vydatný pramen, jenž byl v novější době objeven těsně u moře v sev. části, z něhož se voda pumpou čerpá. Podnebí zdejší jest nejteplejší celé Evropy (leden 16·4, červenec 22·4° C stř. tepl.), avšak zdravé a dobře snesitelné účinkem okolního moře. Škodlivý jest jen ostrý vítr východní (*Levanter*). Angličané pečovali usilovně o to, aby oděli holé skály vegetací; jsou tu dnes pěkné, po celý rok zelené parky a zahrady, v nichž se daří všecky jihoevropské rostliny. G. má ohromný význam strategický a i dosti značný hospodářský jako přístav transitní a stanice uhelná. Mnoho starších lodí slouží tu za skladiště uhlí. Paroplavební spojení na vše strany. Lodní ruch 8,753.000 tun (1892). Nejbližší železniční stanicí jest protilehlý španělský Algeciras. G. jest sídlem konsulů všech států, také rak.-uherského. Občanské obyv. r. 1892 čítalo 20.038 hlav, k čemuž přistupuje posádka 4961 mužů (1894). V obč. obyv. jest silně zastoupen živel španělský a zvláště mnoho židů. Zásobování města děje se hl. z Tangeru, Ceuty a území španělského. Anglická tato korunní osada, v jejíž čele stojí vojenský guvernér, vykazovala r. 1892 příjmů 57.000, vydání 71.000 lib. št. Mezi G-em a špan. prov. cádizskou nalézá se zmíněné již neutrální území. Úzká šíje jest tu přepažena nevysokým valem (*La Linea*), jenž však přece málo brání neobyčejně silnému podloudnictví, jež dopravuje angl. tovary na španělskou půdu.

Dějiny. Ve starověku slula gibraltarská skála Kalpé a s protější Avilou u Ceuty na africkém pobřeží tvořila t. zv. Sloupy Herkulovy. Připomíná se tu i římská osada Colonia Julia Calpe. Nynější jméno G. povstalo z arabského Džebel al Tárik (Tárikova hora), jak zvána i tvrz, kterou tu založili v l. 710—711 Maurové, když vpadli do Španělska. V moci Maurů zůstal pak G. mimo l. 1302—1333 až do r. 1462, kdy byl dobyt Guzmanem vévodou z Mediny Sidonie a připojen ke Kastilii a Leonu. Za Karla V. byla stará maurská opevnění štrasburským inženýrem Specklem přestavěna. V dubnu 1607 pokusil se o G. hollandský admirál Jakob Heemskerk a zmocniv se přístavu, zničil špan. lodi tam kotvící. V červenci 1704, ve válce o španělské dědictví, přistalo u G u angl. loďstvo, vedené admirálem Rookem, a vysadilo na pevninu 1800 vojáků, jimž se 3. srp. pod vedením cís. maršálka, prince Jiřího Hessen-Darmstadtského, podařilo pevnost přepadnouti a jí dobyti. Odtud byl G. majetkem Anglie a její nejdůležitější pevností námořskou, na jejíž vyzbrojení obětovala říše ročně přes 30.000 lib. št. Marné byly pokusy Španělska G-u znovu dobyti. V říjnu 1704 uzavřeli Španělové G. z mořské strany 24 loďmi a na pevnině podniklo současně útok 10.000 mužů, ale bez výsledku. Opětování útoku r. 1705 skončilo se porážkou špan. loďstva. V míru utrechtském (1714) bylo pak panství Anglie v G-u jako ve svobodném přístavě uznáno a Španělsko se konečně po novém nešťastném pokusu o dobytí pevnosti (1727) všech nároků na ni vzdalo (1729). Poslední, nejusilovnější pokus o dobytí G-u učinilo Španělsko v l. 1779 až 1782. Posádce asi 5000 mužů velel generál Elliot, jenž přes hroznou kanonádu nepřítele, jež změnila město v rumoviště, odolával po měsíce přesile, až angl. admirál Rodney přivezl posilu a střelivo. Výpadem dne 27. list. 1781 zničeny byly špan. batterie na pevnině, ale v létě r. 1782 napjali Španělové s pomocí Francouzů všechny síly, aby konečně cíle dosáhli. V Algeciras zřízeny byly po návrhu franc. inženýra d'Arçona plovoucí bezpečné batterie s několika sty děl, G. uzavřen pak z moře 47 loďmi, z pevniny vojskem 40.000 mužů s 200 obléhacími děly a 13 září zahájen pod velením vévody Crillona obecný útok. Ale nedostatek srozumění mezi španělskými a franc. veliteli a nedbání rozkazů d'Arçonových způsobily nezdar tohoto hrozného útoku. Plovoucí batterie byly spáleny, admirál Howe přispěl pevnosti posilami a konečně ku konci října musil nepřítel po ohromných ztrátách finančních od obléhání upustiti. Mír versaillský z r. 1783 zajistil G. Anglii znovu, a od té doby Španělsko se oň nepokusilo. V G-u bývalo druhdy útočiště španělských nespokojenců a východiště jejich převratných podniků. Srv. Gilbard, G. (Gibr., 1882); G. and its sieges, with a description of his natural features (posl. vyd. Lond., 1892); Lietzow, Tanger in Marokko u. G. (Berlin, 1892); o dějinách Montero, G. (Cadiz, 1860) a Tubino, G. (Sevilla, 1863).

Gibraltarská úžina, Estrecho de Gibraltar [chibraltar] Španělů, Fretum Herculeum starých, spojuje Atlantský oceán s mořem Středozemním a dělí Pyrenejský poloostrov od Marokka. Jest při vchodu západním mezi mysem Trafalgarem a Espartelem 36, při vchodu z moře Středozemního mezi Punta de Europa a skalou Ceutskou 20·35, na nejužším místě 12·95 *km* široká. Africký břeh jest jen nepatrně rozčleněn (přístavy Tandže a Ceuta), o něco více evropský, kde zátoka Algeciraská tvoří přístav ne-

obyčejně bezpečný a prostranný. Na západ. břehu této zátoky leží špan. město Algeciras, na východ. britský Gibraltar. Hloubka úžiny zvětšuje se směrem od západu k výchcdu a kolísá mezi 200—1000 *m*. Ačkoliv jest tato vodní dráha bez úskalí a mělčin, způsobuje přece plachetním lodím často veliké obtiže měnlivými větry a silným prouděním, jež střední rychlostí 4·5, také však až 8 1 *km*, v hodině zanáší méně slanou, lehči vodu atlantskou do moře Středozemního, kdežto zpodní proud těžší vody jde v opačném směru ze Středozemního moře do okeánu Atlantského. Vznik úžiny klade se do čtvrtohor.

Gibson [-sn]: **1) G.** Edmond, biskup londýnský (* 1669 v Kemptonu — † 1748 v Londýně). Osvědčil se hlavně znalcem církev. práva angl. spisem *Codex juris ecclesiastici anglicani* (Londýn, 1713, 2 sv., 2. vyd. 1761). Vydal a přeložil *Chronicon saxonicum* (Oxford, 1692). Vynikl i jako znatel klassického starověku, jehož spisů řadu vydal.

2) G. William, lékař amer. (* 1788 v Baltimoru — † 1868). Lékařství vystudoval v Edinburku, načež se stal prof. chirurgie na Pennsylvanské universitě a chirurgem několika nemocnic. Byl výborným operatérem, jenž mezi prvními se zdárným úspěchem podvazoval tak veliké tepny, jako je *arteria iliaca*. Napsal mnoho speciálních prací z oboru chirurgie a ze souborných děl velmi oblíbenou učebnici chirurgie *The institutes and practice of surgery* (Filadelfia, 1824, 2 sv., 7. vyd. t., 1845). Mimo to: *Introductory lectures* (t., 1841—44); *Three lectures preliminary* (t., 1850) a j.

3) G. John, sochař angl. (* 1790 — † 1866 v Římě). Péčí maecenáše Roscoea, který uspořádal sbírky ve prospěch mladého, snaživého a velké naděje vzbuzujícího umělce, odebral se r. 1817 do Říma, kde s počátku pracoval v atelieru Canovově, později Thorwaldsenově. V Římě strávil 48 let. Z mladých let jsou známy jeho: *Spící pastýř*; *Mars a Cupido*; *Psyche se Zefyry*; *Hylas s nymfami* a j., z nichž poslední dvě ukazují již vliv studií antických vzorů, které G. v pozdějších svých komposicích silně napodobil. Jeho *Cupido*, *Psyche*, *Paris*, *Nymfy*, *Venuše se želvou* a j. jsou vynikajícími výtvory jeho doby. G. pracoval též na mnoha portraitních sochách, z nichž uvésti slušno sochy Hukinsonovy v Liverpoolu, náhrobek vévodkyně Leicesterské v Longfordu a královny v Buckinghamském paláci, jakož i sousoší v paláci Westminsterském. *Fka.*

4) G. Thomas Milner, státník anglický (* 1807 na Trinidadě — † 1884 před Alžírem). V parlamentě anglickém, kam r. 1837 poprvé byl zvolen, zastával se nejprve zásad konservativních, ale záhy přestoupil do řad protivníků, podporoval Cobdena, vstoupil do ligy (Anti-Corn Law-League) a horlil pro svobodnou tržbu, pro zrušení daní obilních, snížení novinářského kolku a pro rovnoprávnost židů. R. 1857 prohlásil se proti válce s Ruskem a proti zahraniční politice Palmerstonově i způsobil pád jeho ministerstva r. 1858, byl však od Palmerstona, když r. 1859 vstoupil do ministerstva, jmenován předsedou úřadu obchodního, ve které hodnosti uzavřel několik obchodních smluv, zvláště s Francií. R. 1868 z úřadu ustoupil a podnikal na vlastní jachtě cesty po moři.

5) G. William Sidney, archaeolog a dějepisec angl. (* 1814 — † 1871 v Londýně). Byl žurnalistou, pak advokátem a registrátorem soudním. Sepsal *Essay of the history and antiquities of Highgate* (1842); *The history of the monastery founded at Tynemouth* (1846 až 1847, 2 sv.); *Remarks on the medieval writers on english history* (1848); *Memoirs of Northumberland* (1860); *Memoir of Lord Lyndhurst* (1866) a j.

Gibus [žibys], franc., jméno francouzského kloboučníka, vynálezce skládacího cylindru (klaku), který po svém vynálezci i g se zove.

Giddings Joshua Reed, státník severoamer. (* 1795 v Athénách v Pennsylvanii — † 1864 v Montrealu). Byl advokátem a v létech 1838—59 členem kongressu, ve kterém horlivě ujímal se zrušení otroctví slovem i spisy, z nichž jako pramen ku poznání vývoje otázky otrocké vyniká: *A history of the Rebellion, its authors and causes* (Nový York, 1864).

Gide [žid]: **1) G.** Théophile, malíř franc. (* 1822 v Paříži — † 1890), žák Delarochea a Cognieta. Ačkoliv pokusil se též v malbě historické směru svého prvého mistra, pronikl hlavně genry ze života mnichů klášterních. V kresbě a charakteristice stojí výše než v barvě. Od něho jest: *Studující mniši*; *Mše v kostele v Pyrenejích*; *Ludvík XI.* a *Quentin Durward*; *Pius IX. návštěvou v klášteře jeptišek*; *Karel IX. proti své vůli podpisuje rozkaz k vraždění o Bartolomějské noci*; *Hudební zkouška* a j. R. 1866 dostalo se mu ryt. kříže čestné legie. *J-k.*

2) G. Jean Paul Guillaume, právník (romanista) franc. (* 1832 v Uzès — † 1880 v Paříži). Jmenován byv v konkursu r. 1858 agrégé, přidělen byl právnické fakultě v Paříži, avšak uloženo mu přednášeti správní právo v Grenoblu, kde setrval po dvě léta. Od roku 1866 byl professorem římského práva v Paříži. Ze spisů jeho sluší uvésti zvláště: *De la législation civile dans le nouveau royaume d'Italie* (1866); *Étude sur la condition privée de la femme dans le droit ancien et moderne et en particulier sur le sénatus-consulte Velléien* (Paříž, 1867, 2. vyd. uveř. Esmeinem z r. 1885, dílo vyznamenané cenou akademie des sciences morales et politiques; *Études sur la novation et le transport des créances en droit romain* (1879); *De la condition de l'enfant naturel et de la concubine dans la législation romaine* (1880) a j. G. byl též mezi zakladateli učené společnosti Société des législation comparée a spoluredaktorem časopisův »Revue histor. de droit franç. et étranger« a »Revue critique de littér. et d'hist.«. *-dlc.*

Gidel [židel] Charles Antoine, literární dějepisec franc. (* 1827 v Gannatu), nyní ředitel lycea Condorcetova (od r. 1892) v Paříži. Napsal řadu svědomitých studií literárních: *Étude sur Saint-Evremond* (Pař., 1866);

Discours sur J. J. Rousseau (1866); *Troubadours et Pétrarque* (1857); *Nouveau Recueil de morceaux choisis des auteurs français* (1865); *Etudes sur la littérature grecque moderne* (1866—78, 2 sv.); *Les Français du XVIIe siècle* (1873); *Histoire de la littér. franç.* (1874-88, 4 sv.); *L'art d'écrire enseigné par les grands maîtres* (1878); *Nouvelles études sur la littér. grecque moderne* (1878); *Morceaux choisis des principaux auteurs latins* (1883). Dále uvésti jest kritické vydání děl Boileauových (1869 až 1874, 2 sv.) a řadu článků v »Revue de l'instruction publ.«.

Gideon, vlastním jménem snad Jerúbbaal, syn Joášův z kmene Manasse, šófet (soudce) isráélský. Byl vládcem Ofry, z níž vypudil bohoslužbu Baalovu, a proslul pokořením Midjánských (kn. soudců 6—8), již sedm let vládli Isráéli. Za to nabídnuto mu dědičné knížectví, jež odmítl. Měl 70 synů, kteréž povraždil Abi-mélech, když chtěli se o vládu otcovu rozděliti. Jeho jsou slova příslovečná: »Zde meč Hospodinův a G.« *Dk.*

De **Gids** [chids], holl., vůdce, jméno předního měsíčníku holl., obsahu většinou belletrii věnovaného. Založen r. 1838 v Amsterdamě Potgieterem a Bakhuizenem. Měl vážný vliv na vývoj literatury novohollandské. Roku 1885 založen proti G u De Nieuwe G., který způsobil, že i G. překloňuje se novým proudům literárním.

Gieb., zool. skratek = Christ. Gottfr. Andr. Giebel.

Giebau, městečko na Moravě, viz Jivová.

Giebel Christian Gottfried Andreas, zoolog něm. (* 1820 v Quedlinburku — † 1881 v Halle), professor zoologie v Halle, zabýval se hlavně studiem obratlovců a napsal obsáhlé soustavné spisy o ssavcích a ptactvu. Pěstil též palaeontologii, na jejíž poli rovněž velmi byl plodným. Byl tvrdošíjným odpůrcem darwinismu. Ze spisů jeho uvádíme: *Die Säugetiere* (Lipsko, 1853—55, nové vyd v Bronnově »Klassen und Ordnungen des Tierreiches«, t., 1874 a n.); *Thesaurus Ornithologiae* (t., 1872 až 1877, 3 sv.); *Odontographie* (t., 1854, 52 tab.); *Insecta epizoa* (t., 1874, 20 tab.); *Gaea excursoria germanica* (t., 1848); *Lehrbuch der Zoologie* (Darmstadt, 1857, 6. vyd. 1880); *Tagesfragen aus der Naturgeschichte* (3. vyd Berlin, 1859); *Naturgesch. des Tierreichs* (Lipsko, 1858—64, 5 sv.); *Vogelschutzbuch* (4. vyd., Berlin, 1877); *Landwirthschaftliche Zoologie* (Hlohov, 1868, nové vyd. 1873); *Vögel und Amphibien der Vorwelt* (Lipsko, 1847); *Fauna der Vorwelt* (t., 1847—1852, 3 sv.); *Petrefacta Germaniae* (t., 1866).

Giebichenstein, ves se 14 487 ob. (1890) a jedno z největších král. panství pruských, v kraji sálském, vládního obvodu merseburského rozkošně položené těsně u Halle při Sále. Má starý evang. kostel sv. Bartoloměje, kat. kostel sv. Norberta, modlitebnu baptistů, měšťanské i soukromé školy, vodárnu, slévárnu železa, 3 strojírny, 2 přádelny bavlny se 24.000 vřeteny, 2 továrny na zboží měděné, továrnu pro výrobu umělého ledu, továrnu na zboží šamottové, 2 velké pivovary, znamenité lomy porfyrové, doly hnědouhelné. S Halle spojen jest G. koňskou drahou. Roku 1846 byly zde otevřeny slatinné lázně Wittekind. Nedaleko na příkré skále zříceniny zámku, později státního vězení G. Tento byl původně hradem říšským; Otto I. daroval ho r. 965 i s celým okresem kostelu magdeburskému, arcibiskupové magdeburští pak zřídili zde tak zv. dolní zámek, kde až do r. 1467 často sídlili. Horní zámek však již od dob Jindřicha II., jenž r. 1013—14 zde internoval lombardské šlechtice, sloužil za státní vězení. Z vynikajících osobností věznění zde byli vévoda Arnošt Švábský (1027—1029), vévoda Bohumír Lotrinský (1044—46) a na sklonku století XI. lantkrabě Ludvík II. durynský, jenž dle pověsti unikl z vězení skokem do Sály. Později však hrad byl čím dále více zanedbáván, r. 1572 utrpěl i značnou škodu velkým požárem, až konečně r. 1636 byl Švédy pod Banerem úplně pobořen. — Srv. Hendel, Chronik von G. (Halle, 1818); Müldener, Der G., Wittekind und Cröllwitz (t., 1874).

Giecz [gěč], též Gdecz a Gdec, ves v prus. vlád. obvodu poznaňském, kraji szremském (*Schrimm*), asi 8 *km* od Środy, kdysi hrad a mocné město, jehož obyvatelé r. 1039 vyšli knížeti českému Břetislavovi vstříc a podavše mu na znamení poddanství zlatý prut, prosili ho, aby je usadil v zemi České. Břetislav vykázal jim lesy kolem Berouna a Zdic, i žili tu po sto let pod jménem Giečané neb Hedčané; památka po nich zachovala se ve jménech vsí Hedečko a Hedčany.

Giedrojć viz Gedrojč.

Giech Franz Fried. Karl, hrabě, státník něm. (* 1795 — † 1863), ze staré francké, r. 1663 do stavu říšských hrabat povýšené rodiny, byl r. 1838—40 presidentem vlády ve Stř. Francích a r. 1848 členem frankfurtského parlamentu. Vydal: *Ansichten über Staats- u. öffentl. Leben* (2. vydání Norimberk, 1843) a *Hausgesetz im Geschlechte der Grafen und Herren von G.* (t., 1855).

Gielgud viz Gelgud.

Gien [žien], hlav. město arrond. ve franc. dep. Loiret, na pr. bř. Loiry, přes niž tu vede kamenný most, v uzlu několika železnic, s 8519 ob (1891). Zámek vystavěný r. 1494 Annou de Beaujeu slouží dnes za soudní budovu. Několik domů z XV. a XVI. věku. Výroba hliněného zboží, obchod obilím, vínem, dřívím a kamenným uhlím. Zde pohnula Jeanne d'Arc Karla VII. ku korunovačnímu tažení do Remeše. Nedaleko v G.-le-Vieux zbytky římských teplic.

Giengen, dříve Gingen, město ve virtemberském kraji jagstském, okr. heidenheimském, na ř. Brenze a virtemb. st. dráze; má 3176 obyv. (1890). Jest zde evang. farní a nemocniční kostel, reálka, gymnasium a hud. škola, lesní úřad, pivovar, sladovna, tov. výroba pletených látek, cínových píšťal, varhan, broušení skla, značné spracování vlny, vydělávání koží, barvířství, trhy ovocné a dobytčí. Zde r. 1462

zvítězil vévoda bav. Ludvík nad markrabětem Albrechtem Achillem z Ansbachu.

Gienijusz Paweł, mnich polský (* 1805, † 1848), vstoupiv do kláštera kartusiánského v Bereze, stal se zde r. 1830 převorem. Po zrušení kláštera přestoupil k benediktinům v Horodišti a r. 1838 zvolen za převora ve Starých Trokách. Když i ten klášter byl zrušen (1844), usadil se v Łunině u knížat Lubelských, kde žil do smrti. G. byl muž nevšedního vzdělání; zabýval se hlavně botanikou, dějinami polské církve a bohoslovím. Jeho pečlivě sebraný materiál rukopisný není dosud vydán. Zakoupil jej P. Matyszewicz. Srv. A. Ważyński, Rys życia Pawła G-a (Varš., 1854).

Gierdziejewski Ignacy, malíř polský (* 1826 ve Varšavě — † 1860 t.), vzdělal se v umělecké škole ve Varšavě a v Drážďanech, r. 1857 odebral se za soukromé podpory do Říma. Vynikal silou komposice, ale v kresbě a malbě byl slabší. Kreslil hlavně skizzy. V Římě pod vlivem školy staroitalské přilnul ku předmětům náboženským a legendárním a zabýval se zde více olejomalbou. Význačným rysem jeho tvorby byla volba themat obsahu odtažitého, což dle Waagena (Handbuch der Kunstgeschichte, I., str. 12. a 32.) bylo též charakteristickou črtou středověkého malířství českého a v tomto polském umělci se znovuzrodilo. Hlavní z nich jsou: *Myšlénky samovrahovy*; *Genius světla*; *Půlnoční hodina duchů*; *Nouze lidská*; *Věk XIX.*; *Hlad*; *Mor*; *Twardowski*, jenž činí přechod k dlouhé řadě obrazů z dějin polských, většinou nedokončených. Náruživý, nevázaný temperament a plynoucí z toho výstřednosti uchystaly mu předčasnou smrť. Povahy byl vzácné a neobyčejně štědrý. Lepší ovládání techniky bylo by z G-kého učinilo umělce prvního řádu. *Gn.*

Gierke Otto Friedrich, právník něm. (* 1841 ve Štětíně), studoval r. 1857—60 na univ. v Heidelberce a v Berlíně, byl nějaký čas v soudní praxi a habilitoval se r. 1867 na univ. v Berlíně, kde se stal r. 1871 mimoř. professorem. Jako řádný prof. něm. práva povolán byl r. 1872 do Vratislavě a r. 1884 do Heidelberka. Hlavní dílo jeho je *Das deutsche Genossenschaftsrecht* (Berlín, 1868—81, 3 sv.). Doplňkem jeho jest *Genossenschaftstheorie u. die deutsche Rechtsprechung* (t., 1887). Z jiných prací jmenujeme: *Der Humor im deutschen Recht* (t., 1871. 2. vyd. 1887); *Joh. Althusius und die Entwicklung der naturrechtlichen Staatstheorien* (Vratislav, 1880); *Der Entwurf eines bürg. Gesetzbuches und das deutsche Recht* (Lipsko, 1889). Od r. 1878 vydává též *Untersuchungen zur deutschen Staats- und Rechtsgeschichte*.

Giers viz Girs.

Gierymski: 1) G. Maxymiljan (Max), malíř polský (* 1847 ve Varšavě — † 1874 v Reichenhalle), vzdělání nabyl ve Varšavě, kde pracoval hlavně u klassika Hadziewicze, načež r. 1867 odebral se do Mnichova. Vymaniv se rychle mocí samostatného nadání z vlivu Kaulbachova, osvojil si jasný a úplně klidný názor na přírodu, jakož i přesné pravdivé tlumočení barev a forem. Náklonnost k melancholismu nalezla u něho výraz v šedé obloze a chudé barvitosti krajin, ale i tato subjektivnost názoru jest plna pozoruhodné pravdivosti v provedení. Těmito přednostmi pravdivé komposice a věrnosti v detailech, jakož i širokým nanášením barev získal si rychle dobrou pověst a odbyt nejen v Mnichově, ale i v Berlíně a Londýně. Obrazy G-kého v samé komposici vynikají klidem forem a barev. Jsou to hlavně *Krčma pod Varšavou*, plná místní pravdivosti; *Ulice v malém městečku*; pochody hulánův, kozákův, honby z konce XVIII. stol., časem štvanice, poplach v ležení, výjev z povstání polského z r. 1863 a j. Hlavní úkol připadá zde zobrazení krajiny a koní. Velmi pěkné jsou též jeho illustrace k Byronovu »Mazeppovi«. G. měl vliv na mnohé polské umělce v Mnichově a v tom ohledu předčasná smrť jeho jest velikou ztrátou pro polské umění. Motivy národní a krajů polských vystupují na jeho obrazech s nevšední přesností. *Gn.*

2) G. Aleksander, malíř polský, bratr před. (* 1849 ve Varšavě), ukončiv studia v rodišti, vzdělával se později v Mnichově u Anschütze a Pilotiho, načež cestoval po Německu, Švýcarsku, Italii a Francii, což mělo patrný vliv na rozvoj jeho talentu. Podobá se bratru v umění plasticky zobraziti předmět, ale převyšuje ho jak živostí a šířkou pojetí, tak provedením technickým. První jeho obraz, *Hra mora*, vyznačuje se originálním osvětlením postav třemi lampami, druhý, *Krčma v Římě*, široce a uměle provedený, vyniká živými postavami, osvětlenými se strany denním světlem. Ve Varšavě ukončil obraz *Hosté v besídce* s postavami z konce XVIII. století, plnými života a pravdy. Mimo to jsou od něho *Židovská ovocnářka*; *Mužská hlava* v úboru ze stol. XV., *Náměstí starého města ve Varšavě*; *Břeh Visly* a j. s postavami malého rozměru. Ve všech jeví se způsobilost koloristická, podobně jako ve studiích ze Švýcarska, malovaných s neobyčejnou, hollandskou prostotou, ale bez obyčejné naivnosti. Bezprostřednost jest z hlavních rysův G-kého a hluboká propracovanost kresby a úplné prohloubení všech forem plastických hlavní jeho předností. Není předmětu barevného a světelného, který by se vymykal jeho umění, v němž hledá se zápalem stále nové effekty, jak svědčí obrazy jeho *Náměstí velké opery v Paříži* a *Náměstí Maxmilianovo v Mnichově*, oba ozářené různobarevným umělým světlem nočním, svědčící o zobrazení předmětů a tmy způsobem zcela originálním. G. hojně přispíval illustracemi do polských listů a maje zvláštní názor na effekty malířské, zobrazil z výborně volených bodů pohledy na Varšavu, Lublin a j. města. Následkem snahy dosíci effektů světelných a barevných jsou obrazy ty poněkud tmavé, ale velmi umělecky provedené. Nyní G. žije v Krakově a jest předsedou spolku umělcův polských. *Gn.*

Giesebrecht: 1) G. Ludwig, básník a paedagog něm. (* 1792 v Mirově — † 1873

v Jasenici), účastniv se války r. 1813—1815 byl od r. 1816 gymn. prof. ve Štětině. Jeho sebrané básně, mezi nimiž mnoho dialektem psaných, vydány v Lipsku r. 1836, pak ve Štětině r. 1867 ve dvou svazcích, výbor z nich tamže r. 1885. — Srv. Kern, Ludwig G. als Dichter, Gelehrter und Schulmann (Štětín, 1875).

2) von G. Friedrich Wilh Benj., dějepisec něm. (* 1814 v Berlíně — † 1889 v Mnichově), věnoval se nejprve filologii, Leopold Ranke získal ho pro dějepis. K vydávaným za jeho vedení »Jahrbücher der Gesch. Deutschlands unter d. sächs. Kaisern« přispěl G. dílem *Jahrbucher des deutschen Reichs unter d. Herrschaft Kaiser Otto's II.* (Berlin, 1840). Z výpisků zachovaných u středověkých dějepisců rekonstruoval a vydal letopisy kláštera altaichského: *Annales Altahenses, eine Quellenschrift zur Gesch. des elften Jahrhunderts, aus Fragmenten u. Excerpten hergestellt* (tamže, 1841): když pak v pozůstalosti Aventinově letopisy ty nalezeny a vydány byly Oefelem (Mon. Germ. Script. XX, 772 a sl.), shledáno, že rekonstrukce G-ova byla správnou. Výsledkem delšího pobytu v Italii byl spis *De litterarum studiis apud Italos primis medii aevi saeculis* (t., 1845); dále vydal G. *Zehn Bucher Frankischer Gesch. von Bischof Gregorius von Tours, übersetzt von W. G.* (t., 1851, 2 sv., 2. vyd. 1878). Konečně po 20letých přípravách pustil se do sepsání svého hlavního díla *Geschichte der deutschen Kaiserzeit* (Brunšvik, I. díl 1855, II. 1858, III. 1862—67. IV. 1875, V. 1880—88, 2. vyd. dílu I. a II. 1860 3. vyd, dílu I.—III. 1863 69; 4. vyd. týchž dílů 1873 až 1877, 2. vyd. IV. dílu 1877. 5. vyd. I—III. 1881—90). V díle tom, jež ostalo nedokončené, dospěl G. až k r. 1164; první díly zavdaly u nás Janu Lepařovi příčinu k rozpravě »Über die Tendenz von W. G-s Gesch. der d. Kaiserzeit (1868 v pojed. Král. čes. Spol. nauk I. str. 24), která jest polemikou proti národní vypínavosti a frasovitému chauvinismu, jejž Lepař dílu tomu vytýká. Vedle toho vydal G. množství článků, z nichž budiž uvedeno pojednání *Eine bisher unbekannte Lebensbeschreibung des heil. Adalbert* (»N. Preuss. Provinzialblätter«, 3 Folge, sv. 5., Královec, 1860). G. byv po dlouhou řadu let gymnasijním učitelem, stal se r. 1857 univ. professorem v Královci, odkudž r. 1862 povolán na universitu mnichovskou, na níž působil do r. 1885. Vedle toho byl až do smrti sekretářem historické kommisse bavorské akademie a od r. 1874 redigoval vydání Heerenem a a Ukertem založené sbírky děl historických »Europaeische Staatengeschichte«, která se vydává nákladem F. A. Perthesa v Gothě. R. 1865 vyznamenán G. udělením řádu koruny bavorské a povýšen do stavu šlechtického. *Nk.*

Giesecke, něm. rodina písmolijců. Christian Friedrich G. založil r. 1819 s J. G. Scheiterem závod písmolijecký v Lipsku, jehož správy r. 1839 sám se ujal. Závod prospíval po r. 1850, kdy přešel v ruce obou synův, Karla Vil. Ferdinanda G-ka a Bernh Rudolfa G-ka, a zejména po r. 1876, kdy Jiří G. změnil lijectví po způsobu amer. — Heřman G. a Dr. Bruno G., majitelé firmy G. a Devrient, uměl. ústavu a knihkupectví v Lipsku. Firma obstarává nejlepší práce umělecké, tiskne cenné papíry a pod. Jako přední umělecká její díla sluší jmenovati reprodukce Tischendorfových »Codex Sinaiticus« a »Papyrus Ebers«. Také v kartografii vynikla (geologické mapy Sas, Badenska, Belgie. Hesenska a j.).

Gieseler Joh. Karl Ludwig, círk. historik něm. (* 1793 v Petershagenu — † 1854 v Gotinkách), syn luter. kazatele. Studoval v Halle a v l. 1813—15 dobrovolně súčastnil se válek napoleonských. R. 1817 stal se konrektorem na gymnasiu mindenském, r. 1818 ředitelem gymnasia clevského, r. 1819 prof. při bohoslovecké fakultě v Bonnu, odkud přešel r. 1831 na universitu gotinskou. Vynikl pracemi o dějinách církevních, nejvíce pětidílným spisem *Lehrbuch der Kirchengeschichte* (Bonn, 1824—1857, svazek 4. a 5. vydán byl z pozůstalosti G-ovy Redepenningem), k němuž jako VI. díl druží se *Dogmengeschichte* (vyd. týž). Dílo založeno je na bedlivém studiu pramenů, jimž spisovatel dává přímo mluviti v přehojných poznámkách, a prozrazuje velmi bystrou kritiku. Mimo to G. vydal Euthymia Zygabena »Narratio de Bohumilis« (Got., 1842) a »Petri Siculi historia Manichaeorum seu Paulicianorum« (t., 1846, dodatek 1850) a byl od r. 1828 jedním z vydavatelův sbírky »Theolog. Studien u. Kritiken«. Jeho životopis od Redepenninga čte se v 5. sv. jeho církevních dějin.

Giesman Friedrich, malíř něm. (* 1810 v Lipsku — † 1847 v Mnichově). Studoval sochařství na akademii lipské za řed. Schnorra z Carolsfeldu, ale obrátil se později k malířství historickému. Po krátkém studiu v drážďanské galerii odešel do Mnichova a účastnil se maleb v zámku Hohenschwangauském, prováděje tu komposice Schwindovy a Rubenovy. Potom pomáhal Schnorrovi při výzdobě nové královské residence. Tu provedl veliké nástěnné malby ze života Karla Vel., Rudolfa Habsburského a Bedřicha Barbarossy dle kartonů Schnorrových. Malby jeho trpí všemi nedostatky Nazarenů; v kresbě jsa velice korrektní, odpuzuje hledanou komposicí a tvrdou barvou. *J-k.*

Giessaus, ves v Čechách, viz Tisoves.

Giessbach, přítok jez. Brienzského ve Švýc. kantonu Bernu. Vzniká na sev. svahu skupiny Faulhornské a vrhá se po toku sotva 11 *km* do jezera v 7 stupních přes romantické, většinou jedlemi porostlé skály. Výška vodopádu obnáší 300 *m*. K velkému hôtelu (Giessbach-hôtel) vede lanová dráha (331 *m*) se stoupáním 28½ %. V létě navštěvuje toto místo na 12.000 cizinců.

Giessdorf, ves v Čechách, viz Jištěrpy.

Giessen, hlavní město stejnojmenného kraje v prov. Horní Hessy velkovévodství Hessko Darmstadtského, v krásné a úrodné

rovině, obklopené mírnými, lesnatými návršími, na levém břehu Lahny při ústí Wiesecky. G. tvoří uzel želez. trati Deutz-G., Frankfurt n. M.-Kassel a Koblenc-Emže G. prus. státních drah a trati G.-Fulda a G.-Gelnhausen hornohesských drah. Obyv. jest 20.571 (1890), většinou evang., posádka vojenská čítá 1500 mužů. Nad Lahnou velký kamenný most. G. jest sídlem provinciálního ředitelství, krajského úřadu, zemského soudu, krajského stavebního úřadu, poštovního úřadu I. třídy, lesního úřadu státního a j. Dále jest zde superintendentura, filiálka říšské banky pro Jižní Německo, obch. komora a 2 vrchní myslivny. Vnitřní město má úzké a klikaté ulice, od r. 1876 však vynikají nové a moderní stavby na místě dřívějších opevnění, která v l. 1806—11 zrušena byla a na jichž místě zřízeny krásné sady zv. Schoor. Z budov vynikají starý zámek se zbytky původní stavby z XII. stol. (nyní kanceláře), městský kostel sv. Pankráce z r. 1821, katol. kostel, nový evang. kostel z r. 1893, stará radnice na tržišti, zbrojnice z r. 1586 (kasárny), justiční palác, staré i nové budovy universitní, gymnasium, reálka, synagoga, nemocnice, pomník Liebigův a Schaperův. Universita »Ludoviciana« založena byla r. 1607 lantkrabětem Ludvíkem V. a r. 1625 přeložena do Marburku, avšak r. 1650 opět zřízena. Má knihovnu (spojenou s knihovnou Senckenberskou) o více než 200 000 sv., s mnohými rukopisy vzácnými, kabinet mincí, antik a umělecký, laboratoř chemickou, zařízenou Liebigem, a ústavy k universitě náležející, mimo jiné i pro státní vědy lesnické, ústav zvěrolékařský, botanickou zahradu a hvězdárnu. Professorů v létě 1894 bylo 54, posluchačů 603. Z ostatních ústavů vzdělávacích sluší uvésti gymnasium z r. 1605, spojené s paedagogickým seminářem, reálku a reálné gymnasium, vyšší dívčí, řemeslnickou a industriální školu pro dívky. Též má G. několik důležitějších vědeckých společností: Oberhessische Gesellschaft für Natur und Heilkunde (od r. 1833), Oberhess. Geschichtsverein (od r. 1878) s histor. museem a j. Průmysl má G. značný. Jsou zde četné továrny na vlněné a bavlněné zboží, přádelny na vlnu, tovární výroba zemitých barev, hudebních nástrojů, svítilen, laků, fermeže, nábytku, slévárna železa, strojírny, pivovar a j. Též obchod, jmenovitě s moukou, obilím, dobytkem a zbožím osadnickým, jest značný. V okolí jsou četné železné doly, huť Markétina a velmi vydatné doly hnědouhelné, mimo to zříceniny hradů Gleibergu, Vetzbergu, Badenburgu, Staufenbergu a Schiffenbergu. — Město vzniklo spojením vesnic Selters, Aster a Kroppach, k jejichž obraně hrabě Vilém z Gleibergu postavil hrad »zu den Gissen«, a připomíná se tu poprvé r. 1197. Původně náleželo hrabatům z Gleibergu, sňatkem přešlo pak r. 1203 na falckrabata tubinská, kteřiž r. 1265 prodali je lantkraběti Jindřichu Hesskému. R. 1530—33 Filip Velikomyslný obehnal je hradbami, které Karel V. r. 1547 opět zbořiti dal, načež však opět r. 1560—1564 Filipem znovu zřízeny a r. 1571 Ludvíkem IV. rozšířeny byly. R. 1604 přešlo město v majetek Ludvíka z Hessen-Darmstadtu. R. 1796 poražen zde byl Jourdan arciknížetem Karlem. — Kraj giesenský má na 603·72 km^2 v 6 městech a 75 venkovských obcích 74.321 ob. (1890). Srv. Kraft, Geschichte von G. u. d. Umg. bis z. J. 1265 (Darmstadt, 1876); Buchner, G. u. s. Umgeb (t., 1880); týž, Aus G.s Vergangenheit (t., 1886).

Giesshübel: 1) G., ves v Čechách, okr. bochovském, viz Kysibl. — 2) G., městys t., v okr. novoměstském, viz Olešnice. — 3) G., ves t., hejt. Kaplice, okr. a př. Brod Vyšší, fara Myšlany; 7 d., 48 obyv. n. (1890). — 4) Deutsch G., ves t., viz Vyskytná Německá. — 5) G.-Puchstein viz Kysibl-Puchštejn.

6) G., ves na Moravě, viz Kyselov.

7) G. saský viz Berggiesshübel.

Gietermaker Claes Heyndericks (* 1621 v Medembliku — † 1670? v Amsterdamě), examinátor Východo- a Západoindické společnosti. Ve svém díle *Verguld en Licht der Zeevaert of te Konst der Stuurlieden* (Amsterdam, 1660) řeší mimo jiné nauticky důležitý problém Douwesův.

Giétroz viz Gétroz.

Giffard (žifár): 1) G. Henry, inženýr a aeronaut franc. (* 1825 v Paříži — † 1882 t.). R. 1841 vstoupil do služeb franc. Záp. dráhy, kde teprv jal se usilovně studovati mechaniku; oddav se zejména aeronautice, zanášel se hlavně problémem řídivosti balonu. R. 1858 dal si patentovati svůj injektor (*injecteur-automoteur*), který zaváděn byl téměř všeobecně u kotlů lokomotivních i lodních, a tím zbohatl, načež oddal se opětně aeronautice a zkonstruoval tři obrovské balony na laně upevněné: na 5000 m^3, na 12.000 m^3 a na 25 000 m^3 objemu. Napsal: *Calcul du travail dépensé pour avoir un point d'appui dans l'air* (Paříž, 1853); *Notice théorique et pratique sur l'injecteur-automoteur* (t., 1860). Své jmění odkázal většinou státu, jenž je určil k účelům humanním a vědeckým. *Vel.*

2) G. Paul, bratr před. (* 1837), měl značný podíl na jeho výzkumech. Vynikl také samostatnými vynálezy, založenými po většině na expansi plynů, na př. větrovky (v. Giffardovka), pneumatický telegraf, zejména pak svými vzduchovými stroji chladicími, prvními to v průmyslu. Napsal *Solution du froid industriel* (Paříž, 1875). *Vel.*

Giffardovka jest zdokonalení starých větrovek. Giffard Paul neměl úmyslu starou konstrukci opravovati, nýbrž použíti k vystřelení »plynů, které tlakem ze skupenství plynného do skupenství kapalného byly převedeny«. Užívát kyseliny uhličité, která se, jak známo, při teplotě 0° a tlakem 36 atmosfér zhušťuje v kapalinu. Takto zhuštěná, tekutá kyselina uhličitá, uzavřena neprůdušně v ocelových rourkách, slouží u gky k vyhození střely. Rourka naplněná tekutou uhličnatkou připevní se totiž pod hlaveň ručnice. Do komory vkládá se způsobem u zadovek obvyk-

lým střela a závěr se upevní. Při spuštění zámku otevře se na okamžik záklopka (ventil) rourky, uhličnatkou naplněné, tak že kapka tekutiny za střelu do komory vnikne. V témž okamžení vniká do komory oheň zápalky a vznécuje malé množství prachu zde se nalézajícího. Povstalým teplem mění se tekutá uhličnatka okamžitě v plynnou a působí svou rozsaživostí na střelu stejně jako u zbraní obyčejných plyny prachové. Jedna naplněná rourka stačí asi na tři sta výstřelů; šroubkem lze říditi, má-li na střelu působiti více nebo méně kyseliny. Působení uhličnatky u této zbraně vysvětlují číslice: Poměrná tíže plynné uhličnatky = 1·529 váhy vzduchu nebo 0·001978 tíže vody. — Měrná váha tekuté uhličnatky při — 10° C = 0·9951, při 0° = 0·9470, při — 20° C = 0·8266. Proměnivši se v plynnou, vyplňuje tudíž tekutá uhličnatka prostor 418 až 503kráte větší než dříve zaujímala. Přijme li se za průměr tíže tekuté uhličnatky 0·9000, jest rozsaživost její = 460, tudíž o mnoho více než starý střelný prach shořením plynů vydá. Napnutí uvolněné uhličnatky jest však nepoměrně menší, což se vysvětluje již tou okolností, že při teplotě 0° dostačuje tlak pouze 36 atmosfér, aby uhličnatka plynná se proměnila v tekutou. — Účinek zpětný nemůže ovšem býti značný, přes to, že uvolněná uhličnatka teplem shořelého prachu ještě více se expanduje a konečně i plyny shořelého, ač malého množství prachu spoluúčinkují. Výsledek zůstal daleko za očekáváním, třeba jsou výsledky s **g**kou docílené nejen uspokojující, a pro znalce i překvapující, ale donosnosti, přesného dostřelu a jiných ještě výsledků, jakých se moderní technika dopracovala v době nejnovější zbraněmi palnými, ona nikdy nedosáhne. G-ky lze použiti s jistým prospěchem i jako lovecké zbraně, ale celkem nemůže se měřiti se zbraněmi moderními. *Bs.*

Giffardovy stroje chladicí viz Chladicí stroje.

Giffardův injektor viz Injektor.

Gifford [džiferd]: **1)** G. William, básník a publicista angl. (* 1756 v Ashburtonu — † 1826 v Londýně), osiřel v 13. roce, byl nejprve plavčíkem, pak učil se obuvnictví; touhou po vzdělání i nadáním literárním upozornil na sebe, tak že ve 20. roce byl lékařem Cooksleyem vyplacen z učení a za dvě léta přijat na universitu oxfordskou. R. 1782 přijal jej lord Grosvenor za vychovatele. G. napsal dvě satiry *The Baviad* (1784), napodobenou dle Persia a obracející se proti puritanismu jazykovému, a *The Maeviad* (1785), napodobenou dle Horáce a namířenou na soudobou poesii dramatickou, jež způsobily mu četná nepřátelství a spor s dvěma čelnými spisovateli té doby: Johnem Williamsem a Johnem Wolcotem. R. 1797 byl postaven Cunningem v čelo zpátečnické revue »Anti-Jacobin or Weekly Examiner«, která stíhala každý pokrok politický i literární hrubou satirou a v níž byla ironisována všecka moderní tvorba. V odměnu dostal několik sinekur (jednu až 900 lib. sterl.). V l. 1809—24 vydával konservativní »Quarterly Review«, orgán strany torů. R. 1803 vydal překlad satir Juvenalových se životopisem; kromě toho vydal různé starší básníky: Massingera (1805), Ben Jonsona (1816), Forda (1827) a Shirleye.

2) G. Sandford Robinson, malíř americký (* 1823 v Greenfieldu u Saratogy — † 1880 v New-Yorku). Cestoval po Evropě, Asii, Africe a Americe, zabývaje se malbou námořních a pobřežních scen. Barva jeho jest žlutohnědá se zlatovými Turnerovskými effekty. Modravé a fialové jeho mlhy a jemný, chvějící se vzduch působí velmi intimně. Vzdušné páry harmonicky tlumí ostré linie. Obrazy jeho jsou plny staromistrovského světla. Maloval: *Rybářské lodi na Jaderském moři; Pohled na San Marco; Večer na hoře Huntern* a j. *J-k.*

3) G. Robert Swain, amer. malíř krajin (* 1840 v Naushonu, Mass.). Učitelem jeho byl A. van Beest, holl. malíř marin. G. mnoho cestoval a zdržoval se na různých místech v Sev. Americe, až r. 1864 usadil se v New-Yorku, kde r. 1878 stal se členem akademie. R. 1867 a 1868 budil velikou sensaci jeho *Opuštěný lovec velryb*. Z ostatních obrazů uvádíme: *Hora Hood v Oregonu* (1870); *Kastell Sant' Elmo u Neapole* (1871); *Dopravní loď na Nilu* (1874); *Zlatý roh* (1873); *Egyptská karavana* (1876); *Večer v Sahaře* (1877); *Na lagunách* (1878) a j. Jeho choť Fanny Elliot Gová (* 1844 v New Bedfordu) jest rovněž malířkou krajin. *J-k.*

Gifhorn, krajské město v prus. vlád. obv. luneburském při vtoku Isy do Allery, stan. prus. st. dráhy, sídlo soudu a lesního úřadu, má 3108 ob. (1890), evang. farní kostel, starý zámek, výrobu skla, briket a konserv, zahradnictví a zelinářství. Dříve bývalo silně opevněno.

Giftschütz: **1)** G. Franz, theolog něm. (* 1748 ve Vídni — 1788 t.), byl nejprve kazatelem v dómu sv.-Štěpánském, potom prof. pastorální theologie na theologické fakultě ve Vídni. Vydal: *Leitfaden für die in den k. k. Erbstaaten vorgeschriebenen Vorlesungen über Pastoraltheologie* (2. vyd. Vídeň, 1787).

2) G. Karl, paedag. spis. něm., bratr před. (* 1753 ve Vídni — † 1831 t.), náležel stavu kněžskému a byl po 40 roků ředitelem Zollerovy hlavní školy ve Vídni. Jako spisovatel paedagogický velmi plodný napsal řadu spisů vychovávacích a knížek pro mládež, z nichž zde uvádíme *Geschichte von dem Entstehen u. der Verfassung d. M. von Zollerischen Hauptschule zu Wien* (1822) a *Prämienbuch* (1820).

Gig: **1)** G., člun při lodích obchodních a válečných, určený pro velitele lodi nebo kapitána. Šířka člunu je nepoměrně malá (1·6 *m* oproti 8·0—9·0 *m*) a vesla delší než u člunů obyčejných, aby dosáhlo se větší rychlosti. — **2)** G., lehký, jednospřežný kočár dvoukolý, otevřený a o vidlicové oji. V zadu bývá místo pro kočího.

Giganov Josif, kněz ruský, byl učitelem tatarského jazyka v tobolské národní škole a

vydal spisy: *Grammatika tatarskago jazyka* (Petrohrad, 1801), se slovníčkem; *Korennyja slova, nužnějšija k svěděniju dlja obučenija tatarskago jaz.*; *Grammatika tureckago i arabskago jaz. s slovarjem; Slovar rossijsko-tatarskij* (t., 1804) a j.

Giganti (řec. myth.) byli dle Homéra divým národem obrů, jenž bydle na dalekém západě, v blízkém byl poměru k bohům, jako Faiakové a Kyklópové, záhy však pro svou zpupnost i s vládcem Eurymedontem byl zahlazen. Dle Hésioda porodila je Gaia (odtud název *Γηγενής*, zeměrodý, jímž také vykládána etymologie slova **g.**) vedle Erinyí a nymf melijských z krůpějí krve Urana, Kronem mužství zbaveného, aby pomstili na bozích pád Titanů; dle něho v nejstarší době představováni jako obři v lidské podobě v plné zbroji s kopími v ruce. V V. stol. asi dle vzoru Feidiova zobrazováni byli jako lidé polodivocí, kteří kožemi zvířat se přiodívajíce, hořící stromy, balvany, ba i hory po svých odpůrcích házeli. Od dob Alexandra Velikého (nejstarším dokladem jest bronzový relief musea Kircherova) představováni s tělem lidským, jehož nohy od polovice stehna přecházejí v těla hadí a končí v hadí hlavy (symbol původu ze země), snad dle obdoby Tyfoea a Borea. Současně vyskytají se **g.** okřídlení, později i s údy zvířecími (špičaté uši, hlavy býčí a lví). V boji, který se rozzuřil mezi bohy a **g**-ty ve Flegře, celá příroda uvedena v nelad. **G.** (jako Alóeovci a Titani) kupili hory na hory, aby slezli Olymp, kdežto těla **g**-tův od bohů pod celými ostrovy pohřbívána; řeky buď vysušeny nebo zahrazeny jsouce tok svůj měnily. I není pochyby, že zápas ten jest obrazem velikých převratů přírodních, **g.** pak personifikací bouřných úkazů v přírodě; báječná původně Flegra lokalisována na místech význačných sopkami, zemětřesením, sirnatými prameny, častými bouřemi (viz F l e g e r s k á r o v i n a). Bludné balvany sem tam roztroušené vykládány bojem **g**-tů, a kosti těchto ukazovány na různých místech (bezpochyby to byly kosti předpotopních zvířat). — Nejvíce z **g**-tů vynikali E n k e l a d o s (Hlučící), jejž povalil Zeus, dle jiných Athéna, načež pohřben ostrovem Sicilií (jako Tyfoeus); dále P o r f y r i ó n, zvaný též králem **g**-tů, jejž Zeus bleskem stihl, protože zatoužil po Héře; konečně A l k y o n e u s (v. t.). Vedle nich P a l l a s, hérós attického dému Pallény, udolán Athénou, jež mu kůži stáhla; P o l y b ó t é s stihán Poseidónem na ostr. Kós, z něhož kus po něm mrštěný dal vznik Nisyru. M i m a s pohřben pod pohořím téhož jména blíže Eryther. Dále E f i a l t é s udolán Apollónem, T h u r i o s Hérakleem, H y p e r b i o s Zevem, F o i t o s Hérou, G a i ó n Artemidou, E u r y t o s Dionysem, K l y t i o s Hekatou neb Héfaistem, H i p p o l y t o s Hermem, A g r i o s a T h o o n Moirami. Než jako již Alkyoneus sám přibrán mezi **g**-ty z podobného mythu isthmického, tak vůbec počet **g**-tů stále rozmnožován podobnými mythickými zjevy; vyskytajíť se později **g.** se jmény Titanů, Hekatoncheirů (jako Briareos Aigaión), Spartů (j. Udaios). Také boj Zevův s Tyfoeem vložen v gigantomachii, tak že konečně jich počet udáván na sto. — Z bohů, kteří vesměs boje se súčastnili (vedle již jmenovaných uvádějí se Arés, Dioskurové, Afrodíté a Erós, kteříž oba pouhým pohledem udolávají, Kybelé, Létó, Asterié, Amfitríté, Néreus, Tritón, Themis, Enyó, Hélios, Seléné, Éós), vynikli zejména Zeus, Athéna a Héraklés. O tomto věštěno před bojem, že bozi jen pomocí smrtelného bohatýra **g**-ty poraziti mohou; Héraklés pak jednotlivé **g**-ty od bohů povalené svými šípy zabil. Věštba ona rozšířena později i na Dionysa, jenž se prý boje súčastnil s celým thiasem svým i zvířaty posvátnými. Po boji vítězství oslaveno od bohů slavností, při níž Athéné ponejprve zakřepčila pyrrhichu. — Tento boj s **g**-ty byl starým básníkům velmi oblíbenou látkou, tak že později též často parodována (odtud asi pověst, že **g.** prchli, uleknše se skřeku oslů družiny Dionysovy). V úplnosti zachováno pouze líčení u Apollodóra (Biblioth. I, 6) z II. st. př. Kr., dále v theogonii Jo. Tzetza z II. stol. po Kr., konečně v latinské gigantomachii Claudianově ze IV. stol. po Kr. Viz též G i g a n t o m a c h i e. *klk.*

G. ve s t a v i t e l s t v í jsou hřmotné postavy, které ne sice hravě, ale bez všelikého přemáhání nesou kládí nebo jiná břemena architektonicky na ně složená. Původ **g**-tů, jinak též atlasů, telamontu nebo pársů zvaných, slušno hledati v staré mythologii Řeků, jakož i v upomínce na boje Řeků s Peršany. Řekové znázorňovali **g**-ty jako hřmotné, tiše stojící mužské postavy s pozdviženými pažemi. V obr. č. 1558. jsou naznačeni **g.** z Girgenti.

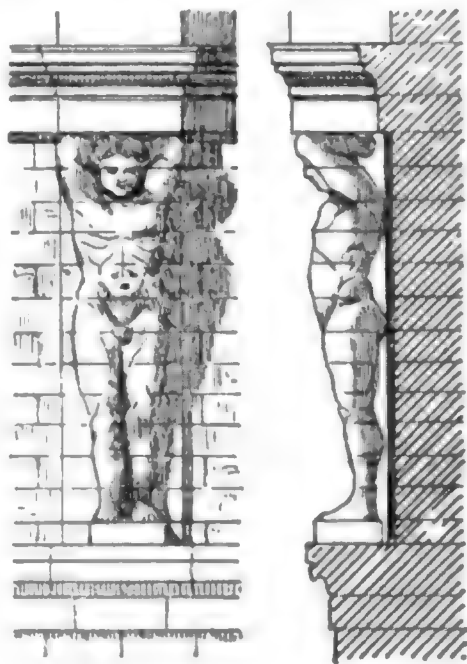

Č. 1558. Giganti z Girgenti.

Římané, jakož i jich napodobitelé, umělcové renaissance a baroku, sáhli k tomuto motivu, vyznačivše **g**-ty jako mohutné postavy, které buď hravě zatížení nesou, kdežto jindy opět až běda zkroucené a znetvořené pod břemeny úpějí. Kde toho nevyžaduje symbol, má vždy

architektura od podobných karikatur a ohyzdných postav upouštěti. *Fka.*

Gigantismus (z řec.), přílišný rozvoj celého těla nebo některých jeho částí. — Srv. Akromegalie.

Gigantomachie (boj bohů s Giganty) byla v umění řeckém velmi často zobrazována. Zejména štíty a vlysy chrámů řeckých a jiných veřejných budov ozdobovány scénami z boje bohů s Giganty. G zobrazena byla na štítu pokladny Megarských v Olympii, na východním štítu chrámu Zevova v Akragantě a, jak se zdá, na štítu starého chrámu Athénina, zbudovaného od Peisistratovců na akropoli athénské; g-ií ozdoben byl vlys Héraia v Argu, vlys chrámu pythijského a pokladnice Sifnijských v Delfech, chrámu Athény v Suniu a vlys velkého oltáře Zevova v Pergamu, g zobrazena dále na metopách selinuntských, na metopách východní strany Parthenónu a na balustrádě chrámu Athény Poliady v Priéně. Také na vnitřní straně štítu Athény Parthenos Feidiovy zobrazena byla g. Konečně shledáváme g-ii na peplu archaistické Athény v Drážďanech, na hojných sarkofazích a vasách. O g-ii v Attalově anathématu viz Gallově umění. — Srv. Koepp, De Gigantomachiae in poeseos artisque monumentis usu (Bonn 1883). *Lý.*

Gigantostraca [-aka] v. Palaeostraca.

Gigantský, obrovský.

Gigelira viz Slamozvuk.

Gigli [džilji] Girolamo, vlastním jménem Nenci, filolog a básník ital. (* 1660 v Sieně † 1722 v Římě). Četl na universitě rodného města o literatuře toskánské; později však pro satirické verše své, zejména pro útoky na akademii de la Crusca, jejímž členem byl, jest vypovězen z Toskánska. Uchýlil se do Říma, odkud vypovězen pro útoky proti Crescimbenimu. Psal veselohry i tragédie, práce filologické o nářečí florenckém a sienském, jemuž dával přednost před oním. Z prací jeho jmenujeme: *Santa Genovieffa* (Siena, 1689); *Giuditta* (1693); *Ludovico pio* (1703); *Scelta delle poesie dramatiche* (1700, 2 sv.); *Don Pilone* (Lucca, 1711); *Poesie sagre, profane e facete* (1736); *Sezioni di lingua toscana* (1744). R. 1707 až 1713 uveřejnil *Listy sv. Kateřiny* ve 4 sv., dány jsou však na Index. Sebraná díla jeho vyšla v Haagu r. 1797 (7 sv.).

Gigliato [džiljáto], t. j. zecchino = liliový dukát, stará zlatá mince v Toskáně = asi 5 zl. 80 kr.

Giglio [džiljo], ital. lilie, zvl. v heraldice.

Giglio [džiljo], starověké *Igilium*, ostrůvek 21·4 *km*² veliký, až 498 *m* vys., v moři Tyrrhenském, 15 *km* na záp. od Monte Argentario. Ostrůvek náležející k ital. prov. Grosseto jest urodný a má 2114 obyv. (1881), kteří se živí zvláště rybářstvím, bydlíce hlavně ve vých. části poloostrova ve vsi G., kdež jest kastell, světlárna a zříceniny nádherných staveb římských. Lomy žulové.

Giglioli [džiljóli] Enrico Hillyer, přírodozpytec ital. (* 1845 v Londýně), studoval na různých universitách italských, pak na vysoké škole hornické v Římě, získal doktorátu v Pise, učil přírodopisu na lyceu v Casale Monferrato, podnikl tříletou výzkumnou cestu kol světa na lodi »Magentě«, po návratu byl úředníkem přírodop. musea ve Florencii, až se stal profes. srovnavací anatomie obratlovců na tamější universitě. Kromě obšírného popisu své cesty vydal množství prací týkajících se hlavně studia zvířeny mořské, zvířeny krajin cizích, zeměpisného rozšíření obratlovců, ptačí zvířeny italské i cizí, anthropologie a ethnografie národů asijských, australských, afrických a amerických. Z těch prací jmenujeme: *I Tasmaniani, Etnologia e storia d'un popolo estinto* (Flor., 1871); *Studii craniologici sui Cimpanzé e altre Scimmie* (Janov, 1872); *I Viaggi di Odoardo Beccari* (Flor., 1872); *Zoologia della »Magenta«: I Cetacei* (Neapol. 1874); *Ricerche intorno alla distribuzione geografica dei Vertebrati* (Řím, 1873 až 1875); *Relazione del viaggio intorno al globo della pirocorvetta »Magenta«* (Milán, 1876); *Iconografia dell' Avifauna italica* (Prato, 1880 a n.); *La scoperta di una fauna abissale nel Mediterraneo* (Řím, 1881); *Manuale di Zoologia* (Milán, 1884), společně s Cavannou; *Le Ricerche zoologiche fatte a bordo della R. nave »Vettor Pisani«* (Řím, 1884); *Ricerche intorno alla corologia dei Vertebrati* (t., 1885); *Avifauna italica* (Flor., 1886); *Pelagos, Saggi sulla vita e sui prodotti del mare* (Janov, 1884), s prof. Isselem; *Resoconto della inchiesta ornitologica in Italia* (Flor., 1889—91). Značné má též zásluhy o zvelebení sbírek zvířeny italské v museu florenckém.

Gigola [dži-] Giov. Bat., miniaturista ital. (* 1769 v Brescii — † 1841 v Miláně). Studoval v Římě za velmi stísněných poměrů, ale vrátiv se do Milána, nabyl záhy pověsti nejlepšího portraitisty. Později studoval též středověké miniatury na pergameně a první v Italii zabýval se malířstvím smaltovým. Miniaturami svými illuminoval: *Gli amori di Dafne e Cloe*; *Giulietta e Romeo* (od da Porta, 7 exempl.); *Corsar* (od Byrona, 3 exempl.). Dále jsou od něho: *Melissa a Bradamante v jeskyni Merlinově*; *Pampinea, Dioneo a 7 děvčat* (z Decameronu); *B. Visconti veden do pevnosti Trezza*; *Ludvík Moro* (všechny 4 v milánské Ambrosianě). *J-k*

Gigot [žigò], franc., skopová kýta; *manches à g.*, rukávy nabírané, nahoře široké.

Gigoux [žigú] Jean François, malíř franc. (* 1806 v Besançonu — † 1894 t.). Vzdělal se na École des beaux arts v Paříži a v Italii. Jest z předních zástupců franc. romantismu a spojuje s přesnou kresbou delikátní malbu látek. S Delacroixem byl největším odpůrcem ustrnulého klassicismu. Jeho *Poslední chvíle Leonarda da Vinci* z r. 1835 působily na výstavě pařížské r. 1889 sensaci svým realismem. Jest to sice ještě také dílo kostymů a malované nádhery, ale individualisace nehezkých hlav jest překvapující. Stejně naturalistická jest podobizna polsk. *generála Dwernického* z r. 1833. Tomuto principu byl G. věren i ve svých náboženských obrazech, jak svědčí díla v Saint

Germain l'Auxerrois. Na svoji dobu, kdy ve Francii bylo ještě principem »exagérer la beauté« (krásu přepínati), byl to skutečný reformátor. Další jeho díla jsou: *Kleopatra zkouší účinek jedu na otrocích* (1838); *Sv. Genovefa* (1840); *Mrtvola Kristova s anděly* (1844); *Manna na poušti* (kostel Ste Marguerite, 1856); *Milosrdný Samaritán* (Luxembourg, 1857); *Napoleon před bitvou u Slavkova* (mus. v Besançonu). G. provedl i mnoho lithografií a illustroval skvostná vydání mnohých děl, zejména Lesageova románu »Gil Blas«. Od r. 1842 byl rytířem čestné legie. *J-k.*

Gigrle, něm. Giegerl, švihák opičící se pitvorně a zvrhle po modě. Slovo to nesouvisí asi se středoněm. *giege, giegel,* nýbrž je vídeňský novotvar posledního desítiletí, za jehož autora pokládají víd. humoristického spisovatele Pötzla. G. je člověk, který nevkus mody žene ve výstřednost; z humoristických listů znám je jeho zjev, jejž charakterisují založené kalhoty, botky prodloužené v dlouhý zobec, krátký kabát, vysoký límec, nabubřelá kravata, drobný, do ploského čela vtištěný klobouk. G. je darmošlap velkého města. Charakteristické pro kulturní dějiny je, že Vídeň jest jeho vlastí.

Gigue [žig] či gique, ital. giga, angl. jigg, sluje starý tanec původu italského, jejž v XVI. věku popisují tanečníci Chiarampino a Chiappino jako lidový tanec rázu veselého a pohybu živého; přešel pak do Francie, kde se udržel zvláště na divadle hluboko do XVIII. věku. Po něm nazývá se také hudební kousek nesoucí jeho ráz, čilost a pohyblivost, s nímž se často shledáváme v suitách a partitách. Nejčastěji jsou psány v rovném taktu, ale v nerovném učlenění, ku př. v taktu $^2/_4$, s triolami nebo v $^4/_4$; někdy také v prostém nebo složeném trojdílném taktu, tři nebo devíti osmičkovém. Melodie, jež jsou určeny k tanci, skládají se ze dvou repeticí o 8 taktech a nemívají rychlejší noty nad osmičku, poněvadž jinak při rychlém tempu staly by se nejasnými. Ve větších skladbách vyskytá se g. jako věta charakterisující a tu ovšem není vázána těmito pravidly. — G. slul také zvláštní ostruněný hudební nástroj francouzských menestrelů XII. a XIII. věku, valně odchylný od dnešních houslí (něm. *geige* stejného kmene).

Gihón: 1) G., jedna ze 4 řek ráje, dle obecné domněnky starý Oxus a nynější Džeihún. — **2)** G., pramen v stejnojmenném údolí, záp. od Jerusalema, u něhož za krále israélského pomazán byl Šalomoun (snad nynější pramen Marijin).

Gichtel Johann Georg, mystik a sektář něm. (* 1638 v Řezně, † 1710 v Amsterdamě), byl advokátem v Řezně. Studiem theosofických spisů Jak. Böhma byl veden k mysticismu. Žádaje, abychom poslušni byli toliko hlasu »Boha, který jest v nás«, zříkal se světa, manželství a majetku. Ocitnuv se ve sporu se stávajícím učením církevním, byl dán do vězení a na pranýř postaven; na to se uchýlil do Amsterdamu, kde zemřel. Obec věřících, kterou v Hollandsku založil, zvala se po něm Gichtlovci (Gichteliáni), jinak též Bratři andělští, poněvadž doufali dospěti čistoty andělské, kteráž sekta se v Sev. Německu udržela až do XIX. stol. G-ův spis *Thesophia practica* vydal žák jeho Gottfr. Arnold (1701 až 1708) a podruhé se životopisem G-ovým Überfeld (1722). *Zb.*

Gijon [gichón], okr. město v prov. oviedské (Asturie), na severním pobřeží Španělska, s 35.170 obyv. (1887). Pěkně stavěné město leží na malém poloostrově, od něhož na záp. prostírá se přístav, chráněný mysem Torres a kamennými hrázemi. Odtud vychází železnice na Langreo, kdež jsou velké doly kamenouhelné, dále na Ovideo a Leon a na Aviles. Jest tu vyšší vzdělavací ústav (*Instituto asturiano*), jejž založil Jovellanos, námořnická škola, mořské lázně, továrny na tabák (1400 dělnic), na skelné a hliněné zboží, dále jircházství a uměl. truhlářství. Značný obchod s cizinou (Anglií, Amerikou) udával se r. 1891 na 11 8 mill. peset, pobřežní na 51·6 mill. peset. Z ciziny se přivážejí stroje, železné a koloniální zboží a dříví, vyvážejí se kovy a ořechy; na pobřeží vyváží se hlavně kam. uhlí (z Langrea), tabák, železné zboží, sklo a jiné.

Gil [chíl] Juan de Ontañon, architekt špaň., dle jehož plánů zbudována byla r. 1513 kathedrála v Salamance. Se svým synem Rodrigem vystavěl poslední gotický chrám ve Španělsku, kathedrálu v Segovii (zač. 1525), jejíž vnitřek budí obecný obdiv smělým rozpjetím vysoké klenby a malebnými perspektivami. *J-k.*

Rio **Gila** [džila], přítok Colorada v Spoj. St. sev.-amer., vzniká v N. Mexiku na záp. svahu Miembres Mountains 1325 *m* n. m., vstupuje záhy do Arizony, již směrem záp. protéká, často mezi strmými stěnami údolí. Dolním tokem vine se rozsáhlou pouští Gilskou a dosáhnuv více než 900 *km*, ústí se u Yumy ve výši 142 *m*. Hlavní přítoky jsou od severu Natrosa, Prieto, Bonito, S. Carlos, Salado, Agna Fria Creek, z jihu S. Pedro a Santa Cruz.

Gilán (též Ghilán, Gelán, t. j. bažinatá země), provincie perská, úzký pruh země při jižních březích Kaspického moře. Od ruské gubernie tališské oddělena jest řekou Astarou, na jihu hraničí s perskými prov. ázerbeidžánskou a irák adžemijskou. Průměrem jest 30 až 70 *km* široká, asi 200 *km* dlouhá a zaujímá 11.012 *km*². Pobřeží je písčité, nízké a ploché, provázené jespy a pobřežními lagunami (*murdáb*), porostlé hustými křovisky a celými lesy rákosí. K tomuto pásu přikládá se nížina většinou bažinatá, přecházející na jihu ponenáhlu v horstva dosti vysoká, a sice na západě v Tališ, na východě ve výběžky západní části Elbursu s mnohými vysokými vrcholy. S těchto horských pásem stékají ku pobřeží četné a prudké potoky a rybnatý Sefid-rúd (t. j. bílá řeka), která ve svém horním toku sluje Kyzyl-Uzen. Flora i fauna mají již rozhodně ráz asijský. Nížiny na úpatí hor mají bohatou vegetaci a jsou velmi úrodné. Jsou

zde bohatá pole rýžová a plantáže cukrové třtiny, dále pak pěstuje se ječmen a pšenice; vůbec jest G. nejúrodnější provincií perskou. Zpodní svahy hor pokryty jsou morušovými háji a zahradami, v nichž pěstuje se hojnost fíkovníků, broskvoní, hrušní, oranžovníků, vinné révy a růží. Chov hedvábníkův a výroba oleje růžového jsou značné. Svrchní svahy hor až ku hřebenu kryty jsou bujnými lesy. V lesích žijí tigr, leopard, rys, divoký kanec, horská ovce a j. Z domácích zvířat chovají se ovce, hovězí dobytek a malí, ale vytrvalí koně. Podnebí v horách jest velmi měnlivé, v zimě pak neobyčejně drsné s četnými sněhovými vánicemi; v nížinách od září do ledna panují prudké bouře s trvalými dešti, jež nížiny zaplavují. V lednu pak počíná zima (v horách již v říjnu). V létě bývá v nížinách velmi vlhko a nezdravo, jmenovitě panují zde nebezpečné zimnice. Obyv. jest asi 200 000. Hlavní základ jeho tvoří původní živly íránské, jež nazývají se Gilání, mimo to je zde však mnoho přistěhovalců kurdských a tureckých, usídlených zde perskou vládou. Mluví se buď perský dialekt gileki nebo čistě řeč íránská tat. Giláni jsou prostřední postavy, většinou hubení, pleti olivové nebo do měděna. Ženy jsou pleti bílé a vynikají orientálským půvabem. Pleť Tatů jest černavá a jsou náchylni k tělnatění. Povahy jsou obyvatelé provincie mírné, ale při tom jsou i značně líní. Dle náboženství jsou nejvíce šiitskými muhammedány. Provincie rozdělena jest na 5 okresů. Státní příjmy obnášejí asi 1,400.000 zl. Hlavním městem jest Rešt, k němuž patří přístav Enzelí. Srv. Melganow, Das sudl. Ufer des Kasp. Sees (Lipsko, 1868; Mounsey, A journey through the Caucasus and the interior of Persia (Londýn, 1872).

Gilbert (Guilbert): **1) G.** svatý (* 1083 v Sempringhamu — † 1189). Vzdělal se v Anglii a ve Francii, načež oddal se stavu duchovnímu a založil r. 1135 řád gilbertinů, který r. 1148 papežem byl potvrzen. Členové řádu žili v podvojných klášteřích, ale s nejpřísnějším odloučením. Mnichové měli řeholi sv. Augustina, klášternice přísnou řeholi sv. Benedikta. První klášter byl v Sempringhamu. Roku 1519 řád zrušen. G. byl r. 1202 kanonisován.

2) G. svatý († 4. čna 1152). Pocházel ze šlechtické rodiny a žil nejprve u dvora. Vrátiv se r. 1148 z druhého křižáckého tažení, rozdal polovici jmění chudým, kdežto z ostatku založil praemonstrátský klášter v Neuf-Fontaines, do něhož i sám vstoupil. Choť jeho založila konvent v Aubeterre. Památka jeho světí se 6. čna a 3. října.

Gilbert: 1) G. Ludwig Wilhelm, fysik něm. (* 1769 v Berlíně — † 1824 v Lipsku). Phil. a Med. Dr., prof. fysiky a lučby v Halle (1801) a od r. 1811 v Lipsku. Sepsal: *Handbuch f. Reisende durch Deutschland* (Lipsko, 1791–95, 3 sv.); *De natura, constitutione et historia matheseos primae vel universalis seu metaphysices mathematicae comment. I. et II.* (Halle, 1795); *Die Geometrie nach Legendre, Simpson, van Swinden, Gregor a St. Vincentio u. d. Alten* (t., 1798); *Dissert. hist. critica de mistionum chemicarum simplicibus et perpetuis rationibus earumque legibus nuper detectis* (Lipsko, 1811). Vydal Schraderův »Grundriss d. Experimentalnaturlehre« (3. vydání Lipsko, 1812), dále »Annalen d. Physik«, 76 svazků v Halle a později v Lipsku r. 1799–1824, v nichž se nalézá několik jeho pojednání (na příklad *Unters. uber d. Einwirkung d. geschloss. elektr. Kreises auf d. Magnetnadel*, svaz. 66, 1820), velmi mnoho překladů, výtahů a poznámek.

2) G. William, romanopisec angl. (* 1804, † 1889), vstoupil nejprve do služeb Indické společnosti, pak studoval medicinu, načež podědiv větší jmění, oddal se písemnictví, v němž dostalo se mu pro napínavost jeho prací a podrobné realistické líčení hlavně v širších vrstvách značného úspěchu. Z prací jeho jmenujeme: *The weaver's family*; *Sherley Hall Asylum*; *The wizard of the mountain*; *Clara Lévesque*; *The rosary, a legend of Wilton abbey*; *The Goldsworthy family*. Dějepisným pokusem apologetickým je *Lucrezia Borgia, duchess of Ferrara* (2 sv.).

3) G. Josiah, angl. malíř a spis. o umění (* 1814 v Rotherhamu v Yorkshiru). Vystudovav akademii v Londýně, věnoval se podobiznářství a usadil se v Marden Ashi v Essexu (1843). Napsal: *Art, its scope and purpose* (1858); *Excursions through Tyrol, Carinthia, Carniola and Friuli in 1861–63* (Lond., 1864, něm. př. v Celovci, 1865–68; *Cadore, or Titian's country* (1869); *Art and religion* (1871); *Autobiography of Mrs. G. ed. by J. G.* (1874, 2 sv.; *Landscape in art before Claude and Salvator* (1885). *J-k.*

4) G. John, malíř a illustrátor anglický (* 1817 v Blackheathu). Ač samouk, postoupil záhy mezi přední aquarellisty a illustratory anglické. Kresba jeho jest lehká i energická, v barvě pak napodobí Rubensa a Rembrandta. Již r. 1836 vystavil aquarell *Zatknutí lorda Hartingsa vévodou Richardem z Glocesteru* a od té doby hojně přispíval k výstavám v Royal Society of painters in water colours i v Royal Academy. Olejem maloval: *Don Quichote dává radu Sancho Pansovi*; *Vychování Gil-Blasa*; *Rubens a Teniers*; *Wolsey a Buckingham*; *Vjezd panny Orléanské do Orléanu*; *Karel Vel. navštěvuje školy*; *Smrt kardinála Beauforta*; *Královna Marketa zajatá po bitvě u Tewkesbury r. 1471*; *Křižáci* a j. Aquarelly: *Richard II. vzdává se trůnu*; *Ego et rex meus* (1889) a j., *Othello, Desdemona a Brabantio před senátem benátským*. Vedle toho pilně illustroval »Ill. London News« a j. listy a provedl illustrace děl: Don Quichote, Gil Blas, Tristram Shandy, Hudibras, Bunyan a nového vydání děl Shakespearových. R. 1871 stal se předsedou společnosti aquarellistů a r. 1876 členem akademie. *J-k.*

5) G. William Schwenck, dramat. spis. angl. (* 1836 v Londýně). Zanechav práv, oddal se písemnictví. Byl spolupracovníkem »Funu« a r. 1866 dal hráti první svou frašku

Dulcamaru. Následovaly *An old score; The Princess*, parodie stejnojmenné básně Tennysonovy; *The palace of truth*; *Pygmalion and Galathea*; *Ages ego*; *Happy Land*; *Broken Hearts*; *Tom Cobb*; *Daniel Druce Sweethearts* (1874) a *Engaged* (1877) měly úspěch. Zkusil se také s pochybným zdarem ve vážném dramatě: *Charity* a *Gretchen*. Největšího úspěchu dobyl si však komickými operami, jež psal společně s hudebníkem Arthurem Sullivanem; stůjtež zde z nich: *Thespis; Trial by Jury; Her Majesty's ship Pinafore; The Pirates of Penzance; Patience; Princess Ida; The Mikado; Ruddigore.* **G.** vydal také sbírku humoristických básní: *Bab ballads* (1868, 2. v. 1872). Vydal také 2 díly *Original plays* (1875, 1881).

6) G. Otto, dějezpytec něm. (* 1839 v Rätzlingenu), od r. 1891 vrchní knihovník v Greifswalde, vydal: *Die Festzeit der attischen Dionysien* (Gotinky, 1872): *Die Rede des Demosthenes περὶ παραπρεσβείας* (Berlin, 1873); *Rom u. Karthago in ihren gegenseit. Beziehungen 241—218 v. Chr.* (Lipsko, 1876); *Geschichte u. Topographie der Stadt Rom im Altertum* (t., 1883–90, 3 sv.): *Die Fragmente des Coelius Antipater* (t., 1879).

7) G. Gustav, historik něm. (* 1843 v Rätzlingenu), od r. 1871 gymn. prof. v Gothě, vydal: *Studium zur altspartanischen Geschichte* (Gotinky, 1872); *Beiträge zur inneren Gesch. Athens im Zeitalter des Peloponn. Krieges* (Lips., 1877); *Handbuch der griech. Staatsaltertümer* (t., 1881—85, 2 sv.).

Gilbert [žilbér]: **1) G.** Gabriel, dramatik franc. (* kol 1610 v Paříži — † asi 1680), přiznávaje se k protestantismu, stal se tajemníkem nejprve vévodkyně Rohanové, pak od r. 1657 residentem švédské královny Christiny u franc. dvora. Byl velmi oblíben u Richelieua, jenž cenil jeho hry, a byl i jeho spolupracovníkem. Napsal 9 tragédií, z nichž *Rodogune* provozována byla téhož roku (1644) jako stejnojmenné drama Corneillovo a jím i poražena; pak několik pastorál a oper a verše: *L'art de plaire* (Paříž, 1655); *Recueil de poésies diverses* (t., 1661, 3 sv.).

2) G. Nicolas Jos. Laurent, básník franc. (* 1751 ve Fontenoy-le-Château v Lotrinkách — † 1780 v Paříži). Přišel r. 1769 do Nancy, kdež napsal perský román *Les familles de Darius et d'Eridame*, *Début poétique* a satiry *Carnaval des auteurs* a *Siècle*. R. 1774 přišel do Paříže, kdež byl však nemilostivě přijat vládnoucími veličinami, zejména La Harpem. Odemstil se jim zdařilými satirami *Dix-huitième siècle* (1775) a *Mon Apologie* (1778). Napsal také 8 ód, jako *Jugement dernier*, *Combat d'Ouestant* a *Adieux à la vie*; poslední, právem nejproslulejší, složil několik dnů před smrtí. Vylháno jest, že zemřel v bídě šílený v Charentonu; naopak požíval přízně arcibiskupa a tři pensí z pokladen královských. Jeho *Oeuvres complètes* vydány r. 1788.

3) G. Antoine Pierre Marie, archaeolog franc. (* 1785 v Paříži — † 1858 t.), věnoval se hlavně studiu chrámu notre-damského v Paříži. Z prací jeho jmenujeme: *Description histor. de la basilique métropolitaine de Paris et des curiosités de son trésor* (1811, 2. vyd. 1821); *Description de l'église royale de St. Denis* (1815); *Description de Notre Dame d'Amiens* (1833) a j.

Gilbert de la Porrée [žilbér-], lat. Gislebertus Porretanus, franc. theolog scholastický († 1154 jako biskup v Poitiersu). Jsa stoupencem realismu scholastického, přenesl jej i na nauku o trojjediném Bohu a žalován byl z tritheismu. Sám sv. Bernard na koncilu remešském naléhal na jeho odsouzení, dosáhl však od papeže Eugena III. jen tolik, že byl vydán edikt, jímž se nadále zapovídalo činiti rozdíl mezi »bohem« a »božstvím«, na kterémž rozlišení právě **G.** zakládal svůj výklad o Nejsv. Trojici, uče, že když podle realismu všeobecninám věcnost náleží a jich přítomnost v předmětech se hájí (*universalia ante rem, univ. in re*), důsledně věcnou essencí jest božství, nikoli bůh, ono že boha bohem činí, ale samo bohem není. Bůh jest jen formou, v němž božství se individualisuje. A dále učil, že tři božské osoby jsou sice něčím jediným, poněvadž týž pojem obecný — božství — všem stejně inhaeruje, ale na druhé straně jsou i něco jiného než božství samo, poněvadž proti všeobecnině jsou individuy. Svoje theologické a filosofické názory složil **G.** v traktátu *de VI principiis* a kommentáru, který napsal k Pseudo-Boëthiově spisu »de Trinitate«. Viz Oudin, Comment. de scriptoribus Eccl. (Lipsko, 1722, sv. II. str. 1276). *Zb.*

Gilbert de Montreuil viz Gerbert de Montreuil.

Gilbertini viz Gilbert 1)

Gilbertovy ostrovy (od Američanů nazývány někdy Kingsmillovy ostrovy, poněvadž amer. kapt. Bishop r. 1799 dva z nich tak pojmenoval, též Tarawa dle hl. ostrova), souostroví v Tichém okeánu po obou stranách rovníku, mezi 172—177° v. d., asi 3000 až 4000 *km* vzdálené od Australie a N. Guinee. Korálové tyto ostrovy, z nichž jen dva nemají lagun, zaujímají plochu 4300 km^2 a skládají se z hlavní skupiny 16 ostrovů a z 2 osamělých ostrůvků dále k západu ležících, z nichž Nauru (t. Nawodo n. Pleasant, 5 km^2 s 1324 obyv. r. 1890) postaven byl r. 1888 pod německou ochranu, Banaba (Paanopa, 25 km^2 s 200 obyv.) však, jakož i všecky ostatní **G. o.**, přidělen Anglii. Jsou to od sz. k jv. Butaritari (Pitt, 30 km^2 s 2000 ob.), Makin (7 km^2 s 500 ob.), Maraki (Matthew, 25 km^2 s 1300 ob.), Apaiang (Charlotte, 40 km^2 s 2000—3000 ob.), Tarawa (Cook, 40 km^2 s 3000 ob.), Maiana (Hall, 30 km^2 s 3000 ob.), Kuria (Woodle, 13 km^2 s 1000 ob.?), Aranuka (16 km^2 s 1000 ob.?), Apamama (Hooper, 17 km^2 s 700 ob.), na jih od rovníku Nonuti (Sydenham, 30 km^2 s 3000 ob.), Taputeuea (Drummond, 25 km^2 s 4000 ob.), Nukunau (Byron, 25 km^2 s 1500 ob.), Peru (Francis, 35 km^2 s 2000 ob.), Onoatoa (Clerk, 25 km^2 s 1000 ob.), Tamana (Rotcher, 10 km^2 s 600–700 ob.), Arorai (Hope, 30 km^2 s 1000 ob.). Ostrovy jsou porostlé kokosovými palmami a pandány. Podnebí zdravé. Obyva-

telstvo, dle posledního angl. udání počtem asi 25.000 (dříve udávalo se 35.000), podobá se obyvatelům ostrovů Marshallových, liší se však od nich řečí; jsou to asi smíšenci Mikronésanů s přistěhovalými Samojci. Jsou velcí, silní, velmi temné pleti, tétují se a chodí nazí. Částečně vládne tu ještě polygamie. Značnou část obyvatelstva získali křesťanství missionáři, a sice severně rovníku Bostonská, na jih od rovníku Londýnská missijní společnost. Také katoličtí missionáři jsou tu činni. Veliké bouře často ničí kokosové sady a obyvatelstvo jest nouzí o potravu nuceno se vystěhovati. Dává se do služeb na Fidži, v Samoi, ano i v Mexiku a v kávových plantážích guatemalských. Ročně vyváží se ok. 600 tun kopry. Z G-vých o-vů nejprve byl odkryt Nukunau r. 1765 komm. Byronem, ostatní ostrovy r. 1788 Marshallem a Gilbertem, po kterémž i pojmenovány. Pozdější výzkum děkujeme r. 1824 Duperreyovi a r. 1841 Wilkesovi, na jehož měření založeny zdejší mapy. R. 1884 měřila zde znovu loď »Dart«. Anglo-německou smlouvou z 6. a 10. dub. r. 1886 připadly ostrovy sféře britských zájmů a v červnu r. 1892 postavil je kapitán E. H. Davis pod britskou ochranu. Administrativně podléhají guvernéru fidžiskému. Britský resident sídlí na Apaiongu. Srv. Hager, Die Marshallinseln s dodatkem Die Gilbertsinseln (2. vyd. Lipsko, 1889).

Gil Blas [žil blas], jméno reka a románu Lesageova. Viz Lesage.

Gilboá, pohoří v Palestině, nyní zvané Džebel Fukua. Jest to nejzazší severových. výběžek hornatiny Samarské, tvořící rozvodí mezi Starým Kisonem (nyní Nahr el Mukatta) a Jordánem. Severní vyšší část dostupuje výše 518 *m*, v jižní části položeno bylo město G (nyní Dželbon), u něhož poražen a zabit byl Filištinskými král Saul se svými třemi syny.

Gilda (Gilde) byl u germanských národů název různých náboženských i světských spolkových sdružení. Zdá se, že g-dy původem svým sáhají ještě do dob pohanských, kde různé bohoslužebné a rodinné slavnosti provázeny byly hody a pitkami. Ve významu hody, kvas, uchovalo se slovo g. dodnes v jazyku dánském. Po rozšíření křesťanství u národů germanských hledělo duchovenstvo tyto g-dy vykořeniti. Když se to však nepodařilo, dán byl g-dám ráz křesťanský, jaký míval y agapy (v. t.). Později nazývána byla g-mi různá sjednocení s účely jednak náboženskými, jednak světskými. Povstaly tak g-dy náboženské a světské. Náboženské vznikly již před VIII. stol. a rozmnožily se hlavně ve stol. X.—XIII.; za účel měly sledovati zájmy hlavně náboženské a vedle toho i hospodářské a soudní i administrační. Členové náboženské g-dy (duchovní i světští, muži i ženy) povinni byli vzájemně si pomáhati ve případě požáru, ztroskotání lodí a při jiných neštěstích. Pohřeb jejich obstaráván byl na účet g-dy. Každá náboženská g. zvolila si nějakého svatého za patrona a jeho jménem se nazývala. — Mnohem větší důležitost měly různé g-dy světské, které dle jejich účelu možno rozděliti na ochranné, politické a živnostenské (kupecké a řemeslnické). Ochranné g-dy měly za účel vedle náboženských úkolů chrániti své členy před násilím a bezprávím, jehož se na nich dopouštěli mocní feudální pánové a vůbec cizí lidé. Ochranné g-dy byly tu svépomocným prostředkem v dobách, kdy stát byl slabý a nemohl poskytovati poddaným svým dostatečnou právní ochranu. V tomto svém významu dosáhly g-dy v některých státech uznání veřejné moci, na př. v Anglii, kde se vyvinuly zvláště ve stol. IX., stojíce pod ochranou Alfreda Velikého. Ještě většího rozšíření a vývoje došly v Dánsku, kde vznikly ve století XI. a XII. Naproti tomu postavily se v Německu a Francii proti ochranným g-dám jak stát tak i církev. — Politické g-dy hrály velkou úlohu ve mnohých městech Německa a měly za účel udržovati politické a sociální předáctví svých členů. — G-dy kupecké objevily se nejdříve v Anglii; od XIII. stol. vyvíjejí se ve větší míře též v Německu, Dánsku, Francii a j. Záhy vznikla praxe, že obchod provozovati mohou v jistém městě jen členové kupecké g-dy. V dolnoněmeckých přímořských městech a j. vznikly g-dy na ochranu kupeckých zájmů v cizině a došly největšího vývoje ve spolčení měst nazvaném hansa. — Pro řemeslnické g-dy užíván byl nejčastěji název cech (v. t.). — O poměru gild k městským obcím existují dvě theorie. Dle jedné vyvinuly se městské obce z těchto gild (Wilda, Gierke a j.), dle druhé vznikly naopak g-dy teprve v městech (Hegel, Gross a j.). Literatura: Wilda, Das Gildenwesen im Mittelalter (Halle, 1831); Gierke, Deutsches Genossenschaftsrecht (Berlín, 1868—81, 3 sv.); Nitzsch, Ueber die niederdeutschen Genossensch. des XII. u. XIII. Jahrh. (v Monatsber. der Akad. der Wiss. zu Berlin, 1879); Toulmin Smith, English gilds with a prelim. essay by Lujo Brentano (Lond., 1870); Gross, Gilda Mercatoria (Gotinky, 1883) a nejdůležitější dílo o g-dách v Anglii The Gild Merchant (Oxford, 1890); Pappenheim, Die altdän. Schutzgilden (Vratislav, 1885) a Ein altnorweg. Schutzgildestatut (1888); K. Hegel, Städte und Gilden der german. Völker im Mittelalter (Lipsko, 1891, 2 sv.); Dorn, Untersuchungen zur Gesch. der Kaufmannsgilden des Mittelalters (t., 1893).

G-dy ruské (giljdiji) jsou institucí poněkud jinou, než bývaly g-dy západoevropské. Zavedeny byly teprve r. 1721 Petrem I. a vyplynuly ze snahy Petrovy organisovati obchodnické a průmyslnické obyvatelstvo měst ve zvláštní stav. Na rozdíl od cechů nebyly žádnými korporacemi, sloužíce na počátku jen účelům policejně státním a nikoli finančním, později (a rovněž tak i nyní) účelům finančním a živnostenským. Reglementem hlavního magistrátu ze 16. led. r. 1721 rozděleni byli všichni t. zv. regulární občané (t. j. všechno městské obyvatelstvo mimo cizince, šlechtu, duchovenstvo a nižší vrstvy, t. zv. podlé lidi), čili dle našeho způsobu vyjadřo-

vání veškera buržoasie na dvě gildy, z nichž každá měla své volené repraesentanty (starešiny a starosty s náměstky). Tyto repraesentanty měl městský magistrát ve věcech, týkajících se občanského prospěchu, bráti na radu. Za Alžběty Petrovny rozděleno bylo r. 1742 kupectvo na 3 g-dy. Starešinům a starostům uloženy byly některé policejní povinnosti a vybírání různých poplatků. Manifestem z r. 1775 osvobozeno bylo kupectvo od podušné daně, kterou platilo podobně jako ostatní třídy nevykonávající státní službu; také různé živnostenské poplatky byly zrušeny a na místo nich zaveden zvláštní gildový poplatek, jejž platili příslušníci kupectva, zapsaní v g-dách, ve výši 1% z ohlášeného provozovacího kapitálu. G-dy byly tři; do první patřili kupci s nejvyšším závodním kapitálem, do druhé kupci s kapitálem prostředním a do třetí kupci s kapitálem malým. Ohlašování kapitálu zůstavovalo se svědomí každého jednotlivce, a žádná udání o zatajení jmění se nepřijímala. Rozměr ohlašovaných kapitálů pro jednotlivé g-dy byl později dvakráte značně zvýšen, a sice poprvé městským zřízením z r. 1785 a podruhé r. 1807. — Pro nynější poměry platí zákon z 1 led 1863, změněný r. 1865, Položenije o pošlinach za pravo torgovli i drugich promyslov (5 sv. Sv zák.). Dle tohoto zákona museji si podnikatelé všech obchodních a průmyslových jednání neosvobozených od daně vyžádati každý rok zvláštní živnostenské listy, které se dělí na kupecké čili gildové a na průmyslové. Osoba, které byl vydán kupecký nebo gildový list, nabývá kromě práva vésti v určitých místech obchod nebo průmysl, ještě osobních práv a výhod náležejících kupeckému stavu. Od r. 1863 zůstaly g-dy jen dvě. Poplatek za list prvé g-dy, k níž náleží velký obchod stejného druhu, činí 565 rublů pro všechna místa v Rusku, poplatek za list druhé g-dy, který vydáván bývá drobným obchodníkům a držitelům továren a závodů s více než 16 dělníky, činí dle 5 místních tříd od 40 do 120 rublů. — Srv. Giljdiji v rus. Encykl. slovníku Andrejevského, Arseňjeva a Petruševského. *-dlc.*

Gildas nebo Gildus, zvaný Moudrý, kronikář angl (* 516 — † 570), cestoval po Francii a Irsku a napsal *De excidio Britanniae liber querulus*, obsahující mnoho vybájeného a nesprávného. Spis vydán jest Petriem v Monumenta histor. brit. (Londýn, 1848).

Gilde viz Gilda.

Gildemeister: 1) G. Johann, orientalista něm (* 1812 v Klein-Siemenu v Meklenb. — † 1890 v Bonnu). Působil od r. 1839 jako soukromý docent, od r. 1844 jako mimoř. a od r. 1859 jako řádný professor orient. jazyků v Bonnu. V l. 1845-58 byl prof. theol a východních jazyků v Marburce, jsa od r. 1848 i knihovníkem univ. G. vynikal rozsáhlou učeností, již osvojil si vedle studií v Bonnu a Gotinkách pobytem v Lejdě a Paříži. Z činnosti jeho uvádíme: *Scriptorum arabum de rebus indicis loci* (I. Bonn, 1838; *Bibliothecae sanscriticae specimen* (t., 1847); vydání Kálidásových dramat »Meghadúta« a »Çringaratilaka« (t., 1841); *Catalogus librorum manuscr. orient. in bibl. acad. Bonnensi servatorum* (t., 1864—76); *De evangeliis in Arabicum e Simplici Syriaca translatis* (t., 1865); *Sexti sententiarum recensiones Lat. Graeca Syriacae* (t., 1873); *Esdrae l. IV arab.* (t., 1877); *Acta S. Pelagiae* (syr. a lat., t., 1879); *Anton. Placentini Itinerarium* (Berlín, 1889). Vydal nově i Lassenovu »Anthol. sanscritica« (Bonn, 1865 a 1868). Se Sybelem napsal *Der heilige Rock zu Trier* (Düsseld., 1845). *Dk.*

2) G. Otto, publicista a překladatel něm. (* 1823 v Brémách), studoval v Bonnu filosofii, filologii a historii, vstoupil potom do redakce »Weserzeitungu«, jehož jest od r. 1850 hlavním redaktorem. Opětovaně byv zvolen za starostu brémského, byl v l. 1867-90 plnomocníkem rodného svého města v radě spolkové. G. znám jest hlavně jako šťastný překladatel klassických básníků anglických. Tak přeložil Byrona (*Lord Byrons sämmtl. Werke*, 4. vyd. Berlín, 1888, 6 sv.) a ze Shakespeara do sbírky pořádané Fr. Bodenstedtem celou řadu dramat, po nichž následoval překlad Shakespearových sonettů (2. vyd. Lips., 1876). Rovněž přeložil Ariostova »Zuřivého Rolanda« (Berlín, 1882, 4 sv.) a Dantovu »Božskou komedii« (2. vyd t., 1891).

Gil de Zárate [chil-] viz Gil y Zarate.

Gildhalla, středolat., ve středověku společenský nebo cechovní dům. Ve velikých městech mělo skorem každé společenstvo svůj vlastní malý společenský dům a jen v menších městech sídlilo více společenstev v jednom domě. *Fka.*

Gilead (hebr., vl. *Gil-ád*), lesnaté pohoří v Palestině, na vých. od Jordánu, mezi jeho přítoky Jabokem a Jarmúkem, v území kmene Manasse, s krásnými, úzkými a hlubokými údolími a tučnými pastvinami. Nyní sluje Džebel Adžlún. Největší výšky dosahuje tu Džebel Oša 1096 *m*. Také nazývalo se tak celé území položené mezi Jarmúkem a Arnonem, řecká Galaaditis, ano užíváno druhdy v širším smyslu názvu toho pro celou Peraeu.

Giles [džajls]: **1)** G. Henry, angl. malíř na skle (* v Yorku na poč. XVII. stol.). Byl první, který v Anglii po dlouhé přestávce opět se zabýval malířstvím na skle. Provedl veliké okno kaple university oxfordské (Narození Krista, dle komposice Raffaelovy k tapetám) a j. okna tamže. *J-k.*

2) G. Ernst, cestovatel anglický po Australii. Narozen v Bristolu, nabyl vzdělání v Christově Hospitalu v Londýně a byl pak vládním úředníkem v Melbourně. Podporován jsa F. Müllerem, podniknul r. 1872 s Carmichaelem a Robinsonem svoji první cestu do středu Australie a objevil Liebigovo pohoří a velikou solnou bažinu Lake Amadeus. R. 1873 až 1874 pronikl z Peakeovy stanice transaustralského telegrafu za nesmírných útrap až k 125° v. d. R. 1875—76 cestoval v Záp. Australii ve směru 30° j. š., obrátiv se pak od Perthu na sever, proniknul, pohybuje se stále mezi 24 a 25° j. š., k trati transaustralského

telegrafu a odtud dorazil 29 září 1876 do Adelaidy. Od té doby žije v Melbourně. Na psal: *Geographical travels in Central Australia* (Melbourne, 1874); *The journal of a forgotten expedition* (Adelaide, 1880); *Australia twice traversed* (Londýn, 1889, 2 sv.).

Gilet [žilé], vesta, kazajka.

Gilewski Karol, lékař polský (* 1832 v Černovicích — † 1871 v Krakově). Lékařství vystudoval ve Vídni, kdež se vzdělal zejména u Hyrtla, Schuha i Oppolzera, r. 1861 stal se professorem soudního lékařství v Krakově a r. 1865 ředitelem therapeutické kliniky. Byl důkladným badatelem a velmi dobrým učitelem. Napsal řadu prací v krakovském »Przeglądu lekarskèm« a ve »Wiener med. Wochenschrift«. Mimo to vydal literární pozůstalost Schuhovu: *Abhandlungen aus dem Gebiete der Chirurgie und Operationslehre von Dr. Franz Schuh* (Vídeň, 1867).

Gilferding viz Hilferding.

Gilfillan [džilfiln] George, spis. skotský (* 1813 v Comrie — † 1878), jsa farářem v Dundee, rozvinul velikou činnost literární; uveřejnil ve třiceti létech ke stu svazků a brožur. Psal hlavně o náboženství a literatuře. Z prací jeho stůjte zde: *A Gallery of litterary portraits* (1845), nejpopulárnější z jeho děl; *The Book of the british Poesy, ancient and modern* (1851); *The Grand Discovery* (1854); *History of a man* (1856); *Christianity and our era* (1857). Carlyle jeho přítel, měl ve mnohém na něj vliv.

Gilgal, místo mezi Jordánem a Jerichem, od tohoto as ½ hodiny vzdálené, kde zástupy Jósuovy, přešedše Jordán, konaly slavnost první obřízky. Též jest pravděpodobno, že zde Samuelem pomazán byl Saul za krále israelského. Nyní sluje Tell Džuldžul.

Gilge, jižní rameno delty němanské (Memel), jež se asi 8 *km* pod Tylží odděluje od hlavní řeky a po toku 37 *km* k záp. a jihozáp. čtyřmi rameny (Loye, Inse, Tawe a vlastní G.) vlévá se do Kurského Haffu. Průplav Seckenburský spojuje Ggu s Pregolou.

Gilgenburg (pol. *Dąbrowno*), město v prus. vl. obv. královeckém, soud. okr. allensteinském, se 1751 obyv. (1890). R. 1273 byl tu založen hrad, r. 1326 město. Hodinu cesty odtud leží ves Ruda č. Tannenberg, proslulá vítězstvím Jagailovým r. 1410. Na památku této bitvy vystavěna kaple v blízké vsi Mielnaji.

Gilgit, kraj v sev. záp. Kašmíru brit. Vých. Indie), hraničí na sev. se Sirikulem, na záp. s Čitrálem, v jihu s Čilásem a na vých. s Bältistánem. Kraj protéká ve směru jihovýchodním řeka G. č. Jassin, jež přichází z již. svahu Čitrálu a po toku 450 *km* vlévá se s pr. strany do Indu. Podnebí příjemné. Na 9300 *km*² bydlí tu (1891) 16 769 ob., původu arijského, ale s příměskem tibetským. Význačním jsou to muham. šiité. Z plodin zasluhují zmínky rýže, bavlna, hedvábí, granátová jablka, meruňky, fíky, melouny a znamenité hrozny. V řekách mnoho zlata. Vyvážejí se značně meruňky a hrozinky. Dříve vládla tu samostatná knížata, až r. 1860 přivtělil maharádža kašmír. G. ke své říši. Hl. město G., asi se 200 domy, leží na 35° 55′ s. š., 74° 22′ v. d., na pr. bř. G-u (1531 *m* n. m.). Silná tvrz se 7 věžemi obsazena jest Angličany a jest jejich nejpevnějším místem v této části Kašmíru.

Gilia R. et Pav., rostlinný rod z čeledi jirnicovitých (*Polemoniaceae*), jehož květ má kalich trubkovitý neb zvonkovitý, 5klaný, a korunu nálevkovitou neb skoro řepicovitou, s trubkou značně prodlouženou, nebo kolovitou a s trubkou zkrácenou, s krajem pravidelným a 5klaným. Tyčinek 5 v jícnu vetknutých s nitkami dole lysými nebo chlupatými a s prašníky vejčitookrouhlými, buď vyniklými neb uzavřenými. Semenník, prodloužený ve čnělku s 3klanou bliznou a obejmutý žlaznatým terčem, jest 3pouzdrý s různým počtem vajíček po 2 i více řadách ve vnitřních úhlech pouzder. Tobolka jest podlouhlá neb eliptičná, 3chlopní a pouzdrosečná obsahujíc hranatá neb smačknutá, někdy okřídlená semena. G. obsahuje 1leté nebo vytrvalé byliny severoamerické, někdy lysé, někdy vlnaté a v horní části pýřité. Jejich listy jsou roztroušené neb vstřícné, buď čárkovité a celokrajné, neb rozličně rozdělené, ano i zpeřené. Květy, často velmi úhledné a listeny provázené, skládají vrcholíky. G. pěstuje se u nás často v sadech asi 13 druhy, kdež se i sama vysévá, poskytujíc takto sazenic mnohem statnějších a bujnějšího květu. Zvláště často vídáme G. *capitata* Dougl. ze sev.-záp. Ameriky, G. *tricolor* Benth. z Kalifornie, G. *aggregata* Don od Mississippi a j. — M. Bentham rozdělil rod G. v 10 sekcí u různých autorů za rody považovaných a to: *Collomoides, Pseudocollomia, Eugilia, Ipomopsis, Dianthoides, Linanthus, Dactylophyllum, Mycrogilia, Leptosiphon* a *Leptodactylon*. *Děd.*

Gilibert [žilibér] Jean Emmanuel, botanik franc. (* 1741 v Lyoně — † 1814 t.), vzdělal se na universitě v Montpellieru a stal se lékařem v Chassay; vynikaje pak znalostí věd přírodních, povolán na lékařskou školu do Grodna na Litevsku, kde založil botan. zahradu a nemocnici. Po zaniknutí školy jmenován professorem přírodopisu na akademii vilenské, kde záslužně působil, založil botan. zahradu a podporou krále Stanislava Augusta zakoupil herbáře cizích rostlin, sestavil herbář litevských rostlin a bibliotéku vydatně doplnil. Nevraživost kollegů jeho stavu duchovního a smutný případ v rodině přinutily ho, že Vilno opustil a vrátil se do Lyonu, kdež byl lékařem nemocnice městské a učil na kolleji lékařské. V době revoluce vedl život bouřlivý, byl mairem Lyonu a uvězněn; v čase obležení města stav se předsedou departementální kommisse nad bídou města, pokoušel se dvakráte o sebevraždu, nucen uprchnouti a skrývati se, až za nastalého klidu opět mohl býti professorem přírodopisu na nově založené škole centrální, kde však následkem podrytého zdraví dlouho nepůsobil. Za pobytu svého v Litvě pilně studoval květenu litevskou a vydal o ní cenný spis: *Flora*

lithuanica inchoata (Grodno, 1781 a Vilno, 1782). K tomu pojí se: *Indagatores naturae in Magno Ducatu Lithuaniae* (Vilno, 1787, 1 sv., v něm popis zubra s vyobr. a j.) a *Exercitium botanicum in Schola principe Universitatis Vilnensis peractum* (t., 1782). Větší jeho spisy ve vlasti později vydané a v historii botaniky místo mající jsou: *Caroli Linnaei Systema plantarum Europae* (Lyon, 1785—87, 7 sv.); *Exercitia phytologica* (t., 1792, 2 sv.); *Histoire des plantes d'Europe* (t., 1798, 2 sv., 1806, 3 sv.); *Démonstrations élementaires de botanique* (t., 1787, 3 sv., 1796, 5 sv.); *Synopsis plantarum horti Lugdunensis* (t., 1810).

Giljakové, lovecký a rybářský národ v ruské východosibiřské provincii, sídlící v území kolem ústí Amuru a v sev. části ostrova Sachalinu. Plemenné příbuzenství G-ků není dostatečně vyjasněno. Někteří čítají je spolu s Tungúzy k národům uraloaltajským, jiní je spojují s Korjaky, Kamčadaly, Čukči a j. ve zvláštní skupinu národů arktických, jiní opět přivádějí je v souvislost s Ainy na ostrovech Sachalinu a Jessu. Jisto jest, že G. tělesně nevalně se liší od svých sousedů Tungúzův, čím však dále na východ tím více opět přiléhají tělesně k Ainům, tak že mluviti lze o dosti nenáhlém přechodu jejich tělesné povahy. Pokud pak řeči se týče, jest ona úplně isolovaná i po stránce lexikální i po stránce fonetické a jen morfologicky musí se přiřaditi k velké skupině řeči suffigujících. Sami se nazývají Nibach, t. j. lidé, Mandžuové je nazývají Chedši nebo Fiaky. Pokud týče se jména G., vyskytuje se poprvé na Witsenově »Nieuwe Land-Karte van het Noorder-en Ooster-Deel van Asia en Europa« (r. 1687) a pochází dle mínění Schrenckova z čínského *Kileng*, kterýžto název Číňané přikládají všem domácím kmenům na Amuru. G. jsou vzrůstu prostředního (muži 162 *cm*, ženy 150·5 *cm*), zavalití, dobře urostlí, s dobře vyvinutým hrudníkem; výraz obličeje jest hrubý a surový a snadno jest rozeznati asi tři typy obličeje; vlasy husté, černé zaplétají si muži v jeden, ženy ve dva copy. Ruce i nohy jsou malé. G. jsou povahy divoké, nepohostinné a ukrutné, o čemž smutných zkušeností nabyli ruští osadníci. Živí se většinou rybami, jichž ústí Amuru chová nesčetné množství. Hlavně jsou to beluga (bílý delfín, *Delphinus leucas*), druh lososa gorbuška (*Salmo gibbosus*), losos zvaný kita (*Salmo Proteus*), kaluga (*Accipenser amurensis*) a některé druhy tuleňů. Rybáři jsou G. výteční. V době, kdy mořské ryby táhnou do Amuru, stavějí si G. na březích jurty z březové kory a loví ve velkém. Chycené ryby suší ženy a děti na zvl. lešeních z vrbových prutů, načež se ukládají pro zimu do zvláštních zásobáren. Též jsou G. výborní lovci zvěře, kterou zabíjejí lukem a šípy. Milují čaj a kořalku a obojí pohlaví již od útlého mládí náruživě kouří domácí tabák. Domy, jichž 3 až 6 tvoří již osadu, stavějí z jedlového dříví. Náboženství jejich jest hrubý šamanismus; věří v nesmrtelnost a vykonavatelem božské vůle jest jim medvěd, k jehož poctě pořádají se v lednu, únoru a březnu velké slavnosti, při nichž však posléze medvěda zabijí a snědí. Medvědy si k tomu začasté zvláště vykrmují. G-ků jest asi 8000, z čehož připadá na ostrov Sachalin asi 3000. Srv. Schrenck, Ob inorodcach Amurskago kraja (Petrohr., 1883); Zeland, O Giljakach (v »Izvěstije Obšč. ljub. jest.«, sv. 49, 1886); týž, Zamětka o giljackom jazykě (Trudy etnogr. otděla obšč. ljub. jest. sv. VII., 1886); Schrenck, Reisen und Forschungen im Amurlande in d. J. 1853—1856 (2. vyd. Petrohrad, 1891, 2 sv.); Anučin, čl. Giljaki v Enciklopeď. slovaru Brockhausovu (Petrohrad, 1893). *Pke.*

Giljarov: 1) G.-Platonov Nikita Petrovič, publicista ruský (* 1824 v Kolomně, † 1887 v Petrohradě), nabyl vyššího vzdělání v moskev. duchov. akad., kde v l. 1848—1854 přednášel hermeneutiku, nauku o vyznáních a hlavně o rozkolu. Později byl členem censurního komitétu (1856—63), úředníkem při min. osvěty a r. 1857 poslán byl za hranice, aby seznal organisaci škol židovských, hlavně rabínských. Účastniv se dále prací kommisse, jež sestavila »Svod pečatnych mněnij po krestjanskomu voprosu« (1858—59), a kommisse pro revisi tiskového zákona, věnoval se od r. 1867 úplně žurnalistice, založil t. r. denník »Sovremennyja Izvěstija«, který vydával do své smrti, a v l. 1883—1884 redigoval obrázkový týdenník »Raduga«. Mimo to přispíval i do jiných časopisů slavjanofilských; některé články jeho mylně se připisují péru Iv. Aksakova. G.-P. byl vynikajícím publicistou, svěžího ducha a zdravého humoru, jejž živě zajímaly události ve slovanském světě. Náležeje ke škole starých slavjanofilů, přilnul nejvíce k názorům Chomjakovovým a proslul též jako znalec filosofie a jako kritik. Z jeho prací vyšla o sobě autobiografie *Iz perežitago* (Moskva, 1886, 2 d.), líčící jasně dobu a okolí, z něhož vyšel, a řada úvah o národním hospodářství, o kapitále a dělnické otázce *Osnovnyja načala ekonomiji* (t., 1889). Z časopiseckých statí důležitější jsou: *Novyja objasněnija po staromu sporu* (»Rus. Běsěda«, 1857) o národnosti ve vědě a státním životě; *Racionalističeskoje dviženije filosofiji novych vremen* (t., 1859); *O sudbě uběžděnij* (t., 1860); *Logika raskola* (»Rus«, 1885); *Ontologia Gegelja* (»Voprosy filos. i psych.«, 1891). *Šnk.*

2) G. Alekséj Nikitič, filosof rus., syn před. (* 1856 v Moskvě), ukončiv kurs na moskevské universitě, přednášel zde jako docent filosofii a r. 1887 stal se mimoř. prof. téhož předmětu v Kijevě. Vydal: *Platonizm, kak osnovanije sovremennago mirovozrěnija* atd. (Moskva, 1887); *Grečeskije sofisty, jich mirovozzrěnije i dějatěljnost* atd. (t., 1888); *Značenije filosofiji* (Kijev, 1888). G. učiniv střediskem badání svého Platóna, pohlíží na filosofii jako na pokus smířiti dvě věčně nepřátelské pravdy našeho života — pravdu rozumu a pravdu srdce. Z jeho statí časopiseckých jest důležita *Russkija raboty po istoriji grečeskoj filosofiji* (Žurnal min. nar. prosv., 1890).

Giljdija viz Gilda.

Giljtěbrandt Petr Andrejevič, bibliograf ruský (* 1840). Hlavní jeho práce jsou: *Sbornik pamjatnikov narodnago tvorčestva v sěverozapadnom kraje* (Vilno, 1867, I. díl; *Rukopisnoje otdělenije vilenskoj publičnoj bibliotěki* (t., 1871); *Perečeň po tipografijam i godam zapadno-rus. izdanij cerkovno-slavjan. šrifta* a hlavně cenný *Spravočnyj i objasnitěljnyj slovar k Novomu Zavětu* (Petrohrad, 1882—85).

Gilkinet Charles Alfred, přírodozpytec belg. (* 1845 v Ensivalu), studoval na universitě v Lutichu a jest tam prof. farmacie a mikroskopie a členem belg. akademie věd. Zabývá se studiem rostlin tajnosnubných, zvl. hub, pak studiemi z rostlinné palaeontologie, a napsal též dějiny přírodních věd v Belgii. Z prací jeho jmenujeme: *Mémoire sur le polymorphisme des champignons* (1874); *Recherches morphologiques sur les Pyrénomycètes* (1874); *Du Développement du règne végétale dans les temps géologiques* (1879); *Histoire des sciences naturelles en Belgique* (v souborném díle »Cinquante ans de liberté«, 1880—82, 4 sv.).

Gill [džil], nejmenší dutá míra anglická = ⅛₂ gallonu = 0·142 *l*.

Gill: 1) G. [žil] André Gosset de Guines řeč., malíř a karikaturista franc. (* 1840 v Paříži — † 1885 v Charentonu). Studoval na École des beaux arts, živě se při tom kreslením a illustrováním. Od r. 1866 vystupuje však v satirických časopisech (»Le Hanneton«, »La Lune«) jakožto uznaný, plodný i originální karikaturista portraitů. Všechny vynikající osobnosti našeho století dovedl G. karikovati vtipně a charakteristicky. Po zaniknutí jmenovaných listů kreslil do nově založené »L'Eclipse« ve smyslu opposice vlády Napoleona III. a za kommuny ustanoven byl ředitelem Luxembourského musea. Jeho karikatury obstojí čestně vedle Daumierových, Traviesových a j. G. maloval také olejové obrazy, ale ty mnoho pozornosti v Saloně nedocházely. *J-k.*

2) G. [džil] David (* 1843 v Savocku v Aberdeenshiru), král. astronom na Mysu Dobré Naděje, podnikl mezi četnými jinými pracemi fotografické prozkoumání hvězd nebe jižního do 9. velikosti. Napsal *Les applications de la photographie à l'astronomie* (1887). S Elkinem určoval pomocí heliometru parallaxy stálic jižního nebe. Výsledky měření jsou obsaženy v práci: D. G. and W. Elkin *Heliometer-determinations of stellar parallax in the southern hemisphere*. Z pozorování denní parallaxy Martovy r. 1877 na ostrově Ascension G. stanovil parallaxu sluneční 8''78. S Lindsayem určil z pozorování denní parallaxy planetoidy Juno r. 1874 na Mauritiu parallaxu slunce 8''77. G. jest tajemníkem stálého komitetu mezinárodního pro zřízení fotografické mapy nebe. Vydává periodické publikace »Results of astron. observations« a »Annals of the Observatory of Cap«. *Gs.*

3) G. William John, cestovatel angl. (* 1843 v Bangalúru v Indii — † 1882), nabyl vzdělání v Anglii, r. 1864 vrátil se jako důstojník inženýrského sboru do Indie, avšak vzdav se vojenské služby, provázel Val. Bakera na cestě po sev. Persii a pomezních krajinách ruskoperských, o kteréžto cestě podal zprávu s mapou v »Geogr. Mag.« na r. 1874. Nejdůležitějším jeho výkonem cestovatelským jest výprava do vnitrozemí čínského přes Tatsien-lu, Ba-tang a Ta-li-fu do Bhama v Barmě, za niž vyznamenán byl zlatou medaillí zeměp. společností v Londýně a Paříži; popis této cesty *The River of Golden Sand* (1880, 2 sv.) vyniká pečlivým stanovením polohy jednotlivých míst a má pro zeměpis vnitrozemí čínského velkou cenu. R. 1879 na sklonku války s Afgánistánem prozkoumal sev.-záp. Afgánistán skoro po Merv, r. 1882 chtěl z Tripole podniknouti cestu skrze poušť do Egypta, ale byl tureckými úřady zadržán; když v Egyptě vypukla vzpoura, provázel Edw. Palmera na cestě po poloostrově Sínajském, ale na blízku Kala'at-en-Nahl byl s ním od Beduinů zajat a zavražděn.

Gillberg Jacob, malíř a ryjec švéd. (* 1724 v prov. Wurmlandské — † 1793). Studoval v Upsale, chtěje se oddati vědě, ale již r. 1749 stal se žákem u dvor. malíře Rehna a později na Ecole des beaux arts v Paříži. Proslul hlavně jako malíř podobizen. Hlavní z jeho rytin jsou podobizny: *Nicolas Stahlgreen* (dle Lundberga); *Maria Gillenstjerna* (dle Schrodera); *Samuel Froilius*, arcib. upsalský (dle Lundberga); *Magnus Beronius*, arcib upsalský (dle Poscha, 1770); *Andreas Hordenkranz* (dle Krafta); *Sv. Josef* (dle Troya). Různé hlavy dle Raffaela a j. a dvě krajiny dle Bouchera. *J-k.*

Gille [žilj] Philippe Emile François, dramatik a novinář franc. (* 1831 v Paříži), věnoval se s počátku sochařství, pak novinářství a divadlu. Od r. 1869 je členem redakce »Figara«, kde vede bibliografické zprávy, v nichž málo větami postihuje ráz nových knih. Část těchto článků sebral v *Bataille littéraire* (1889—1891, 4 sv.), jež věnována jest vylíčení boje o naturalismus. Od r. 1857 píše pro divadlo. Z četných jeho veseloher a operních textů jmenujeme: *Les 30 millions de Gladiator* (s Labichem, 1875); *Les charbonniers* (1877, hudba od Costéa); *Jean de Nivelle* (1880) a *Lakmé* (1883, obě s Gondinetem, hudba od Delibesa); *Manon* (1888, s Meilhacem, hudba Massenetova); *Kassia* (1893, s Meilhacem, hudba Delibesova); *Le mari à Babette* (1882) a *Ma camarade* (1883, s Meilhacem); *Camille* (1890). R. 1887 uveřejnil sbírku básní *L'herbier* (nové vyd. 1890).

Gillenia Moench, trubuška, rostlinný rod z čeledi růžovitých (*Rosaceae*), skupiny tavolníkovitých (*Spiraeaceae*), s květy obojakými, kalicha trubkovito-zvonkovitého, v ústí zúženého, 5klaného, a koruny 5plátečné, plátků kopinatých, poněkud nestejných po kraji lůžka, žlaznatým terčem ukončeného. Tyčinek 10 až 20 v přeslenu po kraji lůžka s krátkými vehnutými nitkami; semenníků 5, obyčejně volných, 1pouzdrých, jichž čnělky v hlavatou bliznu splývají; plod podobný 5pouzdré tobolce ukončené bliznou. G. obsahuje vždy zelené rostliny Sev. Ameriky s listy roztrouše-

[illegible]

Gillar [illegible]

Gillen [illegible]

Gilles [illegible] T[illegible] Gió, Cra[illegible] XIII. [illegible] Thierry, Lettres sur l'histoire de France, V. [illegible]

Gillies [illegible] John, [illegible] anglický [illegible] v Brechinu — † 1836 v Claphamu. Vydal: *History of ancient Greece, its colonies and conquests* (Londýn, 1786, 4 sv., 4. vydání [illegible], 4 sv.); *History of the world from the reign of Alexander to that of Augustus* (t., [illegible]), z [illegible] a přeložil díla Aristotelova [illegible] a řeči Lysiových a Isokratových.

Gillig Jacob, malíř hollandský [illegible] 1636 v Utrechtu [illegible] † [illegible] 1669. Maloval zátiší [illegible] ryby) způsobem velmi realistickým; [illegible] z r. 166[illegible] nalézá se v Berlíně. Mimo to maloval též portraity. Manželka jeho byla dcerou Adriana Willaertsa. *J-k.*

Gillingham [gilingem]: 1) G., město v anglickém hrabství dorsetském, 6 *km* sev.-záp. od [illegible] s [illegible] obyv. (1881). Porážka [illegible] 1016. — 2) G., [illegible] v angl. hrabství kentském, nedaleko Chathamu, se [illegible] obyv. [illegible] a [illegible] pěstováním třešní. Veliký, [illegible] zde tvrz.

Gillisova země, [illegible] spatřil holland[illegible] komandér Cornelius G. [illegible] ve směru [illegible] sev. Špicberk[illegible], na něž však [illegible] polár[illegible] nazvaná, [illegible] byla se totožno[illegible] Kar[illegible], což [illegible] dnešního stavu zdá [illegible] G. z[illegible] Země Františka Josefa [illegible] mysu [illegible], nej[illegible] spatřil Leigh Smith. [illegible] 58—[illegible]. *V. Š.*

Gilliss [illegible] James, hvězdář amer., * 1811 [illegible] — † 1865 ve Washingtoně [illegible] Spoj. Obc[illegible] stal se [illegible] při »Depôt of Charts and Instruments« ve Washingtoně a [illegible] superintendantem toho ústavu. [illegible] kongress r. 1842 zří[illegible] hvězdárny ve Washingtoně, je[illegible] G. assistentem a potom ředitelem [illegible] G. [illegible] cestu do Evropy, aby seznal [illegible] a pořídil nástroje. R. 1849 G. [illegible] kongress k tomu, že povolil vý[illegible], aby se tam zkusila nová me[illegible] parallaxu slunce [illegible] Venuše [illegible] zdánlivě zastaví. G. [illegible] výpravu a prodlel v Chili do [illegible], že postavena byla hvězdárna v Santiagu [illegible] s Moestou, ředitelem [illegible] určil parallaxu slunce z op[illegible]. Universita v Greifswaldě jmenovala [illegible] r. 185[illegible] čestným doktorem. Vydal [illegible] podle svých měření v l. 1838 [illegible] výsledky astronomických [illegible] na washingtonské [illegible], zvláště pak: *Report on the erection of the Depôt of Charts and Instruments, with a description of the instruments* (Washington, 1845); *Magnetical and meteorological observ. made at Washington* atd. (t., 1845); *Astron. observ. made at the Naval Observatory* (tam., 1846); *The U. S. Naval Astronomical Expedition in the Southern Hemisphere during the years 1849—52* (6 sv. [sv. 4. a 5. nevyšel], tam., 1855—5[illegible]). *VRž.*

Gillot: 1) G. žiló Claude, malíř a ryjec franc. (* 1673 v Langresu — † 1722 v Paříži). Učitelem jeho byl J. B. Corneille. G. vzdal se první ve Francii pompésního slohu Ludvíka XIV. a obyvatele klassického Olympu nahradil figurami z franc. a ital. jeviště, satyry a fauny se smyslnou tváří, charlatany a komedianty. Při tom vládl pružnou fantasií a ohnivým duchem, tak že v širokém obecenstvu tento jeho nový směr brzo se ujal, ano i dále šel než u G-a samého. Ant. Watteau, nejnadanější jeho žák, brzo překonal v barvě mistra svého, který pak vida, že sám sebe přežil, zanevřel na malbu a oddal se ryjectví, vybíraje si tytéž látky jako ke svým obrazům.

Nejlepší z rytin jeho jsou: *Slavnost Dianina přerušená Satyry; Slavnost lesního boha; Satyrové a Bakchantky oslavují Bakcha; Lesní bohové a Nymfy oslavují Pana* a j. *J-k.*

2) G. [džilot] Joseph († 1872 v Edgbastonu u Sheffieldu), angl. továrník ocelových per, jichž výrobu značně povznesl. Byl též ctitelem umění a zůstavil galerii obrazů v ceně 100.000 lib. sterl.

Gillotage [žijotáž] v. Panikonografie.

Gillowitz, vsi české, viz Jilovice.

Gillray [džilré] James, karikaturista angl. (* 1757 v Chelsei — † 1815 v Londýně sebevraždou v návalu šílenství). Dán byv na učení k rytci erbů v Londýně, navštěvoval později Král. akademii. Na první jeho dílo (illustrace ke Goldsmithovu »The deserted village«) následovaly některé rytiny obrazů, brzy rozhodl se však výlučně pro kresbu karikatur. Látku ke karikaturám, jimiž po čtvrt století bavil celou Anglii, poskytovala mu v prvé řadě politika, ale i ostatní společnost angl. Hlavně vyniká v umění zachytiti rysy tváře. Sebrány tvoří jeho karikatury sbírku více 1200 kusů, jež opětně vydána, posléze Wrightem r. 1874 (s životopisem).

Gilly [žijí], hornické a průmyslové místo v belg. prov. hennegavské, arrond Charleroi, 5 *km* sev.-vých. od Charleroi, s 20.440 obyv. (1890). Uhelné doly, značné železářství a sklářství.

Gilly Friedrich, architekt něm. (* 1771 v Altdammu u Štětína — † 1800 v Karlových Varech). Pracoval nejprve v obvyklém copovém slohu, později oddal se studiu slohů antických, pro které získal svého žáka archit. Schinkela, známého svými v duchu klassickém provedenými stavbami po celém Německu, zejména v Drážďanech a v Berlíně. *Fka.*

von **Gilm** Hermann, lyrik něm. (* 1813 v Rankweilu ve Vorarlberku — † 1864 v Linci), studoval práva a vstoupiv do státních služeb, byl nejprve zaměstnán v ministeriu vnitra ve Vídni, od r. 1856 byl místodržitelským sekretářem v Linci. Jeho jemným citem prodchnuté básně vyšly teprve po jeho smrti jako *Gedichte* (Vídeň, 1864—65, 2 sv.).

Gilowski Pavel, evang. bohoslovec polský (* 1534 v Krakově — † 1595 v Łańcutě), byl knězem u Petra Zborowského, vojvody krakovského, potom seniorem v knížectví Zatorském a Osvětimském. Vynikl v rozepřích s Českými bratřími na sjezdech v Krakově (1563 a 1579) a v Sandoměři (1570). Vydal mezi jiným *Odprawa przeciwko potwarzom M. Czechowicza* (Zajmy, 1605, 3. vydání) a *Trakta: o wierze prawdziwej chrześcijańskiej*. Mimo to měl účastenství při vydání a něm. překladu Postilly Řehoře ze Žarnovce, ku které vydal doplněk.

Gilpin [džilpin]: **1) G.** William, spis. angl. (* 1724 v Carlisleu — † 1804), studoval v Oxfordu, načež řídil po 30 let školu v Cheamu (Sussey), kamž zavedl nové methody vyučovací, potlačiv tresty tělesné a pod. R. 1777 stal se vikářem boldsským. Napsal několik výborných životopisů: Bernarda Gilpina (1753), Latimera (1755), Wiklifa Cobhama, Husa, Jeronýma, Žižky (1765), pak řadu děl cestopisných, jež byvše ozdobeny aquarellovými malbami, těšily se úspěchu evropskému: *Observations on the River Wye and several parts of south Wales* (1872); *Tour in the mountains and lakes of Cumberland and Westmoreland* (1789, 2 sv.); *Tour in the highland of Scotland* (1789, 2 sv.). Jiné knihy pojednávající o malebných krásách krajinných jsou *Essays on picturesque beauty, on picturesque travel, on sketching landscapes* (1792); *Picturesque Remarks* (1798) a j. Kromě toho napsal řadu děl bohosloveckých.

2) G. Sawrey, angl. malíř zvířat (* 1733 v Carlisle — † 1807). Slavného jména nabyl, když vévoda Cumberlandský dal mu vymalovati oblíbené své koně. V tomto oboru byl **G.** na pravém místě, neb nikdo neznal anatomii koně lépe než on. Kresba jeho jest správná, posice pravdivé. Mimo to dovedl i zvíře charakterisovati věrně dle intencí básníků (jako osaměle naříkajícího jelena ve Shakespearově »As you like it« a j.). Pouštěl se též do větších komposic, ale s malým zdarem. Jeho hlavní díla jsou: *Honba na lišku* (ryl Morris a Bartolozzi); *Honba sokolí* (ryl Morris); *Triumf Camillův; Skupina tygrů* a j. *J-k.*

Gil Polo [chil] Gaspar, básník špan. (* mezi 1530—40 ve Valencii — † 1591 v Barceloně), studoval v Salamance, byl advokátem ve Valencii, od r. 1572 vrchním účetním král.; r. 1580 poslán byl do Barcelony, aby upravil královské patrimonium. Napsal v latině řadu děl z oboru římského práva. Španělsky napsal pokračování pastýřské novelly »Diany« Montemayorovy, jež vyšla v 5 knihách pod názvem *Diana enamorada* (Valencie, 1564) a vyniká nad »Dianu« Montemayorovu elegancí a obratností veršovou; *Canto de Florisia* a *Canto de Nerea* jsou z ní nejcennější. Sepsal i mnoho plodů lyrických, sonetů, kanzon, elegií a idyll po italském vzoru; písně a glossy v genru národním jsou velmi svěží. *Canto de Turia* podává přehled nejdůležitějších básníků valencijských.

Gilschwitz, ves slezská, viz Kylešovice.

Gil Vicente [žil viseinte], dramat. básník portug. (* asi 1475 v Lisaboně — † po r. 1536), studoval práva, byl pak dvořeninem a umělým zlatníkem dony Leonory, sestry královy, a uvádí se jako výborný hotovitel zlatého náčadí kostelního. Zvláštní nálada dvoru, na němž žil, učinila z něho básníka dramatického, zakladatele národního divadla portugalského. Dom Manoel oženil se podruhé s donou Marií, která mu v červnu r. 1502 povila syna, potomního krále Jana III. Několik málo dnů po porodu připuštěn byl do komnaty královniny **G. V.**, který jí recitoval monolog ve formě pastorale v kastilštině psaný (*Visitação*). Úspěch této dramat. recitace byl trvalý. O vánocích t. r. recitován již nový plod **G.** a **V.** *Auto dos reis magos*, dialog šesti pastýřů. Odtud stala se dramat. recitace oblíbenou zábavou dvoru královského. Od r. 1502 do 1536 neminulo roku, aby nenapsal **G. V.** pro dvůr

nějaké auto (hru s motivem náboženským). Nebyla to ovšem posud dramata skutečná; nedostávalo se jim děje, zápletky, rozuzlení, kresby charakterové. Ke skutečné komédii dramatické přiveden byl G. V. útoky, jež na něho podnikli nepřátelé jeho, humanisté klassičtí (»*certos homens de bom taber*«), upírajíce mu i původnost jeho autos. G. V. chtěje vyvrátiti pomluvy ty, žádal, aby uložili mu thema, jež chce spracovati dramaticky; zvolena byla pak these: »Lepší je osel, jenž mne nese, než kůň, jenž mne shodí«. Na tomto thematě postavil pak G. V. svoji farci *Inez Pereira*, první pravidelnou komédii špan., která není ani pouhou parafrasí středověké lidové frašky, ani imitací klassické komédie po vzoru Terentiově. Král Jan III. žádal pak, aby G. V. napsal pokračování, což on učinil satirou proti Franc. de Sá de Miranda *Clerigo da Beira*. Později ještě v tragikomédii *Cortes de Jupiter* útočil na jiného humanistu Garciu de Resonde. Celé divadlo G. V ovo objímá celkem 40 her; z nich pouze 17 je psáno v portugalštině, ostatní v kastilštině. Rozděliti lze je ve tři skupiny: 1. autos, 2. farce, 3. tragikomédie. K prvnímu náleží 17 prací (jako: *Auto da Sibylla Cassandra*; *Auto da Sam Martinho*; *Auto dos quatro tempos*; *Auto da Alma*), psaných ve volném dekasyllabu. Farcí čítá se obyčejně 10, k nimž lze připojiti i 4 pravidelné intrikové komédie (nejlepší z nich *Rubena*). Ve farcích je nejnárodnější; zde upravil umělecky populární středověký typ *Rotinha*. Pozorování reality je tu šťastné, veselost poctivě buzená. Komédiím intrikovým vadí chatrnost zápletky, která je vůbec slabostí divadla portugalského. G. V. náleží v celku k nejskvělejším zjevům poesie portug. Vyznačují jej ryze národní vlastnosti: rytířskost a snivost náboženská, zdravý soud, mužná a poctivá otevřenost, duch reformační. Jeho hry obracely se k lidu a nacházely v něm půdu. Mnohé myšlénky jeho znepřátelily mu šlechtu, ale v lidu došly ohlasu. Není také nahodilé, že r. 1540, nedlouho po smrti G. V-ově, zavedena byla do Portugalska inkvisice. Literárně je G. V. představitelem středověkých národních tradicí a odpůrcem humanistického klassicismu. Byl duch všestranný, jako velicí spisovatelé renaissance. Talent jeho zdědily také děti jeho, dcera Paula, již vzdělal ve výbornou herečku a jež r. 1562 upravila k tisku díla otcova, a syn Martima, který vzbuzoval naděje jako dramatik, ale předčasně zemřel v Indii. Nové vydání díla G. V-ova vydali Barreto Feio a Gomes Monteiro (Hamburk, 1834, s úvodem a glossářem). Španělské autos vydal Böhl v. Faber v Teatro español anterior á Lope de Vega (Hamb., 1832). Srv. Th. Braga, Historia do Theatro Portuguez; vide de G. V. e sua eschola (Porto, 1870); týž, Curso de historia da litter. portug. (str. 218); Visconte de Ouguella, G. V. (Lisabon, 1890). *Šld.*

Gil y Zárate [chil-], don Antonio, dram. básník a kritik špan. (* 1786 v Escorialu — † 1861 v Madridě), studoval v l. 1794—1811 ve Francii vědy mathematické a přírodní, r. 1826 dostalo se mu místa v ministerstvě vnitra, brzy však pro politické své názory vypovězen z hlavního města. Byl pak redaktorem různých opposičních listů a vstoupil znova do úřadu; později stal se professorem dějepisu na lyceu madridském a členem akademie. Za prvního vyhnanství svého dal hráti v Cadixu několik veseloher a r. 1832 tragédii *Doña Blanca de Borbon* v Madridě; práce tyto byly směru klassického. Přešel pak do tábora romantického a napsal několik cenných tragédií: *Carlos II. el hechizado* (1837), jenž doznal znamenitého úspěchu a je obrazem madridského dvora na sklonku XVII. věku, znamenité místní barvy; *Rodrigo; Don Alvaro de Luna; Rosmunda; Masanielo; Guzman el Bueno*, nejdokonalejší jeho plod, vysoce ceněný kritikou domácí a otištěný v »Joyas del Teatro español«. R. 1850 vyšly v Paříži jeho *Obras dramaticas* se životopisem. Stal se státním radou, účastnil se vydatně v reformě zákona o vyučování (1850) a uveřejnil o tom cennou práci: *De la Instruccion pública en España* (Madrid, 1855, 3 sv.). Napsal také řadu studií o klassicích divadla špan., Alarconu, Tirsovi de Molina, Lope de Vegovi a j., jež jsou uveřejněny v 24. a 47. sv. Bibl. Rivadeneyrovy a v »Manuel de lit.« (Madrid, 1844, 4 sv.; 9. vyd. 1884), dějepis literatury špan., jenž stal se klassickým.

de **Gimbernat** [chim-], don Antonio, lékař špan., jenž působil v l. 1762—74 jako professor v Barceloně, byl pak osobním chirurgem krále Karla III. v Madridě a stal se tu zakladatelem i ředitelem kolleje ranhojičské. Vykonal též vědeckou cestu po různých zemích evrop. a vynikal vůbec jako dovedný chirurg. Napsal *Nuovo metodo de operar en la hernia crural* (Madrid, 1793, též angl., franc. a něm.), kdež poprvé popsal malou desku vazovou (*ligamentum* G-i), jež tvoří vnitřní ohraničení t. zv. průchodu stehenního (viz Femoralis I. str. 87.), a pak *Disert. sobre el recto y abusu de las suturas* (t., 1801), v němž horlí zejména proti přílišnému zneužívání šití.

Gimborn, ves v prus. vlád. obv. kolínském, kraji gummersbašském, s 3303 obyv. (1890). Nový kostel, zámek, mlýny, pily, vysoké peci, hamry, výroba strojů, soustružnictví, továrny na umělou vlnu a vatu, přádelna na vlnu v Lippethalu a kamenné lomy.

Gimel, t. j. velbloud, zvali Foiničané třetí písmeno své abecedy (stejně i Hebraeové), odpovídající písmeně *G* u Řeků a *C* u Římanů, s číselnou hodnotou 3.

Gimignani [džimiňáni]: **1)** G. Giminiani (Geminiani) Giacinto, malíř školy florencké (* 1611 v Pistoji — † 1681 t.) Má se za to, že byl žákem Poussina, dříve než vstoupil do atelieru Pietra da Cortona; pravděpodobnějším jest však, že díla Poussinova pouze studoval a napodobil. V koloritu a v architektonickém okolí přidržoval se druhého svého mistra, což pozorujeme hlavně na freskách baptisteria v Lateráně (*Zjevení se kříže Konstantinovi*). Někdy napodobil též Quercina, jako

v obraze *Héro a Leander* (gal. ve Florencii) Větší jeho díla: *Spasitel se sv. Petrem* a jiné 4 obrazy (v Perugii); *Sv. Iréna* (u sv. Dominika v Pistoji); *Svatý ve vězení* (velká komposice u sv. Jana Křt. t.); *Sv. Rochus a ostatní patroni města* (u sv. Františka t., 1638); *Sv. Jiljí v jeskyni od lovců nalezen* (v St. Maria Nuova ve Flor.). Mimo to známe od G-ho řadu radirovaných listů, z nichž nejlepší jsou: *Únos Sabinek* (1649); *Obležení a vzdání se Tournaye r. 1581* a j. listy pro Stradovo dílo »De Bello Belgico«; *Vinobraní* (1647); *Smrt Virginie*, *Semiramis* a j. *J-k.*

2) G. Lodovico, malíř školy florencké, syn a žák před. (* 1644 v Římě — † 1697 t.). Studoval mistry benátské a lombardské a předstihl v koloritu daleko svého otce, ač v kresbě nebyl tak přesný. R. 1690 jmenován byl od Alexandra VIII. konservatorem galerie quirinálské. Hlavní jeho díla jsou: *Sv. Marie Magdalena* (v Sta Maria in Monte); *P. Maria a několik svatých* (Spirito Santo v Pistoii); *Křest Konstantinův* (u sv. Sylvestra v Římě) a mn. j. obrazů v paláci Rospigliosi v Pistoji. G. zabýval se též architekturou a provedl zejména plán k náhrobku kardinála Favoritiho v S. Maria Maggiore. Některé fresky jeho reprodukovány byly v rytinách Bloemaerta, Caylusa, Roulleta a j. *J-k.*

Gimignano [džimiňáno], Vincenzio da San G., vlastním jménem Tamagni, malíř ital. (* kol. 1490 v S. Gimignanu — † po r. 1530 t.). Považován byl za žáka Raffaelova, ale byl pouze jeho pomocníkem, jehož si Raffael velice vážil. Maloval v l. 1510—12 v Montalcině a potom v loggiích vatikánských. Kolorit jeho jest měkký a provedení velmi pilné. Mimo to vyzdobil též obrazy mnohých palácových façad v Římě. Po smrti Raffaelově odešel G. do svého rodiště, ale vrátil se opět do Říma (1525), z něhož teprve po dobytí jeho r. 1527 na vždy prchl. Od něho se zachovalo: *Sv. Anna* (v kostele S. Agostino v Gimignanu); *Trůnící Madonna s Ježíškem* (ve zruš. klášteře S. Caterina t., 1528); *Madonna s dítětem* (v gal. drážďan.). *J-k.*

Gimiljáne (persko-tur.), v orientu název velkých, drahocenných koberců (zřídka modlitebních). Majíce dlouhý pružný chlup, vynikají skvělostí barev. Zhotovují se hlavně v Bruse, Halebu a Ikonii.

Gimino viz Žmin.

Gin [džin], kořalka vyráběná v Anglii destillací zápary obilné s přísadou různého koření. Pije se rozředěna studenou nebo horkou vodou. *Lš.*

Gindely Antonín (* 3. září 1829 v Praze, † 27. října 1892), syn otce německého a české matky; studoval nejprve bohosloví, pak práva, stal se r. 1852 doktorem filosofie a pomocným učitelem na českých školách reálních v Praze, v l. 1853—1855 byl supplentem všeobecných a rakouských dějin na universitě olomúcké, načež stal se r. 1857 professorem reálních škol v Praze a r. 1862 mimořádným, 1867 řádným professorem university pražské. Vedle toho byl od r. 1862 do smrti archivářem zemským království Českého. Ve dvou létech prázdně (1855—1857) prozkoumal G. četné archivy v Čechách, v Polsku a v Německu, sbíraje prameny pro své dějiny Bratří českých: *Böhmen u. Mähren im Zeitalter der Reformation. I. Abth. Geschichte der böhmischen Brüder* (Praha, 1857—58, 2 sv.); o rok později vydány *Quellen zur Gesch. der böhm. Brüder, vornehmlich ihren Zusammenhang mit Deutschland betreffend* (Vídeň, 1859, Fontes rer. Austr. XIX). S nimi souviselo pojednání *Über des Johann Amos Comenius Leben und Wirksamkeit in der Fremde* (víd. akad., 1855, 2. vyd. přepracované a rozšířené ve Znojmě, 1892). Pracemi těmi stal se G. známým v širších kruzích, což přimělo vládu k tomu, že mu udělila několikaletou dovolenou, aby pro své práce mohl sbírati látku nejen v archivech rakouských a německých, ale i v Brusselu, Haagu, Paříži a Simancas. O této archivní cestě podal G. zprávu: *Meine Forschungen in fremden und einheimischen Archiven* (Sitzungsberichte der Wiener Akad., 1862). Hojnost nových neznámých pramenů přiměla G-ho k tomu, že odhodlal se sepsati dějiny války 30leté a doby bezprostředně předcházející od r. 1600. Záhy mohl vydati dějiny panování Rudolfa II.: *Rudolf II. und seine Zeit 1600—1612* (Praha, 1863 a 1868, 2 sv.) a dějiny panování císaře Matiáše, jako první svazek své hlavní práce *Geschichte des dreissigjährigen Krieges* (1869). Další tři svazky téhož (1878—1880) obsahují dějiny českého povstání a průběh války falcké do r. 1632. Na ovládnutí ohromné látky snesené pro další průběh války 30leté nestačila ani neobyčejná vytrvalost G-ho; viděl se nucena jako průpravu k hlavní práci své sepsati celou řadu jednotlivých, dílem obšírných pojednání, jež uveřejňoval hlavně v publikacích vídeňské akademie a král. české spol. nauk, jako na př. *Geschichte der böhmischen Finanzen von 1526 bis 1618* (Denkschriften víd. akad. XVIII, 1869) anebo o sobě, jako *Waldstein während seines ersten Generalates im Lichte der gleichzeitigen Quellen 1625—30* (2 díly, 1886), kteréhož spisu pokračování je pojednání *Waldsteins Vertrag mit dem Kaiser bei der Übernahme des zweiten Generalates* (v Pojednáních král. spol. nauk, VII 3, 1889); do A. Szilágyiho Magyar történeti életrajzok (sbírky životopisů osob v dějinách uherských vynikajících) přispěl životopisem Bethlena Gabora, vydav současně (1890) v uherské akademii *Acta et documenta historiam Gabrielis Bethlen illustrantia.* O dějinách celé války 30leté pojednal stručně v populárním spise: *Geschichte des dreissigjährigen Krieges* (1882, 3 sv.). K návrhu G-ho uloženo archivu zemskému vydávání objemné publikace pramenů *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, již od r. 1877 do smrti G-ho vyšlo 7 silných svazků. Jako spis pohrobní vydány Tupetzem G-ho dějiny reformace katolické: *Geschichte der Gegenreformation in Böhmen* (1894). Vedle prací čistě vědeckých sepsal G. celou řadu učebnic dějepisu všeobecného pro školy střední, které v originále německém a překla-

dech do jazyka českého a chorvátského dočkaly se hojných vydání. Vědecké práce G ho některé přísně posouzeny a namnoze nespravedlivě odsouzeny; zejména po vydání Dějin českého povstání jazykem českým napaden G. způsobem neslýchaným, při čemž více rozhodovalo ukvapené rozhořčení vlastenecké, než sama znalost věci; na druhé straně ovšem popříti nelze, že v G-ho líčení Valdšteina, kterého již od převzetí prvního generalátu pokládá za velezrádce a líčí barvami nejčernějšími, od odborníků obírajících se výhradně tou otázkou (Hallwich, Schebek) nalezeno a prokázáno mnoho slabých stránek, což zavdalo příčinu k neutěšené polemice, která způsobila oběma stranám mnoho trpkých chvil. Palacký vyhlídl si G ho za svého pokračovatele, jeho působením založen archiv zemský, za jehož prvního archiváře ustanoven G. s tím úmyslem, aby v dějepise českém od r. 1526 do nejnovějšího věku pokračoval. G. úkolu toho s mysli nespouštěl, ale práce již prve počaté, které odložiti bylo nesnadno, staly se mu překážkou; nicméně dlouholetými pracemi jeho jest úkol budoucího historiografa českého nemálo usnadněn. Se strany kompetentní vědecká činnost G ho došla záhy uznání; již r. 1855 jmenován mimořádným a 1864 řádným členem král. české spol. nauk. r. 1861 stal se dopisujícím a r. 1870 řádným členem akademie vídeňské, s nejvyššího místa byl r. 1874 vyznamenán řádem železné koruny třetí třídy, došed před tím vysoce čestného povolání za učitele dějepisu zvěčnělého korun. prince Rudolfa, konečně r. 1890 zvolen za řádn. člena České akademie cís. Františka Josefa. Viz pamětní řeč prof. V. V. Tomka v Almanachu České akad. (III, 1893, str. 26) a A. Hubera v Almanachu víd. akad. (XXIII., 1893, str. 296), kde nachází se též zdařilá podobizna G ho. *Nk.*

Ginevra [dži], ital. jméno Genevy.

Gingan viz Gingham.

van **Gingelen** Jacques, holl. malíř krajin (* 1810 v Borgerhoutu), žák Moerrenhouta a Le Poitevina, maloval moře, přístavy a pobřeží se staffáží XV. a XVI. stol. Koncepce jeho jest realistická, kolorit náladově procítěný. Z jeho školy vyšli: Louis de Winter, H. Verbeeck, A. Schaepkens a j. *J-k.*

Gingelly, druh řepky, který se hojně pěstuje ve Vých. Indii; užívá se jí tam k dobývání oleje a za týmž účelem se vyváží do Anglie, hlavně z Kalkutty a Kurače. *Lš.*

Gingham [gingem], proužkovaná nebo kostičkovaná látka původu indického, vyráběná prvotně z bavlny a nevyvařeného hedvábí. Napodobovali ji v Anglii, Francii a v Německu z příze bavlněné a hedvábné, bavlněné a lněné, nebo pouze lněné nebo pouze bavlněné. Nyní se tím rozumí hladká látka bavlněná, pestře proužkovaná nebo kostičkovaná, různé jemnosti. Husté druhy podobné kanafasu nazývají se též skotským plátnem. Druh obsahující vlákna hedvábná slove indien. *Lš.*

Gingiva (lat.) viz Dáseň.

Gingivitis (lat.), zánět dásní. Rozeznávají se záněty okrajové, stíhající hlavně dáseň, jež přiléhá k zubům, a záněty stíhající dáseň, jež je přirostlá ke kosti lůžkových výčnělů. Dle různých stupňů lze rozeznávati g. *marginalis catarrhalis*, která může vésti i k alveolární blenorrhoei (viz Alveolární bl.), a g. *marg. ulcerosa*, která následuje nejčastěji po hromadném ukládání kaménků zubních a může podmiňovati též atrofii alveolu (viz Alveolární atr.). Profylaxe i léčení těchto stavů zakládá se hlavně na řádném čištění zubů i dásní, vyplachování ústní vodou nebo antiseptickým roztokem. G. *marg. hypertrophica* jeví se tím, že dáseň silně zduří a po případě promění se i ve stopkaté nádorky, které vnikají do vykažených zubů nebo mohou krýti též zbytky zubních kořenů, čímž dána je možnost velmi četných úrazů těchto slizničních vybujenin a zároveň z toho vyplývajícího krvácení. Ve skupinu okrajových onemocnění dásní možno též zařaditi t. zv. těžké ozubatění třetího třenovce dolní čelisti (*dentitio difficilis tertii molaris inf.*), jež podmíněno bývá hlavně tím, že dáseň při prořezávání netáhne se zpět až ke krčku zubnímu, nýbrž kryje část koruny, čímž utvoří se snadno vak, ve kterém se pak zahnízďuje zánět, který se může rozšířiti též na sousední skráně a ústroje. Stav tento se objevuje nejčastěji při chrupu jinak zcela zachovaném. Léčení obou posledně jších chorob zakládá se hlavně na odstranění vybujelých částí slizničných a zubů i všech zubních kazů, které tyto choroby podmiňují. G. *fistulosa*; onemocnění vychází nejčastěji z chorob kořenů a hrotů zubních, stíhá zpodní vrstvy dásně, pokud přirůstají na kost, a vztahuje se i na tvrdé patro. Vede vždy k vytvoření píštělí a mizí, odstraní-li se příslušným způsobem příčiny choroby. G. *symptomatica* provázívá různá náhlá onemocnění hlubších vrstev, hlavně kosti. G. *scorbutica* jakožto příznak skorbutu objevuje se na dásních, pokud ještě zuby se vyskytují, jinak v bezzubých ústech tento příznak na dásni se neobjevuje. Dásně, kterým se nevěnuje náležitá péče, jsou lividně zbarveny, potaženy mazavým povlakem a jsou snadno krvácivé. G. *syphilitica* objevuje se v pozdějších stadiích luetického onemocnění kostí hlavně v podobě mokvavých plátů. G. *hydrargyrica et plumbica* objevují se při otravě rtutí nebo olovem, sliznice je barvy šedavé, jsouc provázena při otravě rtutí značným slinotokem. Léčení týká se vždy hlavně celkového onemocnění, vyžadujíc též náležité čistoty dásní. Spolu se sliznicí ústní vůbec bývají i dásně stiženy různými zánětlivými pochody při všech chorobách usídlivších se v hrtanu a v zažívací rouře, při všech nemocech horečnatých a j. nemocech celkových. *-ss-*

Ginglymus (z řec.), pákový kloub, jehož kloubní tělesa (hlavice i puška) jsou tak upravena, že z pohybů jsou možny jenom sklon a vzpřímení vkloubených částí. Vzorem takového kloubu je spojení kosti ramenní s kostí loketní.

Ginguené [žengené] Pierre Louis, spisovatel franc. (* 1748 v Rennes — † 1816 v Paříži), přišel r. 1772 do Paříže, kdež vynikl pěk-

nými literárními články v »Mercure de France«, *Satirou satir* (1778) a veršovou povídkou *Confession de Zulmé* (1779 v Alman. des Muses). V téže době účastnil se sporu gluckistů a piccinistů na straně těchto R. 1780 stal se úředníkem generální kontroly, r. 1787 a 1788 ucházel se marně o cenu Akademie verši *Léopold de Brunswick* a *Eloge de Louis XII.*, r. 1791 vydal úvahu *L'autorité de Rabelais dans la révolution présente* a *4 Lettres sur la Confession*, obsahující nadšenou kritiku Rousseauovu. Na počátku revoluce vydával s Ceruttim a Chamfortem »Feuille villageoise«, byl však brzy za hrůzovlády pronásledován a vězněn pro svůj moderantism. Vyšed r. 1794 ze žaláře, jmenován byl od Konventu ředitelem veřejného vyučování (do r. 1797), na to vyslancem v Turině, po 18. brumairu byl pak členem tribunátu, z něhož vyloučen r. 1802. V l. 1802 až 1806 četl v Athenaeu s velikým úspěchem o dějinách literatury italské, od r. 1807—13 pracoval pilně v třídě staré literatury jako člen Institutu. Současně byl spolupracovníkem »Dekady filosofické« (již redigoval od r. 1794) a »Liter. dějin franc.«, jež započali benediktini a v nichž pokračoval Institut. R. 1814 vydal *Fables* z části po vzorech italských zbásněné, r. 1812 překlad z Catulla *Noces de Thétis et Pélée*; poslední léta věnoval nejdůležitější a nejcennější práci své *Histoire littéraire de l'Italie* (Paříž, 1811-24, 9 svaz.), jež spočívá hlavně na Tiraboschim. Dílo toto G. již nedokončil; poslední dva svazky z polovice a 10. celý napsal F. Salsi, čímž dílo dovedeno do stol. XVII.

Ginisty [žinisti] Paul, spisovatel franc. (* 1855 v Paříži), účastnil se jako zpravodaj »Gil Blasu« výpravy tuniské a cesty do Moskvy. Napsal řadu románů a některé básně moderního, psychologicky pitvajícího rázu. Z prací jeho, mezi nimi i úvah a studií kritických, stůjtež zde: *L'art à l'étranger* (Paříž, 1878); *Les idylles parisiennes* (1881); *Manuel du parfait réserviste* (1882); *La fange* (1882); *Les Rastaquouères* (1883); *Paris à la loupe* (t. r.); *L'amour à trois* (1884); *La seconde nuit* (Brussel, 1884); *Quand l'amour va, tout va* (1885); *L'année littéraire* (od r. 1885 ročně); *De Paris au cap Nord* (1892). R. 1888 zdramatisoval s Huguem le Rouxem Dostojevského »Zločin a trest« pro Odéon.

Ginkgo *biloba* L. (*Salisburia adiantifolia* Sm.), strom z řádu tisovitých (*Taxaceae*), až 30 *m* vysoký, nahoře s rozsochatě větvitou korunou. Listy dlouze řapíkaté, kožovité, široce klínovité, vpředu hluboce vykrojené, s žilnatinou paprskovitě se rozbíhající vynikají ve svazečcích ze zkrácených, tlustých větévek postranních a každého podzimku opadají, tak že jest v zimě strom holý. Květy dvojdomé, mezi listy vynikající; samčí tvoří pořídlé, protáhlé jehnědy s tyčinkami tence stopkatými, dvojpytličnými, s malou šupinkou mezi pytlíčky; samičí vajíčka sedí obyčejně dvě proti sobě na dlouhé, tenké stopce společné. Za plodu mění se vajíčka v bobulovitou peckovici, v níž leží dvojkýlné, tvrdé jádro s bílkem a dvojděložným embryonem. Vysoce zajímavo jest, že embryo dokonale se vyvine, až když celý plod byl se stromu upadl. Bobulnatý plod jest kulovitý, žlutavý, zvící ořechu. G. roste divoce i hojně pěstován v Číně a Japanu (zde *ginkgo* zván). Sází se často v hájích a podle chrámů, protože považuje se za strom posvátný. Ovoce jeho se sbírá a všude hojně prodává k upravování pokrmů neb i k tlačení oleje z chutných jeho jader (*pa-kwo*). Také dřevo jest hledáno k pracím truhlářským. Do Evropy přišel strom tento již v předešlém století a dnes hojně se pěstuje pro ozdobu všude v sadech a v zahradách. Zimu naši snáší velmi dobře. — G. obsahuje jen jediný druh a jest tvarem svých listů, květy, plody, zkrácenými větevkami, opadáním listů na podzim nejen mezi tisovitými, ale i mezi všemi ostatními koniferami osamoceným, prapodivným zjevem, dnes beze všeho bližšího příbuzenstva. Jeho příbuzní žili v dobách geologických v četné rozmanitosti, tak že G. *biloba* jest památným rodem do našich dob z period geologických dochovaným. Jeho úzký kruh rozšíření ukazuje také k tomu, že sám jest na vymření. První stopy jeho zjevují se již v permu a rhätu (G. *primigenia* Sap.). Za jury rozšířen byl rod G. daleko v Evropě a Asii asi ve 12 druzích. Některé druhy měly i dlanitě dělené listy (G. *digitata* Heer). V křídě ještě objevují se některé druhy, ano i v křídě nejzazšího severu arktického. Zajímavo, že ještě v středním tertieru (miocénu) žily druhy G ga v Evropě i Asii (G. *adiantoides* Heer, G. *reniformis* Heer) až do Sachalinu a to v druzích, které jsou nyní žijícímu velmi podobny. Patrně jsou to přímí předkové žijícího druhu. Proč tento typ rostlinný vyhynul, těžko hádat. Mohli bychom se stejným způsobem tázati, proč vyhynuly Cordaity nebo Calamity. *Vský.*

Ginkiewicz Michał, jesuita pols. (* 1596, † 1663 ve Vilně), vzdělal se v Římě a byl rektorem kolleje vileňské, nieświeżské a varšavské. Napsal několik spisů lat., jako *Zodiacus stellarum* (Gdansko, 1707), a zůstavil *Żywoty biskupów wileńskich*, chované v knihovně Załuských.

Ginkulov Jakov Danilovič, jazykozpytec rusko-rumunský (* 1807), sloužil v asijském departementě při ruském ministerstvě a v l. 1839—58 byl professorem rumun. jazyka na universitě petrohradské. Vydal: *Načertanije pravil valacho-moldavskoj grammatiki* (Petrohrad, 1840); *Sobranije sočiněnij i perevodov v prozě i stichach dlja upražněnija v valacho-moldavskom jazykě* (t., 1840), kde podává též seznam slovanských slov užívaných v rumunštině; *Vyvody iz valachomoldavskoj grammatiki* (t., 1847) a *Karmannaja knižka dlja russkich vojinov v pochodach po kňažestvam Valachiji i Moldaviji* (t., 1854).

Ginnungagap (t. j. zející propast), v norské mythologii název ledového chaosu, z něhož ponenáhlu povstával svět.

Ginosa [džinóza], město v ital. prov. Lecce, kraji tarentském, 20 *km* od Tarentu, při želez-

nici tarentsko-metapontské, se 7822 ob. (1881), živícími se rolnictvím a značnou výrobou olivového oleje.

Ginseng viz Panax Ginseng.

Gintl: 1) G. Julius Wilhelm, fysik (* 1804 v Praze — † 1883 t.). Vystudovav v Praze a nabyv filos. doktorátu, habilitoval se zde a později ve Vídni i jmenován r. 1836 prof. mathem. a fysiky na universitě štýrskohradecké. R. 1847 stal se dozorcem nad stavbou telegrafů a r. 1849 ředitelem rak. státních telegrafů v ministeriu obchodu. R. 1863 šel na odpočinek do Prahy. G. jest vynálezcem podvojné telegrafie, za niž vyznamenán byl r. 1855 na výstavě pařížské. O telegrafii napsal tato pojednání: *Der transportable Telegraph f. Eisenbahnzüge* (Sitzungsber. d. Wien. Akad., VI, 1851): *Der elektrochem. Schreibapparat d. öst. Telegr.* (t., X, 1853); *Über d. Existenz u. d. Natur d. elek. Ströme, welche in Telegr.-Leitungen beobachtet werden* (t., XI, 1853); *Über die gleichzeitige Fortpflanzung zweier elektr. Ströme nach entgegengesetzten Richtungen in demselben Leitungsdraht* (t., XIV, 1854); *Der elektro-chem. Schreibtelegraph auf der gleichzeitigen Gegencorrespondenz an einer Drahtleitung angewendet* (t., t. r.). Ostatní práce uveřejněny jsou v Baumgartnerově »Zeitschr. f. Phys.«, V, 1837, v Holgerově »Zeitschr. f. Phys.«, I, 1840 a v »Steiermärk. Zeitschr.« IV—VII. *Rý.*

2) G. Wilhelm Fried. (* 1843 v Praze), professor chemie na německé vysoké škole technické v Praze, vynikající technolog, podrobný znatel chemických odvětví průmyslových a odtud nejzávažnější činitel v otázkách sem hledících při zemské zdravotní radě české. Mimo četné práce vědecké vydává s professorem Kickem Karmarsch-Heerenův »Technisches Wörterbuch«. G. jest předním pracovníkem v rakouském spolku ku povznesení průmyslu.

Gintrac [žentrak]: **1)** G. Élie, lékař francouzský (* 1791 v Bordeaux — † 1877 t.). Lékařství vystudoval ve svém rodišti a v Paříži, stal se pak prof. anatomie na lékařském učilišti bordeauxském, později lékařem v různých nemocnicích, až konečně r. 1838 byl jmenován prof. lékařské kliniky a r. 1846 ředitelem celé školy lékařské. Vynikal jako výborný učitel, spisovatel i organisator, byl též členem mnohých akademií, zejména kommisse pro reorganisaci studia lékařského, a jeho neunavnému působení podařilo se, že toto zanedbané učení povznesl na vysoký stupeň, tak že za jeho syna i nástupce mohlo býti povýšeno na roveň ostatním fakultám lékařským ve Francii. Napsal mnoho cenných prací, z nichž sluší jmenovati aspoň: *Observations et recherches sur la cyanose ou maladie bleue* (Paříž, 1824); *Mém. sur la diagnostique des maladies aiguës et chroniques des organes thoraciques* (Levno, 1826); *De l'influence de l'hérédité sur la production de la surexcitation nerveuse* (Paříž, 1845); *Cours théorique et clinique de pathologie interne et de thérapie médicale* (t., 1853—72, 9 sv.) hlavní dílo G-ovo.

2) G. Henri, lékař franc., syn před. (* 1820 v Bordeaux — † 1878 t.). Lékařství vystudoval v Paříži, načež se stal učitelem na lékařské škole svého rodiště a později prof. i ředitelem lékařské kliniky. Byl rovněž jako jeho otec výborným klinickým badatelem, horlivým učitelem a neunavným organisatorem. Napsal četné práce, z nichž buďtež uvedeny: *Relation de l'épidémie cholérique* (Bordeaux, 1851, 2. vyd. Paříž, 1856); *Recherches sur les dimensions de la poitrine dans leurs rapports avec la tuberculisation pulmonaire* (t., 1862); *Obs. de phthisie syphilitique* (t., 1867).

Gintyłło Jan, církevní spisovatel polský (* 1789 — † 1857), v l. 1820—1821 byl praefektem semináře ve Vilně, od r. 1824 assessorem římsko-katol. kollegia v Petrohradě a od r. 1844 administrátorem diécése žmuďské. Znám jest několika spisy v jazyku litevském a hebrejském, jako: *Rozprawa o prawdziwości przyjścia Mesyjasza; Katechizm katolicki dla żydów* a j. Mimo to vydal *Słownik hebrejsko-polski* a sebral knihovnu o 30.000 sv.

Ginzel: 1) G. Jakob, malíř český (* 1792 v Liberci — † 1861 t.). Učil se truhlářem, ale ve volných chvílích cvičil se v kreslení dle starých rytin a dle přírody. Do Prahy přišel r. 1814 jako truhlářský tovaryš a již měl nastoupiti místo u mistra, když seznámil se s Waldherrem, jenž doporučil ho svému učiteli Berglerovi, tehdejšímu řediteli pražské akademie malířské. Po dobu studií na akademii podporoval ho hr. Kristián Clam-Gallas. G-ovi nelíbil se však eklektický směr pražské akademie a proto již r. 1818 odešel do Drážďan, kde v galerii studoval Rubensa, Van Dycka, Snydersa a j., což jeho původní naturalismus značně podporovalo. Zabýval se hlavně malováním podobizen a nejlepší práce své provedl v l. 1820—1830. Některé z podobizen těchto zasílal i na pražské výstavy v Klementině. R. 1825 měl na výstavě také kresbu *Samaritánka u studně*. Liberec byl však příliš malé působiště pro G-a a proto, zbudovav si umělecké jesličky, vystavil je v Praze r. 1839 (v Platýse) a pobádán jsa přáteli, zařídil zde kreslířskou školu. Podniky jeho nesetkávaly se však se zdarem, následkem čehož upadl G. v zádumčivost a zaměstnával se již jen stále opravami svých jesliček, které konečně r. 1853 jakožto *Diorama Betléhema na základě ethnografických studií* ve Vídni vystavil. Führich dílo to v »Oesterr. Volksfreund« (1853) vřele odporučuje. Po technické stránce nestojí G. o nic výše než průměrní naši malíři let 20tých. Kolorit jeho jest hladký, úzkostlivý a tvrdý, kresba však přesná a realistická, tak že v tom řadí se G. čestně vedle Horčičky, Machka a Quaissera. Jeho komposice a skizzy nalézají se v mus. libereckém. *J-k.*

2) G. Josef, církevní historik a kanonista český (* 1804 v Liberci — † 1876 v Litoměřicích). Nabyv ve Vídni doktorátu theologického, působil v l. 1831—37 jako kaplan v České Kamenici, v l. 1837—1861 jako professor morálky a církevních dějin na theol. učilišti v Litoměřicích a od r. 1861 jako ka-

novník tamější. V l. 1870—73 byl poslancem za velkostatky na sněmě zemském a na říšské radě. Za literární práce své byl r. 1858 jmenován dopisujícím členem král. čes. spol. nauk v Praze. Spisy jeho z oboru církevního práva a dějin jsou: *Handbuch des neuesten in Österreich geltenden Kirchenrechtes* (Víd., 1859 až 1862, 2 sv.); *Geschichte der Slavenapostel Cyrill und Method und der slavischen Liturgie* (Litoměřice, 1857, 2. vyd. Vídeň, 1862); *Abhandlungen über das Concordat* (»Allgemeine Wiener Literaturzeitung«, 1868); *Zum Frieden zwischen Kirche u. Staat* (Lipsko, 1868); *Politische Geschichte in Österreich* (t., 1869); *Reform der römisch. Kirche in Haupt und Gliedern* (t., 1869); *Kirchenhistorische Schriften* (Vídeň, 1872, 2 sv.; *Die theolog. Studien in Österreich u. ihre Reform* (t., 1873) a mnoho článků politických a životopisných v »Bohemii«.

3) G. F. K., současný astronom z Čech, astronom při početním ústavu král. hvězdárny berlínské, dříve observator kommisse zeměměřičské ve Vídni. Práce jeho: *Neue Untersuchungen über die Bahn des Olber'schen Cometen und seine Wiederkehr* (1881) byla poctěna cenou holl. společnosti nauk v Haarlemu. Veliké ceny jsou práce: *Über eine neue Bestimmung empirischer Correctionen der Mondbahn behufs Darstellung der Finsternisse* a *Über einen Versuch, das Alter der vedischen Schriften aus historischen Sonnenfinsternissen zu bestimmen* (ve Věstníku čes. spol. nauk, 1894). G. určoval místa mlhovin (*Beobachtungen zu Nebelflecken*). Velmi dobré essaie a zprávy chová časopis »Himmel und Erde«, z nichž uvádíme pouze: *Wie haben unsere Voreltern gerechnet?*; *Die Entstehung der Welt nach den Ansichten von Kant b. a. d. Gegenwart.* *Gs.*

Gioberti [džo-] Vincenzo, státník a filosof ital. (* 1801 v Turině — † 1852 v Paříži), studoval theologii a filosofii, r. 1831 stal se dvorním kaplanem krále Karla Alberta a pak upadnuv v podezření, že jest ve spojení s Mladou Italií, byl vězněn a r. 1833 vypovězen. Na to žil v Paříži a Brusselu v poměrech stísněných, oddán jsa pilně studiím politickým a filosofickým. Z doby té pochází mimo jiné jeho nejznamenitější spis politický *Del primato morale e civile degli Italiani* (Brussel, 1843, 2. vyd. 1845). Politickým ideálem G-ho bylo vyrovnati demokracii s katolicismem a uskutečniti italskou foederaci pod papežským primátem. Osvobození a velikost vlasti byla mu spjata s velikostí církve a katolicismu. Tento programm rozvádí ve zmíněném spise a jest zcela přirozeno, že jím vzbudil obecný rozruch. R. 1847 vrátil se do vlasti, kdež všude s nadšením byl pozdravován a uveden na dráhu praktické politiky. R. 1848 stal se členem komory poslanecké, udržoval styky se stranou Mazziniovskou, byl vůdcem opposice proti ministeriu Pinelli-Revelovu, po jehož pádu sám se stal předsedou ministerstva, ale již v únoru 1849 byl nucen vystoupiti. Po bitvě u Novary stal se ministrem bez portefeuillu a svěřeno mu vyslanectví v Paříži. Než G. vida, že to jest jen záminkou, aby vzdálen byl činnosti politické na půdě domácí, zadal svou demissi, odmítl i pensi Viktorem Emanuelem mu nabízenou a žil v dobrovolném vyhnanství v Paříži, kdež ho smrť náhle stihla. — Jako politik má G. nepopíratelné zásluhy o sesílení a ujetí se unitářské myšlénky italské, ač sám se dožil jen zmaru svých snah. Velikost katolicismu jest i cílem, za nímž běře se G. ve své filosofii, ač tu význam jeho daleko nesahá k té výši, jako v politice. Zde jest naprostým dogmatikem theologickým. Svou filosofii zove ontologismem a staví ji v protivu s psychologismem Rosmini-Serbatiho. Jako tomuto jest podkladem filosofování sebevědomí, tak vychází G. z pojmu bytí; že však pojem ten jest ve své čisté abstraktnosti představou prázdnou, z níž nic neplyne, dodává mu životnosti tím, že jej spojuje s pojmem činnosti. Bytost tudíž musíme si mysliti činnou a sice tak, že činnost z bytosti volným jejím rozhodnutím vychází, a to jest čin stvoření. Hlavní jeho věta jest *l'Ente crea le esistente* — bytost stvořuje existence a ty v bytost zpět se vracejí. Bytostí tou jest mu Bůh, odtud postupuje k stvořené přírodě a člověku, od něhož zase k Bohu vzestupuje. Hříchem dědičným podlomená poznávavost lidská sama ovšem k poznání Boha dospěti nemůže, ale zjevení a víra tento nedostatek nahrazují a jmenovitě supraintelligence, jež jest jakási mohutnost v nás, prostředkující bezprostředný názor tajemností božských. Ve své orthodoxnosti jde G. docela i tak daleko, že tvrdí, že filosofie, která o theologii se neopírá, není ani žádnou filosofií, a že kdo katolíkem není, nemůže ani býti dokonalým filosofem. Dříve byv protivníkem pantheismu, později v Protologii jemu se přiblížil a silně v Heglovu nauku zabočil. Rozšíření našla filosofie G-ho hlavně v jižní Italii, kde směru tomuto, jako výrazu jakési národní filosofie italské proti hegelianismu, náleží Vincenzo di Giovanni a P. Luciani. Mimo uvedený spis pochází od G-ho: *Teorica del sovranaturale* (Capolago, 1838, 2. vyd.); *Introduzione allo studio della filosofia* (Brussel, 1839, 2. vyd. 1844); *Del Bello* (1841); *Del Buono* (1842); *Errori filosofici di Antonio Rosmini* (1842); *Prolegomeni* (1845); *Il Gesuita moderno* (1846, něm. překlad od Corneta, Lipsko, 1849, 3 sv.); *Del rinnovamento civile degl' Italiani* (Paříž, 1851); *Opere politiche* (Turin, 1851). Literární zůstalost jeho vydána jako *Opere inedite* (t., 1856—63, 11 sv.), v nichž mimo korrespondenci G-ho obsažena jsou pojednání *Della filosofia della rivelazione*, *Della riforma cattolica della chiesa* a *Della protologia.* *Zb.*

Giocondo [džoko-], ital., vesele, rozpustile.

Giocondo [džoko-] Giovanni Fra, stavitel a archaeolog ital. (* ok. 1433 ve Veroně, † 1515 v Římě). Vstoupiv do řádu dominikánského, obíral se horlivě studiem jazyků klass. a architektury starověké; v latině a řečtině byl Julius Caesar Scaliger jeho žákem. V létech 1484—89 sebral v Římě a po Italii více

než 2000 nápisů latinských a tuto té doby největší sbírku věnoval Lorenzovi de' Medici (Henzen v Corpus inscr. Lat. VI, 1, pag. XLIV). Jako stavitel byl činný ve Veroně, Benátkách, Římě a od r. 1499 ve Francii. V Paříži, kde postavil r. 1507—12 most Notre Dame, objevil rukopis Plinia Mladšího, jejž Aldus Manutius r. 1508 otiskl; ve Veroně postavil most a Loggii del Consiglio, v Benátsku reguloval výtok Brenty. R. 1514 ustanoven pomocníkem Giuliana da San Gallo při stavbě chrámu Sv. Petra v Římě. Z literárních prací jeho uvésti jest vydání *Vitruvia* (Benátky, 1511), *Catonova* spisu de re rustica a poznámky k Caesarovi a Frontinovi. *Lý.*

Giocoso [džokózo], ital., laškovně.

Gioiosa Ionica [džojóza jónika], město v ital. prov. Reggio di Calabria, okr. geraceském, stanice želez. metapontsko-reggijské, se 4631, jako obec s 9797 ob. (1881).

Gioja [džója]: **1)** **G.** Flavio, plavec nebo lodivod z města Positana u Amalfi, nazývaný někdy též Giovane Gira nebo G. Giri, žil na konci XIII. a počátku XIV. století a byl po dlouhý čas mylně pokládán za vynálezce kompassu, což dlužno opraviti tak, že snad zavedl bussolu v užívání na moři. Viz Schück, Die Kompasssage in Europa (»Ausland«, 1892).

2) **G.** Melchiore, nár. hospodář, statistik a filosof ital. (* 1767 v Piacenze — † 1829 v Miláně). Původně připravoval se ke stavu duchovnímu a byl také vysvěcen. Vedle theologie studoval však i mathematiku a filosofii, načež se oddal studiím statistickým. Po zřízení Cisalpské republiky od Bonaparta vystoupil ze stavu duchovního a odebral se do Milána, kde se zabýval národ. hospodářstvím a politikou. Když byla mírem lunevillským z r. 1801 zabezpečena neodvislost Cisalpské republiky, uveřejnil spis *I Russi, i Tedeschi ed i Francesi*, kde vylíčil vládu francouzskou pro Italii jako nejvhodnější. Spis věnoval Napoleonovi a odměněn byl za něj titulem státního historika italského. Téhož roku svěřeno mu zřízení statistické kanceláře italského svobodného státu, které však teprve roku 1803 stalo se skutkem. Spis *Teoria civile a penale del divorzio* způsobil mu v katolickém Lombardsku tolik nepřátel, že zbaven byl titulu státního historiografa. Náhradou za to jmenován byl ředitelem zřízené od něho statistické kanceláře a spravoval ji až do r. 1809, kdy následkem neshody s ministrem vnitra Arboriem de Breme i tento úřad mu byl odňat. G. pomstil se paskvilem *Il povero diavolo*, byl však obžalován a nucen utéci. V r. 1813 udělena mu amnestie a min. Vaccari povolal jej nazpět do Italie, kde se znova věnoval svým studiím a napsal hlavní své dílo *Nuovo prospetto della scienza economica* (Milán, 6 sv.). Jsa spolupracovníkem časop. »Il Conciliatore«, založeného od Silvia Pellica a podporujícího karbonárství, byl r. 1820 zatčen a k několikaměsíčnímu žaláři na Špilberku odsouzen. — Kromě jmenovaných prací uveřejnil zejména tato díla: *Sul commercio dei comestibili e caro prezzo del vitto* (Milán, 1801–02, 2 sv.; *Tavole statistiche... per la formazione delle statistiche amministrative* (1808); *Del merito e delle ricompense* (t., 1818–19, 2 sv.); *Ideologia* (t., 1822, 2 sv.); *Esercizio logico sugli errori d'ideologia e di zoologia* (t., 1824); *La filosofia della statistica* (t., 1826, 4 sv.; vyd. s pozn. a dodatky od Romagnosiho v l. 1829–30. t., nové vyd. v Turině 1852, 2 svazky). Souborná díla G-ova vyšla v Luganu v l. 1832—49 ve 33 sv.

Gioja del Colle [džója-kole], město v ital. prov. barské, okr. altamurském, na žel. trati tarentsko-barské, na kopci 360 *m* n. m., má 16.573 ob. (1881), gymnasium, divadlo, obchod s obilím, olejem a vínem.

Giolfino [džolfino] Niccolo, malíř školy benátské (* kol 1450 ve Veroně — † kol 1520). Podléhal vlivu školy sienské a později účinkoval na něho Raffael. Maloval nejvíce fresky a to hlavně ve Veroně; u sv. Anastasie jest od něho *Seslání Ducha sv.*, v S. Bernardino výzdoba kaple a bibliotéky, nejlepší jeho díla jsou však v S. Maria in Organo (cyklus: *Nanebevzetí Eliášovo*; *Smrt Goliášova*; *Mojžíš přináší desky zákona*; *Faraon v Rudém moři* a j.). Cyklus tento jeví rozhodný vliv Raffaelův, ale i výše uvedené fresky vyznamenávají se volným, širokým slohem, živou charakteristikou hlav a jasným krajinářským pozadím. G. zdobil svými obrazy i façady domů veronských. *J-k.*

Giolitti [džo-] Giovanni, státník italský (* 1844 v Mondovì). Vystudovav práva, jmenován byl r. 1866 úředníkem státního zastupitelstva a brzo na to byl za Viglianiho povolán do ministerstva spravedlnosti a za Selly do ministerstva financí. Stav se r. 1877 generálním sekretářem účetního dvora, byl nucen pro neshodu s ministrem Seismit-Dodou ze služby své vystoupiti. Za Depretisa byl jmenován státním radou a zvolen byl r. 1882 domovským volebním okresem za poslance. Získav si dobrou pověst jako znamenitý finančník, byl r. 1889 od Crispiho vyhlídnut za ministra pokladu a již násl. roku v září převzal po odstoupení Seismit-Dody též vedení ministerstva financí. Obou funkcí vzdal se však ještě v pros. 1890, naraziv svou úspornou politikou na odpor. V lednu 1891 přispěl k pádu Crispiho a když pak na místo Crispiho nastoupil Rudini, způsobil r. 1892 i pád tohoto. V novém ministerstvu svěřeno mu bylo předsednictví a ressort vnitra. Maje proti sobě sněmovnu poslanců, a sice opět následkem úsporní politiky, podal již koncem květ. 1892 demissi, která však přijata nebyla. V říjnu rozpustil tedy sněmovnu, načež v nových volbách úplně zvítězil. Budžet hleděl přivésti do rovnováhy bez ukládání nových daní. Postavení jeho bylo silně otřeseno r. 1893 bankovními skandály. Poněvadž zpráva sněmovní vyšetřující kommisse G-ho a několik jeho kollegů kompromittovala, zažádal G. v list. 1893 za propuštění. G. předložil pak ve sněmovně písemné doklady banky, dle nichž v bankovních skandálech sluší hlavní vinu přičítati Crispimu.

Giona, též N k i o n a, snad starověký *Karax*, nejvyšší hora Řecka. 2512 *m* vys., v aitólských Alpách vápencových.

Gionimo [džonimo] S i m o n e, malíř školy bolognské (* 1655 v Padově. Byl žákem Cesara Genariho a později s úspěchem pracoval ve Vídni. V kresbě i koloritu napodobí Guercina. — Syn jeho A n t o n i o (* 1697 v Padově — † 1732 v Bologni) byl rovněž malíř a žák Milaniho a Crespiho. Jeho díla jsou většinou v Bologni. Dle něho ryl též Mattioli *Umučení sv. Floriána.* *J-k.*

Gior., zool. skratek, jímž označen přírodopisec italský M i c h a e l G i o r n a (* 1741 — † 1809); byl professorem přírodopisu v Turině.

Giordani [džordáni] P i e t r o, spis. italský (* 1774 v Piacenze — † 1848 v Parmě), studoval práva a filosofii v Parmě, vstoupil pak do řádu benediktinského, z něhož však vystoupil r. 1803 s povolením papežovým. Žil pak dosti těžce v Miláně a Bologni (od r. 1808 jako tajemník Akademie uměl.). R. 1815 byv zbaven tohoto úřadu pro politické svobodomyslnictví, žil neprve v Miláně, pak v Piacenze, odkudž byl z důvodů politických r. 1824 vypovězen, což se opakovalo r. 1830 ve Florencii. Odtud odešel do Parmy, kdež vězněn po několik měsíců r. 1834. Teprve na sklonku života dostalo se mu uznání i úcty. G. byl činný jako aesthetik, epistolograf, satirik i životopisec; v žádném však z těchto oborů nestvořil většího, směrodatnějšího díla. Práce jeho jsou příliš roztříštěny, vyznačují se však po stránce jazykové a slohové znamenitou cenou. G. je nejryzejší ital. stilista své doby; vytříbil neobyčejně jazyk valně pokleslý. Souborné vydání děl G-ho opatřili Gussatti a Vassalli (*Opere complete con l'epistolario*, Milán, 1854—62, 14 sv.). Pro politické dějiny soudobé má znamenitou cenu jeho *Epistolario*. Později vyšla ještě celá řada doplňků, tak: *Lettere scelte* (Florencie, 1869, vyd. Ugolini); *Lettere ed arti per l'Accademia in Bologna* (Bologna, 1874, vyd. Scarabelli); *Prose scelte* (Milán, 1884, vyd. Finzi): *Lettere inedite o rare* (Parma, 1886); *Lettere inedite ad A. Checcucci* (Florencie, 1891) a j. Srv. Romani, Della vita e delle opere di P. G. (Mantova, 1868); Chiarini, P. G., I primi anni e i primi scritti (Nuova Antol., 1885); Guardione, P. G. (Propugnatore, 1886).

Giordano [džordáno] L u c a, zvaný F a P r e s t o, nejplodnější malíř všech dob (* 1632 v Neapoli — † 1705 t.). Studoval pod vedením Ribery, jehož sloh a techniku cele si osvojil. Touže pak studovati veliké mistry římské, prchl z domova a kopíroval v Římě několikráte Raffaelovu »Bitvu Konstantinovu« a sixtinské nástropní malby Michel-Angelovy. Ale otec brzy ho vyhledal a jsa živ pouze z jeho přímů, pobádal ho k práci: *Luca, fa presto* (pracuj rychle); odtud jeho příjmí. V Římě připojil se G. k Pietrovi da Cortona, s nímž měl stejně ohnivého ducha a překypující fantasii; ale chtěje ještě poznati díla Correggiova, Tizianova a P. Veronesa, odešel proto do Bologně, Parmy a Benátek. Vrátiv se do svého rodiště, maloval několik obrazů pro kostel S. Potito, a ty získaly mu jméno prvního malíře, ale také způsobily mu mezi umělci mnoho nepřátel, kteří však přebohatou produkcí G-vou brzo byli překonáni. V té době provedl veliký počet obrazů v kostelích neapolských a zejména chválí se obrovská freska v kostele de' Gerolimini *Kristus vyhání prodavače z chrámu* a nástropní fresky v sakristii kostela S. Martino s historií Judity. R. 1677 povolán byl do Montecassina, kde během 2 let vymaloval strop i lunetty klášterního kostela, a potom odešel do Florencie, aby tam vyzdobil kupoli kaple Corsinské v kostele del Carmine freskami ze života sv. bisk. Ondřeje. Mimo to provedl 2 scény ze života sv. Magdaleny (v kostele S. Maria Madd. de Pazzi) a fresku ze života sv. Bernarda (v kostele della Pace). Ostatních obrazů jeho byl nesmírný počet. Nebylo prý ve Florencii větší rodiny, která by neměla od něho obrazu. Rovněž tak působil brzo na to v Benátkách, kde v některých kostelích (zejména v S. Maria d. Salute) jeho díla ještě spatřujeme. Vrátiv se do Neapole, byl G. možno li ještě produktivnějším; z té doby jsou obrazy v kostelích: Annunziata, S. Apostoli, S. Luigi, Pietà de' Turchini, v kathedrále a j. O rychlosti jeho práce svědčí zprávy jeho biografů, že veliký obraz *Sv. František křtí Japonce* (v kostele S. Francesco Saverio v Neapoli) vymaloval ve dvou dnech, nebo že oltářní obraz v Rosariello d. Pigne přes noc provedl. Sláva jeho donesla se i do Španěl a král Karel II. neměškal nabídnouti mu dokončení fresek v Escorialu (1692) a jmenoval ho rytířem. Protivníky své u dvora, kteří podezřívali jeho dovednost, přemohl tím, že za přítomnosti dvora provedl obraz *Sv. Michal přemáhá ďábla* (v kostele v Buen Retiro). Hned na to začal pracovati v Escorialu; vyzdobil veliké schodiště (*Bitva u S. Quentinu*, *Sv. Trojice* a *Kladení základního kamene*). Dále tamtéž provedl cykius obrazů na 10 klenbách postranní lodi (*Početí P. Marie*, *Narození Krista*, *Klanění se králů*, *Sv. Michael vyhánějící padlé anděly z nebe*, *Triumf bojující církve* a j.) a na klenbě lodi hlavní (*Smrt P. Marie*, *Poslední soud*, *Israélité na poušti*, *Záhuba Faraonova na Rudém moři* a j. obrazy ze St. zákona). Chór vyzdobil výjevy ze života Davidova a Šalomounova. Zároveň provedl mnoho obrazů ve slohu nejrozmanitějších mistrův a brzo na to své nejlepší dílo *Založení řádu zlatého rouna* ve velkém sále paláce v Buen Retiru, kdež mimo to nalézá se od něho i několik jiných velikých fresek. V kathedrále toledské vymaloval *P. Marii se sv. Ildefonsem* a vrátiv se provedl fresky v kapli starého paláce madridského. Všecky tyto obrazy svědčí nejen o nesmírné produktivnosti, ale i o bohatosti jeho fantasie. Po smrti krále Karla II. pracoval ještě několik obrazů pro krále franc. Ludvíka XIV., ale ve válce o španělské dědictví vrátil se do Neapole. Z nových prací jeho zde vynikají fresky v S. Maria Egiziaca a v S. Maria di Donna Regina. Zanechal 130 000 skudů. G. byl rozený malíř, ale málo

který umělec hřešil tolik na své nadání jako on. Rychlost, s jakou díla svá prováděl, zavinila, že nemohl charaktery prohloubiti a detaily vytříbiti; ale jistota, s jakou vedl štětec, způsobila, že na první pohled díla jeho jsou dokonalá. O obsah a výklad svých bohatých komposic se nestaral; jemu stačilo zachytiti to, co překypující fantasie mu podávala, a to maloval koloritem jemným, harmonickým, ale i effektním. Jeho vliv na rozvoj umění, zejména španělského, byl velice škodný; neboť umělci, kteří daleko nemajíce toho nadání a té technické zručnosti jako on, snažili se stihnouti jeho effektní manýru a tím přivedli umění k úpadku. Z ostatních děl G-vých lze jen nejvíce vynikající uvésti: *Soud Parisův* (mus. berl.); *Euklid ve studovně* (t.); *Archimedes* (t.); *Seneca* (gal. v Blenheimu, Angl.); *Umírající Seneca* (gal. drážď.); *Zapuzená Hagar* (t.); *Lucretie odpuzuje Tarquinia* (t.); *Sluha Abrahámův odevzdává Rebece dary svého pána* (t.); *Bakchus a spící Ariadna* (t.); *Sv. Sebastián a Iréna* (t.); *Susana v lázni* (t.); *Kající Magdalena* (t.); *Loth a jeho dcery* (t.); *Kristus nasycuje 4000 lidí* (v Mnichově); *Kristus a Samaritánka u studně* (t.); *Vlastní podobizna* (t.); *Sv. František Xav. křtí divochy* (v Neapoli); *Obětování Krista* (Louvre); *Venuše a Mars* (t., velmi effektní, ryl Pierron); *Kyklopové* (Eremitage petrohrad.); *Vyhnání z ráje* (t.); *Snětí s kříže* (t.): *Armida a Rinaldo* (ve Štutgartě); *Rebeka a Eliásár u studně* (t.). *Archanděl Michael* (mus. víd., z r. 1666); *Narození Kristovo* (t.); *Zasnoubení P. Marie s Josefem* (t.); *Navštívení P. Marie* (t.); *Smrt P. Marie* (t.); *Sv. Josef ve spaní vybízen od anděla k útěku* (t.); *Zapuzená Hagar* (t.). Museum v Madridě chová dále 57 jeho děl, jmenujeme z nich: *P. Maria s Ježíškem a sv. Janem* (ve slohu Raffaelově) a *Allegorie míru* (ve slohu Rubensově). Mimo to známo jest G-vých 6 listů radirovaných v manýře Riberově: *Oběť Eliásova, Odpočinek v Egyptě, Kristus učí v chrámě, Maria s mrtvolou Kristovou, Cizoložnice před Kristem* a *sv. Anna. J-k.*

Giorgi [džordži] viz Gjorgjić.

di **Giorgio** [džordžo]: **1)** G. Martino Fr., architekt, sochař a malíř ital. (* 1439 v Sienně, † 1506 t.). Vystavěl a vyzdobil pro jediného vévodu urbinského Frederiga da Montefeltro, na jehož dvoře žil od r. 1478, řadu staveb světských i náboženských (asi 136); ale ze všeho zachováno jen 12 basreliefů na zdi paláce urbinského, zobrazujících stroje válečné, zbraně a trofeje. Z ostatních staveb jeho vyniká nejvíce kostel s kupolí Madonny del Calcinajo u Cortony, dokončený po smrti G-ově. Se zvláštní zálibou pěstoval vojenské inženýrství, v němž dokázal své umění hlavně při dobytí města Castelliny, jež hájil sok jeho Giuliano da San Gallo (1478). R. 1495 vynalezl prý při oblehání Neapole podkopy. Byl i vynikajícím theoretikem, jak svědčí mimo jiné posud důležitý *Trattato di architettura civile et militare* (vyd. 1841). Zajímavá jest jeho theorie o odvozování forem a rozměrů architektonických z těla lidského. Usadiv se r. 1495 ve svém domově, jal se jako někdejší žák Vecchiettův prováděti i práce sochařské. Díla jeho vynikají půvabem draperie jakož i exstatickým výrazem tváří. Jmenujeme z nich: dva bronzové anděly a dva anděly nesoucí svícny v Sienně, mimo to ještě Madonnu obklopenou anděly v kapli del Diavolo tamže. Jako malíř konečně provedl v archaisujícím slohu mistrů sienských obrazy *Narození Páně, Korunování P. Marie* a několik malých Madonn (v Sienně) a *Pastýře klanějící se Ježíškovi* v San Domenico.

2) G. Andreoli, sochař a malíř ital., viz Andreoli Giorgio di Pietro.

Giorgio [džordžo], Porto San G. viz Fermo.

Giorgio Maggiore [džordžo madžóre], ostrov v jihových. části Benátek, od nichž jej dělí Canal della Giudecca. Užším kanálem oddělen jest na straně záp. od většího ostrova Giudecca. O jeho chrámě viz Benátky, str. 720.

Giorgione da Castelfranco [džordžóne da kastelfranko] viz Barbarelli Giorgio.

Giornata [džornáta], t. j. práce jednoho dne, bývalá plošná míra piemontská (o 100 tavolích) = 38·01 *a*.

Giornico [džorniko], ves ve švýc. kantonu tessinském, uprostřed údolí Leventinského, po obou březích ř. Ticina, 395 *m* n. m., stanice Gotthardské želez., s 574 ob. (1888), chodícími mnoho do služeb do ciziny. Proslulo vítězstvím Švýcarů, jež vedl Frischhans Teiling, nad velikou přesilou milánskou 28. pros. 1478.

Giottino [džotino], vlastně Tomaso di Stefano, malíř ital. (* 1324 ve Florencii — † 1356 t.). Napodobil velmi dovedně sloh Giottův a proto dostalo se mu zdrobnělého jeho jména. Nezůstal však při pouhém napodobení, ale učinil též podstatný krok nad Giotta, hlavně ve znalosti lidské postavy a v širokém, volném rozvržení světla. Z prací jeho, z nichž málo se nám dochovalo, uvádíme: *Bettino de Bardi probouzí se k poslednímu soudu* (na náhrobku tohoto válečníka v S. Croce ve Flor.); *Výjevy ze života Konstantinova* (t. v kapli sv. Silvestra); *Kristus nesoucí kříž* (t. v S. Pancrazio); *Pietà* (v klášteře S. Gallo); *Sv. Kosma a Damian* (v kapli sv. Laurentia v Sta Maria Nov. ve Florencii); *Sv. Krištof a sv. Jiří* (Ognisanti); *Divy sv. Silvestra* (v kapli Bardi v S. Croce t.); *Korunování P. Marie* (v dol. kostele sv. Františka v Assisi, nejlepší jeho dílo a posud zachované); *Sv. Klára* (v kostele S. Chiara t.). Mimo to jest od něho množství podobizen znamenitých mužů v pal. Orsini. Vasari sděluje dále, že G. zhotovil též sochu pro věž kostela Sta Maria del Fiore ve Florencii. *J-k.*

Giotto [džoto], vlastním jménem Ambrogio di Bondone, malíř, sochař a stavitel ital. (* 1266 ve Vespignanu — † 1336 ve Florencii), byl podle legendy přistižen malířem Cimabuem, jak na pastvě kreslil na kamenu uhlem, načež stal se jeho žákem. Prvním dílem jeho jest 28 fresek v hořejší basilice sv.

Františka v Assisi, jimiž poprvé v malířství plně jest odhozena tradice byzantinská a ono opřeno o pozorování přírody a skutečnosti. Fresky v Assisi byly skončeny již r. 1298, kdy G. povolán byl kardinálem Jac. Gaetanim dei Stefaneschi do Říma, kdež pracoval řadu děl, většinou již zaniklých, jako *Crucifix* malovaný vodovými barvami pro kostel Sta Maria sopra Minerva a fresky v San Giorgio in Velabro. Důležitější jsou díla G-va zachovaná v basilice sv. Petra: proslulá mosaika *Navicella di S. Pietro*, jež zdobí dnes vestibul chrámu, a obraz pro hlavní oltář, chovaný od XVI. stol. v sakristii kanovníků, malovaný na zlaté půdě. Skládá se z velikých tří stěn gotických a z nástolku taktéž o 3 částech. Veliké tři stěny pomalovány jsou po obou stranách. Ve středu líce jest *Žehnající Kristus* mezi 8 anděly, po straně *Ukřižování sv. Petra* a *Stětí sv. Pavla*, na rubu ve středu *sv. Petr* mezi 2 anděly, k jehož trůnu vedou kardinála Stefaneschiho sv. Jakub a sv. Kajetán, po straně *4 apoštolové*; na nástolku jest *Madonna s apoštoly*. Dílo to jest ve mnohém směru vrcholem geniálního malíře; obrazy spojují jemnost a přesnost miniaturisty s přísnou prostotou, jíž se podivujeme na freskách. V basilice lateránské nalézá se zlomek posledního římského díla G-va, freska *Papež Bonifác VIII. ohlašuje jubileum z r. 1300*, část to veliké komposice *Prohlášení milostivého léta 1300*. R. 1302 maloval G. ve Florencii v kapli podestova paláce fresky *Muka pekelná* a *Radosti ráje*, jež nalézají se nyní, velice poškozeny, v Museo nazionale; poslední zasluhuje pozornosti i pro podobiznu Danteovu, s nímž se G. setkal v Parmě roku 1300 a jehož byl přítelem. R. 1306 ozdobil G. v Padově kapli Sta Maria dell' Arena, kterou snad i sám stavěl, freskami *Příběhů svaté Panny a Krista* (38 scén), pod něž postavil 14 allegorických figur *Ctností a Hříchů*, malovaných jednou barvou. Na vrcholu triumfální brány trůní *Spasitel vzývaný anděly*, na stěně, jíž se vchází, je rozvinut *Poslední soud*, na jehož komposici měl Dante vliv. Na stropě azurovém se zlatými hvězdami vyniká polofigura *Žehnajícího Krista* a *Panny Marie se synáčkem*. 14 allegor. figur je z nejdokonalejších děl G-vých; prostota jejich a důstojnost svědčí, že malíř zíral veledíla antická. Potom dekoroval G. kapitulní sál kláštera sv. Antonína *Proroky a sv. františkány*, *Smrtí* a třemi obloukovými komposicemi, freskami to dnes napolo zničenými. Podle Vasariho odebral se pak do Verony a Ravenny, kde maloval pro strop kaple chrámu sv. Jana E. *Církevní otce* a *Evangelisty*. Pak pobyv dlouho na severu Italie, navrátil se do Florencie a podruhé navštívil Assisi, neznámo přesně kdy, kde k oslavě sv. Františka maloval 4 fresky allegorické (*Svatý František snoubí se s chudobou*, *Triumf čistoty*, *Triumf poslušnosti* a *Sláva sv. Františka*), jež jsou nejčistší plody křesťanské inspirace v umění. Kromě toho ozdobil pravou stranu příčné lodi basiliky assiské devíti výjevy z *Dětství Kristova*; na kraji namaloval tři fresky líčící *Zázraky sv. Františka*, v blízké kapli pak *Příběhy sv. Máří Magdaleny*. V Santa Croce ve Florencii ozdobil 4 kaple rodin Peruzzi, Bardi, Giugni a Spinelli freskami, jež pouze ve dvou kaplích v žalostném stavu jsou zachovány. V kapli Peruzziových maloval G. *Příběhy sv. Jana Kř. a sv. Jana Ev.* (šest obrazů) a v kapli Bardiových *Příběhy sv. Františka* v 6 obrazech a *Čtyři ctnosti františkánské* na stropě. Přednosti G-vy vykazují tyto obrazy všecky: velebnou prostotu skupin, hlubokou výraznost a soustředění citu. Komposice cyklu Františkova napodobili, ale nedostihli, později Ghirlandaja a Benedetto da Majano. Jsou to poslední veliké fresky z jeho ruky. Vasari píše pak o velikých cestách, jež prý G. podniknul. Archivem jest však stvrzena jen jedna z nich: r. 1330 povolán byl G. králem Robertem do Neapole, kdež setrval do r. 1333. Ze mnoha fresek stylu giottovského nelze mu tu však žádnou určitě připsati kromě *Krista množícího chléb a ryby* v klášteře Sta Chiara. Vrátiv se do Florencie oddal se G. více pracím stavitelským a sochařským. Přes to spadá do tohoto posledního období jeho života řada cenných děl malířských, tak veliká freska *Vlády* v paláci podestově, o níž se zmiňují Ghiberti a Vasari, a řada maleb vodových, jež je nutno srovnati podle námětů, poněvadž chronologická posloupnost je nemožna: několik *Ukřižovaných*, díla velkých rozměrů, kde G. první maloval lidsky a vznešeně umučené tělo Kristovo, nejstarší v Padově, pak v S. Marcu, v Ognisanti a v S. Felice ve Florencii; *Madonny*, z nichž jedna nalézá se v Akad. florencké, jiná v Breře v Miláně jako ústřední pole gotického oltáře, jehož čtyři křídla a nástolek nalézají se v obecní galerii v Bologni. Jiným oltářem o 5 polích *Korunování sv. Panny* inspiroval se Fra Angelico. *Smrt Panny Marie* z chrámu Ognisanti chová se v Martinově sbírce v Londýně; *Večeře Kristova* patří kněžně Orlové ve Florencii; *Sv. Cecilie* obklopená 8 obrazy z jejího života nalézá se v galerii dei Uffici ve Florencii a v Louvru; *Stigmata sv. Františka*, kdysi v klášteře Sv. Františka v Pise. — R. 1334 G., jmenován byv prvním stavitelem chrámu Sta Maria del Fiore ve Florencii, vystavěl zvonici, věž 84 *m* vysokou, až po vrchol dekorovanou inkrustacemi barevných mramorů, pokrytou basreliefy a sochami, vrchol smělé lehké elegance, nejkrásnější co do detailů dílo celé gotiky italské (Burckhardt). Kolem základny vinou se dvě řady basreliefů, z nichž první, komposicí a z části i provedením, náleží G-vi. Náleží mu úhrnem 21 komposic, jež objímají celý lidský život a rozvoj. Prostou pravdivostí a jasností připomíná nejedna z nich umění řecké. — G. zahajuje ital. renaissanci pozorováním přírody, hledáním života. Měl sice předchůdce, ale nejisté a bojácné; on stvořil novou tradici, která po 2 stol. pronikala celou Italii. Vytušil často harmonické umění řecké; je veliký a prostý. Nalézá pravdivé posuny, jež vyjadřují hluboké vášně; odívá figury svoje do rouch, jež mají sochařskou plnost. Profily osob jeho jsou většinou výrazně vznešené,

ale těla často příliš hmotná. Všude pozoru jeme, že odvrátil se od strnulosti byzantinské a stvořil pohyblivý život se skutečným národním rázem. Jak v technice, v níž užíval fíkového mléka a žloutku, tak i v podání barevném šel novou cestou; barvám dal světlo a jasnost, a světlo a stín široce a plasticky rozvrhnul. Stoupenci G-vi jsou nesčetní. Všecky školy, jež rozvily se v Italii: florencká, bolognská, modenská, ferrarská, veronská, neapolská, benátská, umbrijská i římská vycházejí od něho. Žádný umělec kromě Raffaela nepusobil mocnějším vlivem. Masaccio a Fra Angelico napodobují jeho fresky; Ghirlandajo a Raffael jsou jím i nadšeni. Středověký život italský nejceleji zpodobil G. Na tvorbu jeho měl Dante zvláště mohutný vliv a část citová a náboženská v díle G-vě je z valné části asi výsledkem tohoto vlivu, poněvadž G. sám byl člověk veselý a smyslný. Srv. Vasari, Vite, 2. vyd Milanesi, sv. I; Rumohr, Italienische Forschungen; Crowe a Cavalcaselle, Storia della pittura in Italia (1875, I.); Rio, De l'art chrétien (1874, I); Ruskin, G. and his works in Padua (Londýn, 1854); Thode, Franz von Assisi und die Anfänge der Kunst der Renaissance in Italien (Berl., 1885); Cristofani, Storia d'Assisi (1875); Quilter, G. (Londýn, 1880); Janitschek, Die Kunstlehre Dantes und G-s Kunst (Lipsko, 1892).

Giovane [džòv-] Juliana, vévodkyně, rozená baronka Mudersbachova († 1805 v Budíně), poznala na svých cestách v Neapoli vévodu G., jehož za chotě pojala, rozvedena pak byvši od něho, žila ve Vídni literatuře a vědám. R. 1794 stala se členem akademie věd v Berlíně, 1795 vrchní hofmistryní potomní císařovny Marie Louisy. Její dílo *Lettres sur l'éducation de princesses* (Vídeň, 1790) bylo příčinou, že byla povolána za vychovatelku k cís. dvoru rakouskému. Jiné práce její jsou: *Welche dauerhafte Mittel gibt es, die Menschen ohne äusserliche Gewalt zum Guten zu führen* (Virepurk, 1785); *Idées sur la manière de rendre les voyages des jeunes gens utiles à leur propre culture* (Vídeň, 1796); *Plan pour faire servir les voyages à la culture des jeunes gens qui servent au service de l'état etc.* Mimo to vydala *Über die Aufhebung der Leibeigenschaft in Böhmen, eine Idylle; Die vier Weltalter nach Ovid*, přeložila Gessnerovy idylly do italštiny a j.

Giovanelli [džo-]: **1)** G. Ruggiero, skladatel školy římské (* kol 1560 ve Velletri), byl od r. 1587 ředitelem kůru při franc. chrámě sv. Ludvíka v Římě, později v Germanské kolleji, od r. 1594 nástupcem Palestrinovým u sv. Petra, od r. 1599 papežským pěvcem kaple Sixtinské. Žil ještě r. 1615, kdy medicejským tiskem vydal 2. svazek graduálníku (*Graduale de sanctis*) jehož oprava k potřebě papežské kaple Pavlem V. mu svěřena a jehož 1. díl (*Graduale de tempore*) po sedmileté téměř práci v nádherném foliu r. 1614 vyšel. Fétis, jenž za svého pobytu v Římě r. 1841 zkoumal tyto graduály, vytýká, že G na mnoha místech se uchýlil od dobrého čtení starých rukopisů. Skladby G-ovy nesou veskrze znaky vyspělého slohu římského a vynikají jak dovednou, zvláště po stránce harmonické vděkuplnou prací, tak silou myšlének. G vydal z nich 3 knihy pětihlasých madrigálů (I. 1586; II. 1587, 1607; III. 1589, 1599 v Benátkách u Gardana), 2 knihy čtyřhlasých *Madrigali sdruccioli* (t., 1587), 2 knihy motett (v Římě u Coattina), *Canzonette a 3 voci con l' intavolatura del liuto* (t., 1592), tříhlasé villanelly (t., 1593; 2. vyd. v Benátkách 1624) a mnoho madrigálů, sonettů, motett i žalmů pojímají sbírky Costantiniho, Philippsa a jiné u Scota a Phalèsa v l. 1585—1614 vyšlé. Množství duchovních skladeb dochováno v rukopisech; vyniká z nich *Miserere, Dixit*, osmihlasá mše na Palestrinův madrigál *Vestiva i colli*, dvanáctihlasá z Collegio romano, především pak osmihlasé motetto *Jubilate Deo*, otištěné v I. sv. Bodenschatzova »Florilegium Portense« (Lipsko, 1603, 1618), kdež G. hlasovými jen prostředky dociluje mohutných účinů zvukomalby nástrojové. Ukázky z G-ho přináší Proske v »Musica divina« (annus I. t. 8; a. II. t. 2.). *-q.*

2) G. Joseph, z rodiny tyrolské původu lombardského (* 1750 v Bolzanu — † 1812 t.), vynikl věrností a oddaností k domu Habsburskému za doby okkupace bavorské a franc.; obětoval své jmění a sehnal vždy potřebné peníze k hájení země, jsa ve stálém styku s Hoferem a generály císařskými.

3) G Joseph (* 1784 v Bolzanu — † 1845 t.), syn před., provedl r. 1809 odzbrojení tyrolských střelců velmi moudře a opatrně ve prospěch země i byl za své i otcovy zásluhy r. 1839 povýšen do stavu svobodných pánů.

4) G. Ignaz, politik rak. (* 1815 v Bolzanu — † 1889 v Inšpruku), byl jmenován r. 1860 radou zemského soudu v Bolzanu, r. 1865 vrchním zemským radou v Inšpruku a obdržel titul dvorního rady; od r. 1861 byl poslancem na sněmě tyrolském a od r. 1867 na říšské radě ve Vídni, kde náležel mezi vynikající předáky strany konservativní.

Giovanetti [džo-] Giacomo, právník a pol. oekonom ital. (* 1787 — † 1849 v Novaře). Vystudovav v Pavii, byl advokátem v Novaře a vynikl jako znamenitý právník. Napsal: *Degli statuti Novaresi* (1830); *Dell' abolizione delle Tasse annonarie* (Turin, 1833); *Della libera estrazione della seta gregia dal Piemonte* (1834); *Du Régime des Eaux, et particulièrement de celles qui servent aux irrigations* (Paříž, 1844).

Giovanni da Bologna [džo- -oňa] viz da Bologna Giovanni.

Giovanni di Procida [džo- pročida] viz Procida.

Giovinazzo [džovinaco], město v italské prov. barské, 18 *km* sev.-záp. od Bari, při Adrii a na železnici anconsko-brindisské, sídlo biskupské s 9665 ob. (1881). Má kathedrálu ze XIII. st., kostel, gymnasium a techn. školu. Na blízku vápencové lomy. Obyvatelstvo živí se výrobou oleje a předením bavlny a konopí.

Giovine Italia [džov-], t. j Mladá Italie, viz Mazzini.

Giovini [džovini] Angelo Aurelio viz Bianchi-G. Aurelio.

Giovio [džo-] Paolo, historik ital. (* 1483 v Comu — † 1552 ve Florencii). Zanechav lékařství, odebral se r. 1517 do Říma a oddav se studiu dějepisnému, vzbudil takovou pozornost, že Hadrián VI. učinil ho kanovníkem v Comu a Kliment VII. biskupem v Noceře. Vládl obratně perem, tak že nazýván byl Liviem a Sallustem své doby; ale spolehl vým nebyl, neb sám praví o sobě, že má dvě péra, jedno zlaté, druhé železné, dle toho, jak mu bylo zaplaceno. Pod jménem Paulus Jovius vydal *Historiarum sui temporis libri XLV* (Florencie, 1550–1552, 2 sv.), dějiny let 1494 až 1547; *Vitae virorum illustrium* (t., 1549 až 1557); *Elogia virorum doctorum*; *Elogia virorum bellica virtute illustrium* (t., 1554); *De vita Leonis X. libri IV* (t., 1549) a j.

Giovská železnice [džo-] jest trať 54 *km* dlouhá z Novi do Janova v sev. Italii, která náleží k želez. Středomořské. Stavěla se roku 1853 a měla stoupání až 34·96‰ (na délku 2124 *km*); následkem toho nemohla postačiti, když se zřídila dráha Gotthardská, a bylo třeba vystavěti na dopravu průvoznou zvláštní trať pomocnou mezi stanicemi Rivarolo a Isola del Cantane, které 15. dub. 1889 počalo se užívati. Tato trať má největší stoupání pouze 15·9‰, za to však tunnel u Ronca 8·3 *km* dl., 19 jiných tunnelů o celkové délce 4·4 km a několik velikých viaduktů. *Flk.*

Giozza [džoca] Pier Giacinto, spis. ital. (* 1840 v Turíně), studoval v rodišti filologii a literaturu ital., načež učil na různých lyceích, naposledy v Alessandrii v Piemontě. Z prací jeho básnických i kritických stůjtež zde: *Le pergamene artoresi* (Turin, 1869); *Grido dell' anima* (Carmagnola, 1871); *Un 'eco del cuore* (Pallanza, 1873); *Come dettava amore* (Benevento, 1876); *Le metamorfosi del pensiero poetico di G. Leopardi e carattere del suo scetticismo* (t., 1875); *Eleonora da Toledo*, drama hist. (t., 1876); *Il ventiquattro febraio*, překl. trag. Wernerovy (t., 1876); *Notizie sulla vita e sugli scritti di Angelo Costanzo e di Galeazzo di Tarsia* (t.); *Fantasie Scintille* (Cremona, 1878); *Iddio nel Paradiso Dantesco* s úvodem do »Božské komédie« (Milán, 1878); *Il sorriso di Beatrice* (Cremona, 1879); *Fantasie in prosa e in versi* (Palermo, 1884); *Iddio e Satana nel poema di Dante* (t., 1885); *Saggio di metodo per l'insegnemento liceale di lettere ital.* (Novara, 1885).

Gipsy [dži-], angl. název cikánů (z kitti, t. j. Kopt, Egypťan).

Gir, zoolog. skratek, jímž označen amer. zoolog Charles Girard (* 1822 v Mühlhúzách), žák Agassizův, s nímž odebral se do Ameriky, kde zabýval se hlavně soustavným studiem plášťěnců, ryb a plazův amer.

Giraffa viz Žirafa.

Giraj viz Gerajovci.

Giralda [chi-] viz Sevilla.

Giraldès [žiraldè] Joachim Albin, lékař franc. (* 1808 v Portě — † 1875 v Paříži). Lékařství vystudoval hlavně v Paříži, načež se stal prosektorem a chirurgem mnohých nemocnic pařížských. Když r. 1854 při sekci prostřihoval zvápnatělý hrtan, ulomil se list nůžek a vyrazil mu oko, následkem čehož G. oslepl na jedno oko úplně, na druhé částečně. I vzdal se proto činnosti své jako chirurg nemocniční, ačkoli na základě ohromných vědomostí anatomických dovedl i později nejtěžší operace správně prováděti. Patřil vůbec k nejvzdělanějším a nejhledanějším chirurgům pařížským, vynikaje zejména jako anatom, chirurg i jako praktický lékař vůbec, jenž obrátil v posledních létech zřetel svůj též k dějinám lékařství. Jeho jméno je vždy spojeno se zvláštním útvarem při nadvarleti (*corps innominé* G.), jenž později byl nazván parepididymis. Napsal mnoho samostatných spisův i článků, ze kterých mnohé byly poctěny vyššími cenami. Z nich buďtež jmenovány: *Études anatomiques, ou recherches sur l'organisation de l'oeil* (Paříž, 1836); *Recherches sur les kystes muqueux au sinus maxillaire* (t., 1853, 2. vyd. t., 1860); *Recherches anatomiques sur le corps innominé* (t., 1851); *Leçons sur les maladies chirurgicales des enfants* (tamže, 1860). *Srz.*

Giraldi [dži-]: **1)** G. Lilio Gregorio, básník a starožitník ital. (* 1479 ve Ferraře, † 1552 t.), dokončiv studia, odešel do Neapole, pak do Carpi v Lombardsku, kde byl dobře přijat knížetem J. Fr. Picem de la Mirandole, z jehož bohaté knihovny hojně čerpal. R. 1507 odebral se do Milána, kde byl žákem Demetria Chalkondyla; pak byl v Modeně vychovatelem potomního kardinála Herkula Rangona, jenž se stal později jeho ochráncem. Jeho přímluvou stal se G. protonotářem papežským. Konec života jeho byl truchlivý; dobrodinci jeho zemřeli, on sám ztratil roku 1527 knihovnu svou a zemřel v bídě po dlouhé bolestné nemoci. G-ho hlavní dílo *Historia de diis gentium* z posledních let života jeho bylo přední mythologickou prací své doby a pro erudici autorovu i dnes má svůj význam. Přední díla G-ho jsou: *De Musis syntagma* (1512); *Poemata* (1536); *De Annis et mensibus, caeterisque temporis partibus dissertatio* (1541); *Historiae poetarum tam graecorum quam latinorum dialogi X* (1545); *Libellus in quo enigmata pleraque antiquorum explicantur* (1551). Souborné vydání děl G-ho *Opera omnia, duobus tomis distincta* opatřeno jest kommentářem Jana Friesa a poznámkami Pavla Colomaria (Lutich, 1696). Zmínky zaslouží také návrh G-ho na opravu kalendáře, jejž předložil papeži před velikou opravou Řehoře XIII.

2) G. Giovanni Batt., zvaný Cinthio či Cinzio, básník ital. (* 1504 ve Ferraře — † 1573 t.), studoval filosofii a lékařství, kterým pak učil od r. 1532 na universitě ferrarské; od r. 1542 přednášel rhetoriku. V l. 1547 až 1554 byl tajemníkem státním vévod Herkula II. a Alfonsa II. z Este. Spor jeho s vrchním tajemníkem G. Pignou o autorství knihy *Giudizio intorno a romanzi*, o kterémžto předmětě psali oba (G. v Benátkách 1554, Pigna t. 1555), přivodil mu nemilost dvoru, pročež

opustil Ferraru a učil v l. 1563—66 rhétorice na universitě mondovské v Piemontě, pak v Turině a od r. 1568 v Pavii. Pod jménem Cinthio byl členem milánské akademie degl' Affidati. G. byl spisovatel neobyčejně plodný. Z děl jeho nejproslulejší jsou tragédie, počtem devět, z nichž *Egle* se zpívanými chóry (Ferrara, 1546) a *Orbecche* (1541) jsou nejznámější; dále 100 novell *Gli hecatommiti ne' quali si contengono novelle e dialoghi* (Monteregale, 1565, Benátky, 1566 a častěji, nové vyd. Turin, 1853), neobyčejně oblíbených v renaissanci, častý pramen dramatiků anglických a franc., zejm. Shakespeara; epos *L'Ercole*, věnovaný oslavě vévody Herkula II. (Modena, 1557, rozvržený na 50 zpěvů, z nichž však jen 26 provedeno); *Scritti estetici* Milán, 1864, 2 sv.); *Discorsi intorno all comporre de' romanzi, delle commedie, delle tragedie e di altre maniere di poesie* (1554); *Poemate* (Basilej, 1540); *Le fiamme*, znělky a kanzony (Benátky, 1548, 2 sv.) Z pozůstalosti básníkovy vydal Ferraro komédii *Gli Eudemoni* (Ferrara, 1877). G. byl básník vzdělaný, však bez vlastní básnické síly. Srv. P. Bilancini, G. B. G. e la tragedia italiana nel secolo XVI (Aquila, 1890).

Girande [žiran͡d], franc., vodotrysk, při němž paprsky vodní ve způsobě věnce vytryskují (g. d'eau); pak totéž co girandola.

Girandola [dži-], ital., *girandole* [žiran͡dol], franc., nádherný ohňostroj, o němž činí se zmínka již ve stol. XVI. a jejž bylo zvykem (do r. 1869) vypalovati v Římě 29. června (v den sv. Petra a Pavla) a ve výroční den korunovace papežovy na hoře Andělské; od r. 1870 činí se tak na prvou neděli v červnu (svátek konstituční) na hoře Pincio. Ohňostroj skládá se z tisíců raket a jiných světelných těles, jež najednou se vypálí a vějířovitě vystupují. G. tvoří ukončení uvedených slavnostních ohňostrojů. — G. zove se též velký viceramenný svícen, pak i náušnice posázené drahokamy.

Girant [ži-] viz Giro.

Girard [ži-]: **1)** G. Stephen, filanthrop amer. (* 1750 blíže Bordeaux — † 1831 ve Filadelfii), byl synem lodního kapitána. Obchodem námořním nabyl velikého bohatství, jež, jsa sám mužem nejskrovnějších potřeb životních, výhradně účelům lidumilným věnoval. Hlavní odkaz z jeho jmění, páčícího se na 40 mill. doll., připadl městu Filadelfii, kde po jeho vůli zřízen sirotčinec pro dítky z Filadelfie, Pennsylvanie a New-Orleansu. Chtěje výchovu jejich uchrániti před sektářským zelotstvím, určil, že výuka v náboženství nesmí býti podávána kněžími, nýbrž učiteli světskými a hlavní váha že tu spadati má na mravní jádro v náboženství se kryjící. Ústav ten nese jméno G.-College. Srv. Ingram, Life and character of S. G. (3. vyd. Filadelfie, 1886); Handbook of G.-College (t., 1888).

2) G. Jean Bapt., řeholním jménem Père Gregoire, paedagog švýc. (* 1765 ve Freiburku švýc. — † 1850), vstoupil do řádu františkánského, studoval theologii v Luzernu a Vircpurku a vrátiv se r. 1789 do Freiburku, věnoval se po plných deset let správě duchovní. R. 1798 uveřejnil pod vlivem idejí Kantových prvé své dílo *Projet d'éducation pour toute l'Helvétie* a věnoval se od té doby plně jen paedagogice ve smyslu zásad Pestalozziho. V l. 1805—23 řídil obecné školy rodného města, z kteréhož postavení musil odstoupiti, když tam jesuité r. 1818 zřídili školy; uchýliv se do Luzernu, učil na tamějším gymnasiu filosofii až do r. 1834. Toho roku vzdal se veřejné činnosti učitelské a vrátiv se do Freiburku, žil zde svým paedagogickým pracím. Maje sedmdesátdevět roků věku svého, vydal hlavní dílo své, vyznamenané cenou franc. akademie, *L'enseignement régulier de la langue maternelle* (Paříž, 4. vyd. 1873), jež jest nárys methodiky grammatického vyučování mateřštině. Jiné jeho dílo jest *Cours éducatif* (t., 1844—46).

3) Pierre de G., inženýr franc. (* 1765 v Caënu — † 1836 v Paříži). R. 1789 jmenován inženýrem »des ponts et chaussées«, r. 1798 súčastnil se jako člen vědecké kommisse výpravy do Egypta, načež r. 1802 jmenován vrchním inženýrem. Od r. 1802—1820 řídil stavbu kanálu Ourcqského, který dosud přivádí vodu do Paříže. Roku 1815 stal se členem akademie a r. 1819 ředitelem pařížských plynáren. Napsal: *Traité analyt. de la résistance des solides* (Paříž, 1798); *Rapport des ponts et chaussées sur le projet général du canal de l'Ourcq* (t., 1803); *Essai sur le mouvement des eaux courantes et la figure qu'il convient de donner aux canaux* (tam., 1804); *Mém. sur le canal de l'Ourcq et la distribution de ses eaux* (t., 1831). *Vcl.*

4) Philippe de G. inženýr franc. (* 1775 v Lourmarinu — † 1845 v Paříži). Studoval vědy přírodní v Nizze a na kollegiu v Marseilli. Od r. 1795 věnoval se mechanice, již obohatil důležitými vynálezy. Již r. 1804 vystoupil s hydrostatickou lampou, rotačním parním strojem, achromatickou čočkou. Když císařským dekretem ze dne 7. kv. 1810 slíbena odměna 1 mill. fr. za nejlepší stroj přádací na len, sestrojil G. ve 4 měsících stroj, který úplně vyhověl; avšak tehdejší státní obraty ve Francii byly příčinou, že slíbená odměna nebyla mu vyplacena. Poškozen hmotně zkouškami a anglickou konkurrencí, která zrádně zmocnila se jeho výkresů, byl nucen r. 1815 opustiti svoji přádelnu v Paříži a uchýliti se do Hirtenberka u Vídně a později do Varšavy, kdež postavil přádelny a továrny na své stroje přádací. Po jeho smrti povolen r. 1853 jako národní odměna roční důchod 6000 fr. dvěma jeho dědicům. Sestrojil mimo jiné stroj česací, dynamometr, soustruh k obrábění koulí a j. a jest zakladatelem turbin tlakových, které také nesou jeho jméno. *Vcl.*

5) G. Jules, filolog franc. (* 1825 v Paříži). Studoval na École normale v Paříži, r. 1848—1851 byl členem franc. školy v Athénách, r. 1851 stal se prof. na lyceu v Lillu, 1853 v Montpellieru, 1857 prof. literatury řecké na École normale, 1874 na Sorbonně v Paříži. Od r. 1873 jest členem akademie des in-

scriptions. Sepsal: *Mémoire sur l'île d'Eubée* (Paříž, 1852); *De Megarensium ingenio* a *Des caractères de l'atticisme dans l'éloquence de Lysias* (t., 1854); *Essai sur Thucydide* (tam., 1860, 2. vyd. 1884); *Hypéride, sa vie et ses écrits* (t., 1861); *Un procès de corruption chez les Athéniens. Démosthène dans l'affaire d'Harpale* (t., 1862); *Le sentiment religieux en Grèce d'Homère à Aeschyle* (t., 1868, 3. vyd. 1887); *Études sur l'éloquence attique: Lysias, Hypérides, Démosthène* (t., 1874, 2. vyd. 1884); *Études sur la poésie grecque: Epicharme, Pindare, Sophocle, Théocrite, Apollonius* (t., 1884). *Vý.*

6) G. L. D., inženýr a vynálezce franc. Jeho »smykací železnice« vystavena byla s některými změnami r. 1889 na výstavě paříž. Na řece Yonně u Ile-Brûlée poblíž Auxerre proveden jeho poklopový jez s hydraulickými lisy. Jest též původcem t. zv. hydropneumatisace turbin. Zemřel r. 1871 při obléhání Paříže, zasáhnut pruskou kulí. Sepsal: *Chemin de fer glissant; Élévation d'eau pour l'alimentation des villes; Barrage automatique à presse hydraulique.* *Vcl.*

Girard de Cailleux [žirár de kajé] Jaques Henri, lékař franc. (* 1814 v Lyoně — † 1884 v Paříži). Lékařství vystudoval hlavně v Paříži, načež se stal r. 1838 přednostou kliniky na lékařské škole v Lyoně, r. 1840 ředitelem ústavu pro choromyslné v Auxerre a r. 1853 gen. inspektorem všech ústavů pro choromyslné ve Francii. Dle jeho návrhů zařízen byl vzorný ústav pro choromyslné v Auxerre, ústřední kancelář pro ohledávání, přijímání a opatřování choromyslných dep. seinského a pak asyly Saint Anne, Ville Évrard a Vaucluse. Byl i literárně činným a uveřejnil: *Essai sur quelques points de physiologie et de pathologie de la moelle epinière* (1836); *De la construction et de la direction des asiles d'aliénes* (1848); *Études pratiques sur les maladies nerveuses et mentales* (1863); *Fonctionnement médical et administratif du service des aliénes de la Seine* (1878) a j.

Girardet [žirardè]: **1)** G. Abraham, ryjec franc. (* 1764 v Locle — † 1823 v Paříži), žák Nicoletův. Z jeho správně kreslených rytin jmenujeme: *Proměnění Páně* (dle Raffaela, 1806); *Únos Sabinek* (dle Poussina); *Triumf Titův a Vespasiánův* (dle Giulia Romana, 1810); *Smrt Arnolda Winckelrieda u Sempachu; Večeře Páně* (dle Ph. de Champagne); *Mrtvý spasitel* (dle Andrea del Sarto).

2) G. Charles, malíř genrů a krajin, syn před. (* 1810 v Locle — † 1871 ve Versaillech), žák Cognieta. Cestoval po Švýcarsku, Německu, Italii, Španělsku, Alžíru, Egyptě a Turecku. Velkou pozornost v paříž. Saloně vzbudil r. 1842 obrazem *Přepadení tajného shromáždění protestantů.* Z krajin jeho nejlepši jsou pohledy na švýcarská jezera, severoitalske kraje a pohled na kathedrálu v Toursu. Jako genrista rád maloval život vojenský a intimni výjevy rodinné. Byl pracovníkem velmi pilným, ale v kresbě i koloritu zcela akade-
...im. Illustroval též Ariosta a
...ire du consulat et de l'empire.

3) G. Edouard, genrista a ryjec, bratr před. (* 1819 v Neuchâtelu — † 1880 ve Versaillech). Vzorem byl mu Ary Scheffer a dle jeho příkladu přidržoval se neurčitého směru, jenž tvoří kompromiss mezi klassicismem a romantismem. Jeho genre nedovede ještě účinkovati čistě malířskými kvalitami, které hledí nahraditi buď humoristickou anekdotou nebo nějakou dojemnou scénou. Poměrně nejlepší jeho díla jsou ta, kde hledí vystihnouti život horalů švýcarských. Maloval: *Trh v kraji bernském; Licitace na venkově; Matka u kolébky umírajícího dítěte; Návštěva u lékaře* a j. Mimo to provedl značný počet rytin dle Delarochea a Gerôma.

4) G. Paul, rytec, bratr před. (* 1821 — † 1893). Známým stal se hlavně velkou rytinou dle Delarochea *Marie Antonietta před tribunálem revolučním.* Mimo to ryl dle Vautiera (*Zlatá Svatba*), Verneta, Briona, Knausa a j. *J-k.*

Girardin [žirardén]: **1)** G. René Louis, markýz (* 1735 v Paříži — † 1808 v Ermenonville), žil na dvoře Stan. Leszczyńského a po válce sedmileté na statku svém v Ermenonville, kde poskytl Rousseauovi útočiště. Vydal: *De la composition des paysages* (Paříž, 1777).

2) G. Cécile Stanislas Xavier, hrabě (* 1762 v Lunéville — † 1827 v Paříži). V shromáždění národním stal se z odpůrce horlivým přívržencem královým, zač uvržen byl do vězení, ze kterého teprve r. 1794 vyšel; na to přidal se ke straně Bonapartově, provázel Josefa Bonaparta do Neapole a do Španěl. Po návratu svém jmenován byl prefektem v dep. Seine-Inférieure, r. 1819 v dep. Côte-d'Or a členem komory poslanců. Vydal: *Lettre sur la mort de J. J. Rousseau* (Paříž, 1824); *Discours et opinions* (t., 1828, 2 sv.).

3) G. Alexandre (* 1776 — † 1855), bratr před., bojoval ve všech válkách Napoleonských a stal se nejvyšším lovčím Karla X. Vydal kromě jiných: *Mémoires sur la situation politique et militaire de l'Europe* (Paříž, 1844).

4) G. François Aug. Saint-Marc viz Saint-Marc Girardin.

5) G. Jean Pierre Louis, chemik a agronom francouzský (* 1803 v Paříži — † 1884 v Rouenu), nabyl vzdělání na vys. školách pařížských, učil v Rouenu na přípravné škole lékařské a lékárnické, pak na zemědělské škole podnětem jeho založené, později na fakultách v Lillu a Clermont-Ferrandu, posléze byl ředitelem přípravné školy v Rouenu. Měl značný vliv na rozvoj zemědělství francouz., hlavně v kraji normandském. Četné práce chemické, zvláště agrochemické, uveřejnil v »Précis des travaux« akademie rouenské, v »Journal de pharmacie« a v »Comptes rendus« akademie pařížské. Z četných knih jeho jmenujeme: *Éléments de minéralogie appliqueé aux sciences chimiques*, s Lecogem (Paříž, 1826, 2 svaz.); *Nouveau Manuel de botanique*, s Juilletem (t., 1827); *Considérations générales sur les volcans* (t., 1831); *Chimie agricole* (Caen, 1842); *Leçons de chimie élém. appliquée aux arts industriels, faites le dimanche aux ouvriers de*

Rouen (Rouen, 1835, 5. vyd. Paříž, 1872—75, doplněk t., 1879), práce setkavší se s velikým úspěchem, přeložená i do ruštiny; *Du Sol arable* (Caen, 1842); *Des Fumiers et autres engrais* (Rouen, 1844, 7. vyd. Pař., 1875); *Traité élém. d'agriculture*, s A. Du Breuilem (t., 1850 až 1852, 3. vyd. t., 1874); *Chimie génér. et appliquée* (t., 1868—69, 4 sv.).

6) de G. Émile de G., franc. novinář a politik (* 1806 v Paříži — † 1881 t.), byl levoboček hrab. Alexandra G-a a paní Dupuyové. Psal se s počátku Delamothe, jméno po otci přijal teprve r. 1827. Studoval bez plánu a vydal v l. 1827—28 dva z valné části svéživotopisné romány *Emile* a *Au hasard*. Brzy však obrátil se cele k novinářství. R. 1828 založil »Voleura«, rok na to »Mode« a r. 1831 »Journal des connaissances utiles«. Poslední list měl znamenitý úspěch pro nízkou cenu svoji, ještě větší *Almanach de France* (1834) s millionem výtisků. V téže době znova zapletl se nešťastně do podniků finančních. R. 1836 počal vydávati politický denník »La Presse«, který způsobil převrat v novinářství franc. Žárlivost soudruhů, kteří vytýkali G-ovi snižování novinářstva, byla urputná; souboj mezi G-em a redaktorem »Nationalu« Casselem, který v něm ztratil život, osvětluje ji dost určitě. R. 1834—48 zvolen byl G. za poslance v Bourganeufu. Vliv jeho jako publicisty rostl den ode dne v míře v moderních polit. dějinách posud nebývalé. »Presse« byla původně konservativní, ale záhy postavila se na stanoviště neodvislé, s něhož střídavě napadala i hájila různé formy a snahy vládní. Tak zejména ku konci vlády Ludvíka Filipa napadal ji G., jenž posud při ní stál, velmi zuřivě. Dne 24. února r. 1848 vnikl do Tuilerií a vzdání se Ludvíkovi Filipovi téměř diktoval. Přidal se pak k republice, ale i tu napadal brzy zatímnou vládu, výkonný výbor a později hlavně gen. Cavaignaca, který jej dal na 11 dnů zavříti. Vyváznuv z vězení, přičinil se vší silou o zvolení prince Ludvíka Napoleona. Ale i s ním znepřátelil se brzy: dekretem z 9. ledna r. 1852 byl vypovězen z Francie, do níž vrátil se však již po 2 měsících. Ještě před státním převratem r. 1850 až 1851 zastupoval v zákonodárném shromáždění dep. dolnorýnský a hlasoval tu se stranou de la Montagne. Po návratu svém věnoval se znova redigování listu svého, jejž r. 1856 prodal bankéři Millaudovi za 800.000 franků. Avšak r. 1862 znova vrátil se do »Presse«, již se stejně znamenitým úspěchem vedl do r. 1866, kdy založil imperialistickou »Liberté«. Tento list posud skoro neznámý dosáhl za několik týdnů redakce G-ovy nákladu 60.000 výtisků. Prudké útoky jeho proti min. Rouherovi r. 1867 zvýšily ještě tuto popularitu. Císařství z r. 1869 a 1870, jak se jevilo ve své zdánlivé liberálnosti, našlo v něm horlivého obhájce, zvláště ministerstvo z 2. pros. r. 1870, řízené přítelem G-ovým Ollivierem. Hned od počátku sporu franc.-pruského žádal G. hlučně válku a obsazení levého břehu Rýna, začež obdržel místo v senátu. Za kommuny vydával denník »L'Union Française, Journal de la République fédérale«, kde se zasazoval o přeměnění Francie ve federaci 15 neodvislých států. R. 1872 koupil »Petit Journal«, jímž se přimknul k politice Thiersově a jímž přispěl značně k rozšíření republikanismu ve Francii. Dvě léta potom postavil se v čelo denníku »La France«, kterým r. 1877 bojoval vítězně proti ministerstvu Broglie-Fourtonovu, a to nedovedlo nijak umlčeti svého protivníka. Po šest měsíců psal žíravé články do listu tohoto, v nichž káral přehmaty a přečiny páchané reakcionářskou vládou. Vítězství republikánů, počínajíc volbami z 14. říj. r. 1877, je z valné části jeho zásluhou. G. sám zvolen pak v 9. okresu pařížském na místě Grévyho do komory poslanecké, kde však nezjednal si zvláštní platnosti. Náhledy své politické a společenské vyložil G. v ohromném počtu knih a brožur. Uvádíme z nich jen cennější: *Études politiques* (Paříž, 1838; *La politique universelle, décrets de l'avenir* (Brussel, 1852); *Questions de mon temps, 1836 à 1856* (Paříž, 1858, 12 sv.); *Hors Paris* (Bordeaux, 1871); *L'union française, extinction de la guerre civile* (Paříž, 1871); *L'homme et la femme, l'homme suzerain, la femme vassale* (1872) a *L'égale de son fils* (1872), kteréžto poslední spisy odnášejí se ke sporům o zřízeních rodinných a manželských, jež vedl zejména s Dumasem ml. Ke konci života svého pojat byl G. vášní dramatickou a složil několik kusů divadelních, které však nesklidily mnoho uznání, ač vzbudily četné rozepře literátů. Nejlepší z nich jest drama *Le supplice d'une femme* (1865).

7) Madame Emile de G., spisovatelka franc., manželka před. (* 1804 v Cáchách — † 1855 v Paříži), rozená Delphine Gay, byla dcera spisovatelky Sofie Gayové a již r. 1822 dobyla si akad. ceny básní *Les soeurs de Sainte-Camille*. R. 1824 uveřejnila první knihu *Essais poétiques*, po nichž následovaly elegie *Ourika*, *Hymne à sainte Geneviève*, *Vision de Jeanne d'Arc*, *La Quête*. Básně ty rázu příležitostného poutají leckde svěžestí noty a přístupností citovou. Větší měrou vyznačují vlastnosti ty její *Nouveaux essais poétiques* (1825). Mdlejší je lyrická báseň *Napoline* (1833). V l. 1826—27 cestovala po Italii a cesta ta podobala se vítěznému průvodu; v Římě přijata byla do akademie tiberinské a ověnčena na Kapitolu. R. 1831 provdala se za Emila G-a. Počala pak psáti novelly a romány, na nichž se chválí bystrost zápletky: *Le lorgnon* (1831); *Contes d'une vieille fille à ses neveux* (1832); *Le marquis de Pontanges* (1835); *La canne de M. de Balzac* (1836). V l. 1836—48 psala do »Presse« 57 *Lettres parisiennes*, duchaplných a vtipných rozprav o časových otázkách pod pseudonymem Launay, které pak vyšly sebrány. R. 1839 zkusila se poprvé v genru dramatickém. Její komédie *École des journalistes* byla zakázána, tragédie *Judith* (1843) a *Cléopâtre* měly úspěch. Nejlepší jsou proverby *Lady Tartufe* (1853) a zejména *La joie fait peur*, která je její dílo literárně nejcennější;

i obratně vedená situace i skutečná citovost ji vyznačují. *Šld.*

Girardon [ži-on] **François**, sochař franc. (* 1630 v Troyes — † 1715 v Paříži). První jeho práce z kamene byla socha *P. Marie.* Odešed do Paříže, stal se žákem sochaře Anguiera a získal si přízeň královu, jenž poskytl mu prostředky k cestě do Říma, odkudž se však G. již r. 1652 vrátil do Paříže. Přízeň, jakou projevoval mu dvorní malíř Ch. Lebrun, zjednala mu mnoho zakázek pro zámek versaillský a trianonský, jakož i různá vyznamenání a čestná místa. R. 1659 stal se professorem a r. 1695 kancléřem akademie. Z jeho větších děl uvádíme: *Lázeň Apollónova* (skupina v jeskyni versaillské, ryl Edelink a Chatillon); mausoleum *kardinála Richelieu* v Sorbonně (1694, ryl Simmoneau a Picart); socha *Ludvíka XIV. na koni* na náměstí Vendôme, ryl Simmoneau a Jardieu; za revoluce r. 1792 zničena); *Únos Proserpiny* (ve Versaillech, ryl Audran); náhrobek jeho choti (v Laudri, ryl Herisset), *princezny Conti* (v St. André des Arc's) a mn. jiných pomníků. V zahradách versaillských jsou mimo to jeho sochy na bassinu Neptunově. Díla G-ova prozrazují všechna ještě starý franc. směr domácí školy fontainebleauské, ale také již barokové vlivy Berniniho a theatrální okázalosti tehdejšího dvora. Technika jeho jest jistá a obratná, ale hlubšího výrazu postavám svým nedovedl dodati. Srv. Corrad de Breban, Notice sur la vie et les oeuvres de G. (Paříž, 1858). *J–k.*

Giratář [ži-] viz Giro.

Giraud [žiró]: **1) G. Giovanni**, hrabě, ital. básník veseloherní (* 1776 v Římě — † 1834 v Neapoli), původu franc., vstoupil r. 1793 do vojska, stal se důstojníkem a psal při tom hry divadelní. Dramatem *L'onesta non si vince* (Benátky a Řím, 1798) debutoval s úspěchem, který ještě vzrůstal při jeho veselohrách. Roku 1809 jmenoval ho Napoleon gener. intendantem divadel departementu cisalpinského. Po pádu císařově oddal se G. obchodu. G. je napodobitelem Molièra a nástupcem Goldoniho; kreslí rád charaktery hrubě komické s nádechem fraškovitosti; situační komika často je nezdůvodněna. Z veseloher jeho nejproslulejší jsou: *L'aio nel imbarazzo* (1807); *Il pronosticante fanatico; La conversazione al bujo; Gelosie per equivoco* (1807); *La capricciosa confusa; Don Desiderio.* Souborně vyšly jeho hry ve Florencii r. 1816 2 sv., r. 1825 6 sv. (*Teatro domestico*) a v Miláně r. 1823 2 sv. (*Comedie*).

2) G. Charles Joseph Barthélemy, právník franc. (* 1802 v Pernesu — † 1881 v Paříži). Byl od r. 1830 do 1842 professorem právnické fakulty v Aixu. Napsav tu dvě znamenitá díla z právní historie: *Introduction historique aux éléments de droit romain d'Heineccius* (Paříž a Aix, 1835) a *Recherches sur le droit de propriété chez les Romains* (Aix, 1838), byl jmenován r. 1838 dopisujícím členem akademie věd morálních a politických a o čtyři léta později zvolen za čestného člena Institutu v téže akademii. Poněvadž však stanovy Institutu zavazují čestné členy k pobytu v Paříži, vzdal se G. professury v Aixu a přestěhoval se do Paříže. R. 1844 stal se tu generálním inspektorem právnických fakult a r. 1846 členem státní rady pro veřejné vyučování. Sotva byl G. r. 1848 jmenován vicerektorem pařížské akademie, vzdal se té hodnosti následkem vypuknutí revoluce. Ačkoli zastával G. v Paříži různé správní funkce, byl přece velice činný jako spisovatel a uveřejnil větší počet důležitých monografií; na př.: *Notice hist. sur l'ancien ordre judiciaire de Provence* (Aix, 1842); *Du Droit de succession chez les Athéniens* (Revue de législ. et de jur., svazek 16.); *Recherches hist. et biogr. sur les coutumes de Bretagne* (t., sv. 17.); *Les anciennes Coutumes de Bourgogne* (t., sv. 23.); *Des Impôts dans la Gaule sous les Romains* (Ac. des sc. mor., sv. 8.); *Du Régime municipal dans les Gaules* (t., sv. 8.); *Des Libertés de l'Eglise gallicane* (Revue de lég. et de jur., sv. 23. a 24.); *Essai sur l'histoire du droit franç. au moyen-âge* (Paříž, 1846, 2 sv.); *Le Traité d'Utrecht* (t., 1847). — Počátkem r. 1851 jmenován byl G. ministrem veřej. vyučování a kultu, setrval však v tomto postavení jen dva a půl měsíce. Ještě téhož roku zastával na novo (na jeden měsíc) hodnost ministerskou. V pros. r. 1852 jmenován byl titul professorem stolice římského práva, která právě na právní fakultě pařížské byla zřízena. Až do r. 1865 přednášel G. římské právo, načež převzal stolici práva mezinárodního a podržel ji až do smrti. Vedle toho vyvíjel ještě rozsáhlou činnost správní a politickou. V době této zabýval se rovněž horlivě pracemi právnickými a historickými. Známy jsou zejména spisy jeho o bronzových deskách, nalezených v Saipense, v Malaze a v Osuně (*Les Tables de Salpensa et de Malaga*, Paříž, 1856; *La lex Malacitana*, t., 1868; *Les Bronzes d'Osuna*, t., 1874 a doplněk z r. 1875; *Les Nouveaux Bronzes d'Osuna*, 1877). Spisy tyto patří k nejlepším pracím, jež G. napsal o římských institucích. Z veliké řady ostatních děl jeho uvésti sluší hlavně práce psané pro posluchače práv, jako *Précis de l'ancien droit coutumier français* (Paříž, 1871); *Juris antiqui romani vestigia, fragmenta, monumenta* (t., 1872); *Gaii institutionum commentarii quatuor* (t., 1881). Bibliografii spisů G-ových napsal zeť jeho Rozière v »Nouv. Revue de droit fr. et étr.«, 1883, životopis jeho Esmein, t., 1883.

3) G. Eugène Pierre François, malíř franc. (* 1806 v Paříži — † 1881 t.). Studoval u Hersenta a na École des beaux arts, obdržel r. 1826 římskou cenu, cestoval do Italie, do Španěl (1844 s Alex. Dumasem) a do Orientu. Díla jeho mají ráz pravého franc. espritu a jsou dosti originální. Jmenujeme z nich: *Přechod armády Condéovy a Colignyovy přes Loiru* (1837); *Tanec v posadě granadské* (1853); *Umírající matador* (1868), v Luxembourgu); *Tanečnice v Kahýře; Kretinový trh* (1870); podobizna princezny *Mathildy* a j. Geoffroy lithografoval dle něho *Španělskou koketu.* *J-k.*

4) G. Sébastien Charles, malíř franc., bratr před. (* 1819 v Paříži — † 1893 t.). Studoval na École des beaux arts a cestoval po Záp. Indii (1843—47) a po Skandinavii (s princem Napoléonem). Maloval se zdarem hlavně interieury světnic s výbornou perspektivou. Od něho jest: *Světnice z hotelu Cluny*; *Studovna gener. ředitele Louvru* a j. *J-k.*

5) G. Joseph Const. Victor, námořní důstojník a cestovatel franc. (* 1858). Podnikl jako lodní praporečník v l. 1883—85 ze Zanzibaru velikou výpravu ke středoafrickým jezerům, ohledal první po Livingstonovi konžská jezera Bangueolo a Meru a opraviv značně mapu těchto končin a navštíviv i jez. Tanganiku, vrátil se po jez. Njase a řece Zambezi ku pobřeží. Cestu svoji popsal v »Tour du monde« (1886) a v cestopise *Les lacs de l'Afrique équat.* (Paříž, 1889). Viz »Zeměpisný sborník« I.

Giraud-Teulon [žiró telon] Marc. Ant., lékař franc (* 1816 v La Rochelle — † 1887 v St. Germain-en-Laye). Vystudoval polytechnické školy v Paříži a Metách, načež věnoval se lékařství. Jsa stržen politickými událostmi své doby, věnoval se po delší čas správě státní, zejména působil jako prefekt v depart. Hautes-Alpes, vrátil se však brzy znovu k lékařství a pěstoval zejména okulistiku. Napsal větší řadu prací, ze kterých buďtež uvedeny: *Mécanique humaine* (Paříž, 1848); *Traité de mécanique animale* (t., 1856), práce poctěná cenou francouzské akademie; *Recherches sur l'hypnotisme*, s Demarquayem (1860); *Physiologie et pathologie fonctionnelle de la vision binoculaire* (1861); *La vision et ses anomalies* (1881).

Gire, Girre, t. j. uzel základní, perská míra délkova, 1/16 lokte (zer šáhí, 1/18 lokte jezdského a 1/17 lokte tebrízského) = 6·5 *cm*.

Girej viz Gerajovci.

Girgas Vladimir Fedorovič, orientalista ruský (* 1836 — † 1887 v Kijevě). Vystudovav r. 1858 východní fakultu petrohradské university, zabýval se dvě léta arabským jazykem v Paříži, načež byl vyslán na východ. Po návratu (1865) zaujal stolici arabského jazyka a literatury na petrohr. universitě, jako professor r. 1873. Jsou od něho tyto spisy: *Prava christian na Vostokě po musulmanskim zakonam* (Petr., 1865); *Očerk grammatičeskoj sistěmy Arabov* (t., 1873); *Kratkij obzor istoriji arabskoj litěratury* (t., 1874); *Arabskaja chrestomatija* (Kazaň, 1876); *Slovarj k arabskoj chrestomatiji i Koranu* (t., 1881). Přeložil též z hollandštiny z van den-Bergavy »Základní principy musulmanského práva dle učení imamův abú-Hanífy a Šáfiího« (Petr., 1882).

Girgeh (Ghirga, Gerga), město v hornoegyptské mudirii t. jm., na levém břehu Nílu, 90 *km* zsz. od Kené a 125 *km* jv. od Sijútu, v malebné poloze na vysokém břehu Nílu, který tu při ohbí svém stále podemílá břeh městský, bývalo dříve před Sijútem hlavním městem Horního Egypta a jest podnes místo důležité, má krásné mešity, rozsáhlé bázáry, poštovní i telegrafní úřad a 14.819 ob. (1882). Za městem nachází se františkánský klášter, nejstarší to římskokatolický klášter v údolí nilském, a 17 *km* již. od města rozkládají se rozvaliny staroegyptského města Abydu. — Mudirie G. mezuje na sev. s prov. Sijútem, na jihu s Kené a zaujímá 15.703 km^2, z čehož 1688·6 km^2 dobře hodí se k orbě a jest pečlivě vzděláno. Obyvatelstvo počtem 521.413 duší (1882) náleží velkému kmeni Havarchů, jenom malá osada Nagheh má obyv. arabské. Politicky dělí se v okresy G. Tachtak, Tama a Bardis. Hl. městem jest Suhag.

Girgenti [džirdženti], hl. město ital. provincie a kraje na Sicilii, ve výši 275 *m* n. m., při stoku řek Draga a San-Biagia, na trati žel. dráhy Palermo-Roccapalumba Porto Empedocle, 5 *km* od moře, s 21.274 obyv. (1881). Vzhled města jest špinavý a ponurý, k čemuž značně přispívají četné zbytky zdí ze středověku. G. má mimo jiné četné kostely pozoruhodnou kathedrálu ze XIII stol., později značně restaurovanou, gymnasium, lyceum, bisk. seminář, techn. školu museum starožitností, knihovnu Lucchesianovu o 18.724 sv. a 227 rukopisech, vodovod vystavěný s použitím zbytků starověkého aquaeductu. G. jest sídlo praefekta, biskupa, několika konsulů, trestního soudu, civilního a korrekčního tribunálu, finanční intendance, obchodní komory, filiálky národní banky a divisijního velitelství carabinierů. Velkolepé zříceniny starého Agrigenta (viz Akragas) rozkládají se kolem města až k moři. V okolí jsou četné sirné doly. Přístavem girgentským jest Porto Empedocle, odkudž vyváží se obilí, olivový olej, mandle a síra. — Původně byla zde dórská osada (zal. 582 př. Kr.). Od r. 535 po Kr. náleželo město k císařství řeckému. Roku 828 zmocnili se ho Saraceni, jimž vyrval je roku 1086 normanský hrabě Roger I. Týž založil zde r. 1093 biskupství, jehož prvním biskupem byl sv. Gerlando. — Provincie girgentská hraničí na vých. s caltanisettskou, na sev. s palermskou, na záp. s trapanskou a na jihu se Středozemním mořem; má na 3862·72 km^2 340 534 obyv. (1892). Povrch jest velmi hornatý, ačkoliv nepříliš vysoký (nejvyšší hora na sev. Monte Cammarata 1579 *m*), území zavlažováno jest nepatrnými, v létě skoro zúplna vyschlými pobřežními říčkami Salso, Naro, Platani, Magazzolo, Verdura a Belice. Ze zemědělských plodin daří se pšenice (1891: 796 000 *hl*), ječmen (220 400 *hl*), luštěniny (199.800 *hl*), mandle, sladké dřevo, svatojanský chléb, víno (339.000 *hl*). Louky poskytují 778.000 *q* sena; dále produkuje provincie olivový olej (50 500 *hl*), lněné semeno, sýr (541.000 *kg*), vlnu (171.000 *kg*). Z nerostů těží se síra (132.000 tun), kamenná sůl (15 800 tun) a mramor. Nepatrný průmysl obmezuje se na výrobky těstové, kůže a výrobky hrnčířské. Značnější jest obchod; vyváží se hlavně obilí, jižní ovoce, sušené ovoce, víno, olej, ryby, síra a sůl. Provincie skládá se ze tří krajů (G. se 189.603 ob., Bivona a Sciacca), 24 okresů a 41 obcí. Srv. Picone,

Memorie storiche agrigentine (Girg., 1865, 2. vyd.).

Girgl Frant., žurnalista český (* 1822 v Praze — † 1864 t.). Seznámiv se v létech čtyřicátých na studiích s Havlíčkem, stal se záhy jeho druhem a spolu s Gablerem i jeho důvěrným přítelem a téměř chovancem, kterého Havlíček usiloval probuditi ve vlastence a budoucího spisovatele. Pečlivě se takto vzdělav, oddal se před r. 1848 professuře v Praze. Ale bouřlivý rok 1848 strhl také G-a ve svůj mocný vír. Stal se redaktorem »Ranního listu« a po říjnové bouři vídeňské vypravil se s Kleinertem do Vídně, vyslovit tamnímu studentstvu sympathie pražských druhů. Po ukončení povstání vrátil se sice opět k profersuře i stal se supplentem gymnasia píseckého, ale na krátko. Již r. 1851 tam zatčen, v okovech do Prahy dopraven a pro velezrádu odsouzen k dlouholetému žaláři, z něhož vyšel teprve v lednu r. 1863 zničen na těle i na duchu tak, že po krátké službě cukrovarské na Moravě zemřel. Srv. »Osvěta« 1872. 479 a 654. *Hš.*

Girk viz Jirek Jan.

Girlo znamená v maloruštině a bulharštině hrdlo. Zvláště označují se tím na pobřeží černomořském jednotlivá ramena říční v deltových ústích.

Girnberg, ves v Čechách, hejt. a okres Tachov, fara Milíře, pš. Schönwald; 20 d., 150 ob. n. (1890), 1tř. šk., mlýn, cihelna, výroba dřev. zboží.

Girndt Otto PhDr., spis. (* 1835 v Landsberku n. Vartou), studoval práva v Berlíně a Heidelberce, pak filosofii a oddal se v Berlíně žurnalistice. R. 1865 zvítězil veselohrou *Yr* na berl. dvorním divadle; odtud, většinou s úspěchem, provozováno mnoho jeho prací dramatických, hlavně lehkých situačních veseloher. Vydal: *Dramatische Schriften* (I., Hamburk, 1867, II., t., 1874) obsahující mimo jiné drama *Charlottu Corday*; *Gemütl. Gesellschaft*, humor. povídky (Lipsko, 1875, 2 sv.); *Dramat. Gestalten*, novelly (1873, 2 sv.); veselohry *Orientalische Wirren* (1877), *Endlich* (1891) a *Drei zehn* (1892); tragédie: *Dankelmann* (Oldenb., 1882); *Das Reich des Glücks* (t., 1885); *Erich Brahe* (Berl., 1889) a povídky *Romanhaft* (Berl., 1880) a *Rettung des Königs* (t., 1882), pak verše *Ein Morgentraum* (1887).

Giro [žíro], též indossace, indossament, rubopis, nazývá se v právu směnečném a obchodním zvláštní od cesse rozdílný způsob převodu skripturních obligací, totiž obligací, při nichž závazek i právo jediné listinou (skripturou) vzniká, trvá i zaniká. Čl. 9.—17. směn. řádu z 25. led. 1850, č. 51. ř. z. jednají podrobně o giru čili indossaci. Povaha směnečného gira, s nímž v praxi setkáváme se nejčastěji, spočívá v tom, že první majitel směnky (remittent) nemusí čekati, až směnka stane se splatnou. Potřebuje-li peněz, nebo z jiných důvodů, může na zadní straně čili rubu směnky (*in dorso*, odtud název indossace, rubopis), písemně naznačiti osobu, na niž směnečná práva převádí, při čemž musí této osobě směnku odevzdati. Osoba směnku převádějící nazývá se girant (žirant), indossant, indossovatel, rubopisec; osoba, na niž směnka byla převedena, giratář, indossatář, indossovník, rubopisník. Tento způsob převodu čili girování může se prováděti dále, tak že ze dřívějšího giratáře státi se může girant a vyvine se tak celá řada gir čili indossací. Indossace obsahuje dvojí moment: 1. Práva ze směnky převádějí se poznamenáním gira a odevzdáním směnky do vlastnictví. To jest t. zv. převodní (transportní) effekt gira. Jediným věřitelem jest vlastník směnky. Indossatář nevstupuje v obligační právo svého předchůdce (indossanta), nýbrž nabývá směnečného práva z vlastnictví papíru (směnky), tak jakoby sám byl remittentem (prvým majitelem směnky). Dlužník směnečný zavázán jest indossatáři jakožto vlastníkovi směnky. Tímto převodním účinkem rozeznává se indossace od cesse. Kdežto při cessi nabývá cessionář pouze práv svého cedenta, nabývá každý giratář (počínajíc od prvního až do posledního) při indossaci přímých práv ze směnky. 2. Každá indossace zahrnuje v sobě nový výminečný slib směnečný, totiž slib zaplatiti směnku, kdyby ji akceptant nezaplatil. To jest t. zv. garanční effekt směnečný. — Od cesse liší se dále indossace tím, že není ani třeba ani nebývá při ní zvykem udávati důvod převodu směnky, kdežto při cessi nutno jest vždycky udati právní důvod postupu (*causam cessionis*). Mimo to jest cedent práv pouze při úplatné cessi, jenom svému cessionáři, toliko dle obecného práva a nikdy z větší sumy, nežli kterou sám od cessionáře obdržel. Naproti tomu ručí girant dle formálného svého slibu směnečným způsobem všem pozdějším majitelům za zaplacení celé směnečné sumy. Vedle toho liší se indossace od cesse arci ještě formou. G. státi se musí písemně, a to buď na směnce samé (na prvním exempláři nebo duplikátu), na přepisu nebo na přívěsku (allonži) směnky nebo na přívěsku přepisu a vyžaduje současné odevzdání papíru (směnky). Cesse není vázána formou žádnou. — Směnka nemůže se girovati jen tenkráte, když vydatel, trassant (v. t.), přidá na směnce ke jménu remittentovu nebo girant ke jménu giratářovu slova »nikoli na řád«. Směnka, ve které girování od vydatele jest zakázáno, nazývá se recta-směnka. — G. jest buď úplné nebo neúplné čili in bianco, též blancoindossace. Úplná indossace obsahuje formuli indossační (»zaplaťte za mne« nebo »za mne«), jméno indossatáře a podpis indossanta. Při giru in bianco není udáno jméno indossatáře; podpis indossantův arci jest nevyhnutelný, vedle něhož může býti ještě (avšak nemusí) formule indossační. — Jako směnky, jsou indossovatelné též jiné obchodní papíry, na př. šeky, dále kupecké poukázky a papíry uvedené ve čl. 301 a 302 rak. zák. obch., zní-li na řad. *-dlc.*

Giro, též agito, váha v Barmě = ¼ paithy = 413.9 *gr.*

Giroconto [žírokonto] v. Banka, str. 238.

Girodet-Trioson de Roucy [žirodè-triozôn de rusi] Anne Louis, malíř franc. (* 1767 v Montargisu — † 1824 v Paříži). Ztrativ záhy otce, přijal jméno svého poručníka Triosona a dostav se do atelieru Davidova, patřil též k velké řadě umělců bez individuálního temperamentu, která vyšla ze školy této. R 1789 podařilo se mu získati si obrazem *Josef dává se poznati bratřím* římské stipendium, ale pětiletý pobyt v Římě neprospěl mu mnoho. V očích vrstevníků byl G. velkým umělcem, jehož díla ještě nehotova vzbuzovala podivení ničím nezasloužené. Dnes nejznámější jsou jeho komposice k dílům Racina, Vergila, Anakreonta, Ossiana a j. Pokoušel se též v poesii a překládal nebo napodobil řecké básně. Antikisující klassicismus Davidův došel v něm největšího ohlasu a obyvatelé řeckého Olympu nebo hrdinové řeckých bájí jsou stálým inventářem jeho plodů. S Guerinem zároveň namáhal se podávati výjevy z klassických tragédií tehdy provozovaných a při tom maloval suché a bezvýznamné portraity. Od něho jest; *Diana a Endymion* (v Louvru, ryl Chatillon); *Potopa* (t., lith. Aubry le Comte); *Hippokratés odmítá dary perského vyslance; Pygmalion a Galathea* (ve sbírce Sommariva, ryl Nic. Laugier); *Pohřeb Ataly* (Louvre, 1808); *Čtyři roční počasí* (Mars, Bacchus, Bellona, Pomóna); *Danaë* (lith. Aubry le Comte); *Psyché; Flora a Zephyr* (ryl Pradier); *Vzdání se Vídně Napoleonovi I.* (Versailles, 1808); dále portraity otce Napoleonova, lékaře Triosona a Chateaubrianda. Mimo to zanechal přečetné komposice k řec. básníkům a mythologii. Jeho korrespondence obsažena jest v *Oeuvres posthumes, poétiques et didactiques* (Paříž, 1830, 2 sv.). *J-k.*

Girolamo da Santa Croce [džirólamo-króče], malíř ital. školy benátské z 1. pol. XVI. stol. (* v S. Croce), náleží ještě ke starší skupině umělců lombardských, jejichž východiskem jest Bellini, od něhož však tvoří určitý přechod k pozdějšímu slohu benátskému. Jeho dosti četné obrazy provedeny jsou koloritem průhledným, jasným, ale ještě se starožitnou ozdobností a lhostejností výrazů. Od něho jest veliký oltářní obraz *Tomáše Aquinského* (S. Silvestro v Benátkách, 1520); *Marie, Josef a pastýři uctívají Krista* (mus. v Berlíně); *Sv. Šebestián* (t.); *Korunování P. Marie* (t., vyznamenává se živou komposicí, teplým koloritem a velmi vzdušnou krajinou); *Ukřižování* (t., tytéž přednosti); *Nesení kříže* (t.); *Umučení sv. Vavřince* (gal. drážď.); *Narození Krista* (t.); *Vzývání králů* (gal. benátská); *Večeře páně* (v S. Martino v Benát., 1549), jedno z posledních a nejlepších jeho děl, živého výrazu a určité charakteristiky hlav; v galerii bergamské též jest několik jeho obrazů. *J-k.*

Girometti [dži-] Giuseppe, sochař, řezbář a medailleur ital. (* 1780 v Římě — † 1851 t.), žák Pacettiho. Svými prvními pracemi pro kathedrálu ve Folignu vzbudil naděje jakožto malíř. Z rodinných však příčin zanechal malířství a věnoval se řezbě kamenů, v čemž stal se brzo vynikajícím mistrem. Lehkou vynalézavostí a dovedným využitím přirozených barevných vrstev kamene nikdo ho nepřekonal. Nejlepší jeho díla v intagliu jsou: Dvě velké kameje (s hlavou genia s pomníku pap. Clementa XIII. a s Perseem od Canovy); dále kameje s Terpsichorou (od Canovy), Psychou (od Teneraniho) a pak vlastní invence: Hébe, Medusa, Heraklés, Jupiter, Paris, Minerva, Antinoos, Bakchantka, Jupiter vrhající blesky na Titany a Phoibos Apollón. Konečně provedl též podobizny slavných mužů dle antiky i moderních umělců: Lykurgos, Aischinés, Platón, Sokratés, Demosthenés, Archimédés, Pompejus, Vergil, Raffael, Leonardo, Racine, Poussin, král Jiří IV. angl., papež Julius VIII., Napoleon, Washington a j. Práce G-ho získaly si záhy uznání znalců a papež ustanovil jej ředitelem své mincovny. Z medaillí jeho nejlepší jsou: pamětní mince Canovova, Niccoliniho, kardinála Consalviho, dómu orvieského, jubilea za Lva XII. a j. *J-k.*

Giron [chirón] don Pedro, markýz de las Amarillas viz Ahumada.

Gironde [žirond]: **1)** G., jméno dolního toku, vlastně aestuaria Garonny (v. t.).

2) G., největší departement v jihovýchodní Francii, jmenovaný dle stejnojmenné řeky, utvořený z krajin dřívější Guienny, jmenovitě z největší části území Bordelais (7540 km^2) a Bazadais (2100 km^2), pak z menších částí krajin Périgord a Agénois. Hraničí na sev. s depart. Charente Inférieure, na vých. s depart. Dordogne a Lot-et-Garonne, na jihu s depart. Landes a na záp. v délce 150 *km* s Atlant. oceánem. Povrch měří 9740.32 km^2, dle výpočtů franc. minist. války 10.776 km^2, a čítá 793.528 obyv. (1891), z nichž 10.479 jest cizinců. G. náleží k departementu, jichž obyvatelstva přibývá (od r. 1886 o 2·28 %). Jižní a západní část departementu tvoří písčitá vřesoviště, tak zv. Landes de la G., která na záp. ku břehům mořským přecházejí v duny, pokryté smrkovými lesy. Od Garonny odděleny jsou Landy pahorky révou porostlými u Médoku, Haut Brionu, St. Emilionu a Grave. Rovněž ostatní části depart. tvoří pahorkatiny, z nichž krajina mezi Garonnou a Dordogní nazývá se Entre-deux-Mers a jest velmi úrodna. Mezi Dordogní a Dronnou nalézají se pahorky vápencové, křovinami a révou porostlé. Svlažována jest G. hlavně Garonnou s přítoky (po pravé straně le Drot a Dordogne s přítokem l'Isle, po levé Ciron, Gua-mort a la Jalle). Z řek pobřežních větší jest pouze Leyre, vlévající se do Bassinu d'Arcachon. Podél pobřeží, na vnitřní straně dun, jest řada pobřežních lagun, z nichž větší od jihu k severu jsou Etang de Cazau et de Sanguinet, E. de Bateurtot, E. de Lacanau a E. d'Hourtin et Carcans. Řeky splavny jsou v délce 379 *km*, průplavů jest 16 *km*. Podnebí vlivem oceánu jest mírné a vlhké. Průměrná roční teplota v Bordeaux jest 13·6° C, srážek ročně 831 *mm*. Panujícími větry jsou větry západní a severozáp. V zemědělském ohledu připadá 1533 km^2 na vinice, 2117 na role, 3484 na lesy, 761 na louky a 1333 na

pastviny a vřesoviště. Hlavními plodinami jsou víno (Bordeaux), obilí a ovoce. R. 1886 ubylo plochy vinic následkem fylloxery na 1100 km^2 a výnos r. 1887 z dřívějších 3 mill. *hl* na 1·3 mill. Roku 1891 obnášela však výroba již opět 2·44 mill. *hl*. Pšenice sklizeno bylo r. 1891 na 68.881 *ha* 871.946 *hl*, žita na 20.926 *ha* 290.035 *hl*, ovsa na 7933 *ha* 188.170 *hl*. Dále pěstuje se kukuřice, zemčata, luštěniny, zelenina, konopí a něco tabáku; z ovoce jmenovitě slívy, fíky a mandloně. Lesy poskytují hojně dříví a pryskyřice. Chov dobytka jest dosti značný; roku 1891 bylo 41.574 koní, 146.611 kusů hovězího dobytka, 234.472 ovcí a 70.896 kusů dobytka vepřového. Včelařství vykazovalo 29.732 úlů. Znamenitý jest též rybolov, chov ústřic (hlavně v Bassinu Arcachonském) a chov pijavek. Dosti vyvinutý průmysl, soustřeďující se hlavně v Bordeaux, zabývá se výrobou cukru, porculánu, zboží skleněného a hrnčířského, dále jsou zde cihlárny, papírny, továrny na lučebniny a mýdlo, továrny na zboží železné, na bavlněné a hedvábné látky, slevárny železa, loděnice, koželužny. Též terpentin, dehet a mořská sůl vyrábějí se ve značnějším rozsahu. Obchod, jmenovitě vínem a koňakem, jest velmi rozsáhlý. Želez. drah měl depart. r. 1893: 821 *km* a 144 *km* ve stavbě. Z vyšších ústavů školských má fakulty, právnickou, lékařskou a lékárnickou, přírodovědecko-mathematickou a filosofickou, 2 lycea, z nichž jedno pro dívky, veskrze v Bordeaux, dále 3 kolleje obecné (v Blaye, Libourne a la Réole), 1275 škol primárních a 122 škol mateřských. G. náleží diécesí k arcibiskupství bordeauxskému, čítá 6 arrond. (Bordeaux, Bazas, Blaye, La Réole, Lesparre a Libourne), 49 kantonů a 553 obcí. Hl. městem jest Bordeaux. — Srv. Féret, Statistique génér. de la G. (Bordeaux, 1874—89, 3 sv. a dodatky); Gabriel, Géographie de la G. (t., 1882); Joanne, Géographie de la G. (Paříž, 1890).

Girondisté č. Girondini [ži-]. Francouzský sněm národní čili ústavodárný (1789—91) rozešel se dne 30. září 1791. Dekretem jeho ze dne 16. kv. 1791 nesměl žádný člen jeho býti zvolen do nového sněmu zákonodárného, jenžto zasedal od 1. října 1791 do 21. září 1792. Do sněmu tohoto, ana Francie do národního sněmu vypravila skoro všecky své výtečníky, zvoleni byli mužové většinou neznámí. Departement Gironde zvolil 12 poslanců, mezi nimiž duchem a výmluvností nad jiné vynikali právníci Vergniaud, Guadet a Gensonné, lidé to mladí a nezkušení, blouzniví republikáni, jimžto ideálem a vzorem byli rekové a poměry klassického starověku. Ve sněmě zákonodárném seděli na pravici konstitucionalisté, přívrženci konstituční monarchie. Na levici seděli republikáni. Mezi stranami těmito centrum klonilo se brzy sem, brzy tam, lnouc obyčejně k tomu, kdo právě měl větší moc. Vergniaud, Guadet a Gensonné usedli s přáteli svými na levici, a za krátko přidali se k nim poslanci podobně smýšlející také z jiných departementů, jako Brissot a Roland, ba i někteří členové centra, jako Condorcet, Fauchet, Lasource, Isnard, Kersaint a Larivière. Tak povstala mocná strana, jež dle předáků svých, poslanců z departementu Gironde, slula girondská a členové její G. G. mínili, že k úplnému obrození vlasti třeba jest zavésti republiku, a v tom byli s nimi zajedno Jakobíni a všecka strana revoluční po celé Francii. Konstitucionalisté měli ve sněmě zákonodárném většinu; že však nedocházeli náležité podpory u dvora, ochabovali a za nedlouho se octli v menšině. Vláda a dvůr podněcovaly stranu proti straně, zamýšlejíce ze zmatků kořistiti ve směru zpátečnickém. Křiklavým způsobem okázalo se to, když při volbě nového maira v Paříži v list. 1791 dvůr podporoval republikána G-stu Petiona proti konstitucionalistovi Lafayettovi, kterého nenáviděla zvláště královna. Za okolností takových většina na sněmě připadla republikánům, totiž G-stům, kteřížto na levici vévodili nadáním a výmluvností jakož i vážností a oblibou v národě. Následkem toho byl také král nucen vybrati v bř. 1792 nové ministerstvo ze strany girondské. Dumouriez jmenován ministrem záležitostí zahraničních, Clavière ministrem financí a min. vnitra Roland, jehož manželka mezi G-sty velký měla vliv. Nové ministerstvo, jemuž, poněvadž nedbalo etikety, též říkali *le ministère sansculotte*, přimělo krále v dubnu 1792 vypověděti válku králi pruskému Bedřichu Vilémovi II. a Františkovi I., králi českému a uherskému. Francie uvítala skutek ten s jásotem, neboť válka byla nutná i vypovídala se na obranu nového zřízení konstitučního, jež ohroženo bylo emigranty a mocnostmi evropskými. Avšak štěstí válečné nepřálo Francouzům a v Paříži vzmáhala se nedůvěra v královu upřímnost i vznikal strach před spojenci. Mezi králem a sněmem panovalo napjetí již od list. 1791, ježto král dekretům tehdy vydaným na emigranty a nepřísežné kněze nedal potvrzení. Když pak s bojiště docházely zprávy nepříznivé, navrhl sněm dne 25. kv. 1792, aby kněží dotčení jako nepřátelé vlasti odvezeni byli do vyhnanství do Ameriky, a dne 8. čna vznesl na krále žádost, aby k ochraně Paříže sebrati dal 20.000 branců ze všech departementů. Ministerstvo žádalo, aby dekrety tyto byly schváleny, avšak král odpíral, věda, že vojsko, jež by mělo tábořiti u Paříže, vlastně by bylo nástrojem strany revoluční proti trůnu a národní gardě, v níž převahu měla bourgeoisie, tedy živel mírumilovný. Roland poslal králi pohrůžlivé psaní, jež potom i dáno na veřejnost. Dumouriez pak, jenž nebyl stranníkem rozhodným, radil králi, aby ministry girondské propustil, ale aby se nevzpíral proti dekretům. Rady této král uposlechl jenom na polo: propustil ministry, na jejichž místa potom povoláni konstitucionalisté (feuillanti), ale proti dekretům položil veto. Tehdy G. vidouce, že prostředky obyčejnými u krále nepořídí, dali se ve spolky se živly podvratnými a dne 20. čna způsobili »ozbrojenou petici«, totiž bouři, jež měla krále ustrašiti a donutiti k povolnosti. Když pak luza

v Tuileriích se dopouštěla násilností, vysláni Isnard a Vergniaud, aby ji přiměli k odchodu; to však podařilo se teprve Petionovi. Události dne 20. čna podaly děsný důkaz o moci a síle živlů podvratných. Nicméně strana girondská i dále s nimi ostala ve styku, domnívajíc se, že dosáhnouc svých záměrů, snadno se jich zbaví a bez valné námahy zastaví proud revoluce. Král nepovolil, i vyhrožováno mu a konány přípravy k jeho sesazení. Záští lidu proti němu podníceno ještě také pověstným manifestem vévody Brunšvického. Dne 10. srp. způsoben nový útok na Tuilerie. Král měl býti zabit a království zničeno. Rodina královská utekla se do sněmovny. Žádáno, aby král byl svržen. Vergniaud tedy učinil návrh, aby svoláno bylo nové národní shromáždění, které by věc Ludvíka XVI. náležitě vyšetřilo, aby ministři dosavadní byli svrženi a král prozatímně odstraněn. Zákony, jimž král odpíral potvrzení, byly nyní provedeny a přes 4000 kněží nepřísežných odvezeno za moře. Do nového ministerstva girondského vstoupil však i Danton jako ministr spravedlnosti, maje zároveň i místo v nové městské radě pařížské, která si teď přisvojila skoro veškeru moc výkonnou. Ta také dala dne 13. srp. rodinu královskou z Luxembourgu dopraviti do Templu. Pak následovaly strašné vraždy záříjové, jichžto původcem hlavním byl Danton. G. nedovedli jich zameziti, neboť proti Jakobínům a městské radě pařížské byli slabí, ztrativše po 10. srp. ponenáhlu všecku skoro vládu nad lidem, jemuž radikalismus Jakobínův a městské rady daleko více byl po chuti, nežli umírněnost strany girondské. V konventě, jenž se sešel 21. září 1792 a hned v prvém sezení Francii prohlásil republikou, G. seděli na pravici, ani přívrženci monarchie o nových volbách z poslanectví byli vytlačeni. V shromáždění tom mohli G., kdyby byli k sobě připoutali živly nerozhodné, míti pevnou většinu; pohříchu strana jejich nebyla náležitě ustavena a neměla určitého programu společného. Chtěli zastaviti proud revoluční a založiti republiku rázu timokratického s vládou lidí majetných a vzdělaných; chtěli departementům poskytnouti značné samosprávy a Francii ustaviti federalisticky; hleděli zlomiti přílišnou moc Paříže, proti níž ostře vystupoval zejména poslanec Isnard. Zásady tyto však vysloveny byly toliko všeobecně a za časů tehdejších naprosto nemohly míti úspěchu. Jakobíni, opírajíce se o Paříž a kořistíce z vášní lidu, jakož i z nebezpečenství, která se tehdy odevšad valila na Francii, připravili za nedlouho G-sty o vliv, jehož s počátku požívali v konventě. Tak již 25. září prohlášena republika jednotná a nedělitelná, což ovšem bylo osvědčením pro Paříž a proti G-stům. G. navrhli, aby původcové vražd záříjových byli vyšetřeni a potrestáni; Jakobíni však vzali je pod svoji ochranu a vytýkali G-stům »moderantismus«, nebezpečnou prý umírněnost. Mimo to G. návrhem dotčeným od sebe odpudili Dantona. Robespierre žaloval, že chtějí Francii rozdrobiti, totiž proměniti ve federaci departementů. Naproti tomu G. zase žalovali, že Robespierre domáhá se diktatury, avšak nedokázavše toho, dopomohli mu k lacinému triumfu. »Hora« pak, jež byla s Robespierrem za jedno, jala se odtud pracovati o jejich zahubení K účelu tomu posloužil jí též i soud nad králem č. Ludvíkem Kapetem. G. snažili se zachovati mu život. Dokázali toho, že konvent zamítl návrh Robespierrův, aby král bez zvláštního soudu, toliko mocí insurrekce, bez odkladu byl k smrti odsouzen. Než při soudě samém okázala se nejednocenost a polovičatost strany jejich: prohlásili s Jakobíny společně, že král jest vinen a že zasluhuje, aby byl potrestán. Návrh jejich, aby se v příčině té stalo odvolání k národu, padl a způsobil jim přezdívku »appellantů« a též tak propadl i druhý návrh jejich, aby poprava krále, pro niž hlasoval i Vergniaud, byla odložena. Oba pak návrhy velice jim uškodily v očích lidu, jenž odtud je pokládal za aristokraty, royalisty, nepřátele republiky a zrádce vlasti. Již v únoru 1793, krátce po zavraždění Ludvíka XVI., byli v Paříži zrovna tak nenáviděni, jako o rok dříve stoupenci soustavy monarchistické. Škůdci jejich úhlavními byli Robespierre a Marat. Danton, žárliv jsa na muže tyto a zošklivuje si též chátru, klonil se k G-stům, avšak oni (najmě Guadet a paní Rolandová) nikterak se nechtěli spolčiti s původcem vražd záříjových. Marat štval na ně luzu, i nechodili na ulici leč ozbrojeni dýkami a bambitkami. Za času sněmu zákonodárného král odepřel schválení dekretu stran vojska, jež počtem 20 000 m. z departementů sebráno býti mělo k ochraně Paříže. Teď Hora zas nechtěla slyšeti o zřízení departementální gardy, jež dle návrhu G-stů měla chrániti konvent a osobní bezpečnost poslanců. G. pořádali ve spolku s Jakobíny proti králi »ozbrojené petice«: ostří této zbraně namířeno teď proti nim samým. Dne 10. bř. 1793 lid pařížský, podnícen Maratem, hnal se ke konventu, ale nedostal se do sněmovny, ježto věci nebyly náležitě připraveny. Nazejtří, dne 11. března, pravil Vergniaud v konventě, že se bojí, aby revoluce nezhubila podobně jako Saturn vlastní svoje děti a následkem neměla despotismus. Vkrátce potom Dumouriez, jejž nazývali Lafayettem G-stův, ztrativ bitvu u Neerwind, v jednání se dal se spojenci stran obnovení monarchie. Ale poněvadž vojsko s ním nechtělo jíti, utéci musil k Rakušanům. Věcí těch ovšem Jakobíni využili proti straně girondské. Dne 10. dub. vinil Robespierre G-sty ze styků s monarchisty a žádal, aby zrádcové vlasti pohnáni byli před revoluční tribunál nedávno před tím ustanovený. Dne 15. dub. dostavil se do konventu purkmistr Pache v čele deputace 35 sekcí města Paříže i žádal, aby dvacet a dva poslanci girondští (Brissot, Guadet, Vergniaud, Gensonné, Petion a j.) ze sněmu byli vyloučeni a obžalováni z velezrády. Žádosti té prozatím nevyhověno. Avšak Marat, kterého G. byli obžalovali ze spiknutí, na velikou jich škodu a úhonu prohlášen nevinným a za jásotu chátry opět uveden do

konventu. Vztek jeho proti G-stům neznal teď mezí, a šílenec ten měl kromě Robespierra spojencem i Dantona, kterého G. na se byli podráždili. Městská rada pařížská vystupovala tehdy proti G-stům čím dál tím urputněji. Následkem toho ponavrhl Guadet, aby byla rozpuštěna. Avšak konvent k návrhu Barrèrovu pouze ustanovil, aby zvolen byl sbor 12 poslanců, jenž by vyšetřil, zdali a pokud jednání její bylo nesprávno. Sbor ten dal především zatknouti Heberta, a když deputace městské rady přišla žádat o propuštění jeho, vášnivý G-sta Isnard, tehdy předseda konventu, pohrozil jí, učiní-li chátra na sněm útok, to že Paříž bude zničena a marně že hledati budou na březích Sequany místo, kde někdy stála. Na to děsný ryk a hlomoz po vší sněmovně a Danton zvolal: »Teď již žádný smír mezi Horou a appellanty!« Hebert propuštěn na svobodu a chátra strojila se k nové »posvátné morální insurrekci« na zastrašení konventu a záhubu G-stů. Dne 30. kv. ústřední výbor revoluční prohlásil, že nutno učiniti všeobecné povstání k záchraně republiky, a celou noc potom zvoněno a bubnováno na poplach. Bouře trvaly 3 dny. Konečně v neděli dne 2 čna davy daly se na pochod k Tuileriím, kamžto již od některé doby sídlo konventu bylo přeloženo. Palác někdy královský obstoupen luzou a obstaven děly, protějšek to dne 10. srp. 1792. Vůdce lidu Henriot, člověk povahy surové, bývalý to policejní špehoun, žádal, aby vydáno bylo všech 12 členů sboru svrchu dotčeného a mimo to ještě 22 poslanců strany girondské. Darmo kázalo shromáždění, aby odtáhl. Hrozil, že dá střileti, nebude-li národu učiněno po vůli. Tehdy konvent, nevida zbytí a těžce nesa ponížení od chátry, k návrhu Couthonovu 34 poslance vyloučil a dal vsaditi do žaláře. Tím strana G-stů ovšem byla zničena. Někteří uprchli, jako Guadet, Buzot, Petion, Barbaroux, Rebecqui, Lanjuinais, a strojili potom na venkově proti Paříži povstání. To však nemělo valně úspěchu, anoť skutečných přívrženců mírné republiky v zemi mnoho nebylo a G. se ostýchali ve spolky se dáti se stranou monarchickou. Hora pak, neštítíc se prostředků nižádných, protivníky své všudy dovedla rozdrtiti. G. uprchlí a přívrženci jejich prohlášeni za psance a běda bylo těm, kdo se dostali do rukou terroristů. Protirevoluce girondská podobně jako royalistická za nedlouho potlačena. Na G-sty zajaté sestavil poslanec Amar žalobu i obvinil je z pikl̊ů proti republice, jež prý kuli s Ludvíkem XVI., s royalisty, s vévodou Orléanským, s Lafayettem, s Dumouriezem, ba i s anglickým ministrem Pittem. Soud nad nimi zahájen před tribunálem revolučním dne 24. října 1793. Žalobci byli Pache, Chabot, Hebert a Fabre d'Eglantine, a za svědky připuštěni pouze odpovědní nepřátelé obžalovaných. G. ovšem hájili se mistrovsky. Avšak nic naplat: musili býti odsouzeni, a byli také odsouzeni jednohlasně. Ortel nad nimi vynesen dne 30. října. Vyslechše jej, povstali a volali: »Jsme nevinni. Národe, oni tě klamou!« Avšak »národ« mlčel a nechal je zahynouti. Odsouzenci byli: Antiboul, Beauvais, Boileau, Brissot, Carra, Duchastel, Ducos, Duperret, Duprat, Fauchet, Fonfrède, Gardien, Gensonné, Lacaze, Lasource, Lehardi, Mainvielle, Sillery, Valazé, Vergniaud a Viger. Valazé uslyšev, že jest odsouzen, vrazil si do prsou dýku. Ostatní pak opět odvedeni do vězení (Conciergerie). Té noci bavili se hovory a zpěvy; co však o posledním kvasu jejich se povídá, jest smyšlénka. Nazejtří 31. října vezeni na popravu a s nimi též mrtvola Valazéova. Den byl deštivý, pošmourný. Cestou k náměstí Grèvskému zpívali marseillaisu a zpívali i na popravišti, opětujíce refrén: *Plutôt la mort que l'esclavage* (raději smrt než otroctví). Poslední dozpíval a dotrpěl Viger. Poprava trvala 36 minut. Z kollegů jejich Rebecqui, Buzot, Condorcet, Petion a Roland skonali sebevraždou. Guillotinou zhynuli ještě v Paříži: Coustard, Manuel, Cussy, Noel, Kersaint, Rabaut Saint-Etienne, Bernard a Masuyer, v Bordeaux: Grangeneuve, Guadet, Barbaroux a Salles, v Brives: Lidon a Chambon, v Périgueux: Valady, v Rochelle: Dechézeau. Když pak hrůzovláda pominula, vrátili se v březnu 1795 do konventu: Bergoing, Bonnet, Bresson, Chasset, Defermon, Delahaye, Devérité, Doulcet, Duval, Gamon, Hardy, Isnard, Kervélégan, Lanjuinais, Larivière, Laplaigne, Lesage, Louvet, Meillan, Mollevaut, Pontécoulant, Rouyer, Savary, Vallée. Srv. Lamartine, Histoire des Girondins (přel. do češtiny od Vojáčka); Granier de Cassagnac, Hist. de Gir. et des massacres de septembre; Guadet, Protestation contre le livre intitulé: Hist. des G. etc. par Granier de Cass.; týž, Les Girondins, leur vie privée, leur vie publique, leur proscription et leur mort; Vatel, Charlotte Corday et les Girondins; týž, Recherches historiques sur les Girondins. *Šra.*

Girouette [žiruèt], franc., k o r o u h v i č k a na střeše točící se dle větru, odtud obraz pro nestálost povahy a nedostatek přesvědčení, člověk nestálý.

Girová banka [ží-] viz B a n k a, str. 236.

Girovati [ží-] viz G i r o.

Girre viz G í r e.

Girs: 1) G. A l e k s a n d r K a r l o v i č (1815 až 1880), byl při osvobození rolnictva ruského členem redakčních kommissí a později náměstkem ministra financí. Napsal *O pozemeljnoj sobstvennosti i postěpennom jeja izměněniji* (Bibl. dlja Čtěnija, 1835, sv. 12., č. 21). Pro redakční kommisse sestavil memorandum *Ob upravleniji seljskich obščestv v policejskom otnošeniji po novějšim zakonodatěljstvam germans. gosudarstv* (Petr., 1860 ve 2. sv. Příloh k pracím kommissí) a revidoval způsob přidělování pozemků selskému obyvatelstvu v astrachaňské gubernii.

2) G. N i k o l a j K a r l o v i č, státník ruský (* 1820 — † 1895 v Petrohradě), pocházel ze švédské rodiny, usazené v Čuchonsku, vzdělal se v carskoselském lyceu a r. 1838 vstoupil do ministerstva zahran. záležitostí. R. 1841 byl již mladším dragomanem při konsulátě

v Jassech, načež r. 1848 byl diplomatickým úředníkem při gen. Liedersovi, r. 1850 jmenován prvním tajemníkem poselství v Cařihradě a násl. roku správcem konsulátu v Multanech. V l. 1853—54 řídil kancelář rus. kommissaře v zemích podunajských a v l. 1856—58 byl gen. konsulem v Egyptě, kde té doby vznikl konflikt s Tureckem, načež jako gen. konsul v Multanech a Valašsku působil platně k upevnění rus. vlivu v zemích podunajských. Poslán byv r. 1863 jako mimoř. vyslanec do Teheránu, působil zde úspěšně proti vlivu anglickému. Později byl vyslancem v Berně a ve Štokholmě, až r. 1875 jmenován byl senátorem a správcem asijského departementu, kde působil k řešení asijské otázky a k uzavření smlouvy s Čínou. Zastupovav v té době nejednou A. M. Gorčakova, jmenován byl tajným radou, pak státním tajemníkem a konečně r. 1882 ministrem zahran. záležitostí. V této hodnosti byl věrným vykonavatelem vůle Alexandra III. a ochráncem státní důstojnosti Ruska, což osvědčil hlavně r. 1885 v bulharské otázce a v kritické chvíli r. 1887. Vychováním a náklonnostmi klonil se ke spolku s Německem a Rakouskem, ale následkem politiky Bismarckovy a z vyššího pokynu podnikl důležitou cestu do Paříže, kde působil ke sblížení s Francií. Podrobuje se vůli carově a nátlaku veřejného mínění, snažil se při tom zachovati shodu se všemi státy a výsledkem snahy té bylo uzavření obchodní smlouvy s Německem a Rakouskem. G. byl přítomen čtyřem schůzím panovníků: v Alexandrově (22. srp. 1879), v Gdansku (28. srp. 1881), v Skierněvicích (4. září 1884) a v Kroměříži (13. srp. 1885). Mimo četná jiná vyznamenání udělen mu byl r. 1894 nejvyšší ruský řád sv. Ondřeje.

3) G. Dmitrij Konstantinovič, spis. ruský, bratranec předešl. (* 1836 — † 1886), vzdělal se v prvním kadetním sboru v Petrohradě a sloužil ve vojsku. R. 1868 nucen byl opustiti Petrohrad pro řeč pronesenou na pohřbu Pisareva. Povídky své, hlavně z vojenského života, uveřejňoval v časopisech s pseudonymem Konstantinov od r. 1862 a obecnou pozornost vzbudil nedokončeným románem *Staraja i Novaja Rossija* (»Otěčestv. Zapiski«, 1868), jevící vliv Pisareva. Z pozdějších oblíbených povídek jeho vyšly o sobě *Zapiski vojennago* a *Kalifornskij rudnik* (Petr., 1872). Za rusko-turecké války (1876—77) byl zpravodajem »Petr. Vědomostí« a »Sev. Věstniku«, načež v létech 1878—80 vydával často pronásledovaný a zakazovaný list »Russkaja Pravda«. *Šuk.*

Girsch, ves v Čechách, viz Krzy.

Girschen, ves v Čechách, viz Jeřeň.

Girscher Bernhard, malíř krajin (* 1822 v Rothenburku). Studoval lékařství ve Vratislavi, ale r. 1848 obrátil se k umění a vstoupil do atelieru malíře podobizen a krajináře Resche. Roku násl. odešel do Mnichova, pak procestoval Bavorsko a Tyrolsko a r. 1854 usadil se v Berlíně. Dovedl zejména výborně podávati ledovce s odrazy světla. Od něho jest: *Mlýn ve Slezsku*; *Měsíční noc na horách tyrolských*; *Vysoké Taury* a j. *J-k.*

Girschowa, ves v Čechách, viz Krsov.

Girsig, ves na Moravě, viz Jiříkov.

Girsztowt [giršt-] Polikarp, lékař polský (* 1827 v Hrynkiszkách v Litevsku — † 1877 ve Varšavě). Lékařství vystudoval v Petrohradě, účastnil se v l. 1853—56 krimské války jako vojenský lékař, načež se r. 1857 stal professorem chirurgické kliniky ve Varšavě. Vynikal jako výborný učitel a organisator, jenž založil r. 1866 »Gazetu lekarskou«, ve které sám uveřejnil mnohé svoje práce a zároveň získal zdatné spolupracovníky. Jeho péčí a nákladem vycházela též »Biblioteka umiejętności lekarskich« (od r. 1867 20 sv.), sborník lékařských učebnic, původních i dobrých překladův. Z jeho děl uvádíme: *Odczyty i spostrzeżenia chirurgiczne* (Varšava, 1869); *Chirurgija ogólna i szczegółowa* (t., 1860). *Srz.*

Girtanner: 1) G. Christoph, lékař něm. (* 1760 ve Sv. Havle — † 1800 v Gothě). Vynikal rozsáhlými, ale ne hlubokými vědomostmi, prožil velmi pohnutý život a působil na různých místech jako lékař, politik a spisovatel, který zejména seznámil Německo s novými tehdáž lékařskými naukami Brownovými. Napsal *Ausführliche Darstellung des Brown'schen Systems der prakt. Heilkunde* (Gotinky, 1797, 1798, 2 sv.); *Abhandlungen über die venerischen Krankheiten* (t., 1783—89, 3 sv.); *Abhandl. ü. d. Krankheiten der Kinder* (t., 1794).

2) G. Wilhelm, právník něm. (* 1823 ve Schnepfenthalu — † 1861 v Kielu), kde byl od r. 1853 profes. římského práva (před tím v Jeně). Hlavní jeho spisy: *Die Bürgschaft* (Jena, 1851); *Rechtsfälle zu Puchtas Pandekten* (t., 1852, 4. vyd. od Langenbecka 1869); *Die Stipulation und ihr Verhältnis zum Wesen der Vertragsobligation* (Kiel, 1859).

Girvan [gerven], město ve skot. hrabství ayrském, 28 *km* jz. od Ayru, při vtoku řeky G-u do Firth of Clyde, na dráze ayrsko-stranraerské, má 4081 obyv. (1891), továrnu na bavlněné látky a mělký přístav, z něhož jen rybářské lodi vyjíždějí na lov sleďů.

Girystis jest jméno starolitevského bůžka lesního (od *gìre*, les). Tělo jeho bylo kosmaté, na hlavě měl velké rohy a pohledem svým děsil lidi. Unášel také do lesů tancující dívky. V nynějším podání není nikde znám. *Ml.*

Gis, v hudbě *g* křížkem (♯) o půl tónu zvýšené.

Gis-dur (angl. *G sharp major*, franc. *sol dièse majeur*, ital. *sol diesis maggiore*), tvrdý trojzvuk *gis his dis*; neobvyklá tvrdá tónina s předznamenanými 8 ♯, enharmonická s *As dur*.

Giseke: 1) G. Nikolaus Dietrich, theolog a básník něm. (* 1724 v Kysku v Uhrách — † 1765), vlastním jménem Köszeghi. Po smrti otce svého, lutheránského kazatele, vychován byl v Hamburce, studoval v Lipsku theologii, stal se dvorním kazatelem v Quedlinburce a r. 1760 superintendentem v Sondershausich. Přispíval pilně do Gärtnerových »Bremer Beiträge« (1744—55). Posmrtně vydány jeho *Po-*

etische Werke (Brunšvik, 1767), obsahující básně moralisující, písně duchovní, ódy, kantáty, bajky, povídky, epigrammy a j. Klopstock připomíná G-ka mezi jinými svými přáteli ve svém Wingolfu.

2) G. Robert, spis. něm., pravnuk před. (* 1827 — † 1891), obíral se na universitách ve Vratislavi, Halle a Berlíně studiemi filosofickými, theologickými a historickými. Vedle činnosti žurnalistické napsal řadu románů: *Moderne Titanen* (1850); *Pfarr-Röschen* (2. vydání 1854); *Käthchen* (1864) a j.; *Dramatische Bilder aus deutscher Geschichte* (2. vyd., 1878) a dramata *Johannes Rathenow* (1855); *Va banque* (1855); *Die beiden Cagliostro* (2. vyd. 1872); *Moritz v. Sachsen* (1860).

Gisela, královna něm., dcera Heřmana švábského, provdala se po třetí za Konrada salického, s nímž r. 1027 byla v Římě korunována. Jsouc spřízněna s posledním králem burgundským Rudolfem III., přiměla ho, že r. 1027 ustanovil Konráda svým nástupcem, tak že po smrti jeho r. 1032 byl Burgund spojen s říší Německou.

Giselbert neb Gisilbert, vévoda lontrinský (915—939), syn vévody Reginara, odtrhl se pomocí císaře Jindřicha I. od západofrancké říše, ale r. 925 musil se poddati Jindřichovi, jenž dal mu dceru svou za manželku. Při korunování Otty I. v Cáchách zastával poprvé čestný úřad komorníka, pořádaje slavnosti. Později přidal se k opposici proti císaři, byl však r. 939 u Andernachu poražen i utonul v Rýně; vévodství Lotrinské pak připojeno bylo k říši Německé.

Giselina železnice, nyní část státních drah rakouských v Solnohradsku a Tyrolsku, skládá se z trati ze Selzthalu do Bischofshofenu (98 *km* dl.) a z Halleina přes Bischofshofen do Wörglu (174 *km* dl.); druhá má velikou důležitost obchodní, spojujíc severozáp. síť železnic rak. pomocí dráhy Jižní a Arlberské se Švýcarskem a sev. Italií a číníc dopravu nezávislou na železnicích bavorských. Koncessi obdržela 10. list. r. 1872 bývalá spol. železnice císařovny Alžběty, kteréž zaručil stát roční čistý výnos až 54.400 zl. za míli, jakožto zálohu splatnou a 4% zúročitelnou. Stavební kapitál opatřil se akciemi (16 millionů zl.) a 5% prior. obligacemi ve stříbře (23·5 mill. zl.), stavěti se počalo na jaře r. 1873 a 6. srpna r. 1875 zahájena vozba; potíže zvláštní způsobil tunnel u Taxenbachu, který se sřítil následkem sesutí se Untersteinberku 10. čna r. 1875. Postátnění nastalo 1. ledna r. 1882 spolu s ostatními liniemi dráhy Alžbětiny. G. ž. vine se údolím Salice, přestupuje z tohoto do povodí Saalachy a pak do údolí Innského, a třeba nešla tak vysoko, jako jiné dráhy alpské (nejv. místo na rozvodí mezi Saalachou a Innem 969 *m* n. m.), jest velmi oblíbena a hojně užívána cestujícími pro zábavu. *Pik.*

Gisevius (Gizeviusz): **1) G.** Eduard, archaeolog prusko litevský (* 1798 — † 1880), [illegible] ady v Tylži a pro svoji ná[illegible] kému národu byl nejednou předmětem posměchu. Práce jeho z litev. starožitností a národopisu roztroušeny jsou v odborných listech (»Protokoly« královecké archaeol. spol.; »Zprávy« litev. liter. spolku; »Altpreuss. Monatsschrift«). Zaznamenal hlavně národní legendy, písně i s nápěvy, domácí slavnosti a obřady pruských Litvanů. Mimo to sestavil obrazy a pohledy míst, důležitých v archaeologickém ohledu, jako hory Rombinus u Tylže a pod. Litevští vlastenci vidí v něm takového činitele pro pruské Litevce, jakým byl Dovkont pro ruské.

2) G. Herman Marcin Gustaw, polský horovatel v Prusku (* 1810 — † 1848), poslouchal theologii v Královci a r. 1835 stal se evang. kazatelem v Osterode, kde pracoval slovem i pérem ve prospěch polského jazyka. Byl hlavním spolupracovníkem časop. »Roczniki słowiańskie«, vydávaného v Lipsku, a sám vydával několik let list »Przyjaciel ludu łecki«. Pracuje hlavně k šíření osvěty mezi polským lidem, došel nemalé obliby a r. 1848 zvolen byl za poslance na sněm pruský. Do konce života bojoval proti germanisaci Mazurů a zneužívání polského lidu se strany šlechty. Vydal: *Die polnische Sprachfrage in Preussen* (Lipsko, 1845-46); *Śpiewnik szkolny i domowy* (t., 1846); přeložil některé polské spisy do němčiny a s Nesselmanem pracoval o slovníku litevsko-německém. Účastnil se též živě ruchu slovanského a byl v literárním spojení s varšavskými, poznaňskými i pražskými spisovateli a slavisty. *Šnk.*

Gisis, v hudbě *g* ležatým křížkem × o dva půltony zvýšené.

Giskra Karl, politik rakouský (* 1820 v Mor. Třebové — † 1879 v Badenu). Vystudoval práva na univ. vídeňské a stal se tam r. 1846 supplentem stolice pro státní vědy; r. 1848 zvolen byl od M. Třebové do Frankfurtského parlamentu, kde přidal se ke straně velkoněmecké, načež zdržoval se v Rusku, až r. 1850 stal se koncipientem u Dra Mühlfelda ve Vídni a r. 1860 advokátem v Brně. R. 1861 zvolen byl poslancem do zemského sněmu a do říšské rady, kde podporoval poněmčovací snahy Schmerlingovy a vášnivě útočil proti státnímu právu českému v řečech svých dne 3. a 11. května r. 1861 pronesených a zvláště dne 22. července, kdy nazval korunu sv. Václava mystifikací a přiměl tak Dra Riegra k důkladné odpovědi a poslance české k tomu, že dne 1. srp. podali k vládě interpellaci, zdali mlčení vlády k urážlivým výrokům G-rovým považovati sluší za její souhlas. Jízlivost jeho byla neobyčejná a nepřátelství jeho proti živlu českému neznalo mezí a neštítilo se ani prostředků násilných a nepoctivých, i když za okkupace pruské byl purkmistrem brněnským, i po válce, když jako důvěrník Beustův řídil na Moravě agitaci ústaváckou. Vliv jeho byl veliký, tak že r. 1867 zvolen byl za předsedu říšské rady a 30. pros. r. 1867 jmenován v kabinetě Auerspergově ministrem vnitra, ve kterém úřadě pracoval zimničně o zničení opposice české. Jeho dílem jest nařízení ze dne 19. led. r. 1868, aby všickni nastupující úřed-

níci přísahali na ústavu, staří pak aby to učinili dodatečně; a nařízení to provázeno bylo oběžníkem G-rovým ke všem vyšším úřadům, aby mu bylo oznámeno, který úředník se zdráhal tak učiniti, by mohlo proti němu býti učiněno opatření. Za něho obmezováno jest právo shromažďovací zakazováním schůzí a táborů českých, žurnalistika česká jest pronásledována a odsouzena ke ztrátě 66.000 zl. kauce, redaktorům pak vyměřeno jest 64 let žaláře. Jeho dílo jest prohlášení výminečného stavu v Praze a jmenování generála Kollera místodržitelem českým; on řídil veliký a úsilný nátlak na úřednictvo a lid při nových volbách r. 1868. Snahy jeho způsobily však pravý opak, a činnost jeho v kabinetě Taaffeově, do kterého 18. dubna r. 1869 přešel, narazila na odpor menšiny ministerstva (Taaffe, Potocki, Berger), která uznávala nutnost dorozumění se s opposicí státoprávní. Proti snaze menšiny sestavil G. memorandum většiny ministerské (G., Herbst, Plener, Hasner a Brestl) a předložil je v prosinci císaři, dokazuje, že jenom v provedení ústavy lze hledati spásu říše a zavedením přímých voleb že potlačí se opposice státoprávní. Když v lednu r. 1870 byla menšina ministerstva propuštěna, zůstal G. ve svém oboru i za předsednictví Hasnerova a tu pod vlivem dvora vyjednával s Drem Riegrem a Sladkovským o narovnání na »půdě ústavní«; kterak však narovnání rozuměl, ukázal nejlépe svým jednáním proti zastupitelstvu pražskému; nepředložilť žádnou volbu deklaranta za primátora k nejvyššímu potvrzení, tak že volba pětkráte musila býti provedena. Jiná rána opposici chystána byla v hotovém návrhu nového zákona volebního, který 5. bř. r. 1870 říšské radě předložil, aby byl hned projednán a zaveden; nesehnal však potřebné většiny dvou třetin hlasů a když ostatní ministerstvo přes jeho odpor dne 20 března se usneslo, aby návrh jeho byl odložen a podán byl výpomocný zákon o volbách z nouze, vystoupil G. dne 22. bř. z ministerstva a řídil na to s Herbstem opposici proti Hohenwartovi a 20. září r. 1871 vydal se do Pešti, aby získal Maďary proti vyrovnávacím pokusům Hohenwartovým. Také súčastnil se četných finančních podniků, jsa předsedou franko-rakouské banky ve Vídni, vrchním kurátorem první rak. spořitelny a správním radou Lvovsko-černovické dráhy. Spekulace ty a zištné jednání připravily ho o vážnost veřejnou a když 16. září r. 1872 vystoupil v delegacích proti požadavku ministra Kuhna o zvýšení vojenského budgetu, došlo k nemilým pro G-ru odhalením, tak že mu byl odňat přístup ke dvoru. G. uznával sám potřebu, by se voličům svým ospravedlnil, i byl r. 1873 od Brna znovu zvolen, ale process Ofenheimův, ve kterém smutně proslul svou »Trinkgeldtheorií«, r. 1875 postavením jeho otřásl, a ani vystoupení jeho proti Andrassyově východní politice v letech 1877—78 vážnosti mu nedodalo. Viz Řeči Dra Fr. L. Riegra, II. díl.

Gislason Konrad, jazykozpytec islandský (* 1808 v Langamyri na Islandě — † 1891 v Kodani), kde byl od r. 1853—86 univ. professorem islandštiny. G. jest přední autoritou na poli poesie staroisl. skaldů, současně z nejdůkladnějších znalců staré islandštiny. Obé dosvědčil nejen pečlivým vydáním řady textů (hlavně vyd. *Njála*, Kodaň, 1875, k tomu výklad 1879-89), nýbrž i vědeckým spracováním materiálu. Z prací jeho uvádíme: *Um frumparta islengkrar tungu i fornöld* (Kodaň, 1846); *Dansk-islandsk ordbog* (t., 1851); *Oldnordisk formloere* (t., 1858); *Udvalg of oldnordiske Skjaldekvad* (t., 1892).

Gislebert z Monsu, kronikář něm. († 1223 až 1225), byl kancléřem hraběte hennegavského Balduina V., napsal *Chronicon Hanoniense* (vyd. W. Arndt, Script rer. ger., 21 sv.), ve kterém líčí dějiny Hennegavska od spojení s Flandry a podává pro l. 1168—95 výborné zprávy k dějinám říše Německé, neboť vypravuje o věcech, při kterých sám byl přítomen. Viz Arth. Hantke, D. Chron. des G. von Mons (Lipsko, 1871).

Gis-moll (angl. *G sharp minor*, franc. *sol dièse mineur*, ital. *sol diesis minore*), měkký trojzvuk *gis h dis;* měkká tónina označená 5 ♯, souběžná s H dur, enharmonická s As moll.

Gisors [žizór], kant. město ve franc. dep. Eure, arr. Les Andelys, na ř. Epte, v uzlu několika železnic, s 4462 ob. (1892). Stálo prý již za Merovejců. Má starý kostel z XIII. st. s nádherným portálem, malbami na skle a skulpturami, radnici s knihovnou a archaeol. museem, monumentální nemocnici a i v ohledu vojenského stavitelství pozoruhodné zříceniny hradu historicky památného. Značný průmysl textilní.

Gisquet [žiské] Henri Joseph, státník franc. (* 1792 ve Vezinu — † 1866 v Paříži). Stav se r. 1831 policejním prefektem, vystoupil proti demokratům a potlačil r. 1832 povstání. Svou úplatností vzbudil velikou nevoli, tak že úřadu svého byl zbaven a jmenován státním radou. R. 1836 zvolen byl od St. Denisu do sněmu, kde učinil vládě velikou nepříjemnost, ukázav na její hospodaření s tajnými fondy: byl však sám usvědčen z velikých podvodů, kterých v úřadě se dopustil, a proto r. 1838 propuštěn. Vydav své *Mémoires* (Paříž, 1840, 4 sv.), ve kterých jest mnoho zpráv o hospodářství státním za Ludvíka Filipa, vydal se na cestu na východ a popsal ji ve spise: *L'Egypte, les Turcs et les Arabes* (t., 1848, 2 sv.).

Gitá-góvinda viz Džajadéva.

Gitano (špan.) z lat. Aegyptianus, t. j. Kopt = cikán, pak podvodník, pochlebník. Srv. Gipsy.

Githagin viz Saponin.

Githago viz Agrostemma L.

Gitiadés, řecký architekt a kovolitec ze Sparty (kol. 510 př. Kr.), jenž ještě po skončení třetí messénské války žil, vztahují-li se totiž z trojnože, votivní dar Spartanů za vítězství v chrámu amykelském s postavami Afrodity a Artemidy, na tuto válku. Hlavní jeho dílo jest však dokončení chrámu Athény

Chalkioikos ve Spartě a její socha v témže chrámě, jehož kovové zdi ozdobeny byly též reliefy ze života Hérakleova, synů Tyndareových, Héfaistova, Perseova a narození Athény. Napsal i hymnus na Athénu. — Srv. Brunn, Gesch. der griech. Künstler. *J-k.*

Giudecca [džudeka], ostrov benátský, jejž od jižní části vlastního města odděluje Canal della G. Jméno jeho pochází od židův, kteří zde před svým vypovězením bydlili. Po jistý čas byl čtvrtí aristokratickou, dnes však jest obýván pouze rybáři a řemeslníky, kteří pracují v několika zdejších továrnách. Krásný chrám Del Redentore z r. 1576.

Giudici [džudíči]: **1) G.** Carlo Maria, malíř, sochař a architekt ital. (* 1723 ve Viggiù — † 1804 v Miláně). Zabýval se studiem renaissančních mistrů a antiky v Římě. R. 1760 založil v Miláně uměleckou školu směru eklektického a antikisujícího. Od něho jest nástropní freska v kostele San Francesco di Paula v Miláně; ostatní obrazy, držené ve slohu Quida Reniho, nalézají se v různých galeriích ital. Více pracoval jako sochař. Pro kathedrálu a pal. Belgioioso v Miláně provedl reliefy a pro pal. Landriani tamže některé sochy. Od něho jest též oltář a sochy v pasturské kathedrále (Kristus a andělé). *J-k.*

2) G. Paolo Emiliani, liter. dějepisec ital. (* 1812 v Mussomeli na Sicilii — † 1872 v Turnbridgei v Anglii, byv jmenován r. 1848 professorem literatury italské na univ. v Pise, ztratil záhy svůj úřad za nastavší reakce. Oddal se pak pracím vědeckým a spisovatelským; teprve po zřízení království Italského jmenován zase prof. aesthetiky a tajemníkem akad. krásných umění ve Florencii; roku 1867 zvolen je také do sněmu. Z cenných a pečlivých prací jeho jmenujeme: *Storia delle belle lettere in Italia* (Flor., 1845), jíž podruhé vydal pod názvem *Storia delle letteratura ital.* (1855, 2 sv., 4. vyd. 1865); *Storia dei comuni italiani*, velmi pečlivý historický obraz rozvoje obcí ital. (t., 1861, 3 sv.), censurou ve vydání prvém velice znetvořený, doplněný a přepracovaný r. 1866; *Storia del teatro in Italia* (Milán, 1860, Flor., 1869), jehož vyšel pouze 1. díl sahající k Lorenzovi de Medici, překlad Macaulayových »Dějin Anglie« (1856, 2 sv.); román *Beppe Arpia* (1851). Všecky práce G-ho vynikají důkladným věděním, chladným, bystrým soudem a přehlednou rozčleněností.

Giugliano in Campania [džuljáno in kam-], město v ital. prov. neapolské, okr. casertském, má 11.748 ob. (1881, obec 12.431), ústav pro osiřelé dívky a jakýs obchod. Spojeno s Neapolí parní tramwayí.

Giuliani [džuljáni] Giambattista, dantista a filosof ital. (* 1818 v Canelli — † 1884 ve Florencii), oddal se stavu duchovnímu a horlivě pěstoval mathematiku, jíž učil na různých vyšších ústavech ital. R. 1841 uveřejnil v Luganu *Trattato elementare di algebra*. Roku 1843 odešel do Říma a věnoval se odtud vý- ... í dantovskému, v němž se ... tou svojí doby. R. 1847 stal se na universitě janovské professorem morální filosofie, později církevního řečnictví. Od r. 1860 vykládal Danta na Instituto degli studi superiori ve Florencii. Z prací jeho stůjte zde: *Saggio di un nuovo commento della Commedia di Dante* (Janov, 1845); *Alcune prose* (Savona, 1851); *Le norme di commentare la Divina Commedia* (1856); *Metodo di commentare la Divina Commedia* (1856, 2. vyd. 1861); *Delle benemerenze di Dante verso l'Italia e la civiltà* (Flor., 1860); *La vita nuova e il Canzoniere di Dante* (t., 1863, 3. vyd. 1883); *Il convito di Dante reintegrato nel testo con nuovi commenti* (1875, 2 sv.); *Opere latine di Dante reintegrate nel testo con nuovi commenti* (1878 až 1882, 2 sv.); *La Commedia di Dante raffermata nel testo giusta la ragione critica e l'arte dell' autore* (1879). Hlavní dílo jeho, systematický kommentář k Dantově Komédii, nebylo posud vydáno, jsouc známo jen z ukázek. S dantovským badáním jeho úzce souvisejí: *Lettere sul vivente linguaggio della Toscana* (Turin, 1858, 3. vyd. Flor., 1865) a *Moralità e poesia del vivente linguaggio toscano* (Bologna, 1869, 3. vyd. Flor., 1873). Jako novellista upozornil na sebe jímavou prací *Tre vittime del lavoro.*

Giuliari [džuliári] Giambattista Carlo, hrabě, učenec italský (* 1810 ve Veroně — † 1892 t.), studoval v Římě a ve Veroně bohosloví a r. 1856 stal se kanovníkem v rodném městě; r. 1867 jmenován byl členem berlínské akademie věd. Naposledy byl knihovníkem kapitulní knihovny. Z přečetných prací jeho, jež odnášejí se většinou k dějepisu Verony, stůjte zde: *La biblioteca veronese* (Ver., 1858); *Memoria bibliografica Dantesca* (t., 1865); *Sopra un codice di rime stimate inedite dell' Alighieri* (Flor., 1865); *Cinque discorsi dell' Alighieri dalla sua statua in Verona* (1865—68); *Degli studii di filologia comparata* (1866); *Colpo d'occhio sulle biblioteche d'Italia* (1867); *Trattato dei ritmi volgari di Godino da Sommacampagna* (Bologna, 1876); *Il libro di Theodoto* (t., 1876); *Delle emigrazioni letterarie italiane* (Janov, 1871); *Verona e la sua provincia* (t., 1871); *Bibliografia del dialetto veronese* (Bologna, 1872); *Storia della musica sacra in Verona* (Flor., 1874—79, 2 d.); *Della letteratura veronese....* (Bol., 1876); *Franc. Petrarca e la sua scoperta delle epistole di M. T. Cicerone in Verona* (Flor., 1876); *Diplomi imperiali recentemente scoperti* (Ben., 1879); *Monumenti per la storia veronese* (Ver., 1880); *Istoria monumentale, letteraria, paleografica della bibl. capitolare di Verona* (Benátky, 1882); *Documenti che si riferiscono alla storia della capitolare....* (t., 1884); *Gli anonimi veronesi* (Ver., 1885); *Bibliografia Maffejana* (Bologna, 1885).

Giulio [džulio], ital., t. j. Julius, též Paolo, t. j. Pavel, do r. 1867 stříbrná a početní mince církevního státu = 10 bajocchi = asi 25 kr. 10 g. = 1 scudo.

Giulio Romano [džu- -áno]: **1) G. R.**, též Pippi, vlastně Giannuzzi, malíř a stavitel ital. (* 1492 v Římě — † 1546 v Man-

tově). Byl nejznamenitějším žákem Raffaelovým, po jehož smrti odebral se za několik let do Mantovy (1542) k vév. Bedřichovi II. Gonzagovi, jenž jmenoval ho ředitelem vodních staveb a vrchním dozorcem vévodských budov. G. byl umělec živého a smělého ducha, jehož velmi produktivní štětec dovedl ve všem následovati smělého letu jeho pružné fantasie. Pokud s Raffaelem pracoval, napodobil jeho sloh a obíral se církevní histotií, ale později oddal se cele látkám mythologickým a upadl v effektní, divokou manýru, jíž hověl smyslnosti doby. Na dekorativní nástěnné malířství měly zejména jeho fresky *Svržení gigantů* (v pal. del Té) zhoubný vliv, ježto zcela ruší dojem architektonické pevnosti budovy. Z jeho obrazů uvádíme: Zpodní část Raffaelovy Transfigurace (ve Vatikáně); *Smrt sv. Štěpána* (dle Raffaelovy kresby v S. Stefano v Janově), směle a důkladně malovaná; *Sv. Rodina* (Drážď.); *Madonna na trůně* (Sta Maria dell' Anima v Římě); *Honba Diany* (vév. palác v Mantově); *Madonna della Gatta* (Neapol); *Sv. Markéta v jeskyni kroti draka křížem* (museum ve Vídni); *Sv. Duch vznáší se nad attributy 4 evangelistů* (tam.); *Pluto sjíždí do podsvětí* (t.); vlastní jeho podobizna (Louvre); *Mythus Psychy* (pal. del Té); *Milostné scény bohů* (t.); *Triumf cís. Sigmunda* (t., ryl Bartoli); *Trójská válka* (vév. pal. v Mantově). Z architektonické jeho činnosti uvádíme villu Madama v Římě, palazzo Cicciaporci (zvláštní pokus docíliti mohutný dojem bez pilastrů a velkých risalit) a pal. del Té (letohrádek vévody mantovského, nejlepší příklad velkolepostí profanní dekorace). Po smrti Sangallově nabízeno mu další vedení stavby chrámu sv. Petra v Římě; G. však zůstal v Mantově, kde započal stavbu nového chrámu, jejž po smrti jeho Bertani dokončil. Jeho žáky byli: Raffael dal Colle, Primaticcio a j. Srv. Carlo d'Arco, Istoria della vita e delle opere di G. Pippi R. (Mantova, 1838 a 1843). *J-k.*

2) G. R., hudebník ital., viz Caccini Giulio.

Giunta [džunta], též Giunti, španělsky *Junta* nebo *Junti*, v nářečí benátském Zonta, slavná ital. rodina typografů. Rod G. pocházel z Florencie, kde jej lze též ve XIV. st. dokázati. Lucantonio G. přestěhoval se odtud ok. r. 1480 do Benátek, kde zřídil si obchod knihkupecký a r. 1510 též samostatnou tiskárnu. Po jeho smrti (1537 neb 1538) ujal se řízení tiskárny syn jeho Tommaso a vedl ji pod firmou Haeredes L. A. de G. (dědicové Lucantonia de G.). R. 1557 tiskárna tato shořela, byla však opět znovu postavena. Po smrti Tommasově řídil závod (apud Iuntas) jiný Tommaso, vnuk to Gio-Mariův, po něm příbuzný jakýsi, jménem Modesto. Činnost této větve rodu G. stopovati lze až do r. 1657. Tisky této větve stojí za tisky Aldovými. Jediný znamenitý tisk jest Victoriovo vydání Cicerona (1534). Slavnější byla florencká větev rodu G., jejímž zakladatelem byl Filippo G. (* 1450 — † 1517), bratr Lucantoniův. Z officiny jeho vyšla řada vkusných vydání auktorů řeckých a římských (editiones Iuntinae); první bylo vydání Zenobia (1497). Po jeho smrti řídili závod jeho dědicové společně, až r. 1531 stal se chefem firmy syn jeho Bernardo, jenž dříve též na svůj účet tiskl. Vedle něho tiskl též bratr jeho Benedetto. Tiskárna G-ův trvala ve Florencii až do poč. XVII. stol. (asi r. 1623). Z l. 1604 až 1608 máme tištěné katalogy knih firmou touto vydaných. Typografický znak rodu G. byla heraldická lilie nesená ode dvou bezkřídlých andělů. — Jacobus G., syn Francescův, byl r. 1520 nakladatelem v Lyonu a dědicové jeho připomínají se tamže od r. 1561—70. Firma G. existovala tam ještě r. 1592. Jiní členové rodu G. byli ve stol. XVI. a XVII. knihtiskaři po různých městech italských a špan. Srv. Bandini, De florentina Iuntarum typographia (Lucca, 1791, 2 d.); Renouard, Annales de l'imprimerie des Alde (3. vyd. Paříž, 1834, dodatek obsahuje seznam všech tisků officiny G-ův).

Giunta [džu-] Pisano, též G. da Pisa, malíř ital. (* kol. 1190 — † mezi 1258—1267). Jest s Guidem ze Sieny prvním mistrem italským, který podstatně překročil hranice byzantského slohu. Od něho nalézá se v Pise (Campo Santo) *Krucifix*, dílo jeho mládí, které projevuje dosud otrocké napodobení Řeků. R. 1230 povolán byl do Assisi, aby v horním kostele provedl několik fresek, z nichž uvádíme jen *Umučení sv. Petra* (ryl Lasinio), které jeví již snahu po čistější a volnější formě. Taktéž v kostele Sta Maria degli Angeli (u Assisi) nalézá se od něho *Krucifix*. Konečně připisuje se mu *Ukřižování* (ve sbírce Ottleyově v Londýně), o němž Waagen soudí, že při nejmenším aspoň hoden jest tohoto mistra. Dle pověsti byl G. učitelem Cimabua, jistě ale jeho předchůdcem. V drážďanské gal. jest od něho *Madonna s dítětem na trůně*, zakoupená r. 1860 ze sbírky Woodburneovy. *J-k.*

Giuntiny [džun-], Iuntiny, tiskařské výrobky rodiny Giunta (v. t.).

Giupana [džup-], chorv. Šipan, Žipan, viz Elafické ostrovy.

Giurgiu [džurdžu], též Giurgevo nebo Djurdjevo, hlavní město rumunského kraje Vlasca, na lev. bř. Dunaje proti Ruščuku, spojené tratí státní železné dráhy s Bukureštem a železnicí bulharskou s Varnou. Jest sídlem soudu prvé instance, hlav. celního úřadu, má 5 kostelů, synagogu, gymnasium, nemocnici, troje kasárny, velké parní mlýny, 2 veřejné sady a 12.559 ob. (dle jiných 21.000). G. jest důležitým obchodním střediskem, jsouc přístavním městem pro Bukurešť; větší lodi však přistávati musí ve Smardě, asi 3 *km* na jih pod G-iem. Ruch lodní byl r. 1892: 266 parníků, 513 lodí vlečných a 495 lodí plachetních, z nichž valná většina plula pod vlajkou rakouskou. Dovoz (železné zboží, látky, uhlí a líh) má cenu 15·30 mill. zl., vývoz (obilí, sůl a petrolej) 13·205 mill. zl. Rakouský vicekonsulát. — G. založeno bylo ve XIV. stol. Janovany pod jménem San Zorzo (Giorgio). R. 1426 dobyl ho císař Sigmund a opevnil je. R. 1595 zvítězil zde Michal Udatný skvěle

nad Sinánem pašou. Od této doby patřilo G. k Valašsku a bylo v XVIII. stol. hlavním a obchodním městem na dolním Dunaji. Jsouc až do r. 1829 silně opevněno, hrálo důležitou úlohu ve všech rusko-tureckých válkách. Roku 1770 dobyli ho Rusové pod Stoffelnem, r. 1771 pod Ohlitzem. R. 1772 uzavřeli v G. Rusové s Turky příměří, r. 1773 zvítězil zde nad Turky Romanzov. R. 1790 obléhali G. Rakušané a uzavřeli zde t. r. s Tureckem příměří. R. 1807 dobyl zde nad Turky vítězství Michelson. R. 1809 a 1810 opětně Rusové G. dobyli a r. 1822 a 1828 je obléhali. R. 1829 opustili Turci G., od kteréž doby opět trvale připadlo k Valašsku. R. 1854 vynutil si u G. Omer paša přechod přes Dunaj a porazil zde Rusy. V poslední válce rusko-turecké byl G. střediskem pro zásobování ruské armády. Rusčuk byl odtud bombardován.

Giusti [džusti] Giuseppe, básník italský (* 1809 v Monsummanu u Pistoje — † 1850 ve Florencii). Věnovav se právům, provozoval nějakou dobu praxi. Současně oddal se horlivému studiu, zejména starých klassiků a Danta, na jehož vzoru vzdělal si řeč básnickou. Později věnoval se výlučně písemnictví, žije v ústraní a stýkaje se s několika málo přáteli (Manzonim, Capponim). Byl zádumčivý a slabého zdraví; nad to nešťastná láska, které nikdy nepřekonal, zachmuřovala jeho duši. R. 1835 upoutal na sebe poprvé širokou pozornost anonymní básní *Dies irae* v opisech kolující, žertovnou pohřební řečí nad rakví cís. Františka I., při všem cynismu rozmarnou a vděkuplnou. Odtud psal řadu satir politických a sociálních, které jako blesky osvěcovaly a zapalovaly dusné ovzduší italské; jmenujeme: *Insulto, Legge penale per gli impiegati* (1835), proti vládnímu soudnictví namířené; *Lo stivale* (bota, Italie, 1836) a *Incoronazione* (1839), kde hlásal ideu sjednocení Italie; *Vestizione d'un cavaliere* (1839) a *Girella* (1840), bičující zbabělce a odpadlíky národní; *La terra de' morti* (1841), protest proti Lamartineově charakteristice Italie; *Reuma d'un cantante* a *I Brindisi* (1843), stíhající posměchem lidi opičící se po cizí módě; *Gli immobili ed i semoventi* (1841), parodie výstředníků socialistických a revolučních a j. Roztroušené a tradicí šířené verše sebral ve sbírku teprve r. 1845 (*Versi*, Bastia), když rok před tím byly verše jeho ve sfalšovaném textu bez jeho vědomí vydány pod názvem »Poesie d'un Italiano«. Posledních pět let jeho života je vrcholem jeho básnické činnosti; satira se prohloubila a zvážněla, sledujíc cíle kladnější a odpírajíc zhoubným výstřelkům demagogismu. Z nejproslulejších plodů tohoto období jmenujeme: *Sant' Ambrogio*; *Il sortilegio*; *Il congresso de' Birri*; *Spettri del 4 settembre*; *Ceterum autem censeo*; *Il Gingillino*, životopis toskánského bureaukrata a j. G. nebyl politický radikál; světový názor jeho nebyl také ni ak krajní; byl deista, člověk mírného a klidného rozvoje; politickým ideálem jeho byl konstituční stát a proto, když papež Pius IX. a arcivévoda toskánský Leopold II. tomuto ideálu G-ho se přiblížili, přestal stíhati vládu a vrhnul se, znechucen byv revolucí z roku 1848, na krajní revolucionáře, na demagogy, kteří mu byli »renommisty, podvodníky a zaháleči«. Ti ovšem stíhali jej krutě a pokoušeli se vypuditi jej z toskánského parlamentu, což se jim však nepodařilo; po třikráte G. byl do něho volen. Nicméně půtkami těmi zkaleny byly poslední dny jeho života. — G. je největší satirický básník moderní Italie; jsa hluboké, vroucí, opravdové povahy, sledoval s bolestí převrácenou svoji dobu, její masopustní fraškovitý rej, její lichost a prázdnotu, a bolest svoji vyslovil v básních rozmarných a hravých na pohled, avšak napojených slzami a žlučí. Jeho satiry vynikají tímto hlubším filosofickým podkladem, humorem, o němž sám řekl: zdá se býti smíchem, ale je bolestí (*par sorriso ed è dolore*). Druhá přednost jeho básní, jež jej posvěcuje na skutečného umělce a básníka světového, je mistrnost plastická, formová bezpečnost, prolnutí a pochopení jazyka. Jeho básnická řeč, vážená z lidových pramenů, je neobyčejně svěží, čistá, slunná, při tom rhythmicky až přebohatá. Prvek florencký, který má v ní převahu, a pak množství narážek časových a místních, ztěžuje dnes četbu jeho básní cizinci a úsečnost a bystrost formální činí z nich tvrdý oříšek pro překladatele. Souborná vydání vyšla ve Florencii 1862, ve Veroně 1876 (3. vydání 1888 s kommentářem Fierettovým), v Miláně (*Poesie edite ed inedite*, se životopisem); listy ve Florencii 1859 (2 sv.), 1863 a 1885 (vyd. Frassiho). Kromě toho vydány jsou jeho autobiografie (*Vita, scritta da lui medesimo*, Biagim ve Florencii, 1886) a *Memorie inedite* (v Miláně, 1890, F. Martinim). Capponi uspořádal a doplnil jeho Sbírku přísloví (vyd. 1853, 1871 a 1884). Do češtiny překládal z G-ho Jaroslav Vrchlický (Poesie ital. nové doby a Tři knihy vlaské lyriky); do něm. P. Heyse. *Šld.*

Giustina [džustína] viz Ducatone.

Giustiniani [džustiniáni]: **1)** Rodina patriciův benátských (lat. *Iustinianus*), vynikající v dějinách levantských osad republiky. Jedna větev držela od XIII. věku ostrovy Keos a Serifos v Kykladech i města Karystos a Sturu na ostrově Negropontě; jiná v XVII. století vešla v držení ostrova Cerigotto. Z rodu toho pocházel dože Marc-Antonio G. (1684–88).

2) Rodina patriciův janovských. Členové kupecké společnosti, která držela ostr. Chios, po r. 1362 k svému rodinnému jménu všichni přijali jméno G., prý dle paláce G-nův, v němž se scházeli: G. Fornetto, G. Rocca, G. Garibaldo atd. (Rodokmeny 16 rodův u Hopfa, Chroniques gréco-romanes.) Největší část žila na Chiu. Nejslavnější jest Giovanni Guglielmo Longo-G., původně pirát, od posledního císaře byz. najatý do služeb jako protostrator; r. 1453 obezřetně a udatně se účastnil posledního hájení Cařihradu, ale raněn byv z ručnice, odejel na Chios, kde za málo dní zemřel. *KJk.*

3) G. Vincenzo, marchese, sběratel památek uměleckých na poč. XVII. st. v Římě.

G. dal Fontanou a Borrominim na zříceninách lázní Neronových vystavěti velikolepý palác. Sbírky umělecké, obrazy a antiky, jež v paláci tom se nalézaly, publikovány byly v díle: Galleria Giustiniana (Řím, 1631—40, 2 d.). Sbírka antik obsahovala 125 soch (mezi nimi byla t. zv. *Hestia* G., nyní v museo Torlonia, *Pallas* G., nyní ve Vatikáně atd.) a 25 basreliefů; řecké skulptury získány byly benátským dožetem M. A. G-m (Mittheil. d. athen. Inst., 4, 273). Některé antiky sbírky Giustinianské chovají se nyní v museo Torlonia. Inventář sbírky z r. 1793 otištěn jest v Documenti inediti, IV, str. 418. Srv. F. A. Visconti, Indicazione delle sculture del palazzo G. (Řím, 1811). R. 1807 přešla část gal. Giust. v majetek Bonnemaisonův, od něho pak koupil 170 obrazů král pruský pro museum berlínské. *Vý.*

Giusto tempo [džu-], ital., správné, přiměřené tempo, v hudebním přednesu přiměřeně.

Givet [živé], kant. město ve franc. dep. Ardennes, arr. Rocroi, v uzlu několika železnic, se 7083 obyv. (1891). Město složeno z 3 částí: Petit G. na pravém a Grand-G. na levém bř. Mosy, přes niž vede kamenný most, a Fort Charlemont nad Grand-G-em. Jest tu celní úřad, pivovar, tavírna na měď a zinek, výroba hlin. dýmek, fayence, běloby, tužek, peč. vosku, klihu, značné jirchářství a lomy mramorové. Rodákovi zdejšímu, skladateli Méhulovi, postaven zde pomník. Opevnění založená Karlem V. a rozšířená Vaubanem jsou zrušena.

Givojte, posvátný had v pohanské Litvě, symbol věčnosti, poněvadž se mělo za to, že had neumírá, ale svlékaje každého roku svoji kůži, tím se obrozuje a mládne.

Givors [živór], kant. město ve franc. dep. Rhône, arr. lyonském, 21 *km* jižně od Lyonu, při ústí Gieru do Rhônu, s 10.857 ob. (1891). Jsou tu znamenité sklárny, vys. peci a železolijny, průmysl hedvábný, jirchářský, hrnčířský, výroba cihel, obchod s kam. uhlím. — Průplav Givorský (*Canal de* G.) 21½ *km* dl., vystavěný v l. 1762—1780, vede od Rive de Gier na Loiře k G-u do Rhônu.

Gize (Gízeh), egyptská osada opodál levého břehu dolního Nilu, nedaleko Káhiry, s níž jest spojena dobrou silnicí G., Beduiny obývané, je stanicí touristů, kteří chtí ohledati tři největší pyramidy, odtud gízskými zvané. V opuštěném chedivově paláci umístěno prozatímně předůležité museum egyptologické, do něhož přenášejí se výsledky kopání různých evropských škol v Káhiře vydržovaných. *Pšk.*

Gize (Gissa, Ghise a pod.) Tydeman, biskup vazmijský (* 1550), byl r. 1526 členem kommisse, jež měla připraviti k tisku práva chelmská, a vydal spis církevně polemický *Flosculorum Lutheranorum de fide et operibus anthologikon* (Krakov, 1524). Mimo to zůstavil v rukopise dílo *Christiana historia* o 3 dílech. Měl pověst učeného člověka a byl ve styku s čelnými muži té doby, jako Erasmem Rotterdamským a s Koperníkem, jehož učení horlivě šířil.

Gizel Innokentij, malorusky historik čtvrté periody, řečené scholastické. Tvrdou církevštinou, jaké nevykazují nejstarší letopisy, napsal svoji *Synopsis*, v níž vedle dějin velkého knížectví Moskevského více dbá dějin Ukrajiny, jíž přeje si viděti mocnou ve spolku s Moskvou. Synopsis byla tištěna v Kijevě (1674, 1678 a 1680 2krát) a od r. 1718 až 1810 užíváno jí v Rusku za učebnici. Počíná Noemem, zmiňuje se o Slovanech, na to o Asii, Africe a Evropě, pak o Velkorusech a Malorusech; do kapitoly o Vladimíru Vel. je vsunuta stať o bůžcích (Perun, Volos, Pozvizd či Pochvist, Łado, Kupało); dále následuje popis o velkonočním oblévání se vodou, o Koladě, Osladu, Chorsu, Dažbohu, Strybohu, Semarhli a Mokoši. Šířeji rozepisuje se též o dějinách Kijevska, o Dimitru Donském a končí vypsáním síly moskevských a kozáckých vojsk. r. 1679 přibyvších do Kijeva na obranu proti Tatarům. — G. byl z nejučenějších lidí Malé Rusi v XVII. stol. a vedle několika církevních spisů polemických vydal ještě *Mir s Bogom* (1669), zakázaný moskevským patriarchou Joakimem. V politickém ohledu byl přívržencem Moskvy. Srovn. Kojalovič, Istorija russkago samosoznanija (1884). *Řř.*

Gizewiusz viz Gisevius

Gižiga: 1) G., řeka v severových. Sibiři, pramenící se v Stanovém pohoří. 150 *km* dl., ústí u Gižiginsku do Gižiginského zál. Ochotského moře.

2) G., okres sev.-vých. provincie Sibiře, rozkládající se mezi Ochotským, Beringovým a Ledovým mořem ve výměře 210.933·4 km^2. Obyv., počtem asi 16.000, skládá se hlavně z Čukčů, Korjaků, Lamutů, Tungúzů. Též něco málo Rusů jest v okresu. Hlavní město okresu sluje Gižiginsk.

Giżycki, starý rod polský erbu Gozdava, usedlý na Volyni a v Podolí; členové vynikající jsou: 1) G. Wincenty, hrabě na Gozdavě, v XV. stol. maršálek údělných knížat mazovských.

2) G. Paweł († 1463), dle jedněch bratr, dle druhých syn před., od r. 1440 biskup plocký, byl poručníkem synů knížete mazovského Vladislava, snažil se jim zjednati korunu polskou a když r. 1462 rod vymřel, opíral se marně vtělení Plocka v korunu Polskou.

3) G. Bartołomiéj († 1826), důstojník národního vojska polského, byl r. 1792 pobočníkem knížete Josefa Poniatowského, s kterým bojoval proti konfederaci targovické. Po rozdělení Polska přijal místo plukovníka ve vojště ruském, bojoval jako generál proti Napoleonu I. a stal se po válce guberniálním maršálkem žitomírským.

4) G. Franciszek Ksawery (* 1786 — † 1850), vydal: *Rys Ukrainy zachodniéj* (Křemenec, 1810); *Pamiętnik zagraniczny, naukowy, historyczny i polityczny* (Varšava, 1816); *Badania w przedmiocie rzeczy przyrodzonych w Galicyi, w królewstwie polskiém, na Wołyniu i na Podolu* (Lvov, 1845); *Wiadomość historyczna o krajach połączonych z Polską i jéj lennościach* (t., 1845); *Treść diejów kościoła polskiego*

(t., 1846); *Wiadomość o stanie handlu i przemysłu w Polsce w wiekach dawniejszych* (Stanislavov, 1846). *red.*

5) von **G.** Georg, moralista a filosof něm. (* 1851 v Hlohově — † 1895 jako prof. filosofie na universitě berlínské), byl z těch, kteří stáli v čele t. zv. kulturnímu hnutí éthickému. Za jeho přispění založena r. 1892 »Deutsche Gesellschaft für ethische Cultur«. **G.** byl spoluredaktorem »International Journal of Ethics« (ve Filadelfii) a mimo překlady z amerických spisovatelů Satlera, Garrisona, Bellamyho pocházejí od něho díla *Philosophische Consequenzen der Lamark-Darwinischen Entwickelungstheorie* (Lipsko, 1876); *Die Philosophie Shaftesbury's* (tam., 1876); *Die Ethik David Humes* (Vratislav, 1878); *Grundzüge d. Moral* (Lips., 1883); *Moral-Philosophie* (t., 1888); *Kant und Schopenhauer* (t., 1888).

Gjalski Ksaver (plným jménem Šandor G. a původně Babić Ljubomir), romanopisec chorv. (* 1854). Otec jeho, šlechtic, byl znám jako vlastenec z doby illyrského hnutí, kdežto matka byla sestřenicí básníka Ant. Mihanoviće. Gymnasium vystudoval ve Varaždíně, kde založil literární družstvo »Vienac«, práva v Záhřebě a ve Vídni, načež vstoupil do státní služby. Literárně činným jest od r. 1884, kdy vystoupil pod jménem svého děda, a do dnešní doby uveřejnil množství povídek, črt a několik románů, z nichž jsou nejznámější: *Illustrissimus Bathorych* (1884); *Maričon* (1884); *U novom dvoru* (1885); *Pod starimi krovovi* (1887); *Janko Berislavić* (1887); *Tri pripoviesti bez naslova* (1888); *Noja* (1888); *Gjurgjica Agićeva* (1889); *Nesretnik* (1889); cenou poctěný politickosociální román *V noći*; *Osvit* (1892) a mn. j. Chorvátě řadí **G**-ského mezi přední belletristy evropské vůbec. Jsa čistým realistou jak ve volbě látky, pro kterou sahá obyčejně do vrstev šlechtických a úřednických, tak i ve formě, předstihuje v psychologické analysi největšího belletristu chorvátského, Šenou, k němuž často bývá přirovnáván. **G.** neličí život chorvátský tak obsáhle a všestranně jako Šenoa, ale za to neustupuje mu v humoru a vtipu, při čemž vyznačuje se zároveň jakýmsi zvláštním poetickým nádechem mysticismu. Práce **G**-skeho došly pozornosti též v cizině, zejména ve Švédsku; některé přeloženy do ruštiny, polštiny a do češtiny. Srv. Koloman Fried, Šenoa i **G.** (»Prosvieta«, 1893). *Šnk.*

Gjažić (Giaxich), Nikola, spisovatel ital. (* 1762 ve Splitu — † 1841 t.). Vystudovav v Padově práva a stav se doktorem, byl nějaký čas advokátem v Zadru, načež vstoupil do služeb republiky a zastával různé hodnosti. Za franc. vlády byl presidentem soudního dvoru a gener. prokuratorem appell. soudu dalmatského. Když Dalmacie připadla k Rakousku, jmenován byl komorním prokuratorem a vládním radou. **G.** přeložil do italštiny Gundulićova Osmana *L'Osmanide* (Dubrovník, 1827) a chorvátské národní písně *Carmi slavi tradotti* (Benátky, 1829) a napsal několik sbírek básní původních: *La Croce* (Zader, 1840); *Parafrasi bibliche ed eccles.* (t., 1840); *Saggio di Memoire Dalmate* (t., 1840) a j. Pochází od něho též pojednání *Sulla necessità di scemare il numero delle feste in Dalmazia ed Albania.*

Gjellerup Karl Adolf, spisovatel dánský (* 1857 v Roholte na Själlandu), studoval theologii, ač již za studií kritický směr tubinské školy vzbudil v něm přesvědčení opačné názorům vládnoucím na fakultě. Za filosofické pojednání *Arvelighed og Moral* dostalo se mu zlaté medaille universitní. Na veřejnost vystoupil jako svobodomyslník belletristickými pracemi *En Idealist* (1878), ve vlivu Heineho; *Det unge Danmark* (1879), ve směru brandesiánském, a *Rödtjörn* (1881), jako darwinista; v *Germanernes Laerling* (1882) jeví se přívržencem ducha německého. Po cestách jižní a vých. Evropou neobsahují jeho práce *Romulus* (2. vyd. 1889) a *G-dur* (1883) útoků proti náboženství a v *En klassisk maaned* (1884) a *Vandreaaret* (1885) prohlašuje úplnou roztržku s brandesianismem. Nejlepší prací **G**-ovou jest tragédie *Brynhild* (1881); další jsou: tragédie *Saint Just* (1886); *En arkadisk legende* (1887); *Kampen med Muserne* (1887); *Hagbarth og Signe* (1888); román *Minna* (1889); básně *Min Kjaerlighedsbog* (1889); *Richard Wagner i hans Hovedvaerk Nibelungens Ring* (1890); *Herman Vandel* (1891); tragédie *Wuthorn* (1893); povídky *Ti kroner* (1893). **G.** vyznačuje se jasným, snadným, poněkud chladným tónem; nejlepší jsou jeho povídky. *HKa.*

Gjenadie (Gennadios), rodem z Prjepole v Hercegovině. Byl mnichem a pomocníkem proslulého Božidara Vukaloviće. V létech 1536—37 vytiskl v Benátkách za podpory mnicha Theodosia staroslovanské knihy církevní *Osmoglasnik* a *Petoglasnik*, nyní velmi vzácné.

Gjoerwell Carl Christophersson, publicista a učenec švédský (* 1731 v Landskroně — † 1811 ve Štokholmě). Studoval na universitách v Abu, Lundu a Greifswaldě, cestoval pak po Dánsku, Nizozemsku a Francii a r. 1755 stal se mimoř. amanuensem, r. 1764 druhým bibliotekářem král. knihovny ve Štokholmě. Byl výtečným své doby žurnalistou a vydával po velkou část svého života různé časopisy, jako: první švédský kritický list »Svenska Mercurius« (1755—61, 1763—65), jenž byl zaměněn jiným »Svenska Magazinet« (—1867); »Kungl. Bibliothekets tidningar om lärda Saker« (1767—68); »Tidningar om lärda Saker« (1769); Almänna Tidningar« (1770 až 1772, 1790); »Uppfostringssällskapets tidningar« (1781—86). V nich upozorňoval hlavně na cizí literatury. Mimo to vydal několik spisů obsahu historického: *Svenska bibliotheket* (1757 až 1761); *Nya svenska bibl.* (1762—63); *Handlingar i svenska Historien* (1770); *Collectio Gjörwelliana* (1777, nové vyd. 1781); *Svenska Anecdoter* (1768—69); *Svenska Archivum* (1790 až 1793) a vedle toho ještě četné spisy a článků cestopisných, životopisných a bibliografických, kronik a překladů. Větší zásluhu získal si však, vydávaje vlastním nákladem

učené spisy a učebnice, mezi nimiž spisy Lagerbringovy a Warmholtzovy. Nechuť k panujícímu vkusu francouzskému a přilnutí k německému vzbudily mu nepřízeň krajanů. *HKa.*

Gjok-čáj, hl. místo stejnojm. újezdu v zakavkázské guber. bakinské (Baku) na říčce G., 17 *km* sev. od žel. trati Tiflis-Baku, s 1321 obyv. (1892). — Újezd má na 4273 km^2 79.135 obyv. (1892), kteří bydlí v 73 polit. obcích a 138 osadách. Obyvatelstvo přiznává se z největší části k islámu. Pěstuje se tu hlavně pšenice, ječmen, rýže a něco vína. *JTk.*

Gjok-Irmak (»modrá řeka«), nejsevernější levý přítok Kyzyl-Irmaku v Paflagonii (Malá Asie). Vzniká ve výši asi 1000 *m* na sev svahu Ilkaz-dagu, teče jen krátce v horách a tvoří nedaleko před svým ústím strategicky důležitý průsmyk Kara-dag. Slul ve starověku *Amnias* a jest památen vítězstvím Mithridata nad Římany r. 89 př. Kr.

Gjok-Su (»modrá voda«), řeka 200 *km* dl. v maloasijském vilájetu adanském Vzniká na Geik-dagu, teče směrem vých. a vlévá se pod Selefké (Seleukia) do moře Středozemního sv. od mysu Lisan el Kahbe. Ve starověku slula *Kalykadnos*, ve středověku *Salef.* V ní utonul r. 1190 císař Bedřich Barbarossa.

Gjok-Tepe (modrý vrch), nesprávně Geok-Tepe, nejdůležitější opevněné místo v oase Achaltecké v ruském Turkestánu. Leží na sever od Kiöpet-dagu, 400 *km* zsz. od Mervu, na potoku Sasykabu a při železnici Zakavkázské. Po marných pokusech Somakina o Arab (28. srp. 1879) zmocnil se Skobelev proslulým útokem dne 13. ledna r. 1881 G., hájeného 40.000 Tekinci. Obyvatelstvo počtem 3152 bydlí ve 3 vesnicích, z nichž vlastní G. neboli Arab má 1438 obyv. (1883).

Gjol, gjöl (tur., vých.-tur. kul), jezero.

Gjölbaši, turecké místo v maloasijském vilájetu konijském, staré Lykii, jež za starověku slulo Trysa. Leží na nejvyšším bodu přímořské, asi 600 *m* vysoké planiny a důležito jest starověkým héróem, skulpturami bohatě vyzdobeným. J. A. Schönborn odkryl héróon to již r. 1842 a zmínil se o něm stručně ve svém denníku. O tyto poznámky Schönbornovy opírá se zpráva podaná K. Rittrem v jeho Erdkunde (díl XIX., str. 1136). Avšak zpráva ta zůstala nepovšimnuta, až teprve O. Benndorf v přednášce v Praze konané na tuto zmínku o héróu gjölbašském upozornil a stav se pak professorem klass. archaeologie ve Vídni, získal zájem tehdejšího ministra kultu Stremayra pro tuto památku, tak že nákladem státním a vedením Benndorfovým roku 1881 vypravena rakouská expedice do Lykie, jež héróon nalezla. R. 1882 byly nákladem soukromé společnosti přátel umění skulptury gjölbašské do Vídně převezeny, kde uspořádány byvše R. Schneidrem, umístěny jsou v umělecko-histor. museu. Středem hérόa jest mohutný sarkofag zemřelého dynasty, zbudovaný úplně ve slohu lykijských náhrobků a umístěný na skalním tesu. Ze všech čtyř stran jest náhrobek obklopen zdi o 20—24 *m* délky. Ve zdi jižní nalézá se brána, tvořící vchod do hérόa; k bráně nevedla však žádná upravená cesta. Sarkofag sám neleží v ose vchodu, nýbrž šikmo od vchodu. Všechny čtyři zdi hérόa ozdobeny jsou na straně vnitřní vlysem ve dvou pruzích se táhnoucím, což jest v umění řeckém věcí neobyčejnou; mimo to jižní zeď ozdobena jest i na straně vnější vlysem dvojitým. Na stěně severní zobrazen jest reliefy: Únos Leukippoven, scéna lovecká, Kentauromachie; na stěně západní: boj mezi lodním táborem a Trójí, dobývání Tróje, Achilleus a Amazonky; na stěně východní: Kentauromachie, činy Théseovy a Perseovy, scéna hodovní; na stěně jižní na straně vnější: Amazonomachie, Kentauromachie, boj sedmi proti Thébám, boj při přistání loďstva řeckého na pobřeží trójském, na straně vnitřní: scéna hodovní, quadriga zakladatele hérόa, Bellerofón, od něhož zakladatel patrně původ svůj odvozoval, v boji s chimairou, mnéstérofonie a honba na kance kalydónského. Vlysy gjölbašské, mající délku 90 *m*, jsou neobyčejně důležity pro rekonstrukci epů kyklických a pro porozumění maleb Polygnótových, poněvadž Polygnótos na umělce, jež tyto reliefy vytvořili, měl jak v celku tak v jednotlivostech vliv veliký (srv. na př. snahu po perspektivním podání, jež ve vlysech gjölbašských všude jest zvláště patrna). Reliefy, jež časem velmi utrpěly, jeví příbuznost s attickými výtvory uměleckými stol. V. a vznikly zajisté v tomto století. Umělci — neboť nelze pochybovati, že plastická výzdoba hérόa jest dílem několika umělců — kteří reliefy zhotovili, byli patrně buď mistři attičtí neb aspoň atticky vyškolení. Srv. Benndorf, Vorläuf. Bericht über zwei österr. archaeol. Expeditionen nach Kleinasien (Vídeň, 1883); týž a Niemann, Das Heroon von Gjölbaschi-Trysa (t., 1889); Noack, Mittheilungen des athen. Instituts, 1893, str. 305; Gurlitt, tamže, 1894, str. 283; Mitchell, A history of ancient sculpture, 466; Overbeck, Gesch. der griech. Plastik, 4. vyd., II, 201; Friederichs-Wolters, Gipsabgüsse, str. 315; Robert, Hermes, XXV, str. 422; Benndorf, Verhandlungen der 42. Versammlung deutscher Philologen in Wien, Lipsko, 1894. *Vý.*

Gjopsa, Gjópca, slove dolina mezi Balkánem a Srednou Gorou, obsahující horní poříčí řeky Strjamy (řím. *Syrmus, Sermius*), přítoku Marice, s městy Sopotem a Karlovem. Za středověku zmiňuje se zde ve XIV. stol. bulh. hrad Kopsis, který ležel snad na zříceninách, nyní Uzunšehir nazývaných, mezi Sopotem a Karlovem, Gjopše dubrovnických zápisův XVI. stol. Viz K. Jireček, Cesty po Bulh., str. 260. *KJk.*

Gjorgjević Vladan, lékař srbský (* 1844 v Bělehradě). Lékařství vystudoval v Praze a ve Vídni, kdež byl též assistentem Billrothovým, později účastnil se války německo-franc. jako nemocniční lékař v Mohuči a ve Frankfurtě n. M., načež se stal r. 1871 ředitelem vojenské nemocnice v Bělehradě. Ve válkách tureckých z let 1876—78 řídil jako vrchní náčelník zdravotnictví při srbské armádě, byl po dlouhou dobu osobním lékařem

krále Milana a pak jmenován přednostou zdravotnictví v ministerstvě vnitra. Přeložil do srbštiny Billrothovu všeobecnou chirurgii a Langenbeckovu chirurgickou kliniku, vydal též několik prací o srbském zdravotnictví a napsal mimo to též několik svazků novell, dramat a hist. románů. V literatuře srbské vynikl co redaktor měsíčníku »Otadžbina«. Byv srbským vyslancem v Athénách, je nyní vyslancem v Cařihradě.

Gjorgjić (za středověku Žurgović, ital. Giorgi, lat. de Georgio nebo Georgiis), rod patriciů dubrovnických, jehož předkové, potomci kotorského kneza Trifona, se v první pol. XIII. stol. z Kotoru přenesli do Dubrovníka, kde brzo rodina jejich byla mezi prvními. Damian Juniův G. byl v XV. stol. dvořan (čelník) srbského despoty Jiřího Brankoviće a jezdil jako posel jeho i k Portě; synové jeho sloužili u krále Matiáše Korvina. — Vedle šlechtických G-ćů byly v Dubrovníku i měšťanské rody toho jména. Jeden z nich povýšen mezi šlechtice po zemětřesení r. 1667; z něho pocházel benediktinský opat Ignác G., poslední z velikých básníků dubrovnických (* 1675 — † 1737). Byl po matce pravnukem slavného básníka Dinka Zlatariće. Vychován byv u jesuitů, poznal řecké a římské klassiky a napodobil je, ale satirické verše způsobily mu mnoho nepříjemností a milostné písně byly příčinou, že odpudily jeho ideál, poněvadž tehdy pokládaly se za nešetrnost a hanbu. Proto vstoupil k jesuitům, ale záhy přešel ku benediktinům na Mljetě a stal se zde opatem. Jako muž nevšedního vzdělání byl mimo jiné předsedou akademie degli Oziosi. Zastávaje zájmy kláštera ve sporu s republikou, byl vypovězen a žil v Apulii, kde zabýval se studiem Herculana. Prostřednictvím papežovým však povolán opět do vlasti. Zachovalo se po něm 12 spisů chorvatských, 12 latinských a 7 italských, z nichž první jsou nejdůležitější. Tiskem vyšly: báseň *Uzdasi Mandaljene pokornice* (Benátky, 1728 a Záhřeb, 1851); *Saltjer slovinski* (Ben., 1728 a Záhřeb, 1851); *Život sv. otca Benedikta*; *Marunko i Pavica* (žertovná báseň o lásce dvou mladíků a *Razne pjesme* (Záhřeb, 1885, vyd. Mažuranić). Z jeho latinských spisů jsou nejdůležitější: *Rerum illyricarum seu Illyrici historia; Vitae et carmina nonnullorum illustrium civium Rhacusanorum*; z italských: *Il novizzo benedittino; Ricerche anticritiche*, kde dokazuje, že loď apoštola Pavla ztroskotala se u Mljetu a nikoliv u Malty. Jako básník chorvatský zápasí o přednost s Gundulićem a Palmotićem, hlavně ovšem v lyrice, v níž vyniká plynnou mluvou. Některé překlady básní jeho uveřejnil Medo Pucić v »Zoře dalm.« — Rodina trvá doposud; jedna větev jsou hrabata Giorgi-Bonda. *KJk. red.*

Gjorgjo: 1) G. (Giorgio) Matija, rodem ze Splitu, žil kol r. 1500 a ozdobil svými stavbami mnohá města dalmatská a italská. Malvasio pokládá jeho bursu v Anconě mezi nejlepší díla umění stavitelského.

2) G., učený Dalmatinec XVI. stol., jenž byv vypovězen pro náboženské přesvědčení, usadil se v Lublani. Jako dobrý znalec semitských jazyků zabýval se překladem bible, ale arcivévoda Karel zakázal mu překlad vydati. G odešel do Vitemberku, kde vydal svou bibli r. 1584. Vrátiv se do Krajiny, byl opět vypovězen a nalezl útulek u barona Auersperka. Bible jeho užil Zanotti ke svému slovníku »Vocabulario di tre nobilissimi linguaggi italiano-illirico-latino«.

Gjumrukčal čili Jumrukčal, nejvyšší vrchol Balkánu (2375 *m*) nad městem Kaloferem a nad prameny ř. Tundže. Viz K. Jireček, Cesty po Bulh., 269. *KJk.*

Gjumurdžina (Gümürdžina, městečko v přímořské rovině pod jižním úpatím Rhodopy, středisko sandžaku ve vilájetu drinopolském. Za byzant. doby slulo *Kumutzena.* V sousedství zříceniny řím. Maximianopole a pěstování slavného tabáku. *KJk.*

Gjurgen viz Gurgan.

Gjurković: 1) G. Pavao, jihoslovanský malíř podobizen (* v Baji koncem XVIII. st. — † 1830 v Oděsse). Pocházejí od něho hlavně podobizny básníka Mušického a Vuka Karadžiće v klášteře Šišatovci (1816), knížete Miloše Obrenoviće a jeho manželky Ljubice (1824), metropolity Stratimiroviće v Karlovcích. Namaloval i mnoho círk. obrazů v chrámech a klášterech ve Sriemu, Italii a Oděsse.

2) G. Gjorgje, politik a publicista (* 1845 v Klasnići). Otec jeho padl jako vůdce chorvatských husarů r. 1849. G. vzdělal se v kadetní škole a v inženýrské akademii a vstoupiv k vojsku, stal se r. 1866 pobočníkem vojenského velitelství v Celovci, ale ukončiv školu gen. štábu, přidělen byl r. 1868 k vojenskému zeměpisnému ústavu ve Vídni a účastnil se evropské kommisse pro měření stupňů. V létech 1869—73 trávil na cestách po Albanii, Bosně, Hercegovině, Bulharsku a Macedonii, sbíraje materiál k podrobné mapě Turecka. Opustiv r. 1876 vojenskou službu, stal se vojenským redaktorem v »Presse«. Od r. 1883 jest členem chorv. sněmu a bývá volen do delegací. Vedle četných prací rázu politického i belletristického, jež uveřejňoval v německých, chorv., srb., maďar. a francouz. listech, vydal o sobě: *Eine Studie zu Lessings Laokoon* (1876); *Das Ehebruchsdrama* (1877); *Bosnien und die Nebenländer* (1880); *Albanien* (1881).

Gl., skratek za gallon (v. t.).

Glabella (lat.), pleška, ploché, pravidelně bezvlasé místo na čele mezi vnitřními konci obou obočí. Na lebce označuje se tak oploštělé místo nad nosním kořenem nebo mezi oblouky obočními a hrboly čelními. *red.*

G., průčelí, v palaeontologii zove se vynikající střední vypouklá část na štítě, kterým kryta byla hlavohruď trilobitů (viz Trilobiti). *Pa.*

Glaber (z Kobylina) Andrzéj, učenec polský a professor akademie krakovské († kol 1548), vydal *Psałterz Dawida* (Krakov, 1535); *Polskie wypisanie dwoiey krainy świata* (t., 1535, 3. vyd. 1545, překl. z M. Miechowity); traktát *O puszczaniu krwi* a Aristotelovy *Problemata albo pytania polskie o przyrodzeniu*

ludzkiem (t., 1535), spisek připisovaný Jadwize z Kościelce a zajímavý tím, že v předmluvě zabývá se otázkou emancipace žen v Polsku a přimlouvá se, aby ženy byly připuštěny ke studiu na rovni s muži.

Glabrum (lat.), totéž jako glabella (v. t.).

Glace [glas], franc., led, zmrzlina, rosol, polev (glasura); sklo, zvl. i (veliké) zrcadlo; při drahokamech zákal, skvrna. — G-au four [-o fúr], zmrzlina v pečené bílkové pěně. — G d'argent [- d'aržán], těžká látka z bílého hedvábí s vetkanými stříbrnými květy.

Glacé [glasé], franc., vlastně z ledu, ledový, s ledem, cukrem na způsob ledu polévaný, odtud i hladký a lesklý (jako led); zvláště o rukavicích z hladké a lesklé kůže (zvané rovněž g.) z nejjemnějších koží jehněčích a kůzlečích.

Glacer [glasé], franc., vlastně ledem dělati, pak všeobecně mraziti, ztuhovati, ale i dělati hladkým jako led, odtud polévati cukrem nebo rosolem, ale i vůbec hladiti, leštiti, dodávati lesku pokrmům moučným i masitým.

Glacerie [glasrí], franc., zrcadlárna, továrna na zrcadla, nebo výroba zrcadel; též továrna na umělý led a ledárna.

Glaciální doba viz Ledová doba a Diluvium.

Glacier [glasje], franc., vyrabitel ledu ve smyslu obchodníka se zmrzlinou, cukráře. Též ledovec.

Glacière [glasjér], franc., lednice; g. à vin, chladič na víno.

Glacies, lat., led.

Glacies Mariae (lat.), sklo Marianské.

Glacis [glasi] viz Koliště.

Glac ze Starého Dvoru (v. Altenhof nebo v. Althaus), jméno rodiny vladycké původu německého, jejížto erb »hlava mládence bez rukou ve stříbrném poli s černými vlajícími vlasy a dvěma červenýma křídloma po stranách hlavy a s klenotem téže podoby a barvy« (vyobrazení č. 1559) na staré radnici chomútovské se nalézá po boku erbu pánů Krabiců z Vejtmíle. Poprvé v Čechách se připomíná Vavřinec G. ze S. D. na Červeném Hrádku v l. 1491—1513 v pamětech mostských, kterémuž král Vladislav r. 1514 Červený Hrádek ze svazku lenního propustil.

Č. 1559. Erb Glaců ze Starého Dvoru.

Současně s ním držel Bernard G. Tuchoměřice na Rakovnicku r. 1512 a seděl r 1534 na Kyšperce; kromě něho jmenuje titulář t r. vydaný Albrechta a Jakuba G-e. R. 1526 neopatrným výstřelem z ručnice zapálil Sigmund G. starý zámek kyšperský který od té doby nebyl již vystavěn. R. 1583 odkázal statek Klíše v Litoměřicku Adam G. manželce své Anně z Adlaru. V XVII. stol. dostali se G-ové do jihozápadních Čech: Matěj C. měl za manželku Annu Rychnovskou z Rychnova a s ní syna Víta, který s Johankou Fremutovnou z Tropčic zplodil syna Jana Hendricha G-e, jenž z manželství s Františkou de Capelli měl syna Maximiliána Amadea. Tento složil slib věrnosti dědičné r. 1710, byl starostou desk zemských v Praze a s manželkou Viktorou Kropáčkovnou z Krymlova měl dceru Annu Josefku. V Pohoří u Mirovic koupil si svobodnické dvory na konci XVII. stol. Karel G., jehož dědic Bohuslav zasnoubil se s Kateřinou Rozhovskou z Krucemburka a v l. 1715—25 se připomíná zprvu v Pohoří, později v Kolinci a s ním Johanka G-ova r. 1725 a Anna Barbora r. 1733. Téhož roku též Anna Terezie G-ová, rozená Hungarova, se jmenuje, která po manželu svém držela Hracholusky v Plzeňsku a s nížto končí naše zprávy o této rodině. *Klř.*

Gladbach: 1) Bergisch-G., město prus. vlád. obvodu kolínského v kraji mühlheimském na Rýně a želez. trati Mühlheim-Bensberg, má 9538 ob. (1890), 4 kostely (1 evang.), 3 papírny, výrobu papírové lepenky, továrnu na kyselinu sírovou, výrobu střelného prachu, strojírny, slévárny železa a mosazi, výrobu zinku, továrnu na poháněcí řemeny, přádelny, parní mlýny, vápenice a doly hnědouhelné a železné.

2) München-G., město a městský okres prus. vl. obv. düsseldorfského, středisko porýnského průmyslu bavlnického, má 49.268 obyv. (1890), velkou většinou katolíků, 5 kat. a 1 evang. kostel, z nichž vyniká dóm s got. chórem z r. 1250, románskou lodí z poč. století XII. a kryptou z VIII. stol., dále synagogu, gymnasium s paedagogickým seminářem, reálku, ústav »Hephata« pro blbé děti, v klášteře alexianů ústav pro choromyslné, velké jatky. G. jest sídlem soudu, král. obch. komory, průmyslového soudu a filiálky říšské banky německé. Znamenitý průmysl: 32 přádelen se 160.000 vřeteny, 89 strojních tkalcoven se 7320 stavy, 21 barvíren, 7 tiskáren látek, dále appretovny, továrny na nitě, slévárny železa, strojovny, továrny na olej, výrobu papíru, lepenky, papíroviny, papírnického zboží, mýdla, dehtu, čokolády, cukrovinek, obuvi, zboží pleteného, vaty, doutníků, koželužství, provaznictví, truhlářství, pivovarnictví, cihlářství a j. Značný jest též obchod; G. je sídlem velkých společností, jako Rýnsko westfalské pojišť. spol. dopravní »Lloydu«, Gladbašské pojišťovací společnosti proti ohni a Rýnsko-vestfálské zajišť. spol. Druhdy náležel G. k vévodství Jülišskému. Povstal kolem

opatství benediktinského zal. r. 793 a jako město se poprvé jmenuje r. 1336.

Gladiátoři, lat. *gladiatores* (*gladius* = meč), sluli u Římanů zápasníci v stejnojmenných hrách a dále i hry samé. Hry tyto (*munera gladiatoria*) byly ode dávna domovem v Etrurii a Campanii, ale do Říma dostaly se teprve r. 264 př. Kr., kdy o pohřbu Bruta Pery synové jeho Marcus a Decius dali třem párům g-orů na dobytčím trhu zápasiti. Od té doby pořádány častěji při pohřbech k oslavě památky zesnulého, avšak nebyly po několik století součástí her státních. Teprve r. 105 př. Kr. vystrojili konsulové P. Rutilius Rufus a C. Manlius poprvé hry šermířské z úřední moci; tím byly hry ty uznány za státní a brzy také vydána byla příslušná nařízení zákonná o pořádání jich v Římě a v jiných městech. — Původní účel her gladiatorských přišel brzy v zapomenutí, a obecný lid oblíbil si je záhy jako zábavu nad míru milou, kochaje se s divokou rozkoší v pohledu na zmírající zápasníky, jichž krev byla po rozumu jeho úplně bezcennou. Muži vzdělanější viděli v nich jako na omluvu prostředek k utužení statečnosti, a ctižádostivým velmožům a císařům zdály se nejlepší cestou nakloniti si přízeň vrtkavých davů velkoměstských. Jen jednotlivé a ostýchavé hlasy ozývaly se proti nim. — Hry gladiatorské, vyvinuvše se z nepatrných počátků, byly vypravovány čím dále tím s větším počtem zápasníkův a okázalejší nádherou, tak že i náklad na ně stále vzrůstal. O pohřebních hrách M. Aemilia Lepida r. 216 př. Kr. šermovalo již 22 párů a r. 174 zápasilo o pohřbu otce T. Flaminina 74 mužů po 3 dni. O hrách, jež pořádal C. Iulius Caesar r. 65 př. Kr. jsa aedilem, vystoupilo dokonce 320 párů, ač obmýšlel původně ještě větším počtem lid překvapiti. Avšak protivníci jeho dokázali toho, že usnesením senátu ustanoven byl nejvyšší počet g-orů, jež soukromník měl chovati. Než přes to a některá omezení pozdější byl počet zápasících g-orů přece značný. Tak slyšíme, že o slavnostech, jež výtečný jinak panovník Traján r. 107 po Kr. v Římě vystrojil, bojovalo 10.000 mužů. — V dobách starších provozovány byly hry šermířské na náměstí, a obecenstvo dívalo se s dřevěných lešení, jež byla pro každé představení zvlášť vztyčována. Stálou dřevěnou budovu, zvanou amfitheatrum, vystavěl prý Caesar r. 46 př. Kr.; první kamenný amfitheater, zbudovaný od Statilia Taura na poli Martově r. 29 př. Kr., zničen byl požárem Neronovým úplně. Nejslavnější byl veliký amfitheater, jejž zbudovali Flaviové; mohl pojmouti prý 87.000 diváků a znám jest nyní pod jménem Colosseum (viz Amfitheater). V něm shromažďovaly se všecky vrstvy národa. V předních řadách seděli senátoři a úředníci v rouších úředních, sbory kněžské a panny Vestálské; uprostřed na sedadle nebo ve skvostné loži císař s rodinou a průvodem; dále pak na sedadlech v kruzích vždy širších a stoupajících občané v bílých togách, většinou ověnčeni. Ženy seděly na vyšších řadách a nejvýše chátra, oděná v oblek méně úhledný. — Aby pořadatelé uspokojili přesycené a zhýčkané obecenstvo, bylo jim vymýšleti stále něco nového a vzrušujícího. Se šířením se panství římského byla jim poskytnuta možnost předváděti zajatce národů i nejvzdálenějších a s nimi jejich zbraň, kroje a domorodý způsob bojování. Jednou bojovali prý samí trpaslíci a jindy černoši; za příčinou pak zvýšení účinku konány zápasy zhusta v záři pochodní a lamp. Dále mohla aréna zaplaviti se vodou, na jejíž hladině utkávala se celá loďstva, představující známé bitvy námořské (*naumachia*).

G. byli buď zločinci, odsouzení pro loupež, vraždu, svatokrádež a j., buď váleční zajatci, buď otroci nebo lidé, již dobrovolně dali se najmouti. Mnohdy se stávalo, že i nevinní byli odsouzeni, jestliže šermířů se nedostávalo; zejména vedli si místodržitelé v provinciích leckdy s ukrutnou libovůlí, a též císařové Caligula a Claudius dopouštěli se násilných přechmatů, nutíce svobodné občany k zápasení. V četných zástupech otroků, jež měli velmoži ku konci republiky, byly obyčejně roty gladiatorské, které sloužily velitelům svým jednak za tělesnou stráž, jednak vystupovaly ve hrách od nich pořádaných anebo za peníze pořadatelům byly půjčovány. Mnozí boháči měli vlastní školy či kasárny gladiatorské (*ludus gladiatorius*) v Capui; tak připomíná se již r. 105 př. Kr. škola Aurelia Scaura, dále škola Caesarova a j. Také volno bylo dříve pánu prodati otroka do školy šermířské; teprve Hadrián zakázal učiniti to bez udání příčiny. Než i svobodní občané dávali se zhusta (zvláště v době císařské) najmouti za mzdu (*auctoramentum*); byli to většinou lidé zvrhlí, na mizinu přišlí nebo zoufalci, avšak nescházelo také těch, které vášnivá záliba v krvavém řemesle přivedla k zaměstnání, na němž podle zákona lpěla úhona. Kdo dobrovolně vstoupili do řad g-orů (*auctorati*), těm bylo přísahati, že chtějí »dáti se mrskati pruty, páliti ohněm a usmrtiti železem«. — Při velké spotřebě g-orů byl obchod s nimi velmi výnosný, ač ne právě čestný. Obchodníci tací, jsouce obyčejně šermíři (*lanista*), kupovali a prodávali g-ory, pronajímali je pořadatelům her a sami na vlastní náklad hry strojili. Již r. 63 př. Kr. děje se zmínka o škole gladiatorské v Římě. Později připomínají se zvláště často čtyři císařské školy gladiatorské v Římě, které Domitián buď zřídil neb aspoň dostavěl. Školy ty obsahovaly rozsáhlá stavení a měly četné úřednictvo správní, jako správce, lékaře, šermíře, účetní, dozorce atd. I mimo Řím byly školy šermířské, avšak v provinciích ne tak četné, aby každá provincie měla vlastního správce (prokurátora). Zřízení škol gladiatorských známe dosti dobře, poněvadž objeveny byly v Pompejích zbytky šermířské školy, která mohla ve svých 71 kobkách pojmouti asi 142 mužů. Kázeň byla přísná; g. byli v kasárnách svých téměř vězněni (v císařských i od vojáků hlídáni), též tresty byly kruté a vedle bičování a pálení rozžhaveným železem bylo zvláště spoutání řetězy obvyklé.

Proti tomu pečováno bylo o jejich tělesný blahobyt. Strava (*sagina gladiatoria*), nejvíce ječmenná, upravována byla dle předpisů lékařských tak, aby mohutněly především svaly. Též bylo jim dovoleno míti spolky mezi sebou a uctívati společná božstva. Samo sebou se rozumí, že pilně cvičili se v zacházení zbraní za vedení šermířského mistra a to s počátku na hastroši nebo kůlu dřevěným rapírem. Kdo osvědčili se již v boji, měli ve svých oddílech hodnost vyšší a konečně obdarováni byli dřevěným končířem (*rudis*) na znamení svého propuštění; ovšem vystupovali i potom za dobrý plat anebo vyučovali v šermu jiné.

Vítěze v aréně očekávaly bohaté odměny; tak obdrželi palmovou ratolest a pořadatel posílal jim misky se zlatými penízi; básníci opěvovali je verši, umělci zvěčňovali podoby jejich na lampách, nádobách a pečetních prstenech, veliké obrazy a řezby v chrámech, divadlech a palácích nebo hrubé náčrty uhlem na veřejných místech hlásaly jejich činy. Rekové arény byli vůbec populární; hoši hráli si na g-ory, a proslavení zápasníci byli předmětem denních rozprav. Mnozí muži vznešení a sami císaři (Titus, Hadrián) cvičili se v šermu, a Commodus přátelil se s nimi důvěrně a sám veřejně zápasil. Konečně zalibovaly si mnohé paní vznešené (na př. Faustina, choť Marka Aurelia) v urostlých postavách g-orů, kteří působili mocně také svou bohatě vyzdobenou zbrojí, lesklými přílbami s vlajícími chocholy a pestrými rouchy. Není tudíž divu, že naděje na svobodu, hmotný zisk a slávu zaslepila mnohé do té míry, že oddávali se s nadšením krvavému řemeslu; avšak byli i tací, kteří vzpomínali s bolestí na dřívější svůj život svobodný a přes bedlivé ostříhání vyprostili se sebevraždou z lesklé té bídy.

Pořadatelé her (*editor muneris* nebo *munerarius*) byli buď soukromníci nebo od posledního století republiky osoby úřední, zejména aedilové a od r. 22 př. Kr. praetorové. Lid vyžadoval her těchto jako dík za udělený úřad, a zároveň měly býti doporučením k budoucím hodnostem. Proto závodili pořadatelé navzájem a summou ze státní pokladny k účelu tomu vyplacenou obyčejně nevystačovali. I dosazovali ohromné summy ze svého jmění nebo z podpor přátel a císařů; ba mnozí zadlužili se nebo zchudli úplně. Augustus ustanovil sice, aby praetor praetora nákladem nepředstihoval, dále aby hry gladiatorské jen dvakráte do roka se dávaly a pokaždé jen 60 párů vystoupilo; ale obmezení to a některá jiná za Tiberia učiněná přišla později v zapomenutí. Hry gladiatorské ohlašovány byly již delší dobu před počatím zvláštním oznámením na zdech domů a veřejných budov a programmy (*libellus*), obsahující jméno pořadatele, počet zápasníků a jejich seřadění, den zápasův a mnohdy i účel jejich (na př. za blaho rodiny císařské), posílány i vzdáleným přátelům a prodávány také po ulicích. Zhusta také slibuje se, jak z některých ohlášení v Pompejích objevených poznáváme, že bude postaráno o ochranu obecenstva proti vedru plachtami rozestřenými na obrovských stožárech nad hledištěm a hojnými sprchami svěží vody.

Šermířské hry počínaly se slavnostním průvodem g-orů, kteří den před tím vyčastováni byli vybranými pokrmy a nápoji (tak zvaná »svobodná hostina«), arénou; potom prohlížel pořadatel zbraň. Zprvu bojovalo se jen na oko tupou zbraní; pak dáno znamení troubou k opravdovému boji, v němž utkával se za pronikavých zvuků trub, rohů a píšťal nejen muž s mužem, nýbrž i větší a menší čety. Diváci pohlíželi na zápas s největším účastenstvím, propukávajíce v lomozný pokřik »má« (*habet* nebo *hoc habet*), jestliže zasažen byl zápasník ranou dobře mířenou. Také dělili se na strany, ač ne tak pevně zorganisované jako v cirku; zvláště často jmenují se přívrženci malého a velkého štítu, a sami císařové (Caligula, Titus, Domitián) stranili té nebo oné zbrani. Pořadatel přenechával obyčejně obecenstvu rozhodnouti o tom, má-li doražen býti těžce raněný a přemožený; a on sám obracel se s prosbou o život k lidu, pozdvihuje prst levé ruky. Splnění žádosti jeho (*missio*) označováno bylo máváním šátků nebo vztyčením palce; avšak ohnutí palce dolů bylo znamením, že má býti usmrcen. Stateční zápasníci o milost tak snadno neprosili, ježto věděli, že by láskou k životu los svůj jen zhoršili. Vždyť hnáni byli bázlivci v boj biči a žhavým železem a marně doufali v soucit obecenstva, rozhněvaného na jejich bázlivost. Proto nezalkali ani při ranách nejtěžších a posílali k pánu o rozkaz, mají-li ustati v boji či zemříti. Mrtví odnášeni byli na nosítkách od lidí ve škrabošce podzemního boha Merkura do umrlčí komory; tam také dobíjeni byli ti, v nichž dřímala ještě jiskra života.

Nejhlavnější druhy g-orů, jež zevrubněji známe ze zpráv spisovatelů a i z vyobrazení, byly tyto. Síťovníci (*retiarii* od lat. *rete* = síť), v pouhých tunikách a bez helmy, měli k ochraně široký pás a na levém rameni rukáv, jehož část, buď z kůže neb z kovu, táhla se přes plece nahoru místo štítu; útočnou zbraní byla jim síť, již hleděli protivníku hoditi přes hlavu, trojzub a mečík. Jim podobni byli *laquearii*, kteří místo sítě měli oka. Hlavní protivníci retiariů byli pronásledovníci (*secutores*), ozbrojení mečem, štítem, přílbou s hledím a plechovicí na jedné noze. Jméno měli odtud, že stíhali prchajícího síťovníka, jestliže vyhodiv síť, chybil se soupeře, tak dlouho, až k novému vrhu se připravil, nebo dohoněn byl a přemožen. Retiarii bojovali také proti Samnitům (později také zvaným *oplomachi*), jichž zbraní byl velký, podlouhlý štít, holeň na levé noze, pás, přílba s hledím i vysokým chocholem a krátký meč. Jiný druh g-orů byli Thrákové, kteří opatřeni jsouce malým štítem (*parma*), přílbou s hledím, holeněmi na obou nohách a zakřiveným mečíkem bojovali jednak vespolek, jednak proti murmillonům, nazvaným tak od ryby, zdobící jejich přílbu (μορμύρος či μορμύλος) a ozbrojeným štítem, přílbou a mečem. *Essedarii* pak bojovali na

vozících (*essedum*), napodobujíce bojovníky britanské (Caes. b. g. IV, 33). — G-orů užívalo se také ve válkách občanských ku konci republiky a i později za vlády císařské. Mnohdy osvědčili neobyčejnou příchylnost k svému pánu, jako g. Marka Antonia, kteří mu zůstali věrni po bitvě u Aktia, když již vše odvrátilo se od něho. Arci byl ohromný počet g-orů, chovaný v kasárnách šermířských, veřejnému pořádku vždy nebezpečný. Známo jest, že třeba bylo velkého namáhání, než poražen byl Spartacus, jenž uprchl r 73 př. Kr. ze školy Lentulovy v Capui a sebrav veliké zástupy za pomocí Crixa a Oenomaa, několikrát porazil vojsko římské. Také r 64 po Kr. vzbudil pokus g-orů v Praeneste osvoboditi se veliký postrach v Římě, ale pozdvižení jejich bylo v zárodku od stráží udušeno.

Z Říma rozšířily se hry gladiatorské záhy do všech krajin, kam vnikla kultura římská, jak patrno z některých zpráv a ze zbytků četných amfitheatrů. Nejrychleji došly obliby v Italii, kde i malá města nemohla býti bez nich; ovšem vystupovaly v nich jen 3 nebo 4 páry, ve větších pak 10, 20, 30 párů a více. Po Italii nejvíce rozšířeny byly v Gallii, sev. Africe a Hispanii. Proti tomu vzpíral se jemnější cit Řeků dosti dlouho jejich zavedení, ale konečně ujaly se i v Řecku a to nejprve v bohatém a rozmařilém Korinthu a na konci I. stol. po Kr. i jinde. Ovšem odsuzovali je vzdělaní Řekové veskrze a jen chátra měla v nich zalíbení. Při všestranné a tak hluboko zakořeněné oblibě her gladiatorských není s podivením, že zmáhající se křesťanství musilo dlouho pracovati o jejich odstranění. Císařské školy gladiatorské zrušeny byly r. 399 po Kr. a hry samy zapověděny v Římě r. 404 od císaře Honoria, když asijský mnich Telemachus, jenž vrhl se mezi bojující, aby je odloučil, rozsápán byl od lidu, pobouřeného nad rušením oblíbené kratochvíle. Srv. Meier, De gladiatura romana quaestiones selectae (Bonn, 1881); L. Friedlaender, Darstellungen aus der Sittengeschichte Rom's (6. vyd., II. d., str 358 a 521). *Cfe.*

Gladić, jméno šlechtické rodiny v Rjece, ze které připomíná se v XVII. stol. hlavně malíř N G. a cestovatel Felix G., jenž navštívil v Belgii Chorváty, osazené tam z dob Karla V. v Dunkerku. Bratr tohoto Ivan Bartul stal se r. 1650 kanovníkem v Lublani a byl v l. 1664—83 gen. vikářem. Psal chorvátské a slovinské dějiny a části jeho rukopisu užil Pavel Vitezović. Druhý bratr Andrija Juraj (* kol 1630) byl znám jako latinský básník a sepsal veršované dějiny Korutanska *Relatio historico-poetica de Memorabilibus Carnioliae.* Rukopis chová se v archivu hlavního chrámu v Lublani a jest ozdoben obrazy slavného Giulia Quaglia.

Gladii ius (et potestas) (lat.), právo meče (a moc), t. j. právo nad životem a smrtí.

Gladiolus L., mečík, rod rostlin z řádu kosatcovitých (*Irideae* Juss.). Okvětí s nálevkovitou, dolů prohnutou trubkou a 6 cípy pravidlem trubky delšími, nestejnými, podlouhlými nebo vejčitě rhombickými a nehetnatými. Dolení cípy bývají dolů sehnuty a proto vypadá okvětí 2pyské; 3 tyčinky do ústí okvětního vetknuté mají nitky vzhůru prohnuté, nitovité a čárkovité, na zpodu krátce rozeklané a zde upevněné prašníky, jež u našich druhů bývají nitek kratší. Semenník mnohosemenný, 3pouzdrý má čnělku nitovitou, jak tyčinky prohnutou, se 3 rozšířenými, skoro plátkovitými bliznami. Tobolka opak vejčitá, pergamenovitá obsahuje semena často zploštělá, široce křídlatá s kožitou slupkou, jež výjimkou bývají příkulatá, nekřídlatá a se slupkou silnou. Hlízka, několika suchými, v souběžná nebo síťovitě spojená vlákna se třepícími pochvami obdaná, vydrží z pravidla více roků, proto bývají často 2 i 3 nad sebou. Lodyha má dole několik pošvatých listů, výše nemnoho široce čárkovitých listů zelených a nejvýše jeden nebo více listenů. Květy do jednostranného klasu bez květu konečného sestavené stojí jednotlivě v úžlabí vyvinutých a k ose obrácených listenův. Známo asi 90 druhů, z nichž jest více než 50 v již. Africe (na Kapu) domovem; méně roste jich v tropické Africe a na Madagaskaru a jen asi 8 v Středozemí, střední Evropě a mírnější Asii. V Čechách domácí jsou dva druhy na vlhkých lukách pořídku rostoucí. Obecnější jest tu m. střechovitý (G. *imbricatus* L.) s obalem hlízkovým z vláken souběžných, tenkých, listy lodyžními mečovitými, řadými, s listem nejdolejším širším a tupějším. Hrozen 4—10květý s květy nachovými, nakloněnými, poněkud se kryjícími, tobolka zaobleně 3hranná. Kvete v červenci. Jemu podobný m. bahenní (G *paluster* Gaud.) rozezná se obaly hlízek z vláken síťovitě spojených, hroznem chudokvětým (2 - 5 květů) a tobolkou podlouhlejší, stejně 6rýhou. Hlízky tohoto druhu byly pod jménem *Bulbi Gladioli* č. *Victorialis rotundae* officinální. Myslilo se o nich, že jsou jedovaté. Vepři rádi je vyhledávají. Hlízky podobného mečíku polního (G *segetum* Ker.) v jižní Evropě, zvláště v Italii rostoucího, jenž považuje se za »hyacint básníků« (ὑάκινθος ποιητικός), za časů Theofrastových rozemílali spolu s obilím na mouku. Ze druhů zvláště v Kapu domácích mnohé pěstují se v zahradách pro ozdobu. Jsou to G. *tristis* L. s květy bledě fialovými neb načervenalými, G. *recurvus* L. s květy žlutými a modrými, oba s velmi úzkými listy; z druhů širokolistých nejznámější jest G. *cardinalis* Curt. s velikými, šarlatově červenými a G. *psittacinus* Hook. s podobnými nebo žlutými květy. Známo také velmi mnoho míšenců, jež častěji se pěstují než druhy čisté. *Vs.*

Gladstone [gledstn]: **1)** G. William Ewart, státník a spis. angl (* 1809 v Liverpoolu). Vystudoval na universitě oxfordské a byl jako kandidát strany konservativní r. 1832 zvolen za Newark do dolní sněmovny, kde skvělou výmluvností a obratným hájením zásad konservativních nabyl takového vlivu, že r 1834 byl povolán do Peelova ministerstva

jako lord pokladnice a r. 1835 jmenován státním podsekretářem pro osady. Odstoupiv s Peelem, zabýval se již dříve počatým studiem otázky církevní a ve spisech *The State in its relations with the Church* (Londýn, 1838) a *Church principles considered in their results* (t., 1840) vyslovil své náhledy, kterými přiklonil se k puseyismu, neboť hájil nutnosti, aby církev byla od státu neodvislou, stát sám však aby zbudován byl na základech náboženských. R. 1841 byl od Peela jmenován místopředsedou a r. 1843 předsedou úřadu obchodního, ale v únoru 1845 vzdal se tohoto úřadu i místa v parlamentě, aby nemusil hlasovati pro dotaci od Peela katolickému učilišti maynoothskému navrhovanou. Vystoupením svým nepřerušil však svých styků s Peelem, nebo ještě v pros. 1845 jmenován byl státním sekretářem pro osady; r. 1847 zvolila ho universita oxfordská do dolní sněmovny, ve které sice přidal se opět ke straně konservativní, ale ve mnohých otázkách počínal sobě svobodomyslně, jako při návrhu Russelově o emancipaci židů a při návrzích, kterými měla býti zrušena mnohá ustanovení katolíky obmezující. R. 1850 cestoval po Italii a poznav poměry tohoto poloostrova, vydal list k lordu Aberdeenovi *Two letters to the Earl of Aberdeen on the state-prosecution of the Neapolitan government* (11. vyd. t., 1851), ve kterých odhalil kruté pronásledování a týrání politických vězňů v Neapolsku, a přeložil Fariniho »Stato romano« pod titulem *History of the Roman State* (t., 1851—52, 4 sv.). R. 1852 povolal ho Aberdeen za kancléře pokladu a tu ukázal G. svou obratnost a státnické umění, neboť reformami ve správě finanční uvedl v rovnováhu příjmy a vydání, rozšířil daň i na menší příjmy, ale odstranil mnohé, velmi neoblíbené daně; přihlížel zároveň k tomu, aby obchod a průmysl mohl se svobodně vyvíjeti, a proto zastával se míru a opíral se válce krimské; nesouhlase s vedením války, odstoupil dne 29. ledna 1855 a v opposici potíral vládu pro její neúspěšnou politiku v Číně a proti ostrovům Jonským, toužícím spojiti se s Řeckem. R. 1859 povolal ho Palmerston znovu za kancléře pokladu a G. rozvinul činnost velmi plodnou; provedl, že daně byly značně sníženy bez újmy důchodů a příjmů státních a že pracováno bylo zdárně o zmenšení dluhu státního; při tom odchyloval se od strany konservativní a od dřívějších svých náhledů, ano r. 1864 veřejně prohlásil se pro reformu řádu volebního a pro církevní reformy v Irsku. Po smrti Palmerstonově roku 1865 přešel do kabinetu Russelova a svěřeno mu bylo řízení dolní sněmovny. Byl vlastně pružinou kabinetu a usiloval o provedení oprav již dříve naznačených; proto předložil v březnu 1866 dolní sněmovně návrh na změnu volebního práva, sníživ značně census a rozmnoživ počet voličův o 400 000. Návrhem tím vzbudil i ve straně liberální odpor a když část liberálů utvořila skupinu Adullamitů, byl návrh 13. čna zamítnut, načež 26. čna G. odstoupil a zahájil proti ministerstvu Derby-Disraeliovu prudkou opposici, stavě otázku irskou v popředí všeho jednání parlamentárního. Snaha jeho docházela souhlasu a návrh jeho na vybavení církve irské z moci státní byl 30. dub. 1868 v dolní sněmovně přijat; sněmovna lordů sice návrhu nepřijala, ale vláda Beaconsfieldova v prosinci odstoupila a G. povolán, aby utvořil nové ministerstvo. Opíraje se po nově provedených volbách o značnou většinu, provedl, že r. 1869 jeho bill o zrušení státní církve irské byl přijat; podobně přijat byl i jeho zákon pozemkový pro Irsko (1870), návrh zákona na udržení pokoje v Irsku, o národním školství v celém království, o tajném hlasování při volbách sněmovních a jeho opravy vojenské, kterými vystoupeno proti zakupování míst důstojnických. V politice zahraniční snažil se zachovati cestu mírnou a jeho vlivem zůstala Anglie za války francouzsko-německé v neutralitě a podobně zachovala se v otázce Bosporu a Dardanell a v otázce Alabamské. Přes to, že šťastně válčeno s Ašanty, užila strana konservativní proti G-ovi jeho politiky zahraniční a získala v dolní sněmovně tolik hlasů, že propadl G. 11. bř. 1873 s návrhem svým o irských universitách. Parlament byl sice r. 1874 rozpuštěn, ale při nových volbách zvítězili toryové a 17. dubna postaven jest Beaconsfield v čelo vlády. G. vzdal se vůdcovství strany liberální a zabýval se badáním filologickým a polemikou proti Vatikánu, vydav proti němu několik spisův, jež vyšly pod názvem *Rome and the newest fashion in religion* (t., 1875). Života veřejného se však nevzdal, ano potíral politiku Beaconsfieldovu za války rusko-turecké a hlásal, že Balkán má náležeti jen Slovanům balkánským; odpor ten hlásal veřejně slovem a četnými brošurami, jako *Bulgarian horrors and the question of the East* (1876) a *Lessons in massacre; or the conduct of the Turkish government in and about Bulgaria since May 1876* (1877). R. 1879 vydal se na agitační cestu po Skotsku a na četných táborech řečmi promyšlenými a uchvacujícími odhaloval slabé stránky vlády i způsobil takový obrat, že při nových volbách do parlamentu, v březnu a dubnu 1881 konaných, dosáhl většiny, a královna byla nucena svěřiti mu sestavení kabinetu, ve kterém dne 23. dubna ujal se opět úřadu kancléře pokladu a spravoval jej až do r. 1885. Doba tato může býti nazvána dobou reforem a zároveň snahy, aby zavládl v zemi klid, který výstřednostmi ligy irské povážlivě byl ohrožován. G. uchopil se rázných prostředků proti živlům podvratným; provedl, že r. 1881 byl přijat obmezovací zákon pro zachování pokoje v Irsku, a když poslanci irští svou obstrukcí zdržovali parlament v jeho činnosti, odpomohl tomu G., že většině sněmovní dal právo odhlasovati konec debaty; v reformách svých však neustal, neboť jeho pozemkový zákon pro Irsko byl přijat ve sněmovně lordů a r. 1884 rozmnožen jest novou reformou práva volebního počet voliteIů o 2 mill. Protivníci jeho vyhledávali proti němu všelikých prostředků a zvláště nacházeli vydatné

zbraně v politice zahraniční, jako v méně výhodné smlouvě s Boery kapskými, ve vyklizení Afganistánu a konečně v pádu Chartúmu; k úspěšnému útoku vzmohli se 9. čna 1885, opřevše se jeho návrhu o nové dani z nápojů, tak že návrh padl. G dne 11. čna odstoupil, ale již 26. ledna 1886 způsobil při rokování o adresse vládě Salisburyově rozhodnou porážku; a byv povolán v čelo ministerstva, do kterého přijal také živly radikální, vynaložil všecku sílu na to, aby konečně upravil otázku irskou, kterou rozřešiti chtěl zřízením zvláštního parlamentu v Dublině a návrhem, aby vláda zakoupila velkostatky irské a je rozparcellovala. Návrhy ty, které se straně irské zdály nedostatečnými, rozštěpily stranu liberální v Gladstoniany, kteří G-a slibili podporovati, a Unionisty, s Hardingtonem a Chamberlainem v čele, kteří opírali se vyloučení irských poslanců z parlamentu anglického. G. ujal se v parlamentě sám slova a výtečnou řečí hájil svůj Home-rule, ale ten při druhém čtení byl zavržen, načež G. rozpustil parlament, doufaje, že při nových volbách zvítězí; ale když z nových voleb vyšel jen 191 gladstonián, odstoupil G. 20. čce 1886, vydal se na cesty po Francii a Italii a vedl účinný boj s vládou Salisburyho; ano roku 1892 podnikl u vysokém svém věku novou agitační cestu do Skotska a zvolen byv za Midlothian a nabyv většiny, byl 16. srpna 1892 znovu povolán v čelo ministerstva a vlády. R. 1893 přednesl svůj Home-rule, který ve sněmovně dolní byl přijat, sněmovna lordů jej však v druhém čtení zavrhla. G. ukončil zasedání parlamentu a slíbil, že v podzimním zasedání bill jistě provede, byl však zachvácen těžkou chorobou oční a proto 4. bř. 1894 odevzdal předsednictví ministerstva a vedení strany lordu Roseberyovi a 1. čce složil svůj mandát midlothianský, nechtěje býti poslancem, když povinností svých s touto ctí spojených nemůže zastávati. Velikou svou myšlénku samosprávy irské a své opravné návrhy demokratické odkázal jako dědictví po sobě svému nástupci. G. jest jedním z největších řečníkův anglického parlamentu a státníků. Povaha jeho je naskrze poctivá a nezištná; nepřijalť ani královnou mu nabízeného povýšení do stavu hraběcího. Vytrvalost jeho v práci a domáhání se vytknutého cíle vzbuzuje přímo úžas. Duch jeho zůstal stále pružný a činný a práce jeho literární zasluhují uznání, pojíť se v nich hloubka myšlénky s uhlazenou formou zevnější. — Velmi horlivě obíral se G. studiem básní Homérových. Ovocem studií těchto jest řada spisův, plných fantastických kombinací, jimiž různé zjevy kultury homérské z Egypta a bible se vykládají. Sem náležejí: *Studies on Homer and the Homeric age* (Oxford, 1858, 3 d., německý překlad ve formě skrácené podal A. Schuster pod titulem »Homerische Studien«, Lipsko, 1863); *Iuventus Mundi. Gods and men of the heroic age* (Londýn, 1869); *Homeric Synchronism. An inquiry into the time and place of Homer* (t., 1876, něm. překlad v Jeně, 1877); *Homer* (t., 1878). Mimo to napsal menší články a pojednání o Homérovi do různých časopisů a předmluvy k Schliemannovým spisům »Mykenä«, »Troja« a k dílu Ohnefalsch-Richtrovu »Kypros«. Kromě uvedených spisů vydal: A chapter of autobiography (1868) a Political Speeches delivered in Scotland Nov. and December 1879 (Edinb., 1880) a nejnověji práce o nedělním klidu, o křesťanství a pod. Viz Smith, Life of G. (11. vyd. Lond. 1883); Emerson, G., prime minister of England (t., 1881); Russel, The Right Honourable W. E. G. (t., 1891).

2) G. Herbert John (* 1854), třetí syn před., vzdělal se v Eton College a na universitě oxfordské. R. 1880 zvolen byl do dolní sněmovny, ve které až dosud ve směru otcově působí, a zastával r 1886 úřad lorda pokladu. Za čtvrtého ministerstva otcova přijal r. 1892 úřad parlam. podsekretáře v min. vnitra.

Gładysz Jan, polský malíř krajin a podobizen (* k. 1762 v Poznani — † 1830 ve Varšavě). Z kováře stal se malířem. R. 1803 byl v Paříži. Na retrospektivní výstavě polského umění r. 1894 byla od něho jeho vlastní podobizna. (Viz katalog, Lvov, 1894.) Pracoval též obrazy obsahu náboženského. Z podobizen zasluhují zmínky *Kníže Jos. Poniatowski*, *Henryk Dąbrowski*. *J-k.*

Gładyszewicz Mateusz, bohoslovec polský (* 1798 — † 1862), byl administrátorem diécése krakovské a vydal: *Życie ś. Aurelijusza Augusta* (Krakov, 1832) a *Żywot bł. Prandoty z Białczewa* (t., 1845), k němuž přiložil důležité listiny.

Glafey Adam Friedrich, historik a filosof něm. (* 1692 v Reichenbachu — † 1753 v Drážďanech). Byl povolán do Drážďan za archiváře a zabýval se studiem historie a filosofie, ve kterém, opíraje se o Leibnize a Rousseaua, potíral Grotia a Hobbesa. Nejrozšířenější jeho dílo, které pro četné doklady listinné má dosud cenu, jest *Kern der Geschichte des Chur- u. Fürstl. Hauses zu Sachsen* (Frankfurt, 4. vyd. 1753); kromě toho vydal *Vernunfft und Völkerrecht* (t., 1723); *Vollstaendige Gesch. des Rechts der Vernunfft* (Lipsko, 1739) a j. Pro nás nejzajímavější jeho spisy jsou: *Pragmatische Geschichte der Cron Böhmen, worinnen dasjenige, was unter jedwedem Hertzoge und Könige von Böhmen von Zeiten zu Zeiten merkwürdiges vorgegangen und sowohl in die damalige als jetzige Grundverfassung dieses Königreichs und dessen besonderen Nexum mit dem Römischen Reiche einschlägt, historisch erörtert wird* (Lipsko, 1729) a *Anecdotorum S. R. J. historiam ac jus publicum illustrantium collectio* (Drážďany a Lipsko, 1734), otisk jediného v archivu drážďanském zachovaného svazku register královských Karla IV. z let 1358–1361, obsahující 516 listin Karlem IV. vydaných.

Glagolice viz Hlaholice.

Glagolita jmenuje se katolický kněz konající bohoslužbu slovanským jazykem dle knih psaných hlaholským písmem.

Glagolita Clozianus, Glagolita Clozův, jedna z nejdůležitějších památek církevně-slo-

vanského jazyka psaných písmem hlaholským. Zachována zlomkovitě. Větší zlomek, skládající se ze dvou složek, jednoho neúplného (list 1. 2, 7, 8) a jednoho celého kvaternu, dohromady 12 listů, chová se nyní v tridentském museu, kam se dostal darem od hr. Parisa Cloza († 1856); odtud i Clozianus zván. Z přípisu na obálce rukopisu poznáváme, že původním držitelem jeho byl pán ostrova Krku, Jan Frangepani († 1482); knězem krckým, Lukášem de Reynaldis, darován byl někdy ke konci XV. stol. rytíři Breisacherovi, po jeho smrti (1509) přešel s archivem zámku Maria-Stein (u Kufsteinu v Tyrolsku) v majetek hraběte Schurffa; dědictvím pak dostal se jako rukopis psaný vlastní rukou Sv. Jeronýma hr. Par. Clozovi. Vydán s důkladným kommentářem od B. Kopitara (Vídeň, 1836). Dva listy, a sice 3. a 6. list z 1. kvaternu tridentského zlomku, nalezeny byly později v inšpruckém Ferdinandeu, poč. r. 1859 přednášel o nich ještě P. J. Šafařík v učené společnosti, vydány pak byly r. 1860 Fr. Miklosichem v X. sv. »Denkschriften« víd. akademie věd. Nové úplné vydání s rozsáhlým apparátem vědeckým pořídil dr. Václav Vondrák »Glagolita Clozův« (Česká akad. r. 1893). Ve zlomcích zmíněných zachovala se nepatrná jen část velkého kodexu homilií; znamenáť první list zachovaného prvního kvaternu číslicí 62: ztratilo se tedy jen před zachovaným zlomkem 61 kvaternů nebo 488 listů! Zachované zlomky obsahují některé homilie sv. Jana Zlatoústeho, Athanasia a Epifania. Rukopis napsán byl někde na chorvatské půdě asi ke konci X. nebo na začátku XI. stol. Jest to však jen přepis ze staršího originálu: kodex původní spisován byl na půdě bulharské — v nejširším toho slova smyslu — asi ke konci IX. nebo k zač. X. stol. **G. C.** náleží k nejstarším památkám staroslověnského písemnictví: lexikální jeho rozbor ukazuje užší jeho souvislost s mladší, speciálně bulharskou činností literární; ale sahá přece ještě do dob, kdy vliv moravsko-pannonské doby církevněslovanské činnosti literární dosti značně ještě působil na bulharské půdě, hlavně ovšem prací učedníků Metodějových uchýlivších se do Bulhar. — Text G-ty Clozova nalézáme v jiných mladších rukopisech círk.-slov., jmenovitě částečně v Supraslském kodexu, a pak ve starosrbských homiliích Mihanovićových z XIII. st. Pro dějiny jazyka círk.-slov. a palaeografie hlaholské jest **G. C.** nesmírně důležitý. *jpa.*

Glagoljaš v Dalmacii totéž jako Glagolita.

Glagolské zlomky pražské viz Hlaholice.

Glaire [glér] Jean B., abbé, theolog a orientalista francouz. (* 1798 v Bordeaux — † 1879 v Issy). V Paříži věnoval se studiu jazyků vých., hlavně hebrejštiny, jejíž byl napotom i profes. Později stal se kanovníkem pařížským a děkanem theol. fakulty tamže. Spisovatelská činnost jeho náleží hlavně bibli a jejímu jazyku. Jmenujeme z ní: *Lexicon manuale hebraicum et chaldaicum* (Paříž, 1830, 2. vyd. 1843); *Principes de grammaire hébraïque et chaldaïque* (t., 1832 a 1843); *La Sainte Bible* (lat. a franc., t., 1834, 3 sv.); *La Bible selon la Vulgate* (t., 1863); *Torat Mosché, le Pentateuque* (s překl. t., 1835—37); *Introduction historique et critique des livres de l'Ancien et du Nouveau Testament* (t., 1836, 6 svazků), a dvousvazkové *Abrégé* též (t., 1846); *Les Livres saints vengés ou la Vérité historique et divine de l'Ancien et du Nouveau Testament* (t., 1845, 2 sv.); *Manuel de l'hébraïsant* (t., 1850). Vydal i arabskou gram. a konkordanci ke Koránu (t., 1861). Hojně přispíval do »Encycl. catholique«, »Encycl. du XIX siècle« a »Bibliographie catholique«. Sám vydal *Dictionnaire universel des sciences ecclésiastiques* (t., 1867, 2 sv.).

Glairin viz Baregin.

Glais-Bizoin [glé-bizoẽn] Alexandre, politik franc. (* 1800 v Quintinu — † 1887 v Lamballe). Byl od r. 1848 skoro stále poslancem a horlivým stoupencem stran demokratických, které podporovati chtěl tím, že r. 1868 založil demokr. týdenník »La Tribune française«. Po zrušení císařství jmenován byl členem prozatímní vlády a zvolen od Bordeauxu do shromáždění národního. Kromě veseloher *Une vraie Bretonne ou un cas pendable* (Paříž, 1864) a *Le vrai courage ou un duel en trois parties* (t., 1862) vydal historické dílo *Dictature de cinq mois* (t., 1872).

Glaisher [gléšr] James, meteorolog angl. (* 1809 v Londýně), v l. 1840—1874 ředitel magnetického a meteorologického oddělení observatoře greenwichské, od r. 1849 člen Král. společnosti londýnské. Za účely vědeckými podnikal s Coxwellem v l. 1862—66 četné vzduchoplavby do znamenitých výšek (viz o tom Aéronautika, str. 281, sl. 2.). Kromě mnohých úředních zpráv a článků meteorologických, aërostatických i astronomických v různých vědeckých publikacích uveřejnil: *Hygrometrical Tables* (Londýn, 1847); *Voyages aériens*, za spolupracovnictví Flammariona, de Fonviella a G. Tissandiera (Paříž, 1870, angl. vydání *Travels in the air* v Londýně, 1871 a 1880) a dokončil Burkhardtovy a Daseovy »Tabulky faktorů« (*Factor tables*, Londýn, 1879—83. 3 sv.).

Glaize [giéz]: **1) G.** Auguste, malíř franc. (* 1813 v Montpelliera — † 1893 v Paříži), žák Eugèna Deveria. Náleží ku generaci umělců po létech třicátých, kdy romantikové již se vybouřili a umění přijalo opět měšťácký charakter trojbarevného občanského království s heslem juste-milieu. Skutečným realistou nebyl, ale patřil mezi přední umělce své doby, v jehož dílech nelze popříti snahy po pravdě a určitém charakterisování; v komposici jeho žije ještě tradice akademická a kresba není prosta přepjatosti. Maloval: *Sv. Alžběta* (1844); *Dante* (1847); *Smrt Jana Kř.* (1848); *Galské ženy*, jež v paříž. Saloně r. 1852 zvláštní obdiv vzbuzovaly; *Pranýř* a *Co vidí člověk ve 20 létech* (oba na výstavě pař. r. 1855); *Divadlo lidské pošetilosti* (1872). Hlavními jeho díly jsou však nástěnné malby v kostelích St. Sulpice (1859),

St. Jacques du Haut Pas (1868) a St. Merry. Maloval též podobizny. *J-k.*

2) **G.** Paul Léon, malíř franc., syn před. (* 1842 v Paříži), žák otcův a Gérômův. Jeho naturalismus, jímž podává i historické, církevní a mythologické scény, jest již zcela určitě vysloven. Od něho jest: *Faun a Nymfa* mus. v Montaubanu; *Samson* (mus. v Mühlhúsách, 1864); *První souboj* (mus. v Arlesu, 1870; *Přísaha římských jinochů* (1877); *Slavnost Théseova* (1885) a j. *J-k.*

Glamoć, okr. město v Bosně v kraji travenském, má ok. 800 obyv. muham., pravosl. a katolických; v okolí mnoho starožitností.

Glamorgan [glémorgen], gaelsky *Morganwg*, *Morgan* nebo *Gwlad Morgan*, hrabství v angl. knížectví Walesu, tvořící jihozáp. jeho část, hraničí na sev. s hrab. brecknockým, na vých. s monmouthským. na záp. s carmarthenským, na jihu se zálivem Bristolským a má na 2091·98 km^2 687.218 ob. (1891), což činí proti r. 1881 (511.433) přírůstek 34·4%. Asi 70% obyv. mluví v domácnosti gaelsky, ale všichni mluví také anglicky. Povrch hrabství jest celkem hornatý a pouze jižní část podél pobřeží jest velmi úrodná rovina. Vale of G., též »zahradou Walesu« zvaná. Ostatek hrabství vyplněn jest příkrými, holými vrchy, výběžky to pásma Black-Mountains, mezi nimž vybrázděna jsou hluboká, úzká údolí, tak že celý vzhled krajiny, přes nevelkou výšku vrchů (Llangeinor 567 *m*), jest divoký a zasmušilý. Řeky jsou četné a všecky vlévají se do zálivu Bristolského; důležitější od vých. k záp. jsou Rumney, Taff, Ely, Ogmore, Neath, Tawe a Burry; mezi sebou spojeny jsou několika průplavy (z nich důležitější jsou průplavy mezi Merthyr-Tydvillem a Cardiffem, Neathský a Swansejský) Bohato jest hrabství užitečnými nerosty, především kamenným uhlím a železnými rudami. Ložiska kamenného uhlí ve své souvislosti zaujímají asi 2700 km^2, obsahujíce v hloubi asi 30 *m* 23 vrstev uhlí; těžba roku 1892 činila 22,808.314 tun v ceně 10·4 mill liber šterl. Železných rud dobyto t. r. 22·076 mill. tun. Rozsáhlá jsou též ložiska vápence. Zemědělství, dík úrodnosti pobřežního pruhu, jest dosti značné. Z veškeré půdy G-u jest 12·4% polí, 39·3% luk a pastvin a 4·2% lesů Výtěžek však daleko nestačí vlastní spotřebě obyv Pole náležejí asi 500 vlastníkům, na nich však hospodaří více než 5500 nájemců. Stav dobytka byl r. 1890: 16.125 koní, 55 849 kusů dobytka hovězího, 303.507 ovcí a 18.024 kusů dobytka vepřového. Zemědělstvím zaměstnáváno se r. 1891 11.011 osob, hornictvím 78.520, v železárnách a ocelárnách 5767, v hutích cínových a továrnách na plech 12 123, v hutích měděných 1903 a v strojírnách 4706. Průmysl, jehož hlavními středisky jsou Merthyr-Tydvill, Swansea a Cardiff, jest znamenitý. Nejznamenitější odvětví jest spracování železa. Železných hutí r. 1892 bylo 6, které v 55 vysokých pecích vyrobily 420.710 tun surového železa. Dále jsou zde znamenité měděné hutí, které však spracovávají měď dováženou, strojírny, továrny na plech, huti zinkové a jiné. Z ostatního průmyslu jmenovati sluší stavbu lodí, výrobu vlněných látek, koželužství, mydlářství, pivovarnictví a vinopalny. Vyváží se velmi čile, hlavně železo, kamenné uhlí a vápno. G vysílá 5, města pak 4 poslance do sněmovny. Hl. městem je Cardiff, hl. přístavem Swansea.

Glandula: 1) G. (lat.), žláza. G. pinealis a pituitaria viz Mozek. — G-lae čili ovula Nabothi, malé boubelky žlázové na sliznici hrdla dělohy kol branky, jež Naboth († 1721) omylem považoval za vajíčka. *Schg.*

2) G. (lat.), v botanice žlázka.

Glandulosus (lat.), žláznatý.

Glans (lat.), žalud; v anatomii zejména g penis.

Glantschnigg: 1) G. Ulrich, malíř rak. (* 1661 v Hallu v Tyrolsku — † 1722 v Bolzaně), žák Deutenhoferův a pak H. Frische a K. Lotha v Benátkách. Cestovav po Italii a Švýcarsku, usadil se r. 1686 v Bolzaně. Z četných jeho děl uvádíme: *Legenda o ranách sv. Františka z Assisi* (Bolzano, 1712); *Kristus na kříži* (oltář v Azwangu); *Madonna* (v Horním Bolzaně); *Tři mudrci od východu* (Bolzano); *Sv. Kateřina* (tam.); *Sv. Anna a sv. Joachim* (Inšpruk); *Sv. Vincenc* (Bolzano); *Ježíš nasycuje 5000 lidí* (t.); *Sv. Antonín Pad. divotvůrce* (Rorschach, 1721); *Svatba v Kani* (Brixen). Maloval též genry, konversační scény v tyrolském kostýmu a podobizny, jež velmi často umísťoval i na svých oltářních obrazech jako apoštoly. *J-k.*

2) G. Joseph Anton, malíř, syn před. (* 1695 v Bolzaně — † 1750 t.). Vzdělal se u otce, dále pak ve Vídni a ve Vircpurku, kde se usadil. Byl dosti nadán a neomezoval se na určitý obor malířský, nýbrž maloval historii, oltáře, legendu, genre, zátiší i krajiny. Mnoho pracoval pro biskupa vircpurského hr. Seinsheima a pro rodiny hrabat Schönbornů, Rotenhanů a j. Z děl jeho uvádíme zvláště malby v křížových chodbách dominikánských klášterů ve Vircpurce a Bamberce. *J-k.*

Glanvill, též Glanwile [-nuil] Jos., kněz církve angl. a filosof anglický (* 1636 v Plymouthu — † 1680 v Bathu), uváděn bývá jako předchůdce Humeův. Skepticismus G-ův není naprostý. G. uznává, že poznání naše jest obmezeno, ale nezoufá nad jeho možností a chce jen správnější názory podati o poznávavosti rozumové. Zajímavo jest, že mezi důvody, které uvádí proto, že podlomena jest poznávací síla lidská, řadí též hřích dědičný. G. proslul námitkami svými proti kausalitě, kteréž od něho Hume přejal. Příčina sama dána ve zkušenosti není, nezíráme jí tedy ani nevnímáme; zkušenost podává jen pravidelný a stálý sled dvou zjevů za sebou, z nichž poslednější za účin, prvnější za příčinu béřeme, a chyba leží v tom, že tomuto vztahu poznatků svých podkládáme něco objektivního, t. j. příčinnost. Psal mimo jiné *Scepsis scientifica or confessed ignorance, the way to science* (Londýn, 1665) a *De incrementis scientiarum* (t., 1670). Viz Rémusat, Hist. de la Philosophie angl. (1875). *Zr.*

Glanville [-null] Ranulf (lat. *Glanvilla*), právník angl. 2. pol. XII. stol., rodem Norman, byl za Jindřicha II. nejvyšším soudcem království (*capitalis justitiarius Angliae*). Když nastoupil na trůn Richard Lvísrdce, vzdal se G. nejvyššího soudcovství a účastnil se křižáckého tažení, na němž zahynul pod Akkou. Napsal *Tractatus de legibus et consuetudinibus regni Angliae tempore Regis Henrici secundi compositus*, prvý pokus systematického výkladu anglického práva formálního (processu) i hmotného. Traktát G-ův napsán jest latinsky jasným a přesným právnickým slohem a obsahuje hlavně výklad angl. processu, jak byl platný před král. soudem (*curia regis*). Předmluva vzata jest z Justiniánových Institucí. Ačkoli G znal římské právo, nepodlehl vlivu jeho tou měrou jako pokračovatel jeho Bracton. Již ve XIII. stol. přeložen byl G-ův traktát do frančiny; vytištěn byl poprvé Staunfordem r. 1554, načež následovala celá řada vydání, mezi nimi francouzské Houardovo a německé Philippsovo. R. 1812 přeložen byl do angličiny J. Beamesem a vydán s podrobnou biografií G-ovou.

Glareanus (vlastně Loriti) Heinrich, humanista švýc. (* 1488 v Mollisu — † 1563 ve Freiburku Br.). Studoval v Kolíně n. R., kde byl r. 1512 císařem Maximiliánem za básníka korunován, pak působil v Basileji a Paříži jako správce a učitel studentského konviktu (»bursy«), r. 1529 stal se prof. poesie ve Freiburku. Byv s počátku horlivým přívržencem círk. reformace, postavil se později ostře proti ní, poněvadž právě jako Erasmus Rotterdamský pozoroval, že působením reformace otázky náboženské úplně nabyly vrchu nad studiemi klassickými. G. osvědčil se bystrým kritikem a důkladným znalcem římských dějin a chronologie. Sem spadají jeho: *Chronologia in omnes T. Livii decadas* (Basilej, 1531) a *Chronologia temporum in Dionysii historia comprehensorum*, otištěná při lat. překladě Dionysia Halikarnasského od Lapa Biraga (t., 1532). Mimo to G. opatřil vydání Horatia, Ovidiových Metamorfos, Terentia, Lucana, Boethia, grammatiky Donatovy a sepsal poznámky k Batrachomachii, Caesarovi, Liviovi, Sallustiovi, Ciceronovu Catonu staršímu, Valeriovi Maximovi, Eutropiovi, Tacitově Germanii a Suetoniovi. Konečně sepsal pojednání o římském assu a jeho částech, učebnici lat. prosodie, několik spisů z oboru zeměpisu (*Helvetiae descriptio*, veršovaný popis Švýcarska, t., 1514; *De geographia*, t., 1527), arithmetiky. Nejvíce však vynikl hudebními spisy, z nichž prvním bylo kompendium *Isagoge in musicen* (Basil., 1516), knížka již velice vzácná, pojednávající o solmisaci, mutaci, intervallech, tónech a modech. R. 1547 následovalo ji tamže hlavní, svého druhu klassické dílo G-ovo, *Δωδεκάχορδον* (*Dodekachordon*), v němž G. reformatorsky zasáhl do názorů o tónech církevních, vyvinuv soustavu 12 modů. Kromě toho G. pojednává v něm o zpěvu prostém (*cantus planus*) a hudbě mensurní, i skýtá za příčinou rozboru vysoce zajímavé ukázky z nejlepších mistrů nizozemských, jichž vzácností cena díla pro dějiny hudby a rozvoj theoretické spekulace velmi důležitého jen ještě stoupá. Výtah z díla pořídil Johann Ludwig Wonegger *Musicae epitome ex Glareani dodekachordo* (1557; s přídavkem Barbarinovy skladby, 1559; něm.: *Uss Glareani Musik ein Usszug*, 1557). Srv. H. Schreiber, H. Loriti Glareanus (Freiburk, 1837); Fritzsch, G., sein Leben u. seine Schriften (Frauenfeld, 1890); Ambros, Gesch. d. Musik, II., III.; Fétis, Biogr., IV. *Vý.-q.*

Glareola viz Ouhorlík.

Glärnisch viz Glarus.

Glarnské Alpy viz Glarus.

Glarus: 1) G. (franc. a ital. *Glaris*, románsky *Glarunna*), dle stáří 7., dle velikosti 16., dle lidnatosti 20. kanton švýcarský, hraničí na sev. a na vých. s kant. sv.-havelským, na jihu s kant. grisonským, na záp. s Uri a Švycem. Má 691·2 *km*² a 33.794 ob. (r. 1888, 49 na 1 *km*²), většinou protestantů. Od r. 1880 ubylo obyv. o 1·3%. Kanton jest vyplněn Alpami Glarnskými. Tyto nerovnají se mohutností Alpám Valliským, Bernským a Grisonským, vykazují však přece ve skupině Tödi a v Glärnischu velkolepé partie vysokého světa alpinského. Ohraničeny jsou na jihu a vých. Rýnem, na záp. Reussou a sahají na severu až ku jezeru Walenskému; náležejí tudíž částečně i kantonům Uri a Švycu, docházejí však nejmohutnějšího rozvoje ve skupině Tödi (3623 *m*) na hranici mezi G-em, Uri a Grisonskem. Jihozáp. má Oberalpstock 3330 *m*. Od jihu k severu prostupuje tento kraj údolí řeky Linthy, 45 *km* dl., od něhož odbočují 2 značná údolí, na záp. Klönské, na východě Sernfské. Kraj mezi údolím Klönským a skupinou Tödi vyplňuje Glärnisch, jenž složen je ze 4 skalních ostrovů: sev.-vých. Vorderglärnisch (2331 *m*), krásná pyramida sněhu prostá nad městem G-em, jihozáp. od něho Mittelglärnisch čili Vrenelisgärtli (2907 *m*), záp. od téhož Ruchen (2913 *m*) a jižně nejvyšší a nejnepřístupnější Bächistock č. Hinterglärnisch (2921 *m*); 6 ledovců kryje Glärnisch, z nich největší Glärnischfirn. Na vých. od Linthy a sev.-vých. od Tödi vyplňují kraj mezi údolím Linthy a údolím Sernfským Haustock (3156 m) a Freibergy s horou Kärpfem (2797 *m*). Na vých. od údolí Sernfského dosahuje Saurenstock ještě 3056 *m*, Graue Hörner již ve Švycu mají 2847 *m*, kdežto k sev. prostírají se skupiny značně nižší, jež vrcholí ve Spitzmeilen (2505 *m*) a Mürtschenstocku (2442 *m*). Přes pohoří vedou do Grisonska průsmyky Segnesský (2626 *m*) a Panixerský (2407 *m*), do Uri Klausenský (1962 *m*), do Švycu Pragelský (1543 *m*). Celý kanton náleží úvodí Rýnu. Nejdůležitější vodní žilou jest ř. Linth, jež stéká z Tödi k jezeru Walenskému (425 *m* n. m.) a přijímá od jihových. ř. Sernf a pod městem G-em od jihozáp. ř. Löntsch, odtok to idyllického jezera Klönthalského (804 *m* n. m.) — Podnebí jest drsnější nežli v ostatních kantonech ve stejné výši; jmenovitě časté a velmi náhlé jsou změny v temperatuře, hlavně na večer. Sev. a jižní vítr (*Föhn*) zuří v nepří-

znivém období ročním velmi prudce, föhn zvláště na podzim a na jaře. — Z užitečných nerostů nachází se na Mürtschenstocku měď, jež se však nyní již netěží; důležitým nerostem užitkovým jest břidlice, která láme se nad Engi na Plattenbergu a u Elmu. Ze zřídel léčebných známý jest sirný pramen u Stachelbergu, pak několik klimatických míst: Vorauen a Richisau v údolí Klönském, Linthal v údolí stejnojmenném a Obstalden nad jezerem Walenským. — Úrodné půdy mnoho není a zemědělství může se provozovati jen výhradně v hlavních údolích kantonu a v rovině Linthy. Z celého povrchu jest 35·1%, (242·6 km^2) neproduktivní. Z toho připadá na ledovce 36·1 km^2, na jezera 7·1 km^2, na řeky a potoky 4·7 km^2 a na skály 191·8 km^2; z 64·9% půdy produktivní připadá 324·8 km^2 na pole, luka a pastviny a 123·8 km^2 na les. Zemědělství poskytuje nepatrné množství obilí a v níže položených krajích něco ovoce, dále komonici (*Melilotus caerulea*), sloužící k výrobě bylinného sýra, a značné množství sena. Též některé alpské rostliny využitkují se k přípravě »glarnského thé«. — Chov dobytka, dříve hlavní pramen výživy, nyní trochu poklesnul. Provozuje se hlavně na nižších svazích hor. R. 1886 bylo 328 koní, 11.307 kusů dobytka hovězího a 3386 kusů vepřového, 2015 ovcí a 6530 koz; úlů měl kanton 1508. — Průmysl jest starý a poměrně velmi značný. Již v časném středověku zhotovovány zde vlněné látky a na počátku XVIII. století i průmysl bavlnický značně se zmohl. Průmysl textilní i dnes zaujímá daleko nejprvnější místo. R. 1888 měl kanton 87 průmyslových závodů vůbec s 8563 dělníky, to jest 25% obyvatelstva, se strojním zařízením o 6856 koňských silách. Průmyslu bavlnickému připadá z toho 58 závodů s 8133 dělníky. G. má papírny, továrny na dřevovinu, strojírny, továrny na stroje mlýnské, tiskárny a barvírny látek a bělírny. Vývoz jest značný. Bavlněné zboží vyváží se hlavně do Italie, do zemí balkánských, do Orientu, sev. Afriky, Ameriky a j.; dále vyváží se bylinný sýr (*Glarner Schabkäse*), břidlicové desky, větší i ku psaní, břidlicová pisadla i glarnské thé; předmětem dovozu jest skot, víno, zemčata, dříví, rašelina, kamenné uhlí a komonice. Obyv. jest skorem veskrze národnosti německé, povahy čilé. Jsouť velmi zruční, přičinliví, praktičtí a spořiví. Pro průmysl a obchod jevili ode dávna zvláštní nadání a náklonnost; též lze je skorem ve všech zemích evropských nalézti jako podnikavé průmyslníky a obchodníky nejrůznějších odvětví. — Školství jest s velikým nákladem a výtečně zorganisováno. Vyučování na školách primárních (88) je povinné, po 7 roků normální a 2 roky opakovací (1 den týdně). Dále má kanton 8 škol sekundárních, 1 gymnasium, 1 reálku, 1 vyšší dívčí šk., 5 průmysl. a řemeslnických škol a 27 škol pokračovacích. Veřejné knihovny kantonu čítají více než 20.000 sv. Pro chlapce má kanton dva vychovávací ústavy, t. zv. »Linthkolonie« a v osadě Bilten; oba spravuje evang. obec kantonu (počet chovanců asi 60). — Ústava kantonu pochází z r. 1842, byla však r. 1887 podrobena důkladné revisi. Jest čistě demokratická; veškeří občané 21. rokem věku počínajíc tvoří zemskou obec (*Landsgemeinde*). Tato má souverenní moc, volí veškeré úředníky na dobu 3 let a schází se pravidelně jednou za rok (v květnu) k poradám. Volících obcí, tak zv. *Tagwen*, jest 18; volí za každých 500 obyv. jednoho člena zemské rady (*Landrath*), která vede vrchní dozor na celou správu kantonu a ustanovuje rozpočet jednotlivých odvětví státní správy a připravuje předlohy pro porady zemské obce. Výkonnou moc provádí sedmičlenná vládní rada (*Regierungsrath*) v čele s landammannem a místodržícím. Soudní moc vykonávají soudy civilní, ohledací (*Augenscheingericht*), trestní a odvolací (*Appellationsgericht*). Do národní a stavovské rady švýc. vysílá kanton po 2 poslancích. Katol. obyvatelstvo náleží v obvod biskupství churského, evang. obyv. spravuje náboženská obec evangelická. Státní příjmy byly r. 1887 729.624 franků, vydání 740.600 fr. Kanton má 28 obcí.

Dějiny. V 1. pol. VI. stol. obrátil irský apoštol sv. Fridolin obyvatelstvo v této části Rhaetie na křesťanství. Klášter Säckingen pak vládl v kraji tom svými fojty a správci. Ku konci XIII. stol. byli jimi členové rodu Habsburského, proti nimž však vznikla vzpoura. R. 1352 přijat G. za podřízeného člena do spolku kantonů, jež byly v jeho prospěch zakročily, avšak mírem z r. 1355 podřízen zase fojtům rakouským. R. 1386 vypudili Glarnští fojta rak., r. 1387 zřídili se jako samostatná obec a r. 1388 zvítězili nad vojskem rakouským u Näfelsu. Dosud slaví se výroční *Näfelser Fahrt*. R. 1395 vzdal se klášter Säckingen za peněžitou náhradu všech svých práv na G., jehož svobody potvrdil pak císař Sigmund r. 1415. Rovnocenným členem spolku kantonů uznán jest G. r. 1450. Zwingli zde byl farářem r. 1506–1516, následkem čehož již r. 1528 pět šestin obyvatelstva náleželo reformaci. S počátku panovala tu působením osvícených mužů neobyčejná snášelivost náboženská, ale později nastaly třenice, jež utišeny teprve r. 1683 dohodnutím, aby jak katolíci tak reformovaní měli zvláštní úřady. Uvedením bavlněného průmyslu farářem Heideggerem r. 1712 povznesl se G. záhy nad okolní kraje. R. 1722 potlačil G. vzpouru hrabství Werdenbergu jemu poddaného. R. 1798 byl G. po hrdinném odporu u Rapperswyllu a Wolleravy od Francouzů přemožen a utvořen z něho a okolí kanton Linth. Mnoho trpěl pak kraj ten roku 1799 bojem franc.-rak. ruským. R. 1803 obdržel zase staré hranice i samostatnost a r. 1814 i bývalé své zřízení konfessijní. V této době povznesl se hmotně velmi. Neblahé následky konfessijního zřízení odstraněny zákl. zákonem zemským na společném sněmu r. 1836. Z G-u stal se jednotný útvar politický; odpor katolíků proti tomu přemožen r. 1838. Ústava doznala pak značných oprav r. 1842, 1851, 1874, 1880, 1887. Srov. Blumer-Heer, Der Kanton G., histor., geogr.

und statistisch geschildert (Sv. Havel, 1846); Jahrbücher des histor. Vereins d. Kanton G. (Curich a G., od r. 1865).

2) G., městys a hlavní obec stejnojmenného kantonu, na l. bř. Linthy ve výši 481 *m* n. m., na sev.-vých. úpatí Glärnische, při tratích Curich-G.-Linthal a Wesen-G. žel. drah švýcarských. R. 1861 byla osada velkým požárem ze tří čtvrtin zničena. G. má pěkný kostel ve slohu basilik pro obě konfesse, krásnou radnici, budovu soudní, zemskou knihovnu, archiv a přírodnický kabinet, nemocnici, sirotčinec, školu sekundární, bursu, banku, půjčovnu, 6 velkých tiskáren na látky, továrnu na doutníky, bělírny, pivovary a 5401 obyv. (1888).

Glasau, ves v Čechách, viz Glasov.

Glasberg, ves v Čechách, hejt., okr., fara a pošta Kraslice; 31 d., 229 obyv. n. (1890), kaple sv. Vojtěcha, výroba hud. nástrojů a krajkářství.

Glasbrenner Adolf viz Glassbrenner Adolf.

Glasdorf, ves na Moravě, viz Sklenná.

Glasdörfl, ves na Moravě, viz Sklenné.

Glaseisdorf, ves na Mor., viz Sklenné.

de **Glasenapp** Serge (Sergěj Pavlovič), astronom ruský (* 1848 ve Vyšním Voločku), professor astronomie a ředitel observatoře v Petrohradě, vyznamenal se hlavně v oboru hvězd podvojných spisem *On a graphical method for determining the orbit of a binary star* (»Monthly Notices«, 49, 1889). Na počest jubilejní slavnosti hvězdárny pulkovské vydal spis *Orbites des Etoiles doubles du Catalogue de Poulkowa* (1889), v němž odvodil 6 nových drah hvězd podvojných z katalogu Otty Struveho. Později vypočetl ještě celou řadu drah hvězd podvojných. Na nově zřízené horské hvězdárně v Abastumanu (v gubernii tifliské) měřil G. celou řadu hvězd podvojných. Spracoval též zatmění první družice Jupiterovy a odvodil takto přesněji než Delambre dobu světla 498^s, již světlo potřebuje ku proběhnutí vzdálenosti slunce a země (*Sravněnije nabluděnij zatměnij sputnikov Jupitěra*, Petrohrad, 1874). *Gs.*

Glaser: 1) G. Adolf, romanopisec něm. (* 1829 ve Wiesbadenu), zanechav obchodu s uměleckými výrobky, studoval v Berlíně historii a filosofii. Spisovatelskou dráhu svou počal pod pseudonymem Reinald Reimar dvěma dramaty *Kriemhildens Rache* (Hamb., 1853) a *Penelope* (t., 1854). Pod pravým jménem svým uveřejnil pak řadu románů a novell (*Familie Schaller*; *Was ist Wahrheit*; *Weibliche Dämonen*; *Moderne Gegensätze*; *Aus hohen Regionen*; *Das verschwundene Document* a j.), obíraje se vedle původní této produkce hlavně přepracováváním románové literatury nizozemské (*Holländische Novellen*, podle Kellera *In der Fremde*, podle Cremera *Doctor Helmond und seine Frau* a *Arbeiterprincessin*, podle Brinka *Das Haus des Schulmeisters* a j.). Mimo to redigoval dlouhá léta »Westermanns illustr. Monatshefte« a napsal *Geschichte des Theaters zu Braunschweig* (1861). Sebraných jeho spisů vyšly až dosud sv. 1. až 3., v Lipsku 1889. *Zb.*

2) G. Julius Anton (původně Josua), právník a státník rak. (* 1831 v Postoloprtech, † 1885 ve Vídni), pocházel z rodičů židovských, později však dal se pokřtíti. Studoval ve Vídni a v Curichu, kde byl r. 1849 povýšen za doktora filosofie. Nečítaje ještě ani 20 let věku, sepsal monografii *Das englisch-schottische Strafverfahren* (Vídeň, 1850). Byv r. 1854 ve Vídni promovován za doktora práv, habilitoval se tam pro rak. trestní právo a stal se r. 1856 mimoř. a r. 1860 řádným professorem. R. 1868 povolán byl jako odborný chef do ministerstva vyučování, vrátil se však r. 1870, když ministerstvo Hasnerovo odstoupilo, opět k svému učitelskému povolání. Od r. 1870–79 byl také členem poslanecké sněmovny na radě říšské. Dne 25. listop. r. 1871 vstoupil jako ministr spravedlnosti do ministerstva Auerspergova a setrval v tomto postavení do r. 1879, kdy byl jmenován generálním prokuratorem kasačního soudu. G. získal si zásluhy o reformu rak. trestního zákonodárství, zejména o vydání nového trestního řádu a vypracování osnovy nového trestního zákonníka, jakož i o podání návrhu civilního soudního řádu s ústním řízením. Napsal: *Abhandlungen aus dem österr. Strafrecht* (Vídeň, 1858, 1. sv.); *Über Friedensgerichte* (t., 1859); *Die Fragestellung im Schwurgerichtsverfahren* (t., 1863); *Zur Juryfrage* (t., 1864; dva poslední spisy vyšly spojeně ve 2. vyd. r. 1875 pod názvem *Schwurgerichtliche Erörterungen*); *Anklage, Wahrspruch und Rechtsmittel im engl. Schwurgerichtsverfahren* Erlanky, 1866); *Gesammelte kleinere Schriften über Strafrecht, Civil- und Strafprocess* (Vídeň, 1868, 2 sv., 2. vyd. 1883); *Studien zum Entwurf des öster. Strafgesetzes* (t., 1871); *Sammlung strafrechtlicher Entscheidungen des k. k. obersten Gerichtshofes* (t., 1872, 3 sv.); *Beiträge zur Lehre vom Beweis* (Lipsko, 1883). Pro Bindingův »Handbuch der deut. Rechtswissenschaft« spracoval trestní řízení (Lipsko, 1883—85, 2 sv.). S Ungerem a Waltherem vydával *Sammlung von civilrechtlichen Entscheidungen des k. k. obersten Gerichtshofs* (Vídeň, 1859—85, 20 sv.), se Stubenrauchem a Nowakem »Allg. öster. Gerichtszeitung« (od r. 1864). Srv. Unger, J. G., ein Nachruf (Vídeň, 1886). *-dlc.*

3) G. Karel, učenec a spis. slovin. (* 1845 v Chočach u Mariboru). Studoval v Mariboru a ve Vídni, kdež byl r. 1883 na doktora filosofie (staroindické a srovnavací filologie) povýšen, načež ještě semestr v Praze studoval. Před tím již učil na gymnasiích v Krani a ve slezské Vidnavě a jest od r. 1880 gymn. professorem v Terstu. Když studoval v Mariboru, vyučoval na jeho podnět tamější profes Konvalina v 7. a 8. gymn. třídě slovinské žáky dvakrát týdně češtině. První jeho spis byl překlad *Hubičky* Kar. Světlé (Maribor, 1873). Psal pak články do »Kresu«, »Lubl. Zvonu« a feuilletony do »Slovenského Národa« a přeložil Dramatickému družstvu lublaňskému Shakespearovo drama *Romeo a Julie*. Dále vyšla tato

jeho díla: *Ob indoevropskih jezikih, iz angleščine poslovenjeno* (Lublaň, 1876); *Ueber die Prothese im Griechischen, Romanischen u. Englischen* (Vidnava, 1879); *Ueber Bāna's Pārvatīrarinayanataka* (Vídeň, 1883); *Der siebente Orientalisten-Congress und die österr. Slaven* (Praha, 1884); *Rgveda I. 143. Text, Uebersetzung und Commentar* (Terst, 1885); *A. Vaniček. Biogr. Skizze* (Vídeň, 1885); *Indijska Talija, Zbirka indijskih gledišćnih iger. I. zv. Urvaśi* (Terst, 1885); II. sv. *Mālavikā in Agnimitra* (t., 1886); *Pārvatī's Hochzeit. Ein ind. Schauspiel* (t., 1886); *Zgodovina slovenskega slovstva, I. del* (Lublaň, 1894). *Lo.*

4) G. Eduard, něm. cestovatel po Arabii z rodiny židovské (* 1855 v Rohozci v Čechách). Vzdělal se v Chomútově a v Praze, kde studoval na něm. technice mathematiku a geodaesii, v čemž pokračoval i ve Vídni. Zde byl r. 1878—80 assistentem astronomie a současně studoval jaz. východní, hlavně arabštinu, na orientální akademii. Roku 1880 byl vychovatelem v Túnisu, odkud odešel přes Tripolis do Egypta (1882), by zdokonalil se v arabštině. V Suhágu studoval tenkráte úplné zatmění slunce. Důkladně připraven, ač s nepatrnými prostředky, vydal se G. v říjnu téhož roku přes Džiddu a Hodeidu do Sa'ny, odkud po celoročním internování podnikl výzkumné cesty do vnitra země. Vrátiv se r. 1884 s bohatou kořistí nápisovou, podnikl r. 1885 až 1886 druhou, r. 1887—88 třetí a r. 1892—94 čtvrtou cestu svoji. Na tuto dostalo se mu vydatné podpory společností pro vědu něm. v Praze. Účelem cest G-ových jest prozkoumání jižní Arabie po stránce zeměpisné, historické i kulturní. V ohledu tom pronikl na třetí cestě až do Maribu, na čtvrté pak prozkoumal a kartograficky znázornil území od Hadramautu po Mekku. Vedle těchto výsledků přinesl G. jihoarabských cenných nápisů, co nikdo před ním (ke 2000), a množství skvostných rukopisů nejrůznějších oborů, mezi nimi, zvláště pokud stáří se týče, řadu unik. Vedle monografií více méně rázu polemického jest výsledkem cest G-ových *Skizze der Geschichte und Geographie Arabiens vor Muhammed*, jejíž vyšel prozatím díl II. (Berlín, 1890). Menší zprávy o cestách svých uveřejnil v Petermanových »Mittheilungen«, »Ausland«, »Academy« a j. Rukopisy jím přinesené zakoupil Berlín a Britské museum. Universita greifswaldská jmenovala G-a čestným doktorem filosofie. *Dk.*

Gläser: 1) G. Karl Gotthelf (* 1784 ve Weissenfelsu — † 1829 v Barmenu), syn Karla Lud. Traugotta G-a, kantora a ředitele hudby ve Weissenfelsu (1747—1797), skladatele znárodnělých písní *Feinde ringsum, Flamme empor* a didaktického dílka *Kurze Klavierstucke*, vyučil se u J. A. Hillera na Tomášské škole v Lipsku, pak u A. E. Müllera ve skladbě a klavíru, u B. Campagnoliho na houslích. Vystudovav zároveň práva, stal se r. 1808 registratorem v Naumburce, ale již za rok vrátil se do Lipska dovršit své vzdělání hudební. Povolán byv za ředitele hudby do Barmenu, rozvinul utěšenou činnost paedagogickou, avšak válečný rok 1813 přiměl jej opustiti Barmen a uchýliti se do Berlína, Weissenfelsu, Naumburku, posléze Lipska, odkud jako kapelník následoval spojenou armádu. Po výpravě vrátil se k svému povolání, avšak již se zárodky choroby, jež ostatek života změnila mu v dlouhé utrpení. Roku 1821 zřídil si obchod s hudebninami a půjčovnu not. G. psal mnoho pro chrám (výbor v *Religiöse Gesänge*), dětské písně, kantáty na slova Aschenbergova, Goetheova, Krummacherova a Liethova (k třísté ročnici reformace), klavírní sonáty, variace, fantasie *Die grosse Völkerschlacht bei Leipzig* a *Die Schlacht bei Belle-Alliance* (s deklamací), drobnosti pro kytaru. Vydal: *Neue prakt. Klavierschule* (1817), *K. Gläsers Liederbuch* (1819, rozmn. vyd. 1822), *Kurze Anweisung zum Singen* a *XVII musikalische Wandtafeln* (1821), *Schulgesangbuch* (1821—22, 1. díl v opr. vyd. 1827), *Kurze Anweisung zum Choralspiel* (1824), *Vereinfachter und kurzgefasster Unterricht in der Theorie der Tonsetzkunst mittelst eines musik. Compasses* (1828), jakož i čtyřhlasá motetta a zpěvy z Mohnova antifonáře (1825), tříhlasé chorály pro měšťanské školy a gymnasia (1828) a evang. zpěvník (1820).

2) G. Franz, hudební skladatel (* 1799 v Horním Jiřetíně — † 1861 v Kodani), žák Pixisův na pražské konservatoři, stal se roku 1817 kapelníkem na Josefovském divadle ve Vídni, r. 1830 v Berlíně, r. 1842 dvorním kapelníkem v Kodani. Byl plodným skladatelem hudebních drobností, jako pochodů, nokturn, výborných romancí, činoherních vložek a předeher. Z četných jeho oper (*Der Brief an sich selbst, Helindor, Sonderbare Laune, Die Brautschau, Der Bernsteinring* atd.) největší obliby došla *Des Adlers Horst* (1832), vyznačující se méně dramatičností než příjemností. Zásluhy jeho dirigentské odměněny r. 1847 ryt. řádem Danebrožským.

Glaserau, ves v Čechách, viz Skláře.

Glaserdorf, ves v Čechách, viz Sklenářice.

Glaserit jest K_2SO_4, krystalluje ve tvarech kosočtverečných a štípe se dle plochy zpodové. $T = 2{\cdot}5—3$. $H = 2{\cdot}71$. Naléžá se u Racalmuta na Sicilii. *Vr.*

Glaserty (něm. *Glasert*), ves v Čechách, hejt. Jablonné, okr. Cvikov, fara Cvikov (část. Mergenthal Vel.), pošta Mergenthal; 81 d., 408 ob. n. (1890), 2tř. šk., výroba mlýnských kamenů a tkalcovství.

Glaserwald, ves v Čechách, hejt. Sušice, okr. Hartmanice, fara Dobrá Voda, pš. Hůrka u Hartmanic; 31 d., 403 ob. n. (1890), 2tř. šk. Osada skládá se po většině z roztroušených dvorců.

Glasgow [glasgój]: **1)** G., hlavní město skotského hrab. lanarckého (Clydesdale), první obchodní a průmyslové město Skotska, třetí největší město Vel. Britannie, sídlo římskokatol. arcibiskupa a protest. biskupa, na 55° 51′ 32″ s. š. a 4° 17′ 54″ z. d., na obou březích řeky Clyde, ústící stejnojmenným f̦or

dem, 32·5 *km* pod G em do Severního kanálu, oddělujícího Skotsko od Irska. Město skládá se ze starého a nového města a má četná předměstí (Partick na severozáp., 36.538 ob.; Maryhill na sev., 18.313 ob.; Bishop Bridge, Springburn, Shettleston, Coatbridge, 29 996 ob.; Hamilton, 24 859; Bothwell Cambuslang, Kinning Park, Rutherglen, Pollokshaws, Pollokshiedls, East Pollokshields, Shawland, Barrhead, Govan, 63.625 ob.; Govanhill a Paisley, 66.425 ob.; G. sám čítá 564.981 ob. (1891). Od r. 1881 přibylo 15·56% ob. Město stojí z větší části na rovině, toliko na severu a severozáp. jsou značnější vyvýšeniny. Na pravém břehu řeky, na němž rozkládá se větší část města, jest Staré město, jehož středem jest kathedrála při úpatí návrší, na němž založen byl r. 1830 kupci zdejšími hlavní hřbitov města (Necropolis) s pomníkem skotského reformátora J. Knoxa. Ulice starého města jsou většinou klikaté, úzké a tmavé, nezřídka slepé, domy kamenné břidlicí kryté s četným obyvatelem dělnickým, tak že část tato jest špinavá a dosti nezdravá (úmrtnost roční 23‰). Na vých. k starému městu přiléhají většinou dělnická předměstí Calton, Bridgeton a Camlachie. Od kathedrály k řece vede High Street a od ní na záp. rovnoběžně s řekou Trongate a Argyle Street do obchodní čtvrti města, v němž Buchanan Street, Union Street a Sauchiehall Street mají bohaté výklady obchodní. Dále na záp jsou předměstí Garret Hill a Kelvin Grove, náležející k nejkrásnějším částem města, a předměstí Blythswood, sídlo obchodní aristokracie. Dále na sever jest předměstí Port Dundas při Monklandském průplavu, ústícím do Clyda. Touto řekou, přes niž vede 10 mostů (5 na pilířích, 2 visuté a 3 železniční), odděleno jest od starého město nové, rozkládající se na terrainu rovném, pravidelně a nádherně stavěné s třídami pod pravým úhlem se křižujícími. G. nemá mnoho náměstí a sadů, z nich však některé jsou velmi krásné. Tak největší náměstí St George Square, ve starém městě s pomníkem W. Scotta na 25 *m* vysokém sloupu a s pomníky královny Viktorie a prince Alberta od Marochettiho, Jamesa Watta, Lorda Clyda, Rob. Peela, Will. Pitta, generálů Johna Moora a Colina Campbella, básníků Rob. Burnse a Thom. Campbella, dále Th. Grahama a afric. cestovatele D. Livingstona. Další náměstí ve starém městě jsou St. Vincent Place, St. Andrew a St. Enoch Place. Ze sadů vynikají ve starém městě starý park, t. zv. Glasgow Green, ve výměře 44·5 *ha*, s obeliskem Nelsonovým (44 *m*), při říčce Kelvinu West End Park a v novém městě Queen's Park. G. má 334 kostelů (90 svobodné církve skotské). Velká kathedrála sv. Munga ve slohu ranné gothiky z l. 1133—1433, je 96 *m* dlouhá, 21 *m* široká, 27 *m* vys. a má věž 68 *m* vys. a zajímavou podzemní kapli. Dále vynikají katol. kostel sv. Ondřeje (z r. 1815) a kostel sv. Jiří, ze světských budov býv. klášter kartusiánů, nyní palác spravedlnosti, budova skotské banky, nová budova universitní, postavená proti West-end Parku r. 1870 dle plánů Sira G. G. Scotta nákladem asi 600.000 lib. šterl., radnice se sochami Pittovou a Mooreovou, starý zámek, bursa v korint. slohu, před níž stojí pomník Wellingtonův, král. nemocnice pro 1500 nemocných, 6 divadel, St. Andrew's Music Hall, jízdárna a j. Ze vzdělavacích ústavů na prvém místě stojí universita z roku 1450 nebo 1451, s 59 profes. a učiteli (1894) a 2080 posluchači (165 žen), s knihovnou o 150.000 svazcích, hvězdárnou, anatomickým museem zal. r. 1783 Will. Hunterem, velkou nemocnicí t. zv. Western Infirmary, botanickou zahradou a jiným. Dále jest zde G. and West of Scotland Technical College asi se 2000 posluchači, r. 1796 založený ústav Andersons Institution pro chemii, fysiku, mathematiku a technologii, Mitchellova knihovna s 89.000 sv., Andersonova knihovna, 2 učitelské semináře, 3 theol. semináře, gymnasium z XII. stol., akademie pro malíře a mědirytce, k níž náleží Corporation Galleries s 500 obrazy, svobodná knihovna r. 1791 Stirlingem založená, svobodná škola r. 1863 G. Baillieem založená atd. Obecných škol má G 69 se 64.000 žáky. Četné jsou společnosti vědecké, umělecké a vzdělavací, z nichž jmenovati sluší 3 spolky lékařské, jednotu uměleckou a filosofickou, vydávající vážený sborník. Město samo má velmi cennou sbírku starých obrazů věnovaných M' Clellanem. Z četných časopisů důležitější jsou: »Evening-Citizen«, »Evening News«, »Herald« a »North British Daily Mail.« Dobročinné ústavy ve městě jsou velmi četné. G. zásobován jest vodou z jezera Loch Katrine vodovodem zařízeným nákladem 1,700.000 lib. št. v délce 67 2 *km*, dodávajícím 140.000 *hl* denně. Velkolepý jest průmysl města. Podporován jsa bohatými doly uhelnými a železnými v okolí G-a, má důležitost světovou a zaměstnává 35% veškerého obyv. Celkem čítá obvod města asi 3250 továrních závodů se 150.000 dělníky. Nejdůležitějším odvětvím jest průmysl bavlnářský (přes 20.000 dělníků). Dále má G. tkalcovny vlněných látek, továrny na vlněnou přízi (worsted), jutu a látky hedvábné, velkolepé strojírny (10.000 děln.), vyrábějící lokomotivy, všeliké parní stroje, kotly, kolejnice atd., ale zvláště železné a ocelové lodi (²/₃ všech parníků Velké Britannie), znamenité továrny lučební, na sodu, mýdlo, draslo, jód, střelný prach, dynamit, barviva a škrob, z nichž závod St. Rollox (6 *ha* plochy) jest největší chemickou továrnou světa, dále sklárny, velké raffinerie cukru, továrny na koberce, shawly a mušelín, papírny, továrny na zboží železné, porculán a zboží faiencové, barvírny, bělírny, koželužny, vinopalny, pivovary a j. Neméně důležitý jest obchod, jmenovitě se Sev. Amerikou a Záp. Indií, ale i s Francií, Belgií, Španělskem, Vých. Indií a j. státy. Vyvážejí se výrobky textilního průmyslu, zboží kovové, jmenovitě stroje, porculán, lučebniny, skleněné a papírové zboží, barvy, zboží kaučukové, vlna, obuv, pivo a lihoviny, uhlí a jiné v ceně 14.880.389 lib. šterl. (1889). Dovážejí se: bavlna, luštěniny, mouka, maso čerstvé i konservo-

vané, máslo, tabák, kůže, víno, lihoviny (zvláště irské), cukr, oleje, kovy, hnojiva, petrolej a j. v ceně 12,683.064 lib. šterl (1889). Z peněžních ústavů největší jsou Bank of Scotland, Commercialbank of Scotland, Royalbank of Scotland a Unionsbank of Scotland. Skorem veškeré státy světa mají v G-ě své konsuláty (Rakousko vicekonsulát). Neobyčejný vzrůst průmyslového a obchodního ruchu má G. děkovati příznivé poloze své a velkolepé úpravě Clydu, který tvoří přístav města. Jsa velmi účelně regulován, činí v celé délce své 29 *km* mezi G-ovem a Port G-ovem dojem velkolepého průplavu. Před 50 léty byl Clyde u G a pouze 60 *m* široký a 1 *m* hluboký, dnes však šířka jeho činí 140 *m* a hloubka 7·5 *m*, tak že i největší námořní lodi mohou přímo až do přístavu veplouti. Podél celé řeky až k ústí říčky Kelvinu jsou velkolepá nábřeží, opatřená kolejemi, špýchary, skladišti a 58 jeřáby. — Uzavřené doky má G. pouze 2 a sice Queen-Dock a Kingston Dock. Náklad na regulaci a zřízení přístavu obnášel více než 4¹, mill. lib. šterl. Pohyb lodí v přístavu glasgowském r. 1888 obnášel 19 291 lodí o 5·78 mill. tun, z nichž ², bylo parníků. Dále slouží plavbě lodí Kanál Glasgowský, nyní obyčejně Clydeský zvaný, spojující prostřednictvím Clyda a Forthu Atlantský okeán a Severní moře. Kommunikaci slouží dále 9 různých tratí želez. drah, rozbíhajících se z G-a na všechny strany. Obchodem zaměstnává se asi 7%, veškerého obyv. Správa města spočívá v rukou 48člennné městské rady, do níž též Guild from the Merchants a Trade's House vysílají své zástupce. Do parlamentu volí G. 7 poslanců. — G. byl ještě ok. r. 1300 rybářskou vesnicí a na počátku XVIII. stol. měl něco přes 10 000 obyv. Původně bylo zde biskupství, založené prý r. 560 sv. Mungem, pravděpodobněji teprve r. 1046, povýšené r. 1471 na arcibiskupství. Za občanských válek byl G. začasté dějištěm krvavých bojů. Vlastní vzrůst města počíná se teprve od r. 1707, kdy spojeno bylo Skotsko s Anglií a kdy přístavy skotské nabyly práva obchodu s Amerikou. Obchod ten veden byl hlavně s tabákem a cukrem. Následkem toho počet obyv. značně vzrostl a obnášel koncem XVIII stol. již asi 71.000. Nejvíce povznesl se však G. jako středisko bavlnického průmyslu; on mezi prvými kořistil z vynálezu mechanických stavů tkalcovských. Zmínky zaslouží zdejší rodák James Watt, který zde konal r. 1763 prvé své pokusy s parním strojem; i prvý parník světa na základě vynálezu Wattova r. 1812 zbudovaný »Komet« jezdil mezi G-em a Greenockem. — Srv. Denholm, History of the city of G. (3. vyd., G., 1864); Mac Gregor, The History of G. (t., 1881); Senex, G. past and present (t., 1884); Duncan, Literary history of G. (t., 1887); Macgeorge, Old G (3. vyd. t., 1888).

2) G. (New-G.), přístavní město v provincii Novém Skotsku v Kanadě na East Riveru, s 3510 obyv. (1891).

3) G. (G.-Junction), železniční stanice ve státě Kentucky Spoj. Obcí severoamer., s 1510 obyv. Ve vzdálenosti asi 11 *km* nalézají se velkolepé jeskyně, z nichž nejproslulejší jest jeskyně mamutí.

4) G., ve státě Missouri Spoj. Obcí severoamer., s hvězdárnou Harrisonovou.

Glasgow and South-Western-Railway [glasgó and sauth uestrn rélvé] jest železnice vycházející z Glasgowa směrem záp. na Johnstone, kdež se dělí na trať do Greenocka a na trať do Carlisle; mimo to má několik odboček a vykonává vozbu na některých přiléhajících železnicích, jež nejsou jejím vlastnictvím (Kilmarnoch-Troon, Ayr-Maybole). V Carlisle má spojení se železnicí North-easternskou, North-britishskou, Midlandskou a Maryportsko-carlislskou. v Gretna Greeně se železnicí North-britishskou a Caledonianskou a v Annavě Dumfriese a Muirkirku s Caledonianskou. Celková délka měří 558 *km*, z nichž přes dvě třetiny má několikeré koleje; sídlo společnosti, která vznikla sloučením se několika společností jiných, jest v Glasgowě; kapitál v podniku čítá přes 15 mill. liber šterl., akcie vynášejí as 3½%. Jako zvláštnost jest vytknouti, že tato společnost koupila r. 1869 průplav Paisleyský a dala jej r. 1881 zasypati *Plk.*

Glashütten: 1) G., ves v Čechách, hejt. Planá, okr. Kynžvart, fara a pošta Žandov Dolní; 7 d., 57 ob n. (1890). — **2)** G. v okr. bezdružickém a nýrském, viz Huť Sklenná. — **3)** G. v okr. planském a roketnickém viz Hutě Sklenné. — **4)** G. v okr. vimperském, viz Skláře.

Glasinac, vysočina (ok. 850 *m*) asi 44 *km* vých. od Sarajeva, na vých. svahu pohoří Romanje, na silnici ze Sarajeva do Rogatice, Višegradu a dále do Nového Pazaru, od níž zde u Podromanije odbočuje silnice na levo do Vlasenice a Zvorníka. Obyvatelé, většinou pravoslavní a to noví osadníci z Hercegoviny, zabývají se hlavně chovem dobytka na okolních pastvinách, na nichž je plno stád skotu a koní. Dominující poloha na důležitém přechodu učinila místo ode dávna známým. V století XV. uvádí se G. a kostel na něm jako celnice a cíl i přechodiště karavan (K. Jireček, G. u srednjem vijeku, Glasnik bos. musea, 1892). R. 1878 poraženi zde u Šenkoviće muhammedánští Bosňané od vojsk rakouských. Nejvíce však proslul G. od r. 1879 překvapujícími nálezy archaeologickými. Systematické práce, začaté r. 1888, jež vedli Hoernes, Truhelka a Stratimirović pro bosenské zem. museum, přinesly znamenitou kořist. Otevřeno asi 400 mohyl (gomile), jichž se ohromný počet řadí kolem starých hradisk (gradine). Starožitnosti zdejší, náležející tak zv. periodě hallstadtské (první době železné), pocházejí od Illyrův. Pozorují se stopy vlivu řeckého; našla se na př. skvělá řecká přilba typu známého z Olympie. Illyrské zdejší osady zapustly před římskou dobou. Literatura: Hoernes, Die Urgeschichte des Menschen, str. 537; V. Radimský, Die praehistor. Fundstätten mit besonderer Rücksicht auf Bosnien (Sarajevo, 1891); všecky ročníky Glasnika bosenského musea

s články od Truhelky a Stratimiroviće (od tohoto i zeměpisný popis 1891). *KJk.*

Glasnevin [glesnevin], předměstí Dublina (v. t.).

Glasnik, v církvi pravoslavné sluje tak sborník církevních zpěvů, častěji též oktojich nebo osmoglasnik zvaný. Notový g. obsahuje písně církevní, složené na základě osmi církevních tónin. — U Srbův oblíbený název věd. časopisů, zejména G. srpskoga učenog društva, časopis srbského učeného družstva v Bělehradě, vycházející od r. 1847 za součinnosti předních učenců srbských i jiných, významem svým rovnající se našemu Musejníku.

Glasov, Glazov (něm. *Glasau*), ves v Čechách, hejt. a okr. Planá, fara a pš. Sv. Kříž; 27 d., 146 obyv. n. (1890), 1 tř. šk., mlýn.

Glasr K., spisov. slovinský, viz Glaser Karel.

Glassbrenner Adolf, humorista a satirik něm. (* 1810 v Berlíně — † 1876 t.), věnoval se kupectví, vzdělávaje se při tom literárně. V l. 1831—33 redigoval list »Don Quijote«, jenž byl zakázán pro svobodomyslnost. Roku 1832 vydal pod pseudonymem Adolf Brennglas první sešit řady obrazů humoristických a satirických *Berlin wie es ist und — trinkt*, po němž vyšlo jich ještě 29 do r. 1850; humor je tu často zástěrou, za níž hluboko se zajíždí do převrácených poměrů politických a společenských. *Leben und Treiben der feinen Welt* (Lipsko, 1834) a *Berliner Volksleben* (t., 1848—51, 3 sv.) mají stejný význam. Za pobytu ve Vídni čerpal *Bilder und Träume aus Wien* (anon., Lipsko, 1836, 2 sv.), zvláště smělé, jež byly zakázány Bundestagem německým. R. 1840 oženil se G s herečkou Adélou Peroniovou, za níž se odebral r. 1841 do Nové Střelice. R. 1843 vydal pak v Curichu *Verbotene Lieder* (2. vyd. pod názvem *Lieder eines norddeutschen Poëten*), jež přešly později, valně doplněny, v *Gedichte von A. G* (Berlín, 1851; 5. vyd. 1870), a r. 1846 v Lipsku komické epos *Neuer Reineke Fuchs*, které smělostí a zdarem satiry i básnickou cenou je z nejzdařilejších prací G-ových (4. vyd. 1870). Roku 1848 stál v čele demokratické strany v Mecklenburku-Střelici. Byv vypovězen odtud r. 1850, odešel nejprve do Hamburka, pak do Berlína, kdež r. 1858 redigoval »Berl. Montags zeitung«. Z prací jeho stůjž zde ještě: *Komischer Volkskalender* (1845—67, 23 roč.); *Die Xenien der Gegenwart* s D. Sandersem, Hamb., 1850); *Kaspar der Mensch* (t., 1850), politická fraška rázu aristofanovského, básnicky cennější ostatních děl jeho; *Die komische Tausend und eine Nacht* (Brunšv., 1852); komický epos *Die verkehrte Welt* (Berl., 1857, 6. vyd., 1874) a řada spisů pro děti, jež náleží ke zdařilejším plodům svého způsobu, jako *Lachende Kinder*, *Sprechende Tiere*, *Insel Marzipan* a j. G. nazývá se právem »otcem berlínského vtipu«, jenž vzbudil mnoho napodobitelů, kteří ho však nedostihli, upadajíce v triviálnost, které se G většinou dovedl vyvarovati. Srv. Schmidt-Cabanis, Adolf G. (Berl., 1881).

Glastonbury [glestnböry]: **1)** G., starož. město v angl. hrabství somersetském, 10 *km* jz. od Wellsu; 4119 ob. (1891), kostel sv. Jana Křt. s krásnou got. věží, průmysl hedvábný, kožený a porculánový, archaeol. museum a zříceniny proslulého opatství (*Glastonbury Abbey*), jež založeno byvši v VI. stol., náleželo k nejslavnějším v Anglii, až Jindřich VIII. je zrušil, dav posledního opata oběsiti.

2) G., město v hrabství hartfordském, sev.-amer. státu Connecticutu, na ř. Connecticutu, s 3457 obyv. (1890) a továrnami na spracování vlny a bavlny.

Glatt, řeka ve švýc. kantonu curišském, vytéká z jezera Greifenského (439 *m* n. m.), probíhá v toku silně vinutém široké a ploché údolí (*Glattthal*), jež dříve, než r. 1877 a násl. nákladem 2½ mill. fr. byla upravena, často zaplavovala a pustošila. Uraziví 26·5 *km*, vlévá se u Rheinfelden (335 *m* n. m.) s levé strany do Rýna.

Glatz viz Kladsko.

Glatzen, ves v Čechách, hejt. Planá, okr., fara a pš. Kynžvart; 5 d., 70 ob. n. (1890), myslivna.

Glauber: **1)** G. Johann Rudolph, lékař a chemik něm. (* 1603 v Karlstadtě ve Frankách — † 1668 v Amsterdamě). Ze života jeho jen málo je známo. Žil ve Vídni, Salcpurku, ve Frankfurtě, Kolíně n. R. a j., pak asi od roku 1648 v Hollandsku, zabývaje se hlavně prodejem tajných lékův a chemických předpisů. Četné jeho objevy svědčí o značném nadání pozorovacím. Podařilo se mu vysvětliti mnohé pochody chemické a výsledky, jichž takto nabyl, byly cenné, objasňující vnitřní složení solí, chemickou příbuznost atd. Vzájemným působením různých látek získal mnoho nových sloučenin aneb ukázal, jak lze známé látky novým, pohodlnějším způsobem skládati. Síran sodnatý, sůl G-ova (*Sal mirabile Glauberi*) pro své účinky lékařské jmeno jeho velmi rozšířila. Pojednává o ní ve spise *Tractatus de natura salium oder ausführliche Beschreibung deren bekannten Salien* (Amsterdam, 1648). Lučebná technologie velmi těžila z předpisů G-ových, tak na př. při dobývání ledku, hotovení různobarevných slitin skelných, barvířství, hutnickém dobývání kovů. Ve spise *Des Teutsch-Landes Wolfahrth* (t., 1656—60, 6 sv.) poukazuje na bohatství země, jehož účelným používáním obyvatelé nejen své, ale i cizích národů potřeby uhrazovati mohou. Ve spise *Opus minerale* (t., 1651) zkoumá lučebně složení meteoritů. Známo je od něho přes 40 děl skoro veskrze s latinskými tituly, ale textem německým. Důležitější jsou ještě tyto: *Furni novi philosophici* (Amst., 1648, 5 sv.); *Miraculum mundi* (t., 1653, 2 sv.); *Pharmacopoea spagyrica* (t., 1654 až 1667, 7 dílů). Seznam všech jeho prací viz v Poggendorffově »Biogr.-Lit. Handwörterb.« (Lipsko, 1863). Jeho *Opera Omnia* vyšla o 7 sv. (t., 1661); ve výtahu *Glauberus concentratus* (tamže a ve Vratislavi, 1715). *VRý.*

2) G. Johannes, zvaný Polydor, malíř krajin a ryjec nizoz. (* 1646 v Utrechtě —

† 1726 v Schoonhavenu). Zdržoval se v Paříži u malíře květin Picarta, u Adriaana van der Cabela v Lyoně, v Římě, Padově a v Benátkách. Všude pilně studoval, nikoli však přírodu, nýbrž v galeriích. Tak stalo se, že vyšed původně ze školy Berghemovy, dal se svésti akademickým eklekticismem Poussinovým a maloval arkadické krajiny, které Lairesseově theorii tak vyhovovaly, že tento přísný klassicista sám figurami některé z nich oživoval. V kruzích amateurských docházel G. dlouho nesmírného úspěchu. Dnes nemají obrazy jeho valného významu a v historii nízozemského malířství znamenají veliký krok nazpět. Také radiroval a 2 serie jeho krajin (12 a 6 listů) vyšly pod tit. *Prospectus in Monasterio vulgo dicto la grande Chartreuse in Delphinato.* Z jeho obrazů nalézají se dvě arkadické krajiny v museu amsterodamském, 2 krajiny v museu berlínském, idyllická krajina s figurami Lairesseovými v gal. drážďanské, krajina s pastýři v Louvru (ryl Haldenwang) a j. *J-k.*

Glauberit krystalluje ve tvarech monosymmetrických, plochy jehlanců bývají patrně rýhované; štěpný jest podle plochy zpodové. $T = 2{\cdot}5 - 3$; $H = 2{\cdot}7 - 2{\cdot}8$. G. jest bezbarvý, nažloutlý nebo červený a leskne se skelně nebo mastně. Sloučenství g-u vyjádřeno vzorcem $Na_2SO_4 + CaSO_4$. Pěkné odrůdy nacházejí se u Westeregeln nedaleko Stassfurtu, u Villarubia ve Španělsku, v Lotrinkách, u Nancy, na Sicilii a v Peru. *Vr.*

Glauberova sůl (*sal mirabile Glauberi*), nazvaná dle lékaře a chemika J. R. Glaubera, který ji první popsal ve spise svém »Tractatus de natura salium«, jest síran sodnatý krystallovaný. Viz Sodík. — G. s. jako nerost viz Mirabilit.

Glaucidium, rod malé sovy bez závoje a chvostků ušních, se zobákem zejkovaným, křídel krátkých, ocas jen do polovice pokrývajících; 3. a 4. letka nejdelší; ocas krátký, běháky a prsty hustě opeřené. Ze sedmi druhův, Ameriku, Evropu a sev. Asii obývajících, bývá u nás, ač vzácný, G. *passerinum*, sýc nejmenší. Jest nahoře barvy rzihnědé s bílými skvrnami, vezpod peří bílého s rudohnědými skvrnami. Délka těla 18, křídel 9, ocasu 6 *cm*. Domovem jest v horských lesích sev. a stř. Evropy; pro maličkost snadno se přehledne a proto zdá se býti vzácnější. Loví i za dne myši, ptáky a hmyz. *Bše.*

Glaucium Juss., růžkovatec, rod rostlin z řádu mákovitých (*Papaveraceae* DC.) rodu *Chelidonium* L. nejpříbuznější, s kalichem 2listým, korunou 4plátečnou, brzy opadavou, v poupěti stočenou, četnými tyčinkami a semenníkem nepravou přihrádkou 2pouzdrým, vybíhajícím v krátkou čnělku s čepičkovitou bliznou s laloky nazpět ohrnutými, nad placentami stojícími. Tobolka velmi dlouhá, čárkovitá, šešulovitá, shora dolů 2chlopně pukající s přihrádkou houbovitou, v níž sedí četná semena bez přívěsků. Známo asi 11 druhů, zvláště v Středozemí od ostrovů Kanárských až po Afghanistán rozšířených, z nichž dva také do krajin Evropy severnější zasahují. Na Moravě jižní domácí, v Čechách v kraji pražském toliko zavlečený jest r. červený (G. *corniculatum* Cust.), druh 1letý, na 2 *dm* vys. s lodyhou jak listy srstnatou, listy doleními podlouhlými, chobotnatě protisečnými, hořeními vejčitými, zpodem slabě srdčitým přisedlými, šešulemi přímými, štětinatými. Plátky oranžové nebo červené s černou skvrnou na zpodu, kolem níž bývá někdy bílá obruba. Roste zvláště na mezích, úhorech i u cest a kvete od června do srpna. Na písčitých březích mořských, zvláště Řecka, Malé Asie, Italie, Francie, Anglie, Dánska i Německa, roste hojně úhledný r. žlutý č. mák růžkovatý (G. *flavum* Crantz.), bylina 2letá, na 1 *m* vys. s lodyhou jak listy lysou neb jen řídce štětinkatou, sivou, listy 1—2kráte chobotnatě protisečnými, hořeními zpodem hluboce srdčitým objímanými, šešulemi s roztroušenými drsnými uzlinkami. Plátky veliké citronově žluté. Kvete v červnu a červenci. Zavlečená vyskytuje se také na Moravě u Brna a Uher. Hradiště. — Vnati i kořenů r. žlutého bylo někdy užíváno jako léčivých prostředků (*Herba et Radix Glaucii lutei* č. *Papaveris corniculati*), ježto pak roste rostlina hojně na březích řeckých i maloasijských, užívají tu šťávy ku padělání opia. Také se r. žlutý doporučuje jako nová rostlina olejná, ježto dobře se daří na skalnatých, neúrodných březích mořských, k jichž umělému osévání by se proto zvláště hodil. Již jednoduchým tlakem prýští se z jeho semen olej stejně dobře se hodící ku přípravě pokrmů, jako ku výrobě mýdla i ku svícení. Také růžkovatec červený mohl by se podobně využitkovati, ač jest méně vydatný. Žlutý růžkovatec náleží k oněm rostlinám, které Artemis čili Hekaté, jedovaté a léčivé byliny znající, pěstovala ve své Fasidské zahradě. *Vs.*

Glaucoma Ehrbg., rod nálevníků celobrvnatých (*Holotricha*), jeden z nejobyčejnějších. Má ovální (až 0·1 *mm* dlouhé) jemně obrvené tělko, na předu ostřejší, vzadu tupější, na břiše obyčejně stlačené. Ústa jsou na

Č. 1560. Glaucoma scintillans Ehrbg., zvětš.
o ústa s oběma chvějnými blánkami, *n* jádro hlavní, *n'* jádro vedlejší, *cv* stažitelná vakuola.

předu, na břišní straně a poněkud v pravo. Bývají půlměsícovité podoby, mají na pravo a levo po silně chvějící se blance a vedou do málo vyvinutého jícnu. Řiť ústí vzadu před koncem těla na straně hřbetní. Uvnitř těla asi uprostřed nalézáme velké kulovité jádro, k němuž přimknuto malé jádro vedlejší. Vzadu a ve hřbetní části umístěna jest velká pulsující vakuola. Ze tří známých druhů jest obecným ve vodách našich a hojným v nálevech G. *scintillans* Ehrbg. (vyobr. č. 1560.). *Šc.*

Glauchau viz Gluchov.

Glauke, planetoida objevená 20 února 1890 Lutherem v Bilku; střední jasnost v opposici 12·5, průměr v kilometrech 36, označení (288). *Gs.*

Glaukias: **1)** G., kovolijec z Aiginy (mezi 500—460 př. Kr.). Proslavil se sochami olympijských vítězů, zejména Gelóna z Gely; provedl prý i sochy Theagena z Thasu, Filóna a Glauka. *J-k.*

2) G. Tarentský, starověký lékař, jenž žil ve III. století př. Kr. a náležel vůbec k nejlepším lékařům t. zv. školy empirické. Stoupenci této školy omezovali lékařství toliko na úkoly praktické, považujíce vyzpytování poslední příčiny všech zjevů za nedostižné; proto obraceli hlavní zřetel svůj na vyzkoušení bezprostředních příčin všech zjevů: G. napsal ke spisům Hippokratovým četné kommentáře, o kterých se Galen častěji zmiňuje, zejména zvláštní slovník jmen, vyskytujících se v těchto spisech Má se za to, že napsal též spis o léčivých vlastnostech rostlin, jenž stal se základem příslušné části díla Pliniova Z prací jeho nic se nezachovalo. *Srz.*

Glaukodot jest soutvarný s arsenopyritem (v. t.) a lze jej považovati za kyz arsénový, v němž část *Fe* nahrazena *Co*, tedy (*FeCo*)(*AsS*),. Nalézá se u Huaska a Valparaisa v Chile a u Håkansba ve Švédsku. G-u podoben jest alloklas z Oravice v Uhrách, jenž tvoří stébelnatě lupenaté shluky v štěpném vápenci a jest (*CoFe*)(*AsBi*)*S*. *Vr.*

Glaukofan náleží mezi amfiboly, s nimiž jest soutvarný, ale tají (jako arfvedsonit) *Na* a místo (Fe_2) obsahuje (*Al*); barvy jest šedě modré a tvoří obyčejně stébelnaté a zrnité aggregáty, jen zřídka vyskytuje se v krystallech. G. jest součástí glaukofanických a jiných břidlic a některých svorů. Naleziště jsou ostrov Syra, Bretagne, Zermatt ve Švýcarsku a Nová Kaledonie. *Vr.*

Glaukom (z řec.), zákal zelený, jest oční nemoc vyskytující se obyčejně v starším věku a jevící se zvýšením vnitroočního tlaku, zúžením přední komory, nepravidelným rozšířením a nepohyblivostí zornice. Cévy kolem zkalené rohovky jsou nastříknuty, veny ciliární přeplněny, nemocný vidí duhové barvy kolem světla, ostrost zraková jest ve větší nebo menší míře porušena až ku pouhému rozpoznání světla, to vše často za nesnesitelných bolestí v oku, čele, zubech, uchu, záhlaví, při čemž někdy hned s počátku záchvatu dostavuje se vrhnutí. Později vyvíjí se vyhloubení a úbyt papilly nervu zrakového, slepota (*glaucoma absolutum*) a posléze degenerace tkaní očních (i zákal čočky). Za příčinu těchto i jiných příznaků (snížení citlivosti v rohovce, výlevy krevní v sítnici i v přední komoře) uvádí se zvýšení tlaku vnitroočního, jehož původ hledá se v porušení rovnováhy mezi množstvím tekutiny v oko vcházející a z oka vycházející. Zvláště prý se snižuje možnost odchodu z oka, uzavře-li se filtrační cesta do kanálu Schlemmova, totiž prostor Fontanův na obvodu přední komory. Před záchvaty g u předchází někdy po léta tak zvané stadium prodromale, kde nemocní občas mívají nepatrné záchvaty mlhavého vidění, vidění duhových barev a porušení akkommodace, tak že berou stále silnější skla. Záchvaty, které vzbuzovány bývají rozčilením (karty), studenými obklady a mydriatiky, mizejí často samy, zvláště po vyspání se, po jídle a po lécích myotických Posléze však nutno jest k ochraně před neodvratným oslepnutím provésti operaci, buď iridectomii A. Gräfem vynalezenou (vystřihnutí částky duhovky), anebo sclerotomii (proříznutí běliny při okraji rohovky). Objeví-li se příznaky shora vylíčené u jiné základní choroby oční (nádory, záněty a slepeniny duhovky atd.), mluví se o g-u sekundárním. *D.*

Glaukonit jsou drobná, kulovitá zrnka barvy obyčejně špinavě zelené, zarostlá v jílech, slínech a pískovcích, zvláště útvaru křídového. Lučebné složení g-u jest měnivé; bezpochyby jsou g y mechanickou směsí různých křemičitanů železito-hlinito-draselnatých. *Vr.*

Glaukonitický pískovec viz Pískovec.

Glaukópis (γλαυκῶπις), »jasnooká«, příjmí bohyně Athény. Starý výklad »sovooká« vznikl ze souvislosti etymologické se slovem γλαῦξ (sova, vlastně pták se zářivým okem), jakož i z té okolnosti, že sova byla oblíbeným Athéně symbolem (na mincích, sochách, vásách). Pro svrchu uvedený výklad svědčí však zvláště analogické rčení γλαυκῶπις μήνη (u Empedoklea, Euripida) = jasnooký měsíc. *klk.*

Glaukos (zářivý), v řec. mythologii: **1)** G. Pontios (mořský), dle boiótské báje krásný rybář z Anthédonu, syn Anthédonův a Halkyonin; okusiv jakéhosi zázračného býlí, jehož oživující moc byl na chycené rybě pozoroval, skočil do moře a přeměněn v mořského boha (Glauké = hladina mořská zářivá, o niž se odráží blankyt nebeský) věštného, podoby půl lidské, půl rybí. Přijat byv od Ókeana a Téthye v kruh božstev mořských, vyskytá se obyčejně v průvodě Néreově, sám ve své družině maje mořské starce, halkyony a různé obludy mořské. Ctěn hlavně od plavců, rybářův a potápěčů, jež chrání v bouřích a jimž dobrovolně věštívá. Mnoho vyprávěno o jeho milostných pletkách: brzy byla některá z Néreoven předmětem jeho touhy, pak zase Ariadné na Naxu, Skylla, jež pro svou nepřístupnost od Kirky na jeho prosby změněna ve známou obludu, a Symé, kterou unesl z Rhodu na ostrov jejího jména. Ježto nabyl pouze nesmrtelnosti,

nikoli věčného mládí, sestárl; proto vzýván od Gythejských pod názvem *Γέρων*. Báji tu spracoval Aischylos v tragédii.

2) **G.**, syn Minóův a Pasifain z Kréty. Jsa ještě dítětem, upadl, stíhaje myš (neb mouchu) nebo při hře s míčem, v sud s medem, kdež zahynul. Dle výroku Kurétů měl jej rodičům navrátiti ten, kdož by příhodné podobenství vytkl ku krávě Minóova stáda, jež třikráte denně barvu proměnila, jsouc nejprve bílou, pak rudou, konečně černou. Tak učinil věštec Polyidos z Arga, přirovnávaje krávu k moruši; vyzván byv, by vyhledal ztraceného syna, našel jej sice podle znamení ptáků (mořského orla a sovy) nemoha jej však přivésti k životu, zazděn s ním v témž hrobě. Tam však zázračným bylím, jímž had zabitého druha svého oživil, **G**ka smrti vyrval. Když pak vyproštěni oba z hrobu, přinucen naučiti ho věštectví. Když bohatě obdařen odcházel, nařídil **G**kovi, by mu plivl do úst, čímž tento opět daru věšteckého pozbaven.

3) **G.**, syn Sisyfův, otec Bellerofontův, král v Efyře-Korinthu. Při závodech, jež Akastos v Iólku nebo Potniách pořádal na počest otce svého Pelia, byl od Iolaa přemožen čtyřspřežím; na to prý jej vlastní jeho klisny, jež živil lidským masem, rozlítivše se jednak požitím zázračných bylin, jednak pro neukojenou říjnost, rozsápaly — t. j. zařivá hladina mořská na podzim rozrušena bouřnými vlnami; neboť i tento **G.** jest nepochybný bůh mořský. Syn jeho Bellerofontes nazýván též synem Poseidónovým a pro své nehody při hrách (též v Olympii) **G.** ve stadiu na Isthmu jako *ταράξιππος* ctěn podobně jako Poseidón. Aischylos jemu věnoval tragédii, již na rozdíl výše jmenované nazval **G.** Potnieus.

4) **G.**, syn Hippolochův, vnuk Bellerofontův, jenž pod Sarpédonem velel vojům lyckým, jež Priamovi na pomoc přispěly. Když v boji setkal se s Diomédem (Hom. Il. 6, 119 n.) a oba seznali, že jejich rody pohostinstvím jsou spojeny, navzájem se obdarovali, **G.** za zlatou svoji zbroj obdržel kovovou (odtud přísloví *χρύσεα χαλκείων* o nerovné výměně). V boji o mrtvolu Patroklovu **G.**, vyhojen byv od Apollóna z rány Teukrem před tím způsobené, vyzývá k boji o mrtvolu padlého Sarpédona. Když pak Telamónovec Aias jej zabil, mrtvola jeho na rozkaz Apollónův od větrů do Lykie zanesena, kdež **G.** ctěn jako hérós a původce rodu královského. *klk.*

5) **G.**, kovolijec z Chia, jenž pokládá se za vynálezce spájení kovů. Žil mezi lety 688 až 600 př. Kr. Od něho jest kovový podstavec stříbrného měsidla, jež Alyattés lydský do Delf zasvětil. Byla to práce velmi slavená, tak že technika **G**kova stala se příslovečnou. *J-k.*

Glaux L., **s i v ě n k a**, rod rostlin z řádu **p r v o s e n k o v i t ý c h** (*Primulaceae* Vent.), s kalichem zvonkovitým, 5klaným, barevným, na jehož dně mezi tupými cípy vetknuto 5 tyčinek. Koruna úplně schází. Semenník žlaznatý s jednoduchou čnělkou i bliznou obsahuje nečetná, do pletiva sloupku středního pohroužená semena. Plod tobolkovitý puká se 5 chlopněmi. Jediný známý druh **s. s l a t i n n á** (**G.** *maritima* L.) jest na slaných půdách po severním mírném pásmě obecně rozšířen. Nízounká, 1½ *dm* vysoká, vytrvalá bylina s oddenkem výběžkatým, listy na lodyhách vstřícnými, nahoře střídavými (zvláště na lodyhách kvetoucích), sivozelenými, dužnatými, eliptičnými nebo podlouhle kopinatými, celokrajnými a vypíchaně tečkovanými. Malé, krátce stopkaté, jednotlivé úžlabní květy jsou bělavé neb narůžovělé. Roste zvláště na pastvinách a v příkopech, a kde ji nalézáme, bývají často slané prameny. Kvete v květnu i červnu. Vyskytuje se u nás zvláště v Polabí a také na jižní Moravě je domácí. Na březích Severního moře, kde zhusta roste, možno z ní, jako z jiných pobřežních bylin, dobývati sodu. Jest také dobrou rostlinou pícní, po níž dobytek dává hojně mléka. Zajímavou věc pozoroval na této rostlině Buchenau (Verhandl. d. bot. Vereins f. d. Pr. Brandenburg, VI, 1864). Ukázal, že klíčící rostlinka zůstává vždy malou a nerozvětvenou a z úžlabí jedné z děloh že vyniká pupen nahrazovací, vyhání řepovitý vedlejší kořen a po odumření mladé rostliny přezimuje; z jara vyrůstá v jemnou listnatou rostlinu. Než však se rostlina dostane do květu, potřebí k tomu několika let, při čemž nahrazovací výhonek i se svým řepovitým kořenem rok od roku mohutní. *Vs.*

Glavač S t j e p a n, rytec chorv. (* 1627 ve Varaždině — † 1680 v Trnavě), byl členem řádu jesuitů a r. 1673 vyryl umėle do mědi mapu Chorvátska a Slavonska, která jest z nejstarších map těchto zemí. Ozdobena jest arabeskami, symbolickými obrazy a krásnými znaky Chorvátska, Slavonska a Dalmacie. **G.** věnoval ji zástupci bánovu biskupu Martinu Berkovići.

Glavar (srb.), **n á č e l n í k.**

Glavarina (srb.) viz **H l a v a.**

Glavaš: 1) G. S t a n o j e, junák srbský (* v Selevci — † 1815 v Golarech), uposlechl mezi prvními vyzvání Jiřího Černého r. 1804, chopil se zbraně a bojoval udatně ve všech bitkách s Turky svedených. Po nešťastném výsledku povstání r. 1813 nechali ho Turci na pokoji, až r. 1815 vysláno bylo do vesnice Golar 40 Arnautů, aby **G**e zavraždili. **G.** bránil se v chatě své po celý den, skolil 8 Arnautů, ale na večer podlehl, načež hlava jeho byla usečena, odnesena do Bělehradu a tam na kůl naražena. Památka jeho žije dosud v písních lidových.

2) **G.** S t j e p a n, důstojník rak. (* 1792 v Nové Gradišce — † ve Vídni), bojoval jako poručík u Belluna, Bassana a Caldiera a postoupil r. 1839 za majora, které důstojnosti byl pro neprávem mu přičítané provinění zbaven. Za revoluce maďarské bylo mu od vlády maďarské nabídnuto místo majora v Osěku. **G.** nabízenou hodnost přijal s tím úmyslem, aby Osěk zachoval císaři, a provedl také, že dne 14. ún. 1849 vzdala se pevnost se všemi zásobami a 630 děly. Za záslužný tento čin byl rehabilitován.

Glavinić: 1) G. Franjo Ivan, příjmím z Bosny (* 1586 v Kanfanaru v Istrii — † 1650), vstoupiv do kláštera sv. Františka, proslul jako kazatel a bohoslovec. Jeho péčí vydány byly glagolské knihy bohoslužebné. K tomu účelu byly mu propůjčeny glagolské i kyrillské typy, jež chovaly se ve Štýrském Hradci. G. rozmnoživ je novými od Trubera, hodlal zříditi knihtiskárnu v Rjece, ale z rozkazu papežova dal je přenésti do Říma. R. 1626 účastnil se všeobecného sněmu řádu svého ve Španělsku. Z jeho spisův uvádějí se hlavně: *Četiri poslidnja človika* (1628), věnován Mikuláši a Petru Zrinskému; *Cvit svatih* (1628); *Historia Tersattana* (1848); *Origine della provincia Bosna-Croatia* (1648); *Raj duše* (1660); *Svitlost duše virne* (1685) a j. Považován byl za znalce srbsko-illyrského jazyka a o glagolskou bohoslužbu získal si zásluhy nemalé. Srv. »Vienac«, 1892, č. 1.

2) G. Sebastijan, vnuk před. (* 1630), jako dvorní kaplan přidělen byl k poselství císaře Leopolda do Moskvy, o čemž sepsal: *Relatio de rebus Moscoviticis*. Později byl ruským tlumočníkem při císařském dvoře, biskupem seňským (1689) a modrušským (1690). Mimo latinské básně sepsal ještě: *Liccae et Corbaviae descriptio.*

Glavnica (*Γλαβινίτζα*), za středověku biskupské sídlo patriarchátu ochridského na pomoří střední Albanie, polohy nejisté, leda že dle listiny cís. Basilia II. v biskupství tom ležel i podnes známý hrad Kanina u Valony. Uvádí se v legendě o sv. Klimentu Ochridském, u Anny Komneny a při dělení říše od křižáků r. 1204. Srv. Gelzern v Krumbacherově Byz. Zeitschr., 1893, 49. *KJk.*

Glaymore [glémór], angl., dlouhý, dvojsečný meč, jakých užíváno na konci středověku ve Skotsku.

Glazenap Sergěj Pavlovič viz de Glasenapp.

Glazov, újezdné město v ruské gubernii vjatecké na řece Čepce (přítoku Vjatky), má 2002 ob. (1889), z nichž 1919 Rusův a něco Tatarů a Votjaků, 3 kostely, duchovní učiliště, ženské progymnasium, újezdní školu, zemskou nemocnici a městskou banku s ročním obratem 147.025 rub.

Glazunov, jméno staré knihtiskařské a vydavatelské firmy ruské. Zakladatelem jejím byl serpuchovský kupec Matvěj Petrovič G., jenž r. 1782 založil si obchod v Moskvě a později pomocí bratří svých Ivana i Vasilije též v Petrohradě, kde r. 1788 najal si krám v Aničkově domě knížete Potemkina. Firma byla od r. 1827 kommissionářem moskevské university a akademie nauk. Z rodiny G-ých vynikl ještě Ilja Ivanovič G. († 1849), jenž r. 1835 vydával sbírku »Vojennaja Biblioteka«. Jemu náleží též vydání básně Puškinovy »Jevgenij Onégin«, koupené od autora za 3000 rublů a rozprodané v počtu 5000 výtisků během téhodne po smrti Puškinově. Posmrtné spisy Puškinovy koupil za 37.500 rublů a vydal je ve 4 dílech. Syn jeho Ivan Iljič G. (* 1826 — † 1889) byl činným členem petrohradské městské rady a v l. 1881 až 1885 petrohradským starostou. R. 1882 firma G-ých slavila stoleté jubileum a vydala »Kratkij obzor knižnoj torgovli i izdatěljskoj dějatěljnosti«. Z největší části vydává učebnice, ale mimo to vydala úplné sbírky spisů Kantěmira, Fonvizina, V. J. Majkova, Lukina, Lermontova, Žukovského a j. Katalogy firmy redigoval v poslední době známý bibliograf V. J. Mežov.

Glazury (franc. *glaçures*, angl. *glazes*) jsou druhy skel průhledných nebo neprůhledných, vytvořených pálením jako povlak na zboží hrnčířském za tím účelem, aby jednak stalo se úhlednějším, hlavně však aby odstranila se jeho prolínavost. — Rozeznávají se: 1. g. zemité, průhledné, složené ze zemin křemitých, hlinitých a z alkalií; užívá se jich při porculánu. — 2. G. olovnaté, rovněž průhledné, složené z plavené hlíny, živce, křemene a kysličníku olovnatého. Užívá se jich při kamenině a faienci. Obyčejně vyrábí se smísením klejtu nebo praženého leštěnce olověného a plavené hlíny jemné s vodou, kaší takto povstalou se výrobek polije nebo se do ní ponoří a pak usuší a vypálí. Má-li býti g-ra barevná, přidají se různé kysličníky kovů. 3. G. bílé, emailové (smaltové), také cíničité. Obsahují vedle kysličníku olovnatého též kysličník cíničitý, který je tvoří neprůhlednými, takže zakrývají původní barvu výrobku zúplna. (Viz též Smalt.) — 4. G. solné, jichž se užívá při hrubších výrobcích z kameniny (na př. při troubách záchodových a trativodných) a faience. Při vypalování vhodí se do peci sůl kuchyňská, jejíž páry vytvoří s parami vodními na rozpáleném povrchu vrstvu křemičitanu hlinito-sodnatého jako g-ru.

Gldf., skratek přírodopisný za Goldfuss Georg August.

Glěb, jméno mnohých knížat ruských, známých z válek a sporů domácích v době údělné.

1) G. Vladimirovič, svatý (* kol 984), syn sv. Vladimíra a carevny Anny. Když Svjatopolk r. 1015 obsadil Kijev a zavraždil Borisa, pozval G-a do Kijeva, předstíraje těžkou chorobu otcovu. G. na cestě u Smolenska dostal od bratra svého Jaroslava zprávu o smrti otcově, o zavraždění Borisově a o úmyslu Svjatopolka zavražditi i G-a. Když mladý kníže se slzami modlil se za otce a bratra, dostavili se poslové Svjatopolkovi a náčelník jejich Gorjašev přikázal kuchaři, aby knížete zavraždil. Dle letopisů kníže zakázal své družině protiviti se vrahům. R. 1019 dal kníže Jaroslav Vladimirovič vyhledati tělo G-ovo, převézti je do Vyšgoroda a pohřbiti zároveň s Borisem. R. 1072 na poctu obou knížat ustanoven svátek. Boris a G. byli ve staré Rusi nejoblíbenějšími svatými, o čemž svědčí v různých koncích Ruska množství starých, dosud zachovaných chrámů jim zasvěcených. Památka jejich světí se 24. čna.

2) G. Svjatoslavič, kníže novgorodský, nejstarší syn vel. knížete kijevského Svjatoslava Jaroslaviče. R. 1064 vládl Tmutorakaní,

odkud po dvakráte vypudil jej kníže Rostislav Vladimirovič. R. 1067 dostal Novgorod, kde r. 1069 porazil krutě Vseslava polockého. Té doby objevil se v Novgorodě jakýsi kacíř, jenž rouhal se křesťanství a sváděl lid, začež G. roztal mu hlavu sekerou. R. 1074 Novgorodci jej vypudili a G. volal na pomoc Vladimíra Monomacha, ale násl. r. byl zavražděn.

3) G. Vseslavič, první kníže minský, syn knížete polockého Vseslava Brjačislaviče. Roku 1106 s bratrem svým Davidem povstal proti Semigalii, ale byv poražen ztratil 9000 vojínů. Když r. 1116 zpustošil zemi Dregovičů, náležející knížeti kijevskému, Monomach obsadil Minsk a G. slíbil ve všem poslušnost Vladimírovi. Avšak r. 1119 přepadl opět zemi smolenskou a násl. r. poražen synem Monomachovým Mstislavem, zbaven knížectví a odvezen do Kijeva, kde zemřel v zajetí.

4) G. Rostislavič, od r. 1145 kníže rjazaňský. Synové Rostislava Dolgorukého vyhnali jej z Rjazaně, načež r. 1174, chtěje seslabiti tlak velkého knížete vladimirského na Rjazaň, dal obratně zvoliti za nástupce Andreje Bogoljubského své příbuzné, ale záhy stolec vladimirský byl přiřknut Michalkovi Jurjeviči, jenž počal válčiti s G-em. Tento se smířil, ale dostal se do sporu s nástupcem Michalka Vsevolodem Jurjevičem, upadl do jeho zajetí i se svými syny a lid žádal jejich smrti. Vsevolod uvrhl je do žaláře a na přímluvu biskupa Porfirije G. měl býti propuštěn na svobodu, než on hrdě odmítl a za několik dní zemřel ve vyhnanství.

5) G. Georgjevič, kníže perejaslavský a kijevský, z příkazu otce Georgije Dolgorukého účastnil se pochodu proti Izjaslavu Mstislaviči (1147—48), avšak byv od něho přepadnut, musil se smířiti a r. 1151 dostal od Mstislavičů Perejaslavl a po vypuzení suzdalského knížete též Gorodec: ale r. 1152 Izjaslav vyhnal jej odtud. G. obsadiv s Polovci r. 1154 Perejaslavl, byl odražen Rostislavem Mstislavičem; Perejaslavl dostal pak od Izjaslava Davidoviče Černigovského. Když r. 1169 ujal se stolce kijevského, vystoupili proti němu Mstislav Izjaslavič volyňský a Jaroslav haličský. G. musil prchnouti; vrátiv se pak do Kijeva, zemřel v nových přípravách k válce (1171).

6) G. Vsevolodovič, kníže gorodenský, byl přívržencem Mstislava Izjaslaviče volyňského v boji jeho proti G-ovi Georgeviči a po r. 1170 v letopisech se nepřipomíná.

7) G. Svjatoslavič, kníže černigovský. R. 1180 otec jeho Svjatoslav Vsevolodovič, kníže kijevský, poslal jej na pomoc rjazaňským knížatům proti knížeti vladimirskému Vsevolodu III Jurjeviči, ale upadl do zajetí a po roce byl vysvobozen. R. 1189 byl v poslání u uherského krále Bely a r. 1194 šťastně válčil s Polovci. R. 1205 dostal Bělgorod, za nějž válčil se Mstislavem Romanovičem smolenským.

8) G. Vladimirovič, kníže rjazaňský, připomíná se již r. 1207 jako nepřítel ostatních knížat rjazaňských, jež r. 1217 s bratrem svým Konstantinem pozval k poradě do městečka Isady. Sešlo se šest knížat, kteří při hodech byli zavražděni, načež G. uprchl k Polovcům. R. 1219 G. s bratrem a s Polovci přitáhl opět k Rjazani, kde zatím vládl Ingvar Igorevič; od toho byv poražen, G. opět uprchl do stepí, kde zahynul.

9) G. Vasilkovič, první údělný kníže bělozerský (* 1237 — † 1278), dle letopisů usadil se v Bělozeru r. 1251, ač často odtud vyjížděl. R. 1277 odebral se s bratrem svým a jinými příbuznými do hordy na pomoc proti kavkázským jasům. Bratr jeho zemřel a G. stal se po něm pánem Rostova. Letopisy líčí ho jako knížete bohabojného a štědrého. Na řece Suchoně zřídil průplav, nazývaný »Kňaže-Glěbova prosť« a podobný průplav zřídil též na ř. Vologdě.

10) G. Svjatoslavič, kníže smolenský, r. 1386 súčastnil se bitvy s Litevci na řece Vechře a upadl v zajetí. R. 1391 dostal se do rukou magistra řádu livonského jako litevský rukojmí spolu s rodinou Vitovtovou, když tento po marném úsilí zmocniti se Vilna byl nucen prchnouti z Litvy. R. 1395 byl ve Smolensku. Když Vitovt, předstíraje, že táhne proti Tamerlanovi, přirazil se silným vojskem k Smolensku, G. navštívil ho v ležení a byl velmi laskavě přijat. Vitovt oznámil, že chce býti prostředníkem mezi knížaty, hádajícími se o úděly. Důvěřiví knížata přišli do tábora knížete litevského, ale ten prohlásil je za zajaté a obsadil bez odporu Smolensk. G. dostal úděl na Litvě a zahynul na ř. Vorksle (kol r. 1399) ve válce Litevců proti Tatarům.

Gleba [glé-], lat., **hrouda**, snad původ českého chléb.

Glebae adscripti (ku hroudě připsaní), adscripticii, nazývali se za pozdějšího římského císařství rolníci, kteří zaujímali střední postavení mezi svobodným obyvatelstvem a otroky. Název obdrželi odtud, že i se svými potomky trvale byli spojeni s pozemky jim přidělenými, za jejichž užívání odváděti musili svému pánu roční pachtovné (canon). Ve středověku oživl název **g. a.** a užívalo se ho v celé Evropě, kde vládla latina. Jmenováni tak byli lidé nesvobodní nejrůznějšího zaměstnání, nejen rolníci, nýbrž i různí řemeslníci a služebníci. Půda udělována jim byla pod podmínkou plnění jistých osobních služeb a se závazkem jí neopouštěti. Zváni byli též obnoxii, obnoxii ad servitia, servi glebae, ba i servi a j., v jazycích domácích pak »připsaní«, »nevolní« a pod.; polsky se na př. překládalo slovo **g. a.** tus przytwierdzony, przypisany, rusky prikrěplennyj, krěpostnyj (připoutaný). Kdo samovolně půdu opustil, mohl býti od pána stihán. Viz Nevolnictví. *-dlc.*

Głębce, osada ve Slezsku, hejt. Bílsko, okr. Skočov, fara a poš. Wisła; 27 d., 205 ob. pol. (1890), šk.

Głębocki Józef Teodor, vojenský historik polský (* 1810 v Krakově), usadil se po válce r. 1831 v Krakově a vydal několik děl, z nichž vyjímáme: *Rys dziejów wojennych . . .* Krakov, 1848); *Napad Karola Gustawa szwed-*

zkiego na Polskę za Jana Kazimierza v latach 1655—56 i 1667 (t., 1861); *Porównanie zasad wojny wielkiéj a podjazdowéj* (t., 1864); *Wywód o szkołach rycerskich czyli wojskowych w Polsce w ciągu dziejowym* (t., 1866); *Obecna wojna* (t., 1871, pod pseudonymem Jos. Doliwy).

Glĕbov Ivan Timofejevič, lékař rus. (* 1806 v Glebově gub. rjazaňské — † 1884 v Moskvě). Vychován byl v knězském semináři, načež byl vyslán na lékařsko chirurgickou akademii v Moskvě, kdež věnoval se studiu lékařství. Působil potom po delší čas jako praktický lékař a pak jako mimoř. prof. různých oborů lékařských na akad moskevské, načež byl r. 1837 vyslán na tři léta do ciziny. Vrátiv se byl jmenován prof. fysiologie na moskevské akad. lékařské, po jejím rozpuštění pak na lékařské fakultě mosk. university, musil však rychle za sebou vyučovati střídavě různým oborům lékařským, tak že mu nezbývalo ani času k pracím odborným. Vynikal jako velmi čilý učitel i organisator, jenž založil velké museum pro srovnavací anatomii při mosk. universitě a měl vůbec velký vliv na organisaci lékařského vyučování na Rusi. Napsal: *De pathematibus sensu physiologico, pathologico, therapeutico et pharmacologico* (1834) a *Recherches microscopiques sur les parties molles de mammouth* (1846). Mimo to přeložil do ruštiny Magendiovu a Budgeovu fysiologii. *Srz.*

Glebové, též Gedebové (nesprávně Krebové), kmen africký úzce příbuzný s Kruy a Bassy, tak že řeči těchto tří kmenů sluší spíše považovati za nářečí jednoho jazyka. Sídla jejich jsou na Slonovinovém pobřeží, hlavně v okolí mysu Palmas; jsouce dobrými obchodníky, cestují G. po celém pobřeží záp. Afriky na jih až po Kongo. Na lodích evropských s oblibou jsou najímáni za dělníky. Viz Kruové. Srv. F. Müller, Die Sprachen Bassa, Grebo u. Kru im westl. Afrika (Vídeň, 1877).

Gled., skratek bot., jímž označen J. G. Gleditsch.

Gleditsch: 1) G. Johann Gottlieb, botanik něm. (* 1714 v Lipsku — † 1786 v Berlíně), studoval v rodném městě, byl nějaký čas fysikem, učil pak ve Frankfurtě n. O. fysiologii a botanice, a r. 1746 povolal jej Bedřich II. do Berlína za professora botaniky a ředitele botan. zahrady. Od r. 1770 přednášel na nově zřízeném lesnickém ústavě v Berlíně. Má značné zásluhy o zvelebení nauky lesnické se stanoviska přírodovědeckého. Ze spisů jeho jmenujeme: *Methodus Fungorum* (Berl., 1753); *Systema plantarum a staminum situ* (t., 1764); *Vermischte physikalisch-botanisch-oekonom. Abhandlungen* (Halle, 1765-67, 3 sv.); *Botanica medica* (Berl., 1788—89); *Vermischte botan. Abhandlungen* (vydal K. Abir. Gerhard, t., 1789, 4 sv.); *System. Einleitung in die neuere aus ihren eigentümlichen physik.-oekonom. Gründen hergeleitete Forstwissenschaft* (t., 1775, 2 sv.). Linné poznamenal ke cti jeho strom *Gleditschia.*

2) G. Paul, ryjec rak. (* 1793 ve Vídni — † kol 1865 t.). Vzdělal se u F. Leybolda a již r. 1819 dostal první cenu. Z jeho nejlepších rytin jsou: *Marie se spícím Ježíškem* (dle Quida Reniho); *Madonna s dítětem, sv. Magdalenou a Kateřinou* (dle Perugina); *Madonna s dítětem a sv. Jeronymem* (dle Raffaela); *Amor* (dle Parmeggianina, v museu víd.); *Sv. Kateřina* (dle C. Dolciho) *J-k.*

Gleditschia L., dřezovec (dle Presla), rod z řádu luštinatých (*Leguminosae*), z oddělení *Caesalpiniaceae.* Stromy s korunou objemnou. Na samém kmenu a tlustých větvích bývají chomáče trnitých větevek; jinde na větevkách vyrůstají v přetvrdé trny přeměněné větevky, jež jsou z úžlabí listů na větvi dosti vysoko vyšinuty. Listy jsou jednoduše nebo dvakráte zpeřené, ano často se stává, že na témž listě vidáme část jednoduše, druhou dvojitě zpeřenou. Palisty scházejí. Květy jsou dosti drobné, neúhledné, v jednoduchých nebo složitých hustých hroznech, obojaké nebo mnohomanželné. Kalich krátce zvonkovitý, 3—5cípý, korunních plátků malých rovněž 3—5, tyčinek 6—10, mezi sebou volných, semenník vícevaječný, s krátkou čnělkou a konečnou bliznou; lusk posléze veliký, dlouhý, kožovitě lupenitý, řemenu podobný, nepukavý, s četnými semeny okrouhlými, čočkovitými. Čítá se asi 11 druhů. G. *africana* Welw. nemá trnů, domovem v tropické Africe. G. *amorphoides* Taub. v subtropické Argentině skládá rozsáhlé lesy, jež jsou téměř nepřístupny, poněvadž na kmenech a větvích stromů v množství rostoucí přetvrdé trny přístup do lesa činí nemožným. Zajde-li dobytek do těchto lesů, zraní se trním a rozzuřen ubíhá ještě hlouběji do lesa a tak obyčejně rozedrán a vykrvácen hyne. Domorodci nazývají strom tento *coronillo* nebo *espina de corona Cristi.* Z kůry robí se také mýdlo. G. *triacanthos* L., rovněž trnitý druh, má tvrdé, pěkné dřevo a pochází jako G. *brachycarpa* Pursh. ze Sev. Ameriky. U nás často v zahradách a sadech. G. *chinensis* Lam., G. *macracantha* Dsf. a G. *heterophylla* Bge jsou druhy čínské. *Vský.*

Gledjević (Glegjević) Antun, spisov. chorv., rodem z Dubrovníka († 1728), byl hlavně ostrým satirikem; z jeho spisů zachovala se dramata *Olimpia osvetjena*; *Danica*; *Ermiona*; *Pelizario*: *Damira smirena*; básně *Zorislava*; *Porodjenje Gospodinovo*; *Selimir i Radmio* a satirické zpěvy *Piesan lopuškam*; *Prikazanja, poklonjena mladosti dubrovačkoj.* Viz Vlad. Kačenovskij. Ně izdannyj dubrovn. poet Anton Martin Glegevič (Petrohrad, 1882).

Glee [glí], výhradně anglický druh vokální skladby bez průvodu, nejméně pro tři zpravidla mužské a sólové hlasy, jejímiž příznaky jsou moderní tonalita — vyskytujeť se forma ta teprve začátkem XVIII. stol., do jehož 2. pol. až do 1. dvacetiletí našeho stol. spadá doba největšího jejího rozkvětu, znamenaná mistry Webbem, Stevensem, Callcottem, Horslevem i Attwoodem, Battishillem, Cookem, Hindlem, Morningtonem a j. — četná krátká, nezcela vyvíjená themata, hojně užívané do-

konalé závěry, dodávající ce ku úryvkovitého rázu, časté změny rhythmické, jakož i snaha působiti účinem harmonie, na rozdíl vysloveně polyfonního madrigalu, jehož **g.** e nástupcem. Ráz může **g.** míti veselý i chmurný, vždy podle textu, jehož volba nikterak není obmezena běžným významem slova **g.** (= radost, veselost), poněvadž kořen jeho sluší se hledati v anglosaském *gligg* (= hudba). Přičiněním Beeverovým pěstován v Londýně od r. 1787 **g.** ve spolku »The **G.** Club«, jenž rozešel se teprve r. 1857 po zajímavé a dosti bohaté činnosti. Jiný podobný klub založen r. 1793. Viz Grove, A dictionary of music and musicians. -q.

Gleerup Sten Edvard, cestovatel afr. (* 1860 ve Švédsku), stal se r. 1879 důstojníkem švédským, odešel r. 1883 ve službách Leopolda II. belgického na Kongo, kdež spravoval s počátku stanici Vivi při ústí Konga, později stanici Kimpoko na Stanley Poolu, načež byl vyslán na osamělou tehdáž stanici při vodopádech Stanleyových. Pobyv zde 11 měsíců, odhodlal se vrátiti směrem východním, přes jez. Tanganjiku. Plul tudíž od vodopádů Stanleyových proti toku Konga až do Njangve, táhl pak Manjemou, přepravil se přes Tanganjiku a po 6měsíční cestě r. 1886 stihl šťastně do Zanzibaru, jsa osmým Evropanem, jenž prošel Afrikou od moře k moři. Kraj mezi Stanleyovými vodopády a Njangvem před **G**-em spatřil jediný Stanley r. 1876 a nešťastný Amelot, jenž však nedaleko Njangve r. 1884 zemřel. Cestu svou popsal **G.** v díle *Tre år i Kongo* (Štokholm, 1887—88, 2 sv.).

Glegjević Ant. viz Gledjević.

Glechoma L., openec, poponec, zádušník či budra, rod rostlin z řádu pyskatých (*Labiatae* Juss.) s kalichem trubkovitým, skoro stejně 5zubým, korunou 2pyskou, s hořením pyskem podobně jako střední ušet pysku doleního plochým, tyčinkami 4 vespolek souběžnými, dvojmocnými, z nichž 2 hořejší (vnitřní) jsou delší. Pytlíčky prašníkové jsou v tupém úhlu rozestálé. Z nemnohých známých druhů rozšířen jest po veškeré Evropě, Asii i Sev. Americe (kam snad z Evropy zavlečen) všude na mezích, lukách, v plotech i na lesních vlhkých místech rostoucí openec obecný (**G.** *hederacea* L.), vytrvalá rostlinka až ½ *m* dlouhá s lodyhou poléhavou, kořenující, listy doleními ledvinkovitými, hořeními okrouhle srdčitými, pýřitými nebo srstnatými, vroubkovanými, s vrcholíčky úžlabními, jednostrannými, 1—3květými, se zuby kališními trubky 3krát kratšími, korunami malými, světle fialovými nebo načervenalými. Kvete od dubna do června. Užívalo se ho dříve proti mnohým nemocem, nyní potřebuje se jen jako prostředek domácí a součástka thé proti neduhům prsním (*Hederae terrestris herba*); šťávy z mladých rostlinek z jara vymačkané užívá se proti obtížím při zažívání. Mladé listy jsou nejhlavnější součástí tak zvaných kořínkových polévek. V Německu panovala za starodávna pověra, že kdo na sv. Valburgu jde do kostela, maje věnec z opence uvitý na hlavě, pozná všechny čarodějnice. Tam také dojívali z pověry krávy skrze věnec z opence, když byly tyto z jara ponejprv na pastvu vedeny. Vs.

Gleig [gleg] George Robert, spis. angl. (* 1796 v Stirlingu ve Skotsku — † 1888), byl synem biskupovým, studoval v Glasgowě a Oxfordu a vstoupil r. 1812 do armády angl., sloužil pod Wellingtonem ve válce španělské, bojoval pak v Americe, kdež při dobytí Washingtonu těžce byl poraněn. Vrátiv se do Oxfordu a dokončiv studia svá, farářoval nějaký čas, načež r. 1834 jmenován jest kaplanem ve vojenské nemocnici v Chelsea, pozd. gener. vojenským kaplanem, naposledy gener. inspektorem vojenských škol. Z prací jeho mají jistý literární zájem nejstarší, malující vojenské mravy a příběhy; tak *The Subaltern* (1825); *The Chelsea pensioners* (1829, 3 sv.) a j. Z veliké řady prací následujících stůjte zde: *Memoirs of Sir T. Munro* (1830, 2 sv.); *History of India* (1830—35, 5 sv.); *The chronicles of Waltham* (1835); novella *The hussar* (1837); *Chelsea hospital and its traditions* (1838, 3 sv.); *The veterans of Chelsea hospital* (1842, 3 sv.); *The light dragoon* (1844, 2 sv.) a j. Kromě toho napsal celou řadu vojensky dějepisných a životopisných prací, jako: *Story of the battle of Waterloo* (1847); *The Leipsic campaign* (1852, 2 sv.); *Life of the Duke of Wellington* (1862) a mn. j.

Gleich Jos. Alois, spis. něm. (* 1772 ve Vídni — † 1841 t.), státní úředník při účetnictví. Byl úžasně plodným spisovatelem v oboru dramatickém a románovém, jen že všechny jeho práce založeny jsou na hrůzostrašné romantice a děsu strašidel, nemajíce naprosto žádné hodnoty umělecké. Psával též pod pseudonymy Blum, Walden, Dellarosa.

Gleichberg, Velký a Malý, dva čedičové vrchy na vých. od Römhildu ve vévodství Sasko-Meiningenském, dostupující výše 678 a 641 *m* n. m. a poskytující oba velkolepou vyhlídku. Malý **G.** slove též Steinsburg. V novější době bylo shledáno, že oba **G**-y jsou též praehistoricky zajímavy. Na výběžku Velkého **G**-u nalézá se praehistorická ohrada na dobytek, obehnaná valem, pocházející asi ze VI. stol. po Kr.; na Malém **G**-u pak nalézá se opevnění se trojími kamennými pásy valů z doby La Tèneské, největší to praehistorické hradiště Německa. Srv. Jacob, Die **G**-e als Kulturstätten der La Tène-Zeit (Halle, 1887).

Gleichen, tři staré hrady na třech sousedících vrších v Durynsku, z nichž vlastní hrad **G.** (jinak Wandersleber) leží v prus. vlád. obv. erfurtském. Zachována jest jen vysoká věž. **G.** pochází již z XI. stol. Děje se o něm zmínka k r. 1088, kdy obléhán byl, jakož i dva sousední hrady, od krále Jindřicha IV. a uhájen od markraběte Ekberta. O něco později dostal se **G.** v léno hraběti z Tonny, jehož potomci Ervinem II. počínajíc nazývali se hrabaty z **G.**

von **Gleichen**, hrabata v Durynsku r. 1631 vymřelí, byli jednoho erbu a původu s hrabaty

z Keyernburku a nynější panující rodinou knížat Švarcburských. Za erb měli bílého korunovaného lva na štítě modrém. Z rodu tohoto pocházel hrabě Lambert II. (1188—1227), jenž s křižáky někdy r. 1188 do Palestiny se vydal, tam do zajetí Saracenů se dostal, ale Melechsalou, dcerou knížete jednoho, u něhož otrokem byl, vysvobozen byv do Evropy s ní se odebral. Byl sice hrabě L. již s hraběnkou Žofií z Orlamündy oddán, ale pap. Coelestin III. dovolil mu na jeho prosbu, že směl zachranitelku života svého po jejím pokřtění jako druhou ženu pojati. Náhrobek jeho posud se zachoval v kostele P. Marie v Erfurtě a jen tou náhodou, že dřevěný štít hrab. Sigmunda v. G. r. 1494 zemřelého, jenž dvě manželky za sebou měl, v kostele naproti náhrobku Lambertovu zavěšen byl, na němž jak Žofie z Orlamündy tak Saracenka po stranách Lamberta vyobrazeny jsou, vznikl omyl, že Lambertův náhrobek Sigmundovi v. G. náleží. Z dějin rodu tohoto ještě připomeneme, že r. 1426 v bitvě u Ústí dva hrabata v. G. padli a že v l. 1486—91 hr. Arnošt v. G. Bečov v Čechách držel. Náhrobek z červeného mramoru s erbem této rodiny mistrně provedeným, pod nímž odpočívá († 1492) hrab. Magdalena v. G., manželka p. Jindřicha z Hradce, spatřuje se v Jindřichově Hradci v kostele sv. Jana. *Klř.*

Gleichenberg, lázeňské město, spojené s obcí Sulz v okr. feldbašském ve Štýrsku, stanice Záp. dráhy uherské, s 1498 ob. (1890). Prameny, jichž je 7 a z nichž se 4 k pití potřebují, tekou z trachytů Salzkogela; nejznačnější je pramen Konstantinův, teploty 17½ °C, dávající v minutě 60 *l* vody, složené hlavně z $NaCO_3$, $NaCl$, $MgCO_3$, $CaCO_3$ a j. a při katarrhech sliznic velmi působivé. Jiné prameny jsou chladnější (až 12°C). Voda k lázním se ohřívá na 35°C. Vody se rozesílá ročně asi 600.000 láhví, lázeňských hostů bývá zde 4000—5000. Nejvíce lázeňských hostí přichází z Uher a Dolních Rakous. Místo je prastaré a zdá se, že zde byla keltská osada na kolích, až přišli Římané, kteří snad r. 286 nebo 306—337 obroubili zdejší »římský pramen« zdí. Zámek gleichenberský, sídlo hrabat z Trauttmansdorffů, stojí na trachytovém kopci 451½ *m* vysokém; od roku 1624 jsa zanedbán, teprve r. 1864 úplně byl obnoven. Zakladatelé zámku jsou Glichenbergové, připomínaní již r. 1187, s kteréhožto panského rodu přešel hrad na rod Wildonský, jehož člen Hartuid byl r. 1268 jat, že brojil proti Přemyslu Otakaru II., a nepropuštěn, dokud se nevzdal hradů G-ka a Premersburka. V XV. věku hrad náležel pánům Ptujským (von Pettau) a r. 1579 přešel na Trauttmansdorffy. *Hlkr.*

Gleichenia Sm. (*Mertensia*), kapradinový rod z řádu *Gleicheniaceae*. Kupky výtrusné sedí na postranních nervech a skládají se obyčejně ze tří velkých sporangií. Listy rodu toho jsou památné svým vzrůstem. Jsou vidličnatě dělené, s vidlicemi jemně peřenými. V úhlu vidlic nalézá se malý pupenec, který po jistém období odpočinku počíná vzrůstati v nový vidličnatý odstavec listu. List Gleichenií tudíž každý rok stále dorůstá, jest vytrvalým jako pravá lodyha neb osa. Tak nabývá někdy velikých rozměrů (u G. *dichotoma* až přes 3 *m*). Známo jest asi 9 druhů. Z oddenků masitých a na škrob bohatých druhu G. *dichotoma* připravují v Persii, Australii a N. Zealandě různé pokrmy. Rod G. jest původu starého a dnes jaksi na vymření. Za doby křídové byl rozšířen v Evropě a Asii v četných druzích. Kolem sever. pólu rostlo za doby té více druhů G-ií než jich dnes máme na živu. *Vský.*

Gleicheniaceae, řád kapradin (*Filices*), bylinné kapradiny s plazivým oddenkem. Listy buď jednoduše nebo dvojitě a to vidličnatě peřené. Sporangia přisedlá, po 1—3 v listu skoro ponořené kupky tvořící. Prsténec vodorovný, stěna vlastní schází. Náleží sem jen 3 rody (*Gleichenia*, *Platyzoma*, *Stromatopteris*) asi v 30 druzích v teplých zemích jižní polokoule roztroušených. — *Gleichenia dichotoma* Hook. z nich jde do Japanu nejdále na sever. *Vský.*

von **Gleichen-Russworm** F. W., botanik něm. (* 1717 — † 1783), byl markraběcím anspašským tajným radou, zabýval se zdokonalením mikroskopu a mikroskopickým zkoumáním rostlin. Díla jeho: *Mikroskopische Untersuchungen und Beobachtungen der geheimen Zeugungstheile der Pflanzen* (Norimb., 1764) a *Auserlesene mikroskop. Entdeckungen bei den Pflanzen* (t., 1777—81) obsahují vedle náležitě nepochopených mnohá dobrá pozorování. Podává mezi jiným pěkná vyobrazení květů rostlinných a zastává se pohlavnosti rostlin, srovnávaje pylová zrnka se spermatozoidy zvířat. Švédský botanik Olop Schwartz pojmenoval po něm rod kapradin *Gleichenia*.

von **Gleichen-Russwurm: 1)** v. G.-R. Emilie, básníka Fr. Schillera nejmladší dcera (* 1804 ve Výmaru — † 1872), duchem i tváří ze všech dítek svému otci nejpodobnější, zasnoubila se r. 1828 s Heinrichem svob. pánem z G.-R-u, s nímž žila ve šťastném manželství na zámku Greifensteině. Literární činnost a život svého otce osvětlila těmito příspěvky: *Der Briefwechsel von Schiller u. Lotte 1788 bis 1789* (Štutg., 1856); *Schillers Beziehungen zu Eltern, Geschwistern u. der Familie v. Wolzogen* (t., 1859); *Charlotte v. Schiller u. ihre Freunde* (t., 1860—65); *Schillers Kalender* (t., 1865); *Schillers dramat. Entwürfe* (t., 1867). *Zb.*

2) Ludwig von G.-R., malíř něm., syn před. (* 1836 v Greifensteině), žije ve Výmaru. Prospěšně účinkovaly na něho pokrokářské snahy výmarské akademie a zejména Th. Hagen, jenž pro vše nové a původní v umění dovedl se nadchnouti; jím posilňován ubíral se G.-R. vlastní cestou. Pro geografickou vedutu, jež ovládala tehdy produkci krajinářskou, neměl smyslu, ale všímal si vzduchu a hry světla, stromů i trávy a indychových horizontů v mlhavém rouše — to vše maloval bez velikých nároků, bez effektu. Kvetoucí jabloně uprostřed rozvlněného žita a zežloutlé listí bukového lesa vábily ho vždy, aby sáhl k širokému štětci a bohaté, plné paletě. Dis-

kretních, tlumených polotónů svého učitele nemiluje, ale jeho kolorit jest zdravý, rozhodný často i hrubý a nad ním rozestřena jest vždy záplava nejjasnějšího, nelámaného, denního světla. To vše činí z něho skutečného, moderního krajináře. Maloval: *Bukový les na podzim; Hráze přístavu bregenzského* a četné jiné krajiny. *J-k.*

Gleim Johann Wilh. Ludwig, básník něm. (* 1719 v Ermslebenu v kníž. Halberstadtském — † 1803 v Halberstadtě), studoval od r. 1739 práva na univ. v Halle, kdež se spřátelil s Uzem a Goetzem, s nimiž sestoupil se v sdružení básnické, školu anakreontickou; Anakreon ze starých, Hagedorn a franc. písničkáři z moderních byli jejich vzory, klidné veselí náladou jich pokusů básnických. V této době většinou vznikl G-ův *Versuch in scherzhaften Liedern* (1. a 2. sv. v Berlíně 1744—45; 3 sv. 1753). Dokončiv studia, stal se G. vychovatelem v Postupimi, pak tajemníkem prince Viléma z Brandenburka-Schwedtu. Přátelstvím sepjal se tehdy s Ew. Kleistem a poznal v Berlíně Ramlera, Sulzera a Spaldinga. R. 1744 provázel prince Viléma do druhé slezské vojny; když pak tento zhynul před Prahou, vstoupil G. r. 1745 do služeb knížete Leopolda dessavského, jež však brzy opustil Potom žil nějakou dobu v Berlíně, až r. 1747 jmenován jest tajemníkem kathed. kapitoly v Halberstadtě a později i kanovníkem walbeckým. Odtud vešel ve styky se všemi předními literáty něm. a pokládán za protektora mladého veršovnictva; maje značnější příjmy, užíval jich spíše ku podpoře svých přátel než pro sebe. Duše jeho přeplněna byla až sentimentální něhou přátelskou, jak ukazují zejmena listy jeho k J. G. Jacobimu. Dům jeho otevřen byl všem podpory potřebným spisovatelům; neť jeho Sofie Dorothea, opěvaná pod jménem Glemindy, byla v něm něžnou hostitelkou. Z Halberstadtu chtěl učiniti kulturní střediště Německa. V létech sedmdesátých bydlili tu Göckingk, J. G. Jacobi, Heinse a j. Přes to však pro hlubší ocenění životních potřeb literárních neměl smyslu; duch jeho kolébán byl celý v měkkém a pohodlném eklektismu, v exaltovaném a sentimentálním optimismu. Největším bojovným a obrodným zjevům své doby, Lessingovi, později Schillerovi a Goethovi, nerozuměl. Nic původního a svérázného není v jeho tvorbě; vedle Anakreonta napodobil i La Fontainea, Petrarku a j. mezi sebou nesrovnatelné charaktery básnické. Poměrně nejzdařilejší jsou jeho *Lieder eines preuss. Grenadiers* (Berlín, 1758; nový otisk Heilbron, 1882), k nimž napsal Lessing předmluvu. Z pestré tvorby ostatní stůjte zde: *Fabeln* (Berlín, 1756—57); *Romanzen* (Berlín a Lipsko, 1756); *Petrarchische Gedichte* (t., 1767); *Lieder nach dem Anakreon* (Berlin a Brunšvik, 1766; *Sinngedichte* (Berl., 1769); *Oden nach dem Horaz* (t., 1769); *Lieder für das Volk* (Halberstadt, 1772); *Gedichte nach den Minnesängern* (Berl., 1773); *Halladat, oder das rote Buch* (Halb., 1774), naprosto falešná mravoučná sbírka orientálně zabarvených paraból, psaná po vzoru bible; *Goldene Sprüche des Pythagoras* (Halb., 1786), kniha stejně affektovaná a prázdná. Dva roky před smrtí oslepnul, zachoval si však svůj optimismus do smrti; o zvláštní sentimentálnosti jeho svědčí i přání, aby byl pohřben v zahradě. Sebrané spisy G-ovy vydal Koerte (Halb., 1811—13, 7 sv.); dodatkem k nim jsou: *Zeitgedichte von 1789 bis 1803* (Lipsko, 1841). Koerte napsal také »G-s Leben aus seinen Briefen u. Schriften« (Halb., 1811) a vydal korrespondenci jeho s W. Heinsem a J. Müllerem (Curich, 1806).

Gleimen, ves v Čechách, viz Hlíny.

Gleisdorf, okr. městečko ve Štýrsku, hejt. weizském, na l. bř. Ráby, stan. státní dráhy. Má 2041 obyv. (1890), farní kostel, 2 obecné školy, pošt. a telegr. stanici a vývoz ovoce. — Soudní okres zaujímá 62 pol. obcí s 25.474 obyv. něm.

Gleisdorfsko-weizská železnice jest místní dráha ve Štýrsku, dlouhá asi 15 *km*, která náleží akc. společnosti o kapitálu pořizovacím 680.000 zl. se sídlem v Št. Hradci. Koncesse byla udělena r. 1888 a vozba, kterou vykonává c. k. gen. ředitelství rak. stát. drah, zahájila se 28. čce 1889. *Plk.*

z **Gleissenthalu,** rodina svob. pánů v Bavorsku, v Sasích a v Prusku osedlá, která má štít na kříž rozdělený bílou a černou barvou; v prvním poli jest černý vrch štítu a ve čtvrtém černý zpodek štítu. Na pravém helmě spatřuje se mezi dvěma černými rohy, ze kterých každý ozdoben jest obroučkou bíle a červeně šachovanou, korunovaný ženský trup černý; na levém helmě jsou složená dvě křídla s rozdělením a barvami štítu. Bratří Vojtěch a Kryštof z G. stali se svob. pány r. 1697. V Čechách viděli jsme prostý erb G-lů na kostele přimdském s písmeny J. K., která svědčí nějakému příbuznému Mikuláše Gleissenthalera z Bleisberku a z G., jenž v 2. pol. XV. stol. držel blízko Přimdy Orlov, Kundratice a v Souměři jeden dvůr kmetcí, kteréžto zboží r. 1471 dcera jeho Voršila, provdaná za Mikuláše Vrbického z Rajšic, prodala Janovi z Ojnic. R. 1490 držel Osvald z G. Telč v kraji žateckém. Albrecht z Písnice pojal za manželku Voršilu z G., ale zemřel již r. 1555 ve věku třiceti let. *Klr.*

Gleissner Franz (* 1760 v Neustadtu nad Waldnabem v Bavorsku již v mládí jevil hudební vlohy a osmnáctiletý s úspěchem i skládal Pobyt v Mnichově odvedl jej od filosofie úplně k hudbě, a r. 1800 G. nalézal se již v řadách předních dvorních »musiků« kurfiřta bavorsko falckého. Složil četné skladby instrumentální, písně, operetky (m. j. *Der Pachtbrief* a *Das Labyrinth*), balletty, melodram *Agnes Bernauerin*, oratorium *Lazarus oder die Feier der Auferstehung* (1795), mše (*Requiem* z r. 1778) a offertoria, vesměs práce solidní. Avšak známějším stal se zavedením notového kamenotisku na základě výzkumů Senefelderových, k čemuž se spojil s nakladatelem Falterem, u něhož r. 1798 vydal první lithografovanou hudebninu, sbírku 6 svých písní s průvodem klavíru. Rok na to zařídil

J. A. Andréovi kamenotiskařskou dílnu v Offenbachu, jež brzo nabyla jména evropského. Navštívil i Vídeň, aby přičinil se tu o rozšíření svého vynálezu, načež vrátiv se do Mnichova, dosáhl výhodného postavení státního. Roku 1815 ještě žil.

Gleiwitz viz Glivice.

Glejt, glajt (z něm. *Geleite*), znamená původně bezpečný průvod (*salvus conductus, salva guardia*, franc. *sauvegarde*), později bezpečný list (*litterae salvi conductus*). Ve starších dobách středověku, kde byla malá bezpečnost, zejména za dob pěstního práva, spočíval g. ve skutečném ozbrojeném průvodu, který dáván byl za peníze od panovníků a vrchností cestujícím, jmenovitě kupcům. Později, když se poměry bezpečnosti poněkud zlepšily, vydávány byly žadatelům místo ozbrojeného mužstva listiny, zv. rovněž g-y, které požívajíce všeobecné víry, chránily majitele takového listu čili glejtovníka před veškerým násilím a zaručovaly mu všude volný průchod. Vešlo v obyčej vydávati g-y též osobám veřejně stíhaným, mnohdy arci rovněž za peníze. Poskytování g-ů stalo se v jistých případech panovnickým regálem a těženo z něho v záp. i střední Evropě. U nás na př. udělovány ve velikém množství g-y zejména židům. Znám jest zvláště všeobecný židovský g. Ferdinanda I., utvrzený r. 1549 majestátem na pergaméně a daný všem židům na roční výpověď. Židé musili za něj odváděti do komory královské ročně 500 kop. Za osm let (1557) byl však tento všeobecný g. odvolán, a židé stiháni jsouce na novo, musili si za velké peníze jednotlivě i pro celé židovské hromady opatřovati g-y nové. — G-y byly v užívání v českém právu zemském i městském. Král mohl jimi v jednotlivých případech zdržovati konání spravedlnosti. Osoba g-em opatřená nebyla povinna na soud se postaviti, a byla-li již dříve odsouzena, nemohl trest na ní býti vykonán. G-y směl udělovati král toliko na čas, do jehož uplynutí chránily před každým soudem v zemi, vyjmouc jedině soud zemský. Zákon z r. 1465, že král nemůže nikoho glejtovati před soudem zemským, přijat byl do všech zřízení zemských předbělohorských (1530 č. 9, 1549 A 37, 1564 A 22). Stejná zásada platila při zemském soudě moravském. Teprve v obnov. zříz. zem. (A 18) osobil si král moc, udělovati g-y i před soudem zemským. Odpovědníkům královým nebo zemským dávány byly g-y tímto způsobem: Komu g. měl býti dán, oznámil, kam do cizí země má se mu poslati. Král pak nebo země poslali proti němu na zemské hranice původa, který jej dovedl na hrad Pražský anebo tam, kde by se s odpovědníkem mělo jednati. Po odbytém řízení vyvedl jej původ hned zase na zemské hranice. S odpovědným nepřítelem krále a země, g-em opatřeným, neměl se nikdo spolčovati ani jemu raditi. Rovněž tak neměl g-em opatřený odpovědník voditi do země jiného odpovědníka. Zněl tedy g. pouze pro osobu glejtovníka. (Zříz. zem. 1549 T 18, 1564 S 10.) — G-y vydávala též města i jednotlivci, na př. věřitelové svým dlužníkům (srv. Koldín J XLIII). Kdokoli g. vydal, musil jej také dodržeti, sice platil za věrolomníka (na příklad Sigmund, který nedodržel g. daný Husovi). Také osoby třetí měly g. respektovati. Nešetřil-li na př. někdo v Čechách g-u královského a ublížil glejtovníku nebo jej docela usmrtil, propadal králi hrdlo i statek. (Zříz. z. 1549 U 2, 1564 L 23, obnov. zř. z. R. 28.) Také osoba g-em opatřená chovati se měla pokojně a g. měla dodržeti, sice jí nic neprospíval. (Zříz. z. 1549 T 19, 1564 S 11, obn. zř. z. R 29, Koldín J XLV.) — Také v Polsku a na Litvě užíváno bylo g-ův čili listů železných. V Polsku udílel je král a sice k zadržení následků psanectví a infamie na 6 měsíců; náležela mu však moc třikráte je obnovovati. V Litvě vydávali g-y i kancléři, a to na rok a 6 neděl; g-y takové osvobozovaly však jen od následků nedostavení se k soudu. Ještě moderní zákonodárství zná g-y čili bezpečné listy. Tak ustanovuje rak. trestní řád ze 23. května 1873 č. 119 ř. z. v § 419: »Nepřítomnému nebo uprchlému obviněnému, který vysloví ochotu, že se na vydání bezpečného listu k soudu dostaví, může tento list od ministra spravedlnosti po vyžádaném dobrém zdání vrchního státního zástupce u soudního dvoru druhé stolice, v jehož obvodu se nalézá vyšetřující soud, arci jen proti záruce s tím účinkem býti vydán, že obviněný až do vynesení rozsudku v prvé stolici vazby má býti zproštěn.« § 420 pak stanoví: »Bezpečný list jeví účinek jen co do zločinu nebo přečinu, vzhledem k němuž byl poskytnut. Účinek svůj ztrácí, nedostaví-li se obviněný bez dostatečného ospravedlnění na učiněné obeslání, strojí-li se k útěku, vymyká-li se útěkem nebo skrýváním se pokračování vyšetřování nebo nesplní-li jednu z podmínek, pod kterými mu bezpečný list byl udělen.« Podobně vydávati se mohou bezp. listy dle § 337 něm. trest. řádu. *-dlc.*

Glemkau, ves v rak. Slezsku, viz Hlinka.

Glen (kelt. *glean*) nazývají skotští horalé úzká, vegetace prostá údolí na rozdíl od širokých a vzdělávaných údolí, jež zovou Strath.

de **Glen** Jan, knihtiskař a dřevoryjec z Lutichu (* kol pol. XVI. stol; r. 1631 byl ještě na živu). Řezal všechny podobizny papežů k dílu svého bratra J. B. de G. »Histoire pontificale«. Dle vlastních kreseb zhotovil dřevorytiny k dílům *Des habits, moeurs, cérémonies et façons de faire anciennes et modernes etc.* (Lutich, 1601); *Les merveilles de la ville de Rome* (t., 1631); *Europa, sive de primariarum Europae provinciarum ritibus, caeremoniis et vestibus.* *J-k.*

Glénanské ostrůvky (*Les Glénans*), 9 ostrůvků obklíčených úskalími při jiż. pobřeží Bretonska. Politicky náleží ku franc. depart. Finistère. Jest tu asi 80 obyv., živících se rybářstvím. Na ostr. Penfretu jest světlárna, na Cigogni tvrz.

Glen-Coe [glenkó], úzké, divoké údolí ve skotském hrabství Argyllu, jižně od jezera Levenského, 15 *km* dlouhé. Jím proudí mezi

příkrými, až 1000 *m* vys. stěnami chmurná říčka Coe, na jejíž březích se dle pověsti narodil Ossian. Zde bylo 12. ún. 1692 mnoho Skotů z clanu Macdonaldů povražděno angl. vojáky, jež byli pohostili.

Glendower [glendóer] Owen, válečník waleský (* 1349 v Merionetshiru — † 1415), po matce své pravnuk posledního národního panovníka waleského Llewellyna, vystudoval práva a vstoupil v životní stráž Richarda II. Po jeho pádu odebral se do Walesu, aby ujal se správy svých statků, ale Jindřich IV. statky ty zabavil a udělil je lordu Greyovi. Nemoha dosáhnouti spravedlnosti, vznítil G. r. 1400 ve Walesu povstání, které bardy, jež angl. zákony prohlašovaly za tuláky, bylo rozšiřováno a nabylo takové síly, že tři pokusy Jindřichovy vtrhnouti do země byly překaženy. Spolek jeho s Mortimerem a Percym utrpěl sice porážku dne 21. července 1403 u Shrewsbury, ale za to roku 1404 uzavřel G. spolek s franc. králem Karlem VI. a ten ještě téhož roku poslal mu válečnou pomoc, se kterou G. pronikl až k Worcestru. Teprve r. 1405 podařilo se králeviči Jindřichu (V.) zvítěziti u Grosmontu a opanovati jižní Wales; G. ustoupil do severních pustin i udržel se tu do r. 1415, ve kterém zachvácen byl smrtí, právě když počalo mezi ním a Jindřichem V. vyjednávání o smír.

Glenelg, mořské lázně v Jižní Australii v zál. St.-Vincentském, 10 *km* k jihozáp. od hl. města Adelaidy, s nímž jsou spojeny železnicí. Na velké hrázi přístavní světlárna. R. 1891 bylo tu 3650 obyv.

Glenmore nan-Albin [-mór-], t. j. »velké údolí Albionu« ve Skotsku, jež protíná v délce ok. 100 *km* hrabství Invernesské ve směru od jihozáp. k sev.-vých., t. j. od Lochu Linnhe až ku Moray Firthu, a odděluje Grampiany od pohoří severoskotského. Celé údolí probíhá průplav Caledonský, jenž spojuje Loch Lochy, L. Oich a L. Ness.

Glenner (Glïong, Lugnezský Rýn), jeden z prvních přítoků Předního Rýna, 28 *km* dlouhý, protékající údolím Lugnezským v Grisonsku ve Švýcarsku. Vzniká spojením západního Vrinského Rýnu, protékajícího horní části Vrinského údolí, a východního, Valského Rýnu, vytékajícího z údolí Sv. Petra a vznikajícího z vod ledovců Lentského, Kanalského a Fanellského horské skupiny Adulské. Obě tyto horské říčky spojují se pod vesnicí Oberkastelsem. Do úžlabí dolního G-u ústí s pravé strany hluboce vybrázděnými roklemi se řítící bystřiny Duviner, Pitascher a Rieiner Tobel. V údolí dolního G-u r. 1355 ženy a dívky Lugnezské shazovaly balvany na oddíle hraběte Rudolfa z Montfortu a přiměly je k ústupu. Od té doby slove rokle Dolního G-u též Frauenthor. — Lugnezské údolí má v 16 obcích 3603 ob., většinou Rhätorománů katol. vyznání. Pouze obce Vals am Platz (Sv. Petr) a Sv. Martin mají obyvatelstvo něm. a obec Duvin obyvatelstvo evang.

Glenodinium Stein., rod obrněných nálevníků bičíkovitých (*Dinoflagellata*) tím hlavně význačný, že pancíř, jenž u jiných rodů tělo kryje a skládá se namnoze z plátků pravidelně seřaděných, jest tu ve stavu primitivním, zjednodušen na pouhou blánu obalnou. Podrobněji známe asi 5 druhů (3 sladkovodní, 2 mořské), z nichž ve vodách stojatých u nás obecným zjevem jest G. *cinctum* Ehrbg. Má ovální tílko, 0·031—0·35 *mm*, s patrnou šikmou rýhou obvodní, v níž vlní se bičík vedlejší, a rýhu břišní, z níž na zad vyniká bičík hlavní. V tílku možno pozorovati hnědý pigment, podlouhlé jádro a v zadní části červenou skvrnu. *Šc.*

Glenoidalis (z řec. *gléné*, zornice), kloubní, zejména *cavitas* g., kloubní jamka, poněvadž v čerstvém stavu jsouc mazem kloubním zvlhčena, leskne se mdlým leskem jako rybí oko. *Limbus* g., vazový prstenec, doplňující kraje kloubní pušky. Srv. Kloub.

Glen Roy [-roj], malebné údolí ve skot. hrabství Invernessu, ústící do údolí Glenmorského. Proslulé 3 souběžné terassy (*parallel roads*), 13—15 *km* dlouhé, nalézající se ve výši 262, 326 a 350 *m* n. m., upomínají na bývalou hladinu jezera, jehož ponenáhlu ubývalo a které během věků docela zmizelo.

Glens Falls [-fāls], město v severoamer. státě New-Yorku, hrabství Warren, s 9509 a se South G.-F. 11.115 ob. (1891), pobliž malebného, 15 *m* vysokého vodopádu ř. Hudsonu, jehož síla se tu využitkuje v pilách, papírnách, cihelnách a tov. na košile. V okolí jsou mramorové a vápencové doly.

Glenwoodspring [glenvůd-], lázeňské, čile rozkvétající místo v sev.-amer. státě Coloradu, 1758 *m* n. m., v krásné poloze na Grand-Riveru. Důležité minerální prameny (50—60° C) jsou hojně navštěvovány. Doly na anthracit.

Gleukometr (z řec.), přístroj k určení specifické váhy moštu. Navržen Cadetem de Vaux, sestrojen Chevalierem v Paříži.

Glevum (colonia), staré jméno města Gloucesteru.

Gleyoh Václav viz Kleych Václav.

Gleyre [glér] Charles, malíř franc. (* 1806 v Chevilly ve Švýc. — † 1874 v Paříži), žák Hersentův. Byl nadšen pro parádní kusy Davidovy a Ingresovy a jejich přísný akademický sloh, jehož ani cesta po Východě (1834—38) ho nezbavila. Podporován byl v tom neobyčejným vzděláním, jehož nabyl hlavně za delšího pobytu v Italii, kde studoval antické sochy, etruské vásy a mistry cinquecenta. Tak stal se pedantickým eklektikem, jenž každou linii kontroloval stylisační formulí nějakého klassického mistra. Tato formální závislost odňala dílům jeho všechen zájem a všechnu přirozenost. Jinak je mysl jeho klidná, melancholicky kontemplativní (*Večer* z r. 1843) a neodpovídá v romantické, mlhavé náladě své nijak akademické linii. Maloval: *Sv. Jan Ev. na Pathmu* (1840); *Apoštolové rozcházejí se hlásat evangelium* (1845, v kostele v Montargisu); *Nymfa Echo* (1846); *Tanec Bakchantek* (1849); *Smrt majora Davela* (1850, v mus. v Lausanne); *Římské legie pode jhem*; *Heraklés a Omfale*; *Maenady pronásledují Penthea* (1864,

v mus. v Basileji); *Návrat ztraceného syna* a j. Maloval i podobizny a pracoval velmi pomalu a pilně, ale bez tvůrčí fantasie. Fysická námaha patrna jest na jeho celé produkci. *J-k.*

Glia (řec., klíh), jemná pojivová hmota v ústřední soustavě nervové. Srv. Mozek a Mícha.

Gliadin (klih rostlinný) jest druh rostlinné bílkoviny, čítaný mezi tak zv. bílkoviny lepové (viz Bílkoviny). Získati lze g. nejlépe z lepu mouky pšeničné, kde vedle jiných příbuzných látek jest obsažen (viz Gluten). Jest to lepkavá hmota pod alkoholem tuhnoucí. Vodou botná. Ve zředěných kyselinách a alkaliích se rozpouští, ne však v roztocích solí minerálných. *OŠc.*

Glicki Marcin, učenec polský (* 1528 v Pilźně — † 1591), dle rodiště též Martinus Pilsnensis zvaný, ukončiv studia v akademii krakovské, stal se r. 1569 doktorem bohosloví a vyučoval po 40 let na téže akademii, při čemž 16krát byl zvolen za rektora. Jeho zásluhou zmařen záměr Štěpána Báthoriho, aby akademie dána byla pod ochranu jesuitů. Zanechal latinský spis o filosofii lutheránů (Krakov, 1588). Mimo to slynul jako výborný kazatel.

Gliczner Erazm, evang. bohoslovec pol (* v Žnině — † 1603), vzdělav se v Poznani a Lešně, odebral se za hranice a po návratě stal se pastorem, správcem některých škol, seniorem poznaňským a konečně superintendentem augšp. vyznání ve Velkopolsku. Vydal *Książki o wychowaniu dzieci bardzo dobre pożyteczne i potrzebne* (Krakov, 1558), jediný paedagogický spis polský toho věku, vážný a střízlivý, ale poněkud zvláštního slohu. Z ostatních jeho spisů uvádíme: *Odpór na odpowiedź kwestyj niektórych, podanych o kościele powszechnym* (Grodzisk, 1579); *O dobrym rządzie* (Krakov, 1588); *Chronicon Regum Poloniae* (Toruň, 1597). Mimo to přeložil z Isokrata *O sprawowaniu państwa* (Krakov, 1558).

Gliddon [glidn] George Robins, amer. egyptolog (* 1807 v Kahiře, kde otec jeho John byl amer. konsulem — † 1857 na Panamě). Ztráviv celkem 32 léta v Orientě, hlavně v Egyptě, z části jako konsul Spoj. Obcí sev.-amer., navštívil r. 1840 Londýn, Paříž a vrátil se do Ameriky. Zde měl v hlav. městech přednášky o Egyptě a Orientu a vydal i dílo *Ancient Egypt, her Monuments, Hieroglyphics, History and Archaeology*, jež dočkalo se několika vydání. Téměř současně vyšly: *Appeal to the Antiquaries of Europe on the destruction of the monuments of Egypt*, *Discourses on Egyptian Archaeology*, *A Memoir on the Cotton of Egypt* a *Otia Egyptiaca*. Styky s vynikajícími učenci (Agassiz a j.) vedly jej ke studiu ethnografie vůbec, o níž, podniknuv za tím účelem cestu po Evropě, vydal *Types of Mankind* (1854) s Nottem a j. a *Indigenous Races of the Earth* (1857) rovněž s Nottem, pak Pulszkým a j. a s hojnými illustracemi paní Gliddonové. Studia G-ova nesla se k tomu, dokázati velkou starobylost a různost původu plemen lidských, při tom proniká u něho náklonnost k otročení t. zv. inferiorních plemen. Pro svůj směr doznaly práce G-ovy odsouzení a sice právem. Přes to zůstává jich materiál cenným.

Glieden, ves v Čechách, viz Liděň.

Gliň nebo Glin viz Lüneburg.

Gliňané, kmen obodrický, usedlý nejspíše po obou březích Labe v kraji mezi ústím Jedliny (Eldy) a Stepenice. Z větších kmenův na pr. břehu Labe byli sousedy jejich Smolinci, na levém Drevané. Jméno G. zavedl do historie Šafařík (Sebr. spisy II., str. 610) za pramenné Linones, Lini, Lingones, Hilinones atd. W. Bogusławski a jiní badatelé rozeznávati chtějí dva kmeny, jeden na levém břehu sídlící a k Obodricům patřící, jejž Bogusławski jmenuje Chełmianie t Chlumané, a Liniany sídlící v župě Linagau na pr. břehu, k Luticům náležející. Přidržujeme se Šafaříka, neboť shoda jmen v bezprostředním sousedství zdá se nasvědčovati, že míněn tu národ jeden a týž. Souvisí li jméno města Lüneburgu, původně Gliň zvaného, s národním jménem G., nechceme rozhodovati. V historii vzpomínají se G. poprvé r. 808, kdy zdvihli se proti obodrickému knížeti Dražkovi, užívajíce pomoci Smolinců, Luticův a Godofrida dánského. V potomních létech mnoho trpěli od Franků, kteří v jejich území naproti slavnému hradu Lončínu (Lenzen) při Labi zbudovali pevnost Hohbuoky. Tím získán pevný bod k dalším výbojům v zemích Slovanů, ač jistě není pravdou, že by již tenkráte předlabská část G-nů a jiných Slovanů poddala se Němcům. R. 838 aspoň vidíme G-ny pustošiti sousední kraje saské, r. 858 nic s nimi nesvedl král Ludvík a týž r. 877 marně je nutil k odvádění daní. Roku 929 (4. srpna) u hradu gliňanského Lončína svedena známá bitva mezi Slovany a Sasy, v níž oni byli poraženi. Posádka města vzdala se na slib, že při životě zachována bude, avšak přes to povražděna, ženy, děti a čeleď v otroctví vzaty. R. 1066 v témž městě zavražděn slavný kníže Gotšalk. Smrtí jeho na delší dobu zadržen rozvoj křesťanství ve Slovanech. R. 1107 vtrhl do území G-nův, již tehdy jmenují se »národem bohatým a pokoje milovným«, Mstivoj, syn Jindřicha Gotšalkovce. Líčení této události u kronikáře jest dosti nejasné. Dnešní název »der Lemgow« v hanoverském Wendlandě v kraji mezi pravým břehem Jasné (Jeetze) a levým Labe jest památkou po vymřelém národě, který se sousedy svými Drevany nejdéle z Polabských Slovanů (do konce XVIII. stol.) zachoval jazyk slovanský. *Pp.*

Gliňany, východohaličský městys v okr. přemyšlském se 4614 obyv. (1890, 1926 židů, 1892 Rusínů, ostatní Poláci) a s řím.-katol. a řecko katol. farou. Vyvinutý průmysl hrnčířský. Zde se konávaly sněmíky ve vážných záležitostech zemských; z nich proslul bunt šlechty r. 1537 proti Zikmuntovi I., posměšně nazvaný »vojnou kokoší« (kvočni), ježto deputovaní za sněmování vyjedli slepice z okolí,

nešetříce ani kvočen. R. 1895 město téměř úplně vyhořelo. *Řr.*

Glinka: 1) G. Grigorij Andrejevič, spis. ruský (* 1774 — † 1818), dosáhnuv ve vojsku hodnosti štábního kapitána, odešel do výslužby a byl pak censorem zahraničných knih. R. 1802 jmenován univ. professorem ruského jazyka v Jurjevě, načež r. 1811 stal se vychovatelem v carské rodině a r. 1816 provázel velkokníž. Nikolaje Pavloviče po Evropě. Vydal: *Sobranije sočiněnij v stichach i proze* (Petrohrad, 1802) a *Drevňaja religija slavjan* (Mitava, 1804). Mimo to přeložil Storchovy a Mansteinovy zápisky, sepsal text ke knize F. Labenského »Galerie de l'Hermitage« a něm. učebnici rus. jazyka (t., 1805).

2) G. Sergěj Nikolajevič, spis ruský, bratranec před. (* 1776 — † 1847), vzdělav se v kadetním sboru, stal se r. 1795 pobočníkem knížete J. V. Dolgorukova v Moskvě a r. 1800 šel do výslužby v hodnosti majora, načež stal se učitelem na Ukrajině, překladatelem a spisovatelem pro moskevské divadlo. Již před tím uveřejnil řadu básní a povídek, vydal překlad *Jungovy noči* (Moskva, 1806) a r. 1808 založil časopis »Russ. Věstnik«, jenž stal se hlasatelem národního nadšení proti Francouzům a G-kovi získal slávu národního tribuna. Po r. 1812 význam časopisu však klesl. Z péra jeho vyšla řada vlasteneckých her, jako *Natalja, bojarskaja doč* (Petrohrad, 1806); *Michajil, kňaz černigovskij* (Moskva, 1808); *Olga prekrasnaja* (t., 1808); *Minin* (t., 1809); *Osada Poltavy* (t., 1810) a j. Mimo to psal básně a povídky, jako *Požarskij i Minin* (t., 1807); *Carica Natalja Kirilovna* (t., 1809) a pod. Soubor spisů jeho vyšel s názvem *Sobranije sočiněnij* (t., 1817—1820). Zajímavé jsou jeho *Zapiski o 1812 godě* (Petrohrad, 1836) a *Zapiski o Moskvě* (t., 1837). G. nebyl vynikajícím literárním talentem, ale byl mužem své doby, publicistou čestným a nezištným, jenž subvenci 300 tisíc, dobrovolně mu poskytnutou, vrátil úplně státu. Literárně činným byl až do konce života. Od r. 1827 byl též členem censurního komitétu v Moskvě. Mimo množství povídek a básní vydal též nemalý počet knížek pro děti a almanachů. Srv. B. Fedorov, 50lětije litěraturnoj žizni Glinki (t., 1844).

3) G. Fedor Nikolajevič, spis. ruský, bratr předešlého (* 1786 — † 1880), vzdělav se v prvním kadetním sboru, byl v l. 1805—06 pobočníkem gener. Miloradoviče ve válkách s Napoleonem a po návratě do Ruska šel do výslužby. R. 1812 vstoupil opět k vojsku a byl pobočníkem Miloradoviče do konce r. 1814. Všeobecnou pozornost obrátil na sebe spisem *Pisma russkago oficera* (Moskva, 1815—1816, 2. vyd. t., 1870, franc. překlad od jeho bratra Sergěje t., 8 dílů), jenž pro živou charakteristiku doby jest cenným příspěvkem k dějinám válek rusko-franc. Byv přidělen později ke gen. štábu gardy, sestavil programm »Vojenného žurnalu«, jehož byl spolupracovníkem do r. 1819. Mimo to psal básně a povídky pro lid, jako *Luka da Marja* (Petrohrad, 1818, 2. vyd. 1845); *Podarok russkomu soldatu* (t., 1818); *Zinovij Bogdan Chmelnickij* (t., 1819) a podniknuv již dříve cestu po Rusku, vydal *Mečtanija na beregach Volgi* (t., 1821). Básně své sebral ve sbírce *Opyty svjaščennoj poezii* (t., 1826). Jsa v přátelských stycích s mnohými dekabristy, byl vypovězen do Petrozavodska, ale záhy dovoleno mu usaditi se na statku ve smolenské gub., kde zabýval se literaturou a vydal pak báseň *Karelija ili zatočenije Marfy Joannovny Romanovoj* (t., 1830); *Vospominanija o pijitičeskoj žizni Puškina* (t., 1837); *Očerk borodinskago sraženija* (t., 1839) a *Duchovnyja stichotvorenija* (t., 1839). Roku 1853 usadil se v Petrohradě, kde podlehl vlivu mysticismu a spiritismu a směrem tím nesou se jeho básně *Jov, svobodnoje podražanije knigě Jova* (Berlín, 1861) a *Tajinstvennaja kaplja* (t., 1861, 2 vyd. Moskva, 1871). Konec života ztrávil v Tveri, zabývaje se archaeologií, a účastnil se do poslední doby společenského života. G. jako spisovatel poněkud již zastaral. Prosa jeho pro mnohé církevněslovanské obraty jest těžkopádná, ale mnohé básně jeho, jako *Angel, Pereletnaja ptička, Javlenije Boga* a pod. budou vždy míti význam v dějinách ruské poesie. Jest to básník národně duchovního směru, nevelikého nadání, ale opravdový, originální, upřímného citu. Písně *Vot mčitsja trojka udalaja* a *Ura, na trěch udarim razom* znárodněly. Srv. A. K. Žizněvskij, F. N. G. (Tver, 1890). *Šnk.*

4) G. Michajl Ivanovič, tvůrce ruské národní školy hudební (* 1804 v Novospasském Sele gub. Smolenské — † 1857 v Berlíně), pocházel ze zámožné statkářské rodiny a jsa vratkého zdraví, strávil dětství skoro úplně na vsi, kdež vyvinula se poetičnost jeho povahy a hned s prvními, nejsilnějšími dojmy vssál kouzlo národní písně. Hudební nadání projevilo se u něho nejdříve zálibou ve zvuku zvonů, jejž kde mohl, napodobil, ano v nemoci jedině jím ukonejšiti se dal; později utvrzeno pak ještě bylo častým poslechem strýcova orchestru, tak že mocněji nežli k jiným předmětům domácího vyučování cítil se puzena ke studiu hudby, totiž ku hře houslí a hlavně klavíru, a slova: »Muzyka — duša moja« stala se jeho heslem. Nejmilejšími skladateli byli mu tehdy Kreutzer, Méhul, Boieldieu, Steibelt. Dán ve 13 létech do pensionátu při Hlavním paedag. ústavu v Petrohradě, nezanedbal při veškeré píli, kterou věnoval vědám a zvláště řečem, nikterak hudby, v níž učiteli měl Böhma na housle, slavného Fielda a K. Mayera na klavíru. Velkoměstský ruch jen živil jeho zápal, skýtaje mu příležitost veřejně i ve společnosti nejpestřejšími výkony seznamovati se s výtvory světové literatury hudební, a krásná žena to byla, jež na jaře r. 1822 hrou na harfu a zpěvem nadchla jej, ač ještě neznal nauky o skladbě, k variacím na C-dur thema Weiglovy *Švýcarské rodiny*, na větu z Mozarta pro harfu a piano i k původnímu F-dur valčíku pro piano. R. 1822 opustil s dobrým výsledkem ústav, avšak do státní služby vstoupil teprve r. 1824, když byl mezitím (1823) na Kavkáze hledal posilu svému zdraví. Této

valně nenašel, ale bujné přírodní krásy země zanechaly v něm dojem nevyhladitelný. Vrátiv se v rodiště, pilně studoval s orchestrem strýcovým, hlavně Cherubiniho, Haydna, Beethovena, a v horlivém pěstění hudby neustal ani při svém úřadě, uče se dále u Meyera, Zamboniho, Zeunera i j. a stýkaje se stále s koryfeji duševního světa petrohradského. Nejbližší léta byla proň velice trudná, neboť nejen vrozený neduh prudčeji krtičným zánětem očním v něm propukl, nýbrž k útrapě tělesné přidružilo se i hoře nešťastné lásky. Avšak hudební činnost G ova neutuchávala, ba ještě vzrostla, zvláště když r 1828 odhodlal se vystoupiti z veřejných služeb a r. 1830 odebral se s Ivanovem, později proslulým zpěvákem, na dlouho vytouženou cestu do Italie. G. nenalezl tu sice, co hledal, neboť záhy prohlédl zchátralost tehdejší italské hudby a jedině z poslechu výtečných pěvců, zvláště ze styku s Nozzarim a paní Mainville-Fodorovou, mohl čerpati prospěch, avšak nalezl tu více, sama sebe. G. poznal, že vše, co dosud psal, je chybno svou odvislostí od cizí hudby a že třeba skládati rusky, myšlénka, v níž na zpáteční cestě přes Berlín (1834) jen ještě utvrdil ho znamenitý theoretik Dehn, uvedší dle vlastních slov G ových »v pořádek jeho theoretické vědomosti«. Tímto obratem končí první, průpravná perioda tvorby G-ovy, znamenaná skladbami, jimž sám nepřikládal váhy, hlavně variacemi na různá themata, septuorem, 3 kvartetty, zajímavým triem pro klavír, klarinet a fagot, četnými skladbami vokálními, předem romancemi, z nichž jmenujeme *Moja arfa*, *Ne iskušaj*, *Světit měsjac*. První tištěnou skladbou byly variace na romanci *Benedetta sia la madre* (1825). Podrobný seznam podal Bertrand v dodatcích k Fétisově »Biogr. univ.« Smrť otcova odvolala G-ku r. 1835 do vlasti, kde pojaté jednou myšlénce národní opery stykem s Dargomyžským a Žukovským dostalo se jen podpory. Žukovský poradil mu též populární látku o Ivanu Susaninovi, jsa však sám příliš zaměstnán, doporučil mu barona Rosena, s nímž G., rozvrhnuv si plán i mnohé podrobnosti opery, ihned přistoupil k dílu. G. pracoval s žárem, jenž sňatkem r. 1835, uvedším skladatele stíhaného dosud jen chmurami neduživosti zdánlivě na vrchol štěstí, ještě rozplameněn. R. 1836 mohl u knížete Jusupova, pak u hraběte Vieljgorského na ukázku býti proveden již první akt zpěvohry blížící se svému skončení. Ale potom nastaly nové trudy. Opera dostala se na jeviště, až když skladatel úpisem se vzdal nároků na všelikou náhradu. Úspěch díla, jehož původní název G, obdržev dovolení věnovati je caři, změnil na *Žizň za carja* (Život za caře), byl nevídaný a rozhodla o něm při premiéře dne 27. list. 1836 nejdříve píseň sirotka Váni, po níž vše ostatní části se stoupajícím nadšením přijaty. Provedení, o něž získali si zásluhy hlavně Stepanov a Leonov, basista Petrov a dirigent Kavos (autor starší zpěvohry na tutéž látku), bylo skvělé a přispělo zvýšiti dojem díla opěvajícího tak výmluvně trojí lásku ruského člověka, lásku k vlasti, caři a bohu. Loyální tento ráz byl též vycítěn. Dík carův a carské rodiny, vyslovený skladateli bezprostředně po představení, jakož i zaslaný démantový prsten, byly prvou odměnou, po níž následovalo v brzku jmenování G ky kapelníkem dvorního zpěváckého sboru. Avšak dílo nedosáhlo své popularity toliko dějem, líčícím významný okamžik, kdy Rusové po staletém zápasu obdrželi konečně vrch nad Poláky, »Životem za caře« vytvořil G. ruskou národní operu, ba říci lze, ruskou hudební školu vůbec. Neboť jím poprvé vystižen duch národní písně, vyvážený poklady její melodické, harmonické i rhythmické, a živly tyto, ne zhola napodobené, jak činili předchůdcové G-kovi, nýbrž ve své podstatě seznané, vyneseny jím k výši dramatického slohu. Jedině po stránce formální závisel ještě na útvarech západní opery, jednak ve spracování vokálních vět jevě vliv starší, dobré školy italské, jednak připomínaje Méhula a Cherubiniho, tohoto zvláště svou duchaplnou kontrapunktikou, ba ve velké scéně hrdinovy smrti neubrániv se vlivu Beethovenovu. G. dobře byl si toho vědom a osamostatněti i tímto směrem nejen vytkl si za svůj nejbližší cíl, avšak šel ještě dále: postačilo-li mu dříve spracovávati živly národní písně, teď tvořiti jal se sám ryze národní hudbu. Komu nepřipadne tu analogie našeho Smetany? Povzbuzen skvělým úspěchem první opery, G. přikročil ihned k nové a za látku obral si Puškinovu báchorku *Ruslan i Ljudmila*, k níž vábilo ho poetické ovzduší báje, pestrost setkaných živlů vážných i rozmarných, dějinných i mythických, rozmanitost typů národních, vše obestřeno kouzlem fantasie a vše skrývající v sobě hluboký symbol kosmický i éthický. Avšak se skladbou nešlo to tenkráte tak rychle, a k premiéře dospělo až za šest let, 27. listopadu 1842. První závadu kladlo sepsání libretta, na němž kromě skladatele podíl měli kníže Šachovskij, Širkov, Kukoljnik, Gedeonov i j. a jež v pravém slova smyslu se nalepovalo, poněvadž G sám, jako vyslovená lyrická povaha, zabýval se zprvu skladbou nejrůznějších částí, o celek nepečuje. K tomu přidružily se povinnosti, jež ukládalo mu jeho dirigentství, učitelství v divadelní škole a společenské jeho postavení vůbec, tíseň hmotná, pro niž nutil se do vzdálenějších mu prací, návrat neduhu a konečně roztržka se ženou. Jedinou útěchou byla mu matka a kroužek umělců seskupivších se kolem Kukoljnika, nazývající se *bratija* (bratrstvo). Slabý úspěch *Ruslana* G-ku ochromil Bylť právě do této partitury vložil nejvíce samostatnosti, důmyslu a lyrického vzletu. V ní nejhlouběji vhřížil se do národního ducha, harmonickou soustavu středověkou (na základě starých stupnic) smířil s moderní, východ, pel jeho exotiky sloučil se západem. K dosažení charakteristiky nelekal se sáhnouti ani k takým prostředkům, jakým jest v prvém jednání ďabelský hexachord o celých tónech, za jehož ohromujících zvuků strašidla Černomorova unášejí Ludmilu. Barvitá, namnoze nová instrumentace, zvláštnosti

rhythmické, svěžest, jakou dovedl vdechnouti i obvyklým formám, zvyšují ještě půvaby jeho melodiky a harmonie. Byla to hudba předstihující svou dobu a proto též v ní nepochopená. I mezi přáteli G-kovými pokládáno dílo namnoze za pochybené. Příčiny neúspěchu ležely sice poněkud v slepenosti libretta, v nedostatcích provedení a ustavičném mýcení právě nejsamorostlejších čísel, ale vrstevníci nalézali závadu hlavně v baječné látce, v novosti celého zjevu G-kovy hudby. Kdož tou dobou snad nejvíce pochopil G-ku, byl cizinec, Liszt, slavivší r. 1842 v Petrohradě své triumfy. Jako ráz skladeb, jež G. v l. 1834 až 1838 vytvořil (hlavně krásné romance *Dubrava šumit*, *Ne nazyvaj jeje nebesnoj*, *Toljko uznal ja tebja*, *Gdě naša roza*, *Somněnije*, *V krovi gorit ogoň želanja*, fantasie *Nočnoj smotr*, symfonická ouvertura na ruské thema, polonéza se sborem), většinou odnáší se k »*Žizni za carja*«, tak na skladbách provázejících »Ruslana« zračí se již více méně dokonale nové dráhy, jež autor razil své tvorbě. Spadají sem: píseň na slova Koicova *S tebou setkám-li se*, přel. Quis ve Sborníku světové poesie, sestře věnované nokturno *La séparation*, sbírka 12 romancí *Loučení s Petrohradem*, již sepsal na slova Kukoljnikova, uchyluje se roztrpčen r. 1840 v rodné zátiší, když se byl vzdal veřejných služeb (z nejvýznamnějších *Píseň na rozloučenou*), hudba k dramatu téhož autora *Knjaz Cholmskij* (vyniká píseň Ilinišny a Sen Ráchelin), výstupní sbor pro dívky Kateřinského ústavu, romance *Ljubliju tebja*, *K nej*, z instrumentálních valčíková fantasie, tarantella pro orchestr a sbor, A-moll tarantella pro klavír. Rozhořčen neporozuměním, jehož dostalo se *Ruslanu a Ludmile*, osudem ruské opery, jíž ustoupiti bylo před italskou společností, jakož i různým vlastním protivenstvím, G. odebral se r. 1844 za hranice. V Paříži ujal se ho vřele Berlioz, jenž uvedl ukázky jeho skladeb ve svých koncertech a v »Journal des Débats« poukázal na jeho význam. Povzbuzen tímto úspěchem, G. uspořádal samostatný koncert v síni Herzově; avšak buďto že obecenstvo nerozumělo dramatickým situacím, k nimž vztahovaly se přednášené úryvky, jak vysvětluje Fétis, buďto že již ozvala se žehravost domácích umělců, výsledek nevyhovoval očekávání G-kovu. Omamující ruch Paříže brzy ho znavil, a stará touha po Španělsku tím mocněji v něm vzplanula. Přesídliv se tam, nenalezl sice půdy svým skladbám, ale za to novou vzpruhu své tvorbě v ohnivých typech španělských zpěvů a tanců. Slavná *Jota Aragonesa* a bohatá sbírka pracně shledaných národních písní byly výtěžkem dvouletého toho pobytu. Vrátiv se roku 1847 na Rus, žil střídavě ve Smolensku, Varšavě a Petrohradě. Velkou ranou bylo proň r. 1851 úmrtí jeho matky, k níž lnul pravou dětinnou láskou. Znovu chtěl hledati útěchu ve Španělích, avšak cestou zachvácen byl takou nervosou, že z Toulousu vrátil se do Paříže a r. 1854 do vlasti, kdež na žádost své sestry Ludmily, provdané Šestakové, napsal svou autobiografii. Po cestě Španělskem zdálo se, že G-kovi nastane doba nového požehnaného tvoření. Romance *Slyšu li golos tvoj*, *Zazdravnyj kubok*, píseň Markétčina, *Finskij zaliv*, druhá španělská ouvertura (*Recuerdos de Castilla*, též *Noc v Madridě*) jsou m. j. k tomu znamenitými náběhy, scherzo *Kamarinskaja* pak svým národním humorem náleží k nejgeniálnějším jeho věcem. Avšak vzmach ten neměl trvalosti. Rozladěnost, po »Ruslanu« stále v mysl skladatelovu se vracející, nedala mu vykonati většího díla. Tak odložil v Paříži r. 1852 začatou symfonii *Taras Bulba* a r. 1855 novou operu *Dvumužnica* (dle dramatu kn. Šachovského) a obmezil se jen na drobnější práce, jako vzornou instrumentaci Weberova *Vyzvání k tanci*, dětskou polku, arrangování své Modlitby pro sólo, sbor a orchestr, slavnostní polonézu ku korunovaci caře Alexandra II., andaluský tanec a poslední svou romanci *Ach nemluv mi, že srdci bolno*. Zato tím hlouběji nořil se do studia klassiků a posléze přikloniv se tvorbě duchovní, v níž pokusil se již dříve hymnou *Cheruvimskaja*, upravil pro tři hlasy ektenii mešní a zpěv *Da ispravitsja*. Úmyslem jeho bylo, dáti církevním zpěvům pravoslavným přirozenou harmonisaci; poněvadž pak přesvědčil se o přímé souvislosti jich se zpěvy západní církve, nelenil vyhledati znovu svého bývalého učitele Dehna, by zasvěcen byl i do tohoto odlehlého umění skladby. G. žil v Berlíně v také odloučenosti, oddán svému studiu, že teprve neočekávaná jeho smrť rozhlásila, jak velký skladatel trávil tu opodál veřejného ruchu. Tělo jeho převezeno do Petrohradu a uloženo v Alexandroněvské Lavře. Jak bývá, teprve smrt dala výtvorům jeho život. Již v šedesátých létech zvedl se ruch ve prospěch směru zahájeného »Ruslanem«, dnes uznávána pak opera tato za přední ozdobu hudební literatury ruské, a obě monumentální díla G-kova těší se popularitě v nejkrasším smyslu. V Smolensku postaven G-kovi pomník, a při slavnostním jubileu »Ruslana« (1892) nazvána v Petrohradě třída vedoucí kol operní budovy jeho jménem. — Studie o G-kovi napsali rusky: Stasov, Solověv, Sěrov, Th. Tolstoj, Laroche, Obolenský, Zagoskin a j.; franc. vedle uvedených Berlioza, Fétisa a Bertranda (»Nationalités musicales« 1872): Merimé (»Une année en Russie«), Cés. Cui, Oct. Fouqué (1870); italsky: Carozzi (v Miláně 1874). V Německu byl zastancem G-kovým Hanuš z Bülowů, jenž v »Augsb. Allg. Zeit.« ostře pokáral obecenstvo italské za uličnický způsob, jakým r. 1874 se zachovalo k premiéře »Vita per lo Czar« na milánském Teatro del Verme. Italové dali ostatně opeře sami zadostučinění mistrným provedením v londýnském Covent Gardenu r. 1887. České jeviště tuším první nebo aspoň mezi prvními divadly zahraničnými vystavilo zpěvohry G-kovy. *Život za caře* sehrán poprvé v Novoměstském divadle 29. srpna 1866 (v Národním divadle 21. září 1888), *Ruslan a Ludmila* v zatímním divadle 16. února 1867 (v Národním divadle překladem Kolářovým 20. června 1886). Studie Stasova z »Rusk.

Věstníku« (1857) vzdělána Sv. Čechem v »Daliboru« r. 1869. -q.

5) G. Dmitrij Grigorjevič, diplomat a spis. ruský (* 1808 — † 1883). Byl tajemníkem ruského vyslanectví v Londýně, od r. 1857 mimořádným vyslancem v Riu Janeiru a od r. 1871 až do své smrti v Lisaboně. Napsal: *Esquisse d'une théorie du droit naturel* (Berl., 1832); *La philosophie du droit ou explication des rapports sociaux* (Paříž, 1842, 4. vyd. pod záhlavím *La science de la société humaine*, t., 1867; ruský překlad P. A. Bibikova »Nauka o čelověčeskom obščestvě«, Petrohrad, 1870). Hlavní zvláštnost sociální theorie G-kovy spočívá v tom, že autor neztotožňuje ideu práva s ideou svobody, jako činí němečtí metafysikové, nýbrž liší je přesně od sebe. Obě ty idee nalézají se v ustavičném vzájemném boji a pojí se v různé kombinace. Právo vzniká rozumnou vůlí, která směřuje k věcnému (hmotnému) předmětu a zůstavuje na něm stopy práce. Avšak právo stává se jen tenkráte právem, je-li proniknuto ideou. Jsouc jí proniknuto, počíná se vyvíjeti dle zákonův logiky. Tímto logickým pochodem dospívá se k tomu, že element práce v právu se ztrácí a že ve společenských institucích obrážejí se na př. takové názory, že člověk na věčné časy podržuje právo k věcem, které jednou byly ve vlastnictví jeho. Plnému rozvoji práva překáží idea svobody, vyplývající z principu stejné duševní hodnoty lidí. Vyvíjejíc se opět svým způsobem, vede idea svobody k negaci osobního práva, k pohlcení vlastnictví ve prospěch společnosti, t. j. opět k porobě osobnosti. Ve skutečnosti žádná z těchto ideí nemůže pohltiti druhou, avšak již pouhá značná převaha jedné nad druhou vede buď k despotismu (právo) nebo k hrůzovládě (svoboda).

Glinkova Avdofja Pavlovna, spis. ruská (* 1795 — † 1863), byla rozená Goleniščeva Kutuzova a stala se chotí Fedora Nikolajeviče Glinky. Překládala básně Schillerovy, jež vydala s názvem *Stichotvorenija Šillera* (Petrohrad, 1859). Mimo to vydala řadu povídek *Domašňaja znakomka*; *Toljko tri nědělji*; *Grafiňa Polina* a j. Mimo to mnoha vydání dočkaly se *Žizň Presvjatyja Děvy Bogorodicy* (Moskva, 1840); *Žitije velikomučenicy Anastasiji* (t., 1863); *Gibel od pustogo čvanstva* (t., 1852). Byla též horlivým členem dobročinných společností. •

Glinsk (Glinske), město v rus. gubernii poltavské, újezdě romenském, na řece Sule, s 3420 obyv. (1893). Jsou tu 2 pravosl. kostely, synagoga, škola, zemská nemocnice, 9 větrných mlýnů. Od dávných dob značná část obyvatelstva živí se plavectvím na lodích, hlavně černomořských, pak hlavně hrnčířstvím a krejčovstvím ve velkém (kaftany a kožichy). V okolí daří a suší se dobré švestky a dobývá se hlína. G. připomíná se poprvé r. 1320. V l. 1446—1667 byl hl. městem samostatného knížectví, jež teprve r. 1667 připojeno bylo k Rusi.

Gliński Kazimierz, současný spisovatel polský, píšící básně, dramata i povídky, z nichž jmenujeme *Ataman Soroka* (»Besiada lit.«, 1878); *Wspomnienie Tatrów* (»Blusz«, »Kłosy«, »Tyg. Illustr.«, 1879—1881); *Obłąkani* (1882); *Czarodziejka* (»Ateneum«, 1883; *Psia budka* (1883); *Anna Firlejówna*; *Almanzor* (Varšava, 1889), kteréžto drama pokládá se dosud za nejlepší. Srv. P. Chmielowski, Dramaty Kazimierza Glińskiego (»Tyg. Illustr.«, 1893).

Glinskij (pol. Gliński), jméno litevsko-ruského rodu knížecího nyní vymřelého, nazvaného tak od města Glinska v sěverském knížectví a odvozujícího původ svůj od tatarského mírzy, jenž odejel z hordy a sloužil u litevského knížete Vitovta. Vynikli z něho:

1) G. Michajil Lvovič († 1534), muž vynikajících vlastností, jenž 12 let pobyl za hranicemi a sloužil ve vojsku Albrechta saského a Maxmiliána I. ve Španělích, při čemž osvojil si hlavní evropské jazyky. Navrátiv se do Litvy, zalíbil se králi Alexandru, jenž stále bral si jej na radu a r. 1499 učinil jej maršálkem dvoru. G. získal si mnoho přívrženců a přátel hlavně mezi ruskou šlechtou, tak že litevská šlechta počala se obávati, aby G. po smrti bezdětného Alexandra neujal se vlády a nepřenesl hlavní sídlo na Rus, ano uvaleno naň podezření, že ve spojení s lékařem Balińským chtěl otráviti krále. Podezření nabylo pravděpodobnosti, když G. uvězněnému lékaři dopomohl k útěku. Vítězství G-kého nad Tatary zvyšovala ještě závist a nenávist k němu a když král zemřel a do Vilna přibyl královič Sigmund, G. vzdálen ode dvora hlavně přičiněním nepřítele svého Zabrzezińského. Tehdy žádal, aby král ustanovil soud mezi ním a protivníky jeho, nabízeje za prostředníka uherského krále Vladislava (1507), ale marně. Rozhořčen odjel s bratry Vasilem a Ivanem do Turova a po úradě s přáteli určil králi lhůtu k vyřízení své záležitosti, načež uchýlil se pod ochranu velkoknížete moskevského a r. 1508 prohlásil zjevný boj Sigmundovi. V době války jednal G. jako suverenní panovník, uzavíral smlouvy s ruskými vojvody, městy a válčil šťastně, oblehl za ruské pomoci Minsk a hrozil samému Vilnu, až král Sigmund přiměl ho ustoupiti. Sigmund a Vasilij uzavřeli mír, knížata Glinští pozbyli na Litvě statků, ale za to odměněni od Vasilije, jenž žádost Sigmundovu za jejich vydání odmítl. Za nové války ruskolitevské G. dal najímati vojsko ve Slezsku, v Čechách a v Německu a válčil jako vojvoda Vasilijův. Když r. 1514 Vasilij obsadil Smolensk, G. doufal, že jej dostane, ale veliký kníže, dle Herbersteina, vysmál se jeho ctižádosti, načež uražený kníže jal se pomýšleti na zradu a chtěl uprchnouti do litevského tábora, ale byv prozrazen, poslán byl v okovech do Moskvy. R. 1517 Herberstein žádal jménem Maxmiliánovým za jeho propuštění, ale marně. Teprve když r. 1526 Vasilij oženil se s jeho neteří Jelenou Vasiljevnou, vymohla tato po roce svobodu svému strýci na záruku mnohých hodnostářů, že G. neuprchne. R. 1530 G. byl vojvodou jízdy pod Kazaní a smířiv se úplně s velkým knížetem, byl po jeho smrti členem

vrchní dumy, sestavené z bratří velkoknížete a z 20 bojarů. Když pak vyčetl neteři své neslušný poměr ke knížeti Obolenskému, obviněn byl z úmyslu strhnouti na sebe vládu a uvržen do žaláře, kde zemřel.

2) **G.** Vasilij Lvovič, příjmím Temný, byl hlavním pomocníkem bratra svého Michajila a r. 1508 usadil se s bratrem Ivanem v Moskvě. Dcera jeho Jelena stala se r. 1526 chotí velkoknížete Vasilije Ivanoviče.

3) **G.** Jurij (Georgij) Vasiljevič, syn před. († 1547), způsobil s bratrem svým Michajilem pád Šujských (1543) a maje s ním rozhodující slovo ve správě říše, přišel v nenávist lidu i bojarů. Když vypukly v Moskvě dne 20. dub. a 24. čna 1547 hrozné požáry, lid obviňoval z nich veřejně oba bratry a tvrdil, že matka jejich, kněžna Anna, vyjímala srdce mrtvých, kladla je do vody a touto vodou kropila moskevské ulice. G. před lidem prchl do kathedrály Nanebevzetí Panny Marie (Uspenskij sobor), ale rozzuřený lid vniknuv sem zabil jej a tělo jeho odvlekl na popraviště.

4) **G.** Michajil Vasiljevič, bratr před., v době, kdy bratr jeho byl zavražděn, nalézal se s matkou na svém rževském statku a ze strachu chtěl r. 1548 uprchnouti do Litvy, byl však zadržán, přijat na milost a r. 1552 súčastnil se kazanského pochodu. Jako místodržící v Novgorodě od r. 1557) pustošil často Livonsko a z vlastní ziskuchtivosti nelitoval ani pskovské oblasti, až z rozkazu carova neprávem nabyté jmění bylo mu odejmuto.

Gliom jest nádor vznikající v mozku neb v míše z glie, t. j. tkaně vazivové, složené z jemného pletiva vlakének, v němž suspendovány jsou buničky hvězdovité s kulatým neb protáhlým jádrem. Bujnou hyperplasií těchto buněk na úkor vlastních elementů nervových (buněk gangliových a nervových vláken) vzniká právě tento zvláštní nádor, jenž svojí podstatou velmi se blíží processům hyperplastickým. G. vzrůstá velmi zvolna a dosahuje nejvýše velikosti pěsti. Ohraničení jeho k okolní tkáni normální jest velmi neurčité, dotyčná partie však vždy jeví patrnou deformaci, týkající se hlavně závitů (oploštění, mělké rýhy, nepravidelný tvar závitů) a ztráty fysiologické kresby tkaně na řezu (vymizení kresby a hranice šedi korové nebo ganglií, ztráta kresby substance retikulární v mostu Varolově, ztráta motýlkovité kresby šedi v míše atd.). Konsistence tkaně bývá hlavně na obvodě nádoru něco tužší nežli okolní tkaň, centrum po většině změklé, někdy haemorrhagiemi kapillárními roztříštěné. Mikroskopicky nalézáme tkaň g-u složenu ze sítě velejemných vlakének a z četných hvězdovitých buniček, jejichž výběžky přecházejí v onu síť. Mimo to uložena tu ve smyčkách zrnitá massa. V tak zvaném *glioma myxomatodes* nalézáme aspoň v některých partiích nádoru tkaň hlenovitého rázu; tato forma vyvíjí se obyčejně v míše. V některých g-ech vedle zmíněné struktury ve tkani jsou vtroušeny četné gangliové buničky a nervová vlákna (*neuroglioma ganglionnare*). Konečně v několika případech popsány v g-ech i kysty vystlané povlakem epitheliálním. Aetiologie jest neznáma. Někteří (Ribbert) pokládají tyto nádory za zjevy mající původ v kongenitální anomalii vývoje tkaně mozkové. *Kml.*

Gliong viz Glenner.

Glires viz Hlodavci.

Glis, zool., viz Plch.

Glissade [-sád], franc., sklouznutí, obrazně poklesek; v tanci klouzavý krok; v šermu odsmyk, jímž se odpůrci vyráží zbraň z ruky.

Glissando, též glissato, glissicato, glissicando (ital. slova chybně utvořená z franc. *glisser*, klouznouti), klouzavě, plynule, hladce, označuje v hudbě hladký, plynný přednes přebížek bez důrazu a s velkou rychlostí. Na nástrojích šmytcových dosahuje se na způsob flautanda vzdálením šmytce od kobylky a, pokud možno, jediným volným tahem, na dechových jedním dechem a měkkým tónem, na klavíru jediným prstem, jehož nehtem přejedou se zpodní klávesy, effekt malé umělecké ceny.

Glisson [glisn] Francis, lékař angl. (* 1597 v Rampishamu — † 1677 v Londýně). Vystudoval v Cambridgei, působil tu též jako prof., přešel později do Londýna, kde brzy se stal členem sboru lékařů, jenž mu pak svěřil výklady o anatomii a fysiologii a zvolil jej mimo to i svým předsedou. Mezi přední zásluhy jeho patří, že důkladně prostudoval nemoci rhachitické a že vůbec upozorňoval na onemocnění ve věku dětském. Na poli theoretickém obrátil G. hlavní zřetel svůj k probadání ústředních orgánů krevních, jež po Harveyově objevu oběhu krevního stály v popředí všech vědeckých diskussí, a sice prostudoval zejm. podrobně játra, kteráž do té doby považována byla za hlavní zdroj krve. Vazivový obal kolem hlavních cev do jater vstupujících, zejména kol rozvětvení žíly vrátnice, do dnes honosí se jeho jménem (*capsula G-i*). Vedle specielní anatomie snažil se též vystihnouti elementární pochody v živém těle, zejména podmínky ohybu, i stanovil, že živé tělo skládá se z nejmenších částek (*fibrae*), které jsou dráždivé, a tím se stal předchůdcem Hallerovy nauky o irritabilitě. Napsal: *Tractatus de rachitide* (Londýn, 1650); *Anatomia hepatis* (t., 1654); *Tractatus de natura substantiae energetica* (t., 1672); *Tractatus de ventriculo et intestinis* (t., 1677). Sebrané spisy jeho vydány byly v Lejdě, 1691 a 1711 ve 3 svazcích. *Srz.* — Ve filosofii jest G. předchůdcem Leibnizovým a zdá se, že tento také znal spis jeho »Tractatus de natura substantiae energetica«. Blížít se zde G. silně Leibnizově monadě, vkládaje do pojmu substance představivost, žádostivost a pohyb. Substance rovná se činnosti a každý modus její jest konem vrozené činnosti. Substance jest tedy síla a život jest jen spontanní rozvoj všech v ní uložených mohutností. — Srov. H. Marion, Fr. Glissonius quid de natura substantiae senserit et utrum Leibnitio de naturae substantiae cogitanti quidquam contulerit (Paříž, 1880).

Gliszczyński [gliščiň-] Michał, historik polský, * 1814 v Gackách, byl do r. 1847 učitelem dějepisu v Lenčici, Sandoměři a Lomži a oddal se od roku toho zcela studiu historie. Přeložil Fr. Kallimacha *O królu Władysławie czyli o klęsce Warneńskiej* (Varšava, 1854); R. Hejdensztejna *Dzieje Polski od śmierci Zygmunta Augusta do r. 1597 ksiąg XII.* (Petrohrad, 1857); Cousinovu *Historyji filozofii XVIII w.* (Varšava, 1866); Scherrovu *Historyję powszechną literatury* (t., 1865) a sepsal: *Hetmani malorossyjscy i Kozacy do czasów Unii* (t., 1852) a dle Palackého a Sommera *Hus i Husyci* (t., 1859).

Glitschau, ves v Čechách, viz Klíčov.

Glubich viz Ljubić.

Glivice (něm. *Gleiwitz*), město v pruském Slezsku ve vlád. obv. opolském, při ř. Klodnici a Klodnickém kanálu, při křižovatce prus. st. tratí; má 19.667 ob., většinou něm. (1890). Sídlo zemského soudu, hlavního berního a hutního úřadu a menší vojenské posádky. Jest zde katol. a evang. kostel, synagoga, gymnasium, reálka, odborná škola pro mechaniky a hutníky, sirotčinec, pěkný válečný pomník, veřejné jatky a s Vratislaví telefonické spojení. G. jest střediskem želez. průmyslu Hor. Slezska; jsou zde želez. huti a slevárny, vysoké peci, veliká továrna na stroje (800 dělníků), zvláště na hospodářské, tovární výroba plynových rour, parních kotlů, vojenské výzbroje, želez. a drátěného zboží, dále parní pila, papírna, továrny na chemické a šamottové výrobky, výroba sklenic a oleje. Průmysl a obchod podporují říšská banka, obilní bursa a jiné peněžní ústavy. K zemskému soudnímu okresu náleží 6 okr. soudů. Založení města sahá do XII. stol. R. 1480 Táboři a Sirotkové dobyvše G., darovali je svému vůdci knížeti Sigm. Korybutovi. Později, když on prodléval v Krakově, vydány G. zrádně Konradovi Olešnickému a Kozelskému, který je úplně spálil.

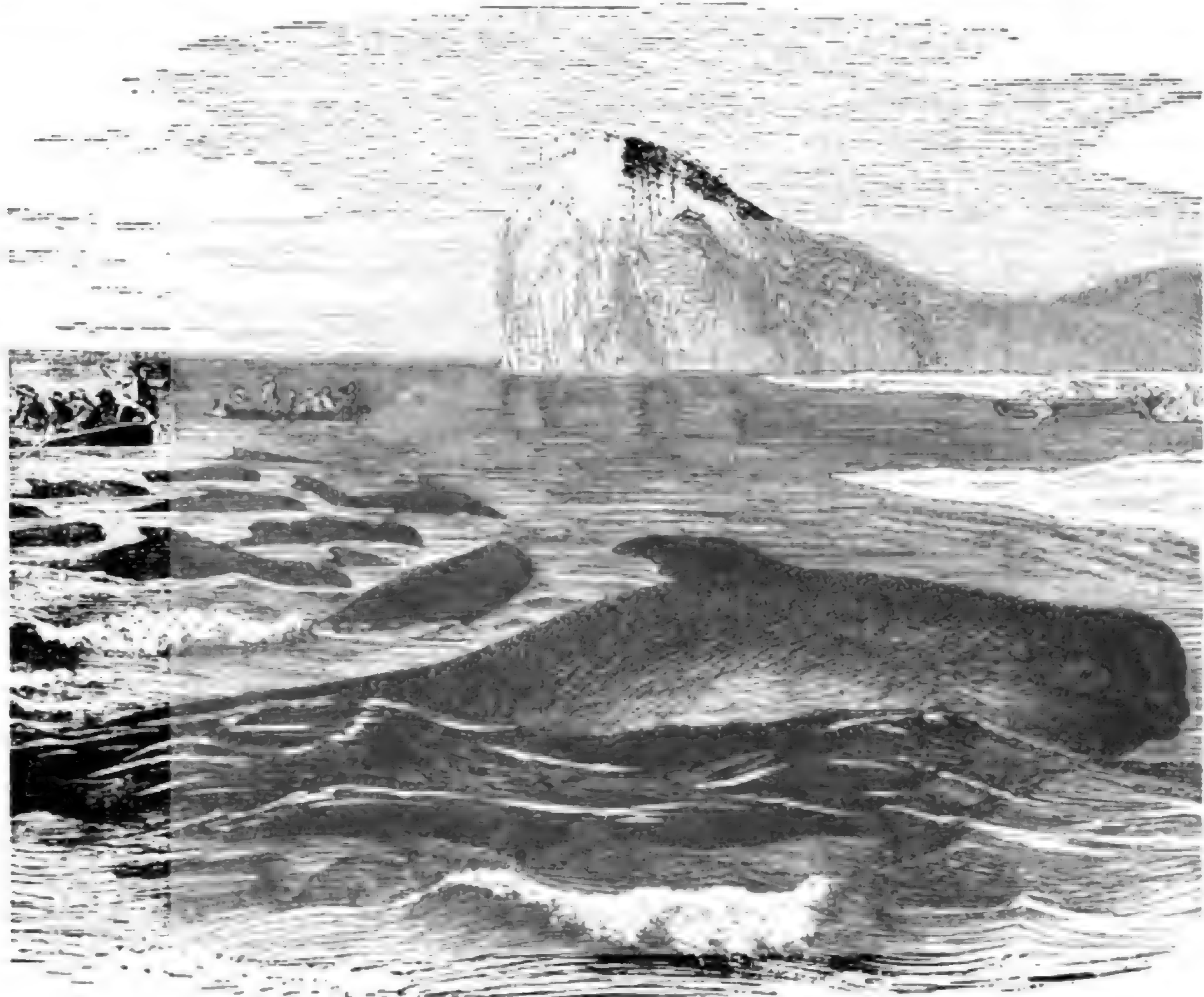

Č. 1561. Globicephalus globiceps Cuv., kulatohlavec černý.

Globa, výraz jihoslovanský, značí pokutu, zvláště peněžní. Slovo g. není asi původu slovanského a souvisí s alb. *gjobe*, rum. *gloabă* a novořec. *κλόπα*. V jazyku srbsko-chorvátském vyskytá se výraz g. v četných památkách počínajíc XIV. stol. a uchovalo se až dodnes. G. byla pokuta nejrůznějších druhů. Platili ji nejen jednotlivci, nýbrž i celé obce. Když někdo zabil člověka, platili obyvatelé toho místa, kde mrtvola byla nalezena, a později i obyvatelé okolních míst, krevní pokutu (g. krvna) čili t. zv. krvninu. Aby výnos g. byl větší, vybírána byla i tenkráte, když smrt člověka nikým nebyla zaviněna, na př. když někdo se utopil, pádem se zabil atd. G. byla bohatým zdrojem příjmů zvláště Turkům. Soudci a úředníci žili zde až do tohoto století nejvíce z výnosu g. by. — Zřízenci úřední

kteří g-bu vybírali, nazývají se již v Dušanově zákonníku **globari**. Poněvadž si však při vybírání počínali zhusta násilně, dostalo slovo globar význam vyděrače. *-dlc.*

Globar viz Globa.

Globe [glób], vlastně **koule, globus**, slulo divadlo londýnské z l. 1593—1613 na jižním břehu temžském, na němž Shakespeare, jeho spolumajitel, dával provozovati svá dramata.

Globicephalus Gray, **kulatohlavec**, rod ssavců kytovitých z čeledi **plískavic** (*Delphinidae*). Nemá hlavy na předu prodloužené v útlejší čenich, nýbrž čelo vyklenuté a hlavu i v předu okrouhlou a vůbec zavalitou. Malé oko jest nad koutkem úst; v obou čelistech jest na každé straně po 12–14 špičatých zubech. Trup jest poněkud se stran smačklý, kůže lysá a hladká. Štíhlé a zašpičatělé přední okončiny ovšem i tu mají podobu ploutví, ale jsou umístěny na přídě těla nikoli po stranách, nýbrž vezpod na hrudi; ocasní ploutev jest dvojlaločná, dosti hluboko vykrojena a krátká, zašpičatělá ploutev hřbetní nalézá se na přední polovině hřbetu. **Kulatohlavec černý** (G. *globiceps* Cuv., obr. č. 1561.) dorůstá délky as 5 *m*, zřídka až i 6—7 *m*, a má barvu černou, ale na hrdle bílou skvrnu podoby srdčité, jejíž hrot někdy dosti daleko do zadu bývá prodloužen. Žije v tlupách počtem dosti hojným, původně v severním ledovém moři, ale bývá polapen i v Atlantském oceánu, Severním moři, ano i v Baltu; živí se drobnými rybami, sepiemi a j. měkkýši. Obyvatelé severních ostrovů (Islandu, Farörův, Orkneyských ostrovů a j.) loví jej pro maso a tuk. *Br.*

Globicové z Budčína, jméno vzácné rodiny erbovní v Praze, jejížto předkové, bratři **Samuel a Jan Daniel**, r. 1653 a 1662 pro statečné své zachování při obležení Prahy od Švédů erb a praedikát dostali. Samuel byl měřič zemský a vydal r. 1683 u Jana Nigrina spis Šimona Podolského z Podolí r. 1617 sepsaný: »Knížka o mírách zemských a vysvětlení, od kterého času míry a měření v království Českém počátek svůj vzalo«. Jeho dva synové byli **Samuel Rafael**, výborný malíř, jenž v Římě v mladém věku r. 1662 zemřel, a **Jan Daniel**, doktor lékařství, jenž složil dílo *Tripus medicinae oracula Hippocratis divulgans* r. 1661 v Norimberce vytištěné, ale sám již také r. 1660 zemřel. Z rodu toho pocházela Veronika vdova Majerová z Oberschellangu, rozená Globička **z B.**, druhá manž. praděda maršálka Radeckého, Petra Eusebia svob. pána Radeckého z Radče (1715). Ještě r. 1788 žil z tohoto rodu **Samuel G. z B.** Jiná patricijská rodina v Praze byli **Globičové z Bučína**, z nichžto pocházel **Baltazar Globič z Bučína**, primas a konšel Menšího města Pražského v čas vzpoury r. 1619, jenž na poručení knížete Lichtenšteina r. 1621 na radnici malostranské uvězněn, ale brzo na svobodu propuštěn byl, dokázav nevinu svou. R. 1628 postoupil dům na Malé straně synu svému **Janovi**. *Klř.*

Globigerina jest rod foraminifer, v mořích z dob geologických, jakož i v mořích nynějších velice hojný. Skořápka jeho jest hrubě dírkovaná a skládá se z několika kulovitých, jednoduchých komůrek, které se v čáře spirálně vinuté k sobě řadí. Ústí skulinovité jest na plošší straně skořápky. Příbuzný rod v podobných poměrech se vyskytující jest Orbulina, jehož skořápka obsahuje jedinou kulovitou komůrku. Rod G., počínaje triasovým útvarem, jest ve všech mořských usazeninách hojný. V nynějších mořích žije v nesčetných houfech na volném moři. Dno mořské jest v jistých vzdálenostech od břehu pokryto mocnou usazeninou hlenovitou, která ze $^3/_4$ složena jest ze skořápek globigerinových (hlen globigerinový) a dále i ze skořápek jiných živočichů. Ve velkých hloubkách hlen ten mizí, ježto skořápky vodou mořskou jsou rozloučeny. *Pt.*

Globnar z Globenu, jméno vladyků českých původu německého ode dávna v Loketsku osedlých, již náleželi erbem svým k četně rozrozenému rodu, jehož hlavní větve Štampachové ze Štampachu, Planknarové z Kynšperka vladykové Kagerové byli, nosíce (Štampachové) na červeném štítě bílou krokev s červenými třemi růžičkami a na helmě buvolové rohy, okrášlené třemi pštrosími péry, mezi nimiž krokev jako ve štítu (viz vyobr. č. 1562.). Od těchto vladyk ostatní soukmenovci jen barvami erbu svého se lišili. **Jan z G.** připomíná se r. 1395 v listech kláštera Waldsaského, **Jindřich z G.** r. 1502 a **Kryštof z G.** držel r. 1526 Krettensee. **Albrecht G. z G.** na Puchlovicích, syn **Jošta G-a**, stal se za Ferdinanda I. hejtmanem hradu Loketského, kterého hrabě Vavřinec Šlik koruně české postoupil, a roku 1572 byl vrchním hejtmanem v Jáchymově jmenován, který úřad měl ještě r. 1586. Roku 1576 byla medaille s jeho poprsím a erbem ražena snad na památku 50 let, kterých právě dožil podle nápisu na medailli. S manželkou šlechtičnou z Týna měl tři dcery: Zuzanu, provdanou za Adama z Hertenberka, Marii za Adama Kfelíře ze Zakšova a Evu svobodnou a jednoho syna **Jana Albrechta**, který v bitvě na Bílé hoře padl a statku svého Puchlovic odsouzen jest. **Engelhart G.** na Schönfichtu vynikl ve válce v Sedmihradsku r. 1553 dle svědectví nejv. polního hejtmana Jiřího hr. z Helfenšteina a později v Uhrách r. 1566. V Schönfichtu začal dolovati na stříbro a ko-

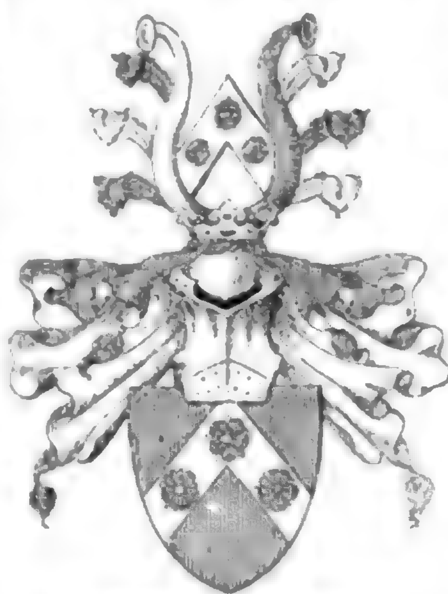

Č. 1562. Erb Globnarů z Globenu.

balt a z prvního stříbra svého dal r. 1583 raziti zvláštní medaili. Schönficht držel r. 1591 Jindřich Štěpán G. a Engelhart seděl r. 1601 na Rockendorfě, kteréž roku spolu s Jenem Wolfem Globenem na Těšově ručili za poručníci Eufrosinu Hrobčickou z Rabic na Hospozíně, vdovu po Janu Hrobčickém z Hrobčic. Engelhart měl s první manželkou svou Sidonií Hoferovou z Lobenšteina syna Jana Kryštofa a dvě dcery, Annu Majdalenu a Kateřinu. Stavovských nepokojů se také Gové z G. súčastnili. Henrich Štěpán a Šebestian Lazar obesláni byli r. 1628, aby se o pokutu za udělení perdonu narovnali; Albrecht a Jošt Kryštof na Miltikově podporovali Sasy při vpádu jejich do Čech r. 1631 a byli k pokutě 400 zl. odsouzeni. Mikuláš G., někdejší sudí v Loketsku, byl pokuty osvobozen r. 1623. Maje pro náboženství odejíti ze země, prodal r. 1628 statek svůj Krottensee strýci svému Joštu Kryštofovi, ale když Sasové do Čech vpadli, dal se od nich potřebovati za kommissaře v kraji Loketském a proto všeho jmění odsouzen jest i nedoplacených za svůj statek peněz r. 1631. R. 1656 rozdělili se synové po Joštu Kryštofovi z G. Kryštof Albrecht a Jan Kryštof o statek Miltikov. Gové povýšeni byli do stavu hraběcího a Jan Ferdinand Kager hrabě z G. a Štampachu na Valči, Skytalech, Malé Vrbici a Miškově, cís. a kurfiršta falckého tajný rada, komoří a nejvyšší maršálek, po smrti jediného syna svého Kryštofa († 1737) odkázal statky a jmění své vnuku Karlu Josefovi hraběti z Limpurk-Styrumu, synu Kristiána Oty a Ludoviky hrab. Globenové s tou podmínkou, aby jméno hrabat z G. ke svému přijal. *Klř.*

Globočnik Felicián, spisovatel slovinský (* 1810 v Braslovicích — † 1873 jako farář ve Grižach v Dol. Štýrsku). Do »Drobtinic« přispíval básněmi, v nichž uveřejnil též životopis Jana Goličnika, o sobě pak vydal v uhlazeném jazyku několik povídek pro mládež, většinou to překlady, jako: *Hudobni Bric in blagi Fridolin; Martin, mladi puščavnik* a j. *Lo.*

Globoid viz Aleuron.

Globosus (lat.), kulovitý.

Globularia L., koulenka, kulenka, jediný rod rostlin do stejnojmenného řádu kulenkovitých (*Globularieae* DC.) počítaný. Kalich jest zvonkovitý, pravidelně 5zubý nebo 5dílný neb i 2pyský s pyskem hořením 3dílným, dolením 2dílným, korunou s trubkou nahoře nálevkovitě rozšířenou, 5klanou, 2pyskou s pyskem hořením 2-, dolením 3dílným; pysk hoření bývá menší než dolení a někdy i zakrňuje. Tyčinky 4 (5. zadní úplně schází) v ústí koruny vetknuté, s jejími cípy se střídající, jsou 2mocné. Pestík svrchní skládá se ze dvou plodolistů, semenník jest 1pouzdrý s 1 visutým, anatropickým (dle Payera zadnímu plodolistu patřícím) vajíčkem. Konečná čnělka má bliznu dvouklanou; její přední rameno bývá silnější nebo jest jen samo vyvinuto. Plod nažka oříškovitá, nepukavá, v kalichu trvalém uzavřená. Semeno má dužnatý endosperm a přímý klíček s kořínkem obráceným nahoru. Malý řád koulenkovitých kladou do příbuzenstva jitrocelovitých (*Plantagineae* Juss.). Byliny vytrvalé, polokře nebo keře se střídavými bezpalistými listy přízemními a lodyžními opak vejčitými, podlouhlými, kopinatými nebo kopistovitými, celokrajnými nebo nepatrně zubatými, tuhými. Malé, modré obojaké a souměrné květy sestaveny v konečné, zřídka také postranní a pak shloučené, listenaté, strboulovité hlavičky. Známo asi 12 druhů po stř. Evropě, v zemích Středomořských i v Orientě rozšířených, z nichž také u nás na výslunných vápencových návrších vzácněji se vyskytuje k. obecná (G. *vulgaris* L.) (na př. u Litoměřic, Roudnice, Mšena a Bílichova). Bylina až ¼ *m* vysoká s lodyhami z oddenku četnými, jednoduchými, koulovitým strboulem zakončenými. Listy kožovité, přízemní v růžice shloučené, kopistovité, zpředu vykrojené se zoubkem ve výkrojku, lodyžní menší, přisedlé, kopinaté. Kvete v květnu a červnu. Koulenku pěstují místy v zahradách pro ozdobu. Šťáva z ní připravená silně počišťuje. Ještě silnější účinky má k. křovitá (G. *Alypum* L.), keříček na 1 *m* vysoký s větvemi tenkými, vystoupavými, listy kopinatými, ostrými, celými, s kratičkým řapíkem a květními strbouly přisedlými, nahloučenými. Kvete z jara a na podzim, v jižní Evropě na sušších místech se vyskytujíc. Lékaři XVI. stol. připisovali bez důvodu listům této rostliny moc velmi počišťující, jmenujíce ji *frutex seu herba terribilis* (keř či bylina strašná); ale účinek není tak strašný. Užívají jí proti vodnatelnosti a zvláště proti zimnici. *Vs.*

Globuli (lat.), kuličky. V lékárnictví kulovitý anebo válcovitý tvar léčiv, ponejvíce k zevní potřebě. — G. *ad Erysipelas*, kuličky proti růži, nátce, kuličky klášterské, alžbětinské, jest směs křídy umleté, kamence, ammoniumchloridu, kafru, pomocí arabské klovatiny upravená v kuličky. Slouží jen k zevní potřebě. — G. *martiales*, kuličky železnaté (franc. *boules de Nancy*), praeparát doby alchemistické, připravuje se v lékárnách z nečistého vínanu železnato draselnatého. Užívá se jich za přísadu do lázní. Zovou se též G. *tartari ferrati*. — G. *vaginales*, kuličky pochvové, tvaru kulovitého anebo válcovitého, připravují se z kakaového másla anebo ze směsi čisté gelatiny, glycerinu a vody pomocí cínových přístrojů. Hmoty se na parní lázni roztaví a do polovychladlých přimíchají se léčivé látky dle potřeby a vylévají se do cínových forem. Po úplném vychladnutí lze jich upotřebiti. — G. *lactis*, mléčná tělíska; g. *sanguinis*, krevní tělíska, krvenky; g. *puris*, hnisová tělíska. *šnk.*

Globuliny viz Bílkoviny.

Globulity slují mikroskopicky malinké kulovité útvary, které tvoří se hlavně v roztocích, a to buď houstnutím látky rozpuštěné, nebo počíná li se tvořiti tam nějaká látka nová. Mají povahu tělísek beztvarých a bývají pokládány za předchozí stadia krystalli-

sace. Dají se snadno napodobiti, na př. připravíme-li hustý roztok síry a kanadského balsamu v sirouhlíku; necháme-li látku tu na sklíčku vysychati, zpozorujeme mikroskopem tvoření se g-tů. Také g. naskytují se ve sklovité hmotě některých hornin, na př. v obsidiánech, a lze tam viděti rozličné a zajímavé jich skupinky, kterým byla Vogelsangem dána zvláštní jména, jako »kumulity« (hromádky) a »margarity« (řádky perliček). *Bv.*

Globulus (lat.), kulička, viz Globuli.

Globus (lat.), původně koule vůbec, záhy však tolik jako koule zemská nebo nebeská. Jest to koule znázorňující na povrchu svém ve zmenšeném měřítku povrch zemský nebo vnitřní plochu zdánlivé koule nebeské. Oba druhy g-bů liší se podstatně: nebeský jest obrazem fikce, zemský napodobením koule skutečné, věrnějším než zobrazení na mapě, ježto nelze povrch koule rozvinouti do roviny. To vidíme na planiglobech, znázorňujících povrch zemský na dvou největších kruzích, tedy ploše dvakráte menší, a podávajících tak obrazy stísněné. Při g-bu zemském nemožno míti ohled na sploštění a nerovnost země, neboť ono je 565kráte a tato 2850kráte menší než průměr zemský = 25¼ mill. *m*. Proto upuštěno od g-bů reliefových, které v přehnaném měřítku měly zřetel k oběma. Na g-bu rozeznáváme dvě podstatné části: kouli s kruhem poledníkovým a podstavec (stativ). Na kouli zemské označeny jsou konce osy zemské, póly, rovnoběžníkové kruhy na osu kolmé a poledníkové osou procházející, vždy od 10° k 10° Největší rovnoběžník, rovník a jeden z poledníků, zvaný první, vytaženy silněji, rozděleny jsouce onen na 360° a tento od rovníku k točnám na 90° a popsány od 5° k 5° nebo od 10° k 10°. Podobně proveden jest kruh od rovníku o 23½° odchýlený a zdánlivou roční dráhu sluneční představující, ekliptika, ač ne vždy. V síti takto povstalé zobrazeny jsou obrysy pevnin a ostrovů, toky řek, nejdůležitější místa, proudy mořské, směry větrů a drah plavby a pohoří. Kresba nemusí býti zcela přesná, za to zřetelná. Na kouli nebeské vidíme: póly osy světové, kol níž se zdánlivě hvězdy točí, rovník světový, ekliptiku, v průseku obou body rovnodennosti (jarní a podzimní), v největší vzdálenosti ekliptiky od rovníku body slunovratu (letní a zimní), kolury jdoucí těmito čtyřmi body a póly, póly osy kolmé na ekliptiku, kruhy šířkové jimi procházející, kruhy deklinační jdoucí póly světovými, z nichž první prochází bodem jarním; v síti té pak vykresleny jsou nejvýznačnější zjevy oblohy: souhvězdí s obrysy, dráha mléčná a j. Koule ty opatřeny jsou na pólech násadci, jimiž zapouštějí se do vydutin mosazného kruhu o 4 *mm* širšího, v němž se kol osy své volně otáčejí. Kruh je rozdělen od již. k sev. pólu na 2krát 90° a jmenuje se obecný poledník či kruh poledníkový. V prodloužení osy nad sev. pólem jest rafie v kruhu o dvakrát 12 (u zeměkoule) neb o 24 (u g-bu nebes.) hodinách. Podstavec g-bu jest dřevěný o 1 nebo 4 nohách, opatřený nahoře rámem kruhovým se dvěma diametrálně protilehlými zářezy, do nichž se koule s obec. poledníkem zapustí až ke středu, opírajíc se dole o vyhloubený kolíček, tak že lze jí nahoru a dolů pohybovati. Rám jmenujeme obecným obzorem a střed jeho musí vždy se středem obec. poledníku a koule v jedno spadati. Dole v podstavci je kompas, jehož pomocí uvádí se kruh poledníkový do roviny poledníka místa pozorovacího tím, že otočíme obzorem o magnetickou deklinaci místa proti směru střelky (u nás o 12° na východ). Na obzoru máme rozdělení ve čtverníky po 90°, zvěrokruh se 12 znameními po 30°, 12 měsíců a dny, pak světové směry (32). Na poledník obecný volně se může přišroubovati kruh výškový o 110° rovníkových a pruh plechu o 20° slouží k měření vzdáleností. Koule, na níž má se znázorniti povrch zemské nebo nebeské koule, musí míti tyto vlastnosti: 1. materiál její musí býti pevný a nesmí se scvrkovati, 2. tvar její musí býti co možná mathematicky přesná koule oné velikosti, která vzata za základ konstrukce síti kartografické, a 3. povrch její musí býti hladký. Koule takové zhotovují se pomocí polokoulí dřevěných z papíroviny a zvláštní massy (viz J. Jüttner, Anleitung z. Erzeug. von Globen, Praha, 1833). Koule mívají v průměru několik *dm* až 40 *m* (na světové výstavě pařížské roku 1889), avšak nyní se vůbec upouští od kolossálních g-bů, jaké byly v XVII. a XVIII. stol. v oblibě, a brává se za průměr 35—40 *cm*; konajíť úkol svůj daleko lépe. Na kouli té označí se především póly a upevní na ně násadce. Pak se zhotovuje mapa, jíž se koule má pokrýti, a to na přesné desce rysovací z dobrého papíru. Za tím účelem myslíme si povrch koule rozdělený na sekce podél poledníků, sahající od rovníku na obě strany k 80° (u zeměkoule), případně ke kruhům polárním (u koule nebeské), a široké na rovníku 20°—30°. Střední poledník a oblouk rovníkový béřeme s nepatrnou chybou za přímky, postranní pak poledníky a příslušné rovnoběžníky zkonstruujeme v rovině jednoduchým pochodem trigonometrickým. Přesnost jest ovšem tím menší, čím jsou pásy ty větší. Zbývající úseky kolem pólů nahradíme plášti kuželů téže výšky a základny, opět s malou chybou. Do částí takto sestrojených vrýsujeme elementy zeměpisné, vedeme na kouli pomocí rotace rovník a kruhy polární, případně na 80°, podél kruhu poledníkového pak o 20°, po případě 30°, vzdálené poledníky a do polí takto získaných nalepíme navlhčené pásy klihem, sklepáme je kostí a potřeme lakem (viz Steinhauser, Mathematische Geogr., Vídeň, 1887). — První úlohou při užívání g-bu jest, postaviti jej správně pro místo pozorovací se zeměpisnou šířkou φ. Tu uvedeme obec. poledník do roviny poledníka nebeského (viz výše) a skloníme osu zemskou k obzoru o úhel φ. Praktické způsoby užívání g-bů vykládá šíře Boehm v »Methode, geogr. Breite u. Azimute zugleich zu bestimmen« (Praha, 1855). G-bem správně postaveným lze řešiti různé úlohy: hledání

vedledomců a protidomců, protinožců, hranice osvětlení, délku dne, hvězdy circumpolární atd., o čemž viz Jar. Zdeněk, G. zemský (Praha, 1876) a Adam, Bruchstück aus d. math. Geogr. (Vídeň, 1885).

Nyní rozeznáváme tyto hlavní způsoby g bu: 1. g. indukční, koule opatřená vrstvou černé břidlice, na níž lze graficky řešiti složité úlohy (převod souřadnic a j.). Viz Brandegger-Locher, Induktionsglobus(Ellwangen, 1856). 2 Anderssohnův g. dělitelný, rozložitelný v 6 shodných čtyřbokých jehlanů a vyznamenaný vědeckým kongressem v Amsterdamě r. 1879. 3. Goepfertův g. kruhový, sloužící k znázornění pohybu slunce ekliptikou a oblohou (z továrny Ig. Felkla a syna v Roztokách u Prahy roku 1883). 4. Olinův g. časový, znázorňující veškeré otázky o rozdílech časových. 5 Brixův g., opatřený kruhem rovníkovým a samostatně pohyblivou deskou horizontální, na níž upevněn jest ukazatel slunce představující. Řeší velmi jednoduše nejrozmanitější úkoly mathematicko-zeměpisné. Pochybným však pokrokem byly t. zv. koniglobyči kužele hvězdné, jež měly odstraniti onu vadu g-bů nebeských, že představují na povrchu, co vlastně děje se uvnitř koule. Proto mapa hvězdná strojena na vnitřní ploše dvou skleněných polokoulí. Týchže polokoulí použil C. Garthe k sestrojení kosmoglobu, v jehož středu umístěn byl dřevěný model země. Pokusy tyto se neujaly. Podobný osud stihl i georamata, založená na témže principu koulí dutých. Poprvé sestrojil je Delanglard r. 1823, po té r. 1844 Char. Guérin, oba v Paříži, a r. 1859 Wylde v Londýně. Byly to koule duté ohromného rozměru, v jejichž středu stál pozorovatel a na jichž vnitřní ploše zobrazeny byly pevniny a moře v různobarvém osvětlení. Totéž jméno přidáno i plastickým a co možná věrným napodobením větší části povrchu zemského v rovině, jak to učinil Sani s terrainem zámku Petit-Mont-Rouge. Obecenstvo však, na jehož zájem veškeré tyto výtvory vypočteny, zachovalo se k nim chladně a tak až na jméno zanikly. Za to rozhodným pokrokem bylo použití techniky globové na měsíc. První subskripce na g. měsíčný zahájena r. 1786 v Londýně Russellem, později vynikli v tom směru Vilemina Witteova a Riedl z Leuensternu, v poslední pak době pokusil se Dickert v Bonnu za vedení Julia Schmidta o sestrojení g-bu měsíčního v ohromných rozměrech.

G-by s planisférem přešly k nám ze starověku, mylně se však pokládá za jejich vynálezce první kartograf, Anaximandros z Miléta, an neměl jasného pojmu o pravém tvaru naší země. Prvním, jenž g. zemský zhotovil, byl spíše Kratés z Malla z r. 150 př. Kr., jehož g., představující 4 polokruhové ostrovy oddělené pásy okeanickými, stal se vzorem k říšským jablkům, Ptolemaios pak udal pravidla ku zhotovování umělých koulí zemských. Starší je g. nebeský, neboť již kol r. 270 př. Kr. pokusil se Aratos přenésti posice hvězd na kouli. Eudoxos nemohl dle jeho udajů g. nebeský sestrojiti, an žil o 80 let dříve. O »sféře« jeho málo víme, podobně jako o nebeských koulích Hipparcha, Archimeda a Poseidonia, které někteří (Gehler) pokládají za koule kruhové (armillární sféry), t. j. systémy pásů znázorňující nejdůležitější kruhy sférické astronomie. Nejstarší nám zachované g-by jsou původu arabského a to g. z r. 1225 v museu kard. Borgia ve Velletri a druhý z r. 1289 v mathem. salóně v Drážďanech. Oba jsou mosazné; první má v průměru 14.15 *cm*, hvězdy, jichž jest 48 skupin, a písmeny jsou zlacené nebo stříbřené a silně vyryté, druhý má v průměru 22.5 *cm*; onen jest od Muhammeda ben Muvajjad al-Ardí a tento od al-Abrakí al-Hanasího. V XV. stol. zhotovovali g-by Regiomontanus, Hartmann, Schoner. Z r. 1492 pochází koule zemská od Martina Behaima; nemá poledníků a rovnoběžek, za to bezprostředně následující g. Laona opatřen je úplnou sítí. Z l. 1507—09 pochází g. Waldseemüllera s Amerikou, z r. 1510—12 Lenoxa, z r. 1515 až 1520 mapa globová Leonarda da Vinci, z r. 1515, 1520, 1525 3 g-by astronoma norimberského Schönera, z r. 1518 g. sbírky Lichtensteinovy (dříve Hansleb), z r. 1528 je zlacený g. a z r. 1535 dřevěný, oba v Paříži, z r. 1535—40 g. z Nancy. Z téže asi doby datují se g-by Fracastoriho, Gemmy, Frisia, Jodoca, Honda, novou pak aeru značí v globové technice krásná koule Gerharda Mercatora z l. 1541 a 1551. Záslužny po stránce vědecké i umělecké byly práce mladšího Appiana a Angličana Mollineuxa. Tyge Brahe vytvořil r. 1583 g. nebes 2 *m* v průměru. Ve stol. XV. prosluli na témž poli: Coronelli (g-by Ludvíka XIV., nyní v Marty), Willem Janszoon, Joh. Janson Bläu v Amsterdamě, od jehož dědiců dodaný g. (2·25 *m* v průměru) chová se v Petrohradě. Nejslavnější g. z doby té je nebeský g. gottorpský nebo gollerysky, který dal v r. 1656—64 zhotoviti vévoda Bedřich z Hollstein-Gottorpu od Ad. Olearia a Ondřeje Busche v Limburku a v Gollery postaviti. Jest to dutá koule průměru 3·25 *m* z měděného plechu s mapou zemskou na povrchu a s propíchanými obrazy hvězd; od r. 1773 je v Petrohradě. R. 1752 sestavil Rob. de Vougondy g. 2 *m* v průměru. V první pol. XVIII. st. získaly si o výrobu g-bů velké zásluhy obě dílny norimberské L. Andreäa a Homanna, ve 2. pol. Lalande a Mesier v Paříži, nejlepší však g-by nebeské zhotovil Bode (1790) v Norimberce a později v Berlíně. V době poslední vynikli na poli tom Klinger a Franz v Norimberce, Riedig v Lipsku, dědici Schreiberovi v Lipsku (později Sim. Shropp v Berl.), Kummer v Berlíně, Adams v Londýně, Bauer v Norimberce, geogr. ústav ve Výmaru, D. Reimer v Berlíně (vyrábí g-by Kiepertovy, nyní nejlepší), Adami v Postu imi, u nás I. Felkl a syn v Roztokách, používajíce všech pokroků techniky moderní. Kuriositou doby naší byly g-by pneumatické přenosné, objevené v l. 30tých J. L. Grimmem, v průměru 3·75 *m*, jež se nadýmaly měchem a volně se daly pověsiti. Významu nemají, ani g. Villard-Cotar-

děv na světové výstavě pařížské se 40metrovým průměrem. — Srv. Mollweide, Beschreib. d. künstlichen Erd- u. Himmelskugeln (2. vyd. Lipsko, 1830); Steinhauser, Erde und Mond (Výmar, 1877, vollständige Globuslehre); Wollweber, Globuskunde (2. vyd. Freiburg Br. 1885); Adam, G. (Vídeň, 1887); Diesterweg, Himmelskunde (Berlín, 1868). *Tšr.*

G. *hystericus* (lat.), pocit sevření nebo cizího tělesa v hrdle, který u hysterických osob velmi častý bývá a na křeči svalstva jícnového se zakládaje, s jinými příznaky hysterie bývá sloučen; místem pocitu toho jest obyčejně jamka hrdelní. *Mx.*

G. měsíčný viz Globus.

G. pneumatický viz Globus.

Glöckelberg, vsi v Čechách: **1) G. Přední** (*Vorder-G.*), far. ves t., hejt. Krumlov, okr. Planá Horní; 20 d., 125 ob. n. (1890), kostel sv. Jana N. z r. 1788, 3tř. šk., pošta (v místě), 3 mlýny. Ves tato založena kol r. 1670 od drvoštěpů, kteří zde se usadili a mýtili lesy. Nedaleko odtud počíná se »Schwarzenberská stoka«, po níž se plaví dříví z Čech do Hor. Rakous. Zde také počíná vlastní Šumava. — **2) G. Zadní** (*Hinter-G.*), ves t., fara a pš. G. Přední; 49 d., 92 ob. n. (1890).

Glockendon, norimberská rodina umělecká XV. a XVI. stol., z níž vynikli: **1) G. Albert** starší, malíř miniatur a ryjec (* kol 1432). Ryl ponejvíce dle M. Schongauera. Uvádíme od něho: *Kristus na kříži* (pro vircpurský missál z r. 1484); *Nesení kříže* (dle M. Schöna); *Smrt P. Marie* (dle t.); *Utrpení Kristovo* (12 listů).

2) G. Georg starší, malíř miniatur a dřevoryjec, pracoval v l. 1480–1520. Od něho jest *Marie s pěti sv. ženami* a *Nanebevstoupení Kristovo.*

3) G. Georg mladší, malíř miniatur a dřevoryjec (* 1492 — † 1553). Od něho pochází velký plán Norimberka a okolí dle kresby mathematika Etzlauba.

4) G. Albert mladší, syn před., malíř na skle a dřevoryjec († kol 1543). Jeho malby na skle z r. 1543 nalézají se v Derschauské sbírce v Norimberce. Mimo to jest od něho 32 listů různých svatých a dřevorytina dvou žen (1531).

5) G. Nicolaus, bratr před., malíř miniatur. Vyučiv se u otce, zanášel se illuminováním. Od něho jest skvostný missál ve dvor. bibliotéce aschaffenburské (dokončen r. 1524), jenž obsahuje 12 měsíců, 23 větších miniatur dle M. Schöna, L. Kranacha, A. Dürera a 116 menších (v iniciálách). Tamže nalézá se modlitební kniha (dok. r. 1531) s 8 G-ovými miniaturami ze života P. Marie, většinou dle vlastních komposic. Z nejlepších obrazů jeho jest *Sv. Trojice* z r. 1533 v missále kostela t. Konečně jest ve Wolfenbüttelu bible s jeho miniaturami dle dřevorytin Dürerových (1524). Miniatury G-ovy provedeny jsou ve vážném slohu, jemuž však neschází tu a tam veselé hravosti; kresba jejich jest málo korrektní a komposice pravidelně odjinud přejata, ale v barvě a ve volbě jemných nuancí koloritu, hlavně v krajinářských pozadích, jsou mistrné. Srv. J. Merkel, Die Miniaturen der Hofbibl. zu Aschaffenburg se 14 obr., 1836). *J-k.*

Glockersdorf, vsi v rak. Slezsku, viz Klokočov.

Glockner, horská skupina ve Vys. Taurech, na hranici tyrolsko-salcbursko-korutanské. Sáhá od Taur Kalských (na záp.) až k Hochthornu (na vých.) a skládá se z hlinité a slídnité, vrchol hl. z chloritové břidlice. Nejvyšší vrchol Grossglockner (»Veliký Zvon« některých učebnic) jeví se jako ostře přišpičatělý, trochu k sev. nakloněný hrot, dosahuje výše 3797 *m* a jest tudíž nejvyšší horou celých Vých. Alp a co do výše třetí v Rakousku vůbec. Na něm zdvihá se železný kříž (*Kaiser-Kreuz*). Vyhlídka odtud je velkolepá. Jen úzkou prorvou od Grossglockneru oddělena druhá hlavní špice Kleinglockner (3764 *m*). K sev.-západu od Grossglockneru nalézá se Glockner Wand (t. Hofmanns Spitze, 3730), ještě dále Romariswandkopf (3515), Eiskögele n. Keeswinkel, 3439), sev. od Romariswandu jest Johannisberg (3467), ještě severněji Hohe Riffl (3346), na sev.-vých. straně velikého ledovce trčí Hoher Bärenkopf (3406), severně odtud Glockerin (3425) a k sev.-vých. Grosses Wiesbachhorn (3750) a od Grossglockneru sev.-vých. Fuscherkarkopf (3336). Mezi jmenovanými zde vrcholy prostírá se největší ledovec Rakouska, Pasterzengletscher, přes 10 *km* dl. a 1200—1400 *m* šir. Vystupování na G. jest obtížné a dosti nebezpečné a děje se buď z korutanské vsi Heiligenblutu (1401 *m*) nebo z tyrol. Kalsu (1321 *m*). Ve výši přes 2000 *m* zřízeno jest pro turisty 5 chýší, a sice Glocknerhaus na Elisabethsruhe (2143), Hofmannshütte na vých. straně ledovce (2443), Salmhütte na Schwertecku (2755), Stüdlhütte na Vanitscharte (2803) a Erzh. Johann-Hütte na Adlersruhe (3465) u samého Grossglockneru. Obyvatelstvo v nejbližším okolí G-u je německé. Poprvé vystoupil, a sice jen na Kleinglockner, r. 1799 starohrabě Salm-Reifferscheidt, pozdější kardinál a biskup. Nejvyšší hrot slezen 29. čce 1800, což opětovali r. 1802 gener. vikář Hohenwart a báňský rada Dillinger a ještě téhož roku dr. Schultes. Od té doby vystoupilo na G. množství turistů, mezi nimi učenci a alpinisté prvého řádu. — Srv. Schultes, Reise auf den G. (Vídeň, 1804, 4 sv.); A. Egger, Gesch. d. Glocknerfahrten (t., 1861); J. Payer, Besteigung d. G. (Gotha, 1864); Sonklar, Die Gebirgsgruppe der Hohen Tauern (Vídeň, 1866); Hofmann und Stüdl, Wanderungen in der Glocknergruppe (Mnichov, 1875); Rabl, Glocknerführer (Vídeň, 1881); E. Richter, Erschliessung der Ostalpen (tam., 1892 a n.). Reliefy G-u zhotovili F. Keil, Slawkowsky, v měř. 1 : 25.000 (t., 1886) a P. Oberlercher r. 1893 v měř. 1 : 2000. Tento poslední, jakož i nádherné panorama G-u od malíře M. Pernharta, nalézá se v zem. museu v Celovci.

Glockner Wand viz Glockner.

Gloeocapsa [gleokapsa] jest řasa sinná (*Cyanophyceae* čili *Phycochromaceae*) z oddělení Chroococcaceí. Četní zástupci toho rodu

tvoří slizovité, hnědozelené nebo skoro černé, někdy červenavé povlaky na holé, vlhké zemi mezi mechy a lišejníky, zvláště pak na povrchu vlhkých skal a zdí. Sliz ten skládá se z hustě nahloučených kolonií buněčných tvaru velmi význačného. Jednotlivé buňky totiž dělí se střídavě ve třech na sobě kolmých směrech, při čemž rosolovatějící stěny mateřských buněk ještě dlouho zůstávají zachovány, uzavírajíce třeba několik konsekutivních generací dceřinných. *Vč.*

Glöersen Ole Kristian, novellista norský (* 1838 v Kristianii). Studoval theologii a byl pak inspektorem v Tromsoe (1874) a v l. 1878-82 ředitelem dívčí školy v Krageröe. R. 1882—83 žil v Italii, obdržev od storthingu velké cestovní stipendium. Jako spisovatel vystoupil poprvé s větší povídkou *Sigurd* (1877), jež obrátila naň pozornost svým psychologickým provedením a patrným v ní literárním vlivem Kirkegaardovým. Na to napsal, vedle četných článků veršem a prosou v časopisech, novelly a povídky: *En Fremmed* (1880); *Laura* (1883); *Fra Nord og Syd* (1884); *Mindre fortaellinger* (1887); *Daglīgdags* (1886); *Småting* (1881); *På kjaerlighedstien* (1892); *Fantasier* (básně, 1886) a delší román *Strömskarl* (1889 až 1891, 2 díly). Do češtiny přeložena povídka »Fanny« (Besedy Lidu«, 1894). *HKa.*

Glog., zool. skratek, jímž označen zoolog něm. Konst. Gloger, jenž psal o ptactvu.

Glogau viz Hlohov.

Glogau Gustav, filosof. spisovatel něm. (* 1844), prof. na universitě v Kielu, patří ku směru Herbartovu, speciálně Steinthalovu. Podal mimo důkladné studie psychologické i práce týkající se otázek politickosociálních. Sepsal: *Steinthals psychologische Formeln zusammenhängend entwickelt* (1876); *Zwei wissenschaftliche Vorträge üb. d. Grundproblem d. Psychologie* (1877); *Abriss der philosophischen Grundwissenschaft* (1. sv. 1880, 2. sv. 1888); *Ziel u. Wesen d. humanistischen Bildung* (1881); *Grundriss d. Psychologie* (1884); *Die Phantasie* (1884); *Über politische Freiheit* (1885); *Die Ideale d. Sozialdemokratie u. die Aufgabe d. Zeitalters* (1891); *Leo Tolstoi ein russisch. Reformator* (1893).

Gloger Zygmunt, archaeolog a ethnograf pol. (* 1845 v Kamiacce), vzdělav se ve Varšavě a na universitě krakovské, věnoval se studiu lidu a starožitností polských. Z jeho četných studií a sbírek nár. zpěvů, obyčejů, pohádek, pověr a pod. mnohé došly pozornosti i v cizině. Hlavní z nich jsou: *Obrzędy rolniczne* (1868); *Obchody weselne* (Krakov, 1869); *Ułamek starożytnego kazania o małżeństwie* (Varšava, 1873); *Starodawne dumy i pieśni* (t., 1877); *572 krakowiaków* (tam., 1877); *Baśnie i powieści* (t., 1879); *Krakowiaki* (t., 1879); *Kujawiaki, mazurki, wyrwasy* (t., 1879); *Gody weselne* (t., 1880); *Wykopaliska maryenhauskie* (t., 1881); *Zwyczaje doroczne* (t., 1882); *Osady na porzeczu Biebrzy* (Krakov, 1882); *Zagadki ludowe* (t., 1883); *Marzenia samotnika* (Varš., 1883); *Jurej, św. Jerzy* (t., 1883); *Zabawy, gry, zagadki, żarty i przypowieści* (t., 1886); *Podróż Niemnem* (t., 1888). Pro své zásluhy o polský folklor a starožitnosti polské jmenován byl členem historické, anthropologické a archaeologické kommisse akademie krakovské a členem ethnografického ústavu v Paříži. *Šnk.*

Gloggnitz, okr. město v Dol. Rakousích v hejt. neunkirchenském nad řekou Švarcou, 439 *m* n. m., na trati Jižní dráhy, má 2064 obyv. (1890), zámek z XI. stol., proboštství benediktinů, pošt., teleg. a telef. stanici, továrnu na čokoládu a kávové náhražky, přádelnu na bavlnu, tovární výrobu plstěného a vlněného zboží, hlazení dřeva, továrnu na cellulosu, lomy sádrové a kamenné a vinice. Jakožto pol. obec má 4216 obyv. (1890). Okresní soud má v 18 obcích 21.276 ob něm., 100 čes., 47 ob. jiné národnosti (1890).

Glogovácz [-vác], velkoobec v uherské župě a okr. aradském, při státní dráze (Arad-Tövis), má 4152 ob. (1890), katol. kostel, poštu a telegraf. Obyv., hlavně Němci a několik Rumunů, provozují rolnictví, zvláště pěstují tabák. G. leží na zříceninách starého, v tureckých válkách rozbořeného města Orodu.

Głogów [-gův] okr. měst. v Haliči, v hejt. rzeszówském, sev. Rzeszówa na levém břehu Visloku, s 2672 obyv. (1890), z nichž 1040 židů. Zámek.

z **Głogowa** Jan (též Głogowczyk, Glogoviensis), filosof a astronom pol. (* 1430 v Głogowě — † 1507 v Krakově), slavný professor akademie krakovské. Vydal: *Exercitium novae logicae* (Krakov, 1499); *Liber posteriorum analyticorum* (Lipsko, 1499); *Quaestiones librorum de anima* (Mety, 1501); *Aegidii Romani in libros Aristotelis interpretatio* (Krakov, 1504) a j. Jest stoupencem Tomáše Aquinského a snaží se pečlivě, ale marně, překonati scholasticismus. V jeho spise »Quaestiones« jsou již počátky frenologie, tak že Jan z G. bývá pokládán za jejího vynálezce. *Šnk.*

Głogowski Jerzy, polský malíř krajin a architekt (* 1777 ve Lvově — † 1838 t.), státní geometr a později adjunkt při stavebním úřadě ve Lvově. Cestuje kreslil pohledy krajinářské. Mnoho aquarellů a kreseb nalézá se v majetku ryt. Pawlikowského ve Lvově. Uvádíme z nich *Výjev z války r. 1794*; *Národní typy*; *Pohled na Wawel*. Další 4 pohledy na Krakov vyšly v rytinách Kieselińskiho (1841—42). Z architektonických prací jeho známo jest restaurování hradeb a bran krakovských. Srv. Rastawiecki, Słownik malarzów polskich (Varšava, 1850). *J-k*

Gloire [gloár], franc., sláva, pověsť, slavné, ale i dobré jméno; přeneseně i slavný čin a slavný muž; point de g. [poen-], věc cti; Votre g. [vot-], Vaše vznešenost, Milost, titul královský, zvláště za Meroveovců; g. de Niquée [-nikė], nesmírný přepych a nádhera; gloriola, v ohněstrůjství slunce, v sochařství oko boží v trojhranu.

Glomač, město, viz Lommatsch.

Glomačí (v pramenech Daleminci, Delemenci, Dalmatae, Talaminzi, Glomaci, Zlomici, Glumici a pod.), kmen polabských

Srbů. Seděli na l. bř. Labe. Území jejich, většinou lesnaté, přibližně asi takto lze omeziti: Od města Strely na západ k Vurcínu (Wurzen), odtud po řece Modle (Mulde) až k Frankenberku (nebo snad až ku Kamenici), odtud k Míšni a po Labi dolů zase až ku Strele. Sousedy G-čů byli na jihu Nišané, na vých. za Labem mocní Milčané, na severu druhá větev Nišanů a možná Susli, na záp. Škudici a snad obyvatelé župy Plisny. Jméno obdrželi nejspíše dle jezera a bahniska v kraji jejich se nalézajícího, jež Thietmar nazývá Glomuzi. Jezero rozkládalo se mezi dnešními vesnicemi Paltzschen, Scherau a městem Lomačí (Lommatzsch). Lid při něm bydlící hádal dle předmětů po hladině jezerní plovoucích na budoucnost (Thietmar, Chronicon I. 3). Dnes ovšem jezero úplně zmizelo a jen místní názvy »Paltzschener See«, »Seegräben« hlásají jeho paměť. Název G-čů zachoval se i ve jméně města Lomač, toliko že G odmítnuto. Kořen jména srovnati jest se staropolským slovem *głom*, jež značí plyn, tekutinu, dobře se shodujíc s vlastností jezírka. Jinak jméno to odvozováno bývá od charvatského *glumač*, což značí hráče, žertéře a je příbuzno se staroslovanským *glumitisja* (*exerceri, jocari*). Název Daleminci (něm. dějepisci užívají stále »Daleminzen«) a pod. jsou asi zpotvořeninou ze slov »do Glomač«, »do lomač«. Odvozování G-čů dle formy »Dalmatae« Dalmatii a p. z Dalmacie jest ovšem zcela chybné. — Z měst v G-čích (zeměpisec bavorský počítá jim jich 14) důležitější byla, vedle vzpomenuté již Glomače Doblin (*Döbeln*), Cířin (*Zehren*), Strela, Boruz (*Boritz*), Míšeň, Mochovo (*Mochau*), Mogilino (*Mügeln*), Serebez (*Schrabitz*), Glup (*Leiben*), Kiesa a tvrdý hrad, jejž Vidukind Gana nazývá a vykladači, Jahna čtouce, mezi Míšeň a Glomač kladou. V historii baltického Slovanstva G. hrají úlohu důležitou, jsouce podle Milčanů nejmocnějším kmenem srbským. Poprvé vzpomínají se (ač příslušná zpráva není dosti jasna) k r. 805. Tenkráte Karel Vel. podmanil si knížete jejich Semila a táhl územím jejich do Čech. Od té doby neustává boj mezi výbojnou říší Franckou, později Německou, a G., kteří tu vítězí, tu zase v poddanství upadají. Zájmy německé v těchto stranách hájili zejména vévodové duryňští Thakulf a po něm Poppo. Biskup vircpurský Arnt, jakožto pomocník posledního, zabit byl na hranici glomačské r. 892. Nenávist G-čů a vůbec Srbů proti utiskovatelům Němcům vedla k tomu, že Slované spojili se s Maďary, kteří po pádu Veliké Moravy do Durynska zajížděli. Tak r. 906 poražen v zemi G-čů pomocí maďarskou Jindřich Saský, potomní král, že sotva s životem vyvázl. Později ovšem ukrutnostmi hroznými (při dobytí Jahny roku 927 na př. všickni muži povražděni, děvčata a chlapci zajati, město vojsku v plen dáno; v Meziboru zvláštní pluk ze zlodějů a vrahů proti Slovanům, zejm. asi G-čům, zřízen atd.) přinuceni G. s jinými rodáky svými uznati nadvládu německou. Poddanství utuženo po známém vítězství Jindřichově nad Maďary r. 933. Kdežto Slované na levém břehu Modly podřízeni byli Meziboru, G-če a ostatní Srby mezi Modlou a Labem na uzdě držeti měl vladař nově opevněného města Míšně. Staré rozdělení Srbska na župy zůstalo však dlouho v platnosti, tak že mluví se o župě Glomačské (*Dalminze pagus*). V ohledu církevním patřili G. od r. 968 k biskupství míšeňskému. Na počátku XI. stol., zejména r. 1003, ve válkách německopolských, celý kraj G-čův žalostně zpustošen a vylidněn. Od té doby počíná germanisace nastěhováním cizinců, jichž největší invase sběhla se v druhé polovici XII. stol. Ku konci XIII. věku dokonáno asi poněmčení a v témž století mizí i jméno. *Pp.*

Glomeridae a **Glomeris** viz Mnohonožky.

Glomerulitis (lat.), zánět klubíček Malpighových v ledvině. Viz Glomerulonephritis.

Glomerulonephritis (lat.-řec.) jest zánět ledvin, při němž chorobné zánětlivé změny především umístěny jsou na velikém množství klubíček Malpighových (viz Ledvina). V pouzdru klubíčka hromadí se exsudát (*glomerulocapsulitis*) buď katarrhální nebo fibrinosní (síť fibrinová obklopující srpkovitě klubíčko a obsahující něco leukocytů). I klubíčko samo bývá zachváceno (*glomerulovasculitis*) buď současně se změnami v pouzdru vylíčenými nebo samo o sobě. Známkami zánětlivého porušení klubíčka samého jest ucpání některých kliček vlásečnicových hmotou sklovitou nebo slepenými krvenkami, porušení povlaku endotheliálního ve vlásečnicích klubka, prostoupení klubíčka hojnými jádry bohatými na nuclein. Ovšem vedle těchto změn na klubíčku a v pouzdře umístěných, dávajících zánětu ledvin zvláštní ráz, nalézáme obyčejně i zvrhlost veliké části epithelií kanálků točitých, abnormní obsah v kanálcích, jež de norma obsahují pouze moč (válce sklovité, drť z rozpadlých epithelií splavenou z vyšších oddílů kanálků do nižších a j.) i nahromadění exsudátu kulatobuněčného ve skupinkách ve prostorách mezikanálkových, hlavně v okolí klubíček. G. vznikává nejčastěji po spále; po jiných nemocech nakažlivých, jako po spalničkách, záškrtu, tyfu, jest méně častá. Nebezpečnost této choroby vězí v tom, že právě ony důležité apparáty filtrační (klubíčka), jimiž tekutina odlučuje se z krve, jsou porušeny, a mimo to propouštějí ledvinami z krve látky bílkovinné, čímž tělo ochuzováno jest o vzácný materiál cirkulující. Viz Ledviny (zánět). *Kmí.*

Glomerulus (lat.), klubíčko v ledvinách, jež vzniklo náhlým rozvětvením tepének. Viz Ledviny. — G. v botanice viz Květenství.

Glommen, hlavní řeka Norska, zároveň největší řeka Skandinavie, pramení se v horském jezeru Aursundu v amtě söndre-trondhjemském nedaleko horního města Röraasu, protéká lesnatými údolími Osterdalskými, Solörskými a Odalenskými, u Kongsvingeru na západ se uhýbá, protéká jezerem Öieren, načež jsouc sesilena vodami řeky Vormen a

velkého jezera Mjösen, teče opět k jihu, tvoří blíže Sarpsborgu 22 *m* vys. vodopád Sarpfoss č. Sarpen a vtéká u Frederiksstadtu do Skagerraku. Délka G-u jest 567 *km*, jest splavný od ústí v délce 32 *km*. Úvodí jeho zaujímá 41.000 km^2. Při vysokém stavu vody odtéká část její do jezera Wenernského. Trať Christiania-Hawar-Trondhjem vedena jest hlavně údolím této řeky, jež mimo to zvláště prospívá obchodu dřevnému.

Glomnitz, ves slezská, viz Hlavnice.

Glonoin viz Nitroglycerin.

Gloria (lat.): **1)** G., sláva; v titulech a oslovení knížat a vznešených osobností tolik co slovutnost (viz Gloire). — **2)** G., v církevní mluvě tolik co doxologie vůbec, zvláště pak chvalozpěv, tvořící druhý chór mše sv. Viz G. *in excelsis Deo*. — G. *patri et filio et spiritui sancto* t. j. sláva Otci, Synu i Duchu sv. Viz Doxologia. — **3)** G., světelná zář, jež na obrazech církevních v podobě kotouče, paprsků neb kruhu objímá hlavy Krista, andělů, světcův a světic. — **4)** G. v umění církevním zobrazení Krista neb P. Marie v kruhu andělů a světců v otevřeném nebi. — **5)** G., ve Francii silná, přeslazená černá káva s koňakem. V mluvě námořníků čaj s kořalkou.

Gloria in excelsis Deo (lat.), sláva na výsostech Bohu, slova, jimiž dle evangelisty Lukáše (2, 14) andělé nebeští oslavovali narození Kristovo. Tvoří druhý chor mše sv., který dle začátečního slova krátce *gloria* se nazývá. Do liturgie zaveden snad sv. Hilariem, biskupem Poitierským. Ve IV. stol. byl již znám a na poč. V. stol. všeobecně ho užíváno. Slova G. atd. tvoří t. zv. doxologii větší (viz Doxologia).

Gloria mundi (lat.), sláva světská.

Gloriantov Nikandr Ivanovič, současný bohoslovec ruský, prof. petrohradské duchov. akademie, snažící se uvésti v soulad výsledky nynějšího badání vědeckého s učením bible. Pozoruhodna jest v té příčině jeho stať *Vzgljad na učenije sovremennoj geologiji o proischoždéniji mira i jego buduščej sudbě* (»Christian. čtěnije«, 1861 a 1892).

Glorie (lat. *gloria*), sláva, česť, oslava; svatozář. — G. na porosených lukách. Časně z rána pozorujeme na porosených lukách, na osení a pod. kolem stínu své hlavy světlou zář, bílou a bezbarvou, jejíž jasnost jest největší kolem stínu a čím dále tím více jí ubývá. Úkaz podobá se záři kolem hlavy svatých a proto jej někteří též tak nazývají. Dle Lommela (Poggend. Annal., Jubelband) vysvětluje se tím, že paprsky sluneční v krůpějích rosních jako v čočkách se lámou, tak že by za nimi nastal malinký obraz slunce; jestliže však za kapkami nacházejí se stěny (lístky trávy, lupeny a pod.), odrážejí se paprsky na ně dopadající zpět, tak že stěna takořka svítí, přicházejí pak zpět do kapek a opět se lámou a vniknou-li do oka, způsobují, že kapky intensivně jsou osvětleny. Čím blíže jest oko k ose paprsků do kapky vnikajících, čím blíže tedy kapka leží při stínu hlavy, tím více světla odraženého do něho přichází, tím jest kapka jasnější: čím jest dále od osy paprsků, tím menší část kapky jeví se osvětlenou a proto jasnosti záře se vzdáleností od stínu rychle ubývá. Z toho dále vyplývá, že, aby kapky se leskly, musí se za nimi nacházeti odrážející plocha, a také skutečně nezáří kapky volně ve vzduchu se vznášející, jako při vodotryscích, i když na ně stín hlavy dopadá. Lommel g-ii pokusně napodobil čočkami zasazenými do provrtaného prkna, za něž dal papírový list nebo baňatou nádobou skleněnou, vodou naplněnou, kterou postavil před stěnu, a osvětloval je světlem slunečním nebo světlem svíčkovým, tak že stín hlavy padl bezprostředně vedle čoček nebo vedle láhve; tu pak čočky ty nebo láhev v nejjasnějším světle zářily. — Výška slunce nesouvisí s g-ií; tato proto z rána se jeví, poněvadž v tu dobu rosa jest hojná. Ani po dešti se tak dobře nevyskytuje, protože dešťové kapky bývají rozteklé, kdežto rosní krůpěje jsou kulaté a sedí lehce na lístech. — Výkladu Lommelovu velmi nasvědčuje, že intensita g. velkou měrou závisí na povaze listů, na nichž kapky rosní jsou usazeny; nejskvělejší jest u listů pokrytých jemnými chloupky, jež tvoří jemný povlak. *Pka.*

Gloriette [-ét], franc., slove otevřená besídka, sloupové loubí nebo milohrádek, který jest obyčejně se všech stran volný, nezasklený, tedy průvětrný. *Fka.*

Glorifikace (lat.), oslava.

Glorifikovati (lat.), oslavovati.

Glorina jest přenosná stanice železniční, kterou vymyslil r. 1873 inženýr Laz. Popović, na dopravu hromadnou, na př. vojska, jejížto zařízení seznati lze z obr. č. 1563. Do kolejí

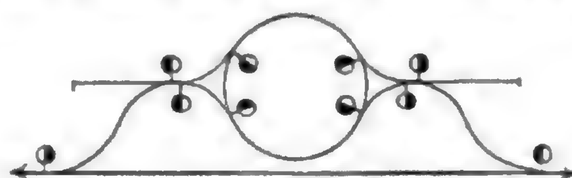

Koleje průběžne.

Č. 1563. Glorina.

průběžných zavážou se na místě, kde toho třeba, dvě výměny, k nimž se připojují koleje tvořící kruh anebo čáru ellipsovitou a dvoje koleje slepé, na vzájem výměnami tak spojené, že možno na koleje kruhové postaviti čtyři vlaky, na slepé dva vlaky, tedy celkem 6 vlaků, které zároveň se mohou prázdniti nebo plniti. Mezi jinými užito g-ny r. 1876 ve Filadelfii, kdež se zřídila při železnici pacifické a umožnila vypraviti za odpoledne mezi městem a sadem Fairmountským 110 vlaků osobních. *Plk.*

Gloriola (lat.), vlastně zdrobnění slova *gloria* (sláva), odtud takřka jako miniaturní obraz pro slávu ve smyslu svatozáře. Viz Gloria 3).

Gloriosa L., krasoda, něm. *Prachtlilie*, rostlinný rod z čeledi liliovitých (*Liliaceae*), skupiny *Uvularieae*, zastoupený v Africe a v Asii 3 druhy a zhusta i u nás v teplém skleníku pěstovaný pro neobyčejně nádherné

a zvláštní okvětí, jehož kopinaté plátky, buď po celé délce nebo jen ku konci řežabaté, přímo dolů ku stopce těsně jsou přiložené. Tím obnaženy jsou tyčinky, jichž nitky jsou přímo na strany rovnovážně rozestavené a velkými váhatými prašníky opatřené, i čnělka, která se v pravém neb ostrém úhlu stranou ohýbá a 3klanou bliznu nese. Tobolka jest kulatopřeslenovitá, 3pouzdrá, po vnitřním švu pouzder pukající a kulatosemenná. Květy jsou rozestavené v úžlabíčkách hořeních roztroušených listů. Oddenky jsou hlízovité, ve dvě větve pravým úhlem rozdělené a lodyhy 3 *m* vys., slabé, často pnulé pomocí listů podlouhle kopinatých, stočenou rozvilinou ukončených. G *superba* L., k. červená, roste na Malabaru, má hlízy protivně hořké, na moč silně ženoucí nebo i smrtící, proto vně i uvnitř léčivé. Okvětí je s počátku odvislé a nepatrně zbarvené; potom se plátky podhybují, nabývají na rubu barvy žluté, na líci ohnivé, načež se konečně zatemňují a do zářově červena zbarvují. Tyčinky jakož i semena jsou červené. Jest ode dávna známou ozdobnou bylinou. G. *virescens* Lindl., k. zelenavá, ze Senegambie, má plátky žlutozelené, pouze na konci řežabaté, a rozviliny na konci listů kratinké. G. *simplex* L., k. modrá, od Senegalu, má květy modré a listy bez rozvilin. Hlízy g-sy klíčí na vnějším kolenovitém ohbí svých 2 větví; ku přesazení nesmí se poraniti, by nehnily, a musí se chovati v suchu až do vysazení. V létě vyžaduje rostlina mnoho vody. *Děd.*

Gloriosae memoriae (lat.), slavné paměti.

Glosau, ves v Čechách, viz Dlažov.

Glossa (řec. γλῶσσα) značí vlastně jazyk, řeč; záhy však nabylo slovo to užšího významu nářečí, dialekt, i užíváno ho pak k vytčení výrazů jen nářečím vlastních, provincialismů, jakož i slov méně obvyklých, zejména zastaralých. V Řecku, zvláště v Athénách, obrátili učenci již záhy zření k výrazům takovým, sbírajíce je a vykládajíce, což bylo i tím prospěšno, že četba památek starých, jako Homéra, způsobem tím hlavně mládeži byla usnadňována. Sběratelé oni zváni glossografy, seznamy jich glossáři, g. pak značilo i sám výklad slova nejasného neb z oběhu vyšlého. Literatura příslušná čím dále tím více vzrůstala i dochovaly se nám z ní některé cenné zbytky v lexikografických dílech doby pozdější, t. j. v slovníku Hesychiově, Suidově, Pollukově, v Etymologiku Magnu, rovněž ve scholiích homérských. Podobně v Římě shledáváme snahu grammatiků vykládati výrazy starožitné a čtenářstvu temné, a to již před Varronem. Z doby Augustovy náleží sem důležité, jen z části zachované dílo Verria Flacca *De significatu verborum*, z doby pozdější lexikální práce Nonia Marcella *Compendiosa doctrina per litteras*. Četní učenci obírali se zejména neobvyklými výrazy Plautovými. Ze sbírek takových čerpali pak ve středověku různí glossografové, kterýchž práce z velké části v hojných rukopisech jsou nám dochovány. Glossářům jejich věnuje se nyní nemalá pozornost a píle, ježto obsahují leccos, co pro starou latinu a latinu vulgární má velikou důležitost. Srv. G. Loewe, Prodromus corporis glossariorum latinorum (Lips., 1876). Vydání: *Corpus glossariorum latinorum a G. Loewe inchoatum auspiciis Societatis litter. reg. Saxonicae comp., rec., ed.* (t., 1887 a násl.), práce neukončená; celkem má obsahovati devět svazků. Po Loewovi pokračuje v ní G. Goetz. *RNk.*

G. nabyla zvláštního významu ve středověké pravovědě. G. tu znamená slovný nebo věcný výklad, který po způsobu poznámky přičinili italští učitelové práv od XI. do XIII. stol. k jednotlivému místu toho neb onoho zákonníka Justiniánova (viz Corpus iuris civilis). S počátku bývaly jen zcela stručné vysvětlivky k objasnění jednotlivých slov do textu mezi řádky vepisovány (g. *interlinearis*), po čase pak stávaly se poznámky tyto obšírnějšími, byly umístěny na kraji (g. *marginalis*) a rozšířily se ponenáhlu v úplný kommentář. G-sou slula pak i jednotlivá vysvětlivka i souhrn jejich, jmenovitě když tím byl utvořen nepřetržitý výklad toho neb onoho kusu Justiniánské kompilace nebo jednotlivé části jeho. Kommentář takový býval též *apparatus* nazýván. Podle toho, že této formy při literární činnosti své po výtce užívali, slovou dotčení italští učitelové práv glossátory (v. t.). Z gloss a jiných spisů všech glossátorů sestavil Fr. Accursius (v. t.) úplný kommentář ke všem čtyřem Justiniánovým zákonníkům, který zván jsa G. *ordinaria, magistralis* neboli G. zkrátka, všude se ujal a po staletí požíval autority nevídané, tak že byly i doby, kdy v literatuře, při vyučování a na soudech nebylo hleděno tak k tomu, co prameny samy praví, nýbrž jak se o nich vyslovuje G. V jednom směru podržela G. právní závaznost podnes. Způsob, jak byla uskutečněna recepce práva římského, jmenovitě okolnost ta, že Evropa přijala *Corpus iuris civilis* z rukou glossátorů, a veliká autorita G-sy měly totiž za následek, že v Německu byla za platné právo přejata ze zákonů Justiniánových jen ona místa, která jsou glossována (*Quidquid non agnoscit glossa, non agnoscit curia*). I jsou též nejstarší tisková vydání Justiniánových zákonníků opatřena Accursiovou G-sou. Poslední takové vydání glossované jest z r. 1627. O glossátorských rukopisech děl Justiniánových viz čl. Corpus iuris civilis, strana 649. *Hš.*

G. v poetice jest ozdobná báseň obsahu rozjímavého, původu španělského, odkud bratřími Schlegely do lit. něm. byla uvedena. Skládá se ze čtyř decim, z nichž každá je výkladem (g-sou) jednoho ze čtyř veršů, které tvoří thema básně a z nichž každý po řadě vyskytuje se slovně jako poslední verš svojí decimy. Thema toto obyčejně předchází. Rýmy proplétají se dle libovůle básníkovy, však důsledně ve všech decimách. Bratří Schlegelové zvali g-su variací.

G malberžská viz Francké právo.

Glossalgie (z řec.), tolik co neuralgie jazyková. Sensorický nerv jazyka (*nervus lingualis*) odštěpuje se od třetí větve nervu trigeminu a jest tudíž zřejmo, že při neuralgii této větve nemocný pociťuje trapné, paroxysticky se dostavující bolesti. Časem neuralgická bolest, vyskytující se výhradně v jazyku, hlásá jeho rakovinu. *Mx.*

Glossanthrax (z řec.), anthrax čili uhlák jazykový, manifestace nákazy uhlákové, vzbuzená přímou infekcí jazyka. Jest to affekce velmi nebezpečná a rychle smrtící, dílem že sloučena bývá s prudkým zánětem jazyka a oedemem, který do hrtanu se šíří, dílem že rychle vzniká thrombosa žil krčních a splavů mozkových. *Mx.*

Glossář (*glossarium*), značí slovník obsahující výrazy neobvyklé nebo temné s výklady jich. Srv. Glossa. **G.** v širším smyslu slovník vůbec. *RNk.*

Glossata totiž Lepidoptera viz Motýli.

1205), Hugolinus († po 1233) a Franciscus Accursius (asi 1182–1260), od něhož složena *Glossa ordinaria* (viz Glossa). Srv. Savigny, Gesch. d. röm. Rechts im Mittelalter. 3. a násl. sv. (2. vyd. 1834); Landsberg, Die Glosse des Accursius (1883); Heyrovský, České Athenaeum VI, 29 (1888). *Hý.*

Glosséma (z řec.), pozdější výraz značící totéž co glossa; užívá se ho i ve významu místa patrně podvrženého.

Glossina morsitans Westw. (z řec. γλῶσσα, jazyk), moucha tse-tse (vyobr. č. 1564.), druh much, příbuzný naší bodalce (*Stomoxys*), asi tak veliký jako moucha domácí; má při kořeně dlouhého, čepelovitého konečného článku tykadel tuhou štětinku, hřebenovitě obrvenou; na kaštanovém, šedě ojíněném štítě hrudním čtyry černé krátké podélné proužky; při kořeně špinavě žlutého štítku dvě skvrny a silnou štětinku. Žlutavě bílý, 5kroužkový zadeček má na kořeně každého ze 4 posledních kroužků

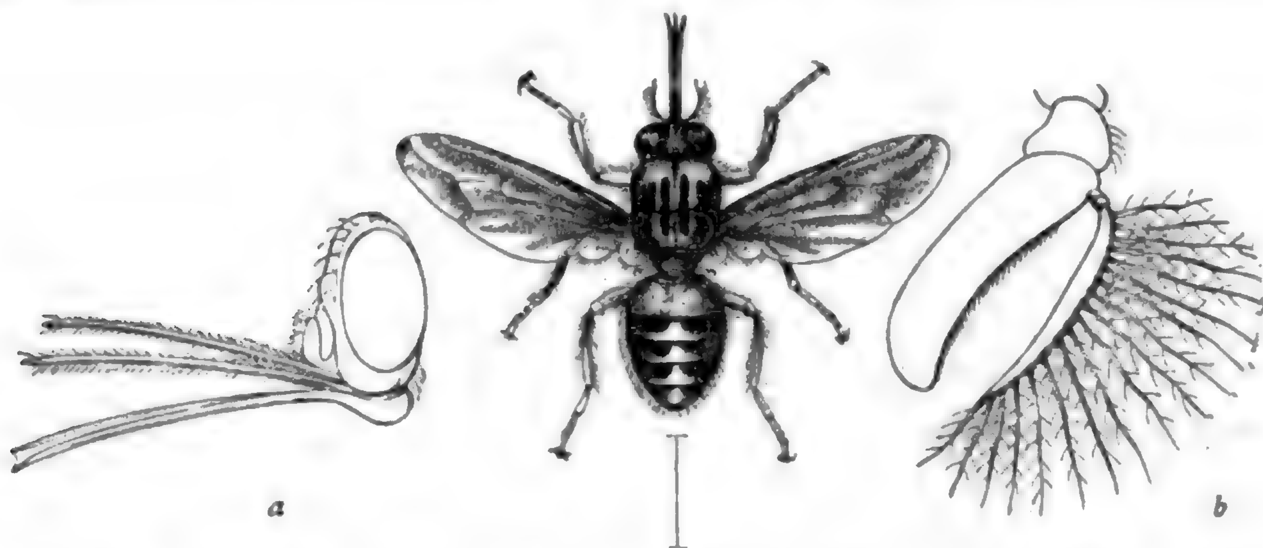

Č. 1564. Glossina morsitans Westw., moucha tse-tse; *a* hlava s ústními ústroji (se strany), *b* tykadlo. Různě zvětšeno.

Glossátorové slovou učitelové práv, kteří v Bologni a v jiných městech italských od sklonku XI. do pol. XIII. stol. vykládali právo Justiniánské (viz Glossa). **G.** první podali exaktní exegesi celého zákonodárství císaře Justiniána. Získavše bedlivým určením textu pro interpretaci pevný základ, hleděli **g.** neunavným studiem pramenů práva Justiniánského samých a jen jich samých proniknouti k plnému pochopení práva toho. Zjednavše sobě zevrubnou znalost Justiniánových sbírek právních a zákonů, nad kterou vším právem žasneme, dovedli důmyslným a důkladným spracováním všech částí Justiniánova zákonodárství plný obsah práva římského učiniti duševním majetkem doby nové. Ze spisův jejich může ještě dnešní pravověda těžiti. Oni nemálo přispěli k tomu, že Justiniánovo právo římské bylo za platné přijato v celé střední Evropě. Mezi **g**-ry slavného jména si dobyli hlavně tito: Irnerius, zakladatel školy (asi 1055—1130), Bulgarus, Martinus, Jacobus, Hugo (t. zv. čtyři *doctores* 2. polovice XII. stol.), Rogerius (kol 1162), Placentinus († 1192), Johannes Bassianus (vrstevník před.), Azo († kol 1230), Pillius († po

tmavohnědý, uprostřed zúžený proužek; nohy jsou žlutavě bílé, zevně nahnědlé; též křídla jsou zahnědlá. Moucha tato zdržuje se v horkých, hlavně lesnatých krajinách afrických, živí se krví a způsobuje bodáním smrt domácím zvířatům (mimo kozy, osly a ssající telata). Zvolna pokračující choroba jeví se zateklými žlazami podjazyčnými a očima, z nichž odměšuje se vodnatá tekutina. Maso zdechlých zvířat jest vodnaté, srdce měkké; krve ubylo a jest bílkovinou zhustlá; mimo to bývají plíce nebo játra nebo oboje nemocné. Moucha tato jest vážnou překážkou chovu domácích zvířat. Cestovatelé musí se stříci krajin jí osazených, anebo projíti místa ta v noci. *Kpk.*

Glossitis (z řec.), zánět jazyka, jest poutána dílem k sliznici, nemajíc větší váhy (zánět katarrhální, vyskytující se při katarrhu dutiny ústní), dílem jest hluboká, uhoštěna v pojivu mezisvalovém, povahou hnisavá a prudce probíhající. Je-li průběh příznivý, vzniká ohraničená hlíza, po jejímž provalení nebo protnutí nebezpečí pro nemocného pomíjí; jinak zánět rychle se šíří, zasáhne celý jazyk, který nápadně zpuchne, tak že celou dutinu ústní těsně vyplňuje. Oedem šířící se na veškerou

okolní tkaň ohrožuje i hrtan a přináší nemocnému nebezpečí udušení, od kterého toliko tracheotomie jej uchrániti může. Zánět jest vždy velmi bolestivý, stěžuje žvýkání, polykání, mluvení a bývá většinou provázen prudkou horečkou. Příčiny jeho jsou rozmanity: zranění, poleptání žíravými hmotami, uštknutí hmyzem, cizí těleso, otrava rtutí, někdy se vyskytuje při těžkých infekčních chorobách. — Vleklý zánět jazyka jest vzácný; je-li ohraničen, způsobuje bujení pojiva, mozoul nebo částečné ztvrdnutí jazyka, je li povšechný, povstává ohromné zvětšení jazyka (makroglossie), který nemaje místa v ústech, vyhřezne a hrotem se časem i brady dotýká. *Mx.*

Glosso- (řec.), část složky, jež označuje spojení některých sousedních ústrojů s jazykem. Plicae g.-epiglotticae, slizničné řasy, jež spojují kořen jazyka s přední plochou poklůpku. Musculus g.-palatinus, svazek svalových vláken, jenž po pravé i levé straně spojuje kraje čípku patrového s krajem jazyka a zdvíhá sliznici před mandlemi v obloukovité řasy. M. g.-pharyngeus, deska svalová, jež vychází z kraje kořene jazykového a splývá se svalovinou hltanovou, tvoříc část horního svěrače hltanového. — Nervus g.-phar. viz Čivstvo str. 779. *Srz.*

Glossocele (z řec.), lat. *prolapsus linguae*, slove výhřez jazyka z dutiny ústní, k němuž docházívá při zbytnění jazyka (*makroglossa*), při oedematosním nebo zánětlivém jeho zduření nebo při zvětšení jeho objemu nádory v dužnině jeho uloženými. *-chl.*

Glossodynie (z řec.), bolest jazyka, tolik co glossalgie, ale i každá bolest, která samovolně nebo drážděním jazyka nebo reflexem z okolních tkaniv v ústroji tom se uhošťuje. *Mx.*

Glossografové (řec.), sběratelé a vykladači gloss. Viz Glossa.

Glossolalie (z řec.), zjev náboženské ekstase, s jakým shledáváme se v počátcích křesťanských zvláště v Korinthě a o němž máme zprávu v 1 K. kap. 12.—14. Věřící náhlým enthusiasmem uchvácení ujímali se slova v prvé církvi, mluvíce u vytržení věci nesrozumitelné. Ve skutcích apoštolských (2) líčí se později g. jako mluvení cizími jazyky. Sv. Pavel považuje g ii za výsledek ducha Božího, jinak staví však dar kázání nad ni. Srv. Hilgenfeld, die G. in der alten Kirche (Lipsko, 1850).

Glossolog (z řec.), badatel na poli jazyků, zvl. ve smyslu srovnavacího jazykozpytce.

Glossomanie (z řec.), přehnaná, až šílená záliba pro studium jazyků.

Glossomantie (z řec.), věštění z jazyka

Glossop, tovární město v sev.-záp hrabství Derby (Anglie), v údolí Etherowu (přít. Merseye), 16 *km* od Manchesteru, s 22.416 obyv. (1891). Jsou tu továrny na bavl. látky a na sukna, bělidla, papírny, železárny. Z blízkých rybníků zásobuje se Manchester vodou.

Glossopharyngeus viz Glosso.

Glossoplegie (z řec.), obrna jazyka. Motorický nerv jazyčných svalů, nerv podjazyčný (*hypoglossus*), má jádro v míše prodloužené, střed v nejzpodnější části vystupujícího čelního závitku kory mozkové; jádro a střed spojeny jsou vlákny, která vnitřním pouzdrem, stonkem mozkovým, Varolovým mostem do míchy prodloužené vstupují. Porušení středu neb jádra nebo vláken mozkových, i těch, která z jádra ku jazyku se ubírají, budí obrnu. Ale jako častá jest obrna přivoděná chorobami mozkovými (krvácení, nekrosa, nádor, zánět), g. centrální, tak vzácna jest při onemocnění nervu samého, t. j. po jeho oddělení se od jádra, g periferická; nejspíš se ještě vyskytuje při pathologických processech zpodiny lbové a horních šíjových obratlů, po zranění a zánětu nervovém. Jelikož většinou toliko nerv na jedné straně porušen bývá, vyplývá z toho, že jazyk toliko v jedné polovině ochrnut bývá. Při onemocnění mozku shledáváme obrnu v opačné polovině jazykové, na téže straně jako obrnu končetin, ana vlákna hypoglossu jako vlákna končetinová v míše prodloužené se křižují; pohroma nervu po odštěpení z jádra budí obrnu v stejnostranné polovině a není ochrnutím ruky a nohy provázena; zato bývá někdy sloučena s obrnou jiných mozkových nervů. Toliko při onemocnění míchy prodloužené dojde k obrně celého jazyka, ana obě jádra hypoglossu současně onemocní (viz Obrna bulbární). Příznaky oboustranné obrny jsou nápadny: jsouť to nehybnost jazyka, těžká a nesrozumitelná výřečnost, stížené žvýkání a polykání; při polovičaté obrně jevy ty jsou skrovny, jazyk s hrotem se odchyluje ku straně onemocnělé. Při periferických obrnách dochází vždy ku patrnější atrofii jazyka. *Mx.*

Glossotomie (z řec.) označuje vytětí buď obmezené toliko části jazyku nebo i v amputaci jazyku celého. Výkony ty konají se nejčastěji pro nádory nebo vředy jazyka, někdy provádějí se i při jeho zbytnění. Stlačováním jazyku prsty nebo kličkami, nebo předchozím podvázáním tepen jazykových lze se před značnějším krvácením při operaci zajistiti. Místo nože možno ku výkonu operativnímu upotřebiti též kličky galvanokaustické, platinokauteru Paquelinova, nebo někdy i ecraseuru. *-chl.*

Glossovati, tolik jako glossou (výkladem) opatřiti. Viz Glossa.

Glossozamites Schimp., otisky listů z příbuzenstva Cykasovitých, jmenovitě ze starších usazenin.

Glotov Aleksandr Jakovlevič, námořník ruský (* 1779 — † 1825), sepsal důležité *Matěrialy dlja istoriji rossij. flota* a *Morskoj slovar.* Z tištěných jeho prací jmenujeme: *Sposob podnimať utonuvšije gruzy* (Petrohrad, 1820); *Sposob zaměňať potěrjannyj rulj* (t., 1822); *Sposob spasať ekipaž pri krušeniji* (t., 1822).

Glottika (z řec.), nauka o jazycích, zvl. ve smyslu srovnavacího jazykozpytu.

Glottis (z řec.), hlasivka či štěrbina hlasová. Viz Hrtan. — G. v hudbě: hlasivkový náraz (něm. *Glottisschluss, Glottis-*

schlag) sluje ve zpěvu takové nasazení tónu, jež nepředchází *spiritus lenis*, jemný přídech, na způsob hrdelné artikulace arabského ع, ain; u dechových nástrojů nátrubek, povýtce strojek.

Gloucester [glóstr]: **1) G.** (*Gloucestershire*), hrabství s vévodským titulem v jihozáp. Anglii, na 52° s. š., po obou březích dolního Severnu; hraničí na sev. s hrab. worcesterským, na sev.-vých s warwickým, na vých. s oxfordským, na jihu s wiltským a somersetským, na záp. s monmouthským a herefordským. Západ jest lesnatý; tak zv. Forest of Dean, bohatý kamenouhelnými doly, táhne se na záp. od Severnu až po hranice hrabství herefordského. Úrodné údolí Severnu odděluje tento lesnatý pruh od vých. území hornatého, prostoupeného pásmem oolithických pahorků Cotswoldských, tvořících rozvodí mezi Severnem a Temží, dostupujících 346 *m* výše a skýtajících rozsáhlé pastviny. Hlavní řekou jest Severn, protékající hrabství směrem k jihozáp. a ústící širokým chobotem do kanálu Bristolského; z ostatních řek důležity jsou Wye, pohraniční řeka proti hrabství monmouthskému, Avon, pohraniční řeka proti hr. wiltskému, dále Isis, Coln a Stroudwater. Z průplavů důležity jsou Temžsko-severnský, Stroudwaterský a Gloustersko-berkeleyský. Hlavním zaměstnáním obyv. jest orba a chov dobytka. Z veškerého povrchu připadá 36·1 % na role, 45·8 % na louky, 2·3 % na zahrady a 6·6 % na lesy. V údolí Severnu v rozsáhlé míře se pěstuje ovocnictví, produkující výtečné jablkové a hruškové víno. Počet dobytka byl r. 1890: koní 27.268, hovězího dob. 121.336, ovcí 375.712, vepřového dob. 81.094. Zvlášť intensivně provozuje se mlékařství a sýr gloucesterský požívá znamenité pověsti. Z užitečných nerostů těží se kamenné uhlí (r. 1892: 1,226.933 tun), železná ruda (63.149 tun), olovo, zinek, vápno, mramor, okr a stavební kámen. Jest zde též několik minerálních pramenů. Průmysl hrabství jest značný; jsou zde jmenovitě továrny soukennické (r. 1891: 4173 dělníků), železné huti (2476 děl.), strojírny (2033 děl.), továrny na spracování bavlny (1294 děl.), továrny na hedvábí (226 děl.), továrny na zboží porculánové, sklárny, koželužny, sladovny, loděnice a j. Též obchod jest velmi čilý. Hl. městem jest G., největším Bristol (221.665 ob.). Hrabství samo má na 3219 km^2 599.947 ob. (1891) a vysílá do parlamentu 5, za město 11 poslanců.

2) G., hl. město hrabství Gloucesteru, položené na návrší při lev. bř. Severnu, jenž zde tvoří značný ostrov Alneyský, při tratích Great-Westernské a Midlandské společnosti žel. drah; na ploše 5·8 km^2 má 39.444 obyv. (1891). G. jest sídlem biskupa, má asi 12 kostelů, z nichž kathedrála sv. Petra z 2. pol. XI. st. jest z největších a nejkrásnějších kostelů v Anglii. Má skvostnou gotickou Lady Chapel, krásnou křížovou chodbu, velk. u got. růžici, náhrobek krále Eduarda II. a věž 68 *m* vys. Dále zmínky zasluhují gotický kostel St. Mary le Crypt s krásnou kazatelnou, kostel sv. Mikuláše v normanském slohu, cechovní dům, museum starožitností z okolí se školou uměleckou, 3 lat. školy, divadlo, nemocnice, ústav pro choromyslné, trestnice, donucovací pracovna a j. Průmysl jest celkem nepatrný, pouze zvonařství (již od roku 1500) a stavba lodí zasluhují pozornosti. Za to tím čilejší jest obchod, podporovaný průplavem 25 *km* dl., spojujícím městské doky s průplavem Bristolským u Sharpness. Hlav. předmětem dovozu jsou obilí a jiné životní potřeby, jimiž G. zásobuje průmyslová hrabství střední Anglie, jmenovitě však město Birmingham. Cena dovezeného zboží byla r. 1891 2,450.552 lib. št., cena vývozu 76.936 l. št. Téhož roku mělo město 180 námořních lodí o 9602 tunách a do přístavu městského vplulo 4126 lodí o 481.685 t. (do přístavu mohou vplouti lodi až o 400 t.). — G. jest osada velmi stará, *Caer gloui*, t. j. krásné město, starých Britů, *Colonia Glevum* u Římanů, zal. r. 44. po Kr., později za Claudia *Claudia Castra* nazvaná. V té době bylo město hl. městem provincie *Maxima Caesariensis*. Dosud čtyři hlavní ulice města, dle úhlů světa Westgate, Northgate atd. zvané, naznačují půdorys římského táboru. R. 570 dobyto bylo město králem Ceavlinem a přivtěleno k Mercii. R. 577 poprvé se vyskytuje jméno G. Za Eduarda I. přijal zde r. 1276 parlament t. zv. statut Gloucesterský. Jindřich III. zde byl korunován, Richard III. vedl titul vévody Gloucesterského. V občanských válkách XVII. stol. byl G. dějištěm četných důležitých událostí, jmenovitě r. 1643.

3) G., příst. město Spoj. Obcí amer. ve státě Massachusetts, hrabství essexském, sev. vých. od Bostonu na poloostrově Cape Ann, při dráze Bostonsko-maineské. G. jest největším střediskem námořního rybolovu Spojených Obcí, má výtečný přístav chráněný pevnůstkou a 24.651 ob. (1890). Rybářských lodí r. 1889 měl 406 o 27.565 tunách. Předmětem rybolovu jsou hlavně tresky a makrely a zaměstnává se jím asi 6000 osob. Též jest G. hlavním sídlem průmyslu rybolovecktého; má 43 závodů pro výrobu potřeb námořnických, továrny na konservy z ryb, na rybí klih, voskové a plachtové plátno a pod. V těch odborech vyrobeno r. 1890 2110 dělníky zboží v ceně 4,622.722 doll. Dále má G. 7 kostelů, veř. knihovnu, celnici, vodovod a elektrické osvětlení; v sousedství města jsou lomy žulové.

4) G., město Spoj. Obcí amer. ve státě New-Jersey, hrab. camdenském, na řece Delawaru, proti Filadelfii, s továrnami na stroje a spracování bavlny, 6 kostely, 5 školami a 6564 ob. (1890).

Gloucester nebo **Glocester** [glóstr], hraběcí a vévodský titul v Anglii pro levobočky neb adoptované prince královské. Vynikají z nich:

1) G. Robert, hrabě, levoboček Jindřicha I. († 1147), přidal se po smrti otcově na stranu Mathildy a jejího syna Jindřicha a porazil a zajal dne 2. ún. 1141 Štěpána z Bloisu v bitvě u Lincolnu.

2) G. Gilbert de Clare, hrabě († 1295), byl nejprve přívržencem Šimona Monfortského, ale nepohodnuv se s ním, dopomohl zajatému princi Edvardovi k útěku a, spojen s ním, přispěl k jeho vítězství u Eveshamu (1265); po roku 1272 vedl za nepřítomného Edvarda I. správu země.

3) G. Thomas, hrabě z Woodstocku a Buckinghamu, nejmladší syn Edvarda III. († 1397), spojil se s tak zvanými Appellanty (Nottingham, Arundell, Derby, Warwick) proti Richardu II. a donutil ho, že r. 1386 propustil své rádce, z nichž mnozí byli popraveni, a řízení státu odevzdal G-ovi, který vládl odtud neobmezeně až do r. 1389, kdy Richard II., prohlásiv se plnoletým, sám ujal se vlády. G. ustoupil na své statky, ale záhy povolán byl do rady královské, ve které zvláště opíral se sňatku krále s Isabellou francouzskou. Když Richard zvěděl o tajných jednáních G-ových, dal jej nic netušícího r. 1397 zatknouti a převézti do Calais, kde byl ve vězení zardoušen. G. byl prvním vévodou z G-u.

4) G. Humphrey, vévoda, nejmladší syn Jindřicha IV. (* 1391 — † 1447), vedl od r. 1422 poručnickou vládu za Jindřicha VI.; byl povahy výstřední a vzbudil strannictvím svým mnoho bouří domácích a svárů; i byl po sňatku krále s Markétou z Anjou od jejího milce hrab. Suffolka r. 1447 obžalován z velezrády a uvězněn; dne 23. ún. 1447 nalezen byl mrtev na posteli.

5) G. Richard, vévoda, bratr Edvarda IV., od r. 1483 král Richard III. (v. t.).

6) G. Henry, syn Karla I., opustil po popravě otcově Anglii a nečinil, dle výslovného přání otcova, žádných nároků na korunu; zemřel neštovicemi r. 1660.

7) G. William Henry, vévoda (* 1743 — † 1805), třetí syn prince Bedřicha Walesského, obdržel tento titul r. 1764.

8) G. William Frederick, syn předešl. (* 1776 v Římě — † 1834), měl za choť dceru Jiřího III., ale byl v příkré opposici proti systému vládnímu za Jiřího IV. Jím zanikl tento titul.

Glouvet [gluvè] Jules viz Quesnay de Beaurepaire.

Glover: 1) G. Richard, básník anglický (* 1712 v Londýně — † 1785 t.), byl obchodníkem; vzdělán jsa však důkladně, věnoval se také básnění i studiu literatury, zvláště řecké; nad to proslul jako předák politického liberalismu. V 16 létech napsal již chvalozpěv na Newtona, r. 1739 hrdinskou báseň o 9 zpěvích *Leonidas*, která je pouze korrektní a nezasluhuje toho obdivu, s jakým ji přijala strana whigů (r. 1770 5. rozšířené vyd. v Londýně; pak ještě t. r. 1798 a 1804). Z jiných prací G-ových stůjte zde: *London, or the progress of commerce* (1739); ballada *Admiral Hosier's Ghost* (t. r.), podnes ještě poněkud populární; truchlohry *Boadicea* (1735), starého národního námětu, a *Medea* (1761), po řeckých vzorech zpracovaná; *The Atheniad*, epická báseň o 30 zpěvích, celkem bezcenná; *Memoirs of a distinguished literary and political character from 1742 to 1757* (vyd. 1813), které způsobily, že jeden čas pokládán byl za původce »Listů Juniových«.

2) G. John, anglický malíř krajin (* 1767 v Houghtonu on the Hill — † 1849). V umění byl samouk, ale jeho krajiny nejen v Londýně ale i ve Francii docházely značné obliby, tak že Ludvík XVIII. udělil mu zlatou medailli. Později byl i ve službách Ludvíka Filipa. R. 1820 otevřel v Londýně výstavu svých obrazů, které jsou velmi jemně, náladově malovány. Zejména ranní páry, prvními paprsky prosvětlené, a západy slunce uměl mistrně podávati. Jeho hlavní obraz jest *Kathedrála durhamská*. *J-k.*

3) G. William Howard, hud. skladatel angl. (* 1819 v Kilburnu — † 1875 v New-Yorku), byl výborný houslista a spolehlivý pianista i v hudební theorii a neméně literárně vzdělaný. Schopností těch využil na koncertních cestách, zejména s Jenny Lindovou. S matkou svou, proslulou herečkou, založil pak v Londýně Hudební a dramatickou akademii, první vzdělavací ústav toho druhu v Anglii, z jehož žáků sestavil si pak pravidelnou cestující společnost operní. Tou dobou objevoval se též častěji na prknech v prvých tenorových úlohách. Ukončiv tuto dráhu, byl přes patnácte let kritikem denníku »The Morning Post«, ve kterémžto postavení vynikaje bystrým duchem, širokým vzděláním a nadšenou láskou k umění, zjednal si zásluhy o dobrou hudbu. Roku 1868 G. uchýlil se do Ameriky, kde zahynul v bídě. Z jeho skladeb sluší jmenovati: opery *Ruy Blas*, *Aminta*, *The Coquette*, zvláště rozkošnou operetku *Once too often*, dramat. scénu *Hero and Leandre*, ouverturu *Manfred*, kantáty *Tam O'Shanter* (na slova Burnsova; birminghamský festival roku 1855) a *Comala* kromě četných písní, romancí a ballad.

4) G. William, hud. skladatel angl. (* 1822 v Londýně), varhaník v Manchestru, později v Cheethamu, vážený jako virtuos na varhany. Složil tři oratoria, smyčcová kvarteta, klavírní tria (rukopisy) a vydal *Psalm Tunes and Chants* a *The Complete Daily Service of the Church*.

Gloversville [glovrsvil], město v sev.-amer. státu New-Yorku, hrabství fultonském, 65 *km* sz. od Albany, se 13.864 ob. (1890) a rozsáhlou výrobou rukaviček, jíž děkuje i své jméno.

Głowa viz Kopf David Bohuděj.

Głowacki: 1) G. Jan Nep., malíř polský (* 1802 v Krakově — † 1847 t.), vzdělal se v rodišti a v počátcích malířství u Jos. Peszky a Jos. Brodowského. Později vzdělával se v Praze a v akademii vídeňské u prof. Steinfelda. Vrátiv se do Krakova, byl professorem na lyceu sv. Anny a při universitě, načež r. 1835 za státní podpory podnikl cestu do Vídně, Mnichova a Říma. Usadiv se trvale v Krakově, vyučoval na lyceu a škole technické. G. byl velmi nadaný malíř obrazů svatých, podobizen a krajin, v nichž nejvíce vynikal. První obrátil pozornost na Tatry a okolí

Krakova, které poskytly mu mnoho motivů k obrazům olejovým. Později vydal nákladem D. E. Friedleina lithografovanou sbírku *24 widoków Krakowa i jego okolic* (Krakov, 1836). Z jeho krajin tatranských nejkrásnější jsou *Mořské oko*, *Slap Dunajce bílého* a j. Rastawiecki čítá jich 34 (Słownik malarzów pol., Varšava, 1850). Figurální jeho práce v životní velkosti vyznačují se čistým a smělým provedením, svěžestí a propracovaností. Čítá se jich 15. Kolorit jeho obrazů, svědčící o pevné ruce i oku, jest dosud svěží. *Gn.*

2) G. Alexander, spisov. pol., viz Prus Bol.

Głowszczyzna [glovščizna] viz Hlava.

Gloxinia Her., byliny exotické z řádu *Gesneraceae*, květy s korunami velikými, zvonkovitými, nádherně barvenými. Náleží sem asi 6 druhů v tropické Americe domácích. Mnohé z nich (G. *maculata* Her.) pěstují se v sklenících v Evropě. G. *speciosa*, v obchodech květinářských známá všeobecně »gloxinie«, nenáleží vlastně do rodu tohoto, nýbrž do rodu *Sinningia*. *Vský.*

Glozius Jan Pondělský, církev. básník českoslov (* v 2. pol. XVII. stol. v Pondělku v M. Hontu — † 1724 v Assódu). Pocházeje z kněžské evang. rodiny, byl sám také duchovním v Rimavské Báni (1700), v Radvani, Kalinově, Tisové (1711) a v Assódu (1719). Složil *Etan hlasitě prozpěvující* (Tisová, po r. 1811), sbírku to svých i přelož. písní k rozličným potřebám; *Křesťan vždycky se modlící* (1724), sbírku modliteb rýmovaných, a několik písní do Třanovského »Cythery« a funebrálu Jakobaeiho.

Gluck: 1) G. Christoph Wilibald, rytíř, slavný hudební skladatel německý, reformátor opery XVIII. stol., zakladatel novověké hudby dramatické (* 2. čce 1714 ve Weidenwangu blíže Neumarktu mezi Norimberkem a Řeznem v Bavorsku — † 15. list. 1787 ve Vídni). Otec jeho, lesník Alexander G., stal se r. 1717 polesným hraběte Kounice na Nových Zámcích v Čechách, pak r. 1722 lesmistrem hraběte Kinského v České Kamenici, r. 1724 dostal se v stejném postavení ke knížeti Lobkovicovi do Jezeře u Chomútova, až konečně r. 1747 v Zákupech ve službách velkovévodkyně Toskánské zemřel, tak že nejstarší syn jeho Krištof od svého třetího roku v Čechách byl netoliko vychován, ale i do počátků hudebního umění zasvěcen. Záhy naučil se zpívati a hráti na housle a cello, za šestiletého pobytu na gymnasiu chomútovském pěstoval též klavír a varhany; když pak od r. 1732 studoval filosofii v Praze, výdělkem hudebním doplňoval skrovnou hmotnou podporu z domu otcovského: byl učitelem zpěvu a hry na cello, sám pak hrál a zpíval v rozličných kostelích (zejména v Týnském chrámě za řízení Boh. Černohorského, u Křižovníků a u sv. Anežky) a leccos vydělal si hrou svou i ve vesnicích okolí pražského a v některých menších městech českých. Konečně jeho nadání hudební došlo plného uznání, kníže Lobkovic se ho ujal a poslal ho r. 1736 do Vídně, aby vzdělání své zdokonalil, kníže Melzi pak vzal ho roku násl. jakožto komorního hudebníka svého do Milána, kdež G. během čtyř let studia svá theoretická dovršil u proslulého skladatele a učitele Giambattisty Sammartiniho. Hned první jeho opera *Artaserse* (na libretto Metastasiovo) zdařila se tou měrou, že si r. 1741 na dvorním divadle milánském dobyla plného úspěchu. Rychle za sebou pak následovaly opery: *Demofoonte* (1742), *Siface* (1743) a *Fedra* (1744) pro Milán, *Cleonice* a *Ipermnestra* (obě 1742) pro Benátky, *Artamene* (1743) pro Cremonu a *Il Rè Poro* (1745) pro Turin, jimiž zjednal si G. zvučné jméno po celé Italii, tak že povolán do Londýna za skladatele k italské opeře v divadle Haymarketském. Avšak na zač. r. 1746 dávaná *La Caduta dei Giganti* neměla valného úspěchu; více líbil se opět starší jeho *Artamene*, za to nemělo štěstí pasticcio (řada nejlepších čísel z různých oper, v jeden celek jaks taks spojených), jež obecenstvu londýnskému předvedl s titulem *Piramo e Tisbe*. Pobyt londýnský zajisté G-ovi prospěl hlavně tím, že blíže seznal tam Händla stojícího tehdy na vrcholu své slávy. R. 1746 připomíná se podíl G-ův (vedle Vinciho a Lampugnaniho) na hudbě opery *La finta schiava*, v Praze na divadle v Kotcích za Mingottiho dávané. R. 1747 objevuje se G. v Hamburce a v Drážďanech, kdež v král. letním sídle Pilnickém provozována slavnostní opera *Le Nozze d'Ercole e d'Ebe*; pak zavítal i do Čech, aby prodal hospodu v Janovicích u Jiřetína nedaleko Mostu, již byl zdědil po otci tehdáž právě zemřelém. Koncem r. 1747 usadil se G. ve Vídni i zůstal v městě tom — nehledíc ovšem k četným cestám uměleckým — až do své smrti. Hned na jaře r. 1748 dobyl prvního skvělého úspěchu ve Vídni novou operou *La Semiramide riconosciuta*. Pak následovaly: slavnostní serenata *La Tetide* (pro Kodaň komponovaná a tamtéž i řízením G-ovým r. 1749 provozovaná), opery: *Telemacco* (1749 v divadle Argentina v Římě), *Ezio* (1750 v Praze), *La Clemenza di Tito* (1751 v Neapoli), *Issipile* (1752 v Praze), *Le Cinesi* (1754 na cís. zámku Hofu v Rakousích). R. 1754 stal se G. kapelníkem dvorní opery vídeňské, ale hned téhož roku obě své nové opery, *Il trionfo di Camillo* a *Antigono*, provozoval zase v Římě, i vynesly mu vyznamenání papežské, na něž povždy býval hrdý: stalť se »rytířem zlaté ostruhy«. Po návratu do Vídně r. 1755 dávána dvě menší díla G-ova, krátká zpěvohra *La Danza* (v Laxenburku) a jednoaktové pastorale *L'innocenza giustificata*, koncem r. 1756 pak opět skladba větší, opera *Il Rè Pastore* (obě poslední ve dvorní opeře). V létech násl. osvědčila se mnohostrannost G-ova nadání tím, že s plným úspěchem dovedl se vpraviti i do slohu francouzské operetty tehdy na dvoře Vídeňském oblíbené; v oboru tom složil zejména *La fausse esclave* (1758), *La Cythère assiégée* (1759), *L'yvrogne corrigé* (1760), *Le Cadi dupé* (1761), *L'Arbre enchanté* (1762), *La rencontre imprévue* (1764). Mezi tím vznikl

ještě ballet *Don Juan*, r. 1761 ve víd. divadle u Korutanské brány provedený, a roku násl. opera *Il trionfo di Clelia* k otevření nového divadla v Bologni komponovaná, 5. října 1762 pak provozovala se ve Vídni zpěvohra *Orfeo ed Euridice* na slova Raniera Calsabigiho složená, první to velký reformátorský skutek G-ův. Připravám k představení díla toho věnována neobyčejná péče, úspěch jeho brzo byl dokonalý, za nemnoho let i na divadlech italských slavilo triumfy. Za to starší opera »Ezio«, kterou G. r. 1763 na vídeňské jeviště uvedl, přese všechnu chválu, která jí byla udílena, se neudržela. Po několika menších příležitostních skladbách (*Il Parnasso confuso* a neprovozovaná *La Corona* psány r. 1765 pro Vídeň, slavnostní *Prolog* r. 1767 pro Florencii) následovala druhá, opět na text Calsabigiho komponovaná, mistrovská zpěvohra G-ova, *Alceste*, jejíž první provozování 16. pros. 1767 ve Vídni znamená nový, závažný pokrok dramatické hudby; úspěch byl velký, skoro dva roky zůstala opera ta na repertoiru, ale opposice proti novému směru již začínala. Také *Paride ed Elena* r. 1769 provedená má za podklad báseň Calsabigiho a podobně jako »Orfeo« a »Alceste« předst vuje nám vážnou uměleckou snahu G-ovu, musí tudíž býti vřaděna mezi jeho díla reformační, ačkoliv ani zevnějším úspěchem, ani vnitřní hodnotou nevyrovnala se ostatním pěti. Dílo to znamená však zároveň poslední slovo G-ovo na poli operní hudby italské; neboť nehledíc k příležitostní hře italské *Le Feste d'Apolio* r. 1769 při dvorských slavnostech ve Vídni a v Parmě provozované (jejíž prolog a obě první části, *L'Atto di Baucide e Filemone* a *L'Atto di Aristeo*, byly nové, třetí pak, *L'Atto di Orfeo*, vzat z opery téhož jména), jakož i k některým německým skladbám, k *Odám a písním Klopstockovým* tiskem vydaným a ke scenám z téhož básníka *Hermansschlacht*, z nichž však nic se nezachovalo, všechnu další svou činnost tvůrčí věnoval G. opeře francouzské. Jednak francouzský jazyk zdál se mu býti způsobilejší pro zpěv v pravdě dramatický (kdežto italština hodí se více pro zpěv bravurní), jednak od uměleckých prostředků opery pařížské mnoho očekával; ale především směr francouzské opery byl dramatickým snahám jeho bližší než tehdejší opera italská a tím stalo se, že působením G-ovým přesunuto bylo těžisko dramatické hudby z Italie do Paříže na více než pulstoletí. Francouzské libretto *Iphigénie en Aulide* napsal mu (dle Racinovy tragédie) bailli *du Rollet*, attaché franc. vyslanectví ve Vídni; ale teprve když r. 1772 byla partitura hotova, vyjednával G. se správou pařížské opery, při čemž někdejší jeho žačka Marie Antoinetta, tehdy ještě choť dauphinova, všemožně ho podporovala. Když G. na podzim r. 1773 přijel do Paříže, zklamaly ho umělecké prostředky opery pařížské úplně: velkou práci stálo, než byla »Iphigénie« nastudována, a také mnoho bojů, jelikož obě tehdejší strany mezi hudebnictvem pařížským (přívrženci jednak francouzské, jednak italské hudby) stavěly se s počátku proti G-ovi. Čím více od prvního představení »Ifigenie« 19. dub. 1774 úspěch její rostl, tak že vítězství G-ovo bylo brzo nepochybné, tím více namáhali se i odpůrci mistrovi. Kdežto Marie Antoinetta stála při G-ovi, milostnice Ludvíka XVI. Dubarry dávno již usilovala o povolání nejslavnějšího tehdy skladatele italského Piccinniho do Paříže, aby protiváhou tou význam a vliv G-ův byl stlačen. Konečně na sklonku r. 1776 se to podařilo, Piccinni přibyl do Paříže a stal se střediskem odpůrců G-ových, vášnivost tuhých sporů o umění G-ovo tím se ještě stupňovala, tak že polemika mezi »Gluckisty« a »Piccinnisty« náleží k nejpozoruhodnějším zjevům toho druhu v dějinách umění vůbec. V čele odpůrců G-ových stáli La Harpe, Marmontel a Framery, mezi obhájci jeho vynikali abbé Arnaud, Laurent a Suard (»l'anonyme de Vangirard«): bohatou snůšku polemických statí těch vydal již r. 1781 abbé Gaspard Michel, zvaný Leblond, pod titulem: »Mémoires pour servir à l'Histoire de la Revolution operée dans la musique par M. le Chevalier de Gluck« (něm. vydání z r. 1823 od J. G. Siegmayera). Mezi tím však nepřestala pařížská opera na jediném díle G-ově, hned 2. srp. 1774 provozován »Orfeus« v novém spracování (hlavní změnou bylo upravení úlohy Orfea pro tenor místo původního kontraaltu) s úspěchem ještě skvělejším než před tím »Ifigenie«, zejména Rousseau, dříve horlivý zastance hudby italské, stal se teď obdivovatelem G-ovým; za to r. 1775 starší, pouze přepracovaná franc. operetta *La Cythère assiégée* propadla, a 1776 *Alcesta*, pro Paříž též nově upravená, měla jen poloviční úspěch. Dále objednány u G-a dvě nové opery: *Roland* a *Armida*; první nedokončil zvěděv, že bez jeho vědomí totéž libretto odevzdáno bylo též Piccinnimu. »Armida« však, na starý, kdysi pro Lullyho psaný text Quinaultův složená, 23. září 1777 přijata byla dosti chladně, ale pak rychle stoupala v přízni obecenstva. Konečně 18. května 1779 dovršil G. činnost svou reformační provozováním nového, ze všech nejzralejšího díla *Iphigénie en Tauride*, na slova Guillardova komponovaného, a to s úspěchem dokonalým. Vítězství G-ovo ostatně bylo anticipováno již rok před tím: ve foyeru opery postaveno poprsí jeho (vedle Lullyho, Rameaua a Quinaulta) s významným nápisem »Musas praeposuit Sirenis« (Musám dal přednost před Sirenami). Poslední zpěvohru G-ovu, *Écho et Narcisse*, téhož roku 21. září provedenou bez valného úspěchu, nelze však řaditi mezi ona velká díla mistrovská, jimiž dramatickou hudbu reformoval. Po pařížských bojích a vítězstvích odpočíval G. ve Vídni, tráve poslední dny života svého v plném požitku dobyté slávy i získaného značného jmění. — Základní myšlénky reformy své G. vyložil v památných předmluvách k italským partiturám »Alcesty« a »Parida« a v některých dopisech; hlavní význam její spočívá v tom, že k platnosti přivedl opět zásady, z nichž italská hudba dramatická při vzniku

svém okolo roku 1600 byla vyšla a jež ponáhle byly ztratily svůj praktický vliv; ana během první polovice XVIII. století vyvinula se pověstná **šablona operní**: pro **lyrická** místa ustálena forma třídílné **arie** (s dacapem), jednak smyslům obecenstva lahodící, jednak okázalému virtuosství zpěváků hovějící, v níž spočívalo hudební těžisko opery, kdežto **dramatický** dialog, tedy vlastní dějové jádro její, odkázáno bylo k **prostému recitativu** (*recitativo secco*), hudebně docela bezvýznamnému a chudému, tak že neustálým střídáním se těchto dvou forem, co do slohu sobě tak nerovných, nevznikal jednotný umělecký celek dramatický a hudební, nýbrž pouze nesouvislá, třeba bohatá a nádherná, řada lyrických čísel koncertantních (arií v jedné opeře bývalo 20—30, ba někdy ještě více), konvencionálními recitativy od sebe oddělených, a to řada tím jednotvárnější, čím vzácnější bývaly skromné odchylky od šablony té, na př. t. zv. provázené nebo obligatní recitativy (dramaticky výraznější a hudebně bohatší), jež tvořívaly úvod některé z nejdůležitějších arií, a čím více, ba takořka výlučně, vládl zpěv sólový. Tento neblahý **dualismus arií a prostých recitativů G. »Orfeem« počínaje vítězně přemáhal**: místo velkého počtu nesouvislých, ale formálně stejných **čísel** nastoupilo několik velkých, jednotně zbudovaných **scén** v každém jednání, dramatické momenty přenášeny do zpěvu ariosního a naopak zase do recitativů vplétána místa ariosní, tak že stará šablona nahrazena netušeným bohatstvím nových útvarů. Ale útvary ty byly podmíněny **slovem básnickým**, jemuž G. ve zpěvohře zjednal opět vůdčí úlohu. Žádalť dokonalé podrobení hudební fantasie požadavkům textu: »skládám-li operu,« pravil sám o sobě, »hledím zapomenouti, že jsem hudebníkem,« a pravým úkolem hudby dramatické bylo mu »sloužiti poesii výrazem a situacemi, aniž děj by se přerušoval a zbytečnými příkrasami oslaboval«, slovo pak porovnával s kresbou, hudbu s koloritem a světlem v malbě atd. S tím arci souvisí netoliko snaha po nejdokonalejší deklamaci zpěvu, po nejpůsobivější charakteristice, jak jednotlivých situací a osob, tak i celého díla jakožto svérázného individua uměleckého, a účelné těžení ze všech prostředků současného umění hudebního (zejména v instrumentaci, v užití sborů atd.), nýbrž i **změněné postavení skladatele naproti umělcům výkonným**: jako hudba řídí se básní, má se básníkovi a skladateli podříditi celý divadelní apparát, především arci zpěvák, jenž musí se cítiti zpívajícím hercem, nikoliv ješitným virtuosem. Odstranění zpěvní bravury a koloratury není hlavní věcí v reformě G-ově, ale přece tou její stránkou, která důkladně provedena byla hned na počátku; všechno ostatní vyvinovalo se u G-a postupem nenáhlým, ač stálým, uvědomělým, ba splnění nejednoho svého požadavku musil G. ponechati svým nástupcům. Přece však to, co jím vykonáno během 17 let (od »Orfea« k »Ifigenii v Tauridě«), znamená velkolepý pokrok v dějinách umění, jakož vůbec G-em začíná nová řada oněch velkých mistrů, na nichž spočívá hudba XIX. století. Že »Orfeus« byl u G-a objednán na základě hotového libretta Calsabigiho, jímž nový směr namnoze byl přímo (nezávisle na G-ovi) žádán, nikterak nezmenšuje zásluhy G-ovy; takové myšlénky visely tehdy ve vzduchu, ale G-ovo umělecké nadání, jeho intelligence a moudrost, především pak jeho mužné, neoblomné sebevědomí učinilo onen velký, rozhodující krok od theorie k praxi, od aesthetické idey k uměleckému činu. — O životě G-ově dle pramenů obšírněji pojednal nejprve Ant. Schmid, Chr. W. R. v. G. Sein Leben u. tonkünstlerisches Wirken (1854), později pak (se zvláštním zřetelem ke sporům pařížským) G. Desnoiresterres, G. et Piccinni 1774—1800 (1875). Srv. ještě: A. B. Marx, G. u. die Oper (1862); A. Reissmann, Ch. W. R. v. G. u. seine Werke (1882); Bitter, Die Reform der Oper durch G. (1884) a j. Mezi četnými menšími životopisy G-ovými jest i český O. Hostinského: Krištof Vilibald G. (1884).

2) G. **Themistokles**, lékař něm. (* 1853 v Jassích). Lékařství vystudoval v Berlíně, r. 1882 habilitoval se tu pro chirurgii a stal se později též professorem. V létech 1876—78 účastnil se válek ruskotureckých jako ředitel nemocničních baráků, které zařídila něm. společnost červeného kříže v Pirotě a ve Srědci. Napsal četné články, ze kterých buďtež uvedeny: *Ueber Nervennaht und Nervenregeneration* (1877); *Ueber Glasschienen* (1880); *Ueber Exstirpation von Organen* (1882); *Kriegschirurg. Mittheilungen aus Bulgarien* (1885).

Glück: 1) **Christian Friedrich von G.**, právník (* 1755 v Halle — † 1831 v Erlankách), studoval a habilitoval se v Halle r. 1777 a r. 1784 přešel na universitu do Erlank. Hlavní dílo jeho jest *Ausführliche Erläuterung der Pandekten* (Erl., 1790—1830, 34 sv.); pokračovali v něm Mühlenbruch, Fein, Arndts, Leist, Burckhard a j.; ital. od Serafiniho a Cogliola (Mil., 1886 a násl.). Z jiných jeho spisů jmenujeme: *Hermeneut. system. Erörterung der Lehre von der Intestaterbfolge* (Erl., 1803) a *Handbuch zum system. Studium des neuesten röm. Privatrechts* (díl I., t., 1812). V l. 1785 až 1790 vyšla jeho *Opuscula juridica*.

2) von G. **Christian Wilhelm**, syn před. (* 1810 v Erlankách — † 1866 v Mnichově), byl úředníkem knihovním a badatelem v starožitnictví keltickém. Sem odnášejí se jeho práce: *Die bei Julius Caesar vorkommenden keltischen Namen* (Mnichov, 1857); *Renos, Moinos und Mogontiacon, die gall. Namen* ... (t., 1865) a j. Napsal také: *Die Bisthümer Noricums, besonders das Lorchische, zur Zeit der römischen Herrschaft* (Vídeň, 1855) a j.

3) G. **Barbara Elisabeth**, básnířka něm., známá pod jménem **Betty Paoli** (* 1814 ve Vídni — † 1894 v Badenu u Vídně), byla v časném věku, přinucena hmotnou tísní, vychovatelkou v ruském Polsku, na to od r. 1843 společnicí kněžny Marianny Schwarzenbergové;

po smrti její (1848) cestovala po Německu a Francii, od r. 1852 žila ve Vídni. Vydala: *Gedichte* (Pešť, 1841, 2. vyd. 1850); *Nach dem Gewitter* (t., 1843, 2. rozmn. vyd. 1850); *Die Welt und mein Auge*, povídky (t., 1844, 3 sv.); *Romanzero*, epické básně (t., 1845, 2. vyd. 1856); *Neue Gedichte* (t., 1850; 2. vyd. 1856); *Lyrisches u. Episches* (t., 1855) a *Neueste Gedichte* (Vídeň, 1870). Napsala také cenné kritické práce: *Wiens Gemäldegalerien in ihrer kunsthistorischen Bedeutung* (Vídeň, 1865) a *Grillparzer und seine Werke* (Štuttg., 1875). Básně G-ové jsou pozoruhodny svojí opravdovostí a skutečnou životností, která je většinou prosta planého sentimentalismu. Srv. »N. Fr. Presse« 22. čce 1894.

Glücksberg: 1) G. Jan, knihtiskař polský (* 1795 — † 1859), původu židovského, založil první illustrovaný list polský »Magazyn powszechny«, jejž redigoval K. Brodziński (1834 až 1841). Později založil ještě několik časopisů a vydal mimo jiné první *Przewodnik po Warszawie* (1827), jejž sám sestavil, dále spisy Brodzińského, *Numizmatyka krajowa* a j.

2) G. Michal, knihtiskař, syn před. (* 1828), otevřel r. 1859 rozsáhlý knihosklad a vydával mimo jiné dílo J. Bartoszewicze »Historyja literatury polskiej«, časopisy »Kmiotek« (od r. 1860); »Bluszcz« (od r. 1865), sbírku »Muzeum sztuki Europejskiéj« a polskou bibli Doréovu.

Glücksburg, krásně položené lázeňské místo v prus. vlád. obv. šlesvickém, kraji flensburském, stanice prus. st. dráhy; 1235 obyv. (1890), evang. kostel, vápenice, cihelny, mlýny, zahradnictví, mlékařství, slabý pramen železitý. R. 1893 bylo tu asi 2000 láz. hostů. Sousední zámek G., na místě cisterciáckého kláštera (*Rus regis, Rudekloster*) ok. r. 1582 vystavěný, byl v l. 1622–1779 sídlem vévod holštýn-sonderburg-glücksburských a přešel po jich vymření na Dánsko. Král Bedřich VI. propůjčil jej r. 1825 vév. Bedřichu Vilému šlesvik-holšt.-sonderb.-beckskému, jenž založil novou linii glücksburskou, z níž Kristián IX. stal se králem dánským po Bedřichovi VII., jenž zemřel v G-u r. 1863. Od r. 1892 sídlí zde švagr cís. něm. Viléma II., vév. Bedřich Ferdinand Glücksburský, jemuž byl G. soudně přiřčen.

Glückselig viz Legis.

Glückstadt, město v prus. vlád. obv. šlesvickém, kraji steinburském, na Labi, 46 ½ km pod Altonou, stanice prus. st. dráhy, s 5032 obyv. (1890). G. jest sídlem soudu, má veliký evang. a katol. kostel, synagogu, gymnasium, školu kominickou (jedinou v Německu), nemocnici, věznici a polepšovnu, plynárnu, dílny železniční, 2 banky, továrny na obuv, zboží sešlapané, zlacené lišty, nábytek, korkové zboží, mýdlo, doutníky, kaviar, na zužitkování ovoce a zelin, cihelny, železolijnu, jirchárny, rybářství v Labi, obchod s dřívím a kořením. G. slouží v zimě, když Labe jest dále proti vodě kryto ledem, za přístav Hamburku i pro největší lodi. G. založen r. 1616 za Kristiana IV., r. 1620 opevněn a nadán velikými výsadami obchodními. Tehdáž udržoval největší obchodní spojení s Islandem. Byl po nějaký čas hlav. městem vév. Holštýnského a několikráte obléhán. Pevnost zdejší byla r. 1814 spojenci vzata a násl. r. zrušena.

Glückzu, ves v Čechách, viz Klipec.

Gluge Gottlieb, lékař belg. (* 1812 ve Brakelu ve Vestfálsku). Lékařství vystudoval v Berlíně, procestoval pak střední Evropu, usadil se jako praktický lékař v Mindech a stal se r. 1838 prof. fysiologie a path. anatomie v Brusselu (nyní ve výslužbě). Vyniká zejména jako path. anatom. Napsal velkou řadu spisů a článků, ze kterých sluší uvésti: *Die Influenza oder Grippe* (Minden, 1837); *Anatomisch-mikroskopische Untersuchungen zur allgem. u. speciellen Pathologie* (1839 a 1841, 2 seš.); *Atlas der patholog. Anatomie* (Jena, 1843–50, 2 sv.); *De l'enseignement de la biologie dans les écoles* (1874).

Gluchov: 1) G. (něm. Glauchau), hl. město hejtmanství v král. Saském, asi 11 km vzdálené od Zvikavy, na ř. Moldavě, při žel. trati Zhořelice-Drážďany-Reichenbach, G.-Grossbothen a Gera-Gössnitz G., sídlo hejtmanství, soudu, obch. komory, berního úřadu, kanceláře hrabat Schönburků a superintendenta, má 23.405 obyv. (1890), většinou evang., poštu, telegraf a telefon, 2 kostely, městský dům, reálku s progymnasiem, vyšší školu tkalcovskou, několik pokrač. škol, 2 lože zednářské a nemocnici. G. jest z nejdůležitějších něm. sídel průmyslu vlněného a polovlněného; má 9 mechanických přádelen, 25 barvíren, appretur a j., slévárny a strojírny, pily, pivovary a cihelny. G. byl r. 1430 dobyt od husitů.

2) G. (pol. Głuchów), újezdové město gubernie černigovské (na vých.) při ř. Jesmani (přítok Klevené), má 17.625 ob. (1893), hlavně Velkorusů, vedle nich Malorusů a židů. Jest to město obchodní s obratem okolo 6 mill. rublů ročně. Železnice jest vzdálená, nejblíže je město Konotop. G. má 11 kostelů, několik učilišť, hojně navštěvované 4 trhy, čilý obchod, hlavně s obilím, pivovary, vinopalny, koželužny, mydlárny a svíčkárny a j. U blízké vsi Pološku dobývá se hlína porculánová, jež stačí skoro pro všecky továrny porculánové celého Ruska. G. býval v pol. XII. stol. sídlem zvláštního knížectví Gluchovského, kteréž založil Semen Michajlovič, vnuk Vsevoloda, knížete černigovského. R. 1729 stal se G. hl. městem Malé Rusi.

Gluchowa, osada v rak. Slezsku, hejtm. Těšín, okr. Jablunkov, poš. Bystřice; 15 d., 92 ob. pol. (1890), šk.

Glukodin jest bělavá tekutina, povstalá nitrováním sytého roztoku třtinového cukru v glycerinu. Rozpouští čistý cukr; sama jest rozpustnou v étheru. *Vd.*

Glukodinový prach, třaskavina obsahující 33–36% glukodinu, 5% cukru, 37% sodnatých solí a ostatek nitrocellulosa, pohoubu při druhu bílém, smíšenou s uhlím při druhu černém. *Vd.*

Glukonová kyselina (glykogenová kys.), $C_6H_{12}O_7$, dle vzorce zvedené

$CH_2(OH).(CH.OH)_4.CO_2H$,

vzniká, okysličíme-li glukosu, škrob, glykogen dextrin, ba i saccharosu nebo maltosu chlórem nebo bromem a látku vzniklou rozložíme kysličníkem stříbrnatým. Jest syrup ve vodě snadno rozpustný, jenž rád tratí vodu, měně se v příslušný t. zv. lakton $C_6H_{10}O_6$, rovinu světla polarisovaného v pravo otáčející. *OSc.*

Glukosa, též glykosa, dříve nevhodně dextrosa, jinak cukr hroznový či škrobový (viz Cukr str. 761) zvaná, jest cukr z řady hexos o vzorci $C_6H_{12}O_6$ či rozvedeně
$CH_2(OH).[CH(OH)]_4.COH$.
Jest nad míru rozšířena v bylinstvu, méně hojně ve zvířectvu. Tvoří součásť četných glykosidů taktéž v bylinstvu rozšířených a složitých cukrů: saccharosy, maltosy, laktosy, z nichž vzniká hydrolysí (v. t.), podobně jako působením fermentů ze škrobu atd. Čistá se připravuje v laboratoři vařením saccharosy s alkoholem a trochou kyseliny solné, na veliko vařením mazu škrobového se zředěnou kyselinou sirovou. Jest hmota něco méně sladká cukru třtinového, ve vodě i v alkoholech (methylnatém, éthylnatém) rozpustná. Z roztoků alkoholických krystalluje bezvodá v soustavě kosočtverečné, z roztoků vodných rád se vylučuje hydrát $C_6H_{12}O_6 . H_2O$ jednoklonný. Bezvodá má hutnost 1·538, bod tání 144°, kdežto hydrát již nad 80° taje. Roztoky vodné otáčejí rovinu světla polarisovaného v pravo. Úhel specifické otáčivosti $[\alpha]^D$ dle koncentrace kolísá kolem + 53°. Roztoky čerstvé ukazují otáčivost bezmála dvakráte tak velkou (birotace). Zahříváním při 170° tratí molekulu vody a mění se v glukosan, $C_6H_{10}O_5$; zahříváme-li výše, hnědne, poskytujíc karamel, jehož užívají k barvení likérů. Kyselinami i žíravinami se **g.** zejména za horka rozrušuje. Oxydační činidla dávají vznik různým látkám, redukcí amalgamatem sodíkovým vzniká sorbit. Mikrobi určití zkvašují **g**-su v alkohol a kysličník uhličitý, kvasidlo mléčné dává vznik kyselině mléčné. Kvantitativně stanovíme množství **g**-sy v roztocích buď vážkově dle množství vyloučeného kysličníku mědičnatého z roztoku Fehlingova, který se **g** sou redukuje, nebo volumetricky z množství roztoku cukerného k odbarvení určitého množství roztoku Fehlingova potřebného; jinak polarimetricky z otáčivosti roztoků nebo (zhruba) i kvašením z množství vytvořeného kysličníku uhličitého. *OSc.*

Glukosan viz Glukosa.

Gluma, plucha, viz Trávy.

Glumaceae, skupení rostlin jednoděložných (*Monocotyledones*), k nimž řadí se trávy (*Gramineae*) a šáchory (*Cyperaceae*). Rostliny zjevu trávovitého, se stéblem článkovitým, listy pošvitými, s čepelí čárkovitou, souběžně žilnatou. Květy drobné se zakrnělým šupinkovitým okvětím nebo bez okvětí, v šupinkovitých, suchých lístkách (plevách a pluchách) ukryté, semeník svrchní, plod obilka bilečnatá. *Vky.*

Glümer: 1) Adolf von **G.**, generál prus. (* 1814 v Lengefeldě). Vzdělav se ve vojenské škole a při gener. štábě, stal se r. 1861 plukovníkem a bojoval jako generalmajor r. 1866 proti Hannoversku a r. 1870 jako velitel 13. divise proti Francii, zvláště před Metami. Stav se vrchním velitelem badenské divise, zvítězil 18. pros. 1870 v krvavé bitvě u Nuitsu a ve sboru Werderově proti Bourbakimu. Po válce jmenován byl divisionářem ve Freiburce a r. 1873 guvernérem v Metách, ale již násl. r. šel na odpočinek do Freiburku Br.

2) Claire von **G**., spisovatelka něm. (* 1825 v Blankenburku na Harzu), prožila většinu mládí ve Francii s otcem svým, politickým uprchlíkem, hlavně v Béarnu a Normandii. Vrátivši se r. 1848 do Německa, žije od r. 1858 v Blasewitzu u Drážďan. Vydala: *Fata Morgana* (1850); *Aus d. Pyrenäen*, črty (Dessava, 1853, 2 sv.); *Erinner. an Wilh. Schröder-Devrient* (Lip., 1862); *Aus der Bretagne*, novelly (Vídeň, 1867); *Düstere Mächte* a *Erlöst*, 2 nov. (Berl., 1870); *Frau Domina*, nov. (Štutg., 1873); *Alteneichen* (Berl., 1878); *Aus dem Béarn*, nov. (t., 1879); *Dönninghausen*, román (Drážď., 1880, 2 sv.); *Vom Webstuhl der Zeit*, 4 nov. (t., 1882); *Lutin u. Lutine* (Lip., 1884); *Alessa*; *Kleine Illusionen*, nov (Štutg., 1888); *Junge Herzen* (Berl., 1891). Překládala také mnoho, zvláště ze Sandové, Turgeněva, Tolstého, Daudeta a j.

Glumr Eyjólfsson (Viga **G.**), básník staroislandský (* ok. 940 — † 1003). Jsa náčelníkem v jihozápadní části Islandu, jako taký měl časté boje, jež jsou předmětem skladby *Viga-Glumssaga*. Skladba tato jest pozdější (ok. 1330), obsahuje však porůznu sloky **G**-ovy. Posledně vydal ji Thorlaksson jako 1. svaz. »Islenzkar Fornsögür« (Kodaň, 1880). Něm. spracování od F. Khulla (Št. Hradec, 1858).

Glurns, město v tyrol. okr. hejtm. meranském, na lev. bř. Adiže, 915 *m* n m., při východu z údolí Taufererského (Münsterthal) do horn. Vintschgau, s 626 obyv. (1890). Starobylé toto město ještě dnes má hradby s věžemi, gotický farní kostel a jest sídlem okr. soudu. Na jih od města zámek Lichtenberg, majetek hrab. Khuena, a hora Glurnser Köpfel, 2389 *m* vys., s níž jest krásný rozhled. V soud. okresu Glurnském bylo r. 1890 na 528·25 km^2 ve 14 obcích 9140 obyv. něm.

Glušać viz Mišetić.

Glušinskij Josif Pavlovič, inženýr ruský (* 1834), byl prof. inženýrství a stavitelství vodního v inžen. akademii a sestavil *Kurs vodjanych soobščenij*. Mimo to přispíval do časop. »Žurnal putějsoobščenija«, kde uveřejnil články *Kratkij obzor upotrebitělnějšich sistěm razborčatych plotin* (1861) a *Razborčatyja plotiny* (1866). Byl též předsedou kommisse pracující o pravidlech pro ruské železnice.

Glutaeus (řec.), hýžďový. Arteriae glutaeae, superior et inferior, tepny hýžďové, jež vznikajíce ze vnitřní tepny kyčelní, prostupují skrze větší díru sedací do hýždí, rozvětvujíce se mezi svalstvem a podél nervu sedacího. Dle jejich průběhu řídí se většinou i žíly a nervy hýžďové *venae glutaeae*, *nervi glutaei*). Svaly hýžďové (*Musculus* **g.** *magnus*, *medius* a *minimus*) vznikají všecky ze zevní plochy kosti kyčelní a upínají se na horní

konec kosti stehenní mimo velký hýžďovec, jenž přechází částečně v tuhou povázku stehenní. Jsouce velice hmotné, podmiňují spolu s podkožním tukem zvláštní zakulacený tvar hýždí. *Srš.*

Glutamin viz Glutaminová kyselina.

Glutaminová kyselina, $C_5H_9NO_4$ či rozvedeně jakožto kyselina amidoglutarová $CO_2H.CH_2.CH_2.CH(NH_2).CO_2H$, jest [illegible] v melase, amid její, glutamin, [illegible] v různých šťavách bylinných. Z bílkovin [illegible] původu lze ji získati varem s [illegible] sírovou. Osmistěnné krystally ve [illegible] rozpustné. Otáčí rovinu polarisační [illegible] lze pořiditi kyselinu levotočivou [illegible] nečinnou. *OŠc.*

Glutarová kyselina patří k řadě dvoj[illegible] kyselin mastných. Vzorec $C_5H_8O_4$ [illegible] $CO_2H.(CH_2)_3.CO_2H$. Hranoly [illegible] ve vodě, alkoholu i étheru [illegible] tající. *OŠc.*

Gluten [illegible] bylinný, zbývá jakožto hmota [illegible] ve vodě nerozpustná, hnětememli [illegible] z mouky pšeničné delší dobu [illegible]

[illegible]

ženými a jazýčky jich tenkoblannými, více méně prodlouženými. Známo celkem asi 16 zpravidla dosti statných druhů při vodách a na bažinatých lučinách pospolitě rostoucích; nejvíce jich jest v severní Americe, několik v Australii, méně v Evropě a Asii. Ze 4 u nás se vyskytujících druhů nejznámější jest Z. vzplývající (G. *fluitans* R. Br.), travina přes ½ m vysoká se stéblem dole poléhavým a kořenujícím, pak vystoupavým, s latou dosti jednoduchou, jednostrannou, s větvičkami do[illegible] nejčastěji jen po 2 v přeslenu a s nemnohými klásky, jež jsou 7–11květé, čárkovité, dlouze válcovité a zprvu k ose přitisklé. Pluchy jsou podlouhlé kopinaté, poněkud při špičatělé, drsnavé a mají 7 stejných až do stříbrobílého, mázdřitého okraje sahajících žeber. Jazýček [illegible] bývá slabě roztřepen. [illegible] jakožto rostlina pícní dobře pro půdy bažinaté, zvl. pro okraje rybníků a břehy řek. [illegible] v Prusku, Slezsku [illegible] a užívá se jich rozemletých [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

Glyceridy [illegible]

[illegible]

začasté těkavé, vyšší jsou látky většinou tuhé; alkohol jest pro **g.** dobrým rozpustidlem. *OŠc.*

Glycerin, $C_3H_8O_3$ čili rozvedeně
$CH_2(OH).CH(OH).CH_2(OH)$,
jest chemickou povahou svou nejjednodušší repraesentant trojmocných alkoholů, které obecně slovou **g**-y. Sloučen s různými kyselinami organickými (zejména s palmitovou, stearovou a olejovou) na glyceridy (v. t.), tvoří podstatnou součásť tuků a olejů mastných. Malé množství **g**-u vzniká při lihovém kvašení glukosy. V malém jej připravíme, zahřívajíce olej olivový s klejtem. Na veliko připravuje se při výrobě kyseliny stearové rozkladem pevných tuků vodou pod vyšším tlakem za přítomnosti něco vápna. Z vodnaté vrstvy přeháněji **g.** vodními parami. Jest to tekutina sladká, syrupovitá, hutnoty 1·27, teprve ve hlubokých teplotách mrznoucí (proto slouží k plnění gasometrů a jinde), při 290° vroucí, těká však již s vodními parami. Byv zahřát, může býti zapálen. Rozpouští se ve vodě a v alkoholu, nikoli v étheru, sám jest též pro mnohé látky dobrým rozpustidlem. Dochází hojného užití v lékařství, v kosmetice, k extrakci různých hmot, k slazení atd., mimo to ku přípravě nitroglycerinu (v. t.), z něhož dělají dynamit. *OŠc.*

Glycerincrême (-krém) jest masť glycerinová s přídavkem růžové vody a růžového oleje. Na 100 *g* glycerinu přidá se 5 *g* vody a 2 kapky oleje. *šnk*

Glycerius, císař západořímský (473—474). Jako důstojník praetoriánů požíval u vojska velké obliby i byl dne 5. bř. 473 od patricia Gundobada v Ravenně prohlášen císařem; když však od byzantského Lva I. jmenovaný Julius Nepos přistal v čci 474 s velikou mocí u Ostie, ustoupil **G.** a přijal úřad a důstojenství biskupa salonského v Dalmacii.

Glycerolat nazývají se smíšeniny, spíše roztoky různých léčiv v glycerinu, k zevní potřebě. *šnk.*

Glycerová kyselina, $C_3H_6O_4$ či rozvedeně $CH_2(OH).CH(OH).CO_2H$, jest jednosytná organická kyselina, vznikající účinkem kyseliny dusičné na glycerin. Jest to hustý syrup s vodou a alkoholem se mísící, nerozpustný v étheru. Opticky jest nečinná. Působením mikroorganismů v soli její lze však připraviti **g**-vou **k**-nu i pravotočivou i levotočivou. *OŠc.*

Glycin viz Glykokoll.

Glycine viz Wistaria.

Glycium viz Beryllium.

Glyconeus viz Glykonský verš.

Glycyrrhiza L., lékořice či sladké dřevo, rod rostlin z řádu motýlokvětých (*Papilionaceae* L.), s kalichem skoro 2pyským, s pyskem hořením 2zubým, dolením 3klaným, pavézou úzce vejčitou až podlouhlou, k dolejšku zúženou, přímou, křídly šikmě podlouhlými, přišpičatělými nebo tupými, člunku z volných lístků složeného, špičatého nebo tupého něco delšími. Tyčinka hořejší volná; semenník přisedlý, 2- i vícesemenný, vybíhá v lysou, nitovitou čnělku na konci dovnitř ohnutou a hlavičkovitou bliznou zakončenou. Lusk bývá kožitý, krátký, čárkovitý, podlouhlý nebo vejčitý, přímý neb i prohnutý, naduřelý nebo smačklý, lysý, žlaznatý nebo měkkoostenný, nepukavý nebo teprve pozdě nedokonale 2chlopný, uvnitř nepříhrádkovaný. Semena bývají ledvinitá nebo koulovitá — Vytrvalé, často žlaznatochlupaté byliny nebo polokře s kořenem nejčastěji sladkým, s listy lichozpeřenými, lístky četnými (vzácně jen 3—5), celokrajnými nebo žlaznatě zoubkovanými, pořídku se štětinovitými palístky. Palisty úzké, kožovité, opadavé. Květy nejčastěji dost drobné, bílé, žlutavé, namodralé nebo fialové sestaveny jsou v úžlabní přisedlé nebo stopkaté hrozny nebo klasy. Známo asi 12 druhů rozšířených v Středozemí, mírnější a subtropické Asii, v Australii i v záp. části Sev. Ameriky a mimotropické Americe jižní. Pro sladký kořen nejznámější jest l. hladkoplodá, sladký kořen či osládeř (**G.** *glabra* L. či *Liquiritia officinalis* Moench.), vytrvalá bylina s kořenem hluboko do země vnikajícím až 1 *m* dlouhým a 2 ½ *cm* silným, v četné větve se rozdělujícím šedohnědým a uvnitř žlutým, z něhož vynikají na prst silné, vodorovně daleko se rozlézající podzemní výhonky. Lodyhy přímé, do 2 *m* vysoké, nejčastěji jednoduché, s listy 4—7jařmými, lístky jich krátce stopkatými, podlouhlými neb elliptičnými, špičatými nebo přitupými, s hrozny dosti dlouze stopkatými, drobno- a volnokvětými, mateřského listu kratšími nebo jen málo delšími. Lusky jsou čárkovité, zploštělé, rovné nebo jen málo zakroucené. Rostliny této, tak zvané sladké či španělské dřevo poskytující, zná se více odrůd v jižní Evropě, sev. Africe, záp. a stř. Asii domácích. Tak zvané ruské sladké dřevo pochází nejspíše od l. draslavé (**G.** *asperrima* L. fil., **G.** *aspera* Pall.), druhu v jihových. Rusku, sev. Persii, okolo moře Kaspického a odtud až na Altaj rozšířeného. Lysá tato bylina jest na nízkých, vystoupavých lodyhách, na řapících, žilkách listových i stopkách hroznů ostnitě draslavá, listy má 4—5tijařmé, lístky obvejčité, ostnitě hrotité, hrozny vejčité, hustokvěté a jak mateřský list dlouhé neb i delší; květy jsou velké, kalich žlaznatý, lusk zakroucený, čárkovitý nebo růžencovitě zaškrcovaný, lysý, 3—8semenný. Ruské sladké dřevo, zvané jinak *radix Liquiritiae rossicae*, poskytuje snad také l. ostnoplodá (**G.** *echinata* L.), druh skoro lysý se stonky asi 1 *m* vysokými, s listy 5—6jařmými, lístky jich podlouhlými neb elliptičnými, ostnitě hrotitými, hrozny květními hustými, hlavičkovitými, krátce stopkatými, lusky podlouhle obvejčitými, silně ostnitými, 2semennými. Rozšířena v jihových. Evropě od Uher počínajíc, dále v Rusku a záp. Asii. Španělské dřevo sladké přichází do obchodu neloupané (kořeny a výhonky z kořenů), ale ruské bývá loupané, i neví se s určitostí, od kterého z poslednějších dvou druhů pochází. Kořeny lékořic obsahují vedle cukru a asparaginu glykosid zvaný glycyrrhizin, jenž chutná ostře sladkonahořkle. V lékárnách kořeny vyvářejí a připra-

vují z nich zahoustlou sladkou šťávu, tak zvanou **lékořičinu** (*succus liquiritiae*), jež rozpouštějíc hleny, hodí se dobře ku přípravě thé proti kašli. Mimo to upotřebuje se ku přípravě různých léků, zvláště takových, jichž nepříjemná chuť se sladkým přípravkem odstraňuje. Proto také místy l. **hladkoplodou** pěstují. jako v Německu v okolí Bamberka, na jižní Moravě a j. Lékořice užívají hojně zvláště v Anglii ku výrobě piva porterského, mimo to užívá se jí i ku přípravě leštidla na obuv a malířské barvy. Listí l. požírá rád dobytek. Kořen rostliny té znali již staří národové. Plinius zove ji G. Roste hojně v okolí zálivu Korinthského, kde jí každým rokem na tisíce centů nasbírají a jednak vyvážejí do Terstu a Marseille, jednak v domácích továrnách, na př. v Patrasu, hned zpracovávají. V obchodě rozeznávají sladké dřevo španělské, kalabrijské, sicilské, levantské, anglické, francouzské, německé a ruské. Největší obchod vede se s ním ve Španělsku, Italii, na Sicilii a v jižní Francii (Španělsko vyváží ročně asi 2000 *q*, Sicilie přes 3000 *q*); zboží německé je nejšpatnější. *Vs.*

Glycyrrhizin jest glykosid obsažený v tak zvaném sladkém dřevě (kořeny rostlin *Glycyrrhiza glabra* a *echinata*), bezpochyby ve spojení s ammoniakem. Tvoří bezbarvé krystally málo rozpustné ve vodě, lépe v alkoholu. *OŠc.*

Glyfografie viz Galvanoglyfie.

Glykogen, uhlohydrát o vzorci $C_6H_{10}O_5$ (dle jiných $C_{36}H_{62}O_{31}$), jest obsažen v játrách lidských a zvířat býložravých, značným podílem v některých ústřicích a měkkýších, v množstvích podřízených v četných orgánech zvířecích i ve tkanivech embryonálných. I v rostlinstvu se vyskytá porůznu. Z jater zvířete právě zabitého (po delší době totiž g. z jater zmizí) připravují g. vyvářejíce vodou, a odloučivše cizí hmoty, srážejí z výslazu onoho g. alkoholem. G. jest bílý beztvarý prášek, ve vodě rozpustný na opalisující roztok, který rovinu světla polarisovaného otáčí v pravo. (Úhel otáčivosti $[\alpha]_D = + 211°$.) V alkoholu se nerozpouští. Některými okysličujícími prostředky poskytuje kyselinu glykogenovou, $C_6H_{11}O_7$. Vařen se zředěnou kyselinou solnou neb sírovou přechází v glukosu. Nekvasí kvasnicemi, neredukuje roztok Fehlingův. V těle živočišném hraje jistě důležitý úkol, i jest pro fysiologickou chemii důležitosti nemalé. *OŠc.*

Glykogenová kyselina viz Glukonová kyselina.

Glykocholová kyselina, též cholová kys., $C_{26}H_{43}NO_6$, jest vedle taurocholové kyseliny jedna z význačných kyselin obsažených ve žluči lidské i ve žluči četných zvířat, odkud ji lze vybaviti. Krystalluje v jemných jehlicích o bodu tání 133°, rozpustných ve vodě, v alkoholu i v étheru. Otáčí rovinu světla polarisovaného v pravo. *OŠc.*

Glykokoll čili Glycin, $C_2H_5NO_2$, jest chemickou povahou svou kyselina amidooctová, $CH_2(NH_2).CO_2H$. Lze ji získati vařením klihu s vodou barytovou, nebo s kyselinou sírovou, též z kyseliny hippurové, kteráž jest benzoylglykokoll, působením chlórovodíku. Jsou to krystally rozpustné ve vodě, nerozpustné v absolutním alkoholu. Deriváty glykokollu zdají se míti značný význam v rostlinstvu i v živočišstvu. Methylglycin jest sarkosin, trimethylglycin či betain obsažen jest ve šťávě řepy cukrové atd. *OŠc.*

Glykol, $C_2H_6O_2$, jest nejjednodušší alkohol dvojsytný o rozvedeném vzorci

$$CH_2(OH).CH_2(OH),$$

pročež plným názvem slove ethylenglykol. Upraviti lze ho různými cestami chemickými, nejvhodněji ze sloučeniny $CH_2Br.CH_2Br$ (ethylendibromidu) varem s vodou pod tlakem, anebo varem s vodou a potaší. G. jest bezbarvý, řídounký syrup, při 197° vroucí a asi 1·12 hutný, slabounce sladce chutnající, rozpustný ve vodě i v alkoholu, nikoliv v étheru. *OŠc.*

Glykolová kyselina, $C_2H_4O_3$, jest chemickou povahou svou kyselina oxyoctová, $CH_2(OH).CO_2H$. Získati se dá mnohými cestami: tak oxydací alkoholu kyselinou dusičnou. Proto jest obsažena v matečných louzích po výrobě třaskavé rtuti. Rovněž ji připraviti lze oxydací cukru, kyseliny šťavelové, glycerinu za podmínek určitých. *OŠc.*

Glykoly slovou dvojsytné alkoholy, t. j. sloučeniny obsahující na dvou místech skupinu jednomocnou OH (hydroxyl) připjatou vždy k uhlíku, který mimo tuto skupinu ještě vodík vázati může. Nejjednodušší sem příslušný člen dle uhlovodíku ethylénu $CH_2 = CH_2$ slove ethylenglykol či prostě glykol (v. t.) a má sloučenství $CH_2(OH).CH_2(OH)$. Glykoly obsahující dvě trojmocné skupiny $C(OH)$ slovou pinakony. Glykoly jsou většinou tekutiny syrupovité chuti zasládlé, chemickou povahou alkoholům jednosytným podobné. *OŠc.*

Glykón viz Farneská sbírka str. 27.

Glykonin, směs glycerinu se žloutkem vejcovým (Sichel). Na kůži natřen utvoří firnisový povlak. *stk.*

Glykónský verš (glyconeus) má jméno své od řec. básníka Glykóna. Jest to logaedická tetrapodie s daktylem; dle místa, na němž stojí daktyl, rozeznáváme glyconeus I. s daktylem na místě prvém, glyconeus II. s daktylem na místě druhém, glyconeus III. s daktylem na místě třetím. G. v. vyskytuje se buď akataléktický nebo kataléktický, bez anakruse nebo s anakrusí. Glyconeus I. akataléktický má tvar:

–́ ⏑ ⏑ – ⏑ – ⏑ – ⏓,

kataléktický má tvar:

–́ ⏑ ⏑ – ⏑ – ⏑ – ∧.

Viz též Asklépiadejské strofy.

Glykosa viz Glukosa.

Glykosamin, $C_6H_{11}O_5.NH_2$, jest zásada organická s řadou glukosy souvisící, obsažená v pancéřích a klepetech raků mořských, z nichž lze ji připraviti. Vzniká též rozštěpením chitinu, obsaženého v krovkách hmyzu. Jsou to krystally ve vodě i v alkoholu rozpustné, s kyselinami soli poskytující. Chlórhydrát jeho

otáčí rovinu světla polarisovaného v pravo, kdežto chlórhydrát isomerické zásady isoglykosaminu otáčí v levo, a rozložen byv dusanem sodnatým, skýtá cukr levulosu. *OŠc.*

Glykosidy jsou látky hojně v přírodě, zejména v bylinstvu rozšířené, často pro určité byliny charakteristické přítomností svou a jistě nemalého významu fysiologického. Působením zředěných kyselin aneb i žíravin rozštěpují (hydrolysují) se v cukr (odtud jméno) a jednodušší sloučeninu organickou, obyčejně řadě aromatické příslušnou, jež chemickou povahou svou může býti uhlovodíkem, alkoholem, aldehydem, acetonem atd., dle čehož řídí se i chemická povaha glykosidů. Cukr z **g** dů získaný jest z pravidla glukosa, často též rhamnosa, v jiných případech neznáme dosud jeho povahy. Podobného rozštěpení docházejí **g**. působením fermentů (či enzymů), látek to povahy dosud nevalně objasněné, glykosidy začasté v rostlině zprovázejících. Tak na př. amygdalin, **g**-d to obsažený v hořkých mandlích a jádrech ovoce peckovitého, štěpí se působením současně přítomného fermentu, který slove emulsin, dle rovnice:

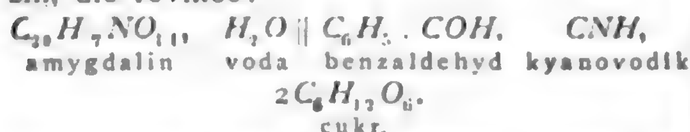

$C_{20}H_{27}NO_{11}$, H_2O || $C_6H_5 . COH$, CNH,
amygdalin voda benzaldehyd kyanovodík
$2C_6H_{12}O_6$.
cukr.

Rozštěpením podobným seznáno složení některých **g**-dů do té míry, že mohly býti uměle pořízeny (na př. salicin, **g**-d z vrb). — Z bylin je připravujeme, vyslazujíce části bylinné vodou nebo alkoholem atd. a látky nepříslušné srážejíce obvykle octanem olovnatým. Zbavivše se olova sirovodíkem, odpařujeme filtráty, po případě spodiem je odbarvivše, ku krystallisaci. **G.** jsou látky ve vodě i v alkoholu z pravidla rozpustné, v étheru nerozpustné. Roztoky bývají opticky činné. Chemické vlastnosti řídí se povahou jich složek; rozštěpení hydrolysí aneb fermenty jest tu v prvé řadě důležité. Viz B. Raýman, Uhlohydráty a glykosidy (Praha 1893); Jacobsen, Die Glykoside (Vratislav, 1887). *OŠc.*

Glykosin viz Glyoxal.

Glykosurie (z řec.), vyskytování se cukru v moči, jež může někdy nastati následkem poranění určitého místa na dně IV. komory mozkové, jindy pak provází jiná onemocnění jmenovitě mozková, míšní a nervová: otravy takovéto **g**. mohou býti přechodné. Vyskytuje-li se v moči trvale větší množství cukru, nazývá se tento stav pravidelně diabetes mellitus (v. t.).

Glykuronová kyselina, $C_6H_{10}O_7$, jest chemickou povahou svou kyselina obsahující skupinu aldehydickou, tak že rozvedený vzorec jest $COH . [CH(OH)]_4 . CO_2H$. Jméno pochodí od toho, že jednak souvisí s glukosou, jednak objevuje se v moči, a to v malém množství normálně, ve značnějším po požití některých látek i jedů a léků, taktéž po narkose chlóroformem přivoděné. S látkami těmi, které všecky způsobují glykosurii, pojí se **g. k.** ve sloučeniny zvláštní, čímž ovšem nabývá významu pro fysiologii. *OŠc.*

Glyoxal, $C_2O_2H_2$, jest chemickou povahou svou dvojitý aldehyd, $COH . COH$, příslušný kyselině oxalové. Vzniká, okysličujeme-li acetaldehyd anebo glykol kyselinou dusičnou. Jest to beztvará, rozplývavá látka, která dalším okysličením poskytuje kyselinu glyoxalovou, $COH . CO_2H$, posléze až kyselinu oxalovou, $CO_2H . CO_2H$. **G.** s ammoniakem poskytuje za určitých podmínek zásadu glykosin, $C_6H_6N_4$, a z filtrátu od této lze vyloučiti zásadu glyoxalin či glyoxylin, $C_3H_4N_2$. *OŠc.*

Glyoxalin, Glyoxylin, Glyoxylová kyselina viz Glyoxal.

Glypta Gr., rod lumků se zadečkem přisedlým, štíhlým a kladélkem čnějícím, jehož 2—4. kroužek břišní má po 2 šikmých vtiscích a křídla postrádají areoly. **G.** *resinanae* má drápky jednoduché; jest černý, štít čelní a nohy mimo zadní holeně i chodidla jsou červené, u ♂ jsou i zadní holeně červené a štít čelní jest černý. Kladélko asi zdélí těla; délka 8·75 *mm*. Hubí obaleče *Retinia resinella* L. *Kpk.*

Glypticus [-ikus], vymřelý rod ježovek pravidelných, který vyplňuje některé vrstvy útvaru jurského. Stupeň, který zkamenělinou touto význačný jest, zove se glypticien a nalézá se v Anglii, Francii, sev. Německu, ve Švýcarech a v Alžíru. *Pa.*

Glyptika (řec.), umění rýti nebo řezati v kovu nebo kamenu. Viz Ryjectví.

Glyptodon jest vymřelý obrovský pásovec velikosti nosorožce a s pancéřem v jediný kus srostlým, tak že tvarem připomínal ohromnou želvu. Kostra má mnoho zvláštností. Obrys hlavy u předu jest kolmo uťat a prostor pro mozek nepatrný. Z obratlů jen první krční (atlas) jest vždy volný; ostatní obratle krční a i také obratle trupu srůstají spolu, tak že tvoří dlouhé kostěné roury. I ocas byl ukryt ve zvláštním pancíři. Prsty byly opatřeny mohutnými drápy. Zbytky tohoto podivného chudozubce a příbuzných jeho (*Holophorus*, *Thoracophorus*, *Panochtus*, *Doedicurus* a j.) nalezeny byly v třetihorách v Mexiku a Texasu a pak i ve čtvrtohorních uloženinách v pampách jižní Ameriky. *Pa.*

Glyptografie (z řec.), popisování řezaných kamenů (gemm), pak i znalost jeho a nauka o něm.

Glyptostrobus Endl., rod jehličnatý (*Coniferae*) z čeledi *Abietineae* a podčeledi *Taxodineae*, z blízkého příbuzenstva rodu *Taxodium*. Šišky plodní kulovité o nečetných dřevnatých šupinách, jež mají střední pupek a nad tímto vrubovaně rýhovanou přední polovici. Listy jsou dvojí, jedny malé šupinovité, v spirálním pořádku, neopadavé, druhé čárkovité, na prodloužených a ročně odpadavých větevkách (jako u *Taxodia*). Známy jsou jen dva druhy, **G.** *pendulus* Endl. a **G.** *heterophyllus* Endl., oba v lesních močálech Číny domácí. Rod **G.** byl za doby křídové hojně druhy zastoupen a ještě za třetihor i v evropských zemích rozšířen. V miocénu a ještě pliocénu po celé Evropě jest velmi obecným druh **G.**

europaeus Heer, jenž velice blízkým je druhu žijícímu, G. *heterophyllus*. *Vský*.

Glyptothéka (řec.), sbírka řezaných kamenů nebo skulptur (glypton). G. mnichovská jest z nejslavnějších sbírek skulptur antických.

Glypty (z řec.), řezby vůbec, zvláště pak řezané kameny (gemmy).

Gm., Gmel., přírodopisný skratek, jímž označen bot. J. G. Gmelin.

Gmeiner Franz, theolog a círk. právník rak. (* 1752 ve Studenci ve Štýrsku — † 1824 ve Št. Hradci), byl prof. círk. práva a círk. dějin ve Št. Hradci. Vydal mnoho spisů německých a latinských, a to hlavně theologických a právnických. Uvádíme jen: *Schema Encyclopediae theologicae per terras Austriae theologis explanandae* (Št. Hradec, 1786); *Epitome hist. eccles. Novi Test.* (t., 1787); *Literärgeschichte des Ursprunges und Fortganges der Philosophie* (t., 1789, 2 sv.); *Institutiones juris ecclesiastici* (t., 1792—1808, 3 sv., přelož. též do něm.); *Das allgem. deutsche Lehenrecht* (t., 1795). Mnohé spisy jeho byly učebnicemi na cizích universitách, jmenovitě v Německu a Nizozemí.

Gmelin, rodina něm. přírodozpytců: **1)** G. Johann Georg, botanik a cestovatel (* 1709 v Tubinkách — † 1755 t.); otec jeho Johann Georg G., lékárník v Tubinkách, a starší bratr Johann Konrad G., lékař tamtéž, byli vynikajícími chemiky. G. vzdělal se v rodném městě, povolán pak na akademii v Petrohradě, kdež učil přírodopisu a chemii. V létech 1733—43 podnikl velkou cestu výzkumnou po Sibiři, vedením Beringa a v průvodu historika Müllera. R. 1749 vrátiv se do Tubink, učil na universitě rostlinopisu. Výsledky cesty své popsal ve spise *Reise durch Sibirien* (Gotinky, 1751—52, 4 sv., s mapami a vyobr.), jenž podává první důkladné zprávy o přírodních poměrech sibiřských. K tomu druží se *Flora sibirica* (Petrohrad, 1747—49, 4 svazky, s 216 tab., vydaná Pallasem), obsahující obšírné vylíčení květeny sibiřské, před tím skoro neznámé.

2) G. Philipp Friedrich (* 1721 v Tubinkách — † 1768 t.), botanik, bratr před., byl professorem botaniky a chemie v rodném městě a napsal mezi jinými cenný spis *Otia botanica* (Tub., 1760).

3) G. Samuel Gottlieb, botanik a cestovatel, synovec G-a 1) (* 1743 v Tubinkách, † 1774 v Achmetkentu na Krimu), povolán do Petrohradu za professora botaniky při akademii, kterouž vyzván, počal r. 1763 s Pallasem a jinými konati veliké cesty výzkumné po vých. Rusi a zemích sousedních, r. 1774 byl však chánem Chajtaků zajat a uvězněn v Achmetkentu na Krimě, kdež následkem těžkých útrap zemřel. Dílo jeho *Reise durch Russland zur Untersuchung der drei Naturreiche* (Petrohrad, 1770—84, 4 sv., 143 tab.) obsahuje vedle líčení přírodních poměrů četná vyobrazení zvířat, rostlin a pod.; čtvrtý díl spracován byl na základě denníku autorova Pallasem a obsahuje též jeho životopis. Z botanických prací jeho sluší uvésti soustavný spis o chaluhách *Historia fucorum* (Petrohr., 1768, 35 tab.)

4) G. Johann Friedrich (* 1748 v Tubinkách — † 1804 v Gotinkách). Vystudoval v Gotinkách vědy lékařské a přírodní, podnikl vědeckou cestu po stř. Evropě a usadil se pak jako prof. lékařství a botaniky v Gotinkách. Jeho práce týkají se hlavně botaniky a chemie, ve které byl přívržencem theorie flogistonové a odpůrcem Lavoisierovým. Z jeho četných děl sluší uvésti: *Grundzüge der technischen Chemie* (Halle, 1786, 2. vyd. 1796); *Geschichte der Chemie* (1797—1798 ve 3 sv.); *Gesch. der Gifte* (1776—77, 3 sv.).

5) G. Wilhelm Friedrich, kreslič a rytec krajin (* 1760 v Badenweileru — † 1820 v Římě). Učil se v Basileji u Chr. Mechela a r. 1788 odešel do Říma. Jeho rytiny krajin (dle Cl. Lorraina, Poussina a j.) jsou velmi jemně a čistě provedeny. Nejlepší z nich jsou dle Lorraina: *Krajina s chrámem Venuše* (dle obrazu v gal. Colonna v Římě); *Mlýn* Clauda Lorraina (dle obr. v pal. Doria t.); *Heroická krajina s útěkem do Egypta* (dle obr. v gal. drážď.). Dle N. Poussina: *Jeskyně Neptunova s chrámem Vesty a Sibylly v Tivoli*; *Vodopád Velina u Terni*; Síň villy *Maecenatovy v Tivoli*; *Albanské jezero u Říma*; *Hroby Possinské*. Od něho pochodí též obrazy ke skvostnému vydání překladu Vergila od Annibala Cara, ryté dle obrazův Eastlaka, Montgomeryho, Williamsa a j. *J-k.*

6) G. Ferdinand Gottlieb (* 1782 v Tubinkách — † 1848 t.). Vykonav vědeckou cestu po stř. Evropě, stal se r. 1810 prof. lékařství v Tubinkách. Napsal *Allgem. Pathologie d. menschl. Körpers* (Štutgart, 1818, 2. vydání 1821); *Allgem. Therapie der Krankheiten des Menschen* (Tubinky, 1830); *Kritik der Principien der Homoeopathie* (t., 1835).

7) G. Leopold (* 1788 v Gotinkách — † 1853 t.). Vystudoval chemii a lékařství v Gotinkách, Tubinkách a ve Vídni, načež se stal r. 1814 prof. chemie i lékařství v Heidelberce. Odkryl ferrikyanid a jiné podvojné kyanidy (Gmelinova sůl). Vynikal hlavně jako vydavatel hojně užívaných učebnic. Hlavní jeho dílo je *Handbuch der theoretischen Chemie* (Frankf., 1817—19, 3 sv.); nejnovější vyd. jsou Anorg. chemie v 6. vyd. 1874—76, 3 sv., Org. chemie 4. vyd. 1872, 5 sv.; *Versuche über die Wege, auf welchen Substanzen aus dem Magen u. Darmkanale ins Blut gelangen* (1820); *Die Verdauung* s Tiedemannem (1826, 2 sv.).

8) G. Christian Gottlob, synovec Leopolda G-a (* 1792 — † 1860), odkryl umělou přípravu ultramarinu. Napsal *Einleitung in die Chemie* (1835, 2 sv.).

Gmelinova sůl viz Ferrikyanidy.

Gmina (z franc. *commune*, něm. *Gemeinde*) nazývá se v guberniích nynějšího carství Polského nejmenší správní celek (několik vesnic a osad dohromady), jemuž podobného není v ostatních částech Ruska. Celé carství Polské má 10 gubernií, jež se dělí na 85 újezdů (powiatů), a újezdy opět na g-ny městské

čili **municipality**, **města**, jichž jest od r. 1869 jen 116, a na vlastní **g**-ny čili t. zv. **g**-ny **vesnické**, kterých do r. 1891 po gminných reformách bylo 1331, od té doby pak jest jich 1288. Podle gminného zřízení z 19. ún. 1864 skládá se **g** jednak ze vsí a osad rolnických, jednak z velkostatků. Co se týče rozměru **g**-ny, čítá se do ní většinou od 300 do 500 dvorů a statků; střední osídlenost jest přes 4000 obyvatel, střední rozloha půdy 14 108 jiter (kol 7500 děsjatin). Samosprávy v Polsku není. Městské zřízení ruské nebylo tam zavedeno; nejsou tam městské rady, nýbrž magistráty, podobné předreformovým ruským, s purkmistry nebo presidenty v čele. **G.** vesnická organisována byla r. 1864 na podkladě výhradně zemědělském. Ruští státníci, kterým po udušení povstání polského svěřena byla reforma gminného zřízení polského, vytvořili **g**-nu se dvěma protivážnými živly. Proti stavu intelligence, šlechtě a duchovenstvu postavili stav rolníků. Jednotlivé vesnice a osady, z nichž **g.** se skládá, tvoří uzavřené **společnosti** čili **obce** (rus. *obščestva*, pol. *gromady*). Do obcí těchto náležejí pouze sedláci a drobná šlechta, někde i židé, vůbec malostatkáři. Velkostatkáři se svým úřednictvem a služebným i nájemným lidem jsou vyloučeni. V čele **g**-ny stojí **vojt**, v čele obce vesnické **šoltys**. Členové **g**-ny scházejí se v t. zv. **shromážděních gminných** (polsky *zgromadzenie gminne*, rus. *gminnyj schod*), členové obcí v t. zv. **shromážděních vesnických** (polsky *zgromadzenie wiejskie*, rus. *selskij schod*). **G** jest jednotkou zpola státní, zpola samosprávnou, a dle toho jest i náčelník **g**-ny, **vojt**, jednak funkcionářem samosprávným, jednak zřízencem státním. Poněvadž však celé Polsko spravováno jest byrokraticky, beze všelikých repraesentací újezdných a gubernských, poněvadž městská samospráva neexistuje a poněvadž proti vojtovi, je-li u vlády dobře zapsán, nic neprospívají stížnosti na něho vedené, je vojt skoro více zřízencem státním než gminným. — Hlavou vesnické obce jest šoltys, volený vesnickým shromážděním na 3 léta ze sedláků-křesťanů, majících aspoň 3 jitra pozemků; židovští šoltysové jsou jen výjimečně v obcích výhradně židovských. Na úřad šoltysa volí se dva kandidáti, z nichž náčelník újezdu jednoho potvrzuje. Šoltys jest nejen představitelem obce, nýbrž i vojtovým pomocníkem a úředníkem policejním. Plat (10—20 rublů ročně) dostává nikoliv od obce, nýbrž od **g**-ny. Shromáždění vesnické svolává a předsedá buď šoltys nebo sám vojt. Do oboru působnosti vesnického shromáždění náleží správa obecních pozemků, rozvrh státních daní mezi poplatníky, úrada v potřebách obecních, zřizování vesnických škol a pod. — Shromáždění zmíněného účastní se všichni vlastníci pozemků (bez rozdílu vyznání) zaujímajících aspoň 3 jitra. Účastniti se nemohou soudcové míru, osoby duchovní a policejní úředníci, i když ve **g**-ně mají pozemky. Shromáždění gminná svolávají se pravidelně každého čtvrt roku ve svátek v době volné od zaměstnání: v březnu, v květnu, v srpnu a v prosinci. Vedle toho svolávána bývají shromáždění mimořádná. Nejdůležitější jsou shromáždění, v nichž se každá 3 léta volí úřednictvo **g**-ny. Předměty kompetence shromáždění gminných jsou kromě voleb funkcionářů: zkoumání účtů, jež kladou o své činnosti zvolení zřízenci **g**-ny, disponování majetkem gminným, opatření týkající se veřejné dobročinnosti, rozhodování případů, v nichž se žádá k něčemu svolení **g**-ny, ustanovování gminných daní a rozvrh mezi jednotlivými vesnicemi a osadami **g**-ny státních daní a břemen. Dokud existovaly gminné soudy ve dřívější podobě, vykonával dotčený rozvrh vojt společně s lavníky (přísedícími). Když však gminné soudy byly vyloučeny ze **g**-ny, zavedl komitét pro záležitosti carství Polského roku 1879 každoroční volbu dvou **plnomocníků**, kteří spolu s vojtem a šoltysy rozvrhují daně gminné i státní. Gminné shromáždění ukládati může těmto plnomocníkům, aby revidovali gminné knihy účetní o příjmech a výdejích a aby podporovali vojta v záležitostech týkajících se gminných financí. Zavedena tím byla jakási **gminná rada**. Kdo má býti volen na nějakou gminnou funkci, musí býti křesťan u věku nejméně 25 let, musí ve **g**-ně bydliti aspoň 3 léta a držeti půdu v rozloze aspoň 6 jiter a nesmí býti úředně trestán. Vzdělání se nežádá; všichni přísedící kromě písaře mohou býti analfabeti, i sám vojt, který stojí v čele všech gminných zřízenců a dostává ročně 50—180 rublů platu. Také na úřad vojta voleni jsou (od gminného shromáždění) dva kandidáti, z nichž jednoho potvrzuje náčelník újezdu. Sesazován bývá vojt po nařízení gubernátora. Vojtové, šoltysové a písaři podřízeni jsou náčelníkovi újezdu, který jim může uděliti napomenutí, důtky, peněžité pokuty do 5 rub. a vězení do 7 dní, o uvěznění vojta musí však bezodkladně zpraviti gubernátora s podrobným vyložením okolností. Z trestu uloženého náčelníkem újezdu může vojt ve lhůtě sedmidenní podati stížnost ke gubernátorovi. Gminný vojt může opět ukládati šoltysům a písařům jakožto jejich představený peněžné pokuty do 1 rublu, zpraviv o tom náčelníka újezdu. Vojt může vůbec bez odvolání pokutovati až do 1 rublu a uvězniti do 2 dní všechny osoby přebývající v **g**-ně. Stejným způsobem trestati může šoltys příslušníky své obce. Vojt vykonává policii v nejširším slova smyslu a hájí vedle státních zájmů též zájmy **g**-ny, zejm. odpovídá za pokoj a pořádek ve **g**-ně, obmezuje chudobu, žebrotu a tuláctví, vede seznamy obyvatelstva, vydává průvodní listy a listy na pobyt, zabraňuje páchání trestních činů, pečuje o bezpečnost osob a majetku, provádí zákony a vládní nařízení (před soudní reformou z r. 1875 resp. 1876 byl též vykonavatelem soudních nálezův), vykazuje vojsku byty, opatřuje přípřež, dohlíží nad vykonáváním povinností státních i gminných, vymáhá daně, vydává nařízení v čas povodní, požárů, epidemií, vede silniční a požární správu,

má dozor nad hospodami a krčmami, gminnými školami, nemocnicemi a dobročinnými ústavy a spravuje gminnou pokladnu. Neumí-li čísti a psáti, musí míti vojt k ruce gminného písaře, jejž volí buď gminné shromáždění neb vojt se šoltysy; nejčastěji však ustanovuje písaře náčelník újezdu. Ve g-nách, kde není vojta, který by uměl číst a psáti, jest hlavní osobou gminný písař. Kromě uvedených funkcionářů mohou míti g-ny zvláštní výběrčí daní, dozorce škol a nemocnic, lesní a polní hlídače, avšak při nedostatku prostředkův neexistují tyto orgány, a vojtové užívají služeb zemské stráže, podřízené gubernátorovi a újezdnému náčelníku. — Gminné zřízení mnoho se neosvědčilo. Tím, že vyloučeni jsou z g-ny představitelé duševní práce a kapitálu, slouží za hlavní pramen gminných příjmů daň pozemková, doléhající těžce na poplatníky. A při tom pohlcuje gminná správa značnou většinu příjmů, tak že na všechny gminné potřeby zbývá jen nepatrná část. — Ve starém Polsku gmin nebylo; základ k nim položil Napoleon, rozděliv vévodství Varšavské na 6 departementů, které se dělily na podprefektury a tyto opět na municipality. Když císař Alexander I. r. 1815 Polsku dal konstituci, utvořena byla g. s vojtem (*bailly*) jako nejnižším orgánem státní moci. Organisovány byly g-ny poprvé zák. ze 30. kv. 1818. G. byla tenkráte velmi malá; stačilo k ní 10 usedlostí. Velkostatkář (poměščik) ustanoven byl vojtem. V r. 1859 zmenšen počet gmin se 4935 na 3069, a sice tím způsobem, že ke g-ně vyžadovalo se nejméně 50 usedlostí. R. 1863 měl g-nu nově organisovati správce Polska hr. Wielopolski a vypracoval za tím účelem návrh zákona. Sotva však byl návrh hotov, odstoupil Wielopolski, a projekt jeho byl od ruských státníkův tak změněn, že zůstaly v něm jen některé základní rysy, které přešly do nynějšího gminného zřízení z 19. února 1864. — Srv. Spasowicz, O g-nach i sądach gminnych w król. Polskiem (III. díl sebr. spisů, 1892, též rusky v Jurid. Věst., 1889, č. 4; Łapicki, Stosunki gminne w Kr. Pol. (Ateneum, 1880); Okolski, Wykład prawa administracyjnego (Varšava, 1880, 2 sv.); Konic, Samorząd gminny w Kr. Pol. (t., 1886); Anučin, Očerki ekonomičeskago položenija krestjan v gub. C. Poljs. v 1873 (Radom, 1875); Majevskij, G. i vojt (Varšava, 1891; sebrán tu zákonný materiál); článek Janovského G. v rus. Encykl. slov. Andrejevského, Arseňjeva a Petruševského. *-dlc*

Gminné soudy jsou vesnické soudy v guberniích carství Polského. Zavedeny byly teprve zák. z r. 1860, který dne 1. bř. 1861 byl publikován. Původně měly patrimoniální povahu; gminným soudcem byl vojt velkostatkář. Když gminným zřízením z 19. ún. 1864 (viz Gmina) patrimoniální jurisdikce a moc velkostatkářů byla zrušena, změnily se poněkud g. s., jež skládaly se z vojta a lavníků (přísedících). Dle uvedeného gminného zřízení z roku 1864 náležely před g. s.: 1. spory o movitosti, o výkon osobních závazků a o náhradu škody do 30 rublů (od r. 1865 do 100 r.); 2. spory mezi sedláky o pozemky jim udělené, spory dílčí a dědické; 3. soudění menších trestních činů (dle instr. ze 30. pros. 1865), jež měly za následek potrestání důtkou, pokutou do 10 rublů nebo vězením do 7 dní. G. s. souditi měly dle svědomí a bez odvolání; odvolání z jejich rozsudků připouštělo se jen cestou kassační. Takto trvaly g. s. 11 let, až do té doby, kdy dne 19. února 1875 publikovány byly předpisy, že na soudní okruh varšavský rozšířiti se mají ruské soudní zákony ze dne 20. list. 1864. Polské carství mělo s ruským císařstvím co do soudních institucí býti sjednoceno. Reforma dokonána byla v létě 1876. Od 1. čce 1876 působí v městech carství Polského soudy jediného soudce, zv. soudcem míru, a ve vesnicích sborové g. s., v nichž soudí gminný soudce spolu s lavníky. Gminný soud zřízen jest vždy na jednu nebo více gmin, jež tvoří gminný soudní okruh. Při spojení gmin ve skupiny hledí se, aby v okruhu byly zahrnuty 4 gminy v rozloze 300 čtver. verst s 15.000 obyvateli a aby mezi ústředním místem okruhu a jeho obvodem bylo nanejvýce 20 verst. Všech g-ných s-dů jest 374. Předsedou není jako dříve vojt, nýbrž zvláštní gminný soudce, jejž v nepřítomnosti zastupuje starší z lavníků. Jak gminný soudce tak lavníci (nejméně tři) voleni jsou gminným shromážděním. Kandidát na gm. soudce má vyhovovati týmž podmínkám jako vojt a kromě toho má vykázati, že navštěvoval nějakou školu (třeba jen obecnou), nebo se má podrobiti zkoušce. Census vzdělání může býti nahrazen tříletou službou v takových funkcích, při jejichž vykonávání možno nabýti praktických vědomostí v soudnictví. Také lavníci musejí uměti číst a psáti. Na gminné soudcovství volí se aspoň 2 kandidáti. Seznamy kandidátů předkládá gubernator ministerstvu spravedlnosti, které buď potvrdí jednoho ze zvolených kandidátů nebo jmenuje bez ohledu na ně jiného soudce až do příštích voleb. Lavníky potvrzuje gubernator po předběžném dorozumění s prokurorem okružného soudu. Gminní soudci i lavníci jsou podrobeni disciplinární moci okružných soudů. Jinak podřízeny jsou g. s. mírovým sjezdům. Sjezdu se účastní míroví i gm. soudci v rovném počtu. Poněvadž však gm. soudců jest 374 na 110 mírových, účastní se gminní soudcové sjezdu dle zvláštního pořadí. Předseda mírového sjezdu konati má aspoň jednou do roka revisi každého g-ného s-du, nalézajícího se v jeho okruhu. Písaře při g-ném s-dě ustanovuje předseda mírového sjezdu po návrhu g-ného s-du nebo po uznání vlastním. Od r. 1887 vede náklad na g. s. aerár, vybírá však za to gminné poplatky, z nichž dříve g. s. byly vydržovány. Služného má gm. soudce 700 rub., lavníci po 150 rub., písař 500 rub. Přídavek 300 rub. dostávají gm. soudci jmenovaní vládou, jakož i soudci, kteří byli potvrzeni na třetí tříletí. — Civilní kompetence g-ných s-dů i mírových soudců polských neliší se podstatně od jurisdikce mírových soudců ruských, je však obmezena žalobním punktem do

300 rub. Kromě toho vyřizují **g. s.** výhradně spory mezi sedláky, jimž přiděleny byly dle zák. z 19. ún. 1864 pozemky, a sice když běží o tyto pozemky, o dědictví nebo rozdělení jich. Rozměr pozemků nesmí však přesahovati 1 lán (30 jiter). Spory o movitosti náležejí před **g. s.** až do výše 1500 rublů. **G. s.** rozhodují též stížnosti na ustanovení rodinných rad rolníků, v nichž předsedají lavníci. Při rozhodování mohou **g. s.** po přání stran hleděti i k místnímu právu obyčejovému. Druhou instancí soudní jest mírový sjezd. Co se týče jurisdikce trestní, náležejí před **g. s.** všechny trestné činy, které dle zákona o trestech ukládaných mírovými soudci nebo dle místních předpisů o poměrech námezdních mají za následek pokyn, napomenutí důtku, peněžnou pokutu až do 300 rublů, vězení do 3 měsíců, žalář do 1 roku. Trestné činy spáchané místními vojenskými nebo civilními zřízenci, jakož i trestné činy proti nižším zřízencům četnickým při vykonávání jejich služební povinnosti vyloučeny jsou z kompetence **g**-ných **s**-dů. Ukládá-li se nálezem **g**-ného **s**-du pokyn, napomenutí, důtka, peněžná pokuta do 15 rublů neb vězení do 3 dní neb náhrada škody do 30 r., není z nálezu takového odvolání. Jinak možno podati appellaci ve 14 dnech k mírovému sjezdu. — Ve **g**-ných **s**-dech zavádí se v praxi russifikace. Ačkoli jest zákonem dovoleno užívati v nich místních jazyků, neznají-li strany jazyka ruského, vytvořila se praxe, dle níž se vyžaduje, aby žaloby a jiná podání stran psána byla rusky. Ve mnohých **g**-ných **s**-dech mění se polsky napsané podání ve formu protokollu sepsaného rusky o ústní polské žádosti. R. 1882 rozhodl senát, že odvolací a jiné stížnosti, jež se podávají od **g**-ných **s**-dů k mírovým sjezdům, psány mají býti rusky. — **G. s.** nesplnily úplně nadějí vládou v ně kladených. Živlu rolnickému pro nedostatek vzdělání nedostalo se ve **g**-ných **s**-dech toho zastoupení, jak si vláda při jejich reorganisaci přála. Rolníci nevedou v nich zápas se šlechtou a duchovenstvem, nýbrž volí ochotně statkáře (poměščiky) za gm. soudce. Soudců volených gminným shromážděním jsou asi dvě třetiny všech gminných soudců; zbývající třetinu ustanovuje vláda. Býti gminným soudcem vládou ustanovovaným není však lákavé. Příčinou jest jednak, že soudcovský úřad trvá pouze tři léta, jednak skrovný plat a konečně nudný život na venkově skoro beze vší naděje na povýšení. Zákonná ustanovení o **g**-ných **s**-dech z r. 1875 pojata byla do soudních zákonů (tak zv. Sudebných ustavů cís. Alexandra II., vyd. 1883. — Srv. článek Gminnyje sudy v ruském Encyklopedickém slovníku Andrejevského, Arseňjeva a Petruševského, články Jureněva v Žurn. Gražd. i Ugol. Prava, 1875 č. 5. a 6., 1876 č. 1., Karceva tamtéž, 1882 č. 2. a 4., K. T. tamtéž, 1892 č. 3., Spasoviče v Jur. Věst., 1889 č. 4. a v sebraných jeho spisech díl III. O gminach i sądach gminnych. *-dlc.*

G-moll viz **G.** v hudbě.

Gmünd: 1) G., město v Dol. Rakousích, v hejt. bejdovském v okr. schremském při dráze Františka Josefa, s 2331 ob. (1890), mezi nimiž 24 čes; zámek arciknížete Rainera s parkem, velké dílny státní dráhy, továrna na čalouny, v okolí skelné huti.

2) G., okr. město v Korutanech, v hejt. spitalském n. ř. Liserou, s 905 ob. něm. (1890); krásný gotický kostel, železárny. Srv. spisek G. in Kärnten und Umgeb (Celovec, 1893). Okres gmündský má na 690·50 *km*² 8079 ob. (8048 něm.).

3) G. Švábský, hlavní město stejnojmenného okresu jagstského kraje ve Virtembersku, v údolí ř. Remsy při ústí Waldstetterského potoku, 51 *km* jv. od Štutgartu, 319 *m* n. m., při trati Kannstatt-Nördlingen virtemb. stát. drah. **G.** jest město velmi staré s mnohými dřevěnými domy a zbytky starých hradeb, z nichž jmenovitě zachováno jest několik zajímavých hradebních věží. Město je sídlem okr. soudu, úřadu kamerálního, hlav. berního úřadu, filiálky říšské banky a má 16.818 ob. (1890), z ²/₃ katolíků. Ze stavebních památek vyniká proslulý got. chrám Sv. Kříže, s jehož stavbou Jindřich z Boulogně, zakladatel stavitelské rodiny Parléřů, počal r. 1351 a jenž dostavěn byl r. 1410. Z dalších kostelů jmenovati sluší renovovaný románský kostel sv. Jana, původně gotický, později v copovém slohu znešvařený kostel františkánský a bývalý kostel augustiniánský, nyní evang. **G.** má reální lyceum, školu ryjeckou a ciselérskou, řemesl. školu pokračovací s průmyslovým museem, katol. seminář pro učitele a učitelky, priv. vyšší dívčí školu, 1 královský a 1 soukromý ústav pro hluchoněmé, útulnu pro dorostlé slepce, ústav pro choromyslné, 2 nemocnice. Hlavním zaměstnáním obyv. jest průmysl, jenž jmenovitě v oboru zlatnictví a stříbrnictví požívá jména světového (spracuje se ročně asi za 3 mill. zl. drahých kovů). Značná jest též výroba zboží měděného, bronzového a mosazného. Vyrábí se i zboží voskové, doutníky, nábytek, zboží soustružnické a řezbářské, jsou zde slevárny železa, mlýny a j. Pěstuje se ovocnictví a chmelařství. Nedaleko poutnický kostel sv. Salvatora s 2 skalními kaplemi a křížovou cestou ze XVII. st. (14 skupin v živ. velikosti) a vzorná ženská trestnice Gotteszell v býv. klášteru dominik. z r. 1240. **G.** jest rodištěm malířů H. Baldunga a E. Leutze. — **G.** nazýval se původně Kaisersreuth a náležel k rodovému majetku Hohenstaufů. Jako město poprvé jmenuje se r. 1188. Po vyhynutí Hohenstaufů ve XIII. stol. stal se městem říšským. R. 1331 přistoupilo město ke Švábskému spolku měst, r. 1353 zastaveno Virtembersku. V době reformace stálo město na straně císařských, začež r. 1546 od Šmalkaldských krutě bylo utištěno; také ve válce 30leté od Švédů mnoho utrpělo. R. 1803 definitivně připadlo Virtembersku. Srv. Grimm, Gesch. d. ehem. Reichsstadt **G.** (**G.**, 1887); Beschreib. des Oberamts **G.** (Štutgart, 1870); B. Kaisser, Führer durch **G.** und seine Umgebung (G., 1882).

Gmunden, město v Hor. Rakousích, položené malebně při výtoku Travny z jezera Gmundského nebo Travenského, ve výši 422 *m* n. m., při tratích Lambach-G. a Attnang-Steinach rak. stát. drah, sídlo okr. hejtmanství a soudu, zemského lesního ředitelství pro Rakousy nad Enží, má 5 katol. kostelů, z nichž vynikají farní chrám s vyřezávaným oltářem od Schwanthalera (z r. 1656) a kostel kapucínský, dále kostel evang., radnici, spořitelnu, lázeňský dům, vodovod, papírnu, pivovar, přádelnu bavlny, výrobu soustružnického zboží a 1491, jako obec 6476 obyv. (1890). G. jest hlavní město t. zv. Solní komory a má hlavní sklad solen v Hallstadtu, Ischlu, Ebensee a Aussee. G. jest hledaným místem lázeňským a výletním; má lázně jezerní, slatinné, jehličné, bylinné, salón inhalační, léčení syrovátkou atd. R. 1889 navštívilo G. 12.453 lázeňských hostí. Naproti městu jest Traunstein 1691 *m* vys. V okolí krásné sady a villy, z nichž vynikají villy královny hannoverské, arcikněžny toskánské, vévodkyně Marie Terezie virtemberské a vévody Cumberlandského. Na jih od města na ostrůvku v jezeře jest zámek Orth, spojený mostem se stejnojmenným zámkem na břehu. Na sev. 14 *km* jest vodopád Travny. Roku 1626 porazil zde Pappenheim vzbouřené sedláky. — Srv. Feuerstein, Der Kurort G. (6 vyd. Vídeň, 1885; Wolfsgruber, Führer im Kurort G. (3 vyd., G., 1894). — Okres gmundský čítá na 626 km^2, v 11 obcích a 138 osadách 31.845 obyv. (1890).

z Gmündu mistři, stavitelé XIV. stol. Ve 2. pol. stol. XIV. vyskytuje se ve zprávách historických několik stavitelských mistrů s přídomkem z G. a není pochybnosti, že většina jich byla ve vzájemném svazku rodinném i uměleckém. K nim náležel otec stavitele dómu pražského Petra Parléře, Jindřich, jejž nápis v triforiu sv.-vítském uvádí jako mistra z G. ve Švábích. Také Petr Parléř nazývá se mnohdy »Petrus de Gemunden«. V Praze působil do r. 1356, povolán byv Karlem IV. přímo ze Gmündu Švábského, a r. 1359 vyskytuje se v Čechách i bratr jeho kameník Michal, též Parléř zvaný. S nimi příbuzen (jako bratr nebo synovec?) byl zajisté Jindřich z G., jenž v l. 1381—87 vystupuje v Brně jako stavitel a dvořanín Jošta markrabí moravského a jenž je snad s Jindřichem Parléřem, vyskytujícím se v Praze r. 1371, jednou a touž osobou. Současně nacházíme jakéhosi Jana z G. (Johannes von Gmünde r. 1357) v Basileji jakožto stavitele při tamním chrámu; týž usadil se ve Freiburku breisgavském a řídil od r. 1359 přestavbu tamního münstru. Zemřel as před r. 1380 a po něm nastupuje v řízení stavby r. 1380—1383 Michal z Freiburku, jak se podobá, syn Janův. Michal působí pak v létech 1383—1385 ve Štrasburku. Všichni tito mistři užívají stejného znaku, totiž štítu s kolem k levé straně zlomeným. K rodu tomu zajisté patřil i stavitel Henricus de Gamodia, jenž při stavbě dómu milánského r. 1391 působení nemožno, že jest s Jindřichem, stavitelem markrabí Jošta, totožným. Jakého původu vlastně mistři gmündští byli, není dosud rozřešeno. Jindřich, otec Petra Parléře, zove se na nápisu v triforiu chrámu svatovítského »de Polonia«. Gmünd nebyl tudíž rodištěm všech, nýbrž jen jednou z hlavních stanic jejich působení. V Gmündu samém je jejich dílem stavba chrámu sv. Kříže, elalož. r. 1351. Způsob založení, jmenovitě v partii chórové, má jisté analogie ve stavbách Parléřovců v Čechách (chór kostela sv. Bartoloměje v Kolíně a sv. Barbory v Hoře Kutné) a s chórem münstru freiburského. Srv. Klemm, Württemberg. Baumeister (1882); Chytil, Petr Parléř a mistři gmündští (1886); Neuwirth, P. Parler von Gmünd (1891); Carstanjen, Zur Verwandtschaft der Gmünder u. Prager Meister (1893). *Chl.*

Gmundské jezero viz Travenské jez.

Gnadau, obec Ochranovských bratří v pruském vl. obv. magdeburském, kraji kalbském, 21 *km* jv. od Magdeburku, při žel. trati lipsko-vitemberské, s 569 ob. (1890). Osada Ochranovských byla tu založena r. 1767; zdejší knihkupectví (*Unitätsbuchhandlung*) zásobuje všecky bratrské stanice tiskopisy zde většinou tištěnými. Je zde též známý vychovávací ústav pro děvčata a ústav pro učitelky.

Gnadlersdorf na Moravě viz Hnanice.

Gnaphalium [-afa-] Tourn., protěž, rod rostlin z řádu složnokvětých (*Compositae* Vaill.) a čeledi chocholičnatých (*Corymbiferae* Juss.), k němuž počítají se byliny zpravidla šedo- nebo běloplstnaté nebo huňaté, řidčeji i polokře, s listy střídavými, celokrajnými a malými, v klubíčka nahloučenými, pořídku ojedinělými úbory. Lůžko úborové jest ploché nebo vyklenuté, bezplevné. Zákrov zvonkovitý nebo válcovitý má lístky střechovitě se kryjící, na konci nebo skoro až dolů suchomázdřité. Vnější květy jsou samičí, niťovité, víceřadé, vnitřní obojetné, 5zubé; řidčeji jest celá rostlina zdomá, tak že úbory jednoho individua mají jen samičí, jiného jen samčí květy. Prašníky jsou na dolejšku 2 šídlovitými přívěsky ocasaté. Nažky podlouhlé nebo obvejčité a často smačklé mají chmýr z chlupů niťovitých anebo na konci poněkud ztlustlých. Celkem známo asi 140 druhů po veškeré zemi rozšířených, jež někteří roztřiďují do 3 rodů, jimž možno dáti hodnotu sekcí: a) *Eugnaphalium* (G. L. s. s.). Úbory malé sestaveny jednak do chocholičnatých lat často s klubíčkovitými nebo vrcholíčkovitými posledními rozvětveními, jednak jsou jednotlivé nebo na koncích větviček sklubeny anebo jsou v paždí hořeních listů a vypadají klasovitě. Zákrov z velmi četných střechovitých lístků suchomázdřitých, bíle, žlutě nebo červeně zbarvených. Samičí květy ve 2 i více řadách, obojetné, nemnohé, úrodné. Chmýr z teninkých, na konci ztlustlých štětinek. Sem patří protěž bažinná (G. *uliginosum* L.), jednoletá bylina s listy k dolejšku zúženými, šedovlnatými, s klubky úborovými, několika je přesahujícími listy obdanými, lístky zákrovními nahnědle žlutými, nahoře suchomázdřitými a

špičatými. Plevel na vlhkých místech, úhorech i polích od července do podzimku kvetoucí. Na suchých lesních místech roste vytrvalá **protěž lesní** (G. *silvaticum* L.) s oddenkem válcovitým, přímé nebo vystoupavé lodyhy vyhánějícím, jež nesou úbory sestavené v květenství jednoduše nebo složitě hroznaté. — *b*) *Leontopodium* (R. Br.). Úbory dosti malé, převládajícím jedním nebo druhým pohlavím dvoutvarné a z části jednopohlavné v hustých, konečných, obalem delších listův obdaných okolíkovitých vrcholících; obojetné květy neúrodné; štětinky chmýru dole spolu souvisí. Počítají sem 4 vytrvalé druhy, z nichž nejznámějším je **protěž alpská** (G. *Leontopodium* Scop., viz tab. Alpské květiny, obr. 3.), na Alpách na vápencových skalách ve výši 1600 až 2400 *m* rostoucí a také v sev.-záp části balkánského poloostrova ještě domácí (Bosna, Hercegovina, Srbsko, v tomto ve výši ani ne 1000 *m*). Vytrvalá tato bylina ve skulinách skalních rostoucí má stonky na 1½ *dm* vys., jednoduché, hustě listnaté, zakončené okolíkovitě shloučenými strbouly, obklopenými věncem hvězdicovitě rozložených, dlouhých, silně běloplstnatých listů. Kvete od července do září. Velmi známá rostlina alpská, již lovci kamzíků i touristi klobouky si zdobí. Místy roste na skalách téměř nepřístupných, tak že trhání spojeno bývá s nebezpečím života. V novější době plenili protěž alpskou na kytice tak, že zakázáno sbírání vůbec. Protěž zkoušeli také pěstovati, ale ukázalo se, že ztrácí pak pěkný svůj hustý, bělovlnatý šat a olysávajíc nabývá barvy šedozelené. — *c*) *Antennaria* (Gärtn.). Úbory dosti malé, mnohokvěté, v konečný chocholík nahloučené, řídčeji jednotlivé nebo volně latnaté. Patří sem asi 14 druhů dvoudomých, vytrvalých, volně trsnatých, plstnatých anebo vlnatých s listy přízemními, z nichž dolení lodyžní jsou kopistnaté, shloučené, hoření méně četné a střídavé. Štětinky chmýru u rostlin samičích jsou četné a dole spolu souvisí, u rostlin samčích méně četné, na koncích pérkovitě štětičkovité a proto zdánlivě kyjovitě ztlustlé. Na lesních mýtinách a vřesovištích hojně u nás roste v květnu a červnu kvetoucí **protěž dvoudomá či kociánek** (G. *dioicum* L., *Antennaria dioica* Gärtn.), vyhánějící listnaté, kořenující výběžky. Lodyha na 1¼ *dm* vys. jest odstále plstnatá, od dolejška oddáleně listnatá, listy vezpod běloplstnaté, dolení kopistovité, hoření čárkovito-kopinaté; zákrov bílý nebo světle nachový. Květů užívalo se někdy v lékařství pod jménem *Flores pedis Catis* č. *Gnaphalii*. *Vs.*

Gnathalgie (z řec.), bolest dásní.

Gnathostomata, ryby nebo též obratlovci vůbec s dokonale vyvinutými čelistmi. Obratlovce nebo jen i ryby totiž dělívají někteří ve dvě skupiny: na bezlebečné (*Acrania*; kopinatec, *Amphioxus*) a lebečnaté (*Craniota* = ostatní obratlovci). Tato druhá skupina pak zase bývá dělena *a*) na *Cyclostomata* s jedinou lichou nozdrou (proto též *Monorhina*), bez kostěných nebo chrupavčitých oblouků čelistních (ryby kruhoústé, na př. mihule) a *b*) na G. s dokonalými čelistmi obloukovitými a se dvěma chřípěma (odtud i *Amphirhina* se zovou). Sem náležejí ryby (kromě trubosrdečných a kruhoústých) a všickni ostatní obratlovci. *Br.*

G. (**klanonožci volní**), oddíl korýšů klanonohých (*Copepoda*), zahrnující tvary s tělem zřejmě článkovaným a s ústrojím ústním ke kousání způsobilým. Náležejí sem hlavně čeledi *Cyclopidae*, *Harpacticidae*, *Calanidae* a *Notodelphyidae*. Žijí volně ve vodách sladkých a v moři, toliko Notodelphyidae cizopasí v žaberní dutině pláštěnců. *Šc.*

Gnauth Gustav Adolf, architekt něm. (* 1840 v Štutgartě — † 1884 v Norimberce), studoval na polytechnice štutg., v l. 1860 61 zaměstnán byl při železnicích virtemberských. Podnikl dvě cesty do Italie, kde zejm. r. 1864 až 1865 studoval renaissanční stavby v Toskáně, jichž kresby uveřejnil r. 1883 v díle *Palastarchitektur von Oberitalien und Toscana*. R. 1866 povolán byl za prof. na stavitelskou školu a r. 1870 na polytechniku ve Štutgartě, kteréhož místa se však již r. 1872 pro nával prací soukromých vzdal. Roku 1875 cestoval s Lenbachem a Makartem po Řecku a Egyptě, načež jmenován byl r. 1877 ředitelem uměl. průmyslové školy v Norimberce. Byl přívržencem pozdní renaissance a liboval si zejm. v archit. motivech paláců florenckých, veronských a janovských. Jako nejlepší jeho práce se uvádějí villy Siegle a Conradi, virtemberská spol. banka ve Štutgartě, palác Cramer-Klettův v Mnichově, palác zemské výstavy norimberské a j. R. 1874—76 vydával s Br. Bucherem časopis »Das Kunsthandwerk«. *Vcl.*

Gňazda (jinak Gňazdy, maď. *Gnézda*, něm. *Kniesen* n. *Gnesen*), korunní město v komitátě spišském nad ř. Popradem, má 1295 většinou něm. ob. (1890), poštu, lnářství a plátenictví.

Gnecco [gňeko] Francesco, hud. skladatel ital. (* 1780 v Janově — † 1811 v Turině), žák Cimarosův. Složil množství oper vážných i komických, nevyznačujících se sice původností ani zvláštní ušlechtilostí a čistotou slohu, ale nepostrádavších jisté působivosti vokální a scénické, jež zjednala jim oblibu v Italii, některým skvělými výkony pěvců jako Malibranové, Pasty, Viardotové, Lablache, Tamburiniho a j. též za hranicemi. Jsou to: *Lo sposo di tre, marito di nessuna*; *Gli Bramini*; *Argete*; *Le nozze de' Sanniti*; *Le nozze di Lauretta*; *Il pignattaro*; *La scena senza scena*; *Gli ultimi due giorni di carnovale*; *Arsace e Semiramide*; *I falsi galantuomini*; *Adelaide di Guesclino*; *Gli amanti filarmonici*; *Il nuovo potestà*; *La testa riscaldata*; nedokončená buffa *La conversazione filarmonica*, zvláště však *Carolina e Filandro* a nejoblíbenější ze všech dvouaktová buffa *La prova d'un' opera seria* s populárním duetem »Oh guardate che figura«.

Gnědič: 1) G. Nikolaj Ivanovič, rus. básník (* 1784 v Poltavě — † 1833 v Petrohradě). Již jako student moskevské university oblíbil si klassiky, Shakespeara, Schillera, Voltaira, z nichž vydal některé překlady vedle fantastického původního románu ze života španěl-

ského. V Petrohradě vstoupil do služby ministerstva osvěty a jeho literární činnost otevřela mu přístup do domu hrab. Stroganova a A. S. Olenina, jenž toho dovedl, že G. stal se r. 1811 členem ruské akademie a knihovníkem veřejné bibliotéky, kde sloužil v těsném přátelství se slavným Krylovem. Jeho deklamatorský talent sblížil ho s vynikající herečkou Semenovou, s níž studoval všecky úlohy jejího rozsáhlého repertoiru, a přátelství toto bylo jednak štěstím, jednak mukou jeho osamělého života. Z původních jeho prací pokládá se za nejlepší idylla *Rybaki*, v níž velmi zdařile líčí petrohradské »bílé noci«. Některé lyrické básně jeho dýší hlubokým citem a zármutkem (*Na grobě materi*; *K drugu; Obšče žitije; Peruaněc k ispancu* a j.). Prosa jeho prozrazuje nevšední vzdělání i vkus a jeho překlad novořeckých písní národních (1826) vyniká čistotou a silou mluvy. Avšak hlavní zásluhu získal si prvním úplným překladem ruským »Iliady« v původním rozměru (1829). Bělinskij vyjádřil se o něm, že na Rusi pouze G-ovi bylo souzeno vystihnouti ducha, božskou prostotu a plastickou krásu starých Řeků. Přes některé neobvyklé staroslovanské obraty překlad jeho vyniká hlavně svědomitostí a silou mluvy, tak že G. v tom předstihl i hexametry Žukovského. Spisy jeho, hlavně »Iliada«, vyšly mnohokráte. Poslední úplné vydání s názvem *Sobranije sočiněnij* (Petrohrad, 1884).

2) G. Petr Petrovič, spis. rus., příbuzný před. (* 1855), po gymn. studiích vstoupil do malířské akademie, kde byl vyznamenán za komposici *Smrť Ivana Hrozného*. Zabývá se též dějinami umění (*Istorija iskusstv*, Petrohrad 1885). Literárně činným jest od r. 1877, kdy počal uveřejňovati své povídky a komédie v různých časopisech. V l. 1887—91 byl redaktorem časopisu »Sěver«. Souborně vydal sbírky povídek *Pověsti i razskazy* (t., 1885); *Semnadcať razskazov* (t., 1888, 2. vyd. 1893); *Novyje razskazy* (t., 1890); *Kavkazskije razskazy* (t., 1893). Sbírka jeho komédií vyšla s názvem *Šesť komedij* a největší úspěch z nich měly *Na chutorě*, jež dosáhla v Moskvě několik set představení, *Gorjaščija pisma* a *Staraja skazka*. Mimo to pořídil nový překlad »Hamleta« (1892). Některé jeho povídky i komédie jsou přeloženy též do češtiny. *Šnk.*

Gnědin Dmitrij Titovič, zakladatel gnědinské řemeslnické školy a přítel stavu selského v Rusku (* 1818 — † 1885), opustiv vojenskou službu, usadil se na svém statku v aleksandrovském újezdě jekatěrinoslavské gubernie, kde zřídil školu pro selské děti. Po osvobození selského stavu ujímal se jeho práv tak horlivě, že byl nazýván »Garibaldi aleksandrovského újezdu« a jen na přímluvu paedagoga N. A. Korfa nebyl vyloučen ze šlechtického stavu. Zastával různé volené hodnosti, jako smírčího soudce a pod. Péčí jeho založena byla místní spořitelna; společenskou činnost svoji dovršil založením místní řemeslnické školy, věnovav na její stavbu 35.000 rublů. Otevřena byla r. 1883 a G. byl prvním jejím kurátorem. Účelem školy jest vzdělávati intelligentní dělníky hlavně v oboru truhlářském, kovářském a zámečnickém. Přednášky konají se bezplatně. Horlivou podporovatelkou snah G-a byla též manželka jeho Olga Ivanovna († 1891), která odkázala škole 10.000 rublů.

Gneisenau August hrabě Neithard, polní maršálek prus. (* 1760 v Šildě — † 1831 v Poznani). Vstoupiv r. 1786 do služeb prus., bojoval r. 1806 u Saalfeldu a Jeny, načež byl poslán do Vých. Prus, aby tu zorganisoval několik pluků, kterými rozmnožil posádku gdanskou a hájil r. 1807 statečně pevnosti Kolobřehu proti Francouzům. Po míru Tilžském povolán byl od krále do reorganisační kommisse, ve které působil tak zdárně, že vzbudil pozornost Napoleona, i musil na zakročení vlády francouzské býti z kommisse propuštěn, načež posílán byl v různých posláních diplomatických. R. 1813 povolán byl znovu ku generálnímu štábu Blücherovu, přispěl k vítězství u Katzbachu a u Brienne a Paříže, zač povýšen byl do stavu hraběcího. R. 1815 byl opět náčelníkem štábu Blücherova, řídil obratně ústup po bitvě u Ligny a včasným objevením svým rozhodl vítězství u Waterloo. R. 1808 stal se guvernérem berlínským, 1825 polním maršálkem a r. 1831 velitelem nad vojskem při hranicích polských. R. 1855 postaven mu pomník od Raucha na Operním náměstí v Berlíně. Životopis jeho napsal Pertz (Berlín, 1864—69, 3 sv.) a pokračování téhož H. Delbrück (t., 1888, sv. 5. a 6.).

Gneist Heinrich Rud. Herm. Friedr., přední právník a politik něm. (* 1816 v Berlíně). Vystudovav, věnoval se soudní praxi, při tom však habilitoval se r. 1839 na berlínské universitě a stal se r. 1844 mimořádným a r. 1858 řádným professorem. V praxi setrval jen do r. 1850, jsa posléze pomocným soudcem u vrchního tribunálu. R. 1845 vydal v Berlíně monografii *Die formellen Verträge des neuern römischen Obligationenrechts* a roku 1849 *Die Bildung der Geschwornengerichte in Deutschland*. Za předmět studia obral si hlavně právo veřejné, v němž se velice proslavil. Po menším spise *Adel und Ritterschaft in England* (Berlín, 1853) vydal jedno z hlavních svých děl *Das heutige englische Verfassungs- und Verwaltungsrecht* (t., 1857—1863, 2 sv. a svazek doplňovací), jehož 1. díl vyšel ve 3. vydání v Berlíně r. 1883—84 pod názvem *Das englische Verwaltungsrecht der Gegenwart* (2 sv.) a 2. díl ve 3 vyd. tamtéž r. 1871 pod názvem *Selfgovernment, Kommunalverfassung und Verwaltungsgerichte in England*. Část tohoto díla vyšla pod názvem *Das englische Grundsteuersystem* (1859) též separátně. Z dalších spisů, týkajících se hlavně veř. práva Anglie, uvádíme: *Budget und Gesetz nach dem konstitutionellen Staatsrecht Englands* (t., 1867); *Die Stadtverwaltung der City von London* (1867); *Verwaltung, Justiz, Rechtsweg, Staatsverwaltung und Selbstverwaltung nach englischen u. deutschen Verhältnissen* (t., 1869); *Englische Verfassungsgeschichte* (1882, přeložil do angl. Ashworth, Londýn, 1886, 2 sv., 2. vyd. 1891);

Das engl. Parlament (t., 1886, do angl. přel. Shee, Londýn, 1886, do ital. Colucci, Livorno, 1892; 3. vyd. 1889). Ve všech uvedených spisech dokázal G., že jest neobyčejně bystrým právníkem. Vedle činnosti professorské a spisovatelské zabýval se i politikou, jsa od r. 1858 členem pruské poslanecké sněmovny a v létech 1867—84 členem říšského sněmu severoněm. buntu a něm říš. sněmu. Hlásil se do tábora liberální opposice. Po nějaký čas (1875—1877) byl členem vrchního správního soudu. R. 1888 byl od cís. Bedřicha III. povýšen do stavu šlechtického; jest též členem pruské státní rady. Jako vynikající právník a politik přičinil se o to, že vydány byly říšské justiční zákony německé, zákony církevně-politické a nové evangelické církev. zřízení. Četné jsou též spisy, které souvisí s činností G a jako politika a praktického právníka. Jsou to: *Die Lage der preussischen Heeresorganisation* (Berlín, 1862); *Soll der Richter auch über die Frage zu befinden haben, ob ein Gesetz verfassungsmässig zu Stande gekommen?* (t., 1863); *Freie Advokatur* (1867); *Die Selbstverwaltung der Volksschule* (1869); *Die konfessionelle Schule* (1869); *Die bürgerliche Eheschliessung* (1869); *Die preussische Kreisordnung* (1870); *Der Rechtsstaat* (1872, 2. vydání 1879, přel. do ital. od Artoma, Bologna, 1884); *Vier Fragen zur deutschen Strafprocessordnung* (1874); *Gesetz und Budget* (1879); *Die preuss. Finanzreform* (1881); *Die staatsrechtlichen Fragen des preuss. Volksschulgesetzes* (1892); *Die Militärvorlage von 1892 und der preuss. Verfassungskonflikt von 1862 bis 1866* (t., 1893). G. uspořádal též vydání zákona o soudním zřízení něm a trestního řádu (t., 1877 a jako člen kommisse říš sněmu pro socialistický zákon sepsal *Das Reichsgesetz gegen die gemeingefährlichen Bestrebungen der Sozialdemokratie* (t., 1878) — Srv. Walcker, Rud. v. G. v publikaci »Deutsche Denker u. ihre Geistesschöpfungen«, seš. 1, 1888. *-dlc.*

Gnesen viz Hnězdno.

Gnetaceae, řád rostlin nahosemenných (*Gymnospermae*), keře nebo stromy rozličného habitu. Listy jednoduché, nestejného tvaru, ve střídavých párech. Květy obyčejně dvojdomé, se zřetelným 2—4četným okvětím; samčí květ s 2—8 tyčinkami, samičí s jediným přímým vajíčkem, o 1—2 integumentech. Plod často bobulnatý. — Naležejí sem jen tři rody (*Ephedra*, *Gnetum*, *Welwitschia*), jež ostatně mezi sebou jsou velmi odchylny a spíše tři samostatné typy představují. G. liší se od pravých nahosemenných v mnohém ohledu. Neobsahují žádné pryskyřice. Nejen v primárním, ale i sekundárním dřevě naléзají se cévy. Vajíčka jsou sice také nahá, bez obalu semenníkového, ale obklíčena jsou listnatým okvětím. *Vský.*

Gnetum L., rod z řádu *Gnetaceae*, opletavé liany nebo přímé keře a stromy. Větve článkovité, posázené střídavými páry listů řapíkatých, široce vejčitých, se zpeřenou nervaturou (asi listům dřínu podobných) a tak spíše stromům dvouděložným než nahosemenným podobné. Drobné, nepatrné, obyčejně dvojdomé kvítky sestaveny jsou v úžlabí šupin vstřícných do válcovitého, jehnědám podobného květenství. Samčí květ skládá se z hranatého, jednoduchého okvětí a jediné z okvětí vyčnívající tyčinky. Samičí květ má okvětí vakovité, v němž sedí vajíčko se dvěma integumenty. Plod obsahuje zdužnatělý obal okvětní a ztvrdlý obal integumenta (tedy peckovice). Semeno uzavírá embryo dvouděložné. — Náleží sem asi 15 druhů, z nichž 7 roste v rovníkové Americe, ostatní v teplých zemích starého světa. Z Afriky a pacifických ostrovů známe jen jeden druh. G. *Gnemon* L., strom Vých. Indie a blízkých ostrovů, kdež také se pěstuje. Plody tohoto jakož i druhu G. *edule* Bl. se jedí. G. *urens* Aubl. jest opletavá liana v horké Americe, která prý má plody palčivými chlupy pokryté. *Vský.*

Gnidia L., rostlinný rod lýkovcovitých (*Thymelaeaceae*) s okvětím nálevkovitým, korunovitým, 4—5klaným a pukavým. S úšty jeho střídají se v jícnu plévy korunovité, jednoduché nebo 2klané a dílem i tyčinky, jichž jest 8—10 ve 2 přeslenech. Semenník přisedlý jest obejmut někdy terčem a má postranní čnělku s hlavatou bliznou. Plod jest oříšek, u zpodiny zbytkem trubky okvětní věnčený. G. jest vždy zelený keřík nebo polokeř jemné povahy a rázu vřesovitého s listy roztroušenými nebo vstřícnými, bylinnými nebo přikožovitými a s květy v konečných kláscích nebo strboulech majících společné chlupaté, někdy polokulaté lůžko, podepřené listy zákrovu podobnými. Roste 65 druhy v jižní Africe, v Indii, na Madagaskaru a na j. tamních ostrovech, poskytujíc dílem pevné vlákno na provazy, papír a j., dílem zejména v noci libě páchnoucí ozdobně zbarvené druhy. V prvním směru prospívá G. *daphnaefolia* L. a G. *madagascarensis* H. Bn. Po způsobu vřesů pěstují se ve skleníku bělokvěté nebo žlutokvěté druhy: *argentea* Thb., *aurea* Eckl., *juniperifolia* Lam., *oppositifolia* L., *pinifolia* L. a j. V létě vyžadují více stínu a rozmnožují se řízky. *Děd.*

Gnidos viz Knidos.

Gniew (něm *Mewe*, ze středov. *Gmewa*), město v pruském vl. obvodě a kraji kvidzynském na lev. bř Visly, při ústí řeky Věřice (Ferse), na silnici bydgošťsko-gdanské, má 4080 ob. (1890), katol. a evang. far. kostel a synagogu. Za městem káznice v bývalém zámku řádu křížového. Jest tu pošta a telegr., obv. soud a polská záložna. Obyv. živí se rolnictvím, řemesly a především obchodem obilním. Před nedávnem ještě čilý byl obchod se dřívím. Velká slevárna, cukrovar a 2 pivovary. G. bývalo důležité město slovanského Pomoří; kníže Vratislav († 1229) obyčejně tu sídlíval a poslední vůlí odkázal město klášteru Olivskému; ale r. 1276 zmocnil se ho řád Německých rytířů — je to první území, jehož se řád tento zmocnil na levém břehu Visly. R. 1466 připadl G. Polsku a r. 1772 Prusku. Za vlády polské byl sídlem starosty hradského.

Gniewkowo (něm. *Argenau*), město v prus vládním obvodu bydgošťském, okresu inowraclawském, v krajině bahnité a nezdravé, na želez. trati Poznań-Toruń, má 2614 ob. (1890), 2 kostely, luther. a katol., synagogu, baptistickou modlitebnu, nemocnici, záložnu, dívčí školu, cihelny a pily. Obyv. živí se rolnictvím, malým průmyslem a obchodem. G bývalo sídlem údělných knížat kujavských linie gniewkowské, počínajíc od Kazimíra, synovce Vladislava Lokýtka.

Gniewosz: 1) G. z Dalewic, šlechtic polský, stranil po smrti Ludvíka Velikého Habsburkům a přivedl r. 1385 Viléma Přívětivého habsburského, jemuž dle dřívější smlouvy dcera Ludvíkova Hedvika byla zasnoubena, do Krakova, namáhaje se, aby sňatek ten byl uskutečněn. Pro odpor strany jagiellonské musil Vilém zemi opustiti zanechav skvosty své G ovi, jenž nyní lichotil se k Jagiellovi a očerňoval před ním Hedviku, tak že roku 1387 přísahou vlastní a 12 rytířů musila se očistiti. G. zůstal na dvoře královském a stal se později podřízeným starostou na Červené Rusi.

2) G. z Oleksowa Mikołaj, biskup kujavský v l. 1641—54, byl sekretářem krále Sigmunda III, který ho užíval k diplomatickým poslánim, jako k Ferdinandu II. a Ludvíku XIII. R. 1635 jmenován byl velkým korunním sekretářem a přízní královny Cecilie Renaty biskupem kujavským, ve kterémž úřadě zastupoval na sněmě r. 1648 k volbě krále svolaném chorého primasa.

Gniezno (pol.) viz Hnězdno.

Gniński Jan, diplomat polský († 1685), zastupoval dvůr polský v Paříži, za války švédské v Kodani, r. 1659 jako kommissař královský při předběžném jednání o mír Olivský a r. 1677 v Cařihradě, kde pro rozličné obřadnosti, jež Porta mu předpisovala, musil sedm měsíců ztráviti v předměstí cařihradském. Po návratu svém povolán byl do rady královy, ale po smrti manželčině vstoupil do stavu kněžského a vzdal se vojvodství chelmenského, podržel však úřad korunního podkancléře a súčastnil se roku 1683 výpravy k osvobození Vídně, vypraviv na vlastní náklad celý pluk.

Gnoien viz Gnoyen.

Gnojnik ve Slezsku viz Hnojnik.

Gnómické básnictví viz Gnómy.

Gnómologium viz Gnómy.

Gnómón (řec.) značí v geometrii tvar rovinný, jejž obdržíme, odřízneme-li od rovnoběžníka *ABCD* rovnoběžník jemu podobný *AB'C'D'* tak, aby měly oba společnou diagonálu *AC'* s *AC*, jeden bod obvodový *A* a v jedno spadající strany *AB'* s *AB* a *AD'* s *AD*. Zbývající část *B'BCDD'C'* nazývá Eukleidés ve 2. knize svých počátků geometrie g. — G. značí také přístroj ku měření úhlu, úhelnici, odkudž přenesen tento název na výše popsaný tvar rovinný. — V astronomii značí g větší přístroj (sloup, obelisk a j.) s naznačeným směrem poledníka k určování doby pravého poledne. Anaximander použil takového g-u k určení výšky slunce o polednách v době obratu slunce. V Římě za panování císaře Augusta byl postaven obelisk jako g. Nechť je temenem takového g-u hrot nebo tenká tyč kolmá, nikdy nebude možno, třeba směr poledníka na rovině vodorovné sebe přesněji byl vytyčen, určiti zcela přesně okamžik, kdy stín temene g-u prochází poledníkem, t. j. okamžik pravého poledne; při největší přesnosti, které tímto způsobem možno docíliti, činí rozdíl asi 2 vteřiny časové. Příčinou jest nepatrný podelný pohyb stínu na rovině horizontální, je-li g. nízký; je-li však g. vysoký, není stín temene v polostínu dosti ostře vymezen. Proto nahrazuje se také g. neprůhlednou deskou s malou dirkou a stín desky vrhá se do zatemněné komory na podlahu horizontální, na které vykreslen jest směr poledníka; pak se pohyb světlého bodu dirkou vrhaného přesně pozoruje. Lemonnier opatřil g. v St. Sulpicu v Paříži vypuklou čočkou, jejíž fokální délka byla 80', k tomu účelu, aby obdržel ostře vymezené obrazy slunce; průchod takového obrazu poledníkem udával mu okamžik pravého poledne. G. filární jest nejlepším takovýmto zařízením. V okně tmavé komory k jihu položeném nalézá se otvor, přes který jest kolmo napnuta nit, jejíž stín se zachycuje na protější stěně s označeným poledníkem. *Mu.*

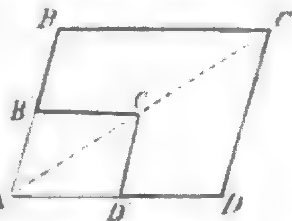

Gnómónika (z řec.) jest umění hotoviti sluneční hodiny. Tyto jsou buď pevné nebo přenosné; při pevných jsou směry stínu označeny buď na rovině vodorovné (sluneční hodiny horizontální), nebo na rovině kolmé, na př. na stěnách a j. (sluneční hodiny vertikální). Gnómónem, jehož stín udává pravý čas, jest pak železná tyč kolmá, vodorovná nebo také (pro hodiny horizontální i vertikální) tyč rovnoběžná s osou světovou. Přenosné hodiny jsou obyčejně horizontálné; jsou to malé kovové desky, na nichž označen směr poledníku a směr stínu pro jednotlivé hodiny. Pomocí šroubů staví se plocha ta do roviny vodorovné a pomocí jehly magnetické přivede se značka, odpovídající směru jihosevernímu do směru poledníka. Tyčinka, sloužící jako gnómón, jest buď kolmá nebo rovnoběžná k ose světové. Jsou i sluneční hodiny, při nichž rovina, na které označeny jsou stíny pro jednotlivé hodiny, jest rovnoběžna k rovině rovníkové (sluneční hodiny aequatoriální). Při používání takových hodin uvede se rovina (kruh hodinový) do polohy rovnoběžné s rovinou rovníku, jednak nakloněním dle známé polární výšky místa pozorování, jednak pomocí jehly magnetické. Mezi přenosné hodiny sluneční možno počítati také apparáty různého tvaru, jako válce, prsteny, koule, duté polokoule a j., které všecky slouží k mechanickému řešení různých úloh sférické astronomie a tedy i k určení času. Jmenujeme zde pouze Böhmův uranoskop a Lehmannův apparát gnómónický. Vědecky pojednali o g ice: Kästner, Anfangs-

gründe der angew. Mathematik. Duséjour, Traité analyt. sur le mouv. appar. des corps cel.; Mallet, Gnomonique graph. (Pař., 1815); Helfzenrieders, Vollständiger Unterricht gute Sonnenuhren zu machen (Augšpurk, 1790); Lorys, Gnomonik (Salcpurk, 1781); Littrow, Gnomonik (Vídeň, 1831); F. Müller, Grafické řešení některých úloh sfér. astronomie (»Čas. pro pěst. math. a fys. « r. XXIV. a n.). *Mü.*

Gnomové (franc. *gnom* snad z řec. *γνώμη*, t. j. vědění, vtip), název, jenž přikládá se v kabbálistických knihách středověku duchům sídlícím vnitř země ve slujích, jeskyních a p., kde střeží zlato, stříbro a drahé kamení, jako vůbec země jest jejich říší. Dle víry kabbálistické jsou sice smrtelní, žijí však několik století. Nesmrtelnými stávají se svazkem se člověkem, resp. ženou. Jsouť i **g.** mužští a ženští. Muži jsou malé, ohyzdné postavy, ač dobromyslní; podrážděni dovedou býti ovšem i zlomyslnými. Ženy jsou naproti tomu neobyčejně půvabny a zjevují se oděny nezvykle a okrášleny vší nádherou, již lůno země skýtá. **G.** jsou ochránci lidí, zvláště těch, již pod zemí pracují, aniž tito mají o tom tušení. Mohouť se učiniti viditelnými i neviditelnými. Původ **g**-mů sluší hledati pravděpodobně v orientu, jehož fantasie vytvořila je snad na základech filosofie řecké, jestliže etymologie svrchu uvedená jest správna. Z orientu přešli **g.** kabbálou do Evropy (XV. stol.), odkud přeneseni pak do ostatních dílů světa. Moderní název **g.** možno považovati za francouzský. Obdobní duchové vyskytují se ovšem v názorech lidu více méně všudy, vykazujíce všude národní jména, na př. skřítkové. *Dk.*

Gnómy (řec.) sluly u Řeků jadrné průpovědi éthické ve formě stručné. Původci jejich byli mužové moudří a ve škole života zkušení; od nich dostaly se v oběh a došly rychlého rozšíření. Část jich byla velmi stará, původu naprosto neznámého; jiné bývaly, mnohdy arciť dosti libovolně, spojovány se slavnými jmény doby hérojské nebo historické. Z věku hérojského připomínají se zvláště Kentaur Chirón, vychovatel Achilleův, a moudrý král troizénský Pittheus. Době historické náleží především »sedm mudrců«, zástupců praktické moudrosti životní a jaksi tlumočníků mravního vědomí Hellénů. Výroky jejich, jako »Poznej sama sebe«, »Nelži« atd. vžily se rychle v názory lidu, a dále připisovány jim průpovědi jiných mužů, nebo původu neznámého. Později sestavovány byly z nich zvláštní sbírky. První sběratel byl asi Démétrios Falérský, učeně pak pojednával o nich v době alexandrijské Hermippos ze Smyrny ve svých životopisech slavných mužů. Také čtyřhranné sloupy s hlavou Hermovou, jež zdobily ulice a místa veřejná a mimo to poutníkovi cestu ukazovaly, opatřeny byly přiměřenými průpověďmi, jako »Kráčej spravedlivé věci maje na mysli«, »Neklam přítele« a j. Tyto výroky přičítány byly Hipparchovi, jenž dal prý na silnicích attických hermovky postaviti. V pozdější době činěny byly sbírky z průpovědí, jež kolovaly buď ústním podáním anebo vybírány byly z autorů oplývajících hojností sentencí (gnómologia). Ve Stobaiově anthologii (z V. stol. po Kr.) zachováno mnoho jadrných výroků, nejvíce z básníků, ale také z jiných spisovatelů. V pol. V. stol. sestavil grammatik Órión anthologii sentencí pro císařovnu Eudokii, z níž zachovaly se některé chatrné zbytky u Stobaia. Také od známého patriarchy Fótia máme sbírku sentencí, a pod jménem Johanna z Damašku (v VIII. stol.) zachována jest veliká snůška sentencí (*Hiera parálléla*) ze světských i círk. pramenů v pořádku abecedním. Konečně přeložil Maximos Planúdés (ve století XIII.) sbírku sentencí, jež pode jménem Catonovým jest známa, z latiny do řečtiny. — Gnómické básnictví není zvláštní druh básnictví, nýbrž jest součástí elegie, zvláště politické, která vplétá se zálibou krátké průpovědi politické i éthické jako výsledek získané zkušenosti životní. V tom smyslu mluví se také o básnících gnómických, z nichž nejdůležitější jsou Solón, Xenofanés z Kolofónu, Archilochos, Mimnermos, Theognis a Fókylidés. Přední zástupce gnómického básnictví jest Theognis, jehož elegie dochovaly se v jakési aspoň úplnosti. — Srv. Bernhardy, Grundriss der griech. Litt. (I str. 68, 75, 259); Krumbacher, Geschichte der byzant. Litt. (str. 173, 231, 249, 289). — Podobně u Římanů jmenují se mnohé sbírky sentencí. Tak záhy již učiněna snůška z výroků Catonových, dále připomínají se *Varronis sententiae* a *Publilii Syri mimi sententiae*, vyňaté ze spisů učeného Varrona a 3 mimů Publilia Syra. I ze Seneky uvádí se sbírka sentencí. Nám dochovala se ze III. stol. po Kr. *Catonis disticha.* *Cfe.*

Gnorimus Lep. c. Serv., rod brouků listorohých (*Scarabaeidae*) ze skupiny zlatohlávků. Má na předních holeních 3 zuby; holeně střední jsou u samečků silně ohnuty; drápky na všech nohách jsou stejné a jednoduché, štít čelní jest ve předu vykrojen, krovky však nejsou za rameny vykrojeny. Svrch brouka jest lysý, nejvýše s několika skvrnami z bílých šupinek. V horských krajinách častěji se vyskytá **G.** *nobilis* L., vezpod měděně lesklý, odstále srstnatý, svrchu zlatozeleně lesklý; hlava a štít šíjový jsou hustě tečkovány, tento s malou rýhou střední; krovky poněkud vrásčité, obyčejně s několika křídově bílými čárkami a tečkami; štítek řitní a strany břicha bílé, skvrnité; délka 15 až 18 *mm.* *Kpk.*

Gnósis viz Gnósticism.

Gnósticism jest chronologicky prvý pokus filosofického pojímání a vysvětlení křesťanství z konce I. a ve II. stol. po Kr. Eklekticism filosofický, jenž od II. stol. př. Kr. připravoval splynutí a spodobení filosofické spekulace s prvky různých náboženství tehdy známých, zvláště pak nauka novopythagorská a novoplatónská, byly mu namnoze původem a přípravou. Jméno nauky samo (*γνῶσις*, gnóse = poznání) je původu křesťanského a čte se nejprve v listě Barnabovým nazývaném *γνῶσις τελεία*, I, 5), označujíc tam hlubší porozumění tajemství písem svatých. Vystupovalyť v době té školy

a sekty, které činily nárok, že hlouběji a dokonaleji křesťanství a pravdu jeho pochopily. Myslitelé tito sami zvali se *γνωστικοί*, nespokojujíce se pouhou vírou, ale osobujíce si poznání vyšší. Názory jejich v jednotlivostech od sebe se liší, v zásadních věcech však je mezi nimi shoda. Vedle nauky biblické čerpali názory své z filosofie řecké, zvláště novoplatónské, přisvojivše si i exegetickou methodu Filóna Židovského a náboženských soustav orientálních. V pokusech těchto o křesťanskou filosofii náboženskou čili, jak můžeme též říci, o hellénisaci křesťanství nepřevládá rozum spekulativní, jenž by přesnými pojmy momenty života náboženského snažil se formulovati, nýbrž obrazotvornost, která momenty tyto personifikuje a jakožto samostatné bytosti hypostasuje. Odtud podobá se gnóse značně jakési křesťanské mythologii. Soustavám gnóstickým převahou jeví se křesťanství jako něco nového, vznešeného, a pevně věří v božský jeho původ. Vše, co není křesťanské, je nedokonalé, protibožské; ani pohanství ani židovství starozákonní neobsahuje pravého zjevení božího. Bůh starozákonní není pravý bůh, nýbrž podřízený duch. Pravý bůh jest jen Bůh Otec Zákona nového. Ten je skutečný tvůrce světa, svrchovaně dokonalý a dobrý, bůh starozákonní je mu poddán a toliko spravedlivý. V poměru k pohanství a zvláště k hellénismu čerpá gnósis zejména z nauky o rozporu světa pomyslného a smyslného, nadpřirozeného a přirozeného, ducha a hmoty. Idee platónské a Novoplatónců proměněné v daemony jeví se u gnóstiků jakožto **aionové**, duchové zprostředkující mezi Bohem a světem. *Δημιουργός* platónský je právě onen bůh starozákonní. Ze soustav orientálních působil na gnósi nejvíce pársismus svým dualismem principu dobra a zla. Zvláště pak učení křesťanské o vykoupení stalo se jim problémem stežejným, jemuž usilovali zjednati odůvodnění filosofické. Jsoucno veškero má dle nauky gnóstické tři stupně: 1. jsoucno nejvyšší, čistě duchové (*πνεῦμα*), království boží (*πλήρωμα*), obsahuje mimo Boha souhrn božských sil a daemonů, aionů, kteří všichni jsouce původu božského v řády (syzygie) se dělí; 2. naproti říši božské jest hmota a síly v ní působící, svět hylický (*ὕλη*); 3. uprostřed mezi oběma je svět duševní (*ψυχή*) a v čele jeho bůh starozákonní, *δημιουργός*, jenž rovněž nižšími duchy, anděly, jest obklopen. Démiúrg čili bůh starozákonní jest sám jedním z nižších aionů, jenž stvořil svět smyslný, sloučiv čistou duševnost s tělesností. Svět jím stvořený je nedokonalý. Hmotnost je příčinou nedokonalosti této, z ní i všechno zlo na světě pochází. Hmotu vysvětlovali gnóstikové jakožto nejnižší emanaci, ve kterou duševnost klesla hříchem oněch duchů vyšších. Démiúrg je sám bytost nedokonalá. Nechal by lidstvo stále v zaslepenosti. Národu vyvolenému chtěl všechny ostatní národy podrobiti. Avšak duch ve hmotě a tělesnosti spoutaný achámót) touží po uvolnění a opětném povznesení se v čistou duševnost. Návrat ten umožní toliko láska Boha svrchovaně dobrého, jenž jednoho z aionů (*Λόγος* nebo *νοῦς*) posílá, aby konec učinil vládě boha starozákonního. Kristus jest vyšší duch, jenž toliko ve zdánlivém těle mezi lidmi se objevil (dokétismus), anebo, jak Basileidés učil, na čas spojil se se člověkem Ježíšem. Spása Kristem přinesená záleží v odříkání se hmoty, těla, všeho, co člověka k životu vezdejšímu poutá. Odříkání to u většiny gnóstiků vzalo na sebe podobu askese. Kdo nauku tuto dokonale pochopí, je **pneumatik** a vrátí se bez těla v říši Kristovu, kdo však toliko při písmeně jejím se zastaví a výše se nepovznese, je **psychik**, jemuž je přístup možný jen do nebe démiúrga, boha starozákonního, ostatní pak všichni jsou **hylikové**, a osud jejich, jako všeho, co v principu zla, hmotě, má účast, jest úplně zaniknouti. Nauka gnóstická měla velmi dalekosáhlý vliv na církev při vzniku jejím. Bylo třeba odporu velmi tuhého, aby církev proti ní zvítězila. Ale zároveň naproti ní a bojem proti ní vyvíjela se znenáhla církevní orthodoxie, články dogmatické byly znenáhla zjišťovány a v jeden celek sjednocovány. — Východištěm g-u byla Alexandrie, odkud se nauka ta zvláště po východě rozšířila. Přední myslitelé gnóstičtí jsou skoro veskrze pohanského původu orientálního. V době přípravné, na sklonku I. stol. po Kr., působil hlavně **Cerinth** v Alexandrii, za vlády pak Trajanovy a Hadrianovy (98 - 138 po Kr.) objevují se zástupci g-u na různých místech, v Syrii **Saturninos**, **Kerdón**, sekty **ofitů**, **peratů**, **kainitů** a j., v Alexandrii **Basileidés** ze Syrie pocházející a **Valentinos**, jehož nauka znamená nejvyšší rozkvět myšlení gnóstického, a jenž po r. 140 v Římě dále působil a množství žáků kolem sebe shromáždil; z nich zvláště vynikali **Hérakleión**, **Ptolemaios**, **Markos**, **Bardesanés**. Na konci II. stol. žili a působili spisovatel knihy »Pistis Sofia«, **Markión**, **Hermogen** a zvláště **Apellés**, žák Markiónův. Znalost g-u čerpáme hlavně ze spisů jejich odpůrců. Z původních spisů gnóstických toliko jeden je zachován, zmíněná »Pistis Sofia« původu ofitského, v podání koptickém (vydal J. H. Petermann v Berlíně r. 1851). Jinak máme pouhé fragmenty. Z odpůrců g-u jsou nám prameny nejdůležitějšími **Irenaeus** (*ἔλεγχος καὶ ἀνατροπὴ τῆς ψευδωνύμου γνώσεως*) a **Hippolytos** (*Ἔλεγχος κατὰ πασῶν αἱρέσεων*), mimo to i Justin, Tertullián, Clemens Alex., Origenés, Epiphanios, Philostrat, Theodoret. Novější spisy, mimo souborná díla Renanovo a Harnackovo, King, The gnostics (Londýn, 1887); M. E. Amelineau Essai sur le gnosticisme égyptien (Annales du Musée Guimet, Paříž, 1887); Salmon, G. N. York, 1888). *Dna.*

Gnóstikové viz Gnósticism.

Gnósus viz Knósos.

Gnóthi sauton (z řec. *γνῶθι σαυτόν*, lat. *nosce te ipsum*, poznej sama sebe!, průpověď přičítaná některému ze sedmi mudrců řeckých, buď Thalétovi nebo Chilónovi; byla napsána na chrámu Apollónově v Delfech.

Gnoyen (Gnoien), město ve velkovév. Meklenbursko-Zvěřínském, asi 25 *km* od Tymina (Demmin) vzdálené, na potoku vtékajícím do Trebelu a na želez. trati teterovsko-gnoyenské, sídlo okr. soudu a slušného průmyslu (slevárna, 2 továrny na stroje, mlékárna), s 3610 ob. (1890).

Gnu viz Antilopy (pakůň) str. 460.

Go, národní hra Japonců původu čínského, Číňany v VIII. stol. po Kr. do Japanu zanesená. V Číně samé jest původu prastarého, snad vůbec nejstarší hra světa. Deska šachovnici podobná rozdělena jest po délce a šířce 19 čarami, jež, protínajíce se vzájemně, dávají 361 bodů. Na body tyto sází oba soupeřové každý svých 180 kaménků. Jeden má černé, druhý bílé. Snahou hráče jest získati co možná nepřetržitou řadu bodů pro sebe, jíž uzavřel by pole buď volné neb osázené kaménky protivníkovými. Poslednější stávají se uzavřením »mrtvými« a vyfouknou se. Počet uzavřených volných míst, jakož i vyfouknutých kaménků protivníkových určuje výhru. Není-li již co uzavříti, je hra u konce. V go hraje v Japanu každý vzdělaný člověk. Hra měla až do r. 1868 svou vlastní akademii s professory. Posud dělí se hráči na 9 tříd, z nichž nejvyšší pojímá v sebe nejlepší hráče (kudangy). Srv. Korschelt, Das Spiel Go (Jokohama, 1881); Schurig, Go, das Nationalspiel der Japanesen (3. vydání, Lipsko, 1888). *Dk.*

Goa: 1) G., portug. území při záp. pobřeží Přední Indie, hraničící s presidentstvím bombájským a s Arabským mořem. Rozkládá se mezi 14° 53′ a 15° 48′ s. š. a 73° 45′ a 74° 24′ z. d. a má na 3270 *km²* 445.449 obyv. (1881), z nichž 615 jest Evropanů, ostatní jsou většinou míšenci mluvící dialekty mahrátskými, pomíšenými silně portugalskými živly. Obyvatelstvo jest většinou vyznání katolického a nosí kroj evropský. Pobřeží jest bažinaté a nezdravé, ostatek země jest hornatý (Sahjadrijské vrchy), pokrytý rozsáhlými, bujnými lesy, prostoupenými četnými řekami. Hlavními plodinami jsou rýže, bavlna, kokosové ořechy; z palmové šťávy dělá se arak. Přístavní město Murmagao spojeno jest železnou drahou s Hubli, kde připojuje se trať k anglicko-indické síti železniční. Též má **G.** 73 *km* linií telegrafních. Obchod a průmysl jsou nepatrny. **G.** rozpadá se na 9 distriktů.

2) G., Nová **G.**, portug. *Vilha nova de* **G.**, u domorodců *Pandžim*, hlavní město portug. osad v Indii, položené při l. břehu ústí řeky Mandavi na 15° 30′ s. š. a 73° 57′ z. d., jest sídlem gener. guvernéra portugalské Indie, má kathedrálu, lyceum, knihovnu, rolnickou školu, pomník Albuquerquea a 8440 ob. (1881). Výtečný přístav jest skoro bezvýznamný; vyvážejí se kokosové ořechy, sůl, skořice, pepř a pod.

3) G., Stará **G.** s nedalekou Novou Goou spojená hrází 300 *m* dlouhou. Stará **G.** byla starým indickým městem říše Bidžápurské, později dostala se v moc muhammedánů, načež ji dobyl r. 1510 Albuquerque a povýšil za hlavní město portugalské Indie. Za panství portugalského město rychle zkvétalo, tak že v XVI. stol. bylo prvým obchodním městem Asie, majíc 200.000 obyv. Avšak již v XVII. století počalo upadati a r. 1729 bylo skoro úplně opuštěno. Nyní čítá pouze 1882 obyvatelů (1881). O bývalé slávě svědčí množství krásných a velikých budov, většinou zřícenin. Zachovány jsou ještě kathedrála z r. 1512 a kostel jesuitský z r. 1594 s hrobem sv. Františka Xav. Dosud jest Stará **G.** sídlem arcibiskupa primasa pro portug. Indii. Zde postavili v XVI. stol. jesuité svoji první knihtiskárnu. Srv. Fonseca, Historical and archaeological sketch of the city of **G.** (Bombay, 1878).

Goa, máslo, viz Kokum.

Goajira [goachira], nejsever. poloostrov Jižní Ameriky, tvořící severozápadní břehy zálivu Maracaibského. Na jihu rozkládají se širé travnaté roviny, ve středu zdvihá se sopečná Sierra Macuira do výše 858 *m*. Pobřeží jest písčité. Přístaviště jsou Laguna da Tucacas, Cojoro, Bahia Honda a El Portete. Řek se stále tekoucí vodou není. Poloostrov má na 12.350 *km²* asi 25—45.000 obyv., přínáležejících kočovnému kmeni indiánskému Goajiro. Kmen ten náleží arravačské skupině Indiánů Jižní Ameriky a vyznamenává se bojovností; spolu s nepříznivými přírodními podmínkami zabraňuje vzniknutí osad evrop. Katol. missie zdejší pracuje s výsledkem dosti dobrým. Z produktů vyvážejí se kůže, barevné, stavební a truhlářské dříví a perly. Poloostrov náleží částečně k republice Venezuele, částečně ke Kolumbii. Territorium venezuelské měří 9348 *km²* (hl. město Sinamanca), část kolumbijská, 3000 *km²*, náleží k departementu Magdaleně. Srv. Simons v Proceedings of the R. Geogr. Society 1885 a cestopis, jejž vydali J. de Brette a H. Chandelier.

Goajiro viz Goajira.

Goalpára, hl. město distriktní ve východoindické prov. Assamu, na l. bř. Brahmaputry, na 26° 11′ s. š., 90° 41′ v. d., s 5440 ob. (1891), z $^1/_3$ muham. Nad chudě stavěným městem domácího obyvatelstva zdvihá se lepší čtvrt anglická. Distrikt goalpárský v sev.-záp. části Assamu náleží Anglii již od r. 1765. Jest úrodný zvláště na bavlnu, jutu, cukr, třtinu a tabák, při tom však velmi nezdravý. Po Brahmaputře, jež protéká jižní jeho části, vede se čilý obchod. R. 1891 měl na 10.238 *km²* 452.304 ob.

Goapowder [-paudr] čili araroba, prášek barvy hnědožluté nebo zelenohnědé, lehký, silně barvící; vyváží se z Vých. Indie a Brazilie, kde jej vybírají z dutin stromu *Andira araroba aguiar*. Rozpouští se nejlépe v 68 až 80% benzolu. Část v benzolu rozpustná slove chrysarobin (*araroba depurata*). **G.** užívá se jako zevního léku. *Lš.*

Goathorn [gót-], angl., hlas ve varhanách viz Kamzíkový roh.

Goave [goáv], dvě místa na sev. pobřeží jihozáp. poloostrova v republice Haiti (Záp. Indie), vystavěná na místě staré Aguavy. Důležitější z nich jest Petit-G. s krásným, bez-

pečným přístavem. Má asi 5000 obyv. a vyváží kávu, kampešské dřevo, bavlnu, kože a med. Sousední ves Grand G. jest téměř opuštěna.

Gobárské číslice viz Číslice str. 758.

Gobat [-bá] Samuel, protestantský biskup jerusalemský (* 1799 v Crémine ve Švýc. — † 1879 v Jerusalemě), vzdělával se od r. 1821 v Basileji na missionáře a studoval r. 1825 v Paříži a Londýně orientálské jazyky. Podniknuv pro londýnskou missijní společnost roku 1826 první svou cestu, zdržel se 3 léta v Káhiře a po 3 další v Habeši, kdež sebral důležité zprávy o obyvatelstvu této země. R. 1832 se vrátil do Evropy. Po nové návštěvě Habeše r. 1835—36 přesazen byl na Maltu, kde vedl missijní seminář a přeložil bibli do arabštiny. Roku 1841 založeno bylo evang. biskupství v Jerusalemě, jehož biskupy střídavě měla jmenovati vláda angl. a pruská. Po smrti prvního, Anglií ustanoveného biskupa, jmenován byl r. 1846 G. Bedřichem Vilémem IV. evang. biskupem v Jerusalemě. Zde působil zdárně až do své smrti, založil evangelické obce, školy, sirotčince a nemocnice v Jerusalemě, Bětléhemě, Jaffě, Nábulusu a Nazaretě. Srv. v. Thiersch, S. G. (Basilej, 1884).

Gobba (ital., hrbol) slove ve stavitelství jakákoliv hlavice, na př. u sloupu, nebo makovice střech; též pravidelně vytesaný kámen — kvádr — nebo slepek. *Fka.*

Gobel Jean B. Jos., biskup pařížský (* 1727, † 1794). Vystudoval v collegium germanicum v Římě a stal se r. 1772 suffraganem arcibiskupa basilejského pro francouzskou část jeho diécése. R. 1789 byl od Belfortu zvolen do generálních stavů a od národního shromáždění jmenován byl konstitučním biskupem pařížským. Přidav se ke straně jakobínské, složil úřad svůj a 7. listopadu 1793 hlasoval pro odstranění křesťanství; když však vzbudil u Robespierra podezření, byl zatčen a popraven.

Göbel: 1) G. Karl Peter, malíř něm. (* 1791 ve Vircpurce — † 1823 ve Vídni), žák vídeňské akademie. Kopíroval četné obrazy v Belvederu. Vlastní jeho práce jsou: *Smrt Jakubova* (1820, v mus. víd.); *Mojžíš; Smrt Didony* a j.

2) G. Karl, malíř něm., syn před. (* 1824 ve Vídni), žák akad. víd. Cestoval v Uhrách, Italii, Španělsku, ve Francii a Rusku. Jeho větší díla jsou: *Hudebníci* (1844); *Jízda na svatbu* (1844); *Scéna z tyrolských bojů za svobodu; Děd a vnuk* (1853); *Rodina myslivcova* (1854); *Myslivec a děvče* (1854); *Vedetta* (1854); *Školní děti s babičkou* (1855); *Polský hostinec* (1855); *Pohled na Ischl* (1855); *Vypravování víden. dobrovolníka* (1855); *Školní děti v zimě* (1855); *Pytlák* (1856); *Prodavačka ryb* (1857); *Husaři* (1857); *Tábor cikánů* (1858) a j. Provedl i mnoho podobizen aquarellových a několik lithografií (*Návrat poutníků z Mekky*). Díla jeho nalézají se ve sbírkách hr. Chamhr. Lichnowského a kn. Schwarzen- *J-k.*

Gobelet [goblé], franc., číše nebo pohár, obyčejně tvaru válcovitého, jehož dno spočívalo na třech drápech nebo na třech osobách, jež nesly štíty s vyrytými erby. Váza bývala rozdělena v několik polí a víko její vybíhalo v podobu plodů nebo nějakého zvířete. Většina g-ů středověkých, hlavně německých, byla bohatě niellována. Jiné g-y byly spracovány z rohů zvířecích, bohatě ozdobených zlatem a opřených o drápy. Často byly celé ze stříbra a hojně pozlaceny a jen v podobě rohu sdělány. Za renaissance g-y umělecky se zdokonalily; staly se lehčími a dekorace umělecká více vážila než látka. Benvenuto Cellini jmenuje se jako tvůrce některých pohárů medicejských v paláci Pitti. Sklárny benátské hotovily také mnoho pohárů příliš křehkých a tedy jen k ozdobě sloužících, ozdobených malbami dle předních soudobých rytců. Ve Francii pochází v XVI. stol. mnoho velice cenných pohárů z dílen Leon. Limoussina, Pierra Raymonda, P. Courteyse a jiných emailleurů. Od XVII. stol., kdy zdokonaleno bylo sklářství, vyráběny jsou g-y většinou ze skla již pevnějšího a levnějšího. — **Gobeleterie** [gobletrí], franc., výroba pohárů skleněných, sklářského zboží a obchod s ním.

Gobelette [goblet], franc., malý, jednostěžný člun.

Gobelin [gobleñ], franc., slove čaloun se zapředenými vzory neb obrazy. Osnova, která se svisle do stavu vloží, jest buď vlněná nebo hedvábná, outkové vetkání jest ponejvíce hedvábné. G-y jsou z nejdražších, avšak také nejskvostnějších tapet. Mistrná práce jeví se na g-ech, kde celé obrazy historických dějů jsou do tkaniva až do nejjemnějších podrobností dovedně vetkány. Známy jsou na př. g-y v rotundě obrazárny drážďanské, předené dle Raffaelových kartonů. Obrazy představují různé novozákonní děje. Menší g-y s Narozením, Poslední večeří, Ukřižováním a Z mrtvých vstáním Krista jsou tkány — neznámo od koho — dle kreseb nizozemských mistrů. G-y ty byly prý darovány Bedřichu Moudrému papežem Lvem X., dle jiných zpráv byly zakoupeny v Nizozemsku. — G-y rozvěšují se po stěnách tak, že sešity přibíjejí se na rám v kraji ku stěnám, když tyto byly náležitě proti vlhku zabezpečeny. *Fka.*

Gobelinus Persona, kronikář něm. (* 1358 v Paderbornu — † 1421 v klášteře Böddeken), byl zaměstnán v kanceláři papeže Urbana VI., načež byl rektorem v Paderborně a děkanem v Bielefeldě. Jeho *Cosmodromium* (vyd. H. Meibom ve Script. rer. germ. I. sv.) čili kronika světa o 6 knihách dle šesti věků seřaděná má důležitost pro XV. stol.; užiltě k ní G. P. pramenů nyní ztracených, jako Paderbornských annálů a zprav o velikém schismatě papežském. Srv. A. Bayer, G. P. (Lipsko, 1875).

Gobert [gobér]: **1) G.** Ferdinand viz Aspremont-Linden.

2) G. Napoléon, státník franc. (* 1807 — † 1833 v Káhiře), syn generála Jacquesa G-a, byl attaché při vyslanectví v Anglii a

cestoval r. 1833 po Egyptě. Odkázal jistinu 200.000 fr. francouzské akademii a akademii pro linguistiku a archaeologii, aby úroky z ní byly ročně vypláceny spisovateli nejlepšího díla z dějin franc.

Goberta, planetoida objevená 8. září 1891 Charloisem v Nizze; střední jasnost v opposici 13·3, průměr v *km* 36, označení (316). *Gs.*

Gobi (mong. = poušť), poušť v Mongolsku, již Číňané nazývají Ša-mo. Zaujímá asi 1,200.000 km^2 od pohoří Nan-šanského (v jihozáp.) až za hory Chinganské (v severových.), mezi 37° a 48° s. š. a 96° a 125° v. d. Tak zv. Východní G. mezi pohořím Chinganským a řekou Sungari nelze vlastně již ani za poušť pokládati. G. jest většinou jednotvárná rovina, jejíž střední výška udává se na 1200 *m*. Nejníže položená místa 800—900 *m*, minimum vůbec 600 *m* n. m., nalézají se uprostřed pouště, východně veliké cesty pekingsko-urgaské. Jen tu a tam ruší mírné zvlnění dojem úplné roviny. Jediná poněkud větší pásma, jež probíhají poušť, jsou Arzaboydo a Gurban Sai-chat, pokračování to již. Altaje od sev.-záp. k jihovýchodu a v jihozáp. části pouště Ču-chun-šan a Chara narin od záp. k východu. Tato pásma zdvihají se až do výše 2100 *m*. Dle Richthofena jest G. zbytek velikého vnitrozemského moře, jež pokrývalo kdysi značnou část vnitřní Asie. Půda skládá se z navátého písku, loessu, loessové hlíny, křemene a štěrku. Jeden z těchto typů převládá vždy na tom nebo onom místě pouště, písek navátý nejvíce v jihu, štěrk a kamení na úpatí pohoří. Žádné horstvo v nejbližším okolí G. nestoupá nad čáru sněžnou; následek toho jest, že mohou se tu vyskytovati jen nepatrné říčky periodické, veskrze v jihu (Ala-šanu), jež vtékají do malých jezer, t. Zeizilahr do Sogok-noru a Sobo-noru, Sachho do Jui-chaie. Mezi řekou Tolou a Kerulenem na sev. a Hoanghem na jihu není jediného stálého toku vodního. Podnebí pouště G. jest, jako v jiných pouštích, charakterisováno velikými extrémy v teplotě. Prževalskij pozoroval 16. bř. za dne 20½°, v noci — 18° C. Půda zahřívá se v létě na 50—60, ano v jihu pouště až na 65°, kdežto jako maximum teploty vzduchu pozorováno 45° C. Největší zima bývá uprostřed ledna, na jaře se rychle otepluje. V zimě a na jaře převládá vítr severozáp., jenž však, ztrativ v Sibiři veškeru vlhkost, vstupuje do G. jako vítr vysušující a cestovatelům velice protivný. V létě vanoucí vítr jihovýchodní přináší sice dešťová mračna, ta však spadají ve Východní G. na vých. straně Chinganu. Oblačnost jest nepatrná, zvláště na podzim a v zimě, srážek málo, zvláště v chladnější části roku, přece však tvoří se i v samotné G. následkem letních bouřek na čas kaluže a jezírka. Jen zřídka vyskytují se v G. plochy beze vší vegetace. Většinou jest to step porostlá travou, rostlinami jednoletými, trnitými polokeři a rostlinami cibulovitými. Převládají *Chenopodiaceae* (merlíkovité), z nichž uvádíme zvl. *Haloxylon Ammodendron*, jež má místo listí jen šupinky, a »sulchir« (*Agriophyllum gobicum*) s jedlými semeny; mimo to vyskytují se některé *Polygonaceae*, zvl. rhabarbary. V propadlinách v poušti vyskytuje se vysoká tráva *Lasiagrostis splendens*, »dirisu« Mongolů. Lesů zde není; trochu stromoví vnitř pouště těší se u Mongolů náboženské úctě. Živočišstvo má ráz mediteranní (oblasť palaearktická); jest ovšem skrovné (*Antilope gutturosa*, vlci, lišky, zajíci a malí hlodavci, v lesích pohoří Alašanského jelen, *Cervus Elaphus*, z ptactva vlaštovky, sup a j.). Usedlého obyvatelstva není, jen na straně čínské pracovití Číňané rok od roku zúžují step. Vnitřkem putují Mongolové se stády. Známost G. vztahuje se jen na několik karavanních cest, jež od staletí zprostředkují spojení mezi Čínou a sev. Asií. Důležitější z nich jsou: veliká poštovní a čajová cesta mezi Pekingem a Kjachtou přes Kalgan, Sair-usu a Urgu, již ruská pošta urazí asi za 14 dní; jinak potřebí k cestě té 20 až 30 dní. Od Sair-usu odbočuje jiná cesta přes Uljasutai na Semipalatinsk. Ve vých. části vede cesta z Pekingu západně Dalai-noru na Nerčinsk a jiná východně od Dalai noru přes Chalchu na Chailar. V nejzápadnější části vychází od Uljasutaie cesta na Kuei-hoa-čeng. Nejstarší zprávy o poušti G. podal jesuita Gerbillon dle svých cest r. 1688-98, dále Hollanďan Ysbrand Ides (1692—94), Lorenz Lange, vyslaný Petrem Velikým do Pekingu, v tomto století Timkovski 1819 a 1821, botanik Bunge a astronom Fusz r. 1830 a 1831, Grant r. 1861, Ney-Elias r. 1872, v nejnovější době výpravy Prževalského, Pěvcova a Piaseckého.

Gobi Christofor Jakovlevič, botanik ruský (* 1847), studoval na universitě petrohradské, r. 1872 stal se kustodem botanických sbírek univer. a docentem botaniky, r. 1879 mimoř. a r. 1888 řádným profes. v Petrohradě. V l. 1872, 1873, 1877 a 1878 zkoumal na vyzvání petrohr. přírodovědecké společnosti květenu řas Finského zálivu, r. 1875 květenu gub. novgorodské, o čemž vydal spis *O vlijaniji Valdajskoj vozvyšennosti na geografičeskoje rasprostraněnije rastěnij* (Petrohr., 1876), v pozdějších létech studoval hlavně řasy moře Bílého. R. 1886 počal s profes. Beketovem vydávati první botanický časopis ruský (»Botaničeskija zapiski«). Má zásluhy o poznání před tím málo známých řas severních moří ruských, jakož i o poznání tvarozpytu i vývojezpytu řady nižších tvarů rostlin tajnosnubných. Z prací jeho jmenujeme: *Nabljuděnija nad vodorosljų Chroolepus Ag.* (V zápiskách 3. sjezdu rus. lék. a přírodozpyt. v Kijevě, 1871); *Tëmnocvětnyja vodorosli (Phaeosporeae i Fucaceae) Finskago zaliva* (Tr. spb. obšč. jestěstvoizpyt., 1874); *Bagrjaniki ili krasnyja vodorosli Finskago zaliva* (t., 1877); *Flora vodoroslej Bělago morja* (tam., 1878); *O gruppě Amoeboideae, predšestvujuščej nastojaščim gribam, Hyphomycetes* (t., 1884); *O razvitiji i sistematičeskom položeniji gribka Tubercularia persicina* (t., 1885); *Peronella Hyalothecae, novaja přěsnovodnaja vodorosl* (Bot. zapiski, Petrohrad, 1887); *Flora ržavčinnych*

gribkov (*Uredineae*) *S. Peterburgskoj gub.* (t., 1891, s V. Tranšelem). Kromě toho uveřejnil jiné ještě studie ve spisech petrohr. akademie a cizích časopisech a rediguje překlady cizích děl přírodovědeckých na jazyk ruský.

Gobiesocidae, carouni, neveliká čeleď ryb tvrdoploutvých (řádu *Acanthopteri*), u nichž však tvrdá část hřbetní ploutve vyvinuta nebývá; nedlouhá, měkká hřbetní ploutev nalézá se vzadu na hřbetě až nad krátkou ploutví řitní. Jsou to malé ryby těla podlouhlého, lysého, na předu shora splošťělého, vzadu se stran smačklého. Krátké břišní ploutve jsou až v předu na hrdle a mezi nimi (na rozdíl od hlaváčů, viz Gobius) nalézá se přissavný apparát, jímž lenivé tyto ryby tělo své na kamenech a na lasturách upevňují. Přissavná ta deska složena ze dvou částí za sebou položených, jest uprostřed vráskovitá a uvnitř jsou jí oporou pozměněné části druhotného, kostěného kruhu lopatkového, totiž obě štíhlé, šikmo dolů sehnuté kosti (*postclavicula*). Ryby této čeledi (9 rodů s 21 druhy) žijí v pobřežním pásmu všech moří mírného pásma; jsou veskrze masožravci a živí se drobnými živočichy mořskými. Kolem Záp. Indie žije *Gobiesox cephalus* Lacép., rybka zdéli nanejvýše 5 *cm* s hlavou v předu tupě zaokrouhlenou, barvy nahoře hnědé, vezpod bělavé. Z vlastních carounů (rod *Lepadogaster* Lacép.) buď tu jen uveden *Lepadogaster Gouanii* Lacép., jenž může přední konec veliké, ploské hlavy do předu povystrčiti; dorůstá délky 10 *cm* a má barvu rudou nebo nahnědlou, ale druhdy také nazelenalou a někdy po těle ještě tmavší skvrny nebo pruhy. Žije v mořích kolem Evropy, v Černém moři, Středozemním a v Atlantském okeánu až po Anglii. *Br.*

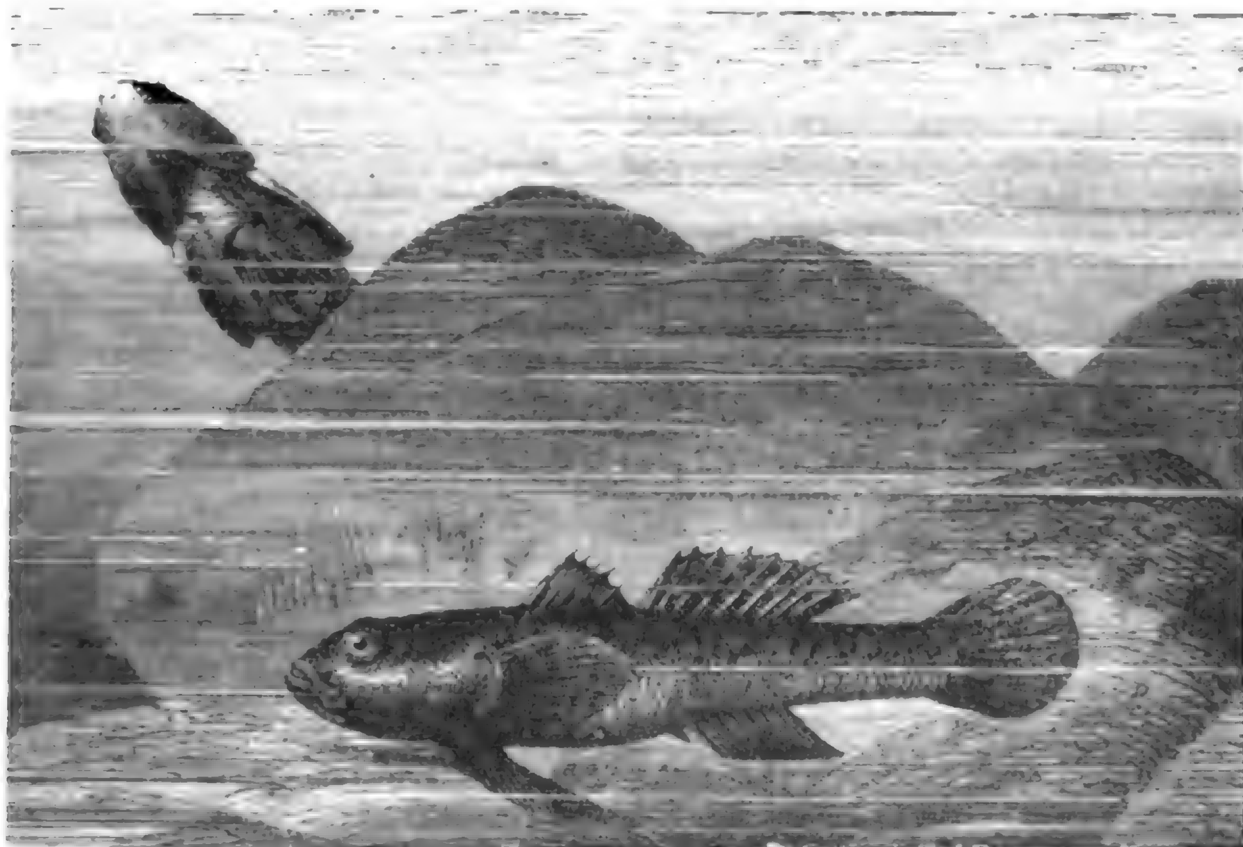

Č 1566. Gobius fluviatilis L., hlaváč říční.

Gobineau [-nó] Joseph Arthur hrabě, franc. diplomat a učenec (* 1816 ve Ville d'Avray, † 1882 v Turině). Vstoupiv r. 1849 do ministerstva zahraničných záležitostí byl posloupně tajemníkem u vyslanectev v Bernu, Hannoveru a Frankobrodu, prvním tajemníkem (1854 až 1858) a samostatným vyslancem (1862—64) v Teheráně, na to v Athénách (—1868), Riu de Janeiro, konečně ve Švédsku (1872—77), načež uchýlil se do soukromí. Pobyt v orientu vedl jej ke studiu, jehož hlavním plodem jsou vedle cestopisů: *Trois Ans en Asie* (1859) a *Souvenirs de voyage* (1872) díla: *Les Religions et Philosophies de l'Asie centrale* (1865), *Traité des inscriptions cunéiformes* (1864, 2 svazky) a *Histoire des Perses* (1869, 2 svaz.). Z ostatní činnosti jmenujeme: *Essai sur l'inégalité des races humaines* (1854 a 1884, 2 sv.). *Dk.*

Gobio viz Řízek.

Gobitschau viz Chabičov.

Gobius, hlaváč, rod ryb tvrdoploutvých (řádu *Acanthopteri*) z čeledi téhož jména (*Gobiidae*). Všickni její druhové (počtem asi 300) mají tělo protáhlé, někdy lysé, ústa ozbrojena drobnými zoubky, mezi nimiž zřídka bývá několik větších, oči sblíženy a často dosti veliké; přední (ostnitá) ploutev hřbetní jest kratší druhé (měkké), s nížto nezřídka v jednu spojena bývá, ploutve prsní jsou na hrudi, u některých rodů na hrdle nebo také scházejí a krátké ploutve břišní jsou spolu spojeny a tak přeměněny ve volnou, totiž k tělu nepřirostlou, nálevkovitou nebo miskovitou desku přissavnou. Z 31 rodů této čeledi nejznámějším jest rod G., k němuž as polovina všech druhů

celé čeledi náleží. Všickni hlaváči mají hlavu širší trupu, na předu zaokrouhlenou, veliké oči, tělo šupinami pokryto a dvě oddělené ploutve hřbetní, z nichž prvá má jen 6 paprsků poněkud ohebných, ale ovšem nikoli článkovaných. Žijí v pásmu pobřežním všech moří mírného pásma i mezi obratníky, někteří druhové i ve vodách sladkých, ale všude jen tam, kde jest dno skalnaté nebo kamenité; obratně plovou a slídí mezi kameny po potravě, po červech, garnátech nebo podobných jiných drobných zvířatech, ale živí se i jikrami jiných ryb a řasami. Dovedou barvu těla po barvě dna poněkud pozměniti. Samci staví pro jikry hnízdo, vyhrabávajíce na dně jamku a jikry přikrývajíce klenbou ze spletených řas mořských; jikry i mláďata pak vytrvale hlídají a od nepřátel jich brání. — V mořích koiem západ. břehův evropských i v Středozemním moři jest přehojný **hlaváč černý** (G. *niger* L.), rybka zdélí jen nanejvýš 15 *cm* a barvy temné, nahnědlé nebo našedivělé s tmavšími proužky a skvrnami, na břiše světlejší. V Italii tyto ryby jedí. Menší G. *minutus* L., také v mořích evropských obývající, dorůstá jen délky 7 *cm*; ještě menší G. *Ruthensparri* Euphr. (zdélí toliko 4—5 *cm*) žije v průlivu La Manche v Severním moři a v Baltu. V řekách a jezerech italských jest domovem nejznámější druh sladkovodní, **hlaváč říční** (G. *fluviatilis* L., viz vyobraz. č. 1566.), zdélí 8 *cm*. — V čeleď hlaváčů náleží kromě rodu G. i známější rody *Periophthalmus* a *Callionymus*. **Vřetenka pestrá** (*C. lyra* L.) má hlavu na předu zašpičatělou a pohyblivou, ale jinak shora sploštělou, trup v přední části též, vzadu však válcovitý, všude lysý; malý žaberní otvor jest vzhůru na hřbet posunut. Z mohutných ploutví zejména prvá hřbetní má paprsky velmi prodlouženy. Tělo dorůstá délky až 35 *cm* a má barvu žlutavou, nahoře trochu nahnědlou, vezpod bledši s hnědými skvrnami. Samci mívají tou dobou, kdy se trou, po těle pěkné skvrny a pruhy modré i fialové. Hřbetní ploutev je světle hnědá s tmavšími pruhy; břišní, řitní a ocasní ploutve mají barvu až do černa modrou. Žije v Středozemním moři, v Atlantském okeánu kolem západní Evropy a v Severním moři. *Br.*

Goblenz, ves v Čechách při l. bř. Vltavy, hejt. Kaplice, okr. Vyšší Brod, fara a pošta Frimburk; 22 d., 145 obyv. n. (1890), samota Mörixhof.

Goblet [-blè] René, státník franc. (* 1828 v Aire-sur-la-Lys), byl advokátem v Amiensu, kde již za druhého císařství upozornil na sebe liberálním smýšlením, založiv list »Progrès de la Somme« (1869). V září r. 1870 jmenován byl gener. prokuratorem v Amiensu, kteréhož úřadu brzy se vzdal, aby mohl kandidovati do Národního shromáždění, do něhož zvolen v čci r. 1871 a v němž se připojil k republikánské levici. Při volbách r. 1877 zvolen znova. Vynikl nyní hlavně odhalováním podvodů, jichž při volbách dopouštěla se strana reakcionářská. Od února do konce r. 1879 byl podsekretářem v ministerstvě spravedlnosti. R. 1882 svěřil mu Freycinet portefeuille minist. vnitra. V postavení tom hleděl G. sesíliti hlavně obecní samosprávu; ale již 29. čce t. r. odstoupil společně s Freycinetem a přešel do opposice, háje výmluvně svoje politické idee, hlavně decentralisaci správní, neodvislost úřadů, revisi ústavy a opravu řádu trestního. V kabinetu Brissonově (v dub. 1885) stal se ministrem vyuč. a setrval na tom místě i v kabinetu Freycinetově (od 7. led. 1886). V úřadě tom zasáhl hluboce do útvarů posavadních, zejména reorganisoval fakulty, pořídil jiné osnovy vyučovací a vydal zákon, kterým školství obecné dostalo se naprosto do rukou světských. Po pádu Freycinetově svěřeno G-ovi sestaviti nový kabinet (11. pros. 1886), v němž si vyhradil portefeuilly vnitra a kultu. Podjal se znova starého úkolu svého, totiž reorganisace obecní správy pařížské, avšak neprovedl ho. R. 1887 (17. kv.) padl jeho kabinet koalicí stran (165 hlasů pravice, 110 lev.), poněvadž nenavrhoval dostatečné úspory v budgetu, jak si přála většina komory. V dubnu r. 1888 stal se ministrem zahran. záležitostí v kabinetě Floquetově. Na tomto místě odmítnul útoky uher. ministra Tiszy na výstavu světovou z r. 1889, zachoval vyslanectví franc. ve Vatikáně a obratně si vedl v zápletkách souvisících s politikou kolonisační. V únoru r. 1889 odstoupil s předsedou kabinetu. Při nových volbách do komory r. 1889 propadl G. proti boulangistovi ve svém dosavadním okresu; ale 3. kv. 1891 zvolen dép. seinským do senátu, kde náleží ke krajní levici a kde 9. pros. 1891 promluvil o vztazích církve ke státu. Hlavně však oddal se propagaci vnější, působě ve »Petite Républ. franç.« pro utvoření veliké strany pokrokové, spojující v sobě všecky živly i socialisty zákonnými cestami pracující. Ráz všeobecných voleb z r. 1893, charakterisovaný praktickým socialismem, byl značnou částí určen G-em. V září r. 1893 zvolen G. v 1. okresu pařížském. Směr, jímž má se bráti nové zákonodárství, určuje G. jako podstatně socialistní, směřující ku prospěchu dělníků venkovských i městských. G. napsal také některé úvahy polit., zejména *Revision de la Constitution* (Paříž, 1893).

Goblet d'Alviella [-blè-] Albert, hrabě, státník belgický (* 1790 v Tournai — † 1873 v Brusselu). Vystudovav ve vojenské škole St. Cyrské, vstoupil jako inženýr do vojska franc., r. 1815 do nizozemského a r. 1830 do belgického a stal se generálním ředitelem pevností a pobočníkem královým. R. 1836 byl státním ministrem a v l. 1837—39 vyslancem v Lisaboně, kde ho královna Marie II. za jeho platné služby, jí v boji proti Dom Miguelovi prokázané, učinila hrabětem s přídomkem d'Alviella. R. 1843—45 byl ministrem věcí zahraničních a r. 1854—62 poslancem směru liberálního. Viz Juste, Le Lieutenant-Général G. (Haag, 1872).

Góbryas (*Γώβρυας*, staroper. *Garbaruva*, assyr. *Ugbaru* nebo *Gubaru*), znamenitý kníže staroperský, vedl vojska perská r. 539 před Kr., když Kýros činil útok na Babylon. Po smrti

Kambysově byl vůdcem odporu proti nepravému Bardovi a dopomohl Dareiovi k trůnu, který za to pojal dceru G-ovu v manželství. *Pšk.*

Gocciola [gočola], ital., kapka, slovou koliky z kamene vytesané, které širším koncem dolů jako kapky visí. G-ly tvoří osobitou ozdobu v řeckém slohu dórském: nad každým triglyfem a nad každou metopou vyniká ze šikmé zpodní plochy visuté plotny geisonu deska podoby obdélníkové, která je jako ze zpodu přibitá ku plotně vždy osmnácti kuželovitými koliky. Týž motiv opakuje se pod každým triglyfem. — G. zove se též trhlina ve zdi, ve klenbě nebo ve zdivu vůbec. *Fka.*

von **Göckingk** Leop. Friedr. Günther, básník něm. (* 1748 v Groninkách v Halberstadtsku — † 1828 ve Velkém Vartenberce ve Slezsku), studoval na paedagogiu v Halle, kdež se setkal s Bürgerem, pak na tamní universitě cameralia a zaujímal pak různé administrační úřady, nejprve v Halberstadtě, kdež docházel ke Gleimovi, pak v Ellrichu v Hohensteinsku (od r. 1770), v Magdeburce (od r. 1786), ve Wernigerodě (od r. 1788) a v Berlíně, kdež od r. 1793 byl vrchním tajným finanč. radou. Po míru tylžském (1807), kdy rozpuštěno bylo v Berlíně gener. direktorium, vstoupil do výslužby; bydlil s počátku v Berlíně, pozd. ve Vartenberce. Z děl jeho stůjte zde: *Sinngedichte* (2 vyd., Lipsko, 1778), první jeho verše; *Lieder zweier Liebenden* (Lipsko, 1777, 3. vyd. 1819), jež líčí lásku jeho k Sofii F. Vogelové, s níž se r. 1775 zasnoubil a jež pro živost došly obliby; *Gedichte* (Lipsko, 1779—82, 3 sv.), v nichž obsažené epištoly patří k nejzdařilejšímu, co G. napsal; *Prosaische Schriften* (Frankf., 1784); *Charaden u. Logogryphen* (t., 1817); *Nicolais Leben u. litt. Nachlass* (t., 1820). Vydal také Ramlerova »Básnická díla« (Berlín, 1800, 2 sv.). Básně G-ovy svědčí o snadné, ale nevýrazné vloze; satirický a tendenční tón daří se mu nejlépe; v něm jeví také politickou i společenskou svobodomyslnost jako málo kdo z vrstevníků. R. 1776—78 vydával »Gottinský Almanach«, r. 1779—88 s Vossem »Vossův hamburský Almanach«. Výběr z jeho spisů s životopisným náčrtem vydal Minor v 73 sv. Kürschnerovy Něm. literatury národní. V mnohém směru zajímavá korrespondence jeho s Bürgerem vyšla ve sbírce Strodtmannově »Briefe von und an Bürger« (1874, 4 sv.) a v 3. svazku »Vierteljahrschr. f. Litteraturgesch.«.

Goclenius [gokl-] Rudolf, filosof. eklektik něm. (* 1547 — † 1628), byl professorem logiky v Marburku, kde též zemřel. Po něm, jako svém původci, má jméno Sorites sestupný (viz Sorites), jehož formu určil ve své *Isagoge in org. Arist.* (Frankf., 1598). Mimo spisy psychologické (*ψυχολογ. h. e. de hominis perfectione, anima, ortu*, t., 1590 a 1597), logické (*Probl. logg. et philos.*, Marb., 1614), nástin filosofie Platónovy (*Idea philos. Platonis*, t., 1612), napsal dílo na dobu svou dobré *Lexicon philosophicum, quo tamquam clave philosophiae fores aperiuntur* (Frankf., 1613).

Goczałkowska [goč-] Julija, spisovatelka pol., choť Wojciecha G-ského, důstojníka vojsk polských, redaktora časopisu »Telegraf« (1852 až 1854) a autora děl *Pamiętniki Ułana* (1855) a *Wspomnienia lat ubiegłych* (1861—62, 2 d.). Přispívala hojně do polských listův a o sobě vydala *Rozmaitości dla ludu wiejskiego* (Lvov, 1843—45, 4 d.); *Pisma wierszem i prozą* (Bochnia, 1845); *Źródło szczęścia w nas samych* (t., 1846); *Kobiéta czyli historyja łzy i śmiechu* (Lvov, 1857) a j. Mimo to vydávala časopis pro mládež »Wianki« (1849—50), »Bławatek« a čtrnáctidenník literární »Wieniec« (1862).

Godan, totéž co Wodan (v. t.).

Godard [godár]: **1)** G. Jean Ernest, lékař franc. (* 1827 v Cognacu — † 1862 v Jaffě). Lékařství vystudoval v Paříži a zabýval se pak skoro výhradně anatomií a fysiologií. Vykonal též dvě velké cesty do zemí východních. Z četných jeho prací buďtež uvedeny: *Sur une valvule du canal de l'urèthre* (1854); *Sur la structure des tumeurs érectiles* (1856); *Études sur la monorchidie et la cryptorchidie chez l'homme* (1857), práce poctěná cenou akademie; *Recherches tératologiques sur l'appareil séminal de l'homme* (1860); *Égypte et Palestine. Observations médicales et scientifiques* (1867, vydal Ch. Robin).

2) G. Eugène a Louis, vzduchoplavci a stavitelé aerostatů (Eug. * 1827 — † 1890, Louis * 1829 — † 1885), byli úředními aeronauty Napoleona III. a vystoupili za různých slavnostních příležitostí asi 3000kráte. Louis G. kromě toho častěji spouštěl se v padáku. Za obléhání Paříže r. 1870 zřídili s inž. Yonem a Dortoisem poštu vzduchoplavebnou a Louis G. přeplul pruskou čáru 29. září na třech spojených ballonech zv. »États-Unis«. — Jejich dva synové, taktéž Eugène a Louis, oddali se také větroplavbě a stavbě aerostatů. Louis chvalně znám je v Čechách od zemské výstavy jubilejní z r. 1891.

3) G. Benjamin Louis Paul, skladatel franc. (* 1849 v Paříži — † 1895 v Cannes), prodělal karriéru zázračného děcka, vystupuje jako virtuos na housle od devíti let a v jedenácti dosáhnuv čestné zmínky za skladbu *Stabat* při konkursu v Bordeaux. Byl žákem Hammerovým a Vieuxtempsovým, s nímž podnikl dvě úspěšné cesty Německem, na pařížské konservatoři studoval 1863—67 harmonii u Rebera, načež oddal se horlivě skladbě. Po odstoupení Pasdeloupově uvázal se G. v podnik Populárních koncertů pro klassickou hudbu, jež řídíval, a zamýšlel pokračovati v nich pod jménem »Moderních koncertů«; potrvaly však stěží jedno období (1885—86). G. byl též prof. konservatoře. Jako skladatel vynikal plodností. Kromě rozkošných nápěvů *Berceuse, Ninon, Chanson de Florian, Ch. du berger, Ch. de Malherbe, Je ne veux pas, Fille à la blonde chevelure, J'ai perdu ma tourterelle* a j. vyšly z jeho péra různé kusy pro klavír, dua, sonáty a koncerty pro housle (zvláště *Concerto romantique*), trio pro klavír, housle a cello, smyčcový kvartet a orchestrace Schumannových »Kinderscenen«. Než G. nesl se

i ku větším útvarům, symfonickým a operním. V prvějším druhu vytvořil své nejlepší dílo *Le Tasse* (1878, poctěno cenou města Paříže) na báseň Grandmouginovu, *Scènes poétiques* (1879), dramat. poema *Diane et Actéon* (1880), *Ouverture dramatique* (1883), 5 symfonií, z nichž vyniká *Symphonie Orientale*, složená k básním Leconta de Lisle, Aug. de Châtillon, Vict. Huga i skladatele samého, a jejíž jednotlivé věty jsou *Les éléphants* (nejlepší všech), *Chinoiseries*, *Sarah la Baigneuse*, *Le rêve de Nikia* a *Marche turque* (1884), pak *Symphonie légendaire* (1887). Zpěvohry: *Pedro de Zalamea* (Antverpy, 1884), *Jocelyn* (Brussel, 1888; poctěna bývší cenou Institutu, sehrána i v Paříži na divadle Château d'Eau), *Dante* (v Pař. Komické opeře 1890), v pozůstalosti *Les Guêpes* a nedokončená *La Vivandière*. Skladby **G**-ovy jsou nejšťastnější v momentech pittoreskních a jeví instrumentační smysl. Poesie a dramatičnost tvoří jejich přednosti, ač rády zabíhají do bizarrnosti a jejich myšlénkám namnoze schází prohloubenost, jich slohu vyrovnanost. Srv. »Revue encycl.«, č. 100. *-q.*

Godávari, vedle Gangy-Brahmaputry a Indu největší řeka britské Indie, 1445 *km* dl. s úvodím 290.500 *km*². Vzniká u Trimbáku (distr. Násik) ve výši asi 1000 *m* n. m., sotva 80 *km* od Arabského moře a protéká celý Dekkán v klikatém toku. Záhy opouští presidentství bombajské a vstupuje do prov. Nízama (Hajdarábád), jíž protéká v délce asi 800 *km*. Uraziv̌ši od pramenů úhrnem 1065 *km*, přijímá u Sironči na sv. hranici Hajdarábádu největší svůj přítok Pranhitu (od severu). Zde mění **G**. dosavadní svůj vých. tok v jihových. a tvoří na 300 *km* jv. hranici Hajdarábádu. Asi na 81° 20′ v. d. vstupuje do Východních Ghátů, jež protéká v několika romantických soutěskách délky 22, 32 a 56 *km*. Přítoky její v této části jsou s l. strany Indravati, Tal a Sabari, s pr. Mandžer. Asi 100 *km* před svým ústím vstupuje **G**. do alluviální roviny pobřežní a rozvětvuje se u Daulajšvaramu (Dowlaish-varam) v několik ramen. Z těch severní a největší Gautámi-**G**. teče k východu a vlévá se u mysu Koringy mezi Kokonádou a franc. osadou Janaonem do Bengálského zálivu. Jižní rameno dělí se zase na dvé a sice Vašista-**G**., jež se ústí u mysu Narsápuru, a Vajnatejám-**G**., jež se ústí o něco severněji u Bendamurlanky. Řeka jest splavna jen v dolejším toku. I k zavlažování kraje používá se jí pouze zde. Pokusy obejíti zmíněné soutěsky a usplavniti hořejší tok se nezdařily, ač milliony na to obětovány. Za to v deltě provedeno jest od r. 1847 asi 850 *km* průplavů, jež zavlažují 312.000 *ha* půdy. Voda rozvádí se od velikolepé hráze u Daulajšvaramu, 3840 *m* dlouhé. Na 737 *km* průplavů jest splavno, ovšem jen po 4 měsíce v roce, na Gautámi-**G**. pro lodi o ponoru 3—4, na Vašista-**G**. o 2—3 *m*. Od r. 1864 jest **G**. spojena průplavem i s řekou Kistnou. Z míst na **G**. Hindům posvátných uvésti dlužno zvláště její pramen, pak město Rádžamahendri se starým chrámem Rámačandry, Bhádrachalam asi 160 *km* k sev.-záp. odtud a celé rameno Gautámi-**G**.

Distrikt godávský v britsko-ind. pres. madraském na deltě ř. **G**., jest výborně zavlažován a velmi úrodný. Na 12.421 *km*² r. 1891 bydlilo tu 1,951.645 ob., z těch 39.395 muham., 8622 křesťanů, ostatní Hindové. Rodí se tu mnoho rýže, kukuřice, bavlny, juty, konopí, cukrovníku, indychu, koření a tabáku. Pobřeží jest písčité, porostlé palmami, půda alluviální. Hl. město Kalinada.

Goddam [goddem], angl., složeno ze slov: *god* (bůh) a *to damn* (zatratiti, trestati), tedy »bůh zatrať«, anglická formule přísahy a zakletí se.

Goddardová Arabella, pianistka angl. (* 1838 v Saint Servanu v Bretagni), žákyně Kalkbrennera v Paříži, kde již v osmi nebo devíti létech koncertem Hummelovým se dala slyšeti. Pokračovala v Londýně u Andersenové a Thalberga, jenž, vyvinuv dokonale její techniku, odevzdal ji za hlubším studiem klassiků Jamesu W. Davisonovi klassicismem napojenému kritikovi »Timesů«. Jeho návodem stala se **G**. vynikající tlumočnicí zejména Beethovena, jehož poslední sonáty op. 101—111 (kromě op. 106, uvedené A. F. Billetem) v Anglii hrála vůbec poprvé. Úspěchy její hry, jasné, skvělé a křišťálově čisté, byly veliké. Roku 1854—55 cestovala Německem a Italií, načež, vrátivši se, slavila r. 1856 ve Filharmonii koncertem St. Bennetta z C-moll jeden ze svých největších triumfů. V oblíbeném jejím repertoiru byl vedle Clementiho, Mozarta, Mendelssohna a Moschelesa i náš Dušek. Roku 1859 provdala se za Davisona, jehož, neoblomného odpůrce Schumanna, Wagnera, Liszta, Brahmsa, byla lepší polovinou, jak sarkasticky poznamenává Weitzmann (»Gesch. d. Clavierspiels«). Roku 1873 podnikla uměleckou cestu kolem světa (zapadla i do Australie), z níž vrátivši se r. 1876, vystoupila dvakráte v St. James's Halle a násl. roku v Paříži. *-q.*

Godde (gudda, kuddi), arab. míra obilná = 7·57 *l*.

Godeau [godó] Antoine, spisovatel franc. (* 1605 v Dreuxu — † 1672 ve Vence), skoro bez významu. První verše jeho získaly mu protekci příbuzného jeho Conrarta (v. t.); byl hostem v saloně paní Rambouilletové, kdež pro malou postavu svou a lásku k Julii d'Angennes (potomní vév. de Montaussier) přezdíváno mu »trpaslík princezny Julie«. Později byl biskupem v Grasseu a Venci (1642). Psal mnoho prósou a veršem; z prvního způsobu jmenujeme *Discours sur les oeuvres de Malherbes*, z druhého epické básně *St. Paul* a *St. Eustache*. Sebraná díla »Oeuvre poetiques« vyd. ve 3 sv. r. 1660—63.

Godebski: 1) G. Cyprvjan, básník a voján polský, zástupce »rytířské« školy básnické v Polsku (* 1765 ve volynském Polesí — † 1809), byl úředníkem soudním a za povstání Kościuszkova agitoval silně v Haliči. Nucen byv prchnouti, odebral se do Říma, kde vstoupil k polské legii a stal se kapitánem. Zde vydával psaný časopis »Dekada Legionów«, je-

jehož účelem bylo povzbuzovati krajany a buditi v nich nadšení. V bitvě u Verony byl těžce raněn. Uzdraviv se, uchýlil se do Paříže. Cestu svou popsal v sentimentálně melancholické povídce *Grenadyjer filozof* (Varšava, 1805). Později účastnil se ještě mnohých bitev a po míru lunevillském vrátil se téměř zmrzačen do vlasti, kde vydával »Zabawy przyjemne i użyteczne« (1804—06) a otiskl *Wiersz do legiów polskich* (t., 1805). Dąbrowski povolal ho k organisaci pěchoty do Poznaně, načež G. stal se velitelem Lublina; ve válce s Rakouskem padl pod Raszynem a oplakán K. Brodzińským, na něhož měl vliv, v básni »Pole Raszyńskie«. Sebrané spisy jeho vydal syn jeho (t., 1821). *Šnk.*

2) G. Ksawerz, syn předešl. (* 1801 — † 1866), byl spoluredakt. časopisu »Wanda« a »Pszczółka krakowska« (1820—22). Mimo to napsal několik prací dramatických a vydal *Pamiętniki Hansa Szlązaka z XVI. w.* (Paříž, 1847); *Żywot kr. Lud. Platera* (t., 1848); *Reformy społeczne w Polsce pod koniec XVIII. w.* (Lvov, 1866); *Obraz Polski pod kon. XVIII. w.* a jiné.

3) G. Cypryjan, sochař polský (* 1835 v Mery sur Cher ve Francii), žák Jouffroyův, od r. 1858 v Passy u Paříže. Nějaký čas působil též v Petrohradě jako člen tamější akademie. Na retrospektivní výstavě polského umění r. 1894 měl terrakottové poprsí Kraszewského. Mimo to z prací jeho jmenují se poprsí J. Niemcewicze, projekt pomníku St. Moniuszky, bronzové poprsí Rossiniho, pomník Servaisův a j. Ve Lvově ozdobil svými pracemi invalidovnu.

Godeffroy [godefroà] Johann Cesar, obchodník něm. (* 1813 v Kielu — † 1885 v Hamburce), vstoupil r. 1830 do obchodu hamburského dědem založeného (1766) a povznesl jej na světový obchod prvého řádu. Na ostrovech Jižního moře, zvláště na ostr. Samojských a Tongaských, zařídil 45 osad a agentur, kde se pěstovala palma kokosová, bavlník, káva, třtina cukrová a lovily se perlorodky. Vedle toho pečoval úsilně o prozkoumání ostrovů Jižního moře a severových. Australie. R. 1861 založil zvláštní museum v Hamburce, jež zásobovali kapitáni lodí jeho, jakož i zvláštní agenti vysílaní do Jižního moře. Vědecké probádání materiálu bylo vydáno v Hamburce r. 1871—79 ve 14 sešitech v »Journal des Museum G.« R. 1879 počal obchod G-ův klesati, obchod s ostrovy Samojskými přešel na Něm. obchodní a plantážní společnost Jižního moře a r. 1885 počal pak již G. museum rušiti. Národopisná část jeho přešla do národopisného musea lipského.

Godefroid [godfroà]: **1)** G. Jules Joseph (* 1811 v Namuru — † 1840 v Paříži) byl žákem paříž. konservatoře u Nadermanna st. na harfu, u Lesueura ve skladbě, zabýval se pak v Boulogni, kde otec jeho měl hudební školu, vyučováním harfě a komposici. Napsal řadu písní, různé kusy pro svůj nástroj, ouvertury, vojenskou fantasii a rozkošnou, nejkrásší naděje v jeho talent vzbuzující operu *Diadeste ou le Gageure arabe*, jež zvláště zdařilou předehrou se honosíc, s úspěchem 1836 v Komické opeře byla sehrána. R. 1837 podnikl s bratrem Félixem koncertní cestu Belgií a usadil se pak v Paříži. Druhý operní pokus *La chasse royale* (1839) pro chatrný text selhal.

2) G. Dieudonné Jos. Guill. Félix, bratr před. (* 1818 v Namuru), proslulý harfenista. Studoval pod Nadermannem na konservatoři paříž. Nemalý vliv měl na něho i poslech mistrů Labarra a Parish-Alvarsa, po jehož vzoru přidělil stejnou důležitost ruce levé jako pravé. R. 1839 vydal se na cesty Německem, Anglií, Španělskem, Hollandem a Belgií. Žil pak delší dobu v Paříži, načež v Brusselu působil jako solista král. opery. G. měl štěstí i ve skladbě, zejména pro svůj nástroj, z něhož dovedl vylouditi netušené effekty. Náležejí sem četné variace, fantasie, ronda, transkripce Schubertových písní, duo pro 2 harfy, zejména však charakteristické étudy *Rêve*, *Mélancolie*, *Rives de la Plata*, *Souvenir castillan*, *Boléro* a nade vše kouzlem předčící *Danse des Sylphes*. Složil též různé kousky pro klavír, ve třinácti letech již zdařilé trio pro klavír, housle a cello, 1869 kantátu k oslavě Leopolda I. a tři opery: *La harpe d'or*, *La dernière bataille*, *La fille de Saül*.

Godefroy [god'froà]: **1)** G. Denis, právník franc., viz Gothofredus Dionysius.

2) G. Théodore, historik franc. (* 1580 v Genevě — † 1649 v Münsteru), vystudoval v Genevě a v Štrasburce a odebral se r. 1602 do Paříže, kde odstoupil od kalvinismu a získal si přízeň u dvora, že r. 1617 byl jmenován historiografem franc. Napsal řadu spisů, v nichž dokazoval z návodu Richelieua nároky Francie na levé Porýní; zajímavé pro nás jsou: *Entrevue de Charles IV., empereur, de son fils Wenceslas, roi des Romains, et de Charles V., roi de France, à Paris l'an 1378...* (Paříž, 1618); *De la véritable origine de la maison d'Autriche* (t., 1624); *Généalogie des ducs de Lorraine* (t., 1624).

3) G. Jacques, romanista franc., viz Gothofredus Jacobus.

4) G.-Denis, historik francouzský, syn 2) (* 1615 v Paříži — † 1681 v Lille), podporován od vlády napsal: *Histoire de Charles VI.* (Paříž, 1653); *Hist. du roi Charles VII.* (t., 1661); *Hist. du roi Charles VIII.* (t., 1684) a *Hist. des connétables, chanceliers, maréchaux, amiraux, grands maîtres et autres officiers de la couronne et de la maison du roi* (t., 1658) a jiné.

5) G. Jean, malíř a rytec (* 1771 v Londýně — † 1839 v Paříži). Byl žákem svého otce a Simona. Ryl: *Bitva u Slavkova* (1813); *Amor a Psyché*; *Ossian vykouzluje obrazy své fantasie* (1806, všecky dle Gérarda); *Bonaparte u Malmaisonu*; *Vídeňský kongres* (1819, obě dle Isabeye); *Smrt Hippolytova* (dle C. Verneta); *Bitva u Marenga* (nedok.). *J-k.*

6) G. Frédéric, franc. filolog a historik literární (* 1826 v Paříži), učil literatuře na soukromých ústavech pilně přispívaje do katolických listů, jako »Patrie«, »L'Univers« a j.

Napsal řadu důkladných prací filologických a literárně dějepisných: *Histoire de la litt. française* (Paříž, 1859—80, 12 sv.); *Lexique comparée de la langue de Corneille et de la langue du XVIIe siècle* (1862, 2 sv.); *Dictionnaire de l'ancienne langue franç. et de tous ses dialectes du IXe au XVe s.* (vychází dosud od r. 1880), hlavní jeho dílo; *Grammaire franç.* (1885) a j.

Godegisel: 1) G., první král vandalský, jenž r. 406 chtěl převésti Vandaly přes Rýn do Gallie, byl však od Franků na Rýně poražen a zabit, načež zbytek Vandalů uchránil se do Hispanie.

2) G., král burgundský, syn Gundiocha, ujal se po smrti otcově části říše Burgundské kolem Genevy. Spojiv se r. 500 proti bratru svému Gundobaldovi s franckým Chlodvikem, porazil ho u Dijonu a opanoval Autun, Lyon a Vienne; byl však následujícího roku od Gundobalda ve Vienně obležen a po vzetí města na jeho rozkaz zabit.

Godecharle [godšarl] G. L., sochař belg. (* 1750 v Brusselu — † 1835 t.), žák Delvauxa, studoval r. 1770 v Paříži a r. 1773 v Římě a cestoval po Německu a Anglii. Po návratu stal se sochařem prince Karla Lotrinského, a později Napoleonovým. Provedl mnoho poprsí slavných mužů, pomníků a dekorativních prací pro paláce a zahrady. V museu brusselském jsou od něho sádrové modelly ke štítu paláce »de la Nation« a řada portraitů. *J-k.*

Godeljub (v pramenech *Godelaibus, Godolaibus*), kníže obodrický málo známý, snad bratr knížete Dražka, byl jat při výpravě krále dánského Godofrida do Obodricka r. 808 a téhož roku oběšen. *Pr.*

Goderich [-drič], přístavní město kanadské (Sev. Amer.) prov. ontarijské, při vtoku řeky Maitlandu do jez. Huronského, s 3839 obyv. (1891). Vyváží se sůl a ryby do Buffala a Rochestru.

Goderich [-drič] viscount viz Ripon Frederick John Robinson.

Godesberg, láz. místo v prus. vl. obvodu kolínském, kraji bonnském, v rozkošné poloze poblíže lev. břehu Rýna, při prus. st. dráze, s 3844 ob. (1890). S Bonnem spojuje G. parní tramway. Jest tu katolický a evang. kostel a evang. učitelský ústav. Léčení stud. vodou a želez. kyselkou. Mnoho vill, výroba prošívaných podšívek, parní mlýn, cihelny, zříceniny zámku G-u s rozkošnou vyhlídkou. Srv. Schwann, G., Luftkur- u. Badeort (Bonn, 1888).

Gödesin, ves v Čechách, viz Jedlečí.

Godet [-dè]: **1) G.** Fréderic, prot. bohoslovec švýc. (* 1812 v Neuchâtelu), studoval v rodném městě, pak v Berlíně a Bonnu, načež v l. 1838—44 byl učitelem korun. prince pruského Bedřicha Viléma. R. 1850 jmenován byl professorem bohosloví (exegese a kritiky) v Neuchâtelu zastávaje kromě toho v l. 1851 až 1866 farářství tohoto města. R. 1873 vystoupil z církve státní a stal se professorem na theologické fakultě volné církve kantonu neuchâtelského, kterýž úřad složil r. 1887. G. náleží k předním protest. theologům novějším. Hlavní díla jeho jsou: *Histoire de la Reformation et du Refuge dans le pays de Neuchâtel* (Neuch., 1859); *Commentaire sur l'évangile de St. Jean* (t., 1863, 3 sv.; 3. vyd. Paříž, 1881—85); *Commentaire sur l'évangile de St. Luc* (1871, 2 sv.; 3. vyd. 1888—89); *Conférences apologétiques* (1869); *Études bibliques* (I. řada 1873; II. řada 1889, 4. vyd.); *Commentaire sur l'épître aux Romains* (1879, 2 sv.; 2. vyd. 1883—90); *Comment. sur la première epitre aux Corinthiens* (1886, 2 sv.); *Introductions au Nouveau Testament* (1893 a n.). Kommentáře G-ovy k Janu a Lukáši, jakož i k listům Pavlovým k Římanům a Korintským přeloženy jsou do němčiny (Wunderlichem a Schmidem v Hannov.), rovněž jeho úvod do Nového zákona (Reineckem, t., 1893 a n.) a Studie biblické (Hannov., 1878.).

2) G. Philippe Ernest, franc.-švýcarský básník a liter. dějepisec, syn před. (* 1850 v Neuchâtelu), studoval práva v Berlíně, byl pak činný jako novinář a advokát a je nyní na akademii neuchâtelské prof. franc. literatury. Z veršů G-ových jmenujeme: *Une poignée de rime* (Neuch., 1871); *Premières poésies* (1873); *Les Réalités* (1887). Z úvah a črt jeho: *Scripta manent, causeries sur les autographes de la collection Bovet* (1887); *Études et causeries* (Paříž, 1889) a j. Hlavní dílo jeho značné ceny je *Histoire littéraire de la Suisse française* (t., 1889). Napsal také životopis reformátora Pierrea Vireta (Lausanne, 1892) a vydal verše předčasně zemřelých básníků švýc.-francouzských Et. Eggiho (»Poésies«, 1884) a Alice de Chambrier (»Au-delà«, 1885, 5. vyd. 1889).

Godetia viz Oenothera.

Godfrey [-frí] Thomas, sklenář amer. (* asi 1700 neznámo kde — † 1749 ve Filadelfii), maje některé vědomosti mathem. a hvězdářské, byl ducha bystrého, vynalézavého, ale bohužel oddán pití. Vynalezl kvadrant zrcadelný, jehož dřevěný vzorek ukázal roku 1730 guvernéru Pennsylvanie Jamesu Loganovi, načež Král. společnost v Londýně povolila mu odměnu 200 lib. št., ale neměla se vyplatiti mu hotově, nýbrž domácím nářadím, aby peněz nepropil. Zpráva J. Logana o vynálezu tom »Account of Mr. T. G's improv. of Davis-Quadrant« obsažena je ve »Phil. Trans.« 1734. G-ův bratr, kapitán v Západní Indii, seznámil prý s nástrojem tím jiného kapitána Hadleye, jenž prý takový nástroj poslal bratru svému mechanikovi J. Hadleyovi do Londýna. Viz Allenuv »American biograph. and histor. dictionary (1832), též R. Wolf, Gesch. d. Astron. (Mnichov, 1877) a heslo Sextant zrcadelný. *VRý.*

Godhavn, dánská osada v Gronsku v již. části ostrova Diska, na 69° 14' s. š., 52° 24' z. d., hl. místo severogronského inspektorátu. R. 1880 bylo tu mezi 213 obyv. 8 Evropanů. Přístav bývá hojně navštěvován velrybolovci.

Godin [-děn] Amélie, pseudonym něm. spisovatelky Amelie Linzové (v. t.).

Godina-Vèrdeljski Josef, spis. slovinský (* 1808 na Vrdeli u Terstu — † 1884 t.). Stu-

doval práva ve Št. Hradci (do r. 1837), načež sloužil ve finanční správě, posléze v Terstu. Dopisoval pilně do »Novic«, »Napreje«, »Glasnika« a j. časopisů, vydával v Terstu r. 1866 listy: »Ilirski Primorjan« a »Tržaški Ljudomil«, pak r. 1869 měsíčník »Pod Lipo«. O sobě vyšla tato jeho díla: *Koledarček* za r. 1853 (Terst); *Opis in zgodovina Trsta* (t., 1872); *Kratek pregled vesoljnega sveta sploh* (t., 1872); *Izvirek premožnosti* (t., 1873); *Kratek razgovor o bolj važnih dosadanjih iznajdbah* (t., 1876); *Čitanka namenjena za poduk, znanje in kratek čas* (t., 1882; *Živenje Josipa Godine Verdeljskega* (t., 1879). *Lo.*

Göding na Moravě viz Hodonín.

Godiva [godajva], manželka hrab. Leofrika z Mercie v XI. stol., osvobodila město Coventry od veliké, manželem mu uložené pokuty peněžité, že vyplnila podmínku manželovu a beze všeho šatu, jen krásnými vlasy svými zahalena, projela městem. Nikdo z obyvatelů neodvážil se dle daného zákazu na paní jedoucí se podívati, jen jeden pekař, a ten odvážlivost tu odpykal svým životem. Děj ten básnicky spracoval Tennyson pod názvem G, a v městě slaví se každého roku na památku tohoto šlechetného činu národní slavnost a průvod G-vin, při kterém socha její ověnčená ulicemi se nosí.

Godiveau [godivó], jemná sekanina z bílého masa a vajec.

Godlewski Franciszek, církevní spisovatel polský (* kol 1769), dosáhnuv doktorátu theologie, byl kanovníkem brzeským a vydal *Kazania świąteczne* (Vilno, 1806; *Kazania niedzielne* (t., 1817-18, 5 d.); *Kazania niedzielne i przygodne* (t., 1817—18, 5 d.); *Kazania na uroczystości śś. Pańskich* (t., 1829, 2 d.). Mimo to přeložil některá dramata z Racina a Corneilla.

2) **G.** Szczepan, právník pol. (* 1853 ve vsi Kępie gub. kielecké). Vystudovav práva na universitě varšavské, poslouchal r. 1876 vědy národohospodářské na universitě v Lipsku. Byl spolupracovníkem »Bibliotéky umiejętności prawnych«, »Niwy« a »Słova« a získal si velkou zásluhu vydáváním mnohosvazkové publikace *Zbiór praw Królestwa Polskiego*. Z prací jeho uvádíme: *Przepisy o podatku stemplowym* (Varšava, 1884); *Skorowidz do zbioru praw Królestwa Polskiego* (t., 1888); *Notatki z kongresu międzynarodowego opieki nad dziećmi* (t., 1884); *Aux amis de l'enfance* (t., 1885). Kronika uveřejňovaná v »Nivě« pod názvem *Sprawy bieżące* a přehledy časopisů ve »Słowě«, podpisované pseudonymem Chorąży jsou od G-kého.

Godło znamená v pol. jazyce umluvené znamení, znak, obraz, nápis, motto atd. V terminologii heraldické jest **g.** pojmenováním jedné podstatné součástky šlechtického erbu. Celek rodového erbu tvoří totiž u Poláků dvě věci: 1. **g**, znak, erb v užším slova smyslu, vyobrazení nějakého předmětu v erbovém štítě a vůbec znázornění pro oko, 2. název erbu (zawołanie, proclamatio, proklama, hasło), označení erbu ve zvuku. Dle mínění do nedávna v polské literatuře panovavšího jest šlechtický erb znakem dědičně a úředně od panovníka uděleným tomu, kdo ho prvý užíval, odměnou za vynikající jakousi veřejnou zásluhu. Dle tohoto mínění vznikly obě řečené součástky erbu jedním aktem (obdařením panovníkovým) z jedné a téže vůle, v jedné a téže chvíli. Názor tento jest mylný. Nové výzkumy Maleckého (Studya heraldyczne) ukazují, že každá z obou nerozdílných nyní součástí erbu vyvinovala se na počátku samostatně. Godeł (znaků) erbových Polsko až skoro do konce XIII. stol. neznalo. Bylo sice od dávných časů obyčejem i v Polsku, opatřovati štíty a jiné předměty, na př. pečeti jistými znaky, avšak tyto znaky nejen vypadaly docela jinak než pozdější erby, nýbrž i tím se lišily, že jich užívaly pouze jednotlivé osoby, a nikoli celé rodiny nebo docela rody, jak bylo u godeł erbových. Nazýváme je **g**-la přederbová. Mnoho vyskytá se jich na starých šlechtických pečetích ze století XIII., a to na volném poli, na bezprostřední půdě pečeti (nikoli tedy v obrubě štítu, jak tomu jest při **g**-lech erbových). Teprve od r. 1300 objevují se již pravidelně štíty na polských šlechtických pečetích, ačkoli ještě i po celý XIV. věk jsou z pravidla toho výjimky. Obyčej ten přešel do zemí polských ze Slezska. I ve Slezsku počato bylo pečetmi bezštítovými, jež potom vlivem západu — prostřednictvím Čech — ustupovaly štítovým, a sice tak, že v prvé pol. XIII. věku jedny s druhými jsou v rovnováze a teprve v další době štítové nad bezštítovými nabyly rozhodné převahy. Těchto godeł přederbových v Polsku užívali nejen šlechtici, nýbrž i měšťané a vůbec nešlechtici, jak ukazují zachované a prohlédnuté dotud pečeti osob měšťanských, datující se skoro výhradně ze stol. XIV. a XV. Druhá součástka erbu: název erbový (rodový), který naproti **g**-lu byl vlastnictvím ne snad jen individuálních osob nebo rodin, nýbrž celých rodů, sahá původem svým do dob předhistorických, a jest tedy vznikem svým mnohem starší než erbové **g.** Z listinných svědectví vysvítá, že rodové názvy (proklamace) sloužily ve středověku a ještě později (jsou příklady i ze XVI. stol.) za heslo, pod kterým se svolávalo obyvatelstvo, kdykoli šlo o hromadné vystoupení a odražení nějakého útoku nebo násilí. Toto tradiční heslo povolávalo na pomoc nejen obyvatele jisté jedné osady, nýbrž veškeren lid všech okolních osad, tvořících v jakémkoli ohledu jednotu, a zakořenilo se u nich jako pokřik bojovný (okrzyk, clamor). Obrany pod takovým heslem bylo třeba, dokud veřejná bezpečnost byla málo vyvinuta. Vlastní obrana pod heslem rodových proklamací nahrazovala tu pravidelnou organisovanou zbrojnou moc národa a byla jediným rukojemstvím bezpečnosti všech vespolek a každého zvlášť. Původ takovýchto proklamací sahá do dob, kdy jednotlivé rody, později oddělené, sídlily ještě na společné půdě. Proto utvořeny byly rodové názvy nejčastěji ze jmen topografických (ze jmen míst, vsí, statků, zkrátka ze jmen

sídel). Stěhujíce se z prvotních sídel, podržovaly rody i na novém místě své proklamace. Do konce XIII. stol. existovala v Polsku pouze jedna součástka pozdějších erbů: název erbový, který dotud byl pouze názvem rodovým. G. přederbové, které mělo jistou podobnost s pozdějším g-łem erbovým, bylo sice také v užívání, avšak tvořilo jen jakýsi surrogát druhé podstatné součástky erbu: g-ła erbového. Doba skutečných erbů počíná se v Polsku teprv od konce XIII. stol., kdy Malopolsko i Velkopolsko značně podlehly vlivu západoevropských institucí, a sice prostřednictvím Čech a Slezska. Záměny dávných godeł v erby nemohou se však považovati za dílo jednoho desetiletí. Process ten trval přes celý věk XIV. a pokračoval zvolna. Na vznik erbů v Polsku působili činitelé domácí i cizí. Hotovým materiálem k vytvoření případných godeł (erbů v užším slova smyslu) byly rodové názvy (proklamace), jež kromě názvu topografického měly ještě i jiný význam a daly se jakýmkoli způsobem obrázkem (g-łem) znázorniti. Při jiných erbech volena byla g-ła dle zaměstnání, povolání, náklonnosti a záliby osob i rodin dotyčných. Avšak ne všechny erby (g-ła) dají se co do vzniku svého vysvětliti hořejším způsobem. Nejeden z nich náleží do kategorie znaků přederbových, které se ještě konservativně udržely. Některá g-ła jakožto výtvory heraldické fantasie přijata byla z ciziny. Také od třídy měšťanů přijímána g-ła, líbila-li se vkusu polskému. Mnoho erbů vzato takovýmto způsobem od zahraničných rodin měšťanských. Hlavní kontingent erbů dodávaly v oné době polské zemi Čechy. Jestliže až do konce XIII. stol. jediným znakem solidárnosti rodu, vědomí, že k tomu rodu někdo náleží, byla jen proklamace, stalo se nyní následkem přijetí (ode všech členů rodu) společného g-ła i g. erbové takovým rodovým znakem. Po celé další věky splynula proklamace i g. erbové v jeden pojem tak, že dnes ani si nedovedeme představiti názvu bez erbu ani erbu bez názvu, a název ten tvoří právě proklamace. Tak došlo k tomu, že výrazy: stirps, cognatio, genus, genealogia, domus, familia, zawołanie, proclamatio, herb, szczyt, scutum, clipeus, arma, klejnot, signum, clenodium staly se synonymy. Do Polska dostalo se slovo herb od Čechů. Obdrželo tu však širší význam. U Čechů jako u Němců a vůbec v západní Evropě byl znak erbový vlastnictvím toliko jedné rodiny. Rodiny různé, třeba i z jednoho rodu pocházející, měly tu každá svůj zvláštní rodinný erb. V Polsku naproti tomu staly se erby znaky celých rodů. Proklamací odpovídajících polským rodovým proklamacím také v záp. Evropě nebylo. Že se v Polsku proklamace tyto udržely, příčinou toho byla okolnost, že v Polsku organisace rodová ještě asi ve XIV. věku spočívala na jistých základech, ač již ve XIII. stol. zřízení to bylo silně otřeseno. — Proklamacemi lišily se polské erby šlechtické též od znaků měšťanských, které mimo to i tím se od erbů šlechtických různily, že neměly helmu ani toho, co nazýváme v heraldice klenotem. V té příčině rovnaly se měšťanské znaky přederbovým znakům šlechtickým. Měšťanská a vůbec nešlechtická g-ła (erbiky) vyskytují se v církevních a měst. listinách krakovských XV. a XVI. st. pod názvem signum, signetum, zeichen, character, stemma. Ve Lvově nazývaly se v XVII. stol. gmerk. — Srv. Ant. Małecki, Studya heraldyczne (Lvov a Varšava, 1890, 2 díly). *-dlc.*

Godmann [-men] John, lékař americký (* 1794 v Annapoli — † 1830 ve Filadelfii), vyučiv se kuchařství, prodělal jako námořník válku s Angličany a pak věnoval se lékařství, zejména v Baltimore. Později přednášel s velkým úspěchem anatomii ve Filadelfii, Cincinnati a v New-Yorku. Vydal velikou řadu prací anatomických a přírodovědeckých, přeložil do angličiny mnoho cizích děl, pořídil americká vydání nejslavnějších chirurgů anglických a franc. a přispíval vůbec horlivě k popularisování všech vědeckých odvětví v Americe.

Godobuž, staré místo obodritské, nynější Gadebusch (v. t.).

Godolin Pierre viz de Goudelin Pierre.

Gödöllö, slov. Jedlová, obec a sídlo soudu v uher. stolici Pešť-Pilis-Solt-Kis-Kun, na stát. žel. trati budapešťsko-košické, 25 *km* s.-v. od Budapešti. R. 1890 bylo tu 4844 ob., z těch Maďarů 4600, Němců 123, Slováků 61, dle vyznání 2651 řím.-katol., 1766 evang.-reform. a 262 židů. Nádherný zámek zdejší s velkolepými sady založil za vlády Marie Terezie hrabě (pozd. kníže) Ant. Grassalkovics. Po vymření této rodiny přešel na barona Sinu, od něhož jej r. 1867 koupila uherská vláda a odevzdala jako korunovační dar panovníkovi, jenž zde po nějakou dobu sídlívá, pravidelně v létě. V okolí bývají pořádány velké dvorní hony. Na blízku v lesnaté krajině leží idyllický klášter kapucínů Besnyö s kostelem, od poutníků hojně navštěvovaný. Zde jest rodinná hrobka Grassalkovicsů, zakladatelů kláštera. Srv. Zamarski, Die kaiserlichen Burgen und Schlösser (Vídeň, 1879).

Godolphin [-fin], stará cornwallská, za Jindřicha VIII. do stavu rytířského povýšená rodina, jejíž vynikající členové jsou: **1)** G. John, výtečný právník a horlivý puritán, byl roku 1653 jmenován od Cromwella členem admirálního soudu a od Karla II., jenž si ho pro učenost jeho velice vážil, korunním zástupcem. Napsal cenné dílo o právu námořním *Συνήγορος θαλάσσιος, a view of the admirality jurisdiction* (Londýn, 1661). — **2)** G. Sidney, hrabě, finančník angl. (* 1645 — † 1712 v St. Albansu), z předních finančníkův celé doby, jenž osvědčil se od r. 1679 jako lord pokladu upravením příjmů státních a dopomohl tím Anglii k velikému vlivu, který ve válce o španělské dědictví prováděla. Po vypuzení Jakuba II. přidal se k Vilému III. a opíraje se o stranu toryův udržel se i za Anny a povýšen r. 1706 na barona Rialtonského a hraběte G-a. Po vítězství whigů ustoupil, i byl obžalován pro zneužívání úřadu, ale byl výrokem

soudu uznán nevinným. — 3) G. Francis, syn před., pojal za manželku Henriettu, jedinou dceru Marlboroughovu, a byl v l. 1735 až 1740 strážcem tajné pečeti; s ním r. 1766 vymřel titul hraběcí. Od r. 1832 užívají vévodové z Leedsu, jako potomci jediné dcery Francisovy, titulu baronů G.

Godovikov Ivan Fedorovič, archaeolog ruský (* 1807 — † 1878), sloužil v ministerstvě kommunikací a napsal důležitý archaeologický spis *Opisanije i izobraženije drevnostěj Pskovskoj guberniji* (Pskov, 1880—82).

Godoy Don Manuel Alvarez de Faria, vévoda z Alcudie, státník španělský (* 1767 v Badajozu — † 1851 v Paříži). Vstoupiv do tělesné gardy královské, získal si svou sličnou postavou přízeň krále Karla IV. a srdce záletné královny Marie Louisy, která ho tak podporovala, že r. 1792 povýšen byl na vévodu z Alcudie, jmenován členem státní rady a postaven dne 15. list. 1792 jako státní sekretář věcí zahraničních v čelo ministerstva a vlády. K úřadu tomu měl dosti schopností, ale velikou samolibostí, lehkovážností a zištností svou uvedl Španělsko v záhubu a u velikou potupu. Úřadování své počal tím, že vyhlásil r. 1793 Francii válku; ale vedl válku tak neúspěšně, že když Francouzové vtrhli na poloostrov Pyrenejský, zavřel G. 22. čce 1795 mír basilejský, za který mu od krále dostalo se titulu »knížete míru« (*Principe de la Paz*), několika statků a ročního důchodu jednoho millionu tolarů. Nešťastnější krok učinil smlouvou 18. srpna 1796 v Ildefonsu s Francií zavřenou, neb spolek ten vyčerpal úplně všecky síly Španělska, a Anglie, proti které byl namířen, opanovala Trinidad a zasadila obchodu špan. poslední ránu. Přes tyto neúspěchy a přes všeliké nářky na úplatnost ministra a jeho úřadů Karel IV. měl k němu důvěru, ano vyznamenal ho tím, že r. 1797 dal mu dceru infanta Dona Luisa, Marii Terezii, za manželku, nedbaje toho, že G. udržoval poměr s jakousi Josefou Tudovou, která vlastně vládla a úřady prodávala. Teprve roku 1798, když G. odporem svým proti válce s Portugalskem popudil proti sobě vyslance francouzského, byl 28. bř. propuštěn; ale záhy povolán byl znovu v ministerstvo a stal se neobmezeným vladařem. Dne 29. ledna 1801 proti dřívějšímu svému přesvědčení zavřel s Lucianem Bonapartem smlouvu o společný postup proti Portugalsku, a jmenován byv generalissimem společné armády, obsadil bezbrannou zemi, získal mírem badajozským pevnost Olivençu a oslavoval vítězství své okázalými a nádhernými slavnostmi. Po míru amienském hrál kolísavou úlohu mezi Anglií a Francií, ale nedovedl zachovati neutrality, neb dne 9. října 1803 musil s Francií zavříti novou smlouvu, jejíž následky byly pro Španělsko hrozny, když toto v bitvě u Finisterre (22. čce 1805) a u Trafalgaru (20. říj.) ztratilo veškeré své loďstvo. Neúspěchy ty a hrabivost G-ova vzbudily proti němu mocnou stranu, která získala i prince asturského Ferdinanda, a pracovala o dosazení prince na trůn. Jednání to bylo prozrazeno a G. vlivem svým způsobil, že zavedeno bylo proti princi vyšetřování; zatím dne 27. říj. 1807 zavřel novou smlouvu ve Fontainebleau, dle níž Portugalsko mělo býti rozděleno ve tři díly, z nichž nejjižnější měl dostati se jako samostatné knížectví G-ovi, druhý králi etruskému, a třetí měl býti ponechán Napoleonu k volnému použití. G. dal se oklamati, neb Napoleon zanášel se myšlénkou opanovati sám celý poloostrov, a proto vypravil do Španělska značné síly vojenské pod Dupontem a Morceyem, a ti r. 1808 postupovali přes Segovii a Arandu přímo na Madrid. G. poznal, že byl oklamán a proto chtěl s rodinou královskou uprchnouti do Ameriky; než lid madridský, zvěděv o přípravách k odjezdu konaných, dne 17. března vtrhl do Aranjuezu, vzal útokem palác G-ův a vymohl, že Karel IV. dekretem z 18. bř. G-e propustil ze všech úřadů a násl. dne vzdal se koruny ve prospěch prince Ferdinanda. G., který vyšel ze svého úkrytu, byl ztýrán a jen na zakročení Ferdinandovo na životě zachován. Když Napoleon, oklamav Ferdinanda držel ho v Bayonne v zajetí, byl G. tajně na rozkaz Napoleonův do tohoto města přiveden a uloženo mu, aby působil na Karla IV. a Ferdinanda, by povolili žádostem Napoleonovým; i přispěl G. značně k vyjádření ze dne 5. kv., kterýmž Ferdinand se zřekl koruny a Karel IV. postoupil svá práva Napoleonovi. Na to provázel G. Karla IV. do Říma, kde povýšen byl od papeže na knížete z Posserana, a od r. 1830 žil z malé pense v Paříži, až r. 1847 povolen byl mu návrat do Španělska a zabavené jmění jest mu vráceno. Jeho paměti byly od J. G. d'Esménarda přeloženy do franc.: *Mémoires du Prince de la Paix, Don Manuel G.* (Paříž, 1834, 4 sv.).

Godra: 1) G. Samuel, spisovatel slovenský (* 1808 — † 1873), evang. kněz v Středních Plachtincich. Nadšen Kollárovou »Slávy Dcerou« vydal r. 1829 *Múzy dceru* (Prešpurk), lyrickou báseň o 3 zpěvích, pak *Původní mravní bajky* (Skalice, 1830), povídku *Zlatovič* (t., 1830) a několik znělek v Čas. Musejním r. 1829.

2) G. Michal, spis. slovenský (* v Bohunicích v Uhrách — † 1874), studoval v Prešpurku, kde byl členem studentské literární jednoty (1828) a ve Vídni a stal se professorem ve Vrbásu. R. 1835 vydal *Zoru* a před tím několik epigrammů v Čas. Musejním (1830). V l. 1857—59 vyšly od něho *Satyry* a *Epigrammy*. Byl znám také svým radikálním novotařením v pravopise.

Godrisch, vsi v Čechách, viz Jadruše.

Godron [-drōn], franc., v architektuře ozdoba, která se upravuje na oblých římsových profilech a sice: 1. vaječník čili vejcovec, též boubele zvaný, franc. g. à oves, *fusarolle, oves*, který tvoří osobitou ozdobu echinu slohu řeckého a římského. Vejce jsou z článku vyřezány (vyobr. č. 1567, viz *a* a *b*) a neleží jako jiné takovéto ornamenty na článku. Kolem vejce táhne se pásek buď hladký nebo profilovaný tvoře jeho skořápku, a mezi dvěma

vejci jest šíp dolů směřující. — 2. Jakýsi druh znetvořených vejcovců, jichž použití v každém případě se nedoporučuje, poněvadž ruší celkový ráz základního profilu. Z těchto vyskytuje se profil vhloubený (g. *creux*, viz *c*), profil nasazený (g s *de relief*, viz *d*), profil listový (g-s *feuilles*, viz *e*) a konečně profil rostlinný nebo květinový (g-s *fleuronnés*, viz *f*). *Fka.*

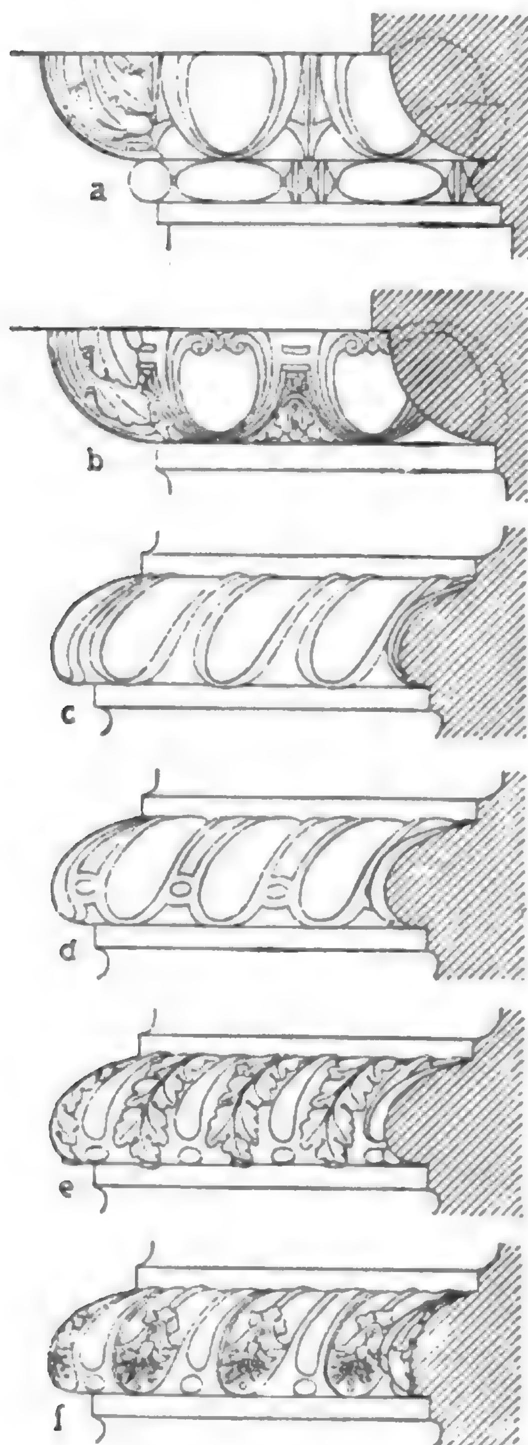

Č. 1567. Godron.

G-y zovou se také ozdoby směru radiálního neb obvodového, ryté do prstenů a pečetidel. Ve zlatnictví značily g-y ryté vroubení stříbrného stolního náčiní. — Ve druhé pol. XVI. stol. rozuměly se tím také řasnaté ozdoby okruží neb ozdoby damských účesů.

Godron [godrõn] Dominique Alexander, botanik francouzský (* 1807 v Hayange — † 1880 v Nancy), byl professorem botaniky na fakultě v Nancy a zabýval se hlavně studiem o povstání míšenců. Sepsal: *Monographie des Rubus, qui croissent naturellement aux environs de Nancy* (Nancy, 1843); *Flore de Lorraine* (t., 1843—1844, 3 sv., 2. vyd. Paříž, 1857); *Essai sur la géographie botanique de Lorraine* (Nancy, 1862); *Recherches expérimentales sur l'hybrydité dans le règne végétal* (t., 1863); *Nouvelles recherches sur l'hybridité d. le règne vég.* (t., 1866).

Godrusch, ves v Čechách, viz Jadruš.

God save the King [-sév-], Bůh chraň krále, též **G. s. t.** Queen [kuín], B. ch. královnu, národní hymna anglická, zvaná tak po svém refrainu, dvojdílná to píseň v pořádku trojdobém, jejíž podstatnou zvláštností vedle praegnantního, vždy se vracejícího rhythmu prvých dvou taktů jest nerovnost obou dílů (první o 6, druhý o 8 taktech). Za autora byli dříve pokládáni John Christ. Smith, Dr. Harington, ano hádáno i na Händla, kdežto nedatovaný otisk Rileyův a Williamsův uváděl varhaníka Art. Younga. Další badání vrátila autorství Henry Careyovi (srv. Chrysander, *Jahrb. f. Mus.-Wiss.* I.). Poprvé byla hymna zpívána r. 1740 při banketu na oslavu vzetí Portobella admirálem Vernonem (20. listop. 1739) a prvně, pokud známo, zaznamenána v »Harmonia Anglicana« (1742—43) v podobě lišící se od běžné poněkud slovy i nápěvem (1., 4., 5. a 13. takt). Rozšíření došla za skotského povstání r. 1745, kdy stala se výrazem oddanosti k panujícímu rodu. Ku všeobecné její známosti přispěl tehdy otisk v »Gentlemans Mag.«, kde již má nynější svůj hudební útvar, i častá provedení na divadlech Covent Garden (v harmonisaci Burneyově) a Drury Lane (v Arneově). Prvky písně, rhythmus a jednotlivé úryvky hudební i slovní, kolovaly již dříve. Zvláště co se týče nápěvu, vyskytuje se r. 1619 v rukopise přičítaném J. Bullovi »ayre«, jejíž první čtyři takty 2. dílu mají celou tvář dnešní písně; ještě nápadněji vystupuje podoba ve skotském popěvku »Remember o thou man« (Ravenscroft, Melismata, musical phansies atd., 1611), v balladě »Franklin is fled awey« (1669) a v posmrtném vydání Purcellových »Lessons for the Harpsichord« (1696). Na pevnině shledáváme se s písní již kol r. 1766 ve sbírce »La lire maçonne«, Harries upravil znění dánské (»Flens. Wochenbl.«, 1790), Schumacher německé (»Heil dir im Siegerkranz«, »Spener. Ztg.«, 1793), jež stalo se rovněž národní hymnou německou. Vynikající skladatelé rádi sahali k výrazné této melodii (Attwood, Beethoven, Weber a j.). Srv. článek Crawfordův v Julianově »Dictionary of Hymnology«, Cummingsův v »Musical Times« (1878), Groveův v jeho hud. slovníku. *-q.*

Godthaab, nejstarší dánská osada na jihozáp. pobřeží Gronska na 64° 10' s. š., na poloostrově Nooku při fjordu hluboko do země vnikajícím. Osadu založil r. 1721 H. Egede. R. 1890 bylo tu mezi 946 obyv. 32 Evropanů. G. jest hl. místem jihogronského inspektorátu, k němuž náleží 287 *km* pobřeží. Asi 1 *km* od od G-u nalézá se osada Nový Herrnhut s 269 ob. (7 Evrop.), kdež nalézá se seminář a tiskárna.

Godunov Boris Fedorovič, car ruský, viz Boris 3).

Godwin [goduin], earl Merkie, pro chrabrost a statečnost národní hrdina anglosaský za panování Knuta Velkého. Za sporů v rodině Knutově po jeho smrti vzniklých způsobil svým vlivem, že byl z Normandie povolán syn Ethelreda II., Eduard Vyznavač, který za to dosadil G-a a 6 jeho synů na nejvyšší důstojenství a pojal jeho sličnou dceru Edithu za manželku. Veliká moc rodu G-ova byla záhy králi nepohodlnou, proto povolával do země Normany a pomocí jejich r. 1051 vypudil G-a a jeho syny ze země a Edithu dal zavříti do kláštera. R. 1052 se však G. vrátil, král musil dosaditi ho v dřívější důstojenství, povolati Edithu zpět a svěřiti mu správu říše, kterou vedl s velikou bdělostí, staraje se o opevnění pobřeží anglického a o zachování jednoty země; zemřel však r. 1053 a nástupcem jeho stal se syn jeho Harold II.

Godwin [goduin]: **1)** G. William, romanopisec a národní hospodář anglický (* 1756 ve Wisbeachi — † 1836 v Londýně), byl nejprve dissidentním kazatelem, vlivem encyklopedistů franc. stal se však bezvěrým; r. 1782 odstěhoval se do Londýna a byl úředníkem v ministerstvě Greyově. R. 1783 uveřejnil *Life of Chatham*. Souhlase úplně se zásadami revoluce franc., vydal r. 1793 *Political justice*, kde hlásal čirý individualism; na básníka Shelleye mělo dílo toto veliký vliv. Podobné názory projevuje i v zločineckém románě *Caleb Williams* (Londýn, 1794, 3 sv.). R. 1797 oženil se s bojovnicí za emancipaci žen Mary Wollstonecraftovou. Později myšlénky jeho valně se mírnily a uklidňovaly. Oženiv se jako vdovec podruhé, chopil se knihkupectví a psal a sám vydával pod jménem Edw. Baldwina spisky pro mládež. G. byl z předních Angličanů, kteří snažili se pochopiti starou národní literaturu domácí; věnoval jí dvě essaye: *History of the life and age of Chaucer* (1803) a *Lives of Edward and John Phillips* (2 synovců a žáků Miltonových). Z jiných prací jeho buďtež jmenovány: *Inquiry concerning the power of increase in the numbers of mankind* (1820), polemika proti Malthusovi, a *History of the Common Wealth of England* (1823—28, 4 sv.) až do restaurace Karla II. Nejcennější z jeho děl jsou však filosofické romány jeho, poutající kromě dramatického vypravování zajímavostí myšlének. Kromě uvedeného již »Caleb Williams« náleží sem: *Saint Leon* (1799); *Fleetwood* (1805); *Mandeville* (1817) a *Cloudesley* (1830). S nezdarem pokusil se i v dramatě (*Antonio* a *Faulkner*). Srv. K. Paul, W. G., his friends and contemporains (Londýn, 1876, 2 sv.).

2) G. Mary roz. Wollstonecraft, spisovatelka angl. (* 1759 v Eppingu u Londýna, † 1797 t.), byla dcerou farmářovou, opustila v 16 létech dům otcovský, načež byla společnicí, pak vedla se sestrami svými pensionát v Islingtonu a byla vychovatelkou u lorda Kingsborougha v Londýně. Žila pak ve Francii delší dobu v důvěrném styku s Američanem Imlavem, a když ji opustil, dvakráte pokusila se o sebevraždu. V Anglii oženil se s ní pak William G., jemuž povila dceru Marii; sama zemřela při porodu. Napsala kromě několika románů nepatrného významu *Thoughts on the education of daughters* (1786); *Reflections on the French Revolution*, repliku to Burkeovi; *Vindication of the rights of woman* (1791), v němž vystupuje jako průkopnice emancipace ženské. Kromě toho překládala Salzmanna a Lavatera do angl. Manžel její vydal její Paměti a *Posthumous works* (Lond., 1798, 4 sv.).

3) G.-Wollstonecraft Mary, dcera před. (* 1797 v Somerstownu — † 1851), provdala se r. 1816 za básníka P. B. Shelleye a napsala řadu románů romant. nebo exotického zabarvení: *Frankenstein* (1814); *Valperga* (1823); *Rambles in Italy and Germany* (1834—40) a j. Srv. Ingram, M. W. G. (Londýn, 1880).

4) G. George, architekt a spis. anglický (* 1815 v Londýně — † 1888 t.). Stavěl chrám sv. Judy v South-Kensingtonu s bratrem svým Henrym a přestavoval chrám P. Marie (St. Mary Redcliffe) v Bristolu. V l. 1845—88 vydával odborný časopis »The Builder«, o sobě vydal: *The Churches of London* (Lond. 1839); *History in Ruins* (t., 1853); *Another blow for life* (t., 1863).

Godyn Abraham, malíř z Antverp, jenž roku 1687 povolán byl do Prahy, aby zámek Troju (blíže Prahy) freskami vyzdobil. Tam provedl v l. 1688—93 nástropní obrazy v sále a postranních chodbách. Srv. Dlabač, Allg. h. Künstlerlex. f. B.

Godziemba, v heraldice polské erb, v němž pod sosnou o třech zelených vršících jsou dvě osekané haluze; z helmu vystupuje ozbrojený muž, jenž v pravé ruce drží vršek sosnový. Erbu toho užívalo přes 30 rodin.

Godziny (hodiny), výraz ze starého práva litevského. G. spočívaly v tom, že sporná strana, jejíž pře byla u soudu vyvolána, mohla ze slušných důvodů žádati, aby soud vyřídil zatím jiné spory a její záležitost dal ještě jednou za několik hodin vyvolati.

Godziszów, ves v rak. Slezsku, hejt. Bilsko, okr. Skočov, fara a pš. Goleszów; 61 d., 402 ob. pol., 9 č. 4 n. (1890), šk. Část vsi jmenuje se Sztwierci; stranou samoty Łęgi a Olszyny.

Godžam, krajina v Habeši (Afr.) na jih od jezera Tany. Jsou to rozsáhlé, úrodné planiny, většinou přes 2000 *m* výšky nadm., sklánějící se s obou stran k Abáji. Z těch vynikají mnohé hory přes 3000 *m* vys., tak v severu Jakandak 3707, v jihu Goro Čan 3270 *m*. Kraj severně Abáje tvoří habešskou provincii, již spravuje negušův vasall, sídlící v opevněném Menkoreku. Viz též Habeš.

Godžeb, jeden z pramenných toků řeky Omo v nejjižnější části Habeše.

Goebel Karl Eberhard, botanik něm. (* 1855 v Billigheimu v Badensku), studoval v Tubinkách, Štrasburku a Vircpurku, kde se stal assistentem, pak docentem botaniky, později docentem v Lipsku, mimoř. professorem ve Štrasburku, řádným v Roztokách, pak v Mar-

burku. od r. 1891 jest prof. a ředitelem bot. zahrady v Mnichově. R. 1885—1886 podnikl bot. cestu do Indie, na Ceylon a Javu, roku 1890—91 do Venezuely a brit. Guyany. Zabývá se hlavně tvarozpytem, vývojezpytem a biologií rostlin, uveřejniv mezi jiným: *Entwickelungsgesch. des Prothalliums von Gymnogramme* (1877); *Ueber die Verzweigung dorsiventraler Sprosse* (Lipsko, 1880); *Grundzüge der Systematik und speciellen Pflanzenmorphologie* (t., 1882); *Vergleichende Entwickelungsgeschichte der Pflanzenorgane* (v Schenkově učebnici »Handbuch der Botanik«, Vratislav, 1883); *Morphologische u. biolog. Studien* (Lipsko, 1887 a 1890); *Pflanzenbiologische Schilderungen* (Marburk, 1889, 1891 a 1893, 2 sv.).

von **Goeben** August, generál prus. (* 1816 ve Stade — † 1880 v Koblenci). R. 1836 vystoupil jako poručík z prus. vojska a odebral se do Španěl, kde v řadách Karlistů bojoval s vyznamenáním až do r. 1841, kdy vrátil se do armády pruské a přidělen byl k velikému štábu. R. 1849 působil při výpravě badenské a r. 1860 jako plukovník provázel Španěly na jejich výpravě do Marocka. R. 1864 byl velitelem brigády, se kterou vynikl při útoku na opevnění düppelská a při přechodu na Alsen, r. 1866 válčil v Hannoversku a ve válce r. 1870 byl velitelem 8. armád. sboru; řídil s počátku bitvu u Spicheren proti Frossardovi, bojoval u Gravelotte, před Metami, u Amiensu a Hallue a zvítězil v lednu 1871 nad Faidherbem u St. Quentinu. V Koblenci byl mu r. 1884 postaven pomník. Vydal: *Vier Jahre in Spanien* (Hannover, 1841) a *Reise- und Lagerbriefe aus Spanien und vom span. Heere in Marokko* (t., 1863, 2 sv.).

Goebl František Jan (Kopidlanský), spis. český (* 1829 v Kopidlně). Studoval gymnasium v Ml. Boleslavi a v Praze a již jako student psal básně, povídky a histor. román, což vše zůstalo v rukopise. Přijal pak místo vychovatelské na venkově, odkud dostal se za hospodářského úředníka na Moravu, kde pobyl v l. 1853—60. Donucen poměry vystoupiti ze služby této, vrátil se do Prahy i oddal se spisovatelství, přispívaje do různých časopisů a často je i rediguje, jako: »Nár. hospodáře« (1870 sl.), přílohu »Posla z Prahy«, »Matici rolnickou« (prvé 2 roč.) a zároveň živě se korrektorstvím. Belletristické jeho práce vyšly ve »Květech«, »Čes. Včele«, »Liter. příl. Nár. Listů«, »Liter. Listech«, o sobě vydal sbírku *Povídek* (Praha, 1865, 2 díly); *Povídky i arabesky* (t., 1869 sl.) a společ. román *Hraběcí rodina* (t., 1880 sl.). V l. 1881—1885 redigoval obrázkový časopis »Domácí přítel«, potom také Haasův »Pražský kalendář«. Stav se korrektorem v Nár. Listech, ustal v liter. pracích, až r. 1889 ve »Vesně« uveřejnil povídku *Po dvaciti letech*. Žije v Praze.

Goedeke Karl, básník a liter. dějepisec něm. (* 1814 v Celle v Hannoversku — † 1887 v Gotinkách), studoval v Gotinkách do r. 1838 filologii, žil pak od r. 1843 v Hannoveru jako dopisovatel a tajemník knihkupce Hahna, načež odešel do Celle, pak do Gotink, kde od roku 1873 professoroval na universitě. G. psal zprvu belletrii pod pseud. Karl Stahl, tak časové drama satiricko-fantastické *König Kodrus, eine Missgeburt der Zeit* (Lipsko, 1839); *Novellen* Celle, 1841); *Novellen Almanach* (Hann., 1842), práce svědčící o skutečném nadání básnickém. Brzy oddal se však kritice a liter. dějepisectví, kdež záhy svědomitým sebráním a kritickým oceněním i plastickým utříděním a spracováním materiálu postavil se na přední místo Řadou monografií a kritických vydání připravoval se k životnímu dílu svému, liter. dějinám něm. písemnictví. Z prací je předcházejících jmenujeme: *A. Freiherr Knigge, sein Leben und seine Schriften* (Hannover, 1844); *Pamphillus Gengenbach* (t., 1856); *Every-man, Homunculus u. Hekastus* (t., 1856); *Deutschlands Dichter von 1813—43*, chrestomatie (t., 1844); *Elf Bücher deutscher Dichtung von Seb. Brant bis auf die Geg.* (Lipsko, 1849, 2 sv.); *Deutsche Dichtung im Mittelalter* (Hann., 1854, 2. vyd. Drážďany, 1871), taktéž chrestomatie; *Emanuel Geibel* (Štutgart, 1869, 1 sv.); *G. A. Bürger in Göttingen und Gellinghausen* (Hann., 1873) a *Schillers Geschäftsbriefe* (Lip., 1875). Hlavním dílem jeho je *Grundriss zur Geschichte der deutschen Dichtung* (Hannover, 1857—81, 3 sv.), jež nyní vychází v opraveném vydání (Drážď., 1884—93, sv. 1.—3. péčí G-kovou, 4.—5 péčí E. Goltzeho a spolupůsobením mnohých badatelů) a jež zvláště snešeným materiálem i jeho utříděním je pozoruhodno. O sobě vytištěn z 1. vydání literární obraz *Goethe u. Schiller* (1859). Nad to napsal životopisné a literárně dějepisné úvody k novým vydáním Cottovým (Schiller, Lessing, Goethe), monografii *Goethes Leben u. Schriften* (Štutgart, 1877, 2. vyd.), upravil kritické vydání »Schillers sämmtliche Schriften« (t., 1867—76, 15 sv.) a vydal s Jul. Tittmannem sbírky »Deutsche Dichter des XVI. Jahrh.« (Lipsko, 1867—83, 1.—18. sv.) a »D. Dichter des XVII. Jahrh.« (t., 1869—85, 1.—15. sv.).

Goegg Amand, politik badenský (* 1820 v Renchenu), oddal se po ukončených studiích právnických životu veřejnému a postavil se v čelo hnutí revolučního. R. 1849 stal se členem výkonné kommisse, ministrem financí a v červnu členem prozatímní vlády. Po obsazení země od Prusů uprchl do Švýcar a do Paříže, odkud však r. 1851 byl vypověděn. Na to podnikl agitační cestu po Spojených Státech amer. a usadil se ve Švýcařích, kde působil při založení mezinárodní ligy míru a svobody a redigoval dělnický list »Felleisen«. Vydal: *Nachtraegliche authent. Aufschlüsse über die bad. Revolution v. 1849* (Curich, 1876) a *Überseeische Reisen* (t., 1888).

de **Goeje** [chúje] Michael Jan, orientalista nizozemský, nejlepší soudobý znatel arabštiny (* 13. srpna 1836 v Dronrijpu). Studoval hlavně pod Juynbollem a Dozym v Lejdě, kde byl nejprve adjutorem interpretis legati Warneriani (1859—66), na to sám interpres (univ. knihovník), současně i mimořádný professor (1866) a řádný (1869). Od r. 1869 jest i členem král. akademie v Amsterdamě. Činnost

G-ova náleží téměř výhradně arabštině, o niž získal si nehynoucí zásluhu bezvadnými vydáními autorů arabských, hlavně zeměpisných a dějepisných. Z bohaté této činnosti uvádíme: *Descriptio al-Magribi sumta ex Libro regionum al-Jakubii* (dissertace doktorská, Lejda, 1860; *Mémoires d'histoire et de géographie orientales* (t., 1862—64, 3 sv., 2. vyd. 1886 pod názvem *Sur les Carmathes du Bahrain et les Fatimides*, nedokončeno); *Catalogus cod. or. Bibl. Lugd. Batavorum* (t., 1865-73, 3 sv., 2. vyd. t., 1888, 1 sv.); *Al-Beládhori, Liber expugnationis regionum* (t., 1866); *Description de l'Afrique et de l'Espagne par Edrisi* (s Dozym, 1866); *Fragmenta historicorum Arabicorum* (1869—71, 2 sv.); *Bibliotheca geographorum Arabicorum* (1870—93, 7 sv.); *Divan poëtae Moslim ibn al-Walid* (t., 1875); *Das alte Bett des Oxus* (t., 1875); *Annales Tabarii* za pomoci jiných (1879—93, 12 sv.). K publikacím samostatným druží se řada studií a referátů v odborných listech hollandských, francouzských, něm. a j. *Dk.*

Goeleta, plachetní loď, nosnosti 200 až 250 tun, o dvou stěžních, lehce v zad skloněných a vystrojených plachtami cípatými, jež kruhy neb opletením připevněny jsou nahoře k ráhnu vidlicovému a svismo ku stěžni. G. nese mimo to tři kosatky a na stěžni předním někdy také plachtu marsovou. — Plachtoví g-ty užívá se často při lodích zábavných; snadno se ovládá a docílí se jím dostatečné rychlosti. — G. briggová jest plachetník, jehož přední stěžeň jest vystrojen jako u briggy, druhý (hlavní) jako u g-ty.

Goeneutte [génet] Norbert, malíř a ryjec franc. (* 1854 v Paříži — † 1894 v Auvers sur Oise). Za předmět svých obrazu volil přítomný život, mravy a zvyky pařížské a vystoupil poprvé v Salonu r. 1876 zejména svým *Boulevard de Clichy ve sněhu.* Z dalších jeho genrů uvádíme: *Dražba; Prohlídka metařů* (1877); *Rozdávání polévky vojsku u Bretanta; Pařížský večer.* Jako ryjec vynikal zvláště v technice studené jehly a zanechal asi 200 desek svižné, graciósní kresby, důmyslné komposice a přímo malířského propracování tónů. *J-k.*

Goeree-en-Overflakkee [churé-ké], někdy též pouze Flakee, ostrov na pobř. nizoz. v ústí Rýnu mezi Haringvlietem na severu, Krammerem a Grevelingen (rameny Rýnu) na jihu, podoby obdélné, až 39 *km* dl. s 25.000 ob. na 232·8 *km*², živícími se pěstováním mořeny a rybářstvím. Ostrov tvořil se od středověku srůstáním menších ostrůvků; spojení všech dokončeno bylo teprve r. 1780. Hlavní místa ostrova jsou Middelharnis a Sommelsdijk. Přístav Goedereede na sev.-záp. konci ostrova ponenáhlu se zanáší.

Goes [chús], město v nizozemské prov. Zeelandě, na sev. straně ostr. Již. Bevelandu a na žel. dráze roosendalsko-vlissingenské, má 6566 obyv. (1889), skvostný got. chrám, radnici se zajímavými malbami, zřícený hrad Jakobiny Hollandské, přístav, měšťan. školu, museum starožitností, pily, továrny na doutníky, loďařství a obchod s obilím, ovocem a chmelem.

Goess (Goëss), dosud kvetoucí hraběcí rodina korutanská původu portug., z níž vynikají: **1)** de G. Damião, historik portug. (* 1501 v Alemqueru — † 1573 v Batalhi). Byl vyslancem za Jana III. na dvoře polském, švédském a dánském, procestoval Německo, kde seznámil se s Erasmem Rotterodamským, Lutherem a Melanchthonem a jmenován byl konečně správcem archivů zemských a historiografem; později byl však od inkvisice úřadu zbaven a vězněn v klášteře batalhském. Kromě hlavního, dosud za pramen sloužícího díla *Chronica do felicissimo rey D. Emanuel* (Lisabon, 1566, 4 sv.) vydal *Chronica do principe dom Joan* (t., 1567), popis prvních objevů portugalských *Commentarius rerum gestarum in India citra Gangem a Lusitanis* (Levna, 1539) a mnoho jiných spisů. Ocenění G-ovy obsáhlé činnosti vědecké podal v jeho životopise Lopes de Mendonça. G. byl též výborným hudebníkem: ovládal několik nástrojů, lahodně zpíval, ku svým veršům skládal, a komposice jeho provozovány po všech kostelích království. Lid dal mu příjmí *Musico.* Skladby ty záležejí hlavně z motett o 3 až 6 hlasech a uchovány byly v král. hudební knihovně v Lisaboně. Krásné motetto *Ne laeteris inimica mea* podal Glazean v »Dodekachordu« (nalézá se též v Hawkinsových dějinách hudby). Jiná ukázka je v Kriessteinově sbírce »Cantiones 7, 6 et 5 vocum« (Augšpurk, 1545). G. zanechal též *Tratado theorico da Musica.* Srv. Machado, Bibl. Lusit. I. — **2)** de G. Johann, kardinál (* 1611 v Brusselu — † 1696 v Římě). Přijat byv pro znalost jazyků do kabinetu Eggenbergova, stal se tu tajemníkem a radou a pracoval o podmínkách míru Vestfálského. R. 1657 byl vyslancem v Kodani, r. 1663 v Temešváru, odkud byl Turky odveden do Budína a teprve r. 1664 propuštěn. Na to poslán byl do Polska a zastupoval tu zájmy habsburské. Za činnost svou byl odměněn tím, že jmenován byl r. 1675 biskupem kerckým v Korutanech a zástupcem vídeňského dvoru při míru Nimwežském a od r. 1689 vyslancem v Římě. — **3)** G. Johann Peter (* 1667 — † 1716), synovec před., byl r. 1693 povýšen do stavu hraběcího, zastupoval vládu císařskou r. 1714 při míru Rastattském a Badenském a zemřel jako zemský hejtman v Korutanech, zřídiv tu dva fideikommissy. — **4)** G. Peter, hrabě, státník rak. (* 1774 ve Florencii — † 1846 ve Vídni), působil od r. 1797 při vojenských intendanturách a prokázal jako předseda gubernia dalmatského v době nouze a hladu velikou lidumilnost a dobročinnost, podobně jako guvernér v Terstě a r. 1809 v Haliči. R. 1823 jmenován byl prvním dvor. kancléřem, presidentem studijní dvor. kommisse a vyznamenán řádem zlatého rouna.

Goes [chús]: **1)** van der G. Hugo (Hugues), malíř nizoz. XV. stol. († 1482), z nejpřednějších stoupenců směru Eyckova. Narodil se v Gentu, ale neznámo kdy. V l. 1465-66 působil v Gentu, a znám jest z účastenství při slavnostních dekoracích o příchodu Karla Smělého do Gentu

a o jeho svatebních slavnostech. V cechu malířském zastával čestné hodnosti a v l. 1473 až 1475 byl děkanem cechu. Co jej přimělo, že vstoupil na to roku 1476 do konventu Červeného kláštera u Soignies, není známo, snad zádumčivost, která byla předzvěstí choroby duševní, jíž později propadl. V klášteře nepřestal pěstovati své umění, až posléze propuklo u něho šílenství, které mělo za následek smrť. Starší zprávy (Dürer, van Mander a j.) zaznamenávají četné jeho obrazy v Brusselu, Gentu a Bruggách, pohříchu zachoval se jen jediný, jejž s úplnou bezpečností jemu vskutku lze přičítati. Jest to trojdílný obraz votivní, jejž v l. 1470—1475 dal zhotoviti zástupce domu Medicejského v Bruggách Tom. Portinari pro špitální kostel S. Maria Nuova ve Florencii, kdež se dosud v museu hospitálním chová. Prostřední část znázorňuje klanění se pastýřů, jehož účastní se též četní andělé klečíce kol Marie a děcka a kolem poletujíce. Na levém křídle klečí Portinari se dvěma syny a za nimi stojí sv. Tomáš a sv. Antonín; na pravém křídle nachází se manželka a dcera donatorova se svými patronkami; v šírém krajinovém pozadí obou křídel umístěn Útěk do Egypta a Příchod sv. tří králů. V obraze tom pojí se s gotickými dozvuky volné a přirozené pojímání, k jakémuž současně jen mistři italští dospěli. V podrobnostech vládne realismus čistě nizozemský, kterýž nikde neodvádí zřetel od celku. Postavy a tváře jsou individuální, což platí jmenovitě o podobiznách; postavy sv. Tomáše a Antonína jsou přímo grandiosní; úchvatnost obrazu zvyšuje zářivý a při tom harmonický kolorit. Jediné toto dílo stačí ku zařadění Hugona G-a mezi největší umělce všech dob. Připisují se mu také četné obrazy, většinou podobizny s pravděpodobností tu menší, tu větší. Jsou to na př. podobizna Karla Smělého (museum brusselské), vévody Antonína burgundského (Collection Strafford, Londýn), L. Froimonta (akademie benát.), Tom. Portinari (gal. Pitti ve Florencii). Směru G-ově přičítá se též obraz »Smrť P. Marie«, známý z některých kopií a replik. Jeden z obrazů těch dostal se nedávno v majetek obrazárny berlínské, jiný chová se v nár. obrazárně londýnské a jiný v obrazárně Rudolfina v Praze (kat. č. 501). — Trudný osud Hugonův jest předmětem mnohých romantických bájí i výtvorů uměleckých (obraz Emila Wautersa). Viz A. Wauters, H. v. d. G., sa vie et ses oeuvres (Brussel, 1864, 1872). *Chl.*

2) G. Bento, jesuita a cestovatel portug. (* 1562 na azorském ostrově San Miguelu — † 1607 v Su-čeu v Číně). Sloužil jako voják v Goe ve Vých. Indii, vedl s počátku život výstřední a vstoupil 26letý do řádu jesuitského. R. 1603 opustil Agru se 3 soudruhy, z nichž Armen Izák byl již dříve v Číně. Přes Kábul, Járkand a Aksu dorazil r. 1605 do Su-čeu, kde se setkal s jesuitou, jenž mu vyšel vstříc z Pekingu. Ku svému překvapení zvěděl zde, že Čína a Cathay (Kitaj) jest jedna a táž země. G. zemřel následkem útrap cesty v Su-čeu v dubnu 1607. Denníky jeho přineseny do Pekingu. Průvodce G-ův Izák, mnoho zakusiv od muhammedánů, vrátil se po mnohých dobrodružstvích přes Peking do Vých. Indie. Cesta G-ova, na svůj čas jistě velkolepá, byla dle denníků popsána P. Math. Riccim. Latinsky vydal ji Nic. Trigaut: »De christiana expeditione apud Sinas suscepta ab Soc. Jesu« (Lejda 1616, Řím, 1678).

Goeschen Alexander, lékař něm. (* 1813 v Berlíně — † 1875 t.). Lékařství vystudoval v Gotinkách, vykonal pak vědeckou cestu po Německu a Rakousku, roku 1848 účastnil se činně politického hnutí v Lipsku, načež se usadil v Berlíně. Patřil k nejobratnějším publicistům lékařským. Po dlouhou dobu redigoval Schmidtovy výroční zprávy o lékařské literatuře a časopis »Berliner Klinik«, ve kterém uveřejnil řadu odborných článků.

Goét (z řec. γόης), křikloun, pak kejklíř, kouzelník, čaroděj; **goétie** (řec. γοητεία), čarodějství.

Goetghebuer: 1) G. Jacques, architekt belg. (* 1760 v Gentu — † 1825 t.). Dle jeho plánů zbudována byla obrazárna gentská.

2) G. Petrus Jacobus, syn před., architekt, rytec a spisovatel (* 1788 v Gentu — † kol 1860). Žák de Broea. Hlavní jeho dílo jest *Choix des monuments, édifices et maisons les plus remarquables du royaume des Pays Bas* (1817—28, k němuž i sám obrazy radíroval. Podobně nalézají se jeho rytiny v dílech: *Mémoires sur la ville de Gand* a *Eglises principales de l'Europe* (Milán, 1832). G. byl též prof. na akademii v Gentu.

3) G. François Joseph, architekt, bratr před. (* 1798 v Gentu — † 1836 t.). Vzdělal se u otce a u bratra a provedl četné větší stavby ve svém rodišti. *J-k.*

Goethals: 1) G. Felix Victor, dějepisec belg. (* 1799 v Gentu — † 1872 v Brusselu), studoval práva v Gentu a stal se r. 1830 měst. knihovníkem v Brusselu. Napsal řadu histor. a genealogických prací, jichž úplný výčet nalézá se v Koninckově »Bibliogr. nationale« (II, str. 155) a z nichž jmenujeme: *Dictionnaire historique et bibliographique des écrivains et des artistes célèbres nés dans le royaume des Pays-Bas* (Brussel, 1829): *Lectures relatives à la histoire des sciences, des arts, des lettres, des moeurs et de la politique en Belgique* (t., 1837—38, 4 sv.); *Dictionnaire généalogique et héraldique des familles nobles du royaume de Belgique* (1849—50, 4 sv.).

2) G. Jules, belgický malíř krajin (* 1844 v Brusselu). Se zálibou obírá se náladou deštivou a vystavuje již od r. 1866. Na krajinu hledí okem primitiva a snaží se detaily přírodní, zejména stromů, luk a trávy zcela přesně postihnouti. *J-k.*

Goethe Johann Wolfgang, nejslavnější básník něm. nové doby (* 28. srpna 1749 ve Frankfurtě n. M. — † 22. března 1832 ve Výmaru). Otec jeho, syn krejčího, doktor práv ucházel se nezvyklým poněkud způsobem o úřad městský, a byv odmrštěn, rozhněván zaopatřil si titul císařského rady, tak že pak

rovnaje se nejvyšším úředníkům, nemohl pod nimi sloužiti. V téže hněvivosti pojal za choť dceru městského sudího frankfurtského Textora, Alžbětu, a byl pak tímto příbuzenstvím úplně vyloučen z hierarchie městské. Žil jako bohatý soukromník, věnuje svůj čas skoro výhradně vychování svých pěti dětí, z nichž jen nejstarší Wolfgang a Kornelie přežili dětská léta. Tak G. nabyl již v dětských létech hojných vědomostí, hlavně jazykových a historických (učil se mimo jiné ještě z Komenského »Orbis pictus«), ale přílišná přísnost a pedantičnost otcova hrozily mu přetížením a otupením. Naproti tomu znamenitou protiváhou byla roztomilá osobnost matky, slavné, září poesie obestřené »paní radové«, od níž zdědil záliou ve vynalézání báchorek a povídek. Vychování bylo náboženské v duchu orthodoxního lutheránství, avšak nové hnutí duchů obráží se již v duši chlapcově. Knihovna otcova obsahovala díla starších básníků něm., zapomenutých nyní Canitzů, Besserů až ke Gellertovi, a G. je čítal a znal mnoho z nich nazpaměť; ale poesie nejnovější, nerýmová, především první zpěvy Klopstockova »Messiáše« tu scházely, a byly jen za zády otcovými domácím přítelem dětem dodávány, působily však tím hlouběji. Otec krášlil dům svůj novými obrazy, zaměstnávaje mnohé domácí umělce, tak že i ke G-ovu pozdějšímu theoretickému i praktickému zaměstnání s výtvarným uměním již v otcovském domě byly základy položeny. G. navštěvuje pilně divadlo francouzské, hravě nabyl znalosti jazyka franc. a odvážil se až i k sepsání mythologické hry, o jejíž provedení však marně usiloval. Aby se cvičil v jazycích, pracoval později o románě v dopisech psaných sedmi jazyky; chtěje si židovský žargon osvojiti, učil se poněkud hebrejštině, a prohloubil tím svou důkladnou znalost bible a zvláště St. zákona. Ze všech těchto hříček nezachovalo se nic, leda báseň v duchu náboženské poesie z 1. pol. XVIII. st. *Höllenfahrt Christi*. V té době uveden byl G. do kruhu podnikavých mladíků, mezi nimiž si pojistil místo, zhotovuje básně na objednanou. V kruhu tom poznal i Markétku, první lásku svou, o níž však nic bližšího není známo, ani jméno; ale po slavné korunovaci Josefa II. zmizela, byvši nejspíše vypovězena z města, neboť někteří z mladického toho kruhu dopouštěli se i věcí nezákonných.

Když G. na podzim r. 1765 odejel na universitu do Lipska, vezl s sebou a zanechal doma celé svazky poesie v duchu starších vzorů něm. a francouzských. Místo vnuceného studia práv chtěl se věnovati studiím filosofickým a aesthetickým, a když mu to šťastně vymluvili, byl toho následek, že studování vůbec ustoupilo bujnému životu studentskému. Ostrá kritika vzdělaných dam lipských (»malá Paříž«) znechutila mu celou dosavadní tvorbu poetickou, až ji zničil velikým auto da fé. Kateřinu Schönkopfovu, dceru hostinského, mučil svou žárlivostí, až se mu odcizila; památku této vášně shledáváme dosud v *Amine*, později *Die Laune des Verliebten* zvané, malé pastýřské hře v alexandrinech, jevící mnohem více živlů tradicionelně literárních, než zažitých. Mnohem větší měrou platí to o lyrice z této doby, která úplně kráčí v šlépějích něm. anakreontismu, učíc didakticky oné »filosofii gracií«, které se na Wielandu podivovali. Dvacet takových písniček bylo r. 1770 anonymně vytištěno s melodiemi od Breitkopfa, větší počet jich opsal přítel G-ův, Behrisch, jehož kniha teprve nedávno byla nalezena; ráz písní těch jest prý chlapecká smyslnost. Ještě méně utěšený pohled do životních zkušeností mladikových poskytuje realističtější veselohra *Die Mitschuldigen*, kde humor si zahrává s věcmi více než povážlivými, při čemž arci burleskní tón, zvláště ve starších spracováních mírní trapný dojem. Nezřízený život v Lipsku, hlavně pád s koně, měl za následek, že G. počátkem září 1768 opustil Lipsko nemocen (chrlil krev) a nehotov. Trávil trapné chvíle v dlouhé, chybně léčené chorobě v domě nespokojeného otce potěšován láskou své matky, sestry a mateřské přítelkyně slečny ze Klettenbergu, zbožné »krásné duše«, která G-a naučila hledati útěchu v pietismu českobratrském (ochranovském) a zároveň v mystice, ba i v alchymii. Ještě v první době nového pobytu na universitě, tentokráte štrasburské (1770), přidržoval se tamějších pietistů. Pobyt v Štrasburce byl pro G-a veledůležit. Především seznámil se tu s málo starším, ale již proslulým Herderem, jenž vymýtil z G-a všechnu samolibost, všechnu zálibu v básnění dle dosavadních vzorů svou neúprosnou, nešetrnou, kousavou kritikou; za to mu otevřel nový svět, ukazuje mu, že poesie není hříčkou několika učených lidí, nýbrž mateřským jazykem člověčenstva, otevřel mu ducha pro krásu národních písní, pro Shakespeara, Homéra, pravou antiku vůbec. Zcela nový a naprosto odchylný od lipské lyriky jest tudíž i tón, kterým G. tenkráte opěval líbeznou Frideriku Brionovou, dceru pastora sesenheimského, v písních nesmrtelných (*Willkommen und Abschied*, *Kleine Blumen*, *kleine Blätter* a j.). Že G. se neodhodlal ucházeti se o roztomilé, ale jak se zdá, málo vzdělané děvče, bylo mu po dlouhá léta mukou a výčitkou. V postavách nerozhodných slabochů, ničících klid srdcí dívčích, kreslil pak sebe sama v dramatech mládí, nemoha se vynatrestati tímto způsobem, a po létech ve své autobiografii vykouzlil čarokrásný obraz prostomilého děvčete, který marně se snaží pokaziti kritika některých nových badatelů, kteří jako detektivové pátrají po pozdějším životě Bedřiščině, aby dle něho soudili o poměru ku G-ovi!

V srpnu r. 1771 stal se G. licenciátem práv a vrátil se do Frankfurtu, kdež otec, úplně smířen, byl ochoten pracovati za mladého advokáta a dopřáti mu času k básnění a k životu společenskému. G., pln ještě dojmů štrasburských, dramatisoval vlastní životopis rytíře Götza z Berlichingen, a přepracovav jej vydal r. 1773 drama *Götz von Berlichingen*. Postava energického svépomocníka uvedena

tu na jeviště shakespearovsky volně; celé drama jest jediná rousseauovská vzpoura proti zákonníkům a fariseům, proti pravidlům vůbec, i theatrálním a grammatickým. Celá řada mladých napodobitelů (jako Klinger a Lenz) zahájila po tomto dramatě hnutí kvašení a bouření, známý »Sturm und Drang«; jiní podřízenější libovali si v dramatech rytířských, kde jen zevnějšek loupeživého rytířstva byl okoukán. R. 1772 súčastnil se G. s Herderem a novým přítelem Merckem, pak se Schlosserem, švakrem svým, práce kritické ve »Frankfurter gelehrte Anzeigen«, hlasateli nové školy.

Na jaře t. r. šel do Wetzlaru jako praktikant u říšského komorního soudu, kdež seznal Charlottu Buffovou, nevěstu pedantického Kestnera, a zahořel k ní láskou neopětovanou. Z vášně této vyhojil se, navrátiv se do Frankfurtu, poetickým spracováním jejím v proslavených *Leiden des jungen Werthers* (1774), jež vrstevníky zarážely neslýchaným realismem a smělostí u vylíčení sentimentality mladé generace, kdežto my se podivujeme zralému umění a mistrné komposici díla. Mimo vlastní vášen byl k Wertherovi modelem mladý Jerusalem, jenž se zastřelil ve Wetzlaru za okolností, které G. až fotograficky věrně přejal do románu svého. Tyto realistické rysy zaručily Wertherovi větší působení, než měl jeho vzor (Rousseauova »Nouvelle Heloise«) i ve Francii. Podnítil celou literaturu, napodobitelskou i polemickou. G. s druhy svými vesele splácel útoky geniálními aristofanovskými útoky ostře osobními. V této veselé době frankfurtské vznikl *Pater Brey* (proti toulavému a dotěrnému Leuchsenringovi), překrásný *Satyros* (snad Basedow, ale i na Herdera nádáno), *Jahrmarkt zu Plundersweilern*. S Herderem vydali malou knížku *Von deutscher Art und Kunst*, kdež G. ujal se opovrženého slohu gotického (jejž považoval za německý). Wieland, který samolibě vynášel svou »Alcestu« nad Euripidovu, byl persiflován se svým křivým ponětím antiky v dialogu *Götter, Helden und Wieland*. Život a pohrobní sláva umělé charakterisovány krátkými scénami (*Künstlers Erdenwallen, Apotheose*), Hansa Sachsa, tehda opovrženého, jenž mu propůjčil formu k těmto výtvorům, přivedl G. k uznání, dramata »Mahomed« a »Julius Caesar« projektoval a ve velebných hymnách, jimž nemá světová poesie rovných, hlásal spinozistický pantheism. V krátké době dramatisoval část vzpomínek Beaumarchaisových v realistické tragedii *Clavigo* (1774) a napsal v první podobě svého *Fausta* s úplnou již tragédií Marketčinou (»Urfaust« nedávno teprve nalezený). Osobní styky v této nejplodnější a nejšťastnější době G-ově byly nejhojnější; seznámil se a cestoval s Lavatrem, Basedowem, Jacobim, Heinsem. I mladý vévoda výmarský navštívil ho na cestě Frankfurtem a pozval ho k sobě. Koncem r. 1774 seznal G. roztomilou a krásnou Alžbětu Schönemannovou, svou Lili, dle ujišťování starce první a poslední, kterou hluboce a v pravdě miloval. Byla z bohaté obchodnické rodiny a uvrhla zbožňovaného jinak básníka ve služebnost, kterou nerad nesl (»ochočený medvěd«) a již konečně zlomil, vylíčiv poměr svůj v několika z nejněžnějších básní lyrických. Napsav malé zpěvohry *Claudine von Villa Bella* a *Erwin und Elmire*, cestoval s mladými hrabaty Stolbergy, tenkráte velkými demokraty, r. 1775 po Švýcarsku. V dramatě *Stella, ein Schauspiel für Liebende* láska hrdinova ke dvěma ženám vedla zarážejícím, ale v sentimentální době nejednou uváženým způsobem k bigamii.

Proti vůli otcově přijal G. opětné pozvání do Výmaru, kamž přijel netuše, že na vždy, v listopadu r. 1775. Nejprve byla veselá doba frankfurtská pouze vystřídána veselou dobou výmarskou s honbami a sanicemi. G. spřátelil se s Wielandem, Herdera odporučil za superintendenta a brzo hleděl vévoda ho upoutati trvale: G. se stal tajným legačním radou s hlasem ve státní radě. G. staral se nejdříve o hornictví, pak o universitu a bibliotéku, úřednická jeho dráha dospěla k hodnosti tajného rady, excellence, r. 1782 dosáhl i šlechtictví. Mocným poutem vížícím jej k Výmaru byla též láska k Charlottě von Stein, dámě starší než on a provdané, o níž svědčí básně na Lidu a zachované listy G-ovy, plné pozornosti a přátelské důvěry. Poesie vstoupila ve služby dvorské a ztrácela se v malých hrách příležitostných, jako jsou *Lila*, *Die Fischerin*, ironický *Triumph der Empfindsamkeit*, mezi nimiž vyniká drobná hra *Die Geschwister*. Ale dokonán také po dlouhých pracích obraz mučennika za svobodu nizozemskou *Egmont* a r. 1779 v první (prosaické) podobě napsána *Ifigenie*. Pro zábavu dvorské společnosti překládáni *Ptáci* Aristofanovi a zhotoveny rýmy k četným průvodům maškarním. A při tom zmocnila se básníka snaha nová, po vědeckém zkoumání přírody; především v osteologii podařil se mu důkaz, že i člověk má kost mezičelistní.

Dvorský život přerušují cesty do Harcu (1777), Berlína (1778), do Švýcar (1779), kdy navštívil i Sesenheim. R. 1785 poprve navštívil Karlovy Vary, kde se zaměstnával botanikou a geologií, r. 1786 podruhé a odtud uprchl do Italie, uspořádav před tím vydání sebraných spisů svých. Tak vědomě učinil touto cestou epochu ve svém životě. Cesta do Říma a tamější pobyt, cesta do Neapole a Sicilie, druhý pobyt v Římě a vzdálenost skoro dvouletá, život svobodného umělce mezi umělci — vše co možná se liší od dosavadního života G-ova. Učinil tu nález, že kosti lebeční jsou proměněné kosti pateře; hledaje prarostlinu nalezl metamorfosu rostlin, studoval architekturu a plastiku a utvrzoval se v přímém odporu k mladistvému nadšení pro chrám štrasburský v přesvědčení o jedině platném umění antickém. G., jenž se tam i prakticky pokoušel ve výtvarném umění, jako kořist básnickou dokonal *Iphigenie auf Tauris*, drama humanity, a *Torquato Tasso*, tragédii umělce; nový plán *Ifigenie v Delfech* nebyl proveden. *Faust* byl uzavřen jen prozatimně, aby mohl býti vytištěn jako zlomek. Ve Vý-

maru uleveno mu konečně v úřední činnosti a zároveň schladl poměr jeho k paní Steinové. Prostomilá ač nevzdělaná Christiana Vulpiusová (*Gefunden*) stala se od té doby jeho chotí, třeba že vzhledem k dvorní společnosti teprve v bouřích válečných r. 1806 byla s ním oddána. Reflexy římských dojmů, životních a literárních, splynuly s dojmy nového manželství v *Römische Elegien*. Chlad, kterým se bránil proti společnosti, urážené jeho poměrem, zůstal významnou vlastností G-a jako muže. Odjížděje z Italie domníval se, že jediným pokusem přesvědčil se o nesprávnosti Newtonovy hypothesy o světle; zahloubal se následkem toho objevu víc a více ve studium barev, které se mu stalo trestem a kletbou, neboť všechen odpor jen více ho utvrzoval v nešťastných pokusech. Vyšlo z nich leckteré pěkné pozorování, stránka fysiologická barev probadána poprvé, historická část je přímo vzorná, ale hlavní věc nebylo lze dokázati. Výbuch revoluce francouzské G-a velmi rozrušil a pokusy jeho, zbaviti se nemilých dojmů předzvěsti revoluce (skandální aféra náhrdelníková) a pozdějších hrůz jejích tvorbou poetickou nedopadly šťastně (*Der Gross-Cophtha*; *Der Bürgergeneral*; *Die Aufgeregten*). Aby se cvičil v hexametrech, přeložil v nich starou dolnoněmeckou báseň o lišáku *Reinecke der Fuchs*. Podruhé a naposledy jel do Italie r. 1790 pro vévodkyni a dostal se až do Benátek, kdež básnil různocenné antikisující distichy *Venetianische Epigramme*. R. 1792 provázel vévodu do války a u Valmy odvážil se až do dostřelu děl; roku násl. byl při obléhání Mohuče až do kapitulace.

Nade vše důležito bylo G-ovo přátelství se Schillerem (od r. 1794), od kterého počal G. novou dobu produkce. Nejen že časopis Schillerův »Die Horen« vyžadoval stálých příspěvků, ale oba básníci umluvili se též o korrespondenci, obsahu hlavně aesthetického, ve které uvažovali o zákonech poetického tvoření. Právem G. tyto dopisy později, když je vydával, nazval velikým darem pro národ něm. Především dokončil svůj román dávno započatý *Wilhelm Meisters Lehrjahre*, v němž se jeví rysy z G-ova života, zvláště jeho zaměstnání s divadlem, jež ve Výmaru řídil od r. 1791, pak doba zednářská v zakončení románu. Pro »Hory« přeložil vlastní životopis Ben. Celliniho a pro Schillerův almanach na r. 1796 chystali básníci strašný soud nad časopisy protivnými, zároveň i nad veškerou prostředností. Byly to epigrammy *Xenien* společně vydané, které vzbudily ohromný rozruch a odpovědi více hrubé než vtipné. Básníci již neodpověděli, nýbrž tvořili dále. G. po krásné elegii v almanachu »Alexis und Dora« vypracoval mistrné dílo epické *Hermann und Dorothea* (1797). Látku nalezl v knížce vypisující osudy vyhnaných ze Solnohradska lutheránů, ale zaměnil je vyhnanci ze Zarýní, prchajícími před vojsky revolučními a učinil tak báseň všeněmeckou. Jako v tomto idyllickém eposu, tak i v četných balladách z toho roku jeví se probuzená záliba v epice; vznikly tu o závod se Schillerem: *Schatzgräber*, *Gott und Bajadere*, *Braut von Korinth*, *Zauberlehrling*; z pokusu o báseň homérickou *Achilleis* dokončen jen 1. zpěv, epickou látku o Tellovi přenechal Schillerovi; k tomu družily se elegie *Neue Pausias* a *Amyntas*. Na žádost vévodovu přeložil G. Voltairovy tragédie *Mahomet* a *Tancred*. R. 1801 upadl G. v bolestnou a nebezpečnou chorobu, po které vypracoval první kus trilogie *Die natürliche Tochter*, drama typů, pravý opak realistické poesie mládí; starší své hry přepracoval s různým štěstím pro divadlo, při čemž »Stella« proměněna v tragédii (1805). Na divadle představil Shakespearova »Julia Caesara« v plném znění a dokončil do r. 1806 *Fausta* 1. díl. Smrt Schillerova r. 1805 byla zdrcující ztrátou pro G-a, jenž mu věnoval *Epilog zu Schillers Glocke*, ale marně se chystal dokončiti »Demetria«.

Od r. 1806 začal G. zase pravidelně navštěvovati české lázně, nejdříve Karlovy Vary, později též Teplice a Františkovy Lázně; i mineralogický spisek vydal v Karlových Varech. Dcera dávné přítelkyně Maxy Brentanové Bettina (později von Arnim) blížila se básníkovi s vášnivou láskou, ale básník jí neopětoval, opěvuje v sonatech schovanku přítelovu Minu Herzliebovou. R. 1808 byl G. v Erfurtě představen Napoleonovi, jehož velice ctil, a dojem osobnosti císařovy, jenž byl dobrým znalcem Werthera a zvolal spatřiv G-a »Voilà un homme!«, byl tak mocný, že G. skutečně uvažoval o jeho pozvání do Paříže. Nejčastěji si G. nyní dopisoval s hudebníkem Zeltrem, učitelem Mendelssohn-Bartholdyho. Z novelly, jichž G. tou dobou některé básnil, vzrostl román *Die Wahlverwandtschaften* (1808), jehož thematem je fysická a duševní neporušenost manželství. R. 1812 počal vydávati svůj vlastní životopis nadepsaný *Dichtung und Wahrheit*, který, jak titul ukazuje, podrobuje správnost zevnějších fakt komposici básnické. Dospěl pohrobním čtvrtým svazkem jen až k r. 1775.

Po válce r. 1813, jíž se nesúčastnil slovem, jako nedovolil synovi chopiti se zbraní, opět po době vlády cizí vrátil se do rodiště svého a čerpal nové síly z dotknutí půdy domácí. Počíná teď zcela nová produkce, básnění G-a starce. Vznikl tu *Westöstlicher Divan* jednak ze studia světa východního, hlavně dle studií Hammerových, jednak z přátelských styků s duchaplnou Mariannou von Willemer, kterou G. nazývá Suleikou, sám sebe Hatem; tak pod škraboškami posílají si skutečně básně, a básně Sulejčiny, pojaté do Divanu, neliší se nikterak od G-ových. R. 1816 dožil se G. nevděku, že byl intrikami vytlačen z divadla, které vytvořil; záminku dal »pes Aubryho«, učený psík, kterého G. nechtěl pustiti na jeviště. V témž roku smrtí Christianinou osamotněl ještě více. V této době snažil se poznati a obsáhnouti literaturu celého světa; jeho dům se stal cílem pouti nejen všech Němců nějakého významu, ale též nejznamenitějších cizinců: Byron holdoval mu z dáli, Mickiewicz s Odyńcem vykonali návštěvu ve Výmaru, Kollár jako student se mu představil

Nejtrvalejší přátelství s mužem sobě nejvíce rovným uzavřel G. r. 1822 v Marianských Lázních s hrabětem Kašparem Sternberkem, s nímž ovšem jen zřídka osobně se stýkal. Starcova klidná mysl nejraději se vyjadřovala v gnomických strofách, jež nazval *Zahme Xenien*. Aby byl ve styku s obecenstvem, čemuž navykl od dob Schillerových, vydával po uměleckých *Propylaeen* časopis *Über Kunst und Alterthum* a s obsahem přírodovědeckým sešity *Zur Morphologie* a *Zur Naturwissenschaft überhaupt*. Plzeňský professor Zauper potěšil ho nepatrným pokusem, vyvinouti poetiku z děl jeho. R. 1823 vzplanul G. ještě jednou starcovskou vášní ke krásné a roztomilé Ulrice v. Levetzow, jíž sice nenabídl své ruky, jak se bájilo, ale byl blízek zoufalství při rozchodu, z něhož vznikla elegie v *Trilogie der Leidenschaft*. (Ulrika žije podnes v Třebívlicích v Čechách.) Mladý Eckermann, který mu zaslal rozbor děl jeho, stal se členem domácnosti G-ovy, jeho sekretářem a věrným zaznamenatelem jeho hovorů. S ním připravoval G. vydání svých spisů u Cotty a k jeho naléhání odhodlal se stařec málem osmdesátiletý napsati druhý díl *Fausta*. Roku 1831 dokončil dílo, pokud mu bylo možná, a další svůj život pokládaje za dar, oddal se myšlénce, že lhostejno, bude-li dále ještě činným čili nic. K vlastní biografii jako doplněk napsal annalistické *Tag- und Jahreshefte*. R. 1825 oslaven celou zemí padesátý výroční den jeho pobytu ve Výmaru, ale brzy potom zemřel vévoda a C. tím více pociťoval svou osamotnělost. I syna přežil, který zemřel na cestě v Římě. G. po ztrátě té upadl v těžkou nemoc, ale povstav z ní, nadále v nerušeném požitku všech sil ducha a těla dočkal se jara r. 1832, kdy zemřel, vypustiv prý poslední slova významná »Více světla!«

G. byl od samého začátku své dráhy nejslavnějším básníkem své doby a udržel se na výši té, jsa vždy pravdivý jako příroda sama a vyjadřuje plně, co cítil jako jinoch, muž, stařec. Dosáhnuv vysokého postavení povznesl i poesii v ocenění davu. Díla jeho vyšla ve vydáních přečetných. Pozůstalost jeho byla úzkostlivě chráněna a teprve po smrti obou vnuků jeho stala se obecně přístupnou; k její správě zřízen »Goethearchiv«, z jehož pokladů čerpá nové vydání výmarské o 4 odděleních (1. spisy poetické, 2. přírodovědecké, 3. denníky, 4. listy); k tomuto vydání druží se Biedermannova pěkná sbírka všeho, co z hovorů G-ových je zaznamenáno (Goethes Gespräche, 9 sv.). — Do češtiny překládali básně G-ovy Purkyně, Jungmann, Kocián, Macháček, nověji J. Nečas (výbor básní), L. Quis (ballady) a Vrchlický; »Heřmana a Dorotu« přeložil Jungmann, »Ifigenii« Macháček (1822) a Quis (1 95), »Márinku« (*Geschwister*) Čelakovský (1827), »Egmonta« Kolár, »Fausta« Kolár, Vlček a Vrchlický (oba díly), »Přetvor rostlin« Čejka. Životopisy: Viehoff, G-'s Leben (1847); Lewes, The life and works of G. (1855); Goedeke, G. (1874); H. Grimm, G. (1874); Düntzer, G.'s Leben (1880); Bernays, G. (1880); Baumgartner, G. (1885); Bossert, G. ses précurseurs et ses contemporains (1872); R. M. Meyer, G. (1894); Kraus, G. a Čechy I. (1893). Seznam nepřehledné literatury o G-ovi viz v Gödekově Grundriss zur Gesch. d. deutschen Dichtung (2. vyd. str. 565). *Ks.*

Goethegesellschaft, spolek založený r. 1886 ke správě pozůstalosti Goethovy, pokud není uložena v archivu. Spolek se sídlem ve Výmaru vydává každoročně svazek »Goethejahrbuch« a číslo »Schriften der Goethegesellschaft« a spravuje Goethovo museum v domě Goethově.

Goethe- und Schillerarchiv, původně Goethearchiv, zřízen z pozůstalosti Goethovy a jest nyní určen, aby se tu soustředily pozůstalosti básníků německých vůbec. Jest umístěn ve velkovévodském zámku výmarském. *Ks.*

Goethit viz Pyrrhosiderit.

Goetz Gottfried Bernhard, malíř a ryjec moravský (* 1708 ve Velehradě — † 1774 v Augšpurku). Vyučiv se u malíře Ecksteina v Brně, usadil se v Augšpurce. Zde osvojil si novou techniku barevné rytiny dle manýry Le Blondovy a první v Německu jal se ji rozšiřovati. Ovládal však i malbu olejovou a freskovou. Karel VI. jmenoval ho dvorním malířem. Od něho jsou obrazy oltářní v býv. klášteře jeptišek v Amberku (*Sv. Augustin*, *Sv. František Saleský*, *Navštívení P. Marie* a j.); tamže maloval r. 1750 některé fresky. Dále jsou od něho *Zjevení sv. Jana* v Řezně; fresky v býv. kostele jesuit. v Augšpurce; *Na Nebe vzetí P. Marie* v Donauwörthu. Z rytin uvádíme: *Sv. Walburga* (dle Bergmüllera); *Cís. Karel VII.* (dle vlastní podobizny); *Cís. František I.*; *Marie Terezie*; *Ludvík XV.*; *Marie Leszynská* a 15 listů s apoštoly, Kristem, Marií a Janem. Srv. Lipowsky, Bairisches Künstlerlexicon; Dlabacz, Allg. Künstlerlex. für Böhmen (Praha, 1815). *J-k.*

Goetzen Friedrich Wilhelm, hrabě a generál pruský (* 1783 v Postupimi — † 1820 v Chudobě). Byl pobočníkem Bedřicha Viléma III., který ho po bitvě u Jeny poslal do Slezska, aby byl rádcem gener. guvernérovi Bedřichu, knížeti anhalt-plesskému; po marném vyjednávání s Rakouskem o pomoc zorganisoval G. sbor 20.000 mužů a stav se sám gener. guvernérem, staral se o obranu země a způsobil, že mírem v Tilži bylo Slezsko při Prusku ponecháno. Později přispěl k reorganisaci pruské armády. Zásluhy jeho uznány tím, že od r. 1889 má jeho jméno druhý husarský pluk slezský.

Goetzův prach jest třaskavina, složená z 10 částí chlorečnanu draselnatého, 3 částí dřevěného uhlí, 2 částí síry, 1 části beztvarého fosforu, 3 částí pikranu olovnatého, k čemuž k zamezení předčasných výbuchů při manipulaci a transportu přidává se 10 částí roztoku cukru hroznového nebo roztoku syrupového. Na volném vzduchu hoří G. p. skvělým plamenem. *Vl.*

Goeverneur [chúvernér] Johann Jacob Antonie, spisovatel nizoz. (* 1809 v Hoeve-

laken v Geldrech — † 1889 v Groninkách), psal pod pseudonymem Jan de Rymer verše pro lid nejčastěji humoristické, často i spracované z cizích námětů, hlavně německých. V prose napsal mnoho bájí, báchorek a povídek pro děti, které se dosud těší znamenité oblibě. Po 40 let redigoval velmi populární list rodinný »De Huisvriend«.

Goez Joseph Franz, sv. pán, malíř a ryjec něm. (* 1754 v Sibini — † 1815 v Řezně). Za života svého otce byl nucen věnovati se službě státní, ale po smrti jeho oddal se umění a odešel do Mnichova (1779), kdež provedl velkou řadu různých kreseb. Byv nucen r. 1791 jako svobodný zednář opustiti Mnichov, usadil se v Řezně. Díla jeho jsou: *Versuch einer zahlreichen Folge leidenschaftlicher Entwürfe für die empfindsame Kunst- u. Schauspielfreunde, erfunden, gez. geätzt und mit Anmerkungen begleitet* (Augšp., 1784; franc. vyd. t. 1783—84); *Smrt královny* (z »Hamleta«); *Šílený král Lear*; podobizny: *Kurfiršt Karel Theodor* (odměněno zlatou medaillí akad. mnich.); *Kníže Lichnowski* a j.; rytiny: *Papež Pius VI.; Gustav III. švédský; Kosciuszko;* 6 scén pro »Lecture für Stunden der Musse« od Kaysera; *Výjev rodinný při zprávě o příchodu Francouzů do Řezna.* Ovládal také dobře i barevnou techniku ryjeckou. *J–k.*

Goeze: 1) G. Johann Melchior, obyčejně pastor G. zvaný, bibliograf a theolog něm (* 1717 v Hamburce — † 1786 t.), studoval bohosloví v Jeně a Halle, kázal pak v Aschersiebenu a Magdeburce a r. 1755 povolán za prvního pastora do Hamburku. G. stal se pověstným v něm. literatuře jako obmezený náboženský zelota, který stíhal hrubými útoky každé svobodomyslné hnutí v literatuře; tak útočil neomaleně na Ramlera, Büschinga, Basedowa, Goetha (pro »Werthera«), Lessinga (pro »Wolfenbüttler Fragmente«) a j. Poslední odpověděl mu satirickou polemikou »Anti-goeze«, dosud proslulou. V novější době uznává se však poctivost a dobrá snaha G-zova. Srv. Röpe, J. M. G., eine Rettung (Hamb., 1860), Boden, Lessing u. G. (Lipsko, 1862).

2) G. Joh. Aug. Ephraim, bratr před., přírodopisec něm. (* 1731 v Aschersiebenu — † 1793 v Quedlinburku), byl dvorním diakonem v Quedlinburku; v pozdním teprve věku jal se studovati vědy přírodní, věnoval se zkoumání drobnohlednému, i vynikl hlavně v pozorování hlistů, podav první základní práci v tom směru: *Versuch einer Naturgeschichte der Eingeweidewürmer tierischer Körper* (Dessava, 1782, dodatky od J. Zedera Lipsko, 1800) a psal dobré populárné spisy přírodovědecké: *Nützliches Allerlei* (Halle, 1785 88, 6 sv.); *Natur, Menschenleben u. Vorsehung* (H., 1789 až 1792, 6 sv.).

Gofel, druh kaučuku; vyváží se z Vých. Indie, kde ho dobývají z mléčné šťávy stromu *Calatropis gigantea.* *Lš.*

Goffer viz Geomys.

(ital.), hlupec, typická úloha italadla v meziaktí.

Góg a Mágóg, dle Zjevení sv. Jana (XX, 7—8) souborný název národů, již s ďáblem v čele povstanou na konci světa proti vyvolencům božím. Dle Ezech. 38 a 39, kteréžto místo zdá se býti vlastním pramenem, postaví se G., kníže země M., na konec světa v čelo národů severu a podnikne poslední útok na sv. zemi a Jerusalem, při němž zahyne. Tím vysvitne nade vši pochybnost, že zahynul druhdy Jerusalem jediné pro hříchy lidu. Prostřednictvím literatury rabbínské dostala se zpráva o G-u a M-u i k Muhammedovi, a i on uvádí mezi známkami posledního soudu objevení se Jádžúdže (= G-a) a Mádžúdže (Kor. XVIII, 93 a XXI, 95 a n.). Kommentatoři Koránu, neméně i geografové arabští, již podávají podrobný popis těchto národů, považují G-a a M-a za dva kmeny synů Jafetových (srv. Gen. X. 2) a sice byl G. z Turků, M. ze Dílů. Oba vynikli sveřepostí, vraždíce lidi a pustošíce krajiny. Sídlo jejich bylo dle geografů arabských mezi dvěma hrázemi, t. j. horami armenskými a azerbeidžánskými. Zde nalezl je prý Alexander Vel. na své pouti světem a po přání sousedů jejich zatarasil je, až na jediný kmen Turků, který náhodou nebyl doma, pevnou zdí kovovou, z níž budou vyproštěni teprve v den soudu. Exegeti křesťanští vykládali se zálibou G. a M. za invasi národů asijských (Chaldejců, Skythů, Turků, Maďarů), jež celým svým způsobem zdála se býti takřka předzvěstí posledního soudu. Jiní shledávají naproti tomu ve slově G. reminiscenci na lydského krále Gygesa (v klín. písmě *gugu*). Novější kloní se k názoru považovati Kavkáz za zeď a národy sev. Kavkázu za G. V tom smyslu pojednal de Goeje o G. — G. a M. zovou se i dvě kolossální postavy bojovníků v londýnské Guildhalle, zobrazující dle pověstí vítězství saského obra nad obrem Cornwallisským. *Dk.*

Gogavinus Ant. Herm. (* poč. XVI. stol. v Grave) jsa lékařem v Benátkách, spřátelil se se Zarlinem, k jehož pobídce odhodlal se ku překladu antických rozprav o harmonii, jenž vyšel v Benátkách 1552 pod názvem: *Aristoxeni Musici antiquissimi harmonicorum elementorum libri tres; Cl. Ptolomaei Harmonicorum seu de Musica libri tres; Aristotelis de objecto auditus fragmentum ex Porphyrii commentariis.* Kromě toho přeložil hudební traktát Nikomachův a pracoval v mathematice (díla Serena Antisského) i byzantských dějinách (Joannes Skylitzes), avšak překlady ty zůstaly v rukopise. Tiskem vydal ještě Cl. Ptolomaea *Operis quadripartiti in lat. sermonem traductio adjectis libris posterioribus* (Levna, 1548).

Gogel: 1) G. Ivan Grigorjevič, vojenský spis. ruský (* 1770 — † 1834), byl dělostřeleckým generálem, správcem dělostřeleckého oddělení ve vojenském ministerstvě a ředitelem vojenského učebního komitétu. Hlavní jeho spisy jsou: *Pravila maloj vojny* (Petrohrad, 1816) a *Osnovanija artilleriji i pontonnoj nauki* (t., 1816). Mimo to byl horlivým spolupracovníkem časop. »Artillerijskij žurnal« (1808—12) a »Vojennyj žur.« (1827—34).

2) G. Nikolaj Valerianovič (* 1838 — † 1870), byl členem zvláštní politické kommisse ve Vilně (1863—67) a znám jest svým spisem *Josafat Ogryzko i spb. revoljucionnyj zond v dělě poslědňago mjatěža* (Vilno, 1868).

Gogela František, botanik český (* 1854 v Podhradní Lhotě u Holešova), studoval gymn. v Kroměříži a theologii v Olomúci, kaplanoval krátký čas v Kyjově a v Bílovicích u Uh. Hradiště a jest katechetou na měšť. školách v Místku. Uveřejnil v časopise musea olomúckého důkladný článek *Květena okolí místeckého*. Jest taktéž z hlavních spolupracovníků ve »Květeně Moravy a rak. Slezska«, kterou vydává prof. Formánek v Brně. Kromě toho psal různé články přírodopisné do programmu hospod. školy v Místku a do časopisu »Verhandlungen des naturforschenden Vereines in Brünn«. Po něm pojmenoval J. B. Keller neznámý druh růží Gogelou na vrchu Čupku v pohoří Beskydském objevený *Rosa gogelana*.

Göggingen, místo v bav. vl obv. schwabském, okr. augšpurském; 3606 ob. (1890), katol. kostel, zámek, orthopaedický léč. ústav, divadlo, elektrické osvětlení a pěkné villy a zahrady Augšpurčanů. Asi 1200 dělníků zaměstnává se tu výrobou bavlněné příze a nití.

Gógó, též Gaó n. Garhó, město na lev. bř. středního Nigíru, 17 dní cesty od Timbuktu, na hranici mezi pouští a Súdánem. Skládá se asi z 3—400 chýší, v nichž obývají Songhájové, Tuárikové a Fulbeové. V již. části stojí zpola v rozvalinách massivní věž, jediná to upomínka na bývalou slávu města, jež bylo v XI. až XIV. stol. metropolí mohutné říše Songhájské. Z evropských cestovatelů první plul okolo města Mungo Park r. 1806 a po něm navštívil je jediný H. Barth r. 1854.

Gogockij Silvestr Silvestrovič, filosof ruský (* 1813 —† 1889), pocházeje z kněžské rodiny, vzdělal se v kijevské duchovní akademii, kde později přednášel filosofii. V l. 1851—81 byl prof. filosofie na universitě kijevské. Mimo to přednášel i na vyšších ženských kursech. Již jako student sepsal *Kritičeskoje obozrěnije učenija rimskoj cerkvi o vidimoj glavě cerkvi* (3. vyd. Kijev, 1868). Z četných jeho spisů filosof. zasluhují zmínky: *Kritičeskij vzgljad na filosofiju Kanta* (t., 1847); *Filosofskij leksikon* (t., 1857 - 73, 4 d.); *Obozrěnije sistémy filosofiji Gegelja* (t., 1860); *Vveděnije v istoriju filosofiji* (t., 1871); *Filos. slovar* (t., 1876); *Filosofija XVII. i XVIII. v. v sravněniji s filosofijeju XIX. v. i otnošenije toj i drugoj k obrazovaniju* (t., 1878- 84). Vedle toho z paedagogiky: *Ob istoričeskom razvitiji vospitanija u narodov drevňago mira* (t., 1853); *O različiji meždu obrazovanijem i vospitanijem* (t., 1874); *Kratkoje obozrěnije pedagogiki* (t., 1879). Mnoho jeho článků o časových otázkách roztroušeno jest po časopisech. G. byl stoupencem Hegelovým, v jehož učení vidí systematický výraz onoho hnutí, jímž nová doba liší se od směru středověku. Úkolem nové doby jest vypracovati rozumný prostor individuální činnosti, rozviti život vnitřní v harmonii se vnějším. A tuto snahu Hegel přivedl k dokonalosti ve svém systému. Velkou zásluhu získal si G. vydáním svého slovníku.

Gogol: 1) G. Jefstafij neb Ostap, pomocník Bohdana Chmelnického, plukovník braclavský a podolský († 1679). Když Polsko zmocnilo se opět Malé Rusi po pravém břehu Dněpru, G. podržel své plukovnické důstojenství, ale několikráte vzbouřil se proti Polákům, snaže se připojiti k Rusku pravý břeh Dněpru. Později spojil se s Dorošenkem a zůstal mu věren i tehdy, když ostatní plukovníci uznali r. 1674 Samojloviče hetmanem na obou březích Dněpru. Po sesazení Dorošenka G. byl pod ochranou tureckou, ale r. 1675 přešel na stranu Poláků a odevzdal Janu Soběskému města, jež měl ve své moci. Za to povýšen r. 1676 za hetmana, ale neměl žádné moci, poněvadž Turci vytlačili vliv polský a G s přívrženci svými vystěhoval se na polské Polesí, zatím co ostatní kozáci uchýlili se na levý břeh Dněpru. G. jest zakladatelem šlechtického rodu v poltavské gubernii, z něhož pochází též Nikolaj Vasiljevič G., proslulý spisovatel. Rod nazýval se vlastně Gogol-Janovskij, ale druhý název přišel v zapomenutí, tak že Nikolaj Vasiljevič jej odvrhl, maje jej za pouhý výmysl Poláků.

2) G. Vasyl, dramatický spisovatel maloruský. V dramatické tvorbě maloruské předčí Kotlarevského prostou, jadrnou mluvou a uměleckou stavbou, daleko za ním však zůstává opravdu skoupou plodností. Napsalť pouze frašky Sobaka-vivća a Prostak, mezi l. 1822—25 pro divadlo pensionovaného ruského ministra práv Troščinského, se kterým žil v přátelství. Prvá z frašek se dochovala v úryvcích, druhá, o jednom ději, byla vytištěna v petrohradské »Osnově« z r 1862, dále v Kijevě (r. 1872, podruhé r. 1882) a posléze v »Ruské bibliotece« Onyškevičově (Lvov, 1877). *Řr.*

3) G. Nikolaj Vasiljevič, spisovatel ruský, syn před. (* 19. bř. 1809 v Soročincích, † 21. února 1852 v Moskvě). Mládí prožil na venkově, kde měl na něho vliv otec svojí scénickou činností a matka svým náboženským smýšlením. Jako chlapec 10letý odvezen do Poltavy, aby se připravoval ke studiím gymnasijním, jež konal v l. 1821—28 v Něžíně, nevynikaje zvláštní pilností, ale překvapuje neobyčejnou pamětí. Nejvíce oblíbil si kreslení a ruskou slovesnost. S některými druhy vydával psaný časopis a hrával s nimi divadlo, k němuž jevil zvláštní náklonnost. Smrť otcova přiměla ho pomýšleti na zabezpečení vlastní budoucnosti. G. odebral se v prosinci 1828 do Petrohradu, kde byl s počátku úplně zklamán ve svých nadějích. Chtěl vstoupiti k divadlu, ale nepřijali ho. Hledaje životní cíl, odejel po moři do Lubeku, ale po měsíčním pobytě za hranicemi vrátil se do Petrohradu; podobá se, že chtěl jeti do Ameriky. Seznav v Petrohradě, že Malá Rus budí v obecenstvu zájem, jal se skládati povídky z maloruského života. Před tím vydal romantickou idyllu *Ganc Kjuchelјgartén* (Petrohrad, 1829) s pseudonymem

V. Alov, odlesk to jeho tužeb a snah z doby nězinské. Později sám jí zničil. Sbíraje již od r. 1828 za spolupůsobení matky látku z maloruského života pro své povídky, jež staly se základem jeho budoucí literární slávy, počal uveřejňovati některé z nich, jako *Večer na kanuně Ivana Kupala*: *Soročinskaja jarmarka*; *Majskaja noč* v tehdejších časopisech, zejména v časop. »Litěrat. gazeta« Ant. Dělviga, jenž, jak se zdá, doporučil ho Žukovskému. Té doby G. sloužil v departementě údělů. Žukovskij seznámil ho s Pletněvem a tento doporučil G-a za učitele ve vlasteneckém institutě (Patriotičeskij institut), opatřil mu soukromé zaměstnání a seznámil ho s Puškinem. Okolnost tato měla rozhodující vliv na další život G-ův. Osobnost Puškinova učinila na něho neobyčejný dojem a zůstala pro něho do smrti předmětem obdivu a úcty. Od něho naučil se pohlížeti na literární činnost jako na vysokou a přísnou mravní povinnost, ve společnosti těchto mužů, stojících v čele ruské literatury, doplňoval své kusé školní vzdělání, mezi nimi navázal své styky s mnohými čelnými literáty a aristokraty. Doba ta byla též nejplodnějším obdobím jeho tvorby. Prvním krokem k jeho neobyčejné slávě byly *Večera na chutoře bliz Dikaňki* (t., 1831 a 1832, 2 části), jež učinily na Puškina mocný dojem, třeba že širší obecenstvo s počátku nepostihlo všechnu hloubku tohoto talentu. R. 1832 G. zajel do svého domova a navštíviv Moskvu, seznámil se s Pogodinem, Maksimovičem, Ščepkinem a S. T. Aksakovem. Navrátiv se pak do Petrohradu, jal se horlivě pracovati o zdokonalení svých prací. Té doby připravoval se též pro stolici všeobecných dějin na nově založené universitě kijevské, ale nedosáhnuv jí, jmenován byl přičiněním svých přátel professorem na universitě petrohradské. Vida však, že k úkolu tomu nestačí, poděkoval se sám roku 1835. Jeho literární sláva té doby ustálila se pevně sborníky *Arabeski* (t., 1835) a *Mirgorod* (t., 1835), v nichž obsaženy byly hlavně jeho práce: *Portret*; *Něvskij prospekt*; *Zapiski sumasšedšago*; *Starosvětskije poměščiki*; *Taras Buljba*; *Vij*; *Pověsť o tom, kak possorilsja Ivan Ivanovič s Ivanom Nikiforovičem* a j. Mnohé z nich G. později přepracoval. Již tehdy mladé pokolení postihlo v něm velikou sílu, jež měla vykonati převrat v celé ruské literatuře. K roku 1834 vztahuje se první plán jeho *Revisora*, k němuž látku podobně jako k »Mrtvým duším« poskytl mu Puškin. Ale proto přece od samého plánu do všech podrobností jsou to práce G-a, jenž z několikařádkové anekdoty dovedl zbudovati bohaté umělecké dílo. »Revisor« v původní formě vytištěn byl r. 1836 a po mnohých překážkách teprve se svolením cara Mikuláše mohl býti sehrán na jevišti, při čemž G-a zmocnila se stará vášeň k divadlu. Dojem představení byl ohromující. Tak pravdivého a silného obrazu ruského života ruská scéna nikdy před tím neviděla. Proti spisovateli postavila se téměř celá společnost. Ale mladé pokolení přijalo práci s nadšením, neboť vidělo, že zde běží o zcela nový způsob života, o princip, a nejenom o šest venkovských úředníků, jak říkal sám G., jenž ještě nevyjasnil si úplně toto stanovisko a kterého překvapily proto útoky na jeho dílo. Stoje na stanovisku přátel Puškinových, přál si jen více pravdy a poctivosti v životě a tento požadavek kladl i na umění. V práci *Těatraljnyj raz-jezd*, kde líčí dojmy po představení »Revisora« na různé vrstvy společenské, projevuje též své myšlénky o velkém významu divadla a umělecké pravdy. Z dramatických prací G-ových zasluhují ještě zmínky nedokončená komédie *Vladimir 3těj stěpeni*, počatá před »Revisorem«, která poskytla látku k několika dramatickým episodám (*Tjažba*, *Lakejskaja*, *Utro dělovago čeloyěka* a *Otryvok*), dále *Ženitba* a *Igroki*. Unaven duševní prací a roztrpčen jednáním divadelní správy při představení »Revisora«, G. odejel v červnu 1836 za hranice, žil v Německu, ve Švýcarsku a v Paříži, kde dlel s A. Danilevským a spřátelil se se Smirnovou a kde stihla ho zpráva o smrti Puškinově, která učinila naň trvale skličující dojem, načež usadil se v Římě. Nestaraje se o politické a společenské poměry západní Evropy, zajímal se pouze o přírodu a umění a proto oblíbil si Řím, že stal se jeho novou vlastí. Zde seznámil se též s mnohými umělci. Ale při tom horlivě pracoval, ukončil *Šinél*, psal povídku *Annunciata*, přepracovanou pak a nazvanou *Rim*, ale hlavně pracoval o svém díle *Mertvyja duši*, počatém v Petrohradě již roku 1835. Na podzim r. 1839 G. navštívil Rusko, četl ukázky svého díla v Petrohradě i v Moskvě, kde zejména byl nadšeně přijat Aksakovými. Uspořádav poněkud své rodinné záležitosti, vrátil se do Říma a r. 1841 ukončil zde první díl svého epochálního díla, načež odebral se Ruska, aby je vytiskl. Ale zde očekávaly ho mnohé starosti jako druhdy při »Revisoru«. Moskevská censura chtěla dílo úplně zakázati. Teprve petrohradská censura působením přátel G-ových propustila s některými změnami dílo, jež vyšlo s názvem *Pochožděnija Čičikova ili Mertvyja duši* (Moskva, 1842). Navrátiv se opět za hranice, žil střídavě v Římě, Frankfurtě, Düsseldorfě, v Nizze a v Ostende obyčejně v kruhu svých blízkých přátel — Žukovského, Smirnovy, Vielgorských, Tolstých a j. Ale tou dobou zároveň počaly se u něho jeviti příznaky exaltace náboženského citu a pietistického přepínání, jehož zárodky lze stopovati u něho do doby mládí. Vysoká představa o vlastním nadání a plynoucí z toho povinnosti vedla ho k pochybnostem, vykonal-li náležitě poslání, k němuž byl určen. Přetrpěné těžké nemoci zvyšovaly jeho náboženskou náladu, tak že v kruhu svých přátel nejednou přijímal prorocký tón a byl hotov zavrhovati všecku svoji dosavadní činnost, okolnost to, jež poněkud připomíná podobný obrat ve smýšlení Lva Tolstého. V okamžiku těžkého onoho uvažování G. spálil 2. díl »Mrtvých duší« jako oběť Bohu, hodlaje napsati jej dle nového, zjeveného mu obsahu. Od doby té zápas mezi umělcem a pietistou nabývá stále formy ostřejší. Plodem jeho byla kniha *Vy-*

brannyja města iz perepiski s druzjami (Petrohrad, 1847), která svým prorockým a poučným tónem učinila trapný dojem i na nejlepší přátele G-ovy a dala původ k proslulému, v Rusku netištěnému listu Bělinského. Tento neúspěch sklíčil G-a v míře nejvyšší. Od té doby upustil sice od svého prorockého tónu, ale pohřížil se ještě více do citu náboženského, podnikl cestu do Palestiny, ale nenaleznuv zde útěchy, vrátil se do Ruska, kde žil z části u svých přátel a příbuzných, z větší části pak v Moskvě, pracuje o druhém díle »Mrtvých duší«. Zdraví jeho však bylo úplně podkopáno. V lednu 1852 zmocnila se ho hrůza před smrtí; G. zanechal prací, postil se a když v noci na modlitbách opanovala ho náboženská hrůza a uslyšel hlas, že záhy zemře, dal zbuditi sluhu, přikázal mu zatopiti a spálil všechny své listiny. Ráno vyprávěl hr. A. P. Tolstému, že jednal tak pod vlivem zlého ducha. Od té doby těžká nálada ho neopouštěla a za několik dní zemřel. G. náleží k nejslavnějším spisovatelům ruským, jehož historický význam není dosud přesně vymezen, poněvadž ruská literatura nevyšla dosud z jeho vlivu. Nemluvíme-li ani o vysoké umělecké hodnotě jeho prací, která po Puškinovi zvýšila ještě úroveň umělecké dokonalosti v literatuře, třeba zvláště vytknouti jeho hlubokou psychologickou analysi, jež neměla do té doby soupeře a otevřela pozdějším spisovatelům širokou cestu k pozorování, a jeho geniální nedostižitelný humor. Před ním nebylo příkladu, aby ve zcela prostém člověku byl odhalen tak hluboký vnitřní život. Jeho osoby jsou celými uměleckými typy, v nichž hluboce postižena lidská přirozenost, jeho humor jest nevysychajícím zdrojem a zároveň význačnou vlastností jeho nevšední tvůrčí síly. V tom ohledu jako by v G-ovi splynuly dva základní rysy ruského plemene — velikoruského a maloruského. Počnuv povídkami z maloruského života, jež později odsuzoval, G. ve svém »Revisoru« a »Mrtvých duších« zobrazil negativní, odpornou stránku ruského života, čímž doplňuje jaksi přítele svého — Puškina, jenž zabýval se hlavně poetickou stránkou skutečnosti, vyhledávaje rád krásu jak v přírodě tak v člověku. Mnozí přirovnávajíce tyto práce G-ovy s jeho »Vybranými místy z korrespondence«, dělí dobu jeho literární činnosti na dvě období: na dobu, kdy sloužil pokrokovým snahám společnosti a na dobu, kdy stanul na straně nehybného konservatismu. V podstatě však takového rozdílu není. G. žil jednotný vnitřní život, ovládán jsa jedinou snahou — sloužiti umění. Nebyl myslitelem, ale velikým umělcem, jenž z osobního mravního idealismu bez určitého theoretického základu protestoval proti zkažené, ničemné a při tom úplně klidné společnosti, maje zároveň vysokou představu o významu umění, stojícího nad všedním davem. Pracuje úplně na základě skutečného života, jejž uměl hluboce pozorovati a proniknouti, nedovedl dopíditi se příčin životních zjevů a jeho soucit k lidskému utrpení, projevený nejednou vznešenou poetickou mluvou a hlubokým humorem, zůstával jen na stupni citu. G. sám s počátku nebyl si vědom, jaký společenský význam budou míti jeho spisy, ano byl odhodlán zříkati se ho. Náležeje cele svými tradicemi ke kroužku Puškinovu, neznal potřeb praktického života, a proto došlo ke srážce mezi tímto životem, snahami a potřebami nové společnosti se strany jedné a theoretickými představami G-a na straně druhé. Ale přes to vliv jeho na celé pokolení pozdější byl ohromný. V ruské literatuře dokonal převrat, počatý Puškinem, a plodem toho převratu jest celá současná literatura ruská. Pravda, G. nebyl zde úplným novotářem, byl jen dalším význačným článkem v rozvoji ruské literatury, ale vnesl do ní, třeba že snad polouvědoměle, nový rys, který v ní byl dříve neznám a jenž činí z G-a zároveň spisovatele sociálního. Tím vysvětluje se ono nadšení mladého pokolení, s jakým jej vítalo, i ona nenávist z tábora konservativních kruhů, která vehnala do vězení Turgeněva pro kratičký článek na památku G-ovu a pronásledovala dlouho spisy G-ovy přísnou censurou. — První souborné vydání svých spisů vydal sám G. r. 1842. Z pozdějších nejúplnější a nejdokonalejší jest 11. pod redakcí N. S. Tichonravova (Petrohrad, 1893). Z kritických rozborův a životopisů uvádíme: Bělinskij, Sočiněnija; Kuliš, Opyt biografiji (t., 1854); N. G. Černyševskij, Očerki Gogolevskago perioda russkoj litěratury (t., 1892); Šenrok, Matěrialy dlja biografiji (Moskva, 1892—93). Mimo to spadá sem mnoho prací Smirnovy, Vladimirova, Tichonravova, Skabičevského, Pypina (Charaktěristiki literaturnych mněnii 1820—50 god., Petrohrad, 1890) a j. — Spisy G-ovy překládány byly do všech evropských jazyků. U nás překládal je též Havlíček. Souborný překlad jich uveřejňuje »Rus. knihovna«. *Šnk.*

Gogolin, ves v prus. vlád. obv. opolském, kraji střeleckém, na trati vratislavsko-bohumínské. Obyv. 2893 (1890) většinou polské a katol., továrna na umělé kameny a desky, asi 30 vápenek Gogolinsko-gorazdské společnosti, jež tu produkuje ročně asi 1½ mill. *q* vápna.

Gogonha viz Ilex Gogonha Lmb.

Gogra viz Ghagra.

Goguette [gogèt], franc., rozpustilá, veselá hostina; společnost zpěvácká a hudebnická v hospodách (harfenisté a pod). — **Goguettes**, veselý, rozmarný žert, vtip nebo popěvek.

Göhe, ves v Čechách, hejt. a okr. Fridland, kat. fara Wiese, evang. fara Seidenberg, pš. Ebersdorf; 1tř. šk., mlýn, tkalcovství; 55 d., 237 obyv. n.

Gohlis, dříve ves, od r. 1890 část Lipska. R. 1785 zde bydlil Schiller. Dům, v němž tenkráte napsal báseň »An die Freude«, opatřen jest pamětní deskou. Podkrovní světnička, v níž přebýval, ukazuje se s řadou památek Schillerových.

Göhrde, les dubový a bukový v rozsahu 270 km^2 v prus. vlád. obv. lüneburském, kraji dannenberském. Hojnost zvěře. Zde zvítězil 16. září 1813 Wallmoden nad franc. divisí

Pecheuxovou. Zdejší lovecký **zámek G.** vystavěn byl r. 1689. Vévoda Jiří Cellský uzavřel tu r. 1700 spolek s Karlem XII. švédským a s holl. gener. státy proti dánskému Bedřichovi IV.

von **Gohren** Karl Theodor, zemědělský chemik něm. (* 1836 v Jeně), studoval v Jeně a Berlíně, působil na pokusné stanici v Blansku, na vyšší hospodářské škole v Libverdě, od r. 1877 jest ředitelem vyššího hospodářského ústavu v Mödlingu v Doln. Rakousích. Napsal mezi jiným: *Die Naturgesetze der Fütterung der landwirtschaftl. Nutztiere* (Lipsko, 1872); *Die Agriculturchemie nach dem heutigen Standpunkte der Wissenschaft u. Erfahrung* (t., 2 díly, 1872—77); *Die naturgesetzlichen Grundlagen des Pflanzenbaues* (t., 1877); *Boden und Atmosphaere* (t., 1877); *Methodischer Leitfaden für den chemischen Unterricht an landwirtsch. Fachschulen* (Víd., 1883).

Göhren, ves v Čechách, viz Kliny.

Goch, město v prus. vl. obv. düsseldorfském, kr. clevském na ř. Nierse, při 2 železnicích, s 6729 ob. (1890), sídlo soudu a celního úřadu. Jsou tu kostely katol., evang. a mennonitský, starý zámek, sirotčinec a živnostenská banka. Výroba plyše, doutníků, kůže, obuvi, kartáčů, štětců, oleje a margarinu. Město kvetlo ve středověku velikým obchodem plátenickým a pokleslo, když bohatí průmyslníci zdejší následkem třenic náboženských vystěhovali se v XVII. stol. do Haarlemu.

von **Goch** Johann, vl. jm. Johann Pupper, bohoslovec něm. (* na poč. XV. věku v Gochu — † 1475), pokládá se mezi předchůdce reformace. Poprvé vystupuje r. 1451 jako převor ženského kláštera sv. Augustina, jejž založil v Malině. Zdá se, že byl žákem bratří společného života a že doplnil studia svá v Paříži. Ve svých třech traktátech: *De libertate christiana; Epistola apologetica super doctrina doctorum scholasticorum et quibusdam aliis; De quatuor erroribus circa legem evangelicam* tvrdí, že v otázkách víry jediné Písmo jest autoritou; ukazuje, jak theologové scholastičtí zapletli doktrinu, a neuznává pro křesťana jiných zákonů než lásku a svobodu; potírá v duchu sv. Augustina pelagianismus, který zaplavil církev a hierarchii v kněžstvu; všichni kněží podle něho mají stejná práva. Do kollisí s církví pro tuto nauku však nepřišel. První dvě úvahy vydány jsou v Antverpách (1521), třetí u Walche »Monumenta medii aevi«. Srv. Ullmann, Reformatoren vor der Reformation (1848, I., 17).

Gochsheim: 1) G., město v Badensku, kraji karlsruhském, okr. brettenském, má 1289 obyv. (1890), krásný evang. kostel, zámek, rozsáhlou výrobu oleje, mlýny na sádru, dva veliké mlýny na obilí. — **2) G.,** ves dříve říšská v bav. vl. obv. Dol. Frankách, okr. schweinfurtském s 1894 ob. (1890). Rozsáhlé zahradnictví; ročně vyváží se zelin, lékárn. bylin, cibule a okurek za 200.000 zl.

Gói (hebr.), národ, lid, pak zcela ve smyslu řeckého *ἔθνη, ἐθνικοί* a latinského *gentiles* hlavně o národech cizích; odtud tolik co neisráélita, cizinec, ve smyslu náboženském i pohan. Číslo mn. gójím.

Goiorani Ciro, básník a publicista italský (* 1834 v Pescii v Toskánsku), studoval v Pistoji a v Turině práva a psal do revolučních listů, načež po svých *Versi di un esule toscano* vypovězen z Piemontu. Utekl se do Bellinzony, pak do Genevy, kdež založil »Società italiana di mutuo soccorso«. Doporučen pak Cavourovi, vrátil se zase do Piemontu, učil tu na lyceu v Ivrei dějinám; později professoroval na různých ústavech a od r. 1875 je správcem studií v Umbrii. Z četných veršovaných prací Gových stůjte zde: *L'apoteosi del lavoro* (Bellinz., 1855); *Il grido d'angoscia* (Gen., 1856); *Il cigno morente* (San Remo, 1862); *I Quietisti delle politica*, óda po způsobu Giustiho (Turin, 1862); *Il Clero e il popolo romano* (Pistoja, 1862); *Martirio e speranza*, blancversi (1863); *A Maria Salvoni bresciana* (Faenza, 1863); *Canzone a Dante s 3 sonety*, jež poslal králi Victoru Emanuelovi stav se zatím royalistou (Pistoja, 1865); *La Chiesa di tutti*, hymna zednářská (1865); *Il deputato ventricolo* (Cagliari, 1866) a j. Z četné prósy, v celku cennější než jeho verše, stůj zde *La letteratura educatrice* (1864).

Goisern, ves v Hor. Rakousích v hejtm. gmundském, soud. okr. ischlském, na pr. bř. Travny, 500 *m* n. m., stanice st. dr. (trať Steinach-Ischl-Schärding) s 1087 ob. (1890). Se samotami a okolními viskami tvoří obec se 4152 ob., z nichž 2717 evang. Jest tu kostel evang. a katol. U G. leží lázně sirné Valeriebad (21° C). Löcker, Die jod- und bromhaltige Schwefelquelle zu G. (Vídeň, 1884).

Goito, město v ital. prov. mantovské, okr. voltském, na ř. Minciu, stanice silniční železnice z Mantovy do Brescie, známé srážkami Rakušanů s Piemontskými 8. dub. a 30. kv. 1848. R. 1881 mělo 714, jako obec 5378 ob. a papírnu.

Gojau viz Kájov.

Goje, osada v rak. Slezsku, hejt. Bílsko, okr. Skočov, fara a pš. Ustroň; 43 d., 374 ob. pol. (1890).

Gokča (= modrá voda), arm. *Sevanga*, ve starověku *Gegame* n. *Gekarkuni*, největší sladkovodní jezero v rus. Zákavkází v oblasti Malého Kavkázu, erivaňské gub., pod 63° v. d., 40° s. š., 1925 *m* n. m., 1372·43, dle Střelbitského 1393 *km*², 71 *km* dl., 27 *km* šir., obklíčené se všech stran horami vulkanického původu 2650 *m* stř. výšky (temena některých štítů 3500 *m*). Mys Adatapinský a protilehlý Naroduzský dělí jezero na 2 části, severozápadní 26·5 *km* dl., 12—14 *km* šir., povrchu 387·7 *km* a jihových. 26·5 *km* dl., 42·7 *km* šir., 984·73 *km*². Největší hloubka jest u mysu Adatapinského (100·5 *m*), podél hlavní osy průměrná hloubka 50—74 *m*. Na jezeře jest jediný ostrov Gegam č. Sevanga v podobě okrouhlé, černé skály 170 *m* vys., 3·5 *km* v obvodu a na něm armenský klášter. Do Gče padá 28 říček a několik potoků, vytéká pouze v sev.-záp. říčka Zanga (přítok Arasu). Jezero jest velmi rybnaté, živí však pouze 5 druhů ryb, z nichž 2 náleží pstru-

hovitým (jeden nazývá se v arm. *gekarkuni*), 3 lososovitým; jsou však zvláštního, originálního rázu. *JTk.*

Göl, Gol viz Gjol.

Gola, obec v král. Chorvatsko-Slavonském s příslušnou k ní osadou Golski Konaci v župě belovarsko-križevecké, má 2546 obyv. (1890) většinou chorv., kostel katol., želez. a telegr. stanici a poštu.

Gola, ital., hrdlo; ve zpěvu: hrdelní hlas.

Gołąbek Jakób, skladatel církevní hudby z konce XVIII. stol., rodem snad Čech ze Slezska. Do Krakova přišel za panování Stanislava Augusta k vyzvání kn. Václ. Sierakowského, jenž založiv novou školu pěveckou, potřeboval vhodnou sílu k jejímu vedení. V inventáři tohoto ústavu uchoval se též seznam několika jeho kantát (viz *Sztuka muzyki*, III., Krakov, 1796), avšak exempláře se nenalezly. Skladby G-ovy, hlavně mše a nešpory, nesou se směrem soudobé tvorby chrámové, tak zv. figurální hudby, a mají ráz namnoze světský. Roztroušeny jsou po většině kůrů polských. Srv. Ruch muzyczny, 1861.

Golański Filip Neryjusz, filolog polský (* 1753 — † 1824), vstoupil do řádu piaristův a vyučoval na školách. Později byl professorem literatury polské a latin. v akademii vilenské. Vydal mimo jiné dílo *O wymowie i poezyi* (Varšava, 1808, 3 d.) a přeložil z Plutarcha *Sławni ludzie i onych porównania* (Vilno, 1801—03, 3 d.).

Goloar [-kar], tovární město v jihozáp. části angl. hrabství yorkského, poblíž ř. Colne, záp. od Huddersfieldu, s 9108 obyv. (1891) a značnou výrobou suken.

Goloev Viktor Aleksandrovič, učenec a publicista ruský (* 1850). Vystudovav na universitě moskevské a vykonav magisterskou zkoušku z finančního práva a polit. oekonomie, byl vyslán za hranice. Po návratu podrobil se ještě magist. zkoušce z policejního práva. R. 1879 stal se docentem university oděsské (pro encyklopedii práva), pak docentem univ. moskevské, avšak již v srpnu 1882 dán po přání svém do výslužby. Byl po několik let náměstkem předsedy mosk. právn. spolku, pokladníkem a pak tajemníkem spolku milovníků ruské slovesnosti, jeden čas i redaktorem Jurid. Věstníka a Rus. Kurjera. Psal úvahy a pojednání do Rus. Vědomostí, Rus. Pravdy, Golosu (zde náležely mu feuilletony pod záhlavím Nakanuně), do Věst. Jevropy a j. V Ruské Mysli pracuje již od jejího založení a vede tam měsíční polit. obzor. Psal v oboru práva, financí, paedagogiky, literatury, umění, historie a filosofie. Uvádíme tyto spisy: *Gosud. chozjajstvo vo Franciji XVII. v.* (1878); *Očerk razvitija pedagogičeskich idej v novoje vremja* (1880); *Zakonodatěljstvo i nravy v Rossiji XVIII. v.* (1885); *Vospitanije, nravstvennosť, pravo* (Sbornik statěj, 1889); *Ob iskusstvě* (Krit. poznámky, 1890); *Voprosy dnja i žizni* (1893).

z **Golče,** po německu *von der Goltz*, nazývá se rod svobodných pánů a hrabat v Prusku a Nizozemsku, jenž má štít na zdél rozdělený: v pravo v poli stříbrném červenou zeď o čtyřech stěch, na kterých dvou zadních lev zlatý stojí, v předních dvou tlapách zlatý prsten drže; v levé polovici modré jest snížená zlatá krokev, nad níž jsou dvě lilie zlaté a pod ní jedna. Štít zdobí tři helmy. Na prvním helmě jest lev s prstenem, na druhém dvě ozbrojené ruce, které v zápěstí na příč přes sebe jsou přeloženy, pravicí zlatý meč špicí nahoru obrácený, levicí zlatý klíč též nahoru obrácený držíce a jako ruce tak i předměty v nich zase na příč přes sebe leží, meč v pravo na klíči, pravice pak pod levicí. Na třetím helmě jest panna kusých rukou v červeném rouše a se třemi zlatými routami na hlavě. (Vyobr. č. 1568.) Štít v pravé polovici erbu jest pol-

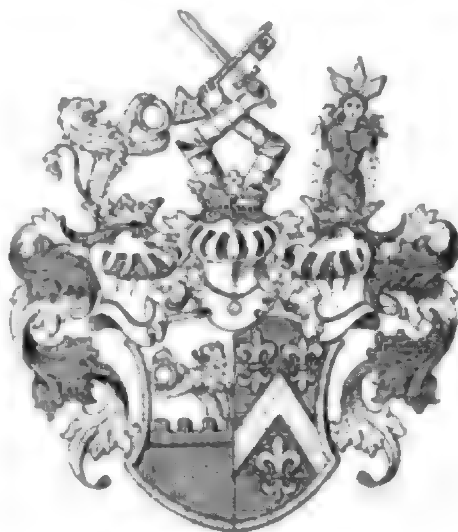

Č. 1568. Erb rodu z Golče.

ský erb »prawdzic« a s ním souvisí pověst, že předek rodu tohoto Ondřej z Dienheimu z Porýnska asi r. 1123 do Polska přišed, s dcerou sudího Jana Pravdy se oženil a tři syny s ní zplodil, kteří v čele tří rodin zvláštních se jmenují; Jan stal se předkem hrabat z Golczewa, kteří jméno své proměnivše po německu *von der Goltz* se psali a do Pomořanska se odstěhovali. Bratří Arndt, Kunrát a Jan vystavěli r. 1297 město Dramburg a r. 1378 Jindřich a Klaus br. z Goltze spolu se svým strýcem Tylem léna dostali od kláštera Choryňského. Kunrát Černý v. d. G. na Wuhrově založil klášter františkánský v Dramburce r. 1431 a současně s ním žil Kunrát Bílý na Repově, kteří oba stali se praotci větve černé a větve bílé pánů v. d. G. R. 1573 koupili br. Jiří a Jáchym z G. na Kurtově ves Leine a r. 1586 postoupil Jan v. d. G. sed. na Klausdorfě, Heinrichsdorfu a Brotzenu práva své manželky Doroty z Versenu na statky jejího prvního manžela Henniga ze Steinwehru švakru svému Valentinovi z Witten. Günther z G. byl r. 1603 přijat za obyvatele markrabství Moravského a Reinhardt r. 1615. Günther byl generallieutenantem a r. 1614 vyslán od země Moravské na říšský sněm do Lince; Reinhart byl poslem rytířského stavu z Moravy do Čech k Bedřichovi Falckému vypraveným a nejv. kommissařem válečným od stavů mor. zvolen roku

1620. V květnu 1621 byl již ve službách císařských plukovníkem a jmenuje se ještě roku 1628. **Martin Maximilian z G.** stal se též ve službách císařských v 30leté válce polním zbrojmistrem a obdržel od Ferdinanda II. konfiskované statky měst. a tvrz Jeníkov, po něm **Golčův Jeníkov** nazvaný, ves Záběhlice, statek a ves Žandov, ves Rašovice, statek Podmokly, ves Přibislavice a ves Kozohlody r. 1636. Na pokání za smrt Pappenheima, kterého zabil v souboji na nynějších Mariánských hradbách v Praze r. 1647, založil s manželkou Magdalenou z Opsinig r. 1650 v Golčově Jeníkově špitál a loretskou kapli s obydlím, kamž uvedl několik kněží z koleje jesuitské v Kutné Hoře, dav jim k výživě statek Žandov. Vystavěl též r. 1650 krásný zámek v G. Jeníkově a zemřel potom bezdětek. **Kryštofa Jindřicha z G.**, švédského plukovníka na Melbu a Welschenburce, zastřelili císařští v Damicích r. 1643. **Jáchym Rüdiger** v. d. G. na Bartíně, Barvíně, Quackenburku, Klausdorfě a Nové Golci věnoval se za dozoru svého strýce Maximiliána studiím válečným a po míru Westfálském vstoupil do služeb francouzských, kde se tak vyznamenal, že Ludvík XIV. r. 1653 erb jeho třemi liliemi rozhojnil a r. 1669 za svob. pána jej povýšil. R. 1674 stal se v Braniborsku generálem infanterie a byl r. 1675 gen. polním maršálkem v Dánsku. R. 1680 touž důstojností poctěn byl od kurfiršta saského Jana Jiřího III. a přispěl r. 1683 vydatně k osvobození Vídně od Turků, načež brzo bezdětek v Drážďanech zemřel. **Jindřich** v. d. G. na Klausdorfě, Lubině, Appelwederu, Nové Golci, Hammeru atd. byl r. 1672 praporečníkem braniborským, 1679 kapitánem tělesní stráže, 1685 majorem a 1688 obristlieutenantem. R. 1702 jmenoval jej král Bedřich I. generalmajorem a potom velitelem Gdanska. R. 1709 byl od cara Petra I. do Ruska jako gen.-lieutenant polního maršálka povolán a platné služby tam konal. **Jiří Kunrát** na Heinrichsdorfě, Kuttlově, Neu-Kranzu atd., pruský gen.-major († 1747), těšil se takové přízni svého mocnáře, že ten po jeho smrti zvláštní pochvalný spis o něm složil a v akademii věd čísti dal. **Karel Kryštof** v. d. G. byl pruským gen.-lieutenantem a velitelem ve Frankfurtě n. O., koupil Velký Kussov r. 1752, Retzovsfelde r. 1753 a Švochov r. 1756. **Karel František** († 1804), pruský gen.-lieutenant jízdy, tajný státní a vojenský ministr a rytíř řádu »pour le mérite« vyznamenal se zvláště v bitvě u Zorndorfu. Pruskými hrabaty stali se r. 1786 polský gen.-lieutenant **Karel Bedřich** svob. p. v. d. G. na Wahlbruchu, **Bernard Vilém**, plukovník pruský a jeho strýc **Karel Alexandr**, pruský obristlieutenant, roku pak 1787 **Jan Vilém**, pruský plukovník husarský. **August Bedřich** hr. v. d. G. a **Robert** hr. v. d. G. byli státníky pruskými. Viz o nich von der **Goltz**. Jak rozvětvený rod Goltzů jest, o tom svědčí, že r. 1875 v pruském vojsku bylo 21 důstojníků, jak svobodných pánů tak hrabat z G. a že šest hlavních větví se čítá, ze kterých dvě dohromady jedenácte haluzí mají. V Čechách žila v XVII. a XVIII. stol. haluz větve Wuhrovské mimo svrchu připomenuté členy této rodiny. Rytíř **Jan z G.** koupil roku 1662 Maštov a r. 1667 Kobylníky, k nimž též Paleč přikoupil, stal se cís. appellačním radou a tajným sekretářem v dvorské kanceláři; syn jeho **Jan Karel** byl cís. radou, soudcem zemským, purkrabím hradu pražského a hejtmanem malostranským a potvrdil r. 1688 Maštovským svobody jejich († 1695). Tak učinil též r. 1701 Jan svob. p. z G.. **Václav Antonín**, syn Jana Karla, ujal statek Kobylníky, ale prodal jej již r. 1706; r. 1714 koupil si statky Hamr a Val, ale špatným hospodářstvím nadělal mnoho dluhů a jeho vdova Kateřina z Frankenfeldu prodala toto zboží kněžně Eleonoře Amalii ze Schwarzenberka. **Jan Arnošt z G.** byl r. 1731 za českého hraběte povýšen a bratří **Jan Nep. František** a **Arnošt Jan** stali se r. 1766 říšskými hrabaty, **Jan František** pak r. 1764 říšským sv. pánem. Maštov dědil po hr. Janu Františkovi jeho bratr Arnošt Jan r. 1752, který se dne 30. prosince 1792 zastřelil; panství Maštov dostalo se Vojtěchu Mladotovi svob. p. ze Solopisku. Viz též von der **Goltz**. *Klř.*

Golčův Jeníkov viz **Jeníkov**.

Gołdap (*Golau*), okr. město ve Vých. Prusku v polských Mazurech, ve vl. ob. gąbinském, jjz. Gąbina na řece Gołdapě (přítoku Angerappy), na žel. trati Insterburg-Lyck, sídlo vládních úřadů a soudu, filiálky říšské banky, má 7161 ob. něm. (1890), vojenskou posádku, průmysl hlavně ševcovský, hrnčířský a cihlářský; parní mlýn a pivovar, živý obchod, zejména četně navštěvované trhy koňské a dobytčí vůbec. Jižně **Gołdapský vrch** (310 *m*) s pěkným rozhledem. **G.** je pohraniční město mazurské, v sousedství na severu bydlí již Litvíni s Němci smíšení. **Řeka G.** vlévá se pode jménem **Jarka** do **jezera Gołdapského**, odkudž vytéká pode jm. **G.** a vlévá se do Węgorapy.

Goldast **Melchior** řečený **von Haimisfeld**, publicista švýc. (* 1578 — † 1635), rodák espenský, nemoha pro chudobu dostudovati práva, jimž se věnoval v Ingolstadtě a Altorfu, hledal výživu jako vychovatel, sekretář a spisovatel a žil v rozličných městech Švýcarska a již. Německa; konečně stav se císařským a kurfirštským trevírským radou, dostal se do služeb hessko-darmstadtských a zemřel jako kancléř univ. giesské. **G.** vydal mnoho spisů objemných nestejné ceny, které podnes mají důležitost jen potud, že v nich sneseno mnoho listin z nejrozmanitějších archivů za doby **G**-ovy jinému nepřístupných a od té doby částečně i ztracených. Bohužel počínal si **G.** nedosti svědomitě vkládaje do listin smysl někdy křivý a dosti jich i úmyslně zfalšoval. Proto třeba při užívání spisů jeho veliké opatrnosti. Hlavní jeho spisy jsou: *Suevicarum rerum scriptores* (Frankfurt, 1605, nové vyd. Ulm, 1727); *Alamanicarum rerum scriptores* (t., 1606, 1661, 1730, 3 sv.); *Tractatus de translatione imperii a Graecis ad Francos* (Hanava, 1606);

Imperatorum, caesarum, regum, principum electorum s. Romani imperii rescripta et statuta a Carolo Magno usque ad Rudolphum II. (Frankfurt a Ofenbach, 1607—1616, 3 díly); *Politische Reichssatzungen* (Hanava, 1609 a 1613, 2 d.); *Reichshandlungen* (t., 1609, Frankfurt, 1712); *Philologicarum epistolarum centuria una diversorum a renatis litteris doctissimorum virorum; insuper Richardi de Buri philobiblion* (Frankfurt, 1610); *Monarchia s. Romani imperii sive tractatus de iurisdictione imperiali et pontificia* (Han. a Frankf., 1611 až 1615, 3 sv.); *Politica imperialia seu acta publica et tractatus de imperatoris, pontificis, electorum et imperii ordinum iuribus* (Frankf., 1814); *Collectio consuetudinum et legum imperialium* (t., 1815); *Senior sive de majoratu libri tres* (t., 1615); *Catholicon rei monetariae sive leges monarchicae generales de rebus nummariis ab urbe condita ad annum 1620* (t., 1620); *De Bohemiae regni iuribus* (t., 1627); *Collectio constitutionum imperialium ab instauratione primae monarchiae Germanae usque ad Mathiam* (t., 1673 a 1713, 4 sv.). G. kromě vlastních prací vydal také některé cizí, jako Thousovy spisy, Pirkheimerovy a j. Z rozsáhlé jeho korrespondence vydána část pod titulem »Virorum clarissimorum ad Melch. Goldastum epistolae« (t., 1688), také vyšel r. 1641 »Catalogus bibliothecae Goldastinae«, jejíž zbytky chovají se v Brémách, kdež také jako i v Kodani nachází se část jeho rukopisné pozůstalosti. Senkenberg napsal »Vita Goldasti«, již otiskl na počátku vydání Script. rer. Alam. (1730). *Nk.*

Goldau, ves ve švýc. kantonu Schwyzu, v údolí Goldauském, mezi horou Rigi a Rossbergem, stanice železnice gotthardské a arther-rigiské, s 378 ob. (1887). Pamětihodna jest zhoubným sesutím části Rossbergu 2. září 1806, jímž zničena bývalá ves G. a sousední Busingen, Ober- a Unter-Röthen a Lowerz, při čemž 457 lidí přišlo o život a část jez. Lowerzského byla vyplněna.

Goldbach, vsi v Čechách: **1) G.,** hejt., okr. a pš. Prachatice, fara Chroboly; 6 d., 36 ob. n. (1890). — **2) G.,** hejt. a okr. Tachov, fara Losimthal Nový, pš. Paulusbrunn; 14 d., 179 ob. n (1890), 1tř. šk., sklárna a myslivna.

Goldbach Lev Fedorovič, botanik ruský (* 1793 v Lipsku — † 1824 v Moskvě), syn astronoma Friedricha G.a, vzdělal se na medicinské fakultě v Moskvě a učil později přírodopisu na tamější universitě. Z prací jeho botanických uvésti sluší spis o šafráně a léčivých rostlinách ruských: *Dissertatio Croci historiam botanico medicam sistens* (Moskva, 1816); *Plantae officinales Rossiae* (t., 1823). Vydal též: *Izobraženija rastenij, upotrebitelnych v medicině, selskom chozjajstvě, chudožestvach i remeslach.*

Goldbacher Alois, filolog rak. (* 1837 v Meranu). Studoval klass. filologii v Inšpruku a Vídni, pak působil jako gymn. professor v Olomúci, Opavě a Štýr. Hradci, r. 1875 stal se řádným prof. na universitě černovické, 1882 ve Štýr. Hradci. Z publikací jeho uvésti jest mimo množství pojednání v časopisech (»Zeit. f. österr. Gymn.«, »Wiener Studien«) hlavně vydání filosofických spisů Apuleiových (*Apulei Madaurensis opuscula quae sunt de philosophia*, Vídeň, 1876); listů sv. Augustina (díl I., t., 1895) a *Lat. Grammatik für Schulen* (t., 1883, 5. vyd. 1894). *Ljř.*

Goldbaum Wilhelm, spis. něm. (* 1843 v Kempenu), člen redakce »Neue Freie Presse« ve Vídni, pracuje o dějinách kulturních a literárních. Napsal: *Entlegene Kulturen* (1877) a *Litterarische Physiognomien* (1884).

Goldberg: 1) G., ves v Čechách u Starého Špičáku, hejt. Krumlov, okr. a pš. Chvalšiny, fara Andreasberg; 43 d., 217 ob. n. (1890).

2) G., kraj. město v prus. vlád. obv. lehnickém, nad Katzbachem, při prus. st. dráze, s 6437 obyv. (1890). Jest tu soud, katol. a evang. kostel, reálka, sirotčinec, útulna, 2 vodovody, jatky, továrny na sukno, flanel, klobouky a doutníky, jircharny, pivovary a mlýny. Ve středověku dobývalo se zde zlato, což zaniklo válkami husitskými, kdy město několikráte bylo spáleno. R. 1441—51 sídlil tu vévoda Jindřich X. V XVI. věku kvetla zde znamenitá škola, jejímž žákem byl i Valdštein. Ve dnech 27. kv., 23. a 27. srp. 1813 bojovali zde Francouzi pod Macdonaldem s Rusy a Prusy.

3) G., město ve velkovév. Meklenbursko-Zvěřínském, při jezeře Goldberském, sídlo soudu; 3010 ob. (1890), ocelovité lázně.

Goldberg: 1) G. Joh. Gottlieb, z nejlepších žáků Šebestiána Bacha, k němuž přiveden z Královce ruským vyslancem hrab. Kaiserlingem. Kolem roku 1757 byl komorním hudebníkem hraběte z Brühlu v Drážďanech. Hra jeho na klavír a varhany jednomyslně se chválí. Vynikalť nejen velkou technickou dovedností, hlavně ve hře z listu i z obrácených not, ale též neobyčejnou lehkostí improvisace a volné fantasie. Skladby své, jakkoli naplněné obtížemi, nazýval daremnými tretkami pro dámy, a lze jen přepjatosti jeho svéhlavé, melancholické povahy přičísti, že zůstaly rukopisnými. Jsou to 24 polonaisy, klavírní sonáta, menuet s 12 změnami, Es-moll a D-dur koncert (v Rellstabově seznamu str. 69.), praeludium a fuga (t. str. 175.), 6 trií pro flétu, housle a bas, mimo to praeludia a fugy pro klavír neb varhany, 6hlasé motetto a 12. žalm pro 4 hlasy, obě s instrum. průvodem (v knihovně berlínské).

2) G. Georg, ryjec (* 1830 v Norimberce — † 1894 v Mnichově). Uměleckého vzdělání nabyl v Norimberce u Raaba, r. 1856 usadil se v Mnichově a zjednal si pověst vynikajícího umělce. Ryl: *Bakchus a Ariadna* (dle Tintoretta); několik listů pro Lietzen-Mayerova »Fausta«; *Probuzení se jara* (dle E Kaisera); *Oskar II.*, král švéd. *J-k.*

Goldbrunn v Čechách viz Balda.

Golddorf, ves v Čechách, hejt. a okr. Falknov, fara a pš. Chlum Králův (Kinšperk); 36 d., 222 ob. n. (1890), cihelna.

Goldenfluss na Mor. viz Potok Zlatý.

Goldenhöhe: 1) G., Goldene Höhe, ves v Čechách na potoce t. jm., hejt. a okr.

Jáchymov, fara a pš. Dar Boží; 29 d., 4 č., 254 ob. n. (1890), 1tř. šk., doly na cínovou a magnetovou rudu, krajkářství, myslivna a samota Böhmische Mühle. — **2) G.**, boudy v Krkonoších, hejt. a okr. Vrchlabí, fara a pš. Dolní Dvůr u Vrchlabí; 8 d., 42 ob. n. (1890).

Goldenkron viz Koruna Zlatá.

Goldenmarkt viz Zalatna.

Goldenöls viz Olešnice.

Goldenstein na Moravě viz Koldštýn.

Goldenthal Jakob, orientalista rakouský (* 1815 v Brodech v Haliči — † 1868 jako prof. univ. vídeňské). Zásluhy si získal hlavně vydáním rukopisů starší hebr. literatury. Jmenujeme z nich: Algazzalis *Mesan el-Amal* (Lipsko, 1839), Todrosiovo hebr. spracování Averroesova kommentáru k Aristotelově Rhétorice (t., 1842), Kalonymi apologia Maimonidis (t., 1845). *Clavis talmudica* auctore Rabbi Nissim ben Jakob (Vídeň, 1847); *Riete und Marini oder Dante und Ovid in hebraeischer Umkleidung* (t., 1851) a j. Uveřejnil i řadu pojednání ve zprávách vídeňské akademie a napsal *Arabische Grammatik in hebr. Sprache* (t., 1857) a *Ausführliches Lehrbuch der türk. Sprache* (t., 1865). R. 1845 vydával časopis »Zion«, 1855 »Das Morgenland«, jež oba brzy zašly.

Goldfuss Georg August, přírodozpytec něm. (* 1782 v Thurnavě — † 1848 v Bonně). Byl prof. zoologie a mineralogie při universitě bonnské a ředitelem tamějšího zoolog. a palaeont. musea a přírodovědeckého semináře. Z jeho prací zoologických, v nichž pokouší se o zlepšení soustavy, uvádíme: *Enumeratio insectorum eleutheratorum* (Erlanky, 1805); *Handbuch der Zoologie* (Norimberk, 1820, 2 sv.) a *Grundr. d. Zoologie* (t., 1826, 2. vyd. 1834). Hlavní zásluhu má G. o literaturu palaeontologickou. Dílem svým *Petrefacta Germaniae* (Düsseldorf, 1827–44, 3 díly s 201 tab., 2. vyd. 1862—66) stal se spoluzakladatelem této vědy. S G. Bischofem vydal *Physik. statist. Beschreibung des Fichtelgebirges* (Norimb., 1817, 2 sv.). Dále ještě sluší jmenovati: *Beiträge zur vorweltlichen Fauna des Steinkohlengebirges* (Bonn, 1845); *Der Schädelbau des Mosasaurus* (Nova acta Acad. Leopold. Carol., sv. 20, 1845). *Př.*

Goldingen (lotyšsky *Kuldiga*), újezdné město v ruské gubernii kuronské na řece Vindavě, s 8671 ob. (1890, 2713 židů, 2324 Němců, 2826 Lotyšů), má pravosl., luther. a katol. kostel, synagogu, gymnasium (něm.), divadlo, seminář učit., kartáčnictví a továrny na tabák a jehly. Město založeno r. 1244 jako první hrad něm. přistěhovalců a výbojců v Kuronsku; po nějaký čas bylo i sídlem vévodů kuronských. Od doby severské války G. kleslo a hrad r. 1709 rozbořen.

Goldmann Otto, genrista něm. (* 1844 v Berlíně), žák tamější akademie, zabýval se původně krajinářstvím, ale od r. 1878 pracuje výlučně v genru realistickém. Maloval: *V napjatém očekávání*; *Vyrušeni z klidu*; *V laboratoři*; *Quod erat demonstrandum*; *Mezi námi řečeno*; *S pohledem znalce* a j. *J-k.*

Goldmark: 1) G. Josef, demagog vídeňský (* 1818 v Keresztúru v Uhrách, žid, stal se r. 1847 lékařem při všeobecné nemocnici ve Vídni a r. 1848 setníkem studentské legie, členem výboru pro zákon tiskový, později členem výboru bezpečnosti a poslancem na říšském sněmu, kde záhy přidal se ke straně výstřední, tak že i při zavraždění Latourově měl veliký podíl. Proto po potlačení revoluce vídeňské uprchl do Ameriky a založil tu továrnu na zápalky.

2) G. Karl (* 1830 v Keszthely u Blatenského jezera). První hudební výchovy nabyl hudebním spolkem v Šoproni, od r. 1844 učil se houslím u virtuosa Jansy ve Vídni a klavíru a skladbě r. 1847 na tamní konservatoři. Další vývoj jest vlastním dílem G-ovým. Vyjma nedlouhý pobyt v Pešti a návštěvu Florencie jest Vídeň G-ovi stálým sídlem. Tam vystoupiv r. 1857 poprvé na veřejnost, zejména klavírním koncertem, jejž sám přednesl, upoutal k sobě pozor hudebních kruhů a doznal podpory hlavně u Hellmesbergera. Druhé dílo, kterým jméno G-ovo vniklo i do širších vrstev koncertního obecenstva, byla ouvertura *Šakuntala*, jíž s význačným rysem jeho tvorby, náklonností k východnímu koloritu. G. je výborným instrumentalistou a tu vlastnost osvědčil v řadě ušlechtilých děl, v orchestrálním scherzu, v ouverturách *Prometheus*, *Im Frühling*, *Penthesilea* i v obou symfoniích. *Ländliche Hochzeit* (spíše suita, r. 1876; s úspěchem sehrána r. 1878 též v Křišťálovém paláci v Londýně) a Es-dur (provedena v Pešti 1887). Komerní hudbě dal smyčcový kvartet z H-dur, klavírní kvintet, tria, sonátu (op. 25) a suitu pro klavír a housle, skladby znamenající se vesměs formální vybroušeností. Neméně dobré faktury jsou jeho kusy pro klavír (m. j. řada tanců na 4 ruce) a pro zpěv (písně, sbory, zvláště mužský sbor *Frühlingsnetz* s průvodem piana a 4 lesnic, žalmy a pod.; interessantním pak i v krajním odstínu slova jest houslový koncert, kde typicky vystupuje pikantnost až přemrštěná, ovšem význačná pro tvorbu G-ovu, jíž nelze upříti ducha, ale často také nucenosti, přetíženosti, jakési vyprahlosti citu. G. zdá se býti skladatelem tvořícím spíše badavou spekulací nežli bezprostředním vznětem. Tak první jeho opera, *Die Königin von Saba* (na slova Mosenthalova), jež s hromadným úspěchem uvedena r. 1875 na dvorním divadle vídeňském, roznesla jméno G-ovo Evropou, jest plodem sedmileté práce, druhá, *Merlin* (text Lipinerův), následovala teprve r. 1886, kdežto mezi oběma signalisovaná *Der Fremdling* dosud neodevzdána veřejnosti. Na obou oněch dílech zřejma též důkladnost, promyšlenost; jsou formálně vyspělá a vše všední a plané jest jich vzdáleno. G. stojí v nich na stanovisku Wagnera z lohengrinské periody, kterýž vliv zvláště v *Merlinu* vyniká. V *Královně ze Sáby* zastřen je orientálním koloritem, jenž dokonale jako málo kde podán, zanechal své stopy nejen v melodice, ale podmaloval i harmonický podklad. Židovská psalmodie byla tu v první řadě vzorem, vzorem mistrně vystiženým. Smyslné kouzlo jest hlavním příznakem tohoto díla, jímž hýří nádherná orchestrace i lahodný zpěv.

leda že prvnější dusí ještě někdy bujným svým růstem volný vzlet druhého. V *Merlinu* vyniká hlavně první jednání dramatičností, jednolitostí, avšak celkem jest G. v tomto díle odvislým, nedosti svěžím. Obě opery uvedeny byly v překladu Novotného s úspěchem též na Národní divadlo, *Královna ze Sáby* 1886, *Merlin* 1890. -q.

Goldoni Carlo, komický básník ital. (* 1707 v Benátkách — † 1793 v Paříži), pocházel z bohaté rodiny původu modenského; děd jeho byl velikým milovníkem divadla a mladý G. lnul k němu od malička až chorobně. V Perugii, kde otec jeho byl lékařem, chodil do kolleje, pak v Benátkách a Pavii studoval práva, která dokončil r. 1731, a usadil se v Benátkách jako advokát. R. 1732 vydal tu almanach veršův i prosy *Esperienza del Passato, l'astrologo dell' Avvenire*; v touž dobu složil prvou svou komédii lyrickou *Amalasuntu*. T. r. opustil však pro nešťastnou lásku Benátky a odešel do Milána, kde počal pětiaktovou tragédii *Belisario* a dal provozovati mezihru o dvou hlasech *Gondoliere di Venezia*. R. 1733 opustiv Milán, žil toulavě několik měsíců, až ve Veroně se setkal se známým hercem Cazalim, který dal tu hráti jeho tragikomédii *Belisaria* (se dvěma komickými intermezzy *Pupilla* a *Birba*) se značným úspěchem. V létě r. 1735 byl G. v Padově, kdež napsal tragédii *Griseldu*; na podzim vrátil se do Benátek a dal tam hráti se zdarem některé své práce. R. 1736 oženil se s dcerou notáře janovského, která k němu lnula vřele po celý život. Napsav ještě několik tragédií oddal se pak cele opravě domácí komédie, která byla velmi pokleslá. Commedia dell'arte byla tehdy řadou sprostých a nesmyslných fraškovitých scén; situace nemožné, charaktery falešné, cit žádný, děj nesouvislý, triviální šaškovství — takové bylo tehdy domácí dramatické umění, které, nejapně ovšem, napodobilo Španěla Lope de Vegu; Jacopa a Giacinto Cicogni byli představiteli tohoto bezcenného starého proudu; vedle nich stál abbate Chiari, zástupce »učené komédie«, která mísila nezpůsoby lidového s lichou affektací umělého divadla. S tímto starým proudem střetnul se nyní G.; boj odtud vzplanuvší bojoval pak po celý svůj život. Chtěl prosaditi na divadle hlavně tyto 3 reformy: 1. dobrodružné a banální situace chtěl nahraditi malbou lidských vášní nebo směšností; 2. v commedii dell'arte improvisovali herci své úlohy, autor poskytnul jen hrubé osnovy (*canevacci*), G. pracoval k tomu, aby básník napsal celý kus a herci odříkávali pouze jeho text; 3. herci vystupovali dosud ve starých typických neměnných maskách; G chtěl, aby se strojili přiměřeně k charakteru, jejž představovali. Jak viděti, bojoval G. o moderní komédii mravoličnou proti starému jarmarečnímu fraškářství. Postupoval zvolna a opatrně. Roku 1739 dal hráti v Benátkách dvě komédie mravoličné, psané pro Golinettiho a Sacchiho zpola s pevným textem, zpola s osnovami. R. 1740 složil první úplně psanou komédii *La donna di garbo*, kterou za tři léta sehrála poprvé společnost Madebachova v Livorně. G., který v těchto třech létech toulal se po různých městech ital. (Rimini, Florencie, Siena, Pisa a j.), přidal se ke společnosti Madebachově, odešel s ní do Benátek a vstoupil k ní v pevný svazek dramatika, který výlučně pro ni jen psal a za to pevným platem byl honorován. V Benátkách usadila se společnost v divadle St. Angelo a zahájila boj na nůž se starou commedii dell'arte, se stoupenci Chiariho. G. pracoval horečně, aby udolal plodností svou své soky; tak v saisoně r. 1750 napsal neméně než 16 nových kusů. Madebach nedodržoval mu podmínek smlouvy, ano bránil mu vydávati hry tiskem; přes to vyšel r. 1751 první svazek jeho divadla u Bettinelliho. Proto toužil G. po zrušení svazku se svým impressariem; stalo se to r. 1752, když jej byl prve následoval do Turina, kde složil komédii *Molière* napsanou v martellianech. R. 1752 dohodnul se o provozování her svých s Vendraminim a r. 1753 vydal u Pepperiniho ve Florencii v 10 sv. své divadelní kusy. V téže době měla jeho nová komédie *La sponza persana* znamenitý úspěch. R. 1756 povolán infantem Filipem do Parmy a obdařen roční pensí. R. 1760 bylo mu nabídnuto franc. vyslancem dvouleté engagement při pařížském Théâtre Italien. G. je přijal a v dubnu 1761 opustil Benátky, do nichž se již nevrátil. V Paříži přijata byla jeho komédie *Amor paterno* chladně; aby vyhověl vkusu obecenstva, musil tu hráti zase komédie canevacciové a harlekynády. R. 1763 jmenován byl učitelem italštiny královských dcer a odtud žil stále na dvoře královském. Napsal ještě dvě komédie (*Bourru bienfaisant*, 1771 a *Avare fastueux*, 1773) a *Mémoires pour servir à l'histoire de sa vie et de son théâtre* (1784 až 1787) ve frančině. Poslední rok života G-ho byl strpčen nouzí, poněvadž slušné jeho 3600 liber bylo mu Konventem odňato. — G. jest velikým reformátorem divadla italského. Neobyčejně jsa plodný (počítá se 124 pouze jeho komédií) zkusil se ve všech genrech: tragédii, dramatě, komické opeře, komédii intrikové i charakterové atd. Zásluha jeho jest v komédii charakterové; zde byl pro Italii velikým tvůrcem. Odvislost jeho od Molièra jest jen zásadní; v konkrétní tvorbě byl samostatný, bystrý pozorovatel benátských typů, zejména lidových. Jeho hry dýchají skutečným dramatickým životem; benátské provincialismy, jež mu vytýkali puristé florenčtí, tvoří právě mocný komický reálný jich prvek. *La donna di garbo*, *L'adulatore*, *Il Giocatore*, *La Donna Volubile*, *Il Vecchio bizarro*, *L'avaro*, a dialektem psané *I rusteghi*, *Le baruffe chiozzote*, *Chiasseti e spassetti del Carnovale di Venezia* jsou typické plody jeho umění. Komédie jeho mají však i význam společenský; představují totiž boj měšťanstva, třetího stavu, proti šlechtě. V té příčině zvláště *La famiglia dell' antiquario* (šlechtic, aby se zachránil před finančním úpadkem, ožení se s bohatou dívkou měšťanskou) jest povšimnutí hodna; G. jeví se nám jako básník po výtce měšťanský.

Odtud plynou i jeho vady: moralismus a přílišný smysl pro střízlivou praktičnost života, nedostatek vyšších éthických ideí. — Souborná vydání děl G-ho jsou z r. 1761 (vyd. Pasqualiho v Benátkách v 18 sv.), 1788—95 (Ben., 44 sv.), 1819—27 (Prato, 47 sv.), 1827 Florencie, 53 sv.). Výběr vydán často, ku př. v Miláně 1891. Jeho Mémoires přeloženy do italštiny a vydány v Benátkách 1788 a pozd., naposledy v Miláně 1877. Listy jeho byly vydány v Bologni 1880 (Masim), Benátkách t. r. (Urbanim de Gelthof) a Miláně 1884 (Mantovanim). Srv. Carrer, Saggi su la vita e su le opere di C. G. (1824, 3 sv.); Molmenti, C. G. (1879); Galanti, C. G. e Venezia nel secolo XVIII. (1884); Malamanni, Nuovi appunti e curiosità Goldoniane (1887); Spinelli, Bibliografia Goldoniana (1884). *Šld.*

Goldové, tunguský kmen ve Vých. Asii, na obou březích ř. Sungari pod městem Sansinem, na ř. Ussuri (oba přítoky Amuru) až k 44° 45′ s. š. a na Amuru samém až k ústí jeho přítoku Gorinu. Místy zasahují i na levý břeh Amuru. Sami nazývají se Ussuri Chodseng, u Číňanů slují Ju-pi-ta tse, t. j. »rybokožci«, poněvadž se šatívají rybími kožemi. Všech jest 4-5000, z nichž přes 2000 bydlí na ruském území, ostatní na čínském. Jejich tunguský typ zdá se velmi čistý, jsou prý však o něco tmavší pleti, než jejich sousedé, dialekt jejich stojí prý ze všech tunguských nejblíže mandžuskému. Bydlí ve výborně položených vískách, jež skládají se ze 3, 12 až 15 jurt, většinou na březích řek nebo na ostrovech. Zimní obydlí stavějí si ze kmenů, ucpávajíce mezery hlinou; okenní otvory potahují rybí blanou nebo papírem olejem napuštěným. Jsou šamané, ctí medvěda, tygra a leoparda. Jsou lidé mírní, živí se honbou a rybolovem a mají vedle značné zručnosti zvl. v kovářství a truhlářství i nemalé schopnosti duševní. Muži krášlí si uši, ženy a malé dívky i nos velikými kruhy měděnými. Již před spojením oblasti amurské s Ruskem, kdy stáli ještě pod úřadníky mandžuskými, platili Rusku tribut (jasak) v kožích sobolích. Srv. L. Schrenck, Reisen u. Forschungen im Amurlande (Petrohrad, 1881, sv. III.).

Goldsborough [-boró] Louis Malesherbes, admirál severoamer. (* 1805 ve Washingtoně — † 1878 t.), syn guvernéra marylandského, vstoupil r. 1821 do služeb námořnických, účastnil se výprav proti mořským lupičům a r. 1847 měl účasť ve vítězství u Vera Cruze. Na to vyslán byl, aby prozkoumal pobřeží Kalifornie, a r. 1862 svěřeno mu velení nad loďstvem, jež podporovalo pochod Burnsidea na ostrov Roanoke. Téhož roku jmenován byl viceadmirálem.

Goldschmid Jakob (* 1815 ve Winterthuru), mechanik v Curichu. Znám jest jako vynálzce tlakoměru dle něho pojmenovaného. Viz Aneroid.

Goldschmidt: 1) G. Hermann, malíř a astronom něm. (* 1802 ve Frankfurtě n. M. — † 1866 ve Fontainebleau). Vyučil se kupectví, 1832 do Hollandska, věnoval se malířství. Vzorem byl mu Cornelius a Schnorr, a již r. 1836 došel značného úspěchu v Paříži, když od státu zakoupen byl jeho obraz *Romeo a Julie.* Od r. 1847 zabýval se více hvězdářstvím, povzbuzen byv k tomu populární přednáškou, již měl Arago nebo Leverrier. Koupil si malý dalekohled a objevil v l. 1852 až 1861 těchto 14 asteroid: jsou to: (21) Lutetia, (32) Pomona, (36) Atalanta, (40) Harmonia, (41) Daphne, (44) Nysa, (45) Eugenie, (48) Doris, (49) Pales, (52) Europa, (54) Alexandra, (56) Melete, (61) Danae, (70) Panopea. *J-k. VRý.*

2) G. Sigmund, skladatel hud. (* 1815 v Praze). Měl za učitele Webera, Triebenseea, hlavně však Tomáška, komponoval s počátku jako dilettant až r. 1839 vzdav se obchodu, věnoval se cele hudbě. Z prací jeho stůjte zde: *C-dur koncert; Ouvertura k Shakespearovu Romeu a Julii; koncert. ouvert. z C-moll* (Stockholm, 1844); *Rêverie au bord de la mer; Airs bohémiens variés; Ouvertura k Fouquéově Undiné.* R. 1845—49 žil v Paříži, vrátiv se do Prahy, peněžničil.

3) G. Meïr Aaron, publicista a novellista dánský (* 1819 ve Vordingborgu — † 1887 v Kodani). Pocházeje z rodiny židovské, založil ve věku 18 let týdenník »Naestved Ugeblad« a po něm polit.-satirický list »Corsaren« (1840), jehož ostrý směr v tehdejších stísněných poměrech obrátil naň obecnou pozornost. R. 1843 byl uvězněn pro tiskové přečiny. R. 1845 vydal znamenitou povídku *En Jöde* (2. vyd. 1852), pak sbírku povídek *Fortaellinger af min Onkels Hus* (1846) pod pseud. Adolf Meyer. Cestoval (1846) po Německu, Italii a Švýcarsku, kdež se seznámil se zástupci revolucionářského směru a vrátiv se domů (1847) založil měsíčník (později týdenník) »Nord og Syd«, orgán strany »heelstatu«, t. jednotného Dánska, v němž se zasazoval o konstituční svobodu a v němž uveřejnil také největší svůj román *Hjemløs* (vyšel ve 3 sv.). Výbor z článků tohoto listu vyšel pod tit. *Blandede Skrifter* (1859—60). R. 1861 založil G. nový týdenník »Hjemme og Ude«. Od té doby byl nejčinnější jako novellista a dramatik. Dramatické práce *Svedenborgs Ungdom* (1863), *En Skavank* (1864), *I den anden Verden* (1869), *Rabbi'en og Ridderen* (1869) jsou slabší; mnohem lepší jsou jeho novelly a povídky: *Fortaellinger og skildringer* (1862—63, 3 sv.); *Arvingen* (1865); *Ravnen* (1867); *Smaa fortaellinger* (1869, 4 sv.); *Fortaellinger og Virkelighedsbilleder* (1877, 2 sv.); *Kjaerlighedshistorier fra mange Lande* (1868, 3. vyd. 1885); *Avrohmche Nattergal* (1871); *En Kvindehistorie* (1875), *Smaa Skildringer fra Fantasi og fra Virkelighed* (1887). Mimo to vydal cestopisné dojmy *Vestkysten af Vendsyssel og Thy* (1865); *En Hederejse i Viborg-Egnen* (1866); životopisné vzpomínky *Livserindringer og Resultater* (1877, 2 sv.) a histor.-mythol. líčení *Adrasteia og Nemesis* (1883). G-ovy romány trpí nedostatečnou kom-

posicí, za to jsou menší povídky perly novellistického vypravování, podrobné v líčení jemných psychologických vzrušení, uhlazeného slohu a vynikající správným podáním židovského ovzduší dánského. U domácích čtenářů jest G. velmi obliben. *HKa.*

4) G. Otto, klavírní virtuos a skladatel něm. (* 1829 v Hamburce), měl za prvního učitele Jakuba Schmitta, vzdělával se pak na konservatoři lipské, podnikl r. 1851 uměleckou cestu do Ameriky ve společnosti Lindové (v. t.), která se záhy stala jeho chotí. Potom bydlil střídavě v Drážďanech, Düsseldorfě a Hamburce, až r. 1858 usadil se trvale v Londýně, kdež r. 1863 stal se professorem a později viceprincipálem na královské akademii hudby. R. 1875 založil tu »Bach Choir«, jejž řídil do r. 1886. R. 1863 a 1866 dirigoval dolnorýnské slavnosti hudební v Düsseldorfě, r. 1866 hudební slavnosti v Hamburce. Jako skladatel vynikl v různých oborech hudby vokální a klavírní; zvláštní oblibě těší se některé jeho písně, tria a oratorium *Ruth*. S Benettem vydal *The Chorale Book* (1862). Po smrti choti své vydal její životopis (1891, něm. v Lipsku, 1891, 2 sv.).

5) G. Levin, právník něm. (* 1829 ve Gdansku), studoval práva v Berlíně, Bonně a Heidelberce. Po nějakém čase praktické soudní služby habilitoval se r. 1855 v Heidelberce, stal se r. 1860 mimoř. a 1866 řádným professorem. R. 1870 jmenován byl radou u buntového (později říšského) vrchního obchodního soudu v Lipsku. R. 1875 povolán byl za professora do Berlína. Vedle činnosti professorské a spisovatelské účastnil se G. též prací zákonodárných. Byl referentem říšské kommisse, zvolené r. 1874 ku podání zdání o plánu a methodě občanského zákona, a vypracoval řád pro mezinárodní rozhodčí soudy přijatý Institutem de droit international 1874 až 1875. Od r. 1875 do 1877 zastupoval jako poslanec na něm. říš. sněmu město Lipsko. Četná pojednání G-ova obsažena jsou v založeném od něho roku 1858 časopise »Zeitschrift für das gesammte Handelsrecht« (v Erl. a Štutg.). Hlavní dílo jeho jest *Handbuch des Handelsrechts* (Erl., 1864—68; 3. vyd. ve Štutg., 1891 a n.). Z ostatních prací, týkajících se hlavně práva obchodního, uvádíme: *Kritik des Entwurfs eines Handelsgesetzbuchs für die preuss. Staaten* (1857, 2 odd.), *Gutachten über den Entwurf eines deutschen Handelsgesetzbuchs nach den Beschlussen zweiter Lesung* (Erl., 1860); *Encyclopädie der Rechtswissenschaft im Grundriss* (Heidelb., 1862); *Das dreijährige Studium der Rechts- und Staatswissenschaften* (Berl., 1878); *Erwerbs- und Wirtschaftsgenossenschaften, Studien und Vorschläge* (Štutg., 1882); *Die Haftpflicht der Genossen und das Umlageverfahren* (Berl., 1888); *System des Handelsrechts* (4. vyd. ve Štutg., 1892); *Universalgeschichte des Handelsrechts* (t., 1892, sv. 1.).

Goldschmidt-Lind viz Lindová Jenny.

Goldsmith Oliver, spis. a básník angl. (* 1728 v Pallase v Irsku — † 1774). Studoval na kolleji sv. Trojice v Dublině, stal se bakalářem svobodného umění, odebral se r. 1752 do Skotska a oddal se zde ještě vědě lékařské. Ale nedokončil studií a jsa mysli lehké, pustil se do světa, pozbyl v Lejdě ve hře veškerého majetku a odhodlal se, podniknouti pěšky cestu po Evropě. Proputoval Flandersko, Francii, Německo a Italii, a zakusiv mnoho dobrodružných příhod, vrátil se r. 1756 bez haléře do Londýna, kde byl zprvu assistentem v lékárně, později ve škole výpomocným učitelem. Zatím co potom s úspěchem skrovným provozoval lékařskou praxi v Southwarku, zasílal literární příspěvky své do Milnerovy »Classical Academy«, později do Griffithovy »Monthly Review«, do »Public Ledger«, »The British Mag.« a j. časopisův. Jasnější chvíle G-ovi nadešly r. 1759, kdy uveřejnil svou *Enquiry into the Present State of Polite Learning in Europe* a brzy po té *The Citizen of the World* a r. 1762 *Life of Richard Nash*. Jeho *History of England in a Series of Letters from a Nobleman to his Son* vyšla anonymně. Básní *The Traveller* G. rázem stanul mezi nejznamenitějšími pěvci tehdejšími, a proslavená jeho novella *The Vicar of Wakefield* (1766) náleží k nejlepším svého druhu v angl. literatuře. R. 1768 veselohrou *The Good-Natur'd Man* vstoupil v obor dramatický. Pak následovaly *Letters on the History of England* a *History of Rome*. R. 1770 ve své básni *The Deserted Village* plasticky zpodobil svého otce a několik jiných postav svého rodiště. Po třech letech pravou bouří potlesku uvítáno bylo dílo *She Stoops to Conquer*, jemuž pojištěno čestné místo v repertoiru anglických činoher. Po jeho smrti uveřejněna r. 1774 nedokončená řada veršovaných črt, nadepsaná *Retaliation* a r. 1776 spis *History of the Earth and Animated Nature*. G., jenž vládl obratným slohem, vystihl mistrným způsobem záchvěvy lidského srdce a dovedl bohatou náplň nejněžnějších citů spojovati se vzletnou a rozmarnou mluvou. Nejmodernější vydání jeho spisů pořídil Gibbs (5 sv., 1884—86). O životě a působnosti jeho podal výtečnou rozpravu Washington Irving (1849). *AKl.*

Goldstein Johann Theodor, krajinář (* 1798 ve Varšavě), vzdělal se v Italii a usadil se v Drážďanech. Jeho krajiny a architektury jsou přirozeně a pravdivě malovány. Od něho jest: *Pohled na Esslingen*; *Silnice přes Simplon*; *Isola Bella*; *Záliv u Castellamare*; *Přístav v Messině*; *Montblanc* a mn. j. *J-k.*

Goldstücker Theodor, sanskrtista něm. (* 1821 v Královci — † 1872 v Londýně). Studoval v Královci, Bonně a v Paříži. Pro židovský původ a liberální smýšlení nedostalo se mu v Německu veřejného místa; proto na vyzvání Wilsonovo odebral se do Anglie, aby pořádal druhé vydání jeho slovníku sanskrtského. R. 1852 stal se prof. na univ. londýnské. Mimo široce založené nové spracování Wilsonova slovníku (*A dictionary Sanskrit and English*, v Berl. a Lond., 1856—1864), které v tisku nedostihlo ani konce první písmeny, a vydání některých filosofických textů indických (*Auctores Sanscriti*, Londýn, 1865

až 1867, 1. díl jediný dokončen r. 1879 Cowellem) jest jmenovati spis o největším grammatiku ind. *Pánini, his place in Sanskrit literature* (t. a Berl., 1861). Drobnější práce G-ovy sebrány v *Literary remains* (Londýn, 1879, 2 sv.). G. je posud jediný z evrop. učenců, který dopodrobna osvojil si zvláštní methodu a složitost indického právnictví, ind. mluvnice a filosofie a dovedl se úplně vžíti v ind. způsob myšlení. Samostatnost soudu jeho působila mu také skoro nepřetržité literární boje s něm. sanskrtisty, v nichž vedl si velmi rozhodně. Nepoměrně většího uznání než v první vlasti dostalo se vědecké činnosti G-ově v Anglii. *Zty.*

Goldwag, víska v Čechách, hejtm., okr. a pošta Planá, fara Otín; 8 d., 42 obyv. n. (1890).

Goldziher Ignaz, orientalista maď. (* 1850 ve Stol. Bělehradě), od r. 1894 řádný professor vých. jaz. v Budapešti, kde byl od r. 1872 soukromým docentem, současně tajemníkem židovské obce. Od r. 1876 jest členem (od r. 1892 řádným) uherské akademie. Vyniká v prvé řadě znalostí arabštiny, již osvojil si na cestě po Syrii, Palestině a Egyptě (1873 až 1874) dokonale i ve mluvě. Vědeckým studiem jejím obíral se v Budapešti, Lipsku, Berlíně a Lejdě; konečně i v Káhiře na univ. Azharské, jejíž popis podal do Ebersova »Egyptu«. Sečtělostí v literatuře arabské nemá G. sobě rovně mezi žijícími orientalisty. Jí vynikají i všecky práce G-ovy, nesoucí se po výtce za studiem náboženských poměrů islámu. Jmenujeme z nich: *Beiträge zur Litteraturgeschichte der Šia und der sunnitischen Polemik* (víd. akad., 1874); *Der Mythos bei den Hebraeern* (Lipsko, 1876, přel. do angl.); *Az Iszlám* (Budapešť, 1881); *Die Záhiriten* (Lip., 1884); *Mohammedanische Studien* (Halle, 1889—90, 2 d.); ze starších *Studien über Tanchum Jeruschalmi* (Lip., 1870) a *Beiträge zur Geschichte der Sprachgelehrsamkeit bei den Arabern* (víd. akad., 1871—73, 3 sv.). Cenné, z části obsáhlé příspěvky (na př. Diwân arab. básníka Al. Huteja, diván Dzarvalův a j.) obsahuje »Zeitschrift der d. morg. Gesellschaft« a »Revue de l'Histoire des Religions«, vedle maďarsky psaných příspěvků ve zprávách uherské akademie, jež reprodukují z části práce již vyčtené.

el **Golea,** oasa alžírské Sahary, v písčité poušti mezi Uarglou a Tuátem, 402 *m* n. m., 350 *km* jihozáp. od Uargly a ok. 1100 *km* na jih od m. Alžíru. Dále k jihu nalézá se již jen několik opevněných studnic v rukou francouzských. Obyvatelstva r. 1891 bylo 1168 a náleží hlavně arabskému kmeni Šámba, držiteli zdejších palem, jenž však se zde pouze v létě zdržuje; vedle toho černoši. Obyvatelstvo toto sídlí částečně v osadě el Medina na kopci asi 60 *m* vys., částečně v příbytcích do úbočí skály vytesaných nebo v kamenných chýších pod vrchem. Jest tu asi 16.000 palem. Vodu dodávají pouze studnice. Mnoho karavan prochází tudy do Timbuktu. Francie obsadila oasu tuto vojensky r. 1873 a vydržuje tu několik set střelců. První Evropan, jenž oasu navštívil, byl H. Duveyrier; nejlépe prozkoumala ji výprava Choisyova r. 1880.

Gołębiowski [-lēnbjo-]: **1)** G. B., malíř pol. (* na poč. XVIII. stol. v Krakově — † kol. 1763 v Sandoměři), žák Šim. Czechowicze. Pro řád cisterciáků v Jędrzejově maloval obrazy a četné podobizny. Ve sbírce Tom. Zielińskiho jest jeho *Seslání ducha sv.*

2) G. Paweł, malíř pol. Byl činným kol. polovice předešl. stol. v Krakově. V kostele v Czerně nalézá se od něho: *Sv. Terezie* (oltář. obraz z r. 1754); *Sv. Jan*; *Křížová cesta*; podoby svatých řádu karmelitánů a podobizny vynikajících karmelitánů polských. *J-k.*

3) Łukasz, archaeolog, historik a spisovatel polský (* 1773 v Pokośći na Polesí litevském — † 1849). Učil se na piaristických školách v Dąbrovici, sloužil ve vojenské kanceláři a bojoval r. 1794 pod Kościuszkou, načež stal se bibliotékářem T. Czackého v Porycku. Když knihovna Czackého dostala se do rukou knížat Czartoryských, zůstal G. dále v úřadě svém, a to v Puławách; r. 1823 však odešel do Varšavy, kde stal se tajemníkem »společnosti přátel nauk«. Koupiv sobě r. 1831 statek v okolí Hrubešova odešel tam r. 1833 a zabýval se v zátiší tom spisováním prací historických až do své smrti. G. jest z předních archaeologů a historiků své doby. Byl velmi plodným spisovatelem a některé spisy jeho podnes mají svou cenu. Počal s překlady, zejména přeložil Gibbonovy Dějiny císařství římského. Později přešel na pole folkloru polského a starožitností. Sem náležejí spisy: *Opisanie historyczno-statystyczne miasta Warszawy* (Varš., 1827); *Lud polski, jego zwyczaje i zabawy* (t., 1830); *Ubiory w Polsce* (t.); *Domy i dwory* (t.); *Gry i zabawy różnych stanów* (t., 1831). Jsou to zároveň první práce toho druhu v literatuře polské. Nejlepší histor. dílo jeho jest: *Dzieje Polski za panowania Jagiełłonów* (t., 1846—47, 3 sv.). Srv. S. Gołębiowski, Pamiętnik o życiu L. G. (Varš., 1852). *Blo*

Golendi viz Galindi.

Goleniščev Vladimir Semenovič, egyptolog ruský (* 1856), vystudovav v petrohradské univ., cestoval mnoho po záp. Evropě a Egyptě, kde shromáždil bohaté sbírky. Nyní jest kustodem egypt. oddělení v petrohradské Ermitáži. Práce své uveřejnil ve zprávách berlínského kongressu orientalistů a v Zápiskách ruského archaeol. spolku. O sobě vydal: *Die Metternichstelle zum ersten Male herausgegeben* (Lipsko, 1877); *Epigrafičeskije rezultaty pojezdki v Nadi-Chammamat* (Petr., 1887); *Ob ekzempljarach »Knigi mertvych« Gora, syna Něspagorapa i Tagapy* (t., 1880); *Opyt grafičeskago raspoloženija assirijskago slovarja* (t., 1888).

Goleniščev-Kutuzov, jméno šlechtického rodu ruského, odvozujícího původ svůj od »čestného muže« Gavrijila, jenž za Alexandra Něvského usadil se v Novgorodě (v polovici XIII. stol.). Ve stol. XVI. rod G.-K-ých rozdělil se na několik větví. Vynikli:

1) G.-K. Ivan Logginovič, spisovatel námořnický (* 1729 — † 1802), ukončiv námořn. akademii, vyučoval careviče Pavla, načež byl gen. intendantem ruského loďstva, správcem námořn. sboru a od r. 1797 předsedou admirálského kollegia. Vedle několika překladů odborných děl sepsal *Sobranije spiskov flagmanov, ober-sarvajerov i korabeljnych mastěrov* (Petrohrad, 1764).

2) G.-K. Michajil Illarionovič, vojevůdce, viz Kutuzov.

3) G.-K. Pavel Ivanovič, spisovatel (* 1767 — † 1803), byl kurátorem moskevské university a v l. 1804—06 spolupracovníkem časop. »Drug prosvěščenija«. Vedle překladů z Pindara (Moskva, 1804), Sapfy (t., 1805), Hesioda (t., 1807) a j. vydal sbírku slabých básní *Stichotvorenija* (t., 1803). Byl horlivým stoupencem Šiškova a protivníkem Karamzina, na nějž psal satiry a jejž očerňoval u cara Alexandra I.

4) G.-K. Loggin Ivanovič, syn G-a-K a 1), námořník (* 1769 — † 1845), sloužil od r. 1785 při loďstvu a účastnil se námořních bitev se Švédy. Od r. 1827 byl předsedou učeného komitétu námořního ministerstva. Sestavil *Morskoj atlas dlja plavanija iz Bělago morja k Anglinskomu kanalu i v Baltijskoje more* (Petroh., 1800) a přeložil množství cestopisů. Jeho zajímavý denník za l. 1806—1843 jest majetkem petrohr. veřejné knihovny.

5) G.-K. Arsenij Arkaďjevič, hrabě, básník (* 1848), byl šlechtickým maršálkem v korčevském újezdě a předsedou sjezdu smírčích soudců, načež r. 1889 stal se správcem šlechtické i selské banky zemské. Literárně činným jest od polovice let 70tých a básně své uveřejňoval hlavně v »Rus. Věstniku«. O sobě vydal je r. 1878 (*Zatišje i burja*) a r. 1884. Soubor jich vyšel s názvem *Sočiněnija* (Petroh., 1894, 4 d.). G.-K. jest básníkem intimních nálad, pěvcem přírodních krás, cizím víru běžných otázek, čímž přimyká se ke škole básníků »čistého umění« z let 40tých. Forma básní jeho jest nádherná a klidná, verš hladký a plastický, neznající vášnivých záchvatů, ale dýšící spíše epickým klidem. Za poslední sbírku dostalo se mu od petrohradské akademie ceny Puškinovy. *Šnk.*

Göler von Ravensburg August, svobodný pán, vojenský spisovatel něm. (* 1809 v Sulzfeldu — † 1862 v Karlsruhe). Vstoupiv do vojska, stal se r. 1829 poručíkem v badenském dělostřelectvu, postoupil zde až na plukovníka a jmenován posléze ředitelem velkovévodských ústavů uměleckých. R. 1858 dán v hodnosti generálmajora na odpočinek. Ve spisech svých objevuje se G. jako bystrý stratég a důkladný znalec válečnictví Caesarova. Spisy jeho: *Cäsar's Kämpfe bei Dyrrhachium u. Pharsalus im J. 48 v. Chr.* (Karlsruhe, 1854); *Cäsar's gallischer Krieg in den J. 58-53 v. Chr.* (t., 1858, 2. vyd. Tubinky, 1880).

Golesco nebo **Golesku** [-ko], bojarská rodina valašská, z níž vynikají: **1)** G. Stéphan (* 1809 v Campû-Longû — † 1874). Vystudoval s bratry svými v Genevě a za Bibesca zastával několik důležitých úřadů; po odstoupení Bibescově byl členem prozatímní vlády, i musil r. 1848 uprchnouti do Francie. Po návratu svém r. 1857 zvolen byl do divanu ad hoc a r. 1868 sestavil nové ministerstvo.

2) G. Nicoláe (* 1810 — † 1877), bratr předešl., horlivý odpůrce ruského vlivu, byl r. 1848 členem prozatímní vlády, za to byl od Turků zajat. Při přepravě přes Dunaj podařilo se mu uprchnouti, i žil do r. 1857 v Paříži, jsa tu vůdcem rumunské emigrace. Za Ghiky byl r. 1861 předsedou ministerstva a r. 1866 členem prozatímní vlády. R. 1870 učinil v Ploješti pokus zříditi republiku, i byl postaven před soud, který ho však uznal nevinným.

3) G. Aléxandru (* 1819), vystudovav v Paříži inženýrství, navrátil se do vlasti, měl účasť na událostech r. 1848 i poslán byl jako tajemník prozatímní vlády do Paříže, kde vydal *De l'abolition du servage dans les Principautés danubiennes* (Paříž, 1856). Po návratu svém byl členem divanu ad hoc a r. 1860 až 1870 ministrem financí.

Goleszów [-šúv], far. ves v rak. Slezsku, hejt. Bílsko, okr. Skočov; 174 d., 1306 obyv. pol., 5 č., 21 n. (1890), kat. kostel sv. Michala, evang. kostel a fara, šk., pošta, telegraf, žel. stanice (v místě) a arcivév. statek. Sem náležejí osady: Kamieniec, Równia a Zadwornija.

Golešinci neboli Holešňané, dle Šafaříka, Sebr. spisy II. 616, kmen srbský sídlivší nad řekou Golešinou (Goltza) v okolí dnešního města Golssenu v braniborském okrese Lukovském (Luckau). Jméno města čte se v pramenech r. 1301 (*castrum Golzin*, t. Golešin). G. uvádějí se pouze u zeměpisce Bavorského, jenž připisuje jim pět měst (*Golensizi* [*habent*] *civitates V*). Jireček (Slov. právo I. 57) vidí v pramenném jméně »Golensizi« Holasovice nebo Holasice moravské častěji v pramenech vzpomínané. *Pp.*

Goletta viz la Goulette.

Golevinskij Vladislav Ivanovič viz Holewiński.

Golfový proud, mohutný a velice důležitý mořský proud v severní polovici Atlantského okeánu. Znám jest od r. 1513, kdy se v něm na pobřeží východní Floridy octl Juan Ponce de Leon. Pilot jeho Francisco de Alaminos jest vlastním objevitelem Golfu, neboť vyslán byv r. 1519 od Corteze, s nímž byl přistal v Mexiku, aby co nejrychleji podal o tom zprávu do vlasti, volil poprvé cestu severně Kuby a doplul, nesen jsa proudem tímto, za 2 měsíce, tedy v době tehdáž neslýchaně krátké, z Vera Cruzu do Španěl. Po staletí slul pak proud ten Floridským, až teprve r. 1772 Benjamin Franklin, poukazuje na jeho původ v zálivu Mexickém nazval jej proudem Golfovým (Gulfstream), kteréžto jméno zkracuje se obyčejně na »Golf«, název, jenž zobecněl u všeho námořnictva. S vlastním výzkumem G-ého p-u počalo se teprve v tomto století. Nejdůležitější v ohledu tom jsou práce podniknuté Spoj. Státy severoamerickými od r. 1845. Ve zcela nové stadium vstoupil vý-

zkum ten r. 1883, kdy počato s pozorováním na zakotvených lodích, od r. 1885 pod vedením J. E. Pillsburyho. Dlužno rozeznávati **G. p.** v užším a širším smyslu. **G. p.** v užším smyslu jest správně označován jako proud Floridský, od úžiny Floridské až ku 40° z. d.; v širším smyslu rozšiřuje se pojem ten i na proudění v moři Karibském a zálivu Mexickém, jakož i veškeré teplé proudění v okeánu sev.-atlantském mezi Azory a Špicberky. Vlastní původ **G**-vého **p**-u lze hledati v moři Karibském. Severní proud rovníkový spojený se severním ramenem jižního proudu rovníkového přináší úžinou mezi ostr. St. Vincentem a Antiguou mohutné množství vody do moře Karibského. Zvláště silný jest proud ten mezi St. Vincentem a St. Lucií. Avšak ne všecka voda, již pasát zahání k západu, vtéká do moře Karibského zmíněnou úžinou, značná část jí teče podél okeanické strany Antill k sev.-západu a vniká pak do téhož moře řadou průplavů mezi jednotlivými ostrovy. Jak veliký jest tento přírůstek, vysvitne z fakta, že úžinou Floridskou opouští záliv Mexický v hodině 89.872 mill. tun vody, tudíž dvakráte tolik, co jí vtéká do moře Karibského mezi St. Vincentem a Antiguou. Jest tudíž množství vody vnikající průplavy mezi Antillami stejně mocné jako proud jižní. V moři Karibském jest proud na povrchu sotva znatelný, rychlosti však značně přibývá s délkou. Voda z moře Karibského odtéká pak úžinou Jukatanskou do zál. Mexického. Úžina Jukatanská jest až 2100 *m* hluboká, profil její měří 110 moř. mil čtver. Proud, jenž jí teče rychlostí 27—50 moř. mil ve 24 hodinách, nevyplňuje celého profilu, neboť na západě lze ještě znáti moc přílivu a odlivu, na východě pak slabý sice, ale stálý proud ze zál. Mexického do moře Karibského. V zál. Mexickém jsou proudění slabá a střídavá. Vreeland pozoroval zde mezi ústím Mississippským a úžinou Jukatanskou v severu a jihu proudění směru západního, uprostřed však východního. Zde mezi úžinou Jukatanskou a Mississippským ústím počíná vlastní **G. p.** Dlužno tu připomenouti, že hladina zál. Mexického dle pozorování u Biloxi, Fortu Morganu a Key-Westu během roku silně kolísá. V měsíci čnu až listop. nalézá se výše, v ostatních měsících níže než Atlantský okeán (u Sandy Hooku). Nejvyšší stav obnáší v říjnu + 125, nejnižší v lednu — 94 *mm*. Maximum dostavuje se tudíž, když jest nejvíce vody vháněno do moře Karibského a pak má i **G. p.** největší rychlost. Na 84° z. d. jest východní proud již všeobecný, pouze poblíž Kuby jde proud k západu. Na výši Havanny má **G. p.** šířku asi 70 moř. mil a rychlost 2 uzlů. Vstoupením do úzkého průlivu Floridského zvětšuje se rychlost, jež u Elbow Keye při šířce 47 moř. mil a hloubce až 950 *m* obnáší 3 uzle. Na **G. p.** vyšedší z úžiny mezi Floridou a Kubou přimyká se jiný proud, jenž tekl vně Antill a prodral se nyní skupinou Baham. Sesílený proud ubírá se do úžiny zv. Bemini (dle ostrůvků mezi Floridou), kdež se zúžuje až na l. Jeho rychlost uprostřed úžiny udávají Bartlett a Sigsbee v roč. průměru na 72 moř. mil, v nejteplejší době roční 100 až 120 mil za den, tudíž asi 1·5—2·5 *m* za vteřinu. Jest to rychlost, jíž nedosahuje žádný jiný mořský proud a jež převyšuje i obyčejnou rychlost velkých řek. Poměrně malou šířku 30—40 moř. mil podržuje potom **G. p.** až k mysu Cañaveralu, odkudž se pak při nezměněné rychlosti a síle šíří až po Charleston (32° s. š.), kde jest již 70 mil šir. Tvrdé dno, prosté všech usazenin, jako bývají v tiché vodě, ukazuje, že zde voda proudí i v nejzpodnějších vrstvách. Dosavadní směr severní zaměňuje se nyní na sev.-východní, při čemž se však **G. p.** vždy ještě neustále šíří, tak že jest u mysu Lookoutu již 100, naproti mysu Hatterasu (35° s. š.) 120 mil šir. Rozšířil se tudíž na 630 mil svého toku mezi úžinou Floridskou a mysem Hatterasem více než 3kráte. Ovšem ubývá od Charlestonu také značně rychlosti. Tato jest sice ještě severně mysu Hatterasu v západní (americké) části proudu 3—4 moř. míle za hodinu, ve východní však (atlant.) 5—7kráte menší. Severně 40° s. š., naproti N. Yorku a mysu Codu zahýbá proud zde 300 mil široký ponenáhlu k východu a pohybuje se vždy volněji, tak že, měl-li naproti mysu Codu ještě 36, má na 60° z. d. jen 27 mil rychlosti ve 24 hod. Stále menší rychlostí teče pak **G.** podél jižního okraje mělčiny N.-Foundlandské. Na 40° z. d. přestává vlastní **G. p.**, ačkoliv jméno (nyní obyč. Gulfstream-drift) přechází na veškeré k východu neb severovýchodu namířené proudy v sev. Atlantském okeánu. Vějířovitě rozlévá se od 40° z. d., 40° s. š. voda ve směru východním. Nejjižnější část jde ve směru na Azory, jiná ve směru více severním na pobřeží Španělska, kdež bývá v zál. Biscayském, zvláště v zimě, znatelna, kdežto nejsevernější pás vodní oblévá sev.-západ Irska a Skotska, pokračuje podél pobřeží Norska a ztrácí se v moři Barendszově mezi Špicberky a N. Zemljí. Rychlost v tomto proudění severových. okeánu Atlantského jest ovšem velice slabá, okolo ½ moř. míle za hodinu v části západní a ještě méně, čím dále na sever a východ. Toto proudění působí ve velkolepých rozměrech blahodárně na oteplování břehů západoevropských, nelze je však počítati na vrub vlastního **G**-vého **p**-u (proudu Floridského), jehož vodní objem ani z daleka by úkolu tomu nestačil, nýbrž všeobecnému hrnutí se silně vyhřáté vody tropické do severnějších šířek.

Neobyčejně zajímavy a důležity jsou poměry teploty v **G**-vém **p**-u a srovnání jejich s okolím. Výsledky sestavené britskou admiralitou (Carpenter) pro několik hlavních bodů a různou dobu roční jsou:

			zima	jaro	léto	podzim	rok
záliv Mexický	na 28° s. š.		22·8	25·0	28·3	26·7	25·7
úžina Floridská	» 25°	»	25·0	25·6	28·3	27·8	26·7
u Charlestonu	» 32°	»	23·9	25·0	27·8	27·2	26·0
mys Hatteras	» 35°	»	22·2	22·8	24·4	24·4	24·0
jv. od Nantucketu	» 40°	»	19·4	20·0	22·2	22·2	22·1
j. od N. Skotie	» 43°	»	16·7	19·4	25·6	20	20·4

Jest tudíž hořejší vrstva nejteplejší v úžině Floridské (26·7°) a střední roč. teplota celého proudu 21·1°. Vodstvo v G-vém p-u potřebuje 40–50 dní, aby se dostalo z 25° na 43° s. š. Na této cestě jest úbytek stř. roč. teploty 2·7°, odtud až k 43° s. š. však 3·6°. Rozdíl v teplotě mezi nejstudenější a nejteplejší části roku obnáší až 8·9° C. Pozorováním teploty v G-vém p-u a okolí bylo zjištěno, že mezi G-vým p-em a pobřežím americkým nalézá se pás studené vody (»cold-wall«), jenž zúžuje se směrem k jihu a přestává býti znatelným jižně od mysu Cañaveralu. Proudem lze jej sotva zváti, ježto nejeví na povrchu žádného znatelného pohybu. Rozdíl mezi teplotou tohoto studeného pásu a teplotou Golfu obnáší ve stejné zem. šířce a hloubce ok. 10°. Tak obnáší teplota v chladném pasu v hl. 37 *m* 15·6°, v 183 *m* 8·3°, v 366 *m* 6·1°, v 549 *m* 3·9–5·6°, v 732 *m* 2·8–4·4° a ve stejné šířce zeměpisné v G-vém p-u v týchž hloubkách 25, 19·4, 16·7, 15, 12·8°. Zvláště příkré jsou rozdíly v teplotě ve vyšších šířkách zeměpisných, tak pozoroval na př. v květnu r. 1861 admirál Milne na lodi »Nile« při plavbě z Halifaxu na Bermudy na styku obého vodstva rozdíl v teplotě 16·5°! Poblíž mělčiny N.-Foundlandské potkává se G. p. se studeným proudem arktickým. Hranice obou proudů nemá zde pravidelnosti a pošinuje se dle ročních časů. V zimě od září do března studený proud arktický zatlačuje hranici k jihu, v létě od března do září vítězí zase G. p. Ledové kry a hory nesoucí na povrchu svém množství hlenu a kamení roztávají v teplé vodě G-vého p-u a zanášejí silně dno mořské v těchto končinách, tak že se jim dříve vůbec připisoval vznik mělčin N.-Foundlandských. Pozoruhodné jest pro tkání G-vého p-u pruhy a pásy studené vody, jež se počíná jeviti, jakmile G. p. vstupuje u mysu Hatterasu do hlubší vody. Studená voda stoupá zde z větších hloubek a sleduje pak proud teplé vody. Čím dále k severu, tím více šíří se tyto studené pruhy. Tak naproti mysu Hatterasu lze od pobřeží k východu konstatovati tento postup: při pobřeží studený pás 30 m. mil šir., teplý pás (osa G-vého p-u) 47 mil, chladný pruh 25 mil, teplý 47 mil, načež po jednom studeném pásu následuje ještě teplý 75 mil široký. U Sandy Hooku šíří se studený pás pobřežní až na 240 mil, druhý studený pás na 60 mil a vnější teplý úží se naproti tomu ze 75 na 50 mil. Vedle teploty lze vodstvo G-vého p-u rozeznati i dle barvy. Voda G-vého p-u jest indychově modrá, lišíc se velmi zřetelně od zelené barvy chladného vodstva atlantského. Tato modrá barva přičítá se vyšší teplotě a většímu množství soli v G-vém p-u. Pro plavbu lodí plachetních měl a má G. p. důležitost neobyčejnou. Jest známo, jak velice prospěl B. Franklin seznáním vlastností tohoto proudu spoluobčanům svým ve válce za neodvislost, kdy lodi americké ve spojení s Evropou předstihly v rychlosti anglické o 14 dnů.

Literatura. Kohl, Geschichte des Golfstroms u. seiner Erforschung (Brémy, 1868); Report of the U. S. Coast Survey (1866); Petermann, Der Golfstrom (v Petermanns Mitt., Gotha, 1870); Currents and surface temperature of the North Atlantic Ocean (brit. admir., 1872); Wind and current-charts of the British admiralty (1873); Finlay, Memoir of the North Atlantic Ocean (3. vyd. 1873); J. Croll v časop. »Geol. Magazine« 1869, »Philosoph. Magazine« 1870–74 a »Nature« 1874; Carpenter v Proc. R. Geogr. Society XVIII (1874); Thomson, The Atlantic (1877); Bartlett v Proc. of U. S. Navigat. Institute VII; P. Hoffmann, Zur Mechanik der Meereströmungen an der Oberfläche der Ozeane (Berl., 1884); Krümmel, Handbuch der Oceanographie (Štutgart, 1877); J. E. Pillsbury, The Gulf Stream v Report U. S. Coast and Geodetic Survey 1889–90 (Washington, 1892). *Šv.*

Golgi [goldži] Camillo, lékař ital. (* 1844 v Corteně). Lékařství studoval hlavně v Pavii, jsa žákem Mantegazzovým a Bizzozerovým; nyní je prof. všeobecné pathologie a histologie v Pavii. Největších zásluh získal si o zkoumání soustavy nervové tím, že do techniky histologické uvedl zvláštní methodu užívání solí těžkých kovů, jimiž vláknění buněk nervových a pojivových hmot výborně vystupuje. Tato methoda G-ova byla jím samým a jeho následníky zdokonalena a přispěla velmi platně k poznání podrobné skladby mozku, míchy a zakončení nervů ve všech orgánech. Napsal četné spisy a články, ze kterých sluší uvésti aspoň: *Contribuzione alla fina Anatomia degli organi centrali del sistema nervoso* (1870–71); *Sulla fina anatomia del cervelletto* (1874); *Sulla terminazione dei nervi nei tendini etc.* (1878); *Sulla ipertrofia compensatoria dei reni* (1882); *Studii istologici sull midolo spinale* (1881); *Studii sulla fina anatomia degli organi centrali del sistema nervoso* (1883, práce poctěná cenou); *Sull' infezione malarica* (1885); *Il fagocitismo nell' infezione malarica* (1888); *Untersuchungen über den feineren Bau des centralen und peripherischen Nervensystems*, přel. F. Teuscher (Jena, 1894, 2 sv., s atl.). *Srz.*

Golgotha, řecké slovo původu hebrejského גָּלְגֹּלֶת, galgoleth = lebka, místo kde Spasitel ukřižován byl, nalézá se uvnitř hradeb, jimiž Jerusalem od Heroda Agrippy kolem r. 42 po Kr. obehnán byl, a sice ve směru sev.-záp. Jméno své vzalo snad dle podoby lebkové, ač dle jiných bývalo zde popraviště, dle legendy orientu pak pohřbena zde lebka Adamova. *dk.*

Golian Martin, spisovatel hornolužický (* 1692 ve Wotrowě — † 1759 v Budyšíně), posléze farář katolického srbského kostela v Budyšíně a kanovník tamní kapituly. Vydal četné náboženské spisy (Khróscický seznam lužického duchovenstva nazývá jej *benefactor patriae evulgando propriis sumptibus libellos sorabicos*), ale poněvadž jich neoznačoval svým jménem, lze mu s větší nebo menší pravděpodobností jen tyto připsati: *Šula Jezusowa* (1747, modlitební kniha); *Ton prawy katholski špihel* (1752); čtyři knížky dialogů katolika

s evangelíkem (bez léta); *Tón duchowny burski špihel* (též bez léta); *Tón křesćijanski špihel* (1758); *Špihel teje wěčnosće.* *Čný.*

Goliardi viz Bachanti.

Goliáš (Goliath), jméno obra z kmene Refáitů z města Gath. O něm vypravuje I. kniha Královská v kap. XVII., že vyzval zpupně za války Israélitů s Filištínskými, za kralování Saula, někoho z Israélitů k souboji. Vyzvání jeho vyhověl mladistvý David, napotomní král židovský, jenž G-e i přemohl. Zmínka o G-ovi děje se i ve II. knize Královské, kap. XXI., a v I. knize Paralipomenon, kap. XX. *dk.*

Goliášova kolejnice jest kolejnice o široké noze značně většího průřezu, nežli obvyklo, kterou navrhl švédský inženýr Sandberg, aby koleje sesílil. Byla vyrobena poprvé ve válcovnách Cockerillských v Seraingu (Belgie) r. 1887 a položena na pokus na dvou hlavních tratích belgických státních drah; osvědčila se ve příčině zmenšení udržovacího nákladu kolejí i vozidel tak dobře, že rozhodnuto bylo zavésti ji na všech hlavních tratích tamních státních železnic. Tato G. k. vážila na 1 *m* délkový 52·7 *kg* (rak. stát žel. r. 1884 zaváděly 35·3 *kg*, r. 1891 43 *kg*), měla výšku 145 *mm*, šířku nohy 135 *mm*, šířku hlavy 72 *mm*. Novější G. k. bývá širší v hlavě, ale má celkem menší váhu na 1 *m* délkový; na př. v tunelu gotthardském 46·4 *kg* (od r. 1891), na železnici pařížsko-lyonsko-středomořské 47 *kg* (od r. 1889). *Plk.*

Goliathus Lam., rod brouků z čeledi *Melitophila*, příbuzný našim zlatohlávkům. Má přední hruď více méně okrouhlou, uprostřed nejširší, před štítkem nevykrojenou; vnitřní čelisť 2. páru kusadel končí velikým zubem a vnější čelisť nese 2 zuby; brada jest širší než delší, vypouklá; sameček má štít čelní opatřený rohem, výběžek středoprsí krátký; přední holeně samečka jsou hladké, u samičky trojzubé. U samečka jest hlava nahoře sametově plsťnatá, vyjímajíc ostré kraje a laloky rohu; štít šíjový jest veskrze matný; kromě úzkého kraje postranního a 6 souměrně po ploše se táhnoucích, mírně vyvýšených, vpřed i vzad zúžených proužků, které jsou černé a lysé, jest veškerá ostatní plocha štítu šíjového pokryta jemnou plstí téže barvy jako na hlavě. Štítek jest stejně plsťnatý a barevný jako štít šíjový. Krovky mají zvláštní perleťový povlak, který nechává však obyčejně část nepokrytu, kteráž pak jest barvy sytě černé a mdlé. U samiček jest povrch hlavy jemně vrásčitý, lesklý, na temeně se 2 jemně plsťnatými barevnými skvrnami. Přední šíje jest jemně plsťnatá, ale vyvýšené proužky jsou mnohem širší, protáhlé až ku kraji přednímu i zadnímu, veskrze lesklé a hluboce, hrubě roztroušeně tečkované. Štítek jest lesklý, hladký, na prohloubeném kraji plsťnatý. Plece jsou hrubě tečkované, na zad plsťnaté. Krovky bývají též barevné, ale barvitost bývá méně rozšířena; nebarevné plochy jsou vyvýšené, lesklé a hustěji [illegible] kované než na štítě šíjovém. [illegible] tomuto patřící jsou z největších a nejkrásnějších vůbec; dosahují až 1 *dm* délky. Omezeni jsou pouze na horkou Afriku. Ve sbírkách častěji se vyskytují: G. *giganteus* Lamark, černý; plsť hlavy a štítu šíjového, střed štítku a kořen krovek bílý, krovky jednobarvé narezavělé; samec má štít čelní na každé straně s 1 zubem široce vykrojeným. Žije v Guinei. — G. *regius* Klug, černý, vezpod olivově hnědý, lesklý; plsť hlavy, štítu šíjového i štítku hedvábitě bílá; na krovkách jest velká trojúhlá skvrna při švu a zevní okraj křídově bílý. Žije v Guinei. — G. *atlas* Nick., černý; plsť hlavy i štítu šíjového poněkud do žluta; štítek žlutavě bílý; krovky čistě bíle perleťové vyjmouc 4 černé skvrny, totiž 2 na plecích a 2 před koncem krovek; šev podél štítku až do polovice úzce černě lemovaný; zpod hnědě olivový, lesklý. Žije v Guinei. — G. *cacicus* Voet., černohnědý; plsť na hlavě a štítě šíjovém okrová; krovky perleťové, bílé s nádechem šedým, na každé pleci s velkou skvrnou a podél švu s úzkým lemem až na konec krovek sahajícím a zde ponenáhlu mizejícím; u samiček krovky skoro celé hnědě plsťnaté; zpod lesklý, okrově plsťnatý. Cap Palmas, Limpopo. Mimo tyto druhy ještě několik jiných žije v Africe. Příbuzné rody pravých Goliathidů nacházíme též v Asii. Také nepraví Goliathidi, vyznačení lichoběžníkovým štítem šíjovým, valnou, většinou obývají ve Starém světě a pouze nepatrně v Novém světě jsou zastoupeni. *Kpk.*

Golicyn, jméno knížecího rodu ruského, odvozujícího původ svůj od velkoknížete litevského Gedimina. V pátém pokolení rozdělil se rod na čtyři větve, z nichž dvě trvají dosud. Vynikli z něho:

1) G. Michajil Ivanovič († 1554), příjmím Golica, byl bojarinem, r. 1512 účastnil se pochodu proti Tatarům a po dvou létech proti Litvě. Padnuv do zajetí v bitvě u Orše, osvobozen byl r. 1552, načež vstoupil do Trojického kláštera v Moskvě. Pokládá se za zakladatele rodu.

2) G. Jurij Michajlovič († 1557), syn před., bojoval proti chánu krimskému a při dobytí Kazaně r. 1552 byl jedním z hlavních vojvodů.

3) G. Vasilij Vasiljevič, vnuk před., za Lžidimitrije byl vojvodou národní obrany, jež vedením knížete Mstislavského obsadila Brjansk. Po smrti Borisově přestoupil na stranu samozvance, ale pak byl z prvních účastníků při jeho svržení. Za Lžidimitrije II. byl G. druhým vojvodou vojska Šujského, ale při první srážce dal se zbaběle na útěk (1608). Účastnil se též svržení Šujského a poselství do tábora Sigmundova u Smolenska, kde byl s ostatními posly moskevskými ponechán v zajetí.

4) G. Andrej Vasiljevič, mladší bratr před., vynikl v bojích proti Lžidimitriji II. a zasedaje v bojarské dumě vzepřel se rozhodně záměslům Sigmundovým, začež byl od Poláků zavražděn.

5) G. Vasilij Vasiljevič (* 1643 — † 1714), v mládí žil na dvoře cara Aleksěje

Michajloviče. R. 1676 poslán byl v hodnosti bojarina na Malou Rus proti Turkům a krimským Tatarům, při čemž účastnil se slavných čigirinských pochodů. Poznav nedostatky vojenské organisace, přičinil se o zrušení úřadu místodržících, načež za vlády carevny Sofie, která byla mu vášnivě oddána, stal se prvním ruským státníkem. Dosáhnuv hodnosti strážce státní pečeti, jakou před ním měli jen Ordin-Naščokin a Matvějev, soustředil v rukou svých velikou moc jak ve věcech vnitřních, tak i zahraničních a uzavřel dne 21. dub. 1686 věčný mír s Polskem, jímž přivtělen k Rusku Kijev de jure a vláda polská zavázala se, že nebude utiskovati pravoslavných poddaných, což později zavdalo podnět Rusku míchati se do vnitřních záležitostí polských. Jeho pochod na Krim r. 1687 nezdařil se. Rovněž bezúspěšný byl i jeho druhý pochod. Pádem Sofie G. upadl v nemilost a obviněn z nezdaru pochodů, vypovězen byl do Jarenska a pro podezření, že spolupůsobil při povstání střelců proti Petrovi, zavezen r. 1691 do Mezeně. Po jeho smrti rodina vrátila se z vyhnanství. G. byl vynikajícím mužem své doby. Maje důkladné klassické vzdělání, pochopil úlohu Ruska těsněji sblížiti se se západem, ale jako přívrženec Sofie byl později příliš očerňován z nepřátelství proti Petrovi, ač ve skutečnosti byl přítelem reforem a čistým západníkem. Zabýval se též plánem osvoboditi selský stav, posílati šlechtice do zahraničných vojenských škol, zavésti náboženskou svobodu a zříditi vyslanectva u cizích dvorů. Od Petra lišil se náklonností ke katolicismu, kdežto Petr klonil se k protestantství.

6) G. Boris Aleksějevič (* 1654 — † 1714), byl z hlavních činitelů při prohlášení Petra za cara po smrti Fedora Aleksějeviče. Za Sofie byl téměř pěstounem Petrovým a poradil mu, aby hledal ochranu před Sofií v Trojickém klášteře. R. 1690 stal se bojarem a se Lvem Kirillovičem Naryškinem spravoval vnitřní záležitosti říše. Účastniv se s Petrem cesty na Bílé moře (1694—1695), azovského pochodu, byl za jeho pobytu za hranicemi členem triumvirátu spravujícího říši. R. 1698 byl členem vyšetřující kommisse v příčině povstání střelců, ale astrachanské povstání otřáslo jeho postavením, poněvadž kraj ten náležel jeho správě. Rok před smrtí vstoupil do kláštera. Byl to člověk vzdělaný, ale lehkomyslný, přející zábavám, kratochvilím a cizincům. Děti své svěřil vychovatelům polským.

7) G. Dmitrij Michajlovič (* 1665 — † 1737), poslán byv r. 1697 za hranice, dostal se do Italie, kde u Marka Martinoviče učil se mořeplavectví. R. 1701 byl vyslancem v Cařihradě, domáhaje se volné plavby po Černém moři. Pobyv v Polsku a Sasku, byl pak vojvodou a gubernátorem kijevským, načež stal se senátorem. Upadnuv však v nemilost pro záležitost senátora Šafirova, ponechán byl v úřadě jen na přímluvu carevny. Po smrti Petrově stanul v čele staršošlechtické strany, hájící práva Petra II. proti Kateřině I., a dovedl toho, že moc carevny byla vymezena vrchní tajnou radou. Snahou jeho bylo zbaviti se tyranie a zavésti dřívější pořádek neb ústavu podobnou švédské a anglické. Po smrti Petra II. k jeho iniciativě povolána na trůn Anna Joannovna s vymezenou mocí a G. vypracoval plány, aby bylo vyhověno požadavkům šlechty. Když však Anna se prohlásila za samovládkyni, G. opustil politickou činnost a žil na svých statcích. Ale povolán byv před soud pro nezákonité prý chování v záležitosti zetě svého Konstantina Kantěmira, odsouzen byl k smrti; carevna Anna konfiskovala mu statky a dala ho zavříti do Schlüsselburku, kde zemřel. G. byl vynikajícím státníkem, jenž za doby svého všemohoucího bratrance Vasilije Vasiljeviče zůstal věren staroruským tradicím a choval se s opovržením k cizincům a nahodile povýšeným lidem své doby. S reformami Petrovými v mnohém nesouhlasil, ale jako člověk nevšedního vzdělání nebyl zásadním jejich odpůrcem Jeho péčí přeloženo bylo mnoho z historických i politických spisovatelů evropských do ruštiny, a Petr sám obracel se k němu o některé překlady. Měl bohatou knihovnu něm., holland., špan., angl. a švédských knih, které propadly též konfiskaci. G. získal si též nemalé zásluhy, uváděje v život mnohé administrativní opravy. Svoji politickou činnost zakončil slovy: »Hody byly hotovy, ale hosté byli jich nehodni. Vím, že stanu se jejich obětí. Budiž však — budu trpěti pro vlasť!«

8) G. Michajil Michajlovič, polní maršálek, bratr před. (* 1675 — † 1730), vstoupiv jako dvanáctiletý jinoch k semenovskému pluku, účastnil se porážky střelců u Voskresenského kláštera (1698, výpravy Petrovy do Kerče (1699) a bitvy u Narvy (1700). Po dvou létech obsadil Noteborg, ač Petr, pokládaje to za nemožné, přikázal mu ustoupiti, načež r. 1708 zvítězil nad Švédy u Dobra a měl vynikající účastenství při porážce švédského generála Loewenhaupta u Lesné. Petr jsa svědkem jeho chrabrosti, nabídl mu, aby žádal, čeho si přeje. G. vyžádal milost pro svého odpůrce Repnina, s nímž se smířil. V poltavské bitvě (1709) vyznamenal se opět jako velitel gardy; první dostihl po bitvě zbytků armády švédské a s Menšikovem přiměl je složiti zbraň. Později působil při dobytí Viborgu (1710), hájil Ukrajiny proti Zaporožcům a Tatarům, účastnil se s carem výpravy na Prut a jsa v l. 1714—21 náčelníkem vojska v Čuchonsku, zvítězil nad švéd. loďstvem u ostrova Grengamu (1720). Za výpravy Petrovy do Persie G. byl velitelem v Petrohradě. Kateřina I. jmenovala ho gen. polním maršálkem a Petr II. předsedou vojenského kollegia, senátorem a členem vrchní tajné rady (1728). Za Anny Joannovny byl přívržencem záměrů svého bratra, načež vzdálen byv ode dvora, záhy zemřel.

9) G. Michajil Aleksějevič, příjmím Kvasnik, šašek Anny Joannovny (* 1697 — † 1775), byl vnukem G-a 5) a jeho miláčkem. Po smrti dědově, když rodina G-ých vrátila

se z vyhnanství, poslán byl Petrem za hranice a vzdělal se v pařížské Sorbonně. Dostav se do Italie, stal se katolíkem a tajně se oženil. Za Anny Joannovny, kdy G-ové upadli v nemilost carevny, vzpomněla si na knížete, povolala ho i s ženou do Petrohradu, rozvedla je a G. za trest stal se dvorním šaškem, načež carevna oženila ho r. 1732 se svojí oblíbenou Kalmyčkou Jevdokií Ivanovnou Bužaninovou a vystrojila jim svatbu v Ledovém domě. Událost tato poskytla vděčnou látku malíři Jakobiovi a spisovateli Lažečnikovu ke známým jejich dílům. Po smrti carevny (1740) G. žil na svém statku. Syn jeho Andrej z druhého sňatku stal se zakladatelem nové, dosud trvající větve G-ých.

10) G. Aleksandr Michajlovič, gen. maršálek, syn před. (* 1718 — † 1783), vstoupil k vojsku prince Eugena na Rýně a pak byl vyslancem v Sasku. Vynikl v první válce turecké za Kateřiny II., dobyv dvojího vítězství nad Turky u Chotina.

11) G. Dmitrij Aleksějevič, spisovatel a diplomat (* 1734 — † 1803), sloužil v l. 1754 až 1768 při ruském vyslanectví v Paříži a stal se přívržencem Voltaira a Diderota, jejichž pomocí sbíral umělecké památky a antiky pro carskoselské museum. R. 1768 byl mimořádným vyslancem v Haagu. Z jeho spisů uvádíme: *Lettre sur quelques objets d'électricité* (Haag, 1778, rus. Petrohrad, 1778); *Défense de Buffon* (t., 1793); *De l'esprit des économistes* atd. (Brunšvik, 1796). Mimo to vydal posmrtné dílo Helvetiovo »De l'homme« (Haag, 1772) a Kéraliovo »Histoire de la guerre entre la Russie et la Turquie« (Amstrdam (1773) s vlastními poznámkami.

12) G. Aleksěj Ivanovič, spis. ruský (* 1765 — † 1807), sloužil ve vojsku a jako plukovník šel do výslužby. Vydal: *Korablekrušenije i pochožděnija Petra Vioda* (Moskva, 1786, 2. vyd. Petrohrad, 1802); *Meljkija stichotvorenija* (t., 1798); *Sočiněnija i perevody* (t., 1798—1800); *Jadro chronologičeskoj istoriji* (t., 1804—05) a j.

13) G. Dmitrij Dmitrijevič, řím.-kat. missionář, syn G-a 11) (* 1778 — † 1840). Dostalo se mu velmi pečlivého světského vzdělání a když matka jeho, dcera říšského hraběte-katolíka, ke konci života z náboženského indifferentismu stala se horlivou katoličkou, G. vstoupil do katol. kláštera a přijal jméno Augustin. Odebrav se do Ameriky, prošel jako missionář Maryland, Virginii a Pennsylvanii, kde se usadil na nejvyšším bodě Alleghanských hor asi 150 mil od Filadelfie. Zde zřídil ze stromových kmenů chrám a záhy vznikla zde osada Loretto, na kterou G. obětoval 150.000 dollarů, čímž upadl do dluhů. Čekaje marně dědictví z Ruska, zřekl se svého titulu a jména. Vydal polemický spis proti protestantům *A defence of catholic principles* (4. vyd. New-York, 1870) a *Letter to a protestant friend on the Holy Scriptures* (t., 1870). K jeho poctě nazvána u tunnelu v Alleghanských horách n.

14) G. Dmitrij Vladimirovič, gener. gubernátor moskevský (* 1771 — † 1844), vzdělal se ve vojenské akademii štrasburské, roku 1794 účastnil se dobytí Varšavy a vynikl ve druhé válce s Napoleonem, kdy operoval hlavně v Čuchonsku. R. 1812 vyznamenal se jako velitel jízdy u Borodina a v mnohých bitvách let 1813—14.

15) G. Aleksandr Nikolajevič, státník (* 1773 — † 1844). Vychován byl při dvoře Kateřiny II., ale za cara Pavla poslán byl do Moskvy, kde v knihovně hr. Buturlina seznámil se s učením Voltairovým. Alexandr I. povolal ho ke dvoru a r. 1805 jmenoval G-a vrchním prokurorem synodu, ač G. tomu se vzpíral. R. 1810 stal se správcem záležitostí cizích vyznání a r. 1816 ministrem osvěty, načež jmenován byl správcem nově zřízeného ministerstva duchovních záležitostí a národní osvěty (1817). Po příkladě carově stal se mystikem a pietistou a tento ráz vtiskl též činnosti biblického spolku, jehož byl předsedou. G. vystupoval příkře proti cizím vyznáním a ač za jeho správy otevřeno bylo lyceum v Oděsse a universita v Petrohradě, přece jako pietista snažil se zaměniti všecky vědy čtením Sv. písma. Zvláštní péči věnoval tomu, aby v lidu rozšířila se znalost písma a čtení. Nevšední zásluhy získal si jako filanthrop zakládaje nemocnice a ústavy dobročinné, zvláště pak za hladu na Bílé Rusi (1823). Ve společnosti hleděli na něho jako na svatého, vodili k němu děti, aby jim žehnal, ale vyšší duchovenstvo postavilo se proti jeho mysticismu a působilo spolu s intrikami Arkačejeva k jeho pádu (1824). Avšak G. vzdav se hodnosti ministerské, nepozbyl osobního přátelství carova a těšil se přízni dvora i za cara Mikuláše. Ke konci svého života byl správcem poštovního departementu a předsedou plenárních schůzí státní rady.

16) G. Michajil Aleksandrovič, bibliofil (* 1804 — † 1860), byl ruským vyslancem v Madridě a sebral bohatou knihovnu starých knih. Vydal anonymně: *Quelques pensées* (Paříž, 1816); *Le commandeur* (t., 1850).

17) G. Emmanujil Michajlovič, spisovatel, seznamovavší západní Evropu s Ruskem (* 1805 v Paříži — † 1853), vzdělal se na polytechnické škole pařížské a roku 1825 vstoupil k ruskému vojsku. Za turecké války byl těžce raněn při dobytí Varny. Později mnoho cestoval. Vydal: *Le manteau bleu* (Paříž, 1837); *Le Nord de la Sibérie* (t., 1843); *Le conteur russe* (t., 1846); *La Finlande* (t., 1852) a j. Po jeho smrti vyšlo dílo *La Russie du XVII siècle dans ses rapports avec l'Europe occid.* (t., 1855).

18) G. Nikolaj Sergějevič, generál (* 1809 — † 1892), vzdělal se v carskoselském lyceu a účastnil se válek v l. 1828–29 a 1830–31, načež byl prof. strategie a voj. historie ve voj. akademii. R. 1848 jmenován byl ředitelem právnického učiliště a za východní války r. 1855 byl generálním ubytovatelem střední armády, načež r. 1867 jmenován stálým členem učebného komitétu hlavního štábu. Důležitý jest

jeho spis *Vseobščaja vojennaja istorija* (Petrohrad, 1872—78), přeložený do němčiny. Za popis pochodů a válek Gustava Adolfa jmenovala jej švédská akademie svým členem. G. několik let redigoval časop »Rus. Invalid« a jiné publikace štábu. R. 1880—1881 »Rus. Starina« uveřejnila jeho zápisky.

19) G. Sergěj Pavlovič, gen. pobočník cara Alexandra II. (* 1815 — † 1887), byl při reformách carových členem redakční kommisse jako zástupce velkostatkářův a vynikl zde horlivou činností ve prospěch oprav. Později jako gubernátor černigovský uváděl v život opravy z r. 1861. Vydal: *Question d'Orient* (Brussel, 1854, s pseudonymem Serge Spletchaieff; něm. překlad Štutgart, 1854); *Pečatnaja pravda* (Moskva, 1848) a j. brožury o opravách selského stavu.

20) G. Jurij Nikolajevič, hudebník (* 1823 — † 1872). Po otci svém, virtuosu na cello a příteli Beethovena, jenž mu věnoval některé své skladby, zdědil náklonnost k hudbě a r. 1842 byl v Moskvě znám svým sborem 70 nevolníků z tambovské gubernie. Řídě sám sbor, přivedl jej k nevšednímu stupni dokonalosti. Po osvobození selského stavu G. sestavil sbor z ochotníků a pořádal s úspěchem koncerty v Moskvě, Petrohradě, Paříži, Londýně a jiných městech. R. 1868 koncertoval s úspěchem v Americe, uváděje v známost hlavně ruské písně národní. Složil asi 60 skladeb, z nichž vynikají dvě fantasie pro orchestr.

21) G. August Petrovič, církevní spisovatel katol. (* 1824 — † 1875), sepsal několik polemických spisů a mimo to vydal několik historických pojednání. Uvádíme z nich: *L'église russe est-elle libre?* (Paříž, 1861); *L'église gréco-russe* (t., 1861); *Histoire des particularités de la rebellion de Stanko Rasin* (t., 1856), vypravování anglického kupce, jenž žil r. 1671 v Archangelsku; *Description de l'Ukraine* (t., 1861); *La Russie au XVIIIme siècle* (t., 1863); *Petr I., člen parižskoj akaděmiji nauk* (Lipsko, 1869) a j.

22) G. Nikolaj Nikolajevič, bibliograf (* 1836), v létech sedmdesátých byl místogubernátorem podolské gub., pak redaktorem »Varšav. Dněvniku« a členem rady selské banky. Vydal: *Bibliografičeskij Slovarj russkich pisatěljnic* (Petrohrad, 1889), k němuž S. J. Ponomarev sestavil *Dopolněnija* (tam., 1892). Mimo to sepsal obšírné dílo *Rod kňazej Golicynych* (t., 1892).

23) G. Dmitrij Petrovič, spisovatel, známější pseudonymem Muravlin (* 1860), literárně činným jest od r. 1879, kdy jal se uveřejňovati své básně v časopisech s pseudonymem Dmitrij Čertkov. Od r 1884 jeho povídky a romány počaly vycházeti o sobě, jako: *Ubogije i narjadnyje* (1884); *Těnor* (1885); *Baba*; *Mrak*; *Chvorj*; *Ně ubij*; *Okolo ljubvi*; *Kňazja*; *Rubli*; *Děngi*; *V tolpě* (1894) a j. Látku ku svým pracím čerpá hlavně z fysické i mravní degenarace nynějších aristokratických rodin ruských, jež líčí s patrným nadáním. Nejlépe daří se mu psychologická analysa lidí slabomyslných a psychopatických, ač místy škodí jeho prácem jistá povrchnost. *Šnk.*

24) G. Boris Borisovič, fysik ruský (* 1862 v Petrohradě), vzdělav se v kadetním sboru a v námořnické akademii, odebral se za hranice a od r. 1892 přednáší jako soukromý docent na universitě moskevské. Z jeho pojednání jmenujeme: *O gazoobraznom i židkom sostojaniji těl*; *Ueber das Daltonische Gesetz*; *Ueber die Wirkungsweite der Molekularkräfte*; *O kritičeskoj těmperaturě* a pod.

Goličnik Jan, slovinský spisovatel a národní buditel (* 1737 v Mozirji — † 1807 jako farář v Grižach v Dol. Štýrsku). Vydal podle Kuraltova něm. díla o včelařství spis: *Čebelarstvo. Nauk, kako s čebelami umno ravnati.* *Lo.*

Golijan Zygmunt, kazatel pol. (* 1827), vzdělav se v Krakově, trávil delší dobu v Belgii a Římě, načež byl professorem akademie římsko katolické ve Varšavě. Usadiv se pak v Krakově, stal se horlivým bojovníkem ultramontansko-jesuitské strany polské. Spisy jsou: *Kazania niedzielne, świątalne, pasyjne i majowe* (Krakov, 1858); *Nieprzyjaciele sprawy papieskiéj stawieni w obec prawdy dziejowéj* (t., 1861); *Baczność katolicy i słowo o prawdziwém zjednoczeniu* (t., 1861); *Kazania* (t., 1870); *Moderanci w obec kościoła, narodu i dziejów przeszłości* (t. 1871) a j. Psal též verše a překládal z Danta.

Golikov Ivan Ivanovič, dějepisec ruský (* 1735 — † 1801), byl synem kurského kupce a stýkaje se s mnohými lidmi petrovské doby, umínil si napsati dějiny panování Petrova. Když pak pro zlořády při nájmu daně z lihu odsouzen byl k deportaci do Sibiře a v den odhalení pomníku Petrova (1782) dána mu milost, G. zapřisáhl se veřejně podniknouti obmýšlené dílo, jemuž pak úplně se věnoval. Za pomoci mnohých čelných mužů tehdejší doby sebral všechny dostupné zprávy ústní i zapsané, týkající se osoby Petrovy, a vydal je s názvem *Dějanija Petra Velikago, mudrago preobrazitělja Rossiji* (1788—89), k nimž záhy přidal *Dopolněnija* (1790—97, 18 dílů). Nové souborně spracované vydání vyšlo v Moskvě v l. 1837—43. Dílo to jest chronologický, často nekritický seznam událostí, v němž autor oplývá city obdivu k osobě Petrově. Přes to mělo důležitý význam jako první systematické dějiny panování Petrova. Do Ustrjalova a Solovjeva dílo G-a bylo jediným vážným pramenem skoro pro všechny dějepisce doby Petrovy. Z ostatních jeho prací jmenujeme: *Aněkdoty, kasajuščijesja do Petra Vel* (3. vyd. t., 1807); *O upadkě i vozvyšeniji rossijskago kursa* (t., 1809); *Sravněnije svojstv i děl Konstantina Vel. s svojsvami i dělami Petra Vel.* (t., 1810).

Golinelli Stefano, pianista a skladatel ital. (* 1818 v Bologni — † 1891 t.), žák Donelliho ve hře na klavír, Vaccajův ve skladbě, byl od r. 1840 prof. bolognského Lycea, a po 30 letech, dobyv si zvučného jména uměleckými cestami po Italii, Francii a po Německu a Anglii (1851 v Londýně se Sivorim a Piattim)

uchýlil se v zátiší. Jako skladatel pro svůj nástroj vyznamenal se plodností, jež nebyla však na úkor hodnotě jeho výtvorů, počtem ke 200, majících vytříbenou formu i distinkci myšlének. Název »italského Bacha«, přikládaný mu jeho krajany, jest ovšem velmi přemrštěný. Zmínky zasluhují: *Album*, op. 11; 12 étud op. 15; praeludia op. 23, 69, 177 (*Ai giovani pianisti*); Tarantella op. 33; Barcarola op. 35; *Le viole mammole*, praeludie a melodie op. 39; 2 koncertní étudy op. 47; klavírní črty op. 120; *Pensieri* op. 155; *Dolori ed Allegrezze* ve 2 knihách; *Allegretto giojoso*; fantasie op. 58, 76, 163; toccaty op. 38, 48, 186; sonáty op. 30, 53, 54, 70, 140; *Due canti patetici* op. 142.

Golinowo (jinak pol. Kladkowo, něm. *Gollnow*), město v prus. Pomoří ve vlád. obv. štětínském, v kraji novgródském, na pr. břehu limanu Oderského při ř. Ihně, v krajině lesnaté a písčité, na poboční trati dráhy altdammsko-volyňské, sídlo soudu, superintendenta a vrchn. úřadu lesního, má 8462 obyv. (1890), trestnici, pily a chov dobytka. Bývalo členem Hanzy a r. 1720 připadlo Prusku.

Golius: 1) G. Jacob, orientalista nizoz., žák Erpeniův (* 1596 v Haagu — † 1667 v Lejdě). Byl od r. 1625 profes. arabštiny a r. 1628 po Suelliusovi profes. mathematiky v Lejdě. Cestoval mnoho, hlavně po orientu, odkud přinesl důležitou sbírku arabských rukopisů, tvořící základ bohaté knihovny lejdské. Vedle vydání a spracování prací cizích (Erpeniovy mluvnice arabské a jeho překladu dějin Elmacinových) vydal sám lat. překlad Ferganiovy Astronomie (1669). Hlav. dílem jeho jest však *Lexicon arabicum* (Lejda, 1635), vytlačený teprve v tomto století hlavně slovníkem Freytagovým.

2) G. Pierre, bratr před., člen řádu bosáku, jejichž klášter zřídil na Libanóně. Přinesl do Evropy arabský text tří posledních knih Apolloniových Konik. Sám přeložil Tomáše Kempenského knihu o následování Krista do arabštiny (1663). Nás zajímá arab. překladem Komenského »Janua linguarum«, jenž stal se pak základem překladů spisu toho i do turečtiny, perštiny a mongolštiny. Komenskému podal o něm zprávu bratr Petrův Jakub v Lejdě r. 1642.

Goljadi viz Galindi.

Goljatovskij Joannikij, církevní spisovatel jihoruský († 1688), byl rektorem kijevsko-mohylevského kollegia a pak archimandritou černigovského kláštera. Jsa vynikajícím zástupcem ruské scholastiky ve století XVII., sepsal dle vzorů latinských spis *Nauka o složeniji kazanij*, jejž uveřejnil při sbírce svých kázání *Ključ razuměnija* (1659 a ještě dvakráte v Kijevě a ve Lvově). Umělá pravidla »Nauky« obrážejí se nejen v jeho kázáních, ale i ve spisech jeho vrstevníků. Legendy, středověké báje a názory na přírodu v těchto kázáních nezřídka poskytovaly vděčnou látku národním pověstem. »Ključ« psán jest jihoruskou mluvou XVII. stol. s patrným [illegible] běloruštiny. G. vydal mnoho spisů polským jazykem, ale všechny vyšly i rusky. Sem patří polemický spis proti jesuitovi Pekarskému, s nímž G. měl spor u přítomnosti Jana Kazimíra (*Beséda Bělocerkovskaja*), dále *Stary Kościoł* (proti »filioquo«); *Fundamenty na których łacinnicy jedność Rusi z Rzymem fundują*; *Messija pravdivy* (proti židům); *Łabędź, z piorami ze swojemi darami boskiemi Christus* (proti muhammedánům); *Alfavit jeretikov* a *Sofija mudrosť*. Zajímavo jest, že G. počítá ke kacířům nejen Luthera, Kalvina, ale i Husa. V posledních spisech uvádí obřady na počest Lada, Kupala a jiné pohanské obyčeje. Mimo to vydal ruské sborníky *Něbo novoje* (o divech P. Marie); *Bogi poganskije* (o démonech) a *Duši ljuděj umerlych* (o posmrtném životě). Všechny tiskl v Kijevě a Černigově. Srv. N. F. Sumcov, Joan. G. (Kijev, 1885).

Golkonda, pevnost v britskoind. vasal. státě Haidarábádu, 11 *km* záp. města Haidarábádu, od r. 1512 sídlo mohutné muham. dynastie Kutab-Šáhi. Aurengzib r. 1687 ji rozbořil, tak že zbyla jen stará tvrz na žulovém kopci, obsazená arab. vojáky v službě nízamově, jež slouží za pokladnu a věznici. Velkolepá skupina 18 mausoleí starých králů.

Goll: 1) G. Friedrich, lékař něm. (* 1829 v Curichu). Lékařství vystudoval v Curichu, Vircpurku a v Paříži, r. 1862 habilitoval se jako docent ve svém rodišti a působí tu dosud jako prof. farmakologie. Jeho jméno uvádí se někdy ve spojení se zadním podélným provazcem v míše. Mezi hlavní jeho práce z anatomie a fysiologie patří *Ueber den Einfluss des Blutes auf die Nierensekretion* (1853); *Ueber die feinere Anatomie des Rückenmarkes* (1868); *Die Vertheilung der Blutgefässe auf die Rückenmarksquerschnitte* (1864).

2) G. Jaroslav, historik a básník český (* 11. čce 1846 v Chlumci n. C.), syn lékaře Adolfa G-a. S otcem přesídlil se do Hradce Králové a později do Ml. Boleslavě. V těchto městech, jakož i v Praze studoval gymnasium, v posledním i universitu, na niž povýšen byl r. 1870 na doktora filosofie. R. 1870—71 působil na gymn. v Ml. Boleslavi. Za vědeckými účely meškal potom r. 1871-72 v Gotinkách u slavného G. Waitze a roku následujícího v Berlíně jako tajemník vyslance Spoj. Států amerických, historika G. Bancrofta. Navrátiv se do Prahy, byl od r. 1874—80 professorem na Českoslov. obchodní akademii. Současně habilitoval se r. 1875 na univ. pro všeobecnou historii i byl z docentů, kteří konali čtení svá také jazykem českým. R. 1880 jmenován byl mimoř., r. 1885 řádným professorem. R. 1891 až 1892 byl děkanem české filosofické fakulty. Počátky G-ovy činnosti literární padají do jeho studijních dob. Seznámiv a spřáteliv se v Praze s Hálkem a Nerudou, přispíval do různých časopisů belletristických (jmenovitě do Květů, později i do nově založené Osvěty) zprvu překlady básnickými z frančiny, polštiny a italštiny, potom i původními pracemi básnickými. Ve Květech uvedl také poprvé do češtiny několika úryvky Mickiewiczova Pana Tadeusza; tamže (1868) uveřejněna jeho po-

vídka *Večerní hvězda* a přednáška v Uměl. Besedě *O národní poesii ukrajinské*. Roku 1874 vydal svazeček původních básní, které byly kritikou příznivě přijaty, prozrazujíce nevšední nadání básnické. Snad ku škodě české belletrie, ale jistě na veliký prospěch české vědy historické obrátil se G. záhy k tomuto oboru. Za pobytu svého v cizině zanášel se zvláště historií franc. a angl. Z tohoto oboru vzata jest také látka k jeho dissertaci habilitační *Die französische Heirat. Frankreich und England 1624 und 1625* (Praha, 1876). Z téhož pobytu v cizině datují se články *Bohemica ve sbírce rukopisů knihovny v Gotinkách* a *Stará píseň mořní* (z rkp. berlínského) v Musejníku r. 1873. V první době po svém návratu zanášel se G se zálibou a úspěšně dějinami XVII. stol. Náleží sem: *O slezském majestátě Rudolfa II.* (ČČM., 1874; *Příspěvky k životopisu Komenského* (t., 1874); *K dějinám r. 1620. Ze současných dopisů* (Osvěta IV., 1874); *Současné zprávy o defenestraci* (ČČM., 1875); *Poměry evropské po bitvě na Bílé Hoře* (t., 1875); *Über Mannsfeld im J. 1624* (»Sitzb.« učené spol., 1875). Delší práce z tohoto oboru uveřejněny byly v Pojednáních učené společnosti *Der Convent v. Segeberg 1621* (1875) a *Der Vertrag von Alt-Ranstaedt, Oesterreich und Schweden 1706—1707* (1879). Odtud obrátil se G. k době husitské, v této pak zvláště k dějinám Jednoty bratrské, v jichž znalosti nemá soupeře. K poznání pramenů o vzniku a starších dějinách této náboženské společnosti navštívil G. téměř všecka čelnější místa české emigrace, kde památky toho druhu najíti doufal. Zprávy jeho o bohemikách těchto knihoven jsou zároveň jakýmsi jeho itinerářem. Jsou to: *Archiv Ochranovský* (ČČM., 1876); *Krátká zpráva o některých rukopisech Žitavských* (t., 1876); *Die böhm. Handschriften der Gymnasialbibliothek in Freiberg* (Sitzb., 1877); *Die böhm. Handschriften der Milicschen Bibliothek in Görlitz* (t., 1877); *Zpráva o českých rukopisech ve Zhořelci* (ČČM., 1878). Jako z části již tyto, tak na řadu let téměř všecky práce G-ovy věnovány jsou dějinám bratrským, ze jména: *Jana Blahoslava spisy historické* (ČČM., 1877); *Der böhm. Text des Brüderkatechismus und sein Verhältniss zu den Kinderfragen* (Sitzb., 1877); *O Příbramově spise o poslušenství starších a jednotě křesťanské* (t., 1878); *Spis Víta z Krupé proti Bratřím* (t., 1878); *Rokycanova Postilla* (ČČM., 1879); *Jak soudil Luther o Husovi* (t., 1880); *Petr Chelčický a spisy jeho* (t., 1881); *O některých spisech Br. Lukáše z Prahy* (t., 1883); *Br. Lukáše z Prahy výklad na zjevení sv. Jana* (t., 1884), ale zvláště řada článků, jež s titulem *Jednota bratrská v XV. století* vyšla v ČČM. od r. 1883—86. Před tím vyšla řada kritických studií o počátcích Jednoty a o Chelčickém německy: *Quellen und Untersuchungen zur Geschichte der böhm. Brüder* (v Praze u Otty ve 2 sv. r. 1878, 1882). Jsou to práce u nás svého druhu jediné, fundamentální články veškerého badání o dějinách bratrských. Na širokém základě, jako před ním nikdo, pojav náboženské hnutí české, probírá G. vznik bratrství, respektuje veškeré cizí vlivy, jež zde působiti mohly, a vykládaje, jak působily. Jest to obraz duševního vývoje, nakreslený s neobyčejnou pílí a důkladností a zvláště jemným kritickým taktem, při čemž cena jeho ještě se zvyšuje, uvážíme-li nesčetné obtíže, jež badateli v cestu se staví. Sem spadají i *Nové spisy o Valdenských* (Athenaeum V.) a parallelní jeho referát *Die Waldenser im Mittelalter* (v MIÖG. IX., r. 1888); *Některé prameny k náboženským dějinám v XV. století* (Věstník uč. spol., 1895); *Ještě jednou: Kdo jest Chelčického Mistr Protiva?* (ČČH., 1895). G. osvědčil se i jako pečlivý vydavatel pramenů, vydav: *Vypsání o Mistru Jeronymovi z Prahy*; *Dvě kroniky o Janu Žižkovi* (Praha, 1878). Pověst tuto skvěle osvědčil r. 1894, kdy v Pramenech dějin č. V. vyšlo jeho krásné vydání Vavřince z Březové a jiných pramenů pro dobu husitskou, čímž teprve staré hříchy Höflerovy byly napraveny. Kriticky pojednal o některých z těchto pramenů již dříve (1884) ve Zprávách o zasedání učené společ. Tak zvláště *Chronicon Universitatis Pragensis a poměr jeho k Vavřincovi z Březové; O kronice Bartoška z Drahynic*. Rovněž do doby husitské spadá poslední G-ova práce v MIÖG. r. 1894 *König Sigmund und Polen 1420 36*, jsoucí ukázkou chystaného velikého díla o dějinách německého řádu a o stycích českopolských. Podobnými ukázkami jsou jiné dvě práce G-ovy *Přemysla Otakara II. druhá výprava křížová a plán povýšiti biskupství Olomucké na arcib.* (ČMM. XV., 1891) a *Cesta Arnošta z Pardubic na Litvu* (ČČH. I., 1895). — Také posledního sporu o RKZ účastnil se G. činně spisem *Historický rozbor básní RKého Oldřicha, Beneše Heřmanova a Jaroslava* (Praha, 1886), dokazuje historickou methodou novověký původ těchto básní. Srv. i Athenaeum X. 33 a n. R. 1878 začal G. s prof. Hostinským vydávati *Sbírku přednášek a rozprav* (u Otty), jejíž druhé číslo tvoří důkladná studie G-ova o *Vzniku anglického parlamentu*. G. přispíval četnými referáty do různých časopisů (Revue historique, ČČM., MIÖG. a Athenaea). V posledním uveřejnil i *Desideria a desiderata* (III., 1886), o potřebách české vědy hist., zejména o bádání ve Vatikáně a *Dějiny a dějepis* (V., 1888), kde vyložil svůj názor na dějiny a jejich poměr k historiografii a došel téměř souhlasného výsledku se současnou skoro knihou Bernheimovou (Lehrbuch der historischen Methode). R. 1895 založil a rediguje s Rezkem »Český časopis historický«. Při vší svědomitosti a kritičnosti vědecké zůstává G. přece básníkem — dikcí a formou vůbec. Nejnověji podal důkaz svého básnického nadání překlady z Baudelaira (s Vrchlickým) ve Sborníku světové poesie. G. jest od r. 1882 s Emlerem (a později i s Rezkem) spoluředitelem semináře historického. Zde snaží se svědomitou pílí svoje kritické zásady posluchačům svým vštípiti. Vědecká činnost mladé generace jest z velké části i jeho zásluhou. Některé výsledky svých prací v semináři uveřejnil G., jako *Der Fürstentag von Tribur und Oppenheim* (1076);

Ein Beitrag zur Kritik der Quellen (MIÖG. II.); *Příspěvky k rozboru Řehoře Turského historie Franků knihy II.* (Sborník hist. III.); *Samo und die karantanischen Slaven* (MIÖG. XI.) a výsledky jich ve vědeckém světě téměř všeobecně byly přijaty. Od r. 1875 jest G. mimořádným členem učené společnosti.

Gölle (něm.), druh menších člunů, viz Yola.

Golleschau viz Kolešov.

Göllheim (Gellheim), ves v bav. Falci Porýnské, okr. kirchheimbolandského, s 1651 obyv. (1890). Nedaleko krásná kaple s pomníkem na místě, kde král Adolf Nassavský v bitvě na Hasenbühlu 2. čce 1298 ztratil život.

Golling, městys v Salcpursku, hejt. salcpurském, na pr. bř. Salice, 10 *km* jv. od Halleinu, 476 *m* n. m., sídlo okr. soudu, má 707 obyv. (1890), faru, poštu a telegr. Pevný hrad nad městysem připomíná se již r. 963. Na blízku tvoří potok Schwarzbach krásný vodopád Gollinger Fall, jenž má ve 2 stupních 76 *m* výšky. Salzach teče u G-u sluji 2 *km* dl., zv. Oefen; nedaleký průsmyk Lueg, důležitý ve válkách francouzských, byl opevněn již r. 1316. Vede jím železnice a silnice.

Gollitsch viz Kaliště.

Göllitz viz Jedlice.

Gollmick: 1) G. Karl (* 1796 v Dessavě, † 1866 ve Frankfurtě n. M.), syn váženého tenoristy a herce Friedricha Karla G-a (* 1774 v Berlíně — † 1852 ve Frankf. n. M.), studoval v Štrasburku theologii, vzdělávaje se zároveň v hudbě. Záhy řídil již sám t. zv. klášterní koncerty, hrál na varhany v Tomášském kostele a vystupoval jako pianista. Tehdy rozvinuly se též jeho skladatelské vlohy, projevivší se již v 11. jeho roku sbírkou 6 písní, později u Andréa v Offenbachu vyšlých. Roku 1817 uchýlil se pro studentské různice do Frankfurtu n. M., kde se ho ujal Spohr, zaopatřiv mu místo tympanisty u městského divadla, a G setrval v tomto postavení až do svého pensionování r. 1858. Napsal 2 sonáty pro klavír (op. 9 a 11) vedle množství kusů pro týž nástroj, jako polonéz, rond, variací a směsí, a vydal četné zpěvy, mezi jinými sbírku ruských písní. Více vynikl však jako hudební spisovatel a kritik, vyznačuje se satirickou žilou. Sepsal vedle praktické školy zpěvu a své autobiografie: *Leitfaden fur junge Musiklehrer; Kritische Terminologie für Musiker und Musikfreunde* (Frankf., 1833, 2. vyd. 1839); *Musik. Novellen und Silhouetten* (1842); *Feldzüge und Streifereien* (1846); *Karl Guhr* (1848); *Herr Fétis als Mensch, Kritiker, Theoretiker u. Komponist* (1852), a *Handlexikon der Tonkunst* (Offenb., 1858)

2) G. Adolf, syn před. (* 1825 ve Frankf. n. M. — † 1883 v Londýně). R. 1844 přišel do Londýna a našed vlídné přijetí, působil tu jako pianista, houslista, skladatel i zakladatel několika uměleckých společností (Réunion des Beaux Arts, Westbourne Operatic Society, Kilburn Musical Association). Kromě salonních kousků, zpěvů, transkripcí něm. národ. písní složil kantáty *The Blind Beggar of Bethnal Green, The Heir of Linne*, klavírní kvartet a trio, C-moll-symfonii, a opery *Balthasar* (1860), *The Oracle* (1864) a *Doña Costanza* (1875).

Gollnetschlag viz Klení.

Göllnitz viz Hlinec.

Gollnow viz Golinovo.

Gollub viz Golub.

Golmsten Adolf Christianovič, professor občanského práva a soudního řízení na vojenskoprávní akademii a škole právnické, soukromý docent petrohradské university, žák S. V. Pachmana, autor celé řady prací z občanského práva a soudního řízení, jako *Etjudy o sovremennom sostojanii nauki prava* (Žurn. gražd. i ugol. pr., 1884); *Princip tožděstva v graždanskom processě* (1884) a *Učebnik russkago gražd. sudoproizvodstva* (1885). Spisům těm vytýkají kritikové, že G. neliší v nich úkolů theoretického a praktického právnictví a že pod rouškou positivního učení a sociologických zákonů podává až do krajností abstraktní sestrojení právních ústavů. Z prací, v nichž G. věnuje více pozornosti historii a faktickému materiálu, sluší jmenovati: *O dušeprikazčikach* (1874); *Istoričeskij očerk russkago konkursnago processa* (1888); *Dvadcatilětnjaja praktika kemeckago vol. suda po voprosam graždan. prava; Obzor zakonod. dějatěljnosti v oblasti gražd. sudoproizvodstva za 25 let.* Mnoho rozprav G-ových přinesl Žurnal gražd. i ugol. prava a Jurid. Lětopisj.

Golo, říčka korsická, vzniká blízko záp. břehu ostrova na hoře Paglia Orba, protéká ostrov směrem sev.-vých. v délce 75 *km* a 18 *km* jižně od Bastie vtéká do Středoz. moře. V l. 1793–1811 nazýval se dle ní jeden z obou korsických departementů.

Gołogóry [-gury], pols., Holohory rusín., horské pásmo ve vých. Haliči 60 *km* dlouhé. Počíná Vysokým Zámkem (398 *m*) ve Lvově a lesnatým hřbetem s Čertovou skalou (411 *m*) u Vinnik. Zprvu běží jihových. až do Lahodova, odtud pak něco severněji po Lacke a pod jménem Voroňaků pokračuje východně na Zločov, dále severně na Podhorce, až posléze změní směr ve východní, proběhši mezi ř. Seretem a Ikvou přes Podkamień, kde za říšskou hranicí slučuje se na Volyni s horami Avratyňskými a Křemeneckými. Sev. úbočí obou pásem jest strmé, jižní však povlovně splývá v planinu podolskou, již G. oddělují od nížiny nadbužské. Se severu obě pásma jsou přervána dolinou zločovskou jdoucí až po Pluhov a dolinou horního Bugu sáhající až po Koltov a Verchobuž; podél obou dolin odstřelují odnože Voroňaků až po Bílý Kámen, Podlesí a Olesko, kde náhle končí hřbety až 380 *m* vysokými. G. tvoří národopisnou hranici mezi Rusíny podolskými a volyňskými. S jižn. úpatí G-ór prýští přítoky Dněstru, se sev. přítoky Peltvy, Bugu a Bug. Hřbet porůstá lesy listnatými. *Řr.*

Gołota viz Holota.

Golova (hlava, náčelník, velitel, starosta) byl v Moskevském státě název různých funkcionářů, nejvíce vojenských, avšak i civilních,

státních i samosprávných. Výraz **g** vyskytá se buď o sobě, buď ve spojení s nějakým přívlastkem, určujícím blíže povahu funkcionáře. Vojenskými tituly byli na př. **g**-vy osadnyje (velitelé pevností, kteří se nalézali při vojevodech), **g**-vy zasěčnyje (náčelníci, kteří bděli nad bezpečností hranic, zejména naproti Tatarům, a pečovali o zřizování zásek, strážných domků atd.), **g**-vy staničnyje (velitelé pohraničných vojsk, umístěných na jihu Mosk. státu naproti vpádům tatarským), **g**-vy puškarskije (velitelé dělostřelectva, podřízení puškarskému prikazu a přidaní k ruce místním vojevodům), **g**-vy střeleckije (velitelé pěti setnin střelecké pěchoty), **g**-vy kazačji (vyšší hodnost městského kozáckého vojska); polovojenskou funkcí byli **g**-vy objezžije (vyšší zřízenci policejní v Moskvě a větších městech, kteří bděli nad bezpečností v městě) atd. Samosprávnými funkcionáři byli na př. **g**-vy izljublennyje (nazvaní později starosty; nejvyšší provinciální funkcionáři, zavedení ve 2. pol. XVI. stol.), **g**-vy tamožennyje (celní) a kabackyje (krčemní) volení k vybírání cel a poplatků z krčem. Obě tyto funkce spojeny bývaly obyčejně v jednu. Název **g.** udržel se ještě v terminologii moderní; **g.** gorodskoj nazývá se nyní ve větších městech purkmistr. *-dlc.*

Gołovackij viz Holovackij.

Golovačev: 1) G. Apollon Filippovič, spis. ruský († 1877), vzdělal se na kazanské universitě a za sevastopolské války vstoupil k vojsku. Byl spolupracovníkem mnohých ruských listův a hlavně v »Sovremenniku« uveřejnil množství kritických statí. Přel. z Milla *Utilitarizm i Svoboda* (1869). — Bratr jeho Grigorij (* 1818 — † 1880) byl spolupracovníkem »Rus. Věstniku« a v létech šedesátých redaktorem časop. »Dětskoje Čtěnije«.

2) G. Aleksěj Adrianovič, publicista ruský (* 1819 v korčevském új., tverské gub.), pocházeje ze šlechtického rodu, byl po ukončení studií na universitě moskevské zvolen za újezdního maršálka a pracoval ve tverském komitetu pro osvobození sedláků (1856). Později byl správcem kontrolní komory pskovské a saratovské, načež stal se ředitelem donecké železnice. Publicistická činnost jeho byla velmi rozsáhlá a pozoruhodná. Některé statí jeho vyšly o sobě ve spisech *Děsjat lět reform* (Petrohrad, 1872) a *Istorija želěznodorožnago děla v Rossiji*. Mimo to v »Rus. Mysli« uveřejnil řadu článkův o státním rozpočtu. Jako horlivý přívrženec zásad, jež vedly k reformám selského stavu v Rusku, **G.** vystupoval ostře proti všem pozdějším zřízením, jež byla s nimi v odporu. Ve statích týkajících se železniční otázky poukázal první na překvapující odcizování státních pozemků, kryjící se formou zákona. Počítán jest k nejlepším ruským publicistům liberálního tábora.

Golovačeva-Panajeva Jevdokije Jakovlevna, spisovatelka ruská (* kol 1820 — † 1893), dcera proslulého tragika Brjanského, žena spisovatele Panajeva a v druhém manželství A. F. Golovačeva. První romány a povídky své uveřejňovala s pseudonymem Stanickij v »Sovremenníku«. Několik svého času oblíbených románů napsala společně s Někrasovem. O sobě vyšly: *Roman v petěrburskom polusvětě* (1863); *Ženskaja dolja* (1864); *Tri strany světa* (Petrohrad, 1851 a 1872); *Mertvoje ozero* (t., 1852). Pohybujíc se z dětství v uměleckých a literárních kruzích, podala v díle *Vospominanija* (t., 1890) řadu zajímavých podrobností o vynikajících spisovatelích ruských, seskupených kolem »Sovremennika«. Avšak ku mnohým podrobnostem, z nichž některé jsou na újmu Turgeněva, Anněnkova a j. spisovatelů z let čtyřicátých, třeba se chovati velmi opatrně.

Golovačevskij Kirill Ivanovič, malíř ruský (* 1735 — † 1823), vzdělal se v kijevské akademii duchovní a jako člen dvorního sboru pěveckého získal si přízeň Kateřiny II., jež dala ho učiti kreslení a malířství. Od r. 1762 byl činným při malířské akad. petrohradské, kde r. 1771 stal se inspektorem. **G.** maloval hlavně podobizny. Ač není malířem příliš pozoruhodným, přece v dějinách ruského umění získal si čestnou památku jako jeden z prvních pracovníků na tomto poli a jako dlouholetý učitel v akademii.

Golovčin, osada v rus. gub. mohylevské na ř. Babiči s 1000 obyv. (1890). U **G**-a zvítězil Karel XII., král švédský, posledně nad Rusy r. 1708 pod gen. Šeremetěvem.

Golovin, jméno šlechtického rodu ruského, odvozujícího původ svůj od knížete Štěpána Vasiljeviče Chovry, rodem Řeka, jenž r. 1393 přesídlil se z Krimu do Moskvy. Čítá asi dvacet větví.

1) G. Fedor Aleksějevič, hrabě, pomocník Petra Vel. († 1706), za carevny Žofie operoval na Amuru proti Číně a r. 1689 uzavřel nerčinskou smlouvu, kterou postoupil Číňanům řeku Amur až ku přítoku Gorbici. Ve velkém poselství ke dvorům evropským **G.** byl druhým plnomocníkem. Věnuje se s počátku ruskému námořnictví, najímal za hranicemi cizince pro lodnické práce a po svém návratě do Ruska jmenován byl správcem nově zřízeného námořnického úřadu. R. 1699 stal se gener. admirálem a první byl vyznamenán řádem Alexandra Něvského. Soustřediv ve svých rukou správu zahraničních záležitostí, působil hlavně k tomu, aby popudil dvory evropské proti Švédům. Pracoval v novém duchu vlády Petrovy dříve, než všichni ostatní jeho pomocníci mu přivykli, proto Petr vážil si ho jako přítele.

2) G. Avtomon Michajlovič, pomocník Petra Vel., jemuž zřizoval pravidelné vojsko, začež jmenován byl plukovníkem. Účastnil se dobytí Azova, ale pod Narvou (1700), stoje v čele nováčků, upadl do zajetí a odvezen byl do Štokholmu, odkud vrátil se za výměnu r. 1718.

3) G. Ivan Michajlovič, admirál († 1737), učil se s Petrem lodnictví v Amsterdamě (1697) a pak v Benátkách. Navrátiv se do Ruska, velel ve válce švédské oddílu lodstva a roku 1722 provázel cara na výpravě do Persie. Po

smrti Petrově stal se admirálem a námoř. velitelem (1732).

4) G. Nikolaj Fedorovič, admirál († 1745), poslán od Petra Vel. do Anglie a Hollandska (1708), sloužil 8 let v angl. vojsku a navrátiv se do vlasti, platně působil ke zdokonalení loďstva. R. 1725 byl mimořádným vyslancem u švédského dvora a r. 1733 stal se admirálem, později senátorem. Ve válce švédské velel baltickému loďstvu (1742—43).

5) G. Jevgenij Aleksandrovič, generál (* 1782 — † 1858), z moskevské university vstoupil k vojsku, účastnil se válek v l. 1807 až 1812 a byl pak vojenským gubernátorem ve Varšavě (1828—1837), dále velitelem na Kavkáze a od r. 1845 v pobaltickém kraji, kde dal první podnět k poruštění tohoto území. Vydal: *Istoričeskaja vypiska o dějstvijach protiv poljskich mjatěžnikov v 1831 g.* a *Očerk položenija vojennych děl na Kavkazě v 1838-42 g.*

6) G. Ivan Gavrilič, publicista (* 1816), vzdělal se v Jurjevě a Berlíně, načež sloužil v ministerstvě zahraničních záležitostí, ale záhy odejel za hranice a přijal anglické poddanství. Vydal řadu spisů o Rusku, z nichž některé vzbudily obecnou pozornost. Pro spis *La Russie sous Nicolas I.* (1845) nesměl vrátiti se do Ruska. Alexandr II. dovolil mu návrat, ale G. zůstal za hranicemi a v l. 1853 až 1855 navštívil Ameriku. Před tím vydával v Italii »Journal de Turin« (1851—52). Z jeho spisů a brošur jsou důležitější: *Types et caractères russes*; *Mémoires d'un prêtre russe*; *Histoire de Pierre le Grand* (1851); *Stars and stripes of american impressions*; *La Russie depuis Alexandre II.*; *Progrès en Russie*; *La Pologne et la Russie* (1859); *Frankreichs Verfall* (1872); *Der Russische Nihilismus, meine Beziehungen zu Herzen und Bakunin* (1880); *Russische Geheimnisse* (1882) a j.

7) G. Charlampij Sergějevič, technolog (* 1844), znám jest několika odbornými spisy a činností svou za poslední rusko-turecké války. V l. 1888—91 byl prof. při charkovské technice a nyní jest ředitelem techniky v Petrohradě.

8) G. Konstantin Fedorovič, spisovatel, známější pseudonymem Orlovskij. Literárně činným jest od r. 1878. Napsal řadu povídek a románů, z nichž jsou nejhlavnější *Serjeznyje ljudi*; *Vně koleji* a *Moloděž*.

Golovkin, jméno šlechtického rodu ruského, odvozujícího původ svůj z dob Ivana III. Vynikli z něho hlavně:

1) G. Gavrijil Ivanovič, hrabě, první kancléř ruský (* 1660 — † 1734), projeviv za vladaření Žofie zvláštní příchylnost k Petrovi, požíval stále jeho důvěry a provázel ho na prvé cestě do ciziny. R. 1709 jmenoval jej car na Poltavském bojišti státním kancléřem, kterýžto úřad zastával do smrti, provázeje cara na jeho cestách a udržuje styky s cizími státy. R. 1717 stal se předsedou kollegia zahraničných záležitostí a za Kateřiny I. členem vrchní tajné rady. Po smrti Petra II. spálil závěť Kateřininu, jež za dědice stanovila další potomky Petra Vel., a vyslovil se pro Annu Joannovnu. Jsa osobním nepřítelem knížat Dolgorukých, byl hlavní příčinou, že plány jejich za Petra II. se nezdařily. Jako obratný diplomat zachoval svůj vliv za čtyř vlád. Byl velmi bohatý, ale i skoupý neobyčejně.

2) G. Michajil Gavrilovič, syn před. (* 1705 — † 1775). Petr Vel. poslal jej za hranice a r. 1722 jmenoval ho vyslancem v Berlíně. Za Anny Joannovny stal se senátorem, ale G., chtěje býti dvorním ministrem, stranil se po 10 let státních záležitostí. R. 1740 Anna Leopoldovna jmenovala ho místokancléřem vnitřních záležitostí a v hodnosti té požíval úplné důvěry její, třeba byl státníkem nezpůsobilým. Za palácové revoluce dne 24. až 25. listop. (1741) G byl jat, uvězněn a odsouzen k smrti, ale Alžběta udělila mu milost a vypověděla ho do Sibiře. Choť jeho Jekatěrina Ivanovna následovala muže do vyhnanství, ačkoliv carevna dovolovala jí zůstati při dvoře. Pobyvši 14 let v Sibiři, usadila se po smrti mužově v Moskvě, kde proslula svojí dobročinností. Srv. M. Chnyrov, Grafiňa J. I. G a i jeja vremja (Petrohrad, 1867).

Golovkinskij Nikolaj Aleksějevič, geolog ruský (* 1834 v kazanské gub.), studoval lékařství, pak geologii na universitě v Kazani, kde po dvouletém pobytu za hranicemi počal přednášeti roku 1864 geologii a palaeontologii, načež v l. 1871—86 byl univ. prof. mineralogie v Oděsse. O sobě vydal spisy: *Geologičeskija nabljuděnija v polosě kamennougoljnoj formaciji na zap. skloně Uraljskich gor* (Petrohrad, 1870); *Gidrogeologičeskija izslědovanija v Tavričeskoj gub.* (Simferopol, 1887—1892). Cenné jeho monografie uloženy jsou »Zápiskách kazaň. univ.«, »Materiálech« pro geologii Ruska a j. odborných listech. Jmenujeme z nich: *Opisanije geolog. nabljuděnij v Kazanskoj i Vjatskoj gub.* (1869); *Drevnije ostatki čelověka v Kazanskoj gub.* (1868); *K geologii Kryma* (1883); *Ščeločno želěznyja vody bliz Kurska* (1891); *Artězianskije kolodcy Tavričeskoj gub.* (1891).

Golovničestvo viz Hlava.

Golovnin: 1) G. Vasilij Michajlovič, plavec ruský (* 1776 v Rjazani — † 1831 v Petrohradě), vzdělal se v námořnické škole kronstadtské, stal se r. 1793 důstojníkem, bojoval v l. 1801—05 jako dobrovolník v angl. loďstvu proti Francouzům a vrátil se r. 1806 do Ruska. Svěřeno mu velitelství na lodi »Diana« k výzkumu břehu sev.-vých. Asie a sev.-záp. Ameriky. Než odplul, sestavil ještě *Vojennyje morskije signaly dlja dněvnogo i nočnogo vremeni*, jichž ruské loďstvo užívalo po 24 let. Při výzkumu sev. části Tichého oceánu byl r. 1811 od Japanců zajat a teprve po $1\frac{1}{2}$ roce propuštěn. R. 1814 vrátil se do Petrohradu, kde pak jmenován viceadmirálem. Cestu a zajetí své popsal v dílech *Putěšestvije russkago imperat. šljupa Diana v 1807, 1808 i 1809 godach* (Petrohrad, 1819) a *Zapiski o priključenii v plěnu u Japancev v 1811, 1812 i 1813 gg.* (t., 1816, přel. do růz. jazyků). V l. 1817 až 1819 vykonal novou cestu do týchž končin,

o níž vydal *Putěšestvije vokrug světa na vojennom šljupě Kamčatka v 1817, 1818 i 1819 g.* (t., 1822, 2 sv.). R. 1823 stal se gener. intendantem námořnictví. G-ovi děkuje Rusko téměř znovuzřízení baltického loďstva. Vydání veškerých jeho spisů pořídil syn jeho v Petrohradě r. 1864 o 5 sv.

2) **G.** Aleksandr Vasiljevič, syn před., jeden z předních státníků ruských za císaře Alexandra II. (* 25. bř. 1821 v Petrohradě — † 3. list. 1886). Jsa mužem velikého vzdělání, byl G. od r. 1848 příručím náčelníka hlavního námořního štábu kn. Menšikova a od r. 1850 i tajemníkem velkokniž. Konstantina Nikolajeviče. K příkazu kn. Menšikova sestavil obšírný náčrtek dějin a současného stavu měst čuchonských. Získav si přízeň velkokn. Konstantina Nikolajeviče, stal se redaktorem »Morského Sbornika«, který v prvých létech vlády Alexandra II. hrál vynikající úlohu v novém společenském ruchu. Značnou měrou účastnil se G. také prací týkajících se reformy poměrů rolnických. Bylť prostředníkem mezi rozličnými osobnostmi a velikým knížetem. Od té doby pojilo ho úzké přátelství s N. A. Miljutinem, J. F. Samarinem, K. D. Kavelinem, N Ch. Bungem a jinými činiteli v rolnické otázce. R. 1859 jmenován byl státním sekretářem a členem hlavní školní správy při ministerstvu národní osvěty a v prosinci r. 1861 povolán k řízení tohoto ministerstva. Největších zásluh získal si jako ministr vyučování. Nedlouho před jeho jmenováním vypukly studentské nepokoje, jež měly v zápětí, že petrohradská universita byla na čas zavřena. Při tom shledána však nutnost nápravy universitního zřízení. G. chopil se usilovně práce a zavedl důležité reformy. Aby doplnil professorský personál, vyslal mnoho mladých lidí za hranice. Za účelem, aby se seznámili s cizími universitními řády, vypraveni byli do ciziny zkušení mužové, jako na př. K. D. Kavelin. Kromě toho požádáni za dobrá zdání i mnozí odborníci v Rusku. Když pak byl vypracován projekt nového řádu universitního, předložen byl v překladě rozličným evropským autoritám k posouzení. Následkem této všestranné úvahy dosáhl universitní řád z r. 1863 vyššího stupně dokonalosti, než mnohé jiné zákonodárné práce ruské. Nový řád zavedl soukromou docenturu, universitní samosprávu, universitní soud nad studenty, rozmnožil počet stolic (zavedl na př. stolici historie slovanských práv), zvětšil plat professorův atd. Zároveň založena Novorossijská (oděsská) universita (1864) a vydán zvláštní řád pro derptskou universitu. G. vysoko povznesl význam ministerstva národní osvěty, které před ním pokládáno bylo za jedno z ministerstev druhého řádu. Budžet jeho skoro zdvojnásobil, zmenšiv při tom neproduktivní výdaje. Hlavní školní správu přeměnil G. v radu ministrovu Ve mnohých městech otevřena byla za něho gymnasia a progymnasia, částečně nově zřízená, částečně přeměněná z býv. újezdných škol. R. 1864 vydán byl řád gymnasijní, který dle slov potomního min. osvěty hr. D. A. Tolstého »položil klassické vzdělání za základ vlastnímu vědeckému vzdělání universitnímu«. G. vypracoval také obšírný plán řádné organisace národního vzdělání v Rusku, mohl však jej provésti toliko částečně. Zákon z r. 1864 o národních školách byl podkladem pro rozvoj zemské základní školy. Za G-a provedeny ještě četné jiné změny a opravy. Censura přešla sice r. 1863 ze správy min. nár. osvěty ve správu min. vnitra, avšak pod bezprostředním vlivem G-ovým přistoupeno k vypracování nového zákona tiskového, který byl vyhlášen r. 1865. Přestav býti ministrem, G. jmenován byl členem státní rady, od r. 1870 působil v departementě státní oekonomie a od r. 1872 do 1886, ve kterémž roce zemřel, v depart. zákonův. Z lidomilné činnosti G-ovy znám jest hlavně poměr jeho k sedlákům rodné vsi Gulynky (v pronském újezdě, rjaz. gub.), kterým na vlastní náklad vystavěl chrám, školy, nemocnici a podělil je pozemky. G sepsal několik menších prací, uveřejnil paměti Turgeněva, vztahující se k pracím v rolnické otázce (»Russ. Starina«, 1883, sv. 40.), sebral značný počet materiálů k historii panování Alexandra II., které odevzdal do cís. veřejné knihovny atd. Materiály k jeho životopisu vydány byly v »Rus. Star.« r. 1887, 1888 a 1889, dále v »Rus. Archivu« r. 1888 (čís. 12).

Golš (Golsch, Kölsch), druh barchentu, hotovený zejména v Ulmu a okolí. — Také stará délková míra ulmská = 40·93 *m;* dělila se na 72 ulmské lokte.

Goltdammer Eduard, lékař něm. (* 1842 v Berlíně). Lékařství vystudoval na universitách německých, rak., franc. a angl., načež se stal řídícím lékařem pro vnitřní nemoci v nemocnici Bethanien v Berlíně. Napsal: *Ueber Darmblutungen bei Ileotyphus und ihr Verhältnis zur Kaltwasserbehandlung* (1877); *Ein Beitrag zur Lehre von der Spinalapoplexie. Casuistische Mittheilungen zur Pathologie der Grosshirnrinde* (1879; *Zur medicinischen Klimatologie von Aegypten* (1881) a j.

Goltermann: 1) **G.** Georg Eduard, virtuos a skladatel pro violoncello (* 1824 v Hannoveru), žák Prellův a v Mnichově Menterův, zjednal si záhy na koncertních cestách zvučného jména, tak že r. 1852 povolán byl za ředitele hudby do Vircpurku a příštího roku jmenován kapelníkem ve Frankfurtě n. M. Ve skladbě, jsa vyučencem Frant. Lachnera, rozvinul utěšenou činnost, věnovav hlavně svému nástroji řadu výtvorů sice nevynikajících typickou samobytností, avšak ušlechtilých, melodických a cellovou techniku účinně využitkujících. Předčí v tom ohledu zvláště oba koncerty op. 14 a 30, sola op. 41 a 48, německé tance op. 42 a 47, dua s klavírem op. 13 a 15. Kromě skladeb pro violoncello napsal též písně, orchestrální věci (zvláště symfonie op. 20) a j.

2) **G.** Johann August Julius (* 1825 v Hamburce — † 1876 v Štutgartě), žák Kummerův v Drážďanech, proslul rovněž jako cellista. R. 1852 nastoupil po Ant. Trágovi, professoru na konservatoři v Praze, jsa zároveň

prvním solistou stav. divadla, od r. 1862 byl koncertním mistrem dvor. orchestru v Štutgartě a r. 1870 šel na odpočinek. V Praze vydal u Berry své první opus, fantasii na motivy z »Lucie« pro cello s průvodem orchestru.

Golther Ludwig, státník virtemb. (* 1823 v Ulmu — † 1876 v Štutgartě), urovnal jako ministr kultu zákonem z 30. led. 1862 poměr státu k církvi katolické, pečoval o zvelebení školství národního a stal se r. 1867 předsedou tajné rady, ze které však r. 1870 z opposice proti Prusku vystoupil. Vydal: *Der Staat u. d. kathol. Kirche in Würtemberg* (Štutgart, 1874) a *Der moderne Pessimismus* (t., 1878).

Goltz: 1) G. Bogumil, moralistický spisovatel něm. (* 1801 ve Varšavě — † 1870 v Toruni), studoval gymnasium v Kvidzyně a Královci, zabýval se studiemi hospodářskými, ve Vratislavi poslouchal filosofii a koupiv statek blíže Toruně, věnoval se hospodářství. Pozbyv však při tom téměř všeho svého jmění, žil v Toruni jen studiím a spisovatelství. Jeho názor života jest naturalistický, forma, jakou jej pronáší, humoristická, podání typů a zkušenosti pravdivé, ale schází mu umělecká propracovanost slohová. Jeho spisy jsou: *Buch d. Kindheit* (Frankfurt, 1847); *Deutsche Entartung in der lichtfreundlichen u. modernen Lebensart* (t., 1847); *Das Menschendasein in seinen weltewigen Zügen u. Zeichen* (t., 1850); *Ein Jugendleben, biograph. Idyll aus Westpreussen* (Lipsko, 1852); *Ein Kleinstädter in Aegypten* (1853); *Der Mensch u. d. Leute* (t., 1858); *Zur Naturgeschichte u. Charakteristik der Frauen* (t., 1858); *Die Deutschen, ethnographische Studien* (t., 1860); *Typen der Gesellschaft* (t., 1860) a j.

2) G. Friedrich Leopold, lékař německý, bratrovec před. (* 1834 v Poznani). Lékařství vystudoval v Královci, působil tu po delší dobu jako anatom a chirurg, stal se r. 1869 prof. fysiologie v Halle a r. 1872 povolán do Štrasburku, kde dosud působí. Jeho práce týkají se hlavně činnosti srdce, proudění krve, hmatu, významu oblouků bludiště sluchového a fysiologie nervstva centrálního i periferního (lokalisace, reflexy, nervus vagus a j.). Uveřejněny jsou většinou ve Virchowově a pak v Pflügerově archivu. Zvláště sluší vytknouti: *Beiträge zur Lehre von den Funktionen der Nervenzentren des Frosches* (Berlín, 1869); *Gesammelte Abhandlungen über die Verrichtungen des Grosshirns* (Bonn, 1881); *Wider die Humanaster, Rechtfertigung eines Vivisektors* (Štrasburk, 1883).

3) G. Theodor, svob. pán, zemědělský spisovatel (* 1836 v Koblenci). Studoval práva a státní vědy v Erlankách a v Bonnu a po několikaleté hospodářské praxi i zemědělství v Poppelsdorfu. Vyučovav od r. 1860 dvě léta na rolnické škole v Riesenrodtu, založil ve Vestfálsku první zemědělské pokrač. školy. R. 1862 byl povolán za správce domén a učitele zemědělství na král. zemědělskou akademii Waldau ve vých. Prusku. Také zde zakládal prvé zemědělské pokračovací školy, nad nimiž mu byl pak svěřen dozor. R. 1869 obdržel nově založenou professuru zemědělství na universitě v Královci, kdež byl roku 1875 jmenován ředitelem zemědělského ústavu. Od r. 1885 jest professorem zemědělství a ředitelem zemědělského ústavu na universitě v Jeně. Hlavní spisy jeho jsou: *Die ländliche Arbeiterfrage* (2. vyd. Gdansko, 1874); *Landwirtschaftliche Buchführung* (7. vyd. Berlín, 1892); *Die Lage der ländl. Arbeiter im deutsch. Reiche* (t., 1875); *Landwirtsch. Taxationslehre* (t., 1882); *Handbuch der landwirtsch. Betriebslehre* (t., 1886); *Die ländliche Arbeiterklasse und der preuss. Staat* (Jena, 1893). Ve spojení s jinými odborníky vydával G. »Handbuch der gesamten Landwirtschaft« (Tubinky, 1889—90, 3 sv.).

von der **Goltz**, šlechtická rodina pruská, v XIII. stol. z Polska do Pomořan se vystěhovavší, jejíž někteří členové v XVII. a XVIII. stol. i v Čechách žili. Viz o tom z Golče. Kromě členů tam uvedených z ní vynikají: **1)** v. d. **G.** August Friedrich Ferdinand, hrabě, státník pruský (* 1765 v Drážďanech — † 1832 v Berlíně). Studoval v Lipsku a Frankfurtě n. O., vstoupil r. 1787 do pruské státní služby, stal se r. 1788 tajným legačním radou ve Varšavě, r. 1791 vyslancem v Kodani, 1793 v Mohuči, r. 1797 vyslán byl do Stockholmu, od r. 1802 byl vyslancem v Petrohradě. Roku 1807 následoval cara do hlavního stanu ve východním Prusku a převzal, když Napoleon při vyjednávání o mír s min. Hardenberkem jednati nechtěl, portefeuille zahraničných záležitostí, načež společně s hr. Kalckreuthem uzavřel tylžský mír. Na kongressu erfurtském zastupoval r. 1808 Prusko. Následkem nové organisace pruského ministerstva stal se G. tajným státním a konferenčním ministrem a uzavřel r. 1812 s Francií smlouvy. Na počátku války za osvobození zůstal jako president vládní kommisse v Berlíně. Když po prvém míru pařížském stal se Hardenberg opět ministrem vnějších záležitostí, jmenován G. vrchním dvorním maršálkem, r. 1816 vyslancem na buntovém sněmu a r. 1817 členem státní rady. Odvolán byv r. 1824 z buntového sněmu, zaujal opět úřad vrchního zemského maršálka.

2) v. d. **G.** Robert Heinrich Ludwig, hrabě, diplomat pruský (* 1817 v Paříži — † 1869 v Charlottenburku). Studoval v Bonnu a v Berlíně práva, načež vstoupil do státní služby. R. 1848 účastnil se politického hnutí a napsal brošuru *Über die Reorganisation des Deutschen Bundes*. R. 1850 stal se legačním radou, 1854 ministrem residentem a 1857 vyslancem u řeckého dvora v Athénách. R. 1859 zastával týž úřad u tureckého dvora v Cařihradě, kde roku 1860 vystoupil ve prospěch křesťanů od Drúzů pronásledovaných. R. 1862 byl vyslán na místo Bismarckovo do Petrohradu. Od r. 1863 až do své smrti byl vyslancem v Paříži, na počátku ve službách Pruska, od r. 1868 pak ve službách Severoněmeckého buntu.

3) v. d. **G.** Max, svob. pán, admirál něm. (* 1838 v Královci), v l. 1863—65 a 1870—75 vykonal delší námořní cesty, na to stal se

vrchním ředitelem loděnic v Kielu, r. 1882 v době zápletek egyptských velitelem něm. loďstva ve Středozemním moři, r. 1883 kontreadmirálem, 1888 viceadmirálem a 1892 admirálem a velitelem něm. vál. loďstva, kteréžto hodnosti se r. 1895 z ohledů zdravotních vzdal.

4) v. d. **G.** Colmar, svob. pán, generál pruský (* 1843 v Bielkenfeldu. Vystudovav ve vojenské akademii v Berlíně vstoupil do pruského vojska, bojoval r. 1866 u Trutnova, kde byl raněn, a konečně přidělen byl k topografickému oddělení při generálním štábu a prodělal válku r. 1870—71. R. 1883 obdržel dovolenou i odebral se do Cařihradu, kde mu byla svěřena reorganisace vojenských ústavů tureckých a r. 1886 celé armády. Vykonav svěřenou mu úlohu r. 1893 navrátil se do vojska pruského. Vydal: *Die Operation der 2. Armee bis zur Kapitulation von Metz* (Berlín, 1874); *Die sieben Tage von Le Mans* (t., 1874); *Die Operation der 2. Armee an der Loire* (t., 1875); *Léon Gambetta u. seine Armeen* (tam., 1877); *Rossbach u. Jena* (t., 1883); *Das Volk in Waffen* (t., 1890, 4. vyd.); *Ein Ausflug nach Macedonien* (t., 1894) a několik vojen. spisů v řeči turecké: *Erkjan-i-harb vasaifi* (služba při gener. štábu), *Sabitan-machssus-mouchtera* (příruční knížka pro důstojníky v poli), *Hismet-i-seferié* (služba v poli) a j.

Goltzius: 1) G. Hubert, malíř, řezbář a starožitník něm. (* 1526 ve Vircpurce — † 1583 v Bruggách), žák otce svého malíře Rüdigera **G**-zia, pak Lamberta Lombarda v Lutichu. Později byl historikem a malířem Filipa II. v Bruggách. Vedle malířství zabýval se též studiem starověkého umění a vydal hlavní své dílo *Lebendige Bilder gar nach allen Keysern von C. Julio Caesare bis auff Carolum V.* atd. (Antverpy, 1557). Dílo to, při němž **G.** užil jednak dřevoryjecké, jednak mědiryjecké techniky, vyšlo s textem latin., ital. a španělským. V Bruggách vydal dílo o mincích starověku. Dále sepsal: *Caesar Augustus; Fasti magistratuum et triumphorum rom.*; *Sicilia et magna Graecia.* Z obrazů připojených jest mnoho jeho vlastní komposice, ale málo které jsou i od něho ryty. R. 1644 až 1645 vyšla v Antverpách sebraná jeho díla v 5 sv.: *Romanae et Graecae antiquitatis monumenta ex priscis numismatibus eruta.* Obrazy prováděl **G.** jen před r. 1557 a ačkoliv Karl v. Mander (»Het Schilder Boeck«) o nich se zmiňuje nelze žádný obraz s plnou jistotou mu přičísti. Od něho prý jest *Spor Apollóna a Pana před soudnou stolicí Midovou* v gal. drážďanské. *J-k.*

2) G. Heinrich, malíř, rytec a řezbář (* 1558 v Mühlbrechtu — † 1617 v Harlemu), žák svého otce Johana **G**-zia a Leonharda v Harlemu. Pracoval v dílně Coornhertově, načež oženiv se s bohatou vdovou, založil si vlastní tiskařství. Od r. 1590 prodléval v Římě, Neapoli a Mnichově. Jím došlo ryjectví v 2. pol. XVI. stol. formálního zdokonalení, samostatné půdy a významu pro reprodukci děl umění výtvarného ve všech detailech formy; ano jemu podařilo se již podávati i rozdíl látek a zdání odstínovaného koloritu. Jeho technika jest ku podivu smělá. Přes to jsou linie jeho jemné, obratně vedené a splývají hravě v lehkých nuancích. **G.** měl i znamenité nadání napodobiti různé manýry umělecké. Svědčí o tom hlavně jeho šest »mistrovských kusů«: *Zvěstování* ve slohu Raffaelově (1594); *Navštívení P. Marie* ve slohu Parmigianina (1593); *Vzývání pastýřů* ve slohu Bassanově (1594); *Sv. Rodina* ve slohu Barocciově (1593); *Vzývání králů* ve slohu Lukáše van Leyden; *Obřízka* ve slohu Dürerově (1594). Virtuosita, s jakou dovedl zacházeti s jehlou, vedla ho k tomu, že na obsah a komposici děl svých málo váhy kladl a vždy jen technickou dovednost do popředí kladl. Mimo jmenovaná díla jest od něho: *Pes G-ův* (1597); *Theodor Kornhaert*; *Vlastní podobizna*; podobizna *Jindřicha IV*; *Venuše a Bakchus* (1595); *Marie oplakává mrtvolu svého syna* (1596, ve způsobu Dürerově); *Venuše a Mars* (1588); *Galathea* (1592, dle Raffaela); *Triumf války*; *Praporečník* (1587); podobizna *Jana Zurena* dle Hemskerka; *Apollo přemáhá Pana* (1590); *Herkules* (1587); *Utrpení Kristovo* (12 listů ve způsobu Lukáše van Leyden) a četné podobizny. Malovati začal **G.** teprve ve 42. roce svém, ale ač vyniká jistou elegancí a gracií forem, nenabyl významu, jsa pouhým nohsledou manýrovaného Sprangera. Konečně známo jest od něho asi 20 dřevorytin, na něž přenesl svoji mědoryjeckou manýru; *Herkules a Cacus*; *Neptun*; *Pluto*; *Helius*; *Galathea*; *Flora* a různé krajiny. Žáky jeho byli Jakob de Gheyn st., Jakob Matham (jeho nevlastní syn), Jan Müller a Jan Saenredam. *J-k.*

Göltzsch, přítok Bílého Halštrova s pr. strany, vzniká u Falkensteinu v sas. Voigtlandu a ústí nad Greizem. Přes údolí Göltzschské u Nečkova mezi Reichenbachem a Plavnem vede velký viadukt saské státní dráhy, 579 *m* dl., o výšce 80 *m*, jejž v l. 1845—1851 vystavěl setník ingen. Wilke nákladem 4 mill. zlatých.

Golub (něm. *Gollub*, dříve *Gollau*), město v prus. vl. obv. kvidzynském, okr. brodnickém na pr. bř. řeky Drvęce, přes niž vede most do Dobřína, několik *km* vzdálené od stanice želez. vystrucko-toruňské v Kovalevě. Obyv. 2738 (1890), značný obchod s obilím a dřívím, dosti hlučné trhy na koně a hovězí dobytek. **G.** náležíval biskupům kujavským, ale koncem XIII. stol. dostal se v moc křižáků pruských. R. 1422 král Vladislav Polský dobyl ho útokem. Ve velké válce řádu Německého s Polskem propustil **G.** král Kazimír vůdci českých rot pomocných Oldřichu Červenkovi (1457), který hájil dlouho města tohoto proti útokům křižáků pruských. V G-ě narodil se linguista polský P. Fr. Malinowski.

Golubac, městys s 1392 obyv. (1890) v srbském kraji požareveckém na Dunaji, nad kterým stojí rozvaliny málo znatelného hradu, nejspíše z časů římských. Asi 3 *km* níže nalézá se vlastní hrad **G.**, jenž v srbské historii hrál velikou roli. Až podnes zdi jeho jsou dosti zachovány. Hrad vévodí nad Dunajem svými

desiti věžemi, z nichž »Šešír kula« hrdě nad ostatní se povznáší. G. připomíná se r. 1427, kdy zradou vojvody Jeremia dostal se do rukou tureckých a stal se důležitým strategickým bodem k hájení Dunaje a Srbska. Roku 1428 usilovala vojska srbská a uherská dostati ho do svých rukou, ale musila s velikými ztrátami odtáhnouti, načež G. dlouho zůstal v držení Turků. — Od G-bce dostal jméno komár golubecký (rod *Simulia*), který vylétaje z nedaleké sluje dobytku nebezpečné rány způsobuje. Zde také počíná pásmo navátého písku, táhnoucí se kol Dunaje až k Ramu.

Golubcov Fedor Aleksandrovič, ruský ministr financí (* 1758 — † 1829). Protekcí hraběte Vasiljeva, s nímž byl příbuzen, jmenován byl za Pavla I. starším členem v expedici státních příjmů. Když pak se hr. Vasiljev stal r. 1802 ministrem financí, G. zaujal místo státního pokladníka a byl po smrti Vasiljeva r. 1807 sám jmenován ministrem financí, ve kteréž hodnosti setrval do r. 1810, kdy byl propuštěn, jak se praví, k naléhání Speranského. Poměry hospodářské v Rusku byly za správy G-a následkem válek velice otřeseny. Ve stejném stavu byly finance ruské. Jediným východiskem z neblahých poměrů těchto byla každoroční emisse papírových peněz (assignací), jejichž počet ke konci správy G-a dostoupil 577 mill., tak že neobyčejně klesla jejich cena i stav směnečných kursů. Přes to nechopil se G. za své správy žádných prostředků ke zlepšení hospodářského a finančního stavu Ruska.

Golubec čili tanec holubí, ruský národní tanec, provázený obyčejně hrou na balalajku a znázorňující spor a smíření dvou milenců.

Golubev: 1) G. Mojisej Aleksandrovič, círk. spis. ruský (* 1824 — † 1869), vzdělav se v duchovní akademii petrohradské, přednášel zde dějiny a výklad bible. Vydal *Obozrěnije poslanij k Korintjanam* (Petrohr., 1861, 1. díl) a pro překlad bible podniknutý petrohradským synodem pořídil s D. A. Chvolsonem překlad části St. zákona. Mimo to přeložil z řečtiny spisy Eusebia, Jana Zlatoústého a j. círk. otců.

2) G. Aleksandr Fedorovič, cestovatel ruský (* 1832 v Nižním Novgorodě — † 1866 v Sorrentě), přednášel v technologickém institutě, ale r. 1855 vstoupil do geodaetického oddělení gener štábu, v jehož akademii přednášel geodaesii. V l. 1859—64 byl členem výpravy k jezeru Issyk-kulu a první z evropských učenců zkoumal místní poměry se stanoviska mathematického i fysikálního zeměpisu. Práce své uveřejnil v odborných časopisech, hlavně v »Zapiskách« zeměpis. spolku a mnohé z nich byly přel. na angl. jazyk. Uvádíme z nich: *Kratkij otčet o rezuljtatach Issyk-Kuljskoj ekspediciji* (1860); *Maršrut ot g. Turfana do g. Kašgara v Maloj Buchariji* (1861); *Zamětka ob astronomičeskom položeniji br. Šlagintvejt v Sredněj Aziji* (1861); *Termometričeskija nabljuděnija v g. Kuljdže v Zapadnom Kitaje* (1864). Svěřeno mu bylo též i diplomatické vyjednávání s čínskou vládou. Nastudiv se při přechodu Thien-Šanu, zemřel na souchotiny.

3) G. Štěpán Timofejevič, círk. spis. rus. (* 1849), professor dějin rozkolu na duchovní akademii kijevské. Sepsal: *Bibliografičeskija zamětki o někotorych staropečatnych cerkovnoslavjanskich knigach XVI. i XVII. vv.* (Kijev, 1876); *Kijevskij mitropolit Petr Mogila* (t., 1883); *Istorija kijevskoj duchovnoj akademiji* (t., 1886, I. díl) a j.

Golubinaja kniga (Holubí kniha) nebo Stich o Golubinoj knigě, důležitá památka ruské veršované literatury duchovní, dochovaná asi ve 20 variantech dosti od sebe rozdílných. Obsahem svým odpovídá k různým otázkám o počátku světa, původu a prvenství rozličných předmětů na světě, a formou jest vlastně rozmluvou ruského knížete Vladimíra s prorokem Davidem. Jméno ruského knížete dostalo se do veršů záměnou za původní název Volota, nalézající se v památkách, jež poskytly přímou látku těmto veršům. G. k. stojí na stanovisku křesťanském, ačkoli vliv různých apokryfických spisů a národních pověstí jest v ní více než patrný. Nejvíce blíží se obsahem i formou k apokryfické apokalypse Janově, která přešla záhy do ruské literatury s názvem »Slovo sv. Joanna Bogoslovca o prišestviji Gospodni«, a k založené na tomto »Slově« památce »Ijerusalimskaja besěda«. O původu knihy v předmluvě praví se, že spadla s nebes a že nikdo z množství shromážděného lidu neodvážil se ji zvednouti. Pouze král David »do božjej knigi on dostupajetsja, pred nim kniga razgibajetsja, vsje božestvennoje pisanije jemu objavljajetsja«. Kníže Vladimír pak přichází k němu a žádá ho, aby mu přečetl knihu božskou a vysvětlil mu, od čeho »vzal původ volný svět, od čeho jest slunce krásné, hvězdy husté, noci temné, záře ranní, větry bujné, deštík drobný« atd. Poněvadž kniha jest odpovědí ku všem těmto životním otázkám, hýbajícím myslemi středověkého lidstva, vysvětluje se snadno obliba a rozšířenost veršů u ruského lidu. Název její vykládá se od symbolu sv. Ducha. Galachov a Kirpičnikov vidí zde záměnu slova »glubinnaja«, od hloubky moudrosti v ní obsažené. Památku tuto vydal mimo jiné Bezsonov (Kalěki perechožije, Moskva, 1861), a N. S. Tichonravov (Lětopisi russ. litěr. i drevnosti, II. 41 a 64). Srv. V. Močuljskij, Istoriko-literaturnyj analiz sticha o »Golubinoj knigě« (Varšava, 1887), kde uvedena též ostatní literatura. *Šak.*

Golubinskij: 1) G. Fedor Aleksandrovič, filosof ruský (* 1797 v Kostromě — † 1854 t.), vzdělal se v duchovní akademii moskevské a byl zde od r. 1818 professorem filosofie. Těšil se nevšední oblibě mezi svými žáky, kteří vydali jeho *Lekciji filosofiji* (Moskva, 1884 až 1886). G. pokládá se za zakladatele ruského theismu. Podléhá vlivu Kanta a Jakobiho, pokládá filosofii za systém poznatků o všeobecných hlavních silách, zákonech a cílech přírody vnější i vnitřní a zároveň o vlastnostech

jejich původce. Těchto poznatků člověk nabývá pomocí rozumu, řízeného umem, a pomocí vnitřní i vnější zkušenosti. Účelem systému jest vzbuditi, vychovati a říditi lásku k moudrosti božské, člověku určené. Srv. Protojerej F. A. G. (Moskva, 1855).

2) G. Jevgenij Jevsignějevič, círk. historik ruský (* 1834), vzdělal se v duchovní akademii moskevské, kde přednáší od r. 1860 dějiny církve ruské. Vydal důkladný spis *Istorija russkoj cerkvi* (Moskva, 1880—1882), jenž obrátil na sebe obecnou pozornost svojí kritičností a novými názory. Mnoho důležitých statí z dějin ruské církve uveřejnil v odborných časopisech; zvláštní zmínky zasluhuje stať *K našej polemikě so staroobrjadcami* (Bogoslovskij Věst., 1891).

Gołuchów, starožitný a velkolepý zámek v Poznaňsku v kraji plešsevském. V starší době držitelé jeho (za doby Ludvíka Uherského) psali se z Goluchówa, ale později dostal se G. do rukou předků Stanislava Leszczyńského, voleného krále polského. R. 1507 znova vystavěl G. Rafael Leszczyński (či z Lészna) ve slohu renaissančním. Jest to jedna z nejstarších památek slohu toho v Polsku.

Gołuchowski starý šlechtický rod polský domu Leliwitů (Leliwa) původem z vojvodství Kališského. Již ve XIV. stol. užívali titulu hraběcího. Kol r. 1340 připomíná se Petr hrabě G. Když r. 1772 Halič dostala se pod vládu rak., povoleno rodu G-kých, jehož členové v dějinách říše Polské leckdy hráli důležitou úlohu, užívati dále titulu hraběcího. Hrabě Józef Vincenty G. přijat r. 1783 do hrab. stavu dědičných zemí rakouských. Erb G-kých: Štít napříč rozdělený, nahoře ve zlatém poli korunovaný císařský orel, držící v pravém drápu žezlo a meč, v levém říšské jablko a na prsou nesoucí ve zlatě písmeny J. II. Dole v modrém poli zlatý půlměsíc s rohy vzhůru obrácenými a nad ním šestipaprskovitá zlatá hvězda (znak rodu Leliwa). Nad štítem koruna hraběcí, pod níž korunovaná helma s 5 pavími péry. — Z rodu G-kých vynikli: **1)** Agenor hrabě G. (* 1812 — † 1875). Ukončiv studia právnická ve Lvově, vstoupil do politické služby a již r. 1849 jmenován byl nástupcem hraběte Stadiona v místodržitelství haličském. Za desítiletého jeho působení (do r. 1859) provedeno nové politické i administrativní uspořádání země, odbornými školami zvelebováno školství (zřízeno polské gymnasium ve Lvově a reálka v Tarnopoli) a pečováno i o vědy (ústav Ossolińských k podnětu G-kého počal vydávati slovník Lindeho). Dne 21. srpna 1859 povolán G. na místo Bacha do ministerstva Bachova za ministra vnitra. G. jakožto státník zastával směr federalistický co do vnitřního uspořádání říše a působil ve směru tomto při vydání říjnového diplomu (20. října 1860). Nicméně brzy po diplomu tom propuštěn z úřadu svého a nahrazen ryt. Schmerlingem (13. pros. 1860), ježto počal zaváděti staré feudální řády (zejména v zemích vnitrorakouských). R. 1861 byl G. jmenován členem nově utvořené panské sněmovny, ale vzdaloval se vší politiky, ježto Schmerlingův centralism byl mu úplně proti mysli. Teprve roku 1866 vystoupil opět do popředí, byv vlivem Belcrediho a Beusta jmenován opět místodržitelem (až do r. 1867), a po třetí za Hohenwarta r. 1871.

2) Agenor hrabě G., státník rak., syn před. (* 1849). Vstoupiv r. 1872 jako attaché do služeb diplomacie rakouské při velevyslanectvu londýnském, stal r 1883 velevyslaneckým radou v Paříži, roku 1887 vyslancem v Bukurešťu a r. 1895 po afféře Kalnokyho s Banffym a demissi prvějšího povolán za rakousko-uherského ministra záležitostí zahraničních, vzdav se před tím místa svého v Bukurešťu pro zápletky rumunsko-maďarské, nechtěje býti po vůli Maďarům. Nicméně sám Kalnoky prý označil ho jakožto vhodného nástupce svého. G. jest první Slovan, jemuž svěřeno řízení zahraniční politiky rakouské. Vystupuje všude a vždy jako pravý Polák, smýšlení jsa šlechticko konservativního.

Gołuchowski Józef, polský spisovatel a filosof směru Schellingova (* 1797 — † 1858), studoval gymnasium na Tereziánu ve Vídni, od roku 1817 práva ve Varšavě. Po dvouletém pobytu v Německu, kde v Erlankách se poznal se Schellingem, vykládal od roku 1823—1824 o filosofii na universitě ve Vilně. Od r 1846 žil na svém statku Garbači v Sandomirsku, kde zemřel. Psal: *Ansicht d. Einflusses der Mathematik auf die Bildung des Menschen* (1816, přel. Mochnacki v »Dzien. Warsz.«, 1821); *Die Philosophie in ihrem Verhältnisse zum Leben ganzer Völker und einzelner* (Erlanky, 1822); *Dumania nad najwyższemi zagadnieniami człowieka* (2. vyd. Vilno, 1861); *Sendschreiben an Schelling.*

Gołysz, osada v rak. Slezsku, hejt. Bílsko, okr. a pš. Strumen, fara Záříčí; 41 d., 396 ob. pol. (1890).

Golyšov Ivan Alexandrovič, archaeolog ruský (* 1838 ve vjaznikovském új. vladimirské gub.), pocházeje z nevolnické rodiny, zabývající se ode dávna malbou ikon, věnoval se také tomuto povolání a r. 1858 založil si v Mstěru lithografický ústav k tištění obrazů. Při tom zabýval se pilně archaeologií a práce své uveřejňoval v místních listech. Mimo to vydal ve svém ústavě: *Drevnosti Bogojavlenskoj cerkvi XVII. věka v slobodě Mstěrě* (1870); *Atlas risunkov starinnych prjaničnych dosok* (1874); *Pamjatniki starinnoj rus. rězby po děrěvu* (1877); *Sbornik rus. stariny Vladimirskoj gub.* (1890); *Rukopisnyj sinodik* (1891) a mnoho jiných památek, vynikajících krásnou a přesnou reprodukcí. Mimo to vydal množství brošur, jako *Serapionova pustyň* (1869); *Luboč-nyja starynnyja kartinki* (1870); *Mifičeskija izobraženija 12 lichoradok* (1871) a pod. Za své zásluhy dostal zlatou medailli ruského archaeologického spolku. Srv. Šmurlo, Ivan Al. G. (Petrohrad, 1891).

Golz Alex., genrista a histor. malíř maď. (* 1857 v Uhrách), žák Szekelyho v Budapešti a Feuerbacha ve Vídni Procestovav Italii a Východ, usadil se r. 1884 v Mnichově a roku

1890 přesídlil se do Vídně. Jeho větší díla jsou: *Kristus u svaté ženy*; *Bázár v Dubrovnice*; *Květinový trh ve Stambulu*; *Odpočinek na útěku do Egypta* a j. *J-k.*

Gomal (Gumal), řeka ve Vaziristánu (jv. Afganistán), vzniká na vých. svahu Záp. Sulejmánova pohoří, přijímá od jihu přítoky Šarán a Šób, proráží v průsmyku Gomalském i Vých. Sulejmánovo pohoří a ztrácí se v písku poblíž Indu, jehož z pravidla nedosahuje. Průsmyk Gomalský jest schůdný a hojně karavan jím přechází z roviny Deradžatské do Gazny. Při jeho východ. vchodu udržuje vláda indická tvrz Dubbru.

Gomar Fr. viz Gomarus Franz.

de **Gomara** Francisco Lopez, historik špan. (* 1510 v Seville — † asi 1560), byl vysvěcen na kněze, učil rhétorice na universitě v Alcale, odešel pak do Ameriky a stal se na konec kaplanem a tajemníkem Fernana Cortesa. G. jest z nejstarších dějepisců Nového světa — dílem svým *Historia general de las Indias .... con la conquista de Mexico y de la Nueva España* (Zaragoza, 1552—53, 2 d., a odtud častěji; nově vyd. v »Historiadores primitivos de las Indias Occidentales«, Madrid, 1749, 3 sv.; přel. do franc. i jiných jazyků evropských). Dílo to je psáno lehce a průhledně, avšak není dosti věrohodné, zvláště druhý díl věnovaný Fer. Cortesovi.

Gomaristé viz Gomar a Arminius 2).

Gomart, strom. amer., viz Bursera.

Gomarus Franz, reformovaný bohoslovec (* 1563 v Bruggách — † 1641 v Groninkách), od r. 1587 kazatel vlámské církve ve Frankfurtě n. M., od r. 1594 professor bohosloví v Lejdě, a když se pro povolání Konráda Vorstia nástupcem Arminiovým r. 1611 professury vzdal, od r. 1614 v Saumuru, r. 1618 prvý professor bohosloví v Groninkách. Již r. 1608 a 1609 vystoupil v Haagu v disputaci proti Arminiovi (v. t.) a jeho přívržencům, r. 1618 a 1619 pak na synodě Dordrechtské vymohl sankci přísně kalvínského dogmatu o praedestinaci s vyloučením remonstrantů z církve reformované. Hlavně sporu toho týkají se jeho učená díla vyšlá, jako: *Fr. Gomari opera theologica omnia, maximam partem posthuma* (Amsterodam, 1644 a 1664). G. účastnil se lejdské revise překladu biblického z r. 1633.

Gomba (gombík), kulatý kovový knoflík, jaké na oděvu nosí na moravském Valašsku a na Slovensku (mor. i uher.). *Vck.*

de **Gombauld** [gõmbó] Jean Ogier, básník franc. (* kol 1570 v St. Just de Lussac — † 1666 v Paříži), studoval v Bordeauxu, přišel do Paříže na konci vlády Jindřicha IV., na jehož vraždu napsal sonet; upozornil tak na sebe Marii Medicejskou, stal se jejím dvořeninem a obdarován roční pensí 1200 tolarů, jež mu však ztenčena na 800—400 tol., když zůstával hugenotem a nepodvoloval se Richelieuovi. V druhé půli jeho života poskytovala mu ochrany vévodkyně de Montausier. Navštěvoval hôtel Rambouillet a byl z prvních členů akad. franc. V akademii dosti pracoval, přehlédnul rozvrh slovníku a dal podnět k referátu o Cidu. Na konci života byl zapomenut, jakož vůbec byl oblíben jen pro módní tehdy preciositu. Dnes je neznámý, leda že citují se ještě opovržlivé dva verše, jež věnoval mu Boileau v »L'art poét.«. Z děl jeho stůjte zde: *Endymion*, román (Paříž, 1624); *Amaranthe*, pastorale (t., 1631); *Poésies* (1646); *Lettres* (1647); *Sonnets* (1649); *Épigrammes* (1657); *Traités et lettres touchant la religion* (Amsterdam, 1669) a několik tragikomédií.

Gombert Nicolas, nízozemský kontrapunktik z 1. pol. XVI. stol., nar. v Bruggách, žák Josquinův (jak vysvítá z Deplorace, kterou na jeho smrt ku slovům Gérarda Avidia z Nimweg složil), byl v císařských službách. Thüring, Walther, Gerber a Kiesewetter nazývají ho kapelníkem Karla V., Dlabač c. k. kapelníkem v Praze. Na 2. knize čtyřhlasých motett (Benátky, 1541) a ve vyd. 1. knihy z r. 1551 zván G. prostě *musicus imperatorius*, ale ve vydání 1. knihy z r. 1541 (unikum v soukromém majetku) *chori magister*, dosud však doloženo jen král. belgickým archivem, že v l. 1530—1534 byl mistrem choralistů (Knabenmeister) cís. kaple v Madridě. R. 1556, soudíc ze spisu Finckova »Practica musica« t. r., ještě žil. G. byl důstojným dědicem Josquinovým, hoden postaven býti po bok největším mistrům své doby. Jeho harmonie je čistá, jeho věta plná. Mohutnosti dociluje zejména tím, že vyhýbaje se pomlkám, jen zřídka 3- a 4hlasá místa přerývá dvojhlasými. Velká jest jeho zručnost ve slohu fugovaném, v imitaci a v kombinaci několika thémat (zvl. motetto *Diversi diversa orant*, kde mistrně a nenuceně spojeny zpěvy *Salve regina*, *Ave, Inviolata* i *Alma*), avšak formální umělosti neobětuje nikdy vnitřní jádro. Skladby Govy mají znamenitou malbu nálady a jeho sloh duchovní vyniká stejně velebností, zbožnou vřelostí, jako jeho světský roztomilostí, veselostí, pravým francouzským espritem (chansony *Le berger et la bergère*, *En ce mois délicieux*, *Le chant des oiseaux*, *Je m'en vois au vert bois*). G. byl velmi plodný. Nejstarší jeho tištěná skladba je motetto na antifonu *Conceptio tua* v »Liber septimus XXIV trium, quatuor, quinque, sex vocum modulos Dominici adventus etc. habet« (Paříž, kol 1534). G. vydal: 2 knihy čtyřhlasých a 2 pětihlasých motett, knihu pětihlasých mší a knihu 5—6hlasých chanson vedle prací roztroušených v různých sbornících. Vydání jednotlivých knih jsou četná. Vzácné rukopisy jeho chová konservatořní knihovna v Paříži (Collection Eler), britské museum a bibliothéka mnichovská. Podrobný seznam děl jeho podává Fétis v »Biogr. un.«, jejž doplňuje Ambros (Gesch. d. Musik III). Srv. též Eitner, Bibliogr. der Musiksammelwerke (1877). *-q.*

de **Gomberville** [gõmbervil] Marin Le Roy, sieur du Parc, spis. franc. (* 1600 v Paříži — † 1674 t.), vystoupil 14letý nudnými verši didaktickými (*Tableau du bonheur de la vieillesse*, Paříž, 1614) a byl odtud ve styku se všemi módními kruhy společenskými; tak se

účastnil v akademii franc. hned od jejího počátku, a v bytě jeho scházela se leckdy tato společnost, tehdy ještě soukromá. Byl pak nejhorlivějším jejím členem. Proslul tu mnohou pedantickou malicherností, tak zejména nenávistí svojí proti slůvku *car*, jež chtěl ze slovníku akademie škrtnouti. Ve věku 45 let obrátil se k jansenismu a kál se z dřívějších svých románů a básní galantních. Napsal několik románů, jejichž úspěch byl značný; příčina jeho byla v zeměpisných rozpravách a líčeních zámořských krajů, jež vplétal do jejich dobrodružného děje. Jmenujeme: *Polexandre*, jeho arcidílo (1. vyd. 1629 ve 2 sv. pod názvem *Exil de Polexandre*; konečné, mnohokráte přepracované a rozšířené v 5 sv. 1638 a n.); *Carité* (1621); *Cythérée* (1640, 4 sv.) a *Jeune Alcidiane* (1651), v němž jeho pietismus již je patrný. *Šld.*

Gombetta, býv. obilná míra janovská = 1·23 *l*. zákonitě pouze 1·21 *l*. Byla $^1/_{12}$ quarta a dělila se na 4 misuretty.

Gombin: 1) G, město v gub. varšavské, okr. gostynském, král. Polského, na silnici varšavsko-gostynské a plocko-lovičské s 8534 obyv. (1893), z nichž přes polovic je židů. Kostel katol. a evang., průmysl dosti vyvinutý, zejména koželužský, mydlářský, mlynářský a kořalečnický i chemický. V okolí kvete rolnictví, hlavně pěstuje se cukrovka. Obchod nevalný. G. pochází z doby Zemovíta Mazovského, který r. 1437 obdařil jej právem německým. Kvetl až do válek švédských na poč. XVIII. stol., od té doby poklesl.

2) G, jinak Gumbin (něm. *Gumbinnen*), hl. město vlád. obv. ve vých. Prusku, na pr. bř. řeky Pisy (pramenu to Pregely), na železnici spojující Královec s Kovnem (litevským), sídlo správních úřadů a soudu, pošt. ředitelství a filiálky říšské banky, má 12.207 obyv. (1890), valnou většinou evangel., gymnasium, reálku, vyšší dívčí školu, veřejnou bibliotéku, zimní hospodář. školu, průmysl dosti značný: přádelny, koželužství, pivovarství a vinopalnictví, obchod hlavně obilní a posádku přes 2000 mužů. Městem stal se G. teprve r. 1722 a osazen hlavně vystěhovalci salcpurskými. Gumbinský vládní obvod jest nejsevernější částí Pruska a Německa vůbec. Zaujímá starou pruskou Litvu a část Mazovska. Po celé vých. hranici hraničí s Ruskem, hlavně s Polskem. Je to dílem nízká kopčina a rovina (nejvyšší místo 309 *m*). Na jihu jsou velká jezera (Sniadovské, Varšavské a j.). Protékají jej hlavně řeky, jež se později spojují v Pregolu. Obyv. živí se nejvíce chovem dobytka (koní a vepřů) a orbou. Počet obyv. 786.514 (1890), valnou většinou evang. Na jihu mezi Němci žijí Mazurové, na severu Litvíni (dohromady 200—300 000). Obvod dělí se na 16 okresů.

Gombo, slézovitá kulturní bylina *Hibiscus esculentus*.

Gombos [boš] Imre, dram. spis. maďar. (* 1791 v S. Laád borsodské župy — † 1840). Studoval práva, stal se úředníkem při politické správě, byl administratorem župy hevešské, později úředníkem dvorní kanceláře, od r. 1835 byl členem maď. akademie. Jako dramatik stál zcela pod vlivem tehdejšího něm. dramatického básnictví (Wernera a Müllnera). Osudy jeho dramatických osob nevyplývají z jejich povah a vášní, nýbrž jedině jsou řízeny slepým předurčením a celek charakterisuje chorobná sentimentálnost. Dlouho oblíbenou byla jeho tragédie *Esküvés* (Přísaha, tragédie o 5 jedn., Pešť, 1816); ostatní jeho dram. díla, jichž více napsal, nevyšla tiskem. Literární činnost a význam jeho ocenil kritik Gyulai Pál v »Budapesti Szemle« (1857). *Bbk.*

Gomelj, Homel, Gomij, Gomy, újezdné město ruské v gub. mohilevské, jihových. od Mohileva, na pravém vysokém bř. řeky Sože, přes kterou je tu velkolepý dřevěný most z r. 1857, při trati libavsko-romenské a brjanskolunevecké železnice Polěsské, s 29 438 obyv. (1885), z nichž prý jest 48% židů; má 7 pravosl. a 1 katol. kostel, synagogu, nádherný zámek knížat Paskěvičův, progymnasium, městskou banku, tov. na cukr a čilý obchod. — Újezd gomeljský, jižní část gubernie mohilevské, jest bažinatá a lesnatá rovina při řekách Soži a Dněpru a má na 5379 $2\,km^2$ 181.697 ob.

Gomera: 1) G., ostrov ve skupině Kanárské, náležející Španělům. Na 374 km^2 bydlí tu 14.140 ob. (1887). Povrch ostrova dobře zavlažovaného skládá se z vyvřelých hornin, do nichž četné potoky zaryly svá koryta. Nejvyšší hora Alto de Garajonai dosahuje 1340 *m*. V údolích daří se datlovníky hojněji než na ostatních Kanárských ostrovech, ve vyšší poloze vavřínové lesy se stromovitým vřesem (*Erica arborea*, *E. scoparia*). Zvětralá půda je velmi úrodna. Vedle datlovníků pěstují se kolokasie, obilí všeliké a mnoho zemčat na vývoz. Z hlíznatého kořene kapradě orličí připravuje se chléb. Cukrová třtina, réva jakož i červec velikou netečností obyvatelstva téměř úplně zanikly. Chov dobytka (koně, osli, mezci, ovce, kozy, hovězí a vepř. dobytek) jest značný, rybářství (tuňák) vydatné. Také něco hedvábí se vyváží. Na vých. pobřeží nalézá se hl. město San Sebastian de G. s 2861 ob. (1887) a dobrým přístavem, z něhož vyplul Columbus 6. září 1492 na své cestě k objevení nového kontinentu.

2) Penon de Velez de **G.**, ostrůvek s malou tvrzí při sev.-záp. pobř. Marokka, s 315 ob. (1887). Jest od r. 1508 v rukou Španělů, kteří zde udržují malou posádku.

Gómerové, dle bible (Gen. 10. 2, 3) potomci Jáfetovi, jeden ze tří národů Togarmy (Armenie). Jsou to pravděpodobně někdejší Kimmeriové, ač považují je jiní i za Kappadočany (Gamiry armenských dějepisců).

Gomes [-onis]: **1) G.** Estevam (špan. Gomez Esteban), portug. plavec ve špan. službě v prvé pol. XVI. stol. Súčastnil se jako pilot proslulé výpravy Magelhaensovy. Porušiv při tom několikráte kázeň, byl uvězněn, avšak po smrti velitelově propuštěn na svobodu. R. 1524 nabídl se vládě hledati cestu do Tichého okeánu přes Severní Ameriku. Plul tudíž podél Floridy směrem severním a sle-

doval vých. pobřeží Sev. Ameriky až k mysu Cod, objeviv při tom pobřeží Connecticutu a Rhode Islandu. R. 1525 vrátil se do Španěl.

2) G. Francisco Dias, básník a kritik portug. (* 1745 v Lisaboně — † 1795 t.), byl pouhým kramářem, nadán však k badání literárnímu, jak dokazuje jeho *Analyse e combinações filosoficas*, odnášející se k filosofickým i literárním dějinám středověkého Portugalska (1793). Poesiím jeho lyrickým i epickým vadí suchost. Byly vydány nákladem akad. lisab. r. 1799 (*Obras poeticas*).

3) G. João Bapt., dramatik portugalský (* 1775 v Portu — † 1803 t.), proslul tragédií *Nova Castro*, v níž spracoval starý národní námět, příběh Inesy de Castro. R. 1803 sehrána tato hra v Lisaboně a odtud nezmizela již s jevišť portug., těšíc se v lidu stále stejné oblibě. Tištěna byla poprvé r. 1806 a často ještě. Přeložena jest do něm. (Wittichem, Lipsko, 1841) i frančtiny (F. Denisem, Paříž, 1823). G. překládal také franc. tragédie Arnaudovy a Lamotteovy.

Gomez: 1) G. Antonio, účastník attentátu Orsiniho dne 14. led. 1858 na Napoleona III., byl odsouzen k doživotní těžké práci.

2) G. Antonio Carlos, hud. skladatel brazilský (* 1839 v Campinos), osvědčiv prvotinou *A noite de castello* (Rio de Janeiro, 1861) operní vlohy, vyslán byl brazil. císařem na konservatoř milánskou, kde prvého úspěchu dobyl hudbou k roční revui *Se sa minga* (Nic se neví) 1867, z níž píseň o jehlovkách učinila ho populárním. V přízni této utvrdil se ještě více operou-balletem *Guarany* (Teatro della Scala, 1870), v němž zdařily se mu nejlépe momenty drsné. Vážná opera *Fosca* (t., 1873) nelíbila se, ačkoli kritika italská cení ji výše než jeho *Salvator Rosa*, jež po úspěchu r. 1874 v Janově prošla celou Italií. R. 1879 následovala v Miláně *Maria Tudor*. K oslavě stoleté památky prohlášení americké neodvislosti složil G., vyzván císařem brazil., ódu *Il saluto del Brasile*, jež r. 1876 provedena byla ve Filadelfii. G. poddal se nejvíce vlivu Verdiovu, Meyerbeerovu a Gounodovu.

Gomez de Amorim Francisco viz Amorim.

Gomez de Cibdadreal [-de sib-] Fernan, epistolograf špan. (* 1386 — † kol. 1455), byl lékařem krále kastilského Jana II., důvěrníkem a přítelem jeho a dopisoval si tudíž s předními osobami dvoru královského, praeláty, pány i literáty. Sbírka listů těchto vytištěna byla v Burgosu pod názvem: *Centón epistolario del bachiller F. G. d. C.* s datem 1499; obsahuje 105 listů, z nichž poslední líčí smrť Jana II. (1454). V XVIII. věku počalo se však pochybovati o authentičnosti sbírky této (Salazar, P. Méndez, Floranez Llaguno, Nicolás Antonio), následkem čehož zejména cizinci upírali sbírce této každou cenu historickou. Ticknor zejména pokládal celou sbírku za padělek; leč soud jeho byl vyvrácen Pidalem, Eugeniem de Ochoa, Amadorem de los Rios a j. Dnes však ... dání burgosské datované 1499 ... nosti až r. 1635 a že pochodí od dona Juana Antonia Valery de la Vera y Zuñiga, hraběte de la Roca, šlechtice literárně velmi vzdělaného, který chtěje povznésti svůj původ, podnikl v textu řadu interpolací a dal jej vytisknouti v úpravě XV. věku. Dnes uznává se tedy — nehledíc k těmto interpolacím — authentičnost této sbírky. Budiž však historická cena Epistolaria jakákoli, literární je rozhodně vysoká. Epistolario je z předních literárních památek špan.; vyniká jazykem stručným a pružným, slohem pevným i barvitým, výmluvností i mravní rozhodností. Moderní vydání, jež opatřil E. de Ochoa, obsahuje Biblioteca Rivadeneyrova, 13 sv. — Srv. Amador de los Rios, Historia crítica de la litteratura españ. IV, 352. *Šld.*

Gomij viz Gomelj.

Gomilšak Jakub, spis. slovinský (* 1843 u Sv. Wolfganga v Dol. Štýrsku), duchovní v Terstu. Přispíval mnohými články do »Glasnika« a do děl Družstvem sv. Mohora vydávaných, z nichž o sobě vyšlo: *Potovanje v Rim* (Celovec, 1878). *Lo.*

Gommart antillský viz Bursera.

Gommelin, dextrin dobytý zahříváním škrobu skropeného zředěnou kyselinou dusičnou, prášek barvy bílé. *Lš.*

Gommern, město v pruské prov. Saské ve vl. obvodu magdeburském, kraji jerichovském na říčce Ehle a při dráze magdebursko-srbišťské, 14 *km* jv. od Magdeburka se 4409 obyv. (1890). Má evang. chrám, starý zámek založený od Jindřicha I. a sloužící nyní za vězení, obvodní soud, berní úřad, spořitelnu, cukrovar, pivovar, továrny na škrob a kartonáže, parní mlýn, pilu a značný obchod se dřívím, hnědým uhlím z Čech, obilím, cukrovkou, hnojivy a dobytkem. V okolí jsou rozsáhlé lomy na dlažební kámen.

Gomolka Mikołaj, skladatel polský XVI. stol. (* v Krakově — † 1609 v Jazłowci), vyučil se v Italii a byl posléze ředitelem kůru v Jazłowci. Náhrobní kámen tamní přičítá mu 45 let, avšak nepodobá se pravdě, že by se byl narodil teprve r. 1564, poněvadž znamenité a jediné dochované jeho dílo *Melodyje na psałterz polski* vyšlo v Krakově již r. 1580. Je to sbírka 150 žalmů překladem Jana Kochanowského, věnovaná krakovskému biskupovi Petru Myszkowskému. Skladby mají ráz palestrinovský a pracovány jsou čtyřhlase, většinou pro soprán, alt, tenor a bas, řidčeji pro 2 soprány, alt a bas. Jejich lehkost skladatel omlouvá v předmluvě, žeť vzdělány »nie dla Włoch, dla Polaków, dla naszych prostych dumaków«. Výtisky jsou již vzácné a z veřejných sbírek chovají je knihovny krakovská a varšavská. V moderní notaci prací J. Zandmanna vydal z G-ky deset žalmů J. Cichocki v 1. sešitě svého výboru »Śpiewy kościelne dawnych kompozytorów polskich« (též franc. »Chants d'église« atd., ve Varšavě u Sennewaldta, v Lipsku u Hoffmeistera, 1838). Srv. »Ruch muzyczny«, stať W. Dundera, 1860; Sowinski, »Les musiciens polonais et slaves«, 1857; Dr. Bylicki, »Die Musik der Polen«, 1892.

Gömör viz Gemer.

Gomorrá, město palestinské v úrodném údolí Siddimském, na něž dle zprávy biblické (Gen. 19, 24 a n.) pro neřesti obyvatelů společně se Sodomou a jinými místy dštil Hospodin síru a oheň s nebe, až úplně zmizela s povrchu zemského. Moderní názor vykládá zprávu Genese jako vulkanický výbuch. Místo hledá se u nynějšího Ain Gamru.

Gomperz Theodor, filolog a filosof něm. (* 1832 v Brně), studoval ve Vídni práva, filosofii a pod Bonitzem filologii, habilitoval se tamtéž r. 1867, stal se r. 1869 mimoř., 1873 řádným professorem klassické filologie na vídeňské universitě. Činnost G-ova jest stejně záslužna ve filologii, jako v oboru filosofie, hlavně antické. Tak k výkladu filosofie Epikurejské přispěl podstatně svými pracemi o svitcích Herkulánských. Psal: *Philodemi Epicurei de ira liber* (Lipsko, 1864); *Hercul. Studien* (t., 1865—1866); *Traumdeutung und Zauberei* (Vídeň, 1866); *Neue Bruchstücke Epikurs, insbesondere über die Willensfrage* (tam, 1876); *Zu Philodems Büchern von der Musik* (t., 1885); *Zu Heraklits Lehre u. d. Uiberresten seines Werkes* (t., 1886); *Apologie der Heilkunst, eine griech. Sophistenrede des 5. vorchristl. Jahrhundertes* (t., 1890); *Philodem u. die aesthetischen Schriften d. hercul. Bibliothek* (t., 1891); *Platonische Aufsätze* (t., 1887); *Die jüngst entdeckten Uiberreste einer den Platonischen Phädon enthaltenden Papyrusrolle* (t., 1892); *Griechische Denker. Eine Gesch. d. ant. Philosophie* (Lipsko, 1893, 3 sv.). K filosofii moderní vztahuje se *John Stuart Mill* (Vídeň, 1889) a překlad sebraných spisů Millových, pořízený za redakce G-ovy a hlavně jím samým (Lip., 1869—80, 12 sv.). Jiné jeho filosofické práce jsou: *Demosthenes, d. Staatsmann* (Víd., 1864); *Die Bruchstücke d. griech. Tragiker u. Cobets neueste kritische Manier* (t., 1878); *Herodoteische Studien* (t., 1883); *Uiber d. Abschluss d. Herodoteischen Geschichtswerkes* (tam., 1886); *Die Schrift vom Staatswesen der Athener u. ihr neuester Beurtheiler* (t., 1891); *Beiträge zur Kritik u. Erklärung griech. Schriftsteller* (t., 1875—90); *Lebensbilder von Bonitz* (Berl., 1889); *Griechische Denker* (1895).

Gomphidius, rod hub bedlovitých (*Agaricini*), blízko příbuzný s pravou bedlou (*Agaricus*), od níž liší se lupínky ztuha rosolovitými, sbíhajícími se po stranách kuželovitého klobouku dolů ke třeni. Klobouk opatřen v mládí závojem lepkavým, jemně šupinkovitým, jenž však záhy mizí. Výtrusy u všech druhů, z nichž v našich krajinách asi 3 se vyskytují, jsou vřetenovité. V jehličnatých lesích obecný **G.** *glutinosus* má klobouk 5—10 *cm* široký, červenohnědý, stojící na třeni 5—8 *cm* vys. a 1·3 *cm* šir., světle žlutém, poněkud nahnědlém; lupínky jsou tlusté, často rozvětvené, zprvu bělavé, později šedohnědé. *lč.*

Gomphoceras (viz vyobr. č. 1569.) vymřelý rod hlavonožců z oddělení *Nautiloidea*. Skořápka jest krátká a tlustá, rovná nebo velmi nepatrně zahnutá, s nízkými komůrkami vzduchovými, které byly periodicky odvrhovány. Příčný řez skořápkou je kruhovitý, zřídka elliptický, komůrka zvířeti určená poměrně veliká, zaujímajíc $^1/_2$ až $^2/_3$ výše celé skořápky. Šev jednoduchý, příčky mírně vyduté, sifo rourovité nebo též ze článků kulovitých složené; často jest zúženo zvláštními kroužky obstrukčními (viz Nautiloidea). Poloha sifa jest různá; obyčejně bývá na břišní straně, jindy jest také téměř ve středu nebo mezi středem a hřbetním okrajem. Povrch skořápky na zevnějšku jest hladký nebo jemně na příč rýhovaný. Obústí je vždy zúženo a to různým způsobem. Výkroj pro nálevku na břišní straně zůstává jednoduchý, za to otvor na hřbetní straně rozličně se mění: 1. jest široký, celistvý, 2. rozdělen ve 2 laloky, tak že ústí má podobu písmene T, 3. dělí se ve 3 laloky, tak že ústí má podobu kříže, 4. štěpí se ve 4 laloky, 5. rozdělen v 5 laloků, konečně 6. čítá laloků 6. Hyatt pojmenoval jednotlivé skupiny zvláštními jmény: *Dimeroceras, Trimeroceras, Tetrameroceras, Pentameroceras, Hexamero-* a *Heptameroceras*. Rod **G.** počíná zpodním silurem a trvá až do kamenouhelného útvaru, kterým vymírá. Popsáno celkem asi 120 druhů, z nichž na český útvar silurský vypadá dle Barrandea druhů 78, které se rozdělují tak, že ve vrstvách d_4 přichází 1 druh, e_1 2 dr., e_2 66 dr., f_2 1 dr. a g_1 8 dr. *Pa.*

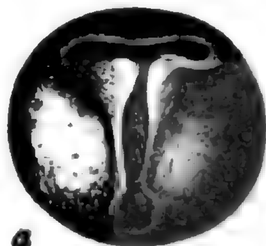
a

b

Č. 1569. Gomphoceras Bohemicum Barr.: *a* pohled s hora, *b* se strany břišní.

Gomphocerus Thunb., rod koníků (*Acridioidea*), má tykadla kyjovitá, jamky temenní úzké, shora viditelné, podlouhle kosodélné; přední šíje s nepřetržitými kýly postranními a jedinou ryhou příčnou; bubínek uzavřený; v krovkách není žádné žilky vložené. U nás na písčitých lukách lesních žijí 2 druhy asi 12 až 16 *mm* veliké: **G.** *rufus* L., červenohnědý, má políčko střední krovek u kořene rozšířené s žilkou přídatnou, krovky většinou beze skvrn, tykadla s koncem kopinatým, a **G.** *maculatus* Thunb. s políčkem středním v krovkách u kořene sotva rozšířeným bez žilky přídatné; je zelený až hnědavý, krovky většinou bledě skvrnité s bílou jasnou skvrnou na konci; tykadla na konci podlouhle kyjovitá. *Kpk.*

Gomphonemaceae, řád rozsivek (*Diatomaceae* čili *Bacillariaceae*), význačných miskami po jedné straně vyššími nežli po druhé, čímž buňky při pohledu se strany pásní (kde kraje misek přes sebe přesahují) mají tvar klínovitý. Také se strany hřbetní, t. j. při pohledu shora na plochy misek jsou tyto někdy úzce a dlouze klínovité, jindy však všude stejně

široké, úzce čárkovité. Obě misky (na rozdíl od řádu *Achnanthaceae*) mají uprostřed po jednom uzlu. Řasy sem příslušné žijí buď jednotlivě a volně, nebo jsou pomocí zvláštního rosolovitého stonku připevněny na jiných vodních rostlinách, zvláště řasách. Asi 50 druhů známých žije vesměs ve sladkých vodách. Rod *Gomphonema* a jeho druhy vyznačují se jedinci, které na tom konci, ke kterému se misky se strany pásní nebo též se strany hřbetní klínovitě zúžují, přisedají na hyalinních, rosolovitých stopkách, upevněných druhým koncem k jiným řasám. Obecné v našich vodách jsou mezi jinými G. *constrictum* a G. *capitatum*, poslední se stonkem rozvětveným. Rod *Gomphonella* obsahuje druhy, jichž buňky taktéž stopkaté krom toho obaleny jsou společným rosolem. Rosol ten bývá již pouhému oku patrný v podobě hnědých, někdy mnoho centimetrů širokých chuchvalců, obklopujících ve vodě stojící části stébel a listů ostřic, skřípin a j. po kraji mělkých rybníků a příkopů rostoucích rostlin. Do rodu *Sphenella* posléze počítají se druhy, jež nikdy nevytvořují stonkův, aniž se obalují rosolem, nýbrž po celý svůj život žijí volně. *Lč.*

Gomphosis (z řec.), vklínění, je pevné spojení dvou kostí, z nichž jedna je do druhé vražena, jako na př. zubní kořen do kostního lůžka horní nebo dolní čelisti.

Gomphrena L., věkostraz, něm. *Kugelamaranth*, rostlinný rod z čeledi laskavcovitých (*Amaranthaceae*) s květy obojakými neb polygamickými, kalicha 5listého, zřídka srostloplátečného, 5klaného a s 5 tyčinkami spojenými v trubku neb pohárek a s 3 klanými nitkami; plod měchýřek. Byliny nebo polokeře někdy vždyzelené, buď zelené nebo srstnaté a plstnaté, stonku obyčejně členitého, listů vstřícných, zřídka roztroušených, buď řapíkatých neb přisedlých a pak zhusta poloobjímavých. Květy jsou buď konečné neb úžlabíčkové, v klasech nebo strboulech. Roste 80 druhy především v tropické Americe a v stejné šířce poněkud i v Asii a Australii. Nejznámější jest G. *globosa* L., v. kulatý, z Vých. Indie, odkud i do Záp. Indie a Ameriky přenesený a i do skleníků zavedený. Jest to velmi ozdobná rostlina buď s 1 kulatým nebo s 3 sblíženými strbouly, posléze jako jetelová hlávka se prodlužujícími na konci stonku. Strboul podepřen 2 zelenými listy a každý květ listenem širocevejčitým, hrotitým, karmínovým nebo bílým. Květy dlouze vlnaté, nachové, u odrůd různě červené nebo bílé. Domácímu obyvatelstvu slouží k pletení svatebních věnců, listí pak jako zelenina nebo lék proti kašli a bolestem krku. Spolu se stonkem uříznuté a v suchu zavěšené strbouly podrží původní barvu a mohou býti užity i v zimě k vázání kytic. G. *officinalis* Mart., v. srstnatý, má strbouly oranžové neb žlutočervené a dává tuzemcům brazilským hlízovitý kořen proti špatnému trávení, běhavce a uštknutí hadem. Pro ozdobu pěstuje se též G. *pulchella* Mart., v. vnadný, z Brazilie, se strbouly hustokvětými, růžovými, a G. *Haageana* Kl., z Texasu, s květy oranžově šarlatovými neb přižloutlými. *Děd.*

Gomphus Leach., klínatka, rod vážek (*Odonata*), má oči veliké na temeně daleko oddálené, pysk zpodní celistvý. Všecky trojúhelníky v křídlech jsou téměř stejné a rovněž tak jako políčko nad nimi prázdné; přední strana trojúhelníků v předních křídlech jest skoro tak dlouhá jako vnitřní; blanka schází nebo jest velmi malá; 10—15 žilek předloketních; zadní kraj zadních křídel jest u samečka vykrojený. Dospělý hmyz poletuje při větších vodách, usedaje rád na keře i kameny. Larva dýchá žabrami útrobními; plochý pysk zpodní sahá pouze mezi kořen noh předních; tykadla před očima vkloubená, krátká, válcovitá, silná, 3členná; bičík splynul v jediný článek široký, prohnutý a obrvený; temeno jest ploché; pouze postranní očka jednoduchá jsou naznačena; oči jsou veliké, kulovité, vnitř v ostrý cípek prodloužené; nohy silné, kratší než zadek; chodidla 2členná; pochvy křídlové čnějí sotva přes 3. kroužek; zadek jest dlouhý kopinatý, skoro plochý, čára hřbetní neozbrojená, 10. kroužek malý, povytažený. Známe 10 druhů evropských, z nichž 4 žijí v Čechách. Dle Selys-Longchampsa dělí se evropské druhy tohoto rodu ve 3 podrody: 1. *Gomphus* má zpodní přívěsky samčí od sebe oddělené; hořejší stejně dlouhé nebo kratší než poslední kroužek; na 2. článku pyje jest zub; přední strana hrudi má 6 černých proužků; 8. a 9. kroužek zadečkový jsou skoro stejně dlouhé; 10. jest kratší; týl samečka nemá hrbolů. Sem patří 1. nejobyčejnější u nás druh G. *vulgatissimus* L., kl. obecná, jenž od všech ostatních se liší nohami celými černými, nebo nejvýše na předních holeních žlutě pruhovanými. 2. *Ophiogomphus* má zpodní přívěsky samčí k sobě přilehlé, hořejší tak dlouhé jako poslední kroužek nebo mnohem kratší; na 2. článku pyje jest zub. 3. *Onychogomphus* má zpodní přívěsky samčí k sobě přilehlé, hořejší přívěsky tak dlouhé jako oba poslední kroužky dohromady. *Kpk.*

Gomulicki Wiktor, spis. pol. (* 1851 v Ostrolęce), studoval práva na universitě varšavské a záhy obrátil na sebe pozornost svými básněmi, v nichž s počátku napodobil Słowackého a Asnyka, ale později, vymaniv se z jejich vlivu, zaujal stanovisko úplně samostatné. Z jeho sbírek jmenujeme: *Kolorowe Obrazki*; *Z otchłani*; *Księga pieśni*; *Lira polska*; *Obrazki prawdziwe*; *Poezye*; *Przy słońcu i przy gazie*; *Róże i osty*; *Skrytka* (práce dramatická); *Nowelle.* G. ve svých básních i novellách jest umělcem hotovým a zralým, hledajícím účel poesie ve přilnutí k životní pravdě a ve shodě s novověkými ideami. Proto jeví hlubokou účast k osudu chuďasa a mužů práce vůbec, šlehaje satirou prázdnotu a bezúčelnost života tříd bohatých. Jeho genrové obrázky dýší zdravým a svěžím realismem, pravdivostí a prostotou, jimiž vyniká též jako prosaista, obírající si za předmět svých novell hlavně kaleidoskopické obrázky z městských ulic. Množství jeho prací

rozptýleno jest po všech hlavnějších časopisech polských. *Šnk.*

Gomutus viz Arenga saccharifera.

Gomy viz Gomelj.

Gon čili kvo (quo), míra na střižné zboží v Annamu, zákonitě = 191·64 *m;* dělí se na 300 thuoků (loket) o 63·88 *cm.*

Gonagra (z řec.), lokalisace dny v kolenném kloubu. Viz Dna.

les **Gonaïves**, přístav a hl. město depart. Artinibote na záp. pobř. ostrova Haiti (Záp. Indie), v pěkné zátoce, jež skýtá bezpečný přístav i velkým lodím. Město (zal. 1738) s 18.000 obyv. vyváží silně kávu (90.000 *q* r. 1885) a bavlnu (3170 *q* r. 1885). Roční obchod zdejší cení se ok. 4 mill. zl. Zde byla prohlášena neodvislost Haiti.

Gonalgie (z řec.), bolest v koleně.

Gonarthritis (z řec.), zánět kloubu kolenního.

Gonarthrokace (z řec.), hniloba kostí kloubu kolenního.

Gonave (Ile de la G.), ostrov při záp. pobřeží Haiti (Záp. Indie), při vchodu do zátoky Port-au-Prince, 60 *km* dl., 16 *km* šir., rozsahu 743 *km²*. Dosahuje výše až 760 *m*. Jest zalesněn, bez řeky a téměř neobýván. Dříve slul Guanabo nebo Guanavana a byl posledním útočištěm Indiánů araguaských.

Gonçalvez [gonsalvis] Joaquim Alfonso, missionář a sinolog portug. (* 1780 — † 1841 v Makau). Přes Brazilii a Filippiny přeplavil se r. 1812 do Číny, by věnoval se missiím ve vnitřní Číně. Pronásledování křesťanů, jež té doby prováděl císař Kia kiu, zmařilo však jeho úmysl. G. usadil se tedy v Makau a věnoval se vytrvalému studiu jazyka čínského. R. 1828 vydal latinsky malou grammatiku čínsko-latinskou pro své čínské vyznávače, po níž následovala r. 1829 proslulá *Arte China* (portug.) a r. 1831 *Diccionario portuguez china*, z nejlepších, jež vůbec vyšly a daleko lepší než r. 1833 vyšlý *Diccionario china-portuguez*. Veliký slovník lat.-čínský zůstal v rukopise. Chystaje se přeplaviti na Filippiny G. zemřel. *Dk.*

de **Goncourt** [gonkúr] Edmond Louis Antoine a Jules Alfred, bratři, romanopisci a dějepisci franc. (Edmond * 1822 v Nancy, Jules * 1830 v Paříži — † 1870 v Auteuilu), z rodu lotrinského, z děda Jeana Ant. Huona de G., poslance nár. shromáždění z r. 1789, z otce velmi nadaného a chrabrého důstojníka napoleonského. E. chodil do lycea Jindřicha IV. a byl krátce úředníkem v ministerstvě financí, Jules do kolleje Bourbon. Život obou bratří svázán je co nejdůvěrněji hlubokou láskou i stejnými názory, snahami i společnou prací. Chtěli býti nejprve malíři a procestovali (1849—50) Francii, Alžír, z něhož dojmy poprvé zachytili nervovým sobě vlastním stilem, i Flandry; oba měli grafický talent znamenitý, zvláště mladší, jenž v aquarelle a rytině provedl krásné práce (zvláště výborné rytiny Watteaua, Bouchera, La Toura; 20 ploten jeho vyšlo v albu knihk. »L'art« 1876). Vrátivše se do Paříže, oddali se však písemnictví a vystoupili poprvé společným románem *En 18..* (Paříž, 1851; Brussel, 1884), který zůstal skoro nepovšimnut. Přispívali pak črtami, feuilletony, básněmi a kritickými úvahami do Villedeuillova »Eclairu« a »Parisu« (asi 100 článků sebraných z části v »Pages retrouvées« 1886 a v »Études d'art« 1893, brzy oddali se však dějepisnému badání, vystižení kultury XVIII. a z části i XIX. stol., psychologické malbě starých společností, ve kterémž směru jsou předchůdci a mistři snah moderních, jimž plného uznání dostalo se od Micheleta. Rychle za sebou následovala řada knih s novými hledišti, nově a svědomitě dokumentovaných: *Histoire de la société pendant la Révolution* (1854) *et pend. le Directoire* (1855), dílo poměrně velmi objektivné a směrodatné; *Portraits intimes du XVIIIe siècle* (1856-58, 2 sv.); *Sophie Arnould, d'après sa corresp. et ses mémoires inédits* (1857); *Histoire de Marie Antoinette* (1858), kniha zvláště dokonalá, vyvolávající celé ovzduší doby; *Les maîtresses de Louis XV: La duchesse de Châteauroux et ses soeurs, Mme de Pompadour* (tato nejlepší), *La Dubarry* (1860, 2 sv.); *La femme au XVIIIe siècle* (1862), mistrné dílo psychologie společenské, veliké dějepisně i umělecky, jehož pokračováním jsou *Les actrices du XVIIIe s.: Mme Saint Huberty* (1882), *Mlle Clairon* (1890) a *La Guimard* (1893) od samotného Edmonda. V době té (v 50.–60. létech), věnované studiu historickému, učinili několik odboček do současného života uměl. a společenského: *Le salon de 1852* (1852); *Mystères des théâtres* (1853); *Lorette* (1853); *La révolution dans les moeurs* (1854); *La peinture à l'Exposition de 1855* (1855); román *Les actrices* (1856, nový otisk z r. 1893 pod názvem *Armande*); *Une voiture de masques* (1856, nově vyd. pod n. *Quelques créatures de ce temps* 1876). R. 1856 pobyli v Italii, odkud přinesli sbírku svěžích črt vydaných jako *L'Italie d'hier* (1894). Od r. 1860 odklonivše se od studia historického, věnují se více románové malbě současných mravův a myšlének. R. 1860 vyšly jejich *Hommes de lettres* (v pozd. vyd. *Charles Demailly*), studium mravů literárních; r. 1861 *Soeur Philomène*, stud. nemocnic; r. 1864 *Renée Mauperin*, stud. mladé bourgeoisie; r. 1865 *Germinie Lacerteux*, stud. lidu, jímavý příběh ubohé služky, o 12 let starší Zolova »Assommoiru«; r. 1865 *Manette Salomon* (2 sv.), stud. malířstva; r. 1869 poslední společný román *Madame Gervaisais*, po psychologické a umělecké stránce zvláště veliký, líčící krisi svědomí, přeměnu ducha svobodomyslného v mystického. R. 1866 vydali *Idées et sensations*, psycholog. poznámky ke své tvorbě. Současně s těmito pracemi románovými vyšly dějiny franc. umění v století XVIII. *L'art du XVIIIe s.* v řadě monografií s mistrnými rytinami Juliovými: *Le Saint-Aubin* (1859); *Watteau* (1860); *Prud'hon* (1861); *Boucher* (1862); *Greuze* (1863); *Chardin* (1864); *Fragonard* (1865); *Débucourt* (1866); *La Tour* (1867); *Les Vignettistes* (1868–70); *Notules additions* (1875). Chystali studii o Gavarnim, ale Jules korrektur se již nedočkal. Zemřel v Auteuilu, v domě, který zakoupili společně, kam

snesli své veliké sbírky umělecké a kde scházela se a schází dosud v nedě i elita spisovatelův a umělců (Flaubert, Paul de St. Victor, Sainte Beuve a j.), smrtí ryze uměleckou, jež je popsána tak nelítostně v Demaillym, zoufalou mdlobou a únavou z nepochopeného svého díla. *Gavarni l'homme et son oeuvre* (1873) je pohrobkem, posledním společným plodem obou bratří. Starší, po dlouhé nemoci, zoufalý smrtí bratrovou a roztrpčen politickým během vydal teprve r. 1878 první svůj román *Fille Elisa*, studii prostituce a žalářů. Předcházely katalogy děl *Watteauových* (1875) a *Prud'honových* (1876), následovaly pak román *Les frères Zemganno* (1879), studie mravů cirkusových, psychologicky symbolisující a osvětlující život a vzájemnost obou bratří; studie japonského malířství *La maison d'un artiste* (1881, 2 sv.); monografie herecká *Mme de Saint Huberty* (1882); román *La Faustin* (1882), studie mravů herečky, po stránce stilové nejcelejší dílo G-ovo; román *Chérie* (1884), studium chorobného dívčího organismu ve vyvrcholené úpadkové kultuře; monografie hereček *Mlle Clairon* (1890) a *La Guimard* (1893); kritická studie o japonském malíři *Outamaro, le peintre des maisons vertes* (1891), kromě celé řady publikací ze starší doby společné tvorby, jako *Pages retrouvées* (1886); *Préfaces et manifestes* (1888); *Études d'art* (1893) a j., zvláště velikého *Journalu des G.*, velecenného to deníku obou bratří, jejž psali skoro den ze dne od r. 1851 a v němž uložen je přebohatý materiál k dějinám našeho věku, rozděleného ve dvě série, do r. 1870 (společně psaný s Juliem) a odtud dále vedený Edmondem (1887 až 1895, 8 sv.). Bratří G-ové pokusili se také v divadle; napsali mimo několik menších her drama *Henriette Maréchal*, které propadlo v »Comédie franç.« r. 1865 po bitvě, jež neměla rovné od Hugova dramatu »Hernani«, a drama *Blanche de la Rochedragon*, jež bylo r. 1869 odmítnuto od »Th. franç.« a sehráno r. 1888 v »Th. libre« pod názvem *Patrie en danger*; Edmond sám upravil román svůj »Germinie Lacerteux« v »kus o 10 obrazech«, jenž hrán byl v »Odéonu« r. 1888 v tuhých bojích a s velikým úspěchem znova r. 1892, a napsal *A bas le Progrès!*, polit. komédii o 1. aktě, poprvé sehranou r. 1893 v »Théâtre libre«. — G-ové jsou z největších duchů franc. stol. XIX., všestranně vyrostlé individuality jako umělci renaissanční. Spojili život svůj i snahy své v úplném prolnutí, který nemá příkladu dosud v literárních dějinách: je-li jaký rozdíl mezi nimi, je jen ten, že staršímu Edmondovi náleží odstín vášnivější, mladšímu něžnější. Působili hlavně trojím směrem: jako romanopisci, jako dějepisci kulturní a jako dějepisci umění a směrodatní vůdcové soudobého vkusu. V románě jsou vedle Balzaca a Flauberta zakladatelé moderního románu společenského, t. zv. naturalistického. Román je jim dějepisem soudobosti, »historií lidí bez historie«. Po stránce psychologické nejlépe vystihli lidi nervové, umělce a ženy. Filosofické ponětí jejich je determinismus; lidé jejich jsou určováni tisícerými vlivy vnějšími, jsou jejich plodem a obětí. Umění jejich je na sklonu k dekadenci: příliš bohaté a složité, oddané více studiu kultury než přírody. G-ové jsou umělci po výtce; oni dokonali ve Francii rozvoj literatury v umění, stvořivše zvláštní bohatý a jemný stil, často násilný a novomluvy přesycený, ale nervový a způsobilý vystihnouti jevy vnější, především tedy pocity (odtud nazýváni impressionisty), do posledních odstínů, stil, o němž pověděl Sainte-Beuve, že »chytá pohyb v barvě«, jemuž podlehli více méně všichni moderní umělci franc. Jejich studie kulturně dějepisné a studie o uměních výtvarných jsou nejdokonalejší plody svého druhu. Činnost G-ů v těchto směrech je přehluboká: oni odkryli národní malířství franc. XVIII. stol., zjednali pochopení baroku a jeho ovzduší, objevili malířství japonské a vystihli jeho přerodný dosah, jímž působí v evropskou malbu soudobou. Kromě toho naleznou se roztroušeny v jejich díle, zvláště v »Journalu«, kritické úvahy o nejrůznějších jiných dílech a otázkách uměleckých, často studie in nuce. G. jako kritikové podali nejdokonalejší posud vzory moderní kritiky historické a příznačně psychologické. — G. jako obnovitelé setkali se s tuhým odporem soudobých, officiálních kruhů; odtud odpor jejich k Akademii a všemu officiálnímu umění i plán založiti novou moderní Akademii, která bude dotována ze jmění a z prodeje sbírek po smrti Edmondově a jež má roční rentou 6000 fr. zabezpečiti 10 opravdových literátů neodvislých, beze zřetele ke směru a škole. — Do češtiny přeložil z G-ů J. Borecký Edmondovy »Bratry Zemganno« (1893), v nichž postihl jejich stil a expressi; »Karel Demailly« vyšel ve »Vzděl. bibliotéce« (1894). Srv. Delzant, Les G. (Paříž, 1889); Brandes, Bratří G-ové (přelož. A. Schulzová, Květy, 1892); E. Zola, Les romanciers naturalistes; Bourget, Nouveaux essais de psychologie contemp.; Lemaître v »Contemporains«; Hennequin, Quelques écrivains franç.; Belloc and Shedlock, E. and J. de G. (Londýn, 1895, 2 sv.); Lettres de Jules de G. (Paříž, 1885, vyd. Edm. de G.). *Šld.*

Göncz viz Gync.

Gönča, gunča, míra atčinská = 133 *l.* Jsouc ¹/₁₀ kojanu rozpadá se sama na 10 nellů po 8 bambech.

Gončarov Ivan Aleksandrovič spisovatel ruský (* kol 1812 v Simbirsku — † 1891 v Petrohradě, pocházeje z bohaté kupecké rodiny, nabyl pečlivého vychování, ačkoliv ztratil otce jako chlapec tříletý. Velký vliv měl na něho kmotr jeho, povoláním námořník, jenž objasnil mu mnohé zjevy astronomické, vzbudil v něm touhu po moři a náklonnost ke čtení, tak že G. již jako jinoch dvanáctiletý seznámil se s mnohými cestopisy a díly domácích i cizích spisovatelů. Nabyv předběžného vzdělání v soukromých pensionátech, vstoupil r. 1831 na moskevskou universitu a poslouchal hlavně u Naděždina a Ševyreva slovesnost. Zde seznamoval se

s klassiky všech národů, což nezůstalo bez vlivu na dokonalost jeho umělecké formy. Ukončiv studia r. 1835, vstoupil do služby gubernátora v Simbirsku, odjel s ním do Petrohradu a zde přestoupil k ministerstvu financí. V Petrohradě seznámil se s mnohými spisovateli, především s rodinou Nik. Appol. Majkova. K té době, t. j. k r. 1841 vztahují se první počátky románu *Obyknovennaja istorija*, jenž r. 1846 sblížil ho s Bělinským, třeba že G. zůstal chladným k francouzským ideám, hlásaným slavným kritikem. Román vytištěn byl r. 1847 v prvních svazcích »Sovremenniku« a setkal se s nevšedním úspěchem, tak že i protivníci »naturalistické školy« přijali jej příznivě. Po tomto úspěchu vytištěna byla jeho povídka *Ivan Savič Podžabrin* (»Sovrem.«, 1848), napsaná již r. 1842. Puzen dávnou touhou G. vydal se r. 1852 jako tajemník admirála Puťatina na cestu do Japanu a výsledkem této dlouhé a obtížné plavby kolem světa byly nejprve listy tištěné v různých časopisech a pak úplný cestopis *Fregat Pallada* (Petrohr., 1856—57, 2 d.). V té době pracoval již horlivě o hlavním svém díle, proslulém *Oblomově*, jenž vyšel r. 1858 v »Otěčestvennych zapiskách«. Téhož roku G. vstoupil k ministerstvu národní osvěty, sloužil v censurní správě a r. 1862 byl krátký čas redaktorem úředního časop. »Sěvernaja Počta«. Konečně r. 1869 objevil se ve »Věstniku Jevropy« třetí jeho rozsáhlý román *Obryv*, jenž neměl již takového obecného úspěchu jako práce předešlé, ač G. sám nejvíce k němu přilnul Odebrav se r. 1873 do výslužby, žil osaměle v Petrohradě. Napsal ještě několik črt a statí kritických, jako: *Literaturnyj večer, Zamětki o ličnosti Bělinskago, Lučše pozdno, čěm nikogda; Vospominanija; Slugi* a j., z nichž nejpozoruhodnější je *Milion těrzanij* jako hluboký a pronikavý rozbor komédie Gribojedova »Gore ot uma«. Literární pozůstalost svoji odkázal rodině svého starého sluhy. Mezi slavnými zástupci ruského románu let 40tých G. zaujímá zvláštní místo. Především není tak plodný jako Turgeněv, Pisemský a Dostojevský, ale za to každý z jeho románů snaží se zachytiti celé období ruského života. Již Bělinskij se vyjádřil, že G. shrnuje v jeden rámec, co jinému stačilo by na 10 povídek. Romány jeho jsou filosofickou synthesí života, kterou zřejmě můžeme stopovati již v »Obyčejné historii«. Spisovatel sám později doznal, že v zápase strýce se synovcem zobrazil zde tehdejší, sotva počínající se tříštění starých pojmů a mravů, sentimentálnosti, přehnaných citů a vášní s čímsi novým, střízlivým, teprv se rodícím. Podobný boj vidíme i v »Oblomovu«, kde jako protiva hrdiny románu, věčně ospalého, neschopného k nějaké energické práci, vystupuje poruštěný Němec Stolz, muž praktický, jenž dovede vyhledati si teplé hnízdečko. Neobyčejný úspěch tohoto románu vysvětluje se tím, že G. dovedl vtěliti v Oblomově všecku ruskou apatii, čímž povýšil jej na nesmrtelný typ, podobný Hamletu, Don Juanu nebo Don Quijotu. Proto každý z tehdejších Rusů viděl v sobě živly »oblomovštiny«, jak formuloval ji Dobroljubov ve své znamenité stati »Čto takoje oblomovščina?« Proti tomuto živému, vysoce uměleckému typu postava Stolzova zdá se býti nahodilou, smyšlenou a k tomu odpornou. V lenosti Oblomova jest skryto mnohem více duševních pokladů, než v samolibém, za štěstím se honícím Němci. S mnohem menším úspěchem setkal se třetí jeho román »Obryv«. G. snažil se zde sestoupiti do sféry jemu neznámé, do hnutí let šedesátých. Chovaje se k některým zjevům tohoto hnutí odmítavě, G. setkal se nejen s netečností, ale i s přímou nepřízní. Proto však nicméně některé postavy románu prozrazují ruku dřívějšího mistra. Pravou uměleckou perlou jest obraz Marfiňky, jeden z nejlepších ženských typů v celé ruské literatuře. Síla talentu G-a vůbec vězí v genrové kresbě, ve vnější plastice. Co zatím Turgeněv usiloval především objasniti filosofický vnitřní smysl líčené osoby, G. snaží se zobraziti předměty ve všech jejich rozmanitých a drobných detailech, připomínaje tím Gogola. Sloh jeho jest neobyčejně plastický a klidný, široce epický, volného tempa, nepovznášející se ani k pathosu ani k rozhořčení, čímž opět G. liší se od Pisemského a Dostojevského. Nejlepším pramenem k poznání jeho individuality jest cestopis »Fregat Pallada«, líčící duševní život spisovatelův za celá dvě léta. Jsou zde popisy tropických krajin oslňující krásy, jako na př. západ slunce pod rovníkem, ale popisy tyto nevycházejí z mezí klidného pozorování. Popisuje bouři na moři, G. neunavuje čtenáře bombastickým líčením rozkacených živlů, ale ze své kajuty pozoruje účinky bouře a líčí je s dokonalou názorností. Krása vášně, poesie rozkacených živlů jsou mu nedostupny. Za to zajímají ho podrobnosti všedního života, genrové typy. Snesené zde obrazy tropické přírody, afrických a indických přístavů, života v nich svojí dokonalostí a uměleckou výší jsou zjevem ve světových literaturách osamělým. Spisy I. G-a vyšly u Glazunova (Petrohrad, 1884—89). Jednotlivé romány a cestopis vydány mnohokráte. Po smrti jeho objevily se v příloze k »Nivě« jeho náčrtky, ačkoliv G. dříve již ve své stati »Narušenije voli« žádal, aby jeho přátelé neotiskovali jeho dopisů. Rozbory románů jeho podali Bělinskij, Dobroljubov, Družinin, Pisarev, Skabičevskij, Miller a j. Práce jeho přeloženy jsou do všech čelnějších řečí. Do češtiny: Oblomov (Praha, 1861, přel. E. Vávra), Ivan Savič Podžabrin (t., 1865, přel. týž), Stará historie (Plzeň, 1872) a mimo to některé ukázky z cestopisu Fregat Pallada ve »Světozoru« a »Květech«. *Šnk.*

Gónda viz Gondové.

Gondar (Guendar), hl. město Amhary (Habeš), asi 40 *km* na sever od jezera Tany, na kopci 1900 *m* vys., na jehož nejvyšším bodu naléză se g i m p č. g e m p, kdysi nádherná, nyní však zpustlá residence císařská, nejkrásnější stavba v Habeši, dílo stavitelů portugalských. Také ostatní město, jež míválo kdysi

40.000, nyní však sotva 4000 obyv., nalézá se z největší části v rozvalinách. Muhammedánská čtvrť jest zcela opuštěna od té doby, co byl nařízen násilný křest všech vyznávačů proroka. V zachovalých částech města jsou mezi malými domky špinavé, příkré uličky. Největší část obyvatelstva jsou kupci a kněží. Podnes zůstal **G.** středem kněžské vzdělanosti habešské a také ábúna tu sídlí. Většina habešských duchovních vzdělává se tu ve věcech církevních. Obyvatelé vyrábějí bavlněné látky, hudební nástroje, zlaté a stříbrné šperky, kostelní nádobí, předměty z pletiva, umělá sedla. **G.** založen byl ve stol. XIII. za cís. Fasilida; trpěl mnoho v občanských válkách, zvláště r. 1867 za Theodora II., jenž zbořil větší část zdejších kostelů.

Gondi François Paul viz Retz.

Gondinet [gõndiné] Pierre Edm. Julien, dramatický spis. franc. (* 1828 v Laurière — † 1888 v Neuilly), byl s počátku správním úředníkem, později oddal se úplně divadlu, vystoupiv z úřadu r. 1869. V l. 1853—58 dal hráti v divadle montpellierském pod pseudon. Julien de Laurière 8 dramatických scén a komédii o 5 jed. *Vigne sauvée.* Přesídliv se pak z Montpellieru do Paříže, debutoval na »Th. franç.« r. 1863 veršovou jednoaktovkou *Trop curieux*, jež měla jen čestný úspěch. Napsal pak: *Victimes de l'argent*, komédii o 3 aktech (Gymnase, 1865); *Les Révoltées* o 1 jedn. (t., 1865); *La cravate blanche*, aktovka (t., 1867); *Le comte Jacques*, kom. o 3 j. (t., 1868); *Les grandes demoiselles*, o 1 j. (t., 1868); *Gavaud, Minard et Cie.*, kom. o 3 j. (Palais Royal, 1869), sehraná s velkým úspěchem; *Le plus heureux des trois* o 3 j. s Labichem (t., 1870); *Christiane*, kom. o 3 j. (Th. franç., 1871); *Paris chez lui* (Gymn., 1872); *Panazol*, 1akt. verš. (1873); *Le homard*, 1akt. (1874); *Libres!*, vlastenecké drama o 5 j. (Port St. Martin, 1874); *Gilberte*, kom. o 4 j. (Vaudeville, 1874); *Chef de division* o 3 j. (Palais Royal, 1874); *Le panache*, kom. o 3 j. (t., 1875); *Club*, kom. o 3 j. s Jul. Cohenem (Vaud., 1877); *La belle Mme Donis* o 4 j. (Gymn., 1877); *Les vieilles couches* o 3 j. (Pal. Royal, 1878); *Les tapageurs* o 3 j. (Vaud., 1879); *Nabab*, 7 obrazů (t., 1880); *Les grands enfants* o 3 j. (t., 1880), proti rozvodu namířená; *L'alouette* s Alb. Wolffem (Gymn., 1881); *Un voyage d'agrément* o 3 j. (Vaud., 1881); *Les affolés*, kom. o 4 j. (t., 1883); *Un Parisien* o 3 jed. (Th. franç., 1886); *Dégommé*, poslední jeho práce (Gymn., 1888) a j. Napsal také řadu operních textů (*Le roi l'a dit* k hudbě Delibesově, 1873; *Lakmé*, 1883). **G.** náleží k nejoblíbenějším veseloherním básníkům franc.; byl výborný řemeslník dramatický, nad to vynikal často jemnou ironií a veselým humorem, s nímž maloval dosti povrchně soudobé mravy společenské. Vedle situační komiky poutá i jiskřivým, vtipným dialogem. Souborné vydání jeho spisů právě vychází. Srv. E. Besson, G. sa vie et s. oeuv. (Pař., 1890); E. Zola, Nos auteurs dramat. (t., 1881). *Šld.*

Gondokoró, v l. 1853—75 velice důležité místo na horním Nílu, na 4° 54' 45" s. š., 464 *m* n. m. R. 1853 založil tu P. Knoblecher na pr. břehu Nílu missionářskou stanici pod ochranou rakouskou. Od té doby soustředil se tu také značný obchod. R. 1868 musila býti stanice ta zrušena pro nezdravé podnebí. R. 1871 zřídil tu S. Baker vojenskou stanici egyptskou, jíž dal jméno Ismailia, avšak i ta z příčin zdravotních přeložena r. 1875 do severnějšího Lada na lev. bř. Nílu. V okolí obývá kmen Bari. Viz Baker, Ismailia (Lond., 1874, 2 sv.).

Gondola (zdrobnělé ital. slovo gonda), úzká a lehká lodice asi 9 *m* dlouhá, jíž užívá se výlučně v Benátkách k plavbě kanály. Předek její je vyzvednut ve tvaru labutího hrdla a železem okován na způsob sekyry; ve středu je klenutá stříška sejmutelná (*felza*), pod níž sedí cestovatelé; veslaři (gondolieri) jsou buď dva, jeden v zadu, druhý v předu, nebo jen jeden vzadu, kteří veslují neobyčejně rychle a bývají veselí, zpěvní a hovorní, znamenitě vykládajíce památné stavby dle jejich zevnějšku. V době rozkvětu Benátek bývaly felzy některých g-ol s neobyčejným přepychem zařízeny. Od XV. stol. natírají se g-ly černě.

Gondola, rod dubrovnický, viz Gundulić.

Gondolach Matthäus, malíř historický (* v Kasselu — † 1653 v Augšpurce). Činným byl na dvoře Rudolfa II. v Praze a později v Augšpurce. Ve dvor. museu ve Vídni jest jeho *Zasnoubení sv. Kateřiny* z r. 1614 a na radnici augšp. *Moric saský přijímá hodnost kurfiršta.* *J-k.*

Gondoliera (ital.), píseň gondolierů, plavců řídících gondolu (v. t.), leckdy zaměňovaná s barcarolou (v. t.), píseň nebo melodie, jež má vystihnouti náladu, jakou vzbouzí plavba gondolou. Obvyklý takt její je $^6/_8$; charakteristická je průvodní arpeggiová figura pravidelně přerušovaná na způsob odměřeného šplechotu vesel.

Gondouin [gõnduẽn] Jacques, architekt franc. (* 1737 v Paříži — † 1818). Cestoval v Italii, Nízozemí a v Anglii. Po návratu do Francie svěřena mu na odporučení La Martinièrea, lékaře Ludvíka XV., stavba školy lékařské a fontány Aeskulapovy v Paříži. V letech 1806—10 stavěl sloup Vendômský v Paříži. **G.** byl členem král. akademie vědecké společnosti »Institut national« a sboru Conseil des bâtiments civils. Sepsal: *Description des écoles de chirurgie* (Paříž, 1780).

Gondové (sanskr. Gónda), dravidský národ v Přední Indii, usedlý nyní z největší části v Centrálních provinciích; nejčetněji obývají v pohoří Satpáře (v horách Mahádeo), kdež pravidelně jsou zváni **G**-dy severními, a mimo to zaujímají sev. svahy Vých. Ghátů až po l. břeh řek Godávari a Pranhity (**G.** jižní); končiny tyto dříve bývaly známy pode jménem provincie Gondvány. Mnoho **G**-dů rozptýleno jest ve státech poplatných, zejména v Bastaru, Hajderábádě, Beráru a j.; počet všech gondsky mluvících r. 1891 udán na 1,380.000. Dělí se ve mnohé kmeny, ale kmenová souvislost jich vzala za své; knížata jejich panují nyní jen v lesnatých končinách prov. Orissy a některých krajích sousedních,

a jsou poslušnými sluhy Angličanů. Po příchodu Áriů do Indie pomísily se s nimi některé větve G-dů (hlavně s Rádžputy), odkudž vznikli smíšenci Rádž-G. čili knížecí G., kteří odložili sice surové mravy, ale zachovali fysické vlastnosti kmene. Za nezkažené jádro národa prohlašuje se sám kmen Márijá, jenž se kmenem Márí sídlí v Bastarsku a je ze všech nejdivočejší. Po nich následují Džangal-G. atd. Ostatně G., žijíce mezi Hindy, přijímají v mravech i jazyce vždy více ze svého okolí. Fysickými vlastnostmi liší se nápadně od Áriů; jsou postavy prostřední (prům. výše 161 *cm*), pleti tmavé, skoro černé, mají široké čelo, vyklenutá prsa, dlouhé končetiny, vlasy černé, silné a dlouhé, vousy velmi skrovné, začervenalé oči hluboko zapadlé a šikmo postavené, tlusté, odulé rty. Divocí G. žijí v nedostupných lesích, kde si zřizují bídné chatrče, skupené obyčejně po několika v malé vsi. Oděv tvoří obyčejně kus látky kolem pasu ovinutý, zřídka kdy užívají kusu látky přes ramena; za to velmi rádi se zdobí různými trety z mědi, mosazu, železa ba i semeny a travinami. Márijové pravidelně ostříhávají hlavu až po témě, ženy milují umělé vrkoče; obličej si tétují. Za zbraň užívají nožů, seker, gondského luku a šípů, s nimiž velmi obratně zacházejí. Výživu divocí G. opatřují si lovem, poživajíce i zvířat pokládaných od Hindů za nečistá, ostatní provozují něco orby (ovšem způsobem primitivním, při čemž vypalováním hubí mnoho lesů) a chov dobytka, sbírají palivo a šelak, a vyrábějí železo; hojně hledáni jsou za dělníky při kácení stromů, stavbě cest a v hornictví. Povahou jsou přívětiví, vytrvalí a neohrožení; k cizincům s počátku nesmělí stávají se později sdílnými a hovornými, jenom Márijové jsou velmi plaší a před cizincem vždy se schovávají. Všichni G. oddáni jsou opojným nápojům, jež sami si vyrábějí. Nejmilejší zábavou jest tanec. Čistoty hrubě nedbají. Náboženství gondonské jest ctění sil přírodních, ačkoli nyní již mnozí přijali jakýsi poloviční hinduismus, někteří islám ba i křesťanství. Pocta vzdává se četným bohům a duchům, z nichž přední místo zaujímají Thákur Deo a Ghansyám Deo; prvý bdí nad domácností a jest všude přítomen, pročež netřeba mu zřizovati sošek, druhému budují nedaleko vsi malou chýži s bambusovou tyčí v rohu, s níž visí barevné cáry. Kromě toho veliký vliv přičítá se bohu tigřímu (Bághésvar), jenž může prý lidi posednouti; obětuje se i choleře a neštovicím zosobněným v bohyních Márí a Mátá Deví a konečně hlavně v lesích tuší se mnoho duchů mohoucích ploditi zlo. Úcty hadů u G-dů není. V dřívějších dobách vzdáváno mnoho lidských obětí (*merijá*), jež nyní vlivem anglickým jsou odstraněny. Jazyk gondský (*gondi*) náleží k jazykům dravidským, skupině dekkanské, jeví úzké příbuzenství s tamilem, telugu i jazykem kanárským, ale mnoho G-dů mluví nyní buď hindsky nebo jiným nářečím. Gondi samo dělí se v několik nářečí, jichž jest 6 u sev. Gondů (gajeti, rutluk, najkude, kolámi, mahádeo, rádž), 4 u jižních G-dů (mária, marí, gotta, koj čili kojtor). Písma nemá ani literatury, a přeložené části bible tištěny jsou písmem hindským. Grammaticky spracováno gondí od Williamsona (Gondi grammar and vocabulary). Srv. Kondh Dalton, Ethnology of Bengal (Kalkutta, 1872); Risley, The tribes and castes of Bengal (t., 1892). *p.*

Gondrecourt [gõdrkúr] Leopold hrabě, podmaršálek rak. (* 1816 v Nancy — † 1888 v Salcpurku). Vzdělav se ve Francii ve vojenské škole St. Cyrské, vstoupil r. 1838 do vojska rakouského a vyznamenal se jako velitel vídeňských dobrovolníků při útoku na Spiazzi na Monte Balda a r. 1849 v Sedmihradsku tak, že t. r. vřaděn byl do sboru vyššího pobočnictva a postoupil r. 1857 na plukovníka a r. 1863 na generalmajora. Ve válce dánské r. 1864, obsadiv dne 3. února Horní Selk a výhodnou posici Königsberg, hájil se svou brigádou míst těch s takovou ráznosti a vytrvalostí, že brigáda jeho nazvána byla železnou a G. vyznamenán řádem Marie Terezie a za boj u Veile dne 3. bř. řádem Leopoldovým. R. 1864 povolán byl za vychovatele korun. prince Rudolfa, kterého úřadu byl na vlastní žádost r. 1865 zproštěn. R. 1866 bojoval proti Prusům u Podolí, Kuřích Vod, Mnichova Hradiště, Jičína, u Hradce Králové a u Přerova, načež jmenován byl podmaršálkem a velitelem 1. armádního sboru; r. 1868 vstoupil do výslužby.

Gondvánská soustava (*Gondwána System*), dle staré provincie gondvánské nazvané, četně a mohutně vyvinuté vrstvy uhlonosné ve Vých. Indii. Soustava tato rozděluje se z dola nahoru ve tři stupně: I. zpodní: *a*) talchirské vrstvy se slepencem, jenž jeví na sobě patrné známky činnosti ledovcové, a s břidlicemi, v nichž nalézají se zkameněliny zvláště rostlinné (*Neuropteridium, Gaugamopteris, Glossopteris*); *b*) karharbárské vrstvy uhlonosné s podobnou květenou. Vrstvy tohoto stupně jsou stáří Karbonu a Permu. II. střední: *a*) damudské vrstvy s bohatými slojemi uhelnými a četnými rostlinami (*Glossopteris, Schizoneura, Phyllotheca, Macrotaeniopteris* a j.); *b*) panchetské vrstvy méně mocné a chudší zkamenělinami. III. svrchní stupeň: *a*) rájmahálské vrstvy s hojnými zkamenělinami zvláště v pískovcích pohoří Rájmahálského (*Glossopteris, Ptilophyllum, Dictyozamites, Palissya, Araucarites, Taxites*); *b*) střední vrstvy (*Kota-Maleri*) s rostlinami a zvířaty (*Ceratodus*, ganoidní ryby, plazi); *c*) jabálpurské vrstvy, nejsvrchnější člen g-ké s-vy (ještě *Glossopteris*). Stupně II.—III. jsou stáří mesozoického (Trias-Jura). V Solném pohoří (*Salt Range*) v Indii nalézají se obdobné uloženiny, jichž nejpozdnější stupeň obsahuje rovněž slepenec se stopami ledovcovými. Podobné slepence jsou též na zpodu mocně vyvinutých uhlonosných vrstev newcastelských v Novém Již. Walesu a t. zv. bacchus-marshských vrstev ve Viktorii, jež jeví se veskrze jako obdoba g-ké s-vy v Indii. Zmíněným slepencům odpovídá též tak zvaný

dwykakonglomerat a g-ké s-vě nad ním spočívající útvar karooský v Jižní Africe. I v Tonkinu, Afgánistánu, Queenslandu a Tasmanii jsou vrstvy obdobné s gondvánskými. Všecky tyto vrstvy uložily se hlavně z vod ohromných jezer a řek a dovolují nám souditi na bývalou rozsáhlou pevninu (gondvánskou), jejíž zbytky nyní ve třech dílech světa nalézáme. Většina vrstev má uložení horizontální. Ohromné propadliny rozčlenily tuto bývalou pevninu již v době jurské ve tři oddělené části. Ohlazené a rýhované valouny slepenců zpodních vrstev jsou neklamným svědectvím, že byla pevnina gondvánská v době kamenouhelné mocně zaledněna. Po této době ledové nastaly v ní poměry valně se lišící od současných poměrů v jiných zemích, jak patrno zvláště z květeny. Kdežto květena ve vrstvách ještě palaeozoických má ráz již mesozoický, zachoval se ráz zvířat palaeozoických ještě značně i po této době ledové. Srv. O. Feistmantel, Gondwána Flora v Palaeont. indica; týž, Über die pflanzen und kohlenführenden Schichten in Indien, Afrika u. Austr. u. darin vorkommende glaciale Erscheinungen (Praha, 1887); W. Waagen, Die carbone Eiszeit (Jahrb. d. k. k. geol. Reichsanst., 1887). *Pč.*

Gonelli Giov. Franc., sochař ital., zvaný »Slepcem z Gambassa«, kdež r. 1612 se narodil. Již ve 20. roce svém oslepl, ale pomocí hmatu prováděl sochy a poprsí i dle skutečnosti. Pracoval ve Florencii, Janově a Římě. Zvláště prosluly jeho sochy vévody *Cosima I* a pap. *Urbana VIII.* *J-k.*

Gonesius Petr viz Goniądz.

Gonesse [gones], hl. město kantonu v arr. pontoiseském, depart. Seine-et-Oise, 14 *km* ssv od Paříže; 2642 obyv. (1891), památný kostel z XII. a XIII. stol., dosti značný průmysl. Král Filip II. August se zde narodil.

Gonfalone viz Gonfaloniere.

Gonfaloniere, ve franc. formě gonfalonier (praporečník), nazýval se v Italii a ve Francii muž, který nosil gonfalone čili gonfanone (prapor) vojenský, městský nebo církevní. Poněvadž pak prapor jest znamením ochrany, nabylo slovo g. významu ochránce a užívalo se ho buď jako čestného vyznamenání pro panovníky (g. *della chiesa*) nebo k označení úředních hodnostářů. Nejen jednotlivé kostely, i sama římská církev měla svého g-era, který měl za povinnost ji hájiti. Titul ten udílen byl od papežů rozličným panovníkům, na př. Jakubovi II. aragonskému, Ludvíkovi I. uherskému, Ladislavovi neapolskému. Hodnost g-era církve římské sluší dobře rozeznávati od titulu g-era římského národa, který má menší význam. Měltť g. tento funkci pouze při všeobecných výpravách, podnikaných ve jménu církve nebo národa římského do divadelních představení nebo při ruzných slavnostech. — G. byl též název pro rozmanité samosprávné funkcionáře italských měst ve středověku, zvláště ve Florencii, Sieně a ve státech církevních. i byli na poč. XIII. stol. g-eři vojenskými náčelníky jednotlivých čtvrtí. Konstitucí z r. 1280 rozdělena byla na př. obec florencká na 6 setnin, jejichž veliteli byli g-eři. Konstituce z r. 1293 zavedla g-era spravedlnosti (g. *della giustizia*), který maje k ruce 1000 ozbrojených zřízenců, měl vykonávati rozkazy republiky. R. 1306 přestal býti pouhým vykonavatelem a stal se prokuratorem republiky. Na konci XIV. stol. byl již hlavou florencké signorie. Také v Lucce byl g. presidentem republiky. V Sieně byli 3 g-eři, z nichž každý spravoval jednu čtvrt. Ve státech círk. byl g. představeným městských úřadů.

Gong, gong-gong (čung, lu) v Číně a ostatní jihových. Asii nástroj bicí tvaru talířového, uprostřed značně vydutý, o širokém okraji s kruhovým výřezem. Hotoví se ze slitiny 78–80% mědi a 22—20% cínu, kteráž za žáru tmavě červeného jest kujnou jako železo. Zvuk g-u jest táhlý a daleko slyšitelný.

de **Gongora y Argote** [-óte] Luis, básník špan. (* 1561 v Cordobě — † 1627 t.), studoval na universitě salamancké práva, mathematiku i hudbu a stal se bakalářem. Již v době studijní složil většinu svých letrill a satirických romancí, jež jsou z nejlepších plodů poesie kastilské. Získaly také autoru sotva 23letému neobmezený obdiv Cervantesův (v »Galatei« 1584). Přes to zůstal G. chud; aby se zaopatřil hmotně, vstoupil kol r. 1605 do stavu kněžského, načež se mu dostalo hubené praebendy při kathedrále cordobské. Trávil pak život většinou ve Valadolidě u dvora nebo v Madridě a stal se na konec přímluvou vévody de Lerma čestným kaplanem Filipa III.; poněvadž však postavení toto nebylo valně výnosné, žil i dále v tísni. Když pak konečně počal se ho ujímati vévoda d'Olivares, G. onemocněl na mozku a ztrativ paměť vrátil se do Cordoby, kdež brzy zemřel. G. je předem veliký básník lyrický. Jeho letrillas, skládané po vzoru poesie lidové, jsou plné něhy a prostoty; jeho ódy, třeba chladné, vynikají silou, jeho sonety a maurické romance, malující barevný pohádkový svět granadský, svítí v bohatých barvách. Za to romance satirické a burleskní jsou leckde již hledané, násilné a temné. G. byl veliký talent formový s obrazností bohatou, smělou, ale příliš zjemnělou, která snadno stávala se temnou a přeplněnou. Pro malířskou a hudební stránku řeči měl neobyčejný smysl. To vše zavedlo ho na scestí v druhé periodě jeho tvorby. Zde hromadí totiž obraz na obraz, metaforu na metaforu, řeč je plna narážek a parafrasí, temná, nesouvislá, allegorická a odtažitá; nabubřelá baroknost a falešná symboličnost činí dílo jeho nezáživným. V tomto způsobu, jenž nazýván *estilo culto* či *culteranismus*, *cultismus* (viz Gongorismus) a který není vlastní jen G-ovi, nýbrž je do jisté míry uměleckou chorobou celého období, napsal dvě básně mythologické *El Polifemo* a *La fabula de Piramo y Tisbe;* sbírku lyrickou *Las Soledadas; Panegyrico al duque de Lerma;* četné sonety a tři komédie *Las Firmezas de Isabela, El doctor Carlino* (nedokonč.) a *La*

comedia venatoria (nedokonč.), nejstarší z jeho děl. Ale i v tomto druhém období nalézají se porůznu v jeho dílech místa vybrané umělecké ceny. Temnost těchto prací vzbudila záhy řadu kommentatorů; tak r. 1630 uveřejnil José Pellicer »Lecciones solemnes á las obras de D. Luís de G.«; r. 1636 Crist. de Salazar y Maldones »Ilustracion y defensa de la fábula de Piramo y Tisbe«; jiné výklady opatřili García de Salcedo Coronel (Madrid, 3 sv.), Juán Francisco de Anaya a Martín Angulo. Nejstarší souborné vydání děl Gových pochodí od J. Lopeza de Vicuña (Madrid, 1627); úplnější, ale nesprávné od Gonzala de Flores y Córdoba (t., 1634). Z novějších výborů jmenujeme z r. 1820 (Ramona Fernandeza »Coleccion de poetas esp.«) a r. 1854 (Madrid, 32. sv. Bibl. de autores esp.). Srv. Churton, G. (Londýn, 1862). *Šld.*

Gongorismus, cultismus, culteranismus, *estilo culto*, sloh vzdělaný, vybroušený je zvláštní úpadkový směr literárního výrazu, jenž zdomácněl v písemnictví španělském hlavně po Gongorovi y Zarate ve XVII. a XVIII. stol. a jemuž obdobný zjev je italský marinismus, franc. preciota a angl. euphuismus. G. je sloh příliš vyrozumovaný, vypočtený, strojený, který hřeší suchou duchaplností a úmyslnou subtilností; je příliš přeplněný obrazy i tropy abstraktními a barokními; vyznačuje se nemírnými hyperbolami, antithesemi příliš pravidelně i úměrně stavěnými, metaforami destillovanými z jiných metafor; planá mnohomluvnost, květnatá prázdnota, allegorická důvtipnost a těžká scholastická erudice činí jej dnes temným a nezáživným a působí, že jest odsuzován jako pobloudění vkusu. G. vyhýbá se přirozené samorostlosti a světlé průhlednosti, jež odsuzoval Gongora: »přirozenost není než chudoba ducha, jasnost nic než nedbalost«. Přes tyto vady je nutno však gmu přiznati různé zásluhy, tak předem snahu po suggestivnosti a náladové barevnosti, třeba se k nim bral cestami pochybenými. Gongora rozšířil a vypěstoval pouze tento umělecký způsob, jehož vzory podal v druhé periodě svojí tvorby; snahy téhož rázu vyskytly se však v písemnictví špan. již před ním, tak u Sotomayora, který šel po stopách concettistů italských (viz Concetti); g. opanoval pak vedle conceptismu, jehož průkopníkem byl Alonso de Ledesma (1552—1623), skoro půldruhého věku písemnictví špan. Podlehli mu i největší soudobí básníci: Lope de Vega, jenž jej s počátku parodoval, i Calderon; klassik Juán de Jáuregui, stejně jako conceptista Quevedo, který jej satirisoval v *La Perinola*, *la culta latina parla* a *La aguja de navegar cultos, con la receta para hacer soledades en un dia*. Jediný Cervantes odolal módě a vysmál se jí v 18. kapitole II. dílu »Quijota«. Z gongoristů jest uvésti předem přítele Gongorova Juána de Tassis, hraběte de Villamediana (mythologické básně »Faetonte« a »Fenix«), Francisca de Trillo y Figuerroa (»Neapolisea«) a Hortensia de Paravicino, kazatele Filipa III., proslulého bohoslovce, který uvedl g. do církevního řečnictví; pak portug. jeptišku Violantu de Çeo, Jacinta Villalpanda a Anast. Pantaleóna de Rebera. Jesuita Baltasar Gracian (v. t.) uvedl ve své rukojeti *La agudeza y arte de ingenio* (1649) g. do společenského obcování, do mluvy listové i konversanční. G. působil také přímo ve Francii (Jean Louis Guez de Balzac) a nepřímo i jinde. V XVIII. stol., kdy ve Španělích zavládnul proud francouzskoklassický a s ním suchá a rozumná střízlivost a plochost, poražen a huben g. jako »špatný vkus«, jako porušení »zdravého rozumu«. Ignacio de Luzán a j. upírali Gongorovi všechnu básnickou cenu. Moderní kritika je ke Gongorovi i směru jeho, za nějž neodpovídá ve všem Gongora, poněvadž stoupenci jeho zašli často v zámezí, daleko shovívavější; Gongoru uznává přes veškeré bizarrnosti jeho za jednoho z největších básníků špan. *Šld.*

Gongylia Kbr., malý rod lišejníků korovitých z čeledi *Verrucarieae*. Výtrusy jsou jehlovité, bezbarvé, několikráte napříč přehrádkované.

Goniądz, město bělostockého újezdu v rus. gubernii grodenské, zjz. od Grodna nad řekou Bobrem; 5000 ob. (1891), kostel, 2 synagogy, škola; G. pochází ze XIII. stol. Byl sporný mezi knížaty mazovskými a litevskými, až konečně r. 1425 připojen k Litvě. Z G-a pocházel polský arián Petr z G-a, zv. Gonesius, který působil v l. 1555—81. Nejvíce přívrženců měl na Podlesí a Litvě.

Goniatidae jest vymřelá čeleď hlavonožců z blízkého příbuzenstva ammonoid. Jsou to hlavonožci za živa bezpochyby dvěma žábrami opatření, s příčkami ku předu vydutými a oblinami na zad směřujícími. Tvoří nejstarší skupinu ammonoid, která od mladších se liší především svým poměrně jednoduchým švem. Tento šev vykazuje však již laloky i sedla a bývají vyvinuty vždy vnější a první postranní lalok; u tvarů vyšších pak přidružuje se k nim řada jiných, ponejvíce jednotvárných laloků. Vnější lalok bývá hluboký, až nálevkovitě prohloubený, u některých rozdělen jest menším sedlem středním ve dvé. Obústí má na břišní straně patrný výkroj pro nálevku. Ozdoba povrchu skořápkového je obyčejně jednoduchá a skládá se z příčných vrásek. Přímé nástupce

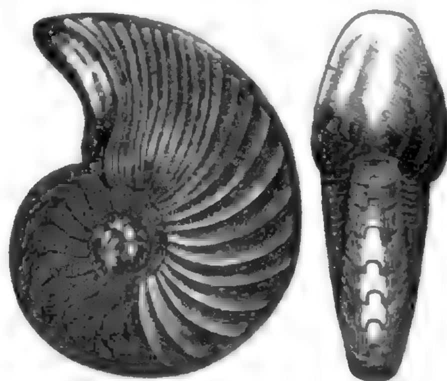

Č. 1570. Goniatidae: Agoniatites (Goniatites) fecundus Barr.

čeledi této hledati jest u ammonoid, než zdá se, že nikoli všecky skupiny stejně se vyvíjely, nýbrž naopak, že některé vůbec vymřely.

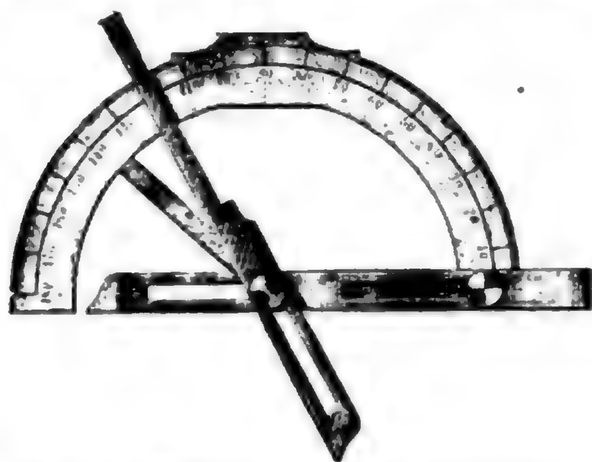

Č. 1571. Goniometr přiložný nebo Carangeotův.

Od pravých g-id oddaluje se skupina zastoupená rodem *Clymenia*, který má sifo na hřbetní straně a poměrně tlusté, dále obliny sifonální dlouhé a vnější lalok jen zřídka vyvinutý. Praví zástupci čeledi g-id mají naopak sifo tenké na břišní straně, obliny sifonální krátké a jen u nejstarších tvarů prodloužené. – Předky čeledi g-id sluší hledati u nautiloid, od nichž se liší tenkým sifem, vnějším lalokem a zvláště zachovanou počátečnou komůrkou. G. vyskytují se hlavně v devonském útvaru a jdou až do permu a toto geologické rozšíření jejich

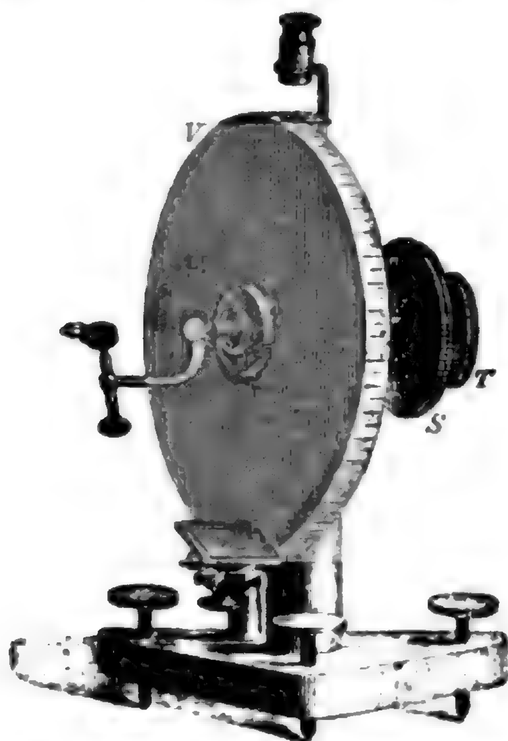

Č. 1572. Odrazný goniometr Wollastonův.
V kruh dělený, *S* dutá osa, *T* vnitrní osa.

bylo hlavní příčinou, že naše vrstvy prvohorní označené Barrandem písmenami f_1 až h_3 rovněž do devonu se kladou, ježto G. v sobě chovají. G. dělí se hlavně ve 2 skupiny: 1. *Anarcestinae* s nečetnými laloky a první příčkou ve vývoji s počátku bezsedlou, později však širokosedlou. Hlavní zástupce je rod *Anarcestes*, který u nás zastoupen jest 6 druhy, jako *crebriseptatus* z g_3, *plebeius* z f_2 a g_3, *neglectus* z g_3, *solus* z f_2 a j. 2. *Mimoceratinae* mají laloky četné a sobě nestejné; první příčka s počátku rovněž jest bezsedlá, později však úzkosedlá. Sem řaditi jest předně rod *Mimoceras*, který u nás zastoupen druhem *ambigena* v g_3, dále rod *Agoniatites*, který čítá u nás 7 druhů, jako *bohemicus* z g_3, *fecundus* (vyobr. č. 1570.) z g_1, g_2, g_3 a h_1, *fidelis* z f_2, *verna* z f_2, g_3 a h_1 a j. Rod *Pinacites* zastoupen u nás druhem *emaciatus* v g_3 a konečně rod *Celaeceras* druhem *prematurum* v g_1. *Pa.*

Gonidie viz Lišejníky.

Goniocidaris viz Cidaridae.

Goniometr čili hranoměr jest přístroj k měření úklonu ploch čili ku stanovení velko-

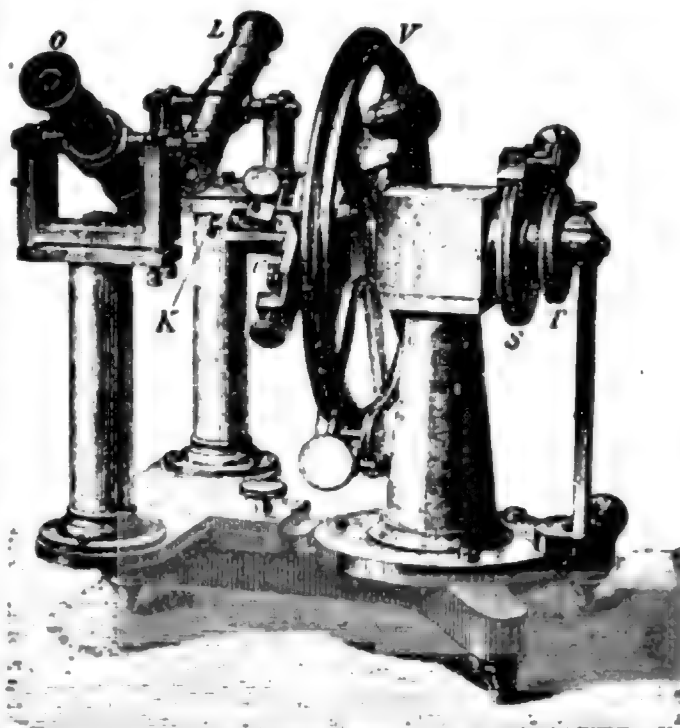

Č. 1573. Odrazný goniometr dle Mitscherlicha.
V kruh dělený, *S* dutá osa, *T* vnitřní osa, *C* přístroj centrační, *K* nosič krystalu, *L* kollimator, *O* dalekohled pozorovací.

sti hran krystalových. Jednoduchý přístroj takový jest g. zvaný přiložný, Carangeotem r. 1783 na principu shody úhlů vrcholových sestrojený. Skládá se z kruhu nebo jen polokruhu na stupně celé nebo na poloviny stupňů děleného a dvou pravítek, z nichž jedno tvoří průměr kruhu mezi 0° a 180° a druhé v rovině kruhu kolem středobodu otáčeti se může. Postaví li se přístroj kolmo na obě plochy v hraně se promítající tak, aby obě pravítka na plochy krystalu těsně přilnula, lze na kruhu bezprostředně odečísti úklon ploch v hraně promítnutých. Pomocí přiložného g-u lze změřiti toliko úklony ploch krystalů větších, jež mají plochy dosti rovné, přesnost určení úhlu nepřesahuje však asi $^1/_4$°, možno tudíž užiti přístroje tohoto jen ku přibližnému určení velkosti hrany (vyobr. č. 1571). Velmi přesné změření hran krystalku i velmi drobných, ale plochami úplně rovnými a lesklými omezených, umožňuje g. odrazný, Wollastonem r. 1809 udaný a dle vynálezce g-em Wollastonovým nazvaný (vyobr. č. 1572).

Přístroj ten má kruh dělený čili limbus kolmo postavený, tudíž osu vodorovnou; dělení dle jemnosti přístroje provedeno na stupně celé, na $\frac{1}{2}^{\circ}$, $\frac{1}{3}^{\circ}$ nebo i na $\frac{1}{6}^{\circ}$, odčítání děje se pomocí nonia, i lze na přístrojích různé jemnosti odečísti 1′ až i 10″. Má-li se odrazným

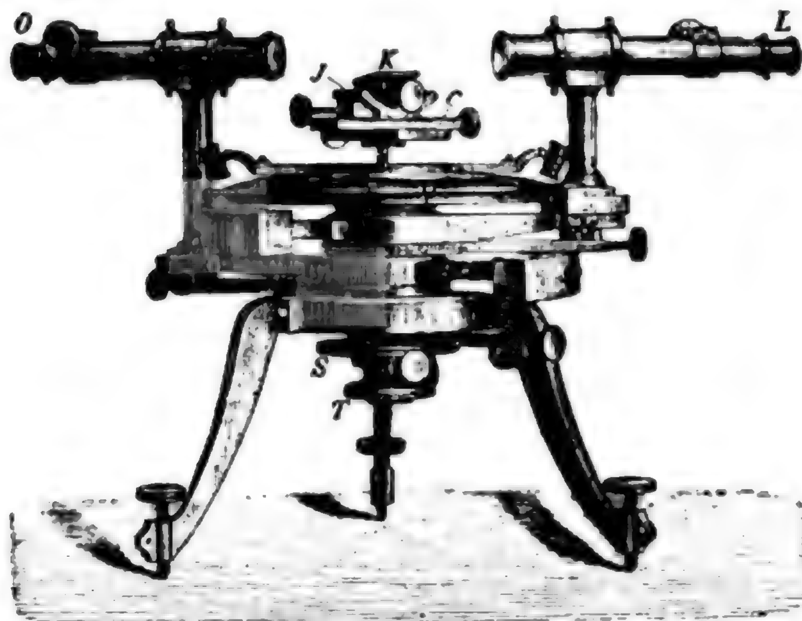

Č. 1574. Odrazný goniometr dle Babineta.
V kruh dělený, *S* dutá osa, *T* vnitřní osa, *C* přístroj centrační, *J* přístroj justační, *K* nosič krystalu, *L* kollimátor, *O* dalekohled pozorovací.

g-em určiti úhel, jejž svírají plochy krystalové, připevní se krystal voskem na prodlouženou osu **g** u tak, aby plochy i hrana byly kolmo na limbu, hrana zároveň co možná centrická, to jest v prodloužení osy přístroje uložena. Obraz vzdáleného předmětu, od prvé plochy krystalu reflektovaný, objeví se na určitém místě při určitém stavu nonia. Otočí-li se dost málo limbus a krystal tudíž s ním spojený, zmizí obraz vzdáleného předmětu prvou plochou reflektovaný, ale objeví se opět na témž místě, jakmile plocha druhá, s prvou v hraně promítnutá, otočením přijde v touž polohu, kterou původně plocha prvá zaujímala. Zjistí-li se opět stav nonia a odečte úhel dříve pozorovaný, známe úhel, o který bylo třeba krystal otočiti, aby plocha druhá přešla v původní polohu plochy prvé, tedy supplement skutečného úklonu ploch hranu tvořících. Wollastonův **g.** byl zvláště Mitscherlichem značně zdokonalen připojením pomocných přístrojů (vyobr. č. 1573.). Aby hrana přesně ve středobod limbu umístěna býti mohla, nasazen na prodlouženou osu přístroj centrační, skládající se ze dvou kolmo na sebe i na osu přístroje pomocí mikrometrických šroubů pohyblivých hranolků; aby plochy i hranu bylo lze přesně kolmo postaviti na limbus, přidán přístroj justační, malá koule, pomocí dvou kolmo na sebe účinkujících šroubů mikrometrických v pláštíku svém pohyblivá, na zvláštním výběžku krystal nesoucí. Aby paprsky rovnoběžně, tedy z nekonečné vzdálenosti dopadaly, přidán kollimátor, a aby pozorovatel ustavičně týmž směrem hleděl, dalekohled pozorovací, kterýž předsazenou čočkou proměniti lze v mikroskop mírně zvětšující, čímž umožněno, zjistiti plochy, jejichž reflexy pozorovány byly. Osy optické kollimátoru a dalekohledu pozorovacího leží v rovině rovnoběžné k limbu a promítají se v točně. V kollimátoru lze různé štěrbiny upraviti, jejichž obrazce reflektované od ploch krystalů zachytí se v dalekohledu pozorovacím pomocí kříže z vláken kokonových a takto přesné zastavení úhlů se umožní. Babinetův **g** odrazný má limbus horizontalní, tudíž osu kolmo postavenou (vyobr. č. 1574.); konstrukce tato má některé výhody proti konstrukci Mitscherlichově, zejména lze na **g**-u Babinetově změřiti větší krystaly, jakož i krystaly na matici narostlé, aniž by odlomeny býti musily; též lze konstrukci tuto lehce přizpůsobiti jako spectrometr. *Vr.*

Goniometrické funkce viz Goniometrie.

Goniometrie (úhloměrství) jest geometrická nauka o vzájemnosti úhlů a na nich závislých délek. Aby se mohly porovnati tyto dva druhy veličin nestejnorodých, nutno zavésti prostředkující výrazy (funkce, úkony) goniometrické, poměry délek, v poslední řadě čísly vyjadřitelné. Otáčí-li se rameno *OC* (vyobr. č. 1575.) kolem středu *O*, opisuje bod *C* kružnici *CEC′E′C*, již dělíme na 360 stupňů, tak

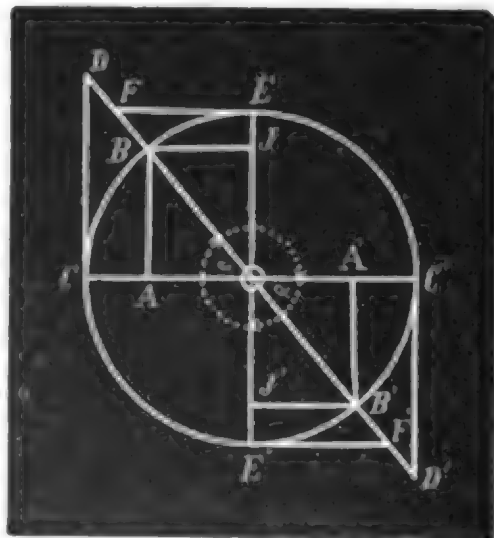

Č. vyobr. 1575.

že úhel *COB*, jemuž odpovídá kruhový oblouk *CB*, čítá podle toho těchto stupňů *α*, čímž jest velikost jeho změřena. (Že kružnice dělí se na 360 dílů, založeno ve staré astronomii, kdež oblouk na obloze, jejž za 1 den urazí slunce, skutečně země na své dráze kolem slunce, vzat za jednotku, ana přibližně 360. část oběhu celého činila.) Spustíme-li pak s konečného bodu *B* kolmici *BA* na *OC*, bude délka *BA* jakož i *OA* záviseti na poloze bodu *B*, na délce oblouku *CB*, tedy na velikosti úhlu *α*, poněvadž podle Pythagorovy poučky

$$\overline{BA}^2 + \overline{AO}^2 = \overline{OB}^2$$

a podle toho tedy platí

$$\left(\frac{BA}{OB}\right)^2 + \left(\frac{AO}{OB}\right)^2 = 1 .$$

Zavedeme-li na označení a pojmenování těchto poměrů výraz **sinus** a **cosinus**, položíme-li tedy

$$\frac{BA}{OB} = \text{sinus } \alpha, \quad \frac{AO}{OB} = \text{cosinus } \alpha,$$

obdržíme z předešlého vzorec základní

$$\cos^2\alpha + \sin^2\alpha = 1 . \qquad \text{(I)}$$

Jméno **sinus** vzniklo nedopatřením z arabského *dżaib* místo *dżiba*, odpovídajícího sanskrtskému *jîva* = tětiva; jestiť

$$\text{tětiva } \alpha = 2 \sin {}^1\!/_2\, \alpha, \quad \sin \alpha = {}^1\!/_2 \text{ tětiva } 2\,\alpha .$$

Jméno **cosinus** pak jest zkrácené z **complementi sinus**, vztahujíc se k úhlu, **doplňujícímu** α na 90°, tak že

$$\cos (90^\circ - \alpha) = \sin \alpha, \ \sin (90^\circ - \alpha) = \cos \alpha .$$

Podobně zaveden pojem **tangenty** a **cotangenty** tím, že v bodě C sestrojena ke kruhu tečna a poloměr OB prodloužen, až protal tečnu v bodě D, a totéž provedeno s úhlem BOE, doplňujícím α na 90°, čímž vznikly poměry

$$\frac{CD}{CO} = \frac{BA}{AO} = \operatorname{tg} \alpha, \quad \frac{FE}{EO} = \frac{BJ}{JO} = \operatorname{cotg} \alpha,$$

takže se zkráceně píše

$$\operatorname{tg} \alpha = \frac{\sin \alpha}{\cos \alpha}, \ \cot \alpha = \frac{\cos \alpha}{\sin \alpha} = \frac{1}{\operatorname{tg} \alpha},$$

a z toho tedy plyne jednoduchá relace

$$\operatorname{tg} \alpha \,.\, \cot \alpha = 1 .$$

Současně zvána převratná hodnota cosinu **secantou** a sinu **cosecantou**, poněvadž tu platí

$$\frac{OD}{OC} = \frac{BO}{AO} = \frac{1}{\cos \alpha} = \sec \alpha,$$

$$\frac{OF}{OB} = \frac{BO}{JO} = \frac{1}{\sin \alpha} = \operatorname{cosec} \alpha .$$

Konečně dáno jméno **sinus versus** a **cosinus versus** rozdílu, vznikajícímu odečtením od jednotky tu **sinu**, onde **cosinu**, tak že zde o příslušných poměrech délek platí

$$\frac{CA}{CO} = 1 - \frac{AO}{CO} = 1 - \cos \alpha = \operatorname{sinv} \alpha,$$

$$\frac{BJ}{BO} = 1 - \frac{JO}{BO} = 1 - \sin \alpha = \operatorname{cosv} \alpha,$$

béřeme-li délku poloměru kruhového za **jednotku**.

Splyne-li bod B s bodem C, přejde úhel α v nullu, načež platí

$$\sin 0 = 0, \text{ a tedy } \cos 0 = 1;$$

ocitne-li se bod B v poloze E, kdež $EO \perp CO$, bude $\alpha = 90^\circ$, načež

$$\sin 90^\circ = 1, \text{ a tedy } \cos 90^\circ = 0 .$$

Abychom pak posoudili, jaké jsou hodnoty sinu nebo cosinu úhlů větších nežli 90°, užijme tak zvaných součtových pouček základních (viz **Addiční theorem**)

$$\cos (\alpha + \beta) = \cos \alpha \cos \beta - \sin \alpha \sin \beta, \qquad \text{(II)}$$

$$\sin (\alpha + \beta) = \sin \alpha \cos \beta + \cos \alpha \sin \beta, \qquad \text{(III)}$$

z nichž přímo se pro $\alpha = \beta$ obdrží

$$\cos 2\alpha = \cos^2\alpha - \sin^2\alpha, \qquad \text{(IV)}$$

$$\sin 2\alpha = 2 \sin \alpha \cos \alpha . \qquad \text{(V)}$$

Užívajíce vzorců těchto, obdržíme, značí li β úhel ostrý, přímo

$$\cos(90^\circ + \beta) = -\sin\beta, \quad \sin(90^\circ + \beta) = \cos\beta,$$
$$\cos(90^\circ + 90^\circ) = -1, \quad \sin(90^\circ + 90^\circ) = 0,$$
$$\cos(180^\circ + \beta) = -\cos\beta, \quad \sin(180^\circ + \beta) = -\sin\beta,$$
$$\cos(180^\circ + 90^\circ) = 0, \quad \sin(180^\circ + 90^\circ) = -1,$$
$$\cos(270^\circ + \beta) = \sin\beta, \quad \sin(270^\circ + \beta) = -\cos\beta,$$

z čehož patrno,

$$\text{že jest } \begin{pmatrix}\text{sinus}\\ \text{cosin}\end{pmatrix} + \text{ v kvadrantu } \begin{pmatrix}1., 2.\\ 1., 4\end{pmatrix},$$

$$\text{a} - \quad \text{"} \quad \begin{pmatrix}3., 4.\\ 2., 3.\end{pmatrix}.$$

Týmže způsobem se pozná, že platí

$$\frac{\sin}{\cos}(\alpha + k.360^\circ) = \frac{\sin}{\cos}(\alpha),$$

$$\frac{\operatorname{tg}}{\cot}(\alpha + k.180^\circ) = \frac{\operatorname{tg}}{\cot}(\alpha),$$

značí-li k libovolné číslo celistvé, z čehož poznáváme, že goniometrické funkce jsou **periodické**, a že perioda obnáší tu 180°, onde 360°. Že poslední dvě funkce tyto mají periodu poloviční, poznává se i z ob. — Přijde-li bod C, obíhaje kolem středu O, až do polohy B', tak že oblouku $CBCB'$ odpovídá úhel (180° + α), bude

$$\operatorname{tg}(180^\circ + \alpha) = \frac{\sin (180^\circ + \alpha)}{\cos (180^\circ + \alpha)} = \frac{-\sin \alpha}{-\cos \alpha} = \operatorname{tg} \alpha$$

a p. d.

Toť základ soustavy vzorců, vyjadřujících relace mezi těmito výrazy, a jejichž soubor činí **goniometrii**.

Proti tomuto historickému věci pojímání stojí hledisko funkcionální, kde vychází se od výměru řadou nekonečnou

$$\cos x = 1 - \frac{x^2}{2!} + \frac{x^4}{4!} - \frac{x^6}{6!} + \ldots$$

$$\sin x = x - \frac{x^3}{3!} + \frac{x^5}{5!} + \frac{x^7}{7!} + \ldots$$

nebo tvarem exponenciálním

$$\cos x = \frac{e^{ix} + e^{-ix}}{2}, \ \sin x = \frac{e^{ix} - e^{-ix}}{2i}, \ i = \sqrt{-1},$$

z čehož patrno, že funkce tyto monoperiodické jsou **transcendentní**.

Při tom vyjadřuje se x stupni pomocí srovnalosti

$$x : 2\pi = \alpha : 360^\circ,$$

kdež π značí poměr obvodu k průměru kruhu, tedy hodnotu 3·14159 . . ; podle toho jest

$$\sin 1 = 1 - \frac{1}{3!} + \frac{1}{5!} - \ldots = 0{\cdot}841471 \ldots$$

což značí délku, příslušnou úhlu

$$\alpha = \frac{180^\circ}{3{\cdot}14159\ldots} = 57^\circ 17' 44'' 806 \ldots$$

Zvláštní úhel tento nazýván **svlačník** něm. (*Gehren*) a označen symbolem Γ, tak že příslušný výměr zní

$$\Gamma = 180^\circ : \pi,$$

a platí tedy pro úhel, jemuž odpovídá oblouk

tak dlouhý, jako jest poloměr příslušného kruhu.

Na tomto základě upravil Euler vzorce, podle nichž se vypočítávají nejen poměrné délky sinů, cosinů, tangent a cotangent, nýbrž i logarithmy prvních dvou úkonů, jakož vůbec celá zevnější úprava této nauky byla jím ustálena ve spise »Introductio in analysin infinitorum« r. 1748 vydaném. Číselné veličiny tyto sestaveny v tabulky úplně již od r. 1633, any se obyčejně připojují k tabulkám logarithmickým; ale první tabulka, obsahující délku kruhových tětiv, na nichž pak založena tabulka sinusová, vyskytuje se již v almagestu Ptolemeově, tak že historický rozvoj této praktické stránky goniometrické ukazuje, jak, odtud počínajíc, postupně se množící potřeby geometrické, zvláště pak astronomické, vedly k sestavování tabulek dalších a k zdokonalování tabulek dosavadních. Bližšího poučení poskytují spisy Studničkovy: »Výklady o funkcích monoperiodických« (1892) a »Kapesní logarithmické tabulky« (6. vyd. 1892) *Std.*

Gonionema Nyl. viz Thermutis Fr.

Goniopholidae, vymřelá čeleď krokodilů z jurského a křídového útvaru, které možno považovati za předky krokodilů nyní žijících. Spojují na kostře znaky některé, které dílem jsou starožitné, dílem zase u mladších se opětují. V prvním směru uvésti jest dvojvyduté obratle a potom tak vyvinuté kosti křídlové (*pterygoideum*), že na stavbě ponebí se nesúčastňují, v druhém zase spojení dutiny oční se zpodní dutinou skráňovou. Dále obsahuje čeleď ta obě větve krokodilů nyní žijících, dlouhotlamých i krátkotlamých. Zástupcem oněch jest rod *Pholidosaurus*, druhých *Bernissartia*. *Pa.*

Gonitwa viz Honitva.

Gonne Christian Friedrich, malíř něm. (* 1813 v Drážďanech). Studoval na akademii v Drážďanech a Antverpách a cestoval po Německu, Francii, Italii a Anglii, žije střídavě v Berlíně, Mnichově a v Římě. Znamenitější z jeho děl jsou: *Hráči karet*; *Starožitník*; *Lady Macbeth* (1872); *Hostina v XVI. stol.* (1874); *Scéna v jeskyni loupežníků* (1883); podobizna krále *Jana saského* a podobizna *Schnorra z Carolsfeldu*. Z historického oboru známo jest od něho *Políbení Jidášovo* a několik méně zdařilých obrazů oltářních. Též napsal: *Flüchtige Blicke in die Natur und Kunst* (1869). Roku 1857 stal se prof. na akademii drážďanské a r. 1859 čestným členem akademie amsterdamské. *J-k.*

von **Gönner** Nikol. Thaddäus, právník a publicista něm. (* 1764 v Bamberce — † 1827 v Mnichově), stal se tam r. 1792 řádným prof. řím. práva, pak prof. státního práva v Bamberce, r. 1799 prof. stát. práva na universitě v Ingolstadtě, a když tato universita do Landshutu byla přeložena, r. 1800 prof. v Landshutě, kde jmenován byl r. 1803—04 prokancléřem. Povolán byv r. 1811 do zákonodárné kommisse do Mnichova, stal se r. 1812 ředitelem appell. soudu v isarském obvodě, byl r. 1813 povýšen do stavu šlechtického, r. 1815 jmenován tajným justičním referendářem, r. 1826 prof. právní filosofie na univ. mnichovské. Vydal: *Auserlesene Rechtsfälle* (Landshut, 1801—1805, 4 sv.); *Handbuch des gemeinen deutschen Prozesses* (2. vyd. Erlanky, 1804-05, 4 sv.); *Deutsches Staatsrecht* (Landsh., 1804); *Archiv für die Gesetzgebung u. Reform des jurist. Studiums* (t., 1808—14, 4 sv.). G. patřil k předním právním filosofům něm. a proslavil se též pracemi legislačními. Napsal: *Entwurf eines Gesetzbuchs über das gerichtl. Verfahren in bürg. Rechtssachen* (Erl., 1815 až 1817, 3 sv.); *Kommentar über das Hypothekengesetz für Bayern* (Mnichov, 1823—24, 2 sv., 2. vyd. od Grafa, 1868, 3 sv.); *Entwurf des Strafgesetzbuchs* (t., 1822). Se Schmidtleinem vydával »Jahrbücher der Gesetzgebung und Rechtspflege im Königreich Bayern« (Erl., 1818—20, 3 sv.).

de **Gonnor,** baron, viz Brissac Arthur.

Gónnos, ve starověku město v thessalské krajině Pelasgiotis při Péneiu, důležitý klíč k cestě z údolí Tempe do Thessalie; nyn. Lykostomo (vlčí tlama).

Gonobitz viz Konjice.

Gonochorismus (z řec.), opak hermaphroditismu, u zvířat a rostlin odloučení jich dle pohlaví.

Gonokokkus (z řec.), mikrob, také g. Neisseri zvaný, odkrytý vratislavským dermatologem Neisserem r. 1875 jako příčina gonorrhoee č. kapavky. Ačkoliv autorové za to dávno měli, že kapavka mužská i ženská zakládá se na mikrobu, přísluší přece Neisserovi zásluha, že první dokázal přítomnost tohoto cizopasníka v odměšku kapavky. Příčinná podstata mikrobu toho byla pak také později tím dokázána, že Bummovi poštěstilo se kultivovati poprve g-ka na lidské serum, a že očkování čistých kultur g-ků na zdravou sliznici močové roury mužské a ženské opětně způsobilo kapavku. Tím byly vyplněny požadavky, které moderní bakteriologie dle zásad Kochových klade, má-li se rozhodnouti o příčinnosti nějakého mikrobu. G. Neisserův jest diplokokkus, který se nám jeví co kulatý nebo podlouhlý kokkus, délky 1·25 μ a šířky 0·7 μ. Při patřičném zvětšení, hlavně olejovou immersí, vidíme jasně skupenství těchto kokků podvojné, tak že jednotlivé elementy jsou od sebe odděleny jasnou štěrbinou. G. nalézá se v houfcích, což vysvětlujeme sobě rozpoltěním nebo dělením diplokokků, které se čarou na ústřední štěrbinu kolmou staví, tvoříce takovým způsobem houfce ležící na epitheliích neb na výši processu hlavně v buňkách hnisavých. G. barví se velice snadno zásaditými barvami anilinovými, hlavně jest snadno dokázati jej karbolovým fuxinem. Co do vlastností tinktoriellních, má ještě tu zvláštnost, která slouží hlavně k differencování od kokků jiných, že se odbarvuje Grammovou zkouškou (Roux, Steinschneider). V novější době pak udal velmi dobrou methodu na krevním seru s agarem Wertheim, kterému přísluší také zásluha, že blíže stanovil důležitou úlohu, kterou hraje g. při infekci kapavčité

ženy a hlavně při onemocnění přídatných orgánů u ženy. G jest také příčinou kapavky oční a může zavlečením oběhem krevním do různých orgánů způsobiti řadu kompilací kapavky. *Jý.*

Gonolobus *condurango* Tr., keř ze řádu *Asclepiadeae*, v Ecuadoru domácí, jehož kůra (condurango) v některých nemocech jest proslulou. *Vský.*

Gonopteryx Leach, žluťásek, rod motýlů denních (*Rhopalocera*), má tykadla ke konci ponenáhlu kyjovitě rozšířená, celá načervenalá, křídla přední mají ostrý přední zevní roh a zevní kraj zadních křídel má rovněž ostře vynikající úhel; kraj křídel s hustými zřetelnými třásněmi. Ze 2 druhů evropských u nás *G. rhamni*, žl. řešetlákový, sameček má křídla citronově žlutá, samička bledě žlutá, nazelenalá, všecka s malou oranžovou skvrnou uprostřed. Vyskytuje se všady od srpna; samička přezimuje. Housenka mdle zelená, na stranách světlejší s bílým pruhem postranním. Vyskytá se od května do července na krušině a řešetláku. *Kpk.*

Gonorrhoea (z řec.), kapavka (německy *Tripper*, franc. *chaude-pisse*), nazývá se venerické onemocnění infekční způsobené zvláštním mikrobem, gonokokkem (v. t.), jevící se hnisavým odměškem sliznic ústrojů močo-plemenidelných u muže a ženy. Rozeznáváme vlastní kapavku u muže a hlenotok č. blennorrhoeu u ženy. Onemocnění toto bývá obyčejně způsobeno nákazou, soulożením a jen ve případech mimořádných přenáší se cestou jinou. Rozdělujeme kapavku mužskou na kapavku akutní či náhlou a na chronickou či vleklou. Kapavka náhlá jeví se po době inkubační, která trvá 2—3 dny, pálením v močové rouře, hlavně při močení a výtokem hnisavé žlutým z močové roury, který průběhem prvních 8 dnů dostupuje své výše a který pak pozvolnu za ubývání trapných příznaků subjektivních se ztrácí, tak že normální kapavka bez sdružení průběhem 4—6 neděl se končí. Ve výtoku nalézáme charakteristickou plíseň kapavky, gonokokky. Onemocnění to, jež jsouc čistě venerické, nemůže nikdy býti sledováno příjicí (*syfilis*), může se sdružiti s četnými chorobami orgánů, které se nalézají v bližším neb dalším spojení s rourou močovou. Vyskytuje se při tom t. zv. kukla (*fimosis*), pak katarrh měchýřový, zánět předstojné žlázy a hlavně zánět nadvarlete (*epididymitis*). Kapavka chronická či vleklá vyvinuje se při neopatrném chování se nemocného neb i mimo to v celé řadě případů, hlavně tenkráte, když kapavka akutní, která většinou umisťuje se v předních částech močové roury, přesahuje do části zadních (t. zv. *urethritis postica*). Kapavka ta i tím důležitá, že za dlouhého trvání snadno nastati může přenášení při soulożení na genitalie ženské a tím i velmi závažné komplikace se strany dělohy a přídatných částí, byla studována teprve v novější době hlavně vyšetřováním roury močové zrcadlem (viz Endoskopie). Ukázalo se, že liší se od kapavky akutní hlavně tím, že bývají zasaženy jenom ohraničené částky roury močové. Kapavka tato jeví se hlavně objevováním se t. zv. kapavčitých nitek (*Tripperfäden*) v moči a může se objevovati celou řadu let. Nejdůležitější následek této kapavky bývá zúženina roury močové (viz Striktura). Léčení kapavky musí býti hygienické, nemocný musí se varovati pití nápojů lihových a každého podráždění vůbec, při čemž dbáti jest hlavně profylaxe; hlavně sluší na mysli míti, že kapavka může se snadno přenésti na oko, kterážto komplikace k úplnému vyhnisání zenice oční a k úplnému zničení funkce zrakové vésti může. Další léčení děje se léky vnitřními, které bývají vyměšovány močem a takovým způsobem účinkují na onemocnělou rouru močovou (léky balsamické, praeparáty salicylové, salol) a pak applikací léků místních antiseptických a svíravých, které hlavně ve formě vstřikování účinkují na sliznici roury močové. Léčení kapavky chronické děje se na základě důkladného vyšetřování moče a roury močové direktní applikací léků na sídlo tohoto neduhu. Mezi komplikacemi kapavky akutní a chronické vyniká hlavně hostec kapavčitý (*rheumatismus gonorrhoicus*), který, jak novější badání učí, povstává přímým vnikáním gonokokků do kloubů. *Jý.*

Gonsalvo de Cordova viz Cordova.

Gonta Ivan, též Honta, setník dvorských kozáků Františka Potockého, vévody kyjevského, jeden z původců seči Humaňské, hlavní to události v povstání lidu ukrajinského r. 1768. Viz o něm Humaň a Hajdamáci.

von **Gontard** Karl, architekt něm. (* 1731 v Mannheimu — † 1791 ve Vratislavi). Odborného vzdělání nabyl hlavně u F. Blondela v Paříži, načež po studijních cestách po Italii a Nizozemí působil na akademii bayreuthské. R. 1765 vstoupil do služeb Bedřicha II., jenž svěřil mu stavbu kommun a chrámu přátelství u král. letohrádku Sanssouci u Postupimi, král. kolonád, kupolovitých věží na Gendarmenmarktu a brány Oranienburské v Berlíně. Poslední jeho prací byl mramorový palác v »Nové« zahradě, sev. od Postupimi (1788 až 1790). Byl přívržencem franc. směru klassického.

de **Gontaut** [gõtó] viz Biron de G.

Gonten, ves a lázně ve švýcar. kantonu Appenzell-Innerrhoden, 5 *km* záp. od Appenzellu, 906 *m* n. m., při železnici Appenzellské. Má poutnický kostel a jako obec 1503 obyv. (1888). Lázně a klimatické místo (Gontenbad) leží 2 *km* vých. od vsi, 892 *m* n. m. Jsou tu železité a sirnaté prameny a ústav pro léčení syrovátkou.

Gonyleptus Kirby, rod sekáčů (*Phalangina*), zástupce stejnojmenné čeledi (*Gonyleptidae*), jejíž tvary náležejí výhradně zvířeně americké. Vyznačují se velikou trojhrannou, vzadu otrněnou hlavohrudí a malým, šestičlenným, téměř pod hlavohruď stlačeným zadkem. Makadlovitá kusadla druhého páru jsou dlouhá, silným drápkem zakončená, nohy posledního páru od ostatních oddálené vynikají délkou i mohutností (zvláště kyčelního článku)

a bývají hlavně u samečků mocně obrněny. Četné druhy žijí v Americe jižní, ukrývají se mnohdy v malých společnostech ve zdech, děrách zemních, pod korou stromovou a j., slídíce po drobném hmyzu, jenž jest jim potravou. Připojený obrázek (vyobr. č. 1576.) představuje v příroz. velikosti samečka druhu G. *curvipes* Kirby, žijícího hlavně v Brazilii a Chili. *Šc.*

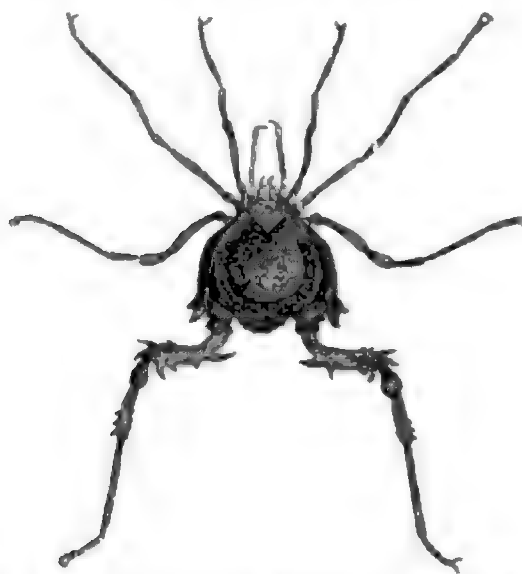

Č. 1576. Gonyleptus curvipes Kirby, sameček v přír. velik.

Gonzaga [-ndzá-], stará knížecí rodina italská, odvozující původ svůj od císaře Lothara; zakladatelem jejím byl Lodovico I. (* 1263, † 1360), který r. 1328 zosnoval spiknutí proti dobrodinci svému Passerinovi de Bonacossi a sám stal se generálním kapitánem mantovským, ve kterémž úřadě byl od Ludvíka Bavorského dědičně potvrzen. R. 1332 přidal se ku spolku italskému, vzal však se svými spojenci od kraleviče Karla u S. Felice rozhodnou porážku. Z nástupců jeho byli Guy (* 1291, † 1362), Lodovico (* 1334 — † 1382), Francesco I. (* 1363 — † 1407), Giovanni Francesco (* 1394 — † 1444), který sloužil papeži Janu XXIII. jako vojevůdce proti Ladislavu neapolskému a byl r. 1433 od Sigmunda jmenován dědičným marchesem a císařským vikářem v Mantově. Lodovico III. (* 1414 — † 1478), zvaný Turek, proslavil se ve službách benátských proti Turkům; Frederigo I. (* 1439 — † 1478) bojoval s Benátčany; Frederigo II. (1500 — † 1540), vnuk před., přidal se ke straně Karla V., který ho za to jmenoval místodržitelem milánským, povýšil Mantovu r. 1530 na vévodství a udělil mu r. 1533 markrabství Montferratské, které od císaře Maxmiliána II. bylo povýšeno na vévodství. Rod v přímé větvi vymřel r. 1627 Vincenzem II., načež Karel Neverský, pocházející z vedlejší větve, pojal synovkyni zemřelého vévody za manželku a prohlásil se vévodou; opíraje se o Francii hájil svých nároků proti jinému příbuznému Césaru Guastalskému, který opíral se opět o Španělsko. R. 1630 obdržel Karel Neverský († 1637) Mantovu lénem. Vnučka jeho Anna (* 1616 — † 1684) byla provdána za falckrabí rýnského Edvarda a hrála důležitou úlohu na dvoře Ludvíka XIV.; sestra její Marie (* 1612 — † 1667 ve Varšavě) provdána byla r. 1646 za polského krále Vladislava IV. a po téhož smrti r. 1649 za jeho bratra Jana Kazimíra II. Vnuk jeho Carlo III. panoval v l. 1637—65 a Carlo IV. (1665 — † 1708) přidal se ve válce o dědictví španělské na stranu Francie. Císař Josef I. vydal na něho acht říšský, načež Mantova obsazena vojskem císařským a Montferrat zabrán Victorem Amadeem II. savojským. — Vedle hlavní větve vzniklo množství větví pobočních, z nichž hrabata z Novellary vymřeli roku 1728, knížata ze Sabionetty a Buozolla r. 1703, markrabí a knížata z Castiglione a Solferina na počátku XIX. století a hrabata z Guastally r. 1747. Guastallu, Solferino, Sabionettu a Castiglione získala Maria Terezia rodu Habsbursko-lotrinskému.

Gonzaga Aloysius, svatý, viz Alois.

Gonzaga Thomas Ant., básník brazilsko-portug. (* 1744 v Portu — † 1809 v Mozambiku), studoval v Coimbře práva, načež jmenován král. soudcem v Beje a j. městech, naposledy ve Ville Rice (Minas Geraes), kdež navázal přátelské styky s básníky, zvanými mineiros, členy akademie brazilské »Arcadia ultramarina«, kteří přilnuvše k ideím encyklopedistů, byli prvními bojovníky za usamostatnění Brazilie. Stav se radou zemského soudu v Bahii, nevinně byl zapleten ve spiknutí minasské (1789) a vypovězen r. 1792 do Mozambiku, kdež hořem sešílel a zemřel. G. je přední lyrik portugalský své doby. Lásku svou k Marii de Seixas, již přezděl Marilia, a nešťastný osud svůj vyzpíval v básních (*Lyras*), neobyčejně opravdových a svěžích, jež složil pod akademickým příjmím Dirceu a v nichž obnovil staré formy serranilhasské. Těší se posud velké oblibě u čtenářstva portugalského, jak dokazují přečetná jejich vydání, první z r. 1800 (*Marilia de Dirceu*), nejlepší z r. 1862 pořízené Souzou Silvou (Paříž, 2 sv.).

Gonzales Bartolomé, malíř španělský (* 1564 ve Valladolidě — † 1627 v Madridě), žák Patr. Caxesa. Pro korrektní kresbu a silný svitivý kolorit byl velmi obliben a zejména jako první portraitista slaven. Od r. 1608 maloval mnoho pro Filipa III., na př. jeho manželku *Markétu Rakouskou* a infantku *Donnu Isabellu Claru Eugenii* (obojí v mus. del Prado v Madridě). Od něho jest též *Odpočinek Madonny* (Recoletos t.) a *Sv. Jan* (1621, galerie Eszterházů v Budapešti). *J-k.*

Gonzalès Louis Jean Emm., spisovatel franc. (* 1815 v Saintes — † 1887 v Paříži), oddal se novinářství, v němž vynikl jako bystrý kronikář (*Flâneries cosmopolites* nebo *Voyages en pantoufles* v »Siècle«). Z četných románů jeho obratně utkaných jmenujeme: *Souffre Douleur* (Paříž, 1838); *Frères de la Côte* (t., 1843, 2 sv.); *Francs-Juges* (1847, 2 sv.); *Esaü le Lépreux* (1850—51, 4 sv.); *Chercheurs d'or* (1851); *L'heure du berger* (1852—1860, 4 sv.); *Sabotiers de la Forêt-Noire* (1861, 3 sv.); *Mignons de la Reine* (1864); *Caravanes de Scaramouche* (1881).

Gonzalez: **1)** **G.** Diégo Tadéo Padre, básník španělský (* 1733 v Ciudad-Rodrigu — † 1794 v Madridě), žil jako augustinský mnich dlouho v Salamance a Seville, kdež přátelsky stýkal se s básníky nové školy Melendezem a Jovellanosem, ačkoliv sám v tvorbě své přidržoval se staré školy kastilské, předem Luisa de Leon, jejž zdařile napodobil ve svých pompósních ódách a žalmech. Vedle nich zrýmoval lehce řadu lehkých veselých popěvků, jež došly obliby v lidu (*El murciélego alevoso* a j.). Zkusil se v didaktické poesii básní *Las quatro Edados del hombre* (neukončena). Sebrané spisy jeho vydal r. 1812 přítel jeho J. Fernandez (*Poesias*). Lyriku jeho obsahuje »Bibl. Rivadeneyra« (1869).

2) **G.** Manuel Fernandez viz Fernandez y Gonzalez.

3) **G.** Manuel, president mexický (* 1833 v Matamorasu — † 1893 v Guanajuatu). Bojoval v domácích různicích v l. 1853—61, na to proti okkupaci franc. a proti Maxmiliánu I.; r. 1871 přidal se k Porfiriovi Diazovi, zastával r. 1878 úřad ministra vojenství a stal se r. 1880 presidentem, nemoha potlačiti veliké korrupce v úřadech, ano podporuje ji sám dosazováním svých stranníků na rozličné úřady, tak že r. 1884 musil ustoupiti a přijmouti později místo guvernéra v Guanajuatu.

4) **G.** Bravo Murillo Juan, státník špan., viz Bravo Murillo.

5) **G.** Bravo Don Luiz, státník špan., viz Bravo Don L. G.

Gonzalo de Berceo [-berzeo], nejstarší známý básník španělsko-kastilský (* asi 1198 v Berceu v Logroňsku — † asi 1268), byl světským knězem v klášteře S. Millán de la Cogolla v diécési calahorrské a sbásnil v řeči lidové, totiž kastilštině (*roman paladino*) řadu námětů náboženských, z části legend církevních, z části liturgických za účelem utužení zbožnosti a jest tak nejstarším umělým epikem svého národa. Dílo jeho obsahuje devět básní: *Vida de S. Domingo de Silos, Vida de S. Millán de la Cogulla, Martirio de S. Lorenzo, Milagros de Nuestra Señora, Vida de Sta Oria, Sacrificio de la Misa, Loores de Nuestra Señora, De los Signos que aparasceran ante del Iuicio, Duelo de la Virgen el dia de la pasion de su Hijo.* Kromě toho přičítají se obyčejně G-vi dvě hymny *Al Salvador* a *A la Virgen* celkem bez důvodu. Psány jsou básně ty ve čtyřverších jedním rýmem spojených (*quaderna via*) o čtrnáctislabičném verši a mají úhrnem přes 13.000 veršů. Básnická cena jejich místy je dosti značná; vroucí nadšení náboženské prozařuje všude, nejvíce v básních věnovaných oslavě P. Marie. Leckde jsou zde již také náběhy k allegorické poesii náboženské. Básně G-vy uveřejnil nejprve Sánchez (»Collec. de poesias castellanas anter. al siglo XV«, Madrid, 1790, 2 sv.), podruhé E. de Ochoa (Paříž, 1842), naposledy »Bibl. Rivadeneyra« (1864, 57 sv.). Srv. Amador de los Rios, Historia critica de la litt. esp., 3 sv., 246. *Šld.*

de Cordova viz Cordova.

Gonzati Bernardo, archaeolog italský (* 1808 ve Vicenze — † 1852). Pocházeje z přední rodiny vicenzské věnoval se záhy stavu duchovnímu a vstoupil do řádu františkánského, kde již v mladých létech jmenován byl provinciálem. Zanechal nádherné dílo *La Basilica di San Antonio di Padova* (Padova, 1854), obsahující popis, dějiny a vyobrazení chrámu sv. Antonína v Padově, jež po jeho smrti bylo kněžími téhož řádu dokončeno. *Vcl.*

Gonzen, příkrá zalesněná hora v Glarnských Alpách (1833 *m*), pamětihodná svým ložiskem železných rud, jediným pozoruhodnějším ve Švýcarsku. Toto jest na 1200 *m* dl., asi tolikéž šir. a místy 6 *m* mocné. Výroba vyplácí se však jen při vysokých cenách železa a jest nyní zastavena. Z nálezů na jaře 1893 učiněných lze souditi, že se tu již za Římanů dolovalo.

von **Gonzenbach** Karl Arnold, ryjec (* 1806 v St. Gallen — † 1885). Učitelé jeho byli Lips v Curichu, Amsler a Forster v Paříži. R. 1838 usadil se v Mnichově. Jeho hlavní listy jsou: *Sv. Jan na Pathmu* (dle G. Königa); *Günther a Brunhilda*; *Siegfried a Kriemhilda* (dle J. Schnorra); *Výstřel Tellův*; *Přísaha na Rütli*; *Smrt Winkelriedova* (dle L. Vogela); *Zločinec ze ztracené cti* (dle Kaulbacha); 5 listů *Ze života čarodějnice* a 4 listy *Ze života umělce* (dle Genelliho). *J-k.*

Goodal [Gudōl]: **1)** **G.** Edward, ryjec angl. (* 1795 v Leedsu — † 1870 v Londýně). Byl z počátku malířem krajin, ale Turner pohnul ho k tomu, že věnoval se ryjectví. Dle něho také provedl svá nejlepší díla: *Kolín nad Rýnem*; *Tivoli s chrámem Sibylly*; *Starý londýnský most*; dle obrazů syna svého Frederika: *Slepý dudák*; *Šťastní dnové Karla I.*; *Stavění máje*; *Slavnost ve vesnici*. Ryl dále též dle Stanfielda, Cl. Lorraina (mlýn), Gainsborougha, Robertsa a j. *J-k.*

2) **G.** Frederik, genrista angl. (* 1822 v Londýně), syn a žák před. R. 1838 konal studijní cestu po Normandii a rok na to vystavil svůj první obraz *Francouzští vojáci při hře v karty*. Potom cestoval zase v Bretonsku, Normandii a Irsku a provedl pak: *Návrat ze křtu dítěte*; *Unavený vojín* (1842); *Slavnost na vsi* (1847, oboje v nár. gal. lond.). Dále maloval několik genrů ze života Karla I. a arcib. Cranmera a cestoval opět do Benátek a Egypta. Z těchto cest pochodí: *Jitro na poušti* (1860); *Cesta do Mekky*; *Návrat poutníkův z Mekky* (1862); *Zpěv núbského otroka*; *Rozvodnění Nilu*; *Hágár a Ismáél*; *Mater purissima* a *Mater dolorosa* (1868) a různé scény ze života orientálského a anglického. V té době maloval též několik kostelních obrazů svědčících o hlubokém citu a dobrém ovládání barvy. Pozdější jeho díla jsou: *Nosič vody v Egyptě* (1877); *Dcery Lábanovy*; *Vnitřek mešity u Kahiry* (1880); *Útěk do Egypta* a *Meč věřícího* (1884). Největší uměleckou cenu mají však jeho aquarelly. Též jeho mladší bratří Walter († 1889) a Edward G-ové jsou dobří aquarellisté a genristi. *J-k.*

Goodeniaceae, řád rostlin srostloplátečných (*Sympetalae*), z příbuzenstva řádů *Lobeliaceae* a *Campanulaceae*. Obsahuje asi 200 druhů domácích hlavně v Australii a na Kapu. *Vský.*

Goodeve [gudív] Edward, lékař angl. (* 1816 v Burry Halle — † 1880 v Drinagh Stoke Bishop). Lékařství vystudoval v Bristolu a v Londýně, načež působil po delší čas jako lékař v Indii. Účastnil se tu mnohých vědeckých výprav a zastával pak s velkým úspěchem professuru vnitřního lékařství v Kalkuttě. R. 1864 vrátil se do Anglie, r. 1866 zastupoval Anglii při cholerové kommissi v Cařihradě a žil pak v soukromí. Napsal cenné práce o průjmech a choleře ve sborníku »Reynold's System of Medecine« a pak četné články v časopisech o t. zv. enteric fever a red fever, dysenterii a choleře.

Goodricke [gudrik] John, hvězdářský ochotník anglický (* asi 1765 v Yorku — † 1786 t.), byl, ač hluchoněmý, přítelem svým Nath. Pigottem nadšen pro hvězdářství a zabýval se hlavně proměnnými hvězdami. Pozoroval vlasatici Pigottem dne 19. list. 1783 objevenou až do 3. pros., pak i proměnnou Mira Ceti. Ze svých pozorování ustanovil skoro současně s Palitzschem periodu pro Algol (β Persei): *A series of observations on, and a discovery of, the period of the variation of the light of the bright star in the head of Medusa, called Algol* (Phil. Trans. 1783 a 1784). Proměnlivost Algola vysvětloval již G. tím, že nám jej občas temný průvodce Algola z části zakrývá. Objevil r. 1784 proměnlivost hvězdy β Lyrae: *Observations of a new variable star, β Lyrae* (t., 1785) a t. r. i proměnnou δ Cephei: *A series of observations on, and a discovery of the period of the variation of the light of the star δ Cephei* (t., 1786). Byl zvolen členem král. společnosti lond., ale krátce před svým zvolením zemřel. *VRý.*

Goodrich [gúdrič] Samuel Griswold, sev.-americký spisovatel a paedagog (* 1793 v Ridgefieldu v Connecticutu — † 1860 v New-Yorku), věnoval se knihkupectví, r. 1824 cestoval po Evropě a usadil se v Bostonu, kde r. 1828 až r. 1842 vydával illustr. list »Token«, pro nějž sám hojně příspěvky, básně i povídky psal. Podruhé dlel G. v Evropě jako konsul Spoj. Států amer. v Paříži, krátce před revolucí r. 1848. Nejvíce proslul svými *Series of juvenile books*, sbírkou to poučných prací pro mládež, kterou vydal pod jménem Peter Parley a jež plní více než 170 svazků. Mimo to psal: *Fireside education* (1838); *Sketches from a student's window* (1841); *A winter wreath of summer flowers* (1854); *Recollections of a lifetime* (1857, nově 1880); *Illustrated natural history of the animal Kingdom* (1859). Jeho autobiografii *Story of my own life* vydal roku 1862 Freeman.

Goods., zool. skratek, jímž označen angl. zoolog Harry Goodsir, jenž zabýval se hlavně soustavným studiem korýšů.

Goodsir [gudser] John, lékař angl. (* 1814 v Anstrutheru ve Skotsku — † 1867 v Edinburku). Lékařství vystudoval v Edinburku, kde stal se též prof. anatomie. Vynikal jako výborný učitel a praeparator, tak že patří po Hunterovi k nejlepším angl. anatomům. Literárně byl jen málo činným; k nejlepším jeho pracím patří *On the developement of the teeth* (1839); *Anatomical and physiological observations* (1844); *On the morphology of vertebrate and invertebrate.*

Goodwin Sands [gúduinsends], dvě písčité mělčiny při vých. pobřeží angl. hrabství Kentu, od tohoto oddělené pruhem hlubšího moře 10–15 *km* širokým. Nebezpečné písčiny tyto, 16 *km* dlouhé a několik *km* široké, ležící jihových. od Ramsgate, vystupují za odlivu nad hladinu mořskou; příliv pokrývá je 1—7 *m* vysoko vodou a za bouřlivějšího počasí často v něm uváznou a utonou lodi, ačkoliv se tu udržují 4 plovoucí světlárny. Pevný maják nepodařilo se zříditi. Ještě v XI. stol. byly prý G. S. úrodným ostrovem se zámkem earla Goodwina. Ohromná bouře ok. r. 1100 ostrov ten zničila.

Goodyear [gudjír] Charles, průmyslník amer. (* 1800 v New-Havenu v Conn. — † 1860 v New-Yorku). Společně s otcem vedl továrnu na železné zboží ve Filadelfii; po jejím úpadku r. 1830 obrátil svoji pozornost k výrobě kaučuku, kterého již tehdy užívalo se k výrobě obuvi. Prvý jeho patent, kaučukový tmel, se neosvědčil, poněvadž za teplejšího počasí měknul. Ač ve trapných poměrech hmotných, konal stále G. pokusy a podařilo se mu zbaviti kaučuk přilnavosti (processem nitrovacím). R. 1838 odebral se do Roxbury, kde r. 1839 objevil, zahřívaje náhodou kaučuk se sirným květem, vulkanisování kaučuku. (Viz kaučuk.) G. nebyl však šťastným ve využitkování tohoto vynálezu: patent, který obdržel r. 1844 ve Francii, stal se pro některé formality neplatným a v Anglii předešel ho patentem jiný průmyslník, který dopátral se jeho vynálezu. Ve Spoj. Státech amer. obdržel patent rovněž r. 1844, který později po zlepšení výroby obnovil, avšak následkem značných výloh, které obětoval na uhájení své priority, neměl z výroby již značného užitku. Na světové výstavě v Londýně r. 1851 obdržel velkou medailli, na svět. výstavě v Paříži r. 1855 velkou čestnou medailli. Jakkoli v létech padesátých vulkanisovaný kaučuk došel znamenitého rozšíření, zemřel jeho vynálezce chud a zadlužen. *Vcl.*

Goodyera R. Br., smrkovník či hranopelka, rod rostlin z řádu vstavačovitých (*Orchideae* Juss.), do příbuzenstva hlístníku (*Neottia* Rich.) počítaný s medianím okvětním lístkem vnějším a vnitřními přilbovitě skloněnými, postranními volnými, přímými neb odstávajícími, s pyskem bezostruhým, rovně odstálým, dole silně vyhloubeným, nečlánkovaným a neděleným, uvnitř často chloupkatým, ale bez masitých bradavek, na konci pak zpět zahnutým. Prašník stopkatý, pohyblivý, ku 2-zubému výběžku zobánkovému přiléhající, obsahuje pyl moučnatý ze zrnek hranatých, v brylku neslepených. Semenník poněkud krou-

cený, přisedlý, blizna nedělená. Byliny s listy široce řapíkatými, síťnatě žilnatými, širokými. Známo asi 25 druhů domácích v severním mírném pásmu, v tropické Asii, Nové Kaledonii a na Maskarenách. V mechatých, jehličnatých lesích hornatějších poloh, zvláště smrkových, domácím jest po Evropě i v Asii až po Sibiř 5m. plazivý (G. *repens* R. Br.), jenž také v Čechách pořídku se vyskytuje. Má nadzemní plazivý oddenek, vysílající výběžky s růžicemi vejčitých neb podlouhle-vejčitých listů a lodyhy květní na $1\frac{1}{2}$ *dm* vysoké, dole listnaté, nahoře pošvaté a zde i s jednostranným klasem květním žláznato-pýřité. Listy jsou vejčité neb eliptičné, síťnato-žilnaté a široce řapíkaté. Malé květy jsou vně zelenavé, uvnitř bílé, pýřité. Kvete v červenci a srpnu. *Vs.*

van **Gool** Jan, holl. malíř krajin a zvířat (* k. 1685 v Haagu — † 1763 t.), žák M. Terwestena a van der Doesa. Od něho jsou krajiny v mus. ve Zvěříně (1719), Rotterdamu, Amsterdamu a v Lille (se satiry a nymfami). Velmi známým stal se i svými spisy o dějinách umění. *J-k.*

Goole [gúl], přístavní město ve West-Ridingu angl. hrabství Yorkského, 33 *km* záp. Hullu, na ř. Ouse, 11 *km* před jejím ústím do Humberu. R. 1850 byla tu pouze ves, a z té založením přístavu povstalo město, jež r. 1891 mělo 15.416 ob. Jsou tu 4 veliké doky, značné železářství, výroba plachtoviny. Roku 1891 připlulo a odplulo 2176 lodí o 596.162 tunách; přívoz (vlna, lněná příze, papír, cukr, víno, ledek) činil 4,580.024 lib. st., vývoz (vlněné a bavln. zboží, uhlí, zboží koloniální) 6,207.951 lib. st.

Goolwa [gulua], přístav v britské osadě Již. Australii na ř. Murrayi, 11 *km* před jejím ústím, se 632 ob. (1891). Ježto ústí Murraye jest nesplavno, béře se rozsáhlý obchod od moře do pořičí této řeky i její přítoků po železnici z Adelaidy do G-wy, čímž místo to nabývá veliké důležitosti. Jsou tu loděnice a veliká obch. skladiště.

Goonze [gúnz], váha na zlato a stříbro v brit. Vých. Indii. V Bombayi **g.** = $\frac{1}{100}$ toly = 116 *mg* a dělí se na 6 čo.

Gooss Karl, archaeolog (* 1844 v Šigišově v Sedmihradsku — † 1881 t.), konal studia na universitách v Heidelberce, Jeně a Berlíně a stal se r. 1865 gymn. učitelem v Šigišově. Od té doby věnoval se cele archaeolog. badání, k čemuž mu hojné vlastní i cizí nálezy na půdě někdejší Dacie bohatou příležitost skýtaly. Na místě někdejšího Apula vykopané římské nápisné kameny popsal v »Archaeologische Analecten« (Sibiň, 1870, 1873 a 1874), v »Archaeolog.-epigraphische Mittheilungen aus Österreich« (Vídeň, 1877 a n.) a v »Correspondenzblatt d. Vereins für siebenbürgische Landeskunde«; mimo to napsal: *Studien zur Geogr. u. Gesch. des Trajanischen Daciens* (Šigišov, 1874); *Untersuchungen über die Innerverhältnisse des Traj. Daciens* (Sibiň, 1874); *Die röm. Lagerstadt Apulum* (Šigišov, 1874); *Skizzen zur vorrömischen Culturgeschichte der mittleren Donaugegenden* (Sibiň, 1876). Hlavním jeho dílem jest *Chronik der archaeol. Funde Siebenbürgens* (Sibiň, 1876). Výzkumy badání G-ových tvoří základ k archaeol. studiím praehistorických památek sedmihradských vůbec, zvláště však památek z doby dáko-románské v této zemi. *Dkl.*

Goovaerts [chóvárts] Alfons, skladatel a spis. vlámsky (* 1847 v Antverpách), vzdělával se sám v hudbě a záhy pronikl svými skladbami na všech kůrech rodného města. R. 1866 obdržel místo v městské knihovně a r. 1874 pak začal svou reformu kostelní hudby, které hájil ve »Fédération Artist.« a j. časopisech franc. i vlámských, a jmenován hudebním tajemníkem kathedr. chrámu. Vykonav dvě cesty Německem a Hollandskem, stal se 1881 jedním z ředitelů nově zal. Gregoriánské jednoty, kde zejména v život uváděl zkušenosti čerpané v Řezně, středišti reformního ruchu, jemuž na poč. let sedmdesátých jen ještě Praha zásluhou Lehnerovou a Förstérovou po bok mohla se postaviti. R. 1887 **G.** přešel ku král. archivu v Brusselu. Složil četná motetta, sbory, písně (m. j. 7 seš. vlámských zpěvů na slova Fr. Willemsa *Dree stemmige Liederen voor der Schooljeugd*), malou 4hlasou mši, slavnostní mši (1869), kusy pro klavír, housle a upravil Palestrinovy »Lamentace« i responsoria různých mistrů XVI. st. pro varhany. Napsal: *Notice biogr. et bibliogr. sur P. Phalèse* (Brussel, 1869); *Levensschets van Ridder Leo de Burbure* (Antverpy, 1871); *Une nouvelle oeuvre de P. Benoit analysée par P. Phalèse* (t., 1871, též vlámsky); *Notice historique sur un tableau de Michel-Angelo de Caravaggio; La musique d'église, considérations sur son état actuel et histoire abrégée de toutes les écoles de l'Europe* (Antverpy, 1876); *Généalogie de la famille de Liagre; Gén. d. l. fam. Wouters; Le peintre Michel-Ange Immenraet; Histoire et bibliographie de la typographie musicale dans les Pays Bas* (1880, poctěno zlatou medailli); *Origine des gazettes et nouvelles périodiques. Abraham Verhoeven* (též vlámsky). Kromě toho **G.**, jenž jest členem Belgické akademie a mnoha jiných učených společností domácích i cizích, přispívá do různých časopisů a podal řadu článků v »Biographie Nationale«.

Gopčević: 1) G. Spiridion, kupec terstský (* 1809 — † 1861 ve Vídni), původem Černohorec, nabyl obchodem značného jmění. Za hladu v Kotoře poslal sem celé loďstvo s obilím, věnoval každoročně 50.000 zl. na hercegovské školy, za bojů srbsko-maďarských pořídil Srbům dělostřelectvo a podporoval černohorského vladyku Petra II. R. 1851 odmítl knížecí stolec černohorský stranou Mantinovičovou mu nabízený a za krimské války nabízel černohorskému knížeti Danilovi 3 milliony zl., aby mohl operovati proti Turkům, ale rakouská vláda to překazila. Ztrativ pak celé jmění, pozbyl rozumu.

2) G. Spiridion, syn před. (* 1855 v Terstu). Měl účastenství v povstání hercegovském roku 1875 a později ve věcech egypt-

ských a v politických událostech v Srbsku a Bulharsku. Nějakou dobu byl zpravodajem »Wiener Allg. Zeitungu« z území albanského a v poslední době vydával ve Vídni listy »Welt« a »Tagespost«. Ve svých spisech *Montenegro und die Montenegriner* a *Der turko-montenegrinische Krieg 1876-78* ostře napadl černohorského knížete, svého vzdáleného příbuzného, ač byl dříve v jeho službách. Mimo to vydal: *Oberalbanien und seine Liga* (1881); *Bulgarien und Ostrumelien*, v nichž též ostře kritisuje správu těchto zemí, dále *Studien über aussereuropäische Kriege jüngster Zeit* (1887); *Die Ereignisse in Aegypten* (1882) a mn. j. spisů, týkajících se otázek politických a vojenských.

Göpfert Karl Andreas, hud. skladatel německý (* 1768 v Rimparu ve Vircpurku — † 1818 v Meiningách), věnovav se záhy klarinetu, vyspěl v dokonalého virtuosa a stal se r. 1788 komorním hudebníkem v Meiningách. Známějším nežli svou virtuositou stal se kompposicemi pro dechové nástroje. Vydal 4 koncerty pro klarinet, koncertní symfonii pro klarinet a fagot, dvě směsi pro klarinet a orchestr, variace pro flétu a orchestr, dueta pro klarinety, koncert pro lesnici, dueta pro lesnice, sonáty pro 2 kytary a flétu, pro kytaru a flétu, kytaru a fagot, piano a lesní roh, 5 kvartet pro klarinet, housle, violu a basu, dechová kvinteta a okteta. Množství podobných skladeb zanechal v rukopise, mezi jinými 3 symfonie. Psal též písně, jichž vydal 3 sbírky, a heroickou operu *Der bedeutsame Stern im Norden* (1805).

Gopło, veliké jezero v jižní části království Polského (okr. radziejowský) a sev. části okr. inowraclavského v Poznaňsku, 30 *km* dl., asi 7 *km* šir., skládá se z několika částí, jež jsou od sebe odděleny zátokami a poloostrovy. Jezero jest dosti mělké (asi 30 *m* hl.) a má četné ostrovy. — V době historické značně již svůj objem zmenšilo. Vysýchá jednak přirozeně jednak uměle vysušují se bahna jeho. Břehy jsou nízké a ploché, bezlesé. Jezero protéká řeka Noteč, jenž od G-lu až k Naklu jest regulován. Za starších dob (hl. ve středověku) bylo G. se sousedními řekami důležitou obchodní cestou.

Göpp., přírodopisný skratek, jímž označen H. R. Göppert.

Göppert: 1) G. Heinrich Robert, botanik a palaeontolog něm. (* 1800 ve Sprotavě — 1884 ve Vratislavi), prof. botaniky při universitě a ředitel botanické zahrady ve Vratislavi. Ze mnohých spisů jeho uvádíme: *De acidi hydrocyanici vi in plantas* (Vrat., 1827); *Über Wärmeentwicklung in der lebenden Pflanze* (Vídeň, 1832); *De coniferarum structura anatomica* (Vrat., 1841); *Die fossilen Koniferen verglichen mit denen der Jetztwelt* (Lejda, 1850, s 58 tab.); *Die versteinerten Wälder im nördl. Böhmen u. Schlesien* (Vratislav, 1859); *Über die Entstehung der Steinkohlen aus Pflanzen* (Düsseldorf, 1848, 23 tab.); *Über die foss. Farnkräuter* (Vrat., 1836, 44 tab.); *Die foss. Flora der permischen Formation* (Kassel, 1864 až 1865, 64 tab.); *Über Strukturverhältnisse der Steinkohle* (Vrat., 1867); *Die Flora des Bernsteins und ihre Beziehungen zur Flora der Tertiaerformation und der Gegenwart* (Gdansko, 1883—86, 29 tab., s A. Mengem); *De floribus in statu fossili* (Vrat., 1837); *Die Gattungen der foss. Pflanzen verglichen mit denen der Jetztwelt* (Bonn, 1841, 6 dílů, 55 tab.); *Über die foss. Flora der Quadersandsteinformation in Schlesien* (1842-47); *Die foss. Flora des Uebergangsgebirges* (Vrat., 1852, 44 tab.); *Über die foss. Flora der silurischen, der devonischen und unteren Kohlenformation* (Jena, 1860); *Die tertiäre Flora von Schlossnitz in Schlesien* (Zhořelec, 1855, 26 tab.). *Pě.*

2) G. Heinrich Robert, právník něm., syn před. (* 1838 ve Vratislavi — † 1882 v Berlíně), studoval ve svém rodišti jakož i v Heidelberce a Berlíně práva, habilitoval se r. 1863 ve Vratislavi jako soukromý docent a stal se r. 1865 mimoř., r. 1868 řádným professorem. Byv povolán r. 1873 do pruského ministerstva kultu a vyučování, prospěl velice pruskému vysokému školství. Spisy jeho: *Beiträge zur Lehre von Miteigenthum nach dem preuss. allg. Landrecht* (Halle, 1864); *Über die organ. Erzeugnisse, eine Untersuchung aus d. röm. Sachenrecht* (t., 1869); *Über die Bedeutung von ferruminare u. adplumbare in den Pandekten* (Vrat., 1870); *Über einheitliche, zusammengesetzte und Gesamtsachen nach röm. Recht* (Halle, 1871). V Jahrb. für d. Dogm. des Privatr. (sv. 22., 1884) vydal Eck z jeho pozůstalosti pojednání *Das Princip: Gesetze haben keine rückwirkende Kraft, geschichtlich und dogmatisch entwickelt.*

Göppingen, město ve Virtembersku, kraji dunajském, 35 *km* vjv. od Štutgartu na pr. břehu řeky Fils a při dráze ulmsko-štutgartské, má 14.352 obyv. (1890), 2 evang. a 1 katol. chrám, synagogu, starobylý zámek z l. 1559 až 1567, latinskou školu, reálku, vyšší dívčí a pokračovací školu, minerální pramen (zemitoalkalickou kyselku), a jest sídlem vrchního úřadu okresního, obvodového soudu, hlav. berního úřadu, filiálky říšské banky a řemesl. banky. V průmyslu zaujímá G. velmi důležité místo v království; pracujíť tu továrny na sukno, bavlněné látky, hospodářské stroje, plechové zboží, kotly, papír, klobouky, kůže, klih, lučebniny, korsetty, dále slevárny, přádelna, pivovary, cihelny, mlýny, několik tiskáren a j. V okolí rozsáhlé ovocnářství. Na blízku veliký ústav pro choromyslné, bývalé to lázně (Christophsbad-G.) a 5 *km* sev. rozvaliny hradu Hohenstaufen.

Gór: 1) G. (arab. snížení), název údolí Jordánského od jez. Genezaretského po Mrtvé moře, vykazujícího největší depressi na zemi, viz Jordán. — **2)** G. v Afgánistáně viz Gúr.

Góra [gúra], polský název mnohých osad položených obyčejně na vysokých březích Visly i jiných větších řek; původně jest to každá vypnulina vynikající nad niveau sousední hladiny vodní. Z osad těch vyniká:

G. (něm. *Guhrau*), okr. město ve vlád. obv. vratislavském v prus. Slezsku na ř. Baryči při žel. trati Bojanovo-G. se 4457 ob. (1890,

má farní kostel protestantský, vyšší školu měšť., krajskou spořitelnu, sirotčinec, 3 nemocnice, ústav pro stavbu varhan, cukrovar, pivovar, parní mlýn a přes 60 větrných mlýnů, jež vyrábějí znamenitou pšeničnou mouku. Rozsáhlé pěstování chřestu. — G. založena od vévody Jindřicha I., r. 1642 vypálena od Švédů, r. 1759 od Rusů.

Gorączkiewicz [goroňčkěvič] Wincenty (* 1789 v Krakově — † 1858 t.), přidržen otcem Dominikem, varhaníkem kathedrály, záhy k hudbě, naučil se violoncellu, zvláště však varhanám, na nichž vyspěl v dokonalého umělce. Po smrti otcově uvázal se v jeho postavení při chrámě, kdež i ředitelem kůru se stal. Nějaký čas řídil též orchestr v divadle Kluszewského, v l. 1820—48 byl seniorem »bursy hudební«, professorem varhan a chrámového zpěvu a proslul hlavně svým kancionálem pro farní chrámy *Śpiewy choralne kościoła rzymsko-katolickiego*; kromě toho zůstavil v kathedrálním archivu skladby církevní a vzdělal pro klavír lidové krakowiaky.

Goraj, osada zamojského okresu v rus. gub. lubelské, záp. od Zamośće nad ř. Ladou, má 2940 ob. (1893, přes 600 židů), jež dosti nuzně živí se hrnčířstvím a tkalcovstvím, pak výrobou žernovů. V okolí hojnost hlíny hrnčířské. Podle G-je, dříve města zal. ve XIII. stol., nazývala se ve středověku kdysi proslulá rodina Gorajských erbu Korčak.

Gorakpúr, hlavní město distriktu v britsko-indských Sev.-záp. provinciích, na pr. břehu ř. Raptije, zde splavné, s 63.620 obyv. (1891), z nichž jest 37.710 Hindů, 20.031 muhammedánův, 125 křesťanův, a krásnou mešitou ze XVII. stol. Jest silně opevněno a nalézají se tu 2 domorodé pluky posádkou. — Distrikt jest úrodný, dobře zavlažovaný a rodí bavlnu, rýži, obilí, indych a opium. Vyváží se zvl. obilí a dříví do Nepálu a dolů po ř. Rapti.

Goral (*Nemorhoedus goral* Wagn., pakoza horal) viz Antilopy.

Góralczyk [gurálčik] Kazimír, pseud. polského spisovatele Wl. L. Anczyce (v. t.).

Góralé [gúr-] (Horalé, Horáci), polský název pro obyvatelstvo v horách vůbec, zvláště pak v slezských, haličských, uherských a bukovinských Karpatech. Obyčejně však G-ly rozumíme horaly haličské národnosti polské a rusínské. G. přebývají v území asi takto ohraničeném: na jih hlavním hřbetem Karpat (rozvodí), na sever jižním svahem podhůří karpatských, na záp. sedlem Jablunkovským, na vých. údolím řek Tisy a bukovinské Bystřice, tedy po celé jižní Haliči až k rovinám viselsko-sanské a dněsterské. Každý takřka oddíl horstva Karpatského má však zvláštní typ góralský co do kroje, nářečí i zvyků. Rozeznávati jest hlavně 2 typy G-lů: Podholany a Huculy, na záp. a na vých., kteří liší se hlavně jazykem, ježto Podholané jsou Poláci, Huculové Rusíni. Ale vedle toho jest ještě více typů podružných: Jablunkované čili slezští G. (na sev. svahu Bezkydů slezských promíchaní živlem českým tak, že nářečí jejich jest smíšenina češtiny a polštiny), Živčáci (kolem města Živce), Babiagórci (na sev. svahu Babí hory a Pilska se středištěm v Jordánově), Zagóřané čili Rubčané (v kotlině horní Raby), Kliščáci č. G. od Lętovně (pod Rabčany), Podholané (na sev. svahu Tater na t. zv. »holách«, lukách beze stromů ve vyšších patrech hor), Novotržané, G. Pěninští, G. Sandečtí (jinak Rovňáci, ježto se již valně podobají obyvatelstvu rovin), Spižané č. Gardláci (na hor. Popradu, Kamenici a hor. Bělé, střediště Mušina a Tylič), Čuchonci č. Kurtáci (po celém nízkém Bezkydu od Ropy až k Sarnu), jinak slují Lemáci, ježto místo tylko (= jen) říkají »lem«; sami se jmenují Rusnáci), Valachové (na horách mezi vrchoviskem Sanu a Dněstru), Bojkové (na vysokých Bezkydech od pramenů Dněstru až po Švici), Tucholci v sousedství předešlých a Huculové nebo Černohorci, kteří přecházejí dále do Uher a Bukoviny. Všech G-lů jest na 800.000. Západní jsou katolíci, východní víry řecko-katolické. G. jsou vysokého a silného vzrůstu, svalovitého a hbitého těla, smělí a otužilí horským vzduchem a střídmým životem. Jsou mnohem živější a popudlivější obyvatelův rovin, vynikají větší ctižádostí, čistotou v oděvu a obydlí, zručností a energií v práci. Jsou letory veselé a milují své hory. Ženy horalské jsou pravé mužatky, ale při tom velmi záletné. G. živí se hlavně chovem dobytka, především ovcí, jež na »holách« pasou. Obilí daří se málo; pěstuje se téměř jen oves a brambory. Jinak zabývají se hlavně výrobou dřevěných tovarů (šindele, desek, trubic, smetáků, ozdobných seker a holí). Mimo to pracují i v dolech, plaví dříví po řekách, provozují tkalcovství a v létě chodí do kraje jako ženci a sekáči. Osady G-lů jsou neobyčejně roztáhlé; obydlí, ač jen ze dřeva, jsou velmi pečlivě budovaná a uspořádaná. Vesnice obyčejně splývají a nesnadno jest určiti hranice jejich. Oděv nosí G. krátký a přiléhající, teplý a lehký. Na lněnou košili bez límce oblékají krátký kabátec zv. »huňa« vlastní výroby a v zimě kožich. Hlavu s dlouhými vlasy kryjí kulatým kloboukem plstěným neb čepicí různého způsobu dle krajin. Opásávají se hrubým koženým pasem, který jim slouží za kapsy. Spodky jsou obyčejně z hrubého bílého sukna, lemované na švech barevnou stuhou. Na nohou nosí lehké měkké střevíce, »krpce«, které si připevňují silnými řemínky. Nevyhnutelna jest u G-la torba přes rameno na ozdobném řemenu zavěšená. V ní chová své zásoby a mimo to i krátkou dýmku a růžek s prachem. V ruce nosí hůl (»topor«). Nejmalebnější kroj mají Huculové. Ženské nosí krátké, po kolena sahající sukně, červené nebo žluté botky a o slavnostech kožichy opatřené zlatým a stříbrným třepením. Hlavy kryjí šátky nebo bílými »peremitkami«. S G-ly polskými nejen zevnějškem a zvyky, ale i nářečím jsou G. slováčtí blízko příbuzní. — Srv. W. Pol, Północne stoki Karpat (Krakov, 1851); L. Tatomir, Geografia Galicyi (1876); Janota, Lud, zwyczaje i obyczaje jego (Lvov, 1870); B.

Gustawicz, Podania, przesady, gadki i nazwy ludowe w dziedzinie przyrody (Krakov, 1881); Sláma, Vlastenecké putování po Slezsku (Praha, 1886). *Blo.*

Goravskij Apolinarij Giljarijevič, malíř ruský (* 1833), vzdělav se v malířské akad. petrohradské, pracoval u Achenbacha v Düsseldorfě, pak ve Švýcarsku, v Paříži a v Římě. R. 1870 poslán byl na jižní Rus, aby studoval typy ruské. V l. 1865—85 vyučoval v petrohradské škole kreslířské. Z prací jeho vynikají podobizny Samojlova, Glinky, Alexandra II., dále *Pohled na řeku Svisloč; Jezero Genevské; Přechod přes Berezinu; Okolí San Rema* a j. Bratr jeho Giljarij G. věnoval se výhradně aquarellu.

Gorazd sv., Moravan, muž nad míru učený a za nástupce na stolci arcibiskupském od samého sv. Methoděje ustanovený, neohrožený zastance liturgie slovanské proti biskupu německy smýšlejícímu Wichingovi, r. 885 po různém utrpení do Bulharska vyhnaný, kdež též zemřel. Ostatní jeho osudy jsou neznámy. Šafařík mu přičítá nejstarší slovanskou legendu o sv. Methodějovi. *dk.*

Goražda, město v Bosně, kraji sarajevském, okr. cajnickém, 340 *m* n. m., na l. bř. Driny, 1226 obyv. (1885), 274 řec.-vých., 69 řím.-katol., ostatní muham. Genijní ředitelství, posádka praporu pěchoty, čilý obchod obilní. G. byla ku konci středověku, zvláště v XV. stol. kvetoucím městem; v klášteře, později Turky zničeném, tiskly se ještě v XVI. st. knihy kyrillicí.

Gorbatov, újezdní město v ruské gubernii nižnonovgorodské na pr. bř. ř. Oky, s 3463 obyv. (1891), kteří se zabývají hlavně rolnictvím, zahradnictvím, rybářstvím a výrobou zboží lněného, konopného i ocelového. G. má velké trhy hlavně na zboží kovářské a zámečnické.

Gorbatyj-Šujskij, jméno knížecího rodu ruského, z něhož vynikli: **1)** G.-Š. Boris Ivanovič, od r. 1513 bojarin a jeden z hlavních vojevodů velkoknížete Vasilia Ivanoviče. R. 1514 byl při dobytí Smolenska a v l. 1523 až 1524 zpustošil kazaňskou zemi. Po smrti Vasilia byl členem vrchní dumy a od r. 1534 místodržícím v Novgorodě. Uzavřel mír s Livonskem (1535) a účastnil se ještě výpravy na Litvu, která byla zpustošena až k Vilně.

2) G.-Š. Aleksandr Borisovič, syn před., byl od r. 1544 bojarinem a později vynikl jako neohrožený vojvoda Ivana Hrozného, hlavně při taženích na Kazaň r. 1549 a 1552. Byl za to jmenován prvním místodržícím v Kazani, ale obviněn byv, že pokouší se o zavraždění cara i carové, byl sťat i se synem Petrem, čímž rod ten vymřel po meči.

Görbersdorf, ves v prus. Slezsku, vlád. obv. vratislavském, kraji waldenburském, 6 *km* sv. od Friedlandu, v úzkém horském údolí ve výši 584 *m*, se 750 ob. (1890) a léčebnými ústavy pro nemocné prsními chorobami. Chráněná poloha, horský vzduch lesnaté krajiny a vzorné zařízení lázní vábí sem chorobné (ročně přes 700) i v zimě. Srv. Scholz, Novelle über die schlesischen Bäder (Dušníky, 1878).

Gorbunov Ivan Fedorovič, herec ruský (* kol 1835), seznámiv se s literárním kroužkem Ostrovského, debutoval r. 1855 na moskevském Malém divadle a vytvořil hlavně některé úlohy repertoiru Ostrovského. Těší se též pověsti jako spisovatel a vypravovatel výjevů z národního života, vynikaje svěžím humorem a znalostí poměrů lidu. Práce jeho jsou roztroušeny po různých časopisech. Nyní jest členem petrohr. Aleksandrinského divadla, kde jeho péčí uspořádána sbírka podobizen, autografů a j. předmětů vztahujících se k minulosti ruského divadla. Připravuje k tisku spis *Dramatičeskije dějatěli ot osnovanija russkago těatra do našego vremeni*, z něhož ukázky uveřejnil v časopisech.

Górce [gúr-], lidový název oddílu polského Bezkydu (t. pásma rabsko-dunajského), který se rozkládá mezi údolími Dunajce (na j. a v.) Krośnice, Mšany, Raby a Lepietnice. Nazývá se tak vzhledem k vysokým Tatrám, vedle nichž vyhlíží jen jako řada malých pahorků. Údolí řeky Ochotnice dělí G. na dvě: G. vlastní (severozáp.) a pásmo lubaňské. G. vlastní mají směr záp.-vých., nejvyšší vrchol je Niedźwiedź (1311 *m*). Od vrchu Obidova (1027 *m*) rozcházejí se na všecky strany menší hřbety horské (= G. mšansko-rabské). Výšky: Rabska Góra 783, Zielona Góra 1000, Bukowina 1040, Przysłop 1187 *m*. Pásmo lubaňské táhne se jihových. od vlastních G-ců mezi Ochotnicí, Dunajcem a Krośnicí směrem záp.-vých. Počíná horou Bukovinkou (936 *m*) a končí se Marsovcem (832 *m*); nejvýše dme se Lubaň 1211 *m*. Celé pásmo G-ců i s Lubaněm sklání se povlovně k sev. a k záp., příkře k jihu a vých. V G. vyvěrá řeka Raba a její přítoky.

Gorce [gors], franc. víno z Bordelaisu, podobné vínu Château Latour, avšak lacinější. *Lš.*

Gorczycki [gorči-] Grzegorz, kanovník szkalbmierský († 1734), byl netoliko *gemma sacerdotum*, jak zván na náhrobku v kathedrále wawelské, ale i dobrým skladatelem hudby církevní. Jako ředitel kůru a bratrstva roratistů složil mnoho mší a hymnů, z nichž však dosud málo jest známo. J. Cichocki ve 2. sešitě své sbírky »Śpiewy kościelne« (1838) vydal z G-kého notací J. Krogulského *Missa paschalis* a větší část mše rorátní, obě čtyřhlasé a capella. Sowinski ve svém slovníku polských hudebníků (1857) otiskl z první *Kyrie*, z druhé *Rorate*. J. Sikorski shledal za pobytu v Krakově r. 1856 několik rozptýlených hlasů výtvorů G-kého, z nichž dostal dvě čtyřhlasé mše bez průvodu (jedna z r. 1662 jako č. 3. naznačena), 2 *Regina coeli* (jedna z hymen nese r. 1661) a *Sub Tuum presidium*, rovněž pro 4 hlasy. G. zabýval se též skladbou světskou. J. Monczyński (»Zbiór wiadomości o Krakowie«) podává zprávu o jeho hudbě ku komédii se zpěvy a tanci *Przejrzane nie mija*, napsané kněžnou Frant. z Wiśniowieckých Radziwiłłovou, jejíž veršů G. více prý v hudbu uvedl.

Gorczyn [gorčin]: **1) G.** Piotr, veršovec polský za Sigmunda III., známý několika příležitostnými a politickými skladbami, jako *Zelus korony polskiéj na złe dzisiejsze obyczaje* (1618); *Wizerunek księżny Katarzyny Koreckiéj* (1618); *Thren abo lament żałośny więźniów do hord tatarskich zabranych; Łzy świeżo smutne Podola* (1618).

2) G. Jan Aleksander, ryjec a spisovatel polský, od něhož dochovala se díla *Tabulatura muzyki* (Krakov, 1647); *Nowy sposób arytmetyki* (t., 1647); *Pamięć o cnotach, szczęściu, dzielności Władysława IV.* (t., 1648) a vzácné nyní dílo *Herby królewstwa polskiego* (t., 1648). Ozdobil rytinami též mnohá současná díla a získal si zásluhu jako první redaktor listu polského, jejž počal vydávati v Krakově r. 1661 s názvem »Merkuryjusz polski«.

Gorczyński [-čiň-] Adam, spis. pol., známý pseudonymem Jadam z Zatora (* 1805 v Tarnově — † 1876), vzdělav se na universitách ve Lvově a ve Vídni, oddal se hospodářství, při čemž zabýval se též literaturou a malířstvím. Hlavní jeho sbírky jsou *Powieści* (Krakov, 1838, 2 díly) a *Farmazon* (Lvov, 1844, 2 díly). Povídky jeho měly svého času úspěch a některé byly přeloženy též do češtiny. Mimo to vydal ze Schillera *Ballady i poezyje liryczne* (Bochnia, 1844), z Goetha *Pieśni a ballady* (Wadowice, 1851 a 1871) a složil několik dramatických prací, z nichž nejznámější jsou *Młoda autorka* (1854); *Ludgarda* a drama *Zbydowscy*, sehrané r. 1844 ve Lvově a pozoruhodné jen jednotlivými zdařilými scénami. — V malířství snažil se s J. N. Głowackým povznésti krajinářství polské a ukazoval malířům na vděčné scenerie taterské. V pozůstalosti jeho nalézala se veliká sbírka krajinářských skizz z celého Polska. Od něho jsou *Zříceniny hradu v Odrzykoni* (maj. Pawlikowski ve Lvově). *red. J-k.*

Gorčakov: 1) G. Dmitrij Petrovič, kníže, satirik ruský (* 1758 — † 1824), sloužil ve vojsku a byl raněn při útoku na Izmajil. Za Alexandra I. byl tavridským gubernským prokurátorem, později v Kostromě místogubernátorem. Napsal komické opery *Kalif na čas* (1786); *Ščastlivaja tońa* (1786); *Baba-jaga* (1788); povídku *Plamir i Rajida* a několik básní. Nejvíce proslul svými satirami, z větší části netištěnými, v nichž sleduje směr Karamzinův a dramatickou literaturu německou. Svého času měly nemalý úspěch. Spisy jeho vyšly v Moskvě r. 1890.

2) G. Petr Dimitrijevič, generál ruský (* 1790 — † 1868 v Moskvě), syn před., účastnil se s vyznamenáním bojů r. 1807 v Německu, r. 1812—15 ve válce rusko-francouzské, sloužil potom na Kavkáze pod Jermolovem a r. 1826 před válkou tureckou jmenován generálním ubytovatelem při armádě Wittgensteinově. Po přechodu přes Balkán r. 1829 vyznamenal se vítěznou bitvou nad tureckým sborem u Aidosu a řídil potom jednání o preliminář míru drinopolského. V násl. létech povolán byl také k politické správě, byl r. 1838 až 1851 gener. gubernátorem Záp. Sibiře, postoupiv mezi tím r. 1843 na generála pěchoty. Pak ustoupil z veřejného života, ale na počátku války krimské přijat opět do armády, vedl pod vrchním velením Menšikova (20. září 1854) levé křídlo v bitvě na Almě, ale byl poražen a 25. října 1854 převzal u Balaklavy velení nad dělostřelstvem. Zde však drže se houževnatě daných rozkazů, nezasáhl do bitvy u Inkermanu, čímž z velké části zaviněna porážka Rusů. Roku 1855 vzdal se velení a od r. 1857 byl členem říšské rady.

3) G. Michajl Dimitrijevič, bratr před., generál ruský (* 1793 — † 1861 ve Varšavě), vstoupil r. 1807 do gardového dělostřelstva, bojoval r. 1808—09 v Čuchonsku, 1810 proti Peršanům, 1812—15 účastnil se tažení proti Napoleonovi a r. 1824 stal se generalmajorem. Pokládán byl za důstojníka vzdělaného a nadaného, tak že mu za války rusko-turecké r. 1828—29 svěřováno štábní náčelnictví u jednotlivých sborů armádních nejprve pod Rudzevičem, později pod Krasovským, s nímž účastnil se při obléhání Silistry a Šumna. Za polského povstání vyznamenal se u Grochova, kdež byl těžce raněn, vyznamenán křížem svatojiřským a povýšen za generallieutenanta, největšího však uznání došel jako velitel dělostřelstva při útoku na Ostrolenku a před Varšavou. Po povstání jmenován štábním náčelníkem armády v Polsku soustředěné, r. 1843 generálem dělostřelstva a r. 1846 vojenským guvernérem Varšavy. G. jsa muž sice přímý, poctivý a velmi dobromyslný, ale nepraktický a nerozhodný, byl ve Varšavě jenom nástrojem tehdejšího generálního gubernátora Paskěviče, jehožto despotickému jednání ve všem se podroboval; tím znenáhla pozbýval skoro vší samostatnosti, ačkoli za nepřítomnosti Paskěvičovy řídil i civilní správu Polska a předsedal v radě. S Paskěvičem účastnil se r. 1849 také výpravy do Uher jako náčelník armádního štábu, dobyl Tisza-Füredu, zvítězil u Debrecína a k přímluvě Paskěvičově svěřeno mu na počátku války krimské velení nad armádou dunajskou (1853). G. osadil Multany a Valachii, ale dopustil Turkům u Oltenice a Čataty přechod přes Dunaj a byl tam od Omera paše poražen; nicméně r. 1854 sevřev Kalafat, přešel u Brajlova přes Dunaj a osadil Dobrudžu, ale rozptýliv příliš sbory své, nemohl se dodělati úspěchu. I vystřídán Paskěvičem, ale již po dvou měsících převzal opět velení a ohrožen jsa v zádech nepřátelským vystupováním Rakouska, musil ustoupiti nejprve za Dunaj a posléze opustiti nadobro Podunajská knížectví. Car Mikuláš svěřil mu potom velení nad jižní armádou a Alexander II. posléze r. 1855 nejvyšší velení nad vojskem krimským. Tu G. svou nerozhodností zavinil, že spojenci s počátku mnohem slabší než Rusové novými sbory se sesílili, a omezil se na obranu Sebastopole, jíž dobývati se jala nepřátelská vojska s největším důrazem. Teprve v srpnu odvážil se útoku, ale byl na řece Černé od Pélissiera poražen a v září ztratil konečně i Sebastopol. R. 1856 po smrti Paskěvičově jmenován místodržitelem v králov-

ství Polském a r. 1857 gener. inspektorem ruské pěchoty. Jako místodržitel polský zacházel s Poláky mírně a řídě se pokyny svého ujce kancléře G-a hleděl s nimi docíliti smírného narovnání a zabrániti tak hrozícímu povstání. Ale Poláků nezískal, ačkoli při osazování míst úřednických dával jim přednost před Rusy a tím zase tyto proti sobě popudil, aniž dovedl zabrániti demonstracím, jež konečně vedly ke krvavým výstupům dne 8 dub. 1861.

4) **G.** Alexander Michajlovič, kníže, státník ruský (* 4 [16] čce 1798 — † 1883 v Baden-Baden), syn generála Michajla Alex. G-a, vzdělal se na lyceu v Carském Sele, kde seznámil se s Puškinem; vstoupiv r. 1817 k diplomacii, provázel hraběte Nesselroda ke kongressu v Lublani a r. 1822 ve Veroně; na to jmenován byl vyslaneckým tajemníkem v Londýně, r. 1829 plnomocníkem ve Florencii, r. 1833 radou při vyslanectví ve Vídni a r. 1841 vyslancem v Štutgartě, kde přes odpor krále Viléma I. provedl, že vykonán byl sňatek velkokněžny Olgy s korun. princem Karlem; zároveň od r. 1850 zastupoval Rusko při spolkovém shromáždění německém ve Frankfurtě a sblížil se tu s Bismarckem, což na politické jeho smýšlení mělo zpočátku veliký vliv. R. 1854 byl od Mikuláše I. poslán do Vídně, aby odvrátil Rakousko od alliance turecko-angl.-francouzské, úkol to velice nesnadný a vyžadující veliké obratnosti diplomatické, protože státníci rakouští, zapomenuvše na rok 1849, klonili se k allianci a G-u kladli všeliké překážky v jeho snažení. G. seznav poměry a jsa si toho vědom, že válka s Rakouskem byla by v těch dobách Rusku velice nebezpečnou, hleděl povolností nebezpečí to odvrátiti, ano přijal 28. listop. 1854 čtyři články, jež západní mocnosti Rusku předložily; než při vší mírnosti nemohl zabrániti tomu, aby Rakousko 2. pros. neuzavřelo alliance s Francií a Anglií. Že nepříznivý tento obrat nestal se Rusku osudným, jest zásluha G-a, jenž získal Prusko a obratným vyjednáváním zdržoval vládu vídeňskou od prohlášení války až do smrti Mikulášovy. Car Alexander II. byl ochoten k míru a jmenoval G-a plnomocným jednatelem při konferenci vídeňské. G. ujal se s energií úctyhodnou nesnadného díla, hájil zájmů ruských a Slovanů balkánských, a zvěděv o obratu ve smýšlení Napoleona III., vešel ve vyjednávání s hrab. Mornym a vymohl u dvora francouzského značné výhody: 1. výhodné rozřešení otázky Černomořské, 2. zachování hranic ruských nad ústím Dunaje a 3. úplné opomenutí otázky o válečné náhradě. Když však saský ministr Beust vyzradil dvoru vídeňskému, o čem s Francií se jedná, podalo Rakousko s Anglií 16. pros. Rusku ultimatum s novými požadavky. G. zvěděv o tom pronesl v rozhorlení známá slova o Rakousku »Ce n'est pas un état, c'est un gouvernement« a třeba dříve usiloval o mír, radil, aby Rusko ultimatum zamítlo; Nesselrode je však přijal s podmínkou, aby konečné dohodnutí stalo se v Paříži, ale G., podepsav o tom protokoll vídeňský, odepřel další své účastenství při úmluvách o mír a odmítl před Ruskem a dějinami všelikou zodpovědnost.

G. prokázal Rusku služby neocenitelné a Alexander II. uznávaje jeho zásluhy po míru Pařížském jmenoval ho 27. dub. 1856 říšským místokancléřem a správcem věcí zahraničních místo Nesselroda. G. v úřadě tom počínal si opatrně a důsledně, neb věděl dobře, že k sesílení Ruska jest třeba míru a klidného rozvoje uvnitř země. »La Russie ne boude pas, la Russie se recueile« (Rusko se nedurdí, Rusko se sbírá) byl jeho výrok a proto staral se o to, aby s Poláky bylo zavřeno narovnání, a navrhoval caru, kterého přiměl navštíviti Varšavu, aby dal Polsku podobné zřízení, jaké má Finsko; udržoval přátelské styky s Pruskem, což upevněno bylo návštěvou Alexandra II. v Berlíně; vyjednával s Francií a výsledek toho byla schůze carova s Napoleonem III. ve Štutgartě, a obnovil styky s Piemontem; jen proti Rakousku nejevil přátelského smýšlení, a Rakousko pocítilo to těžce r. 1859 za své války v Italii, neb G. notou svou z dne 27 kv. 1859 zastrašil menší státy německé, že nepřispěly pomocí svou Rakousku. Při tom nespouštěl s očí prospěchu Ruska na východě; vliv ruský utvrzen jest v Persii, v Číně a Japonsku, a obchodu ruskému otevřeny jsou nové dráhy; i na vývoji vnitřního života měl veliký podíl, zrušení nevolnictví, upravení míru, volostí a zemstev, reformy v soudnictví a ve zřízení městském provedeny jsou jeho přispěním. Udržeti mír, bylo jeho heslem, proto r. 1863, když v Polsku vypuklo povstání, radil carovi, aby s Poláky zavřel narovnání, a teprve když snaha jeho narazila na odpor ve vládních kruzích a když Francie, Rakousko a Anglie ujaly se Poláků dovolávajíce se smlouvy z r. 1815, upustil od svého úmyslu, jednati shovívavě a odpověděl mocnostem notou z 26. dubna, že car šetřil vždy mezinárodních práv k jiným státům a má tudíž právo žádati na jiných státech podobné úcty ku právům ruským. Když Poláci odmítli podávanou amnestii, zavřel G. 8. ún. s Pruskem voj. konvenci a Polsko jest potlačeno.

Přátelské styky s Pruskem trvaly stále a Bismarck užil jich ku prospěchu své politiky; tak ve sporu dánsko-německém vzdal se car vlivem G-a svého práva k městům holštýnským ve prospěch rodu Oldenburského, který je opět postoupil Prusku, a spřízněné Dánsko jest od Ruska opuštěno. Řídě se myšlénkou, že Rusku třeba jest silného spojence, přes odpor strany, jež ukazovala na přílišné zmáhání se Pruska, podporoval Prusko r. 1866 a za války francouzsko-německé střežil proti Rakousku »boky německé« a zřízením ligy »neutrálních mocností« přiměl Anglii k nečinnosti. Sám pak užil války té k tomu, že notou z 31. října 1870 prohlásil, že Rusko nebude se spravovati ustanovením smlouvy pařížské z r. 1856 vzhledem k Černému moři, a vymohl, že na konferenci londýnské (leden-březen 1874) mocnosti právo ruské uznaly. Přátelské styky s Pruskem jsou dále udržo-

vány, ano učiněn pokus sblížiti se s Rakouskem, k čemuž měla přispěti schůze císařů Františka Josefa I., Alexandra II. a Viléma I. v Berlíně v září 1872. Ale přílišné zmohutnění Pruska vzbudilo v Rusku nedůvěru a G. počínal sám uznávati potřebu, aby proti Německu udržována byla rovnováha; proto r. 1875, když Bismarck strojil se přepadnouti Francii, vystoupil G. jako prostředkovatel míru a hrozící válku zažehnal. Potřeboval toho, aby rozvinouti mohl účinněji svou politiku východní a utvrditi vliv ruský nad poloostrovem Balkánským. Rusko vystoupilo jako ochránce Slovanů balkánských a vytrhlo r. 1877 na Balkán, aby konečně provedlo, co ve válkách v l. 1806—12, 1828—29 a 1853—56 nedokonalo. G. provázel cara na bojiště a po skvělých vítězstvích vojska zavřen 3. bř. 1878 mír Svatoštěpánský. Výsledky politiky G-y zmařeny byly žehravou Anglií a Bismarckem, který chtěje kořistiti z příznivé doby, dal podnět Berlínskému kongressu (v. t.) a hraje obojetnou úlohu, provedl, že Rusko vyšlo skoro na prázdno. Trpké sklamání objevilo se po berlínské smlouvě ve veřejném životě ruském a G., jenž i při povážlivé churavosti své Rusko na kongressu zastupoval, byl nevděkem Pruska rozhořčen a Bismarcka označil za původce všech neúspěchů. Proto odvrátil se nyní úplně a přiznal pravdu straně slovanské, která ukazovala na Francii, jako na jediného možného spojence. Změněné smýšlení objevilo se již při schůzi Alexandra II. s Vilémem I. v září 1879 a v proklamaci carově z téže doby, zároveň pronesena jsou G-em slova, kterými Francie byla povzbuzována k vytrvalosti a zabezpečována jí ochrana, kdyby byla přepadena, a vyjednáváno o spolek. Následek toho byl, že Bismarck 8. října 1879 zavřel ochranný spolek s Rakouskem, kdežto Rusko pevněji súžilo se s Francií. G., který těžce churavěl, nezabýval se nyní politikou osobně, nýbrž dával se zastupovati Girsem a byl dne 3. dub 1882 na vlastní žádost v milosti z úřadu propuštěn. Život jeho jest kusem dějin ruských a světových; jako ředitel politiky ruské vyhledával a nalezl cestu k sesílení Ruska, odstranil následky války krimské a smlouvy pařížské, vrátil Rusku Černé moře a zjednal neodvislost státům balkánským. Žil od r. 1838 v manželství s kněžnou Urusovou a zanechal dva syny Michajla (* 1839), od r. 1879 vyslance v Madridě, a Konstantina (* 1841). Jeho mrtvola byla převezena do Petrohradu. — Srv. J. Toužimský, G. a jeho doba v Osvětě r. 1883.

Gordan Paul (* 1837), mathematik něm., univ. professor v Erlankách, spisovatel mnohých závažných pojednání z theorie forem. Přehled jeho vědecké činnosti podává F. Meyer v »Jahresbericht der Deutschen Mathem. Vereinigung« (I. sv. 1890-91, str. 79). G. vydal důkladné dílo: *Vorlesungen über Invariantentheorie* (Lipsko, 1885—94, 3 sv.) a s A. Clebschem *Theorie der Abelschen Functionen* (tam., 1866). Většina jeho pojednání nachází se v časopise »Mathem. Annalen«, jehož spoluredaktorem G. jest. *La.*

Gordějenko: 1) G. Konstantin, košový ataman zaporožské siče († 1715). Když Petr dověděl se o zradě Mazepově a staral se o volbu nového hetmana, G. postavil se na stranu Karla XII., přivedl k němu 8000 Zaporožců a oslovil krále švédského latinskou řečí (1709). Bojoval s vojskem Petrovým a Karel XII. k jeho radě táhl na Poltavu. Když r. 1710 celá Ukrajina pokořila se Petrovi, G. odebral se s hrstkou Zaporožců do tábora Karlova, jenž poslal ho vyjednávat s hetmanem maloruským Orlikem. Vyjednávání se nezdařilo a G. záhy potom byl zabit.

2) G. Gavrijil Stěpanovič, professor policejních a trestních zákonů na charkovské univ. († 1849). Napsal magisterskou dissertaci *Razbor osnovnych načal nauki ugolovnago prava* (Charkov, 1832).

3) G. Jegor Stěpanovič, chemik ruský (* 1812), vynikl hlavně činností svou při reformách Alexandra II. Byl professorem chemie na univ. v Charkově, kde zřídil závod pro umělé minerální vody a kde zastával různé samosprávné úřady, mezi jiným i úřad starosty města. Přičinil se hlavně o uspořádání hospodářského stavu gubernie a odstranění zlořádů na kursko-charkovsko-azovské železnici. Z jeho spisů zasluhují zmínky: *Analizy slavjanskich vod; O položeniji seljskago chozjajstva i zemstva v Charkovskoj gub.; Nastojaščeje položenije dvorjanskago zemlevladěnija.* K tisku připravuje dílo *Istorija charkovskago zemstva za 25 letije jego suščestvovanija.*

Gorděj ev: 1) G. Fedor Gorděj ev ič, sochař ruský (* 1744 — † 1810), byl z prvních žáků petrohr. akademie a dovršil své vzdělání v Paříži a v Římě. Později byl professorem a rektorem umělecké akademie petrohr. Z jeho prací zasluhují zmínky náhrobek A. M. Golicyna v alexandro-něvském klášteře a polovypouklé práce na kazanské kathedrále v Petrohradě.

2) G. Petr Andrejevič, zvěrolékař ruský, jest prof. pathologie a ředitelem kliniky na charkovské universitě a od r. 1882 rediguje »Veterinarnyj Věstnik« a »Žurnal naučnoj i praktičeskoj zoojatriji«. Z jeho spisů nejdůležitější jest *Rukovodstvo k vnutrenněj patologiji i terapiji domašnich životnych* (1885, I. díl).

Gordianus, jméno tří císařů římských v 1. pol. III. stol. G. I. pocházel po matce z rodu Trajánova a po otci byl prý potomek Gracchův. Slynul jako básník a znatel Platóna, Aristotela, Cicerona, Vergilia. Byl prokonsulem provincie karthaginské, a když obyvatelé její r. 238 se vzbouřili proti krutému prokurátorovi krutého císaře Maximina, provolán byl od nich za císaře. Bylo mu tehdy již 80 let i přijal purpur toliko z donucení. Jmenovav syna svého G-na II. spoluvládcem, vzkázal do Říma senátu, že ve všem se říditi bude jeho radou, a senát tudy uznal oba G-ny za císaře. Pohříchu moc a sláva jejich dlouho netrvala. Přívrženec Maximinův, legát numidský, Capellianus, dal se na pochod proti Karthagu, kdež císařové prodlévali. G. II. padl v bitvě a G. I. zoufaje skonal sebevraždou.

Senát dosadil potom na trůn Pupiena a Balbina, ale zároveň vynutili na něm přátelé rodu G-nova, že vnuka G-na I., totiž syna dcery jeho, G-na III. povýšil na caesara. Na zprávu o tom Maximinus, opustiv Pannonii, vytáhl do Italie, avšak zabit od vlastních vojínů při obléhání Aquileje. V krátce potom Pupienus a Balbinus zavražděni od praetoriánův a G III prohlášen od povstalců za augusta (r. 238). Nový panovník pojal za choť Tranquillinu, dceru výtečného Timesithea, kterého jmenoval praefectem praetorii. R. 241 otevřev chrám boha Jana, dal se na pochod nejprve k Dunaji proti Sarmatům, Gothům a Alanům, potom obrátil se proti králi perskému Saporovi I., jenžto byl vpadl do Syrie. Zatlačiv Peršany za Eufrat, chystal se k tažení na Ktesifon, tu však zemřel tchán jeho Timesitheus, a nový praefectus praetorio Filippus, získav vojsko na svou stranu, dal ho zavražditi. Vrah po té povýšen za imperatora (r. 244). *Šra.*

Gordický uzel viz Gordium.

Gordigiani [-idžáni]: **1)** G. Giovanni B., skladatel ital. (* 1795 v Mantově — † 1871 v Praze), vyučiv se na konservatoři milánské, uchýlil se r. 1815 k otci svému Antoniovi († 1820), tenoristovi, do Florencie, kde se stal členem divadla della Pergola. Když byl též v Pise, Livorně, Arezzu a Vicenzi své pěvecké štěstí zkusil a nějaký čas v Miláně ztrávil, přijal nabídku do Řezna, kde zřídil si pěveckou školu. R. 1822 jmenován professorem zpěvu na konservatoři pražské a rozvinul i skladatelskou činnost, hlavně v oboru hudby církevní. Vydal u Marca Berry: *Regina coeli laetare; Salve regina; Pater noster; O sanctissima; Cantate domino; Ave regina; Alma redemptoris mater; Ecce quomodo moritur justus; Ave Maria; Salve mundi domina* vedle dvanácti ital. kanzonet op. 13 a šesti něm. písní op. 16. pro solový hlas s průvodem klavíru i 12 jízdních pochodů pro 4 trubky a kotly. R. 1845 dal v Praze provozovati dvě opery: *Pygmalion* a *Consuelo;* v rukopise zanechal buffu *Piccolino.* Byl též literárně činným.

2) G. Luigi, bratr před. (* 1806 ve Florencii — † 1860 t. l.), zpíval již jako hoch na divadlech, jichž členem byl jeho otec. Ve třinácti letech složil již kantátu *Il ratto d'Etruria,* po které pak následovaly *Comala* a *Aci e Galatea.* První pokusy pro klavír uveřejnil pode jmény Zeuner a von Fürstenberger. Napsal celkem 11 oper (největšího úspěchu dodělala se v Livorně *L'avventuriere,* 1849), oratorium *Esther* a ballet *Ondina.* Čím se však proslavil, jsou jeho písně pro 1—3 hlasy, jež získaly mu jméno »italského Schuberta«. Čítá se jich přes 300 a vyšly vždy po několika ve sbírkách s názvy, jako *Mosaico Etrusco; In riva al Arno; Album fantastico; In cima al monte; Sotto gli alberi; Le farfalle di Firenze* atd. Kromě těchto romancí, ariet a kanzonet napsal kantátu *La Gordigianiana* a vydal *Melodie sacre* a tři sbírky nár. písní toskánských. Srv. Gust. Langlade, L. G., sa vie et ses oeuvres (Florencie, 1863) a anonymní brožuru »Luigi G.« (t., 1873).

Gordiidae viz Strunovci.

Gordios (*Γόρδιος, Γορδίης*), jméno frygijských králů ve starověku. 1) G., otec prvého historického krále Midy, zakladatel města Gordia a původce památného vozu boha slunce, jenž jako symbol asijského t. j. světového panství v Gordii uměle byl připevněn. (Viz Gordium.) — 2) G. II. (Hdt. I., 14) měl již hojné styky s Delfy a žil v přátelství s Gygem, králem lydským. Dle Eusebia Arm. vládl kol. r. 738 př. Kr. — 3 G. III. vládl mezi Midou II. a III., a byl nepochybně posledním potomkem královského rodu frygijského. Srv. Reiner Reineccius, Historia Julia; Gutschmid, Kl. Schr. III., 457. *Pšk.*

Gordium nebo Gordiëum, město ve starověké Frygii na ř. Sangariu, založeno dle pověsti od krále Gordia. Ten v chrámě Zevově uložil vůz, u jehož voje byl z lýkového provazu uzel nemající počátku ani konce (uzel gordický). Pověst byla, že pánem Asie stane se ten, kdo uzel rozváže; Alexander makedonský jej rozťal mečem. V přeneseném smyslu znamená gordický uzel věc, již nelze rozluštiti.

Gordius viz Strunovci.

Gordon [goardn], stará rodina skotská z dob Viléma Dobyvatele, nazvaná po statku v hrabství berwickém. Hlavní větev vymřela Adamem G-em, jenž padl r. 1402 v bitvě u Homildonu; statky a titul přešly na Sira Alexandra Setona, jenž měl Adamovu dceru, Alžbětu za manželku. Vynikající členové jsou:

1) G. George, hrabě z Huntley (* 1514 — † 1562), rozhodný odpůrce protestantismu ve Skotsku a od r. 1546 veliký kancléř; popudiv proti sobě hraběte Murraye, byl od něho u Corrichie přepaden a zabit.

2) G. John, plukovník císařský, rodem ze Skotska, sloužil pod Valdšteinem a postoupil až na podplukovníka a velitele Chebu. Valdštein, chtěje si zabezpečiti věrnost jeho, povýšil ho dne 21. ún. 1634 na plukovníka a obrátil se k Chebu, kam ho G. dne 23. ún. vpustil. Buttler seznav pravý stav věcí, dne 21. ún. G a pozval s podplukovníkem Lesliem k rozmluvě, ve které oba přemluvil, aby vystoupili proti Valdšteinovi. Dle úmluvy této pozval G. na 25. ún. Valdšteina a jeho důvěrníky na zámek k maškarnímu kvasu, ale vpustil téhož dne z rána několik důstojníků Buttlerových, 100 dragonů a 100 mužů saského pluku do města a do tvrze. Při hostině konané Trčka, Vchynský, Ilo a Neumann jsou od dragonů zabiti a G. převzal hned ochránění tvrze ve jménu císařském. Odměnou dostalo se mu 120.000 zl., za které téhož roku dostal Valdšteinovo panství Smidary a Křivany v odhadní sumě 178.323 zl.

3) G. Patrick (* 1635 — † 1699) vstoupil do služeb cara Alexeje Michajloviče a přidal se r. 1689 ke straně Petrově, který oblíbil si ho pro znamenité taktické jeho vědomosti, tak že r. 1696 svěřil mu řízení války proti Turecku a v březnu r. 1697 postavil ho s Lefortem v čelo velikého poselství do Evropy,

do kterého sám vstoupil pod jménem Petr Michajlov. Z denníku jeho obsahujícího mnoho důležitých zpráv o Petru Velikém léta 1667 až 1674 a 1678—84 jsou ztracena. Překlad německý »Tagebuch des Generalen P. G.« byl vydán od knížete Obolenskiho a Posselta roku 1849—52 v Moskvě.

4) G. Alexander, generál ruský († 1752) vstoupil r. 1693 jako plukovník do ruských služeb i upadl v bitvě u Narvy ve švédské zajetí, ze kterého po osmi létech odebral se do Skotska. Vydal: *History of Peter the Great* (Aberdeen, 1755, 2 sv.).

5) G. Lord George (* 1750 v Londýně — † 1793 v Birminghamu). Vystoupiv z vojska, dal se zvoliti za Ludgarshall do parlamentu a záhy stal se pověstným vášnivými a urážlivými řečmi. Jsa horlivým protestantem, vystupoval proti straně katolické, i založil zvláštní protestantský spolek a svolal r. 1780 veliké shromáždění lidu, aby byla parlamentu podána žádost, aby zakročeno bylo proti vzmáhajícímu se prý papeženství; dne 2. června 1780 podal G v čele 20.000 rozvášněných svých přívrženců petici parlamentu, ale dříve nežli o ní mohlo býti rokováno, vrhla se luza s křikem: No popery! (žádné papeženství) na katolické kaple, na vězení a na domy vynikajících mužů a stropila mnoho škod, tak že dne 7. června musilo vojsko zakročiti. Vzpoura byla potlačena a G. jako původce postaven před soud, který ho však bez trestu propustil. Na to odebral se G. do Francie, ale r. 1788 pro hanopis proti královně Marii Antoinettě byl odsouzen na 3 léta do vězení; uprchl do Amsterdamu, byl však od úřadů vydán Anglii a vězněn v Birminghamu, kde zemřel.

6) G. George, pátý vévoda (* 1770 — † 1836), byl generálem, zemřel však bez mužských potomků. Titul vévodský byl teprve roku 1876 obnoven a dán vévodovi z Richmondu.

7) G. Sir John Watson, angl. malíř podobizen (* 1790 v Edinburku — † 1864 t.), studoval u svého strýce Jiřího Watsona a byl pak žákem J. Grahama na edinburské Trustees-Academy. Jako portraitista v létech 30tých a 40tých požíval slavného jména. Stal se roku 1826 členem skotské akademie, r. 1850 jejím presidentem, členem lond. akademie a dvor. malířem královny. Od něho jest velká řada podobizen vynikajících osobností angl. *J-k.*

8) G. Sir Robert (* 1791 — † 1847 v Balmoralu u Aberdeenu), od r. 1810 attaché při vyslanectví perském, pak legačním sekretářem v Haagu a ve Vídni, vyslancem v Brazilii, v l. 1828—31 vyslancem v Cařihradě a v l. 1841—46 ve Vídni.

Gordon Charles George, generál angl. (* 1833 ve Woolwichi — † 1885 v Chartúmě), vzdělal se na vojenské akademii woolwičské a vystoupiv odtud r. 1852 do ženijního sboru, účastnil se války krimské před Sebastopolí, kdež byl raněn, načež po míru pařížském byl přidělen kommissi pro upravení nových hranic mezi Ruskem a Tureckem. R. 1860 nacházel se ve sboru, jenž vypraven byl proti Číně, provál po skončené válce velkou část Číny a byl r. 1863 mezi důstojníky, kterých vláda anglická na žádost guvernéra Li-Hung-Čanga poskytla Číně k reorganisaci armády a potlačení vzpoury Taipingů. Ze všech vůdců evropských měl G. největší účastenství na povalení tohoto povstání a zván odtud obyčejně »Čínským G em«. Po návratu z Číny byl od roku 1865 pevnostním velitelem v Gravesendu, roku 1871 členem kommisse pro upravení poměrů v dunajské deltě a vstoupiv r. 1873 do služeb egyptských, zjednal si činností tamější uznání nejchvalnějšího. Nejprve ustanoven byl toliko guvernérem krajin rovníkových, ale již r. 1877 jmenován byl pašou a generálním guvernérem egyptského Súdánu, Dárfúru, Aequatorie i přímoří Rudomořského a v této hodnosti stal se důstojným nástupcem Samuela Bakera. Maje sídlo nejprve v Gondokoru, později v Ladó a posléze v Chartúmě, obklopil se sborem vynikajících badatelů evropských (Gessi-paša, Lupton-bej, Emin-paša, Purdy-paša, Mason-bej), kterým svěřoval jednotlivé provincie ke správě, založil řadu vojenských stanic až po velká jezera rovníková, vedl úspěšný boj proti otrokářům a položil svou správou dobrý základ k trvalému panství Egypťanů nad Súdánem. R. 1879 opustil služby egyptské, byl r. 1880 krátký čas vojenským tajemníkem místokrále indického a odebral se do Číny, kdež mu nabídli vrchní velení nad vojskem, poněvadž hrozila válka s Ruskem. Ale G. nepřijav toho, radil sám Číňanům k míru, navštívil pak Mauritius a ostrovy Seychellovy, r. 1882 jsa již generalmajorem přijal velení nad koloniálním vojskem v Kapsku, kde však pro neshody s vládou záhy odstoupil, a uchýlil se posléze v ústraní do Palestiny. Odtud odvolán byl r. 1883 nabídnutím krále belgického, aby vedl výpravu do Pokonží, avšak dříve než úkolu toho mohl se ujati, vyslán anglickou vládou na novo do Súdánu, jejž bylo povstání máhdíovo úplně zachvátilo a hrozilo nebezpečně i samému Egyptu. G. opatřen jsa značnými prostředky peněžními, měl vlivem osoby své obyvatelstvo upokojiti, dohodnouti se smírnou cestou s povstalci a vyvésti posádky egyptské zůstavené v jednotlivých stanicích na Modrém a Bílém Nilu. Přibyv v únoru r. 1884 do Chartúmu, byl tam nadšeně uvítán, jal se organisovati vojsko a udržoval pomocí vyzbrojených parníků na Nilu spojení s krajinami rovníkovými. Nicméně záhy bylo máhdím přerušeno spojení s Egyptem a G. obležen byv v Chartúmě, uveden do velké tísně. Vláda anglická nechávala ho dlouho bez náležité podpory a teprve, když generál Graham přes některé vítězné boje nemohl ze Suákinu postoupiti do vnitrozemí, vyslána roku 1885 pod Wolseleyem výprava z Egypta do Chartúmu. Ale když oddíl generála Stewarta po bojích u pramenů Abúklejských a u Gobatu vypravil malý sbor pod velením Wilsona až k městu, zvěděl, že Chartúm již 26. ledna 1885 zrádným Farag-pašou vydán byl máhdímu a G. v boji zahynul. R. 1888 byl G-ovi dle usnesení parlamentu na Trafalgar-Square postaven pomník. Listy

a zápisky jeho vydány v četných publikacích zejména: *Summary of letters and repports from the governor-general* (Publications of the Egyptian general staff. Káhira, 1877); *Reflections in Palestine* (1885); *Letters from the Crimea, the Danube and Armenia 1854 to 1858* (vyd. Boulger, 1884); *General Gordons private diary of his exploits in China* (vyd. Mossmann, Londýn, 1885); **G.** *A woman's memoires of him and his letters to her from the Holy Land* (1885); *Journals of* **G.** *at Kartoum* (vyd. Hake, Londýn, 1885); *General Gordons last journal* (1885); *Gordons diary of the Taiping rebellion* (vyd. Hake, 1890).

Gordon Jakób, spis. pol., dlel delší dobu ve vých. krajích Ruska, později žil za hranicemi a usadil se v sev. Americe, odkud kol. r. 1873 vystěhoval se do Italie. Napsal mnoho zajímavých upomínek ze svých cest, jako: *Obrazki caryzmu* (Lipsko, 1861); *Przechadzki po Ameryce* (Berlín, 1866); *Podróż do Nowego Orleanu* (Lipsko, 1867) a j. Psal též povídky, z nichž vyšly o sobě: *Kawkaz czyli ostatnie dni Szamyla* (t., 1865); *Szkice i ramotki* (t., 1870).

Gordon-Castle [-dn khásl] v. Fochabers.

Gordonia, planetoida objevená 16. ún. 1891 Charloisem v Nizze; střední jasnost v opposici 12·5, průměr v *km* 36, označení (306). *Gs.*

Gore [gór] Catherine Grace, roz. Moody, spisovatelka angl. (* 1799 v East-Retfordu — † 1861 v Lynwoodu), provdala se r. 1823 za kapitána **G** a od tělesné stráže a strávila několik roků na pevnině evropské; na konci života oslepla. **G** byla úžasně plodnou spisovatelkou románů z lepší, šlechtické společnosti anglické, kterou maluje se satirickým nádechem ve světle nepříznivém jako oddanou požitkům a neřestem. Dílo její vyplňuje asi 200 svazků, po stránce umělecké jest však skoro bez ceny. Jmenujeme: *Theresa Marchmont* (1823); *Women as they are* (1830); *Mothers and daugthers* (1831); *Mrs. Armytage* (1835); *Cecil* (1845); *Mammon* (1855); *The two aristocracies* (1859). Napsala také komédii *The school for coquettes* a trag. *Lord Dack of the South* a komponovala písně v lidu dosti oblíbené.

Gorecki: 1) G. Leonard, historik polský v XVI. stol., napsal latinsky dějiny polské za Zikmunda I., z nichž zachovaly se nám vyňatky: *Descriptio belli Ivoniae* (překlad polský od Syrokomly ve sbírce Dziejopisów, s. IV.) a *Historia de bello Hungar.-Valachico* 1598.

2) G. Antoni, básník pol. (* 1787 ve Varšavě — † 1861 v Paříži), ukončiv univ. studia, účastnil se válek napoleonských, načež cestoval po Německu, Italii a Francii. Usadil se pak v rodném kraji, věnoval se hospodářství a jal se uveřejňovati v listech varšavských vtipné verše a allegorické bajky, vztahující se k známým osobám a poměrům tehdejším. Po povstání r. 1831, jehož se též činně účastnil, usadil se trvale v Paříži a počal vydávati sbírky svých starších i nových básní, jako: *Poezyje Litwina* (Paříž, 1834); *Bajki* (t., 1839); *Kłosek Polski* (t., 1843); *Wolny głos* (t., 1850); *Siewba* (t., 1857); *Nowy zbiorek wierszy* (t., 1858); *Jeszcze tomik pism* (t., 1859); *Wiersze różne* (t., 1860); *Nowe pisemko* (t., 1860); *Rozmaitości* (t., 1861). Nejlepší z nich jest první sbírka, kde nejedna báseň vyniká pravdivostí a národním koloritem. S počátku byl přívržencem klassického směru, ale později přilnul k nové škole Mickiewiczowě, s nímž v Paříži se spřátelil a s nímž byl nějakou dobu členem sekty Towiańského. *Šnk.*

3) G. Tadeusz, portraitista a genrista polský, syn před. (* 1825 v Dusiematu u Vilna — † 1868 v Paříži). Od r. 1839 studoval na akademii petrohradské pod Brülowem a později v Paříži jako státní stipendista. Cestoval do Španělska (1853), do Říma (1854) a do Bologně a usadil se pak v Paříži. Maloval podobiznu Karla Brülowa (viz Muther, Gesch. der Malerei im XIX. Jahrh. III., str. 332); podobiznu své paní (dcery básníka Mickiewicze, viz Ill. Katalog d. retrosp. Ausstell. poln. Kunst 1764 až 1886, Lvov, 1894) a j. *J-k.*

Gorée, pobřežní ostrůvek jižně od Capu Verde v záp. Africe, zvaný u černochů Bir, holá čedičová skála 800 *m* dl., 300 *m* šir. Na ostrůvku nalézá se město **G.** se svobodným přístavem, chráněným tvrzí St. François. Roku 1889 bylo tu 1891 obyv., z nichž 750 mulatů a 50 bělochů, pak posádka 200 mužů. Do St. Louisu vede odtud telegraf. Bývalá tato hollandská osada přešla r. 1677 v majetek Francie, jež ji posud drží. Pouze v l. 1758—63 a 1800 až 1814 vládli tu Angličané. Vzrůstem blízkého Dakaru mizí důležitost **G.**

Gorělaja sopka viz Avača.

Gorenci (Gorenjci) jsou obyvatelé Gorenska (v. t.) veskrze národnosti slovinské až na něm. osady na hořejší Soře (asi 1000 duší) a Bílou Peč (asi 800 duší). Veselost, ráznost a pracovitost jsou hlavní známky jejich povahy, přirozené nadání jejich jest veliké (honosíť se ve vědě a umění mnohými vynikajícími muži a samouky), těla pak jsou statného a otužilého. Kretinů zde není. Gorenské nářečí má v bochyňském údolí podřečí, v ostatních údolích pak různořečí. Zvláštní péči věnují **G.** chovu včel, jichž velké množství daleko do jiných zemí rozesílají a jež také u nás jménem »krajinek« známy jsou. *Lo.*

Gorenec Leopold, spis. slovinský (* 1840 u Sv. Ruperta v Krajině), posléze farář v Adlešicích. Mimo několik drobných belletr. spisů vydal o sobě tato buď původní buď překladem: *Družinski život v Jugoslovanskej* (1877); *Ciganje na Angležkem, Adamante, Obrazi iz Tatre* (1878); *Ivan Ivanović* (1875); *Mihael Černišenko* (1876); *Taras Bulba* (1877). *Lo.*

Gorensko, též Gorenjsko (*Oberkrain*) jest severní část vévodství Krajinského. Na jihu dělí je severní svah Hrušice od Notraňska (v. t.), řeky Lublanice a Sáva od Dolenska (v. t.), v ostatní straně pak zemské hranice od Gorice, Korutan a Štýrska. Jméno má naproti Dolensku od horního položení svého, jsouc obehnáno na severu Kamnickými Alpami a Karavankami, na západě pak Julskými Alpami, jejichž odnože daleko do země

sáhají. V jižní části své má G. největší údolí veškerých Alp, totiž rovinu lublaňskou ve výměře přes 500 km^2. Nejdelší údolí jeho jest údolí sávské, sáhající od Kořene až po Kraň, nejkrásnější pak jest údolí bledsko-radovlické mezi Karavankami a Julskými Alpami při stoku Sávy se Savicí, zaujímajíc v této příčině jedno z nejpřednějších míst v Alpách a to zvláště svým Bledským jezerem. Romantickými půvaby vynikají též: Údolí bochýňské, kokerské a hořejší Sávy, nejdivočejší pak jest těsné údolí »Vrata«, vedoucí od Mojstrány (nad hoř. Sávou) pod samý Triglav. Z jezer jsou po Bledském jezera Bochýňské a obě Bělopečská (pod Mangartem) nejkrásnější. Z vodopádů jest radovenský (13 *m*) sice nejmenší, ale nejmalebnější, půvabný jest Peričnik (ve Vratech), imposantní vodopád Savice (72 *m*). Vůbec vyznamenává se G. co do půvabů krajin svým zvláštním rázem, v němžto lahodná měkkost tvarů má velikou převahu nad drsnou divokostí. S Triglavu (2864 *m*) jest rozhled největší v Rakousku a také s Grintovce (2559 *m*) Kamnických Alp dosahuje až Sněžníka a Raxalpy u Vídně. *Lo.*

Gorge [gorž], franc., hrdlo; u dam s vystřiženým živůtkem, šíje a ňadra spolu; sluj, r kle, soutěska; ve vojenství při hrazení, viz Hrdlo hradby. G. **de pigeon** [- de pižōn], hrdlo holubí, sluje látka měňavá dle různého světla barvy, proto také changeant [šanžān] zvaná, v níž mají osnova i outek rozličné barvy. *F.M.*

Görgényské hory [-géňské] tvoří mohutný vnitřní řetěz Karpat ve vých. Sedmihradsku, který se od pohoří Hargitty v délce přes 100 *km* podél lev. břehu hořeního Maroše ve směru severozáp. táhne, úrodnou rovinu geyergyóskou na jih a západ uzavírá a k údolím středního Maroše, Malé i Velké Kokly na jih a jihozápad několik příčních nižších pohoří vysílá, jež souvisí s pahorkatinou nyaradskou a mezikokelskou. Jest to nejmohutnější mladší třetihorní pohoří v Evropě, skládající se ze šedého trachytu, andesitu a vrstvených trachytových slepenců. Střední výška obnáší 1300 *m*; z lesnatých kuželovitých kup hlavního řetězu dosahuje Kereszthégy výše 1513 *m*, Mezöhavas 1746 *m*, Bucsin 1410 *m*; v západních výběžcích Sattelburg a Spitzburg (u Szász Regenu) 757 *m*, Rákoczyhégy (u Görgény Szent-Imre) 508 *m*. *Dkl.*

Görgény Só-Akna [-géň šó-], také Zsabenicza, lázeňské místo na řece Görgényi v alsóregenském okr. máros-tordské župy v Sedmihradsku, s 858 ob. (1890) skoro veskrze Rumuny. Řeck.-kat. a řecko-ort. farní kostel a několik silných solných zřídel, vytryskujících poblíž ložisek kamenné soli s lázeňským zařízením. Hostí (hl. rheumatiků) bylo zde r. 1894 přes 400. *Dkl.*

Görgény Szent-Imre [-géň-], městys v údolí řeky Görgénye v alsóregenském okr. máros-tordské župy v Sedmihradsku, s 1699 obyv. (1890), z nichž jsou 933 Maďaři a 562 Rumuni. Má římsko-kat., řecko-kat. a ev. reform. far. kostel, státní lesní úřad, poštu a telegr., továrnu na kameninu, papírnu, sklárny značný obchod se dřívím stavebním a solná zřídla s lázeňskými zařízeními. Nad městysem vypíná se 508 *m* vys. kopec zámecký (také vrch Rákoczyho zvaný) s malebnými zříceninami hradu, který tam po utlačení povstání Sékelů r. 1561 Jan Zikmund Zápolya postavil, sedmihradští knížata Gabriel Bethlen a Jiří Rákoczy I. zdmi a valy obehnali a často obývali, cís. generál Rabutin v kurucké válce r. 1708 dobyl a v ssutiny obrátil. Na úpatí zám. vrchu, s něhož je velikolepá vyhlídka do údolí marošského a görgényského, leží lovecký zámek někdy korun. prince Rudolfa. Nedaleko stopy římského ležení a římské silnice. *Dkl.*

Gorgeret [goržrè], franc., chirurgický nástroj k uprostranění ran, zejména při řezu na kámen močový. Jest to podélný, ocelový žlábek, jehož přední konec vybíhá buď v násadec, který vložiti lze do rýhy pátradla rýhovaného, nebo nožovitě jest upraven, aby v hloubi mohla býti nařiznuta tkaň, kde toho třeba. Na zadním konci nalézá se držadlo pod úhlem tupým od kovového žlábku odchýlené. *-chl.*

Görgei: 1) G. Arthur, vrchní velitel maď. revoluční armády (* 1818 v Toporczi spišské župy). R. 1832 vstoupil jako kadet do školy sboru zákopnického v Tulnu, r. 1837 přijat byl do královské uherské tělesné stráže a r. 1842 přidělen jako nadporučík k pluku husarů palatinových. R. 1845 opustil vojsko a oddal se zprvu v Praze, později ve Vídni studiu lučby, doufaje, že se mu podaří dosíci úřadu učitelského, přes to, že byl vyznání protestantského, zejména když počátkem r. 1848 se stal baron Eötvös ministrem kultu. V témž roce vydal v »Sitzungsber.« vídeňské akademie pojednání *Über die festen flüchtigen fetten Säuren des Cocosnussöls* (1848, 3 sv.). Vedle těchto studií svých všímal si bedlivě politického hnutí ve své vlasti a když bylo již patrno, že vypuknutí boje nelze více zabrániti, vstoupil jako setník k honvédům. Brzy postoupil za majora a účastnil se operace proti bánu Jelačićovi, jenž táhl na ostrov Čepel, dal hrab. Eugena Zichyho, dopadeného s depešemi bánovými, 2. října 1848 po právu vojenském odpraviti. Tento čin neobyčejné energie jakož i písemné odsouzení příměří krátce na to mezi Perczelem a Jelačićem uzavřeného, jakož i šťastné jeho počínání při zajetí sboru Rothova, kteréž provedl proti rozkazům kommandujícího Perczela, obrátily naň brzy pozornost celého maďarského hnutí. Proto přidán byl sboru gen. Mogy, jenž po delší dobu nečinně u Litavy stál a hranice překročiti se zdráhal G. postoupiv na plukovníka, vyslovil se sice též proti překročení, ale když se sněm říšský 17. říj. pro tento krok rozhodl, musil se svým sborem vtrhnouti přece do Rakous. Zde byl Moga u Schwechatu poražen a vrchní velení odevzdáno G-ovi. Postaven v čelo vojska a nedůvěřuje domobraně Kossuthovými agitacemi sehnané, jal se nespolehlivé živly z vojska svého přísně vylučovati, ale zůstal k nelibosti

uherské vlády i lidu nečinným i tehdáž, když Windischgrätz 16. pros. 1848 hranice země překročil. Řídě se více svou hlavou než rozkazy své vlády, nastoupil zpáteční pochod přes Vácov do Pešti. Dne 2. led. 1849 vydal ve Vácově proklamaci hornodunajské armády, jakýsi projev loyality, kterým sliboval hájiti uherskou monarchii a Ferdinandem V. stvrzenou ústavu. Rozděliv armádu ve dva sbory, opustil Pešť na rychlo též a snažil se velmi zdařilým ústupem úpatím Karpatským odvrátiti přímý postup armády císařské na sídlo vlády v Debrecíně. Na ústupu tom byl stále pronásledován sbory Schlicka a Nugenta, ale dobyv průsmyku Braniska, sloučil se v tisské nížině s druhým svým sborem. Tato operace již nemohla po vácovské proklamaci zapuditi nedůvěru mezi ním a vládou, ano nedůvěra ta stoupla tou měrou, že vrchní velení bylo odevzdáno Dembińskému. Za toto rozhodnutí, kteréž G-ovi 5. ún. 1849 v Prešově sděleno bylo, vymstil se krátce na to tím, že v bojích u Kápolny 26.—28. ún. Dembińského nedostatečně podporoval, tak že tento poražen od Windischgrätze. Dembiński, bez toho nedosti oblíbený, byl za krátko nucen odevzdati vrchní velení Vettrovi, ale ten předstíraje nemoc, odevzdal svůj úřad již počátkem dubna opět G-ovi, jakožto dle pořadu nejstaršímu generálu. Následující na to výprava dubnová, vítězné bitvy u Gödöllö (7. dubna), u Vácova (10. dubna), osvobození Komárna, bitva u Acse, které donutily Weldena k ústupu do Prešpurku, čítají se k vynikajícím válečným činům G-ovým. Ač vítěz, nepokračoval G. výbojně proti hranicím rakouským, nýbrž obrátil se proti Budínu, jejž rak. generál Hentzi hrdinně bránil. Když byl Budín po třínedělním boji dobyt, nabídl Kossuth G-ovi hodnost maršálka, kterou ale G. zamítl, přijav na místo ní portefeuille ministra války v ministerstvě Szemereově. Než mezitím co G. celé tři neděle po dobytí Budína v nečinnosti trávil, vnikli Rusové následkem intervenční smlouvy dne 1. kv. úředně prohlášené s několika stran do Uher. G. netajil se tím, že odpor proti spojeným silám rakousko-ruským je nemožným. Proti vůli Kossuthově, který chtěl, aby se veškerá branná moc proti Rusům za Tisu odebrala, soustředil G. svůj sbor u Komárna. Vláda následkem toho přímého neuposlechnutí povolala Mészárose a Dembińského v čelo, ale sbor G-ův protestoval proti odvolání svého velitele, tak že vláda byla nucena povoliti a nařídila G-ovi, aby od Komárna ihned proti Rusům se obrátil. Tito mezi tím vnikli již tak daleko, že jej odřízli od sídla vlády v Segedíně, tak že byl nucen s velikými obtížemi k Tise postupovati a došel 2. srp. do Aradu, kam se mezi tím již také vláda byla utekla. Po porážce Dembińského u Temešváru dne 9. srpna bylo zřejmo, že každý další boj je nemožným, a G. vyslovil Kossuthovi své rozhodnutí vzdáti se Rusům na milost a nemilost. Kossuth proti vzdání se ničeho již nenamítal, ale sám je provésti nechtěl, pročež složil nejvyšší moc dne 11. do rukou G-ových. G. stav se takto diktátorem, vzdal se Rusům vedeným Rüdigerem dne 13. srp. u Világoše s 20.000 muži pěchoty, 2000 jezdci a 130 děly. Ostatní trosky maď. branné moci byly z části rozprášeny, z části prchly do Turecka. Po vzdání se udělena mu byla milost i žil delší dobu v Celovci a byl od r. 1872 úředníkem státních drah v Sedmihradsku; poslední léta tráví ve Visegrádu. Vydal: *Mein Leben und Wirken in Ungarn* (Lipsko, 1852, 2 sv.), jeden z nejdůležitějších a obsahem nejcennějších spisův, který dosud o maďarské revoluci byl napsán. Spisem tím snaží se různá mínění o jednání jeho v ten smysl sloučiti, že jeho vzdání se u Világoše nebylo dílem zrady s mnohých stran mu vyčítané, poněvadž se stalo s vědomím a s vůlí Kossutha a celé vlády, ač ani dosud nepodařilo se mu úplně rozptýliti domněnky, že svým někdy liknavým, někdy vzdorovitým jednáním věc Maďarů r. 1848 a 1849 tou měrou poškodil, že k Világoši dospěti musila. Od r. 1884 nastalo v Uhrách jakési hnutí směřující k jeho očistění a téhož roku odevzdala mu deputace 260 soudruhův vyjádření, že česť jeho je neposkvrněnou. V poslední době vystupoval G. velmi ostře proti oněm odstavcům »Pamětí« Kossuthových, ve kterých se jedná o počínání G-ově v době revoluce. Viz Horn, Arthur G. (Lip., 1850); Kmety, Arthur G-s Leben u. Wirken in Ungarn (Londýn, 1853) a maď. spis honvédského plukovníka Aspermana »Otevřené slovo v záležitosti honv. generála A. G-e« (Kološ, 1867).

2) G. Štěpán, bratr před. (* 1825), byl setníkem ve sboru svého bratra, nyní jest advokátem v Budapešti. Vydal na obranu bratra svého důležitý, dokumenty opatřený spis: *1848 és 1849 évből* (Budapešť, 1885, 2 sv.). *Bbk.*

Gorgheggiamento [-gedžam-], italsky, v hudbě trylek hrdelním hlasem.

Gorgias Leontinský, sofista řecký (* asi 483 — † asi 375 př. Kr.). Kdežto Protagoras ještě přiznával relativnou platnost všemu mínění, učil již G., že vůbec poznání není možno. Osvojiv si zásady a methodu filosofů eleatských, dovozoval: 1. že nic není; 2. kdyby něco bylo, bylo by člověku nepoznatno; 3. kdyby i poznatno to bylo člověku, nedovedl by toho nikomu sděliti a vysvětliti. These tyto dokazoval takto: 1. Kdyby něco bylo, bylo by buď nejsoucnem nebo jsoucnem neb obojím zároveň, avšak *a*) nemůže býti nejsoucnem podle zásady sporu, *b*) jsoucnem býti rovněž nemůže, poněvadž by bylo buď věčné nebo povstalé neb obé zároveň, avšak *α*) věčné býti nemůže, neboť co je věčné, nemá začátku, co nemá začátku, je nekonečné, co je nekonečné, nikde není; neboť kdyby bylo někde, bylo by v něčem a menší toho, v čem jest, tedy by zase nebylo nekonečné, *β*) nemůže však také býti povstalé, neboť pak by bylo povstalo buď ze jsoucna nebo z nejsoucna. Ze jsoucna však nemohlo povstati, poněvadž by bylo již jsoucnem a tedy by nepovstalo, z nejsoucna pak rovněž ne, poněvadž nejsoucno nemůže zploditi jsoucna;

γ) je konečně samozřejmo, že nemůže býti zároveň věčným a povstalým, poněvadž oba tyto pojmy se vylučují. Plyne-li však z *a*) a *b*), že co by bylo, není ani jsoucnem ani nejsoucnem, je patrno, že nemůže také býti obojím zároveň. Tím je dokázáno, že vůbec nic není. 2. Kdyby něco bylo, nedalo by se poznati, poněvadž myšlénka a jsoucno nejsou totožny. Mysliti si mohu také, co není, na př. letícího člověka, vůz jedoucí po moři. Kdyby byla totožnost mezi myšlénkou a jsoucnem, musilo by existovati všechno, co si myslím a nebylo by vůbec klamu. Avšak jsoucno nesplývá s myšlénkou, tedy není poznatno. 3. Kdybychom konečně i něco poznali, nedovedeme toho nikomu sděliti, neboť zvuky, ze kterých se řeč naše skládá, jsou zase něco zcela jiného nežli naše představy a myšlénky. Řeč záleží ze zvuků: jak je však možno těmi způsobiti dojem barev, které přece toliko zrakem jsou poznatelny? Nikdy nemám jistoty, že když někomu něco vykládám, on totéž si představuje jako já. Sofistika těmito výv ody G-giovými dospěla vrcholu skepse a je vlastně úplným intellektuálným nihilismem. G. narodil se v Leontinu na Sicilii. R. 427 přišel do Athén v čele vyslanců své rodné obce žádat Athénských za pomoc proti Syrakusám. Na Athéňany působil úchvatně řečnickým svým uměním, tak že i mnozí znamenití mužové, jako Thukydidés jej napodobili po stránce slohové. Jako Protagoras i G. později konal cesty po městech řeckých a vyučoval za peníze výmluvnosti a sofistice. Zemřel v Larisse Thessalské. Mimo jiné napsal filosofický spis *O přírodě čili o nejsoucnu* (*Περὶ φύσεως ἢ τοῦ μὴ ὄντος*). Spis není dochován; znalost názorů G-giových čerpáme hlavně ze spisu pseudoaristotelského »De Melisso, Zenone et Gorgia« a ze Sexta Emp. Adv. math. VII, 65—87. Viz H. E. Foss, De Gorgia Leont. commentatio (Halle, 1828); Frei, Beiträge zu der griech. Sophistik (»Rhein. Museum« VII., 527, VIII., 268). *Dna.*

Gorgó (*Γοργώ* nebo *Γοργών*, t. j. hřímavě řvoucí) nebo Medusa (vládkyně), sluje v řeckém mythu hrozná obluda, již zplodily mořské bytosti Forkys a Kétó, patrný to obraz bouřného mračna. Sídlela prý na nejzazším západě za Ókeanem (na ostrově Sarpédonu), s které strany bouřná mračna nejčastěji vystupují. Tvář měla oblou, hrůzyplnou s nosem sploštělým; vypoulené oči, jejichž sršícím pohledem živoucí bytosti kameněly, běloskvoucí, dlouhé kly v šklebící se tlamě, vlasy kovové nebo hadí, ruce kovové jsou veskrze obrazem blesku, jenž rovněž působí strnutí, často se přirovnává (i u Římanů a Indů) ke klu kančímu, srší pohledem hadím a vine se jako had a co do lesku a síly podobá se kovu. Mohutná křídla a černé tělo i roucho její zřejmě poukazují na černý, větrem unášený mrak. Sama jsouc smrtelnou, měla z týchž rodičů dvě nesmrtelné sestry jí úplně podobné, jež sluly Sthenó (Mocná) a Euryalé (Široskoká); všem třem pak byl společný název Gorgóny (*Γοργόνες*). G. byla všemi bohy nenáviděna; jediné Poseidón na květnatém palouku božského sadu s ní obcoval. Když od něho počala, tu Perseus, vyslán jsa Athénou, přišel ku G-nám, jež zastihl spící v jeskyni (bezvětří před bouří). Když pak mečem nebo srpem G-ně hlavu odťal, vyskočili z jejího trupu Chrysaór (zlatomečí) a okřídlený oř Pégasos. Zápas Persea, boha světelného, podobá se hojným bájím, v nichž božstvo světelné poráží nějakou obludu, obraz to mračna a bouře. Uťatá hlava s tváří oblou připomíná patrně mrak podoby oblé; porod Chrysaora a Pégasa jest zajisté obrazem vzniku blesku z mračen. Obě sestry, probudivše se, jaly se nesmírně ječeti, kterýžto nářek znamená patrně hrom, k němuž poukazuje i výše udaná etymologie slova G. (od kořene *gar*); jich pronásledování Perseus šťastně unikl a uťaté hlavy, jejíž pohled i na dále usmrcoval, proti svým nepřátelům užíval. — Dle attické báje Gaia po čas gigantomachie porodila G-nu, ozbrojenou štítem hadím; Athéné ji zabila a ukořistila štít její, onu aigidu, jíž pak Athéné a Zeus užívali. V pozdější báji G. představována s tváří sice spanilou, avšak výrazu ledového; Athéné horšíc se na její poměr k Poseidónovi a závidějíc jí krásných vlasů, změnila je v hady a proti ní vypravila Persea. Jako blesku, tak i G-ně přičítá se moc nejen smrtící, nýbrž i hojivá; to platilo zejména o krůpějích její krve. Gorgóneia užíváno jako ochranného prostředku proti uhranutí. *klk.*

Gorgona: 1) G., skalistý, vysoký, málo úrodný ostrůvek italský v moři Tyrrhenském, 35 *km* zjz. od Livorna, k jehož provincii náleží. Na 2·25 km^2 bydlí 447 ob. (1881) živící se rybářstvím a vinařstvím. — 2) G., ostrov v Tichém okeánu, na 3° s. š., 30 *km* od pobřeží jihoamer. republ. Columbie, k níž patří. Daří se zde kokosové palmy. Při již. konci ostrůvek Gorgonilla.

Gorgóneion, hlava zabité Gorgóny Medusy. V umění řeckém bylo G. záhy zobrazováno. Furtwängler (Bronzefunde aus Olympia, str. 59) soudil, že G. nebylo vytvořeno před VII. stol. př. Kr. a že vzniklo z typu foinického. Naproti tomu pravděpodobněji domnívá se Helbig (Das homerische Epos aus d. Denkm. erläutert, 2. vyd., str. 388), že G. náleží k typům již za doby homérské obvyklým, že Jónům doby homérské byla obrazná podání Gorgóny zcela běžná a že ovšem G. odvozeno bylo z nějakého staroorientálního typu, jejž nepodařilo se dosud s jistotou určiti. Umění, jež sahá nejblíže ku květu řecké poesie epické, zobrazovalo, jak se zdá, G. jakožto ženskou masku s vypoulenýma očima (*βλοσυρῶπις*), širokým, sploštělým nosem, skroucenými, jen málo pootevřenými ústy (srv. minci maloasijskou z élektra u Helbiga, str. 390, fig. 163). V dalším rozvoji, snad asi v VII. století př. Kr., byl typus tento pozměněn: ústa jsou nyní k hroznému úšklebku široko otevřena, jazyk vyplazen, z úst vyčnívají strašné tesáky; vše to patrně jen proto, aby masce dostalo se výrazu co možná děsného. Tímto G-iem ozdobovány zbraně, zdi, amulety, a měl pak hrozný

ten obličej Gorgónin symbolický účel, odvraceti vše zlé od předmětů jím ozdobených (apotropaion). Takové G. shledáváme na hliněné cihle nalezené r. 1836 v Parthenónu (Baumeister, Denkm d. klass. Altert., str. 909), na vásách (na př. na lagynu Timónidově: Wiener

Č. 1577. Starší podoba Gorgóny.

Vorlegeblätter, 1888, tab. I. čís. 1.), terrakottách a ještě na známé metopě selinuntské. V pozdějším umění řeckém zobrazováno bývá G. jako krásná, ve smrtelném zápase stuhlá, ženská maska nebo hlava. Sem náleží slavná Medusa Rondaninská v glyptothéce mnichovské (Brunn, Beschreib. der Glyptothek, 4. vyd., str. 161), dle Furtwänglera dílo Krésilovo. U Medusy Rondaninské není hrozného nic než hadi, jimiž jest krásná tvář masky vroubena, a příšerná malá křídélka na hlavě, jež upomínají na křídla netopýří. Krásný, oválný obličej jest strnulý, bezvýrazný, oči jsou klidné, ale široko otevřené, ústa mrtvě pootevřená — patrně hlavy té bylo užito jako architektonické ozdoby, jak se jí i dnes ještě užívá. Poslední stanici ve vývoji typu Medusy repraesentuje Medusa Boncompagni (dříve Ludovisi; Helbig, Führer durch die Samml. Rom's, II, str. 100). Zde již není ani hadů ani křídélek jako u Medusy Rond.; z celého toho příšerného apparátu zbyly jen vlasy, jež divoce se vinou jako hadi. Naproti Brunnovi a jiným učencům, kteří shledávají zde zobrazenou Medusu, soudí Helbig méně pravděpodobně, že zobrazena jest zde spící Erinye, Wolters a Furtwängler, že jest to umírající žena a že tato Medusa Bonc. pochází z doby diadochů. O G-iu na aigidě Athénině viz Aigis. Srv. J. Six, De Gorgone (Amsterdam, 1885); H. Brunn, Griech. Götterideale (Mnichov, 1893, str. 53); A. Furtwängler v Roscherově Ausführl. Lex. d. griech. u. röm. Mythologie, díl I., sloupec 1701. *Vý.*

Gorgonia M. Edw., rod polypů jednokružných (*Alcyonaria, Octactinia*), nejznámější zástupce stejnojmenné čeledi *Gorgonidae*. Jedinci jeho žijí pospolitě tvoříce stromovitě rozprostřené trsy, mající rohovitou osu a poloměkkou koru, v níž zapuštěna četná vápenná tělíska (*spicula*). Četní jedinci označení osmi pérkovitými tykadly a nízce z kory vynikající mají dutiny životní spojeny kanálky síťnatě a podélně v koře probíhajícími. Známo asi 20 druhů z různých moří, ze Středozemního 6 druhů, z nichž nejobecnější jsou bělokorá G. *verrucosa* Pall., rohovitka bradavičnatá (vyobr. č. 1579), a dlouze větevnatá G. *graminea* Lam. *Šc.*

Gorgonocephalus viz Euryalae.

Gorgóny viz Gorgó.

Gorgonzola [-ondzóla], okr. město v ital. prov. a kraji milánském, při průplavu della Martesana, s 4759 ob. (1891). Parní tramway vede z Milána přes G-lu do Bergama. Po městě nazývá se proslulý zdejší sýr.

Gorgos Hatalah il Damški viz Deodat.

Görchen viz Górka Miejska.

Gori, újezdné město ruské gub. tiflisské, při vtoku Ljachvy a Medžady do Kury, na železnici zakavkázské (Batum-Tiflis) v úrodném údolí Kartulinském, se 7247 ob. (1893), Gruzínů, Armenů a Rusů, kteří se živí řemesly, obchodem, zemědělstvím a sadařstvím. Kostelů 9, z nichž Uspenský má obraz ze století VI., jejž prý byzantský císař poslal Bargatovi Kuropalatovi. Ženské progymnasium a zakavkázský učitelský seminář s oddělením tatarským. Město má příznivé podnebí 11° C

Č. 1578. Gorgóna Medusa Rondaninská

prům roční teploty, — 2·2° v lednu, 21·6° v srpnu. V gruzinských letopisech připomíná se G. již v VII. stol. po Kr.; dle armenských dějepisců založeno r. 1123.

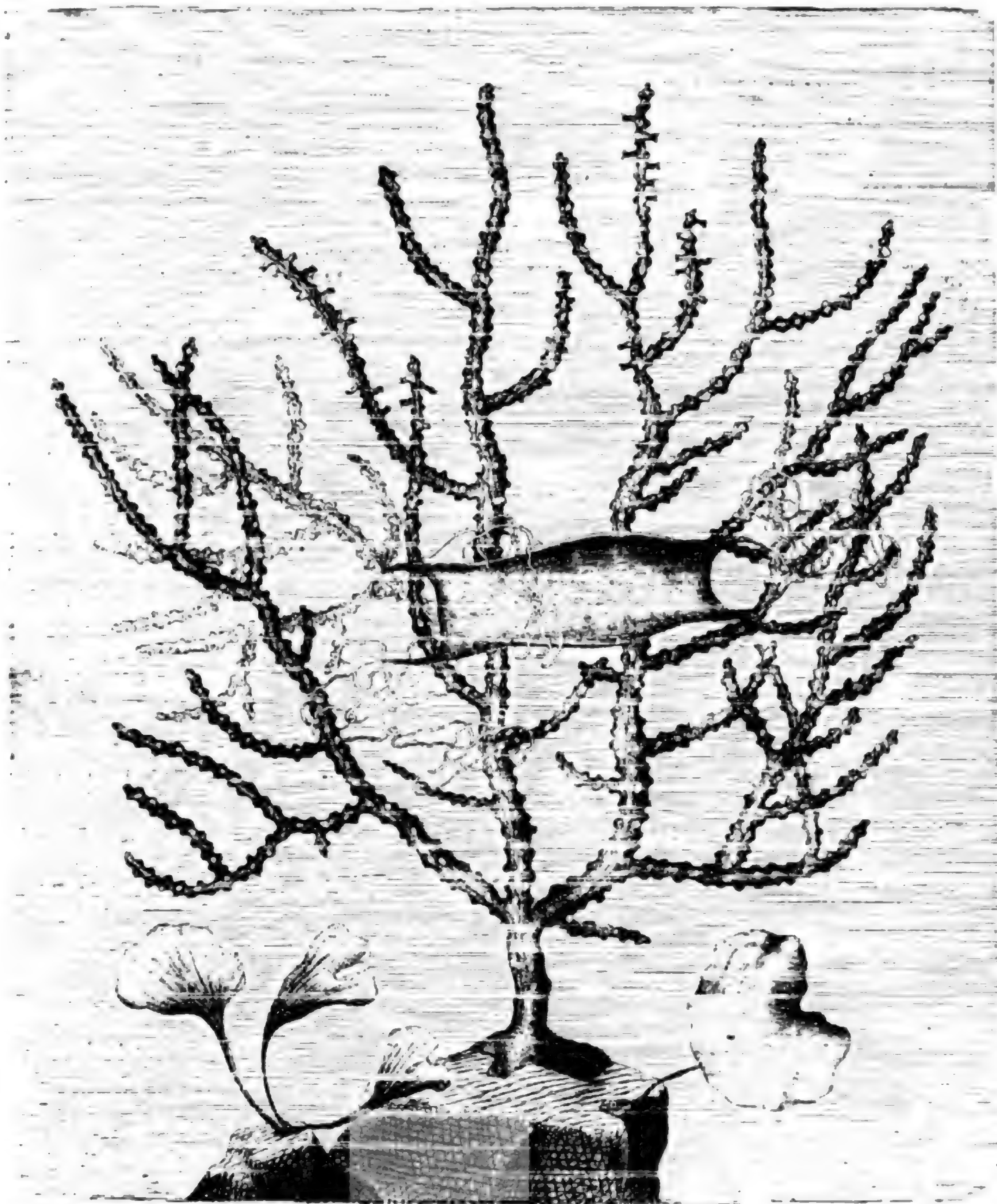

Č. 1579. Gorgonia verrucosa, rohovitka bradavičnatá, na ní vejce žraločí; zobr. v přir. vel.

Gori: 1) G. Ant. Francesco, archaeolog ital. (* 1691 ve Florencii — † 1757 t.). Vstoupiv do stavu kněžského, ustanoven byl duchovním při kapli S. Giovanni ve Florencii. Vlivem Salviniho oddal se záhy výhradně studiu archaeologie. Od r. 1746 působil jako profes. dějin na universitě florencké. G. jest zakladatelem archaeologie etruské. Ze spisů jeho uvádíme: *Inscriptiones antiquae Graec. et Rom. quae exstant in Etruriae urbibus* (1727–44, 3 d.); *J. B. Donii Inscriptiones antiquae nunc primum editae ab Gorio* (Florencie, 1732 nn.); *Museum Florentinum exhibens antiqua numismata* (t., 1740—42, 6 d.); *Thesaurus veterum diptychorum c. addit. Passerii* (t., 1759, 3 d.); *Museum Etruscum* (t., 1736—43, 3 d.); *Symbolae lite-*

rariae (1748–53). Srv. Stark, Handbuch d. Archäologie, 116.

2) G. Luigi, medailleur ital. (* 1838 ve Florencii), kde také na akademii studoval. Známy jsou od něho medaille: Dantova, Galileiho, Virchowova, Michelangelova, Farriniho, Rossiniho a j. *J-k.*

Gorica, jméno mnohých míst v krajinách obydlených Srby, Chorváty a Slovinci. V písních sluje i Černá Hora »Crna G.« a Fruška Gora »F. G.« G. Velika, obec chorvátská ve stolici záhřebské, sídlo okresu, při železnici ze Sisku do Záhřebu, s 1371 ob. (1890). G. V. byla a z části je dosud hlavou privilegovaného okresu turopoljského, skládajícího se z 24 vesnic, jejichž selské obyvatelstvo náleží většinou stavu šlechtickému (*universitas nobilium campi Turopolja*). V G-ci V. sídlí župan turopoljský (*comes terrestris*) a je úřední dům s archivem (*curia murata Turopolitana*).

Gorice (slovinsky *Gorica*, ital. *Gorizia*, něm. *Görz*), hl. město pokněžněného hrabství Gorice a Gradišky a okr. hejtm., na horském úpatí v úrodné rovině ve výši 86 *m* n. m. na lev. bř. Soče a při Jižní dráze rak. (trať Terst-Nabrežina-Kormin) a zaujímá s obcemi s ní sloučenými 23·53 *km*². Čítajíc 1603 domy, skládá se ze dvou částí; starší přiléhá ku tvrzi, kdežto nové díly v rovině se rozkládají. Tvrz na pahorku 175 *m* vys. bývala sídlem hrabat gorických; ve stol. XVI. byla od Benátčanů obklopena trojím pasem opevnění s bastiony, nyní však stavby ty jsou zanedbány a stavení tvrze slouží z části za kasárny. Četné sady, zvláště korso Františka Josefa, dodávají městu zvláštního půvabu. Z veřejných budov pamětihodny jsou dóm arcibiskupský ze stol. XVII. s krásným sakrariem a náhrobkem posledního hraběte gorického Linharta († 1500), býv. chrám jesuitský (mimo ně má G. ještě 3 far. chrámy kat., 4 kláštery, a evang. chrám augšp. v.), stará kollej jesuitská (nyní kasárny), zemský dům, radnice, divadlo, biskupské sídlo s krásným sadem a četné paláce domácích rodů šlechtických. G. jest sídlem sněmu a zem. výboru pro hrabství Goricko-gradišské, dále knížete-arcibiskupa, okres hejtmanství, kraj. soudu, vojenského velitelství (posádka skládá se ze praporů myslivců č. 7. a 31. i divise pol. dělostřelstva č. 25 se 3 batt.), zemědělské rady, obchodní a živnostenské komory, spořitelny, hlavního celního i hlavního berního úřadu a státní správy lesní; obec nepodléhá okresnímu hejtmanství, nýbrž spravuje se vlastním statutem. Ústavy vzdělávací a dobročinné: bohoslovecký ústav s arcibiskupským chlapeckým seminářem, gymnasia, reálka (obě něm.), ústav pro vzdělání učitelek s odděleními něm.-slovinským a něm.-italským, zem. škola rolnická, pokusná stanice pro chov bourců a vinařství, hudební a průmysl. škola, 14 škol obecných, státní knihovna, ústav pro hluchoněmé, společnost filharmonická a rolnická. Obyv. r. 1890 napočteno v G-ci i předměstích 21.825 duší (město 17.956), 3567 Slovinců, 14.860 Italů, 1497 Němců; voj. posádka čítala 1162 mužů. Výživa obyvatelstva záleží v ovocnářství, zelinářství, vinařství, průmyslu a obchodě. V činnosti průmyslové prvé místo náleží rozsáhlým závodům firmy Rittrovy ve Strazigu a Podgoře po obou březích Soče, jež vykazují roční výrobu 12 mill. *kg*; pracují tu mechanická přádelna na floretní hedvábí, veliký mlýn, přádelna na bavlnu (9600 vřeten), tkalcovna látek bavlněných a továrna na papír a cellulosu. Dále vynikají barvírna červených látek, vyvážející výrobky své hlavně do Levanty a do Bombaye, kamž většinou také se zasílá zboží gorické továrny na sirky, dvě továrny na kanditované ovoce, továrna na mýdlo, na čištěný vinný kámen a na voskové svíce (*cremor tartari*), 2 pivovary a závod pro výrobu koží. Obchod je velmi živý; ranné ovoce, zelenina, hrozny a konservované ryby vyvážejí se u velikém množství na sever, sušené ovoce do Ameriky, víno do Krajiny, Terstu, Benátska, kokony a dobytek hovězí do Italie, škumpa (*Rhus*) do Terstu. Blízkost hranice říšské podporuje v G-ci obchod zasílatelský, kdežto velkoobchod se soustředil v Terstu. V nejnovější době stává se G. pro mírné a suché podnebí (stř. teplota roční 12·6° C, leden 3·1°, duben 12·4°, červenec 22·8°, říjen 13·6° C) jakož i polohou před sev. větry chráněnou hledaným místem léčebným, tak že se jí odtud dostalo příjmí »rakouské Nizzy«. — Sev. od G vypíná se Monte Santo s proslulým poutnickým kostelem a překrásnou vyhlídkou a jižně od města na úbočí Krasu františkánský klášter Kostanjevica, kdež pochováni jsou členové starší dynastie Bourbonské, která vypuzena byvši z Francie červencovou revolucí (1830), obrala si r. 1836 G-ci za sídlo; pohřbeni tam král Karel X. († 1836), jeho syn vév. z Angoulêmu († 1844) se svou manželkou († 1851) a hr. Chambord († 1883). — Okresní hejtmanství gorické (pro okolí) zaujímá 760.58 *km*² se 63.876 obyv. (61.118 Slovinců, 2136 Italů, 164 Němců) ve 154 osadách a 41 obci a dělí se ve 3 soudní okresy (G., Kanal a Ajdovščina). — Srv. Seibert, Görz, Stadt und Land (G., 1873); Czörnig, Görz, das österr. Nizza (Vídeň, 1874, 2 sv.); Schatzmayer, Der klimat. Kurort Görz u. s. Umgebung (t., 1886).

Gorice a Gradiška, pokněžněné hrabství (slovinsky *Pokneżena grofija Goriška in Gradiščanska*), díl rakouského Přímoří, při nejsevernějším cípu Jaderského moře. Leží mezi 45° 36′ a 46° 27′ s. š., 13° 15′ a 14° 6′ v. d. Rozloha dle katastru obnáší 2925·56 *km*², dle planimetrického měření prof. Pencka 2927·15, dle triangulace 2953·28 *km*². Největší vzdálenost mezi severem a jihem 85—95, šířka 20 až 30 *km*, v Tolminsku pouze 11 *km*, kdežto v jižní části šíří se až na 99 *km* (mezi ústím Avše a vtokem Padeže). Hranice země je na 500 *km* dl. Na celém východě hraničí G. a G. s Krajinou (220 *km*), na sev. s Korutany (10 *km*), na záp. s Italií (162 *km*), na jihu s pobřežím Jaderským (57 *km*), obvodem Terstským (30 *km*) a Istrií (25 *km*).

Horopisně lze v G-ci a G-šce rozeznávati 3 části, sever, střed a jih. Sever zaujímají

Alpy na Bolecku (360·3 km^2) a Tolminsku (224·5 km^2) a předalpské pohoří Tolminsko-cerkljanské (446·67 km^2), střed Trnovská planina (záp. 85·2, vých. 181·94 km^2), pohoří Kanalské (161·5 km^2) a jako přechodní pás veškerá Brda (Kopčina, ital. *Coglio*) na pr. str. Soče (132·83 km^2) a Vipavská dolina se Štijakem na levé str. Soče (257 km^2), konečně jih Furlanská nížina s lagunami (534·5 km^2) a Kras bez Štijaka (533·76 km^2). Směr hřebenů horských je z pravidla od sz. k jv., pouze v nejsevernější části mají Alpy Julské povšechný směr od záp. k vých. Značná část hrabství (asi $^1/_4$) vyplněna jest vysokým horstvem alpským. Z Italie, Korutan a i z Krajiny zasahují sem Alpy Julské. Proslulý průsmyk Predelský (1162 *m*), potok Koritnica a dále k jihu Soča dělí je na západní a východní. Ze záp. Alp Julských zasahují sem hory Kaninské, jichž nejvyšší vrchol Kanin (2582 *m*) nalézá se právě při hranici a blízko něho Prestreljenek (2505) a nad Bolcem Velikivrh (Rombon n. Robon, 2210). Od Kobarida k západu zdvihá se Stolovo pohoří, méně pusté než předešlé, do výše 1667 *m* horou Stolem a kraj západně doliny Kobarijsko-tolminské (54·8 km^2) vyplňuje pohoří Matajorovo (Matajor 1643 *m*) spadající strmě na sever, povlovně k jihu. Větší výše dosahují vých. Alpy Julské, vstupující sem skupinou Mangartskou (Mangart 2678) mezi Koritnicí a Sočou a vých. od Soče skupinou Triglavskou, jejíž nejvyšší bod Triglav nalézá se již v Krajině. Jihozápadně této skupiny vyplňuje velikou okliku Soče (u Žagy) pohoří Krnské s Krnem (2246), krásnou to pyramidou, s níž jest nejvelkolepější rozhled po sev. G-ci. Jihovýchodně Krnu má Nemško-korutanské pohoří v hoře Hradici 1964 *m*, Cerkljanské pohoří vyplňuje prostor mezi Bačou a Idrijcí a vrcholí na kraňsko-gorické hranici v Poreznu (1631). Ve střední části ubývá jižně pohoří Matajorského výše hor na pr. bř. Soče čím dále tím více; pohoří Kanalské dosahuje sice ještě přes 800 *m* (Corada 812, Kuželj 807), za to však jižnější kopčina, zvaná Brda (ital. *Coglio*), kraj velmi přívětivý, má ok. 250 *m* a jediný Gomila 431 *m*. Na levé straně Soče mezi Idrijcou a Trebuší mají v Idrijském pohoří hory Planicica 1136, Vrhovec 1076 *m*. Jižně odtud Trnovská planina tvoří přechod od Alp ku Krasu. Dolina Čepovanská (Čepovan 607) dělí ji na 2 části. Západní v prům. výši 800—900 *m* n. m. má vzhled neutěšený, za to však vyšší východní (ok. 1150 *m*) kryta jest v značné části proslulým hvozdem Trnovským. Nad planinu vynikají některé vrchy, jež lze již daleko z moře spatřiti. Nejvyšší z nich Snežetski Goljak jest 1496 *m* n. m. Pás země mezi Trnovskou planinou a Krasem vyplňuje Vipavská dolina s nízkými kopci (Gorický Grad 156, Panovec 180, Rafovtice 182, Brdo 278 *m*). Štijaské pohoří mezi Rašou a Braničicí vrcholí v Ovčinici 604 *m*). Jihovýchodní část hrabství od Vipavy až k hranici istrijské vyplňuje Kras. Planina Kraská zdvihá se v záp. do 200—300, na vých. do 300—400 *m* a nad ni vynikají nevysoké hřbety, jež však sotva převyšují 600 až 700 *m*. Celou jihových. G-ci zaujímá nížina (dolení Furlansko, *il basso piano*) od moře vzhůru proti Soči až za G-ci.

V ohledu geologickém netvoří G. nijakého celku. Nejstarší částí země jest Trnovská planina, veliký to korálový útes moře jurského (hoř. jura). Dolina mezi středohořím a vysokými Alpami jest vyplněna vápenci tertiérními. Vysoké horstvo jest veskrze stáří křídového nebo tertiérního. Dolina Vipavská náleží eocénu, nížina Furlanská diluviu a alluviu, kopčina jest z radiolitového vápence neb eocenního pískovce. Kras náleží křídě.

Vodopisně $^3/_4$ G. a G-ky (2105 km^2) náleží úvodí Soče (ital. *Isonzo*), jež protéká zemi v klikatém toku od sev. k jihu. Rozvodňuje se v březnu a dubnu, v říjnu a listopadu, stoupajíc v horním toku o 3—4, v horním 2—3 *m*. S levé (vých.) strany přijímá mnoho přítoků, ovšem nepatrných, t. potoky Brusnik, Lepenu, Slatinek, Kozjek, Ročici, Volariji, říčky Tolminku, potok Zalaščici, říčku Idrijci (největší to přítok s levé str.), potok Avšček a v dol. toku ř. Vipavu. Od pravé strany přichází Koritnica, Rezijanska Bela, Idrija, potok Lepenek, Pevmica a Ter (Torrente Torre), tento poslední největší přítok Soče, do něhož se vlévá již v G-ci ř. Nadiža (Natisone). Samostatná říčka je Avša (Ausa), 28 *km* dl., tekoucí podél hranice italské, splavná od Červinjanu k moři na 20 *km* pro menší lodi. V Krasu je pamětihodna Reka (Timava), jejíž podzemní tok obnáší 35·26 *km*. Jezer není. Někdy se jako takové jmenuje močál Doberdolský (0·4 km^2). Na horách mnoho mořských ok (ples), z nichž největší Krnom (1383 *m* n. m., téměř 400 arů). Blato u Kobaridu se od r. 1874 vysušuje. Dříve bývalo 1·6 km^2 veliké. Pobřeží moře Jaderského (57 *km*) jest lagunovité (138 km^2 lagun). Z přístavů jmenujeme Porto Buso, P. Grado, P. Primero, P. Sdobba, P. Rosega a Sestljan u Devina, žádný však zvláště nevyniká. — Z ostrovů v moři největší jest Grad a Barbana, jež dříve bývaly mnohem větší, avšak mořem byly z části odplaveny.

Podnebí vykazuje v G-ci a G-ce značné změny vzhledem k nadmořské výšce půdy. Řádná stanice meteorologická nalézá se pouze v městě Gorici, jedna stanice III. tř. v Tržiči (Monfalcone) a mimo to několik stanic dešťoměrných, tak že systematických pozorování není nadbytek. Příznivý vliv moře Jaderského sahá od jihu hluboko do země, kdežto na severu mohutná hráz Alp chrání zemi před severními větry a mrazy. Střední roční teplota pohybuje se mezi 13° v rovině a 4—6° v Alpách. Město Gorice má (91·3 *m* n. m.) teplotu měs. ledna 3·1, dubna 12·4, června 22·8, října 13·6, roční 12·6. Největší absol. teplota v G-ci v l. 1871—90 obnášela 36·7°, nejmenší 9—10° asi jednou v téže době. Bolec ve výši 485 *m* n. m. má tepl. ledna 0·3, dubna 8·9, července 20·7, října 11·7, roční 10°. Trnovská planina v zimě 0·6, na jaře 8·7, v létě 14·7, na podzim 9·2, roční 8-9°. G-ci jmenují »slunnou«, a skutečně zde bývá nebe velmi jasné. Největší

oblačnost jest ve Vipavské dolině 57% v list. a i v létě dosti značná (48%), v Gorici 32%. Mlha řídká, sotva 9—10 dní v roce. Deště u přirovnání ke stř. Evropě velmi mnoho, v Gorici 141 *cm*, v horách mnohem více, tak v Dolu nad Ajdovščinou na jižním kraji planiny Trnovské v 882 *m* n. m. 262 *cm*, v Bolci 294, v Krehovšci na sev. straně Trnovského pralesa v 677 *m* n. m. 281 *cm*. Nejméně padává deště v lednu a únoru, načež následují deštivější měsíce (červen v Gorici 16 *cm*) a maximum v říjnu (Gorice 19 *cm*). Deštivých dnů do roka 136, v říjnu 13—15. Vipavská dolina však často trpívá suchem. Sníh jest ve větší části G. a G-ky řídkým hostem, v Gorici průměrně 4krát ročně; mizívá však v několika hodinách, nejvýše v několika dnech. Z větrů zlopověstná bora (slov. *burje*) bývá v rovině mnohem zhoubnější než v krajích výše položených. Čistě jižní nebo jihozáp. větry jsou řídké, jug (*scirocco*) vane od jihovýchodu. Na horách v zimě vane mrazivý a nepříjemný krivec nebo podsolnčnik.

O rostlinstvu, pokud stojí ve službě obyvatelstva, zmiňujeme se dále. Pokud se týče pásem výškových, daří se tu ořechy do 550 *m* n. m., duby do 800, buky do 1400, smrky do 1800, tu a tam do 1900 *m*, načež následuje kleč a rostliny alpinské do 2600 *m*, nad kteroužto výškou roste pouze mech a lišejník. Jinak viz Rakousko Uhersko. Totéž platí i o zvířectvu, o němž tuto lze pojednati taktéž jen se stanoviska hospodářského.

Obyvatelstvo. R. 1890 napočteno v G-ci 220.308 obyv. Od r. 1880 přibylo 9224 ob. Hustota obyv. (prům. 76 na km^2) jest největší v okr. hejt. Gradišském (167 na km^2), nejmenší ovšem v horách. Dle přirozených krajů země připadá na Alpy 12.000 (na km^2 20·5), na Předalpí 44.000 (49), v Krasu 31.000 (58), v kopčině 48.000 (123) a v rovině 64.000 ob. (120). Odečteme-li při rovině pobřežní laguny (130 km^2), zvyšuje se tu hustota obyvatelstva na 161 os. na km^2, a při odečtení Trnovského hvozdu (88 km^2) v Předalpí na 54 ob. Obyvatelstvo to sídlí většinou v malých místech; tak připadá z 1000 obyv. pouze 99 na místa přes 20.000 ob., pouze 71 na obce mezi 2000 až 5000 obyv., za to však 465 na obce mezi 500—2000 ob. a 365 na obce s méně než 500 obyv. Míst s obyv. nad 2000 jest 12. Na dům připadá prům. 6·34 obyv., v městě Gorici 18, v Alpách 5·5. Na 1000 mužů připadá 982 žen, nad tento průměr nejvíce v okresu boleckém (1239 ž. na 1000 m.), v městě Gorici 1153 na 1000 m., pod prům. nejméně v okolí Gradišky 952, Kanalu 953 a Komenu 957 žen na 1000 mužů. R. 1890 bylo 1490 svateb. Žení se nejvíce mezi 24.—30., vdávají mezi 20.—24. rokem; na jedno manželství připadá 5 dětí. Roku 1890 narodilo se 8038 dětí, živých 7865. Téhož roku umřelo 5847 os. (2890 m., 2957 žen), z těch 84 smrtí násilnou (14 sebevraždou).

Dle obcovací řeči jest tu 146.000 Slovinců, 73.500 Italů a 2000 Němců. Těchto posledních bývalo tu více. Přistěhovali se sem již za hrabat gorických ve XIV. století a do Trnovského hvozdu ještě za Marie Terezie byli povoláni dřevaři z D. Rakous. Dnes osady ty úplně zašly a jejich potomci zanikli ve Slovincích. Italové obývají v pásu pobřežním a území ohraničeném dolním tokem Soče od Sagrada dolů, nejzápadnějšími částmi Krasu a nejsevernější zátokou Jaderskou. Kraj ten se zove obyč. Territorio a dialekt zdejší »bisiaco«. Ostatní rovinu s výjimkou plochy na levém břehu Soče od ústí Vipavy nahoru až za Gorici zaujímá furlanská větev Italův, jež dnes vždy více přimyká se k hlavnímu kmenu, tak že nářečí furlanské ze školy jest úplně vytlačeno a vedle všedního života jen na kazatelně se užívá. Celkem zaujímají Italové asi ⅕ G., t. 568 km^2, vtiskujíce ráz svůj především městům. Venkov v převážné většině jest slovinský. Slovinci goričtí liší se sice do jisté míry mezi sebou výslovností, celkem však není rozdíl veliký. Půda jimi osídlená měří 2385 km^2. Následky nepříznivé hospodářské situace v novější době jeví se v dosti značném stěhování se obyv. do Ameriky. Vedle toho opouštějí, ovšem v počtu mnohem menším, ženy slovinské z okolí Gorice a z Tolminu zemi, dávajíce se do služeb v Egyptě. Hledíme-li ke způsobu výživy, tu jeví se nám ohromná převaha obyv. oddaného vzdělávání půdy. Tak věnovalo se r. 1890 z 10.000 ob. 7571 polnímu a lesnímu hospodářství, 1458 průmyslu, 365 obchodu a kommunikaci a 606 veřejné službě nebo svobodnému povolání. Hledíme-li ku sociálnímu postavení, bylo tu ze 155.259 osob živených hospodářstvím 22.374 samostatných, 77 úředníků, 75.490 dělníků, 1339 nádenníků, 138 domác. služebnictva a 55.841 bez vlastního povolání; při průmyslu 5176 samostatných, 174 úředníků, 13.681 dělníků, 89 nádenníků, 426 dom. služebných, bez vlastního povolání 19.338, celkem 38.885; při obchodě a kommunikaci 2244 samost., 533 úř., 1628 děl., 375 náden., 395 dom. služ., 4780 bez vlast. povolání, celkem 11.553; ve veřejné a voj. službě neb svobodném povolání samost. 4365, úř. 2931, děl. 651, náden. 3, dom. služ. 1297, bez vlast. povolání 5364, celkem 14.611. Celkem jest tu samost. 34.159, úř. 3715, děl. 91.451, náden. 1806, dom. služ. 2556, osob bez vl. pov. 86.921.

Zemědělství a hospodářství. Zemědělské rozdělení země přiléhá těsně k poměrům horopisným. Stejně lze tu rozeznávati 1. část alpinskou: Bolec a vých. část Tolmina (58%), 2. Předalpí: Cerkno (Kirchheim), záp. část Tolmina (42%), vých. část Kanalu (47%), sev.-vých. část G., t. Trnovský hvozd (33%) a obec Otlica okresu ajdovščinského, v sev.-východě (15%), 3. kopčinu: záp. část Kanalu (53%), sev. část Korminu (47%), sev.-záp. části (38%) Ajdovščiny vyjímajíc jednu obec v severovýchodě (85%), 4. Kras, Komen a Sežana, z okolí Gorice 2 obce v jihu (7%), z Gradišky 4 obce na východě (20%), z Tržiče 3 obce na východě (23%), 5. rovinu: Červinjan (Cervignano), jižní část Korminu (53%), jihozáp. a střední části Gorice (22%), Gradiška (80%) a Tržič

(77%) s výjimkou obcí na východním pomezí. Zcela neplodné půdy jest v G-ci 298 *km²*. V Alpách vzdělává se půda na úpatí hor poblíž osad a samot; daří se tu pouze brambory a kukuřice. K nejdůležitějším prostředkům výživy náleží zde chov ovcí, kdežto hovězí dobytek pro drsnost podnebí a příkrost pohoří jest jen málo zastoupen; chová se i něco koz. V Předalpí jest pro obyvatelstvo nejdůležitější chov dobytka. Z 22.000 *ha* hospodářské půdy je zde 17.000 *ha* luk. V okolí Kanalu, Tolmina a Cerkna daří se dobré ovoce zvl. jablka. Kopčina, jež zprostředkuje přechod z Předalpí do roviny, má pověst výborné ovocné a vinné krajiny. Vinice, hlavně na terassách *ronchi* zvaných, zaujímají ok. 500 *ha*. Víno, téměř všude bílé, náleží k nejlepším v jihu Rakouska; »ribolla« jest i za hranicemi známo. Ovoce vyváží se do ostatního Rakouska, Německa i Ruska, na jaře zvl. třešně. Staré lesy kaštanové v kopčině skýtají mnoho kaštanů pro vývoz. Z ostatního bohatství rostlinného zvl. chřest, ranné fialky, vavříny a listí střemchy bobkové se vyvážejí, suché ovoce až do Sev. Ameriky. Kras, chudý na vodu, skýtá jen v dolinách něco málo vzdělavatelné půdy. Každý kousek pole jest ohražen kamením neb chráněn révou před větry. Plodiny tytéž jako v kopčině. Vlastních luk není a tráva skrovně živí dobytek. Některá místa s příznivějšími poměry, jako Tomaj, Dutovlje a Skofije činí dojem oas. U Devina (Duino) a na příkrém břehu jaderském roste oliva, myrta, dub a mnoho vždy zelených keřů. Náhradou za obilí jest tu víno. Na rovině daří se všem jižním produktům. Více než ³/₅ vší půdy připadá na louky a pastvy. Vedle obilí jest červené víno furlanské nejdůležitějším zdejším produktem. Pobřeží Adrie zajímají bažiny a laguny, jež jsou, vyjmeme-li rýži a rostliny bahenní, úplně nevýnosny. Rýže pěstuje se tu od několika desítiletí pod Aquilejí a Tržičem. Chov dobytka jest skrovný: silný, rohatý dobytek drží se jen pro polní práci, důležitější jest chov dobytka vepřového a drůbežnictví, též mnoho vajec vyváží se do ciziny. O hedvábnictví viz doleji. Ostatní data o polním hospodářství G. a G-ky podáváme v přehledných tabulkách statistických.

Přehled oseté půdy r. 1890 (v *ha*).

Plodina	Alpy	Předalpí	Kopčina	Kras	Rovina	Úhrnem
Pšenice . .	430	932	1223	1556	7668	11809
Špalda . . .	—	—	77	305	38	500
Žito	174	323	54	824	154	1529
Ječmen . .	152	602	955	705	861	3355
Oves . . .	26	430	63	64	493	1076
Kukuřice . .	434	737	2136	774	9952	14033
Proso . . .	—	—	35	52	19	106
Sorgho . .	—	—	49	—	211	260
Fisole . . .	55	137	71	95	290	648
Jiné luštěniny	8	59	74	50	206	403
Pohanka . .	16	64	2830	2220	3830	8980
Řepka . . .	—	—	—	—	79	79
Len	27	69	—	-	—	96
Konopí . .	37	41	23	32	120	253
Brambory .	270	406	507	611	806	2600
Rýže . . .	—	—	—	—	598	598
Réva . . .	—	16	1040	794	3880	5730

Výtěžek žně r. 1890 (v *hl*).

Plodina	Alpy	Předalpí	Kopčina	Kras	Rovina	Úhrnem
Pšenice . .	4300	10250	11000	12450	99680	137680
Špalda . . .	—	—	1330	5830	500	7660
Žito	1910	3230	540	6590	2540	14810
Ječmen . .	2130	8870	11460	7400	13340	43200
Oves . . .	390	6450	820	640	7400	15700
Kukuřice . .	7760	13590	36940	7650	142800	208740
Proso . . .	—	—	315	470	135	920
Sorgho . . .	—	—	540	—	1690	2230
Fisole . . .	830	2150	1070	935	2085	7080
Jiné luštěniny	78	662	683	407	2130	3960
Pohanka . .	5070	6470	2830	2220	3830	20420
Řepka . . .	—	—	—	—	205	205
Len	113	269	—	—	—	282
Konopí . .	118	123	48	54	240	583
Brambory .	18225	25635	36450	17035	24035	121380
Rýže . . .	—	—	—	—	11960	11960
Bílé víno .	—	82	24734	1208	11786	108980
Červené víno	—	140	23202	13882	33956	

V horách, v Krasu a v údolí Vipavy jsou pozemky velmi rozkouskovány, uprostřed země a v nížině jsou větší lány a někdy rozsáhlé latifundie, na nichž hospodaří pachtýři (*coloni*). Smlouvou pachtýřskou přenechává majitel selské rodině tolik půdy, co sama může obdělati, obyč. 8 *ha*, začež dostává polovici žně. Při jiném způsobu pronajmutí zapravuje pachtýř, nehledě ke druhu hospodářství, za 1 *ha* půdy asi 3 *hl* pšenice, určitý díl hedvábného a vinného výtěžku, mimo to drůbež, vejce a ranné plody. Louky se pronajímají za peníze. V kopčině a vůbec kde víno převládá, dává pachtýř ²/₃ vinného výtěžku, ale žádnou pšenici. Nájem se mlčky rok od roku obnovuje a některá selská rodina hospodaří po více generací na témž pozemku. Z nedostatku stálých pachtýřů jsou mnozí majitelé pozemků v rovině nuceni vzdělávati svou půdu pomocí námezdných dělníků (*sottani*).

Na zahradní půdu připadá v Alpách 61, v Předalpí 98, v kopčině 195, v Krasu 87, v rovině 436, úhrnem 877 *ha*. Výtěžek ovoce činil r. 1890 v Alpách 3870, v Předalpí 7510, v kopčině 31.770, v Krasu 11.260, v rovině 6500 *q*, mimo to jedlých kaštanů v Předalpí 70, v kopčině 4320, v Krasu 420, v rovině 1860 *q*; olivového oleje t. r. dobyto v kopčině 11, v Krasu 17, v rovině 4 *q*. — Lesní půda zaujímá celou pětinu země. Dosud jsou zde vysoké lesy ve středohorských výběžcích Julských Alp. Z nich vyniká zvláště státní hvozd Trnovský u Gorice, pravý to skvost gorického hospodářství. Leží v nadm. výši 1000 až 1400 *m*, kryje 9000 *ha*, jest výtečně ošetřován a dobrými silnicemi i přenosnými kolejemi spojen s nížinou. Obecní lesy na horní Soči (soud. okr. Bolec) kryjí 10.000 *ha*, lesy soukromníků v Tolmině a Cerknu 20.000 *ha*. Dále ještě uvésti jest státní les Panovec u Gorice s pěknými duby, les Sobotin na severní straně Sv. Valentina a jako zvláštnost vždy zelený lesík dubů křemenáků u Devina, jenž dříve býval daleko rozsáhlejší, jakož i les staletých pinií u Centenary blíž Aquileje, zbytek rozsáhlého lesa, jenž za Římanů kryl celé záp. pobřeží Jaderského moře od Aquileje až po Ravennu. Kras kdysi zalesněný zpustl na

sledkem neblahého hospodářství. Mnoho vykonáno pro povznešení lesnictví v G-ci zalesňovací kommissí Kraskou. Do r. 1890 bylo rozdáno obcím 13 mill. a soukromníkům 5 mill. sazenic a obce přidržovány k péči o půdu nově osázenou. V Alpách a středohořích převládá smrk, v jihu jsou jedlé kaštany, vlaské ořechy a jilmy časté.

V chovu dobytka jest G. za ostatními zeměmi rak. dosti pozadu. Stav dobytka byl r. 1890 dle politického rozdělení země (okr. hejtm.) následující:

	Koně	Hov. dobyt.	Mezci	Osli	Kozy	Ovce	Vepř. dobyt.
Město Gorice	482	632	1	5	12	37	497
Okolí »	838	21009	3	193	240	4640	9699
Gradiška . .	2061	16341	38	106	138	1957	10959
Sežana . . .	246	9456	12	118	74	2122	2043
Tolmin . . .	760	18601	5	13	7084	23339	3608
	4387	66520	59	435	7548	32095	26806

Mezi r. 1880 a 1890 přibylo koní 1·9, koz 10·5, vepř. dob. 37·41, ubylo mulů, mezků a oslů 6·26, hov. dob. 0·62, ovcí 25·14%.

Včelařství věnuje se zvýšená pozornost. R 1890 napočteno v městě Gorici 14, v okolí 2680, v okr. hejtman. Gradišce 669, v Sežaně 1831 a Tolminu 3073, úhrnem 8267 úlů. Od r. 1880 přibylo jich 13·79%. Výtěžek r. 1893 činil 698 *q* medu a 252 *q*. vosku. — Hedvábnictví na 200 let staré děkuje svůj rozkvět hl. době Marie Terezie. Dnes není v rovině a kopčině snad selského domu, v němž by se neprovozoval chov bourců. Morušové území cenilo se r. 1890 v kopčině na 87, v Krasu 38, v rovině 509, úhrnem na 634 *ha* a něco málo v Alpách a Předalpí. Morušového listí získáno t. r. v Alpách 630, v Předalpí 950, v kopčině 7500, Krasu 3850, v rovině 44.300 *q*. Zámotků v r. 1893 (ovšem velmi příznivém) bylo 1,158.700 *kg*. Roční výtěžek hedvábnictví cení se na 1—1½ mill. zl., z čehož asi ⅘ připadají na rovinu.

Rybolov mořský má svůj střed ve Gradě a šíří se i po ř. Timavu, dolní Soče a jiných menších vodách. V lagunách gradských loví se hlavně platejzi, pak následují dle ceny sardele, cípali, sepie, říční úhoř, hlaváči, okoun mořský. Při rybolovu bylo r. 1892—93 zaměstnáno 1680 osob a úhrnný výtěžek činil 189.700 zl. Rybářství sladkovodní začíná se nad Fiumicellem. Důležitý jest lov pstruhů na Tolminsku a mimo to hojná je parma.

Honba jest poměrně málo výnosná. Na velehorách žije něco málo kamzíků, dále zajíc sněžný a kur alpský, v lesnatější části středohoří a Krasu srnec, zajíc, koroptev, v kopčině tetřev a jeřábek, kteří se však málo honí, za to tím více orebice, jež obývá na nejpříkřejších srázech Krasu, a holub jeskynní. Jen zřídka zabloudí sem medvěd a vlk z Krajiny neb Chorvátska. Na lagunách žije mnoho vodního ptactva (divoké kachny a slípky, často divoké husy, labutě a pelikáni).

Rud, jež by zmínky zasluhovaly, G. a G. nemá, a tak obmezuje se minerální bohatství zdejší pouze na stavební kámen, jenž však hodí se výtečně k monumentálním stavbám; tak vyváží se proslulý mramor nabrežinský do Vídně a hrubší i do Egypta. U Komenu láme se pěkný černý mramor.

Teplice v Tržiči (37·5° C) navštěvuje ročně ok. 500 hostí.

Výroba. Nejstarší, továrně provozovaný průmysl jest hedvábnictví. Větší, s parou pracující závody jsou v Tržiči, Gorici a Bračanu (Brazzano), přádelny na méně cenný materiál v Sdrausině a Stražici (Strazig). Poblíž Gorice užívá se vodní síly Soče pro velký tovární komplex Stražice-Podgora. Ve Stražici nalézá se přádelna na hedvábí a bavlnu, v Podgoře papírna (600 děln.) a veliká továrna na cellulosu. Středem průmyslu je město Gorice a nejbližší okolí. Města Merna, Sagrado, Tržič a Savogna mají průmysl kožený, Salcano továrnu na papír ze slámy. V Ajdovščině jest mechanická přádelna na bavlnu (17.000 vřet.) a na blízku veliký mlýn u Pali (Palah). Veliký jest též mlýn na Timavě, jenž mele ročně 90.000 *q* mouky. Okolo Tržiče utvořilo se menší průmyslové centrum. Vedle zmíněného již průmyslu hedváb. a koženého jest zde bavlněná přádelna s 20.000 vřeteny, barvírna a továrna na extrakt sumachový. V Brumě u Gradišky jest továrna na šmirglový papír a plátno. Dvě továrny v Gradeži a jedna továrna v Devinu připravují sardinky (as 700.000 ročně). K úpravě rýže slouží velký závod v Monasteru u Aquileje. Východoindická rýže zpracovává se na škrob ve Scodovacei.

Obchod nevelký slouží hlavně domácí spotřebě a zprostředkuje i vývoz produktů do ciziny. Vyvážejí se hlavně hedv. zámotky a rohatý dobytek do Italie, ovoce, ranné zeliny a konservy rybí na sever, víno do Krajiny, Terstu a Benátska, škumpa do Terstu, sušené ovoce až do Ameriky. Zasílatelský obchod soustřeďuje se hlavně v Gorici, velkoobchod ovšem v Terstu mimo hranice zemské.

Hlavním spojovacím prostředkem jest Jižní dráha, jež probíhá zemi na 88 *km*, k čemuž přičísti jest ještě 13 *km* železnice Istrijské. Plavba po řekách jest nepatrna, síť silniční vyhovuje potřebě. Na pobřeží nedostatek dobrých přístavů; nynější slouží jen pobřežní plavbě a rybolovu. Plavba směřuje hlavně do Terstu, kamž se vyvážejí čerstvé ryby a stavební písek, a do Istrie mouka z Červinjanu. Za to přiváží se z Istrie sůl. Poštovních úřadů jest 64, telegrafních 20.

Politicky rozdělena jest země na 4 okr. hejtmanství, k nimž pojí se Gorice město se statutem vlastním. Soudních okresů jest 12, všech obcí 269. Přehled okr. hejt. a města Gorice (r. 1890):

Gorice město	23·53 *km*²,	21.825 ob.,	948·8 na 1 *km*² ob.
Gorice hejtm.	760·58 „	63.876 „	85·6 „
Tolmin „	1065·51 „	37.003 „	35 „
Gradiška „	667·54 „	69.306 „	105·3 „
Sežana	474·18 „	28.298 „	60 „

Nejvyšší instancí jest c. k. místodržitelství v Terstu. Tamže nalézá se zemský soud, kdežto v G-ci a G-šce jsou jen okr. soudy a soud

trestní v Gorici. V každém soud. okresu jest úřad berní a úř. silniční. Hlavní celnice (*carinarnica*) jest v Gorici, ostatní celnice na hranicích italských a v přístavech. Pod finančním inspektorem v Gorici stojí 130, pod inspektorem v Tržiči 200 mužů.

Zemská správa zavedena jest ústavou ze 26. ún. 1861. Země má svůj vlastní sněm, jemuž předsedá zemský hejtman (*deželni glavar*) císařem jmenovaný. Sněm má 22 členův, a sice arcibiskupa gorického, 2 poslance za město Gorici, 2 za obch. a živnost. komoru v Gorici, 3 za ostatní města, 8 za venk. obce a 6 za velkostatek. Poslanci volí se na 6 let, a sice volí venkovské obce dle okr. hejtmanství po 2 poslancích, slov. města Ajdovščina, Kanal, Tolmin, Kobarid a Bolec 1 poslance v Tolminu, Gradiška a Kormin 1 poslance v Korminu, Červinjan, Aquileja, Gradež a Tržič 1 poslance v Červinjanu. Velkostatek dělí se ve 2 skupiny po 3 poslancích. První skupina zaujímá město Gorici a veškeré slovinské kraje, druhá kraje italské. Voličem jest v první skupině, kdo platí nejméně 50 zl., ve druhé skupině, kdo platí nejméně 100 zl. zemských daní. Zemský výbor skládá se z 1 člena za velkostatek, 1 za venkov, 1 za města a obch. komory, 1 z celého sněmu voleného a zem. hejtmana, jenž předsedá. Do říšské rady volí se 4 poslanci, a sice volí 1 Slovinci v Bolci, Tolminu, Gorici a Sežaně, 1 Italové v Gradišce, 1 všecka města, 1 velkostatek. Na 500 obyv. připadá 1 volič.

Školství. Zemská školní rada má sídlo své v Terstu, ale schází se v Gorici. Každé okr. hejtmanství má svou šk. radu a mimo to jsou místní školní rady v jednotlivých obcích. Stav školství r. 1891 udává se následovně: Národních škol 214 (158 slov., 56 ital.) se 349 třídami. Italové mají své školy soustředěny v městě Gorici a v okr hejt. gradišském a mimo to pouze 1třídní školu v Ločniku (u Gorice). Slovinci mají 1třídní školu v m. Gorici, 8 1tř. a 1 2třídní v okr. hejt. gradišském a jinak v celé zemi školy 1- až 4třídní. Měšťan. škol v zemi není. Učitelů jest 184 (bez pomoc. sil), učitelek 119, katechetů 208, industr. učitelek 54. Dětí školou povinných jest 36.065. Z těch školu navštěvuje 31.381 (v m. Gorici 75, v okolí Gorice 92, v okr. hejt. tolminském 74, sežanském 95, gradišském 90%). Bez školního vyučování jest 4664 dětí (13%). Soukromých škol jest 10, z těch 4 ital. a 2 něm. bez práva veřejnosti. Právo veřejnosti má 6třídní škola uršulinek a 7třídní školských sester, obě ital. Slov. družstvo »Sloga« a něm. »Schulverein« vydržují po 3třídní škole. Střední školy jsou pouze 3. Vyšší gymnasium v Gorici (založeno r. 1516) mělo 18 učitelův, 430 žákův, vyšší reálka tamtéž 14 učitelův, 230 žákův, ústav učitelek (učí se ital., slov. a něm.) 15 učitelských sil a 162 žaček (69 Slovinek, 93 Italek). Františkáni mají pro své řeholníky stř. školu v Kostanjevici. Gorický bohoslovecký seminář r. 1890 měl 127 bohosl. Mimo to existují nižší školy odborné, průmyslové a hospodářské, některé s oddělením italským a slovinským. Ze 100 osob přes 6 roků starých umělo roku 1890 čísti a psáti 58·36 mužů, 46·27 žen, jen čísti 5·84 mužů, 10·80 žen; analfabetův bylo 35·80 mužů, 42·93 žen. Z ostatních vzdělávacích a humanitních ústavů jmenujeme zemské museum a archiv v Gorici, zemské museum římských starožitností v Aquileji, studijní knihovnu (23.000 sv.) a knihovnu seminární (15.000 svazků) v Gorici, františkánskou knihovnu (10.000 sv.) v Kostanjevici; 2 nemocnice v Gorici a 1 v Tržiči, soukromý elektrotherapeutický ústav v Zagraji.

V církevním ohledu náleží daleko největší část G. a G-ky pod arcibiskupa v Gorici, a jen asi 15.000 obyv. Krasu pod biskupa terstského. Diécése gorická je rozdělena v 16 děkanství, tato v 73 far a 13 expositur. Některé fary dělí se ještě ve vikariáty, jichž je v diécési 106. Kostelů a kaplí je v této diécési 233. K diécési terstské náleží děkanství tomajské a dolinské; prvé z nich má 5 far, druhé v Gorici 2. Vikariát lokevský patří ku faře gročanské v Istrii. Kostelů a kaplí jest v tomto díle Krasu 30.

Znak zemský (vyobr. č. 1580.) jest štít rozdělený ve 2 pole. Pravé pole jest (za Gorici) na pokos rozděleno a má nahoře zlatého korunovaného lva v modrém poli, kdežto v dolejší části tři bílá břevna v červeném poli. Levé pole (za Gradišku) jest rozpůleno ve zlaté a dolejší modré, přes něž postaven jest stříbrný kotvový kříž. Nad erbem a hermelínem knížecí koruna. *Šv.*

Č. 1580. Znak Gorice a Gradišky.

Dějiny. Nejstarší doby pro nedostatek pramenů jsou málo známy; nejstarší obyvatelé byli asi Venetové, kteří ve XIV. stol. př. Kr. překročili přes Alpy Julské, jež po nich také *Alpes Venetae* sluly, obsadili zemi až k Timavu, kde dle Strabóna vystavěli Diomédovi chrám, vykáceli lesy a zavedli chov koní. V l. 183—181 př. Kr. zřídili tu Římané pohraniční pevnost Aquileiu a krajina zkvétala pod pečlivou správou římskou, jež záhy rozšířila se až za Hrušici. Jsouc takřka branou k Italii, měla velikou důležitost, i bylo tu svedeno několik bojů, které rozhodovaly o panství nad Italií, tak r. 394 zvítězil tu Theodosius nad

proticisařem Eugeniem a r. 489 u mostu přes Soču (*ad pontem Sontii*) Theodorich gotský nad Odoakrem. Ve stol. V. trpěla země nájezdy Hunů, kteří ji poplenili a obyvatelstvo skoro vyhubili, tak že Alboin se svými Langobardy nenalezl tu r. 568 žádného odporu. Na poč. VII. stol. pronikli do neobydlených těchto krajin od severovýchodu Slované a postoupili znenáhla až k samému moři Jaderskému. Když císař Ota I. zvítězil nad Berengarem, oddělil od Italie marku Veronskou s Trevisem, s Aquilei a s územím nynější G. a udělil ji r. 952 svému bratru Jindřichovi, od které doby zůstala G ve spojení s Korutanskem. R. 1001 daroval Ota III. patriarchovi aquilejskému Janovi polovici místa Salcana a G. (první to listinný doklad toho jména) až k Alpám, druhou polovinu hraběti furlanskému Verigantovi, po jehož smrti r. 1031 dědila polovinu tu dcera jeho Hedvika, provdaná za Markvarta hraběte z Eppensteina, který nad místem založil hrad a počal se psáti hrabětem gorickým. Po něm G ci dostal druhorozený syn jeho Jindřich, a když ten po smrti bratra svého Liutolda stal se vévodou korutanským, přešla G. (nejspíše dle dříve zavřené smlouvy dědičné) r. 1090 na starokorutanskou rodinu hrabat z Lurnu a Heimfölsu, která také přijala jméno hrabat gorických, šířila moc rodovou a nabyla záhy dědičného fojtství nad patriarchátem aquilejským. Tento poměr k patriarchátu byl příčinou četných sporů, které po předchozí smlouvě, r. 1150 mezi patriarchou Pelhřimem I. a hrabětem Engelbertem II. v Ramoscellu zavřené, ukončeny byly dne 27. led. 1202 smlouvou mezi patriarchou Pelhřimem II. a hrabaty Engelbertem III. a Menhartem II. ve prospěch hrabat, neb patriarcha zřekl se svých nároků na svůj díl, který i s hradem přešel v úplné vlastnictví hraběcího rodu. Menhartem III. († 1258), synem Engelberta III., počíná doba rozkvětu, a G. úmluvami svatebními a dědičnými stává se jedním z nejmocnějších území alpských: obdrželť Menhart III. po vymření domu Andešského r. 1248 území tohoto rodu v Tyrolsku a v marce Vindické a hrabství Istrijské; když pak r. 1253 zemřel Albrecht IV., hrabě tyrolský, jehož dceru Adlétu měl Menhart za manželku, opanoval větší část Tyrolska. Syn jeho Menhart IV. pokračoval na dráze otcem nastoupené; moudrým hospodařením nashromáždil značné sumy peněz, zakoupil v Tyrolsku podíl Hirschberský a sňatkem svým s Alžbětou bavorskou, vdovou po králi Konrádovi IV., nabyl velfských država při horním Innu a v údolí Vintschgavském. Podporoval Rudolfa Habsburského v boji proti Přemyslu II. tak vydatně, že Rudolf uznávaje jeho zásluhy, zasnoubil syna svého Albrechta s jeho dcerou Alžbětou a r. 1286 udělil mu s hodností říšského knížete vévodství Korutanské. Za něho rod rozdělil se ve větev tyrolskou a gorickou; zavřel totiž r. 1271 se svým bratrem Albrechtem II. smlouvu, kterou Menhart IV. podržel celé Tyrolsko až k údolí Pusterskému, Albrecht ostatní část, vévodství Korutanské a hrabství G. i s příslušenstvím; r. 1272 postoupil mu také Metliku v marce Vindické, hrabství Pažinské v Istrii a Rechberg. Titul: Hrabě gorický a tyrolský, fojt aquilejský, tridentský a brixenský zůstal společný oběma. Jindřich II. († 1323), syn Albrechta II, nabyl vlivu i v Italii nad Padovou a Trevisem, i byl generálním kapitánem ve Furlansku a vládl mocně od hranic chorvatských až po jižní výběžek Istrie, pečuje o rozkvět země a místa G., kterému r. 1307 udělil právo městské a mnohé výsady. Po smrti syna jeho Jana Jindřicha († 1338), za jehož nezletilosti vládla matka jeho Beatrice, dostala se G. dědictvím synům Albrechta III., bratru Jindřicha II., a to: Albrechtu IV., Menhartu VI. a Jindřichu III., se kterým počíná doba úpadku. Nesvornost mezi bratry, spory s patriarchou aquilejským Bernardem, jenž r. 1336 pronikl až před G ci, nehospodářství a vznikající z toho tíseň finanční přispívají velmi ku poklesnutí blahobytu země a vážnosti panujícího rodu. Albrecht IV. nemaje potomků, již r. 1353 zavřel s rakouským vévodou Albrechtem II. smlouvu, kterou se zavazoval postoupiti mu po své smrti svého podílu, zaplatí-li vévoda jeho dluhy. R. 1374 Albrecht IV. zemřel a tu podíl jeho: hrabství Pažinské a marka Vindická připadly domu Habsburskému. Syn Menharta VI. jménem Jindřich IV. byl špatný hospodář a vedl výstřední život ve Vídni; maje vyplatiti nárok Bavorska na třetinu dědictví po Menhartu VII., musil vypůjčiti sobě u rakouského Albrechta III., a ten přiměl ho ku vzájemné dědické smlouvě, kterou po vymření rodu Habsburského dostati se mělo hrabatům Krajiny, Istrie a Metliky, Habsburkům pak po vymření rodu hrabat gorických falckraběcí právo na Korutany a rodinné statky. Dne 12. dubna 1500 zemřel Linhart, poslední potomek rodu gorického, a dle stávajících smluv rod Habsburský ujal se dědictví; již 21. června 1500 přijali plnomocníci Maxmiliána I. slib věrnosti, který všude skládán byl s ochotou a s netajenou radostí. Maxmilián ve válkách s Benátčany (1508—16) dobyl krajin za Sočou a přivtělil je ke G-ci. Válkami s Benátčany a častými vpády tureckými země trpěla velice, ale jinak poměry vnitřní znamenitě se lepšily ve prospěch země a obyvatelstva. Dbalíť Habsburkové o to, aby spořádaná vláda byla zařízena; tak za Ferdinanda I. upraveno jest vybírání daní, za arciknížete Karla zakládány jsou školy a podporován průmysl a obchod. Značnou ztrátu utrpěla země, když r. 1647 bylo území Gradisky povýšeno od Ferdinanda III. na knížecí hrabství a dáno za 315.000 zl. Janu Antonínu z Eggenberka v léno; avšak po 70 létech, když r. 1717 vymřel rod Eggenberkův, připadla Gradiska ke G-ci zpět a spojena jest s ní v jedno území. Za Karla VI. stavěny v zemi silnice, zvláště přes Preděl, a podporován obchod. Marie Terezie dala vysušiti bažiny kolem Aquileje, čímž získána úrodná a bohatá půda hospodářská; zaváděno pěstování moruší a bource hedvábníka, zakládány továrny a věnována

veliká pozornost poměrům školským a církevním. Protože patriarcha aquilejský byl odvislý od Benátek a v Aquileji ani neobýval, zřídila Marie Terezie s přivolením papežovým dne 18. dubna r. 1752 v G-ci arcibiskupství, aby i v ohledě církevním země od Benátek stala se neodvislou. Za Josefa II. bylo arcibiskupství zrušeno a úřady zemské vyzdviženy, ale za Leopolda II. dostala země svou starou ústavu zpět. R. 1797 a 1805 byla země obsazena od Francouzů a část její až po Soču přivtělena ke království Italskému; mírem Vídeňským r. 1809 přivtělena byla ku provinciím Illyrským, s nimiž r. 1814 i s územím Teržiče vrácena k Rakousku i tvořila část království Illyrského. Po zrušení království toho r. 1851 prohlášena jest za korunní zemi s nynější správou až na kraj Idrijský, který přikázán byl ke Krajině. Zrušené arcibiskupství jest od Františka I. obnoveno a země zkvétala v míru, nebo hrůz povstání r. 1848 a válek r. 1859 a 1866 byla uchráněna.

Z literatury uvádíme: Czoernig, Das Land Görz u. Grad. (Vídeň, 1873—74, 2 sv.); týž, G., Österreichs Nizza (t., 1873—74, 2 sv.); Ruthner, Das Küstenland und das Königreich Dalmatien (t., 1880; Die österr.-ungar. Monarchie in Wort u. Bild: Küstenland (t., 1891); Bericht über die Thätigkeit der Karstaufforstungs Commission für Görz und Gradiska (Gorice, 1891); S. Rutar, Poknežena grofija Goriška in Gradiščanska (vydala »Matica Slovenska« v Lublani, 1892, 2 sv.); Special-Orts-Repertorium des Österreich.-Illyrischen Küstenlandes (Vídeň, 1894); speciální mapy rak.-uher. v měřítku: 1 : 75 000 listy C VIII Z 22 a 23, C IX Z 20 až 23, C X Z 21—23. Různé roč. »Jahrb. der k. k. geol. Reichsanstalt« a »Verhandl.« téhož ústavu, dále »Jahrb. der k. k. meteor. Centralanstalt; zprávy některých ministerstev a obchodní komory gorické.

Goridi viz Gúrovci.

Gorilla (*Gorilla gina* Is Geoffr., *Troglodytes gorilla* Cuv.), veliká a silná opice z podčeledi veleopův (*Anthropoides*, čeleď *Catarrhini*). Mohutné tělo dorůstá výšky až 165 *cm* a šířky v ramenou 65 *cm*. Nos jest sploštělý, ústa široká s tlustými rty, z nichž dolejší může g. do předu dosti daleko povytáhnouti, boltce jsou větší lidských, ale poměrně menší než uši šimpanzovy. I u tohoto rodu mají samci hrdlo nadmuté. Přední končetiny jsou silné, ale poměrně kratší než u ostatních veleopů, zdéli až 1 *m*, a mají dlaně krátké a široké; také chodidlo ještě kratších, ale rovněž silných zadních končetin (zdélí jen as 75 *cm*) jest široké a krátké. Prostřední 3 prsty na obojích rukách jsou u kořene krátkými blankami spojeny; prsty jsou vůbec zavalité a značnou šířku má zvláště palec zadních končetin. Rozumí se, že ani g. nemá ocasu a mozolů hýžďových. Líce, dlaně, chodidla a lysá místa vůbec mají barvu tmavošedou jako břidlice; oči jsou tmavohnědé. Srsť jest dosti dlouhá a na temeni hlavy činí delší chlupy podélný hřeben, jejž g. o své vůli zježiti může; barvu má srsť černou, u starých opic do černa šedou, někdy na temeni a na hřbetě poněkud nahnědlou.

Lebka jest z mládí na povrchu celkem hladká, ale u starých zvířat má nad očima vyniklé nádory (prominence superorbitálné) a na temeni i v týle souvislý hřeben tak

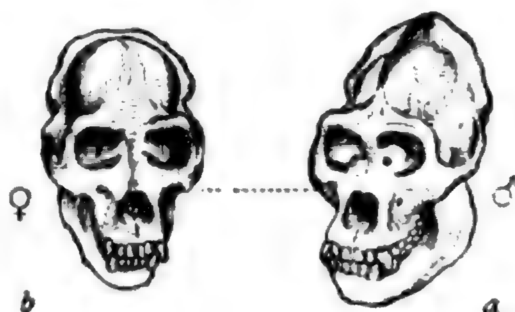

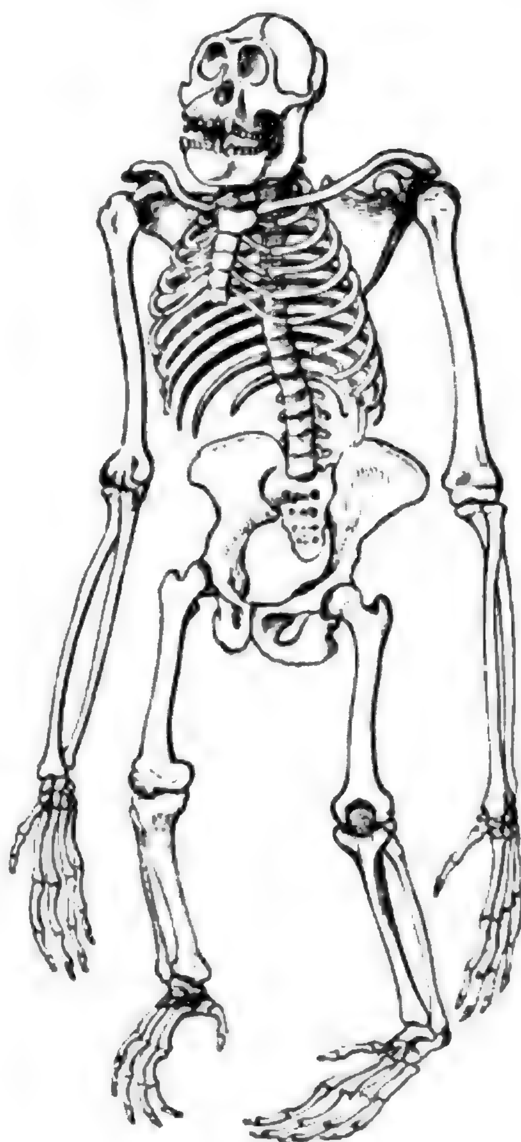

Č. 1581. Kostra gorilly:
a) lebka samce, *b*) lebka samice.

vysoký, že neznáme lebky ssavčí s vyšším podobným hřebenem. Právě tímto znakem se lebka g-ly od lebky lidské liší nejnápadněji. Také lícní část jest dále do předu prodloužena, než u jiných opic. Chrup jest silný, kly zvláště u samců veliké; zuby řezací jsou asi tak šikmo postaveny jako u oranga, ale prostřední 2, ač jsou větší postranních, jsou menší, krajní pak větší než u oranga. Zuby mezerní (*praemolares*) jsou dvojhroté, stoličky (*molares*) čtyř-

hroté, poslední stolička má však 3 vnější a 2 vnitřní hrboly a kromě toho ještě vzadu nepatrný výrostek. Pokud se týče ostatních částí kostry, jest ještě jen tolik poznamenati, že má g. na šíjových obratlích předlouhé trny, pak na rozdíl od člověka žebra poměrně delší, tlustší a více zakřivená, na lopatce *processus coracoideus* větší, klíční kosti, kosť ramenní i stehenní silnější a v pánvi obě pušky kloubní (*acetabula*) v předu blíže pravou u levé. Kosti bércové (*tibia*, *fibula*) jsou kratší obou kostí v předloktí (*ulna*, *radius*).

G. žije v záp. Africe, v končinách rovníkových a odtud na jih až asi po 15° j. š., kde ji prý již Karthagiňan Hanno (před více než 2000 léty) pozoroval, pokládaje tyto opice za divé lidi srstí porostlé. Kde tam všude přebývá, posud na jisto vyšetřeno není, jakož vůbec o ní různí cestovatelé a přírodozpytci minulých dob mnoho vlastních smyšlének a báchorek obyvatelstva těch končin za pravdu vydávali. Zejména žije také v pralesích kolem aestuaria Gábúnu (v. t.). Menší tlupy, ba spíše jen rodiny obývají tam hluboko v lesích, zvláště v údolích, a to po přednosti na zemi; jen mláďata spávají v ložích na nízkých stromech. Chodíce opírají se o všecky čtyři ruky a také běžíce tělem klátí, ježto se obě levé a zas obě pravé končetiny střídavě země dotýkají. Jsou samotáři a daleko klidnější i vážnější, než na př. šimpanz. Hlas mají žalostný; ve vzteku však zní jako drsný štěkot. Jsou to opice neobyčejné síly svalové a že se nad to pažemi i zuby vydatně brániti umějí, jsou lovcům a lidem vůbec vždycky nebezpečny. Živí se plody rostlinnými, šťavnatými kořínky, mladými pupeny a také prý ořechy louskají; že by ptáčatům o život ukládaly, jakož někteří cestovatelé vypravují, sotva ku pravdě podobno jest. — Obě g-ly zajaté, jež se do berlínského akvaria dostaly (druhá r. 1892), záhy zahynuly. Formy jindy za zvláštní druhy popsané, G. *castaneiceps* Slack a G. *mayema* Alix, nejsou zajisté než variety druhu zde popsaného. *Br.*

Gorinchem viz Gorkum.

Gorionides t. j. Jósef ben Gorion, též Josippon t. j. Pseudo-Josephus zvaný, jméno, jež si přikládá autor známé historie židovské, chtěje býti považován za Josefa Flavia. Ve skutečnosti byl to žid, který žil ve stol. X. v již. Italii. Spis jeho pak jest jen nezáživnou kompilací pravého Josefa, jehož znal G. z některého lat. spracování. Vedle něho užíval Apokryfů, legend Talmúdu a různých blíže neznámých bájí o prvých osobách Říma, snad i Pseudokallisthenův román o Alexandrovi, není-li dotyčná část jeho pozdější interpolací. Spis sám psán jest čistou hebrejštinou i tvoří jakýsi mezník v literatuře židovské. Za středověku požíval veliké vážnosti u židů i u křesťanů a přeložen do různých jazyků. Dílo vyšlo poprvé v Mantově mezi l. 1476—79 a opět lat. od Gagniera (Oxford, 1706) a Breithaupta (Gotha, 1707), ve výtahu Münsterově (Worms, 1529 a Basilej, 1549). Existuje i arabský výtah v Jay a Waltonově »Polyglotte Bible«.

Gorislava viz Rogněda.

Göritz, město v prus. vlád. obv. frankfurtském, kraji weststernberském, při Odře nedaleko trati štětínsko-reppenské, má 2596 obyv. (1890), cihelny, doly na hnědé uhlí.

Gorjan, ves v Slavonsku, v okr. djakovském, s 1737 ob. (1890) a zříceninami hradu rodu Gorjanských, jenž vymřel r. 1482. Hrad byl zbořen od Turků v XVI. stol.

Gorjanović-Kramberger Dragutin, geolog a palaeontolog chorv. (* 1856 v Záhřebě), studoval v Záhřebě a na universitách v Curichu, Mnichově a ve Vídni, promovoval v Tubinkách s dissertací *Fossile Fische der Karpathen* (1879), pracoval v říšském geol. ústavu ve Vídni, r. 1880 stal se adjunktem při zemském museu v Záhřebě, r. 1884 docentem university záhřebské a jest nyní prof. geologie a palaeontologie téže university a ředitelem geol. oddělení (zároveň universitního ústavu) zemského musea záhřebského. Pracuje o geologii a palaeontologii Chorvátska, Slavonie i Dalmacie. Z děl jeho uvádíme: *Die tertiaere Fischfauna Croatiens*; *Fosilni sisari Hrv., Slav. i Dalm.*; *Fossile Cetaceen*; *Terciargore zagrebačke*; *Palaeo-ichthyol. Beiträge*; *Die praepont. Bildgn. d. Agramer Gebirge*.

Gorjanski, jméno starobylého rodu chorvatského, vymřelého r. 1482. Vynikli z něho:

1) G. Nikola, byl v l. 1356—74 bánem a vyznamenal se za války uher. krále Ludvíka I. s valašským vojvodou Ladislavem (1369), zachrániv svojí chrabrostí královské vojsko před jistou záhubou. Kol. r. 1375 král povolal ho ke svému dvoru, učinil ho svým důvěrníkem a jmenoval ho dvorským županem. Po smrti královĕ a za nezletilosti dcery jeho Marie, která zasnoubila se s kralevičem českým Sigmundem, G. vládl zároveň s královskou vdovou Alžbětou, ale vzbudil proti sobě nelibost v Chorvatsku, Slavonsku a Dalmacii, tak že mnozí magnáti zřekli se Marie a prohlásili za krále chorvatského vojvodu Karla Dračského. Ve válce, jež následkem toho povstala, G. dal Karla úkladně usmrtiti (1386). Ale nelibost s vládou G-ého roznítila povstání v Chorvatsku a v další válce proti povstalcům byla družina královská od těchto přepadena a G., jenž chránil královnu svým tělem, zabit.

2) G. Nikola, syn před., zachránil se útěkem před povstalci, kteří zavraždili jeho otce. Stal se bánem mačvanským a r. 1387 hlavním vojevůdcem královského vojska, s nímž přemohl povstalce a obklíčil povstaleckého vůdce Ivana Horvata v Požeže. Tomu však podařilo se uniknouti. R. 1393 stal se bánem chorvatským a podněcoval krále Sigmunda k válce proti bosenskému vladaři Dabišovi, zvítězil nad tímto u Doboru, ale později s těží zachránil se s bratrem Ivanem, se Sigmundem a Heřmanem Celjským. Když r. 1401 král Sigmund byl od magnátů jat, G. přidav se k nim, pomohl králi k útěku, začež stal se palatinem uherským a zástupcem krále v jeho nepřítomnosti.

3) G. Vladislav, syn před., byl strážcem koruny sv.-štěpánské a korunovačních klenotů, jež svěřila mu královna Alžběta, vdova po Albrechtovi rakouském a dědička Sigmundova. Ale Alžběta dala unésti korunu sv.-štěpánskou, když král Vladislav polský, od většiny magnátů nově zvolený, měl býti korunován. G. byl odsouzen k smrti, ačkoliv se omlouval, že stalo se tak bez jeho vědomí. Avšak král Vladislav ho zachránil. V občanské válce mezi přívrženci Alžběty a Vladislava G. sbíral v dolní Slavonii vojsko pro Alžbětu, ale byl u Moháče poražen. Později stal se palatinem a r. 1457 po smrti Ladislava Pohrobka byl praetendentem na královský trůn. Když pak zvolen Matiáš Korvín, chtěl jej G. svrhnouti, ale vpád Turků do dolní Slavonie přiměl ho k tomu, že r. 1459 smířil se s Matiášem a podržel hodnost palatina.

Gorjuškin Zacharij Anikějevič (* 1748, † 1821), prof. ruského praktického »zákonoznalství« (*zakonoiskusstva*) při moskevské universitě. Školního vzdělání se mu nedostalo. Velmi záhy (ve 13. nebo 14. roce) vstoupil do praxe. Jako samouk vzdělal se ve filosofii, právech a historii. Vynikaje velkým nadáním a zabývaje se neustále prakticky civilními záležitostmi, proslul jako znamenitý advokát. R. 1786 Fonvizin, tehdejší ředitel moskevské university, povolal G-a na universitu, aby učil praktickému právu. R. 1790 přednášel ještě G. o praktickém právu ve šlechtickém pensioně při universitě. Současně byl členem komory trestního soudu; od r. 1803 zastával též úřad universitního syndika. Ze spisů jeho jest nejlepší *Rukovodstvo k poznaniju rossijskago zakonoiskusstva* (Moskva, 1811 a 1816), v němž pozorovati jest vedle sebe velikou znalost ruských zákonův i chatrnou vědeckou přípravu spisovatelovu. Dle Moroškina zápasí v řečeném díle »siluá bezforemná národnost s klassickými pojmy starých i nových právníků«. Nicméně má práce ta přes nedostatečný svůj systém mnoho cenných stránek. G. prvý upozornil na obyčeje a přísloví ruského národa jako na právní pramen a prvý také zavedl do vyučování ruského práva historický živel. Ukázal na důležitost a význam starých památek zákonodárství. Pokus jeho podati obzor starých ruských právních památek byl před vydáním Reutzova spisu »Versuch über d. gesch. Ausbildung d. russischen Staats- u Rechtsverfassung« (1829, v ruském překl. od Moroškina nazv. »Opyt istoriji ross. zakonov«, 1836) nejlepší. G. vydal též *Tri knigi opisanija suděbnych dějstvij* (Moskva, 1807, 1808 a 1815). R. 1811 opustil službu i universitu, avšak i potom účastnil se různých vědeckých otázek. Karamzin užíval jeho rad, týkajících se historie ruského práva, jakož i jeho rukopisů Ruské Pravdy z XV. stol. a Kyjevského letopisu, jež dle něho nazval Gorjuškinskými.

Górka [gúr-], starý rod polský, z něhož vynikají: **1)** G. Łukasz († 1477). Byl od Vladislava II. Varnenčíka poslán k sultánu Amuratu, bojoval po boku královč v bitvě u Varny a vynikal později ve službách Kazimíra IV., zvláště r. 1466, kdy zavřel památný mír toruňský, kterým řád rytířů Německých spokojiti se musil východní částí Prus a přijmouti ji od koruny Polské v léno. R. 1474 byl poslán do Opavy, aby zprostředkoval narovnání mezi Vladislavem českým a Matiášem uherským.

2) G. Łukasz, vnuk před. († 1542), přivedl Sigmundovi I. jeho nevěstu Barboru Zápolskou, zastupoval vládu polskou na cizích dvorech a byl r. 1530 poslán do Poznaně, aby tu byl prostředníkem při vyjednávání o mír mezi Ferdinandem I. a Janem Zápolským. Po smrti ženy vstoupil do stavu duchovenského a zemřel jako biskup kujavský.

3) G. Łukasz, vnuk před., v. Alžběta 25.

4) G. Andrzéj, bratr před. († 1584), jako náčelník dissidentův byl z nejhorlivějších odpůrců volby Jindřicha z Valois; na to pak smluviv se se stranou protivnou, stal se členem kommisse, která vypracovala známá Pacta conventa a zvolen byl do poselstva k Jindřichu do Francie.

5) G. Stanisław, bratr před. († 1592), od r. 1572 vévoda poznaňský, podporoval volby Bathoriho a byl s počátku horlivým odpůrcem snah habsburských; později znepřáteliv se se Zámojským, přešel do tábora habsburského a když přičiněním Zámojského zvolen byl Sigmund III., strojil se k válce a pobouřiv šlechtu velkopolskou, spojil se s arciknížetem Maxmiliánem; byv však u Krakova a u Byčiny poražen, upadl s arciknížetem do zajetí. Dosáhnuv svobody, neustal v nepřátelství svém proti Zámojskému, ano byl strůjcem sjezdu v Kole (1590), který schválil obmezení moci velikého hejtmana.

Górka Miejska, něm. *Görchen*, město v prus. vl. obv. poznaňském, okr. ravičském, na Dąbrozné, 16 *km* sv. od Raviče; 2012 ob. pol. (1890), sirotčinec, cukrovar, cihelna, obuvnictví a obchod s vepř. dobytkem.

Görkau viz Jirkov.

Gorkhové viz Gurkhové.

Gorki, město újezdné v ruské gub. mohilevské při stoku řek Proně, Kopylky a Porosice se 6331 ob. (1888), z nichž 3326 židův. Má 7 pravosl. kostelů, zemědělské učiliště, továrnu na hospodářské stroje, řemeslnickou školu, 2 nemocnice. G. r. 1862 povýšeny za město újezdné. Okolí jest velmi nezdravé a špatná voda způsobuje hojné epidemie tyfové.

Górki [gúr-], vsi v rak. Slezsku: **1)** G. Malé, hejt. Bílsko, okr. a pš. Skočov, fara Górki Wielkie; 47 d., 348 pol. a 5 n. obyv. (1890). Sem náleží Klępa a Lęgi. — **2)** G. Wielkie; 122 d., 986 ob. pol. (1890), farní kostel Všech Svatých a šk., fid. statek, k němuž náleží ve W. Górce krásný zámek a dvůr, majetek arcivévody Bedřicha. Ves sama skládá se ze samot a osad po různu ležících, z nichž největší Dzielowy, Górski, Lęgi, Parszywiny, Szpotawice, Woleństwo a Zalesie.

Gorkum [chorkym], též **Gorinchem** [cho-] (lat. *Gorcomium*), opevněné město v nizozem. prov. Zuid-Hollandě na vtoku Lingy do Mer-

wedy, na konci průplavu spojujícího Merwedu s Amsterdamem (dokonč. 1892), při žel. trati Dordrecht-Arnhem, má gymnasium, vyšší měšťanskou školu, výborně zřízené chudinství, zbrojnici, starobylé brány pevnostní a 11.879 obyv. (1889), živících se obchodem s plodinami, konopím, sýrem a koni, rybářstvím (lov lososů), stavbou lodí, výrobou hliněných dýmek, cihel a lanoví. — G. bylo r. 1787 dobyto od Prusů, r. 1795 od Francouzů a r. 1814 od spojenců po statné obraně obležených.

Gorlice, okr. město v záp. Haliči sev.-záp od Jasla při ř. Ropě na živé obchodní cestě mezi Uhrami a Polskem a na Haličské příční dráze (Zagorzany-G.), má 5653 ob (1890), větším dílem potomků něm. přistěhovalců z lužického Zhořelce (2884 židův), okr. hejtmanství, soud, poštu, raffinerii na petrolej, parní mlýny, značné trhy na plátno, naftu, obilí a víno. V okolí jsou tkalcovny a bělidla. Roku 1874 město úplně vyhořelo. Blíže G. ložiska nafty a poutnické místo Kobylanka, kamž se ročně na 50.000 poutníků dostavuje. — Okr. hejtm. gorlické (soud. okr. bieczský a gorlický) má na 916 38 km^2 79.670 ob. (1890).

Gorlov Ivan Jakovlevič, prof. polit. oekonomie a statistiky (1814—90). Vystudovav Mosk. univ., vstoupil do professorského ústavu při jurjevské universitě. Byl professorem s počátku v Kazaňské, později v Petrohr. univ. V Učených zap. Kaz. univ. uveřejnil *Opisanije Tagiljskago gornago okruga* (1840); *O dochodě i kapitala* a *Statističeskije očerki Sěv. Am. Sojuza* (1841). Byl spolupracovníkem Moskviťanina, Otěčestv. Zapisek, Bibl. dlja Čtěnija, Trudův Vol. Ekon. Obšč. O sobě vydal spisy *Těorija finansov* (Kazaň, 1841, Petrohr., 1845); *Ekonomičeskaja statistika Rossiji* (Petrohrad, 1849) a *Načala političeskoj ekonomiji* (t., 1859 až 1862). Nejsa samostatným badatelem G. přidržoval se názorů Saye a jiných oekonomistů téže školy.

Görl z Görlšteina Jiří, spis. českoněm. (* na poč. XVI. stol. — † 1591 v Praze). Pocházeje z rodiny německé, naučil se v Litoměřicích u švakra Jiříka Teplického česky; r. 1577 byl již v Praze, kde 1587 stal se veřejným notářem. Zaměstnávaje se horlivě mathematikou, sepsal r. 1577 něm. *Arithmetiku* (věnoval ji Rudolfovi II.), kterou sám potom přeloživ do češtiny vydal v Praze 1577 (opět vyšla 1597, 1600). Vedle toho napsal spisek *O měření sudův vinných města a kraje litoměřického* (t., 1577) a *Vinitorium, t. j. zpráva a naučení, kterak se mají vinohradové měřiti* (t., 1591). J. Jireček, Rukověť, str. 205.

Gorm Starý, král dánský, viz Dánsko, str. 20.

Górna Wieś [gúrna věš], osada v rak. Slezsku, hejt. Bílsko, okr., fara a pš. Skočov; 44 d., 391 ob. pol. (1890).

Görner Karl August, herec a dramatik něm. (* 1806 v Berlíně — † 1884 v Hamburce), řídil dvorní divadlo střelické, načež byl regisseurem Friedrich-wilhelmstädtského divadla v Berlíně, na to městského divadla a »Thalie« v Hamburce. Napsal nebo vzdělal mnoho lehkých veseloher a frašek, z nichž leckde živoří ještě *Der geadelte Kaufmann*. Byl z prvních, kdož dramatisovali pohádky. Vydal 2 svazky *Lustspiele* (1856, 1872); *Possenspiele* (1872) a mnoho svazků divadel pro děti.

Górnicki [gúr-] Łukasz, historik a polit. spisovatel pol. (* 1527 v Osvětimě — † 1603). Studoval v Krakově (od r. 1538) a v Padově (1543—1548). R. 1548 stal se dvořenínem biskupa a podkancléře pol. Samuela Maciejowského a jeho nástupce Zebrzydowského. Získav si přízeň krále Sigmunda Augusta, stal se sekretářem jeho a r. 1553 dostal faru ve Věličce. R. 1556 —58 opět studoval v Padově, vstoupil pak do kanceláře podkancléře biskupa Padniewského. Roku 1561 povýšen do stavu šlechtického a stal se bibliotékářem královským. R. 1570 stal se starostou v Tykocině. G. jest z nejznámějších a z lepších spisovatelů polských zlatého věku. Jsa bystrého ducha pracoval ve mnoha oborech. V celku však je málo samostatný a jednostranný humanista, pro něhož nic lepšího neexistuje nad vzory antické a italské. Dříve cenila se velice jeho historie, ale nověji seznalo se, že G. historikem nebyl. Slohem vyrovná se mu málo kdo z jeho současníků. Důležitější jeho spisy jsou: *Dworzanin polski* (Krakov, 1566); *Rozmowa o elekcyej, o wolności, o prawie i obyczajach polskich* (t., 1616); *Dzieje w koronie polskiej od r. 1538—72* (t., 1637); *Droga do zupełnej wolności* (Elbląg, 1650). »Dworzanin polski« a »Dzieje w koronie polskiéj« G. sám pokládá za své nejlepší spisy; avšak onen není původní, nýbrž složen jest dle »Il libro cortegiano« od Balt. hr. Castigliona († 1529). Jsou tu shrnuty tehdejší mravy dvorů panských, názory a charakteristické vlastnosti tehdejší společnosti šlechtické. Pěkná a živá jest forma spisu. Zajímavo jest, co tam G. mluví také o Češích a o jazyce českém, zejména o jeho oblibě v Polsku (viz čl. Jungmannův v ČČM. 1830). — Vzájemně se doplňují »Rozmowa« a »Droga«, obě z kritických let 1588 až 1593, kdy rozhodovalo se, má-li Polsko státi se monarchií šlechtickou, či lépe oligarchickou republikou. G. kácí dosavadní svobodu »bez ctnosti a práva«, vyslovuje se ve prospěch sesílené moci královské a zavrhuje svobodnou volbu králů, svobodnou jen na pohled. Kdežto v »Rozmowě« kácí starý systém, v »Drodze« staví nový, podávaje návrh reformy v celku dosti mlhavý a v jednotlivostech ne vždy dobrý. Z Říma na př. vypůjčuje si nemožnou pro Polsko diktaturu, z Benátek rozličné úřady vládě i svobodě nebezpečné. Löwenfeld nazývá jej eklektikem. Politické vzdělání béře z Platóna a Aristotela, a mnoho z Contariniho (»De magistratibus ... Venetorum«). Benátky obzvláště mu se líbí. Konec konců má se Polsko přece jen státi republikou oligarchickou. »Dzieje w koronie Polskiej« není vlastně historie, nýbrž jakýsi pamětník různých věcí, hlavně všelikých historek dvorských, které G. buď sám zažil neb jen dle doslechu zaznamenává. Ostatek není tam nic, o čem bychom mnohem lépe nebyli

zpravení z pramenů jiných. Novější literatura v celku není G-kému tak přízniva jako starší. Sluší z ní vytknouti: Czarnik, Ł. G. v »Przewodniku nauk i lit.« 1882; Löwenfeld, Ł. G., sein Leben u seine Werke (Vratislav, 1884, polský překlad Varšava, 1884); St. Tarnowski, Pisarze polityczni XVI. w. (Krakov, 1886). Spisy G-kého vydány často; nejnověji vycházeji v »Bibl. najcelniejszych utworów« péčí P. Chmielowského Ł. G. Dziela wszystkie. *Blo.*

Gornje Belane, něm. *Obervellach*, okresní město v Korutanech, v hejt. spittalském, se 4255 ob. něm. (1890). Zámek, huti žel. a ocelové. — Soudní okres gornobelanský má 5621 ob. něm. vyznání katol.

Gornji Grad, něm. *Oberburg*, okr. městys v štýrském hejt. celjském, s 797 ob. (1890) téměř veskrze Slovinci. Je tu veliký a krásný kostel z l. 1752—60, zříceniny hradu a býv. opatství benediktinské, založené r. 1140 patriarchou voglejským Peregrinem. Císař Bedřich III. dal statky jeho biskupům lublaňským, z nichž někteří tu sídlili. — Soudní okres gornogradský má 15.394 ob. slov. (1890) vyzn. katol.

Gornostajev: 1) G. Aleksěj Maksimovič, architekt ruský (* 1808 v ardatovském új., nižegorodské gub. — † 1862), pokládán bývá za obnovitele starého ruského slohu v novějším stavitelství ruském. Projeviv již v mládí náklonnost ke kreslení, cestoval se spisovatelem P. P. Sviňjinem tři léta po Rusku, studoval památky a starožitnosti ruské, načež dokončil své vzdělání u A. P. Brjullova. Účastniv se s tímto stavby Michajlovského divadla v Petrohradě (1831), odebral se do Německa, Švýcarska a Italie. Za projekt obnovení chrámu Jovova v Pompejích jmenován byl akademikem (1838), načež účastnil se přestavby zimního dvorce carova a stal se architektem ministerstva vnitřních záležitostí. Pochází od něho mnoho čelných budov v Petrohradě, hlavně pak chrámů a klášterních staveb na ostrově Valaamě a v Trojicko-Sergijevském klášteře u Petrohradu. S počátku G. jevil náklonnost ku běžné tehdy renaissanci, ale od r. 1840 počal všímati si bedlivěji starých stavitelských památek domácích i kombinoval základní jejich motivy se slohem románským, čímž dospěl k nádhernému, ruským duchem proniknutému typu staveb, ukazuje zároveň stavitelům ruským cestu k zachování a použití staroruského slohu. Mimo uvedené stavby na Valaamě a v Trojicko-Serg. klášteře spadají sem ještě kaple na Něvském prospektě v Petrohradě a pravoslavná kathedrála v Helsingforsu, dokončená jeho žáky.

2) G. Ivan Ivanovič, architekt ruský, synovec před. (* 1821 — † 1874), vzdělav se v petrohradské akademii, prožil 6 let za hranicemi, hlavně v Italii, Řecku, Egyptě a Malé Asii a po svém návratě za projekt hlavní poštovní budovy v Petrohradě jmenován byl akademikem. Od r. 1860 přednášel v akademii o dějinách umění a vydal lithogr. *Zapiski*, první samostatný spis ruský v tomto oboru, vyznamenaný cenou Demidova. Při konkurse na pomník tisíciletého trvání Ruska dostal druhou cenu. Z prací jeho sluší uvésti novou čítárnu veřejné knihovny v Petrohradě v římskovlaském slohu, kabinet ve stilu středověkých klášterních refektářů pro cizí prvotisky tamže, pomník M. Glinky v Alexandroněvském klášteře a kathedrálu v byzantinsko-románsko-ruském slohu v Babajevě v kostromské eparchii. G. vynikal při malé samostatnosti a fantasii nevšední znalostí slohu a jemným vkusem. Nemalé zásluhy získal si jako professor a zakladatel umělecko průmyslových kursů v kreslířské škole petrohradské (1870).

Gornský ledovec viz Monte Rosa.

Górny Koniec, osada v rak. Slezsku, hejt. Bílsko, okr. a pš. Strumień, fara Záříčí; 33 d., 278 ob. pol. (1890).

Gorod (od slovesa *gorodit*, hraditi) znamená v rus. jazyce původně hrad, nyní město. Ruská města vznikala z hradů podobným způsobem jako města řecká, římská i města nových evropských národů. O významu prvotních ruských hradů vyvinuly se dvě hlavní hypothesy. Dle jedné, jejímž původcem jest Zorian Dołęga Chodakowski (Adam Czarnocki), byly g-y posvátná, hrazená místa, v nichž se přinášely oběti a konaly bohoslužby. Téhož názoru se držel Pogodin, Srezněvskij, Kirkor, Šafařík a j. Dle druhé theorie byly g-y opevněná, hrazená místa, chráněná proti nepřátelským vpádům (Kalajdovič, Danilowicz, Grabovskij, Samokvasov a j.). Dle některých přívrženců této theorie byly g-y místa neobydlená, jež sloužila za útočiště obyvatelstvu pouze v dobách, kdy nepřítel vtrhl do země (Giljferding, Leontovič a j.), kdežto dle jiných badatelů byly g-y místa obydlená. Do sedmdesátých let ruští badatelé, kteří pokládali staré g-y za místa obydlená, shodovali se v tom, že ruští Slované před tím, než počali stavěti g-y (čili, jak v letopisech se psalo, *rubit, stavit, strojit, sypat* g.), žili ve vesnicích, a spojením vesnic teprve že povstaly hrady-města. Po Karamzinovi drželi se tohoto mínění Solovjev, Kavelin, Kostomarov, Běljajev, Leškov. V sedmdesátých létech vystoupil s novou theorii Samokvasov ve spise *Drevnije goroda Rossiji* a tvrdil, že dříve než vesnice vznikly ruské g-y. Ruští Slované, stěhujíce se z nížin Dunaje a Visly na východ do nížin Dněpru, Dviny a Volchova, kde sídlili národové jiní, známí pode jménem Skytů, Litevců a Finů, nemohli se usazovati v neopevněných vesnicích, nýbrž ve hrazených místech, v g-ech. Hrady byly jedině možnou formou kolonisace oněch krajů Hrozilať novým osadám četná nebezpečí. Tuzemci nemohli se chovati passivně k novým přistěhovalcům, a Slované musili se skrze ně prodírati a půdu jim odnímati. Hrazená ona místa ležela kromě toho na širokém prostranství, na němž ode dávna se stýkala západní Evropa s asijskými národy, a konečně nežili přistěhovalci sami mezi sebou v míru, a bylo tudíž třeba, aby se chránili v místech opevněných. Když g-y nestačily, vystěhovala se část obyvatelstva na jiná místa, jež rovněž byla ohražena. Povstávaly tak prigorody

(přihrady). Teprve když se přistěhovalci zabezpečili v nové zemi vystavěním mnoha hradů jednoho politického svazku, objevovaly se ve prostranstvích mezi hrady jednotlivé dvory a vesnice. Tyto prvotní ruské g-y byly však jiného rázu než g-y pozdější (města). Každý g. ohražen byl nějakým náspem, týnem, kůly, dřevěnou nebo kamennou stěnou a nezaujímal nikdy tak velkého místa jako pozdější hrady-města. Tím se vysvětluje dle Samokvasova, že ve starém Rusku mohlo býti až na několik tisíc hradů. Theorie Samokvasova setkala se na počátku s námitkami. Vyslovili se proti ní Pogodin, Kalačov, Byčkov, Sreznĕvskij, Savvaitov, později však se s ní smířili. Západní Evropu seznámil s ní Píč.

Během doby usazovalo se obyvatelstvo i kolem hradů, za hradskými zdmi, a tvořilo nové osady, jež těsně s hradem byly spojeny. Slovo g. nabylo tu poněkud jiného významu. Rozumělot se jím nejen původní hrazené místo, nýbrž i osady kolem tohoto místa. Bývalému g-u, vnitřní části pevnosti, říkalo se nyní kreml, dĕtinec (pevnost, hrad), kdežto vnější část nazývána město, predmĕstje, zastĕňje, okolótok, ochábeň, posád atd. Ve vnitřní části města, ve hradě, pevnosti, kremlu skrývali se v době obležení nebo nepřátelského vpádu všichni obyvatelé nejen města, nýbrž i nejbližších osad. V době míru sídlily tam též úřady. Za hradbami, v předměstí, v posádu nalézaly se domy a krámy kupecké, sklady zboží, tržiště, bazáry pro přijíždějící kupce čili hosti, přístavy pro lodi atd. Třídy živnostnické, obchodníci a řemeslníci, jakož i rolníci byli vytlačeni z g-ů teprve v době pozdější, když v kremlu sídlily jen osoby vojenské, úředníci a duchovenstvo. Prvotně obývány byly g-y nejrůznějším obyvatelstvem bez rozdílu zaměstnání. Sídlila v nich aristokracie čili t. zv. bojaři a pak ostatní svobodné obyvatelstvo, nazývané gorožanĕ, ljudi gradskije, často též ljudi, muži. Prvé místo mezi nimi zaujímali gosti (hosté), totiž cizí kupci, jichž knížata záhy počali užívati k službám politickým. Po hostech přišli kupci (domácí obchodníci) a po nich nejnižší třída čili t. zv. černí, mladší lidé nebo smerdy (řemeslníci a rolníci).

Prvé určitější zprávy o vzniku ruských měst podávají nám letopisy a spisovatel X. století Konstantin Purpurorodý. Nejstaršími nám známými městy ruskými jsou: Novgorod, Kijev, Smolensk, Černigov, Rostov a j., právem však sluší míti za to, že počátky ruských měst sahají do doby předcházející povolání Rurika. Ke každému většímu g-u, jenž byl střediskem jistého území, nazývaného volosť (vlasť), země, knížectví, úděl a v širším významu též g., náleželo několik měst menších čili t. zv. prigorodů. Tyto stavěny byly obyvatelstvem g-ů a následkem toho stály v ustavičném svazku s mateřskými osadami. Při jich stavění bylo účelem udržovati jednak vliv staršího g-u nad jednoplemenným obyvatelstvem celé země a usnadňovati správu území, jednak i rozšiřovati volosť a držeti v závislosti cizí plemena, podmaňovaná plemenem panujícím. V území jednoplemenném vzmáhaly se brzo prigorody a odlučovaly se mnohdy od města mateřského, stávajíce se samostatnými nebo si docela stará města podmaňujíce. Příklad zajímavý poskytuje Pskov, který do 1. pol. XIV. stol. byl prigorodem Velkého Novgorodu a pak se stal samostatným, dále Rostov, který náležel původně rovněž k novgorodské volosti a utvořil samostatné území již na poč. stol. X. Od poloviny XII. stol. byl však Rostov zastíněn novým g-em ve své volosti, Suzdalí. Dvě tato města měla ve XII. stol. společný prigorod Vladimiř, který znenáhla nabýval důležitosti, až obě připravil o prvenství. Také Novgorod byl původně, jak jméno jeho ukazuje, prigorodem nějakého nám neznámého staršího města.

Velká ruská města dělila se na konce, ulice, slobody, setniny (sotně), tvořící jednotlivě takořka zvláštní obec s vlastními funkcionáři: starostou, sotskými, dĕsjatskými a j. správními osobami, jež se nazývaly obyčejně starci, lepšími muži, staršími. Záležitosti celého města i celého území (volosti) vyřizovány byly na společných snĕmích zv. věče. S věčemi setkáváme se od nejstarších dob, a vyvinula se tato forma sněmování obyčejem. Věče účastnilo se pravidelně pouze svobodné obyvatelstvo staršího města, nikoliv obyvatelé celé volosti. Prigorody mohly sice na věče hlavního města též docházeti, avšak ve skutečnosti dělo se to málokdy, pro vzdálenost jejich a pro krátkost času od svolání. Nemohouce se účastniti věčí hlavního města, svolávaly si prigorody mnohdy vlastní věčová shromáždění, avšak při normálním stavu neměla tato jejich věče politické moci, vyřizujíc pravidelně jen otázky místní správy. Na věče dostavoval se kníže, bojaři i ostatní svobodné obyvatelstvo. Hlavní massu účastníků tvořili prostí občané, ljudi, a bylo proto věče demokratickou formou vlády, bez níž se v nejstarších dobách kníže neobešel, nemaje ještě zvláštních orgánů: policie a vojska. Slabost vlastních sil nutila knížete hledati oporu v souhlasu s národem. V XVI. stol. život věčový nadobro zanikl, ačkoli již ve stol. XV. silně byl obmezen.

V době údělných knížectví spravována byla hlavní města volostí knížetem, pokud se týče jeho úředníky, a do prigorodů byli posíláni úředníci nazývaní posadníky, někdy též tysjackými. Za posadníky dosazováni byli do prigorodů buď podřízená knížata nebo bojaři. Vedle nich existovaly však různé, shora již dotčené orgány místní samosprávy: starostové, sotští, dĕsjatští a j. V době státu moskevského nabyla města tvářnosti jiné než dříve. Z bezstavovské massy dosavadního městského obyvatelstva počala se oddělovati t. zv. třída sloužících lidí (služiloje soslovije), stav vojenský a úřednický, k němuž se řadila třída poloslužící (gosti a z obchodníků dvě setniny, t. zv. gostinnaja sotňa a sukonnaja sotňa). Hosté a kupci (tito jen částečně) byli totiž v mosk. státě přidržo-

vání k vybírání cel a poplatků a vůbec ke službám finančním, ustanovováni jsouce za různé finanční zřízence (golovy a ďjáky). Za to udělovány byly hostem na počátku osobní a pak obecné výsady (r. 1613 a 1648), dle nichž osvobozeni byli od soudu náměstníků a podrobeni jen soudu panovníkovu, sproštěni daní, veřejných povinností, mýta a mostného, obdařeni právem držeti (do r. 1666) votčiny, nabývati poměstí atd. Každý obchodník, který byl vládou vyhlédnut pro finanční státní službu (kterému dle tehdejšího způsobu vyjádření uděleno bylo »hostinné jméno«, titul »host«), povinen byl z města, v němž byl usazen, přestěhovati se do Moskvy. Počet hostí nebyl veliký. Za Kotošichina bylo jich jen 30.

Obchodníci hostinné a sukonné sotně tvořili první třídu městského obyvatelstva po hostech. Již ve XIV. a XV. stol. uvádějí se po hostech »sukonniki« jako bohatí, avšak neprivilegovaní obchodníci. Organisovati se počali teprv od konce XVI. stol., kdy moskevská vláda počala po městech vybírati lepší lidi z t. zv. černých sotnin a slobod a zřizovati z nich v Moskvě zvláštní sotniny: hostinnou a sukonnou. Dělo se to rovněž za účely fiskálními. Členové těchto sotní pomáhati měli hostem ve finanční správě. Výhody, jichž se jim náhradou za služby podobně jako hostem dostávalo, nevyrovnaly se však ztrátám spojeným s jejich službou. Zanedbávalť proti své vůli obchod. Původně byla hostinná a sukonná sotňa pouze v Moskvě, od pol. XVII. stol. nalézají se však členové těchto sotní i v jiných městech.

Ostatní nesloužící obyvatelstvo městské, jež zbylo po hostech a členech privilegovaných sotnin, nazývalo se **černými posadskými lidmi**. (Lidé posadští byl od XVI. stol. název všech obyvatel města kromě třídy sloužící; zahrnovali se tedy mezi ně i hosté a členové privileg. sotnin. Atributem »černí« označovali se nižší posadští lidé.) Název »posadští« pocházel odtud, že lidé tito bydlili kol měst v posadech. Většinou živili se obchodem, avšak vedle toho i řemesly a rolnictvím. Možná, že rolníci byli vůbec prvými posadskými obchodníky. Dále za posady byly **slobody** řemeslníků a rolníků, jež stejně jako posady tvořily obce a k městům byly čítány. Po oddělení se z městské obce hostí a členů privilegovaných sotnin v třídu poloslužících lidí tvořili obec vlastně již jen prostí čili černí posadští lidé, na nichž jediných lpěla všechna státní i obecní břemena čili t. zv. těhlo (taglo), od čehož se nazývali též městskými **lidmi těhlými** (taglyje ljudi). Těhlo nevázlo však na osobách, nýbrž na celých obcích, které ručiti musily za správné odvádění daní a poplatků, jakož i za konání různých osobních služeb, spočívajících zejména v dodávání rekrutů k vojsku, ve stavění a opravování městských pevností atd. Služby tyto nazývaly se **gorodovoje dělo**. Tím, že všechno ostatní městské obyvatelstvo osvobozeno bylo od různých státních břemen a povinností, stávalo se postavení černých posadských lidí vskutku nesnesitelným. Posadští lidé opouštěli raději města a prchali do vesnic do služby k zámožným lidem, než by snášeli přílišná břemena. Vyvinuly se takto v Rusku zcela opačné poměry než v záp. Evropě, kde města obdařená četnými výsadami rozmnožovala se právě lidem venkovským. Opouštění měst mělo však za následek, že ostatní městské obyvatelstvo, ručíc společně za plnění všech státních povinností, nésti musilo všechna břemena za lidi uprchlé. Stát nemoha postavení černých posadských lidí jinak ulehčiti, utekl se ku znevolnění nižšího městského posadského obyvatelstva. Již r. 1613 nařízeno bylo vraceti posadské lidi, kteří utekli z Moskvy. R. 1619 usnesl se v podobném směru zemský sněm (sobor). Ustanovení tato byla opakována jednotlivými ukazy a nařízeními z r. 1638, 1642 se sankcí trestů. Definitivně formulováno bylo znevolnění městského posadského obyvatelstva v t. zv. Uložení Alexěje Michajloviče z r. 1648. Stěhování z posadů zakázáno bylo pod následkem vypovědění do Sibiře. Zapověděn byl i přechod z jednoho posadu do druhého. Takovýmto způsobem nebyl vytvořen zámožný střední stav městský, nýbrž jen třída připoutaná stejně jako rolnictvo k těhlu a místu pobytu. Kdežto stará ruská města za doby údělných knížectví hrála velkou politickou roli na věčových shromážděních, nebylo ve státě moskevském po dřívější moci ani stopy. Města spravována byla od úředníků **zv. náměstníky**, vedle nichž existoval v městě a celém újezdě ještě zvláštní systém orgánů samosprávy (starostové, sotští a j.). I v době moskevské svolávány byly sněmy, nazvané nyní **sobory**, avšak ty byly zcela jiného rázu než někdejší věče. Byly to již sbory repraesentativní, jichž se účastnily osobně pouze některé osoby, kdežto hlavní massa obyvatelstva zastoupena byla v osobě deputátů. Osobně se dostavovali na zemské sobory pouze vyšší duchovní a vyšší osoby z třídy sloužící, kdežto všechno ostatní obyvatelstvo, zejména těhlé posadské obyvatelstvo vysílalo své zástupce. Nehledíc ani k tomu, že sobory svolávány byly od panovníků velmi zřídka (v době od r. 1548 do 1658 konalo se jich pouze 17), měla usnesení jejich význam jen poradný, tak že vláda se jimi říditi nemusila. A kromě toho nelíbila se činnost deputátů, zastupujících obyvatele posadské, bojarům, vyššímu úřednictvu i duchovenstvu. Ukazovalіť řeční deputáti na zlořády úřadů a soudů. Působily tedy vyšší třídy na panovníka, aby soborů nesvolával.

V pol. XVI. stol. zdálo se, že nastane ve správě měst jakýsi obrat. Ukazem z r. 1555 zrušena byla instituce **náměstníků**, kteří namnoze obyvatelstvo velice utiskovali, a správa měst i újezdů k nim patřících svěřena byla orgánům autonomním t. zv. **izljublenným golovám**, později jmenovaným **starosty, zemskému ďjákovi** a t. zv. **lepším lidem** (různým cělovalnikům, nazývaným též zemskými soudci). Příslušnost dotče-

ných zemských funkcionářů vztahovala se na všechna odvětví správy i na soudnictví. Moci jejich podrobeni byli jen lidé těhlí: městští čili posadští i vesničtí. Vedle těchto autonomních orgánův existovali ještě t. zv. **gubní starostové**. Doba samosprávy byla však krátká. Již na poč. XVII. stol. zavedena byla v ruských provinciích t. zv. **prikaznovojevodská správa**. Stalo se tak následkem nepokojů, kdy bylo třeba míti v každém městě vojenskou moc a kromě toho takový orgán státní správy, který by pojil provincii se středem říše a prostíral svou moc na všechny třídy obyvatelstva (nejen na těhlé lidi). Moc vojevody byla obyčejně krátká; trvalať 1 až 2 léta. Ve velkých městech bývalo vojevod současně několik, v menších po jednom. Ďjáci a podjačí tvořili s vojevodou t. zv. **prikaznou izbu**. I za správy vojevodské trvala soustava orgánů samosprávných, moc jejich však byla velmi malá, poněvadž vojevoda velmi často se míchal do oboru jejich působnosti, ačkoli mu náleželo vlastně jen právo kontroly. Obsáhlou samosprávu, jaká se vyvinula v městech záp. Evropy, v Rusku marně by bylo hledati. Jen ve Velkém Novgorodě měly se poměry poněkud lépe. Správa městská spočívala tam v rukou pěti starostů, zvolených dle konců města. Pokus se zavedením municipálního zřízení, podobného magdeburskému zřízení měst německých a polských, učiněn byl r. 1666 ve Pskově.

Základ novému městskému zřízení položen byl Petrem Velikým, který zřídil v Moskvě r. 1699 **purkmistrovskou komoru** (burmistěrskaja palata), které brzy na to dáno jméno **ratuša**, a v ostatních městech **zemské izby** s volenými purkmistry (burmisty) v čele. Moskevští purkmistři voleni byli všemi městskými sotninami i posadskými slobodami. Účelem reformy bylo osvoboditi hosti, kupce, živnostníky městské i černoslobodce od správy státních úředníků a soudců a podříditi je vlastním autonomním orgánům, purkmistrům. Moskevská purkmistrovská komora byla nejen místním městským úřadem, nýbrž i ústřední institucí, jíž byly podřízeny všechny zemské izby.

Ani ještě nyní nelišilo se obyvatelstvo městské valně od obyvatelstva vesnického, které rovněž mělo právo voliti si purkmistry. Krok k odrůznění stal se zřízením městských magistrátů, když Petr podruhé reformoval ústřední i provinciální správu. R. 1718 ustanovil, aby ve všech městech ruských byly zřízeny magistráty, které by se spravovaly zvláštními řády, sepsanými na základě reglementu rižského a revalského. V Petrohradě zřízen byl **hlavní magistrát** a to z úředníků státních, v ostatních městech **městské magistráty** z orgánův autonomních. Kompetence magistrátů vztahovala se již jen na města a jejich obyvatelstvo. Pro hlavní magistrát vydána byla instrukce (reglement) r. 1721, pro městské magistráty r. 1724. Nové úřady nespravovaly však veškero městské obyvatelstvo, nýbrž hlavně jen obchodně-živnostenské třídy čili **graždany** (občany); šlechta, duchovenstvo a cizinci se za »občany« nepočítali. Občany rozdělil Petr na **regulární a neregulární**. Regulární, k nimž náležela intelligence, obchodníci a řemeslníci, dělili se na 2 gildy; k neregulárním patřily nižší vrstvy zvané **podlyje ljudi** (prostí, nízcí lidé), kteří byli v námezdním poměru, v »černých pracích a jim podobní«. Počet členů magistrátních závisel na velikosti měst, která dle počtu obyvatelstva dělila se na 5 tříd. Za město pokládána byla od dob Petrových každá obec zanesená do seznamu měst. Každý magistrát skládal se z jednoho nebo několika **purkmistrů** a několika **radních** (ratmanů); ve velkých městech volili se kromě toho **presidenti**. Za členy magistrátu voleni byli jen občané regulární. »Podlí lidé« správy městské se neúčastnili, avšak volili si ze svého středu **starosty**, kteří hájili jejich zájmy před magistrátem. Magistráty byly institucí polo soudní, polo správní. Před soud jejich náležely všechny trestní i civilní záležitosti »občanů«; v záležitostech trestních byl vrchní stolicí hlavní magistrát, v záležitostech civilních senát. Co se týče správy, měly magistráty různé úkoly finanční a policejní; také o zvelebení a blahobyt města měly pečovati. Bděly především nad rozvrhováním a vybíráním státních daní a nad vykonáváním různých veřejných povinností. Dále uloženo bylo magistrátům starati se o městskou policii, zřizovati školy, sirotčince, káznice, nemocnice, stavěti radnice a bursy. Městské magistráty byly podřízeny hlavnímu magistrátu, kterému podávaly zprávy o všech svých jednáních a záměrech, a jehož předpisů povinny byly šetřiti. Kromě toho byla pro ně závazná též nařízení některých kollegií, na př. kammer-kollegie. Jinak měly magistráty postavení samostatné, nejsouce »v tom, co se týkalo městského soudu a oekonomie«, podřízeny gubernatorům a vojevodům.

Magistráty neměly dlouhého trvání. Brzo po smrti Petrově zrušen byl hlavní magistrát r. 1727. Bývalé magistráty, nazvané nyní **ratušemi**, podřídila Kateřina I. vojevodům. Stejně jako dříve magistráty spravovaly též ratuše soudní i finanční městské záležitosti a dle instrukce z r. 1728, dané gubernátorům a vojevodům, také městskou policii, čímž upadly ještě ve větší závislost na gubernátorech a vojevodech. Za Alžběty Petrovny byly sice magistráty r. 1743 nominálně obnoveny (také v Petrohradě zřízen byl hlavní magistrát), přes to však netěšila se města daleko té samosprávě jako za Petra I. Zůstalyť magistráty v témž podřízeném postavení k oblastním úředníkům státním jako ratuše.

Nová změna v organisaci městské správy nastala za Kateřiny II., která počet měst zmenšila. Dle seznamu z r. 1764 počítalo se v Rusku pouze 165 měst a 13 prigorodů. Dne 21. dub. r. 1785 vydala císařovna městské zřízení ruské čili t. zv. listinu o právech a výhodách měst ruské říše. Tímto zákonem, jakož i několika jinými určena byla práva a povinnosti měst-

ského stavu. Městskými obyvateli byli »všichni starousedlí, dále ti, kteří se v městě narodili nebo se tam usadili nebo tam měli nemovitosti nebo zapsáni byli do nějaké gildy, cechu nebo konali městskou službu a nesli břemena«. Z nich byli však **skutečnými** městskými obyvateli (nastojaščije obyvatěli) pouze ti, kteří měli v městě nemovitosti bez rozdílu původu, povolání a zaměstnání. Každý městský obyvatel měl zapsán býti do městské obyvatelské knihy, která byla rozdělena na šest oddílů. Do prvého oddělení zapisovali se »skuteční« obyvatelé, do druhého kupci, do třetího cechoví řemeslníci, do čtvrtého hosté z cizích měst a zemí, do pátého »přední« občané (ti, kteří zastávali městské hodnosti, učenci, umělci, kapitalisté, velkoobchodníci a majitelé korábů), do šestého t. zv. **posadští**, totiž ostatní obyvatelé, kteří se zabývali živnostmi a pracemi a do jiného oddělení obyv. knihy zapsáni nebyli. Novým zřízením nabyl městský stav výhradného práva na provozování obchodu a řemesel. Naproti tomu byly osoby měst. stavu povinny bydleti v městech a nikoli na venkově, aneb měly aspoň připsány býti k tomu neb onomu městu. Tím teprv odlišil se městský stav značnou měrou od obyvatelstva venkovského. Městským zřízením z r. 1785 zůstaveno bylo městům vlastnické právo ke všem zákonnou cestou nabytým pozemkům, pastviskům, řekám, rybím lovům atd. Dovoleno jim bylo též zakládati na městských pozemcích mlýny, zřizovati, vydržovati a dávati v nájem lidové kuchyně, krčmy a traktýry, míti kupecký bazár, cejchovati míry a váhy, konati týdenní a roční trhy atd. Městský stav podržel těhlý charakter, avšak kupci osvobozeni byli od podušné daně, tělesného trestání a vojenské povinnosti, což bylo příčinou rozdělení stavu na dvě třídy, z nichž poplatná třída nazývána byla měšťany.

Kateřinské městské zřízení bylo až do nedávna základem ruské městské samosprávy. V podstatě své ustanovovalo jen obecné principy městské samosprávy, jež potřebovaly hojných doplnění a výkladů. Orgány městské autonomie byly: **duma** (rada) **obecná a šestihlasná, městský golova** (náš purkmistr) **a magistráty.** Obecná městská duma skládala se z radních (glasnyje), volených od každé z uvedených šesti tříd městských obyvatel (v nerovném počtu) a z měst. golovy. Scházeti se měla obecná městská duma jednou za tři roky a kromě toho ve případě potřeby. Obecná duma volila ze svého středu dumu šestihlasnou, jež nazvána byla odtud, že každá ze šesti tříd měla v ní svého zástupce. Duma šestihlasná, jež úřadovala neustále, byla vlastním orgánem městské správy. Vedlať pod předsednictvím měst. golovy veškeré městské hospodářství, avšak za dozoru gubernatora, jemuž měla dávati účet o všech městských příjmech a vydáních. Soudnictví náleželo za Kateřiny II. již dle zákona o guberniích z roku 1775 magistrátům, které byly podřízeny gubernskému magistrátu a skládaly se jako dříve z purkmistrův a radních volených na tři léta »městským kupectvem a měšťanstvem«. Jurisdikce jejich vztahovala se pouze na obchodně průmyslové obyvatelstvo města, na kupce a měšťany. Městskými úřady byly takto magistráty vlastně jen v tom smyslu, že se nalézaly v městě. Městským zřízením z r. 1785 byl obor jejich působnosti rozšířen i na městskou správu. Nehledíc k tomu, že magistráty a dumy byly povinny »vzájemně si podávati ruku pomocnou«, měly městské magistráty býti strážci městských práv. Směly totiž podávati gubernskému magistrátu a senátu stížnost, jestliže úřady ukládaly městům nové daně, služby nebo břemena. Poměr městských i gubernských magistrátů k dumám byl dle měst. zřízení z r. 1785 velmi nejasný a neurčitý. Instancí appellační a revisní byly magistrátům trestní a civilní komory; stolicí nižší byly t. zv. **ústní** (slovesné) soudy, pojmenované odtud, že všechno se v nich ústně projednávalo. V menších městech a posadech zřízeny byly místo magistrátů **ratuše**, které vedle svých soudních funkcí řídily též celou městskou správu, nahrazujíce městské dumy, jež v malých městech a posadech ustanovovány nebyly. Městské magistráty (a ovšem i ratuše) vedly též záležitosti týkající se vybírání daní z nemovitostí, záležitosti týkající se vojenské povinnosti, sčítání měšťanů a kupců, volby na cechové funkce atd. V Sibiři nazýval se městský magistrát **městským soudem**, purkmistr **měst. soudcem** a radní **přísedícími** (zasědateli). Magistráty a ratuše udržely se až do r. 1866, kdy následkem soudních reforem byly zrušeny v celém Rusku. Soudní jejich funkce odevzdána byla újezdným soudům; záležitosti hospodářské a městské správy přešly do oboru působnosti městských dum. V těch městech, kde úplně vedly městské hospodářství, zůstaveno bylo ministru vnitra zřizovati buď městské dumy na obecném základě nebo zjednodušenou obecní správu. V některých místech Sibiře zrušeny byly městské soudy již zákonem z r. 1864, v ostatních teprve r. 1885.

Kateřinské samosprávě měst nebyla popřána dlouhá doba. Již Pavel I. se proti ní postavil. Petrohradskou městskou dumu nejprve pozměnil a pak r. 1798 docela zrušil, nahradiv ji podivným úřadem, nazvaným **kommisse pro zaopatřování residence zásobami, byty a jinými věcmi náležejícími ku policii**, které bylo podřízeno několik nižších úřadů: **městská správa** (gorodskoje pravlenije) čili **rathauz, kancelář správy zásobáren a kancelář městských staveb.** Přísně byrokratické organisaci ustoupiti musila samospráva. Koncem října r. 1798 zaveden byl nový řád v Petrohradě a v únoru r. 1799 též v Moskvě, s tím však rozdílem, že v čele městské správy stál v Moskvě **departement** podřízený petrohradské kommissi pro opatření zásobami. Nová organisace městské správy měla býti zavedena i v jiných městech, kde se Kateřinské instituce dožily jen druhé poloviny r. 1800, byvše definitivně zrušeny.

*

Dle císařova ukazu ze 4. září 1800 měly v gubernských městech zřízeny býti rathauzy na témž základě jako v obou residencích, avšak pro smrt Pavlovu nemohly chystané plány býti provedeny. Alexander I., sotva nastoupil v březnu r. 1801 na trůn, hned zrušil dotčený ukaz Pavlův a za dvě neděle na to obnovil městské zřízení Kateřinské. Kommisse pro zaopatřování residence zásobami i její departement v Moskvě byly zrušeny. Kateřinská organisace byla sice obnovena, císař Alexander měl nejlepší úmysly, avšak poručnictví a dohled, který vykonával stát nad městskou samosprávou, byl tak rozsáhlý, že městská autonomie prospívati nemohla, nebo lépe řečeno, ve skutečnosti jí nebylo. Ještě v r. 1801 zřídil císař t. zv. komitét k urovnání městských povinností, na počátku v Petrohradě, potom v Moskvě a j. městech. Povstala tak nová instituce, na niž přešla část působnosti městské dumy. Skládala se z živlu autonomního i státního, avšak státní převládal. R. 1820 zřízeny byly kromě toho v obou sídelních městech ještě zvláštní komitéty pro lepší organisaci městských příjmů a výdejů. I tyto komitéty skládaly se jednak ze zřízenců státních, jednak z představitelův obce. Takto obmezeny byly dumy, sotva byly obnoveny, ve své působnosti do možného minima. Podřízeny jsouce komitétům, proměnily se ve výkonný jejich orgán, a činnost jejich spočívala ve skutečnosti jen v tom, že prostě vydávaly městské příjmy na uhrazení těch neb oněch potřeb města, jež ukájeny byly komitétem nebo policií.

Za Alexandra I. nastaly v organisaci městského stavu některé změny. Manifestem z 1. led. 1807 udělena byla kupectvu nová výsada: zavedena byla nová hodnost kupců prvé třídy (pervostatějnyje), kteří měli býti voleni jen na čestnější městské funkce. Aby se zvěčnila památka kupeckých rodů této prvé třídy, uloženo bylo zároveň ministru obchodu založiti »sametovou knihu čelných kupeckých rodů«. Existovavší dotud hodnost »předních« (imenitých) občanů byla pro kupectvo zrušena a vyhražena jen učencům a umělcům. Jak hodnost prvé třídy, tak hodnost předních občanů byly zrušeny, když r. 1832 byla zřízena nová třída t. zv. čestných občanů (s rozdělením na osobní a dědičné občany). Po těchto změnách dělili se dle svodu zákonů městští obyvatelé na obyvatele vůbec a na »obyvatele zvláště«. Těmito rozumělo se hlavně obchodní a živnostnické obyvatelstvo města, jež se dělilo na 5 tříd: 1. na čestné občany (osobní i dědičné), 2. na gildové kupectvo, 3. na měšťany čili posadské, 4. na cechové řemeslníky, 5. na pracující lid. Pátá třída nepočítala se však k městské obci.

V základech svých trvalo Kateřinské městské zřízení až do zavedení nového zřízení z r. 1870. Se změnami, které na něm během půlstoletí jeho trvání byly činěny, přešlo ve druhé redakci do svodu zákonů z roku 1832. Prošedši pak vydání z r. 1842, vešlo v poslední své redakci do svodu z r. 1857. Městská samospráva ruská podobala se dle těchto změn Kateřinského zřízení jen málo autonomii. Příčinou toho byly nejen faktické poměry, nýbrž i právní stránka městské správy. Autonomní městské orgány, jichž byl veliký počet, podrobeny byly na jedné straně obsáhlé kontrole a poručnictví orgánů státních, na druhé straně však nepodléhaly samy odpovědnosti městské obce, která je zvolila, a jejímiž byly repraesentanty. Městskou správu vedla především šestihlasná duma, která v městech menších se proměnila ve dvouhlasnou. Duma obecná, zavedená již za Kateřiny II., existovala jen dle jména; ve skutečnosti jí nebylo. Vedle dumy trvala ještě celá řada různých městských institucí, z nichž jen některé byly výkonnými orgány dumy, a skoro všechny proměnily se v pouhé kanceláře, které se nejevily skutečnými představiteli a ochránci obecních městských zájmů. Všechny tyto instituce a orgány podřízeny a odpovědny byly nikoli městské dumě nebo obci, nýbrž jen státním úřadům, především náčelníku gubernie a finanční komoře (kazennaja palata). Orgány městské správy úřadovaly tak, aby jen státní úřady byly uspokojeny. Velkého zájmu na obecních záležitostech neměly. Běželo jim hlavně o to, aby vyhověly formě zákona a nedostaly se v moc soudu, jakož i aby nemusily zaplatiti případnou škodu vzešlou z jejich úřadování. Týkalo se to hlavně šestihlasné dumy, která sestavovati měla roční rozpočty příjmů a výdejů a předkládati je náčelníku gubernie. Jestliže rozpočty vyhovovaly zákonu, předkládán byl opis jejich ministerstvu vnitra. Bylo-li v rozpočtu něco nesprávného, vracen byl znova dumě. Po prozkoumání gubernským úřadem potvrzován byl rozpočet buď gubernátorem nebo dle velikosti sumy ministrem vnitra. Rozpočtem povoleným musila se duma přesně spravovati a nesměla činiti žádná větší vydání. Bez vládního povolení nesměla duma stanoviti ani nové městské poplatky a vůbec prameny městských příjmů. Státní dozor jevil se též v tom, že gubernátor bděl nad pořádkem v městě, nad vedením obyvatelských knih atd. Koncem roku předkládaly dumy gubernátorovi a finanční komoře též roční účty o měst. výdejích. Na každém kroku, v každém svém jednání měla duma svázané ruce předně rozpočtem, jejž nesměla překročiti, a pak státními úřady místními i centrálními. Některé funkce její přešly na policii, kterou duma platila stejným způsobem, jako nesla mnohá vydání spojená se správou státních záležitostí. Konec konců náleželo městské dumě skoro jen rozvrhování a vybírání daní a poplatků městských i státních a některé věci menšího významu. Obrátila se takto i duma v pouhou kancelář.

Úpadek městské autonomie zavinila do značné míry též lhostejnost městské společnosti k vlastním zájmům jakož i malá vzdělanost a nezralost k tomu, aby sama se spravovala. Také oekonomické poměry měst byly příčinou úpadku. Do volebních shromáždění

městských nedostavovala se ani desetina občanů, kteří měli aktivní volební právo. Obyvatelské knihy nevedly se buď vůbec aneb aspoň pořádně. Lidé, zvolení na rozličné hodnosti obecní, byli analfabeti a podpisovali listiny, kterým ani nerozuměli. Někdy byli to i vyděrači nebo podvodníci. Městské rozpočty sestavovány byly nedbale a nesmyslně, jen aby se vyhovělo představeným úřadům. Udávaly se výdeje, jež neexistovaly, a vpisovaly se příjmy, jež nedocházely. Gubernský úřad zkoumal rozpočty jen se stránky formální. Věcné zkoumání díti se mohlo jen nenáviděnými revisemi, jež konali zvláště ve čtyřičátých létech úředníci zv. revizoři. (Mistrovsky vylíčil Gogol stav městské správy v dramatě »Revizor«.) Celá složitá procedura odpovědnosti městských institucí před státními úřady byla namnoze jen mrtvou písmenou. Ve skutečnosti rozpočty skoro nikdy gubernátorovi nebyly předkládány, a revise finanční komory se nedály. Protokoly o zasedání dum se nevedly; žurnálů ve většině případů nebylo. Pořádek závisel na uznání a dobré vůli městského sekretáře, člověka mnohdy »líného, opilého a hloupého a nejčastěji nesvědomitého. Za takového stavu byly věci vyřizovány v dumě velmi zdlouhavě a zhusta po celá léta se odkládaly.

Hlavní příčinou smutného stavu městské správy bylo přílišné státní poručnictví, jehož rozsah ostatně zákonem nebyl přesně vytčen. Nebylť zákonem jasně stanoven poměr městských institucí k ministerstvu a k místním gubernským úřadům. Ani jeden městský orgán nevěděl, pokud jest povinen šetřiti vůle a přání toho kterého úřadu neb orgánu státního. Velmi nejasný byl zejména poměr k policii, což za následek mělo kromě zmatků též průtahy. Okolnost ta způsobila dále, že korrespondence kancelářská tak se rozmnožila, že kanceláře pohltily velké sumy peněz, které by se jinak byly mohly věnovati na městské potřeby.

Co se týče oekonomických poměrů, nemohou se ruská města až do nejnovější doby měřiti s městy západoevropskými. Dle vládního názoru vysloveného min. vnitra r. 1864 byla městem: 1. taková obec, jejíž obyvatelé liší se od vesnických obyvatelů způsobem života tak, že hlavním prostředkem výživy jest jim obchod a různého druhu průmysl, 2. obec, jež má svou zvláštní obecní samosprávu, 3. obec, která jest střediskem oblastné správy: gubernské neb újezdné. Obce, které vykazují buď jen jeden z naznačených tří elementů nebo dva takové elementy, městům se sice podobají a zahrnují se stejně s městy do širokého názvu »městská osada« (gorodskoje poselenije), nazývají se však buď posády neb městečky. Posád spojuje v sobě prvé dva naznačené živly, městečko vykazuje jen živel prvý. Městy v pravém slova smyslu nejsou sice t. zv. bezújezdná č. zaštátná města, poněvadž v dané době nejsou středisky provinciální státní správy, přes to však k městům se počítají proto, že aspoň v minulosti střediský takovými byla. Jak viděti, rozhoduje o povaze města živel čistě administrační; oekonomické poměry, které by nejvíce měly vážiti, mají jen význam podřízený. Mnohá městečka, jichž jest mnoho v záp. a jižním Rusku, ničím se podstatně neliší ani od posádův ani od újezdných nebo zaštátných měst, poněvadž se v nich většina obyvatel zabývá nikoli zemědělstvím, nýbrž průmyslem; nicméně jsou zbavena práva městské samosprávy, a obchodně průmyslové třídy v nich obývající nemohou tvořiti obec, nýbrž patří k městům, k nimž jsou připsána, nebo (do r. 1863) k městu toho újezdu, kde leží městečko. Kdežto mnohá městečka mají až několik tisíc obyvatel, možno v každé gubernii ukázati na několik újezdných a zaštátných měst, jejichž obyvatelstvo sotva převyšuje 1000 duší a často ani tisíce nedosahuje. Tak se vysvětluje, že v Rusku přes veliký poměrně počet měst — dle údajů z r. 1866 byla v evropské Rusi kromě Polska, kraje Ostzejského a Finska 682 města a posády — není vyvinut městský život. Jevít se městem mnohá obec jen proto, že jest v ní sídlo státní správy. Z uvedeného počtu 682 bylo gubernských měst 50, újezdných 470, zaštátných čili bezújezdných 115 a posádů 47. Připočtou-li se k tomu ještě města sibiřská, jeví se v r. 1866 poměr jedněch měst ke druhým v procentech takto: gubernských měst bylo 8·12%, zaštátných měst a posádů 20·8%, čili skoro čtvrtina všech měst; ostatek připadal na města újezdná. Co se týče poměrů měst. obyvatelstva k vesnickému, bylo dle údajů z r. 1847 v městech průměrem jen 10·2% všeho obyvatelstva, a tu sluší ještě uvážiti, že většinu tvořili v městech t. zv. měšťané čili posádští, kdežto třída kupecká a živnostnická jakož i intelligence byly ve veliké menšině. »Měšťanů« počítalo se více než 50% městského obyvatelstva, kupců všech tří gild jen 4·5%, čestných občanů o 15%, šlechty a úřednictva 5·5%, duchovenstva 1·4%.

Za takovéhoto složení městského obyvatelstva a za poměrů nízkého stupně vzdělanosti není divu, že městská samospráva, dušená mimo to státním poručnictvím, prospívati nemohla. Státníci dvacátých, čtyřicátých i šedesátých let viděli příčinu úpadku měst. správy v tom, že se jí nesúčastnila šlechta, živel vzdělaný. Nové městské zřízení z r. 1846 vydané pro Petrohrad, kterým šlechtě umožněn větší vliv na městskou správu, ukázalo však, že naděje ve šlechtu kladené se nesplnily. Úpadek městského hospodářství a městské samosprávy vůbec přiměl vládu, že pomýšlela na revisi měst. zřízení. Reforma počata s Petrohradem. Dotčeným novým zříz. vyd. 13. ún. 1846 pro Petrohrad rozděleny byly osoby, náležející k obci, na 5 tříd: v prvé třídě byli dědiční šlechtici, kteří vládli v sídelních městech nemovitostmi, ve druhé třídě osobní šlechtici, čestní občané a raznočinci (k těm patřili učenci, umělci a j. osoby, jež nenáležely ani k osobní šlechtě ani k čestným občanům, které však měly rovná s nimi práva), vládnoucí rovněž nemovitostmi; v třetí třídě byli kupci všech tří gild; ve čtvrté »mě-

šťané« (nezapsaní do cechů); v páté řemeslníci nebo »měšťané« zapsaní do cechů na neobmezenou dobu. Kromě toho připočteni k městské obci na čas cizinci, kteří provozovali v residenci obchod, živnost neb řemeslo. Všechny uvedené třídy povolány byly novým zřízením k vedení městské správy. Kruh plnoprávných příslušníkův obce se takto naproti dosavadním poměrům velice rozšířil. Institucemi a orgány městské správy byly: městský golova, obecná městská duma (obščaja duma) a výkonná duma (duma rasporjaditělnaja) s existujícími při ní orgány. Obecná duma skládala se z představitelů všech městských tříd. Každá třída volila do ní minimálně 100 a maximálně 150 osob, tak že celkem bylo všech členů dumy 500, resp. 750. Obecná duma scházela se však velmi zřídka. Dělo se to obyčejně jen k volbě městského golovy a k jednání o nejdůležitějších obecních záležitostech. Pravidlem bylo, že záležitosti vyřizovaly se v jednotlivých z pěti oddělení, z nichž se duma (dle počtu městských tříd) skládala. V obecné dumě předsedal městský golova a v odděleních třídní staršinové. Za měst. golovu mohly býti zvoleny jen váženější osoby ze šlechticů, čestných občanů a kupců 1. gildy, které vládly v městě majetkem v ceně nejméně 15.000 rublů a měly aspoň 30 let věku. Na hodnost měst. golovy navrhovala vlastně jen duma dva kandidáty, z nichž jeden byl pak jmenován císařem.

Obecná duma byla jen orgánem usnášejícím se, nikoli výkonným. Provedení jejích usnešení náleželo dumě výkonné, která nahrazovala dřívější dumu šestihlasnou a skládala se (mimo měst. golovu) ze 13 členů, z nichž 12 bylo autonomních a 1 vládní. Velkou většinu mezi členy autonomními měli nejbohatší, počtem však nejslabší městské vrstvy. Volilyť prvé tři třídy po 3 členech, kdežto na dvě třídy nejnižší (»měšťany« a řemeslníky) společně zbývali jen 3 zástupcové. A k tomu ještě byla prvá gilda kupectva zastoupena dvěma členy, druhé dvě členem jediným. K takovým výsledkům přivedla sestavovatele nového městského zřízení snaha získati pro správu obce nejintelligentnější vrstvy obyvatelstva. Člen vládní zaveden byl do výkonné dumy, aby bděl nad řádným a správným postupem záležitostí v dumě. Velkou nesrovnalostí nového řádu bylo ustanovení, že výkonná duma podřízena jest nikoli dumě obecné, nýbrž řídícímu senátu a co do místní správy náčelníku gubernie. K obecné dumě byla výkonná duma až do r. 1862 v tom podivném poměru, že v případě nesouhlasu s usnesením obecné dumy nemusila ono usnesení provésti, nýbrž mohla prostřednictvím městského golovy oznámiti obecné dumě příčiny svého nesouhlasu nebo s oznámením obrátiti se na náčelníka gubernie, který, nedošlo-li ke shodě mezi oběma dumami, předložil záležitost se svým návrhem k rozhodnutí vojenskému generalgubernátoru. Od r. 1862 změnily se poměry. Shledala-li výkonná duma při provádění nějakého usnesení obecné dumy obtíže, měla to oznámiti. Jestliže však obecná duma neshledala nutným změniti své usnesení, musila je výkonná duma provésti. Ku provádění usnesení jednotlivých oddělení obecné dumy (v záležitostech té které městské třídy) byly zřízeny t. zv. upravy: kupecká, měšťanská a řemeslnická, které byly podřízeny dumě výkonné.

Časem se ukázalo, že úhrnný počet členů obecné dumy (500—750) jest velmi značným k uvažování záležitostí v plném shromáždění, jež se týkaly hospodářství a obecného blaha hlav. města. Poněvadž praxe, dle níž záležitosti uvažovány byly postupně každým oddělením dumy zvláště, nejevila záruk všestranného a objektivního posouzení, zmenšen byl r. 1862 počet členův dumy na jednu třetinu. Každé oddělení obecné dumy čítalo jen 50 osob a duma celá tedy 250 osob. Při tom byla i působnost samé dumy obmezena jen na záležitosti obecního hospodářství. Záležitosti třídní a volby na městské funkce jakož i volba členů do obecné dumy vloženy byly nyní na zvláštní sbor, volený od jednotlivých městských tříd v témž počtu členů, v jakém dle řádu z r. 1845 voleni byli členové obecné dumy.

Roku 1862 zavedeno bylo podobné zřízení městské jako v Petrohradě též v Moskvě a r. 1863 v Oděsse. Zároveň s tím vydán 20. bř. 1862 nejvyšší příkaz ministru vnitra, aby se bez průtahu chopil prostředků ku zlepšení obecní správy ve všech ruských městech na základě zásad užitých pro Petrohrad. Ministerstvo uznalo za nutné seznámiti se dříve s místními zvláštnostmi a hospodářským stavem měst a sestavilo programm, dle něhož kommisse, zřízené v každém městě ze zástupců všech tříd obyvatelstva, sebraly potřebná data. Práce 509 kommissí a vedle toho i materiály sebrané samým minist. vnitra byly uloženy v celé řadě úředních publikací a sloužily za základ pro sestavení návrhů nového zákona o městské správě. Před definitivním přijetím prozkoumán byl návrh zákona ještě ve zvláštní kommissi za účastenství městských golov Petrohradu, Moskvy a Oděssy, jakož i několika jiných představitelů městské autonomie jako znalců. Dne 16. čna 1870 bylo konečně potvrzeno nové městské zřízení. Dne 20. čna 1872 vydán byl předpis o užití jeho pro Petrohrad, Moskvu a Oděssu, 28. října 1874 pro města Zakavkazského kraje, 29. dub. 1875 pro města západních gubernií, 26. bř. 1877 pro města pobaltických gubernií. Sotva nové městské zřízení vešlo v život, pomýšleno bylo již r. 1881, když běželo o reformu místní oblastné správy, na některé jeho opravy. Když však r. 1890 vydáno bylo nové zemské zřízení, jež podstatně proměnilo základy místní samosprávy, stala se nevyhnutelnou celková revise městského zřízení. Již r. 1891 byl předložen říšské radě projekt nového zákona, k jehož posouzení repraesentanti samosprávy obecní jako před 20 léty již povoláni nebyli. Nové zřízení městské potvrzeno bylo císařem 11. čna 1892 a provádí se nyní v ruských mě-

stech. Nejdůležitější jeho ustanovení budou vyložena pro větší názornost parallelně s odpovídajícími předpisy městského zřízení z roku 1870, avšak jen tam, kde nové zřízení zavádí větší změny. Jinak k účelu krátkosti uvedeny budou jen předpisy zřízení nového.

Hlavním orgánem městské autonomie jest dle obou zřízení **městská duma** (gorodskaja duma), volená osobami fysickými i právnickými, požívajícími volebního práva. Dle obou zřízení voleni jsou členové dumy na 4 léta. Dle dřívějšího zákona bylo členů nejméně 30 a nejvíce (kromě obou residencí) 72; 30 členů bylo tam, kde voličů nebylo více než 300. Na každých 150 lidí přes ten počet přišlo 6 členův. Pro moskevskou dumu byl počet členů (radních) zvětšen na 180, pro petrohradskou na 250. Novým zřízením snížen byl minimální počet členů na 20 při 100 voličů; na každých 50 voličů přidává se po 3 členech, pokud úhrnný počet členů nedosahuje v residencích 160, v gubernských městech s obyvateistvem přes 100.000 a v Oděsse 80, v ostatních městech gubernských, oblastných a spadajících pod gradonačalstvo (v. t.) jakož i ve větších újezdných 60, v ostatních městských obcích 40. Kromě členů dumy a zástupce duchovní správy náleží k dumě dle nového zřízení ještě předseda místní újezdní zemské upravy. Předsedou dumy jest městský golova.

Aktivní volební pravo náleží dle nového měst. zřízení: 1. osobám, korporacím a ústavům, držícím v obvodě města nejméně 1 rok právem vlastnickým nebo právem doživotní držby nemovitosti v ceně (dle významu města) od 300 do 3000 rublů, 2. osobám, spolkům a společnostem, jež vedou v městě obchodně průmyslový podnik na základě živnostenského listu, a sice v residencích na základě listu 1. gildy, v jiných městech na základě listu 1. nebo 2. gildy. Kromě osob nesvéprávných nebo vyloučených z obecní činnosti následkem svého služebního poměru nenáleží volební právo také těm, kteří jsou dlužni více než polovinu ročních městských daní a poplatků, dále majitelům krčem a pijáren. Duchovní a církevní zřízenci křesťanských vyznání nemají ani aktivního ani passivního volebního práva. Také židé jsou na příště před revisí piatných o nich předpisův úplně vyloučeni z počtu voličů i osob volených. V těch městech však, kde jest židům dovolen stálý pobyt (kromě Kijeva), jmenuje gubernská kancelář pro městské záležitosti (gubernskoje po gorodskim dělam prisutstvije) jistý počet židovských členů dumy, maximálně desetinu všech členů dumy.

Dle dřívějšího městského zřízení dělili se voliči na 3 třídy: K prvé třídě náleželi velcí poplatníci, ke druhé prostřední a ke třetí drobní, tak aby suma daní odváděných od voličů každé třídy tvořila jednu třetinu všech městských daní. Každá třída byla zvláštním volebním sborem, volícím jednu třetinu úhrnného počtu členů dumy.

Vadou dřívějšího volebního systému bylo, že menšině pojištěna byla umělá převaha nad většinou. Byloť v prvním volebním sboru mnohdy méně voličů, než bylo třeba voliti členů dumy. Prvá a druhá třída vzaté dohromady volily dvě třetiny všech členů, kdežto voličové obou těchto sborů tvořili často jen osminu, desetinu, ba i menší zlomek úhrnného počtu voličů. Tím se stalo, že soustředěn byl vliv v rukou velkých průmyslníků a obchodníků jakožto nejbohatší (ale ovšem ne nejintelligentnější) třídy městského obyvatelstva. Nové zřízení nezavedlo sice podstatné změny ve volebním právu, avšak zrušilo dělení voličů na třídy. Voliči tvoří jeden volební sbor, který jen při četnosti voličů může býti opět rozdělen na oddělení dle částí města. Dřívější zřízení dovolovalo každému voliči dáti plnou moc voliči jinému s tím jen obmezením, že nikdo nemá spojovati více než dva hlasy. Nový zákon dopouští plné moci jen se strany žen a zletilých nedosáhších ještě 25 let, jakož i se strany otce neoddělenému synu.

Passivní právo volební náleží dle obou zřízení těm, kdo mají volební právo aktivní. Počet osob zvolených z nekřesťanů nemá dle nového zřízení převyšovati jednu pětinu úhrnného počtu zvolených. Dle dřívějšího zřízení nebyla přítomnost členů dumy v zasedání závaznou. Nový zákon ukládá však těm, kdo bez závažných příčin do schůzí se nedostavují, různé tresty (napomenutí, peněžnou pokutu, ba i vyloučení z dumy na čas). Dle dřívějšího zřízení byla duma kompetentní, sešla-li se v residencích aspoň pětina a v ostatních městech aspoň třetina členů. Dle nového zákona vyžaduje se však ve městech, kde jest členů dumy nejvýš 40, přítomnosti aspoň poloviny, v jiných městech přítomnosti nejméně jedné třetiny členů. Dřívější zřízení neobmezovalo počet zasedání dumy, žádajíc, aby aspoň 2 zasedání ročně byla věnována zkoumání účtů městské správy a rozpočtu příjmů a výdejů. Dle nového zákona má se duma scházeti do roka z pravidla 4krát a nejvíce 24krát. Pro schůze mimořádné jest třeba pokaždé zvláštního povolení státního úřadu. Zprávy mají býti zkoumány dumou v září, rozpočet v říjnu.

Výkonným orgánem městské obecní správy jest dle obou zřízení **městská uprava**, jež se pod předsednictvím městského golovy skládá z několika členů. Dříve závisel počet členův upravy na dumě, nyní jest stanoven zákonem. Pravidelný počet dvou členů může býti rozmnožen v gubernských a jiných značnějších městech na tři, v městech s obyv. přes 100.000 na 4 a v obou sídelních městech na 6 členů. V nepatrných újezdných a bezújezdných městech nahražovati může samojediný městský golova celou městskou upravu. Nový zákon žádá v takovém případě, aby městský golova měl k rukám pomocníka.

Dle nového zřízení volí v Petrohradě a Moskvě městské dumy na hodnost městského golovy dva kandidáty, z nichž jeden ustanovován bývá panovníkem po návrhu ministra vnitra. V ostatních městech volil a volí se městský golova právě tak jako jeho náměstek (tovarišč),

členové upravy a městský sekretář (totiž sekretář dumy). Státního potvrzení vyžadovalo se dříve jen pro městského golovu, jeho náměstka a členy upravy, kteří je zastupovali. Nyní se žádá pro všechny funkcionáře volené dumou. Nedošla-li zvolená osoba státního potvrzení, obsazuje uprázdněnou hodnost gubernátor nebo ministr vnitra. Městský golova, jeho náměstek a pomocník i členové upravy považováni jsou novým měst. zřízením za státní úředníky.

Pro řízení jednotlivých odvětví hospodářství a správy mohla a může duma voliti zvláštní výkonné kommisse; dle nového zřízení mohou tyto kommisse konati své povinnosti jen s dovolením gubernátorovým.

Dle dřívějšího zákona byli funkcionáři městské správy odpovědni za trestné činy v úřadování spáchané jen před soudem, při čemž odevzdání soudu městských golov záviselo na prvém departementu senátu a odevzdání soudu ostatních úředníků na dumě nebo na gubernské kanceláři pro městské záležitosti, na jejíž nález mohla si duma stěžovati před senátem. Dle nového zřízení vydává soudu městské funkcionáře (dle funkce a dle důležitosti města) buď gubernská kancelář nebo rada ministra vnitra (s potvrzením ministra). Senát vydává soudu jen golovy obou residencí. Kromě toho podrobeni jsou všichni městští funkcionáři disciplinárnímu řízení.

Dle obou zřízení náleží městské obecní správě pečovati o majetek města, o pořádek, o pojištění obživy obyvatelstva, o zdravotní, chudinské a dobročinné záležitosti, o ochranné prostředky proti ohni a j. neštěstím, o rozvoj prostředků národního vzdělání, o rozvoj místního průmyslu a obchodu. Oba zákony poskytují městské správě právo přimlouvati se za místní prospěchy a potřeby, jakož i právo účastniti se vydávání závazných předpisů.

Dle obou zřízení ustanovují se mimo jiné tyto městské poplatky: 1. odhadní poplatek z nemovitostí, 2. z listů na právo obchodu a živnosti, 3. z traktýrů, hostinců a veřejných kuchyní, 4. z vývozného a průvozného průmyslu, 5. z koní a vozů vydržovaných soukromými osobami, 6 ze psů. Dle dřívějšího zřízení nemusila duma žádný z uvedených poplatků vyměřovati, dle nového zřízení jest vybírání tří prvých poplatků prohlášeno za povinné, kdežto tři poslední jsou rázu fakultativního. Bez podstatné změny zůstaly jiné poplatky (z cejchování měr a vah, z dražeb, z právních jednání atd.), které existovaly již za dřívějšího zřízení. Petrohradu a Moskvě zůstaveno dřívější právo vybírati ještě některé jiné poplatky. Jako dříve nésti musí městské obce náklady na policii, na správu požární, na vojenské ubytování, na trestnické místnosti při policii, na vytápění a osvětlování vězení a j. (t. zv. povinné městské výdeje).

Dohled státních úřadů nad městskými autonomními orgány zostřil se dle nového zřízení velmi. Zákon z r. 1870 poskytoval městské správě u vedení městského hospodářství plnou samostatnost. Gubernátor (nebo gradonačalnik) bděl jen nad tím, aby městská správa neprovedla něco protizákonného, a zakročovati směl, jen když nebyly splněny závazné pro město povinnosti, a tu jen v souhlase s gubernskou kanceláří pro městské záležitosti, která byla zřízena k uvažování nezákonnosti usnesení městské správy. Dotčená gubernská kancelář vyřizovala též neshody mezi městským golovou a většinou upravy, mezi upravou a dumou, mezi gubernátorem a dumou. Na její rozhodnutí stěžovati si mohla městská správa senátu. Stvrzení státního třeba bylo jen při těchto kategoriích usnesení městské správy: při usneseních týkajících se organisace a řádu tržní policie, dozoru nad obchodem, změny městských plánův, uzavírání velkých zápůjček, zcizování městských pozemků jsoucích v obecném užívání, odevzdání jich poprvé v něčí výhradné užívání, vystavění na nich budov obmezujících průchod nebo průjezd, určování poplatků za užívání spojovacích prostředků na suchu i na vodě.

Nové zřízení, nemluvíc ani slova o samostatné působnosti městské správy, podřizuje dozoru gubernátora nejen zákonnost, nýbrž i »správnost« usnesení městské správy. V obou směrech posuzuje městská usnesení gubernská kancelář pro městské záležitosti. Gubernátor zastavuje usnesení dumy, shledá-li, že usnesení čelí 1. proti zákonu, 2. že nesrovnává se s všeobecným státním prospěchem a potřebami nebo zjevně porušuje zájmy místního obyvatelstva. V prvém případě rozhoduje v instanci prvé gub. kancelář pro městské záležitosti a ve druhé instanci (k protestu gubernátora nebo ke stížnosti dumy) senát; ve druhém případě předkládá se rozhodnutí gub. kanceláře ministru vnitra, a věc vyřizuje se konečně říšskou radou, má-li zrušení nebo změna usnesení dumy míti za následek zvýšení městských poplatků, a ve všech ostatních případech buď komitétem ministrů (co se týče obou residencí, gubernských, oblastných a některých jiných větších měst) nebo ministrem vnitra (co se týče jiných měst). Mnohem více druhů městských usnesení podléhá dle nového zákona státnímu stvrzení (a to dle důležitosti věci, a dle velikosti města buď stvrzení gubernátora nebo ministra vnitra) než dle zákona z r. 1870. Patří sem: instrukce pro městskou upravu a výkonné orgány městské správy, jež se účastní řízení vyučovacích ústavů, předpisy pro správu městského jmění a všeobecně prospěšných ústavů, usnesení týkající se přeměny naturálních povinností v peněžné. Gubernské kanceláře pro městské záležitosti zachovány jsou jen pro Petrohrad, Oděssu, Kronštadt, Nikolajev, Kerč a Sevastopol jakož i v guberniích, kde není zemských institucí; všechny ostatní splývají s kanceláří pro zemské záležitosti pod názvem gubernská kancelář pro zemské i městské záležitosti (gubernskoje po zemskim i gorodskim dělam prisutstvije). Ke kanceláři náležejí: gubernátor jako president, gubernský šlechtický maršálek (predvoditělj dvorjanstva), vicegubernátor, správce finanční komory, pro-

kuror okr. soudu, předseda gub. zemské upravy, městský golova gub. města a (v záležitostech městských na místo člena od zemského shromáždění) člen volený městskou dumou téhož města, potvrzovaný ve své hodnosti ministrem vnitra.

Zároveň s novým městským zřízením potvrzeny byly předpisy o zjednodušené městské správě v těch městských obcích, kde za nemožné uznáno zavésti všeobecné zřízení pro nedostatek městských prostředkův, pro zvláštnost zaměstnání obyvatelstva a nízký stupeň rozvoje obchodu a průmyslu. Dumu nahražuje tu sbor důvěrníků (od 12 do 15) volených místními majiteli domů, jejichž nemovitost páčí se aspoň na 100 rublů. Městského golovu a městskou upravu nahražuje městský starosta s jedním nebo dvěma pomocníky. Neshody mezi gubernátorem a sborem důvěrníků vyřizují se definitivně gub. kanceláří pro zemské i městské záležitosti vyjmouc případy, kdy běží o zvýšení městské daně, jež se předkládají k vyřízení říšské radě.

Velkou vadou měst. zřízení z r. 1870 i 1892 jest vyloučení značné části obyvatelstva, zejména intelligence z účastenství na městské správě. Hlavní místo mezi voliči zaujímají majitelé domů, kterými jsou ve středních a nevelkých městech skoro všichni větší živnostníci a obchodníci.

Nedostatkem městského zřízení z r. 1870 byla neobyčejná četnost třetího volebního sboru. Aby se tomu vyhnulo, dopouští nové městské zřízení dělení voličů dle částí města. Dělení takové obmezuje však svobodu voličů, poněvadž mohou býti voleny výhradně jen osoby připsané k danému oddělení volebního sboru. Vadou toho i onoho zřízení dále jest, že v osobě městského golovy spojeno jest předsednictví v dumě i upravě, což nesmírně znesnadňuje kontrolu městské správy nad výkonným orgánem.

Převaha obchodního a průmyslového živlu v městské správě jakož i malý počet vzdělaných členů (radních) zavinily positivní nedostatky městské správy (upotřebení městského jmění hlavně ve prospěch zámožnějších tříd obyvatelstva, nestejnoměrnost městských daní, rychlý vzrůst výdejů na vydržování úředních osob atd.). Vady tyto nejsou sice rozšířeny ve všech městech, ale přece jen ve mnohých. Negativním nedostatkem jest, že města nemohou plniti četné úkoly na nich spočívající buď vůbec nebo v náležité míře. Městské prostředky obraceti se musí totiž především na t. zv. povinné městské výdeje, k nimž náležejí náklady na policii, na bezpečnost požární, na osvětlování, na vytápění vězení, na ubytování vojska atd. Teprve po uhražení »povinných výdejů« smějí města obraceti své příjmy na výdeje nepovinné, k nimž náležejí právě náklady nejproduktivnější (na obecné školy, na assanaci města, na dobročinné ústavy, na rozvoj drobného průmyslu atd.). Takto uloženo jest městům starati se v první řadě o záležitostí, jež by měl opatřovati stát. Přes to [illegible] města v poslední době pro zvelebení blahobytu velmi mnoho, zvláště stavěním škol, nemocnic a mnohých dobročinných ústavů.

Literatura: Samokvasov, Drevnije goroda Rossiji (1873); týž. Istorija russ. prava; Běljajev, Goroda na Rusi do Mongolov (Ž. Min. Nar. Pros., č. LVII); Vladimirskij-Budanov, Obzor istoriji russ. prava (1888); Sergějevič, Russ. jurid. drevnosti (1890); Diťatin, Ustrojstvo i upravlenije gorodov Rossiji (2 sv., 1875 a 1877); Encykl. slov. ruský Andrejevského, Arseňjeva a Petruševského: Gorodišče, Gorodovyje magistraty, Gorod. *-dlc.*

Gorodčaninov Grigorij Nikolajevič, spis. ruský (* 1771 — † 1852), byl professorem slovesnosti na kazaňské universitě a redigoval zde »Kazanskija Izvěstija« (1811—1813), dále »Kazanskij Věstnik« (1821—29) a universitní »Učenyja zapiski«. Od r. 1826 byl předsedou tamější společnosti přátel slovesnosti. Psal ódy, kantáty, povídky, komédie a j., jež vyšly souborně (*Sočiněnija*, Kazaň, 1816 a 2. vyd. 1831). Mimo to sestavil *Opyt kratkago rukovodstva k estětičeskomu razboru po časti rossijskoj slovesnosti* (t., 1813). Srv. Lichačev, G. N. G. i jego sočin (t., 1886).

Gorodelský sněm svolán byl r. 1413 Vladislavem Jagajlem, králem polským, se svolením velkého knížete litevského Vitovta (Vitolda) do městečka Gorodla (v gub. lublínské). Účastnili se ho všichni na živu zůstalí vnukové Gedyminovi s polskou a litevskou katol. šlechtou. Knížata ruská, zastupující hlavní část velkého knížectví litevského se nedostavila. Sněm měl za účel spojení Litvy s Polskem a vedl k těmto usnesením: 1. Litva a Polsko spojují se v jeden stát; 2. v případě smrti Vitovtovy uznává se Jagajlo se svými dětmi za panovníka na Litvě, a v případě smrti Jagajlovy voliti budou Poláci Vitovta; 3. Litva bude míti sněmy a organisaci úřadů tytéž jako jsou v Polsku; 4. šlechta litevská připisuje se k polským rodovým erbům; avšak erbů těch a jiných výhod užívati mohou jen katolíci. — Gorodelská úmluva rozdvojila Litvu na katolickou a pravoslavnou. Prvá přilnula k Polsku, druhá uchovala si dosavadní svéráznost. Následkem úmluvy šířen byl ve Žmudi katolicismus a zrušena byla závislost západoruské církve na východoruském metropolitovi. Nicméně neměl gorodelský akt těch výsledků, jaké se od něho očekávaly a zůstal více jen na papíře. Sloučení Litvy a Polska provedeno bylo teprve Lublínskou unií r. 1569. — Viz Brjancev, Istorija litovsk. gosudarstva (1889); Kojalovič, Čtěnija po istoriji zap. Rossiji (1884); Barbašev, Poslědnija 20 lět kňaženija Vitovta (1891) a j.

Gorodišče, města ruská: **1)** G., újezdné město gub. penzenské na ř. Kičkilejce s 4794 obyv. (1891), má 3 kostely, újezdní učiliště mužské i ženské, 11 průmyslových závodů, ale obchod slabý. — **2)** G., město gub. kyjevské, új. čerkasského; 10.869 obyv., 3 pravosl. kostely, katol. kaple a 4 synagogy, škola, 2 nemocnice, pivovar, na blízku mnoho závodů koželužských a vinopalnických. V okolí dobývá se mnoho labradoritu. — **3)** G., osada

gub. jekatěrinoslavské, při ř. Bělé, s 4815 ob. a rozkolnickou kaplí. — **4) G.**, osada gub. černigovské, új. sosnického, v údolí, z něhož vytéká Ďagova. Má 2 pravosl. kostely, školu a 3228 ob., jež živí se vedle rolnictví hlavně pěstováním a prodejem tabáku.

Gorodnja, krajské město v ruské gubernii černigovské, při stejnojmenné říčce, 57 *km* sev.-vých. od Černigova, na želez. trati Landvarovo-Romny, má 3 kostely a 3844 obyv. (1890).

Gorodno viz Grodno.

Gorodok (Horodek), újezdné město v ruské gubernii vitebské, asi 87 verst od Vitebska, při silnici kyjevsko petrohradské nad potokem Horožankou, s 6126 ob. (1891), z nichž 3249 židů. Pravosl. kostel, průmysl hl. koželužský, obchod slabý.

Gorodovoj jest nižší zřízenec policejní stráže v gubernských a újezdných městech evropské Rusi jakož i v těch bezújezdných městech a místech, jež mají svou zvláštní policii (různou od policie újezdné). **G.** nepožívá práv státní služby.

Gorodovoj prikazčik (též prikaščik, tolik jako městský dozorce) byl v moskevské Rusi samosprávný, samostatný provinciální zřízenec, který byl jaksi parallelou k tak zv. náměstníku, zástupci státní moci v moskevské provincii. Úřad **g**-vého **p**-a byl zřízen na ochranu před útisky náměstníkův a vojevod i jejich zřízenců. **G**-oví **p**-ici voleni byli ode všech obyvatelů dané oblasti: od šlechty a vůbec třídy sloužicí, od kupců a rolníků a byli ochránci lidu a zastanci jeho práv. Dle svědectví Suděbnika nemohli lidé náměstníkovi nikoho zatknouti ani uvězniti, dokud to neohlásili **g**-vému **p**-u, sice mohli od něho pohnáni býti pro pohanění. Co se týče působnosti **g**-vých **p**-ů, náležely jim různé funkce policejní, finanční a správní vůbec, jakož i soudní. Oni chránili obyvatelstvo před útisky vojevodských lidí při ukládání různých aerárních prací, bděli nad tím, aby obchod provozován byl pouze na dovolených místech, hleděli k tomu, aby při vybírání daní a vykonávání veřejných povinností a břemen zachován byl pořádek souhlasný s obecním rozvrhem a aby při rozvrhu nebo vybírání daní nikomu nebylo křivděno, a proto jim bylo též zůstaveno rozhodování všech sporů ve finančních a zemských záležitostech; městští starostové, sotští (v. t.) a desjatští (v. t.) měli jim předváděti všechny přišlé a podezřelé lidi, kteří se objevili v městské obci; **g**-oví **p**-ici bděli konečně též nad neporušeností obecního jmění a chránili je před náměstníky neb vojevody a jejich lidmi. Když zavedena byla vojevodská správa, podřízeni byli vojevodům; ustanovováni byli z vysloužilých šlechticů a dětí bojarských. V XVII. století objevují se v téže asi roli jako gorodniči (v. t.). V některých městech bylo po dvou, v jiných jen po jednom **g**-vém **p**-u; jinde jich vůbec nebylo, zvláště v městech pohraničních, v nichž bylo hlavně obyvatelstvo vojenské. — Srv. Běljajev, Ist. russ zakon., 1879. *-dlc.*

Gorochovec, újezdné město v ruské gub. vladimirské, na pr. bř. Kljasmy, při železné dráze z Moskvy do Niž. Novgorodu. Má 2824 obyv. (1890), 5 kostelů, 1 klášter, domy většinou dřevěné. Nepatrný průmysl zastoupen je 3 cihelnami, barvírnou, předením jemných nití; obyvatelstvo živí se ostatně sadařstvím a zelinářstvím. Po Kljasmě plaví se hojně dříví.

Gorontalo (Gunong-Tello), hl. město nizozem. assist. residencie t. jm. (residencie Menado), při ústí stejnojm. řeky do zálivu Gorontalského, též Tomini zvaného, jenž odděluje od sebe oba severní výběžky Celebesu. Jest sídlem domorodého náčelníka pod svrchovaností nizozem., má tvrz, přístav, ok. 8000 obyv. a vývoz zlata. — Assist. residencie měla r. 1891 na 10.500 km^2 82.399 ob., mezi nimi 79 Evrop. a 317 Číňanů.

de **Gorostiza y Cepeda** [-stídza i sepéda] Emanuel Eduardo, dramatik špan.-mexický (* 1791 ve Vera Cruzu — † 1851 v Tacubayi), vystoupil poprvé r. 1815 veselohrami v Madridě se znamenitým úspěchem. R. 1823 po restauraci byl nucen jako horlivý liberál opustiti Španělsko, načež zastupoval Mexiko jako vyslanec v Londýně a později v Paříži. Stal se na konec státním radou a ředitelem divadla mexického. Napsal mnoho komédií, z nichž nejedna má zabezpečený život na jevištích špan.; vyznačuje je vesměs lehkost a čipernost, vadí jim povrchnost nebo výstřednost romantická a slabá logika dramatická. Jmenujeme z nich: *Las Costumbres de antaño* (1819); *Indulgencia para todos* (1825); *Contigo pan y cebolla* (1833), nejlepší dílo jeho, podle něhož napsal Scribe vaudeville »Une chaumière et son coeur«; *Don Dieguito; Tal cual para cual.* Výběr ze svých prací vydal de **G.** r. 1825—1826 ve 4 sv. *Teatro escogido* (Brussel a Paříž). — Bratr jeho Pedro Angel de **G.** básnil také komédie a dramata, dnes však již zapomenutá. Srv. Teatro moderno español (Madrid, 1836 a n.).

Gorove: 1) G. László, spisovatel maď. (* 1780 — † 1839). Pocházel z rodiny arménské. Psal dramata a povídky, zejména *Fecid és Haba* (trag. o 5 jedn., Budín, 1806) a *Az érdemes kalmár* (Zasloužilý kupec, hist. trag. o 5 jedn., 1807). Založil značnou nadaci při maď. akademii.

2) G. István, politik maď. (* 1819 v Pešti, † 1884). Dokončiv studia, cestoval po Evropě a vydal pozoruhodné dílo *Nyugot* (Západ, cesty v cizině, 2 sv., Pešť, 1844). V létech čtyřicátých byl vynikajícím členem strany liberální, po revoluci žil v cizině a vrátiv se stal se členem strany Deákovy a byl v ministerstvu Andrássyově ministrem obchodu, orby a průmyslu. *Bbk.*

von **Görres: 1)** Johannes Joseph von **G.**, spis. a učenec něm. (* 1776 v Koblenci, † 1848 v Mnichově), studoval v Bonnu lékařství, ale zaujat revolucí franc. r. 1793 oddal se politice, řečnil ve schůzích a šířil idee svobodomyslné v lidu. R. 1797 založil noviny »Das rote Blatt«, jež byly záhy potlačeny;

stejný osud stihl i jeho »Rübezahla«. R. 1799 vyslala ho Koblenc do Paříže v čele deputace žádat, aby levý břeh rýnský připojen byl ke Francii; cesta ta změnila však názory G ovy, který správně vycítil v rodícím se bonapartismu nebezpečí celé Evropy. Pozorování svá z cesty této vydal ve spisku *Resultate meiner Sendung nach Paris im Brumaire VIII.* Potom sklamán ve svých liberálních snech ustoupil do soukromí, kdež oddal se studiím vědeckým; r. 1804 učil přírodopisu a fysice na sekundární škole koblencké. V té době zanášel se také filosofií Schellingovou. R. 1806 odešel na jednoroční dovolenou do Heidelberka, kde soukromé přednášky jeho hojně byly navštěvovány a kdež s Brentanem a Arnimem vydával »Einsiedlerzeitung« (nový otisk Pfaffův, Heidelberk, 1883), později sám »Die deutschen Volksbücher« (1807). Vrátiv se na své místo r. 1808, studoval perštinu a zahloubal se do poesie a kultury středověké. R. 1813 vrhnul se celou silou v národní hnutí německé a vydával od r. 1814 »Rheinischer Merkur«, list vlivuplný, v němž hlásal německou národní i říšskou ideu a jednotné císařství ústavné Když pak r. 1816 Merkur byl potlačen, odešel s rodinou do Heidelberka, vrátil se však již r. 1817 zpět do Koblence, kdež oddal se studiu lidové poesie německé, neustávaje při tom domáhati se ústavy a sympatisuje s hnutím revolučním. Proto pronásledován a r. 1826 měl býti zatčen, unikl však útěkem do Štrasburku a později do Švýcar. Zatím rozhořčen odvracel se od reálnosti a zahloubával se v mysticismus Swedenborgův, přešed později úplně do lůna katolické církve a stoje na jejím levém ultramontanním křídle. R. 1826 povolán byl za prof. dějepisu do Mnichova, kde r. 1836 k jeho podnětu založeny »Historisch-polit. Blätter«, orgán to vládnoucí hierarchické strany, do nichž mnoho psal. Sám stále hlouběji stápěl se v tajích katolické mystiky. Z ní vybavil se jen, když prudkou a žíravou polemikou vrhal se na své odpůrce, protestanty a pruské bureaukraty. Roku 1837 vydal spis *Athanasius* (Řezno, 4 vyd. 1838); pak jiný *Die Triarier H. Leo, Ph. Marheineke u. K. Bruno* (t., 1838) a konečně *Kirche und Staat nach Ablauf der Kölner Irrung* (Weissenb., 1842), odnášející se vesměs k otázce zmatků kolínských. Z přečetných spisů G-ových jmenujeme: *Aphorismen über die Kunst* (Koblenc, 1802); *Aphor. üb. d. Organonomie* (t., 1802); *Exposition der Physiologie* (t., 1805); *Aphor. üb. Organologie* (Frankfurt, 1805. I. svazek); *Glaube u. Wissen* (Mnichov, 1806); *Mythengeschichte der asiatischen Welt* (Heidelberk, 1810, 2 sv.); vydání »Lohengrina« s úvodem o poesii středověké (tamt., 1813); *Altdeutsche Volks- u. Meisterlieder* (Frankfurt, 1817), anthologie; *Teutschland u. d. Revolution* (Koblenc, 1820); *Das Heldenbuch von Iran aus dem Schah Nameh des Firdusi* (Berlín, 1820, 2 svazky); *Europa u. d. Revolution* (Štutgart, 1821); *In Sachen der Rheinprovinzen u. in eigener Angelegenheit* (t., 1822); *Die Heilige Allianz und die Völker auf dem Kongress zu Verona* (t., 1822), úvahy příležitostné; *Swedenborg, seine Visionen u. sein Verhältniss zur Kirche* (Špýr, 1827); *Die christl. Mystik* (Řezno, 1836–42, 4 sv., nové vyd. 1879, 5 sv.), hlavní jeho dílo, do dnes cenné; *Der Dom zu Köln u. d. Münster zu Strassburg* (t., 1842); *Die Wallfahrt nach Trier* (t., 1845), pozoruhodná hlavně výkladem symboliky katolické; *Die Japhetiden* (Mnichov, 1845) a *Die drei Grundwurzeln des keltischen Stammes in Gallien* (tamže, 1845), zlomky to z díla světových dějin, k němuž se strojil. Souborné vydání děl jeho pořídila jeho dcera Marie (t., 1854—59, 7 sv., 8. a 9. sv., listy obsahující, vydal Binder, t., 1874); roku 1891 vydány jsou v Mnichově jeho *Vorträge über Encyclopädie und Methodologie des akademischen Unterrichts 1841—42.* G. je z nejvýraznějších spisovatelů něm., duch hloubavý a neobyčejně živý, novoromantický blouznivec, při tom silně nadaný pro kulturně dějepisné badání. Jako filolog a literární i kulturní historik zbloudil ovšem na bezcestí, nejsa veden objektivním světem fakt, nicméně byl z těch, kdož první opravdivě pochopili svět středověký. Jako stilista vyniká výraznou případností, malebností i pronikavostí jazyka. Roku 1876 ustavila se v Bonnu Görres-Gesellschaft, jež má pěstovati vědu v katolickém Německu a vydává »Historisches« a »Philosophisches Jahrbuch«, pak »Quellen und Forschungen aus dem Gebiet der Geschichte« a »Staatslexicon« (Freiburg Br. od r. 1892). — Srv. Sepp. G. u. s. Zeitgenossen (Nördlingen, 1876); Galland, J. v. G. in seinem Leben u. Wirken (Freib. Br., 1876).

2) Quido von G., básník a publicista něm., syn před. (* 1805 v Koblenci — † 1852 v Mnichově), studoval v Bonnu dějiny a filosofii a působil pak jako básník směru romant. a publicista, celkem bezvýznamně. Napsal: *Die Jungfrau von Orléans nach den Prozessakten u. gleichzeit. Chroniken* (Řezno, 1834, 2. vyd. 1883); *Festkalender in Bildern u. Liedern* (Mnichov, 1835–39, 3 sv.); *Schön Röslein* (t., 1835, n. vyd. 1883); *Marienlieder* (t., 1842, 3. vyd. 1853); *Das Leben der heil. Cäcilia*, epická báseň (t., 1843); *Der hürnen Siegfried* (s lithog. dle Kaulbacha, Šafhúzy, 1843, nové vyd. 1883); *Gedichte* (Mnichov, 1844); *Die Gottesfahrt nach Trier und des Teufels Landsturm*, básně (Koblenc, 1844); *Die arme Pilgerin zum heiligen Rock*, báseň (t., 1846); *Das deutsche Hausbuch* (Mnichov, 1846–47, 2 sv.).

Gorresio [-ézio] Gasparo, sanskritista ital. (* 1808 v Bagnascu — † 1891 v Turíně). Byv nejprve professorem dějepisu na turinské vojenské škole a pak mimoř. prof. filos. fakulty, odebral se r. 1838 z popudu a s podporou piemontské vlády do Paříže na studium sanskrtu a čínštiny, načež mu r. 1852 svěřena první ital. stolice sanskrtu na universitě turinské. Později stal se správcem národní knihovny turinské; mimo to byl stálým sekretářem akademie věd, zahraničným členem pařížské akademie des inscriptions atd. Hlavní jeho dílo je vydání a věrný, uhlazený překlad

indského nár. eposu *Rámáyana* (Paříž, 1843 až 1858, 10 sv.) s doplňkem *Uttarakanda* (t., 1867—70, překlad a kommentář); k tomu četná pojednání ve zprávách akademie turinské a z dřívějších let v časopise »Il Subalpino«.

Görsdorf viz Gersdorf.

Górski [gúr-], osada v rak. Slezsku, hejt. Bílsko, okres a pošta Skočov, fara Górski Wielkie; 21 d., 158 ob pol. (1890).

Górski [gúr-]: **1)** G. Stanisław, kanovník plocký a krakovský (* 1489 nejspíše v Płocku — † 1572 v Krakově). Studoval v Krakově, pak v Italii, nejspíše v Padově, kde obíral se hlavně právy a theologií a vrátil se již jako hotový, zkušený, dovedný muž a učenec a záhy obrátil na sebe pozornost vynikajících osobností. Tehdejší biskup krakovský, podkancléř a ředitel politiky polské Petr Tomicki učinil ho svým písařem a pak sekretářem. Vědomostmi, povahou a pílí získal si G. přízně jeho dokona, tak že mu svěřovány byly i věci nejtajnější a nejdůležitější. R. 1533 zjednal Tomicki nepříliš zámožnému G-kému faru a později i kanovnictví v Płocku. Po smrti Tomického (1535) stal se G. sekretářem královny Bony, která za chorého manžela svého Sigmunda držela otěže politiky polské. Bona propůjčila G-kému, ač často proti ní brojil, kanovnictví v Krakově. G. setrval v práci vědecké až do své smrti. — G. náleží k nejpracovitějším lidem XVI. stol. v Polsku. S jeho jménem úzce spojena jsou *Acta Tomiciana*, velikolepá sbírka rozličných listin, aktů, poselství, instrukcí, dopisů, pamětí a zápisků, jež G. jednak větším dílem sám opsal nebo dal opsati z listin authentických, jednak sám jako pamětník nebo svědek napsal a vylíčil. Vztahují se k dějinám let 1507—48 a vyplňují 27 velikých dílů. Dílo to jest neocenitelným pokladem nejen historie polské, ale i zemí sousedních, s nimiž Polsko bylo ve styku, tedy hlavně Čech, Uher a Pruska, ježto jednak listiny vybrány byly přímo z kanceláře královské, jednak G. jako osoba, jenž věděl o nitkách a zákulisí vší politiky polské, znal všecko lépe nežli kdo jiný. Některé části díla toho jsou zvláštní monografie (na př. sepsání o bouři lvovské, jež dříve mylně bylo připisováno St. Orzechowskému). Vše jest spořádáno pořádkem chronologickým, tak že stojí mnohdy vedle sebe věci obsahem velmi různorodé. Chronologie G-kého však není úplně spolehlivá, ježto mnohé listiny neměly dat a G. mnohdy zcela libovolně chronologii si upravoval. Dokončena byla Acta r. 1567, kdy je G. předložil senátu polskému. Dostala se do rukou synovců † biskupa Tomického (po němž mají jméno), a od nich knihovně primasa polského Karnkowského, odtud však časem bylo mnoho roztaháno a rozebráno. Teprve v novější době péčí hrab. Tita Działyńského došlo k vytištění aspoň několika prvních dílů (I.—IX. — do r. 1527) v Poznani (1852—1876). — Nejlepší prací o G-kém a Actech Tom. jest článek Kętrzyńského O Stan. G-m ... i jego dziełach (Rocz. Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznań 1871, sv. V.). Srv. také »Übersicht der poln. geschichtl. Literatur d. letzten Jahre« v Sybel's H. Z. sv. 18 (1867). *Blo.*

2) G. Jakób, humanista a theolog polský (* 1525 — † 1583), přišel r. 1542 na studie na akademii Krakovskou, kde studoval theologii a práva. Vysvěcen na kněžství stal se archidiakonem ve Hnězdně, pak kanovníkem v Krakově, kde od r. 1560 byl též prof. na universitě. Jeho literární i akademická činnost byla věnována rhétorice a theologii, zde hlavně hájení dogmatu o Trojjediném Bohu. Z jeho spisů nejdůležitější jsou: *De periodis atque numeris oratoriis libri duo* (Krakov, 1558, 1578); *Commentariorum artis dialecticae libri X* (Lipsko, 1563); *Apologia pro Academia Crac. publice dicta, unacum paraenesi ad Professores eiusdem Acad.* (Krak., 1581); *Praemunitio adversus insanum dogma Christiani Francken, Deum unum sub substantia, trinum in personis blasphemantem* (t., 1584); *De Tremenda Trinitate adversus quendam Apostatam Francken Apologeticus* (1585).

3) G. Stanisław Batys, přírodopisec pol. (* 1802 — † 1864), vzdělal se ve vědách lékařských na universitě vilenské a byl tu v l. 1832—1841 prof. botaniky a farmakologie na akademii lékařské. Zabýval se studiemi zvířeny a květeny litevské a psal o tom do různých časopisů polských, ruských a cizích. Vydal: *Zoologija albo historija naturalna zwierząt, według układu Blumenbacha* (s Kumelskim, Vilno, 1836—37, 3 sv.); *Icones potamogetonum, characearum, cyperacearum et graminearum, novas vel minus cognitas species Lithuaniae illustrantes* (Berlín, 1849); *Analecta ad Entomographiam provinciarum occidentali meridionalium imperii rossici* (t., 1852).

Gorst John Eldon, Sir, spis. a politik angl. (* 1835 v Prestonu), studoval v Cambridgei, byl v l. 1861—64 civilním kommissařem na Novém Zealandě, kdež napsal *The Maori-King, our quarel with New Zealand* (1864, otišt. v »The World«); vrátiv se pak do Londýna, dal se zapsati mezi advokáty r. 1865. R. 1866 zvolen byv za Cambridge do sněmovny, přidal se tu ke konservativcům, podlehl však r. 1868 při nové volbě. R. 1875 jmenován byl radou královniným a t. r. zvolen zase do parlamentu za Chatham, kterýž okres zastupoval do r. 1892. R. 1870—77 byl tajemníkem konserv. ústředního komité volebního; od r. 1880 náležel k »fourth party« lorda Randolpha Churchilla, jehož byl nejnadanějším stoupencem, jedním z předních sloupů konserv. strany. V prvním ministerstvě lorda Salisburyho (červen 1885 až leden 1886) byl jmenován gener. solicitorem, v druhém jeho ministerstvě byl v l. 1886—91 státním podsekretářem indickým, odtud do r. 1892 sekretářem úřadu pokladního. R. 1890 jmenován tajným radou a t. r. byl také zvolen za prvního britického delegáta do berlínské mezinárodní konference k ochraně dělnictva. Jeho *Election manual* (1883) jest kniha velmi oblíbená.

Goršín (*Gorschin*), vsi v Čechách: **1)** G. Malý, ves t., hejt. Týn Horš., okr. a pošta

Hostouň, fara Mutěnín; 8 d., 50 ob. n. (1890). — **2)** G. Velký, ves t.; 13 d., 80 ob. n. (1890).

Gorton [górtn], město v angl. hrab. lancasterském, při průplavu Stockportském, 6 *km* vých. od Manchestru, s 15.215 obyv. (1891). Přádelna na bavlnu, továrny na chemikalie, škrob a klobouky.

Gortyn nebo Gortyna, starověké město, z nejznamenitějších na Krétě, nedaleko Lethaja (nyn. Hieropotamo), 11 *km* od moře. Po staletí bojoval G. s Knósem o nadvládu na Krétě a za Římanů byl hl. městem ostrova. Zříceniny nalézají se u vsi Hagii-Deka. Zde stával chrám Apollona Pythia, Artemidy a Zeva. R. 1884 odkryli zde Halbherr a Fabricius veliký, důležitý nápis (v. Gortynské zákony).

Gortynské zákony jsou z nejzajímavějších epigrafických nálezů posledního desetiletí. Objevil je r. 1884 archaeolog Halbherr. Na ostrově Krétě, na blízku Gortyna, našel na kulaté kamenné budově v zemi zapadlé čtyři sloupce starých řeckých zákonů ve zdi vytesaných. Dalším kopáním přišel s archaeologem Fabriciem na ostatních osm sloupců. Všech dvanáct tabulí bylo hned studováno filology i právníky. G. z. sáhají do VII.—V. stol. před Kr. a týkají se občanského práva a processu. Velmi zajímavá jest dle nich archaická organisace rodiny, manželství a dědického práva jakož i předpisy o nevolnících, rozdílných od otroků, a o postavení soudcově v processu. Literatura o g-kých z-nech jest již četná. Poprvé byly otištěny Fabriciem v 9. sv. Mittheilungen des deutschen arch. Institutes in Athen a Halbherrem v 1. sv. Museo italiano di antichità classica. Text s něm. překladem a podrobným výkladem vydán byl Büchelerem a Zitelmannem pod názvem Das Recht von Gortyn (Frankf. n. M., 1885); podrobný filologický výklad od Baunacka, Die Inschrift von Gortyn (Lipsko, 1885); Bernhöft, Die Inschrift von G. (Frankfurt n. M., 1885). Nejlepší vydání g-kých z-nů jsou D. Comparetti ovo v Monumenti antichi pubbl. per cura della R. Accademia dei Lincei, díl III. (Milán, 1893) a Dareste-ovo, Haussoullierovo a Th. Reinachovo ve III. sešitě Recueil des inscriptions juridiques grecques (Paříž, 1894), obojí vydání s důkladným kommentářem. G. z. přeloženy jsou do angličiny, frančiny, italštiny a ruštiny (do rušt. Mirošnikovem v Záp. Russ. Arch. Obšč. 1888, sv. III.).

Gortys, starověké město v záp. Arkadii (Řecku), na pr. bř. Gortynia před jeho vtokem do Alfea, sev. od dnešní Karytainy (eparchie Gortynia). Ještě jest zde spatřiti zbytky akropole, kdežto ze slavného chrámu Asklépiova nezbylo ničeho.

Görtz-Schlitz, stará rytířská a r. 1726 do stavu říšských hrabat povýšená rodina německá, která rozdělila se ve větev starší: G.-Schlitz a mladší: G.-Wrisberg. Z ní vyšli: **1)** Georg Heinrich von G., ministr švédský (* 1668 — † 1719 ve Štokholmě). Jako tajný rada a dvorní maršálek Kristiána Augusta holštýnského vzbudil pozornost švédského Karla XII, který ho vyzval, aby přešel do jeho služeb, učinil ho svým důvěrníkem a r. 1714 ministrem financí a později předsedou ministerstva. Jsa ducha prozíravého poznal záhy, že jediný prostředek, kterým by Švédsko mohlo vyváznouti z finanční tísně, jest zavření míru, získání úvěru a podpory států evropských. Proto vydal peníze papírové a měděné v nucený oběh a vyjednával s Alberonim, s Francií a Hollandskem a r. 1718 na jednom z ostrovů Álandských s vyslancem Petra Velikého, kterému chtěl postoupiti kraje baltické, ale za to získati si náhradu na účet Hannoverska, Dánska a Polska. Když vracel se od vyjednávání do ležení před Friedrichshallem, byl na rozkaz dědičného prince Bedřicha hesského a Ulriky Eleonory, kteří od strany šlechtické byli popuzeni, zatčen, odveden do Štokholmu a, poněvadž nepodléhal švédskému soudu, postaven před zvláštní soudní kommissi, která ho dne 9. února 1719 z důvodů, že prý odvracel Karla XII. od národa švédského a podněcoval ho k válce, odsoudila ke smrti, který rozsudek na něm dne 9. března mečem vykonán. Historii G ovu obral sobě E. Bozděch ke své tragédii »Baron G.« Viz K. F. v. Moser, Rettung der Ehre u. Unschuld des Freiherrn von Schlitz, genannt von G. (1776). — **2)** Johann Eustach v. G., státník pruský (* 1737 v Schlitzu — † 1821 v Řezně), byl vychovatelem výmarských princů Karla a Konstantina a působil r. 1778 jako plnomocník pruského Bedřicha II. v Mnichově a v Německu proti plánu Josefa II. získati Bavory; za to stal se ministrem. Vydal: *Mémoires ou précis historique sur la neutralité armée* (Basilej, 1801); *Mémoires et actes authentiques relatifs aux négociations qui ont précédé le partage de la Pologne* (Výmar, 1810); *Mémoires de la négociation en 1778 pour la succession de la Bavière* (Frankf., 1813); *Historische u. polit. Denkwürdigkeiten* (Štutgart, 1827—28, 2 sv.). — **3)** Hermann v. G.-Wrisberg, hrabě, státník brunšvický (* 1819 v Hannoveru — † 1889). Vstoupil do brunšv. státní služby, stal se r. 1876 tajným radou a členem ministerstva. Po smrti Vilema brunšvického (18. říj. 1884) stal se předsedou zemské vladařské rady, která dle vladařského zákona z r. 1879 byla zřízena, nedovolil uveřejniti patent, který vydal Arnošt August vévoda Cumberlandský a navrhl dne 20. října 1885 pruského prince Albrechta za vladaře, po jehož nastoupení zůstal předsedou ministerstva a řídil vyjednávání o zřízení vojenské konvence s Pruskem. *Bka.*

Gorup Josef, štědrý maecen slovinský, r. 1889 a 1890 poslanec na sněmu krajinském, nyní velkoobchodník na Riece (* 1834 v Slavině u Postojny). Z přemnohých podpor, jež školám a národním podnikům udělil, jsou na prvním místě: 120.000 zl. k založení nadání pro chudé studující slovinské, 120.000 zl. na zřízení vyšší dívčí školy slovinské v Lublani a 1000 zl. na vydání básní Šim. Gregorčiče. *Lo.*

Gorup-Besanez Eugen, svob. pán, chemik něm. (* 1817 ve Št. Hradci — † 1878 v Erlan-

kách). Vystudoval lékařství ve Štýr. Hradci, ve Vídni a Padově, načež se v Mnichově a v Gotinkách věnoval chemii. R. 1846 habilitoval se v Erlankách pro chemii, r. 1849 stal se professorem téhož oboru. Hlavní jeho práce týkají se fysiologické lučby zvířat i rostlin. Z nich buďtež uvedeny: *Untersuchungen über die Galle* (1846); *Anleitung zur qualitativen und quantitativen zoo-chemischen Analyse* (1850, 3. vyd. 1871); *Lehrbuch der Chemie* (1. sv., *Anorganische Chemie*, 7. vyd. 1885; 2. sv., *Organische Chemie*, 6. vyd. 1881; 3. sv., *Physiologische Chemie*, 4. vyd. 1878).

Góry, osada v rak. Slezsku, hejt. a okr. Těšín, fara a pošta Bludovice Dolní; 34 d., 204 ob. pol. (1890).

Goryň viz Horyň.

Goryński Piotr, r. 1511 vévoda mazovský, sestavil za Sigmunda I. svod mazovských statutů, privilegií a právních obyčejův. K žádosti Mazovanů ustanovil Sigmund I. r. 1531 kommissi, která by pod předsednictvím viceregenta Vavř. Pražmovského sebrala statuty a právní obyčeje mazovské. Práce kommisse nebyla však od krále potvrzena. Uložil tedy r. 1536 sestavení svodu mazovských statutův a obyčejů Petru G-kému. Svod potvrzen byl r. 1540 a vytištěn r. 1541 latinským jazykem pod názvem *Statuta ducatus Mazoviae* v Krakově u Vietora; všech článků má 270. V sestavení a roztřídění materiálu není však náležitého systému. Prvých 59 článků věnováno jest soudnímu řízení; ostatní články vztahují se ke všem částem práva. — Sbírku G-kého otiskl na novo Bandtkie v »Jus polonicum« (Varšava, 1831) a Kownacki v polském překladě v »Pamiętniku Warsz.« r. 1820. — Samostatnost partikulárního mazovského práva neudržela se dlouho. Již ve 2. pol. XVI stol. sblíženo právo mazovské s právem korunním (obecným polským); v r. 1576 přijato pak za Štěpána Bathoriho pro Mazovsko téměř úplně obecné právo polské. Některá výjimečná ustanovení, platná pouze pro Mazovsko, nazývána *excerpta ducatus Mazoviae*. Srv. K. Dunin, O Mazoveckom pravě (Varš. Univ. Izv., 1876, č. 3–5). *-dlc.*

Görz viz Gorice.

Górzany, osada v rak. Slezsku, hejt., okr. a pošta Fryštát, fara Stonavá; 52 d., 429 ob. pol. (1890).

Gorze [gors], kantonální město lotrinské v kraji metském, 15 *km* jz. od Met, mající 1326 ob. (1890), telefonní spojení, vinařství, koželužství a pivovarství. G. jest město římského založení; zbytků řím. vodovodu ze století IV. užívá se podnes. Ve středověku nabylo důležitosti benedikt. opatstvím, založeným r. 749, jež ve zmatcích nábož. XVI. st. zaniklo. Ze staveb dřívějších zbyl farní kostel z XI. stol. a zámek vystavěný v XVII. stol. Filipem z Löwensteinu, nyní okr. chudobinec. Srv. Nimsgern, Hist. de la ville et du pays de G. (Paříž, 1853).

Gorzkowski z Gorzkowa Karel, rak. generál jízdy (* 1778 v Babicích v Haliči — † 1858 v Benátkách). Vstoupiv r. 1792 do vojska císařského, bojoval ve všech válkách Napoleonských a stal se již r. 1820 generálem a r. 1831 podmaršálkem a divisionářem v Brně, na to v Praze a v Lublani a od r. 1846 velitelem v Mantově. R. 1848 za povstání italského zachoval pevnost tu císaři a provedl taková opatření, že se zdarem odolal obležení od vojska sardinského. Za to obdržel řád Marie Terezie a jmenován byl guvernérem v Bologni a na to v Benátkách.

Gorzone [-rdzóne], kanál, viz Frassine.

Gos (gös, ges, gers, guz, gaz), délková míra rozšířená v Arabii, Persii a Indii, různé velikosti, nejen v jednotlivých zemích, ale na jednotlivých místech. Kdežto arabský **g.** (na př. v Mokce a Beit-el-fáki) = 0,635 *m*, indický v Bombáji 0,6858 *m*, v Bengálsku a v Madrase ale již 0,914 *m*, dosahuje perský **g.** dle ustanovení z r. 1884 v Jezdu (= à 15 gire) 0,975 *m*, jako *zer šáhi* t. j. loket královský (= à 16 gire) 1,04 *m*, tebrízský (à = 17 gire) dokonce 1,105 *m*. Pro perský **g.** obvyklejší jest název zer.

Gosan jinak Gauzanitis, země v Mesopotamii podrobená Assyrům, kamž král Sargon r. 722 př. Kr. část Židů ze Samarie do zajetí uvedl. *dk.*

Gosau, obec v hornorakouském okr. hejtm. gmundenském, s 1191 ob. (1890), hlavně evang., kteří se živí chovem dobytka, dřevařstvím a výrobou brusních kamenů. Krásné Gosavské údolí (*Gosauthal*), jímž vede silnice, jest k jihu uzavřeno severozáp. výběžky skupiny Dachsteinské (Donnerskogel 2052 *m*). Potok gosavský (*Gosaubach*) vzniká na severozápadní straně Dachsteinu a tvoří v údolí nejprve zadní jezero (*d. hintere Gosausee*), jež náleží k nejkrásnějším jezerům rakouských Alp. Dle měření konc. srpna 1894 obnáší při nadm. výšce hladiny 1150 *m* plocha jeho 0·26 km^2, nejv. hloubka $36\frac{1}{2}$, stř. hl. 15·3, objem vody 3·99 mill. m^3. Při největším stavu vody stoupá hladina o 6 *m* výše. Potok tvoří pak přední jezero (*d. vordere Gosausee*). Toto leží 908 *m* n. m., jest 1·5 *km* dl., 0·5 *km* šir. a zaujímá 0·53 km^2; nejv. hl. 69·2 *m*, stř. hl. 38·2 *m*, objem vody 20·274 mill. m^3. Mezi oběma jezery tvořívá se za vysoké vody jezírko 5—6 *m* hl. Při ústí potoka do jezera Hallstadského (v. t.) nalézá se Gosaumühle (497 *m* n. m.) s pilou.

Gosavská jezera viz Gosau.

Gościejów, osada v rak. Slezsku, hejt. Bílsko, okr. Skočov, fara a pošta Wisla; 13 d., 109 ob. pol. (1890).

Gose, světlé, silně pěnivé pivo, jež se vyrábí v Německu na jediném místě, na statku Döllnitzi blíže Halle. Nedá se v sudech rozvážeti. V Lipsku je prodávají ve zvláštních láhvích s velmi dlouhým hrdlem. Obsahuje mnoho kvasnic, které se z větší části usazují na dně. *Lš.*

Gosel (Kozel), víska v Čechách, hejt. a okr. Cheb, fara a pošta Kinšperk; 10 d., 60 ob. n. (1890).

Gosen, Gošen, země úrodná v Dolním Egyptě, vykázaná za obydlí přistěhovavším se

Židům s patriarchou Jakubem v čele, kolkolem přirozeně ohraničená a tím jaksi od ostatního Egypta odloučená. Zde bydleli Israélité až za faraona Menefty od Mojžíše do Zaslíbené země uvedeni byli. *dk.*

Gösen viz Jeseň.

Goshen [gošn], hl. město hrab. elkhartského v sev.-amer. státě Indianě, při řece Elkhartu a na křižovatce několika železnic; má 6033 obyv. (1890), mlýny, pily a výrobu strojů, nábytku, vlněného zboží a oleje.

Gosche Richard, orientalista a literární historik něm. (* 1824 v Neundorfu u Crossenu — † 1889 v Halle). Po studiích v Lipsku oddal se v Berlíně východní klassické a moderní filologii, r. 1847 stal se úředníkem při král. bibliotéce berlínské a habilitovav se roku 1853 na universitě pro orient. řeči a pro literární historii, byl r. 1860 jmenován učitelem tohoto druhého odboru na vojenské akademii, r. 1861 mimoř. professorem téhož odboru na berlínské universitě a r. 1863 řádným prof. orient. filologie na universitě v Halle. Orient. filologii patří jeho spisy: *Die Alhambra und der Untergang der Araber in Spanien* (Berlín, 1854); *Al Ghazzalis Leben und Werke* (t., 1858); *Die Kilab-el-awâil der Araber* (Halle, 1867). Mimo to vydával v létech 1856—67 pro »Něm. orient. společnost«, v níž byl členem předsednictva, »Wissenschaftliche Jahresberichte über die morgenländischen Studien«. Z druhého svého oboru uveřejnil: *Richard Wagners Frauengestalten* (Lipsko, 1883); *Georg Ebers als Forscher und Dichter* (t., 2. vyd. 1887); vydával »Jahrbuch für Litteraturgesch.« (t., 1865, 1 sv.), pak »Archiv f. Litteraturgesch.« (t., 1870—72), v němž pokračoval po něm Fr. Schnorr v. Carolsfeld; redigoval a poznámkami opatřoval s Tischwitzem nové vydání Shakespeara v překladu Schlegelově a Tieckově (u Grota, Berlín, 1874, znova 1889), s Boxbergem spisy Lessingovy (t., 1875, zn. 1882).

Göschel Karl Friedrich, filosof něm. (* 1784 v Langensalze — † 1862 v Naumburce), studoval práva v Lipsku, r. 1807 usadil se jako advokát ve svém rodišti, vstoupil do státních služeb pruských a r. 1845 byl povolán za člena státní rady a stal se konsistorním presidentem. Propuštěn r. 1848 ze služeb státních, žil nějaký čas v Halle, pak v Berlíně, od r. 1861 v Naumburce. G. náležel k pravici Hegelově, jež, hájíc pomysl Boha transcendentního, filosofii Hegelovu chtěla přivésti v souhlas s křesťanským náboženstvím. Psal: *Caecilius und Octavius, oder Gespräche über die vornehmsten Einwendungen gegen d. christl. Wahrheit* (anonymně, Berlín, 1828); *Aphorismen über Nichtwissen u. absolutes Wissen im Verhältnis zum christl. Glaubensbekenntnis* (t., 1829); *Der Monismus d. Gedankens* (Naumburk, 1832); *Hegel u. seine Zeit, mit Rücksicht auf Goethe* (Berlín, 1832); *Von den Beweisen für die Unsterblichkeit der menschl. Seele im Lichte d. speculativen Philosophie* (t., 1835); *Beiträge zur specul. Philosophie von Gott, dem Menschen und dem Gottmenschen* (t., 1838); *Unterhaltungen zur Schilderung Goethe'scher Denk- u. Denkweise* (Schleusingen, 1834—38); *Aus Dante Alighieris Göttl. Komoedie* (Naumburk, 1834) a některé spisy právnické.

Göschen: 1) G. Joh. Friedr. Ludw., něm. právník (* 1778 v Královci — † 1837 v Gotinkách), studoval v Královci a Gotinkách práva. Později poslouchal Savignyho a Niebuhra v Berlíně, kde byl r. 1811 promovován jako prvý doktor berl. university. T. r. jmenován byl mimoř. a r. 1813 řádným professorem. Roku 1822 přešel na universitu do Gotink. Kromě článků v Hugově »Civilist. Magazin« (Berlín, 1790—1837, 6 sv.) a v »Zeitschrift für die geschichtl. Rechtswissenschaft«, kterýž list společně se Savignym vydával, napsal díla: *Gaji Institutionum commentarii IV.* (Berlín, 1820) a *Grundriss zu Pandektenvorlesungen* (Got., 1823, 1827, 1831). Po smrti jeho vydal Erxleben jeho *Vorlesungen ü. d. gemeine Civilrecht* (t., 1838—40, 3 sv., 2. vyd. 1843).

2) G. (Goschen) George Joachim, státník angl., vnuk G. J. G-a 1) (* 1831 v Londýně). Vystudovav v Oxfordě, vstoupil r. 1853 do bankovního závodu firmy Frühling & G. a zabýval se usilovně studiem vědy finanční, jak o tom svědčí jeho spis *The theory of foreign exchanges* (Lond., 1863; 16. vyd. t., 1894). R. 1864 zvolila ho londýnská City do dolní sněmovny a G. přidal se ke straně liberální a nabyl takového vlivu, že ho Russel r. 1865 jmenoval místopředsedou obchodního úřadu, načež G. r. 1866 stal se kancléřem vévodství Lancasterského a tím také členem kabinetu. Gladstone, poznav jeho veliké odborné vědomosti a organisační vlohy, svěřil mu obtížný úřad ministra chudinství, který G. řídil tak obratně, že r. 1871 jmenován byl prvním lordem admirality. R. 1874 odstoupil s úřadu, ale již r. 1876 byl poslán do Egypta, aby hájil ohrožených zájmů anglických, i provedl tu, že nad financemi egyptskými zřízena byla francouzsko-anglická dozorčí kommisse. R. 1878 zastupoval Anglii na mezinárodním kongresse mincovním v Paříži, nepřijal místa v kabinetě Gladstonem mu nabízeného, ale odebral se r. 1880 jako mimořádný vyslanec do Cařihradu, aby působil při upravení hranice řecko-turecké. Nesouhlase s Gladstonovými reformami, vystoupil z této strany, přidal se k unionistům a potíral prudce Home-rule, až r. 1887 povolán byl za kancléře pokladu, ve kterémž úřadě provedl konversi státního dluhu. V srpnu 1892 ustoupil znovu, ale v opposici setrval proti Gladstonovi i Harcourtovi, až r. 1895 po odstoupení Harcourtově svěřeno mu bylo opět ministerium námořnictví. Vydal kromě mnohých pojednání z oboru mincovnictví a finančnictví ještě *Reports and speeches on local taxation* (Londýn, 1873); *Probable results of an increase in purchasing power of gold* (t., 1883); *Addresses on educational and economical subjects* (t., 1885); *Condition and prospects of trade* (t., 1885).

Göschenen, též Geschenen, ves ve Švýc. kantonu Uri, při sev. vchodu do tunnelu Gotthardského, 1109 *m* n. m., se 737 ob. (1888). Říčka Göschener Reuss protéká zde údolí

(Göschenenthal) ústící s levé strany do hlav. údolí Reussy, jež odtud teče divokou, vší vegetace prostou prorvou zv. Schoellinen.

Goschowitz viz Kojšovice.

Gosiewski: 1) G. Alex., diplomat pol., viz Gąsiewski.

2) G. Władysław, mathematik polský (* 1842 v Tomaszowě), vzdělal se v hlavní škole varšavské a delší dobu žil v Paříži. Vedle cenných rozprav mathematických vydal dílo *Wykład mechaniki cząsteczkowéj* (1873).

Goski Kacper, lékař pol. (* v Poznani — † 1578 v Benátkách). Vystudoval mathematiku a lékařství v Krakově a v Padově, vrátiv pak se do rodného města, dosáhl tu mnohých hodností a zastával zejména mnoho let úřad purkmistra. Ke sklonku svého života odešel do Benátek, kdež se stal r. 1571 patriciem a obdržel doživotní pensi 300 dukátů za to, že předpověděl velké vítězství Benátčanů. Jeho práce jsou obsahu astrologického, zejména pak budiž uvedeno *Opisanie krótkie Kacpra Goskiego, w lekarstwach doktora, jeśliże rok pański MDLXV powietrza morowego wolny będzie.* *Srz.*

Goslar, město v prus. vlád. obvodě hildesheimském blízko hranice brunšvické, na úpatí vrchu Rammelského v Harcu, na ř. Gose a na uzlu pruských stát. drah (Vienenburg-G.-Neuekrug a G.-Grauhof), s 13.311 ob. (1890). Jest starobylého vzezření četnými věžemi svých chrámů a zdí, sídlem soudu, úřadu horního a obchodní komory. Jest tu gymnasium se seminářem paedag., realné gymn., technické učiliště pro stavitelství a strojnictví, technika, četné lidomilné ústavy a j. Obyvatelstvo od pradávna živí se hlavně hornictvím, jež provozuje se velkou mírou na Rammelsbergu (636 *m*), kde již od r. 968 se doluje. Dobývá se vedle zlata a stříbra hl. měď, olovo, cín, kamenec, síra a skalice; nejvíce produkuje se kyseliny sírové. Vedle toho má G. dosti pěkný průmysl moderní: zboží mramorové, zápalky, chemikalie, hrací karty, klobouky, škrob, vata, doutníky, vinopalny a pivovary. Dříve bývalo vyhlášeno výborné goslarské pivo pšeničné (»gose«). — G. jest z nejstarších měst středoněmeckých. Založen byv r. 920 od krále Jindřicha I. a nabyv velkého rozkvětu objevením pokladů rammelsberských býval G. až do XIII. stol. velmi oblíbeným sídlem králů německých z dynastie saské a zvl. pak salské. R. 1063 za přítomnosti krále Jindřicha IV počal v G-u spor o přednost mezi biskupem Hezilem Hildesheimským, v jehož diécési ležel G., a mezi opatem Videradem Fuldským, arcikancléřem císařovny Anežky; spor ten vypukl záhy v kostele sv. Šimona a Judy ve skutečné krveprolití, při čemž král musil prchnouti (řež Goslarská). R. 1180 G. obležen od odbojného Jindřicha Lva, ale uhájil se proti němu. Bedřich II. udělil r. 1219 G-u privilegium obmezující moc říšských fojtů nad tímto městem. Ve spolku s Hansou německou dosáhl G. brzy velikého rozkvětu. Za krále Viléma hollandského byl G. naposledy sídlem královským. Z prostředku XIV. stol. pocházejí Goslarská statuta, zákonník, který byl od mnoha jiných měst přijat. R. 1528 zavedena v G-u reformace. V době války třicetileté G. mnoho utrpěl, tak že se již více nevzpamatoval. Do r. 1802 byl říšským městem, t. r. připadl Prusku a zbaven samostatnosti, r. 1816 Hannoversku, ale r. 1866 opět Prusku. Četné památky stavitelské připomínají dosud bývalý význam G-u. Ze starého dómu (z doby Jindřicha III.) zbývá dosud malá kaple, kde zachována jest stará výzdoba dómu a pozoruhodny jsou: obnovený starý dům císařský (zal. 1050), gotická radnice založená od Lothara III. r. 1136, »Kaiserworth« a j. Srv. Crusius Gesch. v. G. (Gosl., 1842-43); týž, Die vormals kais. freie Reichsstadt G. am Harz sonst und jetzt (t., 1863); Wolfstieg, Verfassungsgeschichte von G. im Mittelalter (Lipsko, 1886).

Goslarit čili skalice bílá jest $MgSO^4 + 7H_2O$, krystaluje kosočtverečně v poloměrnosti sfenoidické a jest soutvarný s epsomitem (solí hořkou); štěpný jest dokonale dle brachypinakoidu, $T = 2-2{\cdot}5$, $H = 2-2{\cdot}1$. V přírodě nachází se ve skupenství zrnitém, ve tvarech hroznovitých, ledvinitých a krápníkovitých, jen zřídka též krystalovaný. G. jest čirý, bílý nebo šedě nažloutlý, průhledný nebo průsvitavý, mastně skelně lesklý, ve vodě lehce rozpustný; se sodou na uhlí žíhán skýtá nálet žlutě bílý. G. vynikl rozkladem nerostů zinkových, zvláště blejna zinkového u Šťávnice v Uhrách, u Goslaru na Harcu, u Falunu ve Švédsku a j. Skalice bílé užívá se v lékařství, barvířství a j. *Vr.*

Goslarská řež viz Goslar.

Goslarská statuta viz Goslar.

Gosławski Maurycy, básník pol. (* 1805 na Podole — † 1834 v Stanisławowě), studoval ve Vinnici a Krzemieńci, kde stal se členem studentského kroužku Sienkiewicze, Dobrovolského, Januszewicze a j. Později byl soukromým učitelem, ale nešťastná láska přiměla ho vstoupiti k ruskému vojsku. Účastniv se ruskoturecké války v kanceláři gen. Dibiče, zůstavil z této doby denník ve formě listů k milence. R. 1831 přešel do polského ležení a po kapitulaci pevnosti Zamości uchýlil se do Francie. Záhy však vrátil se do Haliče, účastnil se výpravy Zaliwského (1833), ale byl jat a zemřel ve vězení. G již v mládí skládal verše. Vlastní literární činnost jeho počíná kol r. 1826, kdy jal se psáti větší i menší básně lyrické a uveřejňovati je hlavně v »Dzienniku Warsz.«. Později vyšly o sobě s názvem *Poezye* (Varšava, 1828). Vojenský život neutlumil v něm náklonnosti k poesii a plodem jejím byla *Poezya ułana polskiego* (Pař., 1833). Dosti úplné vydání jeho spisů pořídil L. Zienkowicz *Poezye* (Lipsko, 1864). Nejlepší z nich jsou básně lyrické, proniknuté vlasteneckým citem Podolana a proto nevšedně oblíbené, tak že mnohé z nich znárodněly (*Gdyby orłem być, Niemam swego nic na swiecie, Już podolskich dumek echem* a j.). Podléhaje zde vlivu národních písní, G. snažil se určitým místním zabarvením vytvořiti v pol. literatuře zvláštní

»podolskou školu«, ale pokus jeho nedošel tehdy náležitého povšimnutí. Z ostatních básní jeho zasluhuje zmínky *Wesele podolskie*, v níž pěkně popisuje krásy Podolí, svatební obřady obyvatelů a zmiňuje se i o dějinách rodné své země. *Šnk.*

Goslika, víska v Čechách u Velvet, hejt., okr. a pošta Teplice, fara Bořislav; 17 d., 124 ob. n. (1890).

Gosolup viz Kozolupy.

Gospa Sveta (*Maria Saal*), městečko korutanské v okr. celoveckém s 2062 ob. velkou většinou něm. (1890), dle něhož nazváno Gosposvetské pole čili Celjské pole (v. t.), má krásný gotický poutnický chrám. Zde stávalo staré *Virunum*.

Gospica viz Cepola.

Gospić, hl. město stejnojm okresu v župě lika-krbavské (Chorvátsko), na Lickém poli, 582 *m* n. m., na ř. Novčici, s 3396 ob. (1890), z nichž 15% pravosl. Ze staveb vyniká gymnasium, škola a soudní budova župní; na náměstí stojí pomník generála Zastavnikoviče.

Gospod označuje v ruské církvi Boha a odpovídá českému názvu Pán, Hospodin.

Gospodar, bývalý titul knížat multanských a valašských. Slovo g. jest vlastně překladem řeckého despota a podobně jako ruské gosudar (v. t.) znamená původně pán. Zachovalo se ve mnohých slovanských jazycích, ovšem že v jiném významu.

Gospodin, ruský titul, jehož užívá se ve významu našeho pán, ačkoli Rus tituluje tak jen osobu neznámou nebo více méně cizí, užívaje v důvěrnějším hovoru nejraději křestního jména a patronymika (*otčestvo*) oslovené osoby. O původním významu slova g. viz Gosudar.

Gosport, město angl., dnes pojaté v obor opevnění vál. přístavu Portsmouthu (v. t.).

Gosposvetsko polje, jinak Celjské polje (v. t.).

Goss, Ober-G. viz Kosov Horní.

Goss Sir John, hud. skladatel angl. (* 1800 ve Farehamu — † 1880 v Brixtonu), žák Attwoodův, byl od r. 1824 varhaníkem u sv. Lukáše v Chelsei, v l. 1838—72 po Attwoodovi v hl. chrámě sv. Pavla, r. 1856 jmenován po Wil. Knyvettovi skladatelem král. kaple, r. 1872 rytířem v odměnu za antifonu *The Lord is my strength* a *Te Deum*, složených k díkůčinění za uzdravení prince Waleského, r. 1876 povýšen na doktora hudby. Skládal anthemy (předčí *If we believe* k smutečním obřadům za vévodu Wellingtonského, *Praise the Lord, o my soul* k 200leté slavnosti bratrstva Sons of the Clergy a *The wilderness*), žalmy, písně, hymny, glee (*There is beauty on the mountain*), orchestrální věci (ouvertury z F-mol a Es dur), veskrze výtvory ušlechtilé faktury. Sepsal velice rozšířenou nauku *An introduction to harmony and thorough-bass* (1833, 13. vyd. 1879) a vydal *The organist's companion; a series of voluntaries for the commencement, middle and conclusion of Divine service, also a collection of interludes or short symphonies* atd. (Londýn, s. a.); *Chants, Ancient and modern* (1841) a *The church psalter and hymnbook* (1856 s Mercerem).

Göss Bart. viz Gesius.

Gossaert [-sárt] Jan viz Mabuse.

Gossau viz Kosov.

Gossawoda viz Kosobody.

Gosse [gos]: **1)** G. Etienne, spis. franc. (* 1773 v Bordeauxu — † 1834 v Toulonu), bojoval jako dobrovolník v revoluci do r. 1796, kdy zraněn musil opustiti armádu, načež stal se správním úředníkem v Toulonu, propuštěn jest však za restaurace. Věnoval se pak novinářství v Paříži. G. byl plodný spisovatel. Pochodí od něho některé romány (*Amants vendéens*, 1799; *Gasparin*, 1800), politicky zabarvené *Fables*, satira *Histoire des bêtes parlantes depuis 1789 jusqu'en 1824 par un chien de berger* a mnoho veseloher, z nichž nejlepší jest *Médisant* (1816).

2) G. Nicolas Louis François, malíř franc. (* 1787 v Paříži — † 1878 v Soncourtu). Uměleckého vzdělání nabyl na École des beaux-arts jako žák Vincenta, a od r. 1808 vystavoval nepřetržitě svá díla, z nichž vynikají: *Sv. Vincenc obrací na víru svého učitele; Vzývání králů; Návrat Louisa Philippa k Palais royal* (1814); *Biskup lisieuxský v noci Bartolomějské chrání protestantů* (1835); *Vévoda z Gloucesteru* (1840); *Dobročinnost a smrt sv. Vincence* (1842—45); *Spravedlnost Karla V.*; *Narození Krista P.* Mimo to provedl mnoho dekorativních prací v kostelech pařížských a jiné. *J-k.*

3) Philip Henry, zoolog angl. (* 1810 ve Worcesteru — † 1888 v Torquayi), byl obchodníkem a pěstil pilně vědy přírodní; na cestách svých po Americe zabýval se studiem zvířeny, později zajímalo ho živočišstvo vodní, zvláště mořské, i vybízel k zakládání veřejných akvarií a k důkladnějšímu pozorování zvířeny vodní. Z cenných jeho spisů buďtež uvedeny: *The Canadian Naturalist* (1840); *The birds of Jamaica* (1847); *A Naturalist's Sejourn in Jamaica* (1851); *A Naturalist's Rambles on the Devonshire Coast* (1853); *The aquarium* (1852); *Manual of marine zoology* (1855—56, 2 sv.); *Actinologia Britannica, A History of the British Sea Anemones and Corals* (1860).

4) G. Edmund William, básník a literární kritik angl., syn před. (* 1849 v Londýně). Vystudovav stal se r. 1867 pomocným knihovníkem při Britském Museu a r. 1873 translatorem v ministerstvě obchodu. Od r. 1884—89 přednášel o literatuře angl. na universitě cambridgeské. V l. 1872—80 konal několik cest po zemích skandinavských a v Hollandsku, aby seznal tamější řeči a literatury. Jeho básně ve sbírkách *Madrigals, songs and sonnets* (1870), *On viol and flute* (1873, s týmž tit. souborné vyd. 1890) a *New poems* (1879) vyznačují se jemnou formou a povzneseným citem. Dramata *King Erik* (1876), *The unknown lover* (1878) a *The masque of painters* (1885) nedosáhla značnějšího úspěchu. Jako literární kritik a historik vytříbeného aesthetického smyslu a skvělého slohu je G. znám svými hledanými články v »Cornhill

Magazine«, »Fortnightly Review«, »Contemporary Review« a j., svými studiemi v oboru skandinavských literatur *The ethical condition of the early Scandinavian people., A lecture* (1875) a *Studies in the literature of northern Europe* (1879, 3 vyd., 1890), a hlavně jako důkladný znatel literatury angl., zejména XVII. a XVIII. stol., spisy: *Seventeenth century studies* (1883), *From Shakespeare to Pope* (1885), *The literature of the eighteenth century* (1889), *The Jacobean poets* (1894); sem patří též životopisy Th. Graye (1882), W. Raleigha (1886) a W. Congrevea (1888). S W. Archerem přeložil G. Ibsenova »Stavitele Solnessa« (The masterbuilder).

Gossec [-sek] François Joseph, hud. sklad. franc. (* 1733 ve Vergnies — † 1829 v Passy), vlastně Gossé (též Gossez, Gosset), byl vokalistou v Antverpách a r. 1751 odešel do Paříže, kde Rameau opatřil mu řízení kapely gener. nájemce La Popelinièra. Prohlédnuv nedostatky tehdejšího instrument. slohu, pojal G. na mysl jeho reformu, jíž dosíci hodlal rozmnožením prostředků výrazových, vyprostěním ze závislosti na slohu vokálním, formovým usamostatněním vůbec. Tak vytvořil r. 1754 svou první symfonii 5 let před Haydnem (Sammartini však již 1734), a přešed do služeb prince de Conti, r. 1759 svá první kvartetta, jež velmi se líbila. Nalézaje při své službě dosti prázdně, rozvinul bohatou tvořivost a vkročil záhy i na pole duchovní a operní skladby. R. 1760 provedl u sv. Rocha svou pověstnou *Messe des morts*, v níž poprvé užil dechového sboru 3 pozounů, 4 trub, 4 lesnic a rovněž tolika klarinetů a fagotů. Snaha po zvukomalbě sváděla ho mnohdy až k nevkusu, avšak vnukla mu i dosud neznámé effekty barvitosti a síly. R. 1764 zkusil se poprvé veřejně aktovkou *Le faux lord*, rozhodně pronikl pak komickou zpěvohrou *Les pêcheurs* (1766). Odtud jest řada divadelních jeho děl, komických i vážných, dosti četná; než G. nejeví se tu celkem ve svém živlu. Tím zůstala mu hudba instrumentální. Roku 1770 založil »Concert des amateurs«, pro nějž napsal svou 21. symfonii do D, a r. 1773 zreorganisoval s Gavinièsem a starším Leducem »Koncerty spirituální«, jimiž pozvedl úroveň technického provedení a vkusu. R. 1780 přidružen Dauvergnovi jako sous-directeur Akademie hudební, r. 1784 postaven v čelo Král. školy zpěvu, k níž dal myšlénku a jež stala se zárodkem konservatoře (1795). G., jenž za revoluce vlasteneckými skladbami na oslavu republiky dovedl se udržeti v přízni všech vlád, jmenován s Méhulem, Lesueurem a j. inspektorem konservatoře a při slavnosti republiky provolán veřejně za skladatele prvého řádu. Konservatoři prokázal služby nejen při její organisaci a redakci základních děl vyučovacích, zvláště solfegí, k nimž napsal *Exposition des principes de la musique*, ale i jako prof. skladby. Byl též členem Institutu a rytířem čestné legie. Po zavření konservatoře r. 1815 uchýlil se do Passy k svému příznivci Anseaumeovi. G. zajímá ve vývoji hudby franc. své pevné místo netoliko činností organisační a paedagogickou, avšak i skladatelskou, neboť z děl jeho, nyní většinou jen minulosti náležejících, čerpala celá generace. G. poskytuje ten zvláštní případ, jak dí Ad. Adam, že geniální umělec zmocnil se vždy místa, jehož on dobyl prací: symfonistu v zapomnění uvrhl Haydn, skladatele requiem předstihl Mozart, dramatika zašlápl Grétry a Gluck. Skladby G-ovy: instrumentální: 29 symfonií (vyniká *La chasse* a z D), z nichž 3 pro dechové nástroje, *Symfonie concertante* pro 11 oblig. nástrojů, 6 serenád, kvartetta, tria, duetta, ouvertury; kostelní: figurální mše a motetta (m. j. *Dernière messe des vivants, Dixit Dominus, Exaudiat*), *Te Deum, O salutaris Hostia* pro 3 hlasy, vloženo později do oratoria *Saul*, k němuž druží se 2 jiná *La Nativité* a *L'arche d'alliance*; divadelní: *Le double déguisement* (1767); *Toinon et Toinette* (1767); *Sabinus* (1774); *Alexis et Daphné, Philémon et Baucis, Berthe* (s Philidorem a Botsonem v Brusselu, 1775); *Hylas et Sylvie* (1776); *La fête du village* (1778); *Thésée* (1782); *Rosine ou l'épouse abandonnée; Les sabots et le cerisier* (1803); *La Périgourdine*; revoluční *L'offrande à la Liberté* (1792); *Le triomphe de la République* (1793); *La reprise de Toulon* (1796); ballet *Callisto*; neprovozované *La fédération* a *Nitocris*; republikánské zpěvy: *Chant du 14 juillet; Ronde nationale pour la fête de Liberté* (1791) a j., hymny Nejvyšší bytosti, Svobodě, k otevření chrámu Rozumu a j., pochod a sbory k apotheose Voltairově, smuteční pochod k pohřbu Mirabeauově (poprvé užito tam-tamu), *Serment républicain* a jiné. V instrumentální části příležitostných skladeb G. použil pouze dechové harmonie, čímž zvýšil effekt děl určených k provozování na širých prostranstvích; též přičítá se mu uvedení lesnic, pozounu a klarinetu do orchestru Velké opery. — Srv. Hédouin, G. sa vie et ses oeuvres (Valenciennes, 1852); Gregoir, Notice sur G. (1878); Piot, Particularités inédites concernant les oeuvres mus. de G. et de Philidor (Bulletin de l'Académie roy. de Belgique, 1875); Brenet, Histoire de la symphonie à orchestre (Paříž, 1882). *-q.*

Gosselies [goslí], kant. město v belgické prov. henegavské, arr. charleroiském, sev. od Charleroi, na návrší nad ř. Pietonem, s 9044 ob. (1891). Státní stř. škola, seminář učitelský, škola průmyslová, značné železářství, výroba plátna a klobouků, lomy a uhelné doly.

Gosselin [goslen]: 1) G. Pascal François Joseph, franc. badatel v antické geografii (* 1751 v Lillu — † 1830 v Paříži). Studoval záhy jazyky antické, cestoval r. 1772—80 po Francii, Švýcarsku, Italii a Španělsku, napsal r. 1780 pojednání o Ptolemaiově Chersonésu, byl členem Národního shromáždění, obchodní komory a r. 1794 departementu vojenského. Jeho dílo *Géographie des Grecs analysée, ou les systèmes d'Erastothènes, de Strabon et de Ptolemée comparés entre eux et avec nos connaissances modernes* (Paříž, 1790) korunovala cenou akademie des inscript. a zvolila ho roku

1795 svým členem. Příbuzného obsahu bylo velké dílo *Recherches sur la Géographie systématique et positive des Anciens* (t., 1798 až 1813, 4 sv. s 54 mapami). Mimo to uveřejnil *Eclaircissements sur les roses des vents des anciens* (t., 1885); *Observations pour évaluer les anciens stades* (t., 1805); *Notes sur la traduction de Strabon* (t., 1815—19); *Recherches sur le principe, les bases et l'évalnation des différents systèmes métriques linéaires de l'antiquité* (t., 1819) a mnoho cenných prací v Memoirech akad. d. inscr. Pro svou rozsáhlou známost antické numismatiky stal se r. 1799 konservátorem v Kabinetě antik, kde působil až do smrti, jsa od r. 1816 i spoluvydavatelem »Journalu des Savants«. Životopis jeho viz v Histoire et Mém. de l'Acad. des inscrip. sv. IX., str. 200 (t., 1831).

2) G. Athanase Léon, lékař francouzský (* 1815 v Paříži — † 1887 t.). Prodělav obvyklou karriéru nemocniční, stal se r. 1845 professorem chirurgie na lékařské fakultě, r. 1860 členem akademie lékařské a r. 1874 členem institutu. Vynikal jako výborný chirurg, jenž z prvých při chirurgických operacích užíval aetheru a pak chloroformu jako narkotika, zaváděl obvazy alkoholové a karbolové, a osvědčil se mimo to též jako statečný občan v době obležení Paříže a za kommuny. Napsal: *Leçons sur les hernies abdominales* (Paříž, 1865); *Leçons sur les hémorrhoïdes* (t., 1866); *Leçons de clinique chirurgicale* (t., 1872 až 1873, 3 sv., 3. vyd. 1879) a byl též spolupracovníkem díla »Compendium de chirurgie pratique«.

3) G. Charles, franc. malíř krajin (* 1834 v Paříži — † 1892 ve Versaillech), žák Gleyra a Bussona, vynikal moderní širokou, pastósní manýrou, která mohutně působila. Rád obíral se problémy teplého podzimního koloritu a maloval duby a pinie, vnitřek lesa a měnivé nálady oblohy a vzduchu, nebo silnice a rozsáhlé pastviny. Z figurálních obrazů znám jest od něho *Drvoštěp* (1874). *J-k.*

Gösseln viz Jeseň Klášterská.

Gossengrün viz Kaceřov.

Gossler Gustav von, státník prus (* 1838 v Naumburku), syn bývalého kancléře prus. Karla Gust. v. G. Vstoupil r. 1859 jako auskultátor k soudu v Královci, stal se r. 1865 kraj. radou, r. 1874 povolán byl do ministerstva vnitra a r. 1879 jako státní podsekretář do ministerstva kultu a vyučování, až 17. července 1881 jmenován byl ministrem téhož odboru. V úřadě tom pokračoval ve šlepějích svého předchůdce Puttkamera a přičiňoval se, aby církevně politický boj urovnán byl pro obě strany uspokojivě státními zákony. Odstraniv mnohá příkrá ustanovení zákonů květnových, provedl přijetí předlohy z 11. čce. 1883 a církevně politických novell z r. 1886 a 1887, ale proti polskému živlu v Poznaňsku vystupoval velice krutě, zvláště výnosem svým ze dne 27. září 1887, kterým zakazoval vůbec užívati jazyka polského ve škole. Když však r. 1890 nové jeho návrhy školní vyvolaly odstředu a vláda sama, nechtějíc vzbuditi proti přijetí obchodních smluv veliké opposice, G-a nepodporovala, odstoupil 12. břez. 1891, načež 7. čce. t. r. jmenován byl vrchním presidentem provincie Záp. Prus. Vydal své *Ansprachen und Reden* (Berl., 1890).

Gossmannová Friederike, herečka německá (* 1838 ve Vircpurku). Vycvičila se u Konstancie Dahnové, vystoupila poprvé r. 1853 v Mnichově jako Leonie ve Scribově »Válce žen« a dobyvši značných úspěchů v Královci, Elblągu, Gdansku a v Gąbině, byla r. 1855 engažována k hamburskému divadlu »Thalia«, r. 1857 pak ke dvornímu divadlu vídeňskému, kde stvořila hlavně titulní roli Birch-Pfeifferové »Diblíka z hor«. Provdavši se roku 1861 za barona, později hraběte von Prokesch-Osten, vystupovala od r. 1862—67 pohostinsky na větších jevištích něm., v Petrohradě, Amsterdamě a jinde. Od té doby hraje však jen v dobročinných představeních.

Gossmaul viz Kosmová.

Gossner Johannes E., theolog německý (* 1773 v Hausech u Günzburka — † 1858 v Berlíně). Studoval v Dillingách a Ingolstadtě a již jako kaplan při biskupském chrámě augšpurském byl podezříván z náklonnosti k protestantství, tak že přišel na nějaký čas do vyšetřování. Nicméně r. 1804 ustanoven farářem v Dirlewangu, r. 1811 beneficiátem při hlavním chrámu mnichovském, r. 1819, byv 2 léta před tím sesazen, přijat za katechetu na gymnasium düsseldorfské a teprve po svém návratu z Ruska, kde od r. 1820—24 v Petrohradě a Oděsse působil, přestoupil roku 1826 v Königshaynu u Lipska veřejně k vyznání lutheránskému. Přišel pak r. 1827 za kazatele Betlemského kostela do Berlína, kde hlavně proslul založením t. zv. Gossnerské missie, jíž vytkl za úkol vysílati missionáře, zejm. řemeslnické, mezi pohany. Přední pole její činnosti je dnes mezi východoindickými Koly; má též svůj časopis »Die Biene auf dem Missionsfeld« (od r. 1834). Mimo to přispěl k založení nemocnic, opatroven a j. Z jeho spisů jmenují se: *Geist des Lebens aus der Lehre Jesu* (3. vyd. Tubinky, 1823, 2 sv.); *Schatzkästlein* (Lipsko, 1825, 2 sv.); *M. Boos, der Prediger der Gerechtigkeit* (t., 1826); *Goldkörner* (6. vyd. Berlín, 1893). — Srv. životopisy Prochnowův (Berlín, 1864); Daltonův (2. vyd. t., 1878); o Gossnerské missii spisy L. Notrottovy (Halle, 1874—88, 2 sv. a Berlín, 1889).

Gössnitz, město ve Východním kraji vév. Sasko-Altenburského, nad Plisou, při 3 tratích saské státní dráhy, s 5190 obyv. (1890). Má evang. kostel z r. 1491, plynárnu, továrny na vozy, železolijnu, výrobu hospod strojů, chemikalií, smůly, sladu, cementu, knoflíků, dřeváků, přádelnu a několik závodů na mechanické vyšívání.

Gossypium L., bavlník, rod z řádu rostlin slézovitých (*Malvaceae*), byliny statné, vytrvalé, někdy vzrůstu křovitého, řídce jednoleté. Listy velké, dlouze řapíkaté, dlanitožilné, 3—9laločné; květy veliké, úhledné, žluté neb červené, jednotlivé v úžlabí listů. Zevní kalich či kalíšek skládá se ze tří velkých, srd-

čitých, listovitých, často zubatých, vytrvalých lístků, vnitřní kalich jest dole uťatý, pohárkovitý, často pětizubý. Semenník 3—5tipouzdrý, pouzder mnohovaječných, čnělka na konci kyjovitá s 5 bliznami; plod tobolka 3 až 5chlopná, pouzder mnohosemenných, semena porostlá předlouhými chlupy, bílek skrovný nebo žádný, dělohy velmi stočené. Rod tento obsahuje asi 20 druhů, které však dle mnohých autorů třeba považovati jen za různá plemena základních asi 5 druhů. Z těchto nejznámější jsou: **G.** *herbaceum* L. (viz vyobr. č. 1582. a 1583.). Lodyha až 1 *m* vysoká, bylinná, listy 5laločné, květy žluté, chlupy na semenech bílé. Vlasť původní bezpochyby ve vých. a jižní Asii, dnes však po celé zemi pěstovaný druh. **G.** *arboreum* L. Lodyha jako u následujících křovitá, s listy vždy zelenými, dosahuje výšky 3—5 *m*. Listy dlanitě 5laločné, lístky obalné jen na špičce trochu zubaté, květy žluté nebo nachové, chlupy semen bílé. Pěstuje se nejvíce v horké Africe, ale také do jiných zemí kultura jeho přenesena. **G.** *barbadense* L. Listy 3-5laločné, na nervu vezpod s 3 žlázkami, řapíky a větve černě tečkované, obalné lístky dřípaté, semena mimo chlupy nepýřitá, chlupy bílé, květy žluté. Hlavně v Záp. Indii. **G.** *religiosum* L. Listy jako u předešlého druhu, ale jen s jednou žlázkou na dolejšku nervu. Semena s chlupy bledě oranžově žlutými a mimo to jemně pýřitá; květy žluté nebo červené. Hlavně ve Vých. Indii a Číně (bavlník nankingový). — Jemné, hebké chlupy na semenech bavlníku poskytují v obchodě známou **bavlnu** (v. t.). Tím stal se bavlník kulturní rostlinou po všech teplých krajinách na celé zemi nejen dnes, ale i již za nejstarších časů. Daří se dobře v krajinách s podnebím poněkud vlhkým s roční teplotou asi 15—20°. V sev. Americe sahá kultura jeho asi po 35° s. š., v Asii pěstuje se v Přední i Zadní Indii, v Číně a Japanu až po 41° s. š. V Evropě nalézají se bavlníková pole v již. Španělsku, Italii, na Sicilii, v Řecku, na Krimě a částečně v Thracii, v Africe hlavně v sev. a jižní části. Jest jisto, že měly jednotlivé země, kde bavlník se pěstoval, své zvláštní druhy bavlníkové, a že teprve později rozšířily se skoro všechny druhy po celém teplém pásmu země. **G.** *herbaceum* původně pěstováno ve Vých. Indii a v přilehlých zemích, kdež ještě nyní v divokém stavu se vyskytuje. Odtud dostalo se na západ hlavně Řeky, kteří bavlnu již za tažení Alexandra Vel. znali (*βύσσος*), jak Theofrast uvádí. Arabové roznesli ji dále po celém Středomoří a do sev. Afriky. **G.** *arboreum* pochází z tropické Afriky, kdež posud v horním Egyptě, Habeši a Guinei divoce roste. Bylo-li v Egyptě za starých dob pěstováno, není posud zjištěno, s bezpečností známo odtud teprve v XVI. stol. **G.** *barbadense* jest význačně americkým druhem, kde také široko daleko se pěstuje. Když Španělové přišli poprvé do Ameriky, nalezli bavlnu pěstovanou od tuzemců již v nejmnožších zemích. *Vský*.

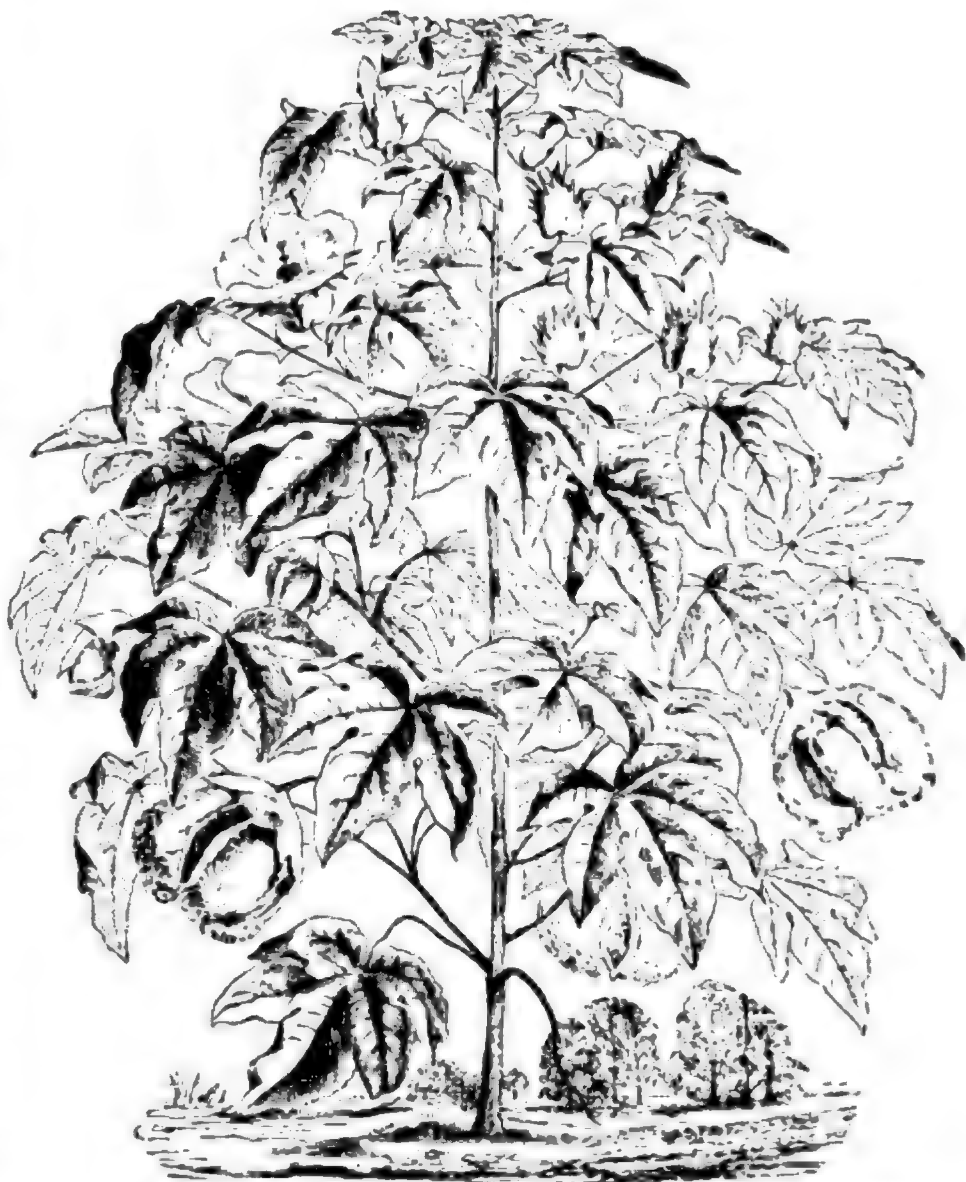

Č. 1582. Gossypium herbaceum L., bavlník; celá rostlina, zmenšena.

Gossyposa viz Raffinosa.

Gost viz Host.

Gostin viz Gostyň.

Gostinnyj dvor, u Rusů tržiště, tolik jako u východních národů **bázár**. Tržiště tato původně byla vzdálena od ostatních budov městských, poněvadž vykazována byla v první řadě cizím kupcům a měla svoji zvláštní samo-

správu. Takový **g d.** měli v Novgorodě Němci, přijíždějíce sem dvakráte do roka na určitou dobu, dále ve Pskově a v Moskvě, kde mimo to měli též ostatní národové svůj zvláštní **g. d.** Dosti podrobně popsal tato tržiště Sigmund Herberstein. Později **g. d.** stal se vůbec privilegovaným, oblíbeným střediskem obchodu bez ohledu na národnost kupců, tak že nalézáme jej nyní v každém větším městě ruském. V Petrohradě první **g d** postaven byl ještě za Petra Velikého. Nynější budova pochází z r. 1784. Název vysvětluje se tím, že staří Rusové označovali cizího kupce a pak kupce vůbec slovem gosť (host).

Gostitz viz Hoštice.

sídlo okr. úřadu a obv. soudu, 3632 ob. (1890), z nichž 388 evang Farní kostel z XIII. stol., obnovený roku 1680, náleží k nejkrásnějším v Poznaňsku. **G.** proslul svými trhy na dobytek; dále je tu čilý obchod s obilím, továrna na vatu, na ocet, pivovary, cihelna, větrné mlýny. Na Svaté Hoře za městem stojí krásný kostel a klášter filippinský, dostavěný r. 1748 dle basiliky P. Marie v Benátkách, nyní slavné poutnické místo. **G.** byl od XIII. stol. sídlem rodu Předpelků, kteří se zvali Gostyńskými.

Gostynin, krajské město v rusko-polské gub. varšavské, na řece Skrwě (přítok Visly) se 7614 ob. (1890), kteří se živí rolnictvím, obchodem i průmyslem, zejména výrobou

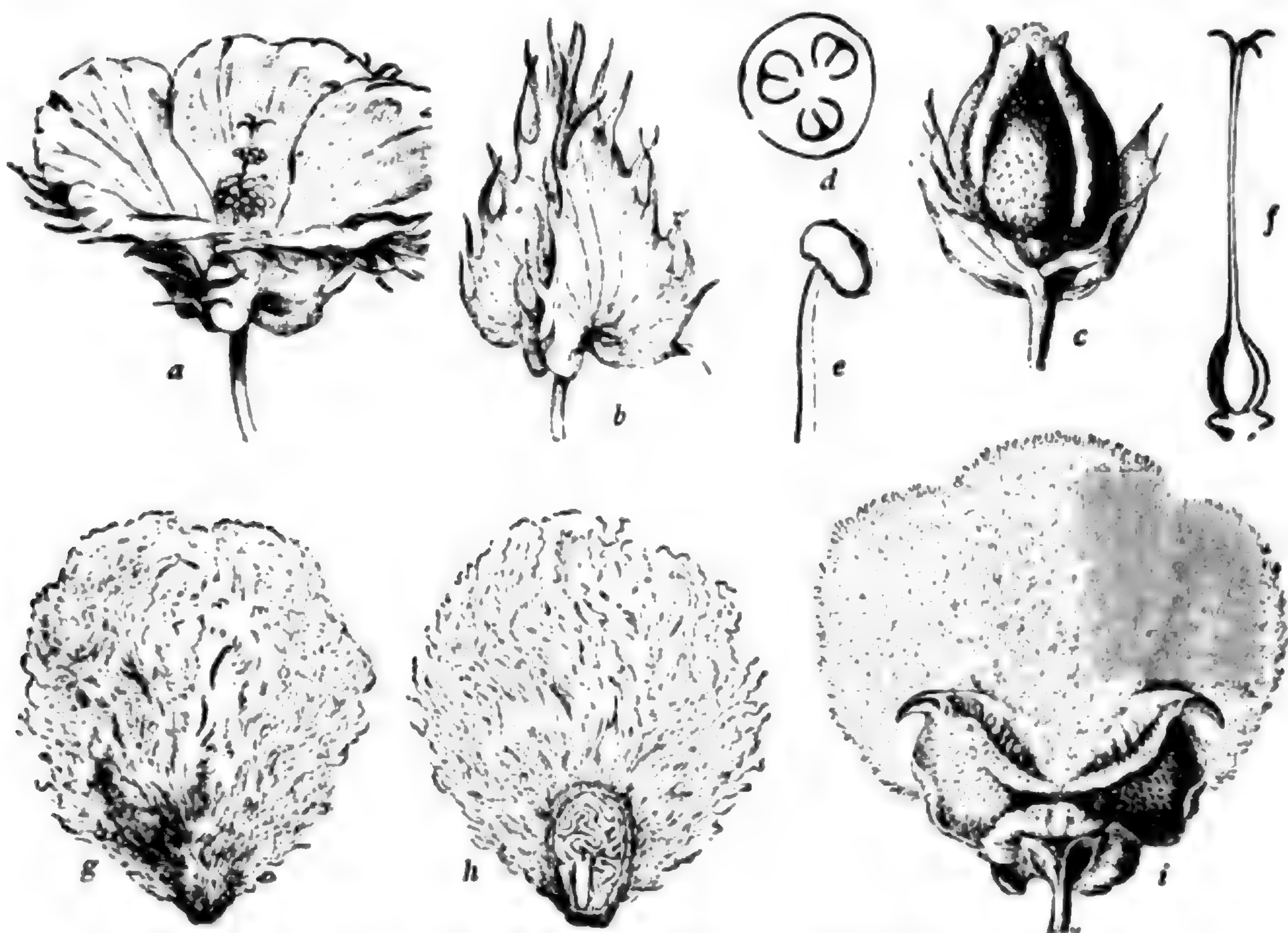

Č. 1583. Gossypium herbaceum L., bavlník:
a) květ, *b*) kalich, *c*) tobolka počínající se otvírati, *d*) průřez semeníkem, *e*) prašník, *f*) pestík, *g*) semeno, *h*) průřez semenem, *i*) tobolka zralá, otevřená.

Gostomski, rod polský erbu Nałęcz, z něhož vynikl **G.** Anzelm († 1587), vojvoda ravský, horlivý protestant a hospodář, vydal: *Gospodarstwo* (Krakov, 1588), jehož 3. vydání upraveno bylo pod titulem *Oekonomia albo gospodarstwo ziemiańskie dla porządnego sprawowania ludziom politycznym dziwnie pożyteczne* (t., 1644). Syn jeho Stanislav († 1594) po bitvě u Byčiny byl kommissařem při vyjednávání s arciknížetem Maxmiliánem.

Gostomysl (v pramenech Cotzomiuzli), kníže obodrický, zabitý při vpádu Ludvíka Němce do Obodricka r. 844. *Pp.*

Gostyń (něm. Gostyn), kraj. město v prus. vlád. obv. poznaňském, 13 *km* sev. od Krobie (Kröben), při trati lešensko-jarocinské (Lissa-Jarotschin), nad Strugou blotnou (přítok Obry),

zboží koženého, kovového a cukrového. Ve zříceném zámku zdejším sídlil v l. 1611—12 Vasil Szujski a jeho bratři Dimitrij a Ivan.

Gosudar, též car gosudar, gosudar imperator nazýván bývá ruský císař. Původně znamená **g.** právě tak jako gospodin a gospodar pána, vlastníka jakéhokoli předmětu živého (na př. otroka) i neživého. Později nabylo slovo to významu panovník, a jen v oslovování milostivyj gosudarj uchovalo se v původním významu. Ve starých písemných památkách užívá se významů **g.**, gospodin a gospodarj ve stejném smyslu. Ruská Pravda označuje pána, vlastníka slovem gospodin, Pskovská sudná gramota užívá opět v témž smyslu důsledně výrazu **g.**, a podobně činí i jiné památky, na př. Suděbník z r. 1550,

kde gosudarj znamená vždycky jen tolik co pán, vlastník, a běží-li o panovníka, vyskytá se výraz carj i velikij kňaz nebo carj **g.** Znenáhla nabývalo však slovo **g.** zvláštního významu v právu veřejném; **g**-em rozuměl se totiž panovník, zejména moskevský. Počátky tohoto titulu sahají ještě do periody údělných knížectví. Mladší nebo slabší knížata nazývají knížata starší, dále ty, kteří sídlili ve starých a bohatých městech, jakož i knížata věkem třebas mladší, avšak mocnější, starešinami, otci, gospodiny, **g**-ry. Výraz gospodin, **g.** není však tu ještě pojmenováním nuceným, nýbrž pouze dobrovolným, a označuje se jím jen faktická převaha jedněch knížat nad druhými. Pánem vší Rusi, **g.** vseja Rusi. počínají velcí knížata moskevští nazývati samy sebe teprv od sklonku XV. stol., počínajíc Ivanem III. Vasiljevičem. Činí tak po způsobu kijevských metropolitů, kteří si dávají titul metropolitů vší Rusi. Na titulu »**g.** vseja Rusi« však moskevští velcí knížata nepřestávají, nýbrž připojují k němu ještě starý titul »velikého knížete vladimirského, moskevského, novgorodského« a j. Pravého významu nabylo pojmenování **g.** zvláště od Ivana IV. Vasiljeviče Hrozného (1533—84), který ve smyslu duchovenského učení, že moc velkoknížete moskevského pochází od Boha, a že ruští panovníci jsou nástupci pravoslavných císařů cařihradských, počal se nazývati carem, jaksi panovníkem nad panovníky. V titulu moskevských panovníků, jenž se vyvinul v XVI. stol., vyskytují se zejména tyto přívlastky moci panovnické: »blagorodnyj, vseděržavnyj, Bogom izbrannyj **g.**, samoděržec věčnyj ....« Ještě dříve nežli v Moskvě počalo se titulu **g.** ve významu panovníka užívati na Litvě, Jagajlo tituluje se na poč. XV. stol. »mnogich zemlj **g.**«, a podobně nazývají Vitolda »mnogich russkich zemelj **g**-rem«. Snad tu působil na Moskvu i vliv litevský. — V nynějším officiálním titulu ruského císaře, pocházejícím z r. 1825 a později doplňovaném, přichází vedle hlavního pojmenování císaře »imperator i samoděržeč vserossijskij ...«, »carj kazanskij, astrachanskij, poljskij ...« též název »**g.** pskovskij« a **g.** jiných zemí; r. 1882 vložena do titulu ještě slova »**g.** turkestanskij«. *-dlc.*

Gosudarstvennyj kontrolj, říšský úřad ruský, viz Rusko.

Gosudarstvennyj sovět, říšská rada ruská, viz Rusko.

Gosvin z Marienberku, první kronikář tyrolský, o němž z díla jeho se dovídáme, že r. 1374 stal se převorem kláštera marienberského a kaplanem Leopolda III. rakouského. Napsal kroniku kláštera svého bez pořádku chronologického, ale přidal mnoho zpráv celé země se týkajících: *Registrum monasterii Montis sancte Marie* (vyd. B. Schwitzer v 2. dílu Tirol. Geschichtsq., Inšpruk, 1880).

Goszczyński [goščiň-] Severyn, básník pol. ze školy polsko-ukrajinské (* 1803 v Ilińcích kijevské gub. — † 1876 ve Lvově), studoval na gymnasiu ve Vinnici a Umani, kde s ostatní mládeží nadchnut byl neurčitým romanticko-národním duchem, oblíbil si ukrajinské národní písně a jal se zkoušeti své síly v literatuře. Ukončiv studia gymn., odebral se do Varšavy (1820), stal se spolupracovníkem časopisu »Wanda« a spolu s přítelem B. Zaleským vstoupil do kroužku básníka Brodzińského. Podlehnuv vlivu Byronovu, chtěl se dáti k řeckým povstalcům, ale z nedostatku prostředků potuloval se do r. 1828 na Ukrajině, jsa hostem šlechticů, hlavně svého přítele M. Grabowského. K té době vztahují se mnohé jeho básně lyrické, odlesk to ukrajinských písní a dum, jejichž vliv jest zřejmý i v rozsáhlé jeho básni *Zamek Kaniowski* (Varšava, 1828), vztahující se k místním událostem z roku 1768 a proslulé jak svými vášněmi, tak ohromnou bouří v táboře polských pseudoklassiků a přehnaným nadšením, jaké vzbudila mezi romantiky, hlavně ze školy polsko-ukrajinské. Povstání r. 1830, jehož činně se účastnil, přimělo **G**-kého, že jal se skládati básně rázu revolučního. Později zdržoval se tajně v Haliči, založil zde tajný spolek »Związek dwudziestu jeden«, jehož účelem bylo demokratisovati polskou společnost, a složil zde *Dziennik podróży do Tatrów* a úryvek z větší básně *Sobótka* (1834). Nevida se dosti bezpečným, uchýlil se do Francie a zde sepsal povídky *Król Zamczyska* (Poznaň, 1842); *Oda* a *Straszny strzelec,* z nichž první cení se velmi vysoko pro svůj fantasticko-poetický ráz. Touha po vlasti byla příčinou, že **G.** z prvních podlehl vlivu Towiańského a upadl do mysticismu. V tomto duchu napsal *Stanowisko poetów w społeczności; Z dziennika artysty; Rzut oka na żywot A. Malczewskiego; Słowo o poswieceniu.* Za krimské války napsal mnoho básní, jež vyšly teprve po 16 létech s názvem *Do Polski.* Proživ obležení Paříže, usadil se po válce franc.-německé ve Lvově, kde r. 1874 oslaveno jeho 50leté jubileum, vydán k jeho poctě sborník »Sobótka« a založen fond jeho jména ku podpoře starých spisovatelů. **G.** ze všech básníků polsko-ukrajinské školy stojí nejblíže ke skutečnosti, nepodávaje se sentimentálnímu romantismu Zaleského, ale směle sahaje do skutečného života lidu ukrajinského. Hlavní jeho báseň »Zamek Kaniowski«, jež především mu zjednala čestný název básníka ukrajinského, ač složena pod vlivem »Panny jezerní« od W. Scotta, jest pravým ohlasem podání o krvavých událostech selského povstání ukrajinského, známého též pod jménem »kolivštiny« (1768). Mnohé obrazy překvapují pravdou životní a silou dramatismu a měly patrný vliv na Ševčenkovy »Hajdamáky«. **G.** spatřuje úkol romantiky v tom, aby kreslila přírodu a její život v duchu lidu a jeho víry, rozumně a pravdivě, věcně a objektivně, stal se svojí činností spoluzakladatelem tak řeč. »chłopomanství«, jež na počátku let šedesátých do polské společnosti vniklo. Zvláštností jeho je, že volí si z přírody a fantasie lidu jen barvy silné, divoké, strašlivé. Těmito barvami, připomínajícími houkání sov, skřípění šibenice, záři nočního ohně a rejdy ďábelských duchů, vládne dokonale jako pravý mistr. Sebrané

spisy jeho vyšly s názvem *Dzieła* (Vratislav, 1852. 3 d. a Lipsko, 1870, 2 d.). Do češtiny z něho přeloženo »Óda z časů Boleslavových« (Lumír, 1854); »Král zámků« (Kal. Koruny čes., 1871, přel. E. Vávra); »Zámek Kaněvský« (Praha, 1871, přel. Př. O. Berka). Poslední dílo bylo přeloženo též do některých jiných jazyků. *Šnk.*

Gošen viz Gosen.

Gośliçki Wawrzyniec, spisovatel polský († 1607) ze starého šlechtického rodu polského, vystudoval v Krakově a jako bakalář odebral se do Italie, kde vydal dílo toho času velmi cenné *De optimo senatore* (Benátky, 1568). Po návratu do vlasti sloužil Augustu Sigmundovi a Štěpánu Bathorymu jako diplomatický jednatel, složil na žádost duchovenstva katolického *Postulata ordinis ecclesiastici in regno Poloniae* (Poznaň, 1585), podporoval se Zamojským volbu Sigmunda III. Vasy a vítal zvoleného krále při jeho příchodu do země pěknou řečí: *Witanie rad i stanów koronnych polskich do króla jegomości Zygmunta III.* (Krakov, 1587). Na to stal se biskupem chełmským a r. 1601 poznaňským. Před smrtí svou počal, ale nedokončil dílo: *De haereticis discursus exercendi animi causa.*

Got [gó] Franç. Jules Edmond, herec franc. (* 1822 v Lignerolles), vstoupil až jako úředník prefektury r. 1841 do konservatoře, načež vystoupil poprvé r. 1844 v Comédie franç. jako komik. R. 1850 přijat mezi společníky, r. 1851 jmenován profes. na Konservatoři a na École normale, r. 1894 pensionován jako děkan ústavu. Stvořil celou řadu úloh, z nichž nejdůležitější v kusech: »Tour de Babel«, »Coeur et la dot«, »Fin du roman«, »Caprices de Marianne«, »Contes de la reine de Navarre«, »Pierre de touche«, »Fiammine«, »Dernier quartier«, »Jeunes gens«, »Effrontés«, »Fils de Giboyer«, »Maître Guérin«, »Paul Forestier«, »Souvent l'homme varie«, »Etrangère«, »Rantzau«, »Ami Fritz«, »Les Fourchambault«, »Cabotins!« a j. G. je z největších herců soudobých, mistr pevné a bohaté charakteristiky, mimo jiné i znamenitý theoretik svého umění. Nejvíce vynikl v mravoličných hrách Augierových.

Götaelf, výtok jezera Wenerského v jihozáp. Švédsku, jest vlastně pokračováním Klarelfu, jenž vtéká do tohoto jezera. G. má délku asi 90 *km* a vlévá se u Göteborgu do moře. U Kungelfu obkličuje ostrov Hisingen. Tvoří četné peřeje, z nichž zvláště Trollhättské jsou pověstny. Tyto obchází zděný a ve skále tesaný Trollhättský kanál o 19 komorách, jimiž i větší lodi mohou projeti. *Pě.*

Götakanal, největší a nejdůležitější průplav na poloostrově Skandinavském, spojující Baltické moře se Severním. Zbudován byl podnětem hrab. Platena v l. 1810—32 nákladem 14 mill. korun. Počíná na vých. břehu jezera Wenerského a směřuje nejdříve do jez. Wikenského (91·4 *m* n. m.), 50 *m* výše ležícího, z toho komorou ve skále vytesanou k jez. Bothenskému a vniká u Karlsbergu do jez. Wetterského. Dále jde do jez. Borenského, Roxenského a Asplångenského (27 *m* n. m.); poslední, 7 *km* dlouhá část G-u spojuje toto jezero se zátokou Slädbakenskou. Délka trati kanalisované jest asi 97 *km*; celá trať z Göteborgu k Baltu, počítáme-li v to i průplav Trollhättský, má délku 420 *km*. Hloubka G-u jest všude 3 *m*, šířka u dna 10·7—14·3 *m*, na hladině 22—29 *m*. Komory (58) jsou z balvanů žulových nebo ve skále vytesány; mají délku 36·5 *m*, šířku 7·12 *m*. Nad průplavem zbudováno jest 34 mostů železných i dřevěných. G. náleží společnosti, v jejíž ředitelstvu zasedá zástupce vlády. Roční příjem činí asi 220.000 korun. *Pě.*

Götaland (něm. Gotland): **1)** G. (Götarike), nejjižnější a nejlidnatější ze tří hlavních částí Švédska, mezi vlastním Švédskem, Baltickým mořem a Kattegatem. Na 92.754 km^2 má 2,595.236 obyv. (1890). Skládá se ze 12 länů. *Pě.*

2) G. (Gottland), švéd. ostrov na jihových. konci Švédska mezi 57—58° s. š., 18 a 19° v. d., vzdálený 44 *km* od Ölandu, tvoří s ostrovy Karlovými na záp. a Farö a Gottska Sandö na sev. stejnojmenný län (též Visbylän). Plocha ostrova 2981·4 (länu 3152·3 km^2), délka 125, největší šířka 53 *km*, obyv. 51.337 (1890). G. skládá se z vrstev silurských, mírně nakloněných, jejichž nejvyšší okraj na západ zove se klint. Střední výška jest asi 20 *m*, některé body 50—60 *m*, nejvyšší body Follingbohöjden 77 *m*, Thorsbergen 68 *m* n. m. Vrstvy silurské, skládající se z břidlic, pískovců, slínů, vápence a oolithu jsou bohaté zkamenělinami a těmito podobají se vrstvám $Ee_1 Ee_2 Ff_1$ českého siluru. G. náleží ke zbytkům mocných uloženin silurských, jež někdy se rozkládaly v místech Baltického moře a jeho okolí. Potoků a jezer jest málo; v létě vysýchají. Hojné bažiny, zbytky bývalých jezer, vysušují se a zasévají. Orné půdy je 18·46%, pastvin 10·5%, lesů 48·1%; rolnictví a chov dobytka jsou obyvatelstvu hlavním pramenem obživy. Ovce (41.380 r. 1890) mají výborné maso; koně malí a vytrvalí pasou se volně i v zimě. Podnebí jest velmi mírné; střední roční teplota 6° C. V sadech pěstuje se ořech, moruše, merunka. Lid na pobřeží živí se lodnictvím, rybářstvím, lovem tuleňů. Průmysl provozuje se v četných parních pilách, mlýnech, lihovarech, pivovarech a vápenicích. G. má dobré přístavy, z nichž opevněný Slitenhamn jest z nejlepších přístavů baltických. Vyváží se obilí, dříví, vápno (173.746 *hl*), pískovec, brusy, dobytek, máslo a j. Obchodních lodí bylo (1892) 88 o 8447 tunách. Úzkokolejná železnice 55 *km* dl. spojuje Visby a Hemse. Uvnitř ostrova jest nápadně mnoho kostelů, jichž často o samotě stojící věže sloužily obraně. Lid žije v roztroušených dvorcích a zachoval si mnohé starobylé obyčeje. G. má také vlastní milici, tato však slouží pouze jeho místní obraně. Jediným městem ostrova jest Visby, sídlo zemského hejtmana. G. byl již v IX. stol. pod ochranou Švédska, v XIII.—XVI. stol. několi-

kráte dobyt Dány a teprve r. 1645 připojen trvale ke Švédsku. *Pč.*

Göteborg, hlavní město länu Göteborg a Bohus, při ústí Götaelfu, jež tvoří znamenitý nezamrzající přístav, konečná stanice státních drah G.-Stockholm a soukromých drah G.-Warberg a G.-Falun, velikostí i významem druhé město Švédska, s 108.801 obyv. (konc. r. 1893). G. jest město moderní, pravidelné a čisté. Hlav. ulicemi procházejí splavné průplavy, s ostrovem Hisingen G. spojen jest od r. 1874 velkým otáčecím mostem železným. Z osmi kostelů vyniká dóm (1815) a nejstarší got. kostel sv. Kristiny. Z ostatních budov vyniká residence, v níž r. 1660 zemřel král Karel X., zbrojnice, radnice, bursa, celnice, divadlo, dům svob. zednářů. Velké náměstí (*Gustav Adolf Torg*) zdobí socha Gustava Adolfa od Fogelberga. Z bývalých opevnění r. 1806 zrušených zbývají 2 věže. Vstup do přístavu jest chráněn tvrzí Nya Elfsborg na skalnatém ostrově. Rozsáhlá předměstí, Haga, Masthugget, Nya Varfoet, Majorna, Stampen a j. G. jest sídlem biskupa majíc techniku, gymnasium, námořní a vyšší obchodní školu, městskou knihovnu (60.000 sv.), museum s velkou knihovnou a společnost nauk (1778). Krásným zábavním místem jest Göteborgs Trädgårds-Förening, velký sad s četnými hostinskými budovami a skleníky. Z jezera Delsjön, vzdáleného 4 *km*, vychází velkolepý vodovod, vedoucí filtrovanou vodu do města. Ze závodů průmyslových vynikají: továrny na rafin. cukru, tabák, porter, plachty, lana a kůže, lihovary, octárny, přádelny na bavlnu, loděnice, strojírny. G. má (1894) 219 vlastních lodí o 91.228 tunách; r. 1893 přistalo 2436 lodí (1494 švéd.) o 1,012.175 t., z přístavu vyjelo 2444 lodí o 1,070.744 t. Vývoz r. 1892: surové železo (12·6 mill. *kg*), válené a kované železo (75·51), rudy železné (31·95), blejno zinkové (23·89), hřebíků, rudy manganové, litiny; latě a prkna (197 590 m^3), důlní sruby (345.591 m^3), zboží truhlářské (za 1·85 mill. korun); oves (1890—91 za 20 mill. k.); papír (15·2 mill. *kg*), drť dřevní (57·16 mill. *kg*); ryby solené (11·4), čerstvé (19·2); čerstvých sleďů vyvezeno (1891) 15·21 mill. *kg*, bavlněných a j. látek 519.054 *kg*. Přívoz: bavlna (5·66 mill. *kg*), syrup, arak, cukr, káva (5·07), pšenice (10·9), žito (2·4), mouka (8·6), hnojiva (22·8), tkaniva. — G. vznikl v době novější. Karel IX. založil r. 1603 město toho jména na ostrově Hisingen v deltě Götaelfu, to však bylo r. 1612 Dány spáleno. Gustav II. Adolf zbudoval je pak na nynějším místě a usadil v něm hollandské kolonisty. R. 1621 uděleny G-u první výsady, jimiž způsoben rychlý rozkvět města přes časté vpády nepřátelské a požáry. *Pč.*

Göteborg a Bohus, administrativní okres v jihozáp. Švédsku, skládá se z länu Bohus (v. t.), z města Göteborgu a z části Westergotlandu. Hraničí na sev. a sev.-vých. s Norskem, na záp. se Skagerrakem a Kattegatem, na jihu s Hallandem, na vých. s länem Elfsborgem. Zaujímá 5101·3 km^2 maje 304.625 ob. (1893). Jezera pokrývají 90 km^2; 940 km^2 náleží nesčetným skalnatým ostrůvkům, z nichž Tjörn, Orust a Hisingen jsou největší. Četné fjordy (Åby-, Bro-, Gullmarsfjord a j.) vnikají do země. Tato dosahuje v sev. části výšky 120—180 *m* n. m. Řeky: Götaelf a Ovistrumself. Pouze 20·66% půdy jsou pole a zahrady, 2·34% pastviny, 23·63% lesy. Obyv. živí se orbou, lesnictvím, rybářstvím, na pobřeží zvláště průmyslem a obchodem. *Pč.*

Gotha, hlavní město vévodství Sasko-Gothajského, zimní residence vévody, na 50° 56' s. š. a 10° 43' v. d., ve výši 308 *m* n. m., na průplavu Leiny a Apfelstedty, tvořícím umělou bifurkaci úvodí Vesery a Labe, při žel. tratích Halle-Erfurt-Bebra, G.-Leinefelde a G.-Ohrdruf pruských státních drah. G. má ulice po většině široké, pravidelné a obklopeno jest přívětivými předměstími s krásnými sady, zahradami a villami (na sev. záp. předměstí Brühlské, sev.-vých. Erfurtské, jihových. Sieblebenské, jihozáp. Sundhäuserské). Střed města tvoří mohutný zámek Friedenstein na uměle upraveném Schlossbergu, 332 *m* vys. Zámek skládá se ze tří mohutných křídel se širokými arkádami v přízemí, a ze 2 rohových věží o průměru 45 *m*. Friedenstein byl až do vymření starší vévodské linie r. 1825 residencí, nyní umístěny jsou v něm nejvyšší zemské úřady, dále knihovna z r. 1640, čítající přes 200.000 sv. a 6000 rukopisů (i vzácné rukopisy arabské), kabinet mincí (asi 75.000 kusů), zámecký kostel, divadélko a j. Na západě, jihu a vých. obklopen jest zámek krásným sadem. Pod jižním terassem parku zvedá se nové museum, krásná stavba renaissanční, obsahující umělecký kabinet, sbírky národopisné (hlavně z východní Asie a Polynesie), sbírky přírodní (mnoho durynského materiálu), sbírku antik a obrazárnu. Na jih od musea rozkládá se park vévodský, v němž postavena jest vévodská hrobka. Město má 6 kostelů (1 katol.); pozoruhodny jsou kostel augustiniánský s oltářním obrazem Ukřižování Krista od E. Jacobsa, kostel sv. Markéty s hrobkou Arnošta Pobožného a katol. kostel sv. Bonifáce z r. 1856. Z jiných budov vynikají starožitná radnice a budova zemské sněmovny na náměstí, dvorní divadlo v městském sadě roku 1861 skvostně restaurované, hlavní pošta, zednářské lože v maurském slohu, palác Friedrichsthal, vystavěný dle vzoru zámku versailleského, proti němuž nachází se rozsáhlá orangerie, vévodský palác v italském villovém slohu s obrazárnou, vévodské stáje a paláce několika bank. Z pomníků vynikají pomník Arnoldiho, zakladatele pojišťovních bank v Gotě, pomník malíře Jacobsa, přírodozpytce Blumenbacha, skladatele Wandersleba, spoluzakladatele něm. jednoty střelců Sterzinga a dva pomníky vojenské na paměť padlých vojínů ve válce franc.-německé. G. jest sídlem vév. stát. ministerstva, nejvyšších zemských úřadů vévodství, zem. soudu pro soudní okresy G., Liebenstein, Ohrdruf, Tenneberg, Thal, Tonna, Wangenheim a Zella St. Blasii, vévod. úřadů lesního a berního a j. Městské zastupitelstvo

skládá se ze 7 členů magistrátu a 24 členů měst. zastupitelstva. Obyvatel má G. 29.134 (1890). Z ústavů vzdělávacích sluší uvésti: gymnasium (Ernestinum) s odděl. reálním, reálku, ústav učitelský, soukr. seminář pro pěstounky na školách mateřských, vyšší měšťanskou a vyšší dívčí školu, obchodní a řemeslnickou školu pro odbor stavitelský a j., z ústavů dobročinných sirotčinec. Četné jsou spolky vzdělávací, jako spolek umělecký, 2 hudební a řada spolků vědeckých. Město má vodovod, dobrou kanalisaci a částečně elektrické osvětlení. Průmysl jest dosti značný; jsouť zde slevárna železa, strojírna, velké železniční dílny, továrny na porculán, cihelny, parní mlékárna, plynárna, výroba obuvi, hadic, zboží pryžového, velkolepá výroba zboží masného, jmenovitě salámů (vývoz asi 6000 *q* ročně až do vých. Asie a Australie), cukru, obchodní a umělecké zahradnictví a j. Zvláštní zmínky zasluhuje proslulý ústav kartografický založený J. Perthesem r. 1785, jenž má veliký vědecký vliv, za který děkuje A. Petermannovi, a vede rozsáhlý obchod s mapami do celého světa. Obchod, hlavně spediční, je velmi čilý a podporován jest filiálkou říšské banky a ostatními velkými bankami města (banka pro pojišťování na život, Gothajská b. pojišťující proti ohni a j.). Hlavně pojišťovnictví zaujímá jedno z prvních míst v celém Německu. Suma pojištění na život obnášela r. 1892 632,408.700 marek, pojišt. proti škodám z ohně 4523,717.900 *m*. Spojení v městě prostředkuje elektrická dráha; s Erfurtem, Výmarem, Halle a Lipskem jest spojení telefonické. Znamenitostí jest též prvá německá pec na spalování mrtvol, zařízená dle soustavy Siemensovy na gothajském hřbitově, s kolumbariem v řeckém slohu a se sálem pohřebním. V blízkém okolí města na jihu Malý Seeberg s bývalou hvězdárnou, nyní v hostinec letní přeměněnou (zanikla r. 1857), načež zřízena byla nová hvězdárna ve městě. Sev.-vých od města je na Krahnbergu věž Arnoldiho (439 *m*), s níž jest vyhlídka na Durynský les. V nedaleké vsi Sieblebenu jest vévod. zámek Mönchshof s parkem a bažantnicí a letohrádek básníka Gust. Freytaga. V dalším okolí G-hy jest 407 *m* vysoký Velký Seeberg s pískovcovými lomy a Boxberg, kdež ročně konají se koňské dostihy Středoněmeckého spolku dostihového. G. jest rodištěm nebo pohřebištěm mnoha znamenitých mužů: theologů H. Friemara, F. Mykoniusa, A. H. Frankeho, J. F. Löfflera, K. G. Bretschneidera, A. Petersena, K. Schwarze, filologů Fr. Jacobsa, V. Rosta, K. J. Marquardta, historiků G. A. Galettiho, K. E. von Hoff, F. A. Ukerta, A. Becka, astronomů B. von Lindenau, Fr. von Zach, W. Enckeho, P. A. Hansena, mathematiků a přírodozpytců J. Blumenbacha, E. F. Schlotheima, F. Chr. Kriese, básníků a spisovatelů R. Z. Beckera, Ad. Bubeho, Fr. M. v. Grimma, F. W. Gottera, M. A. Thümmela, malířů Lukáše Cranacha, E. Jacobsa, sochaře Fr. W. Dölla, architekta L. Bohnstedta, skladatelů Jiř. Bendy, L. Böhnera, A. Romberga, L. Spohra, herců K. Eckhoffa, A. W. Ifflanda, zeměpisců E. v. Sydowa, Aug. Petermanna, Berghausů, E. Behma a j.

Nejstarší zprávy o G-hé jdou do doby Karla Vel. (tehdy psala se *Gothaha, Gothawe, Gotau*); připomíná se jako ves patřící hersfeldskému klášteru, jehož opat Meingoth prý ji obehnal zdmi. Městem jmenuje se poprvé r. 1109. Připadla později lantkrabím durynským, kteří tam vystavěli pevný hrad Grimmenstein, po jich vymření r. 1247 markrabím míšenským z rodu vettinského a r. 1440 ke kurfirštství saskému. Reformace ujala se zde r. 1524. Ve válce šmalkaldské byl Grimmenstein r. 1546 částečně rozbořen a docela pak rozkotán po opravě v t. zv. nepokojích grumbašských při obležení G-hy od kurfiršta saského Augusta. Při rozdělení zemí výmarských r. 1640 dostal G-hu vévoda Arnošt Pobožný, jenž ji učinil svým sídelním městem a vystavěl zámek Friedenstein. Po vymření linie gothajské připadla G. r. 1825 linii koburské arnoštsko-vettinského domu. V XVIII. stol., když byl Ekhof spoluředitelem dvorního divadla, kvetlo zde až do r. 1779 umění herecké (Beck, Iffland a j.). Srvn. Beck, Geschichte der Stadt G. (Gotha, 1870).

Gothani slula v Německu politická strana, která po rozehnání parlamentu Frankfurtského sešla se ve dnech 26.—28. čce 1849 v Gothě a přijavši návrh ústavy pro Německo od Pruska vypracovaný, usnesla se agitovati pro obeslání parlamentu do Erfurta. Později jménem tím nazývána byla strana, která usilovala o vyloučení Rakouska z Něm. spolku a o zřízení Německa jako státu spolkového s dědičným císařem pruským v čele.

Gothein Eberhard, kult. dějepisec něm. (* 1853 ve Šrodě ve Slezsku), studoval dějepis ve Vratislavi a Heidelberce, habilitoval se r. 1878 na univ. vratislavské, později štrasburské, cestoval po Italii a r. 1885 jmenován professorem národního hospodářství na technice v Karlsruhe, r. 1890 prof. státních věd v Bonnu. Z prací jeho stůjte zde: *Politische u. relig. Volksbewegungen vor der Reformation* (Vratislav, 1878); *Der christlich-soziale Staat der Jesuiten in Paraguay* (Lipsko, 1883); *Ignatius von Loyola* (Halle, 1885); *Die Kulturentwickelung Süditaliens* (Vratislav, 1886); *Pforzheims Vergangenheit* (Lipsko, 1889); *Die Aufgaben der Kulturgeschichte* (t., 1889); *Wirtschaftsgeschichte des Schwarzwaldes u. d. angr. Landschaften* (I, Štrasburk, 1891—92).

Gothland viz Götaland.

Gothofredus: 1) G. Dionysius (ve francouzské formě Godefroy Denis), jeden z předních francouzských právníků-romanistů ze XVI. a poč. XVII stol. (* 1549 v Paříži, † 1622 ve Štrasburku). Studoval na universitě v Lovně, Kolíně a v Heidelberce. Opustiv jakožto hugenot následkem náboženských válek r. 1580 Francii, usadil se v Genevě a vyučoval tu římskému právu. Po několika létech byl nucen pro válečné nepohody utéci se do Basileje a pak do Štrasburka, kde mu r. 1591 odevzdána stolice pandekt a historie.

R. 1600 povolal jej kurfiršt falcký Fridrich IV. na universitu heidelberskou. Po půldruhém létě opustil G. Heidelberk a obrátil se znova do Štrasburka. Na prosby Fridricha IV. vrátil se však r. 1605 opět do Heidelberka, kde setrval s krátkou přestávkou r. 1618 až do roku 1621, načež uchýlil se znova do Štrasburka. Proslavil se vydáním starých pramenů řím. práva i literárními pracemi o právu římském, církevním i obyčejovém právu franc., jakož i spisy historickými a j. Prací těch jest nepřehledná řada. Z vydavatelské činnosti jeho sluší uvésti zvláště, že vydal poprvé úplně *Corpus juris civilis* (Geneva, 1583), jež se ve třech formách (s kommentářem, s glossou a bez poznámek) za dvě století dočkalo více než 60 vydání. Z četných publikací jeho uvádíme pouze: *Caroli Molinaei Commentarii in Paris. consuetudines ad novam consuetudinem restituti* (Lausanne, 1576, Paříž, 1596); *Fontes juris canonici* (Lyon, 1583); *Consuetudines civitatum et provinciarum Galliae cum notis* (Frankfurt, 1597); *Statuta regni Galliae* (t., 1611); *Harmenopuli promtuarium* (Gen., 1587); *Historiae antiquae libri VI.* (Basilej, 1590); *Notae in Ciceronem* (Lyon, 1588 a 1591) a j. G. patří k oné škole franc. právníků, kteří studiu římského práva dali nový směr. Kdežto ve XII. a XIII. stol. studováno bylo právo římské více prakticky a v pozdějších stoletích scholastickodogmaticky, obrátili romanisté stol. XVI. a XVII. zřetel svůj k methodě filologickohistorické. — Srv. Orelli, Rechtsschulen und Rechtsliteratur (Curich, 1879); Godefroy-Ménilglaise, Les savants Godefroy (Paříž, 1873) a j.

2) G. Jacobus (Godefroy Jacques), syn před., romanista franc. (* 1587 v Genevě, † 1652 t.). Proslavil se stejně jako jeho otec. Jsa věren kalvinismu, strávil téměř celý život svůj v Genevě, kde se stal r. 1619 professorem práva a zastával několikráte úřad syndika. Velikou zásluhu si zjednal jmenovitě vydáním Theodosiova kodexu (Lyon, 1665, 3 sv., jiné vyd. v Lipsku 1736-45). Z četných spisů uvádíme: *Fragmenta duodecim tabularum* (Heidelberk, 1616); *Fragmenta legum Juliae et Papiae* (Geneva, 1617); *Fontes IV juris civilis* (t., 1638, 1653); *Opuscula varia historica, politica, juridica* (t., 1644); *Opuscula varia juridica, politica, historica, critica* (tam., 1654); *Manuale juris seu parva juris mysteria* (tam., 1676, Lyon, 1684); *Opera juridica minora* (Lejda, 1733) a j.

Gotické písmo viz Gotský jazyk. — **G. p.** v tiskařství viz Písmo.

Gotický sloh viz Architektura, str. 682, Francie, str. 541, Čechy, str. 407.

Gotika, totéž co Gotický sloh.

Gotinky, něm. *Göttingen*, krajské město v pruském vládním obvodu hildesheimském, v bývalém knížectví Gotinském, v údolí řeky Leiny, 148 *m* n. m., na úpatí lesnatého Hainberku (380 *m*), strmícího východně od města, na žel. tratích Frankfurt-Bebra-G. a Hannover-Kassel, s 23.689 obyv. (1890). Průplav (mlýnský) Nové Leiny dělí je ve 3 čtvrti, Staré a Nové Město a Masch. Z ulic nejkrásnější jsou Weendská, Groneská a Alejová. Na Vilémově náměstí je kovová socha Viléma IV. od Bandela, u nádraží pomník vojínů z roku 1870—71 a pomník Langensalzský, před universitní budovou pomník Wöhlerův od Hartzera. Jest tu 6 evang. kostelů, 1 katol. a synagoga; z prvních vyniká hlavní Svato-Janský kostel z XII. stol. a gotický kostel Jakubský s krásnou věží 92 *m* vysokou. Z jiných budov zasluhují zmínky: universita, nová bibliotéka, kollej u Weendské brány, radnice s cimbuřím stavěná r. 1369 od mistra Bruna, nové městské divadlo, ústav pro choromyslné jihozápadně od města, anatomický ústav, přírodnické museum, gymnasium a jiné školy. G. jsou sídlem kraj. úřadů státních, zemského soudu, obchodní komory a filiálky říšské banky. Ze vzdělávacích ústavů mají proslulou universitu (Georgia Augusta), založenou od Jiřího II. roku 1735 (r. 1894 v letním semestru 809 posluchačů, 115 professorů a docentů), universitní knihovnu vzrostlou z knihovny pozůstalé po J. H. Bülowu na více než 500.000 sv. a přes 5000 rukopisů (pro novější literaturu snad nejbohatší knihovnu něm.), hvězdárnu, velikolepé nové kliniky (nemocnice Arnošta Augusta), oční ústav, porodnici, fysikální kabinet, velikou botan. zahradu založenou od Hallera, chemickou laboratoř, ústav pro choromyslné, znamenité sbírky umělecké, starožitnické, přírodnické (mezi nimi proslulou Blumenthalovu sbírku lebek), paed. seminář, gymnasium, městskou reál. školu, hospodářskou akademii, divadlo, Král. společnost vědeckou (*Königl. Gesellschaft der Wissenschaften*) založ. r. 1751 rovněž od Hallera (3 třídy, fysikální, mathematická a historicko-filologická, 80 členů), vydávající »Abhandlungen«, »Nachrichten« a »Göttinger Gelehrte Anzeigen« a j.; z dobročinných ústavů několik nemocnic a dobře zařízené chudinství. Město má dále nový vodovod z Hainberku, výbornou kanalisaci, krásné jatky. Průmysl kvete zde výrobou suken a vlněného zboží, cukru, chemikálií, fysikálních, optických a hudebních nástrojů, zboží kartáčnického, uzenářského (pověstné uzenice z libového masa), pekařského a těstového (makarony), spracováváním koží a tabáku; též čilý obchod knihkupecký. Nejstarší zprávy o G-kách sahají do let 950—960, kde se vyskytují pode jménem *Gutingi*. Obdržely městská práva od císaře Otty IV. r. 1210 a byly později několikráte (1286—1463) hl. městem welfského knížectví po nich jmenovaného. Ve XIV. stol. byly vynikajícím členem Hansy a měly tehdy dobu svého prvního rozkvětu. Ve třicetileté válce byly r. 1626 dobyty od Tillyho a osvobozeny zase teprve r. 1632 od vévody výmarského Viléma. Znova povznesly se G. zřízením university r. 1735. V literatuře prosluly gotinským spolkem básníků (*Göttinger Dichterbund*) v létech sedmdesátých minulého stol. V našem století je památno sesazením sedmi professorů university gotinské (*Göttinger Sieben*) r. 1837 proto, že se prohlásili proti zrušení ústavy králem Arnoštem Augustem.

Gotland viz Götaland.

Gotman Andrej Danilovič, inženýr ruský (* 1798 — † 1865 v Drážďanech), pocházel z anglické rodiny a r. 1810 vstoupil do technického ústavu v Petrohradě, kde náležel k nejlepším žákům. Později stal se ředitelem ústavu inženýrů kommunikačních a měl činné účastenství při assanačních pracích a při stavbě mnohých monumentálních budov v Petrohradě, jako kathedrály sv. Izáka, Zimního dvorce, Aničkovského mostu, Nikolajevského mostu, arsenálu, budovy finančního ministerstva a j.

Gotofredus viz Abelin.

Gotové, mocný a v dějinách proslulý národ germanský. Vyšli prý ze Skandinavie. Nejstarší sídla jejich nám historicky povědomá byla nad dolním tokem Visly, na pobřeží jantarovém. Odtud koncem II. stol. po Kr. táhli k jv. i osadili se v rovinách při dolním Dunaji, Dněstru a Dněpru, tedy v krajinách, kde dříve bytovali Getové a Skytové, následkem čehož staří historikové je také nezřídka jmenují Skythy a někteří též i pokládají za potomky Getů. V končinách těch G. podmanivše množství kmenů germanských a slovanských, založili velikou říši, která konečně se prostírala od Tisy až k Donu. Konali loupežné vpády do říše Římské, a to nejen po suchu, ale i po moři. Sužovali Dacii, vpadali do Moesie a do Thracie a porazili r. 251 císaře Decia u Varny. V létech násl. zajížděli do Malé Asie, ba i do Řecka. Vypálili chrám Artemidin v Efesu, zdrancovali Athény a chystali se i do Italie. R. 269 vyplulo jich 320 000 na 2000 korábech znova do moře Aegejského. Poplenivše Krétu a Cypr, přistali u Solunu i táhli po suchu k Niši, kde je však císař Claudius II porazil a rozprášil. Mír s nimi jakýs nastal teprve, když jim císař Aurelián r. 270 postoupil Dacii. V nových sídlech svých rozpadli se G. na Goty západní č. Thervingy č. Visigoty a na Goty vých. č. Greuthungy č. Ostrogoty. G. západní seděli v Dacii a vládl jim královský rod Balthův. G. východní seděli východně od Dněstru v nynějším již. Rusku a vládl jim královský rod Amalův. Záhy již počala se mezi nimi vzmáhati víra Ariova. Biskup Ulfilas utvořil jim alfabetu a přeložil Sv. písmo do jejich řeči. Ve 2. pol. IV. stol. panoval nad Goty král Hermanarich. Za vlády jeho vpadli r. 375 do Evropy Hunnové. Tehdy král gotský, kmet již asi stoletý, zoufaje sám se zabil a syn jeho Withimer padl v bitvě. Ostrogotové poddali se Hunnům, Visigotové však ustoupili z Dacie za Dunaj do říše Římské, kdež s povolením císaře Valenta se směli osaditi. Pohříchu nesvědomití úředníci římští dopouštěli se proti nim krutých přechmatů, následkem čehož se Visigoti vzbouřili a děsně pustošili krajiny pobalkánské. Císař Valens poražen od nich r. 378 u Drinopole, kdež i zahynul. Císař Theodosius přivedl je k míru, avšak ihned po jeho smrti (395) povstali znova a zvolili sobě za krále rekovného Alaricha. Tento hrůzou naplniv země císařství východního, jmenován velitelem východního Illyrika, odkudž pak se pokoušel dobyti Italie. Roku 410 vzal útokem Řím a strašně jej poplenil, i hodlal též opanovati Sicilii a Afriku, avšak zemřel nedaleko Cosentie. Svat a nástupce jeho Athaulf smluvil se s císařem Honoriem, jehož zajatou sestru Placidii potom pojal za manželku, i odvedl Visigoty do jižní Gallie, odkudž jakož i z Hispanie vypuditi měl různé vetřelé pluky barbarské. Po zavraždění jeho v Barceloně r. 415 povýšen na trůn Wallia (415 - 419). Ten pokračoval ve výbojích v Hispanii jménem císaře západořímského, jenž pak r. 419 Visigotům postoupil Aquitanii. Nástupce Walliův Theodorich (419—451) učinil Tolosu hlavním městem, i padl, pomáhaje Římanům proti Attilovi, v bitvě na polích Katalaunských.

Říše visigotská od r. 451 až do r. 711. Po Theodorichovi nastoupili na trůn synové jeho Thorismund (451—453), Theodorich II. (453—466) a Eurich (466—484). Thorismund, zprotiviv se velmožům, zabit byl od vlastních bratří Theodoricha a Fridricha. Za Theodoricha II. jali se Visigoti s povolením císaře Avita dobývati Hispanie, již tehdy opanovati hodlali Svevové. Eurich pak, vrah a nástupce bratra svého, zmocnil se netoliko Hispanie bez mála celé, nýbrž opanoval i Gallii až k Loiře a Rhônu, i vedl si již jako panovník na císaři naprosto nezávislý. Král ten, jelikož arián, krutě pronásledoval katolíky, což pak se pomstilo na synu a nástupci jeho Alarichovi II. (484—507). Katoličtí Galloromani zajisté jali se obraceti zraky své ku katolickému králi Chlodvikovi. Od tohoto Alarich poražen a zabit r. 507 na polích Poitouských. Synu jeho Amalarichovi bylo teprve 5 roků. Proto povýšili Visigoti na trůn nemanželského syna Alarichova Gesalicha již dospělého. Pohříchu však byl to muž duchem slabý a povahy nestatečné. Frankové vzali mu Bordeaux a Tolosu, a Gundobald, král burgundský, zmocnil se Narbonny. Tehdy ujal se Visigotů Theodorich Veliký, král ostrogotský, tchán Alarichův a děd Amalarichův. Vojevůdce jeho Ibbas zastavil další pokroky Franků a Burgundův vítězstvím nad nimi u Arelata (508) a připravil pohromu i škůdci Amalarichovu Gesalichovi. Tento kdesi zabit, a ježto Amalarich dotud byl nezletilý, uvázal se ve správu říše Theodorich Veliký (511). Amalarich nastoupiv po smrti dědově r. 526, pojal za manželku dceru Chlodvikovu Klotildu, však zle s ní nakládal a pronásledoval katolíky. Z toho vzešla mu válka s Franky, ve kteréž pak r. 531 zahynul u Narbonny. S ním zároveň vymřel král. rod Balthův, a Visigoti králem zvolili Theuda, Amalarichova někdy vychovatele, rodem Ostrogota. Theudes, anať Visigotům následkem porážek od Franků vzatých v Gallii tehdy již jenom zbývala Septimanie (nynější Languedoc a Roussillon), středisko říše přeložil do Hispanie. První volební král visigotský zavražděn r. 548 a touže smrtí sešli se světa i nástupci jeho Theudegisel (548—549) a Agila (549—554), »neboť měli G. ošklivý zvyk zabíjeti krále, jakmile se jim některý znelíbil«. Mezi tím vyvrátili vojevůdci Justiniána Velikého říši ostrogotskou v Italii, aniž

jim Visigoti v tom činili překážek. Theudes soukmenovcům pomáhati nemohl, ježto měl války s králi franckými. Za Agily pak Justinián, povolán byv na pomoc od nespokojenců, jimžto v čele stál Athanagild, potomní král, zmocnil se v jižní Hispanii několika měst, tak že se podobalo, jakoby též i říše visigotská podmaněna býti měla zbraněmi byzantskými. Nástupce Agilův Athanagild (554—567) přiblížil se tudy k Frankům i provdal dcery své za jejich krále, Brunhildu za Sigberta a Galsvinthu za Chilpericha. Po smrti jeho byli Visigotové po pět měsíců bez vládce. Uchazečův o trůn bylo totiž takové množství, že velmožové nevěděli, koho by si měli vybrati. Tu zvolen v Septimanii místodržitel tamní Liuva (567—572). Avšak znamenaje, že pánů hispanských nezíská, přenechal vládu nad Hispanií bratru Leovigildovi, jenž tam četné měl přívrženstvo. Leovigild (569—586) dal syny své Hermenegilda a Rekkareda prohlásiti spoluvládci, hledě jim tak zajistiti nástupnictví. Aby pak mezi Visigoty a Franky bylo přátelství, zasnoubil Hermenegilda s Ingundou, dcerou Sigbertovou a Brunhildinou. Pohříchu však sňatek ten vedl ke koncům nad míru neblahým. Hermenegild stal se totiž působením manželčiným katolíkem, a v následcích toho podnítila se mezi ním a otcem ariánem zjevná válka. V této syn nešťastný přemožen i musil prositi o milost, načež mu bydlem vykázána Valencia. Když pak odtud odešel, bezpochyby do Gallie k příbuzným a přátelům se ubíraje, dal ho otec v Tarragoně zatknouti a vsaditi do vězení, a když nechtěl ustoupiti od katolicismu, i popraviti. Leovigild opanoval r. 585 království Svevské. A ježto i císaři odňato bylo několik měst, tak že držel pouze některé kraje přímořské, lze říci o Leovigildovi, že první panoval nad celým téměř poloostrovem pyrenejským. Syn a nástupce jeho Rekkared (586—601) obrátil se za nedlouho po smrti otcově i s národem svým na víru katolickou, nabyv přesvědčení, že arianismus, sám v sobě rozervaný a neustálený, uprostřed národů katolických (Franků, Svevů, Římanů a Hispanů), nikterak se nemůže udržeti, a mimo to i uznávaje, že panovník již z důvodů politických hlásiti se má k náboženství, k němuž se přiznává většina poddaných jeho. Následkem obratu tohoto splývali Visigotové s pořímaněnými domorodci hispanskými v nový národní celek a zároveň vzmáhala se moc stavu kněžského. Dokud kněžím katolickým zápasiti bylo s duchovníky ariánskými, nemohla ni ta ni ona strana postoupiti na onen stupeň moci a vlivu, k němuž dávno již bylo dospělo kněžstvo jinde na západě. Nyní však duchovenstvo ve víře sjednocené jalo se doháněti, co dotud bylo zanedbáno, a králové, spatřujíce v církvi pomocnici proti velmožům, hojně rozmnožovali práva její jakož i statky, začež ona zase pečovala o zvelebení říše a povznesení osoby a důstojnosti panovníkovy. Rekkared dal se první z králů visigotských ozdobiti korunou a přijal příjmení Flavius, aby se zavděčil obyvatelstvu hispanoromanskému. Syn a nástupce jeho Liuva II. (601—603) zavražděn od Vittericha, jenžto se proti němu spolčil se zbytky ariánů. Vitterich (603—610) snažil se zjednati opět vrch učení Ariovu a Vulfilovu, avšak nepovedlo se to. Po zavraždění jeho zvolen králem Gundemar, pravověrný katolík (610—612) a po tomto na trůn povýšen Sisebut (612—621). Sisebut pronásledoval židy a zmocnil se všech skoro měst, jež Římané dotud drželi v Hispanii. Císař Heraklius mu jich odstoupil, maje co činiti s Avary a Peršany. Rekkared II. (612) panoval pouze několik měsíců. Svinthila (621—630) odňal Římanům poslední zbytky panství jejich na poloostrově Pyrenejském i vládl moudře a obezřele. Že však byl spravedlivý a přísný, svržen s trůnu, na nějž pak dosazen protivník jeho Sisenand (630—636). S tímto valná část národa nebyla spokojena, i svolal tedy r. 633 do Toleda koncil. Tam padl před biskupy na kolena i prosil s pláčem za ochranu. Kněžstvo vystoupilo tedy jako mocný rozsudí mezi králi Svinthilou a Sisenandem, i spatřujíc v onom pána hrdého a nepodajného, v tomto však ochotného a pokorného služebníka, zavrhlo Svinthilu i veškeren jeho rod, Sisenanda pak a všech králů budoucích slavně napomenulo, aby národu svému vládli spravedlivě, sic že je stíhati budou klatby a tresty pekelné. Za podporu takto dosaženou osvobodil Sisenand kněžstvo od daní a choval se povždy dle rady biskupů. Král Chinthila (636—640) pronásledoval židy jako Sisebut a kořil se kněžím jako Sisenand. Za něho vydáno množství zákonů k upevnění pořádku a míru v zemi a k rozmnožení úcty k osobě panovníkově. Syn a nástupce Chinthilův Tulga (640—642) donucen vstoupiti do kláštera, a ve vládu se uvázal protivník jeho Chindasvinth (642—649). Rázný a přísný panovník ten zjednal sobě takovou vážnost, že ho vyzvali, aby sám si vyvolil nástupce. Za toho pak mu navržen vlastní syn jeho Rekcesvinth (649—672). Král tento proslavil se jako zákonodárce, jako přítel věd a umění. Po smrti jeho nastal úpadek. Král Vamba (672—680) znamenaje, že někdejší bojovnost Visigotů valně byla poklesla, nutil všecky poddané, i kněze, ke konání služeb vojenských. Od těch dob praelati visigotští vedli sobě daleko spíše jako šlechtici a vojáci než jako pastýři duchovní a hlasatelé evangelia i jednotili se nezřídka také se šlechtou proti koruně. Za Vamby ukázalo se ve vodách hispanských první lodstvo muhammedánské. Vamba zbaven trůnu od hraběte Ervicha, jemuž byl prokázal drahně dobrodiní. Ervich (680—687) pocházel z rodu cizího, řeckého, i neměl tudy panovati. Aby se udržel, kořil se biskupům a laskav byl k lidu obecnému. Konečně odevzdal korunu příbuznému Vambovu a zeti svému Egikovi a vstoupil do kláštera. Egika však (687—701) pronásledoval Ervichovy přívržence, sám takto podněcuje rozbroje, jichž bez toho mnoho bylo v říši jeho. Šlechta visigotská byla surová a prostopášná, duchovenstvo pak nebylo šlechty mnohem lepší, špatné dávajíc příklady lidu tolikéž

mravně pokleslému. Národ, zmítán vzpourami a spory stran a velmožů, v takové již byl tísni a bídě, že mnozí zoufajíce spásu hledali v sebevraždě. Byly to časy asi takové, jako u nás v Čechách za vlády Jagelovců. Každý dbal jen o sebe, o vlast nikdo. A v neblahém tom hospodářství židé, jsouce od Visigotův utiskováni, kuli pikle a vstupovali ve spolky se spoluvěrci svými a s Moslimy v Africe. Vláda dověděvši se o jejich rejdech, jala se je pronásledovati s ukrutností dotud neslýchanou. Na sněmě v Toledě (694) vydáno nařízení, aby židé veskrze uvrženi byli v otroctví a rozděleni mezi křesťany, tak aby jim již nikdy nebylo možná způsobiti spiknutí a míti spolky s Musulmany. Dítky židovské měly vychovány býti po křesťansku a mladí židé měli se oženiti s křesťankami. Židé poddali se násilí, ale jen na oko. Syn a nástupce Egikův Vitika (701-711) byl muž moudrý a vlastenecký. Jaký konec vzal, neví se, toliko jisto, že nástupce jeho Roderich vlády se zmocnil násilím. Nový panovník měl proti sobě syny Vitikovy Ebu a Sisebuta, pak Juliána, velitele města Ceuty, příbuzného jejich, a konečně bratra Vitikova Oppu, arcibiskupa toledského. Tehdáž stáli Arabové již u sloupů Herkulových, dychtivě pohlížejíce k Hispanii, kamžto je zvali židé a nespokojení velmožové visigotští. Dokud Vitika žil, neodvážili se vpádu do říše jeho, podnikajíce toliko útoky na Ceutu, kterážto prý již od doby krále Sisebuta náležela Visigotům. Avšak po smrti Vitikově sám města toho velitel, hrabě Julián, dohodnuv se o to s Oppou a bratrovci jeho, vyzval je, aby vytáhli proti Roderichovi. Roku 711 přistal vojevůdce arabský Tarik ben Zijád k pobřeží hispanskému i rozbil tábor svůj na skále dosud dle něho jmenované Džebel al Tarik (Gibraltar). Malé vojsko jeho za krátko rozmnoženo židy a sběhy visigotskými. Král Roderich kázal národu vstáti k vojně a povolal k sobě i syny Vitikovy. Avšak národ válkami a spory vnitřními unavený a zbědovaný nátisky velmožů, k boji za vlast se chystal bez zápalu. Vojska srazila se u Jerezu de la Frontera. Za bitvy synové Vitikovi sběhli k Tarikovi. Král Roderich zmizel ve vřavě a vojsko jeho se rozuteklo. To byl konec říše visigotské r. 711.

Zřízení a zákony visigotské. V čele říše stál král jakožto nejvyšší soudce a velitel. Říše dělila se na provincie a provincie dělily se na župy. Provinciím vládli vévodové (*duces*) a župy spravovali hrabata (*comites*). Tito hodnostáři jmenováni byli od krále, i příslušela jim správa vojenská i politická jakož i řízení soudů. Důležitější města stála pod správou hrabat městských (*comites civitatum*). Vedle těchto měla však i jisté úředníky obecní, zejména připomíná se t. zv. *defensor civitatis*, jejž si obec volila spolu s biskupem. Po případě svolávány v městech i hromady lidu. Ale že obchod byl hlavně v rukou židovských a že králové o rozvoj měst celkem nevalně se starali, nemohl stav městský nikdy dodělati se moci takové, jak by pro blaho říše a trůnu bylo bývalo žádoucno. A tak v říši visigotské jakož i v potomních státech španělských převahu měli stav kněžský a šlechtický. Moc krále visigotského byla zejména od r. 531, totiž od zavedení monarchie volební, nemálo omezena vůlí velmožův. Avšak sněmové v pravém toho slova smyslu vyskytají se teprve po obrácení národa na víru katolickou, a zásluha o to patří především kněžstvu. Králové svolávali synody a k těm přicházeli též i pánové světští, tak že synody byly zároveň i sněmy říšskými. Národ visigotský rozdělen byl na lidi svobodné a nesvobodné. Lidé svobodní byli buď obyčejní svobodníci nebo šlechtici. Tito dělili se opět na vyšší a nižší šlechtu. K šlechtě vyšší náleželi vévodové, hrabata a tak řeč. gardingové. Hrabětem (*comes*) slul původně každý člen družiny královy, tedy též vévoda, ale zvláště správce župy č. hrabství, a pak i každý vysoký hodnostář dvorský, jako na př. číšník (*comes scantiarum*), pokladník (*comes thesaurorum*), správce král. statků (*comes patrimonii*), kancléř (*comes notariorum*), velitel tělesné stráže (*comes spathariorum*), komorník (*comes cubiculi*) a maršálek (*comes stabuli*). Gardingové byli prý bohatí šlechticové, již zdržovali se u dvora králova, nemajíce však zvláštního úřadu ni důstojenství. Byla prý to původní šlechta rodová, kdežto vévodové a hrabata byli šlechtou služební č. úřednickou. Dle jiných však gardingové byli dvořané, tedy dvorská šlechta. Obyvatelstvo nesvobodné dělilo se na několik tříd dle stupně závislosti a dle množství robot a poplatků. Nejlépe vedlo se nevolníkům královským (*servi fiscales*), jež panovníci nezřídka i povyšovali na úřady. Svobodníci chudí obyčejně se dávali pod ochranu velmožů, i byli pak jejich chráněnci, ve kterémžto poměru sluší spatřovati počátek feudalismu mezi Visigoty. Avšak říše padla, dříve než zárodku tomu dopřáno rozvoje. Vojsku velel král, vévodové, hrabata, tisícníci č. plukovníci (tiufathové), setníci (hundafathové) a desátníci (taihundfathové). Zákony visigotské sebrati a sepsati dal král Eurich. Alarich II. dal pro obyvatelstvo románské způsobiti sbírku zákonů římských, jíž dán název Breviarium Alaricianum, Zákony Eurichovy opraveny za Leovigilda a pak opět za Rekkareda, jehož zákonník slove Antiqua (viz Blume, Die westgothische Antiqua). Za Chindasvintha a Rekkesvintha zákony římské odstraněny a soudcům přikázáno, aby hleděli jedině k zákonům visigotským. Tyto pak znova sebrány a spojeny v zákonník rozdělený na dvanáctero knih, jenž pak prodáván za 12 solidů. Zákonník ten upraven znova za Ervicha a za Egiky (Helfferich, Entstehung u. Gesch. des Westgothenrechtes). Způsoben jest na základě zákonův gotských a mimo to i práva římského a církevního. Tresty jsou nad míru kruté a nepřiměřené. Tak vzala-li si svobodnice nevolníka nebo propuštěnce, propadla hrdlem zrovna jako vrah nebo velezrádce. Kromě popravení v obyčeji bylo též useknutí ruky, uřezání nosu, vykleštění, oslepení, upálení a dekalvace, již

trestanec přišel o dlouhé vlasy, ozdobu to Germanům obzvláště milou. Místo odvety zavedena byla víra č. vergeld, a při soudech užívalo se i mučidel a ordalií.

Dějiny ostrogotské. Hunnové podmanivše Ostrogoty, přestěhovali po některé době největší část jich do Pannonie, aby tam hájili hranic říše jejich proti Římanům. Ostrogotové pomáhali Hunnům ve válkách i bojovali po boku jejich též v osudné bitvě na polích Katalaunských r. 451. Po smrti Attilově zbavili se jha hunnského a založili v Pannonii samostatnou říši. Tehdy vládlo jim tré bratří z král. rodu Amalův: Valamir, Theodemir a Videmir. Ostrogoti válčili obzvláště s Římany východními. R 462 zjednal s nimi císař Lev I. smlouvu, kteroužto jim slíbil dávati ročně 300 liber zlata. Syn pak Theodemirův Theodorich poslán do Cařihradu za rukojmě. Pobyl tam asi deset let a nabyl značného vzdělání. Valamir padl r. 471 ve válce proti Svevům, a Videmir odešel r. 473 s částí národa do Italie. Po smrti jeho r. 474 syn jeho, jménem též Videmir, odvedl pluky ty dle přání císaře Glyceria k Visigotům do Gallie. Theodemir obrátil se do říše východořímské i obdržel s lidem svým od císaře bydla v Moesii a v Thracii, zároveň však podržev v moci své jižní Pannonii. Syn a nástupce jeho Theodorich (475—526) prokázal císaři Zenonovi mnohé a vzácné služby, začež mu zvýšen roční plat a dány mu rozličné čestné tituly. Poddaným jeho v nových sídlech za krátko se znelíbilo, i žádali, aby je zavedl do země bohatší a úrodnější. Tehdy učinil s císařem Zenonem smlouvu, jížto mu dána plná moc, aby vytáhl do Italie a vyvrátil panství Odoakarovo Roku 489 dali se Ostrogotové na pochod, a zvítězivše nad Odoakarem ve třech bitvách, oblehli jej v Ravenně. Tam bránil se Odoakar po tři léta, až konečně hladem donucen ke smlouvě, dle níž oba králové nad Italií panovati měli společně. Avšak sotva že tak bylo ujednáno, Odoakar zavražděn při hostině prý vlastní rukou Theodorichovou. Vítěz učinil Ravennu hlavním městem, tak jako již dříve i Odoakar, a panoval nad Italií jako král vskutku samostatný. Ostrogoti ubytováni na způsob vojska po veškeré Italii a dána jim třetina půdy, náleževší větším dílem vojínům Odoakarovým. Spravovali se vlastními řády a zákony. Zabývati se měli pouze vojenstvím a tvořili uprostřed obyvatelstva italského vojenskou kastu. Vláda Theodorichova byla mírná a spravedlivá. Poměrům hmotným věnována veliká péče i podporovány též vědy a umění. Zakládány nové přístavy a města, ba učiněn i pokus o vysušení Pontinských bažin. Theodorich byl arián, avšak choval se ke katolíkům nestranně i hleděl sobě přátelství s císaři. Mezi králi germanskými zaujímal prvé místo i byl s nimi namnoze i spříbuzněn. Říše jeho zahrnovala v sobě Italii, Sicilii, Istrii, Dalmacii, Noricum, Rhaetii a západní Pannonii. Mimo to pak zabral ještě Provenci, když vnuku svému Amalarichovi pomáhal proti Frankům a Burgundům. Alamani a snad i Bavoři uznávali ho vrchním pánem a slovo jeho působilo od Sahary až k moři Baltickému. Shoda s Cařihradem však vzala za své, když císař Justin I. r. 523 vydal edikt, aby ariáni kostely své vydali katolíkům a přijali katolictví, což bylo zaobaleným vypovězením války mocnostem ariánským vůbec a Ostrogotům zvlášť. Theodorich poslal do Cařihradu papeže Jana I., aby vymohl odvolání ediktu dotčeného, ten však vrátil se s nepořízenou. A zároveň došly Theodoricha zprávy, že senátorové někteří s Cařihradem kují pikle. Konsular Albinus obžalován z velezrády a podezření padlo též na Boëthia a tchána jeho Symmacha. Tyto král rozhněvaný dal odsouditi hrdla a papeže Jana vsadil do vězení, kde i dokonal. Nedlouho po něm však dokonal i Theodorich (526). Dcera jeho Amalasuntha provdána byla za Euthariche z rodu Amalů visigotských, tento však zemřel ještě před Theodorichem. Po smrti otcově vládla Amalasuntha za svého syna nedospělého Athalaricha, a když tento r 534 sešel se světa, povolala do Ravenny příbuzného sobě Theodata i učinila ho spoluvládcem, avšak s podmínkou, že králem bude vedle ní jenom dle jména. Na tom ovšem neměl Theodat dosti a chtěje králem býti také skutečně, dal Amalasunthu (535) zavražditi. Tehdy panoval v Cařihradě sestřenec Justina I., Justinián Veliký. Tento, chtěje obnoviti někdejší říši římskou, dal do hlasu že osvoboditi hodlá obyvatelstvo románské ode jha germanského, katolíky od panství ariánův. Ostří politiky této namířeno bylo především na Vandaly a Ostrogoty. Za okolností takových zabití královny Amalasunthy přišlo Justiniánovi velice vhod, mohlť proti Theodatovi vystoupiti zároveň i jako mstitel zákonné panovnice. I vypravil bez prodlení do Italie nejlepšího válečníka svého Belisara. Mezitím Ostrogotové, seznavše ničemnost krále svého, ssadili ho a na trůn povznesli jednoho z největších reků té doby, Vitiga. Belisar, uvítán byv od Italů katolíků jako osvoboditel, opanoval roku 536 Neapol a zmocnil se brzy potom i Říma. Vitiges sebrav asi 150 000 Ostrogotův, vytáhl proti němu i obléhal město věčné od března 537 až do března 538, avšak nedokázal ničeho i uchýlil se do Ravenny. V tísni, do které ho Belisar uvedl, žádal o pomoc nejprve Franků, jimž odstoupil země zaalpské a poslal 2000 liber zlata, a potom i krále perského Chosroa, avšak nadarmo. Frankové sice vedením krále Theudeberta přitrhli r. 539 do Italie, avšak jenom aby nabrali kořisti. Když pak Belisar se položil před Ravennou, podávali mu Ostrogotové korunu a Vitiges vzdal se kralování. Belisar stavěl se, jako by na návrh ten mínil přistoupiti, avšak když mu r. 539 vydali Ravennu, prohlásil, že císaře nezradí. Nicméně od Justiniána nedůvěrou jatého r. 540 povolán do Cařihradu, kamž s sebou vzal i Vitiga a královské poklady Theodorichovy. Tehdy zvolili Ostrogotové králem Ildibalda s Theudem, králem visigotským spříbuzněného, a když byl zavražděn, povýšili na trůn Eraricha, rodem Ruga. Avšak i toho zabili, když se proneslo,

že vyjednává s Byzancií. Potom pak zvolili králem Totilu, a rek ten nad jiné slavný a velkodušný je vodil od vítězství k vítězství (541—552). Opanoval Italii a dobyl roku 546 Říma, který mu však Belisar, r. 544 znova poslán byv na západ, r. 547 zase odňal a proti jeho útokům i udržel. Avšak když Belisar r. 548 z Italie opět odešel, Totilas zmocnil se Říma podruhé a dobyl i Sicilie, Sardinie a Korsiky (549—550). Nicméně žádal císaře za mír a podával se mu za spojence. Avšak Justinián návrhy jeho zamítl a vypravil do Italie Narsa, by dokonal dílo Belisarovo. U Taginy v Umbrii r. 552 strhla se bitva. Ostrogotové poraženi a Totilas zabit na útěku. Nástupce jeho Tejas padl téhož roku v zoufalém boji s Narsem u řeky Sarna u Neapole. Vojsku jeho dovoleno odtáhnouti z Italie. Zbytkové Ostrogotů drželi se ještě po některou dobu sem tam ve městech, doufajíce v pomoc Franků i jiných Germanů. R. 553 vévodové alamanští Leutharis a Bucelin vtrhli do Italie, avšak opět jenom za příčinou kořisti. Leuthara a divoké hordy jeho zahubil mor a Bucelina zničil Narses kdesi nad Vulturnem. R. 555 vzdala se Římanům poslední pevnost ostrogotská, Compsa v Samniu, a to byl konec říše Theodorichovy. Národ ostrogotský byl buď pobit anebo rozptýlen. Zbytkové jeho vyhynuli a jméno jeho stalo se Římanům předmětem bájí a pověstí.

Srv. Aschbach, Gesch. der Westgothen; Manso, Gesch. des ostgoth. Reiches in Italien; Lembke, Gesch. von Spanien I; Gebhardt, Historia general de España I; Wietersheim, Gesch. der Völkerwanderung; Pallmann, Geschichte der Völkerwanderung; Gregorovius, Gesch. der Stadt Rom im Mittelalter I; Dahn, Die Könige der Germanen II, a V; Du Roure, Histoire de Théoderic le Grand; Šembera, Dějiny středověké I. *Šra.*

Gotsch Marcus Anton, kulturní historik rak. (* 1769 v Praze — † 1802 ve Lvově), působil na lyceu v Linci a později jako profes. politických věd a statistiky na universitě ve Lvově. Vydal kromě menších prací: *Geschichte der Cultur der Menschheit* (Vídeň, 1796); *Skizze eines Culturgemäldes des menschl. Geschlechts* (t., 1799); *Annalen des Erdballs und des Menschengeschlechts* (t., 1802, 2 sv.); *Gesch. der Cultur des Menschengeschlechts im Allg. und jedes welthistorischen Volkes insbes.* (t., 1803, 3 sv.).

Gotschdorf viz Hošťálkov.

Gotskowski viz Gotzkowski.

Gotsko ze Saxenthalu Anton Hynek, doktor filosofie, kněz a česko-latinský spisov. (* v polovici XVIII. stol. v Kolíně — † 1820 v Praze). Od r. 1778 farářoval v Horní Slatině u Jemnice, načež r. 1780 povýšen za kanovníka pražské kapituly, ve kterémž čase stal se arcidiakonem a r. 1805 děkanem. R. 1803 byl také universitním rektorem. Česky napsal spis pro mládež *O živlech* (Praha, 1776) podle Eberta, Bieschinga a j. a *Kázání* (t., 1780); latinsky vydal *Statuta facultatis artium studii Pragensis antiquiora* (t., 1808).

Gotský jazyk, zachovanými památkami nejstarobylejší všech germanských, se severštinou čili skandinavštinou činí t. ř. východní větev kmene germanského, proti které větev západní zahrnuje ratolesti anglofrískou a dolní i horní německou. Sama gotština prvotně rozpadala se v několik nářečí, jako Gotové dělili se v různé kmeny. O těch rozdílech dialektických však nyní nelze souditi, poněvadž zachované památky písemné mimo nepatrné drobty jsou všecky z nářečí jediného, visigotského. Hlavním pramenem vědomostí našich o gotštině jsou značné zbytky překladu Písem svatých, jejž okolo pol. IV. stol. po Kr. pořídil visigotský biskup Ulfilas, vlastněji Wulfila (v. t.), a jenž zachován jest v rukopisech ostrogotských písařů italských asi z počátku VI. stol. Jsou to hlavně: Codex Argenteus (v. t.), jenž obsahuje značné zlomky evangelií; dále Codex Carolinus, pocházející z kláštera weissenburského v Elsasích, bibliotéce wolfenbüttelské brunšvickým vévodou Ant. Oldřichem r. 1699 darovaný, obsahuje na 4 listech asi 42 verše z XI.—XV. kapit. z epištoly sv. Pavla k Římanům. — Codices Ambrosiani *A—E* původem z ital. kláštera bobbijského; tyto nalezl r. 1817 Ang. Mai v Ambrožské knihovně milánské. Obsahují objemné zlomky epištol sv. Pavla, kus evangelia sv. Matouše, nepatrné úryvky ze starozákonních knih Esdr. a Nehem., zbytek gotského kalendáře a značnější kus výkladu ev. sv. Jana, jenž nepochybně pochodí také ze školy Wulfilovy, ač sotva od něho samého; nyní znám jest jménem, jež mu dal první vydavatel Massmann: Skeireins (aiwaggeljons þairh Johannen).

Ostatní památky gotské jsou drobty nepatrné: tři (nebo čtyři) kratičké nápisy runové, snad ještě starší nežli texty právě jmenované, 4 podpisy na kupní listině neapolské, jeden na podobné listině arezzské, nyní ztracené. Obě jsou psány na papyru a pocházejí asi z polovice VI. stol. Důležita jsou také gotská vlastní jména, zachovaná v latinských a řeckých pramenech a slova, jež od Gotův přešla ke kmenům sousedním. Z těch největší váhu mají slova přešlá v jazyk čudský, poněvadž vykazují tvary ještě starobylejší nežli sám gotský text. (Srv. V. Thomson, Über d. Einfluss der germ. Sprachen auf d. Finnlappischen, Halle, 1870). Za to téměř nic nelze vybrati si ze záznamů slov, jež ještě v XVI. stol. u posledních zbytků gotských na Krimě učinil Augerius Busbeck. (Srv. W. Tomaschek, Die Goten in Taurien, Vídeň, 1881.)

Než zbytky překladu Wulfilova úplně stačí na podrobný obraz jazyka gotského a starobylostí svou činí pevný podklad všeho studia germanistického. Psány jsou v rukopisech písmem zvláštním, jež podle svědectví církevních historiků (Filostorgia, Sokrata, Sozomena a j.) Wulfila sám prý vynalezl, ale vlastně jen z řeckého své doby písma unciálného upravil, přibrav pro hlásky, pro něž se mu nezdály řecké litery vhodny, pět znaků z písma latinského a dva ze starogermanského písma

runového, jež na latinském se zakládá. (Srv. L. A. Wimmer [Holthausen], Die Runenschrift, Berlín, 1887, str. 259.) V nových vydáních textů gotských užívá se transskripce obyčejnou antikvou mimo dva znaky zvláštní: runové þ za mezizubnou dyšnici (= angl. *th*) a ligaturu ƕ (= angl. *wh*).

G. j. vyniká nevšední prostotou a průhledností hláskosloví, proti moderním jazykům germanským ještě velikým bohatstvím tvarův a mnohými zajímavými stránkami skladby. Samohláskových znaků je v gotském písmě pět (pro *a*, *e*, *i*, *o*, *u*); znaky pro *a*, *u*, (snad také) *i* označují hlásky dlouhé i krátké, znaky pro *e* a *o* mají platnost vždy dlouhou, kdežto dlouhé *í* píše se vždy dvojznakem *ei*, a naproti tomu krátké *e* a *o* (vlastně *ŏ*) také dvojznaky *ai*, *aú*. Dvojznaky *ei* (= *í*) a *ai* (= *e*) byly již v soudobé řečtině obvyklé, dvojznakem *aú* (= *ŏ*) Wulfila tento řecký zvyk napodobil. Skutečné dvojhlásky jsou tři *ái*, *áu*, *iu*. Mimo to také *l*, *r*, *m*, *n* objevují se v samostatných slabikách zastupujíce samohlásky. Souhlásky jsou: polousamohlásky *j*, *w*, plynné *l*, *r*, nosovky *m*, *n* (před hrdelnicemi se za *n* píše po způsobu řeckém *g*, na př. aggelus), temné *t*, *k*, *q* (= *qu*), jasné *b*, *d*, *g*; nezvučné dyšnice *f*, þ, *h*, ƕ (= angl. *wh*), zvučné dyšnice *ƀ*, *đ*, *y*, které však pravopisně od medií *b*, *d*, *g* se neliší.

Sloveso zachovalo ještě některé tvary starobylé, zejména živé (ač značně obmezené) tvary mediopassivné (3 pro indik., 3 pro opt. praesentis), zvláštní tvary pro 1. a 2. os. dualu a pro 3. os. sgl. imperativu, a reduplikované ještě tvary praeterita. V časování sloves slabých charakteristické jest rozšíření tvarů pro dual a plur. indik. a všecka čísla optativu praeteriti o slabiku *dēd* (*nasidēdum*, *nasidēdjau*). — V deklinaci jmen zachoval se aspoň částečně ještě zvláštní tvar pro vokativ, ale za to až na nepatrné stopy zahynul instrumentál, který ve starších památkách západogerm. ještě žije. Zájmena osobná 1. a 2. osoby zachovala také ještě tvary duálné, ukazovací a tázací aspoň neutr. instrumentaly *þē* a *ƕē*; vztažná tvoří se pravidelně připojením částice *ei* k (osobním a hlavně) ukazovacím. — Syntaxi gotskou třeba posuzovati vždy se zřením k tomu, že zachované texty jsou překlady z řečtiny; ale novějšími pracemi dokázáno jest, že překladatel Wulfila vždy hleděl více k tomu, aby převedl smysl a nikoli jen slova prvopisu a že uchoval tudy po všech stránkách skladby a zejména v rekci pádové a ve volbě modů mnohem více samostatnosti, nežli by na pohled se mohlo zdáti, ano že osvědčil i značnou míru dovednosti stilistické.

Novodobní studium gotštiny počíná Frant. Juniem, který r. 1665 vydal v Dordrechtě text kodexu stříbrného. Po něm vydána jsou evangelia o sobě ještě několikráte. Epištoly z rukopisů ambrosiánských poprvé vydal v létech 1819 35 hrabě C. O. Castiglione. Všecka vydání starší však mají nyní jen cenu historickou a pro studium gotštiny jsou důležita jen tato: Velké vydání, jež o dvou kvartových svazcích pořídili H. C. v. d. Gabelentz a J. Loebe (1843—46), zvláště významné pro glossář a bohatý výklad mluvnický ve sv. II.; Vydání švédsk. učence Andr. Uppströma (1854—68), jenž největší zásluhu si zjednal o kritiku gotských textů, prohlédnuv a srovnav na novo všecky rukopisy. Na jeho čtení zakládají se vydání: E. Bernhardt, Vulfila oder d. got. Bibel (Halle, 1876) a téhož menší vydání příruční s glossářem a přehledem mluvnice (t., 1884—85), konečně F. L. Stamm a M. Heyne, Ulfilas oder die uns erhaltenen Denkmäler der goth. Sprache. Text, Gramm. u. Wörterbuch (Paderborn, 1885, 8 vyd.). — Grammatické pomůcky jsou ještě Leo Meyer, Die got. Sprache (Berlín, 1869, hláskosloví); W. Braune, Got. Grammatik (Halle, 1895, 4. vyd., hláskosloví a tvarosloví). Nejúplnější gotský slovník složil Ernst Schulze, Got. Glossar (Magdeburk, 1847). Srv. též V. E. Mourek, Syntaxis got. předložek (Praha, 1890) a Syntaxis slož. vět v gotštině (t., 1893). *VM.*

Götský průplav viz Götakanal.

Gotšalk: 1) G., panovník Obodriců v létech 1047—66, syn Pribigněva, u Němců Udo zvaného, a kněžny dánské. Mládí trávil na vychování (možná spolu i jako rukojmě) v benediktinském klášteře lüneburském. Když otec jeho jakýmsi Sasem r. 1031 byl zavražděn, opustil G. knihy, zavrhl víru křesťanskou a přešel do Obodricka, aby pomstil smrt otcovu. Sebrav kolem sebe četnou družinu vojenskou (kronikář Helmold nazývá ji ovšem *multitudo latronum*), udeřil na Sasy a veliké škody působil v krajině jejich. Celá Nordalbingie hrozně zpustošena, mnoho lidí povražděno a jen dvě pevnosti, Itzehoe a Bokeldeburg, kam utekli se zbytkové Sasů, odolaly útokům jeho. Konečně však upadl G. v zajetí vévody Bernarda. Chytrý Sasík, aby získal si přítele v odvážlivém jinochu, s mnohými dary propustil ho na svobodu. Nepokládaje se té chvíle bezpochyby za dosti silna, aby vydobyl si dědictví otcovského v Obodricku, kde vládl Ratibor, odebral se G do Dánska a proslavil se tam na válečných výpravách do Anglie a Skandinavie. Král Kanut dal mu dceru Siritu za manželku. V Dánsku navrátil se G. opět k víře křesťanské. Bystrým duchem svým chápal, že národ jeho jedině tím možno zachrániti, příjme-li co nejrychleji křesťanství, neboť tak odňata bude Němcům záminka, pod kterou nepřestávají napadati Slovany-pohany. Proto když r. 1044 po smrti Ratibora a synů jeho pomocí dánskou ujal se vlády v zemi otců svých, největší péči obracel k rozšíření křesťanství. Velikého pomocníka, ač ne nezištného, nalezl v současníku svém arcibiskupu hamburském Adalbertovi, k jehož diécési Obodricko náleželo. Ctižádostivý muž ten rád byl by z diécése své zvláštní samostatný patriarchát zřídil a proto všemožně podporoval Ga. Tak obnoveno biskupství stargradské a zřízena dvě nová v Ratiboru a Mikilinburku, rovněž založeno několik klášterů. Přes to vše křesťanství jen zdánlivě činilo pokroky, neboť kněží slovanského jazyka neznalí nedovedli

nové víře získati přívrženců O upřímnosti a dobré vůli G-ově svědčí, že sám rodným jazykem vykládal lidu články víry křesťanské, když nerozuměli výkladům kněží. Se sousedy na západě, Sasy, snažil se G. dobré přátelství zachovati, uznávaje aspoň formálně i jejich svrchovanost placením poplatku; podobně v dobrých poměrech byl i s Dány. Jinak vládl pevnou rukou nejenom Obodricům, ale od r. 1057 i kmenům lutickým, zejména Črezpěňanům a Chyžanům, kteří uznali jej za vrchního pána po nešťastných svých bojích s Dolenčany a Ratary. Jak veliká byla moc i vážnost jeho, dosvědčuje, že kronikáři ho králem nazývají. Ale lid nerozuměl snahám G-ovým, viděl v něm násilného zaváděče nenáviděného křesťanství a přítele úhlavních nepřátel. Mnohé daně, jež bylo lidu platiti, také arci přispěly k nespokojenosti, jež dlouhá léta v lidu doutnajíc, r. 1066 přičiněním kněží pohanských nejspíše konečně vypukla u zjevnou vzpouru. Pod vedením Blusa, manžela sestry G-ovy, zdvihl se lid a první obětí byl sám kníže G., jenž v Lončíně na stupních oltáře s mnohými kněžími i osobami světskými zavražděn 7. června 1066. V zmatcích vzešlých zabit sice i Blus, ale křesťanství z kořán vyvráceno. Vdova G-ova i oba synové Budivej (Buta) a Jindřich uprchli do Němec. Viz Šafařík, Sebrané Spisy (II, str. 552); W. Bogusławski, Dzieje Słowiańszczyzny (III, str. 445, 446, 506); Gilferding, Sobranije Sočin. (IV, str. 447). *Pp.*

2) G. (*Godescalcus*), první praemonstrátský opat v Želivě (* 1116 v biskupství kolínském — † 1184 v Louňovicích). Vstoupil do praemonstr. kláštera v Steinfeldě a nabyl tu pro své vědomosti, bystrý rozhled a bezúhonný život takové vážnosti, že mu byla svěřována nejdůležitější jednání řádu se týkající; tak když Vladislav II. chtěl založiti klášter na Strahově, byl r. 1142 G. od řádu vyslán do Čech, aby ohledal místo a postaral se o zřízení kláštera, což on s takovou horlivostí vykonal, že již roku 1143 mohli se mnichové praemonstrátští v klášteře usaditi. Když po vypuzení benediktinů ze Želiva byl klášter dán praemonstrátům, byl G. r. 1148 zvolen od řádu za opata v Želivě, kam se také r. 1149 odebral. Celý život svůj věnoval prospěchům řádu, staraje se o jeho rozšíření zakládáním nových klášterů, jako v Louňovicích pro jeptišky řádu praemonstrátského a v Jaroši (Geras) v Rakousích. Kronikář Jarloch, který mu dosloužil k smrti a mrtvolu jeho do Želiva převezl, chválí ho nadšeně jako muže dokonalého, rozumného a velmi skromného.

Gott Joseph, angl. sochař (* 1785 — † 1860 v Římě), žák londýnské akademie umění. R. 1819 dostal zlatou medailli za skupinu *Zápas Jakuba s andělem* a odebral se na podnět Lawrence do Říma. Tam provedl: *Zbožnost* (1830); *Děti v lese* (1831); *Generál Wellington v bitvě u Waterloo*; *Tři Gracie s Amorem*; *Bakchantky hrající si s malým Bakchem*; *Pes zachraňující dítě před utonutím*; *Liška s mláďaty* a j. Některá jeho díla jsou v Armley House (Yorkshire). *J-k.*

Gotter: **1)** G. Gustav, hrabě, diplomat prus. (* 1692 v Altenburce — † 1762 v Berlíně). Jako důvěrný přítel Eugena Savoyského požíval na dvoře vídeňském veliké obliby; proto byl r. 1740 poslán od Bedřicha II. jako jeho mimořádný jednatel, aby přednesl Marii Terezii návrhy Bedřichovy, aby mu postoupila celého Slezska. Po zamítnutí návrhů těch vyslán byl r. 1741 podruhé do Vídně za týmž účelem. R. 1752 jmenován byl generálním poštmistrem a r. 1753 řídícím ministrem v generálním direktoriu. Proslul svým rozmařilým a nádhery milovným životem.

2) G. Friedrich Wilhelm, básník něm. (* 1746 v Gothě — † 1797 t.), studoval v Gotinkách práva, byl nějakou dobu archivářem v Gothě, načež se věnoval diplomacii. Jako vyslanecký sekretář ve Wetzlaru udržoval blízké styky s Goethem, Jerusalemem a j. Z ohledů zdravotních podnikl r. 1774 cestu do Lyonu, načež žil, obíraje se literaturou, v zátiší ve svém rodišti. G. byl posledním čelnějším zástupcem specificky francouzského vkusu v něm. literatuře. Verš pečlivě uhlazený a správnost zevnější formy jsou jeho přednostmi, jinak původnosti u něho není. Tak jeho práce dramatické jsou ponejvíce napodobením nebo přepracováním franc. originálů. Nejznámější byla *Medea* (1775), melodram, k němuž hudbu složil Benda (1778). Mimo to psal elegie, písně, povídky a texty k operám. Sebrané jeho básně vyšly v Gothě, 1787—88, 2 sv.; 3. sv. jako Litterar. Nachlass t., 1802. Srv. Schlösser, F. W. G. Sein Leben u. seine Werke (Hamb., 1894).

Göttersdorf viz Boleboř.

Gottesberg, město v prus. vlád. obvodu vratislavském, kr. walbrzyšském (waldenburském), na úpatí Pflanzenbergu 580 *m* n. m., při želez. trati Hirschberg-Dittersbach, se 7201 ob. (1891), obvodním soudem, útulnou v blízkém Oberhermsdorfu, kamenouhelnými doly, porfyrovými a barytovými lomy.

Gottesgab viz Božídar.

Gottfried, jméno něm., Bohumír: **1)** G. Bradatý, vévoda lotrinský, syn Gozela I., měl po téhož smrti r. 1044 nastoupiti nad celým vévodstvím, ale císař Jindřich III. odňal mu Dolní Lotrinky a dal je bratru jeho Gozelovi II. a po téhož smrti Bedřichu lucemburskému. G. chopil se zbraně, ale po opětovných nezdarech opustil Německo a odebral se do Italie, kde r. 1051 pojal za choť Beatrici, vdovu po Bonifaciu z Tuscie, a stal se poručníkem její dcery Mathildy. Moc jeho rostla, neb r. 1057 přikoupil Spoleto a konečně dostal r. 1065 i Dolní Lotrinsko. Zemřel roku 1069, zanechav syna G-a a dceru Idu, která byla provdána za Eustacha boulogneského.

2) G. Hrbatý, syn před. (1069—76), pojav nevlastní sestru svou Mathildu za manželku, stal se tak mocným pánem v sev. Italii a v Lotrinsku, ale odvrátil se od politiky papežské, podporoval účinně Jindřicha IV. a chystal se k výpravě do Italie, když r. 1076 byl v Utrechtě od služebníka hollandského hraběte Theodoricha zavražděn. Nezanechal

dítek a proto Dolní Lotrinky připadly jeho synovci G-u Bouillonskému.

Gottfried Antonius, právník něm. (* 1571 ve Freudenberku ve Vestfálsku — † 1618 v Giesenu), byl professorem na universitě v Mariboru, později, když r. 1607 universita v Giesenu zřízena, prvním jejím kancléřem. Vedle působení svého na universitě této získal sobě G. veliké vážnosti na císařském dvoře ve Vídni, při sněmu říšském i cís. i říšském soudu komorním. Sepsal: *Disputatio de Camerae Imper. jurisdictione* (1607); *De potestate Imperatoris* (1607); *Disputationes feudales XV.* (1613). -*l.*

Gottfried von Reifen, minnesänger německý z rytíř. rodiny švábské, mezi l. 1234 až 1255 na dvoře krále Jindřicha. Většina jeho písní, prosta ceny básnické, jest slohu dvorsko-rytířského; jiné však, ač li skutečně od něho pocházejí, jsou šťastného balladického rázu prostonárodního. Vydání uspořádal Haupt (Lip., 1851).

Gottfried z Bouillonu, syn Eustacha, hraběte boulogneského, a Idy, sestry vévody dolnolotrinského Gottfrieda Hrbatého (*1061). Za válek Jindřicha IV. se Sasy, s papežem a s knížaty německými držel se strany císařské. Dle pověsti nesl v bitvě nad Elsterou 15. října 1080 císařský prapor a poranil dřevcem jeho na smrt protikrále Rudolfa. Za služby, jež prokázal císaři, dostal r. 1089 Dolní Lotrinky. R. 1096 byl z předních vůdců prvé výpravy křižácké, na niž se vydal s bratry svými Eustachem a Balduinem. Vedl křižácké pluky frankolotrinské pořičím Dunaje k pomezí byzantskému. Skrze Uhry prošel s dovolením krále Kolomana v míru a pořádku, i táhl potom přes Niš, Srědec a Plovdiv k Cařihradu. Učiniv pak císaři Alexiovi přísahu vasallskou, přeplavil se, jakož i křižáci ostatní, přes Bosporus. Vojska křižácká shromáždila se ponenáhlu kolem Chalcedona i táhla odtud k Nikomedii. G. účastnil se bitvy u Dorylaea (1097), dobytí Antiochie a bitvy u téhož města (1098), všudy vynikaje chrabrostí a rozvahou. Potom s vojskem k neuvěření ztenčeným krajinami foinickými na pochod se dal do Palestiny, kdež konečně s Robertem, vévodou normandským, s Raimundem, hrabětem toulouským, s Tankredem, sestřencem Bohemunda Tarentského, a j. dne 15. čce. r. 1099 útokem dobyl Jerusalema. Tehdy křižáci mu podávali korunu království Jerusalemského. Avšak G. prohlásil, že nikterak nemíní se titulovati králem a korunu zlatou nositi, kde Kristus někdy nosil trnovou a trpěl za hříšníky. Nazýval se tedy pouze ochráncem hrobu Božího. Téhož roku dne 14. srpna porazil ohromné vojsko egyptské u Askalona, i zabezpečiv tak trvání malé državy jerusalemské, rozžehnal se dne 18. čce. 1100 se životem. Životopis G-ův prodlením času vyzdoben smyšlénkami. Hleděliť ochránce hrobu Božího učiniti ideálem rytíře Kristova, a pověst odvozovala původ jeho od báječného rytíře Lohengrina. Pokládán také vůdcem veškeré výpravy křižácké, a Tasso proslavil ho v »Gerusalemme liberata«. *Šra.*

Gottfried ze Štrasburka, básník něm. († mezi 1210—1220) z konce XII. a počátku XIII. stol. Pocházel z patricijské rodiny měšťanské ve Štrasburku, kde kol. r. 1207 byl městským písařem. Kol. r. 1210 klade se složení jeho epické básně *Tristan und Isolt*, jež jest skvostem německé umělé tvorby epické ve středověku. Látkou náleží v okruh pověstí bretonských a došla hojného spracování i v jiných jazycích, v češtině, frančině, španělštině, angličině, dánštině a norštině. Pramenem G-ovým bylo franc. spracování látky té, jak je podal Tomáš Britanský. Obsah básně jest v podstatě tento: Tristanu zemřeli záhy rodičové a osiřelého kraleviče ujal se maršálek jeho otce, Rual, a vychoval ho. Dospělý pak Tristan přijde na dvůr svého ujce Marka, krále cornwallského. Tento uloží mu, aby odebral se proň na námluvy ku spanilé Isoldě, dceři královské v Irsku. Tristan, vyplniv rozkaz, vrací se s Isoldou ku královskému svému pánu. Jedna z dívek v průvodu Isoldině obdržela od královny irské kouzelný nápoj lásky, aby dala jej při svatbě vypíti novomanželům, by tito nehasnoucí touhou byli k sobě poutáni. Osudnou náhodou se však stane, že nápoje toho, neznajíce jeho účinu, napijí se při plavbě mořské Tristan a Isolda a hned jsou jati mocným účinem jeho k sobě. Že manželská věrnost Isoldina, jež skutečně se stane chotí Markovou, tím valně trpí, snadno jest se domysliti. Rozmarná náhoda jedenkráte v osnovu básně připuštěná přivádí další důsledky, živel totiž silně smyslně erotický, při čemž Isolda chotě svého klame. Konečně ujede Tristan do Normandie, kde s jinou Isoldou, ve jménu jejím toliko náhradu nalézaje, milostný poměr zapředl. Než dob minulých zapomenouti nemůže a vnitřním rozporem citův jest sdírán. Zde báseň přestává, jejíž ukončení smrt básníkova přerušila. Vyskytli se pokračovatelé její, jeden byl Ulrich v. Türheim (kol. 1236), druhý Heinrich v. Freiberg (kol. 1270), zůstávají však oba daleko za svým předchůdcem. G. psal též některé lyrické básně. »Lobgesang auf die Jungfrau Maria« (vydáno v Hauptově »Ztschrft. für deutsches Alterthum«, sv. 4.) nesprávně jemu se podkládal. Srv. Fr. Pfeiffer, Germania, sv. 3. Vydání Tristana jsou od Massmanna (Lip., 1843), Bechsteina (t., 1890—91), Golthera (v Kürschnerově Deut. Nationallitt., Štutg., 1888); výborný překlad pořídil Hertz (t., 1877).

Gottfried ze Žebnice, jméno vymřelé vladycké rodiny na Plzeňsku, jejížto erb nalézá se v kostele bliživském: štít bílý, v prostřed černým pruhem příčným přepažený, nad nímž se spatřují dvě červené lastuřice a pod ním jedna (vyobr. č. 1584.). Nejvíce víme o Kašparu G-ovi nebo Bernáškovi **ze Ž.**, jenž s manželkou svou Barborou z Chotiměře r. 1540 statek Chotiměř s polovicí podacího v Bližejově koupil a v kostele tamním r. 1556 kapli založil. Po smrti první své manželky r. 1541 pojal druhou Annu z Vitenfelsu, hejtmanil na Bělé r. 1542 a ještě r. 1559 na živu byl. Zůstala po něm jediná

dcera Dorota, která za Václava Peršteinara z Peršteina na Borovech se provdala. K tomuto rodu náležel snad též Matěj Bohumil ze Ž., jenž roku 1655 Matyáši Františkovi Stehlíkovi z Čeňkova a z Treustädtu prodal zboží své v Nebřeni u Plzně. *Klř.*

Č. 1584. Erb Gottfriedů ze Žebnice.

Gottfried z Viterba, kronikář německý (* kol. 1120 — † po 1191), původem Sas, ve Viterbě usedlý, byl notářem Konráda III., Bedřicha I. a Jindřicha VI. a napsal *Gesta Friderici* (do roku 1181) a kroniku *Memoria saeculorum*, kterou později z části přepracoval a dovedl do r. 1191 pod názvem *Pantheon*. Díla jeho vydána jsou v 22 sv. »Monum. Germ. hist.«, Scriptores (Hannover, 1874).

Gotthard sv. (* kolem r. 962 v Bavořích) byl opatem kláštera Niederaltaichského, ve kteréžto vlastnosti se staral o reformu uvolněného života klášterního; r. 1022 stal se biskupem v Hildesheimu, jímž zůstal 16 let. Za svatého prohlásil jej papež Innocenc roku 1131. Životopis sv. G-a sepsal žák jeho Wolfher. *dk.*

Gotthard Sv. (něm. *Sankt-Gotthard*): **1)** Sv. G., horský massiv Alp Lepontských na rozvodí Rhônu, Reussy, Předního Rýna a Ticina a na styku švýc. kantonů Vallisu, Uri, Grisonska a Ticina. Pokrývá okolo 440 *km*² při prům. délce 32—48 (nejv. 75), šířce 10—12 (nejv. 15) *km*. Hlavní směr jeho jest od záp.-jihozáp. k sev.-vých.-sev. Ohraničuje jej na záp. průsmyk Nüfenen, na sev. údolí horního Rhônu, Furka, údolí Urserenské, průsmyk Oberalpský a údolí Tavetschské, na východě údolí Mendelské a Lukmanier, na jihu údolí Ticinské. Širokým sedlem Gotthardským (2114 *m*) dělí se tento mohutný massiv, povšechně od sev. k jihu stoupající, ve dvě části. Ze záp., vyšší a více zaledněné, zdvihá se Pizzo Rotondo (3197 *m*), Piz Lucendro (2959) a Fibbia (2742 *m*) a v sev. výběžcích jižně od Furky Mutthorn (3103). Největší ledovce tu jsou Wyttenwasser-, Mutten- a Gerengletscher. Mnohem divočejší následkem obrovského zvětrání jest část východní, kde jsou nejznámější vrcholy Monte-Prosa (2738), Pizzo Centrale (3003) a Badus (2931), jižně Oberalpy. Ke skupině Gotthardské čítává se i řada hor jihových. od Val di Piora, t. Pizzo Lucomagno (2778), Pizzo di Molare (2583), jakož i Scopi (3200), Piz Medel (3203) a Piz Vial (3166) mezi Lukmanierem a Greinou. Následky neobyčejně mohutného zvětrání jeví se tu v divokých tvarech špicí, ve velikých skupinách balvanův, jež zanechány na vrcholích, v úlomcích a štěrku na svazích horstva, tak že i při nedostatku vegetace činí příroda na Sv. G-u velkolepý dojem, ačkoliv jen nemnoho vrcholů, zdvihajících se na 1000 *m* nad vlastní podklad massivu, přestupuje 3000 *m* nadmořské výše. Massiv skládá se nejvíce z ruly, svoru a amfibolitové břidlice, v něž, zvláště v záp. části, vložena bývá žula. Sev. a jižní okraj vyznačeny jsou úzkými zónami dolomitu a šedé břidlice. Průřez horstva ukazuje vějířovitý sloh vrstev, jež jsouce téměř kolmo zdviženy, přepadají poněkud na sever a na jih. Jezírka zdejší (asi 50) jsou většinou nehluboké tůně, obklopené buď holými skalami nebo rašelinnými slatinami. Nejdůležitější z nich jest Lucendro, z něhož vytéká hl. pramen Reussy, Sella, 7 jezírek v nejvyšší části sedla Gotthardského, jezírko Toma, z něhož vytéká Přední Rýn, a jezírka ve Val di Piora, z nichž největší (1 *km*²) Lago Ritom leží ve výši 1829 *m* n. m.

Gotthardský průsmyk, po němž celý massiv obdržel své jméno, spojuje příčné údolí Reussy (na severu) mezi Bernskými a Glarnskými Alpami s údolím Ticina, jež sem od jihu mezi Ticinskými a Adulskými Alpami vniká. Pro neschůdnost soutěsky Schöllenen dlouho se zde nemohlo zmoci čilejší spojení. Teprve r. 1293 připomíná se zde stezka, jíž počali poutníci a obchodníci užívati. R. 1331 připomíná se tu poprvé hospic s kaplí sv. Gotttharda. V XIV.—XVI. stol. sloužil často za vojenskou cestu, jíž nepřestal býti ani později; 16. srpna 1799 zvítězili zde Francouzi pod Massénou nad Rakušany a 25. a 26. září t. r. spojení Rusové a Rakušané pod Suvorovem nad Francouzi pod Lecourbem a 16. listop. 1847 bojovali tu Švýcaři mezi sebou. R. 1707 a 1708 byla cesta značně zlepšena a v l. 1820 až 1830 vystavěly kantony Uri a Ticino poštovní silnici v délce 125 *km* od Flüelen do Bellinzony, po níž bylo dopravováno ročně 60—70.000 cestujících. Od otevření tunnelu Gotthardského r. 1882 zrušeno poštovní spojení a silnice slouží pouze místní dopravě a turistům. Stoupá od Flüelen nejprve proti toku Reussy, vniká skrze soutěsku Schöllenen do údolí Urserenského, načež se vine od Hospenthalu (1484 *m*) na jih, překročuje hranici ticinskou a dosahuje v pustém, holém terrainu mezi Fibbií a Monte-Prosou svého nejvyššího bodu (2114 *m*). Asi ½ *km* odtud leží u výši 2093 *m* hospic, jejž spravovali dříve kapucíni, nyní však správce, jenž jest povinen zdarma pohostiti nemajetné cestující, kdežto zámožnější nalézají útulku v hôtelu Monte-Prosa, hlavním východišti turistův. Odtud klesá vinutá silnice skrze Val Tremola až k Airolu, sleduje pak Ticino, prodírá se několika soutěskami a ústí u Bellinzony. V létě jest silnice ta prosta všeho nebezpečí, v zimě však a na jaře nejista pro časté vánice a laviny. Nejnebezpečnější místa jsou Schölenen

a Val Tremola. — Srv. Türker, S. Gotthard, Airolo u. Val Piora (Bern, 1891)

K ochraně své neutrality odhodlalo se roku 1885 Švýcarsko Sv. G. opevniti. Až do roku 1893 vydáno na opevňovací práce 14 mill. fr.; se vším projektovaným rozšířením budou prý státi ok. 45 mill. fr. Již nyní jeví se nám jako veliké, všemi moderními prostředky opevněné ležení. Silnici a železnici Gotthardskou při jejím ústí do údolí Ticinského brání opevnění u Airola. Jižní vchod do tunnelu jest chráněn zařízením elektrickým, jímž se může přístup v jediném okamžiku zatarasiti sty balvanů vždy připravených, aniž by se stavba sama poškodila. Asi 200 *m* od Airola těsně na silnici nalézá se krytá batterie Motto-Bartola s 5 pancéř. věžemi a těsně pod ní Fort Fondo do Bosco. K zabezpečení spojení mezi Airolem a Andermattem jsou projektována ještě nová opevnění pobliž hospice. Silnici z Andermattu do Disentise chrání Oberalpfort na Calmotu opatřený 12 *cm* pancéř. věží. Opevnění Andermattská a na Urner Lochu chrání silnici a železnici v údolí Reussy. Bäzbergfort na Bäzbergu ovládá celé údolí Reussy, Göschönen, stanici, východ z tunnelu a silnici až ku Wasenu. Jižnější Fort Bühl ovládá body, v nichž se stýká silnice oberalpská, gotthardská a furecká. Tunnel skrze Bäzberg provrtaný spojuje takto tvrz se silnicí gotthardskou. Přes Reussu mezi Urner-Lochem a Čertovým mostem (Teufelsbrücke) vede opevněný most ku vchodu do tunnelu. Batterie do skály vysekaná chrání jej jakož i sev. východ z Urner-Lochu. V průsmyku Fureckém ovládá reduta Fuchsergská silnici z Andermattu do Oberwaldu.

2) Sankt G., maďar. *Szent G.*, velkoobec v uher. župě železnohradské (Vas), hl. místo okresu, na pr bř. Ráby, pobliž štýrských hranic, při žel. trati Raab-Fehring, s 1452 obyv (1890) a bohatým opatstvím cisterciáckým, jež založeno od Belly II. r. 1183, obnoveno r. 1734 a spojeno s opatstvím zirczským. Dne 1. srp. 1664 porazil zde Montecuccoli Turky.

Gotthardská železnice ve Švýcarsku spojuje železnice italské se švýcarskými a tím Italii se střední Evropou. Proráží centrální Alpy švýc. pod horou Sv. Gottharda, skládajíc se z trati Lucern-Küssnacht Immensee-Goldau, 25·6 *km* dl., z trati Zug-St. Adrian-Goldau, 10·9 *km* dl., z trati Goldau-Flüelen-Biasca-Bellinzona, 142·2 *km* dl., z trati Bellinzona-Lugano-Chiasso, 55·3 *km* dl., z trati Giubiasco-Magadino na italské pomezí, 21·8 *km* dl., z odbočky Cadenazzo-Locarno, 12·4 *km* dl., jest tedy celkem 274·2 *km* dl. a stavěla se na základě smlouvy mezi Italií, Švýcarskem a Německem z r. 1869 a z r. 1878, kterýmiž se dostalo společnosti, ustavené 6. pros. roku 1871, subvence celkem 119 millionů franků, a to se strany italské 58, se strany švýcarské 31 a se strany Německa 30 mill. Stavba počala se na podzim r. 1872 velkým Gotthardským tunnelem ve směru trati Goldau-Bellinzona a v květnu r. 1882 bylo možno zahájiti vozbu na trati tunnelové z Göschenen do Airola, 20. dub. t. r. na trati z Bellinzony do Lugana, 1. čna. t. r. na celé trati z Immensee do Chiassa a 4. pros. t. r. na trati z Bellinzony do Luina, kdežto trati z Lucerna do Immensee a z Zugu do Goldavy mnohem později se stavěly. Ač stavba železnice ze Švýcar do Italie již r. 1845 se přetřásala, vyslovil se pro směr gotthardský poprvé inženýr Koller r. 1851, načež se zasazoval o uskutečnění zvláště Escher a tomu se podařilo ustaviti společnost, která jej zvolila předsedou. **G. ž.** náleží k nejznamenitějším pracím stavitelství inženýrského a to zvláště v části od Erstfelda skrz Gotthard po Biascu, jejíž severní díl vine se úzkým údolím řeky Reussy a jižní díl údolím ticinským; v Erstfeldě jsou prahy železničné ve výši 475 *m* n. m., v Göschenen na sev. straně tunnelu ve výši 1109 *m* n. m., v tunnelu až 1154·55 *m*, v Airolu (na již. str. tunnelu) ve výši 1144·8 *m* a v Biasce ve výši 296 *m*; severní díl má stoupání až 26‰, jižní díl až 27‰, čehož bylo možno dosíci pouze rozvinutím trati, jež za příčinou zmenšení prací na stráních vykonalo se tunnely závitovými nebo spirálovými; takové tunnely, s nichž se trať úplně otočí, jsou na straně severní tunnel Wattingský, Leggisteinský a Pfaffensprungský, na straně jižní tunnel Freggijský, Pratský, Pianotondský a Traviský. Velký náklad způsobily a dosud ještě způsobují stavby k zabezpečení dráhy proti lavinám sněhovým i kamenným i proti dříví kmenovému, a jsou to stěny dřevěné a kamenné, náspy zemní kamenné, zdi, přístřešky kamenné i železné a pod. Zpodek železnicový zřizoval se na jedny koleje, pouze delší tunnely vystavěny hned na dvoje koleje, a rozšiřování, aby se položiti mohly koleje dvoje, o čemž se nyní pracuje, působí značné potíže. Celkem jest tunnelů a přístřešků (galerií) asi 42 *km*, 12 tunnelů má délky přes 1 *km*; největší volné rozpjetí mostu železného jest 75 *m*, největší rozpjetí při mostech klenutých jest 12 *m*. Koleje stavěly se z kolejnic 7·5 *m* dl., o váze 36·5 *kg* na 1 *m*, nyní se nahrazují kolejnicemi 12 *m* dl., o váze 46 *kg* na 1 *m* (v tunnelech 48 *kg*) a zavádějí se železné prahy příčné o váze 66 *kg*. Vypracování návrhů podrobných řídil po r. 1875 (po smrti Gerwigově) Vilém Hellwag, bývalý ředitel stavební Rak. severozápadní dráhy, který zjistil, že původní rozpočet velmi se překročí, což se vyplnilo. Kapitál akciový, stanovený původně na 34 mill. fr., musil několikráte býti zvyšován a dostoupil 50 mill; obligací usneseno vydati za 104 mill. fr.; subvence, kterou státy na počátku jmenované poskytly společnosti, zúročí se teprv, až připadne na akcie 7%. Roku 1885 bylo v podniku asi 232½ mill. fr., příjem činil asi 10½ mill., výdeje asi 5 mill; r. 1890 bylo v podniku asi 247 mill., příjem přes 13 mill., výdeje asi 7 mill. Sídlo společnosti jest v Lucerně, hlavní dílny, jež stály as 2 mill., jsou v Bellinzoně. **G**skou **ž**cí pozbyla silnice téhož jména (v průsmyku Gotthardském 2114 *m* n. m.) významu obchodního. — Srv. Erster bis neunzehnter Geschäftsbericht der Gotthardbahn für die

Zeit vom 1871 bis 1890; Rapports mensuels et trimestriels du conseil fédéral sur l'état des travaux de la ligne du St. Gothard; Wanner, Geschichte d. Baues der Gotthardbahn (Luzern, 1885). *Plk.*

Gotthardský průsmyk viz Sv. Gotthard 1).

Gotthardský tunnel jmenuje se tunnel Gotthardské železnice (v. t.), 14.984·2 *m* dlouhý, kterým se prorazil alpský hřbet sv. Gottharda a spojila železniční trať údolí reusského ve Švýcarsku s údolím ticinským na jižním svahu Alp. Koncová stanice jest na severu Göschenen (1109 *m* n. m.), na jihu Airolo (1144·8 *m* n. m.), směr jest od severu na 14 793 *m* přímý, u Airola končí 205 *m* dlouhým obloukem o poloměru 300 *m*; od Göschenen stoupají koleje 5·8‰, až na výši 1154·55 *m*, pak se sklánějí 2‰ k Airolu; proražené zeminy jsou svor, rula, žula rulová a pod. a mají as uprostřed tunnelu mohutnosti 1852 *m* (Kastelhorn). Stavba zadána byla v srpnu r. 1872 podnikateli L. Favrovi, počala v září t. r. pracemi hornickými a počátkem dubna r. 1873 vrtáním strojním. Favre postupoval s obou konců po způsobu belgickém (viz Belgické tunnelování) štolou stropovou, měl značné potíže s velkým tlakem zemním, zvláště ve vzdálenosti as 2800 *m* od severní strany, pak u prostřed a asi 4600 *m* od jižního konce, a s přítokem vody, jenž měřil na straně severní až 33 *l*, na straně jižní až 348 *l* za sekundu; vrtání obstarávaly větším dílem stroje Ferrouxovy (v. t.), hnané shuštěným vzduchem, jimiž se dosáhlo postupu až 6·3 *m* za 24 hodiny; štoly se setkaly 29. ún. 1880 a v listop. r. 1881 byl celý tunnel hotov. Teploty přibývalo as o 2° C na 100 *m* výšky zemní vrstvy a na místě, kde se štoly setkaly, avšak před proražením, měřilo se 34° C; po té klesla teplota následkem průvanu a kolísá mezi 14° a 23° C; proud vzduchu jde dle rozdílu tlaku vzdušného buď od severu k jihu buď naopak, tak že tunnel se přirozeně provětrává a jest téměř bez dýmu; jen několik dní v roce, kdy tlak vzduchu na obou koncích se neliší, obtěžuje dým zřízence železniční a cestující. Tunnel jest po celé délce obezděn, klenby zpodové však nebylo třeba než asi na 80 *m* délky; šířka v patkách klenby stropové jest 8 *m* (na dvoje koleje); výklenky jsou na 100 *m* od sebe na obou stranách, při každém kilometru jest výklenek jako komora, pak u prostřed a na 4 *km* od obou konců větší výklenek na valníky, nádobí a pod. a na odpočinek dělníků; v každém výklenku kilometrovém jest návěst zvonová a telefon (vedení jest lano ve štěrkovém loži), kilometrníky jsou svítilny (čís. I. až XV.). Dozor vykonávají stále dva strážníci, každý jde až do polovice tunnelu a vystřídá se za 8 hodin. Jízda rychlíkem trvá 20—23 minuty, vlakem osobním 27—30 minut. Množství zemin z tunnelu vyvezených měřilo as 840.000 m^3, spotřeba třaskavin (dynamitu a gelatiny dynamitové) páčí se na 1 mill. *kg*, největší počet dělníků zaměstnaných byl 3400, průměrem po 7½ roku as 2500. Stavební náklad na tunnel a zástěrkování (bez kolejí, telegrafu, signálů, výdejů správních, úroků po čas stavby) čítá se na 59,750.000 franků, t. j. asi 4000 fr. za 1 *m* délkový. Srv. Tauchen, Tunnel Gotthardský ve »Zprávách spolku arch a inž. v král. Česk.«, 1878; Kaufmann, Bau des Gotthardtunnels (1875); Colladon, Les travaux mécaniques pour le percement du tunnel du St. Gothard; Conseil fédéral, rapports mensuels a jiné. *Plk.*

Gotthartsdorf, ves v rak. Slezsku, hejt. Frývaldov, okr. Javorník, fara a pošta Bartultovice; 10 d., 53 ob. n. (1890).

Gotthelf Jeremias viz Bitzius.

Göttingen viz Gotinky.

Göttinger Dichterbund zove se kroužek mladých poetů něm. v Gotinkách studovavších, kteří, proniklí citem vlasteneckým, hájili německost poesie, všemu cizímu výhost dávajíce. Proto byli nesmířitelným nepřátelstvím jati proti Wielandovi, jako zástupci směru francouzského, za to však v Klopstockovi viděli představitele německé ryzosti. Napodobili píseň národní, minnesängry a vzory anglické. Též nenávist proti tyranovládcům pojali ve svůj mladistvý programm Boie, vydavatel »Musenalmanachu«, dal ke sdružení tomu r. 1770 první podnět a jaksi officiální jeho zaražení stalo se r. 1772, když již J. H. Voss v Gotinkách se nalézal, který hlavou jeho se stal. Účastníci přísahali si přátelství a objektivnost vespolného posuzování. Do kroužku toho náleželi Cramer, Hahn, Miller, Hölty, Wehr, bratří hrabata Stollbergové, Leisewitz a j. Jinak zove se též kroužek tento Hainbund, patrně asi odtud, že Klopstock kdysi pěvcům těm své pozdravy vzkazuje, mladý ten básnický dorost metaforou, hájem (*der Hain*) nazval. Srv. R. Perutz, Der G. D. (Lip., 1841).

Gottlandt Peter, vlastně Peter Roddelstedt, malíř a ryjec, žák L. Cranacha. Byl dvorním malířem a ryjcem ve Výmaru (1548 až 1572). Ryl *allegorii na starý a nový zákon* dle Cranacha, dále mnoho podobizen přívrženců reformace a j. Jeho nejlepší list jest *Kristus jakožto rytíř hubí trojhlavého draka* (s hlavou papežovou). *J-k*

Gottlieb, jméno něm., Bohumil.

Gottlieb Maurycy, malíř polský (* 1856 v Drohobyczi — † 1879 v Krakově), studoval ve Lvově u Godlewského a na vídeňské akademii a vrátiv se do Krakova, vstoupil do atelieru Matejkova (1874). Roku 1875 odešel k Pilotymu do Mnichova a odtud cestoval do Říma. Do Polska přivedl kolorismus a malbu kostýmů školy Pilotyho. Kresba jeho jest velmi delikátní a komposice melancholicky naladěné. Od něho jest: *Shylock a Jessika* (1876, fotogr. v katalogu retrosp. výstavy polsk. umění r. 1894); *Židé v synagoze* (v maj. Mar. Gorzkowského v Krakově) a j. *J-k.*

Gottlieben, ves ve švýc. kant. Thurgau, kraji kreuzlingenském, na vtoku Rýna do Zellského (Dolního) jezera, 3 *km* záp. od Kostnice, 402 *m* n. m., se 247 obyv. Zámek z r. 1250, kde byl vězněn Jan Hus od 6. dub. do 19. čna

1415 a po něm sesazený papež Jan XXIII. a po 246 dní Jeroným Pražský, opraven byl v novější době od Ludvíka Napoleona, když se jako politický uprchlík zdržoval ve Švýcarsku.

Göttling Karl Wilhelm, filolog něm. (* 1793 v Jeně — † 1869 t.). Studoval klass. filologii v Jeně a v Berlíně, r. 1816 stal se gymn. učitelem v Rudolstadtu, r. 1819 ředitelem gymnasia v Neuwiedu, r. 1822 mimořádným, r. 1832 řádným prof. klassické filologie v Jeně. Z publikací jeho, vztahujících se skoro ku všem disciplinám filologickým, uvádíme: vydání grammatika *Theodosia* (Lipsko, 1822); Politiky a Oekonomiky *Aristotelovy* (Jena, 1824 a 1830); *Hésioda* s lat. kommentářem (Gotha a Erfurt, 1831, 3. vyd. od Flacha, Lipsko, 1878); *Allgemeine Lehre vom Accent der griech. Sprache* (Jena, 1835); *Geschichte der röm. Staatsverfassung von Erbauung der Stadt bis zu Caesar's Tod* (Halle, 1840); *Fünfzehn röm. Urkunden* (t., 1845). Drobné spisy G-ovy vyšly ve 2 sbírkách: *Gesammelte Abhandlungen aus dem klass. Altertum* (Halle a Mnichov, 1851 a 1863, 2 d.) a *Opuscula academica* (Lipsko, 1869). Srv. Bursian, Gesch. der class. Philologie, 761. *Vý.*

Gottlob, jméno něm., Bohuchval.

Gottmannsgrün Dolní a Horní (*Nieder-* a *Ober-G.*), ves v Čechách, hejtm. a okr. Aš, katol. faru Niklasberg, ev. fara a pošta Rossbach; 4 mlýny, tkalcovství, samota Ziegenrück.

Gotto, starší míra tekutinná ve Vicenze, $^{1}/_{64}$ mastella = 0·237 *l*.

Gottorp č. Gottorf, zámek a část města Šlesviku. — Vévodové Gottorpští jsou linií domu Šlesvicko-Holštýnského.

Gottowitz viz Kotovice.

Gottschalk: 1) G., kníže obodrický, viz Gotšalk.

2) G. z Orbais nazývaný, haeretik německý IX. století. Narozen z rodu hraběcího, vstoupil v útlém věku do kláštera ve Fuldě, kam již dříve byl zaslíben. R. 829 byl slibů klášterních synodou mohučskou zproštěn, ale na nalehání opata Rabana Maura byl nucen zůstati klášterníkem a sice v klášteře v Orbais. Zde studoval sv. Otce, zvláště sv. Augustina, což mělo za následek, že neporozuměv dobře všemu co četl, zvláště o praedestinaci nesprávně soudil. Byv pohnán, aby se zodpovídal, prohlášen od arcibiskupa mohučského Rabana Maura, dřívějšího svého opata, na synodě r. 848 za kacíře, načež byl r. 849 kněžského úřadu zbaven. Odvolal sice své učení, ale brzy přidal se na novo k svým bludným názorům a zemřel s církví nesmířen r. 868 v žaláři, k němuž doživotně byl odsouzen. *dk.*

3) G., opat želivský, viz Gotšalk.

Gottschalk Louis Moreau, pianista a skladatel amer. (* 1829 v Novém Orléaně — † 1869 v Rio de Janeiro), ve hře na klavír zdokonalil se u Hallea a Stamatyho v Paříži, ve skladbě u Maledena. Po prvých úspěších v Paříži procestoval Francii, Švýcary, Španělsko (1849—52), kde zvláště se líbil, a r. 1854 nastoupil koncertní tournée Amerikou, jmenovitě v New-Yorku a čelních městech Velkých a Malých Antill slavě triumfy. Tak v Havaně uspořádal festival, při němž s orchestrem 800 hudebníků provedl řadu svých děl (symfonii *La nuit des tropiques*, vítěznou kantátu, ouverturu, úryvky z nevydané zpěvohry). Pak s impressariem M. Strakošem podnikl objížďku Spojených států, na níž dostali se až do San Francisca (1865). Po té uchýlil se G. do již. Ameriky, kde ho smrť zasáhla. G. byl originál jako virtuos i jako skladatel. Hrál většinou vlastní skladby, a vše u něho bylo osobité, brillantní, plno impresse. Rád sahal k tanečním a písňovým motivům národním, z nichž opět přednost dával španělským (*Le siège de Saragosse*, *Jota Aragonesa*, *Souvenirs d'Andalusie*, *Manchega*, *Minuit à Seville*, *La Gitanilla* a j.) a černošským (*La Bamboula*, *Le Bananier*). Na koncertním repertoiru udržela se jeho *Tarantella*. Zajímavé črty zanechal ve svých *Souvenirs de voyage d'un pianiste* (L'Art musical, 1863).

von **Gottschall** Rudolf, básník a publicista něm. (* 1823 ve Vratislavi), studoval práva v Královci, ve Vratislavi a v Berlíně, kde byl r. 1846 povýšen na doktora práv. Již v té době plál horoucně pro svobodu a za svého pobytu v Královci vydal anonymně dvojí sbírku básní za volnost horujících *Lieder der Gegenwart* (Královec, 1842, 2. vydání) a *Censurflüchtlinge* (Curich, 1843, 2. vyd.). Svého zámyslu habilitovati se na universitě berlínské se vzdal, když ministr Eichhorn od něho žádal, aby během roku podal důkaz svého změněného politického smýšlení. Žil od té doby výhradně jen spisovatelství. Ředitel Woltersdorf svěřil mu dramaturgické vedení svého divadla, pro něž psal G dramata *Der Blinde von Alcara* a *Lord Byron*. R. 1848 ještě horoucněji se ozývala v G-ových tvorbách neukojná touha po svobodě a revoluční smýšlení. Sem náleží dramata *Ulrich von Hutten*, *Maxmilian Robespierre*, *Lambertine von Méricourt*, *Ferdinand von Schill* a první sbírka jeho básní *Gedichte* (Vídeň, 1850). Lyricko-epická báseň *Die Göttin, ein hohes Lied vom Weibe* (Hamburk, 1853; 2. vyd. Vratislav, 1875) jest jaksi vyvršením této první periody života umělcova. R. 1852 zasnoubil se s básnířkou Marií šlechtičnou Scherr-Thossovou a usadil se ve Vratislavi. Odtud ukazuje produkce G-ova uklidnění výrazu a plastičtější prohloubené pojetí látky. V dobu tu připadá jeho epos *Carlo Zeno* (Vrat., 1854; 3. vyd. 1875) a velmi zdařilá historická veselohra *Pitt und Fox* (1854 hraná ve Vratislavi). Plody jeho studií literárně historických a kritických jsou *Die deutsche Nationallitteratur der ersten Hälfte des 19. Jhdtes* (Vrat., 1855; 5. vyd. t., 1881, 4 sv.) a *Poetik, die Dichtkunst u. ihre Formen* (t., 1858; 5. vyd. 1883, 2 sv.), ve kterýchž obou dílech činí ústupky požadavkům moderní produkce. Na to následovaly zpěvy *Sebastopol* (t., 1856), histor. studie *Napoleon III.* (Lehnice, 1859, 2. vyd. 1871) a *Neue Gedichte* (Vrat., 1858). Z další dramatické produkce zasluhují

uvedeny býti na prvním místě tragédie *Mazeppa* (1859) a *Katharina Howard*. Mimo to uveřejnil veselohry *Die Diplomaten, Die Welt des Schwindels*, dramata *Der Nabob, Karl XII., Die Rose vom Kaukasus, Bernhard von Weimar, Amy Robsart, Arabella Stuart* a pod pseudonymem Karl Rudolf veselohru *Ein Vater auf Kündigung*. Sebraná jeho dramatická díla plní 12 sv. (Lipsko, 1884, 2. vyd.). Další práce jeho jsou *Maja* (Vrat., 1864), episoda z posledního povstání indického; výpravná báseň *König Pharao* (t., 1872) a řada románů, jako *Im Banne des schwarzen Adlers* (Vrat., 1884, 4. vyd.); *Welke Blätter* (t., 1877); *Das goldene Kalb* (t., 1880); *Die Erbschaft des Bluts* (t., 1881); *Die Papierprinzessin* (t., 1883); *Verschollene Grössen* (t., 1886) a j. R. 1862 redigoval liberální »Ostdeutsche Ztg«, r. 1863 podnikl cestu do Italie (*Reisebilder aus Italien*, Vrat., 1864) a v l. 1864—88 redigoval »Blätter f. litter. Unterhaltung« a »Unsere Zeit«, obojí v Lipsku. Byl též krátkou dobu redaktorem »Gartenlaube«. R. 1877 byl povýšen něm. císařem do dědičného stavu šlechtického. G. vydal též oblíbenou anthologii *Blutenkranz neuer deutschen Dichtung* (Vrat., 1885, 11. vydání); *Gedankenharmonie aus Goethe u. Schiller* (Lipsko, 1881, 7. vyd.) a *Deutsches Frauenalbum in Wort u. Bild* (t., 1884, 2. vyd.). Své rozůzné novější básně spojil ve sbírku *Janus* (t., 1873). Výpravné básně jeho vyšly v sebrání *Erzählende Dichtungen* (Vrat., 1876, 3 sv.). Výběr z jeho kritických rozprav a úvah podán jest v *Porträte und Studien* (1. a 2. sv. *Litterar. Charakterköpfe*, Lipsko, 1870; 3. a 4. sv. *Paris unter dem zweiten Kaiserreich*, 1871) a v *Litterar. Todtenklänge und Lebensfragen* (Berlin, 1885). Zmínky zasluhuje i krásná studie *Das Theater und Drama der Chinesen* (Vrat., 1887). Srv. Silberstein, R. G., 25 Jahre einer Dichterlaufbahn (Lipsko, 1868).

Gottschallings viz Košťálkov.

Gottschau viz Kocov.

Gottsched: 1) G., Johann Christoph, učenec a spis. něm. (* 1700 v Judithenkirchu u Královce — † 1766 v Lipsku), studoval v Královci filosofii, krásné vědy a řeči. Aby ušel vojenské službě pruské, prchl r. 1724 do Lipska, kde se stal vychovatelem v rodině známého tehdy polyhistora a prof. Menckea. R. 1725 počal přednášky své na universitě, nejprve o filosofii Leibniz-Wolffově, r. 1726 jmenovala jej »Poëtische Gesellschaft« svým seniorem, kterouž rok na to proměnil v »Deutsche Ges.«; později této se odciziv, založil »Ges der freien Künste«. R. 1730 byl jmenován professorem básnictví a r. 1737 prof. logiky a metafysiky. Zemřel jako decemvir university a senior filosofické fakulty lipské. V l. 1729—40 pokládán G. za jedinou autoritu ve věcech týkajících se theorie poesie, ač jemu samému rozdíl mezi rhétorikou a poesií jasný nebyl, což bylo v podstatě příčinou, že zaujal v kritice postavení nesprávné. Bylť ostatně G. muž příliš střízlivý a pedantický, kterýmiž vlastnostmi sice vystačil, aby kritisoval bombast a nechutnou rozplizlost Lotensteinovy slezské školy, aby však mohl býti aesthetickým kritikem nebo docela básníkem, na to byl zase příliš prost veškeré fantasie. Počátkem let čtyřicátých zahájená polemika se Švýcary Bodmerem a Breitingerem valně jeho jménu ublížila. Přívrženstvo jeho se menšilo, a když ve své domnělé neomylnosti docela i proti Lessingovi a Klopstockovi se obrátil, stalo se jméno jeho k posměchu a trvalo dlouho, než novějším badáním (Gervinus, Wackernagel a hlavně Danzel) opět povznesen byl a zásluhy jeho oceněny. Péči svou obracel G. hlavně k dramatu, a tu dokázal, že i z veselohry i opery vypuzena figura Hanswursta a výhost dán t. zv. hlavním a státním akcím (*Haupt-, Staatsaktionen*). Pro tyto své opravné snahy nalezl ochotnou pomoc v ředitelce Neuberové, jejíž společnost r. 1727 do Lipska zavítala. Na jejím jevišti hrány odtud dílem překlady G-ovy, dílem jeho původní práce; nebo G chtěje míti divadlo po vzoru francouzském, jal se k tomu účelu se svou chotí překládati z frančiny i samostatně produkoval. Svou truchlohrou *Der sterbende Cato* (1732), složenou podle Addisona, v níž přesně šetřeno tří Aristotelových jednot, vystavil jaksi vzor tragédie. Ač jest to dílo rozbředlé a bez děje, přece od stoupenců jeho s nadšením bylo přijato. Touže myšlénkou veden, opatřiti něm. literatuře vzorné kusy dramatické, vydal v *Deutsche Schaubühne nach den Regeln der alten Griechen u. Römer eingerichtet* (Lipsko, 1740—45), sbírku, obsahující práce jeho vlastní a choti jeho, kusy Schlegelovy, Quistorpovy, Uhlichovy a franc. dramata Racinova, Corneillova, Voltairova, Destouchesova, Molièrova a j. Skutečnou literárně historickou cenu má *Nöthiger Vorrath zur Geschichte der deutsch. dramat. Dichtkunst* (t., 1757-65), kde chtěl podati seznam celé dramatické produkce něm. od let 1450 až 1760; dílo však jest neukončeno. Nepopiratelnou zásluhu získal si G. o mluvu, dbaje i slohového propracování i čistoty jazykové vymýcením slov cizích. Mimo uvedené již práce podal G. četné rozpravy kritické a literárně histor. obsahu, vydával časopisy »Die vernünftigen Tadlerinnen« (Halle-Lipsko, 1725 až 1726), »Der Biedermann« (t., 1726), »Beiträge zur krit. Historie d. deutsch. Sprache, Poesie und Beredsamkeit« (t., 1732), »Neuer Büchersaal, der schönen Wissenschaften und freien Künste« (t., 1745—54), »Das Neueste aus der anmuthigen Gelehrsamkeit« (t., 1751 až 1762) a napsal řadu učebnic, z nichž nejdůležitější jsou *Ausführliche Redekunst* (Hannover, 1728), *Versuch einer kritischen Dichtkunst für die Deutschen* (Lipsko, 1730) a *Grundlegung einer deutschen Sprachkunst* (t., 1748). Srv. Danzel, G. u. Seine Zeit (Lipsko, 1848). Breitmaier, Die poetische Theorie G-s u. d. Schweizer (Tubinky, 1879); Bernays, Goethe u. G. (Lipsko, 1880).

2) G. Luise Adelgunde Viktorie, choť před. (* 1713 v Gdansku — † 1762 v Lipsku), byla paní vědecky vzdělaná, velkých známostí literárních a vkusu vytříbeného. Její dramatické práce předčí hodnotou svou daleko nad

práce chotě jejího. Dovedla šťastnější rukou cizí vzory německému jevišti uzpůsobovati. Psala básně, veselohry (*Die ungleiche Heirat*, *Die Hausfranzösin*, *Das Testament* a j.), truchlohru *Panthea* a překládala z frančiny a angličiny. Veselohra, kterou anonymně vydala *Die Pietisterei im Fischbeinrock* (Roztoky, 1736) jest spracování franc. komédie »La femme docteur« (Douai, 1731). Její *Gedichte* vydal G. (Lipsko, 1763), připojiv její životopis. Srv P. Schlenther, Frau G. u. die bürgerliche Komoedie (Berlín, 1886).

Gottschee viz Kočevje.

Göttweih, též Göttweig (Kotvík), proslulé benediktinské opatství v Dolních Rakousích, 6 *km* na jjv. od Kremže, na návrší daleko viditelném (450 *m* n. m.), u želez. trati Kremže-Herzogenburg. Má krásný kostel, bohatou knihovnu (přes 60.000 sv. mimo 1100 rukopisů a 1200 inkunabulí), pozoruhodný archiv, sbírky starožitností, mincí, mědirytin a přírodnin, nádherné schodiště, císařskou síň a svůj domácí ústav theologický. Založeno bylo r. 1072 od passovského biskupa Altmanna a zbohatlo záhy tou měrou, že nazýváno bylo »klášterem u zvonící mince« (*das Stift zum klingenden Pfennig*). R. 1719 byla budova zničena požárem a znova vystavěna. Učený opat göttweihský J. G. Bessel vydal r. 1732 s pozdějším světícím biskupem bamberským von Hahnem »Chronicon Gotwicense«, důležitý pramen pro historii kláštera.

Götz, něm. jméno osobní, zkrácené z Gottfried.

Götz: 1) von G. (Götzen) Jan, hrabě a j. viz z Götzů.

2) G. Joh. Nikolaus, hrabě. básník něm. (* 1721 ve Vormsu — † 1781 ve Winterburku). Náležel stavu duchovnímu. Studoval od roku 1739 s Uzem a Gleimem v Halle, r. 1748 byl polním kazatelem franc. pluku Royal-Allemand, s nímž prodělal tažení do Flander a Brabantu. Posléze byl superintendentem ve Winterburku. Vzdělával se na franc. vzorech, na Gressetovi a Montesquieuovi. S Uzem přeložil Anakreonta (*Oden Anakreons, reimlos*, Frankfurt a Lipsko, 1746). Mimo to jest od něho hojně roztroušených básnických příspěvků po časopisech a anthologiích, veskrz anonymních. Jeho *Gedichte* se životopisem vydal Ramler (Mannheim, 1785, 3 sv.).

3) G. František (* 1755 v Strašicích na Berounsku), vzdělal se jako vokalista na Svaté Hoře a pak ve svatováclavském semináři v Praze, stal se bakalářem a hodlaje vstoupiti do benediktinské řehole, poslouchal na universitě círk. dějiny. Než pojednou změnil úmysl a věnovav se hudbě přijal místo prvního houslisty v divadelním orchestru brněnském. Odtud vydal se na koncertní cesty Slezskem a doporučen byv Dittersem z Dittersdorfu, stal se koncertním mistrem v kapele vratislavského biskupa na Svatojanské Hoře. Po jejím rozpuštění G. přijal divadelní ředitelství v Brně, kde znamenitě působil. Přece však zaměnil záhy (1787) toto postavení za kapelnictví v hudebním sboru knížete arcibiskupa olomúckého Colloreda. R. 1799 ještě žil v Olomúci. G. byl výborným houslistou a neméně dobrým dirigentem. Dlabač chválí též jeho hru na gambu. Při korunovacích Leopolda II. (1791) a Františka I. (1792) vystoupil G. s velkým úspěchem v Praze. Psal též symfonie, koncerty pro svůj nástroj, sonáty, tria, duetta, jež všechny zůstaly v rukopise. Srv. Meusel, Künstlerlexikon (2. vydání 1808); D'Elvert, Gesch. d. Musik in Mähren u. Schlesien (Brno, 1873).

4) Theodor von G., malíř bitev (* 1826 v Lieschenu v Horní Lužici — † 1892), žák genristy Hantzsche v Drážďanech. Jakožto kommandant mysliveckého pluku účastnil se válečného tažení r. 1870–71 a vystoupiv jako podplukovník r. 1873 usadil se v Drážďanech, kde byl i předsedou tamější umělecké jednoty. Od něho jest: *Korunní princ Albert přijímá přání prince Jiřího po bitvě u Beaumontu* (museum drážď., 1887); *Výjev z bitvy u Düppelu*; *Výjev z bitvy u Sedanu*; *Princ Jiří v bitvě u St. Privat* (1876); *Výjev z bitvy franc.-ruské Volkoviska r. 1812* (mal. 1880). *J-k.*

5) G. Hermann, skladatel něm. (* 1840 v Královci — † 1876 v Hottingenu), žák L. Köhlera, Sterna, H. z Bülowů a H. Ulricha, stal se r. 1863 varhaníkem ve Winterthurnu, r. 1867 přesídlil se do Curichu. 1870 vzdal se svého varhanictví a oddav se činnosti skladatelské, ostatek svého života strávil v Hottingenu nedaleko Curichu. G. proslavil se operou *Der Widerspenstigen Zähmung* (poprvé v Mannheimu r. 1874), jež půdy sice pomalu si musila dobývati, tím hlubší však zapustila kořeny, jsouc dnes po Wagnerových »Mistrech pěvcích«, s nimiž ve mnohém jeví spřízněnost, nejlepším moderním výtvorem něm. v oboru komické zpěvohry. Hudba její má pevnou, úměrnou stavbu, individuální výraz, rovnováhu orchestru a zpěvu, rozkošnou melodiku, vše je tu plynulé, v jeden plastický celek spjaté. Druhé opery *Francesca von Rimini* G. již nedokončil; 3. jednání dle náčrtku instrumentoval Ernst Frank a v té podobě sehráno dílo v Mannheimu r. 1877. G. napsal: F dur-symfonii, Jarní ouverturu, kantáty *Nenie* (Schiller) a *Es liegt so still* pro sbor a orchestr, *137. žalm* pro sóla, sbor a orchestr, 6 písní op. 12., klavírní a houslový koncert, klav. trio op. 1. a kvartet op. 6., C-moll-klav. kvintet, sonátu pro klavír na 4 ruce, řadu drobných skladeb pro hlasy, housle i klavír (z těchto zvláště *Genrebilder*). *-q.*

Götzdorf, ves v Čechách, hejt. Lípa Čes., okr. Mimoň, fara a pš. Zákupy; 77 d., 367 ob. n. (1890), kaple, 1tř. šk. a žel stanice rak. místní dr. (Lípa Čes.-Mimoň).

von **Götzen,** hraběcí rod někdy i v Čechách usedlý, viz z Götzů. Z pruské linie tohoto rodu pochází i Adolf hrabě von G., něm. cestovatel v rovníkové Africe (* 1866 na zámku Scharfenecku v pruském Slezsku), studoval práva, později však vstoupil do vojska a stal se r. 1887 důstojníkem u gardových hulánů. V létě 1891 podnikl s dr. Ehrhardtem lovecký výlet do něm. vých. Afriky. Navrátiv

se, byl přidělen válečné akademii. Na podzim 1893 vypravil se znovu do Afriky, tentokráte za velikým účelem prozkoumati rozvodí mezi Nilem a Kongem. Provázeli ho dr. v. Prittwitz a dr. H. Kersting. S velikou karavanou opustil 21. pros. 1893 Pangani na pobřeží východoafrickém, dosáhl bez obtíží jižního břehu Viktoria-Nyanzy a ubíraje se dále k sev.-záp. do Ruandy, objevil a slezl činnou sopku Kirunga ča Gongo (3350 *m*) a již. od ní značné jez. Kivu, vnikl v červenci 1894 do velikého pralesa rovníkového, překročil horní tok řeky Lovy a přítoku jejího Oso a stál 21. září u Kirundu, jižně od vodopádů Stanleyových, nad Kongem. Nyní dostala se výprava, vždy ještě 200 osob čítající, snadno po veletoku až k Atlantskému okeánu (5. pros. 1894). Výprava ta pohybovala se od Ruandy až ke Kongu na pochodu téměř 1000 *km* na území dotud neznámém, za kterýžto znamenitý výkon zeměpisná společnost berlínská propůjčila G-ovi zlatou medailli Ritterovu.

Götzenberger Jakob, malíř a ředitel galerie v Mannheimu (* 1800 v Heidelberce — † 1866 v Lucernu), žák Corneliův v Düsseldorfě. S ním odešel i do Mnichova a zaměstnán byl při malířské výzdobě glyptothéky. Allegorie *Právnictví, Lékařství* a *Filosofie* v aule university bonnské jsou jeho první díla. K pozdějším patří: *Klanění se pastýřů a mudrců*; *Korunování P. Marie*; *Evangelista Jan*; *Kající Magdalena*; *Víra, Naděje, Láska* (v kostele v Niersteinu). S učitelem svým cestoval i do Paříže a do Londýna, kde v Bridgewaterském paláci nedokončený dvůr proměnil ve skvostný sál, jejž také freskami vyzdobil. Pro palác Northumberlandský maloval čtyři obrazy ze staroanglické ballady, které v kresbě i v komposici patří k jeho nejzdařilejším dílům. Pokusil se též v oleiové malbě na plátně (*Madonna*; *Novicka*; *Modrá jeskyně*), ale jako ve freskách, i zde kolorit jeho jest velmi slabý. Za to v promyšlení, v hromadění idei ano i v kresbě šel přímo za Corneliem. *J-k.*

Gotzkowski (Gotskowski) Joh. Ernst, průmyslník pruský (* 1710 v Chojnici — † 1775 v Berlíně), měl v Berlíně továrnu na zboží galanterní, potom továrnu na zboží sametové a hedvábné. Jemu má Berlín děkovati, že za obležení r. 1760 od Rusův pod gen. Totlebenem nebyl vypleněn a válečná kontribuce 4 mill. tol. na 1½ mill. byla snížena. Oběti tuto přinesené a podobné služby i Lipsku r. 1761 prokázané způsobily jeho úpadek. Zemřel chud. Jeho *Mémoires d'un négociant patriote* (Berlin, 1769) vydány v něm. překladu ve »Schriften des Ver. f. Geschichte Berl.«, sv. 7. (1873).

z **Götzů** (*von Götzen*), hraběcí rod luneburského původu, v Čechách v XVII. a XVIII. stol. usedlý, má na svém původním štítě zlatou a černou barvou nazdél rozděleném dva zelené listy leknínu, každý na svém stonku a o svém kořenu (vyobr. č. 1585.); erb tento jest v rakouské i pruské větvi tohoto rodu štítkem pokaždé jinak rozhojněného a zlepšeného erbu. Jan z G. sloužil r. 1615 Čechům, potom Mannsfeldovi a přijav r. 1625 katolickou víru, vstoupil do císařského vojska, kde Valdštein jmenoval ho plukovníkem. R. 1633 byl se svým bratrem Petrem do stavu svobodných pánů a r. 1635 po vítězství u Nördling, k němuž značně na pravém křídle vojska přispěl, do stavu hraběcího povýšen a r. 1636 kommando jemu nad vojskem odevzdáno. Jako Gallasa tak Götze v druhé polovici jeho vojenské dráhy štěstí opustilo. R. 1637 nepodařilo se mu Banéra u Torgavy obklíčeného zajati a když r. 1638 proti Bernhardovi Výmarskému vytáhl, úplnou porážku utrpěl, tak že i před soud vojenský postaven, ale r. 1641 za nevinného prohlášen jest. R. 1643 svěřeno mu opět velitelství nad císařským vojskem ve

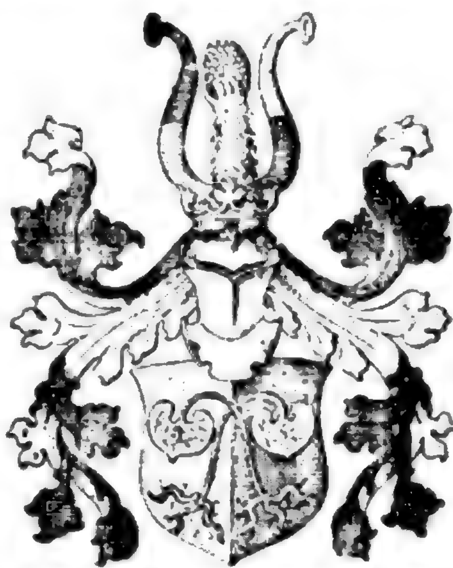

Č. 1585. Erb hraběcího rodu z Götzů.

Slezsku, odkud Švédy vypudil a r. 1644 bojoval proti Rakoczymu v Uhrách. V nešťastné bitvě u Jankova v Čechách velel jízdě a hned na počátku boje smrtelně raněn byv, zemřel dne 6. bř. 1645. Syn jeho Jan Sigmund Bedřich byl cís. podmaršálkem a koupil rodu svému panství Borské na Plzeňsku r. 1650. Po něm zdědila Bor jeho vdova Isabella roz. Trčkovna z Lípy († 1662), od níž se dostala polovice synu jejímu Sigmundovi Bedřichovi r. 1681. Manželka tohoto Markéta Barbora roz. hrab. Slavatová obdržela z dědictví Slavatovského Řečici a jistinu na panství Teleckém r. 1694. Synové její Jan Maximilián a Karel Josef, nastoupivše r. 1695 dědictví po své matce, porovnali se tak, že Karel Jana penězi odbyv, ujal Řečici, kterou prodal roku 1715, a Bor r. 1720. Jan Maximilián dostal se skrze svou manželku Marii, poslední Holickou ze Šternberka, na zámek Šternberk na Sázavě, byl appellačním radou a r. 1721 stal se JMC. radou († 1748). V okolí hradu Šternberka založil pohodlné cesty, postavil několik kamenných soch a jinými ještě chvalitebnými skutky zjednal si stálou památku v tamní krajině. Jedinou dcerou jeho Marii Barborou dostal se Šternberk hrabatům z Roggendorfu. O Karlu Josefovi nemáme po prodeji Boru více zpráv; synem jeho byl asi František Antonín hr. z G., jenž r. 1757 Such-

dol na Sedlčansku koupil a spolu s Krchleby na Neveklovsku ještě r. 1764 držel. R. 1788 připomínají se dva stejnojmenní hrabata z G. otec a syn Jan Arnošt a potomku jejich Josefu hr. z G., c. k. hlavnímu skladníku tabáku a kolků v Rovigu, potvrzen jest jeho titul a erb hraběcí dne 15. ledna 1866. Nyní jsou dvě pošlosti hr. z G. rakouských: hlava první větve jest Karel hr. z G. ve Vídeňském Novém Městě a hlava druhé větve Josef hr. z G. v Benátkách. Kromě rakouských hrabat z této rodiny známi jsou ještě hrabata z G. v Kladsku osedlí, jichžto praotcem byl druhý syn Jana, polního maršálka, hr. Jan Jiří, cís. tajný rada, komoří a hejtman zemský, ale pošlost jeho vymřela již r. 1771. Předkem pruských hrabat z G. byl bratr otce Janova maršálka Sigmund, praotec Bedřicha Viléma z G., kr. pruského generallieutenanta, jehož synové Bedřich Vilém a Adolf Sigmund do stavu hraběcího povýšeni byli i se svou sestrou Louisou r. 1794. V čele těchto pruských hrabat z G. jest hr. Gustav v Berlíně. *kiř.*

Gouache [guáš], franc., z ital. *a guazzo*, hustý vodnatý roztok, krycí barva s vodnatou pryskyřičnatou spojovací látkou. Gouachová malba jest odrůdou aquarellu; u této jsou barvy průsvitné, u oné se kryjí. Světla u gouachové malby nanášejí se barvami bělavými. Maluje se na papíře, hedvábí, pergamenu, slonovině a j. i lze docíliti netušeně krásných účinků, ale obrazy nedají se ani lakovati, ani mýti a jsou-li ve velkém suchu, loupají se. Ustálení maleb (fixirování) provádí se tím, že se obraz po rubu impregnuje fermeží a po zaschnutí velmi opatrně se olakuje (stříkáním). Gouachová malba hodí se výborně pro malování krajin, ovoce nebo květin ano i podobizen. Malba zvaná pologouachová, které se v novější době velmi zhusta užívá, jest sloučení malby gouachové s aquarellem. Zde malují se všecka místa až na světla sytě, kdežto světla upraví se podobným způsobem jako v aquarellu, když se totiž buď bílý nebo světlým tónem podetřený papír nebo jiný podklad malby přetírá řídkými barvami tak, aby prosvítal. Malbě gouachové podobá se malba barvami klihovými; rozdíl jest hlavně ten, že u malby gouachové spojovací látku rozřediti lze na cestě studené, kdežto rozředění spojovací látky u malby barvami klihovými musí se díti za tepla. *Fka.*

Gouan [guan] Antoine, botanik franc. (* 1733 v Montpellieru — † 1821 t.), vystudovav lékařství, byl professorem botaniky v rodném městě a vykonával v době válečné službu lékařskou v nemocnicích vojenských. Byl ve styku s Linnéem a zabýval se systematikou a floristikou, napsav zvláště: *Hortus regius Monspeliensis* (Lyon, 1762); *Flora monspeliaca* (t., 1765); *Illustrationes et observationes botanicae* (Curich, 1773); *Herborisations des environs de Montepellier* (Montpel., 1796); *Nomenclature botanique* (t., 1803); *Traité de botanique et de matière médicale* (t., 1804).

Goubau Antoon, nizozem. malíř genrů (* 1616 v Antverpách — † 1698 t.), žák Jeana de Faria, stal se r. 1636 mistrem antverp. cechu a cestoval po Italii, Francii a Hollandsku. Hlavní dva jeho obrazy jsou v museu v Antverpách: *Allegorie na studium umění v Římě* (1662) a *Pohled na Piazza Navona v Římě* (1680). Jiné obrazy jsou v pražském Rudolfinu a v mus. zvěřínském. *J-k.*

Goubaux [gubó] Prosper Parfait, spis. franc. (* 1795 v Paříži — † 1859 t.), ředitel kolleje Františka I. Napsal mnoho her divadelních, zejm. dvě, jež měly znamenitý úspěch: *Richard d'Arlington* (1832) a *Trente Ans ou la Vie d'un joueur* (1857).

Gouda [chau-], též Ter Gouwe [chau-], město v nizoz. prov. Již. Hollandě, na Ijssele, kde se stéká s Gouwou, uzel stát. žel. trati Utrecht-Rotterdam a G.-Haag. Ráz města, jehož ulicemi probíhají četné průplavy, jest starobylý. Má progymnasium, vyšší měšťanskou školu, veliké kasárny, nemocnici, městskou knihovnu, městské museum starožitností, radnici ve slohu pozdní gotiky a 5 kostelů, z nichž vyniká zvláště veliký kostel Svatojanský (*Groote Kerk*), založ. r. 1485 a přestavěný r. 1552, se 42 nádherně malovanými okny; 12 nejkrásnějších provedeno v l. 1555 až 1577 od bratří Dirků a Woutera Crabetha; 20.037 ob. (1891) provozujících obchod s máslem, sýrem a obilím, výrobu hliněných dýmek, hrnců, cihel (z bahna Ijssely), stearinových svíček, doutníkův a přádelnictví. V povstání nizoz. přidalo se město G. r. 1572 na stranu vzbouřenců a bylo jedním ze 6 měst, jež vysílala poslance ke shromážděním gener. stavů.

Goudelin [gudelen] Pierre, též Godolin [-len], v nářečí toulouském Goudouli [guduli], básník provenç. (* 1580 v Toulouse, † 1649 tam.), byl synem ranhojiče, vychován v lat. škole jesuitů, vystudoval práva a zapsán i za advokáta, praxe však nikdy neprovozoval. Záhy stal se oblíbeným v aristokratické společnosti toulouské a vystupoval často v balletech deklamuje verše neb prósu v toulouském podřečí. Jinak je málo známo z jeho života; v posledních létech dostalo se mu od města pense 300 liber a od kathedrály 60 l. R. 1617 uveřejnil první svou veršovou sbírku *Ramelet moundi*, již věnoval příznivci Adrianu de Monluc; sbírka ta obsahuje verše různých způsobů, stance, národní zpěvy, epigrammy, prology v próse k balletům a j. Sbirce této dostalo se velikého úspěchu a častěji jest tištěna; autor doplňoval ji jinými básněmi, tak r. 1647 připojil *Floureto noubelo*, ódu na prince z Condé a franc. ódu *A Sa Majesté Très Chrétienne Louis XIV*. Verše G-ovy překládány jsou do špan. a italštiny a dodnes těší se jisté oblibě v lidu. Zásluha G-ova je hlavně ve formální stránce; jazykem zpustlým a zanedbaným vládne velmi hbitě a obratně. Kritické vydání moderní je od J. B. Nouletta (Toulouse, 1887); opatřeno je kommentářem, glossářem a podobiznou G-ovou. Srv. Germain de Lafaille, úvod životopisný ve vyd. »Re-

meleta« z r. 1678 (Toulouse) a Dr. Noulet, Histoire litter. des patois du Midi aux XVIe et XVIIe siècles (Paříž, 1859).

Goudchaux [gušó] Michel, ministr franc. (* 1797 v Nancy — † 1862 v Paříži), původu židovského, r. 1830 člen státní rady, vzbudil svými pracemi z oboru finančního takovou pozornost, že byl v ún. r. 1848 jmenován ministrem financí, který úřad byl mu téhož roku od června do října svěřen podruhé a od prosince r. 1848—51 po třetí. Byl rozhodným zastancem sestátnění drah a přívržencem Cavaignacovým. R. 1857 zvolen byl od departementu seineského poslancem, odepřel však přísahu věrnosti Napoleonovi.

Goudimel [gud-] Claude viz Francie (hudba) str. 556.

Goudron [gudrõn], franc., slove kamenouhelný dehet (g. *mineral*) nebo nest (zemský klej).

Goudt [chút] Hendrik, ryjec nizozemský (* 1585 v Utrechtě — † 1630). V umění byl dilettantem a ctitelem Elsheimera, jehož obrazy skoupil a sám je velmi dovedně v rytinách reprodukoval. Jsou to zejména: *Malý Tobiáš; Velký Tobiáš; Útěk do Egypta*; *Stětí Jana Křt.*; *Jupiter a Merkur u Filémóna a Baucidy* a j. *J-k.*

Gough [gef] Hugh, baron a viscount, generál angl. (* 1779 ve Woodstownu — † 1869 v Londýně). Vstoupil r. 1791 do vojska angl., bojoval v Kapsku, v Záp. Indii a ve Španělsku, načež r. 1830 jmenován byl generálem a r. 1841 velitelem angl. vojska v Číně za »války opiové« (1841—42). Ve válce té porazil několikráte vojsko čínské, zničil před Kantonem loďstvo nepřátelské a zmocniv se r. 1842 Ča-pu a Vu-sangu, vplul do řeky Jang-tse-kiangu a dobyl důležitého Čing-kiangu. Za to povýšen byl na baroneta a jmenován velitelem vojska v Přední Indii proti Márátům a r. 1845 proti Sikhům, které 10. ún. r. 1846 u Sobráonu úplně porazil a zahnal až za Satledž. Když r. 1848 Sikhové znovu napadli území britské, utkal se s nimi G. v nerozhodné bitvě u Čillian-vállý (13. led. 1849), následkem čehož měl odevzdati vrchní velitelství generálu Napierovi; dříve než se to státi mohlo, dobyl G. celého Guzerátu, zničil skoro úplně moc Sikhů a připravil tak celý Pandžáb pod panství britské. Za odměnu povýšen byl na viscounta Guzerátského a Limerického a obdržel roční pensi 2000 liber. Po návratu do Anglie vstoupil do domu lordů a r. 1862 dosáhl hodnosti polního maršálka.

Gouin [guẽn] Alexandre, finančník franc. (* 1792 v Toursu — † 1872), byl bankéřem a členem pařížské obchodní rady. R. 1831 vstoupil jako poslanec do komory, kde náležel k opposici, a r. 1839 byl v koalici proti ministerstvu. Za ministerstva Thiersova r. 1840 byl ministrem obchodu, avšak ještě t. r. odstoupil se všemi kollegy. Jako člen národního shromáždění náležel r. 1848 ke straně protirevoluční. R. 1857 byl zvolen do zákonodárného shromáždění a r. 1867 jmenován senátorem.

Goujet [gužé] Claude Pierre, abbé, liter. historik franc. (* 1697 v Paříži — † 1767). Ač vychován jesuity, přilnul přece k jansenismu, pro nějž bylo mu trpěti v životě různé ústrky. G. byl velmi pilný pracovník, avšak bez vůdčích ideí. Hlavní dílo jeho jest *Histoire littéraire de la France* (20 sv., z nichž dva posl. v rukopise; Paříž, 1740 a n.); jiná: *Mémoire historique et litt. sur le Collège royal de France* (1758); *Dissertations sur l'état des sciences en France depuis la mort de Charlemagne jusqu' à celle du roi Robert* (1737); *Mémoires... de l'abbé G.* (1767). Namáhavým studiem ztratil G. zrak. Sebral za života svého vzácnou knihovnu, kterou z nouze na konci života musil prodati. Sestavil v 6 sv. její katalog, významný pro bibliografii.

Goujon [gužõn], franc., dřevěná hmoždinka, která se vkládá do zdi, kde hřebem, hákem anebo šroubem má se něco připevniti; kolík, klínek, čep; poval. *Fka.*

Goujon [gúžõn] Jean, sochař francouzský (* ok. 1515 v Normandii — † mezi 1564–68 v Bologni. Byl dvorním sochařem a architektem a účastnil se s P. Lescotem stavby Louvru. Dle děl jeho podobá se, že konal studie antických vzorů italských. Za hlavní jeho dílo pokládá se *Innocentova studna* v Paříži; od něho pochází plastická výzdoba zámků fontainebleauského a ecouenského, dále t. zv. domu Františka I., jedné části Louvru a zámku anetského pro Jindřicha II. Bronzové dvéře tohoto zámku, některé skulptury z ložnice Diany z Poitiers, *Diana s jelenem a psy*, pak basrelief *Smrt a z mrtvých vstání* byly péčí Alex. Lenoira sebrány a v Louvru s mnohými jinými pracemi uschovány. G-ovy práce vynikají bohatostí myšlének, oduševnělou koncepcí, jemností provedení a slohovou architektonickou úpravou. *Fka*

Goulard [gulár]: 1) G. Thomas, chirurg franc. (* v Montaubanu — † po 1784). Působil v Montpellieru nejprve jako král. demonstrátor při chirurgii a anatomii a pak jako chirurgien-major vojenské nemocnice. Vydal: *Mém. sur les maladies de l'urethre et sur un remède spécifique pour les guérir* (1746); *Traité des maladies de l'urèthre, avec la composition des différentes espèces de bougies propres à les guérir radicalement* (1752, v němž vyložil skladbu bougií jím užívaných a pak léčivé vody *eau végéto-minérale*, jež dosud se nazývá G-ovou vodou (v. t.); *Traité sur les effets des préparations de plomb..., employé pour différentes maladies chirurgicales* (1760); *Oeuvres de chirurgie* (1763, 2 sv. a častěji).

2) de G. Marc Thomas Eugène, státník franc. (* 1808 ve Versaillech — † 1874 t.), od r. 1846 byl poslancem konserv. majority, za druhé republiky r. 1850 byl zvolen do Zákonodárného shromáždění, kdež porážel politiku elysejskou, načež 2. pros. 1851 uvězněn. Vystoupil na pole politické až po válce franc.-německé byv zvolen v ún. r. 1871 do Národního shromáždění; spolu podepsal pak v květnu mír frankfurtský. V listop. t. r. byl jmenován vyslancem v Římě, v ún. r. 1872 ministrem

zemědělství a obchodu, v dubnu t. r. min. financí. Váhav nějakou dobu mezi pravicí a levicí, přidal se konečně k oné a stal se rozhodným orleanistou, následkem čehož střetnul se s Thiersem a vzdal se svého portefeuillu. Po pádu minist. Broglieova svěřil mu Mac Mahon sestavení nového kabinetu (16. května 1874), což se mu však nezdařilo.

Goulardova voda (lat. *aqua Goulardi*), směs zásaditého octanu olovnatého, lihu a studničné vody dle návodu franc. chirurga Thom. Goularda.

Goulburn [gólbern], město v jihových. části australské osady N. J. Walesu, na řece Wollondilly, při železnici sidney-melbournské, obchodní střed jižní části osady, s 10.916 ob (1891). Jsouc sídlem katol. a anglik. biskupa, má několik kostelů, ženský klášter, St. Patrick's College, ústav živnostenský, několik bank, plynárnu, jirchářství a pivovarství.

Gould [gúld nebo góld]: **1)** G. John, zoolog angl. (* 1804 v Lyme, Dorsetshire — † 1881 v Londýně), byl zaměstnán v král. zahradě windsorské, později byl praeparátorem londýnské zool. společnosti. Zabýval se hlavně ptactvem i vydal o něm veliké soustavné, namnoze nádherně illustrované práce: o ptactvu himálajském (*A century of birds from the Himalaya mountains*, Londýn, 1832, s illustr. od jeho ženy), o evropském (*The birds of Europe*, t., 1832—37, 5 sv.), o ptactvu a ssavectvu australském na základě studijních cest svých po Australii r. 1838—39 (*The birds of Australia*, t., 1842—69, 8 sv.; *The mammals of Australia*, t., 1845—63, 3 sv.). Později vydal na základě bohaté sbírky (2000 exempl.) monografii kolibříků (*A monograph of the Trochilidas*, t., 1849—61), obšírný popis ptáků britských (*The birds of Great Britain*, t., 1862—73, 5 sv.) a Nové Guinee (*The birds of New-Guinea*, t., 1875—88, 5 sv.). K jiným jeho pracím náleží ještě: *Odontophorinae, or Partridges of America* (t., 1844—50); *Handbook to the birds of Australia* (t., 1865, 2 sv.), *Monograph of the Pittidae* (t., 1880, 1. díl).

2) G. Alfred Pearce, lékař angl., působí jako chirurg různých nemocnic v Londýně. Napsal *On the rapid mode of cure of external aneurism by means of the elastic bandage* (1882); *On the radical cure of varicocele by the galvanic écraseur* (1880); *Case of spina bifida cured by injection of codine* (1877) a j.

3) G. Thomas, sochař (* 1818 v Massachusettsu), byl žákem Cheneva a pracoval, mimo desetiletý pobyt v Italii, nepřetržitě v Bostonu. Z jeho děl nejznámější jsou četná poprsí; provedl též několik allegorických a ideálních soch, jako *Západní vítr*, *Kleopatra*, *Timon athénský*, *Duch z Hamleta*, reliefy *Páry* a *Elektřiny* a j. *J-k.*

4) G. Benjamin Abthorp, hvězdář amer. (* 1824 v Bostoně), vystudovav v rodném městě, vzdělával se dále na hvězdárnách v Greenwichi, Paříži, Berlíně a v Gotinkách. R. 1848 vrátil se do Ameriky, byl r. 1851 ustanoven při Coast Survey (ústavu pro vyměřování pobřeží) a provedl tu telegraficky mnoho měření délek zeměp., jakož i kontrolu délek zámořských pomocí kabelu nedávno před tím položeného (1866). Pojednává o tom ve spise *The transatlantic longitude* (»Smith. Contrib.« 1869). Od r. 1856—59 byl ředitelem hvězdárny v Albany. Občanské války amer. súčastnil se ve službě zdravotní kommisse a sebral tu látku k dílu *Military and anthropological statistics of American soldiers* (New York, 1869). R. 1868 odebral se do již. Ameriky, aby tam provedl podobnou práci pro nebe jižní, jako je Argelanderova »Durchmusterung« pro nebe severní. Výsledek práce té byl atlas jižního nebe *Uranometria Argentina* (Buenos-Ayres, 1879) a katalog 73.160 hvězd mezi 23° a 80° již. šířky (*Mean positions for 1875.0 of the Stars observed in the Zones at the Argentine Nat. Observ.* (Cordoba, 1884, 2 sv.). Podnik ten původně soukromý proveden byl pak nákladem vlády argentinské a G-ovi bylo nařízeno zaříditi v Cordobě hvězdárnu; byl pak ředitelem jejím od r. 1870—85. Výsledky práce za ten čas vykonané uveřejněny jsou ve 14 sv. annalů hvězdárny cordobské. R. 1872 založil tam ústav meteorologický a rozšířil stanice pozorovací po celé Argentině a sousedních krajinách. R. 1885 vrátil se do Bostonu a pokračoval ve vydávání »The astron. Journal«, jejž založil a od r. 1849—61 redigoval (sv. 1. vyšel v Cambridgei r. 1851, 6. sv. 1861, 7. sv. 1886). Hlavní díla jeho jsou: *Report of the discovery of the planet Neptune* (Washington, 1850); *Discussions of observ. made by the U. S. astron. exped. to Chili, to determine the solar parallax* (t., 1856); *Reduction of the observ. of fixed stars by d'Agelet at Paris in 1783-85* (t., 1866); *Untersuchungen über die gegenseitige Lage der Bahn der zwischen Mars u. Jupiter sich bewegenden Planeten* (Got., 1848). V Cordobě objevil velkou vlasatici r. 1881, užil fotografie na nebe a redukoval fotogr. obrazy Plejad a shluku Praesepe velmi přesně. Též podal práci o závislosti středního směru větru od periody skvrn slunečních (Ann. de la of. meteor. argent., sv. 1., 1878). Od G-a pochází též označení asteroid číslicemi v kruhu, na př. ⑤. *VRý.*

5) G. Sabine viz Baring-G.

6) G. Jay, finančník amer. (* 1836 — † 1892 v N. Yorku), jsa synem chudého farmáře vystoupil v 16 létech ze školy, věnoval se měřictví a ve třech létech vyzískal více než 12.000 zl. Pak vstoupil do dřevařského obchodu, jehož stal se záhy majitelem. Prodav později obchod, oddal se finančnictví; v krisi r. 1857 skoupil akcie některých drah až za 10% jejich hodnoty a tím zvýšil v krátce své jmění na 250.000 zl. Ještě více přálo mu štěstí v New-Yorku: dráhy Union Pacific, Wabash, Texas and Pacific, Missouri and Pacific a j., jakož i Pacific Steamship Company, Western Union Telegraph Company a vzdušné dráhy new-yorské, vše bylo pod rozhodujícím jeho vlivem. V životě soukromém byl velice střídmý, skromný a uzavřený a při tom pracoval i 18 hodin denně v době, kdy byl již pověstným millionářem. Zanechal na 100 mill. dol. *Vel.*

la **Goulette** [gulèt], ital. Goletta, město v Túnisu, 12 *km* k vých. od města Túnisu, s nímž jest spojeno železnicí 17 *km* dl. Přístav zdejší jest vlastně úzký, mělký průplav, přístupný jen menším lodém. Větší lodi nuceny jsou kotviti v zátoce před ním u vzdálenosti 1 *km* od břehu. Lodní ruch obnášel tu dříve přes 1 mill. tun v ceně přes 15 mill. fr., klesl však velice následkem otevření přístavu túniského r. 1893. Město skládá se ze sev. čtvrti, kde se nalézá tvrz a batterie, a ze čtvrti jižní, oddělené od předešlé průplavem v niž jsou 2 paláce bejovy, arsenál a loděnice. Obyvat. ok. 4000 (1892), vedle Evropanů (as 2000) nejvíce Arabů, černochů a židů. Četně navštěvované lázně mořské a mnoho vill. Zde stávalo římské *Oppidum Ligulae*.

Goulotte [gulòt] viz Drip.

Gounod [gunò] Charles François (* 1818 v Paříži — † 1893 t.), obdržev první hudební základy od své matky, poslán byl do lycea sv. Ludvíka a již tehdy účastnil se přednášek Reichových. V 16 letech vstoupil na konservatoř, kde učiteli byli mu Halévy, Lesueur a Paër, roku 1837 získal druhou, 1839 kantátou *Fernand* první velkou cenu i šel do Říma. Klassická půda, dojem skladeb Palestrinových, umělecký ruch v Medicejské ville a styk s Mendelssohnovou sestrou, Fanny Henselovou, jež sblížila ho hudbě německé, hlavně Bachovi, byly G-ovi mocné vzpružiny. Z té doby pochodí rozkošné jeho písně *Le soir*, *Le vallon*, *Le printemps* a j., do popředí vystupuje však záliba v posvátné hudbě, již r. 1841 dal tříhlasou slavnostní mši se sborem a orchestrem. Zároveň objevují se první záchvaty mysticismu, jenž zůstal G-ovi příznačným. Zanášel se myšlénkou, věnovati se církvi, když pojednou nastal v nitru jeho rozvrat. Odejel do Vídně, kde r. 1842 u sv. Karla provésti dal své 3hlasé *Requiem* ve slohu Palestrinově, pak do Německa a pln dojmů, zejména z hudby Schumannovy, vrátil se do Říma a r. 1844 do vlasti. Zde opakuje se náboženské jeho horování. Tu stává se v semináři »des Missions étrangères« ředitelem kůru, obléká roucho novice, na svazku nábožných sborů *Offices de la Semaine sainte* podpisuje se »abbé« a hodlá vstoupiti do řádu. Tou dobou povstalo množství mší G-ových, jichž většina se ztratila. Avšak nový, tenkráte rozhodný převrat nedal na sebe dlouho čekati. Hudební kruhy pařížské, jež o G-ovi od provozování jeho slavnostní mše u sv. Eustacha (1849) neslyšely, rázem rozrušeny byly velkým jeho úspěchem v Hullahově koncertu v Londýně (1851). Umělecká dráha G-ova byla rozhodnuta: obrátil nyní veškeré úsilí k divadlu. Ještě t. r. debutoval ve Velké opeře zpěvohrou *Sappho* Úspěch kolísal; nezkušenost scénická, rozervanost partitury mu vadila, ale dojemné 3 jednání, široké sbory, ušlechtile krásné stance objevily znalcům bohaté, svérázné nadání. R. 1852 následovaly sbory k Ponsardově tragédii *Ulysse*, kde snažil se zachytiti v rhythmu i harmonii ráz antický. Téhož r. jmenován ředitelem »Orphéonu«, chorálního spolku pařížských škol. Nový pokus ve Velké opeře, *La nonne sanglante* (1854), zase selhal, hlavně pro protivné libretto; avšak již r. 1858 začalo se G-ovi usmívati štěstí. Jeho *Médecin malgré lui* (z Molièra) v Théâtre lyr. sice nesvědčí o G-ově komické žíle, ale uhlazenost výrazu, duchaplné šlehy a jemný archaický nádech zvyšují zájem díla. A hned roku násl. G. svádí rozhodnou bitvu: 19. bř. 1859 objevil se na témž jevišti *Faust*, jenž spočátku zmátl obecenstvo i kritiku — vytýkán mu nedostatek melodie; ale zatím úspěch rostl a »Faust« byl první operou, jež z divadla druhého řádu dostala se do Velké opery (1869; do r. 1892 provozována zde již asi po 950kráte). Pro franc. hudbu dílo má ten význam, že modernímu hnutí dostalo se jím širší půdy: neboť Berlioz, jenž i G-ovi byl bohatou studnicí, dosud byl zneuznáván, zamítán. G. značí oproti svému zpěvohernímu okolí obrat k ideálnějšímu. Ovšem nevymanil se ještě ze svého prostředí úplně, a je také příliš malým dramatikem, aby franc. operu mohl zreformovati; nicméně nalezl svému dialogu novou členitost (oslovení Markétky Faustem), svému orchestru nové rozkošné, smyslným kouzlem jemně pojících se timbrů hýřící barvy, svým harmoniím vzdušnost, melodiím žár překypujícího citu. G. je především lyrikem, pěvcem lásky. S této stránky také chopil se faustovské látky. Všelidský problem Goethův mizí jeho zrakům, episoda s Markétkou je mu vším. Z nespokojence doktora Fausta zbyl galantní záletník. Tím narazil v Německu na tuhý odpor. Kritika viděla jen Goethovu látku pokaženu, co zatím opera slavila úspěchy od jeviště k jevišti. Příkré tyto úsudky byly namnoze přenáhleny: pominuto totiž úplně ovzduší, v němž opera se zrodila, pokrok, jaký v něm značila, přednosti její lyriky. Ta zůstává jejím těžištěm, a nikdy dříve milostná lyrika nenašla si tónů tak roztoužených, žhavých a sladkých, jako v zahradní scéně. Druhé hlavní dílo G-ovo, *Roméo et Juliette* (1867 v Théâtre lyr.; 1873 v Kom. a konečně ve Vel. op.), jeví se nám ve svém základě vlastně jen variací *Fausta*. Opět stojí v popředí láska, opět jsou to tóny roztouženosti, něhy, milostného žáru, které převládají, ano i výjevy soubojové se zase vyskytují. Bylo třeba genia, aby se neopakoval, což G-ovi se zdařilo. Nedosáhl sice opět výše zvolené látky, avšak partitura jeho chová mnohý skvost, a již různost gradace, jimiž odstíniti dovedl vždy vracející se milostné duety, svědčí o pružné invenci. Dílo, jevící v orchestraci pokrok, nezadá v ničem »Faustu«. Mezi oběma svými arcidíly vytvořil G. pěknou idylku *Philémon et Baucis* (pracována pro Baden o 1 aktu, pro Théâtre lyr. r. 1860 rozšířena na 3, pro Kom. operu zkrácena r. 1876 na 2 akty), zpěvohru velkého stilu *La reine de Saba* (Velká op. 1862; více líbila se v Německu, zvl. v Darmstadtě), pastoralu *La Colombe* (v Badenu 1860, v Kom. op. 1866) slunečným jasem prosycenou *Mireille* (Théâtre Lyr. 1864), veskrze práce svědčící krásnými jednotlivostmi, že povstaly v nej-

šťastnější době tvořivosti autorovy. Dramatická díla po »Romeu« koncipovaná svědčí již o úpadku: *Cinq-Mars* (1877); *Polyeucte* (1878); *Le tribut de Zamora* (1881). Válka r. 1870 zahnala G-a do Londýna, kde setrval až do r. 1875. Vytvořil tu mnoho anglických písní (seznam částečně v dodatku k Fétisově »Biogr. univ.«), založil »Gounod's Choir« a o výstavě r. 1871 provedl velkou kantátu *Gallia*. Poslední dobou zvítězila u G-a opět náklonnost k mysticismu, jemuž dal výraz v řadě děl náboženských. G. byl od r. 1866 členem Institutu, od r. 1877 kommand. Čestné legie. V akademii účastnil se horlivě rozprav, z nichž vynikly *La nature et l'art*, *Le Don Juan de Mozart*. V Anglii vyšel též svazek jeho studií (*La routine en matière d'art*) s autobiografií, vydaný Georg. Weldonovou. Mezi jinými črtami zajímá tu předmluva k *George Dandin*, neprovozované komické zpěvohře G-ově, již složil na prosu Molièrovu. Výčet skladeb G-ových doplniti jest aspoň násl.: hudba k *Les deux reines de France* (Legouvé), k *Jeanne d'Arc* (J. Barbier), *Les drames sacrés*: mše *du Sacré-Coeur de Jésus*, *Angeli custodes*, *Sainte Cécile*, *à Jeanne d'Arc*, druhé *requiem*, *Te deum*, *De profundis*, *Ave verum*, *Pater noster*, *Stabat mater*, *O salutaris*, *Magnificat*, *Vexilla regis*, *Sicut cervus* a pod., oratoria *Tobie*, *Jésus sur le lac de Tibériade*, *Mors et vita*, *Rédemption*, symfonie do D-dur a Es-moll, *La reine des apôtres*, *Marche romaine*, *Saltarello*, *Marche funèbre d'une marionette*, kantáty *A la frontière*, *La danse de l'épée ou le vin des Gaulois*, meditace na Bachovo 1 praeludium pro soprán, housle, piano a varhany, množství písní, kantik, sborů, skladeb pro klavír, pro housle s orchestrem *Le calme*, též *Méthode de cor à pistons*. Srv. Claretie, Portraits contemp.; Arthur Pougin v »L'Art« (1877) a v »Revue encyclopédique«; Fétis, Bibl. univ. a publikace G. Weldonové. *-q.*

Goupil [gup-]: **1)** G. Adolphe, franc. vydavatel rytin a obchodník s obrazy (* 1806 v Paříži — † 1893 t.), zal. r. 1827 obchodní dům k rozšiřování děl franc. doma i v cizině, kdež měl pobočné ústavy v Londýně, Haagu, Berlíně a v Novém Yorce. Otevřel skutečně zvláště v Americe ohromné tržiště výtvarnictví franc. Jako vydavateli rytin náleží mu zásluha, že vydal práce nejlepších rytců franc. a vůbec vítězně hájil rytinu proti leptání a jiným rychlým způsobům. Nástupci jeho, firma Boussod Valadon & Cie. (od r. 1884), opatřují hlavně nádherná vydání se světlotisky a barevnými reprodukcemi. Firma složena je nyní z Léona Boussoda (otce), Renéa Valadona (zetě), Etiennea a Jeana Boussoda (synů) a Léona Avrila (zetě). Technické ústavy domu toho nalézají se v Asnièrech u Paříže.

2) G. Jules, malíř franc. (* 1843 v Paříži — † 1883 v Neuvilly), žák Ary Scheffera, maloval genry, jejichž umělecké těžiště spočívá v bohatém, mistrovském koloritu. Od něho jest: *Almužna*, *Novinka na venku*, *Vznešená dáma z doby revoluce*, *Scéna z r. 1795* a j. *J-k.*

Gour, město bengalské, viz Gaur.

Goura jest jediný rod čeledi holubů korunáčů (*Gouridae*). Tělo nemotorné má velikost slepice, zobák krátký s hladkým okrajem; na hlavě jest vějířovitý přímý chochol z rozčíslých per. V křídlech jsou letky ramenné delší nežli ruční. Ocas jest dlouhý, zakulacený ze 16 per složený. Běhák jednou tak dlouhý než prsty, poměrně krátké. — Nejznámější ze tří druhů Nové Guinee jest G. *coronata*, holub korunáč, barvy šedé, na hřbetě a ramenech špinavě hnědé; veliká krycí péra uprostřed bílá, u kořene černá, na konci hnědě červená, oko šarlatově červené, nohy rudé. Životem podobá se G. bažantu; běhá v malých tlupách po půdě lesní a živí se plody. Do hnízda volně z větví spleteného klade po jednom vejci. Často bývá ho v zoologických zahradách viděti, kde dobře předržuje zimu a též se rozmnožuje. *Bše.*

de **Gourcouff** [gurkůf] hrabě (* 1780 — † 1866 v Paříži), pocházel ze staré rodiny bretonské a vedl po 50 let »Compagnie des assurances générales«, jejíž 4 větve po sobě založil, zjednav si tak znamenité zásluhy o rozkvět pojišťovacích institucí ve Francii.

Gourd [gúr] Jean Jacques, filosof franc. (* 1850), studoval theologii v Montaubanu a Genevě, potom na různých universitách něm. Nyní jest professorem filosofie v Genevě. G. jest stoupencem novokriticismu. Mimo články uveřejněné v »Revue philosophique« (*Un vieil Argument en faveur de la métaphysique*, 1890; *Métaphysique et morale*, 1891; *Le Rôle de la volonté dans la croyance*, 1891) jest nejčelnějším jeho dílem toho směru *Le Phénomène* (Paříž, 1888). *Zb.*

Gourde [gurd], stříbrná mince republiky Haiti, též peso, piastr zvaná. V l. 1818—34 razila se o zrnu 582—875; g. od r. 1881 v Paříži ražený = 5 frankům. Dělí se na 100 centů (centimů).

Gourdin [gurdeň] Adolf L., inženýr belg. (* 1812 — † 1887), jenž se proslavil zvláště při železničních stavbách ve své vlasti i ve Francii. Vystavěl za 50 dní železnici 25 *km* dl. v ležení Châlonském a za 20 měsíců viadukt Chaumontský, 600 *m* dl. a 60 *m* vys.; stavěl také průplav belgický z Bossuyta do Courtrai 15·5 *km* dl. *Plk.*

Gourdon [gurdoň], hl. město arrond. ve franc. dep. Lot, na vysokém kopci nad ř. Bleu, při žel. dráze orléanské, s 4834 ob. (1891), pamětihodný chrám sv. Petra a kostel kapucínský ze XIV. stol. a poutn. kaple P. Marie; výroba vlněných látek a plachtoviny, obchod s vínem, olejem, lanýži a ořechy.

de **Gourgaud** [gurgó] Gaspard, baron, generál franc. (* 1783 ve Versailiech — † 1852 v Paříži), účastnil se tažení válečných v létech 1805, 1806, 1807 a 1808 ve Španělích, kdež vyznamenal se u Zaragozy, r. 1809 u Wagramu; r. 1811 rekognoskoval Gdańsko ku spokojenosti Napoleonově, jenž ho učinil ordonnančním důstojníkem. R. 1812 účastnil se výpravy ruské, vyznamenal se roku 1813 u Lipska a u Brienne zachránil Napoleonovi život, načež jmenován r. 1814 plukovníkem. Přidal se pak

k Bourbonům, ale po návratu Napoleonově z Elby stal se zase jeho generálním pobočníkem. Následoval ho pak na sv. Helenu, kdež mu pomáhal v přípravách k jeho Pamětem. R. 1818 vrátil se odtud do Evropy pro neshody s Montholonem, usadil se v Londýně, odtud však vypuzen po uveřejnění knihy *Campagne de 1815*, jíž vzbudil nelibost Wellingtonovu. R. 1821 dosáhl svolení k návratu do Francie. S Montholonem vydal pak *Mémoires pour servir à l'histoire de France sous Napoléon* (Paříž, 1822—24, 8 sv.), napsal *Napoléon et la grande armée en Russie* (t., 1824) a polemisoval horlivě s kritiky Napoleonovými hrabětem Fil. de Ségur a Walterem Scottem (*Réfutation de la vie de Napoléon par sir W. Scott*, Paříž, 1827). Po revoluci červencové vstoupil zase do činné služby, stal se r. 1832 pobočníkem Ludvíka Filipa, r. 1835 generallieutenantem, r. 1840 seděl v kommissi, která převezla pozůstatky Napoleonovy do Paříže, r. 1841 povolán do komory pairů. R. 1848 byl pensionován, rok na to zvolen pak do shromáždění zákonodárného.

Gourmand [gurmañ], franc., žrout, jedlík, labužník, vyběráček; g. jest tedy člověk, který jí mnoho i dobře; naproti němu gourmet [gurmé] dbá jen na jakost, jest zjemnělý a opravdový vybíravý labužník, jakýsi theoretik, a glouton [gluton] jen na kolikost, pouhý jedlík; friand [frian] pak jest mlsoun. Etymologicky souvisí spolu slova g. i gourmet pochodíce z téhož lat. *grumus*. — **Gourmandise** [gurmandíz], labužnictví.

Gourmet viz Gourmand.

de **Gourmont** [gurmon] Jean, malíř a ryjec franc. (* v Lyoně kol. 1540). Se svým bratrem usadil se r. 1570 v Paříži, kde založil sklad knih. Jeho rytiny, označené monogrammem *J. G.*, rovnají se nejlepším pracím mistrů něm. XVI. st., ano s jeho jemnými nuancemi světla neshledáváme se ani u Behama a Pencze. Rovněž zajímavá a rozmanitá jest volba jeho látek. *J-k.*

de **Gournay** [gurné]: **1)** de G. Marie de Jars, spisovatelka franc. (* 1565 v Paříži — † 1645 t.), proslula hlavně přátelským stykem svým s filosofem Montaignem, jehož »Essaiemi« se nadchla v 18. roce, jakož nabyla záhy neobyčejného vzdělání. Roku 1595 upravila jeho Essaie k vydání podle opraveného exempláře, jehož se jí dostalo od vdovy Montaigneovy. Kromě toho psala sama úvahy literární, mravoučné i verše v slohu preciósním; vyšly sebrány pod různými názvy, jako: *Ombre de la dlle de G.* (Paříž, 1626) a *Les Advis ou les présents de la dlle de G.* (Paříž, 1634 a 1641). Srv. Léon Feugère, Mlle de G. (Paříž, 1853).

2) Jean Cl. Vincent de G., politický oekonom francouzský (* 1712 v Saint-Malo — † 1759). Jsa synem obchodníka, určen byl od otce k obchodu a poslán byl do Cadixu do Španěl, kde setrval 15 let. Navrátiv se r. 1744 do Paříže, vydal se v brzku na cesty po Hollandsku a Anglii. Když se právě chystal na novou cestu do Španěl, zemřel jeho obchodní společník a odkázal mu jmění. G. věnoval se nyní službě úřední. R. 1749 stal se obchodním intendantem a prováděl v tomto úřadě zásady svobodného obchodu. Viz Fysiokratism.

Gournay en Bray [gurné añ bré], kant. město ve franc. dep. Seine-Inférieure, arr. Neufchâtel, na ř. Epte, při Sev. a Záp. dráze, má 3829 ob. (1891), got. kostel z XII. stol., jirchářství, výrobu plátna a porculánu, značný obchod s dobytkem, máslem a sýrem a železité prameny.

Gourock [gúrok], přístav a lázeňské místo v skot. hrabství renfrewském, na již. břehu aestuaria Clydeského, při želez. Caledonské, několik *km* sz. od Greenocku, se 4475 ob. (1891).

Goût [gú], franc., z lat. *gustus*, chuť (k jídlu), chuť ve smyslu fysiologickém i přeneseně chuť k něčemu, náklonnost, smysl pro něco; vkus; de bon g., vkusný; le g. national, národní sloh. — **Goûter** [guté], ochutnati něco; libovati si v čem; nejprve pro zálibu fysiologickou a smyslnou, pak i zdůvodněnou, aesthetickou. — **Goûter a goûté** [guté], subst., svačina, ve Švýcařích i večeře; pak i snídaně na vidličku, dopolední zákusek.

Goutte [gut], franc., kapka, fig. drobet, trocha; také pakostnice; g. d'eau [-dó], kapka vody, též jméno bezbarvého brazilského topasu; g. d'or [-dór], zlatá kapka, též jméno bílého vína burgundského; g. à g., po kapkách, pomaličku; vin de g. [veñ-], samotok (vína).

Goutte militaire [gut militér], franc., nazývá se kapavka chronická, která hlavně objevováním se ranní kapky (*goutte du bon jour*, Ricord) se jeví. Viz Gonorrhoea. *Jý.*

Goutterot [gutrò], franc., mur g. slove vyzdívka pod pozednicí krovů, která po jedné straně omezujíc nadokapní žlab, s balustrádou umístěnou na druhé straně téhož tvoří jakousi galerii nebo ochoz. Ve slohu gotickém jakož i v jiných slozích vyskytuje se podobné uspořádání velmi zhusta. V obr. č. 1586. podáno jest podobné uspořádání z Prašné věže v Praze. *Fka.*

de **Gouvêa** (Govea): **1)** Antonio de G., právník, filosof a humanista portug. (* 1505 — † 1566). Studoval v Paříži a na právnických školách v Toulouse, Avignonu a Lyonu, učil r. 1541—44 v Paříži filosofii, kde s úspěchem hájil Aristotelovu logiku proti Petrovi Ramusovi (*Pro Aristotele responsio adversus Petri Rami calumnias*, Paříž, 1543). Na to byl professorem právních věd v Toulouse (1544), Cahorsu (1549), Valenci (1554), Grenoblu (1555) a naposledy v Turině. G. náleží mezi nejlepší latinisty své doby. Latinsky vydal sbírku básní *Epigrammatum Libri duo et Epistolae quatuor* (Lyon, 1539), uspořádal vydání *Vergilia* a *Terentia* (t., 1541), přeložil z řečtiny Porfyriovu *Isagoge* (t., 1541) a kommentoval různé spisy Ciceronovy. Sebr. jeho spisy uspořádal J. Van Vaasen (*Opera juridica, philologica, philosophica*, Rotterdam, 1766).

2) Antonio de G., cestopisec a dějepisec portug. (* 1570 v Beje — † 1628 v Mansanares de Membrilla ve Španělích), byl členem řádu poustevníků sv. Augustina, odešel r. 1591 učit scholastice do Goy. R. 1602 poslán byl místokrálem indickým k šachu perskému žádat ho o pomoc proti Turkům, načež odebral se na dvůr portugalský, pak římský. Poslán byv do Persie jako apoštolský nuncius, byl tu vězněn a později vraceje se do Evropy přepaden byl loupežníky a znovu 2 léta vězněn. Vrátiv se do Madridu (1620), vykonal ještě diplomatické poslání do Oránu. Napsal některá díla missijní a dějepisná: *Jornada do arcebispo de Goa D. Frey Aleixo de Menezes, quando foy as serras de Malavar e lugares em que morão os antigos christiãos de S. Tho me*, zpráva o cestě na pobřeží malabarské (Coimbra, 1606, 2 díly); *Relaçãos de Persia e do Oriente*... (Lisabon, 1609) a jiné *Relação* o vojnách perského šacha Abbasa s tureckými sultány Muhammedem a Achmetem (Lisabon, 1611) a j. Psal také španělsky dílka náboženská.

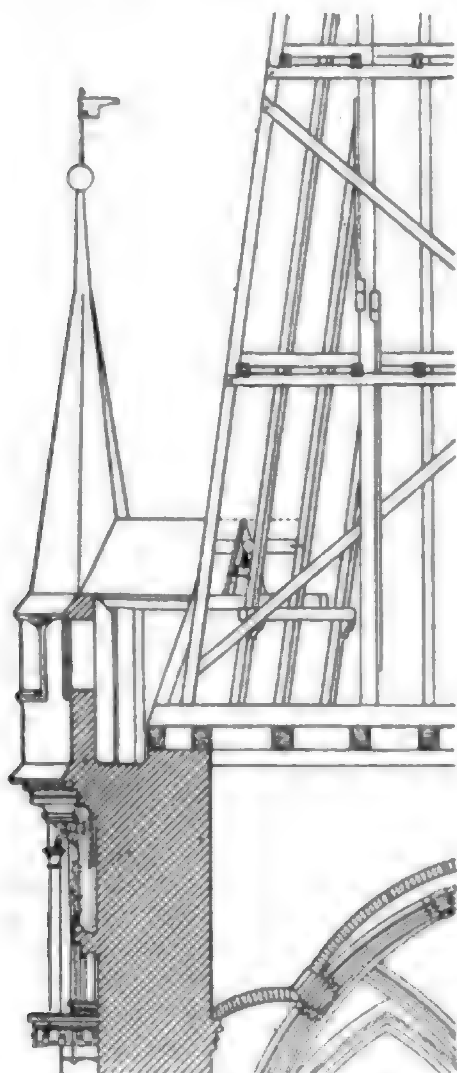

Č. 1586. Goutterot.

Gouvernante [guvernãnt], franc., 1 manželka místodržitelova; vladařová; 2. hospodyně; 3. guvernantka, vychovatelka.

Gouvernement [guvernmãn], franc., vedení, správa, ředitelství, zvláště správa státní, vláda, moc vládní; také místodržitelství, vladařství, vládní okres gouvernera (gubernie).

Gouvernementální, z franc., vládní (nařízení, úředník, strana atd.).

Gouverneur [guvernér], místodržitel, vladař, viz Francie str. 495.; také vychovatel.

Gouvion [guvion] Laurent marquis de Saint-Cyr viz Saint-Cyr.

Gouvy [guvi] Théodore, hud. skladatel franc. (* 1822 v Goffontaině u Saarbruku), studoval v Metách, pak práva v Paříži, načež oddav se hudbě, učil se hudební theorii a komposici u Elwarta a vzdělání své dokončil v Berlíně a Italii. Potom navrátiv se do Paříže, vzbudil pozornost symfonií z Es-dur (1847). Druhá jeho symfonie byla provozována r. 1850 v lipském Gewandhause a v Kolíně n. R. s velikým úspěchem potkaly se dvě další jeho symfonie, první z D-moll (1856), druhá z C-dur (1861). Všech jeho skladeb, v nichž jeví se jako hudebník důkladný, bohatostí myšlének vynikající, snad až příliš plodný a vliv školy Mendelssonovy nezapírající, jest asi 170: kvartetta a kvintetta pro smyčcové nástroje, 6 symfonií, *Stabat mater*, *Requiem* pro 4 hlasy, sbor a orchestr, kantáty *Edip* a *Ifigenie v Tauridě*, sonáty, 18 serenád pro piano, sbory, písně a j.

Govaerts [-várc], též Goyaerts Abraham, malíř krajin (* 1589 v Antverpách — † 1626 nebo 1627), žák Jana Brueghela st., jehož způsob malby též napodobil. Jeho obrazy jsou v Augšpurce, Haagu, ve Zvěřině a v Brunšvíku (zde nejlepší jeho dílo *Lesní krajina se 4 živly*, 1624). *J k.*

Govan [-ven], záp. předměstí Glasgowa (Skotsko), na l. bř. Clyde, s 63.625 ob. (1891). Jsou tu velkolepé loděnice na železné a ocelové lodi, továrny na stroje vůbec a výroba želez. a bronzového zboží i chemikalií.

Govasdia, ves ve vajda hunyadském okr. hunyadské župy v Sedmihradech, s 300 ob. (1890), po většině Rumuny, má řecko-or. farní kostel a školu, velké státní železárny, slevárny a strojovny. *Dkl.*

Govea viz Gouvêa.

Govean Felice, dramatik a publicista ital. (* 1819 v Racconigi), studoval v Turině, byl pak zaměstnán při společnosti pojišťovací, načež se oddal herectví a posléze usadil se v Turině jako knihtiskař. R. 1848 počal uveřejňovati vlastenecké životopisy pro široké vrstvy lidové, jež došly neobyčejného úspěchu, a brzy potom založil demokrat. list »Gazetta del popolo« (s Bottorem), který záhy získal si nemalého rozšíření a vlivu. G. napsal také řadu dramat, vypočtených na hrubý effekt, jež byla přijata s nadšením lidovým obecenstvem. Mnohé vynikají příkrou tendencí proticlerikální; literární cena jejich jest nepatrná. Jmenujeme z nich: *L'assedio di Torino*; *Il Guttenberg*; *Un ballo di modiste*; *Maometto* a hlavně *Gesù Cristo* a *I Valdesi*, známé i mimo Italii. Stejné oblibě těšily se v lidu i jeho povídky, jako: *La camera anonima* a *La morte*.

Govekar Frant., paedagog a spis. slovinský (* 1840 v Idrii — † 1890 v Sišce u Lub-

laně). Studoval v Lublani a byl učitelem na rozl. místech v Krajinsku. Vydal: *Prirodopisje za ljudske šole* (Lublaň, 1871); *Umni živinorejec s posebnim ozirom na govedo* (Celovec, 1872). Psal do »Slov. Naroda« tyto větší články: *Zopet o našem šolstvu; Našim ljudskim učiteljem; Nekatere poteze o šolstvu; Iz dnevnika kranjske učiteljice.* Mimo to psal do »Učit. Tovariše«, »Cerkveného Glasbenika«, »Ljublj. Zvonu«, »Novic« a »Slovence«. V rukopise zanechal: *Gospodarsko berilo; Globus, njega praktična obravnava v ljudski šoli; Ozir na nebes.* *Lo.*

Governor's Island [- ajland]: **1)** ostrov v tvrzí v přístavu bostonském; — **2)** ostrov s 2 tvrzemi v přístavu new-yorkském.

Govi Gilberto, fysik ital. (* 1835 v Mantově — † 1889 v Římě). Studoval práva a vědy přírodní a stal se prof. fysiky ve Florencii, pak v Turinu a v Neapoli. Byl ital. zástupcem na mezinárodní kommissi metrické v Paříži. Jako poslanec náležel krajní levici. Napsal: *Delle scienze nella società* (Turin, 1857); *Della fisica e del modo di studiarla e d'insegnarla nei tempi passati e ai di nostri* (t., 1862); *Metodo per determinare la lunghezza del pendolo* (t., 1866); *Galileo Galilei* (t., 1864); *Della proprietà intellettuale* (Flor., 1867); *Volta e il telegrafo elettrico* (Turin, 1868); *Romagnosi e l'elettro-magnetismo* (t., 1869); *Il Sant' Uffizio, Copernico e Galileo* (t., 1872); *Leonardo letterato e scienzato.* Studio sul genio e sulle scoperte di Leon. da Vinci (Milán, 1872); *Teoria dell'elettroforo* (Řím, 1882).

Govinda-Singh, příjmí boha Kršny vztahující se k pastýřskému jeho povolání. Viz Kršna.

Govone Guiseppe, generál ital. (* 1825 v Isole d'Asti — † 1872 v Albě). Vzdělav se ve vojenské škole v Turině, vstoupil r. 1845 do gener. štábu sardinského, bojoval r. 1849 proti Rakousku a r. 1855 provázel jako druhý náčelník gener. štábu pomocný sbor italský na Krim. R. 1863 jmenován byl generálem a roku 1866 poslán byl do Berlína, kde dne 8. dub. uzavřel smlouvu s Pruskem proti Rakousku. Za války rakouskoitalské velel 9. divisi, s níž bojoval u Custozzy, po válce pak jmenován byl náčelníkem gener. štábu a r. 1869 správcem ministerstva vojenství, ve kterémž úřadě hleděl obmeziti výdeje a zavésti úspory ve správě; odstoupil r. 1870. Jeho zprávy o vyjednávání v Berlíně uveřejnil La Marmora v díle »Un po' più di luce« (Flor., 1873).

Gower [gauer nebo gór]: **1) G.** John, básník angl. (* kol 1330 — † 1408), ze staré zámožné rodiny v Suffolku a Kentu osedlé O mládí jeho nic určitého se neví; cestoval asi po pevnině evropské a žil pak z části při dvoře, z části na venku na statcích svých. Ačkoliv dedikoval Richardu II. svou hlavní báseň, přece záhy je mezi stranníky Jindřicha Lancasterského (Jindřicha IV.). Ve stáří obýval v převorství St. Mary Overies v Southwarku; zde oženil se roku 1397 s Anežkou Groondholfovou. R. 1400 oslepnul. **G.** napsal řadu pozoruhodných básní; *Speculum meditantis* ve verších franc., jež je ztraceno; *Vox clamantis*, plačící v latinských elegických verších nad zkažeností soudobého světa; počata byla r. 1381 a připsána arcibisk. Arundelovi; I. kniha zajímá líčením poddanského vzbouření v květnu r. 1381 v hrabství kentském; *Chronica tripartita*, která se pojí k předch. a vypisuje latině satiricky konec vlády Richarda II. a oslavuje revoluci Jindřicha IV.; k ní pojí se řada menších básní politického obsahu; nejdůležitější jediná jeho anglicky napsaná báseň je *Confessio amantis*, jejíž známe 2 redakce, první vydanou asi r. 1383 a připsanou Richardu II., druhou z roku 1393. Báseň ta skládá se kromě prologu z 8 knih úhrnem o 30.000 verších a je jako ostatní plody **G**-ovy allegoricky mravoličná. Milenec zpovídá se tu zpovědníku a vyšetřování sedmi hlavních hříchů je tu záminkou k četným povídkám, jež jsou spolu spojeny po způsobě Boccacciova »Decamerona«. Celá »Confessio« je kompilace z oblíbené tehdy literatury (Ovid, Gesta Romanorum, Valerius Maximus, V. de Beauvais a j.). Dílo to jako první novellistická sbírka anglická velmi bylo ceněno; poprvé tiskem vydáno Caxtonem r. 1483, po třetí R. Paulim r. 1857 ve 3 sv. a znova otištěno r. 1888 Morleyem v »Carisbrooke library«. Několik menších franc. básní **G**-ových bylo vydáno a studováno Stenglem: John **G**'s Minnesang u. Ehezuchtbüchlein u. LXXII Anglonormanische Balladen (Marburk, 1886), »Vox clamantis« otisknul r. 1850 H. O. Coxe pro Roxburghe-Club. — Styky mezi **G**-em a Chaucerem (v. t.) byly v nové době mnoho kriticky zkoumány. Dnes je zjištěno, že oba básníci byli s počátku přáteli; první redakce »Confesse« obsahuje mnoho nadšené chvály Chaucerovy, která chybí v redakci druhé; v posledních dílech oba básníci vzájemně se tupí **G.** stojí hluboko pod Chaucerem. Je to, jak dnes kritika se vyslovuje, pouhý středověký nízký, střízlivý a nudný veršovec, allegorický moralista jako ostatní jeho vrstevníci, který si nezaslouží nijak názvu »otce angl. poesie«. Srv. Todd, Illustrations of the life and writings of J **G** (Londýn, 1810); Pauli, Bilder aus Altengland (Gotha, 1876, 2. vyd.); K Meyer, J. **G** und seine Beziehungen zu Chaucer (Bonn, 1889).

2) G. Frederick, elektrotechnik a aëronaut amer. (* 1852 — † 1885). Byl professorem v Bostonu a zanášel se společně s El. Grayem elektrotechnikou. R. 1877 zdokonalil telefon Bellův, uspořádav zakončení magnetů uprostřed desky vibrační. Aby využitkoval svého vynálezu, odebral se do Paříže, kde jej svěřil jisté elektr. společnosti; avšak rozšíření došel jeho telefon, když se ho ujala společnost anglická, doplnivši jej mikrofonickým přenášečem (Telefon Gower-Bellův). **G.** tím zbohatnuv usídlil se trvale v Paříži, kde podporoval zkoušky s řídivým ballonem Debayeuxovým, konstruovaným r. 1881 velkým nákladem ve Villeneuve-Saint-Georges (Seine et Oise). Také sám pracoval v aëronautice: sestrojil ballonové torpédo, které mělo se samo-

činně vznášeti na určité výši. Podnikl sám řadu vzdušných plaveb, z nichž uvésti sluší plavbu ze dne 8 června 1885, kdy přenesl se přes Canal la Manche mezi Folkestonem a Etaples. Plavba však, kterou podnikl na to dne 17. čce ballonem Ville d'Hyères, stala se proň osudnou. U Saint-Vaastu se snesl a dne násl. hodlal doraziti na půdu angl. Nedbaje opačného větru, vznesl se sám po jedné hodině v noci; dvě hodiny na to zpozorován semaforou Gattevilleskou, více však nebyl uzřen. Z okolnosti, že jeho ballon Ville d'Hyères nalezen téhož dne večer 13 mil od Dieppe bez lodky, jejíž lanoví bylo pod kruhem přeřezáno, možno souditi, že životu svému, poměry domácími ztrpčovanému, sám konec připravil. *Vcl.*

Gowers [gauers] Wiliam Richard, lékař angl. (* 1845 v Londýně). Lékařství vystudoval na universitě londýnské, načež byl lékařem mnohých nemocnic a pak prof. klinického lékařství na University-College. Vydal: *Manual and atlas of medical ophthalmoscopy* (3. vyd. 1890, něm. Vídeň, 1893); *The diagnosis of diseases of the spinal cord* (3. vyd. 1883, něm. Vídeň, 1885); *Epilepsy and other convulsive diseases* (1881); *Lectures on diseases of the brain* (2. vyd. 1887, něm. Freiburk, 1886); *Manual of the diseases of the nervous system* (2. vyd. 1892, 2 sv., něm. Bonn, 1892, 3 sv.); *Syphilis and the nervous system* (1893, něm. Berlín, 1893).

Goy, osada v rak. Slezsku u Prstné, hejt. a okr. Fryštát, fara a pš. Petrovice; 20 d., 128 ob. pol. (1890).

Goyaerts [gójárts] viz Govaerts.

Goyana: 1) G., město v sev.-vých. části brazilského státu Pernambuka, na řícce G-ně, asi 30 *km* před jejím vtokem do moře. Má 15.000 obyv., bavlníkové a cukr. plantáže, obchod s dobytkem a brazilským dřevem. — **2) G.**, horský systém v Brazilii (v. t. str. 606).

de **Goya y Lucientes** Francisco José, malíř a rytec špan. (* 1746 ve Fuente de Todos — † 1828 v Bordeauxu), studoval v Zaragoze u Luciana Martineza a v Madridě u Bayena y Subiasa. Později, prchnuv z Madridu, žil v Římě. G. jest prvním skutečně moderním umělcem evropským, nervosní jako dekadent, smělý a originální temperament jako žádný jiný. Boj proti utkvělým tradicím byl jeho posláním. Narozen v zemi přísného katolicismu pozbyl víry, o všem pochybuje, a to přivodilo pověstný jeho sarkasmus proti náboženskému umění a jeho dogmatům i jeho odmítavé stanovisko vůči všeliké autoritě. Italie na způsobu jeho života nic nezměnila, zůstal svůj v přednostech i chybách; jest brzo svůdně raffinovaný, brzo brutální, stejně výborný jako špatný, ale nikdy průměrný. Jeho díla podávají nám věrný obraz doby, v níž žil, kdy do nevlídné země inkvisice pronikl již duch francouzské rokokové, lehkomyslné osvěty, frivolní a bezstarostné. R. 1780 stal se členem akademie de San Fernando a r. 1795 jejím ředitelem, stav se již před tím král. dvorním malířem. Jeho náboženské obrazy jsou bezvýznamné, malované bez nadšení a přesvědčení; příkladem jest *Kristus na kříži* v Museo del Prado. Lepší jsou již jeho fresky ze života sv. Antonína v Madridě, ale co je činí zajímavými, není náboženský děj sám, ale dvorní dámy, přítelkyně G-ovy, které s úsměvem a s koketním pohledem nenuceně s balustrády na divy a zázraky se dívají. Živé a rychlé postřehování charakteristických motivů učinilo z něho nejoblíbenějšího portraitistu u dvora; ale i v podobiznách jest velmi nestejný. Officiální repraesentační podobizna nebyla jeho oborem, jeho podobizny členů královské rodiny jsou nad míru plebejského rázu, za to však v intimním portraitu pracoval s půvabem a delikátní harmonií tónů Gainsborougha. Jeho obrazy mladých děvčat jsou nepřekonatelné (*Donna Maria Josefa* v Praděl, *Isabella sicilská* v Seville; dvojí obraz *Maji* v akad. San Fernando). Jak samostatným byl v koncepci i komposici, svědčí jeho skizzy ku proslulým kobercům v Sta Barbara, při nichž místo »galantních slavností« užil smělé scén lidových. Dalším krokem na této cestě jsou jeho olejové genry z veřejného života špan., veskrze pod bezprostředním dojmem skutečnosti na plátně zachycené; výjevům těm několika divokými tahy štětce a dobře nahozenými světly dovedl dodati zdání plného života a pohybu, že zdá se nám, jako by zástupy lidu se rozcházely (*Pohřeb Sardiny* v akad. S. Fernando) a tančící páry skutečně kolem nás kroužily. Štětec byl však prostředek příliš zdlouhavý k vyslovení jeho bujné a divoké fantasie a proto sáhl raději k ryjecké jehle, která slávu jeho roznesla. První sbírkou jeho podivuhodných fantastických listů jsou *Caprichos* (80 čísel), řada grotteskních karikatur, z nichž každá obsahuje smělou a trpkou satiru na tehdejší špan. poměry, zvl. duchovní a dvorní. V oboru tomto nemá G. předchůdce v dějinách umění. Jaksi pokračováním jest sbírka *Los Proverbios*, která však z nedostatku rukopisných vysvětlivek jest nesrozumitelna. Vážného směru jest sbírka *Desastros*, z níž vyznívá všechna bída a neštěstí, které stihly Španělsko za doby francouzské invase; slavnými stalo se zejména 17 listů, které G. roku 1814 po návratu Ferdinanda VII. ke sbírce této připojil a v nichž stal se výmluvným apoštolem svobody myšlení, odkrývaje neřesti králů, velmožů a kněží, stoje daleko a vysoko nad měšťáckým pessimismem Hogarthovým; jeho šílená fantasie, která mu i ve snu hrozivé postavy předváděla, měla mnohem vyšší vzlet. Ve svých listech spojoval obyčejně techniku radirovací s technikou aquatintovou; pouze radirované jsou jeho podobizny dle Velasqueza a známý list *Inkvisičního soudu*. V technice aquatintové G. podnes překonán nebyl. Jeho biografii vydali Yriarte (1867) a Lefort (1877). *J-k.*

Goyaz: 1) G., stát Spoj. Států brazilských v Jižní Americe mezi 5° 10′ — 19° 20′ j. š. a 47° 4′ — 53° 8′ z. d., hraničí na sev. se státy Pará a Maranhão, na vých. s Maranhão, Piauhy, Bahii, Minas Geraes, na j. s Minas Geraes a

São Paulo, na záp. na Matto Grosso a Pará, ale hranice ty, pokud nejsou vytčeny řekami Araguayí a Paranahybou, jsou neurčity. Rozloha státu udává se na 747.311 *km²*. Horopisně náleží ku planině brazilské a povrch jeho z největšího dílu skládá se z náhorních rovin (*chapadas*), pokrytých dílem stepními travinami (*campos*) nebo nízkými křovisky (*catingas*); v planinách těchto vymlely si řeky hluboká koryta, tak že na jejich březích činí kraj dojem rozervané hornatiny. Na vých. hranici státu lemována jest planina tato táhlým pásmem horským, jehož oddíly mají zvláštní jména, ale žádný z nich nedosahuje výše 1000 *m*; jest to Serra das Mangabeiras, do Duro, da Tabatinga, do Paranan (895 *m*), a tvoří rozvodí mezi Tocantinsem a Paranahybou. Naproti tomu v již. končinách státu předěl mezi Araguayou a Paranahybou vyznačen jest vysokými pohořími, Serra de Santa Marta, Cayapo, Divisões de Rio Claro, planina Estreitská, Serra Dourada, Espigão Mestre, Serra dos Pyreneos (3000 *m*). Svah tohoto rozvodního pohoří k jihu jest dosti prudký, na sever velmi nenáhlý, přecházeje v planinu vnitrozemskou, jejížto povšechný sklon taktéž k sev. směřuje. Ve vnitrozemí pne se nad planinu Serra do Estrondo č. Cordilheira Grande ve směru od jihu k sev. a tvoří rozvodí mezi Araguayí a Tocantinsem. Hlavní řeky jsou Tocantins a velká jeho pobočka Araguaya; prvý protéká středem **G**-u od jihu k sev., kdežto Araguaya od vrchoviska svého až po ústí tvoří záp. hranici státu. Jih náleží k úvodí Paranahyby (výše zvaná R. San Marcos). Celkem jest jih dobře zavlažován, kdežto sever trpí nedostatkem vláhy. Podnebí v již. končinách je zdravé a mírné (v teplé době roční prům. teplota 27°, ve studené 21° C), ano na místech výše položených klesá mnohdy tak, že tropické rostliny jako banán a cukrová třtina mrznou; za to sever je pověstný zimnicemi; velice rozšířena jest příjice a místy kretinismus, který prý (dle Pohla) i na zvířatech se jeví. Obyvatelstvo (211.721 duší r. 1888) skládá se ze smíšenců (56%) mestiků a zambů, po nichž následují běloši (28%) a černoši (14%), většinou bývalí to otroci; k nim druží se na 5000 civilisovaných a 20.000 divokých Indiánů. Kmen indiánský Goyazové čili Guayazové, od něhož stát dostal jméno, vyhynul. Osadníci jsou nejvíce soustředěni na Tocantinsu, kdežto veliká prostranství do sud zůstávají liduprázdna. Z přírodního bohatství těží se velmi málo; ložiska zlata a démantů jsou již namnoze vyčerpána a na těžení železa a kamenné soli nelze pomysliti pro nedostatek dopravních prostředků. Proto také orba slouží jen místní spotřebě, pěstováním cukrové třtiny, kukuřice, tabáku, banánů, mandioku, kávy, kakaa a bavlníku, a soustřeďuje se nejvíce v žírných údolích řek. Z lesů zužitkuje se toliko kaučuk. Rybolov v řekách zasluhoval by větší pozornosti. Hl výživou obyv. je chov dobytka a držitelé velikých stád (*vaqueiros*) zaujímají ve státě přední místo společenské. Továrního průmyslu není a obchod omezen jest na nejskrovnější míru; vyváží se kaučuk, med divokých včel, něco zlata a dobytek. Od r. 1869 malé parníky po Araguayi a Tocantinsu obstarávají dopravu do Pará. — Končiny **G**-u po prvé od bělochů shlédnuty byly r. 1670, navštěvovány pak od lovců, otroků i zlatokopů, ale teprve r. 1722 Bartolomeu Buena da Silva zemi zabral a založil tam osady. Těžbou zlata a démantů rozkvět země se rychle vzmáhal, zejména v pol. stol. XVIII., avšak od prohlášení neodvislosti brazilské nastal úpadek.

2) **G.**, hl. město před., založené r. 1739 pode jménem Villa Boa na místě rozvalené vsi Sta Ana, na 16° 20' j. š. po obou stranách Ria Vermelha, je nyní jen stínem dřívějšího rozkvětu. Mezi jednopatrovými domy vynikají ze starších dob kathedrála, vládní budova, biskupský palác a radnice. Mimo to jest sídlem vlády, appellačního tribunálu, biskupa i theolog. ústavu a má 8000 obyv. Po celé Brazilii známy jsou církevní slavnosti goyazské, konané s velkou nádherou. Na říčce Claro 15 *km* zjz. od **G**-u leží Claro, naleziště zlata a démantů.

van **Goyen** [choeien] (též Goijen) Jan, holl. malíř krajin a rytec (* 1596 v Lejdě — † 1656 v Haagu), žák Schilderpoorta a Will. Gerritze v Lejdě a Esaiáše v. d. Velde v Haarlemu. Mnoho jeho prací, s nimiž skoro v každé galerii se shledáme, představuje obyčejně motivy z ploché, rovné jeho vlasti, zprvu ve hnědém tónu v. d. Velda, později v tónu teplejším. Staffáže v obrazech jeho jsou někdy malovány od T. Wouwermana (tak v krajině vídeňského musea). Větší díla mají galerie berlínská, amsterdamská, drážďanská, mnichovská, kasselská, darmstadtská, brémská a Louvre. **G** radiroval též sbírku pěti vesnických pohledů. *J-k.*

de **Goyon** [goajõn] Charles Marie Aug., vév. de Feltre, generál franc. (* 1803 v Nantech — † 1870 v Paříži). Vyšed z vojenské školy v Saint-Cyru, bojoval ve Španělích (1823), sloužil u husarů a dragounů a povýšen byv r. 1845 na plukovníka 2. pluku jízdy, potlačil povstání v červnu 1848. V dubnu 1850 jmenován brigádníkem a hlavním velitelem školy saumurské. Jako stoupenec státního převratu z 2. pros. stal se pobočníkem Napoleonovým a r 1853 jmenován divisionářem. Roku 1856 velel armádě, jež obsadila Řím; r. 1862 byl jmenován generálem, r. 1864 propůjčen mu titul vévodský. V l. 1867—68 velel 6. armád. sboru.

Goyrand [goarãn] Jean Gaspard, lékař franc. (* 1803 v Aixu — † 1866 t.), Lékařství vystudoval v Paříži, načež působil ve svém rodišti jako vrchní chirurg v nemocnici Hôtel-Dieu. Vynikal jako výborný chirurg, jenž zdokonalil mnohé chirurgické úkony, jako amputace bérce a jazyka, upozornil na některé zvláštnosti při zlomeninách dolního konce kostí předloketních a mn. j. Spisů jeho je velká řada a vynikají veskrze cenným obsahem. Buďtež z nich uvedeny aspoň: *Cystotomie suspubienne* (1828); *Mém. sur une espèce de*

luxation méconnue jusqu'à ce jour; Luxation de l'extrémité inférieure du cubitus sur le fibrocartilage interarticulaire du poignet (1859; *Travaux et doctrines de Franco sur la taille* (1860). Po jeho smrti byly ještě vydány některé spisy souborně, jako *Clinique chirurgicale* (1870).

Gozan (též Gilzan nebo Kirzan), starověká krajina asijská v horách Kurdistánských, na záp. břehu jezera Urmijského. Na západě sousedil G. s Chubuškií, do níž vedla jediná cesta průsmykem udžnejským. Časem měl G. krále jediného, vedle něhož však vyskytovala se v některých městech knížata samostatná. Z měst vynikal Musásir, přední sídlo úcty boha Chaldi; poloha Musásira při východním vchodu průsmyku udžnejského nově nalezeným nápisem vanskoassyrským (nápisem na Kelišinu Sideku) úplně seznána. Hornatá západní část G-u zvána Kurrur neb Kirrur. R. 714 př. Kr. dobyl Sarym Musásiru a připojil G. k říši Assyrské. *Pšk.*

Gozlan [-lan] Léon, spis. franc. (* 1803 v Marseilli — † 1866 v Paříži), pocházel z rodiny židovského kapitána a byl sám v mládí nějakou dobu plavcem, veda život dobrodružný; odtud podepisoval některé romantické plody své G., *ancien pirate*. R. 1828 přišel do Paříže, kdež novinařil nejprve v »Incorruptibleu«, pak ve »Figaru«, »Corsairu«, »Artistu« a j. a napsal velikou řadu románů a novell, z nichž většina je prostě romanesknı́, někdy se sociálním, jindy s ironickým nebo žertovným zabarvením. Jmenujeme z nich: *Le notaire de Chantilly* (1836); *Le médecin du Pecq* (1839); *La dernière Soeur grise* (1842); *Le dragon rouge* (1843); *Aristide Froissard* (1844); *Les nuits du Père Lachaise* (1845); *Histoire de cent trente femmes* (1853); *Les émotions de Polydore Marasquin* (1857); *La folle du 1616* (1861) a j. Z menších črt stůjte zde: *Les méandres* (1842); *La nuit blanche* (1844); *Le Tapis vert* (1855); *Balzac en pantoufles* (1856). V nich je obsažena namnoze nejlepší část práce G-ovy; tyto lehké kroniky srší vtipem a ohněm. Zkusil se i na divadle, v celku však s nevalným úspěchem; v Comédie Française hraje se posud jen *La Pluie et le Beau Temps* a *Une tempête dans un verre d'eau*, ačkoliv úhrnem napsal G. skoro 30 her a proverbů. Počal také uveřejňovati řadu archaeologických monografií znamenité ceny o zámcích francouzských, v níž však dospěl jen k 2. sv. (*Les Tourelles*, 1839, 2. vyd. s názvem *Châteaux de France*).

Gozo n. Gozzo, britský ostrůvek sev.-záp. Malty ve Středozemním moři, 14 *km* dl., 7 *km* šir. I se sousedním ostrůvkem Cominem měl r. 1891 na 70 km^2 18 921 obyv. Jest hornatý, dobře vzdělávaný a rodí dosti obilí a bavlny. Na nejvyšším vrchu (174 *m*) uprostřed ostrova jest tvrz Rabato. Britský guvernér a posádka sídlí ve Fort-Chambray (Castello del G.) v úžině naproti Cominu. Obyvatelé jsou dobří námořníci. Hl. m. Rabato.

Gozze viz Gučetić.

Gozzi [godzi]: **1)** G. Gasparo, comte, slavný kritik ital. (* 1713 v Benátkách — † 1786 v Padově), pocházel ze staré hraběcí rodiny benátské, zchudlé marnotratností jeho otce. R. 1739 oženil se s malířkou a básnířkou Luisou Bergalliovou, o 10 let starší jeho, která přivedla ho k povolání dramatickému, jakož sama napsala některá dramata (*Bradamanta, Redi* a j.). Z podnětu jejího uvázal se říditi divadlo »Sant' Angelo«, brzy však nezdary donucen předal úkol ten ženě své, které však se v něm také nedařilo. Řadě dramat, které přeložil většinou nebo spracoval z francouzského klassického repertoiru pro »Sant' Angelo«, nedostalo se žádného skoro úspěchu a tak oddal se prose kritické a mravokárné. R. 1740 četl v »Akademii de' Granelleschi«, jejímž byl členem, řadu rozprav filosofického a meditativního rázu, jež byly r. 1760 vydány v Benátkách pod názvem *Il mondo morale* (3 sv.). Značného úspěchu došly i jeho *Lettere famigliari* (Benátky, 1755, pozd. 1808) a veršové jeho *Sermoni*, listy to o literatuře a mravouce po způsobě Horácově. Z jiných veršů stojí nejvýše *Il trionfo dell' umiltà* a zdařilý překlad Longosa. R. 1758 oživil v Italii kult Dantův kritickou obranou básníka tohoto proti výpadům jesuity Bettinelliho (*Giudizio degli antichi poeti sopra la moderna censura di Dante* (t., 1758), která náleží k nejlepším kritickým pokusům svého věku a ukazuje G-ho, třeba byl tu příliš ještě odvislý od Aristotela a forem epiky antické, jako bystrý a svérázný kritický talent. R. 1760 založil »Gazettu Venetu«, která byla celá skoro jeho dílem a jež měla veliký úspěch, a roku 1761 »Osservatore Veneto«, revui moralistní a kritickou po vzoru Addisonova »Spectatora«, hlavní dílo jeho života, jež založilo jeho slávu. Zde sloh jeho jest nejjemnější a nejpronikavější, satira nejvtipnější, soudnost nejbezpečnější. Přes úspěchy jeho literární bylo hmotné postavení G-ho velmi stísněné; vedlejší zaměstnání, censorství a dozorství nad knihami a tisky v Benátkách, plány k reformě university padovské, teprve je uvolnily. Na konci života zachmuřil se vznětlivý duch G-ho stíráním a útisky osudu. V Padově, kde ztratil svoji ženu a byl postižen nemocemi, upadl v zádumčivost a v záchvatu šílenství vrhl se roku 1777 do průplavu; byl však zachráněn, načež se oženil se starou přítelkyní svou, která mu zjasnila konec života. G. má obdobný význam pro Italii jako Lessing pro Německo, ač hodnotou myslitelskou, básnickou i kritickou stojí ovšem hluboko pod ním. V rozvoji kritiky je jedním z nesmělých předchůdců historismu a positivismu. — Souborně vyšly *Opere* G-ho v Benátkách r. 1794-1798 ve 12 sv. (péčí A. Dalmistrovou), tamže r. 1822 ve 22 sv., v Padově r. 1818—1826 v 16 sv., v Bergamu r. 1825—29 ve 20 sv. Doplňky obsahují *Alcuni scritti di G. G.* a *Racconti di G.* (Benátky, 1830). Verše jeho vydány byly Gargiollim (Flor., 1863). Často vydán také o sobě jeho »Osservatore Veneto«, tak v Benátkách r. 1768 a j., naposledy v Turině, 1880, 4 sv. Srv. Gherardini, Vita di G. G. (1821); Malmignati, G. G (Padova, 1889); Vimerenti, Biografia di G. G. (1887). *Šld.*

2) G. Carlo, comte, slavný komický básník ital., bratr před. (* 1722 v Benátkách — † 1806 t.). Byl nucen hmotným úpadkem rodiny v 16 létech přerušiti studium a žoldačiti v Dalmacii; vrátiv se po 3 létech do Benátek, aby pokračoval ve studiích, ztratil otce a o skrovné dědictví po něm znesvářil se s Gasparem. Skládav již v mládí svém burleskní básně v nářečí toskánském, počal nyní psáti malé satirické kusy, jež předčítal v »Accademii dei Graneleschi«, obracející se proti hrubému úpadku vkusu své doby. G. vystupoval satiricky zejména proti abbé Chiarimu, jenž představoval zastaralý směr dramatický, střetnul se však také s Goldonim, jenž uváděl do Italie směr francouzský a hrál tak na struně revoluční. Proti oběma hájil G starou comedii dell' arte, národní způsob se starými komickými typy benátského Pantalona, neapolské Tartaglie, Harlekýna, Brighelly atd., jež snažil se poetickým rozmarem povznésti a očistiti z hrubé a často surové komiky lidové. Směr jeho došel živého ohlasu. R. 1757 uveřejnil *Tartana degli influssi per l'anno bisestile*, o něž vypukl básnický boj mezi Goldonim a G-m, v němž tento zůstal vítězem. Brzy potom nalezl však novou formu dramatickou, která výborně hověla jeho nadání, rozmarné obraznosti a básnickému humoru rázu Aristofanova. Aby povznesl hereckou společnost Sacchiho, jež byla věrna domácí národní komédii, napsal pro ni r. 1761 dramatisovanou pohádku *Fiaba dell' amore delle tre melarancie*. Tento nový druh dramatický nazval G. »fiabe drammatiche«; jsou to lidové báje a pohádky, předem vílí, sdramatisované ve féerie. Úspěch »Lásky tří pomerančů« byl pronikavý, ale krátkého trvání; nezastavil proudění doby, které směřovalo ke Goldonimu. G. napsal sice ještě celou řadu fiab, z nichž mnohé mají v podrobnostech značnou cenu básnickou, jako *Corvo*, *Re Cervo*, *Turandot*, známá v Německu prostřednictvím Schillerovým, *Pitocchi fortunati*, *Donna serpente*, ale sám odvrátil se později od tohoto způsobu, když sama společnost Sacchiho opustila starý repertoir národní a obrátila se ke klassické tragédii francouzské. Obrat ten stal se r. 1771, kdy engažována do společnosti nová tragedka Teodora Ricci, pro niž nyní G. psal pravidelné tragédie špan. vzoru (Calderonova) a překládal francouzské plody divadelní. Nejlepší z tohoto směru, který se však nevyrovnává prvému, je *Metafisico*. Z ostatních prací jeho zmínky zasluhují burleskní epos *Marfisa bizzara* a filosofická satira *Le astrazioni*. Skutečným a nejlepším výrazem jeho nadání jsou však »fiabe«, které v naší době oceněny romantismem, přišly zase ke cti; v nich přes různé bizarní výstřelky žije jeho lehký, smělý, básnický talent, nespoutaný vtip plný bujného rozmaru. Nalezl jej ještě jednou ve své autobiografii *Memorie inutili* (Benátky, 1797). Sám uspořádal souborné vydání svých děl v Benátkách, 1772—74, 10 sv. a tamže, 1802, 14 sv. *Fiabe* vyšly znovu r. 1885 v Bologni ve 2 sv. V poslední době zase v Německu (Volkm. Müller, Drážďany, 1889) i jinde jsou přebásňovány. Srv. F. Horn, Über G's dram. Poesie (1803); Magrini, Carlo G. e le fiabe (Benátky, 1883) a I tempi, la vita e gli scritti di Carlo G. (Benevent, 1883); Massi, Sulla storia del teatro italiano nel secolo XVIII (Florencie, 1802). *Šld.*

Gozzio ab Orvieto viz Čechy str. 459.

Gozzo viz Gozo.

Gozzoli [godzo-] Benozzo, zvaný též di Lese, malíř ital. (* 1420 ve Florencii — † 1498 v Pise). Učitelem jeho byl Fra Angelico, kterému již r. 1445 pomáhal při malbách v kapli San Lorenzo ve Vatikáně a r. 1447 v dómě orvietském. Byl nad míru produktivní. Náboženské vroucnosti svého učitele, ani velikolepé majestátnosti Masacciovy nemá, ale veden jsa vznětlivou fantasií, sleduje život sám v jeho veselých stránkách a oddává se bezprostřední radosti z plného požitku smyslového. Maloval ovšem také kostelní obrazy, ale všichni ti světci a osoby legendární nebyli mu účelem, dávajíce mu jen příležitost, aby ze svého skutečného okolí určité typy vyňal, aby podal řadu důstojných mužů a portraitů svých vrstevníků, sličné ženy a skupiny skotačivých dětí v jejich skutečném okolí s bohatým krajinářským pozadím. Krajina jeho nedrží se však v klidné jednoduché harmonii Masacciově, spokojující se jedinými velikými liniemi horských pásem, ale rozbíhá se ve množství jednotlivostí a podrobností, ukazujíc města, vesnice a hrady tehdejší. Jako v komposici figurální, tak i v krajině jest G. pravým malířem historickým a jeho díla obsahují celou šíři kulturního života tehdejšího. Ovšem že přečasto velkým počtem episod zatlačena jest hlavní myšlénka díla do pozadí, a není to jediná výtka, která se mu činiti může; také kresba, modelace i perspektiva ukazuje mnohdy značné vady nebo spíše primitivnosti giottistů. Nejvyšším požadavkům umění tudíž G. nevyhovuje, ale jest to mistr, který vždy poutati bude svým bezprostředním životním názorem a svým veselým temperamentem. Poprvé samostatně vystoupil r. 1449 ucházeje se o dokončení prací Fiesolových v dómě orvietském; poněvadž ale nabídka jeho přijata nebyla, odešel do Montefalca u Foligna, kde mimo *Madonnu* na portále kostela sv. Fortunáta maloval *Zvěstování P. Marie* a *Oslavu světce* (na hl. oltáři), díla ještě velice na učitele jeho upomínající. Tamže v kostele sv. Františka vymaloval cyklus 12 obrazů ze života tohoto světce (1452) a v těch patrny jsou již realistické detaily. Z téže doby pochází i *Na nebe vzetí P. Marie* (sv. Tomáši pás podávající) v Lateraně. Po té provedl oltářní obraz *Madonny trůnící mezi Petrem a Pavlem, Janem Křt. a Jeronýmem* pro Perugii (gal. t.) a odebral se r. 1457 do Florencie, kde dva roky na to v Medicejské kapli v pal. Riccardi provedl jednu ze svých hlavních fresek *Cesta sv. tří králů do Betléma*, dílo plné životní rozkoše a fantastické nádhery, ale zároveň též jemného citu, že v celé té době nemá sobě rovného. R. 1461 maloval G. pro bratrstvo sv. Marka oltářní obraz *Trůnící Madonny*,

pro nějž vzorem byl mu oltář Fiesolův. Obraz ten (v nár. gal. londýnské) jest z jeho nejlepších děl, v nichž něha Fiesolova zaostřena jest praegnantnějšími charaktery, prozrazujícími realistický pokrok doby. R. 1463—64 prodléval G. v S. Gimignanu, kdež v kostele sv. Augustina provedl veliký cyklus obrazů ze života tohoto světce. Asi od r. 1468 žil pak v Pise a maloval tam až do r. 1484 na sev. stěně Campa santa své největší dílo; jest to 23 temperových obrazů ze Starého Zákona od Noema až po královnu Sábskou. V cyklu dává G. plnou volnost své fantasii a pod záminkou starozákonných legend podává nám s naivní veselostí nejvěrnější obraz své vlastní doby. Z jeho nečetných tabulových obrazů jmenujeme ještě: *Oslava sv. Tomáše Aquinského* (Louvre), *Sv. Anna s P. Marií a Ježíškem* (v akad. v Pise) a *Únos Heleny* (nár. gal. lond.). Srv. W. Lübke, Gesch. der ital. Malerei (Štutgart). *J-k.*

G. P. O., skratek = General Post Office.

Gr., zoolog. skratek = Ad. Ed. Grube nebo J. L. Gravenhorst.

de **Graaf** Reinier, anatom nizoz. (* 1641 ve Schoonhovenu — † 1673 v Delftu). Vystudovav v Lejdě, Utrechtu a v Paříži, usadil se jako praktický lékař v Delftu a zabýval se vědeckým badáním. Hlavní pozornost obrátil ke studiu genitalií a popsal i zobrazil jmenovitě ženské genitalie s přesností dotud nebývalou, na vaječníku pak popsal poprvé zvláštní váčky, nazývané po něm dosud *folliculi Graafiani*, jež chovají vajíčko (viz Vaječník). Mimo to vydal cennou studii o pancreasu a objevil umělé nastřikování krevních cev, pro něž zapletl se do sporu se Swammerdammem. Napsal: *Disputatio medica de natura et usu succi pancreatici* (1664); *Defensio partium genitalium adversus Swammerdammum* (1673); *De usu syphonis in anatomia* (1668); *De mulierum organis generationi inservientibus, tractatus novus* (1672). Jeho *Opera omnia* vydána r. 1674 a častěji. *Srz.*

Graaf-Reynet, též Graaff-Reinet, kraj (Division) ve vých. části Kapska (Afr.). Na 6972 km^2 žije 16.328 ob. (1891), z čehož připadá 6187 na bělochy, 4488 na Banty a 5653 na Koikoiny (Hottentoty). Vyplněn jest vysokým horstvem (Compassberg, 2635 *m*), dobře zavlažován, úrodný, avšak málo zalesněn. Podnebí vykazuje veliké extrémy, zvláště tuhé zimy. — Stejnojmenné hlav. město na lev. břehu Zondagu (Sundaye), s 5946 ob. (1891), jest spojeno železnicí s Port-Elizabethem, má holland. a angl. kostel, radnici a čilý obchod.

Graal či gréal, starofranc. název drahocenné mísy, v níž dle legend středověkých, v poesii hojně zužitých, jedl Kristus při poslední večeři a do níž pak Josef z Arimatie zachytil krev z ran Kristových. Etymologie slova toho posud jest pochybna; výklad ze *sanguis realis* (pravá krev) rozhodně jest nesprávný. První formace legendy o sv. g-u vyskytuje se na konci XII. věku v trilogii Roberta de Boron, jejíž pouze první část se nás dochovala (vyd. Fr. Michelem *Roman du St. Graal*, Bordeaux, 1841); legenda o sv. g-u jest tu vpředena v dobrodružství Stolního kola Artušova. Podle Borona donesen byl g. do Anglie synem Josefa z Arimateje a zde dlouho ukryt, až konečně po překonání nesčíslných překážek objeven byl Percevalem, vzorným rytířem; Perceval jest pak jeho strážcem. Jiné soudobé skoro spracování francouzské jest nedokončená báseň *Chrestiena de Troyes Le conte del graal*. O něco později klade se provençálské spracování téže pověsti o g-u (provenç. *grazal*) básníkem Kyôtem, ale nelze je ničím doložiti. Legenda o Josefu Arim. byla srýmována v *Roman du St. Graal*, jenž v XV. stol. rozvláčně rozpředen byl v prosu (vyd. Hucher, Paříž, 1875, 3 sv., a Weidner, Opolí, 1881). Na tomto románě spočívá pak staroanglická báseň *The holy Grail* (vyd. Furnivalle, 1874–78, 4 sv. v Early English Text Society). Do německé literatury uvedl pověst o g-u Wolfram von Eschenbach v »Parzivalu« a zlomcích Titurela; básník Titurela mladšího ji pak dále rozvinul. Pojetí a útvar pověsti jsou tu však znamenitě pozměněny. G. jest tu broušený zázračný kámen smaragdový, obdařený od Boha mnohými milostmi a stvořený od něho na počátku světa. Byl nejprve svěřen některým andělům, později pak zvláštnímu řádu dokonalých rytířů, Templářů, kteří jej střehli na nepřístupné hoře Montsalvagi (*Mons silvaticus*, *Montsauvage* aneb *Mons salvationis*) v nádherném chrámě, jejž založil Titurel. Na pověsti té zosnoval také Wagner své hudební drama »Parcifal«. Srv. Francie str. 511; Paulin Paris, Les romans de la Table ronde (1844—77, 6 sv.); Birch Hirschfeld, Die Sage vom G. (Lip., 1877); Martin, Die Graalsage (Štrasburk, 1880); Nutt, Studies on the legend of the Holy Grail (Londýn, 1888); Fr. Věcovský, Pověst o sv. G-e (Plzeň, 1890). *red.*

Pověst o divotvorném kameni smaragdovém nevzešla zajisté, jak Alex. Veselovský ukázal (»Alatyrj v městnych predanijach Palestiny i legendy o Graalě« ve 3 seš. »Razyskanija v oblasti russkago duchovnago sticha«; něm. v Archiv f. slav. Philologie, VI), z pověsti o g-u, kalichu, eucharistii, než z jiného podání o sionském kameni, sneseném anděly se Sinai, o kameni oltářním, který byl postaven v sionském chrámě, kde založena svátost oltářní. O snesení oltářního kamene (stolu) s nebe vypravuje i Korán, a jsou i jiné muhammedánské legendy. S palestinskou legendou o oltářním kameni souvisí ruská pověst o kameni alatyrj, hlavně v písni o Golubiné knize, a v podání ruském pak dále se rozvinula. Poslední sledy sionského podání shledává Veselovský ještě v jedné moravské písni (Sušilovy Mor. nár. písně, č. 40) o bílém kaménku, ve kterém vystavěn klášter, a v tom tři lože: na prvním Bůh, na druhém P. Maria, na třetím sv. Jan; z růže rozkvetlé nad sv. Janem vzlétá ptáček — syn Boží. Srv. ještě N. Daškevič, Literatura sv. G-ja za poslědnije gody (1876–88) v Kyjevských Univ. Izvěst. 1888. Nejnověji podal St. Ciszewski nový, jedno-

dušší výklad kamene alatyrj v Archiv f. slav. Philologie, XVI, str. 601; předpokládá východoturecký původ tohoto jména, ale vývoj křesťanské legendy o něm tím není objasněn. *jpa.*

Grab., botan. skratek, jímž označen Jiří Emanuel Grabowski (* 1792 v Hlubšici — † 1842 ve Vratislavi); byl lékárníkem v Opolí a psal o květeně slezské *Flora von Ober-Schlesien und dem Gesenke* (Vrat., 1843).

von **Grab** Bertha, krajinářka (* 1846 v Praze), žákyně krajinářské školy Haushoferovy při pražské akademii malířské a později (1866) Jungheimova v Düsseldorfu. Podnikla delší studijní cesty po již. Německu a po Rakousku, z nichž pocházejí její nejlepší práce. Žije v Düsseldorfu. *J-k.*

Gräb: 1) G. Karl Georg Anton, něm. malíř architektur (* 1816 v Berlíně — † 1884 t.). Vyučil se u dvorního divad malíře Gersta malířství dekorativnímu a studoval zároveň na akademii krajinářství. R. 1839 cestoval po Švýcarsku a Francii, r. 1843 opětně po Italii a Sicilii a vrátiv se, pracoval jakožto zeť Gerstův v jeho atelieru. Známým stal se však teprve svými obrazy architektur, zejména pohledy na kostely gotické, které prováděl mistrně do všech detailů konstrukce i dekorace, hledě při tom postihnouti zároveň měnivou hru světla a stínu vnitra chrámového. K nejlepším jeho obrazům se řadí: *Hrobka hr. Mansfelda v Eislebenu* (1860, v nár. gal. berl.); *Chór kostela sv. Jiří v Tubinkách* (1869); *Vnitřek synagogy pražské; Křížová chodba kathedrály v Arlesu; Fontana Medina v Neapoli* (gal. Ravené v Berl.). Také v nov. museu berlínském jest několik jeho nástěnných maleb. R. 1851 stal se dvorním malířem a r. 1855 prof. berl. akademie.

2) G. Paul, malíř architektur, syn před. (* 1842 v Berlíně — † 1892 t.). Vyučiv se u svého otce, cestoval po Německu, Švýcarsku a Italii. Prováděl architektonické kresby a aquarelly, které nalézají se zejména ve Stülerově díle o zámcích zvěřínském a v berlínském »Architekton. Skizzenbuch«. Z obrazů jeho, v nichž svého otce snažil se dostihnouti, uvádějí se: *Nová radnice v Berlíně* (aquar.); *Předsíň kostela sv. Jiří v Tubinkách* (1869, ve sbírce Raczyńskiho v Berlíně); *Kostel Sta. Fosca na Torcellu u Benátek* a j. *J-k.*

Grabau Christian, něm. malíř krajin a zvířat (* 1810 v Brémách — † 1874 t.), žák Simmlerův na düsseldorfské akademii, vynikl zvláště svými obrazy vodopádů z již. Německa a ze Švýcarska. Radiroval též mnoho zvířat dle vlastních komposic. *J-k.*

Grabbe: 1) G. Pavel Christoforovič, generál rus. (* 1787 — † 1875), vstoupiv k dělostřelectvu, účastnil se válek v l. 1812—1814. V rusko-turecké válce r. 1828 velel předvoji ruských vojsk v Malém Valašsku a v květnu 1829 první přeplavil se přes Dunaj, při čemž byl raněn. Za polského povstání r. 1831 byl náčelníkem štábu prvního pěšího sboru a roku 1838 jmenován byl velitelem na Kavkáze, kde vynikl v četných bojích, hlavně pak dobytím pevného aulu Achulga. R. 1843 opustil Kavkáz a účastniv se ještě tažení do Uher (1849), jmenován byl r. 1865 atamanem kozáckého vojska a po roce členem státní rady a povýšen do stavu hraběcího. Dva synové jeho padli v boji: Andrej za polského povstání r. 1863 a Michajil při útoku na Kars r. 1877.

2) G. Christian Dietrich, dram. básník něm. (* 1801 v Detmoldu — † 1836 t.), studoval práva v Lipsku a Berlíně, kde se pohyboval v kruzích literátů a zvláště s Heinem a Üchtritzem důvěrně se seznámil. Chtěje jíti k divadlu, odebral se do Drážďan, kde Tieck přátelsky se ho ujal; než z pokusu toho sešlo a G. vrátil se do maloměstských poměrů své domoviny, které ovšem nijak nesvědčily jeho bouřlivé a výstřední povaze. Nakloněn pití, zavinil i propuštění své z vojska, kde byl auditorem, i sňatek, ve který vešel, učinil nešťastným. V té době poskytl mu záchranu Immermann, povolav ho k sobě do Düsseldorfu. G. však splatil ochotu tu tím, že nešetrně kritisoval vedení tamějšího divadla Immermannem. G. byl mohutný, ale nesformovaný talent, skvělé fantasie, poutavé vynalézavosti, ale málo dbající reálné možnosti. Odtud v jeho dramatech, v nichž i jinak pramálo jest hleděno divadelní techniky, jest mnoho bizarrního a násilně umělkovaného. K přednostem jeho prací náleží ve velkém slohu zachycená koncepce dramatických charakterů. První sbírka jeho dram. prací, v níž nejpozoruhodnější jest *Herzog Theodor v. Gotland*, vyšla pod titulem *Dramatische Dichtungen* (Frankf., 1827, 2 sv.), potom následovala dramata *Don Juan u. Faust* (t., 1829); *Kaiser Friedr. Barbarossa* (t., 1829); *Kaiser Heinrich VI.* (t., 1830); *Napoleon oder die Hundert Tage* (t., 1831); *Aschenbrödel* (Düsseldorf, 1835); *Hannibal* (t., 1835); *Die Hermannsschlacht* (t., 1838).

Graben, vsi v Čechách: **1) G.** v hejtm. kaplickém, okr. Nové Hrady, fara a pošta Benešov Něm.; 21 d., 100 n. ob. (1890). — **2) G.** v hejtm. krumlovském, okr. a pošta Chvalšiny, fara Andreasberg; 27 d., 117 ob. n. (1890), výroba dřevěnek, lopat, loukotí a j.

Grabenhäuser, ves v Čechách, hejt. a okr. Trutnov, fara a pošta Buky Staré; 18 d., 85 n. ob. (1890).

Graben-Hoffmann, Gustav viz Hoffmann G.

Graber viz Kravaře.

Graber Vitus, zoolog něm. (* 1844 — † 1893), byl prof. zoologie na universitě černovické, zabýval se hlavně studiem hmyzu a psal s úspěchem dobré knihy příruční. Ze spisů jmenujeme: *Insekten* (Mnichov, 1877 až 1879, 2 díly); *Grundlinien zur Erforschung des Helligkeits- und Farbensinnes der Thiere* (Praha, 1884); *Die äusseren mechan. Werkzeuge der Thiere* (t., 1885).

Grabi (graby, draby, grawy, grabsy, grabse — sing. grab), mythické bytosti národního podání lužicko-srbského. Báji se o nich pouze v okolí Mužakova v pruské Horní Lužici. G. jsou lesní daemonové podoby

lidské, ale s koňskýma nohama. Často lidé dlouho nepoznali jejich pravé podstaty; dle některých nebylo prý ani kopyto patrno, jen stopa g-bů byla koňská. Takovými však byli jen, když přišli do vsi; v lese byli již na pohled hrozni; byli mnohem větší a silnější než lidé; některé pověsti dokonce tvrdí, že byli na celém těle chlupatí. Koňské nohy měli prý proto, že jedli koňské maso; ale i lidi prý trhali a požírali. Několik pověstí vypravuje o tom, jak urvali kus koně a sežrali. Obydlím g-bů byly lesní houštiny. Z lesů přicházívali (podobně jako diví lidé národního podání vůbec) do vsí na přástvy a k muzikám, bavívali se rádi s vesnickými děvčaty, ba chtívali je i za ženy. Někdy stávali jen pod okny přásteven a poslouchali dívčí zpěv; když se dost naposlouchali, vrazili do okna kopyto, aby děvčata poděsili. Děvčata z bázně před nimi nechtívala sedati o přástvách blíže dveří; tam u ohniště, na němž se pálily dračky, musila sedávati na špalku stará babička. Jednou pozvali si tři děvčata do lesa; dívky dostavily se před ustanovenou dobou a jedna z nich vylezla na strom; druhé dvě schovaly se za plotem, jenž se táhl kolem onoho stromu. G. přišli a vyzývali dívku, jež byla na stromě, aby slezla; když neposlechla, usekl jí jeden grab palec od nohy. Druzí dva pak si povídali, jak by mučili druhá dvě děvčata, kdyby zde byla. Pak odešli, a dívky plny strachu utekly. — G. upomínají na fauny a silvány. Jsou velmi blízci ruským lěším a divým mužům italského podání, řečeným gente salvatica, Salvang, Salvanel atd., o nichž se vypravuje v sev. Italii a v již. Tyrolsku. Posledně jmenované bytosti jsou přímé přežitky starých silvánů. — Viz Ad. Černý, Mythiske bytosće łužiskich Serbow. *Čný.*

Grabianka Tadeusz hrabě, ze staré rodiny polské, vychován byl v Paříži; jsa velikým nepřítelem krále Stanislava Augusta, odebral se do Francie a zanášel se tu myšlénkou obnoviti pokleslou mravnost lidstva; zároveň založil a z jmění svého podporoval společnost »Nový Israel«, jejímž účelem bylo opanovati Palestinu, Syrii a sev. Afriku a zříditi tu novou říši s hlavním městem Jerusalemem. Když jmění jeho bylo vyčerpáno a G. nenašel již stoupenců, odebral se po různých cestách do Petrohradu, kde r. 1809 pro podezření, že úklady strojí, byl zatčen. Zemřel téhož roku.

Grabin viz Finsterwalde.

Grabinger Josef Vilém, herec český (* 1805 v Praze — † 1852 t.), počal r. 1827 vystupovati za ředitelů Kainze, Polavského a Štěpánka na divadle stavovském jako ochotník pod jménem Krapinský, zvláště hojně a zdárně ve hrách českých a přijat byv roku 1829 ve stálý svazek, vyniknul stejně ve hrách českých i něm., v oboru tragickém i komickém. Po r. 1834, za ředitelství Stögrova, kdy české hry velmi byly zanedbávány a valné poklesly, ležela začasté celá tíha repertoiru na G-ovi, který mnoho vystupoval a to v oborech nejrůznějších, jež mu patrně i nesvědčily. Nejzdařilejší výkony jeho po soudu kritiky vrstevnické jsou pathetické a jímavé figury, jako octář, král Lear, abbé de l'Epée, houslista Miller, Božepor Žďárský, Lambert (»Monika«), rada Dalner (»Dienstpflicht«) a j. I komické úlohy jeho pro drastičnost a bujarost podání velmi jsou chváleny, tak zejm. Rohovín, Koliaš (»Divotvorný klobouk«), učitel (»Hastroš«), mlynář (»Čech a Němec«).

Grabner Leopold, lesník rak. (* 1802 v Breitenfurthu v Dol. Rak. — † 1864 ve Vídni), byl v l. 1833—47 professorem na lesnické akademii v Mariabrunnu a od r. 1847 nejvyšším správcem lesnictví u knížete Liechtenšteina. Sepsal: *Lehrbuch der Naturkunde für den Forstmann* (Vídeň, 1838, 2 sv.); *Forstwirtschaftslehre für Forstmänner und Waldbesitzer* (3. vyd. t. 1866, 2 sv.).

Grabow: 1) G. nad Odrou, město v pruském vl. obv. štětinskem, kraji randovském, na lev. břehu Odry, na jih a západ přiléhající k předměstím štětinským, na sev. jen mlýnským potokem oddělené ode vsi Bredowa, s 15.703 ob. (1890). Má vyšší chlapeckou a dívčí školu, školu plaveckou, slevárnu, 2 strojírny, 2 loděnice (1354 dělníků), 3 parní pily, čilé umělecké i obchodní zahradnictví a výrobu lan.

2) G., město ve velkovév. Meklenbursko-zvěřínském, 40 *km* na jihových. od Zvěřína na l. bř. Eldy při žel. trati Berlín-Wittenberge-Hamburk, s 4521 ob. (1890). Má obv. soud, reální progymnasium, továrny na výrobky chemické, dehtové, na zlaté lišty, 3 parní pily, 2 parní mlýny, koželužství, obchod se železem, žitem a uhlím.

Grabowa, osada v rak. Slezsku, hejt. Bílsko, okr. Skočov, fara a pš. Brenná; 15 d., 111 ob. pol. (1890).

Grabowice, ves v rak. Slezsku, hejt. a okr. Bílsko, fara Czechowice, pš. Dědice (nádraží); šk., 53 d., 604 ob. pol. (1890).

Grabowska Eliška, rozená Szydłowska, milostnice posledního krále polského Stanislava Augusta, který ji provdal za generála Grabowského, udržoval s ní poměr a po smrti jeho dal se s ní r. 1784 tajně oddati. G. měla na krále veliký vliv, ale u Poláků velmi byla neoblíbená a král způsoboval si tím mnoho nesnází. — Dcera její, Eliška G., byla chotí ministra a místodržitele polského Valentina Sobolevského. Požívajíc přízně Alexandra I., užívala jí ku prospěchu Poláků, kteří politicky se byli kompromittovali.

Grabowski: 1) G. (z Konopnicy) Jan, rodem z Litvy, byl od r. 1767 maršálkem konfederace slucké, později generalmajorem vojsk litevských a velitelem tělesné gardy Stanislava Augusta, jenž s jeho manželkou Eliškou udržoval milostný poměr a povýšil G-ského na gener. inspektora jízdy litevské. G. dal též jméno Michalovi (* 1773), kterého Niemcewicz pokládá za syna králova. Po smrti G-ského (kol r. 1784) král pojal vdovu jeho za manželku.

2) G. Ambroży, archaeolog a historik pol. (* 1782 v Hętech — † 1868), knihkupec v Kra-

kově. Z literárních prací nejdůležitější týkají se starožitností Krakova a dosud jsou cenné, zejména: *Historyczny opis miasta Krakowa* (1822 a několikrát pod titulem *Kraków i jego okolice*); *Dawne zabytki miasta Krakowa* (1850); *Starożytnicze wiadomości o Krakowie* (1852); *Władysława IV. Listy* (1845); *Starożytności historyczne polskie* (1840); *Skarbniczka naszej archeologii* (1854).

3) **G.** Michał, kritik polský školy polsko ukrajinské (* 1805 na Volyni — † 1863), vzdělal se spolu se Zaleským a Goszczyńským v Humani. S počátku pokoušel se v poesii, ale pak oddal se povídkářství a kritice. Ve Varšavě účastnil se bojů mezi romantismem a klassicismem. **G.** tehdy poukázal k tomu, že význam poesie romantické spočívá v její národní stránce. Brzy potom (1830) usadil se na svém statku Alexandrovce na Ukrajině a do Varšavy vrátil se až r. 1863, byv od Wielopolského povolán za gener. ředitele kommisse pro osvětu a vyučování v království Polském. R. 1834 uveřejnil článek »O národní poesii«, jenž měl veliký úspěch, a odtud rostl jeho význam jakožto literárního kritika. Nejdůležitější spis jeho v tomto směru jest *Literatura i krytyka* (1837—1838), v němž pojednávaje hlavně o ukrajinské poesii, o poesii XIX. věku a o poesii francouzské, uložil zásady své kritiky, jež však postrádají pevného vědeckého základu. Vedle toho psal hojně úvah kritických do časopisů: »Dziennik Warszawski«, »Tygodnik Petersb.«. Jiný samostatný jeho spis jest *Korespondencya literacka z r. 1842*, který již značí klesání slávy **G**-ského. Jest to odpověď na názory Tyšynského, který zavrhuje ukrajinské vlastenectví **G**-ského (1841), dovedl zbaviti jej dosavadní populárnosti. Za to **G.** tím více přiblížil se k ukrajinským slavjanofilům v Kijevě. Dostavuje se u něho snaha po jednotě Slovanstva a on chce býti apoštolem této myšlénky. To vzbudilo mu v celé polské společnosti velikou nelibost. — Z povídek a románů **G**-ského, jejichž látku bral nejvíce z dějin ukrajinských, zmínky zasluhují tyto: *Koliszczyzna i stepi* (pod pseudonymem Ed. Tarsza; do češt. přel. Zap), kde líčí dobu »humaňské řeži« (1838); *Stannica Hulajpolska* (1840—1841), kde patrný jest vliv W. Scotta; *Pan starosta Kaniowski* (1856); *Pan starosta Zakrzewski* (1860); *Zamieć w stepach* (1862).

4) **G.** Ludwik, vlastenec polský († 1890 v Paříži), byl podporovatelem slovanských snah a navštěvoval též velmi často Čechy. Vypsal cenu 1000 zl. polských za nejlepší české drama z dějin slovanských a 28.000 zl. věnoval společnosti »Macierz polska«, která obrala si za účel rozšiřovati mezi lidem polským dobré a užitečné spisy.

5) **G.** Andrzej, polský malíř (* 1833 ve Zwierzynieci — † 1886 ve Lvově). Studoval na vídeňské akademii a usadil se ve Lvově. Od něho jsou mimo jiné podobizny šlechtice ukrajinského, Fr. Smolky (1875), dra Dietla, knížete Adama Sapiehy a j. Maloval i genry. *J-k.*

6) **G.** Bronisław, spisov. polský, osvědčený přítel a pěstitel vzájemnosti českopolské (* 1841 v Kališi). Ukončiv gymnasijní studia v Piotrkowě, nabyl vyššího vzdělání v Petrohradě a ve Varšavě, kde vlivem professora Květa, jejž vřele ctil a miloval, oblíbil si studium jazyků slovanských. Po ukončených studiích stal se gymn. professorem ve Varšavě a r. 1872 v Częstochově. Literární činnost zahájil lyrickými básněmi pochmurného a satirického rázu, načež jal se psáti povídky, novelly a obrázky, čerpané hlavně ze života venkovského lidu (*Dom pod cmentarzem*, *Babunia*, *Byle za mąż*, *Na lekkim chlebie* a pod.), z nichž mnohé byly vyznamenány na veřejných konkursech. Zvláštní zmínky zasluhují jeho práce dramatické, jako komedie *Na wodach*, *Sprzymierzeńcy*, *Pod urадli*, *Drugi raz* a dramata *Mściwoj i Swanhilda*, *Syn margrafa*, *Królewicz Marko*, *Boruta* a pod. K prvním čerpá látku ze současné společnosti polské, šlehaje hlavně liché a nedůstojné zábavy aristokracie vzdalující se lidu, proti níž staví do příznivého světla svérázné a sympathické postavy z lidu, ve druhých sahá pro látku k bohatým zdrojům slovanských dějin a pověstí. Hlavní zásluhu získal si však **G.** šířením vzájemnosti slovanské, zejména českopolské. Podnikaje četné cesty po slovanských zemích, uveřejnil množství instruktivních prací z oboru slavistiky, jmenovitě o Češích a Chorvatech, jejichžto řeč, literaturu a život poznal na místě důkladně. Jsa spolupracovníkem téměř všech čelnějších časopisů polských, uveřejnil zejména studii o Národním divadle (Ateneum, 1884), o České akademii (Besiada literacka), vzpomínky na Prahu (*Pielgrzymka do złotego domu*), studii o Vrchlickém (Kraj), vedle »Listů o slovanské literatuře«. Do velkého díla »Dzieje literatury powszechnej«, vydaného ve Varšavě, obstaral část českou (*Dzieje literatury czeskiej*, Varšava, 1891). Mnohé články a obsáhlé referáty nás Čechů se týkající uveřejňuje ve varšavské velké »Encyklopaedii«, jakož i ve sborníku »Wisła«. Menších článků o Češích uveřejnil po různu velké množství, napsal životopisy Palackého, Světlé, Štulce, ano některé stati psal též jazykem českým (»Slov. Sborník«, 1884). Neméně činným a horlivým byl **G.** též jako překladatel z češtiny. Přeložil a uveřejnil v polských listech 50 básní Vrchlického, Čechova »Žižku«, některá díla Karoliny Světlé a mnohé jiné drobnější práce české. Z jeho ostatních kulturních, dějepisných a cestopisných studií zasluhují zmínky *Słoweńcy* (Niva, 1873); *Bośnia i Hercegowina* (Kłosy, 1875—77); *Bułgarya i Bułgarowie* (Ateneum, 1876); *Czarnogóra i Czarnogórcy* (Tyg. Powsz., 1877). Mimo to od r. 1876 vydává »Kalendarz częstochowski«. — Choť jeho Marie **G**-ska, rozená z Krokowských, jest známou spisovatelkou dramatických prací pro mládež a též pilnou překladatelkou z literatury české, chorvatské a francouzské. Přeložila zejména spisy Karoliny Světlé (Kříž u potoka; Námluvy; Lamačova dcera), Edv. Jelínka (Polské paní a dívky), F. Bozděcha (Z doby kotillonů), G. Pflegra Moravského (Telegram), Sv. Čecha (Výlet do

Chorvatska) a mn. j. Srv. Fr. S. Hovorka, Manželé spisovatelé (Světozor, 1880).

7) G. Kazimierz, lékař polský (* 1844 v Krakově). Lékařství vystudoval ve svém rodišti, po své promoci pak trávil několik let na cizích universitách vzdělávaje se odborně ve Vratislavi, Berlíně, Paříži, zejména pak u Pettenkofera v Mnichově. R. 1874 stal se docentem a později professorem hygieny v Krakově. Práce jeho uveřejněny jsou v časop. »Przegląd lekarski« a »Dwutygodnik med. publicznej«.

Grabschütz viz Hrabčice.

Grabštein (něm. *Grafenstein*), ves a panství v Čechách, blíže hranic saských, v hejt. libereckém, okr. chrastavském, fara a pš. Hrádek (*Grottau*) u Liberce; 31 d., 6 č., 216 n. ob. (1890), 1tř. šk., výroba sukna a tkalcovství. Allod. panství **G.**, majetek hrab. Ed. Clam-Gallasa, zaujímá 5409 *ha*, k němu náleží v **G**-ě starožitný zámek s kaplí sv. Barbory a parkem, dvůr, bažantnice, pivovar, u Gersdorfu doly kamenouhelné a vápenice a v okolí několik dvorů. *red.*

G., dříve obyč. Grefenštein, Grevenstein i Kravštein), někdy hrad, nyní zámek starý na vysoké hoře při pomezí českém, pod Chrastavou a blíže městečka Hrádku. Pod zámkem starým jest nový zámek, nedávno zřízený, a níže dvůr, na jehož místě bývalo městečko Grafenthal. **G.** jmenoval se prý původně Ulsiz a obdržel pozd. jméno své teprve, když Přemysl II. jej tehdejšímu držiteli odňal a purkrabímu z Donína daroval. (Viz z Donína, str. 834.) Donínští zadlužili se na poč. XVI. stol. a synové Mikulášovi nemohli **G.** pro dluhy udržeti. Prodán tedy r. 1562 Jiříkovi Mehlovi ze Střelic, místokancléři, jenž r. 1569 obnovil památnou kapli zámeckou sv. Barbory. Týž prodal roku 1586 **G.** s panstvím Ferdinandovi Hoffmanovi z Grynpichlu a ze Střechova, pánu rakouskému, kterýž zapsal **G.** manželce své Elišce z Donína. Když tedy r. 1607 zemřel, dědila Eliška († 1611) **G.** a zapsala jej třetímu manželu svému Janovi sv. p. z Černhauzu († 1622). Ten odkázal statky své **G.**, Libeň, Měšice a Hovorčovice Janu Bedř. Františkovi, strýci svému, jehož poručníkem byl David, bratr Janův; týž však r. 1628 ujel před reformačními kommissaři do Žitavy. Potom zdědil statky ty po mladém synovci, jenž mezi tím zemřel, ale zabrány mu zase, když r. 1631 s nepřáteli do země přišel. **G**-a zmocnil se Albrecht z Valdšteina, jenž jej prodal r. 1633 strýci svému Maximiliánovi, ale po zavraždění Albrechtově dovedl toho David, že právní jednání proti němu obnoveno a **G.** mu zase navrácen. R. 1645 opanovali **G.** Švédové a sužujice odtud kraj boleslavský, zůstali tu až do konce války. Jiří Zikmund, dědic Davidův, prodal **G.** r. 1651 Janu Hertvíkovi z Nostic a ten ihned Adamovi Matyáši hraběti z Trauttmansdorffu, jehož potomstvu do r. 1704 náležel. Za nich hradby venkovské na rozkaz císařský rozbořeny. Roku 1704 koupil **G.** Jan Václav hrabě Gallas a když jeho potomstvo vymřelo, dostal se v držení rodu Clam-Gallas. *Sčk.*

Graçay [-asé], hl. místo kantonu ve franc. dep. Cher, arr. bourgeském, na ř. Fousonu a Potu; 3024 ob. (1891), výroba hospodářských strojů, mýdla, hydraulického vápna, oleje a cihel, lomy kamenné.

Grâce [grás], franc., milost, půvab, gracie, lahoda; přízeň, láska; milost, odpuštění; milost boží; dík (v plur. *grâces*); titul Sa **G.**, Jeho Milost; v mythologii Gracie. — **Gracioso**, milostný, půvabný.

Graces [grésis], též grace notes [grés nóts], anglický výraz pro hudební ozdoby.

Gracchus, jméno slavné rodiny římské z plebejského rodu Semproniova (*gens Sempronia*). Nejznámější členové rodiny této jsou:

1) Tiberius Sempronius **G.** Byl roku 238 př. Kr. konsulem, válčil s Ligury a zabral Sardinii, když Karthagiňané právě činiti měli s povstalými žoldnéři.

2) Tiberius Sempronius **G.**, syn před. Po bitvě u Cann r. 216 jmenován byl velitelem jízdy (*magister equitum*). R. 215 byl konsulem a porazil Kampány, spojence Hannibalovy. R. 214 zvítězil, jsa prokonsulem, nad vojevůdcem Hannibalovým Hannonem u Beneventa, maje vojsko z otroků, jimž byl přislíbil svobodu. R. 213 byl opět konsulem a velel v Lukanii spolu s Quintem Fabiem Maximem. R. 212 přepaden byl od vůdce karthaginského Magona i zabit.

3) Tiberius Sempronius **G.**, vnuk před., muž povahy šlechetné a velikého nadání státnického. R. 187 byl tribunem lidu a hájil Publia a Lucia Scipionův, již byli po syrské válce obviněni, že se od krále Antiocha dali porušiti penězi. R. 181 byl praetorem, načež mu provincií přikázána vých. Hispanie. Tam vítězně bojoval proti Celtiberům a během tří let podmanil neméně než 103 města. K podmaněným choval se přívětivě i zjednal s nimi smlouvu, kterou v krajinách těch na mnohá léta zabezpečen byl mír a pořádek. Vrátiv se do Říma r. 178 slavil velkolepý triumf a zvolen na r. 177 za konsula. Tehdy potlačil povstání Sardův a poctěn za to novým triumfem. R. 169 byl censorem a vyloučil mnoho členů ze senátu a stavu rytířského. R. 165 vyslán byl do Asie, kde navštívil dvory některých knížat a též Rhodos. R. 163 byl opět konsulem a přemohl povstalé Ligury. Po té však se uchýlil v soukromí a zemřel ok. r. 150. Manželka jeho Cornelia byla dcera Scipiona Afrikana staršího. Měl s ní 12 dětí, ze kterých jí však na živu ostaly toliko tři, dva synové a dcera, jež provdána byla za P. C. Scipiona Africana mladšího.

4) Tiberius Sempronius **G.**, syn před. Pečlivě vychován byv od výtečné matky své Cornelie, sloužil za třetí války punské ve vojště svata svého P. C. Scipiona Africana mladšího před Karthaginou. R. 137 byl quaestorem v Hispanii ve vojště konsula Hostilia Mancina. R. 133 zvolen byv za tribuna, hleděl vzkřísiti vyhynulý již skoro stav malostatkářský, překlenouti propast mezi boháči

a proletáři. K tomu konci obnovil zákon někdy Liciniův a Sextiův, aby žádný občan nesměl držeti více než 500 juger polstva obecného (*ager publicus*), dokládaje však, aby pro syny nedospělé podržeti směl po 250, avšak celkem nikdy přes 1000. Zbytek měl v podílech po 30 jugerech dáván býti zchudlým občanům do levného nájmu. Aby pak držitelé dosavadní neutrpěli škody, navrhl **G.** dále, aby ustanovena byla kommisse, jež by vyšetřila, kde co bylo polstvem obecným a pokud by státu mělo býti navráceno. Za soukromý majetek aneb jakýkoli náklad na vydaných pozemcích měla z pokladny státní vyplatiti se náhrada. Avšak optimaté protivili se záměrům Gracchovým i získali tribuna M. Octavia, jenž pak proti dotčeným návrhům položil veto. Tehdy **G.** učinil ke sněmu tributnímu dotaz, zdali M. Octavius i dále smí býti tribunem, když s lidem smýšlí nepřátelsky. Sněm ovšem rozhodl ve smyslu Gracchově, M. Octavius zbaven úřadu 18 hlasy mezi 35 a návrhy Gracchovy schváleny. Do kommisse řečené zvolen Tib. **G.**, jeho bratr Cajus **G.** a tchán prvějšího Appius Claudius. Působení tří mužů těch budilo mezi optimaty veliké pohoršení, a Tib. **G.** věda, že by bylo zastaveno, kdyby na rok následující nebyl opět zvolen za tribuna, ucházel se i dále o přízeň lidu obecného. Za tou příčinou navrhl, aby poklady krále pergamského Attala III., jenž právě tehdy zemřel a národ římský ustanovil za dědice, rozdány byly mezi nové malostatkáře k opatření potřeb hospodářských. A mimo to sliboval i jiné ještě návrhy ve prospěch obecného lidu, až jen opět zvolen bude k úřadu tribunskému. Nastaly volby, a když tribus první a dle příkladu jejího i následující daly hlasy Gracchovi, protivníci proti tomu vystoupili a volba odložena nazejtří. Tehdy Tib. **G.** a přívrženci jeho odebrali se na Capitolium, kdež pak mezi nimi a protivníky došlo ke srážce. Ve vřavě Tib. **G.** ukázal si na hlavu na znamení, že život jeho v nebezpečí, což však nepřátelé vykládali, jako by chtěl býti korunován za krále. V senátě mezi tím naléháno na konsula Muc'a Scaevolu, aby proti Gracchovcům zakročil, a když se toho vzpěčoval, zvolal pontifex maximus Scipio Nasica: »Komu blaho vlasti na srdci, vzchopiž se a pojďiž za mnou!« I vyhrnulo se za ním drahně senátorů, k nimžto se připojili též i klienti jejich, a když dospěli na Capitolium, lid uleknuv se klacků jejich, utekl a zbaběle opustil svého vůdce a dobrodince. Tib. **G.** nevida zbytí, dal se tolikéž na útěk, avšak upadnuv před chrámem Jupitera Kapitolinského, dohoněn jest i ubit, a mrtvola jeho vhozena do Tiberu. S ním pak zároveň zhynulo as 300 občanů jeho strany.

5) Cajus Sempronius **G.**, bratr před., o 9 let mladší a mnohem smělejší a nadanější. Vytkl sobě za úkol pomáhati lidu, pomstíti bratra a podvrátiti panství optimatů. Zvolen byv za tribuna r. 123, způsobil zákon, aby nuzným občanům římským obilí ze zásob státních prodáváno bylo za sníženou cenu (*lex frumentaria*). Tím dostal na svou stranu proletariát. Náchylnost vojska hleděl získati návrhem, aby odění se opatřovalo ze státní pokladnice (*lex militaris*). Obnovil též zákony bratrovy strany polstva obecního (*lex agraria*). Že však v Italii polstvo to již bylo rozebráno, obrátil zřetel k zemím zámořským. Občané římští měli osazováni býti také v provinciích. Tím ovšem upevněna vláda římská nad národy podmaněnými, kteří pak tudy i ponenáhlu pořimaněni. R. 122 Cajus **G.** zvolen byv opět za tribuna, způsobil zákon, aby stálé soudy porotní (*quaestiones perpetuae*) nebyly již obsazovány senátory, nýbrž rytíři (*equites*). Zákon ten (*lex judiciaria*) přivedl na stranu Gracchovu římskou plutokratii. Toť ovšem bylo krutou ranou pro senát a veškerou stranu optimatskou, ale zároveň i k nezměrné škodě obyvatelstva provinciálního (viz **Equites** a **Quaestiones perpetuae**). Tehdy optimaté získali tribuna M. Livia Drusa, a ten sliboval chudině římské ještě více než **G.**, jemuž u lidu zároveň i to škodilo, že připravoval návrh, aby spojencům římským dáno bylo občanské právo (*de civitate sociis danda*). Tedy když se odebral do Afriky, kdež na místě Karthaginy zřizoval novou osadu římskou Junonii, podařilo se optimatům odlouditi mu velikou část jeho stoupenců. Následkem toho při volbách na rok 121 propadl, a za konsula toho roku zvolen úhlavní nepřítel jeho L. Opimius. Tento v létě r. 121 učinil návrh, aby zákon o založení Junonie byl zrušen, a když v bouři tudy povstalé Gracchovci zabili jednoho liktora, Cajus **G.** a přátelé jeho prohlášeni za škůdce a zrádce vlasti. Uchýlili se na Aventin, a tam optimaté pomocí krétských lukostřelců jim připravili porážku. **G.** spásu hledal v útěku i dostal se za Tiber, avšak vida, že neunikne, dal se v háji Furinině od otroka svého usmrtiti. Zároveň s ním pobito as 3000 jeho stoupenců a mrtvoly jejich vmetány do Tiberu. Na památku »vítězství« toho senát dal postaviti chrám bohyni svornosti Concordii. Zákony Gracchův ovšem zrušeny, avšak myšlénky jejich žily dále. — Srv. Nitzsch, Die Gracchen u. ihre nächsten Vorgänger; Gerlach, Die Verfassung der röm. Rep. v. d. Gracchen bis Jul. Caesar; Mommsen, Röm. Gesch. II, kniha 4.; Lange, Röm. Alterthümer III, § 136. *Šea*

Gracia [-ádsia] viz **Barcelona**, str. 304.

Graciál viz **Gratiale**.

Gracian [-ádsi-] **Baltasar**, spis. špan. (* 1584 v Calatayudu v Aragonii — † 1658 v Tarazoně), studoval v Huesce, vstoupil do řádu jesuitského a stal se na konec rektorem koleje tarragonské a tarazonské. Ze spisů jeho, jež uveřejněny jsou většinou pod jménem bratra jeho Lorenza ze Sevilly, jsou nejdůležitější: *El héroe* (Huesca, 1630), o výchově reka; *Oráculo manual* (t., 1637), rukověť životních pravidel; *El Politico Don Fernando el Católico* (Zaragoza, 1641), chvalozpěv; *El discreto* (Madrid, 1646), mravoučného rázu; *El criticón* (t., 1650—64, 3 sv.), alleg. malba lidské společnosti a lidského života v romá-

nové formě; *La agudeza y arte de ingenio* (Huesca, 1649), návod, jak dosíci vybraného slohu a jak vyniknouti dobrým tónem ve společnosti. G. má význam ve špan. písemnictví jako tvůrce zvláštního slohu a vkusu, slohu barokního, vyumělkovaného, přetrušeného, příliš slavnostního, nabubřelého, temného, jinotajného a ostrovtipného. Uvedl prósu do týchž drah jako Gongora verš. Způsob jeho (»*estilo culto*«, umělý sloh, zva. *cultismus*) ovládl brzy v XVII. a částečně i XVIII. věku nejen literaturu špan., nýbrž i italskou, franc. a něm., do kterýchž jazyků G. záhy jest přeložen. Jinak byl G. duch pronikavý, bystrý, badavý; pozorování jeho jest smělé, aforistické, myšlénky bohaté a šťastné leckdy i ve výrazu. Výbor děl jeho uveřejněn v Madridě r. 1664 ve 2 sv. a často později, naposledy t. r. 1773. Sv. 65. »Bibl. de autores españoles« přináší tři jeho práce. *Šd.*

Gracias, též G. a Dios (grá̆sias a diós): **1)** G., depart. ve středoamer. republ. Hondurasu, velmi úrodný, s mírným podnebím. Bohaté doly opálové. Ze 28.000 obyvatelů jest asi 12.000 Indiánů. — **2)** G., hlav. město předl., 610 *m* n. m., uprostřed úrodné roviny. Obyvatelé (3–4000) živí se orbou a hornictvím a pěstují tabák. Město založil r. 1530 Gabriel de Rojas. Až do r. 1544 bylo sídlem král. audiencie guatemalské a nicaraguaské. — **3)** G., mys na severových pobřeží Stř. Ameriky při ústí řeky, jež tvoří hranici mezi Hondurasem a Nicaraguou, objevený 20. září r. 1502 Columbem.

Gracie (z lat.), půvabnost, milostnost, spanilost pohybů, způsobů. G. jest vnada přirozená, kdežto elegance vnada umělá nabytá. — G. v mythol. viz Charitky.

Gracilaria: **1)** G., rod mořských řas červených (ruduchy č. *Florideae* z řádu *Sphaerococcaceae*. Druhy sem příslušné mají stélku válcovitou, oblou nebo splošťělou, vidličnatě rozvětvenou. Na plodonosných exemplářích jsou cystokarpy ve stélce ponořené a z části vynikají v podobě oblých bradavek na vrch. V dutinách cystokarpu ze dna pozvédají se jednoduchá nebo trsovitě rozvětvená vlákna, na jichž koncích sedí okrouhlé výtrusy v řadách růžencovitých. Kromě těchto pohlavně zplozených výtrusů povstávají na roztroušených místech stélky nepohlavní čtverovýtrusy čili tetraspóry, které jsou v kůře skryty. Druhů rodu G. jest asi 30, mezi nimi 6 evropských; rostou v trsích a dosahují délky jen několik centimetrů. G. *confervoides* se stélkou oblou, 5–60 *cm* dl., s dlouhými, skoro nedělenými větvemi, roste skoro ve všech mořích světa velmi hojně v Atlantickém oceánu, jakož i ve Středozemním a Jaderském moři. V lagunách benátských ji sbírají a posílají do obchodu jako prostředek proti souchotinám. G. *lichenoides*, též ceylonským mechem zvaná, má stélku 8–10 *cm* dl., ztloušťí niti, oblou, s větvemi vidličnatě rozdělenými, na koncích rozsochatými. Roste v Indickém moři, na Ceylonu a Javě. Japanci připravují z rosolovité stélky zvláštní pokrm *džin džeu*, podobný rosolům a velmi výživný, poněvadž ve větvích stélky kromě rosolu nalézá se dosti škrobu a cukru. Nemocným osobám dává se též někdy G. v lékárnách pode jménem *Fucus amylaceus* známá v podobě stélek na huspeninu rozvařených. Domorodcům australským slouží též za pokrm jiný druh: G. *Wrightii*. *Ić.*

2) G. Z., rod motýlů drobných z čeledi molů (*Tineidae*), má tělo dlouhé, štíhlé, tykadla dlouhá, makadla čelistní nitkovitá, dlouhá, sosák bez chvostu chloupků, křídla dlouhá, úzká, s dlouhými třásněmi, zvláště zadní; hlava jest hladká bez oček vedlejších. Sedí li, má přední část těla vyzdviženou. Housenky jsou 14nohé; v mládí vrtá i v listech, později listy svinují; žijí na různých stromech, keřích i bylinách, ku př. dubu, olších, Polygonu, jasanu a j. V Čechách zjištěno 16 druhů. Škodlivou stává se někdy G. *syringella* F., jejíž housenka žije na šeříku, ptačím zobu a jasanu a v sadech někdy ničí veškeré listí těchto keřů a stromů. *Kpk.*

Gracile (gráčile), ital., tenký, slabý, štíhlý, útlý; v hudbě: něžně, slabě, tence; voce g. (vóče –), jemný, slabý, avšak jasný hlas.

Gracilis (lat.), štíhlý. V anatomii nazývá se tak zvláštní sval a míšní provazec. Sval štíhlý (*musculus* g.) jest nejsvrchnějším z přitahovačů stehenních, začíná se při sponě stydké, upíná se na kost holenní a svým stažením přitahuje nohu k noze druhé. Štíhlý provazec (*funiculus* g.) nalézá se na zadní ploše prodloužené míchy, jest pokračováním zadního provazce míšního a ohraničuje v horním oddílu čtvrtou komoru mozkovou.

Graciosa, ostrov v Azorech, vedle ostrova Cerva, nejmenší celé skupiny. Leží mezi ostr. Terceirou a São Jorge, má rozsah 46 km^2, jest 13 *km* dl., nejv. 8 *km* šir., původu sopečného, velmi hornatý, a dosahuje v jihoz. výše 396 *m*. Jsa nejúrodnějším ze všech Azorů (pojmenován dle své nádherné vegetace) má v 5 obcích 13.200 ob. (1881), zabývajících se zvláštní výrobou hrubých vlněných a lněných látek. Nejdůležitější místo jest Santa Cruz s 2310 ob.

Graciosní viz Gráce.

Gracioso jest ve starém domácím dramatě španělském typická osoba komická, jakýsi šašek, který vystupuje buď jako sluha nebo důvěrník a průvodce reka, jehož snahy a city obyčejně paroduje; ve starých hrách, obsahujících komičnost smíšenu se vznešeným, jest g. prvkem realistickým, představitelem střízlivého, zdravého smyslu, obecné praktické obmezenosti, která kontrastuje se vznešeným idealismem jedince a ukazuje celou jeho zvláštnost, neobyčejnost a výjimečnost. Bývá buď nechápavým a tupým nebo rozmarně bystrým a kritickým. Vyskytá se pod různými názvy, hlavně jako bobo (pošetilec, blázen), simple (hlupec), picaro (taškář, šejdíř).

Gracker, malíř. Byl z počtu umělců, kteří na poč. našeho století, kdy domácí naše škola umělecká posud nedospěla k samostatnému provádění větších úloh, často navštěvovali Prahu, malujíce tu podobizny i chrámové de-

korace. G. pobyl tu asi 2 léta a provedl za tu dobu: *Navštívení P. Marie* (al fresco) a oltářní obraz *Umírající Kristus* (oboje u sv. Mikuláše na Malé Straně). Mimo to nalézá se též jedna jeho freska v kostele Alžbětinek na Nov. Městě. *J-k.*

Gracula [-kula], rod špačků tvořící zvláštní podčeleď loskutáků s tělem zavalitým, zobákem zdélí hlavy barvy pomorančové. Ze 13 druhů, východu náležejících, jest nejznámější maino či mainate, G. *religiosa*; jest peří tmavočerného, na hlavě a krku modravého; přes křídla táhne se bílý pás. Kožní laloky za každým okem na hlavě jsou jasně žluté; téže barvy jsou nohy. Živí se plody a bobulemi. Délka těla 26, křídel 15, ocasu 7 *cm*. Čilý a chytrý pták tento žije v lesích Indie. Zpěv jeho jest lahodný a rozmanitý. G. naučí se slova pronášeti a zpěv jiných napodobiti, snadno krotne, a bývá ve Vých. Indii a na Javě chován jako domácí pták. *Bše.*

Graculidae [-kulide] totéž co *Phalacrocoracidae* viz Kormorani.

Gračanica, okr. město v Bosně, kraj Dol. Tuzla, po obou stranách potoka Gračanického, tekoucího do Spreče ½ hod. vzdálené. Stanice úzkokolejné žel. trati dobojskotuzelské, střed čilého obchodu s dřívím. Jest tu 6 mešit, nový řecko-vých. kostel, 2 vyšší konf. školy, pomník vojínů padlých r. 1878, proslulé teplice. R. 1885 mělo město 3350 obyvatelů (661 řecko-katol., 55 řím.-katol., 55 židů, ostatní muham.), okres gračanický na 636·48 *km*² 25.747 obyv. ve 43 obcích.

Grad, též Gradež, ital. *Grado*, staré přístavní město v hrabství Gorici a Gradišce (okr. hejt. Gradiška, okr. Červinjan), na ostrově v lagunách při ústí Soče. R. 1890 měl 3193 obyv. ital., katol., jako obec 3441 obyv. na 115.42 *km*². Město jest chráněno proti moři kamennou hrází z r. 1848. Kathedrála, již vystavěl r. 456 patriarcha Niceta, jest basilika o 3 lodích, proslulá svou kazatelnou. Z původní stavby uchovala se ještě část z doby Langobardů. G. jest nejdůležitějším rybářským střediskem na pobřeží Gorice a Gradišky, má mořské lázně a ústav pro skrofulosní děti. Vznik města spadá do doby velikého stěhování národů, kdy mnoho lidí utíkalo se z Aquileje na laguny. Tehdáž bývala tu stanice římského, později byzantského loďstva. Arcibiskup Augustin vystavěl si zde r. 407 palác. R. 452 utekl sem patriarcha aquilejský před Huny a r. 579 přeložil sem patriarcha Paulinus z Aquileje trvale své sídlo. Od r. 607 byli pak 2 patriarchové, aquilejský a gradský, z nichž tento osoboval si primát i nad Benátkami, přilehlými ostrovy a nad Istrií. Během dob trpělo město vpády Avarů, Saracénů, Maďarů, Janovanů a Benátčanů. Roku 1482 přiměli Benátčané patriarchu gradského, že přenesl sídlo svoje do Benátek. G. sdílel pak osudy Benátek až do konce XVIII. stol. a r. 1814 připojen trvale k Rakousku. Srv. Candioli, Führer durch Grado u. Umgebung (Vircpurk, 1892); Rutar, Poknežena grofija Goriška in Gradiščanska (Lublaň, 1893).

Grad Charles, politik a spis. elsaský (* 1842 v Türkheimě elsas. — † 1890 v Logelbachu). Byl správním radou přádelen v Logelbachu a Kolmaru a od r. 1877 poslancem za Kolmar na říšském sněmě něm., kde jako člen skupiny elsas-lotrinské protestoval proti nařízením a snahám vlády německé. Na vědeckých cestách svých po Evropě, po Sahaře a poloostrově Sinajském všímal si velmi bedlivě poměrů geologických, klimatických a kulturních a uveřejňoval pozorování svá ve zprávách Académie des sciences morales et politiques, která ho r. 1883 jmenovala členem dopisujícím. Ze spisů jeho vyjímáme: *Le foyer alsacien. Légendes et traditions populaires* (Kolmar, 1862); *Essais sur le climat de l'Alsace et des Vosges* (Mühlhúsy, 1870); *Description des formations glaciaires de la chaine des Vosges* (Paříž, 1873); *Les forêts de l'Alsace et leur exploitation* (Kolmar, 1877); *Heimatskunde. Schilderung aus Elsass über Land und Leute* (t., 1878; 2. vyd. 1890); *Voyage en Orient, Égypte et Nubie* (Mühlh., 1886); *Le peuple allemand, ses forces et ses ressources* (Paříž, 1888); *L'Alsace, le pays et ses habitants* (t., 1889); *La Reichsbank allemande devant le Reichstag* (Mühlh., 1890).

Gradace (lat. *gradatio*), stupňování, jest figura oblíbená zvláště v řečnictví a povstává hromaděním vždy silnějších výrazů k označení jistého pojmu. Na př.: Vše, co jej tísní, hněte, bodá v křeči, jak před věky zas lidskou poví řečí (J. Vrchlický, Sfinx). Uhlédl tam svou milou pěknou, krásnou, spanilou (Sušil, Písně). S g-cí souvisí klimax a do jisté míry i hyperbola. — G. grammatická viz Srovnání. — G. v hudbě viz Stupňování.

Gradačac, okr. město v Bosně, v kraji dolno-tuzelském, na sev. svahu planiny Macvice, 172 *m* n. m., s 3076 ob. (360 řec.-vých., 190 řím.-kat., 41 židů), poštou a telegr. Nově zařízené lázně, lázně bahenní a teplý pramen 28°. Na blízku starý hrad, jehož posledním majitelem byl Husejn, kapetán Gradačević, v nár. písních »Zmaj (drak) Bosanski« zvaný, jenž se jako vůdce povstalců r. 1831 dlouho bránil Omerovi pašovi (viz Bosna str. 442). Okres gradačacký má na 792·66 *km*² 40.439 obyv. v 62 obcích.

Gradatim (lat.), stupeň po stupni, posloupně, ponenáhlu.

Gradec Slovenji, též G. Slovenski, německy *Windischgraz* n. *Windischgraetz*, město v jižním Štýrsku, blízko hranic korutanských, v pahorkaté krajině nad potokem Mislinjí, jenž se zde zove Gradičica (*Gratzbach*). I se starým zámkem (*Rottenturm*) má v 118 domech 982 obyv. (1890), z nichž jest 745 Němců, 223 Slovinců. Jest sídlem okres. hejtmanství a soudu, má městský far. kostel a nemocniční kostel sv. Ducha. Obyv. živí se chovem dobytka a dřevním obchodem. Zde prý stávala římská osada *Colatio*. Kostel v blízké vsi Starém trgu (*Altenmarkt*) byl prý původně hradem a prasídlem šlechtické nyní knížecí rodiny Windisch-Graetzů, kteří

[illegible] G. S. [illegible]

Grädener: 1) G. [illegible]

[illegible] G. [illegible] po 2 klavír. [illegible] a [illegible] sonáty, [illegible] koncert [illegible] variace, fantastické kusy, *Fliegende Blätter* a *7 humoresken* pro klavír, orchestrální [illegible] ouvertura *Fiesco* a vedle [illegible] písně, dueta, [illegible] zpěvy. Napsal též *System der Harmonielehre* (1877).

2) G. Hermann, syn předešl., [illegible] 1844 v Kielu, vyznačil se [illegible] a skladatelským. [illegible] Vyučil se u otce a na konservatoři vídeňské, [illegible] se varhaníkem v Gumpendorfě a r. 1864 houslistou dvorního orchestru. Od r. 1873 vyučoval harmonii na Horákově klavírní škole, později na konservatoři, kdež r. 1882 udělen mu titul professora. R. 1886 stal se ředitelem akad. spolku pro orchestrální hudbu a »Gesangvereine«. Z jeho skladeb zmínky zasluhují klavírní kvintett, smyčcový oktett, sonáta pro 2 piana, capriccio, sinfonietta a *Lustspiel-ouverture* pro orchestr vedle různých trií, houslových i klavírních kousků a písní.

Gradenigo Pietro, dože benát. (* 1249 — † 1311) ze starého rodu šlechtického, zvolen byl za dože r. 1289 v dobách pro Benátky velmi zlých, neboť závody jejich v Syrii a Egyptě byly od sultána egyptského rozbořeny a ve válce s Janovem r. 1293—99 loďstvo benátské bylo u Korčuly skoro úplně zničeno; když pak G. chtěl užíti sporu, jež ve Ferraře r. 1308 vypukly, popudil proti sobě papeže Klementa V., který vydal na Benátky interdikt a obchod benátský značně poškodil. Za něho učiněn byl počátek vlády oligarchické, neb G. odňal lidu právo voliti dože a přenesl právo to na 40 šlechticů, kteří sami měli se doplňovati; povstání vyloučených šlechticů r. 1300 a povstání lidu r. 1310 bylo potlačeno a změna učiněna byla jen ta, že vláda oligarchická nahrazena byla radou deseti.

Gradevolo, adv. gradevolmente (ital.), libě, příjemně (hud. předznamenání).

Gradič [illegible] G. [illegible] G. [illegible] G. [illegible] G. [illegible]

Gradič Petr, malíř [illegible] v XVIII. st. [illegible] a [illegible] G. [illegible] akademie umělecké. Tam nalézá se většina [illegible] uměleckých děl: [illegible] nástroj [illegible] a [illegible] se mu nedostá[illegible], štětec jeho jest řemeslný, za to však chválí se obratná komposice a dobrá kresba. Syn jeho František G. byl dvorním malířem carského divadla a žil po celý život v Rusku. *J-k.*

Gradient barometrický [illegible] jest rozdíl tlaku barom. mezi dvěma body vzdálenými od sebe 1° poledníkový (111 km) směrem uvedeným kolmo na isobary (čáry stejného tlaku). Velikost g-u ustanovuje se v *mm* dle vzorce $g = 111 \frac{r}{v}$, značí-li *r* rozdíl tlakoměrný a *v* rozdíl konečných bodů v *km*. Čím hustěji se vyskytují isobary, tím větší jest g. (čára ukazující největší rozdíly tlakoměrné), a čím vzdálenější od sebe, tím menší bývá g. V barom. minimech objevuje se obyčejně větší g. než v barom. maximech. Velikostí a směrem g-u ustanovuje se dokonale rozdělení tlaku barom. v okolí určitého bodu. Z průběhu isobar a z g-u lze souditi jak na směr, tak i na rychlost větru. Vzduch proudí od vyššího tlaku k nižšímu na severní polokouli s odchylkou v pravo, na jižní s odchylkou v levo od g-u s rychlostí tím větší, čím větší bývá g. Má-li g. hodnotu 5 *mm*, sluje vichřicovým, jemuž odpovídá obyčejně rychlost větru 15 *m* za vteřinu. Viz Depresse barometrická. *Ag.*

Gradina planina, nevysoký horský hřbet v jižní Hercegovině, souběžný s p. břežím. Jest to vlastně pokračování Alp Dinarských.

Gradisca viz Gradiška.

Gradiška viz Gorice a Gradiška.

Gradiška, ital. Gradisca, město v Gorici a Gradišce, na pr. bř. Soče, při Jižní dráze, má 1468, j. obec (s Brumou) 3352 obyv. (1890), z těch 2824 Italů a 146 Slovinců. Jest sídlem okr. hejtm. a soudu. Na místě býv. hradeb zřízeny jsou krásné sady a býv. kastel slouží za věznici. Továrna na šmirglový papír a plátno, a v Sdrausině na lev. bř. Soče velká

přádelna na hedvábí. Jméno **G** připomíná se poprvé v listině papeže Alexandra III. r. 1175, po druhé r. 1208; vlastní město bylo vystavěno od Benátčanů ve 2. pol. XV. stol. Od r. 1500 náleží k Rakousku. Viz též Gorice a Gradiška. — Okr. hejtmanství gradišské má na 667·54 km^2 69.306 ob. (1890), z těch 5847 Slovinců, 59.250 Italů a 378 Němců; soudní okres grad. 11.878 ob., z těch 280 Slovinců, 85 Němců, ostatní Italy.

Gradiška: **1)** **G.** Nová, polit. obec a hl. město okr. (chorvátsko-slav. župa Požega), stanice žel. záhřebsko-brodské (uh. st. dráhy), s 2471 ob. chorv. (1890). Okr. soud, lesní úřad, 2 kostely, pivovar, hojně ovoce a vína. K ní patří **2)** **G.** Stará na lev. bř. Sávy, s 2633 ob. (1890). V l. 1537—1688 nalézala se v moci Turků. Zdejší tvrz byla znovu vystavěna roku 1762. Naproti ní, na pr. bř. Sávy, na půdě bosenské leží **3)** **G.** Bosenská, okr. město v kraji banjaluckém, se 4569 ob. (1885), z nichž 2606 muham., 1433 řec.-vých., 507 řím.-kat. Stolní úřad, čilý obchod a zříceniny turecké pevnosti (Berbir), jíž r. 1789 Laudon dobyl. Za Římanů byla tu velká voj. kolonie *Praetorium.*

Graditz, ves v prus. vlád. obvodu meziborském, kraji torgavském, poblíž Labe, s 503 obyv. (1890). Zde se nalézá proslulý státní hřebčinec, založený původně Saskem r. 1722, jenž však r. 1815 přešel na Prusko. Viz Jacob, Zur Geschichte des Hauptgestütes G. (Torgov. 1801).

Gradižsk, malorus. *Hradysk*, město v rus. gub. poltavské, új. kreměněnském, blíže stanice Zolotonoš-Kreměňčug; 8911 ob. (1891), 4 pravosl. kostely, synagoga, škola, zemská nemocnice, 17 průmyslových závodů, 26 větrných mlýnů, 4 výr. trhy. Na blízku ložiska slínu.

Grádl, keprovaná látka lněná nebo bavlněná, hustá, prostředně silná. Význačné jsou podélné lesklé proužky. Vyrábí se hlavně v Čechách a v Sasku a užívá se ho na povlaky na peřiny. *Lš.*

Gradl Heinrich, archivář (* 1842 v Chebu, † 1895 t.), studoval v rodišti a od r. 1860 historii a filologii na universitě pražské. Krátce před ukončením studií stižen byl nemocí nervovou, jejímž následkem bylo úplné ohluchnutí. Po těžkých bojích o existenci stal se r. 1877 archivářem městským a správcem musea v Chebu. **G.** věnoval se cele prozkoumání Chebska v nejširším slova smyslu. Výsledkem byly velkolepé sbírky entomologické a celá řada pozoruhodných prací vědeckých. Se stejnou láskou pěstoval jazykozpyt, dějepis a přírodovědu. Vedle toho byl žurnalistou a pokusil se i jako básník německý. Z četných spisů jeho o sobě vydaných uvádíme: *Die Privilegien der Stadt Eger* (Cheb, 1879); *Die Chroniken der Stadt Eger* (Praha, 1885; *Monumenta Egrana* I. (Cheb, 1886); *Das Egerland* (t., 1886); *Das Graslitzer Bergbuch v. 1590 bis 1614* (Kraslice, 1890); *Sagenbuch des Egergaues* (Cheb, 1892); *Die Ortsnamen am Fichtelgebirge* (t., 1892); *Geschichte des Egerlandes* (Praha, 1893; *Die Reformation im Egerlande* (Cheb, 1893), mimo množství pojednání, z nichž uvádíme: *Aus den Sitten u. Sagen des Egerlandes* (Mitth. des Ver. f. Gesch. der Deutschen in Böh., IV.); *Die Federbilder in Eger* (t., V.); *Ein Beitrag zu Grenzbestimmungen in Westböhmen* (tam., IX.); *Die Herkunft der Egerländer* (t., XVIII.); *Eger und Heinrich v. Plauen 1451—54* (t., XIX.); *Die Irrlehre der Wirsperger 1465—67* (t., XIX.); *Materialien zur Gesch. des Ascher Gebietes* (t., XX.); *Zur Herkunft der Schlick* (t., XX.); *Egers angebliche Verpfändung im J. 1213* (tam., XX.); *Waldsassener Gebiet in Böhmen* (t., XX.); *Böhmen und Sachsen* (t., XXI.); *Beiträge zur Gesch. Nordwestböhmens* (t., XXI.); *Die Gesch. des Nordgaues u. der Regio Egere 1000—1322; Die Verpfändung des Reichslandes Eger an Böhmen* (t., XXII.); *Zur ältesten Geschichten der Regio Egere* (t., XXIV.); *Aus dem Egerer Archive* (t., XXVIII.—XXX.); *Deutsche Volksaufführungen, Beiträge aus dem Egerlande zur Gesch. des Spiels und Theaters* (t., XXXIII.) a mnoho jiných prací, zejména v almanachu »Egerer Jahrbuch« (24 ročníků) otištěných. — Jeho jediný syn Hugo **G.** (* 1870 — † 1890), právník, vynikl jako básník něm. Výbor básní jeho se životopisem otiskl otec jeho v »Böhmens deut. Poesie u. Kunst« (1892). *Nk.*

Gradlitz viz Hradiště Choustníkovo.

Grado: **1)** **G.** v Gradišce viz Grad.

2) **G.**, město ve špan. prov. Oviedu na říčce Cubii (přít. Nalonu), 15 *km* na záp. od Ovieda v hornaté krajině; má 16.489 ob. (1887), několik klášterův a mlýnův, výrobu čokolády. V nedaleké Trubii jest král. dělolijna a továrna na střelnou zbraň.

Gradonačaljnik nazývá se v ruském právu úředník, který požívaje práv gubernátora spravuje určitý territoriální obvod, skládající se z města a připojených k němu míst, t. zv. gradonačaljstvo. Tou dobou existují jen 4 gradonačaljstva: petrohradské, oděsské, kerč-jenikalské a sevastopolské. Nejsložitěji organisováno jest petrohradské, jehož správa složena jest dle zák. z 8. čna 1889 z **g**-a, z jeho pomocníka, z úředníků pro zvláštní příkazy (činovniki osobych poručenij), z tajemníka, z kanceláře, z lékařské správy, z technické kanceláře, adressní kanceláře, z obecného policejního archivu a z oddělení k ochraně veřejné bezpečnosti a řádu v Petrohradě. Kromě toho nalézají se při **g** u ještě různé poradné sbory, ústavy a úřady. — **G.** oděsský, kerč-jenikalský a sevastopolský spravují záležitosti týkající se místní policie, obchodu a plavby. Správu gradonačaljstva tvoří zde: 1. kancelář, 2. úředníci pro zvláštní příkazy. Při oděsském **g** u jest ještě učený žid. V Sevastopoli a Kerč-Jenikale obstarávají záležitosti **g**-a admirálové. V Sevastopoli jest vedle toho ještě vrchní velitel sevastopolského přístavu a velitel. Gradonačaljstvo petrohradské a oděsské tvoří zvláštní zemské obvody (viz Zemstvo), sevastopolské a kerč-jenikalské patří k újezdným zemstvům jaltskému a feodosijskému.

Gradonačaljstvo viz Gradonačaljnik.

Gradování, gradovna, v. Sůl kamenná.

Gradovskij: 1) G. Aleksandr Dmitrijevič, právník rus. (* 1841 — † 1889). Vystudovav gymnasium a universitu v Charkově, byl redaktorem »Chark. Gubern Vědomosti« a pak úředníkem voroněžského gubernátora. K době té vztahuje se jedna z prvých jeho prací, přednáška o zemských úřadech, vytištěná ve »Voron. Gub. Věd.«. R. 1866 zahájil v petrohradské universitě dissertaci na stupeň magistra státního práva pod názvem *Vysšaja administracija XVIII. v. i genéral prokurory*. Jest tu podán krátký, ale jasný a důkladný nástin orgánů státní správy ruské z XVIII. st. Zvolen byv jednohlasně za státního docenta, G. počal v lednu 1867 čísti přednášky o ruském právu a zastával současně mimořádnou professuru v cís. Alexandrovském lyceu. Za rok (1868) přednesl doktorskou dissertaci *Istorija městnago upravlenija v Rossiji* (svazek I.), načež byl jmenován mimoř. a za další rok pak řádným universitním professorem. V řečené dissertaci podal důkladnou historii ruské provincie. Hlavním spisem G-ského a jediným svého druhu spisem v ruské literatuře jest trojsvazkové dílo: *Načala russkago gosudarstvennago prava*: sv. I. O gosudarstvennom ustrojstvě (1. vyd. 1875, novější 1892), sv. II. Organy upravlenija (1. vyd. 1876), sv. III. Organy městnago upravlenija (1883). Dílo toto obsahuje hlavně výklad principů platného nyní ruského státního práva, ale při tom poskytuje i bohatá data historická. G. zabýval se také pracemi o státním právu cizích států a napsal díla: *Germanskaja konstitucija* (svazek I. 1875, sv. II. 1876), *Gosudarstvennoje pravo važnějších jevropejskich děržav. Časť istoričeskaja* (1886). Spis tento analysuje ona fakta politické historie záp. Evropy, která přivedla skoro všechny západoevropské státy ke konstitučnímu zřízení. Ve »Sborniku gosud. znanij« (sv. V. a VI.) vyšly: články jeho věnované srovnavacímu obzoru jednotlivých systémů místní správy. G. byl též znamenitým publicistou. Mnoho let byl spolupracovníkem »Golosu« a »Russké Řěči«, příspěvky jeho však nejen nebyly souborně vydány, nýbrž dnes není již možno ani určiti, které úvodní články »Golosu« jsou z jeho péra. Časť článků G-ského vyšla ve sbornicích od něho vydaných: *Politika, istorija, administracija, kritičeskija i političeskija statji* (1871); *Nacionaljnyj vopros v istoriji i litěratuře* (1873) a *Trudnyje gody* (1880). Z větších pojednání, jež nebyla vydána ve sbornicích, uvádíme: *O sovremennom napravlenìji gosudarstvennych nauk* (slavnostní řeč pronesená v petrohradské univ. r. 1873, v. Protokoly sověta); *Zakon i administrativnoje razporjaženije po russkomu pravu* (Sbor. gos. znanij, sv. I., 1874); *Sistéma Metternicha* (Věst. Jevropy, 1883, leden-únor); *Kresťjanskije vybory v glasnyje ujezdnych zemskich sobranij* (t., 1883, květen). Jako učenec zbudoval G. takořka vědu ruského státního práva. Jako publicista bojoval G. neustále za ideu svobody. Osobní princip ve právu a společenském životě mírnil principem pospolitosti, kollektivismu. Polemisuje s Dostojevským, dokazoval, že k plnému a účelnému rozvoji lidské osobnosti nutny jsou jisté podmínky společenského a politického života. Vady politického a společenského života shledával v tom, že lidské osobnosti nejsou zaručena základní práva.

2) G. Grigorij Konstantinovič, publicista ruský (* 1842 v chersonské gub.), vystudovav v Charkově a v Kijevě, sloužil u kijevského gen. gubernátora a pak v ministerstvě spravedlnosti. S počátku byl činným při listech směru konservativního, ano byl též nějakou dobu redaktorem »Graždanina«, avšak od r. 1873 přešel do tábora liberálů a stal se spolupracovníkem »Golosu«, kde psal nedělní feuilleton, později též do časopisů »Molva« a »Porjadok«, a nyní jest z hlavních spolupracovníků »Novosti«. Založil též vlastní list »Russkoje Obozrěnije«, ale tento byl úřední administrací neustále pronásledován a potlačen. O sobě vydal G. korrespondence z bojiště v Malé Asii (Petrohrad, 1877) a brošuru proti gen. Skobelevovi (t., 1884).

Gradskij zakon viz Prochiron.

Graduale jest krátká část liturgie mešní po epištole se recitující. Dřív byl g. celý žalm, který se zpíval, když lektor, přečet epištolu, s kazatelny po stupních (*gradus*) sestupoval, odkudž i jméno. Účelem g. jest, aby obsah epištoly tím hlouběji byl vštípen v srdce věřících. Proto jest g. vždy v úzkém spojení s epištolou. Někdy jest místo g. t. zv. tractus a sice tehda, když doba církevní truchlivou náladu s sebou nese. *dk*

Graduální (z lat.), stupňový, posloupný; na př. g. dissertace za účelem dosažení gradu doktorského; g. systém určující následnictví dle stupně příbuznosti.

G. žalmy. Dle rubrik v breviři římském mají se v čas 40denního postu a každou středu, není-li zatlačena svátkem, t. j. devíti lekcí, v chóru před matutinem dne, mimo chór dle příhodnosti času (*pro opportunitate temporis*) recitovati žalmy řečené g. počínajíc žalmem 119. (*Ad dominum cum tribularer clamavi*) až včetně žalm 133. (*Ecce nunc benedicite*). Rozděleny jsou na 3 díly po 5 žalmech; po každém díle následují versikuly a oratio (modlitba). Žalmy ty, též *cantica graduum* zvané, mají jméno své odtud, že ve St. Zákoně recitovaly se na stupních schodů chrámových. *dk.*

Graduát totéž co graduovaný.

Graduatory čili derivatory jsou přístroje zavedené Van Rysselberghem (1882) při telefonii na velkou vzdálenost, kde dráty telefonní vedeny jsou po stožárech telegrafních. Účel jejich jest, zameziti indukci, pocházející od proudů telegrafních, která ruší zvuky telefonu. Jsou to elektromagnety neb elektrické kondensatory, vepnuté ve vedení telegrafní, které při počátku proudu část elektřiny odvádějí a po ukončení proudu opět vydávají, čímž náhlé změny proudu a tedy indukce se vymezuje. *Vcl.*

Graduování, graduace (franc. *graduation*), dělení stupnic u strojů fysikálních, geodaetických, astronomických a j. Viz Dělení.

Graduovaný, ten, jemuž dostalo se g r a d u, důstojnosti akademické. Viz Gradus.

Graduovati (z lat.), odděliti po stupních a jakostech, uděliti někomu stupeň hodnosti, zejména akademické.

Gradus (lat.), s t u p e ň; zvláště ve smyslu přeneseném stupeň hodnosti, v úřadech a pod. Nejobyčejněji se mluví o g-du akademickém, po výtce g. zvaném, jímž rozumějí se hodnosti akademické (bakalaureát, licenciát, magisterství, doktorát). Odtud p r o g-du tolik jako za účelem dosažení hodnosti akademické, na př. disputace pro g-du.

Gradus admonitionis (lat.), s t u p e ň n a p o m e n u t í, dotýká se církevních trestů. Stanovila totiž církev stupnici trestů a přísně ukládá představeným církevním, aby napřed užívali trestů lehčích a teprve jsou-li tyto bezvýsledné, dovoluje užívati trestů přísnějších. Obšírně o tom jedná právo kanonické. *dk.*

Gradus ad Parnassum (lat.), s t u p e ň k P a r n a s s u. Tak slují některé lat. a řecké slovníky, udávající kvantitu každého slova, jeho synonyma, epitheta, poetické obraty, v nichž slovo to se nalézá atd. Slovníky takové byly určeny k prosaickým cvičením škol ním. První lat. G. a. P sepsal jesuita P. Aler (Kolín n. R., 1702); novější spisy toho druhu sepsali C. H. Sintenis a O. M. Müller (Züllichau, 1822, 4. vyd. opatřil Friedemann, 1842 až 1845, 8. vyd.); G. A. Koch (Lipsko, 1879); J. Conrad (t., 1829, 4. vyd. 1880); A. de Wailly (7. vyd. Paříž, 1883 ; E. Pessonneaux (3. vyd. t., 1883). Řecký G. a. P. složil Brass (vydán Siedhofem, Gotinky, 1838—40, 2 d.).

Gradus cognationis (lat.), s t u p e ň p ř í b u z e n s t v í.

Gradus comparationis (lat.), s t u p e ň s r o v n á n í, viz S r o v n á n í.

Gradus ordinationis (lat.), s t u p n ě s v ě c e n í k n ě ž s t v a. V církvi katolické ritu latinského počítá se jich sedm a to svěcení nižší (ostiariát, lektorát, exorcistát a akolytát) a tři vyšší (podjáhenství či subdiakonát. jáhenství či diakonát a kněžství či presbyterát). *dk.*

Gradus poenitentiales [-enciáles], lat., s t u p n ě p o k á n í. Výraz ten náleží praxi církevní prvních století a týká se sv. zpovědi a veřejného pokání. Kdo totiž dopustil se hříchů hrubých, zvláště určených, jako na př. modlářství, smilstva, vraždy, byl ze svazku církevního vyloučen dle dobrého zdání biskupa, v řídkých případech kněze, a musil, chtěl-li býti opět přijat, podrobiti se na delší neb kratší dobu pokání veřejnému ve třech stupních. První stupeň byl *flentes* (plačící), již se slzami v očích prosili do chrámu vstupující, aby u Boha se přimlouvali, by odpuštění hříchů se jim dostalo. Samým do kostela vstoupiti nebylo dovoleno. Druhý stupeň byl *audientes* (slyšící), jimž dovoleno bylo obcovati t. zv. missa catechumenorum, t. j. čtení z Písma sv. a výkladu k přečtenému. Třetí stupeň byl *genuflectentes* (klečící; těm bylo dovoleno obcovati i modlitbám věřících a přijati požehnání kněžské. Kdo se osvědčil ve všech stupních, býval obyčejně na zelený čtvrtek zase do svazku církevního slavně uveden. *dk.*

Gradus prohibiti (lat.), s t u p n ě z a k á z a n é. Míní se jimi stupně příbuzenství neb švakrovství, ve kterýchžto příbuzným neb sešvakřeným osobám nelze bez dispense sňatek manželský platně a dovoleně uzavříti. Rozeznávají se g. p. od církve a od státu ustanovené, které se mezi sebou velmi liší. Obšírně o tom jedná právo kanonické v části o překážkách manželství rozlučujících. *dk.*

Grądzki z Grądy [grond-grondy] S a m u e l, historik polský († 1676), byl dvořanínem rodu Radziwillů, r. 1655 byl poslán proti Kozákům, a r. 1657 provázel knížete Rákoczyho na jeho polské výpravě. Po nešťastné výpravě té byl vypověděn i žil v Sedmihradsku a napsal *Historia belli Cossaco Polonici, autore S. G. de G. conscripta anno 1676* (vyd. Kar. Koppi v Pešti, 1789), ve které podává zprávy o vzniku a zřízení Kozáků, o chybách, kterých se Polsko proti nim dopouštělo.

Graeca fides (lat.), ř e c k á v í r a, v ě r n o s t. U Římanů slov těch užíváno o svrchované nespolehlivosti, poněvadž pokládali Řeky za národ věrolomný. Podobně užíváno *Punica fides*, punská, karthaginská víra.

Graeca sunt, non leguntur (lat.), j e s t t o ř e c k é, n e č t e s e, průpověď, které užívali ve středověku učitelové neznalí řečtiny, kdykoliv přišli na řecký citát. Výroku tohoto užívají často odpůrcové studia řečtiny. Odtud přísloví ve smysle všeobecném: »To jest mi věc cizí, té pomíjím«.

Graecia [grēc-], lat. Ř e c k o. — **G.** m a g n a [- mág-], t. j. Ř e c k o v e l i k é, ve starověku název řeckých osad v jižní Italii, zvláště při zálivu Tarentském, od Strabóna pak jméno to dáno všem osadám řeckým v Italii a na Sicilii.

Graecismus, řecký způsob vyjadřování se (obrat, výraz a pod.) ve mluvě neb písmě. — **Graecisovati**, po řeckém způsobu se vyjadřovati ve mluvě nebo písmě, ale i po řecku si počínati. — **Graecista**, znatel řečtiny. — **Graecita**, řecství, t. j. způsob řecké povahy vůbec, jazyka řeckého zvláště. Odtud v užším slova smyslu **g.** = řečtina.

Graecoárijci [gréko-]. Dle Schleicherovy »rodokmenové« theorie o vývoji jazyků indoevropských Řekové s Árijci (v. t.) a jinými kmeny indoevr. tvořili delší dobu celek, když celý kmen indoevropský již byl počal se děliti ve větve samostatné. Tento zvláštní celek, jenž teprve později se rozdělil, jmenoval se graecoárijským. Mínění to dnes vůbec se zavrhuje a zvláštní shody jazykové mezi řečtinou a jazyky árijskými (na př. plně vyvinuté medium) vykládají se tak, že v jiných jazycích indoevr. mnoho zaniklo, co v oněch náhodou se uchovalo. *Zby.*

Graecoitalové. Někteří jazykozpytci se domnívali, že Řekové s Italy v kruhu jazyků indoevropských tvořívali zvláštní celek, jenž později rozštěpil se ve větev řeckou a italskou; příslušníci tohoto celku jmenováni **G**-ly.

Mínění to (jehož původ hledati jest v první řadě v těsných osvětových stycích Řeků a Římanů v dobách historických) dnes větším dílem se zavrhuje, neb aspoň pokládá za nedokázané. *Ztý.*

Graecomanie [gréko-], přepjatá záliba pro vše, co je řecké.

Graecostasis viz Forum Romanum.

Graefe viz Gräfe a Graevius.

Graetz Heinrich, historik židov. (* 1817 v Xiaźi poznaňském — † 1891 v Mnichově), od r. 1870 mimořádný professor na universitě vratislavské, kde v l. 1869—1887 redigoval »Monatsschrift für Gesch. u. Wissenschaft des Judenthums«. Kromě hlavního díla *Geschichte der Juden v. den ält. Zeiten bis a. d. Gegenwart* (Berlín a Lipsko, 1853—70, 11 svazků) vydal: *Gnosticismus und Judenthum* (Krotoszyn, 1846); *Frank u. die Frankisten* (Vratislav, 1868); *Leket schoschannim* (t., 1862); *Das Salomonische Hohelied* (Vídeň, 1873); *Kritischer Kommentar zu den Psalmen* (Vratislav, 1883, 2 sv.); *Emendationes in plerosque Sanctae Scripturae V. T. libros* (vyd. Bacher, t., 1892).

Graevius (vlastně Gräfe) Johan Georgius, filolog holl. (* 1632 v Naumburku — † 1703 v Utrechtu). Studoval v Lipsku práva, pak v Deventru a Lejdě jazyky klassické, r. 1656 stal se prof. v Duisburku, 1658 v Deventru, 1662 prof. dějin v Utrechtě. Vilém III. angl. jmenoval jej svým historiografem. G. byl hlavně činným v oboru kritiky textové, zejména řím. prosaiků. Z vydání, jež G opatřil, jest nejcennější nedokončené vyd. spisů *Ciceronových* (1684 nn.); méně váhy mají vydání *Hésioda* (1667, 1701), *Kallimacha*, *Caesara*, *Catulla*, *Tibulla*, *Propertia*, *Suetonia*, *Flora* a *Justina*. Dále vydal: *Thesaurus antiquitatum romanarum* (Utrecht, 1694—99, 12 d., Benátky, 1732), sbírku to antiquárních spisů; *Thesaurus antiquitatum et historiarum Italiae*, dílo dokončené Burmannem (Lejda, 1704—25, 45 d.); *Thesaurus eruditionis scholasticae* (Lipsko, 1710); *Inscriptiones antiquae* (Amsterdam, 1707, 4 díly). Řeči, listy a předmluvy G-ovy psány jsou elegantním slohem latinským. *Vý.*

Graf: 1) G. Urs, zlatník, ryjec a řezbář (* mezi 1485 a 1490 v Solothurnu — † 1529 v Basileji). Vyučiv se zlatnictví v Curichu, bojoval r. 1515 u Marignana a byl několikráte zajat. Jeho rytiny zobrazují po většině tehdejší život vojenský a soukromý, jsouce velmi realisticky, ale zároveň s nádechem smyslnosti koncipovány. V jeho dřevorytinách pozorujeme namnoze mistrně provedené partie temnosvitné. Některé práce jeho upomínají na H. Holbeina (na př. *Žena jedoucí na muži* a j.). Z jeho prací jmenujeme: 83 listů *Ze života Kristova* (1511); *Pyramus a Thisbe*; 13 listů *švýcarských praporečníků*. V umělecké sbírce basilejské jest od něho celá řada velmi originálních ručních kreseb. G. vedl život velmi dobrodružný a bezuzdný. Životopis jeho napsal Amiet (1873). *J-k.*

2) G. Ludwig, malíř genrů a podobizen (* 1838 ve Vídni — † 1894 v Bledě v Kraňsku). Studoval na akademii vídeňské za ředitelství Rubenova, kde vynikl zejména v genru. Jeho nejlepší obrazy jsou: *Kleopatra u smrtelného lože Antoniova*, *Sběratel zbraní*, *Příjemná zpráva*, *Venkovská koketerie*, *Povinnosti dědečkovy*, podobizna cís. *Ferdinanda*. *J-k.*

3) G. Arturo, literární dějepisec a básník ital. (* 1848 v Athénách), po otci původu německého. Byl vychován v Rumunsku, studoval práva, přírodní vědy a literatury na univ. neapolské, promovován odešel do Rumunska, až r. 1874 habilitoval se na universitě římské. Od r. 1882 je prof. italské literatury na univ. turinské. Od r. 1883 vydával tu s F. Novatim a R. Renierem »Giornale storico della letteratura italiana«. G. vyniknul znamenitě jako básník i literární kritik. V prvém směru jmenujeme *Versi* (Braila, 1874); *Poesie e novelle* (Řím, 1876); *Medusa* (Turin, 1880, 3. vydání 1893); *Dopo il tramonto* (t., 1893). Poslední dvě knihy staví jej do prvé řady soudobých básníků ital. G. je duch přísný, skeptický, hloubavý; nálada poesie jeho je těžká a zachmuřená dotýkajíc se nejvážnějších problémů, k nimž inspiruje ji nejednou moderní věda a filosofie. Z prací jeho literárně dějepisných, kritických a bájeslovných uvádíme: *Dell' epica neolatina* (Řím, 1876); *Delle origini del dramma moderno* (t., 1876); *Della storia letteraria e de' suoi metodi* (Turin, 1877); *Studii drammatici* (t., 1878); *La leggenda del Paradiso terrestre* (t., 1879); *Prometeo nella poesia* (t., 1880); *La leggenda dell' Aurora* (t., 1881); *Roma nella memoria e nelle immaginazioni del Medio Evo* (t., 1882, 2 sv.); *La superstizione dell' amore* (t., 1881); *Cavalieri ed animali* (Flor., 1884); *Attraversi il cinquecento* (Turin, 1888), studie literární a kulturní o XVI. věku; *Questioni di critica* (1889 v »Atti della R. Accad. delle Scienze« v Turině); *La crisi letteraria*, přednáška o rozkladných proudech moderních v písemnictví (t., 1888); *La storia del diavolo* (t., 1889); *Miti leggende e superstizioni del medio evo* (t., 1893, 2 sv.), soubor to některých dříve již vydaných a výše uvedených úvah kromě celé řady prací napsaných do různých period. publikací. G. jako kritik a historik literární vyniká přesnou vědeckou srovnávací methodou a filosofickým vzděláním. Z kodexu Národní knihovny turinské vydal *Complementi della Chanson d'Huon de Bordeaux* (Halle, 1878). *Šld.*

Gräf Gustav, malíř něm. (* 1821 v Královci — † 1895 v Berlíně), žák Hildebrandta a Schadowa v Düsseldorfě, cestoval přes Antverpy, Paříž a Mnichov do Italie, kde na základě studia renaissančních památek osvojil si jednoduchý sloh a imponující důstojnou koncepci. R. 1852 usadil se v Berlíně a maloval v nov. museu *Smíření Wittekinda s Karlem Vel.* a v portiku star. musea čtyři obrazy z mythu o Herkulovi a Théseovi. V létech 60tých počal pracovati též v genru (*Láska k vlasti r. 1813*, *Loučení se vojína s milenkou*) a pak věnoval se skoro výhradně portraitu, jenž se stal hlavním oborem jeho působnosti. Při tom provedl též v l. 1868—70 tři historické obrazy ze života Solónova, Feidiova a

Démosthenova v aule university královecké a r. 1874 delší dobu pobyl v Římě. Potom maloval *Felicii* (obnažená žena na loži), kterou r. 1879 vystavil a která největší pověst mu zjednala. Jeho rovněž proslavená podobizna maršála Roona (v národní galerii) pochází z roku 1882. Mimo to známy jsou od něho obrazy: *Pohádka, Pronásledovaná fantasie* a j. G. zemřel jako prof. a člen akademie. *J-k.*

Gräfe: 1) von G. Karl Ferdinand, lékař něm. (* 1787 ve Varšavě — † 1840 v Hannoveru). Studoval v Drážďanech, Halle a v Lipsku a působil pak jako osobní lékař vévody Anhaltského v Ballenstedtu, kde založil nemocnici. Odtud povolán r. 1810 na nově zřízenou universitu do Berlína za professora a ředitele ústavu klinicko-chirurgicko-okulistického. Organisoval i nemocniční službu při pruském vojsku a řídil r. 1815 veškeru polní službu zdravotní v Německu, Nizozemí a v Belgii. R. 1825 bylo mu uděleno ruské šlechtictví. G. je z předních chirurgů německých, výborný učitel a operatér. Zavedl do Německa mnohé nové nebo vůbec zapomenuté operace, zejména plastické a vynikal i jako organisátor studia lékařského a služby nemocniční. K jeho trvalým zásluhám náleží zařízení chirurgické kliniky berlínské. Vedle chirurgie věnoval i bedlivý zřetel zanedbávaným dosud nemocem očním, k jichž studiu byl povzbuzen zejména hojně se vyskytujícími trachomy ve vojsku. Z jeho spisů buďtež jmenovány: *Angiektasie, ein Beitrag zur rationellen Cur und Erkenntniss der Gefässausdehnungen* (1808); *Normen für die Ablösung grösserer Gliedmassen nach Erfahrungs-Grundsätzen entworfen* (1812); *Rhinoplastik* (1818); *Die Gaumennath, ein neuentdecktes Mittel* (1820); *Die epidemisch-contagiöse Augenblenorrhoe Aegyptens in den europaeischen Befreiungsheeren. Jahresbericht über das klinische chirurg-augenärztliche Institut der Universität zu Berlin* (1817—34). *Srz.*

2) G. Heinrich, paedagog něm. (* 1802, † 1868), studoval v Jeně mathematiku a theologii, stal se r. 1825 ředitelem městské školy v Jeně a proniknuv některými spisy (*Das Schulrecht*, časopisem »Die deutsche Schule« a hlavně prací *Die Schulreform mit bes. Beziehung auf das Königr. Sachsen*, Lip., 1834), byl r. 1840 povolán za prof. paedagogiky na univ. v Kasselu. Tam založil reálku, již napotom řídil. R. 1848 a násl. rozvinul živou činnost jako zástupce učitelstva kurhesského a poslanec strany liberální. Za spis *Der Verfassungskampf in Kurhessen* (Lipsko, 1851) byl r. 1852 stanným právem odsouzen k pevnostnímu vězení na dobu jednoho roku. Potom odebral se do Švýcar, kde v Genevě založil vychovatelský ústav. Zemřel v Brémách jako ředitel průmyslové školy. Důležitější jeho spisy jsou: *Das Rechtsverhältnis der Volksschule von innen und aussen* (Quedlbg., 1829); *Allgemeine Paedagogik* (Lipsko, 1845); *Deutsche Volksschule* (3. vyd. Jena, 1877—79); *Handbuch d. Naturgeschichte der drei Reiche* (Jena, 1838); *Archiv für das praktiscke Volksschulwesen* (Jena a Eisleben, 1828—35).

3) von G. Albrecht, lékař něm., syn G. 1) (* 1828 v Berlíně — † 1870 t.). Studoval v Berlíně, načež zdokonaloval se v okulistice v Praze, ve Vídni, v Paříži, Dublině a Edinburce. Založil pak v Berlíně soukromou nemocnici pro nemoci oční, r. 1853 habilitoval se na univ., r. 1857 stal se tu prof. okulistiky. G. je z předních lékařů německých; moderní okulistiku povznesl na vysoký stupeň dokonalosti. Mezi přední jeho zásluhy patří, že dovedl v oční praxi využitkovati Helmholtzova vynálezu očního zrcadla, že zavedl nové operace při léčení glaukomu a zákalu čočky. Vynikal též jako výborný učitel a většina moderních okulistů patří mezi jeho žáky. Jeho práce uveřejněny jsou skoro veskrze v časopisu »Archiv für Opthalmologie«, jejž r. 1854 založil. Buďtež z nich jmenovány: *Ueber die Wirkung der Augenmuskeln; Beiträge zur Physiologie der schiefen Augenmuskeln; Ueber Doppelsehen nach Schieloperationen; Ueber lineare Extraction; Ueber das Gesichtsfeld bei Amblyopie; Die Iridectomie bei Glaucom; Ueber Embolie der Arteria centralis retinae; Ueber Calabar-Bohne. Srz.*

4) G. Alfred Karl, lékař něm. (* 1837 v Martinskirchenu). Studoval v Halle, Heidelberce, Praze, Berlíně a Paříži, stal se pak assistentem Albrechta G-fa, založil soukr. nemocnici pro nemoci oční v Halle, habilitoval se tu a stal se r. 1873 prof. okulistiky, vzdal se však r. 1892 dráhy akademické. Vynikal jako výborný učitel a organisátor, jenž bojoval neunavně za řádné zastoupení okulistiky na pruských universitách. K jeho předním zásluhám patří, že určil methody, kterak lze bez nebezpečí odstraňovati parasity skryté v nejzazších částech oka. Napsal: *Klinische Analyse der Mobilitätsstörungen des Auges* (1858); *Ueber Cysticercus-Extraction aus den tiefsten Theilen des Auges, mit Construction eines Localisations-Ophthalmoskopes; Ueber Wundbehandlung bei Augenoperationen; Ueber Extraction unreifer Staare; Ueber caustische und antiseptische Behandlung der Conjunctival-Entzündungen* a j. Mimo to se Sämischem vydal *Handbuch der gesammten Heilkunde* (Lipsko, 1874—80, 7 sv.). *Srz.*

Gräfenberg: 1) G., lázeňské místo v rak. Slezsku, asi 2 *km* sev.-záp. od Frývaldova, 632 *m* n. m.; má 42 d., 322 ob. n. (1890), hejt., okr., faru, poštu a telegraf Frývaldov. Leží na úpatí vrchu t. jm. v pěkné krajině kolkolem krásnými lesy obstoupené. Zde roku 1822 založil Vincenc Priessnitz první vodoléčitelský ústav studenou vodou (původně jen kamenný dům) pro své nemocné a teprve r. 1831 obdržel povolení zaříditi lázeňský ústav. Pověst o léčení studenou vodou tak se v brzku rozšířila, že r. 1839 počet nemocných a hostí ze všech takořka končin světa dostoupil na 1700. V G-u nalézá se lázeňský sál bohatě zdobený, na »procházce« památník s českým nápisem od sochaře Myslbeka, na výšině ku poctě Priessnitzově od vděčných hostí zřízené mausoleum s got. kaplí P. Marie, v níž nacházejí se pozůstatky zakladatele lázní a jeho manželky, na t. zv. »Koppenwege« stojí uher-

ský památník v podobě železného lva, blíže mausolea pěkný památník polský. Lesní pramen, okrášlený obeliskem, rovněž nese jméno Priessnitzovo a ještě výše v lese poblíž pramene štýrského a finského nalézá se pramen Vincencův. Voda (5—10° C) potřebná ke koupelím stéká do lázní se »hřbetu Hirschbadského« ze 4 pramenů. Podobný vodoléčitelský ústav založen i v nedaleké Dolní Lípové. Srv. A. Kettner, Führer durch Freiwaldau-G. u. Umgeb. (Frýv., 1892).

2) G., vinohrad u vsi Kiedrichu, v prus. vlád. obvodě wiesbadenském (Hessy-Nassavsko) se zříceninami hradu Scharfensteina. Odtud pochází znamenité gräfenberské víno, podobné johannisberskému.

Grafendorf: 1) G., ves v Čechách, hejt. a okr. Jablonec, fara a pošta Johannesberg; 47 d., 222 ob. n. (1890), broušení skla a perel po domácku.

2) G., ves na Moravě, viz Hrabětice.

z **Grafeneka**, šlechtická rodina rakouská, která sňatkem Volfa z G. s Hedvikou, sestrou pana Voka z Rožmberka, vešla v příbuzenství s rodem Rožmberků. Nejznámější byl Oldřich z G., slavný vojevůdce císaře Bedřicha III., pán na Waldu a Gross Ebersdorfu a od r. 1468 také na Ličově. Když však roku 1476 upadl u císaře v nemilost, musil prodati císaři své zámky a opustiti Rakousy. Odebral se do Čech a ještě téhož roku bylo mu od Voka z Rožmberka za 6000 zlatých uherských zastaveno panství Novohradské, město a hrad se dvorem poplužným a lukami proti čtvrtletní výpovědi z obé strany. Páni čeští viděli toto zastavení panství neradi a Oldřich, usadiv se na Nových Hradech, brzo žil se sousedy v nepřátelství, až r. 1485 počal se přátelský poměr s Vokem kaliti; téhož roku bylo mu od Rožmberských vytýkáno, že panství béře zkázu, neb nepřátelé volně na panství zajížděli a plenili, a G., chtěje míti pokoj, zastavil panství celé rakouskému pánu Tomáši z Láku za 6000 zl. uherských, a to zavdalo příčinu ke dlouhému vyjednávání, které ukončeno bylo smlouvou v Jihlavě r. 1486.

Grafengrün, ves v Čechách, hejt. Planá, okr. Kynžvart, fara Maiersgrün, pošta Žandov Dolní, 55 d., 3 č., 362 ob. n. (1890); 1tř. šk.

Grafenried (v podřečí domažlickém *gravarid*), far. ves v Čechách, hejt. Horšův Týn, okr. Ronšperk, pš. Haselbach; 36 d., 1 č., 332 n. ob. (1890), kostel sv. Jiří, 3tř. šk. v bývalém zámku, četnická stanice, pivovar, pět mlýnů a tři pily. Obyv. provozují málo výnosné zemědělství, dobytkářství, v zimní době krajkářství a dřevařství. Obec bohatá na lesy.

Gräfenthal, město ve vévod. Sasko-Meiningenském, kraji saalfeldském, v hlubokém údolí říčky Zopty, s obv. soudem, berním úřadem a 2263 ob. (1890). Má továrnu na porculán, břidlicové tabulky, lepenkové a punčochářské zboží, lomy břidličné a brouskového kamene, ložiska barvířské hlinky, železné doly, obchod se zbožím skleněným a břidlicovým. Na severozáp. stěně údolí strmí starý zámek Wespenstein, částečně ve zříceninách.

Grafenwalde: 1) G., ves v Čechách, hejt. Šluknov, okr. Hanšpach, fara Šenov, pošta Mikulášovice; 30 d., 176 n. ob. (1890), kaple, 1tř. šk., mlýn a tkalcovství. — **2) G.** Nová (Neu-G.), ves t., hejt., okr., fara a pošta Šluknov; 111 d., 614 n. ob. (1890), výroba knoflíků, 2 mech. tkalcovny na bavl. a lněné zboží a tkalcovství po domácku.

Graff: 1) G. Otto, malíř něm. (* 1736 ve Winterthuru — † 1813 v Drážďanech), žák Ulricha Schellenberka ve Winterthuru, žil jako portraitista v Augšpurku a stal se r. 1766 dvor. malířem v Drážďanech. Byl neobyčejně plodný a jeho štětec zachoval nám podobizny všech vynikajících osobností jeho doby (Lessing, Schiller, Bodmer, Gessner, Wieland, Herder, Bürger, Gellert, Mendelssohn, Sulzer a j.). V přirovnání k hladkým, bezvýrazným podobiznám vrstevnických klassicistů jsou jeho obrazy občansky prosté, ale markantní; tak jasně a plasticky málo který malíř modeloval hlavu a jeho virtuosní, nikdy neselhávající technika zajišťuje mu čestné místo v dějinách malířství před. stol. V museu drážďanském jest od něho 17 podobizen, z nichž nejznámější jsou: Bedřich August Spravedlivý (1795), Gellert, J. G. Böhme a 3 vlastní podobizny. Dále jsou od něho dvě podobizny v mus. lipském, vlastní podobizny v Pinakotéce mnich. a v pražském Rudolfině. Také několik podobizen sám radiroval. Srv. R. Muther, A. G., ein Beitrag zur Kunstgesch. des 18. J. (Lipsko, 1881). — Syn jeho Karl Anton G. (1774—1832) byl žákem Zinggovým v Drážďanech a věnoval se krajinářství. *J-k.*

2) G. Johann Jakob, herec něm. (* 1768 v Georgenthale — † 1848 ve Výmaru), studoval bohosloví ve Štrasburce, obrátil se pak k herectví. R. 1793 engažován byl ke dvor. divadlu výmarskému, kdež Goethe a Schiller mnoho působili v jeho rozvoj umělecký. G. ceněn byl vysoko jako představitel klassického dramatu i komédie německé. Z nejlepších figur jeho byli: Götz, Alba, Odoard, král Filip, Wallenstein.

3) G. Eberhard Gottlieb, filolog něm. (* 1780 v Elblągu — † 1841 v Berlíně), od r. 1824 professor. něm. řeči a literatury v Královci. Věnuje se badání v oboru staré němčiny, podnikl v létech 1825—27 cestu po Německu, Francii, Švýcařích a Italii. Od r. 1830 žil v Berlíně. Hlavním dílem jeho jest: *Der althochdeutsche Sprachschatz* (Berlín, 1835—43, 6 sv.), k němuž Massmann opatřil ukazatele (Berl., 1846). Z jiných prací jeho jmenujeme vydání: *Diutiska. Denkmäler deutscher Sprache u. Litteratur aus alten Handschriften* (Štutgart, 1826—29, 3 sv.); *Otfrieds Evangelienharmonie* (Král., 1831); *Deutsche Interlinearversionen der Psalmen aus Handschriften des XII. und XIII. Jahrh.*

4) G. Karl Ludwig, architekt něm. (* 1844 v Grabově v Meklenbursku). Vzdělal se u strýce Demmlera ve Zvěříně, na polytechnice hannoverské a stavitelské akademii berlínské. R. 1870 působil ve Vídni za van der Nulla při stavbě nové opery a později

za Hasenauera při stavbách na světové výstavě. R. 1874 zařídil v Drážďanech umělecko-průmyslovou školu, jejíž stal se ředitelem.

von **Graff** Ludwig, zoolog něm. (* 1851 v Pančevě), jest prof. zoologie a srovnávací anatomie na univ. štýrsko-hradecké. Vynikl soustavnými a morfologickými studiemi červů, hlavně obsáhlým soustavným zpracováním ploštěnek (*Turbellaria*). Z hlavnějších, naznačených prací jeho sluší jmenovati: *Das Genus Myzostoma* (1877); *Monographie d. Turbellarien* (1882); *Challenger-Myzostomida* (1884—1887); *Organisation d. Turbellaria Acoela* (1891). Pořádá též *Arbeiten aus d. zool. Inst. d. Univ. Graz*.

Gräffer Franz, bibliograf a spis. něm. (* 1785 ve Vídni — † 1852 t.), syn knihkupce Augusta G-a, byl nějakou dobu knihovníkem u knížete Mor. Liechtensteina, pak u hraběte K. Harracha. Zařídiv si samostatné knihkupectví a antikvariát, pozbyl všeho svého jmění a živil se pak jen spisovatelstvím, až posléze došel opatření v chudobinci. Jeho práce jsou při naprostém nedostatku memoirové literatury v Rakousku cenným příspěvkem ku poznání historických a literárních poměrů vídeňských i dolnorakouských vůbec. Spisy jeho jsou přečetné, mnohé z nich anonymně nebo pseudonymně vydané. Pozoruhodny z nich jsou: *Historisch-bibliographische Buntelei* (Brno, 1824); *Kleine Wiener Memoiren* (t., 1845, 3 sv.); *Wiener Dosenstücke* (t., 1846, 2 sv.); *Wiener Lokalfresken* (Linz, 1847); *Wiener Tabletten* (Víd., 1848); *Österr. National-Encyklop.*, s Czikannem (t., 1835—38, 6 sv.); *Jüdischer Plutarch* s S. Deutschem (t., 1848).

Graffiato (ital.), ozdoba zboží hliněného, při níž celý výrobek pokryje se vrstvou barevnou a do této vryje se ornament, tak že původní barva vystoupí; celek opatří se glasurou.

de **Graffigny** [-fiňi] Françoise d'Issembourg d'Happoncourt, spisovatelka franc. (* 1695 v Nancy — † 1758 v Paříži), byla vychována na dvoře lotrinském a provdala se velmi mladá za hrubého lakomce, který ji trýznil; rozvedena žila pak pohostinu u markýzky du Châtelet v Cirey (1738), kde podezřívána Voltairem, že si vzala opis jeho básně »Pucelle«. Odcestovala pak se slečnou de Guise, potomní vévodkyní Richelieuovou, která jí odkázala r. 1740 roční rentu 1000 tolarů. Z prací jejích uvádíme: *Mauvais exemple produit autant de vertus que de vices* (1754), novellu; *Lettres d'une Péruvienne* (1747), román po způsobě Montesquieuových »Lettres persanes«, lesklých popisů, elegantního slohu a živé citovosti, jenž došel velikého úspěchu doma i v cizině a přeložen byl do všech skoro evrop. jazyků; komédii *Cénie* (1750), vřele přijatou, a hru *Fille d'Aristie*, jejíž pád na Comédie franç. byl příčinou smrti autorčiny. R. 1820 uveřejněna jest z jejích listů *Vie privée de Voltaire et de Mme du Châtelet*, velice zajímavá (nové vydání Asseovo z r. 1879). Souborně vyšly práce její několikráte: r. 1788 (Oeuvres complètes, Londýn, 5 sv.), r. 1783 (Oeuv. choisies, 2 sv.) a j. Srv. Guerle, Mme de G. (Nancy, 1882).

Graffio Giacomo, též Jacobus de Graffiis, Jacobus Graffuis, učený italský kasuista (* 1548 v Capui — † 1620 v Neapoli). V klášteře sv. Severa věnoval se hlavně církevnímu právu a kasuistice i osvojil si bohaté vědomosti. Pro ně jakož i pro jeho neobyčejnou bystrost úsudku, požíval nejlepší pověsti, a jeho úsudek váhy. Vynikl i jako spisovatel. Jeho *Decisiones aureae casuum conscientiae* o 2 dílech s přídavkem a dodatky (Benátky, 1591—1613) byly všeobecně užívanou knihou příruční. Dodatek jich byla *Consilia sive responsa* (2 sv., t., 1604—12), *Practica* (Neapol, 1609) a *De Arbitrariis Confessariorum* (t., 1613). I kázání jeho považována za výborná.

Graffito: 1) G. v malířství viz Sgraffito. — **2)** G. zovou se také staré hrubé nápisy nebo kresby, vryté po zdech, pilířích, pomnících a pod., nalezené hojně na základech římských staveb, na př. Zlatého domu Neronova, paláce Caesarova, zejména však v Pompejích a v řím. katakombách. Vědecká cena nápisů těch není z pravidla značná; kresby vážné nalezeny ponejvíce jen v katakombách, ostatní jsou většinou karikatury hrdin nebo hrubé napodobeniny obrazů. R. 1837 vydal dr. Wordsworth malou sbírku g-t pompejských; úplnější a populárnější jest kollekce P. Garrucciho, neapolsk. jesuity, vydaná v Paříži r. 1856. Viz též Zangenmeister, Inscriptiones Parietariae Pompeianae. *Vcl.*

Grafická arithmetika viz Arithmografie.

Grafická statika viz Statika.

Grafická umění byla dříve psaní, kreslení a malování; nyní rozumí se pojmem tím každé umění, jehož účelem jest písmo, kresbu nebo malbu učiniti schopnou reprodukce tiskem. Hlavní způsoby jsou dřevořezba, mědiryt a lithografie, každá s řadou processů více méně odchylných, známých pod vlastními názvy: autotypie, barvotisk, cerografie, dřevořezba, elektrochemitypie, fotogalvanografie, fotografie, fotolithografie, fototypogravura, fotozinkografie, galvanoglyfie, galvanografie, galvanoplastika, glyfografie, grafotypie, heliografie, chemitypie, chromotypie, lithografie, mědiryt, metallografie, neografie, oceloryt, panikonografie, polychromie, polytypie, stigmatypie, světlotisk, tiskařství, typometrie, zinkografie a j. v. Viz Waldow, Encyklopädie der graphischen Künste (Lipsko, 1880—84); Wessely, Gesch. d. graph. Künste (t., 1891); Koller, Die Vervielfältigungs- und Kopirverfahren (Vídeň, 1892); Adeline, Les arts de reproduction (Paříž, 1893); Seemann, Lehrbuch der vervielfältigenden Künste (Drážďany, 1894).

Grafické soustavy jsou ve stenografii soustavy, jichž základní tvary tvoří částky písmen obyčejného písma běžného (kursivy) a kteréž mají až na nepatrné výjimky směr i polohu tohoto písma. Vezmeme-li na př. tahy vzaté z obyčejného písma

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8.

značí v soustavě Gabelsbergerově (německé) 1. *w* (v převodě českém *v*), 2. *h*, 3. *b*, 4. *g* (české

p), 5. *m*, 6. *ng* (české *mn*), 7. *n*, 8. *s*; tytéž znaky pak značí v soustavě Stolzeově 1. *h*, 2. *ch*, 3. *b*, 4. *g*, 5. *m*, 6. *ng*, 7. *n*, 8. *r*; v soustavě Faulmannově 1. *v*, 2. *ch*, 3. *b*, 4. *g*, 5. *k*, 6. *mm*, 7. *m*, 8. *rr* atd. Tyto a jim podobné tahy nepříliš četné lze rozmnožiti zmenšením, zvětšením, prodloužením (*n* prodloužené jest v českém těsnopise *ň*, *h* zvětšené jest *ch*) a pod.; vokalisace čili naznačování samohlásek se provádí v **g**-kých **s**-vách obyčejně tím, že se souhlásky buď podrobují dalším změnám, jež se dějí přiostřením, sesílením, ztenčením, postavením kolmým nebo šikmým, od tahováním, tvarem obloukovitým atd., buď tím, že se slovo celé dle hlavní (kmenové) samohlásky staví nad linii nebo pod linii základnou, konečně někdy též splývají znaky samohláskové se souhláskami aneb se i zcela vypisují. První stenograf, jenž zanechal tahů geometrických (viz Geometrické soustavy) a stal se zakladatelem **g**-kých **s**-av, byl v XVIII. stol. Bordley (v. t.), po něm o **g s.** pokusili se R. Roe (»Radiography«, 1802), Th. Oxley (»Facilography«, 1816) a na Oxleyových základech Dan. Cadman r. 1835; u Němců zcela samostatně na týchž základech vypracoval svou soustavu F. X. Gabelsberger (1834), v jehož šlepějích kráčeli Vil. Stolze (1841), Arends, Faulmann a mnoho jiných. I těsnopis český spočívá na těchto základech (viz Čechy str. 353.), podobně jsou **g**-ými **s**-ami nejnovější původní soustavy slovanského těsnopisu Ant. Krondla a Jos. Düricha. Ukázky **g**-kých **s**-av viz při článku Stenografie. *Pč.*

Grafické tabulky nazývají se často diagrammy různých statistických, meteorologických a jiných pozorování, kterými dosáhne se snazšího přehledu a rychlejšího srovnání, nežli tabulkami číselnými.

Grafický (z řec.), vše, co náleží k umění písařskému a kreslířskému, tedy písemní; odtud **g**-ké znaky, **g**-ké figury, tolik jako znaky písma; vyskytuje se i ve významu popisný.

Graficon [-kon], znázorněný jízdní řád železniční. Čáry vodorovné značí stanice, čarami svislými jest rozdělen den na doby po 10 minutách. Jízdní řád vlaku naznačen jest v síti té čarami šikmými, při čemž průsečné body s čarami staničnými udávají doby příjezdu neb odjezdu. **G.** jest nevyhnutelným při sestavování jízdních řádů a svou přehledností jest velice prospěšným při výkonné službě dopravní. *Brix.*

Grafika (z řec.), umění psáti v nejširším slova smyslu, tedy i kresliti a malovati. V užším slova smyslu vyskytuje se **g.** jako část diplomatiky značíc diplomatickou znalost písma.

Grafit viz Tuha.

Grafitová kyselina vzniká úsilnou oxydací tuhy nejlépe kyselinou dusičnou a chlórečnanem draselnatým. Žluté krystally, jichž složení se udává na $C_{11}H_4O_6$. *OŠc.*

Grafitový tmel viz Tmel.

Gräfle Albert, malíř něm. (* 1809 ve Freiburku — † 1889 v Mnichově), žák Corneliův a Schnorrův v Mnichově, pracoval od r. 1840 v Paříži v atelieru Winterhalterově, načež vrátiv se do Mnichova věnoval se malbě historické a genrové. Po technické stránce jsou obrazy jeho bezcenné a chladná, šablonovitá idealita jeho komposice nesnadno dojde dnes souhlasu. Za to podobizny pracoval dosti dobré a tyto jediné zabezpečují mu jméno. Jsou roztroušeny v Elsasku, Anglii a v Paříži. Galerie v Karlsruhe má od něho *Triumfální tažení Ariminiovo* a v zámku tamějším nalézají se od něho *Čtyři roční počasí.* Také maloval oltářní obrazy (v Dundenheimu a j.). Z podobizen jeho nejzdařilejší jsou: Královna Victorie a její rodina, tehd. něm. korunní princ a princezna, velkovévodkyně badenská, mexický císař Maximilián a jeho choť. *J-k.*

Grafofon jest druh fonografu, pocházející od Bella, Chichestera a Simmera Taintera, jímž reprodukují se zvuky silněji a zřetelněji nežli fonografem obyčejným. Přístroj zapisovací skládá se z desky, které třecím kolečkem udílí se pohyb otočný (180—190 obrátek za min.). Deska ta pokryta jest papírem natřeným směsí o 2 částech paraffinu a 1 části bílého vosku. Mimo pohyb otočný sdílí se desce pohyb posuvný, tak že se osa otočná parallelně sune (rychlostí asi 25 *mm* za 1 min.). Na desce té píše hrot, uvedený v pohyb vibrací tenké desky slídové, tvoře ve voskovém nátěru jemnou vlasovitou rýhu spirální. Po vytvoření fonogrammu deska pečlivě se nagrafituje a použije se jí jako formy v lázni galvanoplastické. Tím obdrží se otisk měděný, na němž ona místa, která na fonogrammu byla vrytá, vystupují. Dle tohoto galvana zhotoví se mechanicky fonografické písmo na desce železné. Před desku tu umístí se pak magnet, zakončený cívkou drátem ovinutou. Vnitřkem cívky položena jest jehla z měkkého železa, která k desce těsně jest přiblížena, avšak se jí nedotýká. Uvede-li se deska v pohyb totožný s původním, reprodukují se zvuky v telefonu, s nímž dráty cívky jsou spojeny. — Při nejnovějším druhu **g**-u (dle Braulta) jest deska nahrazena papírovým válcem, jenž jest natřen voskem a shlazen. Válci udílí se pohyb otočný, kdežto posuv udělen jest hrotu psacímu. *Vcl.*

Grafochemie jest nauka o tom, kterak z grafického znázornění — obyčejně po způsobu souřadnic geometrie analytické zřízeného — nabyti lze přehledu o jistých poměrech a vzájemnostech chemických sloučenin i reakcí. Jedna z proměnných veličin (za neodvislou zvolená) nanáší se za úsečku, druhá jakožto veličina odvislá nanáší se jakožto pořadnice; po případě, jsou-li dvě neodvisle proměnné, třeba se uchýliti k souřadnicím prostorovým. Získají se tak buď křivky nebo celé sítí křivek, z nichž pouhým odměřováním určiti lze hodnotu odvisle proměnné veličiny pro libovolné dané hodnoty veličin neodvisle proměnných, zcela po způsobu grafické interpolace obvyklé v mathematice a v geometrii. *OŠc.*

Grafologie (z řec.) jest věda zabývající se určováním duševních vlastností lidí z rysů

jejich písma. Prvé stopy g. možno shledávati u Suétonia, jenž popsal neobyčejně zevrubně písmo císaře Augusta. Camillo Balda v Bologni vydal r. 1622 dílo »O umění, kterým lze podle písma určovati povahu a mravy«, z něhož však zachovaly se jen nesouvislé zlomky v knihovně lékařské školy montpellierské. Po něm obírali se g-ií téměř jen kněží, mezi nimi hlavně jesuité Martin, abbé Flandrin a Michon, pak amienský biskup Boudinet a cambraiský arcibiskup Régnier. Zejména Michonovou snahou stala se g. velmi populární; pohříchu nepronikà u něho soustava grafologická dostatečně ze směsi jeho čilých, překypujících myšlének. Göthe shromažďoval pilně různé rukopisy za účelem poznání jejich původců. Na podnět jeho oddal se g-ii Lavater, nedospěl však k vážnějším výsledkům. Methoda abbé Michona byla ryze empirická a celé jeho vystupování spíše diskreditovalo g-ii. Teprve nedávno někteří trpěliví systematikové uvedli řád do spletených pozorování prvních grafologů i tak především Crépieux-Jamin, zubní lékař v Rouenu (*Le traité pratique de graphologie* a *Ecriture et caractère*, nové vyd. 1895), duch střízlivý, na ten čas i nejlepší grafolog. Héricourt (*Graphologie* v »Revue philosoph.«, 1885), Binet a j. přišli po něm. V poslední době počali se starati o g-ii i učenci: Ferrari, Héricourt, Th. Richet a j. lékaři i anthropologové (*Personnalité et l'écriture*, »R. phil.«, 1886). Dobrou knihou příručnou je také L. Deschampsa, *Philosophie de l'écriture, exposé de l'état actuel de la graphologie* (1892) s obšírnou literaturou grafologickou.

Grafologicky mohou se posuzovati rukopisy, které byly psány nenuceně bez zvláštního účelu, tedy rukopisy domáckého rázu. Grafolog má vynikati pamětí, musí se znáti v psychologii, logice, éthice, hlavně však potřebí jest mu důkladné znalosti lidí. Potom vezme zvětšovací sklo a zkoumá u rukopisu: 1. okraje nepopsané, 2. tahy písma, 3. jednotlivá slova, 4. hlásky, 5. háčky, 6. zášktrty, 7. body, 8. vodorovnou čárku přes t; nad jiné však 9. podpisy a konečně 10. zvláštnosti písma (*idiotismes*). Vypozorované podrobnosti tyto a pod., jichž má g. na sta a jichž stále přibývá, přirovnávají se pak psychologicky a zaokrouhlí se v duševní podobiznu.

Kloní-li se na př. písmo na pravo, soudí se na citelnost pisatelovu. Ve stojatém písmě Jana Žižky z Kalicha

Č. 1587.

zračí se jasně nepoddajná, pevná vůle, ovládající dokonale hnutí srdce. Klička u *J*, *k*, *l* mluví o vážné síle duševní, která nepohnutě, s železnou pevností trvá na tom, k čemu se byla odhodlala (*despotisme*).

Z vlnivých tahů písma soudí se o různých psychologických a pathologických vlastnostech. Na podpise Josefa Dobrovského

Č. 1588.

jeví se vlnitost ta jako následek stáří, nicméně probleskuje z písma toho přece neobyčejná houževnatost, jakož i jasný, ostrý, převahou pozorující duch. (Pod lupou viděti lze mnohé háčky na *J*.)

Z podškrtu P. J. Šafaříka

Č. 1589.

soudí grafolog na trpělivost, jež jako pavouk přede své tkanivo, na pružnost, vybavující se z nejtěžších poměrův; ovšem ku přesnému úsudku bylo by potřebí vyzvěděti, shoduje-li se podškrt jména (*paraphe*) s ostatními vlastnostmi písma, neboť o každé jednotlivé vlastnosti rozhoduje vždy více grafologických značek.

Z písma dra Karla Sladkovského

Č. 1590.

usuzuje grafolog: praktické náhledy, samorostlou sílu ducha deduktivného, velmi energického, nespouštějícího se zvoleného cíle, obětovnost pro cíl ten, diplomatičnost a při tom všem pražádné dvořanství.

Stísněná, takořka úzkostná duševní míra, vnímavost, opravdová oddanost k umění, provázená skromností, vyzírá z podpisu Bedřicha Smetany.

Č. 1591.

Spis o g-ii vydala L. Meyerová (Lipsko, 1895). *D. Poppée.*

Grafomanie (z řeck.), psavost.

Grafometr se nazývají tu i tam malé stroje úhloměrné (astrolab, pantometr a j.) odtud, že za příčinou menší přesnosti jejich výsledků měření se neužívá pro výpočet trigonome-

trický, nýbrž pouze pro **grafickou** konstrukci. *Mü.*

Grafostatika viz Statika.

Grafotypie (z řec.) jest hotovení desk tiskacích dle vynálezu new-yorkského xylografa Clintona-Hitchcocka (1860). Záleží v tom, že směs jemně rozemleté křídy a tmelu nanese se na desku zinkovou, načež se ocelovou deskou hydraulicky stlačí a slabým roztokem klihovým pokropí. V tuto křídovou vrstvu kreslí se pak jemným štětcem (ze srsti soboli nebo velbloudí) zvláštním inkoustem (*silicious ink*). Místa štětcem zasahnutá ztvrdnou a po skartáčování desky vynikají. Po té se deska ponoří do roztoku vodního skla, čímž povrch utvrdne a slouží pak k hotovení stereotypu nebo kopie galvanoplastické. G. měla jakožto způsob laciný a málo času vyžadující nahraditi dřevoryt; neujala se však, byvši zatlačena zinkografií. *Vcl.*

Gräfrath, město v prus. vl. obvodu düsseldorfském, kraji solingském, 4 *km* na sev. od Soling, na Itterbachu a při pobočné žel. trati Ohlings-Vohwinkel. Má 6679 ob. (1890), průmysl železářský a ocelářský, parní hamry, parní brusírnu, barvírnu, výrobu hedvábí, bavlněného zboží, stužek, laků, fermeže a barev, veliké cihelny. — Za město bylo povýšeno r. 1856.

Grafström: 1) G. Anders Abraham, lyrik švéd. (* 1790 v Sundsvallu — † 1870 v Umeå). Studoval v Upsale, kdež se stal úředníkem knihovny a docentem historie. R. 1821 byl lektorem na vojenské akademii v Karlbergu, pak na gymnasiu v Hernösandě. Přijav kněžské svěcení, dostal se na faru v Umeå. Roku 1839 zvolen za člena švédské akademie. Jako básník vystupoval v poetických kalendářích nové básnické školy a v časopisech básněmi, z nichž mnohé znárodněly a byly uvedeny do hudby (Nordblomem). O sobě vydal sbírku: *Skaldeförsök* (2 sv., 1826 a 1832), *Sånger från Norrland* (1841 a 1848), *Julliljor* (1851) a *Samlade skaldestycken* (2 sv., 1864), vedle některých překladů, biografie Franzena (k 7. sv. jeho poesií) a řeči a rozjímání křesťanských (1855). Poesie G-ova připomíná Franzénovou, značí se zvučnou, čistou řečí, vážností, elegickým citem a klassickou formou; jinak jest dosti monotonní. Viz F. A. Dahlgrenovu vzpomínku na G a ve »Svenska Akad. handlingar« (1872).

2) G. Thor Frithjof, syn před., básník a kazatel švéd. (* 1827 v Karlbergu — † 1883). Studoval v Upsale filosofii a byl r. 1851 ordinován na kněze, r. 1859 byl vyslaneckým kazatelem v Paříži a Londýně, později pastorem ve Stockholmu. Od r. 1875 byl členem sněmovny. Jako student byl odměněn švéd akademií menší cenou za básně: *Frans Michael Franzén, elegier* (1848) a *Sångens framtid* (1852). Za báseň *Fjellappen* (1861) dostal velkou cenu akademie. Vynikl hlavně jako kazatel a uveřejnil sbírku kázaní: *Minnen från Klara Kyrka* (1879) R. 1884 vydány jeho *Dikter* (se studií o G-ovi od K. D. Wirsėna), většinou příležitostné básně nálady elegické. *HKa.*

Grafton [greftn]: **1)** G., město v hrabství Worcestru sev.-amer. státu Massachusettsu, na ř. Blackstone, 60 *km* jz. od Bostonu, s 5002 ob. (1890). Přádelny, výroba obuvi. — **2)** G., město v britsko australské osadě N. J. Walesu, na splavné ř. Clarence, 70 *km* před jejím ústím do Shoalbaye, sídlo anglik. biskupa, se 4779 ob. (1893), má několik kostelů, nemocnici, průmysl. školu a rozsáhlou výrobu masitých konserv. V okolí veliké plantáže cukrové, zlatá pole, doly na stříbro a měď. Přístav dobře zařízený.

Grafton [-ftn], vévodská rodina anglická, její zakladatel **1)** Henry Fitzroy vévoda z G-u, admirál angl. (* 1660 — † 1690 v Corku), levoboček Karla II. a Barbory Villiersovy, potomní vévodkyně Clevelandské, byl r. 1675 povýšen na vévodu, přešel však k Vilému III. a padl při útoku na Cork.

2) Lord Augustus Henry Fitzroy vévoda z G-u, státník angl. (* 1745 — † 1811). Stal se r. 1766 lordem pokladu v kabinetě Pittově, ale pro prudké útoky, v dopisech Juniových proti němu vysílané, vzdal se úřadu r. 1770, ale již r. 1771 jako strážce pečeti vstoupil do ministerstva; r. 1775 pro neshody v otázce severoamerické přidal se k opposici a r. 1803 ustoupil do života soukromého a zabýval se studiem náboženským. Napsal: *Hints, submitted to the serious attention of the clergy, nobility and gentry by a layman* (Londýn, 1789); *The serious reflections of a rational Christian* (t., 1795). Nynější hlavou rodu jest od r 1882 Augustus Charles Lennox Fitzroy vévoda z G-u (* 1821).

Grágás nazývají se od XVII. stol. dvě obsáhlé právní sbírky islandské ze XIII. století, z nichž jedna známa jest pod jménem Codex regius (*Konungsbók*, vyd. od Finsena v Kodani, 1852—70, 2 sv.), druhá pod jménem Codex Arnamagnaeanus (*Stadarhólsbók*, vyd. od Finsena, 1879, a od arnamagnejské kommisse, 1883). Kromě obou uvedených hlavních rukopisů existuje ještě řada jiných, které podávají jen částečně a v jiném rozvrhu látku ve zmíněných dvou sbírkách obsaženou. Jest tudíž domněnka, že ony rukopisy nejsou rozličné recense jedné a téže právní sbírky, nýbrž různé kompilace, které většinou z týchž pramenů čerpaly a proto vykazují mnoho podobnosti. Kompilace řečené ukazují k tomu, že právo islandské vyvinovalo se samostatně a nezávisle na právu norském.

Gragnano [-aňáno], město v italské prov. neapolské, kraji castellamarském, při odbočce železnice salernsko-metapontské, sídlo biskupa, s 8611 ob. (1886), obec 13.902, vinařstvím a velikou výrobou makaronů.

Grah., botan. skratek, jímž označen angl. botanik John Graham (* 1805 v Dumfriesshire — † 1839 v Khandalla v Indii), jenž byl státním úředníkem v Indii, sbíral rostliny v okolí Bombay a vydal jich seznam: *A Catalogue of the plants growing in Bombay and its vicinity* (Bombay, 1839).

Graham [gréem], starý šlechtický rod skotský, který dle pověsti odvozoval původ svůj

od hrdiny jménem Graeme, jenž v V. stol. po Kr. přispěl prý k obnovení království Skotského a vystavěl opevnění mezi Firthem of Forth a Clyde, jež nazývají se dosud »Grahams dyke«. Zakladatelem jest nejspíše G William, jenž kolem r. 1128 získal lénem statky v Abercornu a Dalkeithu. Rod rozdělil se v několik větví, z nichž zvláště vyniká větev z Esku a Montrose. Vynikající členové jsou: **1)** G. sir Richard (* 1648 — † 1695), od r. 1680 viscount Preston, byl v l. 1682—85 vyslancem ve Francii, r. 1685 členem tajné rady a když r. 1688 Jakub II. opustil Londýn, jedním z pěti ustanovených místodržitelů. Pro účasť ve spiknutí proti Vilému III. byl odsouzen k smrti, ale obdržel milost, načež zabýval se překladem Boethiova spisu »De consolatione philosophiae« (2. vyd. Londýn, 1712).

2) G. Thomas lord Lynedoch, generál britský (* 1748 v Balgowanu — † 1843 v Londýně). Jako dobrovolník bojoval u Toulonu, na to r. 1796—1797 v armádě Wurmserově v Italii, později řídil blokádu Malty, načež stav se generálem, bojoval ve Španělsku a velel v bitvě u Vittorie r. 1813 levému křídlu. Roku 1814 přistal u Hollandska, ale po porážce své u Bergen op Zoomu musil ustoupiti.

3) G. sir James George of Netherby, státník (* 1792 — † 1861). Zvolen byv r. 1818 do parlamentu, počal tu hráti důležitou úlohu, že r. 1830 jmenován prvním lordem admirality, ve kterémž úřadě zavedl znamenité opravy v námořnictví a značné úspory. Náležel ke straně whigů a zastával se horlivě billu reformového; když však r. 1834 jednalo se o reformy státní církve v Irsku, přešel k toryům, kteří mu zjednali mandát za Pembroke. Roku 1841 stal se státním sekretářem vnitra, ale když r. 1844 dal otevříti dopisy Mazziniho a zpravil vládu neapolskou o plánech bratří Bandierů (v. t.), vzbudil proti sobě nevoli lidu, který dosud pro tajné otvírání cizích dopisů užívá výrazu: *to grahamize*. Teprve r. 1847 nabyl opět zvolením svým za město Ripon místa v dolní sněmovně a utvořil tu jakousi střední stranu mezi whigy a toryskou výstřední skupinou i stal se v pros. 1852 lordem admirality. Neúspěchy války krimské byly jemu přičítány, proto r. 1855 odstoupil, ale členem sněmovny zůstal.

4) G. sir Gerard, generál angl. (* 1831). Vzdělal se na akademii ve Woolwichi, bojoval na Krimu a stav se generálem, obdržel velení nad brigádou v Egyptě, se kterou bojoval u Tel-el-Kebíru; r. 1884 byl poslán do Súdánu, i podařilo se mu poraziti Osmana Digmu dne 13 a 25. bř. 1855 u Tamanié, ale nemohl dále proniknouti a musil obmeziti se na Suakin. Téhož roku obdržel rozkaz postoupiti až k Berberu a zříditi k tomuto místu železnou dráhu; počal stavěti, ale byl odvolán a ve stavbě se ustalo. Vydal *Last words with Gordon* (Londýn, 1881).

Graham: 1) G. George (* 1675 v Horsgiise — † 1751 v Londýně), mechanik a hodinář v Londýně, vynalezl r. 1715 kyvadlo roštové (s roštovou kompensací, o čemž viz Kompensace, Kyvadlo). Později sestrojil kompensaci rtuťovou. Psáno o tom ve »Philos. transactions« r. 1726: *A contrivance to avoid the irregularities in a clock's motion occasioned by the action of heat and cold on a pendulum rod.* G. pozoroval též variaci denní při magnetismu zemském již r. 1722, kdežto Celsius a Olof P. Hjorter teprve později zabývali se tímto úkazem. *Mu.*

2) G. John, malíř angl. (* 1754 v Edinburku — † 1817 t.). Studoval na londýnské akademii a cestoval po Italii. Z jeho biblických a hist. obrazů znamenitější jsou: *Daniel v jámě lví*; *Ceres hledá Proserpinu* (1786); *Útěk Marie Stuartky z Lochleven-Castlu* (1788); *Marie Stuartka z rána před svojí popravou*; *David vyučuje Šalomouna* (1797). R. 1788 stal se professorem na edinburské Trustees-Academy a vychoval značnou řadu vynikajících žáků. *J-k.*

3) G. John, zvaný Gilbert G., malíř angl. (* 1794 v Glasgowě — † 1866 t.). Z kupce stal se malířem a již na londýnské akademii dostalo se mu zlaté medaille za obraz *Ztraceného syna*. V Italii, kam na další vzdělání se odebral, studoval hlavně mistry benátské a kolorit jejich hleděl napodobiti ve svých portraitech, jichž po svém návratu v Londýně a v Edinburku množství provedl. Později usadil se v Glasgowě. Mimo několik genrů maloval též *Krista na hoře Olivetské* (1846). R. 1864 stal se presidentem akademie skotské a dvorním malířem. *J-k.*

4) G. Thomas, chemik anglický (* 1805 v Glasgowě — † 1869 v Londýně). Studoval ve svém rodišti a v Edinburku; r. 1830 stal se prof. chemie na Andersonian University v Glasgowě, r. 1837 na universitě londýnské. R. 1855 vzdal se činnosti professorské, přijmuv úřad ředitele mincovny. G. byl mezi zakladateli a prvním předsedou Společnosti chemické, členem Král. společnosti, dopis. členem pařížské akademie věd, čestným členem akad. berlínské, turinské, mnichovské, washingtonské a j. Chemii obohatil četnými a záslužnými výzkumy, kteréž uveřejňoval dílem v »Transactions of the Roy. Soc. of Edinburgh«, dílem ve »Philosoph. Transact.«. Vynalezl zákony diffuse plynů a kapalin a rozdělil dle této vlastnosti tělesa na kolloidy a krystalloidy. On vystihl, že kovy pohlcují a shušťují plyny a je podržují i ve vzduchoprázdnotě. Vlastnost tu nazval okklusí a uveřejnil podniknuté v té příčině zkoušky s různými kovy: antimonem, stříbrem, mědí, železem, palladiem, platinou, zinkem a různými slitinami. Poprvé upozornil na vícesytnost kyseliny fosforečné, objasniv vzájemný vztah mezi kyselinami orthofosforečnou, pyrofosforečnou a metafosforečnou. Palladium změněné absorpcí vodíka pokládal za slitinu a dle toho prohlásil vodík za kov. Z publikací jeho sluší uvésti: *On the Law of Diffusion of Gases* (Tr. R. Soc. Edin., 1834); *Researches on the Arseniates, Phosphates and Modifications of Phosphoric Acid* (Phil. Tr., 1833); *On the Motion of Gases, their Effusion*

and Transpiration (t., 1846 a 1849); *On the Diffusion of Liquids* (t., 1850, 1851); *On Osmotic Force* (t., 1854; *Liquid Diffusion applied to Analysis* a *On Liquid Transpiration in Relation to Chemical Composition* (tam., 1861). Klassické jest jeho dílo *Elements of chemistry* (Londýn, 1842). R. 1872 postaven mu v Glasgowě pomník. *Vcl.*

5) G. Peter, krajinář angl. (* 1836 v Edinburku). R. 1866 povolán byl do Londýna, kde se mu od královny dostalo hojně zakázek. Patří k moderním krajinářům, z jejichž děl vane přímo dech přírody. Život v horách málo kdo tak mistrně maluje jako on; skály a divoká údolí sev. Britannie při bouři a zamračené obloze, proudy a bystřiny valící se přes omšené balvany jsou jeho nejmilejší motivy, které podává v Mac Cullochových hlubokých, vážně stlumených tónech. *Jdoucí stíny, Místo odpočinku mořských ptáků, Povodeň v horách, Podzim, Mlhy a jas slunce* jsou instruktivní názvy jeho obrazů. R. 1877 stal se členem akademie. *J-k.*

Grahame [gréem] James, historik skotsko-amer. (* 1790 v Glasgowě — † 1842 v Londýně). Vzdav se pro churavost advokacie, zabýval se studiem dějepisným a vydal *History of the United States* (1827, 2. vyd. Boston, 1848), která v Americe došla veliké obliby.

Grahamova země, antarktická země, patrně ostrov, asi 10° na jih od jižního cípu Ameriky, mezi 65° a 68° j. š., náležející k archipelu Dirck-Gherritzovu. Západní její pobřeží odkryl v únoru 1832 J. Biscoë a nazval je Graham's Land [gréemslend]. Před ním leží ostrovy cís. Viléma, odkryté r. 1874 kapit. Dallmannem, a dále k jihozáp. ostrovy Biscoëovy a ostr. Adelaide. Vých. pobřeží G-vy z. sledoval r. 1893 kapitán C. A. Larsen, jenž je pojmenoval zemí Oskara II. Země jest velmi hornatá, pustá, ledem a sněhem krytá.

Grahamovo nebeské lože nazývala se hlavní součásť šejdířského podniku, tak zv. chrámu zdraví, jejž r. 1780 zřídil v Londýně Graham, stoupenec Mesmerův. Se svým okolím bylo vypraveno tak, aby nejbujnějším způsobem dráždilo smyslnost. Žádoucích úspěchů léčebných tímto způsobem ovšem nebylo docíleno.

Grahamstown [gréemstaun]: **1)** G., hlav. město divise Albany v jihových. části africko-britské osady Kapské, 527 *m* n. m., sídlo biskupství s 10.498 ob. (1891). Železnice vede odtud do Port-Elizabethu, Graaf-Reinetu a Port-Alfredu (43 *km*), jenž jest vlastně přístavem G u. G. má pěknou, zdravou polohu, kathedrálu, museum, veř. knihovnu, botan. zahradu a nemocnici a jest středem pro obchod z nitra osady Kapské. Založeno roku 1812. — **2)** G., město na sev. ostrově Novo-Zealandském, na Firth of Thames, v zálivu Haurackém, se 4618 ob. (1891). Náleží ku provincii Aucklandské, má krásný anglikanský kostel, knihovnu a značný průmysl. Nedaleko Thameské zlaté pole, dříve velice bohaté.

Grahamův dialysator viz Dialysa.

Grahamův chléb viz Chléb.

Grahl Joh. Fried., architekt (* 1708 ve Kvílicích u Światu [Schwedt] — † 1740 v Bayreuthu). Stavěl palác hr. Kamky »pod lipami« v Berlíně, kostel sv. Ducha v Postupimi, radnici ve Światu, kasárny v Bayreuthu a j.

Grahn Lucile, tanečnice dánská (* 1824 v Kodani), debutovala na král. divadle kodaňském jako »Gretchen«, oddala se však později výlučně umění tanečnímu a vystoupila s velikým úspěchem r. 1838 jako »Sylfida« a »Gypsi« ve Velké opeře pařížské a později v Petrohradě. R. 1854 tančila o závod »pas de quatre« se třemi nejproslulejšími sokyněmi své doby, Taglioniovou, Grisiovou a Cerritovou, a zvítězila; odtud slavena byla jako mistryně svého umění a vítána obdivem ve všech městech Evropy. R. 1856 provdala se za tenoristu Younga, v l. 1858—61 řídila ballet městského divadla lipského, 1870—76 dvor. divadla mnichovského.

Grahovar: 1) G. Šimun, malíř slovinský (* 1709 v Novém městě v Krajině — † 1774 v Lublani), pocházeje ze šlechtické rodiny, povýšen ve Št. Hradci na doktora filosofie, načež byl správcem statků u hraběte Korbiniana a barona Rehbacha. R. 1740 stal se vyslaneckým tajemníkem v Cařihradě, později adjunktem registratury v Lublani a konečně pokladníkem stavovské kasy. Zabýval se ze záliby drobnomalbou a zachovaly se od něho některé krásné práce v museu barona Erberga v Dolu v Krajině a v lublaňské knihovně 11 krásně provedených erbů šlechtických v rukopise »Theatrum Memoriae Nobilis«. Mimo to pěstoval též hudbu.

2) G. Nikola, syn před. (* 1750 v Lublani), zabýval se též drobnomalbou a zanechal v rukopise velké dílo v 5 částech o rakouském znakosloví s pěkně kreslenými znaky. Druhé jeho menší znakosloví rodin štýrských, krajinských a chorvatských ve 4 svazcích o 867 stranách chová se v Záhřebě v knihovně Kukuljeviće Sakcinského.

Grahovo: 1) G., plémě katunské náhije v Černé Hoře, s městečkem G. a 21 vesnicemi, 8—10 hod. cesty od Cetinje, sev. od Krivošijí a Risna. Grahovské pole je asi 1 hod. dlouhé a půl hod. široké; krajina jest při vysoké své poloze hornatá, kamenitá a neplodná. Vojvodové místní jsou již v třetím pokolení z rodu Dakovićův. — Po nepodařeném pokusu Rusův a Černohorcův o Klobuk roku 1807 trvaly mezi Turky a Černohorci stálé boje o G. Ali-paša Rizvanbegović se Smail-agou Čengićem a jinými muhammedánskými agy Hercegoviny r. 1836 Černohorce z G-va vypudil, vojvodu Jakova Perova Dakoviće po dlouhém obležení v jeho kule (věži) přinutil k uznání sultánské vrchnosti a G. podřídil pod kádiluk nikšićský. R. 1838 vladyka Petr II. zase vtrhnul do G-va a vystavěl v něm kulu na vršku řečeném Umac; následkem úmluv jeho s pašou bosenským byl Jakov potvrzen za vojvodu grahovského a harač Turkům obmezen na 250 tolarů, z nichž jedna část připadala vojvodovi jako plat. Úmluvy tyto však rušeny dílem loupežnictvím Grahovljanů v kra-

jich tureckých, dílem přechmaty Alí-paše Rizvanbegoviće. Alí-paša r. 1843 osobně táhl na G. a vladyku, tísněného současnými operacemi paše skaderského, přinutil k úmluvě, v niž svolil ke sboření černohorské kuly na G-vu. Krajina pak platila poplatek Turkům. Při regulování hranic za knížete Danila I. strhl se znovu boj o G. Husein-paša a Kadrí-paša s 8000 muži tam 1. kv. 1858 od vojvody Mirka, bratra Danilova, úplně poraženi; Kadrí padl asi s 6000 Turky a Černohorci dobyli 8 děl a celého tábora tureckého. Účastníci bitvy obdrželi od knížete Danila Grahovskou medailli. Na bojišti založil kníže Nikola I. r. 1864 kostel. Na to mezinárodní pohraniční kommisse G. trvale přidala Černé Hoře. Za války r. 1877—78 pokusy Turků vraziti od Klobuka do G-va byly marné. (M. Dražović v Starinách sv. 20., Dučić, Književni radovi sv. 3.)

2) G., dolina v Bosně v okresu livanjském, mezi horami Dinarou a Jedovnikem, v sousedství hranice dalmatské (797 *m* n. m.), s několika vesnicemi, nejvíce pravoslavnými. *KJk.*

Gráchovo, krajina v záp. Bulharsku, obsahující kotlinu Breznickou a okolí Pernika na horní Strumě, s 43 vesnicemi, pod tím jménem zmíněné již r. 1530 (K. Jireček, Cesty, 381). *KJk.*

Graie (*Γραῖαι*, stařeny), v řeckém mythu sluly tři bytosti velmi příbuzné Gorgonám. Rodiči jich jsou rovněž Forkys a Kétó, pročež slují Forkides. Jména jich jsou Pefrédó, Enyó, Deinó. Ač krásnolící, podoby labutí, byly prý od narození šedivy. Měly prý společně jen jeden zub a jedno oko, jež navzájem mezi sebou střídaly. Perseus na své výpravě proti Gorgonám dostal se nejprve ke G-iím, jež bydlice rovněž na dalekém západě, tvořily přední stráž Gorgon; přistihnuv je právě, any si podávaly oko a zub, vzal jim je a nevrátil dříve, až mu ukázaly cestu k nymfám, od nichž měl dostati Hadovu kápi, okřídlené střevice a pytel. — G. rovněž jako Gorgony jsou obrazem bouřného mračna. Kdežto však tyto znamenají černý mrak se všemi hrůzami bouře, G. nemají veskrze zevnějšku strašného, hrom pak při nich nijak symbolicky vytčen není. Bílé jejich vlasy, podoba labutě, s níž sdílejí též věštecké nadání, lepé roucho šafránové poukazují na světlý, vzdálený mrak při západu slunce, jehož blyskavici pouze viděti, jenž tvoří takřka přední stráž bouře vlastní; blesky křižující se na obzoru mezi jednotlivými mraky znázorňuje v báji střídavé podávání oka a zubu, nepochybných to symbolů blesku. *klk.*

Grailich Wilhelm Joseph, krystallograf rak. (* 1829 v Prešpurku — † 1859 ve Vídni), studoval v Prešpurku a na polytechnice vídeňské, byl mimoř. prof. mathematické fysiky na univ. vídeňské a adjunktem dvor. kabinetu mineralogického. Vynikl řadou cenných prací krystallografických, hlavně ve spisech vídeňské akademie věd. Spis jeho *Ueber die Bestimmung der Krystallgestalten* (Vídeň, 1857) poctěn cenou akad.; též přeložil a rozšířil Millerovu učebnici krystallografie (*Lehrbuch der Krystallographie*, t., 1856).

Grain [grẽn], franc., slove 1. zrno; 2. g. *d'orge* nazývá se onen druh vzorkované látky, která jest malými vypuklými tečkami hustě poseta; 3. vlákno dřeva, t. zv. léta. V čísle množném g-s [franc. *grén*, angl. *gréns*], vajíčka hedbávníka; v obchodě *petits* g-*s* padavky oranžové a olej z nich připravený. *Fka.*

Grain [grẽn], franc., (ital. a špan. *grano*, portug. *grão*, holland. *grein*, latin. *granum*), grán, váha, jíž se užívalo pro drobné cenné předměty (drahokamy, drahé kovy, perle a p.). Ve Francii byla to $^1/_{9216}$ libry, $^1/_{24}$ skruple, při váze »poids de marc« a = 0·053 *g*; při váze »Karla Vel.« = 0·064 *g* a při váze obvyklé (*usuel*) = 0·042 *g*. V Anglii jest g = $^1/_{480}$ unce váhy troyské č. $^1/_{7000}$ libry »avoirdupois« a = 0·064799 *g*. Ve Španělích, ve Florencii a v Miláně jest g. = 0·0498 *g*, v Benátkách 0·208 *g*, v Janově 0·0458 *g*, v Toskánsku 0·0491 *g*, v Modeně 0·0494 *g*, v Piemontu a v Genevě 0·053 *g*, v Portugalsku 0·049 *g*. — Ve zlatnictví jest *g*. = $^1/_4$ karatu. — V Rakousku byl g. »dukátový« = $^1/_{60}$ váhy dukátu, č. $^1/_{4020}$ víd. = kolínské a $^1/_{4824}$ vídeňské hřivny a = 0·058182 *g*. Při vážení perel značí v Anglii g. $^1/_{30}$ pennyweightu, $^1/_{600}$ unce troyské čili 0·051839 *g*. V lékárnictví značil g. $^1/_{20}$ skruple, $^1/_{60}$ kventlíku (drachmy) č. $^1/_{5760}$ libry medicinské.

Grainger [gréndžr] Richard, lékař angl. (* 1801 v Birminghamu — † 1865 v Londýně). Navštěvoval vojenskou akademii ve Woolwichi, později věnoval se lékařství a řídil po 20 let soukromou školu lékařskou, jež pak splynula s nemocnicí sv. Tomáše, přednášeje tu hlavně anatomii a fysiologii. Vedle lékařství byl též horlivým podporovatelem sociálních oprav, založil spolek na ochranu mladistvých dělnic, napsal četné zprávy o pohřební aktě, vzniku a šíření cholery, o převážení osob stižených nakažlivými nemocemi ve veřejných povozech a jiné.

Grainville [grénvil] Jean Bapt., spisovatel franc. (* 1746 v Havru — † 1805), stal se mnichem a vystupoval na kazatelně i spisovatelsky proti doktrinám filosofickým. Jeho spis od akademie besançonské cenou vyznamenaný *Quelle a été l'influence de la philosophie sur le XVIIIe siècle* (1778) stal se příčinou, že byl pronásledován a konečně i vězněn. Uniknuv z vězení, oženil se a otevřel soukromou školu. Zoufaje si pro nezdar své básně *Le Dernier Homme* (1805), skončil sebevraždou. Báseň ta vyšla nákladem Bernardina de St. Pierre. Mimo to vydal G. *Epitre sur les progrès et la décadence de la poésie* (1762) a *Jugement de Paris* (1789). *Zb.*

Graioceli, kmen gallský usedlý v Alpách grajských. Spolu s Centrony a Caturigy marně snažili se zatarasiti Caesarovi přechod přes Alpy do Gallie. *Pp.*

Grajnert Jósef, spis. pol. (* 1831), byl úředníkem varšavské úvěrní společnosti zemské a v l. 1866—1872 redigoval časopis pro lid »Zorza«. Vydal populární spisy *Podarek*

dla ludu naszego (Varšava, 1862—63, 3 díly); *Dziwne przygody Lorka Szlązaka* (t., 1871); *Historya o sławnym Gabryelu Holubku* (t., 1871); *Wybór powieści i opowiadań* (t., 1873). Mimo to psal básně a spisy pro mládež, jako: *Rok w pieśni* (t., 1873); *Poezyje* (t., 1873); *Dobre dzieci zacni ludzie* (t., 1876); *Mały i wielki świat dziecięcy* (t., 1876—77, 2 díly). Básně jeho vynikají ušlechtilou tendencí a prostotou, ale nemají vyššího poetického vzletu. Sepsal též několik prací dramatických (*Wanda; Pan Łapcewicz* a j.). Za své články národopisné (*Zapiski etnograficzne z okolic Wielunia i Radomska; Studia nad podaniami ludu naszego* a pod.) jmenován dopis. členem akademie krakovské.

Grajské Alpy viz Alpy, str. 957.

Grajvoron, ruské újezdní město v gub. kurské na řece Vorksle s 5426 ob. (1889) a s okolními obcemi Grajvoronkou a Podolem čítající 8766 obyv. Připomíná se poprvé v XVII. stol.; má ženské progymnasium, újezdní školu a měst. banku. — Grajvoronský újezd má na 2789 *km*² 172.125 obyv. (1889).

Gral viz Graal.

Gralath Daniel, sekretář a rada města Gdanska v 2. pol. XVIII. stol. Sepsal kromě několika spisů právnických rozsáhlou historii města Gdanska ve 3 dílech: *Versuch einer Geschichte Danzig's* (Královec, 1789—92).

Grallae (*Grallatores*) viz Brodiví ptáci.

Gram: 1) G. Hans, historik dánský (* 1685 v Bjergby — † 1748), studoval řeči klassické a stal se r. 1714 professorem řečtiny a starožitností řeckých. V literatuře dánské zaujímá přední místo jakožto první kritický historik dánský. Byv jmenován r. 1730 král. historiografem a bibliotékářem král. knihovny, později tajným archivářem, měl přímý přístup k pramenům dánské historie. Ve zprávách kodaňské vědecké společnosti r. 1742 na jeho návrh založené uveřejnil 16 různých pojednání a hlavně své dílo *Cimbria litteraria*. Vedle toho vydal Kragovu Historii Christiana III. a Slangeho Historii Christiana IV. a opatřil Meursiusovu Historii dánskou výtečnými poznámkami; konečně vydal básně A. Bordinga. Proslul reformami universitního a škol. vyučování. *HKa.*

2) G. Frederik Terkel Julius (* 1816 v Knuthenborgu — † 1871), od r. 1849 prof. práv v Kodani, později státní rada. Napsal *Soukromé právo námořské* (1851); *Majetek v právu dánském* (1. část 1855, 2. vyd. 1858, 2. č. 1860—64); *Čtení o rodině v právu dánském* (1868). *HKa.*

3) G. Johann, nizozem. novellista v Haagu (* 1833). Z malíře stal se belletristou. Z prací jeho jmenujeme: *Onder een dak, Reus en Dwergen, Schakels uit een keten, De Familie Schaffels* (1870), *Zeven Spruiten* (1874), *Een Haagsch Fortuin* (1877), *Maurits van Moreelen* (román, 1885).

4) G. Gregers, norský státní ministr ve Štokholmu (* 1846 v Mossu). Byl členem a později předsedou mezinárodního smírčího soudu v Egyptě, za ministeria Stangova poslán jako státní ministr do Štokholmu, za ministeria Steenova zvolen za člena smírčího soudu mezi Amerikou a Anglií ve sporu o lov tuleňů v Behringově úžině; po pádu Steenově (1893) vrátil se do Štokholmu jako státní ministr. *HKa.*

Gramata viz Gramota.

Gramatin viz Kramolín.

Grambach, Grampach, Krampochy, ves v Čechách, hejt. Hradec Jindř., okr., fara a pš. Bystřice Nová; 41 d., 266 ob. n. (1890); kaple sv. Michala arch., 1tř. šk. a mlýn.

Grambs Johann Valentin, něm. malíř podobizen (* kol 1630 ve Frankfurtě n. M.), od r. 1658 měšťan frankfurtský. Vzorem byla mu díla Van Dyckova. Z jeho nejznámějších prací jest císařovna *Eleonora Magdalena*, třetí manželka císaře Leopolda I. Účastnil se též výzdoby nového chrámu sv. Kateřiny ve svém rodišti řadou obrazů biblických. *J-k.*

Gramen (lat.), tráva; *gramina*, traviny.

Gramineae, trávy, převeliký a v každém ohledu velmi důležitý řád rostlin jednoděložných (*Monocotyledoneae*). Ačkoliv obsahuje nesčetné množství druhů v celé řadě různých rodů (čítáť se přibližně asi 3500 druhů trav), přece každou rostlinu sem náležející i nezkušený snadno může poznati jako pravou trávu. Jestiť to řád přirozený a dosti ostře od příbuzných (i na př. od šáchorovitých čili Cyperaceí) rozlišený. Zevní zjev trav jest celkem stále stejný. Obsahují druhy jednoleté i vytrvalé, jež se v půdě udržují hlavně daleko rozlizavými šlahouny šupinovitými (na př. u pýru). Řídce dosahují trávy vzrůstu skoro stromovitého se dřevnatým a tlustým kmenem (na př. *Bambusa*). Hlavní osu trávy tvoří t. zv. stéblo, jež jest v určitých odstavcích napuchlými kolínky rozděleno ve články. Stéblo jest nejčastěji jednoduché, tak zvláště u našich trav, neboť rozvětvování z úžlabních pupenů děje se na přízemních neb podzemních oddencích. Exotické druhy trav, jako na př. bambusy, mají však i lodyhu nadzemní či kmen mnohonásobně rozvětvený. Internodie mezi kolínky jsou skoro vždy duté, jen kolínka jsou massivní a pevná. Výjimku tvoří na př. *Andropogon, Saccharum* a jejich příbuzné, jež mají celé stéblo massivní. Kolínka slouží travám nejen k docílení pevnosti celého stébla, ale i k biologické funkci vyživovací a ku vzpřimování stébel. Jsou totiž silně geotropická. Jakmile polehne stéblo k zemi, ihned počne pletivo v kolínkách k zemi položených se naplňovati šťavou, silně se dmouti a vzrůstati na straně k zemi obrácené, kdežto na opačné hořejší straně pletivo kolínka zůstává v klidu. Tímto nestejným napnutím v pletivu kolínka ohýbá se položené stéblo vzhůru, až nabude opět kolmé polohy. Kolínkovité vystupování stébel trav lze pozorovati v létě na louce travou porostlé. Druhý úkol kolínek je vyživování nebo lépe řečeno rozvádění potravy a vzduchu po rostlině. V internodiích běží totiž svazky cevní ve dvou obyčejně řadách souběžných. V kolínkách pak scházejí se zároveň se svazky cevními z úžlabních větví a listů a splítají v cevní labyrinthickou desku, odkudž opět rozbíhají se větve cevní do následujících článků.

Svazky cevní v stéblech jsou celkem u všech trav dosti jednotvárně vyvinuty. Ob-

sahují dvě velké cévy tečkované, pod těmito jednu cévu spirální a jednu kruhovitou, jež se však později rozplizne a v zbytcích uložena jest v dutině vzdušné. Svazek cevní obalen jest kolkolem jako pevnou pochvou pletivem tvrdým sklerenchymatickým. Podobné co kámen tvrdé sklerenchymatické pruhy pletiva táhnou se pod samou pokožkou stébla a nahrazují jaksi kůru jiných rostlin.

Listy trav vynikají z kolínek a rozestaveny jsou na stéblech ve dvou řadách střídavě. Každý list skládá se ze dvou rozdílných částí: z pochvy a čepele. Pochva objímá kolem následující článek a jest na styčných krajích buď volná, buď srostlá či zavřená (na př. u *Bromus*). Pochvy obalují a zároveň chrání mladý konec stébla. Čepel listová jest nejčastěji dlouze čárkovitá, řidčeji elliptičná nebo jiného tvaru. Vyniká z pochvy celou šířkou pochvy, jako by byla od této odlomena. Jen u bambusu zužuje se v tomto místě řapíkovitě. Čepelí probíhá mnoho souběžných, stejně tlustých žilek (svazků cevních), jež jen málo kde příčnými bývají spojovány. Někde nalézáme také silné střední žebro. V mládí jest složena jednoduše ve dvé nebo svinuta okrajem. Dospělá čepel trav jeví obyčejně více méně torse následkem vlivu slunce. Vídáme totiž čepele brzo v levo, brzo v pravo stočeny, ano u exotického druhu *Olyra guyanensis* stojí listy ve dne od stébla odkloněny, v noci jsou však kolmo ku stéblu přiloženy. Na místě, kde se čepel odlamuje od pochvy, vyniká útlá blánka — t. zv. jazýček (*ligula*), jež přikládá se ke stéblu. Povstává dodatečným vzrůstem pochvy samé. Nejčastěji jest jazýček blanitý ale také bývá dřípatý a v chlupy přeměněný. Je-li silně vytvořen, vbíhají do něho i svazky cevní z pochvy. V kláscích květních přeměňuje se pochva v objímavou plevu neb pluchu a čepel někdy zakrňuje v podobě osiny. Vybíhá-li osina ze hřbetu pluchy (u ovsa a j.), nutno část pluchy nad osinou pokládati za přeměněný jazýček. Biologický význam jazýčka není jasný; poněvadž se těsně přikládává ke stéblu, lze se domnívati, že se tu brání přístupu — snad vody, hmyzu a pod. Větve v úžlabí listů vyrůstající počínají šupinou nebo listem vždy k ose obráceným (adossovaným), jak vůbec pravidlem u jednoděložných.

Květenství trav skoro veskrze má podobu bohatých, rozvětvených lat. Jen sem tam vídáme jednoduchý klas (*Nardus*). Větevky lat rozvětvují se opětně monopodiálně do vyšších stupňů (*Avena*, *Poa* a j.) Větve postranní k hlavní ose laty nejbližší jsou sice jedny druhým podřaděny, ale zkracováním mateřských os octnou se konečně jako samostatně vynikající větevky v podobě svazečků na jednotlivých odstavcích hlavní osy laty (*Avena* a j.). Že nejsou stejné hodnoty, patrno již z jejich nestejné délky a síly. Zkracují-li se mateřské postranní větve ještě více, nabývá lata tvaru válcovitého klasu (ovšem že jen zdánlivého klasu), jako máme u rodů *Phleum*, *Alopecurus* a j. Větve na hlavní ose laty sestaveny jsou analogicky celé stavbě trávy dvouřadě. Stává se však nestejným vzrůstem obou stran hlavní osy, že posunují se někdy více méně k jedné straně, a lata jeví se nám pak dvojstrannou (*Dactylis*, *Cynosurus*, *Sclerochloa*). Větve na hlavní ose měly by vynikati z úžlabí listenců, ale vynikají jen ze zoubkovitého výkrojku osy latové a listénce jsou tu úplně zakrnělé. Jen výjimkou sem tam bývá nejdoleji malý listenec vyvinut jako u Seslerie nebo abnormním vývinem vyskytují se někdy úplně vytvořeny na všech stupních hlavní osy u druhu *Melica nutans*.

Jednotlivé květy skládají klásky, jež jsou samy o sobě již květenstvím. Klásky ty mají nejrůznější podobu, již dle toho, mnoho-li kvítků obsahují. Na společné ose klásku sedí listeny ve dvou střídavých řadách (jen u exotické *Streptochaeta* spirálně) a v jejich úžlabí nalézají se jednotlivé kvítky. Listeny v úžlabí kvítky obsahující slují pak pluchy, kdežto nejdolejší v klásku (často jen 2) nemají v úžlabí ničeho, jsou tudíž jalové a slují plevy. Na ose kvítku vyrůstá, ještě k ose klásku obrácen, menší listenec, jenž obaluje kvítek a sluje pluška. Ta bývá vždy více méně blanitá a následkem tlaku k ose klásku dvojkýlná. Pluchy, plevy a plušky jsou nejrůznější podoby, brzo osinaté, brzo bezosinné, v rozličném počtu, a dle těchto znaků založeny hlavně diagnosy rodů trav. Tak na př. nemá *Coleanthus* žádných plev, *Lolium* jen jednu. Osiny pluch jsou buď hlavní a vynikají ze hřbetu pluchy, nebo jeví se nám jako postranní okončeniny cípů pluchy (*Avena strigosa*, *Sesleria*). Za plodu chovají se také pluchy a plušky dle rodů rozličně.

V kvítku kláskovém nalézají se v nejčetnějších případech pouze 2 malinké šupinky (*lodiculae*), jež bývají k sobě sblíženy a proti plušce postaveny. Považují se obecně za zakrslé okvětí, čemuž by nasvědčovalo, že u některých rodů (*Bambusa*, *Stipa*) objevuje se třetí šupinka za pluškou stojící, tak že by tu bylo trojčetné okvětí, střídající se s trojčetným kruhem tyčinek. Tyčinky jsou vyvinuty obyčejně 3, zřídka 2 (*Anthoxanthum*, *Hierochloa*, *Coleanthus*) a u rodů skupin *Bambuseae* a *Oryzeae* v počtu 6, při čemž se 3 a 3 ve dvou kruzích střídají. Při 3 tyčinkách padnou dvě za plušku, třetí za šupinky. Výjimkou u exotických rodů *Pariana*, *Ochlandra*, *Luziola* je v květu množství tyčinek. Nitky tyčinek jsou teninké, v dospělosti ven z květů vyniklé, a vnikají do prašníku asi u prostřed na zpodu zúženou špičkou, tak že se prašník na nitce snadno větrem pohybuje a pyl vypouští. Prašník skládá se z dvou podlouhlých pytlíčků, jež se pukají podélnou trhlinou. Semenník sedí ve květu jediný a tvořen jest z jediného plodolistu, jenž z pravidla bývá hřbetem obrácen ke plušce. Na konci jeho vyrůstají rozličně dlouhé čnělky, jež nesou pérovitě rozvětvené blizny. Jsou-li čnělky krátké, vynikají blizny z prostředka nebo z dolejška kvítku, jsou li čnělky konečné a dlouhé, vynikají pak blizny z konce kvítku. Někdy jest jen jedna blizna

na semenníku (*Zea, Nardus*), někdy tři (*Bambusa, Streptochaeta*).

Zúrodňování trav děje se veskrze větrem. Z té snad příčiny nemají květy trav ani nektarií ani živě barevného okvětí, jež by lákaly hmyz. Suchý pyl sletuje s vrtivých prašníků a lehce se zachycuje na pérovitých bliznách, kdež způsobuje zúrodnění. U mnohých rodů musí se díti zúrodňování blizen pylem z jiných květů, poněvadž jsou buď proterogynické (*Alopecurus*, *Anthoxanthum*) nebo proterandrické (to nejčastěji). Mimo to vyskýtají se u mnohých druhů trav i květy 1—2domé, ač celkem dosti zřídka (u kukuřice). Obecné žito na př. zúrodňuje se hlavně křižováním, proto výhodno jest, aby v době květu jeho nebylo deštivé počasí. Pšenice může sice býti křižováním zúrodněna, ale i vlastním oprášením přináší dobré plody. Některé druhy ječmenů svých kvítků ani nerozvírají, čímž jen na sebezúrodnění jsou odkázány. Mnohé trávy i v divokém stavu jsou kleistogamické pravidlem. Podivným příkladem toho jest naše luční *Leersia oryzoides*, jež má sice konečnou rozloženou latu, ale květy této plodů nikdy nepřinášejí. Místo toho následkem sebezúrodnění nesou plody jen větve laty v pochvách listových uzavřené. Podobně kleistogamickou jest *Diplachne serotina*, *Danthonia spicata* a j.

Semenník, tvořený jen z jediného plodolistu, jest jednopouzdrý a jednovaječný. Vajíčko nemá šňůry vaječné a sedí přirostlé na basi dutiny při hřbetní straně semenníku. Srostnutí se semenníkem jde někdy vysoko k vrcholu vajíčka, tak že dle rodů jsou vajíčka přímá neb téměř překocená. Vajíčko obaleno je dvěma integumenty. Po zúrodnění vyvinuje se množství bílku (endospermu), kterým celé semeno téměř jest naplněno a zárodek (embryo) sám zatlačen jest na basi plodu odvrácené od rýhy, na př. u pšenice. Děloha jediná zůstává při klíčení v plodu, nabývá štítovité podoby (*scutellum*) a slouží ke střebání potravy z plodu a dodávání jí klíčící rostlince. První list jest malinký a zakrnělý (epiblast) a stojí proti štítku. Někdy také schází; bývá považován za rudiment druhé dělohy. Teprve druhý list vyrůstá při klíčení značně, objímá zelené listy jako dlouhá pochva a sám často sezelená. Kořínek zakládá se v embryonu na opačné straně co děloha a sice hluboko v pletivu, které i při dalším jeho vzrůstu dorůstá a tvoří posléz obalnou pošvičku (*coleorhiza*), kterou kořínek konečně protrhává a ven vyrůstá. Ovšem že brzo po vyklíčení tento hlavní kořínek záhy odumírá a místo něho vyrůstá hojně postranních vedlejších kořínků, z nichž některé již brzy bývají založeny. Dospělý plod sluje obilkou (*caryopsis*). Oplodí totiž povstává zde dokonalým srostnutím vajíčka s plodolistem, tak že obilka se podobá jednodochému semenu, zevně pokožkovým pletivem obalenému. Bývá válcovitá nebo i jinakých tvarů, tvrdá, suchá, a na jednom konci její pouhým okem vidíme okrouhlé, jinak zbarvené místo, kde pod kožním pletivem usazen jest zárodek. Na opačné straně nalézáme tečkovité nebo čárkovité místo, kde bylo vajíčko upevněno na semenníku (*hilum*). Obilky však bývají často srostlé ještě s pluchou neb i pluškou (ječmen), nebo těmito pevně objaty a zavřeny (oves). U exotických rodů skupení *Bambuseae* dokonce zbobulnatějí a mají podobu dužných, až jako jablko velkých a jedlých plodů.

Suché obilky obsahují ve svém tvrdém, často rohovitě průsvitném bílku množství škrobových zrnek, jež jsou uložena v útloblanném parenchymu. Vedle těchto obsaženo v každé buňce větší nebo menší množství drobounkých tělisek bílečnatých. Oplodí složeno jest z několika drobnobuněčných vrstev neškrobnatých. Pod těmito a nepatrným zbytkem buniček osemenníkových nalézají se veliké buňky lepem obilním naplněné. Pod těmito pak následují vrstvy škrobonosných a zároveň bílečných buněk a vnitřek v největším rozsahu vyplňují buňky škrobnaté. Z uvedeného právě patrno, že, odlupují-li se mletím zevní slupky s obilí, odstraňují se tak výživné látky bílkové a pro mouku zůstavuje se jen pletivo škrobonosné.

Jako u jiných rostlin i u trav jest přírodou důmyslně postaráno o to, aby se uzralé obilky co možná lehce a výhodně roznesly a rozšířily po okolí a tak nalezly příležitost vyklíčiti a plemeno své zachovati. Obyčejně jen nejdrobnější druhy obilek jsou holé, bez obalů pluch a plušek. Častěji však více méně vytvořeny a přetvořeny obalují pluchy neb plušky neb i plevy obilky a slouží jim dílem za oplodí, dílem obsahujíce vzduch činí celý plod lehčí k lítání a plování. Obilky uzralé s pluchami a pluškami přerozličným způsobem odlamují se a upadají s klasů nebo lat trávy. Někde ulamuje se jen sama obilka s obalem, jinde celý klásek, jinde rozlamuje se celý klas neb květenství, ano u druhu *Aegilops ovata* odlamuje se celý klas od stébla a špičatou a tuhou basí zavrtává se do země. Pozoruhodno jest, že kulturní traviny (na nepatrné výjimky) nemají vlastnosti uvedené a obilky sotva kde od klasu se odlamují. Poněvadž jejich divocí praroditi neb aspoň divoké příbuzné druhy všecky touto vlastností se vyznačují (*Triticum*, *Secale*, *Hordeum* a j.), třeba se domnívati, že odvěkou kulturou vybírána a udržována jen plemena, u nichž klas nesnadno za plodu se rozpadá, a vlastnost ta děděním stala se stálou. Kdyby se zralé klasy pěstovaného obilí tak lehce rozpadaly jako divoké, bylo by jich sklízení o žních nemožným. U mnohých druhů narůstají na obalech neb osinách dlouhé chlupy za plodů a tak upadlý plod větrem snadno a daleko se rozletuje. Známe to u rodů *Phragmites*, *Calamagrostis*, *Saccharum*, *Melica ciliata*, *Andropogon* a mnoha jiných.

Zvláštní a velmi zajímavou funkci mají osiny trav. Ječmen, žito, mnohé pšenice, sveřepy a mnoho jiných trav mají dlouhé osiny, jež jsou z pravidla posázeny přeostrými ostěnky. Pomocí těchto ostěnků osina při sebe men-

-ím tlaku a pohybu šoupe a pohybuje se v opačném směru. Známo, že osinu těžko proto z úst nebo z oděvu dostati. V přírodě slouží toto zalézání osin k tomu, aby souvislý s ní plod zavrtal se do skulin a vhodné země, kdež má vyklíčiti. Velmi často jest osina trávy na dolejšku spirálně točitá, za sucha se velice skrucuje a za vlhka roztáčí. Tím způsobem vrtí osina souvislým plodem a zavrtává jej do země (*Avena fatua*, *Aristida* a j.). Podivuhodným apparátem jest létací, měkkým chmýřím porostlá předlouhá osina vousů sv. Ivana (*Stipa penata*). V čas zralosti odlamuje se obilka i s těsně sevřenou pluchou a pomocí opeřené osiny rozletuje se po okolí. Base pluchy (*callus*) jest velmi ostrá i tvrdá, takže při nepatrném dotknutí píchne nás do prstu. Dolejšek osiny jest silný, vysoko spirálně točitý a hygroskopický. Šroubovitým pohybem otáčí se tedy celý plod a ostrou špičkou dole snadno zavrtává se do země. Bohužel že často na stepích dostane se takový plod větrem i do vlny na ovcích a pak místo do země zavrtá se špička plodu a celý plod do kůže a proleze celou ovci. Případy podobné zjištěny na Rusi a u *Stipa spartea* v Sev. Americe, *Aristida hygrometrica* v Queenslandě a *Heteropogon contortus* v N. Kaledonii. Tu a tam slouží hygroskopické osiny k rozmetávání obilek, jako u *Avena sterilis*.

Také u trav nahrazeno bývá u mnohých druhů pohlavní rozmnožování rozmnožováním nepohlavním, vegetativním. Některé druhy trav totiž neuzrávají do plodů nebo vůbec nekvetou a místo toho tvoří v kláscích listnaté cibulky nebo pupence, které lehce vypadávajíce z laty, ihned na zemi se zakořeňují a vzrůstají v nová individua. Podivno, že některé druhy jen v některých krajinách jsou plodny, kdežto v jiných krajinách jsou cibulkonosny (viviparní), jako na př. jest druh *Poa bulbosa*. Druhy *Poa alpina* a *Festuca ovina* jsou v rovinách plodny a v horách a na severu často viviparní. *Poa stricta* Lindb. známa jest posud jen viviparní, *Festuca Fuegiana* Hook. a *Deschampsia alpina* R. Sch. zřídka kdy plody nesou. Viviparní laty svou chundelatou podobou jsou na první pohled vždy nápadny.

Žádný snad řád rostlin není tak obecně po zemi rozšířen jako trávy. Rostouť nejen v mírných pásmech, zabíhajíce na sever až k ledovým horám pásma arktického, ale i všude v horkých krajinách. Daří se jim dobře i v rovinách i ve vysokých pohořích. Velmi mnoho druhů trav obecných rozšířeno jest po celém světě (kosmopoliti), neb aspoň po celých velkých dílech světa. Tak roste na př. náš rákos (*Phragmites communis*) nejen u nás, ale i v tropech, a všude se mu dobře daří. Svými oddenky rozlézá se hluboko v půdě a jest na stanoviskách téměř nevyhubitelný. Zajímavo jest, že tak obecným byl již za doby třetihorní. Naše obyčejné trávy *Poa nemoralis*, *Poa pratensis*, *Deschampsia flexuosa*, *Festuca ovina*, *rubra*, *elatior* a mn. j. rostou v celém mírném pásmě sev. polokoule, mizejí v pásmech teplých a znovu v mírném pásmě antarktickém v témž množství se objevují. I na horách v tropech některé naše druhy sem tam se usadily. Některé ovšem rody neb skupiny rodů jsou jen v tropech vyvinuty, jako na př. *Bambuseae*, *Andropogoneae* (s některými výjimkami v mírném pásmu), *Paniceae* (rovněž s výjimkami). Trávy objevují se v krajinách často u velikém množství a skládají formace různého rázu — ano mnohé krajiny travám děkují za svou barvitost a vzezření. U nás, v horách a na severu splétají vytrvalé druhy trav se šáchory největším dílem zelený, svěží drn a palouk. Na stepích a savanách kopcovité a trsnaté druhy statných trav nesplývají v drn, nýbrž tvoří rákosovité ostrůvky nebo měkké a husté porostliny. V tropech (tak hlavně ve Vých. Indii a sousedních ostrovech, v již. Americe) v rovinatých a vlhkých krajinách lesních tvoří bambusy na mnoho mil rozsáhlé a téměř neprostupné lesy.

Jest zvykem četných trav růsti v množství pohromadě, čímž okolí zvláštního rázu dodávají. Tak víme, že naše rybníky zarůstá ve spoustách *Phragmites communis* a *Glyceria spectabilis*, suché silurské pahorky u Prahy na podzim šatí měkkými metlicemi *Andropogon Ischaemum*, na lesních suchých koutech a mýtinách plají laty *Calamagrostis Epigeios*, skály vápenné vykládá *Sesleria caerulea*, na suchých písčinách v Polabí šedá se ve spoustě útlých kopečků *Corynephorus canescens* a vedle ní na podzim rozlízá se *Eragrostis minor*.

Trávy nepopíratelně objevují se u velkém množství již v nejstarším tertieru; ovšem že z otisků pouhých listů nelze ani přibližně příbuznost jejich stanoviti. Sem tam zřetelné otisky klásků svědčí o rodech *Bambusa*, *Phragmites*, *Arundo* a celkem lze říci, že i třetihorní trávy byly na témž stupni rozvoje s týmže geografickým rozšířením co dnes. Pozoruhodno jest, že v křídě trávy jsou vzácností, jako vůbec jednoděložné, a že v starších ještě útvarech dokonce scházejí. Tím vyvrací se bludná domněnka, u mnohých ustálená, že trávy a vůbec jednoděložné představují nám typ rostlinný níže organisovaný než dvouděložné. I znaky morfologické i anatomické kladou jednoděložné na roveň dvojděložným, ano, potvrdí-li se ještě lepšími nálezy geologickými objevování trav a jednoděložných, třeba věřiti, že jednoděložné i s travami a palmami jsou nejmodernějším typem rostlinným. Všeobecné a i dle druhů i dle individuí bohaté rozšíření trav na kontinentech dnešních svědčí o jejich největším rozvoji a nikoliv dekadenci jako starého tvaru.

V praktickém ohledu jsou trávy pro život lidský veliké důležitosti. Již od nepamětných dob staly se některé druhy kulturními rostlinami, tak že dnes ani nevíme, odkud staří národové původní divoké rostliny sebrali a počali pěstovati. Zrna obilná či obilí bylo a jest u všech národů nejpodstatnější a nejvýživnější bylinnou potravou. V různých zemích různé druhy obilí se dnes pěstují. Celkem jsou to asi tyto: kukuřice (*Zea Mais* L.), *Zizania palustris* L. (močálová obilina v sev. Americe),

Sorghum vulgare Pers., *S. saccharatum* Pers, *S. halepense* Pers. (čirok nebo durrha v horkých krajinách), *Panicum miliaceum* L. (proso), méně *P. Crus galli* L. nebo *P. sanguinale* L. (v mírných zemích), *P. jumentorum* Pers. (hl. ve Vých. Indii), *P. frumentaceum* Roxb. (Vých. Ind.), *P. turgidum* Forsk. (v Egyptě), *Setaria italica* P. B. (hlavně v jižní Evr. a Orientě), *Eleusine Tocussa* Fres. (v Habeši), *E. indica* L. a *E. coracana* L. (Vých. Indie, *Oryza sativa* L. (rýže), *Avena sativa* L. (oves), *Triticum vulgare* L. (pšenice se všemi plemeny a odrůdami), *Secale cereale* L. (žito), *Hordeum vulgare* L. (ječmen se všemi plemeny), *Eragrostis abyssinica* (Habeš). Žádná tráva není jedovatá (pokud jest známo), proto lze nejen obilek, ale i každé části rostliny bez nebezpečí požívati. Podivnou výjimku činí tu obilní plevel *Lolium temulentum* L., jenž požit v jakékoliv podobě působí narkoticky mámivě a jedovatě.

Že se obilí užívá k vyrábění lihu a k jiným účelům praktickým, jest známo. V teplých krajinách slouží třtina cukrová (*Saccharum*) k připravování cukru velikou měrou. Na lukách tvoří měkké trávy v divokém stavu i uměle vysévány podstatnou část píce pro dobytek. Stébel mnohých trav (*Triticum, Arundo*) užívá se ku pletivům neb ke stavbám (*Phragmites*). Statnější druhy s daleko plazivými šlahouny vysévají se na hráze vodní, kde výborně upevňují půdu (*Psamma, Elymus*). Suchých lat velkých trav upotřebuje se k vázání ozdobných kytic (*Erianthus, Gynerium* a j.). V sadech a zahradách konečně staly se některé trávy vkusnou ozdobou, jako *Phalaris arundinacea* se žíhanými listy, *Pennisetum* a *Gymnothrix* (statné druhy s velkými latami), *Gynerium argenteum* v skupinách (statný druh s velkými latami), *Aira elegans* Gaud. s obláčkově jemnými latkami, přeútlá, atd. O užitečnosti bambusu viz Bambus.

Stručný přehled veškerých trav dle skupin jest asi tento:

A) Klásky jednokvěté bez prodlouženiny osní pod kvítkem, zřídka 2květé, při čemž dolejší květ nedokonalý, mezi pluchami nebo květy není patrného odstavce, v čas zralosti celé od stopky upadající nebo aspoň s částí osy kláskové. *a*) Hilum tečkovité, klásek se hřbetu smačklý neb oblý. *α*) Pluchy útle blanité, plevy kožovité nebo tvrdé. Klásky obyčejně v latách. 1. Klásky samčí a samičí v oddělených květenstvích. — I. *Maydeae*. 2. Klásky obojaké a samčí v témž květenství pohromadě smíšeny. — II. *Andropogoneae*. *β*). — III. *Zoysieae* (menší a málo důležitá skupina). *γ*) IV. *Tristegineae* (rovněž). — *δ*) Plucha a pluška chrupavčité neb i blanité, plevy často bylinné, klásky ulamují se jednotlivě od stopeček laty neb osy klásku. — V. *Paniceae*. *b*) Hilum čárkovité, klásek se strany smačklý. — VI. *Oryzeae*.

B) Klásky 1-, vícekvěté, jednokvěté se stopečkou k nevyvinutému květu, osa klásku často nad plevami článkovaná, tak že plevy po odpadnutí plodu státi ostávají; u 2- a vícekvětých jsou zřetelné odstavce mezi kvítky. *a*) Stéblo bylinné, čepel listová na dolejšku řapíčkatě nezúžená. *α*) Klásky zřetelně stopečkaté, v latě rozložité nebo stažené. 1 Klásky jednokvěté. — VII. *Phalarideae* (4 plevy, pluška 1žilná). VIII. *Agrostideae* (2 plevy, pluška 2žilná). 2. Klásky 2- a vícekvěté. — IX. *Aveпaceae* (plucha často kratší plevy, na hřbetě s kolínkatou osinou, zřídka bezosinná nebo s konečnou osinou, pak ale vždy se 2 květy v klásku). X. *Festucaceae* (plucha obyčejně delší než pleva, bezosinné neb osina nekolínkatá z konce pluchy). *β*) Klásky dvouřadě v jednostranném klase s nečlánkovanou osou sestavené. — XI. *Chlorideae*. *γ*) Klásky dvouřadě (řídce více) v dvojstranném klasu sestavené. — XII. *Hordeaceae*. *b*) Stéblo dřevnaté, často stromovité a větvité, čepel listová dole zúžená a zde posléz článkovitě upadává. — XIII. *Bambuseae*.

České rody trav divoce rostoucích v přehledném pořádku jsou následující:

A) Klásky jednokvěté, stopkaté, v hroznech nebo latách: *Andropogon* (1 druh), *Panicum* (3 dr.), *Setaria* (3 dr.), *Milium* (1 dr.), *Stipa* (4 dr.), *Leersia* (1 dr.), *Coleanthus* (1 dr.), *Agrostis* (5 dr.), *Calamagrostis* (6 dr.), *Alopecurus* (4 dr.), *Phleum* (2 dr.), *Phalaris* (1 dr.), *Anthoxanthum* (1 dr.).

B) Klásky vícekvěté, stopkaté, v latách neb hroznech: *Hierochloë* (2 dr.), *Sesleria* (1 dr.), *Holcus* (2 dr.), *Arrhenatherum* (1 dr.), *Ventenatia* (1 dr.), *Avena* (5 dr.), *Aira* (2 dr.), *Deschampsia* (2 dr.), *Trisetum* (1 dr.), *Corynephorus* (1 dr.), *Koeleria* (4 dr.), *Danthonia* (1 dr.), *Melica* (4 dr.), *Phragmites* (1 dr.), *Cynosurus* (1 dr.), *Dactylis* (1 dr.), *Sclerochloë* (1 dr.), *Poa* (10 dr.), *Eragrostis* (1 dr.), *Briza* (1 dr.), *Molinia* (1 dr.), *Catabrosa* (1 dr.), *Glyceria* (5 dr.), *Festuca* (11 dr.), *Brachypodium* (2 dr.), *Bromus* (11 dr.).

C) Klásky nebo jednotlivé květy nestopkaté v klase jednoduchém: *Triticum* (2 dr.), *Lolium* (4 dr.), *Elymus* (1 dr.), *Hordeum* (1 dr.), *Nardus* (1 dr.). *Vský*.

Graminis radix (lat.), ve farmacii oddenek pýru (*Triticum repens*), trávy v Evropě obecně rozšířené. — Oddenek přichází do obchodu vždy řezaný a obsahuje něco cukru (2%), amorfní hlenovité látky, triticinu (7%) a j. Účinku nemá pražádného, ač se dříve proti nemocem měchýře dával. Připravuje se z něho též extrakt. *Jš.*

Gramling viz Kramolín.

Gramm jest jednotka hmoty v míře metrické; představuje hmotu jednoho krychlového centimetru destillované vody za největší její hustoty (as při 4° C). Tak definován jest mezinárodním komitétem pro míry a váhy. Před tím. od zavedení míry metrické až do r. 1887, představoval **g.** jednotku síly, t. j. váhu 1 cm^3 destillované vody v prostoru vzduchoprázdném a při maximální její hustotě. — **G.** jest tisícím dílem kilogrammu, základní jednotky metrické.

Grammar schools [gramer skúls], pojmenování anglických ústavů, rovnajících se

asi našim gymnasiím. Skýtá se na nich příprava k návštěvě universitní.

Grammatik, grammatikář, znatel nebo pisatel mluvnice.

Grammatika viz Mluvnice.

Grammatikální, grammatický, mluvnický.

Grammatikaster, špatný učitel mluvnice; opak jest grammatista, učitel počátků jazykových.

Grammatikové nazývali se u Řeků a Římanů muži, kteří se obírali výkladem spisovatelů po stránce jazykové i věcné. Proti tomu sluli grammatisté učitelé elementární, jejichž vědomosti bývaly dosti skrovné. Ti, čtouce se svými žáky (nejvíce Homéra), přestávali zajisté na tom, že tlumočili na způsob překladu slovo neznámé jiným výrazem známým. Vedle tohoto primitivního výkladu na prvých stupních vyučovacích vykládáni byli básníci již záhy ve vyšších školách důkladněji a zevrubněji se zřetelem ke kritice textu, k mythům, k aesthetice atd. Učitelé tací jmenovali se g. a stáli také společensky výše než grammatisté. Vlastní věda grammatická či filologická vyvinula se teprve v době alexandrijské (viz Alexandrijská škola grammatická). Pojem grammatiky byl však mnohem širší než u nás, neboť náležela v obor její mimo kritiku a hermeneutiku také mythologie, starožitnosti, topografie, dějiny kulturní i literární atd. Výkony grammatiků nebyly vždy takové, jaké bychom očekávali, a z mnohých pochybených a leckdy i naivních výkladů jejich vychází na jevo překvapující skutečnost, že neporozuměli leckdy věcem, jež jsou nám na snadě. — Hlavní sídla gramm. studií byla Alexandria s bohatou knihovnou, jejíž poklady bylo třeba uspořádati (viz Alexandrijské museum), dále Pergamon a vedle toho v menší míře Athény a později Řím. Mimo odborníky zabývali se i mnozí filosofové některým odvětvím vědy filologické, zejména peripatetikové po příkladě svého mistra Aristotela (na př. Herakleidés Pontikos, Chamaileón a j.) a stoikové, jmenovitě Chrysippos. V první době po Alexandru Vel. byli také básníci, jako Kallimachos a Apollónios Rhodský, a i dějepisci činni na poli grammatickém. Z vlastních g-ků znamenitější jsou: Zénodotos z Efesu, Eratosthenés, veleučený Aristofanés z Byzantia, Aristarchos, žák jeho a nejslavnější hvězda filologická, Kratés z Mallu v Kilikii, hlava školy pergamské a přední odpůrce Aristarchův, Apollódoros z Athén a Dionysios Thrax; dále Alexandros Polyhistor ze školy pergamské, jenž působil v Římě právě tak jako veleplodný Didymos z Alexandrie, a mn. j. Dvěma g-ky posledně uvedenými a jinými ještě byly grammatické studie ku konci republiky převedeny do Říma a školy řecké dospěly tu velikého rozkvětu. Vedle toho pěstovaly Alexandria, Pergamon i Athény dále horlivé vědecká studia, a také v jiných městech řeckých a maloasijských zakládány byly školy grammatické. Než g. doby té byli jenom ve skrovné míře samostatní badatelé, spracovávajíce a doplňujíce po většině to, co Aristarchos a ostatní slavní učenci dřívější začali. V I. stol. obraceli zřetel svůj hlavně ke kritice a výkladům auktorů, v II. pak stol. pracovali více systematicky, obírajíce se naukou grammatickou, lexikografií, metrikou atd. Z I. stol. náleží sem Tryfón, Theón, Pamfilos a Apión, všichni z Alexandrie; z II. pak stol. Herennios Filón z Byblu, Dionysios Halikarnasský, Apollónios Dyskolos z Alexandrie, syn jeho Héródianos atd. V násl. stoletích pěstovala se grammatika horlivě, ale beze vší kritiky a samostatnosti. Četba obmezovala se na užší kruh auktorů, a hlavní činnost g-ků záležela v tom, že činili výtahy z děl dřívějších. Byli to na př. Theodosios z Alexandrie ku konci IV. stol., Geórgios Choiroboskos okolo r. 600, Eugenios Eudaimón, Timotheos z Gazy a j. Poměrně s větším zdarem pracovalo se v lexikografii; ji obírali se Ammónios ve IV. století, Órión v V. stol., Hésychios z Milétu v VI. stol., patriarcha Fótios v IX. stol. a Suidas v X. stol. Spisy a fragmenty grammatiků řeckých počal vydávati Dindorf r. 1823 (Corpus grammat. graec.), nyní činni jsou v tom oboru Uhlig, R. Schneider a jiní.

K Římanům dostala se filologie zároveň s ostatním vzděláním řeckým v době pozdější. Teprve od pol. III. stol. utvářela se literatura římská (zejména básnická), a tu jest zajímavo, kterak u některých (na př. Livia Andronika a Ennia) stýkala se činnost básnická s činností grammatickou a učitelskou (grammatistickou). Studium grammatiky vzpružilo se mocněji r. 159, kdy Kratés z Mallu zavítal jako poslanec do Říma. Kratés, zlomiv si nohu, prodlel delší dobu v Římě a konal za té příležitosti grammatické přednášky, které došly veliké obliby. Odtud zabývali se mnozí státníci horlivě otázkami literárními a zároveň zakládali učení muži školy grammatické. Ovšem pěstována filologie v Římě ještě dlouho především po stránce antiquární a literárně historické. G. sluli litterati nebo litteratores, grammatika litteratura (někdy činěn rozdíl, litterator a litteratio = grammatistés a grammatistiké; litteratus a litteratura = grammatikos a grammatiké); později ujaly se řecké názvy grammaticus a grammatica. Grammatika římská jest více méně převedena z řečtiny. První znamenitější filolog římský byl L. Aelius Stilo (* kol. 150 př. Kr.). Ze žáků jeho vynikl veleučený M. Terentius Varro z Reate (* 116 př. Kr.); týmž směrem jako Varro bral se P. Nigidius Figulus († 45 př. Kr.). Za Augusta proslul Verrius Flaccus zvláště spisem »de verborum significatu« a C. Julius Hyginus svými kommentáři filologickými. Q. Remmius Palaemon, skladatel lat. grammatiky (ars), Q. Asconius Pedianus, kommentátor Ciceronův, M. Valerius Probus, vydavatel kritických vydání básníků, a jiní působili veskrze v I. století. Za Hadriána a obou nástupců jeho dařilo se g-kům dobře, neboť byli váženi a i dobře placeni. Avšak samostatnost a bystrost úsudku mizela čím dále více, a

g. kořistili téměř výhradně z dřívějších děl, kompilujíce a excerpujíce mnohdy i beze vší soudnosti a vkusu. Výsledek této činnosti, která sahá až do pozdějšího středověku, byly encyklopaedické sbírky drobností starožitnických, učebnice grammatické (artes, ob sahovaly téměř naskrze tvarosloví), metrické a orthografické, dále lexika a kommentáře k starším básníkům. Znamenitější sběratelé jsou Aulus Gellius (* kol. 130 po Kr.), Nonius Marcellus (kol. r. 280), Macrobius (asi r. 400) a Martianus Capella (kol. r. 430). Skladatelé učebnic a kommentářů byli Terentius Scaurus za Hadriána, Helenius Acro kol r. 200, Porphyrio ve III. stol., metrik Terentianus Maurus za Diokleciána, Marius Victorinus asi r. 350, Aelius Donatus, Flavius Charisius (asi r. 380) a současný s ním Diomédés, Servius Honoratus (asi r. 390) a Priscianus (kol. 500), skladatel nejúplnější mluvnice lat. v 18 knihách. G-ky latinské vydává H. Keil (Grammatici latini). — Srv. Gräfenhahn, Gesch. der klass. Philologie im Alterthum (Bonn, 1843—50, 4 sv.); Urlichs, Grundlegung u. Gesch. der klass. Alterthumswissenschaft a Blass, Hermeneutik u. Kritik (obojí v Müller's Handbuch, I.). *Cfc.*

Grammatin Nikolaj Fedorovič, filolog ruský (* 1786 — † 1827). Dosáhnuv v Moskvě hodnosti magistra dissertací *O drevněj russkoj slovesnosti* (Moskva, 1809), stal se ředitelem škol v Kostromě. Vydal sbírku básní *Dosugi* (Petrohrad, 1811) a mimo to přeložil »Libušin soud« (Moskva, 1823) a »Slovo o pluku Igorevě« (t., 1823), k němuž podal též kritický rozbor, výsledek to patnáctileté práce, snaže se vyložiti některá nejasná slova a místa výhradně z ducha ruského jazyka. V tom ohledu podal velmi mnoho zdařilých výkladů.

Grammatismus, předpis mluvnický s vedlejším pojmem stuhlosti a pedantičnosti.

Grammatistika, u starých umění správného ovládání jazyka v mluvě a písmě.

Grammatit viz Amfibol.

Grammatolatrie (z řec.), kult písmen, t. j. pedantické lpění na slovném znění se současným zanedbáváním obsahu.

Grammatologie (z řec.), nauka o písmě a písemnosti vůbec; v užším slova smyslu vědecká mluvnice sestavená na všeobecných filosofických zásadách; i návod k sestavení takové mluvnice zove se g.

Gramme [gram] Zénobe, elektrotechnik belg. (* 1826 v Jehay-Bodegnee). Prvého vzdělání vědeckého nabyl v Lutichu, kamž se r. 1851 jako truhlář odebral. R. 1860 vstoupil jako modelář do strojírny společnosti »L'Alliance«, jež stavěla elektrické stroje pro majáky. Zaujat zde zejména strojem Nolletovým, jal se studovati vědy fysikální. Po krátký čas pracoval u Ruhmkorffa a Disdériho, načež úplně se věnoval studiím a výzkumům. Roku 1867 dal si patentovati elektrický stroj na proudy střídavé a r. 1869 stroj na proudy stálé. S prostředky skromnými a hlavně za podpory hrab. d'Ivernois založil r. 1870 společnost: »Société des machines magnéto-électriques G.« a již prvý rok stavěl stroje, jichž dalo se upotřebiti v průmyslu. Kruh, na němž působení stroje založil, byl sice r. 1864 vynalezen Pacinottim, avšak zdá se, že G. neznal vynálezu fysika italského. Společně s Hippolytem Fontainem zanášel se pak elektrickým přenášením energie a podařilo se mu při 114 *km* a 50 koních docíliti effektu 50%. Roku 1880 přiřknuta mu francouzskou vládou národní odměna 20.000 fr. a r. 1888 akademií věd v Paříži velká cena Voltova 50.000 fr. Po smrti hrab. d'Ivernois stala se společnost vlastnictvím G-a a H. Fontaina. Výroba dynamo-elektrických strojů páčí se na 800 ročně. Od r. 1873 vyrábí firma dva hlavní typy strojů elektrických: »type supérieur« pro mocenství 200 až 42.000 wattů a »type multipolaire« pro stroje velké o mocenství 42 000 až 225.000 w. *Vcl.*

Grammichele [ikéle], vlastně Granmichele, město sicilské v prov. catanijské, 555 *m* n. m., s 11 804 ob. (1881). Město vystavěl po zemětřesení r. 1693 Carlo Caraffa kníže Butera na místě rozbořeného sousedního města Occhioly. Obyv. živí se vinařstvím, chovem dobytka, hrnčířstvím a lámáním kamene.

Grammkalorie čili malá kalorie jest fysikální jednotka tepla, totiž množství tepla potřebné ku zahřátí 1 grammu vody z 0° *C* na 1° *C*. G.-k. = 0.001 kalorie velké (mechanické).

Grammofon (z řec.) jest apparát zvukopisný, vynalezený r. 1887 Emilem Berlinerem. Pohyb péra, způsobený vlnami zvukovými, jest zde rovnoběžný s horizontální deskou, která se otáčí a jejíž ose sdělen jest současně pohyb postupný. Na této desce, pokryté jemnou vrstvou sazí nebo vosku, obdržíme písmo v podobě vlnitých spirál. Roztokem pokostu stane se písmo ve vrstvě sazí trvanlivým, že lze pak dle něho zhotoviti otisky galvanoplastické, jichž možno užíti ku fotomechanickému vytvoření desk s písmem zvětšeným. Je-li deska potřena vrstvou vosku, lze k témuž účelu užíti kyseliny chromové. Těmito deskami vyluzují se pak v přístroji, podobném původnímu, zvuky daleko silnější než při obyčejném fonografu.

Grammont v Belgii viz Geertsbergen.

Grammont [-mõn], jméno starobylé rodiny francouzské, zvané dle hradu G-u, jehož zříceniny nalézají se mezi Vesoulem a Montbéliardem ve Franche-Comté. Náleží mezi nejvznešenější rodiny tohoto území; členové její zastávali často vysoká důstojenství církevní (tři byli arcibiskupy besançonskými) a vojenská. R. 1650 dostalo se rodině od Filipa IV. Španělského důstojenství hraběcího a r. 1718 hrabě Michal z G-u povýšen od Ludvíka XIV. za markýza z Villersexelu. V novější době význační jsou:

1) Markýz Alex. Theodule de G., švakr Lafayettův, s nímž účastnil se hnutí revolučního až do r. 1792, kdy byl raněn při obraně Tuilerií. Pak žil v ústraní, smířil se s císařstvím, ale později prohlásil se pro Bourbony;

byv zvolen v arrond. Lure do parlamentu, náležel až do r. 1839 ke konstituční opposici. Zemř. r. 1841.

2) Markýz Ferdinand de G. (* 1805 — † 1889) zvolen po svém otci za arrond. Lure a za vlády Ludvíka Filipa náležel k levému středu. Po pádu monarchie r. 1848 přestoupil k pravici, čímž však přišel o mandát. Po státním převratu z r. 1851 zvolen jako vládní kandidát do parlamentu. R. 1871 poslán byl do národního shromáždění (v Bordeaux), kde podal ostrou interpellaci namířenou proti Royerovi, kterou pravice provázela bouřlivým souhlasem. R. 1876 marně pokoušel se o to, aby jmenován byl senátorem.

de **Grammont** Henri Delmas, historik franc. (* 1830 ve Versaillech), sloužil v l. 1854 až 1871 ve franc. armádě, načež stal se členem akademie veřejného vyučování v Alžíru. Vydal: *Le R'azouat est-il l'oeuvre de Kheir-ed-din Barberousse?* (Villeneuve-sur-Lot, 1873); *Histoire du massacre des Turcs à Marseille en 1620; Relations entre la France et la régence d'Alger au XVII. siecle* (Alžír, 1882); *Histoire des rois d'Alger* (t., 1881); *Histoire d'Alger sous la domination turque* (Paříž, 1887); *Correspondance des consuls d'Alger* (1690—1742).

Grammontský řád viz Grandmontský řád.

Grammův stroj viz Elektrické stroje str. 490.

Gramolata, zmrzlá limonáda, ve stavu tání požívaná.

de **Gramont** [-mõn], starý rod franc. zvaný tak po hradě G-u, nyn. Bidache, v Pyrenejích. Zvláště vynikli: **1)** Gabriel de G., arcibiskup bordeauxský († 1534), od r. 1530 kardinál, ujednal sňatek mezi dauphinem Jindřichem (II.) a Kateřinou Medicejskou. — **2)** Diana de Guiche de G. (* 1554 — † 1620), zvaná sličná Corisanda d'Andouins, stala se po smrti manžela svého Philiberta de G. milostnicí Jindřicha IV., který byl jí velice nakloněn; ale s krásou její uvadla také láska Jindřichova a Diana zemřela v zapomenutí. — **3)** Antoine de G. (III.), hrabě (* 1604 — † 1678 v Bayonně), nabyl r. 1648 dědičně titulu vévodského; bojoval jako maršálek za války 30leté a působil též jako diplomat, nebo vedl jednání o sňatek Ludvíka s Marií Terezií španělskou. Zanechal zajímavé *Mémoires* (2. vyd., Paříž, 1835—39, 2 sv.). — **4)** Philibert de G. (* 1621 — † 1707) proslul svým záletnictvím a pamětmi, jež vydal hrabě Hamilton, *Mémoires du chevalier de G.* (Lond., 1713). — **5)** Antoine Gen. Héraclius Agénor de G. (* 1789 ve Versaillech — † 1854), byl věrným přívržencem Bourbonův a pokládán za vzor pravého, uhlazeného dvořana. — **6)** Antoine Alfred Agénor de G. (* 1819 v Paříži — † 1880 t.), přidav se za revoluce roku 1848 k Ludvíku Napoleonovi, zůstal v jeho službách a byl vyslancem v Kasselu, Štutgartě, Turině, Římě a r. 1861 ve Vídni. Dne 15. kv. 1870 jmenován byl ministrem věcí zahraničních a svým požadavkem, aby vláda pruská dala záruku, že rod Hohenzollernský nebude v budoucnosti kandidovati na trůn španělský, přivodil válku francouzsko-německou. Po neúspěchu prvních dní musil 9. srp. 1870 s úřadu svého odstoupiti. Vydal pak na svou obranu *La France et la Prusse avant la guerre* (Pař., 1872).

Gramota (грáмота [grámata], někdy psáno též граматa), slovo řeckého původu, značí písemnost, listinu. Dostalo se na Rus již za prvých styků s Řeckem a bylo až do XV. století výhradným názvem pro veliké listiny. Teprve v XV. a XVI. stol. objevují se vedle g-ty též názvy původu ruského: krěposť (utvrzení, stvrzení), zapisj a pamjať. Nicméně udrželo se slovo g. až do našich dnů, kdež arci znamená pouze akt, kterým panovník nebo vláda udílí někomu úřední čin, knížecí, hraběcí a baronskou hodnost, dědičné čestné měšťanství a pod. V dobách minulých vydávali g-ty panovníci a jejich úřednictvo i osoby soukromé, a sice o všech možných předmětech. Přídavná jména ke slovu g. připojovaná určovala pak obsah listiny; říkalo ť se na př. poslednímu pořízení g. duchovnaja nebo duševnaja, listině trhové g. kupčaja, listině dílčí g. razdělj naja nebo dělj naja atd. Prvá původní ruská listina nás došlá jest výsadní (žalovannaja g.) listina Mstislava Vladimíroviče, daná novgorodskému Jurjevu monastýru na pozemky s připsáním jeho syna Vševlada (1128—32). Všechny g-ty možno rozděliti na vládní (veřejné), soukromé a zaujímající střed mezi prvými i druhými. K veřejným g-tám náležejí zejména dogovornyja g-ty (smluvní listiny), žalovannyja g-ty (výsadní l.), ustavnyja, sudnyja g-ty a j. Listiny tyto vydávány byly hlavně od ruských velikých i údělných knížat a jejich úřadů a soudů a měly význam nynějších zákonů, nařízení a úředních rozhodnutí. Naproti tomu vydávány byly soukromé g-ty jen od osob soukromých a týkaly se též jen privátních jejich záležitostí. Patří k nim listiny dílčí, směnné (měnovnyja g-ty), trhové, o zápůjčkách (kabaljnyja g-ty) a j. Některé g-ty možno umístiti doprostřed mezi veřejné a soukromé. Bývaly totiž zhotovovány přímo státními úředníky o jednáních soukromých aneb aspoň za jejich účastenství. Náležejí sem listiny o upravení hranic (meževyja g-ty), darovací (dannyja) a j. Z listin smluvních sluší uvésti zvláště smlouvy ruských knížat s Němci (počínajíc od konce XII. stol.) a smlouvy ruských knížat mezi sebou, jež jsou traktáty míru, uzavírané buď k přerušení války mezi knížaty povstalé, nebo k vyvarování se jí. Knížecích smluv jest nám známo kol 66. Nazývají se též dokončatěljnyja g-ty. Velmi důležitým pramenem starého ruského práva jsou mezi jiným též výsadní a ústavné listiny. Prvé (žalovannyja g-ty) vyskytují se ve velkém množství od stol. XIV. Vycházely jednak od velkého knížete moskevského, jednak od církevních hodnostářů a knížat služebných. Většinou byly vydávány monastýrům a jiným církevním ústavům, menšinou osobám světským. Dělí se na žalovan-

[illegible] g-ty v [illegible] užším smyslu, t. j. na darovací [illegible], na [illegible] g-ty immunity, kterými se [illegible] osvobozuje od soudní [illegible] úřadů a podřizuje soudu [illegible] od dani, a konečně na ochra- [illegible] zapovědnyja, ukaznyja) g-ty, [illegible], kterými se v konkretních případech [illegible] v písemné formě všeobecné [illegible] práva. (Listiny tyto mají [illegible], výsadami však vlastně ne- [illegible] se listinami takovými nezakládá, [illegible] sankcionuje. Podobný význam [illegible] a g-ty, soudní nálezy knížat. [illegible], kterými se řídila správa té [illegible], byly t. zv. ustavnyja na- [illegible] g-ty. Listinami těmi určovala [illegible] formě pravomoc knížecího ná- [illegible], stanovilo se totiž, nač se moc jeho [illegible] obyvatelstvu nevztahuje. Dru- [illegible] g-t jsou též t. zv. gubnyja g-ty, kterými se obyvatelstvu kláde za po- [illegible] pronásledovati a chytati lupiče a kte- [illegible] jest vůbec právo trestní. Zem- [illegible] ustavnyja g-ty týkaly se všech [illegible] samosprávy, tak jak byla [illegible] Ivana Hrozného. [illegible] pramenů pro seznání [illegible] práva jsou sudnyja g-ty, [illegible] hlavně pravidla týkající se soud- [illegible] ve věcech trestních i civilních. [illegible] Pskovskou sudn. g-tu [illegible] a Novgorodskou s. g-tu z pol. XV [illegible] význam pro studium [illegible] práva mají g-ty soukromé. Ačkoli se [illegible] případů, seznamují [illegible] s veškerým právem [illegible] sepsání existo- [illegible] právních obyčejů [illegible]. V prvých [illegible] g-ty na pergamenu. Od [illegible] XIV stol. vyskytují se listiny [illegible], později již jen vý- [illegible] šířce pergamenu [illegible]. Když se v XV. stol. [illegible] psány byly na jedno- [illegible], jež v zadu [illegible] skližených takto [illegible] a k uschování [illegible] udržela se až do sto- [illegible] XVIII. [illegible] však v obyčej [illegible] a zapisovati je do [illegible] užíváno jednak [illegible], jednak [illegible] XV. stol. psány byly [illegible] písmem, od konce [illegible]. Zhotovo- [illegible] t. zv. pisci, pro [illegible] název djáci. [illegible] v Moskevské [illegible] počali se v pol. [illegible], zhotovovány [illegible] od podjačích. [illegible] v opatrování. [illegible] nebyly. [illegible] pečetmi osob [illegible] všech. Někdy [illegible] též podpisy metropolitů, kteří se účastnili uzavírání smluv mezi knížaty. V nejstarší době utvrzovány byly smlouvy celováním kříže. Obě smlouvající se strany líbaly kříž na znamení, že plniti budou povinnosti smlouvou převzaté. Od tohoto aktu nazývají se vzájemné smlouvy ruských knížat v údělné periodě celovanija. Někdy udáno bývalo i místo a čas uzavření smlouvy jakož i přítomné osoby. Chronologických dat užíváno však již později. V nejstarších listinách označuje se doba sepsání listin jmenováním osob, za nichž se jednání zběhlo. Některé smlouvy ruských knížat s Němci uvádějí na př. knížata, posadníky a tysjacké, za kterých smlouvy uzavřeny, v jiných smlouvách s hansovskými městy vyskytují se však již číselná chronologická data. Záhy užívá se číselných chronologických údajů též v listinách Rusi Litevské; léta počítají se tu od narození Kristova. V Moskevské Rusi určuje se doba sepsání listin teprv od stol. XIV., a to od stvoření světa (5508 let před nar. Kr.). Tento způsob datování trvá až do Petra Vel. Výjimkou udáván bývá již v XV. a XVI. stol. měsíc a den sepsání listiny; od 30. let XVII. věku stalo se toto podrobné datování všeobecným a závazným. Pečeti, jichž při listinách užíváno, byly kovové (stříbrné, olověné a j.) a voskové (žluté, červené, černé). Většinou bývala přikládána pečeť pouze jedna, někdy i více pečetí. Podpisovati se počaly listiny dosti pozdě. Dimitrij Samozvanec prvý zůstavil autograf svých listů a podpisů. Petr Veliký počal prvý podpisovati sám všechny akty, vycházející z jeho moci. Aby se g-ty uchovaly pro budoucnost a aby zároveň požívaly hodnověrnosti, zapisovány bývaly do úředních knih. Knihami takovými byly na př. zapisnyja knigi, do kterých úředníci velkoknížat moskevských zanášely všechny krěposti, listiny totiž, kterými se svobodní lidé prodávali do otroctví. Nejstarší zmínka o knihách těchto táhne se k r. 1558. — Ve Pskově zřízena byla dle Pskovské Sudné g-ty k uschování a na důkaz hodnověrnosti listin ve chrámu sv. Trojice zvláštní místnost zv. lar. Nalézala-li se listina v tomto laru, bylo to důkazem, že akt, o nějž běželo, skutečně a řádně byl vykonán. Co se týče formy starých listin, mluví v nich pořizující v prvé osobě (Se jaz . . .). — V Litevské Rusi psány byly g-ty na arších v půli přeložených a potom sešitých, pročež se nazývaly listy (= archy). Formou liší se litevské listiny značně od moskevských (v části vstupní, v titulu, v podpisech a pečetích; latinský podpis krále vyskytá se záhy). Do konce XV. stol. psaly se skoro všechny knížecí listiny, týkající se vnitřních poměrů Litvy, v ruském jazyku.

Nejhlavnější sbírky g-ot: Novikov, Drevňaja Ross. Vivliofika (Petrohrad, 1773—75, 1788—91); Sobranije gosud. gramot i dogovorov (Moskva, 1813—28); Akty archeogr. ekspediciji (Petroh., 1836); Akty juridičeskije (t., 1838); Akty istoričeskije (t., 1841—42); Dopolněnije k aktam istorič. (t., 1846—69); Akty otnosjaščijesja k istoriji Zap. Rossiji (t.,

1846—53); Akty otnosj. k ist. Jugozap. Ross. (t., 1861—89; Pamjatniki izd. Kijevskoju archeogr. kom. (Kijev, 1845—59); Archiv Jugozap. Rossiji (t., 1859—88); Akty izd. vilenskoju arch. kom. (Vilno, 1868—88). Kromě toho vydáno velmi mnoho g-ot v četných publikacích historických, historickoprávnických a j. a mnoho jich dosud ještě ani neuveřejněno. Hlavnější z g-ot otištěny jsou v chrestomathiich ruského práva, vydaných od Tobiena (Sammlung kritisch bearb. Quellen der Gesch. des russ. Rechtes), od Utina a Lazarevského (Sobranije važnějšich pamjatnikov po istoriji drevněruss. prava) a hlavně od Vladimirského-Budanova (Christomatija po istoriji russkago prava), který uvádí též četnou literaturu. Mnohé g-ty otištěny jsou v Christomatiji po russ. istoriji od Aristova. — Vědecky zpracovány g-ty ještě mnoho nebyly. Z literatury jmenujeme: Vasiljev, Istorič. obozr. aktov i sud. bumag v Rossiji (v Trudach Mosk. obšč. ist. i dr., 1830); Salarev, Opisanije raznago roda ross. gramot (Věst. Jevr. 1819); Něvolin, Istorija ross. gražd. zakonov; Djuvernua, Istočniki prava i sud v drevněj Rossiji; Jerlykov, Sličennyj tekst gubnych g-ot XVI. i XVII. věka (1846); Kindinov, Opyt učenoj obrabotki kupčich g-ot (1855); Čičerin, Opyty po istoriji russ. prava (1858); Gorbunov, Ljgotnyja g-ty (Arch. ist. i jurid. svěd. Kalačova, 1860—61); Vysockij, Ustavnyja, sudnyja i gubnyja g-ty (1860); Zagoskin, Ustavnyja g-ty XIV.—XVI. věkov (1875); Mejčik, G.-ty XIV. i XV. v., chran. v mosk. archivě min. just. (1883). *-dlc.*

Grampiany, The Grampians [grempiens] nebo Grampian Mountains, u Tacita *Mons Graupius*, vadně čteno *Grampius*, horstvo vyplňující celé střední Skotsko mezi průplavem Caledonským a údolím Clydu. Lze je děliti v severní, střední a jižní. Z nepatrných hřbetů severních uvádíme Corrvarick a Monadhliadh Mountains. Střední G. zdvihají se na fjordovém pobřeží při záp. ústí Caledonského průplavu Ben-Nevisem, nejvyšší to horou celé Anglie, do výše 1343 *m*, pokračují pak ku prorvě utvořené Lochem Erichtem (331) přes průsmyk Drumouchter (442) a dělí se u Cairn-Celaru ve 2 větve, z nichž severnější vrcholí v Ben Macdhui (1309) a Cairn Gormu (1248), kdežto jižnější dosahuje v Ben More pouze 1092, v Glass Mealu 1067 a severně od něho 1158 *m*, načež se sklání rychle k východu a končí v Kerloacku, záp. Stonehavenu, v 576 *m*. Jižní G. (Southern Grampians) zdvihají se v jednotlivých skupinách jako ostrovy obklíčené jezery a řekami do výše jen nemnoho menší než střední G. Z důležitějších skupin jmenujeme Ben Cruachan (1119) při sev. konci Lochu Awe, vých. od něho Ben Lui (1113), jižně od tohoto Ben Vorlich (942) a Ben Ima (1006), na Lochu Dochartu Ben More (1164) a nejvyšší z jižních G-nů Ben Lawers (1214) na Lochu Tayi. Tyto jižní G. vytvořují jezerní krajinu skotskou, proslulou přírodními krásami. Geologické útvary v G-ech převládající jsou prahory, silur a devon; údolí jeví silné stopy bývalých ledovců. Téměř nikde nedostupují hory tyto sněžné čáry. Krásné břízy a sosny na svazích u jezer jsou téměř jediné zbytky velikých lesů, jež dříve kryly tuto část Skotska. Dosti nového lesa se vysazuje v posledních desítiletích, stromoví nestoupá však do značnější výše, kdež převládá — ač nejsou-li vrcholy lysé — nízká tráva, vřes, mech a křoviny. Také slatiny a rašeliniště jsou dosti časté.

Gran: 1) G., řeka, viz Hron. — **2)** G., město, viz Ostřihom.

Grán viz Grain.

Gran Daniel, malíř al fresco (1694—1755). Narodil-li se ve Vídni nebo v Brně, jest sporné; Jan Michal le G., cís. komorník, byl nejspíše jeho otcem. R. 1704 vyskytuje se jako páže knížete Schwarzenberka, avšak pro své nadání k malířství dán na učení ke krajináři Pankraci Fergovi a potom k Janu Frant. Hörlovi, malíři prý kočárů, jehož dceru Marii Annu později pojal za ženu. Nákladem kníž. Adama Frant. ze Schwarzenberka, jenž dle úmluvy ze dne 22. ún. 1719 jej 600 zl. ročně na 2 léta pod tou podmínkou založil, aby po svém návratu svým uměním knížeti se odsloužil, odebral se G. k dalšímu vzdělání do Italie, kde Šeb. Ricci v Benátkách, Carlo Maratti v Římě a Franc. Solimena v Neapoli byli jeho učiteli. Vrátiv se domů na podzim roku 1721, vyzdobil al fresco sál s kupolí v Schwarzenberském paláci na Rennwegu r. 1723—24 za 450 zl., při čemž ještě oněch zapůjčených mu 1200 zl. odpuštěno bylo. Malba tato, představující *Svítání*, upomíná ještě zcela na italskou školu, lišíc se nápadně od pozdějších prací jeho. R. 1723 vymaloval v kabinetě téhož paláce na stropě *Floru* barvami olejovými za 120 zl., pro galerii zhotovil dvě květinomalby za 150 zl. a r. 1726 do skleníků basreliefy, též za 150 zl. Hlavní však jeho dílo nachází se v galerii, kdežto svůj mistrovský kus provedl, tak že na sebe pozornost císaře Karla VI. obrátil; pokryltě strop této obrazárny znamenitým freskem *Poledne* (1726). Za dílo to dostal 2500 zl. R. 1728-29 maloval strop chrámu v Sonntagsbergu v Dol. Rakousích; příční ramena ukazují *Narození Páně* a *Seslání Ducha sv.*, kupole *Božskou slávu* a loď *Vítězství církve nad bludy*. Když kníže Schwarzenberg r. 1727—30 na hoře sv. Ondřeje u Krumlova nový kostel vystavěl, zhotovil G. pro tamní oltáře obrazy: *Zvěstování P. Marie*, *Navštívení P. Marie*, *Sv. Jana Nep.* a *Sv. Josefa*, za 1200 zl. Ačkoliv mu tedy ani práce, ni uznání, ni hmotný výsledek nescházely, přijal r. 1729—35 u knížete Schwarzenberka místo zahradního inspektora ve Vídni, při čemž nejen o pěstování vzácných rostlin a květin, nýbrž i o výzdobě knížecích paláců své dobré zdání podával a obrazy vhodné zakupoval. Další jeho dílo nachází se v zámku Eckartsau na Moravském poli, patřivším tehdy Kinským; jest to freskový obraz bohaté komposice a obdivuhodné pestrosti a souladnosti barev z r. 1731. Největší a nejlepší práce G-ova však spatřuje se v cís. dvorní knihovně

ve Vídni. Rakousko nemá žádného uměleckého díla, jež by se velkolepostí myšlénky, bohatostí invence, duchaplností komposice a vznešenosti provedení s touto výzdobou stropu knihovny měřiti mohlo. Za to povýšil prý císař G-a na šlechtictví s praedikátem de a do 5. výklenku dal malířovu podobiznu právě tak, jako kníže Schwarzenberg ve své galerii podobiznu jeho dal pověsiti. R. 1735 byl G. v Brně; nejspíše provedl tam na stropě stavovského domu obraz, k němuž prý již r. 1720 zaslal skizzy, allegorii *Spravedlnosti*. Po náhlé smrti knížete Schwarzenberka, když na všech stranách počalo se spořiti, opustil G. r. 1735 knížecí službu a stal se cís. kabinetním malířem; měl prý 6000 zl. služného. Před r. 1737 dokončil G. obrazy *Sv. Alžběty* a *Římského setníka* pro kostel sv. Karla ve Vídni, okolo r. 1742 fresky na stropě zámku Hetzendorfu: *Čas provázen Sluncem*, jednu z nejvelkolepějších komposicí XVIII. věku. V ty doby odstěhoval se z Vídně do Sv. Hippolyta. Mezi l. 1740-45 maloval v klášteře Herzogenburku *Symboly náboženství* a *Přislíbení Ducha sv.*; pro tento klášter zhotovil i svou vlastní podobiznu. Z r. 1747 pochází obraz jeho *Sv. Ignáce* pro jesuitský kostel v Telči; stál 200 zl. Potom maloval kupoli a obraz pro hl. oltář, *Sv. rodina*, v kostele sv. Anny ve Vídni. Též jeden z nejlepších tabulových obrazů mistrových: *Nanebevzetí P. Marie* na hl. oltáři kláštera Lilienfeldského padá do této doby. I strop knihovny v klášteře sv. Floriana jest dle G-ova návrhu proveden; tamní opat koupil též od G-a sbírku rytin. Hned na to povolán G. do Klosterneuburku, kdež pod umění milovným praelátem J. Bergrem klášter, vzhledem na časté návštěvy cís. dvora, ve velkých rozměrech byl přestavován a vykrašlován. Sál pod kupolí s cís. korunou, určený za audienční síň, vyzdobil G. obrovskými freskami, představujícími *Oslavu sv. Leopolda*. Konečně sluší uvésti ještě tyto jeho značnější práce: fresko na stropě v někdejším stavovském domě ve Vídni, asi 30 obrazů olejových a na omítce v chrámě ve Sv. Hippolytě, hlavní oltář *Loučení sv. Petra se sv. Pavlem* v Celovci, utěšené fresky v sále zámku Friedau u Sv. Hippolyta, obrazy u milosrdných ve Vídni, u kapucínů ve Steině u Křemže, strop zámecké kaple v Schönbrunnu a znamenitý obraz v klášteře praemonstrátském v Hradišti u Olomúce. R. 1751 odmítl nabízené mu místo ředitele akad. malířské ve Vídni. Pochován byl v chrámové hrobce ve Sv. Hippolytě. Pozůstalá po něm dcera Anna vstoupila tu do ústavu anglických slečen, kdež r. 1802 zemřela. O G-ovi koluje celá řada anekdot, nejlepší to znamení jeho velkého významu a vynikajícího postavení. Velkolepost jeho koncepce a virtuosita jeho techniky pojistily každému jeho dílu uznání; on znal úplně techniku komposice pro malby v kupolích a na stropech, mocen jsa tak dobře architektonicko-perspektivních úloh jako figurálních. Z jeho komposice vane duch veliký, nade vši všednost povýšený, ušlechtěný jakousi umírněností forem. Bohužel nezanechal nám žádných velkých žáků, tak že umění jeho s ním umřelo. G. nezanechal značnějšího jmění, ač pravda není, že zemřel v nouzi. — Srv. A. Ilg, Die histor. Ausstellung der k. k. Akademie der bildenden Künste 1877, Beilage zur »Wiener Abendpost« vom 2. Juni 1877; týž, D. Gran, Mittheil. des k. k. öster. Museums für Kunst u. Industrie 1887, Nr. 13-15 a Schwarzenberské archivy. *Mrš.*

Granacci [-náči] Francesco, malíř ital. (* 1477 ve Florencii — † 1543 t.). Byl žákem Dom. Ghirlandaja zároveň s Michel Angelem, s nímž pilně studoval v Brancaccské kapli flor. chrámu Carmine. Měl též přístup ke sbirce antik v zahradě Medicejské a tak utvářil se umělecký směr jeho z vlivů antiky, Michel Angela a Raffaela. Již jako žák měl G. značnou účasť ve freskách svého mistra a po smrti jeho dodělal nedokončené oltářní obrazy, ač ne již al tempera, nýbrž v oleji. Větší část jeho samostatných prací z doby dřívější chová museum berlínské, zejména *Trůnící Madonnu se sv. Michalem a Janem*, dílo, které jasně ukazuje vlivy umbrické. Tam nalézá se také velký oltářní obraz *Oslava P. Marie*, společné dílo mistra i žáka. Obrazy ty jsou všecky pečlivě provedeny v barvách pestrých, jasných a svítivých. Nejlepší dílo z této doby jest však *Nanebevzetí P. Marie* v Uffiziích, pochodící z chrámu S. Piero Maggiore. Jiné, velmi zdařilé jeho dílo, *Trůnící Madonna*, které kresbou i komposicí velmi se blíží Fra Bartolomeovi, nalézá se v kostele montemurelském u Pistoje; do téže řady náležejí též 4 obrazy *svatých Magdaleny, Apollonie, Jeronýma* a *Jana Kř.* v pinakothéce mnichovské, které projevují však již další vliv Andrea del Sarta. Když Michel Angelo r. 1508 započal své nástropní malby v kapli sixtinské, povolal též G-ho za pomocníka, ale jen na krátko. Od té doby podléhal G. více vlivu Fra Bartolomea a Andrea del Sarta, což pozorovati jest na obraze *Udílení pásu sv. Tomáši* (v Uffiziích). Z pozdějších jeho obrazů zaznamenáváme ještě: *Oslava P. Marie se 4 svatými* (v akademii) a *Sv. Rodina* (v gal. Pitti). Srv. W. Lübke, Gesch. der ital. Malerei (Štutgart). *J-k.*

Granada: 1) G., bývalé království maurské a později díl království Španělského, zaujímalo hornatinu granadskou, největší to díl horní Andalusie, v rozloze 28.821 km^2 s 1.343.467 obyv. (1887). R. 1833 rozděleno bylo na 3 provincie: G-du (12.768 km^2 s 484.638 ob.), Almerii (8704 km^2 s 339.452 obyv.) a Malagu (7349 km^2 s 519.377 ob.). Území toto, byvši ve starém věku částí římské Hispanie, bylo v době stěhování národů střídavě majetkem různých kmenů germanských Vandalů, Svévů, sarmatských Alanů, Visigotů), kdežto na pobřeží dovedli si Byzantinci udržeti některá města. R. 711 stalo se s největší částí Hispanie kořistí Arabů a příslušelo k sultanátu (od r. 929 chalífátu) cordovskému. Když tento r. 1031 se rozpadl, vznikl v G-dě neodvislý emirát, který však potrval toliko do r. 1090, kdy ocitil se pod panstvím al-Morávidův a později al-Mohádovců. Teprve r. 1238 prohlá-

sil se Ibn Alahmar z rodu Nasr za »múleje« (krále) v G-dě, která té doby zabírala také království Jaenské. Za dynastie Nasrovců země dosáhla největšího rozkvětu, rozlohy i lidnatosti, tak že měla na 3 mill. obyv. a mohla postaviti do pole na 100.000 bojovníků. Vítězné pokroky králů kastilských v jiných končinách Španělska zaháněly bez ustání bohaté a pracovité obyvatelstvo muslimské do G-dy, kde průmysl, obchod, vědy i umění kvetly takovou měrou, že daleko zastiňovaly království kastilské i aragonské. Úrodná půda pilně jsouc vzdělávána nejen že úplně živila obyvatelstvo, nýbrž ještě veliké množství obilí, vína, oliv a hedvábí vyváženo hl. do Italie. Nicméně již r. 1246 pozbyla G. Jaenu, r. 1266 omezena toliko na nynější svůj rozsah a později musila uznati i vrchní panství kastilské a zavázati se k poplatku. Když múlej Hasan r. 1481 odepřel královně Isabelle poplatek a přepadem zmocnil se tvrze Zahary v Sevillsku, nastala mu válka se spojenou Kastilií a Aragonií, jež skončila r. 1492 kapitulací posledního krále Abdulláha Ibn Abdilláhi v Santa Fé a ztrátou samostatnosti granadské. Když pak následkem útisků španělských vypuklo r. 1568 povstání morisků, jež r. 1571 Juan d'Austria potlačil, vystěhovalo se mnoho muslimského obyvatelstva do Afriky. Úplné vypuzení morisků rozkazem Filipa III. r. 1609 dovršilo úpadek těchto krajin. — Irving, Chronicle of the conquest of G. (Londýn, 1829, 2 sv.); Lafuente y Alcantara, Historia de G. (Granada, 1843, 4 sv.); Müller, Die letzten Tage von G. (Mnichov, 1863).

2) G., hl. město prov. a království t. jm. ve Španělsku a středisko Horní Andalusie, v poloze nejvýš půvabné na úpatí Sierry Nevady, 669 *m* nad mořem na pravé straně Genilu po obou stranách dravého Darra při dráze bobadillsko-granadské v údolí mezi dvěma pahorky, z nichž jižní nese na temeni svém světoznámou Alhambru a Torres Bermejas. Kolem tohoto pahorku zdvihá se město terassovitě u velkém půlměsíci, kdežto předměstí plná zahrad a letohradů daleko do údolí Darra a Genilu zasahují. Po jižním svahu pahorku táhnou se domy a zahrady Albaycinu, nejstaršího to dílu města, obydleného nyní většinou od chudiny, hl. cikánů (tito bytují namnoze v jeskyních do skály vyhloubených) a tvořícího zevnějškem svým pestrou směsici domů, kostelů, kaplí, bídných chatrčí i jeskyní. Z horního Albaycinu od kaple sv. Michala, u níž každoročně na podzim koná se velká slavnost národní, otvírá se nejmalebnější pohled na Alhambru. Při úpatí obou pahorků po obou stranách Darra, z něhož největší část města zásobena jest výbornou pitnou vodou, táhne se Alcazaba s pěknými domy, kdež bývalo někdy sídlo maurské šlechty. K Alcazabě druží se nynější G., ležící úplně v rovině a protékaná Darrem, k ní pak na záp. a sev. připojují se předměstí Elvira a Antequeruela. Nynější G. je bludištěm úzkých a křivolakých ulic, neboť i Zacatin, nejživější to třída a střed ruchu a obchodu, má jen skrovnou šířku, starší budovy s plochými střechami a věžičkami mají veskrze ráz polomaurský a jenom v nových částech města na hlavních náměstích a promenádách vznikly mnohé budovy moderní. Nejkrásnější třídou jest Carrera del Genil. Z maurských dob je málo staveb zachováno; jsou to Casa del Carbon s krásným portálem podkovovitým, Puerta de Almaduz, zbytek to bývalé maurské university, Casa de la moneda, původně nemocnice, později mincovna, Puerta de Elvira, skvostná to brána u předměstí Elviry, a Casa der Chapin s krásnými dvěma dvory. K Zacatinu pojí se bývalý bázár Alcaiceria, jenž byv v maurském slohu restaurován, obsahuje nyní nejelegantnější krámy. Z náměstí nejproslulejší jest Vivarrambla (nyní Plaza de la Constitucion), kde druhdy konány národní slavnosti a turnaje, později křesťanské Autos da Fé, nyní pak odbývá se vždy ve svatodušním týdnu proslulý osmidenní trh (*Feria*) a bezprostředně po něm skvělá slavnost Božího těla. Pěkné je též Divadelní náměstí se sochou herce Maiqueza, nejrozsáhlejší však Plaza del triumfo v předměstí Elviře. Na blízku jeho rozkládá se Plaza de toros a velké nádraží. Mezi chrámy přední místo zaujímá kathedrála na místě dřívější hlavní mešity v l. 1529—60 (zůstala však nedokončena) a zdobená obrazy od Ribery a Alonsa Cana, jenž zde pochován; jest to velký obdélník o 5 lodích s korinthskými sloupy, jehožto nejcennější částí jest Capilla real, mausoleum to z karrarského mramoru, kdež pohřbeni jsou Ferdinand Katolický, manželka jeho Isabella, Filip Sličný a šílená manželka jeho Johanna; v sakristii chová se koruna Ferdinanda Katolického. V chrámě bývalého kláštera San Geronimo nachází se skvostný mramorový náhrobek slavného bojovníka s Maury Gonzala Fernandeza de Cordoba (el gran capitan), jenž v G-dě roku 1515 zemřel. Pozoruhoden jest též klášter kartusiánský. Nejslavnější stavbou G-dy jest však Alhambra (v. t.). Naproti ní za krásným, stinným sadem pne se Torres Bermejas, maurský to hrad dobře zachovalý z dob chalífa Abd-ur-Rahmána I., s mohutnými věžemi a rozsáhlými místnostmi podzemními. Úzká malebná rokle dělí Alhambru od hřbetu, na němž nachází se Generalife (*Ginaralif*, t. j. dům lásky), bývalé letní sídlo královen granadských, zbudované múlejem Omarem; nyní z něho zachováno jen několik jizeb zdobených arabeskami a dlouhé chodby. Posléze dlužno uvésti Collegio de Sacromonte v údolí Darra, bývalý klášter, nyní bohoslovecký ústav s paměti hodnou hrobkou hluboko do skály vytesanou. Z veřejných sadů mimo zmíněný park u Alhambry vyniká zvláště promenáda »Alameda vieja« od Divadelního náměstí až k »Zelenému mostu«, skládající se ze 4 řad mohutných staletých jilmů. Mimo uvedené budovy má G. ještě 23 farních chrámů, 38 klášterů, 10 nemocnic, arcibiskupský palác, divadlo, cirkus pro býčí zápasy a několikery kasárny, jest pevností 1. řádu a sídlem generálního kapitána (pro prov. G-du, Alme-

rii, Malagu a Jaen), guvernéra, arcibiskupa, vrchního soudu a všech úřadů provinciálních. Počet obyvatelstva r. 1887 činil 73.006 duší. Z ústavů vzdělávacích jsou tu universita o 5 fakultách (založená 1531, obnov. 1850, přes 1000 posluchačů), bohoslovecký seminář, umělecká škola, gymnasium (instituto), 6 kollejí, normální škola, knihovna, umělecké museum, divadlo a několik učených společností. Skrovná činnost průmyslová omezuje se na soukenictví, plátenictví, hedvábnictví, jirchářství a výrobu papíru a klobouků, obchod trpí nedostatkem kommunikace. Veliký význam má pro G-du její okolí zvané vegou Granadskou. Jest to rovina zabírající na 9000 *ha* obklopená vůkol věncem malebných hor a výborně zavlažovaná umělými průplavy, jež Genil napájí. Daří se tu přehojně zvláště pšenice, konopí, luštěniny, zelenina, lískové ořechy, fíky, granátová jablka a j. Ve 38 osadách čítá vega tato přes 40.000 obyv. — G. založena r. 724 od Arabů z Damašku na místě starého města Illiberis či Elliberis a nazvána Garnath, z čehož prý potom vzniklo G. Za Maurů dosáhla největšího rozkvětu. R. 1238 Muhammedem I. založena Alhambra, r. 1391 zřízen lví dvůr, ale už r. 1350 měla prý G. na 300.000 obyv. a koncem stol. XV. přes půl millionu; mohutná hradba s 1030 věžemi obklopovala město, mající tehdy množství soukromých paláců, na sta mešit, 50 veřejných škol a 90 knihoven. Dobytím města Španěly r. 1492 počíná úpadek jeho, jenž dovršen úplným vypuzením morisků r. 1609 a 1610.

3) G., provincie král. španělského, mezuje na sev. s prov. Jaenem, na sz. s Cordovou, na z. s Malagou, na j. s mořem Středozemním, na v. s Almerií, na sv. s Albacete a Murcií a zaujímá 12.768 km^2 se 484.638 ob. (1887). Mimo úzkou nížinu přímořskou jest celá země veskrze hornatinou, zabrána jsouc mimo mohutnou Sierru Nevadu planinami Guadixskou, Bazskou a Huescarskou, jenom záp. od města G-dy rozkládá se po obou stranách Genilu přeúrodná nížina proslulá to vega Granadská. Četné bystřice horské spojují vody své nejvíce v řekách Genilu, Guardalu a Fardesu, jež vesměs odvádějí je do Guadalquiviru, kdežto jižní úbočí Sierry Nevady náleží k oblasti moře Středozemního, majíc hlavním tokem Guadalfeo či Rio Grande. Horké podnebí ve vyšších polohách značně se mírní. Poněvadž skoro polovice povrchu skládá se z nehostinných stepí a neplodných skalných hor, jest zemědělství obmezeno na nížiny a údolí horská, kdež však od pilného obyvatelstva provozuje se velmi svědomitě, takže G. patří k nejbohatším provinciím Španělska. Zde stýkají se plodiny pásma mírného, subtropického i tropického; nejvíce pěstuje se pšenice, ječmen, kukuřice, konopí, rýže, zelenina, luštěniny, vlaské ořechy, olivy, víno; z jižního ovoce daří se fíky, mandle, granátová jablka, veskrze v nížinách a nižších hornatinách; oranže pěstují se v rozsáhlé míře na horkém přímoří, kdež dobře se daří i bavlníku a třtině cukrové; datlovník je vzácný. Planiny Guadixská a Huescarská poskytují mnoho esparta. Na úbočích Sierry Nevady nacházejí se lesy kaštanové i dubové; Sierra de las Almijaras, de Gor a Sagra Sierra mají značné hvozdy borové. Chov dobytka obmezen jest na ovce a kozy, jež zde v celém Španělsku nejčetněji se chovají. Bohatství nerostného (sůl, železo, olovo, měď, zinek, síra, mramor) i pramenů minerálních (Alhamá, Graena, Lanjaron a j.) není nedostatek, ale leží ladem a jenom v solnatých stepech těží se něco soli. Průmysl (slavné druhdy hedvábnictví hyne stále) a obchod nemají významu, poněvadž není v prov. velkých měst přístavních a spojení s vnitrozemím je chatrné; zmínky zasluhuje toliko několik tkalcoven, lihovarů, raffinerií na cukr i továren na mýdlo a zboží hliněné. Železniční spojení má toliko hlavní město, silnic je málo a doprava odkázána na chatrné cesty pro soumary. Politicky dělí se provincie v 15 soudních okresův.

4) G. hl. m. departementu ve středoamerické republice Nicaragui, při sev.-záp. pobřeží jezera Nicaragujského na úpatí Mombacha a na dráze managujsko-granadské; má 2 chrámy, starý opuštěný klášter františkánský v maurském slohu zbudovaný a ok. 15 000 obyv. Z G-dy, jež byla založena r. 1524 od Hernandeza de Cordoba na místě zničeného města indiánského, vyvíjí se v novější době velmi živé místo obchodní. Přístav jest sice vystaven větrům severním, ale jinak je dobře chráněn malými ostrovy Corrales nebo las Isletas, jež vznikly z lávy sopky Mombacha a obydleny jsou od rybářů; vyváží se odtud indych, barevná dřeva, kakao, kůže, zlatnické výrobky a j. — Departement granadský zaujímá území od šíje mezi jezerem Managujským a Nicaragujským až po Tichý oceán, zabírá 6698 km^2 se 39 123 obyv. (1888); jest to z největšího dílu rovná savanna, z níž čnějí místy vyhaslé sopky, zejména Mombacho (1670 *m*) pokrytý plantážemi kakaovníkovými.

de **Granada** Fray Luis, světským jménem Luis de Sarriá, kazatel a mystický theolog špan. (* 1504 v Granadě — † 1588 v Lisabonu). Byl z chudých prostých rodičů a jen podpora hraběte de Tendilla zachránila jeho neobyčejný talent. Vstoupiv do řádu dominikánského, studoval ve Valladolidu a stal se převorem cordovského kláštera Scala Coeli, jejž zvelebil, a založil dominikánský klášter v Badajozu. Byl povolán od arcibiskupa evorského do Portugal, odmítl však všecky hodnosti mu nabízené a zůstal jako provinciál řádu až do své smrti v klášteře lisabonském. Pověsť jeho jako kazatele i mystického spisovatele pronikla záhy za hranice a mnohé z jeho spisů, v nichž se jeví výtečným theologem, hlubokým myslitelem a podivuhodným stylistou, ovládajícím jazyk s duchaplnou dokonalostí, lehkostí a půvabem, byly hned překládány. Jsou to hlavně: *Guia de pecadores; Introducción del símbolo de la fé; Compendio y explicación de la doctrina cristiana; Compendio de la doctrina espiritual; Memorial y guia de lo que debe hacer un cristiano; Trata-*

dos de la oración y consideración; Las meditaciones. Z kázání jeho zachovalo se jich asi 30 na hlavní slavnosti Mariánské a života Kristova, mimo to theoretický spis o výmluvnosti *Retórica eclesiástica*, četné životopisy a překlad »Následování Krista« Tomáše Kempenského. Souborné vydání roku 1800 v Madridě, 6 sv.

Granadillové dřevo viz Grenadillové dřevo.

Granadská konfederace (*Confederacion Granadina*) v l. 1858–61 úřední název nynějších Spojených států Columbijských v Jižní Americe.

Granat, rak, viz Garnáti, str. 924.

Granát: 1) G., minerál, jenž krystalluje ve tvarech soustavy krychlové; krystally zarostlé v horninách břidličnatých obyčejně jeví tvar dvanáctistěnu kosočtverečného čili granátotvaru, krystally v horninách zrnitých zarostlé tvar deltoidického ikositetraedru, krystally v horninách plástevnatých nebo zrnitých a slídou bohatých mívají vyvinutou spojku obou dříve jmenovaných tvarů. Na g-u se vyskytuje též vzácně osmistěn (g. z ostr. Elby) buď samostatně buď ve spojce s dvanáctistěnem; krychle nedokonale vyvinutá s plochami oblými pozorována na g-u českém čili pyropu; tetrakishexaëder na čirém g-u z Jordansmühlu ve Slezsku. G-y narostlé neb i v druzy srostlé vynikají oproti krystallům zarostlým mnohdy dosti bohatým vývojem ploch. G. se vyskytuje též vtroušený v různých horninách, zvláště v hadci a bělokamenu, v podobě zrn a oblázků v náplavu starším, jakož i kusový, jemně zrnitý nebo celistvý jako t. zv. granátovec čili hornina granátová (v Čechách u Malešic). Štípatelnost g-u jest velmi nedokonalá dle ploch dvanáctistěnu kosočtverečného; v lomu jest g. miskový nebo nerovný a často tříštnatý. *T* = 6·5—7·5; *H* 3·15—4·3. Barvy g-u jsou velmi rozmanité, obyčejně bývá g. v různých odstínech červený, hnědý, zelený, žlutý nebo černý, zřídka jest bezbarvý a čirý. Lesk jest skelný nebo mastně skelný; g. jest průhledný, průsvitný neb i neprůhledný.

G-y jsou normálné orthosilikaty, jichž lučebné sloučenství vyjádřiti lze všeobecně vzorcem $\overset{II}{R}{}^3\overset{VI}{R}{}^2Si^3O^{12}$ (R = Ca, Mg, Fe, Mn; $\overset{VI}{R}{}^2$ = Al^2, Fe^2, Cr^2). Dle součástí těchto rozeznávají se g-y vápenaté, hořečnaté, železnaté, manganaté, hlinité, železité a chromité. V přírodě nenacházejí se však g-y složení tak jednoduchého, nýbrž t. zv. isomorfní směsi různých hmot granátových a jen zřídka jedna hmota tou měrou převládá, že lze g. takový za skoro jednoduchý pokládati, na př. g. hlinitovápenatý nebo leukogranát, $Ca^3Al^2Si^3O^{12}$, g. železitovápenatý (demantoid, aplom, melanit), $Ca^3Fe^2Si^3O^{12}$, g. hlinitoželeznatý, $Fe^3Al^2Si^3O^{12}$, g. chromitovápenatý nebo uvarovit, $Ca^3Cr^2Si^3O^{12}$. — Jelikož lučebné sloučenství g-ů jest velmi různé, jest též chování se jejich před dmuchavkou rozmanité; některé g-y lehce se roztápějí, jiné poměrně obtížně; kyselina solná účinkuje jen nepatrně v g. surový, ale rozkládá g. roztopený úplně, při čemž se vylučuje SiO^2.

Důležitější odrůdy g-u jsou: pyrop čili g. český, $(MgFeCa)^3Al^2Si^3O^{12}$, s malým množstvím Fe^2 a sledy Cr, ohnivě krvavě zbarvený, velmi oblíbený drahokam; nachází se zarostlý v hadci a v náplavu v okolí Třiblivic, Podsedlic, Měrunic, Rovenska, Kartouz a j. G-u českému jsou velmi podobny i g-y z ostrova Ceylonu a z démantových polí v již. Africe. — Almandin, $(FeCaMg)^3(AlFe)^2Si^3O^{12}$, je barvy krvavé, višňové, fialově červené neb červeně hnědé. Pěkné odrůdy nacházejí se na Ceyloně a na Aljasce; almandinu užívá se zvláště jako kamene prstenového, jehlicového a pod. — Hessonitem, $(CaFe)^3Al^2Si^3O^{12}$, nazván g. barvy medové nebo hyacintové z Aly v Piemontě, z Achmatovska na Urale; v Čechách nachází se hessonit v náplavu pyropovém. Grossular, $Ca^3(AlFe)^2Si^3O^{12}$, jest obyčejně žlutě neb šedě zelený, olivový, někdy též šedě bílý nebo červenohnědý; pěkné odrůdy nacházejí se v Sibiři, u Rézbánye, Dognacsky a Moravice v Uhrách. — Pěkně smaragdově zelený uvarovit z Bisserska na Urále jest $Ca^3Cr^2Si^3O^{12}$; spessartin z okolí Aschaffenburku v Bavorsku $(FeMn)^3(AlFe)^2Si^3O^{12}$; g. bílý z ostrova Elby a ze Slezska $Ca^3Al^2Si^3O^{12}$. Demantoid, melanit a aplom jsou g-y železitovápenaté, kolofonit z části jest g-em, z části vesuviánem. *Vr.*

2) G. v dělostřelectví (rus. граната, fr. *grenade, obus*, angl. *grenade, grenado*, něm. *Granate*) značí dutou střelu železnou, za dávnějších časů hliněnou, naplněnou střelným prachem, po případě nejnověji jinou hmotou trhací, třaskavinou, jako ekrasitem a pod., střelu to původně vrhanou z ruky, později střílenou ze hrubých střeleb: houfnic, haubic, granátnic nebo děl, a působící do řad nepřátel hlavně rozpuknutím v četné střepy. G-y vrhané z ruky a potom střílené ze hladkých neryhovaných střeleb měly až do zač. 2. pol. XIX. stol. tvar kulatý, který nyní již rozhodně ustupuje nové podobě podlouhlé, válcovito-ogivální, přiměřené ryhovanému vývrtu hlavní ryhovaných. První g-y hliněné a později železné, vesměs kulaté, sluly ruční neboli hradební (franc. *grenade à main, gr. de rempart*, něm. *Hand-* nebo *Wallgranate*), měly objem asi silné pěsti mužské a bývaly vrhány do davů útočníků vojíny zvláštního k tomu zástupu, granátníky, nejvíce při hájení pevností a hradebních průlomů, na krátké poměrně vzdálenosti. Následkem prý smutných zkušeností, že mnohdy granátníci váhali příliš s odmrštěním g-ů, až tyto jim pukaly v ruce, upuštěno asi od prostředku XVIII. věku od metání g-ů z ruky a tyto stříleny ze hrubých střeleb. Nejstarší g-y, zejmena pokud bývaly vrhány z ruky, byly soustředné, totiž stěny či obliny jejich měly všude stejnou tloušťku; pozdější g-y (v rak. dělostřelbě dvojí ráže, 7- a 10liberní, různé pouze dle rozměrů a nazývané tak podle váhy plných kamenných koulí stejného objemu) byly výstředné, na dně tlustší, jak

patrno z průřezu vyobr. č. 1592., aby, jsouce vystřelovány, odolaly lépe nárazu a tlaku prachových plynů náboje střílecího, vzňatých v hlavni. Zapálení prachu uvnitř dutiny *d* u g-ů, t. j. náboje trhacího (*Sprengladung*) prostředkovala u kulatých g-ů, naproti dnu náležitě a přiměřeně provrtaných, průpalnice (*Brandröhre*) *Pp*, buková to trubka tvaru kuželovitého, těsně otvorem prostrčená, napěchovaná zapalovadlem, t. j. těstem z prachové moučky, jež na tlustším konci z g-u čnějícím zapalováno doutnákem před upotřebením, po případě před nabíjením do střelby. Nové g-y střílené z ryhovaných děl, až do zcela nedávna v Rakousku všeobecně dutými střelami (*Hohlgeschosse*) zvané, mají u všech vzdělaných dělostřelstev podobu ogivální vyobr. na obr č. 1593 a liší

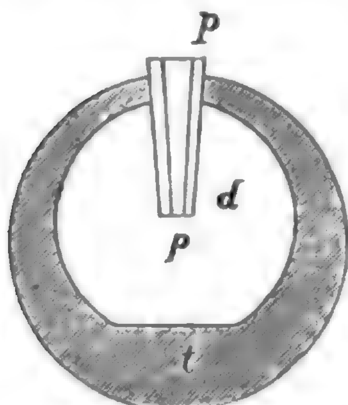

Č. 1592. Granát kulatý staršího rázu.

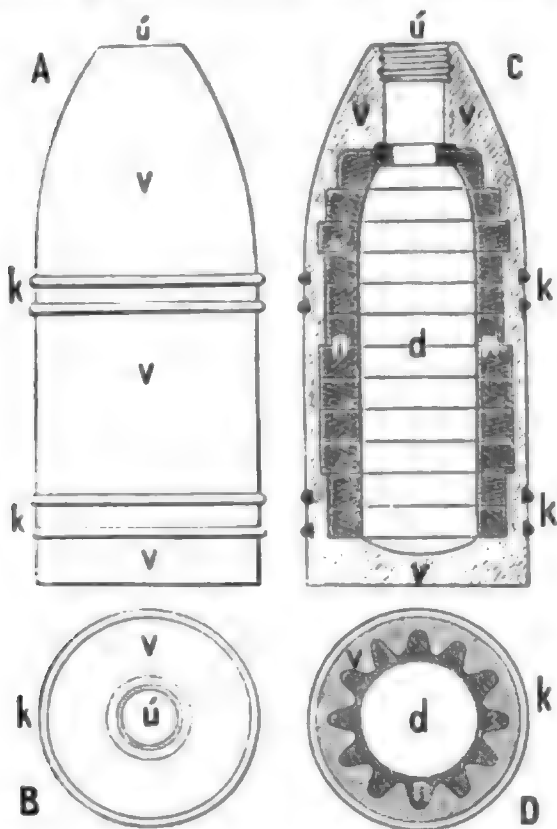

Č. 1593. Granát ogivální rázu nového.
A pohled vnější se strany, *B*) pohled vnější shora, *C*) průřez se strany, *D*) průřez shora.

se mezi sebou hlavně jen v podrobnostech; trhací náboj zapaluje se zápalkou náražnou (*Percussionszünder*), zašroubovanou do závitů u končitého ústí *ú*. Rakouské g-y ráže 8- a 9centimetrové, t. j. pro dělostřelbu polní, různí se jedině rozměry a skládají se z tělesa vnějšího *v*, *v* z litiny železné, kolem něhož vyčnívají, do něho jsouce vlisovány, 4 vodící či řídící kruhy měděné *k*, *k*. Niterní těleso g-u *n*, *n* složeno u 9centimetrových ze 12, u 8centimetrových z 10 ozubených kruhů železných — pročež tyto g-y slují též kruhovými — jeden přes druhý umístěných tak, aby uvnitř tvořily válcovitou dutinu *d* pro trhací náboj a vně zasahovaly do vnitřních ozubů tělesa vnějšího. Složitost g-u z tolika částic umožňuje při prasknutí jeho roztrhání ve velikou hojnost střepů a tím vražednější účinek. G-y podobné a lišící se hlavně jen dle ráže té které hrubé střelby střílejí se netoliko z děl polních, nýbrž i ze všech děl pevnostních, obléhacích, pobřežních i námořních. U těchto všech střeleb větších — ne polních — je i niterní těleso g-u z jednoho jen kusu, a g-y ocelové střílené proti obrněným předmětům, jako lodím, kazamatám, hradbám a pod., zvané proto pancéřovými nebo krunýřovými, nemají zápalky, protože velmi rázným vnikáním do krunýře nebo brnění samy se rozžhavují a tím pukají. Do těch náboj trhací vpravujeme skrze dno otvorem, jejž pak ovšem nutno uzavříti. G-y ekrasitové mají zápalku dvojitou a bývají stříleny na vojska za úkryty a slouží na ničení předmětů pevných. V Rusku nyní zkoušejí g-y očepené, zvané též magnetickými, protože prý jest jakési spojení magnetické mezi čepcem a g-em. Čepec přiléhající těsně ku přednímu konci g-u je 10—12 *cm* vysoký a na hrotu 12 *mm* silný, ale ke kraji pozvolna tenčí. G. opatřený tímto čepcem a střílený z děla 15centimetrového proráží prý desky krunýřové kalené ve tloušťce až 25 *cm* a nemění ani tvaru, dopadá až 1000 *m* za cílem. Srv. Dělo, Granátnice, Haubice, Zápalka, Třaskaviny a j. *FM.*

Granateae, čeleď (dříve také řád) z velkého řádu myrtovitých rostlin (*Myrtaceae*), jen o jediném rodu *Punica* (v. t.).

Granati cortex (lat.), kůra kmene, větví a kořene stromu *Punica Granatum*. Obsahuje jako účinné látky alkaloidy pelletierin, pseudopelletierin, isopelletierin a methylpelletierin, pak dvě třísloviny, mannit a j. Jest oblíbeným a dosti jistě účinkujícím prostředkem proti tasemnici. Dříve byla officinální pouze kůra kořene, která působí silněji, ale jen zřídka do obchodu přichází, pročež se nyní farmakopoea s korou kmenovou spokojuje. *Jš.*

Granati flores, květy stromu *Punica granatum*, ve staré farmacii *flores Balaustriorum* zvané, šarlatově červené; užívalo se jich dříve za svěrací prostředek, rovněž jako kůry plodů pod jménem *cortex Malicorii*. *Jš.*

Granatino, velmi silné, trvanlivé sicil. víno.

Granátnice, dělo granátové, je hrubé dělo pevnostní, nyní již zastaralé a ve předních státech vzdělaných již na vyhynutí, dělo, z něhož stříleny granáty. V Rakousku jsou z dávnějšího vyzbrojení v pevnostech ještě g. 15centimetrové těžké a 15centimetrové lehké, dřívější to gliberky. V některých dělostřelstvech cizích nazývají g-mi (francouzsky *obusier*, německy *Granatkanone*) haubice č. houfnice (v. t.). *FM.*

Granátník, zvláštní vojín prvotně určený, aby hlavně při hájení pevností a hradebních průlomů házel ruční granáty (v. t.) do davu

útočníků. První zástup g-ů utvořil z dobrovolníků švédský generál Lars Kagge, obléhán jsa v Řezně r. 1634; dle toho příkladu zařízeny i v jiných vojscích setniny granátnické při plucích pěších. Když od metání ručních granátů upuštěno pro značné nebezpečí pro g-y, omeškali-li okamžik vrci zapálený granát, zůstal název g., ač tito vojínové neměli již nižádného díla s granáty. Tvořili pak g-ici jakési elitní setniny, v rakouském vojště u každého řadového pěšího pluku dvě, k nimž bráni vojáci vynikající výškou, silou tělesnou i bezúhonným chováním. Později sestaveny setniny granátnické ze 3, po případě výjimkou 2 pluků v samostatné prapory, jichž bylo 21, pak 20, o setninách 6, dotyčně 4, kterých užíváno za zálohu pro rozhodnutí v bitvách. Na původní určení g-ů pamatovaly pak pouze odznaky, malé to mosazné granátky s plaménkem na velikých huňatých čepicích medvědicích, na řemení přes prsa kříženém a na ranečnicích. Ve vojště rakouském r. 1852 zrušeny pro čas míru prapory granátnické a medvědí čepice, a g-y sluli nadále do r. 1860 vojínové pěší sloužící přes povinný čas a vyznamenávající se přednostmi výše uvedenými. V čas války pak byli spojeni v 1 prapor ze 4 setnin u každého pluku pěšího. Od r. 1860 zanikla u našeho vojska i poslední stopa g-ů, kteří však podnes se zachovali i s objemnými medvědicemi v ozbrojených měšťanských sborech některých měst a jako soukromá tělesná stráž některých velmožů. V některých vojscích, jako ve Francii, v Prusku, v Rusku a j., zavedeny brzy samostatné pluky granátnické, které jako vybrané zástupy tvořily součásti gardy. Ve Francii již Ludvík XIV. r. 1676 ustanovil g-y na koni. Rusové mají posud celý armádní sbor granátnický, ale bez rázovitých odznaků tu vytčených, které má pouze zlatá setnina palácová, carova to stráž tělesná. Ostatně jsou g-ici zrušeni téměř ve všech vojscích, kde vůbec byli. *FM.*

Granátový strom viz Punica.

Granberg Peter Adolf, spisovatel švéd. (* 1770 v Göteborgu — † 1841 ve Štokholmu), byl společníkem knihtiskárny, později sekretářem hosp. akademie. Pokusil se s menším zdarem o básně a dramata, vynikl však svými historickými a statistickými pracemi, jako: *Kalmare unionens historia* (1807—11); *Skandinaviens historia under konungarne af Folkungaätten* (1819); *Om Sveriges Peningeväsen, Hushållsystem etc.* (1840). *HKa.*

Gran Canaria [-kaná-], též jen Canaria, nejúrodnější, nejlépe zavodňovaný a velikostí druhý z ostrovů Kanárských, uprostřed celé skupiny. Na 1667 km^2 žije tu 95.415 ob. (1887). Ostrov jest podoby okrouhlé (jen v sev.-vých. malý poloostrov Isleta), původu sopečného a zdvíhá se v dómovitém Pico del Pozo de las Nieves do výše 1951 *m*. Krater této hory Caldera de Bandama jest 335 *m* hluboký. Sever a východ ostrova jsou velmi úrodny a znamenitě vzděláványy. Daří se tu všecky obyčejné kulturní rostliny středomořské, víno a ovoce. Smrkových lesů ubývá. Důležitý jest vývoz červce (ročně 80.000 *kg*), značný chov hovězího dobytka, koz a ovcí. Mnoho léčebných pramenů. Na pobřeží odpařují obyvatelé mořskou sůl a provozují silně rybářství. Roční přívoz a vývoz obnáší přes 1 mill. pesů. Malá zátoka La Luz na sev.-vých. pobřeží tvoří jediný skutečný přístav ostr. Kanárských, při němž se vyvinulo hl. m. Las Palmas, sídlo biskupa, 24.800 obyv. Jižně od něho, uvnitř ostrova, jest Telde (s 9400 obyv.), dále Teror se 4100 ob., horkými lázněmi, sídlo biskupa a četně navštěvované místo poutnické, v jiho-vých. Aguimes, v sev.-záp. Galdar, býv. sídlo panovníků kanárských.

Grand slove ve stavitelství čelní skluzový kámen stoky, který se osazuje přímo pod záchodovou troubu; má býti zhotoven vždy z kamene neporósního, a korýtko v něm upravené budiž pokud možno hladké, aby se v něm výkaly nezdržovaly. — **G.** zove se též nádoba, která jest v pivovarství ustanovena za nádržku pro předek či výstřelek, po případě i pro rmut, odkud se čerpadlem (pumpou) na kotel uvádí. Takový g. se upravuje buď z plechu měděného nebo železného, z kamene (mramoru nebo hlazené žuly), anebo se vyzdí a vycementuje. Poslední způsob jest špatný; za krátko se totiž rozpuká a odprýská vrstva cementu, mladinka a pod. vniknou do rozsedlin a pod vrstvu cementovou a mohou se pro pozdější várky státi nebezpečnými, jelikož podobné korýtko důkladně již vyčistiti nelze. **G.** staví se nad dlažbu v takové výšce, aby se splašky snadně stahovati daly malým kohoutem do podstaveného džezu. Pro var 100 *hl* dostačí g. na 10—12 *hl*. *Fka.*

Grand'antico [-iko], ital., slove druh napodobeného mramoru. Základní tón jest černý a povrch opatřen širokými bílými žilami a čarami. Při výrobě g-ca nanáší se nejdříve podklad černý, kdežto žíly a čáry bílé dvojnásobně se nanesou. Nejzpodnější černý podklad skládá se ze sádrové mazaniny zbarvené na černo sloninovou černí a terpentinu, druhý nános upraven podobně, ale s použitím černě japanské, a v něm již zakládá se žilování bělobou olovnatou zbarvené, které po krajích štětcem (jezevčíkem) do černého nánosu se rozetře; celek doplní se jemnými bílými liniemi v různých směrech. Po zaschnutí se povrch srovná, shobluje a leští. *Fka.*

Grand Army of the Republic, obyčejně skráceno v **G. A. R.**, bylo jméno spolku, jenž za války občanské vznikl v městě Decatur v sev.-amer. státě Illinoisu z příčin humanních, ne politických. Později zašel na cestu prospěchářskou, domáhaje se zvýšení výslužného výhrůžkami, že při volbách spojí se proti straně národní se stranou demokratickou. R. 1888 udáván byl počet členův na 387.473.

Grand Canal [grénd khénel], nejdůležitější průplav v Irsku. Počíná u Dublina, dosahuje nad městem Banagherem ř. Shannonu a končí u Ballinasloe na ř. Sucku (přít. Shannonu). Jest 128 *km* (s poboč. průplavy 264 *km*) dlouhý a 1·8 *m* hluboký. Byl počat r. 1765 a vystavěn nákladem 1,861 008 lib. sterl.

2) G. Ercole di Giulio ml., malíř ital. (… ve Ferraře). Byl bezpochyby žákem … Costy. Od něho jest: *Mučennictví sv.* … S. Paolo ve Ferraře), *Sv. Jiří* (gal. … v Římě), *Obrácení na víru sv. Pavla* (… gal. londýnské), *Madonna s dítětem a* … Malba jeho připomíná velice malbu … a Garofalovu. *J–k.*

3) G. Francesco, malíř ital. (* 1831 …), žák akademie San Luca. Maloval … většině obrazy náboženské: *Sv. Pavel káže* …, *Umučení sv. Vavřince* a j. *J–k.*

4) G. Giuseppe, sochař ital. (* 1843 ve … — † 1894 blíže Varesa). Jako hoch zaměstnán byl v továrně terracottové, oddav se … chařství, vzbudil již prvním svým dílem *… seus luk napínající* (Brera v Miláně) za… ný obdiv. Vedle přečetných poprsí pro… hlavně pomník, který obec milánská po… na památku milánské revoluce roku 1848. *J–k.*

Grandidier [grandidjé]: **1) G.** Philippe André, kněz a dějepisec elsaský (* 1752 ve Štrasburce — † 1787 v opatství Lützelském), byl archivářem biskupství štrasburského, potom i kanovníkem v Münsteru a historiografem kraje lotrinského. Byl spolupracovníkem díla »L'art de vérifier les dates«, »Vie des Saints« Godessastova a »Germania sacra« … na Serberta. Hlavní díla jeho jsou: *Histoire de l'église de Strasbourg* (Štrasburk, 1776–78, 2 sv., sahá jen k r. 965); *Histoire ecclésiastique, militaire, civile et littéraire de la province d'Alsace* (1787, nedok.); *Essais historiques et topographiques sur l'église cathédrale de Strasbourg* (t., 1782); *Anecdotes relatives à une ancienne confrérie de Buveurs établis sur les confins de la Lorraine et de l'Alsace* (Nancy, 1864, nové vyd.). Nevydanou pozůstalost vydal J. Liblin (*Oeuvres historiques inédites* (Kolmar, 1865–68, 6 sv.). Srv. L. Spach, Éloge de G. (Revue d'Alsace, 1850); J. Liblin, Coup d'oeil rétrosp. sur les sorts des manuscrits de G (t., nová řada, VIII).

2) G. Johann Ludwig, lékař německý (* 1810 v Kasselu — † 1878 t.). Působil jako vrchní lázeňský lékař v Nenndorfu a pak jako vrchní medicinální rada, zabývaje se hlavně otázkou haemofilie, o které napsal několik pojednání. Ze samostatných prací buďtež uvedeny: *Die Haemophilie oder Blutkrankheit* (1855); *Ueber die freiwilligen oder secundären Nabelblutungen der Kinder* (1859).

3) G. Alfred, cestovatel, geograf a přírodozpytec franc. (* 1836 v Paříži), cestoval v l. 1857–60 s bratrem svým Ernestem v jižní Americe, obíraje se zemním magnetismem a triangulací Araukanie. Pětkráte překročil Cordillery, navštívil rudné kraje v Peru, Chile a Bolivii, prameny ř. Madre de Dios, pampy mezi Santiagem a Buenos-Ayres, jakož i některé končiny Brazilie. R. 1863 cestoval v Indii a na Ceylonu, r. 1864 dlel v Zanzibaru, na vých. pobř. Afriky a na Réunionu, kterážto cesta vynesla krásné sbírky zoologické. Roku 1865 vstoupil poprvé na Madagaskar a po krátkém pobytu v Paříži navštívil jej ještě dva-

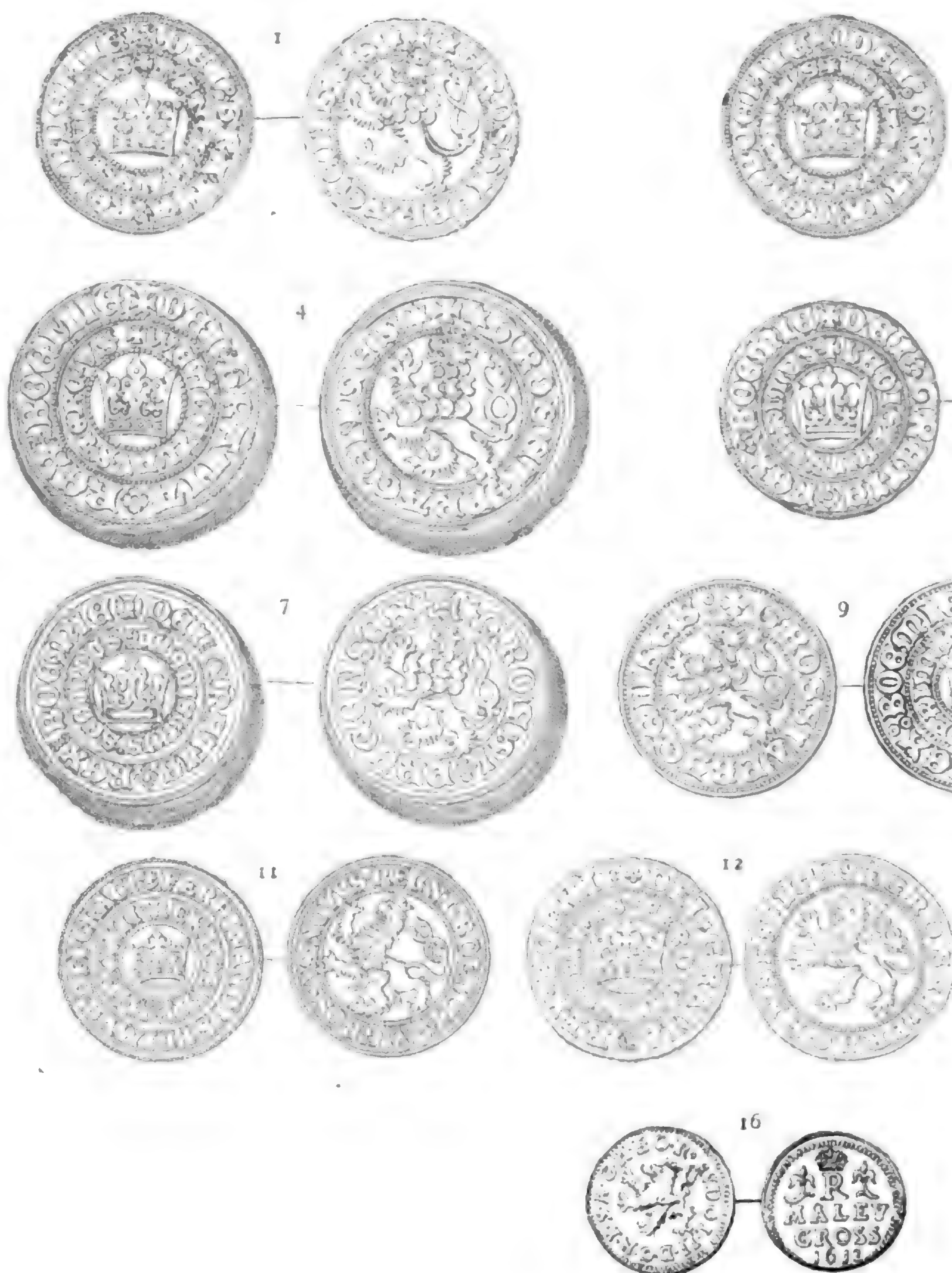

Pražský groš: 1. Václava II. — 2. Jana Lucemburského. — 3. Karla I. (IV.), tlustý. —
7. Vladislava II., tlustý. — 8. Vladislava II. a Ludvíka I., tlustý. — 9 a 10. Ludvíka I.
z mincovny pražské. — 13. Téhož z mincovny kutnohorské; poslední starého rázu. — 1
16. Malý

O Š E.

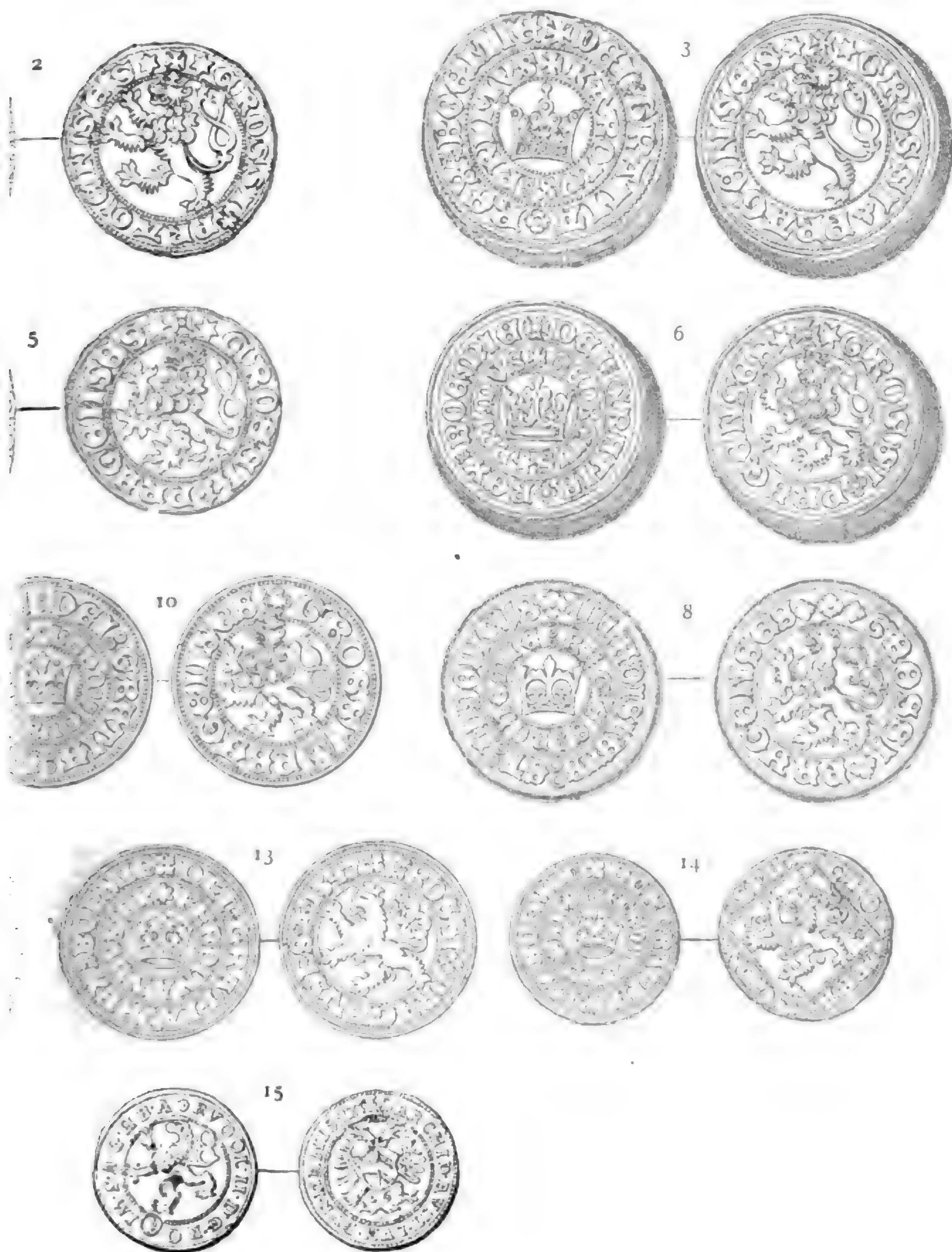

4. **Václava III. (IV.)**, tlustý. — 5. Ladislava Pohrobka. — 6. Jiřího z Poděbrad, tlustý. —
z mincovny Šlikovské v Jáchymově. — 11. Ferdinanda I. z téže mincovny. — 12. Téhož
14. Téhož z téže mincovny; první a poslední rázu nového. — 15. **Bílý groš** Rudofa II. —
groš téhož.

Tiskem J. Otty v Praze.

kráte r. 1866 a 1868 70. Navrátiv se usadil se trvale v Paříži. Svými cestami na Madagaskaru, zvláště třetí, položil základ k zevrubné známosti tohoto ostrova. Vedle rozsáhlých cest na pobřeží prošel třikráte ostrovem po celé jeho šířce, uraziv více než 5500 *km*. Na cestě té vykonal přes 1500 pozorování geodaetických, seznal 800 nových míst a snesl takový materiál pro topografii, geologii, hydrologii, klimatologii, floru, faunu a ethnografii ostrova, že v tom rivalisuje s největšími výkony jednotlivců v XIX. věku. Ve spolku s vynikajícími odborníky počal r. 1872 spracovávati látku tu v obrovskou monografii ostrova *Histoire physique, naturelle et politique de Madagascar* rozpočtenou na 40 foliantů, z nichž vyšla dosud asi polovička. O své cestě po Indii psal v »Tour du Monde« (1869), dále psal v »Bull. Soc. sc. et arts de la Réunion« (1869), v »Bull. Soc. de géographie« (Paříž, 1867—72, 1883, 86, 94), »Compt. rend. de l'Acad. d. sc.« (1871, 84, 85), »Archives des missions scientifiques« (1872), v »Annales des sciences naturelles« a v »Revue et Magasin de zoologie« a j. Mimo to napsal *Rapport sur les cartes et les appareils de géographie et de cosmographie, les cartes géologiques et les ouvrages de météorologie et de statistique de l'Exposition de 1878* (Paříž, 1882). V řadě franc. geografů a cestovatelů zaujímá **G.**, jenž nikdy nepřijal úřadu, místo velmi vzácné. Zeměpisná společnost pařížská udělila mu r. 1872 zlatou medailli a zvolila ho r. 1881 mezi své čestné presidenty a v pařížské akademii věd zvolen byl r. 1885 nástupcem Dupuye de Lôme v sekci pro geografii a navigaci. Srv. Notice sur le travaux scientif. de M. Alf. **G.** (Paříž, 1884).

Grandiósní (z ital.), velikolepý; **grandiosita**, velikolepost.

Grand Island [grénd ajlend], hlav. město v hrabství Hallu v sev.-amer. státu Nebrasce na sev. bř. Platte Riveru, jenž zde tvoří ostrov, a při trati železnice Union-Pacific a Bourlington-Missouri-River, s 7536 obyv. (1890), cukrovary a čilým obchodem.

Grandison [grendisen], rek proslulého kdysi románu Samuela Richardsona, vzor mravnosti a cti, dokonalý křesťan a gentleman. Později užívalo se jména toho ve smyslu příhanném k označení počestné obmezenosti G.-Cromwell, přezdívka, již Lafayette uštědřil Mirabeauovi.

Grand-Junction Canal [grénd-dženkšn khénel], průplav spojující množství vod střední Anglie s Temží nad Londýnem. Odbočuje u Braunstonu od průplavu Oxfordského, protéká hrabství Northampton, Buckingham, Hertford a Middlesex a ústí u Brentfordu do Temže. Jest 144 *km* dl., 13·: *m* šir. a 1·5 *m* hlub. a má 98 komor.

Grand Lieu [granlié], jezero či spíše bažina ve franc. depart. Loire Inférieure, 15 *km* jihozáp. od Nantes. Jest 9 *km* dl., 6 *km* šir. Hloubka jeho v největší části nedosahuje 1 *m*. Řekou Cheneau odtéká do dolní Loiry.

Grand-maître [gran métr], franc., velmistr v řádě rytířském i v řádu svobodného zednářstva; **g. m.** de la cour [-kúr] nebo de la France [franc], nejvyšší hofmistr monarchické Francie; **g.-m.** des cérémonies [-seremoní], vrchní ceremonář; **g.-m.** de la garderobe [gardrob], dvorní komorník francouzský, od r. 1669 dvorní úředník, který měl pečovati o oděv krále, oblékati ho a svlékati, později i u jiných dvorů evropských; **g.-m.** de artillerie [-rí], slul od r. 1515 důstojník, jenž stál v čele celému dělostřelectvu a řídil obléhání pevností; před tím (od roku 1479) slul maître général de l'artillerie [métr ženeral-], důstojenství to zrušeno r. 1755; **g.-m.** des arbulétriers [-trié], velmistr lukostřelců, velel ve Francii do r. 1524 i tlupám, které řídily stroje dobyvací, a následoval co do důstojnosti hned za maršálem.

Grand' mère [gran mér], franc., babička.

Grandmontský řád [granmon-], též gramm ontský řád, založen se svolením papeže Řehoře VII. r. 1073 na hoře Muretu u Limoges od sv. Štěpána z Thiersu (S. Stephanus de Tigerno, také Saint Étienne de Muret, † 1124, kanonisován roku 1188), přeložen po smrti zakladatelově do blízkého Grandmontu, zřízen psanou regulí jako řád přísných kajícníků od Štěpána z Liziacu, ale záhy upadal přes pozdější opravy a změny a byl r. 1769 konečně určen k vymření. Svého času byly i ženské kláštery téhož řádu. — Srv. L. Guibert, Destruction de l'ordre et de l'abbaye de G. (Paříž, 1877).

Grandorf, Greifendorf, far. ves na Moravě, hejt. a okr. Svitavy; 371 d., 5 ob. č., 2660 n. (1890), kostel sv. Kateřiny, r. 1270 připomenutý, 3tř. šk., pošta, telegraf. a želez. stanice, tkalcovství.

Grandové (špan. *grandes*), nejvyšší hodnostáři španělští od XIII. věku, předem příbuzní královského domu, pak přední nejbohatší šlechtici, kteří se zvali v Kastilii, v Aragoně a Portugalsku *ricos hombres* (boháči). Byli držiteli určitých lén královských, měli právo sbírati a držeti pro sebe vojsko, jehož určitou část v čas války dávali králi k disposici. **G.** drželi důstojnost svou právem dědickým, byli prosti daní a vyňati z pravomoci obecného soudu; jim po právu náležely určité nejvyšší úřady státní, mohli se i z lenního svazku v ustanovených případech vybaviti. Náležela jim také celá řada privilegií etikettních, z nichž nejdůležitější jsou: směli mluviti s králem s hlavou pokrytou, směli v jeho přítomnosti seděti, od krále náleželo jim oslovení: *mi primo* (můj strýče, odtud slulí též *primos*), kdežto ostatním šlechticům (*titulados*) král říkal *mi pariente* (můj příbuzný), ve sněmu seděli hned za praelaty a před titulados; nad to měli titul excellence a právo dáti si líbati nohy. Za Isabelly a Ferdinanda Katol. zlomil Jimenes moc této neodvislé šlechty; odtud stávají se práva grandů více a více pouhými právy ceremoniálními. Za korunovace císaře Karla V. knížata říšská odepřela své účastenství v tomto aktu, kdyby při něm měli míti **g.** hlavy pokryty; prostřednictvím vévody Alby vymohl Karel V., že vzdali se pro tento případ svého

privilegia. Později užil císař momentu toho, aby obmezil počet grandův a učinil důstojenství jich odvislým od koruny. Grandy jsou pak jmenováni i cizinci, Italové, Nizozemci a j. Od XVI. stol. dělí se také g. ve 3 třídy: první třída hovořila s králem, majíc hlavu pokrytou; druhá mluvila s králem se sejmutým kloboukem, ale vyslýchajíc jeho odpověď, pokryla se; třetí vyčkala, až král ji vyzval, aby dala na hlavu. Ženám grandů náleželo právo slavného přijetí královnou, která musila povstati. Za Josefa Bonaparta odstraněn byl titul grandský ve Španělích, ale za restaurace zase zaveden, ovšem jako pouhá ceremoniální výsada. Královský statut z r. 1834 vyhrazuje grandům první místo v senátě. Za republiky znova zrušena instituce grandská a za krále Alfonsa znova obnovena.

Grand-père [grañ pér], franc., děd.

Grandpré: 1) G., hl. město kant. ve francouzském dep. Ardennes, arr. Vouziers, na pr. bř. Airy, při Záp. dráze; 1148 ob. (1891), ložiska fosforečnanu vápenatého, železárny, cihelny, krásný kostel z XV. stol. s hrobkou Clauda de Joyeuse, býv. pána grandpréského. Údolí Airy tvoří zde jeden z průsmyků argonneských, jež hrály důležitou úlohu ve válkách posledních 3 století; dne 14. září 1792 porazili zde Rakušané pod Clerfaitem franc. generála Chazota.

2) G., ves amer. v Novém Skotsku (Kanada) při zátoce Minaské, zálivu Fundy-Bayi, založena r. 1604 jako první osada Evropanů v Novém Skotsku, dějiště Longfellowovy básně »Evangeline«.

Grand prévôt viz Profous nejvyšší.

Grand Rapids [grénd répids], hlav. město hrabství Kentu v sev.-amer. státu Michiganu, 48 *km* od vtoku Grand-Riveru do jezera Michiganského, v uzlu 9 železnic. R. 1870 bylo zde pouze 16.507, r. 1890 již 60.278 ob. Řeka zde tvoří vodopády 6 *m* vysoké, jichž síly se užívá v průmyslu. Město jest sídlem biskupa, má pěknou radnici, knihovnu, množství kostelův a škol, několik bank. Z průmyslu zasluhuje zmínky mlynářství, lijectví, výroba strojův, chemikalií, zboží koženého, mýdla, kočárů a saní, pian, umělých květin, piva. Na blízku velmi vydatné lomy na sádru a vápenec. Obchod zvl. dřívím a zbožím materiálním.

Grand River [grénd rivr]: **1)** G., ř. v sev.-amer. státu Michiganu, jež po toku 434 *km* ústí u New Havenu od východu do jezera Michiganského. Z pravé strany ústí do ní Looking Glass u Portlandu a Maple River u Lyonsu. Od jezera jest až k městu Grand Rapids splavna pro parníky.

2) G., vých. pramenná řeka Colorada v sev. Americe, vzniká v Middle Parku (Colorado) záp. od Longs-Piku pod 40° 17′ s. š., 105° 43′ z. d., u výši 2485 *m*, razí si cestu hlubokým caňonem, vstupuje do territ. Utah, přijímá s levé stany Rio Dolores a spojuje se po toku 560 *km* na 38° 10′ s. š. s Green Riverem.

Grandryho tělíska nazývají se zvláštní konečné (terminální) útvary nervové, jež vyskytují se nejhojněji ve svrchní vrstvě ptačího zobáku, jmenovitě v zobáku kachním. Tvar jejich jest jednoduchý a nejčastěji se blíží podobě terčovité.

Grand Seigneur [grañseňér], franc., veliký, vznešený pán, titul sultána tureckého.

Grandson, Granson [grañsoñ], hl. město okresu ve švýc. kantonu Vaudu, na záp. bř. jezera Neuchâtelského, 3 *km* na sever od Yverdona, při žel. trati Neuchâtel-Lausanne, s malým přístavem a 1708 obyv. (1888). Má starý románský kostel, zámek vystavěný ok. r. 1000 se 4 věžemi a továrnu na doutníky. V dějinách je znám G. bitvou r. 1476, v níž vévoda burgundský Karel Smělý, dobyv několik dní před tím pevného zámku, byl na hlavu poražen od spříseženstva. Na památku stojí na bojišti 3 veliké žulové balvany.

Grand Trunk-Canal [grénd trenk khénel], průplav, z nejdůležitějších v Anglii. Odbočuje u Preston-Brooku v hrabství Chesterském od Bridgewateru, protéká dále hrabství Stafford a Derby, kdež dosahuje u Cavendish-Bridge ř. Trentu. Spojuje takto moře Irské se Severním a jest průplavem Oxfordským a Grand-Junction-Canalem spojen s Temží. Byl vystavěn v l. 1766—77, jest 149 *km* dl., 1·4 *m* hluboký, má 90 komor a jest veden v délce více než 2 *km* skrze vrch u Harecastlu.

Grandville Jean Ignace Isidore, vlastně Gérard, kreslíř a karikaturista franc. (* 1803 v Nancy — † 1847 v Paříži). Pronikl nejprve svými v celku méně zdařilými *Quatre saisons de la vie humaine* (1827), ale brzo uveřejnil zcela originální *Metamorphoses du jour*, které zjednaly mu rázem slavné jméno. Následoval cyklus satirických kreseb *Scènes de la vie privée et publique des animaux* a *Animaux parlants* (1840 - 43, nové vyd. 1852), v nichž sociální a politické poměry tehdejší s kousavým humorem znázorněny byly lidmi se zvířecími hlavami. Obě sbírky setkaly se ve Francii s nesmírným úspěchem. Po revoluci červencové illustroval zároveň s Decampsem a Daumierem satirický časopis »la Caricature« a dovedl vždy humoristickými obrázky svými vystihnouti vtipně převrácenosti a vady politiky a měšťáckého života, užívaje vždy parallely mezi lidmi a zvířaty. Na konec obmezoval se na illustrování básní Bérangerových, cest Gulliverových, bájek Lafontainových a p. *J-k.*

Granella (ital., zrnko), tvar léčiv v malých nepravidelných zrnkách. Připravují se pouhým smícháním dvojuhličitanu sodnatého a kyseliny citronové nebo vinné a přidáním libovolné léčivé hmoty. Dle povahy léčiva toho nabývá se zrnek buď zahřátím směsi v misce porculánové na vodní lázni, anebo směs se navlhčí opatrně lihem a proseje se zvláštním sítkem. *Šnk.*

Granella Viktor viz Tangermann.

Granesau viz Kranešov.

Granet François Marius, malíř architektur a kreslíř franc. (* 1775 v Aixu v Provenci — † 1849 t.), žák krajináře Constantina a později L. Davida. S počátku maloval krajiny i historii, teprve r. 1802 nalezl v Římě

svůj pravý obor. Antické i starokřesťanské památky architektonické učinily na něho takový dojem, že vrátil se teprve r. 1819 do Paříže a že i později za příčinou studia jejich Řím často navštěvoval. Maloval malebné zříceniny, vysoko se klenoucí chrámy a sály, hlavní zřetel maje všude na problém světla v uzavřených vnitřních prostorách; obrazy jeho vynikají mistrným temnosvitem, ale i jeho kresby působí jako hotové obrazy. To způsobilo mu výtku Davidovu, že jeho kresby chutnají po barvě. S malbou architektury G. spojoval zároveň genrové scény historické nebo nevellistické. Uvádíme z nich: *Malíř Jacques Stella kreslí na stěnu vězení v Římě Madonnu, jíž jeho spoluvězňové vroucně vzývají* (1810, v Petrohradě); *Malíř Sodoma v nemocnici* (Louvre); *Vnitřek dolního chrámu v Assisi* (t.); *Vykuřování křesťanů v alžírském vězení* (t.); *Mše v kapucínském kostele na náměstí Barberini v Římě* (1819); *Savonarola ve své celi* (1830, v Mnichově); *Umírající Poussin ve svém atelieru* (1834). Ku konci života maloval G. také krajiny. R. 1819 udělen mu byl rytířský kříž čestné legie a za Louisa Philippa byl konservátorem galerie versaillské, kterýžto úřad po revoluci r. 1848 složil. Institut de France jmenoval ho svým členem a rovněž tak akademie berl. r. 1827. *J-k.*

Grange [gréndž], mořské lázně v angl. hrabství lancaském u zálivu Morecambského, nedaleko města Cartmelu, na úpatí hory Yewbarrow, s 1733 ob. (1891).

Grangé [graňžé], vl. jménem Pierre Eugène Basté, dramatik franc. (* 1810 v Paříži — † 1887 t.), debutoval na jevišti »Funambules« r. 1830 pantomimou *Les chevaliers d'industrie*, sepsal potom ohromnou řadu her, hlavně vaudevillů a dramat, maje za spolupracovníky přední dramatické řemeslníky své doby, tak: Barrièra, Thibousta, Decourcellea, Najaca, Millauda, Noriaca, Deslandesa, H. Rocheforta, Siroudina, Cormona, Koninga, Denneryho, Montépina, Montjoie, Abela, Redeaua, Moineauxa a mn. j. Sám napsal jen několik her, jako *Eric le fou* (1836); *Un tour de faction* (1837); *Les enfants d'Adam et d'Eve*; *Gras et Maigre* (1840). Psal také texty k operettám Talexyho, Jonasa, Serpettea a Offenbacha a napsal řadu příležitostných básní satirických a kupletů. R. 1871 vydal sbírku veršů politických *Les Versaillaises*. Dnes je vše zapomenuto snad až na hru *Mariée du Mardi Gras*.

Grangemouth [gréndžmauts], přístavní město v skot. hrabství stirlingském, nad ústím Carronu a Clydského průplavu do Firth of Forth, při železnici Caledonsko-severobritské, s 6354 ob. (1891). Jest tu nová radnice, nové doky, loděnice. V průmyslu vyniká stavba lodí a výroba plachtoviny. Vyváží se zvláště železo a kamenné uhlí. R. 1891 připlulo 2253 lodí o 884.707 tunách; ku přístavu náleželo 49 moř. lodí. Cena přívozu z cizozemska obnáší 1,980.788, vývoz do ciziny 1,166.823 lib. sterl. Přístav navštěvován zvláště norskými a švédskými loďmi. Pravidelné spojení s Londýnem, Rotterdamem, Hamburkem a Christianií. G. byl založen teprve r. 1777 při stavbě průplavu Forth-Clydeského.

Granger [graňžé] Jean Perin, histor. malíř franc. (* 1779 v Paříži — † 1841 t.), žák Davidův. Maloval scény mythologické a z řecko-římské historie. Od něho jest *Apollo a Cyparissus* v museu lipském a *Vzývání králů* v Notre Dame de Lorette v Paříži. *J-k.*

Grangers [gréndžers], majitelé stodol, nazývali se členové politicko-oekonomické strany, vzniklé r. 1873 v sev.-záp. státech Unie americké. Strana ta shledávala, že kapitál ohrožuje zájmy zemědělství, a vystupovala hlavně proti železným drahám a jejich monopolům. Vznikla ve státě Illinois a rozšířila se brzo do zemědělských států Indiany, Wisconsinu, Iowy, Minnesoty a Kansasu, neměla však zdaru. Již r. 1876 byla bez významu při volbě presidentově. Cíle strany této sleduje od roku 1888 National Farmers Alliance.

Granica: 1) G., ves v rak. Slezsku, hejt. a okr. Bílsko, fara a pš. Międzyrzecze Górne; 20 d., 196 ob. pol. a něm. (1890). — 2) G., osada t., hejt. a okr. Frýšták, fara a pš. Dąbrowa; 33 d., 294 ob. čes. a pol. (1890), uhel. doly. — 3) G., osada t., fara a pš. Žibřidovice; 23 d., 131 ob. pol. (1890).

Granier de Cassagnac [granjé de kásaňak]: 1) G. d. C. Bernard Adolphe, politik franc. (* 1806 v Averon-Bergelle — † 1880 na zámku Coulommé), studoval v Toulouse, kde vyniknul jako veršovec. R. 1832 přišel do Paříže a seznámiv se s V. Hugem, stal se horlivým přívržencem romantismu a uveřejňoval prudké literární články v »Débats«, »Revue de Paris« a »Presse« (proti Racineovi). Aby byl umlčen, vyslán byl vládou r. 1840 na Antilly; zde oženil se s kreolkou slečnou de Beauvallon. Vrátiv se obíral se politikou a otázkami společenskými (*Histoire des classes ouvrières et des classes bourgeoises* a j.), zastávaje se zejména otroctví. V době té (1842) měl souboj s baronem Lacrossem a i jinak stál pro polemiky své často před soudem; hájil v době té ministerstvo Guizotovo. Po převratu r. 1848 oddal se Ludvíku Napoleonovi a stal se spolupracovníkem Constitutionnelu«; uveřejnil také *Récit populaire* o událostech z 2. pros. 1851. (1852, nové vydání 1869). R. 1852 zvolen byl v depart. Gersu do zákonodárného sboru, v němž setrval do roku 1870, a proslul jako nejzuřivější stoupenec absolutismu a konservatismu. Tak r. 1868 hlasoval jen se 6 členy sboru proti zákonu o tisku. Náležel ke skupině poslanců z ulice de l'Arcade (»Arkadovců«), nejabsolutnějších zpátečníků, a založil se synem svým r. 1866 bojovný denník »Pays«, který proslul surovými polemikami a souboji, jichž byl příčinou. Po revoluci ze 4. září opustil Francii a vydával v cizině bonapartistický denník »Le drapeau«; vrátiv se do Francie, byl chvíli vězněn, ale pak propuštěn z rozkazu Thiersova. R. 1872 počal znova vydávati »Pays« a r. 1876 zvolen byl v Mirande za poslance. V »Pays« i ve »Figaru«, kam psal pod jménem Mauprat, vyzýval k činům násilným. R. 1877 zvolen byl

znovu; seděl zase na pravici a hájil zejména ve školství staré klerikální názory. Sepsal řadu děl historických: *Histoire de la Révolution française* (1850); *Histoire du Directoire* (1851—56); *Hist. de la chute de Louis-Philippe, de la révolution de Février et du rétablissement de l'Empire* (1857); *Hist. de Girondins et des massacres de Septembre* (1866); *Histoire des origines de la langue franç.* (1872); *Histoire populaire illustrée de Napoleon III.* (1874); *Hist. de la colonne Vendôme* (1877); *Les souvenirs du second Empire* (1879—1882, 3 sv.); pak dva romány *Danaé* (1840) a *La reine des prairies* (1845, 2. vyd. 1859); *Voyage aux Antilles franç., angl. etc.* 1844, 2 sv.); *Portraits littéraires* (Paříž, 1852).

2) G. d. C. Paul Adolphe Marie Prosper, politik franc., syn před. (* 1842 na Guadelupu), studoval práva, ale záhy oddal se novinářství, nejprve literárnímu, pak politickému; zde obrátil na se pozornost jako otec častými souboji a potyčkami soudními. Přispíval r. 1862—64 do »Indépendance parisienne«, pak do »Nationu« a j. a bil se s Aurélienem Schollem; pobyv pak krátce v min. vnitra, psal od r. 1866 jako kronikář do »Pays«. R. 1867 odsouzen byl na 4 měsíce, avšak amnestován. Stav se pak chefredaktorem »Pays«, bil se mimo jiné dvakráte s H. Rochefortem, s Gust. Flourensem a j. Polemika jeho přesahovala všecky meze a ač dekorován byl r. 1868 císařem, přece vláda chovala se zdrželivě, zejména v příčině útoku v »Pays« na prince Napoleona (1869). Za války r. 1870 byl zajat jako zuavský dobrovolník v bitvě sedanské a vězněn v Kozle ve Slezsku. Vrátiv se do Paříže, působil od r. 1872 jako redaktor »Pays« pro imperialismus neobyčejně horlivě a urputně; podnikal hned prudké útoky na Národní shromáždění a bil se s Lockroyem a Rancem (1873). R. 1874 - 75 byl třikráte soudně stíhán pro bonapartismus, ale pokaždé propuštěn. Zvolen r. 1876 za poslance, seděl na pravici a vynikal bezohledností k republikánským poslancům, působě neustále skandály; r. 1877 hlásal přímo státní převrat. R. 1878 volba jeho sice prohlášena za neplatnou, leč on zvolen znova roku 1879. Téhož roku byl souzen pro hrubé urážky ministra vnitra v »Pays«, ale osvobozen; později při diskussi zákonů Ferryho o vyučování vyloučen na 3 měsíce z komory. Téhož roku přivodil roztržku mezi bonapartisty; neboť po smrti cis. prince opřel se, jsa smýšlení ryze ultramontanního, aby princ Jérôme Napoleon byl hlavou dynastie a strany, a postavil proti němu syna jeho prince Viktora. V únoru 1883 vrhl se při projednávání záležitostí tonkinských na Julia Ferryho neslýchaným útokem. R. 1884 přivodil úplnou roztržku prince Viktora s otcem Jérômem, načež v květnu 1885 musil opustiti »Pays«, který přešel v ruce jérômistů, a založil »L'Autorité«. Zvolen znova roku 1885 v Gersu, vedl si stejně zuřivě; spojil se s boulangismem, podporuje jeho programm revise. R. 1889 zase zvolen, ale postup jeho proti republice je odtud již mírnější. R. 1893 nebyl již zvolen. Napsal: *Empire et Royauté* (1873) a *Histoire de la troisième République* (1875).

Granikos, ve starověku říčka v Malé Asii, vlévající se do Propontidy, nyn. Čan Čáj, proslula vítězstvím Alexandra makedonského r. 334 př. Kr. a Luculla nad Mithradatem III. r. 74 př. Kr.

Granit viz Žula.

Granitit viz Žula.

Granitový mramor slove onen druh jihobavorského nummulitového vápence, který jest složen z malých mechovek (*bryozoa*) a dirkonožců (*foraminifera*) a svým tónem v barvě i svým povrchem podobá se velmi jemnozrnné žule. Lomy **g**-vého **m** u jsou v Bavorsku jižně od Rosenheimu u Neubeuern. Většina monumentálních a nákladných staveb mnichovských provádí se z tohoto vápence, který lze spracovati do nejjemnějších forem. *Fka.*

Granitový nátěr bývá častěji napodoben, k čemuž užívá se různých barviv, jež se na předmět nanášejí stříkáním tlustými štětci štětinovými. Tón barvy řídí se tónem zrnek žuly, jež má býti napodobena. Nejčastěji napodobí se »antické« druhy žulové, z nichž vyskytuje se: 1. narůžovělá orientálská žula, 2. červená žula egyptská, 3. egyptský druh breccie (v. t.), 4. zelená žula antická. Jednotlivé stříky barev nanášejí se na předmět sice po zaschnutí zpodních nátěrů, ale dříve, než ještě dotyčný nátěr zaschnul úplně. *Fka.*

Granitový papír viz Papír.

Granitový porfyr, druh žuly krystallinicky složené, mající značnou podobu se složením porfyru; živec, křemen a slída jsou zastoupeny od jemných zrn až do hrubých krystallů. Slída bývá ve složení někdy nahrazena biotitem (meroxenem). Nejnápadnějšími bývají šedavé nebo červenavé krystally orthoklasu nebo menší krystally křemenové. **G. p.** nalézá se nejvíce v Sasku u Frauensteinu a Altenberku, v Durynsku u Liebensteinu, pak v Gailbachu u Aschaffenburku. *Fka.*

Granitsch Georg, politik rak. (* 1833 ve Vídni). Upozornil na sebe způsobem, jakým v časopisech, zvláště ve »Wandereru«, hájil centralistickou politiku Schmerlingovu i po pádu proti uvolňovací politice Belcrediově. Od r. 1867-79 byl členem redakce »Neue Freie Presse«, r. 1867 zvolen do obecní rady vídeňské, r. 1868 do dolnorakouského sněmu a r. 1873 do říšské rady, kde byl čilým členem klubu levice.

Granius Licinianus, římský historik, jak se podobá, z II. stol. po Kr. Psal způsobem annalistickým vývoj dějin římských až do smrti Caesarovy. Z díla toho nalezl r. 1853 de Lagarde v palimpsestu Britského musea v Londýně značnější zlomky, táhnoucí se k létům 163—78 př. Kr. a pocházející ze 26., 28., 36. knihy celé památky. Ve zlomcích těch pozorujeme annalistické uspořádání látky, pak nemírnou zálibu v anekdotách, výkladu znamení, divů a památností. Poprvé vydány byly od Pertze (v Berlíně, 1857), podruhé od bonnských filologů (v Lipsku, 1856). Vydavatelé

bonnští kladou auktora v dobu Augustovu, ne v dobu Antoninů, proti tomu Madvig vykazuje mu místo v době mnohem pozdější, totiž v III.—IV. stol. po Kr. *RNk.*

La **Granja** [gráncha] n. San Ildefonso, město ve špan. prov. Segovii, na sev.-záp. svahu Guadarramy, 11·5 *km* jihových. od Segovie při silnici do Madridu, s 3604 ob. (1887), má krásný kolleg. kostel sv. Ildefonsa s náhrobky Filipa V. a manželky jeho Isabelly, nádherný zámek, vystavěný Filipem V. v létech 1724—27, dříve letní sídlo dvoru špan., s parkem o rozsahu 1450 *ha*, zařízeným dle vzoru versaillského. V zámku nalézá se nyní král. továrna na křišť. sklo. Zde byla 12. srp. 1836 královna Kristina přinucena obnoviti konstituci z r. 1812 (la Granjská revoluce).

Grammichele [-ikéle] viz Grammichele.

Grano, jméno některých bývalých mincí. V Neapoli na př. = $^1/_{100}$ dukátu a dělilo se na 10 cavalli; na Sicilii (do r. 1818) = $^1/_2$ bajocco. Na Maltě (před r. 1825) = 6 piccoli; jako mince měděná = $^1/_3$ farthing. V Mexiku, ve střední Americe a na ostrovech Filippinských = $^1/_{12}$ realu č. $^1/_{96}$ peso (piastru) = $1^1/_{24}$ centésimo (centavo). — G. (váha) viz grain.

Granollers [-oljers], okresní město španělské v provincii barcelonské, v úzkém údolí, při řece Congostu, stanice dvou železnic, 30 *km* severo-východně od Barcelony, má 6208 obyv. (1887), zbytky hradeb, starou věž, značné tkalcovství, mlýny, veliké trhy a čilý obchod. Nedaleko odtud ve velkolepém amfitheatrálním skalním údolí nalézá se chrám San Miguel del Fay. V okolí (Valles) velmi bohatém a hustě zalidněném nalézají se minerální hojné prameny, z nichž nejdůležitější jsou Caldas de Mombuy, Canovellas a La Garraga.

Granovskij Timofej Nikolajvič, dějepisec ruský (* 1813 v Orle — † 1855 v Moskvě), nabyv dosti kusého vzdělání domácího, směřujícího hlavně k poznání jazyka franc. a anglického, vstoupil r. 1831 do kanceláře ministerstva zahraničných záležitostí, ale z nechuti k úřednické karriéře dal se zapsati na právnickou fakultu petrohradské university a zabýval se zde hlavně slovesností, dějinami a filosofií. Oblíbiv si Puškina, jal se překládati franc. a angl. básně, ano zkoušel se i v původním básnictví, čímž nevšedně svůj sloh vytříbil. Roku 1835 stal se tajemníkem hydrografického departementu při námořním ministerstvu, ale ku přímluvě hraběte S. G. Strogonova poslán byl za hranice, navštívil Berlín, Drážďany, Prahu a Vídeň, studoval u Rankeho, Werdera, Rittera a s přítelem N. V. Stankevičem přilnul k filosofické škole Hegelově. Vrátiv se do vlasti, stal se docentem a později professorem všeobecných dějin na universitě moskevské, kde došel všeobecné obliby jako výborný professor. Vedle kursův universitních proslavily ho veřejné přednášky, jež shromažďovaly jádro ruské společnosti let čtyřicátých. G. vůbec pokládá se za vynikajícího činitele této společnosti. Jsa nadšen reformami Petra Velikého, nepokládal jeho dílo za ukončené a byl přítelem evropských ideí, jež v létech třicátých a čtyřicátých hýbaly evropskou společností, ač neupadal do krajností, jako Bělinskij, a nebyl přítelem násilných obratů. Z té příčiny neschvaloval zahraniční činnost Hercenovu, ale zachoval s ním přátelství do smrti. Z jeho tištěných prací zasluhují zmínky čtyři historické charakteristiky *Tamerlan*, *Aleksandr Velikij*, *Ljudovik IX.* i *Bekon*, dále magisterská dissertace *Volin*, *Iomsburg i Vineta*, v níž kritisuje podání o slavném městě polabských Slovanů, monografie o opatu Sugeriovi, v níž poukazuje na církev jako jednu z hlavních sil, působících ku vzniku státu ve Francii, *O sovremennom sostojaniji i značeniji vseobščej istoriji*, *O rodovom bytě u drevnich Germancev* a mn. j. zpráv a recensí, jež pojaty jsou většinou do jeho sebraných spisů (*Sočiněnija*, 3. vydání Moskva, 1892). V celé své činnosti pohlíží G. na kulturní dějiny jako na celek a se zvláštní zálibou líčí v nich pokrokový rozvoj. Současná společnost ruská pohlížela na něho jako na vědeckou autoritu, v níž viděla základ a oporu svých snah a tužeb. Pěkný životopis jeho napsal Stankevič. Srv. též stať P. Vinogradova (»Rus. Mysl«, 1893). *Šnk.*

Granovský z Granova, jméno patricijské rodiny pražské, jejížto praotec Jakub G., měšťan a úředník nad záduším Starého města, r. 1542 titul z Granova a erb obdržel: štít

Č. 1594. Erb Granovských z Granova.

na dvé nazdél rozdělený, s pravou stranou černou, v níž jsou tři štrychy pošikem dolů, žluté nebo zlaté barvy, a v tom prostředním černém poli dvě růže pošikem, zlaté nebo žluté barvy, a v dolním černém poli třetí růže, týchž barev jako vrchní dvě růže, a levou stranou žlutou nebo barvy zlaté (vyobr. č. 1594.). Roku 1545 byl Jakub již 83 léta stár a dal raziti na památku měděnou medailli s poprsím svým, kteráž také na velkém zvoně Svatovítského kostela z r. 1548 a na velkém zvoně Týnského kostela z r. 1553

se spatřuje. Tohoto roku byl se svými čtyřmi syny: Kašparem, Jakubem, Bernardem a Ludvíkem do rytířského stavu království Českého přijat a všech pět učinilo přiznání k zemi. Kašpar byl JMK radou a sekretářem komory české. Po bitvě u Mühlberka vyslán byl od Ferdinanda I k Pražanům s napomenutím, aby od spolku se stavy ustoupili a sněm na 15. čna 1547 svolaný neobeslali. Z Litoměřic vypraven byl s oddílem vojska do Prahy, aby král. hrad v noci obsadil, což se mu také podařilo. Za služby své dostal r. 1547 darem Toušický dvůr u Kouřimě, k němuž Kašpar celou ves přikoupil, ale již r. 1554 prodal. R. 1557 vložena Kašparovi do desk smlouva, kterou s kapitolou pražskou o Štěrboholy pusté a Vršovice učinil, a r. 1559 koupil Vlkov od Mikuláše Habartického z Habartic. Když Kašpar r. 1563 zemřel, dědili po něm syn Florian († 1569), dcera Anna, provdaná za Jana Chlivenského z Ryzenska († 1579), a dcera Estera. Druhý syn Jakubův Jakub ml. byl r. 1554 úředníkem král. ungeltu v Týně na Starém městě a vystavěl si tam dům Granovský, nynější č. 640, který r. 1568 zvláštním listem královským všech daní sproštěn byl; erb Granovský na tom domě a staré fresky v manýře chiaroscura v novější době obnovené hlásají posud památku umění milovného stavitele. Smrti Jakuba ml. oplakávali synové Ladislav († 1596), Kašpar, Florian (Jan byl již dříve umřel r. 1583) a dcery Alžběta, provdaná později Kelblová z Geisingu, Anna, Kateřina, provdaná Komedková z Rovin, a Ludmila. O Floriánovi víme velmi málo; bratr jeho Kašpar bojoval proti Turkům v Uhrách r. 1601 a pro účastenství v rozbrojích stavovských ztratil třetinu svého majetku. Umřel bezdětek r. 1635, odkázav kšaftem r. 1632 zhotoveným dům svůj Mičanovský řečený kostelu Týnskému v Praze. Třetí bratr Bernard zemřel roku 1584, zůstaviv syny Jiřího († 1593), Jakuba a Bohuslava, který ve válkách tureckých bojoval r. 1601. Jakub držel Vršovice, byl v cís. službách ve Vídni a mnohá nadání učinil zrušenému již kostelu sv. Štěpána menšího na konci Poštovské ulice ve Starém městě, kde na stropě vedle jeho jména r. 1593 erb Granovský polepšený vymalován byl, totiž štít na kříž rozdělený, v jehož 1. a 4. poli černý kůň s uzdou z královské koruny vyskakující, v 2. a 3. poli známý jejich erb nahoře popsaný se spatřoval. Jakub umřel roku 1607 a poručníkem jeho dětí Ferdinanda a Anny byl strýc jejich Kašpar. Čtvrtým synem prvního Jakuba G-ského z G. byl Ludvík, který r. 1579 zemřel, zanechav dva syny, Jana (1593) a Ludvíka († 1583), kteří bez potomků zemřeli. R. 1590 držely tři sestry G-ské z G., Majdalena, provdaná Vodňanská, Dorota, provdaná Šlechtová ze Všehrd, a Anna starý dům rodinný »u Juristů« v Celetné ulici, který Florian G. z G. roku 1604 Anně Častolarce z Lub na Vesci zastavil. (Dle článku Jakob Granovský v. Granova v »Böhmische Privatmünzen«.) *Klř.*

Gran Sasso d'Italia, nejvyšší pásmo horské v Abruzzách. Vrchol jeho Monte Corno (2921 *m*) jest vedle Etny nejvyšším bodem celé nealpinské Italie. Holé skály v hořejší části kryje sníh až do června. Mnoho štěrku nalézá se na svazích a jen na vých. straně spatřujeme zbytky bukového lesa. Dle J. Partsche byl G. za ledové doby kryt mohutným ledovcem. Turisté slézají G. z Aquily a Terama, ubírajíce se přes chýši alpinského klubu (2200 *m* n. m.) k vrcholu, s něhož bývá překrásný rozhled současně až na Jaderské a Tyrrhenské moře.

Gransee, město v prus. vlád. obv. postupimském, kraji rupínském, na jezeře Geronském, při Berlínské severní dráze (Berlín-Stralsund), s 3982 ob. (1890), obvodovým soudem, vyšší soukr. chlapeckou školou, továrnou na škrob, parní pilou, cihelnou a čilým zemědělstvím. Je tu krásný evang. farní kostel, pomník královny Luisy z litiny, zdi s branou historicky památnou a gotickou věží. Nedaleko u Schulzendorfu zvítězil vévoda Jindřich Meklenburský nad markrabětem Valdemarem r. 1316.

Granson [grãsõ] viz Grandson.

Grant [grent]: **1)** G. Robert Edmund, angl. zoolog (* 1793), byl prof. srovnavací anatomie v Edinburce a v Londýně. Badal s nevšedním úspěchem o srovnavací anatomii a vývojezpytu, zvláště měkkýšů a hub, vydal veliké dílo o srovnací anatomii (*Outlines of Comparative Anatomy*, Londýn, 1835 a n.) a pokusil se o třídění živočišstva na základě soustavy nervové, přidržuje se jinak typů Cuvierových.

2) G. Sir Francis, malíř angl. (* 1803 v Kilgrastonu ve Skotsku — † 1878 v Londýně). Vzdělal se na malířské akademii edinburské a prosluv po přesídlení do Londýna obrazy výjevů honebních, stal se oblíbeným malířem podobizen vznešených kruhů. Jeho obrazy, trochu mdlého sice koloritu a povrchního provedení, ale dosti půvabné, svěží a přirozené, uvedly ho r. 1841 do král. akademie, jejímž předsedou se stal r. 1866. Z jeho podobizen vynikají: podobizna královny Viktorie na koni (1841), polního maršálka lorda Elydea (1861), hraběte z Elginu (1862), Disraeliho (1863), vévody a vévodkyně z Beaufortu (1864), vévodkyně ze Sutherlandu a lorda Stanleye (1867), vévody z Buckinghamu (1873), Palmerstonova (1874), Macaulayova a j. Jeden z posledních jeho obrazů je *Skupina královská v lese skotském* (1878).

3) G. Sir James Hope, generál angl. (* 1808 v Kilgrastonu — † 1875 v Aldershotu). Vstoupil r. 1826 jako kornet do vojska, bojoval v l. 1840-42 ve válce opiové a vyznamenal se v Indii r. 1846 u Sobraonu proti Sikhům a r. 1849 u Čilianvály; r. 1854 byl jmenován plukovníkem a velitelem létacího sboru proti povstalým domorodcům, které porazil 10. pros. 1857 na Džamně a zatlačil do Nepalu. Za to jmenován generálem a velitelem vojska britského proti Číně; na bojišti tom vyznamenal se při vzetí pevnosti Tangku,

při obsazení Tien-tsinu, v bitvě u Šang-kia-vangu a 21. září 1860 u Palikaa, načež dne 13. října vnikl do Pe-kingu. Za to vysloven mu byl od obou sněmoven dík a G. jmenován r. 1861 vrchním velitelem v Madrasu; v l. 1865—1870 byl generálním ubytovatelem britské armády a od r. 1870 velitelem tábora v Aldershotu. Jeho denník spracoval a vydal Knollys *Incidents of the Sepoy war* (Londýn, 1873) a *Incidents in the China war of 1860* (t., 1875). Viz Knollys, Life of General Sir Hope G. (t., 1894, 2 sv.).

4) G. Robert, hvězdář anglický (* 1814 v Grantown on-Spey — † 1892 v Glasgowě), prof. astronomie a ředitel hvězdárny v Glasgowě. Uveřejnil mnoho pozorování asteroid a na základě pozorování v l. 1860—1881 vydal hvězdní *Catalogue of 6415 stars for the epoch 1870 deduced from observ. made at the Glasgow Univ. Observatory during 1860—1881.* Dokázal, že zatmění slunce, o němž se zmiňuje Filostratos v životopise Apollónia z Tyany, je totožné se zatměním Plutarchovým, jenž byl současníkem Apollónia. Též vydal *History of physical Astronomy* (Lond., 1852). *VRý.*

5) G. Ulysses Sidney, generál a president severoamer. (* 1822 v Point-Pleasantu, Ohio — † 1885 v Mount Mac Gregoru, New-York). Pocházel ze staré, r. 1630 v Massachusettsu se usadivší skotské rodiny a studoval na vojenské škole westpointské; r. 1843 vstoupil jako poručík ke 4. pěšímu pluku, bojoval proti Mexiku a vyznamenal se při přechodu přes šíji Panamskou, když pluk jeho ubíral se na vykázané stanoviště na pobřeží Tichého oceánu. Pro nepatrné příjmy opustil službu vojenskou a hospodařil na malé farmě jeho choti náležející a když ani tu nedocházel dostatečného výdělku, zabýval se obchodem. Na počátku občanské války žádost jeho za vyšší místo důstojnické zůstala nepovšimnuta; teprve když jako pobočník guvernéra illinoisského provedl ve velmi krátké době výcvik a organisaci nováčků, byl jmenován plukovníkem při 21. pluku illinoisském a za krátko brigádníkem. Poznav nutnost toho, aby řeka Mississippi s Ohiem a Tennesseem byla volna, postoupil, neohlížeje se na váhavého Hallecka a Buella, útočně proti konfederovaným, zmocnil se důležitého místa Paduxy a přepadl dne 7. list. generála Polka u Belmontu, tak že konfederovaní musili ustoupiti ze státu Missouri. Chtěje rozraziti postavení nepřátel mezi Columbem a řekou Cumberlandem, zmocnil se tvrze Fort Henry po krátkém bombardování a v únoru 1862 vrhl se na klíč postavení nepřátelského, Fort Donelson, kterouž pevnost 16. února donutil ke vzdání se beze všech podmínek. Za to stal se G. hrdinou dne a jmenován jest generálem dobrovolníků. Chtěje nepřítele úplně zatlačiti na jih, obsadil na Tennessee důležité místo Pittsburg-Landing; následek toho byl, že hlavní město Nashville dostalo se do rukou armády severní. Dne 6. dubna byl od Johnstona a Beauregarda v postavení svém napaden a utrpěl značnou porážku; ale druhého dne, když dostalo se mu pomoci od Buella a Lewisa Wallacea, zatlačil konfederované v krvavé bitvě na jih; na to zvítězil u Yuky a Corinthu a obrátil se na Vicksburg, aby opanovav toto důležité místo, rozrazil úplně postavení konfederovaných. Pokus jeho se zdařil; neb 3. čce 1863 po několikaměsíčním namáhavém obléhání město se vzdalo a G., chtěje úplně uvolniti plavbu po Mississippi, obrátil se proti poslední pevnosti konfederovaných na této řece, Port Hudsonu, a opanoval ji 9. čce, čímž Mississippi celý byl v rukou severní armády. Od Vicksburgu chtěl G. postoupiti proti Alabamě, ale na rozkaz Halleckův musil spěchati na pomoc generálu Rosenkranzovi, který u Chattanoogy byl od generála Bragga svírán. Dne 25. list. srazil se u místa toho s Braggem a vzav útokem důležité výšiny Missionary Ridge, porazil Bragga a opanoval celý stát Tennessee. Za zásluhy ty jmenován byl 2. bř. 1864 vrchním velitelem armády, načež odevzdav velení nad armádou západní svému příteli Shermanovi, ujal se sám velení nad armádou potomackou a postoupil do Virginie proti Leeovi, se kterým ve dnech 6.—12. května svedl řadu bojů nazvaných »v pustině«, a udržel se přes několik nehod válečných ve svých posicích. Na jaře r. 1865, když Sherman dobyl na západním bojišti znamenitých výsledků, povolal ho G. do Virginie a obrátil se proti Richmondu, kterého se dne 3. dub. zmocnil, načež Lee 9. t. m. musil kapitulovati, čímž válka byla skončena. Obdržev čestný titul generála Spojených Obcí, usadil se ve Washingtoně a v l. 1867—68 spravoval prozatímně úřad ministra vojenství. R. 1868 byl 214 hlasy zvolen za presidenta spolkového i nastoupil 4. bř. Snažil se upevniti postavení státu; neboť podporoval politiku míru a snažil se urovnati domácí poměry, různými stranami rozervané. Proto užíval často svého práva »veta«; ale neměl veliké znalosti povah lidských, tak že volíval úředníky a rádce, kteří postavení svého většinou ku svému prospěchu zneužívali. Jinak byl úmyslů poctivých a veliké pracovitosti; tak r. 1869 navrhoval prokopání šíje Panamské, provedl, že zachována byla neutralita ve válce Španělů proti povstalcům na Kubě; r. 1870 učinil návrh, aby Spojené Státy zabraly San Domingo. Podobně za něho ukončen byl Alabamský spor (v. t.) a výrokem císaře německého ze dne 21. října 1872 upraveny hranice ve prospěch Států severoamerických mezi territoriem Washingtonem a ostrovem Vancouverem (t. zv. otázka Juanská). Proto úřadování jeho docházelo obliby a při nových volbách v list. 1872 zvolen byl 300 hlasy znovu za presidenta. Snaha jeho, upraviti poměry ve službě státní, zavésti úspory ve správě a ve vydáních ročních, nebyla však dostatečně ani kongressem ani úřednictvem podporována a G. 4. března 1877 ustoupil s úřadu a vydal se na cesty po Asii a Evropě, načež r. 1882 zvolen byl předsedou společnosti k získání pomocných pramenů Mexiku, ale spekulacemi ztratil své jmění. Zanechal pečlivě a věrně psané paměti

své *Personal Memoirs* (N. York, 1885–1886, 2 sv.). Viz Badeau, Military history of U. S. G. (2. vyd. t., 1885); Jones, Lincoln, Stanton and G. (t., 1875); Larke, General U. S. G. (t., 1879).

6) G. James, romanopisec angl. (* 1822 v Edinburku — † 1887 v Londýně). Jsa synem angl. důstojníka a byv sám praporečníkem pěšího pluku, dal své zálibě proniknouti i ve svých četných románech, jichž většina jest čerpána z anglické historie, zejména z doby Stuartovců, a jež hlavně u mladších čtenářů těšily se značné oblibě. Přední z nich jsou: *The romance of war, or highlanders in Spain* (1845, 4 sv.) s jakýmsi pokračováním *Highlanders in Belgium* (1847); *Adventures of an aide-de-camp* (1848, znova 1891); *Memoirs and adventures of Sir W. Kirkaldy of Grange* (1849); *Bothwell* (1851, 3 sv.); *Jane Seton* (1853); *Frank Hilton* (1855); *The yellow frigate* (1855); *Lucy Arden* (1859); *The secret despatch* (1869); *Six years ago* (1877); *Playing* (1887, 3 sv.); *Love's labour won* (1888, 3 sv.). Vedle populárního vypravování válečných příběhů, jako podal v *British battles on land and sea* (1873) s pokračováním *Recent British battles on land and sea* (1884) nebo v *The cavaliers of fortune or British heroes in foreign war* (1859, znova 1873), pěstoval i práci ryze historickou, jak svědčí *Memorials of Edinburgh Castle* (2. vyd. 1862); *Old and new Edinburgh* (1881) a j.

7) G. James Augustus, cestovatel angl. (* 1827 v Nairnu ve Skotsku — † 1892 t.). Vstoupil do vojska východoindického, súčastnil se výpravy proti vzbouřeným Sipoyům, zejména také bitvy u Guzerátu, byl raněn u Laknó a postoupil až za plukovníka. Trvalou paměť pojistil jménu svému cestou, kterou r. 1860—63 s kapitánem Spekem vykonal k objevení pramenů nílských; podal o ní důkladnou zprávu v dílech: *A walk across Africa* (1863); *Summary of the Speke and Grant expedition* (v »Jour. of the Royal Geogr. Soc.«, 1872); *Botany of the Speke and Grant expedition* (v »Transact. of the Linnean Soc.«, 1872); *Khartoum as I saw it in 1863*. Roku 1868 provázel habešskou výpravu pod lordem Napierem a r. 1872 vystoupil ze služby.

8) G. Frederik Dent, politik sev.-amer., syn G-a 5) (* 1850 v St. Louisu), vystudoval v akademii westpointské a byl od r. 1873 ve štábě Shermanově. R. 1879 provázel otce svého na jeho cestách a v l. 1889—1893 byl vyslancem ve Vídni.

Grant-Duff [-döf] Mountstuart Elphinstone, státník angl. (* 1829 v Sattaře v Př. Indii). Vystudovav práva na universitě oxfordské, usadil se r. 1854 jako advokát v Londýně a jako kandidát strany liberální vstoupil roku 1859 do dolní sněmovny. Gladstone jmenoval ho r. 1868 státním podsekretářem úřadu indického a r. 1880 podsekretářem kolonií; v létech 1881—1886 byl guvernérem v Madrasu. Vydal své řeči: *Elgin speeches* (Lond., 1871) a mnoho studií, jako: *Studies of European politics* (t., 1866); *A political survey* (t., 1868); *Notes of an Indian journey* (t., 1876); *Miscellanies, political and literary* (t., 1878); *Foreign policy, a lecture* (t., 1880).

Grantham [grèntem], město v angl. hrabství lincolnském, na l. bř. splavného Withamu, v uzlu několika železnic, se 16.746 ob. (1891). Chrám sv. Wulframa z XIII. stol. má věž 85 *m* vys. Zdejší latinskou školu navštěvoval Newton, jemuž tu na St. Peters Hillu postaven bronzový pomník. Továrna na hospodářské stroje, obchod s obilím, sladem, dobytkem a máslem. Odtud vede průplav ku Trentu do Nottinghamu.

Granton [grentn], přístavní místo Edinburku ve skot. hrabství Mid Lothian (Edinburghshire) při Firth of Forth, 5 *km* na sevz. od Edinburku a sotva 2 *km* od Leithu, s oběma spojen železnicí, s 915 ob. (1891). Má znamenitý přístav chráněný mocnými hrázemi 966 a 945 *m*), s nábřežím a velkými loděnicemi; pravidelné spojení s Londýnem, Aberdeenem a Skandinavií, parní převoz do Burntislandu. Roku 1891 měl přístav 40 námořských lodí o 1578 tunách a zakotvilo v něm 510 lodí o 238.555 tunách; přivezeno bylo zboží za 491.118 lib. sterl., vyvezeno za 168.786 lib. sterl.

Grantova země, polární země nad severní Amerikou, mezi 81 a 83° s. š., od záp. Grónska oddělená Robeson Channelem. Poprvé ji spatřil Morton v červnu 1854, po něm dr. Hayes r. 1861 a Hall r. 1871, jenž jí dal jméno. Skutečně ohledána byla pouze angl. výpravou pod Naresem r. 1875—76 a v jižní části amer. výpravou pod Greelym r. 1881—83. Loď »Discovery« Naresovy výpravy kotvila v jihovýchodní části země (Discovery-Bai na 81° 44′ s. š., 65° 3′ z. d.) a loď »Alert« pod Naresem samým v severu G-vy z. (Floeberg Beach na 82° 27′ s. š.), nejsevernějším to bodu vůbec, kde dosud loď nějaká přistala. Odtud sledoval poruč. Aldrich severní pobřeží až k mysu Alfred Ernst na 82° 16′ s. š., 85° 33′ z. d. Nejsevernější bod G-vy z. leží na 83° 7′ s. š. Výprava Greelyova přezimovala ve Fortu Conger na Discovery-Bai, odkudž odkryl Greely r. 1882 veliké jez. Hazenovo a pohoří Garfieldovo uvnitř země a poručík Lockwood, prošed r. 1883 od Discovery-Baie ku fjordu Greelyovu, spatřil její jihozápadní cíp (mys Brainard). Na 81° 52′ s. š. shledány nejsevernější stopy bývalého obyvatelstva těchto krajů. Vegetace jest nepatrná, ze zvířeny zmínky zasluhují pižmový tur, lišky, zajíci, tuleň, husy, kajka královská, sněžný kur.

Granula (lat.), zrnéčka, nazývají se dle Altmanna zvláštní jemná zrnéčka, jež při největším drobnohledném zvětšení spatřiti lze v barevné hmotě velmi mnohých buněk živočišných; dle některých autorů považují se tato g. za prvky živočišné, jež, jsouce sdruženy v komplexy, tvoří teprve buňky. — **Granulosus** nazývá se vůbec vše, co má vzhled zrnitý i při nazírání pouhým okem i při mírném zvětšení drobnohledném, jako na př. tkaň v prvých stadiích hojení ran, vzhled mnohých buněk se svěžím protoplasmatem, zejména

pak buněčná vrstva, vystélající vnitřní povrch pouzdra vaječného follikulu (*membrana granulosa*). — Srv. Folliculus.

G., lat., zrnka, franc. *granules* [-nýl], francouzské léčivé speciality, vlastně pilulky z cukru s přísadou nějaké léčivé hmoty. Připravují se ze zrnkovaného cukru (*saccharum granulatum*), kterého se určité množství s roztokem léčiva smísí, a pak se poznovu pocukrují a někdy také obarví. Možno je nahraditi pilulkami lékáren. *Šnk.*

Granulace (z lat.) čili zrnění jest úkaz při chladnutí roztaveného kovu, při němž kov mění se v zrna. Užívá se ho u kovů, které mechanicky jest obtížno rozdrtiti. Kovy těžce tavitelné, jako na př. železo, granulují se tím, že na kov roztavený vpustí se proud páry nebo studené vody. U kovů lehčeji tavitelných stačí roztavený kov vlíti tenkým proudem do studené, mícháním v pohybu udržované vody. Látky, jichž bod tavení leží pod bodem varu vody, granulují se tím, že roztaví se pod vodou a třepá se jimi, až zchladnou (fosfor). Také lze toho docíliti třepáním pouhého roztaveného kovu nebo rychlým otáčením nádoby s roztaveným kovem, opatřené dříve uvnitř nátěrem sádrovým, křídovým nebo vápenným, roztavený kov obsahující. Takto granulují se kovy zejména strojí granulovacími. Výrobek zove se grenalie (franc. grenaille). *Vcl.*

G-ce (v obyč. mluvě živé maso, vojenské maso) v lékařství zove se nově tvořená tkaň, mající vznik svůj z tkaně rány se hojící nebo ve tkani zanícené. Granulační tkaň nalézáme nejtypičtější v hojících se defektech na povrchu těla i sliznic, ať již defekt povstal poraněním nebo jakýmkoli ohraničeným pochodem chorobným, vedoucím ku zničení určité partie postižené tkaně. Zničené částečky tkaně se odloučí a ze tkaně zdravé (jak nejlépe možno studovati v hojící se ráně nebo na hojícím se vředu) bují měkké výrůstky bradavkovité, červené nebo šedočervené, jež skládají se z mladého vaziva, opatřeného hojností nových cévek, vypučelých z původních cev praeformovaných. Granulační tkaň vyplňuje pak defekt a přeměňuje se v jizvu. Lékař takovéto g. jmenuje g-mi dobrými. Existují však i špatné, a to v ranách, které nakaženy jsou pathologickými mikroorganismy, hlavně hnisavými. G. v ráně nakažené stávají se špinavě šedými, měkkými, mazlavými, rozpadávají se a jsou dobrou půdou výživnou pro další, rychle bující generace mikrobů, jejichž produkty mohou se vstřebati a způsobiti otravu organismu (sepsi). G. tyto nutno co nejenergičtěji odstraniti, aby učinily místo g-cím dobrým. *Kml.*

G. slunce. Hledíme-li na slunce počazeným nebo temným sklem, jeví se pouhému oku povrch slunce zcela hladkým, stejnotvárným; užijeme-li však dobrého dalekohledu, spatříme za příznivých okolností, že povrch slunce vypadá drsný jako kreslicí papír. Dalekohledem velikého otvoru a zvětšení objevíme na fótosféře (svítícím povrchu slunečním), ovšem jen za velmi příznivých podmínek, jednotlivá zrna různého tvaru průměru 50 až 100 mil na půdě temnější, která dle Langleyova udání vypadají jako sněhové vločky na bělošedém sukně. Již V. Herschel je pozoroval a označil jménem »vrásky«. Později přirovnali je Nasmyth k listům vrbovým, Stone a Secchi pak k zrnům rýžovým. V době nejnovější zkoumali g. s. Langley a Huggins. Zvláště pak vyznamenal se Janssen v Meudonu u Paříže svými pracemi fotografickými. Jeho fotografie slunce průměru až i 55 *cm*, jež obdržel, sníživ dobu exposice na $^{1}/_{2000}$ vteřiny, podávají věrný obraz zrnitého povrchu fótosféry. Výsledek badání jeho jest, že na těch místech, kde látka fótosférická jest poměrně v klidu, zrna nabývají přibližně tvaru kulového, tam však, kde panují silnější proudy, zrna se prodlužují a vypadají pak jako rýžová zrna nebo listy vrbové, ano i jako vlákna. Na fotografiích těch střídají se místa (průměru 2—3 *cm*) úplně ostrá s nejasnými. Zjev ten nazývá Janssen fótosférickou sítí. Na místech ostrých jeví se zřetelně g. Janssen myslí, že nejasná místa fótosféry vznikají tím, že hledíme na ně částí ovzduší slunečního, v níž panují proudy, kdežto nad ostrými místy jest ovzduší klidné. Obrazy, jež byly získány rychle po sobě, ukazují stejné podrobnosti fótosférické sítě; obrazy však zhotovené v přestávkách 1—2 hodin jeví veliké změny. Viz Slunce. *VRý.*

Granulační nádor jest ohraničený, nově vytvořený útvar, jenž vyvíjí se ve tkani postižené nákazou některými druhy pathologických mikroorganismů (zvláště tuberkulosy, ozhřivky, aktinomykosy, infekčního skleromu [rhinosklerom], lepry, syphilis a mykósy houbovité), jež jsou s to vzbuditi ve tkani granulační útvary jako projev odporu tkaně živoucí, bránící se cizím, škodlivým vlivům. Nejznámějšími g-mi n-y jsou uzlíčky tuberkulosní v plicích a gummata či syfilitické hlívy v různých orgánech, hlavně v jatrách. Skladba g-ch n-ů jest velmi podobná granulační tkani prosté, hlavně na začátku, ale další průběh ukazuje hned odchylné vlastnosti. Kdežto granulační tkaň přeměňuje se v tuhou, bělavou jizevnatou tkaň, g. n-y infekční brzy doznávají změny regressivní, totiž takové, jimiž nově vytvořené buňky propadají úmrtí, úplnému zničení a rozpadu. U tuberkulosy a hlív syfilitických jmenujeme ten pochod sesýrovatěním, při ozhřivce, aktinomykose a j. tkaň zkapalní. Podrobnosti viz v dotyčných statích Tuberkulosa, Syphilis atd. *Kml.*

Granulační tkaň viz Granulace.

Granulární atrofie jater viz Játra (zánět vleklý).

Granulated [grenjuléted], angl., zrnitý. G. v cukrovarnictví viz Cukr, 766.

Granulit, česky také bělokámen, bělokam zvaný, jest hornina úplně krystallická, složená hlavně z bělavých nebo červenavých živců alkalických a z bezbarvého křemene, kterýmžto přimíšena bývají červená zrnka granátu a nezřídka také modrá nebo modravá

zrnka cyanitu. Sloh horniny jest rovnoběžný; na příčném lomu bývá totiž patrno, že křemen a živec činívají tenké proužky, krátké neb i velmi dlouhé, které řadí se k sobě rovnoběžně dle délky své. Na plochém lomu sloh tento se nevyskytuje. Živce alkalické bývají většinou orthoklasy. Některý **g**. mívá přimíšenu tmavou slídu či biotit, a jestli biotitu přibývá, přechází **g**. v rulu. V jiných **g**-ech vyskytuje se tmavý pyroxen; takové nabývají barvy černavé a slují **g**-em pyroxenickým. Tvrdost **g**-u činí kolem 6½, hustota 2·6 .. 2·7, u pyrox. **g**-u až 3·1. Chem. slouč. prům. asi % SiO_2 74, Al_2O_3 12, CaO 2, K_2O 5, Na_2O 3. — Geologicky **g**. náleží ku krystallickým břidlicím; jeho pravý původ není dosud s dostatek objasněn, zdá se však, že nejsou všecky **g**-u podobné horniny původu stejného. V Čechách jest rozšířen hlavně na jihu ve krajině rulové, jeden velký ostrov činí blíže Krumlova (Blanský les), jiný u Prachatic a třetí kolem Křištanova. Taktéž nacházíme horniny aspoň **g**-u podobné v rulové krajině poblíže Kutné Hory a Nasavrk ve vých. Čechách, typické **g**-y pak u Náměště a podél řeky Jihlavky v záp. Moravě, podobně v Dolních Rakousích a j. Z nejznámějších jest granulitový okršlek v saském Rudohoří. Upotřebiti lze mnohého **g**-u podobně jako žuly, zvláště do základů, na stavbu silnic a na štěrk. Dá se také dobře leštiti. Kde lze jej lámati ve plochých deskách, zhotovují z něho na př. desky na chodníky a schody. *Bv.*

Granules [-nyl] viz Granula.

Granulosa (z lat.) sluje dle Nägeliho hl. součást zrnek škrobových (pravý to škrob, k němuž nesou se všecka pozorování) vedle tak zvané škrobové cellulosy, která tvoří dle tohoto náhledu druhou, podřízenější součást škrobu a působení kyselin a fermentů lépe vzdoruje, než **g**, tak že tímto způsobem obě složky škrobu odděliti lze. Ostatně viz Škrob. *OŠc.*

Granulosus (lat.), zrnitý, viz Granula.

Granvella [granvelja]: **1)** **G**. Nicolas Perrenot, tajemník Karla V. (* 1484 v Ornansu — † 1550 v Augsburku), syn prostého kováře, vstoupil po vykonaných právnických studiích r. 1519 do služeb Karla V. a získal si svou oddanou věrností jeho neobmezenou důvěru, tak že svěřována mu byla vyjednávání s dvorem francouzským a s protestanty německými, s kterými smlouval se na sněmě ve Vormsu a v Řezně o smír.

2) **G**. Antoine Perrenot, zvaný kardinal **G**., státník špan. (* 1517 v Besançonu — † 1586 v Madridě), syn před., studoval v Paříži, Padově a v Leoně a vynikal bystrostí ducha, hlubokými vědomostmi, diplomatickou obratností a vřelou oddaností ke Karlu V. a k Filipu II. Ve 14. roce věku svého byl papežským protonotářem, ve 23. roce biskupem arraským; po skvělé řeči na koncilu Tridentském, ve které hájil Karla V. proti politice francouzské, jmenován byl od Karla V. státním radou a po smrti otcově jeho nástupcem a hlavním jednatelem s protestanty německými. Když Karel V. vzdal se v Brusselu vlády, doporučil **G**-lu svému synu Filipu II., který na jeho radu jmenoval Marketu Parmskou vladařkou nizozemskou a **G**-lu členem soukromé rady, kterou nové vladařce k ruce dal. **G**. získal si za krátko plnou důvěru Marketinu; r. 1560 stal se arcibiskupem malínským a r. 1561 kardinálem a vládl skoro sám. Proto strana Viléma Oraňského spatřovala v něm původce nařízení Filipových o rozmnožení biskupství, zavedení inkvisice a výnosů proti protestantům a proto usilovala o jeho odstranění. Nepřátelství to vnášeno jest i do lidu a **G**. napadán jest pamflety a hanobením všelikým, ano 11. března 1563 podepsali a podali Vilém, Egmond a Hoorn obžalobu Filipovi, ve které dokazovali, že **G**. osobuje si neobmezenou moc v zemi. Filip II. váhal dlouho, až konečně 22. led. 1564 ho odvolal, načež **G**. odebral se do Besançonu, kde oddal se studiu, ale nevzdal se politické činnosti úplně, zůstávaje ve stálém styku s Filipem II., jak ukazuje jeho 80 svazků *Papiers d'état*, z nichž Guizot vydal výbor pod názvem *Documents inédits pour l'histoire de la France* (Paříž, 1841). R. 1570 byl **G**. od Filipa jmenován vyslancem v Římě, kde umluvil s papežem a Benátčany spolek proti Turkům, na to spravoval moudře a šťastně Neapolsko, až r. 1579 od Filipa byl povolán do Madridu, kde převzal řízení kabinetu a dal politice španělské nový směr; neboť podporování Guisů ve Francii, opanování Portugalska a trvalé obsazení Milánska jest jeho dílo. R. 1584 zvolen byl za arcibiskupa besançonského, zemřel však po dvou létech a pochován byl v Besançoně. Kromě výtahu Guizotova výbor jeho korrespondence a akt uveřejnil Weiss *Papiers d'état du Cardinal* **G**. (Paříž, 1841—61, 9 sv.) a Poullet a Piot *Corresp. du Cardinal* **G**. *1565—86* (Brussel, 1878—90, 8 sv.). *Bka.*

Granville [granvil], hl. město kant. ve franc. dep. Manche, arr. Avranches, při ústí Bosqu do Kanálu, stanice Záp. dráhy (Paříž-**G**.), s 12.721 ob. (1891). Skládá se z původního města hořejšího, opevněného, na strmém výběžku do moře, mysu Lihou, a města dolejšího, soustřeďujícího všechen obchodní ruch. Sídlo konsulátů předních mocí námořních. Kostel z XII., XVI. a XVII. stol., gotický se zbytky původního románského. Jeden z důležitých přístavů franc. (2 zátoky), upravený pro lodi o ponoru 11—12 *m*, mající stálé parníkové spojení s ostr. Jersey; r. 1892 zakotvilo tu 592 lodí o 62.091 t. Mořské a minerální lázně s krásným kasinem. Obyvatelstvo živí se obchodem (dovoz uhlí, klad, dehtu, obilí, lanoví, potravin, bavlněného zboží, vývoz vajec, ječmene, železných rud, volů, skopců, žuly a j.), rybářstvím pobřežním a výpravami na tresky k Novému Foundlandu, lovem ústřic, výrobou rybího tuku, chemikálií, konserv, moštových pálenek, těžením ze žulových dolů chauseyských a dobýváním mořské trávy. — Město, vzniklé již ve XII. stol., bylo r. 1437 obsazeno a opevněno od Angli-

čanů, ale r. 1441 zmocnili se ho zase Francouzi. Bylo pak častěji ještě obléháno, r 1695 od Angličanů, při čemž zapáleno, r. 1793 od Vendéjských a r. 1803 od Angličanů, po obakráte marně.

Granville [grenvil] George Leveson-Gower, hrabě, státník angl. (* 1815 v Londýně — † 1891 t.). Zahájil svou činnost r. 1835 jako attaché svého otce při vyslanectví pařížském, kde však pobyl jen krátce. R. 1836 zvolen byl do parlamentu za Morphet a jeho dráha životní jest od té doby určována padáním a stoupáním strany liberální. R. 1840 obdržel místo státního podsekretáře v zahraničném ministerstvě kabinetu Melbournova, s nímž r. 1841 odstoupil, jsa téhož roku opět volen do parlamentu za Lichfield. Postoupiv r. 1846 po smrti svého otce do sněmovny lordů, kde vystupoval jako horlivý zastance svobodného obchodu pro zrušení obilních zákonů, jmenován byl t. r. vrchním lovčím a v květnu r. 1848 místopředsedou obchodního úřadu. R. 1851 byl předsedou výboru pro světovou výstavu a stal se v prosinci t. r. nástupcem Palmerstonovým v ministerstvě věcí zahraničních až do 21 ún. 1852; v tom úřadě hájil proti státům pevninským právo uprchlíků, hledati útulek v Anglii. Po krátké vládě ministerstva Derbyova zaujal v koaličním ministerstvě předsednické křeslo tajné rady od r. 1852—54 a zůstal pak v ministerstvě jako kancléř vévodství Lancasterského; od r. 1855 byl leaderem sněmovny lordů a byl r. 1856 vyslán jako zvláštní zástupce vlády ke korunovaci Alexandra II. do Petrohradu. V kabinetě Palmerstonově svěřeno mu od r. 1859 znova předsednictví tajné rady, jež podržel až do pádu kabinetu r. 1866, snaže se marně po smrti Palmerstonově nahraditi ho v úřadě prvního ministra. R. 1862 předsedal výboru druhé světové výstavy. Ve sněmovně lordů přejal však úplně vedení strany liberální. Pod Gladstonem, od r. 1868, byl nejprve ministrem osad, pak po smrti Clarendonově r. 1870 ministrem zahraničních záležitostí. Svým pochybným chováním ve válce francouzsko-německé, v níž přes přijatou neutralitu Anglie nechal zásobovati franc. vojsko zbraní a franc. loďstvo uhlím, jakož i svou povolností vůči Rusku v otázce černomořské a vůči Severoamerickým státům ve sporu alabamském přispěl mnoho k pádu kabinetu Gladstonova r. 1874. Po 6 let řídil ve sněmovně lordů ostrou opposici proti vládě Beaconsfieldově. R. 1880 nabízeno jemu a Hartingtonovi utvoření nového kabinetu, na to však nepřistoupili; v sestaveném potom novem kabinetě Gladstonově svěřeny mu opět zahraničné záležitosti, ač pod rozhodujícím vlivem ministerského předsedy. G-ova opatření v otázce afgánistánské a egyptské způsobila osamocení Anglie, a konservativci vytýkali mu ostře, že uznal v Africe sféry zájmové. Měl proto i tenkráte značný podíl na pádu kabinetu r. 1885. Byl ještě od ledna do července r. 1886 ministrem osad v novém kabinetě Gladstonově, ale pro porušené zdraví opustil kolbiště politické až do své smrti.

Gränzdorf: 1) G., ves v Čechách, hejt. Jilemnice, okr. Roketnice, fara a pš. Roketnice Dolní; 48 d., 19 č., 302 n. obyv. (1890), tkalcovství.

2) G., ves v rak. Slezsku, hejt. Frývaldov, okr. a pš. Javorník, fara Wilmsdorf Nový; 42 d., 222 ob. (1890).

Gränzendorf viz Grenzendorf.

Gränzgrund viz Hraničná.

Grão viz Grain.

Grao ve Špan. viz Villanueva del G.

Grão-Para viz Para.

Graphic [grefik], angl., londýnský illustrovaný týdenník pro literaturu, umění, vědu a otázky dne. Založen byv 4. prosince 1869, zaujal brzy hlavně svou částí illustrační místo mezi nejpřednějšími listy svého druhu. Nyní vychází nákladem kolem 200.000 výtisků, barevné číslo vánoční přes ½ mill. Majitel Baines & Comp. Od r. 1890 vychází jako illustrovaný politický bezbarvý denník *Daily G.*

Graphis Adans, velice zajímavý rod lišejníků korovitých z čeledi *Graphideae*. Stélka jest vyvinuta v podobě jemného, bělavého povlaku, jenž zejména na listnatých stromech dodává kůře malebného, skvrnitě pestrého zbarvení (ač i některé jiné lišejníky podobnou stélkou se vyznačují). Plody jsou černé, čárkovité, rozličně zprohýbané a někdy všelijak shloučené, tak že napodobí někdy nápadně tvary čínského písma. Výtrusy jsou podlouhlé, pupám podobné, bezbarvé, příčmo několikráte přehrádkované. *EBr.*

Grapholitha Tr., rod motýlů drobných z čeledi obalečů (*Tortricidae*). Na zadních křídlech vzniká žilka 5., podál žilky 4., 6. a 7. vznikají v jednom bodě a směrem ku kraji se rozbíhají; žilka 5. jest dosti rovná, daleko vzdálená žilky 4.; hruď nemá chumáčů chloupků; rovněž zadní holeně nemají chvostků chloupkových. Housenky jsou 16nohé a žijí buď ve svinutých listech anebo v pupenech, plodech i nádorech. Z obou podrodů sem patřících, totiž *Paedisca* Ld. a *Semasia* HS., žije v Čechách 67 druhů (v prvém 33, v druhém 34). Z důležitějších G. *nebritana* Tr., obaleč hrachový, má přední křídla olivově hnědá, v konečné třetině červenavě zlatolesklá, při kraji předním bíle a černohnědě žíhaná, se dvěma modrými žlutavě stříbrolesklými čarami kovovými ve světle žlutém černě čárkovaném úhlu vnitřním. Dorostlá housenka jest asi 8·75 *mm* dlouhá, bledozelená s tmavou hlavou, štítem šíjovým, nohami a štítkem řitním. Žije v luscích hrachových, jež, když dospěla, opouští a zhotovuje si v zemi pouzdro, ve kterém přezimuje. Teprve na jaře se zakuklí; v květnu pak lítá dospělý motýl. Samička snáší vajíčka na docela mladé lusky. G. *dorsana* F., o. měsíčitý, jest předešlému podoben, liší se však nápadně bílou měsíčitou skvrnou na křídlech předních. Jeho housenka jest spíše oranžově žlutá. Druh ten není tak hojný jako předešlý, ale oba jsou stejně

škodlivé. Housenky vyžírají zrna hrachová a mohou sklizeň značně poškoditi. G. *funebrana* Tr., o. **švestkový**, má přední křídla šedohnědá, šedí pomíšená a na úhlu vnitřním popelavou, mdle lesklou a jemně černě tečkovanou skvrnu; proužky na předním kraji slabé; třásně olověně šedé. Létá v květnu až srpnu. Samička snáší vajíčka na mladé švestky. Housenka narůžovělá vyžírá maso okolo pecky. Dospěvši vylézá a zapřádá se v mechu i pod kůrou. *Kpk.*

Graptodera viz Dřepčíci.

Graptolity (*Graptoloidea*, viz přílohu) jest vymřelá skupina slimýšů polypovitých (*Hydroidea*), která nejblíže asi jest žijící čeledi *Calyptoblastea*. Trsy jsou buď jednoduché, čárkovité, buď rozvětvené. Pokožka trsu (*hydrosoma*) skládá se ze tří vrstev chitinových, z nichž střední vrstva bývá nejmohutnější. Vrstvy ty jsou buď hladké, buď příčnými vráskami ozdobené. Čeleď *Retiolidae*, která i jinak od pravých G-tů se liší, má pokožku, jejíž 2 vrstvy tvoří zvláštní síťkovinu, třetí pak vyvinuta jest v podobě jemné krycí vrstvy. Trsem G-tů probíhá rovná nebo prohnutá, tu jednoduchá, tu rozvětvená osa (*virgula*), která trsu pevnosti dodává. Osa ta jest celistvá, výjimkou dutá. Podél osy rovnoběžně prochází nerozdělená chodba, všem buňkám společná. Po jedné straně chodby té postaveny jsou četne, šikmo k ose nakloněné, sáčkovité buňky (*hydrothecae*), které touto chodbou spolu souvisí. Na vnějšek buňky ústí buď otvorem jednoduchým, obyčejně poněkud zúženým, nebo složitějším a rozličně trnem ozdobeným. Buňky bývají stejné a jen směrem ke zpodnímu konci se znenáhla menší. Obyčejně jsou buňky tak blízko vedle sebe, že trs jest pilovitě vyřezán, někdy jsou od sebe více vzdáleny (*Rastrites*, viz tab. obr. 23.). Umístění buněk jest různé: 1. Osa má jen jedinou řadu buněk (*Monoprionidae*). 2. Po obou stranách osy jest po jedné řadě buněk (*Diprionidae*). Dvouřadové tvary dlužno považovati za srostlé ze dvou jednořadových. 3. Přechodní stupeň, kde buňky jsou s počátku ve 2 řadách, později se však spojují v řadu jedinou (*Monodiprionidae*). Zpodní část trsu bývá buněk prosta a zove se stvolem (*funiculus*); při něm bývá počáteční část, embryonální hrotec (*sicula*). Hrotec tvoří u jednoduchých dole malé křídlo, u rozvětvených osten dýce podobný. Ve společné chodbě G-tů byl bezpochyby coenosark, v buňkách pak jednotliví polypi. Často nalézány bývají i pohlavní buňky (*gonangie*) v podobě vejčitých neb i hranatých, všelijak protáhlých váčků (tab. obr. 11. a 14.). Dále považují se i ojedinělé schránky chitinovité, uváděné pod jménem *Dawsonia*, za vaječné vaky G-tů.

Otisky G-tů patří mezi nejdůležitější zkameněliny útvaru kambrického a silurského. Pokožka přeměněna bývá obyčejně v uhel neb pyrit anebo zvláštní křemičitan (*Gümbelit*). V břidlicích bývají sploštělé, kresbám tužkovým podobné, ve vápencích jsou plné. Za živa nepřirůstali, nýbrž pohybovali se volně v moři, ježto stvol nemá nikdy stop po koříncích. V poslední době hlavně ve švédském a pak i v anglickém a francouzském silurském útvaru bylo možno stanoviti četné obzory, vyznačené některými typickými zástupci této skupiny. V českém silurském útvaru počínají G. již zpodním silurem a to ve vrstvě $d_1\beta$. Největší rozšíření mají však v liteňských břidlicích řečených graptolitových, kde možno, jak se podobá, rozeznati 3 obzory: 1. pásmo diplograptové s druhy: *Monograptus Boecki, Halli, Rastrites Linnéi, Diplograptus ovatus* a *palmeus*: 2. pásmo priodonové s *Mon. priodon* a *Cyrtograptus Murchisoni* a 3. pásmo colonové s *Mon. colonus* a *testis*.

Z oddělení Monoprionidae jest nejrozšířenější rod *Monograptus* s trsem jednoduchým, rovným nebo zahnutým, neb i do spirály zatočeným. Z Čech popsáno 38 druhů ze souvrství *E*, z nichž nejobyčejnějším zjevem jest *M. priodon* (tab. obr. 12.) *bohemicus, Boecki* a j. *Rastrites* s chodbou velmi úzkou a s buňkami od sebe oddálenými; z Čech známy 4 druhy, příklad *R. Linnéi* (tab. obr. 23.). *Cyrtograptus* má trs zahnutý a na straně buňky nesoucí větve. *Cyrt. Murchisoni* (tab. obr. 19.). *Didymograptus* má trs beze stvolu a ve 2 větve rozdělený. Ze souvrství *D* v Čechách uvedeno 15 druhů (tab. obr. 21.) *Tetragraptus* se stvolem ve 4 větve rozděleným. Jediný druh v souvrství *D* z Čech známý. *Dichograptus* s 8 větvemi znám u nás rovněž jediným druhem. — Z oddělení *Diprionidae* jest nejdůležitější rod *Diplograptus*, který ve zpodním siluru našem 11 druhy jest zastoupen (tab. obr. 2., 3., 20.), dále *Climacograptus*, jehož ze souvrství *D* z Čech uvedeny byly druhy 2. Rod *Phyllograptus*, složený ze 4 hřbetem k sobě přirostlých větví jednořadových, jest známou zkamenělinou ze zpodního siluru amerického. — V oddělení *Monodiprionidae* jest u nás rod *Dicellograptus* v souvrství *D* zastoupen 1 druhem. Čeleď *Retioloidea* liší se od pravých G-tů tím, že nemá hrotce a že někdy má v jednom trsu 2 osy. Hlavní zástupce jest rod *Retiolites*, jehož u nás nalézáme 2 druhy. — Srv. Barrande, Graptolites de Bohême (1850); Lapworth, Notes on British Graptolites (1873); Hall, Graptolites of the Quebec group (1865); Nicholson, Monograph of British Graptolitidae (1872); Tullberg, Skånes Graptoliter (1882—83); Törnquist, Undersökningar öfver Siljansom-rådets Grapt. (1891); J. Perner, Studie o českých G-tech (1894—95). *Pa.*

Gras [grà]: **1)** G. Basile, generál franc. (* 1836 v Saint-Amans-de-Pellazel). Získal si jakési jméno zdokonalením a opravením ručnice Chassepotovy z r. 1866 pode jménem »ručnice vzoru 1874« (*fusil modèle 1874*), také ručnice G-ovy (viz Grasovka). Byv před r. 1874 kapitánem a professorem na normální škole polní střelby v Châlonsu, postupoval po zavedení této ručnice rychle až za brigádního generála. Roku 1888 jmenován inspektorem továren na zbraně a velí teď dělostřelectvu 6. armád. sboru.

Graptolity.

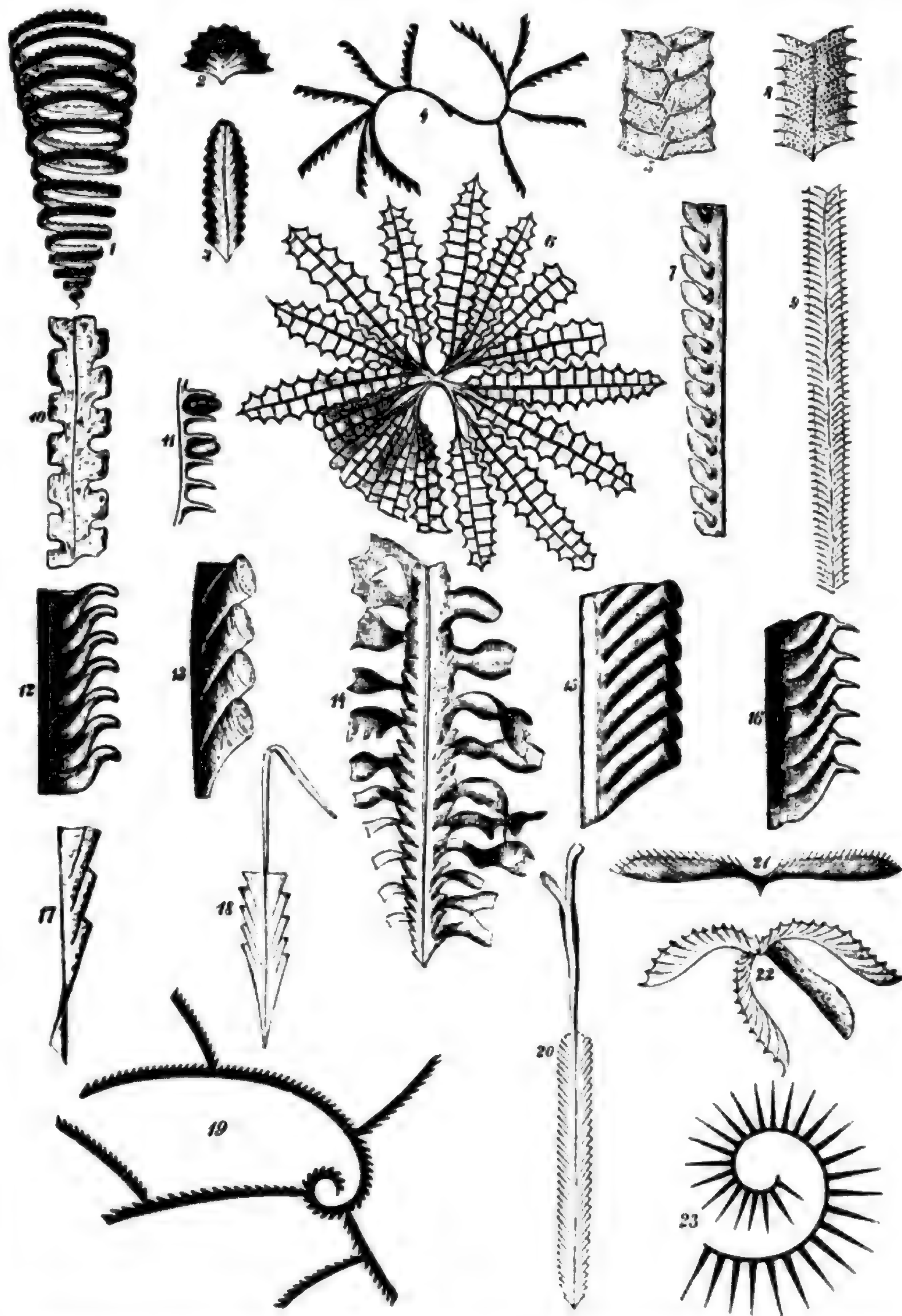

1. *Monograptus turriculatus.* — 2. *Diplograptus folium.* — 3. *Diplograptus palmeus.* — 4. *Coenograptus gracilis.* — 5., 8. a 9. *Retiolites Geinitzianus*, pohledy s obou stran. — 6. *Retiograptus Eucharis.* — 7. *Monograptus vomerinus.* — 10. *Climacograptus teretiusculus.* — 11. *Monograptus Sedgwicki* s dvěma buňkami pohlavními. — 12. *Monograptus priodon.* — 13. *Monograptus bohemicus.* — 14. *Diplograptus pristis* s četnými buňkami pohlavními. — 15. *Monograptus Roemeri.* — 16. *Monograptus colonus.* — 17. *Monograptus gregaria*, dolení část s hrotcem. — 18. *Diplograptus cometa* s volnou osou. — 19. *Cyrtograptus Murchisoni.* — 20. *Diplograptus palmeus* s volnou částí osy. — 21. *Didymograptus pennatulus.* — 22. *Tetragraptus bryonoides.* — 23. *Rastrites Linnei.*

Tiskem J. Otty v Praze.

2) G. **Felix**, básník provenç. (* 1844 v Malemortu ve Vaucluse), strávil mládí na venku a záhy, hlavně působením básně Mistralovy »Mirèio«, přilnul k písemnictví novoprovençálskému. Studoval pak několik roků v malém semináři sainte-gardském, přišel pak do Avignonu a psal tu r. 1865 první své verše pro sborník »Armana prouvençau«. Do Felibrige vnesl G. tón republikánský, protestující, svobodomyslný. Nedlouho po tom zakázáno provozovati jeho politickou komédii *Carmagnolu*, jež byla připsána katalonskému básníku donu V. Balaguerovi. Odtud stále účinněji zasahal do kulturního a literárního hnutí novoprovençálského z Villeneuve lès-Avignon, kdež se usadil; r. 1874 byl referentem květných her při stoletém výročí Petrarkově a r. 1875 v Aptu. R. 1876 uveřejnil epopeji z venkovského života *Li Carbounié*, která kromě hrdinných podniků Reginela a lásky jeho k Annonciadě maluje hlavně barevně a sytě krajinu ventouxskou. Báseň přeložena byla do španělštiny Caretou y Vidal. R. 1882 vyšla druhá epopeje G-ova o 12 zpěvích s námětem historickým, *Tolo{a*, malující slavný zápas a hrdinský pád Jihu ve XIII. věku. Epos toto jest úměrnější prvého. R. 1887 vyšlo jeho *Romancero*, nejzdařilejší plod jeho poesie, řada to epických romancí, malujících sytě nejrůznější případy lásky provenç. a zachycující při tom šťastně tón zpěvů lidových. Po té obrátil se G. k próse, méně dotud pěstěné, a vydal r. 1891 povídky *Li Papalino*, plné barevného a smyslného žáru, hrající na papežském dvoře avignonském. R. 1891 zvolen byl po Roumanillovi za capoulié (velmistra) Felibrige. Napsal také historický román *Li rouge dou miejour*, syté a barvité obrazy, věrně vystihující koloritem revoluci avignonskou, a několik komédií prósou psaných, dotud nevydaných. G. je z předních básníků novoprovençálských. Vyniká mohutností a vášnivostí temperamentu a spojuje často primitivní barbarskou prudkost s raffinovanou smyslností. Je smírčím soudcem v Avignonu.

Grasberger Hans, něm básník a kritik umění (* 1836 v Obdachu ve Štýrsku), studoval práva ve Vídni, r. 1859 podnikl cestu do Jerusalema a l. 1867—73 trávil v Italii, ponejvíce v Římě, za studiemi uměleckými. Od r. 1870-82 byl referentem umění v staré »Presse«, mimo to přispíval v létech šedesátých do »Österr. Volksfreund« a až do roku 1893 do »Deutsche Zeitg.« K jeho činnosti kritické pojí se práce *Die Gemäldesammlung im kunsthistorischen Hofmuseum* (Vídeň, 1892). Z básní uveřejnil: *Sonette aus dem Orient*, původně pod pseudonymem Birkenbühl (Šaffhúzy, 1864; posl. vyd. Lip., 1894); *Singen u. Sagen* (Víd., 1869); *Le rime di Michelangelo, in Nachdichtungen* (Brémy, 1872); *Aus dem Carneval d. Liebe* (Štutgart, 1873); v dialektu štýrsko-korutanském *Zun Mitnehm* (Vídeň, 1880); *Nix für unguet* (Lip., 1884); *Plodersam* (t., 1885) a studii *Über Dialekt u. Dialektdichter* (v díle »Die österr.-ung. Monarchie in Wort u. Bild«). Mimo to psal novelly: *Aus d. ewigen Stadt* (Lip., 1887); *Allerlei Deutsames* (t., 1888) a j.

Grasbrook viz Hamburk.

Grasenau viz Kranešov.

Grasengrün, ves v Čechách, hejt. a okr. Karl. Vary, fara a pošta Ostrov; 50 d., 10 č., 371 n. o. (1890), 1tř. šk. Část obce jmenuje se Fuchsloch.

Graser Johann Bapt., paedagog něm. (* 1766 v Eltmannu v Dol. Francích — † 1841 v Bayreuthu), byl nejprve prof. theologie na universitě v Landshutu, od r. 1810 vládním a vrchním školským radou, r. 1825 dán na odpočinek. Hlavním dílem svým *Divinität oder Prinzip der einzig wahren Menschenerziehung* (Bayreuth, 1810, 3. vyd. 1830) stojí zcela na půdě filosofie Schellingovy. Obzvláštní pozor věnoval výchově hluchoněmých a žádal, by každému učiteli školy obecné výcviku ve výchově té se dostalo. Sem připadají jeho práce *Der durch Gesicht- u. Tonsprache dem Leben wiedergegebene Taubstumme* (Bayreuth, 1829, 2. vyd. 1834) a *Die Erziehung der Taubstummen in d. Kindheit* (Hof, 1843). — Srv. Leisker, Die Paedagogik G-s (Lip., 1879).

Grashey Hubert, lékař něm. (* 1839 v Grönenbachu). Lékařství vystudovav ve Vircpurku, ve Vídni a v Berlíně, stal se ředitelem okresního ústavu pro choromyslné v Deggendorfu, professorem ve Vircpurku a r. 1886 prof. psychiatrie a ředitelem hornobavorského ústavu pro choromyslné ve Mnichově, kdež dosud působí. Napsal: *Die Wellenbewegung elastischer Röhren und der Arterienpuls des Menschen sphygmographisch untersucht* (1881).

Grashof Franz, inženýr a spis. něm. (* 1826 v Düsseldorfu — † 1893 v Karlsruhe). Navštěvoval průmyslovou školu v Hagenu a vstoupil r. 1844 do král. ústavu průmyslového v Berlíně, kde studoval hlavně mathematiku, fysiku a stavbu strojů. R. 1849 vstoupil jako volontér na hamburskou obchodní loď, obstarávající spojení s Perským zálivem a Vých. Indií, kdež setrval plné 3 roky. Pak oddal se studiím znova a r. 1854 převzal vyučování mathematice, mechanice a stavbě strojů na král. průmyslovém ústavu v Berlíně. Jmenován také ředitelem cejchovního úřadu. R. 1863 přijal po Redtenbacherovi stolici mechaniky a theoretického strojnictví na polytechnice v Karlsruhe. G. působil při založení spolku něm. inženýrů r. 1856 a stal se prvým jeho ředitelem, archivářem, jednatelem a redaktorem časopisu »Zeitschrift des Vereines deutscher Ingenieure«, do něhož psal četná vědecká pojednání. Mimo to sepsal: *Festigkeitslehre mit besond. Rücksicht auf die Bedürfnisse des Maschinenbaues* (Berlín, 1866, 2. vyd. pod tit.: *Theorie der Elastizität und Festigkeit mit Bezug auf ihre Anwendungen in der Technik*, t., 1878); *Theoret. Maschinenlehre* (1. sv. *Hydraulik nebst mechan. Wärmetheorie u. allg. Theorie d. Heizung*, Lip., 1875; 2. sv. *Theorie der Getriebe u. d. mechan. Messinstrumente*, 1883; 3. sv. *Theorie der Kraftmaschinen*, 1890); mimo to pořídil 5. a 6. vydání Redten-

bacherova díla »Resultate für den Maschinenbau« (Heidelberg, 1870 a 1875) s doplňkem: *Resultate aus der mechan. Wärmetheorie.* — G. jmenován r. 1879 členem prvé komory, r. 1860 propůjčila mu universita roztocká i čestný titul doktora a vyznamenán i několika řády. Náležel mezi přední odborníky na poli theoretické mechaniky a spisy jeho mají trvalou cenu vědeckou. *Vcl.*

Graslitz viz Kraslice.

Grasmere [grésmír], ves v angl. hrabství westmorelandském, 5 1/2 *km* záp. od Ambleside, s 1016 ob. (1891). Leží rozkošně poblíž stejnojmenného jezírka (1 1/2 *km* dl., 1 *km* šir., až 55 *m* hlub., uprostřed ostrůvek), jež jest východištěm četných horských partií. Na hřbitově pohroben básník Wordsworth († 1850), jenž zde žil v l. 1799—1808 a téměř každé místečko v okolí opěval.

Grasovka, vojenská ručnice, zavedená r. 1874 ve Francii u pěchoty, jízdy i námořnictva místo neosvědčivší se chassepotky, jíž jinak velmi se podobá. Ráž 11 *mm* byla podržena, avšak papírová nábojnice nahrazena pevnou kovovou. Tím zaměněna také jehla chassepotky silným zápalníkem. Tvar závěru zůstal sice nezměněn, ale zámek zařízen tak, že se při otočení závěru k vůli otevření jen částečně, při zavírání komory však úplně natáhne. R. 1886 přijata pro franc. armádu opakovačka 8 *mm* s týmž skoro závěrem a zámkem jako u g-ky. *Bs.*

Grass Philipp, sochař (* 1801 ve Wolxheimu u Strassburku — † 1876 ve Strassburku), žák Ohmachtův a Bosiův. Známým stal se sochou *Susana vystupující z lázně* a sochou *generála Klebera* ve Štrasburku. Od r. 1837 pracoval na štrasburském dómě a sice na jižním postranním portálu (*Erwin ze Steinbachu a jeho dcera Sabina*), na západní frontě (*Poslední soud*) a na jiných místech. Také v kostele sv. Severina v Paříži jest od něho socha P. Marie z r. 1842. *J-k.*

Grassalkovics z Gyaraku [-kovič z ďaraku], knížecí rodina uher. původu chorvatského, jejíž zakladatel G. Antal (* 1694 v Nermény — † 1771) byl chudým studentem, ale schopnostmi svými a přízní Marie Terezie postoupil k vysokým důstojenstvím a nabyl velikého bohatství. Za účinnou pomoc při vyjednávání o přijetí Františka lothrinského za spoluvladaře jmenován byl vrchním županem novohradským, praesidentem dvorské komory, povýšen r. 1751 do stavu hraběcího a obdarován statkem »Jedlové« (Gödöllö). Jeho vnuk G. Antal III. (* 1771 — † 1841) získal titul knížecí pro hlavu rodiny, zemřel však bezdětek.

Grasseloth viz Čínská tráva.

Grasse [gràs], hl. město arrond. ve franc. depart. Alpes-Maritimes, vystavěné amfitheatrálně na již. stráni Rocavignonu, 325 *m* n. m., při dráze Lyonské (odbočka Cannes-G.) a Jižní (trať Meyargues-Nice), s podnebím velmi lahodným, jež vábí sem v zimě množství cizinců, a se 14.015 ob. (1891). Jest zde obchodní soud, obecní gymn., nižší seminář, hospodářská škola, veřejná knihovna (přes 13.000 sv. a drahocenné rukopisy), depart. vězení. Pozoruhodny jsou starobylá radnice, býv. to palác bisk., s římskou věží, býv. kathedrála z XII. a XIII. stol., opravená v XVII. stol., románská kaple sv. Hilaria, kaple špitální s 3 obrazy Rubensovými, promenáda »Cours« s mramor. obeliskem. Hlavní zajímavostí a zdrojem výživy jest pramen mírně železitý, dávající kraji bujnou vegetaci a umožňující pěstění květin (pro výrobu voňavek), pomorančovníků, citroníků a oliv. Odtud továrny na voňavky a essence (počtem asi 60, průměrná roční spotřeba růží 930.000 *kg*, květů pomoranč. 1,860.000 *kg*) a výroba olejů. Mimo to kvete zde cukrářství, mydlářství, přádelnictví, hedvábnictví, hrnčířství, košikářství. Mramorové doly. — Původem svým sáhá G. do prvních stol. středověku, bylo několikráte od Saracénů pobořeno, ve XII. stol. se opět vzmohlo; r. 1245 přeloženo tam biskupství z Antibesu a zůstalo až do r. 1790. R. 1536 dal František I. město zbořiti, aby nebylo oporou Karlu V. R. 1746 bylo dobyto vojskem rak. a po nějaký čas hl. stanem gen. Brauna.

Grässe Johann Georg, bibliograf a liter. historik něm. (* 1814 v Grimmě — † 1885), studoval v Lipsku filologii a usadil se v Drážďanech, kde se stal (1848) inspektorem král. mincovního kabinetu, r. 1861 ředitelem sbírky porculánové a r. 1864 ředitelem zeleného sklepení. Čistě bibliografické práce jeho jsou: *Lehrbuch einer allgemeinen Litterärgeschichte aller bekannten Völker der Welt* (Lipsko, 1837 až 1860), z čehož pořízen přehlednější výtah pod názvem *Handbuch d. allgem. Litteraturgeschichte* (Drážďany, 1844—50); *Bibliotheca magica* (Lipsko, 1843); *Bibl. psychologica* (t., 1845); *Trésor des livres* (t., 1857—1867, dopl. 1869). K jeho badatelským pracem o středověku náleží: *Die Sage von dem ewigen Juden* (Drážďany, 1844); *Die Sage vom Tannhäuser* (t., 1846, 2. vyd. pod tit. *Der Tannhäuser und ewige Jude*, 1861); *Beiträge zur Litteratur u. Sage d. Mittelalters* (t., 1850); *Sagenschatz des Königr. Sachsen* (t., 2. vyd. 1874); též přeložil *Gesta Romanorum* (t., 1842) a opatřil kritické vydání »Legenda aurea« Jakuba a Voragine (t., 1846). Jako sběratel pověstí vydal mimo jiné *Sagenbuch d. preuss. Staates* (Hlohov, 1866—71); *Nord u. Süd* s Asbjörnsonem (Drážďany, 1858); *Jägerbrevier* (2. vyd. Víd., 1869); *Die Quelle d. Freischütz* (Drážď., 1875). Mimo to napsal *Handbuch d. alten Numismatik* (Lip., 1853); *Beitr. zur Gesch. d. Gefässbildnerei* (Drážďany, 1853); *Guide de l'amateur d'objets d'art et de curiosité* (t., 2. vyd., 1876); *Guide de l'amateur de porcelaines et de poteries* (tam., 7. vyd. 1885); *Der beschreibende Katalog d. grünen Gewölbes* (t., 5. vyd. 1881); *Der beschr. Katalog d. königl. Porzellansammlung* (tam., 1874).

Grasset, ves v Čechách, hejt., okr., fara a pš. Falknov; 69 d., 488 n. ob. (1890), 2tř. šk., alod. statek Ervína hr. Nostice-Rieneka, mlýn, cihelna a hnědouhelné doly. Dobývala se zde železná ruda.

Grasset [grasé]: **1)** **G.** Joseph, lékař franc. (* 1849 v Montpellieru). Lékařství vystudoval ve svém rodišti, působil tu nejprve jako nemocniční lékař, r. 1871 stal se prof. therapie a farmakologie, r. 1886 prof. lékařské kliniky. Napsal *Traité pratique des maladies du système nerveux* (1881, 4. vyd. 1894) a v časopisech odborných četné články o lokalisacích mozkových funkcí, afasii, nemocech zaživadel a dychadel a j. Mimo to ještě *Madame de Choiseul et son temps* (1874); *Fonsagrives, sa vie et son oeuvre* (1885).

2) **G.** Eugéne, vynikající dekorativní umělec franc. (* 1850 v Lausanně), studoval architekturu, vykonav však cestu do Egypta, rozhodl se pro obor dekorativní a provedl celou řadu předloh pro práce textilní a tapety. Umělecký průmysl zvelebil novými uměleckými formami a motivy, podávaje návrhy truhlářům, zámečníkům a j. řemeslníkům. R 1881 poprvé vystoupil jako illustrátor a vydáním *Quatre fils Aymon* nabyl rázem nejlepší pověsti. Následovala řada illustrací k *Le petit Nab, Jean de Figues* a j. Nejznámějším stal se však **G.** malbami na skle, mezi nimiž vyniká okno s Pannou orleánskou v Orleáně a 6 oken s malbami svatých v St. Lô. Mistrem osvědčil se i v reklamních plakátech. Provedl též velký počet návrhů pro vazby knih a vystavil řadu olejových i aquarellových krajin z okolí Paříže a z Pyrenejí, západy slunce a fantastické skupiny. *J-k.*

Grassi: **1)** **G.** Giovanni Batista, malíř ital. z Udiny (ze XVI. stol. — † po r. 1578). Podléhal vlivu Pordenona a později Michelangela. Od něho jest oltářní obraz v kostele S. Cristoforo v Udině z r. 1550, fresky (nyní přemalované) v sále tamějšího kastelu (*Dobývání Aquileje*, 1569) a několik obrazů na varhanách v dómě tamtéž. Také na varhanách v kostele v Gemoně jsou od něho 4 obrazy *ze života P. Marie* ve slohu Michelangelově. *J-k.*

2) **G.** Anton, sochař (* 1755 ve Vídni — † 1807 t.), žák Messerschmidtův a Baierův na vídeňské akademii. Od něho jest několik soch ve dvorní zahradě v Schönbrunnu, poprsí císaře Františka, Canovy a Haydna. Stal se ředitelem císařské továrny na porcelán a roku 1794 professorem na víd. akademii. V Italii provedl r. 1792 skupinu Nioby a j. díla *J-k.*

3) **G.** Giuseppe, malíř historický a portraitista (* 1757 ve Vídni — † 1838 v Drážďanech), bratr předešlého a rovněž žák vídeňské akademie. Od r. 1799—1816 byl professorem na akademii v Drážďanech a od r. 1816—1821 ředitelem saských stipendistů v Římě. Od něho jest podobizna krále Bedřicha Viléma III., královny Luisy (v berlínském zámku), vévody Augusta Coburg-Gothského v Altenburku, ministra von Lindenau (mus. v Gothě), podobizna bratra Antonína a jeho vlastní; z větších komposic uvádíme *Sv. Petr podává papeži Piovi VII. klíče církve. Sv. Jan Kř.* a j. *J-k.*

4) **G.** Angela, spisovatelka špan. (* 1826 v Cremě v Italii). Její rodiče přesídlili se záhy z Italie do Barcelony a tam vystoupila **G**-ová již v 15. roce svého věku s pětiaktovým dramatem *Crimen y expiacion*, po němž následovaly dále komédie *Amor y orgullo, Los ultimos dias de un reinando* a j. Usadivši se r. 1865 se svou rodinou v Madridě a ujavši od r. 1868 redakci čas. »Correo de la moda«, věnovala se hlavně novellestice a zdravá morálka i dosti svěží invence a sloh zjednaly jejím pracem obliby zvláště ve čtoucích vrstvách měšťanských. Dvě z nich, *Riquezas del alma* a *La gota de agua*, poctěny byly cenou špan. akademie; téže cti dostalo se v Caracase její knize *Palmas y laureles*. Z ostatních vynikají: *El hijo, Los que no siembran no cojen, El copo de nieve, El capital de la virtud, El balsamo de las penas, El primer año de matrimonio, Marina* (histor. povídka).

Grassmann: **1)** **G.** Hermann Günther, mathematik a filolog něm. (* 1809 v Štětíně, † 1877 t.). Studoval v Berlíně theologii a filologii, později mathematiku, a byl pak učitelem a professorem gymn. v Štětíně. Pracoval nejprve na poli mathematickém; jeho práce však za živobytí jeho nedošly plného ocenění, ač dnes se uznává **G.** za geniálního mathematika (zvláště pro práce v geometrii prostorové). V pozdějších létech obrátil se ke studiím jazykozpytným a obíral se zvláště védskými hymny. Mimo menší pojednání mathematická, fysik. a jazykozpytná vydal: *Die Wissenschaft der extensiven Grössen oder die Ausdehnungslehre* (Lipsko, 1844, 2. vyd. 1878); *Geom. Analyse geknüpft an die von Leibniz erfundene geom. Charakteristik* (t., 1847); *Ausdehnungslehre* (Berlín, 1862); učebnice arithmetiky a trigonometrie (tam., 1861 a 1865); *Wörterbuch zum Rig-Veda* (Lipsko, 1873); *Rig-Veda, übers. und mit krit. und erläut. Anm. versehen* (t., 1876—1877). Od r. 1894 vydává kr. saská spol. nauk jeho *Gesammelte mathem. u. physikal. Werke.* *Ztr.*

2) **G.** Robert, mathematik a filosof, bratr před. (* 1815 ve Štětíně), byl nejprve učitelem, nyní rediguje »Stettiner Ztg.« a »Pommerische Ztg.«. Co bratr jeho ve stereometrii provésti se snažil, o to pokoušel se on pro theorii abstraktní arithmetiky ve svém spise *Die Formenlehre oder Mathematik* (Štětín, 1872). Ve svých spisech filosofických stojí zcela na půdě empirie a chce mathematickými zákony vyvésti systém metafysický. Psal: *Die Weltwissenschaft oder Physik* (t., 1862—73); *Die Lebenslehre oder Biologie* (t., 1872); *Die Wissenschaftslehre oder Philosophie* (t., 1876); *Das Weltleben oder d. Metaphysik* (t., 1881); *Das Gebäude d. Wissensch.* (t., 1882—90, 10 sv.) a j.

Grassmayer Johann Geo. Daniel, malíř (* 1690 v Brixenu — † 1751 ve Wiltau v Tirolsku). Vzdělal se u Albertiho v Cavalese, Carla Lottiho v Benátkách a Trevisaniho v Římě, načež pracoval v Lotrinsku, v Mannheimu a v Donaueschinkách. Od něho pochází velký počet oltářních obrazů v kostelích tirolských. Kresba jeho jest manýrovaná, ale dosti správná; také techniku malířskou dosti zručně ovládal, ale na škodu svých děl užíval příliš často červených tónů. *J-k.*

Grassovati (z latin. *grassari*, původně v před kráčeti, odtud pokračovati, šířiti se, rozmáhati se, bujeti (o epidemiích a p.).

Gratia [-ácia], lat., 1. přízeň, milost (zvláště i ve smyslu náboženském), laskavost a dík za ni, pak dík vůbec; 2. půvab, odtud v čísle množném Gratiae, bohyně půvabu, viz Charitky.

Gratia gratiam parit (lat.), laskavost plodí laskavost.

Gratiale (novolat.), dar z milosti neb i dar díku a uznalosti; v obyčejné mluvě (graciál) tolik co zpropitné.

Gratianopolis, lat. jméno města Grenoble, dle císaře Gratiana, jenž město to obnovil r. 379.

Gratianus [-aciá-]: **1)** G., císař římský (375—383), syn císaře Valentiniana I., v 9 létech jmenován byl od otce augustem, po jeho smrti uvázal se ve vládu říše západořímské. Italii nechal bratrovi mladšímu Valentinianovi II. a sám odešel za Alpy hájit říše proti Germanům. R. 378 porazil Alamany u Kolmaru. Když pak t. r. strýc jeho zahynul v boji proti Visigotům u Adrianopole, G. odevzdal vládu říše východní statečnému Theodosiovi. Přívětivým chováním, jakož i ráznosti a chrabrostí získal si G. lásku lidu i vojska. Avšak pozbyl jí, když se počal oddávati rozkošem a přednost dával četě vojínův alanských. Když pak Maximus proti němu v Britannii podnítil povstání a vrazil do Gallie, kdež G. se zdržoval, obyvatelstvo všecko dalo se na jeho stranu. G. hledal spásy v útěku, avšak dohoněn a zabit v Lyoně od Andragathia, velitele jízdy Maximovy, dne 25. srp. 383. *Šra.*

2) G., benediktinský mnich a prof. církevního práva v Bologni (* v Chiusi v Toskánsku ke konci XI. nebo na poč. XII. stol. — † kol 1150 v klášteře San Felice), proslavil se sepsáním sbírky o církevním právu *Concordantia discordantium canonum*, která dle něho nazvána byla *Decretem Gratiani* (viz Corpus juris canonici).

Gratia plena (lat.), milosti plná, přívlastek P. Marie.

Gratias (lat.), díky! — G. *agamus*, díky vzdávejme; *deo* g., bohu díky. Odtud i g. samo znamená v klášteřích díkůvzdání, pak i modlitbu tomu účelu sloužící (po jídle a před spaním).

Gratifikace (lat.), činění vděku, zavděčování se někomu zvláště dary, odtud i darování, dar, odměna, ale i náhrada za něco.

Gratin [gratén], franc., výškrabky, škraloupy. Au g. [ó g.], způsob pečení, dle něhož nasype se na masitý nebo moučný pokrm strouhaná houska nebo parmesánský sýr a nechá se v silném ohni do růžova péci.

Gratiola L., konitrud, rod rostlin z řádu krtičníkovitých (*Scrophulariaceae* R. Br.). Kalich má 5dílný, korunu trubkovitou, na zpodu bez hrbolku a ost uhy, kraj 5laločný a 2pyský. Tyčinky do trubky korunní vrostlé jsou 4 (pátá zakrnělá), dvojmocné; z nich bývají jen dvě hořejší dobře vyvinuty, majíce dva oddělené, skoro souběžné pytlíčky prašné, dolení dvě mívají podobu nitovitých staminodií nebo úplně zakrňují. Tobolka vejčitá, 4chlopná, na přehrádce i prostředku pouzder pukající, obsahuje četná, malá semena. Byliny lysé nebo žlaznaté s listy vstřícnými, květy úžlabními s 2 listeny, korunami bílými neb světle fialovými, zřídka i žlutými. Známo asi 24 druhů po veškeré zemi rozšířených, zvláště v krajinách mimotropických. Na vlhkých lučinách, březích řek i bažinách rozšířen jest po veškeré střední a jižní Evropě, v západní i stř. Asii, ano i po sev. Americe (kam snad zavlečen), k. lékařský (G. *officinalis* L.), vytrvalá bylina na ⅓ *m* vysoká s oddenkem plazivým, článkovaným a šupinatým, lodyhami vystoupavými, 4hrannými, listy vstřícnými, elliptičnými nebo kopinatými, 3žilnými, přisedlými nebo poloobjímavými, dole celokrajnými, výše oddáleně pilovitými. Květy jednotlivě úžlabní se stopkami listů kratšími jsou běložlutavé s nádechem do červenava. Kvete od června do srpna. Bylina tato, za čerstva odporně ostrá a hořká, byla druhdy ve většině států pode jménem *Herba et rhizoma Gratiolae officinalis* officinální jakožto prostředek silně pročišťující, jenž však ve větších dávkách působí škodlivě. Místy podnes je konitrud oblíbeným prostředkem domácím. Šupinatý oddenek působí nejsilněji. Požírají li rostlinu tuto na lukách krávy, má mléko chuť nahořklou. Odporně hořká chuť konitrudu pochodí od dvou glykosidů, gratiolinu a gratiosolinu, z nichž jen poslednější jest snad jedovatý. Ve Vých. Indii rostoucí k. hořký (G. *amara* Rumpf.), plazivá bylina s listy srdčitovejčitými, stopkami mnohokvětými, korunami bílými a nachově tečkovanými, jest velmi hořký. Užívá se ho v lékařství; také dávají jej do piva, které pak působí vysychání v krku a bolení hlavy. *Vs.*

Gratiolet [asiolé] Louis Pierre, přírodozpytec francouz. (* 1815 v Sainte-Foy la-Grande — † 1865 v Paříži), studoval lékařství, byl internistou v nemocnicích pařížských; vynikající zájem pro zoologii zjednal mu podporu Blainvilleovu, jenž učinil jej svým assistentem při Museu. Později dlouho strádal, byv opomenut v postupu, až r. 1863 stal se professorem zoologie na Sorbonně. Zanechal cenné práce přírodovědecké, hlavně ze srovnavací anatomie a fysiologie, vyniknuv zvláště srovnavacími studiemi o mozku lidském a zvířat. Ze spisů jeho uvádíme: *Mémoire sur les plis cérébraux de l'homme et des primates* (Paříž, 1854); *Note sur la disposition des plans fibreux des différents ordres, qui entrent dans la composition de l'hémisphère cérébral* (t., 1862); *Recherches sur le système vasculaire de la sangue* (t., 1862); *De la physionomie et des mouvements d'expression* (tam., 1865); druhý díl Leuretovy knihy *Anatomie comparée du système nerveux* (t., 1838—57, s atlasem); *Recherches sur l'anatomie de l'hippopotame* (t., 1867).

Gratis (lat.), darmo, bezplatně.

Gratius Faliscus, římský básník doby Augustovy. Složil didaktickou báseň o love-

ctví (*Cynegetica*), již s pochvalou připomíná Ovidius (ex Pont. 4, 16, 34). Zachována z ní jen první kniha a i ta na konci neúplně. V 536 hexametrech vykládá se tu o dotčeném předmětě ne nesprávně, ale způsobem poněkud suchopárným a těžkopádným. Za to jest zde mluva čistá a plynná, technika veršová dobrá, vlastnosti, jež shledáváme i při jiných básnících doby jmenované. Spisovatel zove se Faliscus, ježto na jednom místě (v. 40.) nazývá Falisky svými krajany. — Starší vydání jest Haverkampovo, novější Sternovo (Halle, 1832). První kritické vydání jest Hauptovo (Lipsko, 1836); vydání nejnovější Bährensovo (tamže, 1879). *RNk.*

Gratry Auguste Joseph Alphonse, abbé, theolog a filosof franc. (* 1805 v Lille, † 1872 v Montreuxu), byl v mládí blouznivá povaha náboženská. Studiím technickým věnoval se v tom úmyslu, aby něčím přispěl ke sblížení věd přírodních s náboženstvím. Z polytechnického ústavu vyšel jako poddůstojník, ale opustil dráhu vojenskou a věnoval se stavu kněžskému. R. 1863 stal se prof. morálky na theologické fakultě v Paříži a r. 1867 členem franc. akademie. G. proslul svým vystoupením (ve spisu *Mgr L'evêque d'Orléans et Mgr l'archevêque de Malines*) proti neomylnosti papežově, ale odvolal vše krátce před tím, než zemřel, jakmile dogmatem se stala. Z literárních jeho polemik uvésti jest jeho boj proti Vacherotově L'histoire de l'école d'Alexandrie, jeho opposici proti Hegelianismu, kterýž mu byl sofistikou, a Renanovi. Čelnější jeho spisy jsou: *De la connaissance de Dieu* (Pař., 1855); *Logique* (t., 1856); *De la connaissance de l'âme* (t., 1857); *Étude sur la Sophistique contemporaine* (Lettres à M. Vacherot, tam, 1851); *Philosophie du Credo* (t., 1861); *Les sources, conseils pour la conduite de l'esprit* (t, 1862); *Les sophistes et la critique* (t, 1864); *La morale et la loi de l'histoire* (t., 1868).

Gratschen viz Kračín.

Grattan [greten]: **1)** G. Henry, vlastenec a státník irský (* 1746 v Dublině — † 1820 v Londýně). Byl advokátem v Dublině a roku 1772 zvolen do sněmu irského. Zde způsobil svou výmluvností, že v době vpádu francouzského odvolány byly r. 1779 zákony omezující volný vývoz z Irska, pak bojoval za změnu ústavy v oboru zákonodárném, háje zásady, že král jediné v souhlase s irským parlamentem může stanoviti zákony pro Irsko závazné. V Dungannoně r. 1782 měl G. úchvatnou řeč proti zákonu Jiřího I., jímž appellační soudní dvůr irský přenesen na sněmovnu anglickou, načež zákon v skutku odvolán a tím Irsko částečně vybaveno z angl. pravomocnosti. V odměnu irský parlament věnoval mu 50.000 lib. st. Ač sám byl protestant, neunavně zasazoval se o to, aby také katolíkům irským dostalo se práva volebního a zastoupení v parlamentě. Když r. 1790 vlivem franc. revoluce nespokojení živlové v sousedních zemích počali kvasiti, rozdmycháno nové hnutí i mezi Irčany, kteří r. 1791 sestoupili se v jednotu Spojených Irčanův (*United Irishmen*); ale spojenci jejich Francouzi byli angl. vojskem od břehův irských odraženi, a když irský odboj r. 1798 Ch. M. Cornwallisem byl potřen, G. uchýlil se v soukromí v Tinnehinchi. Byv r. 1800 zvolen za město Wicklow do sněmu irského, horlil v posledním jeho zasedání statečně proti sloučení parlamentu anglického a irského (*Bill for the Union*), ale marně, posléze unie uskutečněna r. 1801. R. 1805 byl zvolen G. poslancem do parlamentu londýnského za Malton a po roce za Dublin. První svou řečí ve sněmovně utvrdil svou dosavadní řečnickou slávu, zastávaje se ještě mnoho let samosprávy a jiných práv své otčiny, ale nedočkal se lepších dnův. G. vládl slohem plným bujarosti a vášnivých protikladů, jenž nad to obestřen byl půvabem poesie. Jeho panegyrikos o Chathamovi a útočná řeč proti Napoleonu Bonapartovi po stránce řečnické nejsou v angl. literatuře překonány. Nejlepší vydání jeho řečí vyšlo péčí jeho syna Henryho G a r. 1822, jenž t. r. uveřejnil otcovy *Miscellaneous Works.* *AKL.*

2) G. Thomas Colley, novellista angl. (* 1792 v Dublině — † 1864 v Londýně). Žil velmi stěhovavý a proměnlivý život, jako voják ve válce proti vzbouřeným jihoamer. osadám, jako přispěvatel angl. revuí v Paříži, v Brusselu, v Antorfu a opět v Brusselu a jako angl. konsul v Bostonu; posléze r. 1846 usadil se trvale v Londýně. Své poznámky z cest uveřejnil v *Highways and byways* (1823, 25 a 27, 8 sv.). V Paříži vydával r. 1822—23 *Paris monthly review of British and continental literature.* Napsal řadu novell a románů vyznamenávajících se přirozeným, šťavnatým a živým slohem a výraznou charakteristikou; jsou to hlavně romány genru walter-scottovského, jako *The heiress of Bruges* (1828, 2 sv.); *Jaqueline of Holland* (1831) a j, kdežto jiného druhu jsou na př. *Philibert* (1820); *Legends of the Rhine and the Low countries* (1832, 3 sv.) a j. Mimo drama *The woman of color* jsou od něho ještě některé politicko-ekonomické spisy (*Civilized America*, 1861, 2 sv.) a jakási autobiografie *Beaten paths and those who trod them* (1862, 2 sv.). Do časopisů přeložil mnoho franc. básní.

Grattoni Severino, stavitel tunnelu Mont-Cenisského (* 1816 ve Vogheře — † 1876 v Turině), studoval na universitě turinské, načež jmenován ředitelem uměl.-průmyslové školy v Bielle. R. 1853 dal si společně s Grandisem a Sommeillerem patentovati hydraulický trkač, kterýž do r. 1860 považován za jediný praktický stroj ku kompressi vzduchu při vrtání skal. Deset takových trkačů postaveno za zmíněným účelem na francouzské stanici tunnelu Mont-Cenisského Modane a deset na italské stanici v Bardonnèche nákladem 2½ mill. fr. Stroje se však neosvědčily a již r. 1861 musily se nahraditi kompressory pístovými.

Gratuista nebo gratista (z lat. *gratis*), chovanec, jemuž se něčeho, třeba vyučování nebo stravy, dostává darmo.

Gratuit, fem. gratuite [gratyí, yit], francouzsky, bezplatný; don g., slul dobrovolný

příspěvek kněži na potřeby zemské; obrazně g. = bezdůvodný, insulte g te, svévolná urážka, zlomyslnost.

Gratuita (franc. *gratuité*), bezplatnost, pak milost nezasloužená v mluvě náboženské.

Gratulovati (z lat. *gratulari*), blahopřáti; **gratulant**, blahopřejce; **gratulace**, blahopřání.

Grätz viz Hradec.

Grätz Heinrich, židovský theolog něm. (* 1817 v Xionu v Poznaňsku — † 1891 v Mnichově), byl od r. 1854 učitelem na israelitském ústavu theologickém a od r. 1870 mimořádným univ. prof. ve Vratislavi. Výsledky vědecké své cesty, kterou r. 1872 do Egypta a Palestiny podnikl, složil z části v hlavním díle svém *Geschichte der Juden von den ält. Zeiten bis zur Gegenwart* (3. vyd. Lip., 1879, 11 sv.). Mimo to psal *Gnosticismus u. Judentum* (Vratislav, 1846); *Frank u. die Frankisten* (t., 1869); *Kommentare über das Buch Kohelet* (Lipsko, 1871); *Das Hohelied* (Vídeň, 1873); *Die Prophetie Joels* (1873); *Krit. Kommentar zu den Psalmen* (Vratislav, 1882–83). Od roku 1869 vydával s P. J. Franklem »Monatsschrift für Gesch. u. Wissensch. d. Judentums«. Posmrtně vyšlo *Emendationes in plerosque sacrae scripturae veteris testamenti libros*, vydal Bacher (Vratislav, 1892).

Gratzen viz Hrady Nové.

Grau Wilhelm, vlastně Matěj Šedivý, herec něm. a český (* 1807 v Praze — † 1863 ve Vídni). Má jakýsi význam pro historii českého umění hereckého tím, že v dobách, kdy se české divadlo na počátku tohoto století namáhavě vyvíjelo z prvních zárodků, hrával také v českých představeních, a to hlavně na pražském divadle za ředitelů Kainze, Polavského a Štěpánka od r. 1826—1834, pak po r. 1841 na stavovském divadle a na novém divadle Stögrově v Růžové ulici, po smrti Tylově při Zöllnerově společnosti a konečně po r. 1860 na Josefském divadle vídeňském. V mladších svých létech dobýval úspěchů dosti slušných v úlohách hrdinů, vášnivců a intrikánů, později vynikal v rolích charakterních. Kritika vytýkala mu přehánění. Napsal sám několik divad. kusů, jako: *Ein Lustspiel ohne Titel*, *Baldini de Carmasino* a j.

Graubünden, Graubündten viz Grisonsko.

Graudenc Andres, knihtiskař čes. († 1618 v Litomyšli), rodem dle jména snad z Prus z Gruděže (Graudentz). Byl již r. 1573 knihtiskařem v Litomyšli, pak r. 1577 přejal i pozůstalost knihtiskaře Alexandra. Pod ochranou Vratislava z Pernšteina obstarával tisk knih katolických. Syn jeho Adam († 1623) pokračoval v jeho díle.

Graudenz, město, viz Grudziądz.

Grauert Wilhelm Heinrich, historik něm. (* 1804 v Amsterdamě — † 1852 ve Vídni). Vystudoval v Bonnu a stal se vychovatelem v domě Niebuhrově, což na jeho směr spisovatelský mělo patrný vliv. Na to stal se professorem na akademii v Münsteru, odkud byl r. 1849 povolán za řádného professora historie na universitu vídeňskou. Kromě četných pojednání vydal: *Historische u. philolog. Analecten* (Münster, 1833); *Christina, Königin von Schweden, u. ihr Hof* (Bonn, 1837—1842, 2 sv.); *Axel Oxenstierna's Verdienste zur Beförderung der Wissenschaften in Schweden* (t., 1838); *Synchronistische Vergleichung der griech. u. röm. Geschichte* (Münster, 1844).

Graul Karl, luther. theolog a missionář něm. (* 1814 ve Wörlitzi u Dessavy — † 1864 v Erlankách). Z prvu řídil evang. luther. společnost missijní v Drážďanech, jež návodem jeho r. 1848 do Lipska přenesena, načež strávil léta 1849—1853 ve Vých. Indii, věnuje se hlavně studiu tamulštiny. Vedle *Reise nach Ostindien* (Lipsko, 1854—56, 5 sv.) a *Bibliotheca tamulica* (t., 1854—65, 4 sv., s grammatikou) vydal *Über Stellung und Bedeutung der christl. Missionen im Ganzen der Universitätswissenschaften* (Erlanky, 1864) a zvláště oblíbený spis *Die Unterscheidungslehren der versch. christl. Bekenntnisse* (12. vyd. 1891, Lipsko). Zmínky zasluhuje i *Die christl. Kirche an der Schwelle des Irenaeischen Zeitalters* (t., 1860).

Graulhet [grolè], kant. město ve franc. dep. Tarnu, arr. lavaurském, na l. bř. ř. Dadou, s 2 mosty (jeden ze XVI. stol.); 5011 ob. (1891, obec 7477), prádelna na vlnu, jirchářství a kloboučnictví.

Graumann Johann Philipp, finančník něm (* 1689 v Brunšviku — † 1762 v Berlíně). Jako kupec nabyl nejdříve v Německu a v Hollandsku velkých znalostí v peněžnictví a byl proto získán pro státní službu. Jmenován byv brunšvicko-lüneburským komerčním kommissařem, vypracoval pro celé Německo novou mincovní soustavu, přihlížeje k sousedním státům. R. 1750 uveřejnil o tom knihu *Abdruck von einem Schreiben, die deutsche und anderer Völker Münzverfassung betreffend*. Roku 1750 povolal jej Bedřich II. pruský do Berlína za gener. ředitele mincovnictví. G. zavedl tu novou pruskou měnu, dle níž dosavadní lipské číslo mincovní bylo změněno. Kdežto dosud razilo se (dle lipského čísla) z marky stříbra 12 tolarů nebo 18 zlatých, razilo se nyní 14 tolarů nebo 21 zlatých. Tím zjednána byla mincovní parita Německa s měnou ciziny, a Německo, jehož stříbro bylo dosud velmi laciné a plynulo následkem toho do ciziny, nebylo ochuzováno.

Graun: 1) G. Johann Gottlieb, virtuos na housle a koncertní mistr orchestru krále Bedřicha (* 1698 ve Wahrenbrücku — † 1771 v Berlíně). Učitelem jeho byl J. G. Pisendel, v Padově Tartini. Jako skladatel pohyboval se hlavně na poli instrumentálním, složiv 40 symfonií, 29 houslových koncertů, 24 smyčcových kvartetů, 36 takovýchtéž trií, více dvojitých koncertů (též pro gambu), houslových sol, také však několik mší a »Salve regina«. Vytištěn pouze svazek 6 klavírních trií (Merseburk, 1726).

2) G. Karl Heinrich (* 1701 ve Wahrenbrücku — † 1759 v Berlíně), ve skladbě žák K. Schmidta v Drážďanech. Nadán jsa nesilným, ale vysokým lahodným tenorem, vlastní

prací vyšinul se v popředí německých pěvců své doby, jímaje zvláště tklivým přednesem adagia. Pěveckou dráhu nastoupil teprve r. 1725 v Brunšviku. R. 1723 zavítav s Quanzem, Zelenkou a loutnistou Weissem do Prahy, súčastnil se památného provozování Fuxovy korunovační opery »Costanza e fortezza« jen ještě jako violoncellista. V Brunšviku vyklubal se z G-a operní skladatel, když se zdarem spracoval si nelíbící se mu arie v Schurmannově »Henricus Auceps«. Příštího roku uvedl na jeviště svou první operu *Polydor* na německá slova, jíž za rok následovala *Sancio und Sinilde*, pak *Iphigenia in Aulis*, *Scipio Africanus*, *Timareta* (1733, italsky), konečně *Pharao* s ital. ariemi a něm. recitativy. Zpěvohry tyto učinily G-a rázem slavným; dvůr svěřil mu vicekapelnictví. G. vynikl však i v neoperních oborech skladby, zvláště v tvorbě církevní. Stále rostoucí jeho jméno přimělo korunního prince pruského, potomního Bedřicha Velkého, že vyžádal si ho r. 1735 pro svou kapelu v Rheinsbergu. Zde bylo G-ovi skládati hlavně kantáty a zpívati je ve dvorních koncertech. Čítá se jich na 50, většina záleží ze 2 recitativů a arií, obyčejně pro tenor s průvodem několika nástrojů. Za nejlepší klade se kantáta *Bei labbri*. Když Bedřich dosednuv na trůn zřídil ital. operu, G-ovi svěřeno sestavení pěveckého personálu a kapelnictví. Na cestách Italií G. slavil úspěchy jako zpěvák i skladatel, získav si zejména od proslulého kastráta Bernacchiho lichotivého uznání. Otevřením ital. opery v Berlíně nastala G-ovi nová bohatá činnost, kterou zahájil zpěvohrou *Rodelinda* (1741) a ukončil r. 1756 operami *I fratelli nemici* a *Merope*, složiv a provozovati dav mezi tím 25 jiných, z nichž *Demofoonte* (1746) vyznačila se pohnutlivou arií »Misero pargoletto«, pastorála *Galatea* pracována s Quanzem, Nichelmannem a králem, složivším její symfonii a několik arií, *Silla* (1753) komponována úplně na text Bedřichův. Výbor z nich vydal Kirnberger ve 4 sv., *Duetti, terzetti, quintetti, sestetti ed alcuni chori delle opere del sign. C. E. G.* (Berlín a Královec, 1773-74, se životopisem). Sloh G-ův jest úplně vlaský; těžiště leží v melodickém zpěvu, hloubka nahrazena deklamační manýrou, koloratura zhusta kazívá většinou případně vymyšlené motivy. Ale celkem vyrůstají arie jeho na solidnějším harmonickém podkladu, rhythmus je pohyblivější, instrumentální výraz vyvinutější, melodika nepostrádá národních názvuků. Déle než G-ovy opery podrželo životní sílu oratorium *Der Tod Jesu* (1760, na slova Ramlerova), ač slohem neliší se v podstatě od oněch. Ze spousty G-ových prací zasluhují ještě zmínky: *Te Deum* (1756) na oslavu bitvy u Prahy, pohřební hudby za vévodu brunšvického Augusta Wilhelma (1738) a krále pruského Friedricha Wilhelma I. (1740), 2 pašijové kantáty, ódy »zum Singen am Klavier« (1761), 2 prology, 12 koncertů pro klavír, 3 sbírky flétových koncertů, tria, fugy pro varhany a pod. Ve svých XXXI *Solfeggi* (1750) rozvinul soustavu t. zv. Graunových slabik čili damenisaci, t. j. pojmenování sedmi základních tónů slabikami *da, me, ni, po, tu, la, be,* jež nedospělo však, jako většina bobisací, k praktickému významu. *-q.*

Graupen viz Krupka.

Grav., Gravenh., zoolog. skratek, jímž označen J. L. Gravenhorst.

Gravamen, č. m. *gravamina* (lat.), stížnost. *Resolutio gravaminum*, vyřízení stížností, souborný název mnohých starších zákonů. *Gravamina nationis Germanicae*, od století XIV. název stížností národa německého na všeliká obmezování se strany stolice papežské, jakých na př. r. 1522 sto vytištěno a papeži podáno.

Grave, ital., těžký, vážný, je v hudbě označení velmi volného, odměřeného pohybu, totožného s *largem*, určující však zároveň vážný, důstojný ráz skladby, jíž pádný, markantní přednes, jakého si vyžaduje, dodává cosi slavnostního, mocného, pathetického. Bývá ho zhusta užíváno jako introdukce k prvým sonátovým větám (na př. Beethoven v »Pathetické sonatě« op. 13., ve kvintettu pro klavír a dechy op. 16.). Píše se též gravemente, con gravità, méně obvykle gravoso, con gravezza.

Gravedo (lat.), těžkost v údech, rýma.

Gravedona, městečko v ital. prov. comské, půvabně položené na záp. břehu jezera Comského. Má krásné baptisterium z XII. st., četné villy, mezi nimi palác vystavěný od kardinála Gallia dle návrhů Pellegrina-Tibaldiho (Palazzo del Nero) a 1695 ob. (1891).

Gravelines [gravlìn], něm *Gravelingen*, hl. město kant. ve franc. dep. Nord, arrond. dunkerckém, 2 *km* od Sever. moře, při ústí řeky Aa, při Severní dráze (Calais-Dunkerk, odbočka k Wattenu). Jest z nejlépe položených franc. obchodních přístavů při Severním moři, trpí však nánosy písku z výsep flanderských. Sídlo několika konsulátů. Má 5952 ob. (1891), živících se obchodem (vývoz vajec a ovoce do Londýna, dříví do Pobaltí; dovoz angl. oleje; solnice, cukrovar), rybářskými výpravami k Islandu, stavbou lodí v četných loděnicích, výrobou lodních plachet. Kostel ze XVI. stol. s mausoleem tesaným od Girardona. Nedaleko dvě městečka pojmenovaná dle velitelů někdejších špan. redut Grand-Fort-Philippe (2842 obyv.) a Petit-Fort-Philippe (1910 ob.), jichž obyvatelstvo živí se rybářstvím. — Město, založené r. 1160 od Theodoricha flanderského, vyvinulo se kolem chrámu sv. Willibroda hlavně během XIII. stol. Proslulo vítězstvím Španělů vedených hrabětem Egmontem nad Francouzi dne 13. čce 1558. Francouzům připadlo zase mírem pyrenejským r. 1559.

Grävell Maxmilian Karl, politik něm. (* 1781 v Bělehradě v Pomořansku — † 1860 v Drážďanech). Opustiv státní službu, oddal se životu veřejnému a po odstoupení Gagernově sestavil r. 1849 říšské ministerstvo, jež však nemělo trvání. Vydal: *Neueste Behandlung eines preussischen Staatsbeamten* (Lipsko, 1818, 2 sv.); *Geschichte meines Austritts aus*

dem Staatsdienst (Jena, 1837, 2 sv.); *Mein Glaubensbekenntnis* (Hiohov, 1849); *Kommentar zur preuss. Gerichtsordnung* (Erfurt, 1825 až 1831, 6 sv.).

Gravelotte [gravlòt], ves v Elsasku-Lotrinsku, kraji metském, kant. gorzeském, 10 *km* na záp. od Met na pláni ovládající údolí říčky Mance (370 *m* n. m.), s 575 obyv. (1890). Je památná třetí bitvou v okolí Met 18. srpna r. 1870 dle ní jmenovanou, ježto tam byl hlavní stan krále Viléma, ač se vlastně rozhodla u St. Privatu Bazaine rozložil vojsko (asi 140.000 mužů s 500 děly a kulomety) tak, že od levého křídla u Rozérieulles k pravému u Roncourtu stály sbory 2., 3. (Leboeuf), 4. (Ladmirault) a 6. (Canrobert) se sborem gardovým v záloze na pláni plappevilleské. S německé strany postaveny od pravého křídla u Mosely k lev. u Orny sbory 7. a 8. prvního vojska (Steinmetz) proti 2. a 3. franc., 9., gardový a 12. sbor druhého vojska proti 4. a 6. franc., 3. pak a 10. sbor v záloze na záp. a sz. od Vernévilleu; 2. sbor byl na pochodu od Pont-à-Moussonu (celkem na 210.000 mužů se 726 děly). Němci tím sevřeli lepší část vojsk franc. do Met, zamezivše jí všechny cesty na západ. Nechali tu ovšem 328 důstojníků, 4900 mužů mrtvých, 571 důstojníků, 14.000 mužů raněných (jen z gard. pluku 307 důstojníků, 7900 mužů mrtvých a raněných). Francouzi ztratili 595 důst., 14.200 mužů mrtvých a raněných; 2600 jich zajato. Na kraji vsi G-u je hřbitov padlých v té bitvě, v okolí četné pomníky. Francouzové bitvu tu zovou bitvou u Amanvillersu. — Srv. Geschichte des deutsch-franz. Kriegs vyd. od prus. generálního štábu (sv. 1., seš. 6.); Hédin, Description des plans des batailles de Borny, Rezonville, Gravelotte-Saint-Privat.

Graveluro [-vlýr], franc., (obalený) plzký žert.

's **Gravenhage** [schrafenháche], původní jméno Haagu (v. t.).

Gravenhorst Johann Lud. Karl, zoolog něm. (* 1777 v Brunšviku — † 1857 ve Vratislavi), byl prof. přírodopisu a ředitelem zool. musea ve Vratislavi. Zabýval se pečlivě a obsáhle soustavným studiem hmyzu, zvláště brouků a blanokřídlých, a napsal též dobrou učebnici srovnavací zoologie. Význačnější práce jeho jsou: *Coleoptera microptera Brunsvicensia* (Brunšvik, 1802); *Monographia coleopterorum micropterorum* (t., 1806); *Ichneumonologia europaea* (Vratislav, 1829, 3 sv.); *Deliciae Musei zool. Vratislaviensis* (Lipsko, 1829); *Vergleichende Zoologie* (Vratislav, 1843—1845, 2 díly).

Grävenitz Christiane Wilhelmine († 1744 v Berlíně), dcera meklenburského tajného rady, dostala se na dvůr virtemberského vévody Eberharta Ludvíka a upoutala ho tak, že se roku 1707 dal s ní tajně oddati, vystavěl jí nádherný letohrádek Ludwigsburg a vymohl její povýšení do stavu hraběcího. Vliv její potrval i po r. 1711, kdy na oko provdána byla za hraběte Würbena, hromadila bohatství a zaopatřovala členy své rodiny výnosnými místy a úřady, až r. 1733 musila zemi opustiti.

Gravenreuth Karl svob. pán, něm. cestovatel po Africe (* 1858 v Mnichově — † 1891), vstoupil r. 1877 do armády, avšak r. 1885 přešel do služeb Východoafrické společnosti německé. Zde r. 1886 vypraven do Usambary, kdež založil vojenskou stanici Korogve a měl pod vrchním velením Wissmannovým vynikající účastenství na povalení vzpoury arabské, vyznamenav se zvláště obranou Bagamoja a vítězstvím nad Bušírim. Stráviv na to nějaký čas v ministerstvě zahraničních záležitostí v Berlíně, odebral se opět do Afriky, tentokráte do Kamerúnu. Na výpravě do vnitrozemí padl blíže Buëy v boji s Bakvily. V Kamerúně postaven mu pomník.

Gravensteen Nör, zátoka, viz Aeroe.

Gravenstein, městečko v prus. vlád. obv. Šlesviku, kraji apenradském, na Nübelském chobotu Flensburské zátoky, s 1072 obyv. (1890). Stanice parníků (spojení s Flensburkem a Sonderburkem) a mořské lázně. Má evang. farní kostel a zámek z r. 1758, značné ovocnářství (proslulá gravensteinská jablka), přádelnictví a vinopalny.

Graveolentní (lat.), nelibě páchnoucí.

Graves (lat.), totiž voces, claves, též gravia loca, u starých theoretiků nejhlubší tóny užívaného tehdy objemu tónové soustavy. S výrazem setkáváme se nejdříve u Hucbalda (kol 840—932), jenž přidělil jej tetrachordu *G A H c*, načež přiléhající tetrachordy, objímající rozsah *d—a'*, zove postupně finales, superiores, excellentes. Hucbalda následuje Odo z Clugny († 942), jenž přidal remanentes (též residuae), t. j. přebytečné, *h' c''*; rovněž Johannes Cotto (2. pol. XI. stol.) rozděluje tóny po čtyřech na graves, finales, acutae, superacutae a excellentes. Wilhelmovi von Hirschau († 1091), jenž tón *D* přidělil vždy dvěma tetrachordům, aby dosáhl stejné polohy půltónu, jsou g. (závažné) tóny *A H c d*. Guidonovi z Arezza (kol 995 až 1050), počínajícímu svou soustavu tónů (*claves*) s *archoos gravis Γ*, jsou jimi tóny velkými písmenami *A—G* označené, naše A—g. Tak učí též Tinctoris ve svém nejstarším hudebním slovníku, *Terminorum musicae diffinitorium* (k. 1475). *-q.*

Graves [gráv], franc., viz Bordeauxská vína.

Graves [grévs]: **1)** G. Robert, lékař angl. (* 1797 v Dublině — † 1853 t.). Lékařství vystudoval ve svém rodišti, v Londýně, v Berlíně a v Gotinkách; vrátiv se do Dublina, založil tu r. 1821 s několika přáteli lékařské učiliště Park-Street-School, na kterém přednášel nejprve soudní lékařství, pak pathologii a na konec vnitřní lékařství. Později působil též jako klinický lékař v nemocnici Meath-Hospital a jako prof. na King's and Queen's College of Physicians. Vynikal jako výborný professor, jenž proti dosavadním libovolným názorům zaváděl do klinického vyučování přesné methody vyšetřovací a pozorovací, zejména pak dbal mnoho na poznatky vyplýva-

jící z path. anatomie. Rovněž i v therapii zavedl podstatné změny tím, že v léčení horečnatých nemocí zavedl místo dosavadního vysilujícího způsobu léčení posilující hned od počátku nemoci. Napsal četné práce: *A system of clinical medicine* (Dublin, 1843); *Clinical lectures on the practice of medicine* (Londýn, 2. vyd., 2 sv., četné překlady); *Studies in Physiology and Medicine* (t., 1863, vydal Ed. Stokes) a j.

2) G. Robert, ryjec angl. (* 1798 v Londýně — † 1873 t.). Byl žákem Romneye, u něhož vycvičil se v manýře liniové, a zaměstnával se rytím illustrací k novellám Waltera Scotta. Později prováděl větší listy: *Rodina Waltera Scotta* (dle Wilkie, 1837); *Skotský myslivec* (dle Landseera); tři obrazy dle Murilla; *Shakespeare vyslýchán pro pytláctví* (dle Harveye); *Děti Jiřího III.* (dle Copleye); *Sestry* (dle Eastlakeho); *Modrý hoch* (dle Gainsborougha) a j. R. 1836 stal se členem londýnské akademie. *J-k.*

Gravesande [chra-]: **1)** G. Wilh. Jakob Storm van s'G., mathematik a filosof nízoz. (* 1688 v Hertogenbochu — † 1742 v Lejdě). Studoval v Lejdě práva, pak mathematiku a fysiku, načež přidělen byv k nízoz. vyslanectví v Londýně, vstoupil v přátelský poměr k Newtonovi a Burnetovi. R. 1717 povolán byl za profes. hvězdářství a mathematiky do Lejdy a r. 1734 pak jmenován tam i prof. filosofie. V l. 1713—22 vydával za pomoci jiných »Journal littéraire« (později »Jour. de la république d. lett.«, vydáván do r. 1736). Jako učitel universitní hájil vřele myšlénky Galileiho a Newtona; jako filosof byl eklektikem, přidržuje se porůznu Descartesa, Leibnize i Locka. Přispěl znamenitě k rozvoji věd fysických, stvořiv nové methody demonstrační a mnoho důmyslných přístrojů. Nejznámější z nich je prsten 's Gův, jenž dokazuje, jak pevná tělesa se rozšiřují teplem; sestavil také první héliostat a svedl problém gnómónický v otázku perspektivy. Přední jeho díla jsou: *Physices elementa mathematica, experimentis confirmata, sive introductio ad philosophiam Newtonianam* (Lejda, 1720, 2 sv.; nová vyd. 1725, 1742); *Philosophiae Newtonianae institutiones in usus academicos* (t., 1723, 2 sv.); *Matheseos universalis elementa* (t., 1727); *Introductio ad philosophiam metaphysicam et logicam continens* (t., 1736; nová vyd. 1737, 1756). Díla jeho sebral J. N. L. Allamande v Amsterdamě r. 1774. Srv. van Kampen, Geschiedenis der letteren en wetenschappen in de Nederlanden (Haag, 1821—26, 3 d.).

2) Charles de Storm van s'G., holland. malíř krajin (* 1841 v Bredě). Maluje náladové krajiny, les za večera, západ slunce a teplý kolorit podzimního listí. Jest koloristickým lyrikem jemně odstinovaných nuancí tónových. *J-k.*

Graves claves [- klá-] viz Graves (lat.).

Gravesend [grévsend], město v angl. hrabství Kentu, na již. břehu Temže, 32 *km* pod Londýnem, s 23.876 obyv. (1891). G. pokládá se za hranici přístavu Londýnského, má rozsáhlé doky (East- a West-India-Dock-Company), zvláště na lev. bř. u Tillbury, a celní stanici pro lodi. V létě Londýňané navštěvují hojně G. (zvláště Rosherville Gardens). R. Thames Yacht Club má tu své hlavní sídlo. Pěstuje se tu mnoho zeleniny, zvl. chřestu pro Londýn. Značný rybolov. Pod městem leží New Tavern Fort, naproti přes řeku Fort Tillbury a ještě dále po řece hájí 2 tvrze přístup do Temže.

Gravesova choroba viz Basedowova choroba.

Graves voces viz Graves (lat.).

Graveur [-vér], franc., ryjec.

Gravicembalo [-ičem-], zkažený ital. výraz clavicembalo; ujavší se proto, že cítila se v něm narážka na hluboké, basové tóny nástroje; viz Klavír.

Graviditas (lat.), těhotenství (v. t.). — G. extrauterina, těhotenství mimoděložní, nepravidelnost, při níž oplodněné vajíčko nedosahuje dutiny děložní, nýbrž usazuje a vyvíjí se buď ve vejcovodu (tubě) nebo ve vaječníku nebo na pobřišnici pánviční. Podle toho rozeznává se těhotenství vejcovodové (g. *tubaria*), vaječníkové (g. *ovarialis*) a břišní (g. *abdominalis*). Toto se nyní vůbec popírá. Nejčastější jest těhotenství vejcovodové. Příčiny jsou vady ve vývoji vejcovodů, záněty pobřišnice, pánviční a j. Průběh bývá od počátku provázen většími obtížemi těhotenskými, zvláště se strany utrob břišních, bolestmi a dříve nebo později se dostavujícími nepravidelnými krvotoky. Málokdy dosahuje g. e. druhé polovice těhotenství a ještě řidčeji pravidelného konce. V tomto případě dostavují se snahy vypuzovací, jež ovšem nevedou k cíli; při nich plod vždy odumírá a ve vejci povstává rozklad a hnisání, nebo vstřebání tekutin a zvápenění. O jiných koncích viz G. tubaria. Poznání je v první polovici těhotenství někdy snadné, někdy obtížné, někdy přímo nemožné, v druhé polovici snadnější, někdy zcela na snadě. Léčení je obráceno v prvé polovici na zastavení vývoje, nejlépe operativním vyjmutím celého vejce plodového neb elektřinou nebo vstřikováním roztoku morfiového do vaku plodového. V druhé polovici radí se rovněž operace bez ohledu na život dítěte; je-li blízký konec pravidelný a dítě živé, radí se operovat ještě před snahami vypuzovacími; je-li dítě mrtvé a není-li žádné zvláštní příčiny k rychlému zakročení, třeba s operací čekati 8 až 10 neděl, až zanikne oběh krevní ve vejci. *Ra.*

G. tubaria, těhotenství vejcovodové, není u člověka právě žádnou vzácností. O příčinách a průběhu platí totéž, co bylo řečeno o těhotenství mimoděložním. G. tub. je nejlépe studována a může míti následující konce: 1. časné odumření plodku, scvrknutí vajíčka, rozpad a vstřebání jeho; 2. odloučení vajíčka od stěny vejcovodové, krvácení a vypuzení jeho z vejcovodu do dutiny břišní — vejcovodové potracení (*abortus tubarius*); 3. puknutí těhotného vejcovodu a krvácení do dutiny břišní, někdy rychle smrtící, někdy ve-

doucí ke dlouhé nemoci, někdy jen vystoupení plodu do dutiny břišní a další jeho vývoj, kdežto lůžko zůstává seděti ve vejcovodě a obstarává dále výživu plodu; 4. odumření plodu, rozklad a hnisání ve vejci a vyloučení jeho po částech buď přední stěnou břišní nebo konečníkem, aneb pochvou nebo měchýřem močovým; 5. odumření plodu, vstřebání vody plodové, scvrknutí plodu a zvápenění vejce; 6. operativní odstranění buď jen plodu nebo celého vejce s vejcovodem. Vždy je to stav nebezpečný, ohrožující u veliké míře zdraví a život zastižené ženy. Léčení je rovněž hlavně operativní. *Ra.*

Gravidus (lat.), těhotný.

Gravimetr viz Hustoměr.

Gravina di Puglia, město v ital. prov. barské, okr. altamurském, na již. svahu Monte Franca, v hlubokém údolí Graviny (přít. Bradanu), s 15.612, jako obec 16.882 obyv. (1881). Jest sídlem biskupa, má kathedrálu z XV. stol., techn. školu a gymnasium, silný chov dobytka, zvl. koní, a hojně navštěvované trhy. Poblíž města lomy kamenné a vápenky. Ze znamenitého zámku, jejž nad městem založil cís. Bedřich II., jest krásný rozhled do dalekého okolí.

Gravina Gianvincenzo, právník, básník a kritik ital (* 1664 v zámku Roggianu u Cosenze v Calabrii — † 1718 v Římě), studoval práva a dějiny v Neapoli; ale náklonnost k literatuře vedla jej k básnictví dramatickému (složil dvě dramata o utrpení Kristově). Dokončiv později práva, odebral se r. 1688 do Říma, kdež vešel v přátelské styky s předními literáty a učenci, kteří se scházeli v jeho zahradě na Janiculu; tak stal se předním zakladatelem Akademie arkadské. R. 1698 jmenován byl professorem občan. práva na kolleji Sapienza. Zde počal přední své dílo právnické *Origines juris civilis* (1. sv. vyšel 1701, celé 1713), psané velmi elegantním slohem. Dílo to je velmi zajímavým plodem právní filosofie své doby, jehož i Montesquieu užil. Jako literát vynikl jednak svými tragédiemi *Palamede, Appio Claudio, Andromeda, Papiniano, Servio Tullio* (*Cinque tragedie*, Neapol, 1712—17; Benátky, 1740), jež ve své době vysoce byly ceněny, ač neprávem, a aesthetickými rozpravami *Della ragion poetica libri due* (Řím, 1708) a *Della tragedia libro uno* (Benátky, 1731), nejlepší svého věku. R. 1711, když Arkadská akademie se znesvářila, G. vystoupil z ní a založil akademii della Quirina. G. byl učitelem a adoptovaným otcem básníka Metastasia, jemuž prokázal značné dobrodiní, jak tento vděčně uznával. R. 1757 vyšly v Neapoli jeho *Opere italiane* a r. 1819 v Miláně *Opere scelte*. R. 1857 uveřejnil z nich P. E. Giudici výběr *Prose di G.* G. Srv. Passeri, Della vita e delle opere di G. G. (Milán, 1819).

Gravirovati (franc. *graver*), rýti.

Gravis viz Přízvuk.

Gravità (ital. z lat. *gravitas*, tíže, vážnost), důstojnost; con g., důstojně, vážně (přednes).

Gravitace č. attrakce Newtonova je vzájemná přitažlivost těles nebeských, jejíž velikost jest přímo úměrnou součinu hmot a nepřímo úměrnou čtverci vzdálenosti. V užším slova smyslu rozumí se tím přitažlivost zemská (tíže). — Viz Přitažlivost.

Gravitovati (z lat.), tíhnouti.

Gravosa [-vóza] viz Gruž.

Gravoso [-vózo] viz Grave.

Gravure [-výr], franc., ryjectví, rytina, v širším slova smyslu (ve Francii) každá bezbarvá reprodukce vůbec; g. à l'eau forte [- a ló fort], ieptání; g. sur bois [- syr boà], dřevoryt; g. sur acier [- asié], ocelorytina; g. sur cuivre [- kyívr], mědiryt; g. avant la lettre viz Avant la lettre.

Grawein Alex., právník rak. (* 1850 v Běláku), překladatel novell a románů, universitní professor v Černovicích. Z právnických spisů jeho sluší jmenovati: *Perfection des Acceptes* (1876); *Verjährung und gesetzl. Befristung* (1880); *Russische Wechselordnung* (1884). — V oboru belletrie překládá z angličiny, franč., ital. a španělštiny.

Grawitz Paul, lékař něm. (* 1850 v Derrině v Pomořansku). Lékařství vystudoval v Berlíně, jsa hlavně žákem Virchowovým, habilitoval se tu a stal se později professorem path. anatomie v Greifswaldě, kde dosud působí. Napsal *Zwei seltene Geschwulstfälle nebst Beobachtungen über die Contractilität von Geschwulstzellen* (1873) a pak řadu článků o nemocech plicních, ledvinových a j. ve Virchowově a Langenbeckově Archivu.

Gray [gré], hl. město arrond. ve franc. dep. Haute-Saône, na l. bř. Saôny a na uzlu dráhy Vých. a Lyonské s místní drahou k Bucey-lès-Gy, přístav pro plavbu po Saôně. Obchodní soud, obecní kollej, veř. knihovna (15.000 sv.), přírodopisné sbírky, depart. vězení. Z památek vynikají gotický a renaissanční kostel (začatý r. 1482, dokonč. až r. 1863), zbytky got. kláštera fantišk., radnice ve slohu špan. renaissance z r. 1568—73, zříceniny starobylého zámku z XI. stol., krásný most se 14 oblouky z XVIII. stol, 6908 obyv. (1891), obchod s železnými nástroji, obilím, moukou, prkny, vínem, píci a koni, punčochářství, cukrářství, provaznictví, mlýny, strojírny, slevárny, pilnikárny, lihovary. S druhé strany Saôny je předměstí grayské Arc (-et-la-Maison-du-Bois) s 2744 obyv. (1891), se slevárnami, 2 továrnami na mlýnky a mláticí stroje, mydlářstvím a výrobou modřidel. — Původem svým sahá G. před VII. stol.; hradby, vystavěné ve XII. stol, byly ok. r. 1227 částečně zbořeny od Štěpána de Mâçon, opět zřízeny od Karla V. r. 1551 a pak na vždy vyvráceny od Ludvíka XIV. r. 1668 a 1674. Ve válce franc.-něm. byl G. důležitým místem pro válečné operace na jihových. bojišti. Zde 27. října 1870 bojovala armáda gen. Bourbakiho proti vojsku něm. — Arrond. grayský má na 1590·65 km^2 8 kant. o 165 obcích 65.869 obyv.

Gray [gré]: **1)** G. Jane viz Grey.

2) G. Thomas, básník angl. (* 1716 v Londýně — † 1771 v Cambridgei). Vzdělav se na

gymnasii etonském a studovav práva a staroklassické řeči na univ. cambridgeské, odebral se r. 1739 s přítelem Horacem Walpolem na cesty po Francii a Italii. Svou cestu popsal ve výborných *Letters*; *journal of a tour in Italy*. Usadiv se v Cambridgei, žil život pilný a tichý, rozdělený mezi universitu, hojnou a pozoruhodnou korrespondenci se svými přáteli, potulky po rodné zemi, po Skotsku, Walesu a jezerních krajinách anglických a Musu. R. 1868 jmenován professorem moderní historie na univ. cambridgeské. Jeho lyrické básně byly sebrány nejprve r. 1768 (Londýn) a často vydávány (od Mahona ve 4 sv., York, 1778; od Mitforda, Londýn, 1835, 1843 a 1853), nejúplněji od Gossea (4 sv., Londýn, 1882). Nejpopulárnější z nich je *Elegy written in a country churchyard*, přeložená snad do všech jazyků evrop., do češtiny od J. Jungmanna (Na hrobkách veských). V ní dotýká se skutečně nejcitlivějších strun lidského srdce, kdežto v jiných svých básních, přes uhlazenost slohu, sílu myšlének a důstojnost citu, je dosti cizí, studený a chudý co do obrazotvornosti; nicméně zasluhují býti jmenovány ještě: *The bard*; *The progress of poesy*; *To adversity*; *Ode to Eton College*. Důležité listy G-ovy vydali Mahon v »Life and letters« (Lond., 1774) a Mitford ve svém vydání jeho děl. Nejlepší biografii dosud napsal Gosse (Life of G., Lond., 1882).

3) G. John Edward, přírodopisec angl. (* 1800 ve Walsallu, hrab. Staffordu — † 1875 v Londýně), studoval lékařství a stal se později ředitelem zool. sbírek Musea britského. Věnoval se s úspěchem soustavné botanice, hlavně však zoologii, a vydal přehled rostlin britských na základě přirozené soustavy Jussieuovy (*Natural arrangement of British plants*, společně s otcem svým, Lond., 1821, 2 sv.), četné katalogy sbírek zool. Musea britského, společně s jinými pracovníky, zoologické výsledky cest vědeckých (*The zoology of Capt. Beechey's voyage*, t., 1839; *The zoology of the voyage of H. M. ship Sulphur*, t., 1843—45; *The zoology of H. M. ship Erebus and Terror*, t., 1844—45), přehled indických živočichů (*Illustrations of Indian zoology*, t., 1830—34, 2 sv.), soustavný přehled řas britských (*Handbook of British water-weeds or algae*, t., 1864), zprávy o nových zvířatech a četné práce menší.

4) G. George Robert, zoolog anglický (* 1808 v Chelsea — † 1872 v Londýně), bratr Johna E. G-a, byl kustodem zoolog. sbírek Musea britského, zabýval se entomologií, zvláště pak vynikajícím způsobem ornithologií, psal o hmyzech Australasie, vydal základní dílo soustavné, popisy rodů ptačích s vyobr., seznam známých rodů a druhů ptačích a seznamy britských a tropických ptáků Musea britského. Ze spisů k tomu se odnášejících sluší uvésti: *The Entomology of Australasia* (Lond., 1833, 1. díl); *Synopsis of the species of insects, belonging to the family of Phasmidae* (t., 1835); *Genera of birds* (t., 1837—49, 3 sv. s 371 tab.); *Catalogue of the British birds in the collection of the British Museum* (t., 1848 a 1863); *Catalogue of the birds of the tropical islands of the Pacific Ocean in the British Museum* (t., 1859); *Catalogue of the mammalia and birds of New Guinea in the British Museum* (t., 1859); *Handlist of the genera and species of birds* (t., 1869—71, 3 sv.).

5) G. Asa, botanik amer. (* 1810 v Paříži ve státě New-Yorku — † 1888 v Cambridgei, Mass.), vystudovav lékařství ve Fairfieldu (stát New-York), učil se botanice hlavně u profes. Torreya a byl pak profes. botaniky a ředitelem botanické zahrady na Harvardově kolleji v Cambridgi. Vynikl v botanice soustavné, značné má zásluhy o poznání květeny severoamerické, jíž věnoval dlouholetá pečlivá studia, napsav o ní četná, mezi nimiž i základní a obsáhlá díla. Z těch a jiných ještě jmenujeme: *Elements of botany* (New-York, 1836, mnohá vydání pozdější); *Manual of the botany of the Northern United States* (Boston a Cambridge, 1848; 5. vyd. New-York, 1862); *Genera Florae Americae boreali-orientalis illustrata* (Boston, 1848—49, s 186 tab.); *Plantae Wrightianae Texano-Neomexicanae* (New-York, 1852—53); *Botany of the United States Expedition during the years 1838—42 under the command of Charles Wilkes* (Filadelfie, 1854, se 100 tab.); *Plantae Lindheimerianae* (Boston, 1845—47, s Engelmannem); *Plantae Wrightianae Texano-Neomexicanae* (Washington, 1852—58); *Synoptical Flora of North-America* (N.-York, 1878); *Darwiniana. Essays and reviews pertaining to Darwinism* (t., 1876); *Scientific papers, selected by C. S. Sargent* (Boston, 1888, 2 sv.).

6) G. Henry Peters, malíř amer. (* 1819 v New Yorku — † 1877 t.). Vzdělával se v malbě u Daniele Huntingtona od r. 1839 v Evropě. R. 1843 vrátil se do New Yorku a od r. 1846 maloval hlavně genry a podobizny, ač vedle toho pouštěl se i do obrazů se sujety historickými, biblickými a mythologickými. R. 1842 již stal se členem Národní Akademie, r. 1869 jejím předsedou. Od r. 1871—74 zdržoval se ve Florencii. Z jeho obrazů zasluhují zmínky: *Římská dívka*; *Proserpina a Bacchus*; *Sappho*; *Venuše*; *Jablko sváru*; *Hagar a anděl*; *Portia a Basanio*; *Válečná mzda*.

7) G. Elisha, amer. elektrotechnik a vynálezce (* 1835 v Barnesville, Ohio). Vyučiv se tesařství a stavbě lodí, vstoupil do »Oberlin College«, při čemž řemeslem svým se živil. Oddav se potom studiu věd fysikálních, pracoval zejména na zlepšení telegrafu. R. 1874 podnikl studijní cestu do Evropy. Od r. 1867 dal si patentovati více než 50 vynálezů; jmenovati z nich sluší telefon, který zavdal příčinu ku sporu s Gr. Bellem, telegraf harmonický (t. multiplex), telautograf a j. Vydal *Experimental Researches in Electro-Harmonic Telegraphy and Telephony* (N.-York, 1878). *Vcl.*

8) G. Paul, řezbář angl. (* 1842 v Dublině — † 1866). V Londýně stal se známým svými kresbami a illustracemi k románu *Hereward* od Charlesa Kingsleye a k časopisu »Fun«. *J-k.*

Grays Thurrock [grés therok], město v angl. hrabství Essexu, 31 *km* jv. od Lon-

dýna na lev. bř. Temže; 12.219 obyv. (1891), cihlárny, četné villy.

Graz viz Hradec Štýrský.

Grazalema, okr. město ve špan. prov. Cadizu, 90 *km* vsv. od Cadizu, při pramenech Guadeleta, s 6389 ob. (1887) a továrnou na sukna. Záp. (2 *km*) odtud Cerro de San Cristobal, 1716 *m* vys.

Graziani [-aciá-]: **1) G.** Antonio Maria, dějepisec ital. (* 1537 v Borgo San Sepolcro v Toskánsku — † 1611 v Amelii). Byl sekretářem papeže Sixta V. a kardinála Montalta, za Klementa VIII. biskupem v Amelii, nějaký čas i nunciem v Benátkách. Zůstavil několik histor. spisů: *De bello Cyprio* (Řím, 1624), *De casibus virorum illustrium* (Paříž, 1669), životopisy kardinálů, listy, memoiry a j.

2) G. Girolamo, hrabě, básník ital. (* 1604 v Pergole u Urbina — † 1675 t.). Po studiích v Bologni a v Padově byl s malou přestávkou, kdy jednak sloužil knížeti Obizzovi a jednak musil vzdáliti se z Modeny, ve službách vévodského rodu Este jako sekretář synů Alfonsa III., pak syna Františka I., Alfonsa, a od r. 1652 jako státní sekretář. František I. daroval mu hrabství Sarzano. Poslední léta trávil G. v ústraní ve svém rodišti. Svými hrdinskými básněmi *Cleopatra* (13 zpěvů, Benátky, 1626, 1632, 1670) a *Conquista di Granada* (26 zp., Modena, 1650; Neapol, 1651; Paříž, 1654; Bologna 1673; Benátky, 1789, 1825 atd.) řadí se k napodobitelům Tassovým. Mimo ně sbásnil: *Rime* (Parma, 1621; Modena 1672 a častěji); *La Callisto* (Paříž, 1654); *Il colosso sacro* (t., 1656); *Varie poesie e prose* (Modena, 1662); *L'Ercole gallico* (t., 1666); tragédii *Il Cromuele* a j.

3) G. Luigi, tenorista ital. (* 1823 ve Fermu — † 1869 v Homburku). Dobyv vynikajících úspěchů ve vlasti, v Římě, v Miláně, Florencii, Neapoli, Palermě, Turině, Benátkách, získal si skvělého jména i na jevištích ciziny, v pařížském Théâtre-Italien, v Londýně, v Barceloně, ve Vídni (1869). Nejvíce vyznamenal se v roli Alfreda ve Verdiově opeře »La Traviata«.

4) G. Francesco, barytonista ital., bratr před. (* 1829 ve Fermu). Vystupoval se značnými úspěchy v Ascoli, v Maceratě, v Chieti, v Pise, ve Florencii, od r. 1853 v pařížském Théâtre-Italien s delší přestávkou od r. 1861 až 1866, kdy hrál na cís. divadle petrohradském; podnikl i cestu do New-Yorku a několik letních saison zpíval v londýnském Covent-Gardenu. Nejvíce se líbil v »Troubadouru«.

Grazzini [-ací-] Antonio Francesco, novellista a básník ital. (* 1503 ve Florencii — † 1583 t.). Byl, aspoň nějaký čas, lékárníkem. Příjmí Il Lasca (parma), jímž bývá zván, přijal jako člen akademie dei Umidi (pozd. accademia fiorentina), jejíž byl r. 1540 spoluzakladatelem a kde každý člen musil míti jméno něčeho vlhkého. Byv z ní r. 1547 pro neshody grammatické vyloučen, vrátil se do ní zase až r. 1566. R. 1582 zakládal s L. Salviatim slavnou akademii della Crusca. Těžiště jeho liter. činnosti hledati jest v jeho boccacciovských novellách *Cene* (3 »Cene« po 10 nov.; zachováno 21), v nichž pikantně, vkusným a co do správnosti vytříbeným slohem líčí mravy florencké (vyd. Paříž, 1756, nejlépe od Fanfaniho ve Florencii 1857, nejnověji t., 1890 od C. Verzona). Ze 7 jeho komédií vyšlo šest (*La gelosia*, *La spiritata*, *La strega*, *La Sibilla*, *La pinzochera*, *I parentali*) r. 1582 ve Florencii pod tit. *Commedie* (nejlépe od Fanfaniho, t., 1859), sedmá, *L'arzigolo*, snad podvržená, až r. 1750 v »Teatro comico fior.«. G. psal také básně, jednak drobnější (souborné vyd. r. 1584 obsahuje Sonnetti, Capitoli a kraťoučké satirky ze života akademického), jednak dva komické eposy: *Nanea* (snad neprávem jemu přičítaná) a *Guerra de'mostri*. Verzone vydal »Rime burlesche« (Florencie, 1882).

Graždanin, časopis ruský, vydávaný od r. 1872 knížetem V. P. Meščerským a vycházející do 1 října 1883 jednou týdně s měsíční přílohou »Litěraturnyja priloženija«, odtud jako denník. Redaktorem jeho byl svého času též F. M. Dostojevskij. S počátku list byl veden v duchu mírně konservativním, posléze stal se nepřítelem všech pokrokových snah a orgánem konservativní šlechty.

Graždanka, graždanské písmo viz Azbuka str. 1126.

Grbljanović viz Grebljanović.

Great [grét], angl., veliký.

Great Barrington [grét beringtn], město v severo-amer. státu Montaně, hrab. Berk, na ř. Housatoniku, se 4612 ob. (1890), oblíbené letní sídlo velkoměšťáků, má průmysl textilní a mram. doly.

Great Britain [grét brit'n], Britannie Veliká.

Great Eastern [-ístrn], největší parník světa, vystavěný r. 1860 pro plavbu mezi Anglií a Australií; později užíváno ho ku kladení telegraf. kabelu. V činnosti byl do r. 1888. Délka jeho obnášela 209 *m*.

Greater Britain [grétr brit'n]. Tak označuje se někdy světová říše britská, zvláště od oněch angl. politiků, kteří touží po novém uspořádání politických vztahů osad k zemi mateřské a k vybudování mohutné federace, jež by mohla vzdorovati každému vnějšímu útoku a zároveň odstranila některé dnes se vyskytující nespokojenosti uvnitř. Charakteristické pro tento směr dílo *Ch. W. Dilke*, G. B. (Lond., 1868, 2 sv.), vydáno silně pozměněné r. 1890 pod názvem *Problems of* G. B. (Lond., 2 sv.).

Great Falls [grét fåols]: **1) G. F.**, město v sev.-amer. státu Montaně, při řece Missouri, jež tu tvoří 5 vodopádů v úhrnné výšce 135 *m*, má 3979 ob. (1890) a tavírny. — **2) G. F.**, město v jihov. cípu sev.-amer. státu New-Hampshire, hrabství Straffordu, na Salmon-Riveru, má i se sous. Somersworthem 6207 ob. (1890). G. F. Manufacturing Company spracovává zde ve velkých rozměrech bavlnu, vlnu a kůži.

Great Grimsby [grét-], hl. město angl. hrabství t. jm., při ústí Humberu, zde 11 *km*

šir., 24 *km* jihových. Hullu. (Do r. 1888 náleželo ku hrab. lincolnskému.) Skládá se z pravidelně stavěného Nového a nepravidelného Starého města a z předměstí Clee a Cleethorpe. Má 51.876 ob. (1891), radnici, věznici, lat. školu, průmysl. ústav, 2 divadla. Svůj veliký vzrůst děkuje **G. G.** poloze na ř. Humberu a velkolepému přístavu z l. 1849—54, jehož bassin zajímá 6·1 *ha*, doky 13 *ha*, nábřeží 1097 *m* dl., a dovoluje vstup lodím každé velikosti. Ku přístavu r. 1891 náleželo 889 lodí, z toho 146 parníků, úhrnem o 73.614 t., mezi nimiž 818 lodí rybářských o 56.917 t. R. 1853 bylo tu pouze 10 lodí rybářských. R. 1892 připloulo 1822 lodí s 818.036 t. Přívoz z ciziny r. 1891 obnášel 5,851.255, vývoz brit. výrobků 8,261.835, r. 1892: 7,753.957 lib. sterl. Obchod směřuje hlavně do zemí baltických a do Nizozemí. Přiváží se hlavně ječmen, semena, vejce, máslo, margarin, ryby, tabák, vlna, bavlněné zboží, hadry a z Norska led, vyváží se bav. a vlněné zboží, uhlí, hlavně do Skandinavie a Německa, stroje, koleje a železné zboží. **G. G.** jest z nejdůležitějších středisk rybářských a rozesílá množství ryb do vší Anglie. Z domácího průmyslu jmenujeme stavění lodí, výrobu lan a kabelů, jirchářství, cihlářství, pivovarství, mlýny na obilí a na kosti.

Great Harwood [grét harvúd], město v angl. hrab. Lancashire, 6 *km* sev.-vých. od Blackburnu; 9073 ob. (1891), bavlněný průmysl.

Greathead [gréthed] zv. jinak Grosse-Tête (Robert), lat. *Capito*, scholastik angl. (* kol. 1175 ve Stodbrooku — † 1253), studoval v Cambridgi a Paříži, byl učitelem v Oxfordu, kde výklady jeho s velkým úspěchem se potkávaly, a r. 1235 byl jmenován biskupem v Lincolnu. Jmín byl své doby za muže vysoce učeného. Od něho pochodí kommentáry k Aristotelově logice a fysice; kommentoval též Pseudo-Dionysia. Opposice jeho proti Římu a papeži zračí se v rozpravě *De corruptelis Ecclesiae*, obsažené ve Wartonově »Anglia sacra«. *Zb.*

Great Charter [grét čártr], totéž jako Magna charta.

Great Island [grét ajlend], ostrov v přístavu Corkském (Irsko), rozlohy 53 km^2, s hl. městem Queenstownem.

Great Kanawha viz Kanawha.

Great Malvern viz Malvern.

Great Marlow [marló] viz Marlow.

Great Salt Lake [grét solt lék] viz Solné jezero.

Great Salt Lake City [- siti] viz Salt Lake City.

Great Slave Lake [grét slév lék] viz Otročí jezero.

Great Yarmouth [-meth] v. Yarmouth.

de **Grebber** Pieter, portraitista (* mezi 1590 a 1600 v Haarlemu — † po 1655). Již otec jeho Franz Pieterszoon, jenž dal ho do učení ke Goltziovi, byl malířem podobizen. Od G-a nalézá se v mus. haarlemském *Císař Barbarossa a patriarcha jerusalemský propůjčují městu Haarlemu jeho znak* (1630); *Hippokrates odmítá dary Artaxerxovy*; *Synové Jakubovi přinášejí otci zkrvácený kabát Josefův* (1681) a j. Obrazy ty v mnohém upomínají na Rubensa. Další jeho díla jsou: *Nalezení Mojžíše* (1634) a několik portraitů v museu drážďanském a jiných galeriích. Radiroval též: *Susana v lázni*; *Kristus a Samaritánka*; *Jan Kř.*; *Sv. Magdalena*; *Sv. Jeroným*; *Litující Petr* a j. *J-k.*

Grebe: 1) G. Karl Fr. August, lesník něm. (* 1816 v Grossenritte — † 1890 v Eisenachu), studoval techniku v Kasselu, pak lesnictví v Melsungách a na univ. berl. Byl pak docentem na akademii eldenské, r. 1844 vstoupil jako lesní rada do služeb velkovévody saskovýmarského, pak byl krátce professorem a lesmistrem v Greifswaldě a Eldeně, načež znova povolán do výmarských služeb jako přednosta nejvyšších lesnicko-technických úřadův a ředitel lesní školy eisenašské. R. 1865 jmenován vrchním tajným lesním radou a r. 1880 vrchním zemským lesmistrem. Nejdůležitější díla jeho jsou: *Die Beaufsichtigung der Privatwaldungen von seiten des Staates* (Eisenach, 1845); *Gebirgskunde, Bodenkunde und Klimalehre in ihrer Anwendung auf Forstwirtschaft* (Berlín, 1886, 4. vyd.); *Der Buchen-Hochwaldbetrieb* (Eisenach, 1856); *Die Lehrforste der Eisen. Forstschule* (t., 1858); *Die Betriebs- und Ertragsregulierung der Forsten* (Vídeň, 1879, 2. vyd.). Také upravil vydání spisů Königových.

2) G. Fritz, krajinář (* 1850 v Heisebecku u Carlshafenu). Byl žákem akademie v Kasselu a po krátkém pobytu v Düsseldorfu usídlil se r. 1889 v Berlíně. Z jeho krajin jmenujeme: *U potoka*; *U rybníka*; *Večerní krajina*; *V Sognefjordu*; *V Raftsundu* (Rudolfinum v Praze) a j. *J-k.*

Grebljanović (Grbljanović), jméno šlechtického, později vladařského rodu srbského, vládnuvšího od r. 1372—1427. Vládli z něho jen dva členové a sice car Lazar (v. t.) (1372—89) a Štěpán (v. t.) (1389 až 1427); tímto vymřel rod G-ů, ježto bratr jeho Vuk byl již dříve odpraven od sultána Músy.

Grebové, tak nazývá se ona část západoafrického kmene Kru (v. t.), jež živí se orbou a obchodem, kdežto vlastní Kruové jsou proslulými námořníky.

Grec [-ek], franc., ve výtvarném umění pletivo, jehož linie se vinou obyčejně pravoúhelně, aniž se proplétají. Původ jeho sluší hledati v ozdobách starých Řeků, kteří okras takových užívali na stavbách, nábytku, ano i oděvu. Srv. A la grecque. *Fka*

Greco [-ko]: **1) G.** Gioachimo, zv. Calabrese, šachista ital. (* 1600 v Kalabrii — † 1634). Jsa ještě velmi mlád, vyhrál prý v Paříži v šachu 6000 tolarů; žil pak po krátkou dobu r. 1619 opět v Italii, načež se přes Francii odebral do Španělska a odtud do osad, kde zemřel. Své dílo o šachu, zachované v několika rukopisech, vydané r. 1656 v Paříži, nověji od Lasy v »Berliner Schacherinnerungen« (1859) a od van der Linde (Nimwegy, 1865), a četně překládané, napsal roku 1619 v Římě; obsahuje pozoruhodná a zajímavá

sdělení, ač většinou vzatá od jiných šachistů, a 150 duchaplných i poučných her, jež ovšem nejsou všecky bezvadné.

2) G. Gaetano (* 1680 v Neapoli), žák a nástupce Alessandra Scarlattiho na konservatoři »dei Poveri«, později na konservatoři »San Onofrio«. Byl znamenitý mistr kontrapunktu; z jeho skladeb zachovaly se však pouhé drobty, čtyřhlasé litanie s průvodem 2 houslí, violy a varhan, jakož i několik toccat a fug pro královský nástroj. Rukopisy chovají se v Římě. Daleko více proslul jako učitel, vychovav hvězdy neapolské školy, Duranta, Porporu, Pergolesa, Vinciho i celou řadu skladatelů jiných, tak že náleží k mužům, kteří připravovali nejslavnější dobu Neapole.

3) G. Pietro Maria, spis. ital. (* 1844 v Cosenze), studoval práva v Neapoli, pak oddal se literatuře. Založil několik listů, tak r. 1868 liter. revui »Il Gravina«, pak »L'era nuova«; pokračoval také v »Annali di Calabria citeriore«, v díle, jež počal na poč. století strýc jeho Luigi G. R. 1872 stal se knihovníkem obecné knihovny, r. 1874 redaktorem denníku »Il Fanfullino«. Později redigoval také »Il gazettino bruzio« a zastával různé úřady správní. Z prací jeho uvádíme básně: *Lena*; *Le due aquile* (1872), allegorie války německo-franc.; *Libertas*; *Raccolta di versi*; *Il fiore della palude*; *I Brefotrofi*; *All'onorevole consiglio municipale di Cosenza*; *A Marino Campagna* a menší práce z místního dějepisu.

4) G. Giovanni Maria, mladší bratr před., uveřejnil pěknou sbírku novell *Dal vero* (1885) a j.

Greco duro [-éko dú-], ital., slove druh řeckého mramoru, kámen velmi tvrdý a hustý tónu našedivělého nebo načervenalého. *Fka.*

de **Grécourt** [-ékúr] Jean B. Joseph Willart, básník franc. (* 1683 v Toursu — † 1743 t.), byl od útlého mládí kanovníkem u sv. Martina v Toursu, kdež kázání jeho pro přílišnou pikantnost jsou zastavena. Žil pak v Paříži jako přítel maršála d'Estrée a vévody d'Aiguillon, duchaplný společník, který pro vysoké kruhy šlechtické psal povídky nejvýše necudné, jež byly soudně stihány a jen soukromí šířeny. Literární cena jich není valná; jazykově jsou nedbalé. Za života svého nic netisknul. Souborně vyšly práce jeho poprvé r. 1747 ve 2 sv. a později častěji (1767 v Londýně, 4 sv.; posledně v Paříži 1832 a Brusselu 1881).

Greč Nikolaj Ivanovič, spisovatel rus., potomek protestantské rodiny, která po bitvě bělohorské vystěhovala se z Čech do Prus (* 1787 v Petrohradě — † 1867 t.). Děd jeho Ivan Michajlovič (původně Johann Ernst Gretsch) usadil se za vlády Bironovy v Rusku, vyučoval v šlechtickém sboru a sestavil mimo jiné dílo *Političeskaja geografija* (Petrohrad, 1758). Nikolaj Ivanovič vzdělal se ve vojenské škole a později v paedagogickém ústavě, načež vyučoval v něm. škole u sv. Petra a pak na gymnasiu. Do r. 1815 byl též tajemníkem censurního komitétu. Literární činnost zahájil r. 1806, přeloživ spis *Germanija v glubokom uniženiji svojem*, pro nějž Napoleon dal zastřeliti norimberského knihkupce Palmal V l. 1807—09 byl redaktorem časop. »Genij vremeni« a »Žurnal novějšich putěšestvij«, avšak většího významu nabyl teprve r. 1812, kdy se subvencí 1000 rublů založil časopis »Syn otěčestva«, jenž zaujal první místo mezi tehdejšími listy ruskými a r. 1838 stal se majetkem Polevého. Spojiv se r. 1828 s Bulgarinem, založil s ním nový časopis »Sěvernaja Pčela« (1825—60), dále v l. 1829—31 vydával »Žurnal ministěrstva vnutrennych děl« a byl současně v l. 1835—40 redaktorem encyklopaedie vojenské a Pljušarovy (»Enciklop. Leksikon«). O rozvoj ruského časopisectva získal si G. nemalé zásluhy; ale přátelství jeho s Bulgarinem vrhalo i na něho stín nedůvěry a škodilo jeho literární pověsti, hlavně u mladého pokolení ruských spisovatelů, třeba že G. neměl účastenství v udavačství Bulgarinově. Z belletristických prací zmínky zasluhují fantastické romány *Černaja ženščina* (1834) a *Pojezdka v Germaniju* (1836) s mnohými detaily, vzatými ze skutečnosti. Zejména první román jakožto fantasticky poutavé vylíčení zápasu šlechetných hrdinů s lidmi ničemnými, kteří na konec podléhají, těšil se své doby nevšednímu úspěchu. Cestovav mnoho v cizině, G. vydal též několik cestopisův a zápisek, jako *28 dněj za graniceju* (1837); *Putěvyja pisma* (1839); *Pisma s dorogi* (1843). Zvláštní zmínky zasluhuje jeho *Učebnaja kniga russkoj slovesnosti* (1822) a *Opyt kratkoj istoriji russkoj slovesnosti*, jakožto první pokus v tomto oboru, mající pro dobu Alexandra I. dosud význam spolehlivé příruční knihy. Za svůj spis *Prostrannaja rus. grammatika* (1827 až 1830) jmenován byl dopisujícím členem ruské akademie a jeho *Načaljnyja pravila rus. grammatiki* (1828) sloužila za učebnici do let šedesátých. Třeba že G. nebyl učencem z povolání, přece prospěl značně tehdejší ruské filologii; v tom ohledu jsou pozoruhodna též jeho *Čtěnija o rus. jazykě* (1840). Jeho *Zapiski o mojej žizni* (1846) poskytují hojnost materiálu k poznání doby Alexandra I. a hlavně k dějinám dekabristů. Konečně získal si zásluhu i jako překladatel, přeloživ mimo jiné Bekkerův spis *Drevňaja istorija* (1843). Sebrané spisy jeho vyšly pod názvem *Sočiněnija* (Petrohrad, 1838 a 1855). *Šnk.*

Grečulevič: 1) G. (Hrečulevič) Vasilij Jakovlevič, církevní spisovatel maloruský († 1875), byl knězem na ruském Podolí. Několik sborníků jeho kázání, vydaných v maloruštině v l. 1849-57, těší se u maloruského lidu velké populárnosti. Mimo to vydal maloruským jazykem *Katechizičeskija besědy na simvol věry i molitvu Gospodňu* (1858); *Besědy o semi tajinstvach* (1859) a 2 *Besědy o dolžnosťjach roditělej i dětěj*.

2) G. Vasilij Vasiljevič, círk. spisovatel ruský, syn před. (* 1822 — † 1885), byl od r. 1880 biskupem ostrožským a od r. 1882 mogilevským. Založil a vydával skoro po 30 let velmi oblíbený duchov. časop. »Strannik«. Mimo to sepsal *Podrobnyj sravnitělnyj obzor*

četverojevangelija (1859—66, doplněk 1773); *Christianskija razsuždénija i razmyšlenija* (2. vydání 1873) a vydal spisy několika ruských bohoslovců.

Grediste (mać. Várhely), ves v szászvárošském okresu hunyadské župy v Sedmihradech, se 196 obyv. rum. (1890) a poštou. Stojí na půdě někdejšího hl. města říše Dácké Sarmisegetusy, na jehož rozvalinách císař Trajan, zvítěziv nad dáckým králem Dekebalem, dal r. 105 postaviti římské město Ulpia Trajana. Na vých. konci obce lze dosud pozorovati zbytky římského amfitheatru, jiných větších budov a velkého opevněného ležení vojenského, jehož valy z části do výše 5 *m* se zachovaly. Obvod města s předměstími a villami zaujímal obvody nynějších osmnácti vesnic kol G. rozložených. Na pozemcích všech těchto osad dosud se nalézávají stopy mosaikových obrazů, nápisné kameny, sarkofágy, sochy, urny, mince, bronze a jiné římské i předřímské starožitnosti. Nejcennější z nálezů dostaly se do Národ. musea v Budapešti, do dvor. museí ve Vídni a do Bruckenthalova musea v Sibini, něco i do sbírky Váradyovy v Dévě a jinam. O popsání nálezů zjednal si zásluhu archaeolog K. Gooss (v. t.). *Dkl.*

Gredos, Sierra de G., nejvyšší pásmo v horstvu středošpanělském. Od Sierry de Guadarrama jest oddělena údolím ř. Alberche, od Sierry de Gata údolím Alagonu. K jihu spadá příkře. Nejvyšší bod jest Plaza de Almanzor, 2661 *m*. Pásmo to jest velmi malebné, avšak neschůdné; hřeben jeho bývá i v létě částečně kryt sněhem. Rudní bohatství zdejší dosud zůstává nezužitkováno.

de **Greef** Jan, architekt holland. (* 1743 v Dordrechtu — † 1835 v Amsterodamě), žák Martina Schoumana a Jakoba van Dalena. Cestoval ve Francii a v Italii a stal se inspektorem admirální budovy v Rotterdamu. Při tom dokončil stavbu letního zámku v Soestdycku a zámku v Haagu. Řídil také stavbu residence korunního prince. Konečně stal se professorem na genijní škole v Delftě. *J-k.*

Greeff Richard, zoolog něm. (* 1829 — † 1893), byl prof. zoologie na universitě marburské a zabýval se studiem nižších zvířat, zvláště členovců, červů a prvků. Z prací jeho uvádíme: *Reise nach den Canarischen Inseln* (Bonn, 1868); *Untersuchungen über einige merkwürdige Tiergruppen des Arthropoden- und Wurmtypus* (Berl., 1869); *Ueber das Auge der Alciopiden* (Marb., 1876); *Die Echiuren, Gephyrea armata* (Nova Acta Leop. Akademie, 1879).

Greeley [grili] Horace, žurnalista amer. (* 1811 v Amherstu, Newhampshire — † 1872 v Pleasantville u New-Yorku). Nahradil nedostatky svého vychování železnou pílí, s níž, uče se sazečem v Putneyi, pracoval na svém vzdělání. R. 1831 vypravil se do New-Yorku a již po dvou létech začal ze skrovných úspor činiti pokusy s různými časopisy (»Morning Post«, »Constitutionalist«, literární list »New Yorker«), až r. 1841 podařilo se mu trvale založiti »New York Daily Tribune«, jež se stala a je dodnes jedním z nejrozšířenějších denníků světových. G. hlásal v ní theorie socialismu Fourierova, vlastními názory upravené a rozvedené (sem patří i jeho spisy *Hint towards reforms*, 1850 a *What I know about farming*, 1871), vystupoval pro zrušení otroctví a trestu smrti a pro práva žen a učinil z listu svého orgán radikální republ. strany. Nabyv i jako prudký, vznětlivý, nadšený, ale i snášelivý a velkomyslný řečník značného vlivu, byl r. 1848 zvolen do kongressu, kde však jen krátko pobyl, nijak nevyniknuv. R. 1851 byl povolán na světovou výstavu londýnskou mezi soudce cen a, scestovav při té příležitosti Anglii, Francii a Italii, napsal *Glances at Europe.* V době, kdy »irrepressible conflict« (nepotlačitelný spor) mezi otrokáři a jejich odpůrci se nebezpečně přiostřoval, podporoval ve svém listě horlivě kandidaturu Lincolnovu za praesidenta, ač pak ve válce občanské s podivnou nedůsledností odporoval všemu nátlaku na Spojené Státy a žádal všeobecnou amnestii pro přemožené. Vznik, význam a vývoj sporu vyložil v *The American conflict* (Hartford, 1864—66, 2 sv.). R. 1872 byl liberálními republikány cincinnatskými a demokraty baltimorskými kandidován za presidenta proti generálu Grantovi, jehož správu v její korrupci ostře napadal; ale při volbě propadl silnou většinou. Uveřejnil ještě spisy: *History of the struggle for slavery-extension* (1856); *Overland journey to San Francisco* (1860); autobiografii *Recollections of a busy life* (1868) a *Essays designed to elucidate the science of political economy* (1870). Jeho životopis napsali James Parton (New-York, 1855, znova Boston, 1882), L. U. Reavis (1872) a Ingersoll (Filadelfia, 1874).

Greely [grili] Adolphus Washington, polární cestovatel amer. (* 1844 v Newburyportu v Massachusettsu), vstoupil r. 1864 do vojska, stal se za války občanské důstojníkem a byl později zaměstnán při signálovém úřadu pobřežním (*Signal Office*). R. 1881 zvolen byl za velitele americké stanice polární, jež měla na dvě léta býti zřízena při zálivu Lady Franklinovy, mezi zemí Grinellovou a Grantovou, na 81° 44′ s. š. Opustiv 7. čce 1881 na parníku »Proteus« Nový Foundland, dostal se po šťastné plavbě již 12. srpna na místo svého určení. S G-m zůstalo ve stanici nazvané Fort Conger 24 mužů, mezi nimi důstojníci Lockwood i Kislingsbury a dr. Pavy, jenž se byl k výpravě přidružil v Gronsku. Z jara r. 1882 podnikl odtud Lockwood se sergeantem Brainardem výpravu na saních podél pobřeží severozáp. Gronska a dosáhl 13. května r. 1882 nejsevernějšího bodu země dotud známého (Lockwoodův ostrov na 83° 24′ s. š.). Na jiné výpravě objevil G. sám r. 1882 velké jezero Hazenovo a r. 1883 dosáhl Lockwood fjordu Greelyova a tím i záp. pobřeží země Grantovy a Ginellovy. Když parníky, jež se měly r. 1882 a 1883 dostaviti, nepřicházely (nemohouce prorazití ledem ve Smith-Sundu), nastoupil G. 9. srpna 1883 zpáteční

cestu ve člunech k mysu Sabine. Ani tam však nenalezeny zásoby a výprava prožila tu strašlivou zimu. Teprve 22. čna 1884 pronikl sem po hrozném boji s ledem kapitán Winfield Shley s loďmi »Thetis« a »Bear« a nalezl tu 7 zbylých členů výpravy, z nichž na zpáteční cestě ještě jeden skonal. G. sám a Brainard byli zachráněni, kdežto Kislingsbury i Lockwood zhynuli. Vedle značných objevů zeměpisných přinesla výprava tato převzácné příspěvky ku klimatologii zemí polárních. Roku 1885 vyznamenán G. za výpravu svou od zeměpisných společností v Londýně a v Paříži medaillemi a r. 1886 jmenován ředitelem ústavu »Signal and Meteorological Bureau«, kdež jeho vedením mimo jiné pořízena rozsáhlá bibliografie meteorologická. O výpravě své vydal *Three years of artic service* (N.-York, 1886, 2. vyd. 1894) a *International Polar expedition. Report on the proceedings of the U. S. exploring expedition to Lady Franklin Bay* (Washington, 1888, 2 sv.). Mimo to napsal *American weather* (N.-York, 1888) a vydává od r. 1886 »Annual reports of the chief signal officer of the army«. O zachránění zbytků výpravy G-ovy srv. Shley and Soley, The rescue of G. (Londýn, 1885).

Green [grín]: **1)** G. Benjamin, angl. rytec v černém umění, bezpochyby starší bratr Valentina G-a (* 1736 v Hales Owenu — † 1800 v Londýně). Jeho hlavní díla jsou: *Phaethon ve voze, Lev a jelen, Kůň a lvice, Lovecký pes lorda Clermonta* (vesměs dle Stubbsa). Sám komponoval 24 listů krajin a zvířat. *J-k.*

2) G. Valentine, rytec anglický (* 1739 v Hales Owenu [Shropshire, dle jiných v Salfordě, blíže Eveshamu] — † 1813 v Londýně). Zanechav studia práv, věnoval se rytectví v manýře mezzotintové. Slavného jména získal si nejprve rytinami dle Benjamina Westa (*Návrat Regulův do Karthaga* a *Hannibal přisahá pomstu Římanům*); po nich provedl rovněž dle Westa: *Elisa a syn Sunammitky; Kristus žehná dětem; Vzkříšení Lazara; Kamenování sv. Štěpána; Smrt Epaminondova; Smrt Bayardova; Alexander a jeho lékař Filippus; Agrippina u popela Germanikova.* Dále: *Samson zrazený Delilou* (dle Rubensa); *Snětí s kříže* (dle Rubensa) a jiné rytiny dle Baroccia, A. v. d. Werffa, Luca Giordana, Carracciho, Steena, Reynolda, van Dycka a j. R. 1775 stal se dvorním rytcem Jiřího III. a r. 1805 konservatorem britského institutu. *J-k.*

3) G. Nathaniel viz Greene Nathaniel.

4) G. Josef Henry, lékař angl. (* 1791 v Londýně — † 1863 na letním sídle Mountu u Barnetu). Lékařství vystudoval v Londýně a na pevnině, vrátiv se působil jako professor anatomie v nemocnici sv. Tomáše v Londýně, pak jako prof. chirurgie a path. anatomie. Vynikal jako všestranný chirurg, jenž věnoval též velkou péči nemocem očním a všímal si mimo to všech otázek, jež týkaly se sociálního postavení lékařů. S té stránky sluší zejména upozorniti na jeho snahu, aby v jedno byly sloučeny obě třídy lékařů anglických, kteří se od sebe liší jako physicians a surgeons. Z jeho četných spisů buďtež uvedeny: *The dissector's manual* (Londýn, 1820, 2. vyd. 1836); *A manual of modern surgery* (t., 1828); *Suggestions respectiving the intended plan of medical reform* (t., 1834); *Lectures on diseases of the eyes* (t., 1841 a častěji); *The principles and practice of ophthalmic surgery* (t., 1838); *Spiritual philosophy, founded on the teaching of the late S. T. Coleridge, by the late J. H. Green* (t., 1864).

5) G. George, mathematik a fysik angl. (* 1793 ve Sneitonu u Nottinghamu — † 1841 t.). Byl původně pekařem, pak studoval v Cambridgei, kde stal se r. 1839 fellowem na Caius College. Zanášel se před Gaussem studiem funkcí potentiálních a přispěl značnou měrou k theorii elektřiny a magnetismu. Předním jeho dílem jest *An Essay on the Application of mathematical Analysis to the Theories of Electricity and Magnetism* (Nottingham, 1828). Z jeho pojednání, uveřejněných r. 1835—42 v »Transactions of the Cambr. Philos. Society« a vydaných později N. M. Ferrersem: *Mathematical Papers of the late G. G.* (Londýn, 1871), sluší uvésti: *Mathem. investigation concerning the laws of equilibrium of fluids analogous to the electric fluid* a *Exterior and interior attraction of ellipsoids of variable densities.* *Vcl.*

6) G. Benjamin R., aquarellista anglický (* 1808 — † 1876). Maloval po většině architektury, které vystavoval ve spolku aquarellistů, jehož předním členem po mnohá léta byl. *J-k.*

7) G-ová Mary Anne Everette, rozená Woodová, historická spisovatelka a badatelka anglická (* 1818 v Sheffieldu). Oddala se záhy studiím historickým, pro něž jevila zvláštní náklonnost. R. 1841 usadila se v Londýně a provdala se za umělce G-a. Svými prvními spisy a publikacemi (*Letters of royal and illustrious ladies*, 1846; *Lives of the princesses of England*, 1849—55, 6 sv.; *The diary of John Rouss*, 1856; *Letters of Queen Henrietta Maria*, 1857) získala si tak dobrého jména, že jí svěřeno pořádání a vydávání listin státního archivu, pokud se vztahují k historii angl. XVII. stol. Vydala odtud listiny týkající se vlády Jakuba I. (*Calendars of state-papers of the reign of James I.*, 1857—59, 4 sv.), Karla II. (1860—68, 7 sv.), vlády Alžběty, pokud je nevydal již Lennox, s dobou od Eduarda VI. až do Jakuba I. (1869—74, 6 sv.), republiky a protektorátu Cromwellova (1875 až 1886, 13 sv.), a kromě toho množství administrativních dokladů jiných.

8) G. John Richard, dějepisec anglický (* 1837 v Oxfordě — † 1883 v Londýně). Již jako student oxfordský psal pozoruhodné studie historické o slavném městě universitním. Jsa pak vikářem jedné farnosti londýnské, upozornil na sebe dějepisnými články v »Saturday review« a stal se knihovníkem arcibiskupa canterburského. Jeho *Short history of the English people* (1874), první angl. dějiny psané se stanoviska sociálního, měla obrovský úspěch, ač u čtenáře mnoho předpokládá. G.

spracoval ji objemněji a podrobněji v *A history of the English people* (1877–80, 4 sv.). Mimo tato hlavní díla uveřejnil ještě: *Stray studies from England and Italy* (1876); *Short geography of the British Islands* (1879); *Readings from English history* (1879); *The making of England* (1882). Po jeho smrti vydala jeho choť *The conquest of England* (1883) s jeho předmluvou. G-ovy významné práce trpí tím, že G. povoluje často uzdu obrazotvornosti na úkor pravdy.

Greenbacks [grínbeks], angl., zelené hřbety, lidové označení státovek Spojených Obcí amerických, úředně zv. *United States' notes* nebo *Legal tender notes.* Ačkoliv Spoj. Obce podle ústavy nebyly k tomu nijak oprávněny, vydávaly od r. 1862 následkem finanční tísně, způsobené válkou občanskou, papírové peníze o nuceném oběhu 1–10.000 dollarův, kterým podle zelené barvy jich rubu g. přezděno. G-y byly v l. 1862—78 zákonně ustanoveným měnidlem a platidlem (odtud *legal tender*) a kurs jejich byl nucený. Vskutku však stály dlouho pod pari, nejníže r. 1864, kdy 100 d. zl. = 285 doll. pap. (g.), majíce tedy obchodovou hodnotu 35%, peněz kovových. Následkem toho vznikla ve Spoj. Obcích měna papírová (banknoty), která zmizela sama sebou, když roku 1878 dollar papírový (*dollar currancy*, g.) následkem přirozené výhodné situace finanční dosáhl ceny dollaru kovového. Jediná Kalifornie zůstala tehdáž ušetřena měny papírové. Srv. Dollar str. 788.

Green Bay [grínbéj], hl. město hrabství brownského v sev.-amer. státě Michiganu, na nízkém poloostrově mezi East- a Fox Riverem, s 9069 obyv. (1890). Jez. Michiganské zalévá se sem zátokou zv. G. B. (*Baie des Puants* prvních osadníků franc.), jež zde tvoří při ústí Fox-Riveru výborný přístav. Jsou tu pily, mlýny, pivovary; velký vývoz dříví, pšenice a mouky. Město bylo založeno od Francouzů r. 1745.

Greenbush [grínbeš], město v hrabství rensselaerském v sev.-amer. státě N.-Yorku, na ř. Hudsonu, naproti Albany, za jehož předměstí je lze pokládati. Jest s ním spojeno 3 mosty a bývá skutečně někdy zváno East Albany. R. 1890 mělo 7301 obyv., velké strojovny železniční a továrny na barvy anilinové, elektrické přístroje, vrtací stroje a slad.

Greene [grín]: **1)** G. Robert, básník angl. (* 1560 buď v Ipswichi nebo v Norfolku — † 1592), studoval na kolleji sv. Jana v Cambridgei, cestoval pak po pevnině, načež vrátiv se byl jmenován r. 1584 farářem v Tollesbury v Essexu. Ale nespoutaný duch jeho zahnal ho do Londýna, kde žil zhýrale a předčasně zemřel. Jako dramatický básník je z nejnadanějších vrstevníků Shakespearových; scházela mu však míra a vkus básnický. Z dramat jeho jmenujeme: *Alphonsus, King of Aragon*; *George-a-Greene, the pinner of Wakefield*, nejlepší asi z jeho her; *Orlando furioso*; *Friar Bacon and friar Bungay*; *James the fourth.* Napsal také novellu *Pandosto*, z níž prý Shakespeare čerpal svoji »Zimní pohádku«. Jeho díla byla vydána souborně Dycem (Londýn, 1831, 2 sv.); nové vydání jeho »Poems« spolu s Ben Jonsonovými opatřil Bell (t., 1876). Srv. Bodenstedt, Shakespeares Zeitgenossen (Berlín, 1860, 3 sv.).

2) G. Nathaniel, generál severoamerický (* 1742 v Potowhommetu v Rhode-Islandu — † 1786 v Mulberry-Grove). Byv pro schvalování branného odporu proti Anglii vyloučen ze sekty kvakerů, vstoupil do vojska Washingtonova, který, poznav jeho vynikající vlastnosti, učinil ho r. 1776 velitelem brigády a svěřil mu hájení Long-Islandu. Na to G. vyznamenal se v bitvách u Trentonu a Princetonu (3. led. 1777) a kryl po bitvě na Brandyvine (11. září) a u Germantownu (4. říj.) velmi obratně ústup armády americké. Jmenován byv po Gatesovi velitelem jižní armády, svedl s Angličany několik menších potyček a sesíliv se novými sbory, napadl 15. bř. 1781 angl. generála Cornwallisa u Guilfords-Court-House; byl sice odražen, ale Angličané utrpěli takové ztráty, že nemohli pomýšleti na postoupení ku předu. Když pak Cornwallis ustoupil do Virginie, napadl G. Angličany dne 8. září 1781 u Eutaw-Springsu, porazil je a zastavil tím veškerý jejich postup na jihu. Za to kongress vyslovil mu dík a dal na jeho počest raziti medaille, státy pak Karolina a Georgie věnovaly mu rozsáhlé pozemky.

3) G. George Washington, historik severoamer., vnuk před. (* 1811 v East Grenwichi — † 1883 t.), působil na rozličných universitách, od r. 1872 na Cornell University v Ithace. Vydal: *History and geography of the middle ages* (New-York, 1851); *Historical studies* (t., 1852); *Hist. review of the American revolution* (Boston, 1869); *Life of major-general N. G.* (t., 1867—76, 3 sv.; *The German element in the war of American independence* (t., 1876) a j.

Greeniéra viz Aeronautika, str. 282.

Green Mountains [grín mauntns], angl., Zelené Hory, nejsevernější pásmo Alleghanského pohoří, protíná sev.-amer. stát Vermont od jihu k sev., táhnouc se souběžně s tokem Connecticutu, a přechází jako nízké Notre Dame Range do Kanady. Nejvyšší hory jsou Mooschillock (1460) a Mansfield (1336 *m*). Obsahuje železné a měděné rudy jakož i mramor a jest hojně navštěvováno turisty. Franc. osadníci nazývali je Monts verts, z čehož povstalo jméno státu Vermontu.

Greenock [grínok], přístavní město ve skotském hrabství Renfrewu, 33 *km* zsz. pod Glasgowem, na l. bř. Clydea, zde 7 *km* širokého, s 63.423 ob. (1891). Město je přívětivé a pravidelně stavěné. Vých. čtvrť jest téměř výhradně tovární, v záp. předměstích nalézají se četné villy. Z veřejných budov a ústavů jmenujeme velkolepou radnici (z roku 1881), Wood's Asylum (dům námořníků), Watt-Institution (knihovna), Wattovo museum, mramorový pomník Jamesa Watta, zdejšího rodáka, a latinskou kollej. Velkolepý vodovod zásobuje město vodou z blízkého pohoří. Veliký jest tovární průmysl, hl. stavba strojů a

spracování železa vůbec, stavba velkých lodí, cukr. raffinerie, výroba kabelů, papíru, mýdla, klobouků. Přístav zaujímá 8 *ha* a jest přístupen lodím všeliké velikosti. Velkolepé doky (James-Watt-Dock) vyhovují nejmodernějším požadavkům. Ku přístavu náleží 309 moř. lodí o 240.100 tunách, z toho 106 parních (1891). R. 1891 připlulo 7977 lodí (z toho 7670 pobř.) o 1,605 559 tunách. Cena přívozu z ciziny (surový cukr, petrolej) činila 2,458.588, vývozu britských produktů (uhlí, jutové a lněné zboží) 280.554 lib. st. Rybolovem se r. 1891 zaměstnávalo 933 člunů; dříve býval **G.** znamenitým přístavem velrybolovců, dnešní rybáři zdejší loví pouze sledě. Město založeno roku 1635 vzkvétá však teprve od spojení s Anglií (1707), kdy počato se stavbou přístavu. Glasgowu **G.** dělá značnou konkurrenci. — Viz Campbell, Historical sketches of the town and harb. of **G.** (1879—81, 2 sv.).

Greenockit krystalluje v soustavě šesterečné, vzácné krystallky směrem osy hlavní jeví různopolárnost, jsou štěpné dle ploch hranolových a dle plochy zpodové; obyčejně jeví se **g.** jen jako velmi jemný nálet na blejnu zinkovém. $T = 3-3.5$; $H = 4.8-4.9$. Barva jest medová, pomorančová, hnědá, nálet bývá někdy nazelenalý nebo světle žlutý; krystallky lesknou se démantově, nálet jest slabě třpytný nebo mdlý. **G.** jest *CdS* neb v % *Cd* 77·74, *S* 22·26. Se sodou na uhlí žíhán dává červenohnědý nálet, v kyselině solné se rozpouští, při čemž prchá sírovodík. V Čechách nalézá se **g.** u Příbramě v podobě náletu na blejnu zinkovém, podobně u Šťávnice a Moravice v Uhrách, u Kirlibaby v Bukovině. Krystallky pocházejí z Bishoptonu v Skotsku. *Vr.*

Greenough [grínó]: **1) G.** Horatio, sochař amer. (* 1805 v Bostonu — † 1852), studoval na Harvardské universitě v Cambridgei, později věnoval se sochařství na popud Bissonův, v jehož atelieru započal, a pak přešel do atelieru Thorwaldsenova a Teneraniniho v Italii. Krátký čas zdržoval se v Paříži, načež se usadil ve Florencii, kde r. 1843 dokončil světoznámou jezdeckou sochu *Washingtonovu*, která se nyní nalézá na kapitolu washingtonském. Jiné známé jeho práce jsou: *Venuše v zápase o cenu krásy*, *Abdiel*, *Madona*, *Zpívající cherubové*, poprsí *Cooperovo* a jeho poslední práce, *Vysvobození*. Všechna jeho díla vyznamenávají se oduševnělým pojmutím, původností jakož i jemností v provedení a čistotou forem. *Fka.*

2) G. Richard, sochař amer., bratr před. (* 1819 v Bostonu). Byl žákem svého bratra a zdokonaloval se taktéž v Italii. Po svém návratu provedl pro Boston sochu *Benjamin Franklin*, *Victorii*, *sochu bolu* a j. allegorické práce. *J-k.*

Greenovky [grín-], dvě ručniční soustavy sestrojené v l. 1861 a 1862 angl. továrníkem Greenem. Jedna z nich jest napodobením wilsonovky, druhá se podobala vzoru Terryovu. Obě byly zadovky, opatřené zámkem náražním a komínkem, na který se zápalka zvláště musila nasazovati. Neprůdušnost závěru zajistil Green u obou vzorů tím, že nábojnici na zadním konci opatřil zátkou z gutaperče. *Bs.*

Green-River [grínrivr], Zelená řeka: **1) G.-R.**, řeka ve Spoj. Obcích sev.-amer., vzniká v Lincoln County (Kentucky), teče k záp. okolo Mamutí jeskyně a ústí po toku 445 *km* naproti Evansville (Indiana) s l. strany do Ohia. Pro parníky je až ku Greenville na 320 *km* splavný. — **2) G.-R.**, pramenná řeka Colorada ve Spoj. Obcích sev.-amer., vzniká pod Fremonts Pikem ve Wyomingu na 43° 15′ s. š., 109° 45′ z. d., teče pouští Coloradskou, proráží v obrovském caňonu pohoří Uintahské a spojuje se na 38° 20′ s. š., 110° z. d. s Grand Riverem v ř. Colorado. Vývoj řeky obnáší 1030 *km*; největší přítoky z prava Duchesne a San Raphael, z leva Yampa a White River.

Greenville [grínvil]: **1) G.**, hlav. město hrabství t. jm. v sev.-amer. státu J. Karolině, na ř. Reedy, na křižovatce několika železnic; 8607 ob. (1890), Furman University (baptistská univ.), ženská kollej, veliká továrna na vozy, rozsáhlý průmysl a obchod bavlněný. — **2) G.**, hl. město v sev.-amer. hrab. Washingtonu, státu Missouri, na ř. Mississippi; 6658 obyv. (1890), značný průmysl a obchod.

Greenwich [grínič]: **1) G.**, předměstí londýnské na záp., s hlav. městem úplně souvisící, rozkládá se na pr. břehu Temže, 9·6 *km* od London Bridge, náleží politicky ke hrabství kentskému a má 57.240 obyv. (1891, jako obvod volební 78.167 ob.). **G.** jest světoznám bývalým hospitálem pro vysloužilé námořníky a hvězdárnou. Hospitál stojí na místě paláce zbudovaného r. 1433 vévodou Gloucesterem, ve kterém narodili se Jindřich VIII., jeho dcery Marie i Alžběta a kde zemřel Eduard VI. Byv stržen za republiky a r. 1667 od Karla II. aspoň částečně obnoven, určen jest posléze palác tento r. 1694 Vilémem III. za invalidovnu námořníků a r. 1705 svému účelu odevzdán, načež ústav tento za královen Marie a Anny ještě rozšířen. Zdvihá se na terasse (270 *m* dlouhé) nad řekou a skládá se ze 4 paláců, obmykajících čtverec, jehož jedna strana měří 82 *m*. Na prostranství tomto vypíná se mramorová socha krále Jiřího II. od Rysbracka, na terasse pak směrem k Temži vztyčeny jsou 2 žulové obelisky, jeden na památku franc. námořního důstojníka Bellota, jenž zahynul na výpravě vyslané k vyhledání Franklina, druhý věnován jest vojínům padlým r. 1863-64 na Novém Zealandě. Oba severní paláce, přiléhající k řece a zvané King Charles Building (obsahuje bohatou knihovnu) a Queen Anne Building (v iónském slohu), jsou skrovnějších rozměrů (58·8 *m* délky); naproti tomu oba jižní, King William's Building a Queen Mary's Building, měří 88 *m* a korunovány jsou mohutnými kupolemi do výše 40·9 *m*. Původci této skupiny budov jsou Inigo Jones a Christopher Wren. Až do r. 1865 přebývalo v rozsáhlých místnostech zdejších na 3000 námořníků; avšak t. r. změněna soustava zaopatřování jejich v ten způsob, že všichni dostávají pensi ze zvláštního fondu a mohou

žíti kdekoli po Anglii, hospital pak věnován účelu jinému. Bývalá »Painted Hall« (32 *m* dl., 17 *m* šir., 17 *m* vys.) v King William's Building zdobena jest vzácnými malbami nástěnnými a nástropními od Jamesa Thornhilla a obsahuje nyní námořní galerii (*Naval Gallery*) s podobiznami slavných plavců všech národů, obrazy námořních vítězství angl. se sochami a poprsími námořních hrdin a mnohými jinými památkami; mezi nimi zaujímají přední místo památky po Nelsonovi, jehož smrt jest znázorněna také basreliefem nade vchodem paláce. V obou palácích severních nachází se proslulé museum námořní s modely starších lodí a zbytky polární výpravy Franklinovy. Celé jedno křídlo jest věnováno námořní akademii (*Royal Naval College*) pro vzdělání důstojnictva lodního, k ní pak druží se ústav pro zaopatření a bezplatné vyučování námořnických dítek (*Royal Naval School*). Ve vedlejší budově umístěna jest nemocnice pro námořníky všech zemí (*Seamen's Hospital*), jež sem byla přeložena r. 1865 z býv. válečné lodi »Dreadnought«, zakotvené v Temži. Za budovami těmito šíří se na jih proslulý Greenwichský park (s nádhernými kaštany a jilmy), založený Le Nôtrem za Karla II. a zabírající 76 *ha*. Na návrší v tomto parku, 55 *m* nad Temží, zbudována jest světoznámá národní hvězdárna anglická (*The Royal Observatory*), založená Karlem II. r. 1675 na 51° 28′ 38·4″ s. š., opatřená výtečnými přístroji a podřízená správě admirality. Poledník její platí nejen Angličanům, nýbrž mimo skrovné výjimky (Francie, Spoj. Obce severoamerické, Rusko) celému světu za hlavní; nachází se 17° 39′ 51″ vých. od Ferra a 2° 20′ 9″ záp. od Paříže. Každodenně o 10. hod. a v 1 hod. ustanovuje se tu normální čas a sděluje se telegraficky všem důležitějším stanicím. Veliký význam v učeném světě mají vědecké publikace této hvězdárny. Z terassy před ní otvírá se rozsáhlá vyhlídka na Londýn, Temži a kraj jižně od Temže. Jižně od parku greenwichského šíří se t. zv. »černá lada« (*Blackheats*). G. má četné chrámy, z nichž jeden jest dílem Wrenovým (z r. 1718), literární ústav, 2 nemocnice, loděnice, raffinerii oleje, továrny na lučebniny, slévárny, železárny a strojírny, závod pro výrobu telegrafických přístrojů, cementárny a továrny na výrobu umělého hnojiva. Spojení s Londýnem po koňské dráze, železnici i parnících jest velmi čilé. Od dubna do srpna jest G. oblíbeným výletním místem obyvatelstva londýnského. Srv. L'Estrange, The palace and the hospital, or chronicles of Greenwich (Londýn, 1885, 2 sv.).

2) G., město ve Spoj. Obcích sev.-amer., ve státě Connecticut, hrab. fairfieldském, při Long-Island Sundu, 40 *km* sv. od Nov. Yorku, má 10.131 ob. (1891) a jest oblíbeným výletním i letním sídlem Novoyorčanů.

Grefe Konrad, malíř krajin (* 1823 ve Vídni), kde také od r. 1837 na akademii studoval. Učitelé jeho byli sice Mössmer a Gsellhofer, ale G. více všímal si přírody než vzorů a osvojil si též na tehdejší dobu znamenité koloristické znalosti. Od r. 1844—46 maloval lesní a horské krajiny, ale od té doby zaměstnával se hlavně radirováním a aquarellováním. Z aquarellů jeho nejznámějšími jsou středověké rakouské kostely. *J-k.*

Greff Joachim, dram. spis. něm. z 1. pol. XVI. stol. Rok narození (nar. ve Zvikově) a úmrtí není znám. Studoval od r. 1528 ve Vitemberce a byl pak učitelem v Halle, v Magdeburce a od roku 1543 v Dessavě (zde rektorem). Ke skládání dram. kusů pobídl ho Jiří Sabinus a Luther zastal se ho proti nelibosti duchovenstva anhaltského. Látky ku dramatům, sledujícím tendence reformační, čerpal z bible, a to ze St. zák. spracoval látku o Jakubu a jeho synech (s Jiřím Majorem, Magdeburk, 1534), o Juditě (Vitemb., 1536), o třech patriarších, Abráhámu, Isáku a Jakubovi (zachován jen »Abráhám«, t., 1540), z Nov. zákona látku o Lazarovi (tam., 1545, přel. z Jana Sapida) a pašijovou (*Geistl. Spiel auf das heil. Osterfest*, tam., 1542). Mimo to zdramatisoval bajku o otci a synu s oslem ve hře *Mundus* (t., 1537), napsal *Vermahnung an die deut. Nation wider den türk. Tyrannen* a přeložil Plautovu »Aulularii«. Verše G-ovy jsou plynné, hladké, ale mělké a rozvleklé.

Greffe (franc.), v chirurgii totéž jako transplantace.

Greffier (-fjé) sluje ve Francii veřejný zřízenec, ustanovený po zákoně u každého soudu občanského, obchodního a trestního, jenž má na starosti soudní archiv a je jeho tajemníkem; jmenován je dekretem hlavy státní, není však jako ostatní úředníci soudní nesesaditelný. Hlavní funkce g-a jsou: spravuje registraturu (*le rôle*) došlých processů, vede protokoll při sezeních soudních, spravuje soudní knihovnu, uschovává a pořádá akta, pořizuje opisy rozsudků k žádosti stran. Kromě toho jsou g-ové činni, když podstupuje se důkaz pravosti listin, při porovnávání rukopisů znalci písma, při rukojemství dožádaném soudem, při odmítnutí soudce. Konečně vedou statistiku o soudnické činnosti tribunálův a seznamy osob postavených pod dozor policejní. G. sepisuje všecko při řízení ústním; registr tento (*registre plumitif*) přepisuje pak na čisto (*feuille d'audience*), jejž spolupodepisuje s předsedou tribunálu; opis ten pak má rozhodnou a naprostou víru o všech příbězích, jež se při dotyčném úkonu sběhly, a rozhoduje tak o platnosti a správnosti dotyčného úkonu. Zásadně žádný soudcovský akt není platný, nebyl-li přítomen při něm g. — Poněvadž úkony g-ovy jsou četny a žádají více osob, navrhuje každý g. (g. *en chef*) soudu řadu pomocníků (*commis g.*); soud je přijímá a béře v přísahu, oni pak zastupují hlavního g., jenž ručí za škody vinou jejich či nedopatřením způsobené a sám je také platí. Pokud se způsobilosti g-a týče, nežádá se na g-u en chef soud. dvorů I. instance a u soudů smírčích žádného zvláštního vzdělání kromě praktické hbitosti, jíž si přisvojili jako pomocníci v kanceláři; při soudě kassačním a appellačním musí však býti licenciátem práv. Plat g-a upraven jest zákonem ze dne

30. srpna 1883; obnáší u soudního dvora I. instance v Paříži 6000 fr., venku sestupně 2400 a 1200 fr., u appell. dvorů v Paříži 8000 fr., jinde 4200 fr. Kromě toho berou g-ové jisté poplatky státní (*droits de greffe*) i zvláštní poplatky za vyhotovení některých listin (*émoluments du greffier*).

Grefieux [grefjé], červené víno z Dauphiné.

Greflinger Georg, někdy Celadon neb Seladon von der Donau, básník něm. (* ok. 1620 u Řezna — † ok. 1677 v Hamburce). Vystudovav v Řezně, usadil se po všelijakých dobrodružných příhodách a cestách r. 1647 jako notář v Hamburce. Z jeho básnických prací, četných a obratně, čiperně skládaných, vyznamenávají se kromě veršovaného popisu třicetileté války a sbírky *Epigramme* (Gdansko, 1645), hlavně lyrické básně: *Seladons beständige Liebe* (Frankfurt, 1644); *Weltliche Lieder* (t., 1651); *Poet. Rosen u. Dörner, Hülsen u. Körner* (Hamburk, 1655). G. překládal také z různých jazyků nejrozmanitější věci; vytknouti sluší překlad Corneillova »Cida« (1650). Srv. W. v. Öttingen, Über G. G. als Dichter, Historiker u. Übersetzer (Štrasburk, 1882).

Greg William Rathbone, spisovatel a sociální filosof angl. (* 1809 v Manchestru — † 1881 ve Wimbledonu u Londýna). V mladších létech provozoval v Cheshiru přádelnictví, od r. 1856—77 byl celním úředníkem. Jeho články vycházely v předních revuích angl. a v »Pall Mall Gazette«. Ze spisů, jež uveřejnil zvláště a v nichž vystupuje jako rozhodný, bystrý svobodomyslník a politický radikál, vynikají zejména: *The creed of christendom* (1851, 8. vyd. 1883); *Essays on political and social science* (1853, 2 sv.); *Literary and social judgments* (1869, 4. vyd. 1876); *Enigmas of life* (1872, 18. vyd. 1891); *Rocks ahead, or the warnings of Cassandra*, nejznamenitější jeho dílo (1874); *Miscellaneous essays* (1881—1884, 2 sv.). Prvním z nich zjednal si platný hlas v uvolněném náboženském hnutí novější doby.

Gregariny (vyobr. č. 1595.), jednobuněční ústrojenci, tvořící zvláštní třídu (*Sporozoa*)

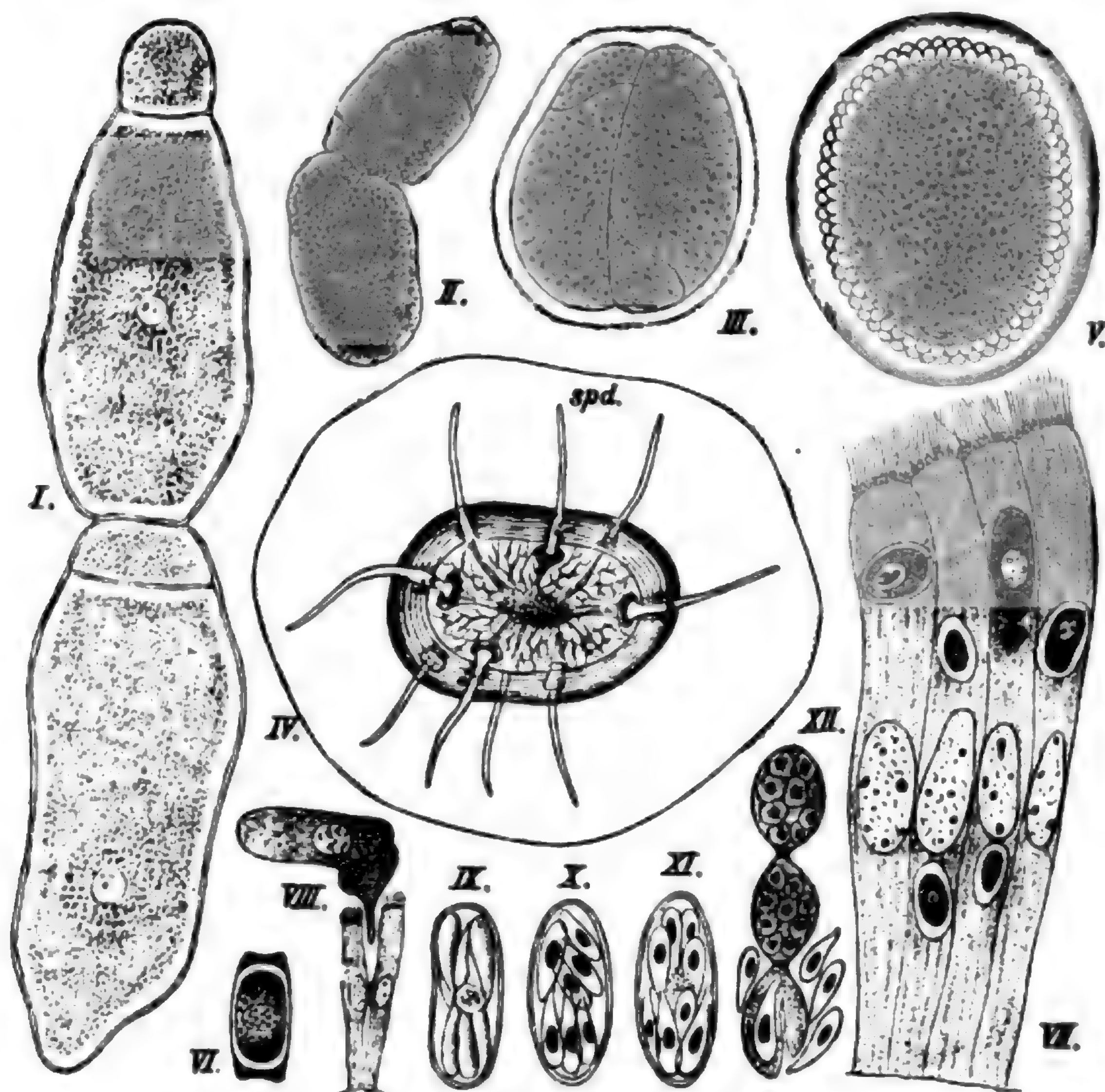

Č. 1595. Gregariny: Polycystidae.

I. *Clepsidrina Blattarum* Sieb., ze zažívací roury švába; t. zv. syzygie (zv. ca. 100, dle Aimé Schneidera). — II. a III. Syzygie v pochodu encystování dle Bütschliho). — IV. Zralá cysta se sporodukty, *spd.* (dle Bütschliho). — V. Cysta druhu *Clepsidrina ovata* se sporoblasty (dle A. Schneidera). — VI. Spora druhu *Clepsidrina Blattarum* (zv. ca. 1600, dle Bütschliho). — VII. Různá stadia vývoje druhu *Clepsidrina Blattarum* v epithelu střevním švába (dle Woltersa). — VIII. Jedinec téhož druhu vězící epimeritem mezi buňkami epithelu střevního švába (dle Woltersa). — IX.–XI. Spory se zárodky druhu *Trichorhynchus pulcher* A. Schn. (dle A. Schneidera). — XII. Řetězec spor druhu *Stylorhynchus longicollis* ze zaž. roury smrtníka (Blaps); nejdolejší rozmačklá s vyniklými srpky.

mezi prvoky (*Protozoa*). Jsou veskrze cizopasníky žijícími na útraty buněk těla zvířat bezobratlých i obratlovců. Tělo jejich, přizpůsobené životu cizopasnému, nemá brv, úst, řiti, stažitelné vakuoly, význačných to součástek těla jiných prvoků. Jest kryto pouhou kožkou (cuticula) a bývá protáhlé, obyčejně vejčité, válcovité, kyjovité a j. podoby. Velikosti jest různé, u největších tvarů až 16 *mm*, u nejmenších 0·01 *mm* dlouhé. U jedněch tvarů jest nerozděleno, u jiných rozděleno příční stěnou na odstavce: zadní větší (deutomerit) a přední menší (protomerit), k němuž připojen bývá odstavec nejpřednější (epimerit). Tento jest různě upraven a hlavně v mládí činný (slouže namnoze k zachycování) a odpadává u dospělých. Jemná, průsvitná kožka, někdy podélně rýhovaná, obejímá plasmatický obsah těla, jenž rozlišuje se na vrstvu vnější (ectoplasma) a vnitřní (endoplasma). Vnější vrstva, tenčí, ale tužší než vrstva vnitřní, jest jasná, zrnéček prosta a bývají v ní uložena jemná, pod kutikulou příčně táhnoucí se vlákénka, konající, jak se podobá, úkon vláken svalových. Vnitřní vrstva, tvořící hlavní část těla, jest struktury alveolární a obsahuje množství zrnéček, jež různého bývají tvaru, ostře světlo lámou a jsou dle chemické povahy jakýmsi uhlohydrátem (zooamylum, paraglycogen). Ve vnitřní vrstvě uloženo též jádro. Je podoby u prvků význačné, váčkovité a obsahuje jedno nebo více jadérek (nucleoli). U tvarů s tělem rozděleným uloženo jest jádro v odstavci zadním. G. žijí buď trvale, buď dočasně v buňkách svých hostitelův a živí se způsobem endosmotickým, čerpajíce celým povrchem těla tekutý obsah buněk. Pohyby jejich jsou buď nepravidelné, provázené měnou tvaru těla, asi na způsob euglen, nebo pravidelné, spočívající v přímočárném sunutí celého těla, což provázeno jest vylučováním hlenovitého výpotku, táhnoucího se vláknovitě za tělem. Množení g-in počíná se vždy vytvořením ochranné blány (cysta). Tu buď jedinec sám obalí se ochrannou blanou nebo před tímto dějem předchází spájení se (konjugace) dvou jedinců, jevící se podstatně v splynutí plasmatických obsahů i jader obou těl. Obsah cysty rozlišuje se dalším pochodem za nepřímého, opětovného dělení jádra v určitý počet částí (sporoblasty), zanechávaje plasmatický zbytek. Části tyto, vytvořujíce obalnou blánu a nabývajíce různé podoby (obyčejně soudkovité nebo vejčité), představují spory g-in (dle zastaralého názvu pseudonavicelly). Obsah spor, s počátku jednojaderný, rozlišuje se dále nepřímým opětovným dělením jádra v určitý počet zvláštních těles, zanechávaje opět zbytek plasmatický. Tato tělesa, pohyblivá, jednojaderná, protáhlá, pravidlem srpkovité podoby, jsou **zárodky** (sporozoity) g-in. U některých tvarů jest pochod množení zjednodušen tím, že spory nevytvořují se, nýbrž obsah cyst se rozlišuje přímo v zárodky. Spory vybavují se z cyst protržením nebo zvláštními vývody (sporodukty). Buď cysty nebo spory dostávají se z těla napadených zvířat obyčejně výměty a s potravou jimi znečištěnou ocitují se pravděpodobně v těle jiných zvířat. Vyniklé ze spor zárodky napadají buňky hostícího zvířete, usidlují se v nich a rostou v nich dále. Ku g-nám řadí se dosud ještě některé prvokovité cizopasné tvary, jako **Sarkosporidie**, **Mikrosporidie**, **Myxosporidie**, **Gymnosporidie**, jež málo mají společného s vlastními g-nami, a o nichž, pokud dovolují kusé známosti, zvláště bude pojednáno. Vlastní g., jimž svědčí uvedený popis, třídíme dle dosavadních výsledků zkoumání na následující skupiny: 1. **Polycystidae**, 2. **Monocystidae**, 3. **Coccidiidae**, 4. **Haemogregarinidae**. — Krátká charakteristika těchto skupin a jejich tvarů jest:

1. *Polycystidae*. Tvary s tělem na odstavce rozděleným (epimerit, protomerit, deutomerit), cizopasící dočasně v buňkách členovců a rozmnožující se tvořením cyst, spor a zárodkův. Náleží sem hlavně rody: *Dufouria* Schn. (v zažívací rouře larvy vodního brouka Colymbetes); *Bothriopsis* Schn. (v zaž. r. potápníků); *Porospora* Schn. (*P. gigantea* 16 *mm* dl., největší z g-in, v zaž. r. homara); *Stenocephalus* Schn. (v zaž. r. stonožek rodu Julus); *Hyalospora* Schn. (v zaž. r. Thysanur); *Clepsidrina* Schn. (v zaž. r. různých hmyzů); *Echinocephalus* Schn. (v zaž. r. stonožky Lithobius); *Stylorhynchus* Schn. (v zaž. r. brouků rodův Opatrum, Asida, Blaps); *Geneiorhynchus* Schn. (v zaž. r. larev vážek); *Actinocephalus* Schn. (v zaž. r. brouků, hmyzů rovnokřídlých a dvoukřídlých).

2. *Monocystidae*. Tvary s tělem nerozděleným, cizopasící dočasně v buňkách, hlavně červů, a rozmnožující se tvořením cyst, spor a zárodků. Zahrnují hlavně řády: *Monocystis* Stein (v dutině tělní, v zaž. r. a chámových vacích žížal); *Gamocystis* Schn. (v zaž. r. rusů lesních a larev jepic); *Conorhynchus* Graeff (v zaž. r. hvězdovce Echiurus); *Gonospora* Schn. (v těle červů kroužkovitých); *Urospora* Schn. (v zaž. r. nemertin, v dutině tělní hvězdovců, v chámových vacích červů kroužkovitých).

3. *Coccidiidae*. Tvary s tělem nerozděleným, cizopasící trvale v buňkách těla obratlovců a zvířat bezobratlých a rozmnožující se tvořením cyst, spor a zárodků, neb tvořením cyst, v nichž povstávají zárodky přímo beze spor. Hlavnější rody jsou: *Coccidium* Leuc., tvořící cysty se 4 sporami po 2 zárodcích a cizopasící v těle (v zaž. r., v játrách) ssavců, ptáků, obojživelníků. *C. oviforme* Leuc., nejznámější druh, cizopasí v epithelu žlučových kanálků měchýřku žlučového a v epithelu střevním králíka, někdy též v játrách člověka. *Eimeria* Schn. (v epithelu střevním a v žlučových kanálcích myší, v zaž. r. stonožek rodů Lithobius a Geophilus). *Cyclospora* Schn. (v zaž. r. mnohonožky Glomeris, ve střevním epithelu kočky). *Klossia* Schn. s cystou vytvořující množství spor s větším počtem zárodků (v těle hlavonožcu a v ledvinách našich hlemýžďův, hlavně u Helix hortensis).

4. *Haemogregarinidae*, tvary s tělem nerozděleným, cizopasící v krvinkách a v seru

obratlovců, množící se v buňkách napadených pomocí cyst, v nichž vytvořují se zárodky. Známé dosud rody a druhy jsou: *Drepanidium* Ray Lankester (*D. princeps* Labbé a *D. monilis* Labbé, v krvinkách skokana. *D. avium* Danilevský v krvinkách ptáků). *Karyolysus* Labbé (*K. lacertarum* Labbé v krvinkách našich ještěrek). *Danilewskya* Labbé (*D. Lacazei* Labbé v krvinkách ještěrky obecné a zední, *D. Stepanowii* Labbé v krvinkách želvy evropské, *D. Krusei* Labbé v krvinkách ropuch). Srv. Bütschli v Bronnově Classen u. Ordnungen des Thierreiches (I. sv., Protozoa, 1882); L. Pfeiffer, Die Protozoen als Krankheitserreger (2. vyd. 1891); Labbé, Parasites endoglobulaires du sang des vertébres (Archives de zool. expérim. et. gén., 1894). *Šc.*

G. byly v novější době považovány za příčiny různých onemocnění, hlavně zvláštního degenerativního onemocnění v epithelu kožním zv. *molluscum contagiosum* a souvisícího částečně s míšky mazovými, které Bollingrem a j., hlavně pak v novější době Neisserem, bylo pokládáno za způsobené protozoy (v. Molluscum contagiosum). V těchto útvarech nalézají se při mikroskopickém vyšetřování t. zv. tělíska mollusková a to v podobě ostře ohraničených, jasných, isolovaných tělísek, která Neisser a j. považují za g., dle Bütschliho systému první skupinu sporozoí. Neisser a j. řadí tohoto cizopasníka do řady coccidií, tedy do třídy gregarinid intercellulárně žijících. Nakažlivost tohoto onemocnění jest očkováním Picka, Caspariho a j. dokázána. Celá otázka však o úloze, kterou hraje tato coccidie, jest proto sporná, že část autorů popsané útvary neuznává za coccidie, nýbrž za degenerativní změny epithelu (poblánice). *Jý.*

Gregatim (lat.), houfně, ve stádech.

Grège [grež], franc., surové hedvábí spředené z kokonů.

Greger, Gregor, malíř český (* 1802 v Přečaplech). Studoval na pražské akademii za ředitele Berglera od r. 1821, kdež dostalo se mu několika cen, zejména také první venkovské komposiční ceny na r. 1826 za obraz *Trpělivý Job* dle Gerharda Seghersa (tehdy ve stavovské gal. pod č. 448). V pražských výstavách v Klementině vystavoval G. již od r. 1824: *Diana a Endymion* (dle Lukáše Cangiassiho, 1824); *Trpící Spasitel* (kopie kresby Berglerovy dle Valentina, 1825); *Jan Kř. na poušti* (kopie kresby Berglerovy dle Rafaela, 1826); *Hlava Parisova* (kresba dle Canovy, 1826); *Portrait* (1827); *Akademické akty* (1829); *Svatý Karel Boromejský* (dle Köcka, 1831). Tehdy dospěl již k jakési samostatnosti. Z výstav se ale od té doby úplně ztrácí a také na jubilejní výstavě pražské nebylo od něho ničeho viděti. Kdy zemřel, není známo. *J-k.*

Gregoir [-goár] Edouard Georges Jacques (* 1822 v Turnhoutu), společně s bratrem Jacquesem Mathieuem Josephem (* 1817 v Antverpách — † 1876 v Brusselu), jenž vynikl jako pianista a plodný skladatel, hlavně pro svůj nástroj (étudy, koncerty, legendy, romance, fantasie, dua s houslemi neb violoncellem, též kantáta *Lauda Sion*, *Faust* a opera *Le gondolier de Venise*), studoval klavír u Chr. Rummela v Biberichu. R. 1841 s úspěchem počal svou virtuosní dráhu v Londýně, načež příštího roku koncertoval s oblíbenými mlaďoučkými houslistkami Terezií a Marií Milanollovými. Pak věnoval se více skladbě a reformám hudebního vyučování (Ét. sur la nécessité d'introduire le chant dans les éc. prim.), nějaký čas byl učitelem na vzorné škole v Lierru, r. 1850 usadil se trvale v Antverpách, přičiňoval se o rozšíření harmonia, zahloubal se v badání hudebně-historické a stal se pilným přispěvatelem časopisů »Le guide musicale«, »La Belgique mus.«, »La France mus.«, »La plume« a j. Skladby jeho jsou četné; předči z divadelních: *La vie* (Antverpy, 1848); *De Belgen in 1848* (Brussel, 1851); *La dernière nuit du Comte d'Egmont* (t., 1851); *Leicester* (t., 1854); *Willem Beukels* (t., 1856); komická opera *La belle Bourbonnaise* a vážná *Marguerite d'Autriche*; z instrumentálních: 4dílná hist. symfonie *Les croisades*, ouvertury *Hommage à Henri Conscience* a *z C-dur*; jmenovati je dále symfon. oratorium *Le déluge* (Antverpy, 1849), kusy pro klavír, housle, varhany, harmonium, písně, sbory, *Méthode théorique* pro varhany a 2 *Méthode de musique*. Daleko větší důležitosti jsou však jeho historické spisy, nevynikající sice po stránce slohové, ani všude kritičností, přinášející však množství nových, zajímavých podrobností, zejména o hudbě v Nizozemí, a svými výzkumy hromadící velmi cenný materiál. Jsou to: *Essai historique sur la musique et les musiciens dans les Pays-Bas* (Brussel, 1861) a rozmnožené vydání téhož díla *Les artistes musiciens néerlandais* (t., 1864); *Galerie biogr. des artistes mus. belges du XVIIIe et du XIXe siècle* (t., 1862, 2. vyd. 1885); *Notice sur l'origine du célèbre comp. L. v. Beethoven* (Antv., 1863); *Histoire de l'orgue* (Brussel, 1865); *Du chant choral et des festivals en Belgique* (Antverpy, 1865); *Schetsen van nederlandsche toonkunstenaars*; *Notice hist. sur les sociétés et écoles de mus. d'Auvers* (1869); *Recherches hist. concernant les journaux de mus* (Antverpy, 1872); *Notice biogr. d'Adr Willaert*; *Réflexion sur la régénération de l'ancienne éc. de mus. flam. et sur le théât. flam.*; polemika *Les artistes mus. belges au XIXe s.* (1874); *Documents hist. rel. à l'art mus.* (4 sv., 1872—76); *Notice biogr. sur F. J. Gossé dit Gossec* (1878); *1830—80 l'Art mus. en Belgique* (1879); *Des gloires de l'Opéra et la mus. à Paris* (1880); *Grétry* (1883). Kromě toho vydal sbírky *Panthéon mus.* (1876—77, 6 sv.) a *Bibliothèque mus. populaire* (1877—79, 3 sv.). *q.*

Grégoire [-goár], franc., Řehoř.

Grégoire [gregoár] Henri, hrabě a biskup bloiský (* 1750 ve Véhu — † 1831 v Paříži). V Národním shromáždění, ve kterém zastupoval duchovenstvo okresu nancyského, útočil prudce proti monarchii, žádaje zavedení republiky, a hlasoval pro odsouzení krále, ale ne pro trest smrti, který vůbec zavrhoval jako hrůzovládu a zavedení ctění rozumu. On

byl prvním duchovním, který 21. ledna 1791 učinil přísahu konstituční, začež zvolen byl za biskupa v Bloisu, který úřad až do r. 1801 zastával svědomitě, pečuje o národní vzdělání a podporuje vědy a umění. R. 1795 zvolen byl do rady pěti set, r. 1801 do senátu a téhož roku dal podnět ke svolání druhého národního koncilia, ve kterém prohlášena byla neodvislost církve gallikánské od Říma. Napoleon I. povýšil ho r. 1808 do stavu hraběcího, ale G. zůstal věren svým republikánským zásadám a hlasoval r. 1814 pro jeho sesazení. Když za restaurace bourbonské byl od vlády odstrkován, odebral se do Auteuilu u Paříže, kde věnoval se cele pracem literárním. Jeho hlavní dílo jest *Histoire des sectes religieuses* (Paříž, 1810, 2 sv., 2. vyd. t., 1828, 5 sv. a 5. sv. r. 1845. Jiné spisy jeho jsou: *Essai sur la régénération des Juifs* (Mety, 1789); *De la constitution française de l'an 1814* (Paříž, 1814, 4. vyd. 1819); *Ruines de Port-Royal en 1801* (t., 1801, 2. vyd. 1809); *De la littérature des nègres* (t., 1808); *Essai historique sur les libertés de l'Église gallicane* (t., 1818, 2. vyd. 1826); *De l'influence du christianisme sur la condition des femmes* (t., 1821); *Histoire du mariage des prêtres en France* (t., 1826). Jeho *Mémoires ecclésiastiques...* vydal Carnot (t., 1837—1840, 2 sv.), sebrané spisy vydávají se od r. 1886. Viz Krüger, H. G., Bischof von Blois (Lipsko, 1838); Maggiolo, La vie et les oeuvres de l'abbé G. (Nancy, 1885).

Gregor, něm., Řehoř.

Gregor: 1) G. František Ignác, spis. český (* 1698 v Horažďovicích — † 1773 v Nebovidech). Byl kaplanem ve Volenicích, pak administrátorem ve Zbraslavicích (1724) a posléze r. 1736 farářem v Nebovidech. Jsa mužem na svou dobu značně vzdělaným i milovníkem dějin svého národa, jal se psáti *pamětní knihu farní* své osady. Byv o ni r. 1744 oloupen od Prusů, napsal stručně, co si zapamatoval, znovu latinsky a rukopis podnes zachován v Nebovidech. Kromě toho zůstavil česká kázání, vydaná jednak po různu (v Kutné Hoře 1737 a 1738), jednak ve sbírce zachované v univ. knihovně pod názvem *Alphabetum Joanneum seu sermones rudes* (Praha, 1762). Viz ČČM, 1888, 209 a t. 1891. 307

2) G. Čeněk, architekt (* 1848 ve Svratce, okr. hlinský). Navštěvoval nižší školu reálnou ve Vysokém Mýtě, vyšší v Hoře Kutné; odborná studia konal na vys. škole technické v Praze. Usídlil se v Praze a ve spolku s Karlem Starkem vystavěl řadu budov monumentálních i privátních, z nichž sluší uvésti: Národní divadlo (přestavbu po požáru), basiliku sv. Václava na Smíchově, proboštství na Hradčanech, pak budovu české fakulty lékařské, budovu přírodovědeckého ústavu universitního, budovu okresního soudu v Karlíně, dům Hlávkův ve Vodičkově ul. R. 1878 zvolen G. poprvé do sboru obecních starších král. hlav. města Prahy, kdež setrval do r. 1884. V období tom byl od r. 1883 členem měst. rady. R. 1887 stal se opět členem sboru a městské rady. R. 1890 zvolen náměstkem purkmistra, dne 17. list. 1893 pak téměř jednomyslně (79 hlasy proti 82) oběma stranami politickými za purkmistra král. hlav. města Prahy. V poslední době postaven jako protektor v čelo Českoslovanské výstavy národopisné. *Vcl.*

Gregora František, skladatel a theoretik hudební (* 9. led. 1819 v Netolicích — † 27. ledna 1887 v Písku). Základy přijal od učitele Jana Nusky, jenž vycvičil z něho pevného diskantistu a naučil jej několika nástrojům, hlavně varhanám, klavíru, houslím, klarinetu a flétně. Povoláním zvolil si G. prvotně učitelský stav, ale náklonnost k hudbě brala v Budějovicích, kam do paedagogia vstoupil, stále větší převahu nad jeho literními studiemi. Přízeň, které v městě jako výkonná síla požíval, tvůrčí žíla počínající se v něm ozývati, uspíšily, že se rozhodl věnovati se hudbě úplně a další vzdělání hledati ve Vídni. Zde ujal se ho kapelník Josef Drechsler, jenž mu opatřil kondice a vymohl, aby aspoň orchestrálních cvičení dospělejších konservatoristů směl se účastniti; neboť G., překročiv určené stáří, nebyl řídícím výborem na konservatoř připuštěn. Teprve když Gottfried Preyer roku 1844 stal se prvým samostatným ředitelem ústavu, přijal G-ru za řádného žáka na basu a pozoun a příštího roku do svého čtyřletého harmonického a kontrapunktického běhu. G. činil ve skladbě takové pokroky, že pracemi svými dosáhl nadace a při výstupné zkoušce (1849) stříbrné medaille. Stal se pak ředitelem kůru ve Vodňanech a r. 1851 v Písku, kdež působil tiše a vytrvale jako dirigent, skladatel, umělec výkonný, theoretik a učitel až do své smrti. Zvelebil tam hudbu chrámovou, pečuje o ušlechtilý výběr skladeb i dokonalé jich provedení, ze všech sil snažil se o rozkvět zpěvu, činně zasahal v koncertní ruch města a jak na veřejném podiu, tak v soukromých kroužcích býval vždy vítaným kontrabasistou, vynikaje na nástroji tomto vzácnou virtuositou. Na kůru hrával též obyč. na basu a řídil od svého pultu energicky celou mši. Široce rozvětvena byla jeho činnost učitelská; vyučoval nejen v soukromí různým nástrojům a do jisté doby zpěvu na školách, ale i ve zvláštních, četně navštěvovaných kursech, z nichž vybíral pak dorost pro svůj zdatný chrámový sbor, zpěvu a generálnímu basu. Řada jeho žáků jest značná. Povahy byl G. otevřené, přímé. Těžiště skladatelské činnosti G-rovy leží v chrámové a tu zase v nástrojové čili t. zv. figurální hudbě, jejíž slabinu, náklonnost k světskému rázu, však skladby jeho nesdílejí. Vždy vane jimi duch ryzí zbožnosti, sloh jich důstojen jest posvátnosti chrámu a hově liturgické potřebě, nepostrádá přece jistého českého rázu. Neboť G. byl mezi prvými, kdož v nové době hleděli si starých kancionálů, a vhodně čerpal z nich tu jadrný text, tu případný motiv neb nápěvů jich za »cantus firmus« užíval, překvapuje dovednou prací kontrapunktickou. Z bohaté této tvorby jmenujeme: mše z E- a G-moll, z A- i Es dur, pastorální mši, velké nešpory české, *Tě Bože chválíme, Veni Sancte Spiritus, Pod ochranu Tvou, Otče náš,*

pastorální *Graduale*, české *Offertorium* pro smíšený sbor a solové housle s orchestrem, žalm *Tys, o Bože, síla má* pro sbor s průvodem varhan, pozounů a vlaských bubnů, znamenité *Requiem* pro sbor smíšených hlasův s průvodem varhan neb orchestru (Praha, Urbánek, 1881) a *Pohřební písně a sbory* s jednoduchou hudbou (t., ve 2 vydáních). Velký je počet jeho vložek a hymnů. V písni hleděl G. přimknouti se úzce k textu a postihnouti český ráz. Vynikly: *Námluvy*, *K mečíři* (V. V. Janotův »Zpěvný vínek« I, Písek, 1856); *Sirotek*, ballada pro alt nebo bas s průvodem klavíru, *Zednická*, pro sol. hlas, *Myslivecká*, pro hlas, sbor a piano (vesměs v Praze, 1862). *Květina* (t., 1864); *Loučení* (pro tenor), *Přátelská*. *Drotařík* (pro baryton). Dále dlužno uvésti 4 kantáty, množství sborů, mezi nimiž smíšený sbor *Nitra*, trojzpěv *Vlaštovice*, mužský sbor *Loď na moři* s barytonovým solem a průvodem pozounů a kotlů, výborná hymna pro smíšený sbor *Na přírodu*, směs z národních písní pro ženské hlasy a *Dvanáctero prostonárodních českých písní z okolí strakonického* (Praha, 1872), z instrumentálních variace na české nár. písně pro flétnu, 17 koncertů, étudy, uherské variace pro kontrabas, dua, tria, kvartetta a fugy pro snížcový pozoun a pod. R. 1876 G. vydal v Praze jako V. sv. »Ženského světa« svou *Nauku o harmonii hudební* »na základě basu fundamentálního«, dílo stejně jevící důkladně vzdělaného theoretika jako zkušeného praktika. *-q.*

Gregoras, Γρηγορᾶς [grigorás], Nikéforos, největší polyhistor doby byzantinské a vynikající dějepisec. Nar. r. 1295 v Heraklei Pontické v Paflagonii, vychován v Cařihradě v kruhu velikého logotheta (kancléře) Theodora Metochity, působil jako veřejný učitel a náležel ke dvorským učencům Andronika II. Po pádu tohoto císaře žil v ústraní, z něhož vystoupil teprve za bouřlivých sporů církevních, jež způsobila činnost mnicha Barlaama z Kalabrie. Od císaře Jana Kantakuzena roku 1352 proto uvězněn v klášteře, ale po pádu jeho r. 1354 zase osvobozen. Sotva se dožil dobytí rodiště svého od Turkův roku 1360. Spisů jeho je veliké množství, theologických, grammatických (scholia k Odyssei), k tomu dialogy, chvalořeči, životopisy, listy; z celé té spousty jest posud jen málo tištěno (viz Krumbachera, Gesch. der byz. Literatur, 93). Zajímavé jest, že G. první poznal chybu juliánského kalendáře na postoupném opozdění rovnodennosti jarní a že r. 1325 předložil císaři Andronikovi návrh opravy; ten uznal sice oprávněnost výtek G-ových, ale dále v tu věc vejíti nechtěl, poněvadž by bylo nesnadné takové opravě zjednati všeobecné uznání u všech jiných národů (děj. kn. VIII kap. 13). Později také Izák Argyros ve 2. pol. XIV. st. psal o potřebě takové opravy, až se té otázky v XV. století ujali západozemci, připravivše půdu reformě kalendáře od pap. Řehoře XIII. (1582). — Nejcennější dílo G-ovo je Ῥωμαϊκὴ ἱστορία v 37 kn., dějiny byz. v době 1204 až 1355, obšírnější od r. 1320, spis sice často polemický a strannický, ale jasně psaný, vedle pamětí císaře Kantakuzena velice důležitý pramen pro dějiny byzantinské, jihoslovanské a turecké. Starší edice obsahují jen kn. 1.—24.; kn. 24.—37. vyšly poprvé ve sbírce bonnské (otisk v Migneově Patrologii řecké), ale bez náležité péče; neboť, jak ukázal Konst. Jireček (Archiv f. slav. Phil. XIII, 255 pozn.), text poslední knihy je zmaten, jelikož listy rukopisu jsou v nepořádku. Četné zachované listy G-ovy čekají, jako vůbec sbírky korrespondence byz. z XIII.—XV. věku, svého vydavatele. *KJk.*

Gregorčič: 1) G. Simon, slavný básník slovinský (* 1844 na Vrsném pod Krnem v Goricku). Studoval gymnasium a bohosloví v Gorici, byl kaplanem v Kobaridu, Rifenberku a lokalistou na Gradišči, kde od r. 1887 na odpočinku žije. Již jako gymnasista přispíval básněmi do celoveckého »Glasnika« a později pseudonymně jako Gorski, Bojan nebo X., R. G. a j. do rozličných časopisů. Vydal *Poezije*, I. sv. (Lublaň, 1882 a 1885), II. sv. (t., 1888). Proti útoku, učiněnému s klerikální strany na jeho básně I. sv., vydal básnickou obranu (tam., 1882). Gabrščkova »Slovanská knjižnica« přinesla v *Petdesetletnici rojstva Simona Gregorčiča* výbor jeho nejlepších básní (Gorice, 1894). Jeho básně vyznamenávají se původností, velikými myšlénkami, hlubokým citem, vlasteneckým nadšením, uhlazeným a plynným jazykem. Některé z nich jsou též do češtiny přeloženy. Mimo překlady v časopisech vyšly o sobě *Básně* (Praha, 1887, přel. Vojtěch Pakosta). V Gabrščkově »knjižnici« vyšly od něho: *Cesarja je bil šel gledat — Pravda. — Prevžitkar.* Překlady z lužičtiny. *O baltiških Slovanih in Lužičanih* (Gorice, 1893). *Lotarijka* (z chorvátštiny), *Izgubljeni sin* a *Mrtvaška srajca* (ze srbštiny, t., 1894). *Preskušnja in rešitev, ali: Doma najbolje* (z češtiny F. Čekala, t., 1894). *Lo.*

2) G. Antonín, Thdr., publicista slovinský (* 1852 na Vrsném pod Krnem v Goricku). Studoval v Gorici a na universitě ve Vídni a jest od r. 1880 professorem bohosloví v Gorici a od r. 1885 zemským a od r. 1891 říšským poslancem za Goricko. Od r. 1882 až 1889 redigoval gorickou »Soču«, do níž všecky politické a národohospodářské články výtečným slohem sám psal. Od té doby stojí v čele národního života slovinského v Goricku. *Lo.*

Gregorec Lavoslav, Thdr., spisovatel slovinský (* 1839 na Desterniku u Ptuje ve Štýrsku). Studoval v Mariboru a Št. Hradci, byl od r. 1870—1885 professorem bohosloví v Mariboru a jest od r. 1885 farářem u sv. Linharta u Celje a od r. 1886 říšským poslancem. Vydal: *Opombice pred zborovanjem občnega cerkvenega zbora Vatikanskega* (Maribor, 1869); *Pij IX., sv. Oče oropani* (Št. Hradec, 1871); *Nova šola* (t., 1872); *Mala apologetika* (Maribor, 1873); *Prvi splošni shod avstrijskih katoličanov na Dunaju* (t., 1878); *Trtna uš* (Štýr. Hradec, 1881); *Poučeni konjerejec* (Maribor, 1884); *Kratek poduk, goveda plemeniti, jim*

zolagati in streči (Št. Hradec, 1885); *Slovenski gospodar, list ljudstvu v poduk in zabavo* (Maribor, 1875—85), jejž redigoval a jeho články většinou sám psal. V rukopise chová: *Krščanski nauk*, 3 sv. a *Katehetične pridige škofa Brynycha*, 4 sv. *Lo.*

Gregori: 1) G. Johann Gottfried, zakladatel prvního divadla ruského, byl synem marburského, dle jiných mariborského lékaře a r. 1658 přistěhoval se do Moskvy, kde stal se učitelem při protestantském chrámě. Později byl zde pastorem. Roku 1660 G hledal v Německu pro ruskou vládu mistry hornické a soukennické. Po svém návratě založil při svém kostele školu pro děti protestantské i pravoslavné. Když u dvora cara Alexeje vznikla touha, podporovaná hlavně bojarinem Matvějevem, aby zřízeno bylo u dvora divadlo, byl G. naznačen carovi jako vhodná osoba a car přikázal mu postaviti divadlo a složiti divadelní kus podle biblické knihy Esther G. spolu s učitelem školy Jurijem Michajlovem a j. sebral děti cizích kupců a úředníků, počtem 64, cvičil je dramatickému umění, nastudoval s nimi svou za pomoci Rinhubera složenou komédii *Artaxerxovo dějství* a sehrál ji dne 17. října r. 1672 u přítomnosti cara, jenž 10 hodin nepřetržitě sledoval divadlo a odměnil herce i jejich učitele. Roku 1673 G. řídil zvláštní dramatickou školu, v níž učil dramat. umění 26 měšťanských dětí. Repertoire tohoto prvního divadla ruského byl veseloherní, na rozdíl od školních dramat jihoruských učitelů. G. volil si ovšem též látku z bible, o Josefovi, Juditě a pod., ale při spracování jejím řídil se již jinými pravidly, maje na mysli účel čistě scénický. V té příčině divadlo G-ovo bylo dalším stupněm v rozvoji ruské dramatické literatury. Při skládání her pomáhal mu též Rinhuber, jenž podává materiál o G-ovi v díle »Relation du voyage en Russie fait en 1684« (Berlin, 1883). Srv. též: Cvětajev, Dělo gen. Baumana; týž, Pamjatniki k istoriji protěstantstva v Rossiji; Tichonravov, Russkija dramatičeskija proizveděnija 1672—1725 (Petrohrad, 1874). *Šnk.*

2) G. Carlo, ryjec ital. (* 1719 ve Florencii — † 1759 t.), žák Jakuba Freye v Římě. Pracoval hlavně pro velké dílo Museo Fiorentino. Mimo to jest od něho: *Sv. Jan* a *Nábožné ženy u hrobu Kristova* (dle Raffaela), *Podobizna velkovévody toskánského a jeho choti* (dle Campiglia). *J-k.*

3) G. Ferdinando, ryjec ital. (* 1743 ve Florencii — † 1804 t.), syn a žák před., jehož jemností práce a originálním vedením jehly předstihl. Z jeho nejlepších prací jest: *Madonna della Sedia* (dle Raffaela); *Sv. rodina pod palmou* (dle C. Maratta); *Marie s dítětem* (dle A. Carracciho); *Sv. Šebestián* dle Quida Reniho); *Kamenování sv. Štěpána* (dle Cardiho); *Parky* (dle Michelangela); *Dvéře baptisteria florencského* (dle orig. Ghibertiho). *J-k.*

Gregoriáni viz Bratři společného života.

Gregoriánský manuál sluje u varhan taková svrchní klávesnice, jež, postrádajíc vlastních hlasů, trakturou převádí si jemné rejstříky z manuálu jiného.

Gregoriánský zpěv jest chorální, na soustavě osmi tónorodů (4 authentických, původních, a 4 plagálních, odvozených) zbudovaný zpěv církve katolické, jak zreformoval, t. j. zrevidoval a upevnil jej papež Řehoř Veliký (v. t.). Nazývá se též dle své podstaty *cantus choralis*, zpěv chorální, dle svého střediska *cantus romanus*, zpěv římský, jakožto »kanon« veškerého zpěvu církevního *cantus firmus*, zpěv neproměnný, kterýžto výraz rozlišila doba polyfonní (srv. cantus firmus), konečně i *cantus planus*, zpěv prostý, vzhledem ku své nespoutanosti metrické. Písmem chorálu gregoriánského bylo písmo neumové. Historický vývoj a podrobnosti viz Chorál.

Gregorianus, římský právník, který kolem r. 300 po Kr. sestavil právní sbírku, nazvanou dle něho Codex Gregorianus (v. t.).

Gregorije, rodem ze Seně, první knihtiskař knih glagolských. Vytiskl r. 1507 dílo *Naručnik plebanušev*.

Gregorio (ital.), Řehoř.

de **Gregorio** Salvatore, aquarellista ital. (* 1859 v Neapoli), žák Stanislava Lista. Maluje dekorativní věci k slavnostním příležitostem i genry, které docházejí obliby. Mimo to jest od něho veliký olejový obraz *Apotheosa sv. Františka*. *J-k.*

Gregorios (řec., Řehoř): **1) G.** Thaumaturgos, »Řehoř divotvorce«, učitel církve řecké, pův. jménem Theodoros (* v prvních desetiletích III. stol. v Neocaesarei v Pontu, † kol 270 t.), byl určen k studiím právnickým, leč získán církvi poslouchal po 8 let v palestinské Caesarei Origena; r. 244 posvěcen byl za biskupa rodného města svého a působil k rozšíření křesťanství na Pontu s velikým zdarem. Podle legendy bylo v diécési jeho v čas smrti jeho tolik pohanů, kolik při nastoupení jeho křesťanů — totiž 17. Pro množství zázraků, jež učinil, dostalo se mu příjmí »divotvorce«. Ze spisů jeho vyniká chvalořeč na Origena, parafrase kazatele Šalomounova a list kanonický o významu pokání; řecky a latinsky vyšla jeho díla v Mohuči r. 1604 (vyd. G. Vossius), úplně v Paříži r. 1621—22. Svátek G-ia T. světí se 17. listop. Životopis jeho napsal Řehoř Nysský. Srv. Ryssel, G. T., sein Leben und seine Schriften (Lipsko, 1880).

2) G. V., patriarcha cařihradský (* 1745 v Dimicaně — † 1821 v Cařihradě), byl vysvěcen na hoře Athosu, kde žil jako poustevník; r. 1784 jmenován jest metropolitou ve Smyrně a r. 1797 patriarchou v Cařihradě. Když r. 1798 Bonapart tiskl Turky v Egyptě, lid žádal si hlavy G-iovy, ale G. vypovězen jen na Athos. R. 1806, když znovu povolán na stolec patriarchův, podporoval neobyčejně vzdělání v církvi řecké. R. 1821, když vypuklo povstání Alex. Ypsilantiho, G. napomínal Moreany k poddanství. V březnu žádal jej sultán, aby vyobcoval z církve všecky povstalce, a i tomu podvolil se G. Až když rodina knížete

Munesiho, jež svěřena byla dozoru patriarchovu, unikla, přepaden byl G. 22. dub. 1821, právě když vycházel z bohoslužby velikonoční, a pověšen se třemi biskupy a osmi kněžími před branou basiliky. Vrazi vrhli se pak hned i na jiné křesťany a způsobili krveprolití. Tělo G-iovo vrženo bylo do moře, vyloveno a pohřbeno slavně v Oděsse. G napsal první dva svazky velikého slovníku řeckého jazyka (Cařihrad, 1819–21). Řekové ctí ho jako národního světce a mučenníka.

Gregorovius Ferdinand, historik a básník něm. (* 1821 v Neidenburku ve Vých Prusích — † 1891 v Mnichově). Zanechav studia theologie a filosofie, věnoval se úplně historii a básnictví a vzbudil poprvé pozornost svým *Göthes Wilhelm Meister in seinen sozialistischen Elementen* (Královec, 1849). Roku 1852 odebral se do Italie a vykonal různé cesty, jako do Řecka (1880), do Egypta a Syrie, a ukládal svá pozorování, studium a dojmy ve spisech velmi cenných, dýšících ohněm jižním a založených na pravdivých základech Nejzajímavější díla tohoto druhu jsou: *Corsica* (3. vyd. Štutgart, 1878) a jeho popisy Italie: *Wanderjahre in Italien* (5 sv.), jež také jednotlivě byly vydány: *Figuren. Geschichte, Leben u. Szenerie aus Italien* (Lipsko, 1856); *Siciliana, Wanderungen in Neapel u. Sizilien* (1860); *Lateinische Sommer* (1863); *Von Ravenna bis Mentana* (1871); *Apulische Landschaften* (1877); *Die Insel Capri* (1868). Díla jeho historická vynikají důkladností a založena jsou na nových pramenech; jsou to: *Die Grabdenkmäler der röm Päpste* (2. vyd. Lipsko, 1881); *Geschichte der Stadt Rom im Mittelalter* (4. vyd. Štutgart, 1886–93, 8 sv.), jeho hlavní dílo, které nákladem obce římské bylo přeloženo do italštiny a vydáno pod názvem *Storia della città di Roma nel medio evo* (Benátky, 1874–76, 8 sv.). Za dílo to byl G. jmenován r. 1876 čestným měšťanem římským. *Lucrezia Borgia* (3. vyd. Štutg., 1875, 2 sv.); *Urban VIII. im Widerspruch zu Spanien u. dem Kaiser* (t., 1879); *Athenais, Geschichte einer byzantinischen Kaiserin* (3. vyd. Lipsko, 1891); *Kleine Schriften zur Gesch. der Kultur* (t., 1887–92, 3 sv.); *Gesch. der Stadt Athen im Mittelalter* (Štutg., 1889, 2 sv.). G. nalezl a vydal starý plán Říma: *Una pianta di Roma delineata da Leonardo da Besozzo Milanese* (Řím, 1883). Z pozůstalosti jeho byly vydány: *Gedichte* (Lipsko, 1891, od hraběte Schacka); *Römische Tagebücher* (Štutg., 1892) a *Briefe von F. G. an den Staatssekretär Herm. v. Thile* (Berlin, 1894).

Gregorowicz [-vič] Jan Kanty, vlastně Solovjev, spis. polský (* 1818 ve Varšavě — † 1890 t.), původem Malorus. Z mládí oblíbil si prostotu lidu vesnického, jejž obral si hlavně za předmět svých povídek. Již první soubornou prací *Obrazki wiejskie* (Varš. 1850) obrátil na sebe pozornost; zároveň vzbudil obecný zájem úvahami, jak povznésti národní hospodářství (»Roczniki gospodarstwa kraj.«). Z ostatních sbírek jeho pokládají se za nejlepší: *Wiejskie zarysy* (t., 1854); *Dwie sceny z pożycia wiejskiego* (t., 1854); *Tomek Beznogi i Prosiaki* (t., 1854); *Gawędy księdza proboszcza pod lipami* (t., 1858); *Tomek Sandomierzak* (t., 1858). Mimo to napsal řadu prací pro děti (*Elementarz, Obrazki historyczne* a j.) a též pro divadlo (*Janek z pod Ojcowa; Nowomodne zaloty*) a vydával oblíbený časopis »Tygodnik mód i powieści« vedle časop. pro děti »Przyjaciel Dzieci« (od r. 1867). *Šnk.*

Gregory [-geri]: **1)** G. James, mathematik a fysik angl. (* 1638 v New-Aberdeenu, † 1675 v Edinburku). Pobyl delší dobu v Italii, zvláště v Padově, a r. 1670 stal se prof. na universitě St. Andrewské v Edinburce. Smrť jeho předcházelo náhlé oslepnutí, které ho zachvátilo, an chtěl žákům dalekohledem ukazovati měsíce Jupiterovy. Nejznamenitější dílo jeho jest *Optica promota* (Londýn, 1663), v němž udává první konstrukci zrcadlového dalekohledu. Sám svého návrhu neprovedl, nýbrž teprve Newton jeho myšlénky použil, zdokonalil ji a provedl při sestrojení svého dalekohledu r. 1668. Dále vydal G. spis: *Vera circuli et hyperbolae quadratura* (1667), obsahující též pojednání *Geometriae pars universalis*, pro kteroužto práci vešel v korrespondenci s nejslavnějšími mathematiky své doby (Newtonem, Huyghensem a j.) a byl přijat za člena Král. Spol. londýnské, pak r 1668 dílo *Exercitationes geometricae*, v němž poprvé rozvinul nekonečné řady pro sinus, tangentu, secantu jako funkce arku a naopak. Již před Halleyem vyslovil myšlénku, stanoviti vzdálenost slunce z přechodu Merkura neb Venuše přes slunce. *Pka.*

2) G. David, astronom anglický, synovec před. (* 1661 v Aberdeenu — † 1710 v Maidenheadě v Berkshireu), byl zprvu professorem mathematiky v Edinburku, pak prof. astronomie v Oxfordu. Sepsal důkladné kompendium hvězdářské *Astronomicae physicae et geometr. fundamenta* (Oxford, 1702, Geneva, 1726), kde poprvé položil Newtonův zákon za základ celému výkladu. Jeho *Catoptricae et dioptricae sphaericae elementa* (Oxford, 1695) poukazuje na princip achromasie objektivů, jehož později užil Dollond, a obsahuje princip G-ova dalekohledu (v. t.). *La.*

3) G. Augustus C., cestovatel austr. Jsa měřičem ve službě osady Záp. Australie, cestoval r. 1846 a 1847 v kraji mezi Swan- a Murchison-Riverem, překročil na druhé cestě r. 1852 tuto řeku a vnikl i do děsné pouště na sev. od Murchisonu. R. 1855 vedl velikou výpravu v sev. Australii, na níž sledoval řeku Viktorii až k 18¼° a Stuart Creek až za 20° j. š., načež šel krajem jižně zál. Carpentaria a skrze Queensland do Brisbanu. O této cestě napsal *Journal of the North Australian expedition* (Londýn, 1857). R. 1858 vydal se z Brisbanu hledat stopy nešťastného Leichhardta — marně. Pro vodopis Australie jest cesta tato důležita výzkumem Cooper- (Barcoo) Creeku vých. jezera Eyre. S bratrem svým uveřejnil ještě *Journal of Australian explorations* (Brisbane, 1884).

4) G. Frank, bratr před. (* 1820 v Anglii, † 1888 v Harlaxtonu v Queenslandu), přišel

r. 1829 do Záp. Australie, cestoval r. 1847 s bratrem, prozkoumal r 1847 řeky Murchison a Gascoyne, vedl r. 1858–61 důležité výpravy v sev.-záp. Australii, při čemž opětně vedle cesty na ř. Gascoyne odkryl ř. Ashburton, Fortescue a De Grey, což mělo za následek osazení těchto končin. R. 1862 přesídlil se do Queenslandu, kdež zastával různé vysoké úřady státní; tak byl ministrem korunním, gener. ředitelem pošt a j. R. 1874 stal se doživotním členem horní sněmovny. Cesty jeho popsány v Journalu a Proceedings londýnské R. Geogr. Society, jakož i v díle, jež uveřejnil s bratrem svým.

5) G. Edward, malíř angl. (* 1850 v Southamptonu), žák Cruikshanka a umělecké školy svého rodiště. R. 1869 přišel do Londýna a stal se kresličem nově založeného časopisu »Graphic«. R. 1873 jmenován členem akademie. Maloval: *Norvéžští piráti*, *Sv. Jiří*, *Svítání v tanečním sále* (nejlepší obraz). Později maloval již jen podobizny. Harmonií koloritu a bledostí jemných tónů jest nástupcem Walkera a Masona. Jakási intimní a diskretní poesie barvy vane z jeho děl, která všechna mají něco čistě osobního a poutavého. Nejjemnější aquarellové nuance modravého, indychového a zelenavého světla, seřaděné v tlumených akkordech, řadí ho mezi přední anglické koloristy. *J-k.*

Gregoryjanki sluly v Polsku slavnosti, konané v den sv. Řehoře, kdy rodiče obyčejně dávali dítky do školy. Odtud žák, jdoucí poprvé do školy, nazýval se gregoryjanek a název ten udržel se v přeneseném smysle pro člověka nevědomého a nevzdělaného. Slavností účastnili se též učitelové (bakaláři), kteří podělovali děti pečivem a různými dárky, pořádali s nimi žertovné hry, zpívali atd. Jest to patrně zbytek středověkých křesťanských slavností, založených ku poctě papeže Řehoře, jenž zavedl do školy zpěv a pokládán jest za pátrona mládeže. Od panování Sasů počínají g. v Polsku mizeti.

Grégr: 1) G. Edvard, politik český (* 4. bř. 1829 v Štýru, kde právě meškal otec jeho jako geometr při c. k. katastru). Sotva rok starý přišel do Čech, kde jeho otec, stav se polesným při obci písecké, trvale se usadil. Prvního školského vychování dostalo se mu na obecné škole semické u Písku, odkud přešel na gymnasium písecké. Absolvovav potom dva ročníky filosofie ve Vídni, přešel po r. 1848 na lékařskou fakultu pražskou. R. 1854 promovován za doktora lékařství a stal se assistentem professora Purkyně. R. 1858 habilitoval se za docenta lékařské fysiky, maje úmysl věnovati se professuře, za kterýmž účelem podnikl r 1860 vědeckou cestu po západní Evropě; avšak politické události r. 1861 strhly ho do proudu politického. Vzdav se docentury, vstoupil do redakce »Národních Listů«, bratrem jeho Juliem právě založených, a stal se společníkem knihtiskárny, která později stala se jeho majetkem. Již r 1861 byv zvolen do sněmu českého, zastupoval nepřetržitě až do nynějška místo poslance za venkovské obce okresu vysoko-mýtského, skučského a hlineckého Roku 1885 přijal též mandát na radu říšskou za okresy podřipské a r. 1890 stal se přísedícím výboru zemského pro království České. Před r. 1861 zabýval se výhradně studiemi věd přírodních, redigoval nějaký čas společně s prof. Purkyní a prof. J. Krejčím přírodovědecký časopis »Živu« a publikoval rozličné práce z oboru fysiologie a zoologie v jazyku českém. Jmenujeme na př.: *Darwin o vznikání rostlin a živočichů na naší zemi* (»Květy«); *Lebky z Putimi* (»Živa«); anthropologická studie *Věčný boj* (t.); *O zvířatech a látkách zvířecích v průmyslu a řemeslech upotřebených* (Škola průmyslová); *Úvahy o vyvinování se tvarů živočišných* (programm); přispíval i do Kobrova Slovníka naučného. V r. 1865 byl redaktorem Literární přílohy »Nár. Listů« a po dobu uvěznění Julia G-a i redaktorem »Nár. Listů«. V létech 60. a 70. uveřejnil řadu politických brožur, vztahujících se na politické otázky denní: *K objasnění našich domácích sporů* (Praha, 1874), *Naše politika* (t., 1877), *Slovo osudné, časová úvaha o jazykových poměrech našich* (t., 1883). Jednotlivé jeho řeči, pronesené na sněmu a na říšské radě, vydány ve zvláštních otiscích, na př. řeč v rozpočtové debattě na sněmu král. Českého 5 dubna 1892, na říšské radě 24. února 1893 a j. Z činnosti jeho na poli národním uvádíme pouze, že byl společně s Jindř. Fügnerem a Mirosl. Tyršem zakladatelem pražského »Sokola«, jehož prvním jednatelem se stal. Též Řemeslnickou besedu a Typografickou besedu v Praze zakládal a mnoho let byl předsedou těchto spolků. Též spolek pro vydávání laciných knih českých »Matice lidu« byl jím založen a po celou dobu řízen. R 1869 založil společně s Dattlem Slovanské knihkupectví v Praze za účelem pěstování vzájemných styků mezi literaturami slovanskými a i seznamování Ameriky s nimi. Od r. 1862 jest G. majitelem knihtiskárny (později i slévárny písem), zřízené původně bratrem Juliem pod firmou Dr. Grégr a Fr. Šimáček, hlavně za tím účelem, aby zde bez obavy, že zase budou vypovězeny, dále mohl tisknouti »Národní Listy«. I »Politik« začala zde vycházeti. Bratří G-ové obrátili hned na počátku své veřejné činnosti pozornost svou na všeliké nedostatky české literatury, zejména odborné školské, a hleděli jim odpomoci. Jejich nákladem rychle za sebou vycházeti začaly: Bibliotéka klassiků řeckých a římských, Sbírka zákonů, Bibliotéka kupecká, Matice lidu, Poesie světová, Hálkovy a Nerudovy spisy, Historie literatury české, Malebné cesty po Praze, Mluvnice latinského a řeckého, českého a ruského jazyka, Slovník rusko-český. Z časopisů postupem času založili a dlouho svým nákladem vydávali: Národní školu, Časopis lékařů českých, Osvětu, Besedu (Mikešovu), Besedu učitelskou, Květy (Hálkovy, neobrázkové i pozdější obrázkové) a j. Rovněž pak vydali řadu děl ruských i jihoslovanských. Co do politického směru přidržoval se G. vždy co

nejrozhodněji strany svobodomyslné a stal se jak na radě říšské, tak na sněmu jejím řečníkem zvláště vynikajícím, jenž pro joviální povahu svou i u odpůrců těší se sympathiím. —

2) G. Julius, publicista a politik český, bratr před. (* 19. pros. 1831 na Březhradě u Hradce Králové), vychován v Nových Dvorech u Písku, kde otec jeho byl lesmistrem, konal gymn. studia v Písku a v Praze a zde též byl r. 1859 povýšen za doktora práv. Již tehda v kruzích českých svých kollegů byl ctěn pro vroucnost smýšlení vlasteneckého i pro svou bodrou, rozhodnou povahu. Professoři Prav. Koubek, F. L. Čelakovský i Pavel Šafařík byli mu vzory vlasteneckého i slovanského idealismu, jemuž pilná četba spisů historických a politických, zejména Helda a Korvína, Palackého a Havlíčkova »Slovana«, záhy vtiskla určitý směr pro celý život. Odbyv si soudní praxi v Písku a v Praze, stal se ředitelem advokátní kanceláře dra Půlkrábka ve Fridlandě. Zatím byl v Rakousku padl absolutism a v národě českém vznikla přirozené touha po neodvislém politickém denníku, který by neohroženě tlumočil city a potřeby lidu českého. Dle tehdejšího tiskového zákona (z r. 1852) nesměl nikdo vydávati ani redigovati politický časopis, kdo neměl k tomu zvláštní, ministrem policie udělené, koncesse. Marně dr. Rieger (mimo jiné známým svým pamětným spisem, jejž s Macháčkem odevzdal na nejvyšších místech) a jiní ucházeli se o koncessi. Co nezdařilo se jim, zdařilo se G-ovi, který v list. 1860 obdržel koncessi k vydávání a redigování politického denníku »Národní Listy«. Pokládaje obdrženou koncessi za společnou věc národní, pospíšil G. do Prahy, aby ji postoupil do společného majetku vlasteneckému družstvu, v jehož čele stáli Palacký, Rieger, Brauner, Purkyně a Tomek. Tak vyšlo dne 1. ledna 1861 prvé číslo »Nár. Listů«, jejichž odpovědným redaktorem byl G. a kteréž pro svůj nadšený vlastenecký tón, jakým hájily základní požadavky našeho národního a státoprávního programmu, rázem dobyly sobě popularity dosud nevídané. Hned v 1. čísle G. napsal otevřený list zemskému školnímu radovi Marešovi, v němž ho vyzýval, aby bezodkladně opustil úřad svůj. Vyzvání to vyneslo G-ovi první tiskovou obžalobu, po které brzy se jich strhl pravý příval. Již v říjnu 1861 zavedeno proti G-ovi trestní vyšetřování pro celou řadu důrazných článků vlasteneckých. Tehda mohly ještě politické úřady dávati tisku výstrahy a po třetí výstraze list prostě potlačiti. Nár. Listy již po šestinedělním vycházení dostaly první výstrahu a čekati mohly co chvíli druhou. Než existence jejich byla nad to ještě jinak ohrožena: po prvním roce shledáno, že list jest pro nedostatek insertů passivním, a pokladník družstva, jež vedlo administraci ve správě své odloučenu od redakce, zjistil schodek ve výši 32 000 zlatých. Za těchto okolností učinil G. družstvu vydavatelskému nabídnutí, buď ať se jemu odevzdají »Nár. Listy« v plné vlastnictví, aby mohl i administraci jejich říditi, anebo že postoupí vydavatelskou a redaktorskou svou koncessi jakož i svůj podíl na společném majetku družstvu a vystoupí z listu, an beztoho neměl původně úmyslu věnovati se žurnalistice trvale. Avšak Palacký za souhlasu družstva nabídl mu »Nár. Listy« v plné vlastnictví, převezme-li jejich dluh 32.000 zlatých. G. svolil. Jako první spolupracovník vstoupil návodem Riegrovým do redakce Šimáček. Tak stal se G. českým žurnalistou. Náležela k tomu ještě rovná odvaha jako za dob Havlíčkových, pro jehož osiřelou dcerušku Zdenku ku vyzvání J. G-a právě lid český snášel své milodary. Národ náš stál proti centralistické vládě Schmerlingově v opposici, »Nár. Listy« byly její polnicí a proto také první na ráně. Dne 5. čna 1862 postaven G. před soud pro celou řadu tiskových přečinů a zločinů. Desitidenní soud ten stal se událostí politickou, která budila mocné pohnutí po všem národě; bránilitʼ tu G. a jeho obhájce dr. Klaudy s výmluvnou srdnatostí veškeren soubor našich dějinných i přirozených práv proti panující soustavě vládní. Přes výbornou právnickou obranu vlastní i obhájcovu uznán G. vinným přečinu pobuřování a zločinu rušení veřejného pokoje i odsouzen k žaláři 4měsíčnímu a ku ztrátě 1300 zl. z kauce, načež vrchní zemský soud ještě zostřil trest ten na 10měsíční žalář, ztrátu občanských práv a hodnosti doktorské a na pokutu 3000 zl. Za to dostalo se odsouzenému z celých Čech povzbuzujících důkazů soucitu a úcty; mnohé obce české jmenovaly ho čestným občanem svým a v českých besedách vyvěšována jeho podobizna (lithografie Farského) s heslem odsouzeného: »Raději žalář a okovy než volnost otroka!« Když pak v říjnu 1862 došel rozsudek potvrzení nejvyššího soudního dvoru, byla G-ovi odňata nejen koncesse vydavatelská a redaktorská, nýbrž i knihtiskařská. Tu G. rychle přenesl všechny tyto koncesse na bratra svého Edvarda, aby tento na čas dále řídil »Nár. Listy«, jimž vedle demokratického »Hlasu« přibyl nový spolubojovník publicistický ve Skrejšovského »Politik«, o jejíž založení i Julius G. platně se přičinil.

Tak nadešel rok 1863, ve kterém dvě události způsobily veliký obrat v životě českém. Byla to otázka polská a otázka, mají-li býti velkostatky v Čechách vyloučeny ze svazku obecního, o které rozbila se dosavadní idyllická svornost, počaly se tvořiti strany politické a žurnalistika česká počala se rozvětvovati na svobodomyslnou a konservativní. Celý národ český želel bratroboje ruskopolského, avšak starší s Palackým a Riegrem v čele odsuzovali revoluci, mladší pak jí stranili. K těmto přidaly se »Nár. Listy«. Rovněž v otázce velkostatkářské G., řídě se zásadami demokraticko-liberálními, nesrovnával se s konservativním stanoviskem Riegrovým. Sladkovského »Hlas« šel s »Nár. Listy«, Skrejšovského »Politik« byla na vahách. Nemajíce tudíž orgánu, který by hájil vlastní jejich mínění, Palacký a Rieger získali hlavního spolupracovníka »Nár.

Listů«, Františka Šimáčka, aby založil denník směru národně konservativního o názvu »Národ«. Než k tomu došlo, bylo G-ovi nastoupiti přisouzený trest, jenž následkem nového odsouzení k šestinedělnímu vězení zbavoval jej téměř po celý rok svobody, a byl mu doručen nález soudní, jímž měly býti »Nár. Listy« na dva měsíce potlačeny a vypovězena mu kauce. Podobalo se, že listu jeho hrozí záhuba neodvratná; avšak tísně a nesnáze vždy jen vzpružovaly jeho energii. Již ve vězení byl se dohodl se soudruhem svým Vinc. Vávrou o sloučení »Hlasu« s »Nár. Listy«; nyní vyšed na svobodu, učinil spojení to skutkem. Za potlačené »Nár. Listy« dostávali odběratelé »Hlas« a když pak lhůta dvouměsíční suspense »Nár. Listů« vypršela, zanikl »Hlas« a redaktoři jeho, K. Sladkovský, Jan Neruda, bratří Vincenc a Emanuel Vávrové a Josef Barák, vstoupili do redakce osvěžených »Nár. Listů«, které odtud teprv jako jediný velký demokraticko-liberální denník český počaly prospívati trvale. Tou dobou zakoupil G. památné pole u Přibyslavě, na němž Žižka zemřel, i daroval je pražskému »Sokolu«, kterýž na něm zbudoval důstojnou mohylu.

Dne 27. čna 1865 padla vláda Schmerlingova a nadešla mírnější éra Belcrediova. G. rehabilitován, zvolen venkovskými okresy píseckým a vodňanským za poslance pro sněm český, vstoupil do společného klubu poslanců českých a účastnil se odtud po boku přítele svého K. Sladkovského zahájených právě zápasů státoprávních slovem i skutkem. Nebyl sice tak řečnicky nadán jako bratr jeho Edvard, avšak mezi poslanci záhy věnována pozornost jeho zdáním i návrhům, svědčícím o nevšední politické hlavě, jakož i o ryzím a mužném charakteru. Nejasná éra Belcrediova přinesla sice poměrné uvolnění tisku českému, avšak k positivním činům nedospěla pro náhlou bouři války rakousko-pruské (1866), dříve, než bylo lze rozsouditi, jak upřímně byly míněny sliby vládní »o rozsáhlé autonomii království Českého, o vyslechnutí stejně závažného hlasu zákonných zástupců království a zemí, o volném spolupůsobení všech národů a o srozumění na volné dráze«. Proto také G. v kritických oněch pro Rakousko chvílích odmítal svody pruské, i když vyspěly v určitá dalekosáhlá nabídnutí politické nezávislosti království Českému, nereagoval v listě svém ani slovem sympathickým na pověstné pruské provolání k »obyvatelstvu slavného království Českého«, alebrž otiskl tři dni na to manifest císaře rakouského, pro nějž »Nár. Listy« byly pruským guvernérem zabaveny. — Vláda Beustova přinesla novou persekuci; počato Slovany »tlačiti ke zdi«. Tehdáž z jara r. 1867 podniknuta slovanská pouť na Rus, jíž také G. se účastnil, a články jeho po této pouti v »Nár. Listech« přispěly pak nemálo k oživení a prohloubení idee slovanské vzájemnosti v národě českém. Brzy na to »Nár. Listy« byly náhle opět na 3 měsíce potlačeny. Místo nich založil G. na rychlo nový denník »Národní Noviny«, který ovšem po čtvrtletí opět ustoupil »Nár. Listům«. — Novým rokem 1868 zostřil se zápas mezi směrem federačním a centralistickým, mezi Čechy a Vídní, kde zahájilo činnost svou »občanské« ministerstvo (Giskra, Herbst, Plener st., Brestl, Hasner) s účelem »lámati opposici českou krok za krokem«. Oproti tomu podnikl národ český jeden z nejpamátnějších bojů ústavních a do něho dostavil se od prvé chvíle G., bojuje v listě svém po boku ostatní žurnalistiky národní se zápalem a obětovností v šiku nejpřednějším. Jako poslanec český podepsal deklaraci poslanců českých ze dne 12 srpna 1868 a vystoupil s nimi ze sněmu českého, do něhož býval před tím opět a opět jednohlasně volen. Sedm redaktorů »Nár. Listů« odsouzeno tehda k dlouholetému žaláři, list odsouzen k pokutám přesahujícím 30.000 zl. a dne 19. října 1868 za výminečného stavu generálem Kollerem zastaven. G. vypomohl si opět listem náhradním »Naše Listy«, avšak nad to založil k vůli důtklivější obraně národa 2 týdenníky za hranicemi českými, ve Vídni »Hlasy« a v Pešti »Obranu«. Značné oběti hmotné, jaké dvouletý zápas český vymáhal, nesl G. sám až do vyčerpání svých sil.

Po pádu ministerstva Herbst-Giskrova (1870) povolán Potocki, jenž v květnu 1870 přibyl do Prahy pokusit se osobně o státoprávní vyrovnání s Čechy; avšak podmínka vládní, aby vyrovnání to dělo se cestou ústavní, totiž na říšské radě, kde Potocki sliboval zříditi federalistickou většinu, jevila se býti po tak tuhém zásadním odporu státoprávním politikům českým nesplnitelnou a pokus Potockého zmařen. Za nastalé války německofrancouzské G. s listem svým horlivě stál při straně poražené Francie a podepsal i hájil Francii a Rusku přátelskou manifestaci poslanců českých ze dne 8. prosince 1870. V době vyrovnání Hohenwartova stižen zánětem plic, byl G. nucen odebrati se do Italie, avšak uzdraven opět ihned ujal se činnosti poslanecké a hlasoval pro fundamentální články, jakkoliv s některými kusy jejich, zejména s nedostatečnou opravou volebního řádu zemského, plně nesouhlasil. Po náhlém ztroskotání díla vyrovnávacího G. opět dal v listu svém heslo k nejrozhodnější opposici proti ministerstvu knížete Adolfa Auersperga a Lassera (nastoupilo 25. listop. 1871). Tu »Nár. Listům« odňaty filiálky, redaktoři jejich poháněni před německé delegované poroty do Litoměřic a České Lípy, kde odsuzováni opět do žaláře a k těžkým pokutám peněžním; G. pak sám zatčen jako majitel »Nár. Listů« pro dluh za insertní kolky, vzniklý za doby persekuce Herbstovy, a držán 7 měsíců ve vyšetřovací vazbě, na konec však úplně osvobozen. G vedl dále neohrožený boj proti akci vlády započavší chabrusem a končící zavedením přímých voleb do říšské rady. Lid český volil bývalé poslance jednomyslně, avšak s rozhodným přáním, aby do říšské rady nešli. To stanovisko také G. v »Národních Listech« rozhodně zastával. Za to již od roku 1868 pochyboval z vlasteneckých důvodů o potřebě a užitečnosti passivity vzhledem k do-

mácímu sněmu českému jsa toho mínění, že tím jen zbytečně se poškozuje prospěch národa, ježto Němci v naší nepřítomnosti z jmění zemského opatřují si nadbytkem školství své a všeliké jiné potřeby své, na naše útraty a k našemu oslabení. I sbor českých poslanců rozstoupil se o otázku tu ve dva počtem skoro stejné tábory a posléze dne 26. listop. 1874 propukl spor plným plamenem bratroboje, jenž déle tří let pustošil naše nivy. V zápasu tom rodila se česká strana svobodomyslná jako menšina, žádající marně za právo volného přesvědčení; G. a Sladkovský, stojíce v čele potírané strany té, vydáni byli v tisku konservativním ovšem nejprudším útokům a nájezdům. Tehda opět zdála se býti existence »Nár. Listů« ze »zrady« podezřívaných vážně ohrožena. Kromě toho postižen byl tehda G. krutou ranou, úmrtím choti své Anny roz. Hulešové (1876). Avšak o rok později, pod dojmem smrti Fr. Palackého, pomýšleno na smír stran rozvaděných, k němuž také došlo, když v říjnu 1877 G. dal podnět ku spojení se obou národních stran ve »klub státoprávní«, v němž by v záležitostech státního práva, voleb říšských a obesílání rady říšské mělo se postupovati společně a menšina měla podrobovati se většině, kdežto v otázkách politické a národní svobody, jakož i v příčině voleb sněmovních, každá z obou stran měla zachovávati si úplnou samostatnost. Dnem 1. listop. 1877 přistoupila strana staročeská na toto sdružení a 24. září 1878 vrátila se opět na sněm český, obeslaný takto opět veškerými poslanci českými.

Pohříchu však bylo již mnoho času ztraceno a mnoho sil vyplýtváno. Když 18. ún. 1879 padla vláda Auersperg-Lasserova a otěže státní správy přejal hr. Taaffe, zastala chvíle ta opposici státoprávní nepopiratelně unavenu a žádostivu příměří, pokud by jen bez újmy cti a práva bylo ho lze dosíci. V té době hájil G. v »Nár. Listech« do poslední chvíle stanovisko, že nesluší upustiti od zásadné státoprávní opposice a překročiti práh vídeňského parlamentu, dokud se v něm nedostane určitých záruk, že vláda Taaffova zasadí se o splnění našich nejhlavnějších požadavků. A teprv když dne 21. září 1879 dáno v klubu poslaneckém ujištění, že se nám záruk těch dostane, hlasoval G. pro obeslání rady říšské, do které také 8. října 1879 dosti nerad vstoupil. Avšak již po roce nabyl přesvědčení, že jest svrchovaný čas i proti vládě Taaffově vrátiti se na staré stanovisko oppoziční. Poněvadž však staročeská většina klubu vždy ještě vládě důvěřovala, nezbývalo G-ovi než složiti mandát poslanecký a získati tak volnosti, aby po přesvědčení svém mohl v »Nár. Listech« zavčas varovati před novým osudným sklamáním. Od smrti Sladkovského připadlo vedení národní strany svobodomyslné z valné části G-ovi. Když pak o volbách r. 1883 staročeská strana svémocně státoprávní klub zrušila a strany svobodomyslné již neuznávala, nezbývalo této než tím usilovněji se organisovati. Národní strana svobodomyslná pod vedením G-ovým rostla a organisovala se jako rozhodná opposice státoprávní, až o volbách sněmovních r. 1889 dosáhla netušeného úspěchu. Vstoupivši silou 48 poslanců do sněmu českého, ihned obnovila tu zápas státoprávní G-ovým návrhem adressy. Sněmovní debatta adressní, jakož i afféra desky Husovy (v list. 1889) na budově nového Musea král. Českého, měly za následek sblížení »umírněných stran« s Němci a sjednání pověstných úmluv vídeňských (v lednu 1890), proti nimž strana mladočeská zahájila prudký boj manifestem z péra G-ova. Odpor zdál se býti s počátku marným; avšak jakmile došlo ku projednávání tak zv. punktačních předloh vládních ve vyrovnávací kommissi sněmovní, rozvinula mladočeská menšina s G-em v čele takovou sílu polemickou, že všechna téměř veřejnost česká zdvihla se k odporu proti »punktacím« a o říšských volbách v březnu 1891 připravila k vůli nim straně staročeské krutou porážku. Té doby dosáhla činnost G-ova, napjatá již od tuhého literárního boje za pravost Rukopisů Královédvorského a Zelenohorského (1887), míry nejvyšší. Řečníval ve sněmovně i před voliči, ve schůzích pražského zastupitelstva obecního, v klubu poslaneckém jakož i v klubu voličů novoměstských, připravoval volby, řídil organisaci strany a především bez únavy své »Nár. Listy«, které docházely rozšíření největšího. Programmové jeho články vyznamenávaly se důrazem důvodů, pathosem a rázovitou silou dikce. Řeči jeho, většinou polemické, vztahovaly se k obraně státního práva českého a ohrožené svobody národa, ale též k záležitostem obecním a otázkám národohospodářským, jejichž studiu v posledních létech G. vážně se oddával. S nemenší zálibou zabýval se i studiemi historickými, zejména o době bělohorské, shledávaje pilně bohatou její literaturu zahraniční a všeliké současné prameny na svých cestách do Švédska, Německa, Hollandska, Francie a Italie, z nichž některé, jako zejména cesta do Hollandska, zavdaly mu podnět k úvahám národopisným a kulturněpolitickým, uveřejňovaným v »Nár. Listech«. — Když v únoru 1893 ministr Schönborn administrativní cestou podnikl národní rozdělení okresu polického a zřízení něm. okres soudu teplického, G. vedl stranu svobodomyslnou do nejrozhodnějšího boje, až došlo ku sněmovní bouři dne 17. kv. 1893 a tím k definitivnímu zmaru pokusu punktačního.

Život tak pohnutý a plný bojův posléze otřásl jeho zdravím a G., sklíčen vleklou chorobou, musil se pro nutné zotavení uchýliti v ústraní. *KT.*

Gregur P., kapucín a spisovatel jihoslovanský, žil v 2. pol. XVIII. stol. a sepsal 11 různých, hlavně příležitostných spisů slovinsko-chorvátských, tištěných až na jeden vesměs v Záhřebě (1781—1800).

Gregus Emerich, současný malíř uherský (* v Uhrovci). Studoval v Mnichově, Paříži a v Budíně, kdež se usadil. Od něho je: *Uherští dobrovolníci táhnoucí do pole r. 1848*,

Lehká kavallerie a j. — Bratr jeho Georg G. (* 1860) jest malíř marin. *J-k.*

Greguss (Greguš) August, aesthetik maďarský (* 1825 v Prešově — † 1882 v Pešti), stal se po ukončených studiích v Prešpurku a ve Vídni professorem v Szarvaši a zemřel jako prof. aesthetiky na universitě pešťské. Byl od r. 1858 členem uherské akademie, od r. 1860 členem a tajemníkem společnosti Kisfaludyho, naposled jejím místopředsedou. Německy vydal sbírku *Ungarische Volkslieder* (Lipsko, 1846). Maďarské jeho spisy jsou: *Villanykák*, epigrammy (t., 1847); *Futár* (Szarvas, 1847); *Edzadolok* (Písně brněné, 1848); *A széptészet alapvonalai* (Počátkové aesthetiky, dílo poctěné cenou společnosti Kisfaludyho, Pešť, 1849); *Bölcsészeti jógtudomány*, filosof. pravověda dle Grossa (t., 1854); *Magyar Verstan* (Maď. veršovnictví, t., 1854); *Magyar költészettan* (Maď. poetika, t., 1880); *Tanulmányok* (Moje studie, sbírka pojednání filosofických, aesthet. a liter. historických, t., 1873, něm. výbor od G. Heinricha, Srbiště, 1875). Mimo to přispíval do různých časopisů a napsal veselohru *A lángesz* (Geniální hlava).

Grechetto [-ekè-], ital., slove jeden druh jemného řeckého mramoru. Tón jeho jest bělavý nebo světle zažloutlý s malými neostře ohraničenými skvrnami. Složení g ta jest velmi jemné; hodí se proto za stavební kámen. *Fka.*

il **Grechetto** [-eke-] viz Castiglione 2).

Greif Martin, vlastně Hermann Frey, lyrický a dram. básník něm. (* 1839 ve Špýru). Studoval v Mnichově, kam byl otec jeho, vládní rada, přeložen, vstoupil pak do vojska, stal se r. 1859 důstojníkem, vystoupil však r. 1867, aby se věnoval cele literatuře. Z Mnichova, kde se usadil, podniká četné cesty po evropských zemích. Jako básník je G. z nejnadanějších něm. lyriků (*Gedichte*, 1868, 5. vyd. 1889; *Deutsche Gedenkblätter*, 1875); snivě melancholické nálady, jemného, něžného, jímavého cítění a mocného, plastického, při tom mile prostého výrazu, ač na př. v hymnách na Bismarcka povznáší se i k rhetorickému pathosu; a jednak je dramatikem, jenž se zálibou spracovává látky historické, zejm. vlastenecké, jenž však přes výmluvný vzlet a slušný dějinný kolorit nestačí na dramatičnost charakterů a mohutné pojetí. Napsal dramata *Hans Sachs* (jediné, co vyšlo s jeho rodinným jménem, 1864, znova 1894); *Corfiz Ulfeldt* (1873, 2. vyd. 1876); *Marino Falieri* (1878); *Walthers Rückkehr in die Heimat* (slavnostní hra, 1879); *Prinz Eugen* (1880); *Heinrich der Löwe* a *Die Pfalz im Rhein* (1887); *Konradin, der letzte Hohenstaufe* (1889); *Ludwig der Bayer* (1891); *Francesca da Rimini* (1892); *Agnes Bernauer, der Engel v. Augsburg* (1894). — Srv. Bayersdorffer, Ein elementarer Lyriker, Martin G. (Vídeň, 1872); Otto Lyon, M. G. als Lyriker und Dramatiker (Lipsko, 1889); Prem, M. G. (t., 1892).

Greifenberg: 1) G., krajské město v pruském vl. obv. štětínském, na l. bř. Rigy, při žel. trati Alt-Damm-Kolobrzeg (Kolberg). Má obvodní soud, gymnasium, vyšší dívčí školu s kursem pro učitelky a 5293 ob. (1890), živících se zvláště orbou, chovem dobytka, zejména vepřů (značný obchod s nimi do Berlína), tkalcovstvím, výrobou kamen a cihel. Městská práva obdržel G. již r. 1262.

2) G., lázeňské místo ve vl. obv. hornobavorském, kraji landsberském, 2 *km* na záp. od sev. cípu Ammerského jezera na Windaše, s alkalicko-železitým pramenem, lázeňským ústavem (Tereziiny lázně), zámkem, při němž krásná zahrada, a s 244 ob. (1890). Na jezeře stanice parníků.

Greifenburg, městys a sídlo okr. soudu v korutanském okr. hejtmanství Spitallu, na kopci 578 *m* n. m., na l. bř. Drávy, jež odtud jest splavna, při trati Jižní dráhy, se 760 ob. (1890). K obci patří vsi Amberg, Gries, Hautzendorf a samota Rasdorf, s nimiž má 986 ob. Zdejší zámek, nyní knížete Rosenberga, byl kdysi sídlem vévody korutanského Menharta, jenž tu zemřel r. 1295. Na jih od G-u zdvihá se Reiszkofel (2369 *m*), na sever Kreuzeck (2697 *m*). Soudní okres G. má na 473·23 km^2 v 10 obcích, 86 osadách 9057 ob. Němců.

Greifenfels z Pilsenburka Samuel, kapucín a spis. český ze XVII. stol. Pocházel z Litoměřic a pobyl dlouho v Italii. Po bitvě bělohorské vrátil se do Čech i stal se horlivým missionářem katolicismu. Roku 1626 působil v Roudnici, po r. 1630 stal se guardiánem kláštera pražského. R. 1649 vystavěl při kostele sv. Vavřince v Litoměřicích klášter. Naučiv se dobře italsky, přeložil několik spisů odtud do češtiny: *Hum. Segali, Nové poselství* (Praha, 1625) a téhož *Praktika* (Roudnice, 1626); *Capoleonův Kapucín* (Praha, 1646). Kromě toho zčeštil také několik lat. spisů svého spoluřeholníka, Poláka Frant. z Rozdražova: *Rozbroj o kalich* (Roud., 1626); *Řebřík duchovní* (Olomúc, 1636) a *Život sv. Antonína* (Praha, 1646). — Viz J. Jireček, Rukověť.

z **Greifenfelsu**, erbovní praedikat, jejž císař Leopold I. r. 1688 udělil pražskému pořádku »svobodných šermířů od péra« čili fedrfechtérů, kteří se od té doby psali »mistry dlouhého meče z G.«. — Viz Scheiner, Svobodní šermíři od péra (»Sokol« 1886). *Schnr.*

Greifenhagen, krajské město v prus. vl. obv. štětínském, na pr. bř. ř. Velké Reglitze (rameno Odry) a při žel. trati Vratislav-Štětín, s 6692 ob. (1890). Má kostel sv. Mikuláše z XIII. stol., obvodní soud, řemeslnickou pokrač. školu, továrnu na dextrin, výrobu suken a koženého zboží, parní pilu, rybářství, obchod s obilím, čekankou, dobytkem, mlékem a ovocem. Městem jest již od r. 1254.

Greifensee, jezírko ve Švýc. kantonu Curyšském, 439 *m* n. m., rozlohy 8·5 km^2, odtékající říčkou Glattou do Rýna. Při nepatrné hloubce (nejv. 34 *m*) záhy v zimě zamrzává. Na vých. břehu nalézá se ves G. (315 ob. r. 1887) se starým zámkem, jejž r. 1444 hrdinně proti spřísežensvu bránil Wildhans v. Breiten-Landenberg, začež byl po vzdání se i s druhy svými na louce u Näni-konu odpraven.

Greifenstein: 1) G., hora v Rudohoří u Ehrenfriedersdorfu, severně od Annaberku, 716 *m* vys., se zvláštními žulovými skalami. — **2)** G., ves v Dol. Rakousích, v okr. hejtm. Tullnském, stanice železn. a paroplavební, se 411 ob. (1890). Jest to snad nejhezčí místečko v okolí Vídně. Horský zámek zdejší náleží knížeti Liechtensteinovi

Greiffenberg, město v prus. Slezsku, vl. obv. lehnickém, kraji lvovském, na pr. bř. říčky Kvisy (Queiss), uzel žel. tratí Zhořelec-Lubaň-Jelení Hora, Lvov-G., G.-Friedeberg a Lvov-G. Má katol. kostel s hrobkou Schaffgotschů, obv. soud a 3460 ob. (1890) živících se slevačstvím, přádelnictvím, výrobou kapesních šátků a zástěr, umělého hnojiva, doutníků, kyseliny sírové, plstěných střevíců, punčochářského a vlněného zboží. U G u čedičové lomy a zříceniny hradu Greiffensteina.

Greifswald, krajské město v prus. vl. obvodu štralsundském nad splavným Rykgrabenem, jenž 4 *km* pod G-em ústí do Greifswaldského Boddenu, chobotu Baltického moře, 7 *m* n. m., při žel. trati Angermünde-Štralsund, s přístavem u vsi Wieku při ústí Rykgrabenu, stanicí parníků do Eldeny a Rujany a s 21.624 ob. (1890). Má rovné, široké ulice, na hlavním náměstí a v ulicích k němu vedoucích mnoho pozoruhodných domů ve slohu pozdní gotiky, gotický kostel Mikulášský se smělou věží a skvostným t. zv. Lutherovým oknem, Marianský kostel nejstaršího gotického slohu, kostel Jakubský s prastarou křtitelnicí, pomníky purkmistrů Rubenowa a Päpkeho, pomník padlých vojínů, krásné promenády v nejbližším okolí. Jest sídlem zemského a obv. soudu, obchodní komory, filiálky říšské banky, portugalského a švédsko-norského konsulátu. Z vyučovacích ústavů jsou tu universita (v letním sem. r. 1894 824 posluchačů, 86 docentů) založená r. 1456 za vévody Vratislava IX. od purkmistra Jindř. Rubenowa, s knihovnou o 146 000 sv., 800 rukopisů a 200 inkunábulí, se sbírkou starožitností z doby před Kristem a sbírkou uměleckou, s velkou nemocnicí, botanickou zahradou a zoologickým museem, dále gymnasium s reálním progymnasiem a paedagogickým seminářem, vyšší dívčí škola s ústavem pro vzdělání učitelek, hospodářská škola v blízké Eldeně, četné vědecké společnosti, divadlo; z dobročinných ústavů ústav pro choromyslné a sirotčinec. Průmysl jest zastoupen železniční dílnou (300 dělníků), slévárnou, výrobou strojů, stavbou lodí, továrnami na kávovou náhražku, ocet a olověný cukr, rybářstvím, závody na uzení ryb a nasolování sledí. Obchod vede se s dřívím, obilím a rybami. Též solné a slatinné lázně. G., založený v první polovici XIII. stol. od cisterciáckého kláštera eldenského, stal se r. 1250 městem, byl od r. 1281 ve svazku Hansy a obdržel r. 1451 od purkmistra Rubenowa své zřízení, jež teprve roku 1873 nahrazeno novějším právem městským. Ve třicetileté válce byl r. 1631 obsazen od Švédů a zůstal jim i po míru vestfalském, a to s malými přestávkami (r. 1678—79 obsazen od kurfiršta braniborského, r. 1713 spustošen od Rusů, r. 1715—21 patřil Dánsku, r. 1758 až 59 Prusku a r. 1807—10 Francouzům) až do r. 1815, kdy s ostatními švédskými Pomořany připadl Prusku.

Greifswaldský Bodden viz Bodden.

Greil Alois, malíř rak. (* 1841 v Linci), žák akademie ve Vídni, kde se později trvale usadil. Maluje genrové scény ze života lidu i obrazy historické. Nejčastěji provádí své práce v aquarellu. Uvádíme z nich: *Arcikníže Karel v bitvě u Aldenhofenu 1. března 1793*; *Selský vůdce Štěpán Fadinger, 1625*; *Zázračný lékař na oslu*; *Landsknechti*; *Bavorský místodržitel hrabě Herberstorf dává vzbouřeným sedlákům v třicetileté válce vrhati kostky o jejich život*; *Mniši v kuželně*; *Povážlivá společnost.* Illustroval některé spisy, zejména Roseggerovy. *J-k.*

Grein, město v Horn. Rakousích, v okr. hejtmanství Pergu, stanice dunajské paroplavby, na levém bř. Dunaje. Má jako obec 1330 ob. (1890), z čehož připadá na město G. samo 1125, na ves Greinburg 96, zámek Greinburg 39 a ves Ufer 70 ob. G. jest sídlem okres. soudu, má obchod s dřívím a obilím. Pro příjemnou polohu a pěkné okolí jest četně navštěvován výletníky. Vysoko položený zámek Greinburg (ze XVI. stol.) náleží od r. 1823 vév. Sasko-Koburg-Gothskému. Dva peřeje (»Strudel« a »Wirbel«) pod G-em, jež byly dříve značnou překážkou plavbě po Dunaji, byly v l. 1853-66 odstraněny. Severozápadně od G-u leží městys Kreuzen s ústavem pro léčení studenou vodou, k západu městys Klam s krásným zámkem téhož jména, od něhož odvozuje jméno hrab. rod Clam-Martiniců. Greinský les k severu dosahuje výše 1250 *m*. Soudní okres Greinský měl r. 1890 v 10 obcích, 106 osadách 15.467 ob.

Grein Michael, germanista něm. (* 1825 ve Willingshausech — † 1877 v Hannoveru). Habilitovav se r. 1862 v Marburku za docenta, stal se r. 1864 sekretářem a r. 1865 archivářem při kurfirštském archivu v Kasselu a přesídliv s ním r. 1870 opět do Marburku, byl tam r. 1873 jmenován mimoř. professorem. R. 1877 dostal se za archiváře do Hannoveru. První jeho práce byly překlady »Helianda« (Rinteln, 1854) a *Angelsächsische Dichtungen* (Kassel, 1857—59, 2 sv.). Jeho *Bibliothek der angelsächs. Poesie*, obsahující kritické texty staroangl. básní až do r. 1066 s glossářem (Kassel a Gotinky, 1857-64, 4 sv., nové zlepšené vyd. od Wülkera, Kassel, 1881—88), stala se nezbytným pramenem pro studium anglistiky; podobně zařízené *Bibliothek der angelsächs. Prosa* (t., 1872) vydal G. jen 1 sv. (další Wülker, t., 1889). Text »Beowulfa« uveřejnil ještě zvlášť (t., 1867). Pozoruhodny jsou jeho studie o historických vztazích »Beowulfa« (v Ebertově »Jahrb. f. roman. u. engl. Lit.«, 1862) a *Die Quellen des Heliand* (Kassel, 1869). Po jeho smrti vyšla *Angelsächs. Grammatik* (t., 1880) a *Kleines angelsächs. Wörterbuch* (t., 1883).

La **Greina,** průsmyk v Adulské skupině Grisonských Alp, jehož nejvyšší bod leží 2360 *m* n. m. Spojuje grisonské údolí Somvix (Truns, 865 *m* n. m.) s ticinským Val Camadra (Olivone, 919 *m* n. m.). Vzdálenost mezi Trunsem a Olivonem činí 11 hodin.

Greiner Otto, kreslič a lithograf (* 1871 v Lipsku), žák Liezenmayera v Mnichově. Nejvíce účinkoval na něho směr Maxa Klingera, s nímž se v Římě a v Lipsku seznámil. O zvelebení moderního kamenotisku má zásluhy neocenitelné. Jeho pérové kresby na kameni jemností a propracovaností svou předčí i samého Menzla a hodnotou uměleckou a technickým provedením začasté vyrovnají se nejlepším radirovaným listům. Jeho koncepce jest čistě personální a moderní a to zejména ve způsobu podání nahého těla. Z jeho větších prací jmenujeme: *Bakchanal, Herkules a Atlas, Herkules na rozcestí, Střelecký diplom pro mnichovský regiment* a j. Mimo to jest třeba zmíniti se o portraitech jeho mnichovských kollegů a o jeho pastellových a křídových kresbách, které v přečetných uměleckých kabinetech evrop. jsou roztroušeny. *J-k.*

von **Greiner** Franz, rytíř, rada bývalé českorakouské dvorské kanceláře (* 1732 ve Vídni — † 1798 v Hernalsu). Byl od r. 1770 sekretářem a od r. 1773 dvorním radou. Zachovaná jeho korrespondence s cís. Marií Terezií dokazuje, jak značný podíl měl jako její důvěrník v administrativních záležitostech říšských své doby; mezi jiným zasazoval se s mužnou a neohroženou důsledností o zrušení roboty v Čechách. V jeho saloně scházeli se přední spisovatelé a umělci vídeňští a zde utvářel se duch jeho dcery, známé spisovatelky Karol. Pichlerové.

Greinergasse viz Ulice Zelená.

Greinský les (*Greinerwald*) viz Čechy str 15.

Greinwald Thomas, sochař († 1875 ve Vídni). Jeho hlavní dílo jest socha maršála Radeckého v arsenále vídeňském, provedená s velikou portraitní pravdivostí. Mimo to provedl gypsové reliefy ze života sv. Alžběty a scény z křižáckých válek. *J k.*

Greisen viz Žula.

Greiser M. byl z prvních ryjců v Krajině, kde žil v XVII. stol. Nejznámější jsou jeho rytiny k dílu Topographia ducatus Carinthiae, které vydal a k němuž sám pohledy na města Krajiny a Korutan nakreslil Valvazor roku 1678. *J-k.*

Greiz, hl., sídelní a krajské město něm. knížectví Reusského, v přívětivém údolí Bílého Halštrovu, 260 *m* n. m., v uzlu žel. trati Gera Weischlitz a Neumark-G., s 20.411 ob. (1890). Z budov vynikají starý zámek bývalých císařských fojtů, nový knížecí zámek, knížecí letní palác v sadě, kostel s krásnou věží, gotická radnice, nová zemská nemocnice, pomník císaře Viléma a pomník padlých vojínů, dále od města lovecký zámek Ida-Waldhaus a nové knížecí mausoleum. G. jest sídlem zemské vlády, zemského a obvodního soudu, filiálky říšské banky a obchodní komory. Ze vzdělávacích ústavů má gymnasium s reálním progymnasiem, vyšší dívčí školu, učitelský seminář, kupeckou a řemeslnickou pokračovací školu a vyšší tkalcovskou školu. Hlavní odvětví zdejšího průmyslu jest výroba látek z česané příze (tibet, kašmír, šály, přikrývky atd.; zaměstnává na 7000 dělníků, roční výroba za 60 mill. marek); k tomu se pojí velké závody na předení příze, barvířské, vzorkovací, appreturní, tkalcovské, koželužské; dále strojírny, slevárny, kotlárny, továrny na papír, doutníky a tkalcovské stavy. Předení česané příze v blízkém Zwötzenu, založené od průmyslníků greizských a gerských, zaměstnává 10.851 dělníků. — G. jest nejspíše původu slovanského a píše se ve starých listinách *Grewcz*. Ve XII. stol. sídlili tu fojtové greizští, od nichž přešel na Geru, později na mladší linii rodu plavenského. R. 1802 byl skoro celý zničen požárem.

Grejg (Greigh), jméno šlechtického rodu ruského, pocházejícího ze Skotska. Vynikli z něho:

1) G. Samujil Karlovič, admirál (* 1736 — † 1788), byl r. 1764 přijat do ruské služby a vynikl hlavně v boji dne 26. června r. 1770 u Česmy. R. 1788 zvítězil nad švédským loďstvem u Sveaborgu. Mimo zlepšení ruských obrněnců provedl též opevnění Kronštadtu. Kateřina II. dala mu postaviti v Revelu náhrobek z bílého mramoru.

2) G. Aleksěj Samujilovič, admirál, syn předešl. (* 1775 — † 1845), vzdělal se v námořnictví v Anglii a vynikl ve válce r. 1805, kdy pod vedením Seňavina účastnil se dobytí Tenedu, pronásledoval nepřátelské lodi, zmocnil se ostrova Lemnu, zajal admirálskou lodici a spálil nepřátelský koráb a dvě fregaty. R. 1813 účastnil se jako velitel plachetních lodí při obléhání Gdanska a r. 1816 stal se velitelem černomořského loďstva a voj. gubernátorem nikolajevským a sevastopolským. R. 1828 pomáhal při dobytí Anapy a Varny. V Nikolajevě postaven mu pomník dle návrhu M. O. Mikěšina.

3) G. Samujil Aleksějevič, finanční ministr, syn předešl. (* 1827 — † 1887), byl r. 1851 pobočníkem Menšikova a pak velkoknížete Konstantina. Roku 1854 účastnil se obrany Sevastopolu a byl raněn do hlavy; po válce sloužil v námoř. ministerstvě, kde stal se ředitelem kanceláře, načež r. 1865 byl přidělen k ministru financí. Podniknuv informační cestu za hranice, stal se r. 1874 státním kontrolorem a r. 1878 finančním ministrem. Ocitnuv se v těžkém postavení po ukončené válce rusko-turecké, snažil se rozmnožiti státní důchody novými berněmi a cly, zvýšil daň z lihu a kořalky, z piva, tabáku a poplatky kolkové, zavedl opět dovozní clo na železo, zrušené r. 1861, a j. Zároveň s tím usiloval obmeziti státní vydání, ale snaha jeho nesetkávala se s úspěchem, tak že byl nucen mimo jiné uzavříti druhou a třetí východní půjčku na 300 a 200 millionů rublů a novou 4% půjčku vnější na 150 mill. rublů. R. 1880 byl dán do výslužby, načež byl členem státní rady.

Grek Maksim viz Maksim Grek.

Grekov: 1) G. Jurij viz Korobejnikov.

2) G. Aleksěj, měďiryjec ruský (* 1726, † kol 1769 v Petrohradě), vzdělal se v petrohradské akademii a proslul podobiznami knížete Tejmuraza Nikolajeviče (1761), Petra III. (1761 a 1763), Alžběty Petrovny, kněžny A. K. Voroncové a j. Deska jeho rytiny *Pompejský obraz* chová se v petrohradské akademii a poskytuje ještě pěkné otisky.

3) G. Nikolaj Porfirjevič, básník rus. (* 1810 — † 1866). Básně jeho objevovaly se v listech ruských v l. 1830—50 a vyšly o sobě s názvy *Stichotvorenija* (Moskva, 1860) a *Novyja stichotvorenija* (t., 1866). Mimo to vydal sbírku *Razskazy i očerki* (t., 1865). V obrazech přírodních, jimiž hlavně básně jeho se zabývají, jeví zřejmé poetické nadání. Velkou zásluhu získal si svými básnickými překlady z Calderona (*Jeres v Angliji*, *Žizň jest son*), Goetheho (*Faust*), Shakespeara (*Romeo i Džuljetta*), Girardina (*Pytka ženščiny*), Alfreda de Musset (*Rolla*), Heineho (*Stichotvorenija*) a jiné. Vynikají vesměs svědomitostí a pěkným veršem. *Šnk.*

4) G. Dimitr Panajotov (* 1847 v Bolgradě v Bessarabii). Jsa potomek bulh. emigrantů z r. 1829, studoval na bulh. gymnasiu ve svém rodišti, absolvoval právnická studia na universitách v Aix a v Paříži, byl pak v Brajlově v Rumunsku státním prokurorem, ale záhy se usadil tam jako samostatný advokát. Za ruské okkupace odešel do Bulharska a jako jeden z mála studovaných právníkův a výborný řečník rychle vynikl. Na zákonodárném sněmu v Trnově r. 1879 byl jedním ze zakladatelův konservativní strany. V prvních dvou kabinetech Burmova a metropolity Klimenta r. 1879—80 zastával ministerstvo spravedlnosti. Po volebním vítězství liberálův roku 1880 pronásledován a od sněmu zbaven dokonce i občanství bulharského. Za samovlády knížete Alexandra byl předsedou státní rady a v kabinetě generála Soboleva r. 1882—83 zase ministrem spravedlnosti. V září r. 1883 zprostředkoval srozumění stran a obnovení trnovské konstituce, i zvolen za předsedu sněmu. Později byl činný zase jako advokát, účastnil se několika bulh. deputací do ciziny ku hledání nového knížete a v l. 1890-94 byl ministrem zahraničních záležitostí v ministerstvu Stambulova. G. byl vždy rozhodným stoupencem knížat, i Alexandra i Ferdinanda; v prvních létech knížectví horlivě se zasazoval o zmenšení velikých práv konstituce trnovské, čehož později zanechal. *KJk.*

Grell Eduard August, skladatel něm. (* 1800 v Berlíně — † 1886 v Steglitzi). Největší vliv na jeho rozvoj měl křisitel něm zpěvu sborového K. F. Zelter, k jehož doporučení v 16 létech obdržel varhanictví Mikulášského kostela. R. 1817 vstoupil jako doprovazeč do Akademie zpěvu, kde r. 1832 pod Rungenhagenem stal se vicedirigentem a po jeho smrti (1851) prvním dirigentem a učitelem skladby. Mezitím byl působil jako organisátor dómového choru, kde r. 1839 stal se dvorním varhaníkem a r. 1843—45 učitelem zpěvu. Roku 1841 jmenován členem akademie umění, 1858 udělen mu titul professora, 1864 řád »pour le mérite«, 1876 složil dirigentství v Akademii zpěvu jakožto čestný její ředitel a r. 1883 povýšen berlínskou universitou na čestného doktora filosofie. G. byl stejně významný jako učitel, kapelník i skladatel. Hlavním polem jeho byla hudba vokální, v níž vyvinul mistrnou, skvělé období školy římské připomínající polyfonii, spojenou s vřelostí citu a bohatými, napínavými kombinacemi zvukových barev. Tím směrem vlohu jeho nejlépe ukazuje 16hlasá mše a capella (1863). Jmenovati jest dále 8—11hlasé žalmy, 3- a 4hlasá motetta, 2- a 3hl. vánoční zpěvy, *Te Deum*, kantáty, 4hlase pro mužský sbor spracovanou snůšku *Choralmelodien sämtlicher Lieder des Gesangbuchs zum gottesdienstlichen Gebrauch für evang. Gemeinden* (1833), oratorium *Die Israeliten in der Wüste*, hymny, písně, duetta, sbory, praeludia pro varhany, orchestrální ouverturu a j. *-q.*

Grellepois [grelpoà] Léon, pražský učitel jazyka franc. (* 1834 v Sychrově jako syn zahradního ředitele — † 1884 v Praze). Studoval chemii na technice v Praze a působil jako chemik v továrnách v Lysé a Kosmonosích. Věnovav se potom učitelství, působil po tři léta v Paříži na učilišti Ollendorfově. Vrátiv se r. 1863 do Prahy, vyučoval francině na české technice, obchodní akademii, dívčí škole a j., mimo to i soukromě na své École de français. Dodělav se znamenité praxe ve vyučování jazyku franc., užil svých zkušeností k sepsání několika ryze pomocných knih. Jsou to: *Mluvnice franc. dle methody Ollendorf-G.*, *Klíč jazyka francouzského*, *Škola francouzské konversace*, též německy. Anthologie: *L'esprit français en lecture choisie* a stručné dějiny literatury franc. *Abrégé de l'histoire de la littérature française* dobře se hodí pro širší neodborné kruhy. Spracoval a výkladem opatřil: *Henry Murgers Scenen aus dem Pariser Bohême Leben* (1864). *Pařížské humoresky* přeložené v »Klatovských listech« r. 1882 jsou bezvýznamné plody veselého rozmaru.

Gremiale jest roucho liturgické, jež má býti z hedvábí zhotoveno, užívané při mši pontifikální; přikrývá se jím klín biskupovi mši sv. sloužícímu, když sedí. *dk.*

Gremium (lat.), klín. V obecném užívání značí g. tolik jako družstvo, sbor, spolek, na př. g. obchodní, lékárnické, knihkupecké. Odtud gremiální tolik jako sborový, na př. soudy a pod.

Gremium ecclesiae [-eklézie], lat., slula v starokřesťanské basilice obyčejně střední její loď, určená pro laiky. Byla od presbyteria oddělena kancellemi, přehradami buď dřevěnými nebo na způsob železného zábradlí vytvořenými. *Fka.*

Gren., skratek bot. = Ch. Grenier.

Grenada (angl. grenéde), ostrov v Malých Antilách (Záp. Indie), náležející pod brit. guvernéra ostrovů Windwardských, 344 *km*², pů-

vodu sopečného, s nejvyšší horou Catherine (1143 m.) Při sev. pobřeží nalézá se několik ostrůvků. K moři spěje několik horských bystřin; v horách jsou kraterová jezírka Grand Etang (530 m n. m.) a Lake Antoine, jakož i teplé prameny. R. 1765 a 1819 bylo zde silné zemětřesení. Podnebí pro bělochy jest velmi nezdravé. V hustých lesích roste mahagon a cedr. Daří se tu dobře bavlna, cukr. třtina, kávovník, indych, tabák, kola a různé koření. Divoce žije zde opossum (vačice), leguan, aguti a armadillo (pasovec). V okolním moři hojně ryb. Chov dobytka kryje domácí spotřebu. R. 1891 napočteno 54.032 obyv., r. 1892 obnášely příjmy osady 55.820, vydání 59.260, dluh 96.575, přívoz 158.702, vývoz 264 681 lib. st. Hl. město St. George (dříve Port-Royal), sídlo guvernéra, má pěkný přístav a 4000 obyv. Ostrov, jejž objevil Columbus r. 1498 a nazval Ascension, zůstával majetkem Karibů, až r. 1650 opanován Francouzi, jimž jej r. 1762 odňala Anglie.

Grenadillové dřevo (červený eben), velmi tvrdé a těžké dřevo červené; vyváží se ze Záp. Indie a užívá se ho v truhlářství. *Lš.*

Grenadilly viz Grenadiny.

Grenadina, pevné, silně kroucené nitě hedvábné, jichž se užívá na výrobu krajek v prýmkářství. — G. zove se též limonáda z ovocných šťav připravená.

Grenadiny, též Grenadilly, Isles Grenadines, skalnaté ostrůvky v Záp. Indii, náležející administr. ke Grenadě a St. Vincentu a ležící mezi oběma. Patří Anglii a mají na 86 km^2 6031 obyv. (1891). Největší z nich jest Carriacou na jihu (28 km^2, 5154 obyv., malý přístav) a Bequia na severu. Ostrůvky jsou nízké (nejv. 297 m) a bezvodé. Daří se tu bavlník, třtina cukrová a arachis. Chov dobytka.

Grenadýr viz Granátník.

Grenache [grenàš], vin de g., druh pyrenejského vína, těžkého, hustého, tmavorudého, hlavně z franc. dep. Pyrénées Orientales, bývalé prov. roussillonské.

Grenacher Hermann, zoolog německý (* 1843), prof. zoologie na universitě v Halle, zabýval se studiemi nižších zvířat, hlavně členovců, zvláště pak srovnavacími anatomickými studiemi oka. Z těchto prací uvádíme: *Beiträge zur Anatomie und Systematik der Rhizostomeen* (Frankf. n. M., 1876, s Nollem); *Untersuchungen über das Sehorgan der Arthropoden* (Gotinky, 1879); *Abhandlungen zur vergleich. Anatomie des Auges* Halle, 1884—85).

Grenaille [grenàj] viz Granulace.

Grenelle [-něl], dříve ves, nyní část 15. arrond. pařížského, na l. bř. Seiny, s četnými továrnami, zvl. chemickými. Dále jsou tu barvírny a jatky. Proslulá artéská studně zdejší, vyvrtaná v l. 1832 a násl. dle návrhu ingen. Emmeryho, jest 548 m hlub. a skýtala denně někdy až 940 m^3 vody.

Grenelování (franc. *grainage*) jest ruční nebo strojní úprava kůže na její líci. Viz Kůže.

Grenfell George, missionář a cestovatel angl. (* 1849 v Penzance, Cornwall), vydal se r. 1874 jako člen anglické missie baptistické do Kamerúnu, kdež založil stanici Victorii a prozkoumal dolní tok několika řek zde se ústících; potom četnými cestami po Kongu samém i po přítocích jeho vedle Stanleye nejvíce přispěl k poznání tohoto veletoku vnitroafrického. Z výprav jeho, při nichž G. stálým zakládáním missijních stanic také v zájmu missie bez ustání byl činným, vynikla zvláště plavba po řece Ubandži r. 1884—85. G. sledoval dolní tok řeky proti proudu až po peřeje Konžské, tak že totožnost Ubandži s řekou Uëlle byla tím skoro již rozhodnuta. Znamenitým výkonem byla i plavba po Kasaji, Ikelembě, Lomami a Loice r. 1884 a cesta v poříčí Čuapy a Lulonga, vykonaná r. 1885 společně s cestovatelem Françoisem. Zprávy o jeho cestách podány jsou v anglických listech missionářských, v »Proceedings of Roy. Geogr. Society«, v »Le Mouvement géographique«. Srv. též C. v. François, Erforschung des Tschuapa und Lulongo (Lipsko, 1888).

Grenié Gabriel Joseph (* 1756 v Bordeaux — † 1837 v Paříži), hudební dilettant zabývající se zvukovými pokusy. Byl správním úředníkem v Paříži. Již r. 1798 porovnával rozdíly píšťal narazných a průrazných, což ho vedlo k vynalezení nástroje nazvaného *orgue expressif* (výrazné varhany). Příznivý úsudek fysika Charlesa a Méhula povzbudil ho k stavbě strojů ve větším měřítku. Dodati varhanám schopnosti sesilovati a seslabovati tón a tím zvýšiti jejich výraznost, již dávno varhanáři se pokoušeli; G. rozřešil otázku šťastně tak, že silnějším nebo slabším šlapáním na pedál docílil zvolného otevírání či zavírání záklopky zásobující píšťaly vzduchem a kromě toto drsnost tónu zmírnil zavedením jazýčků volných či průrazných na místě narazných, t. j. okraje žlábku se dotýkajících. Zařízením zvláštního vyrovnavatele přebytečný vzduch odvádějícího zdařilo se mu později udržeti i ladění flét; vynálezu toho však již prakticky nezužitkoval. Séb. Érard pokračoval pak ve zdokonalení výrazných varhan. Rozbor principů Gových podal Biot ve svém »Traité de physique«. G. sám napsal několik brožur, v nichž vykládal a hájil svůj vynález, jenž nebyl ničím jiným než prvým harmoniem (v. t.).

Grenier [-njé]: **1)** G. Louis, architekt franc. (* 1733 v Amiensu — † 1811 v Salcpurku). Studoval pozemní, vojenské a vodní stavitelství na akademii pařížské, načež působil po 10 roků v Praze jako stavitel. Roku 1774 povolán arcibiskupem Hieronymem do Salcpurku za inspektora vodních staveb a za vrchního inženýra, jímž pak byl do své smrti. Z jeho staveb sluší jmenovati: haťování u sv. Josefa pobliž Salcpurku, jez u Kaferhamu na Sále, silnici přes Firmianmoos, stavby zimních residencí v Mirabellu, Hellbrunnu a Klesheimu. *Vcl.*

2) G. Louis, geometr, syn před. (* 1780 v Salcburku). Byl činným (nejprve s mnichovským prof. Thierschem, později sám) ve vyhledávání starých památek kol Salcpurku a

r. 1817 podnikl větší pátrání u vsi Glasu. Výkresy nalezených starožitností, mosaikových prací, mincí, cihel a pod. vydal tiskem.

3) G. de Saint-Martin [-senmarten] François, malíř franc. (* 1793 v Paříži — † 1867 t.), žák Davidův, jehož historický sloh původně napodobil. Později obral si humoristický genre. Maloval: *Námořník a hoch* (1829, mus. v Královci); *Myslivec na číhané*; *Venkované nalézají opuštěné dítě* (1839); *Starý tulák* a j. Od něho jest *Scéna z bitvy u Slavkova* v gal. versailleské (1840). *J-k.*

4) G. Charles, botanik franc. (* 1808 v Besançonu — † 1875 t.), prof. botaniky v rodném městě, zabýval se systematikou a květenou Francie a napsal hlavně: *Monographia de Cerastio* (Besançon, 1841); *Flore de France*, s D. A. Godronem (Paříž, 1848—56); *Flore de la chaîne Jurassique* (Paříž a Besançon, 1865).

5) G. Edouard, básník francouz. (* 1819 v Baume-les-Dames, dep. Doubs). Býval vyslaneckým sekretářem. Jeho básně několikráte poctěné cenou akademie, byly příznivě přijímány kritikou i obecenstvem, jemuž imponuje zdánlivá hloubka myšlénky a přiléhající, bezúhonná, přístupná forma. Uvádíme: *Petits poèmes* (1859), kde zvláště vynikají »La mort du Juif errant«, »L'infini«, »L'Elkoven«; *Poèmes dramatiques* (1861; jsou to: *Stéphen*, *In excelsis*, *Le premier jour de l'Eden* a hlavně filos. tragédie *Prométhée délivré*); *Amicis* (1868) s vyznamenanou básní »La mort du président Lincoln«; báseň *Seméia* (1869) a *Marcel* (1874); »moderní« trag. *Jacqueline Bonhomme* (1879); báseň *Francine* (1884); sbírku úvah a sentencí *Pensoroso* (1886); *La Rigolante* (1887); *Rayons d'hiver* (1887); *Poèmes épars* (1889). R. 1882 počal vydávati své *Poésies complètes* a r. 1889 nevydaná dosud dramata, většinou knižná, s tit. »Théâtre inédit«. Přeložil také Goethovo zvířecí epos »Reineke Fuchs« (1860). Některé jeho básně čtou se v překladě Vrchlického v »Lumíru« r. 1886.

Grenoble [grenòbl], hl. město arrond. G. a franc. dep. Isère, ve velkolepém údolí Isèry (t. zv. Graisivaudanu), lemovaném alpskými, sněhem pokrytými hřbety horskými, 3 *km* nade vtokem Dracu, pod horou Rachaisem (na pr. bř. Isèry, 1057 *m*, 214 *m* n. m., uzel žel. trati Lyon-Marseille a Valence-Chambéry dráhy Lyonské, s 60.439 obyv. (1891). Pevnost důležitá pro hájení Alp mezi Mont-Cenisem a údolím Durance, chráněná pobočními pevnůstkami Rabot, la Bastille na Rachaisu (z nich velkolepý rozhled) a jinými (St.-Eynard, Bourcet, Múrier, Quatre-Seigneurs, Montavie, Comboire) na okolních výšinách. Vlastní město rozkládá se na l. bř. Isèry a je se čtvrtmi na pr. bř. spojeno 4 mosty. Hradební pás pevnostní posunut byl v l. 1875—80 na záp. až ke Dracu (nad tím 2 mosty) a na ploše tak získané, kol nádraží, jakož i na sev.-v. k Ile-Verte, poloostrovu tvořenému záhybem Isèry, město rychle vzrůstá. Jsou tu četná náměstí, tak zvláště Place St. André se sochou Bayardovou od Raggiho a pozoruhodným renaissančním palácem soudním, Pl. Victor Hugo s pěkným parkem, Pl. de la Constitution s prefekturou, dělostřeleckou školou, universitou a moderními stavbami, Pl. Vauconson se sochou strojníka Vauconsona, Pl. Grenette s fontánou, krásně zřízená nábřeží na obou bř., rozkošné promenády (Jardin de Ville se sochou odpočívajícího Herkula, Jardin des plantes a j.). Z budov dále zasluhují zmínky: Marianská kathedrála z XII. a XIII. stol. s velkým gotickým svatostánkem (přes 14 *m*, r. 1455—57), chrám sv. Ondřeje se skvostnými moderními malovanými okny a hrobkou Bayardovou, chrám sv. Vavřince s kryptou z IX. st., apsidou z XI. st., radnice s hlavní budovou z doby Jindřicha IV. a zbytky starého paláce dauphinského (věž z XII. st.), museum s knihovnou z l. 1865–72, divadlo. G. je sídlem biskupa, prefekta, soudu porotního, appellačního a obchodního, průmyslové a obchodní komory, filiálky franc. banky, velitelství 14. arm. sboru, 27. pěší divise, 53. pěší brigády a 14 brigády dělostřelecké. Má universitu se 3 fakultami, právnickou, filosofickou a mathem.-přírodopisnou, přípravku pro lékařství a lékárnictví, theolog. seminář, chlapecké i dívčí lyceum, ústav pro vzdělání učitelů a učitelek, odborné školy sadařskou, kreslířskou, stavebního sochařství, dělostřeleckou s odděl. pro vzduchoplavectví, školy pokrač., knihovnu o 400.000 sv. a 1200 rukopisů, sbírky umělecké, mincí, starožitností, přírodnin, botanickou zahradu, divadlo, četné spolky vědecké (Académie Delphinale) a umělecké, nemocnice, ústav pro choromyslné, sirotčinec a útulnu mladých propuštěných vězňů. Hlavní odvětví průmyslu je výroba kožených rukavic, zavedená zde od III. st., zdokonalená nověji zvláště od Xav. Jouvina, zaměstnávající na 31.000 lidí z města a z okolí (ročně se vyrobí 850.000 tuctů za 30 mill. fr.), spojená s koželužstvím, barvířstvím koží, výrobou háčků, sponek a knoflíčků, dále výroba cementu a cementového zboží (mosaikových dlažic), likérů (Grande-Chartreuse, génépi des Alpes a j.), slaměných klobouků; též slevárny, továrny na hospodářské stroje, železné zboží, měděné nádobí (kotly), na spracování hedvábí a konopí atd. Mimo výrobky průmyslové vede se obchod se stavebním dřívím, obilím, sýrem (sassenageský a st.-marcellinský), anthracitem a sádrou. — G. byl původně město Allobrogů na pr. bř. Isèry a slulo *Cularo*. Římané přeložili je na l. břeh, značně rozšířili a císař Gratianus, povýšiv je r. 378 na civitas (město), přezval je svým jménem *Gratianopolis*, odkudž nynější jméno. Bylo již tehdy sídlem biskupským. Ke konci V. st. dobyto od Burgundů, r. 532 od Franků a sdílelo pak osudy provincie Dauphiné. V IX. nebo X. st. bylo na čas v moci Saracénů a osvobozeno prý úsilím biskupa Isarna. Tak vzniklo prý světské panství biskupů grenobleských, o něž vedli prudké spory s hrabaty vienneskými. Od r. 1116 vyrovnáním mezi oběma stranami stal se G. hlavním městem celého Dauphiné, jehož sněm, r. 1451 od Ludvíka XI. zřízený, tam zasedal. R. 1787 protestoval grenobleský sněm první

proti valnému shromáždění stavů a 7. čna 1788 porazil lid oddíl vojska vyslaný k provedení ediktů královských (*journée des Tuiles*, ježto se házely tašky). V březnu r. 1815 otevřel G., opět první z větších měst francouzských, brány své Napoleonu vrátivšímu se z Elby; po bitvě u Waterloo byl obležen od Rakušanů a musil se jim po 3 dnech vzdáti. V G-u narodili se státník Casimir Perier (ministr Ludvíka Filipa, filosof Bonnot de Condillac, romanopisec a kritik Beyle-Stendhal, malíř Hébert, sochař Sappey a j. — Arrond. grenobleský má na 4111·28 *km²* ve 20 kant. a 213 obcích 229.103 obyv. — Srv. A. Prudhomme, Histoire de G. (G., 1885).

Grenville [grenvil], šlechtická rodina angl., usedlá od XII. stol. v hrab. buckinghamském. Bohatství a významu nabyla teprv poč. století XVIII., když Richard G. sňatkem s Hesterou Templeovou zjednal svým dětem titul hraběcí. Syn jeho Richard, hrabě Temple (* 1711 — † 1779), od r. 1734 člen parlamentu, od r. 1752 sněmovny lordů, švakr Pittův, pak první lord admirality a strážce tajné pečeti, měl veliký podíl v politických zápasech a pletichách své doby. Po smrti svého bratra ustoupil do soukromého života. Jeho bratr George (* 1712 — † 1770), vystudovav v Cambridgei, stal se advokátem. Od r. 1741 zastupoval v parlamentě své rodné hrabství, podporuje se stranou »patriotů« Pitta a zastávaje od r. 1744 několik úřadů. Při nastoupení Jiřího III. oddělil se od Pitta a stal se vůdcem strany lorda Butea. Za vlády Buteovy jmenován státním sekretářem pro záležitosti zahraniční, ale r. 1763, nespokojen s mírem pařížským, přijal hodnost prvního lorda admirality. Ještě téhož roku po pádu Buteově dostal se v čelo vlády, ale rostoucí nespokojenost králova s jeho svéhlavostí a zejména, jak král si stěžoval, nudností, znesnadňovala mu velmi jeho postavení. Soudní stíhání publicisty Wilkesa, jež podnikl po přání králově, skončilo se porážkou vlády a zákon kolkový vzbudil odpor osad amerických. V čci r. 1765 byl konečně propuštěn a k vládě povoláni nepřátelé jeho, whigové. G. potíral odtud náruživě politiku svých nástupců, zastávaje se i Wilkesa. Byl to muž ve státních věcech sběhlý, pracovitý a poctivý, dobrý finančník a řečník, ale neobratný a obmezeného rozhledu. Ještě r. 1765 vydal *Considerations on the commerce and finances of England*, kde hájil svého stanoviska. R. 1852—53 vydal Smith jeho pozůstalé papíry (*The Grenville Papers*) ve 4 sv. — G. Thomas (* 1755 † 1846), syn před., studoval v Oxfordu a r. 1780 zvolen do dolní sněmovny, kde se proti tradicím své rodiny připojil k Foxovi a whigům. Proto r. 1784 ztratil mandát, ale později nabyl ho znovu pomocí whigů. G. zastupoval vládu častěji v diplomatických jednáních, roku 1782 v Paříži ve smlouvách o mír, r. 1794 ve Vídni, r. 1799 v Berlíně, kde usiloval marně o spolek proti Francii. Od r. 1806 byl v ministerstvě svého brat a předsedou úřadu indického, potom prvním lordem admirality. Roku 1818 vzdal se politiky, věnuje se cele své bohaté knihovně (přes 20.000 sv.), kterou odkázal Britskému museu. — G. William Wyndham, baron (* 1759 — † 1834), bratr před., stal se r. 1782 členem dolní sněmovny, r. 1783 za Pitta generálním pokladníkem vojenským. Maje 30 let, byl r. 1789 zvolen mluvčím sněmovny; po půl létě vzdal se této hodnosti a byl jmenován státním tajemníkem pro vnitřní záležitosti, brzo na to pak stát. tajemníkem ve věcech zahraničních, stav se současně baronem a tudíž členem sněmovny lordů. V důležitém svém úřadě byl rozhodným stranníkem války s Francií, považuje republiku za stálé ohrožení celé Evropy a staraje se i doma o výjimečné zákony repressivní (suspense habeas corpus aktu, zákon o cizincích, zákon o výtržnostech a útocích na život nebo hodnost krále). Když r. 1791 král odmítl jeho a Pittův návrh oprav, vystoupil z ministerstva, potíraje spolu s Pittem a Foxem kabinet Addingtonův. Do nového ministerstva Pittova z r. 1804 nevstoupil, protože král v něm nechtěl míti Foxa, a po smrti Pittově r. 1806 utvořil sám nový »kabinet veškerých talentů«, v němž byl i Fox. Vláda jeho netrvala však ani rok, neboť král nechtěl svoliti v zamýšlené G-m osvobození angl. katolíků z výjimečných zákonů. Odtud byl G. až do r. 1820 mezi předáky liberální opposice, jejíž moc však seslaboval sám, odděluje se často v důležitých otázkách od strany Greyovy. G. byl i literárně činným, uveřejniv spolu s bratry kritické vydání Homéra (Oxford, 1800, 4 sv.), překlady staroangl., lat. a řeckých básní (*Nugae metricae*, 1824–34) a některé spisy politické, zejména listy staršího Pitta jeho synovci (*Lettres written by the late Earl Chatham to his nephew T. Pitt*, Lond., 1804 a 1821). — G. George, baron Nugent (* 1788 — † 1850), byl ve sněmovně přívržencem strany radikální, navrhuje mimo jiné zrušení trestu smrti a odstranění samovazby ve vězeních a vystupuje i na obranu Irska a katolíků. Napsal několik knih vynikajících jemným vkusem: *Portugal* (1812); *Oxford and Locke* (1829); *Memorials of John Hampden* (1832); *Lands classical and sacred* (1845—46); *Legends of the library at Lillies* (1832) a j.

Grenville-Murray [grenvil-meré] Eustace Clare Aragon, diplomat a spisovatel angl. (* 1819 v Neapoli — † 1881 v Paříži). Sloužil do r. 1849 v rakouském vojsku, od r. 1851 byl vyslan. příručím postupně ve Vídni, v Hannoveru, v Cařihradě, v Teheranu a r. 1858 jmenován vrchním konsulem pro jižní Rus v Oděsse. R. 1866 však, upozorniv v angl. časopisech na zlořády v úřadě zahraničném, byl úřadu svého zbaven a obžalován pro křivou přísahu; zachránil se před rozsudkem do Paříže, kde žil až do své smrti jako zpravodaj časopisů. Napsal řadu cestopisných a národopisných studií z Řecka, Rumunska, Turecka, Persie, již. Rusi, Německa a Francie (na př. *The Russians of to-day*; *Round about France* a j.), románů vyznačujících se jistou živostí slohu, vtipnou vervou a jemným po-

zorováním, humoristických črt (*French pictures in English chalks*), pokynů a poznámek z oboru diplomacie (*Droits et devoirs des envoyés diplomatiques*; *Embassies and foreign courts*), také historii franc. časopisectví (*History of the French press*) a j. Některé jeho spisy vyšly i franc.

Grenzdörfel: 1) G., ves v Čechách, viz Pomeznice.

2) G., ves ve Slezsku, viz Gränzdorf.

Grenzendorf, Gränzendorf, ves v Čechách, hejt. a okr. Liberec, fara Rynoltice (část. Johannesberg), pš. Johannesberg; 179 d., 1151 obyv. n. (1890), 2tř. škola, četnická stanice, přádelna na bavlnu, mlýn, sklářství, tkalcovství.

Gréoulx, též Gréoux [greú], lázeňské místo ve franc. dep. Basses-Alpes, arr. Digne, kant. Valensole, na pr. bř. Verdonu, blíže jeho stoku s Durancí, 360 *m* n. m., s 1163 obyv. (1861), s teplicemi (37·5°) sírnato-vápenitými, obsahujícími též přísady kuchyňské soli, jodidu a bromidu, a se zříceninami hradu nebo opevněného kláštera templářského ze XIV. st.

Grés [gré], franc., slove hrubozrnný neb úlomkovitý čili klastický pískovec, jehož jednotlivé úštěpky hornin jej skládající jsou ostrohranné, rohaté a nějakým tmelem spojené. Tmel bývá buď hlinitý nebo vápenitý. Slove tak i hlinitý písek, který se nehodí k spracování malty, a konečně i kamenina. *Fka.*

Gresham [gresem] sir Thomas, finančník angl. a zakladatel král. bursy lond. (* 1519, † 1579). Byl synem Rich. Greshama, bohatého obchodníka a lordmayora londýnského. Studoval na Gonville-Hall (nyní Caius College) v Cambridgei. Přijat r. 1543 za člena »Mercers' Company«, věnoval se obchodu. R. 1552 svěřen mu úřad »královského kupčího« (king's factor) se sídlem v Antverpách. Za obtížné svoje služby byl králem Edvardem VI. hojně odměněn; za královny Marie byl jako protestant však k radě katol. biskupa Gardinera úřadu svého na nějaký čas zbaven. Za král. Elišky byl r. 1559 povýšen na rytíře a jmenován anglickým vyslancem v Brusselu. R. 1560 stižen nehodou; spadl s koně a zůstal od té doby kulhavým. R. 1569 vzdal se úřadu a zastával v Hamburce londýnskou společnost »merchant-adventurers«. Při revisi účtů r. 1574, kdy zanechal veškeré činnosti obchodní, shledáno, že mnohdy užil peněz státu ku svým soukromým spekulacím. Ztrativ r. 1564 jediného syna, rozhodl se užiti jmění svého k vystavění bursy pro londýnské obchodníky. Bursa vystavěna dle plánů antverp. architekta Henrykea r. 1566—67; otevřena slavnostně r. 1571 a pojmenována »Royal Exchange«. G. postavil mimo to v Londýně veřejnou a bezplatnou kollej (Gresham-College), kdež vyučovalo se fysice, astronomii, geometrii, zákonům, řečnictví a hudbě, kteráž udržela se do r. 1767. *Vcl.*

Gresley [grelé] Henry Franç. Xavier, francouz. ministr války (* 1819 ve Vassy — † 1890 v Paříži). Vstoupil r. 1840 do služby ke gener. štábu, r. 1847 šel, dosáhnuv zatím kapitánství, do Alžírska jako pobočník generála Herbillona, byl raněn při útoku na Zaaču a přidělen pak až do r. 1870 k administraci záležitostí arabských, kdež postoupil pořadem za plukovníka; měl velení v obvodu Džidželli a řídil politickou kancelář v Alžíru. Ve válce franc.-něm. jmenován náčelníkem gen. štábu při kavallerii 1. armád. sboru a brzy na to brigádníkem; súčastnil se bitev u Bazeilles, Balanu i Sedanu. Po válce dostal se do ministerstva války jako podnáčelník gen. štábu. V úřadě tom staral se horlivě o reorganisaci vojska, povýšen r. 1874 na náčelníka gen. štábu, r. 1875 na brigádníka a r. 1876 stal se státním radou ve zvláštní službě. Opustil ministerstvo r. 1877, když se ustavoval protirepublikánský kabinet Rocheboüetův, hlásě se za přívržence levice. Když při volbách do senátu r. 1879 dosáhla strana republikánská většiny, svěřen G-ovi dne 13. ledna portefeuille ministra války a 27. kv. zvolen za doživotního senátora. Jako ministr odstranil 9 velitelů sborových, nenáviděných od republikánů, ustanovil kommissi pro uspořádání poměru mezi departementálním četnictvem a ministerstvy války, vnitra a spravedlnosti, nařídil vojenské hudbě hráti Marseillaisu při officielních příležitostech a náboženských obřadech. V novém kabinetě dne 29. pros. t. r. nahrazen generálem Farrem, r. 1880 jmenován velitelem 5. armádního sboru v Orléansu, stal se r. 1883 členem vrchní rady válečné a r. 1884 vřaděn do kádru zálohy.

Gresnich Antoine Frédéric, hud. skladatel belg. (* 1755 v Lutichu — † 1799 v Paříži), vyučil se na lutišské kolleji v Římě a pod vedením Salovým v Neapoli, kde již před r. 1780 začal pracovati pro divadla. Z tvorby jeho známa však teprve opera *Il Francese bizzarro*, kterou po návratu z první cesty do Londýna v Savoně r. 1784 dal provozovati. L. 1785—91 strávil v Londýně, napsav tu zpěvohry *Demetrio*, *Alessandro nell'Indie*, *La donna di cattivo umore*, *Alceste*, a působě jako kapelník prince Waleského. R. 1791 uchýlil se do Paříže, stal se pak divadelním kapelníkem v Lyoně, kde dobyl r. 1793 operou *L'amour à Cythère* tak skvělého úspěchu, že otevřela se mu i divadla pařížská. Napsal pro divadlo z ulice du Louvois *Le savoir-faire*; *Les petits commissionnaires*; *Éponine et Sabinus*; *Les faux mendiants*; *Le baiser donné et rendu*; pro Théâtre Montansier *Les extravagances de la vieillesse*; *La forêt de Sicile*; *Le petit page*; *Les faux monnoyeurs*; *Le tuteur original*; *La grotte des Cévennes*; *La tourterelle dans les bois*; *Rencontres sur rencontres*; pro Th. Feydeau *L'heureux procès*; pro Th. Favart *Le rêve*, jež vedle »Le baiser« jest nejroztomilejším jeho dílem. Neúspěchy ve Velké Opeře, kde *Léonidas* pracovaný s Persuisem propadl a jiná jeho práce *La forêt de Brahma* nebyla přijata, uspíšily jeho konec. Kromě toho vydal koncert pro klavír s orchestrem, koncertantní symfonii pro klarinet a fagot, 4 sbírky písní, romancí, ariett, dvojzpěvů a j. Hudba G-ova má jistý příjemný

melancholický ryn, je však prostá a harmonicky chudá. Srv. Pougin, G. (1862).

Gresset [gresé] Jean Bapt. Louis, básník franc. (* 1709 v Amiensu — † 1777 t.). Vstoupil k jesuitům a v 26. roce uveřejnil svou proslulou báseň *Vert-Vert*, kterou lze s Rousseauem nazvati nejroztomilejším a nejpůvabnějším žertem, jenž byl v jazyku franc. napsán (vypravuje historii papouška, jenž byl vychován mezi jeptiškami a přišel pak do špatné společnosti zdivočelých papoušků) Další básně *Chartreuse*, *Carême impromptu*, *Lutrin vivant* a *Ombres*, prosáknuté epikurskými názory a protikněžskou frivolností, způsobily, že byl G. z řádu vyloučen. Pokoušel se pak dobyti si jména na divadle tragédií *Edouard III.* (1740) a la chausséovským dramatem *Sydney* ou *L'ennui de vivre* (1745); skutečný úspěch přinesla mu však teprve komédie *Le méchant* (1747), přes nedostatky pravého dějového zájmu a vlastní komiky. R. 1748 stal se členem akademie. V Amiensu, kam se brzy potom uchýlil, založil sám jakousi akademii a r. 1759 odpřisáhl veřejně, boje se o přízeň dvora a o příjmy, svá poblouzení. G. je z nejelegantnějších a nejduchaplnějších básníků franc.; vyniká zejména ve veršovaném listě. Jeho idylly nesou stopy rázu antického. Vydání: *Oeuvres* od Renouarda (Paříž, 1811, 3 sv.); *Poésies inédites* od Beauvilléa (t., 1863); *Poèmes* (t., 1867); *Vert-Vert* (t., 1872 a 1877); *Poésies choisies* od L. Derôma (t., 1883). Do češtiny přeložil D. Kinský »Vert-Vert« pod tit. »Papoušek« (Brno, 1817). Srv. Saint-Albin-Berville, G., sa vie et s. ouvr. (Amiens, 1863); Démuin, G. (Lille, 1887).

Gressoria, podřádí hmyzu rovnokřídlého (*Orthoptera*). Tělo jest podlouhlé, hlava volná, nevtažená do přední hrudi; tato jest prodloužená; nohy štíhlé, zadní kráčivé, chodidla 5členná, křídla, jsou-li vyvinuta, od kořene v podélné záhyby složena, kladélko ukryto v chlopni subgenitální; hmyz dospělý nevydává zvuků; u larev jsou pochvy křídlové normálně položeny. Hmyz sem patřící žije většinou v krajinách horkých, kde vyznačuje se často tvarem velmi podivným, jsa často výborným příkladem připodobňování. Několik málo zástupců nacházíme též v Evropě jižnější. Dělíme je ve dvě čeledi: 1. *Mantodea*, kudlanky, s předními nohami chápavými, cerky článěnými, dravce to často tvarem svým lupeny napodobující, což k dobrému jim jest, když na lupení klidně sedíce na kořist číhají, kterou předními nohami uchvacují, nešetříce ani vlastního druhu. Vajíčka snášejí samičky na stonky a kameny ve společném pouzdře, jež vypadá jako suchá pěna; jest složeno z pórésních buněk, jež jsou buď svisle vedle sebe srovnány (*Empusa*), nebo vějířovitě spořádány kol společné osy podélné (*Mantis*). V jižní Evropě hojně se vyskytuje, ba tu i tam v teplejších částech Moravy žije *Mantis religiosa*

Č. 1596. Gressoria: Kudlanka nábožná (Mantis religiosa L.), samička a vaječná hromádka její, z níž vylézají mláďata právě se líhnoucí. Ve velikosti přirozené

L., kudlanka nábožná (vyobr. č. 1596.). Zdržuje se na keřnatých výslunných stráních a vinicích. 2. *Phasmodea*, pakobylky, mají přední nohy obyčejného tvaru a cerky sotva členěné. Jsou to lenivi býložravci, kteří buď křídel nemají (všecky druhy evropské) a podobají se pak suchým větvičkám, čemuž také jejich nehybnost napomáhá, anebo mají křídla a pak též listy napodobí. Vajíčka snášejí jednotlivě, každé ve zvláštním pouzdře, opatřeném víčkem, jež vylézající larva odráží. V jižní Evropě řídce vyskytá se *Bacillus Rossii*, pakobylka vyzáblá, těla tenkého, u samečka 62 *mm*, u samice až 105 *mm* dlouhého, olivově nazelenalého, bezkřídlého, beze všech trnů i výběžků. Sedá na křoví v době od června do října. Některé příbuzné rody vynikají neobyčejnou štíhlostí a délkou těla (v Brazilii *Bactria* 3·25 *mm* šířky a až 314 *mm* délky). Strašilky (*Phasma*) jsou obyčejně pestře barvené druhy žijící na ostrovech Sundských a v Již. Americe; mají velmi dlouhá štětinkovitá tykadla a křídla vespolek stejně dlouhá. Lupenitka zelená (*Phyllium siccifolium*) má zadní hruď tak velikou jako střední; křídla jsou vyvinuta a napodobí suché lupeny barvou i žilnatinou; také

stehna jsou lupenovitě rozšířena. Žije ve Vých. Indii. *Kpk.*

Gresta Ant., malíř (* 1671 v Ale v Tyrolsku — † 1721). Vyučil se ve Veroně (1689 až 1697) a později (1701) studoval v Benátkách. R. 1720 jmenován byl dvor. malířem hr. Schönborna, biskupa ve Špíru. Fresky jeho nalézáme v kostelích v Brixenu, v Tridentu a j. *J-k.*

Grešl Frant. X. (* 1845 v České Skalici), vykonal studia gymnasijní v Broumově, Hradci Králové a v Praze a věnoval se pak studiu klassické filologie na universitě pražské. Suppleval 2 roky na gymnasiu v Hradci, r. 1872 jmenován učitelem na gymnasiu litomyšlském, kde působil 17 let. R. 1889 jmenován byl prof. na stát. reálném a vyšším gymnasiu v Praze ve Spálené ulici, r. 1892 ředitelem stát. gymn. v Praze v Žitné ulici, kde dosud působí. Z péra jeho pochází řada vědeckých pojednání uveřejněných v odborných časopisech a výročních zprávách gymn. litomyšlského: *O satyrském dramatě; O thematech z jazyka českého na vyšším gymnasii* (Prog. gymn. lit.); *Aesthetická úvaha o Homérovi; Některé zajímavé stránky vlastních jmen u Homéra; O humoru a komičnosti v básních Homérových* (»Listy filolog.«); *O některých neshodách v Euripidově Hippolytu* (»Sborník filolog.«); *Řím v zrcadle básní Juvenalových* (»Krok«); *O školství římském; Didaktický moment otázky* (»Škola a Život«); *Jádro didaktických a paedag. propovědí Ed. Smetany* (»Paedagogium«). V belletristických časopisech uveřejnil G. některá kratší pojednání, jako: *Reminiscence z Batičky; O Boženě Němcové; Českému čtenářstvu; Toiletta římské matrony.* Samostatné práce jeho jsou: *Staroklassické pohádky* a *Deset let před Trojou.*

Grešle. Z latinského pojmenování *grossus* (*denarius*) pochází náš groš (v. t.), který Němci nazvali *Groschen.* Když pak během času groš v zrnu i stříži byl ustavičně horší a menší, začali mu v Němcích říkati *Groeschel* (grošík), a u nás g. První g. a dvoug. ze špatného stříbra zarazil pruský král Bedřich II. ve Slezsku již třetí rok po míru vratislavském r. 1745 a vybíjel je až do své smrti (1786). Na g-lích vyražena po jedné straně pod korunou pismena F R (*Fridericus rex*) a níže letopočet, po druhé pak GRÖSCHEL B (t. j. iniciálka mincovny Breslau č. Vratislav). Na lícu dvougrešle spatřuje se pruský orel se žezlem a državou ve spárech s prsním štítem, v němž F R, a na rubu 2 GRÖSCHEL a letopočet. Oblibené tyto mince razil ve Slezsku též jeho nástupce Bedřich Vilém II. až do r. 1797. Když r. 1753 za císařovny Marie Terezie v zemích rakouských zavedeno číslo konvenční, vybíjeny též g. původně ze špatného stříbra, od r. 1760 však vesměs z mědi. V Čechách stříbrné g. vůbec raženy nebyly, nýbrž jen měděné, a sice první r. 1759. Zasluhuje povšimnuti, že na jejich líci spatřujeme pod korunou do trojlistu položené všechny tři znaky koruny České, totiž českého lva, orlici moravskou a slezskou; na rubu pak vyraženo: EIN GRESCHL a letopočet. Za císaře Josefa II bylo líčení na nich jen tak pozměněno, že ony tři znaky nacházejí se ve společném korunovaném štítu (nahoře dva a níže jeden); na rozdíl od předešlých říkalo se jim g. s kapličkou, které se celý obraz podobá. Takového rázu známy jsou g. z r. 1781 a poslední z r. 1782, majíce vesměs na rubu — mimo jméno — pismeno A, jež značí mincovnu vídeňskou. Dle čísla konvenčního držel krejcar 4 vídeňské feniky a g. tři. Poněvadž se groš = 3 krejcarům (třikrejcaru v. t.), šly do groše čtyři g. Kromě v Čechách vybíjeny za cís. Marie Terezie g. též v Sedmihradech. *Sm.*

Grethe Carlos, malíř genrů (* 1864 v Montevideu). Žák Bouguereaua a Roberta Fleuryho v Paříži a později F. Kellera v Karlsruhe, kdež také od roku 1890 žije. Maloval: *Mladý Satyr, Zachránění cestujících ze ztroskotané lodi, Veselí plavci na lovu velryb* a jiné. *J-k.*

Grethostenochromie viz Stenochromie.

Gretna-Green [gretne-grín], též Graitney, skotská ves hrabství dumfrieského, 3 *km* od nejvých. cípu zálivu Solwayského, těsně při hranici angl., s 1141 obyv. (1891), proslulá tajnými sňatky, jež se tam uzavíraly. Když totiž r. 1753 (*Hartwicke's Act*) zrušeno bylo pro Anglii a Wales ustanovení starého kanonického práva, dle něhož sňatky prohlášené před knězem, smírčím soudcem, notářem atd. zůstávaly platny, třeba že i jinak nevyhovovaly zákonité dovolenosti, uchylovaly se postižené párky do sousedního Skotska, obyčejně do nejbližší vsi G-u, aby tam ve sňatek vešly; neboť zákon angl. nadále uznával za platné veškery sňatky uzavřené v cizině, nevylučuje ovšem jejich trestnost. Byl to pravidelně smírčí soudce, také majitel prvního domu gretnagreenského se strany hranic angl. (dle pověsti prvotně kovář, dle jiných tabáčník), jindy i farář tamější, před nímž se sňatky prohlašovaly a jenž je se slušným výdělkem do zvláštního seznamu zanášel. Takto provádělo se v G-u 65—70, ba r. 1833 až 200 sňatků ročně. Zvyk ten však ochabl, když zákon angl. z r. 1848 určil trest vypovězení na takové sňatky a když se od r. 1857 začal požadovati třínedělní předběžný pobyt na půdě skotské. V seznamu gretna-greenském nalézají se i nejčelnější jména aristokracie angl., jako: hrabě z Westmorelandu, lord Ellenborough, lord Eldon, lord Erskine, sir Th. Lethbridge, též Sheridan a j.

Grétry André Ernest Modeste, hud. skladatel franc. (* 1741 v Lutichu — † 1813 v Montmorency), syn chudého houslisty, žák Leclercův, Renekinův a Moreauův, již v mladistvém věku složil 6 symfonií a slavnostní mši, která zjednala mu podporu lutišské kapituly na cestu do Říma (1759). Zde živý dojem skladeb, hlavně Pergolesových a Piccinniových, měl naň vliv mnohem větší než suché učení: harmonie mu zůstala Achillovou patou. Z jeho dramatických skladeb římských zvláště intermezzo *Le vendemiatrici* (1765) velmi se

líbilo. Monsignyova partitura »Rose et Colas« ukázala G-ovi cestu ke komické opeře franc., jež vedla jej do Paříže (1767). Cestou zastavil se v Genevě u příznivce svého Weisse, kde seznal Voltaira a nejen blíže seznámil se s technikou komické opery a vnikl do franc. deklamace, ale i sám s úspěchem zkusil se operettou *Isabelle et Gertrude*. V Paříži bylo mu zprvu přemáhati velké obtíže a první větší jeho dílo *Les mariages Samnites* nepřipuštěno na jeviště (přepr. 1776 a 1782); až když vyslanec švédský, hrabě z Creutzů, opatřil mu od Marmontela text *Le Huron*, dostavil se prvý pařížský úspěch G-ův (1768). Následovaly rychle (1769): *Lucile* se slavným kvartettem »Où peut-on être mieux qu'au sein de sa famille« a *Le tableau parlant*, rozkošný výtvor, plný originality a výborné komiky, jímž G. vyšvihl se do řad nejlepších skladatelů franc. Odtud plodnost jeho byla téměř nevyčerpatelnou; šly po sobě: *Le Sylvain*; *Les deux avares* (1770); *L'amitié à l'épreuve*; celou svěžest talentu skladatelova hlásající *Zémire et Azor*; *L'ami de la maison* (1771); *Le magnifique* (1773); *La rosière de Salency* (1774); *La fausse magie*; heroický ballet ku sňatku dauphina *Céphale et Procris* (1775); *Le jugement de Midas*; rozkošně melodická tříaktovka *L'amant jaloux* (1778); *Les évènements imprévus* (1779); *Aucassin et Nicolette*; vážná *Andromaque* (1780); *La double épreuve*; *L'embarras des richesses* (1782); *Théodore et Paulin*, roztomilá lyr. komédie (1783), později v *L'épreuve villageoise* přepracovaná (1784); arcidílo G-ovo *Richard Coeur de Lion* a polovážný, od staré opery-balletu i lyrické tragédie rozdílný genre do Velké Opery uvedší *La caravane du Caire*; *Panurge* (1785), *Amphitryon* (1788) i později *Anacréon chez Polycrate* (1797); *Les méprises par ressemblance*; *La nouvelle amitié à l'épreuve* (1786); *Le comte d'Albert*; *Le prisonnier anglais* (1787); *Le rival confident* (1788); *Raoul Barbe-Bleue* a *Aspasie* (1789) a j. Vystoupení Méhulovo a Cherubiniovo dalo pojednou G-ovi uprostřed největšího lesku cítit, že ztrácí půdu pod nohama. Ze soupeřství s nimi povstaly *Pierre le Grand* (1790), *Guillaume Tell* (1791), *Lisbeth* (1797). *Elisca* (1799), vesměs opery velkého slohu, na nichž zřejmo jest, kterak přepíná síly svého talentu. Pravou oblastí jeho byla komická opera. Pro ni měl vřelost, rychlou vznětlivost obrazotvornosti a citu, lehce podkasanou gracii, vtip či lépe »esprit«, jemnou komiku, scénický instinkt. Jeho hudební charakteristika je případná, deklamace pravdivá, živá a zpěvná. Melodická vynalézavost překypuje veselím i tklivostí, a množství jeho nápěvů přešlo v ústa lidu. Tyto přednosti zastírají nedostatky, jakými jsou jeho instrumentace a prázdnost harmonická. Oproti svým předchůdcům na poli kom. opery jeví se G. v jednotlivostech namnoze slabším, avšak jako celky přivedla díla jeho poprvé francouzské letoře nejvlastnější ten genre k plné platnosti a zkypřila půdu nástupcům. Revoluční doba nepřála G-ovi, jenž netoliko nedovedl v ní soutěžiti svými pracemi (*Joseph Barra*, *Callias*, *Denis le Tyran*, *La rosière républicaine*, *La fête de la raison* 1794) s ostatní záplavou příležitostných kusů, ani vyhověti jejímu vkusu, bažícímu po všem velkém, mohutném, nadměrném, nýbrž přišel v ní i o veškeré jmění. Avšak když nastalo vystřízlivění, obrátilo se štěstí opět ke G-ovi. Proslulý zpěvák Elleviou uvedl opery jeho zase do módy (1801); Napoleon vykázal mu pak pensi 4000 fr. Než nehody, k nimž družilo se úmrtí nadané dcery Lucily (* 1773 v Paříži — † 1793 t., autorka oper *Le mariage d'Antonio* a *Toinette et Louis*), byly již podlomily jeho zdraví, a G. trávil ostatek života v zátiší, většinou na zakoupené po Rousseauovi Eremitáži v Montmorency. G. byl od r. 1796 členem Institutu, od r. 1802 rytířem čestné legie. Pomník vztyčilo mu rodiště r. 1842, Antverpy r. 1860. Vláda belgická započala r. 1884 monumentální vydání děl »Molièra hudby« a Lutich, jemuž G. odkázal své srdce, založil r. 1885 G-ovo museum. Seznam děl G-ových dlužno doplniti operami: *Basile*; *Les deux couvents* (1792); *Le barbier de village* (1797); *Le casque et les colombes* (1801); *Delphis et Mopsa* (1803); rukopisnými *Alcindor et Zaïde*, *Ziméo*, *Zelmar*, *Électre*, *Diogène et Alexandre*, *Les Maures d'Espagne*; kostelními skladbami: *Confiteor*, *De profundis*, *Requiem*; instrumentálními: 2 kvartety pro klavír, flétu, housle a bas, 6 klavírních sonát, 6 smyčcových kvartetů; příležitostnými: dva dram. prology a pod. Výběr z oper G-ových vydal Castil-Blaze G. *des concerts* (1827). Spisy G-ovy: *Mémoires ou Essais sur la musique* (1789, 3 sv.); *Vérité ou Ce que nous fûmes, ce que nous sommes, ce que nous devrions être* (1802); *Méthode simple pour apprendre à préluder* (t.) a nevydané *Réflexions d'un solitaire*, mají cenu jen biografickou. Srv. A. J. Grétry, G. en famille (1815); De Gerlach, Essai sur G. (1821); Van Hulst, G. (1842); Saegher, Notice biogr. sur G. (1869); Gregoire, G. (1883); Brenet, G. (1884); Livry, Recueil des lettres écrites à G. (1809); Bul. de l'Ac. de Belg. (1875 a 1884); Biogr. nat. belge; Annuaire du Conserv. de mus. de Bruxelles (1892). *-q.*

Gretsch: 1) G. Adrian, kazatel německý (* 1753 ve Vídni — † 1826 t.). Zastával po 21 roků kazatelský úřad v benedikt. klášteře u Skotů ve Vídni, r. 1804 byl převorem, pak farářem u Skotů a r. 1807 v Gumpendorfu. Slynul jako výborný kazatel. Jeho kázání vyšla souborně jako *Sonntags-*, *Festtags- und Fastenpredigten* (Štýr. Hradec, 1832) a *Homiletischer Nachlass* (Vídeň, 1834).

2) G. Jan František, malíř český (* 1866 v Praze — † 1894 t.). Studoval nejprve na reálce v Praze a cvičil se zároveň v kreslení ve škole Reignierově. Potom vstoupil na umělecko-průmyslovou školu, kde stal se žákem Ženíškovým, jsa podporován ve studiích obchodní a průmyslovou komorou českou. Po krátkém čase přestoupil však na malířskou akademii jakožto žák Pirnerův. Již r. 1889 obrátil na sebe pozornost veřejnosti obrazem *Modlitba v poledne* a násled. roku vystavil své první, větší a samostatné dílo, *Galileo Galilei*.

Podobného obsahu byl obraz *A přece se točí*, který umělecká jury r. 1891 poctila zvláštní cenou. Jeho poslední obraz *Návštěva herců u J. Kaj. Tyla* zakoupen na výstavě r. 1894 pro městské museum plzeňské. Některé z jeho děl reprodukovány byly v obrázkových českých listech a zejména »Zlatá Praha« přinesla: Modlitbu (1889), Galilea (1890), Smutná jest duše má (1892), Tyla (1894) a podobiznu G-ovu (1894). Snahou G-ovou bylo, aby ku svému zdokonalení mohl navštíviti Paříž; ale když městská rada pražská povolila mu cestovní stipendium 500 zl., zemřel mezi přípravami cestovními. V jeho pozůstalosti zachovaly se mimo skizzy k národním písním českým též náčrtky k nové komposici *Sv. Václav a Radslav Zlický*. Vybíral si nejraději pochmurné sujety nálady melancholické, odpovídající jeho samotářské duši. *J-k.*

Gretschel Heinrich Friedrich, mathematik něm. (* 1830 v Přestici u Budyšína — † 1892 ve Freiberku), prof. mathem. na hornické akad. ve Freiberku. Vydal: *Lehrbuch der organ. Geometrie* (Lipsko, 1868); *Lehrbuch d. Kartenprojection* (Výmar, 1873); *Lexikon der Astronomie* (Lipsko, 1882); *Jahrbuch d. Erfindungen u. Fortschritte auf den Gebieten d. Astron. Physik* atd. (Lipsko 1865-91, 27 ročníků). *VRý.*

Greussen, město v knížectví Švarcbursko-sondershausenském v t. zv. Unterherrschaft (kraj v sev. pahorkatině durynské), v úrodné rovině na Helbě, 24 *km* jihov. od Sondershausenu, při žel. trati Nordhausen-Erfurt, s 3461 ob. (1890). Má obv. soud, 3 továrny na slad, cukrovar, továrnu na kávovou náhražku a na stroje, parní cihelny, umělé zahradnictví, značné mlékařství, tufové lomy.

Greuter: 1) G. Hanuš Kunrát, vynikající řezač kolků při mincovně pražské r. 1601—25, pracoval nesčetné množství kolků nejen pro tuto mincovnu, nýbrž i pro mincovny v Jáchymově a ve Vídni. *Faa.*

2) G. Josef, politik tyrol. (* 1817 v Tarrenzu — † 1888 v Inšpruku), byl v l. 1843—50 duchovním správcem v Miemingu a Flaurlingu a od r. 1850 prof. náboženství na gymnasiu inšpruckém. R. 1861 zvolen byl do tyrol. sněmu a r. 1864 do říšské rady, ve které náležel až po svou smrt ke straně konservativní a uznávaje snahy všech národností rakouských, zastával se horlivě požadavků poslanců českých a řečmi hluboce promyšlenými, jež také říznou satirou a nevšedním humorem byly kořeněny, vystupoval proti německo-liberální straně, což zvláště učinil v poslední větší řeči své, dne 18. bř. 1884 při rokování o rozpočtu ministerstva kultu a vyučování přednesené, ve které dokazoval také nutnost české školy ve Vídni. Za záslužnou činnost svou byl jmenován čestným občanem asi 400 obcí tyrolských a r. 1868 papežským komořím. Z literárních prací uveřejnil: *Die Ursachen des Bauernaufstandes in Tirol im J. 1525* (Inšpruk, 1856).

Greux [gré] Gustave Maria, ryjec franc. (* 1838 v Paříži), žák Gleyreův. Osvědčil se s počátku jako znamenitý malíř dekorativní a zejména ve volném ornamentu projevil lehkou a pružnou fantasii. Později počal malovati krajiny a zátiší a konečně r. 1860 oddal se radirování. Z jeho listů uvádíme: Vnitřek chrámu *Notre Dame v Paříži*; *Kazatelna v kostele St. Etienne du Mont*; Obrazy k dílu *Works of art in the collections of Englands*; *Uherští dobrovolníci* (dle Pettenkofena); mimo to radiroval dle Snydersa, Cuypa, Delacroixa, Ruisdaela a j. *J-k.*

Greuze [gréz] Jean Baptiste, malíř franc. (* 1725 v Tournus, Dép. Saône et Loire — † 1805 v Paříži). Byl žákem Gromdona v Lyoně a pařížské akademie. Repraesentuje vystřízlivělou epochu po uplynulé nevázanosti rokoka. Řídil se programmem, jejž Diderot vyslovil, že umění má polepšovati a napravovati. Paedagogickou svojí tendencí vyrovnává se G. Hogarthovi, ať líčí již stinné, či utěšené stránky života rodinného. Toho způsobu jsou jeho obrazy: *Kletba otcova, Útěcha stáří, Nevděčný syn, Milovaná matka, Rozmazlené dítě, Následky dobrého vychování* a p. Začasto spojuje obrazy své v celé cykly po způsobu Hogarthově a na konec dává vždy ctnosti zvítěziti. Známou historii dvou tkalcovských pomocníků Hogarthových napodobil G. v didaktickém románu *Bazile et Thibaut*, který ve 26 obrazech ukazuje, jak vychování má vliv na celý život člověka. G. užívá ho za příklad jednoduché občanské ctnosti proti zkažené aristokracii francouzské a jest celkem méně samostatným a originálním. Umění považoval za pouhý prostředek a zneužíval ho právě jako Hogarth k morálním kázáním; od něho datuje se suchopárný novellistický genre ve Francii. Ačkoliv pak nad předchůdce své vyniká ostrým vystižením psychických stavů osob, přece trvalé ceny jsou jen jeho portraity a zejména světoznámé jsou jeho typy mladých děvčat, které dovedl podati způsobem pro XVIII. stol. velmi charakteristickým a nepřekonatelným a na mnoze dosti smyslným. Slavné jméno získal si již r. 1755 svými obrazy *Oklamaný slepec* a *Otec rodiny čte z bible*. Potom maloval za příčinou přijetí do akademie *Severus* a *Caracalla* (v Louvru). V Louvru jest od něho celkem 15 obrazů, mezi nimiž zejména: *Vesnická nevěsta* a *Kletba otcova*; v Montpellieru: *Modlitba ranní* a *Le gâteau des rois*; v Eremitáži petrohradské 4 obrazy a taktéž několik v nár. gal. londýnské, budínské, v akad. vídeňské, v museu berlínském, v pinakothéce mnichovské a četné v soukromém majetku. — Srv. Edmond et Jules de Goncourt, L'Art du XVIII. siècle; Jules Renouvier, Hist. de l'art pendant la Revolution p. 517. Charles Normand, Les Artistes célèbres, Paříž, 1892. *J-k.*

Grev., bot. skratek = Greville Rob.

Grève [grév], franc., stávka.

Grevenbroich, krajské město v prus. vl. obv. düsseldorfském, ve velmi úrodné krajině na Erftě, 14 *km* jihoz. od Neussu, při žel. tratích Neuss-Euskirchen a G.-Hochneukirch. Jest tu kostel býval. kláštera cisterciáckého, zříceniny zámku hrabat z Jülichu, obvodní

soud, katastrální úřad a 1927 ob. (1890). Průmysl textilní, továrna na stroje a na krample, 2 cukrovary, koželužství, parní pila. Obchod s obilím. R. 1307 připadl G. hraběti z Jülichu, od r. 1425 konán zde většinou jülišský sněm.

Grevenmacher, okr. město ve velkovévodství lucemburském, na l. bř. Mosely, při trati Diekirch-Wasserbillig-G. dráhy Jindřichovy, s vinařstvím, velkými dolomitovými lomy a 2418 ob. (1890). Stálo již r. 675, prodáno r. 1175 od trevírské diécése k Lucembursku, dobyto r. 1552 od markrabí braniborských, r. 1688 od Francouzů, r. 1705 od Bavorů a r. 1822 celé požárem zničeno.

Grevesmühlen, Grevismühlen, město ve velkovév. Meklenbursko-zvěřínském, 30 *km* sev.-záp. od Zvěřína, v úrodné krajině mezi dvěma jezírky, při dráze Bedřicha Františka, se 4482 ob. (1890), má obv. soud, parní mlékařství, koželužství, cihelny, pivovar a obchod s obilím.

Gréville [-vil]: **1)** G. Robert Kaye, botanik angl. (* 1794 v Bishop-Aucklandě — † 1866 v Edinburku), byl prof. botaniky v Edinburku, zabýval se studiem rostlin tajnosnubných, zvláště britských, a vydal o nich cenná díla: *Scottish cryptogamic Flora* (Edinb., 1823 až 1829, 6 sv. s 360 tab.); *Algae britannicae* (t., 1830, s 19 tab.); *A new arrangement of genera of mosses* (s G. A. Walker-Arnottem, t., 1825).

2) G. Henry, pseudonym paní Alice Marie Durandové, roz. Fleuryové, spis. franc. (* 1842 v Paříži). Seznámila se v Petrohradě, kam byl její otec r. 1857 povolán za professora řeči a liter. franc. na universitu a právnickou školu, s jazykem a společenským životem Rusů a začala v petrohradských časopisech uveřejňovati novelly s ruskými látkami. Provdavši se za Emila Duranda, jednoho z franc. professorů právnické školy petrohradské, vrátila se roku 1872 se svým chotěm do Francie a získala si brzy obecnou oblibu svými romány a novellami z ruského života, jež vycházely zprvu v »Revue des deux mondes«, »Jour. des Débats«, »Figaru«, »Siècle«, »Tempsu« a j. Jest jich do dnes příliš četná řada, aby to mohla býti veskrze mistrovská díla: psychologická pravděnepodobnost a naivnost, povrchnost koncepce ruší často celkový jejich dojem. Nicméně uhlazená prostota výrazu, zajímavost jejich příběhů, povýšenost mravního ideálu a pozorovatelská bystrost spisovatelčina pojišťují většině jich trvalé místo v literatuře. Jsou to dosud: *A travers champs* (1872); *Dosia* (1876); *L'expiation de Savéli* (1876); *La princesse Oghéroff* (1876); *Les Koumiassine* (1877, 2 sv.); *Suzanne Normis* (1877); *Sonia* (1877); *La maison de Maurèze* (1877); *Stephane Makarieff* (1877); *Autour d'un phare* (1877); *Nouvelles russes* (1877); *Les épreuves de Raissa* (1877); *L'amie* (1878); *Marier sa fille* (1878); *Ariadne* (1878); *La Niama* (1878); *Bonne Marie* (1878); *Lucie Rodey* (1879); *Les mariages de Philomène* (1879); *Un violon russe* (1879); *Croquis* (1880); *Cité Ménard* (1880); *L'héritage de Xénie* (1880); *Le moulin Frappier* (1880); *Les degrés de l'échelle* (1881); *Madame de Dreux* (1881); *Perdue* (1881); *Le fiancé de Sylvie* (1882); *Rose Rozier* (1882, 2 sv.); *Le voeu de Nadia* (1882); *Une trahison* (1882); *Louis Breuil* (1883); *L'ingénue* (1883); *Angèle* (1883); *Un crime* (1884); *Folle avoine* (1884); *Les ormes* (1884); *Clairefontaine* (1885); *Idylles* (1885); *Le mors aux dents* (1885); *Cléopâtre* (1886); *Le comte Xavier* (1886); *Frankley* (1887); *La fille de Dosia* (1887); *Nicanor* (1887); *Comédies de paravent* (1888); *La seconde mère* (1888); *L'avenir d'Aline* (1889); *Chant de noces* (1889); *Le passé* (1890); *Un mystère* (1890); *Aurette* (1891); *Péril* (1891); *L'héritière* (1891); *Le mari d'Aurette* (1892); *Un vieux ménage* (1893); *Fidělka* (1894). Do češt. romány G-ové hojně překládány, tak: Krásná otrokyně (Les Koumiassine; Česká Pol., 1885); Zločin (Pokrok, 1885); Dosia (Zl. Praha, 1886); Po stupních (Ottova Lac. kn. nár., 1892); drobnější novelly zejména od B. Fridy v »Lumíru«. Také z její školské knihy *Instruction morale et civique des jeunes filles* (1882), dané na římský index, přeložena část v »Ruchu« 1887.

Grévin [-vẽn] Alfred, kreslíř franc (* 1827 v Epineuilu (Yonne) — † 1892 v St. Mandé). Jsa původně zaměstnán při stavbě dráhy, zabýval se též kreslením, hledě napodobiti Gavarniho. Stal se však toliko nejznámějším ličitelem života ženského a jest originální, lehký i pikantní. Jeho ženy jsou poněkud jednotvárné, s prázdnýma očima a vzdorovitými rty a moralistické pozadí neprospívá také umělecké hodnotě jeho děl. Přes to však značí G. epochu a ukazuje nám současný život s historickou věrností. Život v rodině, na ulici, v divadle i na promenádě podává několika črtami vtipně a s humorem. Jeho *Bals publics, Bals de l'Opéra, Jardin Mabille, Closerie des Silas,* Promenády v *Bois de Vincennes, Mořské lázně* a p. ukazují věrně život za doby Napoleona III. Kreslil také cykly ze života veselých Pařížanů a karikatury pro *Journal amusant.* Největší a nejlepší jeho listy byly vystaveny r. 1867; byly to *Scény z pařížských hôtelů* a *Angličané v Paříži.* Z dalších vynikají ještě: *Les filles d'Eve, Le monde amusant, Fantaisies parisiennes, Paris vicieux, La Chaine des Dames* a j. *J-k.*

Grevismühlen viz Grevesmühlen.

Grévy: 1) G. François Jules Paul, advokát a státník franc. (* 1807 v Mont-sous-Vaudrey, dép. Jura — † 1891 t.). Vystudovav práva, přihlásil se r. 1837 v Paříži k advokacii a dobyl si v ní záhy jména velmi čestného svou vážnou, až přísnou povahou. Byv za únorové revoluce jmenován kommissařem republiky v dép. Jura, konal svůj úřad s podivuhodným taktem, obezřetností a umírněností, tak že, získav si všeobecné přízně, byl beze všeho svého přičinění zvolen do Ustavujícího shromáždění. Hlasoval v něm stále s republikánskou levicí a brojil důrazně proti návrhu, aby výkonná moc byla svěřována neodvolatelnému předsedovi volenému obecným hlasováním, a ještě úsilněji proti volbě Ludvíka

Napoleona za presidenta republiky. V Zákonodárném shrom. činil pak seč byl, aby přispěl zameziti osudný obrat státní; dne 2. prosince byl mezi shromážděnými na mairii X. arrondissementu, kteří protestovali proti rušení ústavy, a byl proto po provedeném obratu po nějaký čas vězněn. Byv propuštěn na svobodu, opustil jeviště politické a věnoval se advokacii. Nicméně roku 1868, kdy byl zvolen za předsedu advokátního sboru pařížského, vyslal ho II. volební obvod v dép. Jura znova do sněmovny, dav mu skvělou většinu proti kandidátovi vládnímu. G. přistoupil ku tak zv. zavřené levici a vystupoval ostře proti plebiscitu. Po prohlášení třetí republiky zasazoval se přede vším o svolání ustavujícího shromáždění a proto nepřijal od prozatímné vlády portefeuille spravedlnosti. Byv r. 1871 zvolen do Národního shromáždění ve 2 dép., Jura a Bouches-du-Rhône, rozhodl se pro Jura a byl k návrhu Thiersovu zvolen za předsedu Nár. shrom. zasedajícího v Bordeaux. Zastával své místo s vážností, klidem a spravedlností, jež mu zjednaly sympathie všech. Vzdal se ho však r. 1873, když se ozvala nespokojenost pro jedno jeho volání k pořádku, a stav se opět prostým poslancem, stál v řadách republ. levice, jako vždy, hlásе se mezi nejprudší odpůrce kabinetu ze dne 24. kv. Když v říjnu většina jednala o obnovení monarchie, vydal G. brožuru *Le gouvernement nécessaire*, v níž dokazoval, že jediné demokratická forma vlády hodí se pro Francii. Dne 25. ún. 1875 hlasoval proti nové ústavě, upíraje Nár. shromáždění právo ustavující. Byv r. 1876 zvolen do poslanecké sněmovny, stal se opět jejím předsedou a řídil její debatty nestranně, ač ne bez nesnází. Když v lednu r. 1879 president Mac-Mahon odstoupil, byl G. navržen Gambettou na jeho místo a zvolen proti generálu Chanzymu 563 hlasy proti 99. Pro své svědomité zachovávání a hájení ústavy byl r. 1885 zvolen podruhé na 7 let, ale podržel svůj úřad již jen do r. 1887, kdy objevením hanebných obchodů, jež jeho zeť Wilson prováděl s úřady a řády, byl nucen odstoupiti; značný podíl měly však při tom polemiky a útoky, jež se na G-ho sesypaly po utvoření a rozpadnutí ministerstva Rouvierova a jež mířily přímo proti jeho osobě. Devět let presidentství G-ova vyznačuje se úplným podřízením osobnosti předsedovy představitelům vůle národní; G. snažil se vždy býti co nejzdrželivějším v projevech svých osobních náhledů a prohlásil-li se ku př. proti Gambettovu projektu voleb dle listin nebo proti návrhu zákona na volnost tisku z r. 1881, v němž spatřoval nebezpečenství moci politické, bylo to vždy pouhé vyjádření odchylného mínění beze všech nároků na rozhodující platnost. Jeho obezřelost v politice vnitřní dokazuje jeho korrespondence s papežem v záležitosti jeho dekretů, vydaných r. 1880 proti náboženským kongregacím od státu neuznaným, jeho zakročení r. 1882 proti zřízení ústřední mairie, navrhovanému od radikální obecní rady pařížské, a jiná fakta související s moderní historií Francie. U cizích vlád těšil se G. pro svou důstojnost a mírumilovnost značné vážnosti a vlivu, jež mu pomohly předejíti zlé následky pouličního skandálu pařížského při návštěvě špan. krále Alfonsa dne 29. září 1883 a známého sporu mezi Německem a Francií pro zatčení franc. polic. kommissaře Schnäbele na hranicích. Koloniální politice G. mnoho nepřál, jsa toho mínění, že na ten čas má Francie zapotřebí soustřediti všechny své vojenské síly doma. Byl to muž úctyhodný pro pevnost, jednotnost a přímost svého přesvědčení a dokonalou bezúhonnost svého života; jeho oblibě v obecenstvu vadila však přílišná spořivost, kterou nazývali skrblictvím, a způsob, jakým se staral o své bratry a svého zetě. Lucien Delabrousse vydal jeho *Discours politiques et judiciaires, rapports, messages, etc.* (1888, 2 sv.) s histor. poznámkami. Životopis G-ho psali: Alfr. Barbou (Paříž, 1879), Pourcelle (t., 1886). Alph. Bertrand (Besançon), J. C. Barbier (1893).

2) G. Albert, politik franc., bratr před. (* 1824 v Mont-sous-Vaudrey). Stav se r. 1850 v Paříži advokátem, provozoval pak advokacii v Besançonu. R. 1870 byl jmenován kommissařem v dép. Doubs, Jura a Haute-Saône, ale r. 1871 zvolen do Národního shromáždění, kdež náležel k republikánské levici, jež ho r. 1874 učinila svým předsedou. Přispěl značně k dorozumění a ku sjednocení jednotlivých frakcí levice. Totéž stanovisko a touž hodnost podržel i v poslanecké sněmovně od r. 1876. R. 1879 vyslán v úřadě civilního a politického správce do Alžírska, kde měl všude nahraditi správu vojenskou správou civilní. R. 1880 bylo mu potlačovati povstání jednoho z kmenů kabúlských. Neshody mezi ním a vrchním sekretářem Journaultem, jenž mu vytýkal neschopnost k úřadu, přivodily několik interpellací ve sněmovně a jen vlivem svého bratra udržel se G. na svém místě. Poněvadž však mu vzata velká část jeho kompetence, poděkoval se r. 1881 sám z úřadu svého. Zatím zvolen r. 1880 doživotním senátorem.

Grew [grú] Nehemiah, botanik angl. (* 1628 v Coventry — † 1711 v Londýně), studoval doma a v cizině lékařství, byl lékařem v rodišti svém, věnoval se studiím botanickým a stal se členem Král. společnosti lond., jejíž byl sekretářem od r. 1677. Veliké má zásluhy o pokrok ve vědě botanické. S Marcellem Malpighim a Antonem van Leeuwenhoekem sluší jej pokládati za zakladatele moderní anatomie rostlinné. První část díla jeho vyšlá r. 1671, *The anatomy of plants begun with a general account of vegetation founded thereupon*, pojednává všeobecně o anatomii a fysiologii rostlin, část druhá (vyšlá do r. 1682) jedná podrobně o složení kořenu, kmenu, listu, květu, plodu a semene. R. 1682 vyšlo 2. vydání obou částí a k tomu připojeny všeobecné úvahy *An idea of a philosophical history of plants*, poprvé vydané r. 1672. V díle svém snaží se G. pečlivým, dlouhým a soustavným pozorováním vyložiti hrubší složení jednotlivých částí rostliny a převésti je užitím

drobnohledu, tehdy nové pomůcky, na složení jemnější. Rozeznává a podrobně popisuje pletivo základní a svazků cevních a snaží se vyložiti uložení jejich v různých částech rostlinných, což vše opírá zdařilými, na ten čas výbornými vyobrazeními. K líčení anatomickému druží se méně cenné výklady o činnosti jednotlivých částí rostlinných a všeobecné úvahy v tehdejším duchu filosoficko-theologickém. — Srv. J. Sachs, Gesch. der Botanik vom 16. Jahrh. bis 1860.

Grewia L., blahokamýk, rostlinný rod z čeledi lípovitých (*Tiliaceae*), skupiny *Grewieae*, s květy obojakými, pravidelnými, 5 i 4-četnými. Kalich jest korunovitý, koruna plátků někdy nepatrných (nebo žádných) spolu s kališními ze zpodiny nožicovitého lůžka vyniklých, dole uvnitř žlázkou nebo šupinkou opatřených. Nad zpodinou plátků stojí tyčinky s pestíkem na terči, ukončujícím lůžko sloupkovitě prodloužené. Nitky jsou buď volné nebo zpodinami nepatrně srostlé; jejich prašníky jsou dovnitř obráceny a otvírají se podélnými štěrbinami. Semenník jest 4—5 (2 až 3)-pouzdrý, v pouzdru o 2 až mnohých vajíčkách. Peckovice celá nebo 2—5-pouzdrá s 2 až 5 peckami a semeny s hojným bílkem. G. jest strom nebo keř často huňatý nebo chlupatý, s listy roztroušenými, celokrajnými nebo pilovitými, někdy s palisty a s květy buď jednotlivými nebo vrcholičenými v úžlabíčkách nebo na konci větví. Čítá 70 druhů, po teplých končinách Starého světa, zvláště pak ve Vých. Indii a v Jižní Africe domácích a většinou užitečných dřevem nebo též jedlými, k úpravě občerstvujících nápojů užívanými plody. Dřevo dává G. *elastica* Roole, dobré plody: G. *asiatica* L., G. *sapida* Roxb. a G. *hirsuta* Vahl. Pro ozdobu pěstuje se G. *orientalis* L., G. *occidentalis* L. (z Kapska), G. *Seringiana* Hamon. a j. *Děd.*

Grewingk Konstantin Ioanovič, geolog a archaeolog ruský (* 1819 — † 1887 v Jurjevě), studoval na universitách v Jurjevě a v Jeně, r. 1845 stal se kustodem mineral. sbírek petrohradské akademie věd, r. 1852 bibliotékářem tamějšího hornického institutu a r. 1854 professorem geologie a mineralogie na universitě jurjevské. Zabýval se spracováním geolog. sbírek poslaných akademii petrohradské ze Sibiře, sev.-záp. Ameriky a z Kalifornie, podnikl vědecké cesty výzkumné po oloněcké a archangelské gubernie, do Švédska i Norska a na Ural. Hlavně však po řadu let zabýval se geologií a praehistorickou archaeologií Baltických provincií, o čemž zvláště svědčí práce *Geologie von Liv- und Kurland, mit Inbegriff einiger angrenzenden Gebiete* (Archiv für Naturkunde Liv-, Est- und Kurlands, 1861, k tomu druží se geol. mapa Baltických krajů, posl. vyd. 1879); *Zur Archaeologie des Balticum u. Russlands* (Archiv für Anthropologie. Bd. VII); *Die neolitischen Bewohner von Kunda in Estland und deren Nachbaren* (Verhandl. der gelehrten estnischen Ges., 1884, Bd. XII., přiložena archaeolog. mapa Baltických provincií).

de **Grey** [gré], stará šlechtická rodina anglická původu normanského, jejíž členové ve XIV. stol. nabyli sňatkem titulu lordů Ferrers de Groby. Vdova po Janu G-ovi († 1461) stala se chotí krále Eduarda IV., jemuž porodila Eduarda V. a dceru Alžbětu, později choť Jindřicha VII. Její syn z prvního manželství Tomáš († 1501) byl r. 1475 jmenován markýzem z Dorsetu a byl se svým synem Tomášem († 1530) i vnukem Jindřichem († 1554) jedním z předních dvořanů, užívaných v důležitých posláních diplomatických i vojenských a činně súčastněných v nejdůležitějších dějích politických. Jindřich pojal za choť Františku Brandonovu, dceru vévody suffolckého a Marie Tudorovny, a po smrti svého tchána byl r. 1551 jmenován vévodou Suffolckým. Jeho dcera Johanna, známá svým tragickým osudem královna anglická, narodila se r. 1535, o dvě léta dříve než její strýc král Eduard VI. Byla krásná, roztomilá a učená. R. 1553 byla otcem donucena ku sňatku, jehož cíle byly pouze politické. Vévoda Northumberlandský, chtěje svou všemohoucnost zachovati i po blížící se smrti churavého Eduarda VI. a maje za to, že to bude možno jen potom, zjedná-li vlastní rodině korunu královskou, přemluvil krále, aby posloupnost na trůnu, ustanovenou Jindřichem VIII., dle níž po bezdětné smrti Eduardově měly nastoupiti jeho sestry, katoličky Marie a Alžběta, zrušil a za dědičku trůnu prohlásil vnučku Marie, sestry Jindřicha VIII., Johannu G-ovou. S touto pak, získav jejího otce, zasnoubil svého čtvrtého syna Guildforda Dudleye. Téhož roku 6. čce. Eduard zemřel a Johanna překvapena byla zprávou, že jest dědičkou trůnu. Dala se stranou Dudleyovou provolati za královnu, ale domnělé její právo nepřesvědčilo ani protestanty. Strana Mariina rychle vzrůstala, Northumberland vzdal se bez odporu a již 19. čce byl konec jejímu krátkému štěstí královskému. Northumberland byl popraven, Johanna byla s chotěm a otcem uvězněna v Towru. Marie Tudorovna nechtěla svou protikrálovnu, jež byla jen loutkou v rukou své strany, trestati na hrdle. — Johannu strhl do záhuby vlastní její otec, jenž r. 1554 odvážil se znovu spiknutí proti královně, súčastniv se povstání Wyattova. Po potlačení povstání byla Johanna se svým chotěm a otcem dne 12. ún. 1554 popravena. — Z pozdějších potomků rodiny, jež kvete doposud, vynikl Jindřich lord G. z Groby, povýšený na hraběte Stamforda († 1673), a v novější době z jiné větve Tomáš Filip Robinson, lord Grantham († 1859), první lord admirality, místokrál irský, člen několika učených společností a autor pamětí *Characteristics of the Duke of Wellington apart from his military talents* (Londýn, 1853).

Grey [gré] of Chillingham and Howick, stará angl. rodina v Northumberlandu. Z ní pocházejí dnešní hrabata G-ové, jejichž rod dal Anglii od XVIII. stol. řadu vynikajících mužů.

1) Sir Charles G., baronet z Howicku (* 1729 — † 1807). Vyznamenav se již ve válce sedmileté, dobyl si slávy v bojích amerických r. 1776—82. R. 1794 stal se generálem a velitelem pozemního vojska v Záp. Indii, kde podporován loďstvem, odňal část Antil Francouzům. R. 1801 byl jmenován baronem a r. 1806 viscountem Howickem a hrabětem G-em.

2) Charles, hrabě G., syn před. (* 1764 — † 1845). Od r. 1786 osvědčil se vynikajícím řečníkem dolní sněmovny. Naproti tradicím své rodiny stal se přívržencem whigů a odpůrcem Pittovým, hlasuje r. 1792 s Foxem proti válce s Francií a jsa jedním ze sloupů nově založené společnosti »přátel lidu«, jež pracovala o reformě konstituční a volební. Sňatkem s dcerou W. B. Ponsonbyho dostal se ve styky s liberální šlechtou irskou, jejíž věc odtud podporoval. V ministerstvu Grenvillově a Foxově z r. 1806 byl prvým lordem admirality; po smrti Foxově t. r. stal se stát. sekretářem pro věci zahraničné, ale již v březnu roku násl. musil s Grenvillem odstoupiti, když král se rozhodně opřel úmyslům ministerstva a emancipaci katolíků. V listop. r. 1807 stal se smrtí otcovou členem sněmovny lordů, od r. 1820, kdy hájil královnu Karolinu proti Jiřímu IV., byl králem takřka nenáviděn, teprv po smrti Jiřího IV. jmenován v listop. r. 1830 jako lord pokladu správcem nového kabinetu, složeného ze whigů. Uvésti v skutek volební reformu bylo hlavním cílem jeho; sněmovna dolní přijala ji většinou, ale zlomiti odpor horní sněmovny podařilo se teprve po dvou létech, když G. byl zmocněn králem jmenovati potřebný počet nových lordů. Po vítězství tomto užil G. z nedosti jasných příčin neshod se svými soudruhy v kabinetu v otázce irské za záminku k odstoupení. (Srv. J. Grey, Some account of the life and opinions of Charles second Earl G., Londýn, 1861 a Correspondence of William IV. and Lord G. 1830—32, t., 1867, 2 sv.).

3) Henry, hrabě G., syn před. (* 1802 — † 1894), byl členem dolní sněmovny od r. 1826. V kabinetu svého otce byl stát. podtajemníkem pro osady, r. 1834 podtajemníkem pro vnitřní záležitosti a za ministerstva Melbourneova od roku 1835 vojenským tajemníkem. Pro neshody odstoupil r. 1839, potíraje odtud v čele opposice kabinet Peelův. Po smrti otcově r. 1845 vstoupil do sněmovny lordů, jsa za Russela r. 1846 znovu státním tajemníkem pro osady. Jeho jednání proti kapským osadníkům a válka s Kafry způsobily pád kabinetu (1852). G. pokusil se v díle o dvou svazcích »Colonial policy of Lord John Russell's administration« své stanovisko obhájiti. Nabídnuté mu ministerstvo války r. 1855 zamítl, jsa protivníkem krimské války. Odtud účastnil se málo politiky aktivní, ale zůstával jedním z vynikajících členů horní sněmovny a klonil se více a více k zásadám konservativním, až r. 1882 oddělil se od liberálů pro jejich irskou politiku docela. Své názory o ústavě vyložil ve spisu: *Parliamentary government considered in reference to reform* (Londýn, 1858, 2 sv.; něm. překlad v Praze, 1863).

4) Sir George G. (* 1799 — † 1882), z mladší linie hrabat G-ů, chtěl se původně věnovati duchovnímu stavu, ale stal se r. 1823 advokátem v Londýně, r. 1832 členem dolní sněmovny, r. 1834—39 podtajemníkem pro osady, r. 1839—41 generál. auditorem a kancléřem vévodství lancasterského. Od r. 1846 do r. 1866 byl s krátkými přestávkami státním sekretářem pro vnitřní záležitosti, osvědčuje v nesnadném úřadě tom velikou obratnost, umírněnost a znalost věci, zejména v nesnadných situacích z r. 1848 a 1866. Zásluhou jeho jsou ustanovení z r. 1847 o transportaci zločinců do kolonií, jež způsobila zrušení trestu tohoto vůbec.

5) Sir George G. (* 1812 v Lisabonu) stal se již r. 1830 důstojníkem, r. 1836 byl vládou vyzván, aby prozkoumal neznámé končiny severozápadní Australie; ale výprava jeho zmařena byla hned s počátku nebezpečným poraněním jeho a když uzdraviv se r. 1839 znovu se o ni pokusil, ztrátou zásob potravních. Důležitější byla činnost jeho jako guvernéra osady jihoaustralské (1841—45), pak jako správce Nového Zealandu (1845—53), kde šťastně skončil první válku s Maory, a jako guvernéra v Kapsku a od r. 1861 znovu na Novém Zealandu. Zde zůstal G. mimo krátký pobyt ve vlasti trvale. Nové povstání Maorů utišil brzo, užívaje k tomu více smírného jednání než násilí, což také bylo zřídlem veliké obliby jeho ve všech osadách, v nichž působil. R. 1884 vzdal se své hodnosti jako premierministr provincie Aucklandu. Jako již před odjezdem z Afriky věnoval své drahé sbírky knih a rukopisů knihovně Kapského Města (Bleek, Library of Sir G. G., Kap. Město, 1858), tak r. 1886 obdařil ještě cennějším darem museum města Aucklandu. Z děl jeho jsou nejdůležitější: *Journal of two expeditions of discovery in North-West and Western Australia* (Londýn, 1841, 2 sv.); *Polynesian Mythology* (t., 1855); *Proverbial Sayings of the New Zealand* (t., 1858).

Greyerz viz Gruyères.

Greyson [grezon] Émile, spisov. belg. (* 1823 v Brusselu). Byl až do r. 1824 vrchním ředitelem vyššího a středního školství. Kromě četných článků paedagogických, básní a novell tištěných v časopisech a sbírkách vydal řadu románů nesoucích pečeť urovnané, ušlechtilé mysli; z nich vynikají: *Fiamma Colonna* (1857, 2 sv.); *Les récits d'un Flamand* (1859); *Le passeur de Targnon* (1860); *Jacques le charron* (1862); *Les magots de Téniers* (1863, 2 sv.); *Juffer Daadje et Juffer Doortje* (1874); *La maison Oudewaeter et Huysman* (1877); *Aventures en Flandre* (1882); *Bons ou mauvais au choix* (1882); *Teintes grises, teintes claires et teintes sombres* (1888); *Hier-aujourd'hui* (1890). Z jeho paedagog. publikací uvádí se zvláště: *Aberrations de maxime sur l'éducation* (1888, 2. vyd. 1890, 2 sv.).

Greytown [grétaun] v. San Juan del Norte.

Grias L., křižočnělka, rostlinný rod z čeledi myrtovitých (*Myrtaceae*), serie *Bar-*

ringtonieae, s květy 4—5četnými, jejichž kališní s vaječníkem srostlá trubka má nepatrný 2—4klaný tupý okraj a koruna 4—5 kožovitých plátků. Tyčinek jest mnoho na terči čtvercovém, dužnatém, s nitkami nestejnými, u zpodiny vůbec v 5násobné řadě srostlými, z nichž vnitřní jsou nejkratší a vehnuté. Prašníky jsou nejmenší, ledvinovité a děrami se otevírající. Zpodní semenník má nepatrnou čnělku a 4laločnou křížatou bliznu, tyčinkami zakrytou. Na povrchu masitý ořech, kalichem věnčený, jest 8brázdný a obsahuje podlouhlé semeno. G. jest vysoký strom s listy roztroušenými, na koncích větví nahloučenými, buď celokrajnými nebo chobotnatými, a s květy v krátkých stopkách vrcholícími. Roste asi 2 druhy na Jamaice na bařinách podhorních, z nichž G. *cauliflora* L., k. kmenokvětá, i v teplých sklenících jest oblíbena. Ve své vlasti roste do výše asi 17 *m*, jest skoro bezvětvý, velkolistý, s vrcholíky pod chumáčem listů z kmene vynikajícími. Koruny jsou veliké, bílé a ořechy značné, obaly ostré, ale kulaté a zelené. Tyto jsou na Jamaice velmi oblíbeny pro dobrou chuť, pročež se jich tam užívá i syrových i v oleji naložených. *Děd.*

de **Gribeauval** [-bóval] Jean Bapt. Baquette, franc. inženýr a generál dělostřelectva (* 1715 v Amiensu — † 1789 v Paříži). Vyznamenal se při rozličných příležitostech technickým založením podkopů; kolem r. 1760 vstoupil do služeb rakouských a t. r. vedl operační práce podkopové proti pevnosti Kladsku, které přispěly k vítězstvím generála Harsche. Za výtečně promyšlené a provedené podkopové práce, které r. 1762 provedl proti pevnosti Svídnici v boji proti Bedřichu Vel., jmenovala jej Marie Terezie polním maršálkem. Po uzavření míru vrátil se de G. do Francie a valně zdokonalil tamější dělostřelectvo a způsob zakládání podkopů. *Fka.*

Griblettes [-lèt], franc., malé, slaninou protažené masové řezy.

Gribojedov, jméno šlechtického rodu ruského, odvozujícího původ svůj od polského vystěhovalce Jana Grzybowského, jenž na počátku XVII. stol. usadil se v Rusku. Rod později rozdělil se na dvě větve, jež vymřely. Dosud existující dvě větve téhož jména jsou mladšího původu. Vynikli z něho:

1) G. Fedor Ivanovič, razrjadnyj diak za carův Aleksěje Michajloviče a Feodora Aleksějeviče. Jest autorem díla *Sokraščenija rossijskoj istoriji v 36 glavach, soděržaščija vkratcě bytija rossijskija ot vel. kňazja Vladimira I. do voššestvija na prestol carja Feodora Aleksějeviča* (1676). Opis nalézá se v alexandrovské knihovně. Byl též členem pětičlenné kommisse, jež sestavila zákonník cara Aleksěje, známý pod názvem »Uloženije«.

2) G. Aleksandr Sergějevič, dramatik a státník ruský (* 1795 v Moskvě — † 1829 v Teheráně), nabyv pečlivého vzdělání domácího, směřujícího hlavně k poznání franc., něm. a angl. jazyka, vstoupil r. 1810 na práv. fakultu v Moskvě, kde u professora Buhla seznámil se s cizími literaturami a s dějinami dramatu. Již první své pokusy odíval dramatickou formou, jak svědčí plán tragédie *Radomist a Zenobija* a nezachovaná parodie na Ozerova »Dimitrije Donského« (*Dmitrij Drjanskoj*). Ukončiv universitní studia, vstoupil r. 1812 jako dobrovolník k husarskému pluku knížete Saltykova a po smrti tohoto k irkutskému husarskému pluku, načež přidělen ku generálu Kologrivovu do Brestu litevského. Zde napsal první své tištěné stati *O kavalerijskich rezervach* a *Opisanije prazdnika v česť Kologrivova* (»Věstnik Jevropy«, 1814) mimo překlad hry *Molodyje suprugi* (Le secret du ménage), sehrané v Petrohradě r. 1815. Naleznuv dobrého přítele a rádce v pobočníku S. N. Běgičevu, vrátil se ke dřívějším plánům, odejel do Petrohradu, šel do výslužby (1816) a ocitnuv se opět v kulturním středisku, seznámil se záhy s veškerou tehdejší pokrokovou mládeží, jako s Odojevským, Čaadajevem, Rylějevem a j., jejichž schůzí a besed číle se účastnil. Nejvíce dlel však ve společnosti přátel divadla a dramatických spisovatelů, scházejících se u knížete Šachovského. Té doby přeložil se Žandrem komédii *Pritvornaja něvěrnosť*, sepsal s Katěninem komédii *Studěnt*, šlehající sentimentálnost a přemrštěný romantismus, a s Šachovským komédii *Svoja semja* (pět výstupů druhého jednání), kde již jeví se typický jeho verš, nazvaný později »gribojedovským«. Scenář dramatu z vlastenecké války (1812) a počátky komédie *Gore ot uma*, která později ho proslavila a na niž pomýšlel již v létech studentských, jsou zřejmým důkazem, kterak G. byl proniknut úctou k ruské minulosti, ale zároveň i nespokojeností s tehdejší společností ruskou. Než náklonnost k divadlu stala se mu osudnou. Vstoupiv totiž ku přání matčinu, jež nepřestávala blouzniti o jeho diplomatické karriéře, k ministerstvu zahraničných záležitostí (1817), byl pro účastenství v souboji, vzešlém ze zákulisních poměrův, přesazen do Persie jako tajemník tamějšího vyslance. Změnu tu G. trpce nesl. Rozloučiv se s vlastí tklivou básní *Prosti, otěčestvo*, přibyl oklikou přes Kavkáz v únoru r. 1819 do Persie a zdržoval se hlavně v Tabríze, při čemž seznamoval se horlivě s místními poměry a památkami, studoval perštinu a arabštinu a zároveň pracoval o své komédii, jež uzrála zde v hlavních myšlénkách i v detailech. Služební záležitosti nejednou volaly ho do Tiflisu. Při podobné cestě vyvedl z Persie zástup ruských zajatých ve velmi zbědovaném stavu, čímž obrátil na sebe pozornost Jermolova, k němuž pak byl přidělen jako tajemník pro věci východní (1822). V Tiflise jal se pracovati s novou chutí o své komédii, ale dověděv se, že společnost ruská za jeho nepřítomnosti valně se změnila, vyžádal si dovolenou a žil v Moskvě, kde seznámil se s vyšší aristokracií ruskou, načež v létě r. 1824 ukončil komédii na statku přítele svého Běgičeva. Práce jeho nezůstala v tajnosti a rozšířívši se v nesčetných opisech, vzbudila u mladšího pokolení nevšední obdiv a nadšení, zatím co mocní lidé z vyšší společnosti, cítíce se dotče-

nými nelítostnou satirou, netajili svoji nelibost a pracovali všemi prostředky proti neohroženému spisovateli. G. zatím odejel do Petrohradu, ale marně domáhal se, aby práce jeho byla připuštěna na jeviště. Vyšly z ní jen úryvky v Bulgarinově almanachu »Rus. Talija« na r. 1825. Tuhý zápas, nesčetná osočování a zjevné příznaky reakce působily na G-a dojmem skličujícím, tak že upadal v zádumčivost a melancholii, jíž snažil se uniknouti ve společnosti svých přátel. Literárně činným byl té doby málo. Napsal několik básní z Kavkázu, přebásnil prolog Goetheův k »Faustu« a se Vjazemským sepsal komédii *Kto brat — kto sestra.* Pobyv v Petrohradě asi rok, vrátil se oklikou do Gruzie a vylíčil pěkně své dojmy v cestovních zápiskách. Záhy však byl povolán do Petrohradu k výslechu v záležitosti dekabristů, s nimiž byl v těsných stycích, ale spáliv k upozornění Jermolova kompromittující listiny, vyvázl po delší vyšetřovací vazbě na svobodu (1826) a vrátil se na Kavkáz při počátku války ruskoperské. Jakožto důkladný znalec Orientu konal platné služby při vyjednávání o mír a byl poslán Paskevičem s návrhem výhodné smlouvy k carovi, jenž v uznání jeho služeb jmenoval ho splnomocněným ministrem při perském dvoře. G. v Petrohradě četl svým přátelům úryvky tragédie *Gruzinskaja noč*, z níž zachovaly se jen dvě scény mimo celkový plán. S nechutí vydal se na cestu do Teheránu, netajiv se Puškinovi předtuchou, že více vlasti nespatří. V Tiflise oženil se s kněžnou Čavčavadze, ale dosáhnuv úplného štěstí, vynikajícího postavení, literární slávy a klidného rodinného života, byl zavražděn v Teheráně od vzbouřeného lidu jako oběť politické nenávisti k Rusům. Tělo jeho převezeno do Tiflisu a pochováno v klášteře sv. Davida — G. náleží ke spisovatelům, jejichž všecka tvůrčí síla projevila se v jediném význačném uměleckém díle. Básně jeho upadly v zapomenutí, diplomatická činnost jeho náleží minulosti, ale jeho *Gore ot uma* jest dosud vzorem satirické komédie, jejíž význam roste s postupem času; neboť horujíc pro všelidské, všem drahé ideály, není závislá na časových podmínkách a na trvání té neb oné strany. Obsahem svým líčí moskevskou společnost šlechtickou z doby Alexandra I. se vší její pýchou, ješitností, podlostí, přežilými a odumírajícími názory (Famusov se svým okolím), proti které bojuje Čackij jako zástupce nového pokolení, chtějícího sloužiti věci a ne osobám, chtějícího pracovati, toužícího po vědě a naukách, pohrdajícího pitvorným šaškovstvím a cituprázdným opičením se po vzorech cizích. Se stanoviska běžných pravidel lze vytýkati komédii té nedostatek děje, ale jako charakteristika své doby jest ona projevem geniálního ducha, jenž soustředil v osobě Čackého tolik vtipu a síly, tolik vášně a upřímnosti, že protesty jeho nezaniknou ani v dobách budoucích. Tím také vysvětluje se poplach, jaký komédie způsobila. První vyd. její mohlo vyjíti teprve r. 1833 (Moskva) a 2. vydání se značnými doplňky až r. 1862 (Petrohr.). Úplné vydání vyšlo r. 1875 a do dneška počítá se jich přes 70. Sebrané spisy G-a vydal J. Šljapkin (Petrohrad, 1889, 2 díly). Životopisné příspěvky a charakteristiku G-a podali D. Smirnov (Rus. Slovo, 1859, Besědy obšč. ljub. ros. slov., 1868); A. Veselovskij (Rus. Archiv, 1874, Věst. Jevropy, 1881); A. N. Pypin (Věst. Jevropy, 1890); A. Maljšinskij (Rus. Věst., 1890); A. M. Skabičevskij (A. S. G., Petrohrad, 1893) a j. Nejlepší rozbory jeho komédie obsaženy jsou ve spisech Bělinského, Grigorjeva a hlavně Gončarova (*Miljon terzanij*). Z naší literatury sluší uvésti hlavně stať J. Polívky (A. S. G., Naše doba, 1895) a překlad B. Kalenského (Hoře z rozumu, Praha, 1895). *Šnk.*

Gribouillage [-bujáž], franc., mazanice (o malbě i písmě psaném).

Gribovskij Adrian Mojisejevič, státní tajemník Kateřiny II. (* 1766 — † 1833), od r. 1787 sloužil v kanceláři Potemkinově, později byl správcem kanceláře P. A. Zubova, jenž zjednal mu přístup do pokojů carevniných. Státním tajemníkem stal se r. 1795, ale po smrti Kateřiny vypovězen byl z Petrohradu a později vězněn v Petropavlovské pevnosti a v Schlüsselburku. Alexandr I. propustil ho na svobodu (1801). G. sepsal charakteristiku života Kateřiny II. a spis jeho vydal Pogodin s názvem *Zapiski o Jekatěrině Velikoj* (Moskva, 1847). Význam knihy spočívá v tom, že podává několik zajímavých dat ze soukromého života Kateřiny.

Grick [grik], pokrm z telecího drobu, oblíbený v Elsasku.

Grid, gridin (množ. čís. gridi), byl ve staroruském jazyku název člena nižší knížecí družiny. Někdy rozuměla se slovem g. (též gridba) družina celá. Výraz jest asi původu varjažského a bývá různě vykládán. J. K. Grot odvozuje slovo to od irského *grid*, dům, dvůr, a znamenalo by tedy g. tolik co dvorští lidé, dvořané. Karamzin vidí ve slově g. souvislost se švédským *gred*, meč, a byl by tedy g., gridin, jiný název za »mečník«, kteréž slovo vyskytuje se rovněž ve starých ruských pramenech a označuje také člena knížecí dvorské družiny. Výkladu tohoto drží se Sergějevič ve spise svém »Russkija juridičeskija drevnosti« (sv. I. 353) a pokládá názvy g i a mečniki za dvě různá pojmenování téhož druhu osob. Dle jiného výkladu pochází slovo g. od skandinavského *hird, hirdin*, a znamenalo by ochránce knížecí osoby. Ať již pokládáme ten či onen výklad za zdařilejší, význam jest vždy totožný. Označovalať se názvem g., gridba, nižší knížecí družina. Pro ni stavěli knížata zvláštní obydlí, jakýsi čeledník, který dle obyvatelů svých zván byl gridňa, gridnica. Od konce XII. stol. mizí výraz g. a objevuje se místo něho »dvor« jako pojmenování nižší družiny. *-dlc.*

Gridiron [-dajern], angl., rošt, žertovné označení severoamerické vlajky s jejími rovnoběžnými pruhy.

Grieben Hermann, básník něm. (* 1822 v Kozlině — † 1890 v Kolíně n. R.). Založil

r. 1853 ve Štětíně »Pommersche Zeitung« a stal se r. 1859 spoluredaktorem v »Kölnische Ztg.« Napsal politicko-literární studii *Dante Alighieri* (1865), několik dramat (polit. tragédii *Es ist zu spät* s pseud. Roderich, 1848, veselohru *Drei Monate nach Dato*, 1858 a j.) a řadu menších básnických sbírek (*Lieder eines Studenten*, 1843; *Liebfrauen*, 1855; *Constanter ac sincere!*, 1859; *Rheinische Wanderlieder*, 1869; *Zeitstimmen u. Lieder zu Schutz u. Trutz*, 1871 a j.), vydaných souborně pod tit. *Gesammelte Gedichte* (Heilbronn, 1864, 3 vyd.).

Grieg Edvard, hudební skladatel norský (* 1843 v Bergenu), syn konsulův. Hudební základy vštípila mu matka, výborná pianistka, skladatelské nadání poznal v něm Ole Bull, jenž přiměl rodiče, aby G-a poslali na lipskou konservatoř. Tam (1858—62) byli mu učiteli Hauptmann a Richter v harmonii a kontrapunktu, Rietz a Reinecke ve skladbě, Wenzel a Moscheles na klavíru; tam poprvé oválo jej romantické ovzduší Mendelssohna, Schumanna, Chopina. Ve studiích pokračoval r. 1863 v Kodani, kde vnikl do starší fase skandinavské hudby, s předáky jejími Hartmannem a Gadem v čele. Tento však nebyl jeho učitelem, jak často se čítá, ba rozdílné národní ideály obou nemohly ani vésti k vřelejšímu jich poměru. Stalť se s G-em zatím rozhodný obrat, určivší celou budoucí jeho dráhu: geniální skladatel Rikard Nordraak uvedl ho v bohatství norské národní písně, k poznání sama sebe, a oba zapřisáhše se »proti gadovskému, Mendelssohnem prosáklému, změkčilému skandinavismu, nadšeně dali se novou cestou, jíž norská škola se teď ubírá«. R. 1867 G. uchýlil se do Christianie, kde státního stipendia požívaje, rozvinul nerušeně tvorbu velmi činnou a založil hudební spolek, jejž řídil do r. 1880. R. 1865 a 1870 navštívil Itálii; na druhé cestě seznámil se v Římě s Lisztem a poměr jejich odtud byl velice vřelý. Zájem ciziny G. probudil sobě houslovou sonatou z F-dur op. 8., po níž každý nový výtvor značil postup na vítězné dráze. Nemálo šířil pochopení svých skladeb koncerty, hlavně v Německu a zvláště v Lipsku, v nichž účinkoval jako pianista nebo dirigent. Půdu k pařížským koncertům (1889) upravil mu Oscar Comettant seancemi o skandinavské hudbě. V Londýně G. vystoupil se svou chotí, pěvkyní, r. 1888—89 v koncertech filharmonických, populárních a j. G. je svérázná umělecká individualita, velký básník a oslňující malíř nálad. Jsa Nor celou duší, přilnul k národnímu směru a obrodil jej geniální svou, v melancholii kotvící vlohou a plnou opravdovostí. Nejraději zpívá krásu rodné země, radosti a žaly, jimiž jásá a teskní její lid, dumy a tance jeho. Rozezvučí tóny, v nichž slunnost měkkého jihu kapriciosně tiskne si ruce s chmurami tvrdého severu, ten dvojaký rys nordické povahy, slučující se na společné basi mystického nazírání, odkud plyne i onen ze slz usmívající se humor, vlastní tolika výtvorům G-ovým. Hlavním přízvukem jeho melodiky, harmoniky a rhytmiky jest národní ráz: dává nápěvům svěžest, samorostlé kouzlo (charakteristický krok se sedmého na pátý stupeň), harmonii smělost a novost (chromatické postupy, časté prodlevy a progresse, zvláště o malou terci; ovšem i souběžné kvinty, příčky a jiné tvrdosti), pohybu různotvárnost, nezadávající nijak kontrastům prudce se střídajících nálad. Forma G-ova je ušlechtilá, jasná, spíše nahozená nežli propracovaná, dle potřeby volná, do očí bije záliba ve formách drobnějších. V dosti četné řadě jeho děl není výtvoru jalového: G. volí raději býti tvrdým, bizarrním, výstředním, nežli mělkým a všedním. Jmenujeme z klavírních na 2 ruce: *Čtyři skladby* op. 1.; *Poetické obrazy* op. 3.; *Humoresky* op. 6.; *Sonata* z E-moll op. 7.; *Lyrické skladby* op. 12., 38., 43., 47.; *25 norských tanců a popěvků* op. 17.; *Ze života lidu* op. 19.; *Ballada* op. 24.; *Lístky do památníku* op 28.; *Improvisata na 2 norské písně*; na 4 ruce: *Fantasie* op. 11.; *Symfonické kusy* op. 15.; *Norské tance* op. 35.; *Valčíková capriccia* op. 37.; z vokálních: písně op. 2., 10., 44 *Griegovo album I.-VI.*; *Před fortnou klášterní*, pro solo, ženský sbor a orkestr op. 20.; *Poznání země*, pro baryton, mužský sbor a orkestr op. 31.; *Zbloudilý*, pro baryton a orkestr op. 32.; *Olav Trygvason*, pro sola, smíšený sbor a orkestr op. 50.; *Album mužských sborů* op. 30.; z komorních: sonaty houslové z G-dur a C-moll (op. 13. a 45.); violoncellová z A-moll op. 36.; smyčcový kvartet z G-moll op. 27.; z orkestrálních: *Elegické melodie* op. 34.; *Z doby Hollbergovy* (suita) op. 40., pro smyč. orchestr; *Sigurd Jorsalfar* op. 22., *Peer Gynt* op. 23. pro velký orchestr; melodram *Bergliot* op. 42. — U nás přičinil se o pochopení G-a hlavně Jos. B. Förster, jenž v 11. sv. Chválových »Rozprav hudebních« podal vřele a pronikavě psanou studii jeho díla. *-q.*

Grien viz Baldung Hans.

z **Grienthalu** Wolfgang (* 1500) byl po 34 léta radou králů Ferdinanda I. a Maximiliána II. i měl vynikající účastenství ve věcech českého mincovnictví a hornictví, najmě jachymovského. *Faa.*

Griepenkerl: **1)** G. Wolfgang Robert, básník německý (* 1810 — † 1868), byl prof. německé řeči a literatury na kadetní škole v Brunšviku. R. 1847 vzdal se úřadu toho a byl odtud výhradně literárně činným. Zemřel v Brunšviku v poměrech nuzných. Svými pracemi *Ritter Berlioz in Braunschweig* (1843) a *Die Oper d. Gegenwart* (1847) chtěl působiti k reformě umění hudebního. Více proslul však spisem *Der Kunstgenius d. deutschen Litteratur im letzten Jhdt* (1846) a dramaty mohutné koncepce *Maxmilian Robespierre* (Brémy, 1851) a *Die Girondisten* (t., 1852). Jiné jeho dramatické práce jsou: *Ideal u. Welt* (Výmar, 1855); *Auf d. hohen Rast* (Freiberg, 1860); *Auf St. Helena* (Hamb., 1862).

2) G. Christian, hist. malíř něm. (* 1839 v Oldenburku), žák akad. vídeňské a Rahlův. První větší obraz jeho byl *Oidipos a Antigona*; na to účastnil se provádění Rahlových fresek ve zbrojním museu a v některých palácích vídeňských a s Bitterlichem prováděl Rahlovy

komposice na stropě hlediště nové opery a oponu pro tragickou operu. Po smrti Rahlově samostatně maloval nástropní obrazy ve víd. palácích Ephrusském, Epsteinském a Kleinově a v zámku Hörnsteinu, načež následovaly malby ve gmundské ville velkovévodkyně toskánské a v Simonově ville v Hietzingu (*Svatba Adonida a Afrodity*). V oldenburském Augusteu jest od něho řada obrazů olejových z r. 1878, jako: *Venus Urania s genii pravdy a fantasie, Báj o Prometheovi, allegorické postavy výtvarných umění* a vynikající umělci všech dob. Současně prováděl G. nástěnné enkaustické obrazy v zasedacím sále athénské akademie věd a později malby v sále panské sněmovny vídeňské (1882–83). Maloval také mnoho podobizen R. 1875 jmenován byl professorem víd. akademie malířské a jest ředitelem atelieru pro histor. komposici. V uměleckých kruzích znám jest již jen svou přísnou učitelskou methodou a suchou korrektností linie. Pro allegorickou dekoraci projevil dosti značný talent a i barva jeho svědčí nejvíce tomuto genru; za to z historické komposice jeho prozírá všude naučená šablona a konstrukce téměř geometrická. *J-k.*

Gries: 1) G., ves v Tyrolsku, okr. hejtm bolzanském, s 873, jako obec s 3213 obyv. (1890). Leží 273 *m* n. m. na již. úpatí Guntschnaberku v poloze pěkně chráněné. Talferbach dělí jej od Bolzana, 2 *km* k záp. vzdáleného. Má got. farní kostel, klášter benediktinův s krásným kostelem, 2 školy a telegr. stanici. Pro velmi příjemné podnebí (v. Bolzano) jest vyhledáván od osob postižených neduhy plicními. Mimo to jest G. zařízen pro terénní léčení dle systému prof. Oertela. Několik hotelů a pensionátů a ročně ok. 1500 hostů. Saisona počíná v září. Srv. Folwarczny, Der klimatische Kurort G. b. Bozen (ve Vierteljahrschrift für Klimatologie, 1876); Amthor, Bozen, G. u. Umgebung (Gera, 1884, 3. vyd.); Navrátil, G. als klimatischer Winterkurort (Vídeň, 1885, 2. vyd.); Höffinger, Gries-Bozen als klimatischer Terrainkurort u. Touristenstation (Vídeň, 1894). — **2)** G. am Brenner, ves v Tyrolsku, okr. hejtm. inšpruckém, s 348, jako obec s 763 obyv. (1890). Jest důležita pouze jako stanice železnice brennerské.

Gries Joh. Dietrich, spis. něm. (* 1775 v Hamburce — † 1842 t.), opustiv dráhu obchodnickou, studoval práva v Jeně, ve kteréž době přispíval do Schillerova »Musenalmanachu« a Wielandova »Merkuru«. Dosáhnuv roku 1800 hodnosti doktorské, žil střídavě v Jeně, Heidelberce a v Štutgartě; r. 1837 přesídlil trvale do Hamburku. G. náleží k nejlepším něm. překladatelům. Přeložil Tassův »Osvobozený Jerusalem« (Berlín, 1800, 14. vydání); Ariostova »Zuř. Rolanda« (Lips., 1851, 4. vyd.); Calderonovy div. hry (Berlín, 1865, 3. vyd.); Bojardova »Zamilovaného Rolanda« (Štut., 1835 až 1839). Mimo to uveřejnil *Gedichte u. poet. Übersetzungen* (t., 1829, 2 sv.).

Griesbach, ves v Čechách, hejt. Falknov, okr. Loket, fara Tatrovice, pš. Chodov; 18 d., 79 obyv. n. (1890), mlýn.

Griesbach Johann Jakob, bibl. kritik něm. (* 1745 v Butzbachu — † 1812 v Jeně). Podniknuv r. 1769—70 studijní cestu po záp. Evropě, byl v Halle docentem (1771) a mimoř. professorem (1773), pak řádným prof. theologie v Jeně. Věnoval se hlavně kritice textu novozákonního, v níž získal si nehynoucí zásluhu svou *Synopsis Evangeliorum* (Halle, 1774—75, 2 sv., 4. vyd.) a *Novum Testamentum* (t., 1775 až 1777, 2 sv., 3. vyd.). K oběma těmto hlavním pracím řadí se *Symbolae criticae ad supplendas et corrigendas varias lectiones N. T.* (t., 1785—93, 2 sv.); *Commentarius criticus in textum graecum N. T.* (Jena, 1798—1811, 2 sv.) a posmrtná *Opuscula academica* (t., 1824—25, 2 sv.). *Dk.*

Griesbeck z Griesbachu viz Gryspek z Grispachu.

Griesel August Franz Wenzel, spis. něm. (* 1783 v Praze — † 1825 t.). Studoval filosofii, byl od r. 1811—14 knihkupcem, pak odhadcem knih. R. 1824 redigoval s Gerlem časopis »Der Kranz«. Vydal německý výbor českých pohádek a pověstí *Märchen- u. Sagenbuch der Böhmen* (1821) a kromě toho napsal román *Angiolina* (1807), dramata *Alb. Dürer* (1820) a *Monaldeschi* (1821), popis Prahy *Gemälde von Prag* (1823) a četné básně a j. do časopisů.

Griesinger: 1) G. Karl Theod., spisov. něm. (* 1809 v Kirnbachu — 1884 ve Štutgartě). Pro účast v revolučním hnutí r. 1848 a pro vydávání demokratického listu »Volkswehr« byl po dvě léta držán ve vyšetřovací vazbě, načež žil v Americe a od r. 1857 ve Štutgartě. Ze spisů jeho vynikají: *Würtemberg. Nach seiner Vergangenheit u. Gegenwart in Land u. Leuten gezeichnet* (Štutg., 1866); *Das Damenregiment an den verschied. Höfen Europas in den zwei letztvergangenen Jahrh.* (t., 1867—68, 2 sv., 3. vyd. 1870—72); *Illustr. Geschichte der Deutschen* (t., 1872, 4 sv.); *Die Maitressenwirtschaft in Deutschland im XVII. u. XVIII. Jahrh.* (t., 1874); G-*s sämtliche belletr. Schriften* (t., 1843—44, 6 sv.).

2) G. Wilhelm, lékař něm. (* 1817 ve Štutgartě — † 1868 v Berlíně), studoval v Curichu a v Tubinkách, praktikoval ve Friedrichshafenu a pak v ústavě pro choromyslné ve Winnenthalu, habilitoval se r. 1843 v Tubinkách a r. 1849 povolán za ředitele polikliniky v Kielu, vzdal se však pro politické události tohoto místa a přijal ředitelství lékařské školy, jakož i místo osobního lékaře egyptského místokrále v Kahiře. R. 1854 stal se ředitelem lékařské kliniky v Tubinkách, přešel odtud r. 1860 do Curichu a r. 1865 do Berlína jako profes. a ředitel psychiatrické kliniky a oddělení pro nemoci nervové v nemocnici Charité. Hlavní zásluhy získal si o reorganisaci v ústavech pro choromyslné, zaváděje zejména anglický způsob (*no restraint*) v ošetřování chovanců. Napsal: *Pathologie und Therapie der psychischen Krankheiten* (Štutg., 1845, 5. vyd. Berl., 1892), ve které roztřídil choroby duševní na základě vskutku vědeckém; *Infectionskrankheiten* (ve Virchowově »Handbuch der spec. Pathologie

u. Ther., 2. vyd. Erlanky, 1864) a četné články, jež byly po jeho smrti sebrány v *Gesammelte Abhandlungen* (Berlín, 1870, 2 sv.). Mimo to založil a vydával »Archiv für Psychiatrie u. Nervenkrankheiten«.

Griespek z Griespachu viz Gryspek z Grispachu.

Griffenfeld Peder, pův. Schumacher, státník dánský (* 1635 v Kodani — † 1699 v Throndhjemu). Po smrti otcově dostal se do domu svého příbuzného, själlandského biskupa Jesp. Brochmanda, kdež poznal jeho velké schopnosti král Frederik III., jenž ho poslal do ciziny studovat theologii, filologii a polit. vědy. Navrátiv se domů, vstoupil do služeb kancléře Pedera Reedtze. R. 1663 jmenován G. ředitelem knihovny a král. archivářem a svěřeno mu spracování nového říšského zákona »Kongeloven«. Za Kristiána V. postupoval rychle v hodnostech, povýšen do šlechtického stavu s příjmením G., stal se tajným radou, stát. kancléřem, rytířem sloního řádu, hrabětem hrabství Jarlsbergu a předsedou nejvyššího dvoru. R. 1674 povýšen něm. císařem na říšského hraběte. Hrdostí, samostatným vystupováním, odmítnutím sňatku s dcerou vévody z Augustenborgu a nadržováním Švédsku a Francii popudil proti sobě šlechtu i krále, odsouzen k smrti, avšak na popravišti změněn mu trest v doživotní žalář, a byl pak vězněn v Kodani, Munkholmu a Throndhjemu, až r. 1698 dostal milost. Měl velké zásluhy o vlast, o zvelebení financí, obchodu a průmyslu a upevnění samostatnosti říše. Viz Chr. H. Brasch, G. kjaerlighed til Ch. A. de la Trémouille (Kodaň, 1885); Pal. Müller, G's stig og falden (t., 1879); Vaupell, Rigskantsler Grev G. (t., 1880–82, 2 sv.). *HKa.*

Griffier Jan, holl. malíř krajin (* 1656 v Amsterdamu — † 1718 v Londýně), žák Roelanda a Roghmana, napodobitel Saftlevena, žil od r. 1667 v Londýně, bydle stále na své lodi na Temži. Na cestě do Rotterdamu loď se mu ztroskotala. Vychoval velkou řadu žáků a množství prací jeho nalézá se ve veřejných sbírkách v Drážďanech, Berlíně, Vídni, Louvru, Štokholmě, Petrohradě a j. Jeho syn Robert (1688—1750) byl rovněž malířem krajin. *J-k.*

Griffin, hl. město hrabství Spalding sev.-amer. státu Georgie, v uzlu několika železnic, má 4503 obyv. (1890), stř. školu (college) a rozsáhlý obchod s bavlnou.

Griffith William, botanik angl. (* 1810 v Hamu — † 1845 na Malace), byl lékařem v armádě indické a na četných cestách po Indii nashromáždil bohaté sbírky rostlin, z nichž část uložena v král. herbáři v Kewu. Cenné jeho soustavné práce, hlavně o rostlinách indických, uveřejněny po jeho smrti: *On Azolla and Salvinia* (Kalkutta, 1845, 6 tab.); *Icones plantarum asiaticarum* (t., 1847—51, 3 sv. s 359 tab.); *Palms of British East India* (t., 1850).

Griffithova běl (také zinkolithová běl, zinkolith, lithofon) jest bílá barva povstalá sražením sirníku barnatého chloridem zinečnatým a bílou skalicí. Povstalý síran barnatý se smísí se sirníkem zinečnatým a směs se slisuje, vysuší, žíhá a konečně rozemele. Barva tato jest dobrou a trvalou barvou krycí. *Vcl.*

Griffon [-fõn] viz Noh.

G. slove též francouzský ohař (myslivecký pes, koroptvář), hrubosrstý, v lovu vytrvalý a obratný.

Griffonage [-onáž] franc., hrubý a zběžný náčrtek, škrabanice, čmáranice, kliky háky; i přenesené o špatném a bezcenném spisu.

Griffoneur [-nér], griffonier [-nje], mazal, břídil, pisálek.

Griffonis (franc.), náčrtek pérem, pérokresba, pak i druh rytin na způsob kresby pérem.

Griffonovati, z franc., zhruba a zběžně nakresliti neb načrtnouti, odtud přenesené o práci povrchní: namazati, načmárati.

Griffth, botan. skratek = Griffith.

Grifswalda viz Greifswalde.

Grifo neb Gripho, poboční syn Karla Martella, povstal po smrti otcově proti oběma bratřím Karlomanovi a Pipinovi, byl však poražen a vězněn až do odstoupení Karlomanova r. 747. Téhož roku uprchl do Bavor, kde zvolen byl za poručníka nezletilého Tassila II. Po roce byl od Pipina znova poražen, zajat, ale přijat na milost a obdržel Le Mans a 12 hrabství ve správu. Nespokojen tímto údělem vzbudil v Aquitanii povstání, které bylo potlačeno. G. na útěku do Italie byl zabit.

Grifos, u Řeků vlastně rybářská síť, potom přenesené hádanka. G. jest významem podobno slovu »ainigma« a v době starší nečinil se, jak se zdá, podstatný rozdíl mezi oběma pojmy. Ale později označoval g. hádanku spletitější a vtipně tak nastrojenou, že rozluštění její vymáhalo jakéhosi důmyslu. O povaze g-tu poučuje nás zvláště obšírně Athénaios (X. p. 448), u něhož také zachoval se dosti značný počet g-fů. Za příklad budiž uveden g. Klearchův: Muž, jenž nebyl muž, uzřel ptáka, jenž nebyl pták, seděti na dřevě, jež nebylo dřevo, a usmrtil jej kamenem, jenž nebyl kámen; t. j. kleštěnec uviděl netopýra seděti na keři rostliny narthéx zvané (byla to vysoká rostlina okoličnatá, ferula, rostoucí v jižní Evropě) a usmrtil jej pemzou. G-fy byly zábavou, zvláště o symposiích oblíbenou. Proto obírali se mnozí skládáním hádanek, jako prý již Kleobulos, počítaný k sedmi mudrcům, a dcera jeho Kleobulina. V době pozdější zabývala se básnická tvorba g-fy ještě více a i filosofové nepokládali za nedůstojno, obraceti k nim svou pozornost. Klearchos Solský na př. sbíral hádanky a vydal prý spis o g-fech. Kdo rozřešil správně g., obdržel cenou dle úmluvy věnce, stužky, koláče a polibky; kdo však neuhodl, musil vypiti určitou míru vína, později nesmíšeného nebo slanou vodou zředěného. — U Římanů opíraly se hádanky úplně o řeckou literaturu; ze IV. nebo V. stol. pochází sbírka hádanek, přičítaná jakémusi Symphosiovi. Srv. Becker-Göll, Charikles I, 163; II, 363; dále článek G. v Paulyho Realencyklop. d. klass. Altertumswiss. *Cfe.*

Grignan [griňān], kant. město ve franc. dep. Drôme, arrond. montélimarském, poblíž říčky Lezu, s 1657 obyv. Zámek z doby renaissance, r. 1795 částečně pobořený, s obrazárnou a s četnými památkami na paní de Sévigné, jež zde žila a jejíž hrob se nalézá v kostele z XII.—XVI. stol.; na hlav. náměstí její bronzová socha. Daří se zde hledané lanýže a kvete chov bource morušového (roku 1887 z kantonu 50.149 *kg* závitů).

Grignon [griňōn], proslulý a v románech franc. často uváděný restaurant pařížský z doby červencové dynastie.

Grigoletti Michel Angelo, hist. malíř ital. (* 1807 v Pordenoně — † 1870 v Benátkách). Studoval na akademii benátské a napodobil kolorit tamějších starých mistrů. Maloval: *Marie s dítětem*; *Archanděl Michael*; *Sv. rodina*; *Franc. Foscari dává uvězniti svého syna* (mus. ve Vídni); *Francesca Rimini*; *Ztracený syn*; *Nanebevstoupení P. Marie* (1846) a jiné. *J-k.*

Grigorij (rus.), Řehoř.

Grigorij, jméno mnohých bohoslovců a círk. spisovatelů pravoslavné církve. Důležitější jsou:

1) G., diakon novgorodský, napsal v l. 1056 až 1057 evangelium pro novgorodského posadníka Ostromira. Viz Ostromirovo evangelium.

2) G., mnich kijevský († kol. 1120). Jak Filaret se domnívá, sestavil bohoslužbu k sv. Vladimíru a Feodosiovi.

3) G., kněz bulharský, pokládá se za překladatele kroniky Jana Malaly, kterou doplnil přídavky ze Star. zákona a j. pramenů. Práce jeho byla pramenem pro letopisce ruské již v XII. stol. Srv. Obolenskij, Predislovije k Perejaslavskoj lětopisi (Moskva, 1851).

4) G., archimandrita peresopický, přeložil z bulharštiny do ruštiny evangelium (1556 až 1561).

5) G. Dmitrijevič, kněz šargorodský, sestavil r. 1660 spis na způsob encyklopaedie pro lid s názvem *Biblěja malaja 3 raznych knig*. Rukopis chová se v Trojicko-Sergijevském klášteře.

6) G. Postnikov, od r. 1855 byl metropolitou petrohradským a novgorodským, známý spisem, čelícím proti staroobrjadcům *Istinno drevňaja i istinno pravoslavnaja Christova cerkov*. Mimo to napsal *Děň svjatoj žizni* a dva díly kázání.

7) G., metropolita ruščucký (* kol. 1830), vzdělal se v řecké duch. škole na ostr. Chalku a nějakou dobu vyučoval v řeckých školách. V řecko-bulharském církevním boji měl vynikající účastenství a články své uveřejňoval v bulh. listech s pseudonymem Němcov. Od r. 1888 jest předsedou synodu.

Grigorjev: 1) G. Petr Grigorjevič, herec a dramatik ruský († 1854), vzdělav se v petrohradské škole dramatické, byl členem Alexandrinského divadla a vynikal hlavně v úlohách kupců a mužiků. Jeho přísloví, slovní hříčky a obraty nabyly velkého rozšíření v kupecké třídě a car Mikuláš osobně dal mu svolení k jeho improvisacím. Z jeho frašek a vaudevillů jsou nejznámější: *Filatka i Miroška soperniki* (1833); *Provincialjnyj aktër* (1836); *Kupečeskaja poljka* (1845); *Choroš Petěrburg da druzja odolěli* (1847); *Druzeskaja lotěreja* (1844).

2) G. Petr Ivanovič, herec a dramatik ruský (* 1806 — † 1871), ukončiv dramatickou školu petrohradskou, stal se zde učitelem a kolem 50 let byl členem Alexandrinského divadla. Vynikal v úlohách vojáků a prostých mužů z lidu. Sepsal asi 70 vaudevillů, z nichž většina vyšla souborně (Petrohrad, 1869—72) a z nichž některé měly svého času veliký úspěch (*Andrej Stěpanovič Buka*; *Makar Aleksějevič Gubkin*; *Komedija s ďaďuškoj*; *Doč rus. aktëra* a j.) a dosud udržely se na repertoiru.

3) G. Vasilij Vasiljevič, orientalista a publicista ruský (* 1816 — † 1881), ukončiv odborná studia na universitě petrohradské, stal se professorem vých. jazyků v Oděsse, později sloužil v departementě pro duchovní záležitosti, v létech 50. byl vůdcem pohraničné expedice v orenburském kraji a od r. 1862 přednášel dějiny východu na petrohradské universitě. Již jako student vydal spis *Istorija mongolov* (Petrohrad, 1834). Později uveřejnil řadu cenných statí z dějin a poměrů středoasijských národů; zvláštní zmínky zasluhuje hlavně pojednání *O kufičeskich monětach VIII., IX., X. i otčasti VII. i XI. v., nachodimych v Rossiji i pribaltijskich stranach, kak istočnikě dlja drevnějšej otěčestvennoj istoriji* (»Zapiski« histor.-archaeol. společnosti v Oděsse). Některé z těchto statí vydal ve sborníku *Rossija i Azija* (Petrohrad, 1876). Z ostatních vědeckých prací jeho jsou nejdůležitější: *Kabulistan i Kafiristan* (1867); *Vostočnyj Turkestan* (1869 a 1873); *O skifskom narodě sakach* (1871); *O pochodach Aleksandra Velikago v Zapadnyj Turkestan* (Žurn. Min. Nar. Prosvěščenija 1881). Jako publicista stál blízko k učení Slavjanofilů, redigoval »Žurnal« ministerstva vnitřních záležitostí, později »Sěvernoje Obozrěnije« a v l. 1869—70 byl hlavním redaktorem časop. »Pravitěljstvennyj Věstnik«. Jeho stati o rusko-asijských poměrech docházely zvláštní pozornosti v Anglii a byly též překládány na angl. jazyk. Stati jeho o T. N. Granovském (»Rus. Běsěda« 1856) vzbudily odpor Kavelinův, proti němuž vystoupil dalšími články *Oznaceniji narodnosti* a *O vospitaniji v duchě narodnosti* (»Molva«, 1857). Srv. N. J. Veselovskij, V. V. Grigorjev po pismam i trudam (Petrohrad, 1887).

4) G Apollon Aleksandrovič, kritik ruský (* 1822 v Moskvě — † 1864 v Petrohradě), nabyv pečlivého vychování, vzdělal se na právnické fakultě v Moskvě a do r. 1847 sloužil v senátě v Petrohradě. Již v té době byl spolupracovníkem časop. »Otěčestvennyja Zapiski« a uveřejňoval v listech básně, jež pak vydal souborně r. 1846. Později překládal hojně ze Shakespeara, Byrona, Molièra a j. Přesídliv se do Moskvy, stal se r. 1850 spolupracovníkem »Moskviťanina« a stanul v čele

literárního kroužku, jehož členy byli hlavně Ostrovskij, Pisemskij, Almazov, Pečerskij (Meljnikov) a Potěchin. R. 1861 vstoupil do redakce časop. »Vremja« (bratří Dostojevských) a když tento byl zastaven (1863) a na místo něho založen list »Epocha« (1864), stal se hlavním kritikem tohoto listu. V těchto časopisech soustřeďovala se hlavní jeho činnost, ačkoliv v různých obdobích byl též spolupracovníkem časopisů »Rus. Besěda«, »Rus. Slovo«, »Rus. Věstnik« a j. G., pokládaje se za žáka Schellingova, stavěl umění nade všecky obory lidské činnosti a přiděloval mu vůdčí úlohu v rozvoji lidstva. Ideál lidské duše zůstává vždy a všude nezměněný, ale v čisté a všeobecné podobě nemůže se vtěliti ani býti poznán. Proto jest nám dostupna jen určitá pravda, jejíž výrazem jest umění, postihující projevy jednoho a téhož ideálu v různých formách historických epoch a národností. Kritiku svou G. sám nazývá »organickou«, na rozdíl od historické kritiky Bělinského, jenž pokládá umění za výsledek života, ale nikoli za výraz ideálů, kterými řídí se život, jakož i na rozdíl od kritiky aesthetické, nemající nic společného se životem. Každé pravé umělecké dílo jest organickým plodem vnitřního duševního světa umělcova, jenž jest živelním ohlasem organických sil a tvoří neuvědoměle, bezděčně, jako sama příroda. Z toho plyne, že umění jest národní, neboť zakládá se hlavně ve tvoření typů čili obrazů, představujících určitý, organicky zaokrouhlený sklad duševního života, majícího ráz určité národnosti. Účelem pravé kritiky jest určovati, objasňovati tento typický, národní výraz ideálů v umění. Ale na tom není dosti. Umění, jakožto vtělení ideálů života v typických jejich projevech národních, musí nejen pronikati do hloubky národního života, vyhledávati v něm podstatné zjevy, ale i smiřovati nás se životem. Nejvyšším jeho cílem jest všestranné, objektivně nestranné a přátelské zobrazení života, k jakému povznesli se geniální umělci — Shakespeare, Goethe, Puškin. Pokládaje uměleckou tvorbu za bezděčný výron organických, duševních sil, G. sám nevzal si práci rozvrhnouti své stati, promysliti je předem, systemisovati své názory. Proto ve formálním ohledu jsou povrchní, sloh jeho je těžkopádný, nejasný, a následkem toho jeho duchaplné dedukce nenalézaly u širšího obecenstva porozumění, ačkoliv přátelé literatury velmi si ho vážili. Spisy jeho vydal N. N. Strachov (Petrohrad, 1866). *Šnk.*

5) G. Aleksandr Vasiljevič, cestovatel ruský (* 1848), studoval v Petrohradě na technice, kde potom přednášel anatomii a fysiologii rostlin. R. 1876 provázel prof. Wagnera na cestě k Bílému moři, načež r. 1879 vyslán byl na parníku »Nordenskiöld« přispět A. E. Nordenskiöldovi, jehož »Vega« byla zamrzla poblíž úžiny Beringovy. U ostrova Jeso uvázl G. na mělčině a užil času zde stráveného ke studiu Ainů, načež se vrátil r. 1880 s bohatými sbírkami do Evropy. R. 1881 účastnil se zeměpisného sjezdu v Benátkách, kdež upravil ruské oddělení výstavy. R. 1882 stal se tajemníkem zeměpisné společnosti petrohradské, již zastupoval r. 1889 na zeměpisném sjezdu pařížském. Ještě před tím vykonal r. 1886 výpravu na ostrovy Solovecké v Bílém moři a r. 1887 na Novou Zemlji. Krásné sbírky své věnoval petrohradské akademii a zeměpisné společnosti. Jeho práce, týkající se hlavně sev. Evropy a Asie, uveřejněny jsou v časopisu zeměpisné společnosti petrohradské.

Grigorovič: 1) G. Ivan Ivanovič, církevní spisovatel a archaeolog ruský (* 1792, † 1852), vzdělal se v duchovní akademii petrohradské a byl knězem při carském dvoře. Hlavní jeho spisy jsou: *Běloruсskij archiv drevnich gramot* (Moskva, 1824); *Istoričeskija svěděnija o žizni sv. Mitrofana* (Petrohrad, 1832); *Perepiska pap s ros. gosudarjami v XVI. věkě* (t., 1834); *Sobranije sočiněnij Georgija Konisskago* (t., 1835); *Sočiněnija duchovnago soděržanija* (tam., 1862). Mimo to redigoval »Akty istoričeskije« (4 díly) a »Akty otnosjaščijesja do istoriji zap. Rossiji« (4 d.).

2) G. Viktor Ivanovič, filolog a cestovatel slovanský, jeden ze zakladatelův slavistiky na Rusi (* 30. dub. 1815 ve vsi Antonovce v jelisavetgradském újezdě chersonské gubernie — † 19. pros. 1876 v Jelisavetgradu). Matka jeho, rodilá Šelechovská, byla Polka; otec, Rus z černigovské gubernie, byl ispravníkem (administrativním úředníkem). G. studoval u mnichů basilianů v Umani a na universitě v Charkově. Dle přání otcova měl pak v Petrohradě vstoupiti do státní služby, než on dle vlastního přání studoval klassickou filologii v Derptě r. 1834—38 a již 1839 poslán na universitu do Kazaně s úkolem přednášet řeckou filologii, ale připravit se ku kathedře slavistiky, jejíž zřízení tehdá projektováno. První práce jeho nalezly příznivého posouzení u Vostokova a jiných. V l. 1844—47 vykonal cestu po zemích slovanských. První ze slavistů se odvážil do vnitra Turecka. Za velikých překážek se strany nevědomých mnichův prohlédl archivy a knihovny klášterův Athonských, bez povolení turecké vlády projel Makedonii ze Solunu přes Bitol do Ochridu a odtud přes Veles do Sěru, shledávaje hlavně památky po slovanských apoštolích a jejich učedlnících, navštívil Rylský klášter a přes Sofii, Plovdiv a Trnovo po celoročním pobytu v Turecku přijel do Valachie. Na té cestě shromáždil i velikou sbírku rukopisů. Popis jeho cesty (*Očerk putěšestvija po Evropejskoj Turcii*), vydaný v Kazani r. 1848, podruhé v Moskvě r. 1877, při veškeré stručnosti obsahuje přebohatý materiál literárněhistorický, archaeologický a národopisný. Dále procestoval Valachii, Chorvátsko, Dalmacii, delší čas pobyl v Praze (české články jeho: *Svědectví o slovanských apoštolích v Ochridě*, ČČM., 1848, o bulh. školách ve »Květech«) a přes Prusko se navrátil do vlasti. Byl pak professorem slavistiky na universitě v Kazani r. 1847—1864 (kromě doby r. 1849—50, kde Bodjanský z politických příčin přesazen do Kazaně a G. na jeho místo do Moskvy) a na nově založené universitě v Oděsse r. 1864—76; na pensi se

uchýlil do Jelisavetgradu, ale tam brzo zemřel. Velikých prací, jaké se od něho očekávaly, nepodnikl pod vlivem nepříznivých okolností let padesátých, ba i vydávání sebraných rukopisných památek přenechával Šafaříkovi, Sreznёvskému a Jagićovi. Sepsal však celou řadu menších pojednání o staroslovanském písemnictví, o apoštolích slov., o sv. Klimentu ochridském, o hlaholici, o listinách cařihrad. patriarchátu, o dějinách Srbska v XIV. a XV. stol. (*Ob otnošenijach Serbii k sosědnim gosudarstvam*, Kazaň, 1859), o bulh. historii X. st., o archaeologii jižní Rusi a Krimu (hlavně: *Zapiska antikvara o pojezdkě na Kalku i Kalmius, v Korsunskuju zemlju* atd., Oděssa, 1874), o našem Komenském (1871) atd. Všechny tyto práce, plné důležitých zpráv z málo známých rukopisův a cenných poznámek o nesnadných otázkách, svědčící o veliké zečtelosti, zasluhovaly by souborného vydání. G. byl jeden z prvních byzantologů na Rusi. Osobně byl muž skromný a originální, nakloněný k mysticismu, ale při tom nadšený idealista. Rukopisné sbírky jeho nalézají se v knihovně oděsské university a v Rumjancovském museu v Moskvě (A. Viktorov, Sobranie rukopisej V. J. G-a, Moskva, 1879; V. N. Močulského popis rukopisů G-ových v Oděsse v Letopisu tamn. hist.-fil. spolku r. 1889—1890). Z pozůstalosti vydána i čtení jeho universitní: *Obzor slav. literatur* ve »Filol. Zapiskách« a zvláště ve Voroněži r. 1880 a *Slavjanskija narěčija* v »Rus. filol. Věstníku« a v zvl. výtisku ve Varšavě, 1884. Životopisné zprávy: Sreznёvský o Bodjanském, G-ovi a Preisovi (1878) ve Sborníku petrohr. akad.; Th. Uspenský, Vospominanija o V. J. G-ě (Oděssa, 1890); Kočubinský v »Slav. Obozrěniji« 1892, III sv. 11 a 12. R. 1892 postaven G-ovi pomník v Jelisavetgradě. Podobizna ve »Světozoru« r. 1877. *KJk.*

3) G. Dmitrij Vasiljevič, spis. ruský (* 1822 v Simbirsku), ztrativ záhy otce, vychován byl v duchu francouzském pod vlivem matky, dcery royalisty de Varmonta, jenž zahynul pod guillotinou. Jako chlapec osmiletý dán byl do franc. pensionátu v Moskvě a později na inženýrskou školu v Petrohradě, kde byl spolužákem Dostojevského, Totlebena a a Radeckého. Nemaje však náklonnosti k mathematickým vědám, zabýval se hlavně kreslením, a když byl potrestán karcerem, že z roztržitosti opomenul pozdraviti velkoknížete Michajila Pavloviče, matka polekaná touto přísností, svolila, aby G. přestoupil na uměleckou akademii, kde setrval dvě léta. Na literární dráhu uvedla ho známost s Pljušarem a Někrasovem (1841) a prvními pracemi jeho byly překlady pro sborníky Pljušarovy, články a povídky do časopisu »Litěraturnaja Gazeta« (*Těatraljnaja kareta*, *Sobačka*) a pro sborníky Někrasova (*Štuka polotna*, *Petěrburgskije šarmanščiki*) Sblíživ se s kroužkem bratří Beketových, zachvácen byl touhou napsati něco vážného a záhy vystoupil se svými povídkami *Děrevňa* (»Otěčestv. Zapiski«, 1846) a *Anton Goremyka* (»Sovremennik«, 1847), jimiž okamžitě dobyl si zvučného literárního jména. Potom následovala řada menších povídek ze života petrohradského, jako *Suslikov* (1848), *Svistulkin*, *Sosědka*, *Škola gostěprijimstva*, dále romány *Proseločnyja dorogi* (1852), *Rybaki* (t. r.), *Pereselency* (1855), *Dva generala* (1864) a cestopis *Korabl Retvizan*, popis cesty kolem světa, kterou G. podnikl v l. 1858—59. Od let šedesátých přestává býti literárně činným a soustřeďuje svoji činnost ve společnosti pro podporu umění, nejprve jako její spoluzakladatel a pak jako tajemník. Zde získal si hlavní zásluhu o zřízení kreslířské školy a pozoruhodného uměleckého musea, jsa zároveň povolaným rádcem a podporovatelem mladých talentů. Uspořádav sbírky musea (1883), G. opět vstoupil do popředí literárního ruchu s novou řadou povídek, z nichž zasluhují zmínky hlavně *Gutaperčevyj maljčik* a *Akrobaty blagotvoritěljnosti*. Neméně jsou zajímavy jeho *Vospominanija* (1893). Literární význam G-e soustřeďuje se v prvních dvou větších povídkách: jeho *Děrevňa* a *Anton Goremyka* jsou historickým pomníkem své doby. G. první uvedl ruské slovesné umění v těsný a truchlivý svět ruského sedláka. Jako Fedotov v malířství první jal se zobrazovati prostý život ruského lidu a stal se zakladatelem ruského genru, tak G. v slovesném umění neštítil se líčiti vrstvy lidové nevolnictvím ujařmené a předstihl takto Turgeněva, jehož »Lovcovy Zápisky« (1852) pokládány byly rovněž za protest proti nevolnictví. G. nedostihuje Turgeněva v ohledu uměleckém, ani v prohloubení psychologickém, ale za to líčí jasněji a bezprostředněji hrůzy nevolnictví. Před ním ruská literatura sestupovala jen ku drobnému měšťanstvu a chudému úřednictvu, kdežto G. poprvé celou povídku zasvětil životu obyčejného lidu, neobestřeného poetickými pověrami a legendami jako u Gogola (»Večera na chutorě bliz Dikaňki«), ani žertovného a směšného jako u Dala. Těmito pracemi G. okamžitě dostihl vrcholu své tvorby. Ostatní práce jeho ze života lidu (»Rybaki«, »Pereselency«) vynikají též pozoruhodnou mluvou, vzácnou zaokrouhleností umělecké formy, krásnými popisy přírody, ale poněkud trpí rozvláčností a melodramatismem, připomínajícím franc. školu romantickou. Z jeho petrohradských povídek, v nichž líčí hlavně šviháky a lidi tlačící se do vyšší společnosti, vynikají »Akrobaty blagotv.« jako typický obraz filanthropie honící se za karriérou. Souborné spisy G-ovy vydány byly r. 1859, 1872 a 1890, 10 d. Do češtiny byly přeloženy »Nebožák Antonín« (Lumír, 1860, přel. E. Vávra), »Kaučukový hoch« (Národní Listy, 1884, přel. A. Šlechtová) a několik menších povídek. V Národním divadle sehráno bylo spracování jeho povídky od Kazanceva »Škola pohostinství«. Podobiznu jeho přinesla »Zlatá Praha« roku 1894. *Šnk.*

4) G. Nikolaj Ivanovič, spis. rus., syn G-e 1) (* 1835 — † 1889), vzdělav se na universitě petrohradské, byl správcem archivu a knihovny synodální. Vydal: *Obzor pravoslavnych monastyrej v Rossiji so vremeni uveděnija*

štatov po duchovnomu vědomstvu do 1862 g. a petrohradskou akademií vyznamenaný spis *Kancler graf A. I. Bezborodko v svjazi s sobytijami jego vremeni* (Petroh., 1880). Mimo to redigoval synodou vydávané dílo »Sobranije mněnij i otzyvov mosk. mitrop. Filareta«.

Grijalva [-ichal-]: **1)** Juan de G., plavec špan., jejž vyslal r. 1518 Velasquez, guvernér na Kubě, ohledat pobřeží mexické. G. přistál v Jukatanu 4. bř. 1518, objevil řeku Tabasko, jíž Španělé přezvali G., prozkoumal část zálivu a prohlásil kraj ten pod jménem Nové Hispanie za majetek Karla V. Nezanechal zde však posádky a vrátil se 15. listop. 1518 na Kubu Cesta tato byla přípravou k dobytí Mexika, jež provedl Cortez. G., jenž byl též guvernérem Trinidadu, byl později v Nikaragui zabit od domorodců. Denník jeho jukatanské cesty vydal Icazbalceta v *Coleccion de documentos para la historia de Mexico* (Mexiko, 1858, sv. 1.). Do franc. přeložil jej Ternaux Compans.

2) Hernando de G, příbuzný před., provázel Corteza do Mexika a prozkoumal r. 1533 pobřeží jeho. R. 1536 účastnil se objevení Kalifornie. Vyslán byv do Peru na pomoc Pizzarovi. zmizel beze stopy.

Grikové, národ jihoafrický, usedlý na dvou místech Kapska při stoku řeky Oraňské a Hartriveru. Dělí se v Západní a Východní G-ky. Vznikli promíšením Hollanďanův s Hottentoty, Banty i otroky přivezenými z vých. ostrovů afrických a odlišili se od příbuzných Namů a Koraanů i jazykem; mluví nyní hollandštinou silně pomíšenou živly cizími. Původní sídla jejich rozkládala se sev.-vých. od Kapského města na Roggeveldu; odtud vytlačeni byli evropskými osadníky do stepnatých krajin při stoku Oraně a Hart-riveru, kdež však také mnoho boerů mezi nimi se usazovalo. Když pak r. 1868 nalezeny při dolním Vaalu první diamanty, hrnulo se do území G-ků takové množství démantokopů, že pohlavar jeho Waterboer, obávaje se, aby země své nebyl pozbaven násilím, dobrovolně se podrobil Angličanům a žádal za připojení svého území ke Kapsku. To stalo se r. 1881, když již r. 1876 nároky Jihoafrické republiky odbyty byly peněžitou náhradou 90.000 lib. sterl. Druhá část G-ků měla původní sídla svá ve dnešním státě Oraňském, odtud však před boery r. 1852 vystěhovala se pod Adamem Kokem na území anglické v tehdejší Kafrarii; ale i z tohoto území jednotlivé části zabrány od Angličanů a roku 1876 celá země spojena s Kapskem. Území Západních G-ků (*Griqualand West*) rozkládá se od Oraně po 27° 40′ j. š. a mezi 22° 30′ až 25° 30′ v. d. a zaujímá 39.358 *km²* s 82.115 obyv. (1891), z nichž bylo 29.469 bělochů, 36.436 Bantů, 17.210 Hottentotů. Hospodářsky má význam jenom pro chov dobytka a něco orby v údolích Oraně, Hartriveru a Moderriveru, za to však nerostné bohatství, zejména démantů, je znamenité (slavné kopaniny u Kimberleye a Barkly-West) a poskytlo r. 1893 výnos 65,000.000 lib. sterl. Politicky dělí se v divise Hay, Herbert, Kimberley a Barkly-West. Hl. městem jest Kimberley. — Území Východních G-ků (*Griqualand East*) rozkládá se na východ. svahu pohoří Kathlambského mezi Basutskem, Natalem, Pondskem a Tembujskem a zaujímá 19.668 *km²* se 152.609 obyv. (1891), 4114 bělochů, 144.621 Bantů, hlavně Kafrů, 3874 Hottentotů. Úrodná půda v údolích horských podporuje velice rozvoj orby, ale dosud chov dobytka zůstává hlavním zaměstnáním obyvatelstva, tak že r. 1875 počítáno tam 111.197 kusů hovězího dobytka, 12.603 koně, 89.672 ovce, 67.159 koz a 4858 vepřů. Také nerostné bohatství je značné a zejména uhlí se počíná těžiti. Mezi domorodci působí několik angl. missií. Hl. městem jest Kokstad s 2059 obyv.

Grillade [grijád], franc., pečení na rožni do světlohněda, pečeně taková sama (maso vařené nebo pečené, obalené v másle, vejci a nastrouhané housce a na rošti pečené), roštěná. Slova g. užívá se i o spalování vláken při appretuře tkanin bavlněných, jakož i pro pražení rud (griller).

Grillandajo viz Ghirlandajo.

Grillendorf viz Sorčeves

Grillowitz, vsi na Moravě: **1)** Gross-G. viz Křídlovice (Velké). — **2)** Klein-G. viz Křídlůvky.

Grillparzer Franz, dramatik německý (* 15. ledna 1791 ve Vídni — † 21. led. 1872 t.), studoval práva a r. 1813 nastoupil dráhu úřednickou ve správě finanční, r. 1824 stal se dvor. koncipistou a r. 1833 řed. archivu, roku 1856 byl pensionován a jmenován dvorním radou. Napsav řadu mladistvých pokusův (*Blanca von Castilien*), dočkal se provozování svého dramatu *Die Ahnfrau*, které pro dlouhou dobu k nemalé jeho mrzutosti vykázalo mu v liter. dějinách místo mezi básníky osudových dramat (Müllner a Werner, nad něž tak vysoce vyniká), ač v žádném z pozdějších dramat svých nepracoval již s módním effektem vlivů nadpřirozených. Jeho druhé drama byla *Sappho* (1818), v níž poprvé se zabýval konfliktem muže postaveného mezi ženu vynikající, podivuhodnou a dívku prostomilou, pak vůbec postavením vynikající ženy. R. 1821 napsal drama *Ein Traum ein Leben*, v němž je obdivuhodna jemně odpozorovaná psychologie snu. Mladík puzený z domu klamným obrazem slávy poučen je snem, že štěstím je pouze klid vnitřní. Quietistická filosofie tato převládá i v trilogii *Das goldene Vlies* (1821), jež se skládá z dramat *Der Gastfreund*, *Die Argonauten* a *Medea*. Vlivem Hormayrovým, který vyzýval rakouské básníky, aby spracovávali látky z dějin domácích, vznikl po dlouhých studiích, zvláště kroniky Otakarovy (Horneckovy), *König Ottokars Glück und Ende* (1825), drama dynastické, jehož vlastním hrdinou jest Rudolf Habsburský. Ne tak postava Otakarova, jako celkový názor na českou národnost, nepovznášející se nad povrchní názor Vídeňáků, vzbudil v Čechách velikou nevoli, které ani nejmírnější lidé (jako na př. hrabě Kašpar Sternberk) nebyli prosti. Na cestě, kterou G. podnikl násl. roku, zajel též do Prahy

a ujišťuje v denníku a dopisech, že na této cestě Čechy vlastně teprve poznal. Zabýval se tenkráte četnými látkami z českých dějin (Drahomíř, Jaromír), čerpanými z Hájkovy kroniky, ale z těch jen Libuši později spracoval. Drama *Ein treuer Diener seines Herrn* (1828), z dějin uherských vzaté, slaví oddanost poddaného, vzbudilo však nelibost nejvyšších kruhů pro postavu hýřivého prince a G. po tomto neúspěchu ochabl značně v pracích pro divadlo. Vyléval hořké pocity své v málo vtipných epigrammech, konal zajímavé studie o špan. divadle a napsal po nepatrném textu operním *Melusina* krásnou tragédii *Des Meeres und der Liebe Wellen* (Hero a Leander, 1831) a veselohru *Weh dem, der lügt*, jež parodovala poněkud Halmova »Sohn der Wildnis« drastickým vylíčením skutečných germanských barbarů, ale jemností svou nezamlouvala se Vídeňanům, kteří ji vypískali. Tato nevděčnost zahnala básníka na dobro s jeviště, tak že za živa nevystoupil již se žádným dramatem. Napsal po nepatrné povídce *Das Kloster bei Sendomir* významnou novellu *Der arme Spielmann* (1848) a teprve v jeho pozůstalosti objevila se dramata: *Libussa* (1. jed. tištěno 1840), jedna z nejdůmyslnějších tragédií, založená co do látky na Brentanově »Gründung Prags« a řešící opět poměr mezi mužem a vynikající ženou; dále *Ein Bruderzwist im Hause Habsburg* (spor mezi Rudolfem II. a Matiášem), konečně *Die Jüdin von Toledo* dle špan. pramene a zlomek *Esther*. Básník se více a více uzavíral v sama sebe a ani delší cesta na jih ho neosvěžila; nemálo k tomu přispěl neutěšený jeho poměr ke Kat. Fröhlichové, s níž byl zasnouben, nemohl se však odhodlati k ženitbě, až žili konečně jako přátelé vedle sebe. — G. byl z nečetných básníků, kteří tvoří s plnou bezprostředností z bohatého nadání svého, ač konal hluboké a důležité studie o umění, jež složil většinou v zápiskách a aforismech. Nyní uznává se všeobecně, že patří k největším dramatikům německým. Co do smýšlení byl josefinský rakouský centralista a odpůrce národnostní idee, která dle jeho názoru vedla ku ztrátě kultury a k zvířeckosti; v dobách revoluce volal k Radeckému, že v jeho táboře je Rakousko. Sebraná díla G-ova vydal poprvé Laube r. 1872; teprve 4. vyd., obstarané A. Sauerem r. 1891, obsahuje i zlomky a mladistvé jeho pokusy. Velké biografie Sauerovy nevyšel dosud ani 1. sv. Literatura o G-ovi je dosti značná, od r. 1891 existuje G-ova společnost ve Vídni, která vydává G.-Jahrbuch. Do češtiny přeložil »Pramáti« A. Špot (1824), »Sapfo« Penížek. *Ks.*

Grimaldi, jméno mocné rodiny, jež od X. stol. panovala v Monaku a důležitou úlohu hrála v dějinách republiky Janovské, zároveň s Fieschy a j. se přidržujíc Guelfů. Původ svůj odvozovali od Grimoalda, syna Pipina Heristalského. Jeden z nich vypudil prý roku 920 Saracény z Monaka i dostal město to od císaře Oty I. v léno. Jisto jest, že Guido G. Monako držel za císaře Oty II. r. 980. Karel II. G. pomáhal králi franc. Filipovi VI. proti Flanďanům a Angličanům i byl r. 1346 v bitvě u Crécy smrtelně raněn. Honorius II. G. dal se r. 1641 v Peronně pod ochranu francouzskou, a když Španělové G-dům zabavili zboží jejich v Milánsku a Neapolsku, propůjčil jim Ludvík XIV. v náhradu vévodství Valentinois. G. monačtí vymřeli po meči r. 1731. Poslední z nich, Antonio, postoupil svému zeti Jakubovi Františkovi Leonardovi z Goyon-Matignonu r. 1715 vévodství Valentinois, a zeť ten, přijav jméno G., nastoupil po tchánovi též i v Monaku. Z G-dů, kteří nebyli pány monackými, nejznámější jsou: **1)** Antonio G., admirál janovský. Bojoval statečně proti Kataloňanům, avšak byl konečně r. 1353 od nich a spojenců jejich Benátčanů poražen u Loiery, načež republika janovská se musila dáti pod ochranu arcibiskupa milánského Jana Viscontia. — **2)** Giovanni G., admirál vévody milánského Filipa Marie. Porazil r. 1431 loďstvo benátské, jemuž velel Niccolo Trevisani, na řece Padu, a to před očima slavného generála Carmagnoly, jenž ku podpoře loďstva benátského stál na břehu s vojskem. — **3)** Domenico G., kardinál a arcibiskup avignonský, byl svého času nejvyšším dozorcem nad koráby papežskými a vyznamenal se v bitvě u Lepanta r. 1571. V diécési avignonské pronásledoval horlivě kacíře. Poslední mužský člen G-dů janovských, Luigi G. de la Pietra, zemřel v Janově r. 1834. *Šra.*

Grimaldi: 1) G. Giovanni Francesco, zvaný il Bolognese, ital. malíř krajin (* 1606 v Bologni — † 1680 v Římě), hlavní zástupce bolognské školy krajinářské v XVII. stol. Původně zabýval se malbou figurální a vzory jeho byli A. Carracci a Tizian. V paláci kardinála Mazarina a v královském paláci v Paříži maloval r. 1648 nástěnné fresky krajinářské (nyní v Nár. bibliotéce). V Římě jsou od něho fresky v galerii Borghese a v paláci na Quirinálu. Mimo to nalézají se četná jeho díla v soukromých galeriích anglických a 3 obrazy v Louvru. Radiroval též 57 velmi duchaplných listů se stafáží ze života současného nebo biblického. *J-k.*

2) G. Francesco Maria, fysik a astronom (* 1618 v Bologni — † 1663 t.). Ve 14 létech vstoupil do řádu jesuitského a věnoval se zprvu krásným uměním, později studiím mathematickým a astronomickým. V díle Riccioliho »Novum Almagestum« podal mapu měsíce s pojmenováními, kteráž byla pozdějšími astronomy přijata. Vynalezl a popsal poprvé ohyb světla (*diffractio*), čímž připravil půdu undulační theorii Newtonově. Po jeho smrti uveřejnil Riccioli jeho výzkumy v díle *Physico Mathesis de lumine, coloribus et iride aliisque adnexis, libri duo.*

3) G. Bernardino, státník ital. (* 1841 v Catanzaru), přednášel od r. 1863 v Neapoli státní právo, vydal výklady k neapolským zákonům a jal se, vrátiv se z delší cesty po cizině, provozovati advokacii. R. 1876 byl zvolen do sněmovny, kde přistoupil k levici, stal se r. 1878 vrchním sekretářem v ministerstvě

veřejných prací prvního Cairoliova kabinetu a v čci 1879 ministrem financí druhého jeho kabinetu. Odstoupil však hned v prosinci, když svým výkladem o nepříznivém stavu financí, dle něhož odstraniti daně z mouky a moučných výrobků bylo lze jen zavedením nových daní, popudil své kollegy na levici. R. 1884 svěřeny mu v kabinetě Depretisově orba, obchod a průmysl, r. 1887 zase finance po Maglianim, načež v březnu 1889 znovu odstoupil. Týž odbor řídil od pros. 1890 do února 1891 v kabinetě Crispiově. Roku 1892 přijal v ministerstvé Giolittiově portefeuille pokladního úřadu a zatímní správu financí, jež v květnu 1893 postoupil Gagliardovi. Téhož roku v listopadu složil s Giolittim svůj úřad.

Grimaldia Raddi, grímaldka, dle fysika Grimaldiho († 1663 v Bologni) pojmenovaný rod mechů jatrovkovitých (*Musci hepatici*), řádu porostnicovitých (*Marchantiaceae*), jehož pelatky nakupeny jsou ku konci chřástových laloků v podobě bradavičnatého terče. Zárodečníky jsou na zpodní straně stopkatých, polokulatých, po kraji krátce 2—4laločných, 3—4plodých terčů. Plody vězí v pouzdrech zvonkovitých, bezobalných. Výtrusy velké, hranaté a poličkaté jsou promíchané mrštníky, z pravidla 4vláknými. Laloky chřástu jsou úzké, bradavičnaté, po kraji, zvláště ku konci, dlouhými šupinami (listeny) označené a v čerstvém stavu příjemně kořenně páchnoucí. Roste druhem **G.** *barbifrons* Bisch., g. šupinatá, v mírném pásmu Evropy, v sev. Africe a na ostrovech Antilských; u nás zejména na silurských travnatých stráních okolí pražského, velmi pořídku. *Děd.*

Grimani, jméno šlechtické rodiny benátské: **1) G.** Antonio, jsa admirálem, poražen byl od Turků v bitvě u Sapienzy r. 1499. Za trest byl poslán do vyhnanství, avšak povolán za krátko zpět a zvolen dožetem (1521—23). **2) G.** Marino, dože (1595—1605), zkrotil loupeživé Uskoky. — **3) G.** Pietro, dože (1741 až 1752). Za války o dědictví rakouské choval se neutrálně. Za něho zřízeno místo patriarchátu aquilejského dvoje arcibiskupství: benátské v Udine a rakouské v Gorici. *Šra.*

Grimasa, z franc. *grimace*, jež zdá se býti původu německého, úmyslné a nepřirozené kroucení tváře, posunek, pošklebek, škaredění se s vedlejším pojmem kyselosti a nelibosti. Přenesené značí g. tolik jako přetvářka, strojenost, pokrytectví.

Grimm: 1) G. Frédéric Melchior, spisovatel franc. (1723 v Řezně — † 1807 v Gothě), jsa synem luther. pastora, studoval na univ. v Lipsku, kde v 18. roce složil tragédii otištěnou r. 1743 v Gottschedově »Něm. divadle« a hranou později s úspěchem ve Štrasburce a Frankfurtě. R. 1748 doprovázel nejmladšího syna hraběte Schomberga do Paříže, kde stav se tajemníkem hrab. Friesena, proniknul záhy přirozeným vtipem a duchem svým v nejlepších kruzích společenských; vstoupil také v důvěrné styky k Diderotovi, Rousseauovi, Helvétiovi, d'Alembertovi, paní d'Epinay a j., uveřejňoval své práce v »Mercuru« a upozornil na sebe i širší kruhy účastí ve sporech mezi hudbou franc. a italskou sžíravými brošurami *Petit Prophète de Boehmischbroda* (1753) a *Lettre sur la musique française* (1753), kde hájil hudbu italskou. R. 1755 po smrti hrab. Friesena stal se tajemníkem vév. Orléanského a v tomto úřadě následoval maršála d'Estrées do Vestfálska za výpravy proti Bedřichovi (1757). V době té rostoucí důvěrnost mezi ním a paní d'Epinay způsobila mu nepřátelství Rousseauovo, jenž se mu pomstil později ve svých »Confessions«. V l. 1759—61 zastával vyslanectví Frankfurtu v Paříži, sinekuru, jež mu vynášela 24.000 liber ročně. Zatím neobyčejně vzrostly jeho styky s vladaři evropskými, jimž dopisoval o literatuře; mezi jinými náleželi v jeho kruh vévodkyně saskogothská Karolina, lantkraběnka hesská, Kateřina ruská, Bedřich II. pruský a Stanislav August polský. Chtěl hráti diplomatickou úlohu a r. 1769 podniknul velikou cestu po Německu. Stal se pak vyslaneckým radou vévody gothského. Roku 1771 provázel prince Karla hesského do Anglie; r. 1772 jmenován baronem sv. říše Německé a r. 1773 odejel s Diderotem do Ruska, kde jmenován členem cís. akademie věd a i jinak zahrnut přízní Kateřininou. R. 1774 vrátiv se nemocen do Paříže, přepustil svoji »Correspondenci« Meisterovi. Odtud pravidelně dopisoval si s Kateřinou, r. 1775 jmenován ministrem vév. saskogothského; r. 1775 až 1776 cestoval po Italii s mladými hrab. Romancovými, r. 1777 přibyl přes Německo do Petrohradu, kde jmenován státním radou s ročními 2000 rublů, r. 1777—81 sídlil v Paříži, kam se vrátil přes Finsko, Štokholm a Berlín, a r. 1787 cestoval po Švýcařích a Německu. Úspěchy revoluce jej poděsily; r. 1792 opustil na dobro Francii a usadil se v Gothě, žije ze štědrosti Kateřininy, která jej r. 1796 jmenovala ministrem svým v Hamburce. Ztrativ pak jedno oko a neschopen k úřadu diplomatickému, vrátil se do Gothy, kde roztrpčen a klesly na duchu zemřel. — **G.** byl předním kulturním vládcem své doby. Více než jiní přispěl k rozšíření kulturního a literárního vlivu franc. v osvícené Evropě. I jeho význam diplomatický byl značný; zejména na Kateřinu ruskou měl mohutný vliv. Pro potomstvo vrcholí však význam jeho v literární kritice. Zde je předchůdcem moderního pojímání úkolu kritického, jak praví E. Scherer: »Je skutečným předchůdcem kritiky, jak se dnes pojímá, té, která se nespokojuje pouhým rozborem a citacemi z díla, ale která soudí, motivuje své odhady, diskutuje doktriny, navazuje na knihy úvahy, k nimž dávají podnět, a činí často z článku dílo původní«. Jako kritik objeven byl světu teprve po smrti, neboť jeho *Correspondance littéraire* byla korrespondencí tajnou. Z části vydána byla teprve Salguesem (Paříž, 1812—14, 2 sv.), znova o 15 sv. (tam., 1829—31); r. 1829 vyšla *Correspondance inédite*. Konečné vydání opatřil Tourneux (tam., 1877—82, 6 sv., 8°), doplniv je cennou tabulkou methodickou a analytickou. Korrespondenci jeho s Kateřinou II. vydal pro ruskou

dějepiseckou společnost Grot (1878 a násl.). Cousin d'Avallon uveřejnil r. 1813 v Paříži »Grimmiana«. Pro ostrost svých kritik nenáviděn byl G. soudobým spisovatelstvem, jež mu »bílý tyran« přezdívalo. Srv. Meister, Le baron de G. (Paříž, 1808); Sainte-Beuve, Causeries du lundi, VII; týž, Études sur G. (1854); E. Scherer, Melchior G. (1885); R. Mahrenholtz v 82. sv. Herrigova »Archiv f. d. Stud. der neueren Sprachen«. *Šld.*

2) G. Jakob (1785—1863) a Wilhelm (1786—1859), zakladatelé germanistiky, narodili se v Hanavě a konali studia v Kasselu a na univ. marburské, kde zvláště Savigny měl vliv na Jakuba a povolal ho r. 1805 do Paříže, aby mu opisoval rukopisy. Francouzskou okkupací přišel Jakub o skrovné místo, které živilo celou rodinu, ale r. 1809 byl doporučen za bibliotékáře králi Jerômeovi. Později byl přidělen jako legační rada hesský vojsku táhnoucímu do Francie. Při vídeňském kongressu přiučil se slovanským jazykům, zvláště češtině. Vilém stal se zatím bibliotékářem v Kasselu a roku 1816 také Jakub přijal místo při knihovně. R. 1829 byli povoláni na universitu do Gotink, kde působili do roku 1837. Tehdáž protestovali proti zrušení ústavy králem hannoverským a byli proto s 5 jinými professory zbaveni úřadů svých. Žili v stísněných poměrech opět v Kasselu, až r. 1840 povoláni jsou do Berlína na akademii, kde pak žili do své smrti. — Vědecká činnost bratří proudí z romantiky německé, která v kruhu heidelberském povzbudila práci o poznání minulosti národa. Tak vznikla první větší práce Jakubova *Über altdeutschen Meistergesang* (1811) a Vilémova *Über die Entstehung der altdeutschen Poesie* (1809) a první společná práce jejich, nejkrásnější dar lidstvu poskytnutý: *Kinder- und Hausmärchen* (1812), jež rozmnoženy později na 3 svazky; poprvé byly tu pohádky vypravovány tak, jak je bylo slyšeti mezi lidem. Méně působily *Deutsche Sagen* (1816 až 1818), obsahující pověsti lokální a historické dle pramenů. Společně také vydali *Altdänische Heldenlieder, Balladen und Märchen* (1811, překlad známých Kaempeviser); *Hildebrandslied* (1812); *Der arme Heinrich* (1815); a *Lieder der alten Edda* (1815) s krásným prosaickým překladem a časopis *Altdeutsche Wälder* (1813—16) s hojnými materiály. Epochu v činnosti Jakubově a v celé vědě filologické činí *Deutsche Grammatik* (1. díl 1819), první historická mluvnice germanská, neboť to rozuměl G. slovem »deutsch«. První díl obsahoval hlavně tvarosloví a teprve ve 2. vydání jeho (1822) přidána nauka »o písmenech« t. j. hláskosloví a postavena na první místo. Zde se vyskytá již také zákon o změnách hláskových (*Lautverschiebung*), od Angličanů *Grimms law* zvaný; 2. a 3. díl mluvnice, obsahující kmenosloví, vyšly r. 1826 a 1831, 4. s první části větosloví (věta jednoduchá) r. 1837. Dále dílo nedospělo. Vilém zatím napsal důležitý spis *Über deutsche Runen* (1821) a sebral četné doklady k vlastní pověsti německé v *Deutsche Heldensage* (1829). Jakub vydal pak důležitá díla *Deutsche Rechtsalterthümer* (1828) a *Deutsche Mythologie* (1835). Vydání básně *Reinhard Fuchs* (1834) stanovilo pochybenou theorii o lidové báji zvířecí. Důležita byla též Vilémova vydání Freidankovy »Bescheidenheit« (1834) a Rudolfa z Emsu »Goldene Schmiede« (1840). V době po propuštění z Gotink zavázali se bratří k vydání velkého slovníka novoněmeckého *Deutsches Wörterbuch*, jehož malou jen část sami vypracovali. Pochybena byla poslední práce Jakubova *Geschichte der deutschen Sprache* (1848). — V bratřích Grimmech nadšená láska k věci, fantasie, básnické nadání spojily se s velikou svědomitostí a pílí ohromnou, aby vykonaly díla, která tvoří základ veškeré germanské filologie, třeba že výsledky jejich badání jsou většinou překonány. I na jazykozpyt srovnavací, na filologii románskou i slovanskou měla jejich mluvnice veliký vliv, čímž posledním ovšem jen splaceno působení Dobrovského na G-y. Životopis Jakuba G-a napsal W. Scherer, velmi četné korrespondence bratří jsou vydány zvláště a v časopisech. Drobnější články obou sebrány v *Kleinere Schriften* (Berlín, 1867—90 a 1881 až 1887). *Ks.*

3) G. Ludwig Emil, malíř něm., bratr před. (* 1790 ve Steinavě — † 1863 v Kasselu), studoval v Mnichově a byl žákem ryjce Karla Heesa. Účastnil se válek r. 1813—14, načež cestoval po Italii a r. 1832 jmenován professorem v Kasselu. Maloval: *Madonna se spícím dítětem a svatými*, *Smrt sv. Alžběty*, *Selské děvče hesské ve svátečním oděvu* a mnoho podobizen, též svou vlastní. Radiroval také značný počet listů, jako: *Sv. Alžběta přijímá večeři Páně*, *Strážný anděl*, *Hrob Albrechta Dürera* a pod. *J-k.*

4) G. Heinrich Gottfried, lékař něm. (* 1804 v Sargstedtu — † 1884 v Berlíně). V lékařství se vzdělal na vojenském ústavě Bedřicha Viléma v Berlíně, účastnil se pak vojenských tažení v polském povstání a v Nizozemí, r. 1851 stal se generálním štábním lékařem a pak osobním lékařem krále Viléma I. Hlavní jeho zásluhou je, že reorganisoval pruskou vojenskou službu zdravotní, podniknuv mnohé důkladné opravy, jež se v posledních pruských válkách dobře osvědčily a staly se základem vojenského zdravotního řádu (*Kriegssanitätsordnung*) z r. 1880.

5) August Theodor von **G.**, spisovatel něm. (* 1805 — † 1878 ve Wiesbadenu), studoval v Jeně filosofii a medicinu; roku 1827 odebrav se do Petrohradu, věnoval se vychovatelství. Jako společník mladého hrab. Nesselroda procestoval Německo, Francii a Italii, pak r. 1835 stav se studijním ředitelem v Petrohradě a učitelem velkoknížete Konstantina, provázel ho na cestách Ruskem, Asií, Řeckem a Alžírem. Roku 1847 byl povýšen do stavu šlechtického. Na to řídil vychování velkoknížete Mikuláše a Michala v l. 1847—52. Pobyv až do r. 1858 v Drážďanech, povolán byl opět k výchově dítek Alexandra II., jíž řídil až do r. 1860. Na to odstěhoval se do Německa. Sepsal: *Wanderungen nach Südosten* (Berlín,

1855—57); román *Die Fürstin der siebenten Werst* (2. vyd. Lipsko, 1861); *Alexandra Feodorowna, Kaiserin von Russland* (2. vyd. tam., 1866); *Vaterländische Erinnerungen und Betrachtungen über den Krieg v. 1870—1871* (Berlín, 1871).

6) G. Johann, c. k. vrchní horní rada a ředitel příbramské horní akademie, vynikající horník (* 1805 v Jáchymově — † 1874 v Březích), sloužil po odbytých studiích při rozličných dolech v Uhrách a Sedmihradsku, kde se zabýval nejvíce kutáním. Hlavní jeho práce je spis *Lagerstätten nutzbarer Mineralien*, obsahující souhrn všech vědomostí v oboru tomto, pak *Geognosie* pro školy hornické, kterou J. Krejčí do češtiny přeložil. Mimo to G. napsal mnoho odborných článkův do časopisu říšského geolog. ústavu, do hornických novin a ročnic rak. akademií, jichž redaktorem byl.

7) G. Karl Ludwig Willibald, prot theolog něm. (* 1807 — † 1891), professor theologie a tajný církevní rada v Jeně. Napsal: *Kommentar über d. Buch der Weisheit* (Lipsko, 1837); *Glaubwürdigkeit d. evangel. Geschichte* (Jena, 1845); *Institutio theologiae dogmaticae* (2. vyd. t., 1868); *Kurzgefasstes exegetisches Handbuch zu den Apokryphen des Alten Testaments* (Lipsko, 1851—60); *Lexicon graeco-latinum in libros Novi Testam.* (t., 1879); *Geschichte der lutherischen Bibelübersetzung* (Jena, 1883).

8) G. David Ivanovič, architekt ruský (* 1823 v Petrohradě), vzdělal se v uměl. akademii v Petrohradě, procestoval Gruzii, Armensko, Turecko a Řecko, kde zabýval se hlavně studiem církevních památek slohu byzantského. Plodem této cesty bylo dílo *Pamjatki christianskoj architěktury v Gruziji i Armeniji* (Petrohrad, 1866), mající velký význam pro dějiny rus. umění. Po svém návratě roku 1855 jmenován byl akademikem a r. 1860 professorem uměl. akademie petrohr. Dle jeho projektů, dílem též jeho vedením, vystavěny byly chrámy v Chersoně (na místě, kde byl pokřtěn svatý Vladimír), pravoslavný chrám v Tiflise, Genevě, Kodani, Kronštadtě, Getsemane u Jerusalema, velkoknížecí hrobka v pevnosti Petropavlovské a mn. j.

9) G. Julius Otto (* 1827 v Pernově v Livonsku), vystudovav filologii v Jurjevě, přešel r. 1851 na lipskou konservatoř, nalezl r. 1855 postavení v Gotinkách, kde založil zpěvácký spolek, r. 1860 jmenován ředitelem ceciliánského spolku v Münsteru a r. 1878 tamže král. ředitelem hudební akademie. Získal si dobrou pověst jako pianista a kapelník, rovněž jako skladatel, hlavně písněmi, sbory (»Na hudbu« s orchestrem), klavírními drobnostmi, sonatou pro housle (cello) s klavírem, symfonií z D-moll, zvláště pak dvěma dovednými smyčcovými suitami ve formě kanonu (op. 10. a 16.).

10) G. Hermann, spis. něm. (* 1828 v Kasselu). Studoval v Berlíně a v Bonnu práva, později filologii a historii a usadil se v Berlíně, kde se r. 1872 stal na universitě professorem dějin umění. Pokoušel se nejprve psáti dramata (*Armin*, 1851, *Demetrius*, 1854, s látkou Schillerovou), básně (*Traum und Erwachen*, 1854) a i novelly (*Novellen*, 1856, 2. vyd. 1862; ještě r. 1867 román z moderního života *Unüberwindliche Mächte*, 3 sv., 2. vyd. 1870). Jeho práce však, obestřené jakousi vlažnou ironií a vznešenou blaseovaností, trpěly nedostatkem vnitřního tepla a mocné životnosti, ač některé části jeho románu působí neodolatelnou hloubkou. Záhy se ukázalo, že jeho vlastní pole jest umělecká a literární kritika, ať v kratších essayích (*Essays*, 1859, 3. vyd. 1884, *Neue E.*, 1865, 2. vyd. 1874, *Zehn ausgewählte E. zur Einführung in das Studium der modernen Kunst*, 1871, 2. rozmn. vydání 1883, *Fünfzehn E., neue Folge*, 1875, 3. řada 1882, 4. řada 1890) nebo v důkladnějších a obšírnějších studiích, jako je především jeho hlavní dílo *Leben Michel-Angelos* (1860—63, 2 sv., 7. vyd. 1894), v němž oživuje celý kulturní obraz politických a společenských poměrů života umělcova, dále sbírka přednášek *Goethe* (1877, 2 sv., 5. vydání 1894; k tomu *Goethe in Italien*, 1867) a pozoruhodné homérské studie *Homers Ilias 1.—9. Gesang* (1890). Bystré, svérázné pojetí a úsudek pojí se v nich s barvitým, živým, ač někdy trochu zvláštním výrazem. G. vydal též s překladem a poznámkami Vasariova »Rafaela« (1872, 1. sv.), k čemuž se vztahuje jeho polemický spisek *Zur Abwehr gegen Herrn Prof. A. Springers Raphael-Studien* (1873). Časopis »Über Künstler u. Kunstwerke«, jejž založil r. 1865, dospěl jen ke 3. sv. (1867).

11) G. Oskar Andrejevič, ruský zoolog (* 1845), vystudoval na universitě petrohradské, byl konservatorem kabinetu zoologického a soukromým docentem zoologie na téže universitě, později profes. lesnické akademie, od r. 1885 jest zemědělským inspektorem carských statků, řídě práce směřující k povznesení chovu ryb. R. 1874 účastnil se výpravy aralo-kaspické, uskutečněné podnětem přírodovědecké společnosti petrohradské, a studoval zvířenu moře Kaspického. Zabýval se studiem hmyzu, zvláště vzhledem ku zemědělství, později studiem ryb a rybářství ruského. Z některých prací jeho uvádíme: *Nasěkomyja i jich značenije v seljskom chozjajstvě* (Petroh., 1874); *Kaspijskoje more i jego fauna* (»Trudy Aralo-Kaspijskoj ekspediciji«, 1876—77); *Astrachanskaja seledka* (1887). Od r. 1886 rediguje »Věstnik Rybopromyšlennosti«.

Grimma, okr. město v sas. hejt. lipském, v půvabné kotlině na l. bř. Muldy, při želez. tratích Lipsko-Dobelín (Döbeln)-Drážďany a Gluchov-Wurzen, s 8957 ob. (1890). Má 4 ev. kostely, mezi nimi ženský kostel z XIII. stol. a klášterní kostel z r. 1685, radnici z r. 1442, bývalý královský zámek (teď úřední budova), pomník padlých vojínů a Lutherův, krásné školní budovy, rozkošné promenády a letní parky, pročež jest oblíbeným letním sídlem. Jsou tu okresní úřady, okresní soud, hlavní berní úřad a superintendentura, dále proslulá zemská a knížecí škola (*Illustre Moldanum*), založená od kurfiršta Morice v bývalém augustiniánském klášteře, vysvěcená r. 1550,

umístěná od r. 1892 v nádherné nové budově. s alumnátem a knihovnou o 10.000 sv., reální škola s progymnasiem, 2 učitelské semináře a obchodní škola. Druhdy kvetlo v G-mě soukenictví a obchod dřevařský; dnes je zastoupen průmysl slevárnou, strojovnou, patentní cihelnou, um. mlýny, výrobou hladkých koží, koberců, kornoutů, dětských vozíků, náčiní vinopalnického, bělidlem na prádlo a přízi, tiskárnou lněných a vlněných látek, barvírnou a koželužstvím. Mimo to čilé zemědělství. Blíže G-my klášterní statek Nimbschen se zříceninami cisterciáckého kláštera z r. 1251, odkud prchla Lutherova choť Kateřina v. Bora, ves Döben se starým hradem, připomínaným již r. 1185, kde Albrecht Pyšný věznil svého otce Ottu Bohatého, a Golzermühle s um. mlýnem, strojovnou a továrnou na papír. — G., známá jako město již r. 1065, jest srbského původu. Bývala sídlem markrabí míšenských a kurfirštů saských. Od r. 1511—46 vyjednávali tu vyslanci obou linií saského domu o četných sporných věcech týkajících se hlavně mincí a dolování a učinili vyrovnání známé pode jménem *Grimmaischer Machtspruch*.

von **Grimmelshausen** Hans Jakob Christoffel, spis. něm. (* kol 1625 v Gelnhausen — † 1676), strávil své mládí v dobrodružném životě válečného tábora třicítileté války. Jako desítileté dítě byl r. 1635 odveden hesským vojskem, pobyl od r. 1636—1640 v Soestu a Lippstadtu mezi posádkami a sám byl vojínem až do r. 1646. Po nastalém míru přestoupil ke katolicismu a stál ve službách štrasburského biskupa Egona z Fürstenberka, od r. 1665 byl starostou v Renchenu v Badensku, kde též zemřel. Spisovatelsky byl činným od roku 1660, a to pod různými pseudonymy (Michael Rehulin von Sehmsdorf, German Schleifheim v. Sulsfort, Seigneur Messmahl a j.); pravé jeho jméno zjistil H. Kurz teprve r. 1837. Z četných románů G-ových vyniká jediný opravdovou hodnotou, jimž G. dokázal svou individuálnost a který platí za nejlepší román XVII. stol. Jest to *Der abenteuerliche Simplicissimus, Teutsch, d. h. d. Beschreibung des Lebens eines seltzamen Vaganten, genannt Melchior Sternfels von Fuchshaim* (1668), v němž ponejvíce vypravuje, co sám zažil jako vojín. Román ten jest pozoruhodná práce jednak z ohledů kulturně historických jako znamenitý obraz válečných a politických poměrů v době války třicítileté, jednak pro své přednosti technické, jimiž se odlišuje jako dílo samostatné od obvyklých tehda bezbarvých a škrobených tónů románových. Nová vydání uspořádali Keller (Štutgart, 1852—62), H. Kurz (Lipsko, 1863—64), J. Tittmann (t., 2. vydání 1877), přepracovali Bülov (t., 1836), Lauchhard (t., 1870), Meyer (Brémy, 1876). K témuž myšlénkovému okruhu jako Simplicissimus náležejí drobnější práce, zvané Simpliciánské, *Trutz Simplex oder die Landstörtzerin Courache* (1669); *Der seltsame Springinsfeld* (1670); *Das Wunderbarliche Vogelnest* (1672). Jiné práce G-ovy jsou: *Des vortrefflichen keuschen Josefs erbauliche Lebensbeschreibung* (Norimb., 1670), novella *Dietwald und Amelinde* (t., 1670); *Des durchlauchtigen Prinzen Proximi u. seiner ohnvergleichlichen Lympidä Liebesgeschichterzählung* (t., 1672) a spisy satir. rázu *Schwarz und weiss oder die satirische Pilgerin* (1666); *Der teutsche Michel* (1670); *Das Rathstübel Plutonis; Die verkehrte Welt* a j. Souborné vydání jeho spisů vyšlo v Norimberce r. 1683 až 1693, 3 díly. Simplicius a Simpliciánské spisy vydány od Kellera (Štutgart, 1852—62), Kurze (Lipsko, 1863—64), Tittmanna (t., 1877), Bobertaga (Štutgart, 1883).

Grimmia Erh, děrkavka, po J. Grimmovi, lékaři a botaniku v Gothě († 1821) pojmenovaný rod mechů listnatých, vrcholoplodých (*Musci foliosi, Acrocarpi*) z tribu *Grimmiaceae*, s čepičkou pravou nebo kápovitou, u zpodiny často natrhanou, hladkou neb vráskovanou, nikdy hluboce nasazenou. Tobolka ponořená nebo na delším kratším štětu vyniklá, přímá, z pravidla vejcovitá, s víčkem mělce vypouklým a kuželovitým, dlouze neb krátce zobanitým. Prsten často schází. Její obústí jest 1duché, 16zubé, zubů většinou se střední čarou, prostých, děrkovaných, nedělených nebo 2—4klaných, homolovitě sklimených. Stonky jsou přímé nebo vystoupavé, vidličnatě rozvětvené, a listy, ve více méně dlouhé bezbarvé žíly vybíhající, s pletivem uprostřed čepele buněk táhlých, stěn vyhlodaných. G. roste vůbec asi 40 druhy po celém světě skoro výhradně na lysých skalách a balvanech, řídčeji na jiném ústředí, jako mech vytrvalý z pravidla v trsech hustých a poduškovitých, zahnědlých, tmavozelených a od bezbarvých žil listů našedivělých. Dle povahy čepičky, obústí, délky štětu a j. dělí se G. v podrody: *Schistidium, Gasterogrimmia, Guembelia* a *Grimmia*. Z těch vůbec roste v Čechách asi 17 druhů, z nichž nejobecnější jest G. *apocarpa, pulvinata, contorta, commutata* a mimo jiné na silurských skalách dosti hojná G. *leucophaea*. *Děd.*

Grimming, osamocený štýrský vrch Dachsteinských Alp, 2351 *m*; přístup od Klachavy.

Grimminger Adolf, sochař, tenorista a básník něm. (* 1827 ve Štutgartě). V l. 1845 až 1848 navštěvoval uměleckou školu štutgartskou, chtěje býti sochařem, ale maje pěkný tenor, vycvičil se v Mnichově ve zpěvu a vystoupil tam r. 1853 s úspěchem na dvorním divadle. Byl ihned engažován do Mannheimu, rok na to od Ed. Devrienta do Karlsruhe, kde se vycvičil zejména v klassické a Wagnerově opeře, r. 1857 dostal se do Hannoveru, r. 1858 do Vídně, r. 1860 k něm. opeře rotterdamské, načež se r. 1869 trvale usadil ve Štutgartě. Vydal 2 sbírky básní ve švábském nářečí *Mei' Derhoim* (1868, 5. vyd. 1888) a *Lug'-ins-Land* (1873) a mimo to básně *Sprossen u. Bluthen* (1893). Jako sochař vystavoval i později četné portraitní medaillony.

Grimoald: 1) G., vévoda langobardský, zapudil r. 662 krále Pertariho a Godiberta a pak sám kraloval až do r. 671. — **2)** G., syn Pipina staršího, v l. 642-656 majordomus krále Sigiberta v Neustrii, byl od Chlodvíka II. po-

praven, protože chtěl korunu královskou získati svému synu.

Grimod de la Reynière [grimò d'la rénjér] Alexandre Balthasard Laurent, spisovatel a proslulý gastronom franc. (* 1758 v Paříži — † 1837 ve Villiers-sur-Orge). Jsa synem generálního nájemce, věnoval se nějaký čas advokacii a stal se brzy pověstným svými fraškovitými výstřednostmi, zejména bláznovskými »filosofickými snídaněmi«, navštěvovanými většinou současných veselých literátů a umělců. Musil se pro své pohoršlivé kousky i z Paříže vzdáliti, cestoval po Švýcarsku, Provenci a Německu a provozoval pak z nedostatku výživy mimo jiné též kupectví. V době revoluce vydával divadelní časopis »Censeur dramatique« (1797—98) s ostrými kritikami předních herců. Nejznámější jeho díla jsou: vtipný *Almanach des gourmands* (1803—12, 8 sv.) a *Manuel des Amphitryons* (1808) s návody ku krájení masa, vzorné tabule a slušné chování. Z ostatních uvádíme ještě: *Réflexions philosophiques sur le plaisir* (1783); *Peu de choses, idées sur Molière, Racine, Crébillon, Piron etc.* (1788); *Moins que rien, suite de Peu de chose* (1793); *L'alambic littéraire* (1803).

Grimsby viz Great-G.

Grimsel, důležitý průsmyk mezi Alpami Bernskými a skupinou Dammskou ve Švýcarsku. Vede z údolí Hasli (Berner Oberland) do horního Valisu a tvoří tak přechod mezi úvodím Aary a Rhônu. Nejvyšší jeho bod leží 2165 *m* n. m. Zde nalézá se Mrtvé jezero (*Todtensee*), malé, hluboké jezírko, jež bývá po 9 měsíců kryto ledem. Silnice r. 1894 dohotovená sestupuje pak okolo Grimselského hospice do údolí Rhônu. R. 1799 bojovali zde Rakušané s Francouzi. Srv. A. Bähler, Mitteilungen über d. Grimselpass u. das Grimselhospiz (Biel, 1895).

Grimsey, ostrůvek severně Islandu, na polárním kruhu a 18° z. d. Obyv. (as 90), dánští poddaní, chovají něco ovcí a živí se rybolovem a vejci racků. Ostrov nemá stromoví a spotřeba kryje se dřívím naplaveným. V zimě přestává veškeré spojení ostrůvku s ostatním světem.

Grimskär viz Öland.

Grin, otec knížete obodrického Kruka (Helmold I, 25.), jinak neznámý. *Pp.*

Grindelia robusta, rostlina z řádu složnokvětých (*Compositae*), z oddělení *Asteroideae*, 30 až 50 *cm* vysoká, domácí v Kalifornii, miluje zvláště tamní solné rybníky. Listy má bledě zelené, podlouhlé, stojaté, s hladkým povrchem. Do obchodu přicházejí 20—40 *cm* dlouhé stonky s listy i květem. Rostlina celá chutná ostře aromaticky. O chemických součástkách není ještě rozhodnuto. Domnělý grindelin jest dle Clark-Schneegansa saponin. Silice, destillací z čerstvé rostliny připravená, jest tmavohnědá, až černá tekutina nepříjemného zápachu. Hmota pryskyřičnatá, rozpustná v lihu, aetheru, chloroformu a benzinu, jest prý dobrý expectorans. Extrakt tekutý z rostliny té připravený slouží v dávkách 1·5 až 3 *gm* denně v jistých případech dušnosti, kde rychlého účinku třeba, při katarrhech močové roury a nemocech jater. Líhové tinktury užívá se při záduše. Ve větších dávkách účinkuje rostlina jedovatě, způsobujíc ochrnutí dychadel. Podobně užívá se příbuzné jí rostliny, zvané G. *squarrosa* Dundl., rovněž ze Sev. Ameriky, zvláště proti malarii a nemocem jater. *šnk.*

Grindelwald, údolí švýc. asi 20 *km* dl. povšechného směru od vých. k západu, mezi pásmem Faulhornským a Bernskými Alpami. Do údolí splývají 2 ledovce řeč. Grindelwaldské: horní, *Obergrindelwaldgletscher*, jenž pokrývá 14½ km^2, dávaje vznik říčce Schwarze Lütschine, která protéká celým údolím, a ještě větší dolní, *Untergrindelwaldgletscher* (37 km^2). Průměrná výše údolí je okolo 1000 *m*, přece však je podnebí tak příjemné, že se G. doporoučí za zimní pobyt churavých. V údolí bydlí roztroušeně 3087 evang. obyv. (1888), kteří tvoří obec Gydisdorf, též G. zvanou. Železnice vede odtud do Interlaken a Lauterbrunnen. Srv. Bandlin, G. als Winterkurort (Bern, 1875).

Gringallet [grẽgalè] Jean (* asi 1592 v Genevě — † 1622 t.), amanuensis Keplerův, jemuž ho asi Bernegger ze Štrasburku doporučil; při počítání tabulek pro císaře Rudolfa II. (*tabulae Rudolphinae*) v l. 1617—20 prokázal Keplerovi výborné služby. — Viz Wolf Rudolf, Biogr. I. 114 a IV. 68. *VRý.*

Gringore [grẽgór], pozd. Gringoire [-goár] Pierre, básník franc. (* asi 1475 v Caenu — † 1538 či 39 v Lotrinsku), žil mládí dobrodružné a jak se podobá, účastnil se výpravy do Italie. Vrátiv se do Paříže, snažil se vyniknouti v literatuře; debutoval dvěma básněmi allegorickými s podkladem svéživotopisným: *Le chasteau de labour* (1499) a *Le chasteau d'amours*. Současně přidal se ke družstvu »sots« (hlupců) a psal pro »basoche«; v l. 1502—15 uvádí se jako skladatel mysterií a příležitostných her pro basoche du Châtelet, jež hrány byly za slavností dvorských. Satirickými básněmi, mrskajícími mravy dvoru a kněžstva, jsou jeho *Les folles entreprises* (1505) a *Les abus du monde* (1509), politickou tendenci má báseň *L'entreprise de Venise*... (1509), po níž mu uložil Ludvík XII. psáti satiry proti papeži Juliu II.: *L'espoir de paix* (1510) a *La chasse du cerf des cerfs* (1510). Maje v herecké společnosti »Bezstarostných dětí« úlohu »mère-sotte«, dal hráti na tučný čtvrtek r. 1511 *Jeu du Prince de Sots et de Mère Sotte*, trilogii obsahující moralitu, farci a sotti, kterou založil politickou komédii ve Francii. Plny satirických výpadů jsou také jeho *Fantaisies de Mère Sotte* (1516) v próse i verších a *Menus propos de Mère Sotte* (1521). Stav se pak heroltem Antonína, vévody lotrinského, odvrátil se od divadla a oddal se poesii náboženské a moralistní; tak r. 1525 složil *Chants royaulx* na umučení Krista P.; t. r. *Heures de Nostre-dame*; r. 1527 *Notables enseignements, adages et proverbes* a j. Z r. 1524 pochodí satira namířená proti

reformaci *Blazon des hérétiques* a o něco později poslední jeho dílo dramatické, mysterium *La vie monseigneur sainct Loys, par personnaiges*, které napsal pro pařížské společenstvo zedníků a tesařů, jedna z nejcennějších jeho prací. **G.** jest vedle Villona největší básník své doby, zvláště myslivý a hluboko zajíždějící satirik politický a společenský; měl znamenitý vliv na rozvoj politického liberalismu v měšťanstvu pařížském. Sebraná díla jeho vyšla ve dvou svazcích: I. vyd. d'Héricoult a de Montaiglon (1858), II. A. de Montaiglon a James de Rothschild (1877). — Srv. Emile Picot, P. G. et les comédiens ital. (Paříž. 1878).

Grinnell Henry, proslulý podporovatel polárních výprav amerických (* 1799 v N. Bedfordu v Massachusetsu — † 1874 v New-Yorku), usadil se r. 1828 v N.-Yorce jako rejdař a dosáhl záhy znamenitého jmění. Nákladem jeho vypraveny r. 1850 lodi »Advance« a »Rescue«, s nimiž De Haven a Griffin vysláni hledat výpravy Franklinovy, a také Kane r. 1853—56. Hayes a Hall v l. 1861 a 1864 cestovali na jeho útraty. Po něm nazval De Haven ostrov, jejž r. 1850 objevil, a Kane r. 1854 území sev. záp. od Smith-Sundu (Grinnellova země). Byl též prvním předsedou zeměpisné společnosti v N.-Yorce.

Grinnellova země: 1) G. z., polární krajina v souostroví při severní Americe záp. od Gronska, od něhož oddělena jest úžinou Kennedyho. Zabírá území omezené na jihu Hayesovým sundem (79° 20′ s. š.) a na sev. zátokou Lady Franklinovy (na 81° 45′ s. š.); na sev. souvisí se zemí Grantovou, kdežto na jihu souvislost její se zemí Ellesmere jest neurčita. Poprvé byla spatřena a pojmenována od výpravy Kaneovy r. 1853—55. Podél vých. pobřeží jejího bral se r. 1861 Hayes, jenž tu nalezl stopy obydlí eskimáckých, později prozkoumána ještě anglickou výpravou Naresovou r. 1875—76 a zejména r. 1882 americkou výpravou Greelyho, který mezi ní a zemí Grantovou objevil veliké jezero Hazenovo; současně člen výpravy Greelyho Lockwood prošel r. 1883 zemí touto od vých. k západu (od zátoky Lady Franklinovy ke fjordu Greelyho). V letní době vyskytují se v údolích místa prostá sněhu a pokrývají se mechy a tajnosnubnými rostlinami, jež úplně se podobají gronským; ze zvířeny objevuje se zde tur pižmový, vlk, polární zajíc, liška, lumík a hranostaj, sněžný kur, kajka a sněžná pěnkava, z nichž většina ovšem jenom v létě se tu zdržuje.

2) G. z., polární ostrov v souostroví Parryově při sev. Americe, mezi 76—77° s. š. a 93—97° z. d., oddělený na záp. úžinou Pennyho od ostrova Cornwallisu, na vých. těsným průlivem Arthurovým od Severního Devonu. Objevena byla De Havenem r. 1850 a prozkoumána E. Belcherem, jehož lodi r. 1852 až 1853 přezimovaly při sev.-záp. části ostrova v Northumberlandském sundu. Místy nalezeny tu stopy dřívějších obydlí eskimáckých, stavěných uměleji než kdekoli jinde.

Griotte [-òt′], franc., druh červenavého mramoru. U brusičů mramoru slove tak červenavá hlinitá břidlice se zarostlými kulatými zrny vápenitého živce, jež dle výzkumu Dufrénoyova jsou nautility. Lomy na g. nacházejí se v Pyrenejích a u Berouna na Moravě. Též z lomů campagnských přichází k nám takovýto mramor pod jménem Campagnského mramoru. *Fka.*

Gripenstedt Johann August, státník švéd. (* 1813 v Holštýnu — † 1874 ve Štokholmě). Vstoupiv r. 1848 do státní rady, byl s počátku ministrem bez portefeuillu, v l. 1856 až 1866 ministrem financí, ve kterém úřadě působil v souhlase se sněmem, upravil pozemkovou daň, přispěl ku prohlášení svobodného obchodu, podporoval stavbu státních drah a zřídil hypoteční banku zemskou s množstvím filiálek. Své řeči a návrhy vydal pod názvem *Tal, anföranden och uppsatser* (Štokholm, 1872).

Grippe viz Chřipka.

Gripsholm, zámek královský v rozkošné poloze na již. břehu jezera Mälarského ve Švédsku, výstavná budova pětihranná se čtyřmi věžemi, starobylými nákladnými síněmi, bohatou sbírkou podobizen (asi 2000) historických osob. **G.** založil Gustav Vasa r. 1537. Jeho syn Erich XIV. věznil zde r. 1563—67 svého bratra Jana III. pro vzpouru, ale byv zbaven trůnu, sám držen v G-u jako vězeň r. 1571—73. V G-u zřekl se Gustav IV. r. 1809 trůnu. *Pé.*

Griqua viz Grikové.

Gris [grí] Jean Ant. Arthur, botanik franc. (* 1829 v Châtillon-sur-Seine — † 1872 v Paříži), byl professorem botaniky při Museu a na škole agronomické v Paříži. Zabýval se hlavně anatomií a fysiologií rostlinnou, o čemž svědčí mezi jiným studie o chlorophyllu (*Recherches microscopiques sur la chlorophylle*, Paříž, 1857) a o klíčení (*Recherches anatomiques et physiologiques sur la germination*, t., 1864, se 14 tab.). Četné práce uveřejnil v »Bulletin de la Soc. botan. de France«, »Annales des sciences naturelles« a »Comptes rendus de l'Acad. des sciences de Paris«.

Grisaille [-izáj], franc., slove ornamentální malba na skle, obyčejně černě na bílém skle. Tento způsob malby na skle náleží do prvého období tohoto umění a záležel v tom, že na špinavé bílé sklo nanesly se obrysy dessinu, dále stíny i čárkování jednotlivých polí tavitelnou černou barvou, která se v hutích do skla zapálila. Tato čerň upravovala se z měděného popelu (oxydát mědi), pyrolusitu a olovnatého skla. Všecky takové malby prováděly se mosaikovitě a kde byly figury, drženy jsou jednoduše, zřídka kdy byly orámovány architekturou, ale zhusta bohatým ornamentem. — **G.** nazývají se také hedvábné látky, jemně mřížkovitě utkané z černých, tmavých nebo bílých nití. *Fka.*

Grisar [-zàr], Albert, skladatel franc. (* 1808 v Antverpách — † 1869 v Asnières u Paříže). Byl nejprve kupcem, pak žákem Reichovým v Paříži, debutoval r. 1833 v Brus-

selu komickou operou *Le mariage impossible* a opatřiv si tak prostředky, šel znova do Paříže dokončit své hudební vzdělání. R. 1840 odebral se na několik let do Italie, kde se v Neapoli spřátelil s Mercadantem, načež se trvale usadil v Paříži. Před tím a hlavně potom dobyl četných úspěchů časových svými komickými operami lehkého melodického slohu, z nichž uvádíme: *Sarah* (1836); *L'an mille* (1837); *L'eau merveilleuse* (1838); *Les travestissements* (1839); *Gille ravisseur* (1848); *Les porcherons* (1850); *Bonsoir, monsieur Pantalon* (1852); *Les amours du diable* (1853); *Le chien du jardinier* (1855); *La chatte merveilleuse* (1863); *Les bégayements d'amour* (1864). Stejné oblibě těšily se G-ovy romance (nejznámější *La folle*) a ballady (nejpopulárnější *Adieu, beau rivage de France*).

Grisebach: 1) G. Heinrich Aug. Rudolph, botanik něm. (* 1814 v Hannoveru — † 1879 v Gotinkách), studoval v Gotinkách a Berlíně lékařství a věnovav se botanice, stal se prof. a ředitelem botan. zahrady v Gotinkách. V l. 1839, 1842 a 1850 podnikl za účelem studia květeny velké cesty po Turecku, Norsku a Pyrenejích. Vedle systematiky a floristiky zabýval se hlavně zeměpisným rozšířením rostlin a práce jeho ve směru tom vykonané náležejí k základním. Vrcholem jejich jest spis při studiu zeměpisné botaniky nevyhnutelný, pojednávající o rozšíření rostlin dle poměrů klimatických (*Die Vegetation der Erde nach ihrer klimatischen Anordnung; vergleichende Geografie der Pflanzen*, Lip., 1872, 2 sv., 2. vyd. t., 1884). K jiným spisům jeho náleží: *Genera et species Gentianearum* (Štutg. a Tubinky, 1839); *Spicilegium Florae rumelicae et bithynicae* (Brunšvik, 1843—45, 2 sv.); *Ueber die Vegetationslinien des nordwestl. Deutschlands* (Got., 1847); *Grundriss der system. Botanik* (t., 1854); *System. Untersuchungen über die Vegetation der Karaiben* (t., 1857); *Flora of the British West Indian Islands* (Londýn, 1864); *Catalogus plantarum cubensium* (Lip., 1866); *Plantae Lorentzianae* (Got., 1874); *Symbolae ad Floram Argentinam* (t., 1879); *Gesammelte Abhandlungen u. kleinere Schriften zur Pflanzengeographie* (Lip., 1880). Dále vydával zprávy o pokrocích zeměpisné a soustavné botaniky (Berl., 1845—53), napsal stati o zeměpisné botanice v Bruhnsově biografii Alex. Humboldta (Lip., 1872, 3 sv.) a v Neumayerově »Anleitung zu wissenschaftl. Beobachtungen auf Reisen« (Berl., 1875) a spracoval některé řády rostlinné v Decandolleově »Prodromu« a v Martiusově »Flora brasiliensis«.

2) G. Eduard, spisovatel něm., syn před. (* 1845 v Gotinkách). Vystudovav práva, nastoupil dráhu diplomatickou: byl přidělen nejprve k vyslanectví římskému, pak cařihradskému, jmenován r. 1875 kancléřem konsulátu ve Smyrně, r. 1876 místokonsulem v Jassech, r. 1880 konsulem v Bukurešti, r. 1881 v Petrohradě, r. 1883 v Miláně, r. 1886 v Port-au-Prince na Haiti a opustiv r. 1889 službu, usadil se v Berlíně. Jeho básně *Der neue Tannhäuser* (1869, 17. vyd. 1892) a *Tannhäuser in Rom* (1875, 7. vyd. 1870), prodchnuté smyslností (vyšly nejprve anonymně) a sytě barvitého výrazu, dosáhly neobyčejného úspěchu. Oba jeho literárně historické spisy *Die deutsche Litteratur seit 1770* (1876, 4. vyd. 1887) a *Das Goethe'sche Zeitalter der deutschen Dichtung* (1891) jsou plny na oko duchaplných, ale paradoxních a vratkých výroků. Cenným příspěvkem ke srovnavacímu studiu literatury jest *Die Wanderung der Novelle von der treulosen Witwe durch die Weltlitteratur* (1873, 5. »definitivní« vyd. 1886, další rozmn. vyd. 1889). Zajímavy jsou dvě sbírky čínských novell: *Kin-Ku-Ki-Kuan* (1880) a *Chinesische Novellen* (1884). G. opatřil též mimo jiné vydání spisů Jindř. Kleista (1884, 2 sv.), básní Boh. Aug. Bürgera (1889) a hlavně veškerých spisů Schopenhauerových (1891, 6 sv., u Reclama), jimž předcházela bibliografická studie *Edita u. Inedita Schopenhaueriana* (1888) a jež doplnil »Handschriftlicher Nachlass« (1891, 4 sv.). Poslední jeho publikace jest *Katalog der Bücher eines deutschen Bibliophilen* (1894).

Griselda, hrdinka italské legendy, dcera prý sedláka piemontského, jíž si vzal za ženu markrabí Walter ze Saluzza, který chtěje vyzkoušeti pokoru a poslušnost její, podrobuje ji různým krutým zkouškám: odstraniv děti, jež s ní měl, namluví jí, že zahynuly, zapudí ji, chce pojmouti ženu jinou a G. musí krášliti dům k této svatbě. G. překoná však všecky tyto zkoušky, načež manžel vyjeví jí pravdu a žije s ní v míru dále. Spracována je tato legenda ponejprv v Boccacciově »Decamerone« (X, 10), z něhož ji přeložil do latiny r. 1373 Petrarca. Od konce XV. stol. rozšířila se po Německu, Francii, Nizozemí, Dánsku, Švédsku i Čechách (v XV. stol. tištěna jako *Walter a Kriselda* a odtud často i později) jako velmi oblíbená knížka lidová a byla pak pramenem rozličných básní epických a dramatických, z nichž nejznámější jsou: zpracování Geoffr. Chaucera v »Canterbury tales«, Ch. Perraultovo v »Contes de ma mère l'Oye« (1691), francouzské »Mystère de Griseldis« (1395), německá komédie Hansa Sachsa (1546), anglická Th. Dekkera, Chettlea a Haughtona (1599), španělská Lope de Vegy (El exemplo de casadas y pruevo de la paciença), drama Bedř. Halma (1837). Srv. Köhler v Ersch-Gruberově Encycl. d. Wissenschaften (I., 91); F. v. Westenfolz, Die Griseldis-Sage in der Litteraturgesch (1888; J. Polívka, Dvě povídky v české lit. XV. st. (Praha, 1889).

Griselle [-izèl], franc., druh malby na skle, kde prováděn byl dessin šedě na šedé sklo. Princip malby byl týž jako u grisaille (v. t.). *Fka.*

Grisette [-izèt], franc., mladá chudá dívka, žijící ve volném svazku s milencem svým. Slovo to vyskytuje se již v XVIII. věku a původ jeho odvozuje se obyčejně od šedé látky chudého oděvu (*étoffe grise, grisette*). Jiní vykládají původ slova odtud, že šlechtici za Ludvíka XV., kteří milovali tyto dívky z lidu, posílali k nim sluhy bez livreje, oděné šedě (*gri-*

son). V XVIII. věku značí g-ta chudou svedenou dívku, maitressu šlechticovu. V XIX. věku má slovo význam poněkud změněný; značí tu mladou dělnici, pradlenu, švadlenu a j., která sdílí domácnost s obyvateli čtvrti latinské (*quartier latin*), studenty, malíři, spisovateli. Není prodejnou milostnicí ze řemesla (*cocotte*), jest obětí lásky. Spisovatelé franc (Sue v »Tajemstvích pařížských« Rigolette, Paul a H. de Kock, Béranger, Murger a j.) líčí ji jako specialitu Paříže, bytost rozmarnou, lehkomyslnou, avšak citovou, v jádru dobrou a obětavou, která obyčejně krutě odpyká své pobloudení, hynouc opuštěna a zrazena. Z dnešní Paříže g. jako typ vymizela.

Grisi [grízi]: **1)** G. Giuditta, pěvkyně ital. (* 1805 v Miláně — † 1840 v Robeccu), žákyně konservatoře milánské, jméno založila si ve Vídni, kde r. 1823 s neobyčejným výsledkem vystoupila v Rossiniově zpěvohře »Bianca e Faliero«. Vrátivši se po úspěšné cestě Německem do Italie, zpívala tu v čelných městech a Bellini napsal v Benátkách pro ni »Romea«, pro mladší sestru její pak »Julii« ve své opeře »Montecchi e Capuletti« (1833). R. 1829 navštívila po druhé Vídeň a Německo, 1832 Paříž, 1834 provdavši se za hraběte Barniho, ustoupila v soukromí. Hlas její, mohutný mezzosoprán, byl poněkud neohebný, uchvacovala však dramatickou silou dokonale hudebního podání.

2) G. Giulia, sestra před (* 1811 v Miláně — † 1869 v Berlíně), náleží k nejzářivějším hvězdám umění pěveckého Byla žákyní Giacomelliho v Bologni, kde též r. 1828 debutovala. Pak přešla k divadlu »della Pergola« do Florencie a r. 1829 k »della Scala« do Milána. Velkého úspěchu dobyla tu jako »Adalgisa« v »Normě« (1831, nejsouc však spokojena, prchla do Paříže (1832), vystoupila v Ital. divadle v Rossiniho »Semiramidě«, a vyjímajíc zimu (1833), kdy v Benátkách slavila triumfy jako »Julie«, byla tam a zároveň v Londýně engažována jako »primadonna assoluta« až do r. 1849. Bellini a Donizetti skládali pro ni své opery (»Puritáni« a »Don Pasquale«). R. 1836 provdala se za hraběte Gérarda de Melcy, sňatek však soudně zrušen, načež vešla v nový s tenorem Mariem, s nímž r. 1854 navštívila Spoj. Obce amer. G. pochybila, že pozbyvši hlasu, v čas neustoupila z veřejnosti; proto bylo jí r. 1859 v Madridě zakusiti trapnou porážku. Nejdéle věrno zůstalo jí obecenstvo anglické, jež i po r. 1866, kdy rozloučila se s jevištěm, v koncertech ji vítalo. G. měla čistý, pružný, mohutný soprán, velkého rozsahu, jasu a lehkosti; úžasná byla zběhlost jejího hrdla, správné hudební podání, cit přednesu, jehož specialitou zůstalo jemné sottovoce, výrazná hra, to vše okouzlovalo, spojeno s pravidelnou krásou jejího vzezření.

Grislea Loefl., rod rostlin z čeledi kyprejovitých (*Lythrariaceae*), po špan. přírodozpytci Grisleyi (poč. XVII. stol.) pojmenovaný, s kalichem zvonkovitým, 8—12-zubým, vnitřních zubů přímých a větších, než jsou zuby vnější, s oněmi se střídající. Trubka kališní jest nezřetelně ryhovaná, koruna 4—5-listá malá neb žádná, tyčinek 8—10 po kraji obplodního terče na zpodině kalicha s prašníky vyniklými, široce oválními. Semenník kulatý s 2 mnohovaječnými pouzdry, s niťovitou čnělkou a nepatrnou ztenčenou bliznou. Tobolka kulatá, v kalichu uzavřená, neúplně 2-pouzdrá, mnohosemenná. Ve Venezuele a Nov. Granadě rostoucí keřík G. *secunda* Loefl. má větévky skoro 4-hranné, listy vstřícné, řapíkaté, kopinaté a na rubu černě žlaznaté. Květy dosti velké jsou v úžlabičkových, 4 až 8-květých, suchomázdřitými listeny opatřených vrcholících. V zahradách pěstuje se G. *punctata* Buchan z Vých. Indie a G. *purpurea* J. Lind. s G. *tomentosa* Roxb. z Číny. *Děd.*

Gris Nez [gri né], mys 50 *m* vys. s majákem a semaforem, 21 *km* jihozáp. od Calais, ve franc. dep. Pas-de Calais. Zde blíží se pobřeží franc. nejvíce (na 32 *km*) anglickému Doveru).

Grisolle [-izòl] Augustin, lékař franc. (* 1811 v Paříži — † 1869 t.). Lékařství vystudoval v Paříži, byl tu lékařem v různých nemocnicích, na konec pak prof. therapie a učitelem klinickým. Byl rozhodným nepřítelem systémů a přílišného zevšeobecňování v lékařství, jakož i všeho pachtění po skvělých a nápadných hypothesách, za to však lpěl úzkostlivě na bezprostředném stanovení všech příznaků a vývody své zakládal vždy toliko na velké řadě pozorovaných příznaků. Napsal četné práce, ze kterých sluší uvésti *Essai sur la colique de Plomb* (Paříž, 1836); *De l'infection* (t., 1838); *Traité pratique de la pneumonie aux différens âges* (t., 1841, 2. vyd. 1864); *Traité élém. et pratique de pathologie interne* (t., 1844, 2 sv., 9. vyd. 1869, též něm. překl.); *Des diathèses* (t., 1851).

Grisonské Alpy (Graubündské A. viz Grisonsko.

Grisonsko (franc. *Grisons*, ital. *Grigioni*, raetorománsky *Grischuns*, něm. *Graubünden*), největší kanton Švýcarského spříseženstva, zaujímající jihových. díl republiky, hraničí na sev. s kantony Glarnským a Svatohavelským, s Liechtenšteinem a Vorarlberkem na vých. s Tyrolskem, na jihu s Lombardií, na západě s kantony Tessinským a Uriským a zaujímá 7132 8 km^2. G. jest divoká hornatina nemající rovin a složená z četných horských pásem a massivů, jež od sebe odděleny jsou hlubokými prorvami a údolími. Sev.-záp. okraj kantonu lemují Glarnské Alpy, svahující velmi prudce do údolí předního Rýna (Tödi 3623 *m*). V území jižně od Rýna ležícím vyplňují západ Alpy Adulské až po Zadní a Přední Rýn, tvořice horskou skupinu směřující od sev. k jihu (opak obyčejného směru alpského), a dělí se Bernhardinem, údolím Zadního Rýna a Mesoccem ve dva oddíly: pohoří Rheinwaldské na záp. a sev. i pásmo Tamboské na vých. a jihu. Nejvyšší temena jsou: Rheinwaldhorn (3398 *m*), Guferhorn (3392 *m*), Tambohorn (3276 *m*) a Pizo dei Piani (3158 *m*), ostatně pak výše temen kolísá mezi 2400—3000 *m*. Nejmocnější

ledovec jejich, zvaný Zapportským, sune se do údolí Rheinwaldského. Celá ostatní země zaujata jest Alpami Raetickými, jež ovšem dělí se tu opět v celou řadu menších oddílův a skupin. Údolím Innu a Mery na sev., údolími Adiže a Jauffenským průsmykem dělí se ve 3 pásma. Severní z nich dělí se údolím Albuly a průsmykem Albulským v Alpy Oberhalbsteinské na jihozáp., význačné břidlicemi, vápenci i dolomity a dostupující v Pizo Stella 3406 *m* výše, a Alpy Silvrettské na sev.-vých., tvořící mohutnou souvislou massu prahorní, která zase v menší oddíly se štěpí; tyto jsou skupina Scalettská od Albuly po Val Torta (Piz Kesch 3422 *m*), Fermuntská skupina mezi Val Torta, Schappinerským sedlem, Zeinisským sedlem a Fimberským údolím (Piz Linard 3416, Fluchthorn 3408, Piz Buin 3312 *m*), Samaunská skupina vých. od průsmyku Fimberského, jež zasahuje jen záp. dílem do G-ka (Muttler 3299 *m*), a posléze Fervallská skupina, náležející jen nepatrnou částí G-ku. Střední pásmo Raetických Alp skládá se z Alp Berninských a Spölských. Berninské Alpy, složené z několika mass žulových, dělí se ve 3 samostatné skupiny: Monte della Disgrazia záp. od Passo de Muretto, jež nejmocnějšími ledovci svými zasahuje do vedlejších údolí Bergellu, vlastní Berninu, vých. od předešl., a Scalinskou skupinu, jižně od Passo Confinale. Nejvyšší temena: Piz Bernina (4052 *m*), Piz Zupô (3999 *m*), Piz Roseg (3943 *m*), Monte della Digrazia (3677 *m*), Cima di Castello (3402 *m*), Pizzo Scalino (3300 *m*) a j. Pohoří toto je pokryto obrovskými ledovci a nadmíru neschůdno. Spölské Alpy dělí se u velký počet menších oddílů, z nichž toliko vápencové Alpy Münsterthalské (Waldaschlikopf 3250 *m*, Piz Seesvenna 3221 *m*) na půdu grisonskou zasahují. Posléze jest se zmíniti o břidličných Alpách Plessurských mezi Prättigau, Davosem, Albulou a Rýnem; dělí se v pásmo Hochwanžské na sev. (Hochwang 2535 *m*), Faulhornské na sev.-záp. (Faulhorn 2578 *m*) a pohoří Arosské na jihových. (Rothorn 2985 *m*). Mohutná tato horstva prorvána jsou četnými údolími, mezi nimiž podélná údolí Rýnu a Innu (Engadin) zaujímají přední místo. Údolí Rýnské po ústí Stř. Rýna sluje Tavetsch, níže údolím Před. Rýna, posléze pak Churským údolím Rýnským, jež u Churu obrací se na sever a stává se údolím příčným. Pobočná údolí stoupající na sev. ke Glarnským Alpám jsou úzká, roklinovitá a málo obydlená, naproti tomu údolí jižní jsou širší, delší a lidnatější.

G náleží úvodím 3 moří. Celá sev.-záp. část odtéká do moře Severního Rýnem (hl. toky Př. a Zadní Rýn s Albulou). Od tohoto skupinou Albulskou odděleno jest úvodí černomořské, kamž teče Inn, údolím Engadinským, jehož směr odpovídá údolí Př. Rýna. Mimo to odtékají vody ze dvou jižních výběžků G-ka k moři Jaderskému do Ticina (ř. Moesa) a Addy.

Podnebí zdejší jest sice kontinentální, nikoliv však nepříjemné, neboť i tuhá zima se zde při nízké vlhkosti vzduchu a silné slunečnosti dobře snáší. Proměnlivost teploty je značna; rozdíl mezi nejteplejším a nejstudenějším měsícem obnáší místy 20°, rozdíl v extrémech 40—50° C. Roční průměr. teplota obnáší v Churu 9·16, v Davosu 3, v Silsu 2°, minimum v Davosu 24·7° C, maximum v Churu 31·1° C. Množství srážek (62—120 *cm*) jest menší, než jaké bychom při tak značné výšce nadmořské očekávali.

Obyvatelstva r. 1888 napočteno 96.291 duší (na 1 *km*² 13). Obyv. domácí množí se dosti značně (r. 1889 bylo 2347 porodů, 544 sňatků, 1938 úmrtí), ale vzrůst jeho trpí značným stěhováním do ciziny. Z uvedeného počtu bylo 46.915 mužův a 49.376 žen (22.253 domácností v 15.273 obydlených domech); v G-ku rodilých bylo 84.832, z ostatního Švýcarska 3838, z ciziny 7621. Evangelíků jest 52.842, katolíků 43.320, židů 43, jiných 86. Národnosti stýkají se zde ital. 13.957, raetoromanská č. ladinská 37.078 a německá 44.271. R. 1888 Francouzů bylo 239, jiných 746. — Údolí, náležející k úvodí Pádu, přirozeně jsou otevřena návalu italskému, kdežto vnitro země, kolébka to národnosti raetoromanské, vydáno jest postupu živlu německého, který tvoří již ostrovy uprostřed obyv. ladinského; Italové zaujímají nejvíce údolí Mesocco, Calanku, Bergel a Poschiavo (Puschlaf), Raetoromani Engandin, Münsterské údolí, Schams, Ferrerské údolí, Domleschg, Bergün, Oberhalbstein a údolí Předního Rýna, Němci pak Churské údolí Rýna, údolí Churwaldenské, Prättigau, Davos a rozptýleně mezi Ladiny hlavně ostrovy Rheinwaldský, Valsský, Safienský, Versamský, Vallendasský a j. Nicméně všude, zvláště v údolích dnes německých, prokmitají stopy původního obyvatelstva raetoromanského dílem v místních jménech, dílem ve snědém a tmavovlasém typu obyvatelstva. Jednotlivá údolí jeví sice zvláštní své charakteristické odstíny, avšak přece lze podati celkový obraz Grisonců. Jsouce z pravidla pěkně urostlí, vysoké postavy, vynikají intelligencí, dobromyslností, vytrvalostí, nepoddajností a spořivostí, ale nedostává se jim vznětlivosti k činům a chuti k zaměstnání namáhavějšímu, ačkoli jinak žijí v neustálém těžkém boji s drsným podnebím, zhoubami horských vod a neúrodnou půdou. Ačkoli kanton velmi mnoho činí pro stavbu silnic a vůbec dobrou kommunikaci, přece jednotlivá údolí jsou navzájem více méně isolována, z čehož nutno si vysvětliti, že se tu zachovalo tolik původních zvláštností a patriarchální jednoduchosti a že Grisonci tvrdošijně lpějí na starých zvyklostech a obyčejích; z téže příčiny vládní opravy ve školství, soudnictví i správě velmi zvolna do lidu vnikají. Chudoba rodné půdy, na níž i bývalé bohatství lesů značně se ztenčilo a hornictví skoro vzalo za své, pudí každoročně značný počet Grisonců (hlavně z Engadinu) do ciziny, kdež jako cukráři, kavárníci a obchodníci hledají výdělek a ve stáří s uspořeným jměním do vlasti se navracují.

Zemědělství. Z celé rozlohy kantonu jest 53·61% půdy plodné a to 2588·4 *km*² (36%)

roli, lučin a pastvin, 1260 km^2 (17·5%) lesů a 3·2 km^2 vinic, ostatek jest veskrze půda neplodná a to 359·2 km^2 ledovců, 15·1 km^2 jezer, 7·2 km^2 plochy zastavené, 8·5 km^2 cest a drah, 23·5 km^2 řek a potoků a 2919·7 km^2 skal a štěrkovišť. Nemůže tedy zemědělství uhraditi domácí spotřeby a G. musí potraviny dovážeti. Rolnictví poskytuje pšenici, žito, ječmen, proso, zemčata, v nižších pak polohách také kukuřici a tabák, který hlavně v Pioscavu dobře se daří. Důležitým odvětvím jest vinařství, jež omezeno jest sice na dolní Mesocco a Churské údolí Rýna (t. zv. »Panství« v kraji maienfeldském), ale poskytuje dobrá vína červená; toliko v okolí Malansu daří se znamenité víno bílé. Veliké péči těší se ovocnářství, zejména v Mesoccu (jižní ovoce), v Bergellu (výborné kaštany) a v údolí Rýnském (třešně ještě ve výši 1400 *m*). Značné bohatství spočívá v lesích, které jsou výhradně majetkem obcí i společenstev a poskytují hojnost dříví pro vývoz, nejvíce do Curišska a Glarusu; z největšího dílu skládají se ze smrků a modřínů, jenom v Prättigau jest hojný buk; horský javor bývá tu již zjevem vzácným. Hlavním zdrojem výživy u Grisonců jest chov dobytka a v poměru k počtu obyvatelstva žádný kanton nemá tolik dobytka jako G.; r. 1886 napočteno 77.748 kusů hovězího dobytka, 3353 koní, 81.369 ovec, 48.223 koz, 19.625 kusů vepř. dobytka a 7674 úlův včel. Nejkrásnější skot vykazuje Prättigau, Schanfigg a Heinzenberg, naproti tomu údolí Předního Rýna (Oberland) má dobytek nápadně malý, který však pro výborné maso své jest hledaným zbožím. S chovem dobytka úzce souvisí mlékařství, sýrařství a výroba másla, soustředěné hlavně v Engadinu a údolí Albuly. Kůň chová se nejvíce v údolí Předního Rýna a v Engadinu; ovce poskytují jen hrubou vlnu a vepři po léto chovají se na Alpách jako skot. Na pastvinách grisonských, zvláště v Engadinu, živí se také mnoho dobytka italského, hlavně z Bergamska, jejž pastevci z jara sem přihánějí. Včelařství provozuje Tavetsch, odkudž se vyváží med; v dolním Mesoccu provozují něco hedvábnictví. Lov neposkytuje velkého výtěžku; vyskytuje se tu kamzík, svišť horský, horský zajíc, v nižších horách, zvláště v Prättigau a Davosu, i srn a jelen; kozorožec úplně vyhynul, naproti tomu medvěd v pustých údolích dol. Engadinu, údolí Munsterského a Bergellu není vzácný. Z ptactva zmínky zasluhují hlavně dravci (orel, sup jehnětník a j.). Veliká péče věnuje se chovu ryb, zejména pstruhů, jimiž grisonské říčky, potoky i horská jezírka slynou. Co do nerostného bohatství stojí G. na prvém místě mezi kantony švýc., ale nedostatek paliva a příhodných cest hornictví na všech stranách zastavil; jest sice zjištěno zlato, stříbro, olovo, železo, měď, ale těženo jen dotud, než jiné zaměstnání se stalo výnosnějším. Nyní pracuje se již jen v jediném dolu na mangan (Roffny v Oberhalbsteinu). Mimo to má G. dobrou břidlici, mramor pestrý i bílý, sádru, vápno, serpentin a j., ale netěží se z toho. Neobyčejné jest bohatství minerálních pramenů, kterých se počítá přes 100 a z nichž některé těší se pověsti evropské; nejproslulejší kyselky poskytují St. Moritz, St. Bernhardin, Fideris, Schuls, Andeer a Passugg, sirnatými prameny slynou Alvaneu, Serneus, Le Prese. V novější době některá místa nabývají pověsti jako klimatická místa léčebná, zejména Davos, Arosa, Churwalden a některá místa v Engadinu.

Průmysl jest dosud nepatrný (ačkoli stále se vzmahá) a většina továren nachází se skoro jen v Churu a okolí; ze závodů těchto vynikají slevárna, továrna na stroje, na střelný prach a 6 závodů na vyšívané zboží (vesměs v Churu), v Domleschgu má sídlo své přádelnictví, u Lanquartu nachází se továrna na papír a cellulosu; 12 pivovarů r. 1891 uvařilo 21.847 *hl* piva. Celkem r. 1888 trvalo 41 továren se 33 motory a 1109 dělníky. Obchod rovněž není valný a spíše poklesl. Vyváží se sýr, dobytek a dříví. Proslulý druhdy zasilatelský obchod churský zbudováním alpských železnic vzal z větší části za své. Na podporu obchodu trvá v Churu kantonální banka grisonská (zal. 1870) se 2 mill. fr. akc. kapitálu a 1,134.000 fr. reservního fondu; r. 1890 měla 237.658 fr. čistého zisku a za 2,980.000 fr. bankovek v oběhu.

Ústava G-ka v podstatě své pochází z roku 1854 a byla revisemi r. 1880 a 1892 jen poněkud pozměněna. Zřízení kantonu jest čistě demokratické. Zákonodárná moc spočívá v rukou velké rady, do níž každých 1300 obyv. vysílá jednoho zástupce na 2 léta. Tato shromažďuje se pravidelně jednou do roka a po skončeném zasedání podává zprávu obcím o své činnosti; jí přísluší zároveň dozor nad zachováváním ústavy, nejvyšší rozhodnutí v záležitostech správních i policejních, volba kantonálních úředníků, udělování milosti atd. Nicméně moc její jest omezena »referendem«, t. j. každý zákon ve velké radě přijatý podroben ještě obecnému hlasování lidu, jež rozhoduje také o změně ústavy, státních smlouvách, konkordátech a státních výdajích, jakmile dosáhly jisté výše. Lidu přiznána jest také iniciativa v zákonodárství, jakmile jest zákon podporován 5000 podpisy. Ústava zaručuje úplnou svobodu vyznání; volebního práva aktivního i passivního nabývá se dovršeným 20. rokem. Moc výkonná přísluší vládní radě o 5 členech, kteří voleni jsou taktéž lidem na dobu 3 let a mohou býti voleni dvakráte po sobě, předsedu však ustanovuje pro každý rok velká rada. Pro administrativní správu rozdělen jest kanton ve 14 okresův (Albula, Bernina, Glenner, Heinzeberg, Zadní Rýn, Im Boden, Inn, Horní Lanquart, Dolní Lanquart, Maloja, Moësa, Münsterthal, Plessur, Přední Rýn), 39 krajů a 223 politických obcí; každý kraj má svou krajskou radu, krajský soud a politického předsedu krajského (*Landamann*). Do národní rady švýcarské vysílá G. 5 poslanců.

Soudní zřízení podrobeno jest jako nejvyšší instanci kantonálnímu soudu v Churu, složenému z 9 členů volených na 3 léta a vždy

zase volitelných, ve druhé instanci rozhoduje 14 soudů okresních, v prvé soudy krajské; pro řízení konkursní jsou v každém kraji zvláštní soudy. Ve zřízení církevním podřízeni jsou evangelíci své církevní radě a synodě, katolíci biskupu churskému; v Disentisu je mužský klášter, v Kazisu, Poschiavu a Münsteru po klášteře ženském.

Pro školství činí G. velmi mnoho, ale přes to ještě r. 1885 bylo mezi branci 1·2% poloblbých a analfabetů. R. 1890 počítalo se 215 škol primárních se 420 učiteli, 50 učitelkami a 14.521 žáky (7363 muž., 7158 žen.), 3 mateřské šk., 13 reálek čili škol sekundárních (fr. *Écoles moyennes* nebo *secondaires*, it. *Scuole elementari maggiori* o 2 neb 3 ročnících, podobné našim školám měšťanským), 3 školy pokračovací, 3 průmyslové šk., z vyšších pak ústavů vzdělávacích má kanton školu kantonální s oddělením humanitním, reálním i obchodním, bohoslovecký seminář, vyšší dívčí školu (vesměs v Churu), učitelský ústav s gymnasiem v Schiersu, klášterní školu (neúplné gymn.) v Disentisu, gymnasium Fridericianum v Davosu a proseminář v Roveretě; v Churu jest veřejná knihovna kant. o 25.000 svazků; z ústavů humanitních pozoruhodny jsou ústavy ochranné pro obojí pohlaví (ve Foralu a Plankisu blíže Churu), donucovací pracovna v Realtě, ústav pro choromyslné u Churu a četné nemocnice. Finance na r. 1893 vykazovaly 1,109.163 fr. příjmů a 1,956.121 fr. vydání, tedy schodek 846.958 fr., jenž uhrazuje se přímou daní ze jmění a výdělku. Dluh kantonu r. 1893 7,850.883 fr., jest však úplně kryt jměním státním, jež činí 9,432.917 fr. Vojensky náleží G. v obvod 8. divise švýc. vojska. Hlavním městem jest Chur.

Znak skládá se ze 3 štítů, z nichž na prostředním nalézá se černý kozorožec v stříbrném poli, na levém kříž sestavený z modrých a zlatých pruhů; štít pravý jest rozdělen v stříbrné a černé pole. Zemská barva jest bílá a černá.

Dějiny. Ve starém věku bylo G. částí Raetie, dostalo se s ní pod nadvládí římské, tvoříc díl provincie Raetia prima, a po čtyři století zůstalo pod panstvím Římanů, kteří zde zbudovali několik silnic. Ve zmatcích za velkého stěhování národů G. bylo jen málo dotčeno (odtud vysvětluje se, že živel raetoromanský zachoval se tam až na naše dny), 490 dostalo se pod panství ostrogotské a r. 536 postoupeno Frankům. Od nich po celé zemi zavedeno křesťanství, které již ve II. a III. stol. v tyto končiny bylo vniklo, tak že již r. 451 připomínají se biskupové v Churu. Za Karla Vel. rozpadla se Raetie, jež do té doby vždy byla tvořila celek, v několik částí, mezi kterými opět dnešní G. s Vorarlberkem spojené zaujímalo místo přední. Smlouvou verdunskou r. 843 dostala se země k podílu Ludvíka Němce a když Burkhart, hrabě »churraetský«, stal se vévodou alamanským, zůstávalo G. částí tohoto vévodství. Dělením v hraběcích rodech rozpadla se posléze země ve značný počet malých panství. Nejmocnější byli biskupové churští, jejichž panství ve století XIV. zabíralo velkou část G-ka (Chur, Domleschg, Engadin, Münsterské údolí, Pioscavo a j.) a kteří také nad větším dílem vykonávali též moc hraběcí; k nim družili se opatové disentištští, pánové z Mätsche a Vazu, pod nimi pak na četných hradech bytovala loupeživá a bojovná šlechta lenní; mimo to některé obce a údolí požívaly svobody buď úplné nebo částečné. Když ve stol. XIII. a XIV. moc králů něm. poklesla, rozpředly se mezi jednotlivými rody hojné rozbroje, za nichž lid velmi trpěl, tak že konečně vzchopil se k odporu a spolky jednotlivých obcí s velmoži duchovními i světskými zjednaly spořádané poměry. Záměry biskupa Petra uvésti biskupství pod vrchní moc rakouskou zmařeny jsou r. 1367 od kapituly, lenní jeho šlechty a občanstva churského; ti na ochranu samostatnosti sestoupili se v »tovaryšstvo Božího domu« (*Gotteshausbund*) a konajíce záhy pravidelné schůze spolkové, dovedli usnesením svým ovládati biskupa v záležitostech státních. Podobný spolek, zvaný »Šedé tovaryšstvo«, uzavřen byl r. 1424 mezi opatem disentiským, pány ze Saxu, z Räzünsu a hrabaty Werdenberskými na uhájení zemského míru a konečně r. 1436, po vymření hrabat Toggenburských, sestoupili se obyvatelé v Prättigau, Davosu, Schanfigg a Churwaldenska v t. zv. »Tovaryšstvo desíti soudů« (*Zehngerichtbund*). A již r. 1450 objevuje se nám jednota těchto tří spolků, při čemž však zřízení jednotlivých obcí a konání spravedlnosti bylo na jednotě zcela nezávislé. Jednotlivé okruhy zv. »soudy« slučovaly se u větší celky, zvané »vysokými soudy«, jež opět tvořily ona tři tovaryšstva. Ráz těchto celků byl veskrze demokratický, v kterémž směru mohly se obce tím spíše vyvinouti, poněvadž koncem XV. a počátkem XVI. stol. staré rody šlechtické vymřely a výkupem dřívější pravomoc jejich dostala se do rukou obcí. Každé tovaryšstvo konalo své pravidelné sjezdy a mělo zvláštní představenstvo, společné pak záležitosti vyřizovány na spolkovém shromáždění, jež s počátku zasedalo ve Vazerolu, od r. 1524 střídavě v Ilanzu, Churu a Davosu, a k němuž Šedé tovaryšstvo vysílalo 28, tov. Božího domu 22 a tov. Desíti soudů 15 zástupců; každé usnesení tohoto shromáždění musilo býti schváleno většinou obcí; záležitosti běžné vyřizoval výbor složený z náčelníků jednotlivých tovaryšstev. Snahy Rakouska domoci se vrchního panství nad tovaryšstvy způsobily, že s některými obcemi spřísežeństva švýc. uzavřeny přátelské smlouvy na věčné časy od tovaryšstva Šedého a tovaryšstva Božího domu (v l. 1497 a 1498), a vítězství calvenské, jehož ve válce švábské r. 1499 Grisonci dobyli, spolek ten utvrdilo. O 100 let později také tovaryšstvo »Desíti soudů« přidružilo se ke spolku (1590) a se strany spřísežeństva r. 1602 přistoupil Bern, nicméně G. stále ještě nepočítáno za část Švýcarska. Slavnou výpravou pavijskou r. 1512 získali Grisonci italských krajin Bormia, Veltlina a Chiavenny, které až do r. 1797 spravo-

vali zvláštními fojty. Reformace přinesla G-u neblahé ovoce. Po náboženském hádání v Ilanzu r. 1526 zbaven sice biskup moci světské, ale rozštěpení obyvatelstva ve dva tábory, katolický, jenž se klonil ke Španělsku a Rakousku, a protestantský, podporovaný Francií a Benátskem, způsobilo domácí rozbroje. Země zatažena do zmatků války třicetileté a cizí mocnosti chápaly se vítané příležitosti k osazování G-ka, tak důležitého svými průsmyky alpskými. Po pověstném Veltlinském vraždění protestantů (1620) vtrhlo do země vojsko rakouské i špan., zvítězilo nad pomocným vojskem bernským a curišským u Tirana a donutilo Grisonce postoupiti velikou část svého území Rakousku. Pomocí franc. vypuzeni sice r. 1624 Rakušané a r. 1635 odňat Španělům i Veltlin, ale tím G. dostalo se jen pod nadvládu státu jiného. Teprve neunavné činnosti a státnické obratnosti Jiřího Jenatsche podařilo se r. 1637 sjednotiti částečně rozvaděné strany, zhostiti se franc. okupace a posléze v l. 1649—52 vymoci na Rakousku vykoupení posledních jeho držav na půdě grisonské; nicméně drobné spory trvaly stále až do 2. třetiny stol. XVIII. Za těchto rozervaných poměrů překvapeno bylo G. výbojnou republikou Francouzskou. Když stará tovaryšstva se zdráhala uznati podrobené krajiny italské za čtvrté a rovnocenné tovaryšstvo, zmocnil se Bonaparte krajin těch a spojil je s republikou Cisalpskou. Vyzvání nově zřízené republiky Helvetské r. 1798, aby G. k ní se připojilo, bylo většinou obcí zamítnuto, ba vpuštěno i vojsko rakouské do země, a následek toho byl nové pustošení Francouzi a Rakušany. Teprve r. 1803 bylo G. trvale spojeno se Švýcarskem a zároveň provedena změna ústavy, již ponecháno staré rozdělení ve spolky, vysoké soudy a soudy, ale spolkové shromáždění nahrazeno velkou radou o 60—70 poslancích, volených po vysokých soudech, a trojčlenný výbor přezván malou radou a stal se úřadem trvalým. R. 1814 vnitřní nepokoje vymohly sice svolání starého shromáždění spolkového, ale nová ústava z r. 1814, jež doplněna teprve r. 1820, nelišila se hrubě od předešlé. Pokusy G-ka domoci se na vídeňském kongressu odňatých krajin italských, zůstaly bez úspěchu. Ještě více zcentralisován byl kanton ústavou z r. 1854, která odstranila i staré historické rozdělení země a nahradila je moderním (v okresy, kraje, obce). Ústava tato v podstatě je podnes platna, leč že revise r. 1880 zavedla inciativu a finanční veto a oprava r. 1892 odstranila dosavadní trojčlennou malou radu a nahradila ji sborem pětičlenným, voleným od lidu. Ve válce se »Sonderbundem« stálo G. na straně spříseženstva. Budoucnost G-ka záleží ve stavbě železných drah; jdeť zejména o stavbu trati přes Splužʼ, jež by spojovala švýc. trati v Churu ústící s italskými drahami v Chiavenně. *p.*

Z rozsáhlé literatury vyjímáme: Theobald, Das Bündner Oberland (Chur, 1861); týž, Naturbilder aus d. Rätischen Alpen, Führer durch Graubünden (t., 1893); Wagner a v. Salis, Rechtsquellen des Kantons Graub. (Basilej, 1887); »Raëtia« Mitteilungen d. Geschichtforschenden Gesellschaft Graubündens (Chur, 1863 a n.); Jahresberichte der Historisch-antiquarischen Ges. (t., 1881 a n.).

Grispek z Grispachu viz Gryspek z G.

Griswold Rufus Wilmot, spisovatel amer. (* 1815 v Bensonu v hrabství rutlandském — † 1857 v New Yorku). Záhy v mládí scestoval všechny nejzajímavější části Ameriky a Evropy, načež studoval bohosloví a stal se baptistickým kazatelem. Přispíval do různých týdenníků new-yorkských, bostonských a filadelfských, roku 1842—43 vydával »Graham's Magazine« a založil *International Monthly Magazine*, jehož vyšlo 5 svazků. Hlavně však jest znám svými sbírkami *Poets and poetry of America* (1842), *Prose writers of America* (1846) a *Female poets of America* (1849), v nichž dává výbornou charakteristiku jednotlivých spisovatelů a jež značně přispěly k rozšíření vědomostí o americké literatuře v cizině. Opatřuje vydání veškerých, i pozůstalých, spisů Edgara Allana Poea (1850, 3 sv., 1856, 4 sv.), zastával se ho rázně proti útokům na jeho povahu.

Gritti, rod benátský, z něhož vyšli: **1)** G. Andrea, dože v l. 1523—39, jenž prokázal republice platné služby jako její vyslanec při Portě a jako obratný vojevůdce ve válce její s ligou Cambrayskou, ve které dne 17. čce. r. 1508 vyrval vojsku Maxmiliánovu Padovu a tak ji opevnil a opatřil, že Maxmilián musil 9. října od obléhání upustiti. Když Benátčané zavřeli proti Francii svatou ligu, válčil šťastně proti Francouzům, až od Gastona z Foix byl zajat a odeslán do Paříže, kde byl od Ludvíka XII. získán, načež po svém návratu do Benátek působil ve smyslu Francii přátelském, tak že republika s Maxmiliánem se rozešla a r. 1513 vstoupila s Francií ve smlouvu.

2) G. Ludovico, nemanželský syn před. († 1534), žil v Cařihradě a stav se renegátem a oblíbencem velikého vezíra Ibrahíma, hrál tu vynikající úlohu, slouže republice jako placený jednatel. Když Jan Zápolský vyslal Jeronýma Laskiho, aby naklonil Portu ku pomoci, získal Laski velikými dary a sliby G. ho a jeho vlivem vymohl, že r. 1529 sám sultán Sulejmán II. vytrhl válečně do Uher. Po odtažení Sulejmánově zůstal G. v Uhrách při Zápolském a získal si jeho důvěru, že byl od něho jmenován gubernatorem uherským. Počínal si však obojetně a hleděl ve sporech mezi Ferdinandem I. a Janem Zápolským kořistiti pro sebe, ano — jak z jednání jeho vysvítá — zanášel se plánem, získati korunu uherskou pro sebe. Aby úmysl ten provedl, odebral se r. 1533 do Cařihradu, kde stal se zástupcem Ibrahímovým v divánu, a vymohl, že r. 1534 byl jako plnomocník Porty poslán do Sedmihradska; když však tu dal zavražditi náměstka vojvodova, biskupa Emericha Czibáka, vzbudil Štěpán Mailáth, který Zápolskému podal zprávu o úkladech jeho, proti němu branný odpor šlechty sedmihradské, před kterým donucen byl zavříti se v městě Meděši. Z města

unikl do Valachie, tu však byl zatčen, Mailáthovi vydán a dne 22. října 1534 popraven. Dle pověsti nalezl kat v jeho šatě měšec drahých kamenů v ceně 400.000 dukátů.

3) G. Rocco, lékař ital. (* v Rotadentru u Bergama). Lékařství vystudoval v Padově, Pavii a ve Vídni a stal se r. 1853 řídícím chirurgem ve velké nemocnici v Miláně. Stal se známým hlavně pro zvláštní methodu amputace stehna v koleni, kterouž popsal ve spise *Dell'amputdzione del femore al terzo inferiore e della disarticolazione del ginocchio* (1857). Vedle toho napsal ještě četné jiné spisy, ze kterých buďtež uvedeny *Atlante oftalmoscopico* (1858); *Della cura chirurgica della spermatalgia con osservazioni cliniche* (1883).

Gritzner Max (pseud. Max Fernand), heraldik, dějepisec a básník něm. (* 1843 v prus. Žárově), jest radou kanceláře v pruském ministerstvu vnitra v Berlíně. Uveřejnil: *Chronol. Matrikel d brandenb. preuss. Standeserhöhungen seit 1600* (1874); *Standeserhebungen und Gnadenakte deutscher Landesfürsten innerhalb d. letzten drei Jahrh.* (1881); *Wappenalbum der deutschen Grafenhäuser* (1884); *Herald.-dekorative Musterblätter*; *Wappen des Schleswig-Holsteiner Hauses* (1889); *Handbuch des Ordenswesens* (1893); *Handb. d. Damenstifter* (1893); *Landes- und Wappenkunde der Brandenburg. Preuss. Monarchie* (1894); *Die brandenb. preuss. Wappen* (od r. 1417, vyd. 1895). Kromě toho napsal G. též dvě dramata: *Brandenburger vor Ofen* (1883) a *Feindliche Gewalten* a epos *Amyntha* (1892).

Grivas Théodorakis, generál řec. (* 1797 v Akarnanii — † 1862 v Missolunghi). Postaviv se v záp. Řecku v čelo povstání proti Portě, svedl r. 1821 první boj Řeků s vojskem tureckým u Laspi a jako náčelník palikárů a soudruh Kolokotronisův měl účast ve všech bojích a různicích domácích až do povolání Otty bavorského. S vládou bavorskou však nemohl se spřáteliti a ač ta jmenovala ho generálem (r. 1844), způsobil proti ní povstání r. 1833, 1844 a 1847. Za války krimské chtěl roznítiti v Epiru a v Thessalii povstání proti Turkům, byl však poražen a donucen k ústupu do Řecka, kde dne 19. října 1862 ve Vojnici postavil se v čelo povstání, které mělo za následek pád Ottův.

Grivegnée [griv'ňé], průmyslové místo v belg. prov. a arr. lutišském, nad ř. Ourthou; 9569 ob. (1890), uhelné doly, železárny, tavírny na měď, výroba drátu, parních kotlů, mýdla, přádelna na vlnu a stavba lodí.

Grivičić Jiří, generalmajor rak., vlastenec chorvátský (* 11. dubna 1827 v Perušići v bývalé Voj. Hranici — † 1 září 1879 ve Štýr. Hradci). Z vojenské akademie novoměstské, kde byl spolužákem Mirohorského, vystoupil jako poručík vyšší třídy do 3. praporu myslivců, r. 1849 vtříděn do gener. štábu a v hodnosti své stále postupoval až na plukovníka velitele 19. pluku pěšího v srpnu 1861. Na jaře 1866 dostal velení brigády u 10. armád. sboru, sloužil pak opět ve štábu generálním, r. 1868 zastupoval říšského ministra války v uherské delegaci a povýšen t. r. na generalmajora a velitele brigády ve Štýr. Hradci. Bojoval s velikým vyznamenáním roku 1848 v Lombardsko-Benátsku, r. 1849 v Uhrách, r. 1859 v Italii, r. 1866 v Čechách. V posledních třech válkách byl v každé jednou těžce raněn (u Titelje, u Solferina a u Staré Rokytnice). Způsob, jakým naloženo s Jihoslovany, kteří chrabře přispěli k povalení vzbouření uherského, bolestně rozhořčil horlivého vlastence G-e, několik jeho spisů upřímných a velmi důmyslných o vojscích našem a francouzském po zkušenostech z války r. 1859 a j. mu škodilo nahoře, mrzutosti v delegaci ho valně roztrpčily, kteréžto všecko příkoří spolu se zdravím silně otřeseným následkem těžkých poranění zachvělo jeho myslí tak, že v návalu trudnomyslnosti učinil žití svému revolverem konec. *FM.*

Grivna viz Hřivna.

Grivois [-voà], franc., původně cizí voják ve franc. službách, jenž šňupe, pak bujarý, rázný chlapík; chansons grivoises, veselé, kluzké písně; contes grivoises, oplzlé historky; genre grivois a pièces grivoises, hry divadelní, v nichž vystupují osoby z lidu a mluví jargonem, hry necudné.

Grjazovec, újezdní město v ruské gub. vologdské, 45 *km* jjv. od Vologdy, 230 *m* n. m., po obou stranách potůčku Ržavky uprostřed bažin, při železnici z Jaroslavle do Vologdy, se 2337 ob. (1888), kteří se živí polním hospodářstvím, pletením punčoch a rukavic a malým obchodem se lnem jakož i vývozem koží do Archangelska. — Grjazovský újezd v jihozáp. části gubernie vologdské, na jih od ř. Suchony, má rozlohu 7853·5 km^2, jest nepatrně kopčitý (nejvyšší kopec Svatá hora jen 43 *m* relat. výšky), náleží k poříčí Suchony. Z močálů jest největší slatina Georgjevská Obyv. (97.930 r. 1888) živí se hlavně polním hospodářstvím. Z průmyslu uvésti jest hlavně výrobu hrubého plátna a nití.

Grjazsko-caricinská železnice v ruské gubernii tambovské jest majetkem soukromé společnosti, má rozchod drah ruských 1·524 *m* a skládá se z trati grjazsko-borisogljebské z r. 1869 o délce as 214 *km*, z trati borisogljebsko-caricinské z r. 1870 o délce as 460 *km* a pak ze spojení stanice Grjazi přes Lipeck se stanicí Donem na Donu z r. 1878 o délce as 80 *km*, čímž se nabylo též spojení se stanicí Jelcem a tím s Orlem a přes Uslovaju s Tulou; mimo to náleží jí odbočka z Alexiva do Urjupinské, o délce 35 *km*. Náklad pořizovací činí asi 48·3 mill. rublů pap a opatřen byl akciemi (as 20·6 mill.) a obligacemi prioritními, jež přijal na se stát. Správa společnosti jest v Petrohradě a ředitelství provozovací sídlí v Borisogljebsku; r. 1890 vynesla g.-c. ž. celkem čistého užitku 4,220.355 rublů, který, pokud se týče trati grjazsko-borisogljebské, připadá společnosti, pokud však jde o trati ostatní, náleží též dílem státu; největší množství nákladu tvoří petrolej (r. 1890 asi 309.000 *t*) a obilí (r. 1890 asi 464.000 *t*). *Pk.*

Grlachovo (Gerlachovo, Gerlachovce, něm. Gerlsdorf, u Maďarů Gerlachfalu), ves na Slovensku v hořejších Uhrách (stolice Spišská) pod Tatrami nedaleko štítu Gerlachovky, se 449 obyv. (1890) slováckými, evang. vyzn. augšpurského.

Grlović (Gerloci) Milan, spis. chorv. (* 1852 v Križevcích), studoval práva v Praze a ve Vídni a již jako student sepsal veselohru *Cielov*. Později do »Vience« přispíval básněmi a ve Vídni založil roku 1874 časopis »Velebit«. Usadiv se v Záhřebě, redigoval »Hrvatski Svetozor« a od r. 1887 vydával zde měsíčník »Smotra«. Mimo to byl spolupracovníkem politických listův »Pozor« a konečně »Obzoru«. Práce jeho rozptýleny jsou po různých časopisech. Z jeho povídek, z nichž některé vyšly o sobě, uvádíme *Priezor s ljubavi*, *Abdera Babylon* (satir. povídka); veršovanou povídku *Mrtva ljubav*; *Zimski dan u Toplicach*; *Prometej*. Mimo to překládá hojně i z cizích literatur, hlavně z ruské. Občas seznamuje Chorváty též s věcmi českými (*Šetnja Zlatnim Pragom*, »Vienac«, 1885 a j.).

Groat [grót], angl. mince stříbrná = 4 pence (odtud i fourpence zvána) = 15·5 kr.

Grob Konrad, genrista (* 1828 v Andelfingenu ve Švýcarsku). Cestoval po Italii a r. 1865 stal se na mnichovské akademii žákem Rambergovým. Maloval genry ze života lidu nižších stavů, obyčejně s pointou humoristickou. Patří ku staré škole genristů romantických. Od něho jest: *Chycená myš* (1870), *Italské žebravé děti*, *Malíř na studijní cestě*, *Marionetty*, *Návštěva po žebříku*, *Odpočinek* (1886), *Nedělní odpoledne ve Švýcarsku*, *Bitva u Sempachu*. *J-k.*

Grobe German, něm. malíř marin (* 1857 v Hanavě). Studoval v Düsseldorfu a žije v Mnichově. Obrazy své, které obyčejně vzaty jsou z pobřeží hollandského, provádí v oleji i v aquarellu a vystavuje pravidelně od r. 1880. *J-k.*

Gröber Gustav, romanista něm. (* 1844 v Lipsku). Habilitoval se r. 1871 v Curichu, odkud přešel r. 1874 jako řádný professor do Vratislavě a r. 1880 do Štrasburku. Rediguje od r. 1877 »Zeitschrift für romanische Philologie« a vydává od r. 1888 *Grundriss der rom. Philologie*, do něhož přispěl sám podrobnými a úplnými dějinami romanské filologie, methodikou badání pro romanský jazykozpyt a nástinem dějin středověké lat. literatury (od r. 550 až 1350). Kromě toho je od něho několik cenných publikací v oboru kritiky textové a historické grammatiky: *Die handschriftlichen Gestaltungen der Chanson de Geste Fierabras* (1869); *Die altfranz. Romanzen u. Pastourellen* (1872); *Carmina clericorum, Studentenlieder des Mittelalters, ed. domus quaedam vetus* (1876, 7. vydání 1890); *Die Liederhandschriften der Troubadours* (1877, 2 sv. v Böhmerových »Roman. Studien«); *Vulgärlateinische Substrate roman. Wörter* (1884—90, 7 sv. ve Wölfflinově »Archiv für latein. Lexicographie«) a j.

Gröbming, městys ve Štýrsku, na jižním svahu Dachsteinu, 776 *m* n. m., na l. bř. Enže, sídlo okr. hejtm. a okr. soudu, stanice státní žel. trati Bischofshofen-Selzthal, s 1097 obyv. něm. (1890). Ve starožitném katol. kostele nalézá se pěkně vyřezávaný skládací oltář; jest tu i evang. kostel. — Okr. hejtm. gröbmingské má 29.116 obyv. (1890) a dělí se v okr. Úže, G. (5678 ob.), Irdning a Schladming.

Grobničko polje viz Grobnik.

Grobnik, ves a zámek v chorv. Přímoří nedaleko Rěky a v sousedství roviny, zvané Grobničko polje, ve stolici rěcké, s 969 obyv. (1890). Hrad G. připomíná se poprvé r. 1280.

Grocka, město v Srbsku, jv. Bělehradu na pr. břehu Dunaje, na cestě z Bělehradu do Smedereva, v srbském kraji Podunavlje, s 2225 obyv. (1890), blíže průsmyku, kdež r. 1739 Rakušané byli od Turků poraženi.

Groddek Bogumil Ernest, filolog pol. (* kol 1760 v Gdansku — † 1826), vystudoval v Gotinkách, byl vychovatelem a bibliotékářem u kníž. Adama Czartoryského a později prof. klassických literatur na univ. vilenské, kde byl jeho žákem též Mickiewicz. Z jeho spisů zasluhují zmínky: *De Hymnorum Homericorum reliquiis* (Got., 1786); *Ueber die Vergleichung der alten mit der deutschen u. neuen schönen Litteratur* (1788); *Antiquarische Versuche* (Lvov, 1800); *Historiae graecorum litterariae elementa* (Vilno, 1811). Mimo to pořídil kritická vydání některých spisů Sofokleových a Ciceronových. Poláci cení ho vysoko jako výborného znalce klassických jazyků a literatur i jako professora, jenž dovedl vzbuditi v mládeži náklonnost ke studiím klassickým a měl vliv na výchovu mnohých vynikajících spisovatelů polských. *Šnk.*

Grodek, ves slezská, viz Hrádek.

Gródek [gru-]: **1)** G., rusínsky Horodok, okr. město se sídlem hejtmanství ve vých. Haliči, na ř. Verešici, mezi rybníky Czerlanským a Gródeckým, a s 10.742 obyv. (1890, Poláků 4096, Rusínů 3033, židů 2952). Stanice dráhy Karla Ludvíka, škola lnářská, americký mlýn, výroba koží, oleje, mýdla, spodia a vápna, živý obchod. V nedalekých Czerlanách jest papírna a v Luběcni proslulé sírné lázně. V G-dku zemřel r. 1434 polský král Jagailło a r. 1655 Chmelnický, poraziv zde polské voje pod Stan. Potockým, přistoupil k obléhání Lvova. — Okres gródecký jest pahorkatý, prostoupen mnoha rybníky, a zajímá 887 *km²*. *Řr.*

2) G. braniborský viz Spremberg.

Groděkov Nikolaj Ivanovič, generál (* 1843 v Jelizavetgradě), nabyv vzdělání v Nikolajevské akademii, sloužil při gen. štábu na Kavkáze a v Turkestáně, účastnil se pěti výprav a vynikl hlavně při dobytí Geok-Tepe. Nějakou dobu byl též pobočníkem Skobeleva. Nejvíce proslul jako vojenský spisovatel svými díly: *Čerez Afganistan* (1879); *Chivinskij pochod 1873* (1883); *Vojna v Turkmeniji* (1883 až 1884); *Kirgizy i Karakirgizy Syr-Darjinskoj oblasti* (1889). Pokládá se vůbec za znalce střední Asie v ohledu zeměpisném, politickém i strategickém a cesta jeho po Afgánistáně vzbudila svého času obecnou pozornost i v An-

glii. Uveřejnil též řadu politicko-vojenských statí v různých časopisech.

Grödenské údolí (rom. Val Gardeina, ital. Valle Gardena), malebné poboční údolí Eisacky v Tyrolsku, v okr. hejt. bolzanském, dlouhé 28 *km*, široké až 3 *km*, protékané Grödenským potokem. Na jižní straně strmě zdvihá se nad údolí Seisser Alm (1800-2200 *m*), největší a nejkrásnější alpa Tyrolska, zajímavá též v ohledu botanickém, a dále 3173 *m* vys. Langkofel; na severu dosahuje Geislerspitze (Sass Rigais) 3027 *m*. Přes Grödner Jöchl (2137 *m*) jest G. ú. spojeno s Ennebergem a přes Sellajoch (2218 *m*) s údolím Fassanským. G-kým ú-m vede silnice do Waidbrucku na trati Franzensfeste-Bolzano Jižní dráhy. Hlavním místem jest St. Ulrich (rom. Ortiseit, grödensky Urtischëi) ve výši 1236 *m*, s kostelem, školou řezbářskou a 1605 ob. (1890). Ještě výše položena jest ves St. Christina (1428 *m*) a zřícenina Wolkenstein, rodiště minnesängra Oswalda z Wolkensteina. Všeho obyvatelstva jest v údolí ke 4000; jest původu romanského a zaměstnává se dřevařstvím, chovem dobytka a vyřezáváním hraček a obrázků svatých ze dřeva limbového (*Pinus cembra*), kteréžto výrobky (grödenské zboží) daleko se rozesílají. Ženy obírají se pilně výrobou krajek.

Gröditz, ves slezská, viz Hradec.

Grodkov (něm. *Grottkau*), krajské město v prus. Slezsku, západně Opolí, na l. bř. Nisy Kladské, na želez. trati Nisa-Břeh, se 4348 ob. (1890). Sídlo zem. soudu, pošty, telegrafu; továrna na mostové váhy, 3 pivovary, cihelna a parní mlýn. R. 1344 kníže lehnický a břežský Boleslav III. prodal G. biskupům vratislavským, kteří jej drželi až do saekularisace r. 1810.

Grodno, hl. město ruské gubernie na pr. bř. Němanu a na potoku Gorodničance, při varšavsko-petrohradské železnici, s 49.952 ob (1892), z ⅙ pravosl., ⅙ katol. a přes ½ židů. Sídlo gubernatora, ruského vikáře, velitelství 26. pěší divise. Starý zámek jest přeměněn v kasárny, nový ve voj. nemocnici. Jest tu 6 pravosl., 5 řím.-katol. a 1 luther. kostel, 2 synagogy a 28 modlitebnic, 2 pravosl. a 2 katol. kláštery, 2 gymnasia, lékařská akademie, kadetní škola a divadlo. Obyv. živí se polním hospodářstvím, zelinářstvím a obchodem. Jsou zde továrny na sukno, tabák a zbraně. Vyváží se hl. obilí, dříví a koudel. Na řece jest přístav. Na blízku minerální prameny a lázně Druskieniki, navštěvované 2000 hosty, dále 2 proslulá poutnická místa, t. řím. katol. kostel Ružanostokče u Dombrova a řec.-katol. kostel u Vasilkova. Až 30.000 lidí sem do roka putuje. G. čili Gorodno neb Goroden bylo založeno Slovany a připomíná se již r. 1183 jako město s kamennými kostely. Město trpělo téměř od počátku neustálými vpády nepřátel (Něm. rytířů, Litevců a Tatarů). Nejhroznější z nich byly vpády Něm. rytířů r. 1284 a 1391, jež přestaly teprve, když kníže Vitold r. 1398 odstoupil rytířům Žmuď. R. 1241 připadlo G. k Litvě a r. 1413 stalo se sídlem vévodství Trockého. R. 1444 do stalo se mu magdeburského práva a v násl. stoletích bylo často obdařeno novými výsadami. Po nějaký čas bylo sídlem Štěpána Báthoriho, jenž zde zemřel r. 1586. R. 1654 vzali vyhořelé město Rusové a po 4 létech přišlo v moc Švédů. R. 1673 bylo určeno k odbývání gener. sněmů, z nichž prvý se tu konal r. 1678. R. 1705 uzavřeli zde Petr Veliký a August II. spolek proti Karlu XII. Zvláště památny byly zdejší sněmy, r. 1793, na němž rozhodnuto druhé rozdělení Polsky, a r. 1795, kdy Stanislav August podepsal své zřeknutí se trůnu polského, načež G. připojeno k Rusku. R. 1812 král Jerôme měl zde svůj hl. stan. R. 1880 počato s novým opevňováním města a vloženy sem posádkou 4 pěší pluky. R. 1885 lehla značná část G-na popelem. *Hlkr.*

Grodenská gubernie, od ruskopolských gubernií oddělená v záp. a sev.-záp. řekami Němanem, Bobrem, Narem, Lizou, Nurcem a Bugem, hraničí v sev. s gub. vilenskou, na vých. s minskou, v jihu s Volyní. Rozloha 38.669 km^2. Jest to rozsáhlá rovina, z pravidla 150—180 *m* n. m., z níž jen v sev. a vých. části zdvihají se nízké pahorky do výše 230 až 300 *m*. Tyto jsou jen při ř. Němanu poněkud příkré, kdežto jižněji jest kraj jen málo vlnitý, přecházeje ještě dále k jihu v rovinu lesnatou a močálovitou. V poříčí Bugu převládá žula a níže po toku rula, okolo Grodna útvar křídový. Zvláště pozoruhodna jest řada křídových kopců u města G-na při Němanu, kdež byly nalezeny fossilie sladkovodní i mořské. Většinou jest půda písečnato-hlinitá, místy nalézá se i přeúrodná černozem. Gubernii protéká splavná ř. Něman (s přítokem Šárou), jež průplavy Oginským a Augustovským spojena jest s Pripětem a záp. Bugem. Záp. Bug teče v jižní a jihozáp. části gubernie, přijímá Narev a Muchavec a jest průplavy spojen s Pripětem. — Jezera zaujímají 452·1 km^2. Značnější z nich jest Zapurjevo, Sporovskoje, Divinské a Nervelské. Močály pokrývají asi 5% půdy, jsou bohaty na borky a železnou rudu bahenní a způsobují zlé horečky a zimnice. — Podnebí jest mírné. Střední teplota obnáší 7° (v G-nu 6·1°) a sice jara 5·5, léta 17·4, podzimku 6·9, zimy — 4·7°. Střední teplota ledna obnáší — 5·2, července 18·2°. Srážek asi 52 *cm*, krupobití mnoho. — Obyvatelstva počítá se 1,510.028 duší (1892), jež bydlí ve více než 100 městech a 4000 osadách. Z toho jest 776.191 mužů, 733.837 žen. R. 1892 obnášel počet porodů 62.180, úmrtí 38.812, sňatků 12.581. Dle národnosti jest Rusů (hl. v jihu) 30, Litvanů (hl. v sev.) 27, Poláků (hl. v záp.) 22%, přes 18% židů, ostatní Němci a Tataři. Dle nábož. vyznání jest 827.724 řecko-katol. (vikariát Brest Lit.), 384.696 katolíků (diécése Vilno), 13.067 protestantů, 281.303 židů, 3238 muham. — Z půdy připadá na role 39·6, lesy 26·4, louky a pastviny 20·3, neprodukt. půdu 13·7% celé rozlohy. Při vší úrodnosti musí se půda hnojiti. Daří se tu obilí, zemčata, len, konopí i tabák. R. 1893 vydala žeň 4,133.128 *hl* žita, 1,946.010 *hl* ovsa, 458.170 *hl* pšenice a 6,252.166 *hl* zemčat. Sadařství i zelinářství

jest dosti rozsáhlé, vinařství pouze v chráněných polohách. Tataři pěstují mnoho cibule. — Stav dobytka páčil se r. 1891 na 1,669.956 kusů (176.245 koní, 484.107 hovězího dobytka, 685.213 ovec, 320.701 vepř. dobytka, 3642 koz, 28 oslů). V lesích (zvlášť pozoruhodný hvozd Bělověžský) převládá borovice a smrk, méně hojné jsou dub, habr, jasan a vaz. Ze zvěře vyskytují se tu lišky, vlci, div. vepři, srnci a zajíci, řidčeji rys, kuna, vydra. — V průmyslu první místo náleží spracování vlny. Jen Moskva s okolím předčí v té příčině průmyslový okres, jehož středem jest Białystok. Ve 114 továrnách vyrobilo zde 3549 dělníků r. 1891 vlněného zboží za 3 mill. rublů (před několika léty ještě mnohem více). Vedle toho vynikají továrny na tabák, vinopalny, pivovary, mlýny, cihelny, hrnčířský a jirchářský průmysl a mimo to jest menší měrou zastoupen průmysl bavlnářský, výroba mýdla, pilařství a zvonařství. Všech továrních závodů r. 1891 bylo 3022 se 14.041 dělníky, kteří vyrobili za 7 ½ mill. rublů zboží. — Obchod značný v malém i velkém jest úplně v rukou židů a vede se hlavně po ř. Němanu a Bugu. Vyváží se stavební dříví, dobytek, obilí, konopí, len, sukno a vlna, přiváží se hedvábné, galanterní a kovové zboží a sůl. Na koně jsou 2 domácí veliké trhy výroční v Žechanovci a Selvě. — Škol r. 1892 bylo 1167, jež navštěvovalo 34.402 chlapců a 5579 děvčat. — Administrativně dělí se gubernie v 9 újezdů: Białystok, Běisk, Kobrin, Prušany, Slonim, Sokolku, Wołkowysk a G. — Grod. gubernie tvořila původně část jihozáp. Litvy a byla obydlena Litvany. Slované vnikli sem v století XI., načež kraj ten byl Grodenským knížectvím a roku 1241 připojen k Litvě. Mnoho zkusil nájezdy Tatarů, Něm. rytířů, Rusů i Poláků. R. 1413 splynulo knížectví Grodenské s kniž. Trockým ve vévodství Trocké, které později s Litvou připadlo k Polsku a s tímto r. 1793 k Rusku. Od r. 1802 tvoří zvláštní gubernii. — Grodenský újezd v sev.-záp. části gubernie po obou stranách Němanu zaujímá 4291·5 km^2 a má 170.750 ob., z polovice Litvanů.

Grodziec (Groděc), far. ves v rak. Slezsku, hejt. Bílsko, okr. a pošta Skočov; 71 d., 542 obyv. pol., 6 č. a 20 n. (1890), kostel sv. Bartoloměje, šk., žel. stanice. Alod. panství G. se statky Bielowicko, Biery-Swiętoszówski a Rostropice v celkové vým. zaujímá 1287·6 *ha*; náleží k němu zámek, dvůr, lihovar a mlýn v G-i, majetek Frant. Strzygowského v Biale. Samoty: Dzielowy, Górski, Łęgi, Szpotawice, Woleństwo a Zalesie.

2) G. v gub. varšavské, viz Grójec.

Grodzisk, něm. Grätz, krajské město v prus. vlád. obvodu poznaňském, při trati G.-Opalenica. Má 3812 obyv. (1890), z nichž přes polovic Poláků (což evang.) a 462 židů, pivovar, parní mlýn a továrnu na sušení máta. Pivem slynul G. již v XVI. stol. V té době (1579—80) měl také krátkou dobu protestantskou tiskárnu, kterou však jesuité brzo z města vypudili.

Grodziszcze, ves slezská, viz Hradiště.

van der **Groeben** August, důstojník rak. (* 1828 v Ebersburce hannover. — † 1866 u Hradce Král.). Po gymn. studiích vstoupil do rakouského dělostřelectva, bojoval r. 1849 v Uhrách před Rabem, Komárnem a Temešvárem, načež r. 1859 stal se setníkem a přidělen byl k 8. pluku polního dělostřelectva, s kterým r. 1866 ve 3. arm. sboru pod arciknížetem Arnoštem zaujal postavení na výšině záp. od Chlumu a chránil velmi účinně brigádu Appianovu na jejím ústupu. Když po šťastném boji dělostřelectva rakouského Prusové z nenadání pronikli do zad rakouského středu a obsadivše vesnici Chlum, zahájili odtud prudkou palbu, G., poznav nebezpečí, obětoval svou batterii, aby sbor zachránil, a tak odvrátil úplnou katastrofu od vojska rakouského. Za zásluhu tu dán jest mrtvému hrdinovi řád Marie Terezie, batterii jeho pak jméno »mrtvá batterie«. Na místě, kde G. se soudruhy svými dokonali, zřízen jest r. 1893 pomník.

Groenewegen [chrún-] Gerrit, holl. malíř marin (* 1754 v Rotterdamu — † 1826 t.), žák Muysův, maloval i radiroval koráby a lodě. Známým se stal svými radirovanými listy, mezi nimiž i 12 listů holl. krojů. *J-k.*

Groenland René, malíř zátiší (* 1849 u Paříže — † 1892 v Berlíně), žák pařížského dekorativního malíře Huga a Turina. Maloval květiny, ovoce, ptactvo a různé nářadí s pílí, která prozrazuje pečlivé studium přírody. Otec jeho Theude G. (1817—76) maloval rovněž zátiší. *J-k.*

Groen van Prinsterer [chrún-] Willem, historik nizoz. (* 1801 ve Voorburku — † 1876 v Haagu), byl v l. 1829—33 kabinetním sekretářem Viléma I. a v l. 1840—65 členem sněmovny, ve které hájil princip monarchistický, zabývaje se zároveň redigováním »Nederlandsche Gedachten« (od r. 1829) a »Der Nederlander« (1850—55). Kromě hlav. díla, obsahujícího množství listinných pramenů, *Archives ou correspondance inédite de la maison d'Orange-Nassau* (Lejda, 1835—64, 10 sv.), vydal: *Ongeloof en revolutie* (Haag, 1847); *La Prusse et les Pays-Bas. A mes amis à Berlin* (Amsterd., 1867); *L'Empire Prussien et l'apocalypse* (t., 1867); *Parlementaire studien en schetsen* (t., 1865—67, 3 sv., 2. vyd.); *Maurice et Barneveld* (Utrecht, 1875) a j.

Grog, nápoj ze vřelé vody s cukrem a rumem, původu anglického. Zaveden prý v angl. námořnictvu admirálem Vernonem, jehož přezdívka Old G., vzatá od barvy jeho pláště, stala se i základem názvu G. Six-water-G. či šestinkový, t. j. obsahující ⅚ vody mořské a ⅙ rumu, jest trestem za nečistotu a pod. přestupky.

Grohmann Joseph Virgil (* 1831 v Hanšpachu v Čechách), studoval v Praze klassickou filologii pod Curtiem, jazyky germanské a sanskrt pod Schleicherem; nabyv doktorátu, suppleoval r. 1856 němčinu na utrakvistickém tehdy gymnasiu akad. a v l. 1856—63 byl professorem na obchodní akademii v Praze. Když

professor téhož ústavu E. Tonner na sněmě českém byl odpůrcem Broscheho, předsedy gremia obchodního, vydalo toto instrukci, že professoři akademie jsou řediteli povinni naprostou poslušností a politických schůzí že nesmějí se účastniti. Vzíti na vědomí takové brutální zasažení do občanských práv učitelstva odepřeli jen tři professoři: Tonner, Bayer, nyní professor na technice ve Vídni, a G.; ale pykali za to propuštěním z úřadu, ač byli definitivně ustanoveni. Teprve r. 1866 stal se G. ředitelem vyšší reálky v Litoměřicích. Do té doby spadá veškera vědecká činnost jeho; poprvé vystoupil r. 1862 spisem *Über die Echtheit des althochdeutschen Schlummerliedes* v pracích Král. české spol. nauk, jímž první popřel pravost této památky, tehda tak vysoce ceněné, a pozdější prozkoumání ospravedlnilo skvěle jeho mínění. Za další spis *Apollo Smintheus oder die Bedeutung der Mäuse in der Mythologie der Indogermanen* (1863) byl G. jmenován mimoř. členem společnosti nauk. Trvalou cenu mají sbírky *Sagenbuch aus Böhmen und Mähren* (1863) a *Aberglauben u. Gebräuche aus Böhmen und Mähren* (1864); nejcennější spis jest *Medicinisches aus dem Atharva-véda-Takman* (1865, Webrovy »Indische Studien« IX), v němž G. ukázal, že záhadná nemoc takman jest čtvrtodenní zimnice, a objasnil vůbec léčení staroindické a lidové. V létech 1863-70 redigoval »Mittheilungen« spolku pro dějiny Němců v Čechách. V l. 1863—66 byl G. poslancem na sněmě českém a r. 1869 jmenován místodržitelským radou a administrativním referentem zemské školní rady, aby uvedl v život nové školní zákony, provázené tak mocným odporem národa českého. G. zlomil odpor učitelstva a umožnil ustanovení okr. školních rad. Za ministerstva Jirečkova rozdělen referát školní a G. spravoval odtud pouze záležitosti škol něm., vyznamenán byv řádem železné koruny a hodností dvorního rady. *Ks.*

Grocholski Kazimír, rytíř, státník polský (* 1815 v Rożysce — † 1888 v Opatii), ze staré rodiny šlechtické, studoval na gymnasiu lvovském a práva na univ. vídeňské a dosáhnuv tu r. 1839 doktorátu, vstoupil k bernímu úřadu, který však r. 1842 opustil a zabýval se správou svého statku Rożysky v okr. skalatském. Zvolen byv r. 1861 do haličského sněmu a do říšské rady, zaujal mezi poslanci polskými vynikající místo a jsa od toho roku až do smrti své předsedou polského klubu ve Vídni, dopomohl mu svou státnickou obratností a správným pochopením a využitkováním všech okolností k jeho panujícímu postavení v říšské radě. Zvláště velikou pozornost i za hranicemi vzbudil r. 1869 svou »haličskou resolucí«, ve které žádal za autonomii a zavedení polské řeči v úřady a ve školy. Za Hohenwarta byl od 11. dubna do 30. říj. 1871 ministrem bez oboru, r. 1878 jmenován byl tajným radou a r. 1881 vyznamenán řádem železné koruny 1. třídy.

Grochów, ves v ruském Polsku, na Visle, u varšavského předměstí Pragy, v písčité rovině, porostlé olšovím. Má přes 1000 obyv. (r. 1860 jen 178) a továrny na kořalku, likéry a barvu. Památný jest několika bitvami. Roku 1656 (16.—18. čce) porazil tu švéd. král Karel Gustav vojsko krále Jana Kazimíra a zmocnil se tak Varšavy. Za povstání r. 1831 svedena tu byla řada krvavých bojů mezi polskými vojsky pod kníž. Radziwillem a armádou ruskou pod Děbičem. Jednotlivé sbory ruské byly poraženy v okolí G-a od Chlopického, Skrzyneckého a Krnkowieckého v dnech 19. až 24. ún. Dne 25. ún. zahájil Děbič útok na celé čáře u samého G-a, ale po celodenním zuřivém boji ustoupil s velkými ztrátami zpět, ač byl dvakrát silnější nepřítele. Na rozkaz cara Mikuláše I. postaven na památku bitvy železný sloup u Pragy.

Grochowski Stanisław, básník polský (* 1554 — † 1612 v Krakově), vzdělav se u jesuitů v Pultusku, domohl se pochlebenstvím přízně tří biskupů, ale satira jeho *Babie Koło*, v níž posmívá se biskupům ucházejícím se o uprázdněné místo, způsobila mu mnoho nepřátel. Přes to domohl se opět různých beneficií pochlebnými a pochvalnými verši, psanými v jazyku latinském i polském, kterými vládl dokonale. Mimo verše pochvalné psal též hymny, básně světské i duchovní, obsahem chatrné a po většině příležitostné, ačkoliv měl vrozené básnické nadání. Verše jeho svého času vysoce se cenily a byly velmi populární, ano píseň jeho o Hołubkovi, chrabrém vojínu, jenž padl v bitvě u Byczyny, znárodněla. Spasowicz líčí G-kého jako člověka prostředního nadání, povahy nekalé, velkého pochlebníka a při tom pletichaře zlého jazyka. Spisy jeho vydal Turowski r. 1858 se životopisem od J. Drozdzewicze. *Šnk.*

Groicki Bartołomiej, právník polský (* 1519 ze šlechtického rodu v Kujavách — † 1599 v Krakově), spisovatel a vykladatel mnoha děl věnovaných magdeburskému právu. Vystudovav na krakovské akademii, věnoval se magdeburskému právu, kterým se tenkráte přední polská města spravovala. Po několik let byl i krakovským podvojtem. Z rozkazu krále Sigmunda I. vydal tiskem prvé své dílo *Abrogatio et moderatio abusuum et sumptuum*... (1547). Další díla psal polsky a má velikou zásluhu, že postaral se o výklad magdeburského práva v jazyku mateřském. Ze spisů jeho sem spadajících uvádíme: *Artykuły prawa magdeburskiego, które zowią Speculum Saxonum* (Krakov, 1558, 2. vyd. 1560, 3. vyd. 1562 t.; jiná vydání v Přemyšlu z l. 1565, 1568, 1573, 1618, 1619, 1629 a 1760), krátký výklad Saského zrcadla a magdeb. práva tak, jak platilo v Polsku (v Krakově); *Porządek sądów i spraw miejskich prawa magdeb.* (Krakov, 1555, 2. oprav. vyd. t., 1562, další vyd. 1566, 1760), pojednání o všeobecných zásadách práva, o soudním zřízení, o processu a o trestných činech a jejich trestech; *Ustawa płacy i sądów w prawie magdeburskim nowo uczyniona* (Krakov, 1560; Přemyšl, 1562, 1565, 1567, 1619, 1629, 1760), řád soudních platů a pokut v právě magdeb.; *Ten postępek wybran jest z praw*

cesarskich, który Karol V. kazał wydać, jak około karania na gardle albo zdrowiu każdy urząd ma się zachować (Krakov, 1560 a 1562, jiná vyd. 1565, 1582 a po smrti G-ckého pak r. 1616, 1619 a s dodatky 1629, 1630 a konečně 1760 v Přemyšlu), volný překlad Caroliny (trest. zák. Karla V.); *Regestr do porządku i do artykułów prawa magdeb. i cesarskiego* (Krakov, 1567, 2. vyd. po smrti autorově t., 1616, dále 1618 a 1629 v Přemyšlu), abecední ukazatel slov a právních terminů s odvoláním na výše uvedené spisy, mnohdy i s výklady; *Tytuły prawa magdeburskiego do porządku i do artykulów, pierwiej po polsku wydanych* (Krakov, 1567, dále Přemyšl, 1573, 1575, 1619, 1629, 1760). Všechny tyto spisy složeny byly k účelu učebnímu a těšily se hned od počátku neobyčejné vážnosti, jak svědčí četná jejich vydání. Přispěl k tomu v nemalé míře zajisté i učený apparát, který spisovateli byl po ruce. Čerpal nezřídka důkazy své až i z Písma a odvolával se v dílech svých na communis opinio a na četné právnické autority. Během doby přiznána spisům G-ckého od soudů síla zákona, i tvořily svod zvaný *Porządek sądów i spraw miejskich prawa magdeb.* Na Malé Rusi již na konci XVI. stol. rozšířeny byly ruské překlady Pořádku, a r. 1735, když učiněn byl pokus kodifikace maloruských zákonů, byl svod ten officiálně přeložen do ruštiny. Užíváno ho bylo na Malé Rusi až do vydání zákona ze 3. ún. 1831, kterým bylo magdeb. právo zaměněno Litevským statutem a obecnými ruskými zákony. Kromě uvedených prací sepsal G. ještě: *Prawa między gospodarzem a komornikiem krótko spisane* (Krakov, 1567) a *Obrona sierot i wdów opiekunom i kuratorom* (Krakov, 1605).

Groitsch: 1) G. na Moravě, viz Gručovice.

2) G. saský, viz Grojč.

Groix [groà], franc. ostrov v Atlant. okeánu naproti bretonskému přístavu Lorientu, oddělený od pevniny 6 *km* širokou Basse des Bretons (Coureau de G.). Jest 7½ *km* dl., 2 *km* šir. a má obvodu 20 *km*. Na 14·76 *km*² žije tu 4935 obyv. (1891). Půda zdvihá se až 50 *m* n. m. Na jihozáp. pobřeží nalézají se pozoruhodné, mořem vyhlodané jeskyně (Trou d'Enfer, T. du Tonnerre a j.). Ostrov jest opevněn, má 2 přístavy na sev. pobřeží, t. Port Tudy (785 obyv.) a Port Lay, a 2 majáky, kabelové spojení s pevninou a mnoho megalitických pomníků. Obyv. (Grésillons) živí se rybolovem, vzděláváním půdy (1200 *ha*) a chovem dobytka. Na sv. Jana veliká náboženská slavnost rybářská. G. náleží k dep. Morbihanu.

Grojč, něm. Groitzsch, město v sas. kraj. hejtm. lipském, obv. hejtm. bornském, blíže Bílého Halštrovu, při žel. trati Lipsko-Myšovice (Meuselwitz), s 5391 obyv. (1890). Má krásný ev. kostel v basilikovém slohu, novou radnici, zříceniny hradu, tovární výrobu obuvi, (1450 dělníků, roční výroba za 3—4 mill. marek), kovotiskárnu, zámečnictví, koželužství. Na hradě sídlila původně hrabata Grojčská, z nichž znám je hlavně Viprecht, i v dějinách českých proslulý; po jejich vymření připadl G. Dědovi vitínskému, r. 1270 zmocnil se ho opat pegavský, r. 1294 Adolf Nassavský, r. 1306 císař Albrecht.

Grójec, původně Grodziec, újezdné město v ruské gubernii varšavské, 45 *km* jjz. od Varšavy, na potoku Molnici. Má 4410 ob. (1889), většinou židů, starožitný kostel, újezdné učiliště, olejny, koželužny, mydlárny, vinopalnu a pivovar. G. jako město bylo založeno r. 1419 a dosáhlo za knížat mazovských velikého rozkvětu, jemuž konec učinila teprve válka švédská za Jana Kazimíra. Pověstné bylo grójecké pivo a struny. V G-jci se narodil r. 1536 slavný kazatel Petr Skarga.

Grolier [-lijé] Jean, vicomte d'Aguis, bibliofil a maecenáš franc. (* 1479 v Lyonu — † 1565 v Paříži), pocházel z rodiny původu veronského, usedlé od XIII. stol. ve Francii; r. 1534 vyslán byl k papeži Klementu VII., r. 1545 stal se pokladníkem Francie, r. 1547 jedním ze čtyř hlavních pokladníků a radou královským. Jsa osvíceným podporovatelem písemnictví a krásných umění, žil v trvalém styku s učenci franc. i cizími, s Erasmem, Aldem Manutiem a j., jež podporoval ze svých prostředků; řada děl byla mu připsána a mnoho zvláštních nádherných tisků bylo pro něho vytištěno. Zařídil si vybranou knihovnu o 3000 svazků, jež postavil ve svém »hôtelu de Lyon« v ulici Bucy; většina knih těchto vázána byla v hnědé telecí vazbě a opatřena vkusným ornamentem a nadpisem *Io Grolierii et amicorum*; tyto svazky t. zv. Grolierovy slouží namnoze za vzory knihařství naší doby. Tato knihovna byla prodána r. 1675 a jednotlivé exempláře z ní nyní vysoce se cení (od 600 do 2200 fr.). Dosud objeveno je asi půlčtvrta sta knih z této knihovny; asi 60 je majetkem pařížské národní knihovny. Ve Spoj. Státech amer. sestoupil se Grolierův klub k jeho poctě. G. sebral také veliký kabinet medaillí, jež pak získal Karel IX. pro palác Fontainbleau a jež za ligy byly odtud vyloupeny. Srv. Le Roux de Lincy, Recherches sur Jean G. (Paříž, 1866); Clément de Ris, Les amateurs d'autrefois (t., 1876).

Groll: 1) G. Adolf, řádovým jménem a Sancto Georgio, biskup (* 1681 v Kroměříži — † 1743 v Rábu). Vstoupiv do řádu piaristského, věnoval se hlavně studiu jazyků evropských i východních, působil pak při gymnasiích řádových, načež stal se rektorem koleje vídeňské a současně farářem při chrámu Marie Treu, jejž sám vystavěl. R. 1724 zvolen v Římě generálem veškerého řádu piaristského, r. 1733 pak jmenován biskupem rábským. Vynikl výmluvností, učeností a i štědrostí. Napsal po latinsku *Ed ve élót* (svědek a učitel, Vídeň, 1708) o vyučování židů ve víře křesťanské a překlad a výklad Žalmů (1747).

2) G. Andreas, malíř (* 1850 ve Vídni), žák Griepenkerlův. Jeho hlavní díla jsou: *M. Antonius u mrtvoly Brutovy po bitvě u Philippi*; *Boj elementů* a *Triumf vědy* (obé v polytechnice brunšvické). *J-k.*

von **Grolman**: 1) Heinrich Dietrich v. G., pruský právník (* 1740 v Bochumu — † 1840 v Berlíně). Studoval v Halle a Gotinkách práva a oddal se pak právní praxi v Kleve. R. 1765 stal se radou komor. soudu v Berlíně, r. 1786 povýšen do stavu šlechtického. Jsa z předních právníků pruských, jmenován byl členem zákonodárné kommisse a byl při sestavování všeobecného pruského Landrechtu jedním z hlavních redaktorů. Roku 1804 stal se presidentem tajného vrchního tribunálu a r. 1817 členem státní rady.

2) G. Karl Wilh., generál prus. (* 1777 v Berlíně — † 1843 v Poznani). Vstoupil r. 1791 do armády pruské a proslul svou osobní statečností, jakož i svými pracemi o reorganisaci vojska. Po přerušené v l. 1809—13 službě vrátil se do Pruska i bojoval pod Blücherem a jmenován byl po míru pařížském generálem a ředitelem druhého oddělení v ministerstvu války, ve kterém místě horlivě pracoval o nové organisaci štábu pruského a o obraně zemské. Byl nepřítelem Poláků i naléhal na to, aby v Poznaňsku byla germanisace se vším úsilím prováděna. Dle přednášek jeho vydal Damitz: *Geschichte des Feldzugs 1814* (Berlín, 1842, 4 sv.) a *Gesch. d. Feldzugs 1815 in den Niederlanden* (t., 1837, 2 sv.).

3) von G. Wilhelm Heinrich, syn H. D. G-a 1) (* 1781 v Berlíně — † 1856). Studoval v Gotinkách a Halle práva, načež se věnoval soudní službě. Když r. 1813 vypukla válka, účastnil se jí jako major zeměbraneckého praporu. R. 1814 vrátil se opět do soudní služby, avšak již r. 1815 ujal se nanovo velitelství svého praporu a vyznamenal se v bitvách u Fleurusu a Wavru. Po druhém pařížském míru vstoupil opět r. 1816 do soudní služby, stal se brzo vicepresidentem vrchního zem. soudu v Klevě a byl r. 1819 povolán do berlínského ministerstva k revisi zákonodárství. Po rozpuštění tohoto ministerstva zastával první hodnosti u různých vysokých soudů a stal se r. 1840 členem státní rady.

von **Grolmann** Karl Ludw. Wilhelm, právník a státník něm. (* 1775 v Giessech — † 1829 v Darmstadtě). Studoval ve svém rodišti a Erlankách, stal se v Giessech r. 1798 mimoř. a r. 1800 řádným prof. práv. R. 1819 jmenován byl státním ministrem, r. 1821 stal se ministrem vnitra a spravedlnosti a pak presidentem spojených ministerstev. Nejdůležitější jeho spisy: *Grundsätze der Kriminalrechtswissenschaft* (Giess., 1798, 4. vyd. 1825); *Über die Begründung des Strafrechts und der Strafgesetzgebung* (t., 1799); *Theorie des gerichtl. Verfahrens in bürgerl. Rechtsstreitigkeiten* (t., 1800, 5. vyd. 1826); *Handbuch über den Code Napoléon* (t., 1810—12, 3 sv.). V trestním právu proslavil se G. svou praevenční theorií, viz Trestní theorie.

Gromaling viz Kramolín.

Gromatici (řec.-lat.) viz Agrimensores.

Gromatika (z řec.), tolik co umění zeměměřické.

Gromběevskij Bronislav Ljudvigovič, cestovatel ruský (* 1855). Jsa důstojníkem, při dělen Skobelevu, účastnil se r. 1876 výpravy alajské, pobyl r. 1878 v Samarkandě, r. 1880 studoval v újezdě margelanském jazyk Sartů a Tádžiků. Byl potom úředníkem ve Fergáně, odkudž provedl výpravu do Kašgaru a na Thian-šan a mapoval svou cestu v délce 1000 verst, začež byl vyznamenán stříbrnou medaillí petrohr. společnosti zeměp. Roku 1886 následovala nová cesta na horní Syr Darji, Narin a do Fergány, r. 1882 na Pamír a Hindukuš, v rozměru 2800 verst, z nichž nově mapoval 1383 verst, konaje při tom pozorování astronomická a výškopisná. Za to odměněn byl zlatou medaillí petrohr. zeměp. spol. R. 1889 prozkoumal Karategin, Darváz, Pamír, část Hindukuše a Kašgar, mapoval při tom 7200 verst a založil pěkné sbírky. Část výsledků této cesty spracovali A. Vojejkov a A. Tillo v pojednáních petrohr. zeměp. spol. Sbírky entomologické popsal A. Semenov v Petrohradě r. 1889—90. Popis a výsledky všech cest připravuje G. k tisku. Roku 1892 účastnil se G. výpravy Ionova na Pamír, načež zaujal jako plukovník místo náčelníka ožského újezdu v oblasti fergánské.

Gromeka: 1) G. Stěpan Stěpanovič, publicista ruský (* 1823 — † 1877), byl důstojníkem železniční stráže a pak sloužil v ministerstvě vnitřních záležitostí. Byl spolupracovníkem časopisů »Otěčestvennyja Zapiski«, »S.-Petěrburg. Vědomosti«, »Sovremennik« a »Rus. Věstnik«. V létech šedesátých úvodní jeho články, psané živě a přístupně, budily nevšední zájem, neboť G. byl z prvních publicistů, kteří použili seslabení tlaku censury a jali se posuzovati běžné politické otázky bez obalu, přímo a v duchu mírně liberálním. Jeho stať *Annapoljskoje dělo* (»Otčč. Zap.«, 1862) byla první polemikou s Hercenem, kterou censura propustila. R. 1863 N. A. Miljutin povolal ho do Polska, kde později G. byl gubernátorem siedleckým.

2) G. Ippolit Stěpanovič, mechanik ruský, syn před. (* 1851 — † 1889), vzdělav se v moskevské universitě, byl později professorem mechaniky na univ. kazanské. Práce jeho, tištěné v odborných časop. ruských, směřují hlavně k hydromechanice. Uvádíme z nich: *K těoriji dviženija židkosti v uzkoj cilindričeskoj trubkě* (»Zapiski« kazanské univ. 1882); *O vichrevych dviženijach na sferě* (1885); *Někotoryje slučaji ravnověsija soveršennago gaza* (1886); *O dviženijach židkich kapelj* (1886) a j. Srv. J. S. G. (Kazaň, 1890).

3) G. Michajil Stěpanovič, bratr před. (* 1852 — † 1883), znám jest jako spisovatel cenné studie o L. N. Tolstém *Poslědnija proizveděnija gr. L. N. Tolstago* (»Rus. Mysl«, 1883), jež vyšla o sobě ve 3 vydáních a vzbudila pozornost též svými ukázkami z filosoficko-bohosloveckých spisů Tolstého, v Rusku netištěných.

Gromia Duj., rod kořenonožců (*Rhizopoda*), jeden z neobecnějších a nejvýznačnějších. Plasmatické tělíko celé jest obemknuto vejčitou nebo kulovitou schránkou, jež jest chitinovitá, průsvitná, namnoze ohebná a

různě tlustá. Ústí jest na přídě a vynikají z něho jemně nitkovité, zrnéčkaté pseudopodie rozvětvující se a splývající v hustou síť, jež jednak rozkládá se ku předu, jednak obetkává na zad celou schránku. Pseudopodie sladkovodních druhů pravidlem nevytvořují sítě, jsou hyalinné, zašpičatělé a rozvětvené. Uvnitř těla, často potravou (hlavně řasami) naplněného, uloženo jest jedno nebo více jader, stažitelná vakuola bývá u druhů sladkovodních, u mořských scházívá. Známe asi 4 druhy, dosud ne přesně stanovené, z nichž některé jsou obecné v mořích, jiné ve vodách sladkých. Nejznámějším jest mořský druh G. *oviformis* Duj. (vyobr. č. 1597.), mající schránku vejčitou, 0·16 *mm* dl., a pseudopodie 6—7kráte delší těla. Blízce příbuzný rodu G. je sladkovodní rod *Microgromia*, jenž má malou váčkovitou schránku s hrdlovitým ústím postranním. Tělko plasmatické nevyplňuje cele schránku, má zřetelné jádro i stažitelnou vakuolu, vychází ven hrdlovitě jsouc staženo, a rozkládá se v jemně nitkovité pseudopodie. Obecným ve vodách našich bývá druh *Microgromia socialis* Hertw. (schránka 0·016 *mm* dl.), jehož jedinci tvoří namnoze kolonie, splývajíce vespolek rozmanitě pseudopodiemi. *Šc.*

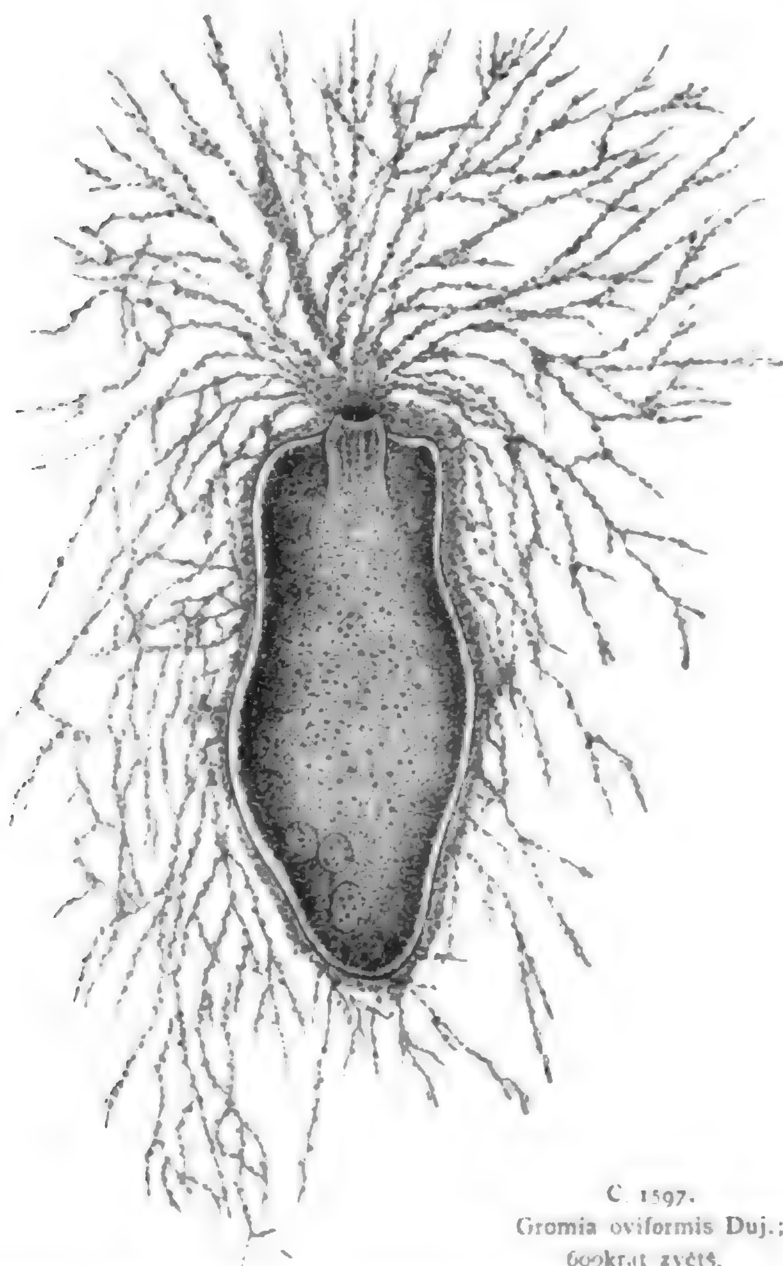

Č. 1597.
Gromia oviformis Duj.;
600krát zvětš.

Gromovník, hromovník, u Srbů příjmí sv. Ilije. Viz Eliáš.

Gron., přírodopisný skratek = Johan Fred. Gronov, botanik, a Laurens Theodorus Gronov, bratr jeho.

Grona, Gruna, Grana, v letopisech název pevného hradu polabských Glomačů, dobytého r. 927 králem Jindřichem. Jinde sluje Gana. Viz Glomači.

Gröna viz Křenov.

Groninky (holl. *Groningen* [chro-], něm. *Gröningen*): **1)** G., hl. město stejnojmenné provincie nizozemské na splavných řekách Hunse a Aa, spojených průplavy s Dollartem a jezerem Zuiderským, v uzlu 4 želez. tratí, má 57.061 obyv. (1891). Jest rozděleno ve staré a nové město; z četných náměstí vyniká rozsáhlé veliké tržiště a Volí trh se sochou kazatele Guyota. Z budov pozoruhodny jsou: got. kostel sv. Martina s věží 105 *m* vys., radnice (obnov. 1810), katol. Broederkerk, universita (1850), divadlo, vládní budova, trestnice a j. Školství zastoupeno je universitou, zal. r. 1614 (as 500 stud.), gymnasiem, akademií »Minerva« s pěknými sbírkami a četnými školami nižšími a odbornými (řemeslnickou a plaveckou). Dopravu prostředkují nejvíce průplavy (nejdůležitější jest Reitdiep). R. 1892 přibylo do přístavu 102 námoř. lodí s obsahem 37.000 m^3, odplulo 212 lodí s obs. 62.000 m^3. Průmysl obírá se hlavně výrobou látek lněných a vlněných, doutníků a tabáku, kartáčů, zrcadel a nábytku. Jsou tu i loděnice, strojovny, cukrovar, četné mlýny, olejny, pivovary, barvírny, tiskárny a j. Obchod vede se nejvíce s obilím, řepkou, vlnou a dobytkem. — G. byly zámožným městem již v IX. století. Císař Jindřich III. daroval je r. 1040 Utrechtskému biskupství, jemuž náležely po celý středověk, požívajíce přes to veliké samostatnosti a šíříce svou moc jako úd Hansy nad velkou částí Fríska. Když Maxmilián I. dal Frísko v manství vévodovi Albrechtu Saskému, namáhali se vévoda i syn jeho Jiří marně, aby se G-nk zmocnili. Město dalo se v ochranu vévody geldernského a po válce geldernské vzdalo se Karlu V. R. 1579 přistoupily G. k utrechtské unii, ale upadše r. 1580 v moc španělskou, byly spojeny s Generálními státy teprve roku 1594, kdy jich dobyl Moric Oranžský. Odtud tvořily provincii nizozemskou, zvanou »město a země G.« Srv. Lorgion, Geschiedskundige beschrijving der stad G. (G., 1856—57, 2 sv.).

2) G., provincie král. Nizozemského, v sev.-vých. části země, při moři Severním, ohraničená na vých. Dollartem, Emží a Hannover-

skem, na jihu provincií drentheskou, na záp. Friskem. Má na 2297·6 km^2 277.282 ob. (1891). Sev. část země má tučnou jílovou prsť, výborná pole a luka, jižní, kde pne se něco pahorků, má půdu písečnou nebo rašelinnou. Bažina bourtangeská na jihovýchodu jest vysušena. Celkem jest orné půdy 51·4%, 25% pastvin a luk, 0·5% lesů a 15%, jest nevzděláno. Řek země nemá; za to hojně průplavů; jezera zaujímají 12 km^2. Proti moři jest nížina hájena silnými hrázemi a stavidly. Podnebí jest velmi vlhké; zimnice vyskytuje se epidemicky. Obyv. jest původu saského, vyznání reformovaného (90%) a živí se orbou, chovem dobytka (zejm. hovězího a koní) a stavbou lodí. Rolníci u přirovnání k zemím sousedním jsou velmi zámožni; mezi rolnickým dělnictvem rozšířen jest socialismus více než kdekoliv jinde. Vyrábí se tu nejvíce vlněné zboží (punčochy), plátno, papír, zboží hrnčířské a škrob. Živý obchod s obilím a dobytkem. Hlavními přístavy je hlavní město G. a Delfzyt. Provincie je rozdělena ve 3 okresy: appingedamský, groninský a winschotenský.

Grönland viz Gronsko.

Grono slulo středisko polské emigrace v Londýně založené r. 1839, jehož protektory byli kníže Adam Czartoryski a Lord Dudley Stuart. Srv dodatek spisu L. Gadona »Z życia Polaków we Francyi« (Paříž, 1883).

Gronov (Gronovius): **1)** G. Johann Friedrich, filolog holl. (* 1611 v Hamburce, † 1671 v Lejdě). Studoval v Jeně, Lipsku, Lejdě a Groninkách, pak cestoval po Anglii, Francii a Italii, r. 1642 stal se prof. dějin a výmluvnosti na Athenaeu v Deventru, r. 1659 prof. jazyka řeckého v Lejdě. G. patří k nejlepším filologům hollandským. Vynikalť hlubokou učeností a ostrovtipem, jako kritik dbal především methodicky přesného ocenění rukopisů. Jako akademický učitel stal se zakladatelem rozsáhlé školy filologické, z níž vyšli Graevius, Rycke a j. Výborný kritický talent G-ův jeví se již ve spise: *In Statii Silvarum libros V diatribe* (1637) a zejména v *Observationes* (libri III, Lejda, 1639, posl. vydání od Frotschera, Lipsko, 1831). Z vydání, jež G. opatřil, mají epochální význam vyd. *Gellia* (Amsterdam, 1651, Lejda, 1687), *Livia* (Deventer, 1645 a 1665), *Tacita* (Amsterdam, 1672 a 1685) a obou *Seneků* (t., 1649, 1658); méně váhy mají vydání *Statia*, *Sallustia*, *Plinia staršího* a *Phaedra*, poměrně nejméně zdařilé jest vyd. *Plauta* (1664). V obor starožitností řím. spadá důkladné pojednání *Commentarius de sestertiis* (Deventer, 1643, Lejda, 1691). Konečně G. opatřil též vydání spisu H. Grotia »De iure belli et pacis« (Amst., 1660 a j.). L. Müller, Gesch. d. klass. Philol. i. d. Niederlanden str. 42. *Vý.*

2) G. Jakob, filolog holl., syn před. (* 1645 v Deventru — † 1716 v Lejdě). Studoval v Deventru a Lejdě, pak cestoval po Anglii, Francii, Španělsku a Italii, stal se potom professorem řecké literatury v Pise, r. 1679 prof. v Lejdě. G. kořistil ze slávy svého otce, jehož ani z daleka nedostihl. Vydal Hérodota, Polybia, Arriana, Harpokratióna, Manethóna, Cicerona, Livia, Tacita, Macrobia, Ammiana Marcellina a j. Dále uvésti jest: *Quaestiones epistolicae* (1678) a *Thesaurus antiquitatum Graecarum* (Lejda, 1697—1702, Benátky, 1737, 13 d.), sbírku to nejdůležitějších pojednání z tohoto oboru, které až do poč. XVIII. stol. vyšly. Dodatky podal Polenus: Supplementa utriusque thesauri antiq. rom. et graec. (Benátky, 1737, 5 d.). *Vý.*

3) G. Johan Frederik, botanik holl. (* 1690 — † 1762), byl senátorem v Lejdě a vydal: *Flora virginica* (Lejda, 1743 a 1762); *Flora orientalis* (t., 1755); po něm Linné pojmenoval rostlinný rod *Gronovia*.

4) G. Laurens Theodorus, bratr před. († 1778), byl senátorem v Lejdě a napsal: *Museum ichtyologicum, seu de naturali piscium historia* (Lejda, 1756, 2 sv.); *Bibliotheca regni animalis atque lapidei* (t., 1740); *Zoophylacium Gronovianum* (t., 1763—81).

Grónské moře viz Grónsko.

Grónsko, dánsky, franc. a něm. *Groenland*, angl. *Greenland* (viz mapu Dánska), veliký (snad největší na světě) ostrov polární, prostírající se vých. od arktického archipelu severoamerického, od 59¾° (mys Farewell) až za 83° s. š. a mezi 64° (Smith Sund) a 18° (mys Bismarckův) z. d. Země šíří se od mysu Farewell nenáhle až k 70° s. š., načež zůstává při téže šířce až téměř k 80° s. š., odkudž se zase zužuje. Záp. pobřeží podržuje od 60 až k 67° povšechný směr ssz, jsouc rozekláno bezčetnými fjordy, do nichž z pravidla ústí ledovce. Větší zátoky nalézají se pouze na jih a sever od ostr. Diska (na jihu zátoka Disko, na sev. zát. Umanakská), jenž jest od protilehlého poloostrova Nursoaku oddělen úzkým průlivem Waigatem. Disko jest jediný větší ostrov západogronský, celé pobřeží však jest lemováno spoustou útesů a nepatrných ostrůvků. Asi na 75° s. š. přestává souvislá dotud řada fjordů a pobřeží, zahýbajíc brzo na to k západu, tvoří zátoku Melvillskou a pokračujíc odtud v povšechném směru severním, jeví se nám až k nejzazšímu cípu jako řada značných poloostrovů. Jsou to nejprve země Hayesova, složená ze 2 poloostrovů, oddělených od sebe zátokou Inglefieldskou, načež následuje mezi 79 a 80° s. š. ledovec Humboldtův, snad největší ledovec světa, za ním, oblévána průlivem Kennedyovým, země Washingtonova a za fjordem Petermannovým východně od průlivu Robesonova země Hallova, načež pobřeží G-ka přijímá směr více severovýchodní a končí asi zemí Naresovou za fjordem Sherarda Osbornea. Je-li země Hazenova, od předešlé oddělená fjordem de Longovým, ještě částí G-ka nebo pouze přilehlým ostrovím, nelze dosud s určitostí říci. Ostrůvek Lockwoodův na 83° 24′ s. š. jest nejsevernější dostoupenou zemí světa a od něho k severovýchodu mys Washington nejsevernější bod, jejž spatřilo dosud oko lidské. Pobřeží zdá se odtud zahýbati k východu, nebo docela k jv. Výpravy Pearyho aspoň dosáhly sev.-vých. pobřeží G-ka v zátoce Independence na 81°

37' s. š. Vých. pobřeží G-ka, menšími fjordy neméně rozervané než západní, sleduje od mysu Farewell (k 65° s. š. jako pobřeží Bedřicha VI., dále jako země Kristiana IX.) směr severových. až k 70° s. š. Mezi 70° a 71° s š. zarývá se hluboce do země Scoresbyovy sund Scoresbyův, největší to známý fjord na světě (320 *km* přímé vzdálenosti od hlavní čáry pobřežní) a na 73° fjord Františka Josefa, o nemnoho menší předešlého. Od fjordu Františka Josefa jest pobřeží (země krále Viléma) prozkoumáno až k mysu Bismarckovu na 77° s. š. Při této části pobřeží od fjordu Scoresbyova až k mysu Bismarckovu leží četné ostrovy, tak naproti fjordu Scoresbyovu ostr. Liverpool a Jameson, sev. od fjordu Frant. Josefa ostr. Claveringův, na 75° ostr. Shannon a jižně od mysu Bismarckova ostrovy Koldeweyovy. Mezi mys. Bismarckovým a zátokou Independence na severu jest pobřeží v délce $4^1/_2$° zcela neznámo a pouze velrybářské lodi prý je spatřily r. 1770 na 79° a r. 1775 na 80° s. š.

Rozloha G-ka udává se přibližně na 2,170.000 *km*². Z této ohromné plochy však jen nepatrná část, totiž úzký pruh pobřeží, a to zase jen v již. G-ku, jest způsobilý k obývání. Nad celým vnitrem ostrova spočívá obrovská ledová pokrývka, vyklenutá jak ve směru severojižním, tak ve směru západovýchodním. Podélná osa tohoto ledového štítu bliží se více k pobřeží východnímu než záp. Nejvyšší bod zde Nansenem určený (2718 *m* n. m.) leží vzdálen od pobřeží záp. 360, od vých. 200 *km*. Pod touto pokrývkou pochováno leží od doby ledové G. se všemi svými nerovnostmi půdy, a jen tu a tam, vždy však v nevelike vzdálenosti od pobřeží, trčí nad led špice vysokých hor, z nichž dosud nejvyšší známou jest štít Petermannův v pozadí fjordu Frant. Josefa, jejž Payer páčil na 3500 *m*. Jižně Scoresbyova sundu má h. Rigny 2385, v zemi krále Kristiana Ingolfs 1880 *m*. Se značnou poměrně výškou setkáváme se v nejjižnějším cípu, kde se s Aputajuitsoku (2131) otvírá nejkrásnější rozhled po již. G-ku. Mimo tyto větší hory tu a tam trčí z ledu (vždy blíže pobřeží) jako ostrůvky útesy skalní zv. »nunataky«. Z této kompaktní spousty ledové na vše strany šinou se ledovce šiřky jinde nevídané rychlostí velice značnou do moře (tak ledovec Jakobshavnský postoupil ve 24 hod. o 15 *m*) a dávají tak vznik ohromným horám ledovým, jež proudění mořské zanáší daleko na jih v obor plavby atlantské. Nikde nepřipouští nepatrná šiřka pobřežního pasu vývoj větších toků říčních. Četné potoky jsou sice vodnaté, avšak zcela krátké, a obyčejně v září přestávají téci. Jezírka tají v červnu a červenci a zamrzají zase v září nebo říjnu. Prameny po celý rok tekoucí nalézají se pouze u Egedesmindu, u Godhavnu a při fjordu Diskoském, poslední o teplotě $12^1/_2$°. Ostrov obléván jest okeánem Atlantským, jenž, nehledíme-li k umělému rozdělení moří, nazývá se na sever od polárního kruhu Severním mořem ledovým. Na západní straně G-ka šíří se jako ohromný záliv moře Baffinovo (v. t.), v jižní a nejužší své části mezi Labradorem a G-kem zvané úžinou Davisovou. Ze severního jeho cípu vybíhá na sever dlouhý, úzký průliv, jenž počíná pode jménem Smith-Sundu, pokračuje jako průliv Kennedyho a ústí jako průliv Robesonův do neznámého dosud bassinu arktického. Vých. pobřeží G-ka omývá otevřený okeán. V nejsevernější, dosud nepatrně známé části mezi G-kem a Špicberky nese jméno Grónského moře, v jižní mezi G-kem a Islandem jeví se nám jako Dánská úžina. Z obou moří odtéká k jihu studený proud, z moře Baffinova proud labradorský, z moře mezi G-kem a Špicberky proud východogrónský, nepochybně část velikého proudění transarktického, jež počíná (dle hypothesy, na níž projektována i cesta Nansenovy lodi »Fram«) při úžině Beringově a ústí úžinou Dánskou do Atlantského okeánu. Proud tento odnáší z bassinu arktického na jih ohromné množství ledu, jenž dovoluje přístup ku pobřeží východogrónskému pouze na dvou místech, a to zcela v jihu a pak zase severně až na 70° s. š. Okolo mysu Farewell zahýbá proud ten do úžiny Davisovy. Jediný teplejší proud blíže pobřeží je Irmingerův, mezi Islandem a mysem Farewell.

Geologie. Pokud souditi lze dle pobřežního pasu, vystupujícího zpod ledové pokrývky na den, skládá se největší část ostrova z hornin krystallinických, hlavně z ruly a svoru se vloženou žulou, dioritem, syenitem a horninami diabasovitými. Jdeme-li od nejjižnějšího cípu G-ka, mysu Farewell, podél záp. pobřeží dále na sever, setkáváme se nejprve se žulou a tu i tam s rulou. Červený, fossilií prostý pískovec (devonský?), provázený porfyrem, sahá až po sev. konec Igalikofjordu. Dále k severu má převahu rula, jež zdá se tvořiti největší část záp. pobřeží. Na ostrově Disku vyskytují se čediče obsahující čisté železo, dílem jemně rozdělené, dílem však také v massách až 500 ctů těžkých. Zvláště geologicky zajímava jest část pobřeží mezi 70—$72^1/_2$° s. š. Zde jsou nejproslulejší gronská naleziště rostlinných fossilií. Na rulovém podkladě spočívají vrstvy Kome se zemní florou ze zpodní křídy, nad nimi vrstvy Atane s rostlinnými zbytky ze střední křídy, načež následují vrstvy Patoot ze svrchní křídy, chovající nejen otisky rostlinné, ale ještě v 400 *m* n. m. i zbytky fauny mořské. Nad těmito vrstvami křídovými uloženy jsou terciérní vrstvy s fossiliemi rostlinnými a vše to kryje až do výše 1400 *m* n. m. mohutná pokrývka čedičová. Dále k severu vystupuje zase rula a žula, prorvaná ještě jednou čedičem, severně mysu Yorku. Úplně mění se ráz G-ka severně ledovce Humboldtova, kdež na místo vrstev horizontálně uložených nastupují zvlněné vrstvy silurské. Při tom však i zde vyskytují se terciérní vrstvy s lignitem až po $81^3/_4$° s. š. Východní pobřeží, počínajíc mysem Farewell, vykazuje obyčejně rulu, žulu a žulovou breccii, v již. části také syenit, jež doprovází diabas a diorit. V dioritu vyskytují se zde měděné rudy. Mezi 70° a 71° s. š. ve fjordu Scoresbyově našla výprava Ryderova hl. prahory a čediče a mimo

to i pískovec, slepenec, břidlici a vápenec a v těchto dvou posledních zkameněliny rostlinné i živočišné. Ještě nejsevernější zde známá část pobřeží (až po 77° s š.) vykazuje vrstvy geologicky staré. Na ostrově Kuhnově nalézají se jurské uloženiny s uhlím a fossiliemi rostlinnými. Čediče jeví se ve velikých rozměrech od fjordu Františka Josefa až doprostřed ostrova Shannonu a jsou provázeny vrstvami středoterciérními. Z užitečných hornin a minerálů zasluhuje zmínky talek, z něhož se dělají nádoby, a kryolit, na jehož dolování u Ivigtutu v Arsukfjordu (61° 12′ s. š.) má koncessi společnost od r. 1850. Mimo to nacházejí se u Ivigtutu a i jinde rudy cínové, měděné, železné, olověné i stříbrné.

Podnebí G-ka, jakkoliv ostrov sahá až za 60° s. š., jest přece zcela polární. V již. části jest teplota zimy asi táž, jako v téže zeměp. šířce Skandinavie, za to však léto tak chladné jako v sev. Skandinavii a Islandu. V Julianehaabu jest střední teplota léta (červen-srpen) +9°. Podnebí jest při tom velmi nestálé. Na 4 léta připadá tu prům. 1 den s teplotou +19 a 4 dny s tepl. +15°. Ještě v březnu panují v jižním G-ku prudké bouře, jež přestávají teprve v dubnu, ačkoliv i tento měsíc jest ještě studený. Jaro počíná tu v květnu, teplota stoupá nad 0° a nastává tání sněhu, jež trvá často až do července. Po krátkém létě objevují se poč. září první předzvěsti zimy, stromy a keře shazují listí, dostavují se první noční mrazy a prudké bouře. V říjnu vyskytují se někdy ještě jasné dny, listopad však jest již zcela drsný a bouřlivý, v prosinci klesá teplota někdy až na —20, v lednu —21, v únoru —25°. Prostřední zimní teplota obnáší však pouze —7°. Zvlášť charakteristické pro G. jsou náhlé změny teploty, doprovázené vždy větry rázu föhnového od jihových. a sev.-vých. Teplota tu stoupá třebas o 20° nad stř. hodnotu a udržuje se tak po několik dní, tak že i uprostřed prosince dostavuje se déšť a sníh počíná táti. Ještě měnlivější jest podnebí v sev. G-ku. Teplota léta jest tu asi stejná, zima však mnohem chladnější než v již. G-ku. Střední roční teplotu lze počítati v Jakobshavnu (69° 12′ s. š.) na —5·2°, únor —17·7°, červenec +7·4°, v Omenaku (70° 40′) na —7° (leden —21, únor —22½, březen —17¼, duben —10, květen 0, červen 4, červenec 5, srpen 10, září 0, říjen —5, listopad —10, prosinec —17½°). Teplota kolísá tu ohromně; tak měl zde prosinec r. 1831 —8, r. 1832 však —28, březen r. 1832 —27, r. 1840 —7°. Podobně v Jakobshavnu měl r. 1863 únor —31·6, r. 1872 však —8·3°. V Uperniviku (72° 48′ s. š.) obnáší stř. roční tepl. —8·4, únor 23·4, červenec —4·8°. Zima zvyšuje se čím dále k severu, tím více. Pozorování Pearyho nejsou ještě uveřejněna, ale střední roční teplota v okolí Smith-Sundu jest asi —16 až —20°. Nejstudenějším měsícem bývá únor, ano i březen. Proměny dostavují se zde s jihových. větry. Z nejsevernějšího G-ka nad 80° s. š. nemáme delších pozorování, avšak v protilehlé zátoce lady Franklinovy (81° 44′ s. š.) pozorováno absol. minimum —57·1° a ve Floeberg-Beachi až —58·8°. Zde pozorovali známky blížícího se jara Nares a Greely v květnu, vejce soví, mouchy a květiny 25. kv., ale skutečné jaro až v červnu. Srážek jest v již. části více než v severní, patrně následkem blízkosti teplejších moří. V Jakobshavnu připadá na rok prům. 25½ dní deštivých, 58·4 se sněhem, dále k jihu v Julianehaabu 57 dešt. a 75 sněžných. Na záp. pobřeží převládají celkem sev. větry s jasným počasím nebo mlhou a jižní větry s bouřkou, sněhem nebo deštěm, blížící se jihovýchodní föhn, nejčastější v již. G-ku, ohlašuje se nízkým stavem tlakoměru. V zimě vane zde föhn po 18—20 dní. Ve fjordech vane v létě vítr od moře, v zimě pozemní. Nejdelší den má v již. G-ku délku 18½ hod., dále k sev. jsou poměry ty méně pravidelné. V Egedesminde mizí slunce od 1. pros. do 11. ledna, v Uperniviku od 12. list. do 30. led., za to však polární den trvá zde 4 měsíce. Temnost polární noci nebývá značna a mírní se ještě svitem měsíce a v skrovnější míře i polární záři. Tato jest v jižním G-ku častější a také nádhernější než v severním. Podnebí vých. pobřeží známe pouze z pozorování výprav dánských a výpravy německé. Jest poměrně méně drsné než by bylo očekávati. Na ostrově Sabineově byl nejchladnější měsíc leden se stř. tepl. —19·3°, 21. ún. minim. —32·2, 1. čce maximum 10½°, nejteplejší měsíc červenec; stř. roční teplota počítá se na —9·34°. V dubnu zmizel pokrov sněžný, jejž ostatně i v zimě severní vítr s některých míst odvál, koncem dubna zazněl ptačí zpěv, 15. května objevily se kajky, 25. kv. mouchy a 5 čna květiny. Následkem vystupování teplého vzduchu po úbočí hor jeví se zde skoro až do výše 1000 *m* stejná vegetace. V létě bývá vzduch celkem klidný, někdy déšť nebo sníh. Změny teploty dostavují se s větrem záp. nebo sev.-záp., méně s jihozáp. Na podzim jeví se největší změny v atmosféře, převládají severní a jižní větry. Jak silně teplota i zde kolísá, jeví se z pozorování na kře lodi »Hansa«, t. 6. list. —28¾°, 20. list. 0°, 1. pros. +0·25°, 3. pros. +1·63, 18. pros. —28¼°. Ve fjordu Scoresbyově pozoroval Ryder r. 1891—92 stř. tepl. října —7, listop. —20·23, pros. —20·29, led. —18·6, ún. —24·2, bř. —25·5, dub. —17, kv. —5·1°. Maxima následkem föhnu byla zde v lednu +4·9, v ún. +7·9, v kv. +8·3°. V jižnější části vých. G-ka pozoroval Holm v Angmagsaliku od r. 1884 do května 1885 teploty —25 až +9°. Za tu dobu bylo 56 bouřlivých dnů při sev.-vých. a vých. větru. Zvláště zajímava jsou pozorování Nansenova na ledu vnitrogrónském (Pearyho dosud nebyla sdělena). Při jasném nebi, vysokém stavu tlakoměru a suchém vzduchu pozoroval Nansen uprostřed září minimum —45, maxim. —18, denní prům. tepl. od 11. do 16. září —30 až —34°. Dle toho by střední teplota roční při výšce 2000 *m* n. m. obnášela —25, lednová —40, červencová —10°. Nansen vysvětluje nízkou tu teplotu silným vyzařováním tepla ze svrchní vrstvy sněžné, řídkostí vzduchu a

pohlcováním teploty při tání ledu na styku s půdou. Objevuje se, že se u vnitru G-ka nalézá pól chladna protilehlý sibiřskému. Absolutní vlhkost vzduchu byla nad ledem velmi nízká, relativní vlhkost velmi vysoká. Deště jsou asi časté, neboť Nansen pozoroval ze 40 dnů 4 s deštěm, 1 s kroupami a 11 se sněhem.

Flora grónská jest celkem chudá. Nečítá asi více než 400 cevnatých druhů (Lange 378, Warming 386, Holm ještě o 2 nové Carices více) z 55 rodin a 151 rodů, 231 mechů (Warming 330), asi 300 řas, 203 lišejů, 14 (dle Berlina 22) kapradí. Převahou je tu flora arktická, ba může sloužiti za její prototyp. Jen v jihu vyskytují se subarktické zjevy a to zejména v krytých údolích. Ačkoliv jen úzký pruh pobřežní a některé skály jsou přístupny vegetaci, jest přece rozdíl dle krajů veliký. Z rostlinstva záp. G-ka nenalézá se 167 druhů na chudém východě ostrova. Jen jižně od 67° s. š. jest 118, severněji 50 druhů. Lange počítá ve zdejší floře 57 jen evropských a 33 pouze amer. bylin (těchto Blytt 60). V celku však jest ráz arktické flory stejný; z bylin G-ka jest v sev. Americe 300, v sev.-vých. Sibiři 203, arktické Rusi 238, Islandsku 230, sev. Skandinavii 297, ba ještě hory jižní Evropy mají 178 dr. Proto přece povstal spor mezi prvními znalci, dostala-li se sem flora ta po ledové době ze Skandinavie (Hooker, Blytt), ze sev. Ameriky (Nathorst) nebo pochází li z místních zbytků třetihorní flory G-ka, Heerem tak důkladně popsané (Warming), a v jaké míře. Určitě otázku tu nelze zodpověděti pro nedostatek rozhodujících důkazů. Lesů zde ovšem není, jen křínky, drny a trávníky. Cyperaceae (51) a trávy (44) činí čtvrtinu všech bylin; po nich přijdou Caryofyllaceae (27), Cruciferae (22), Compositae (22), Rosaceae (17), Junceae (15), Ranunculaceae (14), Scrophulariaceae (13), Saxifragaceae (12), Ericaceae (10) a j. Po monotypu má 17 rodin. Jest spor, jsou-li tu endemické byliny, a to hlavně jen trávy a Carices, avšak na př. i *Pleuropogon Sabinei* seznáno z Nové Zemlje. Lange uvedl 19 endemických, Warming 15 dr. (6 Carex), z nichž však Hooker uznal jen 2, Berlin však přidal ještě 3 nové. Největší rody jsou: Carex (30 Berlin), Saxifraga, Potentilla, Draba, Hieracium. Nejjižnější část G-ka (až po 61° s. š.) má na krytých místech keřiny. Z keřin černolesí jest tu jen krnčící obyčejná chvojka (var. *Juniperus nana*), hlavně však břízy, 4 vrby (Lundström uvádí endem. *Salix ivigtutiana*) a olše (*Alnus ovata*). Mezi břízami někde *Sorbus americana*. Břízy nalézají se hlavně ve fjordech jihu a dosahují až 3 *m* výše. Místy jsou pod nimi traviny (*Poa, Phleum, Calamagrostis*). Vrby vyskytují se až po 73° s. š., plazí se však často po zemi. Mezi nimi jsou hojné Archangelica, Alchemilly, Potentilly, Epilobie, Pedicularis, Hieracie, orchidee, mechy a kapradí. Největší díl pobřežního pruhu vegetaci přístupného kryjí vřesy, asi 20 dr., z nichž 15 vždy zelených Ericaceí, t. *Rhododendron lapponicum, Phyllodoce caerulea*, Andromedy, Pyroly, Vaccinie, mimo to *Cassiope tetragona* (hlavní palivo), Ledum, Empetrum (nejvíce všech), *Dryas integrifolia, Diapensia lapponica, Linnea borealis* mateřídouška. Na půdě jeví se i lišeje (Gyrophory, Lecanory). Na méně úrodných planinách (fjeldech) převládají mechy a lišeje s bylinkami (Saxifraga, Oxyria, Draby, *Silene acaulis*). V jihu ležívá sníh dle polohy v 600–1200 *m*, v severu níže, na jednotlivých skalách však dosahují byliny výše až 1400 *m* (nejvýše *Papaver nudicaule* a Saxifragy). Na jednom nunataku (v. t.) nalezeno až 26 dr. Močály jsou místy travnaté (Carices, Ranunculy, Tofieldia, Oxyria, Pedicularis) nebo mechové (žlutavé Aulocomie, hnědé Polytrichy, běločervená Sfagna). U moře vyskytují se byliny písku- a solimilovné (*Elymas arenarius, Armeria sibirica*, Glycerie, *Halianthus peploides, Lathyrus maritimus* v jihu). Mnohé byliny uvedl člověk, zejm. u kryolitových dolů Ivigtutských na 30 takových druhů, za to však mnohé rostliny jsou velmi vzácny (zvl. v západu), tak na př. *Pleuropogon Sabinei*, jen jednou nalezené.

Zvířena grónská jest poměrně ještě chudší. Rink vypočítává 27 ssavců, 111 ptáků, 69 ryb (hl. mořských), asi 180 hmyzů, 235 měkkýšů, 138 korýšů, 87 annelidů. Ze ssavců zemních vyskytuje se v dánském G-ku sob, jenž valně mizí, zajíc sněžný (*Lepus variabilis*) v celém G-ku s výjimkou části jihových. a liška (*Vulpes lagopus*), rozšířená v celém G-ku; k nim přistupuje na severu hranostaj (*Mustela erminea*), rozšířený zvl. na vých. pobřeží mezi 74½ až 77° s. š., lumík (*Myodes torquatus*), vyskytující se taktéž v severnější části vých. pobřeží, na západním pak teprve severně ledovce Humboldtova, a tur pižmový (*Ovibos moschatus*), typický pro tyto kraje, jejž nalezl Peary v množství ještě v nejodlehlejším sev.-východě G-ka. Medvěd lední (*Ursus maritimus*), náležející více moři než pevnině, vyskytuje se na celém pobřeží. Četnější a pro Eskymáky důležitější jsou ssavci mořští. Z velryb nejcennější, grónská *Balaena mysticetus*), jest vyhubena. Rovněž klesá počtem *Megaptera boops*, tak že pro lov nejdůležitější zbývá dnes *Beluga leucas* (ročně ok. 600). Narvalů (*Monodon monoceros*) ukořistí se ročně až 100. Menší praktickou důležitost mají *Globiocephalus melas, Orca gladiator, Phocaena communis, Tursiops tursio* a několik delfínů (*Lagenorhynchus*). Tuleňů (*Phoca vitulina*) ukořistí se do roka 51.000, druhu *Phoca groenlandica* v již. G-ku 23.000, *Phoca barbata* 1000, *Cystophora cristata* ok. 3000 kusů. Mrož (*Trichechus rosmarus*), dříve tak hojný, počtem velice sklesl (200 k.). Z ptáků rozeznává Newton 63 hnízdících a 62 nahodilých. Z oněch jest 45 circumpolárních (Starý a Nový svět), 11 amerických, 5 evropských, z druhých 34 amerických, 19 evropských, 8 společných. Není zde nic endemického. Stěhovaví ptáci léta jsou hlavně severoameričtí, nejvíce vodní a Fringillidy; ze zemních uvedeni buďte sokol (*Falco candicans*), bílá sova (*Nyctea scandia*), *Plectrofanes nivalis*, 2 Linoti, vrána a *Lagopus rupestris*. Alky, v sto-

letí XVI. ještě hojné, vyhynuly v XVIII. stol. Z ryb pouze pstruzi (5—7 druhů pochybných) jsou sladkovodní. Z mořských jmenujeme Cottidy (11), Blenniidy (13), Gadidy (10), Liparidy (6) a Lycodidy. Několik jest nahodilých z Atlant. oceánu, zvláště žraloci (velehojný *Scymnus microcephalus*). Z nižšího zvířectva obývajícího moře grónská zasluhují zvláštní zmínky ploutvonozí měkkýši *Limacina arctica* a *Clio borealis*, vyskytující se v množství nesmírném.

Obyvatelstvo. G. jest osadou, či spíše vnější provincií Dánska. Skutečně ovšem jest spravována pouze část jižní. Koncem r. 1891 bylo tu napočteno 10.224 **Eskymáků** (v. t.), a to v sev. inspektorátu 4555, v již. 5691, a 280 Evropanů. Obyv. toto je tím hustší, čím více blíží se jihu. Na jihových. pobřeží bydlí jižně od 68° s. š. 132 muži a 162 ženy (dle Rydera r. 1892, kdežto Holm napočetl zde r. 1885 ještě 413 ob.). Mimo tyto eskymácké poddané Dánska bydlí ještě něco Eskymáků zcela od ostatního světa odloučených mezi Smith-Sundem a zál. Melvillovým. Jsou to tak zv. Arctic Highlanders (arktičtí horalé), nejsevernější obyvatelé naší planety. Dr. Cook za výpravy Pearyovy r. 1892 jich napočetl 233. Celé dánské G. zaujímá 88.100 *km*² obydelné plochy, stojí pod král. ředitelem grónského obchodu v Kodani a dělí se ve 2 inspektoráty a tyto zase v distrikty. Osady nalézají se obyčejně v polohách chráněných. V sev. inspektorátu (Nordre-Inspectorat) nalézaji se osady Upernivik (nejsevernější z těchto osad), Umanak, Ritenbenk, Jakobshavn, Christianshaab, Egedesminde a Godhavn, sídlo chefa inspektorátu. V již. insp. (Soendre-Insp.) jsou osady Holstenborg, Sukkertoppen, Godthaab (sídlo insp.), Fiskenaesset, Frederikshaab (největší osada, v zimě ok. 800 duší) s kryolitovým lomem Ivigtutem a Julianehaab. V čele každé obce stojí starosta, Dán nebo míšenec. Všech míst v létě obývaných počítá se 130. V ohledu náboženském náleží celé G. k diécési biskupa själlandského; na místě samém vede náboženskou výchovu lidu 13 missií. Z těch náleží 7 missií založené r. 1721 Egedem, jež vydržuje tu 7 evropských missionářů s 10 dom. pomocníky a k níž se hlásí 6000 vyznavačů. Ostatních 6 missií spravuje 9 missionářů ochranovských se 36 dom. pomocníky, počet příslušníků jejich jest 1556. Obyv. hledá si výživu na moři v lovu tuleňův a velryb, kdežto na zemi obmezuje se na lov sobův a ptactva. Obchod jest monopolem koruny. Roku 1891 bylo sem přivezeno zboží za 417.554 a vyvezeno za 502.013 dán. korun. Přiváží se lodní suchar, máslo, slanina, krupice, hrách a jiné životní potřeby a zboží koloniální, vyváží se tuk a kůže tulení, rybí játra, kostice, peří kajčí, lišejníky a něco koží.

Dějiny. Objevení G-ka připisuje se Islanďanu Gunnbjörnovi na poč. X. stol. Teprve mezi r. 970–980 nalezl opět místa ta Snaebjörn galti a přezimoval zde. Skutečným objevitelem G-ka jest Erik Červený (Eirikr hinn Raudi Thorwaldsoen), vypovězený z Norska, jenž r. 983 oplul mys Farewell a po dvouletém pobytu na záp. pobřeží navrátil se r. 985 na Island, kdež hleděl nalézti druhy ke kolonisaci »zeleného ostrova«. Z 25 lodí, jež se r. 986 do G-ka vypravily, 14 dosáhlo cíle. První normanské osady založeny v Eiriksfjoerdru a Erik sám vystavěl svůj dům v Brattahlidu mezi Eriks- a Einarsfjordem. Leifr, syn Erikův, zavedl sem ok. r. 1000 křesťanství a vystavěl na pobřeží několik chrámů. R. 1126 založeno biskupství grónské, jehož sídlem byl až do r. 1378 Gardar u Brattahlidu (poblíže Julianehaabu). Kolonisté chovali hov. dobytek a ovce a hleděli si honby a rybářství. Vzkvétající osada dělila se ve 2 okresy: Vestribygd (záp.) a Eystribygd (vých.), oba na záp. pobřeží. V XIII. stol. počítalo se v Eystribygdu 190 dvorů (po 30—50 obyv.) a 12 kostelů, ve Vestribygdu 90 dvorů a 4 kostely. Mimo to byl tu klášter augustiniánský a benediktinský. Počet všeho obyv. udává se na 10.000. Až do r. 1261 spravovalo se G. samostatně dle vzoru islandského s godary (náčelníky), lögmandry (soudci) a sněmem obcí v Gardaru. Téhož roku stalo se G. zemí norskou a přešlo s Norskem r. 1397 v unii s Dánskem a Švédskem. Uprostřed XIV. stol. nastal úpadek, zaviněný v první řadě zvrácenou obchodní politikou králů norských, dále vpády Eskimáků, kteří od r. 1350 tlačili se z arktické Ameriky na východ do G-ka a pak zase k jihu, při čemž vandalské jich loďstvo r. 1418 zničilo Eystribygd téměř úplně, když byli již dříve, koncem XIV. věku, stejně zhoubně navštívili Vestribygd. V téže době zaniklo také biskupství zdejší. Biskup Alfr (1365—1378) byl posledním, jenž diécési grónskou skutečně spravoval. Nástupci jeho působili pouze jako světící biskupové ve Skandinavii a Dánsku až do r. 1537, kdy Vincentius Kampe ukončil i tuto řadu titulárních biskupů grónských. Listina papeže Mikuláše V. z r. 1448, vypravující o nájezdech eskimáckých, jest posledním dokumentem vztahujícím se ku staronormanskému G-ku. S výjimkou několika velice podezřelých cestopisů nevíme pak po dlouhou dobu o G-ku ničeho, ježto veškeré spojení s ním bylo přerušeno a cesta tam upadla v zapomenutí. Výpravy v XVI. a XVII. stol. dánskými králi k vyhledání osady vyslané zůstaly bez praktického výsledku.

Martin Frobisher byl po dlouhém čase zase první Evropan, jenž spatřil jižní část G-ka, a a to na každé ze svých tří cest (1576, 1577 a 1578). Teprve při hledání sev.-záp. průplavu nastalo čilejší spojení s G-kem. John Davis sledoval v l. 1585—87 záp. pobřeží G-ska až ku 72° 12′ a nazval zemi, již spatřil, »land of desolation«. Výprava dánská pod Mogens Heinesem r. 1581 setkala se pro nepříznivé poměry ledové s nezdarem a teprve r. 1605 zase první dánské lodi pod Cunninghamem šťastně dosáhly ostrova. Známost pobřeží záp. rozšířil r. 1610 Baffin až ku 78° s. š., kdežto na východním dospěl Hudson r. 1607 až k 73° s. š. Uprostřed a ve druhé pol. XVII. století objevovali se hollandští plavci dosti často ve

vodách východogrónských a seznali pobřeží jistě aspoň k 77° s. š. Nová doba nastala G-ku, když Hans Egede roku 1721 vkročil na půdu ostrova a zahájil svou apoštolskou činnost, založiv osadu Godthaab. S počátku bojoval s velikými překážkami, konečně však vytrvalost jeho zvítězila. R. 1733 missionářská činnost rozšířena příchodem bratří ochranovských. Kupec Jakob Severin založil zde 3 osady a když obchodní jeho monopol přešel r. 1750 v ruce »Všeobecné obch. společnosti«, založeno 10 nových. Vybídnut touto společností, ohledal obchodník Walloe r. 1751—52 jižní část pobřeží východogrónského. Když se tato společnost následkem obchodních nezdarův r. 1774 rozešla, převzal obchod stát sám. Nová výprava k ohledání vých. pobřeží pokusila se r. 1786—87 přistati směrem od Islandu; nepodařilo se jí to, plula však v jeho dohledu daleko na sever. Znamenité výsledky měly cesty mineraloga L. Giesecka, jenž v sedmi létech (1806—13) prozkoumal západní pobřeží od mysu Farewell až k 72° 48' a východní až k 60° 9' s. š. Ve výzkumu východního pobřeží pokračoval r. 1822 W. Scoresby mezi 69° 13' a 75° s. š., při čemž odkryl zátoku po něm nazvanou. Roku násl. dleli v téže končině za účely vědeckými Angličané Clavering a Sabine, načež se i Dánové vzchopili k novému výzkumu; r. 1828—1831 podnikl W. A. Graah odvážnou plavbu v člunu podél pobřeží až k 65° 14' s. š. Od té doby učiněno na pobřeží východogrónském jen nemnoho pokusů a pobřeží jen o nevelký kus dále prozkoumáno, a to výpravou německou pod Koldeweyem r. 1869—70 mezi 73 a 77°, při čemž Payer odkryl fjord Frant. Josefa, dále v jihu Nordenskiöldem r. 1883 u mysu Danu a zvláště Holmem, jenž r. 1883—1885 nově mapoval zemi Christianovu až k 66° 8' s. š. R. 1888 prodral se F. Nansen ledem východogrónským a roku 1889 kapitán Knudson přistál asi v týchž místech, jako kdysi Clavering nebo Koldewey. Ve výzkumu Holmem počatém pokračoval r. 1891—92 Ryder a Vedel, jimž děkujeme především za výzkum sundu Scoresbyova. Záp. pobřeží, až po naše století pouze Baffinem dále k severu prozkoumané, navštívil r. 1818 John Ross až k průlivu Smithovu. Každá z výprav potomních pošinula pak známosti naše dále na sever, tak Inglefield r. 1852 (výzkumem Smith Sundu), Kane r. 1853—55, Hayes r. 1860—61, Hall r. 1871, Beaumont, člen výpravy Naresovy r. 1876, a nejdále všech Lockwood, člen výpravy Greelyovy r. 1882. Vedle toho činěny již ode dávna pokusy dostati se do vnitra G-ka, o němž někteří se domnívali, že je místy prosté ledu. První pokus r. 1751 (obchodník Dalager) se nezdařil a podobně všecky ostatní až do r. 1878, kdy se podařilo Jensenovi dostati se z Frederikshaabu na led jižního G-ska. Důležitější byl pokus Nordenskiöldův r. 1883 v distriktu christianshaabském. Sám nedostal se tu sice daleko do vnitra, ale 2 Laponci jeho výpravy pronikli na značnou vzdálenost dále k východu až do výše 1947 *m*. Ještě dále do vnitra pronikli r. 1886 Peary a Maigaard v sev. šířce o něco vyšší než Nordenskiöld. R. 1888 vykonal památnou výpravu Nansen, jenž prošel jižní G. od vých. k záp. břehu na 65° s. š. Neméně důležita byla výprava Pearyho roku 1892, jenž urazil v sev. G-ku tisíce *km* na saních a objevil na 81° 37' zátoku Independence. Jest to nejodvážnější a nejskvělejší výprava sáňková, jíž dosud zná výzkum polární. Pokus ten opakoval r. 1895, nepodařilo se mu však postoupiti dále než r. 1892. Člen výpravy jeho Astrup prozkoumal r. 1894 pobřeží při zátoce Melvillské. Kraj mezi touto a osadami dánskými byl cílem výprav Ryderových roku 1887 a nešťastného Björlinga r. 1891—93. Do horského kraje v nejjižnější špici G-ka vnikla s úspěchem r. 1893 výprava Gardeova, kdežto výprava Drygalského r. 1892—93 věnovala se výzkumu ledovců v okolí Umanaku.

Přehled veškeré literatury ke G-ku až do r. 1880 se vztahující a čítající asi 2800 čísel podává P. Lauridsen, Bibliographia Groenlandica (Kodaň, 1890). Nejdůležitějším pramenem pro známost G-ka jest Meddelelser om Groenland, vycházející v Kodani od r. 1878. Srv. t. H. Egede, Omstaendlig og udfoerlig Relation, angaande den Groenlandske Mission Begyndelse (Kodaň, 1738, něm. Berl., 1765); týž, Efterretninger om Gr. (Kod., 1788, něm. 1790); D. Cranz, Historie von Gr. (Barby a Lipsko, 1765); F. Johnstrup, Gieseckes mineralogiske Reise i Gr. (Kodaň, 1878); Graah, Undersoegelses-Reise til Oestkysten af Gr. (t., 1832, angl. Londýn, 1837); H. Rink, De danske Handelsdistricter i Nordgroenland (Kod., 1852 a 55 2 sv., něm. Štutg., 1860); C. Ch. Rafn, Antiquitates americanae (Kod., 1837); Helms, Gr. u. die Grönländer (Lipsko, 1867); Fries, Gr., dess natur och innevånare (Upsala, 1872); Rupert Jones, Manual of the Natural history, geology and physics of Greenland (Londýn, 1875); Nordenskiöld, Gr., seine Eiswüsten im Innern u. seine Ostküste (Lip., 1886); Mohn und Nansen, Wissenschaftliche Ergebnisse von Nansens Durchquerung von Grönland (Gotha, 1892) a cestopisy uvedených cestovatelů. *Pý. Šv.*

Grönsund, mořská úžina mezi dánskými ostrovy Falsterem a Möenem.

Grönvold Marcus, genrista nor. (* 1845 v Bergenu). Studoval v Kodani (1866—68) a v Mnichově, kde byl od r. 1870—1878 žákem Dieze, Seitze a Pilotyho. Známější jeho díla jsou: *Pan starosta, Útěcha, Samozvaní hosté, Pytláci, Podobizna krajana Knuta Baadeho, Scéna z pověsti o Wielandovi kováři* (museum v Kolíně), *Na cestě* (1883), *Přípravy ku slavnosti v klášteře*; mimo to provedl mnoho aquarellů a kreslil illustrace pro »Illustr. Zeitung«, »Gartenlaube« a »Daheim«. *J-k.*

Grony viz Grónsko.

Groom [grúm], angl., posluha, podkoní; mladík, ženich; **g.** of the chamber [-čémbr] nebo **g.** of the robes [-róbs], komorník, hodnostář angl. dvora.

Groombridge [grúmbridž] Stephen (* 1755? — † 1832 v Blackheathu), obchodník

suknem, majitel výborně vyzbrojené soukromé hvězdárny v Blackheathu u Londýna, na níž konal výborná pozorování míst circumpolárních. Takto vzniklý *Catalogue of circumpolar stars* vydal r. 1838 na veřejné útraty v Londýně Airy. *Gs.*

de **Groot** Huig viz Grotius.

Groote: 1) G., též Groot Geert, latinsky Gerhardus Magnus, mystik nizoz. (* 1340 v Deventeru — † 1384 t.). Dosáhnuv v Paříži hodnosti mistra umění r. 1358, cestoval nějaký čas, načež stal se v Kolíně n. R. professorem. Jako kanovník cášský a utrechtský vedl život pohoršlivě světský a teprve nebezpečná nemoc a vliv převora munnikhuizenského Jindř. Aegera způsobily r. 1374 náhlý převrat v jeho mravním životě. Zřekl se svých praebend, rozdal své statky a po dvouletém pobytu v Deventeru, kde na něho působil Jan Ruysboek, uchýlil se do kartuziánského kláštera v Munnikhuizenu, ukládaje si přísnější kázeň, nežli žádal řád. R. 1379 usadil se opět v Deventeru a chodil odtud kázat lidu do různých míst nizoz., vyzývaje k pokání. Poněvadž nešetřil ani kněžstva, zakázáno mu r. 1383 kázati. Již r. 1376 založil s mladým kanovníkem utrechtským Florentinem Radewinem v Deventeru společnost Bratří společného života (v. t.), důležitou v náboženských a školských dějinách XV. stol. Zemřel morem při ošetřování nemocných. Seznam jeho spisů vytištěn v »Real-Encycl. für protest. Theologie« (Lipsko, 1878, sv. II. str. 690). Z literatury srv. Bähring, Gerh. G. u. Florentinus (Hamburk, 1849); Bonet Maury, Gerard de Groote (Paříž, 1878); Grube, G. G. und s Stiftungen (Kolín n. R., 1883).

2) von **G.** Eberhart, germanista něm. (* 1789 v Kolíně n. R. — † 1864 t.). Účastně se jako pobočník korunního prince něm. války proti Francouzům r. 1814, obdržel v dobyté Paříži od Blüchera rozkaz, pátrati po uloupených uměleckých památkách a vymáhati je zpět. Jinak zasluhuje zmínky jen proto, že vydal, většinou po prvé, některé starší německé písemné památky, jako Gottfriedova ze Štrasburku »Tristana« i s doplňkem Ulricha von Türheim (1821), Gottfrieda Hagena »Cölner Reimchronik« (1834), »Lieder des Muskatblut« (1852), Wierstraafovu »Reimchronik der Stadt Neuss« (1855), »Pilgerfahrt des Ritters Arnold von Harff« (1860). Jeho *Jahrbuch für Freunde altdeutscher Zeit und Kunst* (1816) jest při dnešním stavu germanistiky ovšem bez ceny.

Gropitzreith viz Rapotín.

Gropius: 1) G. Karl Wilh., dekor. malíř něm. (* 1793 v Brunšviku — † 1870 v Berlíně). Vzdělal se v Paříži a na cestách po Italii, Řecku a Švýcarsku. R. 1827 sestrojil v Berlíně diorama, otevřel zároveň stálou výstavu obrazů a jako dvorní malíř a učitel působil až do r. 1868. Jím počíná se moderní berlínské umění dekorativní. Provedl dekorativní skizzy k Schillerovu *Wilhelm Tell*, *Pohled na jeskyni v Liebsteinu* a četné pohledy na Berlín. Syn jeho Paul G. (* 1821 v Berlíně — † 1888 tam.) byl rovněž dekorativním malířem. *J-k.*

2) G. Martin, architekt německý (* 1824 v Berlíně), pod Bötticherem a Schinklem vyvinul se v uznaného architekta, r. 1869 byl jmenován ředitelem umělecké školy, která je ve spojení s akademií krásných umění, a brzo na to řídícím kommissařem všech podobných škol v Prusku. Většina jeho staveb nalézá se v rodném jeho městě, jehož ráz hleděl v čistém, vlastním směru uchovati; jsou to po největší domy rodinné, domy obytné a některé ústavy humanitní, jako na př. blázinec v Neustadt-Eberswalde. Na všech jeho pracích jest pozorovati vliv Böttícherův, jehož klassického díla »Tektonik der Hellenen« jest věrným stoupencem. On prvý vyslovil pravidlo, že korunující římsy vícepatrových budov nemají se vztahovati jen na poslední patro, nýbrž že mají býti úměrny celé stavbě (u stavení jednopatrových budiž výška hlavní římsy as $^{1}/_{18}$, u stavení vícepatrových asi $^{1}/_{20}$—$^{1}/_{24}$ výšky celého stavení), a vzhledem k tomuto základu že má býti upravena celková ostatní ozdoba. G. měl také vliv na předměty uměleckého průmyslu a jemný cit pro uspořádání celku i jednotlivostí a jasná jednoduchost vyznívají z každé jeho tvorby. *Fka.*

Gros [gró], franc., původně adj. ve významu tlustý, objemný, silný, mohutný. Odtud en **g.**, z hruba, v celku, ve velkém (opak *en détail*). Ženský tvar **grosse** [gros], původně hrubá, velká část, v obchodě název pro 12 tuctů.

G. jest také starší váha franc. = 72 grains = $^{1}/_{8}$ unce = $^{1}/_{64}$ marky a $^{1}/_{128}$ libry = 3·8243 g. V lékárnách slula drachme, dragme. — **G.** je i franc. název groše. Viz Francie (mincovnictví).

G. v průmyslu textilním jsou tkaniny hedvábné, vazby tafetové, původem svým sahající asi do r. 1495, kdy Karel VIII. přivedl z Neapole kolonii dělníků hedvábnických, kteří se usadili v Toursu. Při **g.** de Tours [túr] vnáší se jedním prostupem útek dvakráte, tak že při vnášení prvého a druhého útku zvednou se liché, při třetím a čtvrtém sudé niti osnovní. K vytvoření jedné střídy jest tudíž třeba pouze dvou listů brdových. Vazby této užívá se z pravidla jen ve spojení s vazbou jinou, nejčastěji satinovou, čímž povstávají hedvábné tkaniny zvané pekins, pak jako vazby základní při tkaninách vzorkových a k vytvoření lemů látek hedvábných. Většinou provádějí se tkaniny tyto s hustou hedvábnou osnovou a o hrubším útku z hedvábí útkového (trama) neb i z bavlny. Dle různých vazeb rozeznávají se odrůdy: **g.** de Naples [-napl], **g.** d'Orléans [-eán], **g.** grain [-grén], **g.** de Bologne [-loň], **g.** de Florence [-rans], **g.** de Berlin [-lén] a j. *Vcl.*

G. ve vojenství jest hlavní, valný voj, hlavní houf, valný houf t. j. hlavní podstatná část, veliká většina kteréhokoli oddílu, zástupu, sboru, ano i celého vojska; **g.** d'armée, valný voj celé armády soustředěně pochodující nebo táboříci bez odloučených pro zvláštní účely tlup, tudíž bez předvoje a předstráží, bez zad-

ního voje a pod., kteréžto odloučené částky v případě srážky s nepřítelem se přimykají ke g-u, jej přímo sílice, nebo na důležitých bodech rozsáhlejšího bitviště více samostatně, ale dle jednotného velení souhlasně přispívají výkonům jeho. *FM.*

Gros [grô]: **1)** G. Pierre, jinak Legros, sochař franc. (* 1656 v Paříži — † 1719 v Římě). Jsa chovancem pařížské akademie, dobyl si basreliefem *Noah stěhuje se s rodinou do archy* prvé ceny, načež odebral se do Říma. Jako hotový umělec vrátil se do Paříže a pracoval mnoho soch a sousoší pro zahrady versailleské a tuilerijské. Nenašed však v rodném svém městě dostatečného ocenění, vrátil se zpět do Říma. Za jeho nejlepší dílo uznána skupina *Vítězství náboženství* na hlav. oltáři jesuitské kolleje v Římě. Další jeho práce jsou: basrelief s proměněním *Sv. Ludvíka Gonzagy* v collegio Romano, *Sv. Stanislav Kostka* na smrtelné posteli, obrovská socha *Sv. Dominika* v chrámu sv. Petra, apoštolé *Tomáš a Bartoloměj* v chrámě sv. Jana v Lateráně, *Sv. Terezie* v karmelitském kostele v Turině. G. byl mistrem v technickém provádění, které tou dobou bylo velmi oceňováno; z jeho prací zří jednoduchost v provádění a oduševnělá přirozená koncepce. *Fka.*

2) G. Antoine Jean, baron, malíř franc. (* 1771 v Paříži — † 1835 v Bas-Meudonu), repraesentant franc. umění v době prvního císařství. Byl žákem Davidovým, ale přes to, že mistru svému ze všech jeho žáků nejvíce byl oddán, stal se největším předchůdcem romantismu. Prvního uměleckého vlivu doznal již před tím v atelieru paní Vigée-Lebrunové a později zdokonaloval se v Italii, kde stal se očitým svědkem válečné slávy Napoleonovy. Na cestách svých, zejména v Janově, studoval Rubensa a na základě studia toho stal se prvním koloristou klassicismu, jenž i Davida daleko překonal. Napoleonem byl v Miláně jmenován důstojníkem gener. štábu a v bitvě u Arcole načrtl si skizzu, dle níž maloval pak *Napoleon na mostě arcolském*, obraz to široké, smělé techniky a teplého koloritu, jímž učenost archaeologická a sádrové figury školy Davidovy úplně byly překonány; jakkoliv pak již u Gérarda a Girodeta spatřujeme vyslovené snahy naturalismu, přece G. v tom ohledu stojí nejvýše. Jako realista neváhal malovati ani šeredné ani ohyzdné; jeho *Návštěva Napoleona u nakažlivě nemocných v Jaffě* (v Louvru z r. 1804), jest motiv odstrašující, ale s mistrnou pravdivostí provedený; zde Napoleon uprostřed mrtvých a nemocných nikterak nevypadá jako řecký héros. Pendantem k obrazu tomu jest *Bitva u pruské Jílové* (1808, kde Napoleon přehlíží padlé na bojišti. Šedivý tón zimy spočívá tu na celém obraze a zasněžené pláně sněhové zdají se sahati do nekonečna. Zde již není žádné stopy po klassicistických formách a myšlénkách. Dalším obrazem v cyklu byl *Napoleon u pyramid* (1810), jímž také řada slavných děl G-ových se uzavírá. Celkový dojem dovedl G. zachytiti velmi dovedně; byl spíše malířem dějů zevních, konkretních a pracoval synthetickv. Psychologická analysa byla mu méně přístupna. Barva jeho má oheň a sílu přirozenou a zejména portraity maloval tehdy snad jen Lawrence podobně. Ale G. měl příliš málo duševní energie a reformátorské síly, tak že pád císařství, které ke slávě ho přivedlo, znamená i konec jeho pokrokového tvoření. Pod vlivem Davidovým obrátil se opět ku staré šablonové historické komposici, nehledě již na skutečnost, ale hledaje v Plutarchovi místa malování hodná. Z doby té jen *Útěk Ludvíka XVIII. z Tuilerií* v mus. ve Versaillech má skutečnou uměleckou hodnotu, jest intimní a repraesentativní zároveň. Mimo to maloval tehdy bezvýznamné historie a pomaloval kopuli Pantheonu bezcennými freskami. Konečně konvence úplně zvítězila nad přirozeným talentem G-ovým a kritika učinila z něho terč útoků na klassicismus. Týž umělec, který dal první znamení k opuštění tradic eklektických, stal se nyní pro svoji slabou povahu mučenníkem klassicismu. G. pozoroval, že se přežil, a ze zoufalství nad tím utopil se v Seině. Z ostatních jeho obrazů buďte ještě jmenovány: *Bitva u Abukiru* (1806, museum versailleské); *Dobytí Madridu* (tam.); *Příjezd vévodkyně Angoulêmské do Bordeaux* (1819); *František I. a Karel V. u hrobů v kostele St. Denis* (1812, Louvre); *Hercules a Dejanira* (1835, v museu toulouském); *Acis a Galathea*, poslední to plody francouzského klassicismu. G. byl členem Institutu, professorem na École des beaux-arts, rytířem řádu sv. Michala a důstojníkem čestné legie. Srv. J. B. Delestre, G., sa vie et ses ouvrages (Paříž, 1867); J. Tripier le Franc, Histoire de la vie et de la mort du baron G. (t., 1880); G. Dargenty, Les chefs-d'oeuvre de G. (»L'Art«, 1886, II, a tamtéž 1889, II); týž, Le baron G. (Paříž, 1887 ve sbírce »Les artistes célèbres«). Hlavní díla G-ova fotografoval Braun v Dornachu. *J-k.*

3) G. Jean B. Louis, baron, diplomat franc. (* 1793 — † 1870 v Ivry-sur-Seine), pocházel z otce, který v družině vévodkyně Bourbonské následoval ji do ciziny. Od r. 1823 byl attachéem v Lisaboně, odkud vyřizoval různá poslání, zejména v Egyptě. R. 1829 jmenován byl baronem, r. 1838 vyslán do Bogoty jako zástupce vyslanecký. Později dán do výslužby jako zmocněný ministr, r. 1850 pak byl dožádán, aby srovnal rozmíšku mezi Anglií a Řeckem. R. 1857 vyslán do Číny jako mimořádný kommissař, načež zjednav mír (17. bř. 1860), obdržel titul mimořádného vyslance a r. 1862 ustanoven vyslancem v Londýně.

Grosgrain [grogrēn] viz Gros.

Grosheim Georg Christoph (* 1764 v Kasselu — † 1847 t.), nejprve hájil skrovnou existenci činností hudebně paedagogickou a stav se r. 1800 divadelním kapelníkem v Kasselu provedl dvě své opery, *Titania* a *Das heilige Kleeblatt.* Královna vestfálská jmenovala ho svým dvorním musikem, universita mariborská (1818) doktorem filosofie. Skladby G-ovy (pašijové oratorium, mše, žalmy, duch. drama *Die Sympathie der See-*

len, chorály, *Die zehn Gebote*, písně a sbory, *Hektors Abschied* pro dva hlasy a orkestr, kusy pro varhany, pro klavír, koncerty pro různé nástroje, 6 symfonií, sbírku nár. písní, zpěvník reform. církve a j.), jeví fantasii, nemají však hlubší síly. G. vydával pro zpěv a klavír (1797—98) časopis *Euterpe* a napsal: *Das Leben der Künstlerin Mara* (1823); *Über Pflege und Anwendung der Stimme* (1830); *Chronolog. Verzeichnis vorzügl. Beförderer u. Meister d. Tonkunst* (1831); *Fragmente aus der Gesch. der Musik* (1832); *Über den Verfall der Tonkunst* (1835); *Versuch einer aesth. Darstellung mehrerer Werke dram. Tonmeister älterer u. neuerer Zeit* a j.

Groschau viz Chrášťany.

Gröschelmauth viz Mýto Grešlové.

Grosier [grozié] Jean B. Gabr. Alex., jesuita, dějepisec franc. (* 1743 v Saint-Omeru, † 1823 v Paříži), zkusil se nejprve v kritice literární, pak pracoval po čtyřicet let o *Histoire générale de la Chine*, již v Pekingu kompiloval pater Mailla (1777—84, 12 sv.). R. 1786 vydal *Description générale de la Chine* podle zpráv missionářských.

Gross: 1) G. Gustav Rob., ředitel rak. severozápadní a jihoněmecké spojovací dráhy (* 1823 ve Warnsdorfě — † 1890 v Korneuburku), studoval filosofii v Praze a ve Vídni, stal se r. 1851 sekretářem obch. komory liberecké a zasazoval se v tomto postavení zvláště horlivě za zřízení železnice žitavsko-liberecko-pardubické. R. 1856 jmenován byl při dráze liberecko-pardubické tajemníkem a r. 1861 ředitelem; když pak se utvořila společnost dráhy severozápadní, stal se jejím generálním ředitelem. *Plk.*

2) G. Jan, spisovatel český (* 1833 v Železném Brodě — † 1894). Vystudovav práva, stal se státním úředníkem při soudu a posléze soudcem v Blovicích. Jsa horlivým vlastencem, oddal se od mládí literatuře a vydával s Bendlem a Štrauchem *Rachejtle* (Jičín, 1853) pod pseudonymem Damián Šroubek. Se Štrauchem účastnil se také r. 1855 v Praze vydávání *Diblíka*. Sám napsal *Epigrammy na své nohy* a četné básnické, novellistické i právnické práce do »Lumíra« Mikovcova, do »Posla z Prahy«, »Humoristických Listů«, »Právníka« a jiných.

3) G. Ferdinand, spisovatel něm. (* 1849 ve Vídni), získal r. 1877 při soutěži feuilletonní cenu humoreskou *Litterarische Zukunftsmusik* a oddal se pak hlavně této spisovatelské odrůdě. Cestoval po Italii a Východě, žil v Praze a Pešti, redigoval v l. 1879—81 feuilleton »Frankf. Zeitung« a později »Wiener Allg. Ztg« a »Wiener Mode«. Žije ve Vídni. Napsal: *Geheimnisse*, veselohru (1877); *Kleine Münze*, črty a studie (1878); *Gedichte* (1879); *Nichtig u. flüchtig*, črty (1880); *Oberammergauer Passionsbriefe* (1880; 2. vyd. 1890); *Mit dem Bleistift*, příběhy a črty (1881); *Aus der Bücherei*, črty (1883); *Neue Journalisten*, veselohru společně s M. Nordauem, jež doznala pěkného úspěchu; *Heut und Gestern* (1883); *Blätter im Winde* (1884); *Der erste Brief*, veselohru o 1 aktě (t. r.); *Aus meinem Wiener Winkel* (1885); *Lieder aus dem Gebirge* (1885); *Litter. Modelle* (1887); *Goethes Werther in Frankreich* (1889); *Drei Geschichten, zwei ernste u. eine lustige* (1887); *Zum Nachtisch* (1890); *Was die Bücherei erzählt* (1889); *Im Vorbeigehen* (1891); *Am Scheidewege*, činohra (1893). Též překládal z Daudeta a Coquelina (»Die Kunst u. die Schauspieler«, 1883).

4) G. Julius, kulturní historik sedmihr. (* 1855 v Brašově). Absolvovav gymn. studie, dlel na universitách v Jeně a v Lipsku a r. 1878 stal se bibliotékářem při bohaté knihovně ev.-lut. gymnasia v Brašově, při kterém ústavu byl r. 1882 professorem, r. 1894 ředitelem jmenován. Vydal: *Katalog der Druckwerke aus dem Reformations-Zeitalter* (Brašov, 1883); *Kronstädter Drucke 1535—1886* (t., 1886); *Über Jugendlektüre* (t., 1888); mimo to důkladná pojednání kulturně dějepisného obsahu v »Archiv des Ver. f. siebenb. Landeskunde«, v »Correspondenzblatt« téhož spolku a ve zprávách braš. ev. gymnasia. *Dkl.*

5) G. Gustav, polit. oekonom něm. (* 1856 v Liberci), univers. docent ve Vídni a říšský poslanec. Napsal: *Staatssubventionen f. Privatbahnen* (1882); *Lehre vom Unternehmergewinn* (1884); *K. Marx* (1885); *Wirtschaftsformen und Wirtschaftsprinzipien* (1888).

Gross-Alisch, maď. *Nagy Szöllös*, rum. *Szeleus mare*, velkoobec v keresdském okresu velkokokelské župy v Sedmihradech, s 1366 obyv. (1890), většinou Sasíky, a 156 Rumuny. Má výstavný ev. lut. a řecko-or. farní kostel. Obyv. zabývá se polním hospodářstvím a pěstováním vína. V obvodu obce nalezeny praehistorické bronzy. Poblíž G.-A-e sedmihradský kníže Jan Kemény dne 23. ledna 1662 padl v boji proti Michalu Apaffymu. *Dkl.*

Gross-Almerode, město v prus. vl. obvodu kasselském, kraji witzenhausenském, na stoku Gelstery s Faulbachem, mezi horami Hirschberkem na jz. (640 *m*) a Meissnerem na jv. (750 *m*), při žel. trati Walburg-G., s 2475 obyv. (1890). Má obv. soud, výrobu krejčovské a kulečníkové křídy, hrnčířského zboží, tuhových tyglíků, dýmek, polévaných tašek, zboží z jaspisové kameniny, vodních rour a nádob na chemikalie, v okolí uhelné doly hirschberské, továrnu na šamotky, na ultramarin, veliké jílové lomy, z nichž se daleko vyváží jíl na skelné pánve tavicí, u Rommerode hnědouhelné doly, lomy čedičových dlažic a cementovou továrnu.

Grossatores viz Scriptores cancellariae apostolicae.

Grossau (maď. *Keresztény Sziget*, rum. *Cristian*), velká, někdy opevněná ves v Sedmihradsku na ř. Cibíni v župě a okresu sibiňském, má 2779 ob. (1890), z nichž jest 1912 Němců a 824 Rumuni, krásný got. evang.-lut. farní chrám (z XV. stol.), řecko-or. farní kostel, hlavní školu, poštu, záložnu, velké cihelny, výnosné polní hospodářství, mlékařství, zkvétající ovocnářství a vinařství, značný chov koní a hovězího dobytka, plátenictví a velkou výrobu košťat. V místě i v okolí nalezeno mnoho římských mincí a několik cihlových

mosaik. Dne 22. led. 1493, rovněž dne 4. září 1658 přepadly turecké houfy G. R. 1529 obléhána obec voji valašského bojara Dragána. Na pláni G-ské provolán dne 21. září 1690 Emerich Tököly za knížete Sedmihradska. *Dkl.*

Gross-Auheim, město v prus. vlád. obv. kasselském, nad Mohanem, stan. želez.; 3077 obyv. (1890), katol. kostel, továrna na doutníky, ústav umělecko-průmyslový, dřevořezba a zelinářství, nedaleko král. prachárna.

Grossbeeren, ves a rytířský statek v prus. vlád. obv. postupimském, kraji teltowském, při želez. trati Halle-Berlín, s 1372 obyv. (1890). Zde nalézají se zavlažovací pole berlínské kanalisace. Obelisk na památku vítězství spojených Prusů, Rusů a Švédů pod Bernadottem nad Francouzi pod Oudinotem 22. srpna 1813, jímž byl Berlín zachráněn.

Gross-Bocken viz Bukovina (obce) 18 a 19.

Grossbreitenbach viz Breitenbach 2.

Grossdorf: 1) G. v Čechách, viz Ves Velká.

2) G. v Sedmihradsku, viz Szeliste.

Grossdrosen viz Stražné Velké.

Grosse [gros] nazývá se ve franc. právu **kopie** rozsudku nebo notářské listiny, opatřená výkonnou doložkou (*formule exécutoire*), která kopii dodává moci originálu.

Grosse, ves moravská, viz Hrazová.

Grosse: 1) G. Julius Waldemar, básník a novellista něm. (* 1828 v Erfurtě). Studoval nejprve práva v Halle, r. 1851 vystoupil poprvé jako básník s dramatem *Cola Rienzi*, od r. 1852—55 byl na mnichovské akademii, chtěje se státi malířem, ale pak přešel úplně k literatuře, přijav redakci feuilletonu v »Neue Münchener Zeitung«, později v »Bayrische Ztg«, a zůstal v Mnichově, kde vydával též *Propyläen*, až do r. 1869, kdy se dostal do Výmaru za sekretáře správy Schillerského nadání. S ním stěhoval se postupně do Drážďan, opět do Výmaru, do Mnichova a r. 1890 znovu do Výmaru. Literární činnost jeho je neobyčejně plodná a rozmanitá. Obratnost a jistota formy, čilá a pohyblivá obrazotvornost dovolují mu ovládati stejně všechny druhy krásného písemnictví, ač zaviňují často i rušivou povrchnost a mělkost pojetí i vypracování. Nejlépe se mu daří výpravné básně a veršované povídky, jako jsou zvláště: *Das Mädchen v. Capri* (1860), idylla *Gundel vom Königssee* (1864), *Der graue Zelter* (1872); souborné jich vydání *Erzählende Dichtungen* vyšlo r. 1871 až 1873 (Berlín, 4 sv.). Po něm zasluhuje zmínky ještě *Das Volkramslied* (1889, 2. vyd. 1890) a sbírka menších výpravných básní, zejména ballad, *Episoden und Epiloge* (1890). G. pěstoval v epice s úspěchem i komický živel humoristickou básní *Pesach Pardel* (2. vyd. 1872) a tragikomickým epem *Der Wasunger Not* (1874). Z lyrických básní nejmocněji působila sbírka *Wider Frankreich* (1870); kromě nich vyšly *Gedichte* (1857); *Aus bewegten Tagen* (1860); nový výbor *Gedichte* (1882). Z dramatických prací (souborné vydání *Dramatische Werke*, 1870, 7 sv.), jež trpí mdlou charakteristikou a chabostí vášně, největší úspěch měl *Tiberius* (1876); jiné jsou: *Die Ynglinger*, *Steinerne Braut*, *Gudrun*, *Judith* (dle Hebbela) atd. Novell a románů napsal G. dlouhou řadu s nejrůznějšími látkami a ovšem i nejrůznější ceny, jako: *Novellen* (1862—63, 3 sv.); *Untreu aus Mitleid* (1868, 2 sv.); *Vox populi* (z div. světa, 1869); *Eine alte Liebe* (1869); *Ein Revolutionär* (1869); *Maria Mancini* (2. vyd. 1871); *Gegen den Strom* (jeden z nejlepších jeho románů, 1871); *Offene Wunden* (1873, 3 sv.); *Daponte u. Mozart* (2. vyd. 1878, 3 sv.); *Neue Erzählungen* (1875, 3 sv.); *Der Stadtengel* (1875); *Sophie Monnier* (1876); *Zweierlei Mass* (1878); *Ein bürgerlicher Demetrius* (1884); *Der getreue Eckart* (1885); *Mimosen* (divad. novelly, 1886); *Der Spion* (1886); *Das Bürgerweib von Weimar* (1887); *Frauenloos* (1888); *Tante Carldore* (1890); *Am Walchensee* (1893) a j.

2) Franz Theodor, hist. malíř německý (* 1829 v Drážďanech — † 1891 t.). Studoval původně sochařství na drážď. akademii, ale vlivem Bendemannovým obrátil se k malířství. První jeho dílo *Leda s labutí* (1852) zakoupeno bylo pro drážď. museum. V Drážďanech účastnil se též dekorování zámku a provedl v museu několik nástropních obrazů en grisaille. Na to po několik let zaměstnán byl na zámku Wildenfelsu, kde znázornil duchovní i světské cnosti výjevy z dějin hraběcí rodiny Salmské. Po té cestoval do Florencie a Říma, kde uzavřel přátelství s Corneliusem. Z té doby pochází jeho nejlepší dílo *Návštěva tří andělů u Abraháma* (1862). V l. 1864—71 provedl dekorativní malby v loggiích musea lipského, za předmět zvoliv si znázornění tvůrčí moci božské, jak v bibli a v antických bájích se jeví a jak v činnosti člověka-umělce symbolicky se odráží. Mimo to maloval ještě allegorické skupiny v zahradním sále knihkupce Härtela v Lipsku a rady Hase v Jeně, návrh na oponu a nástropní obrazy ve foyeru nového divadla drážďanského. Od r. 1867 byl prof. na tamější akademii. *J-k.*

Grossendorf, Krossendorf, ves v Čechách na Bobravě u Johnsdorfu, hejt. Litoměřice, okr. Úštěk, fara a pošta Radoušov (Kravaře); 29 d., 85 ob. n. (1890), 2 mlýny a pila.

Grossenhain (slov. Osěk Veliký), okr. město saské v kraji drážďanském, ssz. od Drážďan, v krajině pahorkaté, 120 *m* n. m., uzel žel. tratí prieswitz-chotěbuzské a drážďansko-elsterwerdské, má několik kostelů, reálku s progymnasiem, školu obchodní a pokračovací průmyslovou, soud, knihovnu městskou, 10 továren na sukno, výrobu nití, buxinu, plechového a cínového zboží, barvírnu, přádelnu, 2 pivovary, parní pilu, silné trhy na vepřový dobytek a 11.938 ob. (1890). Založeno bylo od Srbů v X. stol. a zůstalo při Míšni až na dobu r. 1313—16, kdy po porážce Bedřicha Pokousaného od braniborských markrabí Valdemara a Jana náleželo Braniborsku. R. 1429 přitáhli sem Husité; 16. kv. 1813 svedena tu byla potyčka mezi Francouzi a Rusy. — Viz Schubert, Chronik d. Stadt G. (t., 1888).

Grossenteich, vsi v Čechách: 1) G., hejt. Cheb, okr., fara a pošta Vildštejn; 15 d., 191 obyv. n. (1890), popl. dvůr, myslivna, krajkářství. — 2) G., hejt. a okr. Karl. Vary, fara a pošta Hroznětín; 9 d., 53 obyv. n. (1890).

Grosse pièce [gros pjés], franc. viz Pièce.

Grosseria (ital.), opak minuteria ve zlatnictví, viz Zlatnictví.

Grosserie [grosrí], franc., velkoobchod; pak hrubé železo, zboží železné, náčiní stolní s prací ciselovanou.

Grosseto: 1) G., ital. provincie v Toskáně, pro rozsáhlé bažiny na pobřeží moře Tyrrhenského (maremny) a pro hornatost na severovýchodě (Mte Amiata 1734 *m*) jedna z nejméně zalidněných provincií ital., tak že na ploše 4503 km^2, ve kterou pojaty jsou i ostrůvky Giglio a Giannutri, žije 122.291 ob. (1892). Země jest zavlažována Ombronem a Albegnou a rodí, kde jest odvodněna, pšenici, olivu, révu a kaštan jedlý. — 2) G., hl. město této provincie, na pr. bř. Ombrona a na žel. trati římsko-livornské, sídlo biskupa a prov. úřadů, má seminář, technickou školu, knihovnu (25.000 sv.), divadlo, hlubokou studnici s pitnou vodou, obchod s dobytkem a se dřevem a 4626 ob. (1881), jako obec 7371. Severových. jsou lázně Bagno di Roselle (*Aquae Russellarum*) se solným pramenem (36° *C*) a na blízku zříceniny staroetruského města Russellae.

Grossfriedrichsburg, tvrz založená roku 1683 majorem v. d. Gröben na rozkaz Velikého kurfiršta na Zlatém pobřeží (záp. Afrika) blízko mysu Three Points k ochraně tamní braniborské faktorie. R. 1717 byla prodána Hollanďanům.

Gross Fürbitz viz Vrbice Velká.

Grossgerau, kraj. město, sídlo soudu v hesské provincii starkenburské, v uzlu několika železnic; 3652 ob. (1890), evang. kostel, cukrovar, pivovary, výroba sladu, oleje a pokrutin. R. 1869 byl G. středem silného zemětřesení, jež se i v násl. létech opětovalo.

Grossglockner viz Glockner.

Grossgörschen, ves v prus. vlád. obvodu a kraji meziborském, jižně Lützenu, s 528 ob. (1890), poštovní agenturou a telefonem. Pomník prince Leopolda Hessen-Homburského připomíná bitvu 2. květ. 1813 tam svedenou, jež byla předehrou bitvy u Lipska.

Grosshaid, ves v Čechách, hejt. Sušice, okr. Kašp. Hory, fara a pošta Prášily; 22 d., 190 obyv. n. (1890), 1tř. škola, mlýn, výroba krabiček.

Grossi Tommaso, básník ital. (* 1791 v Bellaně — † 1853 v Miláně), studoval práva v Pavii, odešel r. 1810 do Milána, kdež oddal se písemnictví. Psal nejprve v nářečí milánském politicko-časové básně, pak novellu veršem *La fuggitiva* (1817), komitragédii *Giovanni Maria Sforza, duca di Milano* (s Portou) a j. R. 1820 vydal veršovou novellu *Ildegonda* psanou italštinou spisovnou, kde hlásí se již k romantické škole Manzoniho, k středověkému archaismu, r. 1826 epickou báseň o 15 zpěvích *I Lombardi alla prima crociata*, jež je rovněž držena v přísně katol. tónu, r. 1834 histor. román z lombardských dějin *Marco Visconti*, k němuž byl zase podnícen Manzoniovými »Snoubenci« a jenž přes leckterou pěknou episodu jako celek je mdlý a rozplizlý, r. 1837 básnickou povídku *Ulrico e Lida* (1837), kdysi mnoho velebenou pro svěžest líční přírodních. Z lyriky G-ho, jež trpí většinou sentimentálností a mdlobou citovou, zdomácněla v Italii *La rondinella*. G. jest epigon Manzoniho; schází mu vlastní umělecká síla plastická; žvatlavost a rozbředlost činí dnes nezáživnými jeho díla, jež druhdy vysoko byla ceněna. Posledních 15 let oddal se G. výlučně notářství v Miláně. Sebraná díla jeho vyšla r. 1862 v Miláně a r. 1892 v Neapoli. Srv. Cantù, Vita ed opere di G. (1854) a Curti, T. G. (1862). *Šld.*

Grossjägerndorf viz Krnov Velký.

Gross-Kokel viz Velká Kokle.

Gross-Krosse viz Kraš Velká.

Grossliebenthal, německá osada v ruské gub. chersonské, új. oděsském, založ. r. 1803 až 1804, má 3869 ob. (1890). Proti ní leží Kleinliebenthal, oblíbené letní sídlo Oděssanů a bažinaté lázně v límánu mořském.

Grosslohe, ves v Čechách, hejt. Cheb, okr. a pošta Vildštejn, fara Klinghart; 77 d., 449 obyv. n. (1890), mlýn s pilou, výroba stávkového zboží a nedaleko ložisko rašeliny.

Gross-Maispitz viz Mašovice Velké.

Grossmann: 1) G. Gustav Friedrich Wilhelm, herec a dram. spisovatel něm. (* 1746 v Berlíně — † 1796 v Hannoveru), byl v Gdansku legačním tajemníkem pruským, později privatisoval v Berlíně, kde stýkal se s Lessingem. R. 1774 na cestě do Gothy vystoupil jako ochotník v Seylerově společnosti v úloze Riccauta de la Marlinière v Lessingově »Minně v. Barnhelm« a že se velmi líbil, oddal se herectví. R. 1778 vedl divadlo v Bonnu, r. 1784 sestavil společnost, s níž cestoval po větších městech německých, až r. 1795 z politických příčin zakázáno mu hráti. Napsal několik her divadelních, hlavně veseloher, svého času oblíbených (*Feuersbrunst*, *Die Ehestands Kandidaten* a j.).

2) G. Christian Gottlob Leberecht, protest. bohoslovec něm. (* 1783 v Březnici [Priessnitz] v Sasko-Meininkách — † 1857 v Lipsku), studoval bohosloví v Jeně, r. 1808 stal se duchovním, r. 1822 diakonem a professorem v Schulpfortě, r. 1823 gener. superintendentem, vrchním dvorním kazatelem a konsist. radou v Altenburce, odkudž r. 1829 povolán do Lipska za nástupce Tzschirnerova jako superintendent, professor bohosloví a pastor chrámu Tomášského, r. 1833 jmenován pak členem první komory saské. Všude hájil G. zájmy a rozvoj církve evang. se stanoviska pokrokového a často bojoval za samostatné postavení církve ve státě. Hlavní zásluhu získal si však založením Gustava Adolfova nadání v. t.. Ze spisů jeho kromě kázání stůjtež zde: *Quaestiones Philoneae* (Lips., 1829, 2 svazy) a *Über die Reformation der protest. Kirchenverfassung* (t., 1833).

Grossmannová-Brodská (podle rodiště otcova) Ludmila, česká spisovatelka (* 1860 v Netvořicích u Benešova). Stráviviši dětství své v rodišti, přesídlila po několika létech s rodiči do Prahy, kdež stihla ji těžká nemoc a po ní hluchota. Zbavena jsouc takto příležitosti, dojíti vzdělání ve veřejné škole, chodila do různých ústavů pro hluché. Avšak i tato cesta k žádoucímu vzdělání zastavena jí ve 13. roce schudnutím rodiny. Odkázána jsouc na sebe, pracovala ve dne bez oddechu a za noci studovala dále a psala. »Paleček« přinesl r. 1875 první její básně a od té doby shledáváme její příspěvky skoro ve všech českých časopisech belletristických, zvláště pro mládež určených, v almanaších, kalendářích atd., tak ve »Světozoru«, »Učitelských Novinách«, »České Škole«, »Zábavných Listech«, »Ženských Listech«, »Pěstounu«, »Matici Dítek«, »Malém Čtenáři«, »Jitřence« a j. O sobě vyšly od ní: *Zlaté včelky*, básně pro dítky (v První mor. obrázk. knihovně pro ml. 1889); *Jaro*, básně (v Urbánkově Ústřední knihovně 1889); *Jarní ohlasy*, povídky a básně pro útlý věk s illustracemi K. L. Thumy (v Obrázk. knihovně pro ml. 1890). Nyní žije v Praze. Viz Matici Dítek 1888 (životopis s podobiznou).

Grosso (ital.), v Římě starší stříbrná mince hodnoty necelých 11 kr. Rozpadala se na 5 bajoků.

Grosspold, maď. *Nagy Apold*, rum. *Apoldu de sus*, velkoobec v szerdahelském okr. sibiňské župy v Sedmihradech, s 2066 obyv. (1890), z nichž 1323 Němci (Sasíci a Landleři) a 575 Rumuni; má řecko-or. a ev.-lut. far. kostely, záložnu, poštu, rozsáhlé vinice, v nichž se lahodná vína pěstují, vzorné polní hospodářství, mlékařství, velké peci vápenné, cihelny a čilý obchod s vínem i s dřívím. Obec je založena na troskách někdejší římské kolonie a zhusta se tu činí nálezy římských starožitností. Poblíž obce vykopány vzácné zlaté ozdoby z doby praehistorické a skulptury z doby stěhování národů. V září a říjnu přichází sem mnoho hostí z okolních žup k léčení hrozny vinnými. *Dkl.*

Grossröhrsdorf, ves v saském okr. hejt. budyšinském, na řece Rödře, při železniční trati Perno-Kamenec, s 5862 obyv. (1890). Velké přádelny lnu a bavlny, bělidla, barvírny, továrny na kanafas, stroje a j., cihelny a pily.

Grosssalze (nebo Salze), město v kraji kaibeském, v prus. vl. okr. magdeburském, na železniční trati Magdeburg-Güsten, s 3731 ob. (1890), sídlo soudu, pošty a telegrafu; káznice. V průmyslu vyniká výroba oleje, kolomazi, mýdla, svíček, cichorie, patronových zápalek; pivovary, cihelny.

Gross-Schenk, maďar. *Nagy Sink*, rum. *Cincu mare*, městys v agnetlenském okr. velkokokelské župy v Sedmihradech, s 2544 obyv. (1890), z nichž 1305 Sasíků a 575 Rumunů, sídlo okr. soudu a evang.-luther. okr. děkanátu, má starý farní chrám evang.-luther. několika věžmi opevněný, římsko-kat. a řecko-or. far. kostel, hlavní a prům. pokrač. školu, pošt. a teleg. úřad, záložnu, vyvinutý obchod a pokročilé živnosti, zejména bednářství, značný chov hovězího dobytka, vzorné polní hospodářství, výrobu konopného plátna, rozsáhlé ovocné sady a vinohrady. V ev. kostele chovají se skvostné missály s drobnomalbami Jindř. Halbgebachsena z r. 1432. G. býval sídlem municipál. úřadů samostatné stolice gross-schencké (639 km^2), jež r. 1877 přivtělena k župě velkokokelské. Stolice tato, spolu se stolicí sibiňskou a leschkirchskou, tvořila ony nejstarší sasické osady za krále Gejzy II. »k ochraně koruny« na pořičí Aluty založené; později stala se jednou ze sedmi stolic sasických, jejichž společné jmění dosud spravuje národní sas. universita. V obcích stolice této vytvořily se v XV. stol. zvláštní poměry majetkové, any jednotlivé obce nebo také skupiny kolonistů uvazovaly se ve společný majetek území jistého okršku (*Mark*), utvořujíce takto pozemková družstva (*Markgenossenschaften*), zvláštními výsadami nadaná. *Dkl.*

Gross-Scheuern, maď. *Nagy Csür*, rum. *Sura mare*, velkoobec v sibiňském okr. stejnojmenné župy v Sedmihradech, s 1744 obyv. (1890), z pol. Němci; má poštu, řecko-kat., řecko-or. a ev.-lut. far. kostel, pokročilé polní hospodářství, lukařství a chov hovězího dobytka. Dne 6. srp. 1848 poražen tu maďarský generál Bem. *Dkl.*

Gross-Schlatten viz Abrudbánya.

Grossschöd, také Gross-Schüttüber, ves v Čechách, hejt. a okr. Cheb, fara a pošta Miltikov; 16 d., 83 obyv. n. (1890).

Gross-Schogen, maď. *Nagy Sajó*, velkoobec na řece Sajó v heidendorfském (bešeňském) okr. bystřicko-nasódské župy v Sedmihradech, s 1675 obyv. (německých Sasíků a Rumunů r. 1890), sídlo ev. reform. dekanátu, ev.-lut. kapitoly, má řecko-kat., ev.-lut. a ev.-reform. far. kostel, 3 školy obecné a poštu. Obyv. zabývá se polním hospodářstvím, dobytkářstvím, rybolovem, pěstováním ovoce a vína. *Dkl.*

Grossschönau (slov. Šunov), ves v saském kraji budyšinském, okr. žitavském, na žel. trati warnsdorfsko-žitavské, má evang. kostel, tkalcovskou školu, výrobu plátna a damašku, bělidla, barvírny a 6238 ob. (1890).

Grossstrehlitz viz Střelice.

Grossular viz Granat.

Grossularia viz Ribes.

Gross-Ullersdorf viz Losín Velký.

Grossvenediger viz Venediger.

Grosswasser viz Voda Hrubá.

Gross-Wisternitz viz Bystřice Velká 25).

Grosz: 1) G. Béla, genrista maď. (* 1835 v Miškovci), studoval na vídeňské akademii, jsa žákem Waldmüllerovým. Žije v Budíně a maluje genry ze života lidu: *Harfenista*; *Dráteník*; *Mrtvý pták* a j. *J-k.*

2) G. August, krajinář (* 1847 ve Vídni). Studoval přírodní vědy a později malířství. Cestoval v Německu, Francii, Italii a severní Africe. Na vídeňské akademii byl žákem Albr. Zimmermanna a Lichtenfelsa. Vedle histori

cké krajiny *Prometheus* maloval hlavně krajiny z Bavorska a z okolí Benátek. *J k.*

Groš (lat. *grossus, grossus denarius* rozmnožil rozmanité druhy stříbrné mince v Evropě za panování francouzského krále Ludvíka IX. Svatého (1226—1270), který v městě Tournay započal jej vybíjeti. Byl větší, pevnější a tlustší současných stříbrných mincí franc. a proto nazván »grossus«. Po jedné straně vyličen na něm hrad o dvou věžích (štít města Tournay) s opisem TVRONVS CIVIS a po druhé kříž s dvěma obvodky, z nichž v obvodku vnitřním byla legenda BENEDICTVM SIT NOMEN DOMINI a ve vnějším jméno královo LVDOVICVS REX, později PHILIPPVS REX atd. Tehda ve Francii počítali na talenty po 20 solidech, každý po 12 denarech, jako v Čechách, a poněvadž měl g. hodnotu 12 denarů, vyrovnal se solidu, který až dosud byl pouze mincí početní, ale g-em se stal mincí skutečnou. Dle mincovny původní říkalo se g-ům těm »tournosy«, nechť během času vybíjeny kdekoliv, nejen ve Francii, nýbrž i všude jinde, zejména v Nizozemí, Porýnsku a Vestfalsku, kde veliké obliby došly a napodobeny byly i s opisem TVRONVS CIVIS. — Král Václav II., chtěje opatřiti zemi svou hutnější a trvanlivější minci, nežli byly tehdejší brakteaty, povolal do Prahy z Florencie Reinhera, Alfarda a Tyna Lombarda, muže v mincovnictví zběhlé, a zarazil v červenci r. 1300 v Hoře Kutné nový druh peněz, totiž g-e nazvané pražské (*grossi pragenses*), a hned i jejich díly, totiž malé peníze pražské (*parvi pragenses*, viz Peníz), jichž šlo 12 do g-e. Zavedením pražských g-ů dostalo se mincovnictví českému základu nad míru pevného a všeobecně prospěšného, k čemuž ještě přichází, že velmi důmyslná soustava mincovní Václava II zachytila se pevnými kořeny starobylé jednice řádu mincovního jeho předků. Neboť rozdělením pražského g-e na 12 peněz malých (jako ve Francii) stal se g. představovatelem starého solidu z doby brakteatové, který, byv rovněž jen mincí početní, nahrazen takto penízem raženým. Starý talent = 240 penězům č. denarům, shodoval se s 20 g-i pražskými po 12 penězích malých, tak že se kopa g-ů = třem talentům staršího počtu. Jen touto důmyslnou shodou pražských g-ů s někdejšími talenty dovedeme si vysvětliti, že při této epochální změně v mincovnictví českém setkáváme se v současných památkách písemních veskoncem s pochvalným, vděčným přijetím; nikde ani stopy po naříkání na novou tuto minci, jak při jiných proměnách mincovních u nás, jako všude, obyčejně se stávalo a stává. Obecný lid dostal do rukou pražské g-e pevné, tuhé a výborného zrna a počítal jako v neutěšené době brakteatové, na kterou tolik bylo naříkáno. — Ačkoli tedy pražské g-e mají své předchůdce v »tournosech«, dokud se týče jejich rozdělení na 12 penízů malých, představují je [illegible] v každém směru na svůj prospěch, [illegible] se od nich též celým svým zevnějškem. Neboť na nich vyličena na líci král. koruna česká, kolem níž dva obvodky. Ve vnitřním obvodku jest jméno krále, na př. WENCEZLAVS SECVNDVS, a ve vnějším DEI GRATIA REX BOEMIE. Na rubu vyražen český lev v celém poli s opisem GROSSI PRAGENSES. Kromě jména králova, jež se ovšem časem měnilo, vybíjeny pražské g-e s týmž líčením na líci i rubu nepřetržitě od r. 1300 do r. 1547 (viz přiloženou tabulku). Pokud se týče zrna pražských g-ů, byly za Václava II. nejvážnější, držíce v jakosti 0·922 – 0·933. Současní a dle nich pozdější spisovatelé měli za to, že jsou z čistého stříbra, k čemuž po mnohých zkouškách, přepálením g-ů těch v novější době konaných, přisvědčiti nelze. Za krále Jana Lucemburského začalo zrno g-ů pozvolnu klesati s jakosti 0·930 na 0·875 a za Karla I. (IV.) byly g-e jakosti 0·840 až 0·750. V pohnutých dobách krále Václava III. (IV.) zhoršily se g-e ještě více, vykazujíce nyní 0·630 – 0·616. Po jeho smrti, když Česká země Sigmunda za krále uznati se zpěčovala, ujala se velká obec pražská r. 1420 mimo jiné též mincovnictví zemského a vybíjela g-e starými kolky s jménem krále Václava nejen v Hoře Kutné, nýbrž i v klášteře sv. Františka na Starém městě v Praze. A když na sněmu čáslavském v červnu r. 1421 zvoleno bylo 20 vladařů k řízení věcí zemských, kteří vzali ve svou správu též mincovnu v Hoře Kutné, zarazili Pražané dne 16. pros. r. 1421 novou vlastní minci v Praze v domě Hankově (v Celetné ulici č. n. 36, kde nyní zemský soud), kde tepány mimo jiné druhy peněz též g-e rázu pražského až do 7. září r. 1422. V Hoře Kutné postoupena mincovna dne 23. čce. r. 1422 Sigmundu Korybutovići a po bitvě u Malešova dne 7. čna. r. 1424 dostala se z vůle Jana Žižky do rukou horníkům tamějším a spravována byla od Táborů a Sirotků společně nepochybně až do přijetí krále Sigmunda do země r. 1436. G-e vybíjeny veskoncem dle starého rázu se jménem Václava III. (IV.), totiž WENCEZLAVS TERCIVS, a jsou pověstny svým ledabylým rázem a vůbec chatrným zevnějškem. Král Sigmund († 9. pros. 1437) žádných mincí v Čechách nerazil, nýbrž teprve Ladislav Pohrobek, jehož g-e náležejí dosud k nejvzácnějším; v té době držel pražský g. 7 peněz bílých po dvou haléřích. Za Jiřího z Poděbrad zůstaly g-e při jakosti [illegible] a klesly za Vladislava II. na [illegible]—0·420, při kteréž poslední hodnotě zůstaly skoro též za Ludvíka I. [illegible] a [illegible] za Ferdinanda I., který r. 1547 [illegible] poslední g-e pražské starého rázu z doby krále Václava II. Dne 23. srpna r. 1547 král Ferdinand I. s [illegible] stavy zemským sněmem [illegible] »o minci«, aby do 15 let pořád [illegible] mimo jiné druhy g-e raženy byly v [illegible] 0·422. Líc na těchto nových g-ích zůstal jako na předešlých, avšak na rubu český lev vtěsnán byl do čtverce na [illegible] s [illegible] mezi letopočet 15—47 (viz přiložené tabulce č. [illegible]). Poněvadž g-e ty raženy byly po bitvě mühl-

[illegible] Z velkého počtu [illegible] země, měst, biskupství atd., které do [illegible] zavedly g-e, uvádíme jen [illegible] se tak [illegible] g-e zarazil. Bedřich Po- [illegible] v posledních letech svého [illegible] křížem lilievého kříže, v je- [illegible] C—R—V—X. Jest opis: FRID• [illegible] GRA[illegible] LANGRAV a na rubu [illegible]: GROSSVS•MARCH• [illegible]NENSIS. [illegible] byly jakosti 15-lotové [illegible] 3·7 g, později se však zhor- [illegible] a váze tak, že v XV. stol. brány [illegible] za jeden g. pražský. Líčení na nich

během času bylo rozličné s nejedněmi přídavky heraldickými v opisech, a dle něho říkalo se jim buď g-e široké, durynské, knížecí, štítové, mečové a j. (Památ. archaeol. VIII. 619, Jos. Smolík). Za prvního kurfiršta Bedřicha Bojovného († 1428) přidán byl na rubu ke lvu míšenskému landsberský štít a zůstal pak na všech g-ích tohoto rázu. Když pak r. 1459 na sněmu v Chebu držaném král náš Jiří rozličné spory o nápadech království Českého k některým saským městům s kurfirštem Bedřichem II. a jeho bratrem Vilémem III. šťastně vyrovnal, při tom dceru svou Zdeňku Albrechtovi, synu onoho, a syna svého Jindřicha mladšího (Hynka) Kateřině, dceři tohoto, k manželství přislíbil: dán výraz tomuto příbuzenství též na obecném sněmu r. 1469 v Praze držaném. Tam totiž mimo jiné jednalo se o nový mincovní řád, ve kterém se též nařizuje, aby vedle české mince nešla v království žádná jiná »kromě našich milých přátel, knížat saských nový g.«. Sněmovní toto snesení, jímž se cizí minci dovoluje v Čechách volný oběh, nemá páru v mincovních řádech království Českého. Ačkoli míšenské g-e již za Karla IV. přicházely v účtech některých panských urbařů v krajinách Sasku blízkých (Deset urbařů, Jos. Emler), nebyly až do uvedeného r. 1469 nikdy prohlášeny za minci u nás všeobecně bernou. Od té doby však se v Čechách i na Moravě ve mnohých případech počítalo »na míšensko«, zejména za Vladislava II. a Ludvíka. Kopa g-ů míšenských = 30 g-ům pražským. — V Hessku začal tepati první g-e Ludvík II. (1412—58). Na lícu vyražen lev ve štítě, kolem něhož čtyři oblouky, v každém po koruně, a v jejich koutech C—R—V—X, v obvodku pak nápis: LVDEVVICVS∘DEI∘GRACIA∘LANT; na rubu opět štít se lvem a kolem: GROSSVS∘LANTGRAVI∘HASSIE. Po něm Ludvík III. (1458—71) atd. — V Nassavsku zavedl g-e Jan I. (1351—1416); v Kur-Falci Ludvík III. (1410—36); v Kur-Mohuči arcibiskup Jan II. Nassavský (1397—1419); v Brunšvicku Jindřich III. (1427—64); ve větvi Brunšvicko-Herzburské Albrecht III. (1427—86); ve větvi Brunšvicko-Luneburské Bedřich II. (1445—59); ve Štolberku hrabě Jindřich (1456—1511); v Braniborech Bedřich II. (1440—70), po něm je razil Jan Cicero (1489—98) a j.; v Magdeburce arcibiskup Bedřich z Beichling (1445—64); ve Quedlinburce abatyše Hedvika Saská (1458—1511); v Hildesheimu biskup Magnus Sasko-Lauenburský (1424—52); město Erfurt r. 1468 a buď dříve nebo o málo později jiná města německá, mající právo mincovní; v Bavorsku-Mnichově teprv Albrecht IV. (1505—08); v Bamberce biskup Antonín z Rotenhanu (1413—59); ve Vircpurce biskup Gotfrid Schenk z Limburka (1443—55); v Henneberku hrabě Heřman Hesský (1367—1413) atd. — V Polsku začal vybíjeti první g-e král Kazimír Veliký (1333 až 1370). Přidržev se úplně líčení na g-ích pražských, dal v mincovně krakovské na lícu vyraziti král. korunu s opisem v obvodku vnitřním KAZIMIRVS-PRIMVS a v obvodku vnějším DEI-GRACIA-REX-POLONIE a na rubu polskou orlici s opisem GROSSI-CRACOVIENSESS (!). Nástupcové jeho, přizpůsobivše své mince domácím poměrům a potřebám, razili pouze půlgroše. — Ve Slezsku obíhaly g-e pražské; teprve za Matiáše Korvina (1458—90) vybíjelo město Vratislav celé a půlg-e a později Hlohov za vlády polského krále Sigmunda Starého. — V Rakousích a Štýrsku zavedl g-e Bedřich III. (1440—93, císař od 1452) atd. — Po nezdařeném pokuse krále Ferdinanda I., trvale zavésti v Čechách po osudné bitvě u Mühlberka nový g. (první a poslední z r. 15-47 na vyobrazení č. 14), který v zrnu ani stříži se nevyrovnal starým g-ům pražským, bylo mincovnictví české o tento druh někdy vážné a dobré mince chudší. Mincovním řádem z roku 1561 král Ferdinand I. g. úplně odstranil, přimknuv mincovnictví české k řádu císaře Karla V., přijatému na říšském sněmu v Augšpurce 28. července r. 1551, který v základech sám na sněmu tamtéž dne 19. srpna 1559 za svůj přijal. Dle toho zaveden tehda v Čechách jako mincovní jednice říšský zlatý po 60 krejcařech, zkrátka zahájeno číslo, nechť dím »krejcarové«, v Čechách neoblíbené, ano protivné. Po smrti Ferdinanda I. (1564) stavové čeští hleděli krále Maxmiliána II. přiměti ke zrušení tohoto odporného řádu mincovního a k navrácení se k číslu grošovému, což se jim teprv r. 1573 podařilo tak dalece, že zaraženy nové české č. bílé g-e, jichž šlo 30 na tolar, který se jako do r. 1561 rovnal 70 krejcarům dle mincovního řádu něm. Bílý g. držel 7 bílých peněz po dvou penězích malých (haléřích), jako za krále Ladislava a později; z ražené hřivny vyšlo bílých g-ů 126 a 2 bílé peníze. U přirovnání ke g-i pražskému vyrovnal se bílý g. poslednímu g-i Ferdinanda I. z r. 15-47 pouze co do váhy (2 g) a jakosti (0·422), jsa tohoto menší a líčení zcela jiného. Na lícu totiž kolem českého lva má v jednoduchém obvodku opis: MAXI. II. D-G. RO. IM. S. A. G. H. B. R. a na rubu kolem korunovaného říšského orla obyčejně s prsním štítkem rakousko-burgundským opis: ARCHID. AVST. DVX. BVR. MA. M. (t. j. Marchio Maraviae) a letopočet, který jen výjimečně schází. Jest to peníz úhledný, zřetelně ražený a obyčejně opatřený znaménkem mincmistrovským, nechť zemské mincovny v Praze, Hoře Kutné, Jáchymově nebo v Českých Budějovicích, kteroužto poslední zařídil Maxmilián II. r. 1569. Bílé g-e téhož líčení razil též Rudolf II. (viz vyobr. č. 15) a Matiáš II. (až do r. 1619). Za vlády direktorů úplně zanikly a nikdy již do mincovnictví českého zavedeny nebyly. Na jich místě tepán byl peníz menší, hodnoty tří krejcarů (již r. 1619), kteráž na něm vždy vyražena (3), nechť na lícu nebo na rubu. Penízi tomu po staré zvyklosti říkalo se též g. nebo grošík, nicméně náleží k mincovní soustavě čísla »krejcarového« a nemá ani co

do velikosti, střiže, zrna a líčení nic společného s někdy slavnými g-i pražskými ani s g-i bílými; jestiť pouze výmluvným hlasatelem velikého úpadku druhdy svérázného mincovnictví českého a všeho, co s tímto souviselo od r. 1300 do r. 1620 atd. až do Ferdinanda V. Dobrotivého (viz Třikrejcar). — Tři roky po zavedení g-e bílého bylo na zemském sněmu v Praze dne 10. července r. 1576 zakončeném usneseno, aby zaražen byl peníz nový, totiž půlg. nebo malý g. po 7 penězích malých. Poněvadž tehda o něm nic bližšího vyměřeno nebylo, stanoveno na sněmu v Praze dne 5. ún. r. 1577 zahájeném, aby z ražené hřivny jakosti 0·390 razilo se malých g-ů 240; vážil tedy každý téměř 1 g. Nový tento druh mince začal se tedy tepati za krále Rudolfa II. hned r. 1577 a odtud vybíjen nepřetržitě až do r. 1619. Jest to vůbec jediný peníz zemský s českým nápisem. Má totiž na lícu kolem českého lva opis: RVD. II. D. G. — R. I. S. A. G. H. B. REX. (= **R**udolphus **II** **D**ei **G**ratia **R**omanorum **I**mperator **S**emper **A**ugustus **G**ermaniae **H**ungariae **B**ohemiae Rex) a na rubu korunované **R** mezi listnatými arabeskami, růžicemi, tečkami a pod., pod ním nápis MALEY GROSS (ve dvou řádcích) a obyčejně dole letopočet (viz vyobr. č. 16). Téhož rázu byly malé g-e Matiáše II., ovšem s jeho jménem na lícu a unciálkou **M** na rubu. Téměř na všech malých g ích vyraženo mincmistrovské znaménko té neb oné zemské mincovny. Peníz ten jest rovněž velmi úhledný, zřetelného rázu a jako na g-i bílém veliká na něm rozmanitost v mincmistrovských znaménkách. — Bílé a malé g e pokládati sluší za zvláštní druh českých peněz, přivedený do zemského mincovnictví po staletí obvyklým a v lidu vůbec zakořeněným počítáním g-ů na kopu buď českou nebo míšenskou. Za Rudolfa II. a jeho nástupců nebylo již v Čechách po ruce g-ů míšenských v té míře, aby, jako na př. za krále Ferdinanda I. a jeho předchůdců, mohly se jimi vyrovnati summy větší; o tom nás poučují do těchto času spadající domácí nálezy starých mincí, mezi nimiž g-ů míšenských bývá buď po skrovnu nebo žádných. Nicméně nejen obecný lid, nýbrž i panské a zemské pokladny počítaly velmi zhusta na kopy míšenské. Těmto starým zvyklostem bylo tedy vyhověno mincovním řádem z r. 1573, jímž se zavedl bílý g. a stanoveno, že česká kopa drží 60 a míšenská 30 g-ů bílých. Aby však i míšenská kopa počítala se po 60 kusech, zaražen r. 1577 malý g., jichž šlo 60 na míšenskou kopu. Bílý g. držel 7 peněz bílých, tak že se česká kopa rovnala 420 penězům bílým a míšenská polovici, totiž 210. Malý g. rozdělen na 7 peněz malých, a proto šlo na kopu míšenskou 420 peněz malých. Oba tyto druhy bílých a malých peněz srovnány s číslem »krejcarovým«, a sice tak, že tři peníze bílé = 6 penězům malým = krejcaru (v. t.). Poněvadž se tolar = 70 krejc. čili 210 penězům bílým, rovnalo se 420 peněz bílých č. kopa bílých g-ů dvěma tolarům, tedy kopa malých g-ů jednomu tolaru. Během času vedle tolarů raženy zlaté po 60 krejc., které se konečně staly mincovní jednicí základní, tak že se počítalo vůbec na zlaté. Nicméně v Čechách ještě na počátku tohoto století obecný lid počítal buď na kopu míšenskou = starému tolaru po 70 krejc. čili 1 zlatému a 10 krejc., nebo na kopu českou = 2 tol. = 140 krejc. = 2 zl. a 20 krejc. (G. početní viz Početní g.). *Sm.*

Grot (mn. č. groten) byla drobná mince stříbrná v Nizozemí a severo-západním Německu. V Oldenburku a v Brémách = $^1/_{72}$ dolaru = 5 schwaren. G. hamburský = $^1/_{12}$ vlámského šilinku. G. vlámský v Nizozemí (*groot vlaamsch* = $^1/_{40}$ nizozem. zlatého = $^1/_{60}$ rixdaleru = $4^1/_4$ něm. říš. pfenigu.

Grot: 1) G. Joakim Christian (rusky Jefim Christianovič), evangelický pastor (* 1733 v Plönu v Holštýnsku — † 1799 v Petrohradě), studoval bohosloví v Jeně a když za sedmileté války Královec byl obsazen ruským vojskem, stal se G. tajemníkem generála N. A. Korfa a přestěhoval se s ním do Petrohradu. Vydal řadu ruských a německých kázání a důležité příspěvky k dějinám cizích vyznání v Rusku: *Beytrag zur Geschichte der ev.-luther. Kirchen in Russland* (Mitava, 1772) a *Bemerkungen uber die Religionsfreiheit der Ausländer im Russ. Reiche* (Lipsko, 1797 až 1798). *red.*

2) G. Jakov Karlovič, filolog a historik rus., vnuk před. (* 15./27. pros. 1812 v Petrohradě — † 24. kv./5. čna 1893). Prvního vyučování nabyl v rodině, pak v pensionátě a lyceu carsko-selskem, vynikaje zejména nadáním linguistickým. Dokončiv studia, vstoupil r. 1832 do státní služby a to nejprve v kanceláři ministerstva, pak jako pomocník v kanceláři státního sekretáře barona M. A. Korfa. Tou dobou zabýval se pilně literaturou a již první práce získaly mu přízeň G. A. Pletněva a Žukovského. K doporučení tohoto jmenován professorem ruské slovesnosti a historie při Alexandrovské universitě v Helsingforsu. Tak ocitl se u cíle svých tužeb: pracovati v literatuře. Současně svěřen mu dozor nad polovinou středních a nižších škol v Čuchonsku. O sblížení této země s Ruskem získal si zásluhy neocenitelné četnými publikacemi v jazyku finském i ruském. R. 1852 povolán za professora na cís. Alexandrovské lyceum, zároveň pak stal se učitelem carevičů Mikuláše Alexandroviče a zesnulého caře Alexandra III. R. 1856 jmenován byv členem akademie, byl od r. 1865 předsedou jejího druhého oddělení a od r. 1889 jejím místopředsedou. Doma i v cizině, kdež několikráte cestoval (v Čechách byl čtyřikráte) za účely vědeckými, uznána byla záslužná literární činnost G-ova, hlavně když slavil r. 1882 padesátileté a o deset let později šedesátileté jubileum své činnosti spisovatelské, jež nesla se hlavně šesti směry: 1. G. překládá (Tégnerovu Frithjofssagu, Byronova Mazeppu a j.); 2. pěstuje belletrii původní, zejména píše roztomilé básničky a po-

vídky pro děti (výbor: *Stichi i proza dlja dětej* 1891); sem zařaditi možno rozmanité práce cestopisné a mnohé stati týkající se Čuchonska a Skandinavie, otištěné v žurnálech let čtyřicátých (»Sovremennik« Pletněva a j.); 3. vydává a kritickými úvody doprovází spisy starších spisovatelů ruských (*Sočiněnija Chemniceva*, 1873; *Sočiněnija i perepiska P. A. Pletněva*, 1885). Epochálním v tomto směru jest vydání Děržavina (*Sočinenija Děrzavina*, 1864 až 1883); doba tohoto muže jest vůbec oblíbeným předmětem studií G-ových; 4. pracuje v historii literární i politické, hlavně z doby Kateřiny II., spolu prameny vydávaje (*Žizň Děrzavina po jego sočiněnijam*, 1880—1883; *Puškin, jego licejskije tovarišči i nastavniki*, 1887; *Pisjma Grimma k Imperatricě Jekatěrině*, II. 1886); 5. pracuje usilovně ve filologii ruské (*Spornyje voprosy russkago pravopisanija ot Petra V. do nyně*, 1873; *Filologičeskija razyskanije*, 1885; *Russkoje pravopisanije*, zavedené do škol, dnes již v 11. vydání; *Slovarj russkago jazyka*, nedokončený); 6. konečně referuje o rozmanitých spisech ve statích duchaplností a rozhledem vynikajících. Všech publikací G-ových jest 420. Viz Natalija G., J. K. G. 1895, »Národní Listy« 1894 čís. 254, »Pokrok« 1882, č. 312 a 313. *Pp.*

3) G. Nikolaj Jakovlevič, syn před., filosof ruský (* 18./30. dubna 1852 v Helsingforsu). Po studiích universitních v Petrohradě a zkouškách magisterské i doktorské působil několik let jako mimoř. professor při Něžinském filol. institutě, pobyl dvě léta na zahraničných universitách a r. 1883 jmenován professorem university v Oděsse, r. 1886 v Moskvě, kde dodnes působí. Zde stal se v brzku předsedou Psychologické společnosti a založil roku 1889 časopis »Voprosy filosofii i psichologii«, v němž ukládají práce své nejpřednější filosofové ruští. V literární činnosti G-ově lze rozeznávati dvě období. V prvním, jež možno nazvati studijním, patrný je znamenitý vliv positivní filosofie Comteovy a evolucionismu Spencerova; z prací tehdy vydaných jmenujeme: *Snoviděnija kak predmet naučnago analiza* (1878); *Essai sur les principes d'une nouvelle classification des sentiments* (v pařížské Revue philos.); *Psichologija čuvstvovanij v jeja istoriji i glavnych osnovach* (magist. dissertace, 1880). Rokem 1881, vydáním pojednání *Filosofija kak větv iskusstva*, počíná období druhé. Odtud vždy jasněji rozvinuje G. svůj názor o významu filosofie jakožto oblasti synthetického vědění a postupně přechází od úplného popírání metafysiky jako nauky k uznání z počátku subjektivního a potom i objektivního vědeckého jejího významu pro vypracování obecného názoru světového a počíná analysovati některé sociální a éthické problémy. Práce sem spadající jsou: *K voprosu o reformě logiki*, doktorská dissertace (1882); *O progressě* (1883); *O svobodě voli*; *O subjektivizmě v sociologiji*; *O naučnom značeniji pesimizma i optimizma*; *O klassifikaciji nauk* (1884); *O duše v svjazi s sovremennymi učenijami o silě* (1885); *Kritika ponatija svobody voli v svjazi s ponatijem pričinnosti* (1889). Dílo poslední a o rok později vydaná stať *Žiznénnyja zadači psichologiji* (1890) jsou pokusem vyložiti základy spisovatelova metafysického názoru na svět. Téhož roku súčastnil se G. psychologického sjezdu v Paříži a v pracích jeho vytiskl i svoji přednášku *La causalité et la conservation de l'energie en psychologie*. V nejnovějších pojednáních v časopise jeho otištěných uvažuje G. o dějinách novějších systémů filosofických a vykládá se svého metafysického stanoviska rozvoj filosofie od XVII. stol., a posledními pracemi (*Nravstvennyje ideály našego vremeni*, 1893) kritisuje principy současné morálky. Vůbec možno pozorovati v rozvoji filosofických náhledů N. J. G-a postupný přechod od realismu k idealismu, od empirismu k metafysickému stanovisku. Ale metafysický a idealistický systém G-ův osnován na samostatné theorii poznání a dochází k metafysice zvláštní, t. j. metafysice vnitřního experimentu, sebevědomí, jakožto jediných bezprostředních pramenů našich idei. Všecek vnější experiment jest toliko forma a částečný obor vnitřního. Podrobný rozbor názorů spisovatelových viz v statích arch. Nikanora »Značenije i napravlenije filosofiji N. J. G-a« (Mosk., »Pravosl. Obozrěnije«, 1886) a »Istorija novoj filosofiji« (Petrohr., 1890), překlad z něm. orig. Überwega a Heinze. *Pp.*

4) G. Konstantin Jakovlevič, bratr před., slavista ruský (* 22. čna / 4. čce 1853 v Carském Sele). Absolvovav gymnasium v Petrohradě, zapsán na tamější fakultu filosofickou, kde věnoval se slavistice. R. 1876 dokonav studia se stupněm kandidáta a byv poctěn zlatou medailií za spis *Razbor svidětěljstv Konstantina Bagranorodnago o jušnych Slavjanach* (1880), v němž hájí proti Račkému a Drinovu pravosti zpráv o usazení Chorvatův a Srbův na poloostrově Balkánském, zůstal při universitě, aby připravil se k professuře slovanské filologie. Roku 1881 hájil magisterskou práci svoji *Moravija i Madjary s poloviny IX do načala X věka*. Při tom působil jako učitel na dvou soukromých ústavech petrohradských. R. 1882 a 1885—86 strávil na vědeckých cestách v Praze, Bělehradě, Záhřebě, Lublani, Vídni a Pešti. R. 1883 stal se mimoř. professorem university ve Varšavě a obhájiv r. 1889 dissertaci *Iz istoriji Ugriji i Slavjanstva v XII v.*, dosáhl hodnosti doktora slov. slovesnosti a t. r. jmenován řádným profes. university varšavské, kde čte o historii slovanských literatur a o slovanských starožitnostech, řídě zároveň slovanský seminář. Kromě jmenovaných již spisů, jež pro dějiny naší vlasti a Moravy velmi jsou důležity, neboť spisovatel v některých věcech značně se liší od názorů našich historiků (na př. nevidí v usazení Maďarů v Uhrách největší neštěstí pro Slovany západní — Maďaři naopak zadrželi germanisaci záp. Slovanstva — a pádně dokazuje mocný vliv živlu slovanských a zejména pravoslavných na věci uherské), napsal celou řadu drobnějších prací, z nichž uvedeme aspoň: *Na beregach dikoj Orlicy*

(»Russ. Věstnik«, 1891), vzpomínky to z pobytu v našem Potštýně, kde travívá G. letní prázdniny; *Pominki po Jos. Jos Perwolfě* (1892), s úplným výčtem děl tohoto slavisty, jemuž byl G. osobním přítelem (posmrtné vydání 2. části 3. sv. Perwolfových »Slavjan« vyšlo redakcí G-ovou); *Madjary i Slavjané v prošlom* (1893); *Slavjanskija osnovy idéj i dějatěljnosti J. A. Komenskago* (»Slav. Obozrěnije«, 1892) a mn. j. Nyní chystá úplné vydání spisů a korrespondence svého otce J. K. G-a, byv povolán za tím účelem do Petrohradu. *Pp.*

Grote [grót] George, historik anglický (* 17. list. 1794 v Clay Hillu v hrabství Kentském — † 18. čna 1871 v Londýně). Jsa syn zámožného bankéře, nabyl pečlivého vzdělání ve škole Charterhouské a vstoupil r. 1810 do obchodu otcova, jejž spravoval přes třicet let. Vedle obchodu účastnil se G. se živým zájmem veřejného života, přidržuje se krajního křídla whigistického. Hlavní snahou jeho byla oprava jednání parlamentního a voleb politických, hlavně zavedením tajného hlasování. V té příčině vydal r. 1821 anonymní odpověď na Mackintoshův spis o opravě parlamentní, jenž s nadpisem *On the essentials of parliamentary reform* dospěl i ke druhému rozšířenému vydání. R. 1832 zvolen za Londýn do parlamentu, kdež každoročně návrh na zavedení tajného hlasování obnovoval; když však návrh ten potkal se s odporem Toryův i veliké části Whigů, uchýlil se r. 1841 do soukromí. R. 1843 vzdal se i obchodu bankovního a oddal se se vším zápalem studiu dějin řeckých ve starověku, jež byl již od r. 1823 se zdarem pěstoval. K úloze této byl G. neobyčejně způsobilým, neboť vynikal nevšedním vzděláním filologickým i starožitnickým, jakož i obdivuhodnou sečtělostí, a nadán byl zdravým soudem státnickým i jemným citem uměleckým. Jeho dvanáctidílná *History of Greece* (Lond., 1846—56, 5. vyd. 1883), jdoucí až po smrt Alexandra Vel., způsobila obsahem, směrem i formou neobyčejné vzrušení v Anglii i v jiných zemích. G. pokládaje dějiny řecké, v těch pak opět dějiny státu a ústavy athénské, za ohnisko dějin starověkých před zmohutněním Římanů, volil cestu monografickou. Nejskvělejší částí jeho díla jsou stati o dějinách athénských a o politickém působení velikých státníkův athénských, kdež dovedl se G. obdivuhodně do idei dob těch dávno zašlých pohroužiti. Rovněž záslužno jest jeho svobodné, předsudků prosté stanovisko, s něhož líčí jednotlivé kulturní periody. Naproti tomu zabírá G. stanovisko Spartě antipathické. Nejstarší dějiny řecké počíná prvou Olympiadou; co před tím se dálo, odkazuje do říše bájí, podává však nejúplnější dotud obraz pověstí řeckých. R. 1853 poctěn G. čestným doktorátem university oxfordské a r. 1868 stal se místokancléřem university londýnské. Doplňkem k hlavnímu jeho spisu bylo pojednání *Plato and the other companions of Socrates* (Lond., 1864, 3 díly, 4. vyd. 1885); spis o Aristotelovi zůstal nedokončen. Po smrti vydány menší jeho spisy, nadepsané *Minor works, with critical remarks* (Londýn, 1873); *Fragments on ethical subjects* (t., 1876); *Seven letters concerning the politics of Switzerland pending the outbreak of the civil war in 1847* (t., 1876). Životopis napsala r. 1873 vdova jeho Harriet G. *Pšk.*

Grote: 1) G., nakladatelská firma berlínská. Zdědivši tiskárnu rodiny Utzovy (1690—1785), založenou r. 1659 v Hammu ve Vestfalsku Berndem Wolfardem, rozšířila ji r. 1849 o knihkupectví (Gustav G. † 1859). Nynější majitel Karl Müller G. (* 1833) přeložil nakladatelství do Berlína (1865). Nakladatelství proslulo vydáním illustrovaných klassiků, něm. i cizích, starších i novějších, monumentálními alby uměleckými (Dürerovo, Rembrandtovo, berlínské galerie a j.) a j. illustrovanými spisy. Znamenitou publikací jest i Onckenova »Allg. Geschichte in Einzeldarstellungen«.

2) G. Hermann, numismatik a heraldik něm. (* 1802 v Hannoveru), byl do r. 1851 konservatorem při král. mincovním kabinetu, založil několik časopisů, jako »Numismat. Anzeiger«, a vydal mnoho odborných pojednání, z nichž vynikají: *Geschichte des k. preussischen Wappens* (Lipsko, 1861) a *Gesch. der welfischen Stammwappen* (t., 1862).

Grotefend: 1) G. Georg Friedrich, filolog něm. (* 1775 v Mündenu — † 1853 v Hannoveru). Studoval historii a filologii v Gotinkách, načež působil při lyceu ve Frankfurtě a od r. 1823 jako ředitel v Hannoveru. Původní činnost jeho náleží klassické filologii (spracování Wenkovy lat. mluvnice, několik studií o Horacovi a pod.), záhy zaujala ho však literatura nápisová (*Rudimenta linguae Umbricae*, Hannover, 1835—39, 8 pojednání; *Rudimenta linguae oscicae*, t., 1838 a hlavní dílo *Zur Geographie und Geschichte von Altitalien*, t., 1840—42, 5 seš.). Slávu svoji založil však tím, že prvý pokusil se (1802) o řešení klinového písma, jež potud považovalo se za nerozluštitelné, nejprve nápisů persepolských, pak assyrsko-babylonských. Řada prací jeho z toho oboru (*Beiträge zur Erläuterung der persepol. Keilschrift*, t., 1837; *Neue Beiträge zur Erkl. der babyl. Keilschrift*, 1840; *Bemerkungen zur Inschrift eines Thongefässes mit ninivitischer Keilschrift*, Gotinky, 1846 a dodatky 1850; *Erläuterungen der Keilschriften bab. Backsteine*, Hannover, 1852; *Erläuterung einer Inschrift des letzten assyr.-bab. Königs aus Nimrud*, t., 1853) osvědčila se pochybenou, bezpečným však zůstal základ písma, daný v celku správným rozluštěním jmen Xerxes, Hystaspes a Dareios, na němž následníky G-ovými vybudována celá literatura o písmě klínovém. *Dk.*

2) G. Friedrich August, filolog něm. (* 1798 v Ilfeldu — † 1836 v Gotinkách). Studoval ve svém rodišti, r. 1821 stal se učitelem na paedagogiu v Ilfeldu, r. 1831 ředitelem gymnasia v Gotinkách, r. 1835 též mimořád. prof. na tamější universitě. Sepsal: *Materialien zu lat. Stilübungen* (Hannover, 1821—25, 2 d.); *Grundzüge einer neuen Satztheorie* (t., 1827); *Ausführl. Grammatik der lat. Spr. zum Schul-*

gebrauch (t., 1829—30, 2 d.); *Lat. Schulgrammatik* (t., 1833, 2. vyd. G. T. A. Krügerem úplně přepracované t., 1842, 2 d.); *Data ad Hartungium de principiis ac significationibus casuum epistola* (Got., 1835). *Vý.*

3) G. Karl Ludwig, filolog a historik něm., syn G. F. G-a 1) (* 1807 ve Frankfurtě n. M. — † 1874 v Hannoveru). Studoval v Gotinkách, r. 1833 stal se učitelem na lyceu v Hannoveru, r. 1853 sekretářem král. archivu a správcem kabinetu mincí tamže, r. 1868 státním archivářem. Sepsal: *Die Münzen der griechischen, parthischen und indoskythischen Könige von Baktrien und den Ländern am Indus* (Hannover, 1839); *Imperium Romanum tributim descriptum* (t., 1863); *Die Stempel der röm. Augenärzte* (t., 1867); *Chronologische Anordnung der athen. Silbermünzen* (t., 1872). S Fiedlerem vydal *Urkundenbuch der Stadt Hannover bis 1369* (t., 1860). Konečně uveřejnil v různých časopisech řadu pojednání o zřízení řím. legií.

4) G. Georg August, právník německý (* 1832 v Gotinkách). Napsal: *Geschichte der allgem. Ständeversammlung des Königr. Hannover* (1856); *System des deutschen Staatsrechts* (1862—63); *Deutsches Staatsrecht der Gegenwart* (1869); *Die preussisch-deutsche Gesetzsammlung* (1875, 2. vyd. 1883, pokrač. 1888); *Lexikon des preuss.-deutschen Verwaltungsrechts* (1878); *Kommentar zur Gesetzsammlung* (1882); *Lehrbuch des preuss. Verwaltungsrechts* (1890 až 1891); *Das ges. preuss.-deutsche Gesetzgebungsmaterial* (1892).

Groten viz Grot.

Groteska (ital. *grottesco*), souhrn dekorativních forem nástěnných a nástropních, v nichž fantasie umělcova slučuje v organický ornamentální celek lupeny, květiny, stuhy, ovoce, mušle, zbraně, zvířata i postavy lidské. Hlavní element jest ideálně vegetabilní, počínaje od věcí reálných až ku hravě snivým a mělkým stilisacím, od přesného geometrického ornamentu až k báječným přechodům vegetabilního do zvířecího a lidského. Aestheticky působí fantasie taková elementárními momenty dekorativního umění symmetrií, řaděním, opakováním, ale i kontrastem a hrou barev, světla a stínu; můžeť býti g. pouze lineární nebo barevná, reliefní nebo plochá, naturalistická nebo stilisovaná. Historické stopy g-ky vedou k **Etruskům**, u nichž vznikl nový kruh ornamentálních forem jakožto napodobení skutečné reální dekorace z listí, ovoce, stužek, mušlí atd., které příležitostně k nějaké slavnosti na stěně byly upevňovány. Jest tedy g. vlastně **stilisované pokračování skutečné, příležitostné dekorace.** Římské a zejména renaissanční umění obohatilo původní počet forem novými četnými motivy, novými kombinacemi a jednotnější koncepcí dekorativní, připojujíc hudební nástroje, masky, trofeje a spojujíc realistické elementy nenuceně s tradicí akanthovou. Ornamentika římská za středověku upadla v zapomenutí a teprve když na počátku věku objeveny a blíže prozkoumány byly t. zv. římské grotty t. j. vyzdobené prostory therm a paláců starověkých, nabyly dekorativní formy a velká bohatost motivů, jaké tu nalezeny, opětně značného vlivu na umění renaissanční. Tehdy vyskytl se i název. První officiální užití slova toho vyskytuje se již r. 1502 ve smlouvě s Pinturicchiem při příležitosti výzdoby klenby v Librerii dómu sienského. Mimo to již také starší jeden peruginský malíř, Benedetto Bonfigli, maloval dle svědectví Mariottiho v Římě pro papeže Innocence VIII. »krásné a ozdobné g.« Počátek ve studiu ital. grott učinil dle Vasariho Morto da Feltre (Vasari V. str. 201), jenž mezi l. 1492—95 do Říma přišel a nejen v thermách Titových, ale i ve ville Adriánově u Tivoli, v Pozzuolech a jinde způsoby starých dekorativních výrazů studoval. Na vrchol rozkvětu dospěly však g-ky přičiněním Raffaela a jeho žáků, již další vzory hledali v Colosseu a v lázních Diokletiánových. Tak vznikly přední vzory grotesk v logiích vatikánských, světoznámá střední chodba se 14 arkádami s kvadratickou klenbou a specchio, kde dle Raffaelových kreseb vykouzlil Udine a částečně i Perino del Vaga nesmírné bohatství uměleckých idei a dekorativních motivů. Jaksi doplňkem k loggiím jsou pak práce Udinovy ve Villa Madama u Říma. Jiné vzory jsou ve Farnesině, v pal. Grimani v Benátkách, v pal. Doria v Janově, v paláci vévodském v Mantově a j. Renaissanční umělci grotesk vynikali však nejen šťastnou fantasií, ale zároveň jemným vkusem a taktem a aesthetický poměr mezi konstrukcí a dekorací byl jim téměř vrozen; proto jejich výzdoba s místem a účelem vždy souhlasí, plochy nikde neruší a zachovávajíc tak její charakter, podporuje intence architektovy. Jakmile však začaly se hromaditi ozdoby jen pro luxus, bez vhodného motivování, blížil se i tento dekorativní genre svému úpadku. Počátek učiněn byl zajisté nádhernými, ale stísněnými g-mi v dóžecím paláci benátském, které provedl Battista Franco za dohledu Sansovinova r. 1538. Ve 2. pol. XVI. stol. počal konečně vliv antických grott na moderní dekoraci mizeti a protireformace přivodila zároveň jiný programm dekorativní, fabulárně didaktický; jinde opět zvítězily velké nástěnné i nástropní obrazy olejové. Tím byly g-ky značně omezeny, ač nezanikly úplně, pokračujíce ve svém evolučním postupu přes sloh barokní k rokokovému, a dospěly v něm k plnému naturalismu, jenž bez systému a libovolně proti všem uměleckým pravidlům graciósně na stěnu býval nahozen. O vzniku g-ky zmínili se ze starších spisovatelů zejména Armenini ve 2. pol. XVI. st. (De' veri precetti della pittura), jenž míní, že staří, pohlížejíce na nahodilé skvrny na zdi, vynalezli g-ky; tím prý se vysvětluje, že jsou beze všeho pravidla a zcela volné; ale dodává zároveň, že jsou již v úpadku. Z novějších pojednání srv. též Schmarzowovo v Jahrbuch der preuss. Kunsts. III. *J-k.*

Groteskní (z ital.), nepřirozený, podivínský, podivný, s vedlejším pojmem

směšnosti, na př. g. tanečník, komik. Srv. Groteska.

Groth: 1) **G.** Klaus, básník dolnoněmecký (* 1819 v Heidě v Ditmarsech), studoval na učitelském semináři v Tondrách, načež povolán za učitele na dívčí školu do rodného svého města; zde horlivě studoval v soukromí, zvláště filologii. R. 1847 přinucen chatrným zdravím hledat zotavení na ostrovech Fehmarských, kdež prodlévaje 5 let, složil většinu svých básní. R. 1853 odešel poslouchat přednášky na universitu kielskou, cestoval pak po jižním Německu a Švýcarsku, zdržel se dvě léta v Bonně, kde pro zásluhy své o dolnoněmecké nářečí jmenován čestným doktorem filosofie, usadil se pak v Drážďanech a r. 1857 v létě znova v Kielu, kde se r. 1858 habilitoval jako docent německého jazyka a písemnictví a kde r. 1866 jmenován byl professorem. Vydal: *Quickborn* (Hamburk, 1853, 17. vyd., Kiel 1892; illustr. vyd. Speckterovo Hamb., 1856 a 1868), sbírku to básní v podřečí ditmarském, z části písní lyrických, z části romancí neobyčejně svěžích a jemných, napodobících tón lidový; *Hundert Blätter hochdeutscher Gedichte*, *Paralipomena zum Quickborn* (1855); *Vertelln* (Brunšvik, 1855—59, 2 sv.; 1. sv. znova vydán pod názvem *Drei plattdeutsche Erzählungen*, Berlín, 1891), povídky z lidového života ditmarského, průhledné a tklivě přirozené; *Rothgeter Meister Lamp und sin Dochder* (Hamburk, 1862), idyllu vesnickou; *Voer de Goern*, dětské rýmy (Lipsko, 1858, illustr. L. Richterem); *Briefe über Hochdeutsch und Plattdeutsch* (Kiel, 1858), v nichž bojuje za dolnoněmčinu jako jazyk spisovný; *Fif nie Lieder ton Singen und Beden vaer Schleswig-Holstein* (1866); *Volksleben in plattdeutscher Dichtung dithmarscher Mundart* (Lipsko, 1871), II. to díl »Quickborna«; *Über Mundarten und mundartige Dichtungen* (Berlín, 1873), theoretickou rozpravu téhož směru jako »Briefe«; *Ut min Jungsparadies*, povídky lidové (t., 1875); *Lebenserinnerungen* (Kiel, 1891). **G.** je velmi sympatická postava básnická, která vystihla znamenitě a neobyčejně jemně zvláštnosti a pel lidové duše. Kouzlo její lpí v mistrovství, jímž ovládá dolnoněmecké nářečí a jímž právě dociluje náladové věrnosti svých obrázků lidopisných; proto nemožno jest je překládati bez újmy (Quickborn přeložen do hornoněmčiny od F. A. Hoffmanna, Brunšv., 1856). R. 1875 dostalo se **G**-ovi ceny Schillerovy, r. 1872 zdvojnásoben mu plat professorský. Srv. Eggers, K. **G.** u. die plattdeutsche Dichtung (Berlín, 1885).

2) **G.** Paul, mineralog německý (* 1843 v Magdeburku), studoval ve Freiberce, Drážďanech a v Berlíně, r. 1870 stal se docentem na universitě berlínské a docentem vysoké školy hornické, r. 1872 povolán za professora mineralogie na universitu štrasburskou. od r. 1883 učí mineralogii na univ. mnichovské a jest konservatorem státních sbírek mineralogických. Má značné zásluhy o zřízení vzorných mineralogických laboratoří ve Štrasburce a Mnichově, o rozvoj vyučování mineralogického, vyniká hlavně ve fysikální krystallografii, od r. 1877 vydává v Lipsku pečlivě řízený odborný časopis »Zeitschrift für Krystallographie und Mineralogie« a jest autorem cenných děl: *Tabell. Uebersicht der Mineralien nach ihren krystallographisch-chemischen Beziehungen geordnet* (Brunšvík, 1874, 3. vydání 1889); *Ueber das Studium der Mineralogie auf den deutschen Hochschulen* (Štrasb. a Lond., 1875); *Physikalische Krystallographie* (Lipsko, 1876, 3. vyd. 1895); *Die Mineraliensammlung der Kaiser-Wilhelms-Univ. Strassburg* (Štrasb. a Lond., 1878); *Repertorium der mineralog. u. krystallogr. Literatur v. 1876—85* (Lipsko, 1886); *Grundriss der Edelsteinkunde* (t., 1887). Dále sepsal: *Topas von Altenburg und Schlaggenwald* (1870); *Uiber den Zusammenhang zwischen der Krystallform und der chemischen Constitution* (1870); *Das Gneissgebiet von Markirch im Ober-Elsas* (1877); *Beitr. zur Kenntniss d. natürlichen Fluorverbindungen* (1883); *Die Minerallagerstätten der Dauphiné* (1885); *Uiber die Molekularbeschaffenheit der Krystalle* (1888) a mn. j. pojednání do Poggendorff's-Annalen, Neues Jahrbuch f. Mineralogie, Zeitschrift f. Krystallogr. u. Min. a j. **G.** jest přespolním členem Král. české spol. nauk v Praze.

Grotius [-óci-] Hugo, Huig de Groot, jeden z největších myslitelů XVII. stol., zván *Bataviae decus, aevi miraculum* (* 1583 v Delftu, † 1645 v Roztokách). Pocházel ze staré šlechtické rodiny burgundské; otec jeho byl purkmistrem v Delftu a kurátorem univ. lejdské. Již jako hoch dvanáctiletý navštěvoval Hugo **G.** právnické přednášky na lejdské univ. a zabýval se vedle práv též starožitnostmi. Patnáctiletý provázel advokáta Oldenbarneveldta na jeho vyslanecké cestě do Francie a byl tu od krále Jindřicha IV. vyznamenán jako *miracle de la Hollande*. V Orléansu byl povýšen na doktora práv. Vrátiv se do vlasti, usadil se v Haagu jako advokát a byl r. 1607 jmenován gener. fiskálem (advokátem) Hollandska, Zeelandu a Záp. Fríz., r. 1613 pensionářem (syndikem) Rotterdamu. Zapleten jsa do sporů mezi gomaristy a arminiány čili remonstranty (viz Arminius 2), stál společně s Oldenbarneveldtem na straně arminiánů a hájil ji různými polemickými spisy, jako *Pietas Ordinum Hollandiae et Westfrisiae* (1613) a j. Při pronásledování arminiánů byl zajat a odsouzen k doživotnímu žaláři v Loevesteinu. Jen lstí choti své Marie z Reigersbergů vysvobodil se **G.** z vězení. Dala se totiž manželka jeho v bedně na knihy donésti do žaláře, vyměnila si s ním šaty a zůstala ve vězení, kdežto on ve skříni byl vynesen (1621). Přestrojen jsa za zedníka, odebral se nejdříve do Antverp a pak do Paříže, kde obdržel od Ludvíka XIII. roční pensi 3000 lirů. Za pobytu svého ve Francii vydal **G.** hlavní své dílo *De jure belli ac pacis*, jež věnoval Ludvíkovi XIII. (vyd. s poznámkami Gronovia v Amsterdamě r. 1700, 1701, 1702, 1712; s pozn. od H. Cocceji ve Vratislavi, 1744—52, 4 sv.; vyd. Barbeyracovo v Amsterdamu, 1720, 1735; vyd. franc. od Pradier-Fodéréa v Paříži, 1867;

něm. od Kirchmanna v Berlíně, 1869; angl. od W. Whewella v Cambridgei, 1853). Spisem tím položil G. základ k vědě mezinárodního práva a dobyl si takového jména, že všude brán byl za autoritu. Kurfiršt falcký Karel Ludvík zřídil v Heidelberku docela stolici pro výklad dotčeného spisu G-iova. Ačkoli požíval výtečné pověsti, netěšil se přece G. ve Francii veliké přízni. Pro politické své přesvědčení přišel do rozporu se všemohoucím Richelieuem, jehož přičiněním mu nebyla pense řádně vyplácena. Zatím dostal se v Hollandsku v čelo státu princ Jindřich Oranský, který se pronásledování remonstrantův neúčastnil. Vrátil se tedy G. r. 1631 do Rotterdamu. Poněvadž však působením jeho nepřátel vypsána byla cena na jeho zatčení, vystěhoval se z nevděčné vlasti a odebral se nejprve do Hamburka. Tam získal jej r. 1634 kancléř Oxenstierna pro švédské služby. V l. 1635–45 zastával G. funkci švédského vyslance na franc. dvoře, kde mu působil mnohé obtíže dávný jeho nepřítel min. Richelieu. Nicméně udržel se G. v přízni švédské vlády po celých deset let. Konečně však vzbudily jeho snahy o náboženskou smířlivost jakési podezření, a jakýsi Duncan byl za ním do Paříže poslán, aby ho pozoroval. Zažádal tedy G. r. 1645 za propuštěnou a chtěl se ze Štokholma přes Lubek vrátiti do Hollandska. Na moři však zastihla jej bouře a vyvrhla jej na pobřeží nedaleko Gdanska. Na to brzy zemřel. Byla mu v Delftu roku 1886 postavena bronzová socha. — V historii literatury a osvěty vůbec náleží G-iovi vynikající místo. Proslavil se jako učenec v několika oborech. Vedle znamenitého právníka, filosofa a historika byl velikým theologem a slavným humanistou. Se zdarem obzvláštním pokusil se o překlad řeckých klassiků (na př. znamenitý překlad Anthologie řecké, Euripida a j.) a stal se svými formálně dokonalými a o velikém poetickém nadání svědčícími básněmi jedním z nejlepších moderních latinských básníků. Samostatné básně jeho dramatické, lyrické a didaktické, a to obsahu jak duchovního tak světského, vydal bratr jeho Vilém v Lejdě r. 1617. Ve právu proslavil se jmenovitě jako zakladatel vědy všeobecného státního práva, právní filosofie a práva mezinárodního. Také v theologii zaujímá přední místo. Dílo jeho *De veritate religionis christianae* (Leida, 1622, 1627 a j.; nejlepší vydání od J. C. Köchera v Halle, 1740, něm. od Hohla v Kamenici, 1768) jest nejznamenitější novější apologie křesťanství a bylo přeloženo do všech téměř světových jazyků (i do čínštiny a arabštiny). V theologii vynikal G. velikou smířlivostí. Tato jeho povaha jeví se ve výkladech obou zákonů, Starého i Nového: *Annotationes in Novum Testamentum* (Amster., 1641—47, 2 sv., nové vydání Halle, 1769, Groninky, 1826—34, 9 svazků); *Annotationes in Vetus Test.* (Paříž, 1644, 3 sv., Döderleinovo v Halle 1775—76, 3 sv.). Mnohem dříve než obě poslední díla byl sepsán traktát *De imperio summarum potestatum circa sacra* (někdy r. 1614), avšak vydán teprve r. 1647 (v Paříži). Soubor G-iových spisů theologických (*Opera theologica*) vydán byl v Amst. r. 1679 o 4 sv. Z ostatních spisů jeho jmenujeme: *Mare liberum* (1609), kde hájí svobodu hollandského obchodu ve Vých. Indii; *De antiquitate reipublicae batavicae* (Lejda, 1610); *Annales et historiae de rebus belgicis* (Amst., 1657); *Florum sparsio in jus Justinianeum* (Paříž, 1642, Halle, 1729); *De jure praedae comm.* (vyd. Hamaker, Haag, 1808); *Epistolae* (Amst., 1687, Haarlem, 1866); *Epistolae sex ineditae* (vyd. Stolker, 1809) atd. Životopisem G-iovým se zabývali: Schudt, Vita (1722); J. de Vries, H. de Groot et Maria de Reigersberg (Amst., 1827); Luden, H. G. (Berlín, 1806); Butler, Life of H. G. (Londýn, 1827); Gaumont, Étude sur la vie et les travaux de G. (Paříž, 1862); Hély, Étude sur le droit de la guerre et de la paix de G. (t., 1875); Creuzer, Luther und G. (Heidelb., 1846); Hälschner v Allgem. Deutsch. Biogr. IX., 767—784; Hartenstein, Darstellung d. Rechtsphilosophie d. H. G. Lipsko, (1850); Neumann, Hugo G. (Berlin, 1884); Vorsterman van Oijen, Hugo de Groot en zijn geslacht (Amst., 1883); L. Müller, Gesch. der klass. Philologie in den Niederlanden, 195—211 a j. Důležitým pramenem pro životopis G-iův jsou zejména jeho listy. *-dlc.*

Grotjohann Philipp, kreslíř a illustrátor něm. (* 1841 ve Štětíně — † 1892 v Düsseldorfu). Učil se zámečnictví, ale r. 1861 vstoupil na polytechniku v Hannoveru a odešel pak do Düsseldorfu, kde stal se žákem Sohna a Lasche. Illustroval vydání Schillera, Goetha, Lessinga a j. básníků a prováděl četné umělecko-průmyslové a dekorativní práce i malby nástěnné. *J-k.*

Groto Luigi viz Grotto.

Grotta-Ferrata [-áta], staré řecké opatství v ital. prov. římské, 4 *km* od Frascati. Založili je kol. r. 1000 mniši basiliáni, sem se utekše ze Sicilie před Saracény. Staré mosaiky a krásné fresky, v knihovně mnoho řeckých rukopisů.

Grottaglie [-alje], okr. město v ital. prov. Lecce, kraji tarantském, při želez. trati tarantsko-brindisské, s 8880, jako obec 9431 obyv. (1881). Vinařství, včelařství, výroba oleje, jirchářství, hrnčířství.

Grottammare [-áre], okr. město v ital. prov. Ascoli-Piceno, kraji Fermo, při želez. trati Ancona-Foggia, s 2962, s kastellem (Castello di G.) 3695 ob. (1881), továrnou na zápalky a přístavem pro pobřežní plavbu, jenž založen byv rodákem zdejším Sixtem V., zůstal nedokončen.

Grottau v Čechách viz Hrádek.

Le **Grotte**, ant. *Erbessos*, okr. město v ital. prov. Girgenti na Sicilii, při žel. trati Girgenti-Caltanisetta, s 8775 ob. (1881), z nichž mnoho pracuje v blízkých velikých dolech sirných.

Grottesco [-sko], ital., viz Groteska.

Grottger Artur, malíř polský (* 1837 v Ottyniowici v Haliči — † 1867 v Amélie-les-Bains). Počátkům svého umění učil se ve Lvově u Julia Kossaka a na umělecké škole

krakovské pod Sattlerem. R. 1854 nakreslil obraz císařův s tak patrnými známkami mocného talentu, že se mu dostalo podpory 600 zlatých, s níž a s další pomocí generála hraběte Pappenheima odebral se na vídeňskou akademii. Zde podléhal vlivu Rubenovu a G. Blaasovu. Mezi léty 1857—59 zdržoval se po nějaký čas též v Mnichově, kde na něho působili Kaulbach, Schwind a Alfr. Rethel. Po vstání polské nadchlo ho k cyklům kreseb, v nichž pochmurné scény surové zběsilosti protkal světlými zjevy obětovného vlastenectví a jimž hloubka citu spojená s vroucím nadšením dodává neodolatelného kouzla. Cyklus *Polonia* (8 kartonů s kartonem úvodním, majetek hraběte Palffyho) předčí silou citovou a myšlénkovou daleko obrazy Matejkovy. Také v cyklech *Varšava*, *Litva* (6 kartonů, majetek krakovské společnosti umělecké), *Zimních večerech*, zobrazuje G. vlast svou v marném odboji proti jhu ruskému. Revoluční směr obrazů připravil G-a o podporu císařskou; musil i vystoupiti z akademie a jen přispěním hraběte Palffyho se udržel. Po krátkém pobytu ve vlasti a delší cestě po Italii odejel k vyzvání franc. malíře Géroma do Paříže, kde dokončil nejznamenitější svůj cyklus křídových kreseb, proslulou *Vojnu* či, jak sám ji nazval, *Údolí slz* (11 kartonů, majetek císaře rak.). V něm povznáší se v pojímání válečných hrůz s užšího stanoviska vlasteneckého k stanovisku obecně lidskému. Jeho jistá, přesná kresba, mistrovská komposice a živá dramatičnost scén jest zde mohutně a vzletně oduševněna silnou ideou osvobozující humanity, jež dodává jeho cyklu rázu bolestného výkřiku. Bohužel zachvácen byl předčasnou smrtí; jeho nadání, v kresbě nevyrovnatelnému, nebylo přáno, aby se propracovalo ke všem tajemstvím malby. Nicméně jeho kreslířské přednosti pronikají i v jeho olejových obrazech, jako jsou: *Útěk Jindřicha z Anjou z Polska*, *Schůze Leopolda I. s králem Janem Sobieskim* (majetek praž. Krasoumné jednoty), *Dívka s houslemi* a podobizna hrab. Alex. Pappenheima. Srv. Kl. Kantecki, A. G. (Lvov, 1879).

von **Grotthaus** Georg Herbert, svob. pán, viz Münster-Ledenburg.

von **Grotthuss** Elisabeth, baronka, spisovatelka něm. (* 1820 v Dürbenu v Kuronsku), oslepla r. 1854, přestoupila pak r. 1855 do církve katolické a následovala roku 1856 přítelkyni svou hrab. Kuefsteinovou do Vídně, kde dosud bydlí. Napsala: *Geschichte der Grossmutter* (1868, 2. vydání 1881); *Erzählungen* (1869); *Familie Rinenthal* (1869); *Adoptirgeschwister* (1871); *Manner d. Loge* (1872); *Gemischte Ehen* (1874); *Bilderbuch ohne Bilder* (1878); *Lucie* (1881); *Leibeigene* (1882); *Kind des Nihilisten* (1883); *Rache Anne Dimitrowna's* (1884); *Ginevra Cantarine* (1887); *Das amer. Duell* (1888); *Martha* (1889); *Die beiden Schwägerinnen* (1890); *Gräfin Alma Adlerskvöld* (1891); *Geschichte d. Schlaghahn* (1892); *Meine Bekehrung* (1893); *Funf Novellen* (t. r.); *Am Fenster* (1894) a mn. j. románů, novell a pod. Psala kromě toho také veselohry *Zwei Onkel aus Amerika* (1875); *Der Magnetiseur* (1876) a jiné.

Grottkau viz Grodkov.

Grotto (Groto) Luigi, básník italský (* 1541 v Adrii — † 1585 v Benátkách). Byl skoro od narození slepý, pročež zván Cieco d'Adria (Slepec adrijský); nicméně studoval horlivě filologii a literaturu a již patnáctiletému svěřovány slavnostní veřejné řeči a proslovy. R. 1585 byl slavně vezen z Benátek do Vicenzy, kde hrál v Teatro Olimpico »Oidipa krále«. Mimo lyrické básně *Rime* (1577) napsal hlavně tragédie *L'Adriana* a *La Dalida*, komédie *L'Emilia*, *Il tesoro*, *L'Alteria*, pastýřská dramata *Il pentimento amoroso* a *La Callisto* a duchovní drama *Isaac*. Sloh jeho kusů jest nepěkně umělkovaný; v komédiích, jichž duchaplnost záleží často v pouhých hříčkách slovních, nalézají se četná kluzká místa. G. poznámkoval též Boccacciův »Dekameron« a přeložil v oktávách 1. zpěv Iliady. Jeho řeči a listy vydány souborně v *Orazioni volgari* (1589, 1604), *Orazioni italiane e latine* (1623, od Brocchiho 1817), *Lettere famigliari* (1601). Srv. Bocchi L. G., il suo tempo, la sua vita e le sue opere (Adria, 1886).

de **Grouchy** [gruši] Emmanuel, markýz, maršál franc. (* 1766 v Paříži — † 1847 v Saint-Etiennu). Vstoupil do vojska již r. 1779. Po vypuknutí revoluce přihlásil se pod prapor svobody, a vyznamenav se r. 1793 ve výpravě proti Vendéjským, postoupil za divisionáře. Téhož roku vyloučen z vojska jako bývalý šlechtic a přijat zase až r. 1795 zvláštním dekretem konventu v dřívější hodnosti. Jako náčelník štábu účastnil se výpravy do Irska a r. 1798 táhl pod Joubertem do Piemontu, kde přiměl krále sardinského odstoupiti zemi Francii. Stál potom v čele jedné z ital. divisí proti Suvorovu, porazil u Tortony generála Bellegarda, v bitvě u Novi r. 1799 operoval na levém křídle, chránil ústup, byl raněn a dostal se do zajetí, z něhož vyvázl až za rok. Od Napoleona dán nejprve k Macdonaldovi, pak k Moreauovi do dunajského vojska, vynikl v bitvě u Hohenlinden r. 1800 a jmenován po míru lunévilleském r. 1801 vrchním inspektorem jízdy. Od prohlášení císařství stal se horlivým přívržencem Napoleona, jenž ho dosud podezříval ze strannictví k Moreauovi a proto nechával stranou, a účastnil se všech jeho tažení, byl r. 1805 v Rakousku, r. 1806—07 v Prusku a Polsku, r. 1808 ve Španělsku, kde se skvěle osvědčil u Isonza a ustanoven guvernérem madridským, r. 1809 vyznamenal se v čele jízdy v bitvě u Wagramu, ve výpravě ruské r. 1812 dobyl si vavřínů u Borodina a na zpátečním pochodu svěřena mu »posvátná escadrona«. Nedostav žádaného armádního sboru, zůstal r. 1813 mimo službu a teprve když spojenci překročili Rýn, obdržel vrchní velení jízdy, bojoval čestně u La Rothière, Troyes, Joinvilliers a j., až těžké zranění u Craonny zamezilo mu sledovati další operace vojsk napoleonských. Za prvé restaurace dán ze služby a přidal se proto ihned k Napoleonovi vrátivšímu se z Elby, od něhož

po šťastné výpravě proti vévodovi Angoulêmskému do údolí Rhônu povýšen za maršála a jmenován velitelem veškeré jízdy ve vojsku táhnoucím do Belgie proti Blücherovi a Wellingtonovi. Po bitvě u Ligny 16. června 1815 dostal rozkaz pronásledovati Prusy a zameziti jejich spojení s angl. vojskem. Táhl tedy přes Mosu, Namur, Lutich k Wavru, kde Blücher nechal Thielmanna s 15.000 muži, kdežto sám s 3 armád. sbory přepadl Napoleona se strany a ze zadu a rozhodl tím jeho porážku G přes naléhání podřízených generálů držel se do slova rozkazu Napoleonova a místo co by mu u Waterloo, odkud slyšel děla, přispěl, srazil se, ovšem vítězně, s Thielmannem a zavinil nepřímo neštěstí Napoleonovo. Byv od zatímné vlády jmenován velitelem armádních sborů, dovedl je pod zdi pařížské a tam vystoupil z vojska. Ludvík XVIII. vypověděl ho ze země. G. žil pak 5 let ve Filadelfii a směl se vrátiti až r. 1821, hodnost maršála však vrácena mu až od Ludvíka Filipa roku 1831. R. 1832 povolán do sněmovny pairů. Byl nucen četnými spisy hájiti se proti nařknutí, že zavinil pád Napoleonův u Waterloo. Jeho vnuk vydal důležité *Mémoires du maréchal marquis de G.* (1873—74, 5 sv.).

Grousset [grusè] Pascal, spis. a kommunard franc. (* 1844 na Korsice). Zanechav studia mediciny, vstoupil do redakce »Figara« a upozornil na sebe obecnou pozornost tím, že 10. led. 1870 prince Pierra Napoleona, jenž v korsických novinách uveřejnil článek, kterým se G. cítil uraženým, vyzval na souboj; při vyjednávání o to byl zástupce G ův Victor Noir od prince zastřelen. V březnu 1871 zvolen byl do kommuny i měl značnou účast při ničivých pracích v Paříži, zač r. 1872 odsouzen byl k deportaci na Novou Kaledonii. Po útěku svém r. 1874 žil v Anglii, až amnestie r. 1881 otevřela mu opět cestu do Francie. Psal většinou pod pseudonymy Philippe Daryl a André Laurie: *La vie partout* (Paříž, 1884—88, 9 sv.); *La vie de collège dans tous les pays* (t., 1881—91, 9 sv.); *L'héritier de Robinson* (t., 1884); *L'épave du Cynthia* (t., 1885); *Le capitaine Trafalgar* (t., 1886); *De New-York à Brest en sept heures* (t., 1889); *Le secret du mage* (t., 1890); *Le Yacht* (tam., 1890); *Histoire des deux enfants des Londres* (t., 1891).

Grove [gróv]: **1)** Sir William Robert G., právník a fysik angl. (* 1811 ve Swansei, Glamorganshire). Studoval práva v Oxfordu a usadil se jako advokát v Londýně. Vynikl jako právník i jako fysik. Jeho práce v oboru optiky, zejména však elektřiny a magnetismu, pojistily mu r. 1840 členství Royal Society a r. 1841 stolici professorskou na London Institution. R. 1871 stal se soudcem u vyššího soudu říšského. R. 1853 obdržel titul »královnina rady« a 1872 povýšen do stavu šlechtického. R. 1839 konstruoval článek galvanický (v. t.) a galvanickou batterii plynovou, které nesou jeho jméno. Četná vědecká pojednání uveřejňoval ve »Phil. Magazine«, »Phil. Transactions«, »Electrical Mag.«, ve zprávách společnosti »British Association« a j. Jeho přednášky vyšly pod titulem *On the Correlation of physical forces* (Londýn, 1846). *Vcl.*

2) Sir George G., inženýr a hudební znalec angl. (* 1820 v Claphamu). Jako inženýr stavěl prvé litinové majáky u Morant-Pointu (na Jamaice) a na Gibbs' Hillu (Bermuda). Ve službách Rob. Stephensona byl činným při stavbě železnice Holyheadské a mostu Britannie. R. 1850 stal se sekretářem Society of Arts, r. 1852 sekretářem a r. 1873 členem ředitelstva London Crystal Palace Company. R. 1882 jmenován ředitelem král. hudební kolleje a r. 1883 povýšen do stavu šlechtického. Dobré pověsti požívá G. jako hudební znalec; vydával »Mac Millan's Magazine«, a r. 1879—89 výborný velký slovník hudební pod názvem: *A Dictionary of Music and Musicians.* Slovník ten přináší mnoho nové látky, opravuje mnohý tradovaný omyl, cenu má i velkou snůškou notových příkladů a názorných vyobrazení. Česká hudba zastoupena svými předáky. Fuller Maitland vydal dodatky k IV. svazku (1893) G. napsal pro slovník řadu výborných článků, z nichž vyniká obsáhlá studie o F. Schubertovi. Kromě hudebního spisovatelství zabýval se G. i biblickými studiemi, navštívil dvakrát Palestinu, byl mezi zakladateli »Palestine Exploration Fund«, přispíval do Wil Smitha »Dictionary of the Bible« (Londýn, 1854). R. 1878 navštívil s proslulým theologem A. P. Stanleyem Ameriku a po jeho smrti byl mezi vydavateli jeho literární pozůstalosti.

Groza: 1) G. Sylvester, spisovatel pol. (* 1794 — † 1849), studoval práva, ale usadil se na Ukrajině a zabýval se literaturou. Psal hlavně povídky pro lid a vydal o sobě: *Powieści podolsko-ukraińskie* (Vilno, 1842, 2 d.); *Pan Justynijan żeniący sie* (t., 1846); *Hrabia Ścibor na Ostrowcu* (Varš., 1848); *Pamiątki i wspomnienia rozmaite* (Vilno, 1848) a j.

2) G. Aleksander, spis. pol., bratr 1) (* 1807 na Ukrajině — † 1875 v Chalaimgródku), vzdělav se ve Vilně a v Jurjevě, usadil se na Ukrajině a zabýval se pilně literaturou. Jednotlivé sbírky jeho prací vycházely od r. 1835, nejúplnější souborné vydání vyšlo v Žitoměři r. 1860. Obsahuje pověsti, básně i dramata (*O duszach umarłych*; *Martyn*; *Maryna*; *Jastrzębiec*; *Hryć*; *Marek Jakimowski*, *Trzy palmy* a j.). Poslední prací jeho bylo mysterium *Twardowski* (Brody, 1873), čerpané z národních pověstí. Za nejlepší jeho práce pokládají se histor. duma *Jassyr Batowski* a báseň *Starosta Kaniowski* (1836), založená na podání o Mikuláši Potockém, jenž svým nevázaným životem a nezkrocenými vášněmi proslul neblaze po celé Ukrajině. G. hledal vůbec v národní poesii ukrajinské a v pověstech lidu hlavní pramen své tvorby, čímž přimknul se k romantické škole ukrajinské (Zaleski, Goszczyński, Malczewski), ač nedostihuje svých mistrů. Hlavním živlem jeho poesie jsou romantické postavy kozáků, upíři a vlci společně se radicí a pod. Velíči Ukrajinu skutečnou, nýbrž vybásněnou. O rozvoj duševního

ruchu na Volyni zjednal si zásluhu vydáváním časopisu »Rusałka« (Vilno, 1838—42) a sborníku »Grosz wdowy« (Kijev, 1849—1851). Mimo to vydal »Elementarz«, užívaný dlouho ve školách volynských. *Šnk*

Groznyj, okružní město na sev. Kavkáze, v terské oblasti, 740 *m* n. m., na l. bř. Sunže, 107 *km* vých.-sev.-vých. Vladikavkázu. Založen r. 1818 gen. Jermolovým jako pevnost (Groznaja) k zabránění nájezdů čečenckých, stal se r. 1830 sídlem náčelníka levého křídla Kavkázské vojen. linie a shromaždištěm výprav proti horalům. Z 13.588 ob. (1892) je 10.840 pravoslavných, 670 křesť. jiných vyznání, 984 židů, 913 muhammedánů, 158 jinověrců, 23 rozkolníků. Stanice železnice z Vladikavkázu do Petrovska, posádka 1 pěšího a 1 kozáckého pluku. Na blízku naftové a minerální prameny. Grozněnský okruh terské gub. na sev. Kavkáze zaujímá bez města G-ého 8473.3 km^2, z čehož je 761.600 desjatin (1 desj. = 1·0925 *ha*) úrodné půdy, 310.687 d. lesů a sadů, 33.804 d. neúrodné půdy. Pěstuje se tu pšenice, proso, kukuřice, oves, ječmen, zemčata, vinná réva. Roku 1892 napočteno zde bez města G-ého 170.104 obyv., z nichž 1227 Rusů, 45 židův, ostatní muham. Čečenci. *J. Tk.*

Grozvin (v pramenech Crozwine, Grossuin a pod., původně jméno hradu při řece Pěně v Luticku, pak celé župy, jejíž byl střediskem. G. vyskytá se poprvé r. 946 ve zkažené formě Brothwin v listině Oty I., dle které biskupství havelberské mělo bráti desátek vedle jiných žup i z župy G-u. *Pp.*

Gršak viz Geršak.

Grub, ves v Čechách, viz Jáma.

Grub., zoologický skratek, jímž označen Adolph Gruber, prof. zoologie na universitě freiburské v Badensku, jenž zabývá se studiem prvoků.

Grubb [grŏeb] Howard, sir, mechanik angl. (* 1844 v Dublině), syn Thomasa G-a, majitele mechanické dílny, navštěvoval Trinity College v Dublině a vstoupil pak do závodu otce svého, který značně povznesl. Se svým otcem zhotovil obrovský dalekohled zrcadlový pro hvězdárnu v Melbourně; dále pochází od něho veliký dalekohled vídeňský (27''), k němuž zhotovil čočku a vše příslušné. U G-a byly též objednány dalekohledy k fotografování nebes. R. 1887 povýšen byl do stavu rytířského. *FRý.*

Grubbe Samuel, filosof švédský (* 1786 v Seglofe — † 1853 v Upsale), studoval literatury klassické, mathematiku, fysiku a hlavně filosofii, r. 1806 stal se docentem, potom professorem filosofie v Upsale. Od r. 1842—44 byl ministrem vyučování. Náležel původně směru Schellingovu, později pak se pokusil o vypěstění spekulativního theismu; světu smyslnému náleží jen platnost fenomenální. G. sám uveřejnil málo. Jeho literární pozůstalost spořádali a vydali A. Hyblaeus a C. R. Geijer (*Filosofiske Skrifter i urval*, Lund, 1876—84).

Grube: 1) G. Ad. Ed., zoolog německý (* 1812 v Královci — † 1880 ve Vratislavi), byl prof. zoologie na univ. vratislavské, zabýval se důkladně morfologií a soustavou červů kroužkovitých, hlavně mořských, a práce jeho ve směru tom náleží k základním. Jmenujeme z nich: *Ueber den Lumbricus variegatus* (Archiv f. Naturgesch., 1844); *Die Familien der Anneliden* (Berlin, 1851); *Ueber die Familien der Chlorhämineen, Euniceen, Phyllodoceen und Hesioneen* (Jahresber. d. schles. Ges. fur vater. Cultur. Vrat., 1876—79).

2) G. August Wilhelm, paedagog něm. (* 1816 ve Wernigerode — † 1884 v Bregenzi), učil nejprve na měšťanských školách v Meziboru, načež byl vychovatelem v různých rodinách šlechtických; od r. 1856 žil v Bregenzi. Psal: *Paedagog. Studien und Kritiken* (Lipsko, 1860—82; *Biographien aus d. Naturkunde* (7. vyd. Štutg., 1877—80, 4 d.); *Bilder u. Szenen aus dem Natur- und Menschenleben* (6. vyd. t., 1880); *Geograph. Charakterbilder* (1. a 2. sv., 17. vyd., 3. sv. 13. vyd. Lipsko, 1885); *Charakterbilder aus d. Geschichte und Sage* (23. vyd. t., 1882); *Biograph. Miniaturbilder* (6. vyd. t., 1884).

3) G. Vilem Fedorovič, lékař ruský (* 1827 v Neuhutě v Kuronsku). Lékařství vystudoval v Jurjevě, načež vstoupil do státních služeb, působil nejprve v námořní nemocnici v Kronštatě a stal se r. 1859 prof. chirurgie na universitě charkovské. Mimo to účastnil se též činně posledních válek ruských na Kavkáze a na Balkáně. Napsal řadu odborných prací, ze kterých budtež uvedeny: *De tumoribus quibusdam benignis in superficie nasi obviis eumque deformantibus*; *De hernia ischiadica*; *Ankylosis mandibulae vera*.

Grübel Johann Konrad, norimberský básník lidový (* 1736 — † 1809), byl povoláním svým umělecký klempíř, který výrobky svými pronikl daleko do ciziny. Ještě více však proslul doma svými básněmi, vynikajícími lidovým rázem i po stránce jazykové — psány jsou dialektem norimberským — i obsahové, ježto v nich jsou uchovány rozkošné obrázky občanského života Norimberčanů. Jeho *Gedichte in Nürnberger Mundart* vyšly r. 1802, znova vydány od Frommanna (Norimb., 1857). Mimo to napsal *Korrespondenzen u. Briefe in Nurnberger Mundart* (t., 1808). Sebr. jeho díla vyšla v Norimberce, 1835, 4 sv.

Grubenhagen, v l. 1286—1596 samostatné knížectví větve brunšvicko-wolfenbüttelské, 738 km^2, r. 1665 větvi hannoverské postoupené, tvoří nyní kraj einbecký a osterdský v prus. vl. obv. hildesheimském.

Gruber: 1) G. Joh. Daniel, historik něm. (* 1686 v Ipsheimě — † 1748 v Hannoveru), knihovník a historiograf hannoverský, nalezl latin. kroniku Jindř. Lotyše a vydal ji rozmnoženou četnými listinami pod názvem *Silva documentorum* (Frankf. a Lipsko, 1740).

2) G. a Sancto Ignatio Gregor, histor. rak. (* 1739 v Hornu — † 1799 ve Vídni). Vstoupil do řádu pobožných škol a zabýval se studiem historie a diplomatiky, ve kterém oboru tak vynikl, že byl jmenován učitelem na vídeňské universitě a učitelem zeměpisu a

dějepisu princezny Alžběty virtemberské, později manželky Františka II. Vydal: *Die ersten Einwohner und glänzenden Völker Europens* (Vídeň, 1773); *Das durchlauchtigste Erzhaus Österreich* (t., 1777); *Gründliche Einleitung zur system. Universalhistorie* (t., 1780, 2 sv.); *Lehrsystem einer allgem. Diplomatik* (t., 1783, 3 sv.); *Lehrsystem diplomatischer Zeitenkunde* (t., 1784); *Programma didacticum super optima methodo scribendi docendique artem diplomaticam* (t., 1795).

3) G. Gabriel, jesuita (* 1740 ve Vídni — † 1805 v Petrohradě), původně připravoval se k missionářské činnosti v Číně, ale po zrušení řádu uchýlil se do Płocka, kde seznámil se s mnohými ruskými hodnostáři, načež přestěhoval se do Petrohradu a dovedl získati si přístup do carských pokojů. Pavel I. vážil si ho jako člověka vzdělaného, zběhlého ve fysice, mathematice, mechanice a j. vědách, i poskytoval jesuitům různé výsady, tak že se hrnuli odevšad do Petrohradu, kde působili hlavně mezi vynikajícími hodnostáři. Vida půdu připravenu, G. podal carovi návrh na sjednocení církví. Car vyžádal si dobrozdání u metropolity Amvrosije, jenž předložil mu traktát o papežské moci od Jevgenije Bolchovitinova; následkem toho Pavel zakázal G-ovi přístup do svého kabinetu. Za Alexandra I. stal se G. generálem jesuitského řádu v Rusku (1802), ale než mohl zabezpečiti nové výsady svému řádu, zahynul při požáru jesuitské kolleje.

4) G. Augustin, theolog rak. (* 1763 ve Vídni — † 1835 v Salcpurku), byl nejprve biskupem (1816) v Celovci, potom arcibiskupem (1823) v Salcpurku. Mimo kázání pochází od něho trojdílný spis obsahu katechetického: *Katechetische Vorlesungen über des heil. Augustinus Buch: Von der Unterweisung der Unwissenden in der Religion* (Salcpurk, 1844).

5) G. Johann Gottfried, literární historik něm. (* 1774 v Naumburce n. S. — † 1851 v Halle), byl od r. 1811 prof. historických věd pomocných ve Vitemberce, od roku 1815 prof. filosofie v Halle. Z četných spisův jeho obsahu paedag., filosof. a starožitnického uvedeny buďtež: *Charakteristik Herders* (za přispění Danzova, Lipsko, 1805); *Geschichte d. menschl. Geschlechtes* (t., 1806); *Wörterbuch d. altklass. Mythologie* (Výmar, 1810—15). — Mimo to vydal spisy Klopstockovy, Wielandovy ódy, životopisy obou (*Wielands Leben*, Výmar, 1815—16. *Klopstocks Leben*, t., 1832). Nejzásluhnější jeho podnik jest *Allgemeine Encyklopaedie d. Wissenschaften und Kunste* (I. serie A—G), kterou s Erschem (v. t.) založil a vydával v Lipsku r. 1818. Nějakou dobu byl i spoluvydavatelem »Allgem. Literaturzeitung«.

6) G. Franz X., malíř květin (* 1801 ve Vídni — † 1862 t.). Studoval na víd. akademii malířské, kdež stal se také r. 1832 professorem. Se zálibou maloval růže, tulipány, kamelie a exotické květiny ze skleníků v Schönbrunnu. *J-k.*

7) G. Ignaz, lékař něm. (* 1803 ve Vídni, † 1872 tam.). Vyznamenal se jako dovedný a zkušený lékař v cholerové epidemii r. 1831 ve Vídni. Později věnoval se hlavně lékařství ušnímu, které bylo dosud v Rakousku zanedbáváno, a to s takovým zdarem, že k němu do Vídně přicházelo odevšad hojně lékařův odborně se vzdělat. Vynikaje též rozsáhlým vzděláním v ostatních oborech věd přírodních, podporoval horlivě i pokrok v těchto odvětvích a vydal zejména v zastoupení Jacquina učebnici lékařské lučby, jež stala se na dlouhou dobu officielní učebnicí na universitách vídeňské a pražské.

8) G. Wenzel, lékař (* 1814 v Kruhanicích v Čechách — † 1890 ve Vídni). Lékařství vystudoval v Praze, stal se tu prosektorem Hyrtlovým a Bochdalkovým, r. 1846 stal se prvým prosektorem normální, praktické a pathologické anatomie na lékařské akademii v Petrohradě, r. 1855 ředitelem praktické anatomie. r. 1858 řádným prof. téhož oboru a působil tu do r. 1887. Vynikal jako neunavný pracovník, jenž založil rozsáhlé anatomické museum v Petrohradě a napsal přes 500 prací, jež týkají se popisné, srovnavací a pathologické anatomie, se zvláštní zálibou však pěstoval t. zv. abnormity, jejichž spracování zakládal vždy na veliké řadě pozorovaného materiálu. Z jeho prací buďtež aspoň uvedeny: *Anatomie eines Monstrum bicorporeum* (Praha, 1844); *Abhandlungen aus der menschlichen u. der vergleich. Anatomie* (Petrohrad, 1852); *Monographie über das zweigetheilte Jochbein bei den Menschen u. d. Säugethieren* (Vídeň, 1873); *Beobachtungen aus der menschl. u. vergleichenden Anatomie* (Berlin, 1879—89, 9 seš.); *Verzeichniss der von 1844 - 84 veröffentlichten Schriften* (Petrohrad, 1884). *Srz.*

9) G. Joseph, lékař (* 1827 v Kozolupech v Čechách). Lékařství vystudoval ve Vídni, r. 1863 se tu habilitoval pro ušní lékařství, r. 1870 stal se mimoř. prof., 1873 pak i přednostou otiatrické kliniky. Napsal *Anatomisch-physiologische Studien über das Trommelfell und die Gehörknöchelchen* (Vídeň, 1867); *Lehrbuch der Ohrenheilkunde* (t., 1870). Od r. 1861 vydává pravidelné zprávy ze svého oddělení.

Gruberg, osada v Čechách u Grosshaidu, hejt. Sušice, okr. Hory Kašperské, fara, pš. Prášily; 13 d., 101 ob. n. (1890), výroba dřevěného zboží.

Grubešov (pol. *Grubieszów*), kraj. město v rus. Polsku v gub. lublinské, 115 *km* jižně od Lublina na pr. bř. Gučvy (přít. Bugu), s 9606 ob. (1892), z nichž jest 3259 pravosl., 1074 kat. a 5264 židů. Má 2 chrámy pravosl., 1 katol. a 2 synagogy, pak obec. školy a progymnasium. Z průmyslu jest zde zastoupeno pivovarství, lihovarství, koželužnictví, mydlářství, olejnictví a mlynářství; mimo to jsou tu továrny na tabák, na terpentin a na hospod. stroje. Výroč trhů se značným odbytem je 6. G. byl vystavěn r. 1400 Vladislavem Jagailem, r. 1498 rozbořen Tatary, načež živořil, patře do počátku tohoto století rodině Staszyců.

Grubišić Kliment, filolog a archaeolog (* 1733 v Makarsce v Dalmacii — † 1773), studoval filosofii, bohosloví a práva v Dubrovníku a v Padově, kde povýšen na doktora, načež vrátiv se do vlasti, stal se právním zástupcem arcibiskupovým a ředitelem semináře. Proslul jako výborný linguista a badatel starožitností slovanských. V tom ohledu pozoruhodný jest jeho spis *In originem et historiam alphabeti glagolitici, vulgo Hieronymiani, disquisitio, antiquitatis populorum septemtrionalium reique litterariae slavonicae et russicae studiosis* (Benátky, 1766), třeba že násilně snaží se objasniti a v souvislost uvésti názvy slovanských písmen. V rukopise zanechal dějiny Naretvanův (*Storia Narentina*) a pojednání o původu a analogii řeči slovanské (*Trattato delle origini ed analogie della lingua slavonica*).

Grubite, u pohanských Litevců bohyně sadů a plodů zemských, jako u Lotyšů Dyza (Dyša) a u Prusů Melitele. Zobrazovala se v podobě mladé ženy s rozpuštěnými vlasy po kolena, s jablkem v pravé a hroznem v levé ruce. Slavnosti k její poctě trvaly do r. 1530.

Gručovice, Grušovice (něm. *Groitsch*), ves na Moravě, hejt. Jičín Nový, okr. Fulnek, fara Březová, pš. Valteřice u Fulneku; 48 d., 238 ob. n, 1 č. (1890), 1tř. šk.

Grudek ve Slezsku viz Hrádek.

Grudii, národek v Gallii Belgické, klienti Nerviů, s nimiž účastnili se i bojů proti Římanům. *Pp.*

Grudziądz, něm. *Graudenz*, dříve též Grodeck, kraj. město v prus. vl. obv. kwidzynském, na pr. bř. Visly, přes niž vede železniční most, 27 *m* n. m., v uzlu několika železnic s 20.385 ob. (1895, s posádkou). Jest tu krajský soud, katol. farní, evang. a garnisonní kostel, 2 synagogy, nad Vislou zámecký vrch s krásnými sady a starou zříceninou. G. má gymnasium, katol. seminář učitelský, museum, 3 sirotčince, 3 nemocnice a káznici. Z průmyslu uvádíme: železolijectví, výrobu strojů, koberců, doutníků, kartáčů, obuvi, vozů; mimo to mlýny a pily. Obchod, zvl. s obilím, dobytkem a vlnou, podporován jest závodem říšské banky (r. 1893 oběh $57\frac{1}{2}$ mill. marek). Pevnost G., 2 *km* sev. od města na kopci 86 *m* nad Vislou, byla vystavěna Bedřichem II. v l. 1772—76, proslula skvělou obranou pod Courbièrem proti Francouzům r. 1807, byla však r. 1874 zrušena a tvoří nyní zvl. osadu s 2202 ob. (1890).

Grudziński, šlechtická rodina polská erbu Grzymała, od r. 1400 po statku Grudně v Poznaňsku také z Grudny zvaná. Z ní vynikají:

1) G. Stefan († 1588), posel Bathoriův k caru Ivanovi, aby zavřel s ním mír, byl důvěrníkem Zámojského a nepřítelem politiky habsburské.

2) G. Andrzej, od r. 1661 vévoda poznaňský, bojoval proti Kozákům a velel polským sborům r. 1655 proti Švédům, před kterými však musil ustoupiti za Noteč. Z návodu strany švédské opustil G. Jana Kazimíra a zavřel s Karlem X. smlouvu, kterou vévodství za jistých záruk uznalo Karla za pána země; když však Švédové proti smlouvě zemi plenili, G. uznal svou chybu, vystoupil r. 1656 znovu proti Švédům, porazil je u Lubzu nad Vislou, u Dębnice a Toruně a přispěl tak k jejich vypuzení z Polska.

3) G. Jan, starosta ravský, slavný válečník, který vyznamenal se proti Turkům za Jana III. a za války Augusta II s Karlem XII. jako horlivý přívrženec Stanislava Leszczynského. Po porážce Karlově u Poltavy uchýlil se G. do Uher, kde ve službách Rakoczyho bojoval proti císařským, na to přešel do Multan, kde byv od Leszczynského jmenován nejvyšším generálem, sbíral vojsko, s kterým v květnu 1712 přešel přes Prut, opanoval Lvov, celé Krakovsko a pronikl k Poznani, chtěje zemi získati svému pánu, což by se mu bylo podařilo, kdyby Švédové v čas z Pomořan jeho vpád byli podporovali. Byv od nich opuštěn, musil ustoupiti před starostou Brzuchowským, který ho u Krotošína dohonil a na hlavu porazil, že G. s velikou bídou se zachránil do Slezska a odtud do Multan, odkud r. 1714 po udělení amnestie směl se vrátiti do vlasti.

Grudziński Stanisław, básník a spisovatel polský (* 1851 — † 1884 ve Varšavě). Vystudovav v Kijevě a v Krakově, stal se redaktorem varšavského časopisu »Tygodnik powszechny«. Vydal básně: *Idealista* (Krakov, 1871); *Marzenie i piosnki* (t., 1872); *Poezye* (t., 1873); *Dwie mogiły*, ukrajinská legenda (Varšava, 1879); povídky: *Łokciem i miarką* (t., 1879); *Pod szczęśliwą gwiazdą* (t., 1880); *Powieści ukraińskie* (t., 1880). Po smrti jeho vyšly ještě *Nowelle* (t., 1887). G. jest básníkem vřelého citu, nálady hluboké a teskné. Z povídek cení se nejvíce ukrajinské pro pěknou barvitost, znalost poměrů a ušlechtilou tendenci. Některé práce jeho byly přeloženy též do češtiny (Ukrajinské povídky v »Lac. knih. nár.«, 1880, přel. F. A. Hora; mimo to jednotlivé v rūz. časop.). *Šnk.*

Grueber Bernhard, architekt německý (* 1806 v Donauwörthu — † 1882 ve Schwabingu), studoval na mnichovské akademii malířství, později stavitelství a r. 1833 jmenován učitelem na král. ústavu polytechnickém v Mnichově. R. 1834 a 1837 konal studijní cesty po Italii a sepsal dojmy z těchto cest přinesené v díle *Vergleichende Sammlung fur christliche Baukunst*. R. 1844 jmenován professorem stavitelství na něm. polytechnice v Praze, kde až do r. 1874 pobyl a kromě vědeckého díla *Baumaterialienlehre* (1863 sepsal *Charakteristik der Baudenkmale Böhmens* (1856); *Die Kaiserburg in Eger* (1864); *Die Kunst des Mittelalters in Böhmen* (1871); *Die Kathedrale des heil. Veit und die Kunstthätigkeit Kaiser Karls IV.* (1869), v kterýchžto dílech nejevil se nikdy dosti objektivním a národu českému přátelským. Poslední jeho dílo *Die Elemente der Kunstthätigkeit* vyšlo v Lipsku (1875). *Fka.*

Gruenfeld Josef, lékař něm. (* 1840 v Györke). Lékařství vystudoval v Pešti a ve

Vídni, kde se r. 1881 habilitoval. Napsal *Der Harnröhrenspiegel* (1877; *Die Endoskopie der Harnröhre und Blase* (1881).

Gruidae viz Jeřábi.

Gruinales, skupina řádů rostlin *Geraniaceae, Tropaeolaceae, Limnanthaceae, Oxalidaceae, Balsaminaceae* a *Linaceae*. Květy pravidelné nebo souměrné, namnoze pětičetné, tyčinky obdiplostemonické, místo žlaznatého terče jednotlivé žlázky pod tyčinkami, semeník svrchní, obyčejně pětičetný a pětipouzdrý, vajíčka visutá a epitropická. *Vský*.

Gruith., zoologický skratek, jímž označen Franz Gruithuisen, jenž též se zabýval soustavnou zoologií.

Gruithuisen Franz, hvězdář a přírodozpytec něm. (* 1774 v Haltenbergu na Lechu, † 1852 v Mnichově). Vyučiv se ranlékařství, vstoupil do rakouského vojska r. 1788 a od r. 1801 oddal se v Landshutě studiu filosofie a lékařství. R. 1808 stal se učitelem přírodních věd na lékařské škole v Mnichově a roku 1826 prof. astronomie na universitě tamže. Byl členem akad. Leopoldinské. Z jeho spisů jsou tyto důležitější: *Anthropologie* (Mnichov, 1810); *Organozoographie* (t., 1811); *Über die Natur d. Kometen* (t., t. r.); *Naturgesch. d. gestirnten Himmels* (t., 1836); *Gedanken u. Ansichten uber d. Natur d. Erdbeben* (Norimberk, 1825; *Kritik d. neuesten Theorien d. Erde* (Landshut, 1838) a j. Vydával »Analekten f. Erd- u. Himmelskunde« (Mnichov, 1828–31, 7 seš.) a jejich pokračování »Neue Analekten« (t., 1832–36, 2 sv.), pak »Astron. Jahrb. fur phys. u. naturhist. Himmelsforscher u. Geologen« (t., 1838–42). Zachovala se od něho velmi krásná zobrazení krajin měsíčných, která teprve J. Klein ve »Wochenschrift f. Astronomie u. Meteorol.« uveřejnil; u výkladu pozorovaných útvarů na měsíci však pustil uzdu bujné své fantasii. Veliký rozruch způsobil fantastickým pojednáním *Entdeckung vieler deutlicher Spuren d. Mondbewohner* (Kastner's Archiv, I. 1824), když byl před tím uveřejnil již své *Selenognostische Fragmente* (Verhandl. d. Leop. Akad. 1821). Navrhl, dříve než Civiale, nástroj k drtění kamene v měchýři, začež mu pařížská akad. udělila cenu 1000 fr. *VRy*.

Grujev Joakim, jeden ze starších učitelů a paedagog. spisovatelů bulharských, učitel v rodišti svém Koprivštici a v Plovdivě, mající vzdělání jen ze škol domácích. Od r. 1862 vydával v celých řadách v opětovaných vydáních grammatiky bulh. a tur., zeměpisy, arithmetiky, katechismy, přírodopisy atd., překládaje vedle toho i příruční knihy franc. a ruské. Za dob Vých. Rumelie byl v l. 1879–84 ředitelem vyučování a důležitým členem sněmu zemského, znaje dobře i turecky a řecky. Žije ve výslužbě v Plovdivě. *KJk*.

Grujić: 1) G. Nikanor, bohoslovec a spisovatel srbský (* 1810 v Lipici u Baranje v Uhrách — † v Pakraci), vystudovav filosofii a práva v Pětikostelí, pak bohosloví v Karlovcich, byl zde nějakou dobu professorem; později byl delší dobu archimandritou v Krušedolu. R. 1848 účastnil se slovanského sjezdu v Praze a byl platným pomocníkem patriarchy Rajačiće. Jmenován byv r. 1851 plnomocníkem biskupa karloveckého, stal se r. 1864 biskupem v Pakraci a r. 1873 administrátorem patriarchátu; ale když proti němu zvolen byl za patriarcha Ivačković, uchýlil se zpět do své diécése. G. náleží k vynikajícím bohoslovcům rakouských Srbů a byl též členem uherské sněmovny magnátů. Vedle několika bohoslov. spisů vydával anonymně též politické brošury v jazyku srbském, maďarském, franc. a něm. Z jeho literárních prací zasluhují zmínky veršované dílo *Sv. Sava* a báseň *Srbkinja kod navijanja*, líčící na způsob Schillerovy »Písně o zvonu« práci při tkaní na stavu. Některé jeho písně znárodněly (*Gdje Fruška gora u Dunav silazi; Lulo moja, razbibrigo moja; Belkina kuća na kraju*). Překládal též povídky a romány, jako z Le Sagea (*Dva prijatelja; Izgubljena zemlja*) a z j. — Srv. Letopis Matice srps., kniha 152.

2) G. Jevrem, státník srb. (* 1829 v Dorosané), vystudovav práva v Bělehradě, dovršil vzdělání v Heidelberce a v Paříži, kde vydal r. 1853 politickou brošuru o východních poměrech, zakázanou v Srbsku i v Rakousku, načež povolán byv do vlasti, stal se tajemníkem skupštiny, jež sesadila Karađorđeviće a povolala na trůn Miloše Obrenoviće (1858). Tehdy nabízeného předsednictví v ministerstvě však nepřijal. Za knížete Michala byl ministrem spravedlnosti (1860), ale po roce vzdal se této hodnosti, načež stal se členem nejvyššího soudu, avšak byv z politických důvodů rovněž sesazen, žil v soukromí. Po smrti Michalově byl vyslancem v Cařihradě a později ještě místopředsedou skupštiny.

3) G. Sava, generál a politik srbský (* 1840 v Kolarech v kraji požareveckém), absolvoval r. 1861 vojenskou akademii v Bělehradě jako dělostřelecký podporučík, načež od vlády na 1½ léta k dalšímu vzdělání poslán do Berlína. Tam vešel ve styky s Poláky a strojil se k účastenství v polském povstání, když po bombardování Bělehradu od Turků povolán domů. Brzo však znovu vyslán do Ruska, kde zůstal 6 let; absolvoval tam Michajlovskou dělostřeleckou akademii a pracoval 2 léta v petrohradském arsenále. Po návratu jmenován ředitelem dělolitny v Kragujevci, ale již r. 1873 na čas propuštěn pro brošurku o organisaci srbské armády. Ve válce turecké r. 1876 byl co major náčelníkem dělostřelectva ve štábu generála Čerňajeva. Za hájení Alexince povýšen na podplukovníka, za obranu Bělgradu po bitvě u Džunise na plukovníka. Za druhé války turecké 1877—78 byl voj. ministrem. Potom přejat do služby diplomatické. V létech 1879–82 byl prvním diplomatickým agentem Srbska v novém knížectví Bulharském, 1882–85 vyslancem v Athénách, 1885–87 v Petrohradě. Jako stoupenec strany radikální jmenován v červnu 1887 zase voj. ministrem a byl pak od ledna do dubna 1888 (již jako generál) předsedou radikálního kabinetu. Po abdikaci krále Milana byl za regentství od dubna 1890 do února 1891 znovu předsedou

ministerstva a ministrem zahraničných záležitostí, načež jeden čas zastával úřad předsedy státní rady. Od listop. 1891 byl srbským vyslancem v Cařihradě, ale v ún. 1893 pensionován, poněvadž při volbách vystoupil jako radikální kandidát proti liberálnímu ministerstvu. G. je činný i co voj. spisovatel. *KJk.*

Grúl, sluje na Moravě zpodní (druhé, špatnější) víno. Když se šťáva z hroznů vytlačila, nalije se na zbylé ve štoku slupky voda a lisuje se opět; co vyteče, je g. Někde sluje tak i sladký burčák jablkový. *Vck.*

Grulich viz Králíky.

Grumbach Wilhelm, šlechtic francký (* 1503 — † 1567), příbuzný Floriana Geyera, vstoupil po smrti biskupa vircpurského Konráda z Bibry, svého příbuzného, do služeb braniborského Albrechta, sbíral pro něho ve válce šmalkaldské jízdu a zavřel r. 1552 mezi ním a Vircpurkem smlouvu, při čemž získal sám něco statků jako dědictví po zemřelém Konradovi. Smlouva však nebyla potvrzena a G. pojal proti nástupci Konradovu, biskupu Melchioru Zobelovi, takovou nechuť, že ho dal dne 15. ledna 1558 ve Vircpurku zavražditi, z čehož vznikly v Německu veliké nepokoje, po něm Grumbašské zvané. Naděje na statky ty se nevzdal, ano získav si mnoho přívrženců ve stavu rytířském plánem, aby rytířstvo vytrženo bylo ze řádů zemských a postaveno bylo přímo pod císaře, přepadl dne 4. října Vircpurk a donutil město, že mu žádané statky byly vráceny; achtem říšským donucen byl ještě téhož roku se jich vzdáti, ale za to získal si důvěru a přízeň vévody saskogothského Jana Bedřicha, kterému činil naděje na důstojnost kurfirštskou, ano i na korunu císařskou. Tím vzbudil pozornost císaře Maxmiliána II., který prohlásil nad ním acht říšský a vyzval Jana Bedřicha, aby ho v území svém netrpěl; když pak Jan Bedřich neuposlechl, ano titul kurfirštský přijal, vyzval císař kurfiršta saského, by acht říšský provedl. Týž oblehl vévodu v Gothě a donutil ho 13. dub. 1567 vzdáti se; vévoda odvezen jest do Vídně a G. na rozkaz kurfirštův za živa rozčtvrcen. Viz Ortloff, Gesch. der Grumbachschen Händel (Jena, 1868—70, 2 sv.).

Grumberg viz Krumperky.

Grumbkow Friedrich Wilh., státník prus. (1678 v Berlíně — † 1739 t.). Vyznamenal se ve válce proti Francii tou měrou, že byl povýšen na generála a od krále Bedřicha Viléma I. jmenován členem tajné státní rady, ministrem a gener. vojenským kommissarem, ve kterém úřadě zavedl mnohé reformy v berníctví a vojenství, tak že dobře zorganisovaná armáda a hojné příjmy státní za Bedřicha Viléma I. jsou jeho dílem. Král důvěřoval mu úplně i jmenoval ho v generálním direktoriu r. 1723 ministrem prvního departementu a r. 1737 polním maršálkem. Získán byv hojnými dary od císařského poslance hraběte Seckendorfa, byl věrným stoupencem dvoru vídeňského a odpůrcem politiky Anglii přátelské i zmařil zamýšlený sňatek korunního prince s angl. princeznou. Ke konci svého života snažil se, aby mezi králem a princem Bedřichem uzavřen byl smír a zavládly snesitelnější poměry.

Grum-Gržimajlo: 1) G.-G. Konrad, lékař rus. (* 1794 v Mohilevu — † 1874 v Carském Sele). Vystudoval nejprve filosofii, pak lékařství, r. 1820 vstoupil jako chirurg do rus. vojska, později stal se členem petrohradského fysikátu a sekretářem lékařského oddělení v ministerstvu vnitra. R. 1833 založil prvý lékařský časopis v Rusku »Drug zdravija«, jejž redigoval po 37 let. Napsal mnoho lékařských pojednání, zejména o hygieně, jež pro svůj populární sloh byly po Rusku velmi rozšířeny. Napsal též několik belletristických prací.

2) G. G. Grigorij Jefimovič, cestovatel ruský (* 1860). Vzdělav se na petrohr. universitě, podnikl 1884 cestu na sev. svah Pamiru a do Karateginu, r. 1885 do horní Buchary a přilehlých končin, r. 1886 do záp. Thian-šanu a Kašgaru, na sev. Pamir a vých. Hindukuš. Jako výsledek zoolog. studií vydal r. 1890 *Le Pamir et sa faune lépidopterologique* v »Memoires sur les lépidoptères« (4. díl), vyd. velkoknížetem Nikolajem Michajlovičem. Roku 1888 cestoval po středním Uralu a studoval lepidoptery stepí kalmyckých, načež r. 1889 a 1890 dlel na nové výpravě ve vých. Thian-šanu a na Kuku-noru, odkud přinesl značné sbírky geologické, botan. a zoologické, jakož i záznamy meteorologické. Zprávy o svých cestách podal v »Izvěstich« petrohrad. spol. zeměp. (1890) a v »Horae Societ. Entomol. Rossicae« (1887). Mimo to uveřejnil pojednání: *Něskoljko slov o češujekrylych Kryma* (»Trudy« ent. spol., 1881); *Ueber einige Lepidoptera von Narva* (»Horae Soc. Ent. R.«, 1883); *Bericht über meine Reise in das Alaj-Gebiet* (»Mém.«, 1885); *Bericht über meine Reise in das östl. Buchara* (t., 1887); *Novae species et varietates Rhopalocerarum e Pamir* (»Horae«, 1888); *Očerk pri-Pamirskich stran* (»Izvěst.« petrohr. zem. spol., 1886); *Očerk seljskago choz. v Turkestaně* (t., 1886); *Dunganskij partizan Da-cho-Bajan-chu* (»Ister. Věst.«, 1891). Roku 1894 vydal v Petrohradě se Semenovem znamenitou monografii prov. Amurské.

Grumo Appula, město v ital. prov. Bari, kraji altamurském, při trati Bari-Taranto, s 9230 ob. (1881). Výroba oleje a vína.

Grúň slují na vých. Moravě a na uher. Slovensku svahy neboli úbočí podélných návrší nebo kopců, buď lesem porostlé nebo na pole zdělané. *Vck.*

Gruň, osada na Moravě, hejt. Valaš. Meziříčí, okr. Rožnov, fara Bečva Horní, pošta Kralovice Velké; 12 d., 60 č. obyv. (1890).

Grün, vsi v Čechách: **1)** G. na Lstři, hejt., okr. a pš. Aš, fara Niklasberk; 97 d., 799 ob. něm. (1890), 2tř. škola, zámeček, mlýn, velká továrna na upravování a barvení bavln. látek a značná výroba stávkového zboží. U samoty Goldbrunnu nacházejí se v prahorních hlinitých žilách zrnka zlata. Sem přináležejí osady Hundsbach a Loch. — **2)** G., hejt. a okr. Falknov, fara a pš. Lobsy; 22 d., 124 ob. n. (1890), expositura školní. — **3)** G., hejt. a okr.

Cheb, fara a pš. Miltikov; 11 d., 72 ob. n. (1890). — **4)** G., hejt. Cheb, okr., fara a pš. Vildštejn; 14 d., 88 ob. n. (1890). — **5)** G., hejt. a okr. Chomútov, fara a pš. Kralupy Německé; 29 d., 182 ob. n. (1890). — **6)** G., hejt. a okr. Kadaň, fara Radnice, pošta Klášterec u Kadaně; 18 d., 81 ob. n. (1890). — **7)** G. v okr. bečovském, viz Zeleň. — **8)** G. v okr. nýrském, viz Lhota Zelená.

Grün: 1) G., něm. malíř z Gmündu, viz Baldung.

2) Milo Jan Nep., opat strahovský a něm.-lat. spisovatel (* 1751 v Blšanech v Žatecku — † 1816 na Strahově). Studoval v Žatci a v Praze, kde r. 1769 vstoupil do řádu praemonstrátského na Strahově. Byv r. 1776 vysvěcen na kněžství, stal se nejprve tajemníkem opatovým, potom (1786) děkanem jihlavským a r. 1804 opatem strahovským. Vynikaje neobyčejným vzděláním, získal si v tomto úřadě velikých zásluh o klášter, školství a vědu. Při klášteře zřídil domácí studium theologické, rozmnožil jeho umělecké sbírky a povznesl svěřené mu gymnasium žatecké. Jsa v přátelských stycích s mnohými českomoravskými i rakouskými učenci, podporoval také ochotně jejich vědecké práce, jmenovitě Dlabačovo dílo »Künstlerlexikon«, a dosáhl tu takové vážnosti, že jmenován ředitelem filosofických studií v Praze, vyvolen několikráte za děkana theol. fakulty, obdařen řádem cís. Leopolda a zvolen za rektora pražské university (1812) i přísedícího stavovského výboru zemského. Ze spisů G-ových důležitější jsou: *De laudibus angelici ecclesiae Doctoris divi Thomae Aquitanis* (Praha, 1779); *Kurzgefasste pragm. Geschichte des Königr. Böhmen unter Josefs II. Regierung* (Vídeň, 1783); *Sätze aus der Moral- u. Pastoraltheologie* (Praha, 1805 až 1807); *Annales Strahovienses* (v rukopise).

3) G. Jean Jacques Charles Alphonse, právník, publicista a archivář franc. (* 1801 ve Štrasburku — † 1866 v Paříži). Vystudovav práva ve Štrasburku, byl advokátem v Besançoně a pak v Paříži. Od r. 1831—52 byl žurnalistou a redaktorem několika časopisů; roku 1853 jmenován byl státním archivářem, r. 1856 chefem zákonodárného a soudního oddělení říšského archivu. Přispíval do sbírek Dallozových, do *Dictionnaire du notariat*, do Blochova *Dictionnaire de l'administration française* atd. Vydal tyto právnické spisy: *Traité des assurances terrestres* (Paříž, 1828); *Eléments du droit français* (1838); *Guide et formulaire pour la rédaction des actes de l'Etat civil* (1839, 4. vydání 1852); *Jurisprudence parlementaire* (1842); *Jurisprudence électorale parlementaire* (1851) a j. Časopisecké články své z listu Moniteur universal vydal souborně pod názvy: *Le Vrai et le Faux Socialisme*; *Le Communisme et son histoire* (1849); *Les Etats provinciaux sous Louis XIV.* (1850); *Le Salon de 1852* (1852) a j.

4) G. Anastasius viz Auersperg.

5) G. Karl, publicista německý (* 1817 v Lüdenscheidu — † 1887 ve Vídni). Studoval v Bonnu, Berlíně a v Kolmaru a r. 1842 založil v Mannheimě liberální »Mannheimer Abendzeitung«. Byv vypovězen z Badenska a Bavorska, odešel do Kolína n. R., kde přednášel o literárních a uměl. dějinách a vydal *Friedrich Schiller als Mensch, Geschichtschreiber u. Dichter* (Lipsko, 1844). R. 1844 odešel do Paříže, r. 1848 vrátil se do Německa a zvolen do pruského nár. shromáždění, v němž seděl na krajní levici, a do druhé komory; když pak byla rozpuštěna, byl zatčen a po 8 měsících vyšetřován jako intellektuálný původce falckého povstání. Osvobozen byv, žil pak v Belgii, pracuje literárně, pak r. 1861 v Italii, načež jmenován učitelem obchodní školy ve Frankfurtě. Vl. 1865-68 přednášel v městech porýnských a r. 1870 odstěhoval se do Vídně. Napsal: *Die soziale Bewegung in Frankreich und Belgien* (Darmstadt, 1845); *Über Goethe vom menschlichen Standpunkte* (t., 1846); *Louis Napoleon Bonaparte, die Sphinx auf dem franz. Kaiserthron* (Hamburk, 1860, 3. vyd.); *Frankreich vor dem Richterstuhl Europas* (Trier, 1860); *Italien im Frühjahr 1861* (Mnichov, 1861); *Fragmente aus Italien, Natur u. Kunst* (t., 1862); *Kulturgeschichte des XVI. Jahrh.* (Lipsko, 1872); *Ludwig Feuerbach in seinem Briefwechsel u. Nachlass* (t., 1874, 2 sv.); *Die Philosophie in der Gegenwart* (t., 1876); *Kulturgeschichte des XVII. Jahrh.* (t., 1880, 2 sv.) a j.

6) G. Edmund, spisovatel něm. (* 1857 v Praze), úředník železniční v Karlíně. R. 1881 vydal sbírku pův. básní *Rauch und Schlacken*, ale od té doby věnoval svou činnost téměř výhradně překládání Jar. Vrchlického, jehož první uvedl větší sbírkou v literaturu německou. Vydal: *Gedichte von J. Vrchlický* (Lips., 1885); *Hippodamia* (Praha); *Farbige Scherben*, *Neue farbige Scherben* (Lips., Reclam), z nichž pořízeny překlady další, na př. dánský, vyšlý s úvodem J. Brandesa (Farvede Skaar), *Episches und Lyrisches* (Praha, 1894); *Aus čechischer Prosa* (Lipsko), obsahující také práce Lierovy a Čechovy, v »Salonu« uveřejnil překlad dram. prací »Nad propastí« a »V sudě Diogena«. Mimo to přeložil Šubertova »Jana Výravu« (*Hans Wierauer*, Lipsko) a »Lásku Rafaelovu«, Pippichův »Slavomam« a Ruthovu »Všední thesi«. *Ks.*

Gruna (něm. *Grünau*), farní ves na Moravě, hejt. okr. a pošta Mor. Třebová; 72 d., 462 obyv. n. (1890), kostel sv. Vavřince (1386 připomínaný), a 2tř. šk.

Grünau: 1) G., ves v Čechách, viz Grunov.

2) G., ves na Moravě, viz Gruna.

3) G., osada v prus. vl. obv. postupimském, kraji teltowském, 14 *km* jv. od Berlína, s nímž spojena jest parníky a železnicí. Skládá se hl. z vill Berlíňanů a má 1230 stál. obyv. (1890). Jsou tu vápenky, 2 továrny na chemikalie, 1 na lepivo. Kurfiřtu Joachimu Bedřichovi, jenž tu r. 1608 na honě zemřel, postaven pomník. Na Sprévě (Dahme), jenž se zde šíří v podobu jezera, pořádají se veliké regatty berlínských klubů.

Grünbaum Therese, zpěvačka německá (* 1791 ve Vídni — † 1876 v Berlíně), dcera

skladatele Václava Müllera a choť skladatele komických trií a dobrého učitele zpěvu G-a, pojistila si paměť jako vytvořitelka hlavní úlohy Weberovy »Euryanthy«. Velká dramatická její vloha, pojící se s přednostmi školeného zpěvu, zvláště obdivuhodně čisté vokalisace, vynesla jí jméno »německé Catalini«.

Grünberg, vsi v Čechách: **1)** G. v okr. nepomuckém, viz Hora Zelená. — **2)** G., hejt., okres a fara Kraslice, pš. Eibenberg; 72 d., 712 ob. n. (1890), výroba bavlněného zboží, po domácku krajkářství; nedaleko opuštěné doly na měděnou rudu. — **3)** G. Dolní (*Nieder*-G.), hejt. Sušice, okr. Kašp. Hory, fara a pošta Rehberg; 10 d., 56 obyv. n. (1890), mlýn. — **4)** G. Horní (*Ober*-G.), t.; 4 d., 45 obyv. n. (1890).

5) G., kraj. město v prus. vlád. obv. lehnickém, při želez. trati Raudten Podejuch, se 16.092 ob. (1890). Jest tu soud, 1 katol. a 2 evang. kostely, synagoga, real. gymn., hornická škola, filiálka říšské banky. S Berlínem a Vratislaví spojen telefonem. Výroba sukna, vlněných a polovlněných látek, továrny na hospodářské stroje a na součástky mostové, výroba skla, papíru, šumivého vína, niťařství, jirchářství a pivovarství; na blízku hnědouhelné doly. Vedle sadařství pěstuje se zde a v nejbližším okolí na 1300 *ha* víno, zvané Grünberské (již od r. 1150), jehož roční výroba činí 30.000 35.000 *hl* vedle značného vývozu hroznů. Grünberger Höhe uprostřed vinohradů skýtá pěknou vyhlídku. Město náleželo dříve ke knížectví Hlohovskému a bylo od r. 1339 lénem koruny české.

Grünberg Karl, polit. oekonom (* 1861 ve Fokšanech v Rumunsku), advokát a univ. docent ve Vídni. Napsal: *Die Bauernbefreiung und die Auflösung des gutsherrlich-bäuerlichen Verhaltnisses in Böhmen, Mähren und Schlesien* (1893, 2 sv.). Obšírnou recensi spisu tohoto podal J. Kaizl ve článku Lid selský, jeho poroba a vymanění v zemích českých (»Naše Doba«, 1894, č. 2—4).

Grünbergerhof, osada v Čechách u Prášil, hejt. Sušice, okr. Hartmanice, fara a pošta Rehberg; 13 d., 102 obyv. n. (1890).

Grünbergerhütte, osada u Prášil v Čechách, hejt. Sušice, okr. Hartmanice, fara a pošta Rehberg; 31 d., 269 obyv. n. (1890), 1tř. šk. a výroba dřevěného zboží, hlavně dřevěných krabiček.

Grünborn, osada v Čechách u Kerndorfu, hejt. Žamberk, okr. Rokytnice, fara a pošta Kunštát; 37 d., 207 obyv. n. (1890).

Grünburg, obec v Hor. Rakousích, okr hejtm. kirchdorfském, má 3204 obyv. (1890), z nichž 574 bydlí ve vsi Ober-G-u, 900 v Unter-G-u. Okr. soud a železn. stanice.

Grund, pojmenování několika míst v Čechách: **1)** G., předměstí města Výprt v hejt kadaňském a okr. přísečnickém, 3tř. šk. — **2)** G., osada, hejt. a okr. Jáchymov, fara a pošta Wiesenthal Český; 17 d., 204 obyv. n. (1890). — **3)** G., osada, hejt. a okr. Planá, fara Damnov, pošta Josefihütte; 7 d., 40 ob. n. (1890). — **4)** G. Dolní (*Niedergrund*), farní obec, hejt. Rumburk, okr. Varnsdorf; 337 d., 2731 ob. n. (1890), kostel sv. Kateřiny, 5tř. šk., pošta, telegraf a želez. stanice (v místě), mlýn, pila, tříslárna, výroba lepenky, továrny na bavlněné a lněné zboží, barvírny a úpravny látek, vůbec značný průmysl a obchod bavlněný a lněný. Poblíž dolováno na hnědé uhlí. **5)** G. Horní (*Obergrund*), ves, fara a pošta Grund Dolní; 227 d., 1433 ob. n. (1890), 5tř. škola. Vedle výroby bavln a lněného zboží vyrábějí se tu samety a zboží kožené.

6) G., město v prus. vlád. obv. hildesheimském, kr. zellerfeldském, 303 *m* n. m., záp. od Zellerfeldu, má stříbrné a olověné doly, klimatické, v nové době hojně navštěvované lázně a 1952 ob. (1890).

Grund: **1)** G. Norbert, malíř český (* 1714 v Praze — † 1767). Vyučil se nejprve u svého otce, jenž byl podobiznářem; bratři jeho Christian a Eustach věnovali se umění hudebnímu. Aby zdokonalil se v umění, odebral se G. do Vídně, kdež na něho působil hlavně genrista Frant. de Paula Ferg, na to procestoval část Německa a Italie a usadiv se pak v Praze, působil zde do své smrti. Hlavní jeho obor byla malba genrová a »konversační« drobného rozměru, který někdy jest v pravdě miniaturní a zřídka přesahuje výšku neb šířku 35 *cm*. Obrazy malovány jsou většinou na dřevě neb plechu, řídčeji na plátně. Kromě vlivu Fergova a Nizozemců, z nichž některé G. kopíroval, patrné jest u něho působení mistrů francouzských směru Watteauova a Lancretova. Vedle zahradních zábav, výjevů pouličních maloval G. krajiny, dále scény bitevní a výjevy válečné, z nichž vyznívají reminiscence na pohnuté doby Marie Terezie. V mnohých obrazech zachyceny jsou šťastné postavy a výjevy z ulic pražských. G. byl velmi plodným a obrázky jeho jsou velice četné. Největší počet (103 čísla) chová Obrazárna vlasteneckých přátel umění v Rudolfinu (viz katalog této), kromě toho četně zastoupen jest v obrazárně Strahovské v Praze, ve Vyšším Brodě a j. Dle obrazů G-ových ryl Jan Balzer, jenž hlavní serii (50 listů) vydal r 1775. Srv. Neue Bibliothek der sch. Wissenschaften und Künste 1775; Chytil, Norbert Grund, Květy 1883. *Chl.*

2) G. Johann, malíř (* 1808 ve Vídni † 1887 v Baden Badenu). Studoval na akademii ve Vídni a zdokonalil se v Paříži a v Římě. V historickém byl eklektikem a v genru komponoval dle sentimentální šablony düsseldorfské romantiky. Větší jeho obrazy jsou: *Debóra*; *Hagar a Ismael*; *Judita*; *Esther*; *Kající Magdaléna*; *Rebekka u studně*; *Markétka ve vězení*; *Zazdění jeptišky*; *Hudec a jeho dítě* (mus. v Altenburku). *J-k.*

Grunddorf viz Ves Dlouhá.

Grundek, osada moravská, hejt. Krnov, okr. Osoblaha, fara a pošta Fulštýn; 13 d., 70 ob. n. (1890).

Grundemann Reinhold, missijní spisovatel něm. (* 1836 v Bärwaldě), studoval v Tubinkách, Halle a Berlíně bohosloví, pastoroval v l. 1861—65, opustil však úřad svůj, aby stu-

doval missijní otázku v Anglii, sev. Americe a Nizozemí po stránce zeměpisné. R. 1869 stal se pastorem v Mörzu u Belzigu. Napsal: *Missionsweltkarte* (Štutgart, 1862, 3. vyd. 1886); *Allgem. Missionsatlas* (Gotha, 1867–71, 72 map); životopis missionáře J. F. Riedela (Gütersloh, 1873); *Die Entwickelung der evang. Mission 1878—88* (Bielefeld, 1890); *Missionsstudien und Kritiken in Verbindung mit einer Reise nach Indien* (Gütersl., 1894) a oddíly týkající se Asie a Ameriky ve Warneckových »Missionsstunden« (sv. 2., odd. 2., t. 1891). Přepracoval také Burckhardtovu »Kleine Missionsbibliothek« (Bielef., 1876—81, 4 sv.).

Grundigmühle, osada v Čechách, okr., fara a pošta Hory Sv. Kateřiny, hejt. Most; 7 d., 77 ob. n. (1890).

Grundle viz Mřenka.

Grundlsee, jezero ve Štýr. okr. hejt. gröbminském, protékané pramenem Travny, v rozkošné poloze mezi lesnatými vrchy, 5 *km* sv. od Úže. Sev. od něho vypíná se Todtengebirge. Jezero, jehož hladina leží 709 *m* n. m., jest 6 *km* dl., 1 *km* šir., 61 *m* hl. a má rozlohu 425 *ha*. Na jezeře parník. Východně od G. (1 *km*) nalézá se jezírko Toplické, 55 *ha* velké a 106 *m* hl. Obec G. (23 nepatrných míst) má 1161 obyv. (1890).

Grund Mírovský viz Mírov Dolní.

Grundmühlen, osada v Čechách u Košťan, hejt. a okr. Teplice, fara a pš. Hroby; 23 d., 11 ob. č., 243 n. (1890), továrna na kovové zboží a sklárna; stranou hnědouhelné doly.

Gründorf viz Ves Zelená.

Grundtvig: 1) G. Nicolai Frederik Severin, theolog, básník a historik dánský (* 1783 v Udby — † 1872 v Kodani). Pocházel z orthodoxní lutheránské kněžské rodiny, studoval v Aarhuse, kde stýkaje se s prostým lidem, seznámil se s nár. poesií. R. 1803 složil theolog. zkoušku a poslouchal zároveň přednášky o přírodních vědách a o Goethově poesii, které naň měly veliký vliv. Také studoval literaturu islandskou. R 1805 stal se domácím učitelem a v té době poznal novou německou literaturu, filosofii Schellingovu a poesii Oehlenschlägerovu. R. 1807 napsal *Om Religionen og Liturgi* a násl. r. práce *Nordens Mythologi eller Udsigt over Eddalaeren* a 1810 *Optrin af Nordens Kaempeliv* (2. vyd. 1881), epicko-dramat. báseň o minulosti norské. Svým kázáním *Hvi er Herrens Ord forsvundet af hans Hus?* vzbudil všeobecnou pozornost a nepřízeň kněžstva s populárním proboštem Clausenem v čele. Byl pak nějaký čas kaplanem u svého otce, po jehož smrti vrátil se do Kodaně a vystupoval tam častěji s biblickým kázáním proti tehdejšímu racionalistickému směru. Poněvadž na sjezdu röskildském ostře mluvil ke kněžím, nedovolen mu přístup na kazatelnu, proto vydával kázání tiskem *Bibelske Praedikener* (1816, 2. vyd. 1883) a oddal se hlavně spisovatelství a překladatelství. Přeložil Saxa Grammatica, Snorra Sturlesona (1818—1820, 6 sv.) a Bjovulfs Drapa (1820). R. 1820 povolán za kněze do Praestö, na to do Christianshavnu. Proti H. N. Clausenovu spisu »o učení, ritu a zřízení katol. a protest. církve« vydal protispis *Kirkens Gjenmaele*, jenž vyšel v 8 dnech ve 3 vydáních. Na stížnost Clausenovu u dvorního soudu musil se vzdáti místa, žil jako spisovatel s podporou bohatého přítele, pastora G. Buscka, a založil r. 1825 »Theolog. Maanedsskrift«, kde vyložil své náboženské názory hlavně ve 2 článcích: *Om den sande Christendom* a *Om Christendommens Sandhed*. R. 1829 odebral se do Anglie za studiem anglosasštiny. Později směl zase kázati v Christianshavnu a vedl dále spor s Clausenem. Ve spise *Den Danske Kirke upartisk betragtet* (1834) vyslovil se pro dogmatickou a liturgickou svobodu kněžstva. R. 1839 stal se konečně knězem v hospitale Vartou a při svém jubileu (1861) dostal titul biskupa. — Z náboženských sporů G-ových vznikl jeho systém křesť. filosofie, grundtvigianismus zvaný, dle něhož »slova Páně při ustanoveních v celku a ústní vyznání víry při křtu zvláště jsou všeobecným, výrazným a živým svědectvím, jímž víra křesťanská a duch Kristův se sděluje a rozšiřuje«; proto jest víra u všech stejná, nikoliv však učení. G. byl proti náboženskému nucení a obmezování a zasazoval se o litur. a dogmat. svobodu kněží a o oddělení církve od státu. Orgánem grundtvigianismu byl list »Danske Kirketidende« a docíleno jím zrušení nuceného křtu, občanské rovnosti vyznání a volnost konfirmace kterýmkoliv duchovním. Vedle theologie věnoval se G. historii a vydal *Kort Begreb af Verdens Krönike i Sammenhaeng* (1812), čímž se dostal do sporu s H. C. Örstedem a tomuto odpověděl spisem *Krönikens gjenmaele* (1813), dále *Haandbog i Verdenshistorien* (1833—43, 3 sv., 2. vyd. 1867—69). G. všímal si i veřejného života a zasazoval se o národní a lidovou osvětu. Byl nepřítelem latinských škol, totiž vzdělání na základě řeckých a římských klassiků, a hlavní jeho zásluhou jest zařízení vysokých škol pro lid (*folkehögskoler*). První zřízena v Röddingu a potom hojně po Dánsku, Norsku, Švédsku a Finsku. R. 1848 povzbuzoval nadšenými písněmi studující mládež k boji pro vlasť a vydával týdenník »Danskeren«. Byl členem říšského zákonodárného shromáždění a folketingu, kdež patřil k opposici a hlasoval s levicí. Mezi četnými jeho spisy vytknouti jest ještě poetické práce *Röskilde Riim a R. Saga* (Kodaň, 1814); *Kvaedlinger* (tam., 1815); *Sangverk til den danske Kirke* (1837—41, 4. vyd 1890), oplývající bohatstvím originálních případných obrazů a zvučností; dále díla *Nordens Mythologi eller Sindbilled sprog, histor., poetisk udviklet og oplyst* (t., 1832); *Christelige Praedikener eller Söndagsbog* (1827—30, 3 svazky); *Christenhedens Syssljaerne* (1860); *Kirkespejlet* (1871). Jeho *Poetiske Skrifter* vydal syn jeho v 7 sv. (t., 1880—89). — Srv. Chr. Hansen, Wesen u. Bedeutung des Grundtvigianismus (Kiel, 1863); P. Pry, N. F. S. G., biogr. skizze (Kodaň, 1871); J. Kaftan, G., der Prophet des Nordens (Basilej, 1876); Nielsen, G's religiöse Udvikling (Kod., 1889).

2) **G.** Svend Hersleb, lingvista a učenec dánský, syn před. (* 1824 v Kodani — † 1883 t.). R. 1846 vstoupil na universitu, v l. 1848—50 súčastnil se šlesvické války a zůstal ve vojen. službě do r. 1863; pak byl jmenován docentem, r. 1869 prof. norské filologie v Kodani. Byl veliký znatel národní poesie norské a věnoval hlavní péči vydávání pramenů starých a tradicí lidových písní dánských pod tit. *Danmarks gamle Folkeviser* (Kodaň, 1853—90, 5 sv.) a národních pohádek *Danske Folkeæventyr* (1876—78). Na základě těchto pramenů vydal krit. anthologie *Danske Kaempeviser* (1867); *Danmarks Folkeviser i Udvalg* (1882). Také přeložil angl. a skotské národní písně (1842—46, 4 sv.) a opatřil kritické vydání Saemundar Eddy (1868). Vědecké práce jeho jsou: *Udsigt over den nordiske Oldtids heroiske Digtning*; *Om Nordens gamle Literatur* (1867); *Gamle danske Minder* (1854—61, 3 sv.); *Dansk Retskrivningsordbog*; *Dansk Haandordbog* (1872 a 1880—82). Po smrti G-ově koupena král. knihovnou jeho rukopisné práce: *Danske Folkeviser og Folkemelodier*; *Corpus carminum faeroënsium* (15 svazků) a *Faerörsk Ordbog* (3 sv.). *HKa.*

Grüneberg Hermann Julius, průmyslník něm. (* 1827 ve Štětíně — † 1894). Studoval vědy přírodní v Berlíně a v Paříži. Zanášel se zprvu výrobou olov. běloby ve velkém, kteráž se zejména v Americe ujala a zdokonalila. R. 1858 založil společně s Jul. Vorsterem chem. továrnu na sanytr v Kalku u Kolína n. R. a r. 1861 ve Strassfurtu továrnu na chlorid draselnatý, kteréhož použil pomocí síranu hořečnatého k výrobě síranu draselnatého. Mimo to vyráběl z chloridu draselnatého uhličitan draselnatý methodou obdobnou methodě Lebiancově při výrobě sody ze soli kuchyňské. Uveřejnil některé brošury a tabulky o upotřebení solí draselnatých jako hnojiv. Jeho výroba síranu ammonatého z vody plynové přístrojem, který nese jeho jméno, došla hojného rozšíření v Kolíně n. R., Dortmundu, Lipsku, Hamburku, Štětíně, Moskvě, Petrohradě a j. R. 1891 zřídil v Thiede novou továrnu na výrobu drasla. **G.** stál v čele různých odborných společenstev něm.

Grüneisen Karl, básník, dějepisec uměl. a bohoslovec něm. (* 1802 ve Štutgartě — † 1878 t.), byl dvorským kaplanem a almužníkem královské stráže (1825), inspektorem škol hlavních (1831) a hlavním kazatelem dvorským (1845). R. 1823 uveřejnil *Lieder*, načež oddal se badání o dějinách umění: *Ueber bildliche Darstellung der Gottheit* (1828); *Ueber das Sittliche der bildenden Kunst bei den Griechen* (1833); *Die altgriechische Bronze* (1835); *Niclaus Manuel* (1837); *Ulms Kunstleben im Mittelalter* (1840). R. 1858 založil se Schnaasem a Schnorrem revui »Christliches Kunstblatt«. Uveřejnil také kázání a j.

Grünenwald Jacob, malíř něm. (* 1822 v Bünzwangách ve Virtembersku), od r. 1840 studoval na umělecké škole štutgartské, od r. 1853 na akademii mnichovské. Jsa původně malířem historickým, vybíral si později se zálibou výjevy lidové. R. 1875 stal se prof. na umělecké škole svého rodiště. Z obrazů jeho uvádíme: *Ženich a nevěsta u babičky*; *Kroužky ve školce* (mus. štutg.); *Návrat oráčů*; *Bitva u Sendlingu* (freska v Nár. museu mnichovském) a j. *J-k.*

Gruner: **1)** **G.** Christian, lékař německý (* 1744 v Zaháni — † 1815 t.), všestranně vzdělaný lékař, jenž patří k zakladatelům směru lékařsko-dějepisného. Působil po delší dobu jako prof. na lékařské fakultě v Jeně a získal si tam veliký vliv, jenž obzvl. se nejpatrněji ve sporu Fichtově. Napsal zejména: *Censura librorum Hippocraticorum* (Vratislav. 1772); *Morborum antiquitates* (t., 1774); *De morbo gallico scriptores medici et historici* (Jena, 1793); *Scriptores de sudore anglico superstites* (vydán teprve r. 1847 v Jeně).

2) **G.** Justus, státník prus. (* 1777 v Osnabrücku — † 1820 ve Wiesbadenu). Vstoupiv do pruské státní služby, byl r. 1805 ředitelem vojenské a pozemkové komory v Poznani, r. 1809 policejním presidentem v Berlíně a r. 1811 náčelníkem státní policie, ve kterém úřadě působil proti vlivu francouzskému. Roku 1812 ustoupil s úřadu a odebral se do Prahy, aby vyjednával se Steinem o plánu, roznítiti povstání lidu německého; tu na rozkaz vlády rakouské, která ho prý chtěla uchrániti před vydáním Francii, byl zatčen a do r. 1813 vězněn v Petrovaradíně. Téhož roku dostal správu vév. Bergu a gouvernementu středo- a dolnorýnského a r. 1815 řízení policie v Paříži. Po válkách Napoleonských usiloval o to, aby vedení Něm. spolku přeneseno bylo na Prusko, a dal podnět ke zřízení tajného spolku, který myšlénku jeho měl v život uvésti.

3) **G.** Wilhelm Heinr. Ludwig, vynikající rytec moderní (* 1801 v Drážďanech — † 1882 t.). Z dekorativního malíře stal se rytcem a žákem Krügerovým v Drážďanech a Longhiho a Anderloniho v Miláně (1826—36). Tam ryl *Guilio de' Medici* (dle Raffaela); *Španělský pastýř* (dle Velasqueza); *Sv. Jeroným* (dle Guercina), *Vyjevení pastýřů* (dle Vogela v. Vogelsteina) a 9 listů pro dílo Passavantovo o Raffaelovi. V l. 1837—41 byl v Římě, kde ryl *Planety* dle Raffaelových mosaikových obrazů v Sta Maria del Popolo (11 listů); *Kristus dobrý pastýř*; *Hagar a Ismáel na poušti*; *Pietà*; *Mojžíš hájí dcery Jethrovy* (vše dle Overbecka); *Orfeus* (dle mramorové skupiny Crawfordovy); *Kristus u sloupu* (dle Mantegny); *Pax vobiscum* (dle Raffaela); *Marie s dítětem* (dle Pinturicchia). Po té odebral se do Anglie, kde r. 1844 vydal dílo *The fresco decorations and stuccoes of churches and palaces in Italy during the XV. and XVI. cent.* R. 1857 usadil se v Drážďanech, kde stal se professorem na akademii a ředitelem kabinetu rytin. Tam provedl ještě: *Obrácení Saulovo* (dle Raffaela), *Kamenování sv. Štěpána* (dle t.) a množství rytin pro různá díla, jako pro Layardova díla o Ninive, Gibsonovy »Original compositions exec. in marble«, Harfordovo »Illustrations of Michelangelo« a »Specimens of ornamental art«. *J-k.*

Grüner Joseph Sebastian, spis. něm. (* 1779 v Chebu — † 1864 t.), studoval práva a byl vyšším úředníkem při magistrátu chebském. Byl přítelem Goethovým, jenž seznámil se s ním na cestě své v Chebu a od doby té pěstil s ním čilou korrespondenci, kterou pak G. uveřejnil (*Briefwechsel und mündlicher Verkehr zwischen Goethe und dem Rathe Grüner*, Lipsko, 1853). Zabýval se studiem věd přírodních, podnětem Goethovým hlavně mineralogií, založil bohatou sbírku mineralogickou knížete Metternicha na zámku Kinžvartě a sám nashromáždil cennou sbírku namnoze velmi vzácných nerostů. Stal se členem mnohých učených společností a konal i studia místopisně historická a lidopisná, o čemž svědčí kniha jeho: *Beiträge zur Geschichte d. königl. Stadt Eger u. d. Egerschen Gebietes. Aus Urkunden* (Praha, 1843) a dílo rukopisné *Die Sitten, Gebräuche u. Lieder der Egerländer*.

Grunert: 1) G Joh. August, mathematik něm. (* 1797 v Halle — † 1872 v Greifswaldě), doktor filos., gymn. učitel v Torgově a Brandenburku, od r. 1833 prof. na universitě v Greifswaldě. Psal mnohá mathematická, jakož i fysikální pojednání. Zabýval se též astronomií. Znám jest jako vydavatel časopisu »Archiv für Mathematik und Physik« (od r. 1841), do něhož napsal četná pojednání. Byl členem vídeňské akademie. Z četných spisů jeho uvádíme: *Sphäroidische Trigonometrie* (Berlín, 1833); *Optische Untersuchungen* (Lipsko, 1846 až 1851); *Beiträge zur meteorolog. Optik*. *La.*

2) G. Julius Theodor, německý spisovatel lesnický (* 1809 v Dobrosoli n. S. — † 1889 v Trieru). Studoval universitu ve svém rodišti a lesnickou akademii v Eberswalde, na kteréž r. 1859 stal se ředitelem. Od r. 1866—78 byl vrchním lesním v Trieru. Vydával z počátku sám, později s O. V. Leonem a Borggrevem časopis: »Forstliche Blätter«, do něhož sám hojně přispíval. Sepsal: *Der preuss. Förster* (Hannover, 1869, 2. vyd. Trier, 1883); *Forstlehre* (Han., 1869, 2. vyd. Trier, 1884); *Jagdlehre* (Han., 1880) a j.

Grunertova věta v geodaesii vyšší jest rovnice odvozená J. A. Grunertem v 25. sv. Archivu für Mathematik (1855). Má pro geodaesii týž význam jako věta Legendreova. Značí-li *a*, *b*, *c* tětivy sférického trojúhelníku a *A*, *B*. *C* jeho úhly, jakož i ε sférický excess, pak platí rovnice:

$$a:b:c = \sin\left(A-\frac{\varepsilon}{4}\right):\sin\left(B-\frac{\varepsilon}{4}\right):\sin\left(C-\frac{\varepsilon}{4}\right)$$ *La.*

Grunewald, aerární obora jihozáp. Berlína 4676 *ha* velká, mezi Charlottenburkem, Schmargendorfem, Zehlendorfem, jez Wannským a Havolou. Jest pro příjemné scenerie oblíbeným výletním místem Berliňanů. Král. lovecký zámek na jezeře Grunewaldském, jejž vystavěl kurfiršt Joachim II. roku 1502, hostívá často loveckou družinu císařovu. V. sv. cípu G-u při žel. stanici G-u založena osada G. pro villy.

Grünewald Matthias, malíř německý XVI. stol., působil v l. 149?—1525, neznámo však ani, kdy se narodil (asi mezi léty 1470 až 1480), ani kdy zemřel. Pocházel z Aschaffenburku a zdržoval se hlavně v Mohuči. Stručné zprávy o něm děkujeme J. Sandrartovi (Teutsche Academie 1675—79), jenž vysoko jej cenil; nazývá jej podivuhodným mistrem a srovnává jej s Correggiem (der deutsche Correggio). Pověřených prací zachovalo se nemnoho; hlavní dílo je tak zv. *Isenheimský oltář*, nyní v museu kolmarském, jejž dal malovati praeceptor Guido Guersi pro hlavní oltář praeceptury Antonitů v Isenheimu. Na křídlech skládacího tohoto oltáře vyobrazeny sv. Antonín a sv. Šebestian, pak řada velkých výjevů umístěných na líci a rubu jednotlivých křídlových desek, tvořících určité pořadí, dle toho, jak byly sklopeny. Jsou to: Panna Maria oslavovaná anděly v gotické architektuře a Panna Maria jakožto matka s Ježíškem v náručí; na rubu dva výjevy z poustevničího života sv. Antonína a Pavla; dále Kristovo z mrtvých vstání a Zvěstování Panny Marie a na rubu Ukřižovaný Kristus mezi Marií a Janem a oželování Krista. Na predelle oltáře, jehož střed nese řezbu, zobrazeno kladení Krista v hrob. Jiné pověřené neb s bezpečností G-ovi připsané práce jsou: postavy sv. Vavřince a Cyriaka, šedě v šedém malované (městské museum ve Frankfurtě), a nádherná skupina sv. Morice se sv. Erazimem (Pinakotheka v Mnichově). Mnohé z jeho obrazů, o nichž starší zprávy mluví, zmizely. Dle slohu připisují se mu některé porůzné obrazy, jako: *Ukřižování* z kostela v Tauberbischofsheimu u Mohuče; *Oželování Krista* v chrámu Aschaffenburském a j. Četné obrazy galerie Aschaffenburské, druhdy jemu připisované, jsou dílem jiného, dosud neznámého mistra. G. jest naturalistický a fantastický zároveň; ač užívá v architektuře forem gotických, ovšem zmalebněných a zbizarrněných, stojí v komposici i v koloritu na půdě renaissanční. S uměním kolmarského pramistra Schongaura nemá nic společného. Oltář Isenheimský, jehož počátek někde datován již k r. 1493, rozhodně nevznikl před r. 1500, ba spíše v 2. desítiletí XVI. stol., leč před r. 1516, kdy Q. Guersi zemřel. V naturalismu svém je G. neúprosný (rozdrásané tělo Kristovo, žalem znetvořené tváře Marie a Jana a pod.), hlavně však dojímá rozmanitými světelnými effekty, od nejintensivnějšího světla (Kristus z mrtvých vstalý) po pádné rozlišování neb měkké splývání stínů (Zvěstování); někde rozvádí tóny téměř v duhovou škálu. Celek vždy je úchvatný a mohutný, ač v mnohém není pravé míry. Z umělců německých nejblíže mu stojí J. Baldung Grün, s nímž někdy býval zaměňován. Hlavním žákem jeho byl Hans Grimmer. — Srv. Woltmann, Streifzüge im Elsass; Lützow's Zeitschrift VIII. (1873) a týž ve Dohme's Kunst u. Künstler I.; Woltmann-Woermann, Geschichte der Malerei; Janitschek, Geschichte der deutschen Malerei, str. 385 a násl. *Chl.*

Grünfeld Alfred, pianista (* 1852 v Praze), žák pražské konservatoře a Theodora Kullaka v Berl., nyní působí ve Vídni jako c. k. komorní pianista. Hra jeho vyznačuje se jemným, pružným úhozem, při [illegible] technicky obzvláštním a [illegible] podání, z níž vyzírá promyšlené [illegible] díla. Jest G. vyspělou individualitou [illegible], oduševňující každý tón. Dále [illegible] za výtečného [illegible] jest skladatelem [illegible] nepodává [illegible] významného. Če[illegible] obecenstvu G. znám jest z koncertů v Nár. divadle [illegible] 1892 a ze [illegible] s »Lewyovým« kvartettem. -g.

Grünhagen Colmar, dějepisec německý (* 1828 v Třebnici v Prus. Slezsku), studoval historii v Jeně, Berlíně a Vratislavi, načež působil při gymnasiu ve Vratislavi (1853), kde r. 1855 se habilitoval pro dějiny. R. 1866 stal se správcem tamějšího archivu, v jehož čele dosud stojí, byv jmenován r. 1873 král. archivním radou, r. 1885 povýšen za tajného archivního radu; od r. 1866 jest i mimořád. univ. professorem. G. od r. 1871 je předsedou histor. spolku slezského, jehož výtečný časopis již od r. 1862 rediguje. Bohatá jeho činnost vědecká nese se dvojím směrem: jednak vydal celou řadu důležitých pramenů historických, týkajících se hlavně dějin slezských, jednak sepsal na základě pramenů veliký počet spisů trvalé ceny. Za nemenší zásluhu sluší mu přičítati, že množstvím poutavých přednášek a mistrným slohem sepsaných populárních článků dovedl vnésti zájem pro dějiny užší své vlasti do nejširších kruhů. Z publikací jeho uvádíme: *a*) prameny: *Geschichtsquellen Breslaus im XIV. Jahrh.* (Codex diplom. Silesiae III., Vratislav, 1860); *Regesta episcopatus Vratisl.* (s Kornem, t., 1864); *Die Correspondenz der Stadt Breslau und Karl IV. in den J. 1347—1355* (Vídeň, 1865); *Registrum s. Wenceslai. Urkunden vorzüglich zur Gesch. Oberschlesiens* (s Wattenbachem t., VI., 1865); *Regesten zur schles. Gesch.*, dosud 4 díly do r. 1315 (t., VII.); *Urkunden der Stadt Brieg* (t., X., 1870); *Geschichtsquellen der Hussitenkriege* (Scriptores rerum Siles. VI, t., 1871); *Lehns- und Besitzurkunden Schlesiens und seiner Herzogthümer bis zum J. 1527* (s Markgrafem, v publikacích pruských státních archivů, Lipsko, I., 1881, II., 1883); *b*) práce dějepisné: *Vitae Urbani II particula prima* (dissertace, Halle, 1850); *Otfried und Heliand* (habilit. spis, Vratislav, 1855); *Adalbert, Erzbischof von Hamburg, u. die Idee eines nordischen Patriarchats* (Lipsko, 1854); *Henricus pauper. Rechnungen der Stadt Breslau 1299 bis 1358, nebst 2 Rationarien v. 1386 u. 1387 und den ältesten Breslauer Statuten* (Vratislav, 1860); *Breslau unter den Piasten als deutsches Gemeinwesen* (t., 1861); *König Johann von Böhmen u. Bischof Nanker v. Breslau* (Sitzungsber. víd. akad. XLVII., 1864); *Aus dem Sagenkreise Friedrich des Grossen* (Vratislav, 1864); *Friedrich der Grosse und die Breslauer 1740 und 1741* (t., 1864); *Über Städtechroniken und deren zweckmässige Förderung durch die Communalbehörden mit besonderer Rücksicht auf Schlesien* (t., 1865); *Die Hussitenkämpfe der Schlesier* (t., 1872); *Geschichte des ersten schlesischen Krieges* (Gotha, 1880, 2 d.); *Geschichte Schlesiens* (2 díly a svazek pramenů, t., 1884); *Schlesien unter Friedrich d. G.* (Vratislav, 1890, 1892, 2 d.). G. jest čestným členem hornolužické společnosti nauk a c. k. moravské spol. v Brně (1866); král. česká spol. nauk jmenovala ho svým dopisujícím členem r. 1866. Nk.

Grünhain, město v saském kr. zvikavském, hejt. schwarzenberském, záp. od Annaberku, má evang. kostel, věznici pro nedospělé kárance, výrobu plechového zboží a 1751 ob. (1890).

Grünhainichen, ves v sas. kr. zvikavském, okr. vlöhském, na Vlze (Flöha), má odbornou školu hračkářskou, výrobu hraček roč. v ceně 1 mill. marek a 2110 ob. (1890).

Grünhut Karl, právník rak. (* 1844 v Bür-Szent-György v Uhrách), stal se na vídeňské univ. r. 1870 mimoř., r. 1874 řádným professorem. Kromě četných menších prací z oboru obchodního a směnečného práva napsal: *Die Lehre von der Wechselbegebung nach Verfall* (Vídeň, 1871); *Das Enteignungsrecht* (t., 1873); *Das Recht des Kommissionshandels* (t., 1879). Od r. 1874 vydává ve Vídni »Zeitschrift für d. Privat- u. öffentl. Recht d. Gegenwart«.

Grünlas, ves v Čechách, hejt. Falknov, okr., fara a pošta Loket; 94 d., 37 obyv. č., 1131 n. (1890), 2tř. šk., želez. stanice, popl. dvůr, parostrojní cihelna. Vedle toho jsou zde továrny na porculán, cement, hospodářské stroje a rozsáhlé hnědouhelné doly.

Grunmach Emil, lékař něm. (* 1849 ve Świeci v záp. Prusku). Lékařství vystudoval v Berlíně, kdež se později též habilitoval pro interní lékařství a stal se ředitelem lékařské polikliniky universitní. Napsal: *Ueber die Fortpflanzungsgeschwindigkeit der Pulswellen*; *Ueber die Behandlung des Kropfes durch parenchymatöse Arseninjectionen*; *Ueber den Einfluss der verdünnten und der verdichteten Luft auf die Respiration und Circulation* a j.

Grünne z Pinchardu, hraběcí rod holandský, nyní v Rakousku a v Belgii žijící. Z rakouské větve vynikají: **1)** G. Philipp Ferd. Wilh., rakouský generál jízdy (* 1762 v Drážďanech — † 1854 ve Vídni). Byl od r. 1796 generálním pobočníkem arciknížete Karla a vyznamenal se r. 1800 jako generál u Kemtenu, kde zabránil Francouzům vtrhnouti do Tyrolska. Po bitvě u Hohenlinden zavřel s franc. generálem Lahoriem předběžná ustanovení míru lunévillského. R. 1804 byl členem kommisse pro reorganisaci armády a důvěrníkem arciknížete Karla, který si ho vyžádal za svého hofmistra. Vydal: *Die Relation der Schlachten bei Aspern, Wagram u. Znaim im J. 1809* (Vídeň, 1810).

2) G. Karl Ludwig, rak. generál jízdy, syn před. (* 1808 ve Vídni — † 1884 t.), byl r. 1843 plukovníkem a hofmistrem arciknížete Štěpána, r. 1848 u arciknížete Františka Josefa a od r. 1850 prvním gener. pobočníkem císařovým. Byl přívržencem absolutismu a jmenování Gyulaie vrchním velitelem v Italii

r. 1859 bylo jeho dílem. Pro nezdary válečné musil se svého místa vzdáti.

3) **G.** Philipp, polní zbrojmistr rak., syn před. (* 1833 ve Vídni), vstoupil r. 1850 do vojska rak., bojoval r. 1866 jako podplukovník v Italii, stal se r. 1877 generalmajorem, r. 1882 velitelem 12. divise a podmaršálkem a r. 1889 velícím generálem 8. armádního sboru v Praze a polním zbrojmistrem.

Grunov (*Grunau*), ves v Čechách, hejt. Česká Lípa, okr. Mimoň, fara a pš. Brniště; 103 d., 540 ob. n. (1890), kaple P. Marie, 2tř. šk., přádelna na vlnu, mlýn s pilou a šindelnou. V nedalekém lese zv. »Hulička« kope se rašelina, z níž se vyrábí mnoho millionů cihel k pálení.

Grünstadt, město v bav. vl. obvodu falckém, okr. frankenthalském v uzlu železničním, s 3606 ob. (1890). Jest sídlem okr. soudu a má katol. a 2 evang. kostely, synagogu, progymnasium, sirotčinec. Bývalý Leiningenský residenční zámek jest proměněn ve školu. Z průmyslu uvésti jest zvláště knihařství (s pozlacovačstvím), výroba laku a kameniny.

Grunt, z něm. *Grund*, půda, pozemek, co se vztahuje ke gruntu čili pozemku, o čemž viz Pozemek a Pozemkový.

Grunt, pojmenování několika vsí v Čechách: **1)** **G.** (*Christofsgrund*), far. ves, hejt. Liberec, okr. Chrastava, pš. Machendorf; 166 d., 893 obyv. n. (1890), kostel sv. Krištofa, 2tř. šk., 3 mlýny, 2 pily, výroba dřevěného zboží a tkalcovství po domácku. — **2)** **G.** Dolní (*Niedergrund*), far. ves, hejt. a okr. Děčín; 114 d., 56 obyv. č., 815 n. (1890), kostel Nejsvětější Trojice, 2tř. šk., pš., telegraf, železniční a paroplavební stanice, nižší celní úřad, mlýn, pila, tovární výroba kovových a kokosových knoflíků. — **3)** **G.** Horní (*Obergrund*), t., fara Rozbělesy, pš. Podmokly; 61 d., 390 obyv n. (1890), železniční stanice, lázně, výroba třísla, továrna na jemné hliněné zboží a ve ville Valdštýnově kaple Srdce Páně. — **4)** **G** Prostřední (*Mittelgrund*), t., 79 d., 528 ob. n. (1890), 2tř. šk., stanice česko-saské paroplavby a mlýn.

5) **G.** (něm. *Grund*), osada na Moravě, hejt. Šumberk, okr. Město Staré, fara a pš. Koldštýn; 15 d, 103 ob. n. (1890).

Grunta, Grunt sv. Marie, osada v Čechách u Libenic, hejt., okr. a pš. Kolín, fara Kaňk; 22 d., 152 ob. č. (1890), filiální kostel P. Marie.

Grünthal, část farní obce Poluben v Čechách, hejt. Jablonec, pš. Wurzelsdorf; 2tř. škola a značné broušení skla a skleněných perel.

Gruntovní daň viz Pozemková daň, též Bernictví.

Gruntovní knihy viz Pozemkové knihy.

Grünwald, vsi v Čechách: **1)** **G.**, hejt., okr. a fara Jablonec; 205 d, 1535 obyv. n (1890), 3tř. šk., pš., telegraf, přádelna na bavlnu, mlýn, cihelna, tkalcovství a sklářství. — **2)** **G.**, osada u Brusova, hejt Litoměřice, okr. Úštěk, fara Mukařov, pš. Verneřice; 18 d., 83 obyv. n. (1890), mlýn. — **3)** **G.**, hejt. a okr. Teplice, fara a pš. Moldava; 64 d., 339 ob. n., 1 č. (1890), 1tř. šk., celní úřad, 2 mlýny, pila a stávkářství.

Grünwald: 1) **G.** Vendelín, právník a poslanec český (* 1812 v Dol. Břežanech — † 1885 na Smíchově). Vystudovav v Praze gymnasium a filosofii, poslouchal ve Vídni práva. Tam stal se jedním z předních vůdců českého uvědomělého obyvatelstva. Povýšen byv na doktora práv, věnoval se s počátku advokacii. Když r. 1848 nastávala v Čechách větší volnost, habilitoval se **G.** na pražské universitě pro občanské právo s českým vyučovacím jazykem, doba Bachovská svedla jej však s nastoupené dráhy. Přes vzornou píli a přes neobyčejné úspěchy nekynula **G**ovi pro jeho vlastenectví naděje, že bude jmenován professorem. Obrátil se tedy znova k advokacii a stal se r. 1854 v Čes. Budějovicích advokátem V novém působišti pracoval neunavně o povznesení českého živlu v Budějovicích. R. 1861 zvolen byl od voličů měst Třeboně, Lišova a Týna n. Vlt. za poslance na sněm český, kdež pak jednohlasně zvolen do říšské rady vídeňské. R. 1867 volba jeho za poslance obnovena. R. 1871 podepsal **G.** deklaraci. Po čas trpné opposice věnoval se advokátní praxi a přispíval k sesílení posice Čechů budějovických, účastně se zakládání českých škol a české besedy. O zřízení českého gymnasia budějovického dobyl si **G.** vedle biskupa Jiršíka největších zásluh. Zvolen byv r. 1883 sněmem českým do ředitelstva hypoteční banky, kterýž úřad vyžadoval přítomnosti jeho v Praze, složil mandát říšský a přestěhoval se na Smíchov, kde rok na to dokonal život svůj, věnovaný obecnému dobru a národu. V době své docentury psal **G.** dílo *O manželském a dědickém právě*; následkem změněného povolání **G**ova vyšel však pouze jeden sešit tohoto díla. Menší práce **G**ovy jsou v Časop Čes. Musea a ve Wagnerově a Haimerlově časop. Zeitschrift für österr. Rechtsgelehrsamkeit.

2) **G.** Antonín, mathematik a fysik (* 1838 v Praze). Věnovav se na pražské universitě odboru math.-fys., dosáhl hodnosti doktora filosofie a habilitoval se na polytechnice pro mathematiku. R. 1869—70 suppleval professuru math. a byl r. 1870 jmenován mimoř. a 1880 řádným professorem na témže ústavě, kdež r. 1885 zvolen i rektorem. Vědecká činnost jeho vztahovala se dosud hlavně k mathematice, z níž uveřejnil několik cenných pojednání, jako *Über die Entwickelung der begrenzten Derivationen*... (ve spisech Kr. č. spol. nauk, 1881), v poslední pak době k fysice, zejména k spektrální analysi, na př. pojednáním (ve spisech víd. akad.) *Mathem. Spectralanalyse des Magnesiums und der Kohle* (1887); *Spectralanalyse der Kadmiums* (1889), zvláště pak *Spectralanalytischer Nachweis von Spuren eines neuen, der eilften Reihe der Mendelejeff'schen Tafel angehörigen Elementes*, kde výzkumy a výpočty svými setkal se s Braunerovými dedukcemi, ze studia telluru vyplývajícími a k novému prvku chemickému (austriacum?)

poukazujícími. R. 1890 zvolen za m. člena Kr. č. spol. nauk. *FStd.*

3) G. Max, rabbín (* 1853 v Uherské Ostravě, † 1895 v Londýně). Studoval v Uherském Hradišti a ve Vídni a v Lipsku povýšen na doktora filosofie. Aby se vzdělal dále v jazycích východních a romanských, odešel do Paříže, kde pobyl tři léta. Pobyv rok jako suppl. učitel náboženství na něm. reálce v Čes. Budějovicích, odešel r. 1878 na tři léta na židovský seminář ve Vratislavi, kde obdržel r. 1881 svůj rabbínský diplom. V Belovaru v Chorvátsku, kam téhož roku za komitátního rabbína byl povolán, založil »Jüdisches Centralblatt«. Roku 1883 povolán byl za rabbína do Písku, kde učil též po česku náboženství na gymnasiu, r. 1886 za okres. rabbína do Mladé Boleslavi. R. 1892 jmenován vrchním rabbínem knížectví Bulharského se sídlem ve Srědci. Všude, kam přišel, považoval za povinnost působiti v dotyčném jazyce národním, i jest **G.** jeden z prvních židovských učitelů náboženství a kazatelů, který při bohoslužbách, kázáních a při vyučování užíval a i literárně zaváděl jazyk český. Z téže snahy vyplynulo české spracování učebnic náboženských, jichž se posud užívá. Specialitou **G**ovou bylo studium dějin židů v Čechách na základě domácího materiálu. Z prací toho se dotýkajících zajímavý jest na př. feuilleton »Jména židů v Čechách« (Otavan) a j. Z bohaté činnosti vědecké, vedle článků roztříštěných po různých listech českých, něm., franc., angl. a italských, rázu spíše amateurského, ač na dobrých odborných vědomostech spočívajícího, uvádíme studii o keltických prvcích ve frančině (Berl., 1874); *Splitter aus d. Werkstätte eines Sprachforschers* (o vzájemném vlivu němčiny, češtiny a frančiny, 1877); *Über den judisch deutschen Jargon* (Budapest, 1877, 2. vyd. v Praze, 1888); *Bibel, Talmud u. Evangelium* (Lipsko, 1877); *Judisches und römisches Recht* (1889); historický román *Rabbi Simon ben Lakisch* a j. Zvláštní zmínky zasluhují ve Věstníku II. české akad. uveřejněné *České glossy z X. do XIII. st.* *Dk.*

Gruppai, Ober-G. viz Krupá Horní.

Gruppe Otto Friedrich, filosof, filolog a básník něm. (* 1804 ve Gdansku — † 1876 v Berlíně). Studoval na univ. berlínské, pak vstoupil do redakce časopisu »Preuss. Staatszeitung«, r. 1842 povolán do ministerstva vyučování, r. 1844 stal se mimoř. prof. filosofie na univ. berl. Z filolog. publikací jeho uvádíme: *Ariadne. Die tragische Kunst der Griechen in ihrer Entwickelung u. in ihrem Zusammenhange mit d. Volkspoësie* (Berlín, 1834); *Die röm. Elegie* (Lipsko, 1838—39, 2 d.); *Über die Fragmente des Archytas u. der älteren Pythagoräer* (Berlín, 1840); *Über die Theogonie des Hesiod, ihr Verderbniss u. ihre ursprüngliche Gestalt* (t., 1841); *Die kosmischen Systeme der Griechen* (t., 1851); konečně dva, svou výstřední hyperkritičností naskrze pochybené spisy: *Minos. Über die Interpolationen in den röm. Dichtern, mit bes. Rücksicht auf Horaz, Virgil u. Ovid* (Lipsko, 1859); *Aeacus. Über die Interpol. in den röm. Dichtern. Mit bes. Rücksicht auf Horaz* (Berlín, 1872). Z básnických jeho prací uvádíme komédii v duchu Aristofanově psanou: *Die Winde von Absolutulus von Hegelingen* (Berlín, 1829); epické básně: *Alboin* (t., 1829); *Königin Bertha* (t., 1848); *Theudelinde* (t., 1849); *Kaiser Karl* (t., 1852); *Firdusi* (Štutgart, 1856); *Ruth, Tobias, Sulamith* (Berlín, 1857); tragédie: *Otto von Wittelsbach* (t., 1860) a pokračování Schillerova *Demetria* (t., 1861); lyrické básně: *Gedichte* (t., 1835); *Lyrisches Schatzkästlein* (t., 1836). Mimo to uveřejnil mnoho básní v Chamissově »Musenalmanach« a v almanachu téhož jména, jejž sám od r. 1850—55 redigoval. V obor literární historie spadají anthologie: *Deutscher Dichterwald* (t., 1849, 3 d.) a *Sagen u. Geschichten des deutschen Volkes aus dem Munde seiner Dichter* (t., 1854), dále spisy: *Deutsche Übersetzerkunst* (Hannover, 1858, nové vyd. 1866); *Reinhold Lenz' Leben und Werke* (Berlín, 1861); *Leben u. Werke deutscher Dichter* (Mnichov, 1864—68, 5 d.). V obor novověké filosofie spadají spisy: *Antäus. Briefwechsel über die spekulative Philosophie* (Berl., 1831); *Wendepunkt der Philosophie im XIX. Jahrh.* (t., 1834); *Gegenwart u. Zukunft der Philosophie in Deutschland* (t., 1855). *Vř.*

Gruppo, gruppetto, v hudbě, viz Skupinka.

Grus viz Jeřábi.

Grusbach viz Hrušovany.

Gruscha Anton Joseph, arcibiskup vídeňský (* 1820 ve Vídni). Jsa synem chudých rodičů, vystudoval v rodišti svém gymnasium a theologii a byl r. 1843 na kněze vysvěcen. Působil pak jako kaplan v Pillichsdorfu a od r. 1846—51 u sv. Leopolda ve Vídni, stal se katechetou na Teresiánu (1851), kazatelem u sv. Štěpána (1855) a na vídeňské universitě professorem pastorálky (1863). R. 1871 jmenován kanovníkem u sv. Štěpána, r. 1878 apoštolským polním vikářem a biskupem in partibus. Od r. 1890 jest arcibiskupem vídeňským. Byl i literárně činným. *dk.*

Gruson Hermann, průmyslník německý (* 1821 v Magdeburce). Studoval vědy přírodní a filosofii v Berlíně, r. 1851 stal se tam vrchním inženýrem ve Wöhlertově strojírně a r. 1854 techn. ředitelem při hamb.-magdeb. společnosti paroplavební v Bukově. Zde založil roku 1855 loděnici a slévárnu na litinu tvrzenou (Grusonůvkov), která došla hojného upotřebení u staveb železničních, pak k výrobě pancéřů a pancéřových střel. Závod tento přešel r. 1886 v majetek akc. společnosti, přijav jméno Grusonwerk, a vynikl zejména, když litiny tvrzené s úspěchem užito bylo k účelům opevňovacím: ku stavbě pancéřových věží a batterií a Schumannových pancéřových lafet. **G.** vedl závod až do r. 1891, kdy uchýliv se v soukromí, oddal se studiím astrofysikálním. Závod přešel r. 1893 v majetek firmy Fr. Krupp v Essenu. Zaměstnává přes 3000 dělníků; v dílnách pracuje přes 60 parních strojů o více než 1800 koních a přes 970 strojů obráběcích; slévárna zařízena na 60.000 *kg* litiny za 1 hod. *Vcl.*

Gruss: 1) G. Johann, malíř český (* kol 1790 ve Pšově u Podbořan — † 1872 ve Vídni). Z theologie přestoupil r. 1806 na pražskou akademii malířskou za řed. J Berglera a stav se pak učitelem ve Warnsdorfu, obesílal pilně pražské výstavy v Klementině. Pak žil nějaký čas v Litoměřicích a posléze stal se ředitelem galerie hr. Harracha. Byl umělec dosti produktivní, směru eklektického, chudého koloritu a tvrdé linie. Z jeho obrazů uvádíme: *Kopie Raffaelovy Madonny della Sedia* (1825); *Madonna s Ježíškem zjevuje se sv. Antoninovi* (1826); *Sv. Eliška připravuje oděv pro chudé děti* (v životní velikosti, pro dív. školu v Čes. Lípě, 1827); *Marie s dítětem a sv. Janem* (1827); *Madonna v krajině s Ježíškem, dvěma anděly a sv. Janem Kř.* (1827); *Madonna s lilií* (1828); *Kristus*, poprsí (1828); *Marie, Ježíš, Jan a anděl při modlitbě* (1828); *Madonna na půlměsíci* (1827); *Partie na Labi* (1828); *Svatá Alžběta* (1832); *Dobrý pastýř*; *Vzkříšení Lazara*; *Povolání sv. Bartoloměje k úřadu apoštolskému* (1833); *Sv. Cecilie* (1837); *Sv. František* (1838); *Sv. Magdalena* (1838); *Josef ukazuje Ježíškovi Jerusalem* (1841); *Smrť věřícího* (1841) a j. G. byl též dobrým portraitistou a kopíroval i restauroval Dürerovu »Slavnost růžencovou«. *J-k.*

2) G. Anton, malíř, bratr před. (* 1803 ve Pšově), od r. 1825 žák pražské akademie malířské. S počátku pracoval hlavně miniaturní podobizny, později obral si obor malby církevní a historické. Na pražských výstavách bylo od něho několik podobizen (1827); *Tři zpívající děvčata* (1833); *Sv. Alois* (1838); *Mrtvý Kristus* (1840); *Madonna* (1841); *Sv. Havel* (1841); *Kristus v hrobě* (1840); *Krajina* (1842); *Narození Krista* (1844); *Sv. Jakub st. na oblacích* (oltář. obraz ve Stračově u Sadové, 1847). *J-k.*

3) G. Julius Theodor, krajinář, syn G-a 1) (* 1825 ve Warnsdorfu — † 1865 v Liberci), žák pražské akademie malířské, žil v Teplicích a od r. 1864 v Liberci. Od něho jest *Večerní podzim na jezeře* (majetek dra J. Schneidra v Loukavci); *Údolí travenské mezi Lambachem a Gmundem* (v pražském Rudolfině); *Podzimní partie na Labi* (1857) a j. *J-k.*

4) G. Gustav, astronom český (* 1854 v Jičíně), navštěvoval gymnasium v Jičíně a universitu v Praze, kdež r. 1877 povýšen na doktora filosofie. R. 1875—77 byl assistentem c. k. hvězdárny pražské, r. 1878—79 assistentem vyšší geodaesie a sférické astronomie na vysoké škole technické ve Vídni, r. 1880 suppl. učitelem na slovanském gymnasiu v Brně. R. 1881 byl jmenován adjunktem c. k. hvězdárny v Praze, r. 1892 stal se mimoř. prof. astronomie na české universitě. V rozných vědeckých publikacích uveřejnil pojednání z mathematiky, fysiky, meteorologie, hlavně z astronomie. Mnoho jeho pozorování planet, komet, hvězd měnlivých, mlhovin a j. chovají »Astron. Nachr.« a jiné odborné spisy. Súčastnil se několikaletých pozorování periodických měn zeměpisné šířky hvězdárny pražské, jež přispěla k rozřešení otázky o skutečném kolisání osy zemské. V astronomickém ústavě českém, jehož jest ředitelem, byla vykonána za spolupůsobení dra Lásky řada cenných prací. Česky vydal větší spis: *Z říše hvězd*, astronomii pro širší kruhy. Roku 1893 byl jmenován mimoř. členem král. české společnosti nauk a mimoř. členem české akademie. Jest také odborným redaktorem části astronomické v Ottově Slovníku nauč.

Grüssau-Hermsdorf, ves v prus. vlád. obv. lehnickém, kraji landeshutském, 8 *km* od rak. hranic, s 1819 ob. (1890). K ní náleží klášter Grüssau, jenž jest zbytkem býv. bohatého opatství cisterciáckého, jež vzniklo r. 1292 na místě kláštera benediktinů založeného r. 1242. R. 1426 bylo zpustošeno husity, r. 1633 spáleno a r. 1810 saekularisováno. Budova konventní slouží za školu a jeden z nádherných dvou chrámů za farní kostel obce Hermsdorfu.

Gruszczyński [grušč-] Jan, arcibiskup hnězdenský († 1473 v Krakově), erbu Poraj, byl r. 1448 jmenován biskupem kujavským a r. 1460 přes odpor kapitoly a papeže biskupem krakovským a r. 1464 arcibiskupem ve Hnězdně, ve kterém úřadě přispěl značně k zavření míru s řádem rytířů Německých v Toruni r. 1466. Když bylo vyjednáváno mezi dvorem českým a polským o to, aby syn krále Kazimíra Vladislav pojal za manželku dceru Jiříkovu Lidmilu, postavil se tomu s královnou na odpor a na sjezdě v Nisse nabízel ruku její Matiáši Korvinovi. Na krále Kazimíra měl veliký vliv, sám pak vedl život rozmařilý, tak že sáhal prý i na jmění kostelní.

Grúš, bir g. (tur.), jeden groš; viz Gerš.

Gruščckij (Gruszecki), jméno polského a ruského rodu šlechtického, erbu »Ljubič«. Koncem XVI. stol. odešel z Polska do Rusi praotec ruské větve G-ckých, Matěj G. Syn jeho Ilja byl vojevodou na Bělojezeře. Vnuk Simeon byl dvořeninem moskevským a dcera jeho Háta stala se manželkou cara Feodora Alexejeviče, ale zemřela již r. 1681. Nyní jest rod G-ckých na Rusi velmi rozvětven. Čítá asi 7 rodů.

Gruševské doly (též Popovské d.), znamenité ruské doly anthracitové v oblasti Donských kozáků na rozhraní oblasti Donské a Čerkaské, náležející k Doneckému kamenouhelnému ložisku. Leží na Gruševce, říčce asi 53 *km* dlouhé, vlévající se do ř. Tuzlové (přít. Donu), při dráze Kozlov-Voroněž-Rostov. Dolování děje se na pr. bř. Gruševky v délce asi 853 *m* podél jejího toku, a to hlavně ve dvou vrstvách nad sebou položených a 17 *m* od sebe vzdálených, 1¼ *m* mocných. V menší míře doluje se na několika místech podél řeky. Anthracit G-ských d-lů obsahuje 94% uhlíku a náleží k nejlepšímu druhu. Půda, ve které jest uložen, skládá se na povrchu z pískovce prostoupeného slídou, kdežto pod vrstvami anthracitovými nalézáme černý jíl. G. d. objeveny byly na poč. tohoto stol. kozáky, kteří dolovali v nich delší dobu způsobem primitivním, užívajíce výtěžku ve svých kovárnách a k vytápění stanic. Dolování šachtami začalo

r. 1839, kdy vydalo jen 245½ tuny, ale již r. 1842 byla výroba 2457 tun. Se zavedením paroplavby na Donu a vystavěním dráhy Kozlovsko-Rostovské zahájeno intensivní dolování, čímž výroba neobyčejně stoupala: r. 1860 na 14 653 t., r. 1886 na 540.507 t., r. 1892 na 655.160 tun. Správě Donského vojska plyne z G-kých dolů roční důchod 76.782 rublů. Na blízku G-kých dolů, na řece Tuzlové, 7½ *km* od Novočerkaska na sever leží stanice Donských kozáků, **Gruševskaja**, se 4745 obyv., částečně ve stanech žijícími, kteří zaměstnáni jsou téměř veskrze v dolech.

Grušovice viz Gručovice.

Gruter (Gruytère) Janus, filolog holl. (* 1560 v Antverpách — † 1627 v Berheldech u Heidelberka). Mládí své strávil v Anglii, kam rodiče jeho z příčin politických uprchli. Studoval v Cambridgei, později v Lejdě, kde promovoval za doktora práv. R. 1586 měl historická čtení v Rostokách, r. 1589 jmenován prof. dějin na universitě vitemberské. Nechtěje podepsati tak zv. formula concordiae, byl úřadu svého zbaven, i odebral se r. 1592 do Heidelberka, kde jmenován prof. dějin a r. 1602 též bibliotékářem knihovny Palatinské. Při dobytí Heidelberka Tillym (1622) byla veliká soukromá knihovna G-ova z větší části ohněm zničena. To, jakož i převezení bibliotéky Palatinské do Říma zlomilo úplně duševní síly G-ovy. Od té doby žil na statečku svém u Heidelberka, zaměstnávaje se hlavně zahradnictvím. G. opatřil množství vydání auktorů římských, čerpaje tu se zimničnou horlivostí z pokladů bibliotéky Palatinské. Vydal Sallustia, Livia, Tacita, Velleia Paterculu, Suetonia, Flora, Scriptores historiae Augustae, Ammiana Marcellina, Aurelia Victora, Iordana, Paula Diacona, Cicerona, filosofa Seneku, Plinia mlad., řím. panegyriky, Plauta, tragédie Senekovy, Publilia Syra a Martiala. V obor kritiky a exegese spadají: *Suspicionum libri IX* (Vitemberk, 1591). Hlavní dílo G-ovo jest záslužná sbírka řím. a řec. nápisů: *Inscriptiones antiquae totius orbis Romani* (Heidelberk, 1603, 2 d., nové, rozmn. vyd. opatřil Graevius, Amsterdam, 1707, 4 d.), vydaná z podnětu a za stálého přispění geniálního Scaligera, jenž také indices celého díla opatřil. Dílo toto bylo po dlouhou dobu jediným pramenem studií epigrafických. G. vydal též sbírku pojednání různých učenců XV. a XVI. stol. pod názvem: *Lampas sive fax liberalium artium* (Frankfurt, 1602—12, 6 d., 7 díl připojil r. 1634 Pareus). Konečně uvésti jest G-ovy lat. básně. — Srv. Hulst, J. Gruytère (Lutich, 1847). *Vý.*

Grütli viz Rütli.

Grutyński Andrzej, polský lékař ze XVI. stol. Lékařství vystudoval v Padově, načež působil jako professor na universitě krakovské. Z jeho spisů, které jsou nyní velmi vzácné, sluší jmenovati: *Consilium in febribus pestilentibus* atd. (Krakov, 1580, 1592); *Przymiot, czyli o chorobie zaraźliwej* (1594); *Melancholiae etc. descriptio* (1597); *Medicus dogmaticus* (1598).

Grützmacher Friedrich Wilh. Ludwig, virtuos na violoncello (* 1832 v Dessavě), žák Drechslerův. Vystupoval již osmiletý, r. 1849 stal se prvním cellistou symfon. orchestru v lipském Gewandhause a učitelem na konservatoři, a od r. 1860 v Drážďanech budoval jako komorní virtuos saský dále na své slávě. Ve hře G. vynikl bezúhonnou, žádných obtíží se nelekající technikou, i velkým, stejně mocným jako delikátním slohem. G. jest i dobrým skladatelem pro svůj nástroj, jemuž kromě několika koncertů, variací, koncertních kusů, znamenitých úprav, hlavně starších mistrů (Asioli, Boccherini, Romberg, sonáty Beethovenovy), zajímavých věcí komorních, klavírních (*Perpetuum mobile*) i vokálních, dal i znamenité technické pomůcky *Tägliche Uebungen* a *Technologie des Violoncellspiels* (24 étud). Ze žáků jeho vedle Fitzenhagena, Hilperta a Hegara vynikl i bratr jeho Leopold G. (* 1835 v Dessavě), jenž nějaký čas byl též členem stavovského divadla v Praze a od r. 1876 jest komorním virtuosem výmarským. Též číle skládá.

Grützner: **1)** G. Eduard, genrista něm. (* 1846 ve Velkých Karlovicích u Opolí), žák Pilotyho v Mnichově, kde od r. 1886 jest professorem na akademii výtv. umění. Jest posledním z řady něm. malířů novellistů. Poněvadž genre vesnický od jeho předchůdců dostatečně byl vyčerpán, připadl G. r. 1869 na humoristický genre klášterní a mnišský a došel tím značného úspěchu. Jmenujeme: *Klášterní vinobraní*, *Klekání v klášteře*, *Klášterní pohostinství*, *Slezský rytíř ďábel* (1884, v Nové pinakotéce), *Den holení v klášteře* a j. Mimo to maloval některé výjevy z dramat Shakespearových a ze života mysliveckého. K oněm patří *Falstaff v hostinci* (z »Jindřicha IV.«); k těmto *Myslivecká latina*, *Lovecká společnost* a pod. V době nejposlednější obral si G. opět látky zcela jiné: *Přítel umění v kabinetě rarit*, *Zarovězené ovoce*, *K slavnosti marianské* a j. *J-k.*

2) G. Paul, lékař něm. (* 1848 ve Festenberku). Lékařství vystudoval ve Vratislavi, jsa žákem Heidenhainovým, ve Vircpurku a v Berlíně. Později se stal professorem fysiologie v Bernu, přešel však r. 1884 do Tubink, kde dosud působí. Hlavní obor studií G-ových týká se fysiologie hlasu a mluvy, o němž napsal větší pojednání v Hermannově příručné knize. Hojné jeho články jsou roztroušeny v odborných časopisech.

Gruyer [gryjé]: **1)** G. François Anatole, franc. dějepisec umění (* 1825 v Paříži), stal se civilním inženýrem (1848), repetitorem chemie na ústavě agronomickém ve Versaillech (1850—52), studoval pak výlučně krásné umění, stal se gener. inspektorem (1872), pak členem vrchní rady krásných umění a konservatorem malířství v Louvru (1881). Od r. 1875 jest členem akademie krásných umění. Hlavní díla jeho jsou: *Essai sur les fresques de Raphaël au Vatican* (Paříž, 1858—59, 2 sv.); *Raphaël et l'Antiquité* (1863, 2 sv.); *Les vierges de Raphaël et l'iconographie de la Vierge* (1869, 3 sv.); *Les oeuvres d'art de la Renaissance*

italienne au temple de saint Jean (baptistère) de Florence (1875); *Raphaël, peintre de portraits* (1881, 2 sv.); *Voyage autour du Salon carré du Musée du Louvre* (1890). Jest z předních spolupracovníků »Gazette de beaux-arts«.

2) G. Gustave, kritik umění výtv., bratr před. (* 1841 v Paříži), přeložil dílo Villariho »Jeroným Savonarola a jeho věk« (1874, 2 sv.) a Thausingovo »Albert Dürer, jeho život a díla« (1878) a vydal pak původní díla: *Les illustrations des écrits de J. Savonarole, publiés en Italie au XVe et au XVIe siècles* (1886); *Fra Bartolommeo della Porta et Mariotto Albertinelli* (1886) a studie o italském umění v revuích uměleckých.

Gruyèré Théodore Charles, sochař franc. (* 1813 v Paříži), žák Rameya a Dumonta na École des beaux-arts. Obdržev římskou cenu, cestoval do Italie. Z jeho děl uvádíme: *Marius v Karthagině* (1837); *David zpívá před Saulem* (1838); *Sedm vojevůdců před Thébami* (1839); *Pandóra* (1843); *Mucius Scaevola* (1846); *Psyche* (1855). *J-k.*

Gruyères [gryjèr], něm. *Greyerz*, okr. městys ve Švýc. kant. Freiburku s 1195 obyv. (1888). Údolí, v němž se nalézá, tvořilo ve středověku zvláštní kraj (Greyerzer Land). Náleží k nejúrodnějším údolím alpským a slyne zvláště výrobou znamenitého sýra Gruyèreského, jenž se hojně vyváží. Pod týmž jménem přichází do obchodu i sýr z franc. depart. Doubsu. Starý zámek zdejší býval sídlem hrabat z G.

Gruytère [gryjtér] viz Gruter.

Gruzie, francouz. *Géorgie*, něm. *Georgien*, u dom. obyv. *Karthvali* n. *Karthli*, u Turků a Peršanů *Gurdžistán*, u Armenů *Vrastán*, za starověku *Iberie*, až do r. 1801 samostatné království v Zákavkazí na středním toku ř. Kuru. Administrativně náleží nyní část býv. G. k tifliské, část ke kutajské a část k batumské gubernii, jež opět jsou částí ruské gub. kavkázské (v. t.), církevně však od r. 1830 tvoří zase celek pode jménem gruzijsko-imeretského exarchátu, k němuž náleží i gubernie jelizavetpolská. Sídlem exarchy jest Tiflis. — Dějiny. Nejstarší obyvatelé G., zvaní Iberové, vystupují poprvé v dějinách za doby Pompejovy, který tam vítězně vtrhl. Na počátku křesťanské aery rozdělila se G. ve 2 říše, které však již ve II. st. po Kr. opět byly sjednoceny jako samostatné království. Již ok. r. 30 hlásali tam prý křesťanství apoštolé Ondřej a Šimon, ale to teprve za Miriama († 342) trvale se zakořenilo, hlavně úsilím biskupa Eustathia. R. 455 založen Tiflis a zřízena vysoká církevní hodnost »katholika«, jako hlavy církve gruzinské. V těchto dobách bylo G-ii neustále zápasiti s Peršany. Králové gruzínští dávali se proto do ochrany Byzance, čímž vzrůstal vliv říše Východořímské v G-ii. Král Štěpán I. kol r. 580 byl skutečně jen místodržitelem byzantským. Stará dynastie Chosru úplně odstraněna. Následovali králové z rodu Gurámoav, jakožto vasallové byzantští, později (787) Bagratovci, ale již pod svrchovaností výbojců arabských. Nového vlivu nabyli císařové byzantští opět v l. 991—1072. Z králů od nich dosazených vyniká zejména Bagrat IV., veliký podporovatel řeči a literatury gruzínské. Za Davida II. »Obnovitele« (1089—1130) osvobozena G. od Peršanů, kteří tam usilovali zavésti islám, a povznesena vojensky. Za Jiřího IV. (1198—1223) vtrhl do země strašný Džengischán a tak ji zpustošil, že od té doby nikdy nevzmohla se k stavu, v jakém byla před tím. Od té doby jsou dějiny G. řadou revolucí. R. 1241 došlo k novému (2.) rozdělení na dvé. Poněkud lepší perioda nastala sice za Jiřího VI. (1304—60), kdy opět nastalo sloučení, ale nástupci proslulého Timura zemi opět zpustošili a přinutili obyvatelstvo k přijetí islámu. Alexandr I. (1414—24) snažil se vypleniti islám a říši opět sjednotil, ale velmi uškodil dalšímu rozvoji jejímu tím, že rozdělil ji mezi své tři syny, čímž vznikly říše Imeritie, Kartalie a Kachetie. Imeritie r. 1801 trvale od Rusů opanována. V Kartalii provozovali dlouho vliv svůj Peršané, ale Heraklius II., vládce Kartalie a Kachetie, r. 1783 dal se v ochranu říše Ruské a uznal vrchní moc carovu, načež nástupce jeho Jiří XIII. r. 1802 G-ii úplně postoupil caru Alexandrovi I. R. 1829 mírem adrianopolským získalo Rusko i tu část G., jež dosud náležela Turkům. — Srv. cestopisy Klaprothův (1812—14), Duboisa du Montpereux (1839—43), Haxthausenův a j.; dále Brosset, Description géogr. de la Georgie (Petrohr., 1842); Histoire de la Géorgie (t., 1850—59, 2 sv.); Langlois, La G., histoire, géographie atd. (»Rèvue de l'Orient«, 1860); Leist, Georgien (Lipsko, 1885).

Gruzincev Aleksandr Nikolajevič, básník a dram. spisovatel ruský († 1821), vydal básně *Petriada* (Petrohrad, 1812—17, 10 zpěvů); *Spasennaja i pobědonosnaja Rossija* (t., 1813). Z jeho veršovaných a svého času oblíbených tragédií největší úspěch měly *Elektra i Orest* (t., 1810); *Pokorennaja Kazaň* (t., 1811) a *Car Edip* (t., 1812), v nichž proslulý herec Jakovlev těšil se velkému úspěchu.

Gruzinov Ilja Gregorovič, lékař rus. (* 1781 — † 1813). Vystudoval bohosloví v Moskvě a pak lékařství v Petrohradě, načež podnikl delší vědeckou cestu po stř. Evropě. R. 1811 byl jmenován v Moskvě prof. anatomie, fysiologie a soud. lékařství, ve válce ruskofrancouzské působil též jako vojenský lékař a zahynul při tom tyfem na Litvě. Napsal: *De galvanismo ejusque usu in praxi medica* (1804); *Opisanije londonskich gospitalej; O vospaleniji mozga vyléčennom ljdom; O novootkrytom městě proischožděnija golosa v čelověké i drugich životnych* a j.

Gruzínská literatura. Gruzinci přijali záhy víru křesťanskou a s ní vznikla i jejich literatura. Nejstarší její knihou jest překlad bible, dle řeckého překladu Septuaginta, z V. st po Kr. (krásné vydání z r. 1740, nově 1884). V VI. stol. sdělány z řeckého překlady snesení synodálních. Téže době náleží i poslání gruzínského arcibiskupa Kiriona biskupům armenským, zachované ve zlomcích a v arm.

překladě (konec VI. stol.). Ze stol. VII. a VIII. zachoval se Žaltář a Modlitby (na papyrusu), kdežto stol. IX. (r. 864) náleží nejstarší datovaný gruzínský rukopis, obsahující řeči sv. Řehoře novocaesarejského, Basilia Velkého, Jana Chrysostoma a Cyrilla Jerusalemského, a X. stol. překlad Eusebiovy chroniky, jakož i řady knih liturgických a bohosloveckých, životy svatých Řeků, Syrů, Armenů, z domácí produkce životy gruzínských světců (vyd. 1882). Parallelně s touto činností literární, náboženskou a překladatelskou, jde domácí literatura historická, jejíž nejstarší listinou jest kostelní nápis na kameni z poč. VII. stol. Ze zprávy Prokopiovy dovídáme se ovšem, že již v VI. stol. byly v Lazeku, a zajisté i jinde, archivy pro vládní listiny. Do X. stol. vykazuje literatura chroniky. Originály nejstarších listin, církevních i světských, sahají do počátku XI. století. Století X. až XIII. považují se za zlatý věk gruzínské literatury, jež obohacuje se tu měrou velikou nejen pokračováním na poli náboženském a historickém, ale i produkcí na poli filosofie a poesie, původní i přeloženou. Středisky činnosti jsou města a kláštery gruzínské, poslednější nejen v Gruzii, ale i mimo tuto zemi, na př. v Cařihradě, na Athosu, v Syrii a Palestině, na Sinaji. Athos chová nejstarší rukopis gruzínské bible z r. 978. Při chrámech a klášteřích nalézaly se školy pro mládež, jež sloužily dovršení vzdělání. Z řady básníků této doby vynikají: Rustaveli (XII. stol., proslulé epos »Tigří kůže — Vepchvis thaosani« vydáno v Tiflise, 1892, přeložena do řady jaz., do němč. Leistem, Lipsko, 1888 a Drážďany, 1890), Mose Choneli, Sargis Tmogveli, Šovteli a Čachruchadze, vesměs z XI. až XII. stol. Jako filosof proslavil se Joann Petriči, současně grammatik a překladatel Josefa Flavia. — S úpadkem moci politické, který trvá ve XIV.—XVI. stol., dostavuje se i úpadek činnosti literární, jež nalézá svého útočiště jen v klášteřích. XVI. stol. náleží jako nejvážnější projev činnosti překlad Firdeusiova Šáhnáme od Chossa Turmanidze. Následuje doba obrození (XVII.—XVIII. stol.), charakterisovaná sbíráním materiálu staršího na poli jazyka, dějin a práva. Orbeliani sestavil slovník o 25.000 slovech (vyd. 1884), car Teimuraz I. († 1663) a Arčil († 1712) pracovali o historii, geografii a ethnografii. Car Vachtang VI. vydal na základě zákonů starších gruzínský zákonník (poč. XVIII. stol., překlad do ruštiny a něm., Lipsko 1856, vyd. Trenkelem v Tiflise, 1887). Týž dal sestaviti na základě starých letopisů XV.—XVIII. stol. i chroniku Gruzie (vyd. Čubinov, Petrohrad, 1849—57, 2 sv., franc. překlad od Brosseta, t. 1850—59). Společně s Orbelianim přeložil z perštiny *Kalilu a Dimnu* (vyd. 1882). Syn jeho Vachušt sestavil historii a geografii Gruzie s mapami, technologii, gruzínsko-ruský slovník a účastnil se i prací na prvé gruzínské mluvnici. (1737). Jiné dvě grammatiky vydal Antony Katolikos († 1788) (vyd. 1884), činný i jinak na poli theologie, historie, filosofie a literárních dějin. Náleží sem i cenné veršované biografické a bibliografické dílo o literatuře gruzínské, staré i nové, a zvláště důležitá sbírka, pravá encyklopaedie gruzínská, *Gurámiani Davitiani*, dílo Davida Gurámišvili (ok. 1770), obsahující mimo jiné i všestranný výbor poesie gruzínské, světské i církevní. Sborníkem zkazek a básní XVII. stol. jest *Kniha moudrosti a lži* (ruský překlad od Cagareliho, Petrohrad, 1878). Týž Gurámišvili jest současně i sám předním všestranným mistrem poesie této doby. Vedle něho se řadí jako lyrikové car Teimuraz II. († 1761), zvláště Bessarion Gabašvili († 1791), jehož písně kolují posud v ústech lidu, a David Čolakašvili. Otec Bessarionův Zacharija Gabašvili vyniká jako satirik. David Čolakašvili jest současně i zakladatelem dramatu a sice překladem Racineovy Ifigenie, již převedl k rozkazu cara Iraklia II. r. 1795. XVIII. stol. náleží i cestopis archimandritů Timoteje a Joana k sv. místům východu, přel. do franč. a ruštiny. V grammatice vyniká i jinak všestranný arcibiskup Gajoz, jenž vytiskl svou grammatiku r. 1789, po něm carevič David († 1819), současně skladatel všeobecných dějin (Tiflis, 1800) a překladatel Montesquieuova »Esprit de loi« a historie Nádiršáhovy. Z konce XVIII. stol. počíná v Gruzii seznamování se s literaturou západu a ruskou. Literatura vymaňuje se tu ponenáhlu z posavadní odvislosti od orientu, hlavně perského, jehož vliv nahrazován vlivem evropským. Z odchovanců vlivu toho vynikají jako básníci: Alexander Čavčavadze († 1846) jako lyrik opěvající přírodu, ale i víno a lásku, jehož písně jsou posud velmi populární v Gruzii, současně i překladatel z Puškina, V. Huga, Corneille a Voltaira; Orbeliani († 1883), lyrik i epik, jemuž vadí jen rhétorický pathos krásné jinak mluvy; Baratašvili († 1845), nejbližší směru evropskému, vynikající bohatostí obsahu a jeho hloubkou, lehkostí formy a prostotou jazyka. Vliv Byronův a Lermontovův vyzírá z jeho melancholické poesie, jež však nikde nezabíhá v beznaděj ný pessimismus. V nové době vynikají zvláště talentem J. G. Čavčavadze, Cereteli a nejnověji výtečný znalec lidu gruzínského, jazyka i života jeho, šťastný ve vystihování forem lidových Važa Pšáveli. Prosou psal Kazbek zdařilé obrázky z přírody a ze života. V 50tých létech zřídil kníže Voroncov v Tiflise divadlo a tím začíná se i domácí dramatická poesie. Nejzdárnějším pěstitelem jejím jest Eristov († 1864), skladatel komédií z domácího života gruzínského; v nové době vyniká živostí a věrností scen z gruzínského života, podaných i mluvou lidovou, Cagareli. Století XVIII. i XIX. jest bohato překlady z literatur orientálních (arabština a perština) i západních, starých (Homér, Hérodot, Aristotelés, Plutarch, Platón) i nových. Z evropských badatelů má největší zásluhu o jazyk a literaturu gruzínskou Brosset (v. t.), jehož zasvětil ve studium to spolupracovník carevič Teimuraz († 1846),

sám jakož i bratři jeho, autor gruz. grammatiky David († 1819) a pisatel rusko-gruz. slovníka Joan († 1839), zdatný pracovník na poli historie, archaeologie, numismatiky a literatury. Petrohradská orientální fakulta má svého professora gruzinštiny, domorodce Cagareliho. Počet literárních památek národa gruzínského od VII. do konce XVIII. stol. udává se na 5000 exemplářů a to jest jen malá část toho, co skutečně vykonáno. První tiskárna zřízena v Tiflise r. 1709 a r. 1801 přenesena do Imeretie. V numismatice gruzínské pracoval Baratajev (Numismatičeskije fakty, Petrohr., 1844) a Langlois (Numismatique géorgienne, Paříž 1860). — Srv. Cagareli, Svěděnija o pamjatnikach gruzinskoj pismennosti (Petrohr., 1886, 1889 a 1894, 3 sv.); týž, Pamjatniki gruzinskoj stariny v sv. Zemljě i na Sinajě (t., 1888). *Dk.*

Gruzínské stavby. V předoasijských končinách zakavkázských nedošel s počátku sloh byzantský takového rozkvětu jako v Armenii. Teprve poč. XI. stol. za Bagrata II., když Gruzie byla sloučena s Abcházií, přešel armenský sloh za největšího květu svého do Gruzie, podržev různé podrobnosti slohu byzantského. Stavby tohoto druhu slovou **g. s.** Nejstarší gruzínské chrámy mají štíty obráceny k východu a západu a za ozdobu jeden nebo více oblých nebo klínovitých výklenků; pozdější chrámy mají též plochou kupoli, spočívající na čtyřech sloupech, které silně upomínají na nejstarší egyptské reliefové sloupy sarkofágu Menkerova. Pásy pod bání bývají velmi ploché oblouky gotické. Plochy vnitř i vně bývají často zdobeny vlysy pletivem vyplněnými, jehož formy bývají velmi často vzaty z tvarů islámských, a často vyskytuje se též v bohatém stonkovém pletivu perský květ lotusový. Vyobr. č. 1598. Rámování dveří a oken bývá velmi bohaté; stěny bývají dekorovány čtyřstrannými, široce orámovanými byzantskými kříži nebo náplněmi, rosettami nebo plastickými výplněmi, což vše bývá opásáno stuhovým nebo článkovým roubením, které ve mnoha případech zcela neorganicky doplňuje architektonické vyřešení celku. Jednotlivé články římsoví podle svého tvaru jsou ozdobeny buď průběžnými maeandry, lupeny, květy nebo záseky zvláštního tvaru, jak na vyobr. č. 1599 jest naznačeno, ale všechny tyto a jiné ozdoby jsou velmi ploše vypracovány. Po r. 1050, kdy Gruzie se odloučila od Armenie, klonily se formy více ke slohu byzantskému, ale přes to uspořádání kupole a tvar dekoračních náplní zůstal příbuzen slohu armenskému. Z první doby připomíná se klášterní chrám Sionský, který byl vystavěn kol r. 1000 stavitelem armenským v údolí Alténském v Karthli, dále r. 1020 vystavěný votivní chrám Martvilský v Mingrelii a r. 1003—09 vystavěná kathedrála v Kutaisu. Z druhé doby jest znám klášterní chrám v Gelathi z roku 1050—79, chrám v Caben z téhož století pocházející, pak chrám v Akthale, kde sloh g-kých s-veb dostoupil vrcholu, načež ve XIV. stol. pozoruje se již úpadek, jak toho jsou doklady chrám v Safaře a dále chrám Alaverdi z konce stol. XV. pocházející. — Srv. Bakradze, Kavkaz v drevnich pamjatnikach christianstva (Tiflis, 1875); Kondakov, Drevnjaja architektura Gruzije (Moskva, 1876) a téhož Opis pamjatnikov drěvnosti v některych chramach i monastyrjach Gr. (Petrohrad, 1890). *Fka.*

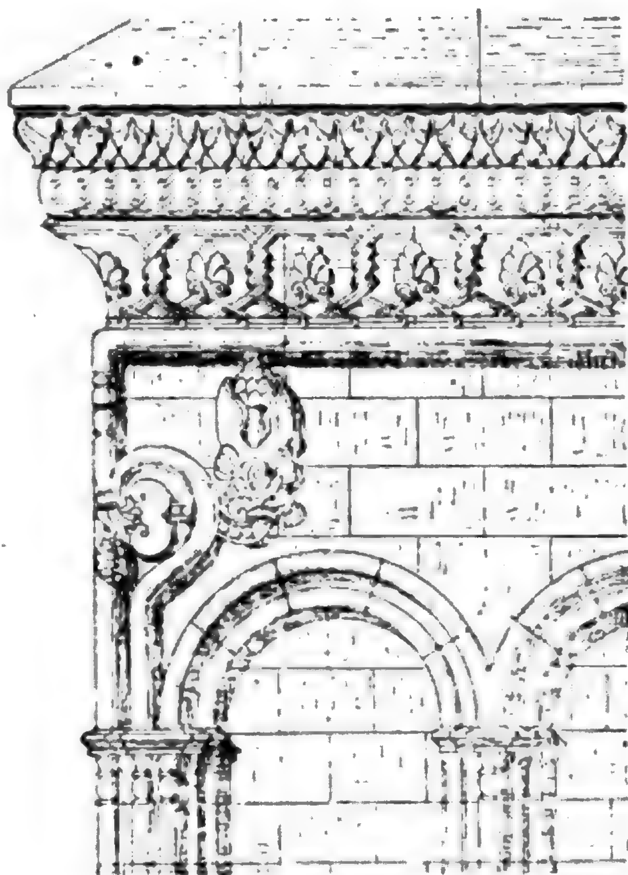

Č. 1598. Římsoví a stěna z chrámu v Samthavii.

Č. 1599. Pletivo z chrámu v Samthavii.

Gruzinskij, jméno knížecí rodiny pocházející od bývalých králů gruzínských, totiž od Bakara Vachtangoviče († 1750), který přišel do Ruska r. 1724, a od posledního krále Gruzie Jiřího Irakljeviče, který Rusům r. 1800 Gruzie postoupil.

Gruzinskij Petr Nikolajevič, malíř ruský (* 1837 — † 1892 v Petrohradě), byl od r. 1851 žákem akademie petrohradské, kde za obraz *Cikánský tábor* (1860) vyznamenán byl malou zlatou medaillí a za *Dobytí Gunibu* (1862) velkou zlatou medaillí. Poslán byv za hranice, namaloval v Paříži *Piket zuavů na manevrech ve Francii* a *Trh ve Fontainebleau*. Vykonav cestu po Kavkáze (1865), zhotovil mnoho studií a náčrtků, jichž užil pak k obrazům z válek kavkázských, jako: *Horalé opou-*

štějí auly před příchodem Rusů; Stěhování horalů na Kavkáze a j. Z genrových obrazů jeho jsou hlavnější: *Výjev z vesnického života, Senokos v Malé Rusi, Procházka za městem, Masopust, Trojka* a j.

Gruzínský jazyk (georgijský j.) jest člen jižní skupiny jazyků kavkázských, zvané kartelskou či iberskou, již tvoří společně s blízkým jazykem lazským, dále mingrelským a svanětským. Mluví jím s malými odchylkami vedle Gruzinců v užším slova smyslu i Mingrelci, Imeretinci s Gúrijci, Kobulezové s Adzáry, Chevsúrové se Pšavy a Tuši, Svanětinci, Engiloi (muhammedánští Gruzinci okolo Lagodechi), Mtiuli na horní Aragvě a gruzinští vystěhovalci na horním Tereku, celkem asi 1 millión duší. Jest to jazyk flexivní, vynikající bohatstvím slovního materiálu i tvarů. Charakteristickým znakem jest vyvinutý konsonantismus (se zvláště hojnými sykavkami), v jehož hromadném užívání si jazyk zvláště libuje a jež dodává mu nezvyklé drsnosti. Tvarosloví má v celku ráz jazyků agglutinujících, užívajíc ku tvoření slov a tvarů praefixů a suffixů. Neobyčejně vyvinuto jest časoslovo, pokud týče se času, způsobu i osob. Genetivické spojení jest volné, za to stojí adjektivum před svým substantivem, jímž řídí se na rozdíl od ostatních jazyků jihokavkázských v čísle i pádu. Celkem jeví se nám g. j. velmi starožitným, s čímž shoduje se i úkaz, že geografická jména autorů řeckých vztahující se ke Kavkázu jeví se veskrz gruzínskými. On jest důkazem, že již okolo narození Kristova mluvilo se jazykem tím v celé nynější oblasti a že záhy stal se nejen obcovacím, ale i kulturním jazykem, jehož vliv sáhal i za hranice vlastní Gruzie, k Abcházům a Osetincům, jejichž byl jazykem literním. Jazyk sám prodělal v historickém svém vývoji valné změny, jak svědčí srovnání nynější mluvy s mluvou nejstarších památek (rukopisů VI. stol. po Kr.). Abeceda gruzínská čítá 40 znaků. Původu jest armenského a vyskytuje se ve dvojí podobě, zastaralém nyní Chucúri, jehož užívá se jen k účelům církevním, a běžném Mchedruli (ze XIV. stol.). Nejstarší stopy písma gruzínského a sice chucúri nalézáme jako legendy na gruzinských mincích VI. stol. typu sásánovského. Grammaticky spracovali g. j. nejprve Madggio (Řím, 1643), v nové době Brosset (Paříž, 1837, franc.) a opětně Rusové (Čubinov, Kratkaja gruzinskaja grammatika, Petrohrad, 1885). Studiem o domácích grammaticích a mluvnicích jest Cagareliův spis O grammatičeskoj literaturě gruzinskago jazyka (t., 1873). Slovník podal Čubinov (Dictionnaire géorgien-russe-français, t., 1840). Týž vydal i dvě gruzinské chrestomathie (1846 a 1860). Srovn. Müller, Grundriss der Sprachwissenschaft (III., 2) a Erckart, Die Sprachen des Kaukasus (Lipsko, 1895). *Dk.*

Gruž (ital. *Gravosa*, ve středověku *Gravossium*), hlavní přístav Dubrovníka, 2 *km* severozáp. od města, s osadou (1890: 834 obyv.), která patří k obci městské, klášterem (Santa Croce), četnými letohrádky šlechty a kupců dubrovnických a stanicí parolodí. Zátoka náleží k nejlepším přirozeným přístavištím Dalmacie; ze zemské strany jest kryta horami, z nichž vychází Rjeka (Ombla) a s nichž sestupuje vodovod dubrovnický, od moře pak jej chrání poloostrov Lapad, pokrytý vinicemi, sady a lesnatými vrchy. Před vchodem leží skalný ostrůvek Daksa, úskalí Grebeni (Pettini) s majákem a větší ostrovy Koločep (Calamotta) a Lopud (Isola di Mezzo). Napoleon I. G. opevnil batteriemi, které jsou nyní opuštěny. Na Lapadu je projektováno založení zimního léčebného místa u zátoky sv. Martina. *KJk.*

Grybów [-uv], město v Haliči na ř. Białe a na žel. trati Tarnów-Orló a Podgórze-Sucha-Stryj (rak. stát. drah), sídlo okr. hejtm. a soudu, pošty, telegrafu, má 1973 ob. (1890), pěkný zámek, přádelnu, pily, obchod se dřívím, polní a lesní hospodářství. Severně G-a nalézají se hojné prameny petrolejové.

Gryf viz Noh.

Gryfina, t. j. Agraféna, dcera Rostislava Michaloviče a Anny uherské a sestra manželky Přemysla II. Kunhuty, odebrala se do Prahy a žila na dvoře Václava II., až provdána byla za Leška Černého, kterého Boleslav Stydlivý ustanovil svým nástupcem. Po smrti Leškově r. 1289 přidala se proti Vladislavu Lokietkovi na stranu Václava II., působila v Krakově v jeho prospěch a pracovala o spojení Krakovska s korunou Českou. Václav II. vypravil statečného biskupa Tobiáše z Bechyně do Krakova, aby se země v jeho jméně ujal; týž pak, vloživ posádku do Krakova, odvedl r. 1292 s sebou G-nu do Prahy, kde zemřela r. 1296 a pochována byla v kostele minoritském u sv. Jakuba.

Gryglewski Alexander, polský malíř architektur (* 1833 v Brzostku — † 1879 v Gdansku). Studoval v Krakově a Mnichově. Jeho malby vyznamenávají se měkkými poetickými tóny a dobrou perspektivou. Maloval: *Střední loď mariánského kostela v Krakově* (1858, maj. Ondř. hr. Potockiho v Krakově); *Sál v paláci ve Wilanowě* (1873, maj. t.); *Hl. oltář v kathedrále na Wawelu; Kostel P. Marie v Krakově* (maj. kníž. Ad. Sapiehy ve Lvově); *Sál v paláci primasa ve Varšavě* (1875, maj. Przem. Kotarskiho v Krakově); *Kaple Bathoriho v kathedrále krakovské, Kazatelna Štěpánského kostela ve Vídni, Vnitřek vídeň. chrámu Maria Stiegen* a j. *J-k.*

Grygov (něm. *Grügau*), ves na Moravě, hejt., okr., pš. Olomouc, fara Týnec; 113 d., 687 č., 9 n. ob. (1890), kaple sv. Jana Nep., 2tř. šk., žel. zastávka, samota Horka.

Gryllidae, Gryllus, viz Cvrčkové.

Gryllotalpa, krtonožka v. Cvrčkové.

Gryll z Gryllova: 1) G. z G. Jan, původně Cvrček (* 1526 v Rakovníku — † 1597 t.). Za mládí svého studoval v cizině a nad to hojnými cestami i osobními styky s učenci rozšířil neobyčejně své vzdělání. Hodilo se mu to záhy, když v rodišti svém zvolen do správy obecní a posléze i za primátora. Nej-

obtížnější poslání vkládána tu na bedra G-ova, jmenovitě jednání s císařským dvorem, jako majitelem Křivoklátu, kterýž činil nároky na člověčenství rakovnických měšťanů a když tito odpírali, sužoval je různými způsoby. G. vypravil se za tím účelem ke dvoru (1567 a opět 1577) a vymohl nejen potvrzení městských privilegií (při druhém poselství), ale také císařského listu, jímž osvobozeno město od všech útisků (při třetím poselství r. 1579), a posléze i majestátu, prohlašujícího Rakovník za svobodné město (1588). Jaký dojem vzdělaný a výmluvný posel na dvoře učinil, svědčí také to, že r. 1571 obdarován erbem a přídomkem »z Gryllova«, odkudž počal se také latinsky psáti. V literatuře znám jest G. několika písněmi duchovními (Praha, 1578 a 1580) a spisy obsahu namnoze nábožného: *Patriarchův čtyr životy, též propadnutí měst sodomských* (t., 1587 a 1597, s podobiznou G-ovou); *Starý zákon v českých verších* (tam., 1586); *Akta neb skutky Krista P. a jeho kázání* (t., 1586, 1595); *Sečtení roků od počátku světa* (t., 1588); *Evangelia s figurami a rhythmy* (t., 1595); *Opravdové světlo duchovní* (t., 1595). Viz ČČM., 1880, 357.

2) G. z G. Matyáš, syn před., humanista český (* 1551 v Rakovnice — † 1611 v Žatci). Po studiích doma, vedených pod dozorem otce i humanisty D. Crinita, odebral se na pražskou universitu, kde r. 1570 stal se bakalářem. Stráviv tu ještě potom dvě léta studiem mathematiky, stal se r. 1572 správcem školy v Lounech a r. 1576 v Táboře. Téhož roku povýšen na mistra svobodných umění a za rok přijat do kolleje Karlovy, na níž byl r. 1578–79 proboštem. Z Prahy odebral se r. 1579 za dalším vzděláním na universitu genevskou, kde studoval theologii, potom do Basileje. R. 1581 byl v Praze děkanem filosofické fakulty. Avšak již za rok dal výhost professuře a přijal radní písařství v Žatci, kde také se oženil záhy s Annou, vdovou po Jakubu Strabovi. Jsa členem Jednoty bratrské, míval G. s počátku v Žatci některé nesnáze, ježto nebylo tu bratrského kazatele a kněze. Upokojen v té příčině od starších bratří, zůstal v Žatci a nabyl tu zároveň takové vážnosti, že r. 1597 vyslán na sněm co zástupce stavu městského i vyvolen do kommisse ku porovnání práv městských se zřízením zemským. V literatuře znám jest G. jako horlivý humanista — Petr Kodicilius, Trojanus Nigellus, Jan Rosacius a Jiří Karel z Karlsperka byli jeho přátelé; složil však jen dvě básně latinské (1576 a 1578). Z českých spisů jeho uvádí se *O kometách, kdy a kterých let sou se ukazovaly a jaké účinky a proměny v světě s sebou přinášely* (Praha, 1578) a *Báseň o řízení a opatrování božském* (ve spise Kocínově »Providentia Dei«, 1592). Viz Jireček, Rukověť.

Grymov (něm. *Grimsthal*), ves na Moravě, hejt., okr., pš. Přerov, fara Pavlovice; 35 d., 194 ob. č. (1890), kaple, opodál Hložský mlýn a samota Vrbovec.

Grynaeus (vlastně Gryner nebo Greiner) Simon, humanista něm. (* 1493 ve Veringen — † 1541 v Basileji). Studoval ve Vídni, pak učil řečtině ve Vídni a Budíně, r. 1524 stal se prof. řečtiny v Heidelberce, 1529 v Basileji, 1536 prof. exegese Nov. zákona tamže. Náboženského ruchu tehdejšího G. horlivě se súčastnil, zejména působil pro rozšíření reformace ve Virtembersku. G. objevil roku 1527 v rukopise kláštera Lorschského 41.–45. knihu Liviovu, jež poprvé otištěny v prvním Frobeniově vydání Livia (Basilej, 1531). Mimo to vydal s Erasmem Rotterdamským *Aristotela* (t., t. r.), s Oporinem *Platóna* (t., 1534), s Camerariem *Claudia Ptolemaia* (t., 1538); samostatně vydal *Plutarchovy Životopisy* (t., 1531), *Aristofana* (t., 1532), *Eukleida* (t., 1533), *Pollukovo Onomastikon* (t., 1536); *Hippiatrika*, t. j. spisy z oboru veterinářství (t., 1537), a *Proklův* přehled astronomie (t., 1540). Mimo to vydal důležitou zeměpisnou kompilaci *Novus orbis* (t., 1532) a řec.-lat. slovník (t., 1539). Listy G-eovy vydal Streuber (S. Grynaei epistolae, t., 1847). Srv. Streuber, Baseler Taschenbuch, 1853, str. 1. *Vý.*

Gryphius: 1) G. Sebastian, knihtiskař a knihkupec něm. (* 1491 v Reutlinkách — † 1556 v Lyonu), byl asi synem Michala Greyffa, knihtiskaře reutlinského (1486–96) a bratrem Františka G-ia, tiskaře pařížského kolem r. 1540, usadil se v Lyoně asi r. 1524, načež záhy proslul přesností svých vydání. Závodil s Aldy, tiskna řadu knih italských způsobem jim vlastním. Vydal přes 300 knih: klassiky latinské, latinské překlady klassiků řeckých, otisky nejlepších spisovatelův moderních (Erasma, Budaea a j.) a několik děl původních (Scaligera, Doleta a j.). Z nejlepších jeho tisků stůjte zde: Thesaurus linguae sanctae od Sanctes Pagnina (1529), latinský Thesaurus Doletův, jeho kommentáře a zvláště latinská bible z r. 1550 (2 sv. in fol.). S mnohými učenci, jako Lipsiem, J. C. Scaligerem, kardinálem Sadoletem, Doletem, byl v přátelském styku. Vydal také několik franc. knih, jež dnes bibliofilové vysoko cení. Syn jeho Anton G. vedl závod otcův stejným směrem. Srv. Leubscher, Schediasma de claris G-iis (Břeh, 1702).

2) G. Andreas, básník něm. (* 1616 ve Velkém Hlohově ve Slezsku — † 1664 tam.), chodil do škol ve Fraustadtě, Zhořelci, Hlohově a Gdansku (do akad. gymn.) a za války 30leté naučil se různým jazykům evropským. Hrabě Jiří Schönborn, jehož syny vychovával, korunoval ho r. 1637 za císařského básníka a povýšil ho v šlechtictví. Po smrti hraběte, jenž mu odkázal část jmění svého, odešel do Amsterdamu, pak do Lejdy (1638–44), přednášel na universitě a vytiskl 2 knihy sonetů u Elzevira (1639). Později procestoval Francii a Italii, věnoval r. 1646 svazek básní senátu benátskému, plul po Rýně, navštívil Nizozemí a vrátil se do Fraustadtu r. 1647. R. 1650 byl jmenován syndikem knížectví Hlohovského. G. vynikal jako lyrik i dramatik. V prvním směru zasluhují pozornosti jeho epigrammy, sonety a *Kirchhofsgedanken*, v nichž projevuje se vážná, zachmuřená jeho mysl, nakloněná

náboženské meditaci, jež těžce trpěla zanamenáním i neblahým stavem sociálním v Německu. Na poli dramatickém má však ve své době význam směrodatného tvůrce, největšího něm. dramatika XVII. věku. Ve veršovaných tragédiích *Leo Armenius* (1646), *Katharina von Georgien* (1647), *Cardenio und Celinde*; *Papinianus* (1663) přidržuje se klassických pravidel, napodobě jednak Senecu, jednak Francouze a Nizozemce Vondela. *Carolus Stuardus* zasluhuje povšimnutí tím, že dramatisuje zcela svěží historickou událost. Řeč jeho je vzletná a vážná, ve vedení děje a kresbě postav jest však jednak mnoho nezdůvodněného, jednak konvenčního. Původnější a samorostlejší jsou jeho veselohry, v nichž vládne silný prvek realistický: *Peter Squenz* (kolem 1650, nový tisk v Halle, 1875); *Horribilicribrifax* (kolem 1650, nový tisk v Halle, 1876), jenž satirisuje mravy z války 30leté; *Die geliebte Dornrose* (nové vyd. Palmovo, Vratislav, 1855, do níž vetkána je zpěvohra *Das verliebte Gespenst*). Poslední veselohra je čerpána ze života lidového a psána v dialektě slezském a jest nejsvěžejším plodem G-ovým. G. překládal a parafrasoval také dramata nizozemská, italská a francouzská, psal hry slavnostní a latinské epos náboženské (přel. do něm. Strehlke, 1862, Ölberg). Kritická vydání moderní jsou od H. Palma (Štut., 1878–82); Tittmanna (Deutsche Dichter des XVII. Jahrh., Lipsko, 1870 a 1880, sv. 4 a 14); *Sonn- u. Feiertagssonette* vydal Welti (Halle, 1883). Srv. Klopp, G. als Dramatiker (Osnabrück, 1851); Kokewijn, Über den Einfluss des holländ. Dramas auf G. (Heidelberk, 1880); Wysocki, G. et la tragédie allemande au XVIIe siècle (Paříž, 1893). Syn jeho Christian (* 1649 — † 1706) vydal básně *Poetische Wälder* (Frankfurt, 1698 a opět) a školskou hru *Der deutschen Sprache unterschiedene Alter* (Vratisl., 1708, posmrtně).

Grypósis (z řec.), zakřivení nehtů, které bývá pozorováno při kachektickém stavu, zvláště v pokročilé tuberkulose. *Mx*

Grys Mjertyn (Martin), spisovatel dolnolužický, † 1878 jako učitel v Nové Vsi u Picně. Psal písně obsahu duchovního i světského, které sice prospěšně vynikají v tehdejší veršovnické produkci dolnolužické, ale ceny básnické nemají. R. 1864 vydal *Dwanasćo kjarližow* (dvanáct duchovních písní), 1867 pak *Spiwanja młodym a starym, tužnym a wjasołym*. Kromě toho uveřejnil několik písní i v »Čas. Maćicy Serbs.« (1873). *Čný.*

Grysar Carl Joseph, filolog něm. (* 1801 v Lendersdorfu — † 1856 ve Vídni). Studoval klassickou filologii v Bonnu, pak působil jako gymn. prof. v Kolíně n. R. a r. 1850 jmenován professorem na universitě vídeňské. Sepsal: *De Doriensium comoedia quaestiones* (Kolín, 1828); *De Graecorum tragoedia qualis fuit circum tempora Demosthenis* (t., 1830); *Theorie des lat. Stils* (t., 1831, 2. vyd. 1843); *Der röm. Mimus* (Vídeň, 1854); *Über d. Canticum u. den Chor in der röm. Tragödie* (t., 1855) a opatřil školní vydání *Ovidia* a *Horatia* pro rakouská gymnasia s obšírnými latinskými úvody. *Vk.*

Gryspek z Gryspachu (Griespek z Griespachu), jméno rytířské rodiny původu bavorského, která též do Tyrolska a odtud do Čech se dostala. Jiří G. z G., rada císaře Maximiliána I., měl s manželkou Kateřinou Grünhoferovou z Grünhofenu šest synů, ze kterýchž druhorozenec Florián, zakladatel české větve G-ů, narodil se v Inšpruku dne 18. pros. 1504. Dokončiv studia na universitě pařížské, vstoupil do služeb krále českého Ferdinanda I., který ho jmenoval svým sekretářem r. 1532 a zároveň sekretářem král. české komory. R. 1538 stal se G. král. a komorním radou a r. 1542 postoupil za vojenského radu.

Č. 1600. Erb Gryspeků z Gryspachu.

Dačický z Heslova o Floriánu G-ovi píše, že r. 1589 v outerý po družebné neděli na Nelahozevsi v sídle svém umřel p. F. G., jsa v hojných létech. Germanus rozený, který jsa chud a nízkého urození, však v literním učení vycvičený a dostav se do Čech tak při kanceláři pražské na hradě pražském vzešel, že radou královskou a vzácným učiněn jest a mnoho potřebován byl; nebo král Ferdinand k učeným lidem lásku a náchylnost měl. A tak týž p. G., zbohatše v Čechách oušady a dary královskými a jsa zvýšen, život svůj v Čechách dokonal. Opposice u některých stavů záhy proti G-ovi se zdvihla a na sněmu roku 1547 ze zrádných skutků proti zemi obžalován byv, vsazen jest do Bílé věže, odkud po třech dnech na těžký revers opět propuštěn byl. Vítězstvím císaře a krále Ferdinanda I. nad saským volencem proti G-ovi soud zastaven jest a sám Ferdinand I. zvláštním listem na poctivosti ho opatřil. Původní erb G-ů, štít na zdél rozdělený, na němž 5 štrychů zlaté a modré barvy bylo proti sobě pošikem se potýkajících, již r. 1542 na 4 pole rozdělen byl; v 1. a 4. poli spatřoval se původní štít, v 2. a 3. poli byl štít na zdél rozdělený, v pravo v bílém poli červený orel a v levém polovičném štítě přední polovice červená, zadní bílá. Na památku svého vězení dostal Florián G. r. 1547 štítek modrý s bílou věží do svého štítu, kterážto věž také na helmě mezi dvěma křídly umístěna byla (vyobr. č. 1600.). Také jmění pěkného F. G. nabyl a mnoho statků

si koupil: Kaceřov s Kralovicemi, Sechotice a Lomany, Rožmitál, Nečtiny, Nelahozeves, Liebštein se Zíkovem a Kocov. Král. komoře nejeden statek, jenž zástavou dostal se do rukou soukromých, opět získal a v hornictví pro své vzácné vědomosti velmi často byl potřebován do kommissí do Kutné Hory a do Jáchymova. Aby plavba po Labi z Čech až k Severnímu moři se upravila, byl G. do kommisse zvláštní r. 1575 od sněmu zvolen, kteráž s kurfiršty a ostatními knížaty říšskými všechny podrobnosti projednati měla, a r. 1586 opět byl od sněmu do výboru pro upravení Labe v Čechách zvolen. V jaké lásce umění a vědy u G-a byly, o tom svědčí nejen krásné renaissanční stavby jeho zámku Kaceřova a Nelahozevsi, nýbrž i drahocenné sbírky umělecké obrazů a klenotů rodinných, jakož i vzácná knihovna v Nelahozevsi od něho založená. Sám jsa muž vzdělání a umění milovný, G pečoval i o vzdělání synů svých. O Vratislavovi a Ferdinandovi víme, že v Paříži roku 1572 za příčinou umění literního se zdržujíce, jenom výstrahou královny Alžběty, cís. Maxmiliána dcery, smrti ušli v noci bartolomějské, a r. 1573 G. vyslal tři syny na akademii padovanskou. Že jméno Floriána G-a v literárních kruzích českých dobře známo bylo, dokazují básně Lupáče a Kuthena, na předčasnou smrt jeho dvou synů složené, a jména těchto dvou mužů zároveň svědčí o vážnosti a úctě, které G., jakkoliv katolíkem byl u podobojích požíval. G. zemřel dne 29. bř. 1588 (dle Dačického a Dan. z Veleslavína 1589) a byl v Kralovicích dne 12. dubna v kostele v rodinném sklípku, který sám si vystavěl, pochován. Zvláštní památník, posud zachovaný, byl mu v kostele tom postaven dne 28. bř. 1593 a 14 jettonů a medaillí s jeho poprsím a erbem jak jeho, tak manželky raženo bylo již za živobytí jeho. Rodina jeho, kterou měl s manželkou svou Rosinou Holzovou ze Silianu, byla velmi četná; ze 24 dítek zůstalo po něm 7 synů a 4 dcery. Panství a statky po otci zděděné jakož i veškeré svršky měly všem bratřím do spolku zůstati a jen o užívání jejich rozdělili se tak, že **Václav** na svůj díl přijal Nečtiny a Kocov, **Ferdinand** Mirešovy a Strejčkov od Rožmitála oddělený, **Karel** Sechotice a Lomany (díl Kaceřova), **Jan Jiří** Rožmitál, **Jaroslav Bedřich** Kaceřov a Liebštein a **Blažej** Nelahozeves. Statky tyto měly zůstati rodině G-ů a z nich nikdo neměl jich beze svolení všech ani mezi G-y ani do jiných rodin prodati. Ze 7 synů Floriánových nejdříve umřel svobodný Vratislav r. 1589. Václav pojal za manželku Maruši Bořyňovou ze Lhoty r. 1571, která mu statku svého Nového Šumburka postoupila, býval často na sněmu v Praze a zvolen byl r. 1583 a 1585 do stavovského výboru pro zkoušku starých berních účtů. Když r. 1599 zemřel, zůstaly po něm dcery Rosina a Alžběta, provdaná za Viléma Zádubského z Krásného Dolu a r. 1618 ovdovělá, dvě svobodné sestry, Kateřina a Marie, a jediný syn **Bohuslav**; Václavova vdova provdala se za Viléma Hofera z Lobenšteinu. Bohuslav byl do r. 1601 v poručnictví svých strýců Ferdinanda a Blažeje, načež r. 1602 pojal za manželku Zuzanu Krakovskou z Kolovrat. R. 1614 oddělil se Bohuslav statky svými úplně od strýce Blažeje, který mu s bratrem svým Ferdinandem panství Kocovské hotovými penězi splatil. Pro účastenství v rozbrojích stavovských Bohuslav propadl polovici svého jmění, statky jeho byly prodány a dne 29. srp. 1623 dáno mu císařské pojištění na 9000 kop. miš. Více o jeho osudech známo není. Dcera jeho Alžběta provdána byla za Alše Sezimu Tluksu Vrábského z Vrábí na Tisově a ještě roku 1674 na živu byla; syn Bohuslavův **Albín** zemřel již roku 1603 a druhý syn **Jáchym** pojal za manželku Kateřinu Sommerovnu z Heršetic roku 1635, s nížto žil až do své smrti na dvoře ve Střezmíři na Klatovsku, kde zemřel 27. prosince 1678, jsa posledním mužským potomkem G-ů v Čechách. Dcera Jáchymova Anna Zuzana, provdaná r. 1659 za Adama Hrušku z Března, připomíná se naposledy jako vdova r. 1694 v Chlístově, také na Klatovsku. Potomci ostatních bratří G-ů všichni buď dříve pomřeli neb z Čech se vystěhovali. **Jaroslav Bedřich** G. na Kaceřově, Kralovicích a Liebšteině měl dceru Jeronyma Hrobčického z Hrobčic na Hartenšteině, Březině a Buchově za manželku, s nížto neměl žádných dětí a někdy r. 1594 zemřel; smlouvou mezi bratry G-y učiněnou připadl Kaceřov bratru Karlovi a Kralovice s Liebšteinem Ferdinandovi. **Jan Jiří** G. na Rožmitále měl za manželku Alžbětu Bechyňovou z Lažan, kteráž mu porodila syny **Floriána** a **Jana Jaroslava**. Když otec jejich r. 1599 zemřel, ustanoveni byli strýcové Ferdinand Karel a Blažej za poručníky. R. 1612 Florián, došed svých dospělých let, uvázal se v Rožmitál a stal se se strýcem svým Blažejem poručníkem bratra svého. Když pak vypukly stavovské bouře, odňat jest Rožmitál oběma bratrům se statkem Strýčkovem a též Kaceřov i Liebštein se Zíkovem, které po vymření kaceřovské haluze G-ů jim připadly. Jan Jaroslav bydlel potom v Draheničkách a byl od Jana Karla Příchovského z Příchovic — nevíme z jaké příčiny — zastřelen r. 1623. Florián stal se katolíkem a žil ještě r. 1638 v Praze, zdali ženat byl a potomky nějaké zůstavil, známo není. O **Ferdinandovi** a jeho pobytu v Paříži svrchu již jsme mluvili; když se navrátil, složil lenní přísahu strany léna Hrádkova za sebe i za bratry své r. 1590 a zemřel již roku 1606 bez potomků, poněvadž panství jeho Mirešovské připadlo bratru Blažejovi a Kralovice s Liebšteinem i statek Strejčkov bratru Karlovi, kteří oba bratří synovce svého Bohuslava penězi odbyli. **Karel** dostal při rozdělení otcovského jmění Sechotice a Lomany a oženil se s Annou Šicovnou z Drahenic, která r. 1599 statek Liblín s částkou Liebšteina koupila. Již r. 1610 ovdověla jeho manželka, která s ním měla 4 syny, Václava, Floriána Jiřího, Mikuláše a Albrechta Ferdinanda, a dceru Annu Alžbětu, provdanou za Jiřího Chotka z Chockova na Žihli. **Florián Jiří**

záhy zemřel a ostatní tři bratři i strýc jejich Bohuslav na Nečtinách roztrhli svůj spolek rodinný a od sebe statky svými se oddělili r. 1615. Václav pojal za manželku Judytu Chotkovnu z Chockova, ale zemřel někdy r. 1620, bezdětek; Mikuláš a Albrecht Ferdinand již umřeli před nim a tak kacéřovští G ové sešli úplně. Ježto Václav a Albrecht Ferdinand do bouří stavovských strhnouti se dali, odňaty byly jejich statky Kacéřov a Kralovice rodině G-ů r. 1622. Blažejovi, poslednímu synu Floriánovu, dostala se z otcovské pozůstalosti Nelahozeves, k nižto zdědil Mirešov a přikoupil Kamenici u Velvar. Za manželku měl Ofku z Bubna a jejich obou erby dvakráte na zámku nelahozeveském se spatřují, asi na památku stavby, kterou Blažej podnikl. Blažej zemřel již v pros. 1620 a pro svou účast v bouřích stavovských odsouzen jest po smrti r. 1622 všeho jmění. Z císařské milosti vdově jeho Nelahozeves ponechána, avšak pro velikost dluhů prodána od Blažejovy dcery Veroniky kněžně Polyxeně z Lobkovic r. 1623. Veronika provdala se poprvé za Boryni ze Lhoty a od r. 1629 byla manželkou Jetřicha Malovce z Malovic. Nejlépe pojednáno o G ecích z G. ve spise »Böhm. Privatmünzen« při článku Flor. Griespeck v. Griespach, kterážto práce byla nám také hlavním pramenem. *Klr.*

Grystes Günth., rod ostnoploutvých ryb (řádu *Acanthopteri*) z čeledi ryb okounovitých (*Percidae*). Oba jeho druhové, kteří se do Evropy dostali ze Spoj. Obcí sev.-amer. (*Black-Bass*, to jest černými okouny, je tam zovou), mají tělo podlouhlé, šupiny menší, než naši okouni a v ústech zuby vesměs drobné; dolejší čelist sahá dále do předu, než hořejší, přední kosť víčka žaberního (*praeoperculum*) má okraj hladký, hlavní kosť víčka (*operculum*) okraj blanitý a na zadním konci dvé tupých hrotů. Tvrdá ploutev hřbetní (vždy o 10 paprscích) jest s druhou spojena, ale přece na okraji od ní hlubokým vrubem oddělena. U nás (v rybnících na Třeboňsku) pro chutné maso chovají dva druhy rodu G. Okoun černý (G. *nigricans* Günth.) dorůstá v Americe délky až 1 *m* a má barvu temnou, olivově nazelenalou, se skvrnami a pruhy bronzovými, jež se u starších ryb ztrácejí, tak že jest pak tělo všecko jen tmavé, nazelenalé a šedé; také břicho jest jen z mládí bělavé. Konec hořejší čelisti na rozdíl od následujícího druhu za oko nedosahuje; střední kosť víčka (*interoperculum*) jest z části pokryta šupinami, praeoperculum jest lysé. Okoun pstruhový (G. *salmonoides* Günth.) liší se od něho tím, že má ústa širší, tak že konec hořejší čelisti až za zadní periferii oka dosahuje, interoperculum pokryto šupinami a také na přední kosti víčka žaberního 3—5 řad šupin. Tělo má barvu zelenavou s leskem kovovým, na hřbětě nejtmavší; na víčku bývají často temné skvrny a břicho jest bělavé. *Br.*

Grzegorzewska [gřegoř-] (z Gostkowskich) Sabina, spis. polská († 1872). Spřízněna jsouc s mnohými šlechtickými rodinami, napsala řadu poutavých pamětí, plných života a dramatismu. Ukázky z nich přinesla »Bibl. Warsz.« (1856). Mimo to vyšly o sobě *Wspomnienia rodzinne* a úvaha *Wpływ kobiet na duchowy rozwój społeczeństwa* (»Bibl. Warsz.«, 1833).

Grzegorz z Sanoka viz z Sanoka Grzegorz.

Grzegorz z Żarnowca viz z Żarnowca Grzegorz.

Grzepski [gřep-] Stanisław, mathematik polský (* 1526 na Mazovsku — † 1570), byl prof. na akademii krakov. a vydal spis *Geometryja, t. j. miernicka nauka po polsku krótko napisana* (Krakov, 1565, 2. vyd. 1566), první dílo o tomto předmětě v polském jazyku, začež J. Kochanowski poctil ho veršem polským a latinským. Stereotypní vydání knihy té uspořádal Julijan Bajer (Varšava, 1861). Mimo to G. vydal numismatický spis *De multiplici siclo et talento hebraico* atd. (Antverpy, 1568, Roterdam, 1693).

Grzymała [gři-]: **1)** G. Andrzej, zvaný též Andreas de Posnania, lékař pol. (* poč. XV. století v Poznani — † 1466 v Krakově). Vystudoval v Krakově r. 1454 a 1458, byl děkanem filosofické fakulty, r. 1465 a 1466 rektorem university, mimo to pak i proboštem u sv. Mikuláše v Krakově. Četné rukopisy po něm chovají se v krak. univ. knihovně.

2) G. Franciszek, publicista polský († 1871), r. 1812 byl důstojníkem a upadl do ruského zajetí, načež poslán na Kavkáz. Po svém návratě žil ve Varšavě a pak ve Vilně. Hlavní zásluhu získal si založením časopisu »Sybila nadwislańska« (1821) a »Astrea« (1821 až 1825), v nichž pěstoval hlavně literaturu, dějiny a umění. Ve sporu klassiků s romantiky postavil se po bok F. S. Dmochowského a protestoval energicky, ale marně proti novému směru, hlavně proti hlavnímu zástupci jeho A. Mickiewiczovi. R. 1831 vystěhoval se do Paříže.

Grzymałów [gřimaluv], městečko v Haliči, v okr. hejt. skalatském, blíže hranic ruských, na lev. bř. ř. Gnila Rzeczka (přít. Zbruče), s 4472 obyv. (1890), z nichž 3420 národnosti polské a 2977 vyzn. židovského. Okr. soud, pošta, telegraf, parní mlýn a cukrovar.

Grzymisława [gři-], kněžna krakovská, manželka Leška Bílého a dcera Jaroslava Vsevolodoviče, povila r. 1211 dceru Saloménu a r. 1221 syna Boleslava Stydlivého. Po zavraždění Leškově přidružila se k Jindřichu Bradatému slezskému, který ucházel se proti Konrádovi Mazovskému o vládu poručnickou, byla však i se synem svým od Konráda zajata, vězněna a týrána, ano ukládáno bylo jí a jejímu synu o život, až obrátila se o pomoc ku papeži Řehoři IX., který vyzval uherského krále Kolomana r. 1233, aby vymohl její propuštění. Na to žila se synem svým v míru, podporujíc kláštery a chudinu až do smrti své r. 1258.

Grzymułtowski [gři-] Krzysztof, šlechtic a státník polský (* 1620 — † 1687), počal činnost svou r. 1652 jako podkomoří kališský.

Vyšinul se za krátko v čelo ruchu ve Velkopolsku a stav se r. 1656 kastelánem poznaňským, dal podnět k pověstné konfederaci Tyszowecké. Vypudiv Švédy a spojené s nimi Braniborce z Poznaňska, donutil je k závazku, že nikdy již nebudou podnikati vpády do Polska. V hájení práv země byl neunavný a když král Jan Kazimír nevyhověl žádosti jeho a nevrátil Velkopolsku vzatou svobodu, strojil se G. k domácí válce. Po odstoupení Jana Kazimíra r. 1668 přidal se ke straně, která provésti chtěla volbu prince Condéa proti Wisznowieckému, i byl na sněmě od protivníků svých přepaden a těžce ztýrán, ano r. 1673 postaven pro vlastizrádu před soud, který však uznal jeho nevinu. Jan Sobieski vážil si ho velmi pro jeho šlechetné snahy a pro ryzí povahu i jmenoval ho vévodou poznaňským a užíval ho k četným jednáním diplomatickým, z nichž nejdůležitější jest t. zv. »traktát G-kého«, podepsaný roku 1686 v Moskvě, kterým zavřen byl věčný mír mezi Polskou a Ruskem a postoupen Rusku navždy Kijev. Dle Niesieckého vydal své řeči (*Mowy sejmowe*) r. 1685.

Gržetić Josip, spisovatel chorv. (* 1837 v Krasu na ostrově Krku), studoval bohosloví v Gorici, načež věnoval se hlavně povolání učitelskému. Literárně činným jest od r. 1861 a uveřejnil velkou řadu povídek a básní v časopisech s pseudonymem J. G. Krasanin. Za nejlepší pokládají se: *Nesretnjak* (»Leptir«, 1861); *Pokojni mornar, Na parobrodu* (»Vienac«); *Kozak Jermak, Vrzikapa i mladomašnik, Bodulka Lice laže, krv ne laže, Urotnici, Franjuša i Maruša*. Verše jeho vynikají pěknou formou a povídky čistotou jazyka. Překládá též z italštiny.

Gsell-Fels Theodor, spisovatel něm. (* 1819 v St. Gallen). Vedle lékařské praxe zanášel se studiem umění, o němž četl roku 1870 na universitě v Basileji. Od r. 1880 dlí v Mnichově. G.-F. napsal řadu důkladných knih cestovních, zvláště o Italii, kde jeví se dobrým znatelem lidu, země i dějin umění. Vydal: *Oberitalien, Mittelitalien, Rom, Campagna, Unteritalien, Sizilien* (Meyer's Reisebücher, 6 sv.); *Italien in 60 Tagen*, menší to průvodce po Italii (2 sv.); *Südfrankreich, nebst den Kurorten der Riviera di Ponente, Corsica u. Algier; Die Bäder u. klimatischen Kurorte der Schweiz* (3. vyd. Curich, 1893); *Die Bäder u. klim. Kurorte Deutschlands* (t., 1885—91, 3 sv.). Napsal také text k illustr. dílům *Venedig* (Mnichov, 1875) a *Die Schweiz* (t., 1877, 2. vyd. 1882).

Gsellhofer Karl, malíř (* 1779 ve Vídni, † 1858 t.), žák Fügerův. Stal se komorním malířem arcivévody Ludvíka a r. 1819 prof. na víd. akademii. Náleží směru klassicistických eklektiků. Od něho jest oltářní obraz *Svatý Martin* v kostele v Asprech a četné listy radírované dle C. Cignaniho. Samostatnosti a originality se mu nedostávalo. *J-k.*

Gschwendt viz Švendov.

Gstorn, ves v Čechách, viz Staň.

Gthr., zoolog. skratek = Alb. Günther.

Guaca [-ka], město v jihoamer. republice Columbii, státu Santanderu, depart. Garcia Rovira, 2560 *m* n. m. Má přes 5000 ob. Jménem tímto označují se v téže končině hroby zdejšího praobyvatelstva indiánského, jež dnes zhusta bývají otvírány od tak zv. guaquerů, kteří v nich hledají zlaté šperky, jaké bývaly nebožtíkům do hrobů vkládány. Skupiny takových hrobů nazývají se pueblos (vsi). Hroby ty jsou důležitým pramenem dějinným pro seznání pradávného obyvatelstva Columbie.

Guaco [-ko], *Mikania Guaco* Humb. viz Mikania. — V lékárnictví jest g. jménem různých rostlinných prostředků, jichž se v Jižní Americe užívá proti uštknutí jedovatých hadů. Jsou to hlavně z rodů *Eupatorium, Mikania a Aristolochia*; v Evropě se zejména listy rostliny *Mikania Guaco* pod jménem *folia guaco* (nebo s lodyhou jako *stipites guaco*) doporučovaly proti rakovině, střídavce a choleře, aniž se však osvědčily. Listy mají ostrou a hořkou chuť a obsahují hořkou látku guacin. *šnk.*

Guadagni [aňi] Gaetano, proslulý kontraaltista. Za rodiště jeho klade se Lodi, Vicenza i Padua (kol 1725). R. 1747 s neobyčejným úspěchem zpíval v Parmě, roku 1748 v Londýně, r. 1754 ve Spirituelním koncertě v Paříži a na dvoře versailleském. R. 1755 působil s Gizziellem v Lisaboně, potom v Italii, kde Gluck napsal proň úlohu »Telemacha« a r. 1766 doporučil ho pro svého »Orfea« do Vídně. Po roce slavil již opět v Benátkách »Orfeem« Bertoniho sensační úspěch, a to i jako skladatel, neboť z části sám napsal svou úlohu, začež povýšen za rytíře sv. Marka. R. 1769 vrátil se do Londýna. Pak působil ve Veroně; zde seznala ho kurfirštka saská a odvedla do Mnichova, kde těšil se veliké přízni kurfiršta Maximiliana Josefa. R. 1776 zpíval v Postupimi před Bedřichem II. R. 1777 uchýlil se do Padovy, kde již setrval až do své smrti (1785, dle jiných 1790, 1797). G. byl dokonale školený pěvec; jsa kleštěncem, vládl hlasem velkého rozsahu, v přednesu byl jeho silou pathos a deklamace recitativů, půvab delikátně uhlazeného zpěvu zvyšován krásou jeho vzezření a hrou, jež dle Burneye neměla tehdy v Evropě na operním jevišti rovné.

Guadagnini [-aňi-], rodina houslařův ital., jejíž jméno zal. Lorenzo a Giovanni Battista z Piacenze, pracovavší v l. 1690 - 1740, vyučenci Stradivaria v Cremoně. Vynikají zvláště nástroje druhého, znamenajíce se klassickým, uhlazeným tvarem stradivariovským, jemnou prací, bohatým tmavočerveným lakem, proti němuž Lorenzův méně září, ač i nástroje tohoto při všech odchylkách od vzorné formy mistrovy jsou výborné. Druhá generace, v jejímž čele stojí mladší Giovanni Batt. a Giuseppe, nepochybně synové Lorenzovi, není již na té výši; prvnější zavedl onen křiklavý lak, jenž stal se charakteristickým většině následujících houslařů z této rodiny; poslednější vyznačuje se jistou hrubostí práce. Nicméně nástroje jejich nejsou bez ceny. — Giovanni Batt. pracoval důkladně dle vzoru Stradivaria a z dobrého dřeva, Giuseppe měl

ještě jisté umění olejového laku, jenž jest na jeho nástrojích stejnoměrně rozprostřen a hnědožluté barvy. Třetí generace znamená již hotový úpadek. Dobrý kus stává se vzácným, jsou to spíše jen dovední oprávci starých nástrojů. Rodina usadila se v Turině, kde za našich dnů nabyla opět jakéhos jména firma »Bratří G.«.

Guadagnoli [-ňò-] Antonio, básník ital. (* 1798 v Arezzu — † 1858 v Cortoně). Přes nepříznivé poměry, v nichž žil, zachoval si veselý rozmar, na němž zakládal se úspěch jeho básní, oblíbených hlavně u jeho toskánských rodáků. Byl úzce spřátelen s Giustim. Jeho vtip, jenž se pokoušel i v politické satiře, je živý, duchaplný, jiskrný, nikdy urážlivý. Nejlepší z jeho básní *Il naso, La ciarla, La lingua di una donna, L'abito* dosud se vyskytují v anthologiích. Vydání *Raccolta di poesie giocose* (Florencie, 1838); *Racc. completa delle poesie giocose edite ed inedite* (Milán, 1872, 1880); *Poesie giocose* (Flor., 1884).

Guadalajara [gvadalachára]: **1)** G., provincie špan. v sev.-vých. části N. Castilie, hraničící s prov.: Sorria (na sev.), Zaragoza (sev.vých.), Teruel (vých.), Cuenca (jižně), Madrid (záp.) a Segovia (sev.-záp.), plochy má 12.113 km^2 a 201.518 ob. (1887). Náleží k centrálnímu plateau špan. a jest také ve středu, na záp. a jihu svém planinou, kdežto na východě táhnou se podél řek horská pásma nepříliš vysoká: Parameras de Molina a Sierra de Albarcin, na sev. pak vypíná se vyšší pohoří, patřící ku horstvu středokastil., Sierra de Pella, jako pokračování pohoří Guadarrama s nejvyšší horou Cebollera (2127 *m*). Protékána je Tajem a přítoky jeho: Gallo, Yamara (s přítoky Henares a Tajuña) a Guadiela. Podnebí jest drsné a zvláště na výšinách jsou kruté zimy a parná léta. Půda jest úrodná, hlavně na jihu v kraji Alcarria, a plodí obilí i zeleninu; vína, oliv a stromů jest vůbec málo, za to jest hojně pastvin. Půda je dobře vzdělána, ježto jest majetnictví pozemkové rozděleno mezi malostatkáře. Z horních výrobků zasluhují zmínky: železo, leštěnec, měď, uhlí a sůl, ve všech dolech však se jen slabě pracuje; v Trillu u Sacedonu sou minerální prameny. Průmysl, který dříve zvláště ve městech Guadalajaře a Brihueze byl velmi živý, omezuje se na fabrikaci hedvábí, flanelu, lněného a konopného plátna, papíru, skla a nábytku. Provincie jest rozdělena na 9 soud. okresů a má 398 obcí. Údolím řeky Taja probíhá dráha madridsko-zaragozská.

2) G., hlavní město před., na holém návrší na lev. bř. ř. Henaresu na hlavní silnici arragonské při dráze madridsko-zaragozské, 56 *km* sev.-vých. od Madridu, 695 *m* n. m. R. 1887 mělo 11.243 ob. Město se svými rozbořenými hradbami skýtá smutný pohled, ač uvnitř je několik krásných staveb; tak inženýrská akademie, gotický palác vévod de l'Infantado, počatý r. 1461, 10 kostelů, mnoho klášterů žen. i muž., kaple sv. Františka s hrobkou Mendozovou, pak znamenitý kamenný most a vodovod, prý římský, ale spíše z doby maurské. Jest zde normální škola a bibliotéka. Průmysl slabý; bývala zde znamenitá výroba suken, nyní má G. jen několik dílen na flanel, hedvábí, výrobky kamnářské a olej; v hospodářství má význam ovoce a obilí. — Město slulo ve starověku *Arriaca* (také *Caraca*) a bylo r. 714 dobyto Araby na Gotech a nazváno *Vadi-el-Hagara*; r. 1801 dobyl ho Alfons I. Castilský.

3) G. (Guadalaxara), hlav. město státu Jalisco v Mexiku, v úrodném údolí Atemajaca při řece Rio Grande de Santiago na 21° 9' s. š., 1150 *m* n. m., na dráze Mexiko-San Bas (na Tichém okeáně), na blízku mnohých stříbrných dolů, s 95.000 ob (1892). Jest sídlem guvernéra a arcibiskupa. Dobře jsouc stavěno, má přímé, dlážděné ulice, domy kamenné, většinou jednopatrové; 16 náměstí, mezi nimiž zápasiště s býky. Z budov vyniká velikolepá kathedrála z r. 1618, arcibiskupská residence, vládní palác a mincovna, z ústavů vzdělávacích universita, kněžský seminář, akademie malířská a stavitelská, normální škola a divadlo. Mimo to jest v městě mnoho kostelů a klášterů, které pronajímají veliké své bazary a loubí kupcům. Vodu opatřuje vodovod 12 *km* dlouhý. Čile provozuje se hrnčířství, jirchářství a kožešnictví; zboží skleněné a železné jde odtud do celého Mexika; dovážejí se ze Spoj. Obcí a Evropy výrobky vlněné, bavlněné a stávkové. — G-ru založil Nuñez Guzman r. 1551.

Guadalaviar (arab. *Vádí al Abjad* = bílá řeka, špan. též *Rio Blanco*, ve starověku zv. *Turis*, odkudž druhé jeho jméno Túria), řeka vých. Španělska 295 *km* dl., vzniká u vsi G-u na úbočí Muely de San Juan, ale pod Villar de Cobos ztrácí se ve štěrku a skalinách a teprve 6 *km* níže, sesílen podzemními vodami, vyráží ze skalní sluje. Ubíraje se nejprve k východu, promyká se hlubokou neschůdnou roklí, v pánvi Teruelské, kdež vnímá od východu Alfambru, zamčřuje náhle k jihu a proráží planinu valencijskou, kdež pod Cofrentes údolí jeho úží se v těsnou rokli Garganta de Chulilla se stěnami 300 *m* vysokými. Vystoupiv z hor, zavlažuje rovinu Lirijskou a huertu valencijskou a vlévá se u Graa 2 *km* pod Valencií do Středozemního moře. Ve val. huertě užívá se G-u k umělému zavlažování 8 velkými průplavy, pročež řečiště jeho v létě bývá pravidelně suché; v zimě však mívá mnoho vody a způsobuje i pověstné zátopy (*avenidas*).

Guadalaxara viz Guadalajara 3).

Guadalcanal [gva-kan-], město ve špan. prov. Seville, v hlubokém lesnatém údolí Sierry Moreny, při dráze sevillsko-meridské, má 6242 ob. (1887), kteří zabývají se orbou, vinařstvím, pěstováním oliv a lisováním oleje. G. býval proslaven korunními doly na stříbro, které však nyní jsou opuštěny.

Guadalcazar [gvadalkádzar], město v mexickém státu San Luis Potosi, sev. vých. od San Luisu, 1650 *m* n. m. R. 1880 mělo 13.350 obyv. Bylo založeno r. 1614, mívalo veliké doly a jest podnes hlav. těžištěm rtuti.

Guadalete [gvadaléte], pobř. řeka v prov. Cadizu (jz. Španělsko), vzniká stokem dvou říček (Rio dos Arcos a Majaceite) na Cerro de San Cristobal v 1700 *m* n. m., protéká solné bažiny a po toku 111 *km* k zjz. vlévá se u Puerta de Sta Maria do zál. Cadizského. Na jejích březích svedena r. 711 pověstná bitva (u Jerezu), po níž západogotský král Roderich v řece utonul.

Guadalhorce [gva·òrze], řeka v již. Španělsku, vzniká z několika zřídel na úpatí Puerta des Alfarnate v Sieře de San Jorge, zavlažuje krásné vegy u Archidony a Antequery, načež u Bobadilly obrací se náhle k jihu. Potom promyká se úzkou roklí mezi Sierrami de Abdelajis a de Agua, jež nad stanicí el Chorro úží se v soutěsku Paso de los Gaitanes, ve které řeka tvoří krásný slap 12 *m* zvýši. Z hor vystupuje G. jako mocná řeka, zavlažuje pánev malažskou, kde vnímá pobočky Rio Grande a Campanillas, a vlévá se širokým, ale písčitým ústím do Středozemního moře, 4 *km* záp. od Malagy. Délka jeho obnáší 160 *km*, úvodí 3400 *km*².

Guadalimar, řeka v již. Španělsku. Vzniká v prov. Albacete na již. svahu Sierry d'Alcazar, přijímá s prava ř. Guadarmenu a Guadalen a ústí s téže strany po toku 150 *km* dl. pod Jabalquintem v prov. Jaénu do Guadalquiviru.

Guadalquivir [gvadakvivír], z arab. *Vád al Kebír*, t. j. velká řeka, ant. *Βαῖτις* n. *Baetis*, jest z 5 hlav. řek španělských sice nejkratší, avšak svým množstvím vody a v dolním toku i splavností po Ebru nejdůležitější řeka poloostrova. Tok obecným míněním za pramen G-u označovaný vzniká na jv. svahu Sierry de Cazorla, 8½ *km* jjv. města Cazorly v prov. Jaenu, obtéká na vých. a severu toto pohoří a zaměniv dosavadní sev. směr na západní, spojuje se jihových. města Ubedy s Guadianou Menor (od jihových.) 5kráte delší než dosavadní G. a 80 *km* dále u Menjibaru (248 *m* n. m.) s Guadalimarem (od sev.-vých.), rovněž mohutnějším. Nedaleko odtud vlévá se od jihu menší Guadalbullon do hlavní řeky, jež pak teče vždy ještě v hlubokém, těsném údolí až k Montoru, kde v peřejích proráží předhoří centrální Sierry Moreny, opouští horní svůj bassin, teče stále k zzj. okolo Cordoby (104 *m* n. m.) a nížinou andaluskou až k Alcale del Rio pod Cantillanou. V této části toku přijímá G. mnoho přítoků, totiž Mafapuercas, Guadiato, Bembézar, Viar od severu, Guadajoz, Genil a Corbones od jihu. Od Alcaly má k moři ještě 123 *km* a směr jeho mění se téměř v zcela jižní. V Seville, 87 *km* od moře, jest hladina řeky jen 10 *m* n. m. Asi 8 *km* jižně města Corie, pod ústím Huelvy (od severu), odbočují od hlav. toku 2 ramena, z nichž západní, 50 *km* dlouhé, obtéká ostrov Isla Major (140 *km*²), východní, 20 *km* dlouhé, ostrov Isla Menor (55 *km*²). Celá tato bažinatá rovina slouží za pastvu polodivokému dobytku a nazývá se Las Marismas. Ještě za historické doby nalézal se tu záliv mořský, jejž G. vyplnil svým nánosem. Asi 22 *km* před ústím spojují se ramena G-u zase v jednotný tok o šířce 800—1000 *m*, jenž záp. přístavu San Lucaru de Barrameda v šíři 4—7 *km* vtéká do zál. Cádizského. Při ústí nalézá se dosti nebezpečný přesyp. Tok řeky jest od pramenů až ku Cordobě velmi prudký, odtud až k moři většinou klidný, ano místy až líný. Slaná voda nalézá se v G-u ještě 53 *km* od ústí, příliv jest znatelný až k Alcale a lodi ponoru až 5 *m* dostávají se jím až k Seville. Menší lodi říční plavily se dříve až ku Cordobě, nyní však jest tato část toku tak zanesena, že hloubka zřídka dosahuje 1½ *m*; horní tok jest pro prudký spád vůbec nesplavný. Za jarních a podzimních dešťů stoupá řeka o 1½—3 *m*. Vývoj řeky obnáší 510 *km*, úvodí 64500 *km*².

Guadalupe: 1) G., ostrůvek v Tichém okeánu na 29° s. š., 160 *km* záp. břehů Kalifornie, 30 *km* dl., dosahuje výše až 600 *m*. V údolích daří se palma, jediná skutečně tropická rostlina ostrova; z vyššího živočišstva pouze myši, kočky a divoké kozy. Mexická vláda udržuje zde vojen. stanici k ochraně ostrova před lovci.

2) G., město ve špan. provincii cacereské (Estremadura), na již. úpatí Sierry de G. (nejv. Cabeza del Moro 1558 *m*), má proslulý klášter hieronymitů s velikým kostelem a krásnou sakristií a proslulým obrazem Matky Boží. Obyv. 2964 (1887).

3) G. y Calvo [-kal-], horní město v mexickém státu Chihuahua, na východním svahu Sierry del Duranzo. Ok. 16.000 obyv. Zdejší stříbrné a zlaté doly vynesly r. 1844—49 na 10 mill. zl.

Guadalupe-Hidalgo [guadalúpe idalgo], aztecky *Tepeaquilla*, proslulé poutnické místo, 5 *km* sev. od města Mexika. Roku 1880 mělo 4517 ob. Nádherný chrám P. Marie (*Nuestra Señora de G.*) vystavěn r. 1709 na místě, kde prý se P. Maria 12. pros. 1531 zjevila. Papež Kliment VII. prohlásil P. Marii Guadalupskou za patronku Mexika a podnes putují 12. pros. tisíce věřících do G.-H-ga. Bohaté dary zlaté a stříbrné, poutníky zde nahromaděné, dal r. 1860 president Benito Juarez roztaviti na mince a nahraditi padělky. Jméno Hidalgo připojuje se v upomínku kněze, jenž zde první r. 1810 proti Španělům počal boj za neodvislost pod prapory s obrazem P. Marie Guadalupské. Severoamerický generál Scott donutil zde 2. února 1848 Mexiko k míru, jímž Spoj. Obcím postoupeno sev. území Mexika.

Guadalupský řád založen byl r. 1822 mexickým císařem Iturbidem a 10. dub. 1865 císařem Maxmiliánem I. znovu upraven. Znakem jest mezi zlatou olivovou a palmovou ratolestí bíle, červeně a zeleně emailovaný kříž s obrazem P. Marie Guadalupské s nápisem *Religion, Independencia, Union* na jedné a *Al merito y virtudes* na druhé straně. Od pádu císařství se neudílí.

Guadarrama [gva·rá-], Sierra de G., horské pásmo v stř. Španělsku mezi Starou a Novou Kastilií, směru od sv. k jz. Ve východní, nižší své části skládá se ze dvou souběžných pásem oddělených údolím ř. Lozoy.

Nejvyšší vrch východu Ocejon (2065 *m*) stojí zcela osaměle. Obě pásma setkávají se jv. Segovie, kde trčí Pico de la Peñalara (2405 *m*), nejvyšší hora G-my. Dále k jz. nalézá se průsmyk G. (1527 *m*), načež horstvo přijímá název Sierra de Malagon, nevypínajíc se nikde nad 1560 *m*. Horstvo jest částečně zalesněno a největší vrcholy bývají od listopadu do března kryty sněhem. Od jihu jest na G-mu velkolepý pohled, za to však nepříjemny jsou drsné větry s ní vanoucí. Ve starověku nazývalo se horstvo to *Montes Carpetani*; nynější jméno pochází od říčky (přít. Taja) a vsi na ní položené (996 *m*), jež má 1121 ob. a náleží ku prov. madridské.

La **Guadeloupe** [gvadelúp], franc. ostrov v Záp. Indii, největší z Malých Antill. Skládá se z 2 ostrovů, Basse-Terre (vlastní G.) a Grande-Terre, jež od sebe dělí mořský průliv Rivière Salée (slaná řeka), 11 *km* dl., pouze 60—200 *m* šir. a 5 *m* hl. Basse-Terre, západní z obou ostrovů, má v obvodu 180, délku 46, šířku 27 *km*, rozlohu 946·3 *km*². Středem jeho táhne se od jihu k sev. zalesněné vulkanické pásmo, z něhož se zdvihá v jihu dvojvrchol Grande Soufrière, sopka to vždy ještě (r. 1797 a 1879) činná, do výše 1676 *m* n. m., dále Sans-Toucher (1480 *m*) a Deux Mamelles (773 *m*). Podklad Grande-Soufrière je z doleritu, vrchol z pemzovitého trachytu. Východnější Grande-Terre má v obvodu 246, délku 48, šíři 28 *km*, rozlohu 656·3 *km*², jest plochý, z pravidla pouze 30—40 *m* vys., a pouze v Anse-Bertrand dosahuje 95, v Grands-Fonds de S. Anne 115 *m*. Půda skládá se hlavně z lasturnatého vápence. Jediný větší tok na vlastní G. je Grand Rivière à Goyaves, 9 *km* od ústí splavná. Minerálních pramenů je zde mnoho; sirné prameny u Matouby mají tepl. 53°, prameny u Sofaïe 31°, u S. Charlesu 24°. Jako všecky Antilly, jest i G. vydán zhoubným zemětřesením a hrozným orkánům. Střední teplota roční 20 až 32°; množství srážek ok. 220 *cm*. Vyšší končiny jsou Evropanům snesitelny. Hlavní nemocí zdejší jsou bahenní zimnice a dysenterie; žlutá zimnice uchvacuje hl. Evropany, cholera především černochy. Roční úmrtnost v l. 1848—75 činila 33‰. Sanatoria nalézají se na Basse-Terre u Matouby (650 *m*) a na Camp Jacob (550 *m*). Ze 44.413 *ha*, jež byly r. 1889 vzdělávány, připadá 23.693 na třt. cukr. 3490 na kávovník, 1146 na kakao; mimo to pěstuje se vanilka, koření, maniok, banán, rýže, kukuřice, bavlna a tabák. Lesy kryjí 36.000 *ha*. Stav dobytka r. 1889 udával se na 7950 koní, 10.850 oslů a mezků, 21.340 kusů hov. dob., 9530 ovec, 19.715 kusů vepř. dob. Produkce vykazovala za 77,150.700 fr. cukru a melassy, za 670.000 fr. kávy, za mill. fr. kampeškového dřeva, za 24 mill. fr. kukuřice, banánů, manioku, ananasů a j. Vývoz r. 1894 obnášel 43.732 tun cukru, 533 t. kávy, 72 t. orleanu, 6473 t. kampeškového dřeva, 520.000 t. melassy a 850 gallonů rumu. Cena vývozu r. 1891 udávala se na 15,164.000 fr. (vývoz dom. výroby 13,987.000 fr., přívozu 20,456.000 fr., lodní ruch 628.000 tun. Obyvatelstva v prosinci r. 1894 počítalo se 167.099 duší, z čehož jest 7% bělochů, 31% černochů a 62% barevných a míšenců. Práci v plantážích konají dnes čínští kuliové (asi $^1/_{10}$ všeho obyv.) uvedení sem r. 1854 po propuštění otroků (67.752 r. 1848). V obcování užívá se dosud kreolštiny, avšak na Saint-Barthélémy a S. Martinu převládá u protest. obyv. angličina. Ostatně jest vše obyv. katolické. Diécése (39 far) zdejší jest spravována generálním vikářem sídlícím v Basse-Terre, jenž podřízen arcibiskupu bordeauxskému. R. 1888 bylo tu 90 národ. škol (5575 hochů, 4178 děvčat). Příjmy osady t. r. činily 5,224.554, vydání 5,182.395 fr. Pošta zdejší (36 úřadů) r. 1892 dopravila 659.514 zásilek ve vnitřní a 520.622 zás. ve vnější službě. S Amerikou je G. spojena kabelem. Posádka asi 500 m. námořní pěchoty a koloniální gendarmerie. Ostrůvky Les Saintes mají znamenitý voj. přístav. Administrativně tvoří G. i s přilehlými ostrůvky vládní obvod Ostrůvky ty jsou: Désirade (27·2 *km*², 1398 ob. r. 1889), Les Saintes a Petite-Terre (17·6 *km*², 1624 ob.), Marie-Galante (149·3 *km*², 14.268 ob.), St. Barthélmy (21·1 *km*², 2674 ob.) a St. Martin (51·8 *km*², 1653 ob.). I s těmito dependencemi zaujímá osada G. 1603 *km*². Tento gouvernement G. rozpadá se na arrond.: Basse-Terre, Pointe-à-Pitre, Marie-Galante, jest spravován guvernérem, státní 6člennou a koloniální 30člennou radou a vysílá do Paříže 1 senátora a 2 poslance. Sídlem správy jest město Basse-Terre, důležitější však a větší jsou Pointe-à-Pitre a Port du Moule. — Ostrov G. byl odkryt Columbem 4. list. 1493 a podruhé jím navštíven r. 1496. Teprve r. 1635 byl získán (kapit. L'Olive a Duplessis) pro franc. společnost amerických ostrovů a počal rychle vzkvétati. Útoky Angličanů na ostrov r. 1691 a 1705 se nezdařily, za to však byl jimi r. 1759 po statečném odporu vzat a r. 1763 zase Francii vrácen; 12. dub. 1782 vybojoval v těchto vodách angl. admirál Rodney slavné vítězství (zv. u Domeniky) nad Francouzi pod hrab. de Grasse. Angličané dobyli ostrova ještě r. 1794, 1810 a 1815. Od r. 1816 zůstal trvale Francouzům. Hrozně řádilo zde zemětřesení 8. ún. 1843 a 16. kv. 1851. — Srv. A. Budan, La G. pittoresque (obráz. dílo, Paříž, 1863); Rey, Étude sur la G., topographie médicale (t., 1878); Pardon, La G. depuis sa découverte (t., 1881); Bouinais, G. physique, politique, économique (t., 1882); La Selve, La G. et ses dependences (Limoges, 1889); Carte générale de la G. (Dépôt de la marine, Paříž, 1875) a Annuaire de la G. (vychází v Basse-Terre).

Guadet [gadé] Marguerite Élie, girondista franc. (* 1758 v St.-Emilionu — † 1794 v Bordeauxu). Byl advokátem v Bordeauxu a zvolen byl do zákonodárného shromáždění i stal se s Vergniaudem a Gensonnésem vůdcem strany girondistů. S počátku klonil se ke straně královské, ano vyjednával s ministrem Delessartem, ale vyjednávání nedospělo k výsledku a G. veškerou svoji výmluvnost, pro kterou od přátel svých byl nazýván také Démosthenem, obrátil proti straně královské

a naléhal na to, aby vypověděna byla válka císaři Františku II. Hlasoval též pro smrt krá lovu s dodatkem odročení, ale poznával, že Maratova a Robespierrova strana jest pořádku nebezpečna, a proto vystupoval proti nim, ano navrhl, aby municipalita pařížská, dne 10. srp. 1792 sestavená, byla rozpuštěna a aby konvent přeložen byl do Bourgesu. Tím popudil proti sobě klub jakobínský a přivedl tak den 31. května, kdy jakobíni vymohli, že konvent svolil k zatčení girondistů. G ovi podařilo se uprchnouti do Bordeaux a odtud do St.-Emiliona, kde skrýval se s některými druhy v domě otcovském; úkryt jejich byl však vypátrán, G zatčen i se svými příbuznými, odveden do Bordeauxu a po výroku soudu popraven. Paměti jeho, jež v úkrytu svém zaznamenal, použil synovec jeho G. Jos. při díle svém *Les Girondins, leur vie privée, leur vie publique, leur proscription et leur mort* (Paříž 1861, 2 sv.).

Guadiana [gvadiána], arab. *Vádí el Ana*, starověký *Anas*, jeden z 5 veletoků Pyrenejského polostrova, vynikající délkou toku a rozsáhlostí úvodí, s malým však množstvím vody, ježto protéká vyschlé stepi planiny novokastilské. O pramenech byly mnohé spory; nyní uznává se správným starší a lidové mínění, dle něhož původ řeky hledati jest v potoku vytékajícím 5 *km* sev. od Viveros ve výši 990 *m* n. m. ze zřídla Ajuelského a zvaném G. alto (G. horní), který po krátkém toku ve výši 890 *m* vpadá do jezírka Laguna blanca, nejvyššího ze 17 jezer zv. Lagunas de Ruidera, jež spojuje malými vodopády, a vytéká ve výši 780 *m* z nejnižšího u místa Ruidera; 60 *m* níže opatřena je hrází a vedena průplavem (Canal del G.) ke stoku řek Zancarry a Giguely v bažině Tomelloso, kde ve výši 640 *m* poněkud jižněji mizí vlastní řečiště, zvané G. viejo (stará). Ve vzdáli 26 *km* odtud beze stopy nějakého spojení vytéká na holé pláni z několika zřídel, které lid pokládá za znovuzrozenou G-nu a zove Ojos de G. (oči G-ny), vodou bohatý potůček ve výši 620 *m*, nazvaný G. bajo (G. dolní), přijímající po kratkém toku přítok Azuel. Vznik oněch »ojos« v suché krajině nelze jinak vysvětliti, než že jsou to vody podzemím tekoucí říčky zde vytryskující, za kterouž říčku pokládá se G. alto. Tomu nasvědčují poměry výškové a složení půdy, neboť písečný podklad činí zcela pravděpodobným mizení řeky a opětné její objevení se před pevným starším útvarem. Přijavši Azuel, obrací se G. bajo k bažině, již tekou spojené řeky Giguela a Záncarra, a přijímá obě, nesouc odtud jméno G. Pak teče při mnohých záhybech směrem celkem záp. v rozsáhlé, málo obydlené a většinou nevzdělané prov. Mancha, načež vstupuje do prov. Badajozu, tekouc městem téhož jména. Zde končí její střední tok, vyznačující se malým spádem, plochými břehy, mělkostí a písčitostí. V dolním svém toku (125 *km*) béře se směrem většinou jižním, prorážejíc v mnohých ostrých záhybech břidlici Sierry Moreny a tvoříc vodopád Pulo do Lobo (vlčí skok). Řečiště jest zúženo příkrými břehy, spád řeky značný. Od Badajozu k Monsarazu a od Pomarãoa k okeánu tvoří G hranici Portugalska, protékajíc mezi Monsarazem a Pomarãoem východ portug. prov. Alemteja. Od města Mertola v této prov. k ústí jest G. v délce 65 *km* splavna, ale jen u Pomarãoa, kde nakládají se měděné rudy z dolů San-Dominga, panuje čilejší život. Odtud teče klidně a široce v údolí mezi zelenými pahorky do Cadizského zálivu, vlévajíc se mezi Ayamontem a Vila Preal do moře v šířce 640 *m*. Ústí je písčinami rozděleno na několik ramen, z nichž jedno, Barra di Canela, dovoluje i největším lodím námoř. plavbu až k Ayamontu. Celkem je ústí 8 až 12 *m* hluboké. Délka řeky obnáší od pramenů Záncarry 820 *km*, od Ojos 650 *km*, úvodí pak zaujímá 68.400 *km*. Přítoky G-ny po stoku s Giguelou jsou: na pr. bř. Bulaque, Estena, Guadalupejo, Ruecas, Búrdalo, Aljucen, Jevora, Degebe, Cobres, na lev. bř. Jabalón, Zújar, Guadamez, Matachel, Alcarrache, Ardila, Chanza, kterýž poslední tvoří hranici mezi portug. prov. Alemtejo a špan. Huelvou; žádný z nich však nemá důležitosti. *Tšr.*

Guadiana nebo Durango, hl. město mexického státu Duranga (v. t.).

Guadiana Menor, levý, velmi vodnatý přítok Guadalquiviru v již. Španělsku. Vzniká v provincii Jaenu stokem Fardesu (Rio de Guadix) a Guardalu (Barbata) a ústí u San Bartolomé po toku 150 *km* dl.

Guadix [guádich], okr. město ve špan. prov. Granadě (Andalusie), 60 *km* vých. od Granady při říčce Rio de G., v pravo od ř. Fardes na stejnojmenné planině na sev. svahu Sierry Nevady, s 11.989 ob. (1887), sídlo biskupa, má kathedrálu z XVIII. stol. a mnohé středověké zříceniny (maur. hradu a j.). Jeskynní čtvrť ve skalách (Barrio de Santiago) jest obydlena cikány. Továrny na zbraně a hedvábí, úrodné okolí, čilý obchod, zvláště o výročním trhu v říjnu. Ve výši 800 *m*, 7 *km* na záp. od města, prýští prameny sírné (40° C) a železité (14°, zv. Graena, za Maurů velmi oblíbené.

Guadua viz Bambus.

Guaduas, město v Columbii, státu Cundinamarce, dep. facatativském, v rozkošném údolí na břehu Ria G., 20 *km* vých. od pr. bř. Ria Magdaleny, 1036 *m* n. m., s 11.000 ob. (1881). Knihovna, nemocnice, výroba doutníků a slaměných klobouků, rozsáhlé plantáže kávové a třtinové. Na blízku znamenitá ložiska uhlí a asfaltu, jakož i teplý pramen.

Guagnini Alexandr viz Gwagnin.

Guahan viz Guam.

Guachamaca [gačamaka], španělské pojmenování kůry stromu G. *toxifera* neboli *Malouetia nitida* Spina. Jedovatá tato kůra obsahuje guachamacin, alkaloid totožný bezpochyby s curarinem. Vodový extrakt z kůry účinkuje podobně jako curare, nepůsobí však zhoubně na dýchací ústroje. Užívalo se ho proti ztrnutí a nervovým křečem. *Šnk.*

Guacharo (*Steatornis caripensis*), je zvláštní lelek jeskynní, obývající hluboké, temné

sluje skalní střední Ameriky. Od pravých lelků liší se **g.**, že dráp středního prstu jest bez hřebínku a zobák před převislou špičkou zejkovaný. Těla jest štíhlého, 4. a 5. letka jsou nejdelší, křídla přesahují ocas. Jediný ten druh podčeledi lelků jeskynních či tučných má peří kaštanově hnědé s temnými čarami příčnými a žlutobílými skvrnami. **G.** krákorá jako havran. Délka těla 25 *cm*. Pod koží a v dutině břišní hromadí se veliké množství tuku, pročež domorodí Indiáni pilně je pronásledují, což v temných jeskyních nebývá bez nebezpečí. Pták za dne se skrývá a v noci vylétá pospolitě ze skrýší, hledaje šťavnaté plody, jimiž se živí. Humboldt objevil **g**-ra r. 1799 ve veliké jeskyni Karibské; žije též na Nové Granadě a Trinidadu. Tuku **g**-rův upotřebuje se k pokrmům i ku svícení. *Bše.*

Guacheta [gvačèta], Gachetá, město v jihoamer. republ. Columbii (stát Cundinamarca, dep. Ubaté), 2703 *m* n. m., při kteréžto výšce jest podnebí zdravé a příjemné. Španělé osadili toto území již uprostřed XVI. století. Obyv. 6500 (1881).

La **Guaira** nebo Guayra, město v jihoamer. republ. Venezuele, při moři Karibském, 10 *km* k sev. od hl. města Caracasu, jemuž slouží za přístav a s nímž jest spojeno železnicí 38 *km* dl. Leží v úzké, nevalně zdravé rovině přímořské na úpatí pobřežní kordillery; otevřená rejda dobře se hodí ku kotvení. Obyv. počítalo se r. 1881 přes 7000, dnes s předměstím Maiquetion asi 14.000. S Liverpoolem, Southamptonem, Hamburkem, Brémami a N. Yorkem pravidelné spojení parníky. Obchod přechází nyní na újmu Evropy silně v ruce Severoameričanů. Vyváží se hl. káva, kakao a kože. R. 1889 ceněn vývoz na 9, přívoz na 24 mill. zl. R. 1893 obnášel ruch lodní 340 parníků a 48 lodí plach.; přivezeno 85.548, vyvezeno 13.204 *q*.

Guajacum *officinale* L., strom vždy zelený z řádu *Zygophyllaceae*. Dosahuje výšky až 13 *m*, maje košatou a rozložitou korunu. Kmen ne příliš tlustý roste velice zvolna. Listy sudozpeřené, 2—3jařmé, lístků elliptičných, holých, květy stopečkaté, v konečných svazečkách, modré, plod tobolka opak srdčitá, hranatá. Roste v Záp. Indii a poskytuje jako druhý podobný, rovněž amer. druh, **G.** *sanctum*, L., v obchodě světoznámé dřevo guajakové svaté nebo francouzské (*lignum Guajaci* nebo *sanctum*). Jest barvy zelenavě hnědé, podél temně pruhované, velmi tvrdé, pryskyřičnaté, přehusté, skoro neštípatelné, přetěžké, tak že se ve vodě potápí, a voní aromaticky. Užívá se ho k jemným pracím řezbářským, ale hlavně na zhotovování koulí kuželníkových. Dřevo guaj. přišlo r. 1508 poprvé do Evropy přes Španělsko; dříve bývalo v lékařství důležitým lékem, ale nyní upotřebuje se jen pryskyřice, která buď přirozeně neb uměle z nářezů se roní. *Vský.*

Guajakol, $C_7H_8O_2$, jest rozvedeně

$$C_6H_4\langle^{OCH_3}_{OH}$$

methylétherem pyrokatechinu. Vzniká destillací kyseliny vanillové s vápnem, připravuje se suchou destillací pryskyřice guajakové nebo frakciovanou destillací kreosotu z dehtu dřeva bukového. Jest to příjemně páchnoucí tekutina při 200° vroucí, hutná 1·117 při 13°. Příbuznou látkou **g**-u jest veratrol $C_6H_4(OCH_3)_2$. *OŠc.*

Guajaková kyselina viz Guajaková pryskyřice.

Guajaková pryskyřice vytéká při patřičném zahřátí ze dřeva západoindického stromu *Guajacum officinale* L. Jsou to poloprůsvitné kusy modravě zelené, na lomných plochách hnědé. Obsahuje mimo jiné látky kyselinu guajakovou. Suchou destillací dává guajakol, guajol atd. Prášek **g**-vé **p.** zelená na vzduchu; alkoholický roztok její (guajaková tinktura), jenž jest hnědý a vůči světlu citlivý, barví se některými prostředky okysličujícími (ozónem, kyselinou dusíkovou, chrómovou atd.) na modro, pročež bývá tu a tam jako reagens doporučován. *OŠc.*

Guajakové dřevo viz Guajacum off.

Guajan viz Guam.

Guajava viz Psidium.

Guajol, C_5H_8O, jest chemickou povahou svou aldehyd $CH_3 . CH = C(CH_3) . COH$, příslušný kyselině tyglinové. Jest to tekutina zápachu hořkomandlového, vznikající při destillaci pryskyřice guajakové. *OŠc.*

Gualandi Michel Angelo, umělecký historik a kritik ital. (* 1793 v Bologni — † 1865 t.). Konal dlouhé cesty po Evropě, na nichž pilně sbíral umělecké předměty, spisy, autografy a jiné doklady. Své cenné, odborníky hojně navštěvované sbírky uložil v bolognském Palazzo Fava. K dějinám ital. umění platně přispěl též spisy *Memorie originali risguardanti le belle arti* (1840—47, 4 sv.); *Nuova raccolta di lettere sulla pittura, scultura ed architettura* (1844—45, 2 sv.); *Tre giorni in Bologna* (1850); *Ugo da Carpi* (1854).

Gualbert Jan viz Vallombroso.

Gualdo-Priorato Galeazzo, hrabě de Comazzo, válečník a dějepisec ital. (* 1606 ve Vicenze — † 1678 t.), v patnácti létech sloužil ve Flandřích proti Španělům, později ve franc. pluku hraběte d'Hauterive, pak ve vojště Mansfeldově, jejž následoval do Anglie. Pak bojoval v Nízozemí, načež chtěl s princem Moricem Nassavským bojovati proti Portugalcům v Brazilii, zastavil se s ním však na portug. březích záp. Afriky, jež zpustošili. Pak sloužil ve vojště Valdšteinově proti Švédům; r. 1632 dostalo se mu 400 dukátův pense od Benátek. Vystoupiv z vojska císařského, vrátil se do Italie, kde složil několik dějepisných děl. Ale bojovný duch jeho nedal mu dlouho pokoje. R. 1643 velel pluku vojska benátského, jejž pak dal do služeb kurfiršta bavorského; pluk ten byl zničen v bitvě u Nordling a **G.** sám těžce poraněn. Odtud zřekl se válečnictví. R. 1652 odešel do Paříže, chtěje napsati dějiny min. Mazarina, a přijal občanství franc. R. 1656 povýšen byl v Římě papežem Alexandrem IV. do šlechtictví a konal různá poslání diplomatická Kristině švédské (r. 1659 k Ludvíku XIV.). R. 1660 vyslán byl z Be-

Guacharo čili lelek jeskynní (*Steatornis caripensis*).

Digitized by Google

nátek s diplomatickým posláním do Švédska a Dánska, r. 1664 císař Leopold jmenoval jej svým dějepiscem. Poslední léta strávil G. ve Vicenze, věnuje se dějepisectví. Napsal přemnoho knih dějepravných, pojednávajících většinou o událostech, jež sám poznal. Jmenujeme z nich: *Historia delle guerre di Ferdinando II. et Ferdinando III., imperatori, e del re Filippo IV di Spagna contro Gustavo Adolfo re di Suezia e Luigi XIII re di Francia successe dall' anno 1630 sino all' anno 1639* (Benátky, 1640); *Il maneggio dell' armi moderne con un breve compendio sopra le guardie, quartieri, fortificazioni e artigleria* (Vicenza, 1642); *Historia della vita d'Alberto Valstain, duca di Fritland* (Lyon, 1643); *Historia delle rivoluzioni di Francia sotto il regno di Luigi XIV., 1648—54* (Benátky, 1655); *Vita e condizioni del cardinale Mazarini* (Kolín n. R., 1662); *Historia del ministerio del card. Giulio Mazarino* (tam., 1669, 3 sv.); *Historia di Leopoldo, cesare* (Vídeň, 1670—74, 3 sv.) a j.

Gualdo Tadino [-dí-], město v ital. prov. Perugii, kraji folignském, 37 *km* sev. od Foligna, při železniční trati římsko-anconské, má několik chrámů, mezi nimiž vyniká hlavně dóm, dále radnici s pěknou obrazárnou a 2733 obyv. (1881, obec 8477), zabývající se výrobou zboží hliněného, především hedvábí, lisováním oleje a j. Blíže města ležela starověká *Tagina*, u níž r. 552 zvítězil byzantský vůdce Narses nad ostrogotským králem Totilou.

Gualeguay [gvalegvaj], hlavní město departementu G-e (6200 km^2, 22.000 obyv.) v argentinské provincii Entre Rios, na břehu zde splavné řeky G-e, jež ústí 40 *km* k jihozáp. do ramene Parany. Roku 1882 mělo G. 11.000 ob. Jest tu veřejná knihovna, divadlo, filiálka národní banky. Z průmyslu vynikají jirchářství a parní mlýny. Na blízku nalézají se veliké *saladeros* (jatky), kde se do roka poráží na 100.000 kusů hovězího dobytka. Říčním přístavem města G-e jest Puerto de Ruiz (k jihových.), kamž vede železnice 10 *km* dl.

Gualeguaychú [gvalegvajčú], hl. město departementu G. (11.557 km^2, 30.500 ob.) v argentinské prov. Entre Rios, na pr. břehu řeky G., jež 15 *km* jižněji vlévá se do Uruguaye. R. 1882 mělo ok. 15.000 ob. Je pěkně stavěno, má veřejnou knihovnu, dvě nemocnice, filiálku říšské banky, divadlo, celnici. Založeno bylo r. 1783 a zmohlo se na důležité obchodní město a říční přístav provincie. Parní mlýny a značná výroba masité tresti.

Gualt., skratek zoolog., jímž označen Niccolo Gualtieri (* 1688 v Toskáně — † 1747 ve Florencii), prof. lékařství v Pise a lékař velkovévody toskánského, jenž vydal o měkkýších nákladné dílo *Index testarum conchyliorum* (Florencie, 1742).

Gualtieri [-tjéri] Luigi, spis. ital. (* 1826 v Bologni), žil nějakou dobu bohémský život s Cesarem Rovanim a j.; r. 1848 usadil se v Miláně a oženil se s herečkou Giacintou Pezzanovou, již pak provázel na cestách uměleckých. Napsal: *Misteri d'Italia* (Milán, 1849, 12 sv.); *L'innominato* (t., 1857, 2 sv., 8. vyd. t., 1882, 6 sv.); *Il capo delle Cento Tribù* (t., 1858); *La biscia dei Visconti* (t., 1861); *Memorie di Ugo Bassi* (1862); *Dio e l'uomo* (1864, 2 sv.); *I piombi di Venezia* (t. r.); *L'ultimo papa* (1865); *Il Nazareno* (1868, 2 sv.); *L'amazzone* (t. r., 2 sv.); *La campagna* (1869); *La vita romana* (1870) a po delší přestávce *La figlioccia di Cavour* (1881); *Il dottore Malebranche* (1883, 2 sv.); *Papa Satan* (1884); *Mma Adele* (1885); *La città del sole* (t. r.); *I bevitori di sangue* (1886); *La gabbia di ferro* (1887) a j. Pro divadlo napsal: *L'amore di un' ora, Silvio Pellico, ovvero i carbonari, Le fasi del matrimonio, La forza della coscienza, Gli studenti di Eidelberga, Il duello, Padroni e servi, La signora di Monza, I misteri dell' inquisizione* (s Ant. Scalvinim) a j.

Guam, t. Guahan n. Guajan, nejjižnější a největší ostrov z Marian v Tichém oceánu, hostil r. 1887 na 514 km^2 8561 obyv. (340 deportovaných). Severní část ostrova jest jednotvárná a suchá, střed a zvláště jih jest hornatý (Hichu 490 *m*) a dobře zavodněný. Korálový útes činí v severu pobřeží zcela nepřístupným, na západě však lze se skrze průlivy dostati k dobrým přístavům, t. Caldera de Apra, Agaña (s 3000 ob.), sídlo guvernéra Marian) a jižně odtud opevněný přístav Umatak. Vyváží se rýže, cukr, kakao a indych.

Guamal, město v jihoamer. rep. Columbii (stát Magdalena, dep. Banco), při břehu Ria Magdaleny, s 5000 ob. (1881).

Guamo, město v jihoamer. rep. Columbii (stát Tolima, dep. del Centro), 342 *m* n. m., s 12.000 ob. (1881).

Guanabacoa [-koa], město na ostr. Kubě, 7 *km* jihojihových. Havanny, uprostřed skalistých kopců, při železnici z Havanny do Matanzasu, s 28.043 ob. (1887). Jsou tu mořské lázně a silná posádka.

Guanacaste [gva-kàs], město v rep. Costa-Rice, viz Liberia.

Guanaco viz Lámy.

Guanahani, domácí název ostrova, jejž Columbus jako první bod nově objevené západní země spatřil a San Salvador nazval. O tom, který z ostrovů Bahamských sluší stotožňovati s tímto G., mnoho napsáno. Muñoz, Peschel, Becher, Major, Pietschmann a Cronau stotožňují jej s Watling's Islandem (v. t.), což se skutečně nejvíce pravděpodobá. Starší mínění Humboldtovo a Irvingovo udává zaň Cat Island, Varnhagen soudí, že jest to Mariguana, Navarette hádá na některý z Turků (Turks Islands).

Guanaja [guanácha], též Bonacca, 20 *km* dl. ostrov v zál. Hondurasském, nejvýchod. člen souostroví Baiského, patřícího k Hondurasu. Jest velmi příkrý a zdvihá se na podkladě z tmavé žuly do výše 360 *m*. Jest pokryt nejkrásnějšími trop. lesy, zdravý a velmi úrodný, na již. straně pak je výtečný přirozený přístav. Obyv. má jen 525, téměř veskrze Indiánů. G. byl objeven Kolumbem 30. čce 1502 a nazván dle borovic hojně tu rostoucích Isla de Pinos.

Guanajuato [gvanachuato]: **1)** G., stát v republ. Mexické, na vysočině mezi 20—22° s. š. a 99° 40′—102° 40′ z. d., ohraničený státy: Queretaro na vých., Zacatecas na sv., San Luis di Potosi na sev., Jalisco na záp. a Michoacan na jih; zaujímá 28.462 *km*² plochy. Větší částí jest planinou 1600—2300 *m* vys. mezi dvojím sopečným pohořím: Sierrou de Gorda na vých. a S. de G., středem státu se táhnoucí od jjv. k ssz. Sierra de G., proslulá svými doly, dosahuje v Cerro del Gigante výše 3360 *m*. Nížinu nalézáme jen na jihu v údolí Santiaga, obklopeném 7 sopkami, a v jz. části státu patřící k llaně úrodné roviny Baxie. Mezi řekami zasluhuje zmínky Rio de Lerma, jež vyvěrá ve státě Mexiku, přijímá přítok Rio de Laja a, tvoříc jihozáp. hranici státu G-ta, vlévá se do jez. Chapala, z něhož vychází jako Rio Grande de Santiago. Půda jest úrodná, zvláště na rovině Baxii a llanech de San Felipe, podnebí pak připouští místy i kulturu tropických rostlin; nicméně hlavní péče věnuje se plodinám mírného pásu: obilí, kukuřici a bobům (*frijoles*) a hromadně se pěstuje pro vývoz červený pepř (*chili colorado*). Z Evropy zavedeny réva a oliva, v chráněných údolích nalézáme i třtinu cukrovou. Značný jest i chov dobytka a sýrařství. Ale hlavní bohatství země spočívá v nerostech, jichž vyváží se ročně za 30 mill. franků. Je zde: zlato, měď, olovo, rtuť, železo, soda, ledek, sirné prameny; pro selenovismut (guanajuatit) jest stát G. jediným nalezištěm světa, předním však výrobkem horním je stříbro. Dolování děje se v 9 okresech; z těch nejvýnosnější je kolem hlav. města G-ta, na jehož hlav. couku Veta Madre de G. (12 *km*), nejznamenitější to stříbrné žíle světa, jsou doly Valenciana, Rayas, Cata, Mellado, Secho a Sirena. Dle úř. dat bylo v G-tě v l. 1537 až 1880 vymincováno ve stříbře 471½ mill. zl. a ve zlatě 40⅗ mill. zl., r. 1883 pak 9 mill. zl. ve stříbře a 97.000 zl. ve zlatě; mimo to vyvezeno za 1½ mill. zl. stříbra v prutech. Přes to doly ty jsou v úpadku od revoluce, kdy se v nich vůbec nepracovalo. Teprve od r. 1825 zdvihla se výroba penězi hornických společností z Anglie a později ze Spoj. Obcí. Z ostatního průmyslu vyniká: výroba vlněných houní (Salamanca, G., Solvatierra), suken (Celaya), hliněného zboží (Salamanca), koží (Leon): v novější době zakládají se v městech továrny na spracování bavlny a vlny. — Stát G. má 1,007.116 ob. (1892) a jest po Mexiku nejhustěji obydleným státem republiky. Z obyv. jest 25% bělochů, 39% Indiánů a 36% míšenců. Rozdělen jest na 4 okresy (*distritos*): G., San Miguel, Allende, Celaya.

2) G., hl. město státu G., na 21° s. š. a 1[illegible]° 50′ z. d., 2045 *m* n. m., v kotlině příkrých porfyrových skal, při vodní nádržce La Presa, po obou stranách průsmyku Cañada de Marfil, který tvoří pro vozy jedinou cestu do města, jež za dešťů zaplaven jest bystřinou horskou. Čítá 52.112 ob. (1892), je čisté a jsouc stísněno nedostatkem místa, má domy 4-5patrové. G. jest sídlem vlády, má universitu, uměl. školu, několik střed. škol, učitelský ústav, divadlo, 2 nemocnice, tržnici, mincovnu, 8 klášterů a j. Z budov vyniká kathedrála, velkolepý palác vládní a půvabné villy bohatých majitelů okolních dolů. Na záp. straně je přes 100 horních budov. Město bylo založ. r. 1554; před revolucí, která r. 1810 vypukla v blízké vsi Dolores Hidalgo a hlavně ve státě G-tě zuřila, mělo s předměstími a doly kol. 100.000 obyv. *Tšr.*

Guanare [gvanáre], hl. město venezuelského státu Zamory, 185 *m* n. m., v krásné rovině na jihových. úpatí Andů nedaleko lev. bř. řeky G. (k úvodí Orinoka). Má prý 10.880 ob. (1888), jest špatně stavěno a trpělo mnoho válkami občanskými. V okolí plantáže kávové, kakao, třtina cukrová a značný chov dobytka. G. založil r. 1595 J. Fernandez de Leon.

Guanca Velica [gvanka velika] v. Huancavelica.

Guančové (*Guanches*), praobyvatelé ostr. Kanárských (v. t.), nyní vyhynulí.

Guangamarca [gva-rka], město v jihoamer. republice Peru, dep. Libertad, má asi 7500 obyv.

Guanches viz Guančové.

Guanidin, CH_5N_3, zásada organická o složení $HN=C(NH_2)_2$, vznikající — mimo jiné cesty — působením chlórečnanu draselnatého a chlórovodíku na guanin. Jest to krystallická, na vzduchu rozplývavá hmota povahy zřetelně alkalické. Některé jeho derivaty mají význam pro svoji blízkost s ptomainy. Tak methylguanidin, $C_2H_7N_3$, jenž nalezen v hnilém mase koňském, lze upraviti z kreatinu, jenž jest kyselinou methylguanidooctovou a přichází ve svalovém moku. *OŠc.*

Guanin, $C_5H_5N_5O$, jest příbuzný s látkami skupiny kyseliny močové a obsažen ve guaně ptáků, odkud lze ho připraviti. Vyváříme guano mlékem vápenným, filtráty neutralisujeme kyselinou solnou, čímž vyloučí se kyselina močová a g., který lze vyjati vroucím chlórovodíkem. G. jest prášek beztvarý, rozpustný v ammoniaku, ve vodě však nerozpustný. *OŠc.*

Guanit viz Struvit.

Guano (*huano*), setlelý trus ptáků, jenž na některých místech, nejčastěji na malých ostrovech mořských, u velkém množství jest nahromaděn. Pravé g. pochází z krajin tropických málo vydaných účinku deště; tím se vysvětluje, že obsahuje značné množství sloučenin rozpustných, zejména solí ammonatých, a že tudíž je vydatné hnojivo dusikaté; vedle toho obsahuje fosforečnany, zvláště vápenatý. G. z krajin dešťům vydaných obsahuje skoro jen nerozpustné fosfáty a proto se nazývá guanovým fosfátem a slouží k výrobě superfosfátů. První g., přivážené do Evropy od r. 1840, pocházelo z pobřežních ostrovů peruanských, zejm. z ostr. Las Chinchas, a když pak osvědčilo se býti výborným hnojivem, vyhledávána jeho ložiska i jinde a přívoz jeho do Evropy stále stoupal. Následkem toho bylo na mnohých místech brzo vyčerpáno a přívoz jeho v posledních letech značně klesl, k čemuž přispělo také

stále se vzmáhající užívání hnojiv strojených. Největší dovoz mívala Anglie, pak Německo; k nám se nikdy mnoho nepřiváželo. Dosud se g. vyváží z pobřežních ostrovů Peru a sev. Chile, ze záp. pobřeží Kapska, z ostrůvků ležících proti Angře Pequeně a Zálivu sv. Heleny, z ostrovů Chesterfieldských (u N. Kaledonie), z korálových ostr. Clippertonu, Vánočního, Maldenu a Fanningu. Nejlepší jest g. peruanské z ostrovů Pabillon de Pica, Huanilos a Punta de Lobos. Jest to slepený prášek barvy žlutohnědé až tmavě hnědé, prudkého zápachu čpavkového. Do obchodu přichází prostřednictvím pouze dvou firem: anglokontinentální dílny guanové v Hamburku, Londýně, Antverpách a Emmerichu n. R. a firmy Salomson v Rotterdamě a Düsseldorfu. Tyto firmy ručí za určitý obsah dusíku (7%), kyseliny fosforečné (14%) a kys. draselnatého (2%). G. peruanské obsahuje šťavelan a síran ammonatý; účinkem vody utvoří se podvojným rozkladem nerozpustný šťavelan vápenatý a rozpustný fosforečnan ammonatý a proto, prší-li silně po rozsetí g-na, přichází kyselina fosforečná rychle k platnosti. Méně cenné druhy g-na jsou z ostrova Ichaboe (na záp. pobřeží Afriky), ze Zálivu Saldaňova (záp. pobřeží Kapska) a z Patagonie. Nyní velmi často upravují g. nechávajíce na ně působiti kyselinu sírovou, aby nerozpustné fosforečnany se proměnily v rozpustné; zároveň se i čpavek váže na kys. sírovou a rozložené g. nezapáchá po čpavku. G-na rozloženého nyní více se užívá než nerozloženého. Nakládání, skládání, rozsívání nerozloženého g-na peruanského a podobných druhů je práce velmi nepříjemná a nezdravá; vnikne-li g. do otevřené rány, může způsobiti i otrávení krve. I vdychování par guanových může způsobiti mnohá onemocnění; proto nemají býti skladiště guanová uvnitř měst. — Guanové fosfáty, které se vytvořily taktéž z trusu ptáků mořských v krajinách tropických ale deštivých, mají nyní také menší význam, než jaký mívaly. Dosud důležita jsou g-na z ostrovů Avesských u břehů Venezuely, bakerské z ostrova Bakru v Tichém oceánu, z Browse-Islandu a záp. pobřeží Australie, Malden-Islandu a mejilonské ze sev. břehu Chile (jindy nejdůležitější, nyní skoro úplně vyčerpané), konečně g. ze Sydney-Islandu. Tato g-na mají nepatrné množství dusíku, za to však značné množství nerozpustných fosforečnanů (65—80%) a užívá se jich k výrobě superfosfátů.

G. rybí je strojené hnojivo, jemuž se název g dává neprávem. Připravuje se z odpadků ryb a z nepotřebných celých ryb v přímořských krajinách, zejména v Norsku, Anglii a Francii. Nejvíce přichází ho do obchodu z ostrovů Lofotských, kde se ročně loví asi 20 mill. tresek; ty se před sušením zbavují hlavy a páteře a tím se hromadí množství těchto odpadků, které se paří delší dobu v uzavřených železných válcích, aby se odstranil tuk, a na to se suší a melou. Norské rybí g. je nažloutlý prášek nepříjemného rybího zápachu, obsahuje 6·5—8·5% dusíku, 13·4—14% kys. fosforečné, obojí ve sloučeninách nerozpustných, a proto účinek jeho v půdě je pomalý. V té příčině nemůže se přirovnávati ke g-nu pravému; v složení a účinku rovná se kostním moučkám. *Lš.*

Guanuco [gvanuko] viz Huanuco.

Rio **Guaporé** [gva-], v dolním toku t. Itenez zvaný, pohraniční řeka (na 1100 *km*) mezi Brazilií a Bolivií. Vzniká na Serra dos Parecis v braz. prov. Matto Grosso, teče nejprve asi 100 *km* k jihu, obrací se pak trvale k sev.-záp. a spojujíc se na 12° j. š. s Riem Mamoré, tvoří ř. Madeiru, největší přítok Maraňonu. S pravé strany přijímá četné sice, jinak však nepatrné přítoky, za to s levé strany má řadu značných přítoků, j. Rio Verde, Paragau, Rio Baures a největší všech Rio Itonamas. Vývoj Ria G. páčí se na 1500 *km*, úvodí na 500.000 km^2. Při svém stoku s Rio Mamoré jest 500 až 700 *m* šir. Splavný jest téměř od svých pramenů a přechod mezi horním jeho tokem a úvodím Paraguaye dovoloval by spojení obou úvodí (Rio Alègre, přít. G., a Aguapehy, přít. Paraguaye) průplavem 7 *km* dl. I dnes přenášejí se čluny z jedné řeky do druhé.

Guarache [gvaràčo] č. guracho, špan. tanec v 6/8 taktu, jehož trio přechází v 3/4 takt. Tanečník doprovází se sám na kytaře, obyčejně na guaraně, odrůdě zvuku pronikavého, původu brazilského a po výtce k tanci užívané. »La guarache« zužitkována balletně Auberem v prvém jednání »Němé z Portici«.

Guarami viz Gurami.

Guarana (pasta g.) vyrábí se v Brazilii ze semen keře *Paullinia sorbilis*. Pražená semena se rozmačkají nebo rozetrou a rozdělají s vodou na těsto, z něhož se uhnětou koláčky asi 4—5 *cm* vysoké nebo válečky a usuší se na slunci neb v kouři. Jest na povrchu tmavě, na lomu černohnědá se zrnky světlešedými (úlomky semen). Lacinější druhy mají přísadu manioku. Ve vodě nabubřuje a vydává pak zvláštní nakyslý zápach, chuť má trpkou, poněkud nahořklou. Obsahuje 3—5% kaffeinu, 3% oleje, 6% tříslоviny, vedle toho pryskyřici, barvivo, látek nespalitelných 2%. Vyváží se hlavně ze Santarema na Amazonské řece do Anglie, Německa a severní Ameriky. V Brazilii požívají ji jako čokoládu, u nás užívá se jí v lékařství proti migréně. *Lš.*

Guarani, jihoamer. kmen indiánský v horním Paraguayi. Viz Tupi.

Guaranin viz Coffein.

Guarda, okresní město v portugalské provincii Horní Beiře, 337 *km* od Lisabonu, na sev. svahu vých. výběžku pohoří Estrelly, 1039 *m* n. m., na dráze Figueira da Foz-Villa Formoso a Abrante-G., s 5284 obyv. (1891), sídlo biskupa, má několik továren na sukno. Bylo vystavěno r. 1199 na místě řím. osady *Lencia oppidana* Donem Sanchem a pro svoji nedobytnost dostalo jméno G., t. j. stráž (proti Maurům). Z té doby zachovala se krásná gotická kathedrála a hrad. Distrikt guardský má na 5556·6 km^2 234.368 ob. (1881).

Guardabassi Guerrino, malíř italský, * 1841 v Římě. Maluje hlavně genrové scény

lidové (*Holubí oběd; Po vynesení rozsudku smrti; Věštící cikánka* a p.). Z historických jeho obrazů uvádíme: *Kristus a tři Marie; Poslední okamžiky Beatrice Cenci.* *J-k.*

Guardafui, též Gardafui, u Camoënsa Guardafu, u Arabů Džard Hafun, předhoří v nejvýchodnějším cípu Afriky (země Somalů), jižně od vchodu do zál. Adenského, na 11° 47′ s. š., 51° 16′ v. d. Malou zátoku uzavírá zde na severu Ras Šenarif, na jihu Ras Asir (název somalský), nejvýchodnější to mys celé Afriky. Za zátokou zdvíhá se skalistý vrch Gardaf nebo Džardaf, 275 *m* vys. Útesy činí mys tento zvláště za doby jihozáp. monsunu pro plavbu velmi nebezpečným. Staří nazývali kraj a mys tento *ἐμπόριον καὶ ἀκρωτήριον Ἀρώματα, Cap Aromatum.*

Guardian (z ital.), dozorce, název představeného v klášteřích františkánů, kapucínů, minoritů; v Anglii zástupce biskupův po dobu uprázdnění stolce biskupského; v Portugalsku poddůstojník námořnictva.

Guarico [gvariko], levý přítok Orinoka ve Venezuele, vzniká v úzkém údolí jižně od jez. Valencie (Tacarigua), protéká téměř veskrze směrem již. středem venez. státu Guzman Blanco, spojuje se pod Gayabalem na 8° s. š. s několika rameny ř. Apure a obrátiv se téměř úplně k vých., vlévá se před Caicarou do Orinoka.

von **Guarient** (správ. Quarient) Franz viz Codex Austriacus, str. 484.

Guariento, ital. malíř z Padovy (* kol 1310 — † kol 1377). Jeho pečlivě provedené figury prozrazují ještě vliv Giottův. Od něho jest: *Ukřižovaný* (v mus. tassanském z r. 1368); *Korunování P. Marie* (u eremitánů v Padově) a *Život sv. Augustina* (t., později přemalovaný), scény z utrpení Krista a allegor. obrazy planet, kde 7 nebeských kruhů po způsobu středověkém přivádí se ve spojení se 7 stupni lidského stáří (t.). V dožecím paláci benátském byla od něho celá řada fresek, hlavně *Ráj*, které později byly zničeny. *J-k.*

Guarini [-ríni]: **1)** **G.** Giovanni Batt., básník ital. (* 1538 ve Ferraře — † 1612 v Benátkách), byl v mladém ještě věku jmenován professorem krásného písemnictví na universitě ferrarské a 30letý vstoupil do služeb vévody Alfonsa II., jenž ho užíval k menším posláním diplomatickým. R. 1582 byl ze služeb těch dosti nemilostivě propuštěn i uchýlil se na statek svůj v Guarině. Zde oddal se poesii, chtěje předstihnouti zejména Tassa; ale že nestačil mu v básni rytířské, obral si pastorale a sepsal proslulého *Pastor fido*, jenž byl hrán r. 1585 při svatbě Karla Emanuela savojského s infantkou Kateřinou a těšil se znamenitému úspěchu, byv vytištěn poprvé roku 1590 v Benátkách. R. 1585 **G.** povolán byl znovu za dvorního tajemníka do Ferrary, ale opustil ji již r. 1587, byv uražen vévodou. Trávil pak nějaký čas na dvoře vévody savojského a později sloužil různým dvorům italským: mantovskému, florenckému, ferrarskému a j. Po celý život zapleten byl v dlouhé pře, nejprve proti svému otci, pak proti svým dětem a j. a v malých trudech a péčích poháněn z místa na místo, promařil svůj život. Zemřel v Benátkách tyfem. Z díla jeho básnického přežilo jej a zjednalo mu pověst světovou uvedené již pastorale, jehož námět jest čerpán z Pausania. Byvši přeloženo téměř do všech jazyků evropských, mělo veliký vliv v literární směr XVI.—XVIII. věku jako typ baroka a preciosity. Překypuje bohatou lyrikou, která zabíhá často v raffinovanou subtilnost, nejasnou přeplněnost a manýrovanost myšlénky i formy, obsahujíc množství concettů. Přes to vyniká v nejednom směru nad soudobou básnickou produkci, zvláště uhlazeným jazykem a veršem. Jaké obliby došlo pastorale toto, ukazuje, že již r. 1602 uspořádal **G.** sám 20. vydání s poznámkami; odtud bylo tištěno jen v italštině asi 170kráte, ve španělštině a frančině asi 50kráte atd. Konečně z prací **G**-ho uvésti jest: *Rime* (Benátky, 1598 a j.), lyriku namnoze velmi elegantní a duchaplnou; *La idropica*, veselohru složenou r. 1582 (t., 1594); *Lettere* (t., 1593 a 1615); *Trattato della pubblica libertà* vydán 1818); *Il segretario*, dialog (tam., 1594). Sebraná díla jeho vydali Barotto a Ap. Zeno (Verona, 1737—1738, 4 sv., neukončeno). — Srv. Rossi, Battista **G.** ed il pastor fido (Turin, 1886). *Šld.*

2) **G.** Camillo Guarino, mnich řádu theatinského, mathematik, architekt a filosof ital. (* 1624 v Modeně — † 1683 v Miláně), byl muž neobyčejného nadání a učenosti, učil filosofii a krásné literatuře v Messině, byl jako architekt ve službách Filiberta Savojského a řídil různé světské i církevní stavby v Turině, Veroně, Lisabonu, Paříži a v Praze. Mimo *Placita philosophica, Euclides auctus* a *Coelestris mathematica* jsou hlavní jeho díla: *Del modo di mesurare le fabbriche* (Turin, 1764); *Disegni d'architettura civile ed ecclesiastica* (1668); *Architettura civile* (1737).

Guarino (Varinus), humanista italský (* 1370 ve Veroně — † 1460 ve Florencii). Studoval řečtinu v Cařihradě u Manuela Chrysolora, pak učil sám tomuto jazyku ve Florencii, Padově, Benátkách, Veroně, Bologni a Ferraře. Jako učitel získal si veliké zásluhy o rozšíření znalosti jazyka a literatury řecké. Daleko méně váhy má jako spisovatel. Složil řeckou grammatiku (*Compendium grammaticae Graecae ab E. Chrysolora digestae*, Ferrara, 1509), podal lat. překlady několika Plutarchových a X prvních knih Strabónových a kommentáry k některým klassikům řec. a římským. Srv. Rosmini, Vita e disciplina di **G.** (Brescia, 1805, 3 d.); Sabbadini, **G.** Veronese e il suo epistolario (Salerno, 1885). *Vý.*

Guarinonius: **1)** **G.** Christophorus, lékař cís. Rudolfa II. (* ve Veroně — † 1604 v Praze). Lékařství a filosofii vystudoval v Padově, vyučoval pak ve Veroně filosofii a záročeň tu praktikoval s takovým úspěchem, že byl povolán cís. Rudolfem II. za osobního lékaře do Prahy, kde povýšen i do stavu rytířského. Zde ve svém bytě založil zvláštní

lékařskou akademii, ve které konala se týdenní shromáždění. Sláva její rozšířila se brzy po Evropě tou měrou, že odevšad přicházeli sem lékaři a studující poznat G-ia i jeho učení. Před svou smrtí podnikl ještě cestu do Říma, kdež chtěl jej získati papež za svého osobního lékaře, G. však se vrátil do Prahy. Byl znamenitý diagnostik a současníci obecně uznávali jeho znamenité schopnosti lékařské. Sepsal: *Commentaria in prim. libr. Aristotelis de historia animalium* (Frankf., 1601); *De generatione viventium etiam nascentium ex putredine* (t., 1601); *De principio venarum* (t., 1601); *Consilia medicinalia, in quibus universa praxis medica exacte pertractatur* (Benátky, 1610). Ve Vratislavské knihovně chová se v rukopise jeho list ke Cratonovi z Krafftheimu o pražském moru z r. 1585.

2) G. **Hippolitus**, lékař ital., snad syn před. (* asi v pol. XVII. stol.). O jeho životě je málo známo, vystudoval nejspíše v Praze a usadil se pak v Halle. Napsal objemný spis rázu populárně lékařského, jenž je důležit i pro seznání tehdejších poměrů mravních a kulturních: *Die Grewel der Verwüstung Menschlichen Geschlechts* (Ingolstadt, 1610); *Discursus, documentum et opinio de thermis Fabariensibus; Hydroenogamia triumphans; Chylosophia academica.*

Guarneri (Guarnerius), rodina slavných houslařů cremonských. Prvým byl Andrea, učeň N. Amatiho; pracoval v l. 1650—95, vytvořiv si vlastní svůj sloh. Jeho nástroje vyznamenávají se jasným zvukem a jemným oranžovým lakem. Stavěl též — jeden z prvních — violoncella. Jeho syn Giuseppe pracoval mezi l. 1690—1730; zprvu následoval otce, pak přiklonil se k Stradivariovi a částečně k soujmennému svému bratranci. Nástroje jeho mají skvělý lak a pro dobré své provedení velmi se cení. Bratr jeho Pietro (1690—1725) zprvu v Cremoně a pak v Mantově »sub signo Sanctae Teresae« své nástroje příliš klenul. Dobrého nástupce nalezl v synovci Pietrovi, synu Giuseppově »Benátský« zvaném, jenž zdokonalil jeho způsob stavby, vyznamenávaje se nad to skvělým benátským lakem. Známy jsou housle i basy jeho z let 1730—55. Největší chloubou rodu je však Giuseppe Antonio, dle značky JHS na jeho cedulkách zvaný »del Gesù« (* 1683 v Cremoně — † dle Bergonziho 1745), syn bratra Andreova Giam-Battisty. První myšlénky čerpal rozhodně ze školy Amatiho. Malý formát, uhlazené obrysy, nepatrně vypuklé desky, poněkud silné, ku středu sbíhající se tloušťky, jsou znaky prvých jeho prací (od r. 1683). V druhé periodě přiklonil se ku Gasparovi da Salò. Veliké formáty, massivnost stavby, při veškeré charakteristické drsnosti pečlivé provedení, mohutný tón, výtečné dřevo. V třetím období jeví se žalostný úpadek, jejž vysvětliti lze z nepořádnosti jeho života.

Guarnerio Pietro, sochař ital. († 1881 v Miláně). Známým stal se mramorovými genry: *Bílá růže, Sirotek, Raffael ve svém mládí, Večer, Modlitba dítěte* a j. *J-k*

del **Guasta** Benvenuto, též Benv. di Giovanni, malíř sienský z 2. pol. XV. stol. († 1517). Již r. 1455 provedl v sienské kapli S. Giovanni scény ze života sv. Antonína. Od něho jest též oltářní obraz *Zvěstování P. Marie* v S. Girolamo ve Volteře z r. 1466 (označený: Opus Benvenuti Joannis de Senis) a dále *Trůnící Madonna* v kapli sv. Kateřiny v S. Domenico v Sieně z r. 1483. Nejlepší jeho dílo jest však *Nanebevstoupení Krista* (v akademii t., z r. 1491) a *Madonna s anděly* (t.), v nichž docílil zvláštní procítěné něžnosti. *J-k.*

Guastaldo nazýval se u Langobardů zemský hejtman, později též správce větších statkův; **guastaldia** slul úřad hejtmanský.

Guastalla, hlavní město kraje G. v ital. provincii Reggio Emilia, někdy hlavní město vévodství stejnojmenného, leží při stoku Crostola s Pádem na pr. bř. řeky této, 37 *km* severně od Reggia, na želez. trati Parma-Suzzara. Jest sídlo biskupa, podpraefekta i praetora, má 2650 ob. (1891), jako obec 10.362 ob., seminář biskupský, hudební školu a veřejnou knihovnu. — G. založena byla od Langobardův. Slula původně Vardistalla. R. 1106 konal se v ní koncil církevní. S okolím svým patřila ve středověku k Reggiu, Cremoně, později k Milánsku. R. 1406 vévoda milánský Maria Visconti učinil G-lu hrabstvím, jež lénem udělil Quidovi Torellovi. R. 1538 nabyl ji od rodu Torelli Ferdinand I. z rodu Gonzaga, který dal ji r. 1541 od císaře Karla V. prohlásiti za bezprostřední léno říše Římské. Po Ferdinandovi I. vládli G-lou tito potomci jeho: Cesar I., Ferdinand II., za jehož doby G. r. 1621 povýšena byla na vévodství, Cesar II., Vincenc, který připojil k ní knížectví Sabbionettu i Bozzolo na l. břehu Pádu, pak Antonín Ferdinand a Josef Maria, kterým rod Gonzagů vymřel (1746). G-ly ujala se jako odumřelého léna říšského cís. Marie Terezie, ale mírem cášským (1748) odstoupila ji infantovi špan. Filipovi, vévodě parmskému. Roku 1796 Francouzové osadili G-lu a přivtělili ji k republice cisalpské. Napoleon I. udělil ji r. 1805 sestře své Pavlině Borghesské. Kongress vídeňský (1815) odloučil Sabbionettu a Bozzolo od G-ly, navrátiv je rakouskému Milánsku, kdežto G-lu s Parmou a Piacencí přiřkl vdově Napoleonově Marii Louise Habsburské, po jejíž smrti (1847) připadla na krátký čas knížectví Luckému, r. 1848 vévodství Modenskému a r. 1859 s vévodstvím tímto stala se částí král. Italského. *Koll.*

Guašová malba viz Gouache.

Guatavita, též Guatabita, znamenité někdy město, nyní ves v jihoamer. republice Columbii, dep. cundinamareckém, 43 *km* ssv. od Bogoty, 2900 *m* n. m. Bývalo kdysi residencí Kazika, kmene Čibčů a r. 1537, když ho Quesada dobyl, nejsilněji opevněným místem na celé planině. Asi 10 *km* k sv. leží nevelké, ale proslulé jezero G., 3200 *m* n. m., bývalý předmět náboženské pocty zdejších Indiánů, jichž kazik a kněží vrhali do něho zlaté předměty a zlatý prach, z čehož povstala pověst o zlaté zemi el Dorado. Následkem po-

věstí o ponořených pokladech děly se několikráte pokusy je vyzdvihnouti a skutečně byly některé zlaté předměty a smaragdy nalezeny.

Guatemala [gva-]: 1) G., úředně Republica de G., nejdůležitější a nejbohatší z 5 středoamer. republik, mezi 13° 45' a 17° 53' s. š., 88° 10' a 92° 15' z. d.; hraničí na záp. s mex. státem Chiapas, v sev. s mex. státy Campechem a Yucatanem, na vých. s britským územím a státem Honduras, mezi nimiž záliv Honduraský dotýká se guatemal. území, v jihových. s S. Salvadorem a jihu s Tichým okeánem. Rozloha 125.100 km^2.

Horopisně rozeznávati jest v G-le 3 pásma: sever, střed a jih. Nejméně dosud známa jest severní G. či Petén. Kraj ten, většinou lesem porostlý, má převahou ráz rovin, zvláště v již. pánvi terciérní, kdežto v sev. pnou se pásma pahorků neb skupiny kopců, ovšem zřídka jen přes 100 *m* nad okolní rovinu. Zcela v sev., zdá se, zase úplně převládají roviny. S mírně vysokým pohořím setkáváme se v jv. části Peténu na hranici honduraské. Mnohem složitější jsou poměry ve střední G-le. Horská pásma táhnou se zde celou zemí od hranic mexických až k Atlantskému okeánu. Nejjižnější zóna jest prahorní; následují vrstvy palaeozoické, mesozoické a kaenozoické se silnými dislokacemi, což mívá za následek značné relat. depresse (tak u Cabajonu v Alta Verapaz). Při tom stává se, že vrstvy křídové leží překoceny na terciérních, jež zase se vyskytují v sousedství vrstev předkarbonních. Sev. část horstva středoguatemalského dělí se prorvou Chixoye (Rio Negro, 700 *m*) ve 2 téměř rovné díly, t. systém Altos Cuchumatanes na západě a Alta Verapaz na vých. Onen dosahuje největší výše asi 3800 *m* v západě, kdežto k východu se snižuje až na 2000 *m*. Za řekou Chixoyem v Alta Verapaz zdvihají se palaeozoická a mesozoická pásma zase do značné výše. Prvé vrcholí v Xucambu (2500 *m*) a pokračuje ve 3 pásmech k jez. Yzabalu, přestávají na jeho vých. břehu, objevují se však ještě jednou v jihu, dosahujíce tu v Cerro de S. Gil 2000 *m*. Pásmo mesozoické dosahuje v horách u Samacu 2000, u Pocolhy 1900 *m*. Nejjižnější pásmo středoguat., t. systém Sierra del Mico (v nejvých. části G-ly), jest utvořen hl. z krystallinických břidlic a jeví proti ostatnímu horstvu jistou samostatnost. Pohoří to od moře značně stoupá a dostupuje za prorvou již. od Yzabalu (460 *m*) v Sierře de las Minas asi 3000 *m* (jihových. od m. Chilascó) a hřebeny jeho uchovávají až do samého středu země výši 1800 *m*. Poblíže S. Cruz Quiché mizí systém ten v terrainu eruptivním. Veliká relat. depresse ř. Motaguy může býti zároveň s údolím ř. Saleguy a Cuilca pokládána horopisně (nikoliv geologicky) za hranici mezi střední a jižní G-lou a tvoří zároveň důležitou hranici hospodářskou. Jižní G. jest složena převahou z hornin eruptivních, ačkoliv v sev. části její na mnohých místech zasahují sem útvary středoguatemalské. Ještě Sierra de Merendon skládá se z krystallinických břidlic. Nejstarší horniny eruptivní (žula, gabbro) nalézáme v sev. části jižní G-ly, mladší (andesity, trachyty a čediče) uprostřed v hlavních hřebenech pobřežní cordillery a konečně na již. svahu docela sopky. Povlovně oblé hřbety, při tom však příkré svahy jsou charakteristické pro kraje jihoguatemalské. Nejvyšší hory (u Ixchivuanu as 3500, u Totonicapanu 3200 *m*) nalézají se i zde v západní části, již lid případně zove »los Altos«. K východu se toto massivní horstvo snižuje a u Chimaltenanga dělí se ve 2 větve, z nichž jedna přímo k východu zaměřuje. To jest hl. cordillera jižní G-ly o výšce až 2000 *m*, kdežto druhá, nižší cordillera drží se směru pobřeží a přechází do Salvadoru, kde se vlastně teprve stává jednotným pohořím. Na jižní svah tohoto horstva jihoguatem. nakupeny jsou 2 řady sopek, jež stýkají se v salvadorské sopce Izalco. Odtud postupně k severu zdvihají se sopky Chingo (1800 *m*), Suchitan (1800 *m*) a Ipala (1640 *m*), kdežto druhá, větší řada sopek přidržuje se směru pobřeží. Jsou to k západu Moyuta (1640 *m*), Tecunamburro (1800 *m*), Pacaya (2530 *m*), V. de Agua (3700) a hned vedle V. de Fuego (3800, dle jiných 4000 *m*), o málo severnější Acatenango 3700 *m*, dále k sev.-záp. Atitlán 3573, S. Maria 3800, blízko hranic mexických Tajamulco dle Sappera 4120, dle jiných 4390 *m*, patrně nejvyšší hora G-ly, a Tacaná, částečně již mexický, 3990, dle jiných 4150 *m*. Pobřežní rovina tichomořská je rozsahem příliš nepatrná, aby mohla býti čítána jako samostatná zóna. Skládá se ze štěrku a sopečných písků a jest produktem rušivých sil působících v eruptivním terrainu jižní G-ly.

Geologicky lze rovněž rozeznávati 3 zóny. Severní skládá se z mladších usazenin stáří křídového neb terciérního, střední z prahor a útvaru palaeozoického, jižní hlavně z hornin eruptivních. Již ku konci doby kamenouhelné existovalo v G-le pásmo horské, jež souviselo asi s dnešní Sierrou Madre del Occidente a přecházelo do Hondurasu. Sev. část G-ly byla tehdáž kryta mořem, jež časem zmizelo, když se zde půda zdvihla. Opět vniklo sem moře v době mesozoické, při čemž povstaly mohutné usazeniny vápence (hoř. křída). Za terciéru zdá se, že četné zátoky hluboko zasahovaly do střední a sev. G-ly. Uprostřed nebo ku konci terciéru nastaly veliké dislokace spojené se značným zdvižením, následkem čehož obdržela sev. a stř. G. dnešní svoji podobu, kdežto v jižní mohutné erupce prorvaly žulu a daleko přikryly podklad archaický. Erupcím těm děkuje horstvo jihoguatemalské svůj vznik. Vzniknutím sopek asi ku konci terciéru nebo počátkem diluvia dovršeno bylo ve velkém utváření se dnešní G-ly. Od té doby pracovaly voda, vítr, slunce a déšť na podrobnějším vymodelování půdy. Nanesena byla pobřežní rovina tichomořská, začež však postupovalo moře na východě dále do vnitra. Zemětřesení, v G-le velmi časté, nezdá se ve větší míře působiti na tvar půdy. Jsou tu 2 zemětřesné okrsky: v jižní G-le (zemětřesení vulkanické) a v Altě Verapazu

(zemětř. tektonické); v ostatních krajích jsou zemětřesení řidší.

Vodopisně náleží G. — až na několik říček, jež ústí do jezer bez odtoku — oblastem Atlantského a Tichého okeánu. Rozvodí mezi oběma tvoří hlavní hřeben horstva jihoguatemalského. Přítoky tichomořské, ač kratší než atlantské, mají poměrně více vody než tyto. Pobřežní říčky bývají za velkých dešťů velmi dravé, mění často svá řečiště nebo se šíří v jezera. Nejdůležitější řeky tichomořské jsou zde (od sev. k jihu) Suchiate, pohran. řeka proti Mexiku, Rio Naranjo v dolním toku částečně splavný, R. Tilapa, Samila, Nahualate, Madre Vieja, Coyolate, Guacalata, Michatoya v dol. toku splavná, R. de los Esclavos, R. Paz, pohraniční řeka proti Salvadoru, a přítoky jez. Güije. Přítoky atlantské dělí se ve 2 skupiny; jedny tekou do zál. Honduraského, druhé (severnější) do zálivu Mexického. Z prvých jest nejdůležitější R. Motagua č. R. Grande, řeka jinak značná, avšak pro velmi kolísavé množství vody a malou přístupnost od moře ku plavbě téměř nezpůsobilá. Severnější R. Dulce n. Polochic, protékající Yzabal (Golfo Dulce), největší jezero G-ly, jež se zúžuje k severovýchodu v menší jezero zv. Golfette, po krátkém ještě toku vlévá se u Livingstonu do moře. Po R. Dulce, jakož i jezerech plují parníky; na Yzabalu jest plavba nebezpečna. R. Sarstoon, pohran. řeka proti brit. Hondurasu, jest pouze v dolním toku prozkoumán, R. Belize a R. Hondu mají v G-le sice svoje prameny, ústí však v Hondurasu. Ku zál. Mexickému tekou R. Grijalva a R. Usumacinta, částí svého toku pohran. řeka proti Mexiku, z jejíž pramenů 2 (R. Chixoy a Passion) vznikají v G-le. Grijalva a Usumacinta jsou největší řeky střední Ameriky; ústí do moře již na mexickém území. Z jezer nalézá se v jihu na hranici salvadorské Laguna di Güija, blízko něho menší Atescatempa, jižně od G-ly jez. Amatitlan, odtékající do moře ř. Michatoyou, mezi ním a Güijou menší Laguna Ayarza bez odtoku, zzs. od Amatitlanu jezero Atitlan s nepatrnými přítoky a bez odtoku. V rozsáhlých rovinách severu na 17° nalézá se jez. Petén (Lago de S. Andres), po Yzabalu nejrozsáhlejší v G-le.

Podnebí. G. náleží úplně tropickému pásu a měla by tudíž stejnoměrné, vlažné a vlhké podnebí, kdyby zvláště značné výšiny nečinily z toho výjimku. Jako jinde ve stř. Americe, i zde rozeznává se tierra caliente (kraj horký), templada (mírný) a fria (studený), ale jména ta jsou v ústech dom. obyvatelstva pochybné ceny klimatologické. Pravdě nejpodobnější jest asi odhad následující: Tierra caliente, kraj mezi 0—600 *m* n. m., se střed roční teplotou 26—23° (v suchém území o něco vyšší); tierra templada ve zpodním patře mezi 600—1200 *m* se stř. r. tepl. 23—20°, ve svrchním patře mezi 1200—1800 *m* se stř. r. tepl. 20—17° (tepl. často klesá až téměř na 0°); tierra fria ve zpodním patře mezi 1800—3250 se stř. r. tepl. 17—10°, ve svrchním patře nad 3250 se stř. tepl. pod 10° a možností sněžení. Při nedostatku hojnějších pozorování nelze změny teploty vzhledem k nadmořské výšce bezpečně vylíčiti. Teplota dne bývá obyčejně nejnižší po východu slunce, největší mezi 2. a 3. hod. odp. Kraj tropických a subtropických lesů jest chladnější než lesy dubové a jehličnaté nebo docela stepi. Nejteplejším místem zdá se býti údolí Motagua (i v chladnější době roku od prosince do února ve stínu až 36°). Passáty vanou od října do února, přicházejíce patrně od sev.-východu, a spouštějí svou vláhu na sev. svah horstva středoguatemalského a Serry de Merendon, kdežto jižní svah tohoto horstva a téměř celá jižní G. má po ten čas sucho. Někdy však dostává jižní svah deště západními monsuny. Jinak jsou větry v městě Guatemale vanoucí převahou severní, v Alta-Verapazu východní. Největší sucho panuje po celé zemi od února do dubna, někdy však se i tu dostavují deště a na sev. svahu pohoří středoguatemalského trvají deště, ovšem zmírněné, dále i v těchto měsících. Obyčejně koncem května nastává pro celou zemi letní déšť, maximum deště a bouřek však dostavuje se obyčejně v červnu, slabší maximum v září, kdežto v srpnu bývá zpravidla sekundární minimum. Toto léto je také dobou bouřek, dostavujících se pravidelně odpoledne, na horách již v poledne, v pobřežní rovině na večer. Bývají spojeny často s velmi značným deštěm; tak spadlo v Chiacamu 25. čna 1891 přes 13 *cm*. Zátopa bývá při prvním maximu značnější, ale ne tak trvalá jako v září. V zimní době deště (na sev. svahu horstva od října do ledna) rozděluje se déšť, častý sice, ale méně vydatný, skoro pravidelně na celý den. Stává se někdy, že se panující východní vítr náhle obrací v západní, při čemž se rozpoutá orkán s lijákem. V Setalu spadlo při tom 18. list. 1891 za 24 hod. přes 24 *cm* deště. Pás nejsilnějšího deště a největší vlhkosti nalézá se na sev. svahu středoguatemalského pásma mezi 300 a 1600 *m*, na již. svahu cordillery jihoguatemalské mezi 600 a 1600 *m*. Dle let jeví se veliké rozdíly v množství srážek. Kroupy vyskytují se v mírném kraji jen s prvními letními dešti a i to velmi zřídka, v kraji studeném jsou prý častější a v kraji horském jsou zcela neznámy. Sníh byl dosud zjištěn jen na nejvyšších sopkách. Jíní a led na mělkých vodách co rok se objevuje v kraji nad 1800 *m*, výjimečně však sestupuje i níže (až na 1320 *m*), a škodí velice kávovým plantážím. Z pozorování na meteorol. stanicích G-ly buďtež uvedeny násl.: G. (1480 *m* n. m., r. 1880) dešt. dnů 162, srážek 125 *cm*, minim. v bř. 1 *mm*, max. v čnu 25 *cm*, stř. r. tepl. 18·6°, minim. v pros. 8·3°, max. v kv. 30·7°; Salama (Baja Verapaz, 920 *m* n. m., r. 1892) dešt. dnů 84, srážek 67 *cm*, max. v čnu 18 *cm*, leden zcela bez deště, stř. r. tepl. 22·6°, abs. min. v led. 7·8°, max. v kv. 34·5°; Setal (Alta Verapaz, 730 *m* n. m., r. 1892) dešt. dnů 223, srážek 500 *cm*., min. v dub. 4·7, max. v čnu 73 a druhé v list. 71 *cm*, stř. r. tepl. 20·6°, kolísá od 17·8° v led. do 22·5° v dub.; Chimax (Alta

Verapaz. 1306 m n. m., r. 1892) dešt. dnů 219, srážek 264 cm, min. v pros. 5·3 a druhé v dub. 6·4, max. v říjnu 41 a druhé v čnu 39 cm, stř. r. tepl. 19·4°, stř. extr. 13·7° a 24·7°, absol. extr. 5° (v led.) a 30° (v dub.). *red.*

Floru G-ly nelze dosud pokládati za zcela známou. Každý nový sběratel přináší ještě mnoho novinek (Lehman, Türkheim, Brigham a j.). Až na několik horských bylin podobných mexickým jest to flora neotropická. Lesy a savanny zaujímají veškeren prostor, jenž není vzděláván, tak že zcela neplodné půdy zde není. Dle sbírek Bertoloniho a Hartwega uváděny buďtež jako alpinské formy z hor okolo města G-ly: *Lampsa volcanica*, *Aplopappus stoloniferus* v 4000 m, *Zygadenus volcanica* v 3400 m, *Fuchsia cordifolia Arpofyllum alpinum*; v horách vůbec nalézá se *Draba volcanica*, *Clematis polycefala* (na Volcano del Agua), *Ranunculus amarillo*, 2 *Arbutus*, 3 Viburnum, *Gualtheria odorata*, *Aquilegia Skinneri*, *Spirea fissa*, *Linum guatemalense*, *Erythrea chilensis* a j. Dubů jest tu 7 (»Biologia centraliamericana« udává 15); *Quercus Skinneri* a *Q. conspersa* dosahují zde výše přes 20 m. V nížinách jest flora zcela neotropická: Anonacee, Ficusy, *Swietenia Mahagoni*, Eriodendron, Ceiba, Pachiry, *Haematoxylon Campechianum* (u ř. Usumacinty), mimosy, bambusy, četné palmy (25 dr. u Brighama, nová *Bactris cohune*). Suché hory kryje *Prosopis juliflora* (týž rod v sev. a jihu Ameriky). Z bylin severu, jež zde mají svoji jižní hranici, jmenujeme *Lechea Skinneri*, 1 Hypericum, již uvedené *Linum guatemal.*, Geranie, Zizyphus, Coriaria, Liquidambar, Galium, Stachys, Arbutus, Myrica, vrba. Jako příklad některých rodin vyjímáme (z »Biol. centr.«) 35 Rubiacei (6 end.), 9 Lobeliacei, 8 Ericacei, Monotropa (uniflora), 1 Primulacea (*Centunculus*), 1 endem. Sapotacea, 1 Styracea (*Symplocos*), 7 Gentian, 2 Podostemonaceae, *Myristica guatemal.* atd. Vegetaci jednotlivých pásem klimatických lze charakterisovati takto: V tierra caliente (0—600 m n. m.) nalézá se hlavní zóna kakaa, kaučuku, mahagoni, palmy corozo a kokosové. Počínajíc asi ve výši 300 m daří se v silném stínu kávových stromů výroba kávová. Tierra templada mezi 600—1200 m jest hlavní zónou produkce kávové, jež se udržuje ještě v hořejším patře této zóny (1200—1800 m až do 1550 m. Ve 1200 m připojuje se ku kávě třtina cukrová, jež se pěstuje až do 1600 m. Jen ve zvláště chráněných polohách sahá pěstování obou ještě výše. — Tierra fria mezi 1800 až 3250 m jest krajem pšenice, zemčat a jablek. V nižších polohách této zóny objevují se v příznivých polohách ještě některé tropické a subtropické rostliny, t. palmy a stromovité kapradí, banány, oranže a aguacate; ve vyšších polohách nastupuje již ráz alpinský, přece však sahají listnaté lesy až po hořejší hranici tohoto stupně. V horním patře tohoto stupně nad 3150 m přestává všecko zemědělství a 100 m výše přestává listnatý les a nastupují horská luka a jehličnaté lesy, mezi 3700—3800 m přestávají i tyto. Nejvýše položený kraj (na Tajamulku nad 3980 m, na Tacaně nad 3960 m) jest prost všeho stromoví. Na sopce Guatemalské pozoroval Salvin 4 pásma, dole pásmo dubů, nad tím *Cheirostemon platanoides*, jejž Aztekové uvedli do zahrad mexických, a *Prunus occidentalis*, olše (*Alnus acuminata*), výše pásmo olší a borovic (*Pinus filifolia* na vrchu Volcana del Fuego).

Zvířena G-ly vykazuje dle díla »Biologia centraliamericana« ze ssavců 3 opice (*Mycetes villosus*, *Ateles vellerosus* a *Chrysothrix Oerstedi*), 31 netopýrů (většina neotropických, krvelačný *Desmodus rufus* a endem. *Macrotus bocourtianus*); 2 rejsky, 6 kočkovitých (onca, puma concolor, yaguarundi a j.), *Canis latrans* (pes prérií ve Spoj. Obcích), *Vulpes virginianus*, *Procyon lotor*, *Bassaris sumichrasti*, *Nasua*, *Cercoleptes*, *Mustela brasil.*, *Mefitis mefitica*, *M. putorius*, *M. mapurito*, vydru, v řekách východu manati, tapira (*T. Dowii*), *Dicotyles*, 2 jeleny; ostatně znám jest *Dasypus minutus*, *Didelfys*, 4 veverky, paka (*Coelogenys*), *Hesperomys seguina* endem. a jiní hlodavci. Z ptáků uvádí se 15 Turdidů (*T. alticola* na Volcano del Fuego, *T. Auduboni* ve výši 3000 až 4000 m), 6 Mimin, *Cinclus mexic.*, *Sialia sialis*, 2 Regulus, 3 Polioptila, 1 Parus, *Certhia amer.*, 11 Troglodytid, *Anthus ludovicianus*, 33 Mniotiltid (maximum zde i v Antillách), 14 Icterid, 11 Vireonidů atd. Salvin vypočítává z G-ly 2 Ampelidy, 8 (?) vlaštovek, 1 Caerebid, 17 Tanagrid, 18 Fringillid, 11 Icteridů, 8 vran, jen 21 Tyrannid, 7 Piprid, 5 Cotingidů, 10 Dendrocolaptidů, 35 Kolibri, 9 Picid, 7 Momotid, 8 Trogonidů atd., pak 10 papoušků a jako největší vzácnost *Oreofasis derbianus*, druh endemický na dvou sopkách G-ly. — Reptilie a batrachie střední Ameriky sestavil Cope (v Bull. U. S. Nat. Museum XXXII.). Z G-ly znal 115 reptilií a 21 batrachií, v čemž jsou zahrnuti 2 Spelerpes (salamandrid horský a 19 žab, z těch 5 Bufo, 1 Rhinofryne, 9 Hylid, 1 Fryniscid, 3 Ranidy), krokodil (*C. Moreleti*), 9 želv (3 Emydy, 3 Cinosternidy, 2 Chelydry, 1 Chelonia), 45 ještěrů (4 Gekonidy, 1 Eublefarid, 29 Iguanidů, 15 Anolis), 6 Anguid, 2 Xantusiidy, 1 Tejida, 2 Scincidi, 60 (dle jiných autorů 70) hadův t. 2 Typhlops, 3 Boidy (B. imperator, endem. *Pteropodum guatemalense* Bocourt), dále 47 Colubrid, 2 Elapidy, 6, dle jiných 15 Crotalid. Jiní autoři udávají ještě více, ježto severovýchod nebyl dříve faunisticky dostatečně znám, vždy však jest zde uvedený počet ohromný, neboť 115 reptilií nemá ani celá Evropa. — Ryby posléze vypočítal Eigenmann. Nalézá se tu 1 Ganoid (*Lepidosteus tropicus*), 8 siluridů, nejjižnější Catostomid (*Ictiobus meridionalis*) a Cyprinid (*Notropis nigrotaeniatus*), 8 Characin (i v jezeře Peténu), zvláštní jezeru Peténu *Dorosoma petenensis* Gthr., nejméně 12 Cyprinodontů (několik jezerních, 3 pouze v jez. Petén), Agonostoma (Mugil), 28 Chromidů (27 Astronotus — v jez. Petén 7) a (?) 1 Gobiid, tudíž úhrnem 62 sladkovodních druhů. *Pý.*

Obyvatelstva napočteno r. 1893 1,364.678 (677.472 mužů a 687.236 žen). Nejhustěji zalidněny jsou končiny jihozáp. a planiny, mimo to na s. Alta Verapaz, nejřidčeji dep. Yzabal a Petén (v tomto 0·17 na 1 *km²*). Obyv. toto přebývalo ve 325 domech dvoupatr., 53.574 jednopatrových a 171 604 chatrčích (*ranchos*); 481 945 bylo smíšenců (*Ladinos*), 882 733 Indiánů a bělochů toliko 5—6000. Z obyv. indiánského, které ve velké části země zůstalo dosud nesmíšeno, mluví svým jazykem a jenom na oko spravuje se zemskými zákony i náboženstvím (na vrchovisku Usumacinty žijí Indiáni nepodrobení), počítá se 2000 Mayů, 280.000 Quičů, 130.000 Kakčiquelů, 115.000 Mamů, 86.000 Kekčiů, 20.000 Pokončů, 35.000 Jakalteků, 13.000 Čujů, 4000 Aguakateků, 12.000 Ixilů, 3000 Uspanteků, 14 000 Tsutuhilů, 52.000 Chortiů a 24.000 Pipilů. Nejvíce indián. obyv. vykazují depart. Alta Verapaz (95%), Huchnetenango (82%), nejméně Santa Rosa (21%). Cizích příslušníků napočteno 11 331. Běloši zaměstnávají se velkoobchodem a plantážnictvím, smíšenci řemesly a drobným obchodem, kdežto Indiáni tvoří jádro obyv. rolnického. Co do věku počítalo se 896 duší více než stoletých a 4094 mezi 90—100. rokem věku; porodů r. 1893 bylo 64.738, úmrtí 27.020, sňatků 5735. Co do náboženství bylo 1,356.105 katolíků, 2254 evangelíci, 5173 bez vyznání a 1146 příslušníků jiných vyznání.

Hlavním zaměstnáním obyv. jest **zemědělství**. Na planinách daří se všude plodiny mírného i subtropického pásma, zejm. kukuřice (1892 83,100.000 *kg*), pšenice (4,600.000 *kg*), jižní ovoce, réva, olivy a j. Největším však zdrojem výtěžku jest kávovník (r. 1884 bylo 5431 plantáží se 60,201.213 stromky a r. 1892 vytěženo 34,300.000 *kg*), jenž nejlepšího plodu poskytuje v Soconusku, na t. zv. »Costa cuca« do výše 1500 *m* a u Cobanu; k němu druží se pěstování cukrové třtiny (1892 20,260.000 *kg* cukru a 2,200.000 *kg* melasy). Kromě toho pěstuje se výborný tabák (r. 1892 450.650 *kg* spotřebuje se všechen v zemi), kakaovník (1892 293.000 *kg* kakaa; Soconusco má nejlepší kakao světa), bavlník, rýže, indych, banány, vanilka, sarsaparilla a j. Lesy poskytují kaučuku, drahocenného dříví (též barevného) a atlantské pobřeží je bohato na dříví mahagonové. Značný jest i chov dobytka; r. 1890 počítalo se 163.381 koní a mezků, 497 130 kusů hov. dobytka a 460.409 ovec, 30.400 koz a 194.891 vepřů.

Činnost průmyslová jest nepatrna; vyrábějí se látky vlněné, bavlněné, pláště (*ponchos*), pokrývky, šátky, slaměné klobouky, rohože, různá pletiva z rostlinných vláken, zboží sedlářské, dřevěné a klenotnické. Hornictví jest v začátcích, ačkoli země má ložiska zlata, stříbra, mědi, olova i cínu; těží se něco zlata na hranici hondurské a olovo i stříbro z dolů u Mataquescuintly.

Obchod, jakkoli číselně znenáhla se vzmáhá, přece utrpěl velmi mnoho soutěží Salvadoru, neboť G. právě na Tichém okeáně nemá příhodných přístavů (San José, Ocos a Champerico), kdežto přístavy při zálivě Hondurském (Livingston a Puerto Barrios) jsou příhodnější. R. 1893 obnášel dovoz 6,384.000 pesů (r. 1892 jen 6,010.000), vývoz 19,087.000 pesů (r. 1892 14,869.000); lví podíl připadá tu Anglii, pak Německu. Vyváží se káva (1892 za 13,765.983 p.), hlavně do Německa (1893 53·4%) a Spoj. Obcí amer. (22·1%), mimo to banány (398.741 p.), kůže, kaučuk, stříbro, mahagonové a cedrové dřevo, jehož jenom po Usumacintě ročně za 225.000 zl. se plaví; vývoz cukru r. 1891 vzal úplně za své, nicméně výroba cukru nabývá znamenitého významu zahájenou destillací rumu. Hlavním zbožím dovozným jsou látky bavlněné i vlněné, kujné železo, kovové zboží, papír, klenotnické zboží, mouka, víno. Střediskem obchodu domácího jest hlavní město, ale vedle toho konají se po celé zemi hlučné trhy, zejména v místech poutnických. Plavební ruch v přístavech r. 1893 vykazuje 500 lodí (z nich 468 parníků) připluvších, o 750.792 tunách. Livingston má pravidelné spojení paroplavební s Novým Orléansem, San José s Panamou a San Franciskem. **Kommunikace** vnitrozemské jsou velmi nedostatečny. Železnic měla G. r. 1893 jen 190 *km* v dopravě a 290 *km* ve stavbě, jedna trať vede ze San José přes hlavní město (145·2 *km*) k Atlant. okeánu a má býti prodloužena až do Puerto Barrios, druhá (44·8 *km*) z přístavu Champerika do Retalhuleu, střediska plantáží kávovníkových. **Pošta** (pomocí soumarů a nosičů) r. 1893 měla 173 úřady se 3,064.316 zásilek přijatých, 2,595.448 odeslaných. **Telegrafní síť** má 3886 *km* délky se 127 stanicemi; depeší bylo 702.433. G. má stříbrnou měnu a mincovní jednotkou jest peso (à 100 centavů neb 8 realů) = 4·05 kor. (ve skutečnosti však jen 2·5—3 k.). **Míry a váhy** jsou metrické, ale namnoze užívá se ještě starých kastilských: 1 caballeria = 44·7 *ha*; 1 vara = 0·854 *m*; 1 quintal (= 4 arrobas nebo 100 libras) = 46 *kg*; 8 arrob počítá se na 1 cargu (břímě); 1 fanega kukuřice = 170 libras; 1 fanega pšenice = 140 až 160 libras; 1 arroba = 2·16 *l*.

Ústava pochází z r. 1879 a jest demokratická. V čele státu stojí president, volený přímo lidem na 6 let, jemu pak po boku jest ministerstvo (6 stát. tajemníků) s mocí výkonnou. Zákonodárná moc náleží kongressu, který skládá se z národ. shromáždění o 69 členech, volených přímo lidem na 4 léta, a státní rady o 13 členech, kterouž na 6 let částečně volí nár. shromáždění, částečně jmenuje předseda republiky. Aktivní i passivní právo volební přísluší od 21. roku každému občanu středoamerickému. Pro **administrativní správu** rozdělena jest G. na 22 departamentů; obce požívají dosti rozsáhlé samosprávy. **Soudnictví** podřízeno vrchn. soudnímu dvoru ve G-le, rovněž soudy první instance. **Záležitosti církevní** spravuje arcibiskup, jemuž podřízeni jsou ostatní biskupové středoameričtí (v Mangui, Comayagui, S. Salvadoru a San José). Ústava zaručuje sice svobodu vyznání, ve skutečnosti však jest církev katolická náboženstvím státním; konkordát z r. 1852 vzal nejnovějšími liberálními opra

vami za své. Obecným vzděláním lidu vyniká sice G. nad ostatní republiky středoamer., přece však školství zdejší dosud jest v počátcích; neboť r. 1893 dovedlo čísti i psáti toliko 99.553 osob, 25.033 znaly jen čísti. Téhož r. bylo 1288 škol obecných se 145.428 dětmi školou povinnými, z nichž toliko 56.773 skutečně chodilo do školy. Hl. město vedle škol středních má též školu polytechnickou a universitu (o fakultách právnické a lékařské, zal. 1676), která se těší slušné pověsti. **Finance** státní trpí stálým skoro schodkem; rozpočet na r. 1893—94 vykazoval 10,422.752 pesů příjmů a 11,401.418 pesů vydání. Státní dluh dne 1. ledna 1894 činil 6,020.062 pesů dluhu vnitřního a 920.100 lib. sterl. dluhu zahraničního. Národní banka trvá od r. 1874. **Vojenskou službou** povinen jest každý běloch a míšenec, jenž platí méně než 50 pesů daně, jestliže z jiných příčin (jako vyšší úředník, jediný živitel rodičů a p.) není povinnosti té sproštěn, a to od 18.—26. roku ve vojště řadovém a od 26.—50. roku v milici. Síla stálého vojska uvádí se počtem 3000 mužů; vedle toho pro službu miliční zaznamenáno je 482 důstojníků, 76.312 mužů a 3295 úředníků. **Znak** republiky: světle modrý štít, ve kterém nachází se svitek papíru s nápisem: *Libertad 15 de Setiembre 1821* (den prohlášení neodvislosti), nad tím quesal, pod tím emblem ze skřížených ručnic a šavlí, celek pak obklopen věncem vavřínovým; vlajka jest v příčných pruzích modrá, bílá, modrá, válečná pak má v horním pruhu ještě znak republiky.

Dějiny. Před dobytím země od Španělův obydlena byla G. mocným a vzdělaným národem indiánským, jenž pod různými jmény zůstavil po sobě četné památky své vzdělanosti po celé střední Americe. Quičové, Zutugilové a Kačiquelové, kteří tvořili jádro obyvatelstva guatem., byli haluzemi onoho národa. R. 1524 dobyl G-ly Pedro de Alvarado, který také v l. 1527—41 byl prvým generálním kapitánem těchto končin. Las Casas hlásal zde křesťanství. V době revoluční zůstala G. nejdéle věrna zemi mateřské a teprve r. 1821 prohlásila neodvislost. R. 1823 (1. čce) prohlášena republika »Spoj. Obcí středoamer.«, jejichž částí G. zůstala do r. 1839. Následovaly spory mezi stranou klerikálně-konservativní (generál Raffael Carrera) a liberální. Vítězstvím u La Arady nad spojenými vojsky hondurským a salvadorským r. 1851 nabyla strana klerikální rozhodné převahy. Carrera zvolen byv r. 1852 za předsedu republiky, stal se r. 1854 doživotním předsedou s právem jmenovati si nástupce a užíval neobmezené moci své ke zlepšení financí a povznesení blahobytu země. Současně r. 1851 zavedena nová ústava a r. 1852 uzavřen konkordát se stolicí papežskou, kterým kleru pod rouškou náboženství přiznán veliký vliv na záležitosti státní. Marny byly pokusy liberálů o svržení Carrery (vzpoura r. 1862). Rozmíšky se salvadorským předsedou Barriosem, rozhodným liberálem, způsobily posléze zjevnou válku, již prý vznítil pamflet Barriosův r. 1863, proti Carrerovi namířený. V únoru 1863 Carrera utrpěl u Coatepeque úplnou porážku, ale v čci zvítězil nad vojskem salvadorským, donutil Barriosa k útěku a hl. město ku vzdání. Dosadiv pak v Salvadoru Dueñasa za předsedu republiky a v Nicaragui Martineza, muže sobě oddané, nabyl rozhodujícího vlivu v celé střední Americe, vyjímajíc jedinou Costaricu. R. 1865 (15. dub.) zemřel Carrera a nastoupil rozhodný jeho stoupenec Cerna. Teprve r. 1869 strana liberální odvážila se pod generálem Cruzem pokusu o svržení vlády, který zdařil se r. 1871. Liberální vláda utvrzena smlouvami se Salvadorem a když r. 1873 generál Rufino Barrios povolán na stolec předsednický, zahájen proti klerikalismu boj na celé čáře, jesuité vypověděni, kláštery zrušeny, zakládány školy a p. Později odstraněna privilegia kněžská, prohlášena svoboda vyznání, vypověděn arcibiskup a konfiskováno ohromné jmění církevní. Na novo porušil klid Barrios, zvolený r. 1876 a 1880 opět za předsedu politikou zahraniční. Shledávaje nebezpečenství pro svobodu republik středoamerických ve smlouvě, kterou Spoj. Obce severoamerické uzavřely s Nicaraguou ve příčině stavby průplavu mezi Atlantským a Tichým okeánem (1884), hleděl tomu zabrániti obnovením federace těchto republik. Když pak Salvador r. 1885 opřel se vyzvání Barriosovu, počal tento válku, ale byl u Chelchuapy poražen a sám padl. Prostřednictvím cizích velmocí sjednán potom mír mezi oběma státy, ale nový předseda Barillas, zanášeje se též záměrem Barriosovým, chtěl užiti ku provedení jeho zmatků v Salvadoru, když tam vojenskou vzpourou r. 1890 předseda Zaldivar byl vypuzen a generál Ezeta na se diktaturu strhl. Ale válka, v níž G. měla na své straně i Honduras, Nicaraguu a Costaricu, skončila se bez úspěchu a mírem musila G. uznati neodvislost Salvadoru. Nástupce Barillasův (od r. 1891), generál José Maria Reyna Barrios, bratrovec dřívějšího předsedy, hledí si hlavně otázek hospodářských; r. 1894 uklizen posléze také pohraniční spor s Mexikem, jenž táhl se od r. 1882 a v l. 1893 a 1894 skoro vypuknutím války hrozil, a to v ten způsob, že G. musila se vzdáti značného dílu departamentu peténského.

Literatura: Dollfus a Monserrat, Voyage géolog. dans les républ. de G. et de Salvador (Paříž, 1868); Wagner, Naturwissenschaftl. Reisen in Centralamerika (Štutg., 1870); Noticias acerca de la Geografia, la Estadística y las Institutiones de la Rep. de G. (Diario de Centro Am. LXV. Nro. 3498); Rockstroh E., Revista del Observ. meteorológico del Instit. Nac. Central de G. (I, 1883); Stoll, Zur Ethnogr. der Rep. G. (Curich, 1884); G., Reisen u. Schild. (Lipsko, 1886); Die Ethnologie der Indianerstämme von G. (Lejda, 1889); Polakovsky, Die Republiken Mittelamerikas. II G. (»Zeitschr. f. Erdkunde«, 1890); Smith J. C., Enumeratio plantarum Guatem. (I, II, Oquawkae, 1889 a 1891); Sapper C., Grundzüge der phys. Geogr. von G. (Gotha, 1894) a jeho články v »Zeitschr. d. Deut. geol. Ges.«

(XLV), v »Meteor. Zeitschrift« (1891—1894), v »Globu« (LXIV) a v »Zeitschr. d. Deut. u. Oesterr. Alpenvereins« (1892); Ximenes, Las historias del origen de los Indios de est provincia de G. (1886); Fuentes y Guzman, Historia de G. (Madrid, 1882).

Mapy: Mapa de la Rep. de G. levantado y publicado per orden del Gobierno v měř. 1 : 700.000 (Hamburk, 1876); Bianconi a Medina, République de G., Cartes commerciales (Paříž, 1890); Paschke Th., Mapa de la Rep. de G. v měř. 1 : 1,000.000 a 1 : 500.000 (G., 1889 a 1892). *red.*

2) **Santiago de G.** neb **G. la Nueva**, hl. město před. a největší město stř. Ameriky, na 14° 37' 30" s. š. a 92° 51' z. d., 133 *km* od Tichého a 240 *km* od Atlant. okeánu, při žel. trati San José-G. na prostranné planině, tvořící rozvodí mezi oběma okeány (1480 až 1520 *m* n. m.). Jest pravidelně stavěno, se širokými ulicemi, domy většinou jednopatrovými (za příčinou zemětřesení) a krásným náměstím. Z četných chrámů vyniká kathedrála, z veřejných budov nový nár. palác, vládní budova (dříve sídlo místokrálovo), arcibisk. palác; mimo to má evang. kostel, několik nemocnic, velký vodovod, divadlo, cirkus pro býčí zápasy, mincovnu, universitu o 2 fakultách, polytechniku, bohosl. seminář, museum, gymnasium, vyšší dívčí šk., nár. banku, a jest sídlem vlády, arcibiskupa a zástupců ciz ch mocností. Obyvatelstvo (71.527 r. 1893) skládá se většinou ze smíšenců (*Ladinos*, 10°, jest Evropanů, v předměstích Indiáni) a zabývá se výrobou doutníků, látek vlněných a bavl., zboží klenotnického, sedlářského, hliněného, pivovarstvím a obchodem; neboť G. soustřeďuje obchodní ruch republiky a nabude významu ještě většího, až železnice bude dostavěna do Puerto Barrios na okeáně Atlant. Také mnoho cizích firem, zejm. anglických a něm., zřídilo tu pobočné závody. G. jest čtvrtým hl. městem toho jména. První, **Tekpan Guatemaia** č. **Iximiche**, jež leželo 60 *km* sz. od nynější G-ly, bylo do r. 1524 hl. městem Kakčiquelů, druhé, zvané nyní **Ciudad Vieja** neb **Almalonga**, zal. r. 1824 Alvaradem, ale zničeno r. 1541 výbuchem vod ze sopky del Agua (nyní jest jen malým místem se 2900 indián. obyv.), načež 4 *km* k sv. vzniklo nové město, nynější **Stará G.** (**G. la Antigua**). Tato, jež v pol. XVIII. stol. náležela k nejkrásnějším městům amer., majíc přes 60.000 ob., utrpěla zemětřesením r. 1773 velikou pohromu, tak že od většiny obyvatelů opuštěna; r. 1874 nové zemětřesení opět velkou část města zničilo, tak že nyní má sotva 6400 ob. Posléze r. 1776 založeno 43 *km* vých. od Staré G-ly nynější hl. město.

Guatemozin, poslední císař mexický, synovec Montezumův, po jehož smrti zvolen byl císařem a hájil od 28. dub. do 13. srp. 1521 velmi houževnatě hlavního města proti Cortezovi a jeho indiánským spojencům. Po dobytí města byl zajat a předveden před Corteza, který mu slíbil, že bude s ním šetrně a uctivě zacházeno; když však Španělé se domnívali, že mnoho pokladů na rozkaz G-ův bylo vhozeno do jezera a G. zdráhal se místo udati, byl na rozkaz Cortezův hrozně zmučen, ale neprozradil ničeho, ano ukázal velikou statečnost, povzbudiv kazika s ním mučeného slovy: »Ležím-li já na loži z růží upraveném?« Na to držán byl při Cortezovi až do r. 1524, kdy z neodůvodněného podezření z rozkazu Cortezova byl oběšen.

Guateque [gvatéke], město v jihoamer. republice Columbii (stát Boyacá, dep. Oriente), na vých. svahu Kordillery, 1800 *m* n. m., s 9000 ob. (1881) a doly na zlato, stříbro a měď.

Guaviare [gvaviáre], též **Guayabero**, největší pobočka Orinoka, vlastně při stoku s ním větší než Orinoko sám, vzniká na vých. svahu Andů bogotských v Columbii mezi 3 a 4° s. š. a tvoří v největší části svého k svv. obráceného toku hranici mezi Territoriem S. Martin a T. del Caquetá, jest přerušeno pouze na 3 místech vodopády (Angostura) a stéká se, urazivši 1350 *km*, s Orinokem u S. Fernanda de Atabapo na území venezuelském. Při ústí svém přijímá přítok Atabapo a nedaleko nad ním největší svůj přítok Iniridu s pravé strany. Se severu ústí do G. množství menších řek. Tok celé řeky, asi 700 *km* splavné, sledoval poprvé franc. cestovatel Crevaux r. 1881.

Guaviroba, sladké chutné bobule některých druhů obobelu (*Campomanesia*), keřů rostoucích v tropických krajinách Ameriky. *Lš.*

Guayabal [gvaja-], město v jihoamer. republ. Columbii (stát Tolima, dep. del Norte), 282 *m* n. m., na zlatonosné řece Sabandiji. Obyv. 9000 (1881).

Guayabero [gv-] viz **Guaviare**.

Guayama, město na jižním břehu ostrova Puerto-Rico (Antilly), s 13.472 obyv. (1887). Pěstuje se tu rýže a tabák, vyrábí se cukr a kořalka, vede se obchod s dřívím. G. byla založena r. 1736.

Guayana [gvaja-], též **Guiana** n. **Guyana**, angl. obyč. **Guiana**, franc. **Guyane** (jméno dle ind. kmene *Guaináyes*, sídlícího na Orinoku), nazývá se sev.-vých. část Již. Ameriky mezi Tichým okeánem, Orinokem, Marañonem a jeho přítokem Rio Negrem. Ježto vody Cassiquiare tvoří bifurkaci mezi Marañonem a Orinokem, jest G. vlastně ostrovem v rozsahu 1,760.000 km^2. Skládá se z polit. útvarů G-ny venezuelské (hl. st. Bolivar), britské, nizozemské, francouzské a v jihu brazilské. Hranice mezi těmito polit. útvary jsou z největší části nejisty a předmětem častých sporů. Okeán oblévá území to v délce as 1500 *km*. Pobřeží jest téměř úplně ploché a pouze mezi Oyapockem a Cayennou vyskytá se tu malé pásmo kopců. Dobré přístavy jsou řídké a ještě méně ostrovů pobřežních, z nichž jediný větší Maraçá (1400 km^2) nalézá se na 2° s. š. sev. ústí Marañonu.

Horopisně jest G. velmi málo známa. Celý vnitřek jest země planin, horský massiv, lemovaný nízkým pobřežím. Nedaleko od Marañonu, asi na 1° s. š., počíná se řada pásem více méně souvislých, jež tvoří rozvodí mezi Marañonem na jihu, Orinokem a menšími ře-

kami na záp. a severu. Ve své nejvýchodnější části nepřesahuje G. 400 *m* (Pic Crevaux 330), v jihu franc. a nizoz. G-ny sahá pohoří Tumuc-Humac až do 800 *m*, v jihových. britské G-ny hory Měsíčné až 1500 *m*, na hranici brit. G-ny, Venezuely a Brazilie dosahuje massiv guayanský v tabulovité hoře Roraimě (č. Roroima) největší své výše 2600 *m*. Odtud ku jihozápadu tvoří rozvodí Orinoka a Marañonu hl. Serra Pacaraima (přes 2500 *m*) a S. Parima (Duida 2475). Mezi Orinoko a jeho přítok Ventuari vybíhá od Parimy Serra Maraguaca (2508), Cerro de Nevia (1838), C. Yamari (2258), C. Cunavano (1884). Výšky pak směrem k východu ubývá; Cerro de Mato v territoriu Caura dosahuje sice ještě 1868 a C. Turagua 1838 *m*, avšak Tonoro ve státu Bolivaru již jen 960, Imataca v territoriu Yuruari 743 *m*. Mezi rozvodím a pobřežím táhnou se menší nesouvislá pásma, z nichž má střední pásmo ve franc. G-ně 500 *m*, pobřežní 350 *m*; nepatrnější jsou pahorky uvnitř nizozemské G-ny, poněkud vyšší v britské G-ně. Řeka Essequibo, zdá se, tvoří hranici mezi vyšší záp. a nižší vých. částí massivu guayanského. Úvodí Marañonu, pokud se se ku G-ně čítá, jest nízkou rovinou.

Geologická naše známost G-ny omezuje se pouze na jednotlivé body, z nichž souditi jest na celek. Téměř veškerá výše položená část G-ny, t. massiv guayanský, náleží nejstarším útvarům. V záp. její části zdají se převládati pískovce stáří palaeozoického neb křídového, spočívající na krystallinickém podkladu. Červené, horizontálně uložené pískovce tvoří velkolepou Roraimu. Také jižní svah k Marañonu náleží k útvarům palaeozoickým; k nim na jih přimyká se terciér a quaternér, s kterýmižto útvary se ostatně setkáváme i na severu a v údolích řek. Vých. část massivu náleží především horninám krystallinickým. Pobřeží roste do moře, zvětšováno jsouc usazováním se hlenu, jejž proud od ústí Marañonu sem přináší, čímž tvoří se nejprve mělčiny, pak ostrovy, manglemi rychle zarůstající.

Vodopisně lze děliti G-nu na úvodí Orinoka (na záp., venezuelská G.), Marañonu (na jihu, brazil. G.) a úvodí řek, mezi oběma těmito veletoky do moře ústících. Nejdůležitější z nich jsou Essequibo, Corentyne, Maroni a Oyapock. Není tu jezer, za to však, zvláště na pobřeží G-ny brazilské, hojně lagun.

Podnebí G-ny, veskrze tropické, vyznačuje se vysokou, téměř bezměnnou teplotou, neobyčejnou vlhkostí a množstvím deště. Podnebí na pobřeží liší se valně od vnitrozemského. Na pobřeží rozeznávají se 4 roční počasí, t. velká a malá perioda deště a velká a malá perioda sucha. Obyčejně uprostřed listopadu počíná malá doba deštivá. Při silném vých. větru padají tu silné deště, trvající často den a noc. Moře jest neobyčejně bouřlivé, řeky silně rozvodněné, vegetace osvěžena. Koncem února déšť ustává, plody zrají, a až do pol. dubna trvá malá perioda sucha, jež jest při osvěžujícím větru nejpříjemnější dobou roční v G-ně. Pak nastává veliká perioda deště — tropické jaro. Tu spadá ohromné množství deště. Uprostřed července déšť poněkud ustává, řeky opadávají a dostavují se silné bouřky, obyčejně odpoledne, pak o půlnoci a před východem slunce. Bouřky ty zvěstují příchod velké periody sucha, trvající po srpen a září. Bažiny počínají vysychati a výpary zhoubné z nich šíří zimnice a jiné nemoci. Cizinci jsou tyto měsíce velmi nebezpečné. I v této suché periodě jest v Cayenně relat. vlhkost 86%. Vnitřek země má pouze jednu dobu deštivou, jež počíná konc. dubna a přestává v čci nebo srpnu. Déšť obnášívá tu 200—230 *cm* (na pobřeží v Georgetownu 242, v Paramaribu 257, v Cayenně 352), řeky rozvodňují se i v horském kraji a vystupují často 10—13 *m* nad svůj nejnižší stav, savanny podobají se jezerům. V době sucha padává zde velmi silná rosa. Střední teplota roční obnáší v G-ně kol 28°, abs. maximum asi 37, min. 16°. V Georgetownu jest stř. roč. teplota 26·4, nejstudenější leden a únor 25·8, nejteplejší říjen 29·3, stř. roč. extrémy 32·2 a 21·1°. Převládajícím větrem jest vých. a sev.-vých. passát, za doby deště vyskytuje se vítr záp. Podnebí G-ny, zvláště francouzské, jest pověstno jako velmi nezdravé, což však vztahovati sluší jen k některým místům, kde velikou úmrtnost přičísti jest spíše nepříznivé poloze (nedostatku mořského větru) než vlastnímu podnebí.

Flora G-ny jest částí neotropické a podobá se zejména floře severobrazilské. Dosud neexistuje monografické spracování této květeny, ačkoliv přes 30 botaniků zde sbíralo, mezi nimiž Aublet a Hostman byli z prvních popisovatelů rostlin neotropických. Miquel, Meyer a Sagot pokusili se sice o dílo takové, ale přes to musil Griesebach geografické sbírky Schomburgkovy uznati za jediné potřebné, ač vztahují se jen na malou část G-ny. Dle nich vypočítal pro floru zdejší 3254 fanerogam a 228 kapradí; udal pro sever jižní Ameriky 70 rodů endemických, jež my redukujeme na 40, poněvadž většina rodů Aubletem udaných se našla v Brazilii. Jest tu endem. nejvíce monotypů, žádná však palma, žádné Composity, avšak 7 Rubiaceí, 4 Leguminosy a pouze 2 Orchidey. Zajímavé jsou horské formy Roraimy, t. monotypy endem. Cyperaceí (Everardia), Liliaceí (Nietneria), Sarraceniaceí, jinak severoamerických (Heliamfora). Typické jsou Humiriacee, Vochysiacee, Cyrillacee, Rapateacee (společné s Brazilií). Výjimkami jsou endem. rody Vaccinií (Notopora), Ericeí (Ledothamnus), Junceí (Thurnia), Sauvagesiaceí (Leitgebia). Ze sbírky Schomburgkovy uvádíme 469 Leguminos, 214 Orchideí, 176 Rubiaceí, 126 Melastomaceí, 120 Cyperaceí, 105 trav, 87 Euphorbiaceí, 77 Apocyn., 70 Malpigh., 63 Myrtaceí, 61 Piper., 58 palem, 49 Rosaceí, 47 Convolvul., 46 Sapind., 43 Malv., Passiflor, 40 Bignon. a j. Mnohem menší jest sbírka Sagotova, jelikož odpadávají tu savany a hory a mimo to $^{9}/_{10}$ franc. G-ny kryje les. Nápadné

jest Sagotovi malé množství květů, což ostatně i Schomburgk pozoroval. Tento rozlišil v britské G-ně 4 pásma. První pásmo, pobřežní, tvoří les, při moři samém mangrovový (Rhizophor a Avicennií), dále od břehu palem, Laurineí, Melastomaceí a j. Les ten bývá stejný po celé zemi, jenom doba květů bývá různá dle zem. šířky (nejvíce květů po plíšti). Druhé pásmo, pralesy, skládají se z vysokých stromů, t. palem, Laurineí, Leguminos (Mora, Ormosia) a j. Schomburgk viděl tu pravé obry rostlinstva, t. veliké bambusy (přes 110 m) v objemu — z jednoho keře bylo 956 výhonů — bombax 37 m vys., v objemu 18 m. Některé stromy (Bignonie, Erythroxyla) ztrácejí tu za sucha listy. Četné jsou zde epiphyty (Orchidee, Aroidee, Loranthy) a liány. Třetí pásmo, savan, tvoří hlavně Cyperacee, pak Panicee, mezi nimiž nalézají se jednotlivé stromky (Myrtacee, Rubiacee, Rhopala a j.). Vyšší hory (pásmo čtvrté, nad 1200 m) mají rody mírnějších krajů, t. Ericacee (Befarie), Vaccinie, Ilex, *Rubus Schomburgkii* téměř ve 2000 m, vedle četných Melastomaceí, Proteaceí, Orchideí, kapradí (na Roraimě 83 druhů, z nichž stromovitá dosahuje přes 9 m výše). Nejvyšší skály kryje lišejník islandský (*Cladonia rangiferina*).

Zvířenu, rovněž neotropickou, avšak naproti Brazilii nepoměrně chudou, líčiti třeba zase dle díla Schomburgkova. Týž udává 79 rodů ssavců se 139 druhy, z nichž jsou dva vodní (Manatus a *Inia amazonica* v řece Takutě), 11 opic (*Mycetes seniculus* v 1800 m), 2 netopýry (těch však zná Dobson odtud 24), 5 medvědovitých (3 Nasua), 4 kunovité (Galictis), 3 vydry (*Pterura sambachi*), 2 psovité, 8 kočkovitých (kuguar, onka, jaguarundi a j.), 6 Didelfis, 10 hlodavců (aguti, capybaru, veverka, morče), 12 Edentat (6 Dasypus, 3 Bradypus a 3 Myrmecofaga), tapír (do 1200 m), 2 pekari, 4 jeleni (dříve jich tu byla veliká stáda ještě v 1200 m n. m.). Počty druhů se u jednotlivých autorův různí. Ptáků znal Schomburgk 424, avšak později Sclater a Salvin v díle »Nomenclator avium neotropicalium« uvádějí jich již 535. V tom jsou zahrnuty 4 Turdidy, 6 Troglodytidů, 6 ještě Mniotiltidů (sev. Amer.), 4 Vireoniny, 7 vlaštovek (?), 6 Caerebidů, 30 Tanagridů, jen 12 Fringillidů, 17 Icteridů, 1 vrána, 30 Tyrannidů, 10 Pipridů, 20 Cotingidů, mezi nimiž nejkrásnější *Rupicola crocea*, 14 Dendrocolaptidů, 35 Formicivorin, 28 kolibri, 3 Cypsel, 6 Caprimulgidů, 18 Picidů, 1 Momotus, 5 Alcedinidů, 4 Trogonidi, 6 Galbulidů, 7 Bucconidů, 9 Cuculidů, 9 Ramfastidů, 1 Capito, 24 papoušků, 7 sov, 39 dravců, 84 vodních a 5 mořských, 2 holubi, 10 Odontofor a Penelopidů, 5 Cryptur — tudíž asi 550 druhů, což není více, než mají jednotlivé státy stř. Ameriky. Jsou tu některé druhy stěhovavé ze severní Ameriky, na př. *Henicocichla novoeboracensis*. Dle nadmořské výšky lze rozeznávati 3 pásma: přímořské téměř do 400 m, kde převládají ptáci vodní, savann (*Athene cunicularia*, *Ortyx*) a horské, kde na Roraimě se jeví formy andinské (Troglodytes a j.). Amfibií znal Schomburgk 76, dnes se jich udává 156. Želv vyčetl 8 (Strauch 12) mimo mořské: *Testudo tabulata*, *Clemys scabra*, 4 Podocnemis, 6 Platemys. Kaimany uvádí Boulenger 3. Ještěrů počítal Schomburgk 29, Boulenger 32, z nichž jsou 2 Gekonidi, pouze 13 Iguanidů, 1 Anguid (*Ofiodes striatus*), 13 Tejid, 1 Amfisbaena, 2 Scincidy, tudíž ještěrů v poměru k okolním zemím velmi málo. Hadů zná nyní Boulenger 74 (Schomburgk 33). Patří sem 5 Typhlopidů, 6 Boidů (*Boa constrictor* až 10 m, *Eunectes murinus* až 13 m dl.). Dále známe 3 Calamaridy (Rabdosoma), 12 Coronellid (?), 11 Colubrid, 12 Dryofilid, 5 Scytalid, 10 Dipsadid, 6 Elapid, 4 Crotalidy. Žab zná Boulenger 33 (Schomburgk 12), mezi nimi 2 Dendrobates, 3 Engystomatidy, 6 Cystignathid, 5 Bufonid, 16 Hylid, *Pipa americana*. Coeciliid je v G-ně 5. Ryb udává Eigenmann sladkovodních 198 (Schomburgk 109), endemických pouze 6. Sem náležejí 3 Trygoniny, *Symbranchus marmoratus*, 58 Silurid, 88 Characin, 1 Gymnotus, 9 Sternopygid, 3 Clupeidy, 20 Osteoglossid, 6 Cyprinodontů, 3 Belonidy, 2 Polycentridy, 2 Sciaenidy, 12 Chromid, 3 Gobiidy, 1 Batrachyd, 3 Pleuronectidy, 1 Tetrodon. Nejhojnější jedlé ryby jsou Callichthys, zejm. *C. littoralis*, a Erythrinus. Mimo to přicházejí na trh Centropomy, Mugily, Megalops, Sciaenidy, Plectropoma, Batrachus a Platessy pobřežní. Také Schomburgk potvrzuje nebezpečnost žravých Characin, zejména Serrasalma, rovněž jedovatých Trygonidů a elektrických úhořů (Gymnotů).

G. britská, nejzápadnější ze 3 evropských osad, mezi ř. Orinokem a Corentynem, mezi 1—9° s. š., 57—61° z. d., šíří se asi na 700 km do vnitra a zajímá celý sev. svah massivu guayanského od Roraimy, v rozloze 229.600 km², z čehož však pouze pobřežní pás jest osazen, kdežto zbytek jest kryt hustým pralesem. Mimo toto území činí Anglie nároky proti Brazilii na kraj při horním toku Ria Branca v rozsahu 30.000 km² a proti Venezuele na kraj severně odtud až k Orinoku v rozměru 100.000 km². Téměř celá země náleží úvodí Essequiba, jenž protéká zemi od jihu k sev. Jest to nejdůležitější řeka celé G-ny. Daleko menší, přece však ne bez důležitosti, jsou východnější Demerara a Berbice. Obyv. r. 1892 bylo 271.123 (r. 1891 278.328, z čehož bylo v Evropě rodilých 2533, východoind. kuliů 105.465, černochů 99.615, Číňanů 3714). Z bělochů zdejších první místo zaujímá asi 20.000 Portugalců, Angličanů jest tu sotva 10.000, Hollanďanův ještě méně. Z původního obyv. zbývá asi 7000 Indiánů, téměř veskrze z rodiny Karibů. Z těch bydlí kmen Tarumanů a Chiriů při pramenech Essequiba, Makuchové na hor. Repunani a Sununu, Iarekunové v okolí Roraimy, jedna větev Karibů a Karipunů při stř. toku Essequiba a někteří dosud málo známí kmenové na hor. Berbici a Corentynu. Hlav. zaměstnáním obyvatelstva jest vzdělávání půdy. Z 32.468 ha roku 1891 vzdělávaných náleželo 31.323 ha plantažím cukrovým. Od Georgetownu až po Berbice jest celé pobřeží skoro

souvislou plantáží třtinovou. Od dřívějšího pěstování bavlníku a kávovníku upuštěno, protože málo vynášely. Mimo něco kakaa pěstuje se ještě obilí, avšak pouze pro domácí spotřebu. Prales dává mimo drahocenné druhy dřev pryskyřici, olej, léčivé kůry a vláknité látky. Důležitá jest výroba zlata, jež se ryžuje od r. 1885 na ř. Cuyuni. R. 1891 vytěženo 102.284, r. 1892 v prvním půlletí 50.606 uncí. Železo, jehož jest tu hojnost, se nedobývá. Z průmyslu vyniká jediná výroba cukru. Obchod po dlouhém úpadku zase se zmáhá. Největší účastenství má tu Anglie a po ní Spoj. Obce. R. 1892 cenil se přívoz (mouka, rýže, uhlí, dříví, ryby, stroje) na 1,780.000, vývoz (hl. zlato a cukr) na 1,271.000 lib. st.; lodní ruch 751 lodí o 635.000 tunách. Kommunikace děje se hl. na řekách; železnice 34 *km* dlouhá spojuje Georgetown s Mahaikou, telegrafní čára má délky 1285 *km*. Osadu spravuje guvernér, jehož jmenuje koruna. Jemu k ruce stojí *court of policy*: 5 vyšších úředníků a jiných 5 členů. Finanční záležitosti vyřizuje *combined court* (*court of policy* rozmnožený o 6 dalších zástupců osadníků). Finance osady jsou spořádány. R. 1892 obnášel příjem 563.763, vydání 543.186, osadní dluh 735.429 lib. sterl. — Škol jest dosti (181 s 25.841 žáky), ale jsou špatně navštěvovány. Střední škola (*Queen's College*) jest v Georgetownu. Anglikánskou církev spravuje biskup západoindický, katolickou apoštolský vikář, oba v Georgetownu. Branná moc zdejší čítá 300 mužův. Administrativně dělí se osada na 3 hrabství: Demerara, Essequibo a Berbice. Hlavním městem a nejdůležitějším přístavem je Georgetown, z ostatních vyniká New Amsterdam při ústí Berbice.

G. nízozemská neboli Surinam, mezi franc. a britskou **G**-nou, mezi 1° 10′ a 6° s. š., 53° 50′ a 57° 40′ z. d., ohraničena jest na západě proti britské **G**-ně řekou Corentyne (holl. *Corantijn*), na vých. proti franc. **G**-ně ř. Maroni. Zaujímá 129.100 *km*². Od r. 1891, kdy car ruský rozhodl pohraniční spor ve prospěch Nízozemí, nemá nízozemská **G.** sporných hranic. Pobřežní alluviální pás, až 15 *km* široký, jest zcela nízký a bažinatý, pokrytý manglemi. Pobřeží jest zde průplavy a hrázemi upraveno. Za tímto pasem následují pás savan s písčitou půdou, až 35 *km* šir., jenž přechází pak v pahorní kopčinu, krytou tropickým pralesem. Vrchy Tumuc-Humac lemují jižní hranici. Nejvyšší vrchy sotva asi dosahují 1000 *m*. Řeky málo splavné tekou všecky směrem sev.; mimo obě pohraniční jsou to Nickerie, Coppename, Saramacca, Suriname. Obyv. 1892 počítáno 58.584, z toho 30.247 mužů, 28.237 žen. K tomu přistupuje asi 12.000 Indiánů a černochů (dle jin. udání 2000 Ind., 16.000 černochů). Indiáni náležejí kmeni Arovaků, Karibů a Varaů, černoši jsou t. zv. Maroni, pak Aukové, Saramakkové a Beku, kteřížto 3 poslední kmenové, obyčejně pod jménem Bushnegrů zahrnovaní, jsou téměř úplně pohanští. Ze 1661 dětí r. 1892 narozených bylo pouze 291 manželských. Roku 1893 počet porodů přesahoval úmrtí o 391, mrtvě narozených bývá 7%. Dle vyznání bylo tu r. 1883: 23.810 ochranovských, 13.000 katolíků, 7551 reform., 2795 luther., 4370 Hindů a javských muhammedánů a 1347 židů, kteří se sem z Brazilie a Španěl vystěhovavše, během času téměř veškeren obchod na sebe strhli a rozhodného vlivu se domohli. Hlavním předmětem výživy jest zemědělství. I zde emancipace otroků (1863) je ochromila. Otroci byli sice ještě po 10 let pod dozorem vlády přidržováni ku práci, ale když dozor ten přestal, zdráhali se pracovati, což mělo za následek ohromný úpadek cukrových plantáží. V XVIII. stol. bylo jich tu 460 se 76.000 otroky, r. 1889 pouze 100. Počet cukrovarů (188 před 60 léty) klesl na 8. Po uvedení východoindických a javských dělníků zdvihá se zase výroba, tak že r. 1891 dostalo se do vývozu 6,715.068 *kg* cukru, 1,185.813 *l* melassy a 353.891 *l* rumu, 2,210.695 *kg* kakaa. Z ostatních produktů jmenujeme kávu, kaučuk, dřeva a mnoho léčebných rostlin. Stav dobytka, jemuž se zde nevalně daří, r. 1891 byl: 523 koní a oslů, 3745 dob. hov., 2135 vepř., 899 ovec a koz. Z minerálů těží se pouze zlato ryžováním. R. 1891 vyvezeno ho za 1,124 746 zlatých. Nevelký obchod (hl. do sev. Ameriky a Nízozemí) soustřeďuje se v Paramaribě. R. 1892 obnášel přívoz 528.000, vývoz 3,851.000 holl. zl., plavební ruch 215 lodí s 224.000 *km*². Administrativně dělí se níz. **G.** na 14 správních okresů. Osadu spravuje guvernér se šestičlennou radou od koruny jmenovanou. K tomu přistupuje osadní komora, do níž 200 voličů vysílá po 1 členu. Příjmy osady r. 1893 činily 1,532,312, vydání 1,967.447 holl. zl. Deficit uhražuje od doby propuštění otroků Nízozemsko. Škol r. 1891 bylo 19 vládních s 2189 a 26 soukromých s 3903 dětmi. Kommunikace pouze po moři a něco po řekách. Pošta měla r. 1892 10 úřadů a dopravila 58.130 zásilek ve vnitřní a 522.834 ve vnější službě. Vedle posádky 379 mužů jest tu 1849 m. občanské gardy. Hlavním městem a sídlem vlády jest Paramaribo (29.131 ob. r. 1892); důležitější města Nickerie a Vredenburg.

G. francouzská čili Cayenne, nejvýchodnější ze tří evropských osad, mezi 2° 9′ a 5° 42′ s. š., 51° 36′ a 53° 50′ z. d., hraničí v záp. s **G**-nou nízozemskou (pohr. ř. Maroni), na severu s okeánem po 340 *km*, v jihu a jihových. s Brazilií. Hranice proti této jsou tak neustáleny, že sporné území zde 260.000 *km* obnáší. Francouzi činí nároky až po ř. Araguary při jeho ústí do Maraňonu, skutečně však drží kraj pouze po ř. Oyapock, v rozsahu 78.900 *km*. Půda sklání se od jižního pohraničného pohoří Tumuc-Humacu k pobřeží, tvoří většinou prales nebo savanny, při pobřeží mořském bažiny. Z plochého jinak kraje jen na několika místech zdvihají se nevysoké kopce. Mimo obě nejdůležitější pohraniční řeky, Maroni a Sinnamary, tekou do moře (veskrze na sever) menší říčky Mana, Mahury s Orapou, Appruague. Podnebí jest nezdravější než v ostatních částech **G**-ny, pouze ve

výše položeném kraji vnitra činí je snesitelnějším východní větry. Obyv. r. 1891 bylo 33.500, z toho 21.000 kreolů, 3500 přistěhovalců (nejvíce kuliové z Vých. Indie), 3400 deportovaných, 1000 černochů, 100 kněží a příslušníků řádů, 700 vojáků. Počet Indiánův uvnitř země páčí se na 20.000. R. 1750 byli prý desetkráte četnější. R. 1851 byla G. ustanovena za trestnickou osadu a v l. 1852—67 posláno sem 18.000 deportovaných. V l. 1867 až 1887 byla však Nová Kaledonie hlavní franc. osadou trestnickou a teprve od r. 1887 posílají se sem opět trestníci odsouzení na více než 8 let k deportaci, pak všichni Arabové a černoši. R. 1889 nalézalo se tu 3376 mužů a 42 žen, z nichž bylo v trest. osadě St. Laurentu na Maroni 1065, v Kouru 561, na Iles du Salut 626 a v Cayenně 1164. Mimo to žije v territoriu na Maroni asi 2000 propuštěnců. Hlavním předmětem výživy obyv. jest orba, jež propuštěním otroků (12.631 r. 1848) velice utrpěla. R. 1890 bylo vzděláváno 3334 *ha*, z těch na 27 *ha* třtina cukrová, na 349 kávovník, na 245 kakao, na 335 orlean, na 2227 rýže, na 103 *ha* rostliny olejnaté. Žeň vydala 52.000 *kg* cukru, 5600 litrů tafie, 17.000 *kg* kávy, 26.000 *kg* kakaa, 74.500 *kg* orleanu, 820.000 *kg* obilí a rýže. Mimo to něco tabáku a bavlny. Dobytek se špatně daří. Roku 1890 bylo tu 218 koní, 693 býků, 2904 krav, 1209 jalovic, 466 volů, 927 telat, 203 ovcí, 6732 prasat, 62 oslů, 99 mulů, 337 koz. Z nerostů těží se pouze zlato; bylo objeveno r. 1855 na výšině Aratayské; r. 1860 vytěženo 90, r. 1875 již 1996, r. 1889 pouze 1397 *kg*. V massivu Ruraskem nalézá se železo, v Montagne d'Argent při ústí Oyapocku stříbro, nedoluje se však na ně. Těžba i obchod trpí nedostatkem spojovacích prostředků a dělných sil. Pouze na ostr. Cayenne nalézají se tři sjízdné železnice. Ze St. Laurentu vede do jediného cukrovaru osady železnice 4 *km* dl. Špatný telegraf spojuje Cayenne se St. Laurentem. R. 1891 obnášel přívoz 11,017.000 (v tom asi za 4 mill. zlata), vývoz 4,812.000 franků, lodní ruch 77.000 *q*. Clo vyneslo v posledních létech 1—1·5 mill. franků. Pouze asi 10.000 *km*² při pobřeží má administrativní rozdělení (ve 14 okr.). Osadu spravuje guvernér s radou sestavenou z chefů jednotlivých odborů a 2 vynikajících občanů, jež sám jmenuje. Generální rada (*conseil général*) skládá se ze 16 členů (7 za místo Cayenne). Do Paříže vysílá G. pouze jednoho poslance. Příjmy osady obnášejí 2 mill. fr., vydání tolikéž, deportační budget mimo to 3 mill. fr., osadní dluh 400.000 fr. Bratří Ploërmelští mají v rukou školy. Branná moc skládá se z kolon. gendarmerie, 1 detachementu námoř. pěchoty a 1 disciplinární setniny.

Venezuelská část G-ny zahrnuje veškeré úvodí Orinoka na jeho pravém břehu, v rozměru asi 600.000 *km*². Politicky dělí se kraj ten na stát Bolivar a territoria Delta, Yuruari, Caura, Alto Orinoco a Amazonas. Na značnou část tohoto území činí nároky Anglie. (Srv. **Venezuela**.)

Brazilská, dříve **Portugalská**, G. zaujímá celé sev. úvodí Maraňonu na východ od Ria Negra, v rozměru asi 700.000 *km*², a hraničí se všemi dosud vyjmenovanými polit. útvary. O hranice proti Britské a Francouzské G-ně dosud je spor. Politicky náleží kraj ten provincii **Amazonas** a **Pará** (v. t., jakož i **Brazilie**).

Dějiny G-ny. Pobřeží zdejší na 6° s. š. odkryl r. 1499 Alonso de Hojeda, provázen A. Vespuccim. Podél celého pobřeží plavil se od jihu r. 1500 Vincente Jaňez Pinzon. Vnitřek protáhli v XVI. stol. mnozí dobrodruzi, lákáni sem byvše pověstí o zlaté zemi (Eldorado) a jezeře Parimě. Zvláštní zmínky zasluhuje Sir Walter Raleigh, jenž v l. 1595, 1597 a 1617 G-nu navštívil. Prvé osady zde založili Hollanďané, pokud známo, r. 1580 (osadu Nieuw-Zeeland na ř. Pomerunu). Byvše odtud r. 1596 Španěly a Indiány zahnáni, vydali se na ř. Essequibo, kde pod vůdcem Joostem van der Hooge usadili se na stoku ř. Cuyuni a Mazaruni. Téhož roku založena při ústí Demerary osada Stabrock, z níž povstal dnešní Georgetown. Od té doby počaly se osady nizozemské v G-ně šířiti. R. 1626 usadili se Hollanďané v Berbice, ohledali odtud zemi až po ř. Corentyne a osadili r. 1643 ostrov Makurii mezi Kourem a Cayennou. V l. 1626—1633 usadili se Francouzi na ostrově Cayenně a šířili odtud své panství. Téměř současně usadili se Angličané na ř. Surinamě a založili Paramaribo. Střídavě nalézalo se toto v rukou Angličanů a Francouzů, až r. 1667 Karel II. v míru bredském odstoupil tuto angl. osadu zároveň s Essequibem Hollanďanům za Nový Amsterdam v sev. Americe (nyn. stát N. York). Osady francouzské, jež byli Angličané zabrali r. 1654, vyklidili zase r. 1664. Po jeden rok (1676—1677) nalézaly se i tyto v rukou Hollanďanů. R. 1781 dobyl anglický admirál Rodney části nizozemské G-ny, ale ta byla r. 1783 zase vrácena. Nově jí Angličané dobyli r. 1796, a opět vrácena mírem amienským, ale r. 1803 po třetí vzata Angličany, kteří r. 1812 spojili Demeraru a Essequibo v jednu osadu a podrželi je i s Berbicí v konvenci londýnské r. 1814. O kraj na ř. Maraňonu přeli se od XVII. stol. Francouzi s Portugalci. Tito dobyli ve spolku s Angličany r. 1809 francouzských osad, ale vrátili je r. 1817 původním majitelům. Na sporném území francouzsko-brazilském pokoušel se ještě r. 1887 Julius Gross založiti republiku pod jménem **Guayany nezávislé** s hlavním městem **Kunani** (*Counani*), ale s nezdarem.

Literatura. A. Schomburgk, A description of British Guaiana (Londýn, 1840); týž, Reisen in Guiana u. am Orinoco 1835—1839 (Lipsko, 1841); týž, Reisen in Brit. Guiana 1840—44 (t., 1847—48); Raleigh, The discovery of the large, rich and beautiful empire of Guiana (Londýn, 1596, nové vyd. t., 1848); Brett, The Indian Tribes of Guyana (t., 1868); Appun, Unter d. Tropen (Jena, 1871); Webber, Brit. Guaiana (Londýn, 1873); Brown and Sawkins, Reports on the phys., descriptive and

econ. geology of Brit. Guiana (t., 1875); Palgrave, Dutch Guiana (t., 1876); Nibaut, Guyane française (Paříž, 1882); Crevaux, Voyages dans l'Amérique du Sud (t., 1882); Thurn, Among the Indians of G. (Londýn, 1883); Prince Roland Bonaparte, Les habitants de Suriname (Paříž, 1884); Martin, Reise im Gebiete d. ob. Surinam (Haag, 1886); Kappler, Surinam (Štutgart, 1887); Coudreau, La France équinoxiale (Paříž, 1887, 2 sv.); Netscher, Geschiedenis van de koloniën Essequibo, Demerary en Berbice (Haag, 1888); Rodway, History of Brit. G. (Georgetown, 1891); Coudreau, Dialectes indiens de Guyane (Pař., 1891); týž, Chez nos Indiens (t., 1893). *Pjč. Šv.*

Guayaquil [gvajakvil], vlastně Santiago de G., hl. přístav jihoamer. rep. Ecuadoru a hl. město prov. guayaské, na 2° 12′ j. š. a 79° 58′ z. d., na záp. břehu Guayasa, zde asi 8 *km* šir., 60 *km* nad jeho ústím, má 51.000 ob. (1893), nejvíce Indiánů, mulatů a míšenců. Nová část města (*ciudad nueva*) je při dlouhém nábřeží pěkně stavěna, kdežto staré město (*ciudad vieja*) jest velice špinavé. Domy jsou nejvíce dřevěné, z obavy před častými zemětřeseními. Znamenitější budovy nalézají se většinou na nábřeží (*Calle del Malecon*); nejdůležitější jsou: krásná kathedrála, celá ze dřeva, dílo severoamerické, 7 jiných kostelů, radnice, 2 nemocnice, kollej, technická škola a banka. Město jest sídlem guvernéra, vrchního velitele voj. a biskupa. Pod městem nalézá se loděnice (*astillero*), nejlepší prý na záp. pobř. Již. Ameriky, s pilami a železolijnou; naproti ní jsou suché doky. Lodi ponoru až $5\frac{1}{2}$ *m* mohou se vždy, lodi s větším ponorem pouze za přílivu dostati až k městu. G. jest nejoblíbenějším přístavem jihoamerické části Tichého okeánu a udržuje pravidelné spojení se všemi přístavy na záp. pobřeží Již. Ameriky, jakož i s Evropou. Zvláště čilá jest pobřežní plavba do Peru. Lodní ruch udává se ročně na více než 200 lodí, z polovice parníků. Železnice vede odtud do Sibambe. Hlav. pramenem výživy jest obchod. Vyváží se hlavně kakao (roč. přes 600.000 ctů.), stříbro, kože, káva, kaučuk, cascarilla, slaměné klobouky, citrony. Roku 1893 obnášel vývoz 15,548.062, přívoz 10,522.164 sucrů (1 s. = 2 zl. $2\frac{1}{2}$ kr.). Obchod jest hlavně v rukou cizích firem: Španělů, Severoameričanů, Angličanů a Němců. — Město zal. r. 1535 Seb. de Benalcazar a po jeho zničení Indiány podruhé Franc. de Orellana r. 1537. Na nynější místo přeloženo r. 1693, v XVII. a v XVIII. stol. často vypleněno piráty, několikráte pobořeno zemětřesením a bezpočtukráte navštíveno požárem, jenž podnes v dřevěných budovách města zhoubně řádívá. — Guayaquilský záliv, mezi 4° 41′ j. š. (Punta de Pariñas) a 2° 11′ j. š. (Punta Sta. Elena), jest nejdůležitějším tichomoř. zálivem na záp. pobřeží Již. Ameriky. Ostrov Puna odděluje od sebe 2 přístupy do něho, t. úzký, mělký průplav del Morro, a široký, i velkým lodém přístupný průliv de Jambelli. Do sev. části zálivu otvírá se velké aestuarium ř. Guayasa.

Guayas: 1) G., pobřežní provincie jihoamer. republiky Ecuadoru, na záp. úpatí Cordillery Quitské, zaujímá 29.795 km^2 a hraničí v sev. s prov. Los Rios, na východ s prov. Chimborazo a Azuay, v jihu s prov. Loju, v záp. s Tichým okeánem (zál. Guayaquilský). Mimo alluviové roviny vykazuje provincie křídová pohoří diabasem prostoupená. Podnebí jest velmi horké. G. náleží k nejúrodnějším provinciím ecuadorským, ale pro netečnost obyvatelstva vzdělává se pouze kraj podél řek, kdežto vše ostatní kryje les, jen místy přerušený prairiemi. Obyv. (98.100, z nichž 230 Evropanů, 93 Číňanů r. 1890) pěstuje výtečné kakao, znamenitou kávu, rýži, cukr. třtinu a tabák. Mimo to skýtá G. znamenitá stavební a barvířská dřeva. Z průmyslu vyniká pletení slámy (panamské klobouky), výroba kořalky a hrubých látek. Hl. město Guayaquil.

2) G., řeka v Ecuadoru, největší přítok Tichého okeánu z And jihoamer. Protéká nejprve pode jménem Babaheyo, později jako G. celý střední Ecuador (prov. Chimborazo, Rios a G.) směrem od sev. k jihu, přijímá nad Guayaquilem s levé strany ř. Chimbu, s pravé pak Rio Daule, o nemnoho menší než jest sám, načež počíná rozsáhlé aestuarium uzavřené proti moři ostrovem Puna v zálivu Guayaquilském. G., jenž slyne jako řeka chovající největší množství kaimanů na světě, i Daule jsou splavny pro parníky.

Guaycuru [gvajku-], skupina 9 kmenův jihoamer. Indiánů na pr. bř. Paraguaye a jeho záp. přítocích, mezi 19 a 27° j. š. Jsou úzce příbuzni a neliší se mnoho jazykem a zvyky od Abiponů (v. t.) jižněji sídlících. Vlastní kmen G. zdržuje se mezi Paraguayem a Pilcomayem. Jest to kmen nomádů, jako neobyčejně smělí jezdci proslulých.

La **Guayra** viz La Guaira.

Guazuma Plum., kvazuma, rostlinný rod z řádu měšeňovitých (*Byttneriaceae*), podřadí kakaovníkovitých (*Theobromeae*), s kalichem buď 5listým nebo 2—3dílným, s korunou 5plátečnou, plátků na konci 2rohých a s tyčinkami u zpodiny v trubku srostlými. Tato trubka rozdělena jest v 5 laloků s tyčinkami pometalými a v 5 tyčinek plodných, s prvními se střídajících, na konci 3klaných a po 3 prašnících nesoucích. Čnělek sklimených jest 5. Tobolka dřevnatá, bradavičnatá, 5pouzdrá, 10 řadami děr prodítá, vícesemenná, semen ledvinkovitých neb vejcovitých. V Již. Americe a Záp. Indii roste G. *ulmifolia* Lam., k. jilmolistá, jako strom 15 *m* vys., tvarem i velikostí listů jilmu podobný. Jeho drobné květy skládají úžlabičkové hrozny a mají nažloutlé koruny větší kalicha. Tobolky obsahují sladkou dužninu, jež se buď vyssává nebo k vaření nápoje užívá. Zvařených listů a kůry užívá se proti vyrážkám a malomocenství a tuhého bílého dřeva v bednářství. Tuzemci vysazují strom tento pro košatou korunu do stinných stromořadí; jinde pěstuje se též v teplých sklenicích. *Děd.*

Guazzo [guaco], ital., vodová barva; malovati a g., malovati vodovými barvami. Viz

Gouache. — G. ve stavitelství slove zakládání ponořovací pomocí věnců ponořovacích (zakládání studňové). *Fka.*

Guba: 1) G., territoriální okrsek Moskevského státu, v němž působil gubnoj starosta (v. t.). V prvé pol. XVI. stol. kryla se g. někdy s volostí (v. t.), mnohdy však i s jednotlivým posadem (viz Gorod) nebo vesnicí. Když se v pol. XVI. stol. změnila povaha gubného ústavu, kryla se g. pravidelně s újezdem (v. t.).

2) G., v Uhrách a Rumunsku plášť z hrubé vlněné látky nebo z ovčích koží.

Gubbio (starověké *Iguvium*, středov. *Eugubium*), ital. město v prov. perugijské, 39 *km* sv. od Perugie, v údolí ř. Camignana na již. úpatí řím. Appeninu pod horou Monte Calvo, na dráze Arezzo-Fossato, sídlo biskupské, má 5540 ob. (jako obec 23.602 r. 1881), gymnasium a techn. školu. Z budov vynikají: dóm ze XIII. stol., mnohé chrámy, radnice ze století XIV., v níž chovají se tabule Eugubijské (v. t.), palác vévod Urbinských, zříceniny antického divadla a j. Z průmyslu je zastoupeno hedvábnictví a výroba majoliky, která však je v úpadku, napodobujíc jen staré výrobky, hlavně proslulého mistra Giorgia z kon. XV. stol. *Iguvium* bylo rozbořeno poč. nového věku Goty, načež vzniklo jako samostatná republika *Eugubium*, které připadnuvši k vévodství Urbinskému, stalo se s Urbinem, Pesarem a Faenzou střediskem fabrikace majolikové. Na blízku jsou hojně užívané prameny minerální, lázně gubbijské.

Gubec Matija, zvaný »král«, náčelník v povstání sedláků chorvatských (mužka puntarija 1571—73), kteří nemohouce snésti utiskování se strany šlechty a dovolati se spravedlnosti na dvoře císařském, r. 1571 povstali proti utiskovatelům. Východiště povstání bylo Záhoří, kde na statcích Františka Tahia, jemuž náležela Stubica, Vrbovec a Susedgrad, sedláci chopili se zbraní, a rozšířilo se po celé stolici záhřebské i do Štýrska a Krajiny. Za krátko vzrostla síla sedláků na 20 000 mužův, kteří, zvolivše G bce, váženého župana oršického, za krále, ozbrojeni puškami, kosami a mlaty pod jeho vedením přitrhli ke Stubici. Bán chorvatský Jiří Drašković svolal do Záhřeba sněm, který ustanovil, aby Kašpar Alapić v čele vojska stavovského proti povstalcům byl vypraven. Sedláci poraženi jsou u Kerestina a dne 9. ún. 1573 u Stubice jest G. zajat, odveden do Záhřeba, kde korunován rozžhavenou korunou železnou, rozčtvrcen a tělo jeho ve čtyři strany světa rozneseno. G. jest předmětem národních pověstí, které líčí jej a jeho vojsko podobně jako naše blanické rytíře a očekávají, že vybojuje opět Chorvatům svobodu. Srv. B. V. Spiess, Selská bouře v Chorvatsku, Slov. Sborník, 1884.

Guben viz Gubin.

Guber Eduard Ivanovič, básník a spisovatel ruský (* 1814 — † 1847 v Petrohradě), syn pastora něm. osady v saratovské gub., vzdělav se v ústavu inženýrského sboru, sloužil do r. 1842, načež vedl život bezstarostný a veselý v kruhu svých přátel. Literárně činným byl od roku 1831 a přispíval hlavně do časopisů »Sovremennik«, »Novogodnik« a »Bibliotěka dlja čtěnija«, kde redigoval oddíl kritiky. Mimo to byl feuilletonistou »Petrohr. Vědomostí«. R. 1845 vydal sbírku svých básní, jež vynikají hladkým veršem, procítěným zármutkem a melancholií s nádechem německého filosofování, ač nejeví hlubokého nadání poetického. Hlavní jeho prací jest překlad prvního dílu Goethova »Fausta«, dokončený r. 1835. G. zničil rukopis překladu, poněvadž censura nechtěla ho propustiti, a podnikl překlad nový jen k domluvě Puškina, jenž část nového překladu sám redigoval. Sebrané spisy G-ovy vydal Tichmeněv (Petrohrad, 1860, 3 díly). *Šnk.*

Guberlinské hory viz Ural.

de **Gubernatis** Angelo, učenec a spis. ital. (* 1840 v Turině), studoval v Turině filologii a zkoušel se v poesii, zvláště dramatice, napsav několik tragédií, zvl. *Pier delle Vigne* a *Don Rodrigo*, nevalné hodnoty umělecké. R. 1862 dostalo se mu státního stipendia studijního, načež oddal se v Berlíně pod Boppem a Webrem studiu srovnavací filologie a sanskrtu. R. 1863 byl pak povolán za professora na Instituto degli studii superiori ve Florencii, ale místa toho sám brzy se vzdal, poněvadž přilnul zatím k Bakuninovi, jehož sestřenici vzal si také za ženu. R. 1867 přihlásil se však sám zase o úřad tento, poněvadž zatím rozdvojil se zase s Bakuninem. R. 1891 povolán byl na universitu římskou. Z filologických a literárně dějepisných prací jeho z této doby stůjte zde: *I primi venti inni del Rigveda* (text a překlad, 1865); *La vita ed i miracoli del Dio Indra* (1866); *Studii sull' epopea indiana* (1868); *Le fonti vediche dell' epopea* (1867); *Piccola enciclopedia indiana* (1868); *Storia comparata degli usi nuziali* (1869); *Novelline di Santo Stefano* (t. r.). Zatím byl také horlivě činný jako novinář a literát. Tak r. 1859 vydával list »Letteratura civile«, r. 1862 »L'Italia letteraria«, r. 1867 »Rivista orientale«, r. 1869 »Rivista contemporanea«, r. 1869—76 »Rivista europea«, r. 1876—80 »Bollettino ital. degli studii orientali«, r. 1880—83 »Cordelia«, roku 1887—89 »Giornale della Società asiatica italiana«. Jako dramatik podal: *Samriero* (1850); *Werner* (1859); *La morte di Catone* (1863); indickou trilogii: *Il re Nala* (1869); *La morte del re Dasarata* (1871); *Maya* (1872); *Romolo* (1873); *Romolo Augustolo* (1875); *Savitri* (1877) a j.; jako básník: lyriku *Prime note* (1864) a román *Gabriele* (1866); jako literární a kulturní historik: *Zoological mythology* (Londýn, 1872); *Storia popolare degli usi funebri* (1873); *Matériaux pour servir à l'histoire des études orientales en Italie* (t. r.); *Storia comparata degli usi natalizii* (1878); *Mitologia vedica* (1874); *Storia dei viaggiatori ital. nelle Indie orientali* (1875); *Mythologie des plantes* (1878—80, 2 sv.); *Gli scritti di Marco della Tomba* (1878); *Lettere sopra l'archeologia indiana* (1881); *Manuale di mitologia comparata* (2. vyd. 1887); *Manuale di storia*

della letteratura ital. (t. r.); jako bibliograf a literární kritik: *Ricordi bibliografici* (1873); *Dizionario biografico degli scrittori contemporanei* (1886); *Dictionnaire international des écrivains du jour* (1888—91, 2 sv.); *Dizionario degli artisti italiani viventi* (1889); *Santorre Santa Rosa* (1860); *Giov. Prati* (1861); *Dall' Ongaro* (1874); *Alessandro Manzoni* (1878); *Il Manzoni ed il Fauriel* (1880); *Eustachio Degola* (1882); *Storia universale della letter.* (1882—85, 18 sv.); *Carteggio dantesco del duca di Sermoneta* (1883); *Annuario della letteratura italiana* (1884); *La France, lectures, impressions et réflexions* (1891); *La donna italiana ....* (t. r.); *Dante e l'India* (t. r.); jako cestopisec: *La Hongrie politique et sociale* (1885) a *Peregrinazioni indiane* (1887, 3 sv.). R. 1887 založil G. ve Florencii indické museum, jehož je čestným ředitelem. Založil také »Asijskou společnost«, jíž předsedá.

Gubernátor jest v rus. právu náčelník gubernie (nebo oblasti). Úřad jeho má dvojí povahu. Jednak jest g. zástupcem nejvyšší vládní moci a jednak bezprostředním orgánem pro správní záležitosti gubernie. V prvé funkci má býti strážcem nedotknutelnosti práv císařových, státního prospěchu a přesného plnění zákonů a má konati dozor nad veškerou gubernskou správou; ve funkci druhé svěřeny jsou mu bezprostředně jisté správní záležitosti. Funkce druhá má rozhodnou převahu. G. nabývá vždy víc a více povahy orgánu jednotlivých ministerstev, zvl. ministerstva vnitra, a ztrácí povahu zástupce nejvyšší vládní moci. Tento obrat v jeho postavení nastává již od reforem Alexandra I. Nově zřízeným ministrům ústředním ustoupiti musili g-oři, kteří od dob Kateřiny II. byli jaksi ministry provinciálními. Působnost a postavení g-a jakož i poměr jeho k místním provinciálním úřadům určeny byly až do doby reforem v r. 1864 instrukcí gubernátorskou z r. 1837 a zřízením gubernských vlád (*gubernskoje pravlenije*) z r. 1845. Dle instrukce z r. 1837 byl g.: 1. představitelem vrchní státní moci v gubernii, 2. nejvyšším oekonomickým správcem gubernie, 3. náčelníkem policie, 4. ochráncem soudnictví a aerárních zájmů. Gubernská vláda byla dle zák. ze 2. led. 1845 všeobecným úřadem, který spravoval gubernii jménem císařovým. V letech třicátých tohoto století a později zřizovány byly v gubernii pro správu různých záležitostí speciální úřady a kommisse. V létech šedesátých reformoval místní provinciální správu Alexandr II., a Alexandr III. v reformách pokračoval. Novoty měly za úkol zjednodušiti na jedné straně organisaci provinciálních úřadů a vymaniti soudnictví z moci g-a, na druhé pak straně vzbuditi k životu nebo dokonce nově stvořiti instituce samosprávné, které by se dělily s provinciálními státními úřady o mnohé správní úkoly a usnadňovaly tak funkci státních orgánů, opatřujíce vedle toho zájmy samosprávné. Po dotčených reformách závisí nyní objem moci g-ovy na tom, jsou-li zavedeny v gubernii soudní zákony Alexandra II. (*sudébnyje ustavy*) z roku 1864, dále zemské samosprávné instituce a konečně soudněsprávní reforma z roku 1889. Soudní zákony Alexandra II. odnímají g-ovi účastenství v konání soudnictví. Vydání zemského zřízení z r. 1864 mělo za následek, že zrušena byla celá řada provinciálních úřadů a institucí, že g-ovi svěřen dozor nad zákonnou působností zemstev a že přestal býti g. oekonomickým správcem gubernie. Zřízením o zemských účastkových náčelnících z r. 1889 zvětšen byl g-ův vliv na újezdnou správu tím způsobem, že g-ovi jakožto předsedovi gubernského prisutstvija náleží moc soudcovská.

Povinnosti g-ovy vypočteny jsou ve 164 čl. jeho instrukce z r. 1886 a práva jeho v četných jednotlivých zákonech, jako ve zřízeních: městském, zemském (starém i novém), v řádu policejním, živnostenském, stavebním, v zákoně o vojenské povinnosti atd. Úhrnem možno říci, že g. má pečovati o všechno a také za všechno že může býti pohnán ku zodpovědnosti, i za věci, které jsou odevzdány »samostatné« správě orgánův autonomních. V principu zakázáno jest výslovně g-ovi vydávati závazná nařízení. Pouze výjimkou poskytnuto bylo g-ovi ukazem ze 13. čce 1876 právo nařizovací tím způsobem, že může g. v mezích své kompetence vydávati nařízení, jež mají za účel prováděti zákony o obecném pokoji, řádu a bezpečnosti. Ukazem ze 14. srp. 1881 poskytnuta g-ovi v těch místech, kde jest zaveden stav sesílené bezpečnosti (ochrany), obsáhlá trestní moc (viz Generál-gubernátor). V tomto případě nabývá g. soudcovské moci, v principu mu odňaté. Sám a skrze svou kancelář jednati může g. pouze v záležitostech, které jsou mu přímo odevzdány; ve většině případů jednati má skrze gubernské úřady. Bezprostředně od g-a rozhodovány jsou: věci, které žádnému gubernskému úřadu zvláště nejsou přikázány; záležitosti, které nestrpí průtahu; záležitosti tajné; věci, které jsou mu odevzdány od nejvyšších úřadů; záležitosti týkající se dozoru nad zemskými institucemi a šlechtickými volbami, nad vykonáváním vojenské povinnosti, nad tiskem a živností tiskařskou; vydávání pasů pro cizinu.

Veliká jest řada gubernských úřadů, k nimž stojí g. v rozličném poměru. Předsedá v těchto úřadech: v gubernské vládě, v gub. statist. komitétu, v gub. prisutstviji (nebo v gub. prisutstviji v rolnických záležitostech), v gub. prisutstviji v zemských i městských záležitostech, v záležitostech daně z nápojů, v záležitostech továrních a v záležitostech vojenské povinnosti. Předsedá též v gub. nařizovacím komitétu a v komitétu lesním, jakož i v prikazech obecného opatřování (*obščestvennago prizrěnija*) a v kommissích obživy lidu (*narodnago prodovoljstvija*), kde se tyto instituce udržely. Některé z gubernských úřadů a institucí jsou úřady státními, jiné orgány autonomními a ostatní, kterých jest nejvíce, mají povahu smíšenou, skládajíce se ze zástupců správy státní i ze živlů samosprávy. Správní moc roztříštěna jest v gubernii mezi různými orgány místní správy, které namnoze stojí na-

proti sobě nepřátelsky. Platí to zvláště o úřadech státních na jedné straně a o orgánech samosprávných na straně druhé, pokud arci o samosprávě lze mluviti. Celé zařízení gubernské správy strádá vůbec týmiž nedostatky jako na poč. XIX. stol.: zásady centralisace a decentralisace nejsou dosud usmířeny v místní správě, v níž smíšeny jsou kromě toho i zásada samosprávy a byrokratického poručnictví.

K státním gubernským úřadům náleží: gubernská vláda (*gubernskoje pravlenije*), finanční komora (*kazënnaja palata*), správa státních domén (*upravlenije gosudarstvennych imuščestv*), kontrolní komora (*kontroljnaja palata*) a správa akcisní (*akciznoje upravlenije*). Gub. vláda měla býti všeobecným správním úřadem v gubernii, avšak následkem přidělení četných správních věcí jiným úřadům, jakož i následkem bezprostředního rozhodování g-ova v jistých záležitostech — stává se gub. vláda vždy víc a více jen úřadem pro věci minist. vnitra. Gub. vláda 1. publikuje zákony, ukazy senátu a nařízení vlády a bdí nad jich prováděním, 2. vyměřuje disciplinární tresty a odevzdává soudu gubernské úředníky, 3. jest nejvyšším policejním úřadem v gubernii, 4. rozhoduje kompetenční spory mezi újezdnými a městskými úřady rozličných odborů. Gub. vláda skládá se pod předsednictvím g-a z vicegubernátora, nejméně dvou radů, gub. lékařského inspektora, gub. inženýra (a s právem poradného hlasu jeho pomocníka gub. architekta), gub. geometra, gub. žalářního inspektora (kde jest zavedena žalářní inspekce) a assessora. Kancelář gub. vlády dělí se na oddělení, jež spravují radové a jiní členové gub. vlády pod obecným dozorem vicegubernátora. Gub. vládou vykonává g. disciplinu nade všemi úředníky. Správní záležitosti gub. vlády právě tak jako jisté záležitosti finanční komory a správy domén předkládány býti musejí g-ovi k potvrzení, resp. k rozhodnutí. Naproti tomu rozhoduje gub. vláda stejně jako některé jiné úřady mnohé záležitosti samostatně. Policejní a všechny újezdné úřady jsou g-ovi přímo podřízeny. Dozor, který vykonává g. nad státními, autonomními a smíšenými úřady, nevztahuje se na úřady duchovní, vojenské, na reformované soudy a na kontrolní komoru. Jmenován jest g. císařem k návrhu ministra vnitra. V přístavních městech Nikolajevě a Kronštadtě a některých místech osazených kozáckými vojsky nebo nalézajících se v pohraničných krajích říše existuje hodnost vojenského g-a. *-dlc.*

Gubernie jest z pravidla nejvyšší správní jednotka, na něž říše Ruská jest rozdělena (viz Geněral-gubernator). Jenom některé správní okrsky odpovídající g-iím nazývají se oblasti. G. dělí se na újezdy. V újezdech rozeznávají se co do správního dělení města a venkov. Venkov dělí se na volosti (složené obce, kterým jen částečně odpovídají polské gminy) a prosté vesnické obce. Jiné jest podrozdělení újezdu ve správě policejní. Pro jisté správní záležitosti, jako pro školství, soudnictví, poštovnictví atd., rozdělena jest Ruská říše na okruhy, které co do velikosti jsou velmi různé a zahrnují obyčejně několik gubernií. Poněkud jiné názvy mají jednotlivé správní jednotky v Sibiři. Rozsahem svým jsou g. velmi různé. Jedny zaujímají mnohem větší prostranství než některé západo- a jihoevropské státy, jiné (polské g.) rovnají se rozsahem menším zemím rakouským, jako Korutansku, Hor. Rakousům atd. G. archangelská jest mnohem větší než celé Rakousko-Uhersko, ba větší než Francie a Italie dohromady. Průměrně zaujímají ruské g. v Evropě prostranství bezmála dvakrát tak veliké jako Čechy. Mnohem větší jsou ruské g. asijské, z nichž jednotlivé rozsahem svým několikráte převyšují největší g-ii evr. Ruska, archangelskou. Evr. Rusko má 49 g-ií a 1 oblasť. Z toho jest 20 g-ií velkoruských, 10 východních, 4 maloruské, 4 jihoruské neb novoruské (k nimž řadí se oblasť donská), 8 západoruských a 3 baltické (ostzejské). Těchto 49 g-ií spravováno jest dle obecného gubernského zřízení. Zvláštní zřízení vydána byla pro g. carství Polského, pro Kavkáz a pro g. a země Ruska asijského. Na tyto g. se zvláštními zřízeními vztahuje se však obec. zřízení gubernské ve všech případech, pro něž v místních zřízeních a zákonných předpisech nejsou stanoveny výjimky. Carství Polské má g-ií 10, Kavkáz 6 (vedle toho 4 oblasti a 2 okruhy). Velkovévodství Čuchonské, jež sluší pokládati za zvláštní státní území, dělí se na 8 g-ií. Na g. rozděleno bylo Rusko poprvé na poč. XVIII. stol. Dle obecného mínění, do nedávna panovavšího, padal vznik g-ií do r. 1708, dle Korkunova (Žurnal Min. Nar. Prosv., 1893, č. 285) zřídil Petr Vel. g. teprve r. 1710. Rusko rozděleno bylo poprvé uměle na 8 g-ií, které byly příliš veliké a nestejné. V čele stál gubernátor, úředník hlavně vojenský a finanční, který měl k ruce sbor landrátů, instituci vzatou z baltických provincií. G. dělily se na újezdy, v jejichž čele byli vrchní velitelé (*oberkomendanti*) a velitelé (*komendanti*). R. 1715 bylo újezdné zřízení zrušeno. Celé státní území, vyjmouc města, rozděleno bylo na *doli* (části, okrsky), správní jednotky s účely výhradně fiskálními, jež dány byly do správy landrátů. Roku 1719 zvětšen byl počet g-ií na 11 a zavedeno nové dělení. G. rozpadaly se na provincie (všech 47), v jejichž čele stáli vojevodové nebo vicegubernátoři. Správa finanční byla od soudní oddělena. Povstala celá řada nových funkcí, které v přechodní době po reformách Petrových skoro vesměs byly zrušeny, a soud na novo spojen s administrací. Na novo reformována byla místní správa Kateřinou II. (viz Geněral-gubernator). R. 1775 utvořeno všech g-ií 40. V Kateřinském zřízení o g-iích z r. 1775, resp. 1780, provedeny byly tyto zásady: 1. princip decentralisace, 2 princip oddělení soudnictví od správy, 3. systém státních úřadů doplněn byl systémem orgánů samosprávných, 4. soudy i správní úřady byly

organisovány sborově (kollegiálně). Za panování Pavla I. zachován byl jak počet g-ií tak i různé gubernské úřady a instituce. Změna nastala za Alexandra I. zřízením ministerstev a scentralisováním veškeré státní správy. Dosud trvající funkce generalgubernatora byla zrušena a udržela se jen výjimečně. V čelo g. postaven gubernátor, vedle něhož existuje celá řada gubernských úřadův. Ostatně viz Rusko. *-dlc.*

Gubernium (novolat.), správa. Slova toho užívá se v různých dobách a v rozličných zemích k označení toho neb onoho území neb úřadu správního. V zemích rakouských téměř po 100 let (do r. 1848) nazýval se tak nejvyšší správní úřad zemský, tedy předchůdce nynějších místodržitelstev nebo zemských vlád. V Čechách zřízeno bylo královské zemské g. jako zeměpanský úřad reskriptem ze dne 22. června 1763 na místě t. zv. král. repraesentace a komory, kterýžto sbor byl přechodem mezi královským místodržitelstvem r. 1749 zrušeným a mezi g-iem. Kdežto králov. místodržitelstvo, skládajíc se z nejvyšších úředníků království Českého, bylo jaksi článkem ústavy zemské, bylo g. úřadem zeměpanským, jehož referenty byli placení radové. Na poměry dřívější ukazovala jedině skutečnost ta, že praesidium g-ia spojeno bylo s hodností nejvyššího purkrabí. Kromě toho dopouštěno i nejv. úředníkům zemským větší nebo menší účastenství v agendách g-ia, zejména v záležitostech soudních g-iu přikázaných. Tato účasť nejv. úředníků guberniálních zanikla však r. 1784 zřízením zeměpanských úřadů soudních a jejich důstojenství zachovala se nadále jako pouhé tituly anebo spojena byla s úředními hodnostmi zeměpanskými. Také rozdíl ve stavech, kterého bylo šetřeno při obsazování míst radovských, odstraněn byl r. 1786. Touž dobou jako v Čechách zřízeno bylo i na Moravě král. g. pod předsednictvím zem. hejtmana a ve Slezsku t. zv. královský úřad. Avšak již r. 1782 nastoupilo místo obou těchto úřadů zemských společné moravsko-slezské g. v Brně pod zemským hejtmanem moravským. Časem nabývala g-ia povahy víc a více byrokratické. Měla příslušný počet guberniálních radů, sekretářů, koncipistů a úřady pomocné. Zdravotní referent nazýval se zemským protomedikem. Záležitosti úřední vyřizovaly se kollegiálně. Pokud jde o obor příslušnosti g-ií, nerovnal se tento zcela kompetenci dnešních místodržitelstev a nebyl také vždy a všude stejný a měnil se časem. Vedle záležitostí vlastní správy politické náležely v působnost jejich i různé záležitosti finanční, berní, školské, soudní, ano časem i vyřizování agend stavovských a kanceláře sněmovní. V poslední době jejich činnosti bylo jich 11 (v Praze, Brně, Št. Hradci, Inšpruku, Lublani, Terstu, Lvově, Benátkách, Miláně, Zadře a Kološi). Na Uhry se zřízení guberniální nevztahovalo. Ve Vídni a v Linci nazývaly se nejvyšší správní úřady zemské nikoli g-iemi, nýbrž zemskou vládou. Roku 1849 zřízena byla místo nich místodržitelstva. Viz též Čechy, str. 529. *hda.*

Guberti Nikolaj Vasiljevič, bibliograf ruský (* 1818), do r. 1845 sloužil při dělostřelectvu a ke konci let šedesátých jal se pracovati o bibliografii ruské v XVIII. stol., načež vydal obšírné dílo *Matérialy dlja russkoj bibliografiji* (Petrohrad, 1878, 1881 a 1891. 3 d.), vyznamenané od akademie petrohradské cenou Uvarova. G. popisuje zde knihy z vlastního názoru, ač místy příliš obšírně. Hojně bibliografických článků uveřejnil též v časopisech. Mimo to shromáždil rozsáhlou sbírku numismatickou, bohatou na mince údělných knížat a velkoknížat ruských.

Gubin (něm. *Guben*), hlavní město kraje v prus. vl. obv. frankfurtském (n. O.), na Nise, která je odtud splavna, 40 *m* n. m., střed železničního uzlu Berlín-Sommerfeld, Kottbus-G., Bentschen-G., s 29.328 ob. (1890), sídlo soudu, zemské rady, úřadu horního a železničního. Jest zde pobočný závod říšské banky, pošta I. tř. a úřad telefonní, gymn., reálné gymn., reálka, školy odborné, 2 nemocnice, kostel katol. a 2 evang., synagoga. Průmysl: soukennictví, jirchářství, kloboučnictví, přádelnictví, strojnictví, papírnictví, výroba vína ovoc. i révového. Na sev.-vých. vinice, sady a 3 ložiska hněd. uhlí. — G. jest původu slovanského a byl poněmčen Konrádem Miš.; roku 1235 povýšen na město, roku 1312 připojen k Braniborsku, r. 1437 rozbořen Husity, roku 1462 vzdal se tu Jiří Poděbradský Lužice, v l. 1635—1815 patřil Sasku, r. 1815 připadl s Dol. Lužicí Prusku. — Kraj gubinský má na 1076·7 km^2 42.431 ob. (1890).

Gubitz Friedrich Wilhelm, dřevoryjec a spis. něm. (* 1786 v Lipsku — † 1870 v Berlíně). Jeho význam spočívá hlavně v tom, že techniku dřevoryjeckou v Německu tak zdokonalil, že po dlouhé době opětně došla větší vážnosti a tím stal se předchůdcem nejmodernějších dřevoryjců. Studoval v Berlíně a již r. 1805 stal se professorem na tamější akademii. Práce své prováděl pečlivě, chtěje docíliti bohatosti a jemnosti tónů mědirytiny; pokoušel se i o nové oživení a zdokonalení barevné dřevorytiny (podobizna hraběnky Vossové, Spasitel dle Cranacha a j.). R. 1822 založil knihkupectví a nabyl popularity jako divadelní referent a národní spisovatel. Vydával časopis »Der Gesellschafter«, pak »Jahrbuch deutscher Bühnenspiele« (1822—65), »Deutscher Volkskalender« (1835—69) a uveřejnil i dva svazky básní (1860) a svůj životopis *Erlebnisse* (1869, 2 sv.). *J-k*

Gubler Adolphe, lékař franc. (* 1821 v Metách — † 1879 v Toulonu). Lékařství vystudoval v Paříži, stal se tu r. 1850 přednostou kliniky Bouillaudovy, r. 1853 agrégé, r. 1865 členem lékařské akademie, r. 1868 pak prof. therapie na lékařské fakultě. Jeho práce týkají se veškerého oboru lékařského, hlavně však farmakologie; obíral se jmenovitě účinky různých alkaloidů. Z vnitřního lékařství studoval mezi jiným paralysy při akutních nemocech, choleru, ikterus, při němž poprvé

rozeznával ikterus haematogenní od hepatogenního, v therapii pak hleděl vůbec dosíci mathematické přesnosti. Z četných jeho prací uvádíme: *Sur les glandes de Méry* (Paříž, 1849); *Sur une nouvelle affection du foie liée à la syphilis héréditaire* (t., 1852); *Commentaires thérapeutiques du Codex medicamentarius* (t., 1868, 2. vyd. 1874), práce poctěná cenou akademie; *Leçons de thérapeutique* (t., 1879); *Cours de thérapeutique* (t, 1880).

Gubnaja gramota viz Gramota.

Gubnaja izba viz Gubnoj starosta.

Gubnoj cělovaljnik viz Gubnoj starosta.

Gubnoj starosta (trestní starosta) v Moskevském státě byl původně samosprávný zemský funkcionář, který od poloviny XVI. stol. vždy více a více nabýval povahy státního zřízence. Původem sahá instituce g-ných s-tů do doby, kdy obec vykonávala rozsáhlou moc policejní. Obcí stíháni byli všichni zlí lidé (*lichyje ljudi*), kteří nevedli řádný život a buď již byli trestáni anebo byli v podezření z nějakého trestného činu. K pronásledování »zlých lidí« voleni byli obyvatelstvem jistých větších nebo menších okresů (gub) g-ní s-tové a gubné úřednictvo vůbec. V 1. pol. XVI. stol. soudí g-ní s-tové loupežníky a ubírají soudu kormlenščíků (v. t.) značnou část trestních záležitostí. Voleni byli z dvorjanů nebo dětí bojarských, a sice ode všech tříd újezdu (od knížat, dětí bojarských, duchovenstva i rolnictva). K rukoum měli na počátku starosty, děsjatské a lepší lidi (*lučšije ljudi*), kteří později nahrazeni byli gubnými cělovaljniki (nazvanými od toho, že na utvrzení převzatých povinností celovali kříž, což rovnalo se naší přísaze). Všechny tyto osoby společně s gubným ďjakem (písařem) tvořily trestní úřad nazv. gubnaja izba (tak nazývalo se též úřední sídlo úřednictva). Zvoleni jsouce, dostavovali se g-ní s-tové do razbojného prikazu (viz Prikaz) v Moskvě, kde konali přísahu úřední a dostávali instrukce (čili tak zvané gubné nakazy). Razbojnému prikazu byli vůbec podřízeni a jím také souzeni. Kompetence g-ných s-tů se od 2. pol. XVI. stol. rozšířila. Dle doplňovacích článků k carskému Suděbniku soudili g-ní s-tové nejen loupeže, nýbrž i krádeže, a dle Uložení Alekseje Michajloviče i vraždy. Trestní pravomoc soustředila se tímto způsobem v jejich rukou. Současně s tím měnila se však povaha g-ných s-tů; ze samosprávných funkcionářů stávali se zřízenci státními. Vláda čím dále tím více ukládala jim různé funkce státní správy. Ve 2. pol. XVII. stol. (dle Uložení Alekseje Michajloviče) nahrazovali g-ní s-tové vojevody (v. t.) tam, kde jich vůbec nebylo, nebo tam, kde na čas z města byli vzdáleni. Trestní záležitosti svěřovány byly tou dobou zhusta jiným funkcionářům, buď vojevodovi neb zvláštnímu vyšetřovateli (syščiku), a g-ní s-tové vyřizovali mnohdy záležitosti naprosto jim nepatřící. R. 1669 byla instituce g-ných s-tů zrušena (funkce jejich přešla na syščiky a r. 1679 na vojevody), avšak r. 1684 na novo zavedena a trvala až do r. 1702. — Srv. B. N. Čičerin, Oblastnyja učrežděnija Rossiji v XVII. v.; F. M. Dmitrijev, Istorija suděbnych instancij; A. D. Gradovskij, Ist. městnago upravlenija; právní historie ruské Vladimirského, Budanova, Běljajeva a j. *-dlc.*

Gubschitz viz Kupčice.

Gučagora, město v bosenském okr. travnickém, záp. od Travnika, s 3132 ob. (1890), z nichž 1510 kat., 242 řec.-vých., 1380 muham. Za králů bosenských město mělo chrám a hrad, později jenom kapli, až r. 1857 biskup Mar. Šunjić vystavěl krásný katol. kostel, kde i pochován. Kolem chrámu jsou staré památky: kříž zvaný »Biakov grob«, náhrobek »Klis« se starobosenským nápisem a j. Někteří místo G. píší Vučjagora.

Gučetići (ital. Gozze), rodina patriciů dubrovnických, v listinách zmiňovaná od století XIII. (za středověku píší se Goçe, de Goziis). Mnozí členové její vynikli v literatuře: Štěpán ok. r. 1495—1525, prý spisovatel *Dervišiady*, dominikán Archangelo (1533 až 1610), skladatel knih duchovních, Savko s příjmím Bendevišević († 1603), z jehož spisův se zachoval jen překlad Dalidy ital. básníka Grota (Stari pisci, díl 16.), Jerko Rafov († 1639), skladatel pobožných knih i básní, jesuita Ivan, básník slovanský i latinský (zahynul za zemětřesení r. 1667), učený dominikán Vicko v XVIII. stol. atd. V politickém životě republiky dubrovnické rod G-ců vždy stál v popředí; mezi jinými vynikl hlavně Rafo Vladislavić G., vyslanec u cís. Leopolda I. r. 1684. Potomci jejich mají titul hrabat a dělí se na větve Gozze-Pecorario a Gozze-Bassegli, kteří mají palác v Trstenu (Cannosa) u Dubrovníka. *KJk.*

Gudbrand Vigfusson (Gudbrandur Vigfússon), učenec isl. (* 1827 v Galtardalu — † 1889 v Oxfordu). Studoval v Reykjaviku, universitu v Kodani. R. 1871 jmenován master of art na univ. v Oxfordě, kdež se stal r. 1884 profes. islandské řeči a starožitností. Byl výtečný znatel staré isl. literatury. Vedle menších prací v časopisech vydal: *Um timatál i Islendinga Sögum* (*Safn til saegu Islands* 1855); velkou sbírku sag *Flateyjarbok*, s prof. Ungerem (1860—68, 3 sv.); *Corpus Poeticum Boreale* (1883, 2 sv.); *Icelandic Sagas* (1887, 2 sv.); *An Icelandic Prose-Reader* (1879); mimo to opatřil vydání několika sag. *HKa.*

Gudbrandsdalen, údolí směru sev.-vých. v Norsku, amtě kristianském, jižně Dovrefjeldu. Má rozlohu asi 16.500 km^2 a ok. 50.000 obyv., kteří se živí hlavně rolnictvím a chovem dobytka; vyniká ryzím mravem, národní hrdostí a jistým blahobytem. V létě bývá větší část obyvatelstva s dobytkem na pastvinách okolních fjeldů. Hlavní řeka Gudbrandsdals-Laagen č. Logen-Elv má délku 190 *km*, pramení v jezeře Lesjeskogenvandet (625 *m*) a vlévá se u města Lillehammeru do jezera Mjösenu (121 *m* n. m.).

Gudda viz Godde.

von **Gudden** Bernhard, lékař něm. (* 1824 v Cleve — † 1886). Studoval v Bonnu, Ber-

líně a v Halle, záhy věnoval se psychiatrii, r. 1855 stal se ředitelem ústavu pro psychiatrii ve Wernecku, r. 1869 prof. psychiatrie v Curichu, a byl odtud r. 1872 povolán do Mnichova. Byl pak lékařem choromyslného prince Otty a později svěřen mu k opatrování i král Ludvík II., s nímž společně zahynul v Starnberském jezeře. G. náleží mezi přední psychiatry novější doby, jenž vyznamenal se též svými pracemi o anatomii a fysiologii mozkové, jmenovitě o lokalisaci mozkových funkcí, o vzrůstu lebky a j. Z literárních jeho prací buďtež uvedeny: *Quaestiones de motu oculi humani* (1848); *Beiträge zur Lehre von der Scabies* (1863); *Experimentelle Untersuch. über das Schädelwachsthum* (1874); *Experimentelle Untersuch. ü. d. periphere und centrale Nervensystem*; *Gesammelte und hinterlassene Abhandlungen* (Wiesbaden, 1888).

Gude Hans Frederik, krajinář norský (* 1825 v Christianii). Vzdělal se doma a v Düsseldorfě, kde stal se nástupcem Schirmerovým (do r. 1862), od roku 1864 působil v Karlsruhe, od r. 1880 je profes. krajinářství v Berlíně. Podnikl i delší cesty po Anglii, hlavně pak po své vlasti, studuje domácí hory, v jejichž zobrazování stal se proslaveným. Od Achenbacha naučil se dívati na přírodu směle, realisticky, a od Schirmera má veliký, ideálně stilisovaný tah italských krajinářů. Stilisovaným realismem vyznačují se jeho norské krajiny, velkolepé scenerie skalní při jasné i zachmuřené obloze a bouřlivém moři. Při tom pracuje G. velmi pilně a přesně. Z bohatého počtu jeho obrazů düsseldorfské periody jmenujeme: *Svatební průvod na Hardangském fjordu* (1848); *Březový les* (1848, nár. galerie v Christianii); *4 krajiny ze Sogn* (1849 a 1850, Oskarshall u Christianie); *Noční rybolov* (1851); *Pohřeb v Sognfjordu*. Na obrazech těch maloval figury obyčejně Tidemand. Později G. maloval: *Horský potok* (1862); *Chiemské jezero*; *Krajina z Walesu u Conwaye* (1865); *Norské pobřeží* (1870, nár. galerie v Berlíně); *Norský přístav* (1873, gal. brémská); *Přístav v Christianii* (maj. velkovév. Oldenburského); *Norský letní večer*; *Rybář v bouři*; *Tiché moře na norském pobřeží* (1880, v Düsseldorfě); *Rybářský přístav v jižním Norsku*. *J-k.*

Gudehus Heinrich, zpěvák něm. (* 1845 v Altenhagenu), byl učitelem, když Malvina Schnorrova z Karolsfeldu, poznavši výtečný jeho tenor, skytla mu první vyučování a odporučila ho Englovi v Berlíně. Tam též G debutoval r. 1871 jako Nadori ve Spohrově »Jessondě« s úspěchem, opustil však záhy jeviště, cítě potřebu důkladnějšího vyškolení. Nabyl ho v Drážďanech u Luisy Renovy a od r. 1875 navrátil se opět divadlu, zprvu v Rize, pak v Lipsku, Freiburce, Brémách, Drážďanech, a působí nyní u dvorní opery v Berlíně. Z Drážďan navštívil Vídeň, Frankfurt, Bayreuth, kde r. 1882 vytvořil »Parsifala«, a r. 1884 Londýn; zimu r. 1890—91 strávil v New Yorku. G je výborný pěvec dramatický, zvláště ve slohu Wagnerově, z jehož oper Lohengrin, Tannhäuser, Walther, Tristan a Parsifal náležejí k nejlepším jeho úlohám.

Guden-Aa, největší řeka Dánska, pramení v sev. části amtu Veile, protéká v délce 150 *km* vých. Jutsko a vlévá se pod městem Randers do fjordu téhož jména (Kattegat). Od Silkerborgu dolů jest na 83 *km* splavna. Úvodí 2620 *km*².

Gudermann Christoph (* 1798 ve Winneburku — † 1852 v Münsteru), dr. filos. a prof. mathematiky v Münsteru. Sepsal: *Grundriss der analyt. Sphärik* (1830); *Lehrbuch der niederen Sphärik* (1836—38) a četná pojednání do Crellova »Journal für reine und angew. Mathem.«, z nichž uvádíme práce *o funkcích elliptických* ve sv. 18.—25. (též o sobě *Theorie der Modular-Functionen*). *La.*

Gudin (gyděn): **1)** G. César Charles, generál franc. (* 1768 v Montargisu — † 1812 u Smolenska). Působil při výpravě na St. Domingo r. 1791 a na to velice čestně ve všech výpravách Napoleonových; zvláště přispěl ku vítězství u Eckmühlu a Wagramu r. 1809 a při dobytí Smolenska r. 1812, tak že měl státi se maršálkem, ale zemřel, poraněn byv před Smolenskem.

2) G. Jean Ant. Théodore, franc malíř marin (* 1802 v Paříži — † 1880 v Boulogne sur Seine). Byl žákem Girodet Triosona, jehož směr však záhy opustil a k romantikům se přidružil. Již r. 1822 budily obrazy jeho značnou pozornost, ale vlastní pověst svou založil si r. 1831 obrazem *Záchrana cestujících* (mus. v Bordeaux), za nímž následovala celá řada marin. V uměleckém obchodě má G. ještě dnes dosti dobré jméno, ač talent jeho byl spíše dekorativní než interně umělecký. Velké námořní boje a lodní požáry, které Louis Philipp objednal pro mus. versaillské (počtem 63), jsou stejně ledově chladné jako Vernetovy parádní bitvy. Po skončení tohoto cyklu cestoval G. do Orientu, do Ruska a do Berlína. Od něho jest dále *Bretonské pobřeží* (1845, mus. berl.); *Moře po bouři* (1839, mus. lipské); *Požár lodi Kentu* (1827, mus. v Luxembourgu); *Večer po bouři* (mus. štutg.). S počátku snažil se G. po effektech malebných a poetických, jako v obrazech: *Francouzské loďstvo na cestě ze Cherbourgu do Brestu*; *Příchod královny anglické do Cherbourgu*; *Zničení armády* a p.; později upadl v řemeslné skizzování. Radiroval také sám několik listů. *J-k.*

Gudok, starobylý ruský národní nástroj smyčcový s plochými deskami, kobylkou, hmatníkem i pražcem, bez postranních výřezů. Má tři struny, dvě bordunové v stejnozvuku laděné, třetí o kvintu výše; na této hraje se melodie, kdežto zpodní současně brané struny tónu nemění, leda žádá-li harmonie přejíti v jinou kvintu, v kterém případě obě struny na stejné výši palcem se zkrátí. Hraje se na způsob violoncella, smyčcem krátkým, lukovitým. G. byl hlavně na jižní Rusi; za našich dnů shledáváme se však s obměnami jeho i na severu, m. j. u sibiřských Jakutů. Ozvuk slova g. shledáváme v českém houdek, v chorvatském gude (basa). *-q.*

Gudovič Ivan Vasiljevič, polní maršál rus. (* 1741 — † 1820 v Moskvě). Vystudoval na universitách v Královci, Halle a v Lipsku a vstoupiv do vojska ruského, bojoval ve válkách tureckých a dobyl pevností Kilie, Anape a Sučuk Kale. R. 1790 jmenován byl generálním gubernátorem v Kavkázsku, kde vystavěl několik tvrzí a provedl, že chánové dagistánský a derbentský přijali ruské poddanství. Za Pavla I. byl gubernátorem v Kijevě a za Alexandra I. velitelem vojska v Dagistáně a v Gruzii. Za vítězství nad seraskierem Jussufem byl r. 1807 jmenován pol. maršálem.

Gudrun, jméno hrdinky pověsti germanské. V poesii severské jest G. totožna s německou Kriemhiltou, s jinými ovšem osudy a povahou. Viz Nibelungové. V středohornoněmecké básni jest G. (vlastně Kudrun) hrdinkou pověsti hegelingské. Báseň, zachovaná jediným (ambrasským) rukopisem ze XVI. stol., skládá se v nynější podobě ze tří částí. První, nejkratší, obsahuje pohádkové osudy krále Hagena irského, podobné dobrodružstvím vévody Arnošta. Druhá vypravuje, jak hegelingský král Hetel unesl Hagenovu dceru Hildu lstí svých manů, hrdinného Wata a zpěváka Horanta. Hagen je pronásleduje, ale v boji se smiřuje s dcerou i se zetěm. Tato část jest nejpůvodnější; jest to stará severská pověst o Hjadningách, již vypravuje Snorrova Edda s mythickým zakončením, že Hilde kříší každé noci padlé bojovníky a tak že budou bojovati do konce světa. Třetí, nejdelší část jest vlastní vypravování o G-ě, variace pověsti Hildiny. O G-u, dceru Hetelovu, uchází se Hartmuot z Normandie a byv zamítnut, unese ji se svým otcem násilně. Zatím se G. zasnoubila s Herwigem, jenž s jejím otcem a many jeho pronásleduje lupiče. Na Wülpenwertu dojde ku boji; Hetel padá rukou otce Hartmuotova a v noci loupežníci prchají na lodích. G. v cizí zemi zachovává věrnost snoubenci, ač matka Hartmuotova, zlá Gerlint, seč jest, ji trýzní a donucuje práti na břehu mořském. Zatím dorůstá mládež v zemi hegelingské a chystá se k osvobození G-y. Normani jsou přepadeni a po hrozném boji vyhubeni, jen Hartmuot, jenž se ke G-ě šlechetně choval, je zachráněn. Báseň končí smírně a románově čtyřmi svatbami. Byla nově vydána poprvé r. 1820 a od té doby velmi často; někteří vydavatelé snažili se marně vyloupnouti původní podobu. Dříve byla velmi přeceňována a nazývána německou »Odysseji«, s níž má něco málo podobnosti v obsahu (touhu po domovu, život na moři), kdežto spracování nesnáší ani nejvzdálenějšího přirovnání. I pěkná charakteristika, kterou podal Scherer ve svých Dějinách liter. něm., nesvědčí básni, jaká jest, nýbrž Müllenhoffovu výtahu (»částem pravým«) z ní. Rozhodně náleží G. první místo po Nibelungách, jejichž vliv jeví již forma její, obměněná strofa nibelungská. Četná vydání a objemnou literaturu o G-ě zaznamenal Symons ve svém vydání *Kudrun* (Halle, 1883). *Ks.*

Gudrun, v astron. planetoida, objevená fotograficky 18. bř. 1892 Wolfem v Heidelberce. Střední jasnost v opposici 12·3, průměr v *km* 55, označení (328). *Gs.*

Gudusoani [-skáni] viz Gacka.

Gudžarát, angl. *Goojrat, Gujerat, Guzerat*, sanskr. *Gurdžara*: **1)** G., území v indobrit. presidentství Bombayi na sz. pobřeží Přední Indie mezi 20°—20° 45′ s. š. a 69°—74° 20′ v. d., ohraničená na sever prov. Radžputanou, na vých. Mevarem, Střední Indií a dekkánským distriktem Khandešem, na j. divisí Konkanem a na záp. Arabským zálivem. Skládá se z části pevninské, dlouhého pruhu země mezi mořem a posledními výběžky pohoří Aravali, Satpára, Vindhija a Radžpipali, pak z poloostrova Káthiávár, též G. zvaného, a ostr. Kače (v. t.), jenž v době odlivu a sucha souvisí s pevninou úzkou, močálovitou šíjí. Nicméně musíme ho pokládati za ostrov samostatný, počítajíce za souvislé části jen území pevninské a Káthiávár. Poloostrov tento, rozkládající se mezi zálivem Kačským a Kambájským, jeví s ostr. Kačem mnohou příbuznost jak ve směru pobřežní čáry (od sz. k jv.), tak i v geol. složení, jest však vyšší. Břehy jeho, dosti rozčleněné, jsou nízké a rozryty četnými hlubokými zátokami. Od břehů zdvihá se povrch ku středu a parallelně s pobřežím v malé vzdálenosti od jihu táhne se řetěz vrchů na záp. (Birda) 528 *m* vys., končící na sv. skupinou žulových skal zv. Girnar, která v hoře Goraknath dosahuje 1117 *m*. Zde jest starobylé město Džunagar s četnými nádhernými místy poutnickými a kláštery džáinů i muhammedánů. Na sev. odtud pne se u města Palitana osamělá čedičová skála Satrundžaja (600 *m*), nejsvětější ze 7 hor džáinských, se skvostnými, téměř celé město tvořícími chrámy z bílého mramoru. K severu se opět půda sklání, tak že převlaka asi 110 *km* šir. leží nejvýše 15 *m* n. m., jsouc ještě z větší části zaujata slatinou. Se střed. pohoří, hlavně s hor Girnarských, stékají četné říčky pobřežní (Bhadar). Šíje spojující poloostr. s pevninou jest bažinatá planina, plná slaných lagun, které za většího přílivu mění se v rameno mořské. Sev. od ní vlévá se do moře řeka Sabarmati, která vlastně celou šíji nanesla. Pevninský G. jeví povrch rozmanitý, jak na pobřeží tak uvnitř, celkem však lze jej děliti na dvě polovice oddělené ř. Mahi. Sev. část je plochá, písečná a vyschlá, protékána jsouc řekami často zcela vysychajícími, které si vyhloubily řečiště až 20 *m* hluboká, na něž v době sucha omezuje se všechen ruch krajiny zdánlivě vymřelé. Za to již. polovice, zvlažována hojně mocnými toky Narbady a Tapti, povrch její jest mírně pahorkatý a pokryt úrodným alluviem, jež táhne se od úpatí skalnatého plateau středoindického až k písečnému břehu mořskému, v němž oceán tvoří zátoky, laguny a slané bažiny. Ze středu pevniny zabíhají sem záp. konce pohoří Vindhija, pahorků Baria a hor Lunavara. Z řek důležity jsou dolní Narbada, Tapti, Mahi a Samarbati. Jimi zanáší se neustále Kambájský záliv, který i pro silný příliv a četné písčiny jest nyní lodém

nebezpečen, až dříve město Kambáj bylo proslulým přístavem obch. — Podnebí celého území jest špatné; na sev. je zvláště horké a suché, jen na jihu jest od čce do list. mírněno sev.-záp. monsunem; za to na poloostr. jest zimnicí Evropanům nejvýše nebezpečno. Původní ráz vegetace jest v celém území stejný: bohaté lesy, houštiny a traviny pastvin. Podobně i divoká zvířata jsou společna: bezhřívý ind. lev (nyní jen na poloostr.), královský tygr, levhart, pardál, hyena, rys, vlk, šakal a bez počtu divokého ptactva; v rovinách se objevují gazelly a antilopy, v pohoří jelen ind. a divoký kanec. Občas vyskytá se nesčíslné množství krys. Avšak flora a fauna pěstovaná člověkem liší se na poloostrově od pevniny, která, náležejíc hlavně v jižní své polovici k nejúrodnějším a nejvzdělanějším krajinám Indie, vykazuje produkci daleko větší než poloostrov. V Káthiávaru rodí se proso, indych, cukr a bavlna, vše v menším množství; značný jest chov ovcí s dobrou vlnou, pak skotu a zvláštní odrůdy koňské. Na pevnině pěstují v nejrozsáhlejší míře rýži (na pobřeží), pšenici, ječmen a j. cerealie, pak obě hlavní potraviny lidu: džuvar (proso ind., *Sorghum vulgare*) a bhašira (řípa *Beta bengalensis*). Na j. šíří se kultura cukrové třtiny, na rozsáhlé prostoře podél břehů sází se palma palmyrská, datlová a kokosová, hojny jsou stromy mangové a makva (*Bassia latifolia*). Veliký jest vývoz bavlny pěstované na zál. Kambájském. Z domácích zvířat nejdůležitější je velbloud, vůl k nošení břemen, buvol, zebu a malí osli. Z nerostů nacházíme jen rudy železné a v údolí Narbady karneol. Hlavní pramen výživy jest práce polní; průmysl a obchod poklesl. Tkaní látek mušelinových, hedvábných a bavlněných utrpělo mnoho dovozem látek angl., ač nyní zřizují se domácím kapitálem mechan. tkalcovny (Bróč, Surát, Ahmedábád). Doposud kvete hedvábnictví v Surátě a výroba koberců a kartonů v Ahmedábádě. Dále na pevnině vynikají města: Kambáj a Patan, na poloostrově pak Bhavnagar, Navanagar, Džunagar. Dobrých silnic se nedostává, za to táhne se pevninou od sev. k jihu železnice, jež vysílá z Ahmedábádu odbočku na záp., křižující poloostrov v různých směrech. — Území G. obsahuje: 1. indobrit. divisi G. v rozloze 26.665 km^2 s 3,098.197 obyv. (1891), z nichž je 2,671.251 hindů, 310.151 muham. a 4626 křesťanů, rozdělenou v distrikty: Surat, Bróč, Kaira, Panč Mahal, Ahmedábád; 2. territoria státu Baroda (v. t.), v menších nebo větších parcellách po celém území rozptýlená; 3. tributní státy stojící pod dozorem brit. divis. kommissaře: ostr. Káč, Kambáj, Narukot; 4. agencie: Mahi Kantha na ř. Mahi s 52 státy od r. 1877 seskupenými do 7 tříd hierarchických, z nichž největší je Idar; Reva Kantha u ř. Narbada s 61 státy rozptýlenými na výběž. Vindhije, Satpury a Radžpiply a pokrytými lesy, jež jsou útulkem divokých Bhílů. Přední státy jsou: Radžpipla, Chota, Udajpur, Barija; Palanpur na Rinnské úžině proti ostrovu Kači se 13 státy, z nichž 2 jsou prvého řádu: Palanpur a Rádhanpur; Surate se 3 státy; 5. poloostrov Káthiávár, 53.262 km^2 s 2,343.899 ob. (1891), obsahuje mimo distr. Amreli státu Barody 187 knížectví pod dozorem brit. seřaděných ve stupně dle moci právní a pocty vzdávané panovníkovi. Brit. agent sídlí v Rádžkotu, maje k ruce 4 assistenty, z nichž každý má 1 správní oddíl: Ihalavar na sev., Halal na sz., Sorath na jih a Gohelvar na západě. Čtyři přední státy jsou: Dhrangadra, Navanagar, Džunagar a Bhaunagar. Obchod jest omezen téměř jen na město Bhaunagar při zálivu Kambájském a na Vadhvan, sz. od Ahmadábádu; předním přístavem jest Porbandar. Veškeré území i s poloostrovem a st. Barodou zaujímá 178.896 km^2 s 11,053.942 ob. (1891). K tomu přistupují malé portug. državy: Daman na pobřeží Suratském a Diu na jižní špici Káthiáváru. — Obyvatelstvo skládá se z různých plemen, mezi nimiž vynikající místo zaujímají Mahrátové na poloostrově a Rádžputové na pevnině. Kupecká kasta Bániánů jest zastoupena ve všech obch. městech. Mimo to bydlí v Gě též divocí kmenové, nejčetnější Kolhové na poloostr. a Bhílové v sv. části pevniny. Nejrozšířenější řečí a písmem je gudžarátí. Zajímavo jest území G. po stránce náboženské, jsouc téměř výhradním sídlem dvou sekt: domácích džáinů a přistěhovalých Pársů. Džáinové jsou zde hustčji usídleni, než kdekoliv jinde v Indii; jejich chrámy, kterými hory Girnar a Satrundžaia jsou v pravém slova smyslu posety, náležejí k nejkrásnějším památkám indické architektury. Parsové, vyhnaní před 450 léty muhammedány z Iránu, nalezli zde druhou svoji vlasť, z níž se šíří po celé Indii (Bombay), ba až do Adenu a Birmy, zanášejíce s sebou řeč a písmo gudžarati. Vedle nich shledáváme zde muhammedány a malý hlouček křesťanů; zejména irskopresbyter. miss. společnost má zde 7 stanic s 2158 příslušníky z nejnižších vrstev lidu. Škol je 47 se 3449 žáky. — Dějiny území Gu rozpadají se na historii poloostr. a pevniny. Poloostrov byl již ve velmi dávné době civilisován přistěhovalými Árijci, kteří zatlačili domorodé Kolhy do hor. Řekům znám byl pode jménem *Sorastrene* (Suraštra) a provozovali zde čilý obchod pomocí kupců íránských. Králové bakterští učinili ho částí své říše. Později stěhovali se sem divocí kmenové, zejména ve XIV. stol. od Indu Káthiové, od nichž dostal jméno, ač nyní jsou na ostrově Kači. V XVII. a XVIII. stol. byl sídlem námoř. lupičů. Od XI. stol. počaly vpády muhammedánů, kteří zde vládli v l. 1403—1573; v l. 1573 až 1705 byl poloostrov pod vládou Velkomogula, pak Mahratů, r. 1822 přešel pod vrchní panství britské. Od r. 1535 jsou zde usazeni Portugalci. Pevnina G. byla jedním z prvních bodů kultury árijské na jih pronikající a hl. sídlem obchodu mezi Indií a západem. Řekové znali ji pod jménem *Larike* (Raštrika, Latika), vedouce zvláště čilý obchod s městem Barygazou (nyní Bróč). Původně vládly zde dynastie domácí, které zničili r. 1297 Afgáni; pak přišla pod vládu muhammed., ve XIV. stol.

pod Radžputy, od konce XVI. stol. byla provincií říše Velkomogula, načež dostala se pod vládu angl.

2) G., hl. město distriktu G-u, 8 *km* od ř. Čenabu při dráze Lahore-Peshawar, s 18 050 obyv. (1891), má starožitný hrad, 69 mešit, 52 hind. chrámy a 11 svatyň Sikhů. Provozuje se tkalcovství, výroba obuvi a mosazných nádob; i v Evropě proslulé jsou vykládané práce zlaté a stříbrné t. zv. práce pendžábské. U G-u dobyli r. 1849 Angličané pod Goughem rozhodného vítězství nad Sikhy. — Gudžarátský distrikt, nejvých. část divise ravalpinské, na úpatí Himálaje, mezi řekami Džalamem a Čenabem, hraničící na sev. s Kašmírem a na západ se Šahpurem, mezi 32° 10'—33° s. š. a 73° 20'—74° 33' v. d., má na 4887 *km*² 760.875 ob. (1891), většinou muhammedány. G. jest rovina s malými vyvýšeninami, z níž jest jen $^1/_5$ vzdělána; ostatek pokryt jest podrostem a pastvinami. Příčinou toho je sucho, neboť vyjmouc obě hraniční řeky tekou zde jen periodické toky horské, vyschlé po 8 měs. v roce. Proto jest třeba umělého zavlažování, které však nelze ve středu planiny prováděti, neboť jest tu třeba čerpati vodu z hloubky nejméně 20 *m*. Z výrobků země uvésti jest pšenici, tekuté máslo, vlnu, proso, olejová semena a bavlnu. V zemi zachovalo se mnoho starožitností a mincí z min. dob. *Tšr.*

Gudžarátský jazyk jest členem arijských jazyků moderní Indie, jeden ze 7 moderních jazyků ind., příbuzný jazyka hindů. Mluví jím v Gudžarátu a okolí asi $10^1/_2$ mill. lidí. Literatury domácí nemá, vyjmouc literaturu časopiseckou (od r. 1818). Toliko Pársové napsali v něm řadu knih týkajících se náboženství Zoroastrova a v nové době i dramata. Jestiť i obcovacím jazykem Pársů a jejich osad, hlavně v Bombayi. Má vlastní abecedu (kursivu), obměněnou z dévanágari. Grammatiku napsal Drummond (Bombay, 1808), slovníky Mírza Muhammed Kásim (t., 1846), Karzondas Muldží (t., 1862) a Šápurdži Edaldži (t., 1868, 2 vyd.). Příruční knihou jest Dalálova A manual of Gujarati Grammar (Surát, 1889). *Dk.*

Gudžarátský lev viz Lev.

Gudžranvalla: 1) G., východoind. město v prov. Lahore, hl. město distriktu, v bassinu ř. Indu, na dráze Lahore-Peshawar, na 32° 10' s. š. a 71° 55' v. d.; 20.000 obyv. (1891), mohutná citadella s krásným starobylým palácem. — **2) G.**, distrikt v Pandžábu, mezi 31° 32'—32° 33' s. š. a 73° 11' 30"—74° 28' 15" v. d. s plochou 6640 *km*² a asi 600.000 ob. (1891), z nichž 43·15% náleží k Džatům (v. t.), ostatní, zvláště na severu, jsou většinou muhammedáni. Kraj jest plochý a plodí hojně pšenice.

Gudžrát viz Gudžarát.

Gué [gè] Jean Marie Oscar, malíř franc. (* 1809 v Bordeaux — † 1877 t. jako ředitel musea), žák svého otce Juliena G-a. Maloval: *Ludvík Bourbonský na dvoře Františka II* (1842); *Rozdílení almužny* (1844); *Ruyter a poslanec Ludvíka XIV.* (1848); *Věrný hlídač* (1855); *Kristus jako těšitel zarmoucených.* *J-k.*

Guébriant [gebrián] Jean B. Budes, hrabě a maršálek francouz. (* 1602 v Plessis-Budes — † 1643 v Rottweilu), velmi statečný a odvážný vůdce, důvěrný přítel Bernarda výmarského, kterému přispěl k vítězství u Breisachu. Po roztržce vévodově s Francií vyjednával s ním o vydání Breisachu Francii a po téhož smrti zavřel dne 9. října 1639 s důstojníky jeho smlouvu, kterou celé jeho vojsko přešlo do služeb francouzských. V čele tohoto vojska výmarského spojil se v prosinci s Banérem k dobytí Řezna, opanoval Bamberk, přispěl k vítězství u Wolfenbüttelu a r. 1642 porazil a zajal císařského generála Lamboye u Kempenu. Po smrti Banérově bojoval mezi Rýnem a Mósou a plenil krajiny badenské, načež r. 1643 pokusil se přenésti válku do Bavor. Při obléhání Rottweilu byl raněn i zemřel 23. list., dočkav se, že město musilo se vzdáti. Viz Le Laboureur, Histoire du comte de G. (Paříž, 1676).

Guebrové viz Gebrové.

Guédron [gédron] Pierre (* kol 1565 v Paříži), zprvu zpěvák král. kapely, pak její skladatel a komoří Jindřicha IV. a za Ludvíka XIII. vrchní intendant hudby, náležel k prvým a čelným skladatelům dvorních balletů (*ballets de cour*, viz Francie, hudba str. 556.), jsa zároveň básníkem, skladatelem i dirigentem. Vytvořil v tom genru: *La sérénade* (1614), *Ballet de Madame* (1615), *B. de M. le prince de Condé* (s Baillym), *B. de la reine* (1618), *Les dernières victoires du roi* (1620), *B. de M. le prince* (s Bataillem) a j. Skládal i četné jednohlasé písně, jež tehdy byly velmi oblíbeny, a vydal u Ballarda několik sbírek takových *Airs de cour*, nepostrádajících jisté gracie. Psal však i polyfonně, a výbor z těchto 4 až 5hlasých písní zachoval se ve Filmerově sbírce *French Court-Ayres with their duties englished* (Londýn, 1629).

Gueldre [geldr] viz Geldry.

Guelfové viz Ghibellini.

Guelfský řád (welfský ř.) založen byl 12. srpna 1815 od hannover. prince regenta, potomního krále Jiřího IV., o čtyřech třídách: velkokříži, kommandérském, rytířském a stříbrném kříži. Na zlatém, osmihrotém kříži byl ve věnci z dubového listí červený štítek s bílým koněm na zeleném trávníku a kolem koně modrý proužek s nápisem *Nec aspera terrent*; při vojenském řádě byl místo věnce dubového vavřínový. R. 1866 byl řád zrušen.

Guell y Renté, spisovatel a politik špan. (* 1818 v Havaně na Kubě — † 1884 v Madridě), vystudoval práva v Barceloně, byl advokátem v rodném svém městě a odejel pak do Madridu, kdež zalíbil se infantce donně Josefě, sestře krále Frant. Assiského, s níž se r. 1848 oženil. Královský dům chtěl ho odstraniti do zátiší do Valladolidu; ale G. zvolen do cortesů za Valladoid a hlásil se tu k liberalismu, stoje na straně Esparterově. R. 1856 podnítil v čele 4. praporu národní gardy revoluci proti ministru O'Donnelovi, byl však zajat a vypovězen; žil pak v Paříži, oddav se výlučně literatuře a spisuje i francouzsky. Teprve r. 1879

př[illegible] manžel senátorů, za [illegible] Kuba. Vy[illegible] jako [illegible] romantické [illegible] *Americanas [illegible]*. Havana 1849; *[illegible]*, 1854; *[illegible]*, Madrid 1859 a drama *Don [illegible]* 1859. V prose napsal: *[illegible] Comedias y poesías* Havana 1852; *Leyendas americanas* Madrid 1856; *Leyendas de [illegible]* Paříž 1865; *Leyendas de Montserrat* 1868; *Los [illegible]* Paříž 18[illegible]. Francouzsky napsal *Légendes américaines* [illegible] 1861; *[illegible]*; *Philippe II et Don Carlos [illegible]*; *Les deux [illegible]* [illegible] a j. Souborné vydání vyšlo jen v Paříži r. 18[illegible].

Guelma [illegible], hl. město arrond. v alžírské prov. Constantine, [illegible] km od Constantiny při železnici až [illegible], [illegible] Seybouse, [illegible] m n. m. na svahu pohoří Mahoun[illegible] v malebném, dobře zavlažovaném a úrodném kraji, jenž rodí víno a olivy. R. 18[illegible] mělo [illegible] obyv., [illegible] Francouzů, [illegible]. Průmysl domácí jest nevelký, za to však obchod, zvl. v [illegible] a dobytku, značný. Hovězí dobytek vyváží se mimo do Francie. G. leží částečně na místě, kde stávala punská *Malaca*, později *Calama*. Ještě jsou tu zbytky [illegible] divadla Ain-Necma, [illegible] a Římaně, leží [illegible] daleko od G-my. Franc. osada zde [illegible] byla založena r. 18[illegible] maršálem Clauzelem.

Guelph, m[illegible] v brit. sev. Americe, v [illegible] Ontario na Speed River, [illegible] km sz. od Toronta, s [illegible] (1891). Má hospodářskou akademii, továrny na [illegible] a hospodářské [illegible] a pivovary.

Guénard [genár] Elisabeth baronne de Méré, spisovatelka franc., * 1751 v Paříži — † 1829 t. Byla [illegible] plodná, napsavši [illegible], které [illegible] senzaci, za [illegible] však byly [illegible] zapomenuty. Psala hlavně paměti různých dam: *Mémoires de Marie-Thérèse de Cassivan*, *M. de la princesse de Lamballe*, *M. de la comtesse du Barry* atd.; romány historické: *L'histoire des amours de Louis XIV*, *Agnes Sorel*, *Mme de Sedan*; povídky pro děti a řadu novel a románů [illegible], často [illegible], z nichž mnohé spracovány jsou v melodramata. [illegible] většinou pod pseud. Guénard de Faverolles, jiné podepsala [illegible] Boissy, J. H. F. de Geller a j.

Guéneau de Montbéliard [genó de m[illegible]] Philibert, zoolog franc., * 1720 v Semuru — † 1785 tam. [illegible] v ústraní, stal se spolupracovníkem Buffonovým v popise ptactva a [illegible] ptáků [illegible] napodobení [illegible] spolupracovníkem [illegible] entomologie [illegible] *Encyclopédie méthodique*. Kromě [illegible] vydal [illegible] akademii [illegible] *Collection académique*, Dijon 1754, [illegible] *Abrégé de l'histoire et des mémoires de l'Académie royale des sciences*, Paříž, [illegible].

Guéneau de Mussy [genó de myssi] [illegible] François Odon, lékař franc., * 1813 v Paříži — † 1885 t. Lékařství vystudoval v Paříži, kde se [illegible] agrégéem, r. 1867 členem lékařské akademie a byl mimo to činným jako lékař nemocniční a po [illegible] let jako professor na École normale supérieure. Byl [illegible] zakladatelem Společnosti therapeutické. Napsal: *Traité de l'angine glanduleuse*, Paříž, 1857; *Leçons cliniques sur les causes et sur le traitement de la tuberculisation pulmonaire* (t., 1860; *Clinique médicale*, t., 1874—75, 2 sv.); *Recherches [illegible] et critiques sur la fièvre [illegible]* t., 18[illegible] a j.

Guénée [gené] Achille, zoolog francouz., * 1809 v Chartres — † 1880 v Châteaudunu, zabýval se důkladně studiem motýlů a vydal [illegible] *Species général des Lépidoptères nocturnes*, Paříž 1852—57, 6 sv.

Guenin [genén] Marie Alexandre, hud. skladatel franc., * 1744 v Maubeugei — † 1819 v Paříži. Žák Capronův a Gossecův, těšil se pověsti jako virtuos a skladatel. Byl prvním sólistou Velké opery až do nastoupení Kreutzerova r. 1800, po deseti letech šel pak do výslužby, hrál ještě v orchestru španělského krále Karla IV. a od r. 1814 žil v Paříži v nuzných poměrech. Když se objevily první jeho symfonie, přirovnáván k Haydnovi, ovšem neprávem: neboť ona jeho, ač [illegible] důkladně a s talentem jsouce pracovány, nemají geniální vynalezavosti onoho. Napsal [illegible] symfonie, smyčcový kvartet, [illegible] kvartet pro 2 housle, violu a cello op. 7, koncert pro violu op. 14, dueta a sonáty pro housle, cello nebo [illegible] s houslemi.

Guentner Wenzel, lékař něm., * 1820 v Novém Losimthalu u Chebu — † 1887 v Praze. Lékařství vystudoval v Praze, stal se tu assistentem Pithovým, po jehož odchodu r. 1858 do Vídně zastával professuru chirurgie v Praze a byl pak povolán za prof. chirurgie na lékařsko-chirurgickou školu v Salcpurku, kdež vytrval až do jejího zrušení. R. 1859 a [illegible] chirurgická oddělení velkých nemocnic, jež určeny byly pro raněné, a stal se r. 18[illegible] zdravotním referentem v Salcpursku. Byl spolupracovníkem několika odborných časopisů, jmenovitě »Prager Vierteljahrschrift f. prakt. Medicine«, a vydal pro potřeby chovanců lékařsko-chirurg. ústavů *Grundzüge der [illegible] Chirurgie*.

Guér., zoolog. skratek = F. E. Guérin-Méneville.

Guérande [gérãnd], kanton. město v dep. Loire-Inférieure, arrond. St. Nazaire, na návrší [illegible] 5 km od Atlantského oceánu, na trati G.—Escoublac dráhy Orleanské; se 7020 obyv. [illegible] G. zachoval své hradby ze stol. XIII. [illegible] a bran je nejdůležitější východní sv. Michala s radnicí, archivy a vězením; mezi [illegible] branou Saillé jest terassa vysázená stromy a sv. Mich., z níž je daleký rozhled. Kostel sv. Aubina je ze XIII. stol., nemocnice [illegible]. Výroba jablečného vína a konserv. V okolí mnohé megalithické pomníky, solné močály (2900 ha) skýtající ročně [illegible] mil. kg soli, lomy a měděné doly. G. stojí na místě řím. osady *Grannona*.

Guérard [gérár] Benjamin Edme Charles, historik franc. (* 1797 v Montbardu — † 1854 v Paříži), byl konservatorem rukopisů v královské knihovně a členem akademie nápisů. Hlavní jeho práce jest upravené vydání *Polyptique de l'abbé Irmion* (Paříž, 1836-44, 2 sv.) a vydání četných sbírek listin a archival. dokladů: *Cartular. de Saint-Père de Chartres* (t., 1840, 2 sv.); *De Saint Berton de Saint Omer* (t., 1841); *De Saint Victor de Marseille* (t., 1854) a cenou Akademie poctěné dílo: *Sur les divisions territoriales de la Gaule depuis l'époque romaine jusqu' à Charlemagne* (t., 1830).

Guerber [ger-] Joseph, státník elsaský (* 1824 ve Weissenburce), vystudovav ve Štrasburce, stal se kaplanem v Hagenavě a r. 1881 superiorem v klášteře milosrdných sester ve Štrasburce. Od r. 1874 jest poslancem za okres gebweilerský na říš. sněmě něm., kde opíral se diktatuře, zavedení nucených průvodních listů r. 1888 a zastával se horlivě nezávislé správy pro Elsasko-Lotrinsko. Kromě činnosti žurnalistické zabývá se též badáním historickým a kritikou a vydal: *Haguenau au XVIe siècle* (Štrasburk, 1861); *Andreas Raess, Bischof von Strassburg* (Vircpurk, 1873); *Leopold Bruno Liebermann* (Freiburk, 1880).

Guercino [-číno], vlastně Giovanni Francesco Barbieri, malíř ital. (* 1591 v Centu, † 1666 v Bologni). Více než od učitelů naučil se G. studováním Lod. Carracciho. Jest naturalističtější než Quido Reni a vyniká svitivou barvou, která jen někdy ve stínu stává se těžkou. Ve svých dřívějších dílech jest energičtější než v pozdějších, změkčile eklektických. Svým eklekticismem stal se G. vzorem klassicistům na poč. našeho století, kteří však nikterak nedodělali se jeho jasné a syté techniky barevné. Vlivem Caravaggia veden byl G. původně k naturalismu; týmž vlivem třeba vysvětliti ostré protivy světla a stínu, které v prvotních jeho dílech se vyskytují. R. 1619—20 pracoval ve Ferraře, r. 1621—23 v Římě, r. 1626 v Piacenze a r. 1632 v Modeně. Od něho pochází: *Madonna se svatými* (1616, mus. brusselské); *Sv. Petr* (1618, gal. v Centu); *Ukřižovaný Spasitel* (gal. v Modeně); *Zajetí sv. Rocha* (freska v S. Rocco v Bologni, zač. r. 1618); *Vzkříšení Tabithy* (Pal. Pitti ve Florencii); *Sv. Vilém* (1620, pinak. v Bologni); *Sv. František u vytržení* (v Louvru). Tím ukončena první perioda jeho činnosti. Na to povolán byl do Říma, kde stal se teprve předním koloristou své doby. Z doby té jsou fresky ve vilie Ludovisi (*Aurora* a *Fama*); *Petronella* (slavný oltářní obraz v pinak. kapitolské). Odešed do Piacenzy, maloval fresky na kupoli tamějšího dómu a v pal. Sampieri v Bologni nástropní obraz *Herkules a Antaeus.* Z dalších obrazů jeho uvádíme ještě: *Nanebevzetí P. Marie* (1623, Ermitáž v Petrohradě); 16 obrazů v gal. drážďanské, mezi nimiž hlavně *Čtyři evangelisté; Dido na hranici* (1631, pal. Spada); *David a Abigail* (palác Barberini); *Sv. Bruno* (oltářní obraz v pinak. v Bologni); *Sv. Tomáš* 1663, v sakristii S. Domenico v Bologni); *Zapuzení Hagary* (pol. figury, 1657, Brera v Miláně) a j. *J-k.*

Guéret [géré] (dříve *Garactus*, Garet), hl. město franc. dep. Creuse, na sev. svahu hory Grandcher, 460 *m* n. m., v údolí řeky Creusy, 6 *km* od jejího lev. břehu, na želez. trati Sulpice Laurière-Montluçon, v čele odbočky St. Sébastien, se 7799 ob. (1891). Jest sídlem senátního soudu, generální rady, kanovnické kapitoly, společnosti přírodovědecké a dějepisné; má knihovnu, museum, lyceum chlapecké a dívčí, divadlo, románský chrám z XII. a XIII. stol. a palác, zvaný nesprávně »dům hrabat de la Marche«, z XV. a XVI. stol. G. byl v VII. stol. klášterem sv. Pardouxa, ale již ve XII. stol. se zámkem patřil hrabatům de la Marche. R. 1406 povýšen na město, jež učiněno hlavou kraje Haute-Marche. Za Ligy odpadlo od krále, ale pokořeno.

Guereza viz Colobus.

La **Guerche** [gerš]: **1)** La G., kant. město ve franc. dep. Ile-et-Vilaine, arr. Vitré, stanice železnice Orléanské, se 4933 ob. (1891). Má chrám z XIII. a XVI. stol. s krásnými renaiss. skulpturami. Ve staré kapli převorské řádu Sv.-janských rytířů jsou hrobky ze XIV. stol.

2) G.-sur-l'Aubois, kant. město ve franc. dep. Cher, arr. St.-Amand, na říčce Auboise u průplavu Berryského, s 3515 obyv. (1891). Výroba kamenů lithografických a mlýnských, sklárny, vápenné peci a cukrovary.

von **Guericke** Otto, fysik něm. (* 1602 v Magdeburce — † 1686 v Hamburce). Studoval práva v Lipsku, Helmstaedtu a v Jeně, mathematiku v Lejdě. R. 1627 stal se členem senátu a od roku 1646—81 byl purkmistrem magdeburským. Zanášel se studiemi o vzduchoprázdnotě a sestrojil prvou vývěvu, kterou později Boyle zdokonalil. Jeho pokusy, které konal za přítomnosti Ferdinanda III., arcib. mohučského a bisk. vircpurského, popsal r. 1657 mathematik Gasp Schott v »De arte mechanica hydraulico-pneumatica« jako »Experimenta Magdeburgica« a roku 1664 ve spise »Technica curiosa«. V díle »Ottonis de G. experimenta nova Magdeburgica de vacuo spatio«, r. 1672 týmž mathematikem vydaném, popsán známý G-ův pokus s magdeburskými polokoulemi (v díle 3); ve 4. svazku (de virtutibus mundanis) popsány některé úkazy elektrické, které vedly později k vynálezu stroje elektrického; v 5 sv. (de terraqueo globo) vyslovena G-ova domněnka, později správnou shledaná, o možném stanovení návratu vlasatic. Sám vydal: *Historia civitatis Magdeburgensis occupatae et combustae.*

2) G. Heinrich, theolog něm. (* 1803 — † 1878), habilitoval se v Halle spisem *De schola, quae Alexandriae floruit, catechetica* (Halle, 1824—25, 2 sv.) a stal se tam řádným profes. theologie. Poněvadž pak jako jeden z čelných zastanců starolutherského dogmatu se vzpíral zavedení unie, byl professury r. 1835 zbaven, ba zakázáno mu i r. 1838 jako kazateli starolutherské církve v Halle vykonávati bohoslužebné obřady; r. 1840 byl však v professuru znova dosazen. Z jeho spisů nejdůle-

žitě (1) jsou: *Historisch-kritische Einleitung in das Neue Testament* (Lipsko, 1843, 3. vyd. pod titulem *Neutestamentliche Isagogik*, t., 1867); *Handbuch d. Kirchengeschichte* (Halle, 1866 až 1867, 9. vyd.); *Allgem. christliche Symbolik* (Lipsko, 1861, 3. vyd.); *Lehrbuch d. christl. Archaeologie* (Berlin, 1859, 2. vyd.). S Rudelbachem vydával od r. 1840 »Zeitschrift für die luth. Theologie«.

Guéridon [géridŏn], franc., stolek kulatý o jedné noze (na svícny, různé drobotiny a p.).

Guérigny [gériňi], staré *Variniacum*, obec ve franc. dep. Nièvre, arr. Nevers, kantonu Pougnes, při stoku obou ramen řeky Nièvre; 3335 ob. (1891), zámek Villemenan ze XIV. až XV. stol. a chrám sv. Petra z XVIII. stol. Na blízku jsou největší hutí franc., zvané Chaussade, vyrábějící hlavně náčiní lodní a zaměstnávající 1300 dělníků.

Guérin [gérĕn]: **1) G.** Christophe, rytec (* 1758 v Štrasburku — † 1830), žák Fr. Müllera, konservator musea a prof. na kreslířské škole ve Štrasburce. Hlavní jeho rytiny jsou: *Mladý Tobiáš a anděl* (dle Raffaela); *Odzbrojený amor* (dle Correggia); *Vidění svatého Benedikta* (dle Lesueura); *Tanec Mus* (dle Giulia Romana). — Bratr jeho Jean (* 1760 ve Štrasburce — † 1836 v Epernay) byl malířem miniatur, syn jeho Gabriel Christophe (* 1790 v Kehlu — † 1846 v Hornbachu) byl malířem historickým.

2) G. Pierre Narcisse, malíř franc. (* 1774 v Paříži — † 1833 v Římě jako ředitel franc. akademie), žák Regnaultův, antikisující eklektik, který vedle Davida směr ten ještě jednou k platnosti chtěl přivésti. Se zálibou volil si sujety ze staré klassické historie a z mythologie, které podával korektní linií a s prázdným pathosem. Jeho větší obrazy, z nichž mnoho nalézá se v Louvru, jsou: *Oběť před oltářem Asklépiovým* (dle Gessnerovy idylly); *Návrat Marka Sexta* (1799); *Hippolyt obžalovaný od Faidry před Theseem* (1802); *Andromaché prosí Pyrrha za život Astyanaktův* (1810); *Aineias vypravuje svá dobrodružství* (1813); *Klytaiméstra a Aigisthos chystají se zavražditi Agamemnona* (1817). Mezi žáky jeho byli i slavní romantikové Géricault, Delacroix a Ary Scheffer a j.

3) G. Jean Bapt. Paulin, malíř franc. (* 1783 v Toulonu — † 1855 v Paříži), ze zámečníka stal se malířem a zjednal si r. 1812 obrazem *Kain po smrti Abelově* dosti značného jména. R. 1822 jmenován professorem. Další obrazy jeho: *Mrtvola Kristova na klíně matčině* (1817); *Anchisés a Venuše* (1822); *Vypuzení z ráje* (1827); *Ukřižovaný Kristus* (1834) a j. Prováděl též dobré podobizny. *J-k.*

4) G. Jules René, lékař franc. (* 1801 v Boussy v Belgii — † 1866 v Hyères). Lékařství vystudovav v Paříži, záhy věnoval se lékařské žurnalistice a založil »Gazette médicale de Paris«, kde bojoval po více než 40 roků za mnohé reformy stavu lékařského a stal se mezi jiným též tvůrcem lékařského feuilletonu. Práce jeho týkají se hlavně orthopedie, některých podrobných otázek chirurgických (na př. podkožní tenotomie) a cholery; i dostalo se mu za ně mnohých vysokých cen. Z četných jeho prací buďtež jmenovány: *Mém. sur les caractères généraux du rachitisme* (1839); *Essai sur la méthode souscutanée* (1841); *Essai de physiologie générale* (1843); *Discours sur la tuberculose* (1863); *Pansement des plaies par l'occlusion pneumatique* (1878); *Étude sur l'intoxication purulente* (1879); *Oeuvres du docteur J. Guérin; recherches sur les difformités congénitales chez les monstres, le foetus et l'enfant* (1880—82, s atlasem).

5) de **G.** Léon, spisovatel franc. (* 1807 v Mortagni, Orne — † 1886 na ostr. Hyèreských), přišed r. 1828 do Paříže, založil »Journal des enfants« a »Gazette des enf. et des jeunes personnes«. R. 1848 jmenován dějepiscem námořnictva na základě díla svého *Histoire maritime de France* (1842—43, 4. vyd. 1863). Později napsal pečlivé dějiny krimské války *Histoire de la dernière guerre de Russie* (1858, 4 sv.) a množství spisů dětských, jako *Le tour du monde, Les jeunes navigateurs, Les marins illustres de la France, Les navigateurs français, Veillées du vieux matelot* a j., uveřejněných pod pseud. Léonide de Mirbel.

6) G. Alphonse François, lékař franc. (* 1817 v Ploërmelu v dep. Morbihanu — † 1895 v Paříži). Lékařství vystudoval v Paříži, kde i praktikoval v různých nemocnicích, až se stal r. 1863 vrchním chirurgem v nemocnici sv. Ludvíka a r. 1872 v Hôtel-Dieu. Svými studiemi o septicaemii a horečkách ranných přispěl nemalou měrou k zavedení antiseptického ošetřování ran, kteréž prováděl na př. r. 1870 tím, že ránu chránil velkým vatovým obvazem před vnikáním hnilobných zárodků ze vzduchu. Napsal: *De la fièvre purulente* (1847); *Éléments de chirurgie opératoire* (1855, 6. vyd. 1881); *Maladies des organes génitaux externes de la femme* (1864); *Leçons cliniques sur les maladies des organes génitaux internes de la femme* (1878); *Discours sur le traitement des plaies* (1878); *Du pansement ouaté et de son application à la thérapeutique chirurgicale* (1885) a j.

7) G. Victor, archaeolog franc. (* 1821 v Paříži — † 1891 t.), absolvoval »École normale«, načež učil na venku rhétorice; r. 1852 jmenován byl členem školy Athénské, načež prozkoumal ostrovy Patmos a Samos. V téže době navštívil poprvé Syrii, kamž vrátil se později často: r. 1854, 1863, 1870, 1875, 1882, 1884, 1888. R. 1860 prozkoumal Tunis. Takto prostudoval starožitnosti judské, samarské, galilejské a foinické; výtěžky studií svých podal v řadě děl, z nichž uvádíme: *Description de l'île de Patmos et de l'île de Samos* (Pař., 1856); *Voyage archéologique dans la régence de Tunis* (t., 1862, 2 sv.); *Descr. géogr., histor. et archéologique de la Palestine* (1869—80, 7 sv.); *La Terre sainte* (1881—83, 3 sv.); *Jérusalem, son histoire, sa description, ses établissements religieux* (1889) a j. R. 1862 jmenován byl členem Společnosti starožitníků franc. — Srv. »Bulletin de la Soc. des Antiquaires de France«, 1893, str. 53.

Guérin-Méneville [gérén ménvil] Félix Edouard, zoolog franc. (* 1799 v Toulonu — † 1874 v Paříži), professor entomologie na Collège de France a gener. inspektor franc. hedvábnictví. Zabýval se s úspěchem soustavným studiem hmyzů, též má zásluhy o povznesení hedvábnictví franc. Z prací jeho jmenujeme: *Iconographie du Règne animal de Cuvier* (Paříž, 1830–44, 7 sv.); *Genera des insectes*, s Percheronem (t., 1831—35); *Spécies et iconographie générique des animaux articulés* (t., 1843); *Guide de l'éleveur de vers à soie*, s C. Robertem (t., 1856). Též byl redaktorem sborníku zool. »Magasin de zoologie, d'anatomie comparée et de paléontologie« (t., 1831—44, 26 sv.).

Guerneri nebo **Werner G.**, vév. z Urslingenu, vůdce nájemného vojska ve XIV. stol., pustošil po ukončení války mezi Pisou a Milánem se svou »velikou tlupou« střední Italii a vzbuzoval takovou hrůzu, že města a panovníci si přízeň jeho zakupovali. Tak Ludvík uherský získal ho proti Johanně neapolské r. 1348; za krátko však G. přešel k Johanně a od té opět do služeb uherských, když obdržel marku Anconskou. Odevzdav svou velikou tlupu hraběti Landovi ze Šváb, ustoupil do života soukromého.

Guernica [gerníka], okr. město španělské v provincii Vizcayi, v krásném, podivuhodně vzdělaném údolí, 10 *km* od moře, na říčce Mundacce, při žel. trati Amorebieta-G., s 2837 obyv. (1887), zámkem ze XIII. stol. Slavné jest v dějinách baskických provincií; neboť zde scházel se sněm původně ve stínu mohutného dubu před kostelem (*ante-iglesia*), později v nedaleké svatyni S. Maria la Antigua. Zde také v »Señoriu« chovány byly archivy.

Guernon de Ranville [gernôn d'rânvil] Martial Côme Perpétue Magloire, hrabě, státník franc. (* 1787 v Caenu – † 1866 v Ranville). Byl horlivým přívržencem královské strany a stav se r. 1829 ministrem kultu, podepsal s ostatními ministry ordonnance z 25. čna 1830, zač potom odsouzen byl k doživotnímu žaláři v Hamu, odkud r. 1836 byl propuštěn. Napsal: *Recherches historiques sur le jury* (Caen, 1819).

Guernsey [gernsé], normanské = zelený ostrov, franc. *Guernesey*, starověká *Sarmia*, nejzápadnější z Normanských ostrovů v kanále La Manche mezi 49° 25′ a 49° 31′ s. š. a 2° 30′ až 2° 41′ z. d., 45 *km* na záp. od mysu Flamauville v Normandii. Zaujímá 67 *km²*. Povrch jeho sklání se od jihových. k sev.-záp. a má nejvyšší bod v hoře Icart (106 *m*). Jižní a východní břeh jest příkrý a vysoký a tvoří četná žulová, rulová a porfyrová předhoří s mnohými jeskyněmi a slujemi. Zde nacházíme nejkrásnější krystally živce. Kolem obou břehů jsou na dně mořském všude úlomky skal, části to bývalého pobřeží. Sev. břeh je plochý. Scenerie ostrova je pestrá; střídajíť se divoké skály s líbeznými údolími, středem pak táhne se depresse Brayská, v době nedávné ještě mořské rameno, dělící ostrov ve dvě nestejné polovice. Podklad tvoří výborná žula, některé partie, zvláště jižní skalnatý břeh, jsou rulové, kdežto na sev. převládá syenit. Místy nalézáme i břidlici prahorní. Skalní úlomky zvětralé v jemný písek kryjí větší částí vnitřek ostrova. Půda jest po většině úrodná ornice a ⅔ ostrova jsou vzdělány. Podnebí ostrova jest mírné a doporučuje se zvláště pro prsní neduhy. Průměrná teplota roční jest 11° C, o 1·5° vice než na jižním břehu anglickém. Nejteplejší měsíc jest srpen (16°), nejchladnější únor (5°). Podzim je překrásný a padá do něho »léto sv. Martina«, sahající od 10. říj. do pol. prosince. V zimě bývá mráz a sníh vzácný, v létě paren vůbec není. Roční srážka obnáší průměrně 89 *cm*. Myrty a oranže pučí tu pod šírým nebem, ploty zahrad tvoří krásné stromovité fuchsie. Z ovoce daří se hlavně jablka, cerealií není dostatek; za to daří se zeleniny, řípa, brambory a j.; hrozny se vyvážejí. Chov dobytka znamenitý (proslulé dojnice guernseyské). G. má 35.339 ob. (1891). Nejdůležitějším městem jest St. Peter-Port. Na jihu jest mocná pevnost, na sev. druhý přístav St. Sampson s čilým obchodem. G. jest s ostr. Alderneyem, Serkem a Hermem spojen ve vládní okres stojící pod angl. lieutenant-guvernérem. Vládu vede sněm složený z předsedy, prokuratora, 12 přísedících a 12 poslanců volených. Zákony dává angl. vláda, z branné povinnosti se obyv. vykupují; zachovaly se mnohé zbytky zřízení feudálního, ač jmění se dělí rovnoměrně; daně obnášejí ročně 10.000 lib. st. Církevně patří okres do diécése westminsterské, duchovní vydržují se desátky. K ostrovu patří 90 lodí o 11.481 *t* a 118 rybářských člunů. — Původními obyv. G-e byli asi Bretonci. Ve III. a IV. stol. byl ostrov pod vládou římskou, křesťanství zavedeno sem z Irska asi v pol. IV. stol., prý sv. Sampsonem. Později stěhovali se sem Šasové, Dánové, Gotové a Keltové, až dobyli ostrova Normani. S Normanskem připadl G. Anglii, které zůstal, jsa od počátku presbyteriánský. Obyv. mluví většinou špatnou angličinou; až do nejnovější doby byla frančina úředním jazykem. — Viz Ansted-Latham, The Channel Islands (1865); V. Hugo, Archipel de la Manche (1883); Duncan-Tupper, History of G. *Tšr.*

Guéroult [gérú]: **1)** G. Adolphe, publicista franc. (* 1810 v Redepontě — † 1872 ve Vichy). Jako dopisovatel pařížského »Journal des Débats« zasílal časopisu zprávy o poměrech poloostrova pyrenejského a apenninského; později byl konsulem v Mazatlanu mexickém a r. 1848 v Jassy. Po návratu svém přispíval do různých časopisů, stal se r. 1857 hlavním redaktorem »Presse« a založil r. 1859 demokratický »Opinion nationale«. V zákonodárném sboru, ve kterém zasedal do r. 1871, hlasoval pro rozdělení církve od státu. Jeho zprávy vyšly pod názvy: *Lettres sur l'Espagne* (Paříž, 1838); *Études de politique et de philosophie religieuse* (t., 1862) a j.

2) G. Constant, romanopisec a dramatik franc. (* 1811 v Elboeufu – † 1882 v Paříži), oddal se nejprve obchodu, ale úspěch, jehož

se dostalo několika novellám jeho v Brusselu, rozhodnul, že odešel do Paříže, kdež se stal záhy jedním z nejhledanějších romanopisců pro feuilleton. Společně s Molé Gentilhommem napsal: *Roquevert l'arquebusier* (1852, 10 sv.); *Le routier de Normandie* (1852, 9 sv.); *Blanche de Savenières* (1854, 4 sv.); *Le mendiant de Tolède* (1860, 3 sv.) a j. Sám: *Vautours de Paris* (1853, 4 sv.); *Zanetta la chanteuse* (1854, 4 sv.); *Le Juif de Gand* (1857, 4 sv.); *La tigresse de Flandres* (1860, 3 sv.); *Les étrangleurs de Paris* (1859 61, 12 sv.); *Les abimes de Paris* (1867): *Le drame de la rue du Temple* (1876); *La tabatière de M. Lubin* (1878); *Les dames de Chamblas* (1882); *Les tragédies du mariage* (1884, 2 sv.) a mn. j. Psal také vaudevilly a dramata: *Théodoros* (1868): *Pomponnette et Pompadour* (1850); *Le cousin Pamphile* (1851); *La comtesse de Navailles* (1856).

Guerra: 1) G. Giovanni, architekt a rytec ital. (* 1544 v Modeně — † 1612 v Římě). Ryl serii 48 listů pod názvem: *Varie acconciature di teste usate da nobilissime dame in diversi cittadi d'Italia.* Mimo to provedl model ku Scala santa v Římě a kreslil prý mnoho výjevů ze Starého i Nového zákona.

2) G. Achille, malíř ital. (* 1832 v Neapoli). Usadil se v Římě a maloval genry i historické obrazy. Uvádíme: *Raffael a Julius III., Michel-Angelo a Vittoria Colonna, Salvator Rosa mezi lupiči, Výslech Beatrice Cenci, Madonna della Grazie, Sv. Terezie, Přípravy ku processí, Osterie ve Vietri* a j. *J-k.*

Guerra Junqueiro [gera šunkeiru] Abilio, básník portug. (* 1850 ve Freixo de Espada á Cinta), studoval práva v Coimbře, pak byl správním úředníkem, bydlí nyní v Portě a je předákem krajního demokratismu. Napsal: *Lira dos quatorze annos* (1866); *Vozem em eco* (1867); *A morte de D. João* (1874, posl. vyd. 1890); *Tragedia infantil* (1878); *A Musa em ferias* (1872, nové vyd. 1894); *A velhice do Patre Eterno* (1885); *Finis patriae* (1891); *Os simples* (1892). **G. J.** je z předních soudobých básníků portug. staršího směru romantického. Je revolucionář, satirik, výmluvný vlastenec a má smysl pro prostý lid.

Guerrazzi [aci] Francesco Domenico, politik a spis. italský (* 1804 v Livorně — † 1873 v Cinquantině u Ceciny). Vystudovav práva v Pise, otevřel advokátní kancelář. Macchiavelli a Byron mnoho na něho působili; odtud snaží se propagovati politiku literaturou. R. 1827 vydal první román svůj *La battaglia di Benevento*, přijatý s neobyčejným nadšením. R. 1828 vězněn pro životopis »Cosima del Fante«. Sláva jeho šířila se hlavně v mladších kruzích. V té době založil s Karlem Binnim »Judicatore livornese«, jenž byl brzy potlačen. R. 1831 a r. 1833 vězněn s Binnim a jinými vlastenci toskánskými v pevnosti portoferraiské a napsal román *L'assedio di Firenze* (pod pseud. Anselmo Gualandi. Paříž, 1836, 5 sv.). Vyšed pak z vězení, oddal se horlivě advokatuře a lakotně i často ne dost čestně hromadil jmění, jsa nenáviděn proto liberály. Teprve ke konci r. 1847 vstoupil zase do politické arény a stal se skoro tribunem Livorna. Vláda, která ho nejprve užívala k ukrocení bouře, vypověděla ho v lednu 1848 do Portoferaia. Vrátiv se odtud v únoru po prohlášení ústavy, vydával v Livorně republikánský denník »L'inflessibile«, zvolen byl za poslance, zničil ministerstvo Ridolfiho a stal se sám ministrem vnitra v kabinetu Montanelliho (27. října 1848). Po útěku Leopolda II. (7. ún. 1849) jmenován byl nejprve triumvirem s Montanellim a Mazzonim, pak diktatorem (28. bř. ; když však blížili se Rakušané, svržen stranou ústavní, jež ho podezřívala, že chce prohlásiti restauraci (12. dubna): **G.** byl vydán vládě a po tři léta vězněn ve Volteře, kdež napsal *Apologia della vita politica di G.* (Flor., 1851). Po hanebném processe velezrádném odsouzen pak k doživotní nucené práci, jež změněna mu milostí v doživotní vyhnanství. Žil s počátku na Korsice, pak od r. 1855 v Savoně a Janově, až za změněné situace politické dovolen mu návrat do otčiny r. 1859 S novým řádem věcí nemohl se však nikdy již smířiti a účast jeho v politice byla nepatrná, ačkoliv několikráte byl zvolen do sněmu. Cavourovi, jehož byl ctitelem, nemohl odpustiti, že spřátelil se s jeho odpůrci, toskánskými ústavníky, a proto bojoval proti němu. Celá jeho nynější činnost politická byla výrazem jeho osobních nenávistí za křivdy, jež utrpěl. Po r. 1870 stranil se vůbec veřejného života, bydle na venku. Z ostatních četných děl ještě jmenujeme: *Orazioni funebri d'illustri Italiani* (Flor., 1835; nové vyd. t., 1884); *Veronica Cybo*, histor. povídka (Livorno, 1837); *Isabella Orsini, duchessa di Bracciano* (t., 1844); *A. Gius. Mazzini* (t., 1848); *Memorie* (t., t. r.); *Beatrice Cenci* (t., 1854); *Pasquale Sottocorno* (Turin, 1857); *La torre di Nonza* (t., t. r.); *L'asino* (t., 1857, 6. vyd. 1863), satira na pedantičnost literární a učeneckou; *Pasquale Paoli* (Milán, 1860); *Il buco nel muro* (t., 1862); *Vita di Andrea Doria* (t., 1863, 3. vyd. 1874); *Paolo Pelliccioni*, histor. pov. (t., 1864); *L'assedio di Roma* (Liv., 1864). Z pozůstalosti jeho vydán byl román *Il secolo che muore* (Řím, 1885, 4 sv.). Napsal také drama *I bianchi e i neri*, jež bylo vysyčeno. Souborně vydána jsou díla **G**-ho r. 1848–49 v Livorně (12 sv.) a v r. 1868 a n. v Miláně v 15 sv.; jeho *Lettere* vydal G. Carducci (Livorno, 1880—82, 2 sv.) a Martini (Turin, 1891). — **G.** byl vášnivý a mohutný spisovatel, třeba nebyl právě umělcem a básníkem. Poesie ustupuje všude frási a rhétorismu, psychologika a citové teplo schází **G**-mu naprosto. Ráz jeho děl jest ponurý a přečasto příkře naturalistický, jakož má předem smysl pro zjevy šeredné a ohyzdné, jež popisuje s jistou exaltovaností. Vliv jeho, zvláště na mládež italskou, byl svojí doby nesmírný. — Srv. Corona, F. D. **G.** (Biella, 1873); Fenini, F. D. **G.** (Milán, 1873); týž, Manzoni e **G.** (t., 1875); Bosio, La vita e le opere di F. D. **G** (t., 1877). *Šld.*

Guerre [ger], franc., **válka, vojna**; à la g. comme à la **g.**, **na vojně to jinak**

nejde; třeba spokojiti se tím, co máme. — Hra à la g. viz à la guerre. *FM.*

Guerre Dumolard [ger dymolár] Jean, právník franc. (* 1761 — † 1845). Jsa advokátem při grenobleském parlamentu a požívaje v Dauphiné velké popularity, byl deputován do shromáždění vizilleského a romanského (1788—89) a prohlásil se tu pro konstituční monarchii. V témž směru působil i v Lyoně, kdež se usadil. Po dobytí města utekl a skrýval se až do 9. thermidora. Zabývaje se na to v Lyoně advokacií, těšil se velké vážnosti a byl v l. 1808—14 a pak 1834 až 1845 členem městské rady. Napsal: *Histoire de la révolution de Lyon* (1793); *Campagnes de Lyon et du Midi en 1814 et 1815* (1816); *Considérations sur le tracé et le mode d'exécution de la grande ligne de communication à etablir entre le canal de la Manche et la Méditerranée* (1842) a j.

Guerreiro [gerejru]: **1)** G. Francisco, hud. skladatel portug. (* 1528 v Beje — † 1600 v Seville), obyčejně zván Guerrero. Učiteli byli mu starší bratr Pedro a Morales. V 18. roce jmenován kapelníkem v Jaenu, pak v Malaze, r. 1550 nástupcem »mistra mistrů« P. Fernandeza v Seville. Šedesátiletý podnikl cestu do Svaté země, kterou popsal *El viage de Jerusalem* (Alcala, 1611). Za pobytu v Italii spřátelil se s G. Zarlinem. Díla jeho jsou: *Psalmorum 4 voc lib. I, accedit Missa defunctorum* (Řím, 1559, s ital. tit. 1584); *Canticum B. Mariae quod Magnificat nuncupatur, per octo musicae modos variatum* s věnováním portug. králi Sebastianovi (Levno, 1563); *Liber I. missarum F. G.* (Paříž, 1566); *Il II. libro di messe* (Řím, 1584); *Libro di motti* (sic) *a 4, 5, 6 e 8 voci* (Benátky). Mig. Hil Eslava vydal z něho ve sborníku »Lira sacro-hispana« dvě pašije, dvě motetta a 4hlasou mši *Simile est regnum*. Mnoho děl G-vých, ve Španělích po kůrech velmi rozšířených, v cizině však vzácných, chovala král. knihovna portugalská i sbírka Santiniova v Římě. Sloh G-ův je široký, plný a ušlechtilý; vychází ze školy nizozemské a kloní se k římské, avšak má mnoho osobitého ve své hloubce a vážnosti. *-q.*

2) G. P. Fernão, dějepisec portugalský (* 1550 v Almodovaru — † 1617 na Madeiře), člen řádu jesuitského, vydal řadu ročních zpráv o působení a činech jesuitů v Indii, v Japonsku, v Číně, ve Brazilii a v Ethiopii: *Relação annual* . . . (Evora, 1603, Lisabon, 1605—11, 5 sv.), čímž přispěl velice ku poznání jmenovaných zemí.

3) G. P. Bartholomeu, dějepisec portug., bratr před. (* 1564 v Almodovaru — † 1642), člen řádu jesuitského, vydal kromě historie missií v Indii, Brazilii a v Africe: *Gloriosa Corôa d'esforçados religiosos da Companhia de Jesu* . . . (Lisabon, 1642), zajímavou historii Brazilie: *Jornado dos vassalos da Corôa de Portugal pera se recuperar a cidade do Salvador, na Bahya do Todos os Santos, tomada pollos Olandezes* . . . (t., 1625).

Guerrero [gerero], stát v republ. Mexické, ohraničený na záp. v délce 500 *km* Tichým okeánem, na ostatních stranách státy: Oajaca, Puebla, Moretos, Mexico a Meichoacan, o ploše 66.477 *km*². G. jest téměř veskrze hornatinou velice členitou, složenou na sev. z hornin eruptivních, na jihu krystallinických, náležející na východ planině Anahuacké a na záp. pobřežním Cordillerám (Sierra Madre). Mezi oběma systémy horskými protéká od vých. k záp. Rio de las Balsas (na hor. toku zvaná Mexcala), jejíž úvodí od úvodí říček pobřežních dělí Sierra Madre. Podnebí jest znamenité, teplé, ale mírné, a jen v hlubokých údolích a na pobřeží horké. Dle podnebí řídí se vegetace; pěstuje se hlavně kukuřice, bavlna, třtina cukrová, tabák, káva, kakao, anýz a indych, pšenice jen ve vyš. polohách. Vnitřek země pokryt pralesy téměř netknutými, které dávají dobré dřevo stavební, půda pak náleží k nejúrodnějším v republice. V zemi uloženo jest veliké bohatství nerostné; jsouť zde bohaté doly na zlato, stříbro, měď, rtuť, uhlí a magnesium, ale málo se v nich těží. V lagunách pobřežních dobývá se sůl. Obyvatel jest 353.193 (1890), téměř veskrze Indiánů. Hlavní město jest Tixtla (Chilpancingo) a hl. přístav Acapulco. *Tšr.*

Guerrero [ger-] Vincente, president mexický († 1881), původem mulat, byl nejstatečnějším vůdcem povstalců proti Španělům. Po jejich zapuzení stal se r. 1829 presidentem, a první jeho čin byl, že zrušil v Mexiku otroctví černochů. Když Španělé přistali s novou mocí, byl G. jmenován neobmezeným diktátorem i porazil a zajal Španěly, donucen však ustoupiti s úřadu. Zosnoval proto vzpouru, byl však jat a zastřelen.

Guerrier de Dumast [gerjé de dymà] Prosper, spis. franc. (* 1796 v Nancy — † 1883 t.), byl advokátem, vojenským intendantem, později soukromníkem. Napsal: *La maçonnerie*, báseň o 3 zpěvích (1820); *Chios, la Grèce et l'Europe* (1822), báseň lyrickou; *Le Pour et le Contre sur la résurrection des provinces* (1835); *La Navarre et l'Espagne* (1836); *Foi et lumières* (1838 a 1845, anon.); *Le duc Antoine et les rustauds* (1849); *Philosophie de l'histoire de Lorraine* (1850); *Fleurs de l'Inde* (1857); *Sur l'enseignement supérieur* (1865); *Jacques Callot* a mn. j.

Guerrieri-Gonzaga Anselmo, markýz, spis. a politik italský (* 1819 v Mantově — † 1879 v Paludaně u Mantovy), horlivý republikán, r. 1848 byl členem zatímné vlády lombardské a svěřeno mu poslání do Paříže. Za restaurace rakouské konfiskovány mu věcky statky a G.-G. žil v chudobě ve Švýcařích a později ve Francii, kde po Maninovi přiklonil se k monarchismu. R. 1859 vrátil se do Italie, r. 1860 zvolen do parlamentu, kde hlasoval s umírněnými, zachovávaje jinak svou neodvislost, zvl. v otázce náboženské. R. 1876 propadl při volbách, uchýlil se do zátiší a oddal se písemnictví. Přispíval hlavně do florentské »Nuova Antologia«, vynikaje znalostí cizích literatur. Překládal mnoho z němčiny: Goethova »Fausta« (Milán, 2. vyd. 1872); »Ifi-

gentile, »Hetmana a Durutte«, spis Trenčanského o Cavourovi (Milán, 1872) a j.

Guerrilla [gerilla], španěl., viz Drobná válka. G. (guerrillero) zove se také účastník drobné války. G-s (guerrilleros) slují ve Španělsku ozbrojenci z příslušníků různých stavů, sražení ve sbory na obranu vlasti drobnou válkou, hlavně a původně proti Napoleonu I., v jehož opanování měl r. 1808 Španělsko. První G-ové tehdá se ukázali pod vůdcem Diazem, zvaným Empecinadem (viz Diaz 3) a ve válce mazanském a přes všechnu ostražitost a přesnost Francouzů tak se vzmohli, že upoutali značnou sílu vojska nepřátelského pouze na střežení silnic pro zachování spojení s Francií. To bylo hlavní příčinou, že Francouzi přes veliká vítězství ve Španělsku neměli tak značných úspěchů válečných jako dotud jinde. Po restauraci Bourbonů mnozí G-ové přidali se ke kortesům ústavním a pro pikle proti vládě byli stínáni. Mezi vzbouřením r. 1820—23 stáli proti sobě G-ové královští i ústavní, kterážto občanská válka usnadnila Francouzům opanování země. G-ové podporovali valně nápadníka trůnu Dona Carlosa, až byl poražen. Ze Španělska pak přešel název g. na všecky války drobné čili partisánské a na nepravidelné zástupy bojující v takových válkách. *FM.*

Guerrini [-rini] Olindo, básník italský (* 1845 v Sant' Albertě u Ravenny), známý pod pseudonymem Lorenzo Stecchetti. Vystudovav práva, oddal se literatuře a jest universitním knihovníkem v Bologni. Uveřejnil *Vita di Giulio Croce* (1879) a *Francesco Patrizio* a vydal verše Guida Peppina. Roku 1877 vyšlo hlavní jeho dílo, lyrická kniha *Postuma, canzoniere di Lorenzo Stecchetti, edito a cura degli amici*, literární to mystifikace, vydaná jako pozůstalost básníka prý padoucnicí zemřelého. Kniha ta vzbudila směrem svým literárním ohromný rozruch v Italii. Dožila se četných vydání (17. vyd. Bologna, 1890) a theoretických rozborů i výkladů G-ho samého (*Polemica*, *Nuova polemica*, 6. vyd. 1890). Z ostatních spisů jeho kritických, bibliografických a kulturně dějepisných a j. stůjte zde: drama *Cloe* (Bolog., 1879); *Giobbe* satira literární; *Studi e polemiche dantesche* (1880); *Canti popolari romagnoli* (1880); *Il primo passo* (Florencie, 1882); *Rime di tre gentildonne del sec XVI.* (Milán, 1882); *Bibliogr. per ridere* (Řím, 1883); *Canti carnascialeschi, trionfi, carri e mascherate* (Milán, 1883); *Brandelli* (t., 1884); *Il libro dei colori* (Bol., 1887); *Libro di cucina* (1887) s Riccim a j. G. pokládá se za zakladatele naturalismu v ital. poesii, jemuž se zde píezdívá verismus. Jeho kniha je vlastně výstředním romantismem, jenž si libuje v cyničnosti, smyslnosti a umyslném a rafinovaném stupňování šeredna. Vedle toho napsal však G. i čísla zcela mírná a pravidelná. Napsal také řadu úvodů literárních k Sonzognovým klassikům ital. — Srv. Vivarelli, Stecchetti, o il verismo nella letteratura (Florencie, 1879). Překlady podal Vrchlický v »Poesii ital. nové doby«. *Šld.*

du **Guesclin** Bertrand viz Duguesclin.

Guess [ges] George, zvaný též Sequoyah (* 1770 — † 1843 v San Fernando), dovedný stříbrník; viz Čerokové.

Guet [ge] Charlemagne Oscar, malíř franc. (* 1801 v Meaux — † 1871 v Paříži), žák Hersenta a Hor. Verneta. Oborem jeho byl genre vojenský (*Kyrysníci za dýn*, *Policejní zpráva* ...) a ... scény ze života vznešených lidí a portréty, jako: *Hráč na varhany*, *Ludvík XIII.*, *Mademoiselle de Lafayette* a pod. *J-k.*

Guett., přírodovědecký skratek = J. E. Guettard.

Guettard [getár] Jean Etienne, přírodozpytec franc. (* 1715 v Étampes — † 1786 v Paříži), byl lékařem a členem franc. akademie věd. Rozvíjel všestrannou a plodnou činnost přírodovědeckou, zabývaje se studiemi palaeontologickými (hlavně o trilobitech, lilijicovcích a j.), geologickými, načrtnuv první rysy geologické mapy Francie, i mineralogickými, popsav mezi jiným francouzská naleziště kaolinu. Též v botanice byl činným, a Linné pojmenoval po něm rostlinu *Guettarda* (řád *Rubiaceae*). Ze spisů jeho jmenujeme: *Mémoires sur la minéralogie du Dauphiné* (Paříž, 1782, 2 sv.); *Observations sur les plantes* (t., 1747, 2 sv.); *Mémoires sur les différentes parties des sciences et des arts* (t., 1768—83, 5 sv.). Řadu pojednání uveřejnil ve sborníku pařiž. akademie věd v l. 1744—1778.

Guettée [geté] Aimé Franç. Vladimir, církevní historik franc. (* 1816 v Bloisu — † 1892 v Paříži). Pro spis *Histoire de l'Église de France* (Paříž, 1847—56, 12 sv.), který pro některé k jansenismu se klonící části dán byl na index zapovězených knih, musil se r. 1856 vzdáti místa duchovního správce při nemocnici Sv. Ludvíka v Paříži i ujal se redakce »L'union chrétienne« (Paříž, 1859—92) a přestoupil r. 1862 ku pravoslaví, přijav jméno Vladimír. Kromě jmenovaného hlavního díla vydal: *Mémoires et Journal de l'abbé Le Dieu sur la vie et les ouvrages de Bossuet* (Paříž, 1856—57, 4 sv.); *Histoire des Jésuites* (t., 1858 až 1859, 3 sv.); *Histoire de l'Église depuis la naissance de J. Chr. jusqu'à nos jours* (t., 1870—92, 6 sv.); *La papauté schismatique* (t., 1863); *La papauté hérétique* (t., 1874); *L'exposition de la doctrine de l'Église orthodoxe* (t., 1860, přel. do ruštiny, armenštiny, špan.); spis proti Renanovi: *E. Renan devant la science* (t., 1864); *Souvenirs d'un prêtre romain devenu prêtre orthodoxe* (t., 1890) a j.

de **Guevara** [gevára]: **1)** de G. Antonio, historik špan. († 1545), člen řádu františkánského, obratný řečník, provázel Karla V. na jeho cestách a byl jmenován jeho historiografem a biskupem v Mondoñedu. Sepsal slohem učeným, nyní nezáživným, ale svého času »zlatým« nazývaným, autobiografii Marca Aurelia ve formě románu: *Marco Aurelio con el relox de principes* (Valladolid, 1529); *Una decada de los Césares* (t., 1539); *Epistolas familiares* (t., 1539—45); několik traktátů, jako *Monte Calvario* (t., 1542); *Oratorio de religiosos* a j.

2) Don Juan Niño de G., malíř špan. (* 1632 — † 1698 v Malaze), žák Alonsa Cana v Madridě (1645—48). Díla jeho jsou: *Sv. Michael, Nanebevstoupení Krista* a *Nanebevzetí P. Marie* v kathedrále malazské. Maloval též četné podobizny, které blíží se způsobu van Dyckovu. *J-k.*

de **Guevara y Dueñas** [gevára] Luís Velez, dramatik a romanopisec špan. (* 1570 v Eciji v Andalusii — † 1644 v Madridě, přišel velmi mlád do Madridu, kde žil jako advokát v důvěrném styku s králem Filipem IV., jemuž prý opravoval komédie. G. byl žákem Lope de Vegy a z nejplodnějších a nejoblíbenějších dramatiků své doby. Složil přes 400 her divadelních, z nichž došla nás jen část. Nejslavnější z nich sluje *Mas pesa el Rey que la sangre*, čerpaná ze života Guzmana Dobrého (1293), v níž obětuje otec syna, aby dostál věrnosti vasallské; dále prosluly: *Reinar des pues de morir*, tragédie Inesy de Castro; *La luna de la Sierra* a *El olléro de Ocaña*, komédie intrikové. Komédie jeho vůbec vynikají jemným vtipem a živou fantasií. G. byl vedle toho ještě znamenitým vypravovatelem, šťavnatým a bystrým satirikem soudobých mravů, jak svědčí zejména *El diablo cojuelo, verdades soñadas y novelas de la otra vida* (Madrid, 1641 a častěji, mod. vyd. v Bibliotéce Rivadeneyrově sv. 33), z něhož čerpal skoro všecky náměty Le Sage ve svém »Diable boiteux« (Paříž, 1707). Jiné nejlepší jeho povídky jsou vydány v »Coleccion de novellas escogidas« (Madrid, 1785—94, 8 sv.). Sbírka dramat jeho vydána v Seville r. 1730 (»Comedias famosas«). Moderní výběr v 45 sv. Bibl. de autores españ. a v »Octo comedias desconocidas de D. G. de Castro, Luis Velez de G. ...« (vyd. Ad. Schäffera, Lip., 1886). *Šld.*

Guffens [chu-] Godfried, malíř belgický (* 1823 v Hasseltu), žák de Keysera na akad. antverpské. S přítelem svým J. Swertsem nazván byl obnovitelem monumentálního malířství belg. Oba podnikli veliké cesty, dopisovali si s umělci něm., v Italii studovali na Raffaelovi a Michelangelovi techniku freskovou i stilisaci a pracovali společně až do doby, kdy Swerts povolán byl za ředitele pražské akademie malířské (1874). První jejich prací monumentálního umění bylo vyzdobení antverpské bursy freskami z dějin obchodu; fresky ty však brzo po skončení požárem byly zničeny (r. 1858). Pak následovalo vymalování chrámu P. Marie v St. Nicolas u Antverp. Roku 1858 posláni byli oba do Mnichova, aby referovali o první velké umělecké výstavě německé a výsledkem cesty té byl spisek *Voyage artistique en Allemagne*, jakož i brusselská výstava kartonů Cornelia, Kaulbacha, Schwinda a j. Výstava ta ku podivu upevnila dobré mínění o něm. umění a i oba referenti hleděli je všemožně napodobiti. Toho způsobu jest pak jejich cyklus stereochromických nástěnných obrazů v chrámě sv. Jiří v Antverpách, kde život Kristův tak jest podán, že loď poskytuje obraz církve na zemi, chór církve na nebi. Na to následovaly obrazy z flanderských dějin v sálech radnice a městského domu v Yprech (1869). G. sám provedl ještě obrazy v sále hôtelu de Schild v Antverpách a r. 1871 přestěhoval se do Brusselu. Z té doby pochodí jeho obraz *Návrat od Kristova hrobu* v pražském Rudolfině. Trvalého významu díla jeho nemají. Srv. Herm. Riegel, Gesch. der Wandmalerei in Belgien seit 1856, kde též nalézají se dopisy Govy a Swertsovy. *J-k.*

Gügel, ves v Čechách, viz Bukovina 7).

Gugg Franz Xav., strojník (* 1788 v Salcpurku — † 1857 t.). Vyučiv se zvonařství, lil zvony pro některá města salcpurská. Mimo to zanášel se výrobou strojů měřicích, elektrických lamp, lisů, papinských hrnců; později pracoval též na zdokonalení parních strojů a dmychadel. R. 1838 povolán do Vídně za ředitele vodovodu Ferdinandova a r. 1840 stal se ředitelem Sev. dráhy cís. Ferdinanda, kde působil při stavbě prvé rak. lokomotivy »Austrie«. R. 1844 přestoupil do služby státní a v l. 1846—54 byl inspektorem státních železnic.

Guggenbühl J., lékař švýc. (* 1816 v Mailenu na Curišském jez. — † 1863 v Montreux). Lékařství vystudoval v Curichu, věnoval se pak po celý život studiu léčení a výchově kretinů a založil za tím účelem v Interlakách zvláštní léčebný a vychovávací ústav. Sepsal *Der Alpenstich endemisch im Hochgebirge der Schweiz und seine Verbreitungen* (1838); *Europas erste Colonie für Heilung des Cretinismus auf dem Abendberge im Berner Oberland* (1840); *Die Heilung u. Verhütung des Cretinismus und ihre neuesten Fortschritte* (1855).

Gugla, huculský pláštík (přes metr dlouhý) z bílého sukna a bez rukávů. Podobá se pytli, dole a napřed nesešitému a s jedním rohem vystřiženému pro hrdlo. Přehozen-li na vrchní oděv jako pláštík, spíná se mosazným řetízkem. Za deště a sloty kápovitý roh kryje hlavu a trup lze pak do g-ly cele zahaliti. *Ŕř.*

Guglielmi [gulje-]: **1)** G. Gregorio, malíř italský (* 1714 v Římě — † 1773 v Petrohradě). Stav se členem akademie San Luca, cestoval do Drážďan, Vídně, Berlína a r. 1772 do Petrohradu. Obrazy a fresky jeho nalézají se v Schönbrunnu a v Petrohradě.

2) G. Pietro (* 1727 v Massa-Carraře — † 1804 v Římě), žák Durantův, počal kariéru operního skladatele roku 1755 v Turině a proslavil se po Italii, odebral se roku 1762 do Drážďan, kde několik let byl dvorním kapelníkem, odtud do Brunšviku a roku 1772 do Londýna. Vrátiv se r. 1777 do Neapole, shledal, že sloh jeho zpěvoher zatím zastaral; avšak přizpůsobiv se pokročilejším požadavkům, pustil se v zápas s nově vzešlými hvězdami, Cimarosou a Paisiellem, a v brzku oběma úspěchy se vyrovnal. R. 1793 povolán za kapelníka Vatikánu, kdež rozvinul bohatou činnost v hudbě církevní (5 oratorií, z nichž vyniklo povzneseným slohem *Debora e Sisara*, mše, žalmy, motetta, nešpory). V opeře jest mu nejvlastnějším polem komika, pro niž měl svěžest a vervu. Melodika jeho vyznačovala

se plynnou zpěvností, harmonie prostou čistotou, průvod rozmanitostí, v ensemblech jevil se smysl pro effekt, z celku vyzíral vkus divadelní zkušeností uzrálý. Scházela mu ovšem hloubka; skládalť často příliš povrchně a spěšně. Dle titulu známo dnes ještě 85 jeho oper, napsal prý jich však na 200. Nejlepší jsou: *I viaggiatori ridicoli* (1772); *La serva inamorata* (1778); *I fratelli Pappa Mosca* (1783); *La Didone* (1785); *Enea e Lavinia* (t.); *I due gemelli* (1787); *La pastorella nobile* (1788); *La bella pescatrice* (1790); *Il poeta di campagna* (1792). Kromě toho složil 16 divertissementů pro klavír, housle a cello, 6 kvartet pro klavír, 2 housle a cello a 6 sol pro klavír. Soukromý život G-ův, jenž opustil ženu s četnými dětmi, byl prostopášný. — Ze synů jeho Pietro Carlo (* 1763 v Neapoli — † 1817 v Massa-Carraře), posléze kapelník arcivévodkyně Beatrice, těšil se pověsti jako skladatel mnoha oper ve slohu otcově. *-q.*

3) G. Luigi, sochař ital. (* 1834 v Římě), žák akademie San Luca. Od něho jest mramorová skupina *Dafnis a Chloe*, *Rut a Noemi*, *Mladé děvče se psem*, *Eva po pádu*, *Neposkvrněné početí* a různá poprsí. *J-k.*

Guglielmini [gulje-]: **1)** G. Domenico, lékař a mathem. ital. (* 1655 v Bologni - † 1710 v Padově), byl r. 1686 vrchním vodním dozorcem v kraji bolognském a vedle toho od r. 1690 prof. mathem. a od r. 1694 prof. hydrometrie na univ. v Bologni, pak od r. 1698 prof. mathem. a od r. 1702 prof. mediciny na univ. padovské. Od r. 1696 byl přespolním členem akademie pařížské. Hlavně jest znám svým spisem o řekách *Della natura de' fiumi* (Bologne, 1697); dále napsal o vlasaticích *De cometarum natura et ortu* (t., 1681) jakož i pojednání o zatmění slunce r. 1684. Ostatní spisy viz v Poggendorffově Litter. biogr. Handw. (Lipsko, 1863). *VRý.*

2) G. Giovanni Batt., opat a hvězdář ital. (* asi 1740 v Bologni — † 1817 t.), byl prof. mathematiky a po nějaký čas i astronomie na univ. v Bologni. Veledůležit jest spis jeho *De diurno terrae motu, experimentis physico-mathematicis confirmato* (Bol., 1792), v němž popisuje pokusy o volném pádu. Proti soustavě Koperníkově namítalo se totiž, že padající těleso nedopadá na zemi otáčející se od západu na východ v kolmici, nýbrž že odchýliti se musí od kolmice na západ. Newton naopak theoreticky dokázal, že se takové těleso odchýliti musí při volném pádu k východu. Pokusy, jež Rob. Hooke vykonal, neměly pro malou výšku 27' výsledku. G. opakoval pokusy ty v Bologni s výšky 240' s výsledkem dobrým, potvrdil tak náhled Newtonův a tím i soustavu Koperníkovu. Mimo to napsal: *Theorema d'induzione* (Bol., 1799). *VRý.*

Guglielmo [gulje-], ital., Vilém.

Guhl Ernst, umělecký historik něm. (* 1819 v Berlíně — † 1862 t.). Studoval klass. filologii a dějiny umění v Berlíně, roku 1848 habilitoval se na tamější universitě, později stal se prof. na akademii umění a mimoř. prof. na universitě berlínské. Sepsal: *Ephesiaca* (Berlín, 1843); *Die neuere geschichtliche Malerei u. die Akademien* (Štutgart, 1848); *Der Dom zu Köln* (t., 1851); *Künstlerbriefe* (Berlin, 1854—56, 2. vyd. opatřil Rosenberg, t., 1880); *Die Frauen in der Kunstgeschichte* (t., 1858); *Das Leben der Griechen u. Römer nach antiken Bildwerken dargestellt*, dílo sepsané s W. Konerem (t., 1862, 6. vyd. opatřil R. Engelmann, t., 1893); *Vorträge u. Reden kunsthistorischen Inhalts* (t., 1863).

Guhr Karl Wilh. Ferd. (* 1787 ve slezském Milči — † 1848 ve Frankfurtě n. M.), již ve 14 létech byl houslistou v kapele hraběte z Maltzahnu a již tehdy psal koncerty, sextetta a pod. Zdokonalil se pak ve Vratislavi, v theorii u Schnabla a Voglera, na houslích u Janíčka, hrál však i výborně klavír, klarinet a basetový roh. R. 1807 stal se komorním musikem ve Vircpurku a za nedlouho divadelním kapelníkem v Norimberce. R. 1813 přijal ředitelství kurfiřtského divadla v Kasselu, ale brzy je složil, ponechav si jen kapelnictví až do r. 1821, kdy povolán do Frankfurtu. Zde mocně naň působila hra Paganiniho a bystrým duchem svým seznav, že většina nevysvětlitelných effektů mistra toho spočívá ve zvláštním ladění jeho houslí, uložil výsledky svých studií ve spise *Über Paganini's Kunst die Violine zu spielen* (Mohuč, 1831). Z oper G-ových vynikly: *Feodata*, *Die Vestalin*, *Siegmar* a *Aladin*. Pro klavír napsal sonátu, introdukci a rondo, capriccio a j., pro housle zvláště E-dur koncert op. 15. — Srv. Gollmick, Carl G., Necrolog (1849) a Hoffman, Die Tonkünstler Schlesiens.

Guhrau viz Góra.

Guhrauer Gottschalk Eduard, literární historik něm. (* 1809 — † 1854), od r. 1843 professor literární historie na universitě vratislavské. Za účelem studií literární pozůstalosti Leibnizovy pobyl v l. 1838—39 v Paříži. Sepsal: *Mémoire sur le projet de Leibniz relatif à l'expédition d'Egypte proposé à Louis XIVe en 1672* (Paříž, 1839); *Kurmainz in d. Epoche von 1672* (Hamb., 1839); *Lessing's Erziehung d. Menschengeschlechtes, kritisch u. philosophisch erläutert* (Berlin, 1841); *G. W. v. Leibniz, eine Biographie* (Vratisl., 1842, dodatky 1846) a j. Vydal: *Leibniz' deutsche Schriften* (Berl., 1838—40) a *Goethes Briefwechsel mit Knebel* (Lipsko, 1851).

Guiana viz Guayana.

Guibert: **1)** G. z Parmy, protipapež († 1100), viz Kliment III.

2) G. [gibèr] z Nogentu, spisovatel franc. (* 1053 v Clermontě — † 1124 v Nogentu), vstoupil do řádu benediktinského a stal se opatem kláštera Beatae Mariae v Nogentu. Byl osobním svědkem památného koncilia v Clermontě, sestavil také kroniku o první výpravě křížové, vystupoval proti přehnanému uctívání ostatků svatých a napsal svou autobiografii *De vita sua sive monodiarum libri tres*. Spisy jeho sebral a vydal d'Achéry (Paříž, 1651).

3) G. Jacques Antoine, hrabě, vojen. spis. franc. (* 1743 v Montaubanu — † 1790

v Paříži). Bojoval ve válce sedmileté, r. 1767 na Korsice a jmenován byl r. 1786 členem akademie franc. a r. 1788 polním maršálem. Byl výborným znalcem vojenství, navrhl mnohé opravy, zvláště zavedení všeobecné branné povinnosti. Ze spisů jeho důležitější jsou: *Essai général de tactique* (Londýn, 1770 až 1772, 2 sv.); *Défense du système de guerre moderne* (Neuchâtel, 1779, 2 sv.); *Histoire de la constitution militaire de France*, vydáno v jeho *Oeuvres militaires* (Paříž, 1803, 5 sv.).

4) Joseph Hippolyte, arcibiskup pař. (* 1802 v Aixu — † 1886 v Paříži), stal se r. 1857 arcibiskupem v Toursu, r. 1871 v Paříži a r. 1873 kardinálem. Slynul učeností a státnickou obratností, o které podal důkaz ve vyjednávání vlády franc. s duchovenstvem, a počal stavěti krásný kostel Sacré coeur de Jésus na Montmartru.

Guibourtia [giburcia], rostlinný rod proponovaný M. Bennetem pro africký druh kopajníků, *Copaifera copallina* H. Bn., jenž má vytrvalé listeny asi zdélí ¼ pupenu květního a dosti veliké květy. Jméno G. má rostlina po Guibourtovi, professoru školy lékárnické v Paříži (1790—1867). *Děd.*

Guicciardini [guičardíni] Francesco, státník a dějepisec ital. (* 1483 ve Florencii — † 1540 v Arcetri u Flor.). Pocházel z rodiny zámožné. Vzdělav se ve Florencii, Padově a Ferraře, byl již r. 1505 jmenován professorem práv v rodišti svém, oddal se však hlavně advokacii, při níž dodělal se výmluvností svou značných úspěchů. R. 1512 odebral se jako vyslanec do Španěl na dvůr Ferdinanda Aragonského, kdež pobyl s nemalým užitkem dvě léta. Pak povolán byv do služeb papežských od Lva X., osvědčil se výtečně jako správce Modeny, Reggia, nepokojné Romagně i Bologně a na poli válečném proslul obranou Parmy proti Francouzům (1521) i ve válce proti císaři Karlovi V. (1527). Navrátiv se r. 1534 do Florencie, stal se předním rádcem mladého vévody Alexandra z rodu Medici, jemuž dovedl udržeti přízeň císaře Karla V. Když pak Alexander padl rukou vražednou (1536), G. přes veškeru náchylnost Florenťanů k republice způsobil, že Cosimo Medici zvolen byl za vévodu (1537), ztratil však snahou po omezení absolutní moci vévodovy přízeň při dvoře, pročež uchýlil se do villy své v Arcetri, kdež oddal se úplně dějepisnému dílu svému, započatému již před několika léty. Jest to slavná *Istoria d'Italia*, jež, vydána byvši poprvé ve Florencii r. 1560—64, dočkala se v 50 létech desíti vydání. Obsahuje dějiny vší Italie z let 1492—1534. Jest plodem pilného badání a rozumné kritiky; podává velmi jasný obraz své doby; trpí sice poněkud rozvláčností a těžkopádností slohu, za to mistrně vystihuje povahopis jednotlivců a celý stav politický. Nejlepší vydání opatřili Rosini (Pisa, 1819, o 10 sv., Milán, 1875, o 4 sv.) a Botta (ve sbírce Storia d'Italia, 1832, o 6 sv.). V díle G-nově pokračoval G. B. Adriani (v. t.) spisem »Istoria de' suoi tempi«. V době nejnovější hrabata P. a L. G-nové vydali *Opere inedite* (Flor., 1854—68, 10 sv.), obsahující větší i menší literární práce G-novy dotud nevydané; mezi nimi vyniká kritika spisu Macchiavellova o dějinách římských dle Livia, nedokončený dějepis republiky florencké, G-novy zprávy vyslanecké, akta úřední a j. — Srv. Rosini, Saggio sul G. (Pisa, 1819); Benoist, Étude sur G. (Marseille, 1862); Gioda, Fr. G. e le sue opere (Bologna, 1880). *Koll.*

Guicowar viz Gaikvar.

Guida, ital., vůdce, viz Fuga.

Guide [gíd], franc., vůdce, ve smyslu přeneseném průvodce jako název cestovních knih; ve vojenství, původně francouzském, odkud přešlo i do vojsk jiných; viz Guidové.

Guide-main [gíd mēn], franc., rukovod, přístroj ke správnému držení rukou při hře na klavír. Viz Chiroplast.

Guidetti Giovanni (* 1532 v Bologni — † 1592 v Římě), dle Bainiho žák Palestrinův, od r. 1575 beneficiát vatikánské kaple, pomáhal Palestrinovi při revisi gregoriánského zpěvu, zvláště v obtížném srovnávání nejstarších rukopisů. Pracovali několik let, když dobré Leichtensteinovo vydání graduálu a antifonáře v Benátkách r. 1580 je předešlo. G. zužitkoval pak svých prací k důlež. spisům: *Directorium chori* (Řím, 1582, 2. a 3. vyd., 1589, 1600; odtud mnohokráte s přídavky a opravami, zvl. Massani, 1604, Silvestri de Barbarano, 1642, Stamegna, 1665, Pelichiari, 1737); *Cantus ecclesiasticus passionis D. n. Jesu Christi sec. Matthaeum, Marcum, Lucam et Joannem* (Řím, 1586, 1604, 1643); *Cantus eccl. officii majoris hebdomadae* (t., 1587; 2. vyd. od Soriana a Mazilia, 1619); *Praefationes in canto firmo* (t., 1588).

Guidi: 1) G. Tommaso viz Masaccio.

2) G. Guido, též zván Vidus Vidius, lékař ital. (* na poč. XVI. stol. ve Florencii, † 1569 v Pise). Praktikoval ve svém rodišti, odkud byl roku 1542 povolán králem Františkem I. na reorganisované vysoké učení pařížské a zároveň za osobního lékaře královského. Roku 1547 vrátil se do Italie a přijal v Pise professuru filosofie a lékařství. Největší význam G-dův záleží v tom, že probouzel smysl pro opravdové pěstování anatomie. Jeho jméno je dosud spojeno se zvláštním průchodem kosti skalné (*canalis Vidianus*) a s nervem i cevami v něm prostupujícími (*nervus Vidianus, art. et v. Vidianae*). Jeho anatomické dílo *De anatomia corporis humani libri VII.* (se 77 mědiryty) bylo vydáno teprve r. 1610 a obsahuje mnoho objevů pozdějších. Vedle toho napsal velké souborné dílo o celém lékařství *Ars medicinalis* (Benátky, 1611, 3 sv. a častěji), překlad Hippokratových spisů chirurgických s kommentáři Galenovými a vlastními, obšírný spis o horečkách a o jejich léčení (*De febribus libri VII.*, *De curatione*, Flor., 1585).

3) G. Alessandro, básník ital. (* 1650 v Pavii — † 1712 ve Frascati), měl za příznivce vévodu parmského Ranuccia II. Farneského, královnu Kristinu švédskou a kardi-

nála Albaniho, potomního pap. Klementa XI. Z děl jeho stůjte zde: *Poesie liriche* (Parma, 1681); *Rime* (Řím, 1701, Verona, 1726); *Amalasunta in Italia*, tragédie (Parma, 1680); *Dafne* (1689) a *Endimione* (1692), dvě pastorale; *Le navi d'Enea* (1685); *Sei omelie di Papa Clemente XI esposte in versi* (Řím, 1712). G. vynikal mezi vrstevníky zejména jako básník lyrický. Soubourné vydání jeho básní lyrických opatřil Crescimbeni (Benátky, 1751, nové vyd. Pisa, 1821). Srv. J. Carini, L'Arcadia (1891).

4) G. Ignazio, přední italský orientalista (* 1844 v Římě), od r. 1889 řádný professor semitských jazyků s jazyky a dějinami Habeše v Římě. Práce své uveřejňuje hlavně jako člen ve zprávách academia dei Lincei. Jmenujeme z nich: *Della sede primitiva dei popoli semitici* (1879); *La lettera di Simeone Vescovo di Béth-Arhám sopra i martiri Omeriti* (1881); *Testi orientali inediti sopra i sette Dormienti di Efeso* (1886); *Le traduzioni degli Evangelii in arabo e in etiopico*; *Frammenti copti*; *Gli atti apocrifi degli apostoli* (1888); *Gli statuti della scuola di Nisibi* (1890) a j. Ze starších prací jmenujeme vydání Džemáluddín ibn Hišámova výkladu na Ka'b ben Zuhairovu báseň Bánat Su'ád (Lipsko, 1871) a studii o arabském textu knihy Kalíla va Dimna (Řím, 1873). Účastnil se i vydání Tabarího, sestavil katalog orientálních rukopisů bibliotéky Viktora Emanuela v Římě (1878) a vydal amarinskou mluvnici (1890). Právě vydává indexy ke Kitáb-al-agání (Lejda, 1895). *Dk.*

Guidiccioni [-dičóni] Giovanni, básník ital. (* 1500 v Lucce — † 1541 v Maceratě), byl ve službách kardinála Alexandra farnesského, který stav se r. 1534 papežem, jmenoval ho správcem římským a biskupem fossombronským. R. 1535 vyslán byl ke Karlu V., jejž provázel na cestách; později stal se předsedou Romagně, hlavním kommissařem vojska papežského a správcem marek. Psal lyriku, v níž napodobí elegantně Petrarcu, listy i řeči, jsa z nejuhlazenějších básníků své doby. Vydány jsou jeho *Opere* v Janově roku 1767, nově r. 1867 ve Florencii ve 2 sv. Minutolim. Srv. Rota, G. G. (Bergamo, 1753).

Guido, italské jméno osobní, franc. *Guidon* a něm. *Wido*.

1) G. III., vévoda camerinský a spoletský (880–894). Byl pro zpustošení území římského stižen od Karla Tlustého achtem říšským, z čehož vznikla v Italii krutá válka, ale G-novi podařilo se získati přízeň papeže Štěpána V., tak že ho týž r. 885 adoptoval za syna a dal mu Capuu a Benevent. Po smrti Karla Tlustého r. 888 přenechal panství nad Italií Berengarovi a sám spěchal přes Alpy, doufaje nabyti koruny císařské; když však většina zvolila Odona Pařížského, ustoupil G. do Italie a domáhal se tu panství proti Berengarovi, kterého ve dvou krvavých bitvách porazil, načež dal se v Pavii prohlásiti za krále lombardského a přiměl Štěpána V., že ho 21. ún. 891 korunoval na císaře. Když však počal zabírati statky církevní, povolal papež Formosus ku pomoci Arnulfa, který r. 893 vytrhl přes Alpy, opanoval Bergamo, Milán a mnohá místa a oblehl G-na v Pavii. G. uprchl, ale zemřel náhle r. 894.

2) G. z Arezza (*Aretino*, *Aretinus*, též *de Sancto Mauro*), epochální zjev hudebních dějin, nar. prý r. 995 v Arezzu, dle výzkumů novějších v okolí Paříže, kde v benediktinském klášteře Saint-Maur-les-Fossés vychován. Řevnivost bratří, sočení, nedůvěra opatova přivodily jeho vypuzení z kláštera. Některé zprávy zanášejí ho do Brém, jiné do Anglie, jiné do Catalanie. Z osudů těch lze vysvětliti podrážděný, téměř polemický tón spisů G-nových. Konečně se ho ujal biskup Theobald, a v benediktin. klášteře v Arezze vrátila se G-novi kýžená pohoda. Tam vzrostla jeho sláva, že i papež Jan XIX. (1024–33) přál si ho seznati. G. odebral se r. 1026 (1028?) do Říma, a papež, sám na sobě přesvědčiv se o výbornosti a rychlosti G-novy methody, hleděl ho připoutati k Římu. Avšak horké podnebí uspíšilo jeho odjezd. Vrátil-li se do kláštera, je nejisto. Kamaldulští čítají ho do řad převorů tuhé své řehole; dle nich uzavřel se do kláštera Sv. Kříže v Avellaně a skonal tam 17. kv. 1050. V refektáři zachoval se obraz s nápisem: »Beatus G. Aretinus, inventor musicae.« G. je z hudebníků středověku jméno nejpopulárnější, jemu připisován kde který vynález hudební: stupnice a její jméno (*gamma*), notové písmo, klíče, solmisace, hexachordy a mutace, harmonická ruka, diafonie, kontrapunkt, monochord, ba dokonce i klavír. V té příčině důkladně závoj chimérické slávy nadzvedl Forkel (Allg. Gesch. d. Mus.), po něm Fétis (Biogr. univ.), Fink a j., až znenáhla zašlo se v druhou krajnost, šmahem vše mu upírati. G. byl veliký praktik. Zanechal neplodného mudrování v šlepějích theorie řecké, »o to jedině pečuje, co slouží užitku církve a prospívá našemu žactvu«. Především šlo mu o usnadnění, upevnění a rozšíření techniky zpěvní. Prvou závadou byla tu neurčitost hud. písma; vynikalyť tehdejší neumy nejen bohatostí forem a skupin, různými mistry začasté různě vykládaných, ale zběžnost písma, stenografickému ne nepodobného, činila výši tónů a poměry intervallů tím záhadnějšími. Kolísání tomu učinil konec G., přidav k známým již liniím, červené pro *f* a žluté neb zelené pro *c*, dvě linie černé (v antifonáři jeho jsou prostě bez barvy do pergamenu vrysnuty), pro *d*, *a*, po případě *e'*, a vpisovav neumy na tyto linie i do jejich mezer. Rozsah notovaného zpěvu stanovil pořad linií:

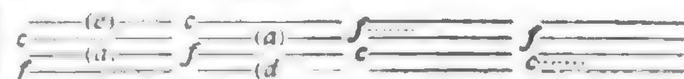

Linie *f* a *c*, pokud byly barevné, nevidělo se G-novi příslušnými písmenami ještě zvláště označovati, ano předpokládal zhusta i při obou ostatních liniích, rovněž jako u mezer, že význam jich bezpečně vyplývá z polohy čar barevných. Jedině mělo-li nastoupiti *b* rotundum, bylo vždy třeba příslušného předznamenání, poněvadž táž linie (mezera) sloužila jinak i pro

b quadratum. Později *f* a *c* linie pravidelně svými písmenami označovány, čehož zůstatkem jsou ještě naše klíče *F* a *C*. Nemenší zásluhu zjednal si G. svelebením techniky zpěvní. Důraz kladl na intonaci a přesné vystižení intervallů. Jako pomůcky užíval při vyučování starověkého monochordu, jejž pražci rozdělil na 21 tónů známé tehdy soustavy (*Γ-dd*; tóny velkými latinskými písmenami značené jmenoval *graves*, malými *acutae*, dvojitými *superacutae*). Péčí svou o správný zpěv dal G. podnět solmisaci (v. t.); třeba ve spisech jeho neděje se o ní zmínka, rovněž jako neděje se o harmonické ruce, není proč pochybovati, že i tu náleží mu lví podíl: razil cestu. V diafonii neliší se G. podstatně od Hucbalda, považuje však souběžné *organum* v kvartách za měkčí, jemnější, nežli v kvintách a dává mu přednost. Ku konci hlasy se sbližují, při čemž tercii připadává prvně čestnější úkol, a závěr bývá v jednozvuku (*occursus*). K tvoření melodie skytl G. divný návod, zcela v duchu své doby: každému tónu odpovídá jedna samohláska ($\frac{ΓABCD}{aeiou}$ atd.), tak že určena-li hlasová poloha, lze mechanicky jen podkládati vokálům slov příslušné tóny. Spisy G-novy jsou: *Micrologus de disciplina artis musicae*; *Regulae de ignoto cantu*, předsloví k liniovanému antifonáři; dialog *Quid est musica* a *Epistola Michaëli Monacho de ignoto cantu directa*. Dále přičítají se mu: *Musicae Guidonis regulae rythmicae*; *Aliae Guidonis regulae de ignoto cantu*; *Tractatus Guidonis correctorius multorum errorum, qui fiunt in cantu Gregoriano* a *Quomodo de arithmetica procedit musica*. Apokryfy: *Guidonis de Aretio repertorium* (1494); *Musica, sive Guidonis Aretini de usu et constitutione monochordi* (1604). Traktáty G-novy otiskl Gerbert v »Scriptores eccl. de musica sacra pot.« II., Migne, »Patrologia lat.« sv. 141. R. 1882 vztyčen G-novi v Arezze pomník od Salviniho. O G-novi psali: Angeloni, Sopra la vita, le opere ed il sapere di G. d'Arezzo (1811); Kiesewetter, G. von Ar. (1840); Brandi, G. Aretino, Falchi, Studi su G. Monaco; G. Aretinus, Revue du chant liturgique (»Bullet. de la soc. intern. de Guidon d'Arezzo« I., 1, 1885); Kornmüller, Guido von Arezzo (»Kirchenmusik. Jahrb.«, 1887); Stecker, Všeob. dějepis hudby, I. a mn. j. *—q.*

3) G., kardinál, byl od papeže Innocence II. poslán s plnou mocí na Moravu a do Čech, aby mezi Vladislavem II. a jeho bratřími zjednal smír a upravil církevní poměry obou zemí. G. odebrav se na Moravu, pohnul knížata moravská Konráda, Ottu a Vratislava, jakož i všecken lid, že zavázali se přísahou, že dají hodné dostiučinění biskupu olomouckému Zdíkovi; pak prostředkoval v Praze a vyjednával mezi Vladislavem a knížaty moravskými smír. Na to provedl důležité reformy v církevním zřízení, zbavil všecky kněze, kteří nechtěli se od manželek svých odloučiti, nebo kteří neměli řádného svěcení, jejich důstojenství, nařídil, aby diécése byly rozděleny ve farní obvody a aby žádnému žáku nebylo udíleno svěcení, dokud o jeho výživu nebylo postaráno. Počínaje sobě obratně, rázně a důsledně, provedl v l. 1143—45 nařízení ta v Čechách a na Moravě a přispěl též k ukončení sporu o Podivín mezi biskupem pražským a olomouckým.

4) G. z Praeneste, kardinál, vyslán byl od Innocentia III. do Němec, aby proti Filipu Švábskému pracoval ve prospěch Otty IV. Prohlásiv v Corveyi nad Filipem IV. klatbu církevní, pospíšil r. 1203 do Čech, aby Přemysla I. přiměl k výpravě proti Filipovi, a pohnul prosbami svými krále uherského Emericha, že Přemyslovi poslal pomoc, nejvíce z Kumánů a Polovců. Přemysl I. obrátil se na žádost G-novu proti arcibiskupu magdeburskému a když Otta uznal Přemysla králem, byl týž 24. srp. 1203 od G-na slavnostně korunován.

5) G. z Lusignanu, pán ze staré rodiny poitouské. Pojal za choť Sibyllu, vdovu po Vilémovi Montferratském a sestru krále jerusalemského Balduina IV. R. 1182 ustanoven byl od svata oslepllého a nemocného místovladařem. Avšak byl ku vládě neschopen a znelíbil se nejenom šlechtě, nýbrž i choti své Sibylle, jež pak nechtěla, aby po smrti bratrově na trůn nastoupil G., nýbrž synáček její z prvého manželství, Balduin V. Balduin IV. byl jí po vůli a dal r. 1183 sestřence korunovati na království, správcem říše až do jeho plnoletí ustanoviv Raimunda, hraběte tripolského. Balduin IV. zemřel r. 1184, a brzy potom dokonal i Balduin V., načež G. a Sibylla, smířivše se, r. 1186 Raimundovi na porok dali se korunovati. Když pak G. sultánovi egyptskému Saladínovi odepřel dostiučiniti za loupeže páchané zejména od divokého rytíře Rainalda ze Chatillona, Saraceni zdvihli proti křesťanům svatou válku. Tehdy G. a Raimund se smířili, avšak poraženi v bitvě u Hittina dne 5. čce r. 1187. Tam G. padl do zajetí a Saladín krátce potom opanoval Jerusalem. G. propuštěn byv na svobodu, sebral vojsko a vytáhl r. 1189 proti Akkonu, kamžto pak se brali též účastníci třetího tažení křižáckého. R. 1190 zemřela královna Sibylla. Svat její Konrad Montferratský pojal sestru její Alžbětu nebo Isabellu za manželku i domáhal se G-novi na vzdory království Jerusalemského, avšak byl za nedlouho zavražděn od Assassinů. Nástupcem ustanoven mu Jindřich, hrabě champagneský, G-novi pak udělil Richard Lvíardce r. 1193 nové království Cyperské. G. zemřel již r. 1194 a měl nástupcem bratra svého Amalricha, jenž r. 1197 dosedl i na trůn zbědované říše Jerusalemské. Dynastie Lusignanská panovala na Cypru až do r. 1473. Jeden z členů rodiny této, jménem též G., dostal se r. 1310 jako rukojmě do Armenie i nastoupil tam r. 1343 na trůn, na němž potomci jeho se udrželi až do r. 1375. *Šra.*

6) G. Reni viz Reni.

Guidon [gidõ], franc., korouhvička k naznačení čáry čelní (frontu), v níž má rozvinouti se proud čili sloupec pochodujícího vojska. Bylo jich několik při každém praporu a vojáci je nesoucí nejčastěji ve hlavni pušky

musili vběhnouti nejprvnější do čelí, aby čety dle nich mohly říditi se. V novějším čase, kde již se nehledí tak pedanticky na podrobné vyrovnání čelí, mizejí g y z vojsk; v rakouském jich po celé XIX. stol. již není. *FM.*

V písmě značí g. (plné g. de renvoi) praporeček, odkazovací znaménko k něčemu, co bylo vynecháno (Γ).

G. čili custos v hudbě jest ukazadlo na konci liniové osnovy, naznačující výši první noty osnovy následující: ⁓. Znaménka toho užíváno zvláště na konci stránky, aby napomohlo hráči při obracení listu, a vyskytuje se hlavně ve starších hudebninách.

Guidonova ruka viz Harmonická ruka.

Guidové [gid-], z franc., průvodčí, slují ve vojscích států romanských jízdní vojíni, vybraní dle vynikající bystrosti smyslů i ducha, odhodlanosti a hbitého jezdění koňmo a užívaní při vyšších štábech a ve hlavních stanech k rozvážení rozkazů a oznamů a doprovázení velitelů. Nyní na mnoze upouštěno od stálého spojení g-dů i v době míru ve zvláštní zástupy nebo pluky a postaveni, jsouce zaznamenáni v patrnosti, toliko v čas manevrů a hlavně ovšem před vypuknutím války. Ve vojště rakouském konávali stejnou službu za dřívějších válek poselští či poslovští myslivci (*Botenjäger*), nyní ji konají polní četníci jízdní a pěší. *FM.*

Guienne [gièn] viz Guyenne.

Guiffrey [gifré] Jules Joseph, franc. učenec a dějepisec umění (* 1840 v Paříži), od r. 1886 archivář císařství a od r. 1893 ředitel nár. dílny gobelinové. Napsal: *L'oeuvre de Charles Jacques* (Paříž, 1867); *Histoire de la réunion du Dauphiné à la France* (1868); *Table générale des artistes ayant exposé aux Salons du XVIIIe siècle* (1873); *Notes et documents inédits sur les expositions du XVIIIe siècle* (1874); *Les Caffieri, sculpteurs et fondeurs-ciseleurs* (1877; *Histoire générale de la tapisserie*; *tapisseries françaises* (1878-85, in fol. se 110 tab.); *Les orfèvres de Paris en 1700* (1800); *Antoine Van Dyck* (1880; *Comptes des bâtiments du roi sous le règne de Louis XIV* (1881—91, 3 sv.); *La tapisserie depuis le moyen âge jusqu'à nos jours* (Tours, 1885); *Tables de portraits peints, sculptés, dessinés ou gravés, exposés aux Salons du XVIIIe siècle* (Nogent-le-Rotrou, 1889) a j.

Guignard [giňár] Léon, botanik franc. (* 1853 v Mont-sous-Vaudrey), byl internistou v nemocnicích pařížských, pak řídil práce v laboratoři fakulty lékařské při nemocnici de la Pitié, později byl assistentem při museu pařížském, r. 1883 stal se prof. botaniky na fakultě v Lyonu a ředitelem zahrady bot., již značně zvelebil, od r. 1887 jest prof. botaniky na vysoké škole lékárnické v Paříži a r. 1895 zvolen za člena akademie věd. Vynikl pracemi z anatomie a embryologie rostlinné, hlavně studiem buňky. Zjistil v buňkách rostlinných přítomnost pólových těles a tělísek (*centrosphaera* a *centrosoma*), již před tím nalezených u buněk živočišných, a ukázav na jich rozhodující účast při dělení buňky vůbec a při spojení buňky samčí se samičí, přispěl vydatně ke zvrácení dřívějšího výkladu, že při dělení a spojení hrají hlavní úlohu jedině jádra. Nověji zabýval se vyšetřováním lokalisace některých látek v pletivech rostlinných. Pozorování svá uveřejnil hlavně v »Comptes rendus« pařížské akademie.

de **Guignes** [giň]: **1)** Josephe de G., sinolog franc. (* 1721 v Pontoise — † 1800 v Paříži). Věnovav se pod Fourmontem vých. jazykům, působil později při král. knihovně, od r. 1757 jako professor syrštiny na Collège royal a kustos v Louvru. Revolucí pozbyv místa, žil v bídě. Od r. 1754 byl členem akademie. Hlavním dílem G-ovým jest pilná, ač nekritická *Histoire générale des Huns, Turcs, Mogols et autres Tartares occidentaux* (Paříž, 1756—58, 5 sv.). K ní poji se řada memoirů vyšlých o sobě nebo v časopisech, mimo jiné známý memoire, považující písmo čínské za odvozené z hieroglyfů egyptských a Číňany za kolonii egyptskou (Paříž, 1759). Napsal i život svého učitele Fourmonta (1747), návod k sazbě písem orientálních (1790) a j. Vydal Amyotův »L'éloge de la ville Moukden«, Gaubilův »Šu-king« a j. *Dk.*

2) Chrétien Louis Joseph de G., syn před. (* 1759 v Paříži — † 1845 t.), sinolog franc. Vzdělal se u otce, stal se franc. konsulem v Cantoně (1784), provázel r. 1794—95 hollandské poselstvo do Pekingu, načež vrátil se r. 1801 do Evropy. Napsal: *Voyages à Peking, Manille et l'Isle de France 1784—1801* (Paříž, 1808, 3 sv.) a vydal návodem císaře Napoleona Glemonův »Dictionnaire Chinois-Français-Latin« (t., 1813). Psal i o astronomii čínské a o Masúdiově popisu Číny. *Dk.*

Guignol [giňol], franc., kašpárek, loutka; théâtre de g., loutkové divadlo.

Guignolet [giňolè], franc., višňovka (likér).

Guignon [giňõn] Jean Pierre, poslední »král houslistů« (* 1702 v Turině — † 1775 ve Versaillech), přišel v útlém věku do Paříže a vedením Somisovým vyspěl ve hře na housle v umělce, jenž osvojil si všechny přednosti italské školy a sokem se stal i samému Leclairovi. Vstoupiv r. 1733 do služeb královských, zjednal si jako učitel dauphinův u dvora takovou přízeň, že r. 1741 Ludvík XV. obnovil proň titul »roi des violons et des ménétriers«. G. však chtěl míti také bývalá práva, odvolav se na privilej Ludvíkem XIV. roku 1707 cechu udělenou, jíž pod pokutou 400 liber zakázáno hudebníkům mimo »Confrérie« stojícím vyučovati »clavecinu, houslím, gambě, theorbě atd.«, vydal nařízení, aby všichni varhaníci i ostatní hudební umělci vstoupili do cechu a odváděli mu poplatek. Z toho vzplanul tuhý spor jako někdy za »vlády« Dumanoira II. a také tak skončil. Na G-ovi osvědčilo se staré nomen-omen (*guignon* = neštěstí ve hře, nezdar). Parlament, unaven žádostmi a hašteřením, odmrštil nároky G-ovy, a ten zřekl se konečně r. 1775 prázdného titulu, uchýliv se již před tím (1762) do výslužby. Hodnost

»krále houslistů« byla pak vůbec zrušena. G. vydal v Paříži několik knih houslových sol, duet a trii. *-q.*

Guichard [gišár] Karl Gottlieb, spisovatel něm. (* 1724 v Magdeburce — † 1775 v Berlíně). Vstoupiv r. 1757 do pruského vojska, získal si oblibu u Bedřicha II., který ho vřadil do své družiny a bavil se s ním rozmlouváním o válečnictví řeckém a římském. Napsal: *Mémoires militaires sur les Grecs et les Romains* (Berlín, 1774, 4 sv.); *Mémoires critiques et histor. sur plusieurs points d'antiquités militaires* (t., 1773, 2 sv.).

Guichardin [gišardēn], franc. tvar ital. jména Guicciardini (v. t.).

de **Guiche** [gíš] Diana viz Gramont 2).

Guija [gícha], laguna de G., jezero na hranicích již. Guatemaly a Salvadoru, na 14° 15′ s. š. Má v největší své délce (od sev.-záp. k jihových.) 30, v největší šířce (v sev.-záp.) 15 *km*, břehy velmi rozčleněné, přijímá spojené řeky Santa Catarinu a Intiapu a odtéká do Ria Lempa.

Guilbert de Pixérécourt [gilbér de pixérékúr] René Charles viz Pixérécourt.

Guildford [gilferd], hl. město angl. hrabství Surrey, 48 *km* jz. od Londýna, v údolí, v němž ř. Wey, přítok Temže, proráží sev. Downské pohoří, v uzlu několika drah rozbíhajících se k Londýnu, Portsmouthu, Readingu a j. Jest výletním místem Londýňanů a má 14.316 ob., kollej založ. od Eduarda VI. a velkolepý chudobinec, pozoruhodné chrámy sv. Trojice a P. Marie, mnohé starobylé domy a věž normanského hradu. G. býval sídlem kvetoucího soukenictví, nyní jest zde jen obchod s dřívím a obilím surreyským.

Guildhall [gildhōl], angl., radnice, viz Londýn.

Guilford [gilferd], hrabě, viz North.

Guilielma [giljel-] Mart. (*Guilelma* Link, moukeň, Wilhelmspalme, rod z čeledi palem (*Palmae*), tribu kokosovitých, s květy 1-domými, z nichž pestíkové mezi prašnými jsou roztroušené na společné palici obejmuté dvojnásobným toulcem. Prašné květy mají sploštělý 3-hranný kalich, skoro kulatou, hluboce 3-dílnou korunu s ušty přiokrouhlými a 6 tyčinek, na jejichž šídlovitých nitkách jsou čárkovité prašníky. Pestíkové květy mají kalich mázdrovitý, 3-zubý, korunu kožovitou, kulato-zvonkovitou, ústí uťatého, 3-zubého, zakrnělé tyčinky v podobě mázdřitého prsténce a 3-pouzdrý semenník s 2 pouzdry pometalými a s 3 přisedlými bliznami. Peckovice jest vejčitá, 1-semenná, s peckou na konci 3-dérou a se semenem, v jehož stejnotvarém bílku leží kel ve výši děr. G. roste třemi druhy jako stromovitá palma v tropické Americe, majíc rokyt hustě posázený černými trny, a těm podobají se i trny na řapíku zpeřených vějířů, jichž lístky jsou též po kraji jemnějšími trny obrostlé. G. *speciosa* Mart., m. nádherná, dosahuje v Brazilii i jinde 30 *m* výšky a má vějíře na 2 *m* dl. s lístky kadeřavými, hrotem ukončenými, po 50–60 na každé straně střední žíly. Z klasů složená lata má nažloutlé květy a až 300 žlutých peckovic s dužninou moučnatou žlutočervenou. Dává plody skoro po celý rok, jichž požívají vařených nebo pečených každodenně. Proto pěstují palmu tuto s manihotem a kukuřicí okolo chatrčí vůbec, užívajíce i kvašeného nápoje, ze šťávy poraněného kmenu připravovaného. Trnů užívá se v Brazilii místo hřebů. V Bolivii roste G. *insignis* Mart. a v Nové Granadě G. *Macana* Mart. *Děd.*

Guilielmo Salicetti [-ičeti], též Guilielmus de Saliceto zvaný, lékař ital. (* na poč. XIII. stol. v Piacenze — † 1276 ve Veroně). V lékařství vzdělal se v Bologni, působil pak hlavně ve Veroně jako lékař i učitel. Vynikal nad všecky svoje vrstevníky velikým vzděláním ve všech oborech lékařských a zvláštní samostatností. Hlavní jeho snahou bylo povznésti chirurgii, která tehdy velice poklesla, a na základě studia starých i arabských mistrů hleděl ji spojiti s lékařstvím. Z nejlepších jeho žáků byl Lanfranchi, kterýž přenesl chirurgii do Francie. G. S. sepsal: *Summa conservationis et curationis* (Piacenza, 1476 a častěji) a *Cyrurgia* (t., 1476 a častěji). Spisy jeho byly přeloženy do různých jazyků, do češtiny jeho chirurgie: *Salicetovo ranné lékařství*, jež dle rukopisu z XV. stol. vydali r. 1867 v Praze K. J. Erben a V. Staněk.

Guill., botan. skratek = Ant. Guillemin.

Guillard [gijár] Léon, spis. franc. (* 1816 v Montpellieru — † 1878 v Paříži), vystoupil poprvé ve Vaudevillu r. 1837 kusem *Femme et maîtresse*; od r. 1839—42 byl v kabinetu prefekta Héraulta, r. 1855 svěřeno mu pak upravovati k provozování kusy pro Théâtre français. Napsal řadu her, z nichž jmenujeme: *Les frais de la guerre, Un mariage sous la régence, Le double ouvrage, La statuette d'un grand homme, Le dernier amour, Les moyens dangereux, Machiavel, Delphine, Les paniers de mademoiselle, Le mariage à l'arquebuse, Clarisse Harlowe* (s Dumanoirem).

Guillaume [gijóm], franc., Vilém.

Guillaume [gijóm]: **1)** G. Claude Jean B. Eugène, sochař franc. (* 1822 v Montbardu, Côte d'Or), studoval na École des beaux-arts a v atelieru Pradierově. První jeho dílo *Theseus nalézá meč svého otce* získalo mu velkou římskou cenu. V Římě provedl pak *Amazonku, Žence, Hrob Gracchů* a *Anakreonta*, které do Paříže zaslal. Další jeho díla jsou: *Gracchové*, poprsí (1853); 4 reliefy ze života *sv. Klotildy a Valerie* pro kostel Ste Clotilde; karyatidy pavillonu Turgotova (1857); *Napoleon I.*, poprsí; *Napoleon jako důstojník artillerie*; *Hudba* (na façadě nové opery); *Zřídlo poesie* (mram. skupina); *Římský sňatek* (1877); *Sv. Ludvík* (pro palais de Justice); *Orpheus* (z bronzu); *Andromaché* (1881); *Colbert*, socha (pro Remeš); *Keramika* (alleg. socha pro továrnu sèvresskou). R. 1865–75 byl G. ředitelem na akademii des beaux-arts a r. 1855 rytířem, r. 1867 důstojníkem a r. 1875 stal se kommandérem čestné legie. *J-k.*

2) G. **Edmond**, architekt franc. (* 1825 ve Valenciennesu — † 1894). Dostav velkou řím. cenu, provázel r. 1860 G. Perrota do Malé Asie, kde konal studia archaeologická (viz **Ancyracum monumentum**). Účastnil se pak přestaveb mnohých veřejných budov, zejména zámku versailleského, Louvru a Tuilerií; několik paláců jím navržených zdobí Paříž. Se sochařem Doublemardem provedl pomník na památku hájení Paříže (na Place Clichy). Byl professorem na École des beaux-arts a sepsal *Histoire de l'art et de l'ornemen* (Paříž, 1866). *J-k.*

Guillaume de Lorris [gijóm d' lorí], básník franc. (* asi 1212 — † kol 1240). Složil v posledních létech svého života allegorickou báseň *Roman de la Rose*, vysoce ceněnou po celý středověk. Báseň tuto dovedl jen do 4070. verše; dokončil ji skoro po 40 létech Jean de Meung. Báseň ta v pojetí G-ově měla býti uměním lásky, na něž měl vliv Ovid. G. sám jako básník byl zjev ve své době vynikající. Moderní vydání od Méona (Paříž, 1814, 4 sv.); Michela (t., 1864, 2 sv.); P. Marteaua (Orléans, 1878—80, 5 svazků). Srv. Francie, str. 514; L. Jarry, G. de L. (Orléans, 1881). *Šld*

Guillaume de Machault [-mašó] viz Machault.

Guillaumet [gilomè] **Gustave**, malíř franc. (* 1840 v Puteaux u Paříže — † 1887), žák Abela de Pujol, Picota a Barriasa, byl nejmladší a zároveň poslední ze skupiny orientálních genristů po době romantismu. Orient byl mu tajemnou zemí snu, zemí hypnotické narkosy. Pestré kostymy a malebný život ho nelákal, ale za to dovedl se nadchnouti pro prázdný, nekonečný horizont a hluboké, mrtvé ticho pouště. Ukazuje jeho majestátnost a grandiosnost. Toho způsobu byl první obraz jeho *Večerní modlitba na poušti* (1863, v mus. luxemburském), kde jen několik nízkých hor přerušuje táhlou linii horizontu, na němž měkce rýsují se modlící se postavy karavany. Z ostatních uvádíme: *Pohled na Lagvát* (t.); *Arabský trh; Silnice na Východě; Příbytek na poušti; Ženy duárské u řeky* (1872, museum v Dijonu); *Polní práce na hranici Marokka*. *J-k.*

Guillemard [gijmár] A., medailleur (* asi kol 1750 v Praze — † 1820). Pocházeje z otce Francouze, do Čech přistěhovalého, působil hlavně v Praze a ve Vídni, kde v l. 1780 až 1820 zhotovil četnou řadu prací ryjeckých, z nichž mnohé vynikají nevšední dovedností; tak medaille Leopolda hraběte Berchtolda († 1809), ochranné kommisse neštoviční (1803), vojenských cvičení r. 1804 u Prahy a mnohé medaille svatební, kalendářové, křestní a satirické. G. byl příbuzným pražského medailleura F. Štukgarta, s kterýmž některé medaille společně pracoval. Byl též po několik let vrchním řezačem želez při pražské mincovně. *Faa.*

Guillemeau [gijmó] **Jacques**, lékař franc. (* 1550 v Orléansu — † 1630). Byl žákem Paréovým, působil jako lékař nemocnice Hôtel-Dieu a pak jako osobní lékař krále Karla IX. a Jindřicha IV. Jeho práce, jež týkají se hlavně ran střelných, trepanace a léčení aneurysmat, prozrazují velikou učenost a zkušenost. Nemenší jeho zásluhou jest, že vydal spisy Paréovy a vůbec získal jeho naukám všeobecný průchod. Napsal: *Chirurgie françoise* (Paříž, 1594 a část.); *Les opérations de chirurgie* (t., 1602); *Traité des maladies de l'oeil* (t., 1585); *Oeuvres* (t., 1598 a část.).

Guillemin [gijmẽ] **Antoine**, botanik francouzský (* 1796 v Pouilly sur Saône — † 1842 v Montpellieru), byl konservatorem botan. sbírek barona Benj. Delesserta v Paříži, podnikl nákladem vlády franc. botan. cestu do Brazilie a vydal hlavně *Icones lithographicae plantarum Australasiae rariorum* (Paříž, 1827); *Florae Senegambiae tentamen* (t., 1830 až 1833, 72 tab.) se Sam. Perrottetem a Ach. Richardem; *Icones selectae plantarum* (t., 1820 až 1846, 5 sv.) s Delessertem; *Zephyritis Taïtensis* (t., 1837). Též vydal botan. sborník *Archives de botanique* (1833, 2 sv.).

Guilleminot [gijminò] **Armand Charles**, hrabě, generál franc. (* 1774 v Dunkerku — † 1840 v Baden-Badenu). Bojoval pod Dumouriezem, Pichegrum a Moreauem, jehož stal se pobočníkem. R. 1808 poslán byl jako náčelník gener. štábu do Španěl, r. 1809 do Italie a r. 1812 do Ruska. Po návratu Napoleonově byl náčelníkem gener. štábu Davoustova, v jehož jméně zavřel kapitulaci Paříže; r. 1816 byl při upravování hranic francouzských, r. 1823 vedle vévody z Angoulême ředitelem výpravy španělské a r. 1824 až 1831 vyslancem v Cařihradě, kde pracoval o prohlášení samostatnosti Řecka. R. 1839 byl opět v kommissi pro upravení hranic na Rýně, zemřel však, práce nedokonav. Vydal *Campagne de 1823 . . .* (Paříž, 1826).

Guillet de Saint-Georges [gijè de sẽ žorž], dějepisec a archaeolog franc. (* 1625 v Thiersu — † 1705 v Paříži), se zálibou studoval dějiny a topografii Athén starověkých a výsledky studií svých srovnával s památkami do té doby zachovanými, jichž popis a monumentální plán města byl si od francouzských kapucínů v Athénách opatřil. Ovoce důkladných studií svých uložil ve spise *Athènes ancienne et nouvelle et l'estat présent de l'empire des Turcs* atd. (Paříž, 1675, 3. vyd. a angl. překlad z r. 1676), v němž beze vší autopsie podal prvou vědeckou topografii města. Jakkoli spis ten bezpečně určil mnohé památky (horologion Andronikovo, pahorek Museion, panathénajské stadion a j.), přece nedostalo se mu pravého uznání po dlouhou dobu. Vinu má G. sám, ježto výsledky hlubokého studia svého vetkal ve smyšlenou cestu a zajetí svého bratra de Guilletièra. *Pšk.*

Guillimann **Franz**, historik švýc. (* 1570 ve Freiburce švýc. — † 1612 t.), velmi nadaný a bystrý spisovatel, byl professorem na habsb. universitě ve Freiburce a od r. 1609 císařským radou a historiografem. Důležitější jeho díla jsou: *Habsburgiaca, sive de antiqua et vera origine domus Austriae* atd. (Milán, 1605), ve kterém vyvrací báchorky o řeckém, římském a merovingském původě rodu Habs-

burského; *De principibus Habsburgi-Austriacorum* atd., hlavní jeho dílo, o kterém z uložení dvora císařského po celý skoro život pracoval, užívaje všech archivů císařských, a které zůstalo nevydáno v rukopise, jenž r. 1783 nebyl již nalezen; *De rebus Helvetiorum sive antiquitatum libri V.* (Freiburk, 1588); *De vera origine et stemmate Cunradi II. imperatoris salici syntagma* (Freiburk breisg., 1609); *De episcopis argentinensibus opus* (t., 1608).

Guillochis [gijoši], fr., jsou ozdoby pravidelných geometrických tvarů, ryté k výzdobě

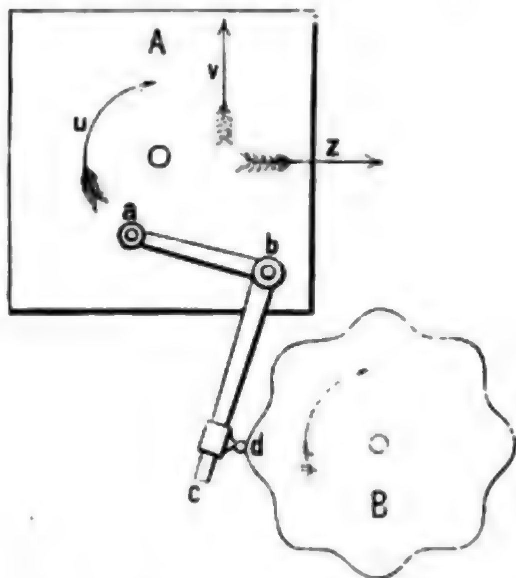

Č. 1601. Schema stroje guillochovacího.

do předmětů kovových (pouzder hodinkových, medailií, náčiní a pod.), kostěných, dřevěných anebo do připravených kamenů lithografických a měděných desk tiskařských. U přístroje guillochovacího (vyobr. č. 1601.) upnut jest předmět na desce *A*, které možno uděliti pohyb přímočarý ve dvou k sobě kolmých směrech *v* a *z* a pohyb otočný *u*. Nástroj upevněn jest na páce úhlové *a b c*, která pomocí vozu (supportu) rovněž ve směru přímočarém sunouti se dá. Páce úhlové udílí se oscillační pohyb tím, že jeden její bod *d* veden jest v křivce vlnitě kruhovité, t. zv. šabloně *B*, která se otáčí. Různým spojením uvedených pohybů docíliti lze pak rozmanitých tvarů geometrických; na př. stojí-li deska s předmětem a nástroji udílí-li se pohyb pouze přímočarý, vytvoří se **přímka**, anebo otočí-li se páka vždy po konci dráhy nástroje o jistý úhel, **osnova přímek** (čárkování, šrafování); stojí-li deska a páka s nástrojem dostává rotací šablony pohyb oscillační, vytvoří se při pohybu vozu přímočarém **čára vlnitá**, jejíž tvar záviseti bude jednak na tvaru šablony, jednak na poloze vedeného bodu páky. Otáčí-li se deska a dostává-li nástroj pohyb pouze oscillační, vytvoří se na předmětu **ozdoby vlnitě kruhovité**; otáčí-li se deska a nástroj sune-li se rovnoměrně, vytvoří se **ozdoby spiralné**; nahradí-li se pouhé točení desky pohybem elliptickým (pomocí ellip. vodidla), vytvoří se **ozdoby elliptické** atd. (viz vyobr. č. 1602.). *Vcl.*

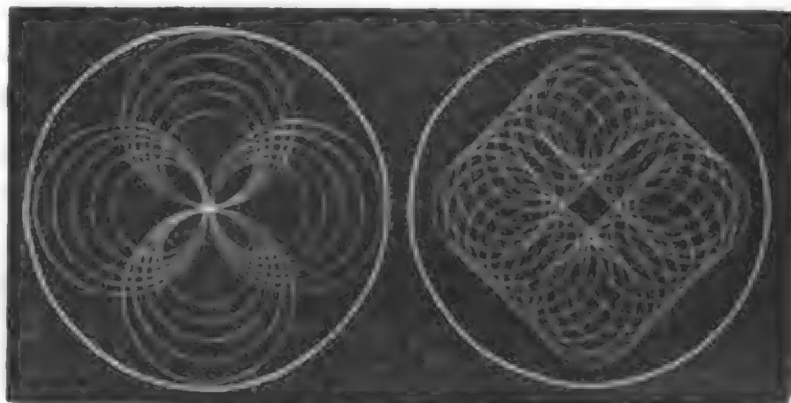

Č. 1602. Guillochis.

G. (de parterre) v zahradnictví záhon okrasný, vroubený proplétaným zimostrázem a trávníkem.

La **Guillotière** [gijotiér] viz **Lyon**.

Guillotin [gijotén] **Joseph Ignace**, lékař franc. (* 1738 v Saintes — † 1814 v Paříži). Vstoupil do řádu jesuitů, pak vystudoval lékařství v Paříži, praktikoval tu se značným úspěchem a založil zvláštní lékařskou akademii, která však neměla dlouhého trvání. Odborně a literárně nebyl činným, byl tolik členem lékařské kommisse, kterou král jmenoval k prozkoumání lékařských method Mesmerových. Za to byl tím horlivějším stoupencem snah revolučních a došel pro sestavení zvláštní petice pařížského obyvatelstva obliby u lidu, jenž jej volil do všech zákonodárných sborů revolučních. Hlavní jeho činnost spočívá tu v tom, že provedl zákon o jednotném způsobu popravy u lidí všech stavů a zároveň zásadu, že k tomu má býti volen způsob nejméně ukrutný; vynálezcem **guilottiny** však není.

Guillotina [gijotína], nástroj popravní stínající hlavu odsouzencovu. Zavedena byla k návrhu lékaře **Ign. Guillotina** — odtud jméno — r. 1792 konventem franc., poněvadž působí rychlou a jistou smrt. Užívá se jí posud ve Francii a některých jiných státech. První g-nu v Paříži sestrojil německý krejčí Schmidt, první poprava jím vykonána byla dne 25. dub. 1792 na vrahu a lupiči Pelletierovi, první politická poprava g-nou byla dne 21. srp. t. r. G. skládá se ze dvou sloupů, spojených příčným dřevem (*chapeau*), mezi nimiž pohybuje se na drážkách trojúhelníkové, asi 60 *kg* těžké ostré železo, které setne hlavu odsouzence, jenž jest přivázán na pohyblivém prkně opatřeném otvorem, do kteréhož vsune se hlava. — Nástroje g-ně podobné byly známy národům starověkým (Peršanům i Číňanům) i ve středověku. V Italii popravováni jsou podobně šlechtici t. zv. **mannaiou** a v Neapoli sťat podobně Konradín Švábský. V Čechách ve XIII. st. **prknem** (piknem?) sťat Záviš z Falkenštejna. V Německu ve XIV. st. znali nástroj zvaný **diele, dolabra, hobel**, sekyru, do které kladivy bylo bito a která tak protala hrdlo odsouzencovo. V Anglii ve století XVII. znám je podobný stroj, zvaný tu

[illegible]

Gu[illegible] [illegible]

Guimaraes [illegible]

Guimaraes [illegible]

[illegible] Fudest [illegible]

Guimet [illegible]

[illegible] Dk.

Guinand [illegible] opt. optik [illegible] † 1824 [illegible] později [illegible] a posléze [illegible] achromatických daleko- [illegible] korunová [illegible] povolán [illegible] ústavu [illegible] dále zdo- [illegible] hlavně [illegible] své účiny [illegible] optický ústav [illegible] Po [illegible] Henri G. [illegible] Po [illegible] Charles Feil [illegible] největší dalekohledy [illegible]

Gs.

Guinea [illegible] se pobřežní část západní Afriky mezi [illegible] Casamance [illegible] 20' s. š. a [illegible] Jméno pochází od [illegible] v XV. stol. zlatonosnou [illegible] na fantastických mapách tehdejších [illegible] Sahary označena jménem Ginyia

n. Gineua. Obyčejně dělívá se, ačkoliv není k tomu podstatnějšího důvodu, pobřeží to na G-eu horní n. severní, na sever od ústí Gábúnu na rovníku, a na G-eu dolní nebo jižní, od rovníku na jih. Jak široký pás země se ke G-ei počítá, v tom panuje úplná libovůle. Obě oblévá Atlantský okeán pode jménem Guinejského zálivu na čáře asi 3300 *km*. Směr pobřeží jest v sev. části rovníkový, na jih od 5° s. š. poledníkový. Oba směry stýkají se v Kamerúnu; naproti němu leží 4 Guinejské ostrovy, z nichž oba vnější, Fernando Po a Annobon, náleží Španělsku a mezi nimi položené I. do Principe a Saõ Thome (sv. Tomáše) Portugalsku. Část pobřeží, jež táhne se od Kamerúnu na západ, bývá v jednotlivých svých částech nazývána dle plodin, jež skýtá; tak pobřeží Olejových řek (*Oil-Rivers*) mezi Kamerúnem a Nigírem, Otročí pobřeží mezi Nigírem a Voltou, Zlaté pobřeží (země Ašantů), Slonové pobřeží (až k mysu Palmas), Pepřové pobřeží (Liberia). Téměř celé pobřeží G-ee a zvláště část právě jmenovaná jest pro písčiny, bažiny, jakož i velký příboj nesnadno přístupna. Dobrých přístavů jest vůbec nedostatek. Ve článku Afrika pojednáno obšírně o poměrech horopisných (str. 335 a n.), vodopisných (str. 368), klimatických (str. 368), národopisných (str. 379), o obchodu (str. 392), politickém rozdělení (str. 395), jakož i výzkumu (str. 400), kam tudíž odkazujeme čtenáře; zbývá učiniti zmínku o rostlinstvu a zvířeně G-ee, jež se jeví jako útvar samostatnější. *red.*

Flora G-ee jest dosud málo známa, ač končina ta byla z tropův Evropany nejprve seznána a statný počet botaniků zde pracoval, t. Afzelius, výpr. Tuckeyova, Palisot de Beauvoisis, Thonning, Hooker, Welwitch. Nyní A. Engler vydává souborné dílo o této floře. Nejlépe známa jest jižní část G-ee Currerem, Marlothem a Schinzem. Rostlinné bohatství G-ee nelze ani odhadnouti. Welwitch a Mann páčili je na 3000, ale zdá se, že je zde aspoň 5000 druhů. Až do nedávna znali jsme mimo Angolu pouze část pobřežní; teprve založením státu Konžského a novými výpravami seznán aspoň částečně vnitřek, avšak sbírky ty z největší části nejsou dosud spracovány. Ze 791 leguminos uvedených ve floře celé Afriky je (mimo sázené) v G-ei 514, v Angole 238, což skýtá poněkud obraz o rozsahu našich známostí. Mnohé byliny staletým obchodem s otroky zdivočily na obou březích Atlantského okeánu (Griesebach uvádí jich 60), že se dnes již neví, jsou-li původu afrického neb amerického (*Cassiae, Rhipsalis, Leucaena, Ximenia*). Ostatně jest příbuznost s Amerikou neveliká (*Turneraceae*, 1 *Sauvagesia*, z Humiriaceí jediná *Aubrya gabonensis*), větší s Indií; neboť z většího počtu Begonií nalézá se 11 na Sieře del Cristal, dále *Impatiens*, ba i *Dipterocarpeae*, jež se nyní popírají, až na 1 společnou. Horská flora guinejská, známá hlavně z Kamerúnu, kde Mann sebral 237 dr. nad 1500 *m* n. m., má byliny horské podobné evropským (11%, dle Griesebacha), také endemickou *Primulacea Ardisandra* (monotyp), Ericacee i *Cardamine hirsuta* (v 3000 *m*), *Sanicula europea*, *Silene*, avšak i s Habešem má společné *Clematis simensis*, *Thalictrum rhynchocarpum*, *Pimpinella oreofila*, *Caucalis melanantha*, *Viola abyssinica*, *Sagina abyssinica*, *Geranium simense*. Neveliký počet rostlinstva nižších hor jest podoben kapským, t. *Myrothamnus* a *Ilex capensis*, jejž vytknul již Griesebach. V celku jeví se zde 3 útvary, pobřežní les, savany a zbytky horských lesů, ztenčených orbou. Tak při ústí Nigíru líčí Gürich prales mangrov, palem (kokosy, *Rafia vinifera* a *Elais guinensis*), pandanů, bambusů a bombaxů. Nejbližší hory již měly samé křoviny a traviny, žádný les. Tisícileté baobaby na Capu Verde pamatují snad ještě Foiniky. Ačkoliv žádná rodina tu není zvláštní, přece vytknouti jest větší počet Capparideí a Combretaceí. Divoká réva guinejská byla předmětem spekulace Planchona, pokoušejícího se z ní obnoviti víno révokazem degenerované. Vyváží se odtud kaučuk, guttapercha, klovatiny, dřeva barvířská (Baphia) a stavitelská (*Oldfieldia*, dub africký), *Amomum grana paradisi*, kola (ořechy z *Cola acuminata*) a j.

Zvířena této části tropické Afriky zdá se býti v celku dosti stejná. Pobřežní G. je zvláště bohata na ssavce. S největšími tvary jejich (slony, nosorožci, hrochy) setkáváme se spíše dále do vnitra. Z opic jsou tu největší typy, j. gorilla (hl. na Gábúnu), šimpanz mezi 10° s. š. a 10° j. š., Cercopitheci (dle Murraye 16, nyní 23 známých), Coloby (dle Mur. 29, dle jiných 40), dále 8 Lemurid, 3 kočkovití, 16 (dle jin. ud. 20) Viverrin, hyena (*H. crocuta*), 2 psi, vydra, 3 kuny, 2 buvoli a 42 antilopy, pak *Hyomoschus aquaticus*, *Manatus*, 2 *Manis*, 2 (dle jiných 6) rejsci, 46 netopýrů (dle Dobsona 9 Pteropidů, 7 Rhinolofidů, i náš *Rh. ferrugineus*, 5 Nycterid, 14 Vespertilionid, i náš *Vesp. noctula*, 7 Emballonurid), 38 hlodavců. Büttikofrova sbírka z Liberie obsahovala 91 dr., mezi nimi 13 opic a Lemurid, 17 netopýrů, 4 rejsky, 11 dravců, 25 hlodavců, 10 antilop, 3 Manis, 2 Hyraxy. Ptáků vypočítává svého času nejlepší dílo Hartlaubovo 758 dr., z toho 400 endem., 80 evropských. K tomu přistoupilo dílo Barbozy de Bocage o ptactvu Angoly, nehledíc ku sbírkám místním, jež máme z Liberie (Büttikofer 237 dr.), z Nigíru (Flegel 185 dr.), Gábúnu (Du Chaillu 238 dr.), Loanga (237 dr.), Konga (Bohndorff Reichenow 195). Za jižní hranici označuje Reichenow 3° j. š. (dle deštů). Nápadný jest počet našich ptáků zde zimujících, z nichž nejvíce vodních (34 dle Hartl.), avšak i na př. *Coracias garrula*, *Merops apiaster*, kukačka, vlaštovka (*Hirundo rustica*), *Anthus campestris*, křepelka (na Casamance, dle Welwitche v Angole), Oriolus Galbula (Casamance) a j. se zde zdržují. Z rodin typických pro Afriku vůbec vyjímáme papoušky (u Hartlauba 11, v Angole jen 7), Coraciidee (Hartl. 5, Angola 5), Meropidy (H. 12, v A. 13), Bucconid 19, Bucerotid 16, Mu-

sofagidů 9, Nectarinidů 35 (v Ang. 28, zastupují zde americké kolibri), *Pitta angol.*, Pycnonotidů v Ang. 17, *Zosterops senegalensis* a zvláště 69 Ploceidů, které jsou i předmětem vývozu, 10 Francolinů, 5 dropů a j. Afriku tropickou vyznačuje množství Laniidů, Lamprotornidů, Indicatoridů, Coliidů (typických) a j. Reptilií a amfibií vyčetl Duméril 193 dr. Nejnápadnější bylo tu vždy množství hadův naproti ještěrům; měl totiž Buchholz 43 hadů, 17 ještěrů, 27 žab, sbírka z Toga 35 hadů, 16 ještěrů, Duméril 15 želv, 3 krokodily, 46 ještěrů, nejvíce Scincidů a Chameleonů, méně Gekonidů, Agamidů, Lacertin a 2 Amphisbaenidy, dále 100 hadů. t. Typhlopidy, Boidy, Lycodontidy, Dipsadidy a 29 žab (incl. 2 Coecitiidy), hl. 8 Ranid, Bufonidy a Hyperolius. Na ryby jest Afrika vůbec chudší než Amerika. Buchholz i s mořskými sebral pouze 79 dr., Büttikofer v Liberii 82, z Toga 7 dr., Dambeck udával pouze 51 dr., dnes však pouze ze Senegalu jest známo 56 dr., dále z Nigíru 27, z Konga Sauvage 28, z Činčoša Reichenow 39, z ústí Ogove Sauvage 46 (11 Mormyridů, 9 Siluridů, 7 Chromidů, 7 Characin). Endemické jsou *Pantodon Buchholzii*, Kneria, *Calamoichthys calabaricus*. Oficefalidy a Mastacembelidy upomínají na trop. Asii, 2 Pimelody na Ameriku. Z celé záp. Afriky zná Sauvage 128 (35 Siluridů, 26 Mormyridů). Duméril, jenž připočítává i Senegal, 189 druhů. *Pý.*

Guinea [gini], býv. mince angl., ražená původně ze zlata přiváženého ze břehů guinejských. Její cena se měnila: platilať 20 šilinků r. 1663, 30 š. 1695, 21 š. 1717 a pod. R. 1811 stanovena její cena na 21 š. Od vydání sovereignů (od 1. čce 1817) se již nerazí, nicméně jest v Anglii dosud obvyklou při honorářích, odměnách, subskripcích a p.

Guinea Nová, největší ostrov zeměkoule, v Oceanii při záp. pomezí Tichého okeánu, mezi 0° 19' (mys Dobré Naděje) a 10° 43' j. š. (Jižní mys), 130° 45' (Anglický mys, též Salu n. Saylee) až 150° 48' v. d. (Vých. mys), omezena jest na s. a v. Tichým okeánem, na j. mořem Korálovým a na z. mořem Alfurským. Úžina Torresova dělí ji od pevniny australské, úžina Džilolská od Džilola a Ceramu. S ostrovem prince Bedřicha Jindřicha, který od G-ee N-vé oddělen jest jen těsnou úžinou princ. Mariany (zvanou též Duržská úž.), zaujímá 785.360 *km*²; ale mimo tento ostrov náleží k ní zeměpisně i politicky mnoho menších ostrovů, a to na z. Papujské souostroví (Vaigen, Salavati, Misol Batan Mé a j.), na s. Schoutenovy ostrovy a Japen, uzavírající záliv Geelvincký, Karkar čili Dampierův ostrov, na v. souostroví d'Entrecasteauxovo, Moresby a j. menší, jež dohromady zaujímají 12.596 *km*², tak že úhrnná rozloha G-ee N-vé se sousedními ostrovy činí 807.956 *km*². Největší délka ostrova od sz. k jv. obnáší 2380 *km*, největší šířka na 142° v. d. 660 *km*. G. N. skládá se z massivního trupu Vonim di Atas, k němuž na sz. druží se poloostrov Vonim di Bava, jenž s trupem souvisí úzkou šíjí mezi zálivy Geelvinckým a Lakahijským a chobotem Mac Cluerovým (Telok Beru), rozdělen jest opět ve dvě velké části, tyto pak opět menšími zátokami mocně jsou rozčleněny. Trup ostrova úží se směrem k jv. a sevřen jsa posléze zálivy Hüonským od s. a Papujským od j., nabývá také na v. rázu poloostrova. Mimo tyto zálivy zasluhují zmínky na sev. pobřeží ještě Finschův přístav, zál. Astrolabe, přístavy Bedřicha Viléma a prince Jindřicha, Konstantinův přístav, Collingwoodův záliv; na j. Port Moresby, Redscarský záliv, Mac Farlanův přístav, na vých. pak Milne Bay. Pobřeží novoguinejské jest na s. a z. veskrze strmé až na nepatrné výjimky, naproti tomu na j. z velké části nízké i ploché a jest pokryto houštím mangrovovým; od zálivu Redscarského lemováno je četnými útesy korálovými. Kde pobřeží je nízké, zejména při zál. Papujském, vniká moře četnými zářezy fjordovitě do země.

Horopisně jest G. N. dosud velmi málo známa, ale tolik je jisto, že vnitrozemí prostoupeno jest mohutnými horami, neboť již srázné pobřeží zdvihá se místy na 300 *m* n. m. V sev. polovici poloostrova Vonim di Bava pne se pohoří Arfacké svými temeny do výše 2900 *m*, kdežto v jižní, rovněž hornaté polovině hora Gnoffo dosahuje 1562 *m*. Trup ostrovní, zdá se, zaujat jest mohutným horstvem, jež směřuje nejprve od z. k v. a posléze k jv. Počíná na 4° j. š. při zálivě Lakahijském srázným mysem Buru, stoupá z prvotní výše 1600 *m* do vnitrozemí na 3497 *m*, ba na 5100 *m*, a jest prý pokryto věčným sněhem. Zdali hory při sev. pomoří v zemi cís. Viléma, totiž pohoří Viktora Emanuela (3000—3600 *m*), hory prince Alexandra (1260 *m*), Hunsteinovo pohoří, Tambero, hory prin. Adalberta (1200 *m*), pohoří Finisterre s h. Gladstonovou čili Kantovou 3475 *m*) a Ravlinsonovy hory, jsou částí téže soustavy horské nebo soustavou samostatnou, jež vpadlinou uprostřed ostrova od předešlé jest oddělena, není známo; tolik však je jisto, že po obou stranách řeky Fly od 5° 30' j. š. rozkládá se dosti prostranná úžina. Na pomezí angl.-německém táhnou se taktéž mohutná pásma pohoří Sira Arthura Gordona a hory Alberta Viktora (Ogilby 4000 *m*), o nichž rovněž je nejisto, souvisí-li s poh. Bismarckovým, sev. od nich ležícím. Pokračováním jich jsou nepochybně hory v jihových. poloostrově novoguinejském, kdež dosahují hory Yule 3060 *m*, hora Alberta Eduarda 3800 *m*, pohoří Owena Stanleye přes 4000 *m*, hora Suckling 3424 *m*. Sev. od pásma Karla Ludvíka rozkládá se nejspíše rozsáhlá planina, jež bezprostředně na břehu mořském se zdvihá a ve vnitrozemí prostoupena jest četnými pásmy (poh. Toricelliho) a osamělými horami. Mimo zmíněnou nížinu při řece Fly známy jsou na sev. přímoří ještě menší dvě nížiny, Astrolabská při zálivě t. jm. a druhá při řece cís. Augusty.

Poněkud lépe jsou známy vodopisné poměry G-ee N-vé, aspoň dolní toky řek, do nichž snáze jest vniknouti se strany mořské. Jest nápadno, že navzdor hojným srážkám a

podle všeho též sněžným horám nemá **G. N.** velikých vod a zvláště ani jediné rozsáhlejší jezero není známo. Z řek nejmocnější jest Fly čili Glover River, jež v pravo přijímá Alice Hargrave River, v levo ř. Palmerovu a Strickland River. Do zálivu Papujského, v němž Fly se ústí, vlévá se ještě Purari, která co do velikosti zůstává jen za ř. Fly. Na pomezí mezi britskou a něm. državou ústí se Clyde čili Mamlare, splavná na 60 *km* nad ústí, v zemi pak cís. Viléma největším tokem jest ř. cís. Augusty. Na sev. pobřeží na půdě hollandské vlévá se do zál. Geelvinckého Amberno čili Rochussen několika hrdly, z nichž jedno jest dobře splavno. Také pohoří Aríacké vysílá k moři četné říčky a bystřice.

Podnebí máme jen málo přesných zpráv. **G. N.** leží v austral.-asijském pásu tropickém čili v oblasti severozáp. monsunu, jehož vých. hranice klade se právě na vých. špici ostrova. Charakterisována jest sz. monsunem, panujícím zde po dobu léta jižní polokoule, dešťonosným to větrem zdejší krajiny, který však i co do rozlohy i co do síly a intensity jest jen slabou obdobou jz. monsunu již. Asie. Po dobu léta sev. polokoule jest území **G**-ee **N**-vé ovládáno jv. passátem, který na nejjiž. kraji převládá i v době jižního léta. Za zimy na již. polokouli ubývá tu tlaku vzduchu k sev. směrem k indické a čínské depressi, v létě obrací se gradient a směřuje k jihu; průměrný tlak vzduchu obnáší tu pak (v prosinci) asi 755 *mm*. Tehdy proudí vzduch přes rovník ke středu již. depresse, která leží bezpochyby v nitru Australie severně od 20° j. š. V té době dosahuje teplota maxima (v pros.), obnášejíc průměrně asi 30° C. Zvláště silně zahřívá se mělké moře na jihu, jež potahuje se za nočního chladu silnou mlhou. Minimum teploty padá do července, obnášejíc asi 21·5°, průměrnou teplotu pak lze páčiti na 26·2°. Avšak tato data, vztahující se hlavně na pozorování na sev. pobřeží konaná (Astrolabebay a Dorébay), podrobena jsou ovšem lokálním změnám, tak že dosud neurčené klima vnitrozemí jest asi Evropanům příznivější. Na již. pobřeží (Port Moresby) pozorována prům. teplota roční 28° C, maximum ve stínu 36°, minimum 21°. Srážkami jest **G. N.** bohata; páčíť se průměrné jich množství na 240 *cm*, připadající ovšem téměř výhradně na dobu letní. Ale na již. břehu shledáno množství to jen na 182 *cm*. Na sev. pobřeží (Dorébay) trvá suché počasí od června do list., za doby dešťů pak převládají větry sz. a jz. Na řece Fly (5—9° j. š.) padají nejprudší deště od pros. do dubna. Červenec a srpen jsou nejsušší měsíce, kdežto v říjnu a list. prší často, ale jen v krátkých přeháňkách. Dnů deštivých jest celkem 150. Deště přináší na sev. pobřeží monsun sz., na jihu pak jv. passát. Sev.-záp. monsunem a jihových. passátem určeny jsou také větrné poměry ostrova, jehož podnebí následkem toho, jako klima austral.-asij. archipelu vůbec, patří k nejpravidelnějším na světě. Ježto však doba dešťová jest také dobou maxima tepelného, jest podnebí to svrchovaně obtížné a zvláště na nízkém pobřeží nezdravé. *red.*

Flora jest velmi bohatá a rozmanitá. Setkáváme se tu s australskými typy savann jihu vedle pralesa malajského; vedle toho vyskytují se byliny horské a četné (17) křímky, *Phyllocladus hypophyllus*, Drimys, Drapetes (jest i na hoře Kinibalu v Borneu), Vaccinie, Gentiana, Potentilla a j. Traviny hlavně alangové (*Imperata arundinacea*, jako v Jávě). Lepší traviny jsou Andropogony a Pennisetum, místy *Saccharum spontaneum*. Z travin těch vyčnívají jednotlivé Eucalypty (v jihu), Albizzie, Cycas, Phyllanthus, Rubiaceae. V pralese panují palmy, pandany, u moře mangrove. Z nejvyšších hor známe některé formy alpinské Australie (*Eufrasia Brownii*, *Carpha alpina*) a j. Mc Gregor přinesl 80 druhů z hor Owen-Stanleyových s výše 2500—4000 *m*. Lesy sáhají až do 3000—3500 *m* (Zöller, Mc Gregor), pak nastupují keře, jež ostatně začínají již ve 2500 *m* se stromovitými kapradími. Evropské rody alpinských bylin jsou na př. Hypericum, Rubus, Epilobium, Veronica, Myosotis, *Scirpus caespitosus*, Agrostis, *Festuca ovina* a j. Jako zvláštnosti uvádíme: *Gunnera macrofylla* (Malaisie), *Libocedrus papuana*, *Podocarpus thevetiaefolius*, *Viburnum Zippellii*, avšak i *Lonicera chinensis*, *Liquidambar altingia*, *Dipterocarpus parviflorus* a j. Celkem známe dnes asi třetinu (2000 druhů) zdejší flory, již Warburg odhaduje na 6000, Mueller na 4000 druhů. Nejdříve byla seznána flora nízozemské části **G**-ee **N**-vé (Zippelius, Miquel), pak anglické (F. Müller a j.), konečně německé (Warburg, Hellwig, Hollrung). Sbírky nejsou četné (Hollrung 630 dr., z toho 105 nových), což hlavně připsati jest vysokému lesu, v němž dle Zippelia není podrostu až na *Ruellia mutabilis*. Horská výprava Hellwigova přinesla mezi 53 druhy 20 nových a 32 endem., tak že lze ještě dnes mnoho nového očekávati. Příbuznost s Himálajou jest i v horách malá; pouze 17 druhů jest podobných. Hlavní ráz jest vždy malajský. Hooker a Griesebach věřili ještě na veliký rozdíl mezi Australií a **G**-eou **N**-vou, jehož každým novým výzkumem vždy více ubývá, tak že některé savanny mají ráz skoro australský. Mueller naopak počítá 50 rodů typických z Australie v **G**-ei **N**-vé (Myrtaceae, Proteaceae, Araucaria a j.). Veliký jest tu počet užitečných bylin, tak kokos, sago (dřeň od Metroxylon rumphii), *Dioscoreae* a *Colocasia antiquorum*, Anony, chlebovník, mango, bataty (i zdivočilé), banány (hlavní potrava s yamem). Uvedené, ale rozšířené rostliny jsou: tabák, guajavy, papaye, kukuřice, maniok, boby, třtina cukr. Mnohá semena se jedí, tak semena Pandanů, Terminalií, Eugenií, *Canarii*, *Inocarpus*, Passiflor, též mladé lístky Gnetum, Caryot, bambusů, kořeny zázvorů, Moringy. Pro vývoz hledá se hlavně dřevo Caboeng (*Afzelia bijuga*), malavar (*Pterocarpus indicus*), kůra Laurinee *Massoia aromatica* (do Jávy). Zanedbána jsou dosud četná přediva, totiž Ficusů, Böhmerií, Puerarie, palem. Domorodci pěstují i byliny ozdobné: *Hibiscus rosa sinensis*, Celosia, Gar-

denii. Codiaeum, Panax. Všeobecné jest zde žvýkání betelu, méně avy.

Zvířena jest neobyčejně bohatá. Počtem obratlovců rovná se **G. N.** téměř celé Evropě neb Australii. Nejchudší, avšak nejzajímavější, již pro 2 druhy Echidny, jsou ssavci. Marsupialie jsou tu vůbec četné. Oldfield Thomas počítá jich tu 31, z těch 20 endem. a 5 společných s Australií. Náleží rodům Macropus, Dorcopsis, Dendrolagus, Distichaerus (monot. endem.), Petaurus, Phalanger, Peragale, Dasyurus a Phascologale. Ssavců vůbec znal Peters z **G**-ee **N**-vé 57 (ve sbírce d'Albertisově 24 Marsupialií), 18 netopýrů (s okol. ostrůvky, *Vespertilio abramus*, *Crocidura luzoniensis*, jediný hmyzožravý), dále kance, sem snad uvedeného, a 14 myší (*Mus rattus a M. decumanus*, snad uvedené), mezi nimiž 9 endem, i rody *Pogomys macrurus* Milne Edw., pak *Hydromys Beccarii* a 4 Uromys. Ptactvo jest velmi bohaté. Salvadori vypočetl 538 druhů, z nichž jest třetina i v Australii, 197 však endem. Jest tu 18 dravců denních (4 end.), 7 sov (3 end.), 51 papoušků (23 dr. a 4 rody end.), 16 kukaček (2 end.), po 1 Merops a Bucerot. (Rhytidoceros), 22 Alcedidů (7 dr. a 1 rod end.), 2 Eurystomus, 11 Caprimulgid (5 end.), 5 Cypselid (i *Collocalia esculenta*, salangana s jedlými hnízdy), 3 vlaštovky, neméně než 85 Muscicapid (34 dr. a 3 rody end.), 2 Artamus (1 end.), 3 Dicruridy (1 end.), 31 Laniid (21 dr. a 2 rody end.), Orthomyx n. g. (end.), 2 Certhiidy, 14 Nectarinid (7 dr. a 4 rody end.), 54 Mellifagid (30 dr. a 6 rodů end.), 3 Pitty, 13 Timaliid (ind. rod., 8 end.), 4 Sylvidy, 1 Turdid, 8 Ploceid (místo Fringillid, 6 end.), 6 Sturnid (1 end.), 3 Orioli (1 end.), 2 vrány a hlavní ozdoba lesů, 29 rjek (dle Salvadoriho ještě více), jež obchodní vývoz asi zničí. Jedna z nich, *Amblyornis inornatus* Rosenb., jest pověstna svou ozdobnou stavbou hnízd, jež zdobí květinami. Dále jest tu 51 holubů (15 Ptilopus), tudíž bohatství nevídané, pouze však 9 end., 7 Megapodidů (1 end., jich hnízda byla kdysi popsána jako starožitné stavby), 3 Turnicidy, 5 Kasuarů (3 end.), pouze 51 vodních (10 Rallid), mezi nimiž jsou kosmopolitičtí *Strepsilas interpres*, *Squatarola helvetica*, *Ibis falcinellus*, avšak i 15 endem. forem, jako *Scolopax Rosenbergii*, jen 5 kachen a sotva 23 jistě mořských. Ptactvo to jest nejbližší australskému a vyznačuje se nedostatkem stěhovavých, alespoň zemních, a chudobou rodin, velkým bohatstvím papoušků, Muscicapid, Mellifagid a rajek. Želv jest tu dle Straucha 5 (dle Petersa pouze 2), mezi nimi Platemys a rodina monotyp. *Carettochelys insculpta*. Jest tu dále dle Petersa 1 krokodil (*Cr. porosus Schneider*), 3 monitoři a ještě 35 jiných ještěrů. Z 11 endem. jmenujeme: Lygosomy, Eumeces, Dibamus, Gonyocefalus. Hadů uvádí Peters 24 (5 mořských, 7 pythonů, Ofiofagus, Acanthofis), žab 12 (5 end., Hyla, jedlá *Limnodytes papua*). Ryby, jež popsal M' Leay, jsou podivnou směsicí mořských a sladkovodních. M' Leay udává 13 Percid v sladkých vodách (monot. endem. Tetracentrum), mezi nimiž Dules, Therapon, Gerres, *Malacanthus latovittatus*, 3 Mugilidy, 5 Gobiid (end. rod *Aristeus Goldiei*). Tam žije i Arius. Celkový ráz, jejž tato ichthys jeví, jest indomalajský, neznáme však odtud úhořů a Clupeid. *Pý.*

Obyvatelstvo **G**-ee **N**-vé jsou veskrze Papuové, kteří však na pomezí značně se pomísili s živly cizími (na záp. s Malaji, na jihu s Australany, na vých. s Polynésany); tím jest si vyložiti četné zprávy o různých kmenech ostrova toho. Počet domorodců páčí se různě, od 500.000 do 2,500.000; nejnovější udaj (Deut. Rundschau f. Geogr. u. Statistik, 1895, str. 168) počítá 764.000 duší, z čehož 489.000 připadá na území britské, 265.000 na nizozemské a 110.000 na državu něm. Jest tedy lidnatost ostrova velmi skrovná, obnášejíc 0·9 na 1 km^2. Duševní nadání jejich jest dosti značno, ale stupeň vzdělanosti u jednotlivých větví je velmi různý; kdežto na jihozáp. pobřežích Novoguinejci z velké části ještě beze stálých sídel těkají po lesích, má většina obyvatelstva stálá bydliště, sdružená ve velké vesnice s chatrčemi na kolech, krytými palmovými listy a slamou; velmi hojny jsou kolove stavby ve vodách a místy shledány také celé osady na mohutných stromech, zřízené tam na ochranu proti nepřátelům. Při neobyčejné úrodnosti půdy, jež z největšího dílu pokryta je neprostupnými pralesy, tak že prostranství travnatá jsou vzácností, jest přirozeno, že domorodci rozsáhlou měrou opatřují si výživu orbou, pěstujíce rýži, kukuřici, yamové hlízy, kokosovník, sagovou palmu, taro, durru, melouny, tykve, banány, cukrovou třtinu, tabák a jakýsi druh lnu, avšak vedle toho hledí si i pilně lovu, zejména ryb, želv a sumýšův. Domácích zvířat mimo papujského vepře (*Sus papuensis*), jejž domorodci také krotkého chovají, na ostrově není, a teprve od Evropanů uvedena tam domácí zvířata z Australie, jež kromě ovcí všecka dobře prospívají. Oděvu mimo kus látky kolem beder u nich téměř není, naproti tomu však tétování a různé ozdoby hrají důležitou úlohu. Značná zručnost řemeslná i jistý smysl umělecký jeví se u výrobě zbraní, ozdob, rozmanitého zboží hrnčířského, pletiv a stavbě člunů, ba od Malajů naučili se i kovy obráběti; čluny jejich, hotovené z vyhloubeného kmene, hodí se jen ku plavbě pobřežní, avšak domorodci záp. pobřeží staví i velké čluny, na nichž na širém moři provozují námořní loupežnictví. Státního zřízení, jež by sahalo přes volnou pospolitost kmenovou, není. Pokrok vzdělanosti mezi nimi stížen jest velice nedůvěřivostí Novoguinejců a nenávistí jich ku bělochům a proto také snahy angl. a německých missionářů vykazují jen nepatrné úspěchy; na záp. pobřeží ujal se vlivem malajským částečně islám. Většina domorodců oddána jest dosud lidojedství a Tarungarové při zálivě Geelvinckém pojídají i své nebožtíky.

Politicky rozdělena jest **N. G.** mezi Nizozemsko, Anglii a Německo. **Hollandský** díl, stojící pod správou residenta na ostrově

Ternate, zaujímá polovici od 141° 2' v. d. na záp. (382.140 km^2), k tomu pak druží se souostroví Papujské (7788 km^2), ostrovy při záp. pobřeží (347 km^2) a ostrovy v zálivu Geelvinckém (6927 km^2), tak že celý podíl hollandský zabírá 397.202 km. Anglický podíl prostírá se po jihových. ostrova, maje za sev. hranici čáru od 5° j. š. a 141° 2' v. d., k vých.-jihových. k 6° j. š. a 144° v. d., potom k jihových. až po 8° j. š. a 147° v. d., posléze pak k východu podél 8° s. š. až k moři; rozloha tohoto území jest 221.570 km^2, k tomu pak druží se souostroví d'Entrecasteauxovo, Kirivina, Moresby a j. v rozloze 7532 km^2, tak že celá država angl. zaujímá 229.100 km^2. Administrator sídlí v Portu Moresby. Německý podíl, zvaný zemí císaře Viléma, rozkládá se sev. od državy britské a vých. od hollandské, maje 181.650 km^2. Sídlem správy jest Friedrich-Wilhelmshafen na zát. Astrolabe.

Dějiny. Ostrov objevil Portugalec Jorge de Meneses, jenž na jeho pobřeží dlel r. 1526 až 1527, a nazval jej dle obyvatelův Papua. R. 1528—29 zdržoval se v zál. Geelvinckém Španěl Alvaro de Saavedra, r. 1546 ohledal Ortis de Rez sev. pobřeží a dal zemi nynější jméno, nalézaje jistou podobnost s Afr. Guineou. R. 1606 Torres první proplul úžinou mezi Australií a Novou G-eou. V XVII. stol. ještě mnoho plavců zavadilo o zdejší pobřeží, tak mimo Tasmana i Schouten a Le Maire r. 1616, Carstensz r. 1625, Dampier 1697, jenž první seznal, že Nové Irsko a N. Britannie jsou od G-ee samostatné ostrovy, ale moderní výzkum i zde počíná teprve Cookem r. 1770. Na konci XVIII. stol. Forrest, Mac Cluer a d'Entrecasteaux mapovali část pobřeží, je následovali Duperrey, Dumont d'Urville, Belcher a j. R. 1828 založil Kolff na Tritonbai první vojenskou stanici hollandskou, Fort du Bus, opuštěnou r. 1836, a vláda prohlásila Novou G-eu až po 141° v. d. za majetek Nízozemí. R. 1836 Blackwood mapoval jižní pobřeží. Tím bylo seznáno v hrubých obrysech celé pobřeží ostrova; za to pokusy vniknouti do vnitra setkávají se podnes s velikými obtížemi. Jmenujeme důležitější: R. 1848 Owen Stanley odkryl pohoří po něm nazvané, 1856 až 1863 Wallace podnikl sem 5 cest a přinesl odtud první rajky do Evropy, 1858 a 1860 dlel tu Rosenberg, 1862 a 1870 Cerruti (na záp. bř. zálivu Mac Cluerova), 1872 Beccari a d'Albertis v pohoří Arfackém, 1873 A. B. Mayer tamtéž, 1870 Moresby v části jihových. V l. 1870 a 1877—79 byl zde Rus Miklucho-Maklay na zátoce Astrolabe; týž podnikl od Trintobaye r. 1879 výpravu do vnitra a zdržoval se r. 1881 na jižním pobřeží. R. 1875 Mac Farlane ohledal řeku Majkasu a Fly a tuto sledoval r. 1876 d'Albertis na 120 km od ústí. Téhož roku ohledal Stone pobřeží zál. Papua, Raffray a Maindron Geelvinkbay, Brown ostrovy při sev.-vých. pobřeží, 1877 hledáno bezvýsledně zlato u Portu Moresby a r. 1878 na zál. Astrolabe. Značnější cesty na sev.-vých. pobřeží vykonal r. 1875 - 79 W. Powell. Do l. 1877—85 spadá missionářská činnost Chalmersova na zál. Papuaském. Pobřeží mezi ostr. Frederika Hendrika a 141° v. d. mapovali r. 1879—81 Hollanďané. V listopadu 1884 prohlásili Angličané jihových. část Nové G-ee za svůj majetek a koncem t. r. učinili Němci totéž se severovýchodní, jíž vzala do správy něm. »Neuguineakompagnie«, postavená roku 1885 pod císařskou ochranu. O. Finsch sbíral tu s úspěchem r. 1882 a na nové cestě r. 1884 a 1885 objevil s kapitánem Dallmannem přístav Bedřicha Viléma, prince Jindřicha, Adolfův a Finschův a řeku cís. Augusty, jíž sledovali roku 1886 Schleinitz a r. 1887 Schrader. Z ostatních stanic podnikány v posledním desítiletí četné výlety, tak Braam Morris sledoval roku 1884 ř. Amberno, Haacke r. 1885 ř. Fly, Strachan r. 1886 ř. Majkasu, Levan odkryl několik říček na zál. Papua, Cuthbertson a Harding vystoupili r. 1887 v pohoří Owen Stanleyově na Mont Obrée, Livesay ohledal prameny Aroy a našel stopy zlata, 1888 Strode Hall plul po Majkase a její přítocích, H. Zöller cestoval v pohoří Finisterre a od r. 1888 administrator britské G-ee Macgregor získal si četnými cestami velikých zásluh o výzkum vnitra území sobě svěřeného.

Literatura. Finsch, N. G. u. seine Bewohner (Brémy, 1865); Moresby, New G. (Londýn, 1876); Robidé van der Aa, Reizen naar Nederlandsch Nieuw G. (Haag, 1879); d'Albertis, New G. (Lond., 1880, 2 sv.); Haga, Nederlandsch Nieuw G. en de Papoesche eilanden 1500—1883 (Haag, 1885); Lyne, New G (Lond., 1885); Chalmers, New G. (t., 1886, něm. Lip. 1886); Finsch, Samoafahrten (Lip., 1888); Bevan, Toil, travel and discovery in British New G. (Londýn, 1890); Zöller, Deutsch-Neu-G. (Štutg., 1891) *red.*

Guineas (franc. *guinée*) jest bavlněná tkanina indychem zbarvená, které se užívá místo peněz při obchodech s domorodci v Senegambii a části Guinee. Vyrábí se v Rouenu, Anglii, Belgii a v některých franc. osadách.

Guinegate [gingát], též Guinegatte, Enguinegatte [ãngingat], stará obec ve franc. dep. Pas-du-Calais, arr. St. Omer, na pláni mezi údolími Lysy a Laquetty, se 490 obyv. (1891). Zde svedeny dvě bitvy pro Francouze nešťastné: r. 1479 s rak. arcivévodou Maxmiliánem a r. 1531 s Jindřichem VIII. angl. a cís. Maxmiliánem.

Guinejská zimnice, totéž jako žlutá zimnice.

Guinejské ostrovy, souhrnné jméno ostrovů Fernando Po, I. do Principe, Saõ Thomé a Annobon (v. t.) v zál. Guinejském.

Guinejský hlíst viz Vlasovci.

Guinejský pepř. Pod tímto jménem přicházejí do obchodu někdy semena kardamomů, někdy některé druhy papriky. Původně náležel název ten palčivě chutnajícím semenům africké rostliny *Hablitzea*, která byla přivážena do Evropy, dokud zde vlastní pepř nezobecněl. Od těchto plodů dostala část západního pobřeží afrického název pobřeží Pepřového. *Lš.*

Guines [gines]: **1)** G., kant. město ve franc. dep. Pas-du-Calais, arr. Boulogne-sur-Mer, v bažinaté krajině u lesa Guineského na začátku stejnojmenného průplavu, 6 *km* dl., ústícího do Calaiského průlivu u Tournée-d'Andres, při dráze Calais-Anvin, se 4502 ob. (1891). Jest to rolnické městečko, jehož průmysl se obmezuje na stavbu lodí, obchod pak na skromný vývoz dříví a vajec. V místě jsou zříceniny hradu, který, patřiv původně opatství St.-Bertinu, stal se již v X. stol. sídlem hrabství. V lese Guineském je pomník větroplavce Blancharda.

2) G., distriktní město na Kubě, 40 *km* na jihových. od Havany, se 12.618 obyv. (1887). Má želez. spojení a pěstuje kávu i cukrovou třtinu.

Guingamp [gengan], hl. město arrond. ve franc. dep. Côtes-du-Nord, po obou stranách řeky Trieux, na dráze Paříž-Brest, s 9196 ob. (1891). Pro své četné památky náleží k nejdůležitějším místům bretonským; zvláště vynikají: proslulý poutnický chrám P. Marie ze XIII.—XVI. stol., kaple sv. Kříže, nyní sklad obilní, a klášter voršilek, nyní sklad voj. oděvů. Nádherně skulpturami ozdobena jest hlavní kašna a kaple P. Marie s ostatky Karla de Blois, 2 *km* od města vzdálená. Znamenita je nemocnice s tisíciletým dubem. Jsou zde továrny na sukno, plátno a klobouky, jirchárny a velké mlýny. Obchod s obilím, kůží, železem, dřívím a plátnem podporuje veliká tržnice. — O G-u děje se zmínka v XI. stol., ve XIII. stol. připadl vévodům bretonským, jimž odňat Karlem VIII. Za Ligy G. se vzbouřil, načež od kard. Richelieu pro podezření nového spiknutí zbaven hradeb.

Guinicelli [guiničeli] Quido, básník ital. (* kol 1240 v Bologni — † 1276), byl soudcem v rodném městě, odkud vypuzen r. 1274 do vyhnanství, kde zemřel. G. je z nejchakterističtějších zjevů trecenta italského, otec ital. básnictví, jak ho nazývá Dante. V mládí byl epigonem sicilianů, později stal se zakladatelem básnické školy bolognské. Dochovalo se nás od něho 7 kanzon a 5 sonetů, velmi jemných a ušlechtilých, které pojednávajíce o lásce způsobem spiritualistickým, hloubavým a mysticky extatickým, jsou ryzí ukázky idealistického umění národního. Vydání básní G-ho v Casiniho »Le Rime dei poeti bolognesi del secolo XIII« (Bologna, 1881). Srv. Grion, G. e Dino Compagni (t., 1870); Borgognoni, G. e il dolce stil nuovo (1886 v »Nuova Antologia«).

Guipure [gipýr], franc., nazýván druh krajek, užívaných zejména za Ludvíka XIV. ve Francii a hotovených ručně pomocí paliček. Nyní užívá se vazby zvané g. ke tkaní záslon, pokrývek na nábytek a pod. Mechanický stav tkalcovský k tomu užívaný podobá se stavu ke tkaní tylu. Niti osnovní *r* (vyobr. č. 1603.) napjaty svismo; každé z nich přiřaděna nit vzorková *s* a nit návojná *n*. Nit vzorková vedena jest brdem, tak že přiléhá těsně, a váže se nití návojnou dle potřeby ke své nebo k sousední niti osnovní. V prvém případě povstanou pole prázdná (*jours*, v druhém pole vazná (*pleins*). Tyto vazby niti vzorkové se sousední nití osnovní provádějí se pak dle vzorků a dle toho, jak jsou husty, tvoří tkaň více nebo méně průhlednou. *Vcl.*

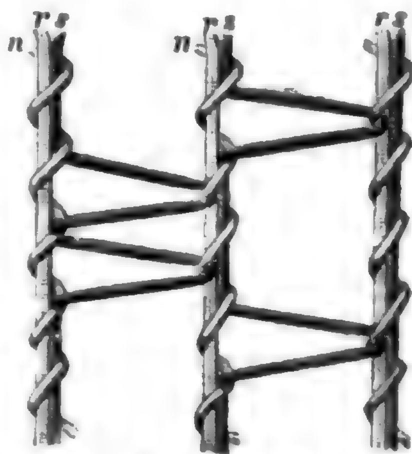

Č. 1603. Guipure.

Guipuzcoa [gvi-koa], nejvýchodnější ze tří baskických provincií v sever. Španělsku, ohraničená na sev. zálivem Vizcayským, na sv. říčkou Bidassoou, jež je hranicí mezi G-ou a fr. dep. Basses-Pyrénées, na v. a jv. Navarrou, na j. Alavou a na z. Vizcayou. Jest nejmenší prov. špan., majíc jen 1885 km^2; za to jest hojně zalidněna, čítajíc 181.845 obyv. (1887). V posledních létech se obyv. málo množí následkem silného stěhování. G. jest kraj hornatý; náleží k systému pyrenejskému, jsouc kryta výběžky záp. Pyrenejí a pohořím Kantaberským. Horstvo to však nepřesahuje 1500 *m*, za to jest ve středním svém pásu příkré a neschůdné s málem úzkých průsmyků, jejichž přechod není bez nebezpečí. Hory jsou lesnaty a bohaty na prameny, které tvoří krátké pobřežní říčky; nejdůležitější z nich jsou od v. k z.: Bidassoa, Urumea, Oria, Urola a Deva. Podnebí jest mírné a zdravé; nejvyšší teplota v létě nepřevyšuje mnoho 40° a neklesá v zimě níže než na 5° pod nullou. Břehy mořské jsou malebně rozčleněny a obsahují 9 dobrých obch. a rybářských přístavů, z nichž přední, Pasajes, dříve jeden z nejlepších přístavů světa, nyní silně poklesl, jsa příliš mělký pro lodi velikého ponoru. Vyváží se železo, měď, cín, plátno, kůže, vlněná tkaniva a nasolené ryby. Ostatní přístavy jsou téměř bez významu až na značnou stavbu lodí, kterou zavedli sem tesaři z Pisy a Janova již ve středověku a k níž materiál dodávají krásné lesy horské v Salines a Herniu. Lov velryb, dříve velmi výnosný, téměř zanikl, za to dosud hojně se loví jiných ryb mořských a ústřic. Polní hospodářství jest velmi intensivní, ale půda jest nepatrně úrodna; přes to značný má význam ovocnářství, zvláště pěstění jablek, jichž užívá se k výrobě jablečného vína, pak zahradnictví a zelinářství. Svahy hor až k samým vrcholům pokryty jsou rolemi a sady. Ale hlavním pramenem výživy jest hornictví a průmysl. Vodní toky ženou četné závody a nacházíme továrny na tapety (San Sebastian), mýdlo, klavíry, vozy (Irun), svíce (Hernani), tkaniva (Renteria), kartony (Vergara), přádelny, tkalcovny a železárny (Tolosa). V lomech a dolech důkladně se těží: mramor (Azpeitia), pyrit (Alzo), leštěnec (Irun), skalice modrá (Asteazu), železo (Cizurquil) a j. Hojně navštěvovány jsou lázně mořské (San Seba-

stian s králov. letohrádkem a j.) a ve vnitrozemí prameny teplé, studené, sirnaté, železité a solnaté (Urberoaga, Sta Agueda a j.). Obyv. jsou původu baskického. Prov. jest rozdělena na 4 soudní okresy (partidos): S. Sebastian, Azpeitia, Tolosa, Vergara, které dělí se opět na 83 obce (ayuntamientos). Hlavní město je San Sebastian. Trať želez. probíhá prov. z Fuentarabie na sz. — G. náležela dříve k Vizcayi, oddělila se brzy od ní a r. 1202 byla od Alfonsa VIII. spojena s Kastilií, podržela však do nejnovější doby mnohé výsady. *Tšr.*

Guiraud [giró]: **1)** G. Pierre Marie Thérèse Alexandre, baron, spis. franc. (* 1788 v Limouxu — † 1847 v Paříži), studoval práva v Toulouse. R. 1820 odešel do Paříže, kde pokusil se nejprve jako dramatik, napsav tři dramata, jež byla odmítnuta. R. 1822 sehrány v »Odeonu« jeho *Machabées* a *Comte Julien ou l'Expiation*, jež vynikají spíše elegancí verše než dramatickou stavbou. Vydal pak *Elégies savoyardes* (1823); *Poèmes et chants élégiaques* (1824); *Poésies dediées à la jeunesse* (1836); zkusil se i v ódě (*Cadix ou la délivrance de l'Espagne*, 1823; *Les deux princes*, 1832) a v románě (*Césaire*, 1830; *Flavien ou Rome au désert*). R. 1826 zvolen byl do Akademie. Konec života strávil v rodném kraji villemartinském, kde napsal *Philosophie catholique de l'histoire* (1839—41) a sbírku veršů *Cloître de Villemartin*. Sebraná díla jeho vyšla v Paříži r. 1845, 4 sv.

2) G. Ernest, hud. skladatel (* 1837 v Novém Orléaně — † 1892 v Paříži), syn Jeana Bap. G-a, skladatele a prof. hudby (* 1803 v Bordeaux — † kol 1864 v N. Orléaně), ještě ve svém rodišti složil operu *Roi David* a přišed 15letý do Evropy, vstoupil do pařížské konservatoře. Stal se pak tympanistou Komické opery a r. 1859 dobyl kantátou *Bajazet et le joueur de flûte* první římské ceny, jako jeho otec r. 1827. Výtěžkem pobytu italského byly: slavnostní mše, buffa *Gli avventurieri* a kom. opera *Sylvie*, jež v Komické opeře 1864 se líbila. Ji následovaly: *En prison* (Théâtre lyr., 1869), *Le Kobold* (K. op., 1870). R. 1870 prodělal jako dobrovolník bitvy u Champigny a Montretoutu. Po uzavření míru následovaly: brillantní orchestrální suita (1872), t. r. v div. »Athénée« rozkošná dvouaktovka *Madame Turlupin*, r. 1873 ve Velké opeře ballet *Gretna-Green*, *Koncertní ouvertura* (1874), r. 1876 v Kom. opeře tříaktovka *Piccolino* a tamže r. 1882 *La galante aventure*. Jmenovati sluší dále neuveřejněnou operu *Le feu*, ouverturu *Arteveld* (1882), *Capriccio* pro housle s orchestrem (1884), druhou orchestrální suitu (1885) a *Chasse fantastique* (z Huga, 1887), vedle různých drobností (písně *Mignonne*, *Sérénade de Ruy Blas*, *Crépuscule*). R. 1876 G. jmenován na konservatoři professorem harmonie a průvodu, r. 1880 i skladby; r. 1878 dekorován řádem čestné legie. Skladby jeho jsou ušlechtilé, živé, rázu eklektického. *-q.*

Guiraut de Bornell [giró d'bornèj], slavný troubadour (* asi v pol. XII. věku v Excideuilu v Dordogni) z rodiny měšťanské. Ku předním příznivcům jeho náleželi král Richard Lvísrdce, jejž provázel na třetí výpravě křížové, Bohémond III. antiochijský, Alfons VIII., král kastilský, Petr II., král aragonský. G. de B. byl nejproslulejší troubadour svojí doby i nazýván byl »mistrem troubadourů« a potomstvem pokládán za nedostižného znatele poesie a lásky. Dante ve 26. zpěvu Očistce brojí sice proti slávě G-ově, stavě nad něho Arnauta Daniela, avšak novější kritika dává z větší části za pravdu tehdejšímu veřejnému mínění. Od G-a dochovalo se nás asi 80 básní, mezi nimi milostné písně (*cansos*, canzony), věnované většinou Alamandě d'Estanc; sirventesy, písně veřejného, politického obsahu, v nichž žaluje na úpadek rytířstva soudobého; pastorely jednající o otázkách časových a poměrech mravních; planh (žalozpěv) na smrt přítele Ignaura; alba (jitřní píseň milostná) neobyčejně cenná a j. S počátku poddán byl asi G. vlivu Arnauta Daniela, básně příliš umělkované a temné (*trobar clus*). Pozdější básně jeho vyznačují se však neobyčejnou průhlednosti, ryzostí a svěžestí, která upomíná ve mnohém na poesii národní. Není posud souborného vydání děl G-ových; plody jeho jsou otištěny v Raynouardově »Choix de poésies des troubadours«, v Rochegudově »Parnasse occitanien« a v 1. sv. Mahnových »Werke der Troubadours« (Berlín, 1846). — Srv. Diez, Leben und Werke der Troub. (Cvikov, 1829, str. 129, 2. vyd. Bartschovo 1882 v Lipsku); Histoire littéraire de la France XVII, str. 447; Bartsch, Grundriss zur Gesch. der provenz. Litt. (Elberfeld, 1872). *Šld.*

Guirlande [girlãd], franc., věncoví, pletenec; ve stavitelství plastická ozdoba, která napodobí pletenec buď květinový, ovocný nebo látkový. Při slavnostech upravují se g-dy z květin, listí nebo plodů a j. a zdobí se jimi dveře, brány, okna a j. anebo zavěšují se na dřevěné stěžně zvláště k tomu účelu vztyčené. *Fka.*

Guisado [gisádo], španělský pokrm na způsob guljáše.

Guisborough, t. Guisbrough [gisbró], město v angl. hrabství Yorku (North Riding, okr. Cleveland), 8 *km* od moře, uprostřed železných dolů, s 5623 ob. (1891). Nalézají se tu zříceniny opatství augustiniánů z XII. stol.

Guiscard Robert viz Robert.

Guise [gíz], pevnost II. tř. a kant. město ve franc. dep. Aisne, arr. Vervins, na ř. Oise, při dráze Sev., trati Laon-G. a St. Quentin-G., s 8153 ob. (1891). Vojenské i správní úřady sídlí ve starobylém zámku. Jsou zde továrny na šály, zboží vlněné a kartonové, cichorii, cukr, kamna, pak tavírny mědi a železa; nedaleko velkolepý závod Familistère, továrna na zboží smaltové s 1200—1500 dělníky, zal. r. 1859 Fourierovým žákem Godinem na idei, učiniti výhody bohatství přístupnými dělnictvu. Zde zavedena dokonalá dělba práce a výtěžku, z něhož zajišťuje se předem každému zřízenci minimální mzda a pense, načež z pře-

bytku úrokuje se 6% kapitál a udělují prémie dle výkonů. Životní potřeby vyrábějí se buď doma nebo kupují ve velkém. Závod zaujímá 10 *ha* půdy, hlavní stavení je 180 *m* dl.; výsledek jest skvělý. — G. vznikl kol zámku stojícího od XI. stol.; ve XII. stol. rozbit hrab. Flanderským, r. 1339 spálen Angličany, roku 1443 povýšen na hrabství a dán rodině Lotrinské; r. 1642 jako vévodství dán princi z Condé, jemuž zůstal až do revoluce.

Guise [gíz], jméno poboční větve vévodského rodu Lotrinského. **1)** Klaudius, zakladatel rodiny Guisovské (* 1496 — † 1550), byl pátý syn vévody lotrinského Renata II. Vystěhoval se do Francie, vyznamenal se ve válkách krále Františka I. proti císaři Karlovi V.: r. 1523 zvítězil u Neufchâteau v Lotrinsku, r. 1525 u Saverne, r. 1542 dobyl Lucemburka, r. 1544 zastavil pochod vojska císařského k Paříži. Pojal za choť princeznu Antoinettu Bourbonskou. Stal se hrabětem z Aumale, markýzem z Mayenny a Elboeufa, hrabětem z G., baronem z Joinville a místodržitelem v Champagnsku a v Burgundsku. R. 1527 hrabství jeho G. od krále Františka I. povýšeno na vévodství. Nejstarší dcera jeho Marie provdala se za krále skotského Jakuba V. a byla matkou Marie Stuartky.

2) Jan, bratr před., »kardinál lotrinský« (* 1498 — † 1550). Kardinálem jmenován byl již r. 1518. Konal jako politik a diplomat dobré služby králům Františkovi I. a Jindřichovi II., jsa též mistrem dvorské galanterie. Bratru Klaudiovi všemožně napomáhal ku povýšení rodu Guisovského, nezapomínaje ovšem na sebe. Stalť se ponenáhlu arcibiskupem lyonským, remešským a narbonnským a dostal mimo to ještě biskupství metské, toulské, verdunské, thérouannské, luçonské a valencské a opatství gorzeské, fécampské a clunyské.

3) František, vévoda z G., nejstarší syn Klaudiův (* 1519 v Baru), zakotvil moc rodu svého v srdci velké většiny národa. Vyznamenal se ve válkách Františka I. a Jindřicha II. proti Karlovi V. a Filipovi II. R. 1552 jmenován byv velitelem v Metách, uhájil města toho proti vojsku Karla V. R. 1554 přispěl k vítězství u Renty poblíže Saint-Omeru. Roku 1556 velel vojsku, jež dobyti mělo království neapolského. Pohříchu výprava se nezdařila, ale za to proslavil se na severu, kamž povolán byl po nešťastné bitvě Saint-Quentinské. Dobyl počátkem ledna r. 1558 města Calais, poslední to pevnosti, již Angličané dotud drželi ve Francii. Úspěchy vojenské zjednaly rodu jeho protivníky, v jichž čele stál connétable de Montmorency. Jim podařilo se nakloniti Jindřicha II. k tomu, aby G-sy, totiž vévodu Františka a bratra jeho, kardinála Karla, vypověděl ode dvora. Tu však král 10. čce. 1559 náhle zemřel, syn pak a nástupce jeho František II., manžel neteře G-sův, Marie Stuartky, úplně se oddal vlivu těch, již měli býti vypovězeni, a G-sové zmocnili se vlády. To však protivilo se obzvláště matce královë, Kateřině Medicejské, a princům královské větve Bourbonské, Antonínovi, králi navarrskému, kardinálu Karlovi a Ludvíkovi, knížeti z Condé. Za okolností takovýchto G-sové opírali se o katolíky a Bourboni a přátelé jejich o hugenoty. Dvůr pak váhal mezi stranami, kloně se k jakéž takéž snášelivosti v příčině náboženské. Proti G-sům konečně zosnováno spiknutí, jehož hlavou všeobecně pokládán Condé. Pánové hugenotští hodlali se zmocniti osoby královy a tudíž i panování. To však prozrazeno, spiklenci hlavní vedeni na popraviště, a G-sové byli by dojista popraviti dali též Ludvíka z Condé. Tu však zemřel František II. (1560) a Condé z rozkazu bratra a nástupce jeho, Karla IX., propuštěn na svobodu. Nový král a matka jeho, nedůvěřujíce G-sům, řídili se radou šlechetného kancléře l'Hôpitala i chovali se k hugenotům snášelivě. Mínili, že v zemi tak zachovají mír, což však pro děsnou tehdy nenávist mezi stranami byla věc naprosto nemožná. G-sové sešli se v únoru 1562 v Saverně s příbuzným sobě vévodou virtemberským Krištofem, a vydávajíce se za příznivce víry Lutherovy, namluvili mu, aby nepodporoval hugenotů jakožto stoupenců učení Kalvínova. Mezi tím také přívrženci jejich v Paříži pracovali proti hugenotům jakož i proti l'Hôpitalovi, a Karel IX. povolal konečně vévodu Františka ke dvoru. Na cestě tam G. a družina jeho srazili se v městečku Vassy s tamními hugenoty dne 1. bř. 1562 a drahně jich povraždili. Následkem toho byla první válka hugenotská. G. zmocnil se krále jakož i matky jeho ve Fontainebleau i zavedl je do Paříže. Hugenoty a Ludvíka z Condé dal prohlásiti velezrádci a požádal o pomoc Filipa II., krále špan., naproti čemuž hugenoti zas o pomoc se uchýlili ku královně anglické Alžbětě. G. dobyl Rouenu jakož i jiných ještě měst hugenotských, porazil a zajal Ludvíka z Condé dne 19. pros. 1562 u Dreuxu i táhl potom na Orléans, jenžto byl pojítkem mezi hugenoty jižními a severními. Tu dne 18. ún. 1563 poraněn ranou z pistole od fanatika hugenotského Poltrota de Méré i skonal šestého dne potom, načež Kateřina Medicejská s Condé-em zjednala mír v Amboise.

4) Karel G., »kardinál Lotrinský«, bratr před. (* 17. ún. 1525 na zámku Joinvillském — † 26. pros. 1574 v Avignonu). Již r. 1540 stal se po strýci arcibiskupem v Remeši, získal ponenáhlu neméně než 12 diécésí, mezi nimiž troje arcibiskupství. Byl chytrý politik a požíval veliké vážnosti u dvora Jindřicha II., Františka II. i Karla IX. Jsa nesmírně bohat, měl všude své agenty a náboženských rozbrojů ve Francii využíval k tomu, aby v Římě i v Madridě G-sové pokládáni byli za jedině upřímné a spolehlivé hájitele víry katolické. R. 1556 namluvil papeže Pavla IV. k válce proti Španělům a ke spolku s Francií, což vésti mělo k dobytí Neapolska. R. 1558 zjednal v Peronně smlouvu s kardinálem Granvellou, kteroužto král špan. spojil se s G-sy ke společnému hájení církve katol. R. 1559 jednal v Madridě o sňatku Karla IX. s Alžbě-

tou Rakouskou. R. 1563 zastával v Tridentě zásadu, že papež má býti podřízen všeobecnému konciliu, avšak obrátil, když ctižádost jeho byla ukojena.

5) Jindřich I., vévoda z G-su, nejstarší syn vévody Františka (* 31. pros. 1550 — † 23. pros. 1588). R. 1563 přítomen byl při obléhání Orléansu i planul od té doby neusmiřitelnou záští proti hugenotům. R. 1566 zajel do Uher bojovat proti sultánovi tureckému. Vrátiv se pak do vlasti, vyznamenal se r. 1569 u Jarnacu a Montcontouru i obhájil proti Colignymu města Poitiers. Mír r. 1570 s hugenoty ujednaný v Saint-Germainu byl mu proti mysli a ještě více protivil se mu vliv, jehož Coligny a přátelé jeho potom nabyli u dvora. I spolčil se s Kateřinou Medicejskou proti kacířům a zvláště proti Colignymu. Tento dne 12. srp. 1572 postřelen od Maurevela, a v krátce potom přišla pověstná noc Svatobartolomějská. Tehdy Jindřich z G-su, sotva že dáno bylo znamení zvonem kostela Saint-Germain l'Auxerrois, vrazil do domu, kde Coligny byl bytem. Tam čekal na dvoře, až vrahové, v čele jich jakýsi Besme, příjmím Dianowitz, Němec prý původu slovanského (!), mrtvolu protivníkovu hodili z okna, načež ji kopl i odešel dále vraždit kacíře. R. 1575 porazil hugenoty a německé pomocníky jejich u Dormansu blíže Château-Thierry v Champagni, ve kterémžto bitvě byl poraněn v obličeji. Od veliké jizvy (balafre) dáno mu příjmení le Balafré. S mírem, jenž potom r. 1576 s hugenoty učiněn byl v Beaulieu, G. opět naprosto nesouhlasil i znamenaje, kterak lid katolický všudy reptá na prostopášného krále Jindřicha III., bratra a nástupce Karla IX., zosnoval veliký spolek »svatou ligu«, jehož účelem dle jména byla obrana církve, vskutku však povýšení G-sův na místo rodu královského. I vyskytly se rodopisy, jež dokazovaly, že G-sové pocházejí z rodu Karla Velikého, z čehož pak dovozováno, že koruna franc. náleží jim a nikoli potomkům uchvatitele Huga Kapeta. Nebezpečenství, jež tudy hrozilo Jindřichovi III., přimělo ho, že ligu potvrdil a za náčelníka jejího prohlásil sám sebe. Avšak tím mnoho si nepomohl. Když pak r. 1584 zemřel František, vévoda anjouský, poslední princ královské rodiny Valoiské, dědicem bezdětného Jindřicha III. byl hugenot, totiž Jindřich, král navarrský, z poboční větve Bourbonské. Tehdy liga a G-sové, antě ni jeden katolík nechtěl krále hugenota, nabyli nových sil, a Jindřich G. učinil dne 31. pros. 1584 v Joinville s Filipem II. spolek ku potlačení kacířstva a k vyloučení od trůnu knížete hugenotského, v čemžto s ním zajedno byl i papež Sixtus V. Za nedlouho potom G. vynutil na králi smlouvu nemourskou (dne 7. čce. 1585), že bohoslužba hugenotská ve Francii vůbec byla zakázána a kacíři měli do 14 dnů se vystěhovati. Následkem toho vypukla válka tří Jindřichů (1586—89). V této Jindřich Navarrský zvítězil u Coutras (1587), avšak Jindřich G. zase porazil Němce, již hugenotům táhli ku pomoci. Když pak dne 9. kv. 1588 přišel do Paříže, lid uvítal ho volaje: »Hosanna synu Davidovu!« Tu jal se k Jindřichovi III. chovati nad míru hrdopyšně. Žádal, aby zavedena byla inkvisice a Bourboni aby vyloučeni byli od nástupnictví. Mimo to chtěl, aby jmenován byl nejvyšším správcem království a vláda v provinciích a vysoké úřady vůbec aby dány byly jeho přátelům a přívržencům. Po městě roznesena pověst, že král připravuje znova noc Bartolomějskou, tentokráte však na katolíky. Lid tudíž se bouřil i stavěl barikády. Král, jenž se byl ohradil v Louvru, byl v nebezpečí, že bude zajat a že stane se loutkou nového majordoma. Vyslal ke G-sovi matku, Kateřinu Madicejskou, a mezi tím, co tato s nepřítelem vyjednávala, utekl, zapřisáhnuv se, že se do Paříže nevrátí, leč jako výbojce průlomem ve zdi. Svolil pak ke všemu, co G. chtěl, avšak podtají připravoval pomstu. K utvrzení nového stavu věcí svolal generální stavy, avšak nikoli do Paříže, G-sům oddané, nýbrž do Blois. Jindřich G. odebral se tam, přes to, že ho varovali. V pokoji před kabinetem královým čekalo na něj 45 šlechticů, členů to tělesné stráže. Ti vrhli se na něj a dýkami ho ubodali. Když pak byl mrtev, král vyšed z kabinetu, kopl ho do hlavy.

6) Karel Ludvík, »kardinál Lotrinský«, bratr před. (* 1556 v Dampierre — † 1588 v Blois), uvázal se r. 1574 po svém strýci v arcibiskupství remešské. Stál spolu s bratrem Jindřichem v čele »svaté ligy«. Na generálním sněmě v Blois r. 1588 byl předsedou stavu duchovního i zavražděn tam nazejtří po smrti bratrově.

7) Karel z Mayenny, bratr před. († 1611), stal se po smrti jejich náčelníkem »sv. ligy«. Když pak Jindřich III. r. 1589 byl zavražděn, byl by snadno se domohl trůnu, antě byl pánem Paříže. Avšak nesáhl po koruně, nýbrž dal králem provolati starého kardinála Karla Bourbona i uznal tak právo rodu jeho k nástupnictví. Přes to nepřestával toužiti po stolci královském, doufaje, že naň pomocí španělskou konečně dosedne. Avšak Filip II. nesmýšlel s ním upřímně. Zároveň pak K. z M. nemohl ničeho svésti proti Jindřichovi IV. a také se rozstrčil s demokratickou částí »sv. ligy«, s demagogy pařížskými. Za okolností takových čekal, až Jindřich IV. se obrátí na víru katolickou a papežem přijat bude v lůno církve pravověrné. A sotva že se tak stalo, poddal se mu, ale ovšem nikoli zadarmo. Dostal 335.000 tolarů a jmenován místodržitelem burgundským.

8) Karel, vévoda z G-su, syn Jindřicha I. (* 1571 — † 1640). Po zabití otcově v Blois byl jat a držán ve vězení, odkudž však r. 1591 utekl do Paříže. Mnozí hleděli k němu jako k budoucímu králi a přáli si, aby ho Filip II. zasnoubil s dcerou svou Isabellou Klarou Eugenií, což však se nestalo. I vida, že ničeho nedokáže, poddal se Jindřichovi IV., sotva že tento se přiznal katolíkem a vstoupil do Paříže. Dostal za to 24.000 liv. pense

a místodržitelství v Provenci. Prokázal pak ještě mnoho důležitých služeb, avšak za Ludvíka XIII. byl z Francie vypovězen i odešel do Florencie. Zemřel v Cuně nedaleko Sieny.

9) Jindřich **II.**, vévoda z G-su, syn před., * 1614 v Blois — † 1664 v Paříži. Účastnil se pikle proti kardinálovi Richelieuovi i musil utéci do Flander. Když pak Masaniello v Neapoli proti Španělům způsobil povstání, Jindřich odebral se tam v naději, že také i domáhal se trůnu neapolského jakožto dědic někdejšího krá... rodu Anjouského, z něhož G-sové pocházeli po přeslici. Avšak Španělové ho zajali a propustili na svobodu teprve r. 1652 maje... že se v Paříži přidá ke Frondě. Než neučinil tak, nýbrž r. 1653—54 znova se pokoušel o Neapolsko. Opanoval Castellamare, avšak musil konečně ustoupiti přesile i vrátil se do Francie, kdež u dvora Ludvíka XIV. z veliké se těšil vážnosti.

Rod G-sův vymřel koncem stol. XVII. a statky jeho připadly Condéům. — Srv. Bouillé, Histoire des ducs de G.; J. de Croze, Les G., les Valois et Philippe II.; Forneron, Les ducs de G. et leur époque; Valincourt, Vie de François duc de G.; Cauvin, Vie de François de Lorraine; Renauld, Henri de Lorraine, duc de G. *Šrs.*

Guischard Karl Gottlieb v. Guichard.

Guislain [gislēn] Joseph, lékař belg., * 1797 v Gentu — † 1860 t. R. 1828 stal se vrchním lékařem ústavu pro choromyslné ve svém rodišti a jal se tu záhy prováděti reformy Pinelovy. R. 1835 stal se tam professorem fysiologie a spojil pak brzo s touto stolicí i professuru o chorobách duševních. Vykonav několik vědeckých cest po Evropě, zasazoval se, seč byl, o reformy na poli psychiatrie a podařilo se mu zaříditi v Gentu nový ústav pro choromyslné, jenž pak byl nazván »Hospice G.«. Činnost jeho však se neomezovala toliko na jeho rodnou zem, nýbrž vztahovala se na celou Evropu. Napsal i četná díla, zejména: *Traité sur l'aliénation mentale, et sur les hospices des aliénés* (Amsterdam, 1826, 2 sv.); *Traité sur les phrénopathies* (Brussel, 1833 a ... přel.); *Recherches sur la ... chez les aliénés* (Gent, 1847); *Leçons orales sur les phrénopathies* (t., 1852, 3 sv., 2. vyd. v Paříži, 1880, 2 sv.).

Guitainer Andreas, sochař český, * ve Fridlandu, byl ku konci XVII. a na počátku XVIII. stol. v Praze činným. Zachoval se tu od něho sloup Nejsv. Trojice, sloup Neposkvrněného početí P. Marie na Hradčanech a socha sv. Heřmana v kostele strahovském. *J-k.*

Guitarre [gitár], franc., kytara.

Guiteau [gitó] Charles, vrah Garfieldův, * 1840 v Kanadě — † 1882 ve Washingtoně, výstřední republikán a náboženský fanatik. Dne 2. čce r. 1881 ranil smrtelně presidenta Garfielda dvěma výstřely revolverovými, protože nebyl jmenován konsulem v Marseilli; byl zatčen, 25. led. 1882 odsouzen k smrti a 30. čna popraven provazem.

Guittone d'Arezzo [čti: -cco] Fra, básník italský, * kol. 1230 v S. Firmině u Arezza — † 1294 ve Florencii. Žil s počátku dosti nevázaně, později vstoupil v řádu »cavalieri di Sta Maria« či »frati gaudenti«. Poněvadž mu odepřena spravedlnost, odešel do Florencie, kde rok před smrtí založil klášter kamaldulský. **G.** je předákem školy toskánské a měl důležitý vliv v rozvoj písemnictví italského. Verše jeho jsou sonety, jimž dal běžnou nyní formu, kanzony a veršované listy; poprvé vydány jsou v »Rime antiche« (Florencie, 1527). Dobré jest vydání moderní Valerianiho (t., 1828), pak d'Anconovo »Le antiche rime volgari«, I—V, 1881 a n., Bartoliho a Casiniho »Testi inediti di antiche rime volgari«, 1882. Máme také od G-na d'A. sbírku 39 listů, z nejstarších to památníků prósy italské, jinak slohu velmi hrubého; vyšly v Římě roku 1745. Nejcennější jsou jeho sonety milostné z mládí, kde nenapodobí vzory troubadourské a kde vládne často vřelý cit. Srv. Romanelli, Di G. e delle sue opere (Campobasso, 1875); Koken, G-s von Arezzo Dichtung (Lipsko, 1886).

Guizot [gizó]: **1) G.** François Pierre Guillaume, dějepisec, publicista a státník franc., * 4. říj. 1787 v Nîmesu — † 12. říj. 1874 ve Val Richeru v Normandii. Pocházel z rodiny protestantské. Otec jeho, advokát, zemřel za revoluce franc. na popravišti (1794), matka uprchla do Genevy, kde G. vystudoval gymnasium i akademii. R. 1805 odebral se na studium práv do Paříže, všímal si však také literatury a filosofie něm., dějin a j. Vystudovav zkoušel síly své v oborech rozmanitých: psal o synonymech franc., krásných uměních, o životě básníků franc. a vychovatelství, vydal a poznámkami opatřil Gibbonovo dílo o úpadku a pádu říše Římské. R. 1812 jmenován prof. novějších dějin na universitě pařížské. Svými přednáškami zjednal si záhy zvučné jméno; kritika, s jakou přihlížel ku pramenům, a bystrost, s jakou dovedl ze slabých pozůstatků oživiti staré řády, mravy a zřízení, povznesla studium historie ve Francii. Ale hloubání v minulosti nepotlačilo zájem jeho pro současné běhy politické. Brzy po pádu Napoleonově (1814) přijal úřad gener. tajemníka v ministerstvě vnitra. Návrat Napoleonův z Elby zbavil ho úřadu toho a donutil ho vrátiti se na universitu; brzy však G. opustil Paříž a za Ludvíkem XVIII. odebral se do Gentu, odkudž po druhé restauraci Bourbonů navrátil se do Paříže a zaujal zase přední úřady státní. Tou dobou oddal se zcela politice. Byl royalistou, autoritářem, smýšlení konstitučního. Dal přesvědčení svému výraz ve spisu *Du gouvernement représentatif et de l'état actuel de France* (Paříž, 1816). Měl znamenitou účast ve všech důležitých činech nové vlády, v zákoně volebním, vojenském, v zákoně o tisku a postupoval v úřadech. Pád ministerstva Decazesova (1820) odkázal ho zase výhradně na universitu. V odporu proti novému stavu věcí **G.** spolu s Royer-Collardem založil školu doktrinářskou, v jejíž

duchu vydal spisy: *Des moyens de gouvernement et d'opposition dans l'état actuel de la France* (t., 1821) a *De la peine de mort en matière politique* (t., 1822); současné pak universitní přednášky jeho, prodchnuté jeho politickým přesvědčením, daly vznik spisům: *Du gouvernement de la France depuis la Restauration et du ministère actuel* (t., 1821) a *Histoire des origines du gouvernement représentatif* (t., 1821—22, 2 sv.). Za opposici činěnou tudy odňalo mu ministerstvo Villèlovo i professuru. G., jehož populárnost tím jen vzrostla, oddal se horlivě činnosti spisovatelské. Tehdy vydal velikou angl. sbírku pramenů *Collection des mémoires relatifs à l'histoire d'Angleterre* (Paříž, 1823 a sl., 26 sv.) a po vzoru jejím *Collection des mémoires relatifs à l'histoire de France* (t., 1823 a sl., 31 sv.); v téže době sepsal: *Essais sur l'histoire de France* (t., 1823); *Histoire de la révolution d'Angleterre; I. Histoire de Charles I. 1625-49* (t., 1828, 2 sv., 12. vyd. 1881), kterýžto spis je spolu s pozdějšími pokračováními: *Histoire du protectorat d'Olivier Cromwell* (t., 1854, 2 sv.), *Histoire du protectorat de Richard Cromwell et du rétablissement des Stuarts* (t., 1854, 2 sv.) a *Monk, ou la chute de la république* (t., 1854) nejlepším dílem t. zv. školy pragmatické; tehdy účastnil se G. redakce »Globu«, založil »Encyclopédie progressive« a »Revue française« (1828), která byla předchůdkyní »Revue des Deux Mondes«. — Ministerstvo Martignacovo (1828) znovu otevřelo universitu pařížskou G-ovi, povolalo ho do říšské rady, a volby v départ. Lisieux (1830) uvedly ho do parlamentu, když byl obnovil slavnou pověst svou přednáškami a nejpřednějšími spisy svými. Vydalť v době té *Cours d'histoire moderne* (Paříž, 1828—30, 6 sv.), dílo to, které ve vydáních pozdějších rozděleno bylo na 2 spisy: *Histoire de la civilisation en Europe depuis la chute de l'empire Romain jusqu' à la révolution française* (přel. do češt. od dra J. Palackého v Praze 1851) a *Histoire générale de la civilisation en France.* V parlamentě G. vstoupil do tuhé opposice proti vládě; odvrátil se docela od starší větve rodu Bourbonův a přál trůn vévodovi Orléanskému. Revoluce z r. 1830 povznesla ho na křeslo ministerské, jež G. podržel také na počátku vlády Ludvíka Filipa. Po nastoupení jeho G. odřekl se liberálů, s nimiž ve spolku byl potíral vládu starší větve bourbonské, a zatvrzoval se čím dále, tím více proti všelikým reformám. Opět a opět dosedal na křesla ministerská, opět a opět potíral v čele opposice kabinety liberálnější (na př. Thiersovo). R. 1840 odebral se jako vyslanec do Londýna, ale přes veškeru osobní vážnost svou v Anglii nedovedl v otázce egyptské zabrániti smlouvě londýnské (15. čce 1840), která dohodnutím Anglie s Rakouskem, Ruskem a Pruskem vlastně vymazala jméno Francie z řady velmocí evropských a způsobila pád ministerstva Thiersova. G. vrátiv se z Londýna, přijal v novém kabinetě Soultově řízení věcí zahraničních (29. říj. 1840). Brzy stal se duší celého ministerstva, a když Soult odstoupil (1847), také po jménu předsedou jeho. Hlavní zásadou jeho bylo zachovati se králi, udržeti mír a zaraziti neb aspoň zadržeti všechny reformy. Na venek sblížil se co nejúžeji s Metternichem. Chatrný stav vnitřní hleděl zakryti skvělými činy válečnými v Alžíru, nezdar vůči Anglii výhodnou obchodní smlouvou s Čínou (1844). Konvencí o mořských úžinách (1841) navrátil Francii místo její, ač nikoli bývalé, v řadě velmocí evropských. Uvnitř prosadil zákon o opevnění Paříže (1841), zákon o nástupnictví po smrti vévody Orléanského, dopustil však, aby vyučování dostalo se do rukou jesuitů, čímž v očích lidu zastínil všechny starší své zásluhy o franc. školství. Ačkoli dovedl ve volbách r. 1842, ba ještě r. 1848, znamenitě posilniti většinu vládní v parlamentě, přece ztrácel oblibu v lidu zarputilým odporem proti návrhům o reformě práva volebního a nepozoroval ani vzrůstající nespokojenosti s úplatností vysokých úředníkův, ani ustavičného vzmáhání se hloučku poslanců republikánských v parlamentě. U vědomí svrchované moci zakázal banket přívrženců strany reform (1848), ale v tu chvíli stál již nad sopkou. Návrh podaný v parlamentě, aby kabinet jeho dán byl do obžaloby (v ún. 1848), smetl G-a s jeho výše. Bylo mu podati žádost za propuštěnou, již král přijal (23. února 1848), avšak revoluce nedala se zadržeti ani tím činem. G. uprchl před hněvem lidu do Anglie a dohrál svou úlohu v politice. Marně pokoušel se po návratu do Paříže (1849) o to, aby byl zvolen poslancem, marně podporoval myšlénku smíru mezi oběma větvemi rodu Bourbonského. Státní převrat Napoleonův z 2. pros. 1851 donutil ho znovu k odjezdu do Anglie, a když odtud se navrátil, zbyly mu k útěše již jen studie. Nelibost svou nad změněným stavem věcí vdechl do brožur: *De la démocratie en France* (Paříž, 1849); *M. G. et les amis* (t., 1849); *Cromwell sera-t-il roi?* (t., 1852) a *Nos mécomptes et nos espérances* (t., 1855). Krátkozrakost politickou osvědčil znovu r. 1870, kdy, smířiv se s během věcí, radil veřejně, aby přijat byl plebiscit (z 8. kv.). Poslední chvíle života ztrpčeny mu byly od listů bonapartistických uveřejněním zprávy o jakémsi daru, poskytnutém r. 1855 od Napoleona III. synovi jeho Vilémovi. Vědecká činnost G-ova byla obsáhlá. Byl členem akademií »des sciences morales et politiques« (od r. 1832), »des inscriptions et belles lettres« (od r. 1833) i akademie franc. (1836). Z přečetných spisů jeho buďtež tu ještě jmenovány: *Vie, correspondance et écrits de Washington* (Paříž, 1839—40, 6 sv.), za kterýžto spis podobizna jeho byla zavěšena v zasedací síni poslanecké komory ve Washingtoně; *Études biographiques sur la révolution d'Angleterre* (t., 1851); *Mémoires pour servir à l'histoire de mon temps* (t., 1858—67, 8 sv.); *L'histoire parlementaire de la France* (t., 1863, 4 sv.); *Le duc de Broglie* (t., 1872); *L'histoire de France racontée à mes petits enfants* (t., 1872—75, 5 sv.), kteréhož spisu díl poslední dokončila dcera jeho

Cornelie de Witt, jež po smrti otcově vydala také *L'histoire d'Angleterre racontée à mes petits enfants* (t., 1876, 2 sv.). Mimo to G. přeložil a úvodem opatřil dílo Motleyovo *Histoire de la fondation de la république des Provinces Unies* (t., 1859, 4 sv.); *La Chine et le Japan, mission du conte d'Elgin* (t., 1860, 2 sv.); *William Pitt et son temps par Lord Stanhope* (t., 1862, 2 sv.). Náboženské přesvědčení své, v němž G. jevil se taktéž neústupným jako v politice, tak že způsobil roztržku církve reformované v Paříži, uložil ve spisech: *Méditations et études morales* (Paříž, 1851); *L'amour dans le mariage* (t., 1855); *Méditations sur l'essence de la religion chrétienne* (t., 1864); *Méditations sur la religion chrétienne dans ses rapports avec l'état actuel des sociétés et des esprits* (t., 1866) a j. Dále vydal díla Shakespearova, Rollinova, sepsal *Corneille et son temps* (t., 1852); *Shakespeare et son temps* (t., 1852) a j. — Srv. Mazade. Portraits d'histoire morale et politique du temps (t., 1873); Cornel. de Witt, M. G. dans sa famille et avec ses amis (t., 1880); táž, Lettres de M. G. à sa famille et à ses amis (t., 1885); Jul. Simon, Thiers, G., Rémusat (t., 1885).

2) G. Elisabeth Charlotte Pauline, roz. de Meulan, choť před. a spisovatelka (* 1773 v Paříži, † 1827 t.), proslula kritikami a mravoučnými články, jimiž přispívala do časopisu »Publiciste«, romány *Contradictions* (1800), *La chapelle d'Ayton* (1800), *L'écolier, ou Raoul et Victor* (1821), sbírkou povídek *Les enfants* (1812) a spisy paedagogickými *Education domestique* (1826) a j. Některé články z Publicisty vyšly úhrnně o názvu *Essais de littérature et de morale*. Životopis její sepsala neť její a druhá manželka G-ova Marguerite Andrée Elisa, roz. Dillonova (* 1804 — † 1833), o názvu »Madame Elisa G.« (Paříž, 1834), od níž pochází také román »Caroline« (t., 1837). *Koll.*

Guizotia Cass., mastňák, rostlinný rod z čeledi složnokvětých (*Compositae*), skupiny slunečnicovitých (*Helianthoideae*), podobný slunečnici mimo jiné i žlutými paprskovými korunami. Tyto jsou pestíkové, kdežto květy terčové jsou obojaké. Koruny těchto jsou trubkovité, uprostřed kroužkem chlupů obklíčené. Zákrov jest řadý s vnějšími listeny bylinnými, s vnitřními suchomázdřitými. Ježle jest homolovitá a nažky jsou drobné, hladké, skoro 4hranné. Roste jako 1 *m* vys. rozvětvená bylina s listy vstřícnými, leč jen ku konci lodyhy roztroušenými, poloobjímavými, přisrdčitými a nestejně pilovitými v tropické Africe druhem G. *abyssinica* Cass. (G. *oleifera* Dl., *Helianthus oleifer* Wall.), m. sejný (setý). Jest v Habeši vůbec rozšířen, odkud byl přenesen i do Vých. Indie pro olejnaté nažky, jichž sladkého oleje nejen k maštění pokrmů, ale i k svícení s oblibou užívají. Poněvadž má G. úbory až 2·6 *cm* v průměru veliké a že nažky jejich až 75% oleje obsahují, náleží G. k nejvydatnějším olejnatým rostlinám teplých krajin. *Děd.*

Guja, gujah, guz, jest délková míra asijská. V Arabii = 0·63 *m*, v Bengalsku = 0·914, v Bombayi = 0·686, v Persku = 1·12, ve východoind. osadách franc. = 1·039, v Mysore = 0·9779 *m*.

Gujski Marcel viz Guyski.

Gúl (arab., děs), dle víry Arabů daemon pouště, jenž svádí cestující s pravé cesty, načež je požírá. Jde tu patrně o zobrazení hrůz pouště.

Gula čili Gul-Elv, řeka norská, pramení severně města Röraasu, teče na západ, pak na sever a vlévá se do fjordu Throndhjemského. Délka 125 *km*; úvodí 3630 *km*². Horní tok tvoří hojnými vodopády. Dráha z Kristianie do Throndhjemu přestupuje mocnými viadukty tuto řeku, sledujíc ji pak až k Melhusu.

Gulát (arabsky, t. j. přeháněči), sekta Šiovců č. Šiitů (v. t.).

Gulathinslög nazývá se kompilace norského práva z poč. XIII. stol. Došlý nás text povstal ze dvou různých recensí provinciálního práva norského, z nichž starší připisuje se sice Olafovi, avšak jest zajisté soukromou prací z poč. XII. stol., kdežto druhá recense revidována byla od krále Magna Erlingssona.

Guldberg: 1) G. Ove Hoëgh, státník dán. (* 1731 v Horsensu — † 1808 v Haldu u Viborgu), muž povahy lstivé a úskočné, získal si jako vychovatel prince Bedřicha důvěru jeho matky Juliány Marie a jako její důvěrník řídil všecko jednání proti nenáviděnému od ní Struenseeovi a způsobil palácovou revoluci ze 16. na 17. ledna 1772, kterou Kristián VII. svolil k zatčení Struenseeově a k odstranění své manželky Karoliny Mathildy. Po odpravení Struenseeově řídil G. správu království skoro neobmezeně, tak že doba v l. 1772—84 nazývá se dobou G-ovou. Obmezil značně svobodu tisku (1778), vydal nařízení o indigenátu dánském a hospodařil s příjmy velmi neopatrně, tak že vzbudil proti sobě nevoli všeobecnou, až korunní princ Bedřich, syn Karoliny Mathildy, dne 14. dubna 1784 G-a, který r. 1777 byl povýšen do stavu šlechtického, odstranil. G. žil na to na statku svém u Viborgu, zabývaje se pracemi literárními, jimiž platně přispěl k oživení prósy dánské. Vydal: *Verdenshistorie* (Kodaň, 1765–78, 3 sv.); *Den naturlige Theologi* (t., 1765); *Den aabenbarede Theologi* (t., 1773).

2) G. Frederik Höegh, syn před. (* 1771 v Kodani — † 1852 t.), učitel řečí na voj. školách a spisovatel. Vydal vedle *Dannesprogets Retskrivning og Toneklang* (1809), dramat a překladů Tibulla, Terentia, Plauta, sbírky elegických, satir. a didakt.-reflexivních básní: *Samlede Digte* (1803, 2 sv.); *Digte over bibelske Aemner* (1823); *Roser og Torne* (1829); *Psalmodia* (1839); *Pillerier* (1836) a j.

Guldborgsund, mořská úžina mezi dánskými ostrovy Laalandem a Falsterem. U Nykjöbingu spojeny jsou břehy G-u dlouhým mostem železničním.

Guldbrandsdalen v. Gudbrandsdalen.

Guldener Bernard, dram. spisovatel čes. (* 5. čce 1836 v Horažďovicích — † 15. září

1877 v Lomnici). Byl od r. 1871 notářem v Lomnici u Jičína. R. 1869 sepsal historické drama *Had v růžích*, jež provozováno bylo poprvé v Plzni (s názvem *Kateřina II. a poslední král polský*), podruhé pak v Praze 22. bř. 1869 (vyd. 1895 v Praze). R. 1875 vydal tiskem truchlohru z dějin Karthaginy s názvem *Sofonisba*, jež na jeviště Nár. divadla v Praze dostala se až r. 1880, zažila však jen několik představení. Složil též dobré libretto ku zpěvohře A. Dvořáka *Král a uhlíř*. Viz »Světozor« 1877 a »Osvěta« 1875 a 1877. *Šd.*

Guldenfurt viz Kolenfurt.

Güldenstädt Anton Johann, přírodozpytec něm. (* 1745 v Rize — † 1781 v Petrohradě), studoval lékařství v Berlíně a ve Frankfurtě n. O., povolán za adjunkta na akademii petrohradskou a vyslán na výzkumné cesty po jihových. Rusi (1768—75); po návratu byl členem akademie a prof. přírodopisu v Petrohradě. Z prací, jež na mnoze vyšly po smrti jeho a spracováním jiných, jmenujeme: *Discours sur les produits de la Russie propres pour soutenir la balance du commerce extérieur toujours favorable* (Petroh., 1776, též něm a rusky); *Reisen durch Russland u. im kaukasischen Gebirge* (t., 1787—91, spracoval Pallas); *Reisen nach Georgien u. Imeretien* (Berl. 1815, sprac. Klaproth); *Beschreib. der kaukasischen Länder* (t., 1834, sprac. týž); *Geografič. i statistič. opisanije: Guzija i Kavkaz* (Petroh., 1809, sprac. K. German). Řadu přírodovědeckých statí uveřejnil hlavně v »Nova Acta Acad. Petrop.« a »Akademič. Izvěst«.

Guldin Habakuk Pavel (* 1577 ve Sv. Havle švýc. — † 1643). Pocházeje z protestantských rodičů, vyučil se zlatnictví, stal se r. 1597 katolíkem, přijav druhé jméno Pavel, a vstoupil pak do řádu jesuitského, jehož představení poslali ho do Říma, aby se zdokonalil v mathematice, k níž jevil neobyčejnou příchylnost, načež tu byl professorem této vědy až do svého přesídlení do Vídně, kdež vydal záslužné dílo své *Centrobaryca*, a to knihu 1. r. 1635, 2. r. 1640, 3. a 4. r. 1641. Na to poslán do Št. Hradce, kdež i r. 1643 jako professor mathematiky zemřel. Poučka jeho jménem označená vyjádřena v 2. kn. 8. kap. co propos. 3. (Centrob.) slovy: *Quantitas rotanda in viam rotationis ducta producit Potestatem Rotundam uno gradu altiorem Potestate sive Quantitate rotata.* Vyjadřuje-li na př. x vzdálenost těžiska polokružnice od omezujícího průměru $2r$, opíše při celém otočení kolem něho dráhu $2\pi x$ (*via rotationis*), jež znásobena byvši délkou polokružnice πr (*quantitas rotanda*), poskytuje součin, vyjadřující povrch koule (*potestas rotunda uno gradu altior*), tak že platí

$$2\pi x \,.\, \pi r = 4\pi r^2,$$

z čehož plyne pro x hodnota i odjinud známá

$$x = \frac{2r}{\pi}.$$

A naopak, známe-li tuto hodnotu, obdržíme podle G-ova pravidla pro povrch koule z relace

$$2\pi x \,.\, \pi r = 2\pi \,.\, \frac{2r}{\pi} \,.\, \pi r = 4\pi r^2$$

jakožto vzorec příslušný. *FStd.*

Guldinovo pravidlo viz Barycentrické pravidlo a Guldin.

Guldów, ves slezská, viz Kuldov.

Güldst., přírodovědecký skratek = Ant. Joh. Güldenstädt.

Guledgud, město v indobritském presidentství Bombayi, div. dekkanské, distr. kaladžském, s 10.694 obyv. (1890), z nichž je 90%, Hindů, 174 křesťanů. Jest od r. 1851 stanicí missie basilejské a provozuje čilé tkalcovství.

Gülek Bogaz (= úzká brána), průsmyk Bulghar Daghu (Tauru) v Malé Asii v pašaliku adanském, ve výši 120 *m*. Jest jedním ze tří ve starověku pode jménem *Pylae Ciliciae* proslulých průsmyků, které tvořily jediný přístup do Kilikie po suché zemi. Jím vede silnice z Tarsu do vnitrozemí, 8—10 *km* šir., po ní táhl již Alexandr Vel.

Gülhane, historicky proslulý kiosk v Serailu (v. t.).

Gulistán viz Sa'dí.

Guljajev Stěpan Ivanovič, ethnograf ruský (* 1804 — † 1888), ukončiv hornická studia, sloužil při carské kanceláři. R. 1859 odebral se do Barnaulu, načež studoval přírodní a místní poměry na Altaji, založil zde mnoho nových průmyslových závodů, působil ku zlepšení národohospodářských poměrů a shromáždil velké a zajímavé sbírky. Vedle četných menších pojednání zasluhují zmínky hlavně *Etnografičeskije očerki Južnoj Sibiri* (»Bibl. dlja čtěnija«, 1848); *Zamětki ob Irtyšě i stranach, jim orošajemych*; *O drevnosťach, otkryvajemych v Kirgizskoj stěpi* (»Izv. petrohrad. zeměp. sp.«, 1851).

Guljaj-gorod (chodící město), u starých Rusů pohyblivá vozová hradba, jíž bylo užito poprvé při obležení Kazaně roku 1530. Nazývala se též grad-oboz. Bylo to vlastně pohyblivé městečko, skládající se z nevelikých dřevěných štítů, spojených železnými svorami a opatřených střílnami. V zimě štíty vozily se na saních místo na vozech a v případě potřeby rozestavovaly se jako stěna kolem ležení. Polský poručík Maskiewicz líčí ve svých pamětech g. g. z vlastního názoru jako hradbu, složenou z velikých saní nebo vozů s vraty, opatřených střílnami. Obyčej ten dostal se na Rus bezpochyby přes Polsko. Připomíná se ještě v bitvě u Narvy (1700) a za sedmileté války jako obyčejné opevnění tábořícího vojska ruského. — Srv. Laskovskij, Matěrialy dlja istoriji fortifikaciji v Rossiji (1858).

Guljanov Ivan Aleksandrovič, ruský egyptolog (* 1789 — † 1841 v Nizze), byl rodem z Valašska a sloužil při rus. ministerstvě zahran. záležitostí. Roku 1821 zvolen byl za člena ruské akademie. Z jeho prací jsou nejdůležitější: *Discours sur l'étude fondamentale des langues* (1822); *Essai sur les hiéroglyphes d'Horapollon et quelques mots sur la cabale* (1827); *Zaměčanija o Děnděrskom zodiaké* (Moskva, 1831); *Archéologie Egyptienne* (Lip., 1839).

Guljáš viz Gulya.

Gull William, lékař angl. (* 1816 v Thorpele-Doxen v Essexu). Lékařství vystudoval na Guy's Hospitalu a na universitě v Londýně, působil tu po delší dobu jako docent a pak i jako professor fysiologie, načež stal se pak osobním lékařem královny a prince Waleského. Napsal *Report on cholera for the R. Coll. of Phys.*, *Treatise of hypochondriasis*, *Paraplegia*, *Anorexia nervosa*, *On a cretinoid state* a j.

Güll Friedrich Wilhelm, něm. básník mládeže (* 1812 v Ansbachu — † 1879 v Mnichově). Byl učitelem v Ansbachu. Jeho sbírky básniček pro děti, z části illustrované, jichž řada Taubertem nápěvem opatřena, vynikají šťastným vystižením tónu dětského. Jmenujeme: *Kinde heimat*; *Zwei Gaben*, *Weihnachtsbilder*; *Neue Bilder*; *Perlen deutscher Lyrik*; *Leitstern auf der Lebensfahrt*; *Räthselstübchen*.

Gully [gelí, angl., kaliště, slovou pouličná kaliště, která svádějí dešťovou pouliční vodu do stok. G. upravují se ve vzdálenostech 50—75 *m* (Vratislav) po jedné neb obyčejně po obou stranách vozovky a umisťují se buď přímo pod chodníky nebo vedle nich. Staví se buď ze zvonivek (klinkrů) na cement anebo se lijí z cementu. Proti ulici uzavírají se g. vrstvou vodní 10 *cm* hlub. Pouličné připlavené splachky se v g. ustojí, tím nečistot zbaví a při výšce — 1·2 *m* pod dlažbou ohbím do stok se vlévají. V Berlíně obnáší hloubka g. 2 *m* a výtok jest umístěn 1·25 *m* pod dlažbou a jest proti vniknutí plovoucích nečistot svislým plechem chráněn (viz vyobr. č. 1604); jelikož

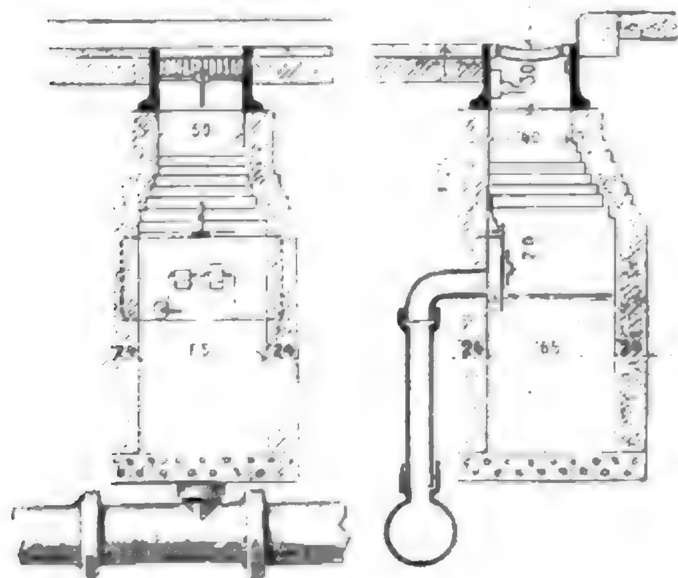

Č. 1604. Gully.

by tím vzduch ve stokách od vnějšího byl oddělen, což by za přívalů způsobovalo škodlivé napnutí, jest plech dírkován jako síto. Stavební výlohy za 1 g. činí 170 marek. *Fka.*

Gulo viz Rosomák.

Gulussa, druhorozený syn Masinissy numidského, vyslán byl r. 172 př. Kr. do Říma, aby vyvrátil stížnosti od Karthaginských proti Masinissovi činěné. Po smrti otcově obdržel od Scipiona, jenž měl říši numidskou mezi 3 syny rozděliti, správu vojenství a bojoval jako velitel jízdy po boku Římanů ve třetí válce punské. Syn jeho Massiva byl r. 112 v Římě z návodu Jugurthova zavražděn.

Gulya [gulja], maď., stádo hovězího dobytka; **gulyás** [-ljáš], pastýř g-ye. Po nich má jméno své oblíbené jejich jídlo **gulyáshús** [-ljáš-húš], pokrm nyní všude zobecnělý. Připravuje se z jednoho nebo z různých mas najednou s množstvím slaniny a cibule, též se zelím, silně paprikou kořeněný. Rozeznávají se rozličné druhy, jako puszta g., szekelyský g. a jiné.

Guma: 1) G., klovatina, viz Gummi. — **2)** G. (franc. *goum*, z arab. *kaum*, hotovost vojenská, lid) viz Alžírsku 54b (vojenství).

Gümbel Karl Wilh., geolog něm. (* 1823 v Dannefelsu), profes. geologie na universitě mnichovské. Vedle přečetných článků v časopisech a sbornicích uveřejnil: *Grundzüge der Geologie* (Kassel, 1888); *Die geognostische Durchforschung Bayerns* (Mnich., 1877); *Geognostische Beschreibung der Fränkischen Alp mit dem anstossenden fränk. Keupergebiete* (Kassel, 1891); *Die geogn. Verhältnisse des Fichtelgebirges* (Mnich., 1863); *Geogn. Beschr. d. Bayer. Alpengebirges und seines Vorlandes* (Gotha, 1861); *Die paläolith. Eruptivgesteine d. Fichtelgebirges* (Mnich., 1874); *Die Procän- oder Kreideformation im nordwestl. Böhmen* (t., 1868); *Der Grunten, eine geogn. Skizze* (t., 1856); *Geogn. Uebersichtskarte von Bayern* (Gotha, 1861—79); *Grundzüge für die Erforschung der geolog. Verhältnisse des Bodens und des Untergrundes von München* (Mnich., 1875 až 1877); *Abriss der geogn. Verhältnisse der Tertiärschichten bei Miesbach u. d. Alpengebietes zwischen Tegernsee u. Wendelstein* (t., 1876); *Die sogenannten Nulliporen u. ihre Beteil. an d. Zusammensetzung d. Kalkgesteine* (t., 1871 až 1872); *Die Clymenien des Fichtelgebirges* (Kassel, 1863); *Geogn. Beschr. des Ostbayr. Grenzgebirges* (Gotha, 1868); *Geogn. Beschr. d. Fichtelgebirges mit dem westl. Vorlande* (t., 1879); *Geologie von Bayern* (1892-93, 2 d.). *Pé.*

Gumberg, osada v Čechách u Čemin, hejt. Stříbro, okr., fara a pošta Touškov; 8 d., 96 obyv. n. (1890), popl. dvůr a myslivna.

Gumbin, Gumbinnen, viz Gombin.

Gumilevskij Aleksandr Vasiljevič, církevní spis. ruský (* 1830 — † 1869), ukončiv studia na duchovní akademii v Petrohradě, byl zde knězem. Proslul jako kazatel a zakladatel nedělních škol v Petrohradě. Mimo to založil tam klášter milosrdných sester povýšení sv. kříže a s J. Flerovem vydával časop. »Duch Christianina« (1861—65). Vydal: *Anastasja*, *Razskaz prichodskago svjaščenika* (Petrohrad, 1862); *Žitije prepodob. Alekséja* (2. vyd. t., 1869); *Na pamjat pravoslav. žitéljam g. Narvy* (t., 1868).

Gumiš-cháne (= stříbrný dům), hlavní město sandžaku v Malé Asii ve vilájetu trapezuntském, 75 *km* jjz. od Trapezuntu, na příkrých svazích široké horské rokle, 1494 *m* n. m. ve vysokém údolí řeky Charšit-su, má asi 800 domů a 4000 obyv. (1891), z větší polovice Armenů. Hlavním předmětem obchodu jest ovoce, rostoucí beze vší péče na divokých

stromech, jehož vyváží se ročně za více než 200.000 piastrů: hrušky, t. zv. krimská jablka a proslulé třešně. Značná jest výroba emailovaného hliněného zboží (35.000 hrnců ročně); vyváží se též mnoho koží kozích, ovčích a zaječích, pak kůže různých dravců: medvědů, vlků a j., za to doly na leštěnec bohatý stříbrem, dříve velmi vydatné, jsou nyní téměř opuštěny. U G-u porazili Rusové 24. srp. 1829 pašu trapezuntského. — Sandžak gumišchánský má na 3650 km^2 asi 150.00 ob.

Gumma, hlíva, nazývá se druh novotvaru příjičného, který v podobě uzlů ostře ohraničených se jeví na kůži a ostatních orgánech lidského těla jako pozdní projev příjice, tedy jako zjev doby tertierní nebo třetí dle Ricorda. Příznaky tyto rozeznávají se od syfilidů dob dřívějších svou obmezeností na jednotlivé krajiny lidského těla a představují nejpozdnější projevy nemoci příjičné v době, kdy povšechnější příznaky časných osutin syfilitických na kůži a sliznicích byly již přešly. G-ta zakládají se se stránky anatomické na ohraničenem infiltrátu vycházejícím z okolí cev, který v dalším průběhu buď se rozpadává, tvoře základ syfilitického vředu na kůži a na sliznicích, nebo který se vstřebá a novotvarným tkanivem vaziviny, která se smršťuje, nahrazen bývá. Nejčastěji lokalisuje se g. na kůži, na kostech nebo co projev závažný na vnitřních orgánech, kde hlavně jeho umístnění v ústředních orgánech čivních, mozku a míše, pak v útrobách tak jako plicích, játrách a částech pohlavních, má za následek závažné onemocnění a hluboké porušení výkonu orgánů těch. Pravidelným způsobem objevuje se hlíva teprve po létech po původní infekci syfilitické a to většinou, jak zkušenosti novějších autorův v tom se shodují, v oněch případech, kde léčení příjice bylo nedostatečné; výjimku tvoří v případě tom *syphilis praecox* neb *gallopans*, kde již několik měsíců po původní nákaze nakažlivinou příjičnou podobné zjevy vyskytovati se mohou. *Jý.*

Gummersbach, krajské město v prus. vl. obvodu kolínském, 42 *km* vých.-sev.-vých. od Kolína n. R., nedaleko ř. Aggery, 250 *m* n. m., na poboč. dráze Siegburg-Derschlag a Brügge-Marienheide, s 10.010 ob. (1890). Jest sídlem zemské rady, soudu, stav. inspekce, pobočního závodu říšské banky, pošty I. tř., telegr. a cejchovního úřadu a lidové banky; má 3 ev. a 1 kat. kostel, vyšší dívčí a chlap. šk., elektrické osvětlení, přádelny, papírnu, strojírnu, kotlovnu, 4 barvírny, spodovnu a čilý obchod s oděvem.

Gummi čili klovatiny slují zaschlé, z kůry některých stromů vyprýštivší se šťávy, jež ve vodě se rozpouštějí neb alespoň nabubřují, nikoli v lihu. Hlavní součástkou jejich jest arabin neboli kyselina arabinová, některé obsahují vedle toho větší nebo menší množství cerasinu a bassorinu. Dle převládající součástky rozdělují se g. na arabinové, cerasinové a bassorinové. Dále obsahují klovatiny cukr hroznový, pryskyřice, barviva, látky nerostné a vodu. G. arabinové obsahují jako hlavní součástku vápenatou sůl kyseliny arabinové, $(C_{12}H_{21}O_{11})_2Ca + 3H_2O$, vedle menšího množství solí hořečnaté a draselnaté. Kyselina arabinová, $C_{12}H_{22}O_{11}$, připravuje se z arab. g., přidáme-li k jejímu roztoku kyselinu solnou a na to líh; čerstvě připravená rozpouští se ve vodě a má reakci kyselou; suší-li se při 100°, ztrácí rozpustnost a mění se v kyselinu metaarabinovou, s alkaliemi slučuje se opět na rozpustné soli kyseliny arabinové. Ku klovatinám arabinovým náležejí klovatiny arabské, senegalská, nigírská, kapská, východoindická a australská. — G. arabské (*gummi arabicum*) vytéká ze stromu *Acacia vera*, rostoucího v Kordofáně a Núbii, tvoří okrouhlé kousky lomu sklovitého, bezbarvé nebo žluté až hnědé, za sucha je drobivé a ve studené vodě se skoro úplně rozpouští. Nejlepší jeho druh je klovatina kordofánská, barvy bílé neb světle žluté, ve vodě úplně rozpustná, jež nemá chuti ani zápachu; užívá se jí v lékařství. Menší cenu mají klovatina senaárská, suakinská a džiddská. Nyní se za klov. arab. často prodává i mogadorská z Marokka. — G. senegalské, vyvážené ze Senegambie do Bordeaux, pocházejí z téhož stromu jako g. arabské, ale jsou to kousky tvaru válcovitého nebo červovitého, nažloutlé až červené, ve vodě se rozpouští pomaleji než arabské, zanechává zbytek, chuť i reakci má slabě kyselou, také se nesnadněji roztlouká na prášek než g. arabské. Užívá se ho pouze k technickým účelům. — G. nigírské nesnadno se rozpouští a obsahuje často kyseliny zdraví škodlivé. — G. kapské je nečisté, tmavé, kalné, ve vodě neúplně rozpustné. — G. východoindické (*feronia* g.) ze stromu *Feronia elephantum* je složeno z velkých nepravidelných kusů barvy topasové a jeho roztok silně lepí. — G. australské (*watle gum*) je obyčejně hnědé neb červené, ve vodě se snadno rozpouští a roztok silně lepí. — G. cerasinové vytéká ze stromů mandloňovitých (třešní, švestek a j.) a jen částečně se ve vodě rozpouští, ostatek pouze nabotnává. Tvoří zrnka zakulacená barvy od světle žluté až do temně hnědé. Užívá se ho k appretování tkanin. — G. bassorské viz Bassorin a Tragant.

G. přichází do Evropy nepřebrané (*in sortis*), obchodníci pak z něho tříděním připravují různé druhy. Nejlepší druh g. *albissimum* je složen z kousků úplně čistých a bezbarvých. g. *electum* jsou vybrané, úplně čisté kousky, ale bílé i barevné pohromadě; ostatní druhy jsou *in granis major*, *in granis minor*, *medium*, *naturale*. Špatnější druhy klovatin arabinových se někdy bílí tím, že do roztoku jejich vede se kyselina siřičitá a pak se přidává uhličitan barnatý až do nasycení kyseliny, na to se nechá tekutina ustáti a filtruje se přes čerstvě sražený hydrát hlinitý; u druhů nepříliš tmavých stačí k vybílení filtrace sama.

G. arabské bývá někdy falšováno dextrinem upraveným v kousky podobné g. arabskému; mnohem častěji bývá falšováno g. práškovité; dextrin poznává se dle toho, že se sice z roztoku chloridem železitým sráží rosolovitě jako

g. [illegible]

[illegible]

Gummi Cambogiae [illegible]

Gummi elasticum [illegible]

Gummi Gettania [illegible]

Gummigutta [illegible]

[illegible] G. v [illegible] G. v hrudkách [illegible] G. [illegible] G. [illegible] Mnohem [illegible] barvy [illegible] pocitů. Do Evropy [illegible] ze Siamu [illegible] Singapur a Kanton. [illegible]

Gummi Kino australe viz Eukalyptus.

Gummosis, [illegible] jest zjev [illegible] dobný a [illegible] tu z rostlin nahosemenných [illegible] jedle atd., při poranění vytéká pryskyřice, tak při poranění třešňovitých [illegible] mandlí domácích, hlavně třešní, vytéká gummi, jež na povrchu rány a v [illegible] tuhne a tvrdne. Gumma tato jest [illegible] isomerní celulosy a g. jest symptomem choroby rostlinné, jež může míti různé příčiny. Snad má gumma [illegible] z poraněného místa chrániti okolní živé pletivo, snad jest to i následek přebytku živin. První pozoroval a popsal g. Carsten, druhý Trécul, později Wigand, Frank a Tschirch. Gumma tvoří se i ve dřevě i v kůře a [illegible] přes gummosní [illegible] Nemoc ta vleče se léta a [illegible], že celá vrstva kambia [illegible] a život větve chorobou zasažené hasne. I v plodech švestkových byla g. pozorována. G. může vedle přímých [illegible] zaviněna býti i poškozením větví mrazem, dále [illegible] stromů rostoucích na [illegible] půdě (na př. pěstujeme-li třešně v příliš živné a zároveň příliš [illegible] půdě), nastává snadno g., byť i tu a tam [illegible] poranění. Nesprávný názor [illegible] jest [illegible], že příčinou nemoci [illegible] houba. Poněvadž g. není nemocí, nýbrž jen zjevem nemoc provázejícím, zabraňujeme jí tím, že vyhýbáme se jejím příčinám, pěstujeme stromy ve vhodné půdě a chráníme je před mrazem a poraněním. Chorobné větve jest [illegible]. Podobného rázu jako g. [illegible] stromů jest i g. některých akácií, jejichž gumma v obchodě známa pod jménem gummy arabské a senegalské. [illegible] *Acacia vera* a *Ac. senegal*. I výtok gummy mnohých druhů kozinců (*Astragalus*) jest rovněž příbuzný pravé g-se. [illegible] této choroby jest známa pod jménem gummy tragantové. I na pomorančích, citronech jeví se zvláštní g., již dle rady Savastana v Italii odstraňují odřezáváním chorobných částí rostlinných. U olivy byla shledána g. na kořenech, podobná g. se na kořenech [illegible]. Srv. A. B. Frank, Die Krankheiten der Pflanzen; Sur la maladie de la gomme etc. (Comptes rendus, 1860, str. 621); Über die Desorganisation der Pflanzenzelle (Pringsheim's Jahrb. f. wiss. Bot. III., str. 115); Über die anatom. Bedeutung u. d. Entstehung der veget. Schleime (t., V., str. 25); Sorauer, Handbuch d. Pflanzenkrankheiten; Entstehung des

Akaziengummi (Sitzungsber. d. Akad. d. Wiss. in Wien, červen 1875): Novellis, Il male della gomma degli agrumi (Botanisches Centralblatt 1880). *Sit.*

Gummové zboží v. Kaučukové zboží.

Gumna, ves slezská, viz Humna.

Gumpeltzhaimer Adam (* 1559 v Trostberku — † 1625 v Augšpurku), žák Jodoka Enzemüllera v Augšpurku, byl ve službách vévody virtemberského a od r. 1581 kantorem Anenského chrámu v Augšpurku. Skladby jeho náležejí škole benátské a jeví nejvíce vliv Gabrieliho. Harmonie jeho je plná, čistá a mocná, modulace lahodné, překvapující, schyl k moderní tonalitě zřejmý; méně rozmanita jest stránka formální. Díla G-ova jsou: *Lustgärtlein teutsch u. lat. Lieder von 3 Stimmen* (I. Augšp., 1591, II. 1611); *Würzgärtlein 4stim. geistlicher Lieder* (I. 1594, II. 1619, několik vyd.); *Psalmus L octo vocum* (1604); *Partitio sacrorum concentuum oct. voc. modulandorum cum duplici basso in organorum usum* (I., 1614, II. 1619); *10 geistl. Lieder mit 4 Stim.* (1617); *2 geistl. Lieder mit 4 St.*; *5 geistl. Lieder mit 4 St. von der Himmelfahrt Jesu Christi*; *Newe teutsche geistl. Lieder mit 3 u. 4 St.* (1591 a 1592). Krásná motetta přináší Bodenschatzovo »Florilegium portense« a Schadovo »Promptuarium musicum«. Kromě toho vydal G.: *Compendium musicae pro illius artis tironibus a M. Heinrico Fabro latine conscriptum et a Chr. Rid in vernaculum sermonem conversum, nunc praeceptis et exemplis auctum studio et opera A. G i* T(rossbergensis, 1591; do 1675 ve více než 12 vyd.). *-q.*

Gumplitz viz Kumpolec.

Gumplowicz [-vič] Ludwik, právník a polit. oekonom (* 1838 v Krakově). Vystudovav universitu v Krakově a ve Vídni, praxi věnoval se v Krakově. V l. 1869—74 redigoval »Kraj«. Habilitovav se r. 1875 ve St. Hradci pro státní právo, jest od r. 1893 řád. prof. Z polských prací jeho právnických a publicistických jmenovati sluší: *Wola ostatnia w rozwoju dziejowym i umiejętnym* (Krakov, 1864); *Ośm listów z Wiednia* (t., 1867); *Prawodawstwo polskie względem żydów* (1868); *Konfederacyja Barska* (*Korespondencyja między Stanisławem Augustem a Ks. Branickim*, t., 1874); *Stanisława Augusta projekt reformy żydów* (tam., 1875); *System socjologii* (Varšava, 1887). Německy napsal: *Rasse u. Staat* (Vídeň, 1875); *Philosophisches Staatsrecht* (t., 1877, špan. 1894); *Recht d. Nationalitäten u. Sprachen in Oesterreich-Ungarn* (Inšpruk, 1879); *Rechtsstaat und Socialismus* (t., 1881); *Verwaltungslehre mit Berücksichtigung d. oesterr. Verwaltungsrechts* (t., 1882); *Rassenkampf* (t., 1883, franc. 1893, špan. 1894); *Grundriss d. Sociologie* (Vídeň, 1885); *Einleitung ins oesterr. Staatsrecht* (Berlín, 1889); *Oesterr. Staatsrecht* (Vídeň, 1891); *Sociologie u. Politik* (Lipsko, 1892); *Sociolog. Staatsidee* (Št. Hradec, 1892) a j. — Syn jeho G Max vydal v Sitzungsberichte víd. akademie r. 1895 historickou práci *Balduin Gallus, Erzbischof von Kruszwica, der erste lateinische Chronist Polens.* — Dále G. Wladyslaw, mladší syn G-e Ludvíka, lékař, nar. roku 1869 v Krakově, vydal něm. překlad básní Asnykových *Adam Asnyk's Gedichte* (Vídeň, 1887). *-dlc.*

Gumpold (Gumbaldus), skladatel legendy o sv. Václavě, připomíná se 6. listop. 981 jako biskup mantovský. Jinak není zpráv o jeho životě. K rozkazu cís. Otty II. (973 až 983) nejspíše tehdy, když vyjednáváno bylo o zřízení biskupství pražského, sepsal latině *Život sv. Václava, knížete českého*, kterýž stal se základem všech legend o světci tom, jakož dokázal Dobrovský. Legenda G-ova byla po dlouhý čas známa o jménu Anonymus Ottonis II. Zachovaly se tyto rukopisy legendy G-ovy: skvostný rukopis v knihovně wolfenbüttelské z konce XI. nebo z poč. XII. věku, sepsaný k rozkazu kněžny Hemmy, rukopis brusselský z poč. XII. stol. a rukopis kapituly pražské ze 2. pol. XIV. věku. Vydána byla legenda ta z části od G. Dobnera (Annales Hajecii, III. 488—593); celou legendu otiskl Dobrovský (Kritische Versuche, die ältere böhmische Geschichte von späteren Erdichtungen zu reinigen; III. Wenzel und Boleslaw), Pertz (Monum. Germ. hist. VI., 211), Emler v Pramenech dějin českých díl I., str. 146. Srv. Emler, Pram. d. č. d. I. str. XV.

Gumpoldskirchen, městys v Dol. Rakousích, hejt. badenském, okr. mödlinském, 23 *km* jižně od Vídně, na úpatí Anningeru (672 *m*), na dráze Vídeň-Terst, s 2105 ob. (1890). Jest sídlem pošty, telegr., kommendy Něm. rytíř. řádu, má kostel z XV. stol., papírnictví, dřevařství a kamenné lomy. Víno zdejší patří k nejlepším vínům rakouským. — G. uvádí se již v XI. stol. a byl r. 1442 povýšen na městys.

Gumprecht Otto, hud. spis. něm. (* 1823 v Erfurtu), studoval ve Vratislavi, v Halle a Berlíně práva a dosáhnuv hodnosti doktorské, věnoval se hudební kritice a vedl od r. 1849 hudební feuilleton v »Nationalzeitungu«. Vynikl bystrým úsudkem i důkladnými znalostmi, jež uložil do spisů: *Musikalische Charakterbilder* (1869, nová řada 1876); *Rich. Wagner u. d. Bühnenfestspiel »Der Ring des Nibelungen«* (1873); *Unsere klassischen Meister* (I. 1883, II. 1885); *Neuere Meister* (1883, 2 sv.). V díle nejprve uvedeném zvláště zajímavy jsou stati o Schubertovi, Mendelssohnovi, Weberovi a Meyerbeerovi; proti Wagnerovi zaujímá své zvláštní stanovisko.

Gumri viz Alexandropol.

Gumti, dvě řeky v britské Vých. Indii: **1)** G. (Gomati) pramení v Sev.-záp. prov. na 28° 35′ s. š. a 80° 10′ v. d., 30·5 *km* vých. od města Pilebhit v jezírku Phaljar Tal ve výši 159 *m* n. m. Teče směrem jihojihových, pak vých.-jihových, částí Severozáp. provincií, pak prov. Audh, jest od města Lucknowa splavný v délce 483 *km*, přijímá přítoky Sie a Nind a vlévá se do Gangy 48 *km* pod Benaresem, maje tok celkem 775 *km* dl. Přední města na G. jsou: Lucknow, Džaunpur, Sydapur a Chounong.

2) G., vzniká v distr. Tipera v Bengálsku na 23° 43′ s. š. a 92° 24′ v. d. ze stoku řek Čaima

a Raima, pramenících v pohoří Tiperatském, teče směrem záp. krajem a distr. Tipera a divisí Čitagong a vteká po toku 106 *km* dlouhém s levé strany do řeky Megny nad Dandkandi.

Gun Karl Fedorovič, malíř rus. (* 1830, † 1877 v Davose), žák petrohradské akademie. Zdržoval se v Drážďanech, v Praze, v Mnichově, načež usadil se v Paříži, kde obrátil na sebe pozornost obrazem *Podvečer bartolomějské noci* (Salon, 1868). Z té doby pocházejí ještě: aquarellová kopie téhož obrazu (majetek petrohr. akademie), dále obrazy *Děti s koťaty*, *Nemocné dítě*, *Cikánka*, *Hlava středověkého rytíře* a j. Od r. 1872 vyučoval na akademii petrohradské. Zabýval se též podobiznami (spisovatelky Markevičové, kněžny Barjatynské, Rimského-Korsakova) a předměty náboženskými (*Kázání na hoře*, *Kristus zjevuje se Máři Magdaleně*). G. náleží k lepším zástupcům ruské školy. Vyniká hlavně pozorovacím talentem, správnou kresbou a silným, harmonickým koloritem.

Guň (guňa, guňac), u Srbů svrchní šat, obyčejně z černého sukna nebo plátna, s rukávy a pod kolena sahající, ač i bez rukávů nebo s krátkými rukávy (u žen v Bosně) a ve městech též jen po pás. Na Černé Hoře nosí se g. z látky bílé s rukávy, sahá jen po kolena, bývá přepásán a obléká se na košili.

Guna (jm. rodu m., »rozmnožení«), v mluvnici sanskrtské název, označující vyšší stupeň samohlásky, vznikající dle názorů staroindických grammatikův rozmnožením základní samohlásky samohláskou *a*; g. samohl. *i* (*ī*) je *aj* n. *ē* (z *ai*), pod. u sam. *u* (*ū*) *av* n. *ō* (z *au*), u sam. *r ar*, u sam. *l al*. Srv. Vrddhi a Stupňování (samohlásek). *Ztý.*

Gundava, jinak Gandava (v. t.).

von **Günderode** Karoline, básnířka německá (* 1780 v Karlsruhe — † 1806), vydala pod jménem Tian *Gedichte und Phantasien* (Frankfurt, 1804) a *Poetische Fragmente* (tam., 1805), svědčící o fantasii a vroucím citu, ač ne vždy o jasné představivosti. Tragická její smrt, kterou si sama způsobila ze žalu nad zhrzenou láskou, dýkou se zabodnuvši ve Winklu n. Rýnem, když starožitnický badatel Creuzer milostný poměr s ní zrušil, vysvětluje se z její blouznivé a k pochmurnosti nakloněné povahy. Sbírku jejích básní vydal Götz (Mannh., 1857). Srv. Bettina Arnim, Die G. (Grünb., 1840, znovu Berlín, 1890).

Gundersdorf viz Guntrámovice.

Gundikar nebo Gundakar, Gunthiar, Gunther »Nibelungů«, král burgundský, převedl r. 407 po Kr. Burgundy na levý břeh rýnský a založil tu říši Burgundskou s hlav. městem Vormsem. Viz Burgundové.

Gundioch, král burgundský (437-473), syn Gundikarův, po porážce a smrti otcově zachránil se s částí lidu svého do Gallie a obdržel od Aetia krajinu kolem jezera Genevského. Po vítězství na polích Catalaunských r. 451 spojiv se s Visigoty a Ricimerem, rozšířil území své na jih a stal se tak zakladatelem království Hornoburgundského.

Gundis viz Conthey.

Gundling: 1) G. Nikolaus Hieron., filosof a právník něm. (* 1671 — † 1729), muž vzdělání polyhistorického, byl v Halle prof. filosofie. Z jeho prací jest nejznámější *Historie der Gelehrtheit* (Frankfurt, 1734—36, 5 sv., pokrač. t., 1746).

2) G. Jakob Paul, svob. pán, historik něm. (* 1673 v Hersbrucku — † 1731 v Postupimi), byl historiografem a členem tabákového kollegia Bedřicha Viléma I., ale pro náchylnost svou k opilství byl předmětem obecného posměchu; pochován byl ve vinném sudě v Bornstaedtě. Vydal: *Leben u. Thaten Friedrichs I.* (Halle, 1715); *Auszug brandeb. Geschichten* (t., 1722).

3) G. Eduard, právník český (* 1819 v Praze). Absolvovav studia právnická v Praze, vstoupil r. 1840 k finanční prokuratuře a povýšen byv zatím r. 1842 za doktora práv, setrval tu do r. 1850, kdy jmenován byl adjunktem okr. soudu v Roudnici. R. 1855 byl přesazen k zem. soudu v Praze a stal se tu sekretářem a členem zkušební kommisse oddělení theoretického (1863). Habilitovav se r. 1860 za docenta rak. trest. práva a řádu, o němž četl česky a něm., jmenován byl roku 1868 mimoř. prof. pro přednášky české. R. 1885 odešel na odpočinek. Vedle činnosti učitelské proslul G. jako znamenitý obhájce ve věcech trestních. Advokacii vykonává od r. 1867. G. jest také výborným hudebníkem. Od min. vyučování jmenován byl r. 1874 odborným examinátorem pro dějiny hudby a hru na klavír při zkušební kommissi pro učitele hudby, kteréžto kommisse jest od roku 1888 předsedou. Jako činný člen Jednoty ku povznesení hudby v Čechách přednáší již několik let dějiny hudby v jazyku českém chovancům pražské konservatoře. Z vědecké činnosti G-ovy uvádíme pojednání *Über den Versuch strafbarer Handlungen* a články z oboru trest. práva v časop. »Právník«, zejm. větší stať o míře a váze ve věcech trestních. *-dlc*

4) G. Julius, žurnalista a spisovatel něm. (* 1828 v Praze — † 1890 t.), úředník pražského magistrátu. Žurnalisticky byl činným jako vydavatel humoristického listu »Rübezahl«, súčastnil se v létech padesátých vydávání pražské »Morgenpost«, náležel mezi zakladatele »Prager Tagblattu«, byl v létech šedesátých divadelním kritikem »Bohemie« a přispíval do »Augsb. Allg. Zeit.«, kteréž příspěvky vyšly samostatně r. 1879 pod názvem *Bilder aus Böhmen*. Jeho romány, zvláště historické, v nichž jeví se příjemný vypravovatelský talent, měly veliký kruh čtenářstva, jako *Louis Napoleon* (1861—63); *Polens letzte Tage* (1863); *Carlo Alberto* (1864); *Victor Emanuel* (1865); *Nicolaus u. Metternich* (1866); *Nach Königgraetz* (1867); *Das Testament Peter d. Grossen* (1869) a j. Psával též pod jménem Lucian Herbert.

Gundobad, král burgundský (473—517), syn Gundiochův, byl s bratrem svým Godegiselem od druhých bratří, Chilpericha a Godomara, vyhnán ze svého údělu; i obrátil se

do Italie k Ricimerovi, jehož dceru pojal za manželku, a nabyl takového vlivu, že stal se patriciem a prohlásil r. 473 Glyceria císařem. Téhož roku vrátil se do Burgundska, přemohl a potrestal své bratry a rozdělil se s Godegiselem o zemi, sídle sám v Lyoně. Mezi bratry došlo k nepřátelství a Godegisel smluviv se s Chlodvíkem franckým, roku 500 v bitvě u Dijonu přešel k Chlodvíkovi, tak že G. poražený musil zavříti se v Avignoně a zavázati se k ročnímu poplatku. Po odtažení Franků G. porazil Godegisela a sloučil jeho zemi se svou v jednu říši i pečoval, aby živel románský splynul s burgundským a třeba sám zůstal ariánem, nedopouštěl utiskovati katolíků, uznávaje jejich rovnoprávnost. Ve smyslu tom dal sebrati zákonník »Lex Gundobada« nebo »Loi Gombette« zvaný.

Gundrun, ves mor., viz Komořany.

Gunduk, jinak Gandak (v. t.).

Gundulić (ital. *Gondola*), jméno rodu patriciů dubrovnických, v listinách již r. 1190 uvedeného mezi prvními v městě. Jan, syn Michaila G-e, založil r. 1222 benediktinský klášter sv. Jakuba ve Višnjici naproti ostrovu Lokrumu na břehu mořském jižně od města. Ve XIV. stol. bratří Ondřej a Pavel, pobývajíce často v Uhrách, od krále Ludvíka I. pasováni za rytíře (*miles regius*). Obchodu v Srbsku a Bosně se G-ové účastnili ve veliké míře a konali mnohé poselské jízdy k panovníkům tamním. Po rozvoji literárních studií v Dubrovníku mnozí z nich si zjednali památku sbíráním historických pamětí. V domě Trojana G-e roku 1552 v Bělehradě dotištěno srbské evangelium. Státník František Mar. G. († 1588) sestavil objemný materiál k dějinám Dubrovníka, který jeden z jeho potomkův, Ivan Mar. G. († 1650), italsky neúpravným slohem kronikářským spracoval do roku 1484 (rkp. v Dubrovníku v knih. františkánů a v Záhřebě u jihosl. akad.; na základě jeho práce vznikla pak kronika senátora Junia Restiće († 1735), vyd. r. 1893 od prof. Nodila (Sriptores jihosl. akad. díl II.).

Nejslavnější člen rodu byl Ivan, syn Františkův (* 1588 — † 1638), přední ozdoba slovanské poesie dubrovnické. Jeho životní osudy jsou posud málo studovány; víme, že byl i knezem (předsedou) republiky a že manželka jeho Nika (Nicoletta) byla z rodu Sorkočevićův. Světoznámé je jeho epos *Osman*; o něm a o jiných jeho spisech viz Jihoslované (literatura). Básníci byli i syn jeho Šiško (Sigmund) Ivanův († 1682) i vnuk jeho Ivan Šiškův († 1721). František († 1700) byl generálem španělským a později podmaršálkem rakouským, kde vynikl v tureckých válkách za cís. Leopolda I. V e 2. pol. XVIII. st. rod G-ů vymřel; jeden z posledních, František († 1773), byl biskupem v Paderbornu. Od r. 1800 jedna větev Getaldićův nese jméno Ghetaldi-Gondola, majíc nyní titul baronský; z nich pochází nynější purkmistr dubrovnický baron Frant. Gondola, člen panské sněmovny. *KJk.*

Gungl Josef, hud. skladatel (* 1810 v Zsámbéku v Uhrách — † 1889 ve Výmaru), stav se r. 1843 kapelníkem u dělostřeleckého pluku ve Štýr. Hradci, zjednal si jméno »Hradeckého Strausse«, utvořil si pak vlastní kapelu, s níž cestoval po Německu a Rakousku a r. 1848 i po hlavních městech Spoj. Obcí severoamerických, r. 1850 jmenován král. pruským ředitelem hudby, po 6 saison koncertoval v Petrohradě a v Moskvě, od r. 1858 byl kapelníkem 23. pěš. pluku v Brně, od r. 1864 žil v Mnichově, od r. 1876 ve Frankfurtě n. M. Pochodů, polek, kvapíků, valčíků, čtverylek, štýrských tanců a jiné podobné lehké hudby čítá se od něho na 300.

Guncha [gunča] viz Gonča.

Gunib, okružní město, osada voj. vysloužilců a pevnost v rus. oblasti dagestánské na Kavkáze, na skále 2341 *m* vys. při ř. Karakojsu, téměř na všecky strany příkře spadající, tak že přístup jest možný pouze na jediném místě. G. má asi 800 ob., poštu, telegraf a pravosl. chrám. Místo to bylo posledním útočištěm Šamyla (v. t.) a padlo 25. srp. (6. září) 1859 do rukou Rusům. Ještě se tu uchovala šaklja Šamylova, březový lesík i kámen, kde kn. Barjatinskij přijal vzdávajícího se Šamyla. — Gunibský okruh má na 4408 km^2 58.788 obyv. (1891), téměř veskrze Avarců, sunit. muhammedánů. Jest velmi hornatý; přes 10% půdy jest kryto lesem. *JTk.*

Gunke Josif Karlovič, hudební sklad. ruský (* 1801 — † 1883), byl ve svazku státních divadel v Petrohradě. Z množství jeho skladeb jsou nejznámější oratorium *Potopa*, slavnostní mše, requiem pro 4 hlasy a varhany, tři kvartetta pro smyčcové nástroje, *Mozaika* (fantasie na maloruské písně pro piano a cello), *Grande Polonaise*, slavnostní pochod a mnoho písní. Byl též spolupracovníkem časopisu »Muzikaljnyj Listok« a vydal *Rukovodstvo dlja izučenija garmoniji i muzykaljnych form; Rukovodstvo k sočiněniju muzyki; Pisma o muzykě.*

Gunn [gen] John, hud. spis. angl. (* 1765 v Edinburku), byl profes. violoncella v Londýně, od r. 1795 žil ve svém rodišti. Vydal výborné, svou látku úplně vyčerpávající dílo *The theory and practice of fingering the Violoncello* (Londýn, 1793) s historií violoncella a strunných nástrojů vůbec, jakož i dobrou flétovou školu *The Art of playing the german flute on new principles* (1794) a *Essay theoretical and practical on the application of Harmony, Thorough-bass and Modulation to the Violoncello* (1801). Nejdůležitějším jeho spisem jest však Národní společností skotskou vyžádaný: *An Historical Inquiry respecting the performance on the Harpe in the Highlands of Scotland* atd. (Edinburk, 1807). Kromě toho vydal 40 skot. písní pro flétu, housle a cello. Jeho choť Anne, roz. Youngová, byla výbornou pianistkou a napsala dosti rozšířený spis *An introduction to Music illustrated by musical games* (t., 1820, 3. vyd. 1827).

Gunnera scabra R. P., bylina z řádu *Artocarpeae*, z Peru a Chile. Podobá se asi některým rebarborám. Pěstuje se v zahradách a oddenků užívá se k barvení vlny. *Vel.*

Gunnerus Johann Ernst, biskup a botanik norský (* 1718 v Christianii — † 1773 v Christianssundu), vzdělav se na universitách v Kodani, Halle a Jeně, byl mimořádným professorem theologie a později biskupem v Throndhjemu. Pěstil pilně vědy přírodní, zvl. botaniku. Na cestách svých po vlasti zkoumal horlivě květenu norskou, o níž pak vydal spis *Flora norvegica* (Kodaň, 1766—67, 2 d.) Menší přírodovědecká, hlavně zoologická pozorování uveřejnil ve spisech učených spol. kodaňské, štokholmské a throndhjemské.

Gunnlaug Illugason, zv. Ormstunga (hadí jazyk), skald islandský (* asi 983 v Gilsbakke — † 1008 v Dinganes), opěvoval současné hrdiny a krále norské a jest hlavní osobou Gunnlauga-sagy, líčící jeho romantickou lásku k sličné Helze a boje se sokem skaldem Hrafnem, vydané v »Analecta norroena« Th. Moebia (Lipsko, 1859, 1877); v »Oldnordisk laesebog« L. Wimmera (Kodaň, 1870, 1877) a samostatně od Rygha v »Islendingasögur (1862). Jón Thork-Issona (Reykjavik, 1880) a Mogka (Halle, 1886). *HKa.*

Gunny, hrubé látky, které se vyrábějí ve Vých. Indii z džuty, částečně též z konopí vých.-indického (sun) a vláken kokosových. Užívá se jich za obal na kávu, bavlnu a jiné zboží; tím způsobem přišla džuta nejdříve do Evropy. *Lš.*

Gunong Api viz Bandské ostrovy.

Güns viz Kysek.

Gunter Edmund, prof. astronomie v Londýně (* 1581 v Herefordshiru — † 1626 v Londýně), vynalezl posuvné počítadlo (v. t.), něm. *Rechenschieber*, angl. *Sliding Rule*, franc. *Règle à calcul* zvané. Zlepšen byl strojek od Wingata, Scheffelta, Lenoira a j. Srv. Ph. Mougin, Instruction sur la manière de se servir de la Règle à calcul (Paříž, 1837).

z **Günterodu** (z Raunšteina) Abraham, spisovatel český (* v 2. pol. XVI. století — † 1609 v Kopidlně). Ztrativ záhy otce, žil nejspíše u svého staršího bratra v Bílině. O jeho studiích víme jen, že r. 1590 byl ve Vitemberce, kde zanášel se jazykem řeckým, spolu s přítelem Br. Adamem Felinem. S ním také jal se společně překládati Xenofontovu Cyropaedii, ale nedostali se tehdy přes I. knihu. Vrátiv se do vlasti, oženil se i zakoupil si kmetcí dvůr ve Straškově za 900 míš. kop (1594). Tam dokončil r. 1602 překlad Cyropaedie a podal jej svému příznivci Oldřichovi Felixovi z Lobkovic, jenž vymohl mu povolení k tisku; roku 1605 vyšla již *Cyropaedia, hodnověrná starožitná historia*, v Praze. Současně vytištěny také *Přídavkové k historii Xenofontově o životu Cyra I.* (t., oba spisy vydány nově r. 1808 od dědiců Krameriových a r. 1856 od Jana Rozuma). Téhož roku (1603), kdy G. dokončil svůj překlad, přestěhoval se také ze Straškova, kde dvůr prodal, do Kopidlna a tam i zemřel, jsa znám jako (tajný) stoupenec Českých bratří. — Jireček, Rukověť I, str. 208 sl. a II. str. 384.

Güntersdorf: 1) G., v Čechách, v okr. benešovském a královédvorské, viz Huntířov. **2)** G. slezský viz Guntramovice.

Günter z Moren, jméno rytířské rodiny německé v Čechách usedlé od r. 1530, kdy Jan **G. z M.** byl kverkem zlatých hor v Jílovém. Za erb měli vrchní polovici korunovaného mouřenína, jenž v rukou svých drží dlouhý šíp. R. 1543 byl Jan král. puchhaltérem a se zvláštní instrukcí přišel do Kutné Hory, r. 1545 byl prozatímním král. správcem desátků hor v Jáchymově a památku svou zvěčnil medaillí, kterou s erbem svým a nápisem raziti dal. Byl ženat s Annou z Plikenšteina, s nížto zplodil děti: Václava, Erasma, Jana a Markétu. Bratr Janův Zikmunt pohnal Oldřicha Dubanského z Duban, aby mu postoupil poručnictví nade dětmi Janovými, ale ničeho nepořídil roku 1553. Došeď r. 1559 dědictví po maceše své Barboře Tourové z Kotvic, zemřel r. 1560; o jeho jediném synu Janovi, kterého měl s manželkou Helenou z Brozánek, r. 1588 se již nevědělo, kam se poděl. Markéta, dcera Janova svrchu připomenutá, provdala se za Albrechta Žichovce z Duban na Štěrboholích, ale r. 1568 byla již mrtva. Její tři bratři, Václav, Erasmus a Jan, navrátili r. 1573 majestát císaře a krále Ferdinanda I. na výplatu tvrze Chřenice a pěti dvorů, v Kralovicích, Nedvězích, Nupaku, Vrátkově a Lhotkách, nástupci Maximilianovi II., jenž jim za to ves Vrátkov jako zpupnou a dědičnou daroval. Václav zemřel již před rokem 1583 bezdětek; bratr Jan žil v Teplici, ale jeho synové, Erasmus, Jan a Pavel, před r. 1609 všichni pomřeli. Erasmus, syn prvního Jana **G-a z M.**, pojal někdy r. 1574 Annu z Bukovan, vdovu po Hynkovi Loubském z Lub na Myslíně u Mírovic, a pojistil jí 250 k. g. pr. na vsích Kožlím a Myšticích roku 1577. Obýval obyčejně v Mírovicích, kde měl svůj dům, a byl ve službách Kryštofa ze Švamberka na Zvíkově, Milévsku a Orlici. R. 1579 zemřela jeho manželka a po 10 létech také on jí následoval na věčnost, zůstaviv po sobě dvě děti, Kryštofa a Markétu. V mírovickém kostele podnes náhrobní kámen s osobou Erasmovou uměle vytesanou paměť jeho hlásá. Kryštof držel Neřestce u Mírovic, studoval v Praze a potom tři léta byl v Němcích, aby se dle poslední vůle otcovy přiučil německému jazyku, avšak zemřel již r. 1609 v Praze a v Mírovicích pochován jest. Sestra jeho Markéta na Neřestcích provdala se za Viléma Dýma ze Stříteže a když roku 1614 zemřela, mezi dědici ve kšaftu jejím ustanovenými také se připomíná Estera **G**-ová **z M.** v Teplici, poslední toho rodu i jména. *Klř.*

Gunther, kronikář a básník něm. ve stol. XIII., byl vychovatelem Konráda, syna císaře Bedřicha I., jemuž r. 1186 věnoval popsání první výpravy křížové ve formě epické básně *Solimarius*. V jiném eposu svém *Ligurinus*, přimykaje se k Ottovi Frisinskému, opěvá činy Bedřicha I. v Italii. Po roce 1200 vstoupil do řádu cisterciáckého v Elsasku a dle vypravování opatova sestavil kroniku čtvrté výpravy křížové: *Historia Constantinopolitana*. Viz A. Pannenborg, Der Verfasser des Ligurinus (Gotinky, 1883).

Sct. **Günther** viz Dobrá Voda 4).

Günther, něm. jméno mužské, čes. Vintíř: **1)** G. nebo Gunthar, arcibiskup kolínský (850—863), propůjčil se Lotharu II., když ten zbaviti se chtěl manželky své Theutbergy a pojati milostnici svou Valradu. Na synodě r. 862 konané přičiněním G-a jest svoleno, aby král Valradu pojal za manželku, načež G. vyslán jest do Říma, aby Mikuláše I. pohnul sňatek ten uznati. Mikuláš I. však na synodě lateránské r. 863 zrušil ustanovení synody metské a G-a sesadil s úřadu arcibiskupského, načež ten domáhal se pomoci u Ludvíka Němce, který proto r. 864 podnikl výpravu do Říma, ale nedosáhl ničeho, ani hanopisy proti papeži vydávanými, ani dvěma novými cestami, jež do Říma podnikl. G. zemřel r. 873 v cizině.

2) G. ze Schwarzburku a na Arnstadtě, hrabě, proticisař římskoněm. (* 1304, † 1349 ve Frankfurtě), nabyl ve službách kurfiršta kolínského Jindřicha a Ludvíka IV. dosti velikého jmění a vyznamenával se osobní statečností, válečnými zkušenostmi a, jak elsasská kronika ho líčí, velikou zbožností. Po smrti Ludvíka IV. byl od strany bavorské dne 30 led. 1349 zvolen proti Karlu IV. za císaře i připravoval se k válce, neuposlechnuv ani pozvání ke sněmu na den 22. bř. do Špýru svolanému. Byl však brzo od svých opuštěn, neb oba bratři jeho uznali Karla za císaře, a když část jeho vojska od Eberharda virtemberského byla poražena a druhá část přešla k nepříteli, byl G., který již povážlivě churavěl, donucen zavříti se v Eltweilu. Vyjednáváním braniborského Ludvíka zavřena byla v městě tom dne 26. kv. 1349 smlouva, kterou G. a jeho přívrženci uznali Karla IV. za jediného krále římského, zač Karel mu zapsal 20.000 hřiven stříbra. Na smrt nemocen, dle zpráv otráven od lékaře svého Freidanka, dal se převézti do Frankfurtu, kde dne 12. června zemřel a u přítomnosti Karlově byl tu s královskými poctami pochován. Viz Janson, Das Königthum G-s von Schw. (Lipsko, 1880).

3) G. Friedrich Karl II., kníže schwarzburg-sondershausenský (* 1801 — † 1889), nastoupil po otci svém r. 1835 se šlechetnými úmysly odstraniti všeliké nesprávnosti v řízení zemském, justičním a finančním, vydal r. 1855 volební řád a r. 1865 řád živnostenský. R. 1866 prohlásil se proti Rakousku a r. 1871 přistoupil k Něm. říši. Pro chorobu oční 17. čce 1880 složil vládu do rukou svého syna Karla G-a I.

Günther: 1) G. Joh. Christian, básník něm. (* 1695 ve Striegavě v Dol. Slezsku — † 1723 v Jeně), studoval lékařství a již v té době bylo básnické nadání jeho patrné, ale pro výstřední život G-ův vloha ta umělecky se nevyvinovala. V Lipsku ujal se ho professor historie a básník Menck (pseud. Philander von der Linde) a doporučil jej králi polskému a kurfirštu saskému za dvorního básníka; ale G. sám vše zmařil, dostaviv se k audienci ke dvoru opilý. Na to živ byl z přízně svých známých a z darů za příležitostné básně. Konečně mravně se vzchopiv, odebral se do Jeny dokončit svá lékařská studia, zde však zemřel. Hlavní vinu neurovnaného tohoto života nesla nešťastná láska, již choval k jakési paní, v básních Leonorou zvané. G. prolomil učený básnický směr slezské školy a jest předchůdcem moderní lyriky. Básně jeho, ač ne prosty bombastu a strojenosti, jsou syceny zdravou fantasií, živým citem, rhythmus řeči jest plynný a lehký. Nevyrovnanost nálady, že touha po vznešeném a ideálu bývá promíšena cynismem a frivolností, vysvětluje se okolnostmi jeho života. Souborné vydání prací jeho vyšlo v Lipsku r. 1742 s dodatky r. 1764 a 1766. Novější vydání jsou Tittmannovo (t., 1874) a Litzmannovo v Reclamově Universal-Bibliothek č. 1295 a 96. Viz Roquette, Leben u. Dichten J. Ch. G-s (Štutg., 1860); Kalbeck, Neue Beiträge zur Biogr. d. Dichters Ch. G. (Vratislav, 1879).

2) G. Jakub, benediktin a ředitel kůru u sv. Mikuláše na Starém městě pražském, pečoval o zvelebení hudby chrámové a ještě v l. 1726—32 řídil o Velký pátek znamenitá oratoria. Vynikal i zběhlostí ve vědách a písemnostech, činnosti pak jeho hudebně vychovatelské vydává nejlepší svědectví slavný žák jeho Frant. Benda. G., jehož skladby většinou zůstaly v rukopise, tiskem uveřejnil: *Acratismus pro honore Dei, scilicet Missae V. Vivorum quatuor et Defunctorum una* (Praha, 1726 u Jiř. Labouna); *Psalmi vespertini pro omnibus totius anni festivitatibus* (t.); *Te Deum laudamus* (t.). K stoletému jubileu cisterciáků v Gotteszellu (Dolní Bavory) pořídil r. 1729 větší hudební dílo, jehož text vyšel r. 1730 v Straubinkách.

3) G. Anton, katolický theolog a filosof (* 1783 v Lindavě u Č. Lípy — † 1863 ve Vídni), studoval gymnasium v Litoměřicích, filosofii a práva v Praze a přijav vychovatelské místo u knížete Bretzenheima, odebral se do Vídně; na to studoval theologii v Rábu a byv vysvěcen, vstoupil k jesuitům. Po dvouletém noviciátu z řádu toho vystoupil a usadil se ve Vídni, kde až do r. 1848 zastával úřad censorský. Roku téhož poctila jej při pětistyletém jubileu svého trvání pražská universita doktorským diplomem fakulty theologické a filosofické. Zemřel v poměrech nuzných. — Ve spekulaci katolické zastupuje G. proti hermesianismu, který opřen byl o kriticismus Kantův, směr descartesovský. Jeho učení čelí proti pantheismu schellingovsko-hegelovskému a vzbudoval je na podkladě vnitřní zkušenosti a sebevědomí. V protivě k pantheismu vykládá, že Bůh, láskou veden, stvořil svět jako své božské ne-Já, aby zjevil se i bytostem jiným. Svět jest tedy protikladem Boha a systém G-ův, jak patrno, dualismem. V bytost lidskou uvádí novou potenci — ducha — a libovolně rozděluje mezi duši a ducha úkony myšlénkové. Duchům náleží ve světě osobitost, jsou monadami, nikoli mody absolutna. Poměr ducha k duši stanoví jako nadřaděný. Duše souvisí s přírodou, povstává plozením, zvedá se v myšlení až k vytvoření pojmu jako představě vše-

obecné, kdežto duch vzniká stvořením, jest schopen poznání své podstaty (v představě Já), v něm mají rozum i mravní volnost své sídlo. Mezi tělem a duchem není působení, i jest styk možný jediné tím, že duch na duši působí a obráceně, čímž nastává jakési sdílení zvláštností (*communicatio idiomatum. Mittheilung der Eigenthümlichkeiten*). Smysl jest tedy ten, že substance zůstávají rozloučeny, výměna jest jen v jejich činnostech. Jádro katolicismu viděl **G.** v dogmatice, ze které chtěl učiniti vědu rozumovou (*Vernunftwissenschaft*), aby odklizen byl rozpor mezi náboženstvím a vědou, a tím, že chtěl sloučiti dogma se spekulací filosofickou, aby nadsmyslné nejen věřeno, ale i rozumem pojato bylo, takže by takovýmto způsobem zmizel rozdíl mezi theologií a filosofií, vnesl nový rys do soustavy své — k dualismu připojil scholasticismus. Ale zprostředkování to církví uznáno nebylo. **G.** dodělal se rychle vědeckého úspěchu a měl stoupence i v katolickém kleru, především v Rakousku, pak v již. Německu a Prusku. Šíření vlivu **G**-ova učení jal se hraditi trevírský biskup Arnoldi, zakázav r. 1852 na svém semináři podle spisů jeho přednášeti, což mělo ten další účin, že Santo Uffizio v Římě nauku **G**-ovu za bludnou vyhlásilo a jeho spisy na index dalo (1857). **G** dekretu tomu se podrobil. Ovšem že v době trvání processu jeho v kruzích filosof. i dogmatických o předmětu tom vzbuzena čilá polemika. Se strany katol. to hlavně proti **G**-ovi namítáno (F. J. Clemens, Die spekulat. Theologie A. **G**-s u. die kathol. Kirchenlehre, Kolín n. R., 1853, J. N. P. Oischinger, Die Günther'sche Philosophie, Schaffh., 1852), že vytýká círk. otcům a scholastikům, že podlehli vlivům filosofie antické, a žádá li pak dále očistění nauk církevních od přiměsků těch, aby nastoupila veskrze jen filosofie křesťanská, že podrývá dogma samo. A dále: že nekatolickým jest koordinovati víru s filosofií, jakož i to, že katolicismus i protestantismus jsou mu stejně výlučnými extrémy, může-li vytýkati katolicismu »církevní autoritu bez svobodné vědy« a protestantismu »svobodnou vědu bez autority«. Smrtí **G**-ovou nevzaly myšlénky jeho za své. Nestalť on sám již jediný za nimi, ani za života svého. Tak byli ve Vídni jeho nejproslulejšími stoupenci a osobními přáteli vojenský lékař dr. Pabst, slavný kazatel dr. Em. Veith a dr. Hock, odborný chef v ministerstvě financí. Mezi žáky uvádějí se pak dále Löwe a Ehrlich v Praze, Kaulich ve Št. Hradci, Knoodt v Bonnu, Zukrigl v Tubinkách, Merten v Trevíru, Elvenich ve Vratislavi a jiní. Ve svých spisech jest **G.** ponejvíce polemický. Sloh jeho jest sarkastický, mnohdy temný. Mnozí srovnávají ho s Jean Paulem. Podání jeho jest více aforistické než soustavné. Jeho hlavní dílo, ve formě listů, jest *Vorschule zur specul. Theologie des posit. Christenthums* (Vídeň, 1828, 2. vyd. 1846—1884). Polemického rázu jsou pak *Süd- u. Nordlichter am Horizont spekul. Theologie* (t., 1832); *Januskopfe*, s Pabstem (t., 1834); proti filosofii Hegelově *Thomas a Scrupulis, zur Transfiguration der Persönlichkeitspantheismen neuester Zeit* (t., 1835); *Die Juste-milieus in d. deutsch. Philosophie* (t., 1838); *Eurystheus u. Herakles. Metalogische Kritiken u. Meditationen* (t., 1843). Orgánem güntherianismu byl časopis »Lydia«, vydávaný **G**-em a Veithem ve Vídni r. 1849—54, v němž hlavně čeleno Feuerbachovi a socialismu. Z pozůstalosti jeho uveřejnil Knoodt *Anti-Savarese* (Vídeň, 1883). Sebrané spisy **G**-ovy vyšly ve Vídni r. 1882 o 9 sv. — Srv. J. Durdík, Dějiny filosofie nejnovější, str. 400; A. Knoodt, A. **G**, eine Biogr. (Vídeň, 1881, 2 sv.); Fiegel, **G**-s Dualismus v. Geist u. Natur (Vratislav, 1880). *Zb.*

4) G. Johann Heinr. Friedr., zvěrolékař něm. (* 1794 v Kelbře — † 1858 v Hannoveru). Vystudoval nejdříve lékařství v Jeně a pak zvěrolékařství v Berlíně, načež stal se učitelem a r. 1847 ředitelem zvěrolékařské školy v Hannoveru. Získal si zásluhy o podkožní operace šlach, o zubní operace vůbec, o poznání vzniku hnisavých uzlů v plicích a jako praktický hospodář též o kultivování Luneburského vřesoviště. Napsal: *Lehrbuch der prakt. Veterinär-Geburtshilfe* (1830); *Das Gangwerk der Pferde* (1845); *Lupinenbau* (1857); *Beurtheilungs-Lehre des Pferdes* (se svým synem, 1859).

5) G. Gustav Biedermann, lékař něm. (* 1801 v Žandově — † 1866 v Lipsku). Lékařství vystudoval v Lipsku, praktikoval pak v Hamburku u Fricka a založil tam orthopaedický ústav, který však později zrušil, nejsa s úspěchy orthopaedie spokojen. R. 1837 povolán byl za prof. chirurgie do Kielu, roku 1841 do Lipska. Vynikal jako výborný chirurg a učitel, jenž se přičiňoval i o sociální zvelebení stavu lékařského. Práce jeho týkají se hlavně chirurgické anatomie a operativní chirurgie. Z nich sluší uvésti: *Chirurgische Anatomie in Abbildungen* (1838, 1840, 2 seš.); *Operationslehre am Leichnam* (1848); *Nonnulli de externo aquae in morbis chirurgicis usu aphorismi* (1844); *Die Lehre von den blutigen Operationen am menschlichen Körper* (1853-66, 7 d., nedokončeno); *Leitfaden zu den Operationen am menschl. Körper* (1859—65, 3 d.).

6) G. Karl Wilhelm Adalbert, zvěrolékař něm., syn **G**-a 4) (* 1822 v Hannoveru). Vystudoval na různých zvěrolékařských ústavech v Německu a ve Francii, stal se pak prof. chirurgie na zvěrolékařském ústavě v Berlíně, od r. 1846 v Hannoveru, kde byl i ředitelem v l. 1870—81. Patří mezi nejznamenitější topograf. anatomy a chirurgy ve svém oboru. Napsal: *Behandlung der Strychninvergiftung mit Opium* (1851); *Topographische Myologie des Pferdes* (1866); *Die Zucht des wahren Gebrauchs- und Acker-Pferdes* (1868); *Die Wuthkrankheit der Hunde* (1880); *Studien über das Kehlkopfpfeifen der Pferde* (1894). V l. 1871—80 vydával »Jahresberichte der hannoverschen Schule«.

7) G. Albert Karl Ludw. Gotthilf, angl. zoolog původu něm. (* 1830 v Esslinkách), studoval na různých něm. universitách theologii,

pak přírodní vědy a lékařství a dosáhnuv hodnosti doktora filosofie a lékařství, stal se assistentem, později (až do r. 1895) přednostou zoolog. oddělení Musea britského a členem král. společnosti londýnské. Maje po ruce bohatý všesvětový material sbírek musejních, vyniklí soustavným studiem obratlovců, hlavně ryb, obojživelníků a plazů, napsav o nich četné katalogy musejní a knihy příruční, svědčící o nevšední píli, obsáhlých vědomostech i důkladnosti. Hlavně z děl jeho sluší uvésti: *Die Fische des Neckar* (Štutg., 1853, doktorská dissertace); *Medicinische Zoologie* (t., 1858); *Catalogue of the Colubrine Snakes in the collection of the British Mus.* (Lond., 1858); *Catal. of the Batrachia Salientia* (t., 1858); *Catal. of the Fishes* (t., 1859—70, 8 sv.); *The Reptiles of British India* (t., 1864); *Fische der Südsee*, s Garettem (»Journal des Museum Godefroy«, Hamb., 1874—78, 6 seš.); *The Gigantic Land Tortoises* (Lond., 1877); *Introduction to the study of Fishes* (Edinb., 1880, něm. od Hayka s titulem »Handbuch der Ichthyologie, Vídeň, 1885); *Reports on the Shore-fishes, Deep Sea-fishes and Pelagic fishes of the voyage of the Challenger* (Londýn, 1887—88). Kromě toho uveřejnil velmi četné práce v odborných časopisech a sbornících: »Jahreshefte d. Vereins f. Naturkunde« (Štutg.), Archiv Wiegmannův »Record of zool. Literatur«, jejž založil r. 1864, »Annals and Magazine of natural history« (jest jedním z vydavatelů), »Proceedings« zool. společnosti lond., »Philosoph. Transact.« král. společnosti.

8) G. Otto Edmund, genrista německý (* 1838 v Halle — † 1884 ve Výmaru). Studoval v Düsseldorfě a ve Výmaru. Od r. 1876 až 1880 byl professorem v Královci. Maloval: *Svatba v Durinkách*; *Vdovec* (1874, Nár. gal. v Berlíně); *Spor theologů* (1876); *Ve vězení* (1877); *Poslední návštěva* (1879); *Vesnická vzpoura* (1881). *J-k.*

9) G. Sigmund, geofysik něm. (* 1848 v Norimberce), univ. studia konal v l. 1865 až 1870 v Erlankách, Heidelberce, Lipsku, Berlíně a Gotinkách, roku 1870 povýšen na doktora filosofie, načež účastnil se války německo-franc.; r. 1872 byl professorem ve Weissenburce n. S., r. 1873—74 privátním docentem university erlangenské a r. 1874—76 polytechniky mnichovské, r. 1876—86 prof. math. a fysiky na gymnasiu v Ansbachu a jest od r. 1886 prof. zeměpisu na polytechnice v Mnichově. V l. 1878—84 byl poslancem na sněmu říšském a od r. 1894 jest poslancem bavorského sněmu. G. jevil v každém postavení svém neobyčejně čilou činnost a sepsal dlouhou řadu spisů samostatných jakož i pojednání vědeckých i populárních, v různých sbornících uveřejněných, jež vesměs vynikají jasností a bohatým podkladem literárně historickým, při čemž rozřešil i mnoho záhad v dějinách exaktních věd. Hlavním dílem jeho jest dvousvazková *Geofysika* (1885), nejlepší dosud toho druhu spis něm.; dále sluší tu ještě uvésti mimo jiné: *Vermischte Untersuchungen zur Geschichte der math. Wiss.* (1876); *Lehrbuch der Determinanten-Theorie* (2. vyd. 1877); *Die Lehre von den Hyperbelfunctionen* (1881); *Handb. der math. Geogr.* (1890) a *Lehrb. der physik. Geographie* (1891). Jako historický badatel vyniká nevšední objektivností, kteráž mu zjednala i u neněmeckých národů plného uznání i vyznamenání. Od r. 1877 jest též členem král. české spol. nauk, kdež uveřejnil několik velmi cenných statí. *FStd.*

Güntner Gabriel J. (* 1804 v Neulosimthalu v Chebsku), od r. 1838 professor biblického studia N. Zákona na universitě v Praze. Hlavní jeho dílo: *Hermeneutica biblica generalis juxta principia catholica* (Praha, 1848, 2. vyd. 1851).

Guntram, syn franckého Chlotara I., obdržel roku 561 po smrti otcově panství nad Orléansem a Burgundskem. Přežil bratry své, ale zemřel bezdětek a panství zdědil syn Brunhildin Childebert II.

Guntramovice (něm. *Guntersdorf*), ves v rak. Slezsku, hejtm., okr. a pošta Krnov, fara Kostelec Bílý; 18 d., 88 ob. n. (1890). G. bývaly popl. dvorem, náležejícím Krnovu. R. 1791 prodán a na 17 dílů rozdroben.

Guntrámovice (něm. *Gundersdorf*), vsi na Moravě: **1) G.** Dolní (*Nieder-G.*), far. ves, hejtm. Šternberk, okr. Libavá, pošta Budišov; 53 d., 362 n. ob. (1890), kostel sv. Jakuba, 1tř. šk. — **2) G.** Horní (*Ober-G.*), ves t; 35 d., 229 ob. n. (1890).

Günzburg, bezprostředně poddané město a hl. místo okresu v bav. vlád. obv. švábském, 48 *km* na záp. od Augšpurku, při vtoku řeky Günze do Dunaje, 479 *m* n. m., při dráze Ulm-Augšpurk-Mnichov, se 4114 ob. (1890). Jest ohrazeno zdmi a má lesní úřad, poštu, telegraf, 5 katol. kostelů, školu lat. a kreslířskou, nemocnici, sirotčinec, spořitelnu, tkalcovnu, pivovary, čilé zahradnictví (ulmský chřest), trhy na koně a dobytek. Na blízku zříceniny býv. římské osady a mohutné ložisko rašeliny. U G-u porazili Francouzi r. 1805 arcivévodu Ferdinanda.

Gunzenhausen, okr. město v bav. vlád. obv. středofranckém, v uzlu několika železnic, s 3853 ob. (1890), sídlo soudu a lesního úřadu, má krásný evang. kostel, synagogu, zámek, reálku, strojní mlýn, jirchářství, barvířství, výrobu hospodářských strojů a sladu, chov dobytka. Theolog Osiander narodil se zde r. 1498.

Gúr (Gór, starý *Paropamisus*), hornatý kraj západního Afgánistánu, rozkládající se na jižním svahu černého pohoří (Siján kúh), mezi Herátem, k němuž patří od r. 1845, na sev.-západě a Gaznou a Kandahárem na straně východní. G jest původní vlasť Gúrovců (Gúridů, Górovců). — G. jest i název staré residence území tohoto, položené mezi horami Čalapdaván a Kúhi-pendž-engušt (hora pěti prstů, formace vulkanické s věčným sněhem, asi uprostřed země; nyní slove Zerni. — Gúristán, pravděpodobně *Χοαρήνη* u Strabóna = území Gúrské.

Gura Eugen, operní pěvec (* 1842 v Pressernách u Žatce), studoval techniku, pak akademii ve Vídni, pokračoval v malbě u An-

[illegible]

Guragé, [illegible]

[Obr.] [illegible] (Osphromenus [illegible] C. V.).

Vairy. Nalézá se tu několik značných, ač dosud málo známých jezer (Zuái, Horra a j.). Zemi obývají Gallové, dle jména křesťané, spíše však pohané, živící se orbou a znam. chovem dobytka. Kraj jest poplatný Habeši, což však nepřekáží Šojským ve zhoubných razziích. G. částečně prozkoumali hl. ital. badatelé (Chiarini, Traversi a j.) a český cestovatel A. Stecker.

Gurahumora, město v Bukovině, v okr. hejtmanství sučavském, na l. bř. řeky Moldavy s 3502 obyv. (1890) většinou něm., okresním soudem, poštou, telegr. a želez. stanicí.

Guracho viz Guaracho.

Gurami, guarami neb čichavec jedlý (*Osphromenus olfax* C. V., obr. č. 1605.), veliká ryba ostnoploutvá (z řádu *Acanthopteri*) z čeledi lezounů (*Labyrinthici*), nejznámější z 5 druhů svého rodu, žijících ve sladkých vodách Vých. Indie. Všickni čichavci mají tělo pokryto šupinami dosti velikými a trup vysoký, téměř vejčitý, ale břicho více vypouklé, než hřbet.

[illegible]

vitými skvrnami nahnědlými. G. žije na Javě, Borneu a na Sumatře v tůních; živí se drobnými živočichy vodními a látkami rostlinnými. Pro jikry staví samci i samičky kulovité hnízdo z vodních rostlin a bahna. Že mají maso výborné, jsou zavezeni a nasazeni i jinam (Mauritius, Cayenne). *Br.*

Guramišvili, gruz. básník, viz Gruzinská literatura.

Gurámovci viz Gruzie (dějiny).

Gurára, oasa náležející k skupině oas Tuátu (v. t.).

Guratin viz Juratin.

Gurdau viz Kurdějov.

Gurdžistán viz Gruzie.

Gurein viz Kuřim.

Gurevič Jakov Grigorjevič, paedagog ruský (* 1843), od r. 1883 ředitel vlastního ústavu gymnasijního a reálného v Petrohradě. Vedle vlastních spisů *Proischožděnije vojny za ispanskoje naslědstvo i komerčeskije intěresy Angliji* (Petrohr., 1885) a *Istorija Greciji i Rima*

(4. vyd.) sestavil s V. Pavlovičem dvě historické chrestomatie (*Istoričeskaja chrestomatija po russkoj istoriji* a *Ist. chrest. po novoj i novějšej istoriji*), jež dočkaly se tří vydání. Od r. 1890 vydává paedagogický měsíčník »Russkaja škola«. Dcera jeho Ljubov Jakovlevna G-ová jest vydavatelkou časop. »Sěvernyj Věstnik«, kde uveřejnila hlavně řadu statí o divadle. Mimo to přeložila z latiny listy Spinozovy (Petr., 1889) a z franč. denník Marie Baškircevy (t., 1893).

Gurgan č. Gjurgen, arab. *Džurdžan*, řeka v Persii na jihových. pobř. Kaspického moře. Vzniká ze dvou pramenů na hoře Giul-dagu, přijímá od jihu několik malých přítoků a ústí po toku 190 *km* deltovitě do jihových. cípu Kaspického moře. Voda z ní rozvádí se k zavlažování rolí.

Gurgusovac, okr. město v Srbsku, vystavěné od Grgura, nejstaršího syna Jiřího Brankoviće, bratra despoty Lazara. Nyní se zove Knježevac (v. t.). — Bývalá tur. pevnost Gurgusovci na řece Timoku na hranici srbské proslula r. 1810 hrdinstvím Rusů, kteří po pětidenním obléhání přinutili tureckou posádku k ústupu a tím zabezpečili srbské hranice se strany bulharské.

Gurie (Ghuria), kraj v Zakavkázsku na jihových. pobřeží Černého moře, mezi řekou Rionem a Čulakem. Původně náležela G. ke Gruzii, stala se později samostatným knížectvím (v rozsahu asi 4000 km^2), jež přijalo r. 1810 ruskou svrchovanost, načež bylo r. 1829 úplně spojeno s Ruskem a tvoří nyní okruh Osurgati v sev. části ruské provincii Kutajské.

Gurij: 1) G., arcibiskup kazaňský, svatý ruské církve, jenž vynikl horlivostí při obracení Tatarů a j. národů na víru Kristovu. Životopis jeho z péra prvního metropolity kazaňského a později slavného patriarchy Germogena nalézá se v kazaňské kathedrále Zvěstování P. Marie. Památka jeho slaví se v Rusku 4. říj. a 4. pros. Srv. G. Jelisejev, Žizně opisanije svjati tělej Gurija, Germana i Varsonofija (Kazaň, 1847).

2) G. Grigorij Karpov, missionář rus. († 1882), po ukončení duchovní akademie petrohr. byl v čele ruské missie v Číně, později knězem vyslaneckého chrámu v Římě a konečně arcibiskupem tavrickým a simferopolským. Přeložil do čínštiny evangelium. Z jeho statí zasluhují zmínky *Otčet* (Zpráva) o vykonaném poslání v Číně (»Christ. Čtěnije«, 1864) a *Russkije i greko rossijskaja cerkov v Kitajě v XVII.—XIX. v.* (»Rus. Starina«, 1884). Studie jeho o čínském buddhismu obsahují »Trudy« členů ruské missie v Pekingu (Petrohrad, 1852—65).

Gurilev Aleksander Lvovič, hudební skladatel ruský (* 1802 — † 1856), vzdělal se u svého otce houslisty a církevního skladatele a složil přes 200 písní, z nichž největší popularity došly: *Matuška golubuška, Serdce, Lastočka, Ně slyšno na palubě pěsen, Razluka, Žil byl odin muž staryj* a j. Vynikají prostotou, upřímnou melancholií a lehkostí.

Gurjev (kalmycky *Uzjan-Balgazin*), újezdné město v ruském Uralsku, při jezeře Kaspickém, na pravém bř. Uralu, blíže ústí jeho, s 5910 ob. (1885—86). Rybářství a parníkové spojení s Astrachaní a s Alexandrovskem (na poloostrově Mangišlaku).

Gurjun (gurjunový balsám, olej gurjunový č. dřevní, lat. *balsamum dipterocarpi, b. gurjun, b. capivi*) jest balsám vyrobený z rozličných druhů dvojkřídlačovitých (*Dipterocarpeae*): *Dipterocarpus incanus, D. angustifolius, D. turbinatus, D. alatus, D. litoralis, D. zeylanicus*, krásných stromů ohromné výšky lesů indických a okolních ostrovů. Ku konci suchého počasí vysekává se do kmenu otvor a pod ním dělá se oheň, načež balsám vytéká a naplňují se jím do prodeje trubky bambusové. Vytéká také volně, když se strom pouze navrtá. Jediný strom dává dle Roxbourgha 30—40 gallonů balsámu. Balsám obsahuje silici, pryskyřici a kyselinu gurjunovou. G-u užívalo se kdysi v lékařství proti nemocem kožním, při slonovině (*elephantiasis*) a kapavce; dnes se ho upotřebuje k falšování balsámu kopaivového, k připravování laků a fermeže. *šnk*

Gurk v Korutanech viz Kerka.

Gurk Eduard, malíř (* 1802 ve Vídni — † 1841). Studoval na vídeňské akad. a v průvodu arciknížete Bedřicha konal cestu do Syrie jakožto malíř, ale zemřel morem. V majetku císaře Františka Josefa I. jest od něho mnoho architektonických aquarellů. *J-k.*

Gurkfeld viz Kerško.

Gurkhové čili Gorkhové, kmen vládnoucí od r. 1786 v Nepálu (Vých. Indie), kamž se byl přestěhoval z Rádžputány. Jsou to Hindové, kteří brali si ženy z kmenů Gurungů, Magarů a j. a mají tudíž ve vzezření svém jisté známky plemene mongolského. K velikému vzrůstu a síle tělesné pojí se u nich věrnost a spolehlivost, pročež rádi bývají vřaďováni do indobritského vojska, v němž tvoří několik pluků. Jejich jazyk Khas č. Parbatya jest v Nepálu řečí úřední. Viz též Nepál.

Gurko Josif Vladimirovič, ruský generál jízdy (* 1828). Pochází ze staré šlechtické rodiny ruské a vychován byl ve sboru pážat, r. 1852 stal se setníkem v pluku gen. Děbiče, ve kterém súčastnil se války krimské. R. 1863 jako plukovník bojoval v povstalém Polsku, r. 1867 stal se generálem a velitelem gardového pluku, r. 1873 velitelem gardové brigády a r. 1876 velitelem gardové divise jezdecké. R. 1877 účastnil se války rusko-turecké, ve které se mnohokráte vyznamenal. Bylo mu svěřeno velení předního voje, který měl obsaditi některé důležité průsmyky balkánské, což G. znamenitě provedl. Odtud byl jedním z nejlepších vojevůdců ruských v té válce. Ke jménu G-vu pojí se dobytí Trnova, obsazení průsmyků balkánských, zejména Šipky, porážky Turků u Uflon, Kazanlika, Zagorje, Džuranli, dobytí nepřátelských opevnění u Horního Dubňaku a Teliše, zimní přechod přes Balkán, po němž svedl třídenní udatný boj u Plovdiva (poč. ledna

r. 1877 a prováděl rozšířením armády nepřátelskou až ke Drinopoli. Srv. Jepančin, *Očerk dějstvij zapadnago otrjada generala Gurka* (Petrohrad, 1891, 3 části). Po válce v dubnu r. 1879 jmenován G. generálním gubernátorem v Petrohradě s mimořádnou mocí, ale již r. 1880 zbaven úřadu, když se mu nejen nepodařilo zamezití attentáty na cara Alexandra II., nýbrž když i udělil milost dopadeným nihilistům. Teprve r. 1882 ustanoven za velitelo generála v Oděsse a r. 1883 stal se gener. guvernérem pro země »poviselské« ve Varšavě. V úřadě tom vystupoval dle intencí nového cara Alexandra III. velmi přísně proti živlu polskému, tak že jeho vláda značí vrchol násilné politiky proti Polákům, v níž policie stala se neobmezeným pánem. Po nastoupení Mikuláše II. (1894) vystřídán byl hr. Šuvalovým a odebral se na dovolenou do ciziny.

Gurlitt: **1)** **G.** Johann Gottfried, archaeolog něm. (* 1754 v Halle — † 1827 v Hamburku). Studoval filosofii a theologii v Lipsku, pak působil jako učitel a později jako rektor v Klosterberge a r. 1802 stal se ředitelem Johannea v Hamburku. Sepsal: *Allgem. Einleitung in das Studium der schönen Kunst des Alterthums* (Magdeburk, 1799); *Über Gemmenkunde* (t., 1798); *Über Mosaik* (t., 1798); *Versuch über Büstenkunde* (t., 1800). Poslední tři spisy vydal Corn. Müller souborně pod názvem: *Archaeologische Schriften* (Altona, 1831). Paedagogické spisy **G**ovy vyšly pod názvem: *Schulschriften* (Magdeburk, 1801 až 1829, 2 d.).

2) **G.** Louis Theodor, krajinář německý (* 1812 v Altoně), žák Bendixena v Hamburku, pak akademií mnichovské a kodaňské. Cestoval po Skandinavii, Tyrolsku a severní Italii a r. 1843 přišel do Düsseldorfu, pro kteréžto město má týž význam jako Morgenstern pro Mnichov. Maje zálibu v cestování, odešel zase brzo do jižní Italie a Sicilie, pak žil v Berlíně a r. 1861 přišel do Vídně. Navštíviv ještě Španělsko a Portugalsko, usadil se v Plavně u Drážďan a konečně v Berlíně. **G** jest z prvních realistických krajinářů Německa, jehož směrem celá mladší generace slavných krajinářů se řídila. V Düsseldorfě hned jeho první obraz *Jutská pouť* působil sensaci; byla to první krajina dle přírody, bez idealisované komposice, kterou tam bylo viděti. Jeho díla, šedá v tónu, obsahovala v sobě kus skutečné přírody, nebli plné v barvě, aspoň v kresbě. Ale i v koloritu docílil často tónů blížících se stříbrnému světlu Canalettovu nebo delikátní šedi Constablově. Tím stal se **G.** duší realistického proudu krajinářského v Německu, že i And. Achenbach jeho směru se přidržel. Skrze tohoto souvisí pak **G.** s krajinářstvím nejmodernějším. Z obrazů jeho uvádíme: *Rovina thébská*; *Římská Campagna* (1846); *Krajina z Albanských hor* (1850, nár. gal. berl.); *Večer v klášteře Busaco v Portugalsku* (1875, gal. drážďanská); *Kellerské jezero v Holštýně* (1865). *J. k.*

Gurlt: **1)** **G.** Ernst Friedrich, zvěrolékař něm. (* 1794 v Drentkově ve Slezsku, † 1882 v Berlíně). Lékařství vystudoval ve Vratislavi, r. 1826 stal se prof. a r. 1849 ředitelem zvěrolékařského ústavu v Berlíně (do r. 1870). Spracoval anatomii, fysiologii a pathologii domácích zvířat, zavedl první klassifikaci zrůdností zvířecích a při ústavu zvěrolékařském založil rozsáhlé sbírky. Sepsal: *Handbuch der vergleich. Anatomie der Haussäugethiere* (Berlín, 1822, 7. vyd. pořídili Leisering a Ellenberger r. 1890); *Lehrbuch der patholog. Anatomie der Haussäugeth.* (t., 1831 až 1832, 2 sv.); *Anatomische Abbildungen der Haussäugeth.* (t., 1824—33); *Lehrbuch der vergleich. Physiologie der Haussäugeth.* (t., 1837, 3. vyd. t., 1865); *Anatomie der Hausvögel* (t., 1849); *Ueber thierische Missgeburten* (t., 1877).

2) **G.** Ernst Julius, lékař něm., syn před. (* 1825 v Berlíně). Lékařství vystudoval v Berlíně, kde se též habilitoval jako docent pro chirurgii; dosud tu působí jako professor. Z četných jeho literárních prací uvádíme: *Beiträge zur vergleich. patholog. Anatomie der Gelenkkrankheiten* (Berlín, 1853); *Ueber einige durch Erkrankung der Gelenkverbindungen verursachte Missgestaltung des menschl. Beckens* (t., 1854); *Ueber Cystengeschwülste des Halses* (t., 1855); *Ueber den Transport schwer verwundeter und Kranken im Krieg* (t., 1859); *Handbuch der Lehre von den Knochenbrüchen* (t., 1860 až 1865, 2 d.); *Leitfaden für Operationsübungen am Kadaver* (t., 1862, 7. vyd. 1890); *Zur Geschichte der internationalen u. freiwilligen Krankenpflege im Krieg* (Lipsko, 1873); *Die Kriegschirurgie der letzten 150 Jahre in Preussen* (t., 1875); *Die Gelenkresectionen nach Schussverletzungen* (t., 1879). Jest spoluredaktorem Langenbeckova Archivu pro klin. chirurgii, Hirschových i Virchowových výročních zpráv o lék. literatuře. V l. 1885–88 redigoval sborník »Biograph. Lexicon hervorrag. Aerzte aller Zeiten u. Völker«.

Gurma, říše černošská v záp. Súdánu na západ od střed. Nigiru, zaujímající plochy má ok. 45.000 km². Hlavní město jest Nungu, zvané též Bennanaba č. Nomma-Fada-n'G.; znam. obchod. město jest Sudo-Melle v sv. části země. — Gurmové jsou kmen černošský příbuzný kmeni Tombo a Moši; jsou pohani a chodí nazí. Byli podrobeni nejprve Songhaiům, pak Fulbům, s nimiž oběma se smísili. Od poklesnutí moci Fulbů v Gandó jsou samostatni, za to rozmáhají se mezi nimi Mandingové.

Gurov Aleksandr Vasiljevič, geolog ruský (* 1843), dovršiv vzdělání své v Anglii a ve Francii, byl professorem na universitě a na technice v Charkově. Jeho práce vztahují se hlavně ke kamenouhelné pánvi donecké a k útvarům gubernie charkovské, voroněžské, kurské, poltavské, jekatěrinoslavské a oblasti vojska donského. Mimo to konstatoval kamenouhelná ložiska na březích Irtyše. Jako praktický geolog měl přímé účastenství při hledání kamenného uhlí, železné rudy a kamenné soli v jekatěrinoslavské gubernii. Jeho vědecké práce umístěny jsou hlavně v »Trudách« charkovské společnosti přírodozpytců

a zasluhují z nich zmínky: *Geologičeskija izslědovanija v južnoj časti Charkovskoj gub.* (1869); *Iskopajemyje organičeskije ostatki doněckich kamennougoljnych osadkov* (1874); *Geologičeskij očerk kristalličeskich porod v Mariupoljskom i Berďanskom uj.* (1880); *Geolog. opisanije Poltavskoj gub.* (1888).

Gúrovci, Góridi (Ghóridi nebo Ghúridi), dynastie afgánsko-indická, jejíž zakladatel Husejn přišel do Gazny a obdržel od sultána Mas'Úda místodržitelství nad hornatou krajinou Górem. Třetí syn jeho Aláuddín Husejn (viz Afgánistán, dějiny) dobyl r. 1155 Gazny, opanoval celý Afgánistán, načež synovec jeho Šihábeddín Muhammed opanoval r. 1184 Lahore v Přední Indii, r. 1192 Delhi a po vítězství svém u Tanesaru r. 1194 učinil základ ku panství nad částí Hindostánu. Dynastie neudržela se dlouho, neb Chovárezmovec Muhammed III. Kutbeddín dobyl r. 1208 Góru a r. 1215 Gazny.

Gurowski, jméno staré hraběcí rodiny polské, jejíž členové vynikli hlavně v XVIII. a XIX. stol. Jsou to: **1)** Melchior **G.**, erbu Včely, kastelán poznaňský (kol r. 1740). — **2)** Rafael **G.**, syn před., kastelán przedecký (od r. 1764). Byl veliký reakcionář a příznivec jesuitů. Jsa posledním kastelánem poznaňským, dostal se při rozdělení Polska pod vládu pruskou. Od krále pruského r. 1787 dostal dědičné důstojenství hraběcí a slezský indigenát. — **3)** Roch Władysław či Josef Wł. **G.**, bratr před., velký maršálek litevský v době krále Stanislava Augusta, pověstný intrikář diplomatický, jenž, jsa poslancem na sněmu polském, držel se té strany, která měla největší moc. — **4)** Aleksander **G.**, bratr před., poslední kastelán buský, od r. 1777 komorník královský, zredigoval a částečně i sepsal dílo: *Protokół zaszłych czynoności na delegacyi od stanów rzeczy pospolitéj na sejmie extra ord. warszawskim dla zawarcia traktatów z dworami wiedeńskim, petersburskim i berlinskim dnia 19. maja 1773 wyznaczonej a 19. marca 1775 zakonczonej* (7 svazků). — **5)** Adam hrabě **G.** (* 1805 — † 1866), publicista. Nar. v Kališsku, studoval v Kališi, Varšavě, Berlíně a j. v Německu. R. 1830—31 súčastnil se polského povstání, načež odešel do Paříže, kde vyjednával s Lafayettem a s vůdci strany republikánské. S počátku byl smýšlení Rusku úplně nepřátelského, ale později nastal ve smýšlení jeho obrat. R. 1835 vydal v Paříži spisek *Verité sur la Russie*, kdež, propaguje myšlénku panslavismu, poukazuje k tomu, že jižní a záp. Slované oddělili se jako suché větve od zdravého kmene slovanského — ruského. Car Mikuláš dovolil mu vrátiti se do Ruska, odkudž vznikla domněnka, že spis jeho obsahuje programm ruské vlády. Nenalézaje pro sebe půdy příznivé, žádal **G.** za propuštění z Ruska a utekl konečně tajně do Německa (1844). Pak odešel do Bernu, kdež 2 léta přednášel o politickém hospodářství, a r. 1849 odešel do Sev. Ameriky. Svoje panslavistické idee rozvinul mimo spisek shora jmenovaný v těchto spisech: *La civilisation et la Russie* (1840); *Pensées sur l'avenir des Polonais* (1841); *Le panslavisme, son histoire, ses veritables éléments religieux, sociaux ...* (1848). Mimo to sepsal: *Russia as it is* (1854); *O aristokracyi i demokracyi w Polsce* (1843); *Die letzten Ereignisse in den drei Theilen des alten Polen* (Mnichov, 1846).

Gursay, obch. váha madrasská = 4536 *kg*; rozpadá se na 20 candy.

Gurschdorf viz Skorošice.

Gurtendorf viz Skorotín.

Gürtler Ant. Bern., biskup sienský (* 1726 až 1729 ve Falknově — † 1791 v Římě), studoval na gymn. v Jičíně a theologii v Praze, načež byv doporučen císařovně Marii Terezii, stal se zpovědníkem její dcery Marie Karoliny, potomní královny neapolské, kterou provázel do Neapole a stal se biskupem sienským. Rád hlásil se k svému rodnému městu a když r. 1790 byl při korunování Leopolda II., posvětil sám kostel falknovský, daroval mu dva obrazy a několik soch.

Guru (skr.), učitel, vyskytuje se hlavně jako název náboženských učitelů. Sikhové mluví tak o svých 10 g-rech (též padšáh) čili učitelích víry. U Hindů, Džajnů g. jest nejvyšší hlava jednotlivých sekt (biskup). Dle víry lidu koná g. divy, odpouští hříchy a p.

Gurwal viz Garhvál.

Gurwitz viz Krhovice.

Gury [gyri] Jean Pierre, theolog a kasuista francouz. (* 1801 v Mailleroncourtu — † 1866 ve Valsu), vstoupiv do řádu jesuitského, studoval v Římě, byl professorem theolog. morálky na jesuit. kolleji ve Valsu a pak na Collegium Romanum v Římě. Z Říma vrátil se r. 1848 do Valsu. Ve svých spisech *Compendium theologiae moralis* (Lyon, 1850, 2. vyd. t., 1875; něm. překlad od Wesselaka, Řezno, 1868) a *Casus conscientiae* (Lyon, 1863) hlásal probabilismus a starojesuitskou kasuistiku, což dalo podnět k živé polemice. Srv. Keller, Die Moraltheologie d. Jesuitenpaters G. (Aarau, 1869, 2. vyd.).

von **Guseck** Bernd viz von Berneck.

Gusev: 1) G. Vladimir Eleazarovič, pocházeje z rodiny bojarské, provázel r. 1495 dceru velkoknížete Ivana III., Helenu, do Litvy ku sňatku s velkoknížetem Aleksandrem. Roku 1497 sestavil zákonník, po »Ruské Pravdě« první to soubor ruských zákonů, který v letopisech bývá nazýván *Sudébnik Volodimira Guseva*. V pros. t. r. byl popraven pro účastenství při spiknutí ve prospěch velkokněžny Sofie a jejího syna Vasilije.

2) G. Matvěj (* 1826 ve vých. Rusku — † 1866 v Berlíně), studoval vědy mathematicko-fysikální na universitě kazaňské, stal se r. 1848 konservatorem univ. musea a přednášel o fysice a fysikální geografii pro studující fakulty lékařské. R. 1850 byl vyslán do Pulkovy, aby se tu vycvičil v astronomii praktické. R. 1851 provázel Kovalského a Popova na výpravě ku pozorování úplného zatmění slunečního na břeh moře Azovského. R. 1852 stal se observatorem při hvězdárně ve Vilně. Zde konal studie o mihuvinách a súčastnil se fotograf-

ckých operací, jež byly podniknuty za účelem vyšetřování změn povrchu slunečního. Vydával též ruský časopis pro pěstování mathematiky, fysiky a astronomie. Časopis ten byl za doby polského povstání potlačen. Z astr. jeho prací uvésti jest: *Beschreibung des Wilnaer Registrir-Apparates*. Jeho životopis viz ve Vierteljahrschrift d. astr. Ges., 1867. *Gs.*

3) G. Alexandr Fedorovič, filosof rus. (* 1842 v Tveri), professor apologetiky na duchovní akademii v Kazani. Uveřejnil řadu církevně-filosofických statí, hlavně v časopise »Pravoslavnoje Obozrěnije«. O sobě vydal: *Nravstvennyj idéal buddizma v otnošeniji k christianstvu* (Petrohrad, 1874); *Nravstvennosť kak uslovije istinnoj civilizaciji i specialjnyj predmet nauki* (Moskva, 1874); *Naturalist Colles, jego rus. perevodčiki i kritiki* (t., 1879); *Zavisimosť morali ot religioznoj ili filosofskoj metafiziki* (t., 1886); *Něobchodimosť vněšňago blagočestija*, proti L. N. Tolstému (Kazaň, 1890); *Osnovnyja pravila v nravoučeniji gr. L. Tolstogo* (Moskva, 1893). **G.** jsa přesvědčen, že jediné theistická filosofie má náležitý vědecký základ a vyhovuje vyšším požadavkům a snahám lidského ducha, polemisuje s nekřesťan. tendencemi současné vědy, hlavně pak s vědami přírodními. — Bratr jeho Fedor Fedorovič G. je znám několika filosof. traktáty o Schopenhauerovi a psychologii Fichteho.

Guscht viz Kušty.

Gusl (arab.), umývání celého těla.

Guslar viz Gusle.

Gusle, národní nástroj Chorvátů a Srbů (v Přímoří gusla, v Dalmacii gusli, jehož

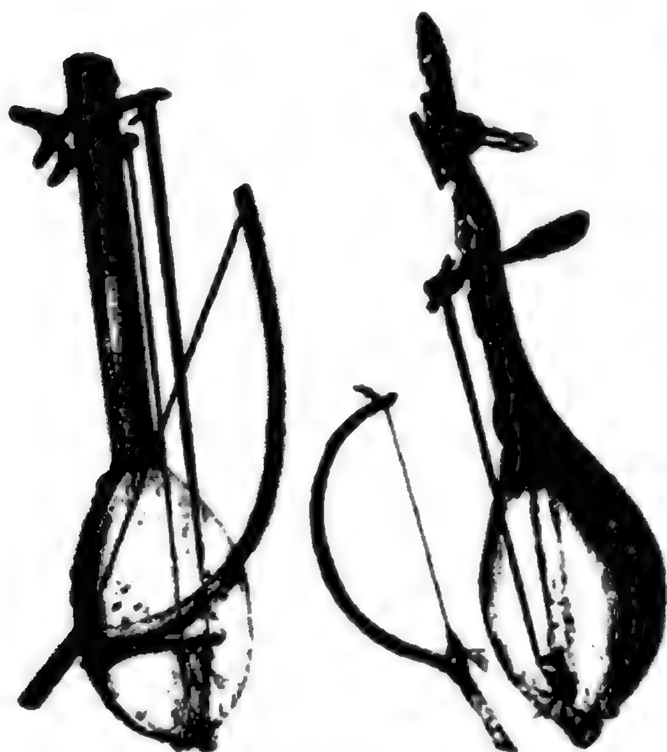

Č. 1606. a 1607. Gusle jihoslovanské.

podoba skýtá názorný příklad pratvaru smyčcových nástrojů, těleso dvoudílné. Je tu dřík (*varjača*), s nímž krk (*vrat*) bývá, ač ne vždy, z jednoho kusu, tvaru vydutého, hruškovitého, tu kulatějšího, tu obdélnějšího. Druhý dílec těla, svrchní desku (*poklop*), tvoří jemná, vydělaná kůže ovčí, zaječí neb i jiná, do níž vpáleno nebo vyřezáno 5—10 okrouhlých dírek, majících účel průlomů (*glasica*) a rozložených obyčejně uprostřed plochy neb obou její polovin. Často bývá i dno dříku opatřeno průlomem, dle křížového tvaru nazvaným *krst*. Krk jest přímý, hranatý, někdy však na zpodině i přioblý, a sluší na něm rozeznávati nahoře hlavu (*glava*), která jest buď rovně usečena buď na všelijaké tvary uměle vyřezána. Vidáme na př. hlavu lidskou, beraní, čapí zobák, řecký kříž nebo t. zv. *čekrk*, druh to zdobné kolíkové skříně, ale nikoli žlábkovitě vydlabané, jako u houslí, nýbrž plné a ploské. Některé exempláře jsou zvláště uměle řezány a zdobeny, mnohdy bývá i dřík vykládán perletí, zlatými a stříbrnými listeny i drahým kamením. Krk mívá zdélí 35 *cm*, s dříkem 60—65 *cm*. V délce asi dříku protknut krkem velký, vyčnívající kolík, zvaný klíčem (*ključ*), na nějž vysoko navíjí a ladí se struna. Ta, zrobená z koňských žíní, běží na dříku přes kobylku (*kobilica*), jež umístěna jsouc pod *glasicami*, má tvar podélného pražce neb špalíčku v podobě zcela primitivní kobylky houslové. Na zpodině dříku struna namotána na čípek, plnicí úkol houslového strunníku či spíše žaludu a zvaný *zapinjača*, o nějž guslar při hře opírá g., aby zvuk jich nebyl tlumen přímým dotykem roucha. Držíť guslar nástroj svůj u kolena na levém stehně, *vrat* o rámě opíraje. Mají-li g. dvě struny, jsou ovšem i klíče dva; takové g. slovou gega (v. t.). G. hotoví se ze dřeva dubového, borového, morušového, hlavně však z javorového, a národní písně, jež často je apostrofují, nenazývají jich než »g. javorove«. Zvuk jejich jest měkký, melancholický, jako u violy, ale slabší, hlasový rozsah 1½ oktávy. Hude se ohnutým šmytcem (*gudalo*), zimostrázovou to hůlkou o malé rukojeti (*držak*), potaženou černými koňskými žíněmi (*tetiva*). Vyskytují se též šmytce bohatě zdobené. Hmaty dějí se bříšky prstů, ale nikoli, jako u našich nástrojů, se shora celou silou ruky, nýbrž jen zlehka se strany. G-mi doprovázejí se junácké písně, ale i bez zpěvu guslar improvisuje na nich své fantasie, zpravidla v tónině aiolské. Ve Slavonii slují guslaři *sliepci*, jsouce skutečně většinou žebrajícími slepci. Nejvíce rozšířeny jsou g. v Srbsku, Bosně a Hercegovině, kde mladí, staří, muži, ženy i děti guslí. Velké oblibě těší se též na Černé Hoře a v Bulharsku, kdežto v Dalmacii a Chorvátsku vyskytují se již krajiny, kde jich neznají. Srov. výbornou studii, kterou podal o g-lích Fr. Š. Kuhač »Prilog za povjest glasbe južnoslovjenske« (I. Opis i poviest gusala, »Rad jugoslavenske akademije«, kn. 38). *-q.*

Gusli, národní nástroj ruský, podobný žaltáři (ψαλτήριον), v dalším vývoji cymbálu. Na Rus dostal se z Řecka, prostředím ruským rozšířil se pak mezi Čuváši a Čeremisy. V původním tvaru (vyobr. č. 1608.) g. dávno vešly v zapomenutí. Hotovily se ze dřeva javorového a dle »Slova o pluku Igorově« byly ná-

stroj mnohostrunný. Prvotně mívaly strun jen 5—8, střevových, ale čím dále jich přibývalo a tvar ozvučné desky stával se kulatějším. Takové jsou maloruské husły č. husla psaltyr (vyobr. č. 1609.). S tvary těmi potkáváme se na miniaturách staroslovanského žaltáře ze XIII.—XIV. stol. i v památkách jiných (na př. »Čeťji-Minějі« metropolity Makarije, 1542). Guslar kladl g. na kolena a

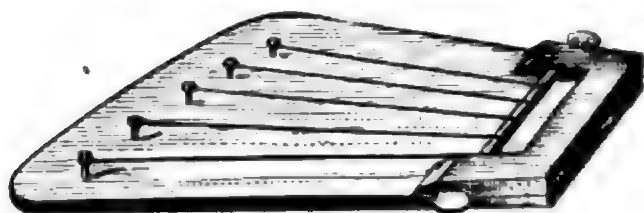
Č. 1608. Gusli původního tvaru.

struny praty tepaje, ku zpěvu se doprovázel Zdokonalením nabývají g. podoby cymbálu, kteráž věkem XVIII. úplně převládá. Jsou to

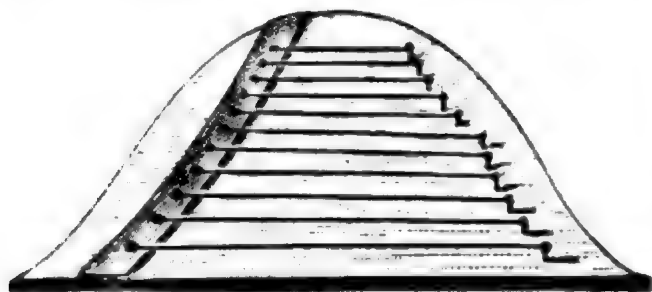
Č. 1609. Husly či husla psaltyr.

maloruské klavirovydni husly, velkoruské klavirocbraznyja g. (vycbr. č. 1610.). Skládají se z obdélníkové skříně s několika prů-

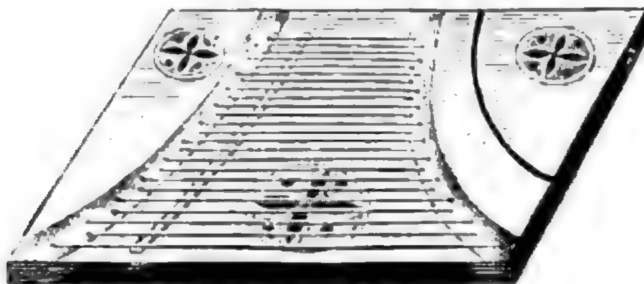
Č. 1610. Maloruské klavirovydni husly.

lomy v ozvučné desce, k níž připevněny jsou dva ohnuté dřevěné pražce, jeden pro železné kolíky, druhý s úkolem strunníku. Struny jsou kovové. Rozsah hlasový, něco přes 2 oktávy, pohyboval se dříve v tónorodu diatonickém; bylo-li třeba chrómatu, zkracovala se dotyčná struna blízko u pražce buďto prstem levice nebo zvláštními háky, jako u starých harf. Pravice vyluzuje tóny drnkáním, kdežto tlumení strun obstarává zpodní sval palce, myška. Novější g. mají klavírní stavbu, při níž struny shodující se s černými klávesy umístěny pod strunami cdpovídajícími klávesům bílým. Skříň opatřená víkem upevňuje se na stolek o čtyřech nohách. Takovéto ustavičně zdokonalované g. stávaly se majetkem již jen dvořanstva a duchovenstva, ve kterémž posledním udržují se podnes. O slepci-guslaři na Ukrajině v létech padesátých zmiňuje se ještě Kuliš (Zap. o Juž. Rusi). — G. jsou nástroj po výtce harmonický, doprovázecí. Školu guslovou sestavil Kušenovij-Dimitrevskij Monografii o nich napsal Famincyn: G. russkij narodnyj muzykaljnyj instrument (Petrohrad, 1890). *Řř. -q.*

Guss., skratek bot. = Giov. Gussone.

Gussenbauer Karl, lékař něm. (* 1842 v Horní Bele v Korutanech). Lékařství vystudoval ve Vídni, kdež se stal assistentem Billrothovým; r. 1875 stal se prof. chirurgie a ředitelem lékařské kliniky v Lutichu a roku 1878 v Praze Zde působil na něm. fakultě lékařské až do r. 1894, kdy byl povolán na Billrothovo místo do Vídně. Hlavní jeho výkony chirurgické týkají se vyjmutí hrtanu, resekce žaludku a střev, massáže a j. Mimo jiné sestrojil prvý umělý upotřebitelný hrtan. Napsal: *Ueber die Heilung per primam intentionem* (1871); *Ueber die erste durch Billroth ausgeführte Kehlkopfexstirpation* (1874); *Die Methoden der künstlichen Knochentrennung* (1875); *Die partielle Magenresection* (1876); *Die traumatischen Verletzungen* (1880); *Sephthaemie, Pyohaemie und Pyo-Sephthaemie* (1882); *Zur operativen Behandlung d. Pancreascysten* (1883); *Beiträge zur Extirpation von Beckenknochengeschwülsten* (1891). Od r. 1880 je spoluvydavatelem pražského časopisu »Zeitschrift für Heilkunde«.

Gusserow Adolf Ludwig, lékař něm. (* 1836 v Berlíně). Lékařství vystudoval v Berlíně, Vircpurku a v Praze, r. 1864 habilitoval se pro porodnictví a gynaekologii v Berlíně, byl povolán r. 1867 za professora téhož oboru do Utrechtu a téhož ještě roku do Curichu. R. 1872 povolán byl za prof. porodnictví do Štrasburku a r. 1878 do Berlína za prof. lékařství a za ředitele porodnicko-gynaekologické kliniky v Charité a za ředitele školy babické. Napsal: *Geburtshilfe und Gynaekologie in Grossbritannien* (1864); *Universitäten oder Fachschulen?* (1870); *Ueber Carcinoma uteri* (1871); *Die Neubildungen des Uterus* (1878 a 1886); *Zur Geschichte und Methode des klinischen Unterrichts* (1879).

Güssfeldt Paul, cestovatel něm. (* 1840 v Berlíně), studoval přírodní vědy a mathematiku, habilitoval se r. 1868 v Bonnu za docenta mathematiky, ale vedle toho zabýval se pilně též studiem velehor, podnikaje hojné cesty po Alpách. Účastniv se r. 1870–71 jako dobrovolník války franc.-německé, povolán jest r. 1872 k řízení německé výpravy výzkumné na pobřeží loanžském v záp. Africe. G. však ztroskotáním lodi blíže Freetownu (14. led. 1873) přišel skoro o veškeren výstroj výpravy a dostal se následkem toho teprve 25. čce do Banany při ústí Konga. Společně s Bastianem zřídil na pobřeží loanžském stanici Činčošo jakožto oporu na další cestě, ale všecky pokusy proniknouti do vnitrozemí zmařeny jsou nehodami, tak že 7. čce 1875 musil se G. dáti na cestu zpáteční. Nicméně vědecké výsledky cesty té (topografický prozkum pobřeží v délce 450 *km*, prozkum mnohých řek,

zejména Kuilu a Nl angy, mnoho pozorování magnetických i meteorologických, četné sbírky a pod.) byly značny. K zotavení svému odebral se r. 1876 do Egypta, kde se Schweinfurtem podnikl cestu po Arabské poušti (Petermanns Mitth., 1877). V září 1883 odebral se do jižní Ameriky prozkoumat Andů chilsko-argentiských; tu překročiv čtyřikráte Andy, objevil na 34° 30′ veliký ledovec, slezl 19. led. 1883 jícen sopky Maipa, 21. února slezl Aconcaguu do výše 6400 *m*, procestoval potom planinu Bolivskou a vrátil se r. 1883 do Evropy. Býval též průvodcem cís. Viléma na cestách po Norsku, jež popsal. R. 1892 stal se professorem a přednáší na orientálním semináři berlínském o geofysice a astronomickém stanovení míst na cestách. Africkou cestu svou popsal s Pechuël-Loeschem a Falkensteinem v díle *Die Loangoexpedition zur Erforschung Äquatorialafrikas 1873—76* (Lipsko, 1878 a n., 3 sv.); mimo to sepsal *Reise in den Andes von Chile u. Argentinien* (Berlín, 1887); *Kaiser Wilhelms II. Reisen nach Norwegen* (t., 1890, 2. vyd. 1892); *Die Erziehung der deutschen Jugend* (t., 1894); plodem cest po Alpách jsou: *In den Hochalpen. Erlebnisse aus d. J. 1859 bis 1885* (t., 1886, 3. vyd. 1893); *Der Mont Blanc* (t., 1894).

Gussone Giovanni, botanik ital. (* 1787 ve Villamaina — † 1866 v Neapoli), byl prof. botaniky v Neapoli a zkoumal hlavně květenu sicilskou. Napsal: *Plantae rariores, quas in itinere per oras Jonii et Adriatici maris et per regiones Samnii et Apruttii collegit.* (Neapol, 1826, s 66 tab.); *Florae siculae prodromus* (t., 1827—28, dopl. 1832—43); *Florae siculae synopsis* (t., 1842—45); *Enumeratio plantarum vascularium in insula Inarine sponte provenientium* (t., 1854, s 20 tab.).

Gussow Karl, genrista něm. (* 1843 v Havelberku), studoval ve Výmaru pod vlivem Arthura Ramberga a později Pauwelsa. R. 1867 odešel do Mnichova, ale škola Pilotyho málo hověla jeho realistickému duchu a po krátké cestě po Italii vrátil se do Výmaru. Maje zdravý smysl pro přírodu, vystavil řadu figur v životní velikosti (*Přítel květin*, *Ztracené štěstí*, *Kočička* a mn. j.), pro něž od kritiky za pionýra realismu a za zhoubce umění byl prohlašován. Maso a pestrý šat maloval s nesmírnou obratností, klada zelené, červené a žluté tóny bezprostředně vedle sebe, ale schází mu hlubší jakost umělecká. Nejlepší jsou jeho podobizny. R. 1870 stal se prof. na uměl. škole v Karlsruhe a později v Berlíně. Žije v Mnichově. *J-k.*

Gustatio (lat.), u Římanů předkrmí, jímž počínal oběd (cena); skládalo se z vajec, ústřic, salátu a pod.

Gustatorius (lat.), chuťový. Nazývají se tak pravidelně t. zv. pohárky chutnací (*pocula g-ia*), totiž zvláštní drobná tělíska, jež jsou roztroušena hlavně v pobočných stěnách ohrazených bradavek jazykových. Obsahují v sobě jemné vláknité buňky, jež reagujíce na podráždění působená požitými nápoji a pokrmy, podmiňují pocity chuťové.

Gustav (vlastně: Gustaf, staronord. Gûdstafr = válečná hůl, bulava, pak i = rek), jméno švédské. Tak sluli někteří králové švédští:

1) G. Vasa (1523—60), nar. 12. kv. 1496 v Lindholmu v Uplandě, syn říšského rady a rytíře Ericha Johansona (odkudž G. Erichson). Vasa jmenoval se dle otepi (švéd. *vasa*) ve znaku. R. 1509 dán byl do školy v Upsale, avšak již r. 1512 vzal ho k sobě příbuzný jeho Sten Sture (mladší) i dal mu za vychovatele biskupa linköpinského. Za bouřlivých dob, kdy Švédsko hledělo se vymaniti z panství dánského, účastnil se G. záhy již také života veřejného a v bitvě u Braenkyrky (22. čce 1518), v nížto Sten Sture zvítězil nad králem dánským Kristiánem II., nesl švédskou korouhev. Král dánský dal se potom do vyjednávání, a G. poslán mu s pěti ještě pány za rukojmě. Tu však zrádně zajat i odvezen do zámku Kalloe v severním Jutsku, odkudž však v září r. 1519 přestrojen šťastně unikl do Lubeka. Pomocí měšťanů tamních, najmě purkmistra Mik. Bromsa, vrátil se v květnu r. 1520 do vlasti, která však, kromě Štokholmu a Kalmaru, celá se nacházela v moci krále dánského. Štokholm, kdež se bránila vdova po Stenu Sturovi, Kristina Gyllenstjerna, obklíčen byl od krále Kristiána, a před Kalmarem, kdež se bránila vdova po veliteli tamním Janu Manssonovi, Anna Bjelke, kotvilo loďstvo dánské, jemuž velel statečný admirál Norby. G. vešed do Kolmaru, shledal, že vojsko i měšťanstvo ochotni jsou vzdáti se Dánům, pročež odešel i odebral se do Smalandu. Tam však, jakož i v Gothlandě, ustrašení obyvatelé o vzpouře proti cizákům nechtěli ani slyšeti, ba po G-ovi dokona i stříleno šípy. Nastávající osvoboditel vlasti, prohlášen byv psancem, musil přestrojen blouditi po zemi a skrývati se před Dány i před Švédy. Zatím Kristián dal se korunovati (8. list. 1520) a třetího dne potom množství předních vlastenců švédských povražditi; mezi těmi byl i G-ův otec Erich a svat Jáchym Brahe. Tehdy uprchl G. do Dalekarlie i sloužil tam přestrojen sedlákům za nádenníka. Dánové a stvůry jejich všude po něm pátrali. Zaživ zde mnohá dobrodružství, o vánocích r. 1520 řečnil G. v Raettviku a v Moře k Dalekarlům, ale bez úspěchu. I chystal se na cestu do Norska. Tu však doneseny podrobné zprávy o vraždách štokholmských a Dalekarlové zvolili ho pánem a hejtmanem, správcem říše. V únoru r. 1521 obsadil Falun, přivedl na svou stranu horníky tamní a získal za krátko též Helsingy, Gestrikland a město Gefle. Sebrav pak značné vojsko, porazil dne 29. dubna pluky Kristiánovy u Vesteraesu a zmocnil se za nedlouho Upsaly. Koncem června položil se táborem u Štokholma, avšak boj o hlavní město trval dvě léta. Dne 24. srpna uznán G. správcem říše na sněmě ve Vadsteně i od šlechty. Kristián zuřil i dal matku a sestru G-ovu v žaláři zavražditi. I jeho nástupce Bedřich, vévoda holštýnský, domáhal se na základě jednoty kalmarské z r. 1397 panství ve Švédsku. Avšak Švédové zvolili 7. čna 1523

na sněmě v Strengraesu G-a králem a vkrátce potom vzdal se mu také Štokholm. Postavení nového krále bylo nadmíru svízelné. Vášně rozpoutané dlouho se nemohly usaditi. V zemi vznikaly vzpoury. I Dalekarlové vzbouřili se třikráte. Povstání jejich súčastnil se též Anders Persson, v jehož stodole G. někdy byl mlátil, i poslán na popraviště. Vypuzený Kristián II. nedal pokoje. G. spolčil se proti němu s novým králem dánským Bedřichem na sjezdě v Malmoe r. 1524. Lubečtí, jižto pomáhali dobývati Štokholma, žádali mnoho peněz a rozmnožení výsad obchodních. G. musil jim býti po vůli. Magnáti a praeláti, jejichžto moc za bouřných dob předešlých nadmíru byla vzrostla, hodlali s králem se děliti o vládu a na zboží svém panovali jako samostatná knížata. G. opíral se proti nim o sedláky a měšťany. Statky korunní byly rozebrány. G. jal se podporovati víru Lutherovu, aby mohl zabaviti zboží církevní a koruně zjednati důchodů. Na sněmě ve Vesteraesu r. 1527 pohrozil, že se vzdá vlády, nebude-li králi dáno, což jest královo, a pomocí měšťanův a sedláků dokázal, že mu dána plná moc nad statky církevními. Ovšem musil i šlechtě dovoliti, aby se zmocnila některé části jejich. Podobně zmocnil se G. i auktority ve věcech náboženských. G. vyslovil zásadu, že půda, která dosud není vzdělána, náleží králi, a podobně i hory a řeky. Rozmnožoval práva koruny, kdekoli a kdykoli se k tomu skýtala příležitost. Trůn pokládal dědictvím své rodiny, což i uznáno na sněmě v Oerebře r. 1540, a r. 1544 znova potvrzeno na sněmě ve Vesteraesu, kdež královic Erich ustanoven nástupcem a G. zároveň slavně učinil vyznání víry evangelické. Po smrti krále dánského Bedřicha r. 1533 nastaly zmatky, jichžto využiti hodlali jednak přívrženci Kristiánovi, jednak Lubečti a hanseatšti spojenci jejich, jimž opět se zachtělo sesazovati a dosazovati krále skandinavské. Tehdy G. učinil spolek se synem Bedřichovým Kristiánem III. Záměry nepřátel zmařeny a po starých výsadách měst hanseatských ve Švédsku bylo veta. R. 1554 vypukla válka s cařem ruským Ivanem Vasilijevičem II. o meze v Čudsku i skončena r. 1557 mírem v Moskvě ujednaným na 40 let. G. nabádal Švédy, by se věnovali plavbě a obchodu. Za tou příčinou jednal smlouvy s Francií, Anglií, Hollandem, Dánskem, Ruskem. Péči měl o silnice a přístavy. Založil města Helsingfors a Elfsborg (Götaborg), zřídil válečné loďstvo, podporoval hornictví, orbu a průmysl, zvelebil správu a zvláště bernictví, povznášel školství, vzdělanost a mravnost. G. někdy si vedl jako demagog a někdy zase jako despota. Rád se stýkal s lidem i byl miláčkem jeho pro přívětivé chování a líbeznou výmluvnost. Ženat byl třikráte. První choť jeho, Kateřina Sasko-Lauenburská, porodila mu syna Ericha. S druhou, Markétou Lejonhufvudovou, měl 5 synův a 5 dcer. Z oněch uvedeni buďtež Jan, Magnus a Karel. Po smrti Markétině vstoupil G. ve třetí sňatek s neteří její Kateřinou Stenbockovou. Ericha ustanovil nástupcem, Jana jmenoval vévodou Čudským, Magna Oestergoetlandským a Karla Soedermanlandským. Zemřel 29. září 1560.

2) G. II. Adolf (1611–32), vnuk před., syn Karla IX. z druhé manželky jeho Kristiny, dcery vévody holštýnského Adolfa, nar. ve Štokholmě 9. pros. 1594. Dostalo se mu výborného vychování a vzdělání. Kromě mateřštiny uměl dobře latinsky, německy, hollandsky, francouzsky a italsky, rozuměl poněkud polsky a rusky, četl řecké klassiky, zvláště Xenofonta, a studoval spisy Grotiovy. Otec bral ho záhy již s sebou do státní rady, jakož i k audiencím, a zasvěcoval ho do věcí politických. Obzvláště však mladý královic lnul k umění vojenskému, v němžto se i prakticky cvičil za válek, jež Karlovi IX. vésti bylo proti sousedům. Po smrti otcově 30. října 1611 G. Adolf, nezcela ještě sedmnáctiletý, uvázal se ve vládu, titul královský však přijal teprve 26. pros., když bratranec jeho Jan, vévoda Oestergoetlandský, odřekl se nároků k panování. Ve správě říše G. Adolf vzorem měl děda svého G-a Vasu i kráčel již cestami osvícených despotů stol. XVIII., v čemžto mu pomocníkem nad jiné výtečným byl geniální kancléř Axel Oxenstjerna. Otec jeho Karel IX. podráždil na se šlechtu krutou přísností; G. Adolf dovedl si ji získati opatrným chováním. Přidal jí výsad, avšak přiměl ji také, aby mu poskytovala hojné berní a horlivě konala služby válečné. Upravil nově soudnictví a zařídil ve Štokholmě (1614) nejvyšší soud dvorský (*Svea Hof-Rätt*), řečený též parlament. Správu hleděl soustřediti ve své ruce a konati ji prostředkem věrného a spolehlivého úřednictva. Hleděl přimnožiti státních důchodův a proto zveleboval správu finanční a péči měl o národní blahobyt. Podporoval hornictví, orbu, průmysl, obchod a plavbu, zveleboval školy a stavěl města. Na sněmě zaveden nový řád, dle něhož stavové se raditi měli každý ve své komoře, načež král z návrhů jejich si vybíral, co se mu právě líbilo. S péčí o zvelebení stavu vnitřního a moci královské pojila se snaha, povznésti vliv švédský za hranicemi, založiti kolem Baltu velikou říši severní, jež by se rovnala moci Habsburkův a Bourbonů. Proto súčastnil se také války 30leté. Dříve však činiti měl s Dány, Rusy a Polany, s nimiž nepřátelství zdědil po otci. S Dány zjednal 19. ledna 1613 mír v Knaeroedě, jímžto jim vrátil Jemtland a Herjedaly a nazpět od nich obdržel Oeland, Kalmar a Elfsborg. Cara Michajla Romanova donutil učiniti 27. ún. 1617 v Stolbově mír, jenž ho připravil o Ingrii a Karelii. Král polský Sigmund, pocházeje z rodu Vasova, činil nároky ke trůnu švédskému. Válka z toho vzešlá přerušována příměřími; r. 1621 však G. Adolf vpadl do Livon a dobyl Rigy a potom vtrhl do Kuron a zmocnil se Mitavy. Opanování přístavův a měst obchodních ve vých. a jižních končinách moře Baltického bylo tehdy hlavním účelem jeho. Vešel tedy též do Prus, léna to koruny polské, nic na to se neohlížeje, že vévoda tamní, kurfiršt braniborský Jiří Vilém, byl jeho svat,

i zmocnil se některých pevností a přístavů. Avšak záměrům švédským povstal mocný nepřítel od jihu. Bylať mezi tím vypukla válka, řečená potom 30letá. Válce »české« a »falcské« v zápětí šla válka »dánská«. Valdštein, hodlaje zmocniti se panství i nad mořem, oblehl tehdy Stralsund. G. Adolf vystoupil tedy i proti císaři, k čemuž ho teď již také vyzývaly Anglie, Francie a Hollandsko. Protestantství, jehož horlivým byl vyznavačem, ve stejném bylo nebezpečí jako panství švédské nad mořem Baltickým. Že pak král švédský v Německu zakročí, to na straně katolické ovšem se předvídalo. Císař proto také podporoval krále Sigmunda, aby válka mezi ním a Švédskem se táhla co nejdéle. Tak poslal už r. 1627 do Polska pomocné vojsko 4000 mužů. V odvetu G. Adolf vypravil r. 1628 silnou posádku do Stralsunda, následkem čehož Valdštein od něho musil upustiti, načež zas do Polska proti Švédům poslal 10.000 mužů vedením hraběte Arnima. Tu však vložil se do věci kardinál Richelieu, a vyslanec francouzský, baron de Charnacé, zprostředkoval mezi Švédy a Polskem 16. září 1629 v Altmarku na 6 let příměří. Tím zjednána byla G-u Adolfovi volná ruka k válce proti císaři, a Richelieu jednal s ním o to v ten způsob, aby mezi ním a ligou zachovávána byla neutrálnost. To však se králi švédskému nehodilo i zjednal smlouvu toliko s Anglií a Hollandskem, ježto neutrálnosti oné na něm nežádaly. Potom vypravil se s 13.000 muži do Němec. Z knížat německých nevolal ho žádný na pomoc kromě vévod meklenburských a někdejšího kurfiršta falckého Fridricha V., jižto pod ochranou jeho doufali dosíci ztracených svých zemí. Mocnější z knížat protestantských báli se více výbojných jeho záměrů než moci císaře a ligy, tehdy oslabené rozdvojením. Avšak G. Adolf dal rozhlásiti, že přichází jako ochránce víry protestantské, a zjednal si tím náklonnost lidu, kterou pak knížata nuceni byli vcházeti s ním ve spolky. Tak vév. pomořanský Bohuslav XIV. musil mu otevříti hlavní město svoje Štětín a ustanoviti ho za dědice. To však bylo proti mysli kurfirštovi braniborskému, jehož rod starší měl právo k nástupnictví v Pomořanech, a násilné jednání krále švédského popudilo také kurfiršta saského Jana Jiřího, tak že hleděl zjednati spolek všech knížat protestantských k hájení neutrálnosti. O tuto však usiloval i náčelník ligy, kurfiršt bavorský Maximilián, chtěje, aby G. Adolf válčil pouze s císařem. Král švédský, nemaje dosti peněz, nucen byl učiniti smlouvu s Francií v ležení svém u Bärwalde 23. ledna 1631, kterou jakž takž se zavázal, že ligy bude šetřiti. Následkem toho Maximilián nařídil vojevůdci svému Tillymu, aby se proti Švédům ničeho většího neodvažoval. Toho G. Adolf využiv, dobyl Frankfurta n. O. i zatlačil vojsko císařské do Slezska, načež se obrátil proti Berlínu. Tím kurfiršt braniborský donucen vpustiti do nejlepší pevnosti své Špandavy švédskou posádku. Mezi tím kurfiršt bavorský uznamenav, že smlouva Bärwaldská k úplnému jeho ubezpečení před G-em Adolfem nedostačuje, dal Tillymu rozkaz, aby proti nepřátelům mocně vytrhl do pole. Tilly tedy oblehl Magdeburg i dobyl ho proti nadání G-a Adolfa již 20. kv. 1631. Ale v krátce potom učiněna mezi Maximiliánem a Francií smlouva, kterou kurfirštovi bavorskému zabezpečena ochrana proti komukolivěk, tedy také proti králi švédskému. Následkem toho Tilly od Magdeburka odtáhl do Durynska, a tím mělo, jak se zdá, G-u Ad. dáno býti pokynutí, že mu nebude překáženo, vtrhne-li se do Slezska, do vlastních zemí císařských. Avšak on toho nedbaje, donutil především kurfiršta braniborského k uzavření spolku i přešel potom u města Vjerjbna (Werben) přes Labe. Bylo zjevno, že se nemíní ohlížeti na přání Francie stran ligy, pročež také Tilly na něj u Vjerjbna učinil útok, avšak ustoupil, poznav, že Švédové mají přesilu. G. Adolf obrátil se po té do Meklenburska a dobyv ho, vrátil je předešlým vévodám, kteří s ním vstoupili ve spolek. Zatím Tilly nutil kurfiršta saského, aby se přidal ke straně katolické, ale tím kurfiršt Jan Jiří puzen byl jen ke spolku s G-em Ad. Tilly opanoval 15. září 1631 Lipsko, ale téhož dne spojilo se vojsko saské se Švédy u Dubína (Düben), a 17. září G. Adolf Tillyho porazil u Breitenfelda. Po tomto vítězství vystupoval již zřejměji s vlastními záměry, za kterými se byl vypravil do Německa. Chtěl založiti mocné císařství protestantské, jehož základem býti mělo přivtělení znamenité části zemí německých ke Švédsku, k čemuž kromě krajin pobaltických nejlépe se hodila knížectví duchovní nad Rýnem a nad Mohanem. I zaměřil tam, tažení do zemí císařských (do Čech) ostaviv kurfirštovi saskému. Zmocnil se Vircpurka, Frankfurta, části Falce a Mohuče, kdež ubytoval se na zimu. Tam přijelo k němu poselstvo od císaře s návrhy míru. Avšak G. Ad. kladl podmínky, o kterých již napřed věděl, že nebudou přijaty. Tak žádal na př. též obnovení předešlého stavu věcí v zemích koruny České, vypuzení jesuitů z Německa a konečně, aby ho císař navrhnul za krále římského a tudy nástupce v císařství. Počátkem r. 1632 vypravil G. Ad. oddíl vojska dobývat biskupství Bamberského a jiný oddíl dobývat arcibiskupství Kolínského, sám pak se vypravil do Bavor. Dne 15. dubna zvítězil u Raina nad Lechem, kde Tilly smrtelně byl raněn a moc ligy rozdrcena. Po té obrátil se k Řeznu zničit poslední zbytky vojenské moci bavorské; avšak kurfiršt Maximilián ustoupil před ním k severu i spojil se s Valdšteinem, jenž mezi tím k žádosti císařově sebrav veliké vojsko, vypudil z Čech Sasy a přes Cheb táhl do Německa. Vojsko Valdšteinovo čítalo tehdy as 60.000 m. G. Ad. maje jenom as třetinu toho počtu při sobě, zavřel se v Norimberce a hrazeném ležení kolem města (1. čce), Valdštein pak položil se asi míli cesty odtud na vrších. Po některé době král švédský se posilniv, odvážil se 3. září k útoku na tábor Valdšteinův, avšak byl odražen i odtáhl k Dunaji doufaje, že nepřátelé za ním potáhnou. Avšak Valdštein se

obrátil do Sas i hleděl kurfiršta tamního od Švédův odtrhnouti. Tomu aby zabránil, G. Adolf též se vypravil do Saska, a 16. listop. došlo tam u Lützenu k veliké bitvě. V té G. Adolf, veda nový pluk na pomoc vojsku couvajícímu, dostal se v seči mezi zástup valdšteinských kyrysníkův i padl postřelen několika ranami. — Napoleon kladl ho k osmi největším vojevůdcům dějin světových. Jisto jest, že byl nejenom z nejnadanějších, ale i z nejušlechtilejších vůdcův a panovníků své doby. Smrt jeho protestantům byla pohromou, pro Německo však bylo štěstím, že záměry jeho se nezdařily. *Šra.*

3) G. III. (1771—92), syn Adolfa Bedřicha, vévody holštýnsko-gottorpského a potomního krále švédského, a Luisy Ulriky, sestry Bedřicha II., krále pruského (* 24. led. 1746). Když otec jeho (12. ún. 1771) zemřel, byl G. v Paříži a tam také podepsal listinu, jížto se zavazoval, že stávající ústavu švédskou bude chovati v platnosti. Ve Švédsku vládla tehdy oligarchie. Dělila se na dvě strany, hornskou a gyllenborskou (čepice a klobouky), avšak obě utlačovaly stav selský a měšťanský. G. vrátiv se z Paříže, lichotil oligarchům a podepsal dne 5. bř. 1772 novou listinu, jížto moc královská ještě víc se obmezovala. Zároveň však získal si lid a vojsko, s pluky oddanými obklíčil sněmovnu a donutil ji 21. srp. 1772 ku přijetí ústavy nové. Dle této směli stavové shromažďovati se toliko se svolením koruny. Král se zavázal bez jejich vůle žádné války nevésti a bez povolení zvláštního výboru stavovského neukládati žádných berní. Ostatně směl si počínati samostatně i užíval veliké moci své s počátku dosti moudře. Vydal rozličné dobré zákony, zlepšil soudní zřízení, zrušil mučírny, zakládal nemocnice a sirotčince, podporoval vědy a umění (akademie založena dle vzoru franc.), zveleboval hornictví, orbu, průmysl a obchod, stavěl průplavy, upravil finance a povznesl válečnou moc švédskou na suchu i na moři. Francie postoupila mu antilský ostrov Barthélemy, kde zříditi dal svobodný přístav. Hledě se však nádherou vyrovnati dvoru versailleskému a peníze často vyhazuje (jeden turnaj stál ho 400.000 tolarů), ukládal veliké daně i připravil se tak o lásku stavu selského a měšťanského. Tehdy šlechta počala směle proti němu vystupovati a na sněmě r. 1786 ze 4 předloh finančních mu 3 zavrhla. Když pak r. 1788, sněmu se neotázav, pustil se do války s Ruskem, chtěje nazpět dobyti ztracených provincií pobaltických, připomínala mu, že nemá práva válku vésti bez jejího povolení. Návodem jejím vojsko se bouřilo a konečně důstojníci a šlechta samovolně zjednali příměří. Nedlouho potom návodem Rusů vpadli do Švédska Dánové a pronikli až ke Goetaborku, avšak G. odrazil je pomocí věrných Dalekarlů, načež prostřednictvím Pruska a Anglie s nimi způsobeno narovnání. V ún. 1789 povolav stavy do Štokholma, vymohl na nich tak zv. pojišťovací a spojovací aktou právo vésti války též bez jejich povolení. Po té spěchal opět na bojiště a zvítěziv r. 1790 u Viborgu a ve Svenskasundě, učinil s Rusy 14. srp. ve Verelä mír, jímžto však ničeho nezískáno. Proti revoluci francouzské G. spolčil se r. 1791 s Ruskem i hodlal pomocí též Pruska a Rakouska velikou výpravou do Francie obnoviti předešlý stav věcí a vysvoboditi krále Ludvíka XVI. Tu však stal se obětí spiknutí šlechtického, jehož hlavními strůjci byli generál Pechlin, hrabě Ribbing, hr. Horn a propuštěný důstojník gardový Ankarstroem. Tento vystřelil naň 16. bř. 1792 o maškarním plese. G. poraněn skonal teprve dne 29. bř. Papíry své kázal uschovati v bedně, jež měla býti otevřena až po 50 létech, což se i stalo 29. bř. 1842. Spisy ty vydal professor Geijer v Upsale r. 1843—45 (něm. překlad od Crepplina, 1843—46). G zaujat byl dle ducha doby literaturou a řečí francouzskou, nicméně složil v jazyku švédském několik dramat a elegií.

4) G. IV. Adolf (1796—1809), syn a nástupce před. (* 1778 ve Štokholmě). Dokud byl nezletilý, konal vládu strýc jeho Karel, vévoda Soedermanlandský (potomní král Karel XIII.). Dne 1. list. 1796 prohlášen byv dospělým, nastoupil na trůn. Byl značně nadaný, vzdělaný a dobrodušný, pohříchu však i umíněný a dobrodružný. R. 1797 pojal za choť Frideriku Badenskou, svatku caře Alexandra I. a krále bavorského Maximiliána. Svrchovanou moc královskou, již mu otec ostavil, dal si r. 1800 na sněmě v Norrköpingu slavně potvrditi. Dne 18. pros. t. r. přistoupil k ozbrojené neutralitě proti Angličanům, avšak již r. 1802 zjednal s nimi obchodní smlouvu zároveň s Rusy. R. 1803 zajel do Němec žádat císaře a knížat tamních, aby vyhnali z Francie apokalyptické zvíře (Napoleona) a na trůn tam opět dosadili Bourbony. Tehdáž zastřelen vévoda d'Enghien, kterýžto skutek G. veřejně zatracoval. Vrátiv se do Štokholma, přistoupil ku koalici proti Francouzům, začež mu Angličané skýtali subsidie. K míru tylžskému r. 1807 nepřistoupil, následkem čehož mu odňali Francouzi Stralsund a Rujanu. Car Alexander žádal, aby se odtrhl od Angličanův a nepouštěl korábů jejich do moře Baltického. K tomu G nesvolil, a následkem toho Rusové r. 1808 vpadli do Čudska a dobyli ho. G. chtěje ztrátu nahraditi, vypravil generála Armfelta do Norska vyrvat země té králi dánskému. Avšak Dánové, majíce pomoc od Napoleona, vojsko Armfeltovo porazili. Přes to král svéhlavý ve válce hodlal pokračovati a k tomu ke všemu znepřátelil se i s Angličany. Když pak nové a nové daně vymáhal, s vojskem i šlechtou hrubě zacházel a na nic nemyslil než na vojnu, nastrojeno proti němu povstání. Vojsko, jež stálo na pomezí norském, dalo se 7. března 1809 vedením Adlersparrovým na pochod proti Štokholmu. Král odveden do Gripsholmu, kde 29. bř. musil se vzdáti koruny. Sněm, jenž se potom sešel 10. kv., zbaveným trůnu prohlásil nejenom G-a, nýbrž i potomstvo jeho, a králem provolal Karla Soedermanlandského. G-ovi a rodině jeho vykázán roční důchod 66 666⅔ tolarů a

sídlem ustanoven ostrov Vissingsö. Místo platu ročního vyplaceno však r. 1824 rodině jeho odbytné 721.419 tol. G. sám nepřijal ničeho i odešel do Němec a odtud do Švýcar. Roku 1810 byl v Petrohradě a r. 1811 v Londýně; r. 1812 dal se rozvésti s manželkou. Na kongressu ve Vídni marně se domáhal trůnu pro syna svého G-a. R. 1818 stal se jako plukovník Gustavsson měšťanem basilejským. Žil v Lipsku, v Hollandě, v Cáchách a konečně se usadil ve Sv. Havle, kde 7. ún. 1837 zemřel. Ostavil syna G-a (prince Vasu) a tři dcery. — Geijer, Geschichte Schwedens, díl III; Fryxell, Leben u. Thaten Gustavs I. Vasa; Forsell, Sveriges inre historia från Gustaf I.; Fryxell, Geschichte G. Adolfs; Cronholm, Sveriges historia under Gustaf II. Adolfs regering; Parieu, Histoire de Gustave Adolphe; D'Aguila, Histoire du règne de Gustave III.; Odhner, Sveriges politiska historia under konung Gustaf III. regering; Akeson, Gustaf III. förhållande till franska revolutionen. *Šra.*

G. Erichson, princ švédský (* 1568 — † 1607), syn Ericha XIV. (v. t.).

G., zvaný princ Vasa, též princ holštýnsko-gottorpský, syn G-a IV. švéd. (* 1799 — † 1877), byl rakouským podmaršálkem a pojal r. 1830 Louisu, dceru baden. velkovévody Ludvíka Bedřicha, za manželku. Jediná dcera z tohoto manželství, »Carola«, jest královnou saskou.

Gustava Adolfa nadání (*Der evang. Verein der Gustav-Adolf-Stiftung*), evangelický spolek něm. ku podporování evangelických obcí, kazatelů a škol, zvláště v zemích katolických. Podnět k tomu zavdala slavnost dne 6. listop. 1832 na dvoustoletou památku smrti Gustava Adolfa konaná. Tehdy učiněn byl návrh, aby peníze, jež zbyly po uhrazení všech výloh na pomník, byly uloženy a z úroků byly podporovány chudé obce evang. Hned vzniklo několik spolků v Drážďanech, Lipsku a jiných městech saských a po vyzvání dvorního kazatele Zimmermanna r. 1841 v Prusku i ve Švédsku. R. 1842 na sjezdu delegátů v Lipsku bylo usneseno zaraziti spolek ústřední, a vypracované stanovy přijaty byly r. 1843 na sjezdě ve Frankfurtě n. M. a ustanoveno vydávati časopis »Bote des evang. Vereins der G.-A.-St.«. Spolek, který do roku 1860 byl v Rakousku zakázán, měl r. 1893 po různých zemích: 45 hlavních odborů (z nichž 2 v Rak.-Uhersku, ve Vídni a Sibini), 1827 pobočních, 89 místních, 509 dámských a 11 studentských odborů a udělil od svého počátku 4028 obcím podporu v sumě 28,191.220 marek. — Viz Zenker, D. Gust.-Ad.-Verein in Haupt und Gliedern (Lipsko, 1882).

Gustavia, hlavní město na jihozápadním břehu franc. (do roku 1878 švédského) ostrova Saint Barthélemy v souostroví Malých Antill, má asi 1000 obyv. a dobrý svobodný přístav Carenage, v němž soustřeďuje se obchod ostrova.

Gustavia L., vislobob, rostlinný rod z čeledi myrtovitých (*Myrtaceae*), serie *Barringtonieae*, s květy 4—6-četnými, lůžka prohloubeného nebo připolokulatého, kalicha vytrvalého srostloplátečného a koruny složené z 5—8 skoro stejných střechovitých plátků. Tyčinek mnoho, obyčejně v několika přeslenech, s nitkami u zpodiny srostlými a k nehtům plátků vetknutými. Jejich prašníky jsou čárkovité, buď 4 podélnými štěrbinami nebo 1 děrou se pukající. Zpodní semenník jest 4—6-pouzdrý, pouzder mnohovaječných, s krátkou čnělkou a tupou bliznou. Plod vejcovitý nebo zakulatělý, nepukavý, kalichem ukončený a často i velikosti jablka dosahující, má semena na dlouhou šňůru pupeční na střední semenici zavěšená, kožovitou blanou oděná, s dužnatým klem bez bílku a 2 velkými dělohami. G. roste jako strom nebo keř asi 11 druhy v tropické Americe, má velké, roztroušené, celokrajné nebo zubaté listy, častěji bez olejných teček, a ozdobné bílé květy buď jednotlivé nebo v chudé vrcholíky nakupené. Obsahuje v různých částech léčivé šťávy, jichž tuzemci proti jaterním neduhům užívají. V tomto směru jest důležitá G. *speciosa* Dl., v. ozdobný a G. *superba* Berg., v. nádherný z Kolumbie a G. *fastuosa* W. z Guyany svými plody. V Brazilii dávají přednost kořenům druhu G. *brasiliana* Dl. a v N. Granadě, Surinamu i v Brazilii listům druhu G. *augusta* (v. nádherný). Požité ovoce druhu G. *speciosa* dodává kůži mládeže žluté barvy, která v 1—2 dnech se ztrácí. Dřeva druhu G. *urceolata* Poit. (v. baňatý), po několika dnech silně páchnoucího, užívá se k dělání obručí. Stojíce nádherností květů mezi Liriodendrem a Magnolií, pěstují se G-ie také v teplých vlhkých sklenících *Děd.*

Gustel von Blasewitz viz Blasewitz.

Güsten, město kraje bernburského ve vév. Anhaltském na Vipeře a na žel. tr. aschersleben-köthenské, má 4259 ob. (1890).

Gustermann Anton Wilhelm, právnický spisovatel (* kol 1760 ve Vídni — † 1823 t.). Vystudovav byl po 8 let repetentem státního a lenního práva na vídeňské vysoké škole. Předměty tyto, jakož i církev. právo přednášel také v haličském oddělení císařovy tělesné stráže. Jsa r. 1796 korrepetitorem círk. práva na Tereziánské akademii, byl r. 1797, kdy zřízena byla pro tento obor samostatná stolice, jmenován professorem. Od r. 1803 byl censorem pro právo a dějiny. Tyto své funkce zastával až do smrti. Sepsal: *Des Ritters Caj. Filanghieri Wissenschaft der Gesetzgebung* (z ital., Vídeň, 1784); *Versuch eines vollst. österr. Staatsrechts* (I. díl t., 1793, více nevyšlo); *Oesterreichisches Kirchenrecht in den deutschen, ungar. u. galiz. Erbstaaten* (t., 1812, 3 díly); *Ausbildung der Verfassung des Königr. Ungarn* (t., 1811, 2 sv.); *Ungar. Staatsrecht* (t., 1818, I. sv.); *Oesterreichische Privatrechtspraxis, enthaltend das gerichtl. Verfahren in bürgerl. Rechtssachen und den Justizgeschäftsstyl* (3 sv., 3 vyd. o 2 sv. 1823) a j.

Gusto (z lat. *gustus*), chuť, vkus. Proti g-tu žádný dišputát = de gustibus non est disputandum. — **Gustirovati**, ochutnávati, chutnati, zálibu nalézti v čem.

Güstrow (slov. *Vostrov*), hl. město vendického kraje čili vévodství güstrowského v Meklenbursko-Zvěřínsku, na ř. Nebole a na žel. tr. roztocko-güstrowské, v krajině jezernaté, sídlo kraj. soudu, jemuž podřízeno 19 soudů okresních, berního úřadu, superintendentury, vel. vévodského gymn. a městského reálního gymnasia; má krásný gotický chrám sv. Cecilie ze XIII. stol. s hrobkou velkovévodskou, farní chrám s pěknými obrazy, zámek z let 1558—1568, nyní proměněný v zemskou pracovnu, 2 pomníky padlých v l. 1813 a 1870, kašnu s jízdeckou sochou Jindřicha Burevina II., vodovod, jatky, slevárnu, výrobu strojů, tabáku, mýdla a piva, obchod s obilím a dobytkem a 14.568 (1890). Město jest původu slovanského; stával tu hrad Chyžanů. R. 1219 sídlil tu Jindřich Burevin II., který dal základ k podhradí; v l. 1316—1436 bylo sídlem knížat vendických, v l. 1520—1695 mladší větve meklenburské a 1628—1629 Valdšteina. Viz Berner, Gesch. d. Vorderstadt G. (1819).

Gušalevič Ivan, spisovatel haličsko-ruský (* 1823 v Paušavce v Haliči), vstoupiv do stavu duchovního, vyučoval ruskému jazyku na lvovské universitě a r. 1855 stal se knězem v Jasnovci. Literární činnost zahájil v pol. let čtyřicátých, načež r. 1849 vydával časop. »Noviny«, pak »Pčola« a v l. 1850—53 redigoval časop »Zorja galickaja«. Souborně básně jeho vyšly r. 1848, 1861 a 1879. V létech šedesátých byl též poslancem na zems. sněmu a na říšské radě. Z jeho tří dramat jest nejznámější *Podgorjané*. V pracích svých, zejména pozdějších, G. blíží se ku spisovnému jazyku velkoruskému.

Gušića polje, planina chorvátská, prostírající se na jih od Brloga, vsi při cestě z Otočce do Senje; na ní zdvihají se na kopci Siminovci zříceniny hradu Gušića, jenž býval dlouho sídlem mocné rodiny knížat Gušićů, r. 1575 Turky odtud vypuzených a žijících dosud v Krajině. Turkům odňali později hrad Senjští a opevnili jej. Jsou zde i zbytky tvrzí Ostrvice a Skamnice a kostela sv. Eliáše a Pavla.

Guta, manželka Václava II., viz Jitka.

Gúta, městys v uher. župě komárenské, ve stolici Nemes-Ócsa, přední obec na velkém Žitném ostrově naproti ústí ř. Váhu do Malého Dunaje, ramena to ř. Dunaje, zvaného odtud Váh-Dunaj (Vág-Duna), se 7088 ob. (1890), nejvíce katol., má poštu, vydatnou orbu a rybářství. Okolí jeho jest vydáno četným zátopám.

Gutenberg Johannes (Henne) Gensfleisch von Sorgenloch, něm. vynálezce knihtiskařství (* 1397 v Mohuči — † 1468 t.), syn mohučského patricia Frila Gensefleische a Elsy z Gutenberka; vystěhoval se s rodiči r. 1420 za sporu patriciů s měšťany do Štrasburku a zabýval se tu výrobou zrcadel, ale také knihtiskařstvím, a měl, jak z listin o sporu jeho s Jürgenem Dritzehnem vysvítá, lis knihtiskařský s pohyblivým písmem. R. 1448 jest opět v Mohuči a pořídil si typy k 36-řádkové bibli a nemaje prostředků, učinil roku 1450 s Janem Fustem (v. t.) smlouvu, kterou tento zavázal se poskytnouti prostředky k vytištění 42-řádkové bible, kdežto G. měl pořiditi typy. R. 1455 byla tato smlouva soudně zrušena a G. ztrativ všecky typy a hotové výtisky, pořídil si pomocí dra Konráda Homerya novou impressi a vydal r. 1460 Jana de Janua »Katholikon«. Později přestěhoval se do Eltville a r. 1465 vzdal se živnosti své a vstoupil do služeb kurfiršta mohučského Adolfa. Roku 1837 byla mu na počest postavena v Mohuči socha. — Viz J. Wetter, Kritische Geschichte der Erfindung d. Buchdruckerkunst durch J. G. (Mohuč, 1836); K. Dziatzko, Beiträge zur Gutenbergfrage (Berl., 1889); týž, G-s früheste Druckerpraxis (t., 1890).

Gutenstein, okr. městys v Dol. Rakousích, hejt. novoměstského, na žel. tr. gutensteinsko-ebenfurtské, má faru, školu, měděné hamry a valcovny a jako obec 1803 ob. (1890); v okr. gutensteinském žije 10.331 ob., z nichž 215 Čechoslovanův.

z **Gutenšteina** viz z Gutšteina.

Güterbock: 1) G. Karl Eduard, právník něm. (* 1830 v Královci). Vystudovav dějiny a práva v Královci, Bonnu, Mnichově a Berlíně, vstoupil do právní praxe. R. 1861 habilitoval se v Královci, kde jest od r. 1865 professorem trest. práva, trest. a civ. processu a pruského práva. Ze spisů jeho sluší jmenovati: *Die engl. Actiengesellschaftsgesetze von 1856 u. 1857 übersetzt u. erläutert* (Berl., 1858); *Über einige Mängel des preuss. Konkursverfahrens* (t., 1860); *Henricus de Bracton u. sein Verhältnis zum röm. Recht* (t., 1862, angl. ve Filad. 1866); *De jure maritimo, quod in Prussia saeculo XVI. et ortum est et in usu fuit* (Královec, 1866); *Die Entstehungsgeschichte der Carolina* (Vircpurk, 1876).

2) G. Leopold, genrista německý († 1881 v Berlíně), žák berlínské akademie a Couturův v Paříži. Od něho jest řada pečlivě provedených genrů historických a orientálních, které obyčejně zakládají se na humoristické pointě. Uvádíme z nich: *Georga Lerse* (Götz. v. Berlichingen); *Vypravovatelka pohádek*; *Turecký příštipkář*; *Lékárna z XI. st.*; *Najímání vojska v době 30leté války*; *Kolumbus v klášteře La Rabida*; *Na radnici německého města ku konci 30leté války*; *Zahradní slavnost v předešlém stol.*; *Zapovězená četba* (mus. ve Štětíně). *J-k.*

3) G. Paul, lékař německý (* 1844 v Berlíně). Lékařství vystudoval v Berlíně, habilitoval se tu pro chirurgii a působí tu dosud jako professor. Roku 1884 stal se assessorem lékařského kollegia braniborského. Napsal: *Die neueren Methoden der Wundbehandlung auf statist. Grundlage* (1876); *Die englischen Krankenhäuser* (1881); *Die öffentl. Reconvalescentenpflege* (1882).

Gütersloh, město v prus. vlád. obv. mindenském, kraji wiedenbrückém, 18 *km* jz. od Bielefeldu, ve výši 94 *m*, na ř. Dalke, při dráze hannoversko-kolínské, s 5917 ob. (1890). Má soud, poštu I. tř., telegraf, gymn., učitelský ústav, pobočnı́ závod říš. banky, nemocnici,

4 přádelny na bavlnu, továrny na zboží hedvábné, doutníky a líh, pivovar, sladovny, parní pily a provozuje obchod s máslem, masem a tuky.

Gutfjeldov, obecně Gutfjeld, Dobré Pole (*Guttenfeld*), far. ves na Moravě, hejtm. a okr. Mikulov, pošta Bratibrun; 134 d., 10 ob. č., 170 n. a 510 Chorvatů (1890), kostel sv. Cecilie, 3-tř. něm. škola. Osada tato náleží k oněm 3 osadám, které dosud obývají Chorvaté, o nichž viz při čl. Frelichov.

Guth Jiří, spisovatel český (* 1861 v Heřmanově Městci). Studoval gymnasium v Rychnově n. Kn., universitu v Praze a Genevě a nabyl r. 1882 v Praze doktorátu filos. V l. 1883—87 byl vychovatelem princů ze Schaumburg-Lippe, střídavě v Náchodě a v Ratibořicích, pak v Lancy ve Švýcarsku. V l. 1887—93 suppleval v Praze, jsa zároveň členem redakce Ottova Nauč. Slovníku, načež jmenován prov. gymn. učitelem v Klatovech Jako vychovatel cestoval po Německu a Švýcarsku, později po Španělsku, Francii, Belgii a Hollandsku, Anglii a Irsku, Skandinavii, Dánsku, Italii, Řecku a Turecku, po sev. Africe, Malé Asii a sev. Americe. Sepsal řadu zajímavých prací cestopisných, zejména: *Causerie z cest*: *Španělsko* (Praha, 1891, 1894, 2 sv.); *Na pokraji Sahary* (t., 1892); *Z potulek krajem francouzským* (t., 1893); *Lémanské silhouetty* (t., 1893); *Ode břehů moře Středozemského* (t., 1894); *Kanadské epištoly* (t., 1895); *Na zeleném Erinu* (Kostelec n. O., 1895); *Za sluncem půlnočním* (Praha, 1895). Překlady uveřejnil následující: Renata Descarta *Rozprava o methodě* Praha, 1880); B. Pascala *O duchu geometrickém* (zvláštní otisk z Čas. čes. mathematiků, 1892); Pierra Lotiho *Rybář islandský* (t., 1890); *Můj bratr Yves* (t., 1892); *Kniha o soucitu a smrti* (t., 1893); *Vypuzená* (t., 1895); *Námořník* (t., 1895); A. Theurieta *Podzimní láska. Bigarreau* (t., 1891); P. Bourgeta *Z velkého světa* (t., 1893); J. Vernea *Claudius Bombarnac* (t., 1893); L. Halévyho *Dva sňatky* (t., 1895). Kromě toho uveřejnil mnoho článků a studií v časopisech belletristických i odborných.

Guthausen, ves v Čechách, hejtm. Prachatice, okres Volary, fara a pošta České Trouby; 42 d., 562 ob. n. (1890), 1tř. šk., mlýn, výroba dřevěného zboží, myslivna.

Guthe: 1) G. Herrmann, zeměpisec něm. (* 1825 v Gundreasberce — † 1874 v Mnichově), studoval v Gotinkách a v Berlíně, kdež Ritterem získán pro studia zeměpisná, r. 1849 stal se prof. na lyceu a r. 1863 na polytechnice v Hannoveru, při čemž zároveň vyučoval zeměpisu členy král. rodu hannoverského. R. 1873 povolán na polytechniku mnichovskou. Sepsal *Die Lande Braunschweig u. Hannover* (Hann., 1867, 2 vyd. 1883); *Lehrbuch der Geographie* (6. vyd. od Wagnera, 1894).

2) G. Hermann, protest. bohoslovec něm. (* 1849 ve Westerlinde v Brunšvicku), od roku 1877 docent a od r. 1884 professor St. Z. na univ. lipské. R. 1878 založil důležitou »Zeitschrift des Deutschen Palaestinavereines«, r. 1881 podnikl výzkumnou cestu do Palestiny a řídil výkopy v okolí Jerusalema, o nichž podal zprávu r. 1883 (*Ausgrabungen bei Jerusalem*). Hlavním dílem jeho jest *Palaestina in Wort und Bild*, s Ebersem (Štutg. a Lipsko, 1883—84, 2 sv., 2. vyd. 1886—87); s Fischerem vydal novou mapu Palestiny (Lipsko, 1890). Pro Kautzschovu bibli přeložil Jesaiáše, Hoseu, Amose, Míchu a Habakúka. Z menších prací jmenujeme: *De foederis notione Jeremiana* (t., 1877), o nápise Siloašském (1882), studii o známém Schapirově zlomku Pentateuchu (1883) a *Das Zukunftsbild des Jesaia* (t., 1885). *Dk.*

Gut Heil! starodávný pozdrav Němců, jejž turneři němečtí přijali za svůj.

Guthrie: 1) G. George James, lékař angl. (* 1785 v Londýně — † 1856 t.). Vystudoval ranhojičství ve voj. lék. škole v Londýně, vstoupil záhy do vojska jako chirurg a súčastnil se veškerých vojenských tažení v sev. Americe, ve Španělsku, Francii a v Hollandsku, osvědčuje se vždy jako neohrožený voják a nedostižný operatér. R. 1816 zahájil přednášky o anatomii a chirurgii při Westminsterské nemocnici, jež konal po 30 let, a založil zvláštní nemocnici pro nemoci oční, jež splynula později s nemocnicí Westminsterskou. Vynikal nejvíce jako vojenský chirurg, jenž mimo to mocným vlivem svým vydatně se zasazoval o zvelebení dosud zanedbávaného vojenského lékařství v Anglii. Napsal mnoho spisů, ze kterých sluší uvésti: *On gunshot wounds of extremities, requiring the different operations of amputation* (Lond., 1815, 6. vyd. 1855); *On the diseases and injuries of arteries* (t., 1830, 2. vyd. 1846); *Lectures on compound fractures of the extremities* (t., 1836); *Lectures on the operative surgery of the eye* (t., 1823, 3. vyd. 1838); *Anatomy and diseases of the urinary and sexual organs* (t., 1843); *Commentaries on warsurgery* (6. vyd. t., 1855, obsahuje též zkušenosti z krimské války).

2) G. James Cargill, básník skotský (* 1814 v Glamisu), studoval bohosloví v Edinburce, stal se však kupcem. Od r. 1868 jest knihovníkem v Dundee. Napsal: *Village scenes* (1851), častokráte vydané; *The first false step* (1854); *Wedded love* (1859); *My lost love* (1865); *Summer flowers* (1865); *Rowena* (1871); *Woodlands echoes* (1878). V próse napsal *The vale of Strathmore, its scenes and legends* (1875). G. je velmi oblíbený básnický povídkář a lyrik blízký lidu.

3) G. Frederick, chemik a fysik angl. (* 1833 v Londýně — † 1886 t.), od r. 1860 professor chemie a fysiky na Royal College na ostrově Mauritiu, od r. 1867 prof. fysiky v Londýně na Royal school of mines a od r. 1881 na School of sciences. Zabýval se chemií ústrojnou, hlavně studiem alkoholu a smíšených aetherů, fysiologickými vlastnostmi amylnitritu. Zvláště vynikl ve fysice pracemi o tvoření se kapek, o tepelné vodivosti kapalin, o vztazích mezi teplem a elektřinou, o mrznutí roztoků solných, o některých zjevech elektrických a magnetických a j. Uve-

dené práce uveřejnil hlavně ve spisech král. spol. lond.; dále vydal vhodné knihy příručné: *Magnetism and electricity* (Lond., 1875, nové vyd. dopl. 1884); *An introduction to physics* (t., 1877); *Practical physics* (t., 1879); *The first book of knowledge* (t., 1881, 2. vyd. 1883); *Outline of experiments and apparatus for illustrating elementary instruction in sound, light, heat, magnetism and electricity* (t., 1881) a j. S pseudonymem Frederic Černy napsal báseň *The Jew* (1863) a drama *Logroño* (1877).

4) **G.** Thomas Anstey, spisovatel angl. (* 1856 v Kensingtonu), studoval práva a hned prvou knihou svou *Vice versa* (1882) dobyl si přízně čtenářstva. Následovaly pak: *The black poodle, and other tales* (1884); *Tinted Venus* (1885); *The giant's robe* (1884); *A fallen idol* (1886); *Talking horse, and other tales* (1891); *The Pariah*, román (1889, 3 sv.). **G.** píše pod jménem T. Anstey.

Guti viz Aguti.

Guti, angl. *Gooty*, město ve Vých. Indii v presidentství madrasském, distriktu Bellary, na železniční trati Madras-Bombay, se 6730 obyv. Proslulo jako vojenská stanice, jež s mohutnými tvrzemi na okolních pahorcích tvoří pravý opevněný tábor.

Gutierrez Garcia [-res garsia] Antonio viz Garcia Gutierrez.

Gutschmid Alfred, svob. pán, dějezpytec a kritik něm. (* 1835 v Loschwitzich blíže Drážďan — † 1887 t.), byl univ. professorem v Tubinkách. Před tím působil v Kielu (1863), Královci (1873), Jeně (1876—1877). Promovovav v Lipsku pojednáním *De rerum aegyptiacarum scriptoribus graecis ante Alexandrum Magnum*, jal se kriticky badati v dějinách, zejména starověkých. Činnost jeho byla však především kritická: Bunsenův »Aegyptens Stelle in der Weltgeschichte« (1857), »Kritik der polnischen Urgeschichte des Vincentius Kadlubek« (1857) a »Über die Fragmente des Pompejus Trogus und die Glaubwürdigkeit ihrer Gewährsmänner« (1857). Odtud po 35 let posuzoval **G.** nejpřednější plody literární o dějinách starověkých a zejména staroorientálských. Kritiky **G**-ovy vynikají nejen úsečným a duchaplným slohem, nýbrž i obdivuhodnou učeností a plnými vývody. Ze zvláštních prací jmenujeme: *Die makedonische Anagraphe* a »Die Apokalypse des Esra und ihre spätern Bearbeitungen«. Kritikou Dunckrova 4. vydání dějin starověkých a odpovědí Eb. Schradra provokován byl **G**. ku spisu *Neue Beiträge des alten Orients* (Lipsko, 1876), jímž učinil prudký útok na assyriologii a na historický směr s ní sloučený. Útok tento Schrader spisem svým »Die Keilinschriften und die Geschichtsforschung« (Giessen, 1878) skvěle odrazil, načež **G.** od té doby, jsa nad to i nervosností stižen, mnohem méně na vědecké kolbiště vystupoval. Poslední prací byla *Geschichte Irans seit Alexander dem Grossen* (1888). Drobné práce jeho vydává po smrti **G**-ově Rühl Gutschmid's Kleine Schriften); dotud vydáno 5 dílů. *Pkr.*

Gutsmann Osvald S. J., spis. slovinský (* 1727 v Grabštejně — † 1790 v Celovci). Vydal: *Christianske resnice* (Celovec, 1770), psané skoro docela v nářečí korutanském; *Windische Sprachlehre* (t., 1777) a *Deutsch-windisches Wörterbuch mit einer Sammlung der verdeutschten windischen Stammwörter* (t., 1789). V těchto obou spisech jeví se **G.** na onu dobu vynikajícím filologem slovinským a zejm. Marka Pohlína daleko předstihuje. *Lo.*

Guts-Muths Johann Christoph (* 1795 — † 1839) nazývá se prvním učitelem tělocviku v Němcích, kde ve Schnepfenthalu na chvalně známém vychovávacím ústavu Salzmannově tělocvik jako řádný předmět vyučovací zavedl a jemu vyučoval. **G.-M.** položil vědecký základ k tělocviku školskému a z methody jeho vyvinul se časem způsob, jehož až dosud s některými změnami s prospěchem se užívá. Vydal první soustavnou knihu německého tělocviku *Gymnastik für die Jugend* (1793), pak *Turnbuch für die Söhne des Vaterlandes* (1817) a *Spiele zur Uebung u. Erholung d. Körpers u. Geistes* (1796), kterážto díla způsobila ve vychování mládeže hlubokou reformu. Methoda jeho tíhne k úplnému harmonickému vzdělání lidstva na základě oduševněné výchovy tělesné. — Viz Dr. Wassmannsdorff, J. Ch. **G.-M.** (Heidelberk, 1884); Dr. Euler, Encyklopäd. Handbuch des gesammten Turnwesens. *Schnr.*

Gutsmuts, osada v Čechách, hejtm. Vrchlabí, okr., fara a pošta Hostinné; 18 d., 334 ob. n. (1890), papírna a přádelna.

z **Gutšteina,** také z Gutenšteina, nazýval se po býv. hradě téhož jména u Bezdružic na Plzeňsku rod staropanský v Čechách, který náležel k rozrodu Hroznatovců a za erb měl na zlatém štítě troje jelení rohy černé o pěti parůžcích (obr. č. 1611.). Předek rodu toho byl Sezema, padlý v bitvě u Loděnic r. 1179 a otec blahoslaveného Hroznaty, zakladatele klášt. tepelského a chotěšovského; bratrem jeho byl Arnošt a sestra Vojslava. První zpráva o pánech z **G.** sahá do r. 1316, kdy Jetřich z **G.** se synem Sezemou od kláštera tepelského najali vesnice Buch, Luky a Čihanou. Až po padesáti létech r. 1369 jmenují se opět bratří Jan, Dětřich a Póta z **G.**, kteří s Ludvíkem z **G.** r. 1379 drželi Lešťany, Trpisty, Šipín, Libyni, Břetislav a Hradiště. Jan záhy zemřel, ale Dětřich a Póta

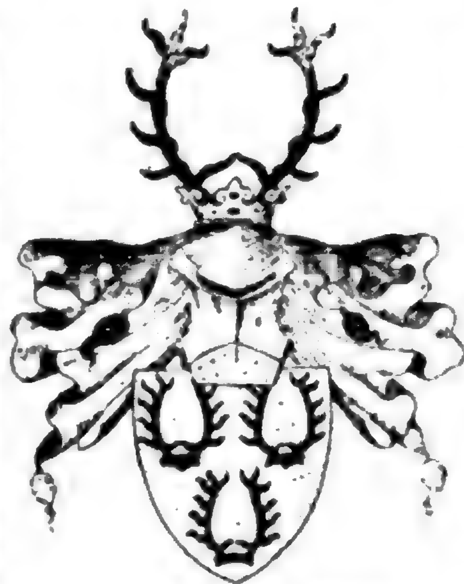

Č. 1611. Erb rodu z Gutšteina.

dožili se XV. věku: Dětřich ještě r. 1417 v Libyni patronoval a na Všeruby r. 1415 se dostal, Póta pak na Hradišti jako podací pán r. 1406 naposled se připomíná. Za husitských válek byli pánové z G. jako většina šlechty plzeňské v řadách katolíků: synové Jetřichovi, Jan řeč. Burian a Jan, patronovali r. 1426 ve Všerubech a ku hradu Gutenšteinu nabyli také Bělé před r. 1427, Nečtin r. 1440, Rabšteina r. 1434 a Tachova r. 1450; potomci Pótovi, Jan a Mikuláš, drželi Trpisty. Burian byl předním válečníkem katolíků, zajal Petra Payna r. 1438 a byl zvolen za hejtmana v Žatecku r. 1440; od r. 1448 přidal se ke straně Jiřího Poděbradského, zemřel r 1462 a tělo jeho bylo v Teplé v klášterním kostele pochováno. Bratr jeho Jan patronoval na Šipině r. 1433, horlivě s Burianem proti husitům bojoval a zemřel r. 1452 na Rabšteině, nazývaje se Janem starším proti Janu mladšímu z větve trpistské. Burian měl jediného syna Buriana, jenž za manželku pojal Zikonii z Ortenburka a v celých Čechách slynul svým velikým bohatstvím. Kromě svrchu připomenutých statků otcových držel ještě Švamberk, Chyše, Petršpurk, Kynšperk, Příbram, Žebrák a Točník v Čechách a Flosberk i jiná zboží v Bavorsku. Nechtěje vydati Rabšteina zletilým dědicům Caltovým, odstoupil od krále Jiřího k jednotě Strakonické a jmenován jest od krále Matiáše sudím dvorským r. 1469; později byl mistrem král. komory od r. 1472. R. 1471 přidal se ke straně krále Vladislava a byl r. 1478 od Plzeňských poražen. Zemřel před r. 1489, zůstaviv pět synů a několik dcer. Současně s Burianem žili bratranci jeho a vnuci Přibíka z Klenové, Linhart a Burian z G., ze kterých onen na Klenovém, Vartemberce a Všerubech seděl r. 1459—80, Burian pak na Všerubech a Klenovém r. 1460—74. Linhart měl s manželkou Eliškou z Boskovic syna Buriana, jenž ve šraňcích čili v turnaji v Praze zabit byl; o Jiřím, synu Buriana, Linhartova bratra, promluvíme později. Synové Buriana Bohatého z G.: Jan, Jetřich, Volf, Kryštof a Jindřich (Burian zemřel před smrtí otcovou), pověstnými se stali bujností, výtržnými kusy a násilím, které v Čechách, v Bavořích a Sasku proti všemu řádu a právu provozovali, nešetříce ani sebe, ani domácích přátel, ani cizích. R. 1509 Jindřich z G. dobyl Kynžvartu na vlastním bratru Volfovi, kterého zajal, a již dříve r. 1506 jal mladé pány ze Švamberka, bratry Bohuslava a Jana na Boru, odkud je do Bavor zavezl a jen za veliké výkupné vydal (1507). Kryštof z G. pro své násilnické skutky proti Šlikům, Štampachům a Václavu Budovcovi byl pohnán před soud zemský a nedostaviv se, čest, hrdlo i statky ztratil. Až když všeobecná hotovost zemská byla proti němu vypsána r. 1509, králi na milost se poddal a jemu hrady Točník, Žebrák, Příbram, Rabštein a Sychrov za jistou sumu peněz vydal. Jetřich, který za svých mladších let r. 1493 s Janem z Lobkovic navštívil Palestinu, svářil se se Šliky pro hrad Kynšperk, ale nebyl do narovnání s Kryštofem pojat, a když také viny bratří Jana a Volfa na sebe vzal, pro své přečiny proti zemi a koruně ztratil Tachov a Kynžvart (1510). Ani Kryštof ani Jetřich nepřežili dlouho svého pokoření, zemřevše onen r. 1518, tento r. 1513. Jan na Tachově, Chyši, Nečtinách a Štědrém nebyl mírnějším bratří svých, a když v rozepři jeho se Šliky komorníci zemští s půhonem k němu přišli, dal je strýzniti († j. 1521). Povahu těchto bratří měl též Jiřík Všerubský z G. na Znojemském hradě, jenž celé zemi saské a potom Čechám odpověděl (r. 1504 dobyl Bischofswerdy v Sasku), ale již r. 1509 zemřel, odkázav klášteru kladrubskému ves Hněvnice. Také Volf naváděl s Jetřichem Bavůrka ze Švamberka, odpovědníka Plzeňských, k činům jeho, pro které on hrdlo ztratil r. 1506. Než ještě krajany své naplnili nevolí nad svou zpupností, založili bratří Jan, Jetřich a Volf kláštery karmelitánské v Chyších roku 1457 a v Rabšteině r. 1483, a bratří Jindřich a Volf r. 1521 se smluvili, jak by odkazům zemřelých bratří jejich k těmto božím domům dosti se stalo. Ze sester jmenovaných pěti bratří z G. známy jsou tři: Markéta († 1524), která poprvé za Voka z Rožmberka a podruhé za Alexeje z Ronšperka provdána byla; Anna měla za prvního manžela Volfa ze Švamberka a po něm Viléma z Risenberka, nejv. hofmistra král. Českého (1516—28), Alžběta provdala se do rodu Šlikovského, za Kašpara na Slavkově, purkrabí Chebského. Volf z G. († 1544) byl dvakráte ženat, s Markétou a s Annou z Roupova, a zplodil s oběma manželkami sedm dcer a tři syny. Dcera Mariana kšaftovala svobodná r. 1556, Kateřina provdala se za Buriana Trčku z Lipy, Anna za Jindřicha Měsíčka z Výškova, Anastasie za Vojtěcha z Rabšteina; Markéta, Mandaléna a Zikuna byly r. 1557 ještě svobodnými. Ze tří synů byl Adam při kšaftu otcově ještě nedospělým r. 1544, Burian byl v Turecku a Viktorin ujal po svém otci rodný hrad Gutštein, který r. 1549 prodal Hanuši Eipognarovi z Dol. Schönfeldu. S manželkou svou Janou z Valdšteina měl Viktorin tři dcery: Anežku, provdanou za Mikuláše z Lobkovic, Markétu, za Václava Švihovského z Risenberka a Zikunu, za Jiřího Plánského ze Žeberka a po jeho brzké smrti za Jaroslava Liebšteinského z Kolovrat. Bratr Volfův Kryštof zplodil s Markétou ze Švamberka dceru Zikonii, která držela Věvrov do své smrti († j. 1531), a syna Albrechta, jenž po sobě držel Mělník, Poděbrady, Ronšperk, Kolín a Žirovnici, nejv. mincmistrem král. Českého byl (1534—42) a poručníkem mladých pánů z Rožmberka (v l. 1545—50). Velké zásluhy si získal o splavnost Vltavy v hořejším toku jejím a sepsal též theologický spis: »O lásce k Bohu a k bližnímu«, jejž poslal svému poručenci Vilémovi z Rožmberka do Pasova, aby, v něm pilně čítaje, česky nezapomenul. Jako mincmistr nezavděčil se horníkům kutnohorským, kterým svobody jejich omezoval, jak Dačický píše, a s děka-

nem jak v Kutné Hoře tak v Kolíně pro různost v náboženství časté potyčky míval. S manželkou svou Annou Holickou ze Šternberka měl syna Kryštofa, který, po svém dědu stejnojmenném divokou jeho povahu zdědiv, otci mnoho těžkostí způsobil, zvláště v Kutné Hoře, kde častokráte zaň pokutu, jednou až 900 kop, platiti musil. R. 1545 byl Kryštof v Žirovnici od vlastního poddaného zabit, a syn jeho Šebestian z matky Voršily z Vejtmile, prodav Žirovnici, odešel na Moravu, kde s Eliškou z Lichtenšteina, ovdovělou z Kunovic, se oženil a ještě r. 1572 Milhostice držel. Bratr Kryštofův Jindřich († 1530) byl dvakráte ženat, s Annou z Kováně a s Eliškou ze Smiřic, a zůstavil po sobě dceru Žofii a dva syny, Buriana a Ludvíka. Burian držel r. 1518 Weichs v Bavořích, Ludvík seděl na Chýších a byl v Praze zabit r. 1542 od Jana Firšice ml. z Nabdína. S manželkou svou Eliškou Berkovou z Dubé měl jediného syna Jindřicha, o jehož pošlosti, kterou nejdéle rod Gutšteinů se udržel, později promluvíme. Z trpistské větve pánů z G. oba bratří, Mikuláš a Jan ml. z G., připomínají se poprvé r. 1440. Jan ml. držel hrad Buben až někdy do r. 1456, načež do Trpist se navrátil a byl poručníkem sirotka po synovci svém Dětřichovi z G., jenž, oženiv se s Eliškou ze Šonvaldu, věnoval své ženě 400 kop r. 1460, ale již r. 1463 mrtev byl. Sirotek ten jmenuje se r. 1489 Jan z G. a z Trpist. Mikuláš, bratr svrchu jmenovaného Jana ml. z G., měl manželku Reginu neznámého rodu, byl hofmistrem knížete Viktorina Münsterberského v l. 1470—76 a potom správcem města Prachatic k ruce králové r. 1479, než toto město r. 1481 odevzdáno bylo Kateřině Rabšteinové z Gutšteina, sestře bohatého Buriana a vdově po Václavovi z Rabšteina, před r. 1480 zemřelém. — Jiřík z G. ze všerubské větve měl s Annou ze Smiřic jediného syna Jana na Čéčovicích a Risenberce, jenž, r. 1541 kšaft svůj učiniv, brzy potom zemřel, zůstaviv kromě vdovy Anny z Říčan dcery Zikunu a Markétu, provdanou za Adama Řepického ze Sudoměře († j. 1562), a pak syny Jiřího, Albrechta a Kryštofa († j. 1562). Albrecht pojal za manželku Annu z Leskovce, s níž měl dceru Sidonii, provdanou za Petra Holického ze Šternberka, a syny Jana Buriana († 1574) a Jana Viléma († 1584), kteří společně se strýcem Jiřím na Risenberce hospodařili; ale on je oba přežil a teprve r. 1597 zemřel, zplodiv s manželkou Anežkou z Rabšteina na Svržně syna Jiříka Volfa záhy zemřelého. Po všerubské této větvi dědila pošlost syna Ludvíkova Jindřicha, jenž Příbram a Nepomyšl držel a s Anežkou Hasišteinskou z Lobkovic dvě dcery, Anežku († 1577) a Kunhutu, provdanou za Kašpara Pruskovského z Pruskova, a čtyři syny zplodil: Jindřicha Buriana, Jindřicha Lorence, Jindřicha Ludvíka a Jindřicha Alberta. Jindřich zemřel již před r. 1584, ustanoviv za poručníka svých dětí Jiřího z G. na Risenberce, který Nepomyšl prodal r. 1584. Nemaje vlastních dětí, odkázal Jiří Risenberk a Kouty Jindřichu Burianovi na Štědré. Za stavovských bouří v Čechách patřil Jindřich Burian mezi přední přívržence Bedřicha Falckého a byl proto také, ač již r. 1620 zemřel, ztrátou všech statků pokutován. Ze dvojího manželství svého (1. m. Anna Marie z G. † r. 1603, 2. m. Kateřina Sibylla ze Švamberka kš. r. 1619) měl dva syny, Jindřicha Petra a Kryštofa Albrechta, pak dceru Anežku Potencianu. Jindřich Lorenc zdědil po svém strýci Jiřím Hostouň a Svržno a dal se též straně odporných králi Ferdinandovi II. stavů k rozmanitým službám potřebovati, pročež nejen statky své propadl, nýbrž také do vězení na Zbirov r. 1622 zavezen jest, kde až do r. 1628 zůstal. Manželka jeho Sibylla roz. Šlikova marně si stěžovala, že prodejem statků manžela svého za levnou cenu velmi zkrácena byla; jen dům v Praze r. 1639 dostal se Jindřichu Petrovi hraběti z G. proti zaplacení 500 zl. Manželku měl Jindřich Petr Annu Černínku z Chuděnic a koupil statky Myslovice a Řepín, kde zemřel r. 1648, zanechav syny Jindřicha Bedřicha a Maximiliána Rudolfa. Vdova jeho provdala se podruhé za Maximiliána Jiřího hraběte z Dobrše. Maximilián Rudolf dvakráte se oženil, poprvé s Kateřinou Eleonorou Klenovskou, ovdovělou nejprve Kocovou, potom Karlovou ze Svárova, po níž zdědil Kolinec, Hradiště, Vildštein, Běhařov a Mečkov, podruhé s Polexinou Žákovcovou, ovdovělou z Mitrovic, která ještě r. 1693 na živu byla, když Maximilián Rudolf již r. 1690 bezdětek zemřel. V archivu městečka Kolince podnes zachoval se list M. R. hraběte z G., vedle kterého vyprosil potvrzení privilegií od králů Vladislava a Rudolfa Kolineckým daných na dva trhy výroční a dva trhy týdenní r. 1677. Jindřich Bedřich pojal za manželku Marii Markétu z Lamingu a koupil z matčina dědictví Obytce, Kydliny a Myslovice r. 1668, později též Malé a Velké Hoštice r. 1680, což vše r. 1685 prodal hraběti Trauttmansdorffovi. Byl krajským hejtmanem plzeňským, a Bohuslav Balbín věnoval mu svůj spis »Origines comitum de Guttenstein«, jehož jsme také při sepsání tohoto článku použili. Z manželství svého měl dceru Terezii a tři syny, Václava (nar. r. 1663), Josefa a Antonína. Václav se stal generálem, cis. tajným a dvorním válečním radou, velitelem vojenským v Praze (1709) a místodržitelem v Čechách, osudy jeho bratří nejsou nám známy. Václavovi synové, Jáchym Hroznata, plukovník a komoří, jenž se r. 1743 s hraběnkou Marií Sauerovou oženil, ale již r. 1747 zemřel, a Jan Ferdinand, rytíř řádu jerusalemského, byli poslední po meči hrabata z G. Pánové z G. osobovali si záhy titul hrabat pro své statky v Bavorsku a již na náhrobku Buriana I. z r. 1462 název »comes« se nalézá. Z král. kanceláře české teprve r. 1544 Albrecht z G. hrabětem byl titulován, od které doby v tom rodu titulu toho také užívali. *Klř.*

Gutta (lat.) kapka; g. v. Guttapercha; g-tae ve stavitelství jest zvláštní osobité zdvižení zpodní plochy plotny t. zv. via ve slohu dórském. — Viz Geison. *Fka.*

G-tae (kapky), tvar léčiv. Bývají v lékařství předepisována prudká léčiva v malém množství a v roztocích, kterých nemocný jen po kapkách užívati smí. *šnk.*

Gutta cavat lapidem, kapka vyhlubává kámen. Citát z Ovidia (Ex Ponto 4, 10, 5), jehož užívá se o tom, co ne tak mohutnou silou, jako spíše neúmornou vytrvalostí pracuje, jako kapka častým padáním.

Guttalus nebo Guthalus a pod. u Plinia a Solina nejspíše jméno dnešní řeky Pregoly.

Guttan viz Guttapercha.

Guttannen viz Hasli.

Guttapercha (-rča), *gummi zetanis*, usušená mléčná šťáva lesních stromů některých druhů Sapotacei v Zadní Indii a na ostrovech Sundských; jsou to hlavně druhy: *Dichopsis*, *Isonandra* a *Payena*. Nejdůležitější strom pro její výrobu jest však *Dichopsis gutta*. Černou tuto surovinu první do Evropy přinesl Montgomery r. 1842. Dříve se stromy kácely, nyní se jen navrtávají a šťáva se sbírá do nádob, kde se brzy mění v houbovitou hmotu. Ta se pak přiměřenými stroji v horké vodě promačkává a tím zprošťuje se mechanické nečistoty, jako kousků kůry, listí a j. a dává se pak do obchodu jako čištěná g. v tabulkách 6 *mm* tenkých. Hrubá g. jest hnědá, uvnitř žlutě červená a nejvíce bělavá a neprůhledná; čištěná g. jest zevně i vnitř čokoládově hnědá, slabého lesku a dosti hustá a pevná. Při obyčejné teplotě jest g. kožovitá a málo elastická, při 45—60° lze ji vyváleti dle libosti a při 100° změkne tak, že ji možno formovati v rozmanité tvary. G. nerozpouští se ve vodě, za tepla jen částečně v lihu, aetheru a mastných olejích, úplna a za obyčejné teploty ve chloroformu a sirouhlíku. Z roztoku chloroformového rozlučuje se po přidání líhu g. jako bílá, měkká, táhlá hmota, kterou v obchodu dostati lze v bílých podlouhlých tyčinkách. *šnk.*

Vlastnost g-che, že na vzduchu se okysličuje a že teplem 45—60° měkne, činí ji nezpůsobilou k mnohému upotřebení. Proto ji před spracováním na nástroje a nádoby vulkanisují, což v tom záleží, že ji prohnětou s malým množstvím síry (menším než při vulkanisování kaučuku); pak z ní vyrábějí předměty, zahřívajíce je na 125—140° C. Vulkanisovaná g. se nerozpouští v rozpustidlech g-che surové a nepodléhá změnám tepla, také ovšem se nestává teplem tvárnou a nedá se dále spracovati; proto se smí vulkanisování dokončiti (zahříváním) až na hotových předmětech. Při tom přidávají vedle síry i mnohé práškovité nerostné přísady, jako magnesii, kysličník zinečnatý, klejt a j., aby g-chu rozmnožili. Užije-li se při vulkanisování většího množství síry a zahřívá-li se g. déle, dostane se tvrzená g., která je velmi tvrdá, pevná a kterou lze spracovati jako dřevo, rohovinu, slonovinu a pod. a také pěkně leštiti. Mají-li býti výrobky pružnější, přidává se něco kaučuku, mají-li býti tvrdší, přidá se 10—30% šelaku; přísadou parafinu stává se g. trvanlivější. Součástky g-che jsou: gutta, fluavil, alban a guttan, vedle silice, barviva, tuku a j. Uhlovodík gutta ($C_{10}H_{16}$) je hlavní součástkou; bývá ho 75—82%, je bílý, v lihu a aetheru se nerozpouští, v tenkých lístcích při 100° C je průhledný, při obyčejné teplotě průsvitavý nebo neprůhledný, poněvadž obsahuje v pórech vzduch nebo vodu; při 10—30° jest ohebný, tažný, ale ne pružný, při 45° měkne, při vyšší teplotě stává se lepkavým a průsvitavým, při 100—110° je těstovitý, při 130° taje, pak vře a rozkládá se. V chování ku kyselinám, zásadám a rozpustidlům shoduje se s g-chou. Fluavil je žlutý, při 0° je křehký, při 50° měkký, při 60° těstovitý, při 100—110° taje; rozpouští se za studena v alkoholu, aetheru, sirouhlíku, benzolu a chloroformu, z roztoků vylučuje se v podobě hmoty beztvárné. Má složení $C_{20}H_{32}O$; podobá se, že povstal okysličením gutty. Alban je bílý krystalický prášek, při 160° počíná táti, při 175 až 180° mění se zcela v tekutinu, aniž se barví, kyseliny a alkalie na něj nepůsobí. Rozpouští se snadně v benzolu, silici terpentinové, sirouhlíku, aetheru, chloroformu a absolutním alkoholu, v obyčejném líhu jen za varu. Složení jeho je $C_{20}H_{32}O$; zdá se, že též povstal okysličením gutty. Guttan je sloučenina kyslíkatá, fysikálními vlastnostmi podobá se guttě, ale je velmi nestálá; rozpouští se v chloroformu, benzolu a sirouhlíku za studena, v silici terpentinové, v aetheru a petrolejovém aetheru za horka. — Pro mnohé své dobré vlastnosti, zejména proto, že ji lze za tepla pohodlně formovati, nabyla g. v průmyslu velkého rozšíření. Nejvíce se jí užívá k isolaci podmořských drátů telegrafních; též se z ní dělají nádoby a roury pro některé chemické práce, jelikož vzdoruje žíravinám a některým kyselinám, jsouc při tom pevná. Oteplená je tak plastická, že se jí užívá na ostré otisky. Z tvrzené perčoviny vyrábějí se hole, bičíky, knoflíky, násosky, různé nádoby a přístroje chirurgické. Lupénků z rozválcované g-che jako papír tenkých užívá se k obalování předmětů na ochranu před vysycháním, vlhnutím nebo před vzduchem. Vedle kaučuku užívá se jí na výrobu ebonitu, eburitu a j. *Lš.*

Gutta rosacea viz Trudovina.

Guttatim (lat.), po kapkách.

Guttenberg, místo v sev.-amer. státu New-Jersey, hrabství Hudsonu, na ř. Hudsonu proti New-Yorku, s 1947 ob. (1890), má velký pivovar, v zimě proslulé dostihy.

Guttenbrunn, vsi v Čechách: **1)** G. v hejtm. kaplickém viz Dobrá Voda 6). — **2)** G., hejtm. Jindř. Hradec, okr. a fara Bystřice Nová, pošta Čiměř; 76 d., 466 ob. n., 6 č. (1890), 1tř. šk., mlýn, tkalcovství.

Guttenfeld na Moravě viz Gutfjeldov.

Guttenštein, někdy pevný hrad, nyní zřícenina v Čechách blíže Okrouhlého Hradiště v hejtm. tepelském. Jest zde popl. dvůr, ovčín a les. revír s myslivnou, majetek Karla

knížete Löwensteina. — G. jest původním sídlem pánů z G-a, kteří zde až do r. 1540 nepřetržitě seděli. Tohoto roku prodal Viktor hrabě z G-a zboží to i s hradem Hanuši Elbognerovi z Dol. Schönfeldu, jenž pak G. připojil ku panství bezdružickému. Za válek husitských byl G. několikráte obléhán, ale marně. Hrad zanikl asi za války 30leté.

z **Guttenšteina** viz z Gutšteina.

Guttentag I., nakladatelská firma berlínská, zal. r. 1820 od T. Trautweina a pojmenovaná po Immanuelu G-ovi, na něhož r. 1842 přešla. Po smrti G-ově od r. 1862 byla firma tato až do r. 1871 vlastnictvím jeho dědiců. R. 1890 stal se vlastníkem Hugo Heimann. Od r. 1886 věnována jest firma G. výhradně vědě právní a státní. Nákladem jejím vyšla veliká řada děl a kommentářů o právu pruském, německém říšském atd., jakož i texty četných něm. zákonů ve sbírce G-s *Sammlung deutscher Reichs- u. preuss. Gesetze* (sv. 1. až 45.), dále úřední vydání návrhu obč. zák. pro říši Něm. (s 5 sv. motivů, uvozovacím zák. atd.). Také různé právnické časopisy a publikace vycházejí nákladem firmy té.

Gutti viz Gummigutta.

Guttinguer [gytěngér] Ulric, spis. franc. (* 1785 v Rouenu — † 1866). Důležitější z děl jeho jsou: *Mélanges poétiques* (1824); *Charles VII à Jumièges* (1827); *Amour et Opinion*, román (1827, 3 sv.); *Recueil d'élégies* (1829); *Arthur* (1836); *Les deux âges du poète* (1844); *Dernier amour* (1852). Byl přítelem Millevoye, jenž měl na něho jakýs vliv, a jeden z prvních ze starší generace, kdož přidali se k romantismu. Srv. E. Frère, Manuel de biblogr. norm.

Guttstadt, též Gutstadt, město v prus. vlád. obv. královeckém, kraji heilsberském, na pr. bř. Ally, při poboč. dráze Allenstein-Královec, se 4504 ob. (1890), sídlo zem. rady pro kraj heilsberský, má poštu, telegraf, zálož. spolek, 2 kat. chrámy, mezi nimi skvostný dóm, 1 ev. kostel. U G-u svedeny vítězné boje Rusů s Francouzi 5.—9. čna. 1807. Na blízku poutnické místo Glottau s velkolepou křížovou cestou.

Guttulina viz Guttulinaceae.

Guttulinaceae jest řád slizovek (*Mycetozoa, Myxomycetes*) z oddělení kupkonosných (*Sorophoreae*), nejjednodušeji to organisovaných myxomycetů. Tyto nemají totiž typických plasmodií jako výše stojící slizovky pravé (*Eumycetozoa, Eumyxomycetes*), nýbrž po celý čas života neb pomíjejícně tvoří při fruktifikaci útvary podobné plasmodiím toliko zevně, odchylné však podstatně složením a způsobem pohybu. Dle nejnovějších výzkumů Sorophoreae dělí se na dvě čeledi: *Labyrinthuleae* a *Acrasieae*, ke kterýmžto posledním G. náležejí. U Acrasieaeí jest vývoj nad míru jednoduchý; počínať amoebou z výtrusu vylezší a mnohonásobně se dělící a končí tím, že se jednotlivé amoeby za příčinou fruktifikace (bezpochyby účinkem nějaké chemotaxe) dohromady slezou a utvoří zprvu pohyblivý (plasmodiu trochu podobný) shluk, z něhož později stane se kupka výtrusů (*sorus*) tím, že každá amoeba vyloučí kolem sebe blánu buněčnou. Acrasieae dělí se opět na dva řády: *Guttulinaceae* a *Dictyosteliaceae*. U těchto výše organisovaných část amoeb, které se dohromady slezly, pozmění se a buduje pevný stonek (po případě též s větvemi) zřetelně buněčné struktury, na němž ostatní amoeby vzhůru vylézají a na jeho konci nebo též na koncích větví utvořují hromádky výtrusů. U G-ceaeí nenastává podobného zrůznění buněk (amoeb) ve plodné (fertilní) a jalové (sterilní), stonkotvorné, nýbrž veškeré amoeby promění se ve výtrusy. Kde pak stonek nějaký se tvoří, jest pouhým artefaktem, pouhou hlenovitou vyloučeninou amoeb. V rodu *Copromyxa* elliptičné, trochu ledvinkovité výtrusy tvoří hromádky parůžkovitě rozvětvené, přisedlé. Kulaté, se dvou stran smačknuté výtrusy má Guttulina, jejíž kulaté hromádky po-vzneseny jsou na stoncích zprvu rosolovitých, později po vyschnutí rohovitě tvrdých. *Copromyxa protea* žije v koňské a kravské mrvě a tvoří později na povrchu jejím charakteristicky parůžkovitě rozvětvené, bledě žluté hromádky výtrusné. Lze ji dobře pěstovat v odvaru z lejna koňského, kdež pak na povrchu tekutiny nebo na jejím kraji fruktifikuje. Při klíčení každý výtrus vypouští jednu velkou, jako plž po sklíčku se plazící amoebu, podobnou velice k Amoeba limax Duj. *Guttulina aurea* má kulaté, stopkaté, zlatožluté kupky zvící špendlíkové hlavičky, jež skládají se z výtrusů okrouhlých, se dvou stran smačknutých, uprostřed skoro vtisklých, pod mikroskopem bezbarvých. Vyskytuje se na koňské mrvě i lze ji též uměle pěstovat. *Guttulina rosea* tvoří růžové stopkaté hlavičky na shnilém dříví v lesích. *lč.*

Guttur (lat.), hrdlo; **gutturalis**, hrdelní.

Gutturales, lat. (hrdelnice), viz Hlásky.

Gutwasser viz Dobrá Voda.

Guty, ves ve Slezsku, hejtm. a okr. Těšín, fara Třítež, pošta Komorní Lhotka; 123 d., 828 ob. pol., 14 n. (1890), šk.

Gutzkow Karl, spisovatel něm. (* 1811 v Berlíně — † 1878 ve Frankfurtě n. M.). Studoval bohosloví a filologii, ale červencová revoluce působila na něho tak, že oddal se publicistice, formuluje časové společenské otázky ve »Forum der Journalliteratur«. V té době obrátil na se pozornost Wolfg. Menzla, jenž ho povolal do redakce »Morgenblattu« štutgartského; ale nepohodnuv se s ním, odešel G. do Berlína, kdež promovoval (1832) a procestoval pak jižní Německo, Rakousko a sev. Italii; žil pak střídavě v Berlíně, Hamburce a v Lipsku. Tehdy vydal: *Briefe eines Narren an eine Närrin* (Hamb., 1832); román *Maha Guru, Geschichte eines Gottes* (Štutg., 1833, 2 sv.); *Novellen* (Hamb., 1834, 2 sv.); *Soireen* (Frankfurt, 1835, 2 sv.); drama *Nero* (Štutg., 1835) a *Wally, die Zweiflerin* (Mannheim, 1835; přepr. ve *Vergangene Tage*, Frankf., 1852), na niž působil asi Strauss a v níž objevuje se již idea volné lásky. Kniha vzbudila veliký rozruch a G. pokládán odtud za předáka »Mla-

dého Německa«. Na udání Menzlovo byla kniha konfiskována a G. jako nepřítel náboženství a mravnosti badenským soudem odsouzen na 3 měsíce do žaláře, současně pak všecky spisy nejen G-ovy, ale i Heinovy, Laubovy, Wienbargovy a Mundtovy zakázány v území Něm. bundu. V žaláři napsal *Zur Philosophie der Geschichte* proti Menzlovi. Oženiv se pak roku 1836, přesídlil rok potom do Hamburku, kde vydával »Telegraph für Deutschland« a kde vydal: *Zeitgenossen* (Štutg., 1837, 2 sv.); *Die rote Mütze u. die Kapuze* (Hamburk, 1838); *Götter, Helden und Don Quixote* (t., 1838); *Goethe im Wendepunkt zweier Jahrhunderte* (Berlín, 1836); *Seraphine* (Hamb., 1838); *Blasedow u. seine Söhne* (Štutgart, 1838, 3 sv.); *Börnes Leben* (Hamb., 1840). Zde napsal také r. 1839 truchlohru *Richard Savage*, obírající se otázkou nemanželského dítěte, jež měla veliký úspěch a jíž se vyrovnají jen komédie *Zopf u. Schwert* (1843), malující dvůr Bedřicha Viléma I., a *Uriel Acosta* (1846), tragédie svobodomyslného filosofa. R. 1842 cestoval G. do Paříže a dojmy své napsal v *Briefe aus Paris* (Lipsko, 1842, 2 sv.). Pak ve Frankfurtě přehlédl své spisy k soubornému vydání (Frankf., 1845—46, 12 sv.) a r. 1847 následoval Tiecka jako ředitel divadla drážďanského, vzdal se však po 3 létech toho místa a dokončil dva velké romány, *Die Ritter vom Geiste* (Lipsko, 1850—52, 9 sv., 6. přepr. vyd. Berlín, 1881, 4 sv.) a *Der Zauberer von Rom* (t., 1859—62, 9 sv., 4. přepr. vyd. Berlín, 1872, 4 sv.), malující reakční Německo po r. 1848. R. 1850 oženil se po druhé a v l. 1852—62 vedl »Unterhaltungen am häuslichen Herd«. R. 1861 přesídlil se do Výmaru jako gener. tajemník nadace Schillerovské, nepohodl se však s ředitelstvím a vzdal se úřadu (1864). V únoru r. 1865 pokusil se o sebevraždu ve Friedberce, ale byv zachráněn, dán do ústavu choromyslných v Gilgenberce u Bayreuthu, r. 1866 zotavoval se pak ve Veveyi a později v Kesselstadtě a Bregenzi. R. 1876 přestěhoval se do Berlína, pak do Weibling (1874—77) a posléze do Frankfurtu. Byl otráven poměry literárními (*Rückblicke auf mein Leben*, Berl., 1875; *Dionysius Longinus*, Štutg., 1878), nemocen nervově. Užíval opia; večer 15. pros. 1878 vzav silnou dávku, zapomněl zhasiti světlo, jež zapálilo nářadí, a udusil se. Nejdůležitější dílo poslední doby je román *Die neuen Serapionsbrüder* (Vratislav, 1877, 3 sv.), líčící císařství německé, poslední jeho sklamání. Z jiných děl jeho stůjte zde: komédie *Das Urbild der Tartuffe* (1844) a *Koenigslieutenant* (1849), pak romány *Hohenschwangau* (Lips., 1867—68, 5 sv., 3. vyd. Vratislav, 1880); *Fritz Ellrodt* (Jena, 1872, 3 sv.); *Die Söhne Pestalozzis* (Berl., 1870, 3 sv.); svěží *Aus der Knabenzeit* (Frankf., 1852); *Lebensbilder* (Štutgart, 1870, 3 sv.) a mn. j. Kromě toho napsal celou řadu děl dramatických menšího významu (sbírka jich: »Dramatische Werke«, Lips., 1842—57; pak 1861—63; 4. vyd. Jena, 1880) a spisy politické a novinářské. G. nebyl veliký plastický umělec a básník, nýbrž předem publicista, který ve formě básnické chtěl šířiti názory liberalismu filosofického i politického. Spisy jeho důležitější jsou pro kulturní dějiny německé, než pro poesii. Menší romány jeho vyšly souborně v Jeně, 1873—78, 12 sv. Srv. Pröls, Das junge Deutschland (1892); F. Wehl, Zeit u. Menschen (1889); K. Frenzel, Erinnerungen u. Strömungen (1890); A. Stern, Zur Litt. der Gegenw. (1880).

Gützlaff Karl Fr. August, evang. missionář a sinolog něm. (* 1803 v Pyřici — † 1851 v Hongkongu). Z pasíře oddal se činnosti missijní, vzdělav se za tím účelem v Berlíně a v Rotterdamě. V Batavii, kam r. 1826 missijní společností rotterdamskou byl poslán, naučil se za dvouletého pobytu čínštině, načež na svou pěst odešel přes Singapur do Bangkoku a (1831) Makaa, odkudž podnikal pak cesty po pobřeží čínském (srv. jeho *Journal of three voyages along the coast of China in 1831, 32, 33* (Lond., 1834). R. 1835 vstoupil do angl. služeb jako tlumočník, později tajemník vyslanectva, i prokázal Anglii zvláště v tak zvané válce opiové svou znalostí poměrů a jazyka cenné služby. R. 1849—51 podnikl cestu po Anglii a Německu. Hlavním dílem G-ovým jest *Geschichte des chinesischen Reiches* (Štutgart, 1847); *China opened* (1838, 2 sv.); *The life of Taou-Kuwang* (Lond., 1851). S Medhurstem překládal na novo bibli do čínštiny, sám do siamštiny a dvou dialektů, vydával čínský měsíčník a sepsal řadu evang. traktátů. R. 1844 zřídil v Hongkongu spolek pro vychovávání domorodých missionářů. O missijní své činnosti napsal: *Die Mission in China* (Berlín, 1850) a *Bericht seiner Reise von China nach England* (Kassel, 1851). Srv. Gaihan, G., der Missionar der Chinesen (Duisburg, 1850). *dk.*

el-**Guvér** (el-Ruvér), arab., t. j. nížinka, název roviny na záp. břehu jezera Genezaretského, rozsahu 2 *km* šířky a 10 *km* délky, úrodné a hojně svlažované, ač nevzdělané. Za starověku Genesar.

Guvernér viz Gouverneur. — Sluje tak i osoba postavená v čelo monopolních bank cedulových, jako při bance rakousko-uherské, anglické a francouzské. Viz Banka. — G. civilní viz Alžírsko str. 53.

Guy [géj] William Aug., lékař anglický (* 1810 v Chichesteru — † 1885 v Londýně). Lékařství studoval v Londýně v Guyově nemocnici, pak působil jako prof. soudního lékařství a hygieny na King's College a konsultující lékař téže nemocnice. Napsal velkou řadu prací z oboru fysiologie, soudního lékařství, hygieny a sociálních věd, ze kterých uvádíme: *Principles of forensic medicine* (Londýn, 1875, 4. vyd.); *Public health, a popular introduction to sanitary science* (t., 1870); *Contributions to sanitary science* (t., 1865, 3. vyd.); *On medical education* (t., 1846).

Guyana viz Guayana.

Guyau [gyjó] Jean Marie, filosof franc. (* 1854 v Lavale — † 1888 v Mentonu), byl profes. filosofie na lyceu Condorcetově. Pro chabé zdraví vzdal se postavení toho a odebral se za léčením na jih, kde pobyl v Nizze,

Biarritzi a konečně v Mentonu. **G.** jest z řady filosofů sociologických. Vyvozuje převod života individuálného ve společenský a s naprostým obejitím metafysické stránky vysvětluje mravnost, umění a náboženství na základě anthropologickém. Sepsal: *La morale d'Epicure et ses rapports avec les doctrines contemp.* (1878, 3. vyd. 1886); *La morale anglaise contemporaine* (1879, 3. vyd. 1886); *Vers d'un philosophe* (1881); *Esquisse d'une morale sans obligation ni sanctions* (1885, 2. vyd. 1890); *Les problèmes de l'esthétique contemp.* (1884); *L'irréligion de l'avenir* (1887, 4. vyd. 1890); *L'art au point de vue sociologique* (1889); *Éducation et Hérédité* (1889, 2. vyd. 1892); *La genèse de l'idée du Temps* (1890). Mimo to přeložil Epiktétovo encheiridion (1875) a byl spolupracovníkem při »Revue des Deux Mondes« a »Revue philosophique«.

Guy de Chauliac [gí de šóljàk], též Quido de Cauliaco, lékař franc. (* v Chauliacu poč. XIV. stol. — † kol 1380). V lékařství vzdělal se v Montpellieru a v Bologni, načež dlouho působil v Lyoně, pak v Avignoně jako osobní lékař tří papežů. V Montpellieru léčil též českého krále Jana, pro něhož napsal zvláštní spis o zákalu. **G.** je nejpřednějším chirurgem středověku; vynikal hlubokým vzděláním a velikou zkušeností, vedle toho pak snažil se účinně o sjednocení chirurgů s lékaři. Mimo chirurgii stal se i tím důležitým, že zachoval podrobné zprávy o velikém moru z r. 1348. Hlavní jeho díla jsou: *Formulare*, jež bylo později zváno vůbec *Chirurgia parva*, a pak *Inventorium s. Collectorium artis chirurgicalis medicinae*, jež bylo později uváděno vůbec jenom jako *Chirurgia magna*. Spisy ty staly se základem všech pozdějších děl o anatomii a chirurgii, částečně až do stol. XVI. a XVII. a byly velmi často vydávány a překládány do cizích jazyků. Z nejstarších vydání je benátské z r. 1490.

Guyenne [gièn], též Guienne, část bývalé Aquitanie (v. t.) při Garonně, nyní dep. Gironde, Dordogne, Lot, Lot-et Garonne a Aveyron; dělila se na Horní **G.**, ke které náležely Quercy a Aveyron, a Dolní **G.**, k níž patřily: vlastní **G.** při Girondě, Périgord a Agenois. Sňatkem Eleonory s Jindřichem II. dostala se Anglii a ve svazku tom setrvala do r. 1453, kdy spojena byla s Gascogní (v. t.).

Guyet [gyjè] François, filolog francouz. (* 1575 v Angersu — † 1655 v Paříži). Byl vychovatelem pozdějšího kardinála La Valette, jejž provázel do Říma. Odtud vrátil se pak do Paříže, kde žil v Burgundské kolleji, oddán úplně studiím. **G.** byl neobyčejně bystrým, duchaplným kritikem, avšak konjektury jeho jsou často příliš subjektivné a smělé. Po jeho smrti vydány byly jeho kritické poznámky k *Terentiovi* Böclerem (Štrasburk, 1657), *Hésiodovi* ve vydání Graeviově (Amsterd., 1667), *Phaedrovi* ve vyd. Schefferově (Upsala, 1667), *Hésychiovi* (Lejda, 1668), *Lukianovi* ve vyd. Le Clercově (t., 1687), *Lucanovi* (t., 1738), *Statiovi* ve vyd. Marollesově a *Valeriovi Maximovi*. Srv. Uri, F. **G.** (Paříž, 1886). Ljč.

Guyon [gyjõn]: **1) G.** Mme, roz. Jeanne Marie Bouvier de La Motte, mystická blouznilka, původkyně kvietismu franc. (* 1648 v Montargis — † 1717 v Blois), pocházela z rodiny nábožné a po celý život byla útlého zdraví a přečasto nemocná; v 5 létech měla již vidění. Z kláštera vyšla ve 14 létech a v 15. roce byla málo šťastně provdána za bohatého šlechtice Jacquesa **G**-a, s nímž měla 5 dětí. Již za manželství svého prikláněla se stále určitěji k mysticismu; r. 1671 setkala se s barnabitou P. La Combem, který působil odtud velikým vlivem na ni. Ovdověvši r. 1676, oddala se úplně kontemplaci. Rozdavši skoro celé své jmění, pobyla dvě léta v Gexu ve společenstvu »nových katoliček«, pak v Thononu u uršulinek, kde La Combe prý ji zázračně uzdravil. Opustivši pak Gex, bloudila po dvě léta po jižní Francii, působíc v lidu propagandou mysticismu. R. 1668 přišla s La Combem do Paříže, kde byli oba pro šíření molinosismu (viz Molinos), tehdy právě inkvisicí odsouzeného, uvrženi do žaláře (1687), odkud paní de **G.** vyšla r. 1688 přímluvou paní de Miramion, v jejímž hôtelu pak žila. Pomocí této dámy a vév. de Béthune Charost byla uvedena k vév. de Chevreuse, Beauvillier a Mortemart a tam seznámila se s Fénelonem, jenž stal se obráncem jejího mysticismu a jenž, když byla stíhána, přiměl ji složiti r. 1693 při svou v ruce Bossueta, který však rozhodl proti ní, z čehož později vypukl mezi Fénelonem a Bossuetem známý, dvě léta (1697—99) trvavší spor o kvietismus (v. t.). Paní **G.** sama vězněna byla v létech 1695—1696 a 1698—1703 v klášteřích v Meaux, Vincennes, Vaugirardu a konečně v Bastille, načež zemřela v ústraní v Blois. Pověst svou děkuje sporu Fénelona s Bossuetem, k němuž byla podnětem. Napsala mnoho mysticky rozjímavých spisů; 1. jich vydání vyšlo péčí min. Poireta v Amsterodamě (Kolíně n. R.) r. 1713 a n.; 2. vyd. ve 40 sv. vydal Tort Mambrini v Paříži (1790). Srv. Upham, Life, religious opinions and experience of Mme **G.** (N.-York, 1870, 2. vyd.); Heppe, Geschichte der quietistischen Mystik in der kath. Kirche (Berlin, 1875); Algar Griveau, Étude sur la condamn du livre des Maximes des Saints (Paříž, 1878); Guerrier, Mme **G.** (Orléans, 1881); Brunetière, Études critiques sur l'histoire de la litt. franç. (Paříž, 2 sv.).

2) G. [gáien] Richard, hrabě irský, generál maďar. (* 1812 v Bathu — † 1856 v Cařihradě). Vstoupiv jako důstojník z rakouského vojska, žil na statku svém v Uhrách, přidal se však r. 1848 k Maďarům, bojoval u Trnavy a Schwechatu, protloukl se s několika husary do obleženého Komárna, přispěl dne 28. dub. 1849 k vítězství u Ácse, zač jmenován byl generálem. Dne 1. čce 1849 dobyl Aradu, bojoval proti Jelačićovi, ale dopouštěl se hrubých násilností na obyvatelstvu srbském, až u Mošorina byl od Kničanina poražen. Po katastrofě u Világoše kryl ústup Košutův do Turecka, vstoupil do vojska tureckého pod jménem Churšid paša a potlačil roku 1850

vzpouru strany staroturecké v Damašku a Aleppě. Jmenován byv náčelníkem gen. štábu armády kavkázké, nemohl dobyti žádného úspěchu i musil ustoupiti generálu Williamsovi a odebrati se do Cařihradu.

3) G. Jean Casimir, lékař franc. (* 1831 na ostrově Bourbonu). Lékařství studoval v Nantech a v Paříži, byl lékařem v různých nemocnicích, r. 1863 stal se agrégéem na fakultě, r. 1877 prof. pathologie chirurgické a r. 1890 prof. kliniky nemocí roury močové. Sepsal: *Des tumeurs fibreuses de l'utérus* (1860); *Des vices de conformation de l'urèthre* (1863); *Eléments de chirurgie clinique* (1874); *Leçons clin. sur les maladies des voies urinaires* (1881, 2. vyd. 1885); *Atlas des maladies des voies urin.* (1881—85, 5 seš.); *Leçons cliniques sur les affections chirurgicales de la vessie et de la prostate* (1888). S Panasem vydal Malgaigneovy »Leçons d'orthopédie« (1862).

Guyot [gyjô]: **1) G.** Arnold Henry, geolog švýc. (* 1807 v Boudevilliers — † 1884 v Princetonu), studoval theologii, pak přírodní vědy v Berlíně a Paříži, konal důležité výzkumy ledovců v Alpách, od r. 1839—48, byl prof. v Neuchâtelu. Potom přednášel veřejně o geologii v Bostonu a zastával různé školní úřady v Americe, procestoval za účelem geol. výzkumu pohoří Alleghanské, posléze učil geologii a fysikál. zeměpisu na kolleji v Princetonu. V zeměpisných svých pracích jevil se jako duchaplný badatel ve směru školy Ritterovy. Výzkumy o ledovcích uveřejnil v »Bull. de la Soc. des sciences natur. de Neuchâtel« a v d'Archiacově spisu »Hist. des progrès de la géologie« (Paříž, 1848, 2. díl); přednášky jeho geol. vydal prof. Felton s názvem *Earth and Man* (Bost., 1849, nov. vyd. t., 1875; německy od Birnbauma, Lipsko, 1851, 3. vyd. t., 1873). Vedle četných prací v odborných listech amer. uvádíme ještě: pro meteorologické stanice jím při Smithsonian Institution zřízené vydal instrukce (1850) a *Meteorological and physical tables* (Washington, 1851—59); *Physical geography* (Londýn, 1873); *Creation or biblical cosmogony in light of modern science* (N. York, 1884).

2) G. Yves, politik a publicista franc. (* 1843 v Dinanu), přišel do Paříže ve 20. roce a zabýval se tu nejprve vzduchoplavbou. R. 1866 vydal knihu, týkající se vlastnictví průmyslového, *L'inventeur*, jež přijata byla s pozorností. R. 1868 povolán byl do Nimesu řídit časopis »L'indépendant du Midi«; o něco později redigoval pařížský »Rappel«. Jako krajní republikán stíhán byl vládou a vězněn. Po válce pruské horlivě pracoval jako žurnalista republ.; r. 1878 vzbudil v »Lanterně« pozornost svou kritikou policie, následkem níž došlo k processům a skandálním odhalením. V l. 1874—84 byl G. členem městské rady pařížské a r. 1885 zvolen dep. seinským do komory poslanecké, kdež zasedal na krajní levici; zde vyniknul zejména v debattách národohospodářských a finančních. Tak r. 1886 vyslovil se pro daň z kapitálu a proti dani z příjmů; r. 1888 byl gen. zpravodajem budgetu. Po pádu kabinetu Floquetova (v únoru 1889) vstoupil G do kabinetu Tirardova jako ministr prací veřejných a zůstal jím i v kabinetě Freycinetově do února 1892. Po pádu Freycinetově převzal vedení »Siècle«, v němž odpírá theoriím protekčním a poráží socialismus. Z děl jeho národohospodářských a veřejnoprávních stůjte zde ještě: *Les préjugés politiques et les lieux communs* (1872); *La science économique* (1881, 2. vyd. 1887); hlavní dílo jeho *Dialogue entre John Bull et Georges Dandin* (1881); *La prostitution* (1882); *La morale* (1883); *Lettres sur la politique coloniale* (1885); *L'impôt sur le revenu* (1887); *La tyrannie socialiste* (1893); *Les principes de 1789 et le socialisme* (1894).

Guyski (Gujski) Marceli, sochař pol. (* 1830 v Krzywoszyńcích na Ukrajině — † 1893 v Krakově), vzdělával se na umělecké škole varšavské a soukromě u Dan. Zaleského. Dařily se mu zvláště práce menší, vynikající zaokrouhleným provedením a ušlechtilým citem komposičním (*Zemědělství* a *Plavba* na budově varšav. společnosti pro úvěr pozemkový). V l. 1857 a 1867 trávil v Bologni, Florencii a v Římě, kde pracoval u L. Amiciho, a nějakou dobu v Paříži. Usadiv se v Krakově, vynikl v podobiznách polovypuklých i sochových, z nichž zmínky zasluhuje poprsí Růženy Zamojské z Potockých (1869), Ondřeje Zamojského a Branického, hr. A. Potocké (vše z bílého mramoru), Asnyka a Mickiewicze, plné hlubokého výrazu. K nejlepším pracím jeho náležejí *Anděl smrti* (polovypuklina) a *Kristus trpící* v životní velikosti. Povahy byl šlechetné, zanícené pro umění, ale trpěl dlouhou chorobou prsní, které též podlehl. *Gn.*

Güzelhisár viz Aidín.

Guzerát viz Gudžerát.

Guzikov Michail Josif (* 1806 ve Sklově na Bílé Rusi — † 1837 v Cáchách), v mládí vypomáhal otci, chudému židu, hráti na flétě a guslích k tanci, v 17 létech se oženil a šumařil dále, až plicní choroba překazila mu hru na flétu. Tu G. uchopil se lidového, zvláště mezi Tatary rozšířeného slamozvuku a zdokonalil jej, rozmnoživ tónový jeho rozsah na půl třetí oktávy a učiniv základem stupnici chromatickou místo původní se 4. stupněm o půl tónu zvýšeným. Dosáhl záhy na nástroji tom veliké zručnosti, že přátelé jeho v Moskvě měli ho ke koncertování, a když v Kijevě povzbudil ho Lipinský, G. pracoval dnem i nocí na své technice, až r. 1834 nastoupiti mohl uměleckou dráhu. Vystoupil poprvé na divadle v Oděsse, a úspěch byl sensační. Slavný básník Lamartine, akademik Michaud a hrabě Voroncov, nadšeni jeho hrou, přičinili se o zahraniční jeho cesty. Kamkoli G. přišel, ve Lvově, Krakově, Vídni, v Čechách, v Německu, v Paříži, všude slavil triumfy, poutaje obecnou zvědavost podivným nástrojem i geniálním tahem své hry. Ale byl chatrného zdraví a v Brusselu upoutala ho delší čas krutá choroba, z níž uzdraviv se, nastoupil návrat do vlasti; ale té již neuviděl. Srv. Schlesinger, Uiber G. (Vídeň, 1836).

Guzman [gudzmán]: **1)** Dominicus de G. viz sv. Dominik.

2) Don Alfonso Perez de G., zvaný Věrný, praotec vévodské rodiny Medina-Sidonia, uražen byv zmínkou o nemanželském původě svém, opustil dvůr Alfonsa X. a vstoupil do služeb marockého Abú Júsufa, který ho učinil svým důvěrníkem a vrchním velitelem vojska. Později zprostředkoval mezi oběma panovníky přátelskou smlouvu a za Sancha IV. navrátiv se do Španělska, proslavil se hrdinnou obranou Tarify proti marockému Abú Jakúbovi a spojenému s ním Donu Juanovi, bratru Sancha IV. Když Don Juan chtěl ho donutiti, aby pevnost vzdal, a vyhrožoval, že dá popraviti jeho syna, kterého se zmocnil, odepřel G. vzdáti město a hodil svůj vlastní meč s hradeb, aby jím Juan hrozbu svou vykonal. Po smrti Sanchově hájil statečně Andalusie proti Maurům, ale padl ve vítězné bitvě u Algesiras r. 1309.

3) Eleonora de G. viz Eleonora 11).

4) Don Gasparo de G., státník špan., viz Olivarez.

5) Antonio G. Blanco, president venezuelský, viz Blanco.

Guzman Blanco: **1)** G. B., bývalý stát republ. Venezuely v jižní Americe, nazvaný po presidentovi republiky. Byl utvořen r. 1881 a skládal se z okresů (*secciones*): G., Bolivar a Guarica na pevnině a ostrovního okresu Nueva Esparta. R. 1886 měl na 87.823 km^2 515.418 obyv. Následkem státních převratův byl r. 1890 zrušen a přivtělen ku státu Miranda.

2) G. B., kolonie ve Venezuele, 120 *km* záp. od Carácasu a 100 *km* od moře, 1800 *m* n. m., měla r. 1883 na 555 km^2 1596 obyv. Vedle kávy a třtiny cukrové pěstuje se rýže, kakao a jukka.

Gvalchmai viz Artuš.

Gvarfy nazývalo se shromáždění staroskandinávských soudců k rozhodování žalob a k vyšetřování trestních činů. Shromáždění to konalo se po jaru, v létě a v zimě.

Gwagnin Alexander, historik polský (* 1538 ve Veroně — † 1614 v Krakově). Vychován byv za rytíře, přišel s otcem svým, který byl »comes palatii Lateranensis«, r. 1561 do Polska, kdež vstoupil do služeb válečných a účastnil se různých vojenských výprav za králů Sigmunda Augusta a Štěpána Báthoriho. R. 1569 dostalo se mu polského indigenátu a svěřeno mu velení a obhajování Vitebska, obléhaného od Rusů. Ku konci svého života usadil se v Krakově. Naučil se dobře polsky a miloval Polsko, jako svou vlast. Uměl ve prospěch Polska vládnouti dobře nejen mečem, nýbrž i pérem. Přes to podobá se, že spisovatelské slávy G-ovi ubude, až se lépe objasní poměr jeho k Stryjkowskému (v. t.). Dnes jest otázka autorství spisů G-ových a Stryjkowského velmi spletitá, a to tím více, že, jak se zdá, máme celou řadu různých vydání jednoho spisu pod různými tituly, k němuž se oba hlásí jako autoři. Jsou to zejména tyto spisy: *Gesta praec. Mosc. Joan. Basil.* (Spirae, 1581); *Suppl. de rebus gestis 1579 cum Moschis* (Pistorius C. h. p. III.); *Compillatio chronicorum Poloniae a Lecho ad Henricum Valesium; Tractatus de ingressu Henrici* (Pistorius, 1582); *Sarmatiae europeae descriptio, Cracoviae 1578*; *Kronika Sarmacyi europejskiej 1611*; *Moscoviae descriptio* (Starczawski SS. rr. ruth I.). Poslední spis přeložen byl i do češtiny již v XVI. stol. od Matouše Hozia (Praha, 1590, 1602 a 1786) pod tit. »Weytah z kronyky Mozkewské«. *Blo.*

Gwalior [guálier]: **1)** G., hlav. město státu G-ru, při trati Agra-Džansi, 104 *km* již. od Agry, se 104.083 ob. (1891), z nichž je 75% Hindů, 23% muham. a 99 křesťanů. Skládá se ze 2 částí: Starého města s dlouhou hlavní ulicí, celkem velmi špinavé, kde pozoruhodny jsou 2 polozřícené chrámy džáinů z XI. stol. a palác Mangh Singha z konce XV. stol., četné do skály vytesané jeskyně a skulptury a krásné nábož. památky. Vedle něho leží nové město, zvané Laškar (t. j. tábor), jaksi stálý tábor mahárádžův, rovněž nečistá hromada domů, nyní sídlo panovníkovo. Obyv. provozují znamenitou výrobu zbraní, papíru a j. Je zde katol. missie. Nad městem na západ ční osamělá skála 104 *m* vys., s kolmými stěnami, dlouho za nepřístupnou pokládaná, jejíž plateau, 1895 *m* dl. a 609 *m* šir., opevněno hradbami 8 *km* dl. a citadellou o 6 vys. věžích; jest to jedna z nejsilnějších pevností Indie, s posádkou 15.000 mužů. Do pevnosti vede příkré schodiště končící v Sloní bráně, a jsou v ní veliké vodní nádržky; ba i pole pro pěstování plodin pro posádku. — Založení státu i města G-u padá do III. stol. po Kr., kdy první vladař Toramana vymanil se z poddanství dynastie Gupta v Hindustánu. Říše jeho, táhnoucí se až k ř. Narbadě, se však po něm rozpadla. Koncem XII. stol. dostal se G. muhammedánským dobyvatelům i setrval do roku 1398 pod vládou vladařů v Dehli, kteří z pevnosti gwaliorské učinili státní vězení. Na to zaujal trůn Tomara, jehož dynastie vládla do r. 1724, kdy zmocnili se G-u Mahratové pod Ranudži Sindhíjou, vojínem to ve službách Baladži Pešvy. Nástupce jeho Mahadži dal vojsko své vycvičiti franc. a angl. dobrodruhy, tak že násl. panovník, Danlat Rao, odvážil se napadnouti Nizáma, chráněnce angl. Byl však válkou r. 1803—1805 přinucen vydati dobyté území. Nástupce jeho, Džankudži, záhy zemřel, načež vdova Danlatova, Baiza Bai, se svolením Angličanů adoptovala Baghirata Raa, jenž za povstání r. 1857 osvědčil se věrným spojencem angl. Za to rozšířeno území G-u a za pozemky již. od Narbady dány mu lepší. Rovněž za války afgánské poskytl Angličanům pomoc válečnou. Zemřel r. 1886, zanechav nástupce šestiletého, pročež správu vede vladařství angloind. *Tšr.*

2) G., vasallní stát kmene Mahratů v indobrit. centrální Indii, ku které administrativně náleží; skládá se z většího souvislého území s hlav. městem G-em, na tabulovině Maloské mezi 23° 20′ a 26° 52′ s. š. a 76° 15′ a 79° 12′ v. d., a z mnohých menších částí rozptýlených a uza-

[illegible]

… vitá strupinatá, plody velmi hluboce miskovité; výtrusy ellipsoidní, bezbarvé, mladší příčmo 4dílné, vyspělejší ve dvou směrech vícekráte dělené. Na skalách a kůře.

Gyalolechia Mass., rod lišejníků korovitých z čeledi *Lecanoreae*. Stélka jest šupinatě korovitá, ke kraji trochu laločnatá, výtrusy podlouhle ellipsoidní, bezbarvé, 2dílné. Roste na skalních mechách.

Gyaros, antické jméno ostrova Giura (Džura), nejmenšího ze souostr. Kyklad v moři Aegejském mezi ostr. Keem a Tenem, 16 *km* sev.-záp. od Syry, 17 *km*²; pustý a neobydlený ostrůvek, který za římských dob byl místem vyhnanství.

Gyergyó (děrďó), něm. *Jürgau*, rozsáhlá rovina, kolkolem středohorami obklíčená, na hořením toku Maruše v Sedmihradech, která ji od jihu k severu protéká. Vzdor vysoké poloze (650—840 *m* n. m.) a drsnému podnebí je úrodná; pěstuje se zde pšenice, žito, oves a pohanka. Osady jsou výstavné a v západní části Maďary (Sékely), ve vých. Rumuny hustě zalidněné. *Dkl.*

Gyergyóské hory, část východních pomezních Karpat Sedmihradských mezi průsmykem Békášským a Borgoským. Nejvyšší hory tohoto pohoří jsou Hegyes (1504 *m*), Alukás (1456 *m*), Pietrieli rosii (1794 *m*), Kelemen Havas (2013 *m*), Pietrosz (2083 *m*). Severozápadní část pohoří, také Borszécké hory zvaná, charakterisuje se mírně vystupujícími hřbety, nahoře zakulacenými a kupami posetými, a skládá se z třetihorních trachytických slepenců a šedých trachytů, kdežto část východně od Ditró ležící vytvořena jest z žul, syenitů a eocénních pískovců a vápenců. V nižších polohách je pohoří vysokými lesy bukovými a dubovými, ve vyšších lesy jedlovými hustě porostlé. Na jižních svazích, ke Gyergyóské rovině se skláněcích, vytryskují četné prameny teplých i studených minerálních vod léčebných, tak poblíž Belbóru, Borszéku, Oláh-Toplicze a j. Nedaleko Békáše v divokoromantické poloze ve výši přes 1000 *m* horské jezero Gyilkostó (vrahovo) neb Verestó (červené), 2200 *m* dlouhé a 150 *m* široké, amfitheatrálně obklopené strmými stěnami. *Dkl.*

Gyergyó-Szent-Miklós (děrďó-sent miklóš), město na Maruši v maroš-tordské župě v Sedmihradech, s 6104 obyv. (1890), po většině maďarisovanými Armeny, sídlo polit. úřadu okresu t. jm., městského úřadu, okres. soudu, berního a stát. pošt. a telegr. úřadu, římskokat. archidiakonátu, má římsko-kat., arm.-kat. a řecko-kat. farní kostel, klášter milosrdných sester, odb. školu hračkářskou, hlavní a živnost. pokr. školu, pivovar, značnou výrobu ovčího sýra a živý obchod s dobytkem, surovinami, ledním a stavebním dřívím. Je nejdůležitějším městem na horním Maroši v krajině Gyergyó zvané. *Dkl.*

Gyergyó-Toplicza (děrďo-ica), viz Oláh-Toplicza.

Gyerla (děrla), viz Szamos-Ujvár.

Gyernyészék (děrňesek), ves na ř. Maroši v regenském okresu maroš-tordské župy

v Sedmihradech, s 1335 obyv. (1890), z nichž 780 Maď. a 397 Rum., stanice železniční trati Kocsárd-Szász Régen, má řecko-orient. a evang. reform. kostel a nádherný opevněný zámek hr. Telekiho. Vinařství, polní hospodářství a rybolov. V okolí praehistorická naleziště. *Dkl.*

Gyés viz Aigaión 3).

Gyetva [dětva] viz Dětva.

Gygés (*Γύγης*, ass. *Gugu*), král lydský, zakladatel poslední lydské dynastie Mermnadů, byl synem Daskylovým a knížetem v městě Tyrra, podle kteréhož měl i název *τύραννος*, později v Řecku zobecnělý, a byl závislým na Hérakleovských králích v Lydii. Úskokem, k němuž propůjčila se choť posledního Hérakleovce, dle Hérodota Kandaula, dle Xantha však Sadyatta, svrhl a zahubil G. krále lydského a stal se sám králem, a to dle nejlepšího udaje, zachovaného Tatianem (ad Gr. 31), r. 687 př. Kr. Příznivou věštbou delfskou trůn jeho utvrzen, načež G. panství své snažil se rozšířiti výboji. Opanoval Troadu a Teuthranii, Karii a iónský Kolofon; ostatní města iónská rovněž v závislost uvedena. Než vítězný jeho postup zadržán byl vpádem hord kimmerských, které králem Assarhaddorem od assyrských hranic odraženy jsouce, vrhly se do Malé Asie a pronikly až do Lydie. G., nejsa s přesilu jejich, vypravil poselství s velikými dary k novému králi assyrskému Assurbanipalovi a poddal se v ochranu jeho. Než tato závislost, sotva jmenná, neměla dlouhého trvání, neboť G., zvítěziv velikou bitvou nad Kimmerii a ze země své je vypudiv (kol r. 664 př. Kr.), vyzul se z assyrského područí a poskytl i branné pomoci sajskému kníž. Psammétichu, jenž tehdy Egypt z moci assyrské vytrhl a sám králem egyptským se stal. Nedlouho potom, někdy kol r. 660 př. Kr., padl dle assyrských zpráv G. v obnoveném boji s Kimmerii. *Pšk.*

Gyimešský průsmyk [ďím-] v Číckých horách ve vých. Sedmihradech, důležitý pro obchod mezi Sedmihradskem a Multany. Z městyse Szépvíze v čícké župě vede strategicky důležitá silnice přes horu Kabohágo (919 *m*) do údolí Tatroše a osadou Gyimeslak k průsmyku pevnůstkou opatřenému, na jehož výši (691 *m*) nalézá se malá osada Gyimeš (také Csik-Gyimeš) s celním a kontumačním úřadem, poštou, telegrafem a kasárenskými baráky pro četnictvo a finanční i celní strážníky. *Dkl.*

Gyldén Hugo, astronom (* 1841 v Helsingforsu), ředitel hvězdárny ve Štokholmě, před tím observátor v Pulkově, vynikající theoretik i pozorovatel. Sepsal mimo jiná četná pojednání, hlavně mechaniky nebes se týkající, cennou populární astronomii (snad ze všech nejlepší) *Die Grundlehren der Astronomie nach ihrer geschichtlichen Entwickelung dargestellt* (Lipsko, 1877). Důležité jest dále jeho pojednání o refrakci, jakož i o pohybu země. V poslední době počal na základě jím objevených method vydávati souborné spracování drah větších planet pod názvem *Traité analytique des orbites absolues des huit planètes principales* (Štokh., 1893, sv. 1.). *La.*

Gyldenlöwe [jyl-]: **1)** G. Christian, poboční syn dánského Kristiána V. (* 1674 — † 1703 v Odense), byl povýšen na maršálka a velel za války o španělské dědictví pomocnému vojsku dánskému v Italii. Jest zakladatelem rodiny Danneskjold.

2) G. Ulrik Christian, bratr před. (* 1678, † 1719 v Kodani), admirál dán., bojoval s úspěchem v l. 1710—12 proti loďstvu švédskému.

Gyll., zool. skratek = Leonh. Gyllenhaal.

Gyllembourg-Ehrensvaerd Thomasina Christina, roz. Buntzenova, spisovatelka dán. (* 1773 v Kodani — † 1856 t.). Provdala se za translatora a dramatického spisovatele P. A. Heiberga a po jeho vypovězení za švéd. barona K. Fr. Ehrensvaerda (1801), jenž rovněž byv vypovězen z vlasti pro spiknutí proti Gustavu III., přijal jméno matčino G. R. 1805 ovdověla a uchýlila se k synu J. L. Heibergovi, v jehož listě »Kjoebenhavns flyvende Post« uveřejňovala anonymně své novelly: *Familien Polonius* (1827); *Den magiske nögle*; *Hverdagshistorie* a j. Anonymita poznána teprv po její smrti. Novelly její byly velmi oblíbeny a překládány do švéd., franšt. a němčiny; vyznačují se jasným slohem, jemným realistickým pozorováním a svérázným humorem. Samostatně vyšly: *Olde og nye noveller* (1833—34, 3 sv.); *Nye fortaellinger* (1835—36); *To Tidsaldre* (1845). Její dramat. kusy nepotkaly se s úspěchem. Sebraná díla vydal syn J. L. Heiberg ve 12 sv. r. 1849—51 se životopisem G.-E-ové od Heibergové (1883—84, 3. vyd.). Srv. B. Arnesen-Kall, Fru G. og hendes Vaerker (1875); J. L. Heibergová, P. A. Heiberg og Thomasine G. (Kodaň, 1882). *HKa.*

Gyllenborg [jylenborch], hraběcí rodina švédská, z níž vynikají: **1)** G. Carl (* 1679 — † 1746), byl vyslaneckým sekretářem v Londýně, kde však pro podporování snah Stuartovců byl uvězněn. R. 1720 stal se dvorským kancléřem a hlavním odpůrcem Hornovým, vytvořiv politickou stranu klobouků. Po demissi Hornově r. 1739 jako president kanceláře (první ministr) zavřel s Tureckem smlouvu o spolek a vyvolal r. 1741 válku s Ruskem, která skončila se v neprospěch Švédska mírem v Åbo r. 1743. Kromě na poli politickém vystupoval i na literárním, staral se o rozkvět universit švédských a vydal první švédsky psanou komédii *Den svenske Sprätthöken* (1740). Básně a komédie jeho vyšly v »Samlade Vitterhets arbeten af Svenska författare« (1863) a korrespondence jeho z l. 1715—16 vydána v 10. sv. »Handlingar roerande Skandinaviens historia« (Štokh., 1822).

2) G. Gustav Frederik hr., synovec před., spisovatel švéd. (* 1731 v Strömsbro — † 1808 v Štokholmu), registrátor nejv. soudního dvoru (1751), kavalír korun. prince Gustava III. (1756—62), rada dvor. kanceláře (1774), zaujímal s přítelem Creutzem přední místo v literárním kroužku »Utile dulci« paní Nordenflychtové. Sepsal epos ve 12 zpěvích *Täget öfver Bält*, napodobení Voltairovy »Henriady« (1785, 2. vyd. 1800), didakticko-rhéto-

rické básně, ódy, satiry a bajky (dle la Fontainea). Menší básně jeho sebrány ve »Vitterhets arbeten af Creutz och G. (Štokh., 1795, 2 vyd. 1812) a v »Sednare Vitterhetsarbeten af G.« (1795). *HKa.*

Gyllenhaal [jyl-] Leonhard, zoolog švéd. (* 1752 v Ribbingsbergu — † 1840 v Hoebergu), sloužil ve vojště, jež opustiv v hodnosti majora, věnoval se studiu hmyzu a vydal vedle různých monografií důkladné dílo soustavné o broucích švédských *Insecta suecica* (1808 až 1827, 4 díly).

Gyllippos, syn Kleandridův a matky heilótky, vynikající vojevůdce spartský, prokázal své schopnosti r. 414 př. Kr., když od Sparty byl poslán obleženým Syrakusám na pomoc. Rozmnoživ u Himery svou moc na 2000 m., pronikl s nimi od Epipol hradbou athénskou do města a způsobil tak úplný obrat v celém válčení. Obnoviv přísnou kázeň u vojště, povzbudil pokleslou mysl obyvatelstva šťastnými podniky válečnými; neboť smělým přepadem zmocnil se athénského opevnění Labdalonu a vystavěné athénské pevnůstky Plemyrionu a postaral se též o vítězství loďstva syrakusského nad athénským tím, že provedl opravu navrhovanou Korinťanem Aristonem, zkrátiv předek lodí a opatřiv ho silným beranem. Když konečně Athéňané r. 413 po marném boji námořním nastoupili na ústup po suchu, zastoupil jim G. cestu a porazil je u Polyzelia a nad řekou Asinarem a zajal tu vůdce Nikiu a Démosthena. Slavné jméno to poskvrnil si na konci války peloponnéské; neboť maje od Lysandra uloženo, aby dopravil z Asie do Sparty kořist válečnou v zlatých penězích, rozpáral pytle a vzal část peněz pro sebe. Byl proto odsouzen k smrti, které ušel útěkem.

Gymnadenia R. Br., pětiprstka, rod rostlin z řádu vstavačovitých (*Orchideae* Juss.) s vemenníkem (*Platanthera* L. C. Rich.) nejpříbuznější, má medianní lístky okvět. vnější a vnitřní přilbovitě skloněné, postranní vnější odstálé nebo také k přilbě přikloněné, pysk 3klaný nebo 3laločný, zřetelně ostruhatý, stranou nebo častěji dolů hledící, prašník tupý, nepohyblivý, se zřetelným zobánkem mezi jeho prašná pouzdra vystupujícím, pylové brylky stopkaté se stopkami, jež jsou zakončeny žlázkami nahými, na kraji blizny sedícími. Hlízky kořenné nejčastěji 2. Známo asi 10 druhů v Evropě a sev. Asii rozšířených, z nichž také 3 v Čechách jsou domácí. Na horských lesních lukách a travinatých, světlých místech lesních roste často v červnu a červenci kvetoucí p. obecná (*G. conopea* R. Br.), druh až i $\frac{1}{2}$ *m* vysoký s listy čárkovitokopinatými, hořeními menšími, klasem květním hustým, válcovitým, ostruhami niťovitými semenníku 2kráte delšími, pyskem dosti hluboce 3laločným s laloky stejnými, zaokrouhlenými a drobně vroubkovanými, vnějšími lístky okvětními odstálými. Květy nachové, zřídka bílé, jsou slabě vonné. Dlanitě dělené hlízky slouží na salep; bývaly pod jmenem *Radix palmae Christi* v pověře lidové užívány při vykopávání pokladů. Na horských lukách, někdy také, jako u nás u Všetat, na vlhkých úrodných lukách rovin, roste úhledná, ve všem útlejší p. nejvonnější (*G. odoratissima* Rich.), lišící se od druhu předešlého listy úzce čárkovitými, květy mnohem drobnějšími s ostruhami sotva jako semenník dlouhými. Květy voní příjemně vanilkou. Na horských lukách a pastvinách, jako u nás na Krkonoších, roste p. bělavá (*G. albida* Rich.) s lístky okvětními (mimo pysk) přilbovitě skloněnými, ostruhou válcovitou, semenníka 3kráte kratší. Malé, žlutavobílé květy sestaveny v tenký, hustý klas. *Vs.*

Gymnarchus *niloticus* Cuv., ryba měkkoploutvá (z řádu *Physostomi*) z nepatrné čeledi *Mormyridae*, podobná úhoři, ale tím památná, že nemá řitní ani ocasní ploutve; břišní ovšem také scházejí. Hřbetní ploutev prostírá se po všem téměř hřbetě. Má ve trupu po obou stranách páskovitý orgán pseudoelektrický, totiž ústroj podobné úpravy, jakým ozbrojen na př. úhoř elektrický, ale bez účinku. Dorůstá délky až 1·8 *m* a žije v Nilu i ve vodách Západní Afriky vůbec. *Br.*

Gymnasiarchové sluli u Řeků občané, kteří brali na se tak řečenou gymnasiarchii. Tato náležela k leiturgiím, t. j. k břemenům státním, ukládajíc občanu, na něhož připadla, vydržování a placení těch osob, které účastnily se závodního běhu s pochodněmi. Závody těmito slavily se původně Panathénaie, Héfaisteie a Prométheie, později také slavnost Panova a Bendidina (viz Bendis). Náklad na gymnasiarchii o svátku Prométheově obnášel r. 405 př. Kr. 1200 drachem, jak dovídáme se od řečníka Lysia (21. § 3.). Jinoši závodící běželi obyčejně z Akadémeie do města; o svátku Bendidině jelo se na koni. Vítězství a zároveň ceny dostalo se té straně nebo tomu, kdo první doběhl cíle, aniž zhasla pochodeň; také vítězný g-arch zasvětil jako chorég památku na své vítězství. — Zcela rozdílní od těchto g-chů byli g. v době pozdější, vrchnost k tomu ustanovená, aby dozírali na mladíky, zvláště v gymnasiích, by zachovávali ve všem slušnost a náležitě konali cvičení. Takoví g. jmenují se na Teu, Séstu a v městě Iulis na Keu. Zdá se, že také opatřeni byli nějakým zevnějším odznakem své důstojnosti na znamení, že mají moc trestati provinilce. Srv. Gilbert, Handb. d. griech. Staatsalterth. I. str. 342; II. str. 337 (1. vyd.). *Cje.*

Gymnasion slulo u Řeků cvičiště jinochů či efebů (viz Efébie), jež rozeznávati jest od tak řečené palaistry, gymnastické školy, v níž chlapci učili se tělocviku. Jest známo, že gymnastika pěstována byla u Řeků s velikou horlivostí a že mladíci z rodin zámožných, vyšedše z chlapeckých palaister, dále v ní se tužili a zároveň k vojenské službě se připravovali. Proto byla g-ia důležitou částí každého města a zřizována nákladem státním neb obecním i v malých a chudých obcích. Města veliká a bohatá mívala jich dokonce několik. Athény na př. opatřeny byly třemi g-ii před branami městskými (Akadémeia, Lykeion, Kynosargés), která pro čerstvý vzduch, stinné

sady a hojnost vody hodila se výborně k tělesnému tužení a občerstvení. V době hellénisticko-římské rozmnožen pak počet jejich ještě o čtyři uvnitř města. Nejdůležitější místo v g-iích byla palaistra (zde ve významu zápasiště), jíž třeba bylo k provádění obvyklých tělesných cvičení: běhu, skoku, házení diskem i kopím a zápolení; k tomu přistupovaly koupele, jimiž očišťovali se zápasníci. Časem rozšiřována byla g-ia o místnosti určené k svlékání, k natírání, k házení míčem atd., též zakládány sady k procházkám, zřizovány chodby, sloupení, stadia, sedadla atd. Musili tudíž stavitelé přihlížeti k tomu, aby všecky prostory ty spojili v celek, jenž by vyhovoval praktické potřebě i požadavkům aesthetickým. V úkolu jejich podporovala je chvalitebná štědrost obcí i lidumilných boháčů. I byla g-ia vyzdobována sochami a malbami a vypravována vůbec vším, co pobyt v nich mohlo zpříjemniti. Vedle mladíků docházeli do g-ií i starší občané, buď k přiměřenému cvičení tělesnému, buď k družnému rozhovoru, společenské zábavě a hře, anebo na podívanou, jak tuží se bujará mládež, budoucí naděje vlasti. Umělci konali v nich studia lidského těla a filosofové, procházejíce se se svými posluchači nebo sedíce ve chladných loubích a pod stinnými stromy, rozpřádali výklady o předmětech nejrozmanitějších. G-ia byla posvěcena Hermovi; proto zdobena byla jeho sochami a dle něho často pojmenována. Z řeckých spisovatelů poznáváme jen názvy jednotlivých místností; o tom, jak souvisely vespolek, poučuje nás římský stavitel Vitruvius (V, 11). Také zachovaly se z doby pozdější značnější zbytky g-ií v Efesu, Hierapoli a v Alexandrii troadské. Na základě těchto zbytků a popisu Vitruviova sestrojili badatelé půdorysy, které však rozcházejí se v některých věcech. To pochopíme snadno, uvážíme-li, že ony zbytky přece jen jsou celkem skrovné, dále že popis Vitruviův není ve všem zcela jasný a konečně že stavitelé vedli si v jednotlivostech podle svého vkusu a místních poměrů, třeba že v celku řídili se plánem stejným. Byly pak hlavní části g-ií tyto: *efébeion*, rozsáhlá síň ke cvičení jinochů, měchovna (*kórykeion*), šatna (*apodytérion*), nátěrna (*elaiothesion*), kde mazali se zápasníci olejem, pískovna (*konistérion*), kde posypávali se pískem, aby mohli pevně se popadnouti, míčovna (*sfairistérion*), lázně studené i teplé s potnicí, chodby (*dromoi*) a zvláštní druh jejich *xystoi*, t. j. chodby kryté, vyvýšené, k procházkám po obou stranách a snížené uprostřed; mezi oběma xysty bývaly sady a za nimi stadion. Konečně bývalo celé prostranství obklíčeno sloupeními se sedadly a exedrami (v. t.) pro filosofy a rhétory; sloupení ta byla na straně jižní dvojitá, aby v nich bylo možno ukryti se před deštěm. Srv. Baumeister, Denkm. des klass. Altertums, str. 609; Becker-Göll, Charikles, II, 213. *Cfe.*

Gymnasium v době nové jest ústav vzdělávací, jehož účelem je na základě studií historických, spolehajících hlavně na jazyky a literatury klassické (latinu a řečtinu), i věd přírodních, s nimi souběžně pěstovaných, podávati vzdělání vyšší a zvláště připravovati pro odborné studium universitní. Účelem výchovy gymnasijní jest vypěstovati pravou lidskost (humanitu) ve shodě s tradicemi historickými i požadavky doby přítomné. G. stojí tak uprostřed mezi obecnou školou, jež omezuje se na vědomosti nutné a dovednosti v životě potřebné, a mezi universitou, jejíž úkolem je studium odborně vědecké, připravující a uschopňující k vůdčím povoláním ve společnosti současné. Proto vzdělání g-iem poskytované, nezabíhajíc v jednostranné odbornictví, musí se povznášeti nad nezbytnou míru nutného a potřebného, musí v chovanci vychovávati člověka celého, buditi v něm nadšení pro dobro, krásno a pravdu, osvěcovati jeho rozum, ušlechťovati srdce, síliti vůli, hlavně pak vyvíjeti učňovu samočinnost a soudnost. Ne tak množství vědomostí poskytovaných, jako celková povaha myšlení, cítění a chtění má býti trvalým pro život majetkem, jejž učeň z g-ia si odnáší.

Vedle g-ia užívalo se a namnoze dosud užívá názvů jiných pro školy střední právě popsané, na př. lycea, paedagogia (často označuje ústavy do gymnasia připravující, tedy asi ném. současná progymnasia neb též ústavy přípravné při universitách zřízené, jako na př. v Giessenu), školy latinské (*Lateinische Schulen*). G-iím rakouským a německým odpovídají ve Francii lycea (ústavy státní *lycées*) a kolleje (ústavy obcemi vydržované *collèges*), v Anglii *public schools* nebo *grammar schools*, v Belgii *athénées*. Slovem gymnase označuje se ve francouzském školství tělocvična.

Dějiny. V nejstarších dobách středověku křesťanského nebylo vlastně žádného veřejného školství. Vychování dálo se úplně v rodině: mladý šlechtic vstoupil za panoše do domu nějakého rytíře, hoch stavu řemeslného za učenníka k mistru nějakému, tam se oběma dostávalo další výchovy i vzdělání. Toliko stav kněžský, jenž zaujímal vůdčí postavení, záhy požíval vychování veřejného, jehož úkolem bylo podávati souhrn kultury současné. První veřejné ústavy vyučovací zřizovány proto při klášteřích a biskupstvích. Takto nejstaršími předchůdci nynějších g-ií byly na úsvitě doby křesťanské ve střední Evropě (VI. a VII. stol. po Kr.) školy klášterní, které zvláště výchovu k životu mnišskému (*vita religiosa*) měly na péči. Teprve později připouštěni do škol klášterních i žáci světští, šlechtici, kteří nezamýšleli životu mnišskému se věnovati, ale tvořili vždy zvláštní oddělení (*schola externa*). Vyučování udíleno tu úplně zdarma a předním účelem jeho bylo důkladně si osvojiti jazyk latinský. Ostatní předměty ustupovaly do pozadí. Čítáni byli zprvu latinští klassikové, později však nabyli převahy otcové církevní. Dbáno pečlivě o to, aby latinsky se mluvilo i psalo. Tak na školách těch vznikla latina středověká, od klassické odchylná, ale dýšící svým zvláštním životem a duchem a nespokojující se pouhou nápodobou vzorů klassických. Methoda vyučovací byla velmi jedno-

[illegible]

[illegible] Melanchthon [illegible] Sasku [illegible] se brzo [illegible] Německu. Vzdě[illegible] [illegible] Dle [illegible] zna[illegible] [illegible] zřízení školské [illegible] jednotné a sou[illegible] obecné až po [illegible] Z žáků reformátorů protest[illegible] [illegible] Jan Sturm, jenž zřídil g[illegible] ve Strasburku [illegible], z nichž prvých [illegible] si správné mluvy [illegible] si doved[illegible] [illegible] Latině se učí [illegible] cílem vší [illegible] atque eloquens pietas. [illegible] hodinu denně. [illegible] se organisace vyšších [illegible] Již záhy poznali, že [illegible] nejúčinnějším, jímž na [illegible] svět mohli působiti. Koncil Trident[illegible] k významu škol vyšších,

pro vzdělání kléru určených, a z řad jesuitů samých vyšel paedag. theoretik zvučného jména Ludvík Vives. Řád sám zmocnil se záhy v zemích romanských, jihoněmeckých a rakouských výchovy veřejné, zvláště škol vyšších. Všechna g-ia jesuitská byla zřízena dle jednotného plánu organisačního, jejž r. 1599 na základě zkušeností od založení řádu (1540) nabytých vydal pátý řádový generál Claudio Aquaviva pod názvem *Ratio atque institutio studiorum* a jenž na ústavech řádových ještě v našem stol. měl nezměněnou platnost. Ústavy jesuitské dělily se dle tohoto plánu ve dvě oddělení: školy nižší a vyšší. Nižší (*Studia inferiora*), s g-iem asi souhlasné, měly 5 tříd (*Rudimenta, Grammatica, Syntaxis, Humanitas, Rhetorica*) a směřovaly jednotně k dokonalému si osvojení latiny jakožto společného jazyka církevního; řečtině učeno sice již od počátku, ale čtvrt hodiny denně, a mimo náboženství předměty ostatní (zahrnované jednotným názvem *eruditio*) existovaly toliko na papíře. Školy vyšší (*Studia superiora*) obsahovaly 2—3letý kurs filosofický a po něm následující 4letý theologický. Učiteli byli veskrze členové řádu, z nich každý učil obyčejně všem předmětům a s žáky postupuje, mohl na ně míti značný vliv; nejvyšší správu měl generál v Římě. Celé území dělilo se na provincie, kde provinciálové visitacemi vykonávali dozor školský. Jednotlivé ústavy spravovali rektorové, podřízení provinciálům a jmenovaní vždy toliko na 3 léta. Jim k ruce byli přiděleni jeden nebo dva *praefecti studiorum*. Žáci byli buď vlastní chovanci řádu, kteří do něho chtěli vstoupiti, nebo ti, kdo za plat do ústavů vstupovali (internisté), nebo externisté (kteří mimo ústav bydlili). V zemích českých byly té doby školy partikulární, g-iím obdobné, podřízené pražské universitě, jež jim dle zvláštního privilegia ustanovovala plány učební i učitele. R. 1556 zřízeno v Praze první Collegium jesuitské v tehdejším klášteře dominik. u sv. Klementa a nazýváno Academia Clementina (provinciálem byl P. Canisius). Marně universita hájila zmíněného svého privileje — r. 1622 i všechny statky universitní přešly v ruce jesuitů, kteří pak z Prahy šířili se na Moravu, do Slezska, Polska, Pruska, všude kolleje s organisací výše vzpomenutou zakládajíce. Vedle jesuitů zřizoval ve stol. XVI. a XVII. g-ia též řád benediktinský (první r. 1617 v Salcpurku), v sev. Německu též františkánský, v našich zemích pak zvláště piaristé, kteří v oboru školství s jesuity v XVIII. stol. vítězně konkurrovali.

Další vývoj školství gymnasijního byl způsoben dalekosáhlým obratem, jenž udál se v myšlénkové povaze evropského lidstva v XVII. století rozvojem věd přírodních. Pokud již dříve naproti scholastice voláno bylo po rozšíření a prohloubení vědomostí přírodních, bylo tomu vyhovováno jen v tom smyslu, že z klassiků starověkých znalost přírody byla čerpána způsobem intensivnějším. Poměry však se změnily, když výzkumy novými, indukcí a experimentem zjednanými, všechny theorie autorů starověkých byly zatlačeny. Na místo theologie, jež dosud byla vědou vůdčí, vstoupily vědy exaktní (mathematika a fysika). S vývojem přírodních věd současně vzrůstá myšlenka národnostní, rozkvět jazyků a literatur domácích naproti dosud vševládné latině a vznik státu moderního (v Anglii a Francii); novými pak objevy geografickými byl duševní obzor evropského lidstva podstatně rozšířen. Obecně se ujímá přesvědčení, že starověk není již ideálem nedostižným, nýbrž v mnohých věcech že doba nová pokrok nad něj znamená. Toto kulturní ovzduší působí i na theorii i na praxi paedagogickou té doby. Bacon brojí proti monopolu latiny. Descartes popírá význam latiny pro samostatnou, produktivnou práci vědeckou, Ratich a Komenský žádají pak důrazně, by na školách jazyky mateřské byly pěstovány, by se přihlíželo k realiím, dbalo názornosti, by nebyla jednostranně obtěžována paměť mládeže, ale posilována soudnost, by se stejnoměrně pečovalo též o výchovu tělesnou a dbalo opatření zdravotních na školách. Jazyky mateřské přijímány znenáhla na g-iích mezi předměty učebné, k nim pak družil se záhy jazyk francouzský jakožto jazyk vznešených kruhů a diplomacie. Z potřeby vyšších kruhů společenských vznikají ústavy nazývané rytířskými akademiemi (*Ritterakademien*), určené zvláště pro syny šlechtické, jimž ideálem výchovy není již vzdělanost antická, nýbrž schopnost státi se dokonalým dvořanem (*galant homme*). Na g-iích ve shodě s popsanou povahou doby znenáhla zavádějí se větší měrou studia mathematická a fysikální, ač jest jim bojovati se značnou neochotou u rozhodujících činitelů; mimo to trpí i nedostatkem schopných učitelů. I jiné předměty učební s počátku aspoň jako fakultativní se zavádějí. Pietismus, vycházející z křesťanské zásady účinné lásky k bližnímu, usiloval o vychování a navádění mládeže k pravé zbožnosti. Jakožto vzorný ústav, jenž starší předměty učebné s novými v jednotný, organický celek sloučiti usiloval, uvésti dlužno Franckovo Paedagogium v Halle. Vedle latiny a řečtiny učilo se na ústavě tom i jazyku německému, franc., mathematice, přírodním vědám, geografii a dějepisu. Zvláště již přihlíženo bedlivě k tomu, aby vědomosti potřebné k různým praktickým zaměstnáním ve škole se podávaly, a tak znenáhla neuvědoměle připravovány školy reální, později vzniklé. Zvláště pak po stránce methodického postupu v jednotlivých předmětech učebních mají novoty Franckem zavedené význam přímo epochální. Rovněž platné zásluhy si získal o vzdělání schopného učitelstva. Zřízení Franckových škol hallských bylo v jednotlivých zemích německých zaváděno a napodobeno.

Doba německého pietismu byla vystřídána obdobím osvícenství, jež bylo produktem jednostranného racionalismu na sklonku minulého století. Filosofie Leibnizova ve spracování Wolffově rozšířila se všeobecně, šíříc důvěřivé přesvědčení o mohutnosti lidského rozumu, a vychovatelské theorie Rous-

seauovy byly namnoze vtěleny ve vůdčí zásady německého filanthropismu. Racionalistický ráz minulého století obrážel se i ve školství vyšším a zvláště v reformách tehdy zaváděných. Bedřich II. v Prusku s ministrem Zedlitzem snažil se opraviti g-ia v duchu »opatrně osvětného a snášelivého liberalismu«, pečoval o řádnější výchovu učitelstva gymn. a založil za tím účelem »Institutum paedagogicum«. Povšechné zásady vyučování gymn. z té doby jsou obsaženy v nařízení kabinetním z r. 1779. Více času věnováno tu řečtině, pěstována franc. řeč i literatura, a zvláště filosofie ve shodě s duchem času pojata v plán učební (zejména učeno logice dle Wolffa a rhétorice dle Quintiliana). Všechno učení má vésti k samostatnému myšlení a samočinnosti, jednostranné pěstování paměti se zavrhuje, za to výchova mravní má býti intensivní a vésti k humanitě, snášelivosti, lásce vlastenecké, sebezapření a spravedlnosti. Organisace g-ií pruských z té doby nebyla nikterak jednotná, nýbrž direktorům ponechána značná volnost, a v ní spatřována záruka úspěšného vývoje a rozkvětu školství. V Bavorsku podobným směrem o opravu školství staral se J. A. Ickstatt (1702—76), jenž g-ia bavorská, když byl zrušen řád jesuitský, organisoval jednotně, kteráž organisace celkem do dneška je zachována. Po zvláštním kursu elementárním následuje 4třídní škola lat., k níž pojí se vlastní 5třídní g., poskytující přípravu pro studia universitní. Tato jsou zahájena kursem filosofickým, jenž existoval v Ingolstadtě a Mnichově.

Podobná reforma školství gymn. udála se v té době i v zemích rakouských za vlády Marie Terezie a Josefa II. Původcem jejím byl Nizozemčan Gerhard van Swieten (1700—73), jenž jako průpravu k odborným studiím theologickým, právnickým a medicinským zřídil 2letý kursus filosofický, na němž přednášeno již německy, a to v 1. roce úvod do filosofie, logika, metafysika, mathematika, v 2. roce přírodopis, fysika, éthika. S řádem jesuitským vstoupili ve vítěznou konkurrenci zvláště v zemích koruny České piaristé. Od r. 1753 byla všechna g-ia podrobena dozoru státnímu, vykonávanému politickými orgány krajskými a zemskými, od r. 1775 pak zaveden na g-iích nový plán učební (sestavený od piaristy G. Marxa), v němž sice na latinu stále jako na střed všech učebních předmětů hlavní důraz se klade a za cíl vyučování se stanoví osvojiti si plynnou mluvu latinskou a slohovou dovednost, ale vedle toho se požaduje pilnější pěstování němčiny jako jazyka mateřského a dějepisu, jakož i všem realiím přesně dle učebnic nově sestavených a vydaných má býti vyučováno. Řečtina je ve třídách humanitních předmětem nepovinným. Na místo dosavadních g-ií řádových vstoupily ústavy podrobené dozoru státnímu. Vychovávací povaha školy jevila se v různých jednotlivostech: proti rozpustilosti bylo zakročováno s neobyčejnou přísností, odměny a tresty určeny v podrobnostech. Působnost učitelova byla přesně vytčena předepsanými učebnicemi, samostatnost jeho omezována mnohonásobnou kontrolou, již vykonávali především jednotliví krajští hejtmani (kteří byli tehdy vlastními řediteli g-ií) a gymn. inspektor jakožto referent zemský. Nejvyšším úřadem školským byla studijní kommisse dvorská (*Studienhofcommission*) ve Vídni. G. bylo 5třídní, 3 nižší třídy zvány grammatikálními, 2 vyšší humanitními. Za Josefa II. řečtina opět stala se předmětem řádným, jinak však vytčen g-iím úkol převahou praktický, vychovávati schopné úředníky, lékaře a kněze. Vyučování gymnasijní, dosud bezplatné, dálo se nyní za školní plat a stalo se nemajetným nepřístupným. Uvolnění částečné nadešlo za Leopolda II.

Podobalo se, že dosavadní vývoj, rozkvět jazyků a literatur moderních, zmáhající se zřetel k praktické potřebnosti předmětů učebních přivodí úpadek studií klassických. Ale nestalo se tak, nýbrž hnutím novohumanistickým, jehož první počátky již v pol. XVIII. stol. se objevují, studiím těm byl dán nový podklad a vytčen jiný směr. Klassickým jazykům přestalo se učiti za účelem praktickým, neusilováno již o napodobující činnost literární, zvláště v latině, nýbrž účelem výchovy klassické bylo tříbiti smysl a vkus literárními památkami starověku a založiti na jejich obsahu pravé vzdělání humanitní. Zvláště studium řecké literatury vystupuje v popředí. V ní idea člověka byla projevena ve vší dokonalosti — toť názor převládající. Směr tento v Německu projevil se založením nové university v Gotinkách a aestheticko-literárním zřetelem, jenž v klassické filologii nabyl převahy a působil blahodárně i v rozvoj národních jazyků a literatur. Celé toto hnutí nejusilovněji bylo pěstováno na universitě jenské. Filologické semináře, jež na universitách byly zakládány, připravovaly schopné v tomto směru učitelstvo. Současně s tímto obsažným, ideovým oživením klassicismu vzmáhá se i snaha vykázati disciplinám moderním příslušné místo ve studiu gymn. Mathematika, dějepis a zeměpis, řeči moderní počínají se usilovněji pěstovati. Vlastními theoretiky hnutí novohumanistického byli ve Francii Rollin, Fénelon, v Německu hlavně Gessner, Ernesti, Heyne, B. Aug. Wolf. G. má vštěpovati chovancům svým pravou »nábožensko-mravní humanitu«, společnou všem stavům a povoláním, která má býti takto základem dalšího vzdělání odborného. Hnutí novohumanistické značně povzneslo školství gymn. ve stř. Evropě, ano nynější jeho utváření celkem podmínilo. V Prusku r. 1787 zřízeno vrchní kollegium školské (*Oberschulkollegium*), jímž školství vyšší vyňato z dozoru církevního a z něhož r. 1817 vyvinulo se ministerstvo kultu a vyučování. R. 1810 ustanovena pro gymn. učitelství, které do té doby bylo jen průchodním stadiem mladým duchovním, zvláštní zkouška, a zjednána tak stavu učitelskému samostatnost. Zkouška ta byla pak nově upravena r. 1831. R. 1788 položen v Prusku první základ ke zkoušce maturitní, která tvořila

ukončení studií gymn., ale závaznou podmínkou pro vstup na universitu stala se teprve r. 1834. Normální plán učební Süvernem vypracovaný pro g-ia pruská byl vydán r. 1816 a stanovil za hlavní předměty učení gymn. latinu, řečtinu a mathematiku. Plán ten byl směrem novohumanistickým dále zdokonalován a doplňován v l. 1818—58, kdy nejvyšším správcem a organisátorem g-ií pruských byl J. Schulze. Latině zajištěno vůdčí postavení mezi předměty učebními, řečtině vykázáno více hodin učebních. R. 1825 zavedena též filosofická propaedeutika a pomocí její filosofie Heglova na g-ia pruská. Celý kursus gymn. trval 9 roků a přiděleno v něm úhrnně latině 86 hodin, řečtině 41, němč. 29, franč. 12, mathematice 33, přírodovědě 16, dějepisu a zeměpisu 24, náboženství 11, filosofii 4. Revoluce z roku 1848 a následující reakce zůstavila i v g-iích pruských své stopy; zvláště úsilně objevila se snaha vypěstiti v mládeži ducha křesťanského. Stesky na přetížení žactva přivodily omezení látky učebné, jež stalo se r. 1856 hlavně tím, že zrušeno vyučování filosofické propaedeutice a přiděleno němčině; frančině a přírodopisu pak ubráno hodin. Roku 1882 zavedeny nové plány učební, jichž původcem byl jako v Rakousku Bonitz, r. 1887 změněn i zkušební řád kandidátů učitelství gymn., nová pak úprava g-ií pruských pochodí z r. 1892 jakožto důsledek známé prosincové konference školské (r. 1890). Vyučování jazykům klassickým vytčen podstatně změněný cíl: porozumění klassickým spisům a výcvik logický; učení grammatické a cvičení písemná mají smysl toliko jako vhodné prostředky k tomuto účelu. Jazyk něm. a dějepis posunuty více v střed vyučování: oběma vtištěna určitá tendence buditi cit vlastenecký a národní a zjednávati porozumění o společenském a hospodářském vývoji až do r. 1888, při čemž se zvláštním důrazem má býti ukazováno k zásluhám, »jichž si Hohenzollernové dobyli o povznesení stavu rolnického, měšťanského a dělnického«. Ve vyučování nábož. bylo omezeno vše, co paměť toliko zaměstnává, na míru nejnutnější, aby tím více éthická stránka předmětu v popředí vystoupila. Zeměpisu vykázáno postavení samostatné, v nižších třídách více s přírodovědou, ve středních s dějepisem souvislé. Z moderních jazyků je frančina předmětem povinným (od 3. třídy počínajíc), angličina nepovinným. Učení mathematické bylo podstatně zjednodušeno, přírodopisu vykázáno místo ve čtyřech ročnících nižších (v zimě vždy zoologie, v létě botanika), od páté pak třídy probírá se fysika a chemie, s níž i mineralogie je sloučena. Se sómatologií člověka spojeny jsou i základy zdravovědy. Filosofické propaedeutice neučí se na g-iích pruských jako předmětu zvláštnímu; kde jsou schopní učitelé, má se jí učiti v souvislosti s určitým konkretním podkladem (na př. při jednotlivých dialozích Platónských). Kreslení učiněno na g-iích prus. povinným od 2.—5. třídy (2 hod. týdně), tělocvik ve všech třídách (3 hod. t.) Theorie zpěvu je rovněž pro všechny žáky závazna (ve dvou nejnižších třídách), od cvičení praktických může ředitel osvobozovati. Po 6. roce zavedena zkouška závěrečná (*Abschlussprüfung*), opravňující k jednoroční službě voj., zkouška maturitní byla pak podstatně zjednodušena a omezena na učebné předměty dvou nejvyšších ročníků; z věd přírodních se vůbec nezkouší. Ústní zkouška maturitní může býti zcela nebo z části prominuta.

Německé státy střední a jižní v historickém vývoji svých g-ií vykazují mnohé stránky odchylné, a dnešní jejich organisace je vývojem tím podmíněna. V Sasku ve smyslu novohumanistickém působil v reformu škol středních hlavně B. Hermann. Zřetel jeho byl obrácen hlavně k řecké literatuře, dbal příliš stránky formální, ačkoli Köchly důrazně požadoval, aby disciplinám moderním příslušné místo na g-iích saských bylo vykázáno. Tímto jednostranným směrem byla g-ia saská spravována do r. 1846, kdy zaveden nový, jednotný plán učební, který r. 1891 byl podstatně změněn. Ve Virtembersku narážel novohumanismus na značné obtíže. V Bavorsku vypracoval r. 1808 Niethammer nový organisační plán g-ií, vlastní však podklad nynějšímu zřízení g-ií bavorských položil G. Thiersch plánem učebním z r. 1829. Ustavil školy latinské (*Lateinschulen*) o 6 třídách jako ústavy samostatné, které žáku mají zjednati úplnou formální dovednost v jazycích klassických a k nimž se pojí vlastní g-ia o 4 třídách, která mají učně uváděti v hlubší znalost starověkých literatur. O jazyky klassické mají se pak opírati logika a filosofie, němčina a dějepis. Plán ten byl po několika létech zase odložen, ba jednu dobu vrátila se g-ia bavorská na krátko ke staré methodě jesuitské. Dnešní plány učební pocházejí z r. 1891.

V zemích rakouských stala se za císaře Františka reforma g-ií naléhavým požadavkem, i ozývaly se hlasy (Rottenhannovo dobrozdání), aby se přihlíželo k organisaci škol středních v Německu a Anglii. Zřízena studijní kommisse revisní (*Studien-Revisionscommission*), z jejíchž pětiletých porad vzešel konečně nový plán učební, vydaný r. 1805, jehož předním původcem byl F. J. Lang. G-ia v místech universitních (akademická) nebo kde byly ústavy filosofické (lycea) čítala nyní 6 tříd (4 grammatikální: parva, principie, grammatika, syntaxis a 2 humanitní: poesie a rhétorika), ostatní byla toliko 5třídní. Na všech g-iích zavedena soustava učitelů odborných. Latina zůstala ve všech třídách hlavním předmětem, kolem něhož ostatní se soustředily. Již ve 4. semestru počínalo se latinsky mluviti, v 5. a 6. sem. probírána prosódie a metrika, ve třídách humanitních stilistika (*institutio ad eloquentiam*). Rychle opatřeny nové učebnice, a pro učitelstvo — které namnoze odborného vzdělání nemělo — vydány obsáhlé a podrobné instrukce. Spolu byla studia filosofická reformována. Filosofické ústavy při g-iích (lycea) omezeny na předměty nejnutnější a na dobu dvouletou, kdežto při universitách studiím těm vykázána 3 léta a umož-

něn postup z oněch na tyto. Filosofii, mathematice a fysice vyučováno na nich latinsky. Místa učitelská obsazována za této doby konkursem. Při písemné jeho části bylo kandidátům odpovídati k šesti otázkám v době 12 hodin pod dozorem. Zkouška taková měla platnost jen pro vypsané místo, kandidát, jemuž se ho nedostalo, musil na jiném místě nové zkoušce se podrobovati. Nový plán učební z r. 1819 znamená krok nazpět. Všechna g-ia rozšířena na šestitřídní, latině i řečtině hodin přidáno, za to realie omezeny, ano přírodopisu a fysice vůbec se neučilo, toliko *lectiones latinae* měly obsahovati zcela populární články z těchto oborů. Na místo učitelů odborných zavedeni zase učitelé třídní, kteří všem předmětům ve třídě mimo náboženství učili a se svými žáky postupovali. R. 1824 na ústavech filosofických redukována doba studia na dvě léta (první ročník slul »logika«, druhý »fysika«), a stanoven přesný rozdíl mezi předměty povinnými a nepovinnými. Reformy g-ií, jež působením novohumanismu v Německu se staly, zůstaly v zemích rakouských namnoze nepovšimnuty. Znenáhla však i u nás počaly se ozývati hlasy po nápravě toužící a vydáno konečně císařské rozhodnutí z r. 1838, jímž stanoveno, by nejprve podniknuta byla reforma studií filosofických a po ní teprve reforma g-ií. R. 1840 zvláštní anketa ředitelů ústavů filosof., g-ií a škol obecných stanovila povšechný ráz zamýšlené reformy: g. má způsobovati všestranný a harmonický vývoj všech duševních schopností, vzdělávati mravně-náboženský charakter a při tom dbáti požadavků života praktického. Požadováno proto, aby se na nich více času věnovalo jazyku mateřskému, geometrii, přírodopisu a fysice. Vyučovacím jazykem budiž němčina (jiných jazyků mateřských vlády tehdy neznaly). Druhá kommisse pro reformu studií filos. dožadovala se těsnějšího sloučení jich s učebným postupem na g-iích. Žurnalistika horlivě volání po reformě podporovala. Feuchtersleben první (ve svém »Entwurf der Grundzüge d. öffentlichen Unterrichtswesens«) učinil z rozmanitých podaných návrhů logický důsledek požaduje, aby úkolem g-ií bylo všeobecné vzdělání s použitím starých řečí klassických a jich literatur. Spolu navrhoval, aby g-ia pojala v sebe jako podstatnou část kurs filosofický a byla osmitřídná, dělíce se na oddělení nižší a vyšší. Vlastní reforma studií gymn. po různých těchto nábězích pochází od dvou mužů, kteří s dokonalým rozhledem vědeckým spojovali vzácný talent organisační, F. Exnera a H. Bonitze. Požadavky klassického vzdělání humanitního a nároky utěšeného rozvoje věd přírodních našly oprávněné zastoupení a usmíření v organisačním plánu, jejž pomocí mnohých znalců školství sestavili a r. 1849 uveřejnili pod názvem *Entwurf d. Organisation d. Gymn. u. Realschulen in Oesterr.* Reformou tou splynuly dosavadní ústavy filosofické s g-ii, která čítají od té doby 8 tříd a dělí se na oddělení nižší a vyšší. Mohou býti zřízena i g-ia nižší jakožto ústavy samostatné, podávající soustavný celek vzdělání. Těžiště studia gymn. položeno ve vzájemné se pronikání a soustředění vzdělání filolog.-historického s vědami mathem.-přírodními. Takto v Rakousku první pozoruhodný pokus se udál o usmíření humanismu a realismu v učení středoškolském. I mezi soustavou učitelů odborných a třídních nalezena šťastně jakási synthese. Místa učitelská neobsazovala se již konkursem, nýbrž na základě schopnosti učitelské, prokázané zvláštní zkouškou. V klass. jazycích přestává býti cílem vyučovacím praktická dovednost ve slově a písmě, a usiluje se především čtením spisovatelů klass. o to, aby žák vnikl v ducha starověké kultury a tím i pravé humanity. Z toho důvodu i vyučování řečtině rozmnoženo, a dispense od něho (do té doby zvl. u privatistů přípustné) odstraněny. Zeměpis sloučen s dějepisem, mathematice a vědám přírodním věnováno více času a píle; všem těmto předmětům počalo se vyučovati dvojitě, na g-ii nižším v kursu propaedeutickém, na vyšším methodou vědeckou. Nejvyšší třídě gymn. přikázáno propaedeutické studium základů psychologie a logiky. Náboženství nepojato v plán organisační, nýbrž svěřeno péči episkopátů. Celému postupu vyučování vtištěna tendence vychovávací. Závěrkem studia gymn. stanovena zkouška maturitní, podrobená dozoru a kontrole státní. Organisační plán doplněn podrobnými instrukcemi pro ten který předmět učební. Celé dílo reformní provedeno ministrem Lvem Thunem. Spolu založil Bonitz časopis gymn. (»Zeitschrift für d. österr. Gymnasien«) jakožto společný orgán, v němž by učitelstvo zkušenosti své ukládalo a dalšímu pokroku dráhu razilo. Nový plán učební definitivně schválen a v život uveden nařízením ze dne 16. pros. 1854.

Na g-iích byla vyučovací řečí němčina, toliko v zemích jižních došla italština jakéhosi povšimnutí. Avšak touha po rovnoprávnosti počala se ozývati. Již Exner ve svém dobrozdání r. 1844 navrhoval, aby se na g-iích popřálo místa a pěstění i jazykům slovanským, ba »aby se některému lehčímu předmětu též po česku vyučovalo«. Po roce 1848 učilo se nějakou dobu na př. na akad. g-ii v Praze některým, po r. 1850 všem předmětům po česku, záhy však nastal r. 1853 obrat neblahý, němčina stala se zase výhradní řečí vyučovací a teprve v posledních létech ministerstva Thunova (1859 8. srp.) dovoleno, aby na g-iích soukromých a obecních učilo se též jazyky jinými, ale vždy s bedlivým zřetelem, aby žáci z g-ia vystupující němčiny slovem i písmem byli dokonale mocni. Když byl zaveden život ústavní, rozmnožována g-ia, a to nejen nákladem státu, nýbrž i měst a obcí. Národnosti neněmecké reklamovaly s horlivostí stále rostoucí rovnoprávnost národní též na školách středních. Vláda spokojovala se v letech 1860—65 zaváděním utrakvismu (některým předmětům vyučovalo se něm., některým jazykem domácím), a teprve když škodnost zařízení tohoto se prokázala, zřizována g-ia státní s výlučnou vyučovací řečí neněmeckou. V Če-

chách zákonem zem. ze dne 18. led. 1866 stal se na g-iích druhý jazyk zemský povinným, avšak krátce na to zákon ten derogován, pro hlášena úplná jazyková rovnoprávnost a nedopuštěno, aby některý z kmenů národních v říši obývajících nucen byl učiti se jazyku jiného kmene. Správa g-ií byla ve Vídni úplně zcentralisována, toliko Haliči popřána značná míra samostatnosti. G-ia řádová, nemajíce zkoušených učitelů, jsou znenáhla přeměňována v ústavy státní, zemské neb obecní. Nové plány učební a instrukce vydány r. 1884 i doplňovány postupně novými nařízeními a normami r. 1887, 1891 a 1892, jimiž cíle i látky učebné v jazycích klassických se zjednodušují a obsahové stránce čtení autorů starověkých před pouhou formální přednost se dává, počet domácích prací písemných se omezuje, ve vyučování dějepisu a realií podstatné změny se zavádějí, a rovněž zřetel se obrací k tělesné výchově mládeže a hrám školním.

Organisace g-ií rakouských. V Rakousku úplné g. skládá se z oddělení nižšího a vyššího po 4 ročnících. Zřizována jsou též g-ia nižší jakožto ústavy samostatné. V létech pak šedesátých vznikala g-ia realná, na př. v Táboře; tato jsou vlastně nižší g-ia s povinným kreslením, na kterých však žáci vstupující do 3. třídy, zamýšlejí-li se věnovati studiím reálným, jsou povinni místo řečtiny učiti se některému jazyku modernímu (u nás frančině). G-ia bývají vydržována státem, zeměmi, obcemi nebo jinými korporacemi. Správa vyučovací uděluje ústavům nestátním právo veřejnosti, jímž jsou oprávněna vydávati pravoplatná vysvědčení. Studující ústavů nepožívajících práva veřejnosti jsou povinni podrobovati se zkouškám na některém ústavě veřejném.

Plán učební. Předměty učební na g-iích jsou buď řádné čili povinné (závazné, obligátní) nebo mimořádné čili nepovinné (neobligátní). K oněm náleží náboženství, latina, řečtina, jazyk vyučovací (mateřský), zeměpis a dějepis, mathematika, přírodopis, přírodozpyt (fysika) a filosof. propaedeutika, na některých g-iích též kreslení a tělocvik. Nepovinnými předměty jsou řeči moderní (na př. u nás němčina, frančina, někde i angličina a italština), krasopis, většinou i kreslení, těsnopis, zpěv, někde i tělocvik a na g-iích polských dějiny zemské. Až na filosof. propaedeutiku jest ve všech předmětech řádných proveden princip dvojitosti: na nižším g-ii vyučuje se v nich elementárně a propaedeuticky, na g-ii vyšším vědecky a pragmaticky. Princip ten novými ministerskými výnosy byl sesílen; na jeho základě právě celé g. dělí se organicky na oddělení nižší a vyšší. Cíle, k nimž vyučování gymn. v oddělení nižším a vyšším má dospěti, jsou takto stanoveny: V **náboženství katol.**, pro něž jsou zvláštní předpisy, podávají se v nižším g-ii základy věrouky a mravouky, liturgika (nauka o cirk. obřadech), dějiny zjevení Božího ve Starém i Novém zákoně, ve vyš. g-ii apologetika, věrouka, mravouka a dějiny církve katol. V **latině** v nižším g-ii grammatická znalost lat. jazyka, dovednost v překládání snadného lat. spisovatele (Cornelius Nepos, Caesar de bell. gall.); ve vyš. g-ii znalost hlavních zjevů římské literatury a římsk. života státního. Má se vypěstovati smysl pro stilistickou formu lat. mluvy a tím pro krásu jazykovou vůbec. V **řečtině** v niž. g-ii grammatická znalost tvarosloví attického nářečí a základních věcí syntaxe; ve vyš. g-ii důkladné čtení nejdůležitějších zjevů literatury řecké. Nařízeními minist. (ze dne 1. čce 1887 a 30. září 1891) omezeno v klass. jazycích učivo grammatické na míru nejnutnější. Čtení a obsahu má býti věnována hlavní péče, a proto omezeny práce písemné, zavedeno i písemné překládání z jazyků klass. do mateřštiny a dán podnět k soustavnému pěstění čtení soukromého. V **jazyku vyučovacím** (mateřském) v nižš. g-ii znalost tvarosloví a syntaxe, jistota v písemném užívání řeči i pěstění smyslu pro krásno slovesné; ve vyš. g-ii dovednost a slohová správnost v písemném i ústním užívání jazyka, historická znalost předních zjevů národní literatury a vzdělání aesthetické na tom založené. Ve studiu jazyka mateřského a literatury národní má býti nalézáno též přirozené pojítko všech předmětů učebních. Pro jazyky **moderní**, u nás zvláště frančinu, na reálných g-iích je stanovena jakožto cíl znalost tvarosloví a nejdůležitějších pravidel syntaktických i dovednost v překládání. V **dějepise a zeměpise** v nižš. g-ii nauka o podobě a pohybu země, povrchu jejím dle národností a států se zvláštním zřetelem k mocnářství Rakousko-Uherskému, znalost předních osobností a událostí dějinných na podkladě biograficko-chronologickém se zvl. zřetelem k dějinám rakousko-uherským; ve vyš. g-ii znalost hlavních událostí dějinných v pragmatické souvislosti se zvláštním zřetelem k vývoji kulturnímu. Podrobněji mají býti vykládány zvláště dějiny řecko-římské a rakousko-uherské. V **mathematice** v nižš. g-ii jistota v počítání číselném se zřetelem praktickým, znalost tvarů geometrických, předních jejich vlastností a vztahů, opírající se o názor, důkladná znalost a praktická zručnost v element. mathematice. V **přírodopise** v nižš. g-ii znalost předních zjevů světa organického i neorganického a schopnost na základě různých nebo shodných znaků tříditi je v systematické řády; ve vyš. g-ii znalost tvarů a vlastností předních nerostů s příležitostnými zmínkami o tvaru a vývoji země, system. přehled živočišstva a rostlinstva, zakládající se na morfologii, anatomii a fysiologii, nejnutnější nauky o těle lidském a výkonech jeho s poznámkami o zdravotnictví. Ve **fysice** v nižš. g-ii znalost nejjednodušších a nejvýznamnějších zjevů přírodních na základě pozorování a pokusu, praktická applikace těchto vědomostí; s tím se má spojovati fysikální zeměpis a elementární učení astronomické; ve vyš. g-ii se vědomosti z nižšího doplňují a prohlubují výpočty, pokud k tomu dosavadní mathematické vědomosti žáků postačují. Ve filosofické propaedeutice (v 7. tř.

logika, v 8. tř. psychologie): Vědomosti o světě vnějším buďte doplňovány empirickým pozorováním života duševního, spolu pak budiž zjednávána souvislá znalost hlavních pochodů myšlénkových jakožto zakončení dosavadního a příprava následujícího, přísnějšího učení vědeckého. Vyučování mathematice a realiím na nižš. g-ii bylo nově upraveno minist. nařízením ze dne 24. kv. 1892. hlavně za tím účelem, aby se přetížení žactva vyvarovalo a samočinná soudnost jejich více se vyvíjela. Rozdělení těchto řádných předmětů učebních co do počtu hodin týdenních v jednotlivých třídách vykazuje se takto:

	Počet hodin týdenních ve třídách								Úhrn
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	
Náboženství . . .	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Latina	8	8	6	6	6	6	5	5	50
Řečtina	—	—	5	4	5	5	4	5	28
Jazyk vyučovací .	4	4	3	3	3	3	3	3	26
Zeměpis a dějepis .	3	4	3	4	3	4	3	3	27
Mathematika . . .	3	3	3	3	4	3	3	2	24
Přírodopis	2	2	2[1]	—	2	2	—	—	10
Silozpyt	—	—	2[2]	3	—	—	3	3	11
Filos. propaedeutika	—	—	—	—	—	—	2	2	4
Úhrnem . . .	22	23	24	25	25	25	25	25	196

[1]) 2. sem. — [2]) 1. sem.

Pomůcky učební (učebnice, mapy atd.) musí býti ministerstvem po zavedení approbačního řízení schváleny, aby se jich smělo užívati; toliko knihám pomocným, jež si opatřiti ponecháno žákům, není třeba schválení ministerského. Učebnice mají předepsanou látku učební v té míře obsahovati, aby žákům nebylo třeba poznámkami ve škole je doplňovati. Na každém ústavě jsou sbírky (zvl. fysikální, přírodopisná, země- a dějepisná, kreslířská atd.), mimo to knihovny professorská a žákovská, jež zakládány a doplňovány jsou příspěvky státu, výtěžkem tax přijímacích a příspěvků žákovských. — Rok školní trvá po 10 měsíců (v našich zemích od 16. září do 15. čce) a dělí se na dvě stejná pololetí (semestry) v 1. pol. února.

Žákům, kteří na g-iích chtějí studovati, jest se vykázati listem křestným nebo rodným, že dovršili nebo do 31. pros. téhož roku dovrší desátý rok věku svého, a vysvědčením frekventačním z obecné školy, i podrobiti se zkoušce přijímací z náboženství (z učiva prvních 4 ročníků pětitřídné obecné školy), jazyka mateřského (žádá se hbitost ve čtení a psaní, dovednost rozbírati mluvnicky rozvinuté věty jednoduché, znalost hlavních pravidel pravopisných), z počtů (žádá se znalost a hbitost v základních čtyřech pochodech početních s čísly celistvými). Z náboženství zkouší se toliko ústně, z jazyka mateřského a počtů ústně i písemně; při dobrém výsledku části písemné může se ústní zkouška prominouti. V jedné třídě má býti nejvýše 50 žáků; při větším počtu zřizovati jest oddělení paralelní. Za vyučování platí se školné v obnosu ... ve hlavních městech, nebo 15 zl. v městech venkovských pololetně, od něhož žáci chudí a nemajetní jsou k návrhu sboru prof. zemskou školní radou zcela nebo z poloviny osvobozováni, mají-li prospěch aspoň první třídy, mravné chování aspoň uspokojivé a pilnost náležitou. Řádem disciplinárním jsou regulovány povinnosti žactva, stanoveny tresty i upraveno výchovné působení g-ií. Řády discipl. různí se dle místních okolností a jsou schvalovány zemskými úřady školními. Každá třída jest opatřena třídní knihou, ve kterou zapisují se absence žáků v předmětech řádných i způsob jejich omluvy a pozorování, jež jednotliví učitelé zvláště o mravném chování a pilnosti žactva činí. Aby prospěch žáků v předmětech učebních ve stálé evidenci byl chován, jsou zavedeny od r. 1887 třídní katalogy, do nichž učitelé odborní denně zapisují známky z jednotlivých zkoušek (ústních i písemních). Z každého předmětu má býti žák aspoň 4—5krát za semestr zkoušen. O žácích neprospívajících posílá se jednou za semestr rodičům nebo jich zástupcům zpráva písemní (censura). Známky tyto i poznámky ve třídních knihách jsou bezpečným podkladem klassifikace semestrální mravnosti, píle a prospěchu každého žáka, o níž se žákům vydávají vysvědčení, která mimo známky jednotlivé jsou vyznačena povšechnou třídou (vysvědčení první třídy s vyznamenáním, první, druhé, třetí třídy). Stupnice známek jest pro mravné chování: chvalitebné, uspokojivé, zákonné, méně zákonné, nezákonné; pro pilnost: vytrvalá, náležitá, dostatečná, nestálá, nepatrná; pro prospěch: výborný, chvalitebný, dobrý, dostatečný, nedostatečný, zcela nedostatečný. Od lokace žáků, dříve obvyklé, bylo od r. 1886 upuštěno. Na konci roku školního podrobují se žáci všichni neb aspoň někteří postupné zkoušce písemné i ústní za intervence ředitelovy. Zkouška ta důležita jest zvláště u žáků, o jichž prospěchu nelze pronésti soudu definitivního. Žákům, kteří v jediném předmětě neobstáli, povoluje se dle uznání sboru učitelského opravná zkouška po prázdninách. Výsledek celé klassifikace v každém semestru jest zaznamenán ve hlavních katalozích, které po každé klassifikaci zároveň s protokollem klassifikačním předkládají se zemské školní radě.

Závěrkem studií gymn. jest zkouška maturitní, skládající se z části písemné a ústní. Zkouška písemná koná se před koncem roku škol. a záleží v těchto součástech: překlad z latiny (2 hod.), do latiny (3 hod.), z řečtiny (3 hod.), zkouška písemná v jazyku mateřském (5 hod.), práce mathem. (4 hod.). Na ústavech českých mohou se žáci přihlašovati též k maturitní zkoušce z jazyka německého, i dává se jim též práce písemná (3 hod.). Themata prací těch stanoví zemský inspektor školní dle návrhů příslušných učitelů. Ten (anebo zástupce ministrem kultu a vyučování jmenovaný) předsedá i zkušební kommissi při ústní zkoušce maturitní, jež na konci roku škol. se koná z latiny, řečtiny, jazyka mateřského, dějepisu a zeměpisu, mathematiky a fysiky. Zkouška z dějepisu, zeměpisu a z fysiky promíjí se abiturientům, kteří vykáží se za posl. 4 semestry průměrnou výbornou nebo

chvalitebnou známkou z těchto předmětů. O zkoušce vydává se **vysvědčení maturitní**, jež obsahuje nástin gymn studií kandidátových, povšechný soud o jeho mravném chování za tu dobu, známky z jednotlivých předmětů, jak se o nich kommisse zkušební usnesla, a konečný soud o dospělosti (ev. s vyznamenáním) nebo nedospělosti zkoušencově k návštěvě university. Shledáno-li vědění v jednom předmětě nedostatečným, může se povoliti zkouška opravná po prázdninách. Zkoušenec nedospělý reprobuje se na rok, neobstojí li pak opět, může býti reprobován na dobu neurčitou.

Naproti žákům veřejným nazývají se **privatisty** ti žáci, kteří doma nebo na některém soukromém g ii v předmětech gymn. studují, ale na konci semestru zkoušce na g-iích veřejných se podrobují. Jakožto privatistky mohou býti i dívky na veřejných g-iích zapsány a podrobovati se zkoušce maturitní, aniž však jim tato dosud uděluje právo k návštěvě university. Žáci, kteří na žádném veřejném g-ii nejsou zapsáni, zovou se **žáky soukromými** čili **externisty** a mohou býti k maturitní zkoušce připuštěni, jsou-li starší 18 let a zapraví-li taxu zkušební (18 zl).

Úřad učitelský na g ii jest podmíněn **zkouškou učitelské způsobilosti**, regulovanou nařízením minist. ze dne 7. ún. 1884, kterým zároveň pro g-ia i reálky společné kommisse zkušební byly ustaveny. Ku zkoušce jsou připuštěni, kdo aspoň 4 léta jako řádní posluchači na některé universitě byli zapsáni a z těch aspoň tři na fakultě filosofické studovali, obírajíce se jednak odborem, z něhož zkoušku podstupují, mimo to však také filosofií a paedagogikou, studiem řeči vyučovací a na ústavech neněmeckých též němčiny. Gymn. předměty učební rozpadají se pro učitelskou zkoušku na těchto 6 skupin: 1. **klassická filologie** jako předmět hlavní ve spojení s **jazykem vyučovacím** jako předmětem vedlejším; 2. **jazyk vyučovací** (př. hlavní) s **klassickou filologií** jako předm. vedlejším; 3. **zeměpis a dějepis** jako předměty hlavní; 4. **mathematika a fysika** jako předm. hl.; 5. **přírodopis** jako předm. hlavní s **mathematikou a fysikou** jako předm. vedl ; 6. **filosofie** ve spojení buď s **řečtinou** jako předm hl. a **latinou** jako předm. vedl. anebo ve spojení s **mathematikou** jako předm. hl. a **fysikou** jako předm. vedlejším. Není připuštěno, aby se kandidát hlásil napřed ke zkoušce pro g. nižší, chtěje ji později pro g. vyšší doplniti, ale kommisse zkušební má právo dle výsledků zkoušek klausurních a ústních kandidáta toliko pro nižší g. approbovati. Zkouška sama skládá se ze tří částí: 1. z **domácí práce písemní**, zvláštní pro každý hlavní předmět, a jedné obsahu paedag.-didaktického. Pro každou práci domácí je kandidátovi stanovena lhůta tří měsíců, která může býti prodloužena, žádá-li kandidát za to před jejím uplynutím; approbované práce domácí pozbývají platnosti, nepřihlásí li se kandidát do dvou let po schválení, by ve zkoušce pokračoval; 2. z **písemné práce klausurní**, pro niž jest ustanoveno v předmětu hlavním 10, v předmětu vedlejším 5 hodin; 3. ze **zkoušky ústní**. O zkoušce vydává se vysvědčení, v němž celý průběh její má býti vylíčen.

Kandidát v plném dosahu approbovaný koná pak **rok zkušební** na některém veřejném g-ii, aby sobě zjednal vzdělání praktické Je svěřen dozoru jednoho z professorů svého oboru, hospituje při vyučování v hodinách jeho i jiných, v druhém pak semestru může mu býti v jednom předmětě a jedné třídě svěřeno samostatné vyučování nepřesahující 6 hodin týdně. Vyučování uděluje se na g-ii veskrz učiteli odbornými. Ti jsou buď **učitelé skuteční** (jimž po tříletém provisoriu uděluje se titul »professorů«), nebo **učitelé provisorní** (zastupují učitele skutečné v jiném úřadě zaměstnané, jako okr. inspektory školní neb professory službou úřadům školským přidělené, mají plat učitelů skutečných, ale bez nároků na definitivní potvrzení a pětileté přídavky), nebo **učitelé výpomocní** (čili **náměstní, supplenti**), kteří jsou přijímáni toliko na dobu potřeby, zvláště pro vyučování ve třídách parallelních, neb **učitelé vedlejší**, kteří vyučují předmětům nepovinným. Počet učitelů skutečných není stanoven dle měřítka jednotného; pro ustálené, delší dobu trvající parallelky zřizují se též místa skutečná **extra statum**. Jeden z učitelů skutečných jest ředitelem ústavu a náleží mu též vyučování činně se účastniti. Učitelé řečí jsou povinni vyučovati týdně maximálně 17 hodin, učitelé ostatních předmětů 20 a kreslení 24 hodiny. Uprázdněná místa skutečných učitelů jsou obsazována na ústavech státních na základě vypsaného konkursu ministerstvem vyučování podle návrhu zemské školní rady; ředitel je jmenován přímo císařem. Učitele náměstné a vedlejší jmenuje po návrhu ředitelstva zemská školní rada. Ředitel určuje v každé třídě jednoho z učitelů, z pravidla toho, jenž je tam nejvíce zaměstnán, za **učitele třídního** (*ordinarius*), a ten je pak zprostředkujícím orgánem mezi různými učiteli v téže třídě zaměstnanými a v první řadě dbá o kázeň třídy. V jeho rukou je hlavně výchovná působnost školy soustředěna. Nejvyšší pak správa ústavu náleží **řediteli**, jenž jest jeho zástupcem na venek vůbec, učitelům nejbližším představeným, výkonným orgánem zákonů školních i nařízení školských úřadů. Ředitel obstarává veškerou korrespondenci, přijímá i propouští žáky a je v první řadě za ústav zodpovědný po stránce vědecké i mravní. Za jeho předsednictví sestupují se učitelé k **poradám** čili **konferencím** (čtrnáctidenním, řádným čili měsíčným a mimořádným). Na každém g-ii musí býti chována tato akta: protokoll jednací, dějiny gymnasia, kniha normalií, protokol o konferencích, katalogy hlavní a třídní, knihy třídní a úplné, stále doplňované inventáře učebních pomůcek. Na konci každého škol. roku podává ředitel zem. školní radě podrobnou **výroční zprávu** o vnějším i vnitř-

[illegible]

Organisace g-ií cizozemských. V Uhrách [illegible] g-ia zřízena ve shodě s organisačním plánem Thunovým, ale od r. [illegible] vyvinula se namnoze odchylně od poměrů rakouských. Na [illegible] státních [illegible] zřízení [illegible] na oddělení nižší a vyšší [illegible]. Na všech jest maďarština jazykem [illegible]. V plánu učebním stala se od r. [illegible] řečtina předmětem [illegible] pro žáky, kteří se [illegible] stavu duchovnímu nebo professuře. Ostatní [illegible] [illegible] zabývati se podrobněji studiem [illegible] klass. řeckých v překladech [illegible] [illegible]. Plán učební z r. [illegible]:

	Počet hodin týdenních ve třídách								Úhrnem
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

[illegible] Každý professor jest povinen napsati zprávu o svém působení [illegible] roce. Závěrkem studií gymn. jest zkouška maturitní. Učitelé gymn. spolu s reálními nabývají vzdělání [illegible] v seminářích učitelských při universitách v Pešti a Kološi, [illegible] v Prešpurku. Navštěvují při tom [illegible] přednášky na fakultách [illegible] neb na polytechnice. Podrobují se [illegible] zákonem [illegible] státn. zkoušce, [illegible] jest regulována statutem ze dne [illegible]. Approbace ze nabytí pro tyto skupiny: 1. klassickou filologii, 2. jazyk a literaturu maďarskou s latinskou, 3. jazyk a literaturu německou s latinskou, 4. dějepis a řecký jazyk s literaturou, 5. dějepis a latinský jazyk s literaturou, 6. mathematiku a fysiku, 7. přírodopis a chemii. Zkouška sama děje se postupně ve třech obdobích: 1. zkouška základní po absolvování 4 univ. semestrů, v níž kandidát je prokázati, že zná látku učební svého oboru, maď. grammatiku a mimo to, že rozumí jednomu z moderních jazyků (něm., franc., angl. neb ital.); 2. zkouška odborná po 8 semestrech studií, v níž osvědčí, že ve zvolených oborech stojí na vědecké výši své doby a dovede samostatně vědecky pracovati; 3. zkouška paedagogická po pátém roce. Na maď. g-iích obnáší plat řád. professorů na venkově 1200 zl. a 200 zl. přibytečného, v hlavním městě 1300 zl., 300 zl. přibytečného a 200 zl. přídavku místního; ředitel dostává mimo to na venkově 300 zl., v hlav. městě [illegible] zl. funkčního přídavku. Všichni mají až do 25. roku služebního nárok na 5 kvinkvennalek po 100 zl. Supplenti dostávají ročně [illegible] zl. G-ia jsou podřízena dozoru a vrchní správě vrchního ředitele příslušného okresu školského, jichž je [illegible].

V Německu liší se v jednotlivostech organisace g-ií dle zemí. Vedle g-ií cílem a postupem učebním s rakouskými celkem shodných existují v jednotlivých státech německých g-ia reálná (na nichž je místo řečtiny franc. a angl.), vyšší reálky (otřídní

bez jazyků klassických, ale s franč. a angl.) a vyšší školy měšťanské (neboli reálky šestitřídní, kde toliko jeden z jazyků moderních). G-ia německá jsou 9-10třídní a třídy se čítají v pořádku obráceném, nejnižší Sexta, dále Quinta, Quarta, na to dvoudílně Unter- a Ober-Tertia atd. Ve většině států něm. zavedeny jsou od let 90tých nové plány učební.

G-ia bavorská (plán učební z r. 1891):

	Počet hodin týdenních ve třídách									Úhrn.
	(1) VI	(2) V	(3) IV	(4) UIII	(5) OIII	(6) UII	(7) OII	(8) UI	(9) OI	
Náboženství	2	2	2	2	2	2	2	2	2	18
Jazyk německý	5	4	3	2	2	2	2	3	4	27
» latinský	8	8	8	8	8	7	7	6	6	66
» řecký	—	—	—	6	6	6	6	6	6	36
» francouzský	—	—	—	—	—	3	3	2	2	10
Dějepis	—	—	2	2	2	2	2	3	3	16
Zeměpis	2	2	2	2	1	—	—	—	—	9
Mathematika	3	3	3	2	4	4	5	5	4	33
Fys. a math. geogr.	—	—	—	—	—	—				
Přírodopis	1	1	1	1	1	—	—	—	—	5
Krasopis	2	1	1	—	—	—	—	—	—	4
Kreslení	—	2	2	—	—	—	—	—	—	4
Tělocvik	2	2	2	2	2	2	2	2	2	18
Úhrnem	25	25	26	27	28	28	29	29	29	246

Nepovinné předměty: hebrejština, angličina, italština, stenografie pro 4 vyšší třídy, kreslení pro 6 vyšších tříd, hudba a zpěv pro všechny.

G-ia virtemberská (plán učební z r. 1891):

	Počet hodin týdenních ve třídách										Úhrn.
	(1)	(2) VI	(3) V	(4) IV	(5) UIII	(6) OIII	(7) UII	(8) OII	(9) UI	(10) OI	
Náboženství	3	2	2	2	2	2	2	2	2	2	21
Jazyk německý	8	3	3	2	2	2	2	2	3	3	30
» latinský	—	10	10	10	10	10	8	8	[illegible]	7	81
» řecký	—	—	—	—	7	7	7	7	6	6	40
» francouzský	—	—	—	4	2	2	3	3	2	2	18
Dějepis a zeměpis	—	1	3	3	3	3	3	4	2	2	24
Mathematika	6	4	4	3	3	3	4	4	4	4	39
Přírodopis	2	2	2	2	—	—	—	—	—	—	[illegible]
Fysika	—	—	—	—	—	—	2	2	2	2	[illegible]
Filos. propaedeutika	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2
Krasopis	3	2	1	1	—	—	—	—	—	—	7
Kreslení	—	—	—	3	2	2	—	—	—	—	7
Tělocvik	—	—	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Úhrnem	22	24	27	32	33	33	33	34	31	32	301

Mimořádné předměty jsou dle možnosti: zpěv (povinný od VI.—VIII. 1 hod. týdně), kreslení, hebrejština, angličina, italština.

G-ia saská (plán učební z r. 1891):

	Počet hodin týdenních ve třídách									Úhrn.
	(1) VI	(2) V	(3) IV	(4) UIII	(5) OIII	(6) UII	(7) OII	(8) UI	(9) OI	
Náboženství	3	3	2	2	2	2	2	2	2	20
Jaz. německý	4	3	3	2	2	2	3	3	3	25
» latinský	9	9	8	8	8	8	7	7-8	7-8	71-73
» řecký	—	—	—	7	7	7	7	6-7	6-7	40-42
» francouz.	—	—	5	3	2	2	2	2	2	18
Dějepis	2	2	2	2	2	2	3	3	3	20
Zeměpis	1	2	2	2[2]	2	—				
Mathematika	3	4	3	3	4	4	4	4	4	33
Přírodopis	2	2	2	2[1]	—	—	—	—	—	7
Fysika	—	—	—	—	—	2	2	2	2	8
Krasopis	2	1	—	—	—	—	—	—	—	3
Kreslení	—	2	2	—	—	—	—	—	—	4
Tělocvik	2	2	2	2	2	2	2	2	2	18
Úhrnem	[illegible]	30	31	31	31	[illegible]	32	31-33	31-33	[illegible]

[1]) 1. sem — [2]) 2. sem.

Mimořádné předměty jsou: angličina, hebrejština, kreslení (ve tř. 4 - 9), stenografie.

G-ia pruská (plán učební z r. 1891):

	Počet hodin týden. ve třídách									Úhrn.
	(1) VI	(2) V	(3) IV	(4) UIII	(5) OIII	(6) UII	(7) OII	(8) UI	(9) OI	
Náboženství	3	2	2	2	2	2	2	2	2	19
Jazyk německý	4	3	3	2	2	3	3	3	3	26
» latinský	[illegible]	8	7	7	7	7	6	6	6	62
» řecký	—	—	—	6	6	6	6	6	6	36
» francouzský	—	—	4	3	3	3	2	2	2	19
Dějepis a zeměpis	2	2	2 / 2	2 / 1	2 / 1	2 / 1	3	3	3	26
Mathematika	4	4	4	3	3	4	4	4	4	34
Přírodopis	2	2	2	2	—	—	—	—	—	8
Fysika, základy chemie a mineralogie	—	—	—	—	2	2	2	2	2	10
Krasopis	2	2	—	—	—	—	—	—	—	4
Kreslení	—	2	2	2	2	—	—	—	—	[illegible]
Tělocvik	3	3	3	3	3	3	3	3	3	27
Zpěv	2	2	—	—	—	—	—	—	—	4
Úhrnem	30	30	31	33	33	33	31	31	31	283

Po třídě 6. (UII.) jest zavedena zvláštní zkouška (*Abschlussprufung*). Mimoř. předměty jsou: angličina a hebrejština, kreslení (ve tř. 6. až 9.), sborový zpěv.

Od plánů učebních, jež jsme naznačili, liší se ještě plány g-ií badenských (ze dne 2. říj. 1869 s některými změnami z r. 1883: podržela se filosofická propaedeutika s 1 hod. v nejvyšších dvou třídách) a hesských (ze dne 14. dub. 1877 s někt. změnami z r. 1884).

V Italii nazývá se g-iem nižší střední škola pětitřídní. Současná organisace střed. školství vyvíjela se od r. 1859. Humanitní ústavy středoškolské v Italii dělí se na g-ia pětitřídní a k nim se připojující lycea trojtřídní, bývalé filosofické ústavy u nás. Obě existují někde samostatně. Na g-iích má největší počet hodin latina a italština (stejně), v lyceu nejvíce času věnuje se dějepisu a soustavně vyučuje se i filosofii (psychologie, logika, éthika, děj. filosofie). Přírodopis obsahuje též základy anatomie a fysiologie rostlin i zvířat a v nejvyšším ročníku fysikální zeměpis. Učební plán:

	Gymnasium						Lyceum			
	Počet hodin týdenních ve třídách									
	I	II	III	IV	V	Úhr.	I	II	III	Úhr.
Jazyk italský	8	8	7	6	6	35	5	4	3	12
» latinský	9	8	8	5	5	35	4	4	4	12
» řecký	—	—	—	5	5	10	4	3	3	10
Zeměpis	3	4	1	—	—	8	—	—	—	—
Dějepis	—	—	4	4	4	12	6	4½	4½	15
Arithm. a geometr.	2	2	2	3	3	12	4	3	4	11
Přírodopis	—	—	—	2[1]	2[2]	4	2[3]	2[4]	2[5]	6
Fysika a chemie	—	—	—	—	—	—	—	4	4	8
Filosofie	—	—	—	—	—	—	2	3	3	8
Úhrnem	22	22	22	25	25	116	27	27½	27½	82

[1]) Botanika. — [2]) Zoologie. — [3]) Anat. a fys. rostlin a zvířat. — [4]) Mineralogie. — [5]) Fys. zeměpis.

Tělocvik je povinný (2 hod.), o náboženství není vůbec postaráno, rovněž mimořádných předmětů ani krasopisu není. I dívky mohou veřejně studovati. Školní rok trvá od počátku října do konce července. Absolutorium z g-ia (na základě zvláštní zkoušky) postačí ku přijetí do lycea. Na konci lycea maturita (*absolutorio*). Ředitel g-ia nazývá se *direttore*,

správce lycea *preside*. Na konci roku udílení cen. Jen na lyceích jsou učitelé odborní.

V Rusku g-ia řídí se řádem sestaveným od kommisse, jež r. 1866 svolána byla ministrem osvěty D. A. Tolstým (schválen 30. čce 1871). G-ia, původně 7třídní (ale s 2 ročními odděleními v 7. třídě), jsou od r. 1875 8třídní a opatřena přípravkami. Učebná osnova byla od té doby několikrát měněna, zvláště r. 1890 zavedeny podstatné změny ve vyučování klass. jazyků, při čemž hlavní zřetel obrácen k obsahové stránce spisů klass. Moderní jazyky (franč. a němčina) jsou nepovinné, a učiti se jim smějí toliko žáci, kteří prospívají v předmětech řádných. Plán učební z r. 1890:

	Počet hodin týden. ve třídách									Úhrn.
	V přípravce	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	
Náboženství	4	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Ruský jazyk se staroslovanským, slovesností a logikou	6	5	4	4	3	3	3	3	4	29
Jazyk latinský	—	6	6	5	5	5	5	5	5	42
» řecký	—	—	—	4	5	6	6	6	6	33
Dějepis	—	—	—	2	2	3	2	2	2	13
Zeměpis	—	2	2	2	2	—	—	—	—	8
Mathematika	6	4	4	3	4	4	4	3	3	29
Fysika	—	—	—	—	—	—	2	3	2	7
Krasopis a kreslení	6	4	4	2	—	—	—	—	—	10
Úhrnem	22	23	22	24	23	23	24	24	24	187
K tomu nepovinné:										
Jazyk francouzský	—	—	3	2	3	3	2	3	3	19
» německý	—	—	3	3	3	3	3	2	2	19

Školní rok trvá od 16. srp. do 1. čna. Některá g-ia jsou spojena s internáty. Správa g-ia svěřena řediteli a inspektorovi, jenž jest prvému podřízen. Třídní honoruje se za mimořádné práce 160 rubly. Jsou i ženská g-ia státní nebo soukromá.

Ve Švýcarsku německém buď jsou zvláštní g-ia nebo studia gymnasijní i reální jsou sloučena v jedno ve školách kantonálních (*Kantonalschulen*), v krajinách franc. jsou zřízeny kolleje (*collèges cantonaux* neb *communaux*), v krajích italských g-ia s lyceem. Plán učební liší se namnoze dle kantonů. Uvádíme učební plán školy kantonální v Šaffhúzách:

V Hollandsku jsou g-ia upravena zákonem ze dne 28. dub. 1876. Města s více než 20.000 obyv. jsou povinna zříditi g., na jehož náklad však 50% z pravidla přispívá stát. Celkem jest 29 g-ií (11 vydržují obce o méně než 20.000 obyv.). Vrchní správu g-ií koná sbor kuratorů, volený městskou radou. Jeden z professorů řídí ústav jakožto rektor, jiný jest jmenován jeho náměstkem (conrector). Školní rok počíná se 1. září a pro každých 25 žáků zřizuje se dle zákona parallelka. Mimo mateřštinu a jazyky klassické učí se na nich zároveň frančině, němčině a angličině. Z jazyků klass. nejvíce píle a času věnovalo se řečtině, ale dnes i v Hollandsku více se přihlíží k obsahu spisů klassických. G. holl. má 6 tříd, z nichž 2 nejvyšší jsou tak upraveny, že všichni žáci mají stejnou osnovu učebnou, ale někteří (v oddělení *A*) více času věnují jazykům klassickým a dějepisu, jiní (v oddělení *B*) vědám přírodním. Plán učební:

	Počet hodin týden. ve třídách										Úhrn
					V			VI			
	I	II	III	IV	Odd. A	Všech.	Odd. B	Odd. A	Všech.	Odd. B	
Jazyk řecký	—	8[1] 5[2]	6	7	2	4	—	3	4	—	asi 32
» latinský	8	6	6	6	3	5	—	4	4	—	42
» hollandský	3	2	2	2	—	2	—	—	1	—	12
» francouzský	4	2	2	2	—	1	—	—	1	—	12
» německý	—	3[3]	2	2	—	2	—	—	1	—	asi 9
» anglický	—	—	3	3	—	2	—	—	1	—	9
Dějepis	4	3	3	3	1	1	—	1	2	—	18
Zeměpis	3	2	1	—	—	—	—	—	1	—	7
Mathematika	4	3	3	3	—	2	3	—	2	3	23
Fysika	—	—	—	—	—	2	1	—	2	1	6
Chemie	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	2
Přírodopis	2	2	—	—	—	—	2	—	—	2	8
Úhrnem	28	28	28	28	27		28	27		26	

[1]) Do 1. ledna. — [2]) Po 1. lednu. — [3]) Po 1. lednu.

Při zkoušce do 1. třídy žádá se též znalost dějin a zeměpisu, na konci každé třídy podrobují se žáci zkoušce postupné, a studia gymn. zakončují se zkouškou maturitní.

V Belgii ústavy státní našim g-iím podobné zovou se athenaea, ústavy obecní a městské kolleje (*collèges*). Athenaea mají oddělení

	H[1]	S[2]	R[3]	H	S	R	H	S	R	H	S	R	H	S	R	H	S	R	H	S	R
	Počet hodin týdenních ve třídách																				
	I.			II.			III.			IV.			V.			VI.			Úhrnem		
Náboženství	—	2	—	—	2	—	—	2	—	—	2	—	—	2	—	—	2	—	—	12	—
Jazyk německý	—	4	—	—	3	—	—	3	1	3	—	4	3	—	4	4	—	4	10	10	13
» latinský	6	—	—	6	—	—	6	—	—	6	—	—	5	—	—	5	—	—	34	—	—
» řecký	—	—	—	6	—	—	6	—	—	6	—	—	6	—	—	6	—	—	30	—	—
» francouzský	4	—	6	3	—	4	3	—	4	3	—	4	2	—	3	2	—	4	17	—	25
» anglický	—	—	—	—	—	3	—	—	3	—	—	2	(2)	—	1	(2)	—	—	(4)	—	9
» italský	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	(3)	—	—	(2)	—	—	(5)*	—
» hebrejský	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	2	—	—	4	—	—
Dějepis	—	3	—	—	2	—	—	2	—	—	2	—	—	2	—	3	—	3	3	11	3
Zeměpis	—	2	—	—	2	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	—
Mathematika	3	1	4	3	—	5	3	—	5	3	—	5	3	—	7	3	—	8	18	1	34
Přírodní vědy	—	2	—	—	3	—	—	2	—	—	6	—	1	4	2	3	1	9	4	18	11
Filosofie	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	2	—
Krasopis	—	2	—	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2
Kreslení	2	—	3	2	—	3	2	—	2	(2)	—	2	—	—	2	—	—	—	6	—	12
Zpěv	—	2	—	—	2	—	—	2	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	8	—
Tělocvik	—	2	—	—	2	—	—	2	—	—	2	—	—	2	—	—	—	—	—	10	—
Úhrnem	15	20	13	20	16	16	20	15	16	21	14	17	22	10	19	28	5	28	126	80	109
	35		33	36		32	35		31	35		31	32		29	33		33	206		189

[1]) Oddělení humanitní. — [2]) Společné hodiny. — [3]) Oddělení reálné. — *) Závorkami jsou označeny hodiny nepovinné (v počtu úhrnném nejsou čítány).

humanitní a reální. Prvé skládá se ze 7 tříd: přípravky, 6., 5., 4., 3. tř., poesie (2.) a rhétoriky (1.). Latině se ve všech třídách učí úhrnným počtem 64 hodin týdně, řečtině se počíná učiti teprve v 5. třídě a učí se jí ve třech nejvyšších tř. úhrnem 17 hodin týdně. Athenaea jsou v každém hlavním městě provinciálním jakož i v Doorniku, celkem 10. Jako franc. lycea, i belgická athenaea jsou spojena většinou s internáty. Ředitelem athenaea jest praefekt s velmi rozsáhlou pravomocí a zodpovědností.

V Dánsku, Švédsku a Norsku jsou jednotné školy střední s oddělením humanitním a reálním.

Ve Francii g-iím našim rovnají se státní lycea (v. t.) neb s nimi co do plánu učebního shodné collèges (v. t.) vydržované obcemi, v Anglii Public Schools (v. t.), též Grammar Schools a Colleges (v. t.) nazývané, ve Španělsku institutos de segunda enseñanza, jež se dělí na ústavy humanitní a reální.

Literatura. O. Denk, Geschichte des gallo-fränkischen Unterrichts- und Bildungswesens von den ältesten Zeiten bis auf Karl den Grossen (1892); Fr. A. Specht, Gesch. des Unterrichtswesens in Deutschland von den ält. Zeiten bis zur Mitte des XIII. Jahrh. (1885); Kämmel, Gesch. des deutsch. Schulwesens im Uebergang vom Mittelalter zur Neuzeit (1882); Fr. Paulsen, Gesch. des gelehrten Unterrichts auf den deut. Schulen u. Univers. vom Ausgang des Mittelalters bis zur Gegenwart (1885, 2. vyd. část I. 1895); H. Schiller, Lehrb. der Gesch. der Pädagogik (3. vyd. 1894); Th. Ziegler, Gesch. der Pädagogik (I. díl sborníku Handb. d. Erziehungs- u. Unterrichtslehre für höhere Schulen, vydal A. Baumeister, 1895); Entwurf der Organisation der Gymnasien u. Realschulen in Oest. (Vídeň, 1849); Verordnungsblatt für d. Dienstbereich des Ministeriums für Cultus u. Unterricht (vychází od r. 1849); Er. Wolf a Edm. v. Marenzeller, Normalien für die Gymn. u. Realsch. in Oest., I. díl: Gymnasien (1885); Instructionen f. d. Unterricht an den Gymn. in Oest. (3. vyd., Vídeň, 1891); Weisungen zur Führung des Lehramtes an d. Gymn. in Oest. (2. vyd., Vídeň, 1895); Ad. Ficker a Er. Wolf, Die Volks- u. Mittelschulen Oest.-Ungarns; R. v. Wilhelm, Das öster Volks- u. Mittelschulwesen in den Hauptmomenten seiner Entwickelung seit 1812 (Praha, 1874); J. Rappold, Unser Gymn. Erwägungen u. Vorschläge zu Methode u. Lehrplan (1881); K. T. Kummer, Stimmen über den österr. Gymn.-Lehrplan vom 26. Mai 1884 (1886); L. Wiese, Das höhere Schulwesen in Preussen (3 sv., 1864—73); týž, Verordnungen und Gesetze f. d. höh. Schulen in Preussen (2 vyd., 1875); C. Rethwisch, Deutschlands höh. Schulwesen im XIX. Jahrh. (1893); S. Frankfurter, Die Mittelschulreform in Preussen u. d. österr. Mittelschulwesen (1893); G. Uhlig, Die Stundenpläne für Gymnasien .... (3. vyd., 1891, dodatky 1892). — Časopisy: Blätter für das Bayer. Gymnasialschulwesen (Mnichov); Zeitschrift f. d. Gymnasialwesen (Berlín); Zeitschr. für die österr. Gymnasien (Vídeň); Revue internationale de l'enseignement (Paříž); Revue de l'enseignement secondaire et de l'enseignement supérieur (Paříž); Eco dell' associazione nazionale fra gl'insegnanti delle scuole secondarie (Turin); Lindnerovo Paedagogium, měsíčník pro zájmy vychovatelské (1879 a n.); Krok, časopis věnovaný veškerým potřebám střed. školstva (Praha). *Dna.*

Gymnastika viz Tělocvik.

Gymnétés (řec.), jinak psiloi či gymnoi, sluli v řeckém vojště lehkooděnci, kteří nemajíce ochranné zbraně, určeni byli k boji z dáli. O lehkooděncích ve Spartě máme z doby starší jen málo zpráv, poněvadž rozhodnutí bitev záleželo na těžkooděncích. Za války peloponnéské však připomínají se častěji a zvláště po výpravě Kyrově proti Artaxerxovi r. 401 př. Kr. byl počet jejich rozmnožen. Za lehkooděnce sloužili dílem žoldnéři, dílem spojenci. Proti tomu byli g. v Athénách již v době starší důležitou částí vojska a počet jejich tudíž větší než v jiných státech. Náleželi pak ke g-tům oštěpometci (*akontistai*), opatření házecím kopím, asi 5 stop dlouhým. Kopí to mělo koženou smyčku neb oko, do něhož prsty se mohly vstrčiti; i postupovali tak, aby byli k hodu vždy hotovi. Oštěpometci najímáni byli zvláště z Akarnanie. Jiný druh g-tů byli lukostřelci (*toxotai*), ozbrojení luky a šípy. V Athénách bylo r. 431 1600 pěších lukostřelců; byli to buď Athéňané nebo žoldnéři z Kréty a Thrakie. Mimo to děje se počátkem války peloponnéské zmínka o 200 jízdných lukostřelců (*hippotoxotai*); byli to veskrze žoldnéři a otroci státní. Konečně počítají se ke g-tům prakovníci (*sfendonétai*) s prakem a schránkou na kameny; v tomto způsobu boje vynikali zvláště Rhoďané a Akarnanové. Srv. Bauer, Griech. Kriegsaltertümer, str. 251, 274 (Müllers Handbuch IV.). *Cfe.*

Gymno (řec. γυμνός = nahý) tvoří prvou částku rozličných názvů, hlavně přírodovědeckých, na př. gymnospermy, nahosemenné, gymnopodi, nahonožci, bosáci, gymnofilosofové, nazí mudrcové a pod.

Gymnoasci jest řád nejjednodušeji organisovaných hub vřeckatých (*Ascomycetes*), význačný tím, že výtrusné vaky čili vřecka (asci) netvoří se uvnitř anebo na povrchu zvláštních plodnic, jak u ostatních Askomycetů je pravidlem, nýbrž bezprostředně na podhoubí (mycelium) jakožto větvičky vláken houbových (hyf), a sice buď jednotlivě roztroušené anebo více jich pohromadě v klubíčkách. G. jsou mikroskopicky malé houby, buď na podkladu mrtvém rostoucí (saprofyti) anebo přiživující se na rozličných rostlinách, zvláště listnatých keřích a stromech (parasiti). V tom případě způsobují nemoci napadených částí, kteréžto vlivem parasita zhusta se zpotvořují: tak rozvětvují se napadené větve jinak než zdravé, zpravidla hojněji než tyto, čímž povstávají útvary více méně bizarní, nejednou košťatům podobné (Hexenbesen), zvláště když

i listí s částí takto onemocnělých dříve oprchá. Vedle toho pak též s deformací větví napuchují listy, při čemž posléze vřecka pod pokožkou se vytvořivši vyniknou z této na venek, dodávajíce povrchu listů vzhled, jako by byl jemným pýřím pokryt. Listy takto onemocnělé také usychají a odpadávají dříve než za chovalé. U některých G-cei, na př. u *Gymnoascus Reesii* nebo *Ctenomyces serratus* dle Baranetzkiho a Eidama tvoří se na podhoubí nejprve zvláštní apparát, snad zbytek (rudiment) nějakého pohlavního ústroje. Místy totiž dvě sousední větve podhoubí se k sobě těsně přiloží a kolem sebe spirálovitě ovinou, načež jenom z jedné z těchto větviček (t. zv. ascogonu) vyrostou vřecka. U Eremascu dokonce viděl Eidam, jak vlákna kolem sebe po dvou otočená na koncích se kopulovala, načež teprve z obou spájených buněk vyrostlo vřecko jediné. Pozorování ta mají zapotřebí novější kontroly, zvláště ohledně rodu Eremascus. — G obsahují několik rodů, z nichž parasitické jsou: *Exoascus*, *Taphrina* a *Endomyces*, saprofytické: *Gymnoascus*, *Ctenomyces* a *Eremascus*. Exoascus a Taphrina parasitují ve větvích a na listech různých rostlin tajnosnubných, způsobujíce ony výše popsané zrůdnosti, Endomyces pak napadá lupínky hub bedlovitých (*Agaricini*). Tvoří v pletivu těch lupínků vláknité podhoubí, jehož vlákna nesou jednotlivě nebo ve skupinách po straně přisedlé, vejčité vaky výtrusné, obsahující po čtyřech polokulovitých výtrusech, jež na rozhraní vypukliny a ploché zpodiny mají okraj vyzdvižený v podobě obruby nebo stříšky nějaké. Endomyces decipiens tvoří na lupínkách václavky (*Agaricus melleus*) četné, jemně pýřité bradavky, jež někdy způsobují deformace celého klobouku. — Ze saprofytických G-cei druh *Eremascus albus* vyskytnul se na zkaženém extraktu sladovém i tvoří podhoubí, na němž jednotlivě (z apparátů již výše zmíněných) vyrůstají kulaté výtrusné vaky, obsahující po 8 okrouhlých výtrusech. — Příbuzná houba *Ctenomyces serratus* roste na starém, ve vlhku hnijícím peří i tvoří ½ až 1½ *mm* široká, žlutavá klubíčka vaků výtrusných, obalených tenkým obalem vláken houbových, na konci hřebenitě rozvětvených (každé vlákno nese jen po jedné straně četné rovnovážně odstálé a navzájem rovnoběžné větve). Vřecka jsou kulatá a obsahují po 8 kulatých výtrusech. Krom toho vznikají na krátkých postranních větvičkách konidie, jež také pomáhají houbě se rozmnožovati. — *Gymnoascus Reesii* konečně tvoří na koňském nebo ovčím lejně podhoubí v podobě 1 *mm* širokých, okrouhlých, poduškovitě klenutých, zprvu bílých, později oranžových skvrn. Pod tenkým povrchním obalem z jalových vláken houbových nalézti lze několik i mnoho klubíček vřeckových. Každé klubíčko obsahuje vřecka, jež vesměs vyrůstají na kratinkých stopečkách z článků jedné spirálně točité a růžencovitě zaškrcované, protáhlé buňky ascogonu). Vřecka jsou vejčitá a chovají uvnitř 1 - 8 vejčitých výtrusů. *Lč.*

Gymnocephalus, holohlavec, rod z čeledi perochvostů. Silný zobák jako havraní jest sploštělý, kořen zobáku, uzda, čelo, téměř okolí očí a hrdlo jsou lysé. Jediný druh G. *calvus*, h. kapucín, jest barvy rezavohnědé, na hřbetě do olivova pohrávající, letky a péra ocasní černohnědy. Délka těla 42, křídel 23, ocasu 10 *cm*. G. obývá po párech lesy Guayany a sev. Brazilie; živí se plody. Hlas podivného ptáka toho, podobající se bekotu telat, jest daleko slyšeti. *Bře*

Gymnocerata viz Geocorisae.

Gymnocladus canadensis [-okla- kan-] Lam., strom 6—10 *m* vysoký z řádu *Caesalpiniaceae*, z blízkého příbuzenstva rodu *Gleditschia*, domovem v sev. Americe, u nás v sadech často pěstovaný. Má dvakráte zpeřené listy, bílé hrozny květní, kvítky s dlouhou číškou a podlouhlé, trochu zakřivené, tlusté lusky. Kůry užívá se k mytí, protože obsahuje saponin. Semena slouží v Americe jako surrogát kávy. *Vský.*

Gymnocybe Fr. (*Aulacomnium* Schwaegr., *Limnobryum* Rabenh.), rostlinný monotypický rod mechův listnatých (*Musci foliosi*), vrcholeplodých (*Acrocarpi*) z tribu prutníkovitých (*Bryaceae*), s čepičkou kápovitou, šikmo zobanitou s tobolkou podlouhle vejčitou, na hřbetě vyklenutou, za sucha brázdě nou, s krátkým krkem a z vysoka klenutým, skoro zobanitým víčkem. Její obústí jest jako u rodu *Mnium* sřízené, parafysami proložené. Samčí květenství jest růžicovité. G. *palustris* Fr. (u Presla meřík blatní) roste v rozsáhlých, hlubokých a houbovitých trsech, ku konci žlutozelených a u zpodiny rezavým vlásením spletených, na všech bařinatých lukách i v lesích veškerých poloh. Jeho listy jsou přímo odstálé, dlouze kopinaté, po kraji podhnuté, na konci vyhlodaně zubaté a silnou žilou až ku konci provázené. Štět tobolky posléze rovnovážné jest velmi dlouhý. *Var. polycephalum* má hojné pseudopodie. *Dd.*

Gymnodontes, nahozubci, čeleď ryb z řádu ryb srostločelistných (*Plectognathi*). Mají tělo krátké a buď zavalité, buď se stran sploštělé a někdy dosti vysoké, pokryté hojnými ostny a trny. Břišní ploutve scházejí; hřbetní ploutev jest měkká, řitní poblíž ocasní. Víčko žaberní jest nepatrné: v nevelikých ústech není zubů, ale jednotlivé kosti čelistí jsou pevně srostlé ve dvé oblouků s povlakem z dentinu, které se silnému zobáku podobají. Povlak ten stále se obnovuje a někdy bývá v jedné neb obou čelistech ryhou ve dvě poloviny rozdělen; ústa jsou tak ozbrojena důkladnými dvěma kusadly (hořejším a dolejším), jimiž nahozubci snadno drtí krunýře raků, lastury a pod. Někteří druhové této čeledi mají v hrdle vole, totiž vak na břišní straně jícnu, a naberouce do něho vzduch, nadmou si tělo tak, že pak břichem vzhůru plovou. Známe posud 10 rodů této čeledi, obývajících v mořích tropických i v sousedních vodách mírného pásma: nejznámější z nich jsou: ježdík (*Diodon* Günth., v. t.), trojzubec (*Triodon* Cuv.), čtverozubec (*Tetrodon* L.)

a měsíčník (*Orthagoriscus* Bl. Schn.). Památno jest, že má většina těchto ryb maso jedovaté. *Br.*

Gymnogramme Desv., rod kapradin z příbuzenstva rodu *Polypodium*. Kupky výtrusné čárkovité, na hřbetě vedlejších nervů celou délkou přisedlé, bez ostěry, posléze téměř celý zpod listu kryjící. Skoro 70 druhů, z nichž pouze dva ve střední Evropě jsou domovem. **G.** *Marantae* Mett. roste na horkých, suchých úklonech v jižnější Evropě (nejsevernější stanovisko na Moravě). Má oddenek plazivý, rezavými plevami hustě pokrytý. Listy sotva kdy až 50 *cm* dlouhé, s řapíkem tvrdým, kaštanovým, s čepelí kožovitou, podlouhlou, nahoře skoro lysou, vezpod hustě šupinkovitými plevami zakrytou, 2kráte peřenodílnou, úkrojků čárkovitě podlouhlých, tupých, celokrajných. **G.** *chrysophylla* Dsv., **G.** *calomelanos* Klf. a **G.** *tartarea* Dsv. pěstují se často ve sklenících. *Vský.*

Gymnokarpické (otevřenoplodé) nazývají se houby a lišejníky, jichž výtrusy vznikají na povrchu plodnic, oproti houbám a lišejníkům angiokarpickým (uzavřenoplodým), jež tvoří výtrusy uvnitř zvláštních plodnic. Na základě tohoto znaku, kterého se nyní v systematice hub teprve na druhém a třetím místě užívá, rozdělil Persoon r. 1801 ve své »Synopsis methodica fungorum« houby na *fungi angiocarpi* a *fungi gymnocarpi*. Co se lišejníků týče, platí do dnes jako hlavní dělidlo uzavřenost neb otevřenost plodů, i rozeznávají se vedle tří menších skupin dvě veliké skupiny lišejníků, totiž *Lichenes gymnocarpi* a *L. angiocarpi* (viz Lišejníky). *Ič.*

Gymnolaemata (mechovky nahoústé), oddíl mechovek skupiny *Ectoprocta*, jehož příslušníci mají tykadla kolem úst do kruhu seřaděná a nemají nad ústy víčka. Zahrnuje kromě několika tvarů sladkovodních většinu tvarů mořských a vyhynulých. *Šc.*

Gymnomitrium N. v. E., holočepka, rostlinný rod mechův jatrovkovitých (*Musci hepatici*), řádu křížitkovitých (*Jungermanniaceae*), čeledi holočepkovitých (*Gymnomitrieae*), s lodyhou 2řadě listnatou, listů 2laločných neb 2zubých, šikmo vetknutých, poloobjímavých a podložených, těsně směstnaných a k sobě i k lodyze z pravidla těsně přitisklých. Rostliny 2domé, bez kališku, jenž nahrazen jest čepičkou, hojnými velkými listeny úplně zahalenou. Tobolky na štětu 1 až 2 *mm* vysokém kulaté neb okrouhlé, čtyřchlopní, s výtrusy tetraedrickými a s mrštníky 2vláknými. **G.** jest útlá horská rostlina, tvořící trsy nízké, hojnými šlahouny proplетené, obyčejně šedozelené nebo bělošedé, složené z větví nejvýše 2 *cm* dlouhých, přímých nebo položených a někdy svazčitě rozvětvených. Na skalách a balvanech temen krkonošských roste porůznu **G.** *coralloides* N. v. E., h. korálovitá; **G.** *concinnatum* Corda, h. složená a **G.** *adustum* N. v. E., h. osmahlá. *Děd*

Gymnomycetes. Jménem tím zahrnují se v praxi mykologické (houboznalecké) konidiové stavy hub, jejichž příslušnost k některým Askomycetům dosud jen z části byla zjištěna a jež se objevují v podobě plodnic nesoucích na celém povrchu nebo na temeni konidie. Konidie oddělují se jednotlivě nebo v řetízkách z konce jednoduchých nebo rozvětvených basidií. *Ič.*

Gymnopaidie, svátek spartský, slavený již od dávných dob po několik dní v červenci na počest Apollónovi a bezpochyby také jiným bohům. Avšak náboženský význam g. ustupoval záhy v pozadí a hlavním účelem jejich bylo, aby Sparťané potěšili se pohledem na statnou a bujarou mládež. Sbory chlapců, jinochů a mužů ukazovaly svou obratnost a sílu v rozličných výkonech gymnastických a orchéstických. Při tom zpívány vlastenecké zpěvy, v nichž velebeni byli nejen bohové, nýbrž i zdatnost občanská. Zejména vzpomínáno bylo vítězství a padlých u Thyree v Argolidě kol r. 546 př. Kr. (Hérod. I, 82), a později oslavována také památka reků Thermopylských. Staří mládenci nesměli prý účastniti se jich a ani se na ně dívati. G. pokládány za tak důležité, že stěží byli by Sparťané se odhodlali odložiti je pro nějakou překážku. Když po nešťastné bitvě u Leukter došla zvěsť o porážce do Sparty, slavil se právě poslední den g-ií; avšak eforové, ačkoli prý zarmoutili se, nepřerušili slavnosti, nýbrž nechali sbor mužů ukončiti závod (Xenof. Hellén. VI 4, 16). Srv. Schoemann, Griech. Alterth. II, 460. *Cfe.*

Gymnophiona viz Červoři.

Gymnophthalmi, ještěři hadoocí, neveliká čeleď z podřadí ještěrů krátkojazyčných (*Brevilinguia*). Mají jméno po tom, že jsou oči jejich opatřeny jen kruhovitými rudimenty víček. Jazyk jest krátký, ale dvojhrotý. Podlouhlý trup nemá na boku ryh; nohy jsou čtyři, ale nízké a slabé, bez pórů stehenních. Ze 14 druhů této čeledi nejznámějšími jsou *Ablepharus pannonicus* Fitz. (v. t.) a *Gymnophthalmus lineatus* Grav. Tento, jediný druh svého rodu, má tělo zdélí as 10 *cm*, pokryté šupinami se zřetelnou hranou podélnou (kýlem) a na předních nožkách po 4, na zadních po 5 prstech. Tělo má barvu zelenavě hnědou s leskem bronzovým; na každé šupině jest uprostřed černá tečka a na boku široký podélný pruh černý nebo tmavohnědý se světlou, žlutou obrubou na okraji hořejším i dolejším. Žije v Brazilii. *Br.*

Gymnorhina: 1) G., netopýři holonosí. Letouny hmyzožravé (podřadí *Insectivora* řádu *Chiroptera*) dělívají na 2 skupiny: na netopýry řasonosé (*Phyllorhina*), s blánitými výrostky kolem chřípí (na př. naši vrápenci, jihoamer. upír) a na netopýry holonosé (**G.**). Tito nemají nikdy na nose blánitých výrostků; v boltci jest vždycky víčko (*tragus*), ostrohroté stoličky mají žvýkací plošky v podobě W a k zánártí jest vždycky připojena štíhlá kůstka (ostruha), někdy blánitým lalůčkem opatřená. V tuto skupinu náležejí téměř dvě třetiny všech známých druhů letounů; nejhojnější jsou v Americe, ale i v Asii a v Africe obývá více druhů, než v Evropě. Živí

se nejen hmyzem, ale i drobnými obratlovci. K letounům holonosým počítáme čeledi *Brachyura* (netopýři krátkoocasí), *Molossi* (morousi) a *Vespertilionida* (netopýři). V tuto poslednĕ jmenovanou čeleď náleží i většina našich netopýrů, totiž druhové rodů: *Plecotus* Geoffr., *Synotus*, *Vesperugo* a *Vespertilio* Keys. a Blas. *Br.*

2) G., flétnová vrána australská, zvící havrana polního, nyní častěji v zahradách zoologických chovaná, má zobák kuželovitý, delší hlavy, slemene v čelo vtisklého, na špičce hákovitě zahnutý. **G.** *tibicen*, jeden z tří druhů austral., jest barvy černé, na šíji, dolním hřbetě a krovkách bílé. Délka 43, křídel 27, ocasu 14 *cm*. Živí se hlavně kobylkami; nejzvláštnější jest jeho plný, zvučný zpěv, zvuku flétnového: naučí se též různé melodie napodobiti a udržuje se snadno v kleci i při potravě smíšené. *Bše.*

Gymnosofisté, doslova nazí mudrcové, jsou vlastně brahmíni. Pojmenování to dáno jim od Řeků. Pod mírným podnebím na březích Indu a Gangy bylo indickým těm mudrcům možno prováděti askesi až tak daleko, že všechen oděv zamítali. Alexander Veliký, setkav se s nimi na své výpravě do Indie, vzdával jejich moudrosti plnou úctu; on i vojsko jeho žaslo nad chrabrostí a sebezapíravostí mužů těch. Dokladem této jest smrť Kalanova. Kalanos jediný ze všech g-tů dal se pohnouti prosbami Alexandrovými a následoval jej až do Persie, kde, nechtěje již více strádati obtížemi stáří, na rovině poblíž Pasargad před veškerým vojskem spáliti se dal (podle vypravování Arrianova v *Ἀλεξάνδρου ἀνάβασις* VII. 1; srov. Cic. Tuscul. V. 27.). Otrlostí svou připomínají **g.** na fakíry. — Srv. Jacobi, Die Entstehung der Çvetâmbara- und Digambara-Sekten (1884).

Gymnosomata, řád měkkýšů ploutvonohých (*Pteropoda*), jehož zástupci význační jsou tělem nahým (nemajícím ulity) a hlavou patrnou, zřetelně odstálou. *Šc.*

Gymnospermae, nahosemenné, první oddíl rostlin jevnosnubných, jež dělí se v nahosemenné a krytosemenné (*Angiospermae*). Podrobnějšími rysy nahosemenné popisovati nemožno, protože obsahují typy velmi si nepodobné. Jejich hlavní znaky v podstatě jsou asi tyto: Vajíčko nesedí uzavřeno v semenníku, nýbrž volně na kraji plodolistu nebo na konci osy květní. Již před zúrodněním klíční vak rozdělen v mnohobuněčné pletivo (endosperm). Buňky zárodeční (corpuscula) mají úplnou podobu s archegoniemi tajnosnubných a segmentují jako tato krční, kanální a vaječnou buňku. Pylové zrnko obsahuje skupení zakrslých buniček, jež odpovídají prothalliu mikrospor.

Nahosemenné žijící rozdělují se ve 3 skupiny: *Cycadeae*, *Coniferae*, *Gnetaceae*. Zdá se, že vlastně tyto tři skupiny samy nám představují tři celé oddíly rostlin a že jsou jen zbytkem veliké třídy rostlin, které v různých, zvolna souvisících typech žily za starých dob geologických. Proto skoro nemožno blíže srovnávati rody právě jmenovaných tří skupin. Kdybychom již i cykasovité a konifery nechali při sobě, nesnadno k nim připojovati Gnetacey, které příliš mnoho se víží s krytosemennými. Zde již máme zřetelný obal květní či okvětí, zde máme již kruh tyčinek a v něm semenník. Pravíme semenník, neboť ničím není dokázáno, že vajíčko jejich jest nahé, bez obalu semenníkového, který se považuje také za integument. A nejhůře by bylo ještě převésti theorii gymnospermie konifer a cykasů na Gnetacey.

Pylové váčky nahosemenných odpovídají veskrze mikrosporangiím cevnatých tajnosnubných a sedí v rozličném počtu na zpodu různě přeměněných lístkův. Corpuscula v klíčním vaku založená v různém počtu úplně shodují se s archegoniemi tajnosnubných vůbec, čímž vztah nahosemenných k těmto rostlinám ještě lépe vyznačen. Rozdělený bílek (endosperm) srovnává se pak s prothalliem makrospor, na př. u Selaginell. U nahosemenných zpravidla zakládá se po zúrodnění větší počet embryonů (polyembryonie), ovšem že posléze vyvine se jediný. Dospělý zárodek v bílku uložený (tento bílek u cykasů na povrchu zbobulnatí) má 2 až více děloh, osní část a hlavní kořen docela jako zárodky krytosemenných. Vrchol osní nemá terminální buňky jako tajnosnubné.

O květu lze u nahosemenných mluviti právem toliko u typu *Gnetaceae*, neboť, ať u konifer nebo cykasů sestaveny části květní jakkoliv, jsou to ve skutečnosti sporangiové klásky nebo větve docela téže hodnoty jako klásky přesliček nebo plavuní.

Nejhlavnějším znakem nahosemenných jest t. zv. gymnospermie. Praví se totiž, že vajíčka a později také semena neobalena a nepokryta jsou plodolistem nebo plodolisty v semenník přeměněnými, čili zkrátka: jsou tu vajíčka, ale žádný semenník. Vajíčka tato pak sedí jednou na okraji listových šupin (*Cycas*), nebo na okraji nebo v úžlabí plochých a často velkých semenic (*Abietineae*, *Cupressineae* a j.) nebo okončují osu květní, jejíž snad jsou přeměnou (*Taxus*, *Gnetaceae*). Nejjednodušší případ jest u rodu *Cycas*, kde vajíčka sedí v rozličném počtu na okraji přeměněného listu (v skutku plodolistu!) a jeví se nám také současně jako přeměněné úkrojky tohoto listu plodního. Zde nelze pochybovati, že vajíčka náležejí listu svému. U cykasovitých rodů *Zamia*, *Ceratozamia*, *Encephalartos*, *Dioon* sedí již pouze dvě vajíčka na dolním okraji šupiny, jež skládá plodní šišku. Ten útvar plodní živě nám připomíná již šišky Abietinei, Araucarií a pod., a skoro lze se diviti, že botaničtí morfologové nevšimli si toho jako pokynu, jak má se porozuměti plodní šišce, na př. smrkové. Vždyť druh *Cycas Normanbyana*, maje na dolejšku plodního listu jen dvě vajíčka, činí až příliš zřetelný přechod ku dvouvaječným šupinám Zamie.

U cykasovitých jest tedy věc jednoduchá. Hůře však ji vyložiti u onoho oddělení konifer, kde v plodní šišce nalézáme v úžlabí šu-

piny (přeměněného listu) ještě jednu dřevnatou šupinu, jež nese v úžlabí nebo na okraji rozličné množství vajíček a pak semen. Je-li dřevnatá (plodní) šupina listem, nemožno, aby co taková v úžlabí listu vynikala. Tu starší morfologové a posud mnozí novější podávají výklady nejrůznější. Nejvíce rozšířen byl a jest náhled, že plodní šupina jest tu přeměněnou osou úžlabní, nebo že jsou to dva úžlabní květy či osy (u Abietineí), z nichž jen první listy se vyvinuly a spolu srostly (plodní šupina), nebo že šiška jest vlastně jednoduchou jako šištice prašní (co květ), ale že v jejím úžlabí vyrostl mohutný plochý placentální útvar (plodní šupina), která nese vajíčka. Všechny tyto a jiné výklady jsou theorie bez skutečných dokladů.

Teprve v novější době podařilo se některým botanikům objasniti plodní šupinu Abietineí pomocí zlistnatělých šišek, jmenovitě smrkových a modřínových. Postupný vývoj normální šupiny plodní v přeměněné listy je zde tak jasný a zřetelný, že theorie tato novější není vlastně theorií, nýbrž zřetelnou skutečností. Ve stručnosti jest obsah tohoto posledního výkladu následující: V úžlabí šupiny (bractee) v šišce Abietineí vyrůstá původně úžlabní osa, nesoucí jako jiné osy spirálně sestavené listy (zde třeba šupinovitě přeměněné). Zakrněním postupným této osy i všech její listů či šupin až na dvě zbudou v úžlabí bractee dvě šupiny (z nejprvnějších na úžlabní ose), které postupem dohromady srostou a zjeví se pak v úžlabí bractee jako dřevnatě vzrostlá jedna šupina, která nese rozličný počet vajíček na rozličném místě. Jest tudíž plodná šupina smrku neb modřínu složena ze dvou plodních šupin z osy úžlabní, jež nesou každá jedno vajíčko na dolejším okraji — jest to tudíž v podstatě totéž jako plodní šupina Zamie neb druhu *Cycas Normanbyana*. Dle toho rovná se ovšem plodní šiška Zamie zakrnělé plodní ose sedící v úžlabí bractee na šišce smrkové. Celá pak šiška smrková jest vlastně plodní šiškou, do druhého stupně složenou z plodních šišek. Výklad zde právě uvedený lze potvrditi ještě srovnáváním různých rodů, tvarem plodních šupin Abietineí a jejich anatomií.

Značné obtíže připravují nám však rody Araucarií, kde v jediné plodní šupině bez bractee sedí jedno vajíčko, dále rod *Taxus* a příbuzné, kde vůbec okončuje vajíčko osu kláskovou a o plodní šupině a bractei nemožno zde zřetelně mluviti, nebo i rody Cupressineí a Taxodineí, kde sice jest vyvinuta bractea i plodní šupina, ale vajíčka tu sedí v úžlabí často ve velkém počtu. Podány již také výklady i ke všem těmto případům v takové podobě, že v souhlas uvedeny všechny případy jmenované s šiškou smrkovou; ale zdá se, že počínání to jest trochu předčasným, neboť i kdyby v některých případech (na př. *Cupressineae* nebo *Taxodineae*) platným byl výklad šišky smrkové, mohou vždy u Taxaceí a Araucariaceí vyskytovati se okolnosti, o kterých nemáme ještě tušení. Snad rovněž abnormní vytvořeniny plodů u tohoto příbuzenstva jednou dostatečného světla nám poskytnou. *Vský.*

Gymnosporangium jest rod hub rezovitých (rzi, *Uredineae*), význačný přezimujícími výtrusy čili teleutospórami hnědými, dvoubuněčnými, uloženými ve velkém počtu v rosolu, který povstává tím, že dlouhé, nitkovité, nerozvětvené stopky výtrusů nabubřují. Tvoří na větvích jehličnatých (zvláště na jalovcích) z jara za vlhkého počasí žluté nebo hnědé, tupě kuželovité až polokulovité, rosolovité hromádky, zvýší centimetru i více. Za sucha sesychají ta lůžka teleutospórová na nepatrný škraloup konsistence rohovité. Na místech, kde podhoubí této rzi kůru prorůstá, bývají větve vřetenovitě nebo bakulovitě stloustlé. Když výtrusy odpadnou a rosol úplně se zruší, zůstanou na kůře naduřenin těch bradavky nepravidelné s široce rozevřenými trhlinami; to jsou ona místa, kudy hromádky teleutospór ven se provalily. Tyto klíčí jako u Puccinie a Uromyces tím, že hnědé exosporium jedné neb obou buněk se protrhuje, načež tenké, bezbarvé endosporium vyrůstá skulinou ve dlouhé klíční vlákno (promycelium), jež pod koncem svým vytvořuje více přehrádek. Ze 3 až 4 buněk takto povstalých vyrůstají po straně, a sice pod každou hořejší přehrádkou (z nejhořejší buňky na temeni), šídlovité výběžky (sterigma), na jichž koncích vypoučí po jednom tenkostěnném výtrusku čili sporidii. Sporidie odpadávají snadno a mohou ihned vyklíčiti v podhoubí, ale jen tehdy, padnou-li na listy, plody a pod. jabloňovitých (*Pomaceae*). Místa, kde se mycelia rozrůstají, jsou zvláště na listech patrna jako žluté, hnědé nebo červené skvrny, na kterých pak se tvoří spermogonie a velmi charakteristické plody aecidiové (aecidium), jež se dříve pokládaly za samostatný rod *Roestelia*, dokud botanik Oerstedt (1865) příslušnost jejich ku G-iím nezjistil. Nejobecnější u nás z druhů rodu G. jest G. *conicum*, jehož lůžka teleutospórová tvoří z jara na větvích obyčejného jalovce vřetenovité nebo bakulovité naduřeniny a na nich žlutohnědé až hnědé, polokulovité hromádky rosolovité s teleutospórami jen krátce stopkatými. Aecidie, jež dříve již známy byly pode jménem *Roestelia cornuta*, tvoří v létě na listech jeřábu a břekyně (*Sorbus aucuparia* a *S. torminalis*) dlouze válcovité, růžkovitě zakřivené, na temeni nepravidelně se otevírající nádržky. Též dosti hojně u nás se vyskytující G. *clavariaeforme* vytváří lůžka teleutospórová z jara též na jalovci obecném, ale tato jsou světle žlutá, válcovitá až kuželovitá s teleutospórami úzce a dlouze vřetenovitými, dlouze stopkatými. Aecidie známé od dřívějška pode jménem *Roestelia penicillata* tvoří se v létě na listech jabloně, hlohu, mišpule a mukyně (*Sorbus aria*) a jsou podoby lahvicovité, s dlouhým (až 4 *mm* dlouhým) hrdlem, světle žluté; posléze celé hrdlo až ke zpodu roztřepuje se u věnec vláken, na konci volných. — G. *fuscum* tvoří z jara teleutospórová lůžka na větvích následujících jalovců: *Juni-*

perus virginiana, *J. sabina*, *J. phoenicea* a *J. oxycedrus*, jakož i na větvích borovice: *Pinus halepensis;* lůžka mívají podobu rosolovitých hromádek hnědočervených, kuželovitých až válcovitých s teleutosporami vejčitými, velmi dlouze stopkatými. Charakteristické aecidie objevují se v létě na listech hrušek. Vznikajíť na nich zprvu žlutočervené až červené, trochu naduřelé skvrny, v nichž nejprve se tvoří spermogonie, později na bradavkovitých výrostcích aecidie. Tyto dosahují délky 3 *mm*, mají tvar vřetenovitý až čapkovitý a otevírají se po straně četnými podélnými spárami mřežovitě. Odtud něm. název *Gitterrost*. U nás v Čechách objevuje se choroba řidčeji, poněvadž jalovce shora vytčené jen zřídka se sázívají, a to nanejvýš v městských parcích a sadech; za to vystupuje rezovitost hrušek zhoubně v jižnějších zemích evropských, kde *Juniperus sabina* a j. jsou domácí. Ve Švýcarsku na př., kde chvojka (*J. sabina*) zhusta se sází do plotů živých kolem sadů ovocných, onemocňují hrušně každoročně velmi silně, což se také jeví v úbytku sklizně. Dle Oersteda na ostrově Själlandě od té doby, co tam vysázeli chvojku, objevuje se také rezovitost hrušek, po které tam dříve nebylo ani potuchy. Dle těchto zkušeností doporučuje se, aby chvojka a jiné jalovce prve vytčené nebyly pěstovány v blízkosti ovocných sadů. *Lč.*

Gymnostomum (z řec.) Hedw., holoret, rod mechů listnatých (*Musci foliosi*), vrcholoplodých (*Acrocarpi*), z tribu *Weisiaceae*, vyznačený nedostatkem obústí na tobolce okrouhle vejčité nebo podlouhle eliptičné a skoro válcovité, přikryté čepičkou neúplnou a víčkem kuželovitým anebo zobanitým. Mech dvoudomý, 1letý nebo vytrvalý, s listy odstálými, úzce kopinatými, celokrajnými, jemně bradavčitými, s žilou před koncem zanikající. Roste vůbec po celém světě v trsech buď poduškovitých anebo rozložených, zelených nebo hnědozelených, u zpodiny rezavým vlášením prorostlých a někdy sotva 2 *mm* vys., na hlinitém ústředí v trhlinách skalních, jako **G.** *rupestre* Schwaegr. (*Gymnostomum* Schleich., *Trichostomum* Lindb., *Weisia* C. Müll.), h. skalní, na př. vzácně v Rudohorách anebo i na vlhkých skalách červeného pískovce a na vápenci, jako **G.** *tenue* Schrad. (*Trichostomum* Lindb., *Weisia* Brid.), h. útlý, jinde po střední Evropě. Co vůbec jako **G** jinde se uvádí, jest druh toho kterého, tuto jako synonym přiděleného nebo jiného rodu. Schimper rozeznává pouze tři druhy: *calcareum* (*Trichostomum* Lindb.), *rupestre* a *curvirostre* (*Hymenostylium* Brid.). *Děd.*

Gymnotus viz Úhoř elektrický.

Gympie, město v britské australské osadě Queenslandu, distr. burnettském, v údolí hor Azular, kde pramení ř. Mary, spojené železnicí s přístavy: Maryborough na sev. a Brisbane na jihu, má i s horníky kolem města usedlými 2441 ob. (1891), h. špitál a hornickou školu. R. 1867 byla na blízku objevena bohatá zlatá pole, v nichž těží se s velikým úspěchem; dosavadní výtěžek páčí se na 15 mill.

uncí. Mimo to jsou zde ložiska stříbra, mědi, niklu, vismutu.

Gynaeceum (z řec.), Gynaikeion viz Gynaikónitis. **G.** v botanice viz Pestík.

Gynaecismus (z řec.), ženskost, způsob žen, ale i počínání si po způsobu žen.

Gynaecophorus [-nékofo-] viz Motolice.

Gynaekofag (z řec.), ženožrout, ve smyslu přeneseném nepřítel žen.

Gynaekokratie (z řec.), vláda žen.

Gynaekologie (z řec.) slove nauka o výkonech, hlavně však o nemocech pohlavního ústrojí ženy a jich léčení. **G.** jest sestrou porodnictví a jak toto je staré, tak ona jest mladá. Měli ovšem již nejstarší lékaři jakés takés vědomosti o nemocech ženských, ale v samostatné odvětví lékařství vyvinula se **g** teprve v polovici tohoto století hlavně přičiněním Mariona Firusa a Simona. Tito chirurgové dali jí hlavně směr operativní, tím pak získán byl hojný a vhodný materiál ke studiu aetiologie, pathologické anatomie, diagnostiky i therapie nemocí ženských. Na těch se nyní pilně pracuje, zvláště od té doby, co na universitách byly zařízeny také kliniky gynaekologické. *Ra.*

Gynaekoman (z řec.), blázen po ženských.

Gynaekomast (z řec.), muž s prsy vyvinutými jako u žen.

Gynaekomastie (z řec.) nazývají se případy, ve kterých vyskytují se i u mužů správně vyvinuté prsy. Ve věku dětském jsou u hochů i u děvčat zárodky prsních žlaz stejné, později vytvořují se tyto žlázy jen u dívek, kdežto u hochů zakrňují. Výjimečně však se mohou vyvinouti i u mužů a to buď na místech obvyklých nebo i na jiných částech těla, zejména však v čáře, jež se táhne od normálních bradavek po přední stěně trupové na vnitřní plochu stehen

Gynaekomorfický (z řec.), tvaru neb podoby ženy.

Gynaikónitis či gynaikeion (řec.) slulo u Řeků obydlí ženské, které bývalo odděleno od komnat mužských. V něm prožily paní a dívky větší část svého života v tichém ústraní, a zde byly také ložnice a pracovny ženského služebnictva. Byl-li nedostatek místa, bývalo **g.** umístěno v prvním poschodí; proto spatřujeme na řec. vásách často ženy, any vyhlížejí okénky na ulici. V domech prostornějších bylo ženám vykázáno místo dole a to obyčejně za mužským obydlím, někdy však též vedle něho. Později, kdy s rostoucím přepychem vymaňovaly se paní ze staré skromnosti, rozšiřován byl dům, jenž v době klassické, jak se zdá, obyčejně přestával na jednom dvoře, o druhý dvůr, jenž určen byl výhradně paním za pobyt a opatřen i zvláštním východem na ulici. Srv. Becker-Göll, Charikles II, 110 a 137; III, 320. *Cfe.*

Gynaikonomoi (řec.) byl zvláštní úřad v Athénách, zřízený k jakémusi dozoru nad přepychem bezpochyby od Démétria z Faléru, jenž r. 318 př. Kr. stal se správcem města Tak náleželo g-mům přihlédati k tomu, aby nebyl počet hostí o svatebních a jiných ho-

stinách překročován nad 30; dále měli dozor nad oblekem žen, nad jejich chováním u veřejnosti a nad účastenstvím o slavnostech. Mimo Athény připomínají se **g.** také v Samu, Syrakusách a j. Srv. Gilbert, Handb. d. griech. Staatsalterthümer I, 154; II, 337 (1. vyd.). *Cfe.*

[illegible]

Gynandr [illegible]

Gynandria [illegible]

Gynerium [illegible]

bihající; bohatá, veliká lata jest lesku stříbřitého. Roste na pampách Jižní Ameriky, u nás často v sadech pro ozdobu se pěstuje; lat užívá se do suchých kytic. *Vský.*

Gynocardia [-okár-] [illegible] *oleum Gynocardiae*, tuk připravovaný lisováním (za tepla nebo za [illegible]

slední době v Evropě doporučován. Součástky jeho jsou hlavně tripalmitin (63%), něco arachinu, cocinu a asi 12% kyseliny gynokardové. Dle Hechela a Schlagdenhauffena obsahuje také cholesterin. *Šnk.*

Gynostemium viz Orchideae.

Gynterod z Rauchensteina viz z Günterrodu.

Gyógy [ďóď] viz Feredö Gyógy.

Gyoma [ďoma], okresní městys v Uhrách, v župě békešské, na l. bř. spojeného Köröše, má 10.867 ob. maď. (1890), římsko-kat., luter. a reform. farní chrámy, synagogu, želez. a telegr. stan., poštu a parní mlýn. *Rz.*

Gyöngyös viz Dindeš.

Gyöngyösi [dënděši] István, básník maď. (* 1620 v župě Gemerské — † 1704 jako místožupan gemerský), vynikal slavně jako epik a napsal: *Márssal táralkodló Murányi Vénus* (1662); *Rózsákoszárú* (1690); *Komédyiade*, epos o 30 zp.; *A'csalárd Cupidónak kegyetlenségét megesmerő* (1695); *Chariklia* (1700). Souborné vydání děl jeho opatřil Landerer (Prešpurk, 1796, 2 sv.).

Győry [ďéri] Vilmos, spis. maď. (* 1838 v Rabě — † 1885 v Budapešti), byl evang. farářem, naposledy v Budapešti. Psal pěkné povídky, spisy pro mládež i lyriku, vynikl však hlavně jako překladatel. Jmenujeme zde překlady Tegnérovy »Frithjofssagy« (1867); Caldéronova »Život je sen«; Moretovy komédie »Desden con el desden«; Cervantesova »Dona Quijota« a Shakespearova »All's well that ends well«. Překládal i ze švédštiny (sbírka z r. 1882), španělské romance a j.

Gypaetus viz Orlosup.

Gypogeranus *serpentarius*, hadilov písař (obr. č. 1612), jest jediný zástupce zvláštní čeledi jestřábů s nohami čápa. Mát dravec tento běháky nápadně prodloužené, prsty krátké nesou drápy málo zahnuté, ale tupé, silné. Zobák kratší než hlava jest hned od kořene zahnutý, břitký na konci, se stran smačknutý, ozobí pokrývá do polovice zobák. V dlouhých křídlech jest 5 prvních letek skoro stejně dlouhých, v ocase schodovitém jest prostřední péro po každé straně prodlouženo. V týle za hlavou tvoří peří vztyčitelný chochol ze 6 per asi 15 *cm* dlouhých. Barva na vrchu těla jest jasně popelavá s hnědým nádechem. Péra na zášiji šedivě plavá, záuší, krk a tělo vezpod špinavě šedožluté; krovky křídelné bílé, zobák barvy tmavorohovité, běhák pomorančový, ozobí tmavožluté. Délka těla 115—125, délka křídel 62, ocasu 68 *cm*. Převužitečný tento pták, důstojně si vykračující, rychlý běhoun, těžce sice vzlétá, lehce však a vytrvale létá. Rozšířen jest po celé Africe kromě části severní. Jest více ptákem stepním a pověstným hubitelem hadů. Požírá mimo jedovaté hady též myši a krysy. *Bšc.*

Gypohierax, orlosup mořský, jest jediný zástupce čeledi dravců *Gypohieracidae*, vyznačujících se zobákem dlouhým, úzkým, bez záhybu u kořene; lysé ozobí sahá do třetiny zobáku. Uzda, okolí očí a 2 proužky pod dolní čelistí lysé. V dlouhém špičatém křídle jsou 3 a 4. letka nejdelší; krátký ocas zakulacen. Běhák jest délky středního prstu, nahoře opeřený. Jediný druh G. *angolensis* jest celý bílý, jen konce letek ručních a ramenných jsou černé; uzda žlutá, zobák modrošedý, ozobí špinavě žluté, noha barvy pleťové. Délka těla 60, křídel 40, ocasu 20 *cm*. Obývá tropickou Afriku a živí se hlavně rybami. Hnízdí se na nejvyšších stromech, obrovských bavlnících a baobabech. *Bšc.*

Gyps viz Sádra.

Gypsophila L., šater, rod rostlin z řádu silenkovitých (*Sileneae* DC.), s kalichem zvonkovitým, 5zubým nebo 5klaným, bez žeber komissurálních, s širokými blanovitými proužky od záhybů zubních dolů jdoucími, korunou zvonkovitou s plátky jak tyčinky na lůžku pod semenníkem vetknutými, ponenáhlu klínovitě v nehet se sužujícími, bez korunky, ale za to někdy na nehtu s podélnými lištovitými výrostky. Listenovitý obal pod kalichem schází. Tobolka 1pouzdrá, 4zubá obsahuje ledvinkovitá, na hřbetě zaoblená semena se zakřiveným klíčkem. Byliny neb i polokře různého vzezření s lodyhami často velmi větvitými a vstřícnými, listy na zpodu srostlými, čárkovitými, kalichy se zuby široce bělomázdřitými a drobnějšími, bělavými nebo načervenalými květy ve volné nebo stažené, často latovité květenství sestavenými. Známo na 50 druhů, zvláště ve východních zemích kolem Středozemního moře rozšířených; několik druhů roste v Evropě střední a z také v Čechách jsou domácí. Na mezích a u cest i na pastvinách kvete od července do října obecný š. polní (G. *muralis* L.), jednoletá, na 1 *dm* vysoká bylinka s lodyhou lysou nebo dole pýřitou, listy čárkovitými, květy ve vidlicích lodyhy od zpodu vidličnatě rozvětvené jednotlivými s plátky růžovými neb i bílými. Z nečeských druhů zmínky zasluhuje již na již. Moravě domácí š. latnatý (G. *paniculata* L.), druh vytrvalý, na 1 *m* vysoký, s lodyhou přímou nebo vystoupavou, silně rozkladitě větvitou, s latou hojno- i volnokvětou, lysou nebo slabě žlaznatopýřitou, listy úžeji kopinatými, přišpičatěnými, kalichem široce zvonkovitým se zuby zaokrouhlenými, plátky malými, bílými. Kvete v červnu a červenci. Roste v hojnosti na pustách uherských, ale zvláště na stepích ruských, kde spolu s několika rostlinami přikrývá prostranství na míle dlouhá. Když uschne, ulamuje se dole a nabývá pak, větrem jsouc poháněna a nejkrájnějších teninkých větviček při tom zbavována, koulovitého tvaru; chomáče takové pak kutálejí se, poskakují i točí se za větru, až v některé dolině zůstanou ležeti. Pro ozdobu pěstuje se často v zahradách a sušenou zdobívají se suché kytice. Nejdůležitějším druhem jest š. mydlicový (G. *Struthium* L.), druh ve Španělsku a sev. Africe domácí, s kořenem na palec silným, na ½ *m* dlouhým, větvitým, jenž obsahuje saponin. Kořene užívalo se před vynalezením nynějšího mýdla k mytí, zvláště ku čištění vlny; proto se tato rostlina také pěstovala a do obchodu rozesílala a rozesílá

pod jmény *radix saponariae levanticae, r. s. aegyptiacae*, též *r. s. hispanicae* *Vs.*

Gyrace (z řec.), lat. *giratio*, otáčení. — Poloměr **g.** = pol. setrvačnosti.

Gyrantes viz Holubovití ptáci.

Gyrenbad, lázně švýc. kantonu curišského: 1. Vnější G. (*Äusseres G.*), nad vsí Turbenthalem na jz. svahu hory Schauenberku ve výši 720 *m* n. m. na trati Winterthur-Wald dráhy Tötzthalské. Má zemitý alkalický pramen a léčení mlékem. — 2. Vnitřní G. (*Inneres G.*) patří k vesnici Hinweil (stanice dr. Effretikon Hinweil), 5 *km* sz. od Waldu, na výšině 781 *m* na záp. úpatí Bachtelského průsmyku; má hlinitý pramen.

Gyrinus Geoff., vírník (vyobr. č. 1613), rod brouků vodních, těla vejčitého, vypouklého, lesklého, s očima na hořejší a dolejší díl rozdělenýma; mezi oběma díly jsou vkloubena kratičká tykadla; přední nohy jsou dlouhé, štíhlé, chápavé, zadní plovací. Dospělí brouci víří bystře na hladině vodní, rozprchávajíce se při nejmenším nebezpečí a potápějíce se rychle pod vodu, kde setrvávají, až nebezpečí pomine. Živí se hmyzem. Larva jest neobyčejně protáhlá a úzká, s hlavou skoro 4úhlou a větší, než kterýkoliv z kroužků hrudních, jež nesou po dvou mírně dlouhých a dvěma drápky opatřených nohách; 7 prvých kroužků zadečku nese na každé straně po jedné tenké nitce žaberní. Dlouhými čelistmi vyssává drobná vodní zvířata. Když se chce zakukliti, hotoví si pergamenovité, na obou stranách zaostřené pouzdro, jež upevňuje na vodních rostlinách i jiných předmětech poblíž vody. *Kpk.*

Č. 1613. Gyrinus natator, vírník obecný.

Gyroceras (vyobr. č. 1614.), vymřelý rod hlavonožců z příbuzenstva dosud žijícího rodu *Nautilus.* Skořápka je z jednoho neb až ze tří závitků, které točí se v otevřené spirále, tak že se navzájem nedotýkají. Příčný řez skořápkou jest buď elliptický nebo kruhovitý, zřídka trojboký. Komůrka zvířetem obývaná tvoří as $\frac{1}{3}$ závitu, ústí její jest jednoduché, poněkud na straně břišní rozšířené a na protilehlé straně hřbetní málo vykrojené. Příčky jsou četné; jednoduché komůrky vzduchové nízké. Sifo jimi procházející jest posunuto na stranu vnější, zřídka blíží se středu. Břišní část těla leží, s výjimkou jednoho druhu devonského, na straně vnější. Povrch skořápky bývá ozdoben jemnými ryhami příčnými, zřídka silnějšími uzly nebo podélnými žebry. Vyskytá se, počínaje devonským útvarem, a vymírá v kamenouhelném. Z Čech známo 10 druhů, z nichž ve stupni f_2 přichází 1, v g_1 3, v g_2 1, v g_3 4 a v h_1 1. *Pa.*

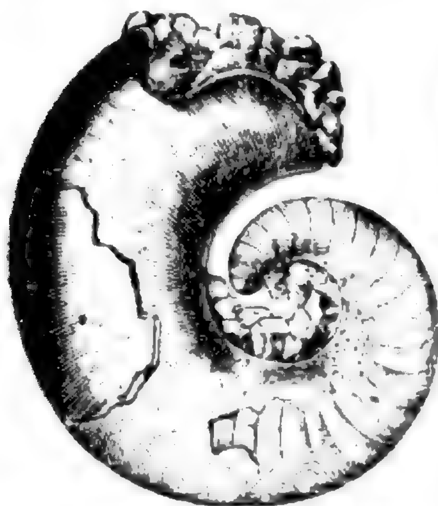
Č. 1614. Gyroceras alatum Barr.

Gyrograf (z řec.), kotouč, jehož hřídelík po konci opatřen jest olůvkem; po roztočení opisuje olůvko na podloženém papíru různé křivky spirálné, cykloidálné a pod.

Gyromantie (z řec.), věštění z kruhu, středověký způsob věštby, při němž věštec obřadně opsal kruh a v něm obcházeje věštby pronášel.

Gyrometr (z řec.) jest přístroj užívaný zejména na lodích ku měření točivé rychlosti nebo počtu obrátek lodního šroubu.

Gyrophora Ach., rod lišejníků chřástovitých z čeledi *Umbilicarieae.* Stélka jest ouškovitá, jednotná, jen pupkem ve středu na substrat přirostlá, nebo z více oušek v hromadě stlačených složená. Plody černé, knoflíkovité, obyčejně na povrchu kroužkovaně svraskalé. Výtrusy bezbarvé, ellipsoidní, jednoduché. Nejobyčejnější u nás v nižších polohách na skalách rostoucí druh jest šedě zbarvená **G.** *hirsuta* (Ach.), na horách pak **G.** *cylindrica* (L.). *EBr.*

Gyroporella Gümb., rourkaté a komůrkaté řasy vápenné, jež někdy v množství skládají triasové a keuprové vápence (*Muschelkalk, Unterkeuper*) v Alpách. Dlouho byly počítány mezi zvířata, ale nyní poznáno v nich vedle celého skupení podobných forem příbuzenstvo s mořskými řasami posud jen po skrovnu žijícími, jež tvoří čeleď *Siphoneae* (na př. *Acetabularia*). *Vský.*

Gyroskop (z řec.) jest přístroj, kterým znázorňuje se zákon o volné ose a tím také zákon o pohybu země. Původ jeho připisuje se Fesslovi, prof. Wheatstoneovi, nejčastěji však Foucaultovi. Udělíme-li tělesu rotační pohyb kol jedné z jeho hlavních os setrvačnosti, zůstává tato osa, pokud nepůsobí žádné síly vnější, se svojí původní polohou rovnoběžna, nechť je těleso jakýmkoli pohybem unášeno. Při **g** u Foucaultové ponechána ose kotouče, kterému se rychlý pohyb točivý udělil, možnost pohybovati se libovolně v jakémkoli směru: čípky hřídelíku kotoučového uloženy ve věnci kotouč obmykajícím a věnec tento dá se otáčeti kol čepů horizontálních, oproti předešlým o 90° odchýlených. Lůžka čepů leží opět ve věnci (vnějším) zavěšeném, čímž umožněno točení též kol osy kolmé. Někdy skládá se **g.** pouze z věnce vnitřního, do něhož se kotouč vloží. Věnec opatřen na obvodu svém lůžkem, které, když se byl kotouč rychle roztočil, položí se na hrot kolmý. Spojení takové skýtá s dostatek volnosti ose kotoučové. Osa kotouče, jemuž se rychlý pohyb točivý udělil, zachovává tedy v prostoru světovém směr určitý i při točivém pohybu (unášecím) zeměkoule, t. j. bude se nám zdáti, že

pohybuje se týmže směrem jako stálice, kol osy světové, opisujíc při tom plochu kuželovou. Vynecháme-li věnec vnitřní a uložíme-li kotouč pouze do věnce vertikálního, bude osa oscillovati v rovině horizontální kol meridiánu, na jehož směru se konečně následkem passivných odporů ustálí. Vynecháme-li naopak věnec vnější a uvedeme-li dříve osu věnce do polohy kolmé k rovině meridiánu, bude osa kotouče

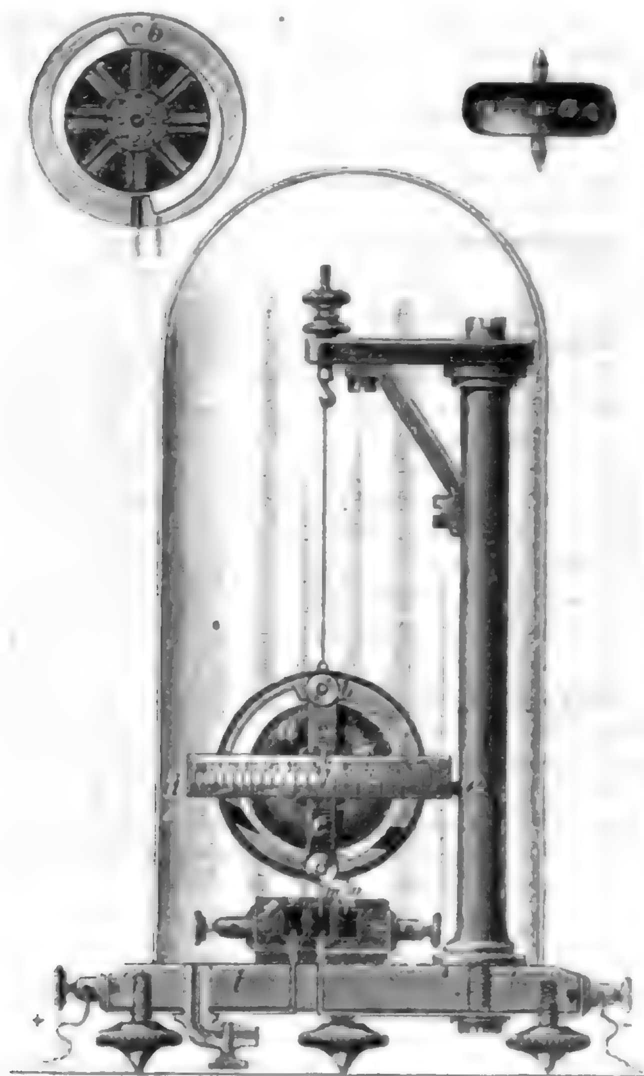

Č. 1615. Elektrický gyroskop Trouvého.

oscillovati kol směru osy světové, do něhož konečně zapadne. Lze tedy těchto dvou pokusů užiti ku stanovení šířky zeměpisné. Aby se pohyb osy mohl pozorovati dle libosti dlouho, konstruovány **g**-y, kde točení děje se elektricky. Elektrický **g**. Trouvého z r. 1865 s věncem pouze vertikálním znázorňuje obr. č. 1615. Kotouč *a*, obsahující zvláštní elektromotor, pokryt jest galvanickou vrstvou měděnou a otáčí se volně kol ocelového hřídeliku s rubinovými čípky, které zapadají do lůžek v měděném kruhu *c*, spojeném pevně s kruhem *b*, jehož rovina shoduje se stále s rovinou kotouče. Kruh *b* zavěšen jest na niti a opatřen na zpodu tyčinkami platinovými *m* a *n*, ponořenými do soustředných, rtutí naplněných nádobek, kudy prochází proud elektrický, kterýmž kotouč v pohyb se uvádí. Pohyb osy kotouče sledovati lze ručičkou, spojenou s věncem *c* na stupnici *de*. — V námořnictví došel **g**. hojného upotřebení; jednak nahrazuje, jednak kontroluje udaje střelky magnetické, která při pohybu děl na lodích válečných, při počasí bouřlivém a při severní záři jest nespolehliva. **G**. námořní má kotouč těžší a závěs nitový nahrazen závěsem Cardanovým. *Vcl.*

Gyrothecium Nyl. viz Sporastatia Mass.

Gyrotrop (z řec.) viz Kommutator.

Gyrowetz viz Jirovec.

Gyrus (lat.), závit na povrchu polokoulí mozkových. Viz Mozek.

Gysis Nicolaus, malíř novořecký (* 1842 na ostrově Tinu). Jako hoch přišel do Athén, kde zabýval se kresbou a studiem na polytechnice. Na to stal se žákem Pilotyho v Mnichově, kde maloval: *Josef egyptský jako vykladač snů; Judith; Účin zprávy sedanské* a j. R. 1872 cestoval po Malé Asii a z té doby pochází jeho *Zloděj kuřat ve Smyrně* (mus. drážď.); r. 1874 přišel zase do Mnichova a provedl řadu obrazů ze života orientálského: *Malíř na studijní cestě v Orientu*; *Zasnoubení děti v Řecku*; *Umění a jeho geniové* (allegor. obraz) a j. R. 1888 vystavil v Mnichově *Jarní symfonii*, velmi jemné modellace a jemného koloritu. *J-k.*

Gythion nebo Gytheion, dříve Marathonisi, hl. město eparchie v nomu Lakonii v království Řeckém, hlavní přístav Lakonie v zálivu Marathoniském (Lakonském), jihozáp. od ústí ř. Iry (Eurótas) s 3686 obyv. (1889). Na blízku leželo ve starověku město **G**., původně osada foinická, a po opanování země od Dórů hlavní válečný a obch. přístav spartský. R. 455 př. Kr. vyplenil město Athéňan Tolmidas, r. 369 přitrhl sem Epameinóndas a r. 195 př. Kr. dobyl ho T. Quintus Flaminius; pod panstvím římským dosti zkvétalo, o čemž svědčí četné zříceniny.

Gyula [ďúla], maďarská forma jména Julius; tak slove několik míst uher., z nichž pozoruhoden jest **G**.-Békéš, dříve pevnost, nyní hl. město župy békéšské, na Bílém Köröši a při žel. trati Velký Varadin-Szegedin dráhy Alföld-Rjeka; s 20.388 ob. (1890), mezi nimiž 2015 Němců a 2769 Rumunů, dle vyznání 2889 pravosl. a 5778 ref.; ostatní jsou většinou Maďaři a katolíci. **G**. jest sídlem župních úřadů, král. soud. dvoru, finanč. ředit., pošty a telegrafu, má 4 pěkné farní kostely a museum starožitností. Pramenem výživy jest vinařství, chov dobytka, lov želv v blízkých močálech, mlynářství a čilý obchod. Je zde továrna na líh a olejny. Starý hrad zdejší jest v zříceninách, krásný zámek bar. Harrukerů s nádhernou zahradou patří nyní bar. Wenckheimovi.

Gyula-Fehérvár viz Bělehrad Karlovský.

Gyulai [ďulaj] de Maros-Németh a Nádaska, hraběcí rodina sedmihradská, jež roku 1701 povýšena byla do stavu říšských hrabat a rozdělila se ve starší větev katolickou a mladší helvetskou. Z rodiny vynikají: **1) G.** Pál (* 1537), vystudoval lékařství v Bologni, upadl po návratu svém do zajetí u Štěpána Báthoriho, který poznav jeho schopnosti, uči-

nil ho svým sekretářem a kancléřem sedmihradským a užíval ho k diplomatickým službám. G. provázel Báthoriho do Polska a popsal jeho válku s Rusy ve spise *Commentarius rerum a Stephano rege adversus magnum Moscoviae ducem gestarum a. 1580* (Kološ, 1581). — **2)** G. Ign., hrabě, cís. polní zbrojmistr (* 1763 v Sibini — † 1831 ve Vídni). Vyznamenal se za první války koaliční, velel po bitvě u Hohenlinden zadnímu voji a po katastrofě ulmské vyjednával s Napoleonem a zavřel mír v Prešpurku r. 1805. Na to jmenován byl bánem Trojjediného království, bojoval u Drážďan, Lipska a ve Francii a stal se r. 1823 vrchním velitelem v Čechách a r. 1830 předsedou dvorské vojenské rady. — **3)** G. Ferencz, hrabě, pol. zbrojmistr rak., syn před. (* 1798 v Pešti — † 1868 ve Vídni). Již r. 1837 byl generálem a r. 1846 vrchním velitelem v Terstě, kde r. 1848 za povstání zachránil mnoho lodí, a ujav se o své újmě vrchního velitelství nad loďstvem, uhájil města i celého pobřeží od loďstva sardinského. Na počátku r. 1849 stal se ministrem vojenství, převzal však r. 1850 velitelství 5. armád. sboru a po odstoupení Radeckého gener. velitelství v Lombardsku a Benátsku. R. 1859 obdržel vrchní velení nad celou armádou, byl však 9. čna u Magenty poražen, načež vrchního velitelství zbaven a dán na odpočinek. Jeho jméno a jmění přešlo na generála Edelsheim-Gyulaie (v. t.), jejž byl adoptoval.

Gyulai [ďúlai] Pál, spisov. maď. (* 1826 v Kološi), od r. 1858 člen uher. akademie, od r. 1875 prof. maďarské literatury na universitě budapešťské. Vynikl jako bystrý kritik a dějepisec literární i nadaný básník. V prvním směru uvádíme: *Život Vörösmartyho* (Budap., 1879, 2. vyd.); *Řeči pamětní* (t., 1879); *Jan Katona a jeho tragédie Bánkbán* (t., 1883, 2. vyd.) a řadu kritik a studií, zejména o Petöfim, s nímž byl sešvakřen, a Aranyovi, v »Budapešti Szemle« a jiných listech. Pořídil také kritické vydání Vörösmartyho a Em. Madácha a vydal s Lad. Aranym k vyzvání Společnosti Kisfaludyho, jejímž jest předsedou (r. 1881), sbírku lidových písní uherských. Jako básník napsal *Básně* (nové vyd. 1882) dokonalé formy a vřelého citu a dva svazky novell *Vázlatok és képek* (Črty a obrazy, Pešť, 1867), jež obsahují čísla prohloubené charakteristiky a životní pravdy, a připravuje reflektivně satirické epos *Romhányi*, jež po Byronově vzoru líčí současnost. Do češt. přeložena z G-e »Herec David« (Lumír, 1884).

Gyurikovits nebo Gyurikovitz [ďúrikovič] Jiří, statistik a topograf uherský (* 1783 v Ivanovicích v Trenčínsku — † 1848), byl od r. 1808 obročním u hraběte Fr. Zichyho. Studoval domácí dějiny, starožitnosti, heraldiku a statistiku, podávaje materiál Jiřímu Féjerovi k jeho »Codex diplomaticus Hungariae«. Psal něm., lat. i maďarsky; samostatně vydal pouze *De situ et ambitu Slavoniae et Croatiae* (Pešť, 1844), mnoho je však roztroušeno po časopisech a více ještě zůstalo v rukopise.

Gzel Petr, rodem z Prahy, zároveň s kn. Benešem Optátem z Telče dostal se asi roku 1530 do Náměšti na podací Václava z Lomnice. Již před tím byl tohoto kněze horlivým přívržencem a následovníkem. V novém sídle jali se překládati Nový zákon z lat. textu Erasma Rotterdamského. Nemajíce však při tom ustálených pravidel mluvnických, shodli se o nich a vydali je jako *Orthographii* roku 1533. Téhož roku vyšel i *Nový zákon* jejich sazbou P. G-a a dedikován Johance z Boskovic, která je v práci jejich penězi podporovala. Z učitelské jeho praxe, kterou v Náměšti s Optátem vykonával u dítek páně, pocházelo též *Isagogicon*, »to jest navedení každému počínajícímu se učiti psáti« (vyd. r. 1535 a v témž století ještě dvakráte). Blahoslav soudí o G-ovi, že byl jazyka neobratného, protože by jinak, jsa rodem Pražan, Optátovi češtiny nedosti znalému leckde byl mohl ve výslovnosti a při překladě lépe poraditi. *JNk.*

Gžať, řeka 112 *km* dl., protékající ruskou gubernií smolenskou a vlévající se u Chrenové do Vazuzy, jež plyne do Volhy. Vyvěrá v újezdě gžatském u Novosela.

Gžatsk, újezdné město ruské gubernie smolenské, sv. Smolenska, po obou březích řeky Gžatu, na želez. trati Moskva-Brest-Litevský, s 7009 obyv. (1888), má poštu, telegraf, 2 kostely, dívčí progymnasium, městskou banku a obchod s obilím. Založeno od Petra Vel. a r. 1776 povýšeno za město újezdové. Z G-u opatřována bývala potravou posádka petrohradská.

Gželj, tovární obvod v ruském újezdě bronnickém, gub. moskevské, zvaný dle vsi G-e, sídlo rozsáhlého hrnčířství (ročně za 2,377.000 rublů), obsahuje 16 osad s 10.000 obyv. a má velká ložiska hlinky porculánové a hrnčířské.

H.

Č. 1616. Motiv z miniatury v pergamenovém rukopise Tomáše ze Štítného: »Naučení pravdy křesťanské«.

H v češtině jest jasná souhláska, trvací, vznikající třením vzduchového proudu průlinou utvořenou na konci hrdla; v jazycích jiných jsou druhdy podobné souhlásky, ale článkováním více nebo méně se odchylující. Ve slovích původu domácího vzniklo č. **h** ze staršího *g* (v. t.) a střídá se dle určitých zákonů zvukoslovných s *ž* a *z* (*bůh, bože, bozi*) i s *ch* (*lehký, shoditi* vysl. *lechký, schoditi*). V prajazyce indoevr. samostatné souhlásky **h** snad nebylo (ovšem byly přídechy v *gh, bh, dh*); v rozličných jazycích indoevr. samých je **h** původu rozličného (na př. v němčině z *k*, v řečt. a st. perš. z *s*). Řecké písm. *H* (ze sémit. *chéth* »plot«) v starších nápisech má platnost t. zv. ostrého přídechu (t. j. **h**), a udrželo se tak i později na př. ve skratce *H* = 100 (ř. *hekaton*); později stalo se znakem pro *é*. Písmo latinské, jako písma italská vůbec, přejalo řecké *H* ještě v oné starší platnosti. *Zbr.*

H v geologii jest nejvyšší souvrství v palaeozoické pánvi české, Barrandem tak poznačené, které, skládajíc se z břidlic hlinitých, snadno zrušitelných, jest souhlasně a částečně i nesouhlasně uloženo na vápencích souvrství *G*. Původně tvořilo souvislou pokryvku celé střední části pánve, během dob bylo však jednak odplaveno, jednak diluviálními uloženinami přikryto, tak že nyní jen v malých pruzích se objevuje. Jsou to hlavně pruhy dva, z nichž severní rozdělen opět ve dvě části. Východní jeho část počíná v údolí hlubočepském a táhne se za Holín, kde pokryta jest diluviem; záp. část počíná u Chejnice, jde přes Bubovice k potoku Kačáku, kde u Hostína po obou březích potoka se rozkládá. Jižní pruh počíná v údolí radotínském u Chotče, jde přes Mořiny k Srbsku, překročuje zde Berounku do Kodské rokle až k Tobolskému vrchu, jejž lemuje na straně severní i východní. Souvrství **H** dělí se ve 3 polohy, pojmenované dle hlavních nalezišť: h_1, srbské břidlice, chovají v sobě lavice vápenců. V nich nalézáme poslední zkameněliny pánve palaeozoické; jsou to 2 trilobité, několik hlavonožců, mlžů a ramenonožců. Zvláštním zjevem jsou otisky rostlin, které považují se za chaluhy mořské. h_2, holínské břidlice, od předešlých nezřetelně oddělené, chovají v sobě lavice křemenité; konečně h_3, hostinské břidlice, většinou rozrušené a nesnadno poznatelné. V posledních dvou polohách není zkamenělin. *Pa.*

H v hudbě jest jméno sedmého ze základních tónů moderní osnovy. Je sedmým stupněm diatonické tóniny *C-dur*, v stupnici chromatické dvanáctým. Původně byl název jeho *B* (v. t.), druhý tón základní stupnice, jejíž tóny nesly jméno prvých sedmi písmen latinské abecedy. Po rozlišení *B* v ♭ *rotundum* (*molle*) a ♮ *quadratum* (*durum*) stalo se, že značka pro toto ♮ (posléze ♯, původně ♮; viz Posuvky) v XVI. stol. pojímána byla německými hudebníky mylně za h a litera tato přijata do tabulatury. V solmisaci **h** nazýváno *b mi*, u národů romanských dosud *si*, v Anglii a Hollandsku přirozeným *B*. **H** o půl tónu zvýšené sluje *his*, o půl tónu snížené *hes*, avšak užívá se v tomto smyslu dřívějšího názvu *b*. Tónina *H-dur* má tvrdý tónický trojzvuk *h, dis, fis* a označena jest 5 ♯; *h-moll* měkký tónický trojzvuk *h, d, fis*, označena jest 2 ♯ a souběžna s *D-dur*. — Skratek **H**. v něm. partiturách znamená lesnici (*Horn*).

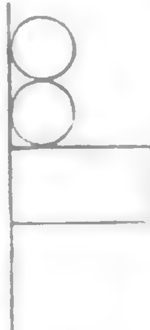

H v mezinárodní námořní soustavě vlajkové značí vlajku barvy bílo-červené. Při signalisování na velkou vzdálenost skládá se ze dvou koulí a vlajky a značí vyzvání k použití semaforu.

H jako skratek znamená v římských nápisech: Honestus, Hic, Homo, Hora, Hadrianus a j. – Na nových něm. mincích **H** značí

Darmstadt, na starších mincích franc. La Rochelle (je-li nad H koruna, že byly raženy za Jindřicha III. neb IV.). — V astronomii jest h skratkem za *hora*. — V chemii H značí Hydrogenium, vodík.

Ha, skratek značící hektar.

Haadorf, ves v Čechách, hejt. Kadaň, okr. Přísečnice, fara a pš. Klášterec; 24 d., 144 ob. n. (1890), v okolí železná ruda.

Haag: 1) H., ves v Čechách, hejt., okr. a pš. Kaplice, fara Rožmitál; 20 d., 103 ob. n. (1890), 2 mlýny, myslivna.

2) H., okr. městečko v Horních Rakousích v hejt. riedském, na úpatí pahorku, na kterém se vypíná původní hrad knížat Starhemberků, s 1851 ob. (1890). Na blízku jsou doly hnědouhelné.

3) H. [hách], též Hage, vlastně s'Gravenhage (franc. *La Haye*, lat. *Haga comitis*, t. j. ohrada hraběte), sídelní město krále nizozemského a zemských úřadů a hlavní město prov. Již. Hollandu, 4 *km* od břehu mořského, na želez. trati goudsko-haagské a rotterdamsko-lejdské, v úrodné nížině, s množstvím průplavů a s krásnými širokými ulicemi. Skoro uprostřed města jest Vijver (rybník) napájený z moře a kolem něho promenády a nejpamátnější budovy, zvláště býv. zámek hrabat hollandských s archivem, s místnostmi generálních stavů, krásným sálem rytířským a zasedací síní státní rady. Jižně odtud náměstí Buiten se sochou krále Viléma II., památno tím, že r. 1619 byl tu popraven Jan van Oldenbarneveld, vlastní zakladatel republiky. Z ostatních budov vynikají: král. palác, více svými rozměry než slohem (před ním jízdecká socha Viléma I.), paláce justiční a ministeria války, radnice z r. 1565, v l. 1882—83 v slohu holl. obnovená, kostel Groote Kerk s pěknou věží a s cennými malbami a památkami a nový kostel, v němž pochován jest De Witt a Spinoza. Před rodným domem Spinozovým stojí jeho kovový pomník a v parku Vilémově pomník národní »Neederlandsche Maagd« na památku obnovení samostatnosti hollandské roku 1813. Z ústavů vědeckých, vychovatelských a uměleckých má: gymnasium, král. hudební školu, kreslířskou akademii, 2 učit. ústavy, museum Moricovo (Mauritshuis), v jehož dolenich místnostech král. kabinet vzácných předmětů z Číny, Japanu a Indie, v hořeních proslulá obrazárna holl. mistrů stol. XVI. a XVII.; král. knihovnu, bohatou spisy histor., kabinet mincí, medailí a kamejí; Museum »Meermanno-Westreenianum«, mající bohaté sbírky knih, mincí, obrazů a starožitností, které baron van Westreen sebral a odkázal zemi; společnost »Dilligentia« pro pěstování fysiky, s velikým kabinetem, společnost svobodných umění a věd; Instituut voor de Taal-Land-en-Volkerkunde van Nederlandsch Indie (zal. 1851) a spol. malířů; sirotčinec, 2 chudobince a ústav pro idioty. Průmysl není veliký; zmínky zasluhuje výroba zboží porculánového, mosazného a měděného, slevárna na děla a měděné hamry; k městu přiléhá městský les Haag Bosch s krásnými procházkami rybníky a král. letohrádkem Huis ten Bosch (dům v lese); na jihovýchodě zámek Rijswijk, pověstný mírem z r. 1697, a na západě lázeňské místo Scheveningen, se kterým má H. jako obec 174.790 ob. (1893), kdežto v městě samém žije 140.730 ob. — H. původně byl lovčím hrádkem hrabat hollandských, až Vilém (král něm.) vystavěl tu r. 1250 zámek, kolem něhož vznikla vesnice; důležitosti nabyl teprve v dobách republiky, neb stal se sídlem generálních států a místem častých diplomatických jednání a usnesení, jako 23. led. 1668 trojspolku anglicko-švédsko-hollandského, 31. bř. 1710 t. zv. Haagského koncertu mezi císařem Leopoldem I., Anglií a Hollandskem; 4. led. 1717 trojspolku mezi Francií, Anglií a Hollandskem na udržení míru Utrechtského a 17. ún. 1717 míru mezi Karlem VI., Španělskem a Savoyskem. Viz van Stokum, s'Gravenhage in den loop der tijden (Haag, 1889, 2 sv.).

Haag: 1) H. Eugène, evang. theolog franc. (* 1808 — † 1865), jeden ze zakladatelů společnosti franc. protestantů. Vydal se svým bratrem Emilem (1810—65) biografický slovník protestantů francouzských pod titulem *France protestante* (Paříž, 1848—59, 10 sv.; 2. vyd. t., 1877). Sám vydal: *Vie de Luther* (t., 1839); *Vie de Calvin* (t., 1840); *Histoire de dogmes chrétiens* (t., 1862); *Theologie biblique* (t., 1870) a překládal z němčiny a angl. práce svého oboru. *BM.*

2) H. Karl, aquarellista a genrista něm. (* 1820 v Erlankách). Vzdělal se v Norimberce, v Mnichově a v Římě. V Anglii (1847) oddal se úplně aquarellování. K ethnografickým genrům svým čerpal látky ze svých cest po Italii a v Orientě. Lepší jeho díla jsou: *Nebezpečí na poušti*, *Pobožnost Beduinova*, *Sfinx u Gize a pyramida Cheopsova*, *Panorama Palmyry*, *Večer v Balmoralu*, *Královská rodina stoupající na Lochna-Garaid*. R. 1876 vystavil 88 skizz a studií. Kresba jeho jest dosti výrazná a kolorit namnoze v partiích temnosvitu mistrný. H. žije jako dvorní malíř vévody Sasko-koburg-gothského v Hampsteadě u Londýna. *J-k.*

Haagleitner Kasper viz Manharti.

Haagská společnost na ochranu křesťanského (*Societas Hagana pro vindicanda religione christiana*), založená r. 1785 hollandskými theology, dříve orthodoxně kalvinistická, nyní modernímu směru kritickému nakloněná, vypisuje ceny (400 zl.) na práce theologické v jazyce lat., holl., franc. nebo něm. Uveřejňovány jsou ve sborníku Werken van het Haagsche Genootschap (v Lejdě). Srv. Het Haagsche Genootschap tot vendediging van de christlijke godsdienst (Lejda, 1885). *BM.*

Haan, Ober- a Unter-H. viz Han Horní a Dolní.

Haan: 1) H. Ulrich, první knihtiskař ve Vídni (* t.), popudil proti sobě paskvillem vytištěným na purkmistra Holzera a vyvěšeným na všech dveřích chrámových ve Vídni (1462) veřejné mínění tou měrou, že mu lid všechny stroje v tiskárně jeho rozbil. K návrhu papežského nuntia Torquemady odebral se r. 1465

do Říma, kde od papeže Aeneáše Sylvia blahosklonně přijat byl. Zde tiskl meditace kardinála Torquemady, což byla první v Italii tištěná kniha. Kdy zemřel, není známo.

2) H. Jan Nep., benediktin a spisovatel (* 1690 v Brně — † 1744 t.). Vstoupiv do kláštera rajhradského, obíral se diplomatikou i povolán proto do Brna, aby spořádal a popsal bohatý archiv kathedrální. Ovocem těchto prací bylo dílo *Statuta ecclesiae collegiatae in monte S. Petri Brunae, fundationes, donationes, praebendae etc.*, zachované posud v rukopise.

3) von H. Mathias Wilhelm, právník rak. (* 1737 ve Vídni — † 1816 t.). V 38 létech byl již dvorním radou u nejv. soudu. Účastnil se činně justičních reforem Josefa II. R. 1792 byl jmenován vicepresidentem dolnorak. appellačního soudu, r. 1795 presidentem dolnorak. zem. práva (soudu), r. 1799 vicepresidentem a r. 1809 presidentem spojené dvorské kommisse pro politické a soudní zákonodárství. R. 1779 povýšen byl s třemi bratry do stavu rytířského. Napsal: *Über die Tortur* (Vídeň, 1776); *Das Strafgesetzbuch für Westgalizien* (1796); dílo to bylo předchůdcem rak. trest. zákona z r. 1803. Krátce před smrtí vypracoval směnečný zákon, který r. 1818 nabyl platnosti. Společně se Sonnenfelsem vydal *Specimen juris germanici de remediis juris, juri romano incognitis* (Vídeň, 1757). Účastnil se též sepisování ob. zákona občanského.

4) H. Anton, malíř uher. (* 1826 v Békés-Csabě), žák Kupelwieserův. Museum budapešťské má od něho *Ledu s labutí*, podobiznu papeže *Pia IX.*, jeden genre a několik kopií dle obrazů Raffaelových. *J-k.*

Haanen: 1) H. Georg Gillis, malíř holl. (* 1807 u Utrechtu — † 1876 v Amstrdamě), maloval architektury, přístavy, krajiny i genry, užívaje rád světla lampy neb svíčky. Od něho jest: *Zimní krajina* (1840, v nové pinakothéce v Mnichově); *Hollandská síň* (1841, museum v Lipsku); *Večerní škola*; *Vnitřek chrámu*; *Požár v hollandském přístavě* a četné krajiny měsíčné. *J-k.*

2) van H. Remi, krajinář holl. (* 1812 v Oosterhoudtu — † 1894 v Užin), žák svého otce Kašpara a Ravenswaaye. Mnoho cestoval, žil střídavě ve Frankfurtě, Londýně a Petrohradě a r. 1836 usadil se ve Vídni. Maloval lesy a zimní krajiny, nejraději při světle měsíčním, dobré v náladě i v technickém provedení. Jedna jeho *Zimní krajina* (z r. 1835) jest v Nár. gal. berlínské, v praž. Rudolfině *Dubový les v zimě*. Mimo to maloval *Bouře po západu slunce* a přečetné pohledy lesní. Některé kresby své také sám radiroval. *J-k.*

3) van H. Cécil, genrista (* 1844 ve Vídni), syn a žák Remiho v. H. Studoval v Antverpách a r. 1873 usadil se v Benátkách, kde počal napodobiti Passiniho. Maloval: *Dělnice* (1876); *Zamilovaný švec* (1883) a j. *J-k.*

Haansbergen Jan viz Haensbergen.

Haaparánta viz Haparanda.

Haar, holý hřbet horský ve Vestfálsku, od vých. k západu v délce 75 *km*, sahající až k horám Ardeyským. Nejvyšší bod na vých. 380 *m*, na západě 308 *m*. Skládá se hlavně z opuky. Na sev. úpatí má H. četné zdroje vod slaných.

Haar: 1) H. Josef, polský malíř miniatur (* kol 1795 ve Lvově — † 1838 t.). Ku konci svého života maloval též obrazy náboženské (na př. v dominikánském kostele ve Lvově). Miniaturních jeho podobizen jest veliká řada. Uvádíme vlastní jeho podobiznu a *Podobiznu jinocha*. *J-k.*

2) H. Bernard Ter, básník a dějepisec holl. (* 1806 v Amstrdamě — † 1889 ve Velpu u Arnheimu), v l. 1843—1876 professor dějin církevních na universitě utrechtské. Psal lyriku i epiku průhledné formy, velmi populární, tak: *Joannes en Theagenes*, legenda z doby apoštolské (Arnh., 1838, 4. vyd. 1856); *De St. Paulusrots* (Amst., 1847, 5. vyd. Arnh., 1865); lyriku sebranou ve sbírkách *Verzameling van verspreide en onuitgegeven gedichten* (Arnheim, 1849); *Zangen van vroegeren leeftijd en nieuwe gedichten* (t., 1851, 2. vyd. 1857); *Gedichten* (1866), jež obsahují jedno z nejlepších jeho děl *Eliza's Vlucht*, a *Laatste Gedichten* (Haag, 1879). *Kompleete Gedichten* v lidovém vydání vyšly ve 3 sv. r. 1878 a n. Napsal také díla z dějepisu církevního: *Geschiedenis der kerkhervorming in tafereelen* (tam., 1843, 2 sv., 5. vyd. Amster., 1854); *De historiographie der kerkgeschiedenis geschetst* (Utrecht, 1870–73, 2 sv.); *Wie was Jezus?* (t., 1863). — Srv. N. Beets, Levensbericht van B. ter H. (Lejda, 1881); J. ten Brink, Geschiedenis der noord-nederlandsche letteren in de XIX. eeuw. (1888).

Haari tapau (franc. *gomme de coco*), klovatina bassorinová, která se prýští z kůry palmy kokosové; kousky tvaru krápníkového jsou červenohnědé, průsvitavé, tvrdé jako arabská klovatina a tuhé jako tragant; ve vodě se rozmočuje na sliz. Obsahuje bassorin (70—90%), klovatinu, dextrin, cukr, hmotu karamelu podobnou, vody asi 12%, nerostných látek 1·8%. *Lš.*

Haarlem, okr. město v prov. Sev. Hollandu v král. Nízozemském, 6 *km* od Sever. moře a na žel. trati amsterdamsko-lejdské, jedno z nejkrásnějších a nejzdravějších měst hollandských, sídlo guvernéra provincie, katol. a jansenistského biskupa, má soud, gymnasium, reálku pro dívky, ústav učitelů a učitelek, botanickou zahradu, akademii pro malbu a řezbářství, museum, založené od Petra Teylera van der Hulst ku pěstování věd přírodních s množstvím historicko-přírodních sbírek, s velikým fysikálním kabinetem a obrazárnou, 15 chrámů, mezi nimiž St. Bavo vyniká rozměry, vysokou věží a varhanami o 64 rejstřících a 5000 píšťalách (před chrámem pomník Costerův); radnici, kdysi sídlo hrabat hollandských, Princův palác s kabinetem starožitností, mincí, obrazů a s městskou knihovnou. H. proslul svou knihtiskárnou, první v Hollandsku, slevárnou liter, bělidly, výrobou voskových svíček, tkanin hedvábných a bavlněných, zvláště však svým zahradnictvím, pěstováním tulipánů, hyacintů, květin pryskyřníkových, sasanek, nopálů, kamelií a pelargonií a prodejem cibulí hyacin-

tových; v okolí krásný Haarlemský les (*Hout*), v něm pomník Costerův a Paviljoen Welgelegen s uměl.-průmyslovým museem. H. jest rodištěm V. Costera, námoř. hrdiny J. Barendsze, malířů Ostada, Wouwermana a Berghema a má 56.803 obyv. (1893). Byl původně zámkem hrabat hollandských, kolem něhož již ve XIII. stol. vzniklo město, jež r. 1492 velmi trpělo od vzbouřených sedláků a od Albrechta saského. Za povstání proti Španělům drželo věrně se státy severními, i bylo r. 1573 donuceno hladem vzdáti se, načež od Španělů bylo vypleněno; r. 1577 zmocnil se ho princ Oraňský, i zkvétalo zvláště v XVII. stol. zahradnictvím a vystěhovavšími se sem hugenoty franc. Viz Allan, Geschiedenis en beschrijving van H. (t., 1871—88, 4 sv.).

Haarlemské moře, kdysi jezero v prov. Sever. Hollandu v král. Nizozemském, mezi Amsterdamem, Haarlemem a Lejdou, které ke konci XVI. stol. utvořilo se po protržení přímořských hrází ze 4 jezírek, v délce 22 *km* a šířce 11 *km*. Jezero bylo sice jen 4·5 *m* hluboké, ale výtokem Spaarne spojeno bylo s mořem Severním a se zálivem Zuiderským a proto voda jeho často stoupala a ohrožovala okolí. Proto r. 1840 počalo se s pracemi odvodňovacími; kolem jezera zřízen byl průplav a z vykopané hlíny, která promíšena byla mořským pískem, kolem vysoký násep; 3 parní stroje čerpaly vodu a odváděly ji přes násep do průplavu. Práce dokonána byla r. 1853 nákladem 8,981.344 holland. zl., i získáno bylo 180 *km*² velmi úrodné půdy (*Haarlem-Polder*), na které daří se výborně oves a olejná řepka a žije roztroušeně 15.559 ob. (1891), kteří sloučeni jsou v obec H-ho m. Viz P. Boekel, Geschiedenis van het Harlemmermeer (Amst., 1868) a Het Harlemmermeer (t., 1872).

Haarlemsko-Zandvoortská železnice na severozáp. pobřeží nizozemském, o rozchodu 1·435 *m*, jest 9 *km* dl. a majetkem společnosti téhož jména; vozba se zahájila 3. čna 1881 a vykonává ji hollandská společnost želez. *Plk.*

Haarlingen viz Harlingen.

Haas: 1) H. Ildefons (* 1735 v Offenburku, † 1791 v Ettenheimmünsteru), benediktin a posléze knihovník, archivář a prokurátor kláštera ettenheimmünsterského, v hud. theorii žák Voglerův, složil mnoho nešpor, offertorií, antifon, mší, německých kantik a pod., jež staví ho v řadu lepších skladatelů církevní hudby v Bavořích. V rukopise zachováno též několik dramatických her a ve špýrské »Musik. Real-Zeitung« roku 1789 otištěn jeho článek *Fragen und Zweifel*. Korrespondenci jeho vydal Christmann r. 1791.

2) H. Wilhelm, mechanik a tiskař německý (* 1741 v Basileji) zdokonalil lis tiskací, který po H-ově zlepšení výhradně ze železa sestrojen jest. Vynález jeho byl zprvu potlačován, ježto H. nebyl vyučeným tiskařem, a teprve syn jeho (též Wilhelm) provedl všeobecné zavedení nového lisu do závodů tiskařských.

3) H. Joh. Meno, ryjec dánský (* 1752 v Kodani — † 1833 v Berlíně), žák Preislerův a později Delaunaye v Paříži. R. 1786 povolán byl do Berlína, aby provedl rytiny dle obrazů tamější galerie. Hlavní jeho díla jsou: *Zapuzení Hagary* (dle Flincka); *Král Valdemar II. po bitvě u Wolmaru* (dle Lorentzena); *Friedrich Vel. na koni* (dle Wolffa). — Bratr jeho Joh. Georg H. byl rovněž ryjec (* 1753 v Kodani) a pochází od něho rytina *Hercules a Diomedes* dle J. B. M. Pierra. — Druhý jeho bratr Christian Peter H. (* 1754 v Kodani) ryl pohledy na různá města. *J-k.*

4) H. Filip, průmyslník rak. (* 1791 — † 1870), vyučiv se tkalcovství u svého otce a nabyv vzdělání na technice vídeňské, jal se v závodě svém napodobiti cizí látky, zejména franc. a belgické, a když se mu výroba dařila, založil r. 1810 ve Vídni tkalcovnu na modní látky, r. 1818 připojil k tomu výrobu látek nábytkových a r. 1838 továrnu na koberce. V rychlém na to postupu firma Filip Haas a synové (od r. 1850), nabývajíc světové pověsti, zřídila továrny v Hlinsku (na samet), v Ebergassingu (tkalcovnu a přádelnu), v Bradfordu v Anglii (na látky vlněné), v Lissone u Milána (na látky hedvábné) a založila skladiště v předních městech evropských, jako na př. v Pešti, Praze, Miláně, Bukurešti, Římě, Neapoli, Janově, Štýr. Hradci, Brně, ve Lvově, v Berlíně a j. R. 1883 proměněna firma v akciovou společnost. Závod byl na výstavách mnohými cenami vyznamenán.

5) H. Michal, spis. něm. a maď. (* 1810, † 1868), dosáhl ve Vídni hodnosti doktora filosofie, r. 1834 vysvěcen na kněžství, roku 1837 jmenován prof. dějepisu v Pětikostelí a r. 1846 zvolen tam za faráře. R. 1853 jmenován školním radou okresu pešťského a proboštem a r. 1860 stal se biskupem szatmarským. O školství získal si velikých zásluh, zejména založením celé řady škol a zvelebením škol posavadních. Od r. 1861 bylo mu zakoušeti všelikého příkoří od fanatických Maďarů, tak že po nějaký čas i mimo zem musil meškati. Vydal *Baranya ismertetése*; *Gedenkbuch der Stadt Fünfkirchen*.

6) de H. Jean Hub. Leonardus, holl. malíř zvířat (* 1832 v Hedelu — † 1880 v Brusselu), žák Jana van Oos v Haarlemu. Jeho krajiny a zvířata došly v Brusselu, kdež r. 1857 se usídlil, neobyčejného úspěchu. Jmenujeme z nich: *Koně v dešti*, *Krajina s dobytkem u Arnheimu*, *Trio oslů*, *Krávy na pastvě* (Nár. gal. v Berlíně), *Po porodní* (1861). Některé obrazy své také sám radiroval. *J-k.*

7) H. Joseph, rak. generální konsul v Šanghaji (* 1845 v Praze), syn Ferdinanda H-a, generálního konsula v Sarajevě († 1869). Studoval ve Vídni, odkud odebral se r. 1866 jako tlumočnický elève do Hong-kongu. Přiučiv se tříletým pobytem v Cantoně důkladně čínštině, intervenoval r. 1869 jako tlumočník východoasijské výpravy válečných lodí »Donau« a »Friedrich« pod contreadmirálem bar. Petzem při uzavření obchodní smlouvy s Čínou v Pekingu, načež ještě téhož roku přidělen

k nově zřízenému gen. konsulátu v Šanghaji. R. 1879 jmenován vicekonsulem, r. 1883 konsulem, r. 1890 titulárním, r. 1895 skutečným generálním konsulem tamže. Pro vídeňskou výstavu podal katalog čínského oddělení, napsal praktickou *Deutsch-Chinesisches Conversationsbuch* (Šanghai, 2 vyd. 1889), psal o filosofickém systému osmi diagrammů (*Pat-kua*) v *Notes and Querries* (Hong-kong) a o numismatice Číny a Siamu. Pro vědecké své zásluhy vyznamenán rak. zlatou medaillí pro vědy a umění.

Haase, řeka, viz Hase.

Haase: 1) H., knihtiskařská firma v Praze. Zakladatelem jejím jest H. Bohumil (* 1765, † 1824), který přišel r. 1795 do Prahy a pracoval tu jako sazeč v knihtiskárně Jeřábkově. Již r. 1798 zřídil si vlastní knihtiskárnu. Roku 1805 stal se českým stavovským tiskařem, zřídil si obchod s papírem, r. 1806 knihkupectví, r. 1815 slevárnu na písmo a r. 1820 první kamenotiskárnu v Čechách. Synové jeho H. Ludvík (* 1801 — † 1868), H. Ondřej (* 1804 — † 1864), H. Bohumil (* 1809 — † 1867) a H. Rudolf (* 1811 — † 1888) přivedli závod pod firmou »Synové Bohumila H.« k největšímu rozkvětu. R. 1837 zřídili papírnu ve Vraném, r. 1848 přistavěli tam dílnu na stroje, r. 1856 slevárnu, r. 1857 kotlárnu. Slevárna a knihtiskárna nabyly brzy zvučného jména i v zemích slovanských, zvláště tisky cyrillskými a hlaholskými, k nimž pořízeny typy návodem Hankovým a Šafaříkovým. Z bratří jmenovaných Ondřej povýšen na šlechtictví s praedikátem z Vraného (*von Wranau*), účastnil se veřejných záležitostí a byl zejména náměstkem starosty pražského r. 1850—56, pak do r. 1861 městským radou, dříve byl r. 1848—49 plukovníkem pražské národní gardy a r. 1849—51 vrchním velitelem všech národních gard v Čechách, r. 1858-61 předsedou pražské obchodní komory, členem sesíleného výboru zemského a r. 1861 zvolen za poslance na sněm zemský z obch. komory pražské. Byl zakladatelem a vůdcem tak zv. Střední strany (*Mittelpartei*) a v dějinách pražských zaznamenává se po něm doba Haasovská, zaujímající léta, kdy slovo jeho ve veřejných záležitostech mělo nemalou váhu. Po smrti Ludvíkově oddělili se bratří Bohumil a Rudolf v ten způsob, že Bohumil, jenž povýšen byl na šlechtice »z Buchsteinu«, ujal závod pražský (tiskárnu, slevárnu písma, lithografii, sklad), podržev dosavadní firmu »Synové Bohumila Haase«. Rudolf, doktor práv, redigoval r. 1836—44 »Prager Ztg.«, »Bohemii« a zábavný měsíčník »Panorama«, pak pod firmou »Rudolf Haase, synové a synovec« závod vranský. Oba tyto závody proměněny r. 1871 v podniky akciové, z nichž pražský nazýval se »Bohemia«, akciový spolek pro papírnický a tiskový průmysl, vranský »Akciový spolek vranský«. Technickým ředitelem akciového závodu pražského byl H. Ondřej (* 1842 — † 1895), syn Ondřeje výše uvedeného. Akciové závody rozešly se r. 1879 a přešly na Ondřeje H. pod firmou »A. Haase«, která vydává dále »Bohemii«, přední orgán německý, vedoucí rozhodný boj proti snahám národa českého, jakož Haasové stáli a stojí v řadách našich politických a národních odpůrců.

2) H. Friedrich, filolog německý (* 1808 v Magdeburce — † 1867 ve Vratislavi), od r. 1846 řádný prof. na univ. vratislavské. H. obíral se s úspěchem hlavně latin. grammatikou, textovou kritikou některých římských a řeckých prosaiků, řeckými starožitnostmi vojenskými a dějinami klass. filologie. Z publikací jeho uvádíme vydání *Xenofóntovy Ústavy Lakedaimonských* s kommentářem (Berlín, 1833), textové vydání *Thukydida* s lat. překladem (Paříž, 1840), textové vydání *Velleia Patercula* (Lipsko, 1851, 2. vyd. 1858), filosofa *Seneky* (t., 1852—53, 2. vyd. 1872—73), *Tacita* (tam., 1855); *Vorlesungen über lat. Sprachwissenschaft*, vydané po jeho smrti Ecksteinem a Petrem (t., 1874, 80, 2 d.). Mimo to H. vydal s Ecksteinem Meierova »Opuscula academica« (Halle, 1861—63, 2 d.) a opatřil první vydání Reisigových »Vorlesungen über lat. Sprachwissenschaft«, připojiv k nim své vlastní obšírné poznámky (Lipsko, 1839). Konečně uveřejnil menší pojednání v časopisech odborných, programmech universitních a v Erschově a Gruberově Encyklopaedii (na př. Philologie, Palästra u. Palästrik, Pankration a j.). — Srv. Fickert, F. Haasii memoria (Vratislav, 1868); Bursian, Gesch. d. class. Phil., 805. *Výš.*

3) H. Friedrich, herec něm. (* 1827 v Berlíně), byl v herectví vycvičen pod dvouletým dozorem básníka Lud. Tiecka a r. 1846 engažován ve Výmaru, dlouho však zápasil tu s vadami výřečnosti, jež jen ohromnou vytrvalostí překonal. V l. 1849—51 hrál v Praze, pak v Karlsruhe, Mnichově, ve Frankfurtě n. M. a v Petrohradě, kde měl již pověst světovou. R. 1867—68 vedl správu dvor. divadla koburského; r. 1869 cestoval po Americe, vystupoval pak rok na dvorním divadle berlínském a v l. 1870—76 vedl ředitelství divadla lipského. Odtud podnikal časté cesty pohostinské do různých zemí; r. 1882 hrál v sev. Americe. V Berlíně vystupoval ob čas na Německém divadle, jehož společníkem po několik měsíců byl. H vynikal nejvíce v úlohách vznešených, elegantních, šlechtických, k nimž je nadán jemným vkusem i náležitým zevnějškem. Jeho úlohám z oboru tragického vadí affektovanost; jiná vada, již mu vytýká kritika, je přílišné detailování. Jako nejlepší hry jeho uvádějí se: královský lieutenant a starý Klingsberg, chevalier Rocheferrier v »Partii piquetu«, lord Harleigh, baron Fresinau (Wichertův »Narr des Glückes«), markýz de Seiglière.

4) von **H.** Karl, genrista něm. (* 1844 ve Spandavě), žije od r. 1875 v Drážďanech. Známější jeho díla jsou: *Hráči v karty* (1870, mus. ve Vratislavi); *Ve válečném zajetí* (1883); *Attaka* (1884). *J-k*

von **Haast** Julius, geolog australský (* 1822 v Bonnu — † 1887 ve Wellingtonu), žil jako obchodník na Nov. Zealandu a při tom studoval mineralogii a geologii. Konal

s Hochstetterem geol. cesty po Nov. Zeal. a pokračoval pak sám v geol. výzkumech této země. Objevil zbytky vyhynulých obrovských ptáků, jež popsal: *On Dinornis Oweni* (1886); *On Megalopteryx Hectori, a new Gigantic Species of Apterygian Bird* (1886). Založil »Philosophical Institute of Canterbury« a »Canterbury Museum« v Christchurchu, kde působil jako professor geol. a palaeontologie. Mimo jiné napsal také *Geology of the provinces of Canterbury and Westland, New-Zealand* (Londýn, 1879); *On the lake-basins and glaciers of N.-Z.* (1865). *Pě.*

Haasz: 1) H. Antonín Dominik, právník český (* 1831 v Lounech). Vystudovav práva, stal se r. 1856 koncipistou obchodní a živn. komory v Praze a r. 1884 tajemníkem, po mnohých překážkách činěných tehdejší německou většinou její. V roce 1869 vyznamenán zlatým záslužným křížem s korunou a r. 1890 titulem cís. rady a první zlatou medalií komorní; odešel na odpočinek r. 1891. Byl delegátem komorním při světových výstavách v Paříži r. 1867 a 1878 a zemské výstavní kommisse v Praze, při výstavě ve Vídni r. 1873. R. 1865 sestavil první úplnou statistiku průmyslovou obvodu komory pražské. Jako člen ředitelstva Průmyslové jednoty vydal r. 1866 spisek *O účincích svobody živnostenské*, zastával na velikém českoněmeckém sjezdu živnostenském v Praze jím navržený požadavek, aby zřízena byla umělecko-průmyslová škola v Praze sloučením školy zlatnické a kreslířské a aby řemeslník se vykázal listem výučným a zletou praxí, z čehož povstal později »průkaz způsobilosti živnostenské«. Přičiněním jeho přešly pokračovací školy průmyslové v Praze do správy městské. Roku 1895 zvolen předsedou Prům. jednoty. Sestavil stanovy a návrh organisační statistické kanceláře městské v Praze, byl jejím místopředsedou v l. 1880—84, navrhl vhodnější způsob počítání úmrtnosti, jakož i rozšíření kommisse na předměstí a tou dobou počínají se snahy po velké Praze. V l. 1891—95 byl členem sboru obecních starších v Praze, pečoval o zlepšení poměrů na Vyšehradě, založení sadů na tamní stráni a dětské útulky. R. 1866 založil spolek dělníků strojnických v Praze a staral se o rozkvět potravních spolků dělnických a společenstev svépomocných, o zakládání drah lokálních (r. 1881 dobré zdání o dráze z Něm. Brodu do Humpolce) a škol odborných (košikářské na Zbraslavi, tkalcovské v Poličce).

2) H. Jaroslav, syn před., právník a spis. český (* 1860 v Praze-Vyšehradě). Studoval na akad. gymnasiu, pak práva a filosofii na universitě v Praze, stal se r. 1884 doktorem práv, 1885 koncipistou a r. 1892 sekretářem zem. výboru. Od r. 1887 přednáší směnkářství a účetnictví na veř. škole sladovnické a od r. 1894 obch. zákony na českoslov. obch. akademii v Praze. R. 1891-93 byl členem výkonného výboru národopisné výstavy, o níž konal četné přednášky, a sestavil programmy odboru obchodního, divadelního a fotografického. Od r. 1892 do r. 1895 redigoval měsíčník »Fotograf. Obzor«, v němž uveřejnil články fotografické. Vydal *Index časopisu Právník 1862—86 a 1887—91*; uveřejnil praktické případy v časop. »Právník«; články v některých časop. (*O ochraně starožitností* v Č. Lidu 1893); stať o dopravnictví a školství v katalogu jubilejní výstavy r. 1891; pak v časopisech (»Lumír«, »Ruch«) básně a překlady básní franc. (z Baudelaira, Gauthiera, Silvestra) a r. 1894 proverb *Na domácím plesu* (»Nedělní Listy«). Od počátku vydávání Ottova Slovníku Nauč. až do dubna 1894 byl členem redakce tohoto slovníku, přispívaje tam články z oboru práva a věd státních a z fotografie.

Haatz, ves v Čechách, viz Harcov.

Haavamaal [hávamál], výroky nejvyššího, t. j. Odina. Viz Edda.

Habábové, hámitský kmen v severových. Africe, mezi Rudým mořem a ř. Ansebou, sev. od Masávy, nářečí tigré a vyznání muham.; jsou většinou nomádi, kteří mají veliká stáda koz, ovcí, krav, koní a velbloudů, a rozpadají se ve 3 kmeny.

Habai viz Přátelské ostrovy.

Habakladrau viz Kladruby Habrové.

Habakuk (Septuaginta Ἀμβακούμ) uvádí se v řadě proroků t. zv. menších jako osmý. Okolnosti jeho života jsou neznámy, tak že jen z obsahu jeho proroctví, ve 3 kapitoly rozděleného, souditi lze na dobu, v níž prorokoval, totiž před zajetím babylonským, a sice pravděpodobně za posledních let vlády krále Manasse (v pol. stol. VII.). S tím souhlasí též tradice židovská. Mythické zprávy o jeho životě má t. zv. Drak bábelský. Proroctví H-ovo je psáno slohem vznešeným, mluvou bohatou a pádnou, ve formě dialogu a hrozí Židům pro jejich bezpráví potrestáním skrze Chaldejce, pak předpovídá zničení Chaldejců i Babylónu a končí nadějí na vysvobození Židů; v ní exegeté shledávají naznačené budoucí vykoupení Messiášem. Kapitola 3. proroctví H-ova, řadící se lyrikou svojí mezi nejlepší plody poesie hebrejské, přijata mezi církevní cantica a často vyložena byla, jak o tom svědčí kommentáře četné na žalmy. Viz obšírněji Reinke, Der Prophet Habakuk (Brixen, 1870); Baumgartner, Le prophète H. (Geneva, 1885). *dk.*

Habán, slovo neznámého původu, jež na Slovensku a na Moravě rozličně se vykládá. H-i slovou také potomci novokřtěnců, kteří v XVI. stol., jak někteří tvrdí, z Hannoverska do Uher se přistěhovali a tady, zejména v Sobolišti v nitranské stolici, se zakoupili. Roku 1622 rozmnoženi byli bratry Moravskými. Poněvadž H-i byli lidé silní, hřmotní, stalo se, že katolíci lidi jim podobné, silné, i v Čechách h-y nazývali.

Habart Jan, lékař (* 1845 ve Voníkově u Písku). Lékařství vystudoval na Josefinské akademii ve Vídni, načež jako vojenský lékař meškal nejvíce v Kotoru, odkud býval volán na Černou Horu do knížecí rodiny, a pak v Bosně, kde v době okkupace vynikl hlavně jako chirurg. Od r. 1894 působí jako docent válečné chirurgie ve Vídni. Hlavní jeho čin-

nost se týká polního zdravotnictví, zejména jeho úkolů v době opakovaček. Z jeho liter. prací buďtež uvedeny: *Ueber die dynamische Wirkung der 8 mm Gewehrgeschosse an Blutgefässen und Knochen; Die Rückwirkung des weittragenden Kriegsgewehres auf den Sanitätsdienst im Felde; Das Kleinkaliber und die Behandlung der Schusswunden im Felde; Zur Aseptik in der Kriegschirurgie.*

Habartice, vsi v Čechách: **1)** **H.**, farní **ves**, hejt., okr., pš. Klatovy; 49 d., 350 ob. č., 3 n. (1890), kostel sv. Petra a Pavla (roku 1384 farní), 2tř. šk., mlýn a popl. dvůr Chuchle. **H.** bývaly majetkem kláštera nepomuckého, po jehož zrušení připadly Klatovům, od nichž přešly koupí r. 1630 na Vil. z Klenové, jehož dcera Regina darovala je r. 1663 jesuitské koleji klatovské. Jesuité však **H.** za nedlouho prodali rytíři ze Suvarova, po němž vystřídala se celá řada majetníkův. — **2)** **H.** (*Ebersdorf*), farní ves, hejt. Ústí n. L., okr. Chabařovice; 230 d., 984 ob. n. (1890), kostel sv. Havla (již v době předhusitské), 3tř. šk., pošta, mlýn, výroba stávkového a slaměného zboží, kam. uhlí. — **3)** **H.** Dolní (*Nieder-Ebersdorf*), ves, hejt. Děčín, okr., fara a pš. Benešov n. Pl; 152 d., 862 ob. n. (1890), 2tř. šk., tkalcovství. — **4)** **H.** Horní, také Svrchní (*Ober-Ebersdorf*), farní ves, t.; 202 d., 1020 ob. n. (1890), kostel sv. Jana Křt., 3tř. šk., 2 mlýny, pila, popl. dvůr, tkalcovství a stanice české sev. dráhy (Podmokly-Varnsdorf).

5) **H.** (*Ebersdorf*), ves na Moravě, hejt. Šumperk, okr. Město Staré, fara, pš. Hanušovice; 79 d., 568 ob. n. (1890), fil. kostel Nep. Poč. P. Marie, 1tř. šk.

Habartický z Habartic, jméno vladycké rodiny české, jejížto praotec Jan od krále Vladislava II. r. 1499 přídomkem a erbem nadán byl, totiž pokosným pruhem bílým na štítě červeném. Syny zůstavil Jan dva, Mikuláše a Jana. Mikuláš prodal r. 1543 zděděné po otci Semčice, ale koupil za ně roku 1546 Vlkavu, kde první manželce své Elišce z Oujezdce věno zapsal. R. 1559 prodal také Vlkavu Kašparu Granovskému z Granova a oženil se podruhé s Annou z Pašiněvsi, která r. 1579 jako vdova jeho se připomíná. Dítky po něm nezůstaly kromě syna Jana, jenž již r. 1582 mrtvým byl. Jan, Mikulášův bratr, byl na zámku mladoboleslavském úředníkem a držel kromě domů v témž městě také dvůr na Hradištku při Čelakovicích. Se dvěma manželkami svými, Annou z Cetně a Annou z Vraného, měl tři syny a tři dcery, ze kterých Krescencie poprvé za Zibřida z Velechova, podruhé za Kryštofa z Budova se vdala, Salomena († 1582) Jana Labounského z Labouně za manžela pojala a třetí Hedvika do rodu Zalužanských ze Zalužan se provdala. Ze synů ujal Jan Hradištko, prodal pustý zámek a poplužní dvůr Malkov a Horky s příslušenstvím l. 1580, ale koupil Všelisy, které teprve r. 1604 prodal; od r. 1584 byl cís. hejtmanem na Kolíně, Poděbradech a Přerově a umřel bezdětek r. 1604. Z bratří jeho dvou Jiřík po r. 1560 se již nepřipomíná, Václav pak držel dvůr v Mladé Boleslavi a s manželkou Kateřinou ze Slavic měl dcery Annu a Elišku, provdanou za Buriana Šlechtu ze Všehrd, a syny Jana mladšího a Zikmunda, kteří l. 1602 prodali dům svůj v Ml. Boleslavi Václavovi st. Rodovskému z Hustiřan. Jan žil ještě r. 1615, kdy se mezi věřiteli stavů král. Českého jmenuje; později o Habartických nenašli jsme žádné zmínky. Všickni členové této rodiny byli horlivými přívrženci vyznání bratrského. *Klř.*

Habberton [hebrťn] John, spisov. amer. (* 1842 v Brooklyně), pracoval v knihtiskárně, ve válce občanské byl povýšen za poručíka a byl pak zaměstnán u vydavatelů Harper Brothers. R. 1872 zřídil se pro sebe, vedl revui »Christian Union« a stal se jedním z předních redaktorů »New York Heraldu«. První práce jeho, črty ze života záp. a *Helen's babies*, jež s počátku nakladatelé odmítali, vydány až r. 1876 v Bostoně a úspěch knihy byl ohromný: více než čtvrt millionu výtisků prodalo se v Americe, 11 vydání v Anglii, přeložena pak byla kniha do češt., franč., něm., ital. a j. Jiné práce **H**ovy jsou: *The Barton experiment; The Jericho road; Chicago; Other people's children; Some folks; The scripture club of Valley Rest; The crew of the Sam Weller; Little guzzy; Canoing in Kanuckia; The worst boy in town; Just one day; Who was Paul Grayson?; Bowsham puzzle; One tramp; Brueton's Bayou, essaie*, několik dramat a humoristický život Jiřího Washingtona.

Habbi nazývají se v Habeši zvl. anthelmintica, z nichž se rozeznávají **H.** tšago, totiž plody rostliny *Oxalis anthelmintica*, kdež obsažena je účinná látka proti tasemnicím v mlékovité šťávě, a pak **H.** tsalmo, totiž listy rostliny *Jasminium floribundum*.

Habdank viz Abdank.

Habdelić (Abdelić) Jiří, lexikograf a horlivý pěstovatel filologie jihoslov. (* 1609 ve Starém Čiči v Turopolji — † 1678 v Záhřebě). Byv od dětství podporován záhřebským biskupem Mart. Borkovićem, vstoupil v 21. roce do řádu jesuitského, studoval ve Št. Hradci a Trnavě, načež stav se doktorem filosofie, jmenován učitelem vyšších nauk. Po 20 let byl správcem varaždínské a záhřebské kolleje, jakož i tamějšího semináře jesuitského. Pozoruje nedostatek knih, z nichž by se mohla chorv. mládež učiti jazyku latinskému, sestavil *slovník chorvátsko-latinský* kajkavskochorv. nářečí *Dictionar ili reči slovenske z večega ukup sebrane, u red postavljene i diačkemi* (t. j. latinskými) *slahkotene*. Slovník ten nemá též ceny, jako pozdější Belostencův, avšak za své doby konal mládeži výborné služby. **H** pracoval také o obšírném latinsko-chorvátském slovníku. Přípravné práce jeho přišly, jak někteří se domnívají, do rukou Frt. Sušnika, jenž dílo to dále prováděl; Jambrešić je dokonal. Druhé filologické dílo **H**-ovo jest *Sillabus vocabulorum grammaticae Em. Alvari in illyricam sive Croatis et Slavonibus vernaculam conversorum* (Záhřeb, 1726). Kromě toho vydal *Fasciculus Palmarum, seu elogia Neomar-*

tyrum Cocincinensium (Štyr. Hradec, 1668) a *Pervi otca našega Adama greh* atd. (t., 1674); *Kerščanski navuk s dogadjaji sv. pisma* (tam., 1674) a *Zercalo Mariansko* (t., 1662). Hlavní jeho dílo jest »Pervi otca našega greh atd.« Obsah jeho (viz Arkiv za povjestnicu jugoslav., IX., 186) čerpán hlavně ze St. zákona a sedmera hlavních hříchů. Dle jednotlivých částí knihy daleko nelze souditi o plném obsahu spisu, který jest skutečnou mravovědou a důležit pro mnohá odbočení do dějin chorv., líče též některé kulturní a společenské poměry domácí. Spisovatel dovedl svou hlubokou učeností, čerpanou z přečetných knih a ze své dlouholeté zkušenosti celou knihu, jejíž pravý a jediný směr jest ponoukati čtenáře k mravnosti, naplniti tolikými a vhodnými předměty, že čtení téže je opravdovou pochoutkou. Zvláště jeho příklady ze Svatého písma a sv. otců, z dějin a cestopisů, ze života i národních obyčejů jsou takými zlatými zrny, jakých ze všech mravoučných knih tehdejší chorv. literatury sebrati nelze. Způsob vypravování jeho je druhdy vážný, druhdy žertovný, brzy kárá, brzy poučuje; kde třeba, je hrubým, ano triviálním, a opět zase uhlazený a dvorný, jak toho předmět nebo stav vyžaduje. Pro tyto vynikající vlastnosti své stala se kniha ta vzácností, ana pro ohromnost svou nemohla se vícekráte vydati. Tolikéž důležita jest s formální stránky pro své bohatství jazykové a hojnost slovných obratů a rčení. V předmluvě jasně vytčen jest jeho názor na liter. jazyk domácí, i patrno, že na nářečí kajkavské hleděl s vyššího stanoviska, podávaje i stručné poučení o poměru kajkavštiny k pravé chorvátštině. *Kle.*

Habeascorpusact nazývá se angl. zákl. zákon státní z r. 1679, vydaný na ochranu osobní svobody. Dokud byla v Anglii úředním jazykem latina, nazýval se zatýkací rozkaz udělovaný policejním orgánům *Habeas corpus* (měj si tělo). Název udržel se pro různé listiny týkající se osobní svobody i v dobách, kdy přestala býti latina úředním jazykem. Osobní svoboda zaručena byla v Anglii již listinou známou pod jménem *Magna Charta libertatum* z r. 1215, dle níž svobodný občan mohl býti dán do žaláře jen po zákonném odsouzení nebo dle zemského zákona. Poněvadž v pozdějších stoletích mnohokráte ustanovení toho nebylo dbáno, opakováno bylo parlamentem několikráte v XVII. stol. R. 1679 vydán byl h., zákon, dle něhož žádný angl. poddaný nemůže držen býti ve vazbě bez soud vyšetřování. Při každém zatčení na základě písemného rozkazu (*warrant*) musí zatčenému udán býti důvod a ve 24 hodinách musí býti vyslýchán. Ospravedlní-li se obviněný, musí býti propuštěn; zůstane-li na něm nějaké podezření, může býti propuštěn jen, dá-li rukojemství. H. má v Anglii platnost až podnes a může býti na čas suspendován jen v dobách veřejného nebezpečí, a to s povolením parlamentu. Stalo se tak na př. v l. 1793, 1794, 1817, 1848 a 1849. — Pěknou studii (jaké není ani v angl. literatuře) napsal V. F. Derjužinskij pod n. H. i jego priostanovka po angl. pravu (Jurjev, 1895).

Habeas tibi (lat.), měj si, ale i připiš si následky.

Habeat sibi! (lat.), nechať si má, budiž po jeho, výrok vzatý z Terentiovy »Andrie« (IV. 1. 25.), zde výrok nelibosti.

Habel Frant. Xav., spisovatel slovenský (* 1760 — † 1846). Dostav se svou pílí a učeností na úřad vyvoleného biskupa dulmenského, opata, velkoprobošta a kanovníka nitranského, proslul svou péčí o slovenský lid, pro nějž návodem a nákladem biskupa nitran. Fr. Fuchsa a Imricha Palugyaye překládal a vydával (v Trnavě) mnohé vzdělavatelné knihy, mezi nimi *Langovo Učení moudrosti křesťanské* (1803), které dlouho bylo oblíbeno.

Habelmann Paul Sigm., ryjec německý (* 1823 v Berlíně — † 1890 t.). U Buchhorna vycvičil se dokonale v technice liniové a v mezzotintu. Nejlepší jeho rytiny jsou: *Veliký kurfiršt u Fehrbellina* (dle Eybela); *Bedřich II. při holdování slezských stavů* (dle Menzla); *Domácí učitel* (dle Vautiera); *Allegorie malířství* (dle Kaulbacha, v nov. mus. berl.); *Dětská slavnost* (dle Knausa); *Cesta do Emaus* (dle Plockhorsta); *Kristus zjevuje se Marii Magdaléně* (dle t.); *Kristus se loučí se svou matkou* (dle t.). *J-k.*

Habelsdorf viz Hablov.

Habelschwerdt viz Bystřice 30).

Habelschwerdter-Gebirge viz Bystřické Hory.

Habemus (lat.), máme; H. *papam* (máme papeže), slovy těmi prohlašuje se lidu se střední loggie kostela sv.-Petrského v Římě zvolení nového papeže.

Habenaria Willd. R. Br., rostlinný rod z čeledi vstavačovitých (*Orchideae*), skupiny tořičovitých (*Ophrydeae*), vynikající plátky tlamatě k sobě skloněnými, někdy celokrajnými, někdy 2—3laločnými neb 2—3klanými a prodlouženým, svislým, v ostruhu protaženým pyskem. Brylky pelové jsou na nahých žlazách. Obsahuje asi 50 druhů, zvláště severoamerických a západoindických, vytrvalých rostlin, z nichž některé, jako na př. brazilská H. *leptoceras* Hook., jamajská H. *macroceras* Spr., severoamerická H. *spectabilis* Spr. a j. i ve skleníku se pěstují. Hlízovitých kořenů od H. *pectinata* užívají v jihovýchodní Asii jako salepu. Vysazují se i ven, vyžadují však stinné a vlhké polohy a ochrany proti mrazu. Mnohé jménem H. označované druhy, na př. *cristata*, *fimbriata*, *gigantea*, *orbiculata* a j., náležejí k rodu *Platanthera* (vemeník). *Dšd.*

Habendorf, vsi v Čechách: **1)** H., hejt. Děčín, okr., fara a pš. Benešov n. Pl.; 56 d., 290 ob. n. (1890), 1tř. šk., popl. dvůr, tkalcovství. — **2)** H. Nový (*Neuhabendorf*), ves, hejt., okr. a fara Liberec, pš. Habendorf Starý; 39 d., 1 ob. č., 380 n. (1890), výroba sukna a bělidla. — **3)** H. Starý (*Althabendorf*), ves t.; 143 d., 1 ob. č., 1572 n. (1890), fil. kostel sv. Kateřiny, 3tř. šk., pošta, telegrafní a žel. st. jihosev.-něm. spoj. dráhy (Pardubice-Li-

berec-Seidenberk), 2 továrny na sukno, přádelny na vlnu a spracování bavl. odpadků, 2 závody na výrobu hřebenů k česání příze, zámečnictví, bělidlo a značné soukenictví.

Habeneck François Antoine (* 1781 v Mézièrech — † 1849 v Paříži), již od 10 let koncertoval na housle a záhy jal se i skládati. Teprve r. 1801 umožněno mu studium na konservatoři, kde stal se žákem Baillotovým. Dobyv r. 1804 první ceny, učiněn korrepetitorem svého mistra, pak byl členem orchestru Komické opery a potom Velké opery, kde záhy stal se solistou. V l. 1806—15 H. většinou sám řídil koncerty konservatoře, při jejíž reorganisaci r. 1828 převzav řízení jich nadobro, založil světové jméno konservatorního orchestru (V l. 1821—24 byl ředitelem Velké opery, pak jmenován v náhradu gen. inspektorem konservatoře, professorem houslí tamže a kapelníkem Velké opery do 1846). H. vynikl zvláště jako dirigent, vyznačuje se pronikavým pochopením, delikátním smyslem pro nuance, energií a vzletem. Nevšedních zásluh získal si uvedením symfonií Beethovenových na koncertní podium pařížské. Neméně předčil jako hlubokomyslný houslista v sólech a hudbě komorní (kvartetta Beethovenova) i jako učitel, vychovav mezi jinými Cuvillona, Alarda a Léonarda. Složil pro housle 2 koncerty, 3 capriccia s bassem, velkou polonézu s orchestrem, fantasii s klavírem (se Schunckem), 3 koncertantní duetta i několik variovaných písní, veskrze skladby uhlazené faktury. Po smrti Benincoriho dokončil féerickou operu *Aladin*, kterou tento započal s Isouardem (Velká opera 1822).

Habent sua fata libelli, knihy mají své osudy. Citát ze spisu Terentiana Maura »De litteris, syllabis et metris liber«, verš 1286. vyd. Lachmannova. Úplně zní místo to: pro captu lectoris habent sua fata libelli, t. j. posuzování knih závisí na stupni vzdělání čtenářů.

Habenula (lat.), uzdička, zvláštní útvar podoby uzdičkové při III. komoře mozkové.

Haber, ves v okr. úšteckém, v. Habřina 2.

Haberbier [hábrbír] Ernst, virtuos na klavír (* 1813 v Královci — † 1869 v Bergenu), od r. 1847 dvorní pianista v Petrohradě. Vymyslil prstoklad, jímž rozdělil přebížky na obě ruce, aby vyhnul se užívání palce. Bylo to vlastně jen zmodernisování applikatury starých clavicembalistů. H. dosáhl jím hry velmi brillantní, za niž tržil úspěchy v Kodani, Kielu, Hamburku, Štrasburku, Baden-Badenu, hlavně pak v Paříži, kde methoda jeho vyvolala čilý zájem i spory. Hra H-ova vyznačovala se krásným úhozem, zběhlostí v passážích, oduševněním. Ze skladeb jeho předčí *Études poésies*. H. skonal u klavíru mezi koncertem.

Haberdorf, ves v Čechách při ř. Vltavě, hejt. Krumlov, okr. Planá, fara a pš. Zelnava; 17 d., 132 ob. n. (1890), 1tř. šk.

Haberkorn Peter, bohoslovec lutheránský (* 1604 v Butzbachu — † 1676 v Giessech), od r. 1632 professor bohosloví v Marburku, od r. 1633 dvorní kazatel v Darmstadtě a od r. 1650 prof. v Giessech. Náleží k bojovným bohoslovcům: v tehdejších sporech byl odpůrcem Calixtovým a psal proti kalvinismu a synkretismu. *B.M.*

Haberl Franz Xav. (* 1840 v Oberellenbachu), od r. 1871 ředitel kůru v Řezně, kde založil r. 1874 školu církevní hudby a r. 1879 Palestrinův spolek. Roku 1882 převzal řízení školy úplně. Z Řezna učinil středisko snah oživiti tradice gregoriánského zpěvu a vrátiti mu původní ryzotu. K tomu pracoval jako učitel, spisovatel i vydavatel, honosící se hlubokými znalostmi odbornými. Napsal: výtečnou školu liturgického zpěvu *Magister choralis* (1864, r. 1893 10. vyd., přeloženo do jazyků angl., franc., ital., špan., pol. a maď.); *Bausteine zur Musikgeschichte* (1886—1888, I. W. Dufay, II. Biogr. a themat. Musikkatalog d. päpstl. Kapellarchivs. III. Die röm. Schola cantorum u. d. päpstl. Kapellsänger bis zur Mitte d. 16. Jahrh.). Dále vydal *Lieder-Rosenkranz* (1866); *Bertallotis Solfeggien* (1880), *Officium hebdomadae sanctae* (1887); *Psalterium vespertinum* (1888); *Hier. Frescobaldi Collectio musices organicae* (1889) a j. R. 1876 založil »Cäcilienkalender«, jejž r. 1886 změnil v »Kirchenmusik. Jahrbuch«, hudební časopis značné ceny; po smrti Schremsově (1872) převzal vydávání sbírky Proskem založené »Musica divina«, po Wittovi r. 1889 redakci časopisu »Musica sacra«, od IX. svazku souborné vydání děl Palestrinových (Breitkopf a Härtel v Lipsku).

Haberlandt: 1) H. Friedrich, hospodář. spisovatel něm. (* 1826 v Prešpurku — † 1878 ve Vídni), studoval na akademii v Prešpurku a na hospodářské škole ve Starých Hradech uherských, kde později učil. Po převzetí téhož ústavu do státní správy uherské řídil po nějaký čas podnětem jeho zřízený pokusný ústav hedvábnický v Gorici a r. 1872 povolán na vysokou školu zemědělskou ve Vídni. Zabýval se hlavně pěstěním rostlin hospodářských, pěstěním a nemocemi bourců, napsav mezi jiným: *Der Seidenspinner des Maulbeerbaums, seine Aufzucht u. seine Krankheiten* (Vídeň, 1871; přel. česky »Stručný návod k vychování hedvábníka obecného«, Praha, 1871); *Wissenschaftlich-praktische Untersuchungen auf dem Gebiet des Pflanzenbaues* (t., 1875—77, 2 sv.); *Der allg. landwirtschaftliche Pflanzenbau* (t., 1880, vydal Hecke).

2) H. Gottlieb, botanik něm., syn před. (* 1854 ve Starých Hradech uherských), studoval ve Vídni a v Tubinkách, habilitoval se ve Vídni, byl prof. botaniky na technice ve Štýr. Hradci, r. 1888 stal se řádným prof. botaniky a ředitelem botanické zahrady na universitě tamější. R. 1891 vykonal bot. cestu po Javě, o jejíž výsledcích psal ve spise *Eine bot. Tropenreise* (Lipsko, 1893). Vykonal řadu cenných prací z vývojezpytu, anatomie a fysiologie rostlinné, vydav zvláště: *Die Schutzeinrichtungen in der Entwicklung der Keimpflanze* (Vídeň, 1877); *Die Entwicklungsgeschichte des mechan. Gewebesystems* (Lipsko, 1878); *Vergl. Anatomie des assimilatorischen Gewebesystems*

der Pflanzen (t., 1881); *Physiologische Pflanzenanatomie* (t., 1884); *Beiträge zur Anatomie u. Physiologie der Laubmoose* (Berlín, 1886); *Das reizleitende Gewebesystem der Sinnpflanze* (Lipsko, 1890); *Anatom.-physiolog. Untersuchungen über das tropische Laubblatt* (Vídeň, I., 1892, II., 1894).

Haberles viz Ovesné.

Häberlin: 1) H. Franz Dominicus, historik něm. (* 1720 v Grimmelfingenu — † 1787 v Helmstedtu), vydal: *Auszug aus der allgem. Welthistorie* (Halle, 1767—1773, 12 sv.) a pokračování *Neueste deutsche Reichsgeschichte* (t., 1774—86, 20 sv.) s listinnými doklady.

2) H. Karl Friedrich, právník německý (* 1756 v Helmstedtu — † 1808 t.). Stal se r. 1782 prof. něm. stát. práva v Erlankách, r. 1786 v Helmstedtu, účastnil se jako vyslanec rastattského kongressu a jmenován roku 1799 tajným justičním radou. Napsal: *Pragmat. Geschichte der neuesten kaiserl. Wahlkapitulationen* (Lipsko, 1792—93); *Handbuch des deutschen Staatsrechts* (Berlín, 1793, 2. vyd. 1797, 3 sv.). Vydával *Deutsches Staatsarchiv* (16 sv., v Brunšviku, Tubinkách a Helmstedtu, r. 1796 až 1808).

3) H. Johannes, evang. missionář (* 1808 v Tuttlingách ve Virtembersku), v l. 1832 až 1837 missionář ve službách anglické společnosti v Bengalsku, v l. 1838—49 zástupce britské biblické společ. v Kalkuttě, kdež r. 1844 Gossnerovým missionářům proklestil cestu do osad. *BM.*

4) H. Karl, malíř něm. (* 1832 v Obereslinkách ve Virtembersku), žák Schadowa v Düsseldorfě a Pilotyho v Mnichově, od roku 1866 žije ve Štutgartě. Díla jeho vyznačují se realismem let 60tých, jsouce v barvě dosti harmonicky držena. Jmenujeme z nich: *Smrt Františka v. Sickingen*; *Výjevy z prvé války šlesvicko-holštýn.*; *Princ Alexander Virtemberský v bitvě u Petrovaradina* (mus. štutgartské); *Zrušení kláštera Alpirsbachu* (tam.); *Ženy ze Schorndorfu*; *Zajetí Savonaroly*; *Tezel na cestě po Sasku*; *Dopravení lupičů do švábského městečka.* Provedl také mnoho kartonů pro sgraffitové malby a nástěnné obrazy v Insel-Hôtelu v Kostnici. *J-k.*

Habermann: 1) H. Johann viz Avenarius 1).

2) H. Antonín (* 1704 v Kynžvartě — 1787 v Praze), skladatel, houslista, zvl. však výborný pozounista, psal mnoho kostelní hudby a skladeb pro basový trombon. Později zabýval se hvězdářstvím.

3) H. František Jan (dle J. Srba-Debrnova Frant. Václav. * 1706 v Kynžvartě, † 1783 v Chebu). Studoval v Klatovech, filosofii v Praze. Hudební vzdělání dovršil na cestách Italií, Španělskem a Francií, kde za pobytu v Paříži princ z Condé r. 1731 ho připoutal do svých služeb. Po jeho smrti stal se H. kapelníkem arcivévody toskánského ve Florencii, a když i ten zemřel, vrátil se do Prahy, kde komickou operou, psanou pro jesuity staroměstské ku korunovačním slavnostem císařovny Marie Terezie, také obliby si získal, že přední rodiny šlechtické braly ho za svého hudebního vychovatele. Jmenován ředitelem kůru u theatinů, r. 1750 při klášteře maltézském, r. 1773 v Chebu. Vydal tiskem: *Missae XII* (Praha, 1746); *Litaniae VI* (tam., 1747); v rukopise zanechal mnoho jiných mší a litanií, nešpory, *Requiem*, *Salve regina*, *Regina coeli*, *Alma*, *Miserere*, sonáty, symfonie, několik oper, oratoria *Conversio peccatoris* (1749 u sv. Jakuba v Praze provedeno) a *Deodatus a Gazzone S. Joann. Hierosolym. Ordinis, pestiferi Draconis Rhodensis interfector* (1754 v kostele maltézském), vesměs díla, v nichž jeví se důkladným kontrapunktikem. Vděčnou paměť pojistil si H. jako učitel Fr. Duška, Jos. Myslivečka a Kaj. Voglera.

4) H. Karel, bratr před. (* 1712 v Kynžvartě — † 1766 v Praze), byl výborným pozounistou a přičinil se k rozšíření tohoto nástroje v Čechách. Z jeho skladeb vynikly mše a offertoria, jež ještě počátkem tohoto stol. na kůrech se provozovaly.

5) H. František Jan, syn Frant. Jana (* 1750 v Praze), studoval na malostranském gymnasiu, pak filosofii na universitě, v hudbě vzdělal se u otce, po němž nastoupil ředitelství kůru v Chebu a žil ještě r. 1799. Psal mše, graduália, offertoria, arie, jež nedosahují však prací jeho otce.

6) von H. Hugo, genrista něm. (* 1849 v Dillingách). Z vojína stal se malířem v Mnichově (u Pilotyho). Maloval: *Sv. Kateřina* (oltářní obraz, 1878); *Ve světnici nemocného* (1887) a zdařilé studie hlav. *J-k.*

Habermehl Erazim, dovedný hotovitel nástrojů hvězdářských a mathematických za Rudolfa II. Pocházel z Norimberka a vyučiv se tam hodinářství, vzdělal se později v Řezně též v umělém strojnictví. Tam seznal jej Rudolf II. za pobytu svého při říšském sněmu v Řezně r. 1594 a vzal jej s sebou do Prahy, kde byl 1. říj. 1594 jmenován dvorním hotovitelem hvězdářských a mathem. strojů s měsíčním služným 8 zl. Později pracoval pro Tyge de Brahe mnoho strojů hvězdářských, mezi nimi r. 1600 sextant, který se dosud ve hvězdárně pražské nalézá, rovněž jako menší sextant, jejž H. ku vlastní potřebě císaře Rudolfa zhotovil. Zemřel v dubnu 1606 a byl v ochozu kláštera sv. Tomáše v Menším městě Pražském pochován. *Svk.*

Habern, město v Čechách, viz Habry.

z **Habernfeldu** Ondřej viz Haberveštl z H.

Haberspirk (*Habersbirg*), farní ves v Čechách, hejt., okr. Falknov; 193 d., 1473 ob. n. (1890), kostel sv. Anny, 4tř. šk., pošt. a tel. st., pivovar, výroba žel. skalice a kamence, doly na žel. kyz, břidlici kamenečnou, rudu volframovou a rozsáhlé hnědouhelné doly; značná výroba briket (1891: 319.327 *q*), které se většinou za hranice vyvážejí. Zde a ve vůkolí těží se ročně na ½ mill. *q* hnědého uhlí.

Haberstich Samuel, pseud. Arthur Bitter, spis. švýc. (* 1821 v Riedu — † 1872 v Berně). Nejznámější jsou jeho *Geschichten*

aus Emmenthal. Souborně vyšly *Erzählungen, Novellen u. Gedichte* (Bern, 1865, 4 sv.).

Habert Johannes Evangelista (* 1833 v Horní Plané), od r. 1861 varhaník v Gmundu, upozornil na sebe r. 1866, dobyv při mezinárodním konkursu na církevní skladby třetí ceny. Napsal množství mší, většinou instrumentovaných, četná motetta, litanie, offertoria, kusy pro varhany a pod. Skladby jeho jsou ušlechtilé, zdravého jádra. Ruchu reformního účastnil se, založiv »Zeitschrift für Kirchenmusik«, ale poslední dobou kritickou činností (m. j. v »Neue Wiener Musikzeitung«) ocitl se v rozporu s mnohými Caeciliány. Srv. Kakschthaler, Kurze Gesch. d. Kirchenmusik (Řezno, 1893).

Habervešl z Habernfeldu (také Hobervešl z Hobrfeldu a Hovervešl z H.) Albrecht, měšťan Starého Města Pražského, dostal od císaře Rudolfa II. erb a praedikát r. 1594. Syn jeho Ondřej stal se doktorem v umění lékařském a koupil s manželkou svou Mandalenou Skálovou ze Zhoře r. 1615 dům v Praze »u Talavašků« řecený. V bouřích stavovských byl důstojníkem v českém vojště Bedřicha Falckého, s nímž pak uprchl do Nizozemska a v Haagu bydlel. Tam vydal r. 1622 blouznivý spis *Hieronyma restituta* a r. 1645 v Lejdě *Bellum Bohemicum ab anno 1617* a brošurku, jíž kancléři Oxenstiernovi vyvracel námitky, jež proti Čechům činil Maximilián z Trauttmansdorffu, plnomocník císařský při jednání míru vestfálského. »Bellum Boh.« přeložil a tiskem vydal Em. Tonner r. 1867 s názvem »Vypravování o vojně české od r. 1617« a přidal k tomu též překlad listu Oxenstiernovi svědčícího se svrchu připomenutou brošurou H-ovou. *Klř.*

Haberzie, ves v Čechách, viz Habří.

Habeš, země ve vých. Africe, nedaleko od pobřeží Rudého moře. Jméno aethiopské *Abaša* n. *Habaša* pochází od arab. *habaš*, jímž Arabové označují směsici kmenů H. obývajících. Egypťané a Núbové užívají jména *Beled el Habeš* n. *Beled el Habša*. U Marca Pola vyskýtá se jm. *Abbasie*, u Portugalců XVI. st. *Abascia*, z čehož povstaly v XVIII. stol. zkažené formy *Abysinia*, *Abesinia*. Od zavedení křesťanství užívá se u dom. obyvatelstva jm. *'Itjopjá*, ve dvorním stilu *Aitiopya*. Země prostírá se mezi 15 a 6° s. š., 35 a 40° v. d. a připočítáme-li k tomu obsazené území Haráru, až k 43° v. d. Hraničí v severu s državou italskou, v západě na mahdijský Súdán, na ostatních stranách na kraje divokých kmenů gallských a somálských. Území H-e, odpočteme-li Harár a některé pouze zpola ovládané kraje Gallů, zaujímá 508.000 km^2 (dle Lüddecke, 444.188 dle Levasseura), z čehož na kraj severně Abáje (Modr. Nilu) připadá 178.336, na Šou uvnitř massivu habešského 74.668 a na jihohabešskou část massivu až do Kaffy 191.184 km^2.

Horopis H-e líčen byl již obšírně ve čl. Afrika (str. 353 a 354), k němuž netřeba mnoho dodati. Jest to z největší části obrovský massiv, jenž příkře vystupuje z pobřežních rovin rudomořských a stupňovitě spadá na všecky ostatní strany, zvláště k západu do širých plání severoafrických. Největší výše dosahuje patrně v horách Kollo a Džimba, dle Steckera přes 5000 *m* vys., kdežto hora Voso, nedávno ještě za nejvyšší pokládaná, jeví se mnohem nižší.

Geologie. Výzkumy Blanfordovými v severu a Aubryho v jihu jest nám geologická stavba H-e, ovšem jen ve velkých rysech, obstojně známa. Podklad massivu habešského tvoří krystallinické břidlice, jež však na povrch vystupují pouze v sev. H-i, kdežto v Šoi a zemi Gallů jsou zakryty. Na nich spočívá, jak z fossilií dokázáno, systém mesozoický, vystupující na den na sev. a záp. okraji, v hluboce erodovaném údolí Abáje a jeho přít. Džammy, jakož i řek Mugéru a Gibbe. Zpodní vrstvy skládají se tu v severu z pískovců, jež Blanford nazval adigratskými, stáří triasu nebo liasu, kdežto v jihu pojí se k pískovci ještě dolomit a sádra. Nad touto vrstvou leží v severu jurské vápence antalské ve výši 2600 *m* n. m. (Blanford), jimž v jihu (v 1800 *m* n. m.) odpovídají krystallinické neb slínito-písčité vápence (*étage Astartien* dle Douvilléa, *Bajocian*, *Bathonian* a *Corallian* dle Aubryho). Z rozdílů výšky nadmořské pozorovati jest, že uložení těchto vápenců jest téměř horizontální s nepatrným sklonem k jihu. Na těchto usazeninách spočívá ohromná pokryvka vyvřelin, z nichž se skládají nejvyšší patra massivu, t. v severu čediče ašangské, velmi podobné východoindickým, a nad nimi mladší skupina hornin trachytických, zvaná Magdala. I v již. H-i setkáváme se s horninami odpovídajícími Magdale. Zde spočívají dole slepence a tuffy, nad tím rhyolity, obsidian a trachyty a konečně zcela nahoře andesity, labradority a čediče. Stáří jsou téhož asi jako východoindický Dekkan-Trapp. Mladé lávy nad skupinou magdalskou v sev. H-i zovou se skupinou adenskou, jsouce asi téhož stáří jako vyvřelé horniny u Adenu. Mocnost všech tří hlavních členů, jež skládají massiv habešský, dobře jest pozorovati v údolí Abáje (1200 *m* n. m.). Trias jeví se tu 500, jura 700, vulkanické horniny 300, jinde 500—900 *m*, mocné. Na východ od habešského massivu pohoří v okolí depresse Asalské (170 *m* pod m.), nedaleko zátoky Tádžúrské složeno jest z čedičových a trachytických vyvřelin, spočívajících horizontálně na starších pliocénních tuffech sladkovodních i brakických. Planinu danákilskou skládají tuffy pliocénu mladšího. Pozoruhodno jest, že se tu nalézá pliocén o několik set metrů níže než v H-i trias. Na negativní změny v niveau za čtvrtohor ukazují tu korálové terassy u Oboku, obsahující recentní fossilie. První z nich nalézá se ve výši 15—20, druhá 40—50 *m* n. m., táhnouce se na 25 *km* do vnitra až k vulkanickému pohoří.

Vodopisně náleží H. z největší části k úvodí Nilu, k němuž stéká téměř všecka voda řekou Abájem (hoř. tok Modrého Nilu), jehož pramenné říčky sbírají se v jezeře Taně. Kraj severně tohoto jezera odvodňuje

ř. Atbara a ř. Takkázé. K Bílému Nílu a přítoku jeho Sobatu tekou z jihozáp. H-e některé dosud málo známé řeky (Javaš, Songa). O řece Baru č. Baku nelze dnes říci, zdali vtéká do Sobatu (přítok Bíl. Nílu) nebo do jez. Rudolfova. Řeka Gibbe v nejjižnější části H-e, dále známá pod jménem Omo, bývá pokládána za horní tok Džubu (Juby), jenž na rovníku ústí se do Indického okeánu; dle jiných zpráv vlévá se do sev. cípu jez. Rudolfova. Patrně však mají Džub i severnější Veb své prameny v jihových. H-i. Řeky a potoky z vých. svahu massivu habešského moře nedotékají. Největší z nich Havaš tvoří na značnou vzdálenost k vých. hranice Šoe, obrací se na 11° s. š. k východu a zaniká ve sníženině nedaleko zátoky Tádžúry. Řeky habešské mívají koryta svá hluboce zařezána, množství vody velmi měnlivé, jsou při silném spádu velmi divoké a vystupujíce za velkých dešťů ze svých řečišť, zaplavují roviny a působí tak ohromné škody. — Z jezer největší Tana (2080 km^2, 1753 *m* n. m.) leží téměř uprostřed celého massivu. Mimo ně jest uvnitř massivu jen málo a to nepatrných jezírek, za to však více větších na svazích massivu, tak v západě Kir (Haariem), jímž protéká řeka Baro, dosud ovšem jen z pověsti známé, dále na jihovýchodě značná jezera Suai, Hogga a Lamina, jež vespolek souvisí, dosud však jsou neprozkoumána, stejně jako ještě jižnější jezero Abbála. Z jezer na vých. svahu jmenujeme Ardibbo, Haik a Ašangi, vesměs vysoko položená jezera horská.

Podnebí. Polohou svou mezi zónou dešťů rovníkových a pasem pouští náleží H. území monsunů. Podnebí to vykazuje ovšem vzhledem k různé výšce nadmořské a šířce zeměpisné značné rozdíly. Domácí obyvatelstvo i cizinci rozeznávají tu tři patra klimatická a krajinná. První qollá, vystupuje z rovin až do výše 1800 *m* (d'Abbadie, Dove), druhé voina-degá nalézá se mezi 1800—2400 *m*, třetí degá zaujímá veškeren kraj nad 2400 *m* n. m. V době naší zimy převládají v H-i větry severní, kdežto v létě vých. a jihových. větry zanášejí sem mnoho deště od Rudého moře a Indického okeánu. Qolla vyznačuje se zpravidla tropickou vegetací a úmorným vedrem, jež stává se nesnesitelným zvláště na pobř. Rudého moře. Zlopověstna jest v té příčině Masáva. Největšího rozvoje dosahuje qolla v záp. H-i. Vyskytují se tu značné proměny v teplotě denní, zvláště rozdíly mezi dnem a nocí bývají veliké. Suché horko zimy (koncem a poč. roku) snáší se tu však následkem osvěžujících větrů severních lépe, než nízká poměrně teplota v létě. K cestování nejpříznivějším měsícem jest duben. V květnu nebo červnu nastává déšť. Čím dále k severu, tím více se doba deště opozďuje. Roviny proměňují se tu v jezera a spojení jest místy přerušeno. O skutečném množství deště nemáme spolehlivých zpráv. V Kerenu spadlo od 23. čce do 22. září 463 *mm*, v údolí Anseby za odpoledne 16. a za celý den 17. srp. 103 *mm* deště. V září déšť přestává a celý měsíc trvá doba výparů, jež mají za následek velmi nebezpečné zimnice. Ještě horší zdravotní poměry jsou v těsných údolích, kde v létě teplota stoupá ve stínu na 35°. Pro horaly jest pobyt v qolle velmi nebezpečný, což jest zajisté jednou z příčin, proč horalé habešští nikdy nemohli opanovati východní Súdán. Za hořejší hranici qolly proti následujícímu patru lze považovati roční isothermu 20°. Voina-degá má podnebí velmi mírné a příjemné. Střední roční teplota bývá obyčejně 16—20°. Mráz jest tu neznámý a teplota i v nejvyšších polohách tohoto patra sotva klesá pod 10°. Srážky bývají přečasto provázeny bouřkou. Kroupy padají zhusta a zůstávají často i v nižších polohách ležeti. Pro záp. část máme něco pozorování v Gondaru (12·5° s. š., 1900 *m* n. m.). Tam jest nejteplejším měsícem duben 23°, nejchladnějším srpen 16°. absol. maximum pozorované 32·6, abs. minimum 12·5°. Deště zde spadlo r. 1770 v měs. dubnu až září 934 *mm* v 90 dnech, r. 1771 v 95 dnech 1041 *mm*. Na vých. má Adua (14·5° s. š., 1900 *m* n. m.) stř. tepl. čce 21·8, srpna 19·1, září 18·8°. Deště spadlo v čnu až říjnu 1841 v 81 dnech 188 *mm*, r. 1842 ve 102 dnech však 852 *mm*. Voina-degá zaujímá nejkrásnější a nejbohatší kraje H-e; po celý rok jest tu svěží, vždy čistý horský vzduch, jemuž se připisuje veliká léčebná síla. Při velmi stejnoměrném podnebí tom nervy se otupují. Ve výši ok. 2400 *m* obnáší pouze stř. teplota nejteplejšího měsíce 20°. To jest zároveň hranice mezi Voinou-degou a Degou. Degá mívá ještě v 3900 *m* stř. teplotu roční 7—8°, což jest ve spojení s malými proměnami měsíčními poměr velmi příznivý. Ve vyšších polohách dostavují se časté noční mrazy, zvl. v době sucha. V pravé alpinské končině Semie bývá v listopadu až únoru zrána —1 až —4, v poledne 7—9°. V nejvyšším dílu horstva nad 4200 *m* klesá teplota noční v zimě až na —4 neb —8°. Po největší část roku pojí se v Deze mírná teplota s dostatečným deštěm, což velice napomáhá úrodě. Déšť zde bývá často velmi trvalý. Sněžná čára nalézá se v době sucha ve 4400 *m*, v době deště v 3500 *m* (dle Ferreta a Galliniera). *red.*

Flora habešská jest nejúplněji vytčena ve Schweinfurthově díle »Catalogus Niloticus«, jenž uvádí z H-e 50 kapradí a 2199 dr. fanerogam. Vypočítává 335 trav, 112 Cyperaceí, 37 Liliaceí, tolikéž Orchideí, vůbec monocotyledon 608, pouze 2 Conifery (*Podocarpus elongata* i *Juniperus procera*), žádné Cupulifery, 114 Composit, 248 Leguminos (tropický ráz); dále jest tu 74 Labiatů, 71 Acanth., 58 Scroful., 54 Malv. a Euphorb., typických 40 Asclepiadeí, 36 Cappar., 19 Combretac., ještě 39 Crucifer, 32 Umbellifer, 29 Caryofyllaceí. Rodiny mírného severu, zde alpinské, mívají tu jen řídké zástupce, t. jest tu 1 vrba, Saxifraga, Berberis, Viola, Valeriana, pouze 5 Junceí, 3 Ericaceae, 6 Primul., 5 Resed., 3 Linum, ovšem ještě 10 Gentian, 6 Dipsaceí. Pro horskou polohu scházejí i rodiny tropické buď zcela (Anonaceae) nebo jsou řídce zastoupeny, t. 1 Sy-

zygium, pouze 3 palmy, 1 Passiflora (*Modecca abyss.*), 1 Peperomia, 1 Pedalium, 1 Ochna, 3 Olacin., 1 Brucea, ba jen 6 Apocyneí. Málo jest tu i cibulovitých a vláhy milovných (4 Scitamineae). Nejzajímavější jsou zástupci rodin kapských, t. Olinia, Mesembryanthemum, 1 Selaginea (Hebenstreitia), 2 Proteaceae (*Protea abys.* a *Leucospermum rochetianum*), Disy. V poslední době našlo se mnoho bylin z H-e v horách tropické Afriky, t. v Usambaře, okolo Kenie, Kilimandžara, ba některé až v horách Madagaskaru a na Kamerúnu. Dříve se bájilo mnoho o příbuzenství s Indií, zejména s Dekkanem. To se však týče více jen tvarů pustinných severu a přímoří, kdežto endemické byliny a vegetace vyšších hor jsou zcela jiné. Spíše lze pozorovati více podobnosti se Středomořím, zejména v zunách. Původ toho hledati jest v staletém spojení obchodním. Suchoparný ráz jeví se i v lesích tropických. Schweinfurth zná odtud pouze 7—8 kapradí, 4—5 Orchideí, 3 Scitaminee a Piperacee, 4 Melastomacee v lesích zpodních a ze všech Myrtaceí pouze *Syzygium guineense*. Zajímavy jsou tu stromovité Umbellifery (Steganotaenia, Heteromorpha), Rumex (*R. alismaefolius*), Hypericum. Nejvíce však proslula zdejší flora množstvím bylin užitečných, majíc nejsilnější anthelmintica (Kusso, *Brayera anthelm.*, *Besemma anthelm.*, *Myrsine africana*, *Buddleja polystachya*, *Verbascum ternacha*), jichž se začíná i jinde užívati. Schimper rozeznával zde pouze 2 kraje, t. nížinu a hory, Steudner, Heuglin a Schweinfurth rozeznávali 3 území floristická, my pak rozlišujeme 1. alpinské území horské, 2. planiny středu, 3. tropická údolí vnitřku a 4. pobřežní poušť (Samhara). Z těch první podobno horstvu tropické Afriky, na př. Kilimandžaru, druhé planinám vých. Afriky, třetí záp. Súdánu, čtvrté Egyptu, Nubii a Arabii. Z alpinských bylin, veskrze skoro afrických, jmenujeme 6 *Ranunculus end.* na h. Buahitu, 4 Arabis (*A. albida* v 3000 *m*, *falcata* v 4200 *m*), 3 Cardamine (*C. hirsuta* L. v 4200 *m*), 2 Dianthus, *Cerastium glomeratum* (Buahit), *Alchemilla buahit* (ib.), 2 Epilobie (ib.), *Saxifraga hederaefolia* (Buahit 3300—4200 *m*), *Sanicula europea*, *Galium simense*, *Senecio nanus* (Selki 3900—4200 *m*), především však tupa (*Rhynchopetalum tupa*), zvláštní typický keř z Lobeliaceí, 4—5 *m* vys., v 3300—4200 *m*, *Blaeria spicata* (Buahit 3300—3600 *m*), *Primula boveana* (3400 *m*), Swertiae, *Veronica beccabunga* v 3900—4200 *m*, *Cystopteris fragilis* v 3400 *m*. Floru Voiny Degy Schweinfurth přirovnává k jihoevropské, Degu se středoevropskou florou. Dega jest bezlesá a vykazuje sotva 10 keřů, Voina Dega má 30 stromů, z nichž uvádíme *Juniperus procera*, *Podocarpus*, *Olea chrysophylla* a *Cordia abyss.*, zejm. u vsí sázená od kraje Hababův až do Šoe. V jihu v Enarei a v Kaffě jest domácí káva, jež v severu jen místy se vyskytuje. Z keřů Degy cituje Schweinfurth *Rhamnus staddo*, jenž se dává do piva místo chmele, *Rubus apetalus*, *Myrica salicifolia*, *Celastrus*, *Hypericum leucoptychodes* až 1·5 *m* vys., *Brayera anthelmintica* (Kusso) až do 3600 *m*, keřovitý *Echinops giganteus* do 4100 *m*. Pšenice a ječmen sejí se zde do výše 3600 *m*. Voinu Degu charakterisuje především pěstování tefu (*Eragrostis abyss.*) na pokrm, *Eleusine tocusso* na pivo, len a *Guizotia oleifera* na olej. Lesů málo, z keřů hl. Rhus, Carissa, Cussonia, Pittosporum, Acacie, *Ficus Daro*, trnité *Pterolobium lacerans* (Kantuffa). Víno, od něhož má Voina Dega jméno, se tu již nepěstuje. V hlubokých údolích západu (Kola) rostou stromovité Euphorbiae (*E. abyss.*) 6—11 *m* vysoké, Kigelie, Adansonie, tamarindy, bambusy, typická pro Afriku rodina Combretaceí (Poivrea, Combretum), Ficusy, Akacie. U přirovnání k jiným tropickým krajinám jeví se v poměrně malém množství kapradí, orchidey a liany — Schweinfurth znal jen 3 Zingiberacey (Cadalvena, Cienkowskia) a 2 epiphytická Angraecum. Stepi a traviny jsou tu vzácnější nežli v ostatní tropické Africe. Samhara konečně jest větším dílem holá skála, pouze v údolí bystřic kupí se některé stromy (akacie, Cappárideae), keřovité Euphorbie rázem svým upomínající na kaktusy, tamarišky, Stapelie (Boucerosia), u moře již i mangrove (Rhizophora, Cassipourea).

Zvířena H-e jest známa ze sbírek Rueppela, výpravy francouzské, sběratelů ital. (Traversi — Buturlin, Ragazzi — popsal Giglioli) a výpravy angl. proti Theodorovi (Blanford). Ssavců vykazuje sbírka Blanfordova 37, sb. Traversiho ze Šoe 28. Opic jest tu několik druhů, t. guereza (*Colobus g.*), 2 *Cercopithecus*, v Šoi pavián (*Cynocefalus hamadryas*); vyskytují se ještě ve velikých výškách, t. ještě v 3800 *m* viděl Steudner v Simenu na Buahitu stáda gelad (*Macacus gelada*), silná 500—600 kusů. Kromě opic žijí v nejvyšších polohách dle Heuglina zajíci, pes (*Canis walgi*), kozorožec (*Ibex walie*), myši (*Rhizomys splendens*, *Oreomys typicus* Heugl.), někdy antilopa (*A. montana*). Zvířena Voiny Degy a Koly jest tropická. Žije zde hroch, četně hyena, lev, nosorožec, v záp. nížinách po řídku i slon, množství antilop, 2—3 Hyrax, pouze v horách, níženi kanec (*Ph. aeliani*), *Herpestes mutgigella*, genetky. Netopýrů ani Blanford nezná. Pobřeží rudomořské má poustevní tvary (na př. žerbilly). Blandfordova sbírka ptactva obnášela z H-e 361, Ragazziho ze Šoe 276, Traversiho 119 a z jihu 62, nejúplnější však popis Heuglinův vypočítává tu 512 dr. Jsou zde hojní dravci se 49 dr. (5 Vultur, 8 Neofron, *Gypaetos barbatus*, 8 sokolů, 10 orlů), pouze však 9 sov, z nichž jest endem. *Noctua spilogastra*. Dále jest tu 6 kozodojů (*Caprimulgus tamaricis*, *Macrodipteryx longipennis*), 6 Cypselid, 15 vlaštovek, 4 Coraciidy, 1 Trogon, 7 Alcedinid (i *Ceryle rudis*), 7 Meropid, náš dudek a 4 Irrisoridy, aspoň 8 Nectarinid (zastupují kolibri a vyskytují se až přes 4000 *m* n. m. na gibarrách), *Tichodroma muraria*, dle Blanforda 2 datlové, dále *Oligocercus rubescens*, 37 Sylviid (8 endem.?), Drymoicy, Cisticoly, Sylvie, 5 Luscinid, aspoň 30 Saxicolin (as 12 end.), zejména v sev.-vých. pouštích, 12 Mota-

cillid (naše se sem stěhují), 6 drozdů, 4 Timaliiny, 4 Orioly (i náš *Parus leuconotus*), 3 Zosterops (přes 3600 *m*), 8, ne-li více, Muscicapid, ale z rodiny Laniidů, v Africe tak četné, přes 20 dr. (2—3 end.), 6 vran (alpinské jsou *Fregilus graculus* nad 3300 *m* a *Pyrrhocorax alp.*), dále 9 Sturnid (Lamprocolius, Anydrus), nejméně 38 Ploceidů a 16 Fringillidů (end. alp. *Poliospiza tristrata* v 3300 *m*, 3 Citrinelly), 5 Emberiz (*E. hortulana* v 3300 *m*), 16 Alaudid (spíše v pouštích, *Calandritis ruficeps* však ještě v 3300 *m*), 7 Musofagid (v nižších polohách), 7 Bucerotidů (*B. Hemprichii* ještě v 3300 *m*), jen 6 papoušků (2 end.), 8 Capitonid, 14 Cuculidů, 10 Picidů, 14 holubů (2 end.), 2 Pterocles, 2 Numidy, 7 Frankolinů, naše křepelka, 3 dropi, aspoň 73 vodních, v nichž se stýkají naše stěhovavé druhy s jihoafrickými. Z jedné strany přichází sem *Scopus umbretta*, *Rhynchaea cap.*, z druhé (sev.) *Strepsilas interpres* (Suákin), *Totanus glaseola*, *Gallinula chloropus*; end. jsou ku př. *Lovivanellus melanocephalus*, *Eulabeornis rougetii*, od vých. ku př. *Dromas ardeola*. Mezi těmi jest pouze 10 kachen (end. *Brenta cyanoptera* Rueppel). Mořských ptáků udává Heuglin 16 dr., jest jich však asi více. Co dosud víme o zdejších reptiliich, ukazovalo by na značnou chudobu. Ze želv vyskytá se tu *Testudo sulcata* Müller, *Cynixis belliana*, v Africe vůbec hojná. *Pelomedusa galeata* a *Trionyx egyptiaca*. V Nilu jsou krokodilové. Ještěrů zná odtud Boulenger 20 (Blanford pouze 13) a to 4 Gekonidy, 3 Agamy, 1 Varana, 5 Lacertid, 4 (? 5) Scincid a 2 Chameleony, tedy samé poustevní formy až na jižní *Eremias Brenneri* Pet. (= *E. lugubris* Vaill. = ? *Acanthodactylus mucronatus* Blanford) ze Somálska. Endemičtí jsou *Agama annectens*, *Lacerta boscae*, *L. spinalis* (dle Blanforda ještě *L. samharica*, *L. Sturti*), *Euprepes Isseli* Pet., *Scincus Hemprichii* Wiegm., *Chameleo affinis* Gray. Ještě méně známe hadů. Ze 2000 v našem rukopisném seznamu zařaděných nalézáme jich pro H. pouze 10, Blanford jen 7 dr., z nichž 4 endem., t. *Typhlops Blanfordii* (= *T. Eschrichti* Blanf.), *Boodon lemniscatum* D. B., *Lycofidium abyssinicum* Boul., *Dendraspis Antinorii*. Z afrických dále rozšířených jmenujeme ještě *Bucefalus typus*, *Homalosoma lutrix*, *Eryx thebaicus* (Suakim), *Psammotis sibilans*, *Rachiodon scaber*, *Echis arenicola*. Žab rovněž nemnoho. Boulenger uvádí kapskou *Rana delalandii* (= *Pyxicefalus delalandii* D. B.), *R. mascarenensis* (v celé Africe), *Rappia viridiflava* D. B., *R. marmorata*, *Bufo regularis* (jez. Ašangi, Antalo), *B. Blanfordii* (end.), konečně afr. *Dactylethra levis*. Salamandridů rovněž neznáme, rovněž ne Caecilidů. Také o rybách nevíme mnoho. Nejnápadnější jest bohatství jezera Cany na endem. parmy (*Barbus affinis*, *surki*, *bero*, *intermedius*, *elongatus*, *gorguaria*, *nedgia*). Arabský *Discognathus lamta* jest v zemi Gallů, *Tylognathus cantini*, *Haplochilus Antinorii*, *Cyprinodon Hammonis* (= *C. dispar*, v Arabii a zemi Somálů) a *Capoeta Dillonii* jsou z východu. *Pý.*

Obyvatelstvo H-e (viz tab. »Typy národů afrických«, č. 20., 22., 27.) jest velmi pestré, ale ve své tělesné povaze rázu celkem jednotného. Po této stránce jest veškeré obyvatelstvo původu hámitského a nejblíže příbuzno Bedžům, i jest chybno pokládati je za Semity, jak mnozí dle hlavních řečí soudí. Nátěr semitský v H-i způsobili četní přistěhovalci a obchodníci arabští a i řeči amhara a tigriňa, čítané přímo k jižní skupině jazyků semitských, nejsou čistě semitské, nýbrž mají za základ agauštinu. Z četných kmenů H. obývajících někteří však nestejně zachovali si původní svůj ráz. V tom nejkonservativnější živel tvoří Agauové, kteříž byli asi původním obyvatelstvem celé země. Před tím sídlili v Núbii, odkudž byli dle všeho faraony zatlačeni na jih a přinuceni k osídlení hornatého H-e. Nyní nalézáme je roztroušeně usedlé po celé zemi, ač v počtu nikoliv značném. V souvislosti zabírají pouze provincie Agaumeder a Agau. Zaměstnávají se zejména chovem dobytka (viz Agauové). S nimi tvoří skupinu nejúžeji spojenou Falášové (v. t.), Kamantové (v. t.) a Voitové (v. t.). První z nich, ne správně i habeští židé nazývaní, sídlí roztroušeně po celé zemi a zabývají se hlavně hrnčířstvím, zednictvím a dobýváním železa. Kamantové usedlí jsou v Gondaru, v Šoi a j. Voitové obývají okolo jezera Tany, jsou dovednými rybáři a lovci hrochů, u ostatních Habešanů však v opovržení. Nejčetnější živel obyvatelstva, vlastní jádro jeho, tvoří Amharové v jižní části H-e a Tigriové na severu. Tělesně neliší se od sebe ani od kmenův dříve jmenovaných. Vliv přistěhovalých Semitů na ně byl však tak značný, že z převážné části přijali jejich řeč. Z obou jazyků více živlů semitských vykazuje amharština než tigriňa. Aethiopština, která dříve v H. panovala, byla ve středověku zatlačena a zachovala se již jen jako jazyk církevní. Z jiných méně důležitých kmenů uvésti sluší Kunámy čili Bazy (v. t.) při severozáp. hranici říše mezi řekou Setitem a horním tokem Baraky, kočující Šohy v Samhaře, Homrány v stepích mezi hor. Setitem a hor. Marebem, Gally, kteříž vedrali se sem od jihu a usadili se mezi Šoou a Amharou, Danákilové na vých., Harárové, usazení v území Harár, a j. menší. V již. částech H-e žijí mimo to četní kmenové pestrého smíšení. Čistí Arabové a negři žijí v H-i jen v počtu skrovném. Počet obyv. jest asi 4,500.000. Dříve bylo zalidnění země značnější, kleslo však hlavně následkem hladu a cholery. Habešané jsou vzrůstu prostředního, muži mají 1560 až 1600 *mm*, ženy 1450—1480 *mm*, muži však dosahují tu a tam i 1700 *mm*. Barva pleti vykazuje odstíny od světle olivové hnědi až ku tmavé černi; nejčastějším odstínem jest hněď s nádechem do červena. Lebky jsou zpravidla dlouhé, jen výjimkou střední, čelo vysoké a klenuté, nos rovný nebo jen slabě ohnutý s tupým zakončením, ústa značně vystouplá se rty masitými až i zduřenými, brada poněkud hranatá. Celkový vzrůst těla jest úměrný a jmenovitě ve vlastních horských krajinách

vynikají Habešané širokými plecemi a svalnatými údy. Za to v nížinách vyskytují se převážně postavy hubené a vychrtlé, jmenovitě v Samhaře a Qolle. Ruce a nohy jsou veliké. Vlasy černé, ne hrubé, jsou kudrnaté a dosahují značné délky. Vous skrovný, tmavohnědé oči živé a intelligentní. Pleť žen jest celkem světlejší. Mladé dívky jsou začasté velmi půvabny, pročež jsou velmi hledány pro turecké a arabské haremy; ženy však jsou náchylny k tloustnutí a brzo stárnou. Povaha Habešanů nemá mnoho předností. Jsou pohostinní, váží si žen a zacházejí dobře s otroky; za to však povahy jsou nevázané; chlast, krádeže, podvody, surovosti jsou zjevy obyčejné, především pak štítí se práce a jsou nesmírně nečistí. Oděv mužský skládá se z bílé bavlněné řízy (*šáma*), pod níž nosí se nohavice až přes kolena sahající. Kolem těla ovíjejí si značný kus červené nebo bílé látky. Mimo krále a kněze, jakož i muhammedány, chodí všichni bosi a nepokrývají hlavy. Bojovníci nosí na plecích pláštíky z kožešin; vznešenější nosí pláštíky tyto z kožešin lvích nebo levhardích. Tyto pláštíky zovou se *lembdy*. Lembdy z kožešiny černého levharta nebo gazelly nosí v Šoi šlechtici, obyčejní bojovníci spokojují se pláštíky z kožešin ovčích a kozích. Mimo to nosí pohlaváři *akodamu*, stříbrnou to tyčinku, která připevňuje se na příč přes čelo; na ní zavěšeno je několik pštrosích per. Bojovníci, zvláště vynikající, nosí též stříbrné náramky a pláty na rukou, prsteny a ocelové rukavice, tyto však jen výjimkou. Hlavní zbrojí jsou kopí s listovitým hrotem, srpovitě zahnuté meče, dlouhé, zakřivené nože a kulaté štíty z kůže sloní nebo buvolí, opatřené kovovým vypouklým hrbolem. V užívání jsou i ručnice staré soustavy doutnákové, které však v novější době nahrazují se remingtonkami nebo i arabskými pistolemi. Prach vyrábějí si Habešané sami. Místo kulek nabíjejí kousky železa, kamenem do tvaru střeliva zhruba oklepané. Křesťané nosí na krku tmavomodrou hedvábnou šňůru zv. *mateb*. Kněží odívají se krátkou košilí, bílými širokými nohavicemi, bílou kazajkou. Dále nosí buď šámu nebo tmavý, hedvábím nebo zlatými prýmky ozdobený kaftan. Na nohou mají safiánové boty zobákovitě ohnuté. Hlavu stříhají si do hola a nosí turbany bílé, červené nebo žluté. Na krku nosí mateb a růžence přivážené z Jerusalema. Ženy odívají se dlouhou, zpředu otevřenou košilí s úzkými rukávy, kteráž se úzkým pasem obepíná, dále nosí bílou šámu s rudým pruhem nebo, jako v Šoi, dlouhý šátek, který se přes hlavu na zad přehazuje a až po paty splývá. Šperků nosí velmi mnoho, jmenovitě červené a modré skleněné perly, amulety a j.; fintivé jsou měrou největší. Obočí si vyškubávají a nahrazují je velkými modře malovanými oblouky, víčka očí barví si na černo, tváře a nehty na rukou i nohou na červeno. Účes vlasů jest velmi rozmanitý, ale skoro vždy užívá se k mazání vlasů žluklého másla, následkem čehož šíří velmi nepříjemný zápach, což i u mužů se pozoruje. Obě pohlaví nosí slunečníky. Obydlí Habešanů jest prosté, ano hrubé. Nejčastější jsou chýže z kolů obmazaných hliněnou omítkou s kuželovitou slaměnou střechou bez komínu. Méně často spodek jest zhruba vyzděn z kamene. Obydlí obehnáno vysokým trnitým plotem na ochranu před divokou zvěří. Obydlí uvnitř je nečisté, zvláště proto, že lidé sdílí je s dobytkem. Zařízení jest nejprostší a skládá se z hrubého lože a rovněž hrubého stolu a jiného nečetného nářadí. I obydlí pohlavárů valně neliší se od prosté chýže. Výjimkou jest císařský palác v Gondaru, nazvaný *gimp*. Byl vystavěn portugalskými řemeslníky, nyní však jest po většině zříceninou. Hlavní potravou Habešanů jest syrové volské maso, které často požívá se ještě teplé a krvácející. Maso ovcí a koz se peče. K tomu požívá se kvašený chléb z ječmene nebo pšenice s ostrou omáčkou, připravovanou z červeného pepře, soli a cibule. Jídají dvakráte denně: v poledne a po západu slunce. Muži i ženy zasedají spolu k jídlu. Za nápoj slouží pivo připravované z durrhy (*Sorghum vulgare*) nebo z dagosy (*Eleusine Tocussa*) a kvašená medovina zv. *deč*. Rodinný život není spořádaný, poněvadž sňatky uzavírají se většinou beze všech obřadův a manželství jen dle jména trvá. Církev nedovoluje mnohoženství, přes to však u bohatších se vyskytuje. Nevěstu, začasté 9- neb 10letou, kupují rodiče pro syna za několik tolarů. Ve 12 létech věku svého nezřídka Habešanky jsou již matkami, načež uzavírá se většinou hned poměr nový. Věrnost manželská jest velmi řídká a také se příliš neceni. Rozdílu mezi dětmi manželskými a nemanželskými se nečiní. Děti obou pohlaví se obřezávají a v kostele křtí.

Hlavním zaměstnáním Habešanů jsou orba a chov dobytka. Voina-degá jest hl. sídlem orby, též ve vých. Qollách orba se pěstuje, avšak jen porůznu. Degá orby nemá. Nářadí polní jest velmi jednoduché a vůbec celý pochod vzdělávání půdy a sklizně primitivní. Zrní se vymlacuje klacky nebo se vydupává, načež uschovává se v jamách nebo v hliněných hrncích anebo v koších až 5 *m* vysokých. Ku mletí béře se jen, kolik se právě potřebuje. Pěstují se durrha, duchna, pšenice, ječmen, žito, *Triticum monococcum*, tef (*Poa abyssinica*), dagata, kukuřice, hrách, čočka, sviňský bob, len, nuk (*Guizotia oleifera*), sesam, tomaty, portulak, červený pepř, cibule, koriander, šafrán, tabák, bavlna, káva a víno. Pole ohrazují se jako obydlí proti zvířatům trnitými ploty. Chov dobytka jest značný, hlavně ve vyšších polohách. Hovězí dobytek pěstuje se ve mnohých plemenech, z nichž nejčastějším jest plémě zebu, nejkrásnějším druh Sanga s obrovskými rohy. Též ovcí jest několik plemen od bezvlnaté ovce tlustoocasé až ku plemeni zvanému matika s vlnou až 1 *m* dlouhou. Tento druh vyskytuje se hlavně v provinciích Begemederu a Agaumederu. Chov koz jest podřízenějšího významu. K nošení břemen chovají se velbloudi, jichž k jízdě užívá

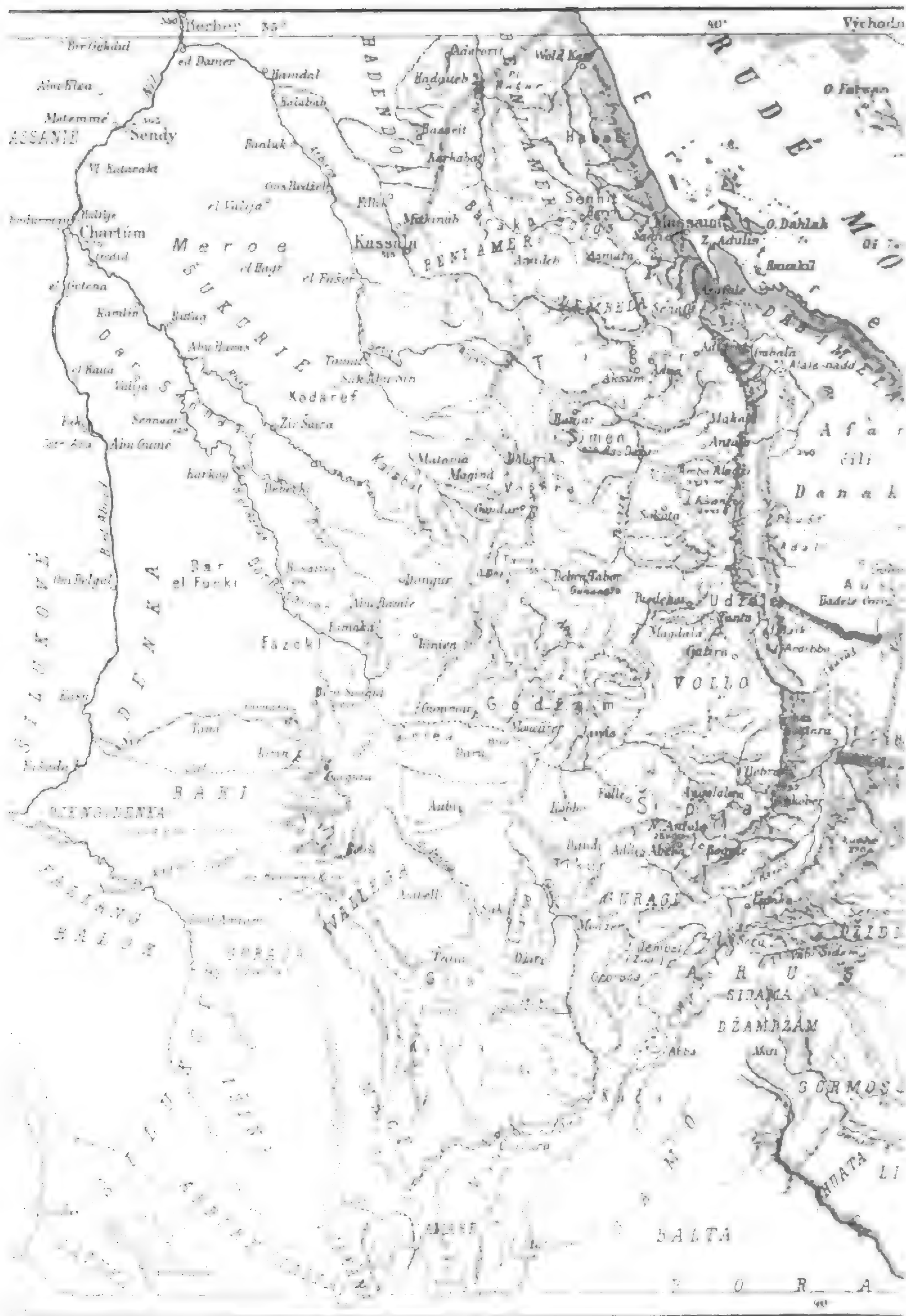

ottův slovník naučný

HABEŠ
a země sousední

1 : 8.000.000

0 — 100K

Habeš
Eritrea (ital.)
Sféra zájmů Italie
Sféra zájmů Francie
Sféra zájmů Britska
Sladečně obsazena místa jsou podškrtnuta

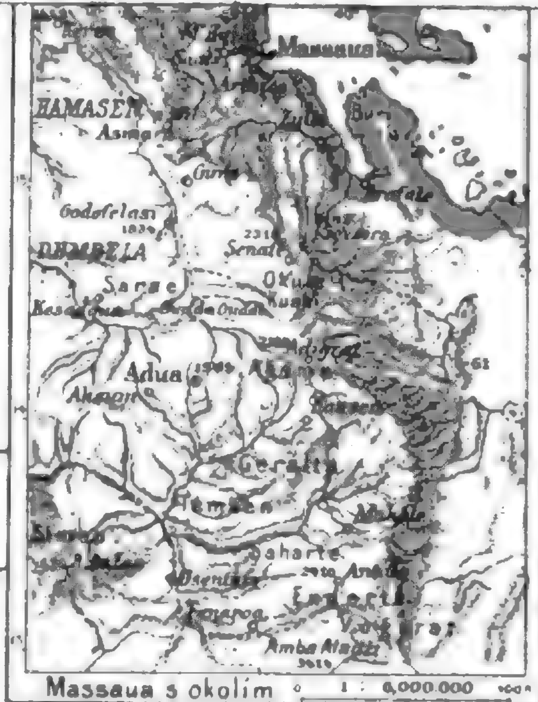

Greenwiche
45°
Hodeida
el Mokha
Perim
Bab el Mandeb
Aden
Záliv Adenský
Raheita
Tadžura
Obock
Z. Tadžura
Sagallo
Zejla
Galama
Berbera
Bulhar
Karam
Ankor
Lasgori
Bosaso
R. Allula
OSMAN MAHMUD
HABR GERHADŠ
Dždd Ali
Dobor
Muhamed Isa
Haran es Segir
Burao
HABR
GADABURSI
Harar
Haskul
RER-ALI
MELENGUR
Gardor
Hen
TIMASSA
Nogal (země kamenitá)
Tavali
Gerloguby
Haud (země bez kamene)
Galadi
Mudug
Dudub
Sarman
Mirdugul
Faf
Hento
GARIRA
GURRA
Bessera
Buta
AURIHAN
Hiran
DUGUDI
Gallalarksi
Lugh
Obbia
Ellarr
Dinnadir
MIDŽERTINI
ABOMORUSSA
HAVIJA
VUKUDŽIRA
10°
5°

Chromotypie J. Otty v Praze.

se jen zřídka. Dále chovají se malí, ale vytrvalí koně, osli, mezci a muli na vysokých rovinách severních a v rovinách gallských. Psi, jichž užívá se ku hlídání, podobni jsou našim psům ovčáckým; v qollách chová se španělský chrt. Drůbež jen skrovně se vyskytuje. Velmi rozšířeno jest včelařství.

U výrobě řemeslné jsou Habešané velmi obratni, provozujíce kovářství, zlatnictví, soustružnictví, tesařství a koželužství. Výrobky jsou slušné a dílem se i vyvážejí do sousedních zemí. V domácnosti zabývají se ženy pletením různých předmětů k domácí potřebě z materiálu rostlinného a především a tkaním bavlny. Jako skoro všickni národové afričtí jsou i Habešané dobrými obchodníky, vyvážejí se však skoro jen suroviny. Hlavními předměty vývozu jsou vosk, slonovina, červený pepř, sůl, káva, zibet, surové i vydělané kůže, koření zvané cely (pro Indii). Obchod s otroky jest přese všechny zákazy v květu, hlavními otrokářskými tržišti jsou Masáva, Berbera, Zeila a Tadžúra. Mnoho děvčat prodává se do harémů a jmenovitě děvčata gallská vysoko se platí. Dovážejí se bavlněné látky, surová bavlna, červený a modrý kartoun, barevné šňůry a niti hedvábné, zlaté niti, atlas, samet, červené sukně, skleněné perly, zrcadla, břitvy, hlavně pak ručnice, zinek, antimon, jehly, mosazný drát, safiánová kůže, keltický baldrián, černý pepř, tabák ze Širázu (*tumbekki*) atd. Velké výroční trhy konají se v Gafatu, Gendě, Gondaru, Adui a Adigeratu. Zde prodávají se věci dovážené, dále rýže, durrha, tef, dagusa, kukuřice, med, vosk, zibet, pepř a sůl. Platidlem jsou bavlněné látky, sůl, mateby a tolary Marie Terezie. Tyto tolary jsou i normální vahou a jde jich na jednu habešskou libru (*neter*) 12. Délkovou mírou jest loket (*dra*), počítaný od lokte až ke špičkám prstů.

Obyvatelstvo dělí se na šlechtice a nešlechtice. Šlechty jsou dva stupně: prvý zvaný *mekun* přináleží králi, místodržitelům, knížatům církevním, dvorním hodnostářům, vysokým důstojníkům, říšským a místodržitelským úředníkům; druhý stupeň *moseso* náleží ostatním důstojníkům a úředníkům. Rozčlenění úřednictva dle hodnosti jest velmi přesné. Právním kodexem jest t. zv. *feta negest* (pravidla králů), který prý sestaven byl za Konstantina Vel. r. 325 po Kr. koncilem nicejským. Negus jest absolutním panovníkem a má k ruce státní radu 12 soudců. Správa a zřízení země jest lenní. Povinnost válečná je pravidelná a musí každý místodržitel dle velikosti své provincie postaviti poměrný kontingent vojínů. Tito sami si opatřují oděv, zbraň a sami se vyživují, což ovšem vede k naprostému nedostatku discipliny. Ve válce jest vojsko neobyčejně ukrutné a neštítí se žádného zohavení mrtvých i raněných.

Politicky skládá se H. ze tří království, Tigre, Amhary a Šoe, jež rozdělena jsou na provincie a okresy. Hlavním městem říše jest Antotto v Šoi. Hlavním městem v Tigre jest Adua (3000 obyv.), dále Gondar (4000) a staré hlavní město Aksúm (5000 ob.), v Šoi jsou Angolala a Ankober (7000), někdy hl. město Šoe. Dále uvedena buďtež města Antalo, Gudera, Debra, Tabor, Dima, Magdala, Harár (35.000), Kabiena, Bonga, Sáka a Džiren.

Dějiny. O nejstarších dějinách H-e pojednáno již ve čl. Aethiopia. Politické dějiny jeho těsně jsou spojeny s náboženskými. Rozkvět křesťanství (viz Habešská církev) spadá do IV.—VII. stol. V té době panství habešské mělo největší rozsah, zasahujíc i do jižní Arabie. Brzo po vítězné válce proti židovskému králi Dhu-Nuvásovi himjarskému nastává úpadek a v následujícím pak temnu dějin H-e stala se tato říší falášskou; neboť Falášové zdejší po vítězné revoluci povznesli na trůn vládce svého kmene. Falášská kněžna Judith napadla a zbořila svatyni aksúmskou. V X. stol. jiná falášská princezna Zágué založila novou dynastii, jež tu prý vládla až do r. 1270, kdy Jekunó-Amlák vyvrátil panství Falášů. Rod jeho dal pak H-i silné vládce křesťanské a vrátil zemi blahobyt. V Šoi zatím vládla dynastie řečená Šalomounská, jež původ svůj odvozuje od mythické královny Makady (královna sábská). Králové z této dynastie zasedli na poč. XVI. věku i na císařský trůn v Gondaru. V té době (král David č. Lebna Dengel 1508-1540) počíná úpadek. Fanatický moslim Muhammed Guranje (Grani) shromáždil kmeny aferské, gallské a somálské k boji proti křesťanství. Nebezpečí odvráceno jen pomocí Portugalců (viz Gama Christ.), kteří Muhammeda porazili. Přece však za nedlouho pobřeží ztraceno na Turky. Na Davidovu nástupci Klaudiovi (Galandiös) žádali Portugalci, aby za odměnu jich pomoci uznal papeže za hlavu církve habešské. Tento však nepřivolil a vypověděl katolické missionáře. Teprve Susneus (1607—32) přichýlil se úplně ku katolictví, přijal Alfonsa Mendeza za katolického patriarchu H-e a hleděl všechen lid přivésti ku katolictví. Pokrokům Říma učinil konec nástupce Susneův Fasildas (1632—37), jenž missionáře r. 1634 konečně vypověděl. V XVIII. stol. moc císařská rychle klesala a velcí vasallové v Šoi, Amhaře a Tigre počali se pokládati za samostatné panovníky a osobovali si poručnictví nad slabými císaři. Mikael Ras, místodržitel v Tigre, zavraždil roku 1760 cís. Joasa a dosazoval na trůn v Gondaru postupně jeho příbuzné. Mikaelův syn Volda Selasie panoval v Tigre až do r. 1816. Z více praetendentů na jeho dědictví podržel vrch Ras Sabagadis z Agame (ok. r. 1823). Za všeobecných zmatků v říši v XVII. a XVIII. věku odtrhli se místodržitelé Šojští od vlády císařské a založili samostatné království, z něhož provozovali veliký vliv na kraje okolní. R. 1811 vstoupil tu na trůn silný a opatrný Sahela Selasie a synové jeho, Ras Ali a Ras Ubie, byli v první pol. XIX. stol. nemocnějšími muži v H-i. Ras Ubie svrhl záhy svého tchána Sabagadise a vládl železnou rukou v Tigre, kdežto v Amhaře panoval statečný Ras Ali, jenž Sagalu Dengala, císaře dle jména, držel jaksi v zajetí. Když císař ten, chtěje

zvýšiti skrovné své příjmy, odvážil se konfiskovati část statků církevních, popudil proti sobě kněžstvo, jež vyzvalo Ras Aliho, aby císaře sesadil. To se i stalo a od r. 1833 nebyl trůn císařský obsazen. Také arcibiskupství zůstalo osiřelé a teprve r. 1841 koptický Aba Salama na podnět Rasa Ubie stal se abúnou. Pronikavé změny nastaly v H-i vystoupením Kasy, jenž později přijal jméno Theodor II. Byl synem místodržitele v Quaře a nabyl záhy značného vzdělání, k čemuž se však pojila jistá krutost a vášnivost. Okolo r. 1850 porazil mocného Ras Aliho a opanoval celý střední H. Ctižádostivý muž zanášel se v mysli obnovením veliké říše aethiopské a to se mu mělo nad očekávání brzo podařiti pomocí kněžstva, hledajícího v něm oporu proti vlivu římskému, jenž zvláště působností obratného kapucína de Jacobis od r. 1838 velmi se zde byl zmohl. Domácí biskup (Abúna Salama) a s ním veškeré kněžstvo habešské prohlásili se pro Kasu, jenž vyhnal římské kněze a počínal si jako samovládce v celé H-i. Ras Ubie, zdráhající se odváděti poplatek, podlehl v bitvě u Debraski a 7. února 1855 Kasa přijal v Gondaru pode jménem Theodora II. titul císaře (»negus negesti« t. j. král králů) aethiopského. Vítězstvím nad šojským králem Haila Malakotem (syn Sahely Selasie) r. 1856 bylo dokončeno spojení celé H-e. S počátku vládl Theodor dobře a opatrně, ač přísně. V církvi a státu svém provedl mnohé veliké reformy; dbal o veřejnou bezpečnost, zavedl monogamii a povolával do země evropské techniky a řemeslníky. Odňal sice církvi část statků, pojistil však přece duchovním i mnichům jakési příjmy. Udržování však a vyzbrojení velikého vojska (100.000—150.000 mužů) vyžadovalo větších prostředků, než mohla H. snésti, a proto bouřila se jedna provincie po druhé. Theodor všecka povstání ukrutně potlačil; avšak když nastala zahraničná zápletka, opustila ho celá země, čímž pád jeho byl neodvratný. Zamilovanou jeho myšlénkou byla alliance s Angličany proti Turkům, resp. Egyptu. Na první návrh svůj nedostal vůbec odpovědi, na druhý byl nepříliš laskavě odbyt. Ježto pak toho času někteří missionáři angličtí jednali proti rozkazu jeho, dovolujícímu jim missionářskou činnost pouze mezi Falaši, pojal vášnivý Theodor nenávist proti všem Evropanům a mstil se na přítomných. V listopadu 1864 uvěznil angl. konsula Camerona, franc. vyslance Bardela a některé missionáře na skalní pevnosti Magdale. Smírné pokusy o jejich vyproštění zůstávaly marny a v čnu 1867 musila se Anglie odhodlati k válce. Asi 12.000 mužů anglo-indického vojska pod Napierem přistalo v říjnu 1867 v Zule na záp. pobřeží Ansleyského zálivu. Šťastně překonali Angličané nesmírné obtíže terrainu a 9. dub. 1868 stanulo 3500 mužů před Magdalou. Když výpad Theodorův 10. dub. byl odražen, poslal zajaté Evropany do tábora, doufaje ve sjednání pokoje za mírných podmínek, ale marně. Magdala 13. dubna vzata útokem a vniknuvší sem Angličané nalezli zde mrtvolu Theodorovu, jenž sám se byl zastřelil. Při vší své ukrutnosti byl Theodor II. z nejznamenitějších postav afrických dějin. Po jeho smrti a rychlém odchodu Angličanů, kteří již 1. června 1868 odpluli zase do Indie, nastaly v H i veliké zmatky. Z knížat nejmocnější byli Kásai v Tigré, Góbasé v Godžamu a Menílek v Šoi. Kásai nalezl podporu u Angličanů, odstraniv všecka cla a poskytnuv jim některé výhody; v čci 1871 přemohl a zajal Góbaséa a 21. ledna 1872 dal se v Aksúmu korunovati jako negus negesti pode jménem Johannes. Za spolupůsobení Angličana Kirkhama šířil rychle svoji vážnost. Záhy však nastal mu spor s Egypťany, kteří bezohledně na úkor jeho chtěli šířiti své panství. Tito, obsadivše Masávu, zabrali pod Munzingerem pašou v létě 1872 severohabešské země Bogů a Mensů a pokoušeli se roku 1875 opanovati Hamasen. V létě 1875 vyslal chedív za tím účelem dvě výpravy, z nichž Arakel-bej s plukovníkem Arendroopem s 30.000 muži měli táhnouti přímo do Hamasenu, kdežto Munzinger-paša měl od zátoky Tadžúrské hledati spojení s Menílekem šojským proti Johannovi. Obě výpravy setkaly se s úplným nezdarem. Menílek odmítl spolek s nevěřícími a Munzinger byl dne 15. listop. u Aussy přepaden a zabit, kdežto hlavní voj, vniknuvší již hluboko do Hamasenu, zničen byl 17. a 18. listop. u Gudda-Guddi, při čemž Arendroop přišel o život. Na rozkaz chedíva vniklo nové vojsko egyptské 20.000 mužů pod synem jeho Hassanem do H-e, avšak i toto bylo 5.—7. března 1876 u Gury úplně zničeno. Co nezahynulo na bojišti, padlo do zajetí vítězova. Povstání knížete Uld Michaela v Hamasenu bylo rychle potlačeno, mír s Egypťany však sjednán teprve počátkem r. 1879. Vítězný negus odstoupil sice Egyptu provincii Keren, za to však dostával 8000 dollarů ročně. Pod dojmem těchto vítězství poddali se Johannovi i Menílek šojský a Ras Adal godžamský, tak že H. měla opět jediného pána. Když panství egyptské v Súdánu povstáním mahdítským vzalo za své, vyslán byl do H-e od vlády angl. admirál Hewett a od egyptské Mason bej, kteří 3. června 1884 v Adui s Johannem uzavřeli smlouvu, dle níž vráceny H-i země Bogů a dovolen přes Masávu volný dovoz zboží i zbraně do H-e. Posádce egyptské v Kasale vyminěn před mahdisty ústup H-i. Habešané obsadili země Bogů, ale kraj okolo Kasaly se jim nepoddal, považuje habešské panství za těžší mahdítského; za to však král Menílek šojský zmocnil se ve srozumění s Johannem malých knížectví v již. H-i až po Kaffu, maje za záminku špatné tam nakládání s evropskými cestovateli a missionáři (Chiarini a Léon des Avanchers byli v Geře otráveni, Cecchi dlouho držán v zajetí), a 10. led. 1887 vtrhlo šojské vojsko i do Haráru, vyklizeného r. 1885 od Egypťanův. Nové zápletky nastaly usazením se Italie na Rudém moři r. 1882. Italové obsadili r. 1885 Masávu, což těžce nesl Johannes, neboť tím byla H. nadobro odloučena od moře. Ras Alula vytrhl v lednu 1887 proti Italům a 26. led. 1887 u Dogaly úplně je porazil. Ježto

zatím mahdisté napadli **H.** od západu, obrátil se císař sám proti nim, zaplatil však vítěznou bitvu u Metammy v Kalabatu 7.—8. bř. 1889 životem († 9. bř. 1889). Na to nejmocnější z vasallů habešských, Menílek šojský, zmocnil se ještě téhož roku trůnu císařského a dal se r. 1890 korunovati jako negus negesti Menílek II. Nechtěje hned s počátku zaplésti se v boj s Italií, uzavřel s ital. vyslancem hr. Antonellim 2. kv. 1889 smlouvu, v níž vytčeny severových. hranice proti ital. osadě rudomořské. V dokumentu, předloženém italské sněmovně, nalézal se však také článek XVII., dle něhož panovník habešský má vyjednávati s cizími mocnostmi pouze prostřednictvím Italie. K této smlouvě připojena 1. října 1889 jiná, kterouž **H.** uznala formálně panství italské na Rudém moři. Nová smlouva o hranice uzavřena mezi Italií a **H**-í 6. ún 1891, jež však má nabyti platnosti teprve po ukončení urovnání sporu o čl. XVII., proti němuž Menílek listem králi ital. ze dne 11. ún. 1891 důrazně protestoval. Právě z tohoto článku odvozovala Italie své, skutečně velmi problematické právo na protektorát nad **H**-í. Francie a Rusko smlouvu z 2. kv. 1889 nikdy neuznaly a uznání se strany **H**-e musila by si Italie nepochybně vynutiti rukou brannou. O t. zv. sféře zájmové v těchto končinách viz Italie.

Výzkum. Již v XI. stol. vědělo se v Evropě, že v **H**-i vládne křesťanský panovník (*Prete Joam*). V téže asi době počaly styky **H**-e s Italií. R. 1123 papež Kalixt II. přijal habešské poselství v Římě; v XIV. stol. vysláni byli do **H**-e missionáři, aby postavena byla hráz postupujícímu islámu; r. 1434 benátský malíř Brancaleone přišel ke dvoru habešskému, kde také zemřel. Na mapě Fra Maurově (Benátky, 1457) dostalo se **H**-i poprvé lepšího vyobrazení. Následují styky Portugalců s **H**-í, jež se udržují až do XVII. stol. Již r. 1486 vyslán byl Pedro de Covilham králem Janem II. přes Káhiru do **H**-e, odkudž se však nevrátil. Poprvé zakotvili Portugalci v Masávě 16. dubna 1520 a objevili se tu opět r. 1541 pod Est. de Gama na pomoc **H**-i proti muhammedánům. Z jejich cestovatelů po **H**-i v XVI. stol. vynikl zvláště Franc. Alvarez (1520—26). R. 1603 nalezl P. Paez prameny Modrého Nílu a r. 1613 a 1614 vnikl Fernandez stejně daleko na jih **H**-e, jako nejodvážnější cestovatelé moderní. Dílo, jež napsal Portugalec Lobo, meškavší tu roku 1625—32, zůstalo dlouho nejlepším pramenem pro známost **H**-e. Rovněž důležita byla *Historia Aethiopica*, již r. 1681 ve Frankfurtě vydal Ludolf na základě pramenů habešských, při čemž byl mu pomocníkem habešský patriarcha Aba Gregorovius. R. 1698 dostal se Francouz Poncet přes poušť a Senár do Gondaru v **H**-i, kamž provázel ještě jednou (1700) jesuitu Brevedenta. V pravdě epochální pro **H**. byly cesty, jež v l. 1762—73 vykonal Skot Bruce, položiv základ ku vědeckému výzkumu **H**-e (o tom viz Afrika, str. 406). Zprávy Bruceovy neprávem byly brány v pochybnost a teprve r. 1805 potvrdil je v celém rozsahu lord Valentias. Z novějších cest jest ještě vzpomenouti italského kardinála Massajy, jenž r. 1881 vrátil se do rodné země, působiv po 36 let v **H**-i, hlavně v zemi sev. Gallů, krajanů jeho Capucciho a Cicognaniho, kteří r. 1885—1886 dlelí v Gaffe, Ragazziho roku 1886 u jezer v jihových. **H**-i, Francouze Soleilleta, jenž r. 1882—84 vnikl až do Kaffy, a Borelliho, který roku 1889 velmi daleko na jih pronikl a doplnil zprávy Chiariniho a d'Abbadiovy a konečně Angličana F. Benta, jenž r. 1892 navštívil **H.** za účely archaeologickými a ohledal zvl. zříceniny Aksúmu. Na záp. svahu **H**-e na rozvodí Modrého a Bílého Nilu nejdále na jih pronikl Hollanďan Schuver 1881.

Literatura. Mimo díla uvedených cestovatelů: Stecker, **H.** a Habešané (Zeměp. Sborník, III.); Andree, Abessinien (Lipsko, 1869); Rassam, Narrative of the British mission to Theodore (Londýn, 1869, 2 sv.); Markham, A history of the Abyssinian exped. (t., 1869); Blanford, Observations on the geology and zoology of Abyssinia (t., 1870); Mitchell, Report on the seizure by the Abyssinians of the geolog. and mineral. reconnaisance-expedition (Káhira, 1878); Hartmann, Der Welttheil Afrika in Einzeldarstell. I. Abessinien (Praha, 1883); Aubry, Rapport sur le Choa et les pays Gallas (Archiv. Miss. scientif. 1885, XII); týž, Observations géolog. (Bull. Soc. Géol. de France, 1885—86, XIV); Paulitschke, Beiträge zur Ethnographie und Anthropologie der Somâl, Galla und Harari (2. vyd. Lipsko, 1888); Levasseur, La superficie et la population de l'Ethiopie (Bull. de l'Institut internat. de statistique, Řím, 1888); d'Abbadie, Géographie de l'Ethiopie (Paříž, 1890); Borelli, Ethiopie méridionale (t., 1890); Costi, Storia d'Etiopia (Milán, 1890); Bachmann, Corpus juris Abessinorum (Berlín, 1890); Münzberger, Abess. u. s. Bedeutung (Freiburg Br., 1892); Bent, The Sacred City of the Ethiopians (Lond., 1893); Zelená kniha italská. Veliký seznam literatury habešsko-aethiopské podává Fumagalli, Bibliografia Etiopica (Milán, 1893). — Mapy: Lannoy de Bissy, Carte d'Afrique au 1 : 2000000 (list 22, 29, 37,Pař., 1889 a n.) a nejlepší Chaurand, Carta dimostrativa dell'Etiopia (1 : 1000000, 7 listů, Florencie, 1895). *red.*

Habešská církev. Pokřesťanění Habeše stalo se za císaře Konstantina Vel. na zvláštní způsob, o němž zevrubně vypravuje Rufinus a po něm řečtí dějepisci, skrze Frumentia a Aedesia. Mladíci tito podnikli kol r. 316 námořní cestu výzkumnou s kupcem a přírodozpytcem Meropiem z Tyru ve Foinikii a byli v jednom přístavě Rudého moře zajati, kdežto ostatní mužstvo bylo pobito. Frumentius a Aedesius, vynikajíce krásou, dáni byli za otroky králi, sídlícímu v Aksúmu, i dovedli si získati důvěry jeho, že svěřeny jim byly úřady důležité, čehož použili k šíření víry katolické; ba po smrti králově bylo jim svěřeno vychování nástupce trůnu a účastenství ve vládě po čas jeho nezletilosti. Frumentius posvěcen

v Alexandrii od arcibiskupa Athanasia r. 328 na prvního biskupa habešského. Vrátiv se pokřtil královskou rodinu a velmože říše a seč byl, šířil víru Kristovu. Šíření tomu příkře na odpor se postavil kol r. 356 císař Konstantius, přívrženec ariánů, ale marně. Dílo započaté podporovali hlavně mnichové horního Egypta, kteří též pracovali na aethiopském překladu bible. Dějiny pozdější **h**-ké **c**-ve jsou temné. Podobá se, že králové a velmožové říše začali první odpadávati od víry katolické, jisto však jest, že ponenáhlu v provincii habešské zavládl monofysitismus, nejvíce ve stol. X. Pokusy, přivésti Habeš k církvi katolické zpět, jež záhy se staly (Mikuláš IV., Jan XXII., Pavel III., Pius IV., Portugalci), ale s prospěchem nepatrným. Hlavně pak jesuité pracovali o obrácení Habešanů, zvláště P. Paez, kterého dějepisci druhým apoštolem Habeše nazývají. Týž kázal v řeči lidu a i krále Socinia č. Susnea, jinak Segued, ke katolictví přivedl r. 1607. Socinius učinil patriarchou jesuitu Alf. Mendeza a staral se, aby vymizely staré zvyky protikřesťanské, hlavně opětování křtu na den Epifanie, obřízka a j. Avšak vypukla vzpoura lidu pobouřeného od mnichů a Socinius byl nucen prohlásiti svobodu vyznání. Nástupce jeho Basilides č. Fasildas missionáře vypudil, tak že **h. c.** až do dnes monofysitismu se přidržela. Za novější doby obnovil pokusy smířiti **h**-kou **c.** s římskou papež Řehoř XVI., načež založena v Habeši praefektura apoštolská, později v apoštolský vikariát proměněná. Pokračování missií katol. marně na odpor postavil se král Theodor r. 1854. Měla-li missie katolická výsledky nepatrné, měla tím skrovnější missie protestantská, zvláště anglikánská. Kromě monofysitů jsou v Habeši četní vyznavači víry isráélské (Falášové), jejichž náboženství dle tradice lidu bylo kdysi převládající, zavedeno jsouc od Menileka, původce starší panovnické dynastie. Podobně velké pokroky činilo v **h**-ké **c**-vi náboženství Muhammedovo, jehož příčiněním i mnohoženství zavedeno. Co se týče zařízení **h**-ké **c**-ve, jest nejvyšší její hlavou *abúná* nebo *abba saláma* (otec pokoje), jenž sídlí v Alexandrii a jmenován jest od patriarchy Koptů a u vládců velikého politického vlivu požívá. Nejbližším co do hodnosti jest generál různých řádů mnišských. Jsou tam i řády ženské, do nichž vstupuje se obyčejně teprve v 45.—50. roce. Život mnišský a poustevnický jest v Habeši velmi rozšířen. Kněžím světským dovoleno jest jednou a to před svěcením se oženiti. Tito stojí na nízkém stupni vzdělání; vyžaduje se jen, aby uměli čísti, recitovati nicejské vyznání víry a liturgii konati. Svěcení na jáhna a nižší svěcení uděluje se i chlapcům. **H. c.** uznává jen 3 koncily všeobecné, počítá k Písmu t. zv. Apoštolské kanony a jiné nekanonické knihy; dále jí vytýkají latinští missionáři, že hájí rozlučitelnost manželství, traducianismus ohledně původu duší lidských, že slaví sobotu, zachovává předpisy židům dané v jídlech a očišťování, místo vína že užívá šťávy z hroznů uměle připravené, že má obřízku (z důvodů více hygienických než náboženských) a j. Chrámů jest mnoho, ale malých a nízkých. Vnitřek jejich bývá špinavý, za to pln křížů (ne krucifixů) a obrazů svatých. Bohoslužba trvá až i 4 hodiny. Důležito pro seznání **h**-ké **c** ve jest dílo Goesovo: Fides, religio moresque Aethiopum (Paříž, 1541). *dk.*

Habet viz Gladiátoři.

Habětínek Karel, právník český (* 1830 v Praze). Vystudovav v Praze a stav se doktorem práv, jmenován byl praefektem v Theresianu ve Vídni. Byv krátký čas advokátem, stal se r. 1863 professorem civil. soudního řízení a obchodního a směnečného práva na universitě pražské, odkud přeložen r. 1867 na universitu vídeňskou. R. 1871 vyhlédnut byl do kabinetu Hohenwartova a svěřeno mu ministerstvo spravedlnosti; avšak již 30. října t. r. odstoupil Hohenwart a s ním i **H.** R. 1879 byl **H.** povolán hr. Taaffem do panské sněmovny, r. 1881 stal se tajným radou a vicepraesidentem říšského soudu, později praesidentem senátu a v list. 1891 druhým praesidentem c. k. nejvyš. soudního dvora ve Vídni.

ibn **Habíb** as Sulamí, Abd-ul-malik, spis. španělsko-arabský (* 801 — † 854). Byl zběhlý ve mnohých vědách (jen ne ve tradici) a skládal různé spisy obsahu dějepisného, exegetického, právnického a lékařského a také básnil. Ze spisů jeho (napsal prý 1000 až 1500 knih!) uvádíme: *Genealogie a historie Kuraišovců* (15 seš.); *O způsobech a činech Muhammedových* (20 seš.); *O genealogii, zákonech a studiích Arabů* (25 seš.).

Habíb Abdurrahmán viz Atčín. str. 943.

Habicht, ves na Moravě, viz Jestřábí.

Habicht Ludwig, spis. něm. (* 1830 ve Sprotavě). Písemnictví získán byl Gutzkowem. R. 1862 usadil se trvale v Berlíně. Napsal romány a novelly: *Der Stadtschreiber von Liegnitz* (Vratislav, 1865, 3 sv., 2. vyd. 1881); *Zwei Höfe* (1870); *Vor dem Gewitter* (1874); *Am Genfersee* (1875); *Schein u. Sein* (1876, 5 sv.); *Auf der Grenze* (1878, 4 sv.); *Der rechte Erbe* (1879); *Ein Mann, ein Wort* (1879); *In guten Händen* (1880); *Wille u. Welt* (1884, 3 sv.); *Im Sonnenschein* (1885, 3 sv.); *Zum Schein* (1886); *Am Gardasee* (1890) a j.

Habichtswald, horský hřbet hornatiny hesské, záp. a jihozáp. od Kasselu. Tvoří rozhraní mezi řekami Fuldou, Ederou a Diemelou. Na straně vých. strmí ve výši 300 *m* nádherný král. zámek Wilhelmshöhe, ve kterém r. 1870—71 zajatý Napoleon III. nějaký čas bydlel. Nad zámkem vypíná se Karlsberg, s proslulou sochou Herkulovou. **H.** skládá se z čediče, jest pokryt lesem a pastvinami; na některých místech doluje se na hnědé uhlí.

Habilitace. Na vysokých školách dosahuje se hodnosti vyučovací buď jmenováním od povolaných činitelů nebo **h**-cí, k čemuž podle řádů platných vyhledává se určitá způsobilost vědecká. Na rakouských universitách na př. předložiti jest tomu, kdo se chce habilitovati, t. j. nabyti práva ku přednáškám,

tištěnou práci vědeckou a podrobiti se kromě toho ústní zkoušce z předmětu, o němž chce přednášeti; k tomu pojí se konečně veřejná přednáška na zkoušku. Dostojí-li uchazeč takto povinnostem předepsaným, navrhne příslušný sbor professorský ministeriu vyučování, aby mu udělena byla *venia legendi*, povolení ku přednáškám.

Habilní (z lat. *habilis*), zručný, obratný, příhodný, schopný.

Habit [abí], franc., z lat. *habitus*, šat, zvláště dlouhý svrchní šat mnišský (kutna).

Habitaculum [-táku-], lat., obydlí.

Habitatio [-tácio] jest v římském právu zvláštní druh osobních služebností. Vzniká, když jest někomu odkazem zanechán byt zdarma. Od pravidelných osobních služebností (usufruktu a usu) liší se tím, že osoba oprávněná může výkon habitace převésti na jiného, avšak jen za plat. Také co do zániku liší se služebnost habitace od usufruktu i usu tím, že nezaniká ani nevykonáváním ani capitis deminutione oprávněného. Zvláštností těchto nemá — nehledě arci k nepraktické nyní cap. deminutio — služebnost bytu dle rak. obč. zák. (§§ 521 a 522), ani dle obč. zák. sas., ani dle franc. zák Napol. (*droit d'habitation*).

Habituální viz Habituelní.

Habitude [abitýd], franc., cvik, zvyklost, slušnost.

Habitué [abityé], franc., častý návštěvovatel, stálý host.

Habituelní (franc. *habituel*), obvyklý, nejčastěji chorobný stav, jenž stále neb velmi často se opakuje, tak že stává se vlastně trvalým.

Habitus (lat.), vnějšek člověka i jeho chování, pak i šat. V lékařství celkový stav nebo tělesná povaha (konstituce) člověka, hlavně pokud je na zevnějšku pouhému oku patrna, tak že již dle toho lze souditi o možnosti jistých nemocí. Nejčastěji se mluví o h-tu apoplektickém či plethorickém, fthisickém či tuberkulosním anebo o h-tu skrofulosním. Pro stanovení přesné diagnosy je ovšem potřebí náležitého vyšetření lékařského.

H. v přírodopisu nazývá se celkový dojem, jímž působí na náš zrak jednotlivé rostliny nebo zvířata. Různé druhy, plemena a odrůdy jejich mají namnoze svůj zvláštní, osobitý ráz čili h., podmíněný nápadnými znaky specifickými. Nicméně stává se nejednou, že i dva dobře rozdílné druhy mají skoro týž h., poněvadž specifické znaky jejich jsou skryty (na př. anatomické). Na druhé straně však mohou dva jedinci, jejichž celkový vzhled je zdánlivě velmi různý, náležeti k témuž druhu neb odrůdě. Vzdor tomu jest h. důležitý, neboť nás rychle učí rozeznávati formy rostlinné i živočišné a vede nás začasté ku předběžnému poznávání jejich příbuznosti. Tak na př. možno rostlinu okoličnatou, složnokvětou nebo jehličnatý strom poznati již na první pohled podle h-tu. *Lč.*

Habitus non facit monachum, lat. přísloví: šat (kutna) nedělá mnicha.

Hablesreuth viz Havlov.

Hâbleur [abler], franc., mluvka, chlubič, žvastal.

Habloun, ves v Čechách u Výprachtic, hejt., okr. a pš. Lanškroun, fara Výprachtice; 10 d., 59 ob. č. (1890).

Hablov (*Habelsdorf*), ves na Moravě, hejt. a okr. Prostějov, fara a pš. Olšany; 42 d., 213 ob. č. (1890), kaple Nejsv. Trojice a zvonice. Vznikla z poplužního dvora a pojmenována dle admin. sekretáře nábož. fondu Hablu.

Habór, Avor (4. kn. Král. 17, 6; 18, 11), Jovor (1 Král. 5, 26), názvy téhož místa, na něž král assyrský přesídlil Samařany a kde Tiglat Pileser usadil zajatce království Júdského. Táž krajina u proroka Ezechiela nazývá se (v hebr. textu) Kebórá, u řec. překladatelů Chovara. Název H. u starých geografů dává se řece mesopotamské, jež vpadá v Eufrátu Karchemiše. Oblast, kterou protéká, nazývá se u Ezechiela (1, 3) chaldejskou, ne proto, že ji pokládal za otčinu Chaldeů, nýbrž že ona v ten čas byla v jejich říši. Prostranstvo té oblasti ohraničuje stokem H. s Eufrátem a prameny řeky Ras-el-Ainu v horách masijských.

Habr, vsi české: 1) H. u Struhařova, hejt. Brod Čes., okres Kostelec n. Č. L., fara a pš. Mnichovice; 10 d., 57 ob. č. (1890). — 2) H. Horní u Bukoviny, hejt., okr., fara Hradiště Mnich., pš. Klášter; 35 d., 258 ob. č. (1890). — 3) H. u Volduch, hejt. Plzeň, okr. a pš. Rokycany, fara Osek; 8 d., 49 ob. č. (1890).

Habr, *Carpinus* Tourn., rod z čeledi *Coryleae*. Stromy a keře se střídavými, posléze dvouřadě se stavícími listy, jež jsou na okraji ostře pilovité a podle rovných vyniklých postranních nervů v mládí řasnatě složené. Palisty blanité, záhy opadavé. Jehnědy samčí i samičí vyvinují se současně s listy; samčí již dosti vzrostlé přetrvávají zimu. Samčí sedí na zkrácených větevkách postranních, samičí okončují hlavní větve, oboje jsou značně prodlouženy a svislé. Samčí skládají se z velkého počtu střechovitých, blanitých, plochých, poněkud vydutých, jemně brvitých šupin. Na zpodu těchto sedí 4—12 tyčinek, jejichž nitky jsou hluboko rozděleny a jednopouzdrými, na konci brvitými pytlíčky okončeny. Tyčinky ty náleží 1—3 květům bez okvětí a listenců. Po vyprášení jehnědy samčí opadají. V samičích jehnědách nalézáme především dosti řídce rozpostavené, blanité prodloužené listeny, za nimiž sedí dva květy proti sobě příčně k medianě. Střední květ mezi nimi (konečný) jest tudíž úplně abortován. Každý květ samičí je obalen otevřeným, často trojlaločným listencem, jenž odpovídá vlastně jednomu listenci (střední lalok) a dvěma příčným listenečkům (postranní dva laloky). Semenník okončen je dvěma nitovitými bliznami a několika zoubky jakožto rudimenty okvětí, jest původně nedokonale dvojpouzdrý, ale jedno pouzdro záhy zakrňuje a za plodu zůstává jediné s jedním semenem. V čas uzrání vzrůstá listenec a listenečky v trojlaločný, blanitý, síťnatě žilnatý obal, na jehož zpodu sedí oříšek podél vynikle žebernatý a zoubky okvětními okončený. Se-

meno bezbílečné má dvě masité dělohy a malý rovný klíček. Za klíčení otvírají se obě dělohy masité obvejčité nad zemí.

H-ů čítá se 12 druhů rozšířených ve střední a jižní Evropě, v střední a východní Asii a v atlantické severní Americe.

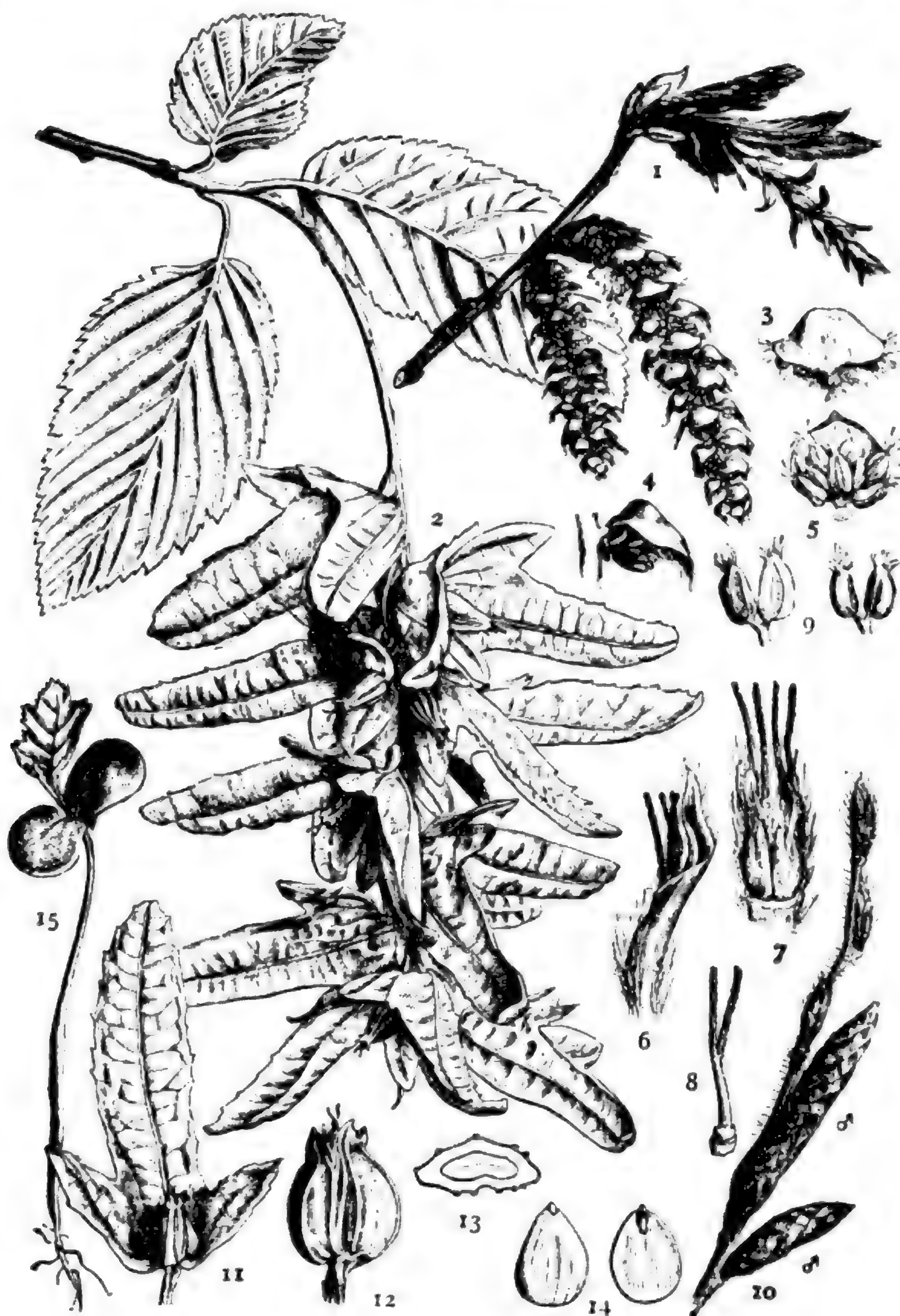

Č. 1619. Habr obecný (*Carpinus Betulus* L.).

1. Větevka jarní, s dvěma jehnědami samčími a jednou samičí. — 2. Větevka letní, s listy a plody. — 3—5. Šupinka ze samčí jehnědy, s tyčinkami v úžlabí se strany, s hřbetní a břišní strany. — 6. Květy samičí v úžlabí šupinky, se strany. — 7. Dva samičí květy, bez šupinky. — 8. Jeden kvítek samičí, dole s mladým obalem trojlaločným. — 9. Dvojklané tyčinky. — 10. Větevka zimní, s vyvinutými již samčími jehnědami. — 11. Plod s trojklanou pokryvkou. — 12. Žebernatý dospělý plod. — 13. Týž v příčném průřezu. — 14. Kozlouplé jádro, dělohy s klíčkem. — 15. Klíčící rostlinka.

H. obecný, *C. betulus* L., strom zřídka vyšší 14 *m*, s kmenem přímým s hladkou šedavou korou a dosti řídkou korunou. Mladé haluze jsou pýřité. Listy světle zelené, dole slabě srdčité neb zaokrouhlené, krátce řapíkaté, podlouhle vejčité, špičaté, dvakrát ostře pilovité,

z mládí řídce chlupaté, pak lysé. Jehnědy samčí tlusté, ne příliš dlouhé, se šupinami zelenavými, na konci červenohnědými. Obal plodní hluboce trojklaný, s lalokem prostředním větším, často zoubkatým. Kvete v dubnu a květnu. **H.** rozšířen jest ve střední a jižní Evropě a zabíhá až na Kavkáz a do Persie. Miluje u nás teplejší pahorkatinu a roviny a řídčeji tvoří sám čisté lesy habrové, spíše bývá smíšen s duby, javory a jinými listnatými stromy. Ve střední Evropě jde až do 877 *m* výše. V Čechách mizí již v pohraničných horách, jmenovitě na Šumavě. — Dřevo habrové jest bílé, husté, s letními kruhy skoro nezřetelnými. Mezi domácími druhy dříví jest nejtěžší a nejtvrdší. Nevýhodou **h**-u jest toliko, že vzrůstem kmenu nemůže dosáhnouti těch rozměrů jako buk, dub a j., zůstávaje jen slabším stromem neb i křovinou. Kmen sám pak zřídka je dokonale oblý, nýbrž obyčejně rýhovatý, žlabovitý, smačklý a křivolaký. Z usečených pařezů a větví vyháněji bujně nové větve, čímž možno dociliti umělých huštin nebo plotů.

C. duinensis Scop. má plodní obal široce vejčitý, zubatý, nelaločnatý a listy drobnější. Druh tento, často jen křovitého vzrůstu, jest obyčejným stromovím po celém Orientě, poloostrově Balkánském a jde až do Istrie. Jiných v Evropě druhů není. V sadech vídáme jiné, ale celkem našemu **h**-u velmi podobné druhy americké nebo japanské.

H-y byly již za střední a mladší doby třetihorní, kdy v lesích převládalo stromoví s listy opadavými, po Evropě i Asii velmi rozšířeny v několika druzích, od žijících druhů málo odchylných. Zachovány jsou v listech, plodech i květech. *Vský.*

H. v lesnictví. V českých lesích jest **h.** dosti hojný a tvoří někde habřiny, ale nejčastěji jest jinému stromoví přimíšen. Rozšířen jsa na sever až k hranicím pásma plnohospodářského, vystupuje na jihu na hory přes 700 *m* a na východě jest méně rozšířen než na západě. Nejlépe se mu daří v rovinách a v chladných polohách pohoří a na půdách naplavených, ale roste i v těžkých, vazkých a jílovatých. Mokra nesnese. V příznivých poměrech dosahuje 20–24 *m* výšky a 40–60 *cm* síly. Kvete současně s rašením lupení v prvních dnech květnových. Semeno zraje v říjnu, opadává v prosinci a odletuje až 30 kroků daleko; klíčí teprve v druhém roce. Při zalesňování setím potřebí jest na 1 *ha* při plnoseti 50, při řádkovém setí 40 a při setí do plošek 25 *kg* habrového semene. Již od nejútlejšího mládí jest **h.** otužilý proti zimě i vedru a též plevel mu neškodí. V první době vzrůstu snáší zastínění, ale vyžaduje volnosti. Roste s počátku spoře, v 10. roce rychleji počíná vzrůstati a po 40. roce jest plodonosný. Maje velkou výmladnost, hodí se velmi dobře pro hospodaření pařezinné. Pařezy jeho vyrážejí velmi četné a rychle rostoucí výhony, ale od kořenů nevyvinuje výhonů. V středním hospodaření jest dobrým podrostem, pro kmenovinné se však nedoporučuje, protože půdu nedostatečně zastiňuje, málo přirůstá a jen silné (poměrně staré) **h**y lze výhodně zpeněžiti. Pro smíšené dřeviny hodí se nejlépe mezi duby s jednotlivými kleny, jasany a jilmy. Zmlazuje se často sečí tmavou a v umělém zalesňování vysazujeme 3—6leté sazenice ve školkách vypěstované. Že **h.** výtečně snáší přistřihování, vysazuje se hojně do anglických parků a tvoří živé ploty. Habrové dřevo jest lesklé, jemné, velmi tuhé a pevné. Pro svou trvanlivost jest zvláště výhodné ke zhotovování náčiní; zvláště výhodně upotřebuje se ho na části strojů, které musí vydržeti silné tření a nárazy, na palce vodních kol, čepy, klíny, páky, cepy a pod. Palivem jest tak dobrým jako dříví bukové; uhlí habrové jest výborné. Hmyzem a chorobami málo trpí. Zvěř škodívá mu okusováním výhonů a myši ohlodáváním. V lesním hospodářství jsou **h**y stromovím podřízeným. *Čn.*

Habranky nazývali v Čechách v XV. stol. špatnou drobnou minci rakouskou a švábskou, již v Rakousích přezdívali »Schinderlinge« (viz Feník). Albrecht VI. v Horních Rakousích, kníže Ludvík Bavorský, arcibiskup Salcpurský, biskup Pasovský a j. razili již kol roku 1450 velmi chatrnou drobnou minci, jíž ovšem bohatli při ochuzování nejširších vrstev lidu. Jan z Rohrbachu, milostník cís. Bedřicha III. (též IV. zvaného), znaje dobře finanční nesnáze svého panovníka, představoval mu náramný užitek z dělání chatrnější mince a přivedl ho k tomu, že porušiv výsady tak řečených Hausgenossen (v. t.), uděloval císař právo raziti minci též svým komorníkům, některým pánům rakouským, jimž nemohl zaplatiti dluhy za pomoc proti Uhrům jemu poskytnutou, a konečně se odhodlal sám k ražení této černé mince. Následky toho byly v Rakousích nesmírně žalostné; mincíři a spekulanti bohatli směnou nové špatné mince za starou minci dobrou, ale obecný lid trpěl velmi, nejen tím, že se cena prodajných věcí ztrojnásobila, nýbrž že se každý zpěčoval na trhu prodávati své zboží za minci tak špatnou, a jiné tehda v oběhu nebylo. Tato černá mince č. **h.** dostala se do Čech hned toho léta, v kterémž jest volen král Jiří (1457). Neboť pomáhaje cís. Fridrichu III. s četným vojskem po 9 neděl v Rakousích, dal si vyplatiti dluh Hoelzlerův (v. t.) v této chatrné minci, kterou navrátiv se kázal v Čechách bráti. To byl počátek pověstných **h**-ků v naší vlasti, o nichž Staří Letopisové Čeští (d. III. 173) zaznamenali, že r. 1459 byl »veliký zádav v Čechách mezi lidmi obecnými o ty peníze německé černé; neb sú jich tak mnoho nanesli do Čech z Rakous a s rozličnými rázy, ano se psy, s kočkami, s vidlemi, s řebříky, s rohatinami, a ktoby mohl vyčísti ty potvory, kteréž byly na těch penězích naražovány. A lidé uzřevše, že faleš jest, nechtěli svých statkův za ně dávati, ani sedláci obilí do měst voziti, ani jiných potřeb na města dávati... Němci peníze černé velmi dělali, do Čech je kupci nosili a za ně zlato a stříbro rázu českého kupovali a ven z Čech nosili. Tak že byl zlatý uherský po 95 groších

v Čechách — v Rakousích po třech kopách a 12 groších (= 192 groších)...« Proto 1. prosince 1459 král Jiří, chtěje tu záhubu h-ky způsobenou staviti, přikázal, aby se po všech městech v království provolalo, že nižádný domácí ani cizí nemá žádné mince cizí černé ani bílé drobných peněz do země České, ani také české peníze ven ze země nositi, a to pod ztrátou zboží i hrdla. Tyto rozkazy byvše předloženy členům čtyř stavů, jež se o suchých dnech vánočních dle obyčeje do Prahy sjeli, byly schváleny, do desk zemských vloženy dne 2. ledna 1460 a potom po celé zemi rozhlášeny. »Potom král Jiří — vypravují St. Letopisové Čeští (III. 173) — kázal minci ustaviti, aby ty peníze vypleněny byly, vida a slyše tak veliký zármutek mezi lidem. A pak v té míře, než sú z Čech zlé a černé peníze vypleněny byly, stala se jest škoda veliká, něbrž nenabytá, tak že lidé múdří pravili, by polovice země České bylo vypáleno, nestalaby se tak veliká škoda, jako od těch peněz černých. Též i v Moravě byl v penězích veliký zmatek, až se lidem všudy stýskalo. A ta mince falešná vyšla od cís Fridricha a jeho bratra Albrechta.« Jak oprávněny byly tyto nářky, poznáváme z toho, že h. Albrechta VI. z roku 1459 byly jakosti pouze 0·0625 až 0·157 a nejlepší z nich až 0·230 naproti již zlehčeným haléřům Kutnohorským 0·333. *Sm.*

Habrek, ves v Čechách, viz Habrk.

Habří, několik míst v Čechách: **1)** H., ves, hejt., okr. a pš. Budějovice, fara Dubné; 44 d., 325 ob. č., 7 n. (1890), nadační statek se dvorem a pivovar cisterc. kláštera ve Vyš. Brodě, mlýn a zbytky staré tvrze částečně obydlené. Na statku a tvrzi H. seděli ve století XVI. Ojířové z Protivce, před bitvou bělohorskou byl majetníkem zboží haberského Melichar Kalichreiter z Kalichreitu, jemuž pro vzpouru proti Ferdinandovi II. bylo konfiskováno a s počátku budějovickému měšťanu Mikuláši Šancovi, po té (1623) cisterc. konventu ve Vyšším Brodě postoupeno. — **2)** H., allod. dvůr Ed. hr. Pálffyho u Boušova, v hejt. plzeňském, okr., fara a pš. Blovice. — **3)** H., Hrabří, ves, hejt., okr. a pš. Sedlčany, fara sv. Jan pod Skrychovem; 40 d., 236 ob. č. (1890). **4)** H., Hrabřín (*Haberzie*), ves, hejt. Ústí n. L., okr. Chabařovice, fara Řehlovice, pš. Trmice; 30 d., 155 ob. n. (1890), kaple N. Trojice, popl. dvůr, hnědouhelné doly.

5) H., ves na Moravě, hejt. Město Nové, okr. Bystřice, fara Strážek, pš. Moravec; 39 d., 246 ob. č. (1890). Stranou osady: Lopaty, Nivy a Skalický mlýn.

Habrich Alexius, hudebník a historik moravský (* 1736 v Boušově — † 1794 na Rajhradě). Vstoupiv do kláštera Rajhradského, zabýval se hudbou chrámovou a badáním v archivě klášterním, pomáhaje Pelclovi, Dobrovskému, Cerronimu a j. při jejich pracech historických. Kromě různých pojednání doplnil Pitterovo *Monasticon historico diplomaticum omnium Moraviae monasteriorum* a vydal spis *Jura primaeva Moraviae*, pro právní dějiny důležitý (Brno, 1781).

Habřín, ves v Ústecku, viz Habří 4.

Habřina, vsi v Čechách: **1)** H., hejt. Dvůr Král. n. L., okr. Jaroměř, fara Holohlavy, pš. Černožice-Čáslavky; 90 d., 661 ob. č. (1890), 2tř. šk., mlýn Podhrad, kde prý (dle Sommera) stával hrad. Na blízkém vrchu zv. »Chloumek« stával kostel P. Marie se sídlem plebána r. 1350, r. 1790 kostel zbořen. —, **2)** H. (*Haber*), hejt. Litoměřice, okr. a pš. Úštěk, fara Levín; 54 d., 299 ob. n. (1890), 1tř. šk., evang. kostel, fara, obec a soukr. šk., želez. stanice, mlýn. — **3)** H. Vlčí, hejt. Pardubice, okr. Přelouč, fara Bělá, pš. Bohdaneč; 65 d., 511 ob. č. (1890).

Habřinka, osada v Čechách u Bukovky, hejt. Pardubice, okr. Přelouč, fara Bělá, pš. Bohdaneč u Pardubic; 24 d., 128 ob. č. (1890).

z **Habřiny,** český rod šlechtický, viz z Hustiřan.

Habrk, Habrek, ves v Čechách, hejt., okr., fara a pš. Ledeč; 26 d., 163 ob. č. (1890), šindelna, samota na Hamřích.

Habrkovice, ves v Čechách, hejt., okr. Hora Kutná, fara a pš. Žáboří; 35 d., 259 ob. č. (1890), mlýn s pilou.

Habrón (Abrón), řec. malíř. V které době žil, není známo. Plinius starší (Nat. hist. 35, 141) uvádí od něho obrazy bohů a allegorické obrazy *Amicitia* a *Concordia*. Také syn H-ův, Nessos, uvádí se mezi malíři (t., 35, 145).

Habrouň viz Habrovec.

Habroučice viz Habrovčice.

Habrov, víska v Čechách u Tuněchod na soujmenném vrchu, hejt., okr. a pošta Chrudim, fara Mikulovice; 7 d., 48 ob. č. (1890). Ve XIV. a XV. stol. stála zde tvrz, původní sídlo Habrovců z Habrova; zašla v 2. polovici XV. stol. (Arch. Pam. I, 271).

Habrová, vsi v Čechách: **1)** H., ves u Dolan, hejt., okr. a pš. Plzeň, fara Druzdová; 21 d., 117 ob. č. (1890). — **2)** H. Městská, předměstí města Rychnova n. Kn., fara Rychnov a Lukavice; 105 d., 689 ob. č., 5 n. (1890), panský pivovar, továrna na rukodilné zboží a valcha. — **3)** H. Panská, hejt., okr. a pš. Rychnov n. Kn., fara Lukavice; 61 d., 366 ob. č. (1890), 3 mlýny, pila, valcha, samota Poustka. H. Městská i Panská leží při řece Kněžné.

Habrovanský ze Zdenína viz Dubčanský.

Habrovanští, jinak Lilečtí a Lulečtí, náboženská sekta na Moravě, vzniklá ve století XVI. Zakladatelem jejím byl vladyka moravský, Jan Dubčanský ze Zdenína a na Habrovanech (v. t.), který hloubaje v písmě svatém a horlivě čítaje spisy četných tehdejších reformatorův, ustálil se ve snaze, obnoviti pravé náboženství křesťanské. Oddaného pomocníka ve snaze té nabyl v Matějovi poustevníku, muži, kterýž první u nás chválil Luthera, když však poznal, že učení jeho valně neprospěje mravnosti, odvrátil se od něho; jinak byl Matěj malého vzdělání, ale biblí znal zevrubně. S Dubčanským sešel se r. 1526, propuštěn byv z vězení v Praze, do něhož přivedly ho choutky reformační. Tře-

tím ve spolku byl jakýsi Václav z Lilče. Před ním cílem mužů těch bylo, aby náboženským svým zásadám získali přívržence mezi kněžstvem katolickým, a když tu neprospěli, usilovali získati pro sebe Jednotu bratrskou. Narazivše při tom na tuhý odpor Br. Lukáše, dali se po smrti jeho v nová smlouvání s Bratřími (r. 1531 v Prostějově, r. 1535 v Kyjově), ale vždy nadarmo. Také s novokřtěnci na Moravě (zvláště s Balt. Hubmaierem) měli styky, které však přerušili, když sněm znojemský z r. 1527 vydal přísná nařízení proti sektě té. Mezi těmito pokusy o pronikavější rozšíření svého učení sestrojovali si řád jeho, majíce po ruce spisy Lutherovy, Melanchthonovy, Bucerovy, Oekolampadiovy, Zvingliovy a j. a »podle exempláře zákona božího všecky jednoty (sekty) hleděli změřiti a kteráž by nejbližší smyslu jeho byla a s ním se ve všem srovnávala, k té aby přistoupili«. O řádu rozhodli v »Routce v obecním sboru, kdež se takměř všickni bratří byli sešli« 23. února 1528. Brzy potom zřídili si knihtiskárnu v Lilči, bez níž tenkráte žádná sekta nemohla obejíti se.

Přední zásadou učení jejich bylo, že jediným pramenem i soudcem víry jest Písmo svaté; ke spisům rozličných reformatorů přihlíželi jenom potud, pokud tyto srovnávaly se s tím smyslem, jaký oni kladli do bible. Církev byla jim »shromážděním všech věrných v duchu svatém skrze slovo boží v jedné lásce a naději«. K církvi duchovní patřili dle nich všichni, »kteří z vůle a milosti Boha všemohoucího předesláni jsou k věčnému životu«. Hlavou církve byl jim Kristus sám: »Kristus jest jediný sám smírce a orodovník mezi Bohem a člověkem«. Tudy upírali primát papežský, ba neuznávali ani kněžství; znali toliko kněžství Kristovo, které jest obecné všem křesťanům. I měli pouze »starší«, kterým náleželo bdíti nad dobrým řádem v církvi i v obci. Spasitelnou jim byla pouhá víra, dobří skutkové tedy nepotřební; nicméně žádali na přívržencích svých, aby pravou víru osvědčovali dobrými, milosrdnými skutky, bez nichž ona býti nemůže. Svátosti byly jim skutky tělesními nebo nápadními (nahodilými), čili pouhým znamením; nemohou prý učiniti »na duše žádné dobroty ani škody«. Vůbec znali jen 2 svátosti: »křest vodní a chléb večeře Páně«. »Od křtu vodního« — pravili — »žádný člověk daru ani proměny života nenabývá.« Křtu užívali pouze při dětech, čímž lišili se od novokřtěnců i od Jednoty bratrské, která až do r. 1534 překřtívala ty, kdož k ní přistupovali. Při večeři Páně popírali transsubstanciaci, učíce, že má býti konána toliko na památku zrazení těla a vylití krve Páně, poněvadž je prý patrno, že chléb nebyl zrazen, neb jej učedlníci snědli, a víno z kalichu nebylo vylito, neb je též vypili, ale tělo jeho vlastní teprve po večeři zrazeno a krev teprve na kříži vylita. Pokání uznávali jakožto »poznání svého zlého s želením ho i s úmyslem od něho odvrácení«, ale bez zpovědi. Zavrhovali vůbec obřady, mši sv., posty, svátky, vzývání svatých atd. Nedovolovali přívržencům svým přisahati, zapovídali jim býti členy soudu, při kterém se odsuzovalo k smrti, zakazovali jim táhnouti na vojnu.

Velmi ostře doráželi na kněžstvo katolické a stejně zarputilý boj vedli s Bratřími, jmenovitě když nezdařily se pokusy jejich, aby je získali učení svému. Proti Jednotě bratrské čeli spisy jejich: »Ukázání nedostatků i také neupřímnosti učiněné nám od starších Bratří« (Lileč, 1531), »Ukázání v dvojí stránce, nejprve pořádku služebného... druhé o původu jednoty i také o všem pořádku služebném, kterého v svém shromáždění užívají atd.« (t., 1534) a »Apologie« (t., 1536). Přese všelikou prudkost, s jakou byli napadáni navzájem od Jednoty, podařilo se jim nabyti přívrženců také mezi šlechtou moravskou; znalť se k nim Albrecht Vojkovský, hejtman kraje brněnského, a Vilém Kuna z Kunštátu a na Hrádku, který pro ně přeložil a dal vytisknouti Schwenkfeldův traktát »O vzdělání svědomí dobrého« (Olomouc, 1540); ale boj obou sekt vzbudil pozornost krále Ferdinanda I., který již roku 1535 ze sněmu znojemského zakazoval Dubčanskému kázati a šířiti učení nové a posléze r. 1537 obeslav ho do Prahy, vrhl jej do vězení, z něhož propustil ho r. 1538 na závazek, že nebude žádným způsobem rozsévati bludů sektářských. Přes to, že stavové moravští zastali se rázně Dubčanského, tento zachoval se po zákazu královu, a H. odtud jenom živořili. Přál sice jim a lutheránům Václav z Ludanic, hejtman zemský markr. Moravského, který na sněmě brněnském r. 1550 opřel se Ferdinandovi I., žádajícímu jednotu u víře, a zpráva o nich shledává se ještě při r. 1580, ale poslední zbytkové jejich roztříštili se a přistoupili k různým vyznáním. — Srv. Brandl, Jan Dubčanský a bratří Lulečtí (Čas. Matice Mor. XIV., str. 74, Brno, 1882); Gindely, Gsch. d. böhm. Brüder (str. 197); Rezek, Dějiny prostonárodního hnutí nábož. (Praha, 1887, str. 15); Z. Winter, Život církevní v Čechách I., str. 301 (Praha, 1895). *Koll.*

Habrovany: 1) H., ves v Čechách, hejt. a okr. Ústí n. L., fara Žim, pš. Trmice; 48 d., 237 ob. n. (1890), popl. dvůr a mlýn.

2) H., ves na Moravě, hejt. Vyškov, okr. Slavkov, fara Vážany, pš. Rousinov Nový; 167 d., 832 ob. č. (1890); fil. kostel Nejsv. Trojice z r. 1523, 2tř. šk., pokrač. šk. při škole obecné. — Alod. statek **H.** s Lulčí a Nemojovem ve výměře 768·48 *ha* jest majetkem Julia ryt. Comperze. Ostatně viz H a b r o v a n š t í.

Habrovčice, H a b r o u č i c e, ves v Čechách, hejt. Ledeč, okr. a pš. Kralovice Dol., fara Hněvkovice; 15 d., 100 ob. č. (1890).

Habrovec, H a b r o u č, H a b r o v i c e, osada v Čechách, hejt. Chrudim, okr. Nasevrky, fara Kostelec, pš. Chrasť u Chrudimě; 29 d., 148 ob. č. (1890).

Habrovec z Habrova, jméno rodiny vladycké, která měla příjmení po tvrzi Habrovu u Tuněchod blíže Chrudimě. K jejich rodu snad patřil Petr, jenž l. 1415 stížný list spečetil; první jistý předek byl V i k t o r y n, jenž

prodal r. 1481 zboží nějaké. V l. 1510—34 připomíná se Bartoň H. při městě Chrudimi. V ty časy držel Matouš H. část Libanic se dvorem, kterou měli r. 1543 synové Martin a Jan (sestry jejich Dorota a Žofka). Jan ujav zboží, prodal před r. 1540 dědictví své ve Škrovadě a držel Libanice až do r. 1555. V pozdějších pamětech se rod tento nepřipomíná. Viz i Hyndrák. *Sčk.*

Habrovka, někdy hrad, nyní samota u Ratmiřic v Čechách, hejt. Sedlčany, okr. Votice, fara a pš. Jankov. Roku 1693 prodal Rudolf z Talmberka a na Jankově svému bratru Janu, tehdy biskupu královéhradeckému, H-ku s pustým již zámkem.

Habrůvka, ves na Moravě, hejt. a okr. Brno, fara a pš. Křtiny; 73 d., 580 ob. č., 8 n. (1890), 2tř. šk., doly železné, samota Josefov.

Habry, okr. měst. v Čechách na pr. bř. Malé Sázavy, v hejt. čáslavském; má 266 d., 1721 ob. č., 6 n. (1890); farní kostel Nanebevzetí P. Marie, zámek, 5tř. šk., špitál, chudobinec, synagogu a židovskou soukromou šk., četnickou stanici, poštu, telegraf, 3 mlýny, 2 pily, lihovar, pivovar, popl. dvůr a 12 trhů na dobytek. Nedaleko města studánka »Rožvalda« s léčivým pramenem. Tu a v okolí naleziště různých druhů granátů a topasů. H. připomínají se r. 1207 jako osada na cestě z Čáslavě do Jihlavy, kde se vybíralo clo, které dle ustanovení knížete Děpolda z každého 4. dne klášteru vilímovskému přináleželo. Když pak klášter celou osadu H. pro sebe získal, vymohl, že Karel IV. r. 1351 H. na městečko vysadil a znakem (vyobr. č. 1620.) nadal, jenž se takto vypisuje: v červeném štítě starožitný stříbrný klíč, přes nějž se křižuje běloskvoucí meč s držadlem zlatým (podobný znak má měst. Vilímov). Po zrušení kláštera husity r. 1411 přešly H. r. 1436 od císaře Sigmunda na rytíře Mikuláše Trčku z Lípy, jehož potomci připojili je k panství světelskému. Roku 1636 po skončení processu Rudolfa Trčky hr. z Lípy byly mezi jiným statek a městečko H. s 25 vesnicemi, poplužními dvory, rychtou dobrnickou, tisskou, olešnickou a lučickou konfiskovány a postoupeny za 62.075 zl. Reinhardovi sv. p. z Walmerode na Nymburku. Tento asi po 30 létech prodal H. Johanně Euseb. ze Žďáru, provdané za Karla Leop. hr. Caretto Millesimo, který po ohni r. 1678 vystavěl zde kostel. Ok. r. 1681 koupil H. Jan Šeb. hr. z Pöttingu a Persingu, jehož potomek Adolf r. 1718 vystavěl v H-ech zámek. R. 1808 Jan Nep. hr. z Pöttingu prodal panství H. se statkem Tisem, který tehdy k němu náležel. V nynějším století jmenují se majetníci H-rů Josef sv. p.

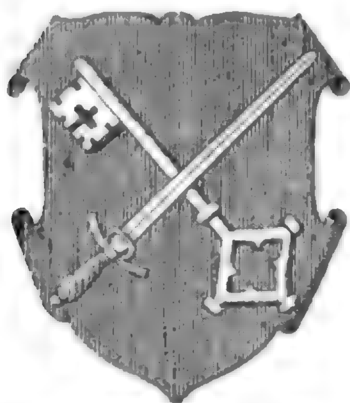

Č. 1620. Znak městečka Habrů.

z Badenthalu, baron Puthon, František starohrabě Salm-Reifferscheid a Osvald hr. Thun-Hohenstein.

Habsburg, hrad blíže vesnice téhož jména ve švýc. okr. brugském, kant. aargavském, nad Aarou. Zachovaly se z něho dvě věže, z nichž větší Radebotova jest zbudována z velikých kvádrů a opatřena úzkými okny, a část obydelného stavení. Hrad jest rodným místem rodu Habsburského a jest majetkem kantonu aargavského.

Habsburský rod, prastarý rod panovničí, který dosedl na trůn císařství římského, na královské trůny český, uherský, španělský, vládl ve veliké části Evropy, na březích afrických a v Americe a posléz ozdobil se císařskou korunou rakouskou. Prvopočátkové jeho zahaleni jsou v temno dávnověkosti. Staří genealogové dávali mu brzy původ biblický, brzy římský (odvozujíce jej buď od Aniciů, buď od Pierleonů), buď spojovali jej s královským rodem Meroveovců. Teprve v XVIII. st. počalo badání střízlivější. Frant. Jakub (Markvart) Hergott jal se odvozovati rod ten od alamanského vévody Eticha, který žil ve věku VII., a pokládal ho za praotce nejen rodu H-kého, nýbrž i Lotrinského. Naproti tomu Fridolin Kopp dokazoval, že s jistotou lze pokládati za předka celého rodu teprve Guntrama (Bohatého), který žil ve stol. X. A vskutku nelze na základě listin stopovati vývoj rodu dále do minulosti. Jisto jest, že předkové jeho byli kmene alamanského a měli statky v Elsasích, Švábsku a sev. Švýcarsku, hl. v Aargavsku a Thurgavsku.

Syn Guntrama Bohatého Lanzelin (Kanzelin) I, hrabě aargavský († asi 1007), měl četnější potomstvo. Synové jeho, Radeboto, hrabě klettgavský († asi 1027), který měl za manželku Idu Lotrinskou, Rudolf, zakladatel kláštera Ottmarsheimu, a Lanzelin II, spolu s bratrem (bratrancem?) svým Vernerem I., biskupem štrasburským a zakladatelem kláštera Muri († 28. října 1028), vystavěli hrad Habsburg, po kterém rod přijal jméno. Syn Radebotův Verner II. († 11. listopadu 1096) první užíval přídomku hraběte z Habsburku. Vnuk tohoto, Verner III († asi 1167), byl lantkrabětem v Horním Elsasku, kterýžto úřad přešel na syna jeho Albrechta III. Bohatého († 25. listopadu 1199). Tento Albrecht byl spolu fojtem kláštera Murbachu a r. 1172 dědil některé statky (Sempach a j.) po vymřelém rodu Lenzburském. Sestra Albrechtova Richenza provdala se za mocného hraběte z Pfirtu, Ludvíka I. Syn Albrechtův, Rudolf II. Starý († 1232), lantkrabí hornoelsaský a fojt murbašský, nabyl také hrabství Aargavského a panství Laufenburku. Pozůstalí synové Rudolfovi, Albrecht IV. Moudrý († 1240) a Rudolf III. (I.) († 1249), rozdělili se o statky otcovské tím způsobem, že starší Albrecht dostal panství v Elsasku i v Aargavsku. Rudolf pak, zakladatel mladší větve Habsbursko-laufenburské (v. níže), hrabství Klettgavské a panství Laufenburk, Rheinfelden i některá jiná v Breisgavsku. Al-

Marie Alžběta (* 1737 † 1740)

Marie Anna (* 6. října 1738 † 19. list. 1789)

Marie Karolina (* 1740 † 1741)

Josef I[…] (* 13. bř. 1741 † 2[…]
χ 1. Marie Isabell[…] († 29. list. 1[…]
2. Marie Josefa († 28 kv. […]

Marie Terezie (* 1762 † 1770)

Marie Kristina († 1763)

Marie Louisa (* 12. pros 1791 † 17. pros. 1847) χ 1. (2. dub. 1810) Napoleon I. 2. (1821) Adam Vojt. hr. Neipperg 3. (1830) Karel Renát hr. Bombelles

Ferdinand I. (* 19 dub. 1793 † 29. čna. 1875) panoval do 2. pros. 1848 χ Marie Anna Sardinská (* 1803 † 4. kv. 1884)

Leopoldina (* 22. led. 1797 † 11. pros. 1826) χ Pedro I., císař brasilský

Marie Klementina (* 1798 † 1881) χ Leopold, princ Salernský

Josef (* 1799 † 1807)

Karel […] (* 1[…] † 1[…] χ Be[…] Augu[…] Sa[…]

František Josef I. (* 18. srp. 1830) panuje od 2. pros. 1848 χ (24. dub. 1854) Alžběta Bavor. (* 24. pros. 1837)

Ferdinand Maxmilian, cís. mexický (* 6. čce 1832 † 19. čna 1867) χ Karolina Belgická (* 7. čna 1840)

Karel Ludvík (* 30. čce 1833) χ 1. Marketa Saská († 1858) 2. Marie Annunziata Sicil. († 1871) 3. (1873) Marie Terezie Portugalská (* 1855)

Žofie (* 5. bř. 1855 † 29. kv. 1857)

Gisela (* 12. čce 1856) χ (20. dub. 1873) Leopold, […]

Rudolf (* 21. srp. 1858 † 30. led. 1889) χ (10. kv. […]

Marie Valerie (* 22. dub. 1868) χ (31. čce 1890)

Marketa Žo[…] Albrecht, […] Ferdinand (*[…] Otto (* 21. […] Josefa Sask[…] František Fe[…]

Větev rakouská

[…]oleny […] (* 1459 † 1519) […] Burgundská, […]nka Milánská

[…] král kastilský † 1506) […]a Šílená

[…]rdinand I., vév. rak. atd., 26 král čes. a uh., od 1531 král […]

Marie (* 1505 † 1558) […] Ludvík Jagel[…]

3 dcery

Hubert Salvator (* 30. dub. 1894)

[…]rantišek Karel 17. ún. 1893)

[…] 15. ledna 1893)
[…] listopadu 1888
[…] 4. září 1887
[…] ledna 1884
[…]o. ledna 1883
* 6. ledna 1882
* 17. listopadu 1879

10

…lina (…814) …obojí Sicilie	Ferdinand Modenský (* 1. čna. 1754 † 24. pr. 1806) χ Marie Richarda Božena d'Este (* 1750 † 14. list. 1829)	Marie Antoinetta (* 2. list. 1755 † 16. říj. 1793) χ (1770) Ludvík XVI., král francouzský	Maxmilian (* 8. pr. 1756 † 27. čce 1801) velmistr řádu něm.

Větev modenská (d'Este)

Rudolf (* 8. led. 1788 † 23. čce 1831)	Marie Terezie (* 1773 † 1832) χ Viktor Emanuel I. Sardinský	Leopoldina (* 1776 † 1848) χ 1. Karel Theodor Falcký († 1799) 2. Ludvík, hr. z Arca	František IV. d'Este (* 6. října 1779 † 21. led. 1846) χ Božena Sardinská	Ferdinand d'Este (*25. d. 1781 † 5. list. 1850)	Maxmilian d'Este (* 14. čce 1782 † 1. čna 1863)	Karel d'Este, arcib. ostřihom. (* 2. listop. 1785 † 2. z. 1809)	Marie Ludv. (* 14. pros. 1787 † 7. d. 1816) χ (1808) cís. Frant. I. Rak.

…opold (… čna …23)	Arnošt (* 8. srp. 1824)	Zikmunt (* 7. led. 1826 † 15. pros. 1891)	Rainer (* 11. led. 1827) χ Marie Karolina, arcivév. rakouská (* 1825)	Jindřich (* 9. kv. 1828 † 30. list. 1891) χ Leopoldina Hofmannová, dc. Marie, hraběnka z Waidecku	Marie Terezie (* 1817 † 1886) χ Jindřich z Bourbonu, hrabě Chambord († 1883)	František V. d'Este (* 1. čna 1819 † 20. list. 1875) χ Adelgunda Bavorská	Ferdinand d'Este (* 20. čce 1821 † 15. pr. 1849) χ Alžběta arcivév. rakouská	Božena (* 13. ún. 1824) χ Jan infant španělský († 21. list. 1887)

Alžběta (… 9. bř. 1883)	Klotilda (* 9. kv. 1884)	Anna Božena (* 1848 † 1849)	Marie Terezie (* 2. čce 1849) χ Ludvík, princ bavorský

brecht rovněž jako otec jeho byl horlivým přívržencem rodu Štaufského, kdežto bratr jeho přimkl se ke straně velfské. Albrecht pojal za choť Heilvigu z bohatého rodu Kyburského, který r. 1218 zdědil k velikému jmění svému ještě rozsáhlou pozůstalost mocných Zähringův. Téhož roku (1. května) narodil se Albrechtovi syn Rudolf IV. (I.), kterému císař Bedřich II. byl kmotrem. Albrecht sám vypravil se v nejlepším mužném věku na výpravu křížovou do Palestiny, kdež zemřel. Hlavou rodiny stal se mladistvý Rudolf IV., který 29. září 1273 jakožto zvolený císař římský Rudolf I. (v. t.) dosedl na první trůn evropský a v boji s Přemyslem II., králem českým, dobyl rodu svému zemí rakouských. Starší državy rodu H-kého v Elsasku, Švýcařích a Švábsku počaly od té doby slouti zeměmi venkovskými. Sestra Rudolfova, Alžběta, byla chotí Bedřicha Hohenzollernského, purkrabí norimberského, provdáním pak dcer svých císař Rudolf uzavřel příbuzenství s královskými rody českým (Guta) a uherským (Klemencia), s vévodskými domy bavorským (Mathilda i Kateřina) a saským (Anežka) i s braniborským rodem markrabským (Hedvika). Syn Rudolfův Albrecht I. byl nástupcem otcovým v důstojnosti císařské. Druhému synovi Hartmanovi Rudolf I. chystal korunu burgundskou, ale dříve, než k věci došlo, Hartman utonul v Rýně (1281); třetí syn Rudolf (II.) zprvu dělil se s Albrechtem o země císařské, ale r. 1283 přenechal je bratrovi za roční plat; zemřel 10. kv. 1290. Chotí jeho byla Anežka, dcera Přemysla II. Českého. Pohrobní syn tohoto Rudolfa, Jan Parricida († 13. prosince 1313), byl jedním z vrahů strýce svého, cís. Albrechta I. Sňatkem svým s Alžbětou, dcerou Menharta II. Gorického, Albrecht I. pojistil rodu svému dědictví korutanské. Z četného potomstva Albrechtova jest si povšimnouti synů, Rudolfa (III., v. t.), který stal se r. 1306 králem českým, Bedřicha I., který pode jménem Bedřicha III. (v. t.) byl zvolen králem římským (19. října 1314), Leopolda I. († 1326), Albrechta II. Moudrého, Jindřicha († 1327) a Otty I. († 1339), který ve druhém manželství ženat byl s princeznou českou, Annou Lucemburskou; z dcer pak Albrechtových Anežka stala se chotí krále uherského Ondřeje III., Alžběta († 1352) chotí Bedřicha IV. Lotrinského, Guta pak († 1329), manželka Ludvíka, hrab. z Oettingen, stala se pramateří mnoha panujících rodův evropských. Po smrti otcově synové Albrechtovi dělili se o správu zemí rakouských a venkovských, až na konec úmrtím bratří a posléze po smrti obou synův Ottových, Bedřicha II. a Leopolda II., spojena byla celá država rodu H-kého v rukou Albrechta II. Moudrého, který zákonem rodinným ustanovil nedílnost zemí rodových. Tudy po smrti jeho (20. čce 1358) nejstarší syn Rudolf IV. vládl nedílně všemi zeměmi. On přijal titul arcivévodský, jejž císař Bedřich III. potvrdil r. 1453. Na základě šťastného sňatku dědova připadlo Rudolfovi hrabství Tirolské (1363). Po smrti Rudolfově (17. čce 1365), poněvadž druhorozený syn Albrechtův, Bedřich III., také byl již mrtev († 10. prosince 1362), zbylí dva bratří, Albrecht III. a Leopold III., ujali se společně vlády, ale r. 1379 proti zákonu otcovskému rozdělili se o země tím způsobem, že Albrechtovi připadly vlastní země rak. (Rakousy Horní a Dolní), v nichž po něm následoval syn jeho Albrecht IV. († 14. září 1404) a po něm Albrecht V. (jako císař římský Albrecht II., v. t.); jeho synem Ladislavem Pohrobkem větev ta vymřela po meči (23 listopadu 1457); sestra Ladislavova Alžběta, choť Kazimíra IV. z rodu Jagellovců, byla matkou krále českého Vladislava II.

Zmíněný Leopold III. vládl od r. 1379 ve Štýrsku, Korutanech, Kraňsku, v Tirolsku a zemích venkovských, jež roku 1386 zanechal spolu s nabytým Terstem synům Vilémovi († 15. čce 1406), Leopoldovi IV. († 3. čna 1411), Arnoštovi Železnému († 10. čna 1424) a Bedřichovi IV. »s prázdnou kapsou« († 24. čna 1439), kteří zprvu vládli společně, ale po smrti prvních dvou bratří zbylí dva podělili se o země tak, že Arnoštovi připadly Štýrsko, Korutany a Kraňsko, Bedřichovi pak Tirolsko a země venkovské, v nichžto po Bedřichovi následoval syn jeho Sigmund († 4. března 1496). Arnošt Železný měl z syny, Bedřicha V. (IV., III., v. t.) a Albrechta VI. († 8. prosince 1463), z nichž onen po smrti tohoto a po Sigmundově vzdání se vlády (1490) sloučil zase v jedněch rukou veškeru državu rodu H-kého a k tomu měl na skráni své také korunu císařskou. Syn jeho Maxmilian I., od r. 1486 zvolený římský král a od r. 1508 zvolený císař římský přivtělil Gorici k zemím rakouským (1500) a sňatkem svým s Marií Burgundskou (1477) připravil rodu svému bohaté dědictví burgundské. Dcera pak císaře Bedřicha III., Kunhuta, sňatkem s Albrechtem IV. Bavorským stala se pramateří domu bavorskowittelsbašského. — Ještě významnější než sňatek otcův bylo manželství syna Maxmilianova Filipa Sličného (v. t.) s Johankou Šílenou, dcerou Ferdinanda katolického, neboť získalo rodu H-kému korunu španělskou. Hlavně těmito skvělými sňatky vzniklo heslo: *Tu, felix Austria, nube!* (Zasnubuj se, šťastné Rakousko!).

Po smrti Filipově (25. září 1506) H r. dvěma syny jeho, Karlem V. (I.) a Ferdinandem I., rozdělil se ve dvě veliké větve, starší španělskou a mladší rakouskou.

Větev španělská, která kromě Španělska panovala nad značnou částí Italie, Nizozemskem, Belgií, Burgundem a mimo to rozsáhlými zeměmi zámořskými, pokračovala po Karlovi V. (I.) v synovi jeho Filipovi II. (* 1527 — † 1598), v synovi tohoto Filipovi III. (* 1578 — † 1621), pak v synovi tohoto Filipovi IV. (* 1605 — † 1665), jehož sestra Marie Anna byla chotí císaře Ferdinanda III., až vymřela synem Filipa IV. Karlem II. po meči 1. listop. 1700. Sestra Karlova Marie Terezie, choť Ludvíka XIV., krále

francouzského, stala se pramateří rodu Bourbonského ve Francii, Španělích, Neapolsku a Parmě; druhá sestra, Markéta Terezie, byla chotí cís. Leopolda I. z linie rakouské.

Rakouská větev, zal. Ferdinandem I., dílčími smlouvami jeho s Karlem V., zůstala omezena na země rakouské a venkovské, ale výhodným sňatkem Ferdinandovým s Annou Jagellonkou, dcerou krále Vladislava II., přibyly k nim země koruny České a Uhry (1526), r. 1531 i koruna krále římského a r. 1558 také věnek císařský. Ze synů Ferdinandových Maximilián II. stal se nástupcem jeho v císařství, na trůnech českém i uherském i v obojím Rakousku, Ferdinand, manžel Filipiny Welserovy, byl správcem Tirolska a zemí venkovských, Karel spravoval Štýrsko, Korutany, Kraňsko a Gorici. Potomstvo Ferdinanda Tirolského († 1595) bylo vyloučeno od nástupnictví. Z dcer císaře Ferdinanda Alžběta a po ní Kateřina provdaly se za Sigmunda Augusta, posledního Jagellovce, krále polského, Eleonora za Viléma Gonzagu, vévodu mantovského, Barbora za Alfonsa d'Este, vévodu ferrarského, Johanna za Františka I., velikého vévodu toskánského. Císař Maximilián II. († 12. října 1576) měl 6 synů: Rudolfa II. († 20. ledna 1612, v. t.), nástupce svého v císařství i v ostatních državách, Arnošta († 20 února 1595), Matiáše († 20. března 1619), který nastoupil v dědictví Rudolfovo, Maximiliána III. († 2. listopadu 1618), Albrechta VII. († 13. čce 1621) a Václava († 22. září 1578), ale ti všichni zemřeli bez potomstva mužského; tudy dědictví jejich spadlo na větev Karla Štýrského. Z dcer Maximiliánových Anna (* 1549 — † 1580) byla provdána za Filipa II. Španělského, Alžběta (* 1554 — † 1592) za Karla IX., krále francouzského.

Starší syn Karla Štýrského († 1590) Ferdinand II. spojil v rukou svých zase všechny země rakouské i s korunou císařskou; mladší bratr jeho Leopold V. († 1633) založil větev mladší, která však po meči vymřela již syny jeho Ferdinandem Karlem († 1662) a Sigmundem Františkem († 1665). Syn Ferdinanda II († 15. února 1637) Ferdinand III. měl šest synů, z nichž pouze tři dospěli let mužnějších; prvorozenec Ferdinand IV. zemřel před otcem, jehož u vládě následoval císař Leopold I.; třetí syn Karel Josef († 1664) věnoval se stavu duchovnímu. Leopolda I. († 5. května 1705) přežili dva synové, Josef I. a Karel VI. Karlem VI. 20. října 1740 rod H. vymřel po meči. Zbylo jen potomstvo ženské, a sice dcery po Josefovi I.: Marie Josefa (* 8. prosince 1699, † 17. listopadu 1757, provdaná od r. 1719 za Bedřicha Augusta II., kurfiršta saského, který byl od r. 1733 králem polským, a Marie Amalie (* 22. října 1701 — † 11. pros. 1756), provdaná od 5. října 1722 za Karla VII. Alberta, kurfiršta bavorského, jenž r. 1742 byl zvolen na císařství římské, pak dcery Karla VI.: Marie Terezie (* 13. května 1717 — † 29. listopadu 1780 a Marie Anna (* 14. září 1718 — † 16. prosince 1744). Pragmatickou sankcí císaře Karla VI. přiznán byl první nárok na nástupnictví rakouské Marii Terezii, kteráž od 12. února 1736 byla chotí Františka I. Štěpána Lotrinského a stala se tudy pramateří rodu Habsbursko-lotrinského.

František I. Štěpán, vévoda lotrinský, pocházel z rodu úzce spřízněného s H-m r-em. Babička jeho, Eleonora Marie, choť Karla IV. Leopolda Lotrinského, byla sestrou cís. Leopolda I. On sám stal se r. 1737 velikým vévodou toskánským, dostav Toskánu náhradou za ztracené Lotrinsko, a 13. září 1745 císařem římským.

Rod Habsbursko-lotrinský. František I. Štěpán a Marie Terezie měli šestnácte dítek. Z nich Josef II. stal se r. 1765 nástupcem otcovým v císařství římském a r. 1780 panovníkem zemí dědičných, Leopold II. dědil po smrti otcově Toskánu a po smrti Josefa II (20. února 1790) korunu císařskou a země dědičné, Ferdinand pak sňatkem svým s Marií Richardou Boženou, dcerou vévody modenského Herkula III. z rodu Este, stal se 2 března 1803 vévodou modenským a založil tak větev Habsbursko-modenskou, zvanou též d'Este, kterážto terciogenitura rodu Habsbursko-lotrinského však vymřela již vnukem Ferdinandovým Františkem V., synem Františka IV., 20. listopadu 1875, načež titul a nároky její přešly na arcivévodu Františka Ferdinanda, syna arcivévody Karla Ludvíka. Z dcer Marie Terezie a Františka I. Štěpána Marie Anna (* 1738 — † 1789) byla první abatyší ústavu šlechtičen na hradě Pražském, Marie Kristina (* 1742, † 1798) byla chotí Alberta, vévody saskotěšínského, Amalie (* 1746 — † 1804 chotí Ferdinanda, vévody parmského, Marie Karolina (* 1752 — † 1814), chotí Ferdinanda IV., krále obojí Sicilie, a Marie Antoinetta (* 1755 — † 1793) chotí nešťastného Ludvíka XVI., krále francouzského.

Císař Leopold II. († 1. března 1792) s chotí svou Marií Louisou Španělskou měl šestnáct dítek, z nichž František II., jako císař rakouský I., nastoupil po otci v císařství římském, kterého se zřekl se 6. srpna 1806, přijav 11. srpna 1804 titul císaře rakouského, druhorozený syn Ferdinand III. zdědil po otci secundogenituru H-ského r-u, Toskánu, a založil větev toskánskou, třetí syn, arcivév. Karel (* 1771 — † 1847), proslul jako vojevůdce v bojích s Napoleonem I., Josef (* 1776, † 1847) byl palatinem uherským, Jan (* 1782, † 1859), byl roku 1848 říšským správcem v Německu, Rainer (* 1783 — † 1853) byl místokrálem lombardským, Rudolf (* 1788, † 1831) arcibiskupem olomouckým a kardinálem. Císař František I. († 2. března 1835) měl syny Ferdinanda I. Dobrotivého, který následoval po něm na trůnu rakouském, a arcivévodu Františka Karla (* 7. prosince 1802 — † 8. března 1878), který 2. prosince 1848 zřekl se nástupnictví po císaři Ferdinandovi ve prospěch prvorozeného syna svého

Františka Josefa I., panujícího císaře rakouského a krále uherského. Z dcer císaře Františka I. Marie Louisa (* 12. prosince 1791 — † 17. prosince 1847) stala se chotí císaře Napoleona I. a po jeho pádu dostala vévodství Parmu, Leopoldina (* 1797 — † 1826) byla chotí císaře brazilského Pedra I., Karolina (* 1801 — † 1832) chotí Bedřicha Augusta II., krále saského. — Císař Ferdinand I. neměl dítek; bratr jeho, arcivévoda František Karel, s chotí svou Žofií Bavorskou (* 27. ledna 1805 — † 28. května 1872) mimo císaře Františka Josefa I. měl syna Ferdinanda Maxmiliana (* 6. čce 1832 — † 19. čna 1867), který stal se císařem mexickým, arcivévodu Karla Ludvíka (* 30. čce 1833) a Ludvíka Viktora (* 15. května 1842). Syn císaře Františka Josefa I. a císařovny Alžběty Bavorské (* 24. prosince 1837), korunní princ Rudolf (* 21. srpna 1858 — † 30. ledna 1889) s korunní princeznou Štěpánkou Belgickou (* 21. kv. 1864) měl dcerušku, arcivévodkyni Alžbětu (* 2. září 1883); ze sester jeho nejstarší Žofie (* 1855) zemřela u věku dětském, arcivév. Gisela (* 12. čce 1856) provdala se za prince bavorského Leopolda, arcivévodkyně Marie Valerie (* 22. dubna 1868) za arcivévodu Františka Salvatora z větve toskánské. — Arcivévoda Karel Ludvík, bratr císařův, má syny: arciv. Františka Ferdinanda d'Este (v. výše, * 18. prosince 1863), arcivévodu Ottu (* 21. dub. 1865) a arcivévodu Ferdinanda (* 27. prosince 1868), dcery pak arcivévodkyně Markétu Žofii (* 13. května 1870), Marii Annunziatu (* 31. čce 1876), abatyši ústavu šlechtičen na Hradčanech, a Elišku (* 7. čce 1878). Zmíněný arcivévoda Otto s chotí Marií Josefou Saskou má syna, arcivévodu Karla (* 17. srpna 1887).

Ze jmenovaných bratří cís. Františka I. zanechali potomstvo: 1) Ferdinand III. velkovévoda toskánský — větev Habsbursko-toskánská —, po němž následoval v Toskáně syn jeho Leopold II. Sestra jeho Marie Terezie (* 1801 — † 1855) byla chotí Karla Alberta, krále sardinského. Když veliký vévoda Leopold zřekl se vlády v Toskáně (1859), nastoupil syn jeho Ferdinand IV., který pozbyl země té již 22. března 1860. Mimo Ferdinanda IV. Leopold II. měl syny: arcivévody Karla Salvatora (* 1839 — † 1892), Ludvíka Salvatora (* 4. srpna 1847) a Jana (* 25. listopadu 1852), který zřekl se svých důstojností a přijal jméno Jana Ortha; z dcer Leopoldových arcivévodkyně Augusta (* 1825 — † 1864) byla chotí prince bavorského a pozdějšího správce království Bavorského Luitpolda. Velkovévoda Ferdinand IV. má syny: arcivévody Leopolda Ferdinanda (* 2. prosince 1868), Josefa (* 24. květ. 1872), Petra (* 12. květ. 1874), Jindřicha (* 13. ún. 1878) a Roberta Ferdinanda (* 15. října 1885); z dcer jeho Louisa Antoinetta (* 2. září 1870) je provdána za Bedřicha Augusta Saského. — Bratr Ferdinanda IV., arcivévoda Karel Salvator měl syny: arcivévody Leopolda Salvatora (* 15. října 1863), Františka Salvatora (* 21. srpna 1866) a Albrechta Salvatora (* 22. listop. 1871), z nichž arciv. Leopold Salvator má dcery arciv. Marii Dolores (* 5 kv. 1891), Marii Immaculatu (* 9. září 1892), Marketu (* 8. května 1894) a syna arciv. Rainera (* 21. list. 1895); arcivévoda František Salvator, choť arciv. Marie Valerie, má dceru, arciv. Elišku (* 1892) a syny, arciv. Františka Karla (* 17. ún. 1893) a Huberta (* 30. dub. 1894).

2) Arcivévoda Karel, maršál rak., měl syny: arciv. Albrechta (* 3. srp. 1817 — † 18. ún. 1895), vévodu těšínského, slavného vítěze u Custozzy, a c. k. maršála, Karla Ferdinanda (* 1818 — † 1874), Bedřicha (* 1821, † 1847) a Viléma (* 21. dub. 1827 — † 29. čce 1894), z nichž mužské potomstvo měl pouze arciv. Karel Ferdinand a to arciv. Bedřicha (* 4. čna 1856), Karla Štěpána (* 5. září 1860) a Eugena (* 21. května 1863). Dcera Karla Ferdinanda, Kristina (* 21. čce 1858), která byla chotí krále španělského Alfonsa XII., je vladařkou ve Španělsku. Ze synů arciv. Karla Ferdinanda má dědice mužské arciv. Karel Štěpán: arciv. Karla Albrechta (* 18. prosince 1888) a Lva (* 5. čce 1893).

3) Arcivévoda Josef měl syny: arciv. Štěpána (* 14. září 1817 — † 19. února 1867), Josefa (* 3. března 1833), kterýžto s chotí svou arcikněžnou Klotildou Saskokoburskou má syny: arcivévodu Josefa Augustina (9 srpna 1872) a Ladislava (* 16. čce 1875, † 6. září 1895).

4) Arcivévoda Jan s chotí svou Annou Plochlovou z Brandhofu měl potomstvo, které však nenabylo práv nástupnických (hrabata z Meranu).

5) Arcivévoda Rainer měl syny: arciv. Leopolda (* 1823), Arnošta (* 1824), Sigmunda (* 1826 — † 1891), Rainera (* 11. led. 1827) a Jindřicha (* 1828 — † 1891), kteří nezanechali potomstva mužského.

Větev Habsbursko-laufenburská. Praotcem linie této byl zmíněný hr. Rudolf III. (I.), bratr Albrechta IV. Moudrého, majitel hrabství Klettgavského a panství Laufenburku, Rheinfelden i jiných, který zemřel r. 1249. Měl syny Vernera († 1253), Bohumíra I. († asi 1271), Rudolfa, biskupa kostnického († 1293) a Eberharda († 1284), z nichž zanechali potomstvo pouze Bohumír I., zakladatel starší větve Habsbursko-laufenburské, a Eberhard, zakladatel mladší větve Habsbursko-laufenburské č. linie druhých hrabat z Kyburku.

A. Starší větev laufenburská: Bohumír I. měl 2 syny: Rudolfa IV. (II.) a Bohumíra, kterýž odebrav se do Anglie, založil rod Fieldingů, který kvete tam doposud. Rudolf IV. (II.), který zemřel asi r. 1314, zanechal syna Jana I. († 1337), který byl lantkrabím klettgavským a po matce zdědil hrabství Rapperschwyl. Měl 3 syny: Jana II. († 1380), který prodal hrabství Rapperschwyl r. 1358 starší linii Habsburské, Rudolfa V. (III.), který zemřel r. 1383, a Bohumíra II.

(† 1375). Syny Jana II. Janem III. († 1395) a Rudolfa V. Janem IV. († 1408), který roku 1387 prodal Laufenburk větvi rakouské, vymřela starší linie laufenburská. Zbyla po ní hraběnka Voršila, dcera Jana IV., s rukou jejíž hrabství Klettgavské dostalo se (1408) hraběcí rodině ze Sulzu a po vymření jejím (1687) s rukou dědičky její knížecímu rodu Schwarzenberskému.

B Mladší větev laufenburská (druhých hrabat z Kyburku) vypučela v potomstvu hrab. Eberharda († 1284), kterýž byl lantkrabím curišským a pojal za choť Annu, hraběnku z Kyburku, dědičku panství Thunu, Burgdorfu a j. Syn jeho Hartman I. († asi 1301) měl syny Hartmana II. († 1322) a Eberharda II. († asi 1357), jenž byl hrabětem kyburským a lantkrabím burgundským a žil ve stálém záští s bratrem svým. Ze synů Eberhardových zanechal potomstvo jediný Hartman III. († 1377), který vedl podobně bojovný život jako otec jeho Ze synů jeho Rudolf († 1383), hrabě kyburský a lantkrabí burgundský, zdědil po matce hrabství Nidau, ale v ustavičných bojích seslabil moc svého rodu. Dva bratří jeho, Hartman a Berchtold, byli rytíři řádu německého. Posledním bratrem Egonem, lantkrabím burgundským, který vystěhoval se do Champagně, větev tato vymřela r. 1415.

Literatura. J. Jak. Fugger a Sigm. z Bircken, Spiegel der Ehren des Erzhauses Österreich (Norimberk, 1668); Markv. Hergott, Genealogia diplomatica augustae gentis Habsburgicae (Vídeň, 1737—38); týž a Gerbert, Monumenta aug. domus Austriacae (t., 1750 až 1772, 4 sv.); Fridolin Kopp, Vindiciae actorum Murensium pro et contra Rev. Dom. P. M. Hergott genealogiae diplom. aug. domus Austriacae auctorem etc. (Muri, 1750); R. Heer, Anonymus Murensis denudatus (Freiburg v Breisg., 1755); Frid. Kopp, Epistola amici ad amicum super praetensa denudatione anonymi Murensis (Mur. 1755); J. Wieland, Vindiciae vindiciarium Koppianarum etc. (t., 1760 a 1765); Röppel, Die Grafen von Habsburg (Halle, 1832); kn. Lichnovský, Gesch. des Hauses H. (Vídeň, 1836—44, 8 sv.); Glückselig, Studien über den Ursprung des österr. Kaiserhauses (Praha, 1860); Schulte, Gesch. der Habsburger in den ersten drei Jahrhunderten (Inšpruk, 1887); Hoernes, Oesterreich-Ungarn und das Haus H. (Těšín, 1892); Fr. Weihrich, Stammtafel zur Gesch. des Hauses Habsburg (Praha, Vídeň, Lipsko, 1893). *Koll.*

Habsheim, hlavní místo kantonu elsaskolotrinského, v kraji mülhúském, na žel. trati z Mülhús do Basileje, někdy opevněno; 1749 obyv. (1890), pěstování vína, ovoce, kamenné lomy.

Habstein viz Jestřebí

Habzany, ves v Horních Uhrách, stolice šáryšská, s pěkným zámkem, angl. parkem, 400 obyv. Vyrábí se tu výborný sýr a olej ze slunečnic.

Habzelia Dl., panela, rostlinný rod z čeledi láhevníkovitých (*Anonaceae*), obsahující nízké stromy nebo keře s listy nejcelejšími, kožovitými a s květy úžlabíčkovými buď jednotlivými nebo nahloučenými, o 3dílném kalichu, 6listém okvětí, jehož 3 vnitřní plátky jsou menší, s hojnými tyčinkami a pestíky. Plody jsou nožičkaté bobule Z několika druhů sem náležejících zvláště jsou důležity: **H.** *aethiopica* Dl. (*Xylopia* A. Rich., — *Unona* Duval), p ethiopská a **H** *aromatica* Dl. (*Unona* Lam.), p. kořenná. První roste v Ethiopii a Sierře Leoně a poskytuje hnědočervené, na lůžku kolem rozestavené bobulky chuti kořenné a palčivé a proto jménem pepř ethiopský neboli mouřenínský známé. Těchto užívali tuzemci jako léku, dotud však jsou jim oblibeným kořením. Panela kořenná, v Guayaně rostoucí jako strom asi 7 *m* vysoký a fialovým okvětím vynikající, má narezavělé bobule, jichž pod jménem guinejského neboli mouřenínského pepře též jako koření užívají. *Děd.*

Haciénda [asienda], špan., venkovský statek, dvůr (zvláště osamocený), pak pozemky, jmění, zboží, zemské a zeměpanské příjmy, finančnictví; veřejný poklad, fiskus; **h.** *publica* [-ika], státní finance; *ministerio de la* **h.**, ministerstvo financí.

Hack (angl.), ve sportu označení koní obyčejných, necvičených pro závody; **hack-stake** [hek-stēk], závody obyčejných koní.

Hackaert (Hackert) Jan, nizoz. malíř krajin (* 1629 v Amsterdamě — † 1699). Studoval velkolepou přírodu švýcarskou a ital. a maloval se zálibou listnaté lesy a nízké křoviny s dalekou vzdušnou perspektivou. Stafáž malovali mu často A. v. d. Velde a Lingelbach. Z jeho nejlepších obrazů, vyznamenávajících se ohnivým tónem a dobrým vzduchem, jsou: *Jasanová alej* (v Amstrdamě); *Honba na jelena* (v Londýně); *Myslivci v bukovém lese* (v Mnichově); *Italská krajina se stády* (v Berlíně); *Silnice na horské stráni* (v Drážďanech) a mn. j. Radiroval též několik krajin. *J-k.*

Hackbrett (něm.), cimbál (v. t.).

Hackel Anton, hudebník (* 1799 ve Vídni, † 1846 t.). Vzdělal se u Em. Förstera, u něhož složil již mnoho písní a klavírních kusů, jež v brzku následovaly i závažnější skladby kostelní, graduália, offertoria a velká mše, vedle nahodilých skladeb příležitostných pro pluk Maxa Josefa a jednoaktové operetky. Prvého většího úspěchu dobyl mužským čtverozpěvem *Die drei Sterne*. Po té věnoval se skoro výhradně skladbě vokální, jíž dal přes 300 písní, ballad, trojzpěvů, sborů atd., obliby požívajících. Nejpopulárnějšími staly se *Die nächtliche Heerschau* (*Zedlitz*), *Des Barden Grablied* a písně na rozloučenou psané pro barytonistu Pöcka. — Srv Weigl, Erinnerungen an A. H. (Vídeň, 1847).

Hackelsdorf, ves v Čechách, viz Herlikovice.

Hackel z Hackenfelsu Řehoř Leopold, mincmistr r. 1654—77, pocházel z rodiny jáchymovské a nastoupil svůj úřad v době pro mincovnu kutnohorskou velmi smutné;

byltě prvním mincmistrem, který v Hoře po 11leté době nečinnosti (1643—54) počal opět mincovati. V době té pomýšleno často na to, aby v Hoře mincovna vůbec zdvižena byla, any hory skoro žádného výtěžku neposkytovaly. H. seč byl se přičiňoval, aby ražení mince při Horách pozvedl, přece však obmezoval se až na malou výjimku (tolary od let 1669, 1672) jen na ražení mince drobné: grošů, krejcarů, půl a čtvrtkrejcarů. Aby nedostatku stříbra odpomohl, kupoval stříbro za pomoci pražského mincmistra i v Praze; když však i to nepostačilo a mincování jen schodky vykazovalo (1669), nařízeno, aby celý apparát mincovní i se šmittmistrem Janem Šretrem a vardeinem Enderlem do Prahy se odstěhoval. Pod dohledem H-ovým raženy od těchto pak v Praze i některé dukáty; tyto nesou mincovní znaménko H-ovo, což dříve vykládáno, že v Kutné Hoře raženy býti musily; ovšem mylně — bylať Praha vůbec jedinou mincovnou českou, kde i na zlato mincováno býti smělo. Jako znaménka mincovního užíval H. figury znaku svého, totiž ruky držící sekeru (někdy i pemrlík). *Faa.*

Hackenberger Jan Juda, evang bohoslovec (* v Těšíně), byl farářem ve Vendrině slezském. S Jiřím Baitekem, farářem v Jablunkově, a Frant. Knobelem, farářem v Golešově, spracoval Bibli v polském nářečí těšínském pod nadpisem: *Prawdziwa jedzina do Nieba z Pisma Świętego dokazana droga*, v Opavě, 1761. *B.M.*

Hackenhäuser, osada v Čechách u Staré Vody, v hejt. planském, okr. a fara Kynžvart, pš. Třisekery; 40 d., 296 ob. n. (1890), 1tř. šk., 2 mlýny, v okolí limonit

Hackensack, hl. místo hrabství Bergenu v sev.-amer. státě New-Yersey, sev.-vých. od Hoboku a vých. od Patersonu, na řece téhož jména, uzel dvou drah; 6004 ob. (1890), veliké cihelny.

Hacker Benedikt, hudebník (* 1769 v Mettenu — † 1829 v Salcpurku). Přiučiv se varhanám a klavíru, nalezl příznivce v prof. Schmetterovi v Salcpurku, jenž zaopatřil mu vyučování houslím u Leopolda Mozarta, klavíru u Michala Haydna. R. 1803 zřídil si obchod s hudebninami, jejž učinil záhy vybraným nakladatelstvím. Jako skladatel dobyl si jména zvláště svými kostelními skladbami (7 figurálních mší, mnoho vložek a zpěvů, něm. requiem) i písněmi světskými o 1—4 hlasech, drobnými komposicemi pro tureckou hudbu a masopustní operou pro mužské hlasy *List gegen List oder der Teufel im Waldschlosse*, jež v Salcpurku a jinde se líbila Vydal: *Lustige Gesänge aus den norischen Alpen* a *Sammlung deutsch. Kirchengesänge*. Srv. Pillwein, Biogr. Schilderungen od. Lexikon Salzburger Künstler, 1821.

Hackert: 1) H. Jan, malíř holland., viz Hackaert.

2) H. Jakob Philipp, krajinář německý (* 1737 v Přemyslově — † 1807 u Florencie). Studoval v Berlíně (1753) a r. 1765 v Paříži, kde kopíroval díla Jos. Verneta. Po té byl činným v Římě (1768-82), načež stal se král. komorním malířem v Neapoli. Maloval většinou krajiny italské. Kresba jeho je správná, perspektiva jasná a vzdušná, popředí vždy pečlivě detailované, mnohdy až pestré. Z děl jeho, rozšířených po všech sbírkách, nejlepší jest 5 velkých krajin denních dob ve ville Borgheské v Římě; jiná dobrá díla jsou zejm. v Kasselu, Hamburku, Gothě, Výmaru, Montpellieru a j. V zámku Petěrhofu v Petrohradu jest od něho řada zajímavých obrazů námořních vítězství ruských, mezi nimi vítězství ruského loďstva nad tureckým v zátoce Česme r. 1770, malované pro Kateřinu II., která, poněvadž v obraze bylo třeba malovati loď vyhozenou do vzduchu a H. nikdy nic podobného neviděl, dala u Livorna vyhoditi do vzduchu ruskou fregattu. Radiroval též mnoho krajin. Ze 4 jeho bratří byli tři krajináři, čtvrtý (Karl) historický malíř. *J-k.*

Hackher zu Hart Franz Xav., císařský plukovník (* 1764 ve Vídni — † 1837 t.), ze staré, již r. 1430 připomínané šlechtické rodiny dolnorakouské, byl r. 1809 velitelem posádky Zámeckého vrchu ve Štýrském Hradci i uhájil posice té proti prudkým útokům vojska francouzského; za to vyznamenán byl řádem Marie Terezie.

von **Hackländer** Friedrich Wilhelm, spis. něm. (* 1816 v Burtscheidě u Cách — † 1877 ve ville Leoni na Starnberském jez.), vzdav se kupectví, dal se odvésti k dělostřelectvu pruskému, ale vrátil se zase k obchodu. R 1841 vydal první črty své *Vier Könige* a *Bilder aus dem Soldatenleben*, r. 1844 *Das Soldatenleben im Frieden* (9. vyd. Štutgart, 1883), jež se obecně líbily. Ujal se ho baron v. Taubenheim a vzal ho za průvodce na svou východní cestu (1840—41). Vrátiv se uveřejnil H. *Daguerreotypen aufgenommen auf einer Reise in den Orient* (Štutg., 1842, 2 sv.; 2. vyd. pod názvem *Reise in dem Orient*, 1846) a *Pilgerzug nach Mekka* (t., 1847, 3. vyd. 1881), sbírka východních pověstí. Nějaký čas byl pak H. zaměstnán ve dvorní komoře a roku 1843 stal se tajemníkem korun. prince Karla, s nímž cestoval po Německu, Italii, Belgii a Rusku (1846). V té době vydal *Wachstubenabenteuer* (t., 1845, 3. sv., 6. vyd. 1879) a psal pro »Morgenblatt« různé články, jež sebral v *Humoristische Erzählungen* (t., 1847, 5. vyd. 1883) a *Bilder aus dem Leben* (t., 1850, 5. vyd. 1883). Propuštěn r. 1849, odešel do Italie, kde ve hlavním táboře účastnil se tažení Radeckého na Piemont a později v táboře prus. prince Viléma obsazení Badenu. Z tažení Radeckého a obléhání Rastattu čerpal pak *Bilder aus dem Soldatenleben im Krieg* (t., 1849 až 1850, 2 sv.). R. 1854 cestoval H. do Španěl a napsal potom *Ein Winter in Spanien* (t., 1855, 2 sv.). R. 1859 jmenoval jej král Vilém virtemberským ředitelem staveb a zahrad; t. r. k pozvání rak. císaře odebral se do hlavního tábora rakouského v Italii, kdež pobyl až do bitvy u Solferina. R. 1861 povýšen jest do rak. šlechtictví. R. 1865 zbaven byv svého úřadu králem Karlem, žil střídavě

ve Štutgartě a ville své Leoni. Z jiných belletristických prací H-ových stůjte zde: humoristické romány *Handel u. Wandel* (Berlín, 1850, 2 d., 3. vyd. Štutgart, 1869); *Namenlose Geschichten* (t., 1851, 3 sv.) a *Eugen Stillfried* (t., 1852, 3 sv.), tři nejsvěžejší a nejbarvitější z jeho větších prací; veselohra *Der geheime Agent* (1850, 3. vyd. Štutg., 1856), velmi příznivě přijatá; veselohra *Magnetische Curen* a frašky: *Schuldig* (1851), *Zur Ruhe setzen* (1857) a *Der verlorene Sohn* (1865) jsou méně zdařilé. R. 1854 vydal román *Europäisches Sklavenleben* (4. vyd., Štut., 1876, 4 sv.), jehož ostrý tendenční humor je celkem vzácný u H-a; po něm následovaly *Soldatengeschichten* (t., 1854, 4 sv.); *Erlebtes*, menší povídky (tam., 1856, 2 sv.); *Der neue Don Quichote* (t., 1858, 5 sv.); *Krieg u. Frieden* (t., 1859, 2 sv.); *Der Tannhäuser* (t., 1860, 2 sv.); *Tag u. Nacht* (2. vyd. 1861, 2 sv.); *Der Wechsel des Lebens* (t., 1861, 3 sv.); *Tagebuchblätter* (t., 1861, 2 sv.); *Fürst u. Kavalier* (t., 1865); *Künstlerroman* (tam., 1866); *Neue Geschichten* (tam., 1867); *Hinter blauen Britten*, novelly (Vídeň, 1869); *Der letzte Bombardier*, román (Štutg., 1870, 4 sv.); *Geschichten im Zickzack* (tamže, 1871, 4 sv.); *Sorgenlose Stunden in heitern Geschichten* (t., 1871, 2 sv.); *Der Sturmvogel* (t., 1872, 4 sv.); *Nullen*, román (tam., 1873, 3 sv.); *Verbotene Früchte* (t., 1878, 2 sv.); *Das Ende der Gräfin Patatzky* (t., 1877); *Reisenovellen* (t., 1877); *Residenzgeschichten* (t., 1877); *Letzte Novellen* (t., 1879). Souborné vydání vyšlo ve Štutgartě r. 1855—74, v 60 sv., výběr r. 1881 ve 20 sv. H. je obratný vypravovatel, který kreslil dosti dobře povrch společnosti a lidí. První práce jeho jsou zdařilejší; od r. 1854 mnoho se opakuje. Z pozůstalosti jeho vydána jest jeho autobiografie *Der Roman meines Lebens* (t., 1878, 2 sv.). Srv. H. Morning, Erinnerungen an Fr. W. H. (t., 1878).

Hackney [hekni] viz Londýn.

Hackspan Dietrich, liberální bohoslovec evang. a linguista (* 1607 ve Výmaře — † 1659 v Altorfě, kde byl profes.). Byl vedle Glassa nejznamen. orientalistou své doby, zvláště hebraistou a znalcem rabbínské literatury. Hlavní spis jeho: *Notarum philolog. theolog. in varia et difficilia scr. loca partes III* (1664). *BM.*

Hac lege (lat.), s tou výminkou.

Haclov (*Hatzles*), osada v Čechách u Wullachenu, hejt. Kaplice, okr. Vyšší Brod, fara Myšlany, pš. Rožmberk; 22 d., 120 obyv. n. (1890).

Hacquet [-ké] Belsazer, ethnograf (* 1739 v le Conquetě v Bretagni — † 1815), stal se r. 1788 prof. přírodních věd ve Lvově, vykonal mnoho výzkumných cest po zemích rakouských a vydal: *Oryctographia Carniolica* (Lipsko, 1778—1780, s mapami a obr.; *Plantae alpinae Carniolicae* (Vídeň, 1782); *Physikalisch-politische Reise aus den Dinarischen durch d. Julischen, Karnisch., Rhätisch. in die Norischen Alpen* (Lipsko, 1785); *Neueste Reisen in den J. 1788—89 durch d. dacischen u. sarmat. Karpathen* (Norimberk, 1790—96, 4 sv.); *Abbildung u. Beschreibung der südwest. u. östl. Wenden, Illyrier u. Slaven, deren geograph. Ausbreitung* (t., 1802—05, s obr. a map.).

Haoquetia Neck., rod rostlin z řádu okoličnatých (*Umbelliferae* Juss.), s rodem *Astrantia* L. nejpříbuznější a některými k tému ž počítaný. Vyznačuje se okolíkem jednotlivým, konečným a strboulovitým s velikým, lupenitým obalem. Plod jest se stran smačklý, obě nažky mají po 5 nitovitých, dutých žebrech bezostenných. Sem počítá se jediný druh H. *epipactis* DC. (vyobr. č. 1621., *Astrantia epipactis* L. f.), bylina vytrvalá, na 1·5 *dm* vysoká, s oddenkem plazivým, listy vesměs přízemními, dlouze řapíkatými, dlanitě 3—5dílnými. Úkrojky listů jsou opak vejčito-klínovité, 2—3klané, pilovité. Bezlistý stvol zakončen okolíkem majícím obal ze žlutavých 5—8 větších lístků, jež jsou obvejčité a napřed pilovité. Koruny jsou zlatožluté. Kvete v dubnu a květnu ve vlhkých lesích hornatějších, zvláště na předhořích alpských, sahajíc odtud až do jižní Moravy. *Vs.*

Č. 1621. Hacquetia epipactis DC., květenství.

Haczow [-čov], obec halič. v kraji sanockém (okr. Brzozów), má 2516 ob. (1890), potomků prý Švédů, kteří v XVII. stol. zde se usadili.

Háček, nástroj v chirurgii zhusta upotřebovaný. Užívá se háčků a háků nejčastěji k rozvírání a uprostranění ran; jindy přichází h. k zvláštní platnosti při určitých operacích, tak při podvazování cev h. tepenný, při sešívání patra h. patrový, k zajištění polohy průdušnice při tracheotomii h. průdušnicový, při odstraňování nádoru a pod. Dle účelu mají háčky a háky různý tvar a velikost; jsou objemné a mohutné nebo štíhlé a jemné, jsou ostré nebo tupé; na konci svém centrálním jsou buď jednoduché, dvojité nebo vybíhají v četnější počet hrotů, delších nebo kratších, úzkých nebo širokých. Zhotoveny jsou z oceli, někdy celý hák i s držadlem z jednoho kusu; jindy držadlo jest zvláště zhotoveno a s vlastním hákem pevně spojeno. Držadlo bývalo dříve ze dřeva, rohu, slonoviny, pružce, nyní zhotovují se z kovu. Celý nástroj bývá niklován. *-chl.*

Háčkování, práce textilní, jest provlékání smyček z niti zvláštním nástrojem, háčkem.

Č. 1622. Háčkování: Řetízek (oko řetízkové).

Původu jest nepochybně východního. Háčkované předměty staroorientální se ovšem ne-

zachovaly, ale víme, že na Východě kvetlo prýmkářství, jež s h-m úzce jsouc spřízněno, dnes bez háčku se neobejde; zejména Assyrové prosluli vázáním třásní, jimiž lemována roucha, jak staré obrazy a reliefy hojně ukazují (vyobr. č. 1628.). Takové třásně vyrábějí se podnes užitím háčku a zvláštní vidlice, jejíž tvar, napodobení lidské ruky, k pradávnému původu ukazuje. Staří Frygové, na slovo vzatí mistři textilního ozdobnictví, často vyšívali stehem řetízkovým, jenž pracuje se háčkem tkaninou procházejícím. Ponenáhlu však ozdobné stehy odloučily se od tkaniny i prýmku, a nový výrobek, h. v nynějším smyslu, klestil si cestu. H. vyniká velikou rozmanitostí vzorů, jež vznikají vhodným střídáním různých druhů ok, z nichž jsou nejdůležitější: 1. Řetízek (oko řetízkové, skráceně 1 řet.; vyobr. č. 1622.), t. j. pouhé provlékání smyčky na háčku nahozenou (kol háčku otočenou) nití; 2. pevný sloupek (1 sl. pv.; vyobr. č. 1623., současné provléknutí jednoho článku řady předchozí a smyčky na háčku nahozenou nití; 3. krátký sloupek (1 sl. kt.; vyobr. č. 1624.), provlékání jednoho nebo dvou článků řady předchozí nahozenou nití a pak současné provléknutí obou smyček na háčku po opětném nahození; 4. dlouhý sloupek (1 sl. dl.; vyobr. č. 1625.), před provléknutím článku řady předchozí se nahodí jednou, dvakrát nebo několikrát, smyčky vždy po dvou se provlékají; 5. zdrhovaný sloupek (1 sl. zdrh.; vyobr. č. 1626.), před provléknutím článku řady předchozí několikrát se nahodí a veškeré smyčky jediným nahozením se provléknou (zdrhnou). Zvláštní způsob h. jest steh tunéský (vyobr. č. 1627.), kde se nejprve provléká článek po článku řady předchozí, čímž vzniká na háčku tolik smyček, kolik ok řada čítá, načež vždy po opětném nahození dvě a dvě smyčky současně se provléknou, což se tolikrát opakuje, kolik bylo na háčku smyček, tak že konečně jen jediná zbývá. H-m lze napodobiti mnohé jiné techniky, na př. krajku šitou i paličkovanou, síťování, pletení a j. Vytýká se mu u přirovnání k jiným pletivům nedostatek pružnosti; ale vhodně volenou látkou a vzorem docílí se téže pružnosti jako při pletení. H. slouží hlavně k výrobě dětského prádla i zimních šatečků, pak šátků, čepců, sukní a j. Z jemného materiálu a pěknými vzory docílíme též krásných prací ozdobných, pokryvek, krajek a j. Pro svou důležitost h. zavedeno jest v našem mocnářství výn. min. kultu a vyuč. ze dne 20. srp. 1870 č. 105 ř. z. § 78. jako důležité odvětví ručních prací také do škol obecných, kde podrobnými osnovami vřaděno jest v učivo několika školních roků. — O vyučování h. viz Ženské ruční práce. — V obchodě jsou háčkované předměty zboží dosti hledané, a jsou-li vkusně a přesně provedeny, též poměrně dobře placené. *GP.*

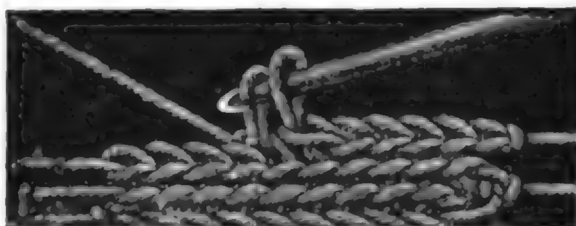
Č. 1623. Háčkování: Pevný sloupek.

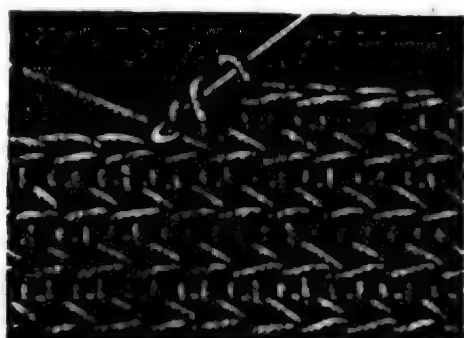
Č. 1624. Háčkování: Krátký sloupek.

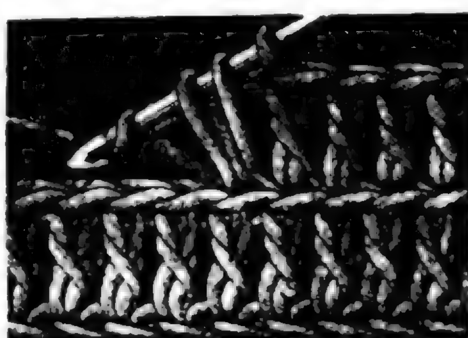
Č. 1625. Háčkování: Dlouhý sloupek.

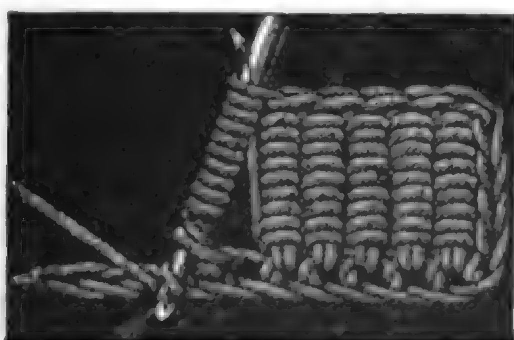
Č. 1626. Háčkování: Zdrhovaný sloupek.

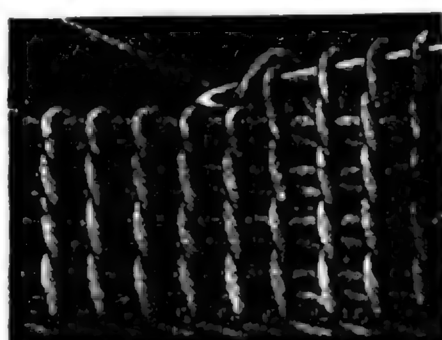
Č. 1627. Háčkování: Steh tunéský.

Hačky, ves na Moravě, hejt Litovel, okr. a pš. Konice u Prostějova, fara Bohuslavice; 39 d., 272 ob. č. (1890).

Had viz Kantor Jan.

Hadač viz Hádání.

Hadačka, osada v Čechách u Výrova, hejt., okr., fara a pš. Kralovice; 46 d., 270 ob. č.

(1809), opodál obora s vysokou zvěří a popl. dvůr Žehutice. Část H-ky slove Hačulka.

Hadad (Adad, mocný), jméno ochranného božstva syrského, jež ctili i Edomci pode jménem Adad (u Foeničanův Adod, řecké Ἀδωδος), a sice byl H. v systému bohů syrských nejvyšším bohem slunce a jako taký králem bohů s attributem »baal« (= mocný, pán). Po božstvu tomto zvali se 3 králové Damašku ben-H. (synové H-ovi) a 10 králů syrských H. a králové edomští, z nichž jeden Moábské porazil (Gen. 36, 35). Adad. *Dk.*

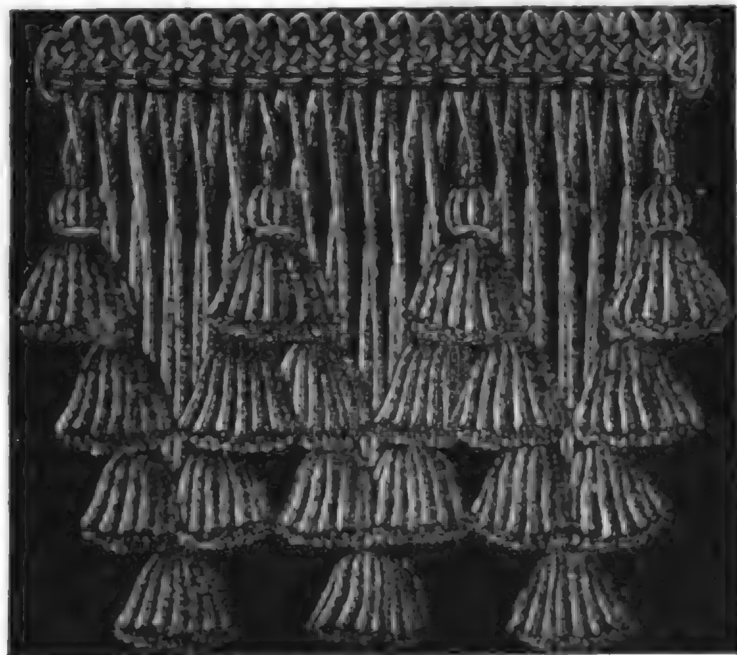

Č. 1628. Vázané třásně.

Hadadézer, Adadezar, v bibli Adarezar, syrský král v Sobě či Sofeně za časův Dávidových. Byl velmi mocným a slavným, Damašek byl jeho spojencem; král Dávid jej sice několikráte porazil, ale nepotřel. H. stal se zakladatelem rodu královského, jehožto 10 posloupných členů po něm se nazývalo. Panovníci ti žili s říší isráélskou i júdskou zhusta v nepřátelství, až konečně assyrský král Tiglatpileser kol roku 740 rodu tomu konec učinil.

Hadad-Rimmón, jméno božstva syrského, složené ze jména Hadad (v. t.) a Rimmón, jež rovněž jest jméno syrského božstva, jehož kult i v Palestině byl domovem, v jistém ohledu řeckého Adonisa připomínaje. Jménem božstva tohoto jmenováno palestinské město v rovině megiddónské (sev.-vých. od Samaří), u něhož egyptský král Necho porazil júdského krále Josiáše. Nyní polohy jeho neznáme, ač ještě sv. Jeronym o něm mluví, připomínaje též pozdější jméno jeho Maximianopolis.

Hadaly de Hada [-dalj] Károly, mathematik uherský (* 1743 ve Velikém Sigetě — † 1834 v Pešti), professor mathematiky v Trnavě, Rábu, Pětikostelí a Prešpurku, naposled (1809) na univ. pešťské. Vydal *Elementa hydrotechnicae* (Prešpurk, 1783, 7kráte); *Elementa matheseos purae* (t., 1798, 2 sv., 8. vyd.); *Toxotomia* (t., 1820) a jiné.

Hadamar, město něm. v kraji hornoláhnském, prus. vl. obv. wiesbadenském, na železn. trati Limburk-H.-Altenkirchen, má zemský soud (limburský), nadlesnický úřad, gymnasium, biskupský konvikt pro chlapce a 2213 obyv. (1890), většinou katol. V městě se provozuje jirchářství a barvířství. H býval sídelním městem rodiny Nassavsko-hadamarské, která r. 1606 byvši založena r. 1711 vymřela.

Hádání nebo hadačství (lat. *sortilegium*) záleží v dovednosti z jistých znamení nebo zjevů, nahodilých nebo schválně nastrojených, předpovídati budoucnost nebo zvěstovati věci tajné. H. třeba rozeznávati od věštby (*divinatio*), která zakládá se hlavně na zvláštním vnuknutí bytosti nadpřirozené. H a věštby patřily v době pohanské k nejdůležitějším částem obřadů bohoslužebných a byly v rozmanitých způsobech rozšířeny u všech národů pohanských; neobyčejného významu nabyly při náboženských obřadech v Číně, Egyptě, Persii, Babylonii, u Řekův a Římanů. Nejoblíbenější a nejobyčejnější způsoby h. byly ze zjevů přírodních (hromu, blesku, hvězd a p.), ze zvířat (koně, vlka, psa, ptáků a j.) a z posvátných knih. Jednotlivé druhy h., zakořeněné v době pohanské, trvaly i u pokřtěných národův (na př. z letu a hlasu ptačího, ze zjevu některých zvířat) a ve středověku křesťanském rozmohly se ještě i způsoby jiné. Křesťanský kazatel z VIII. stol. jmenuje výslovně h. z ruky, h. z kalicha, h. ze stínu lidského, zlého či dobrého, h. z hvězd, ze hřmění, ze žbánů, z vlny a pod. V křesťanském středověku v oblibu vešlo také h. z bible (*sortes sanctorum*), a když toto zakazováno bylo, z veršů Vergiliových (*sortes Vergilianae*). Církev všecky druhy h. (až na losování) přísně zakazovala, ukládajíc na ně dlouholeté pokání (až 5 roků); ale obyčej h. byl tak zakořeněn, že i duchovní sami s počátku podle starých tradic obírali se věštbami a hadačstvím, pročež zákazy byly téměř v každém století obnovovány a tresty na h. zostřovány, jak z »poenitentialií« možno poznati. Přes to h. v rozmanitých formách kvetlo bujně až do XVIII. st. a trvá, v skrovnější ovšem míře a na mnoze v modnějším způsobu, až dosud. — H. u pohanských Slovanů tak jako u jiných národů bylo podstatnou částí bohoslužby pohanské. Zřejmá historická svědectví zachovala se o Slovanech Polabských. V Arkoně, Retře a Štětíně hádalo se z prvního vykročení posvátného koně v chrámě chovaného a při důležitějších podnicích kladena byla před chrámem kopí tvořící jakési zábradlí a dle toho, jak kůň přes ně kráčel, soudilo se o zdaru nebo nezdaru obmýšleného podniknutí. Při slavnosti obžinek v Arkoně hádal kněz o budoucí úrodě z množství vína v rohu Svantovitově; kromě toho kněz postavil veliký slavnostní koláč mezi sebe a lid a podle toho, viděl-li ho lid nebo ne, soudil o úrodě pří-

štího roku. Zajímavé jest, že tento způsob h. zachoval se až dosud o vánocích na Malé a Bílé Rusi, v Hercegovině, v Bulharsku a u Lotyšů. Ženy rujanské soudily o zdaru neb nezdaru svého předsevzetí z lichého nebo sudého počtu čárek udělaných na krbu v popelu. Nejobyčejnější však způsob h. na Rujaně byl z hřebí č. losů, jež byla po jedné straně bílá a po druhé černá. Byla-li při hodu bílá strana na vrch, znamenalo to štěstí, pak-li černá, neštěstí. — Také v Čechách znamenáme hojné stopy, jak h. rozšířeno bylo. Známy jsou národní pověsti o třech věštích dcerách Krokových, z nichž nejmladší Libuše dle Dalimila »prorokyní« byla, a Kosmas jí trpce vytýká její věštebnou moc. Břetislav II. sice r. 1092 kázal z Čech vypuditi všecky čaroděje a hadače, ale h. přece nepřestalo. Kazatel v homiliáři opatovickém (z XII. stol.) horlí často na současná hadačství (*auguria*) a v mravokárných spisech XIV., XV. a XVI. st. čteme stále trpké stesky na hadačství jakožto hřích ohavný, podporovaný ďáblem. Sám Štítný horlí na ty, kteří po věštbách se shánějí, a husité zřejmě vylučují od přijímání svátosti oltářní hadače (*divini*) a ptakopravce (*augures*). Štelcar Želetavský (XVI. st.) zmiňuje se pohrdlivě o nigromanticích, chiromanticích, planetnících, hadačích a p., kteří z ruky, z řešeta, z vody, z olova, z vosku, z košile a p. štěstí a neštěstí předpovídají. Mat. Poličanský (1613) líčí obšírně h. z kamene a ze zvířat a Mat. Konečný rozeznává 8 druhů hadačů: věštce, planetáře, čarodějníky, kouzelníky, losníky, zaklínače, hadače a černokněžníky. Stesky na hadače a h. stopovati lze až do XVIII. stol. Znenáhla přestalo se však na h. pohlížeti jako na dílo ďábelské a hrubší druhy h. až na skrovné výjimky vymizely samy sebou s rostoucí vzdělaností. Srv. Č. Zíbrt, Seznam pověr a zvyklostí pohanských z VIII. století (Praha, 1894, 65). *Ml.*

Hádanka náleží ke hříčkám vtipu. Nejmenujíc předmětu, opisuje, naznačuje jej tím způsobem, aby vtip z tohoto opisu příslušný předmět si domyslil, jej uhádl. H. jest tehdy zdařilá, jestli příslušnými znaky bezpečně stanoví předmět, ale neprozrazuje ho. Odrůdy h-ky jsou h. slabičná č. šaráda (v. t.), arithmogrif, logogrif (v. t.); příbuzný h-nce jest rebus, anagramm a palindrom (v. t.). H. jest původu prastarého a vznikla nejspíše v orientě. U Řeků pod jménem ainigma a grifos byla velmi oblíbena, zvláště při věštbách, v mluvě sfingy, při symposiích a j. Za doby alexandrinské skládány celé básně hádankovité. U Římanů došla obliby za doby císařské a odtud zdědil ji středověk. Jak hojně skládány h-ky tehdy, svědčí literatura staronordická a anglosaská (viz Herzfeld, Die Räthsel des Exeterbuchs, Berlín, 1890; Schlieben, De antiqua Germanorum poesi aenigmatica, t., 1886) i středoněmecká a novolatinská (Nic. Reusner, Aenigmatographie, Frankfurt, 1602). Nová doba snaží se h-kám dodati půvabu a důrazu vytříbenější formou básnickou (u Němců Schiller, Hebel, Schleiermacher a j., u Francouzů Boileau, Rousseau a j.). Sbírky h-nek jsou četné v německé literatuře (strassburská z r. 1505, Simrockův Deutsches Räthselbuch, nově vydaný v Basileji r. 1887, obsahuje hojně starých h-nek lidových; sbírka Wolfova z r. 1817; Sphynx (Berlín, 1830—35, 6 sv.; sbírka Hoffmannova, Böckerova a j.) a francouzské (sbírka Abbé Cotina, Ménestriera a j.). Rovněž v literaturách slovanských h. hojně se vyskytá a to umělá i lidová. Jak zvláště tato jest důležita svým stářím, obsahem i formou, vyložil J. Krek (Einleitung in die slav. Literaturgeschichte, 2. vyd. str. 808). Sbírky h-nek slovanských sestavili Dim. a Konst. Miladinovci, T. Marinov (bulh.); A. Janežič (slovin.); Stojan Novaković (srb.); J. Šacharov, J. A. Chudjakov, D. Sadovnikov, E. Romanov, Čubinskij a j. (rus.); P. Dobšinský, A. Braxatoris, Fr. V. Sasinek (sloven.); J. Kopernicki, Siarkowski, A. Petrov, O. Kolberg a j. (pol.); Rozum, Erben, Bartoš a spolek Slavia a j. (čes.). Viz také Staročeské sbírky pohádek (v Čes. lidu 1893) od dra Č. Zíbrta. Nabádajíc ku přemýšlení, má h. také značný význam paedagogický a didaktický. — Viz Friedrich, Geschichte des Räthsels (Drážďany, 1860); Hagen, Antike und mittelalterliche Räthselpoesie (2. vyd. 1877); Hayn, Die deutsche Räthselliteratur, bibliografie h-ky (v »Centralblatt für Bibliothekswesen«, sv. 7.); J. Krek l. c. *Hš.*

Hadarézer viz Hadadézer.

H-daří viz Beduinové str. 605.

Hadassa viz Esther 1).

Háďátka (*Anguillulidae*, vyobr. č. 1629.), čeleď hlístů v oblých (*Nematoda*), tvarozpytně i životem zajímavá a též hospodářsky důležitá vzhledem k některým druhům nad míru škodným. Zástupci její mají drobné tělo, obyčejně 1 až několik *mm* dl., protáhlé, na zad více méně zašpičatělé. Ústa na předě se nalézající vedou do dutiny ústní, ozbrojené často bodcem neb zoubky a přecházející v delší svalnatý jícen, jenž v průběhu svém dvakráte po sobě zduřuje. Tyto dvě zduřeniny jícnové, z nichž zadní bývá ještě zoubkatým chitinovitým apparátem opatřena, jsou význačným znakem čeledi. Za jícnem probíhá jednoduchá roura zažívací, ústící ven řití blíže konce těla. Zvláštních ústrojů smyslových, zvláště očí, zvířata tato nemají. Žlázy t. zv. ocasní, obecné u příbuzné čeledi *Enoplidae* (v. t.), namnoze scházejí, u některých (na př. rod *Anguillula*) na místě obou postranních kanálků vyměšovacích bývá vyvinuta t. zv. žláza břišní, podobně jako u čeledi Enoplidae. Samičky, větší samečků, mají dvojitý vaječník, jehož společný vývod ústí ven otvorem na břišní straně, obyčejně poněkud za středem těla. Samičky mnohých druhů jsou živorodé. Samečkové význační jsou vakovitou žlazou samčí, ústící blíže konce těla do kloaky, společného to ústí se zažívací rourou. Tamže ústí dvě vychlipitelných bodců (*spicula*), při páření činných. K nim připojuje se u mnohých druhů jako pomocný ústroj t. zv. bursa, vakovitá to vychlípenina stěny tělní na konci těla. H. žijí volně ve vodách, močálech, vlhké zemi, v rozkláda-

jejich se larvách ústroje atd., méně jsou cizopasníky buď stálými, buď střídají generace volné i cizopasné. Příklad. života střídajícího se rodu (*Rhabditis nigrovenosa*, *R. stercoralis*) provázen heterogonií, totiž střídáním se generace různopohlavné volně žijící s generací obojetnou cizopasnící. Některé druhy na př. *Tylenchus scandens* jeví zajímavý úkaz reviviscence, totiž podobně jako někteří jiní živočichové mohou snášeti dlouho trvající i po léta vyschnutí, podmiňující život strnulý, i oživují opětně normálně, jakmile se octnou v přiměřeném ústředí vlhkem. Pozoruhodno též, že

Č. 1872. Háďátka (*Rhabditis nigrovenosa* Rud., zvětš.). *A*) sameček (*j* jícen s ústní zduřeninou, *z* roura zažívací, *t* tkáň samčí, *o* otvor s bodci). — *B*) samička (*j* jícen s ústní zduřeninou, *z* zažívací roura, *o* otvor tkaně samičí, *v* vajíčka, *r* řit).

někteří zástupci jiných čeledí cizopasných hlístů (*Strongylidae*, *Ascaridae*) mají stadium mladosti, volně žijící a podobné ústrojností svou háďátkům (stadium rhabditové). Krátký přehled rodů a druhů jest tento:

Rod *Anguillula* Ehrbg., dávno známý, podle něhož dáno jméno celé čeledi, liší se od ostatních hlavně tím, že v dutině ústní nemá bodce a sameček jest bez bursy. Z četných druhů, z nichž některé jsou cizopasníky hmyzů a stonožek, nejznámější jest *A. aceti* Ehrbg., vyskytující se v rozkládajícím se mazu a octě, s tělem na předu oblým, na zad dlouze špičatým, u samičky na 2 *mm* dl., u samečka toliko málo nad 1 *mm* dl. Ve vodách a v tlejících rostlinách žijí zástupci rodu *Diplogaster* M. Sch., vyznačující se tělem protáhlým s kutikulou příčně rýhovanou a podélně pruhovanou a velkou namnoze dutinou ústní, zoubky ozbrojenou. Ve vodách tekoucích i stojatých obecným bývá *D. rivalis* Bütschli, až 2 *mm* dl., s koncem zadku jemně vlasovitě zašpičatělým. V houbách hnijících žije *D. longicauda* Cl., bývá 1 *mm* dl. a vyznačuje se koncem zadku nitkovitě odstálým. Z ostatních důležitých rodů a druhů jmenujeme, poznamenávajíce různé jich vlastním hostitelem: *Sphaerularia* Duj. s druhem *S. bombi* Duj., jehož oplozená samička cizopasí v samičkách čmeláků, *Rhabditis* Duj. s podrody *Pelodera* Schn. a *Leptodera* Duj. s četnými druhy volně žijícími i cizopasnými, jako *R. appendiculata* Schn., *R. nigrovenosa* Rud. (cizopasník žab, zajímavý svou heterogonií) a *R. stercoralis* Bavay (cizopasník člověka). Cizopasníky rostlin jsou rody *Heterodera* Schn. se zvláště škodlivým druhem *H. Schachtii* Schn. (háďátko řepové) a *Tylenchus* Bast. se škodlivými druhy *T. scandens* Schn. (háďátko pšeničné) a *T. dipsaci* Kühn. — Viz Chr. Bastian, Monograph on the Anguillulidae, »Transact. Linn. Soc.« (Londýn, sv. 25, 1866); A. Schneider, Monographie der Nematoden (Berlín, 1866). Šr.

Haddon [hedn] Walter, lékař angl., * 1856 v Birkenheadu. Lékařství vystudoval v Liverpoolu, Londýně a v Paříži, načež působil v různých nemocnicích angl. a od r. 1882 jako praktický lékař v Londýně. Přeložil do angl. Charcotovy přednášky *Localisation of cerebral and spinal diseases* (1882), samostatně pak napsal mnoho prací do různých časopisů angl. o vnitřních nemocech, hlavně soustavy nervové, a to ještě nejčastěji ve věku dětském.

Haddington [hedingtn], nebo East-Lothian [istlóthien]: **1) H.**, hrabství v jižním Skotsku na Firth of Tay, 1202 km^2 se 40.000 obyv. Na jižní straně táhne se úrodná pahorkatina Lammermoorská. Řeky Tyne a Tweed. Rolnictví, chov dobytka na pobřeží, rybářství a dobývání soli. V horách se doluje na železo, olovo a kamenné uhlí. Pobřeží je z většího dílu rovné a písečnaté. — **2) H.**, hlavní město na ř. Tyne, má přes 4000 ob., továrny na strojená hnojiva a vlněné látky, jirchářství a čilý obchod.

Hadec, serpentin, nerost kryptokrystallický, obyčejně celistvý, jen zřídka jeví poněkud patrnější zrno; odrůda **chrysotil** zvaná jest jemně a rovnoběžně vláknitá. Zkoumáním ve světle polarisovaném jde na jevo, že vlákna chrysotilu jsou kosočtverečná. **H.** vzniká proměnou různých minerálů, zvlášť olivínu, monticellitu, amfibolu a augitu, po kterýchž minerálech se velmi často pěkné klamotvary pozorují; v klamotvarech hadce po olivínu bývá ještě původní minerál ve značném množství neporušený obsažen (až 70%) a proměna v **h.** toliko podle trhlin a puklin v olivínu pokračovala, což zvláště na průřezu krystallu nebo ve výbrusech dobře patrným jest. **H.** jest obyčejně žlutý, čížkový, zelený, červený neb i hnědý, často bývá mnohobarevný, tečkovaný a pruhovaný, jest slabě třpytný nebo mdlý, málo průsvitný nebo neprůhledný, ve vrypu jest bělavý nebo našedlý. $T = 3—4$; $H = 2·5—2·7$. Lučebné složení jest vyjádřeno vzorcem $H_4Mg_3Si_2O_9$, čili v %: SiO_2 43·50, MgO 43·46, H_2O 13·04. Část MgO bývá nahrazena FeO, v mnohých odrůdách hadce je skrovný podíl Al_2O_3 obsažen. Žíháním v baňce ztrácí h. vodu a černá; prudce žíhán stává se bílým a jen obtížně na ostrých hranách se

roztápí; kyselinou solnou a sírovou prášek hadce úplně se rozkládá. Odrůdy jsou drahý h., obyčejně barvy světlejší a poněkud průsvitný; chrysotil jest vláknitý; oficalcit jest h. žilkami vápence prostoupený; obecný h. jeví obyčejně barvy tmavé a jest neprůhledný; pikrolith má značnější podíl hliníka; williamsit něco niklu; bowenit jest h. jemně zrnitý. — H. jest značně rozšířený minerál, vyskytuje se v podobě žil a couků, mnohdy značně mohutných, i tvoří zhusta rozsáhlá lože. Drahý h. nachází se u Snarumu ve Švédsku, pěkný chrysotil u Reichensteina v Slezsku a u Montrealu v Kanadě; obecný h. jest v Čechách hojný, pěkné odrůdy nacházejí se u Křemže, u Zlaté Koruny, v okolí táborském, u Přísečnice, Sangerberku, Mnichova, Raspenavy a na jiných místech; na Moravě u Hrubšic a Jihlavy, v okolí Náměšti, u Třebíče, Žďáru a j. H. lehce dá se spracovati a hladiti, pročež užívá se ho k různým drobným i větším okrasným předmětům. *Vr.*

Hadeland, kraj na záp. jezera Randsfjord v již. Norsku, jest přes značně vysokou polohu velmi úrodný a má na 1252 *km*² 15.000 obyv., kteří se živí hlavně rolnictvím, chovem dobytka, dřevařstvím a sklářstvím.

Hadeln, krajina při ústí Labe v pruském Hannoversku (vlád. obv. Stade, tvořící kraj otterndorfský, 326 *km*² s 18.000 obyv. Hlavní místo Otterndorf. Hadelnský průplav spojuje dolní Labe s dolní Veserou (od Otterndorfu do Geestemünde).

Haden [hédn] Francis Seymour, ryjec angl. (* 1818 v Londýně). Vedle praxe lékařské radiroval a došel v oboru tom zvučného jména. Ze starých umělců byl mu vzorem Rembrandt, jehož radirované listy s náruživou horlivostí sbíral; má však i vlastní individualitu a moderní temperament. Největší zálibu jevil pro krajinu, jejíž světelné a vzdušné effekty dopodrobna studoval a dojem jejich jehlou mistrně reprodukoval. Toho způsobu jsou listy: *Jitro v parku Kensingtonském*; *Západ slunce na Temži* a pod. Jiné jeho znamenitější desky jsou: *Fulham*; *Egham Lock*; *Old Chelsea*; *Kewský park* a j. Katalog jeho děl vydal Drake (Londýn, 1880). *J-k.*

Hadena Tr., šerobarvec, můra z čeledi *Hadenidae*, vyznačené hrudí opatřenou vpředu i vzadu chvostky, předními křídly trojúhlými s krajem vlnitým. V křídlech zadních vyniká žilka 7. z předního rohu políčka středního. Housenky jsou 16nohé, válcovité, lysé nebo s jednotlivými chlupatými bradavkami. Kukly jsou v zemi nebo v mechu. H. má silný sosák, poslední článek makadel krátký, skloněný; chvostky na hrudi rozdělené, zadní uťaté; holeně nemají trnovitých štětin; samička nemá vyniklého kladélka. Housenky žijí na travách i obilí a vedou skrytý život; kukly jsou v zemi. H. *ochroleuca* W. V., š. hlinožlutý, má křídla přední žlutohnědá s nezřetelnou skvrnou kruhovou i ledvinitou, se 2 bílými zubatými čarami příčnými, které se pod skvrnami sbližují, ba skoro dotýkají; třásně jsou silně vykrajované. Zadní křídla jsou žlutohnědá s jasnou čarou obloukovou a bílými třásněmi. Rozpjetí 28—34 *mm*. Létá v čci a srpnu. Housenka

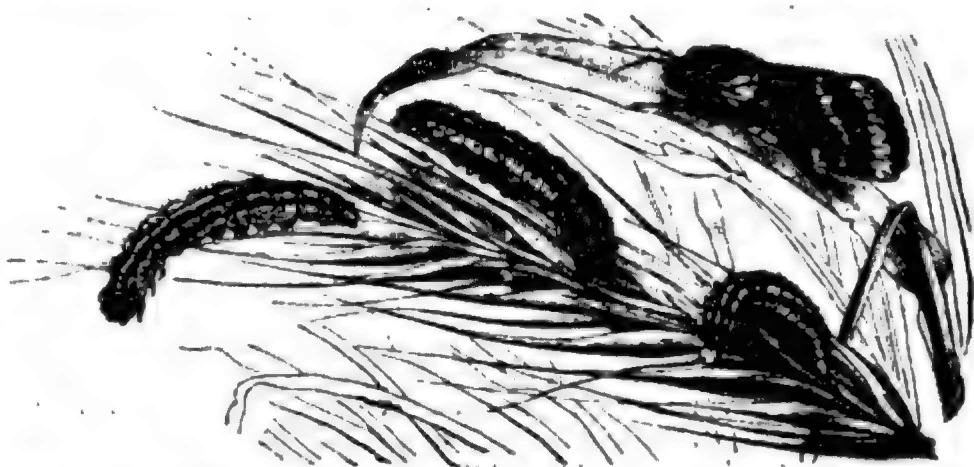

Č. 1630. Hadena basilinea W. V., šerobarvec černočárný, s housenkami; v přiroz. velik.

zelená s dvěma šedými pruhy hřbetními a bělavou, černě lemovanou čarou postranní. Žije v květnu a červnu na klasech žitných i pšeničných. Kukla jest světle hnědá. Podobně žije též H. *basilinea* W. V. (viz vyobrazení č. 1630.), vyznačená černou čarou na bledě hlinožlutých křídlech předních, podél z kořene jdoucí. *Kpk.*

Hadendoa, kmen núbský, viz Bedžové.

Hadereit, Hadermuth, osada v Čechách u Kührberku, hejt. Falknov, okr. Loket, fara a pš. Jindřichovice; 7 d., 36 ob. n. (1890).

Haderlap Filip, básník a žurnalista slovinský (* 1849 v Remšeniku v Korutanech). Studoval práva ve Št. Hradci, odkud dopisoval do polit. listu »Jadranska Zarja« a humorist. listu »Jurij s pušo«. Vstoupiv pak do telegr. služby v Terstu, redigoval tam soukromě list »Primorec« a uveřejnil v Raičově sbírce »Pomladansko cvetje« první své lyr. básně. Rok na to vydal s J. Hribarem básně *Brstje*. Byv přesazen do Lublaně, vydal r. 1874 *Razne poezije* s pseudonymem Dobravčin, načež pro horlivost národní brzy přesazen byl do Landecku a rok na to do Bolzana. Odtud dopisoval do »Novic« a vydal *Pesmi na tujem* (Lublaň, 1876). R. 1876 vystoupiv ze státní služby, redigoval pak v l. 1877—82 »Slovence« a většinu jeho polit. úvodních článků sám napsal; r. 1882 založil si v Lublani svůj list »Ljudski Glas«, jehož však pro nedostatek hmotných prostředků brzy zanechal. Téhož roku odevzdal mu Ondřej Einspieler redakci celoveckého »Miru«, již H. dosud spravuje. Vydal: *Kunovci v Bosni*, epická báseň (Nové Město, 1877); *Koroške bukvice* (Celovec a Nové Město, 1889); *Zlati ključ za srečne volitve* (Celo-

vec, 1884); *Tisoč in ena noč*, překlad (Nové Město, 1886). *Lo.*

Hadersdorf, ves dolnorak. v hejt. hietzingském a v okr. purkersdorfském, záp. od Vídně, při státní dráze z Vídně do Lince, s 619 ob. (1890). Krásnou svou polohou ve Vídeňském lese stal se oblibeným výletním místem Vídeňanů. Zámek zdejší koupen r. 1779 od polního maršálka Laudona, kterému v parku zdejším manželka postaviti dala pěkný pomník. V blízkém Mariabrunnu založen byl od Ferdinanda III. r. 1636 klášter, který zrušen za císaře Josefa II.; v budově klášterní umístěna r. 1813 lesnická akademie, jež nyní spojena jest s vys. školou pro zemědělství; v Mariabrunnu zůstal lesnický zkušební ústav.

Hadersleben, dánsky *Haderslev*, kraj. město v prus. vl. obv. šlesvickém, při nízkém a úzkém zálivu mořském, asi 14 *km* od Malého Beltu, na pruské státní dr. Altona-Wamdrup, má 8397 ob. (1890), 2 pěkné evang. chrámy, gymnasium, reálku, theolog. a učitelský seminář, okr. úřad, hlavní celní úřad, slevárnu s továrnou na zboží železné, malý přístav s posádkou, pomník cís. Viléma I. a j.

Haderwein viz Hrádecké vrchy.

Hádés (*Ἀιδης*, st. tv. *Ἀΐδης*, též *Ἅις* a *Αἰδωνεύς*, od *ἀ* a *ἰδεῖν* v akt. a pass. významu, tedy »neviditelný« a »neviditelným činící«) byl starořecký bůh podsvětí, syn Kronův a Rhein, jenž byv od otce spolknut, jako Zeus a ostatní děti, opět vydán lstí Země. V Titanomachii bojoval po straně Zevově, jsa neviditelným pomocí zvláštní přílby (*Ἄιδος κυνέη*, nordická *Tarn-* nebo *Nebelkappe*), kterou prý obdržel darem od Kyklopů za jich vysvobození z podsvětí, jíž však užívala také jiná božstva, jako Athéné, Perseus, Hermés (tedy asi obraz mraku). Po porážce Titanů vládl Zeus nebi, Poseidón moři, Hádés pak mrákotným hlubinám zemským s říší mrtvých, pročež nazýván též *Ζεὺς Καταχθόνιος* (podzemský Zeus). Sídlí stále v temných skrýších země (*ὑπὸ κεύθεσι γαίης*) po boku choti Persefony, s níž zastává v podsvětí též úkol soudcovský, trestaje mimo jiné zvláště křivou přísahu a vykonávaje kletby, jest pravým opakem boha Apollóna; jen dvakráte dle mythu opustil svou říši, když unesl svou choť Persefonu (viz Démétér a Persefoné), dále když poraněn byv Hérakleem (snad když tento z podsvětí odváděl Kerbera), odebral se na Olymp, kdež mu Paiéón hojivý lék přiložil. Hrůza, jež dle původního názoru (u Homéra) jeho bytost obestírala, jeví se v celé řadě epithet (*ἴφθιμος, στυγερός, ἀμείλιχος ἠδ' ἀδάμαστος, βροτοῖσι θεῶν ἔχθιστος ἁπάντων*) a také v tom, že H. jako bůh podsvětí měl zvláštní kult jedině v élidském Pylu, kdež mu za to, že městu tomu přispěl na pomoc proti Hérakleovi, zřízen chrám s peribolem, jen jednou do roka otvíraný a pouze knězi přístupný. Než jako u jiných podobných bytostí (srv. Erinye-Eumenidy), tak i při Hádovi hleděno hrůzostrašnou jeho funkci zastříti eufémistickými epithety; odtud zván *πολυδέκτης* (všejímající), *πολυσημάντωρ* (vševládný), jako jeho říše sluje *οἱ πολλοί* nebo *οἱ πλείονες*, *παγκοίτης* (vše k spánku ukládající), *ἀγησίλαος* (lid shromažďující), *πυλάοχος* nebo *πυλάρτης* (brány podsvětí ostříhající, při čemž H. byl podporován trojhlavým psem Kerberem), *Ζαγρεύς* (veliký lovec); *Κλύμενος* (Slovutný, srv. *Σεμναί* = Velebné, název Erinyí), *Εὔβουλος* nebo *Εὐβουλεύς* (blahovolný). Epitheta *κλυτόπωλος* (oři slavný) a *χρυσήνιος* (zlatootěží) mají zření k mythu o únosu Persefony, při čemž bůh užil zlatého vozu se čtyřmi černými nesmrtelnými oři. Na základě tohoto mírnějšího názoru o bytosti Hádově dosti záhy, hlavně přispěním eleusinských mysterií, z původního boha podsvětí Háda vznikl bůh zemské úrody, jakýsi *Ζεὺς χθόνιος* (italský Tellumo), nazývaný již od attických básníků V. stol. Plútón (později též Plúteus), tedy bůh skýtající bohatství úrodou polní i jinými zemskými poklady (kovy) a ctěný proto zvláště ve spojení s Démétrou, Persefonou-Korou a Dionýsem, jenž jako Zagreus pokládán za jeho syna s Persefonou. Po této stránce kult boha podzemního došel obecného rozšíření mezi Řeky. V Athénách socha Plútóna Eubula nalézala se blíže svatyně Eumenid na vých. straně areopagu, kdež byla hluboká rozsedlina zemská. V Eleusině ctěn se svou chotí též pod stručnými názvy *Θεός* a *Θεά*. V boiótské Koroneji měl sochu v chrámě Athény Itónské jako *Ζεὺς χθόνιος*, pod kterýmž názvem měl též sochu v Korinthě a oltář v Olympii. V Hermioně v Argolidě měl svůj chrám jako Klymenos naproti chrámu Démétry *Χθονίας*. Blíže trifylského Pylu na hoře Minthě měl chrám a háj společný s Démétrou a Korou. V Argu ctěn jako *πυλάρτης*. V Malé Asii pak proslulo Acharacké Plutónion věštírnou inkubační, od nemocných užívanou; Hierapolská svatyně nalézala se nad prohlubní. Na ostrovech Amorgu, Paru, Mykonu ctěn jako *Εὐβουλεύς*. — Při modlitbě k Hádovi slušelo se rukama nebo nohou tepati o zemi, obětovala pak se jemu zvířata černé srsti (berani, ovce, též selata), při čemž obětující měl tvář odvrácenou. Mezi rostlinami byl Hádovi posvátným cypřiš a narcis, mezi zvířaty pes, vlk a had. Umění nevyvinulo pro toho boha zvláštní typ charakteristický, zobrazujíc jej obyčejně jen jako slabý odstín nebeského jeho bratra (srv. zvláště vásy jihoitalské), odlišujíc pak jej hlavně zasmušilými rysy ve tváři, vlasy do čela sčesanými, neurovnaným vousem a teplejším oděním (chitón s rukávy); trůně vedle své choti, drží žezlo, dvojzub nebo roh hojnosti (ono jako vládce podsvětí, tyto jako bůh rolnictví a bohatství), na hlavě pak mívá korunu, věnec nebo pásku. *klk.*

Hadház, Hajdu-H., městys v uher. kom. hajduckém, žel. stanice na dráze z Debrecina do Nyiregyházy, s 7954 ob. maď. (1890) reform. vyznání.

Hadi (*Ophidia*, *Serpentes*), řád plazů beznohých, bez víček očních a bez bubínku sluchového vně viditelného. Od beznohých ještěrů liší se mimo to úpravou lebky, zvláště čelistí. Tělo mají válcovité, vezpod sploštělé; trup jest buď všude rovné tloušťky, buď na

předu a vzadu tenčí, než uprostřed. Hlava jest zřídka malá a celou šířkou záhlaví s trupem spojena. Má podobu buď kuželovitou nebo vejčitou a jest zvláště na předu plosků. Nepatrné nozdry leží buď přímo na předním konci hlavy, buď po jeho stranách. Veliké oči nalézají se nade rty a vynikají podivnou ztrnulostí, jsouce jen opatřeny nepohyblivým povlakem z průhledné pokožky; zřítelnici mají buď okrouhlou, buď svislou a podlouhlou (u hadů nočních). Tlama zřídka jest malá (*Stenostomata*), z pravidla široká, až za oči rozeklána a nad míru roztažitelna (*Eurystomata*). Mrštný jazyk, orgán hmatu, je dlouhý a úzký, na předu ve dvé rozeklán; kořen jeho vězí ve zvláštní pochvě. H mohou jej i ze zavřené tlamy vrubem v hořejším rtu vyplaziti. Ocas počíná za kloakou, jež má podobu příčné štěrbiny; mívá různou délku, jest buď štíhlý a na konci až ostrý, buď tlustý a tupý, u hadů mořských se stran sploštělý. Nohy hadům scházejí; jen hroznýši (*Boidae*, *Pythonidae*) a písečníci (*Erycidae*) mají zakrnělé končetiny zadní v podobě několika kůstek s vyčnívajícími u kloaky drápky. Tělo jest pokryto šupinami a štítky, jež nejsou než části souvislé pokožky, skládané v lalůčky šupinovité nebo štítovité. Pokožku tuto h. několikráte do roka celou, nedělenou svlékají (»hadí košilky«). Na hlavě hadí (vyobr. č. 1631.) viděti z pravidla větší štítky polygonální, úpravy u různých druhů rozmanité a pro charakteristiku a pro určování jich dosti důležité. Podle polohy jejich jmenujeme je štítkem čenichovým, štítky nosovými, uzdičkovými, předočními, nadočními atd. Trup i ocas pokryty nahoře šupinami zřídka bradavkám podobnými, po většině podlouhlými, a to buď hladkými, buď podélnou hranou (kýlem) opatřenými, málokdy naopak ryhou nebo jamkou znamenanými; šupiny ty sestaveny jsou v řadách podélných i zároveň příčných, šikmých. Vezpod jest trup pokryt jedinou řadou desk příčných; před kloakou jsou dva štítky řitní a za ní na zpodní straně ocasu po většině dvě řady štítků podocasních.

Kostra hadí složena je z lebky, páteře a žeber. Lebka vyniká neobyčejnou pohyblivostí některých kostí; malá hořejší čelisť, kosti křídlové a patrové mohou se volně v před i na obě strany pohybovati, což arci má za následek, že h. dovedou rozevříti tlamu do nesmírné šířky. Přispívá k tomu i pohyblivost dolejší čelisti, jejíž obě poloviny v předu nejsou srostlé, nýbrž jen ligamentem spojeny a vzadu připojeny rovněž k pohyblivé kosti čtvercové, mezi níž a schránkou mozkovou ještě pohyblivé *squamosum* vsunuto. Z kostí kolem úst jen malá kosť mezičelistní jest pevně spojena s kostmi nosními. Na rozdíl od ještěrů nemají h. na lebce ani otvoru parietálního, ani kůstky mezi kostmi čelními a křídlovými (*columella*). Zuby (jen narostlé) nalézáme nejen v obou čelistech a na kosti mezičelistní, ale i na kostech patrových a křídlových; mají podobu kuželovitou, jsou nazad zakřiveny a slouží jen k uchopení a zadržení kořisti. Buďto mají jen obyčejnou svoji dutinu (*pulpa;* u hadů nejedovatých, *Aglyphodonta*, na př. naše užovky), nebo mají zuby hořejší čelisti na předu rýhu (hadi takoví zovou se *Proteroglypha* a bývají někteří z nich jedovati; baraži a vodnáři), nebo konečně před pulpou uzavřený kanálek pro jed (*Solenoglypha*; na př. zmije), opatřený otvorem nahoře (pro vývod žlázy jedové) a dole, jímžto jed do rány se vylévá. Mají-li zuby vzadu rýhu, nejsou nikdy jedonosné. H. jedovatí mají veliké, podlouhlé žlázy jedové uloženy na skráních; silný sval na povrchu žlázy spolu se svalem žvýkacím ji stiskne a jed se vylévá vývodem do předního zubu jedonosného, za nímž bývá několik takových zubů reservních. Jed může člověka, zvíře uštknuté usmrtiti, dostane-li se do krve a v tropech hynou nebezpečnou touto zbraní h-dů tisícové lidí do roka. Páteř hadí složena jest z četných obratlů (až i nad 400) veskrze dutovypouklých (procoelních) bez dolejších oblouků (haemapophys); na předních obratlích trupu (praecaudálních) viděti vezpod jako u ještěrů hypapophysy a hořejší oblouk každého obratle má na předu hrbol (*zygosphen*,

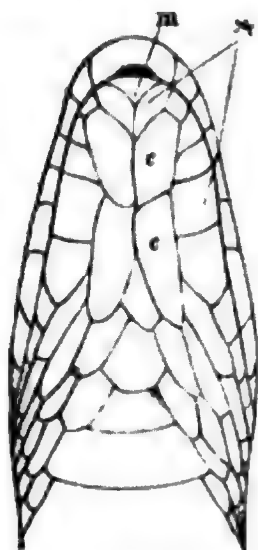

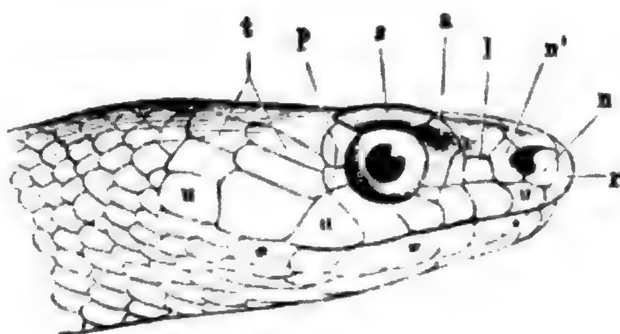

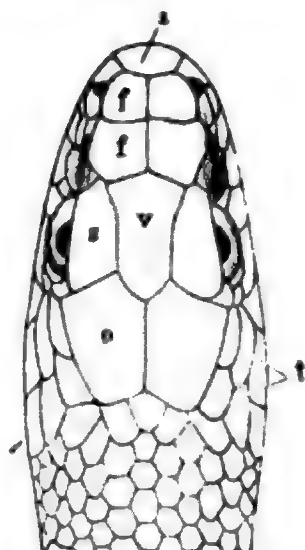

Č. 1631. Štítky na hlavě hadí.

a štítek předoční, *c* rýhový, *f* čelní, *l* uzdičkový, *m* bradní, *n*, *n'* nosový, *o* týlní, *p* záoční, *r* čenichový, *s* nadoční, *t* skráňový, *u* retní hořejší, *v* temenní, * retní dolejší.

jenž vkloubeu do jamky (*zygantrum*) na oblouku obratle předchozího. Všecky obratle ve trupu kromě prvých dvou jsou opatřeny silnými, pohyblivými žebry, jichž konce vězí ve svalstvu břišním, o zemi se opírají a tak při pohybech h-ům poněkud končetiny nahrazují. Obratle ocasní mají místo nich veliké násadce příčné. Že h. nemají pánve, nerozeznáváme v páteři také obratlů křížových. Z ostatních znakův anatomických uvádíme ještě skrovné rozměry mozku a srdce, roztažitelnost hltanu, jícnu a dlouhého, štíhlého žaludku, krátké a málo zavinuté střevo; játra, ledviny a ústroje rozplemeňovací jsou dlouhé a úzké a z rozměrů těla plyne i asymmetrie plic, jejichž levé křídlo bývá nepatrné nebo docela zakrnělé. Konec pravého křídla jest u četných hadů pouhou nádržkou vzduchu. Samci liší se od samic nanejvýše menšími rozměry těla a živější barvou. Tyto snášejí vejce (6–40), z nichž se někdy (u zmijí a j.) líhnou již mláďata, prve než je samice snese (*ovoviviparia*); o mláďata h. se nestarají.

H. žijí po všem světě kromě chladných končin severních, počtem nejhojnějším v krajinách tropických. Většinou jsou to plazi pozemní, milující teplo, výsluní, vlhko; žijí však i na stromech, u vody, v níž se koupají nebo si potravy hledají, ano vodnáři (*Hydrophidae*) jsou dokonalí živočichové vodní, na souš nevylézajíce. Nejedovatí h. jsou po většině plazy denními, jedovatí zase nočními. Naši druhové prospí zimu, trpíce hrubou dobu roční; odpočívajíce mívají tělo svinuto ve spirále, v jejížto středu hlava se nalézá. Všickni h. jsou draví a živí se téměř všickni jen živočichy, po většině obratlovci; žáby a ryby polykají živé, ještěrky, ptáky a ssavce z pravidla dříve v závitech těla svého zardousí nebo uštknouce zabijí. Užiteční jsou jen ti nejedovatí druhové, kteří se myšmi a j. škodnými hlodavci živí; člověku nebezpeční jsou h. jedovatí.

Známe posud asi 400 rodů téměř s 1800 druhy h-dů. Dělíme je na čtyři podřády: 1. [illegible] z čeledí jedovatí chřestýši a zmije; 2. *Colubrina venenosa* [illegible] jedovatí [illegible] a vodnáři; 3. *Colubrina* [illegible] [illegible] V Evropě [illegible] *Crotalidae* [illegible] a zmije (*Viperidae*) [illegible] užovek (*Colubridae*) [illegible] a písečníků (*Erycidae*) [illegible] Wag [illegible] V Čechách [illegible]

náležejí všickni útvaru třetihornímu nebo diluvialnímu. V některých vrstvách těchto formací bývají porůznu nalezeny skoro jen roztroušené obratle hadí; celé exempláře kostry jsou velice vzácny (užovka *Elaphis Owenii* Meyer z třetihorního vápence od Gening a Rottu u Bonnu). Zbytky fossilních hadů náležejí čeledím: *Boidae*, *Erycidae*, *Tortricidae*, *Colubridae*, *Elapidae*, *Crotalidae*, *Viperidae*.

Literatura. Boie, Generalübersicht der Familien u. Gattungen der Ophidier (»Isis«, 1826); Lenz, Schlangenkunde 1832; Duméril et Bibron, Erpétologie générale 1834—54); Glückselig, Böhmens Reptilien u. Amphibien (»Lotos«, 1851); Prach, Plazové a obojživelníci země české (Živa, 1861); Schreiber, Herpetologia europaea (1875, tam také citována všecka literatura); Leydig, Ueber die einheimischen Schlangen (Abh. der Senckenb. Gesellschaft, 1883); Bayer, Prodromus českých obratlovců (1894). O fossilních **h**-dech viz Zittel, Handbuch der Palaeontologie (I. odd. 3. sv., 1887), kde tu také uvedena všecka literatura o nich. *Br.*

Hadí jed není látkou jednotnou, nýbrž směsí jedovatých bílkovitých látek (toxalbuminův), v nichž co do povahy shledány globuliny a albumosy. Weir, Mitschell a Reichert nalezli dále, že albumosa způsobuje příznaky místní (zduření místa uštknutého, výlevy krevní i snětí), kdežto globuliny ochrnují ústředí nervová srdce, vasomot. ústředí, dýchání i perif. zakončení nervu splanchniku. Polknutí jedu nemá následky tenkráte, když se v žaludku nalézá něco potravy; na lačno může i touto cestou působiti otravně. Jed vyměšuje se ve žlazách v hoření čelisti, které morfologicky odpovídají žlazám slinným, uloženy jsouce mezi svaly žvýkacími, tak že při každém uštknutí musí býti stisknuty, čímž se z hotový jed vhání ve vývod žlázy vedoucí k dutému jedovému zubu. U některých druhů [illegible] jest takový zub na místě kanálku [illegible]. Na h-dů jest toliko hlava jedovatá, s výjimkou druhu *Causus rhombeatus* a *Callophis*, u kterých se jedovatá žláza rozšiřuje daleko po hřbetě. U nás jedovatá jest [illegible] zmije (*Pelias berus*), po jejímž uštknutí [illegible] může následovati i smrt; úmrtnost [illegible] hada obnáší as 2%.

[illegible] jedu jest různý podle hadích druhů; [illegible] a crotalů (chřestýš, Lachesis, Bo-[illegible]) způsobuje v značné příznaky místní, [illegible] prudké jedy Elapidů (brejlovec, [illegible]) jed australských hadů [illegible] příznaky. Vždy však se objeví [illegible] příznaky celkové. Příznaky místní [illegible] zarudnutí a zduření místa uštknutého, [illegible] bývají bolesti jen mírné. Zduření [illegible] se po končetině na trup, někdy na celé [illegible] jeví: černo před očima, [illegible] slabost srdce, těžký dech, křeče [illegible] zejména končetin, [illegible] smrt. Po uštknutí [illegible] Lenz pozoroval [illegible] Nenastoupí-li [illegible] ve stadium chronické

Hadice.

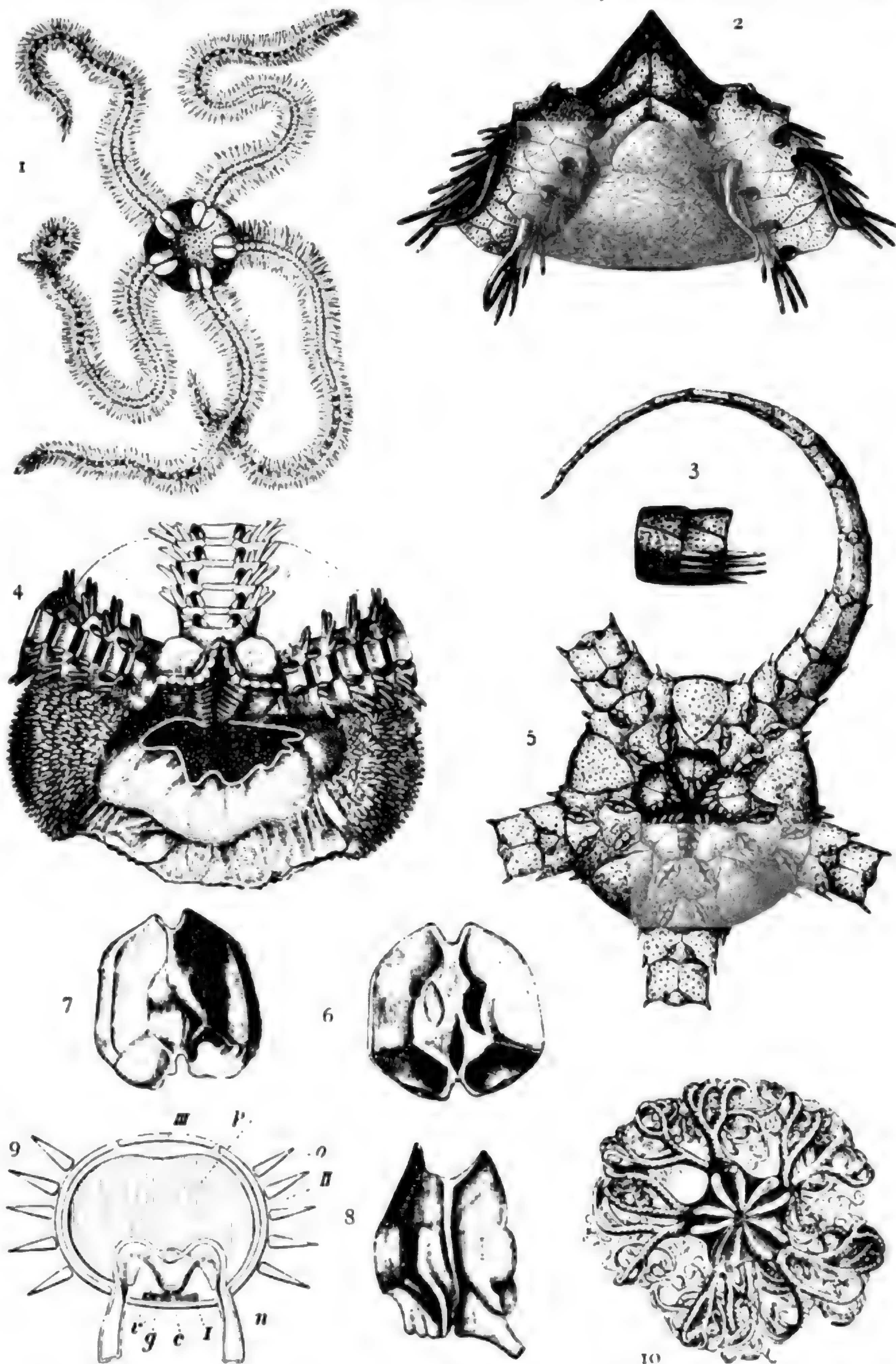

1. *Ophiothrix fragilis* Düb. a Kor. se shora, změnš. — 2. *Ophiocten pallidum* Lym., část terče se spodu, zvětš. Mezi základy ramen viděti desky ústního ústrojí, na ramenech otvory pro nožky (v některých nožky) a po stranách ostny. — 3. Dva články ramena téhož druhu se strany, aby viděti bylo štíty postranní s ostny; zvětš. — 4. *Ophiopholis aculeata* Grav., terč se spodu, s předu otevřený, tak že viděti částečně ústní ústrojí a vakovitý žaludek; zvětš. — 5. *Ophiopyrgus Wyville-Thomsoni* Lym., se spodu (z ramen jen jedno celé zobraz.); zvětš. — 6.—8. *Ophioglypha Deshayesi* Lym., vnitřní platek ramen se zadu, s předu a se strany; zvětš. — 9. Schemat. příč. průřez ramenem: *I* štít břišní, *II* postranní, *III* hrbetní, *p* vnitřní platek, *o* ostny, *n* nožka, *v* vodní céva, *c* krevní céva, *g* nervové pásmo. — 10. *Gorgonocephalus arborescens* Ag., se shora, změnš.

Tiskem J. Otty v Praze.

s dlouhotrvající žloutenkou, poruchy výživy, hnisáním, ochrnutím a pod.: někdy krvavé stolice a vrhnutí krve následkem rozkladu krve.

Léčení. Nad uštknutým místem se úd pevně obváže; radno z rány po předchozí třeba skarifikaci jed vyssáti. V okolí podkožní vstříknutí protijedu Lacerdaova (1% roztok kal. hypermang.). I líh do rány vkapaný působí, též citronová a vinná kyselina a jiné. Vnitřně odporučuje se podávati hojně lihovin; u Dalmatinců jmíno víno do opití se za nejlepší lék. *ch.*

al-**Hádí,** čtvrtý chalíf z Abbásovců, nastoupil r. 785 po svém otci al-Mahdím, ale vládl pouze 14 měsíců. Byl rozkošníkem a pronásledoval krutě přívržence Alího; po něm dosedl na trůn r. 786 slavný Hárún al-Rašíd, bratr jeho.

Hadice: 1) H. (*Ophiuroidea*, v. příl.), třída ostnokožců (*Echinodermata*), jejíž hlavním znakem jest hvězdovité tělo, mající střední terč, z něhož vycházejí ramena paprskovitě tak, že rozdíl mezi nimi a terčem jest patrný. Jiným význačným znakem jejich jest zažívací roura, jež nemajíc řiti končí slepě a nemá slepých do ramen vybíhajících přívěsků, jež naopak vyvinuty jsou u příbuzných hvězdic. Ramena bývají namnoze dlouhá, značně delší terče, jsou oblá, na břišní straně poněkud plochá, bez střední rýhy. Pravidlem bývá jich 5, někdy však i 6 (*Ophioglypha hexactis*, *Ophiactis virens*). Jsou jednoduchá, mohou však býti i složitě rozvětvena (v řádu *Euryalae*). Jsou článkována, totiž mají vnější i vnitřní vápenité částky, jež ve stěnách i uvnitř ramene článkovitě jsou uspořádány. Vápenité částky vnější představují štíty v kůži ramene povstávající a seřaděné na povrchu jeho následující řady: vždy jednoduchou řadu štítů břišních, dvojitou řadu (pravou a levou) štítů postranních a řadu štítů hřbetních. Štíty jsou mezi sebou pohyblivě spojeny a tak dále seřaděny, že vždy jeden štít břišní s oběma příslušnými štíty postranními a k těmto přiléhajícím štítem hřbetním (k němuž pojí se někdy ještě vedlejší hřbetní štíty) tvoří jeden článek ramene. Toliko štíty postranní nesou ostny, jež různě bývají upraveny, tu větší, tu menší, v řadě nad sebou postaveny. Umístěny jsou buď na vnějším kraji štítu, k ramenu přiléhající, buď více od kraje, oddáleny a od ramene odstávající. Na straně břišní, z otvorů mezi štítem břišním a štíty postranními, vynikají nožky h-ic a sice vždy po páru na jednom článku. Jsou jednoduché, kuželovité, postrádajíce konečného přissavného terčku. Při otvorech, z nichž vycházejí, bývají umístěny t. zv. šupiny nožkové, ochranné to přívěsky vápenité, podoby ostnité, zoubkaté nebo šupinovité. Vnitřní částky vápenité (*wirbel, arm bones*) tvoří význačnou oporu, kostru ramen, vnitřek jich téměř vyplňující. Jsou to plátky seřaděné za sebou článkovitě tím způsobem, že vždy jeden plátek vyplňuje vnitřek jednoho článku ramen. Plátky mívají výřez nahoře, zvláště pak dole, kdež poskytují průchodu výběžkům vnitřních ústrojů do ramen. Výřezy naznačují povstání každého plátku ze dvou polovic, pravé a levé, odpovídajících t. zv. ambulukrálním plátkům v ramenech hvězdic. Plátky spojeny jsou mezi sebou složitě kloubnými ploškami a svalstvem, čímž docílena veliká pohyblivost ramen, zvláště ve směru vodorovném i svislém. Pohyblivost jejich dosahuje vrcholu v řádu *Euryalae*, kdež ramena mohou se v krutu pohybovati a spirálně ve směru k ústům svinovati. Terč h-ic bývá pětihranně okrouhlý, na břišní straně více sploštělý, kdež též možno rozeznávati patero pásů ramenných, základů to ramen sahajících až k ústům, a patero pásů meziramenných. Uprostřed strany břišní zejí veliká ústa hvězdovité podoby a složitě upravená ze změněných prvních dvou plátků vnitřní kostry ramen a příslušných k nim štítů postranních. Rozeznáváme patero koutků (v pásech ramenných) a patero pysků č. rohů (v pásech meziramenných) úst. Pysky značeny jsou zevně obyčejně dvěma deskami, k nimž přistupují dvě další a za nimi jednoduchá, obyčejně velká deska t. zv. ústní. Ze špičky pysků ční do vnitř jednoduchý plátek t. zv. zubní, nesa řadu zoubků nad sebou rovnoběžně postavených. Špička pysků bývá ještě ozbrojena ostnitými zoubky a volné kraje rohů ostnitými bradavkami, jež zvány bývají bradavkami ústními. Na štítu bývají patrny ještě dvojí, namnoze velké desky. Jest to pět párů desek t. zv. radiálných, uložených na hřbetě nad základy ramen, a pět párů desek genitálných s ochrannými šupinami, umístěných na břišní straně při základech ramen a obejímajících otvory pohlavní. Základy ramen na hřbetě označeny bývají často hřebínkovitě seřaděnými zoubkatými neb ostnitými bradavkami. Ostatní části terče (dole pásy meziramenné, nahoře hřbet) kryje kůže buď holá, zrnitá, ostnitá, s četnými malými šupinovitými nebo nepravidelnými štíty, nebo s velkými, často pravidelně seřaděnými štíty. Vylíčené uspořádání štítů na ramenech a terči doznává změn u některých zástupců hadic. Tak u čeledi *Ophiomyxidae* pokryty jsou štíty tlustou, měkkou koží, u řádu *Euryalae* jsou namnoze nevyvinuty a omezeny na štíty radiální, genitální a desky upravující ústa. Ústa h-ic vedou do krátkého jícnu, jenž přechází u veliký vakovitý žaludek se znaky již v úvodě uvedenými. Jícen obemknut jest prstencem vodních cev. Prstenec má několik vaků Poliho, zásobuje též první dva páry nožek, jež z ramen do okolí úst byly posunuty a proto ústními nazvány, a vysílá paprskovitě pět větví do ramen. Každá z větví probíhá v dotyčném ramenu v prostoře mezi dolením výřezem vnitřních plátků ramenných a stěnou břišní i stoupá až na konec ramene, vysílajíc v každém článku na pravo i na levo větevku, jež pronikajíc vnitřní plátek ramene a nevytvořujíc váčku (*ampulla*), zásobuje dotyčnou nožku. S prstencem vodních cev spojen je též kanál vápenný, jenž ústí na venek na břišní straně deskou madreporovou, již jest tu některá z desek ústních. U některých druhů (s rameny rozvětvenými)

řádu *Euryalae* bývá patero kanálů vápenných. K prstének vodních cev připojuje se prstének nervový, vysílající do ramen patero větví probíhajících mezi stěnou břišní a větví cev vodních. Mezi touto a větví nervovou probíhá větev soustavy krevní, o níž však dosud málo jest jasno. Hvězdice bývají pohlaví odděleného, řidčeji obojetníci (*Amphiura squamata*). Otvory pohlavní jeví se dlouhými zejícími štěrbinami objatými štítem genitálním a chráněnými šupinou genitální. Bývá jich pět párů i vede každý otvor do prostorného tenkostěnného vaku, bursa zvaného. K ní připojují se žlázy pohlavní, toliko v dutině terče se prostírající (nikoliv v ramenech, jak tomu u hvězdic), vypouštějíce do ní produkty své. Jinak slouží bursy výchově mláďat z vajíček druhů živorodých a obecně soustřeďují v sobě činnost dychadel. U některých druhů (s rameny rozvětvenými) řádů *Euryalae* není burs, u některých zástupců (*Ophiura*) naléžá se po každé straně základu ramen na straně břišní po dvou otvorech pohlavních za sebou (jest jich tedy 10 párů), vždy však dva takové otvory otevírají se do jediné bursy. Vývoj h-ic děje se pravidlem prostřednictvím larvy podobné larvě ježovek (*Pluteus*, srv. článek Ostnokožci). Druhy živorodé vyvinují se zkráceně bez larvy (*Amphiura squamata*). Nepohlavní dělení zastoupeno u některých zástupců poltěním terče a rostem nových ramen do původního počtu (*Ophiactis virens* a j.). Známe na 550 druhů a 60 rodů h-ic; z nich mnohé poznány byly teprve výpravou Challengera. H. žijí pobřežně i v hlubinách moří, jsouce značně netečny ku změnám ústředí. Hlubinné rody jsou zvláště *Ophiotrochus*, *Ophioplinthus*, *Ophiernus*. Rody, jako *Amphiura* a *Ophiacantha*, mají zástupce pobřežní i hlubinné. Známe též světélkující druhy. Nejobecnějšími a na druhy nejbohatšími jsou rody *Ophioglypha*, *Amphiura*, *Ophiacantha* a *Ophiothrix*. Potravou h-ic jsou menší tvorové mořští, pohyby konají pomocí ramen, jež zastupují nožky, k činnosti této neschopné. Zkamenělé zástupce h-ic známe již od siluru počínajíc. Zbytky jich v útvarech palaeozoických jsou sice dosti hojné, však nedobře zachovány. Dle znaků některých možno souditi, že lišily se dosti značně od zástupců nyní žijících. V útvarech mesozoických setkáváme se vedle rodů vyhynulých (*Aspidura* z triasu, *Geocoma* z jury a křídy) i se zástupci rodů nyní žijících, v třetihorách jsou známy dosud nepatrné. Řád *Euryalae* jest dle všeho zastoupen již v palaeozoických útvarech, zvláště rodem *Onychaster* (ze subcarbonu severoamerického). Někteří soustavní přírodopisci přidělují dosud h. k hvězdicím, avšak tvarozpyt i vývojezpyt jejich tomu odporují. Dělíme h. na dva řády: *Ophiurae* (se štíty vyvinutými) a *Euryalae* (se štíty namnoze nevyvinutými). Řád Ophiurae zahrnuje čeledi: *Ophioglyphidae* (postranní štíty ramen mají ostny přiléhající a umístěné na zevním svém kraji); *Amphiuridae* (postranní štíty ramen mají ostny umístěné od kraje a odstávající); *Ophiomyxidae* (štíty ramen i terče pokryty tlustou, měkkou koží). Řád Euryalae možno rozděliti na skupinu s rameny jednoduchými (rody *Astroschema*, *Ophiocerаs*, *Astroceras* a j.) a skupinu s rameny rozdělenými (*Astrophyton*, *Gorgonocephalus*, *Euryalae* a j.). — Srv. Ch. Fr. Lütken, Additamenta ad historiam Ophiuridarum (Kodaň, 1858–69); A. Ljungman, Ophiuroidea viventia huc usque cognita (Štokholm, 1867); T. Lyman, Report on the Ophiuroidea, Voyage of H. M. S. Challenger, Zoology, 5. sv., odd. 14. (Londýn, 1882); H. Ludwig, Morphologische Studien an Echinodermen (Lipsko, 1877 až 1882). *Šc.*

2) H. (had) v **hasičství** jest roura, jíž lze vésti vodu a pod. spádem nebo tlakem. H-ic užívá se od nepamětných dob u čerpacích, stříkacích a vodních strojů vůbec. S počátku byly kožené nebo z plachtoviny. Požární stříkačku opatřil h-cí Jan van der Heyde v Amsterdamě (1673); plátěnou h-cí dodávala se voda do stříkaček a koženou veden proud vody k ohni. Tkané h. shledáváme po r. 1720 v Lipsku a ve 2. pol. XVIII. stol. v Drážďanech a ve Výmaru; byly ohebné, trvanlivé a levné a proto rychle se šířily; šroubením pojily se kratší kusy hadic v celek; nyní děje se tak výhodnější spojkou. H. tkají se z tenkých pramének konopných; vyrábějí se i lněné, kaučukové, ba učiněn pokus hotoviti je i z kovu (ocelové). Aby h. lněné vodu nepropouštěly a vlhkosti lépe vzdorovaly, napouštějí se uvnitř kaučukem a vně tříslovinou. H. se uschovávají a vozí buď v kotoučích nebo na vřetenech, jež bývají upevněny na stříkačkách neb na samostatných dvoukolých vozících. Na konec h. připojuje se proudnice, jež proud vody zužuje a tím většího tlaku mu dodává. Dle velikosti stroje a šroubení řídí se šířka h-ic. V Čechách a v Rakousku vůbec užívá se nejhojněji h-ic, jejichž plochá šířka obnáší 70—90 *mm*. Na normální šroubení, jež u nás zákonem pro stříkačky bylo předepsáno, hodí se h. o 85 *mm* ploché šíře. H. kaučukem napuštěná a vnitř měděnou spirálou opatřená, aby její stěny smačknouti se nemohly, nazývá se ssavicí č. h. ssací. Touto ssaje stroj vodu a obyčejnou h-cí ji tlakem na určené místo donáší. H. konopné i lněné tkaly se ode dávna v Čechách i na Moravě. *Hk.*

Hadí jazyk viz Ophioglossum L.

Hadí kartoun v. Kartoun (hrubá střelba).

Hadí kořen viz Polygonum bistorta L.

Hadík z Futaku, jméno hraběcí rodiny uherské, jejíž zakladatel: **1)** H. Baltazar, latinsky *Hadikius*, byl českým kazatelem ve Slovenském Právně (Tot-Prona) v Turčanské stolici; syn jeho **2)** H. Jan (* 1585 — † 1642) byl rektorem v Šintavě, později kazatelem a superintendentem v Trenčíně; horlivý lutherán a výborný kazatel. **3)** H. Jan, syn před., byl také kazatelem luther., musil Uhry opustiti a zemřel v Hamburku, popsav svůj život ve spise *Regia coeli, augusta porta, arcta via* (1679). — **4)** H. Ondřej, cís. polní maršál (* 1710 na ostr. Žitném — † 1790 ve Vídni), pravnuk před., vstoupil r. 1732 do pluku husarského a osvědčil se pod Eugenem Savojským na Rýně, tak že

r. 1742 byl již podplukovníkem a poslán do Odry ve Slezsku. Tu obratným manévrem zachránil statky knížete Lichnovského před vypleněním od Prusů, načež kníže tak si ho oblíbil, že mu dal jedinou dceru svou za manželku. R. 1756 byl H. již podmaršálkem a velitelem lehké jízdy, s kterou roku 1757 v den jmenin Marie Terezie (15. října) opanoval náhle Berlín, vyzdvihl tu válečnou kontribuci 300.000 dolarů, jež mezi své vojíny rozdělil, načež vzav jen 6 pruských praporů a 2 tucty rukaviček, jež zaslal císařovně, po 24 hodinách město opustil. Za skutek ten vyznamenán byl H. velkokřížem řádu Marie Terezie a jmenován generálem jízdy. Porážku svou u Gubina napravil 17. říj. 1762 u Freiberka, načež stal se guvernérem sedmihradským a r. 1769 předsedou sjezdu Karloveckého, zač odměněn byl statky Futakem a Černovicemi v Uhrách. Po prvním rozdělení Polska stal se guvernérem nově přivtělených zemí; r. 1774 polním maršálkem a předsedou vojenské rady dvorské a povýšen r. 1777 do stavu hraběcího. Za války s Turky r. 1789 svěřeno mu bylo od císaře Josefa II. vrchní velení nad hlavní armádou, která měla postoupiti až na Bělehrad. H. učinil již disposice, ale pro nemoc musil vzdáti se velitelství i zemřel krátce po císaři Josefu II. dne 12. března. Zanechal pečlivě sestavený denník, obsahující důležité zprávy o jeho činech. R. 1888 na jeho počest obdržel 3. husarský pluk rakouský jeho jméno. — 5) H. Karl Joseph, císařský podmaršálek (* 1756 — † 1800), syn před., pro obezřelost a statečnost před Bělehradem a v Belgii proti Francouzům prokázanou povýšen byl na podmaršálka a vyznamenán řádem Marie Terezie. Zemřel poraněním, jež při přechodu přes Bormidu utrpěl.

Hadilov viz Gypogeranus.

Hadí mléčí či pryšec viz Euphorbia L.

Hadí mord viz Scorzonera L.

Hadinec, bot., viz Echium L.

Hadinec (*Ottendorf*), osada v Čechách u Orlice Vrchní, hejt. Žamberk, okr. a pš. Rokytnice, fara Bärenwald; 10 d., 72 ob. n. (1890).

Hadinka, osada v Čechách u Čejova, hejt. Brod Něm., okr., fara a pš. Humpolec; 12 d., 94 ob. č. (1790).

Hadís (arab.), t. j. zpráva, vypravování, v užším slova smyslu zpráva o výrocích a činech proroka Muhammeda. Soubor zpráv těchto tvoří t. zv. sunnu, vedle Koránu nejauthentičnější pramen náboženství a zřízení islámu. Z významu, jaký měl Muhammed za svého života v islámu, vyplývá to přirozeně, že celý jeho život, veřejný i soukromý, skutky jeho i slova, učiněn předmětem nejdůkladnějšího studia. Za nejspolehlivější zpravodaje považovány tu osoby z nejbližšího okolí Muhammedova, hlavně žena jeho Áiša, Abú Huraira, Ibn 'Abbás, Ibn Omar, Džabir ibn 'Abdalláh atd. Čím dále tím více rostl počet zpráv; k authentickým přidávány neauthentické, tak že na př. počet zpráv, které za doby Bucháriovy (v. t.) kolovaly, čítal se na 600.000, z nichž vybral on něco přes 7000, jež uznal spolehlivými. Z okolnosti této vyplynula brzy nejen snaha sbírati h., nýbrž hlavně i jeho kritika. Věda obírající se hlavně jí (vedle upotřebení tradice v náboženském životě islámu), t. j. 'ilm-ul-hadísi, věda hadísová, jest z nejdůležitějších částí theologie islámu. O prvou sbírku tradic pokusil se prý Abdulmalik ibn Džuraiš z Mekky († 769). Nejstarší zachovaná sbírka, dle jiných vůbec nejstarší, pochází od Málika († 797). Za kanonické považuje islám šest sbírek, zvaných zkrátka al-kutub as-sitta, t. j. šest knih, totiž: Bucháriovu († 870), Muslimovu († 874), Tirmiziovu († 892), Abú Dáúda ze Sedžistánu († 888), Nazáího († 915) a Ibn Mádžovu († 896). Dvě prvé požívají vážnosti největší i zovou se vůbec as-sahíhain, t. j. dvě správné. Sbírky samy rozcházejí se v celku jen počtem tradic a jich uspořádáním. Většinou vydány v orientu. U každého výroku dlužno rozeznávati text (matn) a isnád, jemu předcházející, obsahující nepřetržitou řadu tradicionářů pro výrok ten. *Dk.*

Hadjač viz Gadjač.

Hadlaf (adlaf) jest u tkalcovského brda část listu mající uprostřed očko, do kterého navléká se niť osnovová. Dolení část (*a*) pod očkem nazývá se patka a hoření část i s očkem (*b*) zove se očko. H-y pak navlék-

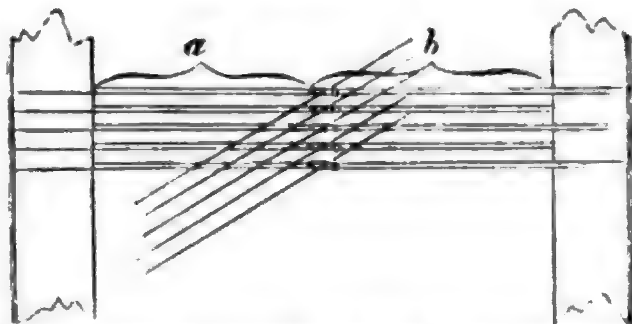

Č. 1632. Hadlafy navléknuty na činkách s navléknutými nitěmi osnovovými.

nuty jsou na dvou činkách, kterýžto celek zove se list. Brdo skládá se z listů (perutí), každý pak list z h-ů. Každé brdo musí míti tolik h-ů, kolik nití má látka ve své šíři. Každá niť osnovy musí býti do h-u navléknuta (»navedena«). H-y zvedají niti při tkaní částečně dle žádoucího vzoru látky; jistá část zůstává v poloze vodorovné, čímž povstává mezi nitmi osnovovými otvor (»průšlap«), do kterého se pomocí člunku outek vnáší a jím protahuje nebo prohazuje. U obyčejných látek, na př. u plátna, které čítá ve své šíři 2000 nití, jest potřebí brda ze 4 listů. Na kaž-

Č. 1633. Očko hadlafu nitěného.

Č. 1634. Hadlaf s očkem kovovým.

dém listu jest 500 h-ů upevněno, celkem tedy 2000. Do každého z nich musí býti navedena nebo provliknuta niť osnovová dle daného pořádku. Při tkaní těmito listy ve tkacím stavě upevněnými vyzdvihují při prvním prohození

niti outkové 1, 3, 5, 7, 9, 11 atd. až 1999 nití osnovových do výše asi 8 *cm*, kdežto niti sudé 2, 4, 6, 8, 10, 12 atd. až do 2000 zůstávají ve své vodorovné poloze, čímž povstává zmíněný průšlap (prošlup, prostup), do kterého se outek člunkem vnáší. Při prohození druhé niti outkové zvedají se niti osnovové 2, 4, 6, 8, 10, 12 až 2000, kdežto niti liché 1, 3, 5, 7, 9, 11 až 1999 zůstávají ve své vodorovné poloze, a tím opět povstane naznačený otvor, do kterého se člunkem outková nit prohodí. Toto dvojí prohazování nití outkových opakuje se u látek plátěných stále. H-y jsou rozličné dle látky, pro niž se jich upotřebí. Jsou buď celé nitěné, nebo s kovovými očky, nebo celé drátěné. Jemnost h-ů řídí se jemností látek; niti, ze kterých h-y se zhotovují, jsou buď lněné, nebo bavlněné, vlněné nebo hedvábné. *Ppp.*

Hadlaub (Hadloup, Hadloub) Joh., něm. minnesänger z konce XIII. a zač. XIV. st., chráněnec kostnického biskupa Jindř. z Klingenberku, žil ponejvíce v Curichu, přišel však i do Rakous. Mnohé z písní jeho mají tón prostonárodní. Vydání od Ettmüllera (Curich, 1841).

Hadley [hadli]: **1)** H. John, mechanik angl. (* 1682 — † 1744 v Londýně), zhotovil první sextant zrcadlový, po něm H-ův zvaný, a uvedl ho do praxe, v níž důležitost jeho hlavně pro plavbu mořskou brzy oceněna byla. Později se poznalo, že vlastním vynálezcem sextantu jest Newton, který již r. 1700 popis a výkres jeho zaslal k posouzení Halleyovi, v jehož pozůstalosti r. 1742 i nalezen. Stroj, jejž předložil H. čtyři léta po smrti Newtonově Král. společnosti (*New instrument for taking angles*, Phil. Trans., 1731), shodoval se zcela s výkresem Newtonovým. *Mů.*

2) H. James, filolog americký (* 1821 ve Fairfieldu, N. York — † 1872 v New-Havenu), od r. 1845 prof. starých dějin, od r. 1851 řádný prof. řečtiny na Yale College v New-Havenu. H. byl výborným znalcem řečtiny a vedle toho bystrým právníkem. Nejdůležitější spis jeho jest *On the nature and theory of the Greek accent*, vyšlý původně v »Transact. of the Amer. Philological Assoc.«, 1869–1870. V něm. překladě otištěn jest spis H-ův v 5. díle Curtiových Studien (Lipsko, 1872). Dále sepsal *A Greek grammar* (New York, 1860); *Elements of the Greek language* (tamže, 1869) a stručné dějiny jazyka angl. (*A brief history of the English language*), otištěné za úvod ve Websterově »Amer. Dictionary of the English lang.« H-ovy *Essays philological and critical* vydal Whitney (N. York, 1873). *Vý.*

Hadleyův sextant viz Sextant.

Hadleyův zákon. Hadley r. 1735 poprvé vysvětloval směr větrů passátních tím, že proud vzdušný, postupuje li od pólů k rovníku nebo naopak, podržuje svou původní rychlost otáčivou. Tato obnáší na rovníku 465 *m* za sek., v zeměpisné šířce 30° již jen 403 *m*; měl by tedy vítr, jenž od 30° přijde k rovníku, rychlost o 62 *m* menší a nabyl by proti povrchu zemskému rychlosti 62 *m* od východu k západu, tudíž změní se ze severního v severovýchodní až ve východní, na jižní polokouli z jižního v jihovýchodní až východní. Naopak vzduch ve výši k točnám vanoucí od rovníku podržuje svou větší rychlost, předbíhá a mění se z jižního v jihozápadní, na jižní polokouli v severozápadní. Principem tím vykládal Dove odchylování se větrů i ve větších šířkách zeměpisných; jest však neúplný. Neboť, jak ukázal Ferrel (1859), mění se při postupu větru od točen k rovníku a naopak dle zákona o zachování ploch rychlost, a vítr postoupivší od 30° š. z. k rovníku nemá rychlosti 403 *m*, nýbrž 349; mimo to odchylka děje se nejen při pohybu ve směru poledníku, nýbrž při pohybu ve kterémkoli směru, jako při Foucaultově pokusu s kyvadlem, na severní polokouli k ruce pravé, na jižní k ruce levé, a její velikost závisí pouze na zeměpisné šířce a na rychlosti pohybujícího se tělesa. *Pka.*

Had měděný. Israélité po východu z Egypta cestou s hory Hór vzbouřili se proti Bohu a Mojžíšovi. Za trest poslal na ně Hospodin hady ohnivé, t. j. hady, jejichž uštknutí přivodilo prudkou horečku a smrt. Když se Israélité obrátili a prosili skrze Mojžíše o smilování, Hospodin je vyslyšel a rozkázal Mojžíšovi udělat h a m-ného a vyzdvihnouti ho na bidlo; kterýkoli uštknutý naň pohlédne, že živ bude. Tak se i stalo (IV. Mojž. 21, 4 nn.). H a m-ného sám Kristus uznal za svůj předobraz (Jan 3. 14). *Ehr.*

Hadovec: 1) H. v botanice viz Polygonum L.

2) H., druh nebozezu, viz Vrtáky.

Hadovka viz Phallus impudicus L.

Hadovník, t. česnek hadí, viz Allium victorialis L.

Hadramaut viz Arabie, str. 567.

Hadrářů choroba (*Woolsorters disease*). Materiál sloužící ku výrobě papíru stává se lidem, kteří s ním zacházeti musí, dosti často nebezpečným. Nehledíc k tomu, že prach, který při manipulaci s odpadky povstává, ústrojí dychací značně dráždí, spočívá nebezpečí ještě v tom, že jimi přeneseny býti mohou infekční choroby: neštovice, spála, exanthematický tyfus — to se týká zvláště odloženého šatu a hadrů. V novější době název nemoci hadrářské platí zvláštnímu infekčnímu processu, který v některých továrnách na papír u lidí zaměstnaných rozdrobováním hadrů pozorován byl; onemocnění to podobá se velmi uhláku (anthrax), ale nebylo z předu za ně považováno, nýbrž vykládáno jako zhoubný zánět plic a ostatních ústrojí dychacích. Počáteční příznaky nebývají ani příliš nápadny, třasavka je vzácna. Nemocný, nad míru schvácený a zemdlený, má bolestný pocit v žaludku a jest trápen velkou dušností, výzkum zjeví pak zánět plic a jemných průdušek. Horečka bývá sice mírná, ale puls velmi slabý; záhy se dostavuje veliká zsinalost, skleslost, dušnost vzrůstá a nemocný hyne 3.—7. dne onemocnění. Vědomí bývá až do posledního okamžiku zachováno, zvláštních lokalisací uhlákových na pokožce neshledáváme. — Posmrtný nález jest ve všech případech týž: Skvrny mrtvolné

jsou hojné a vyznačeny, serosní pleny a sliznice ústrojí dychacích, žaludku a dvanáctníku špinavě hnědě zbarveny, žlázy bronchiální zduřeny. Ve vaku osrdečníkovém a pohrudničném bývá větší množství špinavě červené a vazké tekutiny, plíce zanícená bývá stlačena, srdce ochablé, sval bledý, krev tekutá a temnočervená. Mikroskopický výzkum zjevil v některých případech ve výpotku pohrudničném, v zánětlivém infiltrátu plic a posléz i v krvi velké množství tyčinkových bakterií, které také při uhláku pozorovány bývají. Časem bývají na sliznici průdušek, průdušnice a jícnu nalezeny malé pupence obejmuté haemorrhagickým dvorcem, které chovají rovněž velké množství bakterií. Experimentální pokusy dokázaly, že bacilly ty skutečně jsou bacilly uhlákové. Popříti se nedá, že v některých případech skutečně nákaza uhlákem trvala; než musí se k tomu poukázati, že nemoc hadrářů přes všeliké podobnosti příznaků uhlákem vždy nebývá, tudíž zvláštní a samostatnou chorobou jest, neb na nákaze rozmanitého druhu (septické nákaze) se zakládá. Nelze většinou ani vypočísti, jakým způsobem hadry a odpadky z oděvu uhlákovými bacilly znečištěny býti mohou. Vyrozumívá se samo sebou, že hadry jen tehdy jsou nebezpečny, lpí-li na nich hnilobné a infekční bakterie. Proto zákon i hygiena ukládají řádnou desinfekci hadrů před jejich upotřebením a řádné zdravotnické opatření prostor, v nichž probírání a drobení hadrů a odpadků se děje. Po příznacích a průběhu utváří se stejně choroba, která Angličany *Woolsorters-disease* pojmenována byla a u lidí se vyskytuje, kteří s ovčí vlnou a chlupy kravskými zacházejí. Bell a Grenfield dokázali nad veškerou pochybnost, že tu běží o nákazu uhlákovou, která časem v málo hodinách usmrcuje, prve než v dychacích ústrojích došlo k zánětlivým změnám. *Mx.*

Hadrava, virtuos na klavír a loutnu z posledních desítiletí stol. XVIII., rodem z Uher. Ještě mlád dostal se kol. r. 1774 za tajemníka k hudby milovnému rak. vyslanci van Swietenovi do Berlína, kdež osvědčil se hbitým pianistou, a r. 1782 vydal šest sonat pro clavecin. Přeložen byv k vyslanectví do Neapole, vzdělal se na loutně tak, že i neapolského krále ji učil. Vytiskl tam *Sonata pel clavicembalo* (1793).

Hadria viz Adria.

Hadrián, císař římský, viz Hadrianus.

Hadrián, jméno šesti papežů: **1)** **H.** I., Říman (772—795). Král longobardský Desiderius žádal ho, aby syny krále někdy Karlomana, bratra Karla Vel., tomuto na vzdory pomazal za krále francké a když toho **H.** neučinil, vrazil do země papežské a pohrozil i Římu. Tehdy **H.** uchýlil se o pomoc ke Karlu Vel. jakožto římskému patriciu, a ten také v září 773 přitáhl do Italie a Desideria oblehl v Pavii. Na velkonoce pak r. 774 zaputoval do Říma i potvrdil darování, jež otec jeho Pipin r. 754 byl učinil pap. Štěpánovi II. Roku 780 **H.** Karla opět volal do Italie, a to proti Arichisovi, vévodě beneventskému. Karel přijel do Říma o velkonocích r. 781, a **H.** syny jeho Pipina a Ludvíka pomazal za krále. Když pak Karel r. 787 vévodu Arichisa donutil k pokoře, přikázána některá města vévodova k državě papežově. R. 786 **H.** svolal do Cařihradu všeobecný (sedmý) sněm církevní, jenž však za nedlouho přeložen do Nicaee. Tam ustanoveno v příčině obrazů, že se mají ctíti, ale nikdo že se jim nemá klaněti, obrazoborci pak vyloučeni z církve.

2) **H.** II., Říman (867—872), nástupce Mikuláše I. Dříve než vstoupil do stavu kněžského, byl ženat a měl dceru. Tuto unesl r. 868 zpupný velmož římský Eleutherius a pojal za manželku. **H.** obrátil se k císaři Ludvíkovi II. s prosbou, aby do Říma vypravil soudce, kteří by zbůjníka odsoudili. Tehdy Eleutherius dceru papežovu i matku její ze vzteku probodl, načež od soudců císařských zajat i popraven. Do nemalých nesnází přivedl se **H.** shovívavostí ke králi franckému Lotharovi II., jenž zapudil manželku svoji Theutbergu a s dovolením synody cášské (862) v nový sňatek vstoupil s první kuběnou svojí Valdradou, začež od Mikuláše I. dán byl do klatby. **H.**, dav se od Lothara oklamati, přijal ho zase v lůno církve, načež biskupové mnozí nemálo se horšili, ale pro štěstí Lothar II. krátce potom zemřel (869). Po smrti jeho rozdělili se strýcové jeho Karel Holý a Ludvík Němec o jeho zemi Lotharingii smlouvou mersenskou r. 870, nic se neohlédajíce na bratra jeho, císaře Ludvíka II., z čehož jim **H.** trpké činil výčitky, háje práv císařských a nevraže hlavně na Ludvíka Němce, kterého znal jako pána krutého a násilného. **H.** vůbec byl nepřítelem říše Německé a proto také podporoval snahy Rostislavovy a Methodějovy. Když sv. bratří solunští přišli do Říma, slavně je uvítal a přes všechen odpor »trojjazyčníků« potvrdil slovanskou liturgii. Posvětiv pak Methoděje ze arcibiskupa moravsko-pannonského i založiv arcidiécési na východě říše Německé, postavil tak pevnou hráz proti rozpínavosti plemene germanského, jež zabrati hodlalo veškeré země podunajské až k pomezí byzantskému. K žádosti císaře Basilia I. svolal **H.** r 869 všeobecný (osmý) sněm církevní do Cařihradu, kdež primát papežský slavně uznán a protivník jeho Fotios vyloučen z církve. Tehdy přišli do Cařihradu také vyslanci krále bulharského i tázali se, komu země jejich vlastně přísluší, zdali stolici římské nebo cařihradské. Otcové východní rozhodli, že cařihradské, anať zároveň i náleží k císařství Byzantskému. Po té Bulharům poslán z Cařihradu arcibiskup a kněžstvo latinské vyvedeno ze země. V Římě jednání to jmíno urážkou a rozkol tudy se připravoval na novo.

3) **H.** III., též Říman (884—885), povolán byl od Karla Tlustého do Francie, aby nemanželského syna jeho Bernharda mu prohlásil za nástupce, avšak umřel dříve, než dojel k Padu.

4) **H** IV. (1154—59), slul původně Mikuláš Breakspear. Byl synem chudého kněze

anglosaského a živil se v mládí žebrotou, poněvadž otec mu odešel do kláštera. Povržen jsa mezi krajany, odebral se do Francie, vstoupil do kláštera sv. Rufa blíže Valence a stal se tam opatem. Papež Eugen III., poznav jeho schopnosti, povýšil ho za kardinála i poslal do Skandinavie upravit věci církevních. Úloze té legát horlivý dostál tou měrou, že ho apoštolem severu jmenovali, a založiv pro Norsko, Grónsko a Island nové arcibiskupství v Drontheimě, vrátil se koncem r. 1154 do Říma, kde pak povýšen na stolec apoštolův. Povahy jsa pevné a neústupné i nadšen ideály Hildebrandovými, H. rázně si počínal jak proti králi sicilskému Vilémovi, tak proti Římanům a králi něm. Bedřichu Rudovousovi. Římanům vzkázal, aby z obce vypověděli Arnolda z Brescie, a když odpřeli, vyhlásil na Řím interdikt, kteréhož trestu město věčné dotud nedoznalo. Však také jen za něco málo dní senát od lidu a duchovenstva donucen papeže prositi o milost. H. odpustil, avšak Arnold z Brescie musil z Říma odejíti, načež bloudil semo tamo, až konečně padl do rukou Bedřichových, jenž ho vydal papeži. Král tento, přitáhnuv r. 1155 do Italie, sešel se s H-em blíže Sutri a musil mu na znamení úcty podržeti střemen a pomoci s koně, načež od něho v Římě korunován na císařství. H. žádal, aby nový císař táhl na krále sicilského, k tomu však Bedřich tehdy neměl dosti vojska. Mezi tím vzbouřili se proti králi Vilemovi pánové apulští, a toho císař Manuel hleděl využíti k obnovení panství byzantského v Italii. Za tou příčinou hleděl získati H-a, ten však naprosto mu nebyl po vůli, nechtěje Řekům rovnati cesty k novému panství na západě. Král Vilém také za krátko zase se zmocnil Apulie i donutil H-a r. 1156 ke smlouvě, jíž obnoven předešlý poměr království Sicilského k stolici Apoštolské. Toho císař Bedřich H-ovi zazlíval; poměr mezi nimi se zvrhl v nepřátelství, když na sněmě v Besançoně r. 1157 čteno psaní papežovo a kancléř Bedřichův Rainold z Dasselu slovo »beneficia« v něm obsažené přeložil slovem »léna«, z čehož odvozováno, že H. císařství pokládá lénem stolice Apoštolské. Císař neměškaje vydal proti papeži manifest, H. však upokojil ho ujištěním, že slovem »beneficium« rozuměl pouze »dobrodiní«. Po té Bedřich r. 1158 po druhé se vydal na tažení do Italie. Avšak když papeži zadržel »dědictví Mathildino« a nálezům pověstného sněmu ronkalského průchod jednati hodlal i ve státě církevním, nepřátelství mezi hlavami světa křesťanského znova se podnítilo. H. učinil spolek s králem Vilémem a s městy lombardskými. Chtěl také císaře dáti do klatby, avšak zemřel dne 1. září 1159, jediný to vůbec nástupce sv. Petra z rodu anglického.

5) H. V., Ottobone, z rodu Fieschů z Lavagne, Janovan, vyslán byl od Innocence IV. a potom ještě od Klementa IV. do Anglie urovnat sporů mezi králem Jindřichem III. a barony s ním nespokojenými. Po smrti Innocence V. zvolen byl za papeže dne 12. července 1276, skonal však již dne 17. srpna ve Viterbě.

6) H. VI. (1522—23), nar. r. 1459 v Utrechtě z chudých rodičů. Jmenován byv professorem bohosloví na universitě lovaňské, za krátko proslul učeností, tak že císař Maxmilián I. ho povolal za učitele vnuka svého, potomního Karla V. Ferdinand Katolický povýšil ho za biskupa tortoského. R. 1517 jmenován byl od Lva X. kardinálem a když někdejší chovanec jeho Karel odešel do Německa, kdež zvolen císařem, H. ustanoven správcem království Španělského. Po smrti Lva X. zvolen byl dne 9. ledna 1522 k doporučení císařovu za papeže. Spořádav stát římský, hleděl spořádati též i církev, vypleti zlořády, jako simonii, nepotismus a j., potlačiti reformaci Lutherovu, avšak narazil při tom na obtíže nepřemožitelné. Hleděl též zachrániti Rhodos i usiloval tudíž o spolek proti sultánu Solimanovi a o narovnání sporů mezi Karlem V. a Františkem I., ale všecko nadarmo. Římané ho nenáviděli, že byl cizinec a že nemiloval nádhery. Zemřel 14. srpna 1523. Náhrobní jeho nápis zní: Zde leží H. VI., jenž neznal většího neštěstí, nežli že panoval. *Šra.*

Hadrianopolis, starověké jméno Drinopole (v. t.).

Hadriánova villa (ital. *Villa Adriana*), velikolepá villa, kterou řím. císař Hadrián na svahu horském v Tiburu založil a jejížto zříceniny vzdáleny jsou 3 *km* od Tivoli. H. v. měla objem několika hodin, vyzdobena jsouc palácem, divadly, cirkem, thermami, akademiemi, parky, vodomety atd. Co nejvelikolepějšího a nejrázovitějšího poskytovala obrovská říše římská v oboru krás přírodních a umění, bylo zde obrovským nákladem a vybraným vkusem imitováno. Dle Spartiana (Vita Hadriani, 26, 5) měla H. v. své Lykeion, Akadémii, Prytaneion, stou poikilé, Tempé, své egyptské oddělení pod jménem Kanopus (Zoega, De obeliscis, 543), ano i příšerný Tartarus. Jednotlivé části H-vy villy vyzdobeny byly nejvzácnějšími památkami uměleckými, jak dokazují hojné, zde objevené sochy, reliefy, mosaiky a j. Zejména miláček Hadriánův, Antinoos (v. t.), zobrazen byl hojnými sochami a reliefy, z nichž některé ve zříceninách byly objeveny (na př. sochy chované v museu kapitolském a v glyptotéce mnichovské, relief ve ville Albani). H. v. byla v VI. stol. po Kr. hordami gotského krále Totily vyloupena a zbořena; z nejvelkolepějších její budov zachovaly se však dosud značné zříceniny, v nichž bylo několikráte již kopáno, na př. ok. roku 1790 hrabětem Marefoschim, při čemž objeven t. zv. Iasón mnichovské glyptotéky. Zříceniny H-vy villy zakoupeny byly r. 1871 vládou italskou od rodiny Broschi. Srv. A. Nibby, Descrizione della villa Adrian. (Řím, 1827, 3 d.); Penna, Viaggio pittorico della villa Adrian. (t., 1831, 4 d.); Boissier, Promenades archéologiques (Paříž, 1880, str. 179); Blondel v Mélanges d'archéologie et d'hist. de l'École franç de Rome (I, 1881); H. Winnefeld, Die Villa des Hadrian bei Tivoli (Berl.,

1895). Rekonstrukci severozáp. façady H-vy villy podal Esquié v The Builder (1893, str. 15). *Vý.*

Hadriánova zeď, též zeď Piktů (*Vallum Hadriani*), byla r. 122 po Kr. zřízena na rozkaz císaře Hadriána na ochranu provincie Britannie proti loupeživým Piktům; počínala se při ústí Tyne u nyn. Newcastlu a postupovala na příč ostrova až k nejvýchodnější zátoce Firthu Solwayského. Byla 5—6 *m* vys., na sev. straně opatřená hlubokým příkopem, na jižní dvojím hlinitým náspem; průchod dál se několika branami. Když říše Západořímská se rozpadla, byla hradba od Piktů a Skotů pobořena; její zbytky jsou dosud znatelny. Viz J. C. Bruce, Description of the Roman Wall (3. vyd. Londýn, 1867); týž, Hadrian, the builder of the R. W. (t., 1853) a Handbook of the R. W. (3. vyd. t., 1885).

Hadrianus Publius Aelius, císař římský r. 117—138 (* 24. ledna 76 v Římě — † 10. čce 138 v Bajích), syn senátora H-na Afra, který se přestěhoval do Říma z hispanského města Italika. Císař Traján byl jeho strýcem i ujal se ho po brzké smrti otcově a dal mu pečlivé vychování, dosazuje ho zároveň na nejvyšší hodnosti státní; když Traján ochuravěl, svěřil H-novi dokončení války proti Parthům a přijal ho, nejspíše působením manželky své Plotiny, za syna. Po smrti císařově uznalo vojsko H-na za císaře, který ukončiv válku s Parthy, slavil v Římě triumf, při kterém obraz Trajánův vezen jest na voze vítězném; získal sobě lid římský, odpustiv mu 900 millionů sesterciů nezaplacených daní. Byl ducha bystrého a učelivého, dovedl prý v téže době naslouchati přednášce, ale zároveň psáti a písaři diktovati. Rád obcoval s učenci a umělci, zvláště důvěry jeho požívali Epiktét, Arrián a Plutarch, slavného architekta Apollodóra dal však popraviti; oblíbil si řeč a vzdělanost řeckou, sám byl spisovatelem, básníkem, mathematikem, malířem a výtečným vojevůdcem. Válek nemiloval a jen na sklonku panování jeho přerušen byl klid a mír povstáním židovským v l. 133—135, v jehož čelo postavil se za messiáše prohlašovaný a uznávaný Bar-Kochba. Povstání krvavě potlačil Gaius Julius Severus, který byl z Britannie povolán; na místě Jerusalema zřízena jest římská kolonie Aelia Capitolina a židům pod trestem smrti zakázán jest pobyt v okolí města. Jsa přesvědčen, že země za Eufrátem nelze bez ohromných a stálých obětí udržeti, navrátil je Parthům a uznal Chosroa I. králem; i Dakie chtěl se vzdáti a jen pro odpor vojska toho neučinil, ale most Trajánův přes Dunaj dal přece strhnouti. Chtěje se osobně přesvědčiti o potřebách jednotlivých provincií, vydal se na cesty, které ponejvíce pěšky vykonal, po Gallii, Germanii a Velké Britannii, kde zřídil ochrannou zeď H-novu (v. t.); na to přešel do Mauretanie, Asie a Achaje; r. 129 podnikl druhou cestu do Athén, které sobě zvláště oblíbil, a odtud po Palestině a Egyptě, kde zemřel jeho oblíbenec Antinoos (v. t.). Po návratu do Říma r. 131 obdržel od senátu titul *pater patriae* (otec vlasti), který mu vším právem přísluší, neboť upravil poměry říše ve všech směrech. Vydal *edictum perpetuum* (v. t.), které rozšířeno jest na všecky provincie; moc senátu obmezil a všecky důležitější věci přenesl na tajnou radu (*consistorium principis*), v jejíž čelo postaven praefectus praetorio; otroků ujal se zvláštním zákonem, dle kterého žádný otrok nesměl býti zabit leč po nálezu soudcovském; důležitých úřadů státních neobsazoval propuštěnci nebo svými milci, ale vybíral schopné úředníky ze řad rytířů. S počátku na naléhání lidu římského svolil, aby křesťané byli pronásledováni, ale když mu od athénského biskupa Quadrata a filosofa Aristeida byla podána apologie, pronásledování zakázal. Řádně zavedenou správou finanční získal ohromné příjmy a důchody, i užíval jich ku podpoře umění, obchodu a průmyslu; tak založil mnoho měst, mezi nimi Hadrianopolis, zakládal silnice, zvláště přes isthmus Korintský, vystavěl sobě velkolepý náhrobek (*Moles Hadriani*, nyn. Andělský hrad v Římě) a most k němu (*pons Aelia*), letní sídlo (*villa Hadriani*) a jiné. — Viz Gregorovius, Der Kaiser H. (3. vyd. Stutgart, 1884); Plew, Quellenuntersuchungen zur Geschichte des Kaisers H. (Štrasburk, 1889); Hitzig, Die Stellung Kaiser Hadrians in d. röm. Reichsgeschichte (Curich, 1892).

Hadrosauridae, čeleď plazů z oddělení *Dinosauria*, příbuzná známější čeledi *Iguanodontidae*, od níž liší se hlavně tím, že chrup skládá se z četných řad zubů zároveň upotřebovaných a pak že přední část tlamy silně do plochy se rozšiřuje. H. se vyskytují v křídovém útvaru americkém a tvoří s několika jinými čeleďmi skupinu plazů, u níž se znaky ptačí zřetelně jeviti počínají. *Pa.*

Hadruba (něm. *Hadruwa*), ves v Čechách u Červ. Dřeva, hejt. Klatovy, okr. a pš. Nýrsko, fara Pecinovice; 29 d., 193 ob. n. (1890), kostel sv. Josefa, 1tř. šk.

Hadrumetum, osada tyrská jižně od Karthaga při Malé Syrtě, staršího prý původu nežli Karthago, slynula velikou lidnatostí a čilým obchodem. Za Trajána stala se římskou kolonií a ve IV. stol. po Kr. hlavním městem provicie Byzakion zvané. Justinián dal město znovu opevniti a nazval je Sózusa, z čehož vzniklo nynější Súza.

Hadrunek, ves ve Slezsku, v. Skravařov.

Hadry viz Papír (výroba).

Hádubrandt v. Hildebrandova píseň.

Hadwig viz Hedwig.

Hadziacz viz Gadjač.

Hadziewicz, jméno šlechtické rodiny polské původu armenského, jejíž zakladatelem stal se H. Michal, přijatý mezi šlechtu polskou r. 1654. Tento H. byl proslulým právníkem, hájícím vytrvale a úspěšně práva Armenů, udělená jim od dob knížete kijevského Dimitrije až do Jana III. Sobieského, na němž dosáhl potvrzení práv těchto r. 1697.

Hadziewicz Rafael, malíř polský (* 1803 [1806?] v Gluše — † 1886 v Kielcích). Vzdělal se ve Varšavě, Drážďanech, Paříži, Římě

a ve Florencii. V l. 1834—39 žil v Krakově, načež stal se professorem v Moskvě (1839 až 1844) a později ve Varšavě. Zde byl na konec ředitelem kreslířské školy. Od něho jest: *Podobizna Brodowského* (Lvov); *Ludwig baron Rastawiecki* Poznaň, 1838); *Josef Betza* (Lvov); *Vlastní podobizna* (t.); *Judit* (t.); *Héraklés a Achelous* (t.); *Oběť Abrahamova* (t.) a j. *J-k*

Had z Proseče, jméno rodiny vladycké, jejíž erb byl štít trojdílný, od zpodu modrý, červený a zlatý; ve zpodním poli na dílu zdi městské rozstřílené z ohnivé koule, v druhém uprostřed saně k pravé obrácená, proti níž zuřivě vyskakují dva čeští lvové, každý držíce v jedné tlapě kouli a ji na saní napřahujíce. V horním poli jest černý orel císařský s bobkovým věncem na prsou, v němž F III.; klenoty: ruka zbrojná partizánu držíc a vedle ní křídla orličí podluhovitě rozdělená zlaté černé a bílé červené. Předek jich Jan H., měšťan Starého města Pražského, od krále Ferdinanda majestátem dd. na hradě Praž. r. 1556, 4. května erbem a heslem z P. obdařen. Týž koupil r. 1559 ves Radonice, kterou zase r. 1585 prodal. Tomáš z P. přijat jest od stavů na sněmě r. 1561 do stavu vladyckého, byl úředníkem podkomořího při dskách zemských a držel dvůr v Roztokách († 1593). Syn jeho Jan uvázal se roku 1593 v Jirny (tuším od otce koupené), stal se radou soudu purkrabského a zemřel r. 1612 Z manželství jeho dvojího (1. s N., 2. s Annou z Dubu) pošel syn Tomáš a dcery Prudencie, Anna, Lidmila. Tomáš účastniv se povstání, odsouzen k manství a statek Jirny po jeho smrti zabrán (1625). V Praze zůstala větev jedna, z níž pocházel Vojtěch Augustin mladší H. z P., radní Nového města Praž. V mladších létech (1639, 1641) jako praporečník a lejtenant, později jako hejtman lidu městského byl činným, když pak r. 1648 Švédové, zmocnivše se Hradčan a Malé Strany, i ostatní města pražská opanovati chtěli, statečně hájil s lidem sobě odevzdaným i Mostskou i (později) Koňskou a Horskou bránu. Za to císař Ferdinand III. majestátem svým dd. ve Vídni 20. října 1649 povýšil ho do starožitnického rodu vladyckého, rozhojnil prvotní jeho erb (saněti hrdlo) tak, jak s počátku sepsán, a přidal mu praedikát »z Pellersteina« (von Pöllerstein). Potomek jeho Pavel Tomáš postavil (1648) oltář sv. Vojtěchu v kostele Týnském, kde rod jeho měl svůj pohřební sklípek, a přispěl r. 1679 velice k obnovení téhož chrámu po ohni roku 1679. Zemřel r. 1680 na ránu morovou. Šťastný Václav H. z P. býval v povinnostech staršího obecního na Starém městě Praž. Kromě toho byl c. k. radou, prokuratorem a setníkem lidu městského († 10. list. 1712). Potomstvo jeho udrželo se v Praze až do našeho století. *Sčk.*

Hadž, vlastně haddž (arabsky), pouť, v užším slova smyslu náboženská pouť muslimův k posvátným místům v Mekce, již jest povinen každý muhammedán mužský podniknouti aspoň jednou ve svém životě. Koná se v měsíci poutním, Zul-hidždže (12. měsíc kalendáře muslim.). Kdo vykoná pouť mimo dobu slavností meckých, zove se mutámir. V určitých případech připouští islám pouť v zastoupení. *Dk.*

Hadžar (arab., t. j. kámen), plněji h. *el-asvad* (t. j. černý kámen), posvátný kámen, původně snad aerolith anebo kus lávy, zazděný ve vých. rohu Kaʿby (v. t.) v Mekce. Dle báje muslimů pochází prý z ráje a byl čistě bílý, zčernal však hříchy lidí, již se ho dotkli. Původně celistvý, rozdrcen byl jistým Karmatovcem ve čtyři kusy, jež nyní držány jsou pohromadě stříbrnými deskami. V den z mrtvých vstání obdrží oči a jazyk, by poznal a vypovídati mohl ve prospěch těch, již ho políbili. Muhammed sám označil jej pravicí boží na zemi. Kult jeho pochází z nejstarších dob předislámských, přejat však i islámem, jehož poutníci, obcházejíce kol Kaʿby, jej líbají. Zvláště malá, leskle bílá skvrna na jednom ze čtyř kusů jest předmětem závodění poutníků. Od černého kamene počíná obchůzka poutníků meckých. *Dk.*

Hadždžádž ben Júsuf (* 622 v Táifu — † 714), vynikající vojevůdce arabský za Omajjovce Abdul-Málika bna Mervána. Postavil se v čelo výpravy Mervánovy proti Mekce, v níž nalézal se soupeř Mervánův Abdalláh ben Zubair, jehož porazil a Mekky dobyl. Stav se pak velitelem Kúfy, proslul v potlačení Cháridžitů jakož i vzpoury v Iráku. Svou krutostí budil hrůzu. Měl veliký význam ve výbojích islámu.

Hadždžádž ben Júsuf ben Matar, mathematik arab IX. stol., z prvých překladatelů Almagestu a Eukleidových Element. Překlad posledního (pro šest prvých knih) zachován v rukopise lejdském; částečně vydán Besthornem a Heibergem (Kodaň, 1893).

Hádží, správněji hádždží (arab. = poutník), slove u muhammedánů každý, kdo vykonal hadždž, t. j. povinnou pouť do Mekky. Slovo h. stává se pro celý život jeho čestným titulem, který klade se před ostatní jméno. Po způsobě muhammedánském užívají titulu toho i křesťané orientu, již vykonali pouť ku křesťanským posvátným místům v Jerusalemě. *Dk.*

Hádží Abd-dul Hámid viz Du Couret.

Hádžib, titul vládcův arabských ve Španělsku.

Hadžić Jovan, spisovatel srbský, známý pod pseudonymem Miloš Svetić (* 1799 v Somboru v Bačce — † 1870 v Novém Sadě), vystudoval v Karlovcích, práva v Pešti a ve Vídni, načež stal se advokátem a pak ředitelem gymnasia v Novém Sadě. R. 1837 k žádosti knížete Miloše Obrenoviče a se svolením vlády rakouské sestavil zákonník pro království Srbské a organisoval zde soudnictví. Navrátiv se po 9 létech do Nového Sadu, zvolen byl r. 1842 za poslance na národní kongress v Karlovcích a r. 1847 na sněm prešpurský. R. 1848 nepřijal místa v uherském ministerstvě spravedlnosti, začež jmenován vládou rakouskou ministerským kommissařem pro srbské soudnictví a předsedou krajského

soudu novosadského. **H.** byl záhy činným pro národní věc srbskou a již za svého pobytu v Pešti spolu s Magaraševićem, Mušickým, Petrovićem a Šafaříkem založil r. 1826 »Matici srbskou«, vypracoval pro ni stanovy, postaral se o nejvyšší dovolení k založení a vydávání »Letopisu«, čímž byl položen základ k literárnímu středisku rakouských Srbů, které později bylo přeneseno do Nového Sadu. Literární činnost jeho posuzuje se nyní střízlivěji než v létech čtyřicátých. První básnickou práci vydal s názvem *Odziv mladog srpskog duha na glas Šitovačke harfe* (Nový Sad, 1821), r. 1827 uveřejnil překlad díla Horatiova »De arte poetica«, od r. 1830 redigoval »Letopis srbský«, vydával almanach »Golubica« (1839 až 1844) a konečně r. 1864 »Ogledalo«. Díla jeho vyšla souborně v Karlovci r. 1858. Psával též o dějinách a filologii a proslul v té příčině jako přední odpůrce Vukova pravopisu. Ostatně srv. **Daničić**, Miloš Svetić poeta (Bělehrad, 1865). *Šnk.*

Hádží-Girej, Azi-Girej, zakladatel rodu Gerajovců, viz Krim (dějiny).

Hádží Chalfa, vlast. jménem Mustafá ben Abdalláh, příjmím Kátib-Čelebi, bibliograf, historik a geograf tur. (* ok. 1600 v Cařihradě — † 1658 t.). Na asijských výpravách, jichž účastnil se opětovně jako vojenský úředník, sebral hojně materiálu, jehož použil pro svá díla, když r. 1642 uchýlil se v soukromí. Vedle činnosti spisovatelské vyučoval lékařství, filosofii, mathematice, astronomii, geografii a dějinám. Nejslavnějším dílem **H. Ch**-fovým jest jeho obrovský bibliografický slovník *Esámi ul-Kutub*, t. j. jména knih (vyd. v Bulaku, 1877 a Flügelem v Londýně s lat. překladem, 1835 58, 7 sv., i s pokračováním Ahmeda Hanifzáde do r. 1758; franc. rukopisný překlad Pétise de la Croix v národní knihovně v Paříži). Dílo to, na němž Herbelot založil svoji »Bibliothèque orientale« a Hammer svou »Encykl. Übersicht d. Wissenschaften des Orientes«, obsahuje vedle třídění věd v orientu a povšechného přehledu o nich, v celku i jednotlivostech, přes 25.000 hesel s krátkými udaji i jest nejúplnější bibliografií předních děl arabské, perské a turecké literatury. Neméně cenným jsou **H. Ch**-fovy *Velké dějiny* (*Tarichi kebír*) z r. 1648, jež mu vynesly titul chalfa (t. j. asi ministeriální rada), a všeobecný zeměpis *Džihán-numá*, t. j. Svět ukazující (Cařihrad, 1732, lat. překlad Norbergův, Lund, 1818, francouz. překlad části o Asii od Armaina rukopisně v nár. knihovně v Paříži). Z ostatní činnosti uvádíme: *Dějiny říše Osmánske z let 1591—1658*; *Námořní války turecké* (*Tuhfet-ul-kibár fi asfár il-bahr*, Cařihrad, 1728, anglický překlad Mitchellův, Londýn, 1831); *Děje cařihradské* (*Rukan-es-seltenet*); *Pravidla úřednická* (*Destúr el ámil*), chronologické dílo *Takvim-ut-tavárich* (tur., Cařihrad, ital. překlad špatný od Carliho, Benátky, 1697, latin. od Reiskeho, Lipsko, 1766); díla o theologii, právech, jakož i přísloví. *Dk.*

Hádží-Oglu-Bázáry viz Pasardžik.

Haeckel Ernst, přírodozpytec něm. (* 1834 v Postupimi), studoval na gymnasiu meziborském, jevě tu zálibu hlavně v botanice, později v Berlíně poslouchal vědy přírodní a lékařství, pak ve Vircpurku, kde byl assistentem Virchowovým. Zájem pro zvířenu mořskou vedl ho na nějaký čas na Helgoland a k moři Středozemnímu. V Berlíně studia dokončiv, byl praktickým lékařem, avšak záhy vrátil se k vědám přírodním, podnikl cestu do Italie, dlel v Neapoli a Messině při studiu prvoků mořských, r. 1861 habilitoval se na universitě v Jeně a jest tu od r. 1865 řádným prof. zoologie. Konal opětovně další cesty studijní, hlavně na poloostrov Pyrenejský, na Madeiru, ostrovy Kapské, do Norska, k Jaderskému moři, na koralové ostrovy Rudého moře, na Korsiku a Sicilii, posléze na Ceylon. Jsa žákem Joh. Müllera a Alex. Brauna, stoupenec přírodovědeckých myšlének Darwina, Lamarcka a Goetha, stal se záhy nejvíce nadšeným a smělým šiřitelem nauky descendenční v Německu. V díle *Generelle Morphologie der Organismen* (Berl., 1866, 2 d.), jevícím bohaté nadání spekulativní i obsáhlé vědění, pokusil se ze základních myšlének učení Darwinova o původu druhů soustavně vytvořiti vědu o vývoji veškerého ústrojenstva. Stručně a ve formě populárně vědecké uložil myšlénky své v knize *Natürliche Schöpfungsgeschichte*, jež opětovně byla vydávána (Berlín, 1. vyd. 1868, 8. oprav. a rozmn. vyd. 1889). Náhledy své o původu člověka, doplňující předešlá díla, uveřejnil v knize *Anthropogenie oder Entwicklungsgesch. des Menschen* (Lips., 1. vyd. 1874, 4. vyd. 1891). V novější době dovršil tento směr svého badání třísvazkovým dílem o soustavné fylogenii ústrojenstva (*Systematische Phylogenie*, Berlín, 1894—95), nesoucím se v duchu prvního díla jeho, doplněným však důsledky nových badání v palaeontologii, ontogenii a morfologii. Učení **H**-ovo vzbudilo mnohé i prudké polemiky se strany četných i vynikajících odpůrců (Du Bois-Reymond, Virchow), avšak získalo i přečetné přívržence z různých kruhů, zvláště mezi nadšenými žáky jeho, a mezi nimi též získán fond na podporu pěstění vědy vývojezpytné. **H.** sám doznává, že první pokus jeho ve mnohem ohledu byl pochybený a předčasný, mnohé náhledy jeho pozdějším badáním vyvráceny neb opraveny, nicméně učení jeho dalo ve mnohém směru mocný podnět k rozvoji vědy vývojezpytné. **H.** vychází od monér (cytoda, bezjaderní plastidi), povstalých praplozením (archegonii) a složených z pouhé plasmy (plasson). Z nich povstali vytvořením se jádra v plasmě jednobuněční ústrojenci (plastidi s jádrem) živočišní i rostlinní a z těchto seskupením se, dělením práce a dalším rozlišovaním ústrojenci vícebuněční. Vedle ontogenie (vývoje jedince) stanoví fylogenii (vývoj druhu) a spojuje obě v obecný zákon vývojezpytný, zákon biogenetický (ve vývoji jedince jeví se zkráceně vývoj druhu), druží k tomu pojem palingenie (vývoj zachovaný dědičností) i coenogenie (vývoj pozměněný

přizpůsobením) a sestavuje namnoze jako programmy dalšího badání vývojezpytného hypothetické rodokmeny veškerého ústrojenstva. Jest původcem theorie gastraeové (*Studien zur Gastraea-Theorie*, Jena, 1874). Na základě studií o prvocích a vápenitých houbách i vývojezpytných prací, zvláště Kovalevského, stanoví hypothetický tvar Gastraea, předchůdce zvířat mnohobuněčných, i shledává obdobu jeho v gastrulovém stadiu vývoje těchto zvířat. V mechanickém výkladu elementárních dějů vývojových liší se **H.** od Darwina (viz Pangenesis). Vykládá jej periodickým vinivým pohybem plastidul (základních, nedělitelných, avšak reproduktivních součástek plasmy), modifikovaným přizpůsobením a přenášeným dále dědičností (*Perigenesis der Plastidule, oder die Wellenzeugung der Lebenstheilchen*, Berlín, 1876). V díle *Monismus, als Band zwischen Religion und Wissenschaft* (5 vyd., Bonn, 1893) vyjádřil **H.** své přírodovědecké vyznání víry, zastávaje učení, jehož základní myšlénkou jest kosmická jednota, nerozlučitelná souvislost síly a hmoty, ducha a materie. V dílech svých jest **H.** jasný, soustavný až do přílišné terminologie, v populárních pracích vzletným výkladem a smělostí závěrků jímá čtenáře, v polemikách bývá ostrý, bezohledný. Účastní se i konkretně vynikající měrou na rozvoji zoologie četnými a rozsáhlými pracemi soustavnými a morfologickými. Sem sluší zvláště řaditi velká díla soustavná o radiolariích *Monographie der Radiolarien* (Berlín, 1862—1888, 4 d., 141 tab.) a *Report on the Radiolaria* (»Voyage of H. M. S. Challenger«, 1887, 140 tab.), dílo o houbách vápenitých, jež mělo býti zkušebným kamenem vývojezpytné nauky (*Monographie der Kalkschwämme*, Berl., 1872), soustavná díla o medusách *Monographie der Medusen* (Jena, 1879 až 1881, 72 tab.) a *Report on the Deep-Sea-Medusae* (»Voyage of H. M. S. Chall.«, 1881, 32 tab.), vývojezpytné a soustavné práce o trubejších, *Entwickelungsgeschichte der Siphonophoren* (Utrecht, 1869) a *Report on the Siphonophorae* (»Voyage of H. M. S. Chall.«, 1888, 50 tab.). Nověji uveřejnil srovnávací výklady o složení a významu zvířeny a květeny mořské (*Plankton-Studien*, Jena, 1890). Z ostatních prací jeho ještě jmenujeme: *Monographie der Geryoniden* (Lipsko, 1865); *Studien über Moneren u. and. Protisten* (L., 1870); *Arabische Korallen* (Berl., 1876); *Protistenreich* (Lipsko, 1878); *Gesammelte popul. Vorträge aus d. Gebiete der Entwickelungslehre* (Bonn, 1878—79, 2 d.); *Naturanschauung von Darwin, Goethe und Lamarck* (Jena, 1878); *Ursprung u. Entwickelung der thierischen Gewebe* (L., 1884); *Report on the Deep-Sea-Keratosa* (»Voyage of H. M. S. Chall.«, 1889); *Indische Reisebriefe* (Berlín, 1893, 3. vyd.). *Sc.*

Haefeli Johann Kaspar, evang. bohoslovec (* 1754 v Basadingenu švýc. — † 1811), byl farářem v Bremách a superintendentem v Bernburku. Vynikl jako učenec a oblíbený kazatel; s Lavaterem byl ve svazku přátelském. *BM.*

van der **Haeghen** Ferdinand, historik a bibliograf belg. (* 1823 v Gentu), od r. 1867 univ. knihovník v rodišti svém, jemuž věnoval bohatou sbírku rukopisů a vzácných knih. Z prací jeho, vynikajících učeností a kritičností, jmenujeme: *Bibliographie gantoise* (Gent, 1858—69, 7 sv.) a vydání jím objevené kroniky Marcusa Von Vaernewijk: *Des Troubles dans les Pays-Bas* (t., 1872—76, 4 sv., vlámsky), důležitý pro dějiny vlády Albovy. Od r. 1881 vydává *Bibliotheca belgica*, dějiny knihtiskařství v Nizozemsku a Belgii, úplné pro XV. a XVI. stol., bohaté pro doby další až na novověk, veskrze s facsimily značek knihtiskařských a udáním knihoven, kde se knihy chovají. Do r. 1893 vyšlo 119 sv. Dílo odměněno velkou histor. cenou belgické akademie.

Haema (v řec. *αἷμα*), krev; jest součástkou četných názvů vědeckých, zvláště lékařských.

Haemagoga (z řec.), prostředky nebo léky, jimž se připisoval vliv na proudění krve, hlavně na krvotoky.

Haemanthus L., krvokvět, *Blutblume*, rostlinný rod z čeledi zovnicovitých neboli narcissovitých (*Amaryllideae*), s okvětím trubkovitým, na konci v 6 přímých cípů rozeklaným, se 6 z okvětí vynikajícími tyčinkami, s nitkovitou čnělkou a jednoduchou bliznou. Plod, malvice, obsahuje v každém ze 3 pouzder po 1 hranatém semenu. **H.** jest ozdobná cibulina s listy elliptičnými, opak vejčitými, jazykovitými nebo podlouhle kopinatými, od nichž vybíhá přímý, několik *dm* vysoký stvol, ukončený jednoduchým mnohokvětým okolíkem, listeny podepřeným. Roste zvláště v Kapsku, v okolí Mozambiku, v Sierra Leone a j. a pěstuje se asi 20 druhy po způsobu příbuzného rodu *Amaryllis*. Veškeré druhy nemají květů červeného, jímž v různých odstínech této barvy vyniká na př. **H** *coccineus* L., k. červcový, **H.** *cinnabarinus* Dcne., k. rumělný, **H** *sanguineus* L., k. krvavý, a j., ale vynikají některé též květem bílým, jako **H.** *albiflos*, k. bělokvětý. *Děd.*

Haemarthros (z řec.) viz Krvácení (do kloubu).

Haematein viz Haematoxylin.

Haematemesis (z řec.), dávení krve, jev předpokládající krvácení žaludeční, ač příležitostně pozorován bývá i při krvácení z jícnu a dvanáctníku. Vřed a rakovina žaludeční jsou nejčastější příčinou dávení krve, řidčeji polepťání žaludku žíravými hmotami neb zranění žaludku, výjimečně provalení se výduti srdečnicové do žaludku; něco častěji vyskytuje se při stavení se krve (nemoci jater, srdeční chorob), při haemorrhagické diathesi (haemorrhagická variola, kurděje, purpura). Krvácení žaludeční h. způsobující bývá snadno rozpoznáno, většinou i jeho příčina. Krvácení při provalení se výduti končí smrtí v málo okamžicích; ale také krvácení z vředu žaludečního, jsouc většinou velmi naléhavé, bývá nemocnému nebezpečno. Je-li krvácení skrovné, setrvává krev nějakou dobu v žaludku a bývá polostrávena vyvržena (rakov. žaludková). *Mx.*

Haematidrosis (z řec.), krvavý pot, předpokládá krvácení ze žlaz potných. Z pokožky, z potných otvorů prýští drobné kapky krve, většinou na malé části pokožky (v jamce pažní, v obličeji, na hrudi). H. pozorována bývá při onemocnění žlaz potných, při jistých celkových chorobách s hlubokým porušením krve, příležitostně i při hysterii, kdy krvavý pot sloučen bývá s krvácením nosním, žaludečním, ledvinovým a ze slzných žlaz. *Mx.*

Haematimetr (z řec.), součásť spektroskopu, ve kterém se měří množství krve v moči. — **Haematimetrie**, měření množství krve v těle.

Haematin (z řec.), barvivo, jemuž připisují vzorec $C_{32}H_{32}N_4FeO_4$ a které vzniká vedle jakéhosi albuminátu rozkladem oxyhaemoglobinu nebo haemoglobinu kyselinami nebo alkaliemi zředěnými. Připraviti se dá z krve fibrinu zbavené. Vysušen byv, jest to beztvarný prášek temně modrý. Nerozpouští se ve vodě, alkoholu, aetheru ani ve zředěných kyselinách, za to však ve zředěných alkaliích. Roztoky tyto jsou červené a ukazují ve spektru charakteristické pásy při Fraunhoferových čarách *C* a *D*. Koncentrovanou kyselinou solnou nebo bromovodíkem vzniká t. zv. haematoporfyrin, blíže málo studovaný. H. se neslučuje s kysličníkem uhelnatým, na rozdíl od haemoglobinu. Za to je charakteristická sloučenina s chlórovodíkem, krystallický, temně modrý haemin (Teichmannovy krystally), který taktéž určitým postupem z krve připraviti lze, pročež i k důkazu přítomnosti krve sloužiti může. *OŠc.*

Haematinon (z řec. αἷμα, krev), u starých Římanů slula sklovitá hmota, jíž zhusta užíváno k výrobě podlah mosaikových a k obkládání stěn. H. jest lité sklo barvy ostře červené a vyrábí se roztavením a ponenáhlým ochlazením směsi 100 dílů křemanů, 11 dílů vápna, 1 dílu magnesie, 33 dílů olovnaté běloby, 50 dílů sody, 25 dílů měděných okují, 2 dílů železných okují a 2 dílů dřev. uhlí. Tím získá se sklovitá slitina krásně červeně zbarvená, neprůhledná i v sebe tenčích odštěpcích, zcela podobná hmotě, jaká se ve vykopaninách pompejských tak často nalézá a známa jest pod jménem antického porporina. H. jest tvrdší obyčejného skla, snadno se leští, roztaví-li se a rychle se ochladí, nabývá barvy hnědé, která však opět přechází v dřívější barvu rudou, když se poznovu ohřeje a ponenáhlu se ochladí. Pod mikroskopem pozorují se červené krystally zalité v bílé sklovité hmotě. Pettenkofer, jenž se výrobou h-u mnoho zanášel a svrchu uvedenou směs stanovil, shledal, že červené krystally jsou křemičitanem kysličníku měďnatého a že toto krystallování hmoty snadněji se děje, když se jistý díl kyseliny křemičité nahradí kyselinou borovou; stanovil poměr směsi takto: 80 dílů křemanů, 120 dílů běloby olověné, 18 dílů roztopeného boraxu, 72 dílů sody, 24 dílů měděných okují a 1 díl železných okují. Roztavením této směsi a ponenáhlým ochlazením získá se sklovitá hmota barvy černé, která pod dopadajícími světelnými paprsky se jeví červenou tam, kde více krystallů jest shluknuto, kdežto na jiných místech se třpytí ve světle modravém. Tato sklovitá hmota jest však mnohem křehčí než hmota dříve uvedená a upomíná na staré benátské aventurinské sklo, a to tím více, když se obsah měděných okují asi o polovici zmenší a o totéž množství se obsah železných okují zvětší. *Fka.*

Haematit tvoří dvě rozdílné odrůdy, lesklou rudu železnou a krevel; lesklá ruda buď jest krystallovaná nebo zřejmě krystallická, krevel obyčejně skrytě krystallický. Tvary lesklé rudy železné náležejí soustavě šesterečné a oddělení poloměrnosti rhomboedrické, krystally, často velmi krásně vyvinuté, jeví obyčejně typy klencové, jehlanové neb tabulkové, zřídka jen hranolové. Častěji srůstají jedinci h-u spolu dvojčatně, jakož i bývají někdy buď s rutilem buď magnetovcem v určité poloze spojeni. Obyčejně pozoruje se h. kusový, zrnitý, krevel celistvý, šupinatý, zemitý; odrůdy vláknité obyčejně jsou na povrchu ledvinité nebo hroznovité. Štípatelnost lesklé rudy železné jen málo jest patrná dle klence a podle plochy zpodové; $T = 5·5 - 6·5$, $H = 5·19 - 5·28$; krevel štípatelnosti nejeví, tvrdost i hustota jsou nižší $T = 3 - 5$, $H = 4·5 - 4·9$. Lesklá ruda železná má vid kovový, barvu černou nebo šedou jako ocel, vryp višňový; krevel jest krvavý, višňový nebo hnědě červený, třpytný nebo mdlý, neprůhledný. H. je Fe_2O_3 nebo v procentech *Fe* 70, *O* 30; často bývá železo až do 7% titanem nahrazeno v lesklé rudě železné; v kreveli pozorují se obyčejně přimíšeniny cizí, zvláště SiO_2, ve značném množství. V odkysličujícím žáru h. černá a stává se magnetickým, kyseliny zvolna v něj účinkují. Proslulé jsou krystallované odrůdy h-u z ostrova Elby, z Traverselly v Piemontě, ze Sv. Gotthardu, z alpy Lercheltiny, z Altenbergu v Sasku, z Dognacsky v Uhrách, z Waldensteinu v Korutanech, z Cleator Mooru v Cumberlandě; deskovité krystallky, často velmi pěkné, tvoří se sublimací na lávách, jako na Vesuvu, Aetně a na Liparských ostr. Celistvé a jiskercovité odrůdy h-u jsou v Čechách značně rozšířeny v útvaru silurském v okolí Berouna, Hořovic, Zbirova a Rokycan; též v Krušných horách na mnohých místech těží se h., tak na př. u Blatna a Přísečnice. Lesklá ruda železná i krevel jsou důležité rudy železné. *Vr.*

Haematoblasty (z řec.) nazývají se dle některých autorů zvláštní tělíska v krvi ssavců; jsou menší než krvinky červené a tvoří prý jakýsi přechod z krvinek bílých k červeným.

Haematocele viz Haematokele.

Haematocysty (z řec.), rozsáhlejší podlitiny krevní; pak i nahromadění krve v měchýři močovém (*haematocystis*).

Haematodes (z řec.), krvavý, zvláštní druh sarkomu (*fungus* h.).

Haematogena jsou látky, kterým se připisuje příznivý účinek na tvoření se krve, zejména červených krvinek. Sem náležejí především sloučeniny železa, jejichžto účinek zvlá-

ště při bledničce jest klinicky dostatečně zjištěn, uspokojivě však vyložen není. Podobný, však méně jistý a silný účinek připisuje se ještě sloučeninám manganu a arsénu, pak i fosforu. *Jš.*

Haematogenní (z řec.), původem z krve, zvláště se tak nazývá řidší druh žloutenky.

Haematoglobin viz Haemoglobin.

Haematoglobulin viz Haemoglobin.

Haematokele (z řec.), kýla krevní, slove v chirurgii výlev krevní, jenž se udál v okolí varlete do tkaní je bezprostředně obalujících nebo do tkaní odlehlejších. Výlev krevní jest tu buď neohraničen, rozteklý, diffusní, nebo přesně ohraničený, circumscriptní. Nastává obyčejně po předchozím úrazu; někdy však i spontanním natržením cev krevních. Neohraničeným jest výlev krevní, jenž se udál ve tkaň vazivovou šourku (h. *subcutanea scrotalis*; *haematoma subcutaneum scrotale*) anebo v obal provazce chámového neb i mezi jeho součástky (h. *diffusa funiculi spermatici, haematoma diffusum f. sperm.*). V tomto případě bývá krevním výlevem utvořen nádor vejčitý nebo hruškovitý, kterýž až i do dučeje tříselního může zasahovati. Opouzdřením se tu některého oddílu jeho může se z h-li diffusními vytvořiti ohraničená krevní kýla provazce chámového (h. *circumscripta funiculi spermatici*). K této dochází však též nahromaděním krve v nezaniklém oddílu poševního výběžku pobřišničného. Varle nalézá se tu na zpodním konci kýly krevní. Častěji objevuje se kýla krevní ve varletnici vlastní (h. *tunicae vaginalis testis propriae*). Nemocný zhusta stížen tu byl kýlou vodní, do níž krvácení se stalo, jindy nastal výlev krevní ve varletnici zánětem haemorrhagickým (*Periorchitis haemorrhagica*). Doupě kýlní obsahuje krev svěží nebo krev již změněnou; stěny kýly bývají ztluštělé, pokryté vrstvami sražené vlákniny; varle, uložené obyčejně na straně zadní v oddílu jejím hořejším, bývá někdy v úbytu. Kde ve vaku se nalézá hojněji krve tekuté, jeví nádor šplíchání; průsvitnosti ovšem tu není. Objemnost nádoru bývá různá, taktéž i různé jsou nepříjemnosti nemocnému působené. Někdy nastává výlev krevní i do dužniny varlete (h. *testicularis, apoplexia testis*). Snahou lékaře jest podporovati vstřebání vystouplé krve. Kde by se vstřebání to nedělo v míře žádoucí, lze doupě otevříti, krev vystouplou odstraniti a ve svěžích případech krvácení zastaviti. V případech starších odstraňuje se též ztluštělý obal. Počínání tato ztratila v době antiseptické dřívější svoji nebezpečnost a zatlačila do pozadí jiné dřívější, po většině nedokonalé léčebné výkony. *-chl.*

H. *periuterina*, výlev krve do dolní části dutiny pobřišniční kol děložy, buď jen v prostoru za dělohou (h. *retrouterina*) neb i v chobotu mezi měchýřem a dělohou (h. *anteuterina*), který již od počátku je vpouzdřený neb teprve později zánětem okolní pobřišnice obdrží obal pouzdrový. Příčinou jest každé překrvení utrob pánevních (pohlavních), na př. při čmýře, a každé porušení přikázané v této době hygieny (koitus, tanec, tělocvik, namáhavé výlety, zachlazení, sporty a j., viz Čmýra), zvláště když žíly pánevní jsou varikosní (městkovitě rozšířené), jak bývá obyčejem u žen vícekráte porodivších. Častou příčinou bývá mimoděložní těhotenství uhostěné ve vejcovodech (*graviditas tubaria*), jež záhy dospívá ku protržení vaku plodového; někdy též bývá puknutí míšku Graafova ve vaječníku provázeno krvácením do dutiny podbřišnicové. Příznaky plynou dílem z prudké chudokrevnosti (nápadná bledost, studený pot, vrhnutí, mdloby), dílem z podráždění a později ze zánětu pobřišnice (bolesti v životě, plynatost, škytavka, náklonnost k vrhnutí), dílem z mechanického tlaku výlevu krevního na utroby pánevní (měchýř, dělohu, konečník a nervy). Léčení jest podle příčin, stupně a průběhu choroby buď vyčkávací neb operativní. *Schg.*

Haematokolpos, zadržení krve čmýrné v pochvě, je-li nějakým srostěním (zátvorem, atresií) u vchodu úplně uzavřena. Viz též Čmýra. Srostění takové jest buď vrozené, jsouc podmíněno neprůchodností buď pouze blány panenské (*atresia hymenalis*), neb i dolení oddílu pochvy (*a. vaginalis*); anebo získané na rozličných místech pochvy následkem vředů, někdy po těžkých porodech, po příjici, tylu, choleře, difterii, jindy již ve věku dětském po prudkých osutinách: neštovicích, spále a spalničkách. Oba druhy způsobují teprve počátkem dospělosti obtíže, jež se dostavují pravidelně každou 4. neděli jako čmýra, avšak bez krvavého výronu, vyznačují se prudkými bolestmi v životě, bolestem porodním podobnými. Svízele tyto stupňují se při každé další čmýře větším množstvím zadržené krve, tak že konečně nastává trvalé a nesnesitelné napjetí v dolení části života, obtížné močení a kálení atd. Léčení může býti jen operativní. *Schg.*

Haematokrystallin viz Haemoglobin.

Haematoma (z řec.), nádor krevný. — H. *durae matris* (lat.), výlev krevní na vnitřní ploše tvrdé mozeční pleny, jest téměř vždy jevem vleklého zánětu jmenované membrany. V organisovaném exsudátu tvoří se mnoho jemných cev, které, jsouce křehky, snadno se trhají a ke krvácení podnět dávají (*pacchymeningitis interna haemorrhagica*). Krvácení děje se v šupech a tak povstávají krevní vrstvy rozmanitého stáří, které mázdry zánětlivé od tvrdé pleny dělí a opouzdrují. H. vyskytuje se nejčastěji při chronických mozkových chorobách, zvláště při atrofii a periencefalitidě (progressivní paralyse) a při otravě alhoholem. Nezávisle od zánětu tvrdé pleny pozorován bývá při nemocech krve (leukaemii a skorbutu), při těžkých infekčních chorobách, onemocnění ledvin, úrazech lebky atd. Při chorobách infekčních příznaky h-mu nebývají jasny; při úrazu lebečném jevy jeho se proplétají s příznaky, které budí zranění nebo choc mozku. Při vleklém zánětu tvrdé pleny jest diagnosa přibližně možná; vedou nás příznaky apoplexie sloučené se zvýšeným tlakem mozkovým: dávení, bolest hlavy, koma, zle-

něný a nepravidelný puls, zúžené zorničky, odchylné postavení obou očí, jedno- i oboustranná obrna a ztrnutí svalové. Jelikož kora mozková krvácením v prvé řadě ohrožena jest, vysvětluje se, že obrna a kontraktura svalová dosti často jen jediného údu se dotýká. S těmito motorickými jevy mnohdy sloučeny bývají křeči, afasie, poruchy čití. Diagnostickou důležitost má zkušenost, že jevy ty, upravivše se, po nějaké době se opět vracejí; časem i základní onemocnění usnadňuje diagnosu. *Mx.*

Haematometra viz Čmýra a Děloha II.

Haematomyelie (z řec.), krvácení do míchy. Krvácení, které skoro výhradně v šedé hmotě míšní se vyskytuje, není častým zjevem; ostatně krevní hnízdo v podélném i příčném směru bývá skrovné. Nejdůležitějším příznakem jest náhlá obrna obou dolních, časem veškerých končetin, což se řídí sídlem haemorrhagického hnízda v míše. Obrna veškerých končetin předpokládá, že krvácení v šíjové části míšní nad nadulinou šíjovou nebo v ní se přihodilo. Vedle obrny shledávány bývají prudké bolesti v páteři, obrna měchýře, poruchy čití, vady respirace a cirkulace. Jevy zvratné jsou dílem potlačeny, dílem nápadně živy, v pozdějším období následují proleženiny a nápadná atrofie svalová. H. jest pro rozmanité těžké komplikace nebezpečným onemocněním a málo který nemocný vyvázne životem; krvácení do míchy prodloužené nebo v blízkém sousedství usmrcuje v nejkratší době. Diagnosa není snadna, ana h. po příznacích velmi se podobá prudkému zánětu míchy; proto poznání počítá s příčinami: úrazy a zraněním páteře a míchy, haemorrhagickou diathesou a atheromatosní zvrhlostí míšních cev. *Mx.*

Haematopericardium, haemopericardium (z řec.), krvácení do vaku srdečního, jest celkem vzácným onemocněním. Příčiny jeho jsou: zranění (pronikavé rány a kontuse), výduť některé arterie srdeční, výduť aorty, krevní choroby (skorbut, purpura), prudký zánět osrdečníku, trhliny srdečního svalu. Při trhlinách srdce a protržení výduti srdečnicové zakrvácí se nemocný okamžitě nebo v krátké době, tak že je ani usouditi nemůžeme; podobnou zkušenost máme i o ranách pronikavých (bylo-li srdce zraněno současně s osrdečníkem). Je-li krvácení skrovnější, podobají se příznaky jeho jevům osrdečníkového zánětu Při pronikavých ranách vniká dosti často vzduch do osrdečníku a shledáváme vedle h-ia také plynatost osrdečníkovou (*haematopneumopericardium*). Při značnějším krvácení pozorujeme vždy patrnou anaemii. *Mx.*

Haematopinus Leach., rod vší, žijících na různých ssavcích domácích i divokých. Osmi- nebo devítičlenný zadek jest oddělen od hrudi, pochva bodcová vyniká na přídě hlavy, tykadla jsou 5členná, chodidla 2členná. Na psu cizopasí H *piliferus* Dery, jehož hlava klínovitě v hruď zasahá, hruď pak jest tak dlouhá jako široká. Na hlavě a šíji bravu domácího špatně živeného žije H. *eurysternus* s hrudí širší než dlouhou, rozeznávaje se tak od štíhlého H. *tenuirostris* Brm., s nímž někdy současně se objevuje. Krev kozí a kamzičí vyssává H. *stenopsis* Den., na koních a oslech ve velkém množství žije H. *macrocephalus* Nitz., na vepři domácím i divokém pak obyčejným jest H. *urius* (*suis*). Veškeré tyto vši zahnizďují se nejraději na špatně živených a mladých ssavcích, a tudíž jen vydatný žír a čistota chrání je proti této nákaze. Jakožto prostředky proti hmyzu tomu doporučuje se časté česání, vymývání louhem a zasypávání perským práškem nebo (u krátkosrstých psů a koček) natírání balsamem peruanským neb olejem anýzovým. *V.*

Haematopoeia (z řec.) viz Krev.

Haematoporfyrin viz Haematin.

Haematopota M., ovad, rod much z čeledi *Tabanidae*, má konečný článek tykadel šídlovitý, na konci nezřetelně 3členný, očka jednoduchá scházejí, křídla jsou šedá, bíle sklovitá. Moucha dospělá živí se krví a obtěžuje zvířata i lidi, zvláště při koupání. Larvy beznohé žijí v zemi a mají zřetelnou hlavu; kukly jsou kryté. U nás zvláště hojný H. *pluvialis* L., ovad dešťový, sameček černý, samička světle šedá; tykadla sotva delší než hlava s třetím článkem u kořene červenožlutým. Má jméno od toho, že zvláště zuřivě napadá lidi za dusného povětří před deštěm; v jižnější Evropě jest hojnější H. *italica*, o. italský, který má tykadla mnohem delší hlavy, celá černá (sameček) nebo černošedá, s třetím článkem u kořene světlejším (samička). *Kpk.*

Haematopus (z řec.) viz Ústřičník.

Haematorrachis (z řec.), krvácení v průvodu páteře, které, míchy ušetřujíc, do některé z plen míšních se přihodilo. Příčinou jeho bývají úrazy a zranění páteře, zánět plen míšních, těžké choroby krevní, výduť meningeálních arterií a aorty. Prvým příznakem bývají prudké bolesti v páteři, úkazy poukazující ku podráždění plen míšních: hyperaesthesie pokožky a strnutí svalové; záhy následují jevy poukazující ku stlačení míchy a nervů spinálních (obrna svalů končetinových, anaesthesie, obrna měchýře). — H. bývá většinou sledována zánětem plen míšních. Vyhojení bývá vzácné. *Mx.*

Haematosa (z řec.), tvoření krve. Viz Krev.

Haematosalpinx (z řec.) zove se nashromáždění krve ve vejcovodu a roztažení ho k menším nebo větším nádorům. Nejčastější příčina toho je vejcovodové těhotenství, *graviditas tubaria* (v. t.), ale také vrozené nebo získané uzavření dělohy a pochvy a z toho pochodící zadržení čmýrné krve, nádory rodidel, úrazy, zakroucení vejcovodů. Při uzavření dělohy je h. sdružena se zadržením krve v děloze (*haematometra*) a při uzavření pochvy také s rozšířením pochvy a zadržením krve v ní (*haematokolpos*). Příznaky jsou hlavně ony základní nemoci, pak záchvaty kolikovitých bolestí po stranách v životě a vývoj nádoru po stranách dělohy. Poznání je velmi

obtížné a léčení jest operativní, t. j. otevření života, otevření a vyprázdnění, po případě odstranění vejcovodu krví rozšířeného. *Rz.*

Haematoskopie (z řec.), pozorování nebo zkoumání krve, hlavně za tím účelem, aby se zjistilo množství oxyhaemoglobinu v krvi obsaženého, zejména průběhem léčení některých nemocí, jež provázeny jsou změnou skladby krevní. Jindy nazývá se tak i vyšetřování krve k stanovení poměrného množství krevních tělísek.

Haematothorax, také haemothorax, krvácení do vaku pohrudničného. Příčinou jeho jsou zranění a kontuse hrudníku, zranění a rozmanité choroby plicní (cizí tělesa v průduškách, tuberkulosa a gangraena plicní) a výduť srdečnice. Fysikální jevy h-u jsou tytéž, jako při výpotku pohrudničném, a jelikož krvácení z pravidla bývá značné, bývá anaemie při h-u obvyklým úkazem. Na rozdíl od výpotku není horečky; ostatně příznaky dostavují se náhle. Krvácení do vaku pohrudničného jest vždy nebezpečno. Při provalení se výduti srdečnicové nemocný se zakrvácí v nejkratší době; rovněž při zranění větší arterie plicní. Při pronikavých ranách vniká také vzduch do vaku pohrudničného a proto shledáváme vedle krve také volný vzduch — haematopneumothorax. Krvácení bývá v době pozdější provázeno zánětem pleury. *Mx.*

Haematoxylin, $C_{16}H_{14}O_6 . 3H_2O$, barvivo obsažené v kampeškovém dřevě stromu *Haematoxylon campechianum*, odkud jej vodným aetherem vyňíti lze. Jsou to krystalky bezbarvé nebo jasně žluté, které při 100–120° tají a všecku vodu krystallovou ztrácejí. H. chutná sladce, přímým světem slunečným červená, rozpouští se v alkoholu, v aetheru, ve vodě horké a v roztoku boraxovém snadno, málo však ve vodě studené. Vodný roztok otáčí rovinu světla polarisovaného v pravo. Rozpouští se snadno v alkaliích barvou purpurovou. Ammoniakální roztok pohlcuje ze vzduchu kyslík, i vzniká tam haematein, snad $C_{16}H_{12}O_6$, kterýž srážiti lze odtamtud kyselinou octovou jakožto usedlinu červenou. Látky tyto tvoří význačnou součásť výtažku kampešky, který dochází užití nejen v barvířství a ve výrobě inkoustů, nýbrž i v lékařství. *OŠc.*

Haematoxylon campechianum L., kreveň, rod o jediném druhu z řádu *Caesalpiniaceae*, strom 12–15 m vysoký, s krátkým, z pravidla zakřiveným kmenem s černohnědou korou. Větve ozbrojeny jsou ztrnovatělými palisty. Ostatně jsou všecky částky lysé. Listy jednoduše sudozpeřené, často nejdolejší lístky ještě jednou jednostranně zpeřené; lístky po 2 až 4 párech, vstřícné, opak vejčité až [illegible] srdčité, slabě kožovité a zevně lesklé. Květy malé, skoro pravidelné, žluté, v úžlabních, přímých a [illegible] hroznech; číška krátká, kališních lístků 5, skoro stejných, nachových, korunních plátků 5, stejných, [illegible] tyčinek 10, přímých, [illegible]. Semeník stopkatý, [illegible] lusk kopinatý, silně smačklý, obyčejně jen jednosemenný, na švech nepukavý, nýbrž uprostřed chlopní ve 2 článkovité chlopně se rozpadající; semeno podlouhlé, se středním pupkem, bez endospermu, zárodek se širokými dvoulaločnými děložami. Strom tento poskytuje v obchodu daleko rozšířené španělské dřevo kampeškové (*logwood tree* u Angličanů), jež jest těžké, ve vodě se potápějící, zápachu violkového. Barvy jest za čerstva temně nachové, pak fialové a posléze černavé. Obsahuje hojnost látky barvivé, zvané haematoxylin. Barvivo to se nověji také přímo extrahuje a v podobě koláčovité hmoty do obchodu prodává. Kampeškový strom roste hojně v lesích jižní Ameriky, v Mexiku a Západní Indii, kdež prý posud místy celé lesy skládá. Nejlepší druh vyváží se z břehů Yucatanu, neméně cenný jest antilský. Také do horké Asie jej v novější době přesadili. Dřeva kampeškového v průmyslu užíváno k barvení, a za tím účelem přivezeno poprvé do Anglie v 2. pol. XVI. stol., ale r. 1581 bylo dovážení jeho parlamentem zapovězeno, poněvadž prý dává špatnou, netrvanlivou barvu. Až po r. 1700 naučili se lépe ho užívati a pak znovu opanovalo obchod. V domově upotřebuje se dřeva kampeškového také k robení ozdobného nábytku a kůry a lusků jako prostonárodního léčiva. *Vsky.*

Haematozoa (z řec.) nazývají se parasiti, kteří se v krvi živých zvířat (obratlovců) nalézají, zvláště pak ty druhy, které v krvi žijí trvale, jako *Filaria sanguinis* (viz **Filariosis**), *Distoma haematobium*, *Gregariny* (*Haemogregarinidae* viz **Gregariny**), parasit malarie (viz **Malarie**) a bičíkovitý nálevník **Trypanosoma**.

Haematurie (z řec.), močení krve. H-ii usuzujeme z toho, že při močení odchází močovou rourou čistá nebo s močí smíšená krev. H. není nemocí, nýbrž příznakem nejrozmanitějších pathologických processů, sídlících v rouře močové, v měchýři, močovodech nebo v ledvinách. Krvácení z roury močové bývá zaviněno úrazem na hráz, zánětem, vředem, novotvarem a zraněním jejího nitra; tehdy z roury močové odchází čistá krev. Při krvácení z měchýře mísí se krev s močí jen tehdy, když se bylo větší množství moče v ústrojí tom nastřádalo; a z většiny nebývá prvá část odcházející moče krvavá. Při krvácení z ledvin smísí se krev dokonale s močí a bývá proto od samého počátku močení krví zbarvena. Při krvácení z měchýře v prvé řadě pomýšleti musíme na novotvar (papillom, rakovinu) a kámen, méně zaviněno bývá vředem tuberkulosním a prudkým zánětem. H. ledvinová způsobena jest onemocněním ledvin (zánět, tuberkulosa, novotvar, kámen) nebo těžkými infekčními a krevními chorobami (variola, malarie, žlutá zimnice, skorbut, purpura) nebo otravou a jest ji snadno usouditi: prostým nazíráním moče, která má krvavý vzhled a usazující se chová krvavou usedlinu nebo krevní sraženiny; mikroskopickým a chemickým výzkumem a posléze spektrální analysou, bylo-li krvácení malé. Při silném krvácení z ledvin

a pánvice ledvinové krev se sráží v měchýři a dostavuje se často zadržení moče. Z které části močového ústrojí krvácení se dělo, jest časem snadno, časem s těží stanoviti; mnohdy rozhoduje toliko dlouhé pozorování nemocného, zvláště při krvácení z měchýře. Nejde-li o kámen, sluší pomýšleti na novotvar, jehož poznání časem usnadňuje mikroskopický výzkum moče (moč chová drobné částky novotvaru), dílem endoskopie měchýře. — **H.** endemická, krvácení z ledvin, které v některých tropických krajinách endemicky se vyskytuje, má příčinu dílem v těžkých malariových processech, dílem v cizopasníku krevním, zvaném *Filaria sanguinis hominis* (viz Filariosis). *Mx.*

Haemin viz Haematin.

Haemocyanin jest látka, která, jak se zdá, má týž význam v krvi hlavonožců jako haemoglobin v krvi ssavců. *OŠc.*

Haemocytometr (z řec.), přístroj k měření množství krvinek v krvi.

Haemodoraceae R. Br., krvenkovité, čeleď jděložných rostlin z řádu lilijokvětých (*Liliiflorae*) a z příbuzenstva narcissovitých a kosatcovitých, s nimiž shoduje se okvětím obyčejně nadplodným a pravidelným, korunovitým, 6listým, tvaru trubkovitého nebo přízvonkovitého, zřídka až ku zpodině rozeklaného, a povrchu chlupatého nebo vlnatého. Tyčinky 3 na stěnách vnitřních plátků okvětních vetknuté s nitkami buď vláknitými nebo šídlovitými, ne-li plátkovitými, a s prašníky 2pouzdrými, podél pukajícími, přirostlými zpodinou nebo hřbetem a vehnutými. Semenník velmi zřídka svrchní jest 3- neb neúplně 1pouzdrý, ukončený čnělkou a nedělenou bliznou. Plod jest 3chlopná pouzdrosečná tobolka s tvrdými bílečnatými semeny s klem zavřeným a rovným. Jsou byliny vytrvalé s kořeny mrcasatými, s lodyhou jednoduchou, někdy velmi zkrácenou a s listy často dvojřadými, mečovitými a jezdivými. Květy skládají listenaté hrozny neb chocholíky. Obývají asi 60 rody zvláště meziobratníkové končiny Ameriky, jižní Afriku a jihozáp. Australii, prospívajíce buď červeným barvivem svých kořenů a semen (na př. druh *Lachnanthes tinctoria* z Karoliny) nebo nádherou květů, pro něž mnohé ve sklenicích se pěstují, jako na př. Novohollandský *Anigosanthos coccineus* Paxt., *A. pulcherrimus* Hoob., *A. fuliginosus* Hoob., veskrze s květy šarlatovými, jakož i tamější *Conostylis juncea* Endl. a *C. setigera* R. Br. s květy žlutobílými. Jiné památnější rody jsou: *Xiphidium*, *Wachendorfia*, *Blancoa*, *Hagenbachia*, *Haemodorum* a j. *Děd.*

Haemodorum Smith, krvenka, *Bałoworz*, rostlinný rod z řádu lilijokvětých (*Liliiflorae*), z čeledi krvenkovitých (*Haemodoraceae*), s okvětím 6dílným, jehož vnější plátky někdy kratší jsou vnitřních, k jejichž zpodině vetknuty jsou 3 z ústí okvětního vynikající tyčinky, mezi nimiž stojí nitkovitá čnělka s nerozdělenou bliznou. Tobolka obsahuje v každém ze 3 pouzder po 2 štítovitých semenech, jichž pupek leží uprostřed jedné z obou sploštělých stran a která jsou po celém obvodu široce okřídlena. **H.** roste jako vytrvalá bylina několika druhy na Novém Hollandu, majíc větve buď přímé nebo rozkladité, listy buď oblé nebo ploché a květy buď v chocholících nebo v klasech. Důležitější druhy jsou: **H.** *spicatum* R. Br., k. klasatá, vynikající svazkem hlízovitě vřetenovitých kořenů barvy kočenilové a jednoduchou lodyhou, ukončenou klasem podvojných květů. Tuzemci požívají pečených hlíz na místě chleba; dále **H.** *coccineum*, k. kočenilová, **H.** *planifolium* R. Br., k. plocholistá, **H.** *teretifolium* R. Br., k. sítinolistá a **H.** *laxum* R. Br., k. rozkladitá. *Děd.*

Haemodromometr (z řec.), přístroj k měření rychlosti proudění krve v cevách, jenž může býti zhotoven dle různých principů. Pro měření rychlosti krve tepnové zařízen byl zvláštní přístroj Vierordtem a nazván haemotachometr.

Haemodynamometr (z řec.), přístroj ku měření tlaku krevního v cevách za živa.

Haemofilie (z řec.) hlásá se dědičnou neb aspoň zrozenou disposicí ke krvácení, které časem samovolně, ale většinou po zranění nastává a jen s těží se stavíc, lidský život ohrožuje; náchylnost ke krvácení, jevíc se již v prvých létech žití, trvá většinou celý život. Literatura se zmiňuje o dosti velkém počtu haemofilických rodin, v nichž disposice ke krvácení mohla býti sledována v řadě generací. Disposice dědí se ženami, které jsouce choroby většinou ušetřeny, ji vštěpují mužským potomkům. Nejdůležitějším jevem **h.** jest nezkrotitelné krvácení, které při nejskrovnějším podnětu, časem samo sebou, nastává z nejrozmanitějších tkaniv a ústrojí: z pokožky, ze sliznic (zvláště nosní), ze žaludku, střeva, ledvin, měchýře, z genitálních ústrojí ženy, zvlášť v době čmýry, příležitostně i do nitra kloubového. Z drobné rány pokožky, ze sliznice nosní, z dásní prýští krev neustále jako z houbové tkaně; při nepatrné kontusi některého údu povstávají obrovské extravasáty krevní; moč po řadu dnů jest skorem čistě krvavá, stolicí odcházejí spousty polotekuté krve. Přirozeno jest, že za krátko velká anaemie patrnou se stává — pokožka a sliznice jsou nápadně bledy, nemocní mají trapné bušení srdce, bolesť hlavy, nespí a jsou psychicky rozdráždění. Krvácení staví se teprve tehdy, kdy haemofil se skoro zakrvácel. Dosti obvyklým zjevem jsou affekce kloubní, které, na krvácení hlubšího kloubového tkaniva se zakládajíce, většinou deformaci kloubů zaviňují. Vyšetřování krve míjí se se žádoucím výsledkem; jisto jesť, že počet červených buněk uskrovněn není, mnozí tvrdí dokonce, že u přirovnání k bílým jsou rozmnoženy; množství vlákniny jest nezměněno a teprve po výstředním krvácení krev bývá prořídlá a jen s těží se sráží. **H.** jest osudnou chorobou a dosti mnoho haemofilů se zakrvácí (zvlášť z vnitřních orgánů); ženám bývá menstruace zvlášť nebezpečnou, méně porod. V pokročilejším věku náchylnost ke krvácení se většinou uskrovňuje. Podstata

h. jest neobjasněna, počet theorií velký, ale žádná neobstojí před řádnou kritikou. *Mx.*

Haemofthalmus (z řec.), značný výlev krevní do vnitra oka, buď po větším tupém úrazu, při čemž nastávají trhliny ve blanách očních, zvláště ve bělimě a cevnatce, nebo výron krve samovolný z krevních cev chorobně změněných, zvláště v tělese řasinkovém a cevnatce. Pozdějším následkem h-mu bývá oslepnutí (odchlípení sítnice a úbyt oka). *D.*

Haemogallol viz Haemol.

Haemoglobin (haematoglobin, haematoglobulin) jest barvivo červených tělísek krevních, kde obsažen jest vedle bílkovin, lecithinu a cholesterinu, pravděpodobně v jakémsi sloučenství, z něhož se za podmínek přípravy teprve odštěpuje. Tělíska krevní různých živočichů obsahují různě mnoho h-u, tělíska z krve lidské drží ho 87—94%, krev sama má h-u kolem 12%. Procentualné složení h-u dle prvků jest u různých živočichů jen přibližně stejné. Hoppe-Seyler udal středem pro h. z krve psí: uhlíku 53·85%, vodíku 7·32%, dusíku 16·17%, železa 0·43%, síry 0·39%, kyslíku 21·84%. Chemická povaha h-u jest posud neznáma. V krvi jest h. nad míru důležitého významu fysiologického. Pohlcujeť kyslík vzdušný plicemi v krev přiváděný a váže ho způsobem nikoliv zcela objasněným, čímž vzniká oxyhaemoglobin, který však v oběhu krevním ochotně zase kyslík svůj pouští k životným pochodům oxydačním a zpět v h. přechází. Ve schopnosti h-u snadno se okysličovati a oxyhaemoglobinu kyslík pouštěti, spatřujeme z chemické energie plynoucí zdroj stálé tělesné teploty živočichů teplokrevných. H. připravujeme z oxyhaemoglobinu. Krystallovaný oxyhaemoglobin (haematokrystallin) získáme, davše čerstvé krvi fibrinu zbavené zmrznouti v tygliku platinovém, mrazivou směsí obloženém. Po nějaké době dáme krvi roztáti a přelivše ji do kádinek, dáme v chladu krystallovati, což nejrychleji se daří při krvi morčat. Tak získaný oxyhaemoglobin odstraněním části kyslíku buď pod vývěvou nebo prostředky redukčními (prováděním vodíku) přechází v h., který buď jest látka beztvará, buď krystallická, violově červená. Ve vodě se rozpouští. Roztok ten, jako h. vůbec, se snadno okysličuje na oxyhaemoglobin. Kyselinami a žíravinami, i zředěnými, se snadno rozkládá v koagulující bílkovinu a v barviva železo obsahující, z nichž Hoppe-Seyler popsal haemochromogen a lépe studovaný haematin (v. t.). Spektrum zředěných roztoků h-u jeví absorpční pásy mezi čarami *D* a *E*, oddělené pasem světlým, žlutozeleně zbarveným. H. slučuje se ochotně s kysličníkem uhelnatým (CO) v sloučeninu červenou, krystallickou, stálejší než h. sám, kterou získáme, zavádějíce kysličník ten v roztok oxyhaemoglobinu, při čemž stejný objem kyslíku prchá. Vznikem té sloučeniny vysvětlují se otravy vdýcháním kysličníku uhelnatého (plynů kouřových). Otravy ty zjistiti lze v krvi výborně spektroskopem: jevíť vodný roztok této sloučeniny význačné ony absorpční pasy mezi čarami *D* a *E* valně směrem k *E* posunuté. Reakce jest tak citlivá, že lze naopak krvi i stopy kysličníku uhelnatého dokazovati za použití spektroskopu. *OŠc.*

Haemoglobinaemie (z řec.), chorobný stav krve v tom záležející, že haemoglobin uložený ve hmotě rudých buněk se uvolní a v krevním plasmatě krouží. Netřeba zvláště doložiti, že h. snáší se jen potud se životem, pokud rozrušení rudých buněk jen skrovné jest; překročí-li jistou míru, stává se respirační schopnost krve nedostatečnou a život hyne. Tomu učí experiment i otrava chlorečnanem draselnatým. Při experimentální h-ii bývá krev nápadně průsvitná a má barvu třešňovou nebo lakovou; to ovšem při klinické h-ii pozorováno nebývá, plasma krevní má aspoň barvu růžovou nebo červenavou. Při mikroskopickém ohledání krve nalézáme počet rudých buněk uskrovněný, krvinky neřadí se do závitků, tvar jich bývá změněn, mnohé, jsouce zbaveny haemoglobinu, jsou nápadně bledy. Mezi buňkami shledáváme větší i menší zrnka žlutohnědě zbarveného haemoglobinu. Týž vyloučen bývá močí a vyloučení to zove se haemoglobinurií. *Mx.*

Haemoglobinurie (z řec.) bývá pozorována jen tehdy, koluje-li v krvi uvolněný haemoglobin (viz Haemoglobinaemie); týž vniká při filtraci moče do točitých kanálků ledvinových a mísí se se sekretem ledvinovým. H-ii poznal již před sto lety Charles Stewart, ale teprve Pavy v 6. desitiletí tohoto věku udal, kterak může býti rozpoznána od haematurie. Při h-ii má moč, která vždy serumalbumin chová, temnohnědou až černou barvu; při chemickém rozboru dává přesnou reakci na krevní barvivo; při spektrální analysi rozředěné moče dává spektrum charakteristické proužky oxy- a methaemoglobinu. Přes to, že tyto zkoušky nás o trvání krevního barviva v moči poučují, neshledáváme rudých buněk; za to nalézáme hojná zrnka a drobné kločky haemoglobinu. H. a haemoglobinaemie vznikají jen tehdy, když rudé buňky jsou rozrušeny a jejich haemoglobin vnikl do plasmatu krevního. Rozmanité jsou příčiny tohoto úkazu: vysoká vnější temperatura, popáleniny těla, rozmanité jedy (sirovodík, arsenovodík, kyselina pyrogallová, chlorečnan draselnatý) a infekční processy (spála, diftherie, malarie, syfilis). Ve mnohých případech však není podobných podnětů a proto se domníváme, že spojení haemoglobinu s rudými buňkami není dosti pevné, tak že vlivy jinak neškodné dostačí, aby haemoglobin se uvolnil; pozorujeme h-ii i u lidí, kteří jinak se těší pevnému zdraví. Sem zvláště spadá paroxysmální h. mající tyto příznaky: prudkou třesavku a horečku, která jen málo hodin trvá, bledé iterické zbarvení pokožky, neobyčejnou schvácenost těla, prudkou bolest hlavy, lehké zduření jater a sleziny; krátce po třesavce chová moč haemoglobin. H. trvá málo hodin, nejdéle 2—3 dny; moč, mající při samém počátku barvu černou, jest později světlejší, vzhledu masitého. Z podnětů buďtež uvedeny: nachlazení, namožení

svalů, duševní hnutí. Paroxysmální h., která v nepravidelných záchvatech se vrací, trvá mnohá léta; její podstata není dosud dostatečně objasněna. *Mx.*

Haemochromogen viz Haemoglobin.

Haemochromometr (z řec.), přístroj k měření množství haemoglobinu v krvi, jenž zakládá se na principu komplementérních barev.

Haemol a haemogallot. Většinou sloučenin železa, kromě haemoglobinu a jeho derivátů, podávaných uvnitř, není možno zvětšiti množství železa v moči. Z toho soudí mnozí farmakologové, že se většina praeparátů železa vůbec nevstřebává a pouze místně na zažívací ústrojí působí. Jelikož se však haemoglobin a jiné z krve dosud připravené praeparáty málo snášejí a zejména kde zažívání jest porušeno, škodně působiti mohou, odporučil Kobert h. a haemogallol jako látky, které se bez obtíží vstřebají a jimiž lze se dodělati značného rozmnožení železa v moči. H. připravuje se působením zinkového prášku, haemogallol působením pyrogallolu na krev; onen jest šedý, tento hnědý, ve vodě nerozpustný prášek. Snášejí se dobře; působí-li lépe než jiné praeparáty železa, o tom jsou náhledy různé. *Jš.*

Haemopneumopericardium viz Haematopericardium.

Haemopneumothorax viz Haematothorax.

Haemopoesis (z řec.), tvoření krve. Viz Krev.

Haemoptoë, haemoptysis (z řec.), chrkání krve, úkaz vyskytující se při rozmanitých chorobách dýchacích ústrojí, zvláště při tuberkulose. Vychrknutá krev bývá téměř vždy světločervená, pěnitá a rychle se sráží. Dráždění v hrdle, rachoty a pocit teplé tekutiny v průdušnici, pokašlávání a posléze sladká chuť v ústech hlásají toto krvácení v dýchacích ústrojích. Množství krve bývá celkem skrovné a krev se staví v málo hodinách nebo dnech. Je-li krvácení silné a vyprošťuje li se krev plnými ústy, mluvíme o chrlení krve. Chrkání krve samo sebou neohrožuje života, ale jest vždy vážným zjevem. *Mx.*

Haemorrhagický (z řec.) znamená process krvácením provázený, na př. h tyf, neštovice, zánět, exsudát, h-cké močení a j.

Haemorrhagie (z řec.), krvácení, jest výstup všech součástí krve ze stěn cevních. Rozeznává se h. per rhexin (roztržením stěn cevných), per diabrosin (ohlodáním, t. j. nekrosou stěn cevních) a per diapedesin (bez znatelného porušení stěn cevních). Při prvých dvou tvarech vystupují všecky součástky krve u větším nebo menším množství dle jakosti a velikosti cévy, při posledním vystupují hlavně krvinky rudé skrze stěny cevní, aniž tyto jeví nějaké porušení. Roztržení cev (*rhexis*) děje se mechanicky, a to traumatem nebo značnějším přívalem krevním. Trauma (seknutí, píchnutí, říznutí, střelná rána, pád a j.) rozrušuje cévy zdravé a tím spíše cévy pathologicky změněné. Značnějším přívalem krevním roztrhuje se jen céva pathologicky změněná (zkornatění, zvápenatění, tuková zvrhlost a výduť stěn cevních). Ohlodání cev (*diabrosis*) nastává, když hnisavé, jíchovité záněty, rozpadávající se rakovina, chemické látky (alkalie), šťáva žaludeční postupují z venčí na stěnu cevní a tuto rychle vedou k partielní nekrose anebo když mikroby (bakterie), zanesené na vnitrobláně cev, zde nekrosu a proděravění způsobují. Prostup krvinek rudých skrze intaktní stěny (*diapedesis*) naskytá se při akutní i chronické venostasi (stavění se krve). Výlevy krevní jsou malé tečkovité (miliární), anebo tvoří velká ložiska (haematomy, haemorrhagický infarkt atd.). H. po celém těle vyskytují se při některých nemocech, jako kurděje, haemofilie (krvácivost), Werlhofova nemoc, Purpura haemorrhagica, a sice způsobeny jsou asi zvláštním specifickým mikrobem. H. vyskytující se při neštovicích, spále a j. jsou buď podmíněny jedem variolárním, spálovým, anebo jsou výrazem druhotné nákazy septické. Ohraničené h. vyskytují se ve všech orgánech, hlavně v mozku (*apoplexia cerebri haemorrhagica*), v plicích (haemoptysis a haemorrhagický infarkt), v srdečníku (haemopericardium), v pohrudnici (haematothorax), v uteru (haematometra), v kloubu (haemarthros), na kůži (petechie, sugillace, ekchymosy) a j. *Hva.*

Haemorrhoidalis (z řec.), konečníkový. Nazývají se tak tepny, nervy a žíly (arteriae, nervi, venae h-les), jež opatřují dolní konec kličky sigmovité, konečník a jeho zevní ústí. Z praktických ohledů je zvláště důležita pleteň žilná (plexus h.) kolem dolního oddílu konečníku a částečně i utrob s ním sousedících.

Haemorrhoidy (z řec.), městky řitní a konečníkové, zlatá žíla, jsou uzlovité roztaženiny pletené žilné, vyskytující se u řiti a ve zpodním oddílu konečníku. Uzly haemorrhoidální mívají velikost hrachu, lískového ořechu, však i holubího vejce. Vyskytují se jednotlivě nebo mnohotně, mnohdy tvoří i celé věnce a obmezují prostupnost řiti nebo konečníku. Nalézají-li se vně řiti, mluví se o h-dech zevních; jsou-li vnitř řiti nebo nad svěračem jejím, zovou se h. vnitřními. Tyto mohou ovšem z části neb i úplně vyhřeznouti řití na venek. Dutina žilná uvnitř městku jest buď jednoduchá, neb i mnohotná, neb i složení houbovitého. Stěny žilné bývají tu ztluštělé a taktéž bývá ztluštělá tkaň okolní; též sliznice nebo kůže městek kryjící jevívá se ztluštělou. H. vyskytují se častěji u mužů než u žen, nejčastěji v létech 30.—40. Vznik jejich podporuje vše, co stavení se krve v žilách haemorrhoidálních nebo v žíle vrátné (*vena portae*) podmiňuje; tak trvalá zácpa, zánět sliznice konečníku; nádory v konečníku, nádory žlázy předstojné, děllohy nebo vaječníků, těhotenství; choroby jater, srdce i plic. Dále obviňuje se stálé sedění, příliš hojná a příliš tučná potrava. I dědičná náchylnost vrozená přicházívá prý k platnosti. Obtíže h. působené záležejí nejčastěji v pocitu tíže a plnosti v podbřišku, v pocitu cizího jakéhosi předmětu v konečníku, v pálení a svědění v řiti;

nemocní bývají duševně podráždění nebo sklesli, stěžují si na závrati a celkovou zmalátnělost a jevívají obraz hypochondrie; někdy trpívá jejich výživa porušeným zažíváním. Příznaky chorobné mohou se stupňovati, přidruží-li se komplikace. Uzly haemorrhoidální se totiž častěji zanécují a nastává sražení se krve s následujícím svraštěním uzlu; docházívá tu však i k hnisání, kterýmž uzel haemorrhoidální bývá sice zničen, jež však může zavdati příčinu i k rozšířenějšímu onemocnění v okolí, nebo způsobiti i onemocnění celkové, septické. Zhusta děje se z městků buď poraněných, nebo samoděk se protrhnuvších krvácení; toto někdy bývá jen skrovné, jindy hojné, a mívá pak za následek příznaky těžké nedokrevnosti, zvláště opakuje-li se častěji. U některých nemocných nastává po krvácení úleva v příznacích chorobných; odtud a pak z někdejšího náhledu, že krvácením nebo hlenem z konečníku při h-dech vyměšovaným z těla škodlivé látky odcházejí, pochází obvyklý název »zlatá žíla«. Připomenuto již, že vnitřní haemorrhoidální uzly mohou vyhřeznouti a svěračem býti uskřípnuty; nemocní trpí tu značnými bolestmi, křečmi, škytavkou i dávením. Nevpraví-li se tu h. zpět, nastává mnohdy jejich sesnětivění. Sliznice konečníku bývá katarrhálně zanícena a odměšuje hlen, jemuž krev bývá přimíšena. V případech takových nebo kde krvácení nastalo, mluvívá lid o zlaté žíle otevřené, kde vyměšování a krvácení není, o zlaté žíle slepé. Léčení musí býti především příčinné. Nemocný vyhnouti se musí, pokud mu lze, příčinám nahoře uvedeným. Důležitá je dieta. Potrava nechť jest lehce záživná, masitá nebo mléčná, anebo z vajec a zavařeniny. Za nápoj hodí se voda s bílým vínem. Mimo to žádoucí jest hojnější pohyb. Kde bývá zácpa, třeba vhodnými, lékařem udanými prostředky pečovati o stolici. Nemocní odesílají se do lázní Karlovarských, Marianských, do Homburku, Chýžice a jinam. Kde uzly vyhřezly, žádoucno jest zpět je vpraviti; kde zánět v nich nastal, zavede se léčení protizánětlivé, kde krvácení se dostavilo, nutno je zastaviti. Kde h nemocnému značnější obtíže působí, odstraňují se operativně nožem, žehadlem, leptadlem, jakož i kličkou obyčejnou, elastickou nebo galvanokaustickou. K odstranění upotřebiti lze též paquelinu. I vstřikováním dráždivých tekutin do hloubi uzlu lze vyhojení docíliti. *-chl.*

Haemostasis (z řec.) nazývá se nejčastěji stavení krvácení, k čemuž lze též užíti různých léčiv (viz Haemostatica), jindy pak i váznutí krve v cevách.

Haemostatica (řec.-lat.) jsou léky, kterých se vedle prostředků mechanických užívá k zastavení krvácení. Působí buď tím, že srážejí krev a sraženina ta krvácející cévu ucpe, nebo tím, že vlivem svým na nervy a svaly cev způsobují stažení cévy. H. mohou ovšem jen při krvácení z kapillar, zcela malých arterií nebo vén účinek jeviti. Jakožto h. užívá se hlavně chloridu železnatého (*Ferrum sesquichloratum*) v sehnaném roztoku, pak ještě kamence, dusičnanu stříbrnatého (*Argentum nitricum*) a octanu olovnatého (*Plumbum aceticum*), z rostlinných látek pak námele (*Secale cornutum*) a Hydrastis, jakož i jiných, hlavně tříslovinу obsahujících látek. Námel a Hydrastis působí hlavně na svalstvo a nervy cev, ostatní srážejí krev. *Jš.*

Haemotachometr (z řec.) viz Haemodromometr.

Haemus viz Balkán.

Haemylis viz Depressaria.

de **Haen** Anton, lékař něm. (* 1704 v Lejdě, † 1776), náleží k nejznámějším žákům Boerhaaveovým; přičiněním van Swietenovým byl r. 1754 povolán do Vídně za učitele na lékařské klinice, kdež dovedl sice získati si velký kruh přátel i posluchačů, ve mnohém však stavěl se příkře proti pokroku v lékařství, jako na př. proti Hallerovu názoru o dráždivosti tkaní tělesných, proti očkování, proti němuž napsal řadu článků, proti zavedení poklepu při vyšetřování nemocných a j., ačkoliv sám na př. se velmi přičinil o zavádění teploměrů v praxi lékařské. Napsal mnoho prací, z nichž sluší uvésti: *Ratio medendi in Nosocomio practico* atd., hlavní jeho dílo (s různými dodatky a indexy celkem 18 sv., Vídeň, 1758—78; částky z něho byly častěji vydávány o sobě v Německu a ve Francii); *De colica pictorum* (Haag, 1744); *Praelectiones in H. Boerhaavii institutiones pathologicas* (Frankfurt a Lipsko, 1776). Po jeho smrti byla jeho souborná díla vydávána častěji na různých místech a v různých sbírkách. Do češtiny bylo přeloženo H. Ruthem *Jednání o způsobu smrti utopených, oběšených a udušených, jakož i o prostředcích, skrze které se oněm živobytí navrátiti může* (Praha, 1778).

Haenel Karl Moritz (* 1809 — † 1880 v Drážďanech jako vrchní zemský architekt). Dokončil s Krügerem Nové museum, restauroval katolický dvorní kostel, postavil část Zwingeru r. 1849 shořelou, vše v Drážďanech, a restauroval zámek Albrechtův u Míšně. *J-k.*

Haenig Christian Gottlob, evang. bohoslovec hornolužický (* 1762 v Ruhlandě — † 1831). Stal se r. 1786 diakonem, r. 1795 farářem v Nesvačidle u Budyšína. Vedle vlastního kázání (1794) přeložil z něm. a vydal dva spisy náboženského obsahu (v l. 1790 a 1829). S Kapplerem vydal srbskou postillu r. 1807. (Riegrův Slovník naučný III.) *BM.*

van **Haensbergen** Jan, malíř holl. (* 1642 v Utrechtu — † 1705 v Haagu), žák a napodobitel Corn. Poelenburga, maloval původně zdařilé krajiny, později i podobizny, ve kterémž oboru pro svůj brillantní kolorit zejména u dam byl oblíben. V museu drážďanském jsou od něho 4 obrazy biblické a krajina s koupajícími se ženami; v museu zvěřinském 6 krajin, *Kázání sv. Jana Křt.* a dámská podobizna. *J-k.*

Haentjens Alfred Alphonse, politik franc. (* 1824 v Nantech — † 1884 v Paříži), byl mairem v St. Corneille a r. 1863 jako vládní kandidát zvolen do zákonodárného sboru, ale hlasoval r. 1870 proti vypovědění války. Od

8. ún. 1871 byl členem Národního shromáždění, kde založil a vedl stranu »odvolání se k lidu« a od r. 1876 stál v čele bonapartské strany ve sněmovně poslanců.

von **Haerdtl** E., současný astronom, prof. theoretické astronomie v Inšpruku, vydal mimo jiné: *Astron. Beiträge zur assyrischen Chronologie*; *Die Bahn des period. Cometen Winnecke in den J. 1858—86 nebst einer neuen Bestimmung der Jupitermasse*; *Notes relatives à quelques petites inégalites à longue période du mouvement de la Lune, de la Terre et de Mars*; *Sur un terme des perturbations terrestres, dues à l'action de Mercure, qui occasionnerait une inégalité dans le mouvement de la Lune* (»Bulletin astron.«). *Gs.*

Haerese (z řec. αἵρεσις, αἱρεῖν, αἱρεῖσθαι = vzíti, vybrati si) znamená ve starověku sektu č. školu filosofickou, poněvadž každý po své libosti k té neb oné škole se přiklonil.

Haeresie (z řec.), kacířství (v. t.); **haeretik**, kacíř.

Haerlebeke viz Harlebeke.

Haertel viz Breitkopf & Haertel.

de **Haes** Carlos, současný krajinář špan., rodem z Malagy, professor na uměl. škole v Madridě. Jeho krajiny dle špan. motivů jsou v barvě effektní, ale tvrdé. *J k.*

Haeser Heinrich, lékař německý (* 1811 v Římě — † 1885 ve Vratislavi). Lékařství vystudoval v Jeně, kdež se r. 1836 též habilitoval, zastávaje zároveň mimoř. professuru na lékařské poliklinice. R. 1849 byl povolán za řádného professora lékařství do Greifswaldu a r. 1862 do Vratislavě. Lékařská činnost jeho se vztahovala na vnitřní lékařství, farmakologii a všeobecnou pathologii, s největším zdarem však pěstoval dějiny lékařství a epidemiologii. Hlavní jeho díla jsou: *Historisch-pathologische Untersuchungen. Als Beiträge zur Geschichte der Volkskrankheiten* (Drážď. a Lipsko, 1839-40, 2 sv.); *Geschichte christl. Krankenpflege u. Pflegerschaften* (Berlín, 1857); *Lehrbuch der Gesch. der Medizin u. d. Volkskrankheiten* (Jena, 1845, 3. vyd. t., 1882, 3 sv., mimo to pořízeny častěji otisky jednotlivých vyd.). Dílo to je výsledkem čtyřicetileté práce H-ovy, jež byla vykonána s nevšední pílí a svědomitostí. Tím, že autor vnikl dokonale v kulturní poměry, jmenovitě do filosofických názorů jednotlivých dob, že vždy respektuje veškery poměry, které mohly míti vliv na rozvoj lékařství, nabývá jeho dílo tím větší ceny a stává se vzorem dějin vědecké discipliny vůbec. Vydával též sbírky pramenů k dějinám lékařství a dva lékařské sborníky, pak četné spisy lékařské rázu spíše populárního, jako je na př. *Die menschliche Stimme, ihre Organe, ihre Ausbildung* atd. (Berlín, 1839); *Die Vaccination und ihre neuesten Gegner* (t., 1854) a j. četné spisy, zejména v prvé periodě své spisovatelské činnosti, kdy byl valnou měrou nakloněn t. zv. přírodně filosofickému směru, kterého se však později naprosto vzdal. *Srz.*

Hafeneggrův prach, třaskavina, složená z chlorečnanu draselnatého, síry, dřevěného uhlí, žluté krevní soli a cukru.

Hafenreffer Mathias, evang. bohoslovec směru přísně lutheránského (* 1561 v Lorchu virtemberském — † 1619 v Tubinkách), byl r. 1590 dvorním kazatelem a konsistorním radou ve Štutgartě, od r. 1596 profes. bohosloví v Tubinkách. Vynikl jako dogmatik. Hlavní spis *Loci theologici* (Tubinky, 1600; něm. překlad virtemberské princezny Anny Johanny r. 1672; ve švédské evang. církvi přímo jako dogmatická učebnice zaveden r. 1612). Psal kromě toho *Der Tempel Ezechiels*, výklad posledních kapitol Ezechielových, dále *Examen und Gegenbericht gegen die calvinischen Theologen in Heidelberg 1608* a *Listy hvězdáři Kepplerovi*. *BM.*

Haferník, sluje na mor. Valašsku keř borůvkový (*vaccinium myrtillus*), hafery jeho plody. *Vck.*

Haff (dánsky Hav = moře) slovou Němcům jezerovitě rozšířená ústí řek při moři Baltickém, oddělená od otevřeného moře písčinami nebo ostrovy, tedy limany (zátoky) sladkou vodou naplněné. Nejznámější jsou: 1. Frisches H. (Frišský záliv) při ústí Visly, jenž se vlévá do Baltu průlivem Pillauer Tief. 2. Kurisches H. (Kurský zál.) při ústí Němna, spojený úzkým průlivem (Gatt nebo Memeler Tief) s mořem Baltickým. 3. Pommersches H. (Pomořanský nebo Štětínský z.) při ústí Odry, jenž vlévá se do Baltického moře průlivy Swine, Pěna a Divenov. Viz též Baltické moře str. 194.

Haffner: 1) H. Karl, básník něm. (* 1804 v Královci — † 1876 ve Vídni), psal romány a kusy divadelní, tyto v duchu F. Reimunda, z nichž nejdéle na divadle se udržela trojaktovka *Therese Krones*. Látka románů jeho vzata je ponejvíce ze života vídeňského. Sám byl hercem; r. 1830 stal se dramaturgem divadla peštského, potom přešel na divadlo na Vídeňce, pro něž napsal více než sto kusů, frašek a melodramat.

2) H. Paul Leopold, katol. theolog něm. (* 1829 v Horbu ve Virtembersku), studoval theologii v Tubinkách. Od r. 1855 byl prof. filosofie a apologetiky na semináři mohučském, od r. 1886 jest tam biskupem. H. náleží mezi nejhorlivější a nejnadanější filosofické apologety katolicismu a znám jest hlavně z doby t. zv. »boje kulturního« a boje proti květnovým zákonům jako vynikající řečník. Náleží mezi zakladatele Görresovy společnosti (viz Görres Joh.). Jeho spisy jsou: *Goethes Faust als Wahrzeichen moderner Kultur* (1879); *Gräfin Ida Hahn Hahn* (1879); *Goethes Dichtungen auf ihren sittl. Gehalt geprüft* (1881); *Das Ignoramus und Ignorabimus der neueren Naturforschung* (1882), vše to ve »Frankfurter zeitgemässe Broschüren«. Mimo to uveřejnil: *Die deutsche Aufklärung* (Mohuč, 1864); *Der Materialismus in der Kulturgesch.* (t., 1865); *Grundlinien der Philosophie* (t., 1881—84, 2 sv.).

Häffner Johann Chr. Friedrich, hud. skladatel něm. (* 1759 v Oberschönavě — † 1833 v Upsale), v l. 1778—79 kapelník u kočující společnosti, od r. 1780 varhaník, pak doprovazeč, a od r. 1793 kapelník u král. di-

radla ve Štokholmě. R. 1808 uchýlil se do Upsaly, kde od r. 1820 působil jako varhaník hlavního chrámu. Kromě oper *Elektra*, *Alkides*, *Rinaldo* složil na 30 prologů k akademickým slavnostem, vydal řadu písní (1819 a 1822), přepracoval Geijer-Afzeliovu sbírku švédských národních písní, zvláště však získal si zásluhy o církevní hudbu švédskou, vydav očištěný a restaurovaný zpěvník *Svensk choralbok* (I. 1819, II. 1821 s praeludiemi 1822) i napsav zajímavou švédskou mši pro 4 hlasy a varhany ve starém slohu. Na sklonku života přikročil ku vydávání starých národních písní švédských, v nichž na rozdíl od jiných vydavatelů rozpoznal původní tonalitu; ale vydal jen 2 seš.

Háfiz (arab.), t. j. v paměti chovající, z paměti umějící, v orientu čestné příjmí těch, již celý Korán znají nazpaměť nejen slovně, nýbrž i pokud týče se způsobu jeho recitování. Zvláště vynikají v tom slepci a těší se také největší vážnosti.

Háfiz, vlastním jménem Šems-ud-dín Muhammed, přední lyrický básník Persie a vůbec orientu, nevyrovnaný mistr gazelu (* z poč. XIV. stol. v Šírázu — † 1389 t.). Zanechav pekařství, věnoval se studiu práv a bohosloví, načež oddal se nábožnému životu a studiu súfismu. Obé soudíme však spíše z jeho poesie, než že bychom měli zaručené zprávy o tom. Současně působil, a to po dlouhá léta, jako vykladač Koránu na vysoké škole, již založil velkovezír Muzafferovců, maecenáš Kivám-ud-dín, jehož syny H. vychovával. Času, který mu vybýval, užíval, bavě se hudbou a poesií. Básně své předčítal žákům. Přítel H-ův Muhammed Gulendám sebral je po jeho smrti v diván. Přes své hojné zaměstnání vedl H. život nuzný a v nejedné písni naříká nepokrytě na nedostatek, jenž tíží vzlet jeho ducha. Šáh Šedžá, jinak přítel básníků, byl totiž jeho soupeřem v poesii, lákání pak cizích vladařů H. odmítal. Jen jednou dal se pohnouti k cestě k vladaři jezdskému, ale doznal jen sklamání. I k sultánu dekkánskému, šáhu Mahmúdovi, se vydal, ale vrátil se, prve než došel na místo. R. 1387 setkal se s Timurem, který tenkráte dobyl Šírázu. Dvě léta na to zemřel H. a pohřben v předměstí šírázském, Moselle, na břehu Ruknābádu, kterážto místa, sobě nad vše milá, tolikráte v básních svých opěval. Hrob jeho, nad nímž klene se krásná kaplička, jest posud předmětem pouti nesčetných jeho ctitelů. Kodáci H-ovi konají sem pravidelné vycházky v sobotu. Zahrada, jež kol hrobu se prostírá, jest nejrozkošnějším výletním místem Šírázu. Poesie H-ova složena je z alfabeticky seřaděného divánu gazel, k němuž pojí se Zlomky gazel (*Kiťa*), Čtyrverší (*Rubáijját*) a allegorická Kniha číšníkova (*Sákiname*). H. jest básník přírody (jara), vína a lásky, jež našly v něm tlumočníka nad jiné povolaného. Programmem poesie své ocitá se ve stálém odporu s předpisy Koránu a kněží své doby, jimž oběma, ač původně i sám byl členem řádu, prohlašuje zjevnou válku. Zvláště neupřímnost a pokrytectví duchovenstva své doby bičuje neúprosně, odmítaje každý pokus, dáti se jimi přivésti na jiné cesty. K pití vína, jež jest mu zdrojem zbožných myšlének a krásných písní a ohněm svým činí jej magem horlícím pro obnovu víry Zoroastrovy (kult ohně), určen jest H. dle slov svých osudem a krčma vykázána mu obydlím. V ní nalézá i náhradu za chrámy, nalézaje tam i svou modlu — číšníka. Filosofie jeho vyznívá pessimisticky v pomíjejícnost všeho, z níž vyplývá jako největší moudrost právě užívání radostí života, hlavně mládí a zde lásky. Největší část básní jeho bráti jest ve smyslu prostém, beze vší allegorie a mystiky. Přes to zván i H. tlumočníkem tajů (*tardjumání asrár*) a jazykem onoho světa (*lisán ul-gaib*), patrně těmi, již chtěli za každou cenu udělati z něho mystika. — Diván H-ův koluje v nesčetných rukopisech i illustrovaných a v četných vydáních orientálních (nejstarší v Kalkuttě, 1791). Nalezl i řadu vykladatelů, kteří vykládali jej brzy slovně, brzy ve smyslu mystickém (Šem'í, Surúrí). Nejslavnější jest tur. kommentář Súdího (Bulak, 1834, 3 sv.; z části v prvém díle Brockhausova vydání). Evropská vydání uspořádali: vokalisované Brockhaus (Lips., 1854—60, 3 sv.) a s krásným veršovaným překladem Rosenzweig-Schwannau (Vídeň, 1858—64, 3 sv.). Do němčiny přeložil jej volně a nechutně Hammer (Štutg. a Tubinky, 1812—13, 2 sv.); výbor podali Nesselmann (Berlín, 1865), Bodenstedt (Der Sänger von Schiras, t., 1877); spíše reprodukuje než překládá Daumer (Hamburk, 1846 a Norimberk, 1851); angl. překlad prosou od Clarkea (Kalkutta, 1891, 2 sv.); výbory podali Bicknell (1875), Robinson (1875), Lowe (1877). Do češtiny přeložil výbor Vrchlický ve skvostných gazelech: z Divánu Háfizova (Praha, 1882 s Košutem); do ruštiny převedl Fet 24 básní (»Russke Slovo«, 1866). Životopis perský od Daulетšáha (vyd. Vilkens a Vullers, přel. de Sacy). Srv. Dr. J. Košut, H., jeho život a básně (Praha, 1881, »Sbírka přednášek a rozprav« I., 10.) a studii Rasmusenovu (Kodaň, 1824). *Dk.*

Hafner Philipp (* 1731 ve Vídni — † 1764 t.), své doby oblíbený skladatel veseloher a frašek, vystoupil s úspěchem proti »hanswurstu« a celé improvisující komédii, podporován jsa v tom hrabětem Durazzem a čelnějšími herci. Většiny frašek H-ových užil Perinet jako sujetu k zpěvohrám. *Gesammelte Lustspiele* vydal Josef Sonnleithner (Vídeň, 1812).

Häfner Leopold, žurnalista vídeňský (* 1820 ve Vídni), znám jest z r. 1848 jako vydavatel časopisu »Die Constitution« (až 40.000 výtisků). Pro účastenství v bouřlivých událostech tehdejších byl vězněn a nucen uchýliti se r. 1849 do Drážďan a odtud do Paříže.

Hafnerluden, ves na Moravě, viz Lubnice.

Hafnern, ves v Čechách, viz Klení.

Hafren, horní tok Severnu (v. t.).

Haftárá (č. mn. haftárót, opak parášót či odstavců z Pentateuchu), hebrejský název pro odstavce ze spisů prorockých, jež čtou se

v sobotu, jakož i o svátcích a dnech postních, po odstavcích z Pentateuchu. Je předchází a na ně následují obvyklá blahořečení. Obsahem přiléhají h-ry buď k předchozí četbě z Pentateuchu nebo k významu svátku, o kterém se čtou. *Dn.*

Hag., přírodov. skratek, jímž označen něm. zoolog Hermann August Hagen (* 1817 v Královci). Vystudoval v Královci lékařství, vyzván L. Agassizem odebral se do Ameriky, byl kustodem Musea Agassizova v Cambridgei (Massachusetts) a později profes. entomologie na tamější universitě. Vydal řadu soustavných prací entomologických.

Hagada viz Haggádá.

Hágár nebo Agar, otrokyně původu egyptského, již Sára, vidouc sebe neplodnou, dala Abráhámovi za druhou manželku. H. porodila Abráhámovi syna Ismáéle (I. *Mojž.* 16; 21, 9; 25, 12).

Hagara viz Ahagar.

Hagarejští, Agarejští (hebr. *Hagrí*, ve vulgaté *Agareni, Agarei*), arabští kočovníci východně od Jordánu bydlivší a ze svých sídel od pokolení Rubenova za času krále Saula vytlačeni.

Hagberg: 1) H. Karl August, linguista a aesthetik švéd. (* 1810 v Lundu — † 1864 t.). Studoval v Upsale, kde se stal docentem řecké literatury. Od r. 1840 byl professorem moderních řečí v Lundu, od r. 1858 pak prof. nordických řečí. Vydal překlady Aristofana, Shakespeara (1847—51, 12 sv.); řídil 1 sv. slovníku švéd. akademie (písmé *A*) a napsal studie o řeckém divadle, o současné literatuře franc. (*Om den franska vitterheten*, Štokholm, 1837) a j.

2) H. Jacob Theodor, bratr před., linguista (* 1825 v Štokholmě). Od r. 1851 docent, od r. 1866 prof. moderních řečí a literatur na universitě upsalské. Je znám jako liter. historik a kritik; sepsal: *Om Byrons Don Juan* (1857); *Om Rabelais* (»Nord. Univ. Tidskrift« 1862); *Hvarför är vår tid icke poetisk* (1852); *Italiensk språklära* (1863, 2. vyd. 1882); *Det historiska skådespelet* (1860); *Frithjofs saga såsom svensk nationaldikt* (1866); *Den provençalska vitterhetens återupstĺndelse i det XIX århundradet* (1873); *Literaturhistoriska gengångare: I Rolandssagan tillsin histor. kärna och poet. omklädnad* (1884); dramata *Karl XII.* (1864); *Karl XI.* (1864) a překlady z Calderona, Petrarky a j. *HKa.*

Hagborg August, malíř švéd. (* 1852 v Göteborgu), od r. 1875 v Paříži. Pronikl zároveň s krajanem svým Hug. Salmsonem teprve r. 1879, kdy od obou zakoupeny byly první švédske obrazy pro Musée Luxembourg. V Paříži vystavoval nejprve malé, tvrdé, ač pečlivě provedené kostymové obrazy z doby direktoria; teprve později nalezl svůj vlastní obor v líčení pobřeží a života severofranc. rybářů. Volí si jednoduché náladové motivy, nízký písčitý břeh a klidné moře s jasnou oblohou, svítící rozptýleným světlem poledním. Do krajiny té staví své *Rybáře domů se vracející*, *Kajatele novou loď vyprovázejícího*, *Pobřežní obyvatele v rozmluvě před odjezdem* a pod. Jeho lidé náležejí spokojenému národu, jenž nezná vážných starostí. Jeho dívky a jinoši jsou jemnější než skutečnost, baví se a málo pracují. H. se často opakuje. Slávu svou založil obrazem *Náhlý příliv na kanálu La Manche* (Luxembourg). Z ostatních uvádíme: *Kopání bramborů*; *Hřbitov v Tourvilleu* a j. *J-k.*

Hage Johannes, publicista dánský (* 1800, † 1837), studoval na universitě kodaňské, roku 1827 stal se učitelem na kathedrální škole v Roeskildu. Vynikl záhy jako duchaplný publicista a získal si veliké zásluhy o svou vlasť neohroženým hlásáním svobod občanských, zejména svobody tiskové, za kterouž příčinou doznal nemalého pronásledování. Od r. 1835 redigoval noviny »Faedrelandet« (Vlasť).

Hagedorn: 1) H. Friedrich, básník německý (* 1708 v Hamburku — † 1754 t.), byl tajemníkem obchodního společenstva English Court v Hamburku. První jeho práce *Versuch einiger Gedichte* (1729) náleží staršímu směru Hoffmannswaldauovu. Plynným způsobem mluvy po vzoru francouzské prosy vyznačuje se jeho *Versuch in poetischen Fabeln und Erzählungen* (1738). Hlavně pak získal si zásluhu o německou píseň svými *Oden und Lieder*, jež jsouce prodchnuty anakreontickou náladou, velebí zásadu rozumného užívání života. Jeho *Poetische Werke* vyšly v Hamburku r. 1756 o 7 sv. Jiné vydání od Eschenburga tamže, r. 1800.

2) von H. Christian Ludwig, bratr před., ryjec, aesthetik a theoretik umění (* 1713 v Hamburku — † 1780 v Drážďanech). Roku 1737 vstoupil do služeb saských a r. 1763 stal se novým zakladatelem a ředitelem drážďanské akademie. Daleko větší význam než jeho radirované krajiny mají jeho theoretická díla o umění: *Betrachtungen über die Malerei* (1762, 2 sv.); *Briefe über die Kunst* (1797); *Lettres à un amateur de la peinture* (1755). *J-k.*

Hagelaidas neb Hageladas, správnější tvar jména řec. umělce Agelada, jak patrno z nápisu v E. Loewyových »Inschriften griech. Bildhauer«, čís. 30, de. Srv. Overbeck, Geschichte d. griech. Plastik, 4. vyd., I, 140; Sittl, Archäologie der Kunst, str. 592 a 647. Viz Ageladas.

Hagemann: 1) H. Maurits Leonard, skladatel holl. (* 1829 v Zütphenu), žák konservatoře v Haagu a Brusselu, v l. 1853—65 ředitel hudby a varhaník v Groninkách, v letech 1865—75 ředitel filharmonie a konservatoře v Batavii, pak ředitel hudby v Leeuwardenu, kde založil městskou konservatoř a ujal se v její vedení. Napsal množství písní (se zálibou pro alt), sborů, klavírních skladeb, několik kantát, oratorium *Daniel*, jímž zaujal místo mezi předními soudobými skladateli hollandskými. Jako starší jeho bratr François Wilhelm H. (* 1827 v Zütphenu), skladatel a varhaník v Batavii, přispíval též do časopisů »Caecilia« a »Euterpe«.

2) H. Georg, theolog německý (* 1832), professor na filosofické fakultě král. akademie v Münsteru. Opíraje se o Aristotela a scho-

lastiky, napsal ve směru novo thomistickém *Elemente d. Philosophie* (*Logik u. Noetik*, třetí vyd., Münster, 1873, *Metaphysik*, 3. vydání, Freiberk, 1875, *Psychologie*, 4. vyd., t., 1881).

Hagen (H. in Westphalen), kraj. město v prus. vl. obv. arnsberském, při stoku Ennepe a Volme a na žel. trati dortmund-elberfeldské, 166 *m* n. m., středisko průmyslného údolí ennepského a sídlo kraj. úřadů, zem. soudu, jemuž podřízeno jest 11 okr. soudů, pošty první třídy, obchodní komory a filiálky říšské banky; má 3 protest., 1 katol. a 1 starokatol. kostel, gymnasium, reálné gymnasium, průmyslovou školu s pobočkou strojnickou, ústav učitelek, vyšší dívčí a průmyslovou školu pro dívky, 4 nemocnice, vodovod, jatky, elektrickou dráhu, krásné sady a zkvétající průmysl železářský a textilní; jsou tu četné valcovny, slevárny železa, továrny na stroje, plech, drát, ocelové zboží, šrouby, zámky, akkumulátory, součástky železničních vozů, papír, tabák a na zboží kožené; četné přádelny, tiskárny, barvírny a bělidla; na blízku lomy mramorové a alabastrové a 35.428 ob. (1890), z nichž 10.122 katolíků. Hagenský kraj má na 241·79 *km*² 61.651 obyv. (1890) a náleží mezi nejprůmyslnější kraje německé.

Hagen: 1) H. von Tronege jeden z předních bohatýrů Niebelungů, osnovatel zhouby Siegfriedovy, aby pomstil urážku své velitelky Brunhildy. Lstně vyláká na Kriemhildě, na kterém místě těla choť její Siegfried jest poranitelný, a při honbě, když tento k potoku se sklání, aby se napil, vrazí mu oštěp v místo to. Ovdovělá Kriemhilda, stavši se chotí hunnského krále Etzla, přemýšlí stále o pomstě a pozve Burgundy po létech k sobě. S nimi přijde i H. Mezi Hunny a Burgundy strhne se boj. Tito podlehnou a spoutaného H-a přivleče Dětřich z Bernu ke Kriemhildě, jež mu hlavu utne. V pověsti norské H. sluje Högni.

2) H. Gregor, kronikář rak. ve XIV. st., o němž jest jen známo, že na vyzvání vévody Albrechta III. počal r. 1374 psáti kroniku, kterou dovedl až do r. 1398. V prvních částech opírá se o starší kroniky a vypravuje pouhé báje a pověsti, od dob Albrechta II. jsou zprávy věrnější a obšírnější. Kroniku částečně vydal Pez ve »Scriptores rer. austr.« I.

3) H. (Hagius) Johann, evang. kazatel v Chebu v 2. pol. XVI. věku a důkladný hudebník, jenž sebral výroky knížat a slavných mužů a složiv k nim hudbu vícehlasnou, je vydal pod názvy: *Symbola* (1579), *Symbola M. Lutheri et Ph. Melanchthonis* (1571). *BM.*

4) Joris van der H. nebo Verhagen, krajinář holl. (* 1635 v Haagu — † 1669 t.). Maloval olejové i aquarellové krajiny, jejichž staffáže zhusta pochodí od Berchema a A. v. de Velde. Napodobil Ruysdaela. Hlavnější jeho práce jsou v museích v Amsterdamě, Berlíně, Louvru a v Kodani. *J-k.*

5) Friedrich Heinr. von der H., germanista (* 1780 — † 1856 v Berlíně), professor němč. v Berlíně. Hlavní zásluhou jeho jest, že podepřel studium staré německé literatury vydáváním památek literárních. Tak vydal: *Das Niebelungenlied* (4. vyd., Berlín, 1842), *Altdeutsche u. altnordische Lieder und Sagen* (2. vyd., Lipsko, 1855); *Die Eddalieder von den Niebelungen* (Vratislav, 1815); *Gottfrieds v. Strassburg Werke* (t., 1823); *Sammlung der Minnesinger* (Lipsko, 1838—1856, 5 sv.) a j. Z jeho samostatných prací budiž uvedeno: *Über die ältesten Darstellungen der Faustsage* (Berlín, 1844). Od r. 1835 vydával »Jhrb. der Berl. Gesellschaft für deut. Sprache u. Altertumskunde«.

6) H. Ernst August, spis. něm. (* 1797 v Královci — † 1880 t.), professor literatury a umění v Královci. Mimo básně psal historické novelly, které potkaly se s velkým úspěchem: *Norica, nürnbergische Novellen aus alter Zeit* (6. vyd. Lipsko, 1887); *Die Chronik seiner Vaterstadt vom Florentiner Lorenz Ghiberti* (t., 2. vyd., 1861); *Die Wunder der heil. Katharina von Siena* (t., 1840), *Leonhard da Vinci in Mailand* (t., 1840). Ke kritice a historii umění přispěl pracemi: *Die deutsche Kunst in unserem Jhdt.* (Berl., 1857); *Acht Jahre aus dem Leben Michelangelo Buonarrotis* (t., 1869); *Geschichte d. Theaters in Preussen* (Královec 1854) a j.

7) H. Gotthilf Hein. Ludwig, vodní stavitel něm. (* 1797 v Královci — † 1884). R. 1826 byl jmenován inspektorem při stavbě přístavu v Pilavě, r. 1831 byl členem vrchního stavebního úřadu v Berlíně a vyučoval i na škole dělostřelecké a inženýrské, od roku 1849 také na stavební akademii vodnímu stavitelství. R. 1850 byl jako odborník povolán do ministerstva obchodu, v l. 1854—56 zabýval se zhotovením projektu a přípravami ku stavbě válečného přístavu na Jadě a později řídil zvláště stavby tohoto přístavu. R. 1866 stal se předsedou technické stavební deputace a r. 1869 jmenován vrchním zemským stavebním radou. Roku 1875 šel na odpočinek. Hlavní dílo jeho jest *Handbuch der Wasserbaukunst* (Berlín, 1841—65). Mimo to napsal *Grundzüge der Wahrscheinlichkeitsrechnung* (t., 1841, 3. vyd. 1882); *Über Form und Stärke gewölbter Bogen* (2. vyd. t., 1874); *Über den Einfluss der Temperatur auf die Bewegung des Wassers* (t., 1862); *Über die Ausdehnung des Wassers unter versch. Wärmegraden* (t., 1855); *Über die Wärme der Sonnenstrahlen* (t., 1863); *Über die gleichförmige Bewegung des Wassers* (t., 1876). *Mü.*

8) H. Karl, historik něm. (* 1810 v Dottenheimě — † 1868 v Bernu), professor historie na universitě v Heidelberce a od roku 1855 v Bernu; vydal: *Deutschlands litterarische u. religiöse Verhältnisse im Zeitalter der Reformation* (Erlanky, 1841—44, 3 sv.); *Geschichte der neuesten Zeit* (Brunšvik, 1848—50, 2 sv.); *Deutsche Gesch. v. Rudolf v. Habsburg bis auf die neueste Zeit* (Frankfurt, 1854—58, 3 sv.); *Die Politik Rudolfs I. und Albrechts I.* (tam., 1857) a j.

9) H. Theodor, skladatel a spis. hudební (* 1823 v Hamburku — † 1871 v N. Yorku), vzdělal se ve svém rodišti, ale r. 1848 nucen byl opustiti vlast i uchýlil se do Švýcar, pak

do Londýna a r. 1854 do Nov. Yorku, odkud stal se dopisovatelem několika něm. listů a kde posléze, působě jako hudební učitel a kritik, převzal redakci »New York weekly review«. Známo od něho dosti písní a lehčích klavírních skladeb, z nichž předčí 3 nokturny op. 3. Jako spisovatel užíval pseudonymu Joachim Fels; sluší ze spisů jeho jmenovati *Musikalische Novellen* (1848), zvláště však *Civilisation und Musik* (1845), spis plný bystrých pozorování.

10) H. Theodor Joseph, krajinář něm. (* 1842 v Düsseldorfě), žák O. Achenbacha, žije ve Výmaru. Krajiny jeho, pole a návrší, osvětlená prvními paprsky ranního slunce, nálady večerní a pod., vyznačují se jednoduchostí a realistickou nehledaností. Jeho vzduch a barevná perspektiva jsou zcela moderní. Ve smyslu tom působil i jako ředitel na umělecké škole výmarské r. 1877–1881. V tradicích jeho pracuje Gleichen Russwurm. Z nejlepších jeho krajin jsou: *Město za večera* (1879, museum drážď.); *Švýcarská krajina s motivem Gotthardské silnice*; *Západ slunce*; *Motiv* z *Maderanského údolí*; *Jarní bouře* (1872). *J-k.*

11) Blanka Ag. Adelheid von **H.**, malířka něm. (* 1842 ve Vratislavi), žákyně Benczura v Mnichově a Gussowa v Berlíně. Maluje podobizny a genry, jako: *Návrat ze mše*, *Na umělecké cestě*, *Hagar a Ismáel*. *J-k.*

Hagenau, kraj a okr. město v Dolním Elsasku, na Modře a želez. trati štrasburskoweissenburské, uprostřed Hagenavského lesa (16.757 *ha*), má krajské úřady, okr. soud, poštu 1. tř., 2 katol. kostely, 1 evang., gymnasium s reálkou, vyšší dívčí a hudební školu, nemocnici, sirotčinec, káznici pro ženy, polepšovnu pro chlapce, továrnu na faiencové a na vlněné zboží, pěstování chmele, na blízku poutnické místo Marienthal a 14.752 ob. (1890), z nichž 3891 evang. a 594 isr. **H.**, též Hagenove, byl původně lovčí hrádek Bedřicha, vévody šváb. a elsaského; práva městská obdrželo místo za Bedřicha I., r. 1257 stalo se městem říšským a v XIV. stol. hlavním městem desíti měst elsaských. R. 1540 konala se tu náboženská rozmluva hagenavská (v. t.); r. 1634 obsadili je Francouzi a r. 1870 Němci. — Hagenavský kraj má na 659·04 km^2 73.671 ob. (1890) a dělí se ve 3 okresy: Bischweiler, **H.** a Niederbronn.

Hagenauer Joh. B., sochař (* 1732 ve Štrasburku – † 1810 ve Vídni). Byl v Římě a ve Florencii, načež stal se dvor. sochařem v Salcpurku a později ve Vídni, kde v Schönbrunnu pracoval. V Salcpurku jest od něho copový Marianský sloup (1771) před portálem dómu a na sev. straně Nové brány kolossální mramorová socha sv. Sigmunda. *J-k.*

Hagenavský sjezd náboženský, schůze katolických i evang. stavů, která od Karla V. byla na den 6. čce 1540 svolána do Špýru, aby ukončeny byly hádky náboženské, ale pro nakažlivou nemoc ve Špýru zuřící byla přeložena do Hagenavy. Hlavními mluvčími byli na straně katolické Dr. J. Eck, J. Cochlaeus a Faber, na straně protestantské Brenz, Capito, Cruciger Menius, Myconius a Urbanus Rhegius. Poněvadž se účastníci nemohli shodnouti ani o základě jednání, odročeno bylo vyjednávání 28 čce t. r. úmluvou, že na novém sjezdě ve Vormsu má býti dále jednáno, i ustanoveno, že příště v pokoji křesťansky a podle Písma svatého na základě augšb. konfessí a apologie budou jednati. — Viz Moses, D. Religionsverhandlungen zu Hagenau und Worms (Jena, 1889). *BM.*

von **Hagenbach** Peter, rytíř a místodržitel Karla Smělého v Breisgavsku a Elsasku, popudil svou ukrutností, vyděračností a vymáháním nových daní, zvláště tak zvaného »zlého trojníku« z každé pinty vypitého vína, obyvatelstvo tak, že města hornorýnská r. 1474 zavřela se Švýcary a s císařem Bedřichem III. spolek ke svržení panství burgundského. **H.** upadl dne 11. dubna 1474 v Breisachu do zajetí a byl 9. kv. od soudu zvláště k tomu zřízeného odsouzen k smrti a téhož dne mečem popraven. Karel Smělý počal proto válku, ve které r. 1477 u Nancy zahynul. Současnou, rýmovanou kroniku vydal o **H**ovi Mone v »Quellensammlung der bad. Gesch.« (Karlsruhe, 1863).

Hagenbach Karl Rudolf, professor theologie v Basileji (* 1801 v Basileji — † 1874). Sepsal: *Encyklopädie u. Methodologie der theologischen Wissenschaften* (12. vyd., Lip., 1889); *Grundlinien der Liturgie u. Homiletik* (tam., 1863); *Die theolog. Schule Basels u. ihre Lehrer von 1460 bis 1849* (Basilej, 1860); *Martin Leberecht de Wette* (t., 1850). Ve sborníku »Leben u. ausgew. Schriften der Väter und Begründer d. ref. Kirche« uveřejnil *Oekolampad und Mykonius* (Elberfeld, 1859). Jeho *Predigten* vyšly v Basileji (1830—75, 9 sv.). Mimo to psal i básně, *Luther u. s. Zeit* (1838) a j.

Hagenbeck Karl (* 1844), známý obchodník se zvířaty, rozšířil obchod, který byl otec jeho Karel Klaus Gottfried († 1887 v stáří 77 let) r. 1852 započal, tou měrou, že jméno jeho vešlo v známost všeobecnou. **H.** nejen kupoval vzácná zvířata v rozličných dílech světa, nýbrž na útraty vlastní vypravoval odvážné a podnikavé muže, ano i celé společnosti, na lov vzácných zvířat do rozličných světa dílů, jako na př. na lov slonů, hrochů, lvů, pštrosů, krokodilů, hadů a j. V novější době získával příslušníky cizích, vzdálených národů a předváděl je s jich obyčeji, kroji a zbraněmi ve větších městech evropských. V Praze na př. pobyl delší dobu s velikou společností Čingálů. R. 1893 navštívil světovou výstavu v Chicagu s cirkem a předvedl přes 1000 zvířat, mezi nimiž bylo 80 zkrocených šelem.

Hagenbut Johannes, zvaný též Janus Cornarius, lékař a filolog něm. (* 1500 ve Zvikavě — 1558 v Jeně). Vystudovav v Lipsku a ve Vitemberce, podnikl cestu po sev. Německu, Anglii, Nizozemí a Francii, pobyl delší dobu v Basileji a usadil se pak ve svém rodišti. Během svých studií a cest působil i jako professor na některých universitách něm. Nej-

známějším se stal kritickým vydáním řeckých lékařů, zejména Hippokrata (Basilej, 1538 a Benátky, 1544), jež založil na pozorném srovnání různých rukopisů, pak Dioskorida, Aëtia, Pavla Aeginského a lat. překlad Galena. Původní jeho práce jsou méně cenné.

Hagendorf viz Hangendorf.

Hagengrün, ves v Čechách, hejt. Cheb, okr. Vildštejn, fara Lomy Horní, pš. Voitersreuth; 13 d., 75 ob. n. (1890).

Hagenia viz Brayera.

Hagenow, město ve velkovév. Meklenb.-Zvěřínském, okr. lübtheen-hagenovském, uzel želez. trati zvěřínsko-hambursko-vitemberské, má parní mlýny a mlékárnu a 3854 ob. (1890).

Hagensdorf viz Ahníkov.

Hagenské pohoří, vápenité pásmo Alp Salcpurských, vystupující příkře až do výše 2465 *m* mezi Blüthenthalem na jihu a Bluntathalem na severu. Na vých. sahá až k Luegskému průsmyku. Žije tu mnoho kamzíků.

Hager: 1) H. Josef, český malíř architektur (* 1726 ve Vražicích — † 1780 v Praze), žil a umělecky činným byl hlavně v Praze. Z jeho děl uvádí Dlabač: fresku na façadě pražského dómu z r. 1771; *Sv. Cecilie* (nad hud. chórem u sv. Mikuláše na Malé Straně); fresku ve velkém sále zámku hr. Nostice v Liboznici (1771); fresku ve far. kostele sv. Vojtěcha ve Vejprnicích (s Radelmayerem) a j. četné práce na zámcích šlechtických. Vzorem H-ovi byl jesuita And. Pozzo. Viz Tschischka, Kunst und Alterthum im österr. Kaiserstaate (Vídeň, 1836). *J-k.*

2) H. Josef, válečník tyrolský (* 1766 — † 1808), výtečný střelec a nadšený přívrženec rodu Habsburského, sestavil roku 1798 četu střelců, s kterou 17. pros. 1800 zastavil postup francouzské jízdy, dne 19. pros. překvapil a zahnal Francouze z vesnice Frohnavy a zvítězil dne 21. pros. u Kienbergu a 24. pros. u Hayderbichtu. R. 1805 velel opět svým střelcům a na potoce Strubu porazil Bavory, kteří ztratili 1500 mrtvých, 600 raněných a 100 zajatých. Když Tyrolsko postoupeno bylo Bavorům a H. musil četu svou rozpustiti, upadl v trudnomyslnost, které záhy podlehl.

3) H. Michael, chirurg (* 1795 v Sibini, † 1866 ve Vídni), lékařská studia konal ve Vídni, kde se později stal štábním lékařem, prof. chirurgie a přednostou chirurg. kliniky při »Josefinu« a členem voj. zdravotní kommisse. Napsal: *Die chirurg. Operationen* (Víd., 1831); *Die Brüche u. Vorfälle* (t., 1834 a 1850, 2 sv.); *Die Entzundungen* (t., 1835); *Die Knochenbrüche* (t., 1836, 2 sv.); *Die Wunden, Risse, Quetschungen u. Erschütterungen* (t., 1837, 2 díly); *Die Geschwülste* (t., 1842, 2 sv.); *Die allg. Pathologie u. Therapie* (tam., 1843); *Die fremden Körper im Menschen* (t., 1844); *Die Entzündungen im menschl. Körper* (t., 1844); *Die Anzeigen zu Amputationen, Exartikulationen, Resektionen u. Trepanationen, die Nervenkrankheiten u. Auswüchse am menschl. Körper* (t., 1848). *Dkl.*

4) H. Johannes viz Hasslinger von Hassingen.

5) H. Hans Herm. Julius, farmaceutický spis. něm (* 1816 v Berlíně), lékárník ve Fraustadtě, pak v Berlíně, později ve Frankfurtu n. O., věnoval se spisovatelství bojuje hlavně proti »tajným« lékům, z nichž analysoval sám několik set a uveřejnil v časopise »Industrieblätter«, jejž vydával. Spisů jeho je mnoho a vyšly skoro všecky v několika vydáních. Uvádíme: *Technik der pharmaz. Rezeptur* (5. vyd. Berlín, 1890); *Manuale pharmaceuticorum* (1. díl 6. vyd. Lipsko, 1891, 2. díl 3. vyd. 1876); *Handbuch der Untersuchungen, Prüfung und Wertbestimmung aller Handelswaren* (2. vyd. Lipsko, 1883—88, 2 sv.); *Das Mikroskop und seine Anwendung* (7. vyd. t., 1886) a četné kommentáře k farmakopoeím něm. státův a Něm. říše. Vydával též čas. »Farmazeutische Centrallhalle«.

Hagerstown [hégrstaun], hlavní město hrabství washingtonského v severoamer. státě Marylandu na Antietam-Creeku, zal. r. 1750, má učitelský seminář, několik továren na prýmkářské zboží a 10.118 ob. (1890).

Hagerup Georg Francis, právník norský (* 1855 v Hortenu), professor práv (od r. 1887) v Christianii, ministr spravedlnosti v konservativ. ministerstvu E. Stanga (1893). Mimo pojednání v »Norsk Retstidende« a v »Tidtskrift for Retsvidenskab«, jehož hlavním redaktorem byl, vydal: *Om Kjöb og Salg* (Christ., 1884, 2. vyd.); *Om Traditionen som Betingelse for Overdragelse af Ejendomsret til Lösöre* (t., 1884); *Om Kvindesagen* (t., 1884, 2. vyd.); *Om Grundbögernes offentl. Trovaerdighed* (t., 1887); *Om Concurslovsrevisionen* (1888); *Den norske panteret* (1889); *Forelaesninger over den norske straffeproces* (1892); *Lov om Rettergangsmaaden i Straffesager*, s B. Getzem (2. vyd. 1890). *HKa.*

Hägg Hermann, ryjec švédský (* 1835 na ostr. Gottlandě). Studoval původně lodní stavitelství, ale v Anglii, kamž přišel, věnoval se aquarellování a později výlučně radirování. Z jeho listů největší obliby došly velké architektury, provedené směle ve slohu dekorativním. Vynikají zejm.: *Kathedrála v Chartrech; Silnice na Sicilii; Dóm v Upsale* a j. *J-k.*

Haggádá (hebr., zvěst, poučení), jako protiva Haiáchy (v. t.) před ukončením Talmúdu označení pro spracování bible na základě vzdělávacím, mravním a dějinném. Později přistupuje k těmto hlediskům i dogmatika, kult, kabbála, vědy přírodní a zeměpis. Původně přistupuje materiál H-dy jako dodatek ke knihám biblickým, později (IX. až XIII. stol.) tvoří literaturu midrášů. V Talmúdech střídá se h. často s haláchou. *Dk.*

Haggai (hebr., slavnostní), lat. *Aggeus*, desátý mezi 12 malými proroky starozákonními. O životě jeho nemáme žádných jiných zpráv, než v nadpisech jeho prorockých řečí (1, 1; 2, 1., 10., 20.) označené a Esdr. 5, 1 potvrzené poznámky, že začal prorocký úřad svůj v 2. roce panování Daria Hystaspa r. 520 př. Kr. a řečmi svými stavbu chrámu jerusalemského, následkem piklů se strany Kutheův (Samaritánů) zastavenou, obnovil a za pomoci

proroka Zachariáše (v. t.) i provedl. Obsah jeho řečí jest napomínání lidu vůbec a vůdce Zorobabela a nejvyššího kněze Jesusa zvlášť, aby se horlivě ujali stavby chrámu; slibuje za to Boží požehnání veškeré zemi a těší je, že chrám ten, ač se nádherou Šalamounovu nevyrovná, přece oslaven bude příchodem a učením budoucího Vykupitele. Viz Köhler, Die Weissagg. H. (Erlanky, 1860); Reinke, Der Proph. H. (Münster, 1868). *Jrk.*

Haggard [hegerd] Henry Rider, spis. angl. (* 1856 v Beadenhamu v Norfolku), sloužil do r. 1879 v afrických koloniích. Napsal: *Cetywayo and his white neighbours* (1882); *Dawn* (1884); *The witch's head* (1885); *King Salomon's mines* (1886); *She, a history of adventure* (1887), obě nejlepší své práce; *Cleopatra* (1889); *Eric Brighteyes* (1891); *Nada, the Lily* (1892) a j. H. vyniká fantastičností a skvělým popisným slohem, jímž nejlépe líčí tajemné kraje africké.

Haggenmacher Gustav Adolf, švýcarský cestovatel po Africe (* 1845 na ostrově Limmatau v kantonu aargavském — † 1875 v Africe). Vyučiv se kupcem, odebral se r. 1865 do Egypta a přesídliv r. 1866 do Chartúmu, podnikal odtud obchodní cesty po egypt. Sudánu. R. 1869 vykonal cestu Habešem do Suákimu a Masávy, kdež seznámil se s krajanem svým Munzingerem, anglickým konsulem. Když později Munzinger přešel do služeb chedíva egypt., i H. tak učinil. R. 1872 byl egypt. kommissařem pro světovou výstavu ve Vídni, r. 1874 stal se zástupcem Munzingerovým v Kasale, provedl z rozkazu chedívova cestu zeměmi Somálů a r. 1875 cestu do negerské republiky Galabatu. Zahynul prý r. 1875 se svojí ženou a dvěma dítkami vysílením při návratě Munzingerově z výpravy proti Gallům; dle jiných zpráv byl zavražděn při egypt. výpravě proti Habeši. Dle jeho denníků a dopisů napsal Kettler: *Gustav A. H-s Reise im Somallande 1874* (Gotha, 1876).

Haghe [hék] Louis, malíř a lithograf (* 1806 v Tournai — † 1885 v Londýně). Do Londýna přišel r. 1832 jako malíř krajin a kreslil pro Daysův lithografický ústav architektonické pohledy na kámen. Na to věnoval se aquarellování. Jeden z prvních znamenitých aquarellů jeho (1839) jest v nár. gal. v Londýně. Mezi pozdějšími vynikají: *Cromwell s psaním Karla I.* (1843); *Poslední chvíle Zurbarana* a četné interieury ze starých belg. staveb se staffáží XVI. a XVII. stol. Olejové obrazy H-ovy prozrazují neznalost této techniky. *J-k.*

Hagia Maura viz Amaxiki.

Hagias (Agias) z Troizény, epický básník kyklický (cyklu Iliady). Báseň jeho *Νόστοι* (návraty), jež se pojila ke kyklické básni Arktinově *Ἰλίου πέρσις* (sboření Tróje), tvořila přechod k Homérově Odysseі. Obsah tohoto, jako všech kyklických básní, ztraceného eposu zachován jest od patriarchy Fotia, jenž excerpoval výtah pořízený od grammatika Prokla. Vypravuje se o návratu Kalchantově, Leonteově, Polypoitově, kteří po souši přes Kolofón se vraceli, o zpátečním tažení jádra moci řecké pod Agamemnonem a Menelaem po moři a ztroskotání jejím u Euboie, Neoptolemově přes Thrakii a Makedonii do území Molossů, o osudech obou Atreovců, Agamemnona a Menelaa, a pomstě Orestově za zavraždění otce Agamemnona. *Hčk.*

Hagiasma (řec.), v církvi východní svěcená voda. H. slovou i posvátné prameny.

Hagiasmatarion (řec.), část euchologia, obsahující formule při svěcení.

Hagiasmos (řec.), svěcení knězem, lidí i zvířat. Zvláště slove tak obřad svěcení vody v církvi východní v sobotu před Epifanií a o Epifanii samotné (h. velký), mimo to prvý den každého měsíce (h. malý).

Hagia Sofia viz Aja Sofia.

Hagiograf (z řec.), spisovatel o věcech svatých, t. j. náboženství a bohosloví se týkajících.

Hagiografa (řec.), hebr. *ketubbím*, viz Bible, str. 7.

Hagiolatrie (z řec.), kult svatých.

Hagiologium (řec.-lat.), kalendář svatých.

Hagion Oros (řec.) viz Athos.

Hagiopneumatika (z řec.), učení o Duchu svatém.

Hagios (řec.), svatý; před orientálními jmény zeměpisnými vyskytuje se H. ve smyslu západního *Sv.* (Svatý), *St.* (Sankt, Saint) nebo *S* (San).

Hagiosidéron (z řec., svaté železo), název tyčí železných, jichž užívá se v církvi řecké místo zvonu.

Hágios Ilias viz Eliášova hora.

Hagioskop (z řec.), optický přístroj ku tvoření mlhových obrazů, podobný kouzelné svítilně.

Hagios-Nikolaos viz Tenos.

Hagiotika (z řec.), nauka o posvěcení.

Hagius Konrad, hraběcí holštýnsko-šaumburský komorní musikus a šternberský dvorní skladatel (* 1559 v Rintelnu), založil své jméno v Polsku, kde před vstoupením do služeb holštýnských dlouho se zdržoval. Vydal: *Psalmen Davids* (Düsseldorf, 1590; Frankfurt, 1608); *Newe teutsche Tricinien* (Frankf., 1604); *Canticum Virginis intemeratae* (Dillinky, 1606); *Erster Theil newer Teutscher Gesänge* (Frankf., 1610); *Ander Theil new. teut. Tricinien* (t., 1610); *Newe kunstreiche musik. Intraden, Galliarden ond Couranten* (Norimb., 1614); *Newe künstliche Intraden, Pavanen* etc. (t., 1616); *Musik-Intraden, Pavanen, Galliarden, Passamezzen, Couranten und Uffzuge von 4, 5 u. 6 Stimmen, darunter etliche Phantasien oder Fugen mit 2 u. 3 St.* etc. (t., 1617), dle všeho poslední dílo H-iovo s jeho podobiznou.

von **Hagn**: 1) Charlotte v. H., herečka něm. (* 1809 v Mnichově — † 1890 t.), vystoupila na dvor. divadle mnichov. r. 1826, hrála pak pohostinsku ve Vídni, Drážďanech, Berlíně a Pešti, od r. 1833-46 byla angažována u dvor. divadla berlínského, zajíždějíc do Petrohradu, Hamburku a j. Nadšení obecenstva všude bylo ohromné. Vynikala v rozpustilém rozmarném tónu.

2) Louis von H., genrista, bratr předešlé (* 1820 v Mnichově). Vzdělal se doma, v Antverpách a v Berlíně, kde zejména Menzel na něho účinkoval, konečně v Paříži, Římě a ve Florencii (1863—65). H. patří mezi německé umělce, jejichž úlohou bylo přemoci pseudoidealismus a zjednati půdu směru realistickému. Jeho jemné obrazy, k nimž látku čerpal většinou z doby renaissance a franc. rokoka, jsou zhusta s pravou koloristickou noblessou malovány a živě charakterisovány. Nejlepší z nich jsou: *Mlsná* (1861); *Alchymista*; *Hudební zábava*; *Partie ze zahrady Colonnské v Římě* (1867, gal. Schackova v Mnichově); *Zahradní scéna italská* (1868, t.); *Zábava v parku* (nová pinakotéka); *Přijímání kapucínů v římské basilice*; *Veřejná audience u Lva XIII.*; *Bibliotéka jesuitské kolleje v Římě* (1869); *Souboj dvou kavalírů XVII. stol.*; *Pivní sklep v Mnichově v XVII. stol.* (1884). *J-k.*

Hagnó, nymfa arkadského pramene na hoře Lykaju v okresu Kretea zvaném; s Nedou a Theisoou vychovala prý Zeva tam zrozeného. Pramen její měl tu sílu, že za dob suchých, dotčen byv od kněze ratolestí dubovou, vydával mlhu, z níž vznikalo záhy mračno dešťové. *klk.*

Hague [-ág], Cap de la H., sev.-záp. výběžek velkého poloostrova Cotentinu ve franc. depart. Manche, dostupující výše 180 *m* n. m. Na skalním útesu zvaném Gros du Raz vypíná se do výše 47 *m* maják. Na vých. straně poloostrova zátoka La Hougue, kdež r. 1692 svedli Angličané a Hollanďané vítěznou námořní bitvu s Francouzi.

Haha, pobřežní provincie již. Marokka, ohraničená na záp. Atlantským okeánem, na sev. provincií Šiadmou, na vých. provincií Rahamenou, na jihu oddělená pásmem Vysokého Atlasu od prov. Susu. Jest to území hornaté, avšak většinou úrodné. Pěstuje se obilí, též značný chov dobytka. Z dvoječetu trnatého (*Argania sideroxylon*) vyrábí se olej, *Acacia gummifera* poskytuje klí. Obyvatelstvo tvoří berberský kmen Haha, jenž prov. dal jméno. H. má dvě námořní města, Mogador a Agádir-Igir. Vyváží se přes Mogador žito, olej, hovězí dobytek, kozí kožešiny a halfa.

Haha [a-a], franc., otvor v oplocení nebo ohradní zdi parků, kterým se má získati volný rozhled do některé nádherné partie, aniž tam jest volný přístup. Vchod pro pozorovatele zamezuje se obyčejně tím, že před h. se vykope hluboký, zábradlím vroubený příkop o strmých svazích. *Fka.*

Hahanec Josef, praševský biskup rusínský (1843—1875). Z jeho ponuku ustavilo se v Praševě r. 1850 »Lyteraturnoe zavedenie« k vydávání knih, brzy však zaniklo. Teprve v létech šedesátých přičiněním Duchnoviče a Dobrjanského se reorganisuje pod jménem »Obščestvo sv. Joanna Krestytela«. Tehdy si obralo za účel podporovati hmotně rusínské studující v Praševě a rusínské vlastence při kupu nemovitostí. Zjednavši si hojně příznivců, mohlo vydržovati konvikt pro 50 žáků. Zásluhou H-nce založen též spolek »Obščestvo sv. Vasylija Vel.« s charakterem náboženským a později též literárním. Vydávalo týdenník *Svit* a posud vydává kalendář, dále jeho nákladem vyšly *Russkaja hramatyka* Sabova, *Vseobščaja istorija*, *Heohrafija*, *Aritmetika*, různé slabikáře a modlitební knihy. *Řr.*

Hahn, Ober- a Unter-H., viz Hán.

Hahn: 1) H. Georg Joachim Joseph, skladatel z pol. min. stol., senátor a ředitel hudby v Münnerstadtu. Napsal: *Harmonischer Beitrag zum Clavier* (Norimb., 1748); *Der wohlunterwiesene Generalbassschüler* (Augšp., 1751 a 1768); *Leichte Arien auf die vornehmsten Feste* (t., 1752); *Sex Missae breves seu rurales* (t., 1754); *34 leichte Arien auf allerley Feste* (t., 1756); *32 Arien auf heilige Feste* (t., 1759); *6 Missae cum 2 Requiem*, *Officium vespertinum tum rurale tum civile* a j.

2) H. Johann Michael, theosof něm. (* 1758 v Altdorfu ve Virtembersku — † 1819 u Sindlingu), začal již v mládí zabývati se věcmi náboženskými, tak že i vidění míti se domníval, a vystupoval jako kazatel ve shromážděních, hlavně pietistů. Jelikož mnoho posluchačů nacházel, musil prchnouti před úřady do Švýcar, pak se navrátil a pokračoval ve svých kázáních. Stal se zakladatelem protest. sekty Micheliánů, která po jeho smrti v život vešla. Jeho učení lze krátce naznačiti jako theosofii, více nebo méně od křesťanské víry se uchylující. Mezi jiným připouští říši Kristovu tisíc let trvající a spasení satana. Své učení dokázati hledí H. z Písma a ze svých domnělých zjevení. Jeho spisy, listy a kommentáře Bible byly vydány v 15 sv. (Tubinky, 1819 nn.). — Srv. Chr. Palmer, Die Gemeinschaften u. Sekten Würtembergs (Freiburg Br., 1877). *dk.*

3) H. August, evang. bohoslovec něm. směru přísně konfessionálního, z předních zakladatelů nového konfessionalismu (* 1792 v Grossosterhausenu u Querfurtu — † 1863 ve Vratislavi), professor bohosloví v Královci (od r. 1819), Lipsku (1826) a Vratislavi (1833). R. 1844 stal se generálním superintendentem pro Slezsko. Jako taký zavedl při ordinaci znovu závazný slib na augšpurskou konfessi. Činnost svou v Lipsku zahájil přednáškou *De rationalismi, qui dicitur, vera indole et qua cum naturalismo contineatur ratione* (Lipsko, 1827), v níž, jakož i ve své *Offene Erklärung an die evang. Kirche, zunächst in Sachsen u. Preussen* (t., 1827), radil rationalistům, aby vystoupili z církve, ježto rationalismus a křesťanství jsou protivy. Sporu, který následkem toho povstal, náleží Bretschneiderovi adressované *Sendschreiben über die Lage d. Christentums in unserer Zeit u. das Verhältnis christl. Theologie zur Wissenschaft überhaupt* (1832). Svůj dogmatický systém vyložil v *Lehrbuch des christl. Glaubens* (2. vyd., Lip., 1857—59, 2 d.). Vydal i Starý zákon v hebrejském textu (t., 1831, a opět, vydání obecně užívané) a Nový zákon řecky (t., 1840 a 1861) a *Bibliothek der Symbole u. Glaubensregeln der apostol.-katholischen Kirche* (Vrat., 1842, 2. vyd. 1877). Opětně psal o Marcionově evangeliu (1823 až

1826). — Syn jeho Heinrich August H. (* 1821 v Královci - † 1861 jako řádný prof. bohosloví v Greifswaldě) napsal orthodoxní výklady na knihy bibl. *Job* (1850), *Píseň písní* (1852 a *Kazatele* (1860). — Druhý syn Georg Ludwig (* 1823 v Královci), od r. 1867 řád. profes. bohosloví ve Vratislavi, napsal mimo jiné: *Die Theologie des Neuen-Testaments* (Lip., 1854); *Die Lehre von den Sakramenten* (Vrat., 1864); *Das Evangelium Lucas* (t., 1892—94, 2 sv.).

4) H. Karl August, filolog něm. (* 1807 v Heidelberce — † 1857 ve Vídni), prof. něm. řeči na universitě pražské, potom ve Vídni. Ve sbírce »Bibliothek der ges. deutschen Nationalliteratur« vydal Konrada Vircpurského *Otto mit dem Bart; Gedichte des 12. und 13. Jahrh.*; *Der jüngere Titurel* a o sobě *Lanzelot, eine Erzählung von Ulrich von Zatzikhoven* (Heidelberk, 1845). Mimo to psal díla grammatická.

5) Johann Georg von H., ethnograf něm. (* 1811 - † 1869), studoval r. 1828—32 práva v Giessech a Heidelberku, načež r. 1834 vstoupil do státní služby řecké; vzdav se r. 1843 po revoluci služby této, stal se r. 1848 rak. konsulem v Janině, r. 1851 gener. konsulem v Syře. Obrátil na sebe pozornost učenců dílem *Albanesische Studien* (Jena, 1854), které se stalo základem dalších podobných badání, načež podporou akademie ve Vídni ohledal srbské krajiny na záp. od Bulh. Moravy, pak poříčí Tresky a Crny Rjeky a sev. Albanie, o čemž sepsal důležitý spis *Reise von Belgrad nach Salonik* se 4 mapami (Vídeň, 1861, 2. vyd. 1868); *Griechische und albanesische Märchen* (Lipsko, 1864, 2 díly); *Reise durch die Gebiete Drin und Wardar* (Vídeň, 1867); po smrti Hově vyšlo dílo *Sagwissenschaftliche Studien* (Jena, 1872-74, 7 sv.).

6) H. Werner, spisovatel něm. (* 1816 — † 1890). Věnoval se studiu historie a literatury. Za účelem vlasteneckého vychování sepsal: *Friedrich Wilhelm III. u. Louise* (3. vyd. Berlín, 1877); *Hans Joachim v. Zieten* (5. vyd. t., 1878); *Der Krieg Deutschlands gegen Frankreich* (Lipsko, 1871) a j. Z jeho literárně historických prací důležitější jsou: *Edda. Lieder germanischer Göttersage, bearbeitet und erläutert* (Berlín, 1872); *Kriemhild. Volksgesang der Deutschen aus dem 12. J.* (Eisenach, 1889) a *Gesch. der poetischen Litteratur d. Deutschen* (11. vyd., Berlín, 1888).

7) H. Karl Hugo, cestovatel africký (* 1818 na statku Vegesaksholmu u Rigy), chovanec učitelského semináře missionářské společnosti barmenské, vyslán r. 1841 od porýnské mission. společnosti do Již. Afriky, kde až do říj. r. 1844 působil ve Windhoeku (Eikhamsu), sídle pověstného náčelníka namského Jonkera Afrikandera. Později odebral se mezi Herery a založil zde stanici Otjimbingue. V r. 1854—55 meškal v Evropě a připravil k tisku grammatiku a slovník řeči hererské (Berlín, r. 1857). Vrátiv se pak do Afriky, podnikl rozsáhlé cesty se značnými výsledky pro zeměpisné poznání Již. Afriky. R. 1857 a 1859 pronikl směrem až do Ondongy, r. 1866 dosáhl řeky Kunene. Mezitím r. 1863 zřídil mezi Herery kolonii Nový Barmen se seminářem ku vzdělání domorodých kazatelů a učitelů. R. 1870 podařilo se mu zjednati mír mezi Namy a Herery, načež podnikl ještě jednu výpravu na Kunene. Značné sbírky na cestách pořízené věnoval přírodovědeckému museu v Berlíně. Od r. 1874 působil jako pastor něm. obce v Kapském Městě; nyní žije v nedalekém Paarlu u syna pastora.

8) H. Ludwig, historik něm. (* 1820 ve Vratislavi — † 1888 v Berlíně), působil v ministerstvě vyučování a jako ředitel tiskové kanceláře a vydal mnoho spisů, které došly obliby, jak četná vydání dokazují, jako *Geschichte des preuss. Vaterlandes* (22. vyd., Vratislav, 1891); *Leitfaden der vaterländ. Gesch.* (46. vyd., t., 1891); *Friedrich d. G.* (2. vyd., t., 1865); *Zwei Jahre preussisch-deutscher Politik 1866—67* (t., 1868); *Kaiser Wilhelms Gedenkbuch* (5. vyd., t., 1880); *Fürst Bismarck...* (t., 1878—91); *Zwanzig Jahre 1862—82. Rückblick auf Bismarcks Wirksamkeit* (tam., 1882); *Wilhelm, der erste Kaiser des neuen deutsch. Reichs* (t., 1888) a j.

9) Friedrich v. H., právník něm. (* 1823 v Homburku). Habilitovav se r. 1847 pro německé a obchodní právo jako docent v Jeně, stal se r. 1862 řádným professorem. Účastnil se norimberských a hamburských konferencí stran německého obchodního zákona. Zastávav od roku 1872 různé vysoké soudní hodnosti, vstoupil r. 1893 do pense. Kromě monografie *Die materielle Übereinstimmung der röm. und german. Rechtsprincipien* (Jena, 1856) napsal *Kommentar zum allg. deutschen Handelsgesetzbuch* (Brunšvik, 1862—67, 2 sv., 4. vyd. sv. 1. 1894, 2. vyd. sv. 2. 1875—83).

10) H. Theodor viz Přírodní léčení.

Hähn Joh. Friedr., paedagog německý (* 1710 — † 1789), generální superintendent v Aurichu. Vynašel t. zv. methodu tabellární či písmenovou, jež, opírajíc se výhradně o paměť mechanickou, měla sloužiti snazšímu učení tím, že učivo roztříděno a v něm na nejdůležitější věci pomocí začátečních písmen ukazováno.

Hahnberg, Hanberg, Hohnberg, osada ve Slezsku u Weissbachu, hejt. Frývaldov, okr. a pš. Javorník, fara Weissbach; 29 d., 122 obyv. n. (1890), alod. statek s popl. dvorem dědiců Vinc. Priessnitze.

Hähnel (též Hänel) Ernst Julius, sochař něm. (* 1811 v Drážďanech — † 1884 t.). Studoval architekturu v Drážďanech a Mnichově, později se věnoval výhradně plastice a své studie dovršil v Římě. R. 1838 byl povolán do Drážďan, aby provedl ozdoby plastické na Semprově novém dvorním divadle, ale ty požárem vzaly za své. Od H-a pochází pomník zvonovinový Karla IV. na Křižovnickém náměstí v Praze se sochou 4 *m* vys. (vyobr. č. 1635.), pak socha Beethovenova v Bonnu, taktéž ze zvonoviny litá (1845). Pro Nové museum v Drážďanech provedl šest pískovcových soch: Alexandra, Cornelia, Danta, Lysippa, Michelangela

a Raffaela, z nichž poslední jest nejzdařilejší, a kromě těchto mnoho basreliefů. Jiné větší jeho práce jsou: jezdecká socha kníž. Schwarzenberka ve Vídni, jezdecká socha vévody Bedřicha Viléma na nádvoří hradu brunšvického, bronzová 3·5 *m* veliká socha krále Bedřicha

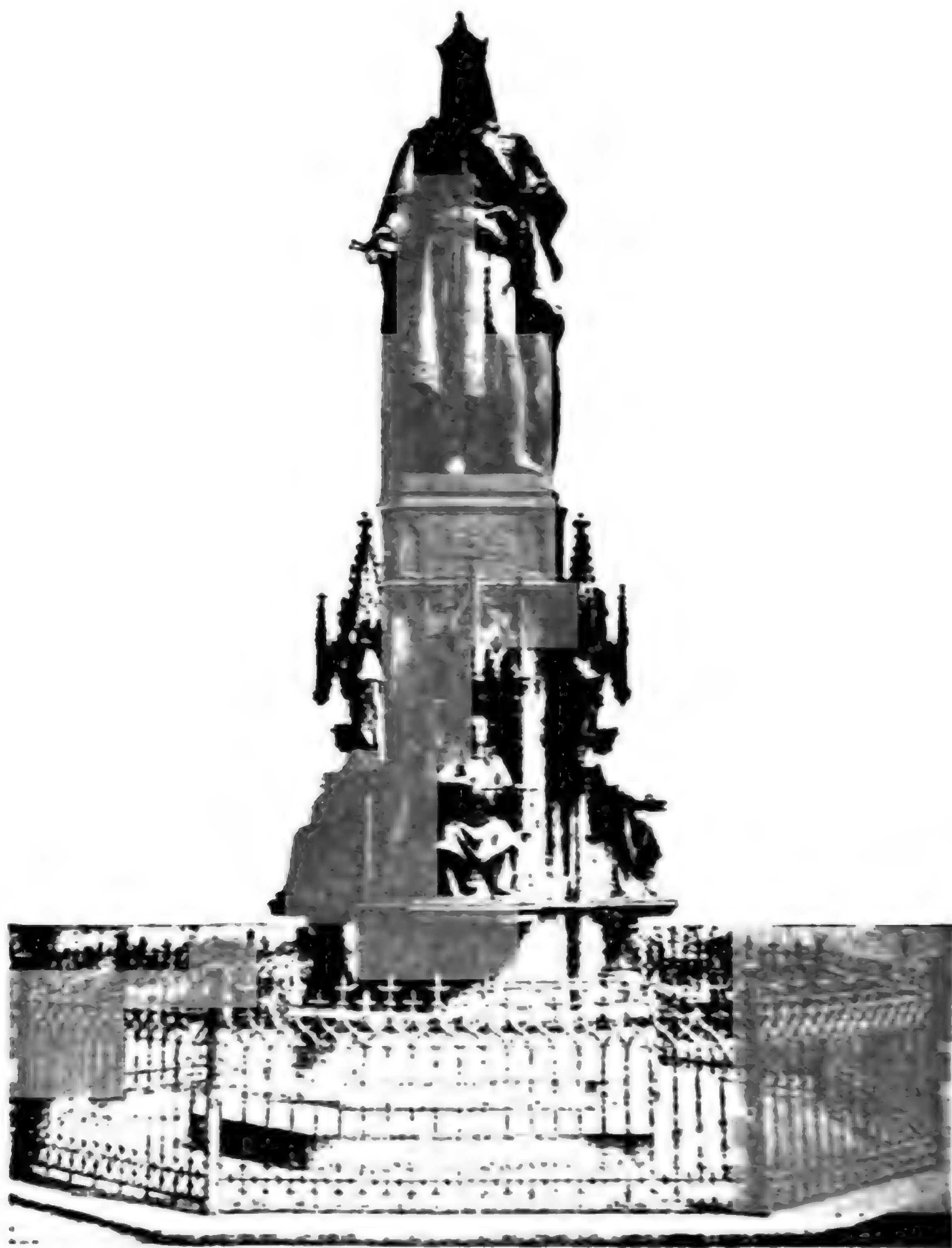

Č. 1633. Hähnel: Pomník Karla IV. v Praze.

Augusta II. se čtyřmi postavami ctností na podstavci 8·5 *m* vys. na »Neumarktu«, pak bronzový pomník Theod. Körnera se sochou 2·5 *m* vys. na Jiřském náměstí v Drážďanech, mramorová socha Raffaelova v museu lipském, jakož i obsáhlé plastické práce na opeře ve Vídni. Dokonalým umělcem prokázal se svou sochou *Mazeppy*. R. 1859 byl vyznamenán doktorátem filos. fakulty lipské. H. byl výtečníkem v idealní plastice; jeho sochy jeví duchaplné pojetí a čistě umělecké provedení. V koncepci všude jest pozorovati studium vzorů antických. *Fka.*

Hahnemann Samuel Fried. Christian, lékař něm. (* 1755 v Míšni — † 1843 v Paříži), trávil těkavý život na rozmanitých místech Německa i Rakouska, došel až do Sibině, byl in absentia jmenován doktorem v Erlankách, žil pak zejména v Brunšvicku, Hamburku, Drážďanech a v l. 1812—21 v Lipsku, kde se též habilitoval, aby svoje učení lépe mohl hájiti. Jako všude před tím, vypudily ho z Lipska jeho spory s lékárníky, a konečně odstěhoval se do Paříže. H. byl činným jako chemik (od něho pochází zvl. zkouška vína a t. zv. *mercurius solubilis* H-ův) a jako překladatel. Tímto způsobem seznámil se též se spisy anglického lékaře Cullena, jenž hlavně

měl vliv na H-ovy názory lékařské (srv. Homeopathie). Hlavní jeho dílo je *Organon der rationellen Heilkunde* (Drážďany a Lipsko, 1810 a častěji i v překl.). Vedle toho ještě vydal: *Reine Arzneimittellehre* (Drážď., 1811, 6 sv. a část.); *Die chronischen Krankheiten, ihre eigenthümliche Natur und homöopathische Heilung* (t., 1828, 2 sv. a část.); *Kleine mediz. Schriften* (t., 1829, 2 d.) a j.

von **Hahn-Hahn** Ida, hraběnka, spisovatelka něm. (* 1805 v Tressowě v Meklenbursku — † 1880 v Mohuči), byla dcerou t. zv. divadelního hraběte Bedřicha Hahna a vychována po aristokraticku matkou svojí, s níž žila v Roztokách, Novém Brandenburku a v Greifswaldě, kde se provdala r. 1826 za bratrance svého hraběte Bedřicha Viléma Adolfa H.-H-a, od něhož dala se však po 3 létech rozvésti, načež bydlila střídavě v Drážďanech a v Berlíně. Cestovala pak mnoho a oddala se písemnictví. R. 1835 navštívila Švýcary, 1836-37 žila ve Vídni, načež cestovala mnoho po Italii, Španělích a Francii (1838—1841), Švédsku (1842), Syrii a Východu. Vydala nejprve řadu sbírek veršových: *Gedichte* (Lipsko, 1835); *Neuere Gedichte* (t., 1836): *Venetianische Nächte* (t., 1836) a *Lieder und Gedichte* (Berlin, 1837). Úspěchu daleko většího dostalo se její románům líčícím soudobé mravy aristokratické společnosti, v níž žila, jichž napsala znamenitou řadu: *Aus der Gesellschaft* (Berlin. 1838; 2. vyd. *Ida Schönholm*, 1851): *Der Rechte* (1839, 2 sv.); *Gräfin Faustine* (t., 1841, 3. vyd. 1848); *Ulrich* (t., 1841, 2 sv., 2. vyd. 1845); *Sigismund Forster* (t., 1843, 2. vyd. 1845); *Cecil* (t., 1844, 2 sv.); *Zwei Frauen, Sibylla, Levin* (t., 1848). R. 1844 vyšly souborně ve 12 sv. pod názvem *Aus der Gesellschaft*. Romány tyto vyznačuje jistý svobodomyslný vtip a moderní nazírání na manželství, shodné s Mladým Německem, polemika proti této instituci, která podle spisovatelky ničí kulturní poslání ženy, tak že po této stránce H.-H-ová přirovnávána bývala k George Sandové. Jinak však vězí H.-H-ová úplně v stavovských předsudcích, pokládajíc kastu šlechtickou za výlučnou nositelku kultury. Tuto manii spisovatelčinu výborně parodoval román Fanny Lewaldové »Diogena, von Gräfin Iduna H.-H.« (Lipsko, 1847). Kromě románů vydala v době té řadu cestopisů: *Jenseits der Berge* (Lipsko, 1840, 2 sv., 2. vyd. 1845); *Reisebriefe* (tam., 1841, 2 sv.); *Erinnerungen aus und an Frankreich* (t., 1842, 2 sv.); *Ein Reiseversuch im Norden* (t., 1843); *Orientalische Briefe* (t., 1844, 3 sv.). Zatím udál se po r. 1848 úplný převrat názorů H.-H-ové, kterou odvrátila od liberalismu jednak revoluce z r. 1848, jež urážela její kastovnictví šlechtické, jednak krise citovosti, kterou prošla po smrti přítele svého Bistrama z Kuroka. Biskup baron Ketteler obrátil ji k církvi katolické (1850), což vzbudilo veliký rozruch v celém Německu. Obrácení své vyložila sama ve spise *Von Babylon nach Jerusalem* (Mohuč, 1851), jenž vyvolal odpověď Abekenovu »Babylon und Jerusalem« (Berlin, 1851). H.-H-ová propagovala pak ultramontanní katolicismus horlivě slovem i písmem. Vydala: verše *Unsrer Lieben Frau* (Mohuč, 1851, 3. vyd. 1856); *Aus Jerusalem* (t., 1851); *Die Liebhaber des Kreuzes* (t., 1852); *Büchlein vom guten Hirten* (t., 1853); *Bilder aus der Geschichte der Kirche* (t., 1853—1866, 4 sv.). R. 1852 vstoupila jako novicka do kláštera angerského, do řádu Dobrého pastýře. Po dvou létech usadila se v Mohuči v klášteře, jejž sama založila a v němž i zemřela. Nežila tu však život rozjímavý, nýbrž propagovala horlivě odtud své nové názory, mimo jiné i v řadě románů, jež veskrze pojednávají o obrácení se k víře katolické: *Maria Regina* (Mohuč, 1860, 4. vyd. 1876, 4 sv.); *Doralice* (t., 1861, 2 sv.); *Zwei Schwestern* (t., 1863, 2 sv.); *Peregrin* (t., 1864, 2 sv.); *Die Erbin von Cronenstein* (tam., 1868, 2 sv.); *Nirwana* (t., 1875, 2 sv.); *Eine reiche Frau* (t., 1877); *Wahl u. Führung* (t., 1878, 2 sv.). Srv. Marie Helene Gräfin Ida H.-H. (1869); P. Haffner, Ida H.-H., eine psych. Studie (Frankf., 1880); H. Keiter, Lichtstrahlen aus den Werken der Gr. Ida H.-H. (Lipsko, 1881).

Hähnisch Anton, portraitista rak. (* 1817 ve Vídni), žil častěji v Paříži a v Berlíně a mnoho cestoval po Evropě. Hlavní podobizny: *Grillparzer*, *princ August virtemberský*, *princ Bedřich Vilém* a *princezna Charlotta prus.* *J-k.*

Hahnsson Sofia Theodolinda, rozená Limonova, spisovatelka čuchonská (* 1838), provdala se za J. A. H-a († 1888) a pak za lexikografa finského Tavastehusa. Napsala řadu idyll, kde zvláště zdařile líčí život lidový: *Haooakallio* (1869); *Květ kuuselský* (1872); *Vzpomínky na Nådendal* (1874) a j., sebrané v *Kotikuusen kuiskehia* (1884), a několik her divadelních.

Hahnův prach, třaskavina doporučovaná k plnění jehlovek, hmota těstovitá, složená ze 20 částí chlorečnanu draselnatého, 5 č. kyseliny pikrové, 5 č. beztvarého fosforu a 1 č. sirníku antimonového, něco vody a gummi.

Haché [ašé], hachis [aší], franc., sekané maso.

Hachette [ašet]: **1)** H. Jeanne, hrdinka franc. (* 1454 v Beauvaisu). Za přepadení města Beauvaisu Karlem Smělým r. 1472 postavila se v čelo žen beauvaisských, hájila hradeb městských s velikou vytrvalostí a statečností a vyrvala burgundskému důstojníku korouhev, kterou chtěl na hradbách vztyčiti. Město uhájilo se a Ludvík XI. nařídil, aby na památku tohoto rekovného hájení města ženami každoročně konalo se processí, ve kterém první místo bylo ženám vykázáno. R. 1851 změněna jest slavnost ve světskou a koná se dne 27. čna před pomníkem, jenž na počest H-ové téhož roku od Dubraye byl tu postaven.

2) H. Jean Nic. Pierre, geometr franc. (* 1769 v Mezières — † 1834 v Paříži). Roku 1794 povolán k sestavení knihovny a sbírek na nově založené Polytechnické škole, r. 1797 převzal zde stolici deskriptivní geometrie. Mimo to jmenován r. 1810 prof. na fakultě věd v Paříži. Za restaurace byl prvější funkce

zbaven. Mimo četné články v »Journal de l'École polyt.«, »Corresp. de l'École polyt.« a j. vydal: *Traité élémentaire des machines* (Paříž, 1809, 4. vyd. 1828); *Eléments de géométrie à trois dimensions* (t., 1817); *Traité de géometrie descriptive* (t., 1822); *Histoire des machines à vapeur* (t., 1830).

Hachette & Cie [ašèt e kompaňí], nakladatelská firma v Paříži, založená r. 1826 od Louisa Christopha H-ta (* 1800 — † 1864); majetníky jsou nyní René Fouret, Armand Templier, Gill. Brèton, R. Desclosières, Jean Georges H. (* 1838). Firma vydává vzdělávací a školní knihy, k čemuž náleží sbírka franc., řeckých a latinských klassiků s výklady; spisy pro mládež (»Bibliothèque rose illustrée«, »Journal de la Jeunesse«, »Mon Journal«); klassiky cizí ve franc. překladu (Shakespeare, Schiller, Goethe a j.), »Bibliothèque variée«, »Bibliothèque des Chemins de Fer«, »Bibliothèque des meilleurs romans étrangers«, »Collections des guides et itinéraires« (od Joannea), »Les grands Ecrivains de la France«, »Dictionnaire« franc. jazyka od Littréa, dějepis, cestopisy, zeměpis »Nouvelle géographie universelle«, »Le Tour du Monde«), typograficky skvostná díla, na př. »Les Saints Évangiles« s illustracemi, Danta, Lafontaina atd.

Haibel Jakob, hud. skladatel (* 1761 ve Štýr. Hradci), přišed r. 1789 jako tenor a herec k Schikanedrově společnosti do Vídně, získal si tu obliby řadou operet a balletů; pojednou však (1804) beze stopy zmizel a teprve po desíti letech vyskytla se u veřejnosti zpráva, že jmenován byl ředitelem kůru v Djakově. Kdy zemřel, neznámo. H. složil operety *Tyroler Kastel*, pokračováním *Der Landsturm* a *Das medizinische Consilium; Papagei und Gans oder die cisalpinische Perucke*; *Der Eingang in das Friedensquartier, Tsching! Tsching! Tsching!*; *Alle neun u. das Centrum*; *Astaroth der Verführer*; *Liebe macht kurzen Prozess*; ballet *Le nozze distarbate a j.*

Haid, vsi v Čechách: **1)** H., hejt. Cheb, okr. Vildštejn, fara Frauenreuth, pš. Neukirchen; 16 d., 101 ob. n. (1890), mlýn »Haselmühle«. — **2)** H., Hayd (Bor), far. ves, hejt. a okr. Karlovy Vary, pš. Dalvice; 50 d., 2 ob. č., 384 n. (1890), farní kostel sv. Maří Magd., 2tř. šk. — **3)** H., v okrese trhosvinském, viz Pěčín. — **4)** H. v hejt. sušickém viz Dvořiště 1). — **5)** H. v hejt. tachovském viz Bor 1). — **6)** Ober-H. v okr. vyšebrodském Dvořiště Horní 7). — **7)** Ober H. v hejt. kaplickém viz Zbitiny. — **8)** Unter-H. v hejt. kaplickém viz Dvořiště Dolní 6). **9)** H., osada na Moravě, viz na Hatích.

Haid, rodina ryjců XVIII stol., z níž vynikli: **1)** H. Joh. Gottfried (* 1710 v Augšpurku — † 1776 ve Vídni), žák bratra svého Joh. Lorenza (1702—50), jenž ryl znamenité podobizny, a vídeňské akademie. Studoval též mistry anglické. Ryl: *Virginie* (dle Danceho); *Mladí hudebníci* (dle Schalkena); *Skupina cís. rodiny rakouské* (dle Mytensa) a jiné.

2) H. Joh. Elias (* 1739 v Augšpurku — † 1809 t.), syn a žák Joh. Jakoba H-a (1704 až 1767), vynikajícího ryjce podobizen. Již r. 1768 dostalo se mu první ceny augšpurské akademie. Ryl: *Vzývání pastýřů* (dle A. v. d. Werffa); *Navštívení P. Marie* (dle t.); *Moudré a pošetilé panny* (dle Schalkena); *Tancred a Clorinda* (dle Q. Reniho); *Ranhojič* (dle Fr. v. Mierisa); mimo to četné podobizny dle Werffa, Kupeckého a Graffa. *J-k.*

Haida, město v Čechách, viz Hajda.

Haida Stará (*Althaida*), předměstí města Rumburku v Čechách.

Haidar (arab.), lev; ve světě muslimském čestné příjmí mužů vynikající statečností, v prvé řadě chalify Aliho. Tvoří i součástku jmen místních na př. Haidarábád (perské) neb Haidarnagar (ind.), město Haidarovo nebo Lví.

Haidarábád angl. *Hyderabad*: **1)** H., největší poplatný stát v britské Indii, ve střední části Dekkanu mezi 15° 10′ a 21° 41′ s. š. a 74° 40′ a 81° 31′ v. d., hraničí s Berárem, Centrálními provinciemi a presid. Bombájským a Madraským. Povrch 214.179 km^2. Zaujímá největší část vlastní dekkanské vysočiny; povrch má celkový sklon od sev.-záp. k jihových. Severozápad jest hornatý a neúrodný. Odnože Záp. Ghátů, pohoří Adžanta-Džalna a Bálághát dostupují až 760 *m* v. Od Bálághátu k východu táhnou se pohoří Bidárské (705 *m*) a Koilkenda (723 *m*). Hory jsou pokryty rozsáhlými, dosti pečlivě pěstovanými lesy. Ostatek území jest povrchu rovného neb vlnitého o průměrné výšce asi 400 *m* n. m. Veškero území jest dobře zavodněno. Na sev. protéká státem Godávari s přítoky Dudnou, Purnou, Mandžerem a Pranhitou, kterážto přijímá Pengangu a Vardhu. Jih zavlažuje Kistna, přijímající po levé str. Bhimu, po pravé Tungabhadru. Podnebí jest horké, ale celkem zdravé. Střední teplota v hl. městě H-u obnáší 25·2° C, deště spadá za rok 85 *cm*. Střední a jižní část území vyniká značnou úrodností. Na jihu v úvodí Kistny pěstuje se hlavně rýže, za kterouž příčinou provedena zde byla velkolepá síť umělého zavodnění. Na severu, mezi hornatou částí země a tokem Godávari, v t. zv. »zahradě Dekkanu« pěstují se kukuřice, pšenice, sorghum, rostliny olejnaté, luštěniny, indych, cukrová třtina, bavlník, tabák, ananasy, melouny, tykve, víno a j. V lesích jsou četné druhy stromů, jmenovitě palmy, mangovníky, tamarindy, akáty a j. Též je zde hojnost zvěře, hlavně jelenů, ale i dravých šelem, jako tigrů a pardálů. Chov dobytka je nepatrný; značný svého času chov koní úplně poklesl. Bohatství nerostné jest pozoruhodné i počíná se dosti pilně vykořisťovati. Jmenovitě jsou zde ložiska uhlí, želez. rud a vápence. Obyv. jest 11,537.040 (1891), z čehož 5,873.129 mužských a 5,663.911 ženských. Složeno jest po stránce národnostní i náboženské z živlů velmi pestrých. Panujícím, ne však nejčetnějším, jest živel muhammedánský, jemuž náleží i rodina panovnická. Muham. bylo 1,138.666, Hindův 10.315.249, křesťanův 20.429. Dále jsou zde Telingové náboženství

brahmanského a Gondové i Bhílové, žijící dosud v lesích ve stavu naprosto necivilisovaném. Hindové pěstují po většině orbu, muhammedáni zastávají úřady a konají službu vojenskou. Hlavními řečmi jsou mahrati a telugu; dále zastoupeny jsou zde ještě kanari, hindustani, hindi, marvari, gondi a j. Průmysl vyniká výrobou ozdobného kovového nádobí a vyšíváním ve zlatě. Předmětem dosti čilého obchodu jsou látky, kožešiny, zboží kovové, bavlna a plodiny hospodářské. Dovážejí se sůl, cukr, dělovina a zboží železné. Z dopravních cest protíná **H.** želez. trať bombaysko-madraská s odbočkou do hlav. města. Mimo to slouží dopravě veliká vojenská silnice z hlav. města do Bangalúru, z Madrasu a Masulipatamu do Bombaye a z hlav. města do Aurungábádu. Telegrafní trati spojují hlav. město s Belarou a Masulipatamem. Vládu vykonává muham. kníže, jenž má titul »nizám«, podle čehož stát někdy nazývá se i nizámovou říší. Nizám zaujímá v řadě poplatných knížat indických místo prvé a má právo na 21 čestných výstřelů z děla. Země rozdělena jest na 5 krajů a 18 okresů. Příjmy panovníkovy obnášejí asi 50 mill. zl., dílem v penězích, dílem v plodinách. Stát vydržuje dvě armády: jedna pod velením angl. důstojníků čítá 12.775 pěších, 1400 jezdců, 550 dělostřelců a 725 děl; druhá, vlastní to armáda nizámova, skládá se z 36.890 pěších a 8200 jízd. vojínů, není však valně zdatná. Mimo tuto brannou moc udržuje angl. vláda vlastní posádku asi 7000 mužů v Iskandarábádu (7 *km* severně od hlav. města), jenž jest největší angl. garnisonou v Indii a zaujímá plochu asi 50 *km*². Dalšími garnisonami angl. v **H**-u jsou Bularam, Begampet a Bauenpilli. Nizám dává raziti vlastní peníze a sice hali sikka, v ceně jedné rupie. Vrchní dozor nad celou zemí a zároveň nad Berárem má anglický resident se sídlem v hl. městě **H**-u. Nizámovi samému poplaten jest radža gudvalský 11.500 lib. st. ročně. — Území **H**-u skládalo se původně z četných království indických. R. 1294 vyslal Firóz-Ghilzi, mogul dehlský, svého vojevůdce Alá-ud dina v tyto končiny, jenž dobyv několika vítězství, získal severní části **H**-u pro říši mogulovu a rozšířil zde islám. Na jihu rozšířen islám teprve po r. 1564 následkem porážky, kterou utrpěl u Talikoty král vidžajanagarský od spojených knížat severních. Od té doby vzmohla se v **H**-u dynastie Kutb-Šáha v Golkondě. R. 1672 dobyta říše tato velikým mogulem Aurangzibem, jenž rozdělil ji na tři provincie a svěřil správu subahdarovi (místodržiteli) dekkanskému. Místodržitel Asaf-Džáh, nesoucí titul »nizám el Mulk«, prohlásil se r. 1713 za samostatného a založil tak dynastii do dnes panující. Když veden byl boj mezi Angličany a Francouzi o nadvládu v Indii, nabyli nizámové na krátký čas značné váhy a ještě r. 1763 v míru Pařížském uznán byl **H.** za samostatné království. Brzo po té však musili uznati svrchovanost Anglie a odstoupiti r. 1766 proti peněžité náhradě území při ústí Godavári. Smlouvami v l. 1853 a 1860 zastavili nizámové napřed Východoind. společnosti, později angl. vládě svou severní provincii Berár. Nyní panuje v **H**-u Mír Mahbúb Alí (* 1866), jenž nastoupil na trůn r. 1874 po svém otci Afzal ed Daulovi. Po dobu jeho nezletilosti spočívala vláda v rukou sira Sálára Džanga, státníka vynikajícího, až do r. 1884, kdy nizám sám otěží vlády se ujal.

2) H., hlavní město před., na 17° 22' s. š. a 78° 30' v. d., na pr. bř. ř. Musi, přítoku Kistny. a při želez. trati šáhábádské, 557 *m* n. m., má 415.039 ob. (1891), z nichž 216.324 muž. a 198 715 žen. pohlaví, 226.840 Hindů, 172.861 muham. a 13.829 křesťanů. Jest to město značně rozlehlé, obklíčené hradbami a žulovými vrchy. **H.** jest sídlem nizáma a britského residenta; má velký palác knížecí slohu ind., palác angl. residenta, četné paláce domorodé šlechty, několik mešit, z nichž vyniká mešita vystavěná dle vzoru Káby, a několik chrámů hindských. Též vyniká **H.** značnou výrobou zboží bavlněného a papírového. Býval hlav. tržištěm na diamanty a jiné drahokamy. V okolí jsou pěkné zahrady a množství umělých rybníků. Město založeno roku 1589 králem golkondským Muhammedem Kulim. Tenkráte jmenovalo se Bhágnagar a mělo četné nádherné stavby. Sídelním městem nizámovým jest od r. 1724.

3) H., kraj v provincii Sindh, indobrit. presidentství bombayského. Povrch (23.387 *km*²) jeho jest úplnou rovinou, rozkládající se po l. bř. Indu. Území značnou částí jest písečná poušť, dílem pokryto jest lesem, z části umělým zavodňováním od r. 1861 učiněno úrodnou zemí. Obyv. jest 918 646 (1891), z čehož 78%, jest muham., 12% Hindů, ostatek Baludžové. **H.** ode dávna slynulo výrobou zbraní a vyšíváním ve zlatě a stříbře.

4) H., hlav. město před., na 25° 23' s. š. a 68° 25' v. d., ve vzdálenosti 5·6 *km* od Indu, na skalnaté pláni, nejsevernějším to výběžku pohoří Gandža. S předměstími má 58.048 ob. (1891), z nichž 30.632 mužů, 27.416 žen, 33.320 Hindů, 23.684 muham. a 734 křesť. Pozoruhodna jest rozsáhlá pevnost s palácem býv. knížat s pevnou věží, sloužící za klenotnici. Mimo to má **H.** zbrojnici pro provincii Sindh, několik vyšších škol, knihovnu, nemocnici, ústav pro choromyslné, trestnici, kasárny a velký bazár, dále výrobu zboží bavlněného a hedvábného a čilý obchod. Přes Ind jest paroplavební spojení se železniční stanicí Kotri na dráze vedoucí do Karadži (185 *km*). **H.** založen byl r. 1768 na místě starého Nerankotu a byl až do r. 1843 hlav. městem knížectví Sindhu. Téhož roku zvítězil Charles Napier dvakráte u vsi Miani 10 *km* na sever od **H**-u, od kteréž doby Sindh přivtěleno panství britskému.

Haidberg, osada v Čechách u Wadetschlagu, hejt. Kaplice, okr. Brod Vyšší, fara a pošta Frimburk; 9 d., 52 ob. n. (1890).

Haidedörfel, Annahaid, Heidedörfel, osada v Čechách u Brenné, hejt. Lípa Čes., okr., fara a pošta Mimoň; 23 d., 83 ob. n. (1890), myslivna a samota Papiermühle.

Haidehäuser, osada v Čechách, hejt. Prachatice, okr. Vimperk, fara a pošta Vltavice Horní; 7 d., 59 ob. n. (1890).

Haiden (Hayden) Jan, spis. lat. (* 1716 v Hradišti na Mor. — † koncem XVIII. stol.). Vstoupiv do řádu jesuitského, nabyl tu doktorátu filosofie a theologie i učil círk. dějinám a jiným předmětům, až se stal bibliotékářem na klementinské kolleji pražské. Z Prahy dostal se do Král. Hradce, kde stal se konsist. přísedícím a studijním ředitelem v bisk. semináři. Ze spisů jeho připomínají se: *Dissertationes de Therapeutis Philonis judaei* (Praha, 1756); *De instituto ecclesiae infantibus mox cum baptismo conferendi sacramenta confirmationis et eucharistiae dissertatio* (t., 1758); *De Eugenii IV. decreto pro Armenis* (t., 1759); *De Prudentii Marani opinione homousion Antiochiae saeculo tertio proscriptum negantis* (t., 1760); *Animadversiones criticae in chronologiam* (t., 1760); *Exercitationes chronologicae de tribus praecipuis annis Christi, nati, baptisati et morientis* (t., 1761); *Appendix ad exercitationes chronol.* (t., 1761).

Haidinger: 1) H. Karl, mineralog něm. (* 1756 ve Vídni — † 1797 t.), vzdělal se ve vědách přírodních a mathematických, stal se adjunktem dvor. kabinetu přírodnin ve Vídni a přičinil se zde pod Bornem při zařízení sbírek mineralogických. Účastnil se vydatně v zavedení Bornovy zlepšené methody amalgační, zvláště ve Šťávnici a v Jachymově, r. 1788 jmenován dvorním radou a prof. mathematiky a mechaniky na horní akademii ve Šťávnici, r. 1790 povolán do Vídně do dvor. komory pro záležitosti mincovní a horní, r. 1795 odebral se s jinými do Anglie, aby studoval pokroky různých odvětví průmyslových, hlavně ve prospěch nově utvořené rak. společnosti pro stavbu průplavů a zakládání dolů; avšak výsledky této cesty zmařila předčasná jeho smrt. Vydal: *Eintheilung der k. k. Naturaliensammlung in Wien* (Vídeň, 1782, totéž latinsky t.), práce obsahu palaeontologického a mineralogického v Bornově sborníku »Physikal. Arbeiten der einträchtigen Freunde in Wien«, zvláště *Entwurf einer systematischen Eintheilung der Gebirgsarten* (1785, samostatně ve Vídni 1787), což poctěno cenou petrohradské akad. věd, pak *Etwas über den Durchgang der Blätter bei Fossilien, über Saphir, Rubin und Spinell* v Pojednáních král. čes. učené společnosti (1795). *red.*

2) H. Wilhelm, rytíř, mineralog a geolog rak., syn před. (* 1795 ve Vídni — † 1871 v Dornbachu), studoval u F. Mohsa ve Št. Hradci a odešel s ním r. 1817 do Freiburku. Od r. 1823 žil v Edinburku v domě bankéře Thom. Allana. Tam přeložil do angl. Mohsovu mineralogii pod názvem *Treatise on Mineralogy* (Edinburk, 1825, 3 sv.). V l. 1827—40 účastnil se s bratry svými vedení továrny na porculán v Lokti a byl pak povolán jako horní rada do Vídně, kdež uspořádal nerostné sbírky dvorní komory mincovní a hornické. R. 1843 zahájil přednášky o mineralogii. Jeho přičiněním povstal ve Vídni spolek Přátel věd přírodních, jehož »Naturw. Abhandl.« (1847—52, 4 sv.) a »Berichte über die Mitteilungen von Freunden der Naturw. in Wien« (1847—51, 7 sv.) vydával. Při založení říš. geol. ústavu r. 1849 byl H. prvním ředitelem a zůstal jím po 17 let. H. má veliké zásluhy o rozvoj věd přírodních v Rakousku. Jeho neunavnou dlouholetou pílí podařilo se soustředití v říšském geol. ústavu soustavný výzkum geologických poměrů v celé říši, jeho vedením zhotovena výborná geogn. mapa mocnářství rak. (*Geogn. Uebersichtskarte der oesterr. Monarchie.* Vídeň, 1847, 1 : 864.000). V mineralogii vynikl studiem optických vlastností, výzkumem vzniku a proměn nerostů, jakož i stanovením nových nerostů. Četná pojednání mineralog., geol. a fysikální uveřejnil v odborných listech a sbornících, zvláště ve spisech uvedeného spolku přátel věd přírodních ve Vídni, v anglických odborných sbornicích (*Memoirs of the Wernerian Society of Edinburgh, Transactions of the Royal Society of Edinburgh* a j.), v pojednáních král. české spol. nauk 1832—1840 (o Johannitu, novém nerostu, pojm. ku poctě arcivévody Jana, o pseudomorfosách, o pleochroismu a j.), v Poggendorffových Annálech, v »Denkschriften« a »Sitzungsberichte« vídeňské akademie věd, jejímž řádným členem jmenován již r. 1847, a ve sborníku říšského geol. ústavu (*Jahrbuch der k. k. geolog. Reichsanstalt*). Z jeho spisů uvádíme: *Anfangsgründe der Mineralogie* (Lipsko, 1829); *Bericht über d. Mineral ensammlung der k. k. Hofkammer* (Víd., 1843); *Uebersicht der Resultate mineralogischer Forschungen im Jahre 1843* (Erlangy, 1845); *Handbuch der bestimmenden Mineralogie* (Vídeň, 1845, 2. vyd. 1865); *Krystallographischmineralogische Figurentafeln zu dem Handbuche* (t., 1846). Viz E. Döll, Wilh. R. v. H. (t., 1871). *Pč.*

Haidl, vsi v Čechách: **1)** H. v okr. hartmanickém viz Zhuří. — **2)** H. v okr. chvalšinském viz Lomek. — **3)** H., ves u Kvildy Horské, hejt. Sušice, okr. Hory Kašp., fara a pošta Rejštýn Dolní; 32 d., 255 ob. n. (1890), dřevařství. Sem náležejí samoty: Antigl, Bernštejn, Grantl a Neuhaus. — **4)** Böhmisch-H. viz Maňava Čes. — **5)** Deutsch-H. viz M. Německá.

Haidles, Heidles, ves v Čechách, hejt. a okr. Jachymov, fara a pošta Ostrov; 13 d., 75 ob. n. (1890), krajkářství.

Haie [héj], franc., vlastně ohrada, plot ze křoví, ve vojenství nebo tomu podobných zařízeních dvojí řada vojínů, policejních strážníků, Sokolů, hasičů, voj. vysloužilců a pod. lící proti sobě postavených špalírem, hlavně na udržení pořádku v obecenstvu při slavnostech, aby mezi nimi neobtěžován návalem mohl projíti velitel, vznešený host, průvod církevní, pohřební a j. Srv. En haye. *FM.*

Haifa (Chaifa, Khaïfa), turecké přímoř. město v Palestině, položené při již. břehu Ackého zálivu, na úpatí Karmelu, má hradby z dob saracénských, dobrý přístav, 2 mešity, několik kostelů, německé missie katol., 7165 ob. (1887), z nichž asi 3000 křesťanů, 3000 mu-

hammed. a 765 cizinců, a jest sídlem kajmakama. Dosti čilý obchod vyváží pšenici, olivový olej, kukuřici a sesam; přiváží se rýže, cukr, káva a zboží rukodílné. H. jest staré Sycaminum. Na severozáp. od H-fy jest kolonie wirtemberských templářů, založená 1869, s níž spojena jest modlitebna a škola. Osadníci zabývají se rolnictvím a pěstují na svazích Karmelu dobrou révu. Srv.: L. Oliphant, H. or life in modern Palestine (Lond., 1887).

Haigh [hék] Thomas, houslista, pianista a skladatel (* 1769 v Londýně), studoval skladbu u Haydna za jeho prvního pobytu v Anglii r. 1790—92). Složil mnoho klavírních kusů, zvláště sonát, houslový koncert, písně, m. j. 3 divertissementy a j. Upravil též pro klavír několik symfonií Haydnových, jenož byl nadšeným ctitelem, ač z vlastních jeho skladeb vane spíše duch Boyceův.

Haik (armen.), páni, název, který si přikládali sami staří Armenové. Odtud perský název jich země Hajastán, t. j. země pánů.

Háik (arab.), ženský plášť z bílé bavlny. Nosil se hlavně v Berbersku.

Haï-kheu-so viz Hainan.

Háil, hlavní město emirátu Džebel Šammár ve střední Arabii, asi na polovici cesty z Bagdadu do Mediny, na oase pod 37° 30′ s. š. a 42° 46′ v. d., ve výši 1064 *m* n. m. mezi dvěma pásmy pahorků, Džebel Adža a Džebel Selma. Obyv. 20—25.000.

Haillan [ajan] Bernard de Girard, historik franc. (* 1535 v Bordeauxu — † 1610 v Paříži), přestoupiv ke katolictví, stal se sekretářem u vyslance Fr. de Noailles a upoutal na sebe pozornost několika příležitostnými básněmi a překlady; na to jako sekretář Jindřicha III. vydal *Histoire des comtes et ducs d'Anjou, Bourbonnais et Auvergne* (Paříž, 1571) a jako král. historiograf *Hist. générale des rois de France jusqu' à Charles VII. inclus.* (t., 1580 až 1585, 2 sv.).

Haimatia (αἱματία) nebo bafa (βαφά), pověstná černá polévka spartská, jež tvořila podstatnou část spartského obědu. Strojila se z krve, vařeného masa vepřového, soli a octa.

Haimberger Anton, svob. pán, právník rak. (* 1795 v Seitenstettenĕ v Dol. Rak. — † 1865 ve St. Hradci). Byl od r. 1821 prof. řím. a círk. práva na univ. lvovské; r. 1847 stal se radou nejv. soud. dvoru. Zvolen byv r. 1852 do říš. rady, působil tam pro soudní reformy. Napsal *Jus romanum privatum* (Lvov, 1830, 4 sv.; něm. ve Vídni 1835; do ital. přel. Bosio, v Ben. 1839).

Haimburg viz Hainburg.

Haimerl Franz, právník rak. (* 1806 v Křenové v Čechách — † 1867). Práva studoval ve Vídni. Zastával od r. 1831 prof. Wagnera a po jeho smrti r. 1833 stal se samostatným supplentem, vedle čehož byl i docentem věd politických. R. 1836 jmenován prof. lenního, obch. a směn. práva, civilního soudního i nesporného řízení na univ. pražské, na níž setrval až do r. 1852, účastniv se zatím od r. 1848 činnosti politické, zejména sněmovní. R. 1852 povolán byl do Vídně za prof. soudního řízení a lenního práva. R. 1860 jmenován byl H. členem kommisse pro vypracování nového soudního řádu. Napsal: *Die Lehre von Civilgerichtsstellen in den deutschen und ital. Ländern des Österr. Kaiserstaates nach Wagner's System* (Vídeň, 1834 a 1835); *Vorträge über den Konkurs der Gläubiger* (t., 1840); *Quellen des böhm. Lehnrechts* (Praha, 1847); *Die deutsche Lehenhauptmannschaft* (*Lehenschranne*) *in Böhmen* (t., 1848); *Kurze Darstellung der neuen Competenzvorschriften für d. civilger. Verfahren in Österr.* (Vídeň, 1854); *Anleitg z. Studium d. Wechselrechts* (t., 1855); *Verfassung d. Civilger. in Österr.* (t., 1856) a j. Wagnerovi pomáhal redigovati »Zeitschr. für österr. Rechtsgelehrsamkeit«. Od r. 1850 vydával »Magazin f. Rechts- u. Staatswissenschaft« (16 dílů do r. 1857) a jeho pokračování »Österr. Vierteljahrschrift f. Rechts- u. Staatswissenschaft«.

Haimhausen Nový, ves v Čechách u Prommenhofu, hejt. a okr. Planá, fara Chodov Zadní, poš. Chodová Planá; 75 d., 513 ob. n. (1890), škola, mlýn a pila.

Haiming, ves v Čechách, viz Hajmín.

Haimón slul dle thébské báje syn Kreontův, krásou a spanilostí proslulý, jenž dle nejstarší verse (v Oidipodeji) padl poslední jako oběť Sfingy. Dle Sofoklea byl však milencem a snoubencem Antigony, s níž společně zemřel, nemoha obměkčiti otce svého. Dle Euripida H. přispěním Dionysovým stal se chotěm Antigony a měl s ní syna Maióna. Dle pozdějších tragiků Kreón Antigonu vydá H-ovi, by ji usmrtil, ten však ukryje ji na venkově, má s ní syna Maióna, jenž přišed ku hrám do Théb, poznán od Kreonta dle znamení všech Spartů, draka na prsou. Marně Héraklés přimlouvá se u Kreonta za jeho rodiče, kteří se pak usmrtí. *klk.*

Haimonovi synové viz Aymonovci.

Haimora viz Macrodon.

Haimos, dle řecké báje syn Boreův a Oreithyin, král thrácký, byl se svou chotí Rhodopou, dcerou Strymónovou, jež mu porodila Hebra, proměněn ve stejnojmenná pohoří, protože si přikládali názvy Zeus a Héra. *klk.*

Hain Josef, statistik rak. (* 1809 — † 1852), konal filos. studia ve Vídni, vstoupil jako dobrovolník k 1. dělostřel. pluku (1828), r. 1844 povýšen na poručíka a profes. zeměpisu a dějepisu při sboru bombardérském, r. 1848 přestoupiv ke generalnímu účetnímu ředitelství, přidělen tu jako minist. sekretář kanceláři statistické a měl zde účastenství v Czörnigových pracích »Tafeln der Statistik« a »Statist. Mittheilungen« a v sestavování vysvětlovacího textu k národopisné mapě Rakouska. Ještě za své služby vojenské poskytl obsáhlé výpočty ke katoptrice dra Petzwalla a vydal *Reine u. Militär-Geographie* (Vídeň, 1848) a *Handbuch der Statistik des österr. Kaiserst.* (t., 1852 a 1853, 2 d.), dílo na dobu tehdejší znamenité, spočívající na základech vědeckých a na pramenech původních.

Hainan (čínsky *Hai-nan-tao*, t. j. jižní cesta mořská, úředně *Khiung-ćeu-fu*), ostrov v Čín-

ském moři, proti zálivu Tong Kinskému, mezi 20° 13′ a 18° 10′ s. š. Od pevniny asijské a sice od nejjižnějšího poloostrova čínského Lai-ču oddělen jest mělkým, 15 *km* šir. Hainanským průlivem. Plocha obnáší 36 195 *km²*, největší délka 230 *km*. Pobřeží jižní a vých. je skalnaté a dosti příkré s četnými zátokami, na záp. a sev. ploché. Severní část ostrova tvoří rovina sahající do vnitra ostrova na 70 *km*, vnitrem pak prostupuje od jihozápadu k severových. pohoří Vu-či šan (též Tao-či-šan zvané) s mnohými vrcholy, z nichž 5 dostupuje výše 2000 *m* a v zimě pokryto jest sněhem. Pohoří toto skládá se většinou ze žuly a prorváno jest četnými, divokými údolími s krátkými, ale prudkými bystřinami. Řeky jsou vesměs krátké a splavné pouze pro čluny s mělkým ponorem. Roviny na sev. a záp. jsou velmi úrodné a dobře vzdělané, východní část ostrova jest neúrodná. Rozsáhlé, husté lesy obsahují mnoho užitečných stromů. Květena jest rázu tropického a nejblíže příbuzná květeně Zadní Indie. Z užitečných plodin pěstují se rýže, boby, hrách, třtina cukrová, indych, tabák, bavlník, sesam, batáty, zelenina a ovoce. Batáty jsou hlavní pokrm obyvatelstva. Málo známá zvířena souhlasí však po výtce s faunou jihočínskou a indickou. Z větších zvířat vyskytují se tigr, nosorožec, jeleni a opice příbuzné s orang utanem. Na pobřeží provozuje se rybolov (též velryby), lov mušlí perlonosných, korálů a želv. Velmi rozšířeno jest též včelařství. Rozmanité jest bohatství nerostné. V řekách vyskytuje se zlatonosný písek, na sev.-záp. jsou ložiska mědi, vnitro ostrova chová zlato, stříbro, železo, olovo a mramor; též vyskytují se zde některé drahokamy. Sůl dobývá se z mořské vody. Horká vřídla jsou velmi četná. Horké podnebí jest zmírňováno větry od moře. Nížiny ve vnitru ostrova jsou nezdravé. V létě vyskytují se často zhoubné orkány; ve vnitru ostrova jsou častá zemětřesení. Obyv. jest. asi 2½ mill., z čehož asi 1½ mill. připadá na čínské přistěhovalce, kteří hlavně v minulém a přítomném století osadili veškero pobřeží ostrova a úrodné nížiny severní. Zaměstnávají se hlavně chovem dobytka a zemědělstvím. Ostatní část obyvatelstva tvoří Li. Číňané rozeznávají vzdělanější Šuk-li a divoce ve vnitru ostrova žijící Šang-li; Šuk-li dle řeči příbuzni jsou s Laosy a Siamci Zadní Indie a s Lolo-i v jižní Číně. Šang-li, vlastní to prabydlitelé ostrova, jsou pravděpodobně původu malajského. Obyvatelstvo provozuje též čilý obchod; vyváží se cukr, olej z Arachis hypogaea a kokosové ořechy, přiváží se opium. Největším městem ostrova jest Kiung-ču poblíž severního pobřeží, obehnané vysokou zdí, jehož asi 40.000 obyv. zabývá se hlavně obchodem a řemesly. Ve vzdálenosti 6 *km* na sever jest přístavní město Hoi-hau, dříve Hai-Kheu-so, kteréž r. 1858 smlouvou bylo zaručeno pro obchod evropský, skutečně však teprve r. 1876 lodém evropským otevřeno. Hoi-hau čítá asi 15.000 obyv. a jest sídlem úřadů celních. H. náleží k čínské provincii Kuang-tung. Ostrov a poloostrov Lai-ču spravuje společný tao-tai se sídlem v Kiung-ču. H. rozdělen je ve 3 okresy: Tan-ču na severozáp., Jai-ču na vých. a Van-ču na jihu. Srv. Scott, Land und Leute auf H. (Ilfeld, 1885); F. Hirth, Chines. Studien (1. sv. Mnichov, 1890).

Hainanský průliv viz Hainan.

Hainau, město, viz Hajnov.

Hainaut [énó], franc., Henegavsko.

Hainbund viz Göttinger Dichterbund.

Hainburg, Haimburg, okr. m. dolnorak., hejt. Most n. L., na pr. břehu Dunaje, 41 *km* pod Vídní, stanice parníků, s 5075 ob. (1890), má ještě staré hradby s branami a dvěma mohutnými věžemi, starou radnici, vodovod z římských dob, jehož posud se užívá, kadetní školu zákopnickou, továrnu na jehly a největší v Rakousku továrnu na tabák (přes 1500 děl.).

Haindl Anton Franz, lékař něm. (* 1803 v Litoměřicích — † 1855 ve Vídni). Lékařství vystudoval v Praze, stal se prof. na chirurgickém učilišti v Celovci a pak ředitelem nemocnice ve Lvově. Vyznamenal se v cholerové epidemii r. 1848 a při ošetřování ruského vojska, jakož i při zařizování nového ústavu pro choromyslné, pročež byl povolán r. 1851 za ředitele všeobecné nemocnice do Vídně. Napsal *Anleitung zur Darstellung der Muskeln des menschl. Körpers* (Praha, 1829, s 2 tab.).

Haindorf, vsi v Čechách. **1)** H. viz Hejnice. — **2)** H., hejt. a okr. Trutnov, fara a pošta Brusnice Německá; 23 d., 114 obyv. n. (1890), popl. dvůr.

Haine [én], řeka, vzniká v belg. prov. Hainautu, která má od ní své jméno, a po toku 60 *km* dlouhém, od Monsu v průplav upraveném, vlévá se ve Francii u Condé do Skaldy.

Hainfeld, okr. městečko dolnorak. v hejt. hippolytském při Státní dráze ze Sv. Hippolyta do Leobersdorfu; 1953 ob. (1890), továrny na zboží železné.

Hainichen, město v okr. dobelínském, kr. lipském v král. Saském, na želez. trati kamenicko-dobelínské, má továrny na jehly a na zboží flanelové a chenillové, koželužství, pomník zdejšího rodáka básníka Chr. F. Gellerta a 8260 ob. (1890).

Hainl (énl) François George, violoncellista franc. (* 1807 v Issoire — † 1873 v Paříži), od r. 1863 první kapelník Velké Opery pařížské. Nějaký čas řídil i koncerty konservatoře a r. 1807 festivaly světové výstavy. Berlioz chválí jeho způsob řízení jako jasný, přesný, vřelý a výrazný. Z děl, která na Velké Opeře nastudoval a poprvé řídil, sluší jmenovati »Afričanku« a »Hamleta«. Pro svůj nástroj složil několik fantasií, z nichž předčí fantasie na motivy z *Tella* s orchestrem, a pro akademii lyonskou napsal a vydal přijímací rozpravu *De la musique à Lyon depuis 1713 jusqu' en 1852*.

Hainleite, zalesněný hřbet ve stupňovině durynské, mezi Viperou a Unstrutou, v kníž. Schwarzburském, s nejvyšší horou Wetternbergem (465 *m*).

Hainsbach viz Hanšpach.

Hainz Ludvík, pražský hodinář (* 1847 — † 1893). Otec jeho byl z nejlepších pražských hodinářů. H. již jako hoch osvědčoval velké nadání k hodinářství a dokončiv studia reálná, nastoupil u svého otce do učení a k zdokonalení svému poslán později do Švýcar, střediska hodinářství, kde zhotovoval již samostatně skvostné hodinky kapesní, jež otci do Prahy zasílal. R. 1866 byl H. mnohou dobrou radou nápomocen při opravě staročeského orloje na pražské radnici staroměstské, který po jeho uvedení do chodu spolu s otcem řídil a obstarával. Později jmenován i správcem orloje. Po smrti otcově (1875) H. převzal závod (zal. r. 1836) a s neunavnou pílí značně jej rozšířiv, získal mu jméno vynikající. Zároveň založil první českou továrnu na věžní a kyvadlové hodiny, která se stala největší v Rakousku. Za jeho působení postaveno bylo 312 věžních hodin v Čechách a různých zemích Evropy. *Cbn.*

Haircords [hérkords], jemná, bílá, bavlněná látka; v osnově střídá se řada vláken jemných s řadou hrubších a tím vznikají proužky vystupující. *Lš.*

Hairion [érioň] Frédéric, lékař belgický (* 1809 v Beaumontu), působil jako lékař střídavě v Belgii a v Paříži a r. 1841 stal se ředitelem vojen. léčebného ústavu pro nemoci oční v Levně, načež se tu stal r. 1846 též prof. na universitě, přednášeje hygienu, syfilidologii, oční lékařství a dermatologii. Vedle toho působil též vydatně v redakci »Annales d'oculistique« a dal podnět ke svolání mezinárodního kongressu pro oční lékařství v Brusselu r. 1857, který se obíral hlavně otázkou trachomu ve vojsku. Z velmi četných jeho prací buďtež uvedeny: *Considérations pratiques et recherches sur l'ophthalmie qui règne dans l'armée belge* (1839); *Anatomie pathologique des granulations palpébrales* (1850); *Discours sur l'ophthalmie dite militaire* (1859).

Hais Josef Jan, biskup český (* 1829 v Buděticích — † 1892 v Chrasti). Ve vídeňském Frintaneu dosáhl doktorátu theologie a působil pak na bohosloveckém učilišti v Čes. Budějovicích, až r. 1875 jmenován biskupem v Hradci Králové. Ze záslužných jeho skutků uvádíme založení a vystavění diécés. ústavu pro hluchoněmé »Rudolfina«, opravení kostela seminářského v Hradci Král. a residencí biskupských v Hradci Král. a ve Chrasti, zavedení exercitií kněžských a neobmezenou jeho dobročinnost. Za své zásluhy byl jmenován hrabětem římským, J. Sv. papeže Lva XIII. domácím praelátem a biskupem trůnu papežskému assistujícím, rytířem řádu hrobu Božího, rytířem velkokříže řádu Františka Josefa I. a j. *dk.*

Haï-thav, sušená chaluha mořská z Kočinčiny a ostrova Mauritia. Do obchodu přichází v podobě vláken asi 30 *cm* dl., hrubých, tuhých, bez vůně a chuti. V horké vodě se rozplývá na slizkou tekutinu a této užívá se k appretování jemných látek bavlněných, jež mají zůstati měkké; k appretování na tuho se nehodí. *Lš.*

Haiti (= hornatina): **1)** H., jinak též Santo Domingo a dříve Hispaniola, ostrov v Záp. Indii, po Kubě největší, nejkrásnější a nejbohatší ze všech Velkých Antill, leží mezi 17°37′—19°57′ s. š. a 68°21′—74°30′ z. d. a zaujímá s několika sousedními ostrůvky (Tortuga, Gonave, Grande Cayenite, Lavache, Saona a Beata) 77.253 *km*² s 1,377.000 ob. Široký průliv Monapassage dělí ho od Puerta Rika, na záp. Windwardpassage (úžina Jamaiská) od Kuby a Jamaiky. Největší délka od vých. k záp. obnáší 660 *km*, šířka kolísá od 40 do 625 *km*. Nejsevernějším bodem jest mys Isabella, nejjiž. Cap Beata, nejvých. Cap Engano, nejzáp. Cap les Irois. Pobřeží jest velmi příznivě rozčleněno: vývoj pobřeží asi 3000 *km*. Na záp. vybíhá ostrov ve dva značné poloostrovy, z nichž severozáp. (89 *km* dl.) končí mysem à Foux naproti ostrovu Kubě, jihozáp. (230 *km* dl.) vybíhá v mysy Dame Marie a Tiburon, oba pak dohromady svírají prostranný záliv Gonavský. K vých. H. značně se zužuje, vybíhajíc posléze v táhlý půlostrov, k němuž severněji druží se jiný menší, ale mnohem štíhlejší, končící mysem Samanským; mezi poloostrovy těmito rozkládá se krásný záliv Samanský. Mimo to pak severní a jižní pobřeží rozčleněna jsou hojnými zálivy, z nichž vynikají zvláště Bahia de Neyba, B. de Ocoa, B. Escocesa, záliv Mazanillský a j. Vnitrozemí ostrova jest veskrze hornaté. H. tvoří střed Kordiler antillských, neboť zde spojují se pásma táhnoucí se Kubou a Jamaikou. Jádrem země jest pohoří táhnoucí se několika rovnoběžnými hřbety od mysu à Foux po mys Engano a mající v Pico del Yaqui 2955 *m*, v Loma del Rio Grande 2105 *m* a v Loma Tina 3140 *m*, ale nedosahující nikde čáry sněžné. Na sev. úbočí jeho rozkládá se Vega real 220 *km* dl., nížina to nad míru úrodná, zavlažovaná Yaquím a Yunou, k níž záp. od Santiaga druží se despoblado z křemenitého štěrku a zaujímající na 2000 *km*². Za zmíněnou nížinou při sev. pobřeží táhne se rovnoběžně s hlavním horstvem pásmo přímořské Sierra de Monte Cristi (1268 *m*). Podobné pásmo přímořské táhne se také při již. pobřeží (Mont la Selle 2712 *m*) a od hlav. pásma odděleno je vpadlinou, kterou vyplňují Laguna del Fonde a Laguna de Enriquillo. Jádrem hlav. pásma horského jsou horniny archaické, jež v nejvyšších temenech na povrch vystupují, a starší vyvřeliny; k nim druží se flyšovité břidlice, vápence a pískovce křídové ve spojení se serpentinem. Na sev. pobřeží je hojně usazenin třetihorních. — Vodopis H. nevykazuje velikých řek a nad to vodní toky jeho jsou při ústí namnoze zaneseny pískem, takže se nehodí ku plavbě, nicméně zavlažování země jest velmi dobré. Mimo řeky Yaqui a Yunu na sev. vlévá se na jihu do zálivu Neybského řeka jména Yaqui, do zálivu Gonavského Artibonito, v jehož poříčí rozkládá se přeúrodná nížina. — Podnebí jest tropické, horké a vlhké. Evropanům nesvědčí. Ani na pobřeží nejsou poměry lepší, naproti tomu na horách panuje věčné jaro (zřídka tepl. 20°). Průměrná

[illegible] tep. v [illegible] 26° C. [illegible] C. [illegible] Prince [illegible] v Cap-Haïtien [illegible] cm. Na [illegible] až [illegible] cm. [illegible] v [illegible] jich [illegible] tak. V největší [illegible] ostrova jest [illegible] delší v [illegible] mají od srpna do října, [illegible] do března, menší v [illegible] Přece se však má zvlášt [illegible] západními [illegible] na [illegible] jež trvají často [illegible] bez přestání. Na [illegible] pobřeží [illegible] října [illegible] Orkán r. [illegible] město S. Domingo, r. 1[illegible] r. 183? Cayes. Zemětřesení [illegible] zde [illegible] r. 1564, 1673, 1684, 1691, [illegible] 1751, 1770, 1842. Podnebí [illegible] zde [illegible] vlastně jen aklimatovaní [illegible] Přes [illegible] k tomu ovšem také [illegible] pobřežních. Nejvíce [illegible] zde [illegible] a [illegible] zimnice, kdežto dysenterie a tuberkulose jsou řídké. Nejlepší poměry zdravotní [illegible] v horách. *p.* — F[illegible]ra byla v před[illegible] více studována než v [illegible]. Z nových [illegible] sběratelův uvádíme pouze [illegible] a Eggerse. [illegible] hauer [illegible] udává [illegible] 3193 druhů, my však jsme [illegible] pouze 1020 bezpečným [illegible]. [illegible] v [illegible] stol. [illegible] známe [illegible] rodiny v Haïti [illegible]. Nejvíce jsou zastoupeny [illegible] Melastomaceae, p[illegible] trávy a orchideae. Z endemických rodů [illegible] uvedena Vilmorinia Legum., [illegible] Ptycanthera Asclep., Narvalina [illegible] Tetranthus (Compos.), [illegible] Rudolfia, Reynaudia, Tetramicra, jež [illegible] jako endem. pro H. uváděny. Endemických druhů neznáme ani [illegible], z těch však [illegible] L[illegible] liacei. Ve velkém [illegible] na Kubu a Jamaiku. V horách připomíná Eggers některé mírné formy, [illegible] lesy [illegible] *Pinus occidentalis* až [illegible] m vys. [illegible] ve výši [illegible] m n. m. dále (neurčité dosud) Hypericum, Hieracium, Alchemilla, Rubus, [illegible] Galium. Typický pro [illegible] hory jest [illegible] *Garrya Fadyeni* a [illegible] *Fuchsia [illegible]* [illegible] Jako hojné stromy udává Eggers *Jamesia vulgaris*, *Swieten* [illegible] a *Oreodoxa oleracea*. Ježto se dříve na H. sbíralo pouze v přímoří, bylo ze [illegible] dr. ve sbírce Eggersově z hor [illegible] neurčitých. — Zvířena jest nestejně známa. Ze ssavců, o nichž [illegible] známosti [illegible] chatrné, známe *Macrotus Waterhousi*, *C[illegible]*, *M[illegible] rufus*, *Nyct[illegible]* [illegible] endemický [illegible] z [illegible] *[illegible]odonta* [illegible], *Capromys pilorides*, *S[illegible]don paradoxus* (mon. end. rodu). Větších ssavců není vůbec v [illegible] Antillách. Lépe známi jsou ptáci prac. Cory-ho. Jako zvláštní uvádí Salvin z [illegible] end., *Dulus dominicus* end., *Certh[illegible]* [illegible], *Euphonia musica*, *Spindalis* [illegible] *color*, *[illegible] palmarum* L. m. e., *Loxig[illegible]*, *Phonipara olivacea*, *Cor*[illegible] [illegible], 3 kolibři, [illegible] *Temno*[illegible] *Sa[illegible]* *Cidamus* [illegible] papouš. a dle [illegible] Část sey[illegible] na př. [illegible] Nejlépe známe reptilie a [illegible] a [illegible] a [illegible] jsou tu 4 želvy, [illegible] *Cemmis* [illegible] *S[illegible]* [illegible] Amerky end. [illegible] Z hadů uvádíme *Typhlops* [illegible] *Epicrates* [illegible] end. rod *Uromacer* [illegible] *Liofis* [illegible] *Ameiva* [illegible] Za [illegible] nevíme skoro nic o rybách [illegible] známe pouze [illegible] *Eleotris* [illegible], *Poecilia* [illegible], [illegible] Žab uvádí Boulenger [illegible] pouze [illegible] *Dendrobates* [illegible] 3 Hylodes, 1 Bufo, pouze 4 Hyla a Pipa americana. *Pk.*

2) H., [illegible] republika, zaujímá záp. [illegible] H. má [illegible] km² s 950.000 obyv. [illegible] dle církevního sčítání r. 1894 [illegible] a to [illegible] černochů, 95.000 smíšenců a [illegible] bílých. Mužské obyv. k ženskému jest v poměru [illegible]. Jazykem v zemi [illegible] e francina promíšená velkým množstvím živlů afrických zvaná *creole* a jen v jednání úředním a v písmě užívá se čistší franciny. [illegible] neustále války občanské, dílem i pro ve[illegible] úmrtnost dítek, jest vzrůst obyvatelstva poměrně [illegible] a země dosti řídce zalidněna; topografické i geologické poměry jsou [illegible] nedostatečně známy. Větší osady a města [illegible] z největší [illegible] na pobřeží, kdežto obyvatelstvo venkovské skoro veskrze přebývá v [illegible] rozptýlených chatrčích, netvoříc skoro nikde vesnic. Hlavní zdroj výživy [illegible] jest [illegible] v orbě, ačkoli tato proti dřívějším dobám velmi poklesla; půda vyniká znamenitou úrodností. Vedle plodin tropických bylo by ve vyšších polohách možno pěstovati také [illegible] plodiny pásma mírného, ale ne[illegible] [illegible] a netečnost obyvatelstva samého překážejí rozvoji zemědělství. Na místo dřívější třtiny cukrové nastoupily nyní hlavně plantáže kávovníkové, vedle toho pak pěstují se [illegible] jen pro domácí spotřebu banány, tabák, indych, rýže, boby, hrách, maniok, yamové hlízy, bataty. Veliké bohatství [illegible] v [illegible] lesích leží dosud většinou ladem [illegible] z něho se těží, [illegible] a hospodařením loupežným. Chov [illegible] jest zanedbán, ačkoli jest značný počet [illegible] i vepřů, kteří na mnohých místech [illegible] se i zdivočeli. Španělé těžili v H. [illegible] zlata, nyní pak teprve v [illegible] se opět dolovati na zlato; četné prameny sirné a minerální zůstávají nezužitkovány. O průmyslu nelze skoro

mluviti; naproti tomu obchod, jenž následkem zrušení otroctví zároveň s výrobou velice byl poklesl, v posledních létech rychle se vzmáhá. R. 1892 obnášel veškeren dovoz 4,526.620 piastrů (v papírech), vývoz pak 3,164.961 piastrů (ve zlatě); v prvém zaujímají přední místo káva (31,500.000 *kg*), kakao (1,800.000 *kg*), barevné dříví (51,700.000 *kg*), bavlna (630.000 *kg*), mahagonové dřevo (7900 m^3), mimo to kampechové dříví, kůže, med, vosk, klí, v dovozu v popředí stojí zboží lněné, bavlněné a vlněné, kožené i železné výrobky, máslo, slanina, lihoviny a j. Největší účastenství na obchodu tom mají Spoj. Obce severoamer. (dovozem), Francie (vývozem), potom Německo a Anglie. Dopravní prostředky jsou velmi primitivní, naproti tomu spojení po moři je slušné a pravidelná paroplavba trvá s Nov. Yorkem, Southamptonem a Hamburkem. Zahraničnímu obchodu otevřeny jsou přístavy Port-au-Prince, Jacmel, Cap Haïtien, Gonaïves, Petit Goave, St. Marc, Aux Cayes, Jerémie, Port de Paix, Miragoane a Aquin; v Port-au-Prince r. 1893 kotvilo 267 lodí o 296.986 tunách, z nichž bylo 188 parníků o 274.761 t. Železnic republika nemá. Malá trať mezi Gonaïves a Port de Paix, počatá r. 1886, vázne od r. 1891. Poštovních úřadů r. 1887 bylo 31 s 479.916 zásilkami; vykazují každoročně schodek. Ve vnitrozemí pro nedostatek cest děje se doprava z největší části na soumarech. Mincovní jednotkou jest piastr čili gourde (= 5 fr., ale r. 1892 jen 3·31 fr.) po 100 centimech; vedle toho byly raženy stříbrné mince o 50, 25, 12 a 6 centimech, ale pro špatnou hodnotu záhy zmizely z oběhu a do r. 1872 kolovaly jen papírové peníze, posléze tak málo ceněné, že 300 piastrů bráno za 1 amer. dollar. Nyní užívá se namnoze peněz Spoj. Obcí severoamer. Od r. 1882 činna jest také národní banka, jež r. 1885 měla v oběhu bankovek za 15,500.000 fr. Měr užívá se starofrancouz.: 1 pied = 0·32 *m*, 1 aune = 1·14 *m*, 1 toise = 1·95 *m* atd., ale vedle nich užívá se také winchesterského bushelu (= 35 237 *l*) pro obilí a staroangl. gallonu (= 3·785 *l*) pro tekutiny.

Ústava, dle níž **H.** jest republika repraesentativně-demokratická, pochází ze 14. čna 1867 a byla pozměněna dne 9. říj. 1889. Zákonodárná moc spočívá v rukou senátu a sněmovny poslanců; prvý skládá se ze 39 členů nejméně 30letých, kteří na dobu 6 let dílem voleni jsou od sněmovny poslanců, dílem jmenováni od předsedy republiky a z nichž každého 2. roku třetina vystupuje; sněmovna poslanců má 50 členů nejméně 25letých, volených lidem na 3 léta. Aktivní právo volební přísluší každému občanu haitskému, jenž dovršil 21. rok věku, k passivnímu právu vyžaduje se jistý nemovitý majetek nebo provozování nějaké živnosti. Obě sněmovny sloučené tvoří národní shromáždění, jež na dobu 7 let volí předsedu republiky. Tomuto přísluší výkonná moc i právo jmenovati 5 státních tajemníků (pro zahr. záležitosti a spravedlnost, válku a námořnictvo, vnitro, vyučování a veřejné práce) i vyšší úředníky. Běloši nemají (dle § 7. ústavy) práva nabývati v republice vlastnictví nemovitého. Pro politickou správu rozdělena jest republika v 5 departementů (jižní, záp., sev., severozáp. a Artibonite), co do rozlohy mezi sebou velmi rozdílných, a za účelem správy finanční v 11 arrondissementů (Port-au-Prince, Le Cap Haïtien, Aux Cayes, Jacmel, Gonaïves, Port de Paix, St. Marc, Miragoane, Petit-Goave, Aquin a Jeremie). Soudnictví spravuje kassační tribunál v Port-au-Prince, jemuž podřízeno je 6 tribunálů trestních a civilních a 7 soudů obchodních, mimo to pak v jednotlivých větších obcích jsou soudy smírčí a policejní. Z největšího dílu má v **H.** platnost franc. *Code civil*. Státním náboženstvím jest církev katolická (konkordát z r 1861). Úplné svobody dopřává se i jiným vyznáním. Záležitosti církevní spravuje arcibiskup v Port-au-Prince, jemuž podřízena jsou biskupství v Gonaïves, Les Cajes, Cap Haïtien a Port de Paix, dále (1888) 73 far se 113 kněžími, 72 kostely a 253 kaplemi. Baptisté mají osady v Jacmelu a San Rafaelu, methodisté missii v Port-au-Prince. Vedle toho bují, zvláště ve vnitrozemí, bohoslužba Vaudouova, smíšenina to pohanského fetišismu s katolicismem, při níž černoši vzdávali i oběti lidské; úsilí angl. a amer. missionářů proti ní zůstávalo bez účinku a teprve četné popravy v nejnovější době značně ji omezily. Vzdělání obyv. jest na velmi nízkém stupni; r. 1888 bylo sice po zemi zřízeno 606 obec. škol (110 dívčích) a 24 škol soukromých, dále 5 veřejných lyceí a Port-au-Prince má docela i jakousi universitu (o právnické a lékařské fakultě), ale černoši jeví celkem velmi málo náklonnosti k činnosti duševní a mimo skrovné výjimky zůstává u nich vyšší vzdělání povrchním pozlátkem. Finance státní přivedeny jsou neustálými nepokoji a občanskými válkami v takový nepořádek, že je těžko učiniti si o státním hospodářství náležitý obraz, ačkoli nelze upříti, že v posl. létech nastalo znamenité zlepšení. Dle rozpočtu na r. 1893 činily příjmy celkem 7,691.530 piastrů, vydání 8,498.524 p.; příjmy plynou hlavně z cel dovozných i vývozných, ve vydání pak největší položkou jest zastoupeno umořování stát. dluhu, pak ministerstvo války, vnitra a vyučování. Státní dluh 31. pros. 1892 obnášel 16,993.347 p. Vojsko doplňuje se dílem odvodem, dílem dobrovolníky (první slouží 7, druzí 4 léta) a dělí se v gardu a vojsko řadové; prvá obsahuje 1 prapor dělostřelectva, 1 pluk pěchoty, 1 prapor myslivců a 1 eskadronu jízdy, úhrnem 650 mužů, druhé pak 4 prapory dělostřelectva, 6 pluků pěchoty a 46 setnin četnictva, celkem 6178, tak že všeho vojska v míru jest 6828 mužů. Loďstvo skládá se z 5 želez. parníků šroub. o 4240 tun. se 32 děly (přes 10 *cm* kal.) a 1 ocel. člunu dělového se 3 děly. Znakem republiky je modrý štít, uprostřed kterého vypíná se palma na vrcholku svém zdobená červenou čepicí frygickou; při kořenech palmy rozkládá se po obou stranách po třech červenomodrých praporech, před nimiž leží emblem z děl, ručnic,

sekery, kotvy; půda poseta je dělovými kulemi. Národní barvy jsou červená a modrá. Hlav. městem republiky a sídlem vlády jest Port-au-Prince.

Dějiny. H. objeveno bylo 6. pros. 1492 Columbem a nazváno od něho Hispaniola nebo Española. Lákán úrodností ostrova i pověstmi o množství zlata, dal tam Columbus před návratem svým do Evropy zbudovati tvrz »La Navidad« a zůstavil tam posádku, která však pro rozmanité útisky a loupeže od povstalých Indiánů byla pobita. I založeno potom na ostr. město Isabella a později při ústí Ozamy Santo Domingo, které, jsouc hlavním městem ostrova, dalo záhy také tomuto své jméno. Bohaté doly na zlato objevené nejprve v pohoří Cibau a chráněné tvrzí sv. Tomáše i později místodržitelem Bobadillou objevené doly u San Cristofora učinily sice H. po drahnou dobu nejdůležitější državou španělskou v Západní Indii, ale také domorodé obyvatelstvo pohynulo následkem těžké práce v dolech, k niž bylo nuceno (roku 1502 bylo ho 60.000 duší, r. 1533 jen 4000 a 1717 pouze 80). Když pak ani pokus se silnějšími Karíby se nezdařil, dováženi sem černoští otroci z Afriky. Při vší obezřelosti Španělův usadili se přece koncem XVI. stol. franc. a angličtí flibustýři na ostrově Tortuze a dílem z nich dílem za nimi přibyli franc. osadníci, kteří se usídlili na liduprázdném severním pobřeží, jali se vzdělávati půdu a r. 1665 dali se pod ochranu Francie. Když pak mírem v Rijswijku r. 1697 Španělé musili postoupiti záp. část ostrova, nahrnulo se sem množství osadníků a dovezeno na tisíce otroků, tak že plantážnictví dosáhlo ohromného rozkvětu a území to mělo r. 1788 na 28.000 km^2 455.089 obyv. (27.717 bělochů a 21.808 míšenců). Častým míšením mezi bělochy a černochy povstalo tu množství mulatů, kteří od svých bílých otců bývali pravidelně propouštěni na svobodu, ale nenabývali tím rovných práv s bělochy, kteří hleděli na ně jako na zvrhlé plémě. Mimo to i mezi samými bělochy byly četné spory, zvláště mezi bohatými plantážníky a třídou živnostenskou. Propuknutím revoluce francouzské nastalo mezi mulaty haitskými mocné hnutí, jež zvýšeno ještě tím, když Národní shromáždění pařížské r. 1790 unáhleně kolonii přiznalo plnou autonomii. Odpor bělochů proti rovnoprávnosti mulatův vedl posléze ke strašlivému povstání míšenců a černochů, které znenáhla po celé kolonii se rozšířilo za zuřivého vraždění bělochů (přes 2000). Přes tyto ukrutnosti nadržovali plnomocníci konventu Palverel a Santhonax, vyslaní k urovnání poměrů haitských, černochům a uznali jejich nároky. Když Španělé r. 1793 spojili se s povstalci, přislíbil konvent r. 1794 emancipaci otroků (r. 1798 přiznána jim úplná svoboda a stejná práva s bělochy) a vojsko franc. spojilo se s černochy proti Španělům, kteří posléze r. 1795 mírem basilejským musili Francouzům postoupiti také svůj vých. díl ostrova. Vůdcové povstalců, černoch Toussaint l'Ouverture a mulat Rigaud, obnovili aspoň částečně pořádek a Toussaint, zbaviv se svého soupeře, jmenován byl r. 1799 od prvního konsula gener. guvernérem i velitelem koloniálního vojska na ostrově. Avšak v lednu 1801 prohlásil neodvislost celého ostrova, vydal 9. kv. 1801 zvláštní ústavu dle konsulární ústavy franc. a rozdával štědře půdu svým věrným; ale již r. 1802 objevilo se loďstvo franc. před H., generál Leclerc zapudil Toussainta do vnitrozemí, donutil ho ku vzdání a poslal do Francie, kde r. 1803 zemřel. Nespolehlivost slibů Leclercových a snahy pozůstalých bělochů o obnovení otroctví vedly k novému povstání, ve kterém černošský vůdce Dessalines a mulat Pétion Francouze pomocí Angličanů r. 1803 z ostrova vypudili. Rochambeau se zbytky franc. vojska opustil ostrov, avšak Napoleon nevzdával se naděje na dobytí jeho, poněvadž byl nutným východiskem pro koloniální záměry Napoleonovy na půdě severoamerické. Teprve, když r. 1803 vypukla na novo válka v Evropě, ponecháno H. osudu. Tam dal se Dessalines v pros. 1804 prohlásiti za císaře haitského pode jménem Jakuba I., propůjčil říši své r. 1805 novou ústavu, ale již r. 1806 byl od Christopha a Pétiona svržen i zavražděn, načež propukly nové rozbroje, nyní mezi mulaty a černochy. Za těch zápasů zmocnili se Španělé opět vých. končin ostrova, kdežto západ rozpadl se r. 1807 v republiku černošskou na sev. (H.) pod vládou Christophovou a mulatský stát na jihu, jejž ovládal Pétion. Christophe r. 1811 dal se vyhlásiti za dědičného panovníka pod názvem cís. Jindřicha I., obklopil se nádherným dvorem, avšak vzpoura vypuknuvší r. 1820 učinila panství jeho konec. Mezitím Pétion dal mulatské republice ústavu (1816) dle vzoru severoamerického, kterou odstraněno otroctví, dána svoboda tisku atd. Nástupce jeho Boyer (od r. 1818) nejen že zabránil pokusu císaře Jindřicha zabrati republiku, ale po smrti jeho spojil celé území někdy francouzské v jeden stát, k němuž přidružil se r. 1822 také díl východní, roku 1821 od Španěl zase odpadlý. Vládna od r. 1822 jako předseda doživotní, přičiňoval se poctivě o povznesení země, dosáhl uznání republiky i od Francie, avšak roku 1843 musil i on ustoupiti vzpouře řízené mulaty Dumeslem a Rivièrem. Za těchto občanských válek následovali po sobě v předsednictví do r. 1844 Herard Rivière, do r. 1845 Guerier, do poč. r. 1846 Pierrot a do r. 1847 Riché. Ale vých. končiny, nechtějíce uznati nové ústavy Rivièrovy, povstaly roku 1843 a uhájily si samostatnost jako zvláštní republika zvaná Santo Domingo (viz Dominická republika). Pokusy Rivièrovy o obnovení jednoty zmařeny jeho porážkou u Santiaga; zároveň vypuklo povstání černochů proti mulatům, jež pojistilo převahu živlu černošského v H. R. 1847 po nadaném a poctivém Richéovi zvolen za předsedu generál Faustin Soulouque, jenž záhy ukázal se býti zarytým nepřítelem bělochů, povolav do ministerstva muže svou nevraživostí proti nim pověstné. V krvavé řeži zničena vzdělanější třída obyvatelstva, načež

Soulouque »k žádosti národa haitského« 26. srp. 1849 přijal titul císařský pode jménem Faustina I. a obklopiv se fraškovitým dvořanstvem, pustil plnou uzdu své surovosti. Monopolem uvaleným na cukr a kávu, vysokými daněmi uloženými na cizí lodi i dočasným uzavřením přístavů dráždil cizí mocnosti, zejména Anglii a Spoj. Obce, na jejichž zakročení musil monopoly zrušiti, ale nahradil je vysokým clem vývozným. Ještě jako předseda republiky r. 1849 pokusil se dobyti sousedního S. Dominga, ale byl od gener. Santany poražen; stejně i r. 1850 v horách u Baniky a r. 1855 dvakráte za sebou u San Thomé a ve velké savaně (*Sabana larga*) i musil posléze na zakročení velmocí uzavříti mír. Vojenská vzpoura pod Geffrardem r. 1859 učinila konec této vládě, načež obnovena republika s dřívějším svobodným zřízením pod předsednictvím Geffrardovým; ale tím vzbuzena veliká nespokojenost mezi černochy starého rázu. Geffrard svržen roku 1867 od Salnava, vůdce strany »ještěrek« (*Lizards*), a nyní rychle následovali po sobě předsedové (Sagert od r. 1870, Domingue od r. 1874, Boirond Canal od r. 1876), z nichž každý vypuzen byl před uplynutím doby úřední. Posléze r. 1879 po krvavém boji v ulicích hlavního města zmocnil se vlády gen. Salomon, který zemi aspoň na několik let zjednal pokoj, nicméně stal se r. 1888 obětí vzpoury. Po tuhých bojích, které mezi sebou vedli najmě předseda Legitime, chráněnec Francie, a generál Hippolyte, stoupenec Spoj. Obcí severoamer. a doktriny Monroëovy, nabyl Hippolyte vrchu a vydav nynější ústavu (1889), zvolen jest na základě jejím 15. kv. 1890 za předsedu. Četné ukrutnosti páchané na politických odpůrcích způsobily r. 1891 novou vzpouru, v níž však po krutém boji pouličním ve hlav. městě předseda zůstal vítězem.

Literatura. La Selve, Le pays des Nègres, voyage à Haïti (Paříž, 1881); Ramsay, Abrégé de la géogr. d'H. (t., 1881); Janvier, La république d'H. 1840—82 (t., 1883); Fortunat, Nouv. géographie de l'île d'H. (Port-au-Prince, 1888); týž, Abrégé de la geogr. de l'île d'H. (2 vyd. Pař., 1894); Rouzier, Dictionnaire geogr. et administr. univ. d'H. (ill., sv. 1., Port-au-Prince, 1892); Marcelin, H., Études économiques, sociales et polit. (Paříž, 1893, 2 sv.); Madiou, Histoire d'H. (Port-au-Prince, 1847—48, 3 sv.); Ardouin, Études sur l'hist. de H. (Pař., 1853 až 1861, 11 sv.); Saint-Rémy, Pétion et H. (t., 1858, 5 sv.); Bonneau, H., ses progrès, son avenir etc. (t., 1862); Janvier, La république d'H. 1840—1882 (t., 1882); Les affaires d'H. 1883—84 (t., 1884); Les constitutions d'H. (t., 1886); Marcelin, H., ses guerres civiles etc. (t., 1893); Selve, Histoire de la littérature haït. (Versailles, 1876); Saint John, H. or the Black Republic (Lond., 1884; 2 vyd. 1889); Tippenhauer, Die Insel H. (Lip. 1893); Jordan, Gesch. d. Insel H. (Lip., 1846—49, 2 sv.); Handelmann, Geschichte von H. (Kiel, 1856); Štolba, Bohoslužba Vaudouxova v H. (Zeměp. sbor. I. roč.); týž, Za oceánem (Praha, 1874). *p.*

Haïtien [aitieṅ], Le Cap H. [le kap-], Cap Haïti, Cap Français anebo krátce Le Cap, přední přístavní město republiky Haiti, hlavní město Severního departementu, na 19° 47′ s. š. a 72° 12′ z. d., při sev. břehu ostrova, 135 *km* na sev. od Port-au-Prince. **H.** jest sídlem arcibiskupa a má 29.000 ob. (1887). Přístav zdejší jest z nejlepších na ostrově a střediskem čilého obchodu. Ruch plavební r. 1893: 206 lodí o 211.521 tun., z nichž 157 parníků. Dovoz měl cenu 1,221.529 piastrů, vývoz (káva, kakao, dřevo kampešové, kůže) 2,115.261 p. — Pod jménem Cap Français bylo **H.** hlav. městem franc. kolonie. Tehdáž honosilo se mnohými krásnými budovami. R. 1795 bylo negry spáleno, ale za císaře Christopha opět částečně vystavěno a pod jménem Cap Henri hlav. městem ustanoveno. R. 1842 pobořeno velikým zemětřesením a také později ve válkách občanských mnoho příkoří zakusilo.

Haiton, Hethum, viz Armenie 749.

Haizinger: 1) **H.** Anton, výborný tenorista (* 1796 ve Wilfersdorfu — † 1869 ve Vídni), jsa učitelem ve Vídni, vzdělával se pilně v hudbě a zpěvu, zejména v tomto u Mozattiho. R. 1821 angažoval ho hrabě Palffy k divadlu nad Vídeňkou. Další studie jeho řídil Salieri. Úspěchy rostly den ke dni, zvláště když dostal se k úlohám, jež byly proň myšleny, jako ve Weiglově »Eiserne Pforte«, Kreuzerově »Libussa« a »Taucher«, Weberově »Euryanthe«. S úspěchem vystupoval i v Praze, ve Frankfurtu, Štutgartu, Mannheimu a usadil se v Karlsruhe, kam trvale upoutal ho sňatek s vynikající herečkou Neumannovou a kde i dobrou pěveckou školu založil. R. 1831 a 1832 navštívil Paříž, kde zvláště s paní Schraeder-Devrientovou ve »Fiadelii«, »Oberonu« a »Euryanthě« slavil úspěchy. R. 1832, 1833 a 1841 zavítal též do Londýna, r. 1835 do Petrohradu. Měl objemný lahodný hlas, vysoké *c* zpíval ještě prsním tónem, přednášel vřele a vášní svou uchvacoval. Známa od něho píseň *Vergiss mein nicht*.

2) H-ová Amalie, roz. Morstadtová (* 1800 v Karlsruhe — † 1884 ve Vídni), přední veseloherní herečka něm. své doby, líbila se v Německu a neméně v l. 1822—26 v Londýně, Paříži, Petrohradě. V l. 1828—44 působila v Karlsruhe, odtud do r. 1878 ve vídeňském »Burgtheatru«.

Háj, menší les mezi polnostmi a lučinami, nejčastěji půvabná smíšenina různých stromů lupenatých a jehličnatých. Slovo **h.** znamenalo původně místo zahájené, ohrazené, namnoze bohům zasvěcené. Tyto **h**-e posvátné byly v dobách prvotních, dokud nebylo ještě zvláštních božnic, u všech národů předními místy, v nichž nadpřirozené bytosti dle pohanských názorů rády se zdržovaly a kde jim pocty a oběti byly konány. Také později, když již jednotlivá božstva měla své chrámy, **h**-e posv. byly stále chovány ve zbožné úctě a bylo zakázáno káceti a porážeti v nich stromy nebo jinak je poškozovati; jednotlivé stromy, skály a prameny v nich se svým okolím pokládány byly za místa posvěcená, kam noha

nezasvěcencova nesměla beze trestu vstoupiti. To trvalo i po křesťanství, tak že církev nucena byla často vydávati zákazy, jimiž zapovídala křesťanům slavnosti v posv. h-ích, oběti a pověrečné obřady u stromův a pod Historická svědectví o h-ích posv. u Slovanů jsou dosti hojná; obšírnější týkají se hlavně Slovanů Polabských. Dle zprávy Dithmara Meziborského nalézal se u chrámu v Retře rozsáhlý h. posvátný, jenž byl u veliké úctě a jejž poškoditi bylo zakázáno. Týž připomíná, že jiný takový h. v téže končině zván byl »Svatobor« (Zutibure); byl ok. r. 1008 vyvrácen a na jeho místě založen kostel ku poctě sv. Romana. Kronikář Helmold popisuje dosti obšírně posv. h. v krajině mezi Stargradem a Lubekem; rostly tam duby, obdané dřevěným plotem se dvěma vraty, jež byly předmětem zbožné úcty. H. ten pokládán byl za svatyni celého kraje; bylo tam plno bůžků; slavnosti, oběti i soudy se v něm konaly a byl-li kdo v nebezpečenství, nalézal tam ochranu. Rovněž v písemných památkách ruských jsou zprávy, že pohanští Rusové modlili se v posv. h-ích a obětovali pod velkými stromy. O Češích zaznamenal podobnou zprávu Kosmas podotýkaje, že ještě za jeho doby vesničané klaněli se hájům a stromům; týž vypravuje, že kníže Břetislav II. dal pokáceti a spáliti posvátné h-je a stromy, které prostý lid na mnohých místech měl ve zbožné úctě. Že tím pověrečná úcta k hájům a stromům nebyla úplně vypleněna, poznati možno z Homiliáře Opatovického (z XII. stol.), kde znovu ctění hor a stromů Čechům trpce se vytýká. Srv. Sobotka, Rostlinstvo a jeho význam v nár. písních (Praha, 1879, str. 5.); Č. Zíbrt, Seznam pověr a zvyklostí poh. z VIII. věku (t., 1894, str. 35.). *Ml.*

Háj: 1) H. (něm. *Gehae*, ves v Čechách, hejt. a okr. Kadaň, fara a pošta Radonice; 20 d., 7 ob. č., 99 n. (1890), popl. dvůr, ovčín a mlýn. Stávala zde tvrz, po níž se psal František z Háje, český válečník z 2. pol XV. stol. **2)** H. (*Freiheitsau*), osada ve Slezsku u Chabičova, hejt. a okr. Opava, fara Poloma Velká; 16 d., 177 ob. č., 4 pol., 32 n. (1890), cukrovar, pošta, telegraf a žel. stanice Sev. dráhy cís. Ferdinanda (Svinov-Opava).

Hajánky, ves na Moravě, hejt. Brno, okr. a poš. Tišňov, fara Humín; 38 d., 202 ob. č. (1890).

Hajany, ves na Moravě, hejt. a okr. Brno, fara Ořechov, poš. Žilošice; 43 d., 264 ob. č., 24 n. (1890), továrna na ocet.

Hajčín, Hejčín (něm. *Hatschein*), ves na Moravě, hejt., okr. a poš. Olomouc, fara Hradisko-Klášter; 88 d., 1081 ob. č., 126 n., 34 jiné národnosti (1890), 2tř. škola, telegr. stanice, velký hřebčinec.

Hajd, osada mor., viz na Hatích.

Hajda, Bor (*Heide*, *Hayda*, *Haida*), okr. město v Čechách v hejtm. českolipském, při žel. trati Čes sev. dráhy Bakov-Georgswalde, má 298 d., 2805 ob. n., 10 č. (1890), far. kostel Nanebevzetí P. Marie, 6tř. obec. školu pro chlapce, 5tř. pro dívky, 3tř. měšť. chl. a dív., státní odbornou šk. pro průmysl sklářský a pasířský, stanici četnickou a finanční stráže, asi 25 továren na duté sklo a skleněné zboží, huti na hrubé sklo, továrny na porcelánové zboží a zrcadlové rámy, četné brusírny a dílny cínařské, pasířské a pro malbu na skle. Výrobky zdejších továren rozvážejí se do celého světa, jmenovitě do Ameriky. Vůbec jest H. střediskem sklářského průmyslu a obchodu na severu království Českého. — H. vznikla na poč. XVIII. stol. a přízní hraběte Jos. Kinského, pána na Sloupě, Černovicích atd., jenž na svých statcích zaváděl průmysl hlavně textilní a skelný, tak se zmohla, že již roku 1757 na ochranné město byla povýšena, při čemž obdržela znak (vyobr. č. 1636.): modrý štít, v něm městské zdi s cimbuřím na zeleném trávníku se dvěma čtyřrohými věžemi s cimbuřím a sedlovými střechami, na nich zlaté makovice; nad cimbuřím mezi věžemi červený štítek — vyobrazení spravedlnosti — a nad ním obraz Matky Boží ve stříbrném oblaku. Roku 1763 založena zde piaristská kollej (nyní obecná škola), r 1786 fara, kostel, chudobinec, hřbitovní kaple a j., hlavně obětavostí zdejších zámožných obyvatelů. Kvetlť obchod se sklem v XVIII. stol. tak, že obchodníci zdejší měli sklady a filiálky ve všech čelnějších městech Evropy, ba i v jiných dílech světa. V našem století vývoz značně poklesl konkurrencí skla francouzského, belg. a angl.

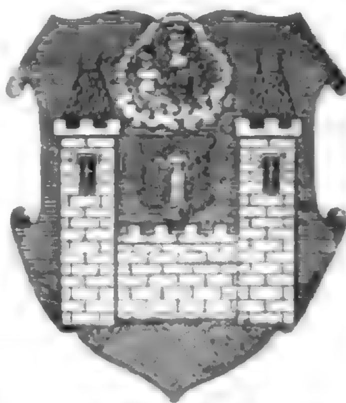
Č. 1636. Znak města Hajdy.

Hajdamáci viz Hajdamačina.

Hajdamačina. Když po úpadku kozáctva západní země v pravobřehé Ukrajině v století XVII. přešly na Polsko a vydány zvůli polské šlechty, jíž nedovedla se vzepříti slabá vláda královská, zdálo se, že upevní se zde instituce feudální, s nimiž kozáctvo zápolilo téměř po dvě století. Ale samovláda šlechty vznítila odpor lidu, který odtud propuká čas od času v různých končinách polské Malé Rusi a zachvacuje stále širší oblasť Již na poč. XVIII. stol. sdružují se sedláci, měšťané, ano i drobní šlechticové a namnoze i duchovní, v menší i větší tlupy, které na svých povstaleckých pochodech olupují hlavně velmože a dvory. Tento prvotní cíl zmíněných tlup záhy zvrhl se v obranu lidu proti panstvu jako jeho utlačovateli; tehdy tlupy množí se ještě o kozáky levobřehé. Všecky pak pojí snaha vyprostiti se z panského jha. Tito hajdamáci bojují rovněž proti feudalismu. Takové zjevy h-ny na poč. XVIII. stol. existují na Volyni a skoro současně v Haliči, zde s názvem opryškův. Daleko mohutněji h. vzplanula v stepní, vylidněné Ukrajině, zvláště v Kijevsku a Braclavsku, nalézajíc opory v klášteřích, které závistivě sledovaly propagandu unie a katoli-

cismu polských úřadů. Tímto způsobem h vede společenskonárodní a náboženský boj. Mezi vůdci h-ny vynikl Maksim Železňak (1768), záporožec a bývalý příslušník Motryneňského kláštera blíže Čihyrina. V čele tlupy záporožců a hajdamáků na pochodě zemí Kijevskou plení města, vsi, dvory, zámky a vraždí šlechtu a židy. Na tom pochodu Železňakově krvavě proslula řež humaňská; neboť povražděni jsou veškeří obyvatelé soujmenného města hr. Potockého, jehož kozáci se svým velitelem Gontou, přešedše k Železňakovi, s ním města dobyli. Hajdamáci prohlásili Železňaka za svého atamana. Tehdáž malomocné Polsko utlumilo toto povstání s pomocí vojska Kateřiny II. pod vůdcovstvím Krečetnikova. Gontu a jiné hajdamáky ztrestáno krutou smrtí. Časy ty, jako poslední protest Malorusů proti novému poddanství Polsku, známy jsou v národních pověstech pod jménem kolivščyny. — H-nou v Haliči zove se banditství Huculův v XVIII. stol.; k němu dali popud sběhové před rekrutýrkou nebo před robotou. Ti však obmezili se toliko na východní Karpaty a na přilehlé Pokutí. Plenili dvory a krčmy a přepadali armenské obchodníky. Náčelník bandy (pan) nosil skvostnější zbraň a šňůru dukátů kolem klobouku. Prvým známým vůdcem byl Pisklivý z Douhopole, v jehož tlupě nalézali se též Rumuni a Bojkové. Pisklivý r. 1704 předal vůdcovství Pintovi. Dále jmenují se vůdci Paučišin (1712), Lešek, Doboš (v. t.), Paliv. V pronásledování huculských hajdamáků vynikl plukovník Přelucký se svou zorganisovanou četou smoláků. Zajatci trestáni jsou nelidsky, na př. čtvrceni a kusy jejich těl pro výstrahu nabodávány na žerdě po horách. Přiznání vynucováno na nich pálením železem a svícemi. Jejich rekovské osudy opěvují písně hajdamácké; sebral je J. Hołovackij. Srv. Fr. Řehoř, Hajdamáci v Karpatech (»Zl. Praha« 1885). *Řř.*

Hajdar-Alí (Hyder-Alí), rádža majsúrský (* 1722 — † 1782), syn muhammedánského vojína, vstoupil jako dobrovolník do vojska majsúrského a vynikl tou měrou, že jmenován byl guvernérem v Dindigalu a konečně vrchním velitelem vojska. Zorganisovav vojsko dle vzoru francouzského a užív své oblibenosti, sesadil r. 1759 radžu a držel ho až do jeho smrti r. 1766 v zajetí. Jsa úhlavním nepřítelem Angličanů, podporoval Francouze v jejich podnicích a spojiv se s pohlaváry mahrattskými, dobyl Kalikutu a Bednuru, pronikl až k Madrasu a přinutil Angličany, že 29. března 1769 musili zavříti mír pod těžkými podmínkami. V nové válce však byl nešťasten; neb od sira Eyre Cootea byl r. 1781 poražen u Porta Nova, v srpnu t. r. u Polliore a r. 1782 u Arní. Císaři Josefu II., který chtěl zříditi zámořský obchod rakouský a proto snažil se v cizích dílech světa nabyti půdy k zakládání osad, postoupil část území v říši Canora, zač mu Josef II. zaslal čestné dary. Syn a nástupce jeho byl Tippu Saib.

Hajdrih Ant., hudeb. skladatel slovinský (* 1842 v Lublani — † 1878 t.). Vystoupiv z bohosloví, studoval v l. 1866—68 na pražské konservatoři (zpěv), ale ztrativ hlas, vrátil se do Lublaně. R. 1873 přišel do Terstu, kde soukromě vyučoval zpěvu, pak stal se učitelem ve vsi Rodiku u Terstu a r. 1877 vrátil se do Lublaně. Skladby jeho, veskrze vokální, vyznamenávají se původností, bohatou melodií a hlubokým citem. Vydal: *Pozdrav* a *Noč na Bleškem jezeru*, pak ve dvou sbírkách nadepsaných *Jadranski glasovi* uveřejněny tyto jeho skladby (valnou částí sbory): *Slava Slovencem*; *Mladini*; *Cerkvica*; *Pod oknom*; *Lahko noč*; *Slovo od lastovke*; *Jadransko morje*; *Nisem Nemec*; *V tihi noči*; *Zagorski zvonovi*; *Mornarjeva tožba*; *Prva ljubezen*; *Deklica*; *V spomin V. Vodnika*; *V sladkih sanjah*; *Slabo sveča je berlela*; *Slovo*; *Na boj*; *Želje Slovana*; *Sirota*; *Napitnica*; *Hercegovska*; *Petelinčekova ženitev*. V rukopise zůstavil ještě několik sborových a sólových skladeb. Také složil nápěvy kupletů ke hře »Baron čevljar«. *Lo.*

Hajdú-Böszörmény v. Böszörmény 2).

Hajduci sluli u Jihoslovanů uprchlíci křesťanští, kteří, nemohouce snášeti déle jařma tureckého, opustili svou rodinu a dědinu a uchýlili se do lesů, kde sestupovali se v branné čety s harambašou v čele a zachovávajíce věrnost Bohu a lásku k rodné zemi, mstili se na svých utiskovatelích a muhammedánech. Mezi sebou zachovávali vzornou kázeň a bratrskou lásku a vynikali velikou smělostí a odvážlivostí, tak že lid vzhlížel k nim s úctou jako ke svým mstitelům a oslavoval je jako národní své hrdiny. Docházejíce podpory u obyvatelstva křesťanského, byli trnem v oku úředníkům a pánům tureckým, kteří je pronásledovali a jako lupiče a škůdce trestali smrtí. Chocholoušek obral sobě život a činy takovýchto h-uků za předmět k svému »Jihu«. — V Uhrách nazýváni byli tímto jménem také křesťanští uprchlíci srbští a valašští, ale také sedláci, kteří hrabivostí pánů svých na mizinu byvše uvedeni, prchali na pusty a sestupovali se v brannou moc. Počet jejich značně vzrůstal, tak že tvořili jakýsi sbor vojenský, který se pronajímal do služeb tu knížat sedmihradských, tu zase císařských; nejvíce bylo jich v župě szabolcské, kde drželi 6 měst a spravujíce se vrchním svým hrabětem a jeho nástupcem, chránili svá práva a privilegia, jež jim Bocskai udělil a Rudolf II. r. 1606 a Marie Terezie r. 1746 potvrdili. Vedle tohoto vojska byli však v Uhrách také svobodní h., kteří provozovali lupičství ze řemesla; rozmnožili se tou měrou, že v míru Bělehradském r. 1739 ve čl. 18. bylo pojato usnesení, aby obě strany svobodné h-uky co nejvíce stíhaly. Nyní nazývá se tak v Uhrách služebná osoba mužská, která určena jest k obsluze pána nebo členů rodiny. I úřední sluhové zovou se h.

Hajducký okres (maď. *Hajdu városok*, lat. *Hajdonicalium oppidorum privilegiatorum districtus*) tvořilo v Uhrách 6 měst hajduckých za Tisou: Böszörmény, Dorog, Hatház, Nánás, Szoboszló a Vámos-Pércz; města ta nebyla podřízena úřadům župním, ale od r. 1699 spravovala se svým kapitánem a

Hájek: [illegible] Praze. [illegible]

[illegible] Naševrkách. [illegible]

Hájek z Hájku [illegible] Nemičeus [illegible] přírodozpytec a hvě- [illegible] v Praze — [illegible] září [illegible] Šimona. Rodina Ha- [illegible] Praze [illegible] seděla. Erbu [illegible] se Tadeáš Hájkovi te- [illegible] Ferdinandem I. viz Ry- [illegible] str. [illegible], kde hojně [illegible] se nachází. R. 1548 [illegible] navštěvoval lékařské [illegible], vydávaje mimo to [illegible] se do Prahy, po- [illegible] na cákaláře a rok na to na [illegible]. V letech násl. odebral se [illegible] do Bologně a do Milána [illegible] mathematika Cardana. [illegible] přednášeti o mathematice na [illegible] pražské. V l. 1566–70 byl ve Vídni

a v Uhrách jako lékař vojska, jež bylo vypraveno proti Turkům. Za zásluhy a služby své přijat byl r. 1571 i s dědici do stavu rytířského v království Českém, jmenován protomedikem království a posléze i tělesným lékařem královým. I Rudolf II. byl mu nakloněn a rozšířil šlechtictví jeho na veškeré země sv. Římské říše. H. byl třikráte ženat a měl tré synů a jednu dceru, tetu malíře K. Škréty. Rod Hájkův vyhynul po meči již v druhém, po přeslici již ve třetím koleně. Ačkoliv byl H. tělesným lékařem Rudolfa II., byl především hvězdářem a to rozhodně jedním z nejslavnějších svého věku (viz o tom svědectví Tyga Braha v Astronom. instaur. progymn. p. 505—528), přes to, že neměl dostatečných nástrojů (*quadrantem denis et quinis scurpulis et radium magnum*, z nichž žádný nebyl tak dokonalý, *ut singula scurpula capere possit*; z dopisů Hájkových T. Brahovi, vydaných nejnověji Friissem). Jeho spis *Dialexis* prohlašuje T. Brahe (De mundi aetherei etc. str. 320) za nejlepší všeho, co o hvězdě Nova Tychonis té doby bylo napsáno. Tak především děkujeme Hájkovi zavedení pozorování v poledníku k určení souřadnic hvězd, jehož se dnes výhradně užívá (viz Zach, Monatl. Corresp. 1805, článek o Vilému z Hess; Lamont, Astronomie und Magnetismus; Mädler, Gesch. d. Astron. I., str. 186). Methoda ta připisuje se dosavad většinou Vilému z Hess, ač neprávem. Též o vytříbení pojmu parallaxí získal si zásluh nemalých. Avšak nejen jako astronom, ale i jako geodaet vynikl H. daleko nad svou dobu. Tak trianguloval v l. 1556 až 1563 okolí pražské, avšak pro nedostatek podpory upustil později od práce té. Matouš z Kolína připomíná r. 1563 mapu okolí pražského, která se asi ztratila. Vedle svých prací horlivě sbíral H. rukopisy, zejména Koperníkovy (viz Prowe, Nic. Copernicus II., str. 285). Přičiněním Hájkovým přišel i Tyge Brahe a později k jeho přání i Kepler do Čech, a tak stalo se, že Kepler jako dědic jeho výsledků pozorovacích mohl vydati v Praze své nejslavnější dílo, které položilo základ k moderní astronomii. Věda zvěčnila zásluhy Hájkovy tím, že dle něho pojmenovala jeden z kráterů měsíce.

H. psal ponejvíce latinsky; ale přes to jest jeho českých spisů řada četná. Uvádíme: *Diagrammata seu typi Eclipsium solis et lunae* (Vídeň, IV., dle Denisovy »Wien's Buchdruckerkunst« str. 659, kdež jest dílo datováno 1540, asi chybně; srv. Scheibel, Einleitung zur math. Bücherkenntniss 1784, str. 155); *Dialexis de Novae et prius incognitae stellae ... apparitione* (Frankf. n. M., 1574), kteréžto dílo založilo slávu Hájkovu a pojednávajíc o stanovení parallaxí, jest jeho nejčelnějším dílem astron.; *De investigatione loci novae stellae in zodiaco secundum longitudinem ex unica ipsius meridiana altitudine et observatione temporis, geometrica deductio 1573*, jako dodatek k dílu B. Reisachrovu »De mirabili novae ac splendidis stellae« atd., kde H. vykládá a dokazuje svou dříve již uvedenou methodu pozorování v meridianu. Spisek ten jest neocenitelným dokladem pro prioritu methody. Kromě uvedených sepsal H. ještě četné astron. spisů jiných, hlavně o vlasaticích. Z ostatních spisů uvádíme: *Liber Hermetis centum aphorism. cum com. T. H.* (Praha, 1564); *De cerevisia ejusque conficiendi ratione* etc. (Frankfurt, 1584); *Aphorismorum Metoposcopicorum libellus unus* (Praha, 1562) a konečně české vydání herbáře Matthiolova: *Herbář jinak bylinář velmi užitečný a figurami pěknými... ozdobený* (t., u J. Melantrycha fol. 1562). — Srv. Smolík, Mathematikové v Čechách a Živa 1864; Vydra, Historia matheseos in Bohemia; Pelcl, Abbildungen böhm. und mähr. Gelehrten; Čas. Č. Musea r. 1829 (od Frant. Palackého), 1862 (od J. Hanuše), 1883, 1890, 1891 (od Dvorského); J. B. Malý, Dennice I.; J. Ninger, Riegrův Slovník naučný; J. Jireček. Rukověť; hrabě Šternberg. Pojed. Kr. čes. spol. nauk (1818, 6. sv.); Bailly, Histoire de l'astronomie; T. Brahe, Epistolae, vyd. Friis (Kodaň, 1876—86). *La.*

Hájek z Hodětína Jan, vladyka obratný, od krále Václava IV. nejednou a dobře potřebovaný, jenž se připomíná poprvé roku 1409. R. 1410 byl král. purkrabím na Protivíně. Král Václav, poznav jeho schopnosti, učinil jej asi r. 1411 podkomořím moravským (byl jím až do r. 1418), hned potom mu udělil také úřad kuchmistra (1412—17). V l. 1413—14 byl podkomořím českým. Když král r. 1413 dal hrad Skálu oblehnouti, učiněn byl H. velitelem vojska; z rozkázání králova dal práva a zřízení vojenská napsati »pro budoucí Čechy bojovné, aby se uměli u vojskách spravovati« a přikázal je u vojště před hradem Skálou písařům vojenským čísti (rukop. v obecním arch. pražském). R. 1417 zase vyslán od krále do Plzeňska, aby tu se stavy krajskými jednal. R. 1419 zapsán mu hrad Písek a r. 1420 dán pod jeho ochranu hrad Zvíkov, odkudž, bydle tu jako purkrabě, pomáhal straně pod jednou, a zastaveny mu vesnice od Hluboké. R. 1424 vstoupil naposled v příměří s Tábory a poněvadž již r. 1427 v povinnosti purkrabské nebyl a v pamětech se po r 1424 nepřipomíná, zdá se, že v l. 1424—27 zemřel. Jmění jeho měl po něm zeť Kunata Kaplíř ze Sulevic; zbytek měla roku 1454 Kateřina z H. (dcera?). *Sčk.*

Hájek z Libočan, jméno vladycké rodiny kraje žateckého, která na štítě svém měla jestřába (vyobr. č. 1637.). Jindřich H. z L., purkrabě na Ml. Boleslavi, koupil si v tom městě dům r. 1537, který po roce opět prodal. Augustin Vojtěch H. z L. byl farářem v Železné v unhoštském okresu, r. 1655 a r. 1659 ve Strenicích na Boleslavsku. Kromě těchto dvou osob nesou se ostatní zprávy všechny jen k jednomu členu tohoto rodu, k Václavovi Hájkovi z L., známému kronikáři českému. Zrozen a vychován byv ve víře pod obojí, přestoupil ke katolické církvi a stal se knězem někdy krátce před r. 1524, od které doby v klášteře augustiniánův u sv. Tomáše v Praze mši svatou sloužíval a kázání činíval. Současně byl farářem v Rožmitále na patronátě Zdeňka Lva

z Rožmitála a stal se r. 1527 děkanem na Karlšteině. Již při odchodu z Rožmitála na pověsti své valně si ublížil, že prý majetek nějaký kostelní odtud s sebou vzal, a r. 1528 měl nesnáze s pražským rychtářem Boršíkem pro jakési peníze, k nimž r. 1532 několik rozepří pro hanlivá slova od Petra Bukovského z Hustiřan a Kateřiny z Komárova se připojilo. Že se proti vůli administrátora arcibiskupství a kapituly vyšehradské v roztržkách nějakých ve správě kostela vyšehradského od světských pánů ustanoviti dal za administrátora, nejen k rozkazu královskému úřad administrátora se sebe složiti musil, nýbrž i z děkanství karlšteinského ssazen jest r. 1533. Od té doby bydlel v Praze blízko kláštera sv. Tomáše, na jehož gruntech dům si koupil r. 1539. V Praze počal přemýšleti o sepsání kroniky české, byv k tomu vybídnut od katolíkův i utraquistů, když se roznesla zpráva, že Martin Kuthen podobné dílo složiti chce. Opatřeny Hájkovi výpisy z desk zemských a zprávy dějepisné od purkrabí, hejtmanů a městských rad a H. sám obracel se o prameny k osobám v úřadech postaveným. Když Hájkův spis byl dokončen, odevzdán jest censorům r. 1539, totiž nejv. sudímu Janu z Lobkovic, místosudímu Janu Hodějovskému z Hodějova a Heřmanovi Sedleckému od Dubu, kteří mnohé politické věci v kronice vynechali. Strany tisku smluvil se H. s Václavem Halašem z Radimovic, aby Halaš veškeren náklad vedl; vynaložené peníze měl sobě z výtěžku napřed strhnouti a o zbytek s Hájkem se rozděliti. Ale Halaš zavdav malou částku, o tisk již se nestaral, tak že H jen s půjčkou od Adama Vrábského mohl tisk kroniky r. 1541 v 1000 exemplářích dokončiti. Když pak Halaš účtu Hájkovi činiti nechtěl, ten ho opětně žaloval, až oba na krále stížnosti své vznesli. Byli podáni na smluvčí, kteří r. 1542 ustanovili, aby Halaš dal Hájkovi 25 kop gr. a tento naobrat mu vydal knihy. Ale ani na této výpovědi Halaš nepřestal, tak že r. 1543 odevzdán byl k potrestání. Zásluhy Hájkovy za sepsání kroniky odměnil císař, uděliv jemu proboštství staroboleslavské r. 1544. Než i v novém tom postavení H. svou vinou zapletl se ve svízele. Pro kmetičnu staroboleslavských praelátů z čarování obviněnou, kterou Arnošt Krajíř z Krajku zajmouti dal, ale děkan staroboleslavský rychtářům Krajířovým z rukou vytrhl, odsouzen děkan do věže a H., maje jako probošt s děkanem státi a od něho před soudem proti Krajířovi mluviti, tak učiniti nechtěl. Za tuto neposlušnost vydána naň klatba i nepuštěn z ní až do příjezdu králova. Pak r. 1547 podala kapitula pražská žádost králi, aby Hájka buďto k šetření residence přiměl, anebo proboštství s něho snal. H. konečně, vida nezbytí, se pokořil r. 1549. Poslední svá léta trávil v Praze v klášteře dominikánek u sv. Anny na St. Městě, kdež 9. bř. 1553 život svůj dokonal. Pochován tam v kapli a nad hrobem jeho přibito z prken epitaphium s erbem jeho a nápisem. Kromě Kroniky české napsal H.: *Knihu o ohni v Menším Městě, na hradě sv. Václava a na Hradčanech r. 1541*, dále *Biblí zlatou Ant. de Rampigolis*, *Snář Mr. Vavř. z Březové*, a *Solferna* v řeči obnovil, kteréhož r. 1553 Sixt z Ottersdorfu vydal (Jireček, Rukověť). *Klř.*

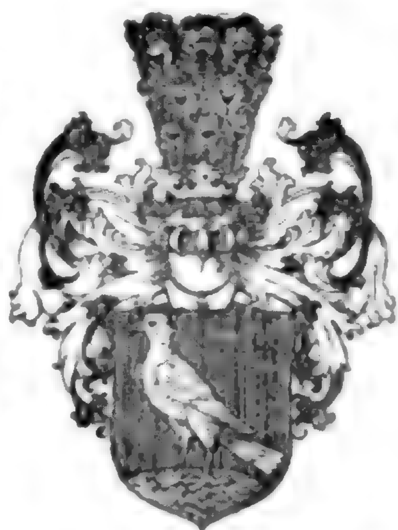

Č. 1637. Erb Hájka z Libočan.

»Kroniku« českou přeložil Jan Sandel do němčiny (Praha, 1596; Norimberk, 1697; Lipsko, 1748); česky zcela věrně dle originálu z roku 1541 vydal ji ryt. Jan ze Schönfeldu (Praha, 1819). Ve stol. XVIII. chtěl ji dáti hrabě Frant. Ant. Berka z Dubé přeložiti do latiny i svěřil úkol ten piaristovi Viktorinu a S. Cruce a po jeho smrti G. Dobnerovi, který přepracoval a kritickými poznámkami opatřil do r. 1782 šest dílů, ale znechutiv si nekritičnost kroniky, v práci ustal. Vystoupením Dobnerovým ztratila kronika mnoho na vážnosti a ceně, kterou jí dříve skoro všickni vynikající muži dávali, jako Dubravius, Lupáč, Adam z Veleslavína, Paprocký, Stránský, Balbin, Pešina a zvláště Beckovský, který v 2. díle své »Poselkyně« snesl objemný materiál k životopisu Hájkovu (viz Rezek v Č. Č. M. r. 1878). Ovšem ozývaly se již dříve hlasy, které Hájkovi vytýkaly, že z četných pramenů, které sám v předmluvě uvádí, nečerpal tak a tolik, jak se na řádného historika slušelo, ale že vybíral jen to, co se mu líbilo, anebo že, což pamětihodného a užitečného bylo, vypouštěl a vypůjčené kroniky spálil. Po Dobnerovi, jenž o Hájka měl ostrou potyčku s Duchovským, vystoupil proti Hájkovi Fr. Palacký, jak ve svých Dějinách (I. str. 31), tak ve »Würdigung der alten böhm. Geschichtschreiber« (str. 249), a viní ho, že pásmo lží uvedl do historie české; v novější době J. Metelka ve výročních zprávách c. k. čes. reálky pražské podává úryvky O úvodní stati kroniky české (r. 1890), ve kteréž ukazuje, jak H. dovedl užívati starých spisovatelů, zvláště Tacita. Vědecká cena kroniky není veliká; sloh celkem jest obratný, třeba místy jevila se nestejnost pro rozmanité prameny; lid čítával v ní rád, tak že mezi lidem se udržela a pomáhala tak při záchraně jazyka českého. Životopis V. Hájka vydal J. Jireček (Zpráva čes. uč. spol., 1874).

V kronice Hájkově pokračoval kronikář nám neznámý jménem, vychovanec jesuitů v Jindř. Hradci, jenž usadiv se v Hradci Králové, počal psáti, »kdež V. Hájek svým letům ukrojil a psáti přestal«, a r. 1688 dospěl až k r. 1546. Viz Stárek, Kroniky Hájkovy prodloužené z r. 1688 v Č. Č. M. 1845. *red.*

Hájek z Pertoltic (i z Tesmic), jméno staročeské rodiny erbu hrábě, kteráž bývala osedlá v Kouřimsku a Čáslavsku. Viz Hrabišici.

Hájek z Robčic, jméno vladycké rodiny české. R. 1534 Petrovi Hájkovi a Volfovi Strakonickému z R. propůjčen za erb: štít na dvé rozdělený, vrchní polovice modrá a dolní polovice zlatá; v té vrchní polovici jest ruka, pod loket mající rukáv zlatý a sahající přes to rozdělení štítu, držíc za ocas draka, kterýžto v té dolní zlaté polovici leží, nad tím štítem helm a na něm přikryvadla modré a zlaté barvy a nad tím vším dvě křídla orličí nahoru stojí, též barvy co štít. Petr H. byl správcem panství Volyňského r. 1544 a jeho syn Václav koupil před r. 1589 statek Ujčín, dnešní Oučín mezi Kolincem a Velharticemi. Po smrti Václavově r. 1601 prodán Ujčín ve prospěch nezletilých jeho synů Šebestiana Jindřicha a Jana Václava, kteří súčastnivše se výpravy válečné odbojných stavů českých, byli sice pokuty osvobozeni, ale Šebestian přes to přece r. 1628 ze země odešel. Jan Václav zůstal pak na Bernarticích v Klatovsku r. 1629. Také Jakub a Jan Jindřich H. z R., prvý na Bernarticích, druhý na Tvrdoslavi, odešli r. 1628 ze země. Hoštičky u Klatov držela Apoléna Kádovská z R. v l. 1609 až 1615 a Těšetiny prodala k panství Týneckému r. 1661 Eva Polyxena Tuněchodská z R. a na Malonicích. *Klř.*

Nad **Hájem**, osada na Moravě, hejt., okr. Meziříčí Valaš., fara, pš. Krasno, 12 d., 82 ob. č. (1890).

Hájemství rozeznáváme dvojí, lesní a honební. Lesní h. jest buď část rozsáhlejšího lesa nebo celistvý les menší, zaujímající přiměřenou výměru, aby v něm zřízenec lesní (hajný) postačil k jeho ochraně i k dohledu na práce (zalesňování, pasečení). Honební h. bývá najaté honbiště (nejčastěji pozemky rolnické), kde ustanovený hajný ošetřuje a chrání zvěř před pytláky a dravci, dle potřeby ji krmí a při honbě vše potřebné opatřuje. V lesích obyčejně spojeno bývá h. lesní s honebním. *črn.*

Háje posvátné viz Háj.

Hajilky (hajivky, hahivky, halahivky, haly, jaholky, lahivky, lahalojky a j.) jsou maloruské hry, jimiž baví se dospělá děvčata vždy odpoledne po tři dny svátků velikonočních na ohradě kolem chrámu při velečetném místním diváctvu obého pohlaví. Zde současně kdesi stranou učí se h-kám školačky a své hry provozuje mládež mužská, nalézajíc potěšení v kažení h-lek; její účast při h-kách jest výjimečná (na př. v horščyku), což nelze říci o účasti žen z prvých let manželství. Většina h-lek mají typická jména a s výjimkou Karpat nalézáme je téměř po vší Malé Rusi. Avšak mnohé z nich jsou charakteristické jen pro jisté okolí: v Haliči nejpopulárnější jest h. *zelman* (v. t.). V případech lokálních každému ze tří zasvěcených dnů velikonočních hodí se určité h. Lze je tříditi: 1. Na ty, obyčejně bezejmenné, kde tiše stojící shluk děvčat jen zpívá. 2. Na h., kde dívky, podavše si ruce, ustaví kolo a to tiché nebo otáčející se (na př. *čado*, *dančyk*, *did*, *duška*, *hala*, *kačor*, *kostrub*, *moloda*, *myška*, *perepełka*, *svacha* a j.). 3. Na h řetězové, kde dívky stojí v jednom nebo ve dvou řetězích, tuto čelem k sobě postupujíce a opět se od sebe vzdalujíce (na př. *korol*, *sosneňka*, *zelman* a j.). 4. Na h. utvářející v proudu hry měnitelné posice figurální (na př. *divorojuvaty dovka łoza*, *koleso*, *krutyj rid*, *ohyročky*, *ptašok*, *rynok*, *vorotar*, *žuk* a j). H. slují vlastně též písně, jimiž dívky doprovázejí své hry sborově nebo v dialogu. Obsah jejich jest po výtce milostný, často s dávkou sarkasmu, a zřídka historický neb oslavující znovuzrození přírody. Některé (*zelman*, *lada*, *kostrub*, *vorotar* a j.) svým obsahem ukazují na přežitek slavnosti dřevních Slovanů k uctění jarního slunce či jara, jíž křesťanství, nevidouc v ní pro sebe nebezpečí, ponechalo a lid přizpůsoboval nové víře, až sloučil ji s Velikonocemi, s prvotní dobou nejsouhlasnějšími. Jen nemnohým h-kám dokázati lze původ v nedávné minulosti. Některé h. uveřejnil F. V. Vykoukal ve »Květech«, 1883, a Fr. Řehoř ve »Zlaté Praze«, 1887 (Zelman), v »Ladě«, 1889 (Z hajilek rusínských děvčat), a v příloze k Novým modám »U domácího krbu«, 1891 (Kostrub a Roman) a r. 1894 (Krivoj tanec). *Řř.*

Hájiti ve vojenství obsaditi vojensky jistý kus území, nebo předmět v něm a na něm, les, vesnici, řeku, most, průsmyk, návrší a p., nebo umělé na území zařízení, hradbu, pevnost a pod., aby nepřítel nemohl zmocniti se ho, aby ten který zástup ho obránil proti nepříteli útočícímu (obrana). *FM.*

Hajk viz Haik.

Hajko Jan, státník polský v XVI. století († 1576), ze staré rodiny rusínské, byl čtyřikráte poslem Sigmunda Augusta na Rusi, aby pohnul Ivana Hrozného ku přátelským stykům. Tvrdošíjnost Sigmundova, ve které nechtěl uznati Ivana carem, vyjednávání rozbila, ano H. byl na rozkaz Ivanův uvězněn. R. 1556 stal se kastelánem v Břešti Litevském a jako horlivý katolík nenáviděl dissidentů a pomáhal při ujednáních o unii lubelskou

Hájky, Hájko, také Hájkov, osada v Čechách, hejt., okr. Tábor, fara Stálec, pošta Opořany; 14 d., 82 ob. č. (1890).

Hajmín (něm. *Haiming*, *Heiming*), osada v Čechách u Skubice, hejt., okr., pš. Krumlov, fara Svéraz; 9 d., 58 ob. n. (1890).

Hajmrlov (*Heimerldorf*), osada na Moravě, hejt. Šternberk, okr. Dvorce, fara, pš. Beroun; 32 d., 277 ob. n. (1890), opodál samota Giesshütte se slévárnou na železo.

Hajná, ves v Čechách, viz Hejná.

Hajnik Pál, právník maď. (* 1774 ve Vácově — † 1809 v Pešti). Od r 1800 byl prof. uher. civilního a trestního práva na akademii prešpurské, r. 1808 stal se prof. statistiky a horního práva na vysoké škole v Pešti. Napsal *Historia juris Hungarici a tempori Sti Stephani ... ad Franciscum I.* (Budín, 1807, 3 sv.). Jako univ. prof. proslul H. výtečnými přednáškami.

Hajniš: 1) H. František, humorista čes. (* 31. břez. 1815 ve Vamberce — † 27. prosince 1885 v Praze). Studoval gymnasium v Rychnově, filosofii a práva v Praze, načež šel k poště, kde dosáhl posléze hodnosti poštovního rady. Veselá mysl a probuzené vlastenectví zavedly jej záhy na dráhu spisovatelskou a sice poprvé ve »Květech«, kde r. 1834 vyšla jeho humoreska *Mlynářský krajánek posílá dopis nevěrné milence*, potom ve »Vesně«, jež r. 1835 přinesla *Životopis starého kabátu Hřbetoslava Beranoviče*, jednu z nejdelších prosaických prací H-ových. Nejplodnější však byla literární činnost jeho v »Palečku«, jejž vydávali H., Fr. Rubeš a V. Filípek od r. 1841—46. Vedle delších článků (*Osudná sanice*) jsou tam zvláště kratší směsi od H-e. R. 1841 vydal H. také sbírku veršů *Trnky*, snůšku to podivných nápisů a názvů domovních s tendencí silně vlasteneckou. Avšak nejen písmem, také živým slovem snažil se H. působiti v tomto směru. Již jako právník, meškaje o prázdninách na venkově, pořádal s Jar. Langrem merendy v Bohdanči a rovněž v Praze předčítával veřejně v Měšťanské besedě své povídky a humoresky, mocně tak působě ku probouzení se českého života společenského. Tiskem vyšly přednášky ty r. 1849 pod názvem *Sbírka besedních čtení*. Neméně oblíbeny byly také verše H-ovy. K Trnkám přibyly r. 1853 *Kopřivy*, obsahující epigrammy, pak »kořínky moudrosti vykopané mezi kopřivami v zahradě zkušenosti«, písně žertovné (jmenovitě parodie písní národních i umělých) a j. a r. 1859 *Krátké zrnélky* obsahu didakticko-humoristického (vydány pod pseudonymem Frant. Zdobnický). Potom H. téměř umlkl. Kromě spracování franc. vaudevillu (*Chorista*, provoz. r. 1862), *Historie malých měst* (Světozor, 1868) a malých vzpomínek *Před čtvrt stoletím* ve spisku »Po desíti létech«, vydaném při odhalení náhrobku Rubešova ve Skutči, *Zpomínka na Jar. Langera*, Lumír, 1860) ničeho nenapsal ničeho až do konce svého života, kdy trápen těžkou chorobou. Pouze před smrtí sáhl ještě jednou k péru i napsal vzpomínku ze svých studentských let *Naši formanové*, jež vyšla až po jeho smrti v »Palečku« roku 1886. Svého času působil H. mocně a byl velmi oblíben; dnes však lehounký, prostý jeho vtip již zastaral, nemaje síly a hloubky podobných prací na př. Koubkových, Havlíčkových a j. Viz Osvěta, 1886, str. 245. *Hs.*

2) H. Ladislav, strojní inženýr a technický spis. český, syn před. (* 1849 v Praze — † 1889 t.). Z nižšího gymnasia přestoupil na reálné školy a dokonav pak s výtečným prospěchem studia z odboru stavby strojů, jakož i pouze za jediný rok odboru inženýrského v Praze, vstoupil r. 1874 do Daňkovy továrny, kde brzy vynikl nejen jako znamenitý strojní inženýr, nýbrž i jako pěstitel odborné literatury strojnické. Zde setrval do smrti. Ovládaje vedle jazyka mateřského i německý, franc., a angl. a neobyčejnou pílí věnuje vědě, dovedl si z odborných literatur cizích opatřiti bohaté vědomosti netoliko v užším svém oboru strojnickém, ale i jiných oborech technických. Sepsal množství větších i menších článků a úvah, většinou v českých časopisech, zejména »Lumíru« a »Osvětě« (1875—77, 1879, 1885—1887, 1889; v l. 1877—83 podával zde i rozhledy na poli techn. a psal o literatuře technické), ve »Zprávách spolku architektů a inž. v Praze« (1881), v »Atheneu«, v »Ottově Slov. Nauč.« (Aeronautika). Mimo to i v časopisech německých »Zeitschrift d. Öst. Ing. und Arch.« (1887), »Maschinen-Constructeur« 1881, 1886 až 1887, z toho i česky »Historické a kritické úvahy o soustavě Liernurově« v Praze), anglických »Engineering« 1877: »Těžicí stroj na Vojtěšském dolu v Příbrami«, 1879: »Dvojčinné čerpadlo v kamenouhelném dolu na Buštěhradě«, »Hajnišův rotační motor«, »Čerpadla vídenských vodáren«, 1881: »Požární telegraf v Praze a na Smích. vč.«, »Vzdušní compressor pro tunel Arlberský«, 1882: »Parní stroj s ventilovým rozvodem dle Staňka«, 1888: »Převozný stroj k vyrábění elektřiny«) a franc. Do pražských denních listů psal odborné feuilletony o nejnovějších vynálezech, jakož i velmi ostré úvahy kritické: »Pokrok« (1876, 1877, 1882), »České noviny« 1881, »Národní listy« (1875—76, 1878—81). *ČcR.*

Hajnov, něm. *Hainau* nebo *Haynau*, město v prus. vl. obv. lehnickém, okr. goldbergh-hajnovském, na želez. trati boleslav-lehnické, má evang. a katol. kostel, synagogu, starý vévodský zámek, jatky, výrobu hlazené kůže, rukaviček, strojů hospodářských, papíru, plechového a hliněného zboží a 8115 ob. (1890), z nichž 1053 katol.

Hajný (lesní nebo polní hlídač) pokládá se ve vykonávání své služby, byl-li vzat pod přísahu, za veřejnou stráž a požívá v tom směru všech zákonných práv, jež náležejí úředním osobám a civilním strážím (tak zák. lesní ze 3. pros. 1852 č. 250 ř. z., český zems. zák. o polní ochraně ze 12. říj. 1875 č. 76 z. z., mor. zem. zák. o polní ochraně ze 13. ledna 1875 č. 12 z. z. a slezský zák. ze 30. června 1875 č. 21 z. z.; §§ 68, 81, 279, 312 a 314 tr. zák. ze 27. kv. 1852 č. 117 ř. z.). H. jakožto hlídač lesní bdí zejména nad tím, aby se nikdo nedopustil t. zv. lesního pychu (poškození lesního majetku), a může neznámé vinníky při činu postižené i zatknouti. O organisaci lesní technické služby při správě polit. vydáno bylo nař. min. orby ve shodě s min. vnitra a fin. ze dne 1. list. 1895 č. 165 ř. z., kterým zrušeno bylo min. nař. ze 27. čce 1883 č. 137 ř. z. a nař. z 1. čce 1890 č. 138. ř. z. — K ochraně majetku polního zřízeni jsou hlídači polní (*Feldhüter*, *Flurwächter*). Z pravidla má si každá obec ustanoviti zvláštního přísežného polního hlídače; s povolením okres. hejtmanství mohou však dvě i více obcí míti jednoho hlídače společného. Hlídači tito mají mezi jiným právo zajmouti dobytek, který přistihnou na cizím pozemku, a vydati jej poškozenému. Poškozený má se však v osmi dnech s vlastníkem dobytka smluviti o náhradu nebo podati žalobu u soudu, resp., běží-li o trestní polní nebo lesní pych, u obecního úřadu. *Hr.*

Hájov, ves na Moravě, hejt. Jičín Nový, okr. Příbor, fara Rychvaltice, pš. Hukvaldy; 54 d., 374 ob. č., 10 n. (1890), 1tř. šk., popl. dvory Hájovský dvůr a Haškovec.

Hajská viz Ves Hajská.

Hajský Jiří viz Taciturnus.

Hajti viz Haiti.

Hák, náčiní, jehož se ve stavitelství používá v nejrůznějších tvarech a z nejrůznějších látek. Tak do vysokých komínů zazdívají se železné h-y stoupací, aby kominík vnitřní plochu komínu z dola až nahoru očistiti mohl; takové h-y mají tvar ⊔, jsou

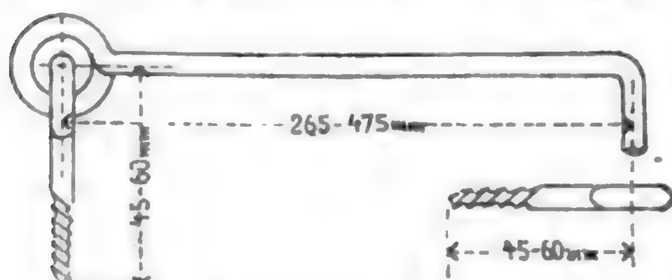

Č. 1638. Hák rozpěrací.

obyčejně železné, profilu kruhového 30—35 *mm* v průměru silného a vyčnívají 16—20 *cm* přes líc zdiva komínového, jsouce 40—45 *cm* od sebe vzdáleny. Na hřebeny střech břidlicí krytých upevňují se železné, obyčejně pocínované h-y hřebenové, na které zavěšují se obyčejně řebříky, má-li se střecha spravovati.

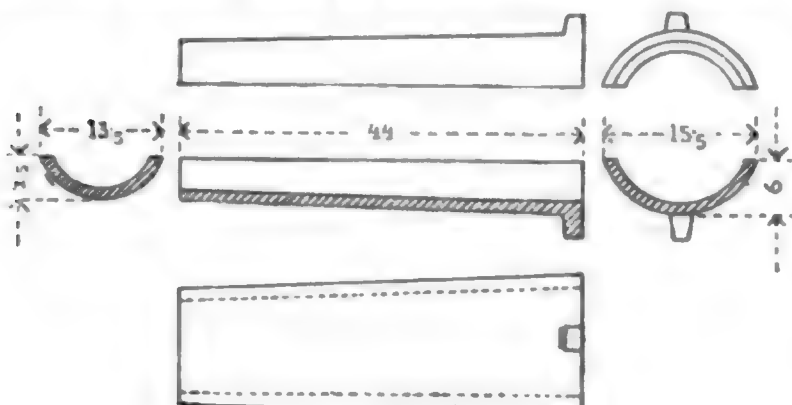

Č. 1639. Hák (taška).

Rámy oken na venek se otevírajících udržují se otevřené skobami a rozpěracími h-y (vyobr. č. 1638.), u obyčejných oken výměru $^{300}/_{8}$ *mm*, které se zhotovují ponejvíce ze silného železného drátu a zaprou se do příslušných ok. H-y upevňují se buď na rám okna a skoby do zárubně okna, anebo, což lepší jest, h-y do zárubně a skoby na rám. V tesařství užívá se h-ů při hákování (v. t.). H-y, druh segmentovitě prohloubených tašek z pálené hlíny (vyobr. č. 1639.), které, majíce rozvinutou šířku obyčejných plochých tašek, za »nosy« na latě se věší a spáry se prejzami zakryjí. H-ů téhož tvaru užívá se jako krycích tašek na hřebenech a nárožích střech taškových. *Fka.*

H. porodní dekapitační jest nástroj udaný Karlem Braunem ve Vídni a sloužící ku přerušení pateře a měkkých částí na krku dítka v těle mateřském, když při zanedbané příčné poloze není vytažení jinak možné. Při tom musí jedna ruka obejmout krk plodu, po ní zavede se h. kolem krku, mírně se stáhne a pak po způsobu klíče v zámku dvakrát, třikrát zatočí. Tím se vymknou obratle, pak se měkké části točením h-u v témž směru dokonale ukroutí a vytáhne nejprve trup a po něm hlava plodu. *Ra.*

H. požární. V dobách, kdy pokládáno bylo bourání budov za nezbytný prostředek k uhašení požárů, byly h-y p. předním hasicím nářadím venkovských osad. Byly to mohutné železné násadce na dlouhých bidlech, jež se rozbíhaly v h. a hrot. Aby i největší trámy bylo lze jimi strhnouti, bývala k velikým h-ům vedle hlavního bidla připevněna ještě dvě postranní, tak že po nasazení h-u mohlo 12 i více osob se ho chopiti. Dnes užívá se toliko menších h-ů, jimiž jediný muž snadno vládne. *S-l.*

Hakam (Hakem), jméno dvou chalífů cordobských: **1)** H. I. (796—822), syn a nástupce Hišáma I., obratný a nadaný básník, nadšený ctitel řeči a literatury arabské, pro které zakládal školy a nutil křesťany, by jen arabsky mluvili. Vzpoury v zemi krutě potlačil a zavedl v zemi pořádek a bezpečnost. **2)** H. II. (961—976), syn Abdurrahmána III., bojoval šťastně proti křesťanům španělským, kterým odňal Zamoru, Simancu, Osmu a Calahoru, a opanoval r. 973—974 skoro celou Mauretanii. Jsa milovník umění, básnictví a věd, dal sbírati po všech zemích listinné památky a poklady umělecké a zřídil při dvoře svém velikou knihovnu, v níž bylo množství spisů zeměpisných, dějepisných a genealogických, tak že tu byla zastoupena genealogie všech arabských kmenů v Africe a Arabii. — Viz J. Conde, Historia de la dominacion de los Arabes en España (Madrid, 1820—21, 3 sv.).

Hakan viz Hakon.

Hakata a **Fukuoka,** dvě souvislá města v japanské provincii Chikuzen, při severozáp. pobřeží ostrova Kiusiu, oddělená od sebe pouze malou řekou Fukuoka, byla sídlem Daimia Chikuzenského, jest nyní sídlem vládních úředníků a má 54.855 ob. (1892). H. jest sídlem obchodu a řemesel. Vyrábějí se zde hledané bavlněné látky t. zv. *hakataori*. V okolí jest mnoho chrámů, z nichž nejvíce vynikající, postavený na počest zakladatele dynastie tokugánské, byl zbořen za revoluce r. 1868.

Hakea Schrader, po Christ. Ludw. Hakeovi, hannoverském ministru, pojmenovaný rostlinný rod z čeledi stříbřencovitých (*Proteaceae*), z tribu měchýřoplodých (*Folliculares*), vynikající jednoduchým, nepravidelným, 4dílným okvětím uštů čárkovitých, v jejichž žlabovitých koncích skrývají se prašníky. Nožičnatý semenník má u zpodiny polokruhovitou žlázu. Plod jest dřevnatý zchlopní měchýřek s 2 na konci dlouze křídlatými semeny. H. obsahuje více než 60 druhů vytrvalých a vždy zelených ozdobných křovin novohollandských a dílem i v zemi Van Diemenově rostoucích s listy

velmi různotvarými a dle nich ve starších systematikách částečně i rozdělovanými a s květy buď úžlabíčkovými nebo konečnými, nahloučenými na společné ježli, která jest podepřena střechovitými opadavými listeny. I oděv listů, jsou-li totiž lysé, chlupaté nebo plsťnaté, i délka jejich u přirovnání k plodům, i povrch těchto, jsou-li totiž hladké nebo bradavičnaté, jakož i zakončení plodů, jsou li na konci bez ostruhy nebo kromě konce ještě 2 ostruhami označeny, mají v systematice a rozpoznávání druhů tohoto rodu velkou váhu. Květy jsou obyčejně bílé nebo žlutobílé. H-ee pěstují se hojnými druhy po způsobu Banksie v písčité, rašelinné vřesovce, spíše v poloze sušší a teplé; některé druhy vyžadují skleníku studeného. Rozmnožuje se řízky. Mezi známější Rich. Brownem pojmenované novohollandské druhy náležejí H. *acicularis, attenuata, cycloptera, cinerea, florida, ilicifolia, nitida* atd.; mezi druhy vandiemenské: H. *lissosperma* R. Br. a *microcarpa* R. Br. Některé H-ee uvádějí se pod synonymy *Banksia, Conchium* a *Embothrium*. *Děd.*

Häkel Anton, vídeňský hotovitel hud. nástrojů, jenž r. 1818 na zásadě průrazných píšťal zhotovil jazýčkový nástroj fysharmonikou nazvaný. Dal mu tvar 6oktávového příčného klavíru se zvukem v basu varhanového pedálu, v poloze střední anglického rohu, ve svrchní flageoletu. Ve Vídni hrál naň u veřejnosti poprvé r. 1821 skladatel Hier. Payer, jenž r. 1823 uvedl jej také do Paříže. H. stavěl současně i menší formáty s hlasovým rozsahem 2½ oktávy. Viz Harmonium.

Hakeldámá, hebr., pole krve, zváno pole dříve hrnčířovi patřivší, které koupili židovští kněží k pohřbívání cizinců za třicet stříbrných, které Jidáš za zrazení Krista P. dostal a lítostí hnut fariseům zpět hodil (evang. sv. Matouše 27, 8; Sk. apošt. I, 19). Jméno se vysvětluje tím, že Jidáš mzdu za svoji zradu sám nazval penízem krvavým. Tradice křesťanská hledá h-mu jižně od údolí Hinnómu. *dk.*

Hakelsdorf na Moravě viz Hartvíkov.

Hakem, chalífové, viz Hakam.

Hakím arab.: 1. moudrý a jako takový o bohu, jedno z 99 krásných jmen božích; 2. mudrc, filosof; 3. v moderním způsobu užívání, hlavně v Persii a Turecku, lékař; tur. h. baši = vrchní lékař.

Hákim (arab.), rozsuzující, soudce; v Persii a střední Asii název správců okresů i měst.

Hákim-bi-amril-láh, chalíf egypt. (996 až 1021), viz Fátimovci a Drúzové.

Hakkádóš Jehúdá viz Mišná.

Hakkaert Jan viz Hackaert.

Hakl Bohumil František, spisov. český (* 1827 v Branné u Jilemnice). Studoval v Jičíně a Litomyšli, pak na bohosloveckém semináři v Hradci Král., kde r. 1851 vysvěcen byl na kněžství. R. 1852 stal se katechetou na učit. ústavě, reálce a hlavní škole v Hradci Král. a r. 1854 katechetou při vojenském vychovávacím ústavě v Belluně v Benátsku. Zde proživ válku r. 1859, velmi záslužně počínal si za cholerové epidemie. R. 1861 jmenován prof. náboženství při vyš. gymn. v Hradci Králové a r. 1870 obdržel faru v Hořicích, kde — od r. 1882 jako děkan — dosud záslužně působí. Již za prvních let kněžských uveřejňoval básně a pojednání v »Pražských Novinách«, v »Cyrillu a Methoději«, ve »Školníku« a j. Spisy jeho obsahu homiletického jsou velmi oblíbeny, zejména: *Řeči duchovní ku mládeži studující* (I. řada, Praha, 1881); *Osnovy, výklady a řeči duchovní* (t., 1878 a 1879, 3 sv.); *Řeči postní* (t., 1878—90); *Exercicie* (t., 1889); *Výklady a řeči duchovní na všecky neděle a svátky* (t., 1883—87, 3 sv.); *Řeči liturgické o slavnostech a svátcích* (tam., 1886, 2 sv.); *Krátké řeči při oddavkách a pohřbech* (t., 1890). K těmto řadí se spisy posvátného obsahu: *Místa utrpení pána a Spasitele našeho Ježíše Krista ve Svaté zemi* (t., 1884); *Májová pobožnost k uctění Panny Marie* (t., 1895). Plodnou činnost vyvíjel H. také v upravování knih školních a spisů pro mládež. Tak spracoval dle K. Martina učebnice *Učebná kniha náboženství pro vyšší ústavy* (2. vyd. t., 1876); *Katolická věrouka pro vyšší ústavy rakouské* (3. vyd. t., 1879); *Katolická mravouka* (2. vyd., 1880). Sem zařaditi jest také následující spisy: *Život sv. Cyrilla a Metoděje* (Hr. Kr., 1865); *Pobožnost jinocha studujícího* (Pr., 1863); *Křesťanské myšlénky na každý den v měsíci*, dle Bouhoursa (t., 1869); *Dětské hry* (t., 1872); divadelní hry pro mládež *Mlsný Jaroš* a *Ptačí hnízdo* (t., 1876); *Liturgika o posvátných dobách sv. kat. Církve* (»Dědictví Svatojanské«, 1895); povídka *Chudé dítě* (tam., 1875); *Cesta do Říma, Neapole a Pompeje* (t., 1881). Básnické plody H-ovy uloženy jsou ve sbírkách: *Klidné chvíle* (Praha, 1875); *Hrobní kvítí* (t., 1878); *Slzy bolu, útěchy a naděje* (t., 1886); *Z jeseni mého života* (Nové Město n. M., 1883). Kromě toho H. stále přispívá veršem i prosou do »Blahověstu«, »Vlasti«, »Komenského«, »Časopisu pro katolické duchovenstvo« a j. Od r. 1882 je vikářem hořickým, biskupským notářem a čest. konsist. radou a vyznamenán r. 1894 zlatým záslužním křížem s korunou, rytířským křížem řádu Božího hrobu a hodností papežského tajného komoří. *Dkl.*

Hakluyt [heklůt], též Hackluyt Richard, zeměpisec angl. (* 1553 v Eytonu herefordském hrab. — † 1616 ve Wetheringsetu v Suffolku). Studoval v Oxfordu a stav se tam r. 1575 prof. kosmografie, zavedl do angl. škol globy a jiné vyučovací pomůcky. R. 1584 stal se kaplanem vyslanectví v Paříži, r. 1605 obdržel praebendu při Westminsterském opatství a faru ve Wetheringsetu. Napsal: *Divers voyages touching the discoverie of America* (Lond., 1582); hlavní své dílo, zprávy o více než 200 výpravách *The principal navigations, voyages, traffiques and discoveries of the English nation* (t., 1589, 2. úplnější vyd. o 3 sv. t. 1598—1600 a v 5 sv. t. 1809—1812); dodatek k němu *A selection of curious, rare and early voyages and histories of interesting discoveries* (t. 1812). Dle něho pojmenoval Bylot v Baffinově zálivu ostrov a Hudson

mys na ostrovech Spitzberských. R. 1846 byla založena v Londýně H.-Society za účelem vydávání starších cestopisů, která do r. 1894 vydala 87 sv.

Hákmo říkáme, když stojí vojsko sešikováno a rozvinuto k boji tak, že čelí, odchylujíc se od čáry z pravidla celkem přímé, tvoří poblíže středu nebo jednoho křídla svého kout více méně tupý vystupující k nepříteli. Hákmého šiku užíváno hlavně, nelze-li střežiti slabých boků obou neb jednoho jinak než zapřením jich, zatáhnutím jich zpět. Čím méně tupý úhel, tím nebezpečnější je postavení pro střed nebo jiný díl čelí takto příliš pošinutý ku předu a odpůrcovým útokům nejvíce vydaný. Hákmý šik více se zamlouvá pro útok, kde vynikající ku předu střed působí hrotem klínu, než pro pouhou obranu, kdež nutný pak ústup se utváří příliš soustředivě a sbory se cpou jeden na druhý. Tím nejednou přikvačila záhuba na vojsko h. postavené. *FM.*

Hakodate, největší město na japanském ostrově Jesu, v prov. ošimské, na 41°46′ s. š. a 140°40′ v. d., při sev. břehu průlivu Tsugarského. Jest ze tří přístavů, které roku 1854 smlouvou jap.-americkou byly otevřeny cizímu obchodu. Město má několik krásných chrámů, školu amer. missií, továrnu na sirky a 60.383 ob. (r. 1893) proti 8000 v r. 1858. Velký přístav chráněn jest pevnůstkou a poskytuje v zimě útulek loděm ruských velrybářů. Do přístavu přijelo r. 1887 20 lodí o 16.000 tun. a odjelo 43 lodí o 33.264 tun. Vyvážejí se chaluhy a sušené ryby a přiváží se rýže a zboží rukodílné. Na blízku sirnatý pramen Šaj Savabe.

Hakon (nor.) a Håkan (švéd.), jméno některých králů norských, z nichž důležitější jsou: **1)** H. I. Dobrý (935—951), syn Haralda Krásnovlasého, vychován byl na dvoře anglosaského krále Athelstana, kde poznal křesťanství, o jehož zavedení do Norska marně usiloval. — **2)** H. II. Zlý (962-996), zpupný a opilství oddaný, vyhubil skoro celý rod Erichův. — **3)** H. Hakonson (1217—1263), byl r. 1247 od legáta papežského slavnostně korunován, vládl spravedlivě a rukou pevnou a připojil ku svému království r. 1261 Grónsko a r. 1262 Island, kterému byly zabezpečeny jisté výsady. — **4)** H. VIII. (1350—1380), syn

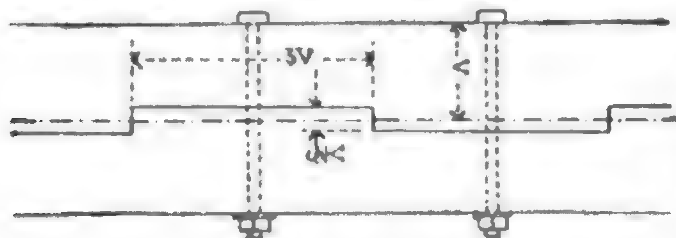

Č. 1640. Hakování.

Folkunga Magna Eriksona, byl spoluvladařem v Norsku a od r. 1362 králem švédským, pojal r. 1363 Marketu dánskou za choť a tím připravil půdu pro unii kalmarskou.

Hákování nazývá se v tesařství spojení dvou trámů tahem namáhaných za tím účelem, aby tah stejnoměrně na oba trámy se přenášel. Vyříznou se v trámech, které se spojiti mají, na délku as 3 výšek profilu trámového výřezy t. zv. háky na hloubku k jádru dřeva as na $^1/_8$ této výšky (vyobr. č. 1640.). Každým hákem neb o jeden hák prosadí se železný šroub o průměru svorníku $v/_{10}$—$v/_8$, kterými má se zabrániti možnému odtažení jednoho trámu od druhého a porušení celku takto utvořeného. *Fka.*

Hákovnice, hákovník, viz Arkebuza.

Hal (vlám. *Halle*), město v arrond. brusselském, prov. brabantské v Belgii, na Senně a žel. tr. tournay-brusselské, proslulé poutnické místo, má kathedrálu z r. 1341—1409 se zázračným obrazem P. Marie, radnici z r. 1616, státní střední školu, výrobu mýdla, papíru a náhražek kávových a 10.441 ob. (1890).

Hala, pohoří, viz Bráhui.

Halaesa nebo Halesa, stará osada řecká na sev. pobřeží Sicilie vých. od Himery, založená r. 403 př. Kr. od žoldnéřů z Herbity, zkvétala za panství římského obchodem; nyní pouhé zříceniny u Tusy.

Halage [aláž], franc., vlečení lodí po vodě pomocí lana.

Haláká (haláchá), č. mn. halákót (haláchót), hebr., slovně chůze, pak běh a způsob života, v lit. rabbínské souborný název všech zákonních předpisů, jimiž pravý způsob života u židů stanoven. Vlastní ustanovení obsahoval Pentateuch (gúfe h. t. j. vlastní h.), k těmto pojí se h. tradiční zv. mojžíšovská ze Sináje, dále h. odvozená z Písma (stará a pozdní h.), konečně krajová h., obsahující zvyky a obyčeje lidové. Byvši pěstována ve školách, uložena h. později v Talmúdu. Srv. Haggádá. *Dk.*

Halali v honbě parforsní uštvaní zvěře, tak že klesne, nebo stavení její ode psů. Tenkráte shromáždí se lovci u ní a jeden ji buď dostřelí nebo zárazem usmrtí. Ostatní lovci povytáhnou při tom tesáky z pochvy, svléknou rukavici s pravé ruky a zvolají h. Na konec zatroubí se i fanfáry h. *črn.*

Halama z Běohar, jméno staročeské rodiny zemanské, jejíž znak byl štít polovičný s křídlem v jedné a dvěma pruhy pošikem položenými ve druhé polovici. H-mové psali se též z Jičína, pročež se podobá, že Václav z B., syn Janův, který prodal r. 1484 rychtu Jičínskou, náležel k rodu tomuto. Jeden z toho rodu sloužil Jiříkovi Kopidlanskému, když odpověděl městům Pražským a najímal lidi, aby Hradec Králové vypálili. I jali ho Hradečtí a zmučili jej, r. 1508 pak dodán do Prahy a sťat r. 1509 na Pohořelci. Jan H. z B. seděl v létech 1524—40 na dvoře v Běchařích. Potomek jeho Jindřich (1555) již pozemského statku neměl.

Halančík viz Anableps.

Halapartna, franc. *hallebarde*, ital. *alabarda*, *labarda*, angl. *halberd*, něm. *Hellebarde*, starodávná zbraň blízká či nahá, druh kopí spolu bodného a sečného, sekyřice. Na silné dřevěné žerdi přibit hřebíky prohnanými skrz 2—4 dlouhé kovové deštice sahající až do třetiny délky dřeva silný hrot železný neb oce-

lový, široký a ostrý, u některých, t. zv. h-nosecných, plamenitě či plamenně utvářený, opatřený na jedné straně širokou ostrou sekerou a na protější silnějším tesákem. — Halapartník, voják ozbrojený h-nou, byl ve středověku příslušníkem vybraného sboru záložního v nejzadnějším voje na rozhodnutí boje. Po vynalezení a rozšíření střelného prachu nosili až do pol. XVIII. věku pouze důstojníci u pěchoty h-ny, kterým v několika vojscích říkali esponton (v. t.) nebo sponta. Podnes se udržely h-ny toliko u životních stráží některých panovníků, zejména u císaře rakouského, to u gardy trabantů. H. velmi se podobá partyzáně (v. t.). *FM.*

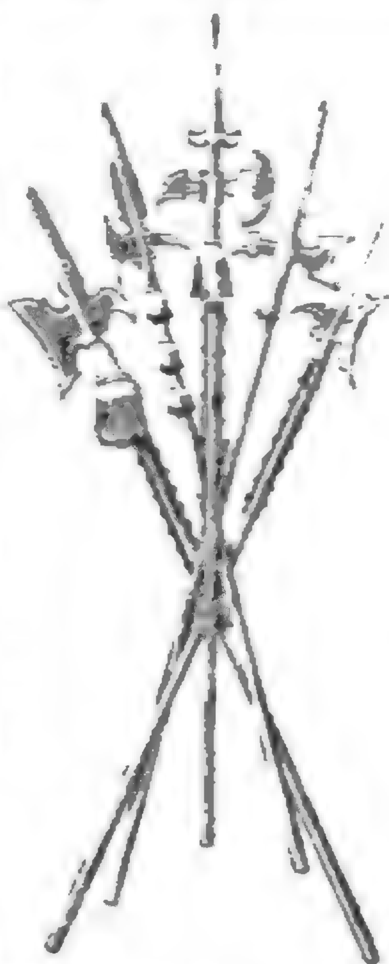

Č. 2021. Halapartny.

Halas (-aš), mad. *Kis Kún H.* (kiš-), město v peštské župě, v Malé Kumanii mezi Kalocsou a Szegedinem, s mnohými pustami, z nichž vyniká úrodností Fehértó, má vlastní magistrát, helvetské vyšší gymnasium, pěstění ovce a révy, na blízku solné jezero Sóstó s lázněmi a 17 133 ob. (1890), většinou Maďarů, z nichž 7527 kat.

Halászlé [-slé], uherský pokrm, polévka z jedné nebo rozličných ryb připravovaná, silně paprikovaná.

Halaša Ondřej, advokát v Turčanském sv. Martině na Slovensku (* 1852 v Zásavě v Dolní Oravě). Vedle Pavla Mudroně a Matúše Duly jest H. nejčinnějším pracovníkem národním v středisku Slovenska. Činnost jeho, na venek neokázalá a skromně vystupující, jest všestranná: téměř od dvaceti let pořádá ochotnická představení divadelní, sám upravuje neb překládaje k nim texty, vydatně účastní se všech podniků národních, ať společenských a politických, školských a literárních, ev. církevních a finančních, nebo jakoukoli cestou vzpružujících a upevňujících živel slovenský. Látku k lidovým »Písním slovenským«, vydaným pražskou »Slavií«, z větší polovice sebral pod pseudonymem J. Prorocka. *Vlk.*

Halaška Frant. viz Hallaschka.

Halaš z Radimovic, jméno vladycké rodiny ozdobo Tábora usedlé, která na štítě užívala saku rybářského. Petr H. z R. měl dle register berně kraje bechyňského r. 1523 dáti ze statku svého 5 k. 20 gr. Václav H. prodal ves Vesec s lesy u Pykova, načež roku 1534 dům v Čáslavi si koupil, kterýž opět r. 1535 prodal, vešed v držení jiného domu r. 1536. Pověstné byly spory, které měl jako náhradník s Václavem Hájkem z Libočan pro jeho Kroniku českou, až konečně H. do vězení z trestu se dostal. Měl syny Julia, Jeronyma a Jáchyma a dcery Justinu, Alžbětu a Priscu. Dceru Juliovu Kateřinu pojal za manželku r. 1592 Pavel Dupáč z Prahy, načež Kateřina r. 1602 dům svůj v Čáslavi prodala. *K.r.*

Halatovskij Joannikij viz Goljatovskij I.

Halauska Ludwig, krajinář rak. (* 1827 ve Waidhofenu — † 1882 ve Vídni). Z práv vstoupil na akademii jako žák Steinfeldův. Studoval pilně přírodu, zejména v hornatých krajinách jižního Německa, a postřehoval ostře realistické podrobnosti formální. Barva jeho jest však velmi chudá, temná, což seslabuje dojem. Z četných jeho krajin uvádíme: *Motiv na Atterském jezeře* (maj. císaře rak.); *Vesnice na M.* (umělecko-průmyslové museum ve Vídni); *Travenský ...*; *Motiv u sv. Ondřeje u Budína*; *Motiv u Salcburku* a j. *J-k.*

Halbe Max, spis. něm. (* 1865 v Güttlandě), doktor filosofie, bydlí v Kreuzlingách ve Švýcarech. Jest z předních mladých německých dramatiků současných, vedle Hauptmanna nejznamenitější stoupenec naturalistického směru. Napsal dramata: *Ein Emporkömmling* (1889); *Freie Liebe* (1890); *Eisgang* (1892); *Jugend* (1893), nejvýše ceněné z jeho prací, a komedii *Der Amerikafahrer. Scherzspiel in Knittelreimen* (1894). »Mládí« vyšlo v českém překladě ve »Vzdělávací bibliotéce« (Praha, 1895). *Šld.*

Halbehaupt viz Polohlavy.

Halbendorf viz Polouvsi.

Halberstadt. 1) H., město, spolu kraj v prus. vládním obvodu magdeburském, na Holzemmě a na žel. trati halle-zellerfeldské, v úrodném okolí, 123 m n. m., bývalé hlavní sídlo knížectví Halberstadtského, s množstvím starobylých, dřevěných domů, má krásný dóm v podobě latinského kříže, v l. 1850—71 obnovený, s krásnými malbami na skle a s velikým pokladem starožitným, kostel P. Marie z r. 1146, radnici ze XIV. st., gymnasium z r. 1675, reál. gymnasium, vyšší reálku, učitelský seminář, ústav hluchoněmých, kraj. soud a úřady, obchodní komoru, filiálku říšské banky, pomník paedagoga K. Kehra, dům, v němž obýval Gleim, jenž založil tu básnickou školu, a pomník na počest padlých rodáků. Průmysl jest méně vyvinut; provozuje se rukavičkářství, uzenářství a výroba látek vlněných a bavlněných. Mezi 36.780 obyv. 1890 jest 3919 katol. a 727 žid. vyznání. — Počátek města spadá do založení biskupství na poč. IX. st., nejspíše Karlem Vel.; listinně připomíná se r. 820 a 989, kdy obdrželo právo městské. Moc biskupů rostla, ale město s okolím trpělo za sporů mezi Štaufy a Velfy; r. 1542 pronikla sem reformace, ale katolický biskup

udržel se do r. 1566, kterého roku zvolila kapitola nezletilého brunšvického vévodu Jindřicha, který poslední zbytky katolictví potlačil. Posledním pánem biskupství byl Leopold Vilém rakouský, který i po ustanovení míru vestfálského, dle něhož H. jako knížectví měl připadnouti Braniborsku, vladl tu do své smrti r. 1662, načež Braniborsko území zabralo a zvláštní stavovské zřízení mu dalo. Mírem v Tilži r. 1807 přivtěleno bylo knížectví ke království Vestfálskému, načež r. 1813 připadlo k Prusku zpět. Viz Zschiesche, H. sonst u. jetzt (H., 1882); Frantz, Urkundenbuch des Hochstifts H. und seiner Bischöfe, vydal Schmidt (Lipsko, 1883—89).

2) H. v Čechách viz Halbstadt.

Halbertsma: 1) H. Justus Hiddes, linguista nizoz. (* 1789 v Grouwu ve Frísku, † 1869 v Deventeru), mennonitský kazatel, účastnil se vydání Maerlantova »Spiegel Historiael« (Lejda a Amst., 1849, 4 sv.), k němuž vydal své *Aanteekeningen* (Dev., 1851). Dříve již vydal literárně dějepisná díla: *Het Geslacht der Van Harens*; *Fragmenten* (tam., 1829); *Letterkundige Naoogst* (1840–43, 2 sv.) a *Hulde aan Gijsbert Japiks* (1824—27, 2 sv.). Nejvíce vynikl však jako jazykozpytec friský, upraviv r. 1834 novofriský pravopis, přeloživ k vyzvání prince Ludvíka Luciána Bonaparta Matoušovo evangelium do novofrištiny (Londýn, 1858), připojiv poznámky a povídky k friským básním bratra svého Eeltje, jež vyšly sebrány jako *Rimen ind Teltsjés fen de broâren H.* (Dev., 1868, 3. vyd. 1889) a sebrav materiál k novo- i starofriskému slovníku, z něhož však sám nic neuveřejnil. R. 1872 vydal syn jeho Tj. H. první díl *Lexicon Frisicum* (A až Feer). Materiál H-ův bude z části použit v novém slovníku frištiny (vlastně pouze západolauwerštiny) od F. Buitenrusta, Hettemy a Walinga Dijkstry. Životopis H-ův napsal W. Eekhoff (Leeuwarden, 1869).

2) H. Eeltje, bratr před., básník novofriský (* 1797 v Grouwu — † 1858 t.), byl lékařem ve svém rodišti a proniknuv duši lidovou, napojil ji svou poesií. Napsal: *De Lapekoer fen Gabe Scroar* (Deventer, 1822, 3. vyd. 1834; nizoz. překlad od J. J. A. Goeverneura, 1860) sbírku lidových písní *De Searwinkel fen Joute-Baes* (t., 1835, 2. vyd. 1841); *De Treemter fen it Sint Anthoni Gasthuws to Ljouwert* (t., 1836); *De noarcher Ruen oan Gabe Scroar* (t., 1836); *Twigen uwt ien alde Stamme* (t., 1840; nizoz. překlad od Goeverneura 1841); *De fcarname Utfenhuwzers yn Frieslân* (Leeuwarden, 1841); *Minne Jorrits Reis nei it Kollumer Oproer* (Suits, 1851); *Leed in Wille* (Deventer, 1854) a j. v. Přeložil také do frištiny Grothova »Quickborna« (Leeuw., 1857). Po smrti jeho vydal Eekhoff pozůstalý spis *De Jonkerboer of Krystyd in Sint-Steffen yn ald Frieslân* (Leew., 1858) s životopisem autorovým.

3) H. Hidde Justusz, lékař nizozemský (* 1820 v Bolswardu — † 1865 v Laubachu). Lékařství vystudoval v Lejdě, načež pobyl delší dobu na čelných universitách střední Evropy a stal se r. 1848 professorem lékařství v Lejdě, kde přednášel s velikým zdarem zejména anatomii a fysiologii. Práce jeho jsou velmi četné a týkají se vedle podrobného spracování některých důležitějších částí tělesných i pathologie a anthropologie. Uvádíme: *De Antonii Leeuwenhoeckii meritis in quasdam partes anatomiae microscopicae*; *Over Hermaphroditismus spurius femininus*; *De asymmetrie der Javaansche schedels.*

4) H. Tjalling, lékař nizozemský (* 1841 v Sneeku ve Frísku). Lékařství vystudoval v Lejdě, načež se v chirurgii a gynaekologii zdokonalil v Tubinkách, Paříži a ve Vídni. R. 1866 stal se prof. lékařství v Groninkách a rok na to prof. gynaekologie v Utrechtě, kde dosud působí. Z četných jeho prací buďtež uvedeny: *De keelspiegel en zyne aanwending*; *Over Ovariotomie*; *Over Craniotomie*; *Zur Milchfieberfrage*; *Die Aetiologie der Eclampsia puerperalis*; *Die Diagnose des Sitzes der Placenta durch Probepunctionen.*

Halbgebäu, ves v Čechách u Hirschfeldu, hejt., okr. Aš, fara Liebenštejn, pš. Hazlov; 36 d., 399 ob. n. (1890).

Halbig Johann, sochař německý (* 1814 v Donnersdorfu — † 1882 v Mnichově). Studoval na polytechnice a na akademii výtvarných umění v Mnichově a r. 1845 jmenován byl professorem sochařství na tamější polytechnice. S počátku zanášel se pracemi čistě dekorativními; tak modelloval r. 1835 lvy pro mnichovskou pinakotéku, r. 1840 sochy Romy a Minervy pro dvorní zahradu, r. 1841 Atlanta, dle kterého zhotoveno několik 6·5 *m* vysokých soch předsíně ku cís. museu v Petrohradě, roku 1843 dvanáct skizz pro obrovské sochy Raffaela, Rubensa, Tiziana atd. v témž museu a j. R. 1847 provedl kolossální lví quadrigu pro slavobránu v Mnichově, roku 1848 dva obrovské lvy a relief pro Wittelsbašský palác, r. 1850 obrovské bronzové kříže s Ukřižovaným pro jižní hřbitov a chrám P. Marie tamtéž. Téhož roku provedl t. zv. něm. říšský kalich a modelly k 18 sochám hlavních zemí německých pro kehlheimskou »Befreiungshalle«, r. 1854 sochu krále Maxa II. bavorského a obrovského lva na přístavní hrázi v Lindavě a mnoho jiných soch, poprsí vynikajících mužů a pomníků pro různá města německá, pak i pro Nový York. Ve svých pracích byl vytrvale podporován bavor. králi Ludvíkem I. a Ludvíkem II. H. měl hluboký smysl pro dekorační tvorby, vynikl však hlavně tím, že první jevil bystré porozumění pro realistické provedení, aniž prováděl svá díla na úkor ideálnosti a monumentálnosti. Veliká většina jeho děl jeví oduševnělou koncepci, jemnost provedení a pečlivou úpravu. *Fka.*

Halbmeil, Halbe Meile, osada v Čechách u Seifenu, hejt. a okr. Jáchymov, fara a pš. Boží Dar; 8 d., 1 ob. č., 60 n. (1890), krajkářství, myslivna.

Halbseit, ves na Moravě, viz Holba.

Halbseiten ves v Čech., v. Strana Malá.

Halbstadt, Halberstadt, nejnověji Mezi-městí, ves v Čechách, hejt. a okr. Broumov,

[illegible]

Halda 1 — [illegible] 2 — [illegible]

Halda [illegible]

Haldaman [illegible]

Haldeman [illegible]

Haldenwang [illegible] 3 *ro*[illegible] *na Heidelber*[illegible] *Gu*[illegible]*nberza*; *Vra*-*cející se* [illegible] *tělo a* [illegible] *dání* [illegible], dle Cl. Lorraina v [illegible]; *2 vodopády* (dle Poussina) v [illegible]; mimo [illegible]

Hale [illegible]

Hale [illegible] 1 — [illegible]

1 — [illegible]

3 — [illegible]

4 — Edward Everett [illegible] amer. [illegible] *Letters on Irish* [illegible] *a country*, [illegible] amer. [illegible] *politics* 1869; [illegible] *and other* [illegible] *Christmas eve and Christmas* [illegible] *name* 1873; *Ups and* [illegible] *Working men's homes* (1874); [illegible] *Philip Nolan's* [illegible] *Back to back* (1878); *Stories* [illegible] *Franklin in France* (1881) [illegible] a j. Psal také dějepisné studie [illegible] *of the U. S.* a j. a vydal [illegible] *The life in common* (1879); [illegible] a j.

5 H. George E., současný hvězdář amer. [illegible] Yerkesovy hvězdárny v Chicagu [illegible] se hlavně astrofysikou [illegible]. Napsal z toho oboru [illegible] časopisu »Astronomy and Astrophysics«, jejž s jinými vydával, a »The astrophysical Journal«, který jako pokračování onoho r. 1895 počal vydávati s Jam.

E. Keelerem. Domnívá se, že se mu podařilo zobrazovati Coronu sluneční bez zatmění; *On a new method of mapping the Solar Corona without an eclipse* (1895). *VRý.*

Haleb viz Alepo.

Halec [-lek], halex (lat.), oblíbená rybí omáčka v kuchyni starořímské zhusta označovala podobně jako garum a muria rybí omáčku vůbec; **h.** znamenalo vlastně hustou kašovitou usazeninu, která zbyla na dně nádoby, když řidší jícha (zv. garum) byvši procezena odtekla. — Srv. Marquardt, Das Privatleben der Römer, str. 425. *Cfe.*

Hálek Vítězslav (Viktor), spisovatel a básník český (* 5. dubna 1835 v Dolinku v Boleslavsku — † 8. října 1874 v Praze). Otec jeho měl najatou hospodu v Dolinku, odkud se brzy po roce 1835 přestěhoval do Zátvora. Vítězslava vychovával si za pomocníka a nástupce; proto dal ho do škol, aby se naučil německy. Ale když **H.** prospíval, poslán na studie a měl býti knězem. Na akad. gymnasiu, kde prodlel v l. 1847—55, zastal mocně probuzený ruch vlastenecký a literární, který také jej zavedl na dráhu spisovatelskou. Záhy se účastnil při vydávání psaného studentského časopisu a při pokusech o obnovu českého básnictví. Při tom se seznamoval s literaturou českou, se Shakespearem a byronisty německými i slovanskými. Tím si zamiloval literární činnost tou měrou, že přese vši svou lásku synovskou nedbal vroucího přání svých rodičů a oddal se studiu filosofie a filologie, aby mohl nastoupiti professuru. To se mu však pro nedostatek podpory z domova nepovedlo, a **H.** octl se bezděky na dráze pouze literární. Obtíže z toho povstalé byly nemalé. Tu se šťastnou náhodou dostal za domácího učitele do rodiny bohatého advokáta Horáčka, kde nalezl svou Musu, Dorotku, šťastnou lásku a pak i jistou existenci. Šťastné poměry podporovaly vydatně jeho tvořivost; eruptivní silou řinuly se mu z duše písně za písněmi, povídky, články, dramata, kritiky, obrázky a feuilletony. První básně jeho vyšly tiskem již r. 1854, totiž *Nekřtěncova dušička* v »Lumíru« a *Sejček* ve »Zlatých Klasech«. Jsou to ballady obsahu čerpaného z pověry lidové, forma je romantická. Ve směru tom, šťastně počatém, stále sice, ale jen jako mimochodem pokračoval. První okázalý čin literární byl *Alfred*, báseň epicko-lyrická, vlastně fantastická (1858). **H.** byl tu na cestě cizí, a jak níže vysvitne, zcela nemožné. Báseň působila vzletem, slohem a novotou. Roku 1858 vyšel Barákův almanah »Máj«, jehož redakce se **H.** účastnil a roč. II., III., IV. potom samostatně redigoval. R. 1858 vyšly *Večerní písně*, sbírka milostných písní, skládaných původně po číslе pro Dorotku. R. 1859 vyšly dvě epické básně, *Krásná Lejla* a *Mejrima a Husejn*, ohlasy byronismu hlavně polského. Účin básní byl neobyčejný a **H.** se stal vedle Nerudy náčelníkem mladé literatury. Vážný to byl úkol, neboť to byla těžká doba, ta léta dokonávající reakce, a postavení naší mladé literatury velmi se podobalo postavení Mladého Německa, z nichž někteří byli našincům i vzorem. Ve všech oborech života i duševní činnosti nastával obrat. Co se týká literatury a umění, hledělo se, aby se za životem neopozďovaly, aby byly výrazem cítěných potřeb, aby jevily typičnost národní, ponětí poesie aby se povýšilo, požadavky i kritika zostřila. Uznáváno, že třeba sblížiti více poesii a život, aby se poesie stala životnější a život poetičnějším; ani poesie ani věda, která nebudí života, že není k ničemu; nejlepší škola života že je škola pospolitosti. Vzletem politického ruchu nabývala literatura zvláštního rázu časově příležitostného. Žurnalismus se vzmáhal. Tvořila se literatura, která by více vnikala do lidu a zplodila nové smýšlení. Materiál k tomu čerpán odevšad, kde se co hodilo, nejvíce z Německa. Snahy kruhu Májového vzbudily nebývalý rozruch. Proti útokům ze středu starších literátů vystoupil na obranu **H.** v »Obrazech života« r. 1859 důležitým článkem *Básnictví české v poměru k básnictví vůbec.* Zamítl nabízený vzor poesie předbřeznové, ježto je kusá a stravou národu nedostatečnou. Chce podávati »člověka« a to v rozsahu nejširším. Tu dobu začal pěstovati **H.** velice intensivně činnost spolkovou a kritickou. Fingerhutova cena o nejlepší drama z dějin slovanských a láska k divadlu vůbec přiměla ho ke spisování dramat. Roku 1860 vyšel *Carevič Alexej*, *Záviš z Falkenštejna* a *Král Rudolf*. Dále roku 1861 *Král Vukašin*, 1862 *Sergius Catilina* a 1864 *Amnon a Tamar*. Po smrti Hálkově vyšel v »Osvětě« ještě tříaktový fragment hry o králi Jiřím z Poděbrad. R. 1861 založeny »Národní Listy« a **H.** se při nich stal feuilletonistou. Týž rok vyšla ve »Slov. Besedách« Kobrových jeho nejdůležitější povídka, t. román *Komediant*. R. 1862 vydal u Kobra 2 sv. svých sebraných spisů a podnikl s drem J. Grégrem cestu na Slovensko. V Tatrách zažili na rozvodněné řece Dunajci nebezpečnou příhodu, při níž by se byli málem utopili. R. 1863 byla první valná hromada »Umělecké Besedy«, událost velmi důležitá, při níž byl **H.** jakožto vůdčí duch podniku slavnostním řečníkem. Ten rok také založena »Zlatá Praha« a **H.** se stal její redaktorem. R. 1864 pořádána »U. Besedou« velkolepá slavnost Shakespearova a vyšel *Goar*, lyricko-epická báseň, kterou slavena volnost národů. R. 1865 vykonal **H.** jinou cestu na jih a na východ. Dojmy na cestách zažité jsou obsahem básní *Goar*, *Děvče z Tater* (1871), *Černý prapor* (1867) a četných obrázků cestopisných. R. 1866 založeny illustrované »Květy« a redaktorem jich stal se **H.** s Maixnerem. Roku 1869 vyšli *Dědicové Bílé Hory*. R. 1872 vznikl »Lumír«, o jehož redakci se dělil **H.** s Nerudou. V létech 1872—74 vyšly tři řady lyrických básní *V přírodě*. Od let 60tých není roku, aby se něco významného bylo nestalo, a při všem byl **H.** přímo nebo nepřímo účastníkem. Ale uprostřed činnosti r. 1874 nenadále, k velikému zármutku národa, zemřel a pochován na Vyšehradě. — Spisy jeho vycházely po svazečku u Pospíšila, Grégra, Kobra, Otty a j. Kober vydal

také »Večerní písně« s illustracemi od Königa. Velké illustr. vydání »Večerních písní« od P. Körbra v celku za ... z Kobra r. 188.. Povídky vyšly po různu u Gregra a Kobra. R. 1879 otištěny z »N. L.« *Epištoly k českému studentstvu*. Sebrané spisy Hálkovy vyšly v redakci prof. F. Schulze a dra Edv. Gregra v l. 1878—83 ve 11 sv. Něco fejetonů, kritik a j. článků rozptýleno zůstalo po časopisech.

H. je s Nerudou zakladatelem nového českého básnictví a předním vůdcem ruchu, jenž provázel naše druhé znovuzrození v letech 60tých. Všecka ta mladá doba hledala vlastnosti Hálkova ducha: přednosti i vady. Úměň mládí, životní energii, odvahu, ideální sebevědomí, poctivost a přímost, ale i pozoruhodnou naivnost, až dětinné přeceňování všeho a při nepřehledném množství rozvrhů a plánů nezbytnou povrchnost a tříšť. Ale především a hlavně neúmorný jeho optimismus. Názor ten prýštil jednak z Hálkova šťastného temperamentu, jednak z módní filosofie tehdejší. **H.** byl povaha zdravá, kypící, chtivá, upřímná, nezištná, vůbec ideálně mladistvá. Potřebám a tužbám jeho srdce hověla tedy výborně filosofie, která vyšedši od Schellinga, rozšířila se tehdy skrze množství žáků v různých obměnách po vší střední Evropě. V Praze šířil prof. dr. Leonhardi učení Krausovo, jenž byl žák Schellingův. Učení jeho v hlavních rysech **H.** dojista znal, jak svědčí jeho básně. Je příroda (praví to učení) veliký organický celek, v němž hmota je mateřský princip bytí a duch, který světlem hmotu proniká, otecký princip myšlení. Snaha přírody je, vzbuditi v sobě chápající rozum, intelligenci. To se jí daří dle stupňů organického života víc a více, až vytvoří člověka, v němž nabývá jasného rozumu. Mezi lidmi opět jsou stupně, a nejdokonalejší jest umělec, v jehož činnosti splývá bytí a myšlení v jedno, jako v absolutnu. Ale že i on nepřestává býti částí organismu, musí podléhati změnám a hynouti. Subjekt není leč relativní, jen objekt (příroda) potrvává. Odtud objektivní idealismus. K. Ch. Krause učil, že absolutní rozum v přírodě je Bůh, v němž a z něhož všecko jest (pantheismus). Bůh lásky, jenž všecky bytosti v blaženém svém sebevědomí objímá a blaží. On je otec, příroda je matka, dobrá jako on, a dobré jest vše, co s ní souvisí. Zlý jest člověk, když se od ní odtrhne atd. Všechen ten lidumilný enthusiasmus, rozplývavost, blouznivost a abstraktní neurčitost filosofie této charakterisuje i poesii Hálkovu, nejvíce »Večerní písně« a »V přírodě«. To jest znamenité a nejvýznačnější faktum ze všeho, co o Hálkovi lze historicky uznamenati. Nejen člověk, také každý jeho filosofický názor je článek organismu, jehož immanentním principem, cílem, je prospěti ostatním součástkám a tím celku. Dokud té úloze nedostál, není názor nikdy odbyt. Každý ten názor hledá a nalézá k uskutečnění svého bytí pomocníky a to nejen ve vědě, ale i v poesii. Básník, který filosofii své doby nejsilněji vyjádří, též jí nejsilněji slouží; tím se povznese nad ostatní, stane se vůdčím duchem a nejdůležitějším dokumentem historie své doby. To faktum je světlo i tajemství Hálkovy slávy, podstata jeho významu, zdroj vad i příčina úpadku. Jeho objektivní idealismus nemohl se nijak srovnati se starším, ale skrze četné byronisty stále ještě mocným idealismem subjektivním Fichteovým, který kladl jediné své »já« a vše ostatní jím podmiňoval. Proto nepochopil **H.** byronismu, který se na něm zakládá. **H** měl názor tedy od Byrona zcela rozdílný, ale nezůstal mu v celé své poesii věren. Nechápati Byrona nebylo Hálkovi nijak škodné, neboť heslo obou bylo celkem totéž: volnost, lidskost — dokud v něm vzoru nehledal. Ale nechápati a chtíti přece následovati, stalo se Hálkovi osudným. To platí o lyricko-epických skladbách. **H.** byl jako básník tak uzpůsoben, jak se to shodovalo s ideou zmíněné filosofie. Musil hledati předměty mimo sebe, v přírodě, a v nich teprve sebe. Proto se mu dobře vedlo v povídkách a balladách těch, kde líčí známé typy a život ze zkušenosti poznaný, třeba že je děj vždy skoro jen smyšlený. Kde opouští tuto půdu, opouští ho pravda, přirozenost a jeho zvláštní Hálkovská jemnost. Tvořiti postavy cizí a různé ze sebe sama, nebylo mu dáno. Měl jen jednu duši, šlechetnou, dětinně důvěřivou, naivně upřímnou duši svou. Tu jedině mohl půjčiti svým osobám, jak to učinil v četných povídkách, zvl. v »Komediantu«. Jakmile měl úkolem líčiti povahu složitou, nešlechetníka a pokrytce, opouštělo ho umění. Neboť **H.**, ačkoli měl »přírodu« heslem, v dramatech a epických básních jí nehledal a spokojil se s prostředky pouze literárními. Psychologie vůbec nebyla silnou jeho stránkou. To je také příčinou, že nechápal podstatu krásy Shakespearovy. Odtud zase úplný nezdar jeho na poli dramatickém. Psal dramata z úmyslu, že divadlo nad míru miloval, že uznával pilnou potřebu starati se o repertoire nově zakládanému divadlu národnímu a že mu bylo jako všem romantikům ideálem vyjádřiti se formou zbožňovaného Shakespeara. Jeho talent byl však skoro jen lyrický a to talent naivní, proto ve všem ryze původní. Nemohl býti nikdy následovníkem, nýbrž jen napodobitelem zevních nahodilostí.

Jedině na základě těchto poznatků možno spravedlivě posouditi činnost i význam Hálkův a vyložiti obsah jeho poesie. Jádro té poesie, odkaz budoucnosti, jsou »Večerní písně«, něco ballad a »V přírodě«. Forma »Večerních písní« je Heineova (Lyrické intermezzo), ale obsah jest úplně Hálkův, založený na témž poznání a ideách, jako »V přírodě«. Příroda je »světů plodná slast«, »mateřsky ženská touhy část« (zcela jako Schelling), která láskou i pravdou proniká tvory své i člověka, pokud jí věren. A tím je nad jiné pravý básník. Proto je nad jiné také obdařen. Jakožto vyšší intelligence je účasten absolutního rozumu. On »v soudy boží nahlednul« a jest povolán světu je oznamovati čili skrytým ideám na světlo pomáhati. Za to je hoden úcty prorocké. Z ideí těch je nejhlavnější

nezvratný zákon vývoje, dle něhož se v organismu přírody dějí stálé změny k lepšímu. Jen ideami se dějiny tvoří, lidé, ani nejmocnější, tu nic nezmohou. Panstvíchtivostí a lakotou se člověk nejvíc odchýlil od přírody. Za to je stižen kletbou a trestán ponížením (»Král Sáva«, »Goar« a j.). Národové mají ochranné genie (idee pokroku), kteří utiskovatele na soud dějin povolávají (»Dědicové Bílé Hory« a j.). Vývoj vede lidstvo blíž k přírodě, až nastane smír. Celek je nesmrtelný, jednotlivec musí zhynouti, i básník. Toť jediný jeho bol. Jiných osobních bolů nechce znáti, ani stinných stránek v přírodě, ačkoli o nich ví (»V přírodě« č. 100). Pessimismus nenávidí. Zde byl H. zcela důsledný a věren až do smrti svému názoru optimistickému, jemuž za pěvce byl určen. Výtka neznalosti »boje o život« je nedorozumění a anachronismus.

Názor svůj nevyjádřil H. složitou lyrikou romantickou, nýbrž zcela jednoduchými, krátkými písněmi. Zůstal při Heineovské formě svých »Večerních písní«, prostonárodně volné a hudebně plynoucí. Složitá forma byla by žádala trudné práce technické a zevrubnějšího poznání idejního. Toho se H. jako člověk neštítil, ale v umění byla všední klopota zcela proti jeho přirozenosti. Musil se podávati nenuceně, volně, tak jak byl a jak intuice napovídala. Sám jsa kritikem, ví o výhodě a potřebě autokritiky, ale nemůže si pomoci. On myšlénkám svým a citům výrazu vědomě a namáhavě nehledá, obé jest mu vždy dáno již pospolu. Tvoří geniálně. Odtud názor jeho světový nabývá rázu milé, protože přirozené, bezprostřednosti a prostonárodní jednoduchosti. Těmito vlastnostmi se jeho lyrika povznáší nad ovzduší literatury naší. Neboť poesie, která vysloví ucelený, harmonicky zaokrouhlený názor světový originální, typickou formou, je pravá poesie světová. Maje systematický názor takový, H. měl znamenitou věc, neboť to značilo býti silným básnickým charakterem. Jen charakter budí důvěru, proto měl H. všecku mládež nadšenou na své straně. Hlavní formy toho charakteru byla něha, tklivost, jemnost, milokrása. Síla vězela v novosti a bohatství metafor, v nádheře obrazů a slohu, ve smělosti, vzletu a upřímnosti, ve shodě poesie a životního přesvědčení. Mlhavost, které si H. z Fričova ovzduší politicko- a literárně revolučního a z nepochopeného byronismu hojně přinesl, nijak mu neškodila. Jest jí také v pravé poesii jeho nejméně. Nejvíce mlhavosti je tam, kde se nejvíce vzdaluje poesie a snaží se o positivní pravdu. Proto jsou náladové písně jeho, skoro polovice sbírky »V přírodě«, pravé perly lyriky české. Z vad svého mlhavého byronismu se vyprostil vždy, když si zdravým instinktem a za heslem typičnosti tehdáž provolaným obral za předmět líčení drobných zjevů ze skutečnosti. Byl k nim veden přesvědčením, že tam jedině, v nižších vrstvách, národní typ vězí, a pak soucitem. Tu se potkal na jednom poli s druhem svým Nerudou, který byl jinak básnický charakter zcela jiného druhu.

Možný tedy výbor spisů Hálkových obsahoval by předně písně náladové (něco »Večerních písní« a as polovici »V přírodě«), jakožto nejcennější část odkazu, pak idejní písně ze druhé části »V přírodě«, řadu ballad, jako *Na číhané, Na stráži, Bludný jezdec, V lomech, Bouře, Matka, Frajtr Kalina, Náš basař, Šumaři, Tambor, Postillion, Babička, Král Jindra* a snad i jiné pod., povídky, k nimž čerpal H. ze vzpomínek svého mládí nebo ze studia schválně podniknutého, jako jsou *Náš dědeček, Domácí učitel* anebo *Poldík rumař*, a konečně *Obrázky z cest.* To je výbor pro požitek ryze aesthetický. Ale kulturní historie dovede si vážiti i skladeb lyricko-epických, jichž barvy sice pobledly, ale rozkošná vůně mládí zůstala a nevymizí nikdy z nich.

Posuzován byl H. již za svého života dvojím způsobem, přísně a přátelsky, jak jest tomu až po dnes. Dr. Čejka pravdivě vytkl vady v »Alfredu« již r. 1858 v ČČM. O dramatech Hálkových současná kritika uznávala, že to není šťastné jeho pole. Zvláště vzbudil nechuť »Král Vukašín« svou mluvou. Kritická literatura o Hálkovi je dosti rozsáhlá. Cenné články napsali Dr. Jos. Durdík (Kritika, výbor úvah), týž ve spise O poesii a povaze lorda Byrona, Krásnohorská v »Osvětě« 1878, 1879 a 1880; J. Ev. Kosina v »Hovorech olympských«, Jaroslav Vlček v »Čase« 1892, Leander Čech o Hálkových povídkách v »Hlídce literární« 1892, J. S. Machar v »Naší době« 1895, polský kritik dr. M. Zdziechowski ve spise »K. H. Mácha a byronism český« a prof. F. Schulz v XI. sv. Sebr. spisů. Důležité poznámky o Hálkovi jsou také v »Obraze novějšího básnictví českého« od Krásnohorské, v Nauč. Sl., v Pypinově Historii lit. slov., ve spise »Poesie aus Böhmen« od dra Edv. Alberta. Normann, vydávaje »Perlen der Weltliteratur«, pojal mezi ně vedle ukázky z Nerudy i »Večerní písně« Hálkovy. *Vbk.*

von **Halem** Gerhard Anton, historik a básník něm. (* 1752 v Oldenburce — † 1819 v Eutinu), vydal: *Geschichte des Herzogtums Oldenburg* (Oldenb., 1794—96, 3 sv.); *Leben Peters des Gr.* (Münster, 1803—05, 3 sv.); s C. L. Rundem *Sammlung der wichtigsten Aktenstücke zur neueren Zeitgeschichte* (Oldenb., 1806 až 1807); *Gesammelte Schriften* (Münster, 1804 až 1810, 8 sv.).

Halen [alén] Don Juan, hrabě de Peracampos, generál špan. (* 1790 na ostrově Leonu — † 1864 v Cadizu). Přešed za okkupace francouzské do služeb krále Josefa, stal se jeho ordonnančním důstojníkem a členem gener. štábu. R. 1813 vešel v Barceloně v tajné spojení se stranou národní a zradil jí několik pevností, jako Leridu. R. 1815 zapleten byl v povstání proti Ferdinandu VII. i byl zatčen, uprchl však do Ruska a sloužil na Kavkáze. Za revoluce r. 1820 vrátil se, ale po potlačení tohoto hnutí odešel do Belgie, kde r. 1830 jmenován byl vrchním velitelem vojska, s kterým vypudil Hollanďany z Brusselu. R. 1836 povolán byl od královny Kristiny proti Karlistům, jež v Navaře porazil, r. 1842 jako ge-

nerální kapitán Katalonie potlačil povstání v Barceloně. R. 1843 opustil s Esparterem Španělsko, až r. 1850 se vrátil a stal se r. 1851 předsedou nejvyššího vojenského soudu. Vydal: *Relacion de su caudividad en los calabozos de la Inquisicion* (Paříž, 1827); *Les quatre journées de Bruxelles* (Brussel, 1831).

Halenkov, farní ves na Moravě při Hor. Bečvě, hejt. Meziříčí Val., okr. Vsetín; 310 d., 2181 ob. č., 38 n. (1890), kostel Pozdvižení sv. Kříže, 2tř. šk. (u kostela), 1tř. šk. (v Konářicích), něm. soukr. šk., dvě parní pily a továrna na nábytek z ohýbaného dřeva. Obec sama skládá se z velkého množství samot a dědin, zvaných: Bratřejůvka, Dynovice, Konářice, Kopeci, Kozušek, u Pavláčku, Údolí Březitá, Černá a Gušová a j.

Halenkovice, správně Alenkovice, far. ves na Moravě, hejt. Hradiště Uher., okr. Napajedly; 387 d., 1877 ob. č. (1890), kteří mluví nářečím uher. Slováků, kostel Pozdv. sv. Kříže, 4tř. škola, pošta a popl. dvůr. K obci náležejí osady nově založené: Kateřinice, Kržle, Lípové, Pláňavý, u Svatých, Zadřínový a Zemanový. H. založil Jan svob. pán z Rotalu, pán napajedelský, mezi r. 1626 až 1634 a pojmenoval na počest své choti Aliny Bruntálské z Vrbna Alinkovicemi (u lidu Halenkovice). H. skládají se vlastně ze tří osad, jež v jednu spojeny jsou: H., Eleonorice a Kateřinice. Mnoho stromoví ovoc.; nedaleko panský dvůr.

Halensis Alex. viz Alexander 55).

Haléř, původně drobný stříbrný peníz, počátek vzal ve starém říšském městě Halle ve Švábsku, které od cís. Bedřicha II. r. 1228 dostalo právo mincovní. Od té doby dávalo si tuto zvláštní svou výsadu obnovovati a potvrzovati ode všech násl. císařů, až konečně Václav IV. udělil mu právo to na vždy r. 1397. Mají tedy h-e své jméno od původní mincovny Halle a říkalo se jim v listinách vůbec *Hallenses* (totiž *denarii*). H-e byly rázu dvoustranného, a sice na líci vyražena ruka otevřená a na rubu kříž, tu a tam bez opisu a bez jakýchkolivěk značek mincovních; vedle kulatých střížků byly nejedny čtyřhranné. V Čechách se o nich první zmínka děje již za Jana Lucemburského v privileji města Žatce z roku 1341, aby z určité váhy soli vybírati mohlo *unum Hallensem* od člověka domácího a *duos Hallenses* od přespolního; vyrozumívaly se tím malé peníze pražské (*parvi Pragenses*). V Německu obecný lid jim říkal *Haendelsheller*, což se dosud vykládá tak, jakoby název ten souvisel s »obchodem« a znamenal tolik jako »obchodní h.«. Mám však za to, že název ten pochází od »ruky« (*Hand*) na h-i vyražené, ve které lid pro skrovné její rozměry viděl »ručku« (*Haendl*). Během času, jako lze v mincovnictví všude stopovati, utrpěly též h-e na zrnu a často i na stříži; jejich jméno překládáno v celém Římsko-německém císařství různým drobným a nepatrným penízkům; zkrátka h. znamenal v XIV.—XVII. stol. vůbec jakousi stříbrnou minci nejmenší hodnoty, která se pak v některé zemi dříve, v jiné později vybijela již jen z mědi. Když do mincovnictví zavedeny feniky (v. t.), šly dva h-e na fenik. V Čechách, kde se až do pol. XV. stol. drobné domácí minci říkalo buď »denary« nebo »penize«, přichází český název h. poprvé v mincovním řádu krále Jiřího z Poděbrad ze dne 5. čna 1469, kde král praví »... dobrý stříbrný groš bíti kážeme a dělati, a vedle něho dobré stříbrné peníze a h-e«. Groš se bral po 7 penězích a peníz po 2 h-ích. Před králem Jiřím, zejména ve válkách husitských, byly Horské peníze se lvem nejmenší stříbrnou mincí v Čechách; zprvu byvše zrna dobrého, během času tak se zhoršily, že v témže mincovním řádu král Jiří nařizuje dále, aby »starých Horských platilo 14 peněz jeden nový groš, a též dva Horská stará peníze za jeden nový peníz«, z čehož patrno, že stará drobná mince Kutnohorská klesla s peníze na jeho polovici, totiž na h. Mimo to zaznamenali Staří letop. Č. k r. 1469 (díl 3. 199), že král Jiří zarazil též h-ky s korunkami, kterých rovněž již dříve u nás bylo vybijeno. Nicméně cizí pojmenování »h-e« nechtělo dlouho u nás zdomácněti a lid jim říkal buď malé nebo drobné peníze oproti penízu vůbec, t. j. penízu bílému po dvou penězích malých č. h-ích. Teprve za krále Vladislava II. na sněmu Svatováclavském r. 1485 bylo mimo jiné ustanoveno ». . . ty prvější peníze Horské, kteréž v h-i jdou, po dnešní den, nemají více slouti »peníze«, ale »h-e« (Jos. Smolík, Pražské groše, 44). Ztratily tedy Horské peníze za krále Jiřího na své hodnotě celou polovici, nicméně zůstalo jim ještě staré obvyklé jméno peníze (malé, drobné); nyní však i toto jim odejmuto a, nechť dím »úředně« jim dáno jméno h., jež se přikládalo též současným penězům malým rázu zcela jiného, kterých šlo rovněž 14 do groše. Asi do této Vladislavské doby sluší položiti vznik českého přísloví: »h. k h-i a ze 14ti bude groš«. Když bylo v císařství Rakouském zavedeno číslo vídeňské, položen krejcar za 4 vídeňské (feniky) po 2 h-ích, vše v minci měděné. V nynějším korunovém čísle rakouském jest koruna = 50 krejc. r. č. = 100 h-ům. *Sm.*

Hales [héls] Stephen fysik a fysiolog angl. (* 1677 v Beckesbournu u Kentu — † 1761 v Teddingtonu). Vedle theor. studií věnoval se velmi horlivě přírodním vědám, působil na několika farách a konečně jako almužník princezny Waleské. Vykonal prvý řadu přesných fysikálních pokusů o výživě rostlin, jmenovitě o vlivu slunečního světla na proudění šťav rostlinných, a vyslovil tu zároveň domněnku, že většina pevných součástek rostlinných má původ svůj z plynných součástí vzduchových. Hlavní jeho spisy jsou: *Vegetable statics* etc. (Londýn, 1727 a čast.); *Statical essays containing hemostatiks* etc. (t., 1733 a čast.), jež byly též přeloženy do různých jazyků. Ostatní práce obsahu fysikálního a chemického jsou roztroušeny ve sbornících učených společností.

Halesa viz Halaesa.

Halesia, rod z řádu Styraceae.

Halesowen [hélsón], město angl. v okr. worcestershirském, jižně od Dudleye, má 3338 obyv. a značný průmysl železářský.

z **Halesu** Alexander viz Alexander 55).

Halešovice viz Halšovice

Halévy: 1) H. Juda viz Hallévi Júdá.

2) H. [alevi] Jacques Fromental, hud. skladatel franc. (* 1799 v Paříži — † 1862 v Nizze), původu židovského, vstoupil r. 1809 do konservatoře, dlel r. 1820 v Římě jako stipendista vládní, po návratu oddal se hudbě dramatické a napsal řadu oper komických a balletních, jež neměly valného úspěchu; r. 1835 však dosáhl rázem evropského jména operou *La Juive* (»Židovka«); šest měsíců potom objevila se kom. opera *L'éclair* (»Blesk«); r. 1838 *Guido et Ginevra*, jejíž úspěch byl pouze čestný; r. 1841 získal nový veliký úspěch 5aktovou operou *La Reine de Chypre* (»Královna cyperská«). Z pozdějších prací jmenujeme: *Charles VI.* (1843); *Mousquetaires de la Reine*, kom. op. (1846); *Le val d'Andorre* (1848); *La dame de pique* (1850); *Tempesta* (t. r.); *Le Juif errant* (1853); *Valentine d'Aubigné* (1856); *La magicienne* (1857) a j. K tomu jest připojiti: *De Profundis*, jež napsal na hebrejský text před odjezdem do Říma; scénickou hudbu ke »Spoutanému Prometheovi« Aischylovu; kantátu *Plages du Nil*, romance, rondo, sonátu pro piano na čtyři ruce, nocturna a j. Byl učitelem na konservatoři od r. 1826 (naposledy kontrapunktu a fugy) a vychoval Gounoda, Victora Masséa, Bazina a j., r. 1827—29 byl »maestro al cembalo« v »Théâtre Italien«; r. 1829—45 ředitelem zpěvu u Opery; r. 1846 stal se členem a r. 1857 tajemníkem akademie krásných umění. Jeho pamětní řeči, jež tu proslovil, sebrány byly s jinými úvahami v *Souvenirs et portraits* (1861) a *Derniers souv. et port.* (1863). Pro franc. historickou operu je význam H-ho veliký; »Židovkou« a »Královnou cyperskou« soupeřil s Meyerbeerem, ač co do obratnosti technické i temperamentu stojí pod ním; představuje výborně druh umění nádherného a dosti konvenčního, jenž vládl po půl století na jevišti franc. Melodie jeho, ačkoli po stránce ryze hudební proti nim leccos lze namítati, těšily se znamenité oblibě. Monografie o H-ovi napsali: Léon H. (2. vyd. 1863); Ed. Mounais; A. Pougin (1865).

3) H. Léon, spis. franc., bratr před. (* 1802 v Paříži — † 1883 v St. Germainu en Laye), studoval na kolleji Charlemagne, kde vynikl ve veršovnictví řeckém, načež přešel na práva, kde byl žákem a spolupracovníkem Saint-Simona; v l. 1831—34 byl suppl. professorem francouz. písemnictví na škole polytechnické; v l. 1837—53 řídil v min. vyučování oddělení památek historických. Záhy oddal se písemnictví, kdež vynikl lehkostí a hravostí, méně obsažností a vážnou snahou uměleckou. Psal nejprve verše: *Emma ou la nuit des noces* (pod jm. Noël Hyeval); *Le vieux Guerrier au tombeau de Napoléon* (1821); *La peste de Barcelone* (1822); *Les cyprès*, mod. elegie; *Bessières et l'Empecinado* (1825); *Poésies européennes* (1828), anthologie překladů; *Saint Simon*, óda (1831); *Oeuvres lyriques d'Horace* (1831, 2. vyd. 1856); *La Grèce tragique* (1846, 3. vyd. 1849), výběr předkl. dramatických arciděl řeckých; *Luther*, dram. báseň podle Wernera (1834) a j. Upravil pro jeviště franc. také Shakespearova *Macbetha* (1853) a napsal velkou řadu dram. děl, z nichž uvádíme: *Le duel* (1826), komédie; *L'espion* (1828), drama (s Fontanem a Drouineauem); *Le czar Démétrius* (1829), tragédie; *Le chevreuil* (1831), komédie; *Beaumarchais à Madrid* (1831), drama; *Indiana* (1833), drama; *La rose jaune* (1839), komédie; *Leone Leoni* (1840), drama; *Balai d'or* (1843), vaudeville; texty k operettám a j. Kromě toho napsal kulturně dějepisné spisy: *Résumé de l'histoire des juifs anciens* (1827); *Résumé de l'histoire des juifs modernes* (1828) a životopis bratra svého: *F. Halévy, sa vie, ses oeuvres* (1862).

4) H. Joseph, orientalista franc., zástupce aethiopštiny na École des hautes études v Paříži (* 1827 v Adrianopoli). Jako učitel v Adrianopoli, později v Bukurešti, upozornil na sebe svými hebrejskými básněmi. R. 1868 vyslalo ho všeobecné sdružení židovské do Habeše, by studoval tam postavení Falášů, r. 1869 pak franc. akademie na cestu do Jemenu. Výsledkem prvé cesty byly aethiopsko-hebr.: *Prières des Falachas* (1877), *Essai sur la langue Agaou* (1873), druhé: *Rapport sur une mission archéologique dans le Yémen* (1872), jenž obsahuje i 686 nápisů sabejských a minejských, jež H. v Jemenu kopiroval; geograficky a ethnograficky důležitá *Voyage au Nedjrân* (1873); *Mélanges d'épigraphie et d'archéologie sémitiques* (1874); *Études sabéennes* (1875); *Essai sur les inscriptions de Safâ* (1882). Později věnoval se H. i studiu písma klínového, v němž proslul svou thesí protisumerskou, s níž vystoupil poprvé r. 1875 a jež již převahy nabývá: *La Prétendue Langue d'Accad. est-elle touranienne.* S tím souvisí i *Études sur le syllabaire cunéiforme* (1876); *Recherches critiques sur l'origine de la civilisation babylonienne* (1876); *La Nouvelle Evolution de l'Accadisme* (1876—78); *Documents religieux de l'Assyrie et de la Babylonie* (1882); *Mélanges de critique et d'histoire relatifs aux peuples sémitiques* (1883); *Aperçu grammatical sur l'allographie assyro-babylonienne* (1885). Z ostatních prací uvádíme *Recherches bibliques* (1886—92) v »Revue des études juives« a od r. 1893 v H-m založené »Revue sémitique d'epigraphie et d'histoire ancienne«. Psal i o epigrafice berberské a libycké (1875), o původu písem indických a j. *Dk.*

5) H. Ludovic, spis. franc. (* 1834 v Paříži), syn Léona H-ho, studoval na lyceu Louis le Grand, načež byl po nějaký čas úředníkem správním, naposledy představeným kanceláře v ministerstvu pro Alžír a kolonie (1858) a tajemníkem sboru zákonodárného (1861—65). Oddal se pak výlučně písemnictví, skládaje nejprve pod jménem Jules Servières, později pod jménem vlastním pro divadlo operetty a komické opery: *Docteur Miracle*, s hudbou Bizetovou a Lecocqovou, 1857; *Chanson*

de Fortunio, s hudbou Offenbachovou, 1861, a mn. j.), z nichž zvláště texty k burleskám Offenbachovým, jež psal většinou společně s Meilhacem, jako *Orphée aux enfers* (1861); *Belle Hélène* (1864); *La vie parisienne* (1866); *Le Grande-duchesse de Gérolstein* (1868); *Le château à Toto* (1868); *La diva* (t. r.); *Les brigands* (1869) a j. měly veliký úspěch. Vedle toho napsal **H.** před válkou franc.-něm celou řadu lehkých komédií a frašek, úhrnem k 50, většinou také s Meilhacem, s nímž zkusil se r. 1868 poprvé i v genru vážném komédií *Fanny Lear* a r. 1869 komédií mravoličnou *Froufrou*, ve Francii posud velmi ceněnou. Po válce pracoval znovu s Meilhacem pro divadlo, ale r. 1881 nastala mezi nimi roztržka. Z prací těchto stůjte zde: burleska *Tricoche et Cacolet* (1871); komédie *Le réveillon* (1872); *Toto chez Tata* (1873); *L'été de la Saint-Martin* (t. r.); *La petite marquise* (1874); vaudeville *Le mi-carême* (t. r.); komédie *La boule* (1875); *Carmen*, text k opeře Bizetově (t. r.); kom. *La veuve* (t. r.); vaudeville *Loulou* (1876); kom. *Le prince* (1877); několik komických oper pro Lecocqa (*La petit duc*, *Janot* a j.); kom. *Le petit hôtel* (1879); *Le mari de la débutante* (1879); *Lolotte* (t. r.); vaudeville *La Roussotte* (1881). Odtud oddal se **H.** skoro výlučně novelle a románu a došel i tu velikého úspěchu, zvláště pro pečlivé pozorování a humoristické znázornění soudobé společnosti. Již r. 1873 uveřejnil studie z divadelního světa *Monsieur et Madame Cardinal*, nyní následovaly: *Les petites Cardinal* (1880); *Un mariage d'amour* (1881); *L'abbé Constantin* (1882), jenž došel ohromného úspěchu; *La famille Cardinal* (1883); *Criquette* (t. r.); *Deux mariages* (t. r.); *Princesse* (1886); *Notes et Souvenirs* (1888); *Récits de guerre* (1891, nový otisk sbírky *L'invasion* z r. 1872); *Karikari* (1892) a j. R. 1884 zvolen byl **H.** do franc. akademie; při této příležitosti dotknul se také Pailleron poměru mezi oběma spolupracovníky **H**-ym a Meilhacem, jenž není dosti vyjasněn.

Halex viz Halec.

Halfa viz Esparto.

Halfaje, též Halfijeh, ves na břehu Nilu, pod soutokem Bílého a Modrého Nilu, mezi šestým kataraktem a Chartúmem na 13°44' s. š., čítající asi 3600 ob. Jest sídlem velikého šejka Džalinů a bylo před založením Chartúmu místem důležitým. **H.** jest střediskem území Dár Halfai, rozkládajícího se po obou březích Nilu.

Half and half (háf and háf), t. j. na polovic, název angl. pivní směsi (ale a porter ve stejných částech).

Half breeds [háf bridz] viz Bois Brûlés.

Half-penny [háf-] angl., t. j. půl penny = asi 2·5 kr. r. č.

Haliaetus viz Orel mořský.

Haliakmón (řec.) viz Bystřice 6).

Haliartos, město boiótské ve starém Řecku, důležité svou polohou, kterou panovalo nad cestou k Thébám vedoucí mezi Helikónem a jezerem Kopaisským. R. 480 př. Kr. bylo od Xerxa rozbořeno, ale brzo bylo obnoveno; r. 395 př. Kr. poražen tu byl a padl Lysandros. V 3. válce makedonské prohlásil se **H.** pro Persea, proto G. Lucretius město vzal útokem a rozbořil.

Halias Tr. jest rod můr zavinačovitých (*Chloeophoridae*), jež tvarem svých křídel a hlavně způsobem života svých housenek podobny jsou zavinačům. Housenky zdržují se jako u zavinačů v listech svinutých nebo zkadeřených, jejichž závitky udržovány jsou mezi sebou spředenými vlákny. Barva těchto můr jest velmi význačná; předa těla a přední křídla jsou vždy krásně zelená. Náleží sem **H.** *prasinana*, jejíž housenka žije na dubech a bucích. Škodlivá jest housenka druhu **H.** *chlorana*, žijící od června do srpna ve šroubovitě stočených a spředených listech různých vrb (*Salix pentandra* a *viminalis*). Z přezimující kukly vylétá v dubnu můrka, jejíž zadní křídla a bříško jsou bílé. *V.*

Halibi, halibin, khalibi, loketní míra ve Valašsku = 0·686 *m*.

Haliburton [helibertn] Thomas Chandler, angloamer. spis (* 1796 ve Windsoru [Nova Scotia] — † 1865 v Isleworthu u Londýna), studoval v rodném městě, stal se vynikajícím advokátem, byl zvolen do shromáždění zákonodárného za Annapolis; jmenován r. 1842 soudcem u prvního tribunálu Nového Skotska. R. 1856 odešel do Anglie, kdež byl r. 1859 zvolen za Launceston do parlamentu, v němž náležel konservativní straně, ač jinak častěji vyslovil se proti koloniální politice vlády anglické. Vydal: *An historical and statistical account of Nova Scotia* (Halifax, 1829, 2 sv. s mapami a tab.); *The clockmaker, or the savings and doings of Sam Slick of Slickville* (1837—40, 3 sv., nové vyd. 1870), sbírku črt psaných nejprve pro časopis a malujících výborně chytrou a podnikavou povahu americkou, jež došly ohromného úspěchu v Americe a v Anglii; *Bubbles of Canada* (Londýn, 1839); *The attaché or Sam Slick in England* (t., 1843, 2 sv., nové vyd. 1862); *Rule and misrule of the English in America* (t., 1851, 2 sv.), dějiny angl. kolonisace v Americe; *Sam Slick's traits of American humour* (t., 1852, 3 sv., nové vyd. 1866); *Sam Slick's wise saws* (t., 1859); *Nature and human nature* (t., 1855, 2 sv., nové vyd. 1859).

Halicore [-kore] viz Dugong.

Halictus [-likt-] (Hylaeus F.), rod včel zemních se zadečkem vpřed zúženým. Kroužek 5. má u samiček buď lysý pruh podélný, nebo rýžku a na kořeně stehna chvostek chloupků; u samečků jest štít čelní černý, na konci obyčejně bílý nebo žlutý, a zadeček jest čárkovitý nebo ke konci rozšířený. Druhy sem patřící zakládají svá hnízda nejraději ve tvrdé půdě, na př. na stezkách a pod. Nalézáme je zvláště hojně na bodlácích. Nejobecnější jest **H.** *cylindricus* F., jehož zadeček má světlé kroužky a jest u samiček částečně červený; zadní hruď jest též nahoře na zadním kraji černá; zadeček jest podlouhle vejčitý, daleko delší hrudi; kroužek 1. málo nebo vůbec netečkovaný, kroužek 2. a 3. má buď

bílou pásku u kořene nebo stříbřité skvrny; na konci zadečku není bílých chloupků. Neobyčejně variiruje ve velikosti. *Krk.*

Halič, okr. město v Haliči, v hejt. stanislavovském, při vtoku ř. Lukve do Dněstru a při dráze Lvovsko-Černovické, s 3887 ob. (1890), a sice 1981 rus., 1750 pol. a 155 něm. Je tu klášter minoritů, kostel řecko-katol., dvě synagogy; z průmyslu význačnější jest mydlářství, dobývání soli v blízkých solivarnách; po Dněstru provozuje se obchod s dřívím. — H připomíná se již r. 1113 jako residence soujmenného knížetství; vypínal se na ostrohu mezi řekami Lukvou a Lomnicí. První z červenoruských knížat Rostislavičův osedl v H-i Vladimirko r. 1141, po něm Jaroslav Osmomysl a posléze syn tohoto Vladimír. Po nich vládli odtud Romanoviči: Roman a jeho syn Danilo. Po tatarském nápadu z r. 1241 H. více se nepovznesl a Danilo přesídlil se odtud r. 1255 do Chelmu. H. byl stálým předmětem bojů údělných knížat Rurikovců a polem pletich pro politiku polskou a uherskou. Roku 1214 byl zde korunován na krále haličského Koloman, královič uherský, a r. 1340 H. připadl Polsku, při němž s výjimkou poddanství uherského setrval až do roku 1772, kdy s územím dnešní H-e, zdědivši po něm jméno a znak, připadl Rakousku. V l. 1367—1412 byl sídlem latin. arcibiskupství, biskupství pravoslavné stávalo zde od r. 1152 a pravoslavné arcibiskupství od r. 1371—1414. Prvé obnoveno r. 1539, ale již r. 1569 přeneseno do Lvova. Titul však posud se udržuje a sám metropolita kijevský užívá titulu metrop. haličského. Ještě v XVI. stol. byl H. lidnatým městem, nad nímž na chlumu zbudována obranná tvrz proti Tatarům, dnes v rozvalinách. Při rozkopech knížecího H-e objeveny památky velikého dosahu pro domácí dějezpyt. Pod dnešním chrámem jest pochován kníže Roman. Unitská cerkev Narození Páně pochází z XIII. stol.; v ní chová se z téhož věku kříž metropolitní. Mohyly v okolí H-e připomínají mohyly ostatního Slovanstva. V H-i jest usazena židovská sekta Karaité. *Řř.*

Halič (polsky *Galicya*, něm. *Galizien*), království a korunní země zaujímající sev.-vých. část předlit. polovice říše Rakousko-Uherské. Nejzazší body země, jež se téměř pravidelně šíří na sev. svahu Karpat od záp. k východu, jsou na záp. 19° v. d. (vrch Paramo na hranici slezsko-haličské), na vých. 26° 30′ v. d. (Okopy při stoku Zbruče s Dněstrem), na sev. 50° 48′ s. š. (Zawichost na výtoku Visly z H-e), na jihu 47° 44′ (hora Pětros) na styku hranic H-e, Bukoviny a Uher. Největší délka země obnáší 531, nejv. šířka 341 *km*. Na záp. hranici H. s Rakouským a Pruským Slezskem, na sev. a sev.-vých. s Ruskem (Polskem, Volyní a Podolím), na jihových. s Bukovinou, na jihu s Uhry. Část přirozených hranic tvoří na jihu Karpaty, na záp. řeky Biała a Przemsza, na sev.-záp. Visla, na sev. Sán a Bug a jejich přítoky, na vých. především Zbruč, dále Dněstr a Prut s Rokitnou. Délka vodní hranice obnáší 886 *km*. Nejotevřenější hranici bez nejmenší vyvýšeniny nebo řeky má H. na severu mezi Sánem a prameny Zbruče v délce 303 *km*. Plošné rozměry země: dle rak. úř. statistiky 78.501·73, dle planimetr. měření gen. Střelbického 78.482·2, dle měření profes. Pencka 78.352·28 *km*², tudíž $^1/_8$ celé říše Rakousko-Uherské.

Horopisně netvoří H. žádný přirozený celek, a systémy, jež se zde stýkají, náležejí sem pouze svými výběžky, nalézajíce největší rozvoj svůj mimo hranice H-e. Ve velkém lze rozeznávati 2 veliké útvary horopisné, totiž soustavu Karpat a planinu Podolskou. K těm pojí se ještě výběžek planiny jihopolské sev. od Krakova. S tímto rozdělením do jisté míry srovnává se i rozšíření erratických zjevů (severoněm. diluvium), jež přestávají na hranici planiny Podolské. Karpaty (v. t.) náležejí H-i pouze sev. svým svahem. Dělí se na Karpaty západní a východní (jinak též Bezkyd lemkovský, bojkovský a huculský). Oboje dělí od sebe sedlo Dukelské (502 *m*). Karpaty západní vstupují do H-e na hranici slezsko-uherské, stoupají směrem od vých. k západu a vrcholí v Babíhoře (1725 *m*). Nejmohutnější skupina karpatská, Tatry, náleží H-i jen málo sever. svým svahem, nejvyšší vrcholy však leží veskrze na půdě uherské. Vých. Karpaty, jež od sedla Dukelského tvoří na 303 *km* hranici haličsko-uher., táhnou se v množství souběžných pásem oddělených od sebe úzkými údolími. Vrcholí v Černé Hoře (2058 *m*) a končí v horském uzlu Rozrohu. Odnože Karpat vyplňují celou záp. H. až po Sán. Severní jejich hranice jest dosti ostře vyznačena velmi pravidelnou terrassou lössovou, 7–15 *km* širokou, prům. 250 *m* n. m., jež dokonale se liší od roviny západohaličské as o 60 *m* níže položené, v níž podél tohoto břehu probíhá trať Karla Ludvíka. Největší část kraje mezi Karpaty a hranicí země zaujímá uvedená rovina (Povislanská), jejíž sev. okraj vyznačen jest alluviovým údolím řeky Visly. Od hranic slezsko-haličských až k ruským jest 364 *km* dl., dosahuje u Tarnowa šířky 106 *km* a šíří se tím více (k východu), čím dále se Visla vzdaluje Karpat. Na vých. splývá s nížinou dolního Sánu. Sklon údolí Visly jest sev.-vých. (na hranici haličsko-slezské 242, pod Krakovem 197, u Szczucina 173, při ústí Sánu 148 *m*), kdežto povšechný svah roviny jest, jak jižní přítoky Visly zřejmě ukazují, jihoseverní. Rovinou ve vlastním slova toho smyslu kraj ten ovšem není; neboť vyskytují se zde přečetné malé hřbety, ploché kupy, prorvy, někde duny písečné. Při tom ovšem největší rozdíly výškové sotva přesahují 120 *m*. V severu vyskytují se vedle četných bažin a slatin malá okrouhlá jezírka, zbytky to starých morén ledovcových. Na sev. straně Visly, v okolí Krakova shledáváme se s pahorkatinou nevelkých rozměrů. Jest to vlastně odnož pahorkatiny Tarnowické v Prus. Slezsku a Olkuské v Kongressovce. Od Karpat liší se podstatně rázem svým i složením geologickým. Podélné údolí, jímž vede železnice, dělí pahorkatinu tu v část sev. (vrcholí v 491 *m*,

a jižní (403 *m*). Celou jihových. část H-e vyplňuje planina Podolská. Vstupuje sem z Ruska přes pohraniční řeku Zbruč. Sev. a záp. její hranici tvoří čára od Brodů přes Busk na Lvov a od Lvova k Mikolajevu na Dněstru. Od Mikolajeva až po Nižňov dělí ji Dněstr ve dvě části, větší (vlastní) Podolskou a menší Pokutskou. V užším smyslu nazývá se Podolím pouze vých. část planiny, kdežto jihozápad více pahorkatý má název Opolí. Podolí charakterisují rozsáhlé, bezlesé, vyvýšené roviny, více méně zprohýbané, jakož i hluboce zarytá údolí řek, jež tekou jako v caňonech rovnoběžné od sev. k jihu do Dněstru. Údolí, v horním toku řek sotva 65 *m* hluboká, prohlubují se stále směrem k jihu, tak že v dolním toku obnáší jejich hloubka na 200 *m*. Tento jižní sklon přichází i ve výškových rozdílech povrchu planiny k platnosti. Tak prameny řeky Strypy nalézají se v 425, její ústí do Dněstru v 388 *m* n. m. Na východě lemuje planinu Podolskou val hor Medoborských, jež lid obecně zove Toutrami. Počíná na pláni zbaražské a v délce 75 *km* probíhá okolí Skalatu, Hřímalova a Toustého. Jejich nejvyšší body sáhají nad 400 *m*. Nejvyšší bod celé Podolské planiny jest Kamula v sev.-záp. části u Romanova (477 *m*). Dněstr, jenž po značnou část svého toku tvoří jižní hranici planiny Podolské, vyšed z hor, teče v horním svém toku rovinou Podněsterskou, jež se prostírá od Strvouže až po Nižňov v délce 227 *km*, největší šířce 68 *km*, prům. 260 *m* n. m. Na západě lemuje rovinu tuto pahorkatina sánsko-dněsterská, na jihu Karpaty a na severu břeh Opolí. Od Žuravna k východu se úží a od Nižňova (192 *m*) přechází v pouhý říční žlab, dělící Podolí od Pokutí. Tam, kde opouští Dněstr půdu H-e, leží nejnižší místo haličské v 107 *m*. Pokutí mezi Dněstrem a Prutem, níže položené než Podolí, tvoří vlastně přechod od Karpat k planině Podolské. Sklon jeho jest zase jižní. Na západě končí strmým břehem, zv. Vovčinecká hora (232 *m*) do údolí obou Bystřic. V úvodí těchto a na horním toku splývá s odnoži Karpat. Od Lvova ve dvou různých směrech vybíhají dvě pahorkatiny, z nichž jedna tvoří zároveň sev. hranici planiny Podolské. Jsou to Holohory, jež počínají Vysokým zámkem (398 *m*) ve Lvově a mizejí volně v Podolí, kdežto do nížiny nadbužanské spadají náhle (160 *m* relat. výšky). Od Lacek přijímají název Voroňakův a u výšce nad 400 *m* spějí dále přes Zločov a Podkameň na hranice. Údolí zločovské a hor. Bugu přerývá je napříč. Ve směru severozáp. od Lvova až k Tomaszówu za hranice zemské sáhá výběžek planiny Podolské, jenž tvoří zároveň rozvodí mezi Bugem a Sánem. Jsou to Roztoče, jež počínají horou Kordou (379 *m*), a dostoupivše v hoře Zavačové 391 *m* výše, spějí na severozápad k Magerovu a odtud v rovné vzdálenosti od Bugu a Sánu přes Belzec na hranice. Hlavní hřbet Roztočů tvoří úzká, protáhlá planina. Od Žolkve dále na severu spadají příkře k východu, kdežto k západu rozplývají se, místy až po Sán, v široké písčiny a lesnaté pahorky. Střední výška Roztočů činí 300–350, vrchol (Kamienna) 404 *m*. Kraj mezi Roztoči na západě, Holohorami a Voroňaky na jihu vyplňuje nížina Bugu a Styru. Geologicky jest to vlastně ještě část planiny Podolské a dnešní orografický rozdíl mezi oběma jest jen výsledkem obrovské denudace, jež smyla zde vrstvy terciérní, tak že löss a písek leží tu bezprostředně na křídě. Při pohledu s vyvýšeného místa jeví se nížina tato jako nekonečná rovina s nepatrným sklonem severním, ve skutečnosti však není přece tak jednotvárná. Nejnižší rýha v této nížině, totiž údolí ř. Bugu, nalézá se nad Buskem u výši 216, u Krystynopolu 197 *m*. Východně odtud vyniká z lössu křídový podklad na den v podobě pahorků 250–280 *m* vysokých. Tato pahorkovitá část nížiny, opírající se o pásma volyňská, sluje haličská Volyň, kteréžto jméno ostatně lid přikládá též lesnatému kraji na horním Seretu. Vůbec nejvyšší místa v lössovém pokrovu dosahují až 300 *m*. Z ostatní jednotvárné písčité roviny vynikají řady nízkých dun. Rozvodí mezi Sánem a Dněstrem tvoří pahorkatina, jež při pramenech Lubačovky a Verešice splývá s Roztoči. Hlavní její hřeben, označený shluky pahorků a z pravidla přes 300 *m* vys., sleduje nejdříve k jihu tok Verešice, načež zahýbá k jihozáp. na Chýrov a Dobromil, kde se pojí s podhůřím Karpat (bojkovského Bezkydu). Na západě ztrácí se pahorkatina ta v rovině u Medyky a Krakovce, na jihu jest ohraničena údolím Strvouže (Strwiąż) a Dněstru a na vých., přestoupivši Verešici, splývá s Opolím. *Řr.*

Geologie. I zde přidržíme se rozdělení H-e na území soustavy Karpatské a planiny Podolské. Karpaty mají tektonické složení dosti spletité. Skládajíť se z vrstev hojně zpřevracených a zřasnatělých, což dělo se ku konci eocénu. Řasy Karpat v H-i jsou dosti pravidelné, ač ne tak, jako na jihu (v Uhrách). Palaeozoickými a částečně i mesozoickými útvary vyznačují se Tatry, které ovšem jen nepatrnou části náležejí k H-i, hlavně ve výběžku Novotržském. Na hranici uhersko-haličské tvoří žula nejvyšší hory karpatské, hlavně kolem Mořského Oka, rula a černá břidlice na prameništi Černého Dunajce. Siluru, devonu a karbonu v H-i není; vápenec tvoří pásmo směru záp.-vých. kol Zakopaného. Na záp. Zakopaného jsou i vrstvy střední a vrchní jury. Trias tamější vyznačuje se Crinoidy. Pěkné zkameněliny má lias mezi Javorynou a Zakopaným (Ammoniti). Vápencové pásmo taterské končí se typickou skalou eocénní, t. nummulitovým vápencem (od údolí Č. Dunajce do údolí Bjalky). Tatry haličské vynikají četnými zbytky doby ledové; mimo četné moróny a pod. jsou to známá jezera, na př. Mořské Oko. — Ostatní všecka horská massa Karpat haličských skládá se hlavně z t. zv. **karpatského pískovce**, který z největší části náleží oligocénu, eocénu a táhne se od Slezska až do Bukoviny, tvoře hlavní hřbet Karpat haličsko-uherských. Starší útvar zastoupen jest jen na jihových. cípu

H-e na prameništi Čeremoše a skládá se hl. z ruly a lupků »mikových«. Velice rozšířen jest v H-i i útvar křídový, který ze Slezska táhne se k vých. a jehož sev. hranici značí města: Andrychów, Wadowice, Wieliczka a Bochnia: překročuje dále Dunajec a táhne se od pr. břehu Sánu skrze pískovec Karpatský až do Bukoviny. Z jednotlivých stupňů zastoupen jest neokom, který skládá sev. podhůří Karpat od Bjalé až k N. Sąči. Význačný jest zejména těšínský vápenec po pr. břehu Soly na úbočích Grojce (u Żywce). Magóra náleží galtu. Pískovec u Podgórza a opuka Rudavská patří ke stupni cenomanskému a turonskému. Vrstvy zpodní křídy skládají se z černých lupků, temných pískovců se žilami kalcitu a pískovcových břidlic zvaných »strzolek«, jež se vyskytují hlavně kolem Gorlic a Sąče. Pro vých. H. má pásmo křídové tu důležitost, že chová bohatá ložiska ozokeritu a petroleje. Jsou to zejména t. zv. vrstvy »ropianské«, nejstarší to útvar pískovce karpatského. Vrstvy ty lze stopovati podél sev. úpatí Karpat od Gdova přes Limanów, Grybów, Duklu, Sanok a Kołomyji až k Sučavě. Skládají se z břidlic a ze zelených nebo modrých pískovců, bohatých na »hieroglyfy«, a z hydraulických slínů s fukoidy. Obsahují hl. Phyllocerasy, Bryozoe a Cidarity. Celé to pásmo petrolejové má šířku 15—23 *km* a délku 60 mil. Nad vrstvami »ropianskými« leží vrstvy balvanitého nebo jamenského pískovce slohu zrnitého (hlavně v okolí Stryje). Tvoří mohutné, široké a kamenité hřbety, jejichž vrcholy jsou nejvyšší v H-i (pásmo Sywulské 1818, Arčické 1589, Korčanek 1271 *m*). Pro stratigrafii důležit jest černý lupek v okolí Spasa nad Dněstrem s hornokřídovými zkamenělinami (*Amaltheus Reg.*, *Psammobia impar*, *Panopea frequens*). Eocén kromě pískovce eoc. má v H-i význam podřízený. Za to oligocén zastoupen jest hojně břidlicemi amfisylovými, hlavně podél úpatí karpatského pískovce od Żywce až k Tymbasku, N. Sąči a Sanoku, ok. Starosoli, Boryslavě a táhne se až do Bukoviny. V oboru těchto břidlic nalézá se druhé pásmo petroleje, ozokeritu a asfaltu. Břidlice tyto oplývají zbytky ryb (na př. *Lepidopus leptospondylus*, *Gobius leptosomus*, *Meletta crenata* a j.). Nejvyšší vrstvy skládá pískovec magórský, který jest v Karpatech nejvíce rozšířen a tvoří nejvyšší štíty a hřbety: pásmo Černé Hory (2058 *m*), pohraniční pásmo Bezkydů a j. V ohledu národohospodářském nejdůležitější pro H. jest miocén, který obsahuje bohatá ložiska soli. Zátoka miocénová v H-i táhne se po celé nížině podkarpatské od Slezska až do Bukoviny. Leží však větším dílem pod vrstvami diluvia a alluvia, zvláště na záp. až k Sánu. Útvar ten v okolí Wieliczky a Bochně jest složen hlavně z temných jílů solí prosáklých a pokrytých vrstvami slínovými a pískovcovými s ložisky síry (Swoszowice). Solonosné vrstvy vých. H-e spočívají na útvaru křídovém; jsou to písky a měkké pískovce s flecí hnědého uhlí, pokryté měkkými vápenci (s algou *Lithothamium*) a výše ještě jsou mohutná ložiska sádrovce (u břehů Dněstru). Mimo to miocén vyskytuje se také u Tarnobřegu mezi Vislou a Sánem a u Měchocina. Velmi hojně zastoupeno je v H-i diluvium, hl. v podobě lössu, po celém úbočí Karpat od Slezska až k Bukovině v širokém pásu až k alluviálním nížinám Visly, Dunajce, Visloku, Visloky, Sánu, Dněstru a Stryje. Mezi Vislokou a Sánem směrem záp.-vých. táhne se úzký pruh dolní hlíny glaciální. — H. má četné stopy doby ledové. Mimo Tatry jsou stopy ledovců v Černé Hoře (ve výši 1500 *m*). V H-i nalezá se jižní hranice ledovců skandinavských a jde ze Slezska přes Krakov, j. Tarnova, Řešova k Přemyšli a Dobromilu a odtud směrem sev.-vých. přes Żolkiew na ruské území. Planina Podolská tedy skandinavských ledovců neměla. Údolí řek pokryta jsou alluviem. Území alluvia je nejširší, kde stýká se údolí Visly s údolím Sánu. Ve vidlici mezi Sánem a Vislou má alluvium ráz jezerní — koncem druhé doby ledové bylo skutečné koryto Visly zahrazeno ledovcem. Dogger, malm a titon zastoupeny jsou hlavně skalisky Péninskými (viz Péniny). Na červeném vápenci vystavěn jest hrad Čorštýn.

Horopisně na přechodu od Karpat k planině Podolské jest Pokutí, jež geologicky podobá se okolí Bochně a Wieliczky. Nejvíce rozšířen jest löss; vedle toho jsou tam červené jíly miocénové; v okolí Tlumače sádrovec. V úzké prorvě Dněstru za Nižňovem objevují se postupně čím zpodněji tím starší útvary: jura, křída, devon, ale hlavně silur. V hluboce zařezaných údolích řek planiny Podolské lze dobře stopovati geologické složení vrstev od nejmladších k nejstarším. Nejvýše leží diluviální hlína (löss) a písky. Miocén jest zde stupně středozemského a sarmatského, prvější hlavně okolo Lvova. Oolithové vápence stupně sarmatského tvoří na Podolí pahorky nad rovinu vystupující. Zpodní část těchto pahorků složena z bílých vápenců, jež tvoří rourky Pleuropory lapidosy. Sádrovce sáhají od Lvova a Ščerce až do ruského Podolí. Důležit jest sladkovodní miocén, který leží na starších útvarech předterciérních od Březan a Tarnopole k Dněstru v podobě ostrůvků temného vápence, obsahujícího četnou faunu měkkýšů (Limnaea, Bythina, Planorbis atd.). V hlubších říčních údolích po celém Podolí vyskytuje se křídový útvar trojího stupně. Jest to senonská opuka v podobě písčitého slínu mezi Lvovem, Maryanopolem a Volazyskami (s bohatou faunou u Nagórzan), pak ložisko křídy s opukou smíšené — u Zawalowa i křída čistá. Nejníže buď na juře nebo na vrstvách palaeozoických leží cenoman s hojností fosforitu. Jsou to zelené písky, pískovce, slepence a glaukonitové slíny. Na cenomanu útvar jurský vyskytuje se jenom u Nižňova. Jest to vápenec zrnitý, který tvoří část rozlehlého rifu podkarpatského. Podkladem cenomanu podolského až po Uściesko n. Dněstrem jsou pískovce dolnodevonské (Trębowelské), jež jsou výborným materiálem stavebním. Svrchní devon vyskytuje se

v okolí Zawadówky, Monasterzysk a j. Skládá se z korálových vápenců a dolomitu. Siluru v haličském podolí není mnoho (hl. u Uścieczka v údolí Dněstru). Szajnocha rozeznává 4 stupně jeho. Nejnižší vrstvy siluru haličského skládají se z polokrystallických nebo hrudovitých vápenců s jíly slínovými a pod. Vyskytují se jen u Skaly n. Zbručí a u Okop n. Dněstrem. Ve hřbetě Lvovsko-Tomášském (u Roztocze, planina Lubelská) převládají vrstvy křídové a terciérní, ale pokryty jsou z největší části diluviem a alluviem, hl. v poříčí Styru a Bugu.

Vodopisně náleží **H.** téměř stejnou měrou oblasti moře Černého a Baltického. Veškeré vodstvo záp. **H**-e ze 40.103 *km*² odtéká Vislou k m. Baltickému, z východní **H**-e pak z 38.394 *km*² Styrem, Dněstrem a Prutem k m. Černému. Řeky karpatské mají značný spád a tudíž prudký tok. Nejvýše jsou položeny prameny taterských přítoků Visly a po nich prameny přítoků Prutu. Výška pramenu Bugu, Styru a podolských přít. Dněstru není značná a jejich tok jest leninvý. Nejníže nalézá se říčné koryto, jímž se zaryl Dněstr v planinu Podolskou. **Visla**, z jejíhož toku 341 *km* náleží **H**-i, vzniká v těšínském Slezsku, přechází od ústí Przemsze na půdu haličskou, vinouc se mezi pahorkatinou krakovskou a podhůřím Karpat. U Krakova obrací se na sev.-východ a přes Baranow a Tarnobrzeg po hranici haličsko-ruské a pod ústím Sánu opouští **H.** V haličském toku Visly obnáší spád 0·2 *m* na 1 *km*. Šířka její kolísá mezi 47 a 282, hloubka mezi 2 až 8 *m*. Úvodí její jest v **H**-i vyvinuto hlavně na pr. břehu. Její přítoky s pr. strany jsou Biała, Sola, Skawa, Skawina, Wilga, Raba, Uszwica, Dunajec s Popradem, Kamenicí a Białou, dále Brěn, Visloka s Ropou a Jasełkou, konečně Sonka a **Sán** (345 *km* dl., úvodí 14.148 *km*²), jenž prýští v Bezkydě nad vsí Sánkou, plyne na Lisko, Sánok, Přemyšl, Radymno, Ležajsk, Rozvadov a protek takto celou střední **H**-i, ústí u vsi Dąbrowky do Visly. S levé str. přijímá Visla pouze Przemszu, Chełcho, Rudawu, Prudnik a Dlubňu. Severových. cíp **H**-e vyplněn jest úvodím Bugu a Styru. **Bug** (144 *km* dl., úv. 6727 *km*²) pramení se ve Voroňakách, teče na Busk, Kamenku Strumilovu a Sokal, Přijímá ř. Peltvu, Ratu a Solokyji. **Styr** (v **H**-i 44 *km* dl., úvodí 1023 *km*²) pramení v okolí Oleska, přijímá Ikvu a opustiv území rakousko-uherské, vlévá se v Rusku do Pripetu (přít. Dněpru). Nejdůležitější řeka planiny Podolské, **Dněstr** (v **H**-i 507 *km* dl., úv. 31.508 *km*²), prýští v Bezkydě u vsi Vovčí ve výši 700 *m*. Nedaleko Sambora vychází z hor. V převšechném směru sev.-vých., pak vých. a konečně jihových. teče přes Žuravno, **H.** a Jezupol. Od Nižňova k východu protéká v hlubokém korytě planinu Podolskou a u Okopův opouští naši říši. Šířka jeho kolísá mezi 34—332, hloubka mezi 1 až 3 *m*. Jeho přítoky na lev. břehu jsou: Stryvouž, jediný horský přítok s této strany, dále Blezevka, Verešice se Skavinou, Ščirka, Zubřa, Stavčanka s Bobrkou, Svíř, Hnilá Lipa, Zlatá Lipa, Koropěc, Baryš, Strypa s Volchovcem, Džuryn, Seret s Hnizdou, nejdelší přítok od severu, a Zbruč, jež na 257 *km* tvoří hranici proti Rusku. S prava vlévají se do Dněstru veskrze horské přítoky: Bystřice samborská s Tyšměnicí a Trudnicí, Nezachovka, Stryj s Oporem a Ilnikem, nejdelší (182 *km*) přítok Dněstru, Svice s Mizunkou a Sukelem, Sivka, Lomnice s Čečvou, Lukva s Lukvicí, Bystřice solotvinská s B. nádvořanskou a Tlumačik. Od tohoto přítoku na východ vnímá Dněstr pouze samé krátké přítoky. V jihových. cípu země teče jediný přítok dunajský, totiž **Prut** (v **H**-i 151 *km* dl., úv. 4853 *km*²). Prýští se na Černé Hoře a tvoří u Dory vodopád. Od Delatynu směřuje na vých., od Kolomyje k jihových. a při ústí Čeremoše (s pr. str.) opouští **H.** Spád má značný, šířku 18—150 *m*, hl. 1 až 5 *m*. S levé str. přijímá jen nepatrné potoky.

Jezer H. nemá krom horských v Tatrách (Mořské Oko, Štrbské pleso a j.) a v Černé Hoře (Šibeny). Za to po lev. bř. Dněstru jest hojně rybníků, protékaných řekami. Na Verešici jsou rybníky: janovský, malčický, dobrostaňský, horodecký, čerlanský, luběnecký a komarenský; na Bobrce: otyňovecký; na Sviři: knihynický; na Zlaté Lipě: březanský; na Strypě: budylovský; na Seretě: tarnopolský a j. Všech rybníků v poříčí Dněstru, Prutu, Bugu a Styru čítá se 4217. Oblast baltická má rybníků daleko méně a ty jsou blativé a zarostlé. V úvodí Bugu a Sánu značnější rybníky jsou krakovecký a javorovský; pak vyskytují se zase až v okolí Osvětima a Zatora. Rybníky zabírají 54.000 *ha*. Močály a bahniska jsou hojny v nížině Bugu a Styru (v okolí Javorova, Lvova, Ravy ruské, Zločova a Brodův; v lesnaté krajině na dolním Sánu (57 *km*²) a na horním Dněstru, kde zabírají prostranství mezi Dněstrem a Stryvoužem a odtud až po Stryj. V okolí Kalinova, Ugardsberku a Radelič jsou nedostupné bažiny.

Mnoho trpívá **H. povodněmi**. Rozvodnění řek karpatských nastává při tání sněhu a podruhé v letních měsících po několikadenních deštích. Vislu rozvodňuje hlavně Dunajec, Visłok a Sán; Dněstr zase Svice, Lomnice a Bystřice. Veškerá regulace a meliorace dělí se ve tři kategorie. Do prvé spadají podniky státní k uplavnění řek neb zabezpečení břehů řek hraničných od sousedních říší a od Uher; patří sem regulace Przemsze, Visly, Dunajce, Visłoku, Sánu a Dněstru. Druhá objímá podniky veřejné, které svou nákladností vymáhají větší příspěvky státu, než jak je určuje meliorační zákon z r. 1884. Sem spadá regulace Soly, Skawy, Raby, Dunajce s Białou a Popradem, Visloky s Ropou a Sánu s Vislokem, horního Dněstru, Stryje, Svice se Sukelem, Lomnice s Čečvou, obou Bystřic, Prutu s Čeremošem a projektovaná regulace Běly a Dněstru mezi Rozvadovem a Žuravnem. Do třetí náleží regulace ostatních horských řek a vod nížin, stavění hrází na řekách státních, dále vysušení a drenáže močálů a zavodňování

suché půdy. Práce ty mají právo na podporu státní z fondu melioračního při stejně vysoké subvenci zemské, zajistí li jejich provedení zemský zákon, nebo mohou též obdržeti podporu jednou pro vždy od státu i od země. O tuto kategorii prací pečuje zemský výbor, okresy, obce a meliorační družstva. *Řř.*

Podnebí. Co do podnebí dělí se **H.** na dvě valně od sebe se lišící území, t. záp. **H.** a jihových. **H.** Záp. **H.** náleží do přechodní krajiny středoevropské, jihových. **H.** jest pokračování nebo výběžek stepního, jihozápadního Ruska. Kdežto v záp. **H**-i znenáhla teplý jihozáp. vítr od azovského maxima vanoucí mění se ve vítr studený, v **H**-i jihových, kde pásmo Karpat obrací se k jihových., změna ta děje se náhle. Tam setkává se vítr jihozáp. s vlivem středoasijského anticyklonu, který tu způsobuje převládající větry vých. a severových. Příčinou toho jsou Karpaty, jež tvoří tedy hranici klimatickou, ale zároveň jsou svérázným samostatným územím klimatickým. Západní **H.**, jakkoliv náleží ještě k podnebí středoevropskému, má podnebí přece již drsnější, ježto jest dále k východu a od moře posunuta a Karpaty zamezují vliv jihu, a za to vlivu severu přístupna jsouc, k severu otevřena. Studené větry severní mají nejen přístup, nýbrž odrážejí se i o Karpaty. **H.** leží mezi 9° C na jihu a 7° C sev. isothermami ročními. Tepla ubývá v celku od jihu k sev. Rozdíly však mezi jednotlivými končinami nejsou velké: Krakov 7·9° C, Żywiec (výše ležící) 7·4°, Stara Wieś 7·2, Rzeszów 8·1°, Drohobycz 8°, Lvov 7·8°, Brzežany 7·6°, Tarnopol 6·3, Złoczów 6·7. Zima počíná v celku obyč. v polovici listop. a trvá do konce března. Nejtužší jest ovšem v Karpatech (—5° C), ale také na planině Podolské, kde patrno již klima kontinentální. Podhůří v **H**-i mají —4°, nížiny pak asi —3°; na př. Krakov —4·2°, Lvov —4·1°, Brzežany —4·5°, Tarnopol —5·3°, Złoczów —4·3°. Jaro jest krátké a studené. Léto od 2. polovice července do 1. polovice srpna jest velmi horké, zejména na planině Podolské (Lvov 19·5°, Tarnopol 18·9°, Złoczów 18·4°, Brzežany 19·4°, Krakov 18·7°, Żywiec 18°, Stara Wieś 17·6°). V celku leží **H** v létě mezi 18° a 19° C isothermou. Největší rozdíly teploty má planina Podolská, na př. Tarnopol —5·3°, 6·3°, 18·9, 7·8°; Lvov —5·3°, 6·3°, 18·9°, 7·8; proti tomu Krakov —4·2°, 7·6°, 18·9°, 8·9. Nejteplejší krajina jest okolo Lvova. Největší rozdíly teplot vykazuje Tarnopol (24·2°), což znamená již klima kontinentální. Průměrná maxima: Krakov 30·9°, Rzeszów 32·9°, Tarnopol 30·3°, Stanisław 32·1°. Minima: Krakov —21·2°, Rzeszów —20·1°, Tarnopol —23·4° a 30·3°, Stanisław —24·2°. Absolutní minimum v Tarnopole —33·8° (r. 1870). Východní **H.** vykazuje největší rozdíly v teplotě 55—57°. Pokud srážek se týče, připadá jich na dobu letní, hlavně od 8.—15. čna až do pol. července, celkem 90 dní. Nejvíce srážek spadá poblíže Karpat (přes 100 *cm*), k vých. a k sev. jich sice ubývá, ale ne příliš: Wadowice 91, Krakov 63 (?), Bochňa 74, Rzeszów 65, N. Sandec 69, Stryj 79, Lvov 69, Złoczów 69, Tarnopol 69 *cm*. Celkem v **H**-i průměrně 69 *cm*. Pro příklad, jak srážky jsou rozděleny:

	zima	jaro	léto	podzim
Krakov	10	14	26	14 *cm*
Lvov	11	17	27	13 »
Tarnopol	9	14	22	12 »

Se srážkami souvisí oblačnost, jež jest v záp. **H**-i o něco větší (60%) než ve vých. (50%), ale nejmenší oblačnost má území mezi Rábou a Dunajcem. — V příčině tlaku vzdušného nalézá se **H.** záp. pod vlivem barometrických minim okeánu Atlantského; vliv ten jest nejpatrnější v lednu. Západní **H.** leží mezi isobarami 764 a 766 *mm*, **H.** vých. 766—768 *mm*. V této převládají větry sev.-záp. V létě záp. **H.** leží mezi isobarami 760—762, vých. **H.** 760—758 *mm*. Průměrná roční isobara pro **H.** byla by asi 762·5 *mm*. Průběh větrů v **H**-i Hann takto naznačuje: v zimě: sev. 0, sev.-vých. 0, vých. 1, jihových. —8; v létě: jižní —3, jihozáp. —1, záp. 3, sev.-záp. 10.

Květena H-e srovnává se úplně s podnebím. Jako ono jest trojí: alpinská (v Karpatech), baltická (v záp. **H**-i) a pontická (ve vých. **H**-i). Flora baltická a pontická v **H**-i jsou však rázu přechodního; hranice jejich nejsou všude stejně patrny. Dle Kernera jde hranice ta od horského uzlu mezi Marmarošem a Bukovinou ke Kolomyji, přes Stanisławów, překročuje Dněstr a stoupá ku pramenům Bugu a dále přes Brody na území říše Ruské. Všecky druhy flory haličské mají známky doby ledové. Flora **H**-e čítá celkem asi 1750—1800 druhů dílem domácích, dílem zdivočelých, dílem zavlečených. Flora alpinská drží se nejvyšších štítů, jako jsou Babia Góra, Pilsko, Černá Hora a j., kdež tvoří rozlehlé lučiny rázu alpského. Speciálně však karpatské jsou: *Senecio carpaticus, Campanula carpatica, Silene Zawadzkii, Ranunculus carpaticus, Gnaphalium carpaticum, Hieracium carpaticum, Arabis neglecta* a j. Pod těmito lukami nalézá se pás porostlý pouze jedním druhem sosny *Pinus montana* (*P. Mughus, P. silvestris pumilio*) ve výši 1450—1770 *m* (Babia Góra, Pilsko, Černá Hora a j.). Krajina podalpská, k níž náleží značná část j. **H**-e, má svou zvláštní floru. Pokryta jest výhradně lesy a lukami; horní hranice lesů leží v 750—1450 *m*. Speciálně její rostlinstvo charakterisují: *Tanacetum Gmelini* Schultz (v Pěninách), *T. Waldsteinii* Sch. (Babia Góra a Tatry). Lesy jsou hlavně jehličnaté (smrk, jedle, modřín v Bezkydech); ve vých. **H**-i listnaté (javor a buk), bříza jest řídká, častější jest lípa a některé vrby (*Salix silesiaca*, Babia Góra, Magóra, Pěniny; *S. incana* v údolích taterských a v Pěninách; *S. caprea, S. aurita, Lonicera nigra, Ribes alpinum* a *petraeum, Sorbus aria* a j.). Rozmanitější jest již flora poříčí a údolí větších řek, kde již také s obydlími lidskými se setkáváme, ve výšce 250—750 *m*. Ze stromů vidíme tu jasan, jilm, břízu a topol vedle sadů ovocných. Na březích potoků olše a vrba; v údolích kamením zasypaných *Myricaria germanica* (údolí Glaviny, Ráby, Dunajce a Po-

pradu; borovice a bříza tvoří lesy; dubů jest málo. Víno v H-i se nedaří. Žito a ječmen až do výše 625 *m* se pěstuje, oves až do 750 *m*, jedle do 1100 *m*, smrk do 1320 *m*. Flora baltická v H-i má zdlouhavé počátky vegetace na jaře, zvláště tím, že v dubnu a v květnu nastupuje snížení teploty (»ledoví mužíci«); za to v létě dobře působí vysoké temperatury a spolu hojnost vláhy. V říjnu a dále k vých. již v září počínají mrazy, jež vegetaci ničí. Lesy skládají stromy s vysokými pni; pak vřesovité roštiny a louky jsou hojné. Nejhojněji zastoupeny jsou Composity, trávy, ostřice, rostliny šešulinaté a motýlokvěté s velmi četnými druhy; rovněž vrby, jestřábníky, růže a ostružiny. Proti floře pontické význačny jsou druhy: Abies, Lycopodium, Blechnum, Nardus, Calluna, Pyrola, Vaccinium, Arnica. Pontická flora v H-i tvoří t. zv. formaci podolskou, jež rozšířena jest hlavně po pobřeží Dněstru v okolí Bilče, Janova, Tarnopole a Zaleszczyk. K západu rychle ubývá počtu rostlin stepních. Podél čáry vedené od Kolomyje ku Brodům stýkají se kavylovité lučiny (*Stipa Joannis*) a čilimníkové chrastiny flory pontické s lesy borovými a vřesovitými chrastinami a lučinami flory baltické. Počátek rozkvětu flory pontické spadá do konce března nebo počátku dubna. Až do máje trvají jednotlivé mrazy. Odtud však rázem teplota roste a vegetace rychle se rozvíjí. V červenci nastupuje perioda sucha; ještě počátkem července vykvétají immortely, rostliny merlíkovité a jiné na solné půdě si libující, ale pak vegetace úplně se zastavuje. Koncem září již počínají mrazy. Proto nemohou se v H-i vých. dařiti rostliny, jež vedle vysoké teploty potřebují delší doby bez mrazů. Za to daří se tam křovinám a rostlinám kořenitým, jež snadno i nejtužší zimu předržují. Slabě zastoupeny jsou ve vých. H-i stromy jehličnaté, Ericaceae, Lycopodium, Vinca a mechy. Hojné jsou Composity, motýlokvěté a šešulinaté. Význačné pro vých. H. jsou tyto druhy: Astragalus, Cytisus, Glycyrhiza, Waldsteinia, Malcolmia, Euclidium, Telekia, Centaurea, Achillea, Syringa, Sesleria a j. Přechodní ráz flory haličské jeví se v tom, že na území H-e nalézají se buď severní nebo jižní hranice rostlin rázu buď jižního nebo severního. Dle Lapczyńského uvedeny buďtež na příklad tyto: *a*) hranice jižní: *Viola uliginosa*, *V. arenaria*, *Silene chlorantha*, *Dianthus squarosus*, *Stellaria crassiflora*, *Limnaea borealis*; *b*) hranice sev.: *Nasturtium austriacum*, *Arabis ciliata*, *Thlaspi perfoliatum*, *Lunaria rediviva*, *Erysimum repandum*, *Viola declinata* a jiné.

Zvířena H-e mimo ptáky Dzieduszyckim není dosud dostatečně spracována. Taczanowski a Walecki pojednávají o fauně království Polského. Ostatně netvoří také H. žádného zvláštního území faunistického, leda že v Karpatech zachovala se některá zvířata jinde ve stř. Evropě již vyhynulá (na př. dravci ssající). H. náleží k fauně palaearktické, a to ke »středoevropské podoblasti« (Wallace). Karpaty mají svou zvláštní faunu horskou, kterou charakterisují zejména: kamzík a svišť ze ssavců, *Anthus spinoletta* a skalní vrabec z ptáků na halách a poloninách. Krajiny podalpské charakterisují: jelen, srna, divoký kanec, medvěd, tetřev, jeřáb, dravci ptáci), drozd, *Tichodroma muraria* a pstruh. H. má 60–65 dr. ssavců, z nichž vysoká zvěř nejvíce zastoupena jest ve východ. Karpatech. Ptáků čítá Dzieduszycki na 200 dr., z nichž někteří zajímaví jsou tím, že ze severu do H-e přilétají na zimu, na př. Bombycilly, Pyrrhuly, *Nyctea nivea*, *Syrnium uralense* a j. V H-i jest množství forem západních a jižních, na př. sup mrchožravý, *Aquila pennata*, *Erythropus vespertinus*, *Circus pallidus* a j. Charakteristický pro tuto zemi je velký i malý drop. Amphibií jest málo (15—20 dr.); z reptilií význačny jsou pro ni: *Coronella austriaca*, *Lacerta viridis*, *Zamenis viridiflavus* var. *trabalis*, *Podarcis variabilis*, *Tropidonotus tessellatus* var. *hydrus*, *Elaphis sauromates*. Ryb má H. kolem 40 dr. V Dněstru žije zajímavá východoevropská odrůda *Lucioperca volgensis*, jihoruská *Percarina Demidoffi*, *Acerina rossica* a černomořský *Gobius* (*melanostomus*, *gymnotrachelus* a *fluviatilis*). *Blo.*

Obyvatelstva žije v H-i 6,607.816 osob (1890) včetně s vojskem (53.401). Příslušníků zemských jest 6.538.827; do ostatních království a zemí v říšské radě zastoupených příslušelo 40.008, do zemí koruny sv. Štěpána 7780, do Bosny a Hercegoviny 102, do cizozemska 21.099 osob. Nejlidnatější (101—160 osob na 1 *km*²) jsou okresy západní, z východních pak stanislavovský, kolomyjský, tlumačský, tarnopolský, terebovelský, hušatynský a zálešćický. H. má 6135 vsí se 4025 dvory, 230 městysů a 83 měst. Lvov čítá 127.943 duší, Krakov 74.593; dále následují Przemyśl (35.209), Kolomyje (30.235), Tarnów (27.574), Tarnopol (27.405), Stanisławów (22.391). Nad 15 tisíc ob. mají: Jaroslav, Drohobyč, Brody, Stryj; přes 10 tisíc: Sambor, Podgórze, Sącz Nowy, Rzeszów, Horodenka, Brzežany, Bučač, Sňatyň, Horodek, Boryslav, Zločov. Podrobné rozdělení obyvatelstva dle polit. obvodů viz na přiložené tabulce (dle sčítání r. 1890).

V H-i obývají Poláci, Rusíni, správněji Malorusové, Židé a kolonisté. Hranici mezi Poláky a Rusíny tvoří přibližně Sán, na záp. od něho bydlí Poláci, na vých. Rusíni. K obcovacímu jazyku (včetně se Židy a jinými) polskému přihlásilo se r. 1890: 3.518.996, k rusínskému 2,826.262, k něm. 227.158 os. Poláci i Rusíni štěpí se na horaly a lid rovin. Tito u Poláků dělí se na Krakováky v okolí Krakova, na Mazury dále odtud téměř až po Sán a Hluchoněmce, t. j. popolštělé potomky saské kolonisace ze XIII. a XIV. stol., usazené na západním podhoří Karpat mezi ř. Vislokou a Vislokem, na severu pak dostupující Pilzna a Lancutu. Z Rusínů rovin vyznačují se Belžané v okolí Belzu, Bužané na Bugu a Podolané (s Opolany na Opolí a Volyňáci na horním Seretu) na Podolí. Větší rozmanitost a různost ethnografickou jeví Karpaty. Tam postu-

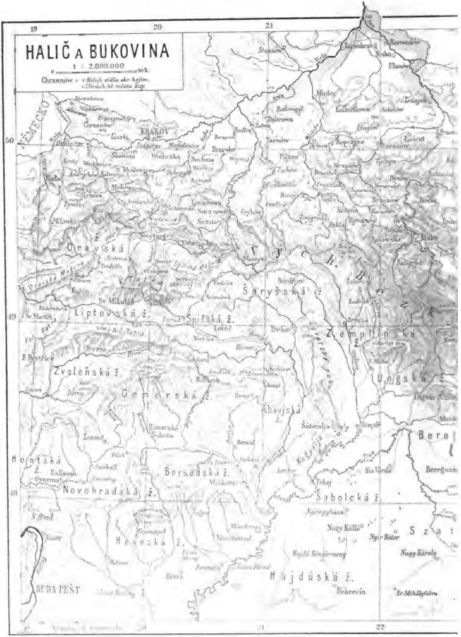

Digitized by Google

Chromotypie J. Otty v Praze.

by Google

Okresní hejtmanství	Plocha v km^2	Obyvatelstvo	Náboženství			Obcovací řeč		
			řím.-katol.	řecko-katol.	israel.	polská	ruská	německá
Lvov, město . . .		127.943	67.286	21.876	36.130	103.999	9.067	12.162
Krakov, město . .		74.593	52.459	593	20.939	64.210	184	4.766
Biała	634	92.211	83.687	42	6.089	77.632	17	13.509
Bobrka	891	69.6[illegible]2	11.881	47.562	9.685	18.477	47.952	3.112
Bochnia	882	101.108	93.249	202	7.248	100.546	189	110
Bohorodčany . .	892	56.205	2.155	45.760	7.758	1.996	49.528	4.573
Borščov	1024	106.755	17.701	73.367	15.638	19.124	85.594	1.519
Brody	1854	130.707	25.486	79.098	25.740	32.794	80.178	16.882
Brzesko	852	90.748	84.899	26	5.808	90.559	—	36
Břežany	1172	86.880	22.754	52.569	11.471	33.095	53.360	296
Brzozów	729	73.108	57.493	11.035	4.545	65.085	7.943	18
Bučač	1219	113.170	30.143	65.915	17.066	42.410	70.141	446
Chrzanów	720	78.026	71.018	18	6.891	76.177	2	598
Češanov	1188	74.132	24.295	39.562	9.244	33.120	39.499	1.303
Čortkov	694	64.741	15.939	39.918	8.567	15.755	44.812	3.903
Dąbrowa	628	63.547	57.069	14	6.458	63.322	4	5
Dobromil	930	61.468	13.020	41.270	6.518	16.646	43.572	1.174
Dolina	2533	90.929	10.115	65.511	12.818	9.511	67.400	13.009
Drohobyč	1489	118.742	14.526	77.943	23.819	1[illegible].391	81.801	20.194
Gorlice	885	79.670	54.189	19.895	5.546	58.846	20.178	385
Grybów	586	48.521	36.561	9.499	2.425	38.465	9.852	18
Horodek	887	64.637	14.114	42.691	6.175	17.133	43.262	4.068
Horodenka . . .	877	86.047	10.203	65.077	10.567	13.519	72.267	208
Husiatyń	872	89.377	22.521	53.469	13.368	32.819	55.304	363
Jaroslav	1347	119.988	54.795	52.286	12.606	76.693	41.193	1.545
Jasło	1055	102.507	87.682	8.744	6.018	94.139	8.083	58
Javorov	1013	69.070	7.248	54.004	6.363	12.493	53.837	2.498
Kaluš	1150	77.875	6.327	61.791	8.430	6.195	65.394	6.173
Kamenka	1521	97.051	22.219	57.924	14.431	35.602	58.951	2.217
Kolbuszowa . . .	861	70.774	63.057	30	7.175	69.223	4	1.221
*Kolomyje . . .	1176	131.073	14.420	91.018	24.116	24.933	96.579	9.182
Kosov	1928	77.767	3.285	64.036	9.713	3.784	64.319	9.631
Krakov (okolí) . .	506	73.381	71.189	90	2.043	71.669	41	608
Krosno	729	76.832	58.517	12.996	5.272	67.205	9.211	67
Łańcut	1259	129.531	110.472	8.132	10.225	123.148	5.238	916
Limanowa	947	73.239	70.709	13	2.460	73.115	—	21
Lisko	1831	84.885	12.053	61.175	11.038	22.263	61.582	703
Lvov (okolí) . . .	1249	108.872	43.548	53.498	7.779	47.449	54.689	6.443
Mielec	888	71.296	62.155	14	8.119	69.517	1	1.656
Mościska	707	71.988	21.827	43.542	6.469	27.273	44.400	187
Myślenice	1056	85.820	84.163	13	1.639	85.538	3	105
Nádvorna	1962	71.496	6.855	54.502	9.110	9.146	56.254	5.794
Nisko	967	60.270	53.521	985	5.337	59.547	50	441
Nowytarg	1348	74.900	70.003	2.464	2.408	71.880	2.461	99
Pilzno	598	47.685	44.837	20	2.817	47.629	—	26
Podhajce	1060	79.343	20.529	50.455	8.336	31.770	47.307	231
*Przemyśl	904	121.383	41.983	62.240	16.719	57.175	58.478	4.458
Přemyšlany . . .	925	69.146	16.118	42.724	9.082	12.430	51.128	5.548
Rava Ruska . . .	1401	95.110	13.429	67.040	14.031	19.581	66.923	8.273
Rohatyn	1172	95.975	13.998	67.745	14.149	23.621	70.598	1.607
Ropczyce	834	76.211	68.760	59	7.218	75.866	1	62
Rudky	706	62.482	15.989	40.582	5.357	23.634	38.289	508
*Rzeszów	1258	145.939	130.262	1.477	13.720	144.517	10	439
*Sącz Nowy . . .	1257	110.249	81.858	16.884	9.718	90.257	17.157	2.270
*Sambor	923	85.042	24.505	52.643	7.522	30.406	52.304	2.158
Sanok	1238	95.306	35.766	50.384	9.107	45.512	49.082	384
Skalat	870	84.047	29.603	41.196	13.214	41.684	40.749	560
Sňatyň	603	76.065	4.797	61.161	9.307	5.108	61.991	8.859
Sokal	1334	90.025	16.062	60.064	13.604	29.623	58.316	1.780
*Stanisławów . . .	835	105.408	17.946	67.768	18.884	32.394	66.496	5.887
Staré Město . . .	724	50.123	5.920	38.437	5.734	8.646	38.769	2.441
Stryj	1028	95.041	11.133	67.265	12.774	20.382	67.730	5.668

Okresní hejtmanství	Plocha v km^2	Obyvatelstvo	Náboženství			Obcovací řeč		
			řím.-katol.	řecko-katol.	israel.	polská	ruská	německá
Tarnobrzeg . . .	955	68.081	58.514	25	9.406	67.485	—	89
*Tarnopol	1166	120.006	34.167	65.581	20.026	55.193	61.915	2.427
*Tarnów	792	98.543	84.070	93	14.327	97.368	40	540
Terebovla	696	71.823	25.633	38.130	7.963	31.968	39.504	179
Tlumač	889	90.552	14.040	66.509	9.246	18.270	69.362	2.829
Turka	1448	62.578	1.698	53.866	6.985	5.544	55.427	1.412
Vělička	650	103.451	94.715	247	8.239	101.346	172	418
Wadowice	842	104.722	100.670	47	3.942	104.265	9	205
Zalesčiky	717	72.598	9.356	52.116	10.978	15.375	55.207	1.878
Zbaraž	771	66.722	19.080	41.714	5.898	20.249	45.112	1.299
*Zločov	1684	148.808	29.460	97.957	20.947	51.071	96.799	721
Židačov	947	65.114	9.980	47.941	6.961	9.491	50.942	4.549
Žolkev	1202	80.936	12.433	58.325	9.465	12.067	61.942	6.455
Żywiec	1174	97.810	95.597	30	1.905	96.626	7	771

V městech označených * nalézá se krajský soud.

pujíce od západu k východu nalezneme Podhalany v Tatrách, Živčany v okolí Żywce, Babi horce v okolí Jordanova, Rabčany v údolí Ráby, Novotržany v okolí Nového Targu, Spižáky na horním Popradu, Čuchonce v okolí Dukly, Bukovska, Imigrodu, Baligrodu, stýkající se již s rusínskými Lemky, po nichž následují Bojkové a dále Huculové. Absolutní většinu polskou má 31, rusínskou 44 okresů. Poláci kromě toho jsou rozptýleni po celé zemi, ve vých. části země arci hlavně v městech, městečkách a jako velkostatkáři. Z kolonistů nejčetnější jsou Němci v Biale a Lipníku, starší kolonisace, která se veskrze popolštila; mladší Josefínská kolonisace pochází z Virtemberska a sedíačí v okolí Lvova, Kolomyje, Stryje, Tarnówa, Žolkve, Bochně, Rzeszówa, Zločova, Dobromila a Sącze. Armeni byli v H i již v XI. st. Vedle Lvova usadili se v městech podolských a na Pokutí, zvaném proto haličskou Armenií, zprvu výhradně jako obchodníci a teprve později nabývali velkostatků. Národnostně záhy splynuli s Poláky, zachovavše si jen armenský obřad. Čítá se jich asi 2400 duší. Židé (počtem 768.845) okkupují z $^1/_4$, také však z $^1/_3$ města a městečka (Lvov a Krakov 30%, Brody 81%, Zaleščiky 76%) a v menší míře i vesnice. Vládnou obchodem, průmyslem a řemesly; nověji chápou se zemědělství, hlavně jako velkostatkáři. Mezi sebou mluví žargonem. Rolnická sekta židů Karaitů sídlí v městě Haliči a pochodí z Krimu; mluví tatarsky. Tlupy cikánů kočují na pomezi Bukoviny a Uher.

Bohatství minerálné. Cena hornické a hutnické produkce H-e za r. 1893 (450 závodů, 11.871 osob) obnášela 15 mill. zl. Těžba soli a petroleje v posledním desítiletí klesla. Soli vytěženo r. 1892 v 11 solnách 1,229.207 *g* v ceně 7,685.318 zl. Solný pás, převážně z pískovcových a jílových vrstev, počíná u Krakova a Podkarpatím táhne se až k Bukovině. H. má 600 solných zřídel. Nejvíce soli poskytují Vělička (818.764 *q*) a Bochnia (121.176), dále Lacko (76.800), Drohobyč (50.619), Stebník (92.000), Bolechov (62.209), Dolina (57.178); s výrobou pod 50.000 *q* důležity jsou Kaluš, Kosov, Delatyn, Lančin. Prodej soli obstarávají c. k. úřady každé solny a od r. 1893 též zemský výbor haličský, který založil solná skladiště v čelných městech H-e a předává právo prodeje drobným živnostníkům. — Kainit odkryt r. 1861 v Kaluši. Roční výroba 35.000 *q*. S dolováním nově počato roku 1887 z iniciativy zemského výboru. — Kamenného uhlí vytěženo r. 1893 69,000.000 *q*, převahou v uhelné pánvi krakovské (Javořno 4·5 mill. *q*, Šerša a j.). — Ložiska uhlí hnědého v 32 místech s roční výrobou 232.609 *q* dělí se na karpatská a podolská. K prvým, známým z úpatí a nitra Karpat, náleží doly u Czchówa, N. Sącze, Dembice, Kolomyje a Zablotova. Ložiska podolská trousí se od Ravy přes Žolkev k Zločovu a dále k Čortkovu po celém Podolí, najmě na jeho březích západních a jižních. Za podklad mají opuku a s hora pokrývá je vápenec, pískovec nebo hlinky. Vyváží se do Rumunska. — Železo. Od těžby železa v Tatrách upuštěno r. 1895. Důležitější byla těžba sfaerosideritů, pokud byl nadbytek karpatského dříví. Obstojně se ještě doluje v okresích myślenickém, vadovickém, živeckém a bialském. Naleziště alluviálního železa vyskytují se v Karpatech, na Podolí, v dolinách Visly a Dněstru a v nížině mezi Vislou a Sánem. R. 1892 vytěženo 79.766 *q*. — Rudy olověné u Chrzanówa a Drohobyče vystupují se sírou, ozokeritem a skalním olejem. Tam po 65leté přestávce opět zahájeno dolování roku 1881. R 1892 vytěženo 35.608 *q*. — Těžba rudy zinkové stoupá rok od roku, hlavně v okolí Krakova, a to jak ryzího kovu, tak běloby zinkové, jíž v Niedzielisce vytěženo 21.712 *q* (1890). Zinek vyváží se do zemí alpských a jen něco málo za hranice. — Těžba síry zanikla. Ještě r. 1884 dobývalo se jí v Swoszowicích 899 *q*. — Zemního vosku (ozokerit) vytěženo r. 1892 56.376 *q* v Boryslavi, Volance, Dzviňači a Staruni. Surový vosk čistí se a leje do ploten à 50 *kg*. Převahou spracuje se doma na parafín a ceresin a jen menší část vyváží se do Kongresovky, Moravy a Vídně; odtud spracovaný tvoří předmět vývozu do Čech, Uher,

Anglie a Německa. — Petrolej. Průmysl petrolejní rozvíjí se v H-i již 30 let. V prvých 20 létech dobývalo se průměrně 100—150 tisíc *q* suroviny ročně. Počátky haličského petrolejnictví spadají do r. 1852. V témž roce tvůrce destillace suroviny a vynálezce petrolejové lampy Ig. Łukaszewicz objevil v H-i petrolej, jehož dolování rozvinulo se čileji až r. 1884, když bylo k vrtu použito soustavy kanadské. Dolování petroleje zaměstnává 3000 dělníků u více než 300 podnikatelstev a roční výroba dosahuje 1,200.000 *q* ropy v ceně 4,200.000 zl. Ročně 39 destilláren destilluje vedle benzinu, mazacích olejů a kolomazi 416.000 *q* svítícího petroleje, z něhož se odvádí 3 mill. zl. daní. R. 1883 H. kryla veškeru spotřebu petroleje v říši 26% a dnes již více než 50%. — Ohnivzdorná hlína nalézá se u Chrzanówa; tam láme se i mramor černý a červený. Kamenné lomy jsou hojné v okresích najmě vých. (lom terebovelský). Mlýnské kameny hotoví se v okresích krosněnském, češanovském, ravském. — Vápno a sádra vyrábějí se v okresích krakovském, przemyślském, lvovském, bobrckém, kalušském a j. Alabastr v bobrckém (Břozdovce), borščovském, v Skalatě a Horodence.

Hospodářství. V H-i žije z rolnictví 5 millionů osob. Ornice je 48½%, luk 11·16%, zahrad 1·39%, horských pastvišť 0·43%, lesů 25·76%. Celá země dělí se na 22 okrsky (5 v západní, 17 ve vých. části), význačné buď jakostí půdy, nebo výměrou zásevů, buď svérázným postupem osevním nebo jistou osevní specialitou. Na východě jsou: Posání, Sánocké Podolí, Sánocké a Samborské Příkarpatí, pahorkatina Sánocká a Samborská, okolí Belze a Sokala, volyňské pohraničí, písčiny na Styru a Bugu, výšiny sever. úvodí, mokřiny u Češanova a Javorova, žírné půdy u Przemyśle, Sambora a Lvova, půdy lvovské, żolkevské a zločovské, poblíže Dněstru, Opolí, Podolí sev. a P. jižní, Pokutí, jihových. Karpaty. Na záp.: Povislí, půdy pahorkatin, Podkarpatí, Chrzanovsko, Krakovsko. Na 11.550 selských obcí připadá 5293 velkostatků. Drobných hospodářstev o 2 jitrech je 26%, o 5 j. 24%, o více než o 7 j. 49%. Statky deskové zabírají 39·31% vší výměry. Statky státní a náboženského fondu zabírají 10·35%, duchovní 4·08%, nadační a zemské 1·51%, obecní 0·57%, úhrnem 16·51% vší půdy, oproti 83·49% půdy soukromé (fideikom. 1·28, banky a akciová společenstva 0·43, soukromníci 81·78%). Zadlužení deskového majetku při 5.371.273 jitrech obnášelo 320½ mill. zl. a netabulárního při 8,269.376 jitrech 51⅓ mill. zl. (1890). Vší půdy obsívají dvory 81·61%, sedláci 84·04%, přes to sklizeň dvorů (v ceně 62½ mill. zl.) kvantitou i kvalitou předčí sklizeň selskou (v ceně 138⅓ mill. zl.). Sedlák seje jen pro vlastní potřebu a jen něco málo k prodeji, čehož opak je při dvorech, jichž předním osivem je pšenice. Dvory sejí: žita 12% (sedláci 17%), ječmene 9% (s. 10%), ovsa 15% (s. 19%), kukuřice 2½% (s. 3%). Brambory sázejí více dvory H-e vých. (10%) pro panské vinopalny, s nimiž bývá spojen žír dobytka. Sedláci jich sázejí 8·75%. Pěstování pícnin ujímá se nověji, ač ještě nikoliv v míře žádoucí. Setba pohanky jest obvyklá. Zelí sází každý statek pro vlastní spotřebu. Výhradně dvory pěstují krmnou řípu, chmel (2327 *ha*) a řepku (1·29% vým.). Za to len a konopě jsou specialitou selskou. Oběma společné jest rostění tabáku na Podolí, Pokutí a Opolí. Obilí na dvorcích sklízí se též za plat od kopy nebo za určitý snop a většina jeho stohuje se na místě. Dvory užívají již hospodářských strojův a parních mlatiček, sedláci nářadí zastaralého a srpu. Pro odbyt obilí ustavily se akciové banky rolnické (Lvov, Tarnopol, Stanisławów), poskytující úvěr producentům a tím obchod obilní emancipují ze jha židovského monopolu. Menší partie obilí zpeněžují se na trzích.

Luka a pastviny. Luka, na záp. špatná, na východě s výjimkou luk podolských, ne dost vlhkých, všude výhodně položená, poskytují bujnou seč. Zahrada je při každé usedlosti, avšak chuda na ovocné stromy anebo vůbec bez nich; pěstuje se na ní jen zelenina. Pastvin je nejvíce v horách (haly, polonyny). Pastviny rovin záp. jsou jalové. V nížinách Bugu obracejí se na pastviny mokřejší pozemky. Nejživnější jsou na pobřeží Dněstru mezi Židačovem a Žuravnem, vypásající stáda volů.

Lesy. Jehličnaté lesy panují v nížinách a v horách, listnaté na Podolí. Tyto převažují na stocích vých. úvodí a na Opolí, rovnováhu s jehličnatými drží si na prostředním pásu podkarpatské zvršeniny. Oblastí sosny jest úvodí Visly, Bugu, Styru a dolní úvodí Sánu. Smrk vegetuje v Tatrách a ve vyšší poloze hucul. Bezkydu. Jedle, jsouc domovem v Karpatech, mísí se na podhoří s bukem a habrem. Buk panuje na Opolí, na prameništích vých. úvodí a v dolinách podhorských, kdežto na Podolí mísí se s dubem a javorem. Dub na Podolí sahá až v poříčí Dněstru. Vedle dubu vyskytuje se na Podolí směs dubu, klenu, lípy, jasanu, břízy, višně. Ročně produkuje se 8—10 mill. m^3 dřeva. Žalostné jsou kultury pasek a namnoze zpustošeny zahraničnými spekulanty byly lesy v Karpatech.

Chov dobytka. Uzavření hranic ruských a rumunských r. 1882 proti přívozu tamního skotu povzneslo chov domácí, který však posud neuspokojuje a není v poměru ku ploše osevní; přes to je znatelný přírůstek proti dřívějšku. Hojně dobytka chovají vinopalny. Plemena ušlechtilá chovají dvory, malorolníci veskrze skot domácí plemene horského, lesního a podolského. Mléčné hospodářství jest rozvinutější jen v poblíží lidnatějších měst. V zemi nalézá se 243 stanic s licentovanými býky, dílem subvenciovaných sněmem a vládou. H. koncem r. 1890 měla 2,431.751 kusů dobytka hovězího, 784.480 vepřového, 630.994 ovec, 21.095 koz. Ubývání je znatelno při koních, vesměs domácího malého plemene. Ve vých. Karpatech pověstni jsou koně huculky. V zemích předlitavských H. odvádí nejvíce vojenských koní. Chov ovec rovněž upadá

hlavně pro nedostatek vhodných pastvišť. — Včelařství nestojí již na dávnější výši, ač pro ně r. 1857 zal. včelařská škola v Přemyšlanech a zaváděny úly Dzierzonské. R. 1880 napočteno 295.000 úlů. — Pro rybářství působí zemské »Stowaryszenie rybackie« a některé řeky opatřeny již násadou lososi a pstruží.

Průmysl. Průmysl lidový. Po celé zemi je rozšířeno tkalcovství, neboť selský lid obléká se nejvíce v oděv konopný. Kromě toho vytvořila se střediska tohoto řemesla na západě (Krosno, Korčina, Jaslo a j.) a na východě (Hliňany, Kosov, na Brodsku, Zbarażsku, Tarnopolsku): tuto slynou plátna barevná a pověstné rusínské koberce (kilimy) ve Zbaraži, Okně a j. Výšivky a vzorkovitě tkané rukávy košil, pak obhortky, foty, pojasy tvoří zvláště v Karpatech samostatnou haluz domácího průmyslu. Kde se přeje chovu ovec, podomně tkají se hrubá sukna na oděv. Výrobou kožichů slynou Vitkov, Tyśměnice, Kosov, na západě Pruchník, N. a St. Sącz. Kenty prosluly koženými opasky, Živec a Kaluš kartáčnictvím. Ševcovství provozuje řemeslně, nebo též po domácku, jako vedlejší zaměstnání 15.000 osob polařících, nebo často slučuje se s jiným řemeslem a výjimečně s obchodem; též bývá zaměstnáním pouze zimním. Sídlem ševcovství bývají menší města, obesilající okolní jarmarky. Počtem ševců je význačný Kulikov a Uhnov. V Karpatech a na podhoří, ano místy hloub do rovin, obouvají se kožené škorně, které si lid po výtce sám hotoví. Populární v mnohých okolích jsou lyčaky z lipového lýka, jež právě každý dovede si uplésti. — Košikářství kvete ve Vjonzovnici a Rudniku a je předmětem vývozu. Mezi lidem hojně se užívá ručních kabel z orobince, toreb ze štípaného dříví a sýpkových košů ze slámy na obilí. Hrnčířství kvete na Podolí. Vedle nepolévaného nádobí černého pestře vyjímá se dekorované nádobí z Kosova, Sokalu, Hliňska, Alvernie, Kolaczyc a Brzostku. Středem kovářství jsou Świątniki a Vělička, Rzeszotary, Wrząszowice a j., kde je zaměstnáno na 2½ tisíce dělníků hlavně výrobou zámků. Sulkovice v okr. myslenickým zaměstnávají 4 tisíce dělníků, kteří obrábějí 100.000 *q* železa na nářadí hospodářské, řetězy, hřebíky atd. Huculové hotoví zbraně a šperky převahou z mosazi. Sítařství daří se v Serednici (okr. Lisko), provaznictví v Radymně. Vlněné selské čepice vyrábějí se hlavně v Tyňci (okr. Vělička) a v Chyrově. Šitím ornátů obírají se obyvatelé Żurigroda, kdežto karpatští horalé věnují se řezbářství a soustružnictví. Osadou zedníků proslula Šeňava. — Všecko hospodářské nářadí, stavbu obydlí a hospodář. budov, pak nábytek hotoví dovednější vesničané; zvlášť v krajinách lesnatých kvete bednářství, výroba hraček, kuchyňského náčiní, kropáčů klenových, tkalcovských stavů, nářadí k prádlu a pod. Dřevařský průmysl ten soustřeďuje se v Javorově, Kamence, Kolomyji, Kosově, na západě pak v Izdebniku, Żywci, Jaslu, N. Sączi, Zakopaném.

Průmysl rukodělný sídlí v městech a městečkách, užívá již motorů a je zorganisován v cechy. Průmysl tovární není značný a jest veskrze mladšího původu. Důležitější jsou lihovarství, pivovarství, mlynářství, sirkařství, dřevařství, fabrikace výrobků ze skalního oleje a zemního vosku. Cukrovary jsou dva. Z průmyslu žije jedenáctina obyvatelstva země. R. 1890 napočteno průmyslových závodů železářských 3833 včetně s kováři, strojnických 984, keramických 1116, dřevařských 2783, tkalcovských 1073, oděvnických a modních 9862, papírnických 216, pracujících v kůži 642, vyrábějících požitiny a pochutiny 10.820, chemických 1073, stavebních 2007, polygrafických a uměleckoprůmyslových 209.

Obchod. Předmětem vývozu jsou plody hospodářství polního, zejména pšenice, jetelová semena, luštiny, řepka, dobytek, produkty z chovu dobytka a líh. Vypasení voli vyvážejí se na trhy do Vídně a Olomúce. Peří, vejce, vosk, máslo, všecko vyváží se na západ. Stavební dříví do Gdanska, Štětína, Berlína, Hamburku a Oděsy. Z minerálů vyváží se hlavně sůl, petrolej a zemní vosk. Lisované droždí jde do Bukoviny, Rumunska a Ruska. Pivo, olej konopný a pokrutiny do Pruska, potaš do Čech a Prus, spodium do Ruska. Obchod transitní obmezuje se na ruské obilí, len, konopí, dobytek, vlnu, kůže, kožešiny a lůj. Dovážejí se látky oděvní, zboží koloniální, galanterní, stroje hospodářské, porculán, sklo, uhlí, železo, papír a j. Z obchodu žije přes 3½% obyv., včetně s 20.000 propinatory asi 5—6%. Obchod převahou je kramářský a takřka výhradně v rukou židů. Dovoz převyšuje vývoz (za 85 mill. zl.) o 2 mill. zl. (1883). Rozvoji obchodu slouží obchodní komory ve Lvově, Krakově a Brodech, obchodní kursy v Stanisławově a ve Lvově (ženský), kamž komora lvovská uvede v život i školu obchodní. Neméně podporuje obchod rusínská »Narodna torhovla« ve Lvově a její filiálky v četných městech východní H-e.

Spolky peněžní a podpůrné. Bank ziemski čili Bank krajowy (od r. 1881) se základ. kapitálem 2,033.865 zl. a roč. obratem 307 mill. zl. (1890), udílí půjčky na tovary ve skladištích státních drah, financuje místní dráhy, kupuje a parcelluje dvory, dále účastnil se konverse halič. obligací indemnisačních a zástavních listů zem. »Towarzystwa kredytowego«. Spravuje jmění »Kólek rolniczych«, podporuje průmysl liho- a pivovarský, cukrovarský, petrolejní a podíly súčastňuje se prům. podniků. — Galicyjski bank kreditowy (od r. 1872) s akciov. kap. 1 mill. zl. súčastnil se konverse 4% zástavních listů »Towarz. kredit.« a je vlastníkem dolů na zemní vosk v Boryslavi. — C. k. uprzyw. galic. akc. Bank hypoteczny ve Lvově (s filiálkami v Krakově, Tarnopolu a Černovicích) nabývá hypotekárního kreditu, vede obchod směnečný, půjčuje na hypoteky a hospod. produkty. Jeho činnost rozšiřuje se ještě na Bukovinu, Moravu a Slezsko. — Gal. towarzystwo kreditowe ziemske ve Lvově

mělo r. 1893 v oběhu za 89,225.280 zl. zástavních listů. Půjčky amortisuje v 41 a 56 létech. Cena jeho hypotek v H-i činí 223,495.634 zl., v Bukovině 2,949 402 zl. — Galicyjskie akcyjne towarz. handlowe ve Lvově (od r. 1891) s akc. kapit. ½ mill. zl. založilo tržnici výrobků tuzemských ve Lvově, zprostředkuje obchod s plátnem, lihem, obilím, chmelem a pod. jednak na účet vlastní, jednak kommissní. Obrat 538.714 zl. (1892). – Bank rolniczy ve Lvově (od r. 1881) s ručením obmezeným prostředkuje při koupi a prodeji produktů polního a lesního hospodářství a průmyslu, při prodeji statků, při pronajímání dvorů, při ustavování se družstev melioračních a pod.; udílí půjčky na produkty svěřené mu v rozprodej. – Ze spořitelen vytknouti jest Kasu oszczędności ve Lvově (26 mill. zl. vkl.), která dala základ všem ostatním spořitelnám, z nichž je 15 městských (vklad 53 mill. zl.) a 12 okresních (vklad 5 mill. zl.). — Towarzystwa zaliczkowe i gospodarcze skládají 266 záložen, 4 záložny hospod., 11 spolků potravních, 11 tkalcovských, 5 na ochranu zemské půdy, 9 na ochranu obchodu s kožmi a obuví, 33 družstev obchodních a jiných výrobních. Jejich čelnou organisací jest Spolek živn a hospod. společenstev. Jmenovaná společenstva udělila r. 1892 svým členům půjček ve výši 47 mill. zl. — Dále uvádíme Towarzystwo wzajemnego kreditu v Krakově, Spólka zaliczkowa urzędników, Bank zaliczkowy — obé ve Lvově a j. — Polská společnost assekurační jest Towarzystwo wzajemných ubezpieczeń v Krakově, jehož pojištěná suma stoupla za poslední dva roky o 42 mill. zl. Spolek rusínský jest Dnister (od r. 1892) ve Lvově, dosáhší již přes 10 mill. pojištěných objektů. V zemi působí ještě assekurace zahraničné, zejména filiálka pražské »Slavie« ve Lvově.

Kommunikace. Délka železnic r. 1892 činila 2907 *km*. První železnice zbudována r. 1847. Veškeré dráhy až na 211 *km* jsou postátněny, soukromých ve státní správě je 695 *km*. Ku drahám soukromým patří Ferdinandova, která jest prodloužením téže trati moravsko-slezské; končí se v Krakově. Její pobočky jsou Dědice-Żywiec, Třebině-Myslovice, Krakov-Podgórze-Bonarka, Bilsko-Kalvarie. Pokračování dráhy Ferdinandovy jest dráha Karla Ludvíka (847 *km*), vedoucí z Krakova středem země přes Tarnów, Rzeszów, Jarosław, Przemyśl, Lvov, Krasné, Zločov, Tarnopol do Podvoločisk a dále do Ruska. Její odbočky jsou: Bierzanów-Vělička, Podluže-Nepolomice, Dembice-Rozvadov, Sobov-Nadbřeže, Jarosław-Sokal, Krasné-Brody. Haličská transversálka (556 *km*) vede ze Żywiece do Nového Sącze, kde přechází ve dráhu tarnovsko-leluchovskou a vyústivši z ní nad Grzybówem, pokračuje přes Jaslo a Sanok až do Zaguří, kde ústí opět v dráhu uhersko-haličskou, pak v dněstrskou a v Albrechtovu (ze Stryje), z které vyúsťuje ve Stanislawówě, načež dále vede přes Bučač a Čortkov na hranici do Hušatyna. K této dráze čítají se pobočné trati: Osvětim-Podguře, Sucha-Skawina, Zvardoň-Żywiec. Dráha Tarnówsko-leluchovská (145 *km*) vede z Tarnówa přes Grzybów, Nový Sącz do Leluchova a odtud dále do Uher. Dráha dněsterská (112 *km*) s odbočkou Drohobyč-Boryslav spojuje Chyrov se Stryjem. Dráha uhersko-haličská (146 *km*) vede z Przemyśle přes Chyrov, Zaguře do Lupkova, odkud přechází do Uher. Dráha Albrechtova (180 *km*) vychází ze Lvova na Stryj a odtud dále přes Dolinu do Stanisławówa. Dráha Lvovsko-černovicko-jasská (241 *km*) vede ze Lvova přes Stanisławów a Kolomyji do Černovic. Dráha bezkydská (79 *km*), vyústivši ve Stryji, vede přes Lavočne do Uher. Dráha Stanisławów-Voronenka vede ze Stanisławówa přes Voronenku do Uher. Dráha Dolina-Vyhoda (8 *km*) má spojení v Dolině s drahou Albrechtovou. Kommerciálka Kolomyjská (32 *km*) spojuje Kolomyji s petrolejovými zřídly v Slobodě Rungurské. Dráha spojující Jaslo s Rzeszowem (69 *km*). Dráha Lvovsko-belzecká (88 *km*) protíná v Ravě ruské Jaroslavsko-sokalskou odnož dráhy Karla Ludvíka. Ve stavbě nalézá se trať z H-e vedoucí přes Březany do Tarnopola. Kolejový park skládal se r. 1891 z 963 lokomotiv a 26.308 vozů (včetně s 1646 vozy osobními).

Státních silnic jest 3252 *km*, zemských 1800 *km*, okresních 2022 *km*, obecních cest upravených 4028 *km*, neupravených 44.239 *km*. Nejhustší kommunikaci má střed země, řidší Karpaty a nedostatečnou nížiny severní. Veškeré silnice vybíhají do dvou hlavních směrů, protínajících H. od západu k východu. Prvý, zvaný silnicí vídeňskou, vybíhá z Bialé přes Wadovice, Bochňu, Tarnów, Rzeszów, Jaroslaw, Przemyśl, Lvov do Zločova, odkud obrací se na jihovýchod a pod jménem silnice podolské pokračuje přes Tarnopol, Terebovlu a Čortkov do Zaleščik na pomezí Bukoviny. V Bochni spojuje se s ní silnice krakovská, jdoucí od hranice prusko-slezské přes Krakov a Nepolomice, a s tou opět pojí se silnice běžící od Těšinska na Osvětim, Zátor a Skawinu. Druhý směr, zvaný silnicí Karpatskou, počíná se v Bialé a vede podhůřím Karpat přes Żywiec, Nový Sącz, Jasło, Sánok, Sambor, Drohobyč, Stryj, Nádvornu a Kolomyji do Sňatyňa na pomezí Bukoviny. Severní a vých. odnože silnice vídeňsko-podolské bezmála všecky spojují s této strany H. s Ruskem; čelnější z nich jsou tyto: Kenty-Osvětim, Vadovice-Zátor, Izdebnik-Krakov, Krakov-Clo, Bochnia-Ústí Solné, Dembice-Nabrzezie, Jarosław-Belzec, Lvov-Belzec s odbočkou Żolkev-Belz, Lvov-Raděchov, Zločov-Brody, Tarnopol-Podvoločiska, Kopyčiňce-Hušatyn, Čortkov-Skala, Borščov-Okopy. Spojení silnice vídeňsko-podolské s Karpatskou udržují tyto trati: Andrychov-Żywiec, Bochnia-Limanowa, Tarnów-Nový Sącz, Pilzno-Jaslo, Rzeszów-Krosno se spojkou Przemyśl-Baryš, Przemyśl-Sánok, Przemyśl-Chyrov, Horodek-Sambor, Lvov-Stryj. Ze Lvova a Kurovic do Rohatyna a odtud přes Stanislawów do Nádvorny a přes Kaluš do Doliny. Ze Zločova přes Březany, Podhajce, Monastě-

riska do Kolomyje se spojkou Břežany-Tarnopol. Konečně ze Strusova do Bučače a odtud přes Obertyn do Kolomyje a přes Tlusté do Zaleščik a z Tlustého do Kolomyje. Silnice vedoucí přes Karpaty do Uher vyúsťují všecky ze silnice podkarpatské a z těchto její bodů: ze Żywce, Jordanova, Nového Sącze, Gorlice, Jasła přes Żmigrod, z Jasła nebo Krosna přes Duklu, Liska, Sambora, Stryje, Doliny a Delatyna; konečně z Kolomyje přes Kuty do Bukoviny. — Kommunikaci vodní slouží Visla od ústí Przemsze a Dněstr od ústí Stryje, jakož i horské přítoky těchto řek, arci hlavně pro plavbu karpatského dříví. Plaví se mimo dříví hnědé uhlí, vápno, sádra, kámen, sklo, sůl, obilí, vejce, plátno a živé ryby z okolí Zatora po Visle do Kongresovky, po Dněstru do Besarabie. Hojně dříví plaví též Prut a Čeremoš.

Poštovnictví. Haličskému ředitelství pošt a telegrafů ve Lvově bylo koncem r. 1893 podřízeno 715 poštovních a 547 telegraf. úřadů, 2073 zřízenců erárních a 1711 neerárních. Schránek na psaní bylo 1316, poštovních spojení 1205, postilionů 882, koní 1930 a vozů pošt. 1953. Poštou bylo dopraveno 88,385.310 psaní, 5,035.300 novin, 5,414.060 zásilek povozných v ceně 481,536.610 zl., poukázek 5,174.063 kusů v sumě 124,361.356 zl. a 8325 cestujících. Délka telegr. čárv činila 5177·61, délka drátu 12.895·24 *km*. Telegr. stanic bylo 263, jež dopravily 1,124.348 telegramů. Příjem obnášel 2,992.757 zl. a výdaj 2,870.960 zl. *Hda.*

Správa země. V čele zemské správy stojí místodržitelství (*namiestnictwo*) ve Lvově, rozdělené na 9 departementů. V Krakově sídlí místodržitelský delegát. Místodržitel předsedá zemské školní radě, zem. zdravotní radě a zem. finančnímu ředitelství. **H.** dělí se politicky na 74 hejtmanství, jež spravují okresní hejtmané, vládnoucí policií a četnictvem. Krakov a hl. město Lvov tvoří samostatné policejní obvody s polic. řediteli. Ostatně jsou Krakov a Lvov města se samostatným statutem. Každý polit. okres má okresní školní radu. Dozor nad obecným školstvím celé země vykonávají 44 okružní inspektoři. Soudnictví repraesentují dva vyšší zemské soudy, ve Lvově a Krakově, dva zemské soudy tamže, 9 soudů krajských a 161 soudů okresních. Dvory byly r. 1856 vyňaty z pravomoci selské obce (rusín. *hromada*, pol. *gmina*) a utvořily samostatné obce panské t. zv. *obszary dworskie*. Administračních obcí je 6230, obšárův 4792. V čele hromady stojí *vojt*, v čele gminy *naczelnik* či představený, v městě *burmistr*. Velký vliv na vedení obecních záležitostí provozují obecní písaři. Okresní zastupitelstva (*rady powiatowe*) kryjí se s hejtmanstvími. Každé skládá se ze 26 členů pod starostou (*marszałek*), zvykle velkostatkářem.

Na sněmu zasedá 133 poslanců polských, převahou šlechticů, 17 Rusínů a 1 Němec. Poslanců rolnických jest 13. Poslanci volí se z kurie velkostatkářské, selské, městské a obchodních komor. Z virilistů je 7 biskupů a 2 universitní rektoři. Lvov volí 4, Krakov 3 poslance. Sněm, jemuž předsedá zemský maršálek císařem jmenovaný, volí si na 6 let zemský výbor ze 6 členů a 6 náhradníků. Do říšské rady **H.** vysílá 63 poslance. Sněm je rozštěpen ve stranu podolskou či starošlechtickou, hlavně z vých. **H**-e, ve stranu stančikovskou ze šlechty záp. **H**-e a v pokrokářskou z intelligence nešlechtické. Od r. 1878 vzmáhá se proud lidový a dělnický. Rusíni dělí se na sněmu na frakci starou a mladou. Prvá, zvána též svatojurskou, s počátku popíraná vládou, převedla na sebe lvovský Národní dům, Stauropihiji a j.; nověji však její vliv mizí Za to národovci či Ukrajinofilové využitkovali mravní porážky »starých«, založili »Prosvitu«, divadlo, polit. denník a j.

Náboženské poměry. Poláci jsou vyznání římskokatolického, kdežto původně pravoslavní Rusíni, přijavše v XVI. stol. unii s Římem, hlásí se k víře řeckosjednocené či unitské, uznávajíce za vrchní hlavu římského papeže. Armeni zachovávají obřad armenskokatolický a Němci jsou protestanty obou konfessí. Karaité tvoří samostatnou židovskou církev, odmítajíce talmud a jeho tradice, ostatní pak židé dělí se na starověrce či chasity a na civilisované »deutsche Juden«. Rozděleni jsou na 26 provinc. rabinatů. Nábožensky **H.** dělí se na arcibiskupství lvovské zaujímající celou východní **H.** se 24 dekanáty a na biskupství: krakovské s 5 dek., tarnovské s 25 dek., přemyšlské s 31 dek. Nad unity vládne metropolita haličský, jenž spravuje arcidiécési lvovskou s 29 dek. a jemuž podřízena jsou biskupství přemyšlské s 39 dek. a stanislawowské s 20 dek. Arcibiskup armenský, superitendent a zemský rabín sídlí ve Lvově. Nepatrný počet pravoslavných Rusínů je podřízen pravoslavnému metropolitovi v Bukovině.

Školství a osvěta. Vzdělání vrstev lidových stojí ještě nízko, přes 70% všeho obyv. jsou analfabeti, 2300 obcí ještě nemá školy a 42% dětí zůstává bez vyučování. Koncem r. 1893 bylo tu 3911 škol nár., z těch 9 měšťanských a 208 soukromých. Jednotřídních bylo 3011, dvoutř. 382, trojtř. 63, čtyřtř. 179, pětitř. 32, šestitř. 23 a sedmitř. 4. Dle řeči vyučovací jest 1691 škol polských, 1868 rusínských, 39 německých a 109 smíšených. Vyučujících bylo 10.722, z těch 3297 učitelek. Pokrok je patrný. R. 1868 při zahájení činnosti zemské školní rady napočetlo se v obecných školách 156.015 žáků, r. 1893 však již 636.049. Mimo to 24.056 dětí navštěvuje školy soukromé. Všech dětí školou povinných jest 1,021.363, z nichž skutečně navštěvuje školu 64·6%. V l. 1885—93 zřízeno 1450 nových škol. Škol vesničany vydržovaných jest 165 Na mnohých obec. školách vyučuje se zahradnictví, včelařství, domácímu hospodaření a ženským ručním pracím. Rusínských škol je více než polovina všech. Nadace bar. Hirsche určena jest k povznesení škol židovských, najmě řemeslnických. O obecné školství **H**-e získali si zásluhy dr. Macher, H. Seredyński, H. Witowski, W. Wojnarski a j. Náklad na obecné školství r. 1893 činil 2,986.480 zl.

Počet žactva na gymnasiích a reálkách vzrůstá, percentuálně nejvíce při židech, nejméně při Rusínech. Čítá se 29 gymnasií se 14.109 žáky (2226 Rusíni, 2169 židé, ost. Poláci) a 4 státní reálky s 1360 žáky (65 Rusínů, 146 židů). Rusínská gymnasia jsou tři (akademické ve Lvově a 2 neúplná v Przemyśli a Kolomyji), německé ve Lvově, ostatní jsou polská. Učitelů na gymnasiích a reál. gymn. jest 677, na reálkách 91 (koncem r. 1893). Ze 6 mužských a 3 ženských polských ústavů učitelských s 1733 žáky dva jsou polsko-rusínské. Chudým studujícím středních a vysokých škol udílí se ročně 1083 stipendií.

Výchova ženská má převahou ráz klášterní. Baranieckého dívčí ústav v Krakově rozvržen na kurs přírodnický, dějepisně literární, umělecký a hospodářský. Návštěva 140 žaček. Wydzialowá škola pro dívky je ve Lvově. Proslulý byl též dívčí pensionát F. z Wasilewskich Boberské a nynější sl. Niedziałkowské. Institut techniczno-przemysłowy s odbory pro stavitelství, mechaniku a strojnictví je v Krakově. Z odborných škol průmyslových jsou 3 košikářské (Červena Vola, Jaslo, Džurov), 3 soustružnické (Kamenka Strumilova, Grybów, Grzymałów), 2 řezbářské (Zakopane, Kolomyje), 2 truhlářské (Żywiec, Stanisławów), 4 hrnčířské (Kolomyje, Tonste, Lvov, Poremb), 2 ševcovské (Uhnov, Vitkov), 8 tkalcovských (Krosno, Blažova, Hliňany, Korčin, Kosov, Laňcut, Rychvald, Vilamovice). Soukromé jsou krajkářská škola v Pěňakách a pro výrobu koberců v Okně. Pokračovacích škol průmyslových je 30 a škol pro ženské ruční práce 8 (s 520 žačkami). Školy lesnická a zvěrolékařská jsou ve Lvově. Nadační ústav hr. Skarbka v Drohovyži vzdělává v řemesle sirotky.

Jagelonská universita v Krakově byla založ. r. 1364 Kazimírem Vel. dle vzoru university bolognské a za Vladislava Jagaila zorganisována na vzor university pařížské. Má přes 100 učit. sil. R. 1894—95 bylo zapsáno 1125 řádných a 102 mimoř. posluchačů. Univ. knihovna obsahovala 292.478 svazků a 5267 rukopisů (koncem r. 1893). Universita císaře Františka ve Lvově založena r. 1784 cís. Josefem II. Prvotní vyučování dálo se latinsky a německy. Její polská éra počíná od r. 1871. Nověji zřízena fakulta lékařská. Učitelských sil jest 70. Rusíni mají na ní obsazeny práva, maloruské dějiny, řeč a literaturu maloruskou a theologii. R. 1894—95 bylo zapsáno 1009 řádných a 119 mimoř. posluchačů. R. 1895 navštěvovalo obě university 2759 posluchačů. Vysoká škola technická ve Lvově, zprvu německá, r. 1871 popolštěna. Posluchačů ubývá rok od roku, nejvíce jich bylo 247. R. 1894—95 měla 38 učit. sil a 225 řádných a 16 mimoř. posluchačů. Univ. knihovna ve Lvově čítá 125.000 sv. a ok. 500 rukopisů. Ředitelem malířské akademie v Krakově, založ. r. 1873, byl posledně genialní Matejko. Vyučování na hospodářských školách v Černichově a v Dublanech trvá 3 léta; se školou dublanskou (67 žáků 1893) je spojen kurs lihovarnický a zkušebný dvůr o 630 jitrech. Vedle nich jest 12 hospodářských škol semestrálních (Horodenka, Jahelnice a j.) s 858 žáky. Kočujících učitelů hospodářství jest 33.

Akademia umiejętności v Krakově zřízena r. 1871 s třídami filologicko-literární, filosoficko-historickou a mathematicko-přírodnickou. Zakład Ossolińskich ve Lvově z r. 1817 byl s počátku jediným ohniskem pro badání v dějinách polských. Bohatá knihovna (100.000 sv., 3538 rukop. a j.) s čitárnou, obrazárna a hist. museum. Koprnikovo Towarzystwo Przyrodników ve Lvově s orgánem »Kosmos«. Tow. politechniczne vypracovalo polskou terminologii technickou a regulaci Dněstru; orgán jeho »Czasopismo technizcne«. Tow. lekarskie ve Lvově a v Krakově s orgány »Wiadomości lekarskie« a »Przegląd lekarski«. V mnoha městech ustavila se Tow. prawnicze, jichž orgánem jest »Prawnik«. Tow. aptekarskie a weterynarskie s orgány »Tow. aptekarskiego« a »Przegląd weterynaryjny«. Tow. historyczne ve Lvově vydává »Kwartalnik«; tamže je literární Tow. Mickiewicza, Kółko artystyczno-literackie a j. Jest také několik spolků archaeologických, k nimž řadí se rusínská Stauropihija ve Lvově s archivem, museem maloruských památek a tiskárnou. Rusínské Tovarystvo naukove im. Ševčenka ve Lvově s orgánem »Zapysky« vydává ve vlastní tiskárně knihy a časop. »Zorju« svým nákladem. Tamže je rusínský Narodnyj dom s orgánem »Vistnyk«, »Haličskoruskou maticí« k vyd. rusín. věd. knih, studentskou bursou a jevištěm. Zjednoczone tow. sztuk v Krakově pořádá občasné výstavy obrazů též ve Lvově a v Poznani. Tow. muzyczne ve Lvově založilo tam konservatoř a dvě hudební školy. Tam i pěvecký spolek Lutnia (pol.) vydržuje školu zpěvu. Tato a rusín. Bojan pořádají koncerty. Zemská divadla jsou v Krakově a hr. Skarbka ve Lvově. Z nich vyšli Modrzejewska, Deryngowa, Rapacki a j. Divadlo rusínské jest pod dozorem lvovské »Ruské besidy«.

O šíření osvěty mezi lidem pečuje od r. 1882 Macierz polska, která vyprodala již 456.200 svazků knih. Zvláštní komité k vydávání populárních knížek pro lid rozšířilo v l. 1882—1893 711.070 knih včetně s 200.000 knížkami rusínskými. Pak následují Towarzystwo Staszyca (96.383 knih), Wydawnictwo Udzielli a Pellana (185.600 knih) a Towarzystwo szkoły ludowej, zorganisovavší 49 místních odborů. Lvovské Towarzystwo oświaty od r. 1881 založilo 18 městských a 236 selských čitáren a podobný spolek v Krakově od r. 1882 již 578 čitáren. Více k blahobytu přihlížejí r. 1882 osnovaná Kółka rolnicze, jichž se dosud ustavilo 922 s 43.254 členy a kromě toho otevřely 564 vesnických obchodů a 5823 svých členů pojistily na 3½ mill. zl. Z rusinských osvětových sdružení horlivou činnost vyvíjí od r. 1868 lvovská Prošvita, majíc přes 7000 členů, a od r. 1874 tamní Obščestvo

Kačkovského, obojí s četnými filiálkami v rusínské části H-e. Kromě knížek měsíčně vydávaných zakládají selské čítárny (již přes 600) a při nich rovněž křesťanské krámy a namnoze i obecní sýpky. V šíření osvěty vede si záslužně Towarzystwo pedagogiczne. Vydává učebnice pro školy měšťanské a průmyslové, zakládá místní odbory paedagogické, podporuje vdovy a děti po učitelích a zřizuje školní bursy pro děti svých členů. Podobnou činnost vyvíjí stejnojmenný spolek rusínský. Mimo uvedené knihovny zmínky zasluhují ještě knihovna Národního Domu (rusín.) a Prošvity (rusín.) s českým oddělením Fr. Řehořovým. Kromě nich je řada knihoven šlechtických a soukromých. Knih vychází nejvíce v Krakově.

Politických a vědeckých časopisů vychází 145. Z těch jsou 102 polské, 21 rusínských, 4 německé, 1 ruský, 14 hebrejských a 3 smíšené. Politice věnuje se 56, zemědělství 7, národohospodářství 16, průmyslu a pod. 6, přírodním vědám a lékařství 7, náboženství 6, výchově (a časop. pro mládež) 10, belletrii a humoru 18 časopisů.

Ústavy dobročinné a spolky. Nejvíce je nemocnic, povstavších veskrze ze soukromých odkazů, 2 porodnice a 2 ústavy pro choromyslné (v Krakově a Kulparkově), 2 ústavy pro hluchoněmé a ústav slepců ve Lvově. Vedle ústavů chudinských (216), jež mají všecka větší města, jest 49 ústavů zaopatřovacích, 35 sirotčinců, 50 dětských opatroven, 10 dětských zahrádek (1893). Hojně jest spolků dobročinných a vzájemně podpůrných (»Rodzina« a j.). Ve všech větších městech jsou polská kasyna a rusínské narodne domy a besidy vedle gwiazd živnostnictva polského a zor rusínského. Mnoho spolků hospodářských a výdělkových od let energicky bojuje za osobní úvěr a podniky průmyslové.

Finance. Rozeznávati jest finance zemské a státní. Vydání jevilo se v zemském budgetu za rok 1892 takto: Výlohy na sněm 104.080, všeob. správní výlohy 313.980, zemědělství 422.275, veř. bezpečnost 194.416, opatření zdravotní (proti choleře) 1,093.864, dobročinnost 16.874, školství 1.527.707, veř. stavby 1,128.715, živelní pohromy 4238, na zemský dluh 1,406.626, různá vyd. 578.454, úhrnem 6,791.229 zl., interimní vydání 10,577.290 zl., konečné pokladniční zbytky 50.179 zl., celkem 17,418.691 zl. Naproti tomu jevil se příjem: Ze jmění z titulu soukromého práva 21.607, veřejné tituly 295.264, z ústavů dobročinných, zdrav. a veřejných 164.212, různé příj. 52.672, zemské daně 4,758 958, úhrnem 5,292 725 zl., k čemuž přistupuje 11,983.454 zl. interimních výdajů a 142.512 zl. pův. pokladní hotovosti. Stav neslosovaného vyvazovacího obligačního dluhu gruntovního (přepoč. na 5%, kapitál) konc. r. 1892 činil v Krakově 525.916, v záp. H-i 10,024.224, ve vých. H-i 16,371.107 zl. Přirážky ku přímým daním pro autonomní správu obnášely na správu zemskou 4,507.249, vyvaz. pozemků 3,404.265, pro školní okresy 295.534, pro jiné okr. 1.631,173, pro obce 2,499.500, pro obch. komory 30 753, úhrnem 12.368.454 zl. Státní přímá daň z H-e byla následující: daň pozemková 5,138.000, d. činžovní 1,773.695, d. domovní 1,556.370, 5% daň z výnosu domů daně osvobozených 156.686, daň výdělková 871.917, z příjmů 1.961.400, z prodlení a exekuce 547.753 (v Čechách 149.297 zl.). Úhrn přímých daní obnáší tudíž 12.006 287 (v Čechách 26,951.879) zl., tudíž 10·71 přímých daní Rakouska. Na hlavu připadá 1·79 (v Čechách 4·59) zl. přímé daně. Nepřímých daní vynesla kořalka 11,625.356, víno a mošt 88.567, pivo 1,625.688, maso a dobytek jateční 980.399, cukr 163.124, jiné potravní daně 3,272 074, vedlejší příjmy 22.287, úhrnem 17,777.495 zl., t. j. 14·86% Rakouska. Na hlavu připadá 2 zl. 81 kr. (v Čechách 3,867.640 zl., na hl. 6·54 zl.). Z ostatních nepř. daní uvádíme monopol tabákový, jenž měl 11,173.196 zl. příjmu, 184.393 zl. vyd., solný monopol 8,246.072 zl. příjmu, 84.385 zl. vyd. Clo z dovozu vyneslo 2,431.949, kolky 2,471.691, vojenská taxa 247.216, mýto 297.989 zl. Loterie měla 1,580.388 zl. příjmů, 1,007.289 zl. vydání, 573.049 zl. čistého zisku. Státní lesy a statky vynesly čistých 381.481 zl. Pošta a telegraf měly příjmů 3,239.179, vyd. 3,164.037 zl. Státní vydání (netto) pro H. obnášelo: Politická správa 1,845 850, veřejná bezpečnost 222.862, stát. služba železniční 296.815, stavba silnic 1,536.246, vodní stavby 646.658, četnictvo 1.382.152, kultus 1,012.452, vyučování 2,169.994, justiční správa 4,215.270, trestnice 297.180, finanční stráž 1,282.063 zl. Bezprostřední vydání s vybíráním daní spojené obnáší 2,957.446 zl.

Vojensky dělí se H. na obvody 3 sborových velitelství, totiž I. v Krakově (sem náleží i část Moravy a Slezska), X. v Przemyśli a XI. ve Lvově (s Bukovinou). Ke krakovskému sbor. velitelství náleží v H-i doplňovací okresy čís. 13 (Krakov), 20 (Sącz N.), 56 (Wadowice), 57 (Tarnów), ku przemyślskému č. 9 (Stryj), 10 Przemyśl), 40 (Rzeszów), 45 (Sanok), 77 (Sambor), 89 (Horodek), 90 (Jaroslav), ke lvovskému č. 15 (Tarnopol), 24 (Kolomyj), 30 (Lvov), 55 (Březany), 58 (Stanisławów), 80 (Zločov) a 95 (Čortkov). Vedle sborových velitelstev nalézají se v týchž místech velitelství zeměbrany. Doplňovací okresy zeměbrany jsou č. 16 (Krakov), 17 (Rzeszów), 18 (Przemyśl), 19 (Lvov) a 20 (Stanisławów). Pevnosti jsou Krakov a Przemyśl.

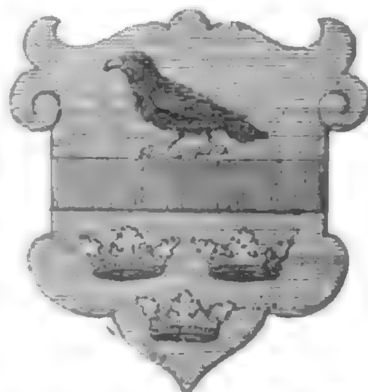

Č. 1642. Znak král. Haličského.

Zemský znak: modrý štít, rozpoltěný popříč červeným břevnem a na něm stojící černá kavka; v dolní půli tři zlaté koruny (vyobr. č. 1642.) — Zemská barva jest modrá a červená.

Tiskem J. Otty v Praze.

Typy a kroje haličské (polské).

(Reprodukováno podle výkresů E. S. Friedberga-Mirohorského.)

Typy a kroje haličské (rusínské).

(Reprodukováno podle výkresů E. S. Friedberga-Mirohorského.)

Dějiny. Jménem **H** v různých dobách rozumějí se různá území. Nejstarší **H.** jest ruské knížectví, které jméno své obdrželo od hradu **H**-e, kamž r. 1134 kníže přemyšlský Vladimírek Dźwinogrodský sídlo své přenesl. Tenkráte knížectví Haličské obsahovalo největší část t. zv. Červené Rusi, která, rozkládajíc se hlavně na horním Dněstru, vzhledem k ostatní Rusi měla zvláštní polohu zeměpisnou, což přispívalo k větší její samostatnosti. Mimo to, jak se podobá, obyvatelstvo nebylo původu čistě ruského, nýbrž lechitského, polského. Jádra knížectví r. 981 nabyl veliký kníže ruský Vladimír Veliký od Poláků. Byly to hrady řečené Červeňské. Po jeho smrti dobyl jich opět Boleslav Chrabrý (1018); pak ještě několikrát přešlo panství s Ruska na Polsko a naopak, až r. 1087, nevědomo jak, Červená Rus stala se trvale částí říše Ruské. Podobá se, že v dynastických bojích Rurikovců a zároveň za slabé vlády polského Vladislava Heřmana (1079 až 1102) dobyli Červené Rusi na Polsku Rostislavovci (potomci Vladimíra, syna Jaroslava Velikého, † 1054), kteří žádného údělu ve vlastní Rusi nedostali. Byli to: Rurik a Volodar v Přemyšli a Vasilko v Trębovli. Když Rurik zemřel (r. 1092), podržel Volodar Přemyšl dále sám. Državy Rostislavovců dlouho nebyly bezpečny se strany ostatních knížat ruských, přes přátelský jejich sjezd v Lubči (1097). Tak veliký kníže Svatopluk II. a David Igorovič Vladiměřský, chtíce se zmocniti Trębovle, oslepili Vasilka. Když David s Rostislavovci se smířil, Svatopluk II. povolal proti nim Uhry, ale ti s králem Kolomanem byli r. 1099 u Přemyšle poraženi. Od té doby vládli Rostislavovci pokojně a žili spolu svorně až do smrti (oba † 1125). Po té knížectví Přemyšlské na čas se rozdělilo v Přemyšlské (vlastní), kde následoval starší syn Volodarův Rostislav, a v knížectví Zvenihorodské (Dźwinogrodské), kde nastoupil mladší Vladimírek. Rostislav zemřel již r. 1126, načež Vladimírek na újmu nedospělého synovce svého Jana zmocnil se jeho dědictví. R. 1134 přenesl sídlo své z Přemyšle do **H**-e a panství jeho počalo se nazývati knížectvím Haličským. Vladimírek (1125—53) rozšířil panství své tak, že obsahovalo území od Sánu a Wisloka až k dolnímu Dunaji. Jsa takto jedním z nejmocnějších knížat ruských, hrál důležitou úlohu i v Rusi samé. Vměšoval se do dynastických bojů mezi praetendenty trůnů kyjevského a volyňského. Šlo mu při tom hlavně o to, aby nedostal se na tyto trůny nikdo z jeho osobních nepřátel. Tak bojoval s velkoknížetem Vsevolodem II. a po smrti jeho vytrvale podporoval Jiřího Dolgorukého proti Izjaslavu II. a dosadil ho také na stolec kyjevský. Za to Izjaslav spojil se proti němu s Gejzou II. uherským a porazil jej u Přemyšle (1152); ale Vladimírek, jsa od nepřátel obležen, ze zlého postavení vyprostil se chytrými sliby. Po něm následoval rovněž tak statečný, obratný a obezřelý syn jeho Jaroslav Osmomysl (1153—87), který pokračoval ve válce s Izjaslavem, jejž porazil u Trębovle (1154); po smrti jeho však smířil se se synem jeho Mstislavem, knížetem vladiměřským. Ostatně však vedl války jen z nutnosti staraje se především o vnitřní rozvoj a blahobyt země. Zachovávaje v posledních 20 létech své vlády příznivé styky se sousedy, podporoval, seč byl, průmysl a obchod. **H.** za doby jeho stála na vrcholu blahobytu a moci. Moc a slávu Jaroslavovu opěvuje »Slovo o pluku Igorově«. Avšak **H.**, požívajíc pokoje z venčí, nebyla vždy klidna uvnitř. Spory v rodině knížecí povznesla se totiž velice moc bojarstva. Odboj jejich r. 1172 Jaroslav s těží jen překonal. Ještě nebezpečnějšími pak moci knížecí stali se mocní bojaři haličtí po smrti Jaroslavově. Neuznavše poslední vůle jeho, nepřijali syna jeho Olega za knížete, nýbrž bratra jeho Vladimíra. Ten svou povahou přispěl k dalšímu sesilení moci jejich. Ježto žil zhýrale a utiskoval své poddané, vyhnali jej bojaři z návodu polského knížete Kazimíra Spravedlivého, kterýž dosadil na místo jeho synovce svého Romana, syna Judity, dcery Boleslava III., knížete vladiměřsko-břešťského (od r. 1182). Avšak vyhnaný Vladimír vrátil se s pomocí uherskou (1188; nicméně trůnu nedošel, ježto král Bela III. na trůn haličský dosadil syna svého Ondřeje. Toť počátek panství uherského v **H**-i. Od té doby královské uherští nosí titul krále haličského, odtud počíná zápas mezi Polskem a Uhrami o **H**. Ondřej se neudržel v **H**-i. Vladimír od Uhrův uvězněný uprchl z vězení, pomocí polskou vypudil Uhry a sám konečně opět dosedl na stolec otcovský, uznav vrchní moc knížete polského (krakovského) r. 1189. Vladimírem († kol. 1198) vymřel rod Rostislavovců. Všickni okolní knížata ucházeli se o trůn haličský; nejčinnější a nejrychlejší byl však Roman vladiměřský. Předešed rychle Uhry s pomocí Leška krakovského, jehož slíbil uznati za vrchního pána svého, zmocnil se **H**-e. Roman vládl krutě. Nejmocnější bojary dílem popravil, dílem ze země vyhnal. Říkával prý: »Kdo včel netlačí, nenají se medu.« Na venek však panství jeho bylo velmi mocné. Nazývaje sebe pánem celé Rusi, odmítl korunu královskou od papeže Innocence III., za přestoupení ke katolictví mu nabízenou. Jsa sám dosti mocen a vida neustálé spory v knížecí rodině krakovské, nemínil uznávati nad sebou vrchního panství polského. Když pak nad to ještě na Leškovi krakovském vymáhal vydání Lublina, dali se s ním Lešek a bratr jeho Konrád mazovský do boje a porazili ho v bitvě u Zavichostu (1205), kdež Roman i padl. Smrtí jeho octla se **H.** po 30 let ve víru zmatků, ze kterých kořistiti usilovali Poláci, Uhři a i domácí šlechta. Nedospělí synové Romanovi, Daniel a Vasilko, udrželi se jen v otcovských knížectvích Vladiměřském a Břešťském. V **H** i v l. 1206—11 vládli ruští Igorovci, po nich na krátko bojar Vladislav Kormiličic. Ve zmatcích, hlavně šlechtou působených, smluvili se r. 1214 (ve Spiži) hlavní soupeři Lešek Bílý a Ondřej II., král uherský, o panství v **H** i tak, že panovníkem státi se měl syn Ondřejův

Koloman (5letý), který zasnouben jest s dcerou Leškovou Salomenou (3letou); Koloman měl slouti králem haličským. Poněvadž Uhři násilně zaváděli katolictví, vyhnáni ze země a knížetem stal se Mstislav, kníže novgorodský (1220). Ten však r. 1227 dohodl se s Uhry a zasnoubiv dceru svou s Ondřejem (1227—29), bratrem Kolomanovým, vydal mu H. Mezitím Daniel vladiměřský, syn Romanův, šířil své panství a vypudiv Uhry z H-e, dosedl i tam na trůn a přes dvojí vypuzení stal se r. 1236 konečně knížetem haličským (viz Daniel Romanovič). Po smrti Danielově (1264) vládl v H-i syn jeho Švarn, kterýž držel i Chelm a Belz. Z bratří jeho Lev vládl v Přemyšli a Mstislav v Lucku. Vrchním pánem všech byl bratr zemř. Daniela Vasilko, kníže vladiměřský. Švarn, který na čas dosáhl i trůnu litevského, zemřel již r. 1270. Po něm dosedl na trůn haličský Lev I. († 1301). Ve Vladiměři pak po smrti Vasilkově vládl syn jeho Vladimír do r. 1289 a po jeho smrti Mstislav lucký. Lev I. byl věrný a stálý spojenec Tatarův; účastnil se jejich nájezdů na Polsko a Uhry. Žije ve stálých bojích s Litvou, potřeboval sám pomoci tatarské a tím země jeho upadala v tím větší odvislost od nich. Syn a nástupce jeho Jiří I. (1301—16) sloučil knížectví Haličské s Vladiměřským a přijal opět titul krále ruského, spojiv celou někdejší říši Danielovu a Vasilkovu ve své ruce. Jsa spojencem řádu Německých rytířů pruských, způsobil si tím válku s Litvou. R. 1316 od Gedymina poražen a padl v bitvě u Vladiměře. Po smrti jeho nastoupili synové jeho, Ondřej ve Vladiměři a Lev II. v H-i. Boje s Litvou trvaly dále. Ondřej i Lev II. v bojích těch padli, Ondřej r. 1321 a Lev II. 1322. Gedymin vítězství svých nemohl využitkovati, jsa zaměstnán zároveň bojem proti Něm. řádu. Šlechta haličsko-vladiměřská nemohla dohodnouti se dlouho o nástupce a sousední mocnosti hleděly H. připraviti o samostatnost. Konečně r. 1324 zvolen od šlechty Boleslav Jiří II. Trojdenovič (v. t.), otrávený r. 1340. Smrtí jeho zmatky ještě se rozmnožily. K trůnu hlásili se nejbližší jeho příbuzní, t. Lubart, syn Gedyminův, jenž měl za manželku dceru nebo snad neteř Ondřeje vladiměřského, a Kazimír, král polský, příbuzný Jiřího II. Ale nikdo z nich nezmocnil se celého panství Haličsko-Vladiměřského. Lubart zabral Volyň, Kazimír H. (1340). Ale bojaři ruští, vládě polské nepřejíce, povolali sobě, v čele majíce Dimitrije Detka na Přemyšli a Daniele z Ostroha, na pomoc chána tatarského Uzbeka, který Kazimíra z Rusi vypudil. Poněvadž však ani panství tatarské šlechtě po chuti nebylo, smluvil se konečně Detko s Kazimírem tak, že Detko stal se starostou H-e téměř údělným a uznal vrchní moc krále polského. R. 1349 užil Kazimír Vel. veliké porážky, kterou Litvané utrpěli od Tatarů na řece Stravě, a opanoval skoro celou Volyň (mimo Luck). Ale Litvané brzy potom znovu Volyně dobyli a i H. ohrožovali. Kazimír, necítě se sám dosti silen, hledal pomoc u papeže, který vyhlásil kříž, a v Uhrách u Ludvíka Anjouského. Ale pomoc uherská Polsku přišla draho, neboť od té doby Uhři nepřestali činiti sami sobě nároky na Červenou Rus, nosíce již z dob dřívějších titul králů haličsko-vladiměřských. Pomoc uherská byla ostatně málo platna a Kazimír r. 1350 zavřel s Litvou smlouvu, kterou H. zůstala Polsku, Volyň pak Litvě. Ježto pak Ludvík t. r. vystoupil s nároky k H-i, zavřel Kazimír i s ním smlouvu (1350), dle které Ludvík postoupil mu práv svých k H-i jen pro ten případ, nebude-li míti Kazimír potomstva a stane-li se Ludvík jeho nástupcem v Polsku, jinak že Uhři mohou H. od Polska vykoupiti za sto tisíc zlatých. Smlouva tato byla tedy vlastně jen odložení sporu a r. 1772 sloužila za právní záminku pro připojení nynější H-e k Rakousku. Postavení H-e po smrti Kazimírově také dlouho kolísalo mezi Polskem a Uhrami a dlouho ještě trvalo, nežli H. nadobro s Polskem byla státoprávně sloučena. Za vlády Kazimírovy byla H připoutána k Polsku pouhou personální unií, požívajíc jinak úplné samosprávy, jejímž představitelem byl zvláštní starosta. Přirozena však byla snaha Kazimírova a jeho vládního kruhu co možná pevně H. připoutati k Polsku. Za tou příčinou podporována veliká kolonisace polská v H-i, která pak odtud šířila se dále na východ. Dobytím H-e »Kazimír počal velký pochod Polska k východu«. Týž účel mělo odloučení H-e od ostatní Rusi v ohledu církevním. Pravoslavná biskupství haličská (v Haliczi, Přemyšli, Chelmu a Vladiměři) náležela k metropoli kyjevské. Kazimír Vel. vyjednal u patriarchy cařihradského povýšení biskupství haličského na metropoli (1371), čímž zároveň měla býti připravena půda k církevní unii (viz Polsko, dějiny). Mimo to snažil se Kazimír velmi úsilně o propagandu katolickou. V týchž městech, kde byla biskupství již pravoslavná, zřízena biskupství katolická, v r. 1367 jmenovitě arcibiskupství v Haliczi. Téhož r. také založeno pro Armeny zvláštní biskupství ve Lvově. Všecko to působilo velmi neblaze na poměry obyvatelstva ruského, jež trpělo nejvíce od přistěhovalé šlechty polské, kteréž rozdána většina bývalých statků knížecích. Po smrti Kazimírově stal se králem polským Ludvík uherský. Dle jeho mínění nenáležela H. ani Polsku, ani Uhrám, ale jemu samému. H. udělil v léno sestřenci svému Pjastovci Vladislavu Opolskému, jenž sice byl vladař dobrý (1372—79), ale násilně si počínal v šíření katolictví na Rusi. Jeho péči byla r. 1372 v H-i utvrzena organisace katol. církve. Vladislav Opolský zvolen byl pro H. hlavně z ohledu na Poláky. R. 1379 však již dosadil Ludvík do H-e starosty maďarské. Po smrti Ludvíka uherského hrála v otázce nástupnictví důležitou úlohu H. a její sporné postavení mezi Polskem, Uhrami a Litvou bylo příčinou, že na trůn polský dosedl velký kníže litevský Jagello. Poněvadž právě v té době (kol. 1380) v Uhrách vířily boje dynastické, šlechta polská, v čele majíc dědičku H-e Hedviku a jejího manžela Jagellu, vypravila se do H-e a

téměř bez boje ji opanovala (1387); vladaři uherští bez odporu ustoupili. Od té doby teprve ve velkých rozměrech počala v H-i kolonisace polská a s ní spojené katoličtění a polštění obyvatel, utlačování sedláků, kteří houfně utíkali na Ukrajinu a do končin dněprských, kde časem z těchto a podobných uprchlíků vyvinulo se kozáctvo. Domácí šlechta ruská jednak nátlakem, jednak přízní králů znenáhla úplně se odnárodnila. Mezi Uhrami a Polskem byla H. ještě dlouho sporna; r. 1412 na sjezdě v Lubovli přiznal král Sigmund Jagellovi právo k H-i, ale jen doživotně. Po r. 1387 ještě nějaký čas H. požívala jakéhosi zvláštního postavení, ale r. 1433 postavena úplně na roveň jiným částem říše Polské. Zřízeno zvláštní **vévodství Ruské**, které dělilo se, jako ostatní vévodství polská, na země jichž zde bylo 5: Lvovská, Přemyšlská, Sanocká, Haličská a Chelmská, z nichž každá měla svůj vlastní zemský »sněmík«. Země Belzská, jež druhdy k H-i náležela, tvořila zvláštní vévodství. Generální starosta vévodství Ruského sídlel ve Lvově a generální sněmíky konaly se ve Višni Soudní. V novém věku organisace tato byla poněkud změněna, tak že vévodství Ruské skládalo se ze tří částí o sobě sněmujících, jež však dělily se na menší ještě díly, spravované zvláštními starosty. Ony 3 části byly: země Lvovská, Haličská a Chelmská. (Ostatek viz **Polsko**.)

Když Rakousko r. 1772 při prvním rozdělení Polska část zemí polských zabralo, obživlo opět jméno království Haličsko-Vladiměřského. Titul ten a přisvojení zemí polských odvozován ze starého titulu králů uherských a z práv, která prý koruna Uherská k zemím těmto měla mimo jiné dle smlouvy z r. 1352, zjednané mezi Kazimírem Vel. a Ludvíkem uherským. Obsahovalo pak království Haličsko-Vladiměřské (dle patentu ze dne 11. září 1772) bývalé vévodství Ruské, část vévodství Podolského, Belzského a Lublinského, části vévodství Krakovského a Sandoměřského (po pr. bř. Visly) a knížectví Osvětimské a Zátorské, jež připojeny po právu koruny České dle zříkacích listin z l. 1335—39, celkem 98.410 *km*². Lvov prohlášen za hlavní město. H. nalézala se v té době v ohromném úpadku. O její povznesení staral se hlavně Josef II. Zaváděn pořádek a spravedlnost již dlouho nebývalá; ale všecko dělo se ve směru germanisace a centralisace. Aby stála na rovni ostatním zemím rakouským, dostala H. totéž zřízení, jako ony. R. 1773 zřízeno gubernium ve Lvově, v jehož čelo postaven hr. Pergen. Země rozdělena na 19 krajů. R. 1775 zřízen i v H-i zvláštní stavovský sněm a stav. výbor. Bývalí hodnostáři polští dostali tituly privileg. stavů rakouských (hrabata, baroni a pod.) Všecka správa politická a finanční byla německá a zaváděno také školství něm. (školy normální). Do země uváděna byrokracie z jiných zemí rakouských. Při soudech zůstal v užívání jazyk latinský. Patentem z r. 1786 odstraněno člověčenství lidu selského a obmezeny roboty. R 1784 založil Josef II. ve Lvově něm. universitu, r. 1785 akad. gymnasium ve Lvově a 9 jiných gymnasií po venkově — vše za účelem germanisace, již podporovati mělo i zakládání kolonií německých po zemi. R. 1795 při třetím dělení Polska připojeny k H-i krajiny mezi Bugem, Vislou a Pilicí zároveň s městem Krakovem, jež s některými dosavadními již haličskými krajinami zřízeny jakožto **H. západní**. Mírem vídeňským r. 1809 pozbylo sice Rakousko značné části H-e záp., ale kongress vídeňský (1815) obnovil H. v nynějších hranicích až na Krakov, který teprve r. 1846 jakožto střediště revolučních emigrantů polských k H-i byl připojen. Až do vydání diplomu říjnového pokračovalo se v H-i ve šlepějích Josefa II. Císař František I. zavázal se sice na kongressu vídeňském r. 1815 šetřiti národních práv svých polských poddaných, ale absolutism Metternichův, který obával se povstání polského, slibů těch neplnil. Teprve r. 1860 počíná v H-i život nový. Do té doby nejdůležitější pro H. bylo odstranění robot a osvobození lidu selského r. 1848, jehož postavení bylo tak zlé, že r. 1846 byv vyzýván k povstání ve prospěch obnovení Polska, chopil se zbraně a z popudu vlády obrátiv se proti šlechtě samé, způsobil jí hroznou řež. Ze změny ve vnitřní politice rakouské r. 1860, kdy při vydání diplomu říjnového spolupůsobil bývalý a opětný místodržitel H-e Polák ministr hr. Ag. Gołuchowski, těží v H-i nejvíce Poláci. Rusíni, kteří za absolutismu (jmenovitě za Josefa II.) byli hýčkáni, v této době odstrčeni jsou (viz **Rusíni**). Za to Poláci, kteří od r. 1861 jsou vytrvalými stoupenci každé vlády rakouské, dosáhli tolik vymožeností, že H. těší se dnes skoro úplné samosprávě. Již od r. 1869 vládne všude v úřadech (zejména při soudech) vnitřní úřední jazyk polský, r. 1872 pomocí vlády vídeňské zřízena v Krakově akademie věd; H. má dvě university polské. Na sněmě zemském i v říšské radě Poláci mají velikou většinu a účastní se i vlády rakouské činně. Zvláštní ministerstvo pro H. existuje již od r. 1867. Také národohospodářsky stal se v H-i v poslední době pokrok veliký (zemská výstava r. 1894 ve Lvově). Úspěchy své děkují Poláci haličtí mimo jiné šťastné politice strany »**stańczyků**«, po výtce šlechtické, ale proti této v poslední době vážný odpůrce roste v nové straně rolnické (**chłopské**), jejímž duchovním vůdcem jest P. Stojałowski. Strana ta r. 1895 dobyla několika mandátů do sněmu zemského. *Blo.*

Literatura. Tatomir L., Podręcznik geografii Galicyi (Lvov, 1876); Limanowski Bol., Galicya przedstawiona słowem i ołówkiem (t., 1892); Wiadomości statyst. o stosunkach krajowych wydane przez krajowe biuro statyst. pod red. prof. Tad. Piłata (t., 1876—95); Stupnicki H., Geogr. statyst. opis król. Gal. i Lodomeryi (t., 1864); L. i B., Gal. pod względem geogr., statyst., polit. i topogr. (Krakov, 1861); Stęczyński M. B., Okolice Gal. (Lvov, 1847); Schneider A., Encyklop. do krajoznawstwa Gal. (t., 1868—74); Orzechowski K., Przewod-

nik statyst., topogr. i skorowidz... (Krakov, 1872); Pol W., Północne stoki Karpat (t., 1851); Holovackij J., Karpatskaja Ruś (Moskva, 1875); Zaklyński R., Geografija avstrijskoj Rusi (Lvov, 1887); Katalog powsz. wystawy krajowej we Lwowie r. 1894; Kupčanko H., Hałyčyna i jej russki žyteli (Vídeň, 1896); Schmedes, Geogr.-statistische Uebersicht Galiziens (Lvov, 1870); Heksch a Kowszewicz, Illustr. Führer durch die ungar. Ostkarpaten, Gal., Bukowina und Rumänien (Vídeň, 1882); Jandaurek, Das Königr. Gal. (t., 1884); Spezial-Ortsrepertorium von Gal., statist. ústřední kommisse (t., 1893); Steczkowska, Obrazki z podróży do Tatrów i Pienin (Krakov, 1858); Steczyński M. B., Album Tatr i Pienin (t., 1860); Kořistka K., Die Hohe Tatra (Gotha, 1864); Eliasz W., Ilustr. przewodnik do Tatr, Pienin i Szczawnic (Krakov, 1870) a v ročnících pro výzkum Karpat: Pamiętnik tow. tatrzańskiego (Krakov, od r. 1876). — Pro geologii: Hauer, Geol. Uebersichtskarte der öst.-ung. Mon. (»Jahrb. der geol. Reichsanstalt«, Vídeň, 1869. 1872); Siemiradzki-Dunikowski, Szkic geolog. król. Polskiego, Galicyi i krajów przyległych (»Pamiętnik fyziograf. XI, 1890 a zvláštní otisk); články geolog. v »Jahrb. d. g. Reichsanstalt« od Lomnického, Gintla, Tietze, Paula, Uhliga a j., zvl. ve sv. z r. 1880—92; Szajnocha, Płody kopulne Galicyi (Lvov, 1893); Atlas geologiczny, jejž vydává Szajnocha (do r. 1896 seš. 5.). — K vodopisu: Becker, Die Gewässer in Oesterreich (Vídeň, 1890, s atl.); W. Pol, Hidrografia Polski (Lvov, 1876); t., Pamiętnik o Dniestrze (Krakov, 1871); Kolberg, Wisła (Varš., 1861, s atl.). — Pro podnebí: Rohrer, Beitrag zur Meteorologie u. Klimatologie Gal. (Vídeň, 1866); Elfert, Bewölkung in Mitteleuropa mit Einschluss der Karpatenländer (Peterm. Geogr. Mitt. 1881); Hann, Handbuch der Klimatologie (Štutgart, 1883); Krümmel, Verteilung der Regen in Europa (Peterm. G. M. 1886); Woeikoff, Klimate der Erde (Jena, 1887); Chavanne, Physik. statist. Handatlas Öst.-Ung. (Vídeň, 1887); Wachlowski, Niederschlags-Verhältnisse Galiziens (»Meteorol. Zeitschrift« VI., 1889). Nespracovaná dosud pozorování vodopisná a meteorologická nalézají se v »Sprawozdaniach komissyi fizyograf.« akademie krak. od r. 1871. — O květeně jednají: J. A. Knapp, Die bisher bekannten Pflanzen Gal. u. d. Bukovina (Vídeň, 1872); Lapczyński, Zasiągi roślin... v król. Polskiem (»Pam. fizyograf.« X.—XII.); Materiály vydává krak. akademie ve »Sprawozdaniach«. — O národopisných poměrech jednají: Kolberg O., Lud, jego zwyczaje... Serya V. Krakowskie (Krakov, 1871); Przemyskie (t., 1891); Pokucie (t., 1882—86, svazek 1.—3.); Gołębiowski Ł., Lud polski, jego zwyczaje i zabobony (Varš., 1830); Zawadzki W., Obrazy Rusi Czerwonéj (Poznaň, 1869); Rapacki, Ludność Galicyi (Lvov, 1874), Witwicki S., Rys historyczny o Hucułach; Szujski, Polen und Ruthenen in Galizien (Těšín, 1882); »Etnografičnyj sbornyk« (Lvov, 1896). Mnoho materiálu jest roztroušeno v časop. »Zbiór wiadomości do antropologii krajowéj«, vyd. krak. akademií. Samostatný orgán pro lidovědu H-e je r. 1895 zal. časop. »Lud«. České práce podal Fr. Řehoř o Rusínech. — O lidovém průmyslu rusínském jedná Wierzbicki: Wzory przemysłu lomowego włoscian na Rusi (též rusínsky, franc. a německy, Lvov, 1880, 8 sv.). — O obchodu a průmyslu: Lipp, Verkehrs- u. Handels-Verhältnisse Gal. (Praha, 1870); Alth, Mapa źródel solnych i naftowych v Galicyi i na Bukowinie (1871); Výroční zprávy halič. obchod. komor (Sprawozdania izb handlowych). Viz též publikace jednotlivých ministerstev a stat. ústř. kommisse ve Vídni. — Mapy: Specialkarte der österr.-ung. Mon. 1 : 75.000 (pro H. 102 listy); Generalkarte v. Mittel-Europa 1 : 200.000 (pro H. 21 listů); Uebersichtskarte v. Mittel-Europa 1 : 750.000 (pro H. 4 listy); Hypsometrische Karte d. öst.-ung. Mon. 1 : 750.000 (pro H. 4 listy); Oro-hydrogr. Tableau der Karpaten Länder 1 : 750.000 (6 listů), veskrze ve vojen. ústavu geograf. ve Vídni. *Řř.* — O dějinách. Smirov, Suďby Červonoj ili Galickoj Rusi (1860); Trubeckoj, Histoire de la Russie Rouge (1861); Zubrickij, Istorija drevňago Galicko-ruskago kňažestva (Lvov, 1852—55); Šaraněvič, Istorija Galicko-volodimirskoj Rusi (t., 1863); Šaraněvič, Rys wewnętrznych stosunków Galicyi wschodniéj w 2. pol. 15. w. (t., 1869); Řežábek, Jiří II., posl. kníže veškeré Malé Rusi (Č. Č. Mus. 1883); Ilovajskij, Istorija Rossii II. (Moskva, 1880); Filevič, Borba Polši i Litvy-Rusi za galicko-volod. nasledie (Petrohrad, 1890); Linničenko, Kritičeskij obzor novějšej literatury po istoriji Galickoj Rusi (Žurnal minist. nar. proisv. 1891); Gross-Hoffinger, Die Theilung Polens und Gesch. der öst. Herrschaft in Galizien (Drážďany a Lipsko, 1877); Pepłowski, Z przeszłości Galicyi 1772—1862 (1—2, 1894); Limanowski, Galicya słowem i olówkiem (1892); Jandaurek, Das Kg. Galizien (Vídeň, 1884); Szujski, Die Polen u. Ruthenen in Galizien (Vídeň-Těšín, 1882); Zehlicke, Die polit. und socialen Zustände Gal. (»Uns. Zeit«, 1870); Wasilewski, Listy o Rusi halickiej (»Dziennik Polski«, 1894); týž, Sprawa ruska (»Słowo polskie«, 1894). *Blo.*

Haličská Rus, východní Halič, obydlená Malorusy či Rusíny. Její hranice kryje se všudy s hranicí zemskou, toliko na západě ji dělí od polské či záp. Haliče čára vedená z Jaročina na haličskoruském pomezí přes Ležajsk, Převorsk, Berezov, Rymanov, Krosno, Žmigrod, Gorlice do Krosneňka na pomezí haličskouherském. Ve znaku má zlatého lva s korunou opírajícího se o skálu v poli modrém, odtud národní prapor rusínský je žluto modrý. Historicky dnešní H. R. kryje se se zeměmi ruskými, z nichž vojevodství Ruské s erbem nynější H-ké R-i dělilo se na zemi Lvovskou s připojeným okruhem židačovským o vlastním znaku, Přemyšlskou (okruhy přemyšlský a převorský), měvší ve znaku dvouhlavého orla s korunou v blankytném poli, a zemi Sánockou. Zemi Halickou čítáme zvlášť. Nej-

menší pak z vévodství malopolských, Belzské (okruhy belzský, grabovecký, horodelský, lubačovský a země Busská), mělo ve znaku bílého noha (gryfa) se zlatou korunou v červeném poli, vojevodství Podolské (okruhy červenohradský, kamenecký, latyčovský) zlaté slunce v bílém poli a posléze vojevodství Volyňské (okruhy lucký, vladiměřský a křemenecký) bílý kříž v červeném poli s bílým orlem uprostřed. *Řř.*

Haličsko-ruská matice, nejstarší literárně vzdělávací spolek Rusínů v Haliči, založený r. 1848 na sjezdě učenců, svolaném »Holovnou radou ruskou« za účelem vymezení pravidel pro pravopis rusínský vzhledem k církevštině, velikoruštině a polštině. Vedle toho snaha matice měla směřovati k vzdělání lidu populárními knihami a k pěstování nauk vlastním časopisem a publikacemi. Za svého trvání vydala v jazyce knižném ke stu knih, převahou učebnic a modliteb. Od r. 1854 vydávala *Sbornyk*, změnivši jej záhy v *Halyckyj istoričeskyj sbornyk*, později v *Naukovyj sbornyk* a posléze v *Lyteraturnyj sbornyk*, veskrze s cenným obsahem k dějinám Malé Rusi. Předsedou **H.-r. m.** je každý žijící metropolita haličské Rusi. *Řř.*

Halidon-Hill [helidn-], pahorek u Berwicku ve Skotsku, kde 19. čce 1333 zvítězil Edvard III. nad Archibaldem Douglasem, jenž v bitvě padl.

Halidrys, rod hnědých řas (*Fucoideae*) z řádu pravých chaluh (*Fucaceae*). Stélkou nitkovitou, větvitou, bezlistou podobá se příbuznému rodu Cystoseira, od něhož se liší plovacím ústrojím t. j. vzdušnými dutinami, umístěnými v řadách za sebou ve krátkých postranních větevkách k tomu cíli zvláště přeměněných. **H.** *siliquosa* (chaluha luskatá) má své jméno od luskovitých (luskům nebo šešulím podobných) plovacích ústrojů, které obsahují několik v řadě za sebou ležících dutin vzdušných, jsou přehrádkované a tamtéž trochu článkovitě zaškrcované. Vyskytuje se hojně v Atlantském oceánu podél všech břehů evropských, jakož i v Severním a Baltickém moři. Používá se jí k týmž účelům jako chaluhy bublinaté (viz Fucus). *Ič.*

Halieutika (řec. ἁλιεύς, rybář), báseň o rybářství. Viz Oppianos a Ovidius.

Halifax [helifex]: **1) H.**, město anglické v yorském West-Ridingu na Hebble a Rochdalském průplavu, čímž spojeno jest s Manchestrem a Liverpoolem, a na žel. tr. halifaxovendenské, má přes 30 kostelů, mezi nimi gotickou kathedrálu ze XVI. stol., pěknou radnici v ital. slohu, divadlo, museum, dvě školy latinské, sirotčinec, velikou tržnici na sukno, znamenitý průmysl soukenický, jímž zaměstnává se 11.576 dělníků, výrobu koberců, strojů, uhelné doly a 89.832 ob. (1891).

2) H., hlavní město prov. Nového Skotska v Kanadě na zátoce, jež nikdy nezamrzá a proto se hodí za válečný a obchodní přístav. Jest sídlem guvernera, katol. arcibiskupa, anglikánského biskupa, má krásnou kathedrálu, universitu, presbyter. kollej, geolog. spolek, museum, několik nemocnic, tvrz, loděnice, arsenál pro angl. loďstvo, výrobu dřevěného a železného zboží, zvláště bruslí, papírny, továrny na tabák a veliký obchod. **H.** jest východištěm kanadské dráhy pacifické a pátého transatlantského spojení telegr. R. 1892 bylo přivezeno zboží za 6,782.421 dol. a vyvezeno, zvláště dřeva, ryb, obilí a železných výrobků, v ceně 7,522.797 dol. Obyv. 38.556 (1891).

Halifax [helifex], peerský titul angl., který přešel na několik rodin. **1) H.** George Savilie, sir, markýz, státník angl. (* 1630 — † 1695 v Londýně). Za horlivé účastenství své při provedení restaurace Stuartovské byl jmenován viscountem, ale přidal se záhy ke straně Shaftesburyho, s nímž r. 1679 vstoupil do sboru čtyř rádců korunních; nepohodnuv se s Shaftesburym, spojil se s Essexem a Sunderlandem v tak zvaný triumvirát a hleděl ubírati se jako hlava »trimmerů« střední cestou mezi stranou whigů a toryů. Proto také r. 1680 provedl ve sněmovně lordů, že nebyla přijata bill, kterou vévoda Yorský (Jakub II.) měl býti vyloučen z nástupnictví, ale navrhl bill, která moc královskou značně obmezovala. R. 1682 stal se strážcem pečeti a markýzem; když však odpíral absolutistickým snahám Jakuba II., byl r. 1685 propuštěn, načež vstoupil nejspíše ve styky se stranou Viléma hollandského, ke kterému po útěku Jakubově veřejně se přidal, a předsedal shromáždění lordů, které vyslovilo sesazení Jakubovo. R. 1689 stal se podruhé strážcem pečeti, ale již r. 1690 ustoupil. **H.** byl nejschopnější státník angl. té doby, uhlazeného chování, vynikající výřečnosti a všestranné vzdělanosti. Napsal několik politických spisů, jako: *Character of a trimmer; Anatomy of an equivalent; Letters to a dissenter. Miscellanies; Maxims of state.* Titul a důstojnost peerská přestala s jeho rodem r. 1700.

2) H. Charles Montague, státník a básník angl. (* 1661 v Hortonu — † 1715). Vystudoval pod J. Newtonem v Cambridgei a uveden byl hrabětem Dorsetem, kterého na sebe upozornil básní svou na smrt Karla II., na dráhu státnickou. Přidav se ke straně Viléma holl., stal se členem konventního parlamentu a tajné rady a když r. 1694 založil angl. banku (Bank of England), jmenován byl kancléřem a r. 1697 lordem pokladu. V úřadě tom rozvinul prospěšnou činnost; navrhl zřízení reservního fondu, provedl zlepšení a nové ražení běžných peněz a za finanční tísně r. 1697 vydal úpisy pokladnice v ceně 2 mill. liber sterl. R. 1700 povýšen byl na lorda H-a, ale r. 1701 byl pro nesprávnosti od dolní sněmovny obžalován, od sněmovny lordů však osvobozen. R. 1705 vstoupil opět v ministerstvo, zastával se horlivě unie se Skotskem (1708) a práva nápadu rodu hannoverského. Po smrti královny Anny (1714) byl členem vladařstva a vyslancem k Jiřímu I., který ho povýšil do stavu hraběcího. Byl výborným finančníkem, prostředním básníkem a podporoval rád vědy a písemnictví; svému uči-

teli J. Newtonovi zaopatřil výnosné místo ředitele mincí.

3) H. Charles Wood (* 1800 v Barnleyi v hrab. Yorském — † 1885). Působil od r. 1826 ve veřejném životě jako zástupce několika měst v parlamentě, až r. 1832 stal se sekretářem pokladu, v l. 1846—52 kancléřem pokladu a v l. 1855—58 prvním lordem admirality; v l. 1852 - 55 a 1859—65 byl ministrem pro věci indické, ale vzdal se r. 1865 úřadu toho, až za Gladstona v l. 1870—74 byl strážcem tajné pečeti. R. 1865 obdržel titul viscounta H-a. Jeho prospěšná činnost jako ministra pro Indii vylíčena jest ve spise Sir Ch. Wood's administration of Indian affairs (Londýn, 1867).

Haligovce, maďarsky *Haligócz* nebo *Helivágás*, německy Helbingsau, ves v uherské stolici spišské s 517 ob. (1890). V okolí četné jeskyně, z nichž jedna z největších sluje jeskyní Aksamítovou dle husitského náčelníka Petra Aksamíta z Lideřovic (v. t.), jenž za války s Hunyadem Janem zde měl svůj hlavní tábor.

Halichoerus *gryphus* Nilss., tuleň šedý, druh tuleňů (čeledi *Phocidae*) z řádu ssavců ploutvonožců (*Pinnipedia*). Podobá se ostatním tuleňům až na chrup; oba nejzadnější zuby třenovní mají po dvou kořenech, přední zuby po jednom kořeni, ale všecky na korunách po jediném hrotu (r. *Phoca* L. má hroty dva). Kromě toho má H. široký čenich i na samém předním konci porostlý srstí a na obojích končetinách drápy dobře vyvinuté; plovací blána jest jen podél prstů srstí porostlá a zadní, ploutvím podobné nohy jsou na okraji uprostřed vykrojeny a tak dvojlaločné. Srsť je šedá s černými skvrnami. Velikostí se H. od jiných tuleňů neliší. Žije v mořích kolem severní Evropy, také v Sev. moři a v Baltu. *Br.*

Halichondriae viz Monactinellidae.

Halikarnassos, město v staré Karii v Malé Asii na Keramické zátoce, vystavěno bylo od vystěhovalců z Troizény, nejspíše Iónů, protože ještě v době šestispolku dórského, ke kterému H. náležel, bylo nářečí iónské panující. Vystavěno bylo vedle pevné Salmakis, s kterou později splynulo v město jedno. Ze spolku dórského bylo již před Hérodotem vyloučeno, i dostalo se v moc knížat karských, kteří je učinili svým sídelním městem a ozdobovali je nádhernými stavbami, z nichž nejvíce vynikalo Mausóleum (v. t.). Později dostal se H. pod moc perskou, až r. 334 př. Kr. byl od Alexandra makedonského rozbořen. V století XV. ze zbytků jeho byla zbudována pevnost Petronium, z čehož vzniklo nynější pojmenování Budrum. H. jest rodištěm Hérodota i Dionysia Halikarnasského. Viz Newton, A history of discoveries at H., Cnidus and Branchidae (Londýn, 1862, 2 sv.) a Travels and discov. in the Levant (t., 1865, 2 sv.).

Halimetrická zkouška, též halimetrie, Fuchsův způsob určiti pomocí kuchyňské soli podstatné součásti kvasících tekutin, zejména piva.

Halimodendron DC., *Salzstrauch*, rostlinný rod z čeledi motýlokvětých (*Papilionaceae*), s kalichem džbánovitě zvonkovitým, krátce 5zubým a s korunou o stejně dlouhých, tupých, skoro rovných plátcích, z nichž pavézka po stranách jest sepnutá. Tyčinky jsou zbratré, skoro stejné a čnělka nitkovitá, hladká, s konečnou bliznou. Lusk jest nožičnatý, měchýřovitě nadmutý, vejčitý, na semenném švu dolů stlačený, tvrdý a chudosemenný, semen elliptičných, poněkud smačknutých. H. jest u nás dosti dobře znám druhem H. *argenteum* DC. (*Robinia Halodendron* L. fil., *Caragana* Lam., *Pseudacacia* Moench) jako keřík 2 až 5 *m* vysoký a na slaných stepích Sibiře a Tatarska domácí. Úhledně převislé větve jeho jsou od zbytků řapíků i květních stopek ostnité, listů 2jařmých a lístků hrotitých, bělošedých. Načervenale lilákové květy jeho objevují se v úžlabičkách na 3květých stopkách v čnu a čci H. daří se v dobré písčité, nikoliv vlhké půdě a na výsluní, množí se semeny nebo řízky, které však teprve koncem druhého roku se zakořeňují, nebo se vroubuje k docílení smutkové tvářnosti na Caraganu. *Děd.*

Halimus Clus., nepita, rostlinný rod z řádu lebedovitých neboli merlíkovitých (*Chenopodiaceae*), s květy jednodomými, z nichž prašné mají okvětí 4—5dílné a tolikéž od zpodiny plátků okvětních vynikajících tyčinek, kdežto u pestíkových buď okvětí schází nebo jest takové jako u květů prašných a stálé. Plod jest smačknutá mošnička semene kolmo stojícího, bílečnatého. H. čítá několik málo druhů pomořských nebo slatinné stepi obývajících, kdež rostou buď jako přihoustlé keříky nebo jako zleté byliny s listy čárkovitými až kopinatými, obak šedivými, a s kvítky drobnými, nahloučenými v klubkách skládajících buďto pobočné nebo vrcholové klasy. Z důležitých druhů zasluhuje zmínky H. *portulacoides* Wallr., n. sedavá, z přímoří evropských a ze Sibiře, kdež roste jako keřík až přes ½ *m* vysoký, převětevnatý a vzestoupavý se šedými, u kolinek v uzly napuchlými větevkami a s květy sedavými (odkud druhové jméno). Proti ní má H. *pedunculatus* Wallr., n. stopkatá, pestíkové květy stopkaté a kořen zletý. Roste též na mořském pobřeží a to střední a jižní Evropy. Z popela obou dobývá se vylouhováním potaš; kromě toho užívá se naložených mladých větevek a listů n. sedavé místo kaprlat. H. jest též specielním jménem příbuzné lebedy křovité (*Atriplex Halimus* L., v. t.), z níž na př. na Rivieře přistřihováním upravují živé ploty. *Děd.*

Haliotis Lin., ušeň, rod plžů mořských z čeledi ušňovitých (*Haliotidae*), jíž jsou dle pásky jazykové širojazyční (*Rhipidoglossa*). Živočich má obojí pérovité žábry na levé straně hřbetu, chodidlo na kraji velmi třásnité, dvě dlouhá tykadla a oči na kratších násadkách. Skořápka plochá, boltci lidskému podobná, ze tří závitků, s obsáhlým ústím a s řadou otvorů podél kraje, jimiž voda k žábrám přistupuje; vnitřní strana má nápadný

lesk perleťový. H. *tuberculata* L., u. obecná, asi 7 *cm* dlouhá, vejčitá, vně vlnitě svráskalá a mramorovaná; ve Středozemském moři. H *iris* Gm., u. duhová, jest značně větší a poskytuje nejskvělejší perleť; žije při Novém Zealandě. *Ul.*

Haliplus Latr., rod brouků vodních z čeledi potápníků (*Dytiscidae*), má tělo podlouhle vejčité, vezpod silně vyklenuté; štít šíjový jest do předu zúžen a jeho zadní kraj jest na místě štítku, který schází, v cípek vytažen; poslední článek makadel čelistních mnohem menší než předposlední, šídlovitý. Druhy sem patřící veskrze jsou malé (2 až 4 *mm*), žijí v tekuté i stojaté vodě a zdržují se mezi rostlinami. *Kpk.*

Halíř Karel, virtuos na housle (* 1859 ve Vrchlabí), žák Bennewitzův na pražské konservatoři, hledal zdokonalení u Joachima v Berlíně (1874—76). Nějaký čas byl tam primistou Bilsova znamenitého orchestru, r. 1883 povolán za koncertního mistra do Výmaru, kde r. 1888 pojal za choť Terezu Zerbstovu (* 1859 v Berlíně), žačku Otty Eichberga a výbornou koncertní pěvkyni, vládnoucí příjemným sopránem. Teď působí H. jako koncertní mistr berlínské dvorní opery a professor houslí na kr. vysoké škole hudební. Jeho hra vyniká velkým slohem, všestranně vypěstovanou technikou a lahodným tónem. Skvělým číslem jeho repertoiru je Čajkovského obtížný koncert z D-dur op. 35, jejž první v Německu tlumočil a kterým též v Praze v Populárním koncertě r. 1888 se uvedl. Ze skladeb H-ových pozornost vzbudil šmytcový koncert r. 1882 jednotou pro pěstování koncertní hudby v Praze provedený.

Halirrhotios, v řecké báji syn Poseidónův a Eurytin, byl od Area u Asklépiova pramene v Athénách zabit, protože jeho a Aglauřině dceři Alkippě násilí byl učinil. Z vraždy této pak Ares na Areopagu od 12 bohů souzen a osvobozen, pročež jemu zasvěcen tamní soud. *klk.*

Halirsch Friedrich Ludwig, básník něm. (* 1802 ve Vídni — † 1832 ve Veroně), byl administr. úředníkem v ministeriu vojenství ve Vídni, pak v Miláně a posléze ve Veroně. Pokusil se celou řadou menších i větších prací v oboru dramatiky (*Petrarca*, 1823; *Der Morgen auf Capri*, 1827; *Die Tartarenschlacht*, 1829 a j.), psal novelly a básně lyr. (*Novellen u. Geschichten*, 1827; *Balladen u. lyr. Gedichte*, 1829; *Erinnerung an den Schneeberg*, 1831) a divad. kritiky o dvor. divadle vídeň. pro »Theater Ztg« (*Dramaturgische Skizzen*, 1829).

Halisarca [-arka] Duj., rod hub rosolovitých (Myxospongiae) ze stejnojmenné čeledi *Halisarcidae*. Tvoří v moři obyčejně na spodu kamenů neb na řasách korovité povlaky více méně laločnaté. Tělo jest měkké, nemá žádné kostry (ani rohovité, křemenité neb vláknité) a obsahuje soustavu kanálků přívodních s velikými (vzhledem k jiným houbám), kulovitými neb vakovitými komůrkami vířivými. H. lobularis O. Schm., v moři Středozemním a okeánu Atlantském v malých hloubkách žijící, několik *mm.* až velikosti ruky, tloušťky nepatrné (několik *mm*), s povrchem sametovým různé barvy: modré, fialové, hnědočervené, žlutavé a j., až skoro bezbarvé. H. Dujardinii Johnst., v moři Středozemním, Severním a Baltickém, několik *cm* veliká, tloušťky sotva 5 *mm*, barvy šedožlutavé, zelenavé až bělavé, temněji skvrnité. *Šc.*

Halka Jeremija, pseudonym Nik. Kostomarova.

Halka Ihnatij (* 1824 v Zołotnykach u Podhajec v Haliči z rusínské šlechty chodačkové), unitský farář v Dubkovcích na haličském Podolí. Od r. 1869 poslancoval po 7 let v zemském sněmu a od r. 1873 na říšské radě. Psal stati politické, národopisné, církevní a z oboru selského hospodářství do »Siona«, »Vistnyka«, »Słova«, »Nedily«, »Hałyčanyna«, »Nauky« a do kalendářů Obščestva Kačkovského. Samostatně ve Lvově vydal: *Narodnyji zvyčaji i obrjady z nad Zbruča* (1861); *Duch večirny, utreny i lyturhyji* (1861); *Velykij post i svitłyj deň Voskresenija*; *Načała rozumnoho zemledilija*; *Selskaja hospodyňa*; *Vykłady o małozemelnom hospodarstvi*; *O pravach i povynnostach v derzavi*; *O radi povitovoj i povitovom vydili, sojmi i derzavnoj dumi*. *Rř.*

Halkett [hóalket] Hugh, svob. pán, generál hannov. (* 1783 v Musselburghu — † 1863 v Hannoveru). Jako důstojník anglicko-něm. legie bojoval ve všech válkách od r. 1805 až do r. 1813, obdržel jako podplukovník velení nad hannoverskou brigádou, s kterou rozhodl vítězství u Göhrde. R. 1814 stal se plukovníkem i zajal u Waterloo generála Cambronna. R. 1848 jako divisionář velel 10. sboru něm. a porazil Dány u Översee. R. 1862 povýšen do stavu svob. pánů.

Hálky viz Duběnky.

Halkyoné viz Alkyoné.

Hall: 1) H., od r. 1877 úředně Bad-H., městečko hornorak. v hejt. štýrském a v okr. kremsmünsterském, má 866 ob. (1890); jódovými svými prameny nabylo po r. 1855 takové pověsti, že náleží k lázeňským místům prvního řádu. Čtyři hlavní jódová zřídla a lázně jsou majetkem zemským; je tu dětská nemocnice, chudobinec a vojenská léčebna. Léčebné vody užívá se k lázním, k pití a také se rozesílá. R. 1892 meškali tu 3382 lázeňští hosté. Srv. Schuber, Der Kurort Hall in Oberösterr. (Vídeň, 1892, 3. vyd.); Pollak, Source de H. (t., 1883, 2. vyd.).

2) H., okr. město tyrolské v hejt. inšpruckém, 10 *km* vých. od Inšpruku, při ř. Innu (559 *m* n. m.) a při dráze Kufšteinské, s 5763 obyv. (1890); je sídlem horního a solního ředitelství pro Tyrolsko, má far. kostel (z r. 1271) s krásnou předsíní (z XV. stol.) z černých kvádrů a s pomníkem Speckbacherovým, gymnasium, filiálku státní prům. školy inšprucké, klášter františkánský, kláštery terciarek, salesianek s ústavem vychovacím, chudobinec, ústav hluchoněmých a blázinec. Vyrábějí se tu plstěné klobouky, kostěné knoflíky, stříkačky, papír, sukno, náhražky kávové. K sev.

odtud v údolí Hallském jsou u výši 1450 m ložiska solná, kde zemina solná ve vodě se rozpouští, po trubách 10 km daleko do solivárny hallské se svádí a tady vyvařuje. R. 1891 zaměstnáno bylo touto výrobou 240 dělníků a získalo se 6670 tun soli kuchyňské a 865 tun soli k hnojení v ceně 1,070.557 zl. Solné lázně zdejší docházejí v nejnovější době obliby a v okolí města staví se pro zdravou polohu mnoho letohrádků. V H-e bývala hlavní mincovna tyrolská. Založena byla po zrušení staré mincovny meranské r. 1477 a raženo v ní zvláště v XVI. a XVII. stol. množství peněz. Při mincovně té pracovali mnozí vynikající medailleuři: vedle B. Beheima i syn jeho Bernh. Beheim mladší (1507—1535), Oldřich Ursenthaler (1535—1560), výborný lijec a ciseleur Řehoř Seffler (zhotovitel pověstného největšího kdy zhotoveného medaillonu, váhy 352 hřiven stříbra, kterýž tyrolští stavové českému králi Maxmiliánovi II. při jeho návštěvě v Inšpruku 7. pros. 1551 podali), rytec želez David Stempel (1621—1623), M. König z Baumhausenu a j. — Mincovna zrušena r. 1810. Dne 12. dubna 1809 byli v H-u poraženi Bavoři od Tyrolanů, vedených Josefem Speckbacherem. *red. Fza.*

3) **H.**, okr. město jagstského kraje ve Virtembersku, v hlubokém údolí Kocheru, 301 m n. m., 75 km s.-v. od Štutgartu na žel. tratích Heilbronn-Crailsheim a Štutgart. **H.** sídlo zemského soudu pro okresy Gaildorf, **H.**, Crailsheim, Künzelsau, Langenburg, Mergentheim a Oehringen, evangel. gener. superintendenta, úřadů solního a lesního, má 9000 ob. (1890). **H.** jest město velmi starobylé, s klikatými ulicemi, má 5 kostelů, z nichž hlavní (sv. Michala) z l. 1427—1525 má krásné dřevořezby, kostel sv. Kateřiny pochází ze XIV. stol. a nový kostel katol. z r. 1885, synagogu, krásnou radnici z r. 1735, gymnasium, reálku, zimní hospodářskou školu, vyšší dívčí školu, rozsáhlou nemocnici a zem. trestnici. Ruch průmyslový a obchodní jest velmi čilý. Jsou zde přádelny baviny, slévárna, strojírna, mlýny, pily, cihelny, továrna na žehličky, dále výroba vozů, plstěného zboží, škrobu, těstového zboží, kartáčů, štětců, výrobků hliněných, nábytku a j. Obchod s dobytkem a obilím velmi značný. Vynikající jest solivárna, do níž rapa přivádí se z dolu W i l h e l m s g l ü c k, vzdáleného od města 6 km. Ve středu města jest solný pramen s lázeňským domem. Pramen má teplotu 12·5 C. a obsahuje vedle sádry a soli hořké a Glauberovy množství soli kuchyňské. K lázním užívá se též koncentrované rapy z Wilhelmsglücku. Jižně od H-u nad předměstím Unter-Limburg jest zřícenina hradu hrabat z Limpurku a 4 km jižněji krásný zámek K o m b u r g, někdy benediktinské opatství, od r. 1816 sídlo okr. velitelství a garnisona král. sboru čestných invalidů. — Solné prameny zdejší známy prý byly již Římanům. V listinách poprvé o H-u děje se zmínka r. 1037; ve stol. XI. náleželo město ku biskupství řezenskému, načež stalo se municipálním městem hohenštaufským. V čas mezivládí stal se **H.** svobodným městem říšským a měl 330 km území a vlastní mincovnu, v níž raženy byly první h a l i ř e. Již r. 1522 byla zde zavedena reformace Janem Brenzem; r. 1610 obnovena v **H**-u protestantská unie, r. 1608 v Auhausen uzavřená. Roku 1728 zničeno bylo skoro celé město velikým požárem. Roku 1802 připadlo město Virtembersku. — Srv. Schmid und Frank, **H.** und sein Solbad (H., 1880); Kolb, Geschichtsquellen der Stadt **H.** (1. sv. Štutg., 1894).

Hall., skratek přírodop. = Albr. v. H a l l e r.

Hall (hoal): **1)** **H.** J o s e p h, spisov. angl. (* 1574 v Bristow-Parku — † 1656 v Highamu), vydal nejprve satiry *Virgidemiarum sixe bookes* (1597—98, 2 sv.), jež měly úspěch skoro skandální. Vstoupil pak do stavu kněžského a obrátil se ku genrům vážným; poslední veršové dílo jeho *The King's prophecie* (1603) slaví příchod Jakuba I. R. 1618 stal se biskupem exeterským, r. 1641 norwichským, když byl prve vyniknul v náboženských sporech soudobých jako zuřivý odpůrce katolicismu. Byl z třinácti biskupů, kteří protestovali proti usnesení parlamentnímu, jímž tito vyloučeni byli z komory lordů, i vězněn za to. Z děl jeho prosaických, většinou moralistních, jmenujeme: *Contemplation on the historical passages of the holy story* (Londýn, 1612—15, 3 sv.); *Charakters of virtues and of vices* (t., 1608); *Mundus alter et idem* (1607); *Heard Measure* a j. Pro čistotu svého slohu nazván byl »angl. Senecou«. Sebraná díla jeho vyšla péčí J. Pratta (1808, 10 sv.) a P. Halla (Oxford, 1837 až 1839, 12 sv.).

2) **H.** R o b e r t, bohoslovec angl. (* 1764 v Arnsby u Leicestru — † 1831 v Bristolu), vynikající kazatel dissenterský v Bristolu (r. 1785), pak v Cambridgei (r. 1790), později v Leicestru a od r. 1826 opět v Bristolu. Napsal: *Christianity consistent with a love of freedom* (1791); *Apology for the freedom of the press* (1793), jež měly úspěch sensační; *Reflexions on war* (1802); *Sentiments proper to the present crisis* (1803). Sebrané spisy jeho vydány r. 1831—33 v 6 sv. v Londýně Gregorym (11. vyd. 1846). Srv. Hood, Robert **H.** (Londýn, 1881).

3) **H.** B a s i l, námořník a cestovatel angl. (* 1788 v Edinburghu — † 1844 šílený v Haslarhospitalu v Portsmouthu), syn Jamesa **H.**, baroneta z Dunglassu. R. 1802 vstoupil do angl. námořních služeb, načež r. 1816 velel lodi Lyra, kteráž provázela zvláštního vyslance angl. lorda Ambersta do Pekingu. S lodí svojí navštívil potom **H.** pobřeží korejské a ostrovy Liukiu. R. 1820—22 plavil se v mořích jihoamerických, r. 1827—28 byl ve Spoj. Státech amer. Napsal: *Account of a voyage of discovery to the western coast of Corea and the Great Loochoo Island* (Londýn, 1818); *On the coasts of Chile, Peru and Mexico* (t., 1824, 2 sv.); *Travels in North America* (t., 1829, 3 sv.); *Fragments of voyages and travels* (t., 1831—40, 9 sv.); mimo to skizzy a povídky: *The castle of Hainfeld* (1836) a *Patchwork* (Lond., 1840, 3 sv.).

4) **H.** Marshal, lékař angl. (* 1790 v Basfordu — † 1857 v Brightonu). Vystudovav v Edinburku, podnikl vědeckou cestu po stř. Evropě a praktikoval pak v různých městech angl., od r. 1826 v Londýně. Zabýval se horlivě fysiologickými pokusy a získal si veliké zásluhy hlavně o fysiologii a pathologii soustavy nervové. Sluší tu uvésti jeho pokusy o reflexních pohybech, jeho práce o epilepsii, o významu ztráty krve, o hlasu, mechanismu dávení a j.; mimo to dovedl s prospěchem užiti elektrických proudů pro stanovení diagnosy i prognosy různých ochrnutí. Z praktické stránky sluší ještě zmíniti se o jeho způsobu křišení zdánlivě utopených, spočívajícím na střídavém překládání z polohy bočné až zádové na břišní a naopak. Z jeho četných prací uvádíme: *On diagnosis* (1817); *On the mimoses* (1818); *Lectures on the nervous system and its diseases* (1836); *Mem. on the nervous system: I. The reflex function of the med. oblongata and med. spinalis. II. The true spinal marrow and excitomotory system of nerves* (1837); *Principles of the theory and practice of medicine* (1837); *On the diseases and derangements of the nervous system* (1841).

5) **H.** James, románopisec angl.-americký (* 1793 ve Filadelfii — † 1868 v Cincinnati), sloužil za války r. 1812 pod Winfieldem Scottem, Brownem a j., účastnil se bitvy u Chippewy a j., r. 1818 obrátil se k právům, načež jako advokát odešel na západ do Illinois. Zde redigoval noviny a projížděl jako ministr a soudce divokou krajinu, již první kolonisté vzdělávali. Po 12 létech odešel do Cincinnati v Ohiu jako bankovní ředitel. **H.** psal v prvních létech pobytu svého v Illinois *Lettres of the west*, veselé a lehké dojmy z cest, jež uveřejňoval v »Portfolio«. Po r. 1820 psal zvláště hojně těchto maleb společenských, dobrodružných příběhů, indiánských pověstí z divokého západu a nabyl jimi velké obliby. Jmenujeme: *The Soldier's bride* (1832); *The legends of the West* (1832); *The border tales* (1835); *The West, its soil, surface and productions* (1835); *Sketches of history, life and manners in the West* (1835); *A history of the Indian's tribes*, s plukovníkem Tom. M'Kenneyem (1838—1844, 3 sv.).

6) **H.** Samuel Carter, spis. angl. (* 1800 v Topshamu — † 1889 v Londýně), vystoupil dramat. básní *The talents*, stal se tajemníkem Uga Foscola a vstoupil r. 1823 jako redaktor do komory lordů. Přispíval odtud do množství časopisů a založil liter. almanach »The Amulet« (r. 1825), redigoval pak od r. 1830 »New Monthly Magazine« a založil r. 1839 »Art Journal«, jejž po 40 let vedl a jenž mnoho přispěl k poznání uměleckých dějin a zušlechtění vkusu v Anglii. Kromě toho vydal — většinou pomocí ženy své Anny Marie (viz **H.** 7), jež byla mu věrnou družkou v životě i práci — řadu děl illustrovaných, jako: *Ireland, its scenery, character* atd. (1841—43, 3 sv.); *Gems of European art* (1846—47, 2 sv.); *The baronial halls* (1848); *The Vernon gallery* (1854) a j. V posledních dílech obrátil se zase ku krásnému písemnictví: *A book of memories of great men and great women of the age* (1876); *The trial of Sir Jasper* (1873), báseň didaktická; *Rhymes in council* (1881) a *The retrospect of a long life* (1883, 2 sv.).

7) **H.** Anna Maria, roz. Fieldingova, manželka před., spis. angl. (* 1800 ve Wexfordu v Irsku — † 1881 v Devon Lodge, East Moulsey). Vystoupila r. 1828 v písemnictví povahopisnými studiemi *Master Ben* a *Sketches of Irish character*. Pak uveřejnila řadu knih pro děti, načež oddala se románu; vydala: *The buccaneer* (1832), hist. román z dob Cromwellových; *Tales of woman's trials* (1834) a *The outlaw* (1835), také historického rázu; *Uncle Horace*, malbu mravů kupeckých; *Mariann, or a young maid's fortune* (1840), nejoblíbenější z jejích novel; *The white boy* (1845); *Midsummer eve, a fairy tale of love* (1848); *A woman's story* (1857); *Can wrong be right?* (1862); *The fight of faith* (1869) a *Annie Leslie, and other stories* (1877). Kromě toho napsala několik divadelních her, jako: *The groves of Blarnay; The French refugee; Who's Who?* a řadu velmi svěžích črt povahopisných a lidopisných, jako: *Lights and shadows of Irish character* (1838, 3 sv.); *Stories of the Irish peasantry* a *Popular tales and sketches* (1856), pak *Pilgrimages to English shrines* (1850), řadu studií z uměleckých dějin angl., jimiž přispívala dlouhou dobu hojně do »Art Journalu« svého manžela. Nejlepší práce **H**-ové vynikají svěžestí popisů, jemným humorem i citem.

8) **H.** James, geolog a palaeontolog americký (* 1811 v Hinghamu, Mass.), studoval v l. 1831–36 na polytechnickém ústavě v Troyi a stal se r. 1837 geologem při New York Survey, jejíž výroční zprávy v l. 1838–43 vydával. Roku 1843 stal se ředitelem palaeontolog. departementu a uveřejnil *Palaeontology of the State of New York* (1847—88, 7 sv., 760 tab.). Mimo to byl státním geologem v Iowě a Wisconsinu a vydal: *Geological survey of Iowa* (Albany, 1858—59) a *Report on the geol. survey of the State of Wisconsin* (Madison, 1862). Od r. 1866 jest státním geologem v New Yorku a ředitelem přírodopisného musea v Albany. Seznam jeho prací (přes 200) otištěn v 36. roční zprávě »New York Museum of Natural History«. Uvádíme z nich ještě: *Trilobites of the Inferior Strata of New York* (Albany, 1843); *Descr. of the Organic Remains of the Lower Silur. Rocks of the State of N. York* (t., 1847); *Figures and Descr. of the foss. Org. Remains from Canada* (Montreal, 1864—65); *Graptolites of the Quebec Group* (t., 1865). *Pč.*

9) **H.** Charles Francis, polární cestovatel amer. (* 1821 v Cincinnati — † 1871). Opustiv nejprve ryjectví a později žurnalistiku, provázel r. 1860 velrybáře Buddingtona, a když loď jejich zamrzla, trávil mezi Eskimáky severně zál. Hudsonova 20 měsíců. V l. 1864 až 1869 žil u Eskimáků na poloostr. Melvillově a ostr. Igluliku, kdež úplně se přizpůsobil jejich způsobu života a sebral mnoho zpráv o okolních krajích a proniknuv na zemi krále Viléma, nalezl zde ještě stopy nešťastné vý-

[illegible] **10) H.** [illegible] astronom americký, * 18[illegible] [illegible] Washingtoně [illegible]

11) H. [illegible]

Hall [illegible]

[illegible] strany na [illegible] a [illegible] ministrem [illegible] ministrem věcí [illegible] a další [illegible] Šlesvicka [illegible] 1862—63 byl [illegible] Lauenburg a [illegible] 1870 [illegible] ministrem [illegible] R. 1881 [illegible]

Halla [illegible], lékař pražský, * 18[illegible] v Praze. [illegible] lékařství [illegible] v Praze a ve [illegible] rad[illegible] cestu po [illegible] Evropě. R. 18[illegible] se v Praze [illegible] lékařství [illegible] a řídil lékař[illegible] [illegible] v Rakou[illegible] [illegible] lékařskou [illegible] [illegible] primářem lé[illegible] [illegible] činnost vě[illegible] [illegible] sociálními [illegible] a zejména při zalo[illegible] [illegible] měl [illegible] účast. [illegible] řídil časopis [illegible] »Zeitschrift [illegible] Heilkunde«, [illegible] 1848—[illegible] pak založil a [illegible] »Forum für Medizinal-Angelegenheiten«. [illegible] *Classification* [illegible] (18[illegible]); *Fe*[illegible] (18[illegible]); *Beob*[illegible] (1864).

Hallage [illegible], franc. poenoct od franc. [illegible] a znamená [illegible] stinky [illegible] z místa, který [illegible] se za určitý čas vzhle[illegible] [illegible] zv. vol[illegible] [illegible] zaujaté [illegible] *Fcs.*

Hallager Georg Frederik, právník [illegible], * 18[illegible] — † 18[illegible], od r. 1847 professor práva v Christianii a r. 18[illegible] [illegible]. Sepsal [illegible] Hledaná [illegible] H-ova z oboru práva oblig., děd. a [illegible] *Den norske Obligationsret* [illegible] vyd. [illegible] Auberta, 18[illegible], 2 sv.); *D. norske* [illegible] 18[illegible]); *D. norske Sö*[illegible] [illegible] 18[illegible]). S Brandtem vydal *Chri*[illegible] [illegible] *Lovbog af 1604* (1855).

Hallam [illegible] Henry, historik anglický, [illegible] — † 1859 v Pick[illegible]. [illegible] práva, oddal se studiu dějepisnému a [illegible], také v politický ruch jako spolu[illegible] »Edinburgh Review«. Spisy jeho [illegible] slohem plynným a prostonárodním [illegible] a nestrannost spisovate[illegible]. Hlavní jeho dosud velmi cenné dílo [illegible] *Constitutional history of England from the accession of Henry VII. to the death of George II.* (Londýn, 1827, 3 sv.). Kromě toho [illegible] *state of Europe during the middle ages* (t., 1818, 2 sv.); *Supplement notes to the view of the state of Europe* (t., 1848); *Introduction to the literature of Europe in the 15., 16. and 17. cent.* (t., 1837—38, 4 sv.). Sou[illegible] spisů jeho vydán byl pod názvem *Historical works* (t., 1855—56, 10 sv.). — Syn jeho

H. Arthur Henry (* 1811 — † 1833), nadaný básník, byl zasnouben se sestrou Tennysonovou, jenž zvěčnil památku jeho básněmi »In memoriam«.

Halland (Hallandský č. Halmstadtský län), kraj v jižním Švédsku, omezený Kattegatem, Westergötlandem, Smålandem a Skanií. H. tvoří záp. svah vysočiny, s níž stékají četné rybnaté řeky (Wiske-A, Falkenbergs Å, Nissa-A, Laga-Å). Sev. pobřeží lemováno skalními ostrůvky; jižněji jsou písčiny. Povrch 4913 *km*² s 136.210 ob. (28 na 1 *km*²); voda pokrývá 150 *km*². Půda (28% rolí, 8% luk a 14% lesů) jest celkem chudá, lesy méně výnosné než v jiných krajinách již. Švédska. Hlavním pramenem obživy jest vedle rolnictví rybolov a drobný průmysl domácí. Železnic 272 *km*. Města: Laholm, Halmstad, Falkenberg, Warberg a Kungsbacka.

Hallaschka (Halaška) Frant. Ignác, mathematik a fysik (* 1780 v Budišově na Moravě — † 1847 v Praze). R. 1799 vstoupil do řehole piaristské v Lipníku, r. 1801—1803 vyučoval na gymn. ve Strážnici, Mikulově a Kroměříži, načež povolán na Tereziánskou akad. do Vídně, kde se po roce stal praefektem, a r. 1807 povýšen na doktora filosofie. R. 1808 jmenován prof. mathematiky a fysiky v Mikulově a na to v Brně. Pro něho založena tu hvězdářská pozorovatelna. R. 1814 postoupil na vys. školy pražské a zde teprve jeho vědecká činnost se rozvinula, jak o tom svědčí Bodeův astron. »Jahrbuch« a Schumacherův astron. věstník. R. 1832 byl rektorem magnifikem a brzy potom povolán jako vládní rada ke dvorské studijní kommisi do Vídně, kde mu dáno zpravodajství o ústavech filosofických, školách technických, reálných a akademiích hornických a lesnických. Jeho přičiněním obdržely Praha i Brno fysikální kabinety. Od r. 1823 byl členem Král. učené společnosti české, r. 1838 stal se proboštem ve Staré Boleslavi a zemským praelátem českým, r. 1844 dvorním radou ve Vídni. Již r. 1811 H. vypočítal všecka zatmění sluneční od r. 1813 do r. 1860. Mimo to uveřejnil tyto práce: *Elemente der Naturlehre* (Brno, 1813); *Kurze Anleitung zur Kenntniss der Sternbilder* (t., 1814); *Dissertatio de constructione et usu barometri et thermometri* (t., 1814); *Elementa eclipsium etc.* (Praha, 1817); *Geschichtliche Darstellung der Arbeiten aus der Experim.-Physik an d. k. k. Carl Ferd. Universität in Prag* (t., 1818); *De lege dilatationis per calorem etc* (t., 1818); *De phaenomenis tuborum capillarium* (t., 1819); *De phaenomenis electromagneticis* (t., 1822); *De luminis inflexionis et deflexionis phaenomeno* (t., 1822); *Calculus ecclipsis solis etc. cui accedunt elementa ecclips. 1861—1900* (t., 1820); *Längen- und Breitenbestimmung mehrerer Örter* (1821); *Handbuch der Naturlehre* (t., 1824—25, 3 sv.); *Sammlung von naturwissenschaftl. Beobachtungen, die in d. J. 1817—1827 vom P. O. in Prag ausgeführt wurden* (1828).

Hallatz Emil, malíř zvířat (* 1837 ve Frankfurtě n. O. — † 1888 ve Friedenavě), žák Steffckův v Berlíně. R. 1862 odešel do Paříže, kde studoval díla Troyonova, Bonheurové a j., při čemž osvojil si široké vedení štětce franc. umělců. Pak usadil se v Berlíně. Maloval: *Senoseč v Burgundsku*; *Jízda na lov*; *Sněhová bouře na pustě*; *Svážení obilí v Normandii*; *Podzimní jitro* a j. *J-k.*

Hallbäck Hans Henrik, spis. švédský (* 1838 — † 1885), docent aesthetiky a úředník knihovny v Lundu, redaktor »Fosterlandetu« v Štokholmě (1872—75). Vydal: *Hufvuddragen af franska vitterhetens historia från renaissancen till revolutionen* (1872); *Striden mellan det nationella och frammande i Danmarks vitterhet efter Holberg*; *Olaf Tyste* (cyklus básní, 1874); *Minnen från södern, vers och prosa* (1882). *HKa.*

Hallberg, současný sochař ruský, viz Galberg 2).

Hallberg-Broich Theodor Marie, spisovatel a válečník něm. (* 1768 v Broichu — † 1862 v Landshutě). Byl bavor. důstojníkem a v l. 1813—14 zorganisoval zemskou hotovost v kraji mezi Rýnem a Mosou, jejíž velitelem se stal. Pod pseudonymem Eremit von Gauting vydal četné cestopisy, jako *Reise durch Skandinavien* (Kolín, 1818); *R. durch Italien* (Augšpurk, 1830); *R. nach dem Orient* (Štutgart, 1839, 2 sv.) a několik pojednání: *Stammbuch der eisernen Hand des Götz v. Berlichingen* (Mnichov, 1828); *Zur Geschichte der Sitten, Gebräuche und Moden* (Cáchy, 1832) a j.

von **Hallberger** Eduard, knihkupec německý (* 1822 — † 1880), syn knihkupce Ludw. Viléma H a († 1872), zarazil r. 1848 ve Štutgartě vlastní obchod, r. 1853 založil »Illustrierte Welt«, r. 1858 »Ueber Land und Meer«, »Deutsche Romanbibliothek« a j. Nákladem jeho vyšla nádherná vydání Doréovy Bible, Ebersova Egypta a Palestiny, spisů Goetheových, Schillerových, Shakespearových a j. Obchod rozšířený během doby továrnou na papír, tiskárnou a ústavem xylografickým stal se r. 1881 majetkem akciové společnosti Deutsche Verlagsanstalt.

Halle [-al], franc., z něm., slove prostorná, svobodně stojící budova, s jedné nebo s více stran úplně otevřená, se střechou spočívající na obloucích, které se pnou nad sloupy, mezi sloupy nebo mezi pilíře, kteréžto dělení, uvnitř se opakujíc, dělí prostoru ve více lodí. Užívá se těchto staveb zvláště pro tržnice nebo pro nádraží a j. Proto slove také tržnice ve Francii h. *Fka.*

Halle: 1) H nad Sálou (H. *an der Saale*, dříve též H. *in Sachsen*, H. *im Magdeburgischen*, lat. *Hala Saxonum*, druhdy též *Hermundurorum*, *Venedorum*, ve spisech českých vystěhovalců *Hála Magdeburská*), město v pruské prov. saské, vlád. okr. meziborském, mající s posádkou vojenskou 116.207 ob. (1895), velkou většinou evangel., na pravém břehu Sály, skládá se ze starého města a pěti předměstí, z nichž dvě leží na ostrovech utvořených rameny Sály a dvou bývalých samostatných (do r. 1817) osad, Glauchy na jihu, Neumarktu na severu.

jakožto důležité středisko železnic H. zejm. ... rychle vzrostla; r. 1816 měla 19997 ob. Z nádraží na jihovýchodní straně města položeného rozcházejí se koleje železniční směrem k Magdeburku, Vitemberku, Eilenburku, Lipsku, Merseburku, Eislebenu a Halberstadtu. V městě jest dráha koňská. Plavba po Sále ... zase se vzmáhá. Rozsáhlý průmysl: šatstvo, barvírny, cukrovarnictví, pivovarství, mlýny, barvírny, tkalcovny, továrny na různé stroje a chemikálie, olejárny, mydlářství, strojnictví; zelinářství, hlavně pak od nepaměti zde kvetoucí solařství; ročně dobývá se ze zdejších pramenů solných — nejbohatší jsou studny »Deutscher« a »Gutjahr«, ležící ve středu města — ... soli. Obchod rovná se průmyslu; nejvíce vyvážejí se stroje, cukr, ... mydlářské výrobky; bursa. Úřady: krajský, vrchní horní úřad provincie saské, braniborské a pomořanské; hlavní berní a vrchní poštovní úřad, zemský soud a příslušné soudní a politické úřady nižší. Proslulá universita r. 1893 až 1896 bylo 1488 posl. a 85 hospitantů, zal. r. 1694 od kurfiršta, potomního krále Bedřicha I. Zprvu hlavně ve směru theologickém vynikající, rozkvetla na poč. 18. století; po bitvě u Jeny zrušena, po míru Tylžském obnovena, r. 1813 znova zrušena, ale již po bitvě u Lipska opět zřízena a spojena s universitou vitemberskou. Nově rozkvétá asi od r. 1880. Medicinské ústavy university tvoří pěknou samostatnou čtvrť. Při universitě bohatá knihovna (ok. 200.000 sv.), semináře, kliniky, zemědělský ústav. Z vědeckých společností jmenujeme Leopoldinsko-Karolinskou akademii s knihovnou 46.000 sv. a zeměvědnou společnost. Budovy Franckeova (viz Francke) nadání v Glauše; v nich několik škol, jako gymnasium, reálné gymn., dívčí škola, ženské paedagogium a j. Kromě toho jest v H. městské gymn., reálka, provinc. museum, ústav pro hluchoněmé, blázinec, káznice. Památné budovy: radnice r. 1883 obnovená, kostely Mariánský (z r. 1529), sv. Mořice (z XII. st.), sv. Oldřicha (ze XIV. st.), dóm (ze XVI. stol.). Naproti Mariánskému kostelu na náměstí osamělá věž (*Roter Turm*) 85 *m* vys. z XV. stol. Blízko ní pomník Handelův. Památníky válečné pad. jich v. r. 1866, 1870—71. Z hradu Mořicova (*Moritzburg*), založeného r. 1484, jen části se dosud používá, ostatní od dob války 30leté tvoří velkolepou zříceninu. Z novějších budov vynikají universita a městské divadlo. Na lev. bř. Sály, na jejích ostrovech a v samém městě sady, procházky, lázně, obyčejné i solné. — Dějiny: Solné prameny haliské jistě ... v nejstarších dobách přilákaly osadníky, kteří z nich sůl těžili. Že nejstarší solaři halorové v. t. byli Slované, dokazují místní jména v okolí H.; v kruhu tří hodin kol města napočítá se více než 50 slov. jmen, více méně v původní formě zachovaných. Ve středním věku žil v okolí zdejším srbský kmen Neletic. Na místě dnešní H. rozkládala se původně osada slov. Dobrohora zvaná. Jméno tot. skryto snad v dnešním názvu studně solné »Gutjahr«. Jméno H. připomíná se poprvé r. 806, kdy rozkazem Karla Vel. poručeno Srbům zdejším postaviti tvrz *ad locum, qui vocatur Halle*. R. 965 daroval Ota I. H. arcibiskupství magdeburskému, r. 981 povýšena H. Otou II. za město. Z listiny téhož krále z r. 973 dovídáme se slovan. jméno Dobrogora, Dobrohora. Špatným čtením listiny dostala se do literatury jména Dobrosůl a pod. Malá původně jen osada s tvrzí (jež až do r. 1106 veskrze rodině Billungů náležela) vzrostla ve stol. XII., ale hlavně ve XIV. a XV., kdy patřila k Hanse, tak, že s úspěchem bojovala s vrchními pány svými arcibiskupy magdeburskými a stala skoro úplně samostatna. Vnitřními však rozbroji na konci XV. st. byvši seslabena, konečně podrobila se arcibiskupovi magdeb., který na ... udržování občanů v poslušnosti založil vybudovaný již hrad Mořicův r. 1484. Reformace vnikla se do H. velmi brzy, úplně provedena r. 1541; při tom město dostalo se pod správu hohenzollernských světských administratorů magdeburských, kteří v něm i sídlili. Rozvoj města na dlouhý čas zastavily hrůzy války 30leté. Tehdy též nalezlo v H. útulek drahně českých vystěhovalců pobělohorských a zde také v knihtiskárně Franckeovské, zejména v XVIII. stol., tištěny některé české knihy, jako bible, žaltáře, Komenského »Kšaft« a j. R. 1635 dostala se H. v držení Saska, mírem Vestfálským braniborskému kurfiřtu Bedřichu Vilémovi, ale teprve r. 1680 definitivně k Branibersku připojena. Sedmiletá válka způsobila H. podobné pohromy jako 30letá. R. 1806 byla H. dobyta od Francouzů pod Bernadottem a připojena mírem Tylžským k nově zřízenému království Vestfálskému. Prusku navrácena r. 1813. — Srv. Dreyhaupt, Ausführl. Beschreib. des Saalkreises (1755); výtah od Stiebritze (1771—1773); pokrač. od Eckstein (1841—1844); v. Hagen, Die Stadt H. nach amtl. Quellen (1866—1867); Führer durch H. 1881 a pozd.; Hertzberg, Geschichte der Stadt H. (1889—1892); Vysoký, Solný někdy slovanské v Dobrohoře, Chyžici, Ouži a Oknech (»Živa«, 1856); Křížek, Z dějin starých Slovanů (1883, str. 82). *Fp.*

2) H., m. vlámské, viz Hal.

Hallé hallé Charles, pianista, vlast. im. Karl Halle, * 1819 v Hagenu ve Vestfálsku, odešel r. 1836 do Paříže, kde vynikl jako výborný interpret hudby klassické. R. 1848 odešel do Londýna, r. 1850 do Manchestru, kdež řídí »Gentlemen's Concerts«, s jichž orchestrem vystoupil i v jiných městech; r. 1870 řídil druhý velký festival bristolský. Jako pianista vystupuje dosud, obyčejně společně s chotí svou (od r. 1888), houslistkou Normanovou-Nerudovou. Je také skladatelem (*Quatre romances* op. 1; *Quatre esquisses pour piano* op. 2. a j.).

Halleck helek: **1) H. Fitz Greene**, satirik severoamer. (* 1790 v Guilfordu v Connecticutu — † 1867 t.), od r. 1813 úředník banky Jac. Barkera, později disponent v domě Joh. Jac. Astora, jenž ho v testamentu jmenoval také mezi kuratory knihovny. R. 1819 uveřejnil v newyorské »Evening Post« reflek-

tivnou báseň *Twilight* a humor.-satir. básně *Croaker papers* (s Drakem), jež byly pochvalně přijaty, ale jejichž zájem je příliš místní. Roku 1821 vydal satirickou báseň *Fanny*, která za zástěrou příběhu bičovala slabosti veřejných lidí. R. 1822 cestoval do Evropy. Z pozdějších prací jeho jmenujeme: *Marco Bozzaris*, *Red Jacket*, *Women*, vše směru vážného, *Peter Castaly's epistel to Recorder Riker* tónu satirického. R. 1865 vydal *Young America*. H. přispíval také pravidelně do Bryantových listů »The New York Review« a »The United States Review«. Souborně vydány byly básně jeho r. 1866 a 1888 v New-Yorce. — Srv. Wilson, Life and letters of H. (New-York, 1869).

2) H. Henry Wager, generál sev.-amer. (* 1815 ve Westernville, New-York — † 1872 v Louisville). Po válce mexické, které se jako vychovanec vojen. školy westpointské súčastnil, provozoval advokacii v San Francisku a stal se tu ředitelem dolů. Za války občanské byl od vlády washingtonské jmenován generálem a v březnu 1862 velitelem všech sborů mississippských. Opanovav Corinth a Chattanoogu, stal se vrchním velitelem veškerého vojska, ale vládě neprospěl. Konečně r. 1864 vláda vrchní velení mu odňala a přenesla je na Granta. Po válce byl velícím generálem nad vojenským okresem tichomořským a od r. 1869 nad jižním v Louisvillu. Vydal: *Elements of military art and sciences* (New-York, 1846, 2. vyd. 1861); *International law* (S. Francisco, 1878); *Life of Napoleon I.* (New-York, 1864, 2. vyd. 1885); *Elements of international law and laws of war* (Filadelfia, 1866).

Hälleflinty jsou horniny nejčastěji celistvé, někdy zároveň porfyrické, které vzhledem svým i nerostným složením (jež teprve mikroskopem patrno) podobny jsou adinole, nebo, jsou-li porfyrického slohu, porfyroidu, jenže h. jsou členy krystallických břidlic, kdežto adinola a porfyroid bývají uloženy v útvarech usazených. V uspořádání součástek bývá mikroskopem pozorovati sloh rovnoběžný. Mívají rozličné barvy, obyč. světlé: šedavé, červenavé, žlutavé, zelenavé, někdy bývají rovnoběžně proužkovány. Tvrdost činí asi 6·5. Před dmuchavkou taví se v tenkých třískách. Vyskytují se v rozličných zemích, zejména však ve Švédsku. Švédské jméno h-a (pazourková skála) mají odtud, že na lomu upomínají na pazourek. *Bv.*

Hallein, okr. město salcpurské v hejtm. salcpurském, na lev. bř. Salzachy, na úpatí Dürnberku a při dráze ze Salcpurku do Wörglu vedoucí, má 3945 ob. (1890), je tu správa solní a továrna na doutníky, na cement, dřevěné zboží, škola pro průmysl dřevařský, solné lázně a slavné solivarny, v nichž jest 405 dělníků zaměstnáno. Z ložisek solných v Dürnberku svádí se voda solí napojená po dřevěných rourách do solivaren, které vyrobily r. 1891 19.386 tun soli kuchyňské a 300 tun soli průmyslové, vše v ceně 1.855.393 zl. Na Dürenberku jest krásný poutnický kostel.

Halleluják viz Allelúja.

Hallén Andreas, hud. skladatel švédský (* 1846 v Götaborgu), vzdělal se hudebně v Lipsku, Mnichově a Drážďanech, dirigoval pak r. 1872—78 koncerty Spolku hudebníků v Götaborgu, pak žil ponejvíce v Berlíně až do r. 1883, kdy se vrátil do vlasti, kde r. 1884 stal se dirigentem štokholmské Společnosti filharmonické a 1892 kapelníkem tamní král. opery. Ze skladeb jeho stůjte zde: *Harald viking*, opera (1881 prov. v Lipsku); *Švédské rhapsodie* (op. 17 a 23); *O páželi a dceři královské*, balladový cyklus pro sbor, sólo a orchestr, stejně jako *Snílek král a jeho láska*; *Žatva* pro sbor ženský s klavírem; *Vineta*, sborová rhapsodie s klavírem; *Styrbjörn Silný*, sbor a orchestr; *Zámek v moři*, sbor s orch.; *Sten Sture*, symfon. báseň; *Z pověsti Waldemarské*, suita pro orchestr, romance pro housle s orchestrem a několik písní něm. a švéd. a j. Jsou pozoruhodny zvláštní barevností zvukovou.

Hallenberg Jonas, historik švéd. (* 1748 ve Smalandě — † 1834 ve Štokholmě), od roku 1784 historiograf říšský, vydal velmi cenné dílo *Svea Rikes historia under Konung Gustaf Adolf* (Štokh., 1790—96, 5 sv.).

Haller: 1) H. Berthold, theolog a reformátor švýc. (* 1492 — † 1536 v Bernu), účastnil se činně reformačního ruchu své doby a prosadil, že město Bern r. 1528 přijalo reformaci. Srv. Pestalozzi, H. B. (Elberfeld, 1861).

2) Albrecht von H., učenec a básník německý (* 1708 v Bernu — † 1777 t.). Lékařství vystudoval v Tubinkách, hlavně však v Lejdě za vedení Boerhaavova i Albinova, později ještě se zdokonalil v Londýně u Douglasa, v Paříži u Winslowa, načež studoval v Basileji u J. Bernoulliho vyšší mathematiku, zabývaje se horlivě i studiemi botan. R. 1729 vrátil se do své otčiny, odkud po 7 létech povolán na nově zřízenou universitu do Gotink, kdež mu připadl čestný, ale i obtížný úkol zorganisovati nejenom lékařskou fakultu, nýbrž i ostatní. O jeho neobyčejné činnosti svědčí, že sám přednášel anatomii, fysiologii, chirurgii a botaniku, že založil anatomický ústav, jenž byl zároveň prvním ústavem fysiologickým, dále zřídil porodnici, botan. zahradu, učenou spol. gotinskou, do jejíchž zpráv napsal sám přes 10 000 recensí z nejrozmanitějších oborů. Mimo to udržoval rozsáhlý styk s učenci celého světa, jak o tom svědčí jeho korrespondence, obsahující přes 13.000 listů. Puzen neodolatelnou touhou po domově, opustil r. 1753 tajně Gotinky a vrátil se do Bernu, kde brzy stal se ředitelem solen v Bexu a Aigle, jež znamenitě zvelebil. Jsa členem velké rady, měl vůbec velký vliv na zvelebení švýc. školství a zdravotnictví. Za svoje vynikající zásluhy byl jmenován členem všech učených společností, vyznamenán různými důstojenstvími a od cís. Františka I. r. 1779 povýšen do stavu šlechtického. — Činnost jeho byla ohromná a všestranná. Poetická povaha H ova vznícena byla jmenovitě častými cestami po Alpách a hluboké dojmy alpské projevují se všemi jeho

básněmi, ze kterých zejména *Die Alpen*, *Die Ewigkeit*, *Vom Ursprung des Uebels* měly na rozvoj něm. poesie ve 2. pol. XVIII. stol. nepopiratelný vliv, zavádějíce místo obvyklé nabubřelé frázovitosti a obsahové prázdnoty skutečnou hloubku básnickou, jež se pojí se slohem prostým a vznešeným. Jeho básně vyšly poprvé r. 1732, r. 1882 pak ve 22 něm. vyd., nečítajíc četná vyd. ve franc., angl. a ital. překl. I v románech se H. pokusil a složil *Usong, eine morgenländ. Geschichte* (1771; *Alfred, König der Angelsachsen* (1773); *Fabius und Cato* (1774), ve kterých pojednává o různém zřízení státním, zejména o despotické, monarchické a republ. vládě, a dovozuje, že přednost jednotlivých vlád nezáleží tak ve formě vlády, jako spíše na jejím provádění. Hloubavý duch H-ův nevyhýbal se ani problemům filosofickým a theologickým a při jeho studiích lékařských zhusta dostávalo se jeho náboženské přesvědčení v rozpor s nálezy vědeckými. S toho stanoviska napsal i svoje dílo *Briefe über die wichtigsten Wahrheiten der Offenbarung* (1772). Přesvědčení H-ovo nejlépe vyznačuje věta, že k jádru všeho poznání lidský duch vůbec proniknouti nemůže (*In's Inn're der Natur dringt kein erschaff'ner Geist*). Jiný výsledek jeho alpských cest jsou jeho botan. práce o floře švýc., jmenovitě dosud cenné dílo *Enumeratio methodica stirpium Helvetiae indigenarum* (Gotinky, 1742, 2 sv. s dodatky z l. 1760—68) a jeho kritika Linnéovy soustavy botan. *Dubia ex Linnei fundamentis hausta* (t., 1751, vydána jménem H-ova syna G. Emanuele). Jako botanik patří H. vedle Linnéa k nejlepším odborníkům XVIII. stol. — Jako lékař prozrazuje všude vliv svého velkého učitele Boerhaava a dobře vystihl, že zdárný rozvoj lékařství musí se zakládati na výtěžcích věd přírodních a pak na zkušenostech, jež poskytují dějiny lékařství. Proto přilnul též s obzvláštní láskou k anatomii a fysiologii. U něho nalézáme vrchol popisujícího a zobrazujícího směru v anatomii a pak prvé mohutné základy pozdějšího rozvoje fysiologie. Jako anatom probral znovu historicky dosavadní výtěžky a doplnil velikou řadou nových objevů ve všech oborech anatomie člověka a velmi mnohých obratlovců. Zvláště pak budiž vytknuto, že u něho poprvé po Vesalovi bylo správně užito anatomické illustrace. Dobrý obraz H-ovy činnosti jako anatoma podávají jeho *Icones anatomicae* (Got., 1743—56, 8 fasc.), nehledíc k nesčetným pracím drobnějším. — Jako fysiolog podal poprvé přirozený výklad pohybu živočišného ukázav, že stažitelná hmota svalová je dráždiva, reagujíc na zevní popud stažením, a tak že vzniká pohyb. Později byly zkoumány i jiné tělesné tkaně podobným způsobem a tak vznikla zvláštní nauka o dráždivosti čili irritabilitě tkaní tělesných. Velký úspěch a význam této nauky spočívá hlavně v tom, že těmito studiemi bylo experimentálních method v přírodních vědách užito v daleko větším rozsahu nežli učinil Harvey, dále pak i tím, že zároveň byla věnována bedlivá pozornost drobnohledné skladbě tkaniv, a tak stal se H. hlasatelem nového směru ve fysiologii a zároveň předchůdcem Bichatovým. Škodný vliv osvědčila H-ova irritabilita jen v četných lékařských soustavách ve 2. pol. XVIII. a 1. pol. XIX. stol., jež byly veskrze příliš jednostranně založeny, pomíjejíce zároveň naprosto základní zásady H-ovy, totiž pokusu. Z fysiolog. prací H-ových buďtež uvedeny aspoň *Primae lineae fysiologiae* (Gotinky, 1747 a čast.), *Sermones de partibus corporis humani sentientibus et irritabilibus* (Lausanne, 1754 a čast.), *Elementa fysiologiae corporis humani* (Laus., 1757 až 1766, 8 sv. a čast.), hlavně fysiol. dílo H-ovo, a pak *De partium corporis humani praecipuarum fabrica et functionibus libri XXX.* (Bern a Laus., 1777—78, 8 sv. a čast.). Z ostatních oborů lékařských nezanechal H. samostatných spisů, ačkoliv je dokonale ovládal, jak o tom svědčí příležitostné partie spisů ostatních. Veliký historický rozhled H-ův zračí se v jeho bibliotekách *Bibliotheca botanica* (Tiguri, 1771 až 1772, 2 sv.), *Bibliothecae medicae pars botanica* (t., 1771, 2 sv.), *Bibl. anatomica* (tam., 1774—77, 2 sv.), *Bibl chirurgica* (Bern a Basilej, 1774, 1775, 2 sv.), *Bibl. medicinae practicae* (t., 1776—88, 4 sv.). V nich jsou probrány dějiny botaniky, farmakologie, anatomie, fysiologie, chirurgie a vnitřního lékařství dle osob, zároveň pak je registrována i stručně posouzena veškerá literatura. Proto jsou dosud nezbytnou pomůckou při historickém studiu příslušných disciplin. I jako vydavatel starých lékařských spisovatelů byl H. činným a vydal zejména spisy Aretaeovy, Alexandra Trallského, Celsa, Caelia Aureliana. Z ostatních spisů H-ových buďtež ještě uvedeny: *Tagebuch der mediz. Literatur d. J. 1745—1774* (Bern, 1789—91, 3 sv.; *H. Boerhaavii praelectiones academicae in proprias institutiones rei medicae edidit et notas addidit* (Got., 1739—44, 6 sv.); *H. Boerhaavii methodus studii medici cum amplissimis auctariis* (Amster., 1751, 2 sv.) a sbírky prací H-ových žáků, celkem 19 sv., jež týkají se zejména i path. anatomie. Všech větších liter. prací H-ových čítá se vůbec 576. Pro seznání života i působnosti H-ovy nejlépe se hodí vedle jeho spisů Pamětní spis vydaný v Bernu r. 1877. *Srz.*

3) Gottlieb Emanuel von H., syn před. (* 1735 v Bernu — † 1786 t.), člen velké rady bernské, mimo jiné vydal díla: *Schweizerisches Münz- und Medaillenkabinet* (Bern, 1780—81) a *Bibliothek der Schweizergeschichte* (t., 1785—1788), 7 sv.).

4) Karl Ludwig von H., právník něm., syn předešlého (* 1768 v Bernu — † 1854). Byl od r. 1806 professorem dějin a státních věd na universitě bernské a od r. 1814 členem malé, velké i tajné rady. Přestoupiv r. 1821 ke katolicismu, zbaven byl svých hodností, načež obdržel r. 1825 místo v departementu vnějších záležitostí v Paříži. Roku 1830 stal se professorem na École des chartes. Po červencové revoluci odebral se do Solothurnu, kde byl zvolen do velké rady. Ze spisů jeho sluší jmenovati proslulé dílo *Re-*

stauration der Staatswissenschaft (sv. 1.–4. Winterthur, 1810–20, 2. vyd. 1820—22; sv. 5., 1834, sv. 6. 1836).

5) H. Johann, sochař tyrolský (* 1792 v Inšpruku — † 1826 v Mnichově, kde jako žák Schöpfův na akademii studoval). Kol roku 1817 prováděl skulptury ve výklencích a na štítu glyptotéky, z nichž pocházejí od něho: *Héfaistos, Prométheus, Daidalos, Feidias, Periklés, Hadrian* a tři sochy na štítě. V glyptotéce samé jest od něho relief *Vítězství Jupitera nad Giganty* a tři kolossální sochy. Pro Walhallu provedl poprsí Viléma III., krále anglického. *J-k.*

Hallerova kyselina připravuje se v lékárních mícháním kyseliny sírové s lihem při teplotě 60°. Tímto zahřátím a dalším uschováním mění se směs na kyselinu aethylosírovou. Upotřebuje se jí v lékařství jako přísady k nápoji buď samotné nebo s ovocnými šťavami smíchané. *šnk.*

Hallertau viz Holledau.

Haller von Hallerstein (maď. *Hallerkő*), stará rodina francká, jež rozšířila se po zemích rakouských a v XV. stol. v uherských. Vynikající členové jsou: **1) H. v. H. Janós** (* 1626 — † 1697), župan stolice tordské, důvěrník knížete Apaffyho I, byl pro vystupování své proti protestantismu uvězněn i sepsal ve vězení *Clypeus tolerantiae* (1682) a román o Alexandru Vel. *Harmas historia*. Byv propuštěn z vězení, přidal se ke straně císařské a jako sedmihradský jednatel zavřel a podepsal dne 28. čna 1686 ve Vídni smlouvu, po něm Tractatus Hallerianus zvanou, kterou Sedmihrady dostaly se pod vládu císařskou.

2) H. v. H. Augustin, mathematik a hvězdář (* 1703 v Krajině — † 1774 v Pekingu), jesuita, poslán r. 1735 jako missionář do Číny a stal se tam po smrti J. Koeglera mandarinem a předsedou mathem. tribunálu v Pekingu. Zde konal pozorování, jež uveřejnil ve »Phil. Tr.« 1746–52 (vlasatice 1748, Merkurův přechod před Sluncem 1746 a 1747 a j.), »Nov. Comment. Petrop.« IX. a XIX. a v Bodeho »Jahrb.« 1776. Také sebral a k tisku připravil pozorování, jež v Pekingu vykonali členové Tov. Ježíšova v l. 1717—1752 (Hallerstein, Pereira, Kögler, Slavíček a j.); tiskem je vydal věrně dle rukopisu P. Max Hell: *Observ. astron. ab anno 1717 ad annum 1752 a PP. soc. Jesu Pekini Sinarum factae et a R. P. Augustino H .... collectae* (Vídeň, 1768). **H. v. H.** napsal též pojednání: *De supputanda distantia minima centrorum solis et lunae geometrica in eclipsibus solaribus ex harum initio et fine phasibusque ante et post medium illarum ope micrometri dimensis* (»Ephem. Vienn.«, 1774). *VRý.*

3) H. v. H. Christoph Jacob Wilhelm, malíř (* 1771 v Hilpoltsteinu — † 1839 v Norimberce). Z právníka stav se malířem, r. 1800 odešel do Berlína, kde celou královskou rodinu vypodobil. Později stal se v Norimberce konservátorem galerie a učitelem na umělecké škole. Radiroval velkou řadu listů, mezi nimiž 6 pohledů ze Švýcarska, 6 z okolí Berlína, četné podobizny a karikatury. *J-k.*

4) H. v. H. Ferencz, generál jízdy (* 1796 v Kerelö St. Pálu), jmenován byv roku 1841 bánem Trojjediného království, podporoval všude snahy maďarské a popudil proti sobě lid, který připisoval jemu krvavou událost dne 29. července 1845 na náměstí záhřebském, kde vlastenci chorvatští od vojska byli postříleni. Po válce italské r. 1849 byl velitelem pevnosti Peschiery, od r. 1856 zástupcem guvernéra uherského arciknížete Albrechta a r. 1860 stal se členem rozšířené říšské rady, r. 1861 členem panské sněmovny a r. 1865 prozatímním správcem sedmihradské dvorské kanceláře.

Hallette [alèt] A., mechanik francouzský (* 1788 — † 1846 v Arrasu), majitel rozsáhlých loděnic, jež v rodišti svém kol r. 1815 byl založil. Sestrojil zvláštní lis hydraulický k výrobě olejů a ovocných šťav a novou uzavírku u pneumatických drah, kterouž popsal v *Tube propulseur H.* (Paříž, 1844).

Hallóví Júdá ben Šelómó (u Arabův: Abul Hasan ibn Allaví), nejslavnější středověký básník židovský a vynikající bohoslovec (* ok. 1085 v Kastilii — † 1141, dle pověsti byv zabit kopytem koně muslimova před branou Jerusalemskou, kde skládal svůj slavný zpěv Sijjónský). Vzdělal se v biblí a talmúdu, načež věnoval se lékařství s vědami přírodními. Brzy obrátil se však výhradně k poesii a filosofii. V poesii jest **H.** vedle ibn Gabirola jediným opravdovým básníkem židovským středověku. S počátku psal světské básně, později obmezuje se na poesii duchovní. Poesie **H**-ova vyniká svěžestí, upřímností a citovostí, po stránce slovní formální dokonalostí. Pro myšlénkový kruh svůj, vyjadřující touhu Židů po návratu do Palestiny, neméně i pro ušlechtilý a úchvatný způsob, jakým se to děje, nalezla přístupu do modlitebních knih všech ritů židovských. Sbírku jeho básní *Díván* vydal Luzzatto (Lyck, 1864, před tím úryvek v Praze 1840), něm. překlad se životopisem Geiger (Diwan des Castiliers Abul Hassan Júdá Halevi, Vratislav, 1851) a Heller (Die echten hebr. Melodien, Trevír, 1893); něco vydal i M. Sachs (Die religiöse Poesie der Juden in Spanien, Berlín, 1855). Výbor na základě uvedených a j. překladů vyšel v Berlíně r. 1893. Z prosaické činnosti **H**-ovy vyniká proslulý dialog nábožensko-filosofický *Al-Chazarí* (arabsky, vyd. Hirschfeldovo, Lipsko, 1886, hebr. překlad Júdy bna Tibbóna, lat. od Buxtorfa, něm. od Cassela, Lipsko, 1869 a Hirschfelda, t., 1885). Jest to rozmluva filosofa, křesťana, muslima a žida, na jejíž základě král chazarský rozhoduje se pro židovství. Životopis vedle uvedeného Geigerova podal D. Kaufmann, J. **H.**, Versuch einer Charakteristik (Vratislav, 1877). *Dk.*

z **Halleweilu**, také Hallwylu, Halweilu a Halwalu, psala se rodina svob. pánů a hrabat původu švýcarského, která v Čechách v třicetileté válce se usadila, užívajíc křídla za erbovní znamení. Hugo rytíř z **H.**, vládní

rada v Hor. Rakousích a nejv. komoří arcivévody Leopolda Viléma, koupil r. 1622 konfiskované Střelům z Rokyc statky Křivsoudov s příslušenstvím a Čechtice a zemřel r. 1652. S první manželkou Maximilianou hraběnkou z Wolkensteina měl syna Jana Šebestiána a s druhou Jakuba Leopolda. Jan Šeb., zděďiv po otci Křivsoudov, stal se c. k. tajným radou a byl dvakráte ženat, poprvé s Kristinou Barborou hrab. z Herbersteina a podruhé s Marií Julií hrab. z Herbersteina. Po jeho smrti (* 1700) zůstaly tyto dítky: Marie Anna Františka, provdaná za Petra hraběte z Werdenberka na Judenavě, Odravě a Dittersdorfu († 1716), Marie Anna, provdaná poprvé za hrab. z Lichtenšteina a podruhé za hrab. z Buttleru, Marie Aloisie, Jan Bohumil, Jan Frant. Míchal, Václav Felix, Antonín Karel a Ferdinand Leopold. Jan Bohumil hrabě z H. († 1737) stal se plukovníkem a velitelem v Trenčíně a ze dvojího manželství, s Marií Antonií z Pfeffershofenu a s Annou Marií Kozovou z Hradiště, poprvé ovdovělou z Hotovic, podruhé ovdovělou hrab. z Thurnu, měl dceru Annu Marii († 1783), provdanou za Františka Karla svob. p. Choryňského z Ledské, krajského hejtmana v Hradišti na Moravě, a syna jednoho Jana Frant. Antonína, FML-a a dvorského válečného radu, kterým hrabata Halleweilové r. 1772 v Rakousku vymřeli, poněvadž jedinou dceru Františku Romanu († 1836) zůstavil, která se provdala za Jana Abrahama z Hallwylu ve Švýcarsku. Jan Frant. Michal († 1749) byl nejv. štabelmistrem u cís. dvora a měl s manželkou Marií Františkou z Arayzagy syna Ferdinanda Františka, biskupa neustadtského († 1773). Ostatní synové Jana Šebestiána z H. neměli žádných potomků: Václav Felix pojal za manželku Marii Františku hrab. Harrachovou, ovdovělou Herbersteinovou, Ferdinand Leopold († 1696) byl c. k. komořím a Antonín Karel (* 1659) vstoupil do řádu karmelitánského. Druhý syn Hugona z H. Jakub Leopold dostal po otci Čechtice, kde si r. 1656 nový zámek posud zachovaný vystavěl, a byl jako ředitel c. k. komory za hraběte rakouského povýšen r. 1671. Statek Čechtický prodal, jako jeho bratr Jan Šeb. Křivsoudov, r. 1672. První manželkou Jakuba Leopolda byla Dorota hrab. Vratislavova z Mitrovic a druhou Marie Juliana hrab. Truchsessová z Waldburku a když r. 1691 zemřel, jediného jen syna po sobě zůstavil Františka Antonína na Pyšelích, c. k. komořího a tajného radu, který Čechtice a Křivsoudov opět r. 1694 koupil, ale r. 1702 zase prodal. Péčí a přímluvou jeho ves Pyšely r. 1703 za městečko povýšena byla a posud rodný erb Halleweilů »křídlo« ve svém znaku má. S manželkou svou Marií Kateřinou Schlandersberkovou měl dceru Marii Terezii, provdanou za Arnošta hrab. z Thürheimu na Mödlinku, c. k. komořího a krajského hejtmana v Čechách, a syny Františka Jakuba (* 1691), komtura německého řádu v Tschernemblu a velitele ve Velkém Sonntagu, a Josefa Karla († 1749) na Pyšelích, c. k. komořího a nejv. štabelmistra, jehož manželství s hraběnkou z Thürheimu bez dítek zůstalo (»Monatsblatt« spolku »Adler«). *Klř.*

Halley [heli] Edmond, angl. math. a hvězdář (* 1656 v Haggerstoně u Londýna — † 1742 v Greenwichi). Oddal se nejprve studiu řečí a literatur, později obrátil se k mathematice a hvězdářství. V 17. roce odebral se na universitu oxfordskou a již po 2 létech uveřejnil pojednání z theorie planetární. R. 1676 poslala jej vláda angl. na ostrov sv. Heleny, aby tam určoval místa hvězd na jižním nebi. Výsledek práce té byl *Catalogus stellarum australium* (Londýn, 1679) a objevení mlhoviny v Centauru (*Account of several Nebulae or lucid spots like clouds, lately discovered among the fixed stars by help of the telescope. Phil. Tr. 1716*); r. 1714 objevil shluk hvězd v Herkulu. Navrátiv se do Londýna, poslán byl Král. Společností již jako člen její do Gdanska, aby rozhodl spor mezi Hookem a Hevelem o přesnost pozorování, konaných dalekohledem s mikrometrem a dosavadními dioptry. Pak vyslán byl na cesty do Francie a do Italie; na této cestě objevil periodickou vlasatici po něm nazvanou. Od r. 1698—1700 konal cesty námořské na pobřeží anglickém a v okeáně Atlantském na pobřeží jižní Afriky a Ameriky až do 52° již. š., aby určil odchylku magnetické střelky. Výsledkem těchto cest byla první mapa deklinace magnetické: *A general chart, shewing at one view the variation of the compass* atd. Phil. Trans. 1701. R. 1703 jmenován byl prof. geometrie v Oxfordu, r. 1713 tajemníkem Kr. Společnosti a r. 1720 král. astronomem a ředitelem hvězdárny v Greenwichi. Zde zabýval se theorií Měsíce a snažil se zdokonaliti ji tak, aby se jí užívati mohlo k určování zeměpisné délky na moři. Při pozorovaném přechodu Merkura před Sluncem na ostrově sv. Heleny napadlo mu, že by se z pozorovaného prodlení před Sluncem a srovnáním s tabulkami, aneb ještě lépe s prodlením pozorovaným na jiném místě země, vypočítati dal mimohled (parallaxa) Slunce a tím i vzdálenost od země. Po dalším uvážení shledal, že by se k tomu nejlépe hodil přechod Venuše; proto upozornil na nastávající přechod Venuše r. 1761, udal příslušnou methodu a doporučoval vřele budoucím pokolením r. 1691 a zvláště r. 1716, aby úkazu toho k přesnému určení mimohledu Slunce užili: *De visibili coniunctione inferiorum planetarum cum Sole*, Phil. Tr. No. 193 na 1691 (III—VI.); *Methodus singularis, quae Solis parallaxis, ope Veneris intra Solem conspiciendae, tuto determinari poterit* (t. 1716). Hlavním dílem jeho však jsou *Tabulae astronomicae*, Lond., 1749 (angl. 1752, franc. 1. díl od Chappea D'Auteroche, 1754, 2. díl od Lalandea, 1759, Paříž), tedy teprve po jeho smrti, vydané. H. vypočítal podle methody Newtonem udané parabolické elementy 24 vlasatic, jež od roku 1337—1698 přesně byly pozorovány, a sestavil výsledky v klassickém díle *Cometographia seu Astronomiae cometicae Synopsis*, Oxoniae, 1705 (též ve Phil. Tr. 1705 a při

Gregoryho astronomii, Londýn, 1715 angl. a ve druhém sv. Tables astr. de Halley, Paříž, 1759, franc.). Srv. Halleyova kometa. Mimo to odvodil znova řadu logarithmickou (Phil. Tr. 1695), pokusil se o to, obnoviti ze zbytků uchovaných spisy geometrické Apollonia: *Apollonii Pergaei Conicorum libri VIII.*, Oxonii, 1710 (něm. vydal Balsam, Berlín, 1861), vypočítal tabulku, ze které lze ze středního pohybu parabolického najíti anomalii a průvodič (*A synopsis of the Astronomy of Comets*, Phil. Tr. 1705, lat. v Tabulae astr.), sestavil z arabských a hebrejských překladů tak dalece Menelaovy Sphaericorum libri III., že po jeho smrti mohly býti vydány, Oxonii, 1758. Také podal základní vztahy pro vzorec hypsometrický (Phil. Tr. 1686), zasáhl šťastně do theorie čoček, podav první vzorec pro určení vzdálenosti ohniska: *An instance of the excellence of the modern Algebra, in the resolution of the Problem of finding the Foci of optic glasses universally* (Phil. Tr. 1692), odporučil rtuť do teploměrů (t. t.) a upozornil r. 1714 (Phil. Tr. 29), že corona u severní záře připadá do magnetického meridianu a že je to úkaz magnetický (t. 1716). Velikých zásluh dobyl si tím, že pohnul Newtona, aby vydal své »Principie«. O meteorech dokázal, že jsou původu kosmického: *Account of several extraordinary meteors* (Phil. Tr. 1714), o některých stálicích, že mají vlastní pohyb: *On the change of the latitudes of some principal fixed stars* (t. 1718). Dále podal theorii o změně magnetické deklinace (t. 1683, 1692, 1714) a náhledy o vnitřku země. Z mathematických pojednání zmínky zasluhuje ještě: *Methodus nova, accurata et facilis inveniendi radices aequationum* (t. 1694). — Ostatní četná jeho pojednání, celkem 77, viz v Poggendorffově Biogr.-Liter. Handwörterbuch, Lipsko 1865; o životě a působení jeho »Eloge« od Mairana v Mém. Par. 1742. *VRý.*

Halleyova kometa, první známá vlasatice, kterou můžeme daleko do minulosti sledovati a jejíž návrat byl předpověděn. Když Halley první podnikl obrovskou práci, vypočítati dráhy všech jemu známých, dostatečně pozorovaných vlasatic, seznal, že se elementy komet z r. 1531, 1607 a 1682 sobě podobají, a soudil, že přináležejí jediné kometě. Sleduje ji pak v dobách dřívějších shledal, že nedokonalá pozorování komety z r. 1456 dostatečně souhlasí s týmiž elementy. Vypočítav tedy dráhu její elliptickou, mohl s jistotou předpověděti návrat její pro r. 1758 neb 1759, což se potvrdilo. H. k. je z největších a nejnápadnějších. Halley první vysvětlil také nestejnou dobu oběhu jejího 75—76 let poruchy, jež způsobily Jupiter a Saturn. Pingré, Burckhardt, Laugier a zvláště Hind udali všechny případy, kdy objevila se H. k. podle záznamů v letopisech čínských, a tak bylo lze sledovati tuto vlasatici až do r. 12 př. Kr. Pro návrat z r. 1758 vypočítal Clairaut přibližně poruchy, tak že se doba návratu předpověděná lišila od skutečné jen o měsíc. R. 1456 byla viditelna v červnu a byla podle popisů dějepisců oné doby veliká, strašná, postrašila totiž vojska křesťanů i Turků před Bělehradem; jádro svítilo jako hvězda a zlatožlutý ohon byl 60° dlouhý a kmital se někdy jako plamen. R. 1531 zpozorována byla v červenci a zůstala viditelna až do září. Apianus v Ingolstadtu nejlépe ji pozoroval; také upozornil první na to, že ohon je od slunce odvrácen. Byla prý tentokrát méně jasnou a délka ohonu páčila se na 3½ millionu mil. R. 1607 pozorovali ji Kepler v Praze, Longomontanus v Kodani a Brit Harriot; nebyla zvláště jasna, a ohon byl velmi krátký. Kepler a jiní pozorovali kmitání a ohon byl jako r. 1456 a 1531 nepatrně zpět ohnut. R. 1682 byla velmi jasna, ohon byl zahnut a 12°—16° dlouhý. R. 1758 dne 25. pros. nalezl učený sedlák Palitzsch v Prohlise u Drážďan svým dalekohledem kometu Halleyem předpověděnou, což ihned hvězdářům v Drážďanech oznámil. Messier spatřil ji 21. led. 1759 v Paříži, nemoha pro nepříznivé počasí dříve pozorovati; pak sledoval ji až do 13. února, kdy v přísluní zmizela v paprscích slunce, potom opět od 31. března do 4. června. Byla i pouhému oku krátký čas viditelna. Poněvadž nebyla vysoko nad obzorem, nebyla na severní polokouli příliš jasna, za to na jižní byla skvělá; ohon měl 5. května délku 47 stupňů. Pro návrat r. 1835 vypočítali Burckhardt, Damoiseau, Pontécoulant, Rosenberger a Lehmann poruchy v létech 1758—1835 planetami způsobené (vyjímajíc Urana a Neptuna tehdy ještě neznámého), vlasatice prošla přísluním 16. listopadu jen o 3 dni později, než jak Pontécoulant udal; přiblížila se k zemi na 3 mill. mil, mohla tedy již v srpnu se objeviti. Vskutku nalezli ji Dumouchel a de Vico v Římě 5. srpna; s počátku vypadala jako malá mlhovina, ale již prostřed září byla pouhým okem viditelna. Ohon dosáhl asi 15. října největší délky 30°. V největší jasnosti vypadala H. k. jako hvězda 1. vel. Od 2. října zpozorovány výrony látky, jež zvláště Bessel bedlivě sledoval; měly tvar výseků kruhových a bylo jich najednou pozorováno až 6. Před každým výronem svítilo jádro zvláště jasně. Ještě 22. ledna viděl vlasatici Boguslawski ve Vratislavi bez průměru jako hvězdu 6. vel., 24. led. měla obal průměru 130″ a 31. led. 432″. Objem obalu se tedy za 7 dní asi 74krát zvětšil. Toto zvětšování pokračovalo, ale obal stával se stále slabším, až zmizel úplně, jakoby se látka byla vypařila. Uvnitř tohoto obalu vytvořila se malá kometa s jádrem, hlavou a ohonem. Arago shledal 23. října, že světlo vlasatice bylo silně polarisováno, ač je jisto, že svítila vlastním světlem. Kometa přešla také před malými hvězdami, ale nejpečlivějším měřením nepodařilo se Besselovi zjistiti nějakou refrakci. Podle spolehlivých výpočtů Pontécoulanta můžeme návrat této zajímavé vlasatice do přísluní očekávati v polovici května r. 1910; přesněji bude lze dobu udati, až se počtem uváží též působení Urana a Neptuna. Doba oběhu jejího obnášela totiž pro epochu 15. list. 1835 76·37 let (76 let, 4 měsíce a 13 dní).

[illegible]

[illegible] [illegible]

Hallfreð [illegible]

Hallier [illegible] botanik německý, [illegible] *Das Cholera-Contagium* [illegible] 1867); *Gährungserscheinungen* [illegible] 1867); *Phyto-pathologie. Die Krankheiten der Kulturgewächse* [illegible] 1868); *Parasitologische Untersuchungen* [illegible] 1868); *Reformen der Pilzforschung* [illegible]; *Die Plastiden der niederen Pflanzen und ihre selbständige Entwickelung* (t., 1878); *Die Vegetation auf Helgoland* (Hamburk, 1861 a 1863); *Nordseestudien* [illegible] 1863); *Deutschlands Flora* (Lipsko, 1863); [illegible] 1876; Jena, 1876); [illegible] knihy *Taschenbuch der deutschen u. schweizer Flora* (t., 1878); [illegible] *Flora*, Langethalova a Schenkova díla *Flora v. Deutschland* (5. vyd. Gera, 1879 a nás.); *Darwins Lehre u. die Specification* (Hamburk, 1865); *Die Weltanschauung des Naturforschers* (Jena, 1875); *Religion, Naturwissenschaft und Erziehung* (tam., 1875); *Kulturgeschichte des 19. Jahrh. in ihrer Abhängigkeit von der Entwickelung der Naturwissenschaften* (Štutgart, 1889); *Aesthetik der Natur* (t., 1890); *Aesthetik der Landschafts-Gärtnerei* (Lipsko, 1891); *Die sozialen Probleme u. das Erbrecht* (t., 1892).

Halligy (Halligen), 12 nebo 13 plochých, proti moři nijak nechráněných ostrůvků na záp. pobřeží šlesvicko-holštýnském. Jsou to lučnaté ostrůvky, sotva 1 *m* nad obyč. hladinu povýšené a tudíž často zaplavované. Zauji- [illegible] — [illegible] *Die Halligen der Nordsee* [illegible]

Halling [illegible] původem [illegible] Melodie [illegible] v šestnáctkových [illegible] Bremerova [illegible]

Hallingdalen [illegible] v jižním Norsku [illegible] na sev. krajem Valdersem, na [illegible] na záp. krajem Hardangerem [illegible]. Středem [illegible] H. má na 5500 *km*² [illegible] zachovali si dosud staré [illegible]

Halliwell-Phillips [hellivel-fil-] James Orchard [illegible] angl. * 1820 v Chelsea [illegible] zabýval se [illegible] a upozornil na sebe vydav [illegible] »Account of the European manuscripts in the Chetham library at Manchester« (1842). »Torrent of Portugale«, metr. román XV. věku, jím objevený (1842). Jiné jeho práce jsou: *Early history of the engl. freemasonry in England* (1842); *Dictionary of archaic and provincial words* (1847, 2 sv.); *Letters of the Kings of Engl.* (1846, 2 sv.); *Contributions to early engl. literature* (1849); *Literature of the sixteenth and seventeenth cent.* (1851); *Rambles in Western Cornwall* (1861) a j. Nejcennější však práce jeho odnášejí se k Shakespearovi: *Life of W. Shakespeare* (1848); *Shakespeariana* (1841); *Stratford upon Avon in the times of the Sh.* (1864); *Outlines of the life of S.* (1887, 2 sv.); *Stratford records and Sh. autotypes* (1865) a illustr. a komment. vydání Shakespeara (1853 až 1865, 16 sv. in fol.).

Hallmann Anton, architekt, malíř a spisovatel něm. (* 1812 v Hannovru — † 1845

v Livorně). Studoval na akademii mnichovské, v l. 1833—39 prodléval v Římě, změřil normanské stavitelské památky v Kalabrii a na Sicilii, které v Římě připravil jako mědirytiny pro tisk a se spolupracovníkem W. Schulzem z Drážďan r. 1846 je tiskem vydal (byl za to vyznamenán zlatou medaillí puř. »Société des arts et des métiers«). V r. 1839 vrátil se do Mnichova a násl. r. odcestoval do Petrohradu a přes Dánsko do Anglie. V Londýně byl vyznamenán čestnou medaillí za přednášku ve spolku architektů o »dějinách řeckoruského církevního stavitelství«, kterou později v »Atheneu« u výtahu uveřejnil. Z jeho návrhů architektonických zasluhují uvedení: bursa v Londýně, protest. dóm a budova státní správy v Berlíně, které vynikají méně účelným řešením, jako skvostnou úpravou vně i vnitř. Za svého druhého pobytu v Římě (1841) pokusil se H. s dosti velikým zdarem v malování v oleji, věnuje při tom pozornost výhradně dílům architekt. Při posledním svém pobytu v Berlíně (1842) vydal dílo *Kunstbestrebungen der Gegenwart.* Později ještě jednou vrátil se do Říma a provedl tam několik velikých obrazů buď v oleji nebo »al tempera«. *Fka.*

Hallopeau [alopó] **François Henri**, lékař franc. (* 1842 v Paříži), působí jako prof. agrégé na fakultě a nemocniční lékař v nemocnici Saint-Antoine. Četné jeho práce týkají se lékařství vnitřního a kožního; buďtež z nich uvedeny: *Traité élémentaire de pathologie générale* (4. vyd. 1893); *Sur une forme atrophique et végétante de pemphigus iodique* (1888); *Sur le mercure; action physiologique et thérapeutique* (1878 a špan. překlad); *Étude sur les myélitides chroniques diffuses* (1871).

Hallorové (něm. *Halloren*) slují dělníci v solivarnách hallských (Halle n. S.). Majíce zvláštní dialekt (zejména odchylných výrazů technických užívajíce, liší se i krojem a zvyky od jiných dělníků téhož průmyslu. V dřívějších dobách h. tak přísně oddělovali se od ostatního obyvatelstva, že i sňatky jen mezi sebou uzavírali. V dnešní době není h-rů více než 800. Dříve bývali mnohem četnější (roku 1545 postavili 600 ozbrojenců) a dle zaměstnání dělili se na tři třídy: jedni čerpali solanku (*Gerentner* nebo *Bornknechte*), druzí pracovali při pánvích vyvařovacích (*Wirker, Sogger, Salzträger, Gruder*), třetí dobytou sůl nakládali (*Läder, Stopfer*). Zavedením parních strojů vymizela zejména první a druhá třída. Bývalí h. obrátili se k jiným zaměstnáním. Některá privilegia h-rů trvají dodnes. O původu h-rů již mnoho psáno. Jedni považují je za Kelty (*hallwr* prý = solař), jiní za francké kolonisty; nejvíce pravděpodobá se, že jsou to poněmčilí, původně slovanští solaři. — Srv. Keferstein, Über die Halloren als eine wahrscheinlich celt. Kolonie (1843); Leo v Hauptově »Zeitschrift f. deutsches Altertum«, 5 d.; Schwetschke, Zur Gewerbegeschichte d. Stadt Halle (1883). Viz též prameny uvedené v čl. Halle n. S. *Pp.*

Hallova klika jest zvláštní klika ku převedení pohybu parních pístů na nápravy při lokomotivách, jež mají hlavní nosníky podélné na zevnitřní straně kol; nasazena jest na čepu nápravy tak, že její náboj vězí v ložisku a tam se otáčí. V jiných případech jest čep nápravy v ložisku a klika mimo. *Plk.*

Hallsko-žarovsko-gubinská železnice v Prusku, skládající se z trati z Halle přes Kottbus do Gubina, 212 *km*. dl., z Kottbusa do Žarova (Sorau), 59 *km* dl., a z Eilenburku do Lipska, 24 *km* dl., zřízena byla na základě povolení ze dne 3. ún. r. 1868 společností soukromou, kapitálem 40½ mill. marek; prvé dvě trati, 271 *km* dl., vzaty v užívání 30. čna r. 1872. Jelikož původní kapitál nestačil, vypůjčila společnost r. 1871/2 asi 14 mill., a na stavbu trati z Eilenburka do Lipska, po které se zahájila vozba 1. list. r. 1874, přes 6 mill. a r. 1874 opět přes 6 mill. Smluvami z r. 1875 odevzdána od 1. led. r. 1877 správa i provozování státní správě pruské, která zaručila veškeré úroky a r. 1884 nabídla koupiti dráhu naproti tomu, že za každou kmenovou akcii po 300 m. dá 150 m. 4% stát. papírů a za dvě prioritní kmenové akcie po 600 m. že dá 1350 m. 4% stát. papírů a 15 m. na hotovosti; společnost nabídku přijala a pruský stát stal se od 1. dub. 1885 majetníkem této dráhy, která podřízena jest ředitelství v Erfurtě. *Plk.*

Hallstatt, městečko hornorak. v hejtm. gmundském a v okr. ischlském, 494 *m* n. m. při západním břehu soujmenného jezera, skrze něž řeka Travna protéká, při úpatí Salzberku a při dráze ze Steinachu-Irdningu do Attnangu, jest sídlem správy solné a lesní a má 789 obyv. (1890), odbornou školu řezbářskou a kamennickou, museum s přírodninami a starožitnostmi. Domy zbudovány jsou amfitheatrálně na svahu hory a místo ulic jsou spojeny schody. Mühlbach, druhdy za deštů dravá a nebezpečná bystřina, byl r. 1890 bezpečnými hrázemi obehnán a tvoří v městě samém vodopád. Solné ložisko v Salzberku, posud dosti mohutné, vyčerpává se rozpouštěním v sladké vodě, která se vyváří jednak ve zdejší solivarně nebo se odvádí do Ischlu a Ebensee. R. 1891 vyrobilo tu 383 dělníků 276 tun soli kamenné, 8171 t. soli kuchyňské a 720 t. soli hnojivé, celkem v ceně 926.028 zl. H. jest osada prastarého původu, sahající do časů př. Kristem, a již v nepamětných dobách se tu sůl dobývala. První bezpečná zpráva o tom čte se v listině z r. 777. O starobylosti osady a kulturní její pokročilosti svědčí zejména také hromadné nálezy starožitností a hroby pohanské, o čemž srv. Hallstattská doba.

Hallstattská doba v předhistorické archaeologii má své jméno po velikém pohřebišti, které od r. 1846—86 bylo odkrýváno na srázném svahu Solné hory (*Salzberg*, nad Hallstattem v Hor. Rakousích a obsahem svým objevilo význačnou kulturu rázu nového. Od té doby nálezy téhož rázu i jinde učiněné zvaly se obecné hroby hallstattského rázu nebo h-ské d-by. V kultuře té objevuje se již hojně železo a spadá tedy do celkové kultury železné, tvoříc

zároveň ve střední Evropě časově její počátek. Nelze tedy pojem kultury hallstattské stotožňovati s pojmem první doby železné v celé Evropě. V Hispanii nebo v Rusku vidíme na počátku doby železné sloh jiný. A jestliže se mluví na př. v Dánsku o nálezech h. d., míní se jen nálezy časově odpovídající té době, kdy v střední Evropě, hlavně ve východních zemích alpských, hallstattská kultura existovala. Rozkvět této klade se zde do doby kol r. 500 před Kr. Ráz vlastní kultury hallstattské je vyznačen předně přítomností železa. Šperky zůstávají sice bronzové, ale za to nástroje a zbraně jsou už hojně ze železa pracovány. Ovšem dlouho zachovávají tvar starších předmětů bronzových. Dále jsou význačny pro h-skou d-bu jisté druhy sponek, plechové, šperky ozdobené jemným ornamentem buď lineárním nebo figurálným (hlavně podobami ptáků), pak hojnou přítomností jantarových šperků a nádob z bronzového plechu, jehož jednotlivé části ale nýtky sbity. U nás v Čechách je již tento ráz slaběji zastoupen. Srov. Evropa str. 895. — Literatura. Největší dílo vydal Ed. von Sacken: Das Grabfeld von Hallstatt in Oberösterreich und dessen Alterthümer (Vídeň, 1868). Novější přehled vydal A. B. Mayer: Das Gräberfeld von Hallstatt (Drážďany, 1885). — Srv. též Dr. M. Hoernes: Hallstatt en Autriche, sa nécropole et sa civilisation. (Revue d'anthropologie 1889.) *Ne.*

Č. 1643. Železný meč, dýka a sekáček z hallstattské doby.

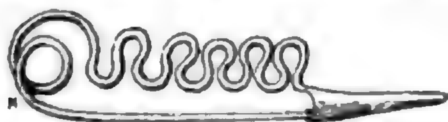

Č. 1644. Spona z hallstattské doby.

Hallstattské jezero, krásné, rybnaté, vysokými horami obklopené jezero hornorak. v hejtm. gmundenském při úpatí pohoří Dachsteinského, 494 *m* n. m., jest 8 *km* dlouhé, 1·5 *km* široké a až 125 *m* hluboké; plocha jeho obnáší 857 *ha.* Jezerem protéká řeka Travna. Zaznamenati tu dlužno nádržky při jižním okraji jezera: Jelení studnu (*Hirschbrunnen*) a Kotel (*Kessel*), které za jihnutí na Alpách náhle vodou se naplňují a mocně přetékají; dále asi 5 *km* vzdálené vodopády Waldbachstrub (100 *m.* vys.) a Schleierfall (skoro tolikéž vys.). U jezera leží osady Hallstatt, Obertraun a Stey; po březích jeho vede silnice a železnice, mezi nimiž a Hallstattem obstarávají spojení parníky.

Hallstattský vápenec červený neb i jinak sytě zbarvený tvoří mocnou vrstvu v alpském triasovém útvaru a jest zvláště v Solné Komoře a pak i dále odtud na východ vyvinut. Chová v sobě velké množství skořápek ammonitových, některé značných rozměrů. *Pa.*

Hällström: 1) H. Gustav Gabriel, fysik švéd (* 1775 v Ilmole — † 1844 v Helsingforsu). Působil jako docent a později jako prof. fysiky v Åbu. Práce svoje uveřejňoval hlavně v Poggendorffových Annalech a zprávách učené spol. čuchonské. Práce, jež se týkají tlaku barometrického, změny objemu vody působením tepla a hustoty vody, mají dosud cenu.

2) H. Ivar Kristian, skladatel švédský (* 1826 v Štokholmě), studoval práva v Upsale, oddal se však záhy hudbě. V l. 1853—81 byl tajemníkem korunního prince Oskara (potom. krále Oskara II.), od r. 1861 řídil hudební ústav Lindbladův, od r. 1887 je instruktorem král. opery. Napsal řadu písní, idyllu *Květiny* (1860) pro sóla, sbor a orchestr, jež byla vyznamenána v konkursu štokholmského Spolku hudebníků, a sedm oper, z nichž první *Vévoda Magnus* r. 1867 v Štokholmě chladně byla přijata, pozdější však, hlavně *Horní král* (1874), *Nevěsta gnómů* (1875), *Jízda Vikingů* (1877), *Nyaga* (1885, libretto od Carmen Sylvy) a *Per Svinaherde* (1887), doznaly značného úspěchu. H je dnes z nejpopulárnějších skladatelů své vlasti; snaží se býti národním nejen volbou látek, ale i po stránce harmonické a rhythmické.

Hallucinace. I bez zevních čidlových podnětů (zrakových, sluchových atd.) mohou následkem chorobné dráždivosti čidel vznikati bezděčně smyslné vněmy (vidění, slyšení atd.), jimž osoba šalebně připisuje objektivní význam, pokládajíc je za skutečnost. Svou bezpředmětností liší se h. od illuse. O člověku, který vidí v cizích tvářích své známé, který v šelestění listů na stromech slyší slova, který vůbec skutečné smyslové dojmy šalebně vnímá, říkáme, že podléhá illusi, kdežto hallucinant může viděti postavy v prázdné prostoře, slyšeti hlasy v úplné tišině. Svojí mimovolností, svým neuvědomělým vznikem liší se h. od nejživějších vzpomínek a představ. Malíři dovedou si v plných barvách připomenouti obrazy postav a věcí, jež spatřili, mají i vycvičenou tvořivou fantasii zrakovou, dovedou si v mysli živě znázorniti vybájený obraz. Hudebníci dovedou si smyslně představiti harmonii zvuků, labužníci mívají schopnost živé obraznosti chuťové, slepci mívají bujnou fantasii hmatovou; ale žádný malíř nepokládá svůj myšlený obraz za skutečnost, podobně kuchař, třeba v mysli cítil lahůdku na jazyku, je si vědom, že opravdu má ústa prázdna. Živá vzpomínka a živý vý-

tvor fantasie liší se od h. již tím, že osoba jest si vědoma, kterak představený obraz sama si vytvořila. Ale tím také každá vzpomínka a představa proti skutečnosti je vždy mlhava, kalna a nezřetelna. Snažíme-li se představiti si oslňující záři slunce, nemá tato představa »ani billiontinu světelné síly, co jí má nepatrná opravdová světluška, a podobně vzpomínka na ohlušující rachot hromu nevyrovná se co do zvukové síly ani šelestu, jejž způsobí dopadnutí vlasu na hladinu vody,« jak vyjádřil se slavný psychiatr. Naproti tomu může hallucinovaná postava zastíniti skutečné postavy lidí kolem hallucinanta se pohybujících a hallucinované hlasy mohou býti hlučnější než slova, která k němu někdo ve skutečnosti mluví.

Tvary h-cí. *a*) H. zrakové vyskytují se nejčastěji v akutních stavech delirantních a mají zde ráz měnivý a hromadný. Jako v děsivých snech hrnou se bdícímu hallucinantovi davem do vědomí, sunou se často za sebou jako souvislé a přehledné pásmo obrazů magické lucerny; jindy vystřídávají se ráz na ráz mihotavě jako pestré hříčky kaleidoskopu. Často přizpůsobují se myšlénkám, tak že načkoli nemocný si jen pomyslí, již to vidí ve skutečnosti názorně před sebou. U chronických šílenců vystupují na scénu klidnějším tempem, osamoceněji a stáleji, někdy tak, že stále tanou tytéž přízraky na obzoru. Obsah vidin je rozmanitý. — *b*) H. sluchové jsou celkem častější, než zrakové, zvláště u chronických tvarů šílenosti. Některý nemocný slýchá šelesty i hřmoty, ozvy tiché i burákotné, řidčeji příjemně melodické, častěji hrozně pronikavé, namnoze zvuky a hlasy známé, ale také šelesty a tóny zcela cizí, dosud nikdy neslyšené, nepřirovnatelné a nenapodobitelné; ozývají se z blízka i z dáli. Důležitější jsou ozvy slovní. Některé hallucinované řeči nejsou naprosto v žádném spojení se stávajícími myšlénkami. Někdy všecko, o čem nemocný právě přemítá, hned se mu ozývá jako echo. V jiných případech »hlasy« vykřikují již napřed, o čem nemocný teprve chtěl přemýšleti. Nemocný žasne, kterak tajní nepřátelé nepochopitelnými prostředky mohou jeho nejskrytější děje duševní vyzvídati, a je nanejvýš rozhořčen nad indiskretností, s jakou »hlasy« všecko jeho niterné smýšlení prozrazují. — *c*) H. čichové a chuťové. Některý hallucinant čije zápachy odporně dusivé, jimiž by se až zalknul, anebo hnusné, až se mu zvrací žaludek. Páchnou po hořící síře, po petroleji, po hnilobě, po výkalech, po myšině. Někdo se z nich nemůže vyprostiti, cítí je na volném vzduchu i ve své jizbě. Někdo trpí jimi jen příležitostně, zdá se mu, že vycházejí z určitých předmětů neb osob, nejčastěji z jídel. Čichové h. z pravidla jsou sdruženy s chuťovými. Potraviny mají ošklivou příchuť a nemocný soudí, že do nich bylo přimíšeno utrejchu, vitriolu, látek zdechlinných, moči a pod. Často i když ničeho nepožil, zdá se mu, že má ústa něčím naplněna; že mu do nich někdo nandal jedovatin, že mu někdo do úst naplil atd. K tomu druží se obyčejně i různé utrobové pocity, ze kterých osoba soudí, že je otrávena. Řidčeji jsou přeludy čichu a chuti rázu příjemného, či libovůní přírodních a umělých. — *d*) H. hmatové a utrobové. Při jednoduchých přeludech hmatu cítí nemocný, jakoby se ho něco dotýkalo palčivě, lehtavě, jakoby byl postřikován, sušen, mačkán, tlučen, kousán; při složitějších jakoby byl rván za vlasy neb vousy, smýkán, jakoby mu byly údy a části těla probodávány neb uřezávány, jakoby byl pohlavně znásilňován, jakoby drobní živočichové (hmyz, plazi) po něm lezli, jej štípali, krev mu vyssávali, jakoby šelmy z něho maso draly a pod. K přeludům utrobovým patří na př. pocity cizího tělesa v kůži, v lebce, v některé utrobě, pocit živého tvora v těle, u žen bezdůvodné pocity těhotenství; dále pocity prázdnoty dutin, pocit olověné tíže nebo papírové lehkosti těla, změklosti, jako by z másla, a zatvrdlosti, jako by ze skla bylo, a pod. K h-cím niterným možno také přiřaditi přeludy svalové. Klidně a nehybně sedícímu nebo ležícímu se zdá na př., že jeho rámě šermuje vzduchem, že noha se vzpírá, tělo že se vzpřimuje a kráčí nebo tančí, skáče, hlava se obrací. Zdá se mu, že někdo jím vládne, že jeho prsty hraje na housle, že jeho jazykem mluví, i když vidí, že prsty se nehýbají a i když zrcadlem se může přesvědčiti, že má ústa zamčená. — *e*) H. složité. Mnohý choromyslný hallucinuje všemi čidly zároveň; vidí neskutečné postavy, slyší jejich řeč, cítí rány, jež mu zasazují, a čije zápachy z nich.

Původ a podstata h-cí nejsou v každém případě stejny. Někdy ke vzniku přeludů čidlových zavdává podnět chorobná povaha vlastních smyslových ústrojů a příslušných nervů obvodových. Při různých chorobách oka a nervu zrakového často se vyskytují přízraky. Při chorobách ušních nezřídka slýchaji nemocní neskutečné praskoty, hukoty, vzdechy, tóny. Při povleklém jazyku míváme hnilobnou chuť v ústech, při chorobách nosu setkáváme se s pačichy. Drážděním očního nervu vznikají pocity blesků a barev. Zaváděním sluchátka ušního a jiným drážděním sluchovodu někdy vznikají záslechy hřmotu i slov. Také ve případech, kde pathologický process zachvátil dráhy a čidlová střediska, ležící na cestě mezi obvodovým orgánem a velkým mozkem, byly často zjištěny úkazy hallucinatorní. Podobně při hmotném porušení kory mozkové. Přeludy mohou tudíž býti způsobeny, ať úhony doznala kterákoli část čidla, -- jeho obvodové zakončení, jeho dráha neb jeho mozkové ústředí. Jest však podotknouti, že takto vznikají jen někdy, že je k tomu třeba podmínek, jež nám dosud nejsou přesně známy. Jisto jest, že ne každá choroba oční má sama sebou v zápětí h. zrakové a ne každá choroba ušní h. sluchové; a naopak v největším počtu případů, kde za živa byly h. konstatovány, neobjevuje ani pitva, ani drobnohledné prozkoumání mozku

a čidel žádného nálezu, který by nám vznik přeludů vysvětlil. Snad byly h. způsobeny změnami životních processů, které po smrti nezůstavily po sobě žádného sledu, ale nepochybně stalo se tak změnami, k jejichž vypátrání naše posavadní výzkumné methody nestačí.

Poměr h-cí k duševnímu zdraví. Možno-li spoléhati na pravost h-cí Muhammeda, Napoleona a jiných osob, jež historie nepodezřívá z chorobnosti duševní, byl by jimi zaručen důkaz, že h. snáší se do jisté míry s pojmem duševní normality; totiž do té míry, pokud přelud vyskytl se jenom jako krátká a pro další budoucnost osoby bezvýznamná episoda a pokud osoba byla s to, aby úplně se vyprostila z jeho vlivu. Zkušeností o lidech méně proslavených dalo by se snésti více ale i ty by nezviklaly pravidlo, že h., zavádějíc člověka k bludnému úsudku, jitříc jeho city a strhujíc k činu, zavádí ho za hranici rozumu tím neodolatelněji, čím častější a trvalejší jest její vstup do vědomí.

V mezích duševního zdraví vyskytují se častěji úkazy sice h-cím velmi podobné a jmenovitě co do obsahu často s nimi totožné, ale nemající jejich zhoubného významu. Jsou to t. zv. pseudoh. čili fantasmata. Můžeme je na sobě pozorovati před usnutím za některých příležitostí. U někoho vznikají po nemírném kouření nebo požití neobvyklého množství excitujících nápojů. Jmenovitě kdo se dlouho marně na loži povaloval, nemoha usnouti, postřehne je v okamžicích, když konečně spánek nadchází. Vídáme pak při zavřených očích v černém obzoru míhati se jasné paprsky, vytryskující a zhasínající mžikem jako zážeh meteoru; anebo jsou to barevné kresby nejrozmanitějšího obsahu, přetvořující se každým okamžikem. Podoba ohnivé koule zastírá se duhovými barvami, přechází v obrysy obličeje, jenž se usmívá, škaredí, bledne a mění se v mísu nebo cosi jiného. Nejčastěji nejsou tyto obrazy s myšlénkami v žádné souvislosti. Bývají mnohem živější a zřetelnější, než jak bychom si je dovedli představiti, kdybychom chtěli. Obyčejně nejsme s to, abychom něco na nich měnili, ony se nám ukazují samy, bez našeho spolupůsobení. Někdy jsou odleskem toho, čím jsme před uložením zrak unavili; kdo několik hodin mikroskopoval, vidí obrazy praeparátů; hráčům, kteří dlouho do noci karbanili, představují se obrazy karet, šachistům figury šachovnice. Obrazy ty kmitají se jako asi ve vzdálenosti půl metru před očima, osoba promítá je tedy na venek, ale na rozdíl od h. nepokládá je za něco skutečného, ví, že to je přelud smyslů. Zřídka vtírají se do mysli a překážejí; spíše baví a dají se zaplašiti odvrácením pozornosti; věnujeme-li se jim, usínáme. Zcela analogické jsou předspánkové pseudoh. sluchové. Ve hlavě se mohou ozývati zvuky, tóny, hudební motivy, úryvečná slova, výkřiky. Jsou určitější, než jak bychom si je dovedli vytvořiti pouhým pomyšlením. Vyvstávají zase mimovolně a nevztahují se na to, nač právě myslíme.

Poměr h. k citům. H. bývají chorým zřídka lhostejny; stávají se jimi obyčejně teprve po dlouholetém trvání nemoci, nebo měla-li choroba za následek otupělost aneb zblbělost. Z pravidla dotýkají se nejchoulostivějších stránek osoby, řídí se jejími tužbami, obavami. Poněvadž dovedou úplně zmocniti se vědomí a učiniti nemocného slepým a hluchým pro vše ostatní na světě a rozjitřiti jeho vášně na nejvyšší stupeň, jest jejich vliv na jednání nemocného nesmírný. Veškeré zdržující a tlumivé důvody rozumové jsou proti nim zcela bezmocny. *Kfr.*

Hallue [alý], též Quérieux [kerié], řeka ve franc. dep. Somme, vyvěrající u Vadencourtu a vtékající u Daoursu nad Amiensem do Sommy. Na této řece svedena v pros. 1870 bitva mezi něm. severní armádou pod Manteuffelem a franc. Faidherbovou, kteráž skončila se ústupem Francouzů do Arrasu.

Halluin [alyĕn], průmyslové místo ve franc. dep. Nord, arr. Lille, 8 *km* sev.-záp. od Tourcoingu, na trati Tourcoing-H. Sev. dráhy. Oddělena řekou Lys od belg. města Meninu, vzdáleného 2 *km*, má got. kostel, 9856 ob. (1891), jako obec 14.841, výrobu damaškového plátna, bavln. látek, židlí, čokolády, lučebnin, oleje, pivovar, bělírny, cihelny a obchod s plátnem, obilím a vínem.

Hallwich Hermann, poslanec a historik rak. (* 1838 v Teplicích). Vystudovav na pražské univ. dějiny, byl v l. 1862—69 gymn. učitelem, od r. 1869—91 sekretářem liberecké obchodní komory. Od r. 1871 jest říšským poslancem za trutnovský městský okres; od téhož roku jest i poslancem zemským za městský okres vrchlabský. Jako historik uveřejnil mnoho listin týkajících se Valdštýna a jeho doby. Napsal: *Wallensteins Ende. Ungedruckte Briefe und Akten* (Lip., 1879, 2 sv.); *Heinrich Matthias Thurn als Zeuge im Process Wallenstein* (t., 1883); *Gestalten aus Wallensteins Lager* (Merode a Aldringen, t., 1884—85, 2 sv.). Vydal též dějiny měst Liberce (Lib., 1872—74) a Teplic (Lip., 1886) a j. H. náleží k nejrozhodnějším odpůrcům požadavků národa českého. R. 1890 byl členem vyrovnávací kommisse, která se usnesla na základních ustanoveních smíru českoněmeckého pode jménem punktací známých. *-rb.*

Hallwylské jezero (též Hallvilské j.) ve švýc. kantonu aargavském, jímž protéká Hallwylská Aa, přítok Aary, když byla dříve již protekla jezerem Baldežským; povrch 10·37 *km*², výška 452 *m* n. m., hloubka až 47 *m*. Při výtoku řeky z jezera stojí starý zámek Hallwyl, rodné sídlo velmi staré a proslulé šlechtické rodiny bernské, jíž náležel též Hans von Hallwyl, vítězný vůdce bernských v bitvě u Murtenu r. 1476. Ves Hallwyl čili Nieder-Hallwyl, ležící 1·5 *km* sev.-záp. od zámku, má 1405 ob. (1888). Nedaleko vodoléčitelský ústav Brestenberg.

z **Hallwylu** viz z Halleweilu.

Hallyngs, Hallyings (angl.), druh nástěnných koberců, kterých se užívá k výzdobě sálů nebo jiných vynikajících místností. *Fka.*

Halm: 1) H. Friedrich, pseudonym, viz Münch-Bellinghausen.

2) von H. Karl, filolog něm. (* 1809 v Mnichově — † 1882 t.). Studoval klass. filologii v Mnichově, Špýru, Hadamaru, r. 1849 stal se rektorem Maximilianova gymnasia v Mnichově, r. 1856 řád. prof. na tamější universitě a ředitelem státní bibliotéky. Hlavním oborem svrchovaně záslužné literární činnosti H-ovy byla textová kritika řím. prosaiků; zejména o kritiku a exegesi spisů Ciceronových získal si H. zásluhy nehynoucí. S Baiterem upravil k tisku II. a IV. díl Orelliova nového vydání spisů Ciceronových (1854—61), samostatně vydal s výborným něm. kommentárem výbor *Ciceronových řečí* ve sbírce Weidmannské (7 dílů, některé již v 9., 11. a 13. vyd., opatřeném G. Laubmannem) a obstaral textové vydání 18 vybraných řečí téhož spisovatele (Berlín, 1868, 2 d., 2. vyd. opatřil Laubmann). Mimo to vydal: *Tacita* (Lipsko, 1850—51, nyní již ve 4. vyd.), *Bájky Aesopské* (t., 1852), *Flora* (t., 1854), *Rhetores latini minores* (t., 1863), *Valeria Maxima* spolu s epitomami Iulia Parida a Ianuaria Nepotiana (t., 1865), *Sulpicia Severa* (Vídeň, 1866), *Minucia Felixe* dialog Octavius spolu s *Firmicovým* spisem De errore profanarum religionum (t., 1867), *Quintiliana* (Lip., 1868—9, 2 d.), *Cornelia Nepota* (t., 1871), *Velleia Patercula* (t., 1876), spisy *Presbytera Salviana* (Berlín, 1877) a *Victoris Vitensis* Historia persecutionis Africanae provinciae sub Geiserico et Hunirico regibus Wandalorum (t., 1879). Mimo to H. uveřejnil hojné rozpravy v časopisech odborných a publikacích různých akademií. Srv. Wölfflin, Gedächtnissrede auf K. v. H., Mnich., 1883. *Vý.*

Halma (řec.), skok.

Halma Nicolas B., abbé, učenec franc (* 1755 — † 1828 v Paříži), chirurg a sekretář polytechniky pařížské, později prof. zeměpisu a bibliotékář císařovny, posléze kanovník u Notre Dame. Vynikající znatel starého zeměpisu a astronomie. Vydal: *Composition mathematique de Claude Ptolémée* (Paříž, 1813); kommentář k tomu od Méona z Alexandrie (t., 1822); *Traité de Géographie du C. Ptolomée* (1828), veskrze prvé francouzské překlady; studie o astronomii starých Egypťanů. Jeho vydání »Almagestu« jest z nejlepších vůbec. *La.*

Halmahéra, též Džilolo, Gilolo, největší ostrov skupiny molucké, mezi 1°29' s. š. a 0°51' j. š. a protnutý 129° v. d. V tvaru jest podoben Celebesu, skládaje se jako ze čtyř jazykovitých poloostrovů, uzavírajících 3 velké zálivy, z nichž jižní nazývá se Veda, stř. Vosa a sev. tvoří průliv Morotajský, oddělující H-ru od ostrova Morotaï. Na záp. oddělen jest ostrov průlivem moluckým od Celebesu, na záp. průlivem halmahérským od ostrovů ležících před záp. výběžkem Nové Guineje, na jihu průliv Patientia odděluje jej od ostr. Batjanu. Povrch 16.607 *km*². I ve svém složení geolog. podobá se H. Celebesu, skládajíc se z pásem archaických a palaeozoických, z nichž vyčnívají četné sopky. Nejvyšší horou jest Gunong Api (940 *m*), dosud činná sopka, dále Mamnia (880 *m*), sopka vyhaslá, a Gunong Kanor, hrozný častými a prudkými výbuchy. Podnebí jest tropické; ostrov pokryt jest rozsáhlými, hustými lesy s bohatou faunou a florou, jako na ostatních Molukkách. Obyv. jest kolem 100.000 a skládá se po většině z Malajů, dále z Alfurů a Papuů. Poloostrovy severní a jižní s osadami Galela a Kau náležejí sultánu ternatskému, poloostrovy střední s osadami Veda a Bičoli sultánovi tidorskému; oba uznávají svrchovanost Hollanďanů, kteří v pevnůstce Dodinga udržují nepatrnou posádku.

Halmaturus viz Klokani.

Halmgrün, ves v Čechách, hejtm. a okr. Karl. Vary, fara Hroznětín (část. Sedlec), pš. Dalvice; 29 d. (po různu), 299 ob. n. (1890), 2tř. šk., myslivna a ložisko ohnivzdorné hlíny.

Halmstad, hl. město švéd. lānu Hallandu, při vtoku řeky Nissaå do Kattegatu. Obyv. 12.531 (1892), starý kostel a zámek, střední školy, škola průmyslová (obé i dívčí), strojírny, velká továrna na sukno, kamenictví, pivovar. Nissaå oplývá lososy. Tratěmi H.-Kinnared, H-Bolmen a H-Göteborg jest H. spojen se zemskou sítí železniční. Předměty dovozu jsou hlavně pšenice a mouka, ryby, rýže, petrolej, káva, hnojiva, juta a j.; vývozu oves, drť dřevní, dříví, lososi, sledi, vlněné látky, máslo, brusinky. R. 1892 přistalo v H-ě 1206 cizích lodí, 445 domácích. Jsa městem od XIII. stol., byl za Kalmarské unie častěji shromáždištěm sněmů nordických. Jižněji, u Fyllebra, zvítězil r. 1676 Karel XI. nad Dány.

Halmyrós, hl. město eparchie v řeckém nomu Larisse v Thessalii, záp. od zálivu Volského, v úrodné rovině, ve které daří se výborný tabák, má 3859 ob. (1889).

Halo (z řec. ἅλως, mlat, humno) v meteorologii viz Kola (kolem slunce a měsíce).

Haloander Gregorius (vlastně Meltzer), právník něm. (* 1501 ve Cvikavě — † 1531 v Benátkách). Podporou norimberské městské rady vydal sbírku řím. práva. R. 1529 vyšly *Pandekty* (3 sv.) a *Instituce*, r. 1530 *Codex Justinianeus*, r. 1531 *Novellae Constitutiones* (prvé řecké vyd. s lat. překladem). Kromě toho vydal Epiktetovo *Enchiridion* (Norimb., 1529). Po smrti jeho vyšla *Matricula imperii Justiniani* (Basilej, 1532). Srv. Schmidt, Symbolae ad vitam G. Haloandri (Lip., 1866); Flechsig, Gregor H. (Cvikava, 1872).

Halobates Esch., rod ploštic mořských z čeledi vodoměrek (*Hydrometridae*), nemá křídel a má přední nohy krátké; chodidla jsou 2členná, drápky malé ve výkrojku uprostřed spodní strany druhého článku chodidlového; zadeček velmi malý, kuželovitý a s hrudí těsně souvislý. H. žije jako naše vodoměrky na povrchu vodním na mořích tropických daleko ode břehu. *Kpk.*

Halogeny (z řec., halovci, halové prvky), slovou společným názvem nekovové prvky význačně jednomocné: fluor ($F = 19$), chlór ($Cl = 35{\cdot}5$), brom ($Br = 80$) a iód ($I = 127$)

pro schopnost svou poskytovati s kovy sloučeniny velmi stálé, solím kyslíkatým podobné, buď při stejném kovu nebo při stejném h-nu namnoze výtečně obdobné, zvané soli halové či haloidy, jichž nejznámějším příkladem jest sůl kuchyňská (ἅλς), kteráž jest sloučeninou chlóru s kovem sodíkem, chlórid sodnatý, *NaCl*. — H., stojíce v osmém sloupci periodické soustavy prvků Mendělejeva (viz Atom), jsou výtečným dokladem základní myšlénky, na níž soustava ta zbudována, totiž že vlastnosti prvků jsou funkcemi hmot atomových. Jak vstoupá v řadě h-nů atomová hmota, přechází vid plynný (fluor, chlór) videm kapalným (brom) až k vidu polokovovému (iód), stoupá bod varu i bod tání, stoupá hmota specifická. Jako vlastnosti fysikálné jsou od atomových hmot příkladně nápadně odvislé i vlastnosti chemické h-nů. Jak vstoupá atomová hmota, klesá příbuznost k vodíku: fluor se s ním slučuje přímo i za tmy s výbuchem, chlór jen ve svitu, brom jen nepřímo a iód jen neochotně s vodíkem se sestupuje. Naopak s rostoucí atomovou hmotou roste příbuznost ke kyslíku: fluor se s kyslíkem neslučuje vůbec, chlór dává sloučeniny nad míru nestálé, výbušné, iód nejstálejší. H. tvoří přirozenou skupinu prvků, z nichž zvláště chlór, brom a iód jsou chemicky dokonalými analogiemi; fluor jeví vlastnosti málo odchylné, jak ostatně bývá i při prvých členech jiných podobných skupin. *OŠc.*

Halochemie (z řec.), odvětví lučby (zejména technické), jednající o solích, zvláště o halogenech.

Haloidy, Halovci, viz Halogeny.

Halometr (z řec.) čili solné vážky jest hustoměr ku stanovení obsahu soli v roztoku, zejména soli kuchyňské ve slaných pramenech.

Halonia Lindl. Hist., zkamenělé, kamenouhelné zbytky kmenů různovýtrusných plavuní; jinak částečně jako plodné klasy těchto označované. *Vský.*

Halorhagidaceae, zrnulovité, řád rostlin prostoplátečných (*Choripetalae*). Byliny vodní nebo polokeře pozemní. Listy vstřícné nebo přeslenité, jednoduché, celé nebo zubaté, často ponořené, peřenodílné; palisty žádné. Květy obojaké nebo pometáním jednodomé, pravidelné, jednotlivé nebo nahloučené v úžlabí listů, často konečný klas tvořící. Kalich často zakrnělý nebo 4cípý; koruna žádná nebo skládá se z 5 plátků s kalichem střídavých. Tyčinek brzo dva kruhy, brzo jeden, číselně s kalichem a korunou se srovnávajících, někdy jen jediná (*Hippuris*), s nitkami prodlouženými a prašníky normálními, introrsními. Semennik zpodní, buď 4pouzdrý a 4vaječný nebo i 1vaječný a 1pouzdrý; vajíčka visutá, anatropická; čnělek a blizen obyčejně tolik co pouzder. Plod z rozpadavých tvrdek nebo vorečků složený neb i nažka jednosemenná; zárodek rovný, v bílku uložený. — Náleží sem asi 80 druhů po celé zemi rozšířených a celkem zjevu dosti nestejného. Nejznámější rody jsou: *Halorhagis, Myriophyllum, Hippuris.* V tom objemu totiž řád tento přijímáme. O příbuzenstvu jeho a o rodech sem náležejících jsou však v rozličných botanických soustavách mínění různá. Někteří stahují v jedno ještě řády *Trapaceae* a *Callitrichaceae*, jiní opět rozdělují nejen oboje tyto řády, ale i *Hippurideae* a *Haloragidaceae*. Poněvadž pak rody některé (*Hippuris*) ani korun nemají, kladou se neprávem k bezkorunným (*Apetalae*). Jisto jest, že H. nejúžeji se víží s řádem *Onagraceae*, od něhož snad jen bílečnatým semenem se liší. Blízce příbuzny jsou pak i řádu *Combretaceae* a *Trapaceae*. V praktickém životě nemají zvláštního významu. *Vský.*

Halorhagis, zrnula, bylina nebo polokeř s listy často vstřícnými, zubatými, v Australii a na blízkých ostrovech rostoucí; náleží do řádu *Haloragidaceae*. *Vský.*

Halosteresis (z řec.), mizení solí, zvláště vápenatých, z kostí při jistých nemocech; následkem toho stávají se kosti lehčí, tkaň jejich se ztrácí, kdežto dutina se zvětšuje, takže stěny kostní jsou velmi tenké a chabé.

Halotechnika, t. j. halurgie (v. t.).

Halouny, osada v Čechách u Svinař, hejt. Hořovice, okr. Beroun, fara a pš. Liteň; 44 d., 267 ob. č., 4 n. (1890), opodál popl. dvůr a ovčín Starý Dvůr.

Halové kyseliny slovou společným názvem sloučeniny: fluorovodík *FH*, chlórovodík *ClH*, bromovodík *BrH* a iódovodík *IH*. Zastoupením vodíku kovy v těchto kyselinách vznikají soli halové. *OŠc.*

Halové prvky viz Halogeny.

Halové soli viz Halogeny.

Haloxylin (z řec.), třaskavina od Fehleisena. Složena jest z uhlí dřev., ledku a žluté krevní soli. Na vzduchu hoří volně bez explose, k zapálení nestačí pouhá jiskra, v uzavřeném prostoru exploduje se značnou silou.

Halpace [alpàs], franc. V soukromých stavbách doby gotické upravovaly se ve tlust-

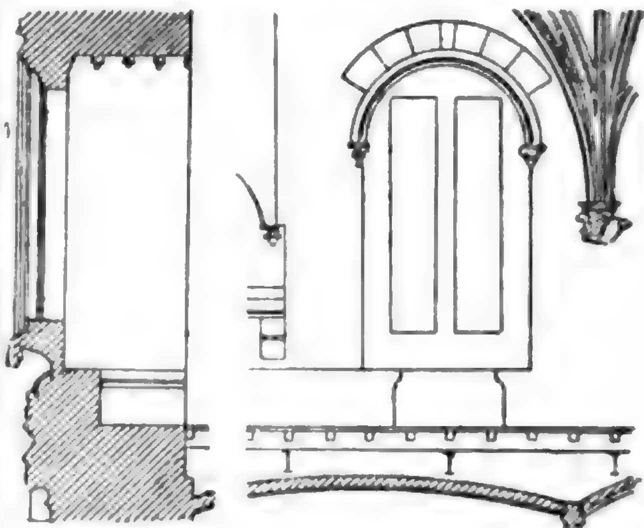

Č. 1645. Halpace: Motiv z Prašné brány v Praze.

ších zdech při okenních ostěních povýšená sedadla v podobě nástěnných laviček nebo povýšených stupňů, která se buď pískovcovými nebo mramorovými silnými plotnami přikrývala, nebo z plných, z ostění vysazených ka-

menů se vytesávala (vyobr. č. 1645.). Tyto stupně nebo sedadla slují h. *Fka.*

Halpax viz Halwachs.

Halpertova Eleonora Leontyna z Żuczkowských, herečka polská (* 1803 v Puławech), byla v l. 1821—1850 členem varšavského divadla a vynikala nevšedním dramatickým nadáním, hlavně v komédiích Fredrových a Korzeniewského. Přeložila též řadu dramat a komédií franc. Manžel její Halpert Borys (* 1805 — † 1863) byl dvakráte ředitelem divadla varšavského a překládal též pilně z franč. a němčiny.

Halphen [alfán] George Henri, mathem. franc. (* 1844 v Rouenu — † 1889 ve Versaillech). Ve válce něm.-franc. vyznamenal se u Pont-Novelles, působil pak jako mathematik při polytechnice v Paříži, stal se r. 1886 členem akademie věd a vstoupil jako podplukovník k vojsku. První svou math. práci *Sur l'intégration des équations linéaires* uveřejnil roku 1864. Díla jeho nesou se veskrze k novější algebře a geometrii jakož i k nauce o Abelových a elliptických funkcích. Třikrát (1880, 1882 a 1885) byly jeho práce od pař. akademie cenami poctěny. Jeho *Mémoire sur les courbes gauches* obdržely v Berlíně (1882) cenu Steinerovu. Mimo to uveřejnil mnoho pojednání, mezi nimiž *Traité des fonctions elliptiques et de leurs applications* (1886, 3 sv.), jichž dokončení přerušila smrt.

Hals: 1) H., far. ves v Čechách, hejt., okr. a pš. Tachov; 112 d., 10 ob. č., 736 n. (1890), kostel sv. ap. Jana a Pavla, 2tř. šk., pivovar, mlýn a ložisko žel. rudy. Alod. statek H. ve výměře 361 *ha*, k němuž náleží v H-u zámek s kaplí sv. Jana Nep., dvůr a cihelna, je majitelem Fr. ryt. z Landwehru. H. (*Holz*, *Hols*), tvrz a ves, povstal vymýtěním lesa. R. 1529 činí se zmínka ve smlouvě mezi p. Wolfem z Guttenštejna a Mikul. Planským z Žiberka, v níž prvější zastavuje tvrz i s příslušenstvím na 15 let; ves však vedle urbáře z r. 1552 náležela se všemi břemeny a platy městu Tachovu. Když pak r. 1640 založen v Tachově klášter pavlanský, stal se statek H. majetkem toho řádu; po jeho zrušení cís. Josefem připadl nábož. fondu a r. 1797 prodán. R. 1828 prodal statek H. sv. p. Rüdiger ze Stilfridu Mikuláši Kahlerovi. — **2)** H. Dolní, ves t., viz Unterhals. — **3)** H. Horní, ves t., viz Oberhals.

Hals: 1) H. Frans, malíř nizoz. (* kol 1580 v Antverpách — † 1666 v Haarlemu, kam záhy se uchýlil). Vedle Rembrandta jest největším nizoz. malířem podobizen a jeho vliv na rozvoj umění nizozemského velmi závažný. Přes nezřízený život a rozhárané poměry rodinné i majetkové (r. 1652 byla pro dluhy zabavena část jeho nábytku i obrazů), těšil se H. vážnosti i oblibě. Byl mimo jiné členem cechu sv. Lukáše. Na sklonku svého vysokého věku byl podporován z obecních prostředků (jako později i vdova jeho) a r. 1664 vyměřena mu roční podpora 200 zl. Mistrem H-ovým byl Karel van Mander, jinak byl H. hned s počátku umělec samostatný, ve všem původní a zůstal takovým po celý život; že tu a tam vliv velkých vrstevníků Rembrandta a van Dycka i u něho se jeví, na věci nic nemění. Ve svých podobiznách a genrových výjevech, jež vlastně jsou rovněž jen podobizny, jest H. vždy přirozený, nehledaný, srdečný, často hrubozrnný. Skupiny portraitní zbavil ztrnulosti a strojenosti dříve obvyklé; jeho první velké dílo *Kvas střeleckého sboru* z r. 1616 jest pádným příkladem jeho jarého, opravdového umění. Vedle důstojníků střeleckých sborů (*doelen*) dávali se nejčastěji malovati ve skupinách představení (*regenten*) ústavů a cechů. Celou řadu takových skupinových podobizen má museum haarlemské (*Důstojníci sboru sv. Jiří* z r. 1616, 1627, 1639, *Důstojníci sboru sv. Adriána* z r. 1627, 1633; *Představení špitálů* z r. 1641 a 1664). Menších skupin a podobizen jednotlivých jest nesčíslné množství; mezi nimi vynikají *Hals s chotí Lisbethou* z r. 1624 (Amsterdam), podobizny *členů rodiny Beresteynské* (druhdy v »Hofje« van Beresteyn v Haarlemu), elegantní, sebevědomá postava *Willema van Heythuysen* (Vídeň, Liechtensteinská obrazárna) a některé podobizny obrazárny berlínské. Obrazárna v Rudolfinu chová ušlechtilou podobiznu mladého *Schade van Westrum* z r. 1644. Zvláštní skupinu v celém jeho díle činí postavy veselé, rozpustilé, prostopášné, překypující humorem. Dle výroku Vosmaera nepodařilo se nikomu tak působivě znázorniti smích jako H-ovi. Uvedeny buďtež: *Haarlemská čarodějnice Hille-Bobbe* (Berlín, obrazárna); *Piják*, *blázen* (Amsterdam); *Rommelpot-speeler* (v několika exemplářích) a nevázaný *Panic Ramp s milenkou*. Většina podobných obrazů provedena jest v barvách široce a bez přechodů nanesených. H. vůbec nezabývá se podrobnostmi, nýbrž s geniální jistotou, na níž není znáti rozpaků, zachycuje celek několika podstatnými rysy. Kolorit jest silný, působivý, ač soudobý kostým, v němž převládají temné barvy, neskýtal pestroty. H. odchoval celé generace malířské; synové jeho Harmen, Jan, Nicolas, Frans a Reynier byli též malíři; z nich poněkud vynikl Frans mladší. Jakožto bezprostřední žáky předvádí obraz Joba Berckheyda (museum v Haarlemu), znázorňující mistrovo atelier v době kol r. 1652 kromě synů jeho a bratra Dirka Pietera Molyna, Gerrita a Joba Berckheyda, Dircka van Delen a Philipsa Wouwermana. K poznání Fr. H-a, teprv od třiceti let znovu oceněného, přispěli: Van der Willigen, Les artistes de Harlem (1870); Vosmaer C. v textu k Ungerově albu 20 rytin dle H. (1873); Bode W. ve Studien zur Geschichte der holl. Malerei (1883). *Chl.*

2) H. Dirk, malíř holl. (* 1600 v Haarlemu — † 1656 t.), bratr a žák Fransa H-a st. Maloval veselé a často dosti kluzké scény z vyšší společnosti XVII. stol.: hudební zábavy, společnosti pijáků, zamilované výjevy a pod. Toho způsobu jsou: *Společnost v parku* (Louvre); *Zamilovaný párek na procházce* (1624, gal. Liechtenšteinská ve Vídni); *Slavnostní shromáždění* (akademie t.); *Pijácký obraz* (z r. 1627,

v Berlíně); jiné genry jsou v Nár. gal. lond., v Dessavě (zde též poslední jeho obraz z r. 1653) a mnoho i v majetku soukromém. *J-k.*

Halsbrücke, ves v saském okr. hejtmanství freiberském, 5 *km* na sev. od Freiberku na místní trati Freiberg-H. saských stát. drah. V H. jsou velké státní hutì, strojírny, továrny na zboží olověné, na doutníky, na kyselinu sírovou a na zboží vlněné. Obyv. jest 1760 (1890). R. 1815 založena v H. první plynárna na pevnině.

Halsbury [hǫ̂lsbery] **Hardinge Stanley Giffard**, baron, státník angl. (* 1826), vystudoval v Oxfordě práva, usadil se jako advokát v Londýně a stal se r. 1865 král. justičním radou (*Queen's Counsel*). Za Beaconsfielda byl v l. 1875—80 solicitor-general a r. 1885 lordem kancléřem, který úřad zastával také v kabinetě Salisburyově v l. 1886—1892.

Hälschner Hugo Philipp, právník něm. (* 1817 v Hiršberku v Slezsku — † 1889 jako professor v Bonně). Byl stoupencem Hegelovy filosofie a proslul jako znamenitý kriminalista. Hlavní jeho díla: *Geschichte des brandenb. preuss. Strafrechts* (Bonn, 1855); *System des preuss. Strafrechts* (t., 1858 a 1868, 2 d.); *Das gemeine deutsche Strafrecht* (t., 1881—87, 2 sv.). Kromě toho napsal: *Preuss. Verfassungsfrage* (t., 1846); *Jurist. Studium in Preussen* (t., 1859); *Das Recht Deutschlands im Streit mit Dänemark* (3. vyd., t., 1863); *Beiträge zur Beurteilung d. Entwurfs eines Strafgesetzbuchs für d. Norddeutschen Bund* (t., 1870) a j.

Halske Johann Georg, spoluzakladatel elektrotechnického závodu Siemens & H. v Berlíně (* 1814 v Hamburku — † 1890 v Berlíně). Vyučiv se strojnictví, stal se dílovedoucím. R. 1844 založil s Bötticherem mech. dílnu pro výrobu přístrojů chemických. R. 1846 spojil se s Wernerem Siemensem a založili závod nejprve pro stavbu telegrafů, jenž později v oboru elektrotechniky značně byl rozšířen. Též značných zásluh dobyl si H. o umělecký průmysl.

Halstead [-hǫ̂lsted], město v angl. hrabství essexském na příkrém břehu řeky Colne, severozáp. od Colchesteru při dráze Colne Valley-H. Má pěkný got. kostel, obilní bursu, tovární výrobu hedvábí, sametu a floru, pletárny slámy, mlýny na papír a 6056 ob. (1891). Asi 3 *km* sev. jest Little Maplestead s jedním ze čtyř dosud v Anglii zachovaných okrouhlých kostelů, 5 *km* jihových. Earl's Colne se skvostným zámkem, postaveným na zříceninách starého benediktinského opatství.

Halszka z Ostrogu viz Alžběta 25).

Halšovice, Alešovice, Halešovice, ves v Čechách, hejt. Semily, fara Nabzí, pš. Žel. Brod; 58 d., 439 ob. č., 43 n. (1890), předení a sekání skla a perel.

Halštrov, něm. Elster: 1) H. Černý pramení se v Horní Lužici na Sibyllensteinu, přijímá Polučnici a Köderu a ústí se nad Vitemberkem do Labe. Délka toku asi 200 *km*, směr sev. záp. H jest s Labem spojen průplavem grödelsko-elsterverdským (15·5 *km*).

2) H. Bílý vzniká v Čechách ve Smrčinách v okr. ašském, ubírá se k severu kolem Adorfu, Olešnice, Plavna, Greizu, Gery, Zeitzu k Lipsku. Odtud obrací se náhle k záp. a rozděliv se ve dvě paralielná ramena, vlévá se mezi Mezíborem a Halle do Sály. Z přítoků s levé strany důležitější jest Weida, jež vlévá se do H a pod městem téhož jména, s pravé strany Plisa, ústící se pod Lipskem. Délka H-a činí 100 *km*. Mezi Lipskem a Plagwitzem je kanalisována.

3) H., město v saském kraj. hejt. budyšínském, 7 *km* jihových. od Kamence, na řece Halštrově, při žel. trati kamenicko-halštrovské; 1458 obyv. (1890), plátenictví a tkalounkářství a výroba trativodů. Na blízku velké lomy žulové.

Haltaus Christian Gottlob, historik a jazykozpytec německý (* 1702 v Lipsku — † 1758 t.), vydal pro středověkou chronologii důležité dílo *Calendarium medii aevi praecipue Germanicum* (Lipsko, 1729) a dle listin sestavil slovník právnického názvosloví středověk. *Glossarium germanicum medii aevi* (t., 1758, 2 sv.).

Haltéř, haltýř (z něm.), nádržka vodní vůbec, zvláště pak schránka na ryby, ze dřeva vyrobená tak, aby se uzavříti a voda jí protékati mohla. Říkávalo se jí kuchyňky. *Hše.*

Haltéres (řec.), činky, nářadí při gymnastických cvičeních Řeků zhusta užívané. Byly buď z kamene neb olova, v době starší podoby polovejčité s držadlem, později však měly téměř obecně takový tvar, jako naše činky; v té podobě setkáváme se s nimi obyčejně na obrazných památkách. Užívalo se jich nejvíce při skoku, a to tím způsobem, že ruce jimi obtížené hozeny byly rychle před skokem v zad a při skoku v před, čímž způsobován byl mocnější odskok, a tělo dále ku předu vymršťováno. K ostatním cvičením sloužily, jak se zdá, sloužily méně než u nás. Srv. Grasberger Erzieh. u. Unterricht im Alterth. I., 303. *Cfe.*

Halteres, kyvadélka, viz Dvoukřídlí.

Halteria Dujard., rod nálevníků brvnatých (*Ciliata*), kladený mezi kruhobrvnaté (*Peritricha*), nověji však do skupiny *Oligotricha*. Ač ve vodách sladkých velmi obecný, není dosud přesně charakterisován. Mívá kulovité malé tílko (průměr až 0·04 *mm*), nahoře na přídě spirálovitý pás brv prodlužující se do delšího výřezu na břišní straně a zakončující se ústy s krátkým šikmým jícnem. Jinak povrch těla prost je brv, toliko na středním pásu těla bývají dlouhé tuhé brvy, rozcházející se odtud pravidelně paprskovitě. Uvnitř těla jest větší jádro, k němuž druží se malé jádro vedlejší a stažitelná vakuola. Obecný druh v našich vodách jest H. *grandinella* Duj., vyznačující se střelhbitými, skákavými pohyby, jež přerušuje delšími nebo kratšími dobami klidu. *Šc.*

Haltern, osada v Čechách, hejt. a okr. Čes. Lípa, fara Holany, pš. Hirnsen; 80 d., 434 ob. n. (1890).

Haltica [-ika], Halticini, viz Dřepčíci.

Haltrich Josef, germanista a folklorista sedmihradský (* 1822 v Szász Regenu — † 1886 jako evang. farář v Schaasu). Jsa neúmorně činný pro poznání všech lidových poměrů sasického národa, postavil jeho lidovědu na pevný základ; jeho četné folkloristické a epigrammatické spisy jsou neocenitelny pro poznání pověstí, pověr a mluvy sedmihradských Sasíků; také skvělé výsledky sbírání látky k slovníku všech podřečí sasického dialektu v Sedmihradsku děkovati jest jeho usilovné práci. Díla H-ova vyšla ve výročních zprávách šigiš. gymnasia, ve zprávách cís. akademie věd ve Vídni a v »Archiv des Vereins für siebenbürg. Landeskunde« a také o sobě; z posledňějších vynikají: *Zur deutschen Thiersage* (Šig., 1855); *Deutsche Volksmärchen aus d. Sachsenlande* (Berlín, 1856, 3. illustr. vyd. Vídeň, 1882); *Zur Volkskunde der Siebenb. Sachsen* (2. vyd. Vídeň, 1855); *Die Macht u. Herrschaft des Aberglaubens* (Šig., 1871); *Zur Kulturgeschichte der Sachsen in Siebenbürgen* (Sibiň, 1867); *Deutsche Inschriften in Siebenb.* (t., 1867) a mn. j. *Dkl.*

Haluchа = **1)** Lathyrus tuberosus, L. (v. t.); **2)** Oenanthe L. (v. t.).

Halunka (krašanka), u Malorusů červené vejce velikonoční. Haluňaty = vařiti vejce na červeno.

Halurgie (halotechnika, z řec.), nauka o výrobě soli kuchyňské.

Haluzice, Halusice, ves na Moravě, hejt. Uher. Brod, okr. Klobouky Val., fara a pš. Vlachovice; 29 d., 162 ob. č., 2 n. (1890), 1tř. šk.

Halva viz Atheroma (kde omylem vytištěno hulva) a Halve.

Halve, halva, alva (arabsko-tur. = sladkost), pokrm z mouky pšeničné, másla a medu, k němuž se mandle, ořechy, sezamový olej a pod. přidávají, v pecnech švýcarským sýrům podobných. V Praze, kde se pokrm tento od r. 1857 veřejně na trzích prodává, říká se mu také med turecký.

Halvedži, halvadžija, alvadžija, slovou hotovitelé i prodavači halvy (v. t.).

Halving [háv-], angl., sluje v tesařství spojení dvou dřev na délku, čímž se má dociliti prodloužení dřev. U prodloužení trámů vždy na tom záleží, jaké síly účinkují ve strojbách, k nimž bylo prodlouženého trámu užito, a pak na tom, je-li strojba taková jen prozatímní, jako na př. lešení, nebo strojba stálá. Dle toho volí se příslušná vazba dřev. Kdežto u strojeb prozatímních stačí lípnutí, které může býti buď rovné, šikmé nebo klínové a které se vždy skobou utuží, užívá se u strojeb stálých různých zářezů a výřezů, což povšechně zove se plátováním; toto může býti buď rovné, nebo rovné šikmočelné, nebo rovné klínově zapuštěné, nebo rovné s ozubem, šikmočelné s čepem, šikmočelné s ozubem a čepem, dále t. zv. francouzský zámek a plátování s ozubem a spojovacím dřevem. Jsou-li takto prodloužené trámy namáhány silou na průhyb, musí se šikmě plátovati a železnými obliky anebo dřevěnou podložkou šrouby k trámům připevněnou utužiti. *Fka.*

Halvorsen Jens Braage, bibliograf norský (* 1845 v Bergenu), žurnalista (»Aftonbladet«), bibliotekář Athenea a amanuensis univ. knihovny v Christianii. Vydal vedle četných životopisů: *Norsk Bog fortegnelse pro 1870—71* a hlavní své dílo *Norsk forfatterlexicon 1814—70* (Christiania, 1881 a n., dosud 4 sv.). *HKa.*

Halwachs (Halpax, Halwax) Michael, malíř rak. († kol 1715), žák J. K. Lotha. Cestoval v Italii a usadil se v Praze, kdež od něho mimo jiné nalézá se hlavně *Sv. Barbora*, oltářní obraz u sv. Mikuláše na Malé Straně, a jiná v kostele sv. Jakuba. *J-k.*

z **Halweilu** viz z Halleweilu.

Halykos, ve starověku řeka na Sicilii, nynější Platani, ústila se u města Heraklea Minoa a tvořila od dob Timoleonových hranici mezi Řeky a Karthaginci.

Halys, starověké jméno ř. Kyzyl-Irmaku (v. t.).

Halysites, rod korálů deskovitých, úplně vymřelých, který jest význačnou zkamenělinou silurského útvaru. Buňky chovající v sobě polypy jsou dlouhé, rourovité, vodorovnými příčkami uvnitř rozdělené a staví se na poděl k sobě do řad často rozvětvených a na bocích společnou pokožkou pokrytých. Tyto řady buněk všelijak se proplétají a tvoří tak trsy bochníkovitých tvarů, často značných rozměrů. U druhu H. *catenularia*, hojného po všem světě, kde silurský útvar jest vyvinut, střídají se pravidelně buňky dvojí, širší a užší. V Čechách vyskytuje se ve vápenci chuchelském e_2. *Pa.*

Halyzia Muls, rod slunéček (*Coccinellidae*), má tykadla štíhlá, s kyjem podlouhlým úzkým, jehož články jsou obyčejně delší než širší; poslední jest zřetelně oddělen od ostatních a na kořeně patrně užší než konec článku předcházejícího. Dospělí brouci i jejich larvy živí se mšicemi a červci. Nejobecnější a všady hojná H. *14-punctata* L. (*conglobata* Illig.) má krovky bledožluté, šev a 7 více méně 4úhlých skvrn jsou černé; někdy však černé skvrny tak vzrostou, že splývajíce tvoří pak barvu základní, v níž jest 6 až 7 žlutých skvrn.

Ham [ãn], město ve franc. dep. Somme, arr. Péronne, na Sommě a na žel. trati tergnier-amienské, v krajině močálovité, ve které dobývá se rašelina, má kostel ze XII. stol., pomník rodáka zdejšího generála Foye, cukrovar a 2755 ob. (1891). Pověstno je svou tvrzí, proměněnou ve státní vězení, ve kterém u vazbě držáni byli: Ludvík Bourbonský, princ Condé, v l. 1830—36 ministři Karla X. a v l. 1840 až 1846 princ Ludvík Napoleon. Viz Gomard, H. son château et ses prisonniers (St. Quentin, 1864).

Ham (něm. *Weinvisier*), měřítko na vnitřní obsah sudů. Je to pravítko rozdělené na stejné drobné dílce, kterým se měří průměry dna (jsou-li obě stejně velká) a průměr kruhu největšího (od zátky dolů kolmo středem sudu), pak délka sudu. Za krychl. obsah se béře přibližně arithm. průměr dvou válců, z nichž

jeden na nno a druhý největší příčný arch uvnitř za podstavu. Oba pak stejnou výškou, kolik tedy vzorcem:

$$S = \left(\frac{a^2 - b^2}{2}\right) \pi \ldots$$

kde *a* a *b* značí poloměry obou archů. Také může se ar obsah plochy pojmouti jako součet dvou komolých kuželů a p.]

Ham., botan. zkratek, jímž označen Will. Hamilton, angl. botanik, jenž sepsal dílo *Prodromus plantarum Indiae occidentalis* (Londýn, 1825).

Hama (řec. ἅμα), spolu, zároveň, s —, řecké adverbium, objevující se často jako praefixa, na př. Hamadryady, hamachromie.

Hamá, hlavní město stejnojmenného sandžaku v asijsko-tur. vilájetu Syrii. Leží na obchodní cestě mezi Halebem a Damaškem a rozkládá se v těsném úrodném údolí po obou březích Nahr-el-Ási (Orontu) a po záp. svahu Džebelu Alá, 296 *m* n. m. Krajina, svlažovaná hojně (i H. má množství obrovských vodních kol), jest bohatá hlavně ovocem. Kol města rozkládají se hojné zahrady, město samo jest obehnáno zdí. Má úzké, špinavé uličky a malé nepravidelné s kopce a do kopce stavěné domy. Vyniká pouze 13 mešit, bázár a veřejné lázně. Obyv. 43.000, dle jiných 50 až 60.000, mezi nimi 2—4000 řec. katolíků a něco židů; živí se výrobou hrubých vlněných plášťů, pak spracováním bavlny a hlavně hedvábí. S beduiny a Nusairii vede čilý obchod. *Dk.* — Za starověku bylo to město hethitské, zvané Hámát (Ἐπιφανεία), původně stolice krajiny H.-Soby, prostírající se na východ Libána a nad horním i středním Orontem. Nejstarší známí obyvatelé byli Hittité, kteří v Hámátě zůstavili i některé psané památky, roku 1820 Burckhardtem objevené. Za Dávidových a assyrských dob bylo město Hámát sídlem královským, král Thoi byl pak Dávidovým spojencem. Tiglatpilesar III. odtrhl r. 738 od říše Hámátské 19 okresů při Libánu, načež Sargon r. 720 př. Kr. poraziv a popraviv posledního krále Ilubida, s Egyptem spojeného, Hámát k Assyrii připojil. Za hellénistických dob přezván H. Epifaneií, r. 639 upadl v moc Arabů, r. 1108 dobyl ho vůdce křižáků Tankred, již však r. 1115 znova opanován od Turků, vedených Togtekinem. Zemětřesením r. 1157 zahynulo zde 15.000 osob. Ve XIV. st. spravován byl Hámát samostatnými sultány, z nichž nejznamenitější jest Abul-Fidá. Také zeměpisec Jákút byl zdejším rodákem. Písmo hittitské po nejstarším známém svém naleziští nazýváno bylo s počátku písmem hámátským. *Psk.*

Hamac [amak], franc., visuté lože, jakáž hlavně na lodích se zavádějí. Jest to asi 2 *m* dl. a 1 *m* šir. hrubé plachtové plátno, zavěšené na železných kruzích, které jsou na čtyřech rozích přišity. V lodních ložnicích jsou do stropu zašroubovány 2 *m* od sebe železné háky ve směru dlouhé osy lodi a na ně h. se zavěšuje. Takové lože má před jinými, hlavně před pevným ložem, tu výhodu, že poskytuje ležícímu mnohem tišší podklad, ježto kymácení se lodi méně se ho dotýká. V horkých krajinách zavěšují h. na stromy, aby spící byl chráněn před hmyzem po zemi lezoucím. *Fka.*

Hamadán, perské město, hlavní město okresu stejného jména v prov. Irák Adžemí, s 30.000 (dle jiných 50—70.000) ob. většinou Peršanů. Je zde asi 1000 rodin židovských a něco Armenů. Město položeno jest v rozsáhlé a dobře svlažované rovině při sev.-vých. úpatí Elvendu, 1780 *m* n. m., a má svěží klima. Daří se réva (na hrozinky) a mák (na opium). Více však vyniká H. barvírnami a koželužnami (výborný saňán), dále výrobou vlněných koberců a hlavně kalamářů. Obchod vede ve rozsáhlé míře s Ispáhánem, Tebrizem, Teheránem, Bagdádem, Mosulem, Basrou i s Lúristánem, s nimiž spojen je H. sítí cest obchodních. Z památek vyniká velká mešita (ze XIV. st.), vedle níž ukazuje se hrob Esthery a Mardochaie pod společnou kupolí ve dvou celách z černého dřeva, poutnické to místo Židů. Pohřben zde i slavný Avicenna. Z rodáků vyniká Hamadání. V okolí rozsáhlé zříceniny; stojíť H. na místě starých Egbatan. *Dk.*

al-**Hamadání** Abul Fadl Ahmed Ibn Husein, zvaný *Badí az-zamán*, t. j. »div času« (* 968 v Hamadánu — † 1007 v Herátu), žák filologa ibn Fárise. Vynikal již od mládí uhlazenou mluvou, živostí a pamětí, což mu prostřednictvím slavného vezíra Sáhiba získalo přístup k Bújovci Muajjid-ud-daulovi. Řečnický a básnický zápas s Abú Bekrem z Chovárezmu obrátil na něho všeobecnou pozornost. H. vynikl jako básník, hlavně slávu svou děkuje však svým pracím v rhythmické prose, jimiž stal se vlastním zakladatelem oblíbeného u Arabů genru besed (*makámát*). V genru tom prohlásil ho nejslavnější jeho mistr Harírí (v. t.) přímo svým učitelem. Ze 400 besed H-ových zachováno 50. Vydány v Laknau (1875), v Cařihradě (1881), Bejrútě (1889). Listy jeho *Rasáil* vydány v Cařihradě (1881) a Bejrútě (1890). Mluva H-ova vyniká vzácnou uhlazeností, přes to je prosta vší hledanosti a přepjatého umělkování. *Dk.*

Hamadryady viz Dryady.

Hamadryas viz Paviáni.

Hamaker Henri Arens, orientalista nizozemský, vynikající hlavně rozsáhlou znalostí jazyků (* 1789 v Amsterdamě — † 1835 v Lejdě). Jako professor orient. jazyků ve Franekeru a od r. 1813 v Lejdě měl svou činností učitelskou veliký vliv na vývoj filologie orientální. Naproti tomu jest hojnost spisů jeho závadnou jich ceně. Z činnosti jeho uvádíme vedle pokusu katalogu rukopisů vých. v Lejdě (1820) jeho *Oratio de religione mohammedica* (Lejda, 1817); *Diatribe philologico-critica monumentorum aliquot Punicorum* (t., 1820); *Miscellanaea Phoenica* (t., 1828); *Miscellanaea Samaritana* a jiné. *Dk.*

Hamaljar Martin, slovenský spisovatel theolog. (* 1750 v Bátovcích na Slovensku — † 1812 v Sarvaši). Studoval ve Šťávnici, Levoči a v Prešpurku, od r. 1774 na universitě jenské. Vrátiv se do vlasti, byl nějaký čas vy-

chovatelem u Jiřího Hellenbacha z Absolovec, potom (od r. 1778) spolurektorem gymnasia a kazatelem evang. církve ve Šťávnici a od r. 1803 farářem v Sarvaši. Vedle toho zastával různé duch. hodnosti, jmenovitě superintendenta okršku horského (od r. 1797 až 1807). H. proslul stejně svou učeností jako horlivostí pastýřskou a láskou k národu i jazyku svému, jak nad jiné svědčí jeho vřelá účast při založení »Institutu řeči a literatury slovenské« a »Stolice jazyka čes. na lyceu prešpurském«. Ze spisů jeho připomínají se: *Materialien zum öffentl. Unterricht in Kirchen und Schulen* (Kamenice, 1790); *De gradibus consanguineitatis et affinitatis*; *Pašijové veršíky* (Presp., 1805); *Dvě nábožné písně* (t., 1806); *Dra M. Lutera menší katechismus s historií náboženství* (1814); *Agenda* (B. Šťávnice, 1798).

Hamám viz Hammám.

Hama-matsu, t. j. vorový břeh, hlavní město japanské provincie Totómi, jihozáp. od Tokia, na břehu Tichého okeánu, při tokaidské železné dráze, s 12.141 ob.

Hamamelidaceae, vilínovité (dle Presla), řád rostlin dílem ku prostoplátečným, dílem ku bezkorunným počítaný. Stromy nebo keře, nejvíce subtropické. Listy jednoduché, palistnaté, střídavé; květy obyčejně drobné, neúhledné, v klasech nebo strboulkách listeny obalených nahloučené, obojaké, polygamické nebo jednodomé. Okvětí buď jednoduché, buď dvojité; žlaznatý terč zřídka. Kalich, koruna a tyčinky nejčastěji 4—5četné, semenník 2četný; korunní plátky obyčejně úzké a prodloužené a dovnitř spirálně svinuté, tyčinky volné. Oboje pouzdra semenníková v medianě postavená, 1- až mnohovaječná. Vajíčka visutá ze střední semenice, anatropická. Čnělka konečná, rozdělená, posléze ztvrdlá a vytrvalá. Plod dvojpouzdrá tobolka se stěnami zevně kožovitými, uvnitř rohovitými. Semena často křídlatá, se skrovným bílkem a rovným klíčkem. — H. rozšířeny jsou v subtropické jižní Africe, v Asii, v atlantické Sev. Americe, v Mexiku a v indicko-malajském okrsku. V Evropě, sev. polovici Afriky, v Záp. Indii a Již. Americe úplně scházejí. Některé druhy jsou v lesích celých zemí rozšířeny. Tak jest *Bucklandia* charakteristickým stromem horních lesů mnohých krajin Vých. Indie, *Altingia excelsa* význačným obrovitým stromem Javy, *Liquidambar styraciflua* a *Hamamelis virginica* jsou rozšířeny v lesích Unie vých. od Mississippi. — Nyní žijící zástupci H-ceí jsou jen zbytky forem rostlinných daleko po zemi (i v Evropě a Asii) rozšířených, jež tu žily od doby křídové až do miocenu. Hlavně jest to zjištěno o rodech *Liquidambar*, *Hamamelis* a *Fothergilla*. — Prakticky jsou mnohé stromy toho řádu dosti důležity. — Všech asi 30 druhů rozděluje se v tyto známější rody: *Bucklandia*, *Rhodoleia*, *Liquidambar*, *Altingia*, *Distylium*, *Parrotia*, *Corylopsis*, *Sycopsis*, *Hamamelis*, *Trichocladus*. Takto seřaděny a do řádu H. uvedeny jsou jmenované rody dle nejnovějších systematiků; ale jinak rozdělují se také v řády H., jež kladou do příbuzenstva *Ribesaceae* a *Cunoniaceae* nebo *Hydrangeaceae*, pak v řád *Bucklandiaceae* či *Balsamifluae*, jež kladou do příbuzenstva Platanei. *Vský.*

Hamamelis L., vilín (dle Presla), rod z řádu *Hamamelidaceae*. Keře někdy vzrůstu skoro stromovitého, s listy střídavými, opadavými, olšovým nebo skoro lískovým podobnými. Palisty velké, opadavé, květy v hustých svazečkách po 1—5 na podzim v úžlabí listů vyrážející; plody zrají až v příštím létě (u nás spozděním kvetou také časně z jara). Květ obojaký, někdy se zakrněním jednoho pohlaví, 4četný; kalich 4zubý, korunní plátky 4 dlouze čárkovité, kalich daleko přesahující, žlutavé. Zevní 4 tyčinky plodné, prašníky s postranními odlupujícími se chlopněmi, vnitřní tyčinky přeměněny v šupinovitá staminodia. Semeník široce vejčitý, polozpodní, čnělka z kuželovitého zpodu dvojdílná. Plod tobolka dvojpouzdrá, dvojsemenná, krátce dvourohá a chlopnitě se pukající; chlopní dvouklaných; semena černá, lesklá. — H. *virginica* L., v Sev. Americe východně od Mississippi a od Mexického zálivu až do Kanady rozšířený druh, jenž skládá celé partie lesní a jest tu nejvýznačnější křovinou (*witch hazel*). Listy jeho na podzim pestře se zbarvují. Tobolky uzralé následkem nestejného tlaku v nestejně utvořeném osemení pukají s takovou prudkostí, že semena až na 4 *m* se z nich rozletují. U nás sází se často v sadech, kde naši zimu dobře snáší. H. poskytuje kůru bohatou na tříslovinu a hořké látky. Alkoholický výtažek pod jménem hamamelin a alkoholický destillát pod jménem hazelin doporučovaly se proti krvotokům. Jako domácí prostředek, totiž jako svěrací lék, potřebuje se již dlouho v Sev. Americe. Jiné dva druhy, H. *mollis* Oliv. a H. *japonica* S. Z., rostou v Japanu. *Vský. Jš.*

Hamán viz Amán.

Hamann Joh. Georg, filosofický spis. něm. (* 1730 v Královci — † 1788 v Münsteru), sešed s theologie obíral se studiemi filosofickými, básnictvím a kritikou. Po nějakou dobu byl vychovatelem v šlechtických rodinách, na to věnoval se obchodu. V zastoupení obchodního svého domu poslán byl do Londýna, kde výstředně žil a jen četbou bible vytržen byl z poblouzení toho. Vrátiv se, oddal se znova studiím (filosofii, theologii a řečem) a r. 1767 stal se celním úředníkem v Královci, byl však pro chorobu propuštěn (1787) a žil na to střídavě v Düsseldorfu a Münsteru, kde zemřel a pochován je v zahradě kněžny Golizynové, své příznivkyně. H. byl dosti duchaplným, aby aspoň formou svých spisů stal se zajímavým, když ne filosofickým jich obsahem. Jest theistou a mysticismus, jakým názory své pronáší, dostatečně ospravedlňuje jméno Magus aus Norden, jež s oblibou si přikládal. Goethe nazývá spisy jeho knihami Sibyllinskými. Neustálenost a rozptýlenost jeho duševní povahy zračí se i v tom, že psal mnoho, ale nic obsažného. Práce jeho jsou příležitostné, samé brožury a malé spisky (nejznámější *Sokratische Denkwürdigkeiten* a *Kreuzzüge des Philologen*), plné časových narážek na poměry a osobnosti, což jest druhou příčinou jeho ne-

srozumitelnosti. Stál v protivě k soudobé filosofii osvětné svou vroucností pro otázky náboženské, jichž však nedovedl s jasností spekulativnou rozebírati. Jeho *Sämmtl. Schriften* vydal Roth (Berlín, 1821—43); jeho *Schriften u. Briefe* vydal Petri (Hannover, 1872 74). Srv. Gildemeister, J. G. H-s Leben u Schriften (Gotha, 1857—74); J. Minor, J. G. H. in seiner Bedeutung für die Sturm- und Drangperiode (Frankfurt n. M., 1881).

Hamar, město v norském amtě Hedemarken, na vých. břehu jezera Mjösenu, na trati dráhy Kristiania-Throndhjem, s 5100 obyv. (1890), sídlo luther. biskupa. H. založen byl r. 1152, rozbořen r. 1567 od Švédů a znova vystavěn r. 1848; z nejstarší doby pocházejí nedaleké zříceniny chrámu.

Hamář, sluje na mor. Valaš. kramář, překupník nebo obchodník s dobytkem. *Vck.*

al-**Hamarovci** (Alhamaridi, arab. *benu-l-Ahmar*, t. j. synové = potomci a nástupci Ahmarovi, viz al-Ahmar), souborný název vladařů, již v l. 1232—1492 vládli v Granadě (viz Granada 1). *Dk.*

Hamartolós Geórgios viz Geórgios Monachos.

Hamása (= statečnost), název arab. anthologií poesie staroarabské, hlavně válečné. Nejslavnější jest sbírka Abú Temmámova (v. t.) a Buhturího (v. t.). *Dk.*

Hámát viz Hamá.

Hamatus (lat.), hákovitý, pro význačnou podobu nazývají se tak některé výčněly kostní.

Hamaxiki viz Amaxiki.

Hambach, ves v okr. neustadtském v bavorském vl. obv. Falci, má značné vinařství (hambašský rizlink), zříceniny hradu Kastanienburku a 2199 ob. (1890). Pověstna stala se Hambašskou schůzí (*Hambacher Fest*), kterou vůdcové radikálního hnutí Wirth a Siebenpfeiffer pod záminkou výroční oslavy bavorské ústavy na den 27. kv. 1832 sem svolali. V shromáždění 30.000 lidí pod prapory velkoněmeckými, polskými i francouzskými, vystoupeno jest proti vládám byrokratickým a usneseno, že vlastní právo vládnouti náleží lidu; hnutí však z toho vzniklé bylo záhy od gen. Wredea potlačeno.

Hambalek (z něm. *Hahnbalken*), vodorovný trám sloužící k podpoře krokví v soustavě německé čili hambalkové v místech poblíže jejich středu. H. čepuje se mezi krokve v takové výšce, aby, používá-li se prostory půdní, možno bylo pod ním volně projíti (as 200 *cm*). Při větších rozponech kampují se h-lky do vaznice, která jest podporována buď stojatými neb ležatými sloupy (viz Krov, soustava německá). *Fka.*

Hamburk (něm. *Hamburg*, úřední titul: svobodné a hansovní město H.): **1)** H., spolkový stát Něm. říše, při nejdolejším Labi mezi 53° 20'—53° 56' s. š. a 8° 30' až 10° 9' v. d., t. j. od ostrova Neuwerku v ústí labském až k obci Geesthacht v Lauenbursku. Skládá se z města H-u a ze tří venkovských panství (*Landherrenschaften*): Geestlande (6 na sev. bezprostředně k městu H-u přiléhajících obcí a nedaleko od nich sev.-vých. na území holštýnském 4 lesní dědiny), Bergedorf, k němuž náleží město Bergedorf, kraj Vierlande s Ostkrauelem a ves Geesthacht, konečně Marschlande, 7 obcí vých. od H-u, pak již. od Labe obce Moorwärder, Finkenwärder a Moorburg; mimo tyto 3 obce a 3 okresy města H-u leží ostatní území sev. od Labe. Konečně patří státu v levo na ústí labském úřad Ritzebüttel s Cuxhavenem a 7 obcemi, mezi nimi ostrov Neuwerk. Území sev. od města H-u, část města tohoto a Bergedorfu, pak Geesthacht leží na písčité půdě Geestu, jehož hřbet táhne se jednak sev. podél Labe k moři, jednak odbočuje do Holštýnska, maje průměrné výši 20—40 *m* (u Geesthachtu 97 *m*). Zbytek státu jest na úrodném dolnoněm. náplavu (*Marsch*), zdvihá se jen málo nad hladinu říční a musí býti chráněn proti povodni a vlnám hrázemi a větrnými mlýnky odvodňován. Tepnou státu hamburského jest Labe, které dělí se u Moorwärderu na 2 ramena: Norderelbe a Süderelbe, spojující se až pod městem H-em; první vysílá dvě slepá splavná ramena, Goose a Dove, a protéká městem, kdežto druhé tvoří okliku na jih, spojeno jsouc s prvním rameny Reiherstiegem a Köhlbrandem. Do ramene Norderelbe vlévá se říčka Bille a Alster, obě tekoucí městem, při čemž tato tvoří 2 nádržky (Binnen- a Aussen-Alster). Příliv a odliv působí na Labi až ku Geesthachtu. Podnebí území hamb. liší se od klimatu vnitrozemí tím, že léto jest méně teplé, zima méně chladná, oblačnost a proudění vzduchu silnější. Střední roční teplota 8·4° C kolísá průměrně mezi +32° a —19°. Roční množství srážek obnáší 73 *cm*, dnů deštivých jest do roka asi 218, střední tlak vzduchu je 760·8 *mm*. Větry převládají západní. Hamburský stát zaujímá 413·71 *km*², obyvatelstva má 622.530 duší (1890, 1820 jen 133.000) vedle 1394 mužů posádky a asi 400 námoř. dělostřelců na pobřežní batterii Cuxhavenu. Obyv. náleží k různým kmenům něm., hlavně dolnosaskému a frískému, řečí lidu je dolnoněmčina. Předním pramenem výživy jest obchod a průmysl, zaměstnávající asi ⅓ obyv. (r. 1882 148.816), ale předním jeho sídlem je město H. V ohledu zemědělském připadá státní půdy 46.8% na role a zahrady, 8·2% na louky, 18% na pastviny, 2·3% na lesy a 23·9% na domy a j. Hlavně se pěstují zeleniny, květiny a mlékařství, pak i pícniny a obilí. Hojně se vyváží jahod, ovoce a květin. Z dom. zvířat je nejvíce koní, 16.937, kdežto ostatní dobytek se přiváží.

Základy ústavy státní obsaženy jsou v hlav. recessu z r. 1712, v ústavě z r. 1860, která revidována dne 13. října 1879. Dle toho jest H. ve svazku říše Německé republikou, v níž moc zákonodárná přísluší senátu a zástupcům měšťanstva (*Bürgerschaft*), moc výkonná a soudní jen senátu. Do obou sborů volí (od 25. roku) i voleni jsou (od 30. roku) měšťané, za které přijímají se zachovalí příslušníci hamburští, jest jich asi 26.000. Činní úředníci mají jen aktivní právo volební. — Senát skládá

se z 18 členů doživotních, z nichž 9 musí býti právníků, 7 kupců a 2 kdokoliv, a doplňuje se tak, že ze 4 kandidátů senát 2 škrtne a měšťanstvo ze 2 zvolí jednoho. Předsedou jest první a druhý purkmistr (právník), volený na rok s přídavkem 5000 event. 3000 marek; senátor právník má 25.000, kupec 12.000 m. služného. Senátu přidáni jsou 2 syndikové a 4 tajemníci, pak stálá kancelář i přísluší mu též funkce měst. magistrátu. — Zastupitelstvo měšťanské skládá se ze 160 členů na 6 let volených, a to 80 volených měšťany vůbec, 40 majiteli pozemků městských a 40 »notábly«, t j. měšť. členy různých úřadů správních. Zastupitelstvo volí si předsedu a 20členný výbor. Jako správní úřady druhé instance existuje řada deputací (úřadů, kollegií, kommissí a j.), skládajících se z 2—3 senátorů a členů volených měšťanstvem; jim jsou podřízena jednotlivá zařízení státní. Nad územím venkovským jsou 2 senátoři (*Landherren*). — Státu hamburskému přísluší hlas ve spolkové radě německé a 3 mandáty na říšském sněmu, jakož i vrchní moc nad dolním Labem. — Zemské barvy jsou bílá a červená. — Dozor nad soudnictvím vykonává jeden člen senátu i jest H. sídlem vrchního zemského soudu 3 měst hanzovních a zemského soudu pro stát H. (6 komor občanských, 4 trestní a 6 obch. a kanc. pro firmy). K němu náleží úř. soud v H-u, Bergedorfu a Cuxhavenu, soud živnostenský a disciplinární, kdežto notáři a vykonavatelé soudní jsou samostatni. Deputacím podřízeny jsou úřad námořnický a pobřežní, pak vězení (ve Fuhlsbüttelu, H-u) a vychovatelny. — Záležitosti náboženské jsou od státu odděleny, stojíce jen pod jeho dozorem. Církev evang.-luter. má ústavu z roku 1870, jest podřízena synodě a rozpadá se ve 3 okresy rozdělené na obce. Nad katol. bdí biskup osnabrücký, židé pak dělí se na obec něm. a portugalskou. — Finanční správa státu, do níž pojaty jsou i finance města H-u, ne však obcí venkov., kterým poskytuje se jen ze státní pokladny restituce daně pozemkové, vykazuje na r. 1895 77,489.262 m. příjmů a 83,959.674 m. vydání, tedy schodek 6,470.412 marek, který má se uhraditi zvýšenou daní příjmovou. Poplatníků jest 149.732, státní dluh pak obnáší 310 mill. m. (proti 90½ mill. m. v r. 1860).

2) H., hlavní město stejnojm. státu, většinou na pravém břehu Labe, 118 *km* od jeho ústí, v uzlu železnic: H.-Berlín, H.-Hannover, H.-Brémy, H.-Cuxhaven, H.-Lubek a H.-Kiel. Hvězdárna hamburská leží na 53° 33′ s. š. a 9° 59′ v. d. od Gr. H. táhne se od severu k jihu 10·5 *km*, od vých. k záp. 9·18 *km* a má obvod 50·4 *km*. Vnitřní část města (Staré a Nové město), pak čtvrti St. Georg, Billwärder Ausschlag, Borgfelde, Hamm a Horn, dále části na levém břehu: Steinwärder, Kl. Grasbrook a Veddel leží ve výši 1—33 *m* z části na Geestu, z části na Marschi, následkem čehož jsou zde ulice strmé, kdežto vnější okresy na pravém břehu: St. Pauli, Eimsbüttel, Rotherbaum, Harvestehude, Eppendorf, Winterhude, Barmbeck, Uhlenhorst, Hohenfelde a Eilbeck, položené stejnoměrně na Geestu, mají ulice rovné. Výška přílivu obnáší v H-u 3·6 *m* a střední rozdíl mezi nízkou a vysokou vodou 1·86 *m*. — Dle soupisu r. 1893 vyšetřeno 593.840 obyv., z nichž jest 16.445 cizinců a 1345 mužů vojska. Dle vyznání bylo 91·3% evan., 3·9% katol., 3·1% židů a 1·5% jinověrců. Pohyb obyv. stojí pod vlivem silné immigrace a jeví se v r. 1893 na 1000 obyv.: 37·4 naroz., 20·04 zemř., 7·18 přistěhovalců. Roku 1895 napočteno v H-u 622.745 obyv. Domů bylo (1890) 28.224 s 119.228 byty, z nichž 7·35% zaujímalo celý dům; mimo to bylo 1097 obydlí na lodích. — Středem všeho ruchu městského jest velkolepý přístav, pojatý ve svob. území, asi 1000 *ha* plochy, z čehož je 700 *ha* země a 300 *ha* vody. Táhne se od záp. od holštýnského města Altony na vých. k Rothenburgsortu v délce 7 *km*, obklopen jsa okresy: Steinwärder, Grasbrook, Veddel, St. Pauli, Starým a Novým Městem. Nejzápadněji kotví uhelné lodi angl., pak následuje Niederhafen, 10 *ha* veliký a 5 *m* hluboký, s mnohými kanály (*fleete*), na nichž má sklady společ. skladišť. K němu přiléhá Sandthorhafen, pro parníky určený (10 *ha*, 5·6 *m*). Od něho jižně jsou Grasbrookhafen a Schiffbauerhafen, tento pro lodi atlantské, s ohromným státním špýcharem na 30.000 t. zboží a věží s časovým míčem. Za ním leží Strandhafen a Magdeburgerhafen, ke kterým řadí se Baakenhafen (17·7 *ha*, 6 *m*), kdežto naproti nim na pravém břehu leží Oberländerhafen (26·5 *ha*, 2·3 *m*), s nímž souvisí Veddelkanal. Na 110 korábů mořských určen je Segelschiffhafen (34·6 *ha*, 6·3 *m*) s obvodem 3199 *m*. K němu pojí se Petroleumhafen a kanály pro menší lodi. Celková délka nábřeží určených mořské plavbě činí 11.456 *m*, kdežto skladiště táhnou se v délce 4690 *m*, úhrnná pak plocha přístavů a kanálů obnáší 156·7 *ha*. Pro lodi říční určeny vně svob. obvodu Ober- a Zollhafen. Přístav hamburský opatřen je všemi pomůckami moderní plavby: na nábřeží a ke skladištím vedou koleje železniční, veliký jest počet doků, z nichž největší 167·5 *m* pojímá lodi o 5000 tunách, četná jsou zdvihadla a parní jeřáby, mezi nimi jeřáb na Oberländer- a Segelschiffhafenu na 150 *t* jest největší na světě. Parní ledolom udržuje Labe v zimě co možná volné.

Za centrum ostatního města pokládati jest okolí Binnenalstery. Zde jest na jižní a záp. straně proslulý Jungfernstieg, kdežto na sev. pne se přes výtok do Aussenalstery krásná Lombardbrücke. Kolem něho rozkládají se nádherné sady s pomníkem Büsche a Schillera, pak s imposantním domem umění (*Kunsthalle*). Život obchodní soustřeďuje se na náměstí Adolfově, kde pne se bursa s obchod. knihovnou o 50.000 sv. Z ostatních náměstí sluší jmenovati: Hopfenmarkt s hlučným trhem na zeleninu a nejkrásnějším hamburským chrámem sv. Mikuláše, vystavěným z pískovce Angličanem Scottem, s věží se zvonečkovou hrou, výšky 145 *m*; dále Rathausmarkt s novou radnicí a Gänsemarkt

s pomníkem Lessingovým. Vnitřní město víc a více mění se ve čtvrť obchodní, kde obytné domy ustupují skladištím, kdežto levý břeh labský plní se továrnami. Předměstí St. Pauli jest čtvrtí námořníků, o jejichž zábavu hojně jest zde postaráno (*Schaubudenplatz*). Hradby městské (do r. 1860) nahrazeny sady, v nichž na vých. nalézáme museum přírodovědecké, velikou stavbu školy reálné a průmyslové s museem pro umění a průmysl, v němž jest umístěno též i předhistorické a národopisné museum; na blízku »kašna Hanzy«. Na záp. jest veliká Brehmem založená zoologická zahrada a pomník měšťanů zahynuvších za francouzské okkupace. K tomu přiléhá zahrada botanická, na jih od ní budova poštovní a palác vrchního zemského soudu, na blízku pak pne se návrší Stintfang, s něhož je krásný rozhled na přístav a od něhož příkopem jest oddělen dům námořníků, dále proslulá Deutsche Seewarte a na sev. od ní hvězdárna. Celkem jest v městě 57 veřejných sadů s plochou 301 *ha*, pak v St. Pauli Pole sv. Ducha (20 *ha*), sloužící za kluziště a trh dobytčí, s kterýmž tunnelem spojeny jsou ústřední jatky. Z kostelů, jichž jest 22, vynikají ještě oba nejstarší chrámy požárem ušetřené, sv. Kateřiny (s věží 122 *m*) a sv. Jakuba (s věží 114 *m*), pak největší chrám hamburský sv. Michala, 70 *m* dl. a 52 *m* šir., pro 6000 lidí, pak nově vystavěný kostel sv. Petra (s věží 113 *m*). Na blízku tohoto, na místě dómu r. 1805 zbořeného, pne se Johanneum s gymnasiem, reál. gymnasiem, pomníkem Bugenhagena a městskou knihovnou 300.000 sv. a 5000 ruk., pak sbírkou starožitností. Z ostatních staveb jmenujeme: městský dům ze XVII. stol., trestnici u Holstenské brány, četné mosty, velkolepé vodárny na Kaltenhofu a ostrově Billwärderském (náklad 10 mill. m.) a mn. j. Ze soukromých budov možno uvésti hôtel »Hamburger Hof« a koncertní dům Ludwigův. — Velikou péči věnuje stát ústavům vzdělávacím. Mimo již jmenované jsou zde státní laboratoř fysikální, chemická, hutnická a zbožiznalecká, pracující však i pro soukromníky; dále 19 vyšších ústavů veřejných i soukromých (reálky, gymn., ústav učitelů a učitelek a j.), 99 ústavů nižších, pak 156 obecných škol s 1993 učiteli a 75.240 žáky. Ze škol odborných uvádíme všeobecnou řemeslnickou, stavební, strojnickou, plaveckou, veřejnou i soukromou, obchodní a hudební. Náklad na školství veřejné rozpočten na r. 1895 na 6.074.874 marek. Ze spolků třeba vytknouti Společnost vlasteneckou (s mnohými odbory), zeměpisnou, mathematickou, přírodovědeckou a 6 loží zednářských; socialistické spolky řemeslnické mají 33.000 členů. Z divadel jest předním divadlo městské, »Thalia« a operetní Karla Schultze; pro lid je divadlo lidové a »Variété«. Četné jsou časopisy. Mezi městskými závody vynikají plynárny, elektrárny, vodárny, sbor hasičský 240 mužů s 24 parními a 20 ručními stříkačkami, splachovací kanály v délce 323 *km* a šíři až 3 *m*, pak ústřední hřbitov v Ohlsdorfu (133 *ha*) s krematoriem. Velkolepě jest postaráno o chudinství, na něž rozpočteno 9.845.296 m.; rovněž hojně jest ústavů dobročinných: všeobecná nemocnice soustavy barákové, nemocnice námořnická, blázinec, nemocnice vlast. spolku dam, svob. zednářů, židovská, dětská, Marianská; ústav hluchoněm. a slepých, sirotčince, ústav pro invalidní námořníky a rozsáhlý vzdělávací ústav pro zpustlé děti zv. »Rauhes Haus«.

Tento veliký rozkvět města umožněn obrovským rozvojem plavby a obchodu: neboť dnes jest H. prvním obchodním městem pevniny evropské, nad něž vynikají v obchodě světovém jen Londýn a New-York. Máť H. znamenitou polohu, právě na tom místě toku labského, kde stýká se plavba říční a mořská. Rozsah plavby podporuje veliké loďstvo hamburské, jež roku 1893 čítalo 631 lodí s 618.488 t. (z čehož 337 parníků s 421.731 t) se 14.410 muži obsádky. Rybářství zaměstnává 156 lodí s 5042 t., na Labi pak jest 4851 lodí s 276.236 t. Nejdůležitější podniky plavební jsou: H.-Amerikanische Packetfahrt-Actien-Gesellschaft, H.-Südamerikanische Dampfschifffahrtgesellschaft, »Kosmos«, »Hansa«, H.-Pacific-Dampfschiffslinie, pak firmy: Woermann, Slomann a sp., Laeisz a j., které spojují H. se všemi důležitými přístavy světa. Konečně znamenitou část dopravy prostředkují i železnice. Úhrnem připlulo r. 1893 do H-u 8792 lodí s 5,886.378 t. a odplulo 8838 s 5.933.580 t., po Labi připlulo 14.647 plavidel s 3.170.429 t. a odplulo 14.322 plavidel, při čemž přímá doprava sahá až do Čech na úkor Terstu. Zboží přivezeno po moři 5,496.315 t. za 1.556.879 m., odvezeno 2.365.655 t. za 1.291.343 m., po železnicích a Labi přivezeno 3.368.748 t. za 1.171.156 m., odvezeno 2.741.477 t. za 1.116.945 m. Přední místo v přívoze zaujímá káva, neboť H. stal se po zavedení terminových obchodů a kasy likvidační prvním kávovým tržištěm světa; r. 1894 přivezlo se jí za 213 mill. a vyvezlo za 64 mill., ve skladištích na Sandthorquai bývá jí složeno za 1·5 mill. m. Vývozním předmětem jest především cukr, jehož vyvezeno surového za 120 mill. a raffinovaného za 126 mill. Vlny ovčí, v níž se H. vyvléká ze vlivu angl., přivezeno za 119 mill. a vyvezeno za 61 mill. Dále jest H. prvním německým místem pro přívoz angl. příze a nití, jichž přivezeno za 98 mill., konečně je světovým tržištěm na tabák, jehož přivezeno za 41 mill. a vyvezeno za 24 mill. marek. Ale i ostatní předměty obchodu: víno, obilí, kukuřice, kůže, ledek, rudy, stroje, zboží železné a pletené atd. repraesentují ohromné sumy. Co se týče zemí v obchodu hamburském súčastněných, stojí v čele Anglie s 42% přívozu a 36% vývozu, prostředkujíc mimo to část spojení s jinými zeměmi, tak že 44% lodí v přístavě jest anglických; pak následují Spojené Státy americké, potom ostatní Evropa. Důležita jest pro H. i doprava osob, jichž r. 1893 bylo 58.876. K tomu sluší připomenouti, že obchod hamburský stává se čím dále tím více jen spedičním a mnohé zboží jen transitním. — Potřebám obchodu slouží

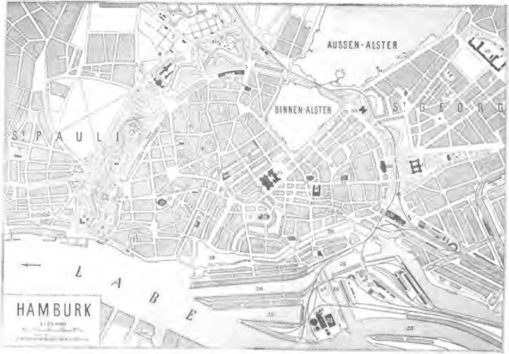

1. Zoologická zahr.
2. Hřbitovy.
3. Botanická zahr.
4. Soudní budovy.
5. Pošta.
6. Městské divadlo.
7. Observatorium.
8. Dům námořníků.
9. Deutsche Seewarte.
10. Kostel sv. Michala.
11. Katolický kostel.
12. Městský dům.
13. Bleichenfleth.
14. Radnice.
15. Bursa.
16. Kostel sv. Mikuláše.
17. Hopfenmarkt.
18. Radnice.
19. Binnenhafen.
20. Sandthorhafen.
21. Plynárna
22. Grasbrookhafen.
23. Baakenhafen
24. Magdeburgerhaf.
25. Hannoverské nádraží.
26. Brookthorhafen.
27. Hlavní celní úřad.
28. Zollkanal.
29. Kostel sv. Kateřiny.
30. Fischmarkt.
31. Kostel sv. Petra.
32. Pferdemarkt.
33. Kostel sv. Jakuba.
34. Oberhafen.
35. Berlínské nádraží.
36. Lubecké nádraží.
37. Průmyslové museum.
38. Přírodověd. museum.
39. Kunsthalle.
40. Všeob. nemocnice.
a Johanneum.

Chromotypie J. Otty v Praze.

OTTŮV SLOVNÍK NAUČNÝ.

Digitized by Google

četné **banky**, z nichž přední jsou: hlavní závod Říšské banky s obratem 12.245 mill. m., Severoněmecká banka s 13.470 mill., Spolková banka s 8236 mill., filiálka Německé banky s 8400 mill., Obchodní banka s 8056 mill. a mn. j. Směnek vydává se ročně za 1342 mill. marek. **Bursa** má oddělení pro cenné papíry, obilí, kávu, tabák, cukr, petrolej, zboží vůbec, pak pro speditéry, exportéry a pojišťovny. Velkolepé jsou i **dopravní prostředky pevninské**: železnice s 18 nádražími, dráhy pouliční (parní, elektrické a koňské v délce 82 *km*), pošta s roční dopravou (1894) 186.513 mill. různých zásilek, telegraf s 2·432 mill. telegramů a telefon s 8000 stanicemi. Ohromného rozsahu nabylo **pojišťování**, především námořnické; pojištěno 2000 mill. u 11 ústavů hamburských a něco více u cizích. Pojištění mobilární obstarává 70 společností, immobilární státní požárová pokladna s 1668 mill. m. pojištěného jmění. Z pojišťoven na život jmenujeme pokladnu zřízenců hamburského státu a společnost »Janus«. Zákonné pojištění dělnické platí pro všechna 3 hansovní města. Konečně jsou v H-u 4 **spořitelny**.

I **průmysl** hamburský je v úzkém styku s obchodem, především loďařství. Ve svobodném přístavě jest 8 loděnic se strojírnami a doky, z nichž největší (firma Blohm a Vosz) má 2500 dělníků a doky 210 *m* délky a 14.000 tun nosnosti. Pak jmenovati jest železolijny, válcovny a raffinerie na spracování rud, z nichž Severoněmecká vyrábí ročně za 20 mill. m. Četné jsou tu mlýny na obilí, rýži, továrny na kakao, čokoládu, pražírny kávy, raffinerie tuků (největší firma C. Rehe spracuje ročně za 10 mill. m. tuku), 32 továren na tabák a doutníky, sladovny, 32 pivovary s roční výrobou 830.000 *hl*, 11 lihovarů s výrobou 27.000 *hl*. Hojně je čistíren petroleje, továren na kůži, gummu, kaučuk, guttaperchu, silná je výroba módního a dřevěného zboží, za to ustupuje průmysl textilní. Pro chemický průmysl Německa je H. prvním místem. Celkem je zde 1260 velkozávodů s 32.000 dělníků: parních kotlů na pevnině je 990, na vodě 1610, lokomobil 660. — Vzhledem k důležitosti H-u pro obchod světový mají zde téměř veškeré státy své **konsuláty** (48), spravované většinou generálními konsuly.

Dějiny. Zárodkem města H-u jest tvrz založená r. 808 Karlem Vel. proti Slovanům, která vzkvétala tak rychle, že povýšena r. 831 na biskupství a r. 834 na arcibiskupství, které však odtud později přeloženo do Brém. Roku 1110 připadlo město hrabatům holštýnským ze Schauenburku, kteří založili r. 1188 Nové Město. R. 1189 vykoupil si H. od císaře mnohé svobody, tak že moc hrabat omezovala se na dosazování správců. Zbořením Bardowieku r. 1189 zbaven H. soupeře a rozmnožen novým kupeckým obyvatelstvem. R. 1241 spolčil se s Lubekem a r. 1259 s Brémy (**Hansa**), s nimiž domohl se mnohých dalších svobod a vyplenil r. 1401 námořní lupičství. Území rozšířeno o Eppendorf, Billwärder, Ritzebüttel a Vierlandy. Vnitřními spory mezi nižší třídou a patricii vymožen r. 1410 první recess. R. 1510 povýšen H. Maxmiliánem na říšské město. Reformace zavedena r. 1529 (Bugenhagen), vydáno zřízení církevní a rozdělena správa mezi starousedlé a mistry. Vyhnáním dissidentů dán podnět k založení Altony, kdežto zase přibylo mnoho vypuzených Hollanďanů, pak židů ze Španěl a Portugal; brzy po nich přistěhovali se sem četní kupci angličtí (*adventurers*). R. 1603 vydán řád směneční, roku 1605 zlepšena kniha zřízení městských, r. 1615 založena říšská pošta v H-u, zhoršení pak mincí okolních států vedlo k založení banky hamburské. Válkou třicetiletou H. neutrpěl mnoho, ale poklesl jeho obchod, což vedlo k vnitřním bouřím, ukončeným po mnohých nesnázích r. 1712 velkým recessem. Za války sedmileté H. neobyčejně vzkvetl, za to v následcích nezřízené spekulace přivoděna r. 1763 veliká krise. R. 1770 dostalo město hlas na sněmu říšském a strhlo na sebe za bojů Anglie s osadami americkými obchod s těmito a po dobytí Nízozemí Francouzi obchod hollandský. Za to je stihla dokonalá pohroma připojením k Francii a zákazem kontinentálním, což dovršeno pokutou za předčasné odpadnutí a obsazením města Davoûtem. Úhrnná ztráta obnášela 140 mill. a 45.000 ob. Po r. 1815 vzmáhal se H. jako spolkový stát německý, když r. 1842 zastižen ohromným požárem, který strávil 4219 budov. Následky jeho šťastně překonány i vedly k nápravě státní správy r. 1860. Podobně překonána těžká krise r. 1866, kdy H. přistoupil k Prusku, podržev však i po r. 1871 svobodu celní. Teprve roku 1888 připojil se k celní jednotě německé až na malé území svobodného přístavu. Za to dostal 40 mill. m. na stavby přístavní, které stále rozšiřovány. R. 1892 zuřila v H-u cholera, jež zachvátila 8600 osob, následkem čehož přikročeno k dokonalé reorganisaci zdravotnictví, zejména vodárenství.

Srv. úřední publikace kanc. statistické: Statistik d. Hamburgischen Staates (1867—95); Statist. Handbuch für d. hamb. Staat (1891); Hamburg, die Stadt, Vororte etc. (1875); kanc. pro obchodní statistiku, Hamburgs Handel u. Schifffahrt (1847—94); obchodní komory, Berichte u. statistische Auszüge (1894); pak časopisem »Börsenhalle« vydané Hamburgs Handel und Verkehr (1892—1894); konečně Hamburgischer Staatskalender; Zeitschr. des Vereines für hamburgische Geschichte (1841 až 1893); Mittheilungen d. Ver. f. hamb. Gesch. (1878—94); Mönckeberg, Gesch. der freien u. Hansestadt H. (1885); Wichmann, Hamburgische Geschichte (1889); Gaedechens, Historische Topographie der freien u. Hansestadt H. (1880); Melle, Das hamb. Staatsrecht (1891); Wulff, Hamb. Gesetze u. Verordnungen (1889—91). *Tšr.*

Hamburská běl, špatnější odrůda běloby olovnaté. Užívá se jí u podtěrů, t. zv. gruntování, u nátěrů tónových nebo u nátěrů na zdi. Viz Nátěr. *Fka.*

Hamburské železnice státní, majetek města Hamburka, 5·13 *km*, skládají se z po-

dílu na spojovací dráze hambursko-altonské, z hamburské dráhy nábřežní a z přístavní dráhy cuxhavenské; mimo to patřila k tomu do r. 1884 železnice hambursko-bergedorfská (v. t.). Po trati hambursko-altonské, jejíž podíl hamburský jest 3·98 *km* dl. (od nádraží Klosterthor po Altonu-Schulterblatt) a vystavěn byl nákladem 1·8 mill. marek, počalo se jezditi 16. čce 1866 a vykonávala provozování s počátku želez. společnost altonsko-kielská za roční nájemné 96.000 m., od roku 1870 společnost berlínsko-hamburská a postátněním této pruská státní správa, která platí nájemného 86.000 m. a 4½% úroky z nákladu na stavby rozšiřovací. Dráha nábřežní, vystavěná r. 1865, slouží spojení nábřeží s nádražím berlínským a díl na horním mostě přístavním též vlakům osobním z nádraží hannoverského do nádraží klosterthorského, začež se platí Hamburku ročně 7000 m. Cuxhavenská dráha přístavní, 1·11 *km* dl., vystavěna byla r. 1882 a provozování obstarávala s počátku železnice dolnolabská, platíc Hamburku 4½% nájemného z nákladu pořizovacího, což 1. čcem 1890 přijal na se stát pruský. *Plk.*

Hambursko-bergedorfská železnice, 14·4 *km* dl., vystavěná na základě povolení z r. 1840, vzata v užívání 1. května 1842, přešla následkem smlouvy uzavřené mezi společností a státem hamburským, který na svůj účet umořil do r. 1870 kmenové akcie, v majetek Hamburku; 1. červencem 1884 koupil ji pruský stát za 14 mill. marek, přijav zároveň dluh asi 1·8 mill marek za svůj, a podřídil ji ředitelství altonskému. *Plk.*

al-**Hamdání: 1)** al-H. Abú Muhammed Hasan ben Ahmed ben Jakúb, proslulý zeměpisec arabský, jehož i věda evropská vedle Mukaddasího považuje za největšího zeměpisce arabského. Vedle zeměpisu vynikl i jako učený astronom. Hlavně měl důkladnou topografickou znalost Arabie a jejího obyvatelstva, zvláště pokud se týká Jemenu. Jeho podrobné rozdělení kmenů arabských jest nutným východiskem nejen každých dějin arabských, nýbrž i základem pro dějinný vývoj Semitů vůbec. Zprávy své uložil ve dvou spisech: *Sifatu džezírati-l-Arabi* (Popis ostrova arabského), vyd. D. H. Müller (Lejda, 1884 a n. 2 d.) a v rukopisně zachovaném *Iklílu* (Diadému). Oba spisy vynikají důkladností a spolehlivostí tou měrou, že ani výzkumy moderní nemohou se s nimi měřiti, nehledě ani k tomu, že podávají zprávy i o částech Arabie, kam posud buď nikdo z cestovatelů evropských se nedostal, nebo jen náhodou a mimochodem. Někteří z cestovatelů (Lange, Glaser) užívali spisů jeho přímo jako moderního Baedekra. Sprenger použil prvého spisu hojně pro svou »Die alte Geographie Arabiens« (Bern, 1875). H. napsal i *Saráir-ul-hikmati* (Stolce moudrosti). Pro filologa je H. zajímavým svou dialekticky přibarvenou mluvou.

2) al-H., rek a básník arabský X. st., viz Abú Firás al-H. *Dk.*

Hamdánovci, arabský rod knížat z kmene Taglib, již vládli od r. 929—978 v Halebu a Mosúlu. Zakladatelem rodiny byli bratři Saifuddaula († 967, *Χαβδᾶν* byzant. historiků) a Násiruddaula († 969), synové Abdalláha Abul Haidžá ibn Hamdána († 929), již obdrželi uvedená města v léno od chalífy Rádí billáha. Proslulí válečně, hlavně v bojích s Byzantinci, Saifuddaula i jako podporovatel vědy (filosof al-Fárábí) a básníků (Mutanabbí, Abú Firás; Ispáhání věnoval mu svůj »Kitáb al-agání«). Srv. Freytag, Selecta ex historia Halebi (Paříž, 1819); Dvořák, Abû Firâs ein arab. Dichter u. Held (Lejda, 1895). Nástupcem Saifuddaulovým byl syn Sa'duddaula Abul Maálí, nástupcem Násir-uddaulovým Abú Taglib († 979). Vzájemné sváry seslabily oba tak, že podlehli brzo Bújovcům. *Dk.*

Hamdi bej Osmán, státník a archaeolog turecký (* 1842 v Cařihradě). R. 1857 odebral se do Paříže, kde studoval práva, 1868—70 byl gouvernérem vilájetu bagdadského, 1873 delegátem Porty při výstavě vídeňské, pak generálním sekretářem v tur. ministerstvu zahraničném, 1882 stal se ředitelem císařských museí v Cařihradě. O tato musea získal si H. nehynoucí zásluhy a hlavně jeho přičiněním povzneseno museum cařihradské k oné výši, že právem nazývá se »museem budoucnosti«. Vedením H-ovým vystavěna byla na dvoře starého serailu zvláštní budova ve slohu řeckém, v niž umístěny jsou překrásné sarkofagy sidónské. Sarkofagy tyto H. vydal s Théodorem Reinachem v nádherné publikaci: *La nécropole royale de Sidon* (Paříž, 1892-93). V novém museu založil bibliotéku, výstavu výtvorů tureckého umění a museum přírodovědecké. Působením jeho založena byla roku 1882 turecká škola umělecká. H. vydal též dobré katalogy: *Musée impérial Ottoman.* Catalogue des sculptures grecques, romaines, byzantines et franques (Cařihrad, 1893) a *Monuments funéraires* (t., 1893). *Ljk.*

Hamel Louis Ernest, dějepisec franc. (* 1826 v Paříži), advokát a novinář krajního radikálního křídla, řídil »Home libre«, jejž založil Louis Blanc. R. 1878 zvolen do městské rady pařížské, r. 1892 senatorem. Napsal básně *Derniers Chants* (1851) a řadu děl historických: *Histoire de Robespierre* (1865—67, 3 sv.); *Marie la Sanglante* (1861, 2 sv.); *Hist. ill. du second Empire* (1873, 3 sv.); *Hist. du premier Empire* (1882); *Hist. de la Restauration* (1887, 2 sv.); *Hist. du règne de Louis Philippe* (1889, 2 sv.); *Hist. de la seconde Républ.* (1891); *Hist du second Empire* (1893—94, 2 sv.) a j.

Hamelin [am'lẽ] Ferdinand Alphonse, admirál franc. (* 1796 v Pont-l'Évêque — † 1864 v Paříži). Vyznamenav se jako velitel fregatty v Středozemském moři proti mořským loupežníkům a r. 1830 na výpravě proti Alžíru, postoupil na contreadmirala a r. 1849 za generálního inspektora v Toulonĕ. Za války krimské byl vrchním velitelem franc. loďstva v Černém moři a spojiv se s anglickým, bombardoval Odessu. R. 1854 byl jmenován admirálem a po smrti Ducosově ministrem námořnictví (1855—60).

Hameln, krajské město v prus. vlád. obv. hannoverském, jihozáp. od Hannoveru, na Veseře a na žel. trati hannoversko-altenbeckské, má 4 kostely, krajské úřady, gymnasium s real. progymnasiem, vyšší dívčí, rolnickou, obchodní a mlékařskou školu, filiálku říšské banky, nemocnici, přístav říční, raffinerii cukru, továrnu na papír a na stroje, přádelnu, slevárnu a 13.675 ob. (1890), z nichž 1041 katol. Město vzniklo vlastně z kláštera sv. Bonifáce a prohlášeno bylo v XI. stol. městem a později členem Hansy. Tu vznikla pověst o muži, který prý v XIII. stol. pískáním na zvláštní píšťalu odvedl všecky krysy z města; když mu však měšťané nezaplatili, vyvedl tím způsobem 130 dětí a zmizel s nimi v blízkém Koppelberku. (*Rattenfänger von* H.) — V kraji hamelnském žije na 575·37 *km*² 52.031 ob. (1890).

Hamerik Asger, skladatel dánský (* 1843 v Kodani), studoval v Kodani u Gadea, v Berlíně u Bülowa, v Paříži u Berlioza. V Paříži napsal opery: *Toleville*, *Hjalmar a Ingeborg*, *Židovskou trilogii*, v Italii *Vendettu*, jež hrána v Miláně r. 1876. Z jiných děl jeho jmenujeme: *Hymnu míru* (1868), operu *Poutníka* (1872), dvě symfonie, klavírní kvartet, kusy koncertní, písně, *Operu beze slov* (1883) a pět nordických suit pro orchestr, z nichž první r. 1873 i ostatní dosáhly pěkného úspěchu, hlavně pro dokonalost technickou.

Hamerken viz Tomáš (Kempenský).

Hamerling Robert, básník něm. (* 1830 v Kirchberku am Walde v Dol. Rakousích — † 1889 v Stiftingthale u Štýr. Hradce), pocházel z rodičů velice chudých, kteří se později přestěhovali do Vídně. Zde chodil do gymnasia a později studoval i medicinu, přírodní vědy, filologii klassickou i orientální a filosofii. R. 1851 jmenován supplentem ve Vídni, r. 1855 gymn. učitelem v Terstu; na podzim r. 1866 dán však k žádosti své do pense pro trvalou chorobu žaludeční; pense zvýšena mu milostí císařskou a nad to zabezpečil jej hmotně dar neznámé dámy z Vídně. H. žil odtud v Štýr. Hradci, oddán výlučně písemnictví. První jeho plody byly lyrické: *Ein Sangesgruss vom Strand der Adria* (Terst, 1857) a *Sinnen und Minnen* (Praha, 1859; rozm. 7. vyd. Hamburk, 1886) a lyrickoepické *Venus im Exil* (t., 1858, 5. vyd. 1889), velmi charakteristická již pro H-ův názor světový, stejně jako formálně dokonalejší *Ein Schwanenlied der Romantik* (Hamb., 1862, 5. vyd. 1889). V kanzoně *Germanenzug* (Vídeň, 1862, 5. vyd. Hamb., 1890) oslavuje světové poslání Němectva. Brzy potom podal H. epos, jež ho rázem proslavilo: *Ahasver in Rom* (Vídeň, 1866, 21. vyd. Hamb., 1894), historickou fresku široké filosofické koncepce, při tom plnou žárného koloritu, líčící přerod antického světa v křesťanský. Následovalo stejně závažné epos *Der König von Sion* (Hamb., 1868, 12. vyd. 1890), jehož středem je anabaptistický král Jan Lejdský, *Amor u. Psyche* (Lipsko, 1882) a satirické epos *Homunculus* (Hamb., 1882), jediné svého druhu v moderní německé literatuře, mrskající krvavě prosaičnost, positivismus a pessimismus našeho věku. V divadle zkusil se tragédií *Danton u. Robespierre* (Hamb., 1871, 4. vyd. 1877), silnou studií psychologickou, a veselohrami *Teut* (t., 1872) a *Lord Lucifer* (t., 1880), v románě *Aspasií* (t., 1876, 3 sv., 3. vyd. 1884), líčící společnost antickou harmonicky žijící v uměleckých požitcích krásy a lásky. Kromě toho vydal kantátu *Die Sieben Todsünden* (t., 1873, 6. vyd. 1887), novellu *Die Waldsängerin* (Berlín, 1880, 4. vyd. Hamb., 1890), svazek nové lyriky *Blätter im Winde* (Hamb., 1887), sbírku črt a studií pod názvem *Prosa* (t., 1882, 2 sv.; nová řada t., 1891, 2 sv.), autobiografii *Stationen meiner Lebenspilgerschaft* (t., 1889). Z pozůstalosti jeho vydán denník *Lehrjahre der Liebe* (t., 1890), hlavní dílo jeho životní *Die Atomistik des Willens* (t., 1890, 2 sv.), namířené proti monismu a pessimismu, jež ironisoval již v »Homunculovi« a *Letzte Grüsse aus Stiftinghaus*, lyrický odkaz (t., 1894). Z italštiny přeložil Leopardiho (Lipsko, 1886) a anthologii *Hesperische Früchte*, básně i prosu moderní Italie (Těšín, 1884). H. je vedle Grillparzera největší básník rakousko-německý, přední z moderních básníků něm. Duch vyškolený idealismem klassickým i romantickým, slučoval v sobě stejně péči o ryzí krásnou formu i ideové myšlénkové jádro. Je předem básník žárného koloritu, lyrické expanse, která i v eposech jeho všude proniká, malíř slovem. Vedle toho neschází však nikdy duše této poesii: je vážná, přísná, idealistická vždy. Světový názor jeho byl idealismus, který přímo i nepřímo (satirou) všude hlásal. Skutečné štěstí člověka je pozorování a tvoření krásna. Do češtiny překládá El. Krásnohorská »Krále Sionského«, drobné básně Jar. Vrchlický (»Hostem u básníků«, Praha, 1892). Srv. Rosegger, Persönliche Erinn. an R. H. (1890); Möser, Meine Beziehungen zu R. H. (1890); Kleinert, R. H. (1889); E. Gnad, Ueber R. H's Lyrik (1891); Knauer, H. gegen Schopenhauer u. Hartmann (1892). *Šld.*

Hamernice, osady v Čechách: **1)** H. u Kvásin, hejt. a okr. Rychnov n. K., fara Skuhrov, pš. Solnice; 5 d., 26 ob. č. (1890), mlýn. — **2)** H. (*Hammerdorf*), hejt. Žamberk, okr. a pš. Rokytnice, fara Rybná; 29 d., 204 ob. n. (1890), mlýn s pilou.

Hamerník Josef, lékař český (* 18. srpna 1810 v Pacově — † 22. květ. 1887 v Praze). Lékařství vystudoval v Praze, pak ve Vídni u Škody a Rokytanského, načež r. 1837 vrátiv se do Prahy, počal tu zaváděti reformy v lékařství, jak je byl seznal na škole vídeňské, a konal tu zejména po 6 měsíců sekce pathologicko-anatomické, ježto zvláštní pathologicko-anatomický ústav doma zřízen nebyl. Nemoha se však domoci žádného z uprázdněných míst v pražské všeob. nemocnici, odebral se r. 1838 do Tábora a později do Budějovic, kdež si jako praktik získal zvučné jméno. R. 1841 přijal, vyzván Škodou, bezplatné místo sekundárního lékaře ve všeob. nemocnici v Praze u profes. Oppolzera a pořádal pak zvláštní kursy z path. anatomie, a sice jeden

ve všeob., druhý ve vojen. nemocnici. R. 1845 stal se primárním lékařem oddělení pro nemoci prsní a později též docentem a mimoř. prof. nemocí prsních a nauky o poklepu i poslechu, r. 1849 pak převzal II. lékařskou kliniku jako řádný professor. Pro své moderní snahy přispěl H. nemalou měrou k založení slávy lékařské školy pražské, uprostřed nejlepší práce však byl r. 1853 na rozkaz ministra Lva Thuna bez udání důvodů professury zbaven. Tím roztrpčen zanevřel na veškerý stav lékařský a ustal v další práci, ba stal se i nepřístupným velikým pokrokům, které od let padesátých učinily vědy lékařské, jmenovitě neuznával novějších názorů o příčinách nakažlivých nemocí. I politicky byl H. činným, byv r. 1848 zvolen na říšskou radu a r. 1861 do sněmu zemského; všude pak hlásil se rozhodně ke straně české. H. vynikal jako bystrý pozorovatel a znamenitý diagnostik i má skutečné zásluhy zejména o poznání nemocí srdečních, cevních, tuberkulosy, tyfu a cholery. O příčinách a původu různých nemocí, jmenovitě nemocí s horečkou spojených, měl svoje zvláštní přesvědčení. Zde budiž jen vytknuto, že nevěřil v účinnost ochranného očkování proti neštovicím a že za tím účelem napsal několik zpráv i dobré zdání, které podal r. 1856 na přímé vyzvání angl. vlády. Jakkoli literární činnost H-ova netrvala celé desítiletí (hlavní jeho vědecká činnost spadá do let čtyřicátých a prvé pol. let padesátých), napsal přece velkou řadu prací a pojednání odborných. Bylť H. pracovník velmi pilný a sluší jen litovati, že činnosti vědecké vůbec se vzdal a literárně pak nevystupoval než za účely polemickými. Z jeho prací buďtež uvedeny: *De pneumonia ejusque et pulmonis morborum signis objectivis* (Praha, 1838, práce dissertační); *Carditis als Ursache von Klappeninsufficienz* (t., 1843); *Physiologisch-pathologische Untersuchungen über die Erscheinungen an den Arterien und Venen* (t., 1847); *Das Herz und seine Bewegung*; *Beiträge zur Anatomie, Physiologie und Pathologie des Herzens* (t., 1858); *Grundzüge der Physiologie und Pathologie des Herzbeutels* (t., 1864); *Beobachtungen über das Vorkommen von Geräuschen in der Herzgegend und ihre wahrnehmbaren Bedingungen* (Vídeň, 1845); *Ueber den Mechanismus, nach welchem die venösen und arteriösen Klappen des Herzens geschlossen werden, und nach welchem die Töne der Herzgegend entstehen* (Praha, 1847—48); *Die am Herrn Groux beobachtete Fissur am Sternum* (Vídeň, 1853); *Ueber die Verhältnisse des Kreislaufes in der Schädelhöhle* (Praha, 1848); *Ueber die Verhältnisse des Umfanges u. d. Pulsation peripherischer Arterien bei Obliteration der betreffenden Stämme* (t., 1848); *Ueber die Diagnose der Verengerungen am Herzen* (t., 1849); *Ueber einige Verhältnisse der Venen, der Vorhöfe und Kammern des Herzens und über den Einfluss der Contractionskraft der Lungen und der Respirationsbewegungen auf den Circulationsapparat* (t., 1853); *Zur Pathologie und Diagnose des Typhus* (t., 1846); *Ueber Taubheit und halbseitige Gesichtslähmung im Verlaufe der Tuberculose* (Vídeň, 1844); *Diagnose der Tuberculose* (Praha, 1845); *Die Cholera epidemica* (*Cholera-Rapport an das hohe Ministerium des Innern*, t., 1850); *Contagium, Epidemie und Vaccination* (t., 1867); *Beantwortung der englischen Vaccinationsfragen*; *Gutachten über die Vaccination* (t., 1856); *Zur Geschichte und Bedeutung der Pocken und der sogenannten Kuhpockenimpfung* (t., 1872); *Bemerkungen über einige medizinische Grundsätze und Publikationen* (t., 1879); *Ueber die sogenannte Vaccination und Variola* (t., 1884). Česky bylo vydáno: *Zdání o očkování kravskými neštovicemi* (přel. dr. J. Podlipský, t., 1859); *O očkování kravskými neštovicemi* (t., 1866); *O nakažlivých a epidemických nemocech* (t., 1866).

Hamersdorf (mađ. *Szent Erzsébet*, rum. *Gusterica*), úhledná velkoobec v sibiňské župě v Sedmihradech, půl hodiny od Sibině vzdálená, s 1377 obyv. (1890), z nichž 674 sas. a 610 rum. Má řecko-kat. a starobylý ev. luter. farní kostel románského původu. V okolí výborná vína, značné ovocnářství a polní hospodářství. Poblíž stopy římské silnice, jež někdy vedla k průsmyku Červené věže. Roku 1870 učiněn zde vzácný nález bronzových starožitností keltského původu, celkem přes 8 centů mečů, kopí, dlát, kladiv, sekyr, srpů a ozdobných předmětů. Viz L. Reissenberger, Der archaeol. Fund bei H. (Sibiň, 1872).

Hamersko, vsi v Čechách, viz Hamr 4. a 5.

Hamerton [hèm'rtn] Philip Gilbert, malíř a spis. angl. (* 1834 v Lanesidě Lanc. — † 1894 v Boulogni s. S.). Cestoval po Skotsku a po Francii a radiroval značný počet krajin a podobizen. Z maleb jeho jsou známy: *Hlídačova chatrč; Řeka Yonne* a j. Známějším stal se však jako umělecký referent »Times« a »Saturday Review«. Psal též mnoho biografických a aesthetických článků pro Encyclopaedia Brit. a založil umělecký časopis »The Portfolio«, jsa současně spolupracovníkem »L'Artu«. R. 1868 uveřejnil dílo o umění radirovacím, dále o krajinářství a o moderním malířství franc. Napsal také několik románů. Za hlavní úlohu svou pokládal zjednati úplnou shodu mezi uměním anglickým a franc. a vzbuditi obapolný zájem u těchto národů. *J-k.*

Hamfešt, též handfest (z něm. *Handfeste*) sluly našim předkům různé listiny. Původně znamenalo slovo *handfest* u Němců utvrzení nějaké listiny buď vlastnoručním podpisem neb aspoň položením ruky na listinu. Odtud též lat. názvy *firma* a *manifest*. Později slovo h. nabylo významu širšího a nazývány tak vůbec listiny podpisem (h-em) opatřené a konečně i samo právo v listině zabezpečené. V tomto širším významu přišel výraz h. do užívání v Čechách, kde nazývány tak různé veřejné listiny, ochranné listy, výsady a j. Dle dnešního brémského práva jest h. jediným způsobem zástavního práva k nemovitostem. Toto moderní právo hypoteční upraveno jest dědickým a handfestním řádem brémským z 19. prosince 1833, jeho revisí ze 30. čce

1870, se změnami z 21. září, 25. prosince 1879 a 16. listopadu 1880 a spočívá v tom, že vlastník pozemku před dědickým a handfestním úřadem prohlásí, že povoluje na svůj pozemek určitý počet h-ů, totiž papírů znějících na majitele. Po veřejné vyhlášce a po uplynutí čtyřnedělní lhůty, v níž interessenti mohou proti vydání h-ů protestovati, vydá handfestní úřad žadateli (vlastníkovi pozemku) h-y. Odevzdáním h-u do třetích rukou zřizuje se pro majitele h-u zástavní právo k pozemku. *-dlc.*

Hami, též Chami, území a město v čínské provincii Čin-si v Mongolsku. Město H. leží na 42° 53′ s. š. a 93° 19′ v. d. v oase zavlažované Bugasem, jenž pak v poušti se ztrácí. Okolí města jest vydatně vzděláváno a rodí mnoho polních plodin a ovoce, hlavně melounů. V H. jest hlavní stanice výměnného obchodu mezi střední Čínou, Kašgárskem a Turfanem. V širším okolí chov velbloudů, koní, skotu a ovcí.

Hamian, jméno několika kmenů v alžírské provincii oranské. Nejdůležitější z nich H.-Gharaba a H.-Džemba (dohromady asi 6000 duší) obývají v rovině 100 *km* jižně od Tlemsenu.

Hamilkar (foinicky: dar Melkartův), jméno několika vynikajících Karthaginců: **1)** H., syn Hannonův nebo Magův, byl za třetí války perské r. 480 před Kr. poslán s 200 lodí a 300.000 bojovníků (dle zpráv řeckých) na Sicilii, aby tohoto ostrova pro Karthaginu dobyl. Rozloživ se ve dvou táborech před Himerou, byl od Gelóna syrakuského v ležení přepaden a zabit, vojsko jeho jest rozprášeno a loďstvo spáleno; stalo se to prý v den, ve který padl Leónidas v Thermopylách.

2) H. poslán byl na počátku první války punské na Sicilii, kde šťastně proti Římanům válčil. R. 257 př. Kr. svedl s nimi nerozhodnou bitvu námořní u mysu Tyndarského, ale r. 256 byl u Eknoma poražen, podobně u Adysu v Africe, kde upadl do římského zajetí.

3) H. Barkas (t. j. blesk), otec Hannibalův, převzal r. 247 před Kr. vrchní velení nad vojskem karthaginským na Sicilii. Opevnil se na hoře Erkte (nyn. Monte Pellegrino u Palerma), hájil tu prospěchu rodného města, tuže v menších bojích síly svého vojska a pustoše loďstvem svým pobřeží italská. Opanovav tvrz Eryx, protáhl válku až do r. 241 i býval by zajisté nabyl značných úspěchův, kdyby býval z Karthaginy účinněji podporován. Když však Lutatius Catulus zvítězil u Aegatských ostrovů, H. obdržev z otčiny plnou moc, zavřel s Římany mír a usiloval o to, aby odvrátil nebezpečí hrozící Karthagině od najatého vojska. Proto posílal najaté vojsko v menších odděleních do Afriky, by jim tu byl žold zapraven a oddíly pak v různá místa posílány; ale úřadové z pohodlnosti čekali, až všecko najaté vojsko do Afriky bylo přeplaveno, a vzbudili svou neopatrností vzpouru (»válku libyckou«), kterou H. jen s velkým namáháním r. 237 před Kr. potlačil. Chtěje zjednati rodnému městu náhradu za ztrátu Sicilie, provedl, že svěřena mu byla diktatura, a podporován loďstvem, vytrhl na západ a podmanil všecky krajiny až po oceán; náhle obrátil se do Hispanie a šířil za stálých bojů panství karthaginské až k Ebru, ale padl r. 228 před Kr. v boji proti domorodcům.

4) H., vojevůdce, zůstal po ustoupení Hannibalově do Afriky v Italii a získav si důvěru u Gallů italských, povzbuzoval je, aby pokračovali ve válce. R. 201 válka počala pobitím 7000 Římanův u Mutila a na jaře r. 200 H. v čele 40.000 Bojův, Insubrův a Cennomanův vzal útokem Placentii a položil se táborem před Cremonu, byl však od praetora Furia poražen a v boji zabit. *Bka.*

Hamilton [hemiltn]: **1)** H., město v hrab. lanarckém ve Skotsku při vtoku Avonu do Clydu, na žel. trati lanarcko-glasgowské, oblíbené letní sídlo obyv. glasgowského, má latinskou školu, zámek vévody Hamiltona s velikým parkem, tkalcovství, vyšívání mušelínu bohaté doly na uhlí a železo a 24.859 obyv. (1891); na blízku jsou zříceniny Cazdow-Castlu.

2) H., město v prov. Ontariu v brit. Kanadě při záp. cípu jezera Ontaria, s krásným přístavem, spojené s Buffalem, Detroitem a Port Huronem, má mnoho továren na polosukno (*tweed*), na lokomotivy a potřeby pro železné dráhy, znamenitý obchod, jehož roční obrat přes 5 mill. dollarů, a 48.980 ob. (1891).

3) H., město v hrabství Butlerově, severoamer. státě Ohiu, na řece Miami, v průplav upravené, a na žel. trati Cincinnati-daytonské, má továrny na parní a hospodářské stroje, na vlněné zboží a papír, mnoho mlýnův a 17.565 ob. (1890).

4) H., město v hrabství Dundasu v britsko-australské kolonii Victorii na řece Wannonu, střed obchodu záp. Victorie, má kollej a 3373 obyv. (1891).

5) H., město v australské kolonii Nov. Již. Walesu blíže Newcastlu, má továrnu na brikety a 4844 ob. (1891).

6) H., hlavní stanice ostrovů Bermudských.

7) Mount H., hora v Kalifornii, 1286 *m* vys., s hvězdárnou Lickovou r. 1887 nákladem 700.000 dollarů zřízenou a vystrojenou dalekohledem 17·4 *m* dl. a 91 *cm* v průměru.

Hamilton [hemiltn], stará rodina skotská, jejíž zakladatel Gilbert de Hameldun připomíná se r. 1272. Z rodiny vynikají: James Lord, jenž za zásluhy své ve válce a při vyjednávání s Anglií povýšen byl na lorda a pojav Marii, dceru Jakuba II., za manželku, získal hrab. Arranské. — Syn jeho James I. hr. z Arranu hrál po smrti Jakuba IV. důležitou úlohu a smířiv se s Angusem, stal se členem poručnické vlády za nezletilého Jakuba V. — Synovec jeho Patrick H., první protestantský mučenník ve Skotsku (* 1504 — † 1528), studoval v Paříži a poznal tu spisy reformátorů německých; na to odešel do Vitemberka, seznámil se s Lutherem a Melanchthonem a navrátiv se do Skotska, šířil reformaci ve svém okolí. Byl však jako kacíř obžalován a upálen. Jeho *Loci communes* do angličiny přeložil a s jeho vyznáním víry vydal John

Fryth. — James IV., hrabě z Arranu a vév. z Châtelheraultu, syn Jamesa I. († 1575), provázel Jakuba V. do Francie a stal se po jeho smrti poručníkem nezletilé Marie Stuartovny. Nejprve zasazoval se o shodu s Anglií a zavřel také smlouvu greenwichskou, dle níž Marie Stuartovna měla býti provdána za Edvarda VI., později přešel na stranu franc. a František II. jmenoval ho vévodou châtelheraultským. Vladařství své pro nástrahy ovdovělé Marie Guisské musil r. 1554 ukončiti a odebrati se r. 1556 do vyhnanství. Setrval v něm do r. 1559, kdy vrátiv se do Skotska, ujal se uvězněné v Anglii Marie Stuartovny, a podrobil se teprve r. 1573 Jakubu VI. Bratr jeho John H., arcibiskup v St.-Andrewsu, byl obžalován z účasti na zavraždění Murrayově a byl r. 1571 oběšen. — James V. H., třetí hrabě z Arranu, syn Jamesa IV. (* 1530, † 1609), přestoupil k protestantismu, avšak upadl v duševní nemoc a statky rodinné byly zabaveny, až teprve r. 1585 obdržel je jeho bratr John, jenž r. 1604 povýšen byl na markýza H-a, kdežto bratr jeho Claude H. († 1622) stal se zakladatelem vévodského rodu z Abercornu. — James, vévoda z H-u, vnuk Johna (* 1606 — † 1649), přivedl Gustavu Adolfovi r. 1631 několik pluků ku pomoci a jako kommissař ve Skotsku snažil se zavříti mezi Karlem I. a Covenantem smíření. Karel I., který si ho velice vážil, jmenoval ho r. 1643 vévodou; r. 1648, chtěje králi pomoci, vpadl do Anglie, byl však od Cromwella u Prestonu poražen, zajat a krátce po Karlu I. popraven. William, hrabě z Lanarku, druhý vévoda z H u, bratr před. (* 1616 — † 1651). Po bitvě u Prestonu uprchl do Hollandska a provázel Karla II. na jeho cestě do Anglie, byl však r. 1651 v bitvě u Worcestru smrtelně raněn; protože nezanechal žádných dítek, přenesl Karel II. titul vévody z H-u r. 1660 na Williama Douglasa, hraběte ze Selkirku a manžela Anny, dcery Jamesa, prvního vévody z H-u. Z rodu tohoto pocházejí nyn. vévodové z H-u. James, nejstarší syn Williama Douglasa (* 1658 — † 1712), obdržel r. 1711 titul vévody z Brandonu; Charles, bratr jeho, stal se r. 1688 hrabětem ze Selkirku, a třetí bratr George († 1737) hrabětem z Orkneye. James George, pravnuk Jamesa prvního, zdědil r. 1761 po smrti vévody Douglasa titul markýza Douglasa a hraběte Angusa, ale po smrti jeho veškeré tituly a jmění přešly na strýce jeho Archibalda, jehož syn Alexander vévoda z H-u (* 1767 — † 1852) byl členem dolní sněmovny a r. 1806 vyslancem v Petrohradě. William Alex. Anthony Archibald (* 1811 — † 1863) pojal za manželku badenskou princeznu Marii Amalii a jejich třetí syn George (* 1845) zvolen byl r. 1868 od Middlesexu do dolní sněmovny, stal se r. 1874 státním podsekretářem úřadu indického, 1878 místopresidentem tajné rady a v l. 1885 a 1886—92 byl prvním lordem admirality.

Hamilton [hemiltn]: **1)** H. Anthony, hrabě, spisovatel franc. (* 1646 v Irsku — † 1720 v Saint-Germainu), pocházel z mladší větve skotských vévod toho jména. Po smrti Karla I. následovala rodina H-ova královského prince do Francie, kde H. strávil mládí své a poznal jazyk franc. velmi dokonale. R. 1660 za restaurace povolán byl zpět do Anglie, kde dostal od Jakuba II. pluk pěchoty v Irsku a vrchní velení v Limericku. Když pak Jakub II. ztratil trůn, následoval ho H. do Francie na zámek Saint-germainský. H. je z nejlepších a nejfrancouzštějších spisovatelů soudobých. Napsal řadu listů (*Epîtres*), poesii příležitostných (*Poésies diverses*) a písní (*Chansons*), básní velmi lehkých a vtipných, které napovídají již století XVIII., dále pět povídek (*Contes: Histoire de fleur d'épine*, *Le bélier*, *Les quatre Facardins*, *Zénéyde* a *L'enchanteur Faustus*), fantastické příběhy čarodějnické ve vkusu »Tisíce a jedné noci«, lehké a smělé s náběhy parodistickými; a konečně nejdůležitější dílo, jež zaručuje mu trvalé místo v dějinách písemnictví franc.: *Mémoires de la vie du comte Grammont*, jež vydal r. 1713. Jsou to životopisné příběhy šlechtice Grammonta (* 1621), jenž pro milostnou soutěž byl Ludvíkem XIV. z Francie vypovězen, načež žil u dvora Karla II. ve znamenité úctě, kdež se oženil se sestrou H-ovou a vrátiv se do Francie, zde i zemřel (1707). Byl to statečný voják, milostný dobrodruh a vtipný společník. H. sepisuje jeho příběhy, rázu často frivolního, maluje podobizny soudobých velikánů (Mazarina, Cromwella, Ludvíka XIV.) a popisuje obšírně a šťastně soudobé mravy a soudobou kulturu (Karel II. a jeho dvůr). Paměti tyto mají nejen znamenitou cenu literární, vynikajíce ryze francouzským espritem a lehkou čiperností slohu, ale i historickou. »Contes« vydány jsou nově Lescurem r. 1873—74, »Mémoires« v Londýně r. 1889. Kritické vydání souborné pořídil Renouard (Paříž, 1812, 4 sv.). *Šld.*

2) Philipp Ferdinand de H., malíř, žák svého otce Jamesa (* 1664 v Brusselu — † 1750 ve Vídni), jsa v l. 1706—40 komorním malířem ve Vídni, maloval zvířata; jest od něho 9 obrazů ve dvorním museu vídeňském, 3 v museu ve Vratislavi, 2 v Rudolfinu v Praze, jiné v pinakotéce mnichovské a v museu výmarském. *J-k.*

3) Charles William de H., malíř (* 1668 [1670?] — † 1754 v Augšpurce). Byl kabinetním malířem biskupa Alexandra Sigismunda v Augšpurku a maloval velmi pečlivě provedená zvířata, ptáky a květiny. V museu ve Zvěřině jest od něho *Zastřelená liška* (1730) a v galerii mannheimské 4 jiné obrazy. *J-k.*

4) John George de H., malíř zvířat, bratr před. (* 1672 v Brusselu — † 1737 ve Vídni, kde žil od r. 1713). Byl původně dvorním malířem krále Bedřicha a maloval hlavně koně a zátiší. Z jeho děl jsou 4 obrazy v museu drážďanském (1703, 1704, 1709), *Honba na kance* v museu berlínském (1740), jiné ve dvor. museu a v galerii Liechtensteinské ve Vídni, v pinakotéce mnich. a ve Schleissheimu. *J-k.*

5) H. Anton Ignaz, malíř, syn a žák před. (* 1696 ve Vídni — † 1770 v Huberts-

burku v Sasku), maloval koně a zátiší a byl ve službách vévody sasko-výmarského. Později stal se dvorním malířem polského krále Augusta III., kurfiršta saského. *J-k.*

6) **H. William**, sir, státník a archaeolog angl. (* 1730 ve Skotsku — † 1803 v Londýně). Věnoval se nejprve vojenství, později nastoupil dráhu diplomatickou, stal se r. 1764 vyslancem anglickým v Neapoli, kdež pobyl do roku 1800. R. 1791 oženil se podruhé s pověstnou Emmou Harteovou (viz Hamiltonova Emma), jež krásou a duchaplností svou na dvoře neapolském nabyla velikého vlivu. Její podporou podařilo se H-ovi uzavříti allianci mezi Anglií a Neapolskem. Když r. 1798 Francouzi vtrhli do Neapole, H. provázel krále neapolského do Palerma. R. 1800 vrátil se do Anglie. Za dlouholetého pobytu svého v Neapoli obíral se horlivě studiemi přírodovědeckými (zejména Vesuv poutal jeho pozornost) a archaeologickými. Jsa nadšeným ctitelem kultury řecké, H. první se zápalem vášnivým sbíral vásy řecké, ano pro ně pouze podnikal i nákladné výkopy u pohoří Tifata. R. 1766 obsahovala sbírka jeho 730 vas, 620 bronzů, 300 předmětů skleněných. Uveřejnil ji d'Hancarville v nádherném díle: *Antiquités étrusques, grecques et romaines tirées du cabinet de Mr.* H. *à Naples* (Neapol, 1766—67, 4. d., 2. vyd. Florencie, 1801—08) a Tischbein v *Collection of engravings from ancient vases in the possession of* H. s textem sepsaným H-em a Italinskym (Neapol, 1791—95, 4 d.). Francouzské vydání tohoto posledního díla vyšlo pod titulem: *Recueil de gravures d'après des vases antiques tirées du cabinet de* H. (Paříž, 1803—09, 4 díly). První tato sbírka H-ova zakoupena byla roku 1772 za 8400 liber sterl. pro Britské museum. R. 1793 zřídil si H. druhou sbírku, hlavně z památek uměleckých, objevených ve hrobech nolských. Ta však vzala z velké části za své, ježto loď ji do Anglie převážející utonula u Plymouthu; zbytek památek při tom zachráněný koupil lord Hope. Pozorování svá ve příčině Vesuvu H. podal ve spisech *Observations on mount Vesuvius* (Londýn, 1772) a *Campi Phlegraei* (t., 1776—79), o výkopech v Pompejích sepsal *Account of the discoveries at Pompeji* (t., 1771). Srv. Kirk, Outlines from the figures and compositions upon the greek, roman and etruscan vases of the late Sir H. (t., 1804); Stark, Handbuch der Archäologie der Kunst, 249. *Vý.*

7) **H. Gavin**, malíř histor. a podobizen (* 1730 v Lanarku — † 1797 v Římě). V padesátých létech XVIII. stol. žil v Londýně, kde proslul jako dovedný malíř podobizen. V Římě, kam se potom uchýlil, stal se z něho antikisující eklektik; vybíral si pak předměty z historie klassické a mythologie, které prováděl v barvě suché a slabé. Toho způsobu jsou: *Achilleus s mrtvolou Hektorovou*; *Andromache nad mrtvolou Hektorovou*; *Apollo*. Kolem roku 1794 maloval ve ville Borgheské v Římě *mythus o Paridovi*, řídil r. 1769 kopání ve ville Hadriánově a i jiných antických skulptur, z nichž většina se nalézá v Britském museu. Sepsal a vydal *Schola Italica Picturae* (1773) se 40 rytinami. *J-k.*

8) **H. William**, malíř angl. (* 1751 v Chelsea — † 1801 v Londýně). Studoval v Italii a na akademii londýnské. Maloval obrazy historické i genrové a podobizny. Mimo to illustroval Boydellovo vydání Shakespeara, vydání bible a Thomsonova »Počasí«. *J-k.*

9) **H. Alexander**, státník americký, spoluzakladatel federace severoamerické (* 11. led. 1757 na antillském ostr. Nevisu — † 12. čce 1804 v New-Yorku). Otec jeho pocházel ze starého rodu skotského, matka, roz. Faucettová, z rodiny hugenotské; od ní přiučil se H. dokonale frančině. Maje 12 let, přišel na učení do Santa-Cruzu a zde, ctižádostí puzen, vzdělával se tak horlivě mimo účetnictví v mathematice, lučbě, dějepisu a písemnictví, že se ho přátelům zželelo, i poslali osiřelého r. 1772 na studie do New-Jerseye. Koncem r. 1775 poslán do New-Yorku na kollej Kingovu (nynější Columbia College), kde připravoval se na lékařství. Tou dobou již počal se lid 13 osad sev.-amer. zvedati proti bezohledné vládě anglické a osmnáctiletý H., nadán bystrou výmluvností, nejednou vystoupil jako řečník lidový; též uveřejnil brošuru »Prostá obrana opatření kongressem navrhovaných«, v níž požadoval pro lid amer. právo povolovati daně, spravedlivé zastoupení v parlamentě angl. a poroty; poukázal i k tomu, kterak by se v již. osadách pěstováním bavlny mohl vyvinouti vlastní průmysl americký a kterak by se amer. osadníci v průmyslu vůbec měli vymaniti z anglického podruží. Jakmile však r. 1775 prolita první krev lidu u Lexingtonu, myslil H. jen na válku a podnítil své spolužáky k zřízení družiny »dubových srdcí«, s níž chvátal v řady obranců vlasti. V březnu 1776 byl již setníkem dělostřelby státu New-Yorského a osvědčil v bitvách u Trentonu a Princetownu takovou srdnatost i obezřelost, že Washington 20letého »malého lva« učinil svým pobočníkem s hodností plukovnickou. V tomto postavení H. po celou válku tak chrabře si počínal, že Washington, přilnuv k němu otcovskou náklonností, svěřoval mu jako tajemníku svému mnohdy nejdůležitější poslání a úkony. Teprve r. 1781, když mír byl vybojován, vystoupil H. z vojska, aby se vrátil k právnictví. Oženiv se s dcerou generála Shuylera, usadil se jako advokát v New-Yorku, kdež brzy získal si velké vážnosti, že již po roce (1782) zvolen poslancem. V kongressu navrhnul, aby tento uznal povinnost vlasti k bojovníkům, kteří potud nedostávali platu, a zároveň aby převzal dluhy, které jednotlivé státy pro válku národní byly podnikly; k tomu konci měl býti kongress zmocněn k vybírání cel po všech pobřežích amerických, aby zřídil se národní fond ku splácení dluhů pospolitých. Kongress návrhy ty přijal, avšak státy odpíraly kongressu nyní po válce všeliké právo k vymáhání jakýchkoli daní na státech k vydržování vojska neb k uzavírání smluv pro celou Ameriku závazných. Volný, jen k obraně a odboji proti Anglii zřízený spolek států amer. byl by se bez mála

žárlením a svévolí částí svých rozpadl za obecného bankrotu a zmatku. Bylo nutno, by vratká konfederace 13 samostatných republik se utužila v samostatnou federativní demokratickou republiku, z pouhého spolku států aby zbudoval se stát spolkový, v němž by rozumně byla zachována svézákonnost a samospráva jednotlivých států ve všech záležitostech jejich domácích, kdežto záležitosti všem společné řídila by společná všem vláda ústřední, odpovědná společnému zákonodárnému sboru (kongressu), s voleným na čas presidentem republiky v čele. O takovéto rozřešení přičinil se H. nejplatněji, ač mu bylo přetrpěti nesčetných příkoří. Již od r. 1781, kdy v řadě článků o názvu *Kontinentalist* poprvé uveřejnil své náhledy o vládě spolkové, byl od horlivých republikánů, ba i od samého Tomáše Jeffersona podezříván, jako by byl tajný monarchista nebo aristokrat, jenž chce lid americký oloupiti o svobodu a podčiniti nějaké vojácké autokracii. Aby vyvrátil námitky i obavy protivníků federativní republiky, jal se s přáteli svými Jamesem Madisonem a Johnem Jayem v »Daily Advertiseru« uveřejňovati 85 obšírných státovědeckých úvah o systému federačním, které pak vyšly pod jménem *The Federalist* a zůstanou po vždy vzácným výkladem ducha i zásad federačního systému amerického. Než jakkoliv byl účinek těchto publikací mohutný, přece bylo třeba ještě pilné osobní agitace, měla-li dobrá věc zvítěziti. H., provázen stále přátelskou důvěrou Washingtonovou, podjal se i této; působil pro přijetí nové ústavy od státu ke státu, vždy jen přesvědčováním a poučováním lidu, až se dílo šťastně zdařilo. R. 1789 byla federativní ústava Spojených Obcí severoamer. ode všech 13 států přijata. Jiří Washington jako zvolený president Unie jmenoval H-a ministrem financí, kterých však vlastně nebylo. Tehdáž osvědčil H. největší sílu svého nadání i své pracovitosti. Stoje před úlohou, která zdála se vymáhati lidského věku, zmohl ji skvěle v čase úžasně krátkém. Trvaje nezvratně při čestném úmyslu svém, že Amerika nesmí zoři svobody své poskvrniti bankrotem, nýbrž že musí všem věřitelům svým splatiti všecky válkou povstalé dluhy, které pouze na úrocích pohlcovaly ročně přes tři mill. doll., založil s Rob. Morrisem národní banku Unie, aby její pomocí zdatným systémem finančním rychle povznesl kleslý úvěr Ameriky a nahradil téměř bezcenné papírové peníze konfederační zlatou a stříbrnou měnou Unie. Jeho zprávy a výkazy finanční, prozrazující rovně geniálního theoretika jako praktika, zjednaly mu brzy pověst nejobratnějšího finančního ministra pevniny. Do r. 1795 byl se svým velikým dílem hotov. Unie měla vzorně spořádané finance a kvetoucí blahobyt. Na to H. pomyslil teprve na svou rodinu a poděkovav se z úřadu, vrátil se chud k povolání právnickému. Avšak nedlouho prodlel v soukromí. Propuklť r. 1796 spor mezi Francií a Unií, kteráž počala zbrojiti. President Adams nabídl znovu vrchní velitelství nad vojskem Washingtonovi a ten vyžádal si H-a za gener. inspektora. Tak organisoval H. armádu americkou a po smrti Washingtonově (1799) stal se i skutečným její velitelem, ač vždy jen chtěl slouti plukovníkem. Když pak s války sešlo a strana federalistův volbou Jeffersona presidentem utrpěla těžkou porážku, H. z prvních odstoupil s jeviště politického (1801) a oddal se znovu advokacii. Avšak postřehnuv r. 1804, že člověk nehodný, plukovník Aron Burr, domáhá se nejvyšší moci v republice, an byl již jejím místopresidentem, neváhal H. proti němu vystoupiti na schůzi federalistů v Albany. Tím skutečně zmařil jeho volbu za presidenta; avšak Burr vyzval ho na souboj a H., ač zásadně souboj zavrhoval, jako voják jej podstoupiv byl smrtelně raněn a skonal dne příštího. Choť jeho zemřela teprve r. 1852 u věku 94 let. Curtis nazval H a »největším státníkem doby revoluční« a Talleyrand rovněž ho pokládal za nejznačnější státnickou hlavu v kruhu Washingtonově, »kteráž vystihla politickou podstatu Evropy« (centralisaci monarchickou), i zbudovala proti ní samostatné amer. státní právo federativní demokracie, založené na anglické soustavě samosprávné. — Srv. Life of A. H. by his son (2 sv., do r. 1789); The Works of A. H., edited by J. C. H. (7 sv.); A. H. official and other papers (1842); History of the republic of the United States of America, as traced in the writings of A. H. and of his contemplararies by J. C. H. (3 sv.); též Bancroftovy a Laboulayovy dějiny revoluce amer. *KT.*

10) H. Elizabeth, spisovatelka angl. (* 1758 v Belfastu — † 1816 v Harrowgate), napsala báseň *Anticipation* a řadu děl mravoučných a vychovatelských, tak: *Letters on education*; *Lettres on the formation of the religious and moral principle to the daughter of a nobleman*; zvláště zábavné *Memoirs of modern philosophers* a mn. j.

11) H. Emma Harte, druhá choť sira Williama H-a, vyslance angl. na dvoře neapolském (* 1761 v Nesse — † 1815 v Calaisu), slula vlastně Amy Lyon a byla z chudého rodu, ale vynikala krásou a výstředním životem. Po několika v různých službách strávených létech stala se milenkou kapitána Johna Paynea, načež odebrala se do Londýna a účinkovala při podvodném podniku Grahamově (viz Grahamovo nebeské lože) jako bohyně Hygieia. Vystupovala v různých představeních živých obrazů a svou krásou upoutala lorda Charlesa Grevillea, který chtěl ji pojmouti za manželku, což však pro dluhy učiniti nemohl. V jeho domě poznala Williama H-a, který ji r. 1786 pozval do Neapole a r. 1791 i za choť pojal. V Neapoli byla představena u dvora, ano stala se důvěrnicí královny Karoliny, měla účasť na všech pletichách dvorských a provázela královskou rodinu na útěku do Palerma. Nelson byl okouzlen její krásou a když r. 1800 byl manžel její odvolán, provázel ji Nelson do Anglie, kde povila mu dceru, již nazvala »Horatia Nelson«, a obývala na letním sídle

Merton Place, které jí Nelson zakoupil. Po jeho smrti r. 1805 upadla v bídu, neboť vláda anglická nedbala služeb, které jí na dvoře neapolském byla prokázala, ano r. 1813 byla pro dluhy zatčena. R. 1814 prchla do Calaisu, kde zemřela. Byla mistrnou představitelkyní antických soch v živých obrazech, zvl. v úloze Nioby. Její *Memoirs* vydány byly nově v Londýně r. 1892. — Viz Jeaffreson, Lady **H.** and Lord Nelson (Londýn, 1887, 2 sv.); týž, The queen of Naples and Lord Nelson, letters etc. (t., 1889, 2 sv.).

12) H. James, paedagog anglický (* 1769 v Londýně — † 1831 v Dublině), přiučiv se v Hamburku jazyku francouzskému, vyučoval v něm v New-Yorku dle zvláštní své methody po něm také nazvané. Ta spočívala v tom, že se podloží cizímu textu doslovný meziřádkový překlad, čímž v první řadě získá se hojná znalost lexikální a fraseologická, v druhé řadě teprve pořádáním a tříděním tvarů slovných se přistupuje k abstrakci grammatických vzorců a pravidel. Ze způsobu toho vyšla známá methoda Toussaint-Langenscheidtova. — Srv. Tafel, Die analytische Sprachlehrmethode (Tubinky, 1845).

13) H. William, filosof skotský (* 1788 v Glasgowě — † 1856 v Edinburku), od r. 1821 professor nejprve civilního práva a historie a později logiky a metafysiky v Oxfordě. Mimo příspěvky do »Edinburgh Rev.« (1829—1839), jimiž na sebe upoutal pozornost ciziny, vydal spisy Reidovy (Edinburk, 1827) a Dugalda Stewarta (1854, 10 sv.) a sepsal *Discussion on philosophy and literature, education etc.* (Londýn, 1852); *On truth and error* (Cambr., 1856). Posmrtně vydány jeho *Lectures on metaphysics and logics* (t., 2. vyd. 1866). Filosofický význam **H**-ův jest ten, že hojné živly ve škole skotské, svědčící relativitě poznání, posiluje Kantovým kriticismem, jehož známost v Anglii prostředkoval. Uznává nepoznatelnost absolutna, ale uznává též jistotu světa zevnějšího, jako faktum bezprostředního vjemu. Život duševní jest mu podkladem filosofování. Z něho vybírá všechny zjevy (faenomenologie), stopuje jich zákonnou souvislost (nomologie) a činí na základě toho závěry o podstatě ducha (metafysika). Pokud logiky se tkne, trval s Kantem na zásadě, že jest vědou formální, jež apriorně a tudíž nezávisle na zkušenosti činí své důsledky. Spracoval tolikéž nauku o kvalifikaci praedikatu. Srv. Veitch, Memoir of Sir W. **H.** (Londýn, 1869); J. St. Mill, Examination of Sir W. **H**'s philosophy (4. vyd. t., 1872); Liard, Les Logiciens anglais contemporains (Paříž, 1880).

14) H. Sir William Rowan, mathematik a fysik angl. (* 1805 v Dublině — † 1865 v Dunsinku u Dublina). V 7. roce rozuměl slušně hebrejsky, v 13. roce znal tolik jazyků, kolik bylo mu let, mezi nimi arabštinu, sanskrt a malajštinu. V 17 létech, když vstoupil na Trinity College v Dublině, kde ve všem obdržel první cenu, mathematické vychování jeho lze pokládati za ukončené a odtud počal vydávati práce původní. R. 1827 stal se prof. astronomie při universitě dubl. a jmenován král. astronomem irským, r. 1835 byl povýšen do stavu šlechtického a r. 1837 zvolen za předsedu král. irské akademie. Prací jeho jest mnoho. Vynalezl cestou theoretickou kuželový lom (v. t.) světla ve dvouosých krystallech a jest původcem **H**-ova principu úkonu silového (viz »On a general method in dynamics etc.«, »Phil. Transact.« 1834, 1835), jenž jest nejkrásnějším členem v dlouhém řetěze prací, jejichž účelem bylo spracovati s různých stránek základní vzorce dynamické. **H.** je tvůrcem nového kalkulu mathematického »kvaternionů« (srv. Dr. F. J. Studnička, »O kvaternionech«, Praha, 1894), o kterém napsal dvě práce fundamentální: *Lectures on Quaternions* (Dublin, 1853) a *Elements of Quaternions* (Londýn, 1866, jejž syn po jeho smrti vydal; něm. od Glana, Lips., 1882—84, 2 sv.). Srv. Graves, Life of Sir W. R. **H.**, including selections of his poëms, correspondence and miscellaneous writings (Dubl., 1882—85, 2 sv.). *AP.*

15) H. Henning Ludvig Hugo, hrabě, historik a státník švéd. (* 1814 ve Štokholmě, † 1886), byl r. 1859 ministrem vyučování a r. 1861 vyslancem v Kodani. Vydal: *Bibliothek för krigshistoria och krigskonst* (Štokholm, (1837—39); *Afhandling om krigsmaktens och krigskonstenstillstand i Sverige under Konung Gustav II. Adolfs regering* (t., 1846); *Kriget i Tyskland år 1866* (t., 1869); *Några betraktelser i anledning af kriget mellan Frankrike och Tyskland 1870* (t., 1871); *Frankrike och Tyskland åren 1866—74* (t., 1877) a j.

16) H. Franz Hastings, chirurg amer. (* 1813 ve Wilmingtonu — † 1886 v N.-Yorku), vrchní lékařský inspektor armády Spoj. Obcí amer. Vynikal zejména v plastických operacích a pak ve vynalézání chirurgických nástrojů, zejména guttaperčových. Spis jeho o válečné chirurgii podržel dlouho přední místo mezi podobnými díly. Z jeho prací uvedeny buďtež: *A practical treatise on fractures and dislocations* (Filadelfia, 1860 a čast., též něm. a franc.); *A practical treatise on milit. surgery and hygiene* (1865 a čast.); *Tetanus, spontaneous recovery* (1867); *Healing wounds by transplantation* (1870); *Use of warm and hot water in surgery* (1873).

17) H. Allan Mc Lane (* 1848 v Brooklynu), lékař nervových nemocí na Long Island College Hospitalu v Novém Yorku. Patří mezi prvé americké lékaře, kteří zaváděli galvanokaustické operace. Napsal: *Clinical electrotherapeutics* (1873); *On epilepsy* (1871); *Genital irritation as a cause of nervous disease* (1876); *Trembling and loss of coordinating power as symptom of nervous disease* (1874); *The use of revulsives in diseases of the nervous system* (1875) a j.

Hamilton Inlet v. Eskimácká zátoka.

Hamiltony, osada na Moravě, hejt. a okr. Vyškov, fara a poš. Dědice u Vyškova; 44 d., 351 ob. č. (1890), kaple sv. Cyrilla a Methoděje.

Aben **Hamín,** Maur z Granady, domnělý arab. autor knihy *Historia de los Vandos, de*

los Zegries y Abencerrages, cavalleros moros de Granada, de las Civiles guerras que huvo en ella, přeložené do špaň. r. 1595 od Ginesa Pereza de Hita (Zarogoza), který však bezpochyby nebyl překladatelem, nýbrž pravým spisovatelem. Kniha ta jest nyní velmi vzácná a cenná, zvláště svými mnohými romancemi maurskými, a byla často překládána i napodobována.

Hamina viz Fredrikshamn.

Hamirpur, Hummeerpore, distrikt divise alláhábádské Severozáp. provincií ve Východní Indii, mezi 25° 5' a 26° 10' s. š. a 79° 22' 45" a 80° 25' 15" v. d. Jest to úrodná rovina zavlažovaná Džamnou, na níž pěstuje se cukrová třtina, indych, různé polní plodiny a na některých místech též bavlník. Plocha 5926 *km*², obyv. 507.337, náležejících hlavně ku kmeni Bundelských Radžputů (93·4% hindů, ostatek muham. a 17 křesť.). **H.** zaujímá domácí státy Sarilu, Džigni a Bandu. Stejnojmenné hlav. město leží při vtoku Betvy do Džamny a má 7155 ob.

Hámité, t. j. Hámovci, potomci Noemova syna Cháma (Gen. 10). Moderní ethnografie vyrozumívá **H**-ty skupinu národů a jejich jazyků v severní a severových. Africe, kteří nenáležejí ani k negrům ani k Semitům. Tvoříce jazykově uzavřenou skupinu, mají nicméně jisté dosti blízké svazky se Semity, právě tak jako i se stanoviska ethnografického nelze neznamenati jejich příbuznost s nimi a Indoevropany. Odtud mluví filologie přímo i o jazykovém kmeni hámitsko-semitském. Vysvětluje se to snad původním spolubytím obou v přední Asii, odkud, ovšem již v nejdávnějším pravěku, se přestěhovali do sev. Afriky, Egypťané jako nejposlednější z **H**-tů. Nejdůležitější, současně nejznámější repraesentant jazykové skupiny hámitské jest jazyk egyptský (v. t.) s koptickým. K němu řadí se směrem k západu jazyky libycké (berberské), jež sáhaly někdy téměř přes celý sev. kraj Afriky až na Kanárské ostrovy (guančo); z nynějších jazyků patří sem jazyky Berberů, Tuáriků, Kabilů a p. Třetí skupinu, t. zv. kúšitskou či aethiopskou, tvoří jazyky národů jižně Egypta až po Bantu, z části v Habeši, z části okolo Habeše bydlících: Bedža, Saho, Faláša, Danákil (Afar), jazyky Agauské, Galla a Somáli a j. I jazyk Haussa zdá se býti dalekým příbuzným. O libycké jazyky mají největší zásluhu Francouzi, hlavně Basset, o habešské Reinisch. Třídění podal Lepsius a Friedrich Müller. *Dk.*

Hamites, vymřelý rod ammonitů, tvořící jeden z vedlejších tvarů v čeledi *Lytoceratidae*. Ač totiž skořápka jeho zcela jinak se vine než u většiny pravých ammonitů, přece čára švu a zvláště souměrné postavení laloků souhlasí úplně s rodem *Lytoceras*. **H** má skořápku nezavitou, rovnou, avšak třikráte hákovitě ohnutou. První ohyb jest poblíže počátku skořápky, druhý asi uprostřed délky její a třetí až v samé komoře pro zvíře. Povrch skořápky jest příčnými žebry ozdoben. H. jest hojný v křídovém útvaru. U nás v Čechách nalézá se asi 8 druhů ve vrstvách březenských a chlomeckých. *Pa.*

Hamlet, báječný princ dánský z V. stol., jehož osobnost podala Shakespearovi látku k tragédii téhož jména. První zmínku o **H**-ovi činí kronikář Saxo Grammaticus ve XII. stol., z toho přešla do Belleforestových »Histoires tragiques« (Paříž, 1564), ze kterých část přeložena byla do angl. jazyka (»The hystorie of Hamlet«), z nichž Shakespeare čerpal. Pověst ta vypravuje o osudech **H**-ových jinak, nežli tragédie Shakespearova. Otec **H**-ův Horvendill byl od Fenga, strýce **H**-ova, zavražděn a Amleth (**H.**) ušel témuž osudu tím, že stavěl se smysly pominulým. Při příležitosti vystoupil jako mstitel, Fenga sám probodl a družinu jeho upálil, načež pojal skotskou princeznu za manželku; o Horatiovi a Ofelii není v pověsti zmínky. Pověst ta byla před Shakespearem spracována od Th. Kyda, ale ztratila se; jest jen jistá zpráva, že v ní duch zavražděného otce **H**-ova vystupuje. Shakespearova tragédie ve své formě a obsahu vyšla r. 1604. O **H**-ovi vyvinula se celá literatura; větší spisy jsou: Zinzow, Die **H.**-Sage (Halle, 1874); G. Sarrazin, Th. Kyd und sein Kreis (Berl., 1892); A. Büchner, **H.** le Danois (Pař., 1878); Silberschlag, Shakespeares **H.** (Shakespeares Jahrbuch XII.) a R. Löning, D. Hamlettragoedie (Štutg., 1893).

Hamm: 1) H., krajské město v prus. vl. obv. arnsberském při ústí Aasy do Lippy, křižovatka žel. tratí münster-dortmundské a münster-soestské, 63 *m* n. m., má vrchní zemský soud, ke kterému patří 9 okr. soudů, krajské úřady, horniční úřad, gymnasium, reálné progymn., průmysl. školu, 2 katol. a 2 evang. kostely, slévárny železa, továrny na stroje, drát a plech, četné mlýny a olejny, koželužství a výrobu rukavic, proutěných košů, kartáčů, chemikalií, škrobu a vaty a 24.969 ob. (1890), z nichž 14.271 katol. a 280 židů. — V hammském kraji žije na 453 *km*² 72.100 ob. (1890).

2) H., předměstí hamburské, 2 *km* vých. od města, 12.270 ob. (1890).

von **Hamm** Wilhelm, hospodářský spis. něm. (* 1820 — † 1880), vzdělal se na ústavě Pabstově v Darmstadtě a na akad. v Hohenheimu, cestoval po sever. Němcích, Belgii, Francii a Anglicku a vydal *Die landwirtschaftl. Maschinen u. Geräte Englands* (Brunšvik, 1856, 2. vyd.). V Giessenu studoval pak cameralia a přírodní vědy, zejména chemii u Liebiga, a nastoupil professuru chemie a hospodářství v Hofwylu. V Lipsku založil r. 1851 továrnu na hospodářské stroje a nářadí, vydal illustr. katalogy o průmyslové výstavě londýnské r. 1862 a pařížské r. 1868 a sepsal dílo *Wesen u. Ziele der Landwirtschaft* (Jena, 1872, 2 vyd.), za něž jmenován minister. radou a náčelníkem zeměděl. odboru v Rakousku. R. 1868 vstoupil tu do nově zřízeného ministerstva orby, které jest z větší části jeho dílem, a r. 1870 povýšen do stavu svob. pánů. Sepsal: *Die Schweiz ethnogr., topogr. und statistisch* (Lips., 1848, 2 d.); *Katechismus der Ackerbau-*

chemie, Bodenkunde u. Düngerlehre (t., 1871, 5. vyd.); *Chemische Bilder aus dem tägl. Leben* (t., 1850, 2 d., 2. vyd. *Ordnung und Schönheit am häusl. Herd*, Jena. 1866); *Grundzüge der Landwirtschaft* (Brunšvik, 1850, 2 d.; *Weinbuch* (Lipsko, 1855, 3. vyd. 1886); *Weinkarte von Europa* (Jena, 1872, 2. vyd.); *Katechismus der Drainierung* (Lipsko, 1862, 2. vyd.); *Belehrungen über alle Zweige der Viehzucht* (t., 1870, 2. vyd.); *Die Naturkräfte in ihrer Anwendung auf die Landwirtschaft* (Mnichov, 1877); *Die Sprengkultur* (Lipsko, 1877). Jeho *Gesammelte kleine Schriften* vyšly ve Vídni r. 1881 o 2 sv. Také v belletristice H. osvědčil nadání.

Hammacher Friedrich, politik německý (* 1824), studoval v l. 1842—45 práva v Bonně a v Berlíně, vstoupil do státní služby, které se však r. 1850 musil vzdáti pro své účastenství v politickém ruchu r. 1848. Oddav se pak obchodu, zejména v oboru hornickém, v Porýnsku a ve Vestfálsku, nabyl pěkného jmění a věnoval se životu politickému. Od r. 1864 jest poslancem sněmu pruského a od r. 1869 s malými přestávkami poslancem sněmu říšského. V činnosti parlamentární vynikl účastenstvím svým v založení frakce nacionálních liberálů, v jejímž praesidiu posud zasedá, dále v poradách a debattách o všelikých otázkách národohospodářských. Sepsal zejména prohlášení 204 poslanců, které r. 1878 vedlo ke změně obchodní politiky v tom směru, že německé produkci dostalo se odtud mírné ochrany. Roku 1889 za veliké stávky hornické v Porýnsku a Vestfálsku zprostředkoval dohodnutí mezi podnikateli a dělnictvem.

Hammál (arab.), obyčejný název nosičů ve světě muslimském, většinou Armenů. H.-baši, vrchní nosič, název předsedy cechu nosičského.

Hammám (arab.), parní lázně v muslimském orientu, hlavně v Turecku, odkud jako *Turkish bath* zdomácněly i v Anglii. Skládají se ze šatny (*mašlah*, perské *džâmegân*), teplé komory (*beit-el-evvel*, tur. *so-ukluk*) a vlastního sudatoria 40° R. (*chalvet* neb *havára*) s mramorovými nádržkami vody teplé a studené. Orientální lázně jsou vypraveny s velikou nádherou (hlavně v Cařihradě) a tvoří z části nadání zbožných lidumilů. Jako jméno místní rovná se h. naší Teplici. *Dk.*

Hamman Edouard Jean Conrad, belg. malíř histor. genru (* 1819 v Ostende — † 1888). Studoval v Antverpách a u Keysera. R. 1846 usadil se v Paříži, kde maloval genrové výjevy historické v tónu galerijním a slabé v charakteristice. Mezi jinými provedl: *Rabelais na dvoře franc*; *Hamlet*; *Karel IX. a jeho tělesný ranhojič*; *Dože Mocenigo s Tizianem návštěvou u Pavla Veronesa*; *Dcera zločincova*; *Krištof Columbus*; *Willaert v klášteře v Bruggách na varhany hrající* (Brusel); *Stradivari, hotovitel houslí*; *Anatom Vesalius v Padově*; *Dante v Ravenně*; *Vjezd Albrechta VII., vévody rak., a jeho manželky Isabelly do Ostende*; *Mladý Karel V. vyučován od Erasma* (Luxembourg); *Paní sienské za obléhání města*; *Slavnost Bucentaurova v Benátkách*; *Jízda Händlova a Jiřího I. po Temži*; *Mozart ve Vídni*; *Prchající Hugenoti po zrušení ediktu nantesského* *J-k.*

Hammarskjöld [-šeld]: **1)** H. Lars, spis. švéd. (* 1785 v Tuně — † 1827 ve Štokholmě, kde byl bibliotékářem). Vystupoval jako stoupenec něm. romantismu polemicky proti franc. vkusu. Psal básně, články liter.-historické, filosofické a filologické a kritiky. Hlavní díla jeho jsou: *Svenska Vitterheten* (1818—19, 2. vyd. od Sondéna 1833) a *Základy historie filosofie* (1825 až 1827, 4 sv.) a j. Výbor z jeho básní vydal B. Norling: *Humoristiska och poetiska skrifter* (1882).

2) H. Carl Gustaf (* 1838 ve Štokholmě), professor nár. hosp. a finanč. vědy v Upsale. R. 1873—75 účastnil se círk. sjezdů jako světský člen, r. 1879—81 byl zástupcem Upsaly ve druhé sněmovně, r. 1880—88 chéfem depart. kultu a radou nejv. soudu. Vydal: *Om lösdrifvare och deras behandling* (1866); *Om grundskatternas upphäfvande eller aflösen* (t. r.); *Om falsk angifvelse och ärekränkning* (1875) a jiné. *HKa.*

Hammarsten Olof, chemik švéd. (* 1841 v Norköpinku), professor lékařské a fysiologické chemie v Upsale. Práce jeho týkají se chemismu při zažívání a jsou uveřejněny hlavně v »Upsala universitets årsskrift«. Některé z nich jsou též uveřejněny německy, jako na př. *Ueber den Einfluss der Galle auf die Magenverdauung*; *Ueber die Gase der Hundelymphe*; *Lehrbuch der physiologischen Chemie* (Wiesbaden, 3. vyd. 1895).

Hammarstrand Sven Fromhold, historik švéd. (* 1821 — † 1889 v Upsale), byl prof. na universitě v Upsale a vydal kromě jiných: *Historik öfversigt af forhändlingarna mellan Konung Gustaf II. Adolf af Sverige och Kurfursten Fredrik V. af Pfalz åren 1618 — 1620* (1855); *Försök till en historik framställning af förhandlingarna om Sveriges deltagande i trettioåriga kriget* (1855—58); *Bidrag till historien om Konung Gustav II. Adolfs deltagande i trettioåriunder Konung* (1882); *Medeltidens historia*; *Romerska rikets författningshistoria från Augustus till vestromerska rikets fall* (1882—87).

Hammatoherus viz Tesaříci.

Hamme, též H.-lez-Termonde, město v belg. prov. Vých. Flandrech, arr. dendermondském, na řece Durme a na žel. tr. St. Niclas-dendermondské, má výrobu plátna, krajek, stužek, provazů, tabáku, polní hospodářství a 12.039 ob. (1890).

Hammelburg, okr. město v bav. vl. obv. Dol. Francích, na francké Saale a na žel. tr. h.-gemündenské, má latinskou školu, okr. soud, továrnu na usně, na blízku zámek Saaleck s vinohrady, zříceniny Amalienburku, sídla to opatů fuldských, a 2890 obyv. (1890). Dne 10. července 1866 porazili tu Prusové oddíl bavorský.

Hammelhof, také Šetnice, osada v Čechách, hejt. a okr. Stříbro, fara Kostelec, poš. Kladruby u Stříbra; 9 d., 63 ob. n. (1890), allod. dvůr Em. Macenaura.

Hammer, topické pojmenování vsí v Čechách: **1)** H. v okr. mimoňském a mosteckém viz Hamr. — **2)** H., hejt. a okr. Cheb, fara a poš. Liebenstein; 18 d., 202 ob. n. (1890). — **3)** Böhmisch-H. viz Hamry České. — **4)** H. Červený (*Rothe-H.*) u Glasertu, hejt. Jablonné, okr. Cvikov, fara a poš. Mergenthal Velký; 10 d., 570 ob. n. (1890). — **5)** H. Dolní a Horní (*Unter-* a *Ober-H.*), hejt. Karl. Vary, okr. Bečov, fara Mnichov, poš. Grün u Bečova; 7 d., 38 ob. n. (1890), huti a 2 mlýny. — **6)** Hinter-H. viz Hamry Zadní. — **7)** H. Nový (*Neu-H.*), hejt. Kaplice, okr. Hrady Nové, fara a poš. Benešov Něm.; 9 d., 53 ob. n. (1890).

Hammer: 1) H. Christian Gottlob, krajinář a ryjec (* 1779 v Drážďanech — † 1864 t.), žák drážď. akademie, maloval krajiny saské a ryl velký počet pohledů z Německa, Ruska, Španělska, Portugalska a Londýna. *J-k*

2) H. Julius, básník německý (* 1810 v Drážďanech — † 1862 v Pillnitzi), psal novelly, veselohry a vydal básně obsahu lyricko-didaktického, jež jsou jeho nejzdařilejšími pracemi, zejména: *Schau um Dich und schau in Dich* (Lips., 1889, 32. vyd.); *Zu allen guten Stunden* (t., 1870, 4. vyd.); *Fester Grund* (t., 1882, 4. vyd.); *Auf stillen Wegen* (3. vyd. 1878); *Lerne, liebe, lebe* (4. vyd. 1882); *Die Psalmen der hlg. Schrift in Dichtungen* (1861) a anthologie *Leben und Heimat in Gott* (10. vyd. 1886).

3) H. Hans Jörgen, malíř dánský (* 1815 v Kodani), žák Eckersbergův, původně maloval originální genry, pak v Italii krajiny. Z pozdějších genrů vynikají: *Trh ve Fredericii* (1871); *Dlouho očekávaný dopis* (1877, gal. kod.). *J-k.*

4) H. Edmund Guido, malíř zvířat (* 1821 v Drážďanech), bratr básníka Julia H-a, studoval na drážď. akademii. R. 1847 pěšky cestoval do Terstu, Italie, Mnichova a Norimberka a r. 1866 také do Cařihradu. Jeho realisticky malované myslivecké scény jsou většinou v majetku šlechtických milovníků lovu; dvě nalézaji se také v mus. drážď. Mimo to illustroval také »Gartenlaube« a »Ill. Ztg.« *J-k*

5) H. Bernhard, státník švýc. (* 1822 v Oltenu), studoval práva, vstoupil r. 1847 jako dělostřelecký důstojník do vojska švýc. a jmenován r. 1862 vrchním ředitelem a instruktorem švýc. dělostřelectva. V l. 1868 až 1870 byl vyslancem při Severoněm. bundu, v l. 1871—75 v Berlíně, zastupoval r. 1874 Švýcary na brusselské konferenci o mezinárodním válečném právu, v pros. r. 1875 stal se členem spolkové rady a v l. 1880–88 byl presidentem.

Hammerdorf viz Hamernice.

Hammerfest, nejsevernější město Evropy, na 70° 40' 11" s. š. v norském amtě Finmarken na záp. břehu ostrova Kvalö, v krajině drsné, s vegetací velmi chudou. Založen byl r. 1787; r. 1890 vyhořel skoro úplně. Roku 1891 měl 2239 obyv., kteří se živí rybářstvím, velrybářstvím, spracováním rybího tuku, kožešnictvím a obchodem (hl. s Ruskem). V létě jest život v H-u velmi čilý, díky návštěvě četných lodí obchodních i turistických, neboť zde slunce nezapadá od 13. kv. do 29. čce. V dlouhé severní noci osvětlováno město elektricky. Jest tu kostel protest. a katol., konsuláty a hôtely, knihkupectví. Nedaleko jest »sloup meridianový«, zbudovaný na památku měření poledníku 21° 25' geodaety ruskými, švédskými a norskými v l. 1816—52.

Hammerhau, ves slezská, viz Hamrová.

Hammerhäuseln, osady v Čechách: **1)** H., hejt. Teplá, okr. a poš. Mar. Lázně, fara Úševice; 25 d., 212 ob. n. (1890), expositura školní. Opodál Hammerhof, poplužní dvůr, zámeček a myslivna praemonstr. kláštera v Teplé. — **2)** H. v hejt. chomútovském, viz na Hamru.

Hammerhäuser, osady v Čechách: **1)** H. v okr. loketském viz Hamry. — **2)** H., část obce Rothavy, v hejt. a okr. kraslickém. — **3)** H., hejt., okr. a poš. Tachov, fara Hals; 8 d., 56 ob. n. (1890).

Hammerich Peter Frederik, historik a básník dánský (* 1809 v Kodani — † 1877 t.). Působil jako kazatel v Jutsku a v Kodani, za války šlesvické jako polní kaplan a od r. 1859 jako professor na universitě v Kodani. V básních jeho jeví se nadání a vzlet, jako v *Heltesange* (Kodaň, 1841), *Gustav Adolf* i *Tyskland* (t., 1844), v historických pracích pak značná prohloubenost: *Danmark* i *Valdemarernes Tid* (t., 1847—48); *Danm. under de nordiske Rigers Forening* (t., 1849–54); *Danm. under Adelsvoelden* (t., 1854—59); *Den slesvigske Treaarskrig* (t., 1852); *Den hellige Birgitta og Kirken i Norden* (t., 1863); *Den christne Kirkes Historie* (t., 1868—71, 3 sv.). Jeho paměti vydány po jeho smrti: *Et Levnedslob af. Fr. H* (t., 1882, 2 sv.).

Hämmerlein, původní jméno Tomáše Kempenského.

Hammerless [hemrles], angl., bezkohoutková, totiž ručnice. Hladkost ručnice, aby střelec nikde ani oděvem, šňůrou nebo řemenem zachytiti nemohl, byla dávným přáním, i děly se mnohé takové pokusy u ručnic všech druhů a časů. U starších zbraní hovělo se tomu potud, že nutné součástky, jež přeložiti do vnitř bylo nemožno, dělaly se co možná malé a nízké a skoro úzkostlivě vyhýbáno se všem výstupkům; kde nebylo zbytí, dbáno přiměřeného zaokrouhlení, na příklad u zbraní opatřených zámkem kolním a zámky křesacími. Užitím třaskavin k zapálení náboje stala se hladkost povrchu zbraně snadnější a vyskytly se i druhy, u nichž kohoutek byl umístěn na zpodní straně ručnice a tedy při míření nepřekážel. Ale teprve zavedením zadovek, zejména však nábojnic se zápalkou uprostřed dna, dána konečně možnost i kohoutek zámku nechat účinkovati uvnitř zbraně. Zařízení zámku lišilo se od obyčejných zámků náražních potud, že ořech byl poněkud prodloužen a nahradil co do účinku kohoutek. První dokonalou zbraní takovou byla »jehlovka« od Teschnera ve Frankfurtu n. O. Zámky této dvouhlavňové ručnice natáhly se samočinně otočením závěrního klíče. V na-

pnutí, nemělo-li se hned střílcti, zajištěny oba zámky velmi pohodlnou pojistkou. Nepatrnou změnou této zbraně, při níž zápalníky, původně na ořechách obou zámků zavěšené, od těchto byly odděleny a konečně způsobem nejjednodušším ořechu samému (zastupujícímu kohoutek) bylo ponecháno působiti bezprostředně na zápalku ve dně nábojnice umístěnou, povstaly angl. vzory ručnic h. Mají pro střelce tu výhodu, že otevřením hlavní ku vložení náboje oba zámky se natáhnou samočinně; zámky mohou se pojistiti jednoduchou pojistkou před možným spuštěním nenadálým; při míření nevadí před okem střelce nijaké výstupky a při úplné skoro hladkosti zbraně nemůže střelec nikde zachytiti oděvem nebo řemenem. Odpůrci uvádějí, že prý při míření scházejí kohoutky, které, jsou-li dobře postaveny, míření usnadňují, zvláště pak, že při nabité ručnici zpruhy zámku jsou úplně napnuty, a to potud, pokud vůbec zbraň je nabita. Tím seslabují se zpruhy, tak že časem se opotřebují; vadu tu zvyšují ještě pojistky, které zpruh neuvolňují, ale naopak u většiny zbraní těch ještě více napínají. Nejhorší pak vadou bývá zlozvyk střelců, že dlouho zámky nechávají napnuty, spoléhajíce na pojistku. Výhodným zařízením u h. jsou t. zv. značníky (*Indicator*), kovové tyčinky, které vystoupením nebo zapadnutím spolehlivě udávají, jsou-li zámky nataženy čili nic. Dle nich jest již dle omaku patrno, zdali oba, anebo který z obou zámků jest spuštěn (v klidu), aneb natažen. *Bs.*

Hammern, vsi v Čechách, viz Hamry.

von **Hammer-Purgstall** Josef, sv. pán, nejproslulejší orientalista rakouský a z nejzasloužilejších orientalistů vůbec (* 9. čna 1774 ve Štýr. Hradci — † 23. list. 1856 ve Vídni). Absolvoval orient. akademii ve Vídni (1788 až 1797), účastně se již prací na Meninského arabsko-turecko-perském slovníku, který Jenisch vydával. R. 1799 poslán byl jako ‚Sprachknabe' do Cařihradu. Zde účastnil se r. 1801 anglo-tur. tažení do Egypta, načež návodem cařihradského internuncia Herberta odebral se do Anglie. Po smrti Herbertově r. 1802 jmenován H.-P. legačním sekretářem v Cařihradě. R. 1806 poslán jako cís. agent do Multan, ale již r. 1807 povolán do Vídně, r. 1810 nalézáme jej v Paříži (kde vyjednával mimo jiné se zdarem o vrácení orientálních rukopisů Francouzi uloupených), r. 1811 jmenován skutečným radou státní kanceláře a dvorním tlumočníkem, r. 1817 dvorním radou. R. 1825 povýšen dědičně na rytíře a r. 1835 do stavu svobodných pánů. R 1836 dovoleno mu připojiti jméno a erb Purgstallů, když jej byla r. 1835 bezdětná hraběnka Purgstallová učinila dědicem fideikommissu Hainfeld ve Štýrsku. Době této náleží i prvý pokus o zřízení akademie věd ve Vídni, k němuž došlo ovšem teprve r 1847. H.-P. zvolen prvým presidentem. Při jubilejní slavnosti orientální akademie ve Vídni r. 1854 vyznamenán jako nejstarší, současně nejslavnější chovanec kommandérským křížem řádu Leopoldova. Vedle vyznamenání rakouských měl H. P. 15 jiných dekorací evropských a orientálních, byl čestným doktorem universit pražské a štýrskohradecké a členem asi 50 učených společností. R. 1843 k návrhu Palackého a Kaliny jmenován i čestným členem Král. české spol. náuk. Zde uveřejnil: *Über die Verhandlungen mit Herrn von Rosenberg während des Einfalles des Passauischen Kriegsvolkes in Böhmen im J. 1611* (1845). Vytrvalost a pracovitost jsou nejvýznačnější rysy jeho povahy. Z nich vyplynulo jeho vědění polyhistorské, současně jeho nepřehledná řada prací. Vedle množství referátů a kritik, hlavně o spisech orientu se týkajících, ve Zprávách víd. akademie, ve »Wiener Literatur-Zeitung«, »Wiener Jahrbücher der Literatur«, v »Leipziger u. Hallesche Literaturzeitung«, pojednání ve »Fundgruben des Orientes« a »Journal Asiatique« a různých akademiích, článků o orientu v Ersch a Gruberově encyklopaedii a j., jest H.-P. autorem 69 spisů z části velmi rozsáhlých. Valnou většinou týkají se orientu, jeho dějin, politických i kulturních, geografie a topografie, literatury i jazyka a bibliografie. Právem možno tvrditi, že nebylo před ním ani po něm orientalisty, který by tou měrou byl ovládal celý orient a který by byl tak vytrvalým jeho tlumočníkem. Je přirozeno, že toto obrovské množství prací nemohlo býti propracováno s akribií, jakou žádá moderní věda. H.-P. reprodukuje celkem jen své orientální prameny, a to namnoze bez kritiky, klada vedle sebe jejich udaje, často zcela odchylné, při čemž reprodukuje texty v celku jen dle jejich obsahu, a i to dosti často chybně. Poměrně nejlepší jsou práce H.-P.-ovy z oboru tureckého. Ale i při všech nedostatcích sluší vytknouti, že H.-P. jediný podnikl úkoly, jichž spracování považuje se z velké části i nyní při součinnosti mnohých za nemožné. Obrysy staveb takto vybudovaných pak zůstanou v celku i pro budoucnost platnými, třeba jednotlivé kameny nahrazeny budou spracováním zdařilejším. Z množství prací uvádíme: *Geschichte der Assassinen* (Štutgart, 1818, přel. do franč.); *Gesch. des Osmanischen Reiches* (Pešť, 1827—33, 10 sv.; 2. vyd. o 4 sv. t., 1834—35; franc. překl. od Hellerta, 17 sv. a Docheza, 3 díly); k němu *Die Staatsverwaltung des Osm. Reiches* (Vídeň, 1815-16, 2 sv.); *Gemäldesaal der Lebensbeschreibungen grosser mosl. Herrscher* (Darmstadt, 1837—39, 6 sv.); *Über die Länderverwaltung unter dem Chalifate* (Berlín, 1835); *Gesch. der Goldenen Horde in Kiptschak* (Pešť, 1840); *Gesch. der Ilchane* (Darmstadt, 1842—43, 2 d.); *Gesch. der Chane der Krim unter osmanischer Herrschaft* (Vídeň, 1856); *Gesch. der schönen Redekünste Persiens* (t., 1818); *Gesch. der osman. Dichtkunst* (Pešť, 1836—38, 4 sv.); *Literaturgesch. der Araber* (Vídeň, 1850—56, 7 d., nedokončeno); *Gesch. der Literatur der Osmanen* (jako 5. díl Eichhornovy Literaturg.); *Encyklopaedische Übersicht der Wissenschaften des Orientes* (Lipsko, 1804. franc. překl. současně); katalog arab., perských a tur. rukopisů dvorní knihovny vídeňské (Vídeň, 1812, nově 1820). K vlastním pracím pojí se dlouhá řada vydání

a překladů orientálních textů, z niž uvádíme Hadží Chalfovu *Rumeli und Bosna* (z tur., Vídeň, 1812); překlad *Dívánu Háfizova* (Tubinky, 1813—14, 2 d.); *Abul Maanis Juwelenschnüre* (z perštiny, text s překl., Vídeň, 1822); *Motenebbi, der grösste arab. Dichter* (t., 1823); *Der Tausend und einer Nacht noch nicht übersetzte Märchen* (franc. překlad, t., 1823—24, 3 d.); *Báki's des grössten türk. Lyrikers Divan* (t., 1825); *Wamik und Asra* (perský romant. epos, t., 1833); *Fasli, Gül und Bülbül*, rom. epos z tur., text s překl. (Pešť, 1834); *Samachschari's goldene Halsbänder* (z arab., Vídeň, 1835); *Duftkörner*, z perštiny (Štutg., 1836, 2. vyd. Bodenstedtovo 1858); *Mahmud Schebisteri's Rosenflor der Geheimnisse*, persky s překl. (Pešť, 1838); *O Kind*, z arab. Gazáliho, text s překl. (Vídeň, 1838); *Das arab. hohe Lied der Liebe* (Ibnul Fárid, text s překl., t., 1854); *Wassafs Gesch. der Nachkommen Dschengis-Chans*, persky a něm. (1. díl, Vídeň, 1855) a j. Překlad románu Antarova ve výtahu zůstal v rukopise. Z pojednání, jež vyskytují se téměř ve spisech všech současných akademií, hlavně vídeňské, uvádíme stati o arabských, perských a tur. pečetích (Vídeň, 1850), o luku a šípu (t., 1852), o koni u Arabů (t., 1856), o víře v duchy u muslimů (t., 1852), o starých alfabetách (Londýn, 1806), příspěvek k válkám křížovým (Paříž, 1818), o Templářích (Víd., 1818 a 1855), listy o původu Rusů (s texty, Petrohrad, 1825), prvé obléhání Vídně Turky (Pešť, 1829), o prvních sídlech Maďarů v Asii, o kultu slunce, o arabských jménech (1852), o arab. slovech ve španělštině (1854) a j. Z cestopisů uvádíme *Constantinopolis und Bosporus* (Pešť, 1822, 2 sv.). **H.-P.** psal i franc (též verše), angl., ital. a latinsky. Zmínky zasluhují i četné jeho polemiky, hlavně pro povrchnost prací jeho, s Dietzem, Krugem, Frähnem, Schmidtem, Weilem, Nellem a j. Menší ceny jest původní činnost **H.-P.**ova v poesii, i zde z části na orientálním materiálu spočívající, na př. *Schirin, ein morgenl. Gedicht* (Lipsko, 1809, 2 sv.); *Rosenöl, Sagen und Kunden des Morgenlandes* (Tub., 1814, 2 sv.), jakož i v oboru dějin. Srv. Schlottmann, J. v. **H.-P.**, ein krit. Beitrag zur Gesch. neuerer deutscher Wissenschaft (Curich, 1857); Wurzbach, Biogr. Lexicon VII. *Dk.*

Hammersdorf, ves v Čechách, v. Hamry.

Hammershöi V., malíř dánský (* 1864), původní malířský temperament, velejemný v odhadu hodnot tónových. Práce jeho halí se v měkký šedohnědý tón a kolem jeho figur rozkládá se tajemné, průhledné šero. Maloval *ženu sedící klidně před stříbrošedou stěnou*, jindy *stůl bíle prostřený* a pod. Také procítěné, melancholické podobizny se mu daří. Veliký význam v historii umění má jeho mysteriósní *Hiob*. *J-k.*

Hammerschmidt: 1) **H.** Andreas, hudební skladatel (* 1611 v Mostě v Čechách — † 1675 v Žitavě), od r. 1635 varhaník ve Freiberku saském, později v Žitavě, výborný kontrapunktista a vážený svého času mistr, významný vlivem svým na vývoj církevní hudby protestantské, jakož i písně německé. Skládal církevní zpěvy (*Zeitandachten*, 1671), chorály *Meinen Jesum lass ich nicht* a mn. j.), mše (1663) a uveřejnil: *Geistliche Konzerte* (Freib., 1638 a 1641); *Musikalische Gespräche* (Drážďany, 1655) a j.

2) **H.** Karl, přírodopisec německý (* 1800 ve Vídni — † 1874 v Cařihradě), vystudoval ve Vídni práva a byl zaměstnán při dvorské komorní prokuratuře, později při vojenské agencii. Zabýval se horlivě vědami přírodními a později i lékařství studoval. Vydával ve Vídni »Landwirtschaftliche Zeitung« a konal pozorování entomologická, o čemž psal do časopisu »Isis«, Haidingerových »Naturwissenschaftliche Abhandlungen« a do spisů akademie Leopoldo-Karlovy, jejímž stal se členem. Súčastniv se revoluce r. 1848, prchnouti musil do Uher, bojoval pod Bemem v Sedmihradsku; zatlačen byv s jinými na území turecké, usadil se v Cařihradě jako praktický lékař (pod jménem Abdullaha beje) a stal se učitelem na tamější lékařské škole. Nátlakem vlády rakouské opustil Cařihrad, byl pak po léta lékařem v nemocnici v Damašku a za války krimské vojenským lékařem. R. 1873 jmenován učitelem zoologie a mineralogie na lékařské škole cařihradské. Napsal učebnice zoologie a geolologie v jazyce tureckém a uveřejnil příspěvky ku přírodním poměrům říše Turecké, hlavně geologickým a zoologickým. Založil přírodovědecké museum při lékařské škole cařihradské a byl tureckým kommissarem na světové výstavě vídeňské, kde udělena mu medaille pro vědu a komthurský kříž řádu Frant. Josefa, na světové výstavě pařížské udělena mu zlatá medaille za vystavené bohaté sbírky entomologické.

Hammerschmied Jan Florián, spis. a historik český (* 4. května 1652 ve Stodě — 4. led. 1735 v Praze). Studoval v Klatovech a v Praze. R. 1677 vysvěcen byv na kněze, působil v Budějovicích, Kamenném Újezdě a v Klatovech, odkud povolán byl do Prahy za ředitele alumnátu arcibiskupského a dosáhnuv hodnosti doktora bohosloví, jmenován byl protonotářem apoštolským, kanovníkem vyšehradským i staroboleslavským a posléze (1710) stal se farářem kostela P. Marie před Týnem ve St. Městě Pražském, kterýžto kostel opravil a vyzdobil v letech 1713, 1714 a 1721; při opravě té zmařen byl mnohý náhrobní starý kámen, jehož nápis **H.** sice prý si opsal, avšak ani tyto opisy se nezachovaly. Zajímavo jest, že **H.** rozhodně postavil se na odpor žádosti cechu ševcovského v Praze, aby na den sv. Krispina a Krispiniana při slavných bohoslužbách konala se kázání německá. — **H.** podržel bujarou sílu, mladistvého ducha a výbornou paměť i ve stáři. Poslední vůlí zřídil při klášteře chotěšovském nadání pro mladíka studujícího ze Stodu. Psal mnoho, ale málokterý jeho spis jest ceny trvalé. Největší chvály došel *Prodromus gloriae Pragenae* (Pr., 1723), úvod k popisu památností pražských, popis sám, *Gloria Pragensis či popis Pražských měst, kostelů, klášterů a jiných památností*, zůstal v rukopise. Nejznámější ze spisů jeho

jest *Allegoria: Proteus felicitatis et miseriae čechicae* (t., 1715, 1817, 1829 a ve Vídni 1860 ve »Veselém čtení«), satirický to obraz mravů českých v latinsko-českých veršících. Z ostatních spisů buďtež zmíněny: *Historie klatovská* (Praha, 1699); *Krátký výtah slávy svatého královského a výhradního kostela sv. apoštolů Petra a Pavla na Vyšehradě* (t., 1700); *Historia monasteriorum S. Georgii in castro Pragensi et s. Spiritus in Antiqua Urbe Pragensi* (t., 1715); *V Praze blaze, kdo má peníze* (t., 1715). *Koll.*

Hammersmith [hemrsmiz] předměstí londýnské, 4 *km* západně od Hyde-Parku, s četnými ústavy dobročinnými a římskokatolickými, jako seminářem (St. Thomas), učitelským ústavem (St.-Mary), s několika kláštery, nemocnicí, lat. školou a 97.239 ob. (1891).

Hammerstadt viz Vlastějovice.

Hammerstein: 1) H. v hejt. libereckém viz Hamrštejn. — **2)** H. v hejt. turnovském viz Hamštejn.

3) H., býv. říšský hrad u vesnice téhož jména v prus. vlád. obv. koblenzském, kraji neuwiedském na Rýně, důležit tím, že v létech 1110—1116 byl tu vězněn od cís. Jindřicha V. český kníže Bořivoj II.

Hammerstein-Eoquord Wilhelm, svob. pán a generál rak (* 1785 v Hildesheimě — † 1861 v Brně). Sloužil nejprve ve vojsku hannoverském, potom pod Napoleonem a byl po vzetí Drážďan r. 1813 jmenován velitelem předvoje franc. a vyznamenán řádem čestné legie. Za krátko však přešel s plukem svým k vojsku rakouskému a bojoval s ním ve Francii, kde zvláště před Lyonem prudkým útokem své jízdy se vyznamenal. R. 1828 byl jmenován generálem a konečně 1846 zemským velitelem v Haliči. Když r. 1848 počalo i v Haliči hnutí revoluční, kázal Lvov bombardovati, při čemž shořela universita s knihovnou o 60.000 sv. Když pak Vídeň octla se v rukách vojska císařského, prohlásil stav výjimečný pro celou zemi, potlačoval krutě každou myšlénku svobodomyslnou, ustanovil náhlý vojenský soud a zastavil kromě úředních všecky noviny. R. 1849 odešel na odpočinek.

Hammerstein-Loxten Ernst, svob. pán, ministr pruský (* 1827 v Loxtenu), byl referentem v hannoverském ministerstvu, ale po annexi r. 1866 byl propuštěn. S počátku vystupoval rozhodně proti Prusku, měl účast při protestu velfské šlechty a r. 1867 hlasoval proti ústavě Severoněmeckého spolku. Roku 1885 uznal poměry a již r. 1889 stal se zemským ředitelem provincie hannoverské a měl podíl r. 1892 při jednání o vyrovnání pruské koruny s vévodou Cumberlandským. Později stal se členem státní rady a v list. 1894 ministrem orby.

Hammond [hem'nd] William Alexander, lékař angl. (* 1828 v Annapoli), řed. nemocnice pro nemoci nervové a od r. 1882 prof. psychiatrie a neurologie v Nov. Yorku. Velmi četné práce jeho týkají se vojenské chirurgie, zdravotnictví vojenského a nemocí nervových, zejména upozornil H. prvý na t. zv. athetosu. Z prací těch buďtež uvedeny: *Military Hygiene* (1863); *Physiological Memoirs* (1863); *Venereal Diseases* (1864); *Insanity in its Medico-Legal Relations* (1866); *Sleep and its derangements* (1869); *Physics and Physiology of Spiritualism* (1870); *Diseases of the Nervous System* (1871, 2. vyd. 1881); *Insanity in its Medical Relation to Crime* (1873). Vedle toho vydal i tři novelly.

Hammonia, lat. jméno Hamburku.

Hammurabi (Chammurabi) viz Babylonie str. 22.

Hamon Jean Louis, genrista francouzský (* 1821 v St.-Loupu — † 1874 v St.-Rafaelu), žák Delarocheův a Gleyrův. V sèvreské továrně na porculán maloval vásy. Později zdržoval se v Římě, Neapoli a na Capri. Tenkráte obral si také antický genre. H. stojí na konci evolučního processu od přísných forem pseudoidealismu k umění modernímu. S antikou má H. společný již jen kostym, vše ostatní jest moderní. Při tom forma jeho jest málo pevná a obrazy jeho mají ráz barevných snů, v nichž modelace se ztrácí a barvy splývají v mlhavé páry, jsou však jasnější a světlejší než Gleyrovy; převládají bílé, pak jasně modré a jasně žluté tóny, vždy lámané. Přísný antický sloh Ingresův jest u něho již úplně utlumen a scény, které maluje, jsou pouhé hry fantasie, předvedené s okrášlenou smyslností a s koketní gracií v řeckém obleku. Takové jsou obrazy: *Lidská komédie* (1852); *Má sestra není doma* (1853); *Panna lesbická; Loutkové divadlo; Jitřenka* (1864); *Smutné pobřeží* a j. *J-k.*

Hampden [hemdn]: **1)** H. John, politik angl. (* 1594 v Londýně — † 1643 v Thame). Vystudovav práva v Oxfordě, usadil se v Londýně, kde horlivě vystupoval v hájení práv parlamentu proti moci královské. Vynikaje výmluvností a pravým rozhledem státnickým, přidal se v parlamentě r. 1621 a 1626 k opposici a přispěl r. 1628 ku provedení známé »prosby za právo« (*Petition of rights*). Když r. 1634 Karel I., jsa v peněžní tísni, vypsal novou daň lodní, opřel se tomu H. s velikou rozhodností a když král nařídil »nucené půjčky«, odepřel H. podíl půjčky na něho připadající. Byv proto uvězněn, vznesl rozhodnutí ve věci té na soud, který ho roku 1638 sedmi hlasy proti pěti odsoudil; tím však stal se miláčkem lidu a zároveň předním vůdcem opposice a dlouhého parlamentu. Proto také Karel I. dne 3. ledna 1642 vznesl proti němu žalobu z velezrády a sám ve sněmovně dolní žádal za jeho vydání; sněmovna to odepřela, ano zvláštní výbor prohlásil jeho nevinu. Když nastala roztržka s králem, radil H. k rychlému postupu a sám najal pluk dobrovolníků; byl však v šarvátce s princem Ruprechtem těžce raněn i zemřel 24. čna. Viz Nugent, Memorials of John H. (Londýn, 1831, 2 sv.); Venedey, J. H. und die Lehre vom gesetzlichen Widerstand (3. vyd. Duisburg, 1865). *Bka.*

2) Viscount H., sir Henry Bouverie Will. Brand, státník angl., viz Brand 3.

Hampe Ernst, botanik něm. (* 1795 ve Fürstenberku brunšv. — † 1880 v Helmstedtu).

byl lékárníkem a professorem na gymnasiu v Blankenburku. Zabýval se studiem soustavným mechů a podrobně květenou Harzu, o čemž vydal: *Prodromus Florae hercynicae* (Halle, 1836); *Icones muscorum novorum vel minus cognitorum* (Bonn, 1844); *Klima, Vegetation und Flora des Harzes* (v Bredelově spisu o Harzu, Brunšvik, 1845); *Flora hercynica* (Halle, 1873).

Hampshire [hemšír], též Hants anebo Southampton, hrabství v Anglii při průlivu La Manche mezi hr. Dorsetem a Sussexem, má pobřeží ploché a velmi členité jak zátokami, tak ostrovy, z nichž největší je Wight. Na jihu od východu pronikají křídové pahrbky South Downs, na sev. North Downs, jinak je krajina plochá, po většině v úrodná pole (45%) vzdělaná nebo pastvinami (23%) a krásnými dubovými a bukovými lesy (10%) krytá; na západě přechází v bažiny. Řeky obracející se do La Manche jsou: Avon, Anton č. Test a Itching, do Temže: Wey, Enbourne a Loddon. Podnebí jest velmi mírné, tak že kromě obilí daří se také luštěniny, réva, chmel a myrta; z dobytkářství vyniká chov ovcí a dobytka vepřového, z průmyslu poněkud loďnictví. Hl. město jest Winchester, hl. přístavy Portsmouth a Southampton. Na 4199·53 km^2 žije zde 690.086 ob. (1891). Viz Woodward, Hist. of H. (1869, 3 sv.).

Hampstead [hemsted], sev.-záp. předměstí londýnské v hrabství middlesexském, má Westfield-College pro ženy, železité prameny a 68.425 obyv. (1891). Nad městem zdvihá se Hampstead-Heath (130 *m*), asi 100 *ha* veliká planina, se které jest pěkný pohled na Londýn.

Hampton [hemtn]: **1)** H. John Sommerset Pakington, lord, státník anglický (* 1799 v Powick-Courtu, † 1880), syn Williama Russela, přijal jméno Pakington, když r. 1830 zdědil po strýci svém Pakingtonu všecky statky. Vstoupiv roku 1837 do dolní sněmovny, stal se členem strany konservativní a důvěrníkem Peelovým, od něhož r. 1846 povýšen byl na baroneta, avšak rozešel se s ním v otázce ochranných cel. R. 1852 stal se ministrem kolonií, ale ještě v prosinci toho roku odstoupil a zabýval se hlavně otázkami skotskými i prohlásil se r. 1857 pro emancipaci židů. R. 1858–59 byl v ministerstvu Derbyově lordem admirality a v l. 1866—67 řídil znovu obor námořnictví a 1867—68 vojenství. Při nových volbách r. 1874 nebyl zvolen; za odměnu povýšen byl na lorda.

2) H. Wade, generál sev.-amer. (* 1818 v Columbii v Jižní Karolině), vystudoval práva, ale za války občanské vstoupil, ač zastával se zrušení otroctví a jednoty státní, do vojska konfederovaných států, velel jízdní legii v první bitvě u Bull Runu, na to jako brigádník byl u Seven-Pines raněn a u Gettysburku ztratil nohu. R. 1864 jmenován byl generál lieutenantem i velel Leeově jízdě a r. 1865 záloze. Utrpěl válkou veliké škody na jmění svém, ale zásadám již před válkou hájeným zůstal věren a pracoval o utužení Unie. V letech 1876–78 byl guvernérem Jižní Karoliny, 1878 a 1884 spolkovým senátorem.

Hampton-Court [hemtn-kórt], ves v angl. hr. middlesexském, severozáp. od Londýna, s 5822 ob. (1891); proslula zámkem (H.-*Palace*), jejž vystavěl a velikým parkem opatřil kardinál Wolsey; v něm veliká obrazárna, podobizny panovníků angl., obrazy od van Dycka, Lorraina, Dürera, Crannacha, Tiziana a j.

Hamr, několik míst v Čechách: **1)** H. v okr. hlinském a třeboňském viz Hamry. — **2)** H. (*Hammer*), ves na soujmenném rybníce, hejt. Lípa Česká, okr. Mimoň, fara a pš. Vartenberk; 46 d., 190 ob. n. (1890), 1tř. šk., zámeček, poplužní dvůr a pila Frant. hr. Hartiga, několik mlýnů a pil na řezání stavebního materiálu (v okolí velké lesy) a značný obchod se dřívím. Na blízkém vrchu rozvaliny někdejšího hradu Děvína (v. t.). — **3)** H. (*Hammer*), osada u Chudeřína, hejt. a okr. Most, fara Litvínov Hořejší, pš. Janov u Mostu; 57 d., 11 ob. č., 464 n. (1890), mlýn, pila a veliké hnědouhelné doly. — **4)** H. Dolejší, Hamry D., Hamersko, hejt. Semily, okr. Brod Žel., fara Držkov, pošta H. Hořejší; 49 d., 511 ob. č., 2 n. (1890), 3tř. šk., 2 cihelny, broušení a sekání skla a perel. Stávaly zde hamry, po nichž jméno přešlo na ves. — **5)** H. Hořejší, Hamry, též Hamersko, ves t.; 227 d., 2429 ob. č., 4 n. (1890), 3tř. šk., rozsáhlé žulové lomy, mlýn, myslivna, samoty Berany, Kamenné Mlýny, Muchov (Mnichov) a Zlatníky. Obyv. brousí a sekají skleněné perly a korále, s nimiž značný obchod vedou, nebo jako dělníci zaměstnání vyhledávají v blízkých továrnách. Bývaly zde hamry »na struskách«, poplužní dvůr řádu řeholních kanovníků cyriáků. Po konfiskacích XVII. stol. přešlo Hamersko na Albrechta z Valdštýna a po jeho smrti v majetek Mikuláše hr. Desfoursa, za jehož panování dvůr rozprodán a hamry úplně zašly. — **6)** H. Nový, osada u Trhanova, hejt., okr. Domažlice, fara Trhanov, pš. Kleneč u Domažlic; 8 d., 51 ob. č. (1890). — **7)** H. Starý, osada t.; 29 ob. č. (1890).

Hamrová (*Hammerhau*), osada ve Slezsku u Buchelsdorfu, hejt., okr., fara a pš. Frývaldov; 15 d., 105 ob. n. (1890).

Hamrovice, osada slezská, hejt. Těšín, okr. Frýdek, fara a pš. Hamry Staré; 202 d., 1817 ob. č. (1890), 1tř. šk.

Hamršmíd Josef, spisov. český (* 1859 v Dětenicích), studoval ve Mladé Boleslavi, r. 1878 vstoupil do řádu maltézského a byv r. 1883 vysvěcen na kněze, jest od r. 1890 kaplanem u Matky Boží Vítězné v Praze. Obírá se hlavně studiem dějepisným. Již jako studující gymn. uveřejnil v jičínském »Krakonoši« historický nástin Dětenic. O sobě vydal monografii *Joší z Rožmberka a jeho doba* (Hlasy kat. spol. tisk. 1892, č. 1.). Drobnější články otiskl v »Blahověstu«, »Hlídce liter.«, »Vlasti« a »Sborníku histor. kroužku« (*Co věřil král Jiří o přijímání pod obojí způsobou*, roč. 1893, seš. 1.), referáty v »Časopise katol. duchovenstva«. H. jest referentem o historiografii české pro »Histor. Jahrbuch«. *Koll.*

Hamrštein: **1)** H. (něm. *Hammerstein*), zbořený hrad mezi Libercem a Chrastavou, jenž povstal buď na konci XIII. nebo na poč. XIV. stol. v jižní části panství fridlandského. Roku 1357 již stál, jsa v držení Bedřicha z Bibršteina. V XV. stol. nazývala se po H-ě rodina Dachsův z H-a, poněvadž Mikuláš Dachs byl r. 1411 purkrabí na H-ě a učiniv r. 1424 námluvu s vojskem českým, zůstal na H-ě pánem jako jejich přívrženec. Avšak od porážky Sirotků r. 1428 držel s Lužičany. R. 1433 dobyt jest H. od kališníkův. S Bibršteiny pak učiněno porovnání, že Dachsové podrželi H jako jejich léno (totiž Mikuláš r. 1444, Mikuláš ml. a Hynce r. 1453, potom tento sám), Oldřich, Václav a Bedřich z Bibršteina drželi vrchnost manskou ke Fridlandu (1454), Oldřich, syn Oldřichův, způsobil r. 1463 rozdělení, při čemž dostal Václav vrchní právo. Poněvadž se tento králi protivil, ztratil r. 1487 svou manskou vrchnost. H. byl tehda ve skutečném držení Hanuše z Rechenberka, který jej (asi 1492) prodal Helfrychovi z Mekova. Páni z Bibršteina, získavše později H., připojili vesnice k újezdu libereckému a zůstavili starý hrad spoustě. R. 1558 připomíná se jako zámek pustý. *Sčk.* — **2)** H. v okr. železnobrodském viz Hamštejn.

na **Hamru,** osady v Čechách: **1)** na H. (*Hammerhäuseln*), hejt. Chomútov, okr. Jirkov, fara a pš. Ervěnice; 7 d., 54 ob. n. (1890). — **2)** u H., hejt. a okr. Příbram, fara Bohutín, pš. Březové Hory; 7 d., 63 ob. č. (1890), mlýn.

Hamry (v průmyslu) viz Samokovy.

Hamry, místa v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: **1)** H. nebo Hrušice, osada v Čechách u Krušičan, hejt. Benešov, okr. Neveklov, fara Václavice, pš. Týnec n S; 6 d., 44 ob. č. (1890). — **2)** H. (*Hammerhäuser*), osada t., hejt. Falknov, okr. Loket, fara Rolava Nová, pš. Role Stará; 13 d, 92 ob. n. (1890), žel. stanice rak. st dr. (Chodov-Neydek) a továrna na dřevovinu. — **3)** H., Hamr, dříve Přerostlé, ves t. nad Chrudimkou, hejt. Chrudim, okr., fara a pš. Hlinsko; 102 d, 536 ob. č. (1890), 2tř. šk., 3 mlýny, výroba krabiček na sirky. Již na počátku XVI. věku stály zde želez. hamry, které zanikly; nedaleko nich r. 1645 postaveny lázně Svatojanské, které tu dosud stojí, vedle nich kaple sv. Jana a stranou mlýn »Stupník«. — **4)** H. (*Hammern*), ves t. na Král. Hvozdě, hejt. Klatovy, okr. Nýrsko, pš. Eisenstrass; 185 d., 1255 ob. n. (1890), 2tř. šk., žel. zastávka rak. st. dr. H-Eisenstrass (Klatovy-Eisenstein), 6 mlýnů s pilami, brusírny na zrcadlové sklo. Domácí průmysl: broušení skla ve značné míře. Obec sama skládá se z celé řady samot. venkovských dvorců a brusíren skla, z nichž největší jsou Donnerwinkel, Kreuzwinkel a Muckenhöfe. — **5)** H., osada tamže u Hradce, hejt., okr., fara a pš. Ledeč; 13 d., 70 ob. č. (1890). — **6)** H., H. Kovací, část obce Kounic t., hejt. Ledeč, okr. a pš. Kralovice Dolejší, fara Pertoltice. — **7)** H. (*Hammergrund*), osada t. u Jedlové, hejt. a okr. Polička, fara Bystré (částečně Rohozná), pš. Svojanov; 25 d., 139 ob. č., 15 n. (1890), 2 mlýny (1 s pilou a 2 mlýny s valchami na plátno). — **8)** H., také Ostrov, farní ves t. nad Nežárkou, hejt. Třeboň, okr. a pš. Veselí n Luž.; 26 d., 216 ob. č. (1890), kostel Nejsv. Trojice (z r. 1581), 2tř. škola, poplužní dvůr, mlýn. Na místě zámečku stávala tvrz. Statek H. náleží od r. 1729 rodu knížat ze Schwarzenberka. — **9)** H., Hamr, ves t. na Kosténickém potoce, hejt. a okr. Třeboň, fara Lutová, pš. Chlumec u Třeboně; 65 d., 528 ob. č. (1890), kaple sv. Jana Nep., výroba dehtu, smůly a kolomazi. Opodál samoty Kostky, žel. hamr, Hvízdal, drátovna Svodnice a rybník Burggraf (104 *ha*). — **10)** H. České (*Böhmisch-Hammer*), osada t., hejt. Kadaň, okr. Přísečnice, fara Wiesenthal Český, pš. Výprty; 15 d., 151 ob. n. (1890), 1tř. šk, hračkářství a krajkářství. — **11)** H. České (*Böhmisch-Hammer*), ves t., hejt. Klatovy, okr. Nýrsko, fara a pš. Strážov; 12 d., 7 ob. č., 70 n. (1890), broušení skla. — **12)** H. Dolní viz Hamr 4. — **13)** H. Dolní (*Hammergrund*), osada t, hejt. a okr. Polička, fara Rohozná, pš. Svojanov; 5 d., 25 ob. č. (1890). **14)** H. Hořejší viz Hamr 5. — **15)** H. Krištofovy (*Christofhammer*), farní ves t., hejt. Kadaň, okr. a pš. Přísečnice; 95 d., 772 ob. n. (1890), kostel sv. Krištofa (z roku 1830), 2tř. šk., 2 mlýny, hračkářství a krajkářství. — **16)** H. Leopoldovy (*Leopoldhammer*), ves t., hejt. a okr. Falknov, fara a pš. Kaceřov; 27 d., 138 ob. n (1890), 2 mlýny, poplužní dvůr, pila a pletení krajek. — **17)** H. Nové (*Neuhammer*), farní ves t., hejt. Kraslice, okr. Neydek; 209 d., 106 ob. č, 1587 n. (1890), kostel sv. Jana Nep. (z r. 1789), 5tř. šk, pošta, papírna, mlýn, pila, výroba plechového zboží a pletení krajek. Doly na žel. rudu (hnědel) zanikly. — **18)** H. Přední (*Vorder-Hammer*), osada t., hejt. Krumlov, okr., fara a pš. Planá Horní; 5 d., 71 ob. n. (1890) — **19)** H. Svobodné, ves t, hejt. Chrudim, okr. Nasevrky, fara a pš. Kamenice Trhová; 28 d., 174 ob. n. (1890), alodní statek H. S. se dvorem Dřevíkovem má ve výměře 176 *ha*; ke statku náleží ve Sv. H-rech zámek s kaplí sv. Anny, dvůr, mlýn, pila a valcha na plátno, majetek dědiců Terezie Nevolové. H. Sv. (původně H. nad Trhovou Kamenicí) založil v XVI. stol. hamrník Jan Polnický, po jehož smrti připadly jeho potomkům. R. 1801 koupil statek H. Sv. s Dřevíkovem od Jana Norb. hr. z Pöttingu Frant. Pfundheller, jeho dědicové prodali ho Janu Šebkovi a po jeho smrti připadlo zboží rodině Nevolů. — **20)** H. Zadní (*Hinter-Hammer*), osada t., hejt. Krumlov, okr., fara a pš. Planá (Horní); 6 d., 45 ob. n. (1890), mlýn.

21) H., železné hamry a továrna na sukno u města Batelova na Moravě, hejt. a okr. Jihlava. — **22)** H., osada u Žárovic, hejt. Prostějov, okr. a pš. Plumlov, fara Krumsín; 46 d., 311 ob. č (1890). — **23)** H. Dolní, osada t., hejt. Město Nové, okr., fara a pš. Žďár; 16 d., 103 ob. č., 1 n. (1890). — **24)** H. Mosazné viz Mosazov. — **25)** H. Přední (*Figlhammer*), ves, hejt. Město Nové, okr.,

fara a pš. Žďár; 39 d., 321 ob. č. (1790), mlýn, samota Lískovec.

26) **H.** Staré (*Althammer*), farní ves ve Slezsku, hejt. Těšín, okr. Frýdek; 313 d., 2504 ob. č., 12 pol., 57 n. (1890), kostel sv. Jindřicha s Marianskou kaplí na hoře Groni, evang. vikariát, 1tř. šk. a pošta. K obci náležejí osady Hamrovice a Groň-Řečice s 1tř. šk.

Hamsun Knut Pedersen, spis. norský (* 1860 ve Vaage). V mládí žil v Norsku, později v Americe, od r. 1888 jako spisovatel v Kodani a Christianii. V 18 létech vydal povídku *Bjørger* (Bodö, 1878). Zvláštní pozornost obrátil na sebe částí uveřejňovanou v časopise »Ny Yord« (1888) z psychologického románu *Sult*, který potom vyšel samostatně v Kodani (1890). Následovaly romány: *Mysterier* (1892); *Redaktor Lynge* (1893); *Ny Yord* (1893); *Pan*, *Af Löjtnants Thomas Glahns Papirer* (1894). Mimo tyto romány napsal: *Fra det moderne Amerikas Aandsliv* (Kodaň, 1889); *Lars Oftedal* (Christiania, 1889) a drama *Ved Rigets Port* (1895). **H.** patří mezi mladší norské autory školy Garborgovy, jest bizarrní vypravovatel koketující s nervosností, psycholog vyhledávající sensací a zajímavých duševních rozporů a zabíhající od normálních stavů ku zběsilostem. Jeho eklektický sloh, připomínající Dostojevského a Poea, jest přibarven americkým humorem Harteovým. Romány H-ovy vycházejí současně v něm. překladě u firmy A. Langena (Paříž, Mnichov). Viz Hj. Christensen »Unge Normaend« (Christiania, 1893). *HKa.*

Hamštejn, Hamrštejn (*Hammerstein*), ves v Čechách, hejt. Semily, okr. a pš. Želez. Brod, fara Loučky; 14 d., 75 ob. č. (1890).

Hamula (chamula) je na Mor. pokrm, jenž se připravuje z hrušek nebo jablek a z mouky; rozvařený a vychladlý polije se mlékem.

Hamulják Martin, buditel slovenský (* 19. dub. 1789 v Jasenici, v župě oravské — † 31. března 1859 v Námestově), od r. 1813 s některými přestávkami až do r. 1853 úředník při kr. uh. náměstné radě v Budíně, kde postoupil na účetního radu. Od té doby žil na odpočinku v Námestově v Horní Oravě. Na vzdělání a osvícení lidu již v létech třicátých hodlal vydávati časopis »Budinski prátel«, ale nedošlo k tomu. Za to hlavně jeho přičiněním r. 1834 v Pešti vznikl akciový »Spolek milovníkov reči a literatury slovenskéj«, k němuž, ač podnik byl rázu katolického, náležel i Jan Kollár. Mluvčím této peštské skupiny H-ovy byl almanach »Zora«, jehož tam vyšly 4 ročníky, 1835—1840. Spolek nákladně a skvostně vydal i sebrané »Básně Jana Hollého« ve 4 sv. a některé jiné knihy. Svým nákladem H. r. 1846 vydal Hollého »Katolícki Spevník«. H. stále dopisoval si s mnohými předními slovenskými i slovanskými muži (viz Paulínyho »Sokol« I., 410: ‚Archiv Slovenska', a II., 65 n.: ‚H-ova listáreň'); zejména pak lnul k Šafaříkovi, přesně obstarávaje tisk jeho knih, pokud se konal v Budíně. Kollárovi vydatně přispěl sbírkami lidových písní ku »Zpěvankám«. V rukopise zůstavil latinskou historii novějšího šíření maďarštiny mezi jinými národy v zemi uherské. Bohatou knihovnu svoji odkázal kat. gymnasiu v Báňské Bystřici, část z ní pak »Matici slovenské«, jejíhož založení však se nedočkal. Viz Michal Chrástek v Sokole II., 5, a Štefan Radlinský, Trúchloreč pri slavnosti odhalenia pomníka M. Hamuliaka (T. Sv. Martin 1873). *Včk.*

Hámún (perské), rozsáhlá solná bažina v Seistánu na hranici Afgánistánu, Belúdžistánu a Persie. Jihových. část přechází v solnou poušť God-i-Sirre, kdežto zcela v severu nalézají se 2 větší jezera, t. H.-i-Farrá (469 *m* n. m.), do něhož se vlévá Hárúd a Farrárúd, a východnější H.-i-Sovárán (426 *m*), v němž zaniká Hilmend. Plocha H-em zaujatá mění se velice dle různého stavu vody. Starověkým geografům byl H. znám pode jm. *Aria Palus*, u Arabů ve středověku slul *Záre*.

Hamza: 1) H. František, paedagog. spisovatel (* 1841 v České Skalici), učitel v Tisu na Habersku. Napsal několik dětských činoher (*Stará kniha* v Div. ochotníčku pro ml. sv. 17.; *Bohatí a chudí*), veseloher a frašek (*Jen z politiky* v Nov. div. hrách; *Františkové a Františky* v Div. ochotníku; *Ženich s opicí*), pak *Proslovy a deklamace* (Div. hry sv. 6.) a množství deklamací a pod. do »Úplného Besedníku« Vilímkova, »Čes. Besed«, »Merend«, »Čes. Thalie«, »Světozoru« a j.

2) **H.** Jan, genrista morav. (* 1850 v Telči), žák Engertha na vídeňské akademii. Maloval řadu genrů, z nichž uvádíme: *Návštěva*; *U hodináře*; *Kouzelník*; *Připitek kavalíra*; *Vojenská rada*; *Libánky* a j. *J-k.*

Hamza ze Zábědovic, jméno staročeské vladycké rodiny, která pocházela z rodu Bořkův a stejného původu byla s Bořky z Hrádku, Nové vsi, Miletínka, Poličan a Nepoliskými ze Zachrašťan. Erb jejich byl štít poloviční, jehož levá polovice jest zl. barvy, pravá však černá a zlatá šachovnice; klénot: panna nad hlavu šachovnici zdvihající. Původiště Zábědovice u Bydžova. Praděd jejich Myslibor připomíná se r. 1396. Kromě jména tohoto oblíbili si i jméno Hamza, jež (jako i jméno Bořek) stala se jich stálým příjmením. Martin H., jenž získal statek v Plotišti († kol 1530), zůstavil 4 syny: Petra, Hamzu, Bořka a Václava. První dva prodali r. 1528 Radikovice. Petr prodal pak i Plotiště, koupil tvrz Hrochův Týnec a po manželce své Johance ze Štítného dostal Morašice, jež držela po něm († 1557) dcera Eva († 1597), přečkavši manžela Burjana Špetli z Janovic. Bořek (1530—1567) seděl napřed na Vinařích, pak na Chlumu. Václav (1533—1577) držel naposled Dluhodvory. Bratr jeho Hamza držel s manž. Eliškou z Chlumu Neděliště (kdež r. 1555 kostel obnovili), Chlum a Světí. Synové jeho byli Jan ml. Bořek a Petr. *a)* Jan ml. († již 1579), seděl na Světí, dostal se skrze manž. Kateřinu z Nemošic († 1586) v držení Přina, kterýž pak prodán. Děti z tohoto manželství byly Jan Jiří, Hamza mladší, Ka-

teřina (vd. Sluzská), Veronika (vd. Kapounová), Hedvika (vd. Pecingárova). Jan Jiří držel Chlum (jenž po jeho smrti prodán) a Světí a koupil r. 1594 Radostov († 1607). Bratr jeho Hamza seděl (1586—1595) ve Světí. Týž statek drželi pak Zdeněk (1607—1615) a Karel Jaroslav (1623), jichž původ není znám; *b)* Bořek H. (starší, 1567—1607) seděl ve Světí, koupil část Neděliště a po tetě Evě zdědil se strýci svými statek Morašický, o nějž se smluvil teprve r. 1597. Tehda dostal za díl Morašice (manž. Kateřina z Dobřenic). Synové jeho Bořek mladší, Mikuláš, Jan Ctibor a Myslibor Zdislav prodali l. 1612 Nedělište, Morašice a Světí strýci svému Mysliborovi; Mysl. Zdislav žil ještě l. 1627. Bořek dostal se skrze manž. Saloménu Bohdaneckou z Hodkova († 1617) v držení statku Teplického, jejž r. 1619 synu svému Kunšovi Mikuláši odkázal, avšak týž statek později zabrán. Držel s druhou manž. Annou z Borové malé šosovní statky. R. 1639 jat od kyrysníků v Teplici, přivázán ke koni a do Kladska veden, avšak potom propuštěn. Žil ještě l. 1647. *c)* Potomci jednoho z předešlých byli bratří Myslibor a Pavel. Onen držel část Nedělistě, za niž si vyměnil r. 1588 Hořeňoves, dostal r. 1597 z dědictví po tetě Evě statek Rozhovice a prodav (1612) Hořeňoves, koupil od strýcův Morašice, Nedělište a Světí († 1617, manž. 1. Lidmila z Bubna, 2. Anna z Kobylího). Kromě syna Pavla přečkaly ho dcery Lidmila (vd. Pivcova) a Anna Johanka (vd. Hubrykova). Pavel prodal Morašice a zůstavil Nedělistě († 1631) synu svému Adamovi (z manž. Doroty Barbory z Března), avšak po jeho časné smrti dostal se Anně Johance, která jej prodala. Pavel, bratr Mysliborův (1584 atd.), prod. svou část Nedělistě a držel Slatinu (manž. Anna z Květnice). Synové jeho Adam a Jan dělili se r. 1624, při čemž dostal onen Slatinu, tento Tříbřichy. Po onom dědil Jan, avšak prodal r. 1625 Slatinu a r. 1626 Světí, po Karlovi Jaroslavovi zděděné. Děti jeho z Žofie Benedovny z Nečtin byly Karel (1635) a Kateřina. Petr H. neznámého původu držel Něnkovice a zemřel okolo r. 1648, zůstaviv děti Annu Lidmilu, Jana Šťastného, Ferd. Dobromíra a Kateřinu Andrioniku. Jan Št. zemřel před r. 1686, zůstaviv z manž. Elišky Max. Šrejnárky z Rozeneku děti Jana Petra, Ferd. Karla a Johanku. Od té doby živořil tento někdy zámožný rod na malých statcích. Ferd. Myslibor seděl na Vlčňově u Chrudimě a zůstavil syny Frant. Jindřicha, Karla Arnošta a Ferd. Jana, z nichž první dědictví otcovské od r. 1743 spravoval a pak za radu u soudu praž. purkrabství sloužil; druhý († 1758) a třetí byli ve vojenských službách. Potomci jejich dočkali se našeho století a snad ještě na neznámých místech žijí. *Sčk.*

Hamzsabég viz Érd.

Han (vlastně chán), v Turecku veliká budova, která obyčejně slouží za obydlí karavanám a bývá podobna našim klášterním budovám. Kolem velikého, obyčejně čtyřhranného dvora, v jehož středu nachází se nádržka s vodou, někdy i vodotrysk, jsou zbudovány kryté ochozy, často s galeriemi; skladiště, stáje a krámy pro zboží nacházejí se za arkádovými ochozy, kdežto za galeriemi bývají upraveny pokoje a jiné místnosti. Dvory bývají vysázeny stromovím. *Fka.*

Han, dynastie čínská v l. 206 př. Kr. až 263 po Kr., viz Čína (dějiny str. 740).

Han Ulrich, také Gallus a Barbatus nazývaný, nejstarší knihtiskař římský (* v Ingolstadtě — † koncem r. 1475 nebo s poč. 1476). Pobyl zajisté delší čas ve Vídni, kde nabyl r. 1450 práva měšťanského, poněvadž sám nazývá se *Viennensis*. První jeho datované dílo *Meditationes* od kardinála Torquemady (Turrecremata) pochází z r. 1467 (31. pros.); tištěno je gotickými typy a ozdobeno dřevorytinami, první to dílo tohoto druhu v Italii. Potom užíval obyčejně antikvy s gotickými majuskulemi. Zaznamenati jest, že v jeho *Missale Romanum* z r. 1476 poprvé tištěné noty se objevují.

Hán, vsi v Čechách: **1)** H. Dolní (*Nieder-Haan*), hejt. Teplice, okr. Duchcov, fara Osek Starý, pš. Osek Nový; 137 d., 395 ob. č., 916 n. (1890), 2tř. šk., žel. stanice duchcovsko-podmokelské dr. (Osek-Podmokly). — **2)** H. Horní (*Ober-Haan*), ves t.; 31 d., 60 ob. č., 366 n. (1890). Zde i u H-u Dolního dobývá se hnědé uhlí. — **3)** H. Malý viz Kleinhan.

Hana, osada v Čechách u Lezníku, hejt. a okr. Litomyšl, fara a pš. Sebranice; 15 d., 106 ob. č. (1890).

Haná: 1) H., rovina moravská v širším slova smyslu, prostírající se od Bludova na sev. až k Napajedlům na jih, v délce 90 *km* a v šířce 7—15 *km*. V užším slova smyslu jesti to rovina rozkládající se mezi Vyškovem, Prostějovem, Litovlí, Šternberkem, Lipníkem, Holešovem, Napajedly a Zdounkami. Rovina tato, jež je proslavena svou úrodností a bodrým lidem hanáckým, sluje tak dle říčky Hané. *Vck.*

2) H., řeka na Moravě, vzniká v malém rybníku u Drahan ve výši 607 *m*, teče úzkým údolím ve vysočině drahanské vyrytým a zalesněným, spádem 2·1 *m* na 100 *m* ve směru jižním a jihovýchod. kolem Dědic, otáčí se u Vyškova, kde přijala Malou H-nou a potok Rostěnský, jako řeka na severovýchod; od Ivanovic údolí její se rozšiřuje a po přijetí Otaslavky, kde mění směr na východ, jest údolí, vroubené malými pahorky, již přes 1 *km* široké. Po toku 52 *km* vlévá se H. pod Kojetínem do Moravy; přímá vzdálenost jest 33·55 *km*, úvodí 78 *km²*, spád při vtoku 0·08 *m*. R. 1816 a 1893—94 byl tok její upraven.

Hanáci. Od Napajedel až po Litovel, od Vyškova až po Lipník usazeni jsou v požehnané krajině H. Země jejich, protékaná řekou Moravou, vyznamenává se zvláštní úrodností a plodností. Na jihu je ohraničena a místy i prostoupena Maršovými č. Chříběcími horami a Moravskými Karpaty, na severových. a na severu Jeseníkem, na severozáp. vysočinou Drahanskou. Četné přítoky Moraviny

(Haná, Bečva, Rusava a j.), jež vyvěrají z těchto hor, proplétají se územím hanáckým, svlažujíce kyprou jeho půdu

Vesnice H-áků jsou obrazem utěšeného blahobytu. Příbytky jejich jsou výstavny, čisty a často docela moderně upraveny. Obyčejně skládá se dům z více než jedné světnice. Jedna pak světnice je po městsku zařízena. Nad okny visí dlouhé záclony, stěny jsou malovány, nářadí pěkné, podlaha prkenná, čistá, ba někde i koberci pokryta. Ale ve světnici takto upravené málo bydlí, toliko navštíví-li je host vzácný, uvádějí jej do ní a zde jej hostí. Sami obyčejně bydlí, jídají a spávají v druhé »jizbě« nebo v kuchyních, které jsou prostranné, světlé a čisté. Hospodářská stavení jsou rovněž pěkná, dvůr prostranný a čistý. Na dvoře bývá i studně, nebo má několik hospodářů společnou studni, kterouž »obecnicí« jmenují. Uprostřed vesnice stojí kostel nebo kaple a vedle kříž. Tu i tam viděti sochy svatých, zejména sv. Floriána a českých patronů sv. Václava, sv. Jana Nep. a j. Mimo kostel vynikají všude školy, které velikým nákladem nádherně jsou postaveny, pak radnice a obecní hostinec. Obyvatelé jsou zrostu ztepilého, krásného a silného. V pozdějším věku obyčejně tloustnou. Krásnému zrostu jejich napomáhá mírné podnebí, rovinatá poloha země, záliba v práci, veselý duch a bezstarostnost života. Co do povahy je Hanák dobrosrdečný, sdílný a upřímný, vtipný, veselý a žertovný. Ale k povaze této přimícháno také trochu těžkopádnosti a flegmatičnosti.

Nikde na Moravě nežije se tak dobře jako na Hané; což jediné vysvětliti lze z výbornosti a plodnosti půdy a vyplývající z toho zámožnosti. Dobrý samožitný chléb, dobré pšeničné »buchty s makem« a koláče (vdolky) sýrem a povidly (»trnkami«) nadívané, knedlíky (»šeške«) s uzeným nebo hovězím masem a se zelím, kvasnicové knedle (»pěry«) s máslem a mlékem: toť vydatné a obyčejné jídlo Hanákovo. Nejmilejším nápojem je mu pivo, někdy pívá i víno. Kořalka neměla druhdy na Hané ctitelů, nyní však i tu někde již se zahnízďuje.

H. jsou lidé nad míru pohostinní, libujíce si při tom okázati svou zámožnost; ale nejvíce dávají na jevo své bohatství a nádheru při svatbách a pak v neděli, jedouce do města do kostela.

Kroj hanácký je velmi krásný a různí se poněkud dle jednotlivých krajin, zejména barvou gatí a haleny i formou klobouku. Hanák u Kroměříže, Holešova a Prostějova má červené, široké koženky (Slováci říkají jim »baně«), pod kolenoma střapci zadrhnuté. Lýtka od kolen po kotníky oděna jsou v plátěná »velička«, asi třetinou z bot vystupující. Boty jsou vysoké, lesklé a nahoře vpředu vlněnou růžičkou opatřeny. Košile má široké rukávy; při rukou, na ramenou a na úzkém límečku (obojku) vyšita je černým nebo žlutým hedvábím. Vesta hanácká (frydka) je ze zeleného sukna, při dírkách pestře vyšita a lesklými (mnohdy stříbrnými) knoflíky ozdobena. Kolem těla je kožený, pěkně vyšívaný pás, asi na dlaň široký. Za chladnějšího počasí nebo jdouce přes pole oblékají »flanelku« (špenzl), rovněž zelenou a vyšívanou, nebo berou na sebe dlouhou halenu z bílého sukna s límcem i dírkami vyšívanými. Svátečním rouchem hanáckým je dlouhý modrý plášť s hojnými límci skrabatělými; v zimě pak mimo to také dlouhý, až na paty sáhající kožich červenavý nebo hnědý. Při domě, ve společnosti (»na besedě«) a u muziky bývá Hanák »bez obleku« (jen ve vestě). Vlasy stříhají si na krátko, jen vzadu jsou dlouhé, až na krk splývající. Hlavu pokrývají velikým (u Prostějova malým) širákem, nahoře zostra přikrojeným, jejž mládež svobodná červenými (u Prostějova černými) pentlemi okrášlený má. V zimě nosí starší na hlavě sobolice a beranice, mladší vydřice až třicetizlatové. U Vyškova a Jevíčka mají koženky žluté, za Olomúcem u Šternberka (kdež se Hanákům říká Podhoráci) hnědé. V Tlumačově u Kvasic mají místo bílých halen černé. Neméně se pyšní sličná Hanačka bohatým krojem svým. Nosí sukně (fěrtochy, šorce) z plátna na černo barveného a vyhlazeného, v četné záhyby složené a z předu pod barevnou zástěrkou (fěrtóškem) nesešité. Dále má široké rukávce po lokte, okolo krku široký, na tvrdo vyžehlený obojek (krézl) v nesčetné záhyby složený; krátkou kordulku (lajdík) z damašku, portami zlatými a stříbrnými bohatě vyšívanou. Veliký červený nebo černý šátek (»lipský«) kryje hlavu a zavazuje se v týle. Na nohou jsou ladné střevíce barevnými stužkami nahoře ozdobené. Krása Hanaček jest podnětem ke přísloví na Moravě běžnému: »Kdyby nebylo Hanaček, byl by z něho panáček (kněz).« Žel však, že i tento malebný kroj hanácký hyne; městský kroj opanoval skoro již všude dědiny blíže měst. Mladší hospodáři nosí i vousy, hospodyně i dívky mají sukně dlouhé bez fěrtochů, na kordulce (šněrovačce) mají kacabajky ze sametu, hedvábí nebo z jiné vzácné látky, na hlavě malé hedvábné nebo jiné vyšívané jemné šátky, přes něž přehazují si dlouhé, drahé šály.

H. jsou přes to, že mají úrodné půdy, pracoviti a v práci vytrvalí, milují zpěv a hudbu a rádi čítají knihy a noviny. V každé jen poněkud větší vesnici hanácké je čtenářský spolek. Poněvadž dále také synky své dávají zhusta na studie a je pak domů do hospodářství brávají, jsou nejvzdělanějším lidem na Moravě. A jako vzdělaní lidé dbají pak všeho, což národu a vlasti je prospěšno: podporují všeliké ústavy národní, vědecké a umělecké a školu svou opatrují jako zřítelnici oka svého. Hanácký vojín vyznamenává se statečností a vytrvalostí v boji.

Na polích hanáckých rodí se všechny druhy obilí; řepy pěstuje se velmi mnoho; jindy pěstovával se také mák. Ovoce všude se nedaří. Z dobytka vynikají zvláště silní a bujní koňové. V posledních dobách chopili se H. i průmyslu. Četné továrny na cukr a na slad jsou toho důkazem.

Nářečí hanácké libuje si nejvíce v prodlužování dvojhlásek a v náhradě úzkých hlásek širokými; na př.: klobók, móka; bék (býk); rebe (ryby), debe (kdyby). Dlouhé *í* vyslovuje se krátce: měsic, vic. Neurčitý způsob končí v *ť:* piť, psať; v neurč. způsobu sloves první třídy mění se dlouhé *é* v dlouhé *ý:* nýsť, výsť. Přehlasovaná slabika *ej* zní jako *é:* zavolé, podé, nélepši. Přídavné jméno určité podržuje ve všech pádech *ý:* dobrý, dobrýho atd. Zájmeno ten má teho, temu atd.; kdo má keho, kemu a pod. Ostatně jsou odchylky v řeči v jednotlivých krajinách jako v kroji, kde je ještě zachován. *Vck.*

Hanácké nebe. Úrodnost kraje, veselá a žertovná povaha Hanáků vybájila si i h. n. Vypadá takto: Jeť tam velikánský rybník ze samého podmáslí, na němž plovou veliké kusy másla právě stlučeného. Nad rybníkem strmí kopec tvarůžkový (syrečkový), tak že Hanák jen na břicho se položí a hltá beze vší námahy podmáslí. Po té se obrátí na znak, otevře ústa a s kopce samy se mu kutálejí homolky do huby, on jen polyká. Kdyby však dlouho na břiše nebo na zádech ležel, mohl by si nadělati mozolů. Proto má jiný požitek. Na blízku stojí ohromná káď s mlékem, do ní se Hanák postaví, mléko mu sahá až po bradu, a on opět beze vší námahy toliko pootevře ústa — a mléko mu samo teče do krku. Ale každý člověk má rád změnu, tož i Hanák; lehne si opět na břicho, ale zase pod perníkový kopec a podepře si bradu rukama. Na tom kopci dělají andělíčkové »šeške«; jedni je vaří, druzí je vyndávají a spouštějí s vrchu dolů. Šeške kutálejíce se obalí se pěkně strouhaným perníkem, načež sklouznou do máselného rybníka, který kolem toho perníkového kopce se rozlévá, a přebrodivše nárazem máslo, připlavou Hanákovi zrovna do huby, k čemuž jiní andělíčkové prozpěvují a libeznou muziku dělají. (Viz Pr. Sobotka, Kratochvilná historie atd.) *Vck.*

Hanák Rudolf, učitel a těsnopisec moravský (* 1842 v Hranicích). Působí při školství v Brně od r. 1864, i jest prvým řídícím učitelem české školy brněnské. Vedle činnosti učitelské vyučoval i prvý českému těsnopisu na Moravě veřejně (na gymnasiu a reálce v Brně) i v soukromých kursech (r. 1865 v Hranicích, r. 1868 v Brně, při paedagogiu a pro dámy). Mimo jiné jest H. i spoluzakladatelem (s Krondlem) českého těsnopisného spolku v Brně. Od r. 1884 rediguje »Věstník Těsnopisný«. H. byl i ze zakladatelů a horlivých přispěvatelů »Učitelských Listů«. Vydal i *Die königliche Landeshauptstadt Brünn und ihre Umgebung.*

Hanapetershau, boudy v Krkonoších v Čechách, hejt. a okr. Vrchlabí, fara a pš. Dvůr Dolní; 10 d., 45 ob. n. (1890). V prahorních vrstvách naleză se haematit a lesklá ruda železná.

Hanau, město a kraj v prus. vl. obv. kasselském při vtoku Kinzigy do Mohanu, na žel. trati gotinsko-frankfurtské, 98 *m* n. m., skládá se z města starého a nového; poslední vzniklo v XVI. stol. přistěhovavším se živlem hollandským. H. má krajský soud, ke kterému náležejí 22 okr. soudy, 3 kostely evang., jeden katol., gymnasium, reálku, akademii kreslířskou, odbornou školu pro spracování drahokamů spojenou se zlatnickou, společnost pro vědy přírodní, spolek historický, sirotčinec, obch. komoru, filiálku říš. banky, znamenitý průmysl zlatnický a ozdobnický, provozovaný v 56 velikých závodech, kdežto ve 32 továrnách vyrábějí se řetízky k hodinkám, továrny na koberce, papír, doutníky, usně, slevárnu, na blízku král. továrnu na prach a 25.029 ob. (1890), mezi nimiž 4871 kat. a 608 židů. Rodiště bratří J. a W. Grimmů. H. byla původně osadou římskou, o čem svědčí množství nálezů z dob římských; r. 1303 obdržela práva městská a zkvétala zvláště živlem hollandským. Mnoho škody utrpěla ve válce 30leté. V dobách novějších proslula bojem dne 30. a 31. října r. 1813, ve kterém Napoleon I., poraziv Bavory a Rakušany pod Wredem, vynutil si přechod přes Mohan. Od r. 1866 náleží k Prusku. Viz Junghans, Gesch. der Stadt u. d. Kreises H. (t., 1887). — H. bývala hl. místem hrabství při Dol. Mohanu, od XII. stol. v držení hrabat hanavských, kteří r. 1429 byli povýšeni do stavu hrabat říšských. Rod jejich r. 1480 rozdělil se ve větev hanavsko-münzenberskou a hanavsko-lichtenberskou, která po vymření větve první r. 1642 sloučila všecko dědictví: hrabě Bedřich Kazimír r. 1643 zavřel s Hesskem dědičnou smlouvu a dle té po vymření mužské linie r. 1736 dostala se část hanavsko-münzenberská Vilému III. hessko-kasselskému a hanavsko-lichtenberská princi Ludvíku hessko-darmstadtskému. R. 1803 povýšeno bylo území na knížectví, r. 1809 vtěleno bylo ve velkovévodství Frankfurtske, r. 1813 vráceno jest k Hessku a r. 1866 zabráno jest od Prusů. Jeden ze synů posledního kurfiřta Bedřicha Viléma I., Vilém, jest držitelem zboží Hořovického v Čechách. Viz Reimer, Urkundenbuch zur Gesch. d. Herrn v. H. u. der ehem. Provinz H. (Lip., 1891), — V hanavském kraji žije na 297·84 km^2 39.457 ob. (1890).

z **Hanavy** Gertruda, kněžna, morganatická manželka hesského kurfiršta Bedřicha Viléma I. (* 1806 v Bonnu — † 1882 v Praze), rodem Falkensteinová, byla provdána záhy za pruského důstojníka Lehmanna, ale na žádost prince Bedřicha dala se s manželem rozvésti, přestoupila ku protestantismu a dne 30. září r. 1831 stala se manželkou princovou, který jako spoluvládce povýšil ji do stavu hraběcího s přídomkem ze Schaumburku a stav se kurfirštem, do knížecího r. 1853. Z manželství jest 6 synů a 3 dcery, na něž přešel titul matčin. Syn její Vilém, kníže hanavský (* 1836 v Kasselu), jest majitelem panství a hutí Hořovických.

Ibn **Hanbal** Ahmed viz Hanbalovci.

Hanbalovci, přívrženci jednoho ze čtyř orthodoxních ritů v islámu. Jméno své mají po Ahmedu bnu Hanbalovi, vynikajícím theologu a právníku muslimském (* v Bagdádu

780 — † 855). Pro jednotlivé názory své, na příklad že Korán v nynější své formě nebyl stvořen, jakož i pro svou zřejmou tendenci k anthropomorfismu byl Hanbal sice pronásledován chalífou az-Kádím a nějakou dobu i vězněn. Jinak však vynikal zbožností a učeností a došel pro nový způsob výkladu Koránu a tradice a dedukcí právních zásad z obou hojné obliby a množství přívrženců. Hanbal a jeho stoupenci drží se celkem písmeny Koránu a hadísu, jen zřídka se utíkajíce k analogii. Tím vysvětlují se vlastní jim rigorismy a purismus, pro který byli za doby prvých Abbásovců krutě pronásledováni. On jest i příčinou, že přívrženců Hanbalových je poměrně málo, obmezujících se nyní v celku jen na některá města v Mesopotamii a Syrii. *Dk.*

Hanc., skratek zool., jímž označen angl. zoolog Albany Hancock, zabývající se hlavně přírodopisem měkkýšů, jenž s J. Alderem vydal veliké dílo soustavné o zadožabrých plžích moří angl.: *A monograph of the British Nudibranchiate Mollusca* (I.—VII, Lond., 1845 až 1855).

Hancke (Hanke) Jan, Th. Dr., jesuita, v 2. pol. XVII. stol., professor mathematiky na vysokých školách pražských, později na filosof. fakultě v Olomúci, napsal a vydal: *Tenebrae summatim illustratae* (1682), ve kterém spise sestavil s velikou přesností všecka zatmění slunce a měsíce od nejstarších časů až na jeho dobu. Vedle toho uveřejnil *Horologium nocturnum magneticum* (1683), popis zvláštních hodin s návodem k jejich zhotovení. Z ostatních spisů uvádíme: *Praedictio solaris deliquii ad a. 1684* a *Exercitatio catoptrica de idolo speculi* (1685).

Hancock [henkok] Winfield Scott, generál sev.-amer. (* 1834 v Montgomery — † 1886 na Governor-Islandu). Vynikl ve válce mexické a r. 1861 jako velitel dobrovolnické brigády na Potomacu. Bojoval s vyznamenáním u Williamsburgu a r. 1863 u Gettysburgu, načež po válce spravoval několik vojenských okresů. R. 1880 byl od strany demokratické kandidován na presidentství proti Garfieldovi, ale podlehl. Vdova jeho vydala jeho *Reminiscences of his life* (New York, 1888).

Hancornia *speciosa* Müll., strom z řádu *Apocynaceae*, v Brazilii pěstovaný a domácí, jehož vejčité, výborně chutnající plody syrové nebo upravené se obecně požívají. Mléčná šťáva dává známý v obchodě kaučuk pernambukový, ačkoliv v menší míře. V domovině sluje strom ten mangaïba. *Ský.*

Hanc veniam petimusque damusque vicissim (lat.), o to dovolení žádáme a opět sami je dáváme. Citát z Horatiova Listů k Pisonům v. 11.

Hančka Jan Jurij Prokop, hornolužický nábož. spis. (* 1731 v Radwoři — † 1789 jako duchovní v ženském klášteře Mariině Hvězdě). Vydal: *Pačerske knihi Duchowna brónjernja* (1765), odlišující se prospěšně od současných spisů lepším pravopisem i čistším jazykem. V rukopise zůstavil latinskou mluvnici lužické srbštiny (*Grammatica serbicae linguae . .*) a *Appendix vocabularii pure sorabici.* *Čný.*

Hand Ferdinand, filolog něm. (* 1786 v Plavně — † 1851 v Jeně). R. 1810 stal se prof. gymnasia ve Výmaru, od r. 1817 byl prof. na universitě v Jeně. Hlavním dílem jeho jest *Tursellinus seu de particulis latinis commentarii* (Lipsko, 1829—45, 4 d.), důkladné, bohužel nedokončené spracování Tursellinova spisu »De particulis latinae orationis«. Dále uvádíme kritické vydání *Statia*, jehož vyšel pouze 1. díl (t., 1817); *Lehrbuch des lat. Stils* (Jena, 1833, 3. vyd. opatřil H. L. Schmitt, 1880); *Aesthetik der Tonkunst* (Jena, 1837—41, 2 d.). Konečně vydal znovu Gronovovu »Diatribe in Statii Silvarum libros« (Lipsko, 1812, 2 d.). Srv. Queck, F. H. nach seinem Leben und Wirken (Jena, 1852). *Vř.*

Handel Max, malíř (* 1696 v Čechách — † 1758 ve Vídni). Z obrazů jeho nalézají se 2 mužské podobizny ve dvorním museu vídeňském. *J-k.*

Händel: 1) H. Thomann, od r. 1584 až 1587 mincmistr vídeňský, a H. Ondřej, mincmistr víd. v l. 1605—09 a 1612, jejichž ražby označeny jsou mincovním znaménkem představujícím kohoutka (kuře). Často objevují se v nálezech z české půdy dobytých. *Faa.*

2) H. Georg Friedrich, slavný hudební skladatel něm. (* 23. ún. 1685 v Halle n. S. — 14. dubna 1759 v Londýně), syn kurfirštského braniborského komorníka. Již jako malý chlapec lnul takovou láskou k hudbě a tak byl zběhlý ve hře na piano a varhany, že otec jeho, ač dlouho mu v tom překážel chtěje z něho míti právníka, konečně mu dovolil, oddati se hudbě. V učení na varhanách a v komposici přijal H-a hallský varhaník Zachau, pak od r. 1696 kapelník Atilio Ariosti v Berlíně. Potom odbyv latinskou školu ve svém rodišti, studoval H. práva na tamější universitě a při tom zastával i místo varhaníka při hlavním chrámě. R. 1703 rozhodl se nastoupiti dráhu uměleckou, odešel do Hamburku, kde tehdáž Keiserova zpěvohra těšila se značnému rozkvětu, vstoupil do jejího orchestru jako houslista a za nedlouho stal se vedle Matthesona jejím kapelníkem. Již tehdáž počal také skládati opery, z nichž první dvě, *Almira* a *Nerone*, krátce po sobě vypravené (v lednu a ún. 1705), přijaty příznivě; rovněž dvě následující, *Florinda* a *Dafne* (1708), se líbily. Ale zatím H. již meškal v Italii (1707 až 1710), kam odejel na studie. Tehda již byl zdatným skladatelem a z nejlepších virtuosů na varhanách a klavíru a italská hudba, formálně i zvukovou krásou tak vyspělá, měla naň vliv prospěšný. I jinak štěstí mu přálo: ve Florencii s pochvalou přijata jeho opera *Roderigo* (1707), v Benátkách *Agrippina*, ve 3 nedělích složená (1708), provozována 27krát za sebou a v Římě zvláště kardinálové Ottoboni a Colonna Pamfili otevřeli mu své paláce k provozování skladeb. Zde složil mimo jiné některé skladby církevní (opery byly tehdáž v Římě zakázány), oratorium *Risurrezione* a kantátu *Il Trionfo del Tempo e del*

Disinganno, potom v Neapoli pastorale *Aci, Galatea e Polifemo*. **H.** byl pak jmenován dvorním kapelníkem kurfiršta hannoverského Jiřího Ludvíka, ale prve než úřad nastoupil, obdržev dovolenou, odebral se do Londýna, kde přijat byl vřele; zejména opera jeho *Rinaldo* (1711), složená ve dvou nedělích, líbila se velmi. Navrátiv se do Hannoveru, komponoval **H.** 12 slavných komorních duett pro princeznu Charlottu a mnoho skladeb instrumentálních, ale již r. 1712 byl opět v Londýně, kde i u dvora požíval velké přízně. Zde napsal zpěvohry *Teseo* (1712) a *Pastor fido* (1712) pro italskou operu a r. 1713 velké *Te Deum* a *Jubilate* na oslavu míru Utrechtského, za které mu královna Anna vykázala roční plat 200 lib. sterl. Ale tím rozhněval si svého kurfiršta, jenž míru tomu nepřál a dosednuv rok na to na trůn anglický jako král Jiří I., s nemilostí k **H**-ovi se netajil, až pak usmířen jeho úspěchy (op. *Silla, Amadigi*, 1715), zvláště skladbou *Water-music* (t. r.), jež hrána byla při veliké lodní slavnosti na Temži, jmenoval ho hudebním učitelem svých dětí se služným 600 l. st. Od té doby zaujímal **H.** vynikající místo ve vyšší společnosti anglické i nalézal pohostinství na venkovských sídlech šlechtických, zejména v Cannons-Castelu (1717–20), kde řídil kapelu vévody Chandoského a kde vzniklo jeho 12 slavných anthemů (*Chandos Anthems*), dvojí *Te Deum*, pastorale *Acide e Galatea* zcela přepracované, oratorium *Esther* (první v jazyku angl.) a *Pašije* (1716) na text něm. od Brocka, jež provozovány v Hamburku. Když r. 1720 vysoká šlechta anglická v Haymarketě zřídila vlastní svou operu (»Král. hudební akademii«), svěřeno její řízení **H**-ovi, jenž vydav se na cestu po pevnině, získal neslavnější té doby pěvce a nový ústav svým *Radamistem* otevřel a to s velikým úspěchem. Opera zkvétala a **H.** složil pro ni ještě 13 děl: *Muzio Scevola, Floridante* (1721), *Ottone* (1722), *Flavio* (1723), *Giulio Cesare* (1723), *Tamerlano* (1724), *Rodelinda* (1725), *Scipione, Alessandro* (1726), *Admeto, Ricardo I.* (1727), *Tolomeo, Siroe* (1728). Avšak mezitím poměry Král. hud. akademie se zhoršily: úspěchy **H**-ovy vzbuzovaly závist jeho soupeřů, jeho umělecká hrdost a z části i příkrost dráždila jeho nepřátele (Buononcini, Porpora, Farinelli), mezi zpěváky nastaly rozmišky, pak i obecenstvo počalo se různiti ve stranu vlasteneckou a italskou, a posléze nastaly i nesnáze peněžní, tak že konečně r. 1728 akademie byla zavřena, načež strana italská, sama získavši divadlo Haymarketské, Porporu v jeho čelo postavila. **H.** sebral po Italii novou společnost a r. 1729 s Haideggrem otevřel v divadle Coventgardenském »Novou operní akademii«, pro niž složil opery *Lotario* (1729), *Partenope* (1730), *Poro* (1731), *Ezio, Sozarme, Orlando* (1732); avšak trvalé veřejné přízně již nenalezl a po 4 létech musil se vedení divadla vzdáti. Ještě jeden pokus soupeřiti s italskou operou učinil r. 1733 na svůj náklad — v té době vznikly opery *Ariadne* (1733), *Parnasso in festa, Pastor fido* nově komponovaný, *Ariodante, Alcina* (1735), *Atalanta* (1736), *Arminio, Giustino, Berenice* (1737) — tu, pozbyv již všeho svého jmění, počal na mysli malátněti a ochromen mrtvicí. V lázních cášských nalezl sice zotavení a složil pak ještě opery *Feramondo* (1737), *Alessandro Severo, Serse* (1738), *Jupiter v Argu* (1739), *Imeneo a Deidamia* (1740), ale tcuto zpěvohrou **H.** s divadlem navždy se rozloučil, věnuje se nadále oratoriu. Tím počíná se nové období duševního života a tvorby jeho. Některé oratorní skladby jeho náležejí ovšem ještě době předešlé, kromě již uvedených ještě *Esther* (1731), *Deborah* (1732), *Athalia* (1733), *Slavnost Alexandrova* (1736), *Israél v Egyptě, Saul* (1738), *Veselí a Těžkomyslnost* (Allegro ed il Pensoroso, 1740); nyní pak, kdy **H.** zcela obrátil se k oratoriu, následovala díla: *Messiáš*, nesmrtelná práce 24 dnů, provedená poprvé v Dublině, *Samson* (1741), *Semele, Josef a jeho bratří* (1743), *Herkules, Belsazar* (1744), *Occasional Oratorio* na oslavu vítězství u Cullodenu, *Juda Makkabejský* (1746), *Alexander Balus, Josua* (1747), *Zuzana, Šalomoun* (1748), *Theodora* (1749), *Heraklés* (1750), *Jefta* (1751) a *The Triumph of Time and Truth* (přepracování neapolského »Il Trionfo«, 1757). Tato oratoria provozovala se vždy po nějaký čas z jara (**H.** sám je řídil a zároveň produkoval se jako virtuos na varhanách) a ponenáhlu **H**-ovi vrátila přízeň obecenstva, tak že nabyl značného jmění. Skládaje »Jeftu«, oslepl, ale přece ještě veřejně vystupoval. Zemřel neženat a pochován v opatství westminsterském, kde mu zřízen mramorový pomník od Roubilaca. Také v rodišti jeho postaven mu r. 1859 velký kovový pomník od Heidela. Sto letou památku jeho úmrtí konala Anglie, jež jej za svého pokládá, velkolepými hudebními slavnostmi. — Z množství ostatních skladeb **H**-ových kromě již uvedených vytknouti sluší ještě dva skvostné anthemy: korunovační z r. 1727 (Jiří II.) a jiný složený k pohřbu královny Charlotty, *Te Deum* na oslavu bitvy u Detting (1743), proslulou *Ohňovou hudbu*, 12 sonát pro housle nebo flétnu, 13 trií, 18 *Concerti grossi* pro smyčcové a dechové nástroje, koncerty pro varhany, čtyři sbírky klavírních skladeb (1720—35), množství kantát, žalmů, motet a j. skladeb církevních. — **H.** náleží k předním hud. skladatelům německým a z vrstevníků jeho jen Bach nad něj předčí. Starší tvary a sloh opery italské zdokonalil a dlouho ovládal jeviště skládaje zpěvně a účinně, ale hověl při tom hlavně panujícímu vkusu pěvců i obecenstva nepředcházeje svou dobu. Také byl více lyricky nadán než dramaticky. Proto činnost jeho dramatická neměla valného vlivu na další rozvoj opery. Mnohem důležitější a významnější jest jeho působení na půdě hudby církevní, zejména oratoria, jemuž stal se reformátorem a přivedl je na výši od pozdějších dosud namnoze nedostižeuou. V »Messiáši«, »Slavnosti Alexandrově«, »Israélu v Egyptě«, »Samsonu«, »Jeftě« a j. jeví se veliký duch hudební, vládnoucí bohatostí a pravdivostí výrazu, velkolepostí my-

šlének, ušlechtilým citem, ohněm a čistým pathosem, slohem znamenitě polyfonním, majícím celkem povahu vznešenou, slavnostní (»Halleluiah« v »Messiáši«). Ovšem H. umí býti také naivním, lehkým, půvabným, sentimentálním i veselým. Byl především skladatelem vokálním, ale i jako instrumentalista poutá často hlubokou výrazností. Oproti velikému lyriku Bachovi stojí jako zakladatel slohu epického (»Homér mezi skladateli«). H. jest i skladatel značně populární a mnohé jeho zpěvy, zvláště hromadné sbory, zpěvné s jasně vedenými hlasy, mocně působí na massy; mnohé v lidu německém a anglickém také zobecněly. — Sebraná díla jeho uspořádali Walsh, Meare a Ciuer, neúplné a méně správné, ale nákladné jest londýnské vydání Arnoldovo o 40 sv. (1786); nejnovější, nejúplnější a nejdůkladnější vydání opatřila lipská k tomu účelu zvláště založená (1856) **H o v a s p o l e č n o s t** dle vlastních exemplářů H-ových prací Chrysanderovou (1856—94, 100 sv. fol.). Týž vydal i důkladný životopis: G. Fr. H. (Lipsko, 1858—67, 3 sv.). Kromě toho viz Mainwaring, Memoirs of the life of the late G. F. H. (Londýn, 1760, něm. překlad od Matthesona, Hamburk, 1761); Schölcher, The life of H. (Londýn, 1858); Gervinus, H. u. Shakespeare (1868); Reissmann, G. F. H. (Berlín, 1881); Kretschmar, G. F. H. (Lipsko, 1883); W. S. Rockstro, The Life of H. (Londýn, 1883); E. David, G. F. H., sa vie, ses travaux et son temps (Paříž, 1884).

Handelmann G o t t f r i e d H e i n r., historik a archaeolog něm. (* 1827 v Altoně — † 1891 v Kielu), od r. 1866 professor a konservator v Kielu, zabýval se dějinami a starožitnostmi Šlesvik-Holštýnska a vydal: *Die letzten Zeiten hansischer Übermacht im skand. Norden* (Kiel, 1853); *Geschichte der Vereinigten Staaten* (t., 1856); *Gesch. der Insel Haiti* (t., 1856); *Gesch. von Brasilien* (Berlín, 1860); *Gesch. von Schleswig-Holstein* (Kiel, 1873); *Herzog Adolf von Holstein-Gottorp, kaiserl. Kriegsoberst* (tam., 1865); *Die dänische Réunionspolitik um die Zeit des siebenjähr. Krieges* (Gotinky, 1866 a 1870); *Volks- u. Kinderspiele in Schleswig-Holstein* (Kiel, 1862); *Weihnachten in Schl.-H.* (tam., 1866); *Kieler Münzkatalog* (t., 1863—87); *Vorgeschichte Steindenkmäler in Schl.-H.* (1872 až 1874); *Moorleichenfunde in Schl.-H.* (t., 1873); *Der Krinkberg bei Schenefeld u. holstein. Silberfunde* (t., 1890). S Lehmannem vydával »Jahrbücher für die Landeskunde der Herzogthümer Schl.-H. u. Lauenburg« (1858—69).

Handelsdorf viz D v o r y 32.

Händel-Schütz J o h a n n a H e n r. R o s i n e, herečka něm. (* 1772 v Dobelíně — † 1849 v Kozlíně), dcera herce Schülera, hrála naivní úlohy mimo jiné v Mohuči, v Amsterdamě, Frankfurtě n. M., kdež ji malíř Pforr seznámil s Rehbergovými attitudami lady Hamiltonové, kterou později napodobila i v Berlíně od r. 1796—1806 na jevišti řízeném Ifflandem. Se čtvrtým chotěm svým, dramaturgem prof. K. J. Schützem, vydala se na uměleckou pouť Německem i cizinou, na níž budila obdiv dramatickou deklamací i mimickou plastikou, již vypěstovala jako samostatný genre na základě studia antických plastik. Od r. 1824 žila v ústraní. Peroux-Ritter vydal 26 mědirytin jejích attitud s textem Vogtovým. Srv. Erinner. an Henr. H.-Sch. (Darmstadt, 1870).

Handerburci, slovácký název Němců bydlících ode dávna v turčanské, nitranské a dílem i tekovské stolici. Bydlí uprostřed Slováků, roztroušeni v městečkách a vsích. Hlavním sídlem jejich jest vesnice Handlova, vulgo Krikehaj (z *Krieger-Hein*), odkud h. i **k r i k e h a j c i** se zovou. Pravděpodobně jsou potomci Sasů, kteří se za středověku usadili v báňských městech Slovenska. Mluví vlastním, velmi neohrabaným nářečím německým.

Handfeste viz H a m f e š t.

Handicap [hendikap], anglicky, původně směnná sázka v Irsku obvyklá, při níž dva majetníci předmětů různé hodnoty si je vymění a majetník předmětu méně cenného doplatí **d i f f e r e n c i**, již stanoví po odhadu nestranná osoba třetí, t. zv. **h a n d i c a p p e r**. Název pochodí od *hand i' the cap* (ruku do čepice!), poněvadž obě hrající strany vstrčí ruku do čepice (nebo také do kapsy) a na rozkaz handicappera (*»draw, Gentlemen«*) ji vytáhnou buď s penězi nebo bez nich, dle toho, přijímají-li jeho výrok čili nic. V životě sportovním sluje h. zvláštní druh závodění koňského, jehož se účastní koně různého stáří (od 3 let) a všeliké způsobilosti, při němž však rozdíly tyto vyrovnávají se různým **r o z t ř í d ě n í m b ř e m e n e**, tak že kůň mladší anebo slabší méně je obtížen nežli kůň starší a silnější a tak všem soupeřícím koním ideální rovnost zápasových podmínek se má opatřiti. H. zaváděn byl na poč. XIX. věku, když k dostihům připouštěni byli koňové mladší, čtyřletí a tříletí. Roztřídění břemene (*handicap-weight*) a předcházející odhad sil a způsobilosti koně provádí nyní soudce **h a n d i c a p p e r**, člen výboru závodního zvláště zvolený. Vada h-u spočívá v tom, že je při něm podvod snadno možný; přednost jeho jest, že umožňuje nejširší a nejvolnější soutěž a dává nešťastným koním čáku na výhru. Nejmenší obtížení, jež se dnes připouští, je 35 *kg* (dříve bývalo 26 ½), jeví se však snaha zvýšiti je na 44 ½ *kg*.

Handjeri [-ndže-] A l e x a n d r (* 1759 — † 1854 v Moskvě), vládce multanský v l. 1807 až 1821. Zřeknuv se vlády, uchýlil se do Moskvy, kde na základě franc. slovníku akademie složil svůj slovník franc.-arabský, perský a turecký (Moskva, 1840—43, 2 sv.), v celku jen jej překládaje. *Dk.*

Händl J a k u b viz H ä n e l.

Händler P a u l, malíř něm. (* 1833 v Altenweddingenu u Magdeburku), poslední z malířů školy nazarénské, jenž přísnou, idealisovanou její stilisaci po dnes zastupuje. Studoval v Berlíně a Düsseldorfu, ale hlavním učitelem jeho byl Schnorr v. Karolsfeld v Drážďanech od r. 1853. Na to cestoval po Italii a v l. 1861 až 1867 žil v Drážďanech, kde provedl: *Kristus na kříži*; *Kristus a učenníci v Emausích* (oboje pro vesnické kostely); *Kristus nesoucí*

kříž (pro voj. kostel v Poznani); mimo to prováděl kartony k malbám na skle. R. 1867 jmenován učitelem na umělecké škole v Berlíně pro obor církevní malby. Z novějších prací jeho staly se známými pouze obrazy pro sál gymnasia magdeburského: *Pavel na Areopagu v Athénách* a *Luther spaluje bullu.* *J-k.*

Handlova (něm. *Krucker-Haj, Krieger-Haj, Krieger-Hein*, v obecné mluvě Krikeháj), městys v uher. stolici nitranské u Kremnice, s 3506 ob. (1890), z nichž Němců 3392, Slováků 96. Němce v zdejší stolici usazené nazývají Slováci »handerburky« (v. t.) a jest právě H. jejich hlavním sídlem.

Handlovy Dvory viz Dvory 32.

Handorf na Moravě v. Hynčina Horní.

Handsch Jiří z Limuz, vynikající příslušník latinského tovaryšstva Jana Hodějovského (* 20 bř. 1529 v České Lípě — † nejspíše 1595 na zámku Ambraském u Inšpruku), byl na studiích v Goldberku slezském u Valent. Trotzendorfa a potom v Praze u Jana Schentygara, professora univ. Hlavní zálibu měl v naukách lékařských, ale vedle nich věnoval též mnoho píle skládání latinských veršů, zejména od r. 1548, když se stal pomocníkem ve škole Mat. Collina a odtud ve známost vešel s místosudím Janem Hodějovským, nejúčinnějším podporovatelem latinské poesie v Čechách. Povšechného výcviku lékařského nabyl r. 1549—50 u znamenitého doktora pražského Oldř. Lehnera z Kauby a vzdělání odborného na universitách italských, zvláště v Padově, kde se r. 1551—53 zdržoval a hodnosti doktorské dosáhl. Do Prahy se navrátiv, stal se pomocníkem Ondř. Galla, tělesného lékaře arciknížete Ferdinanda Tyrolského, a později z části sám, z části s jinými praxi provozoval. V básnickém družstvu Hodějovského zaujal opět přední místo a působením pana místosudí v odměnu za svou činnost obdržel 4. kv. 1556 od Ferdinanda I. s přáteli svými Tom. Mitisem, Jiřím Vavroušem (Vabruschiem) a Janem Věžským erb (r. 1564 polepšený) i přídomek z Limuz. R. 1557—58 meškal po devět měsíců na zámku Řepici u Strakonic, pořádaje tam Hodějovskému bohatou sbírku rukopisných básní latinských, během let u velikém množství nashromážděných; potom se obrátil zase k svému povolání lékařskému, ale nedocházel v něm zdaru podle svého přání. Teprve r. 1561 stav jeho se polepšil, když proslulý lékař a botanik Petr Ondřej Matthioli, nástupce Gallův u Ferdinanda Tyrolského, svěřil mu německé spracování svého velikého herbáře latinského; H. provedl práci k úplné spokojenosti autorově a zůstal od té doby při dvoře arciknížecím. Když pak Matthioli roku 1568 postavení své opustil, povolán byl H. na jeho místo za tělesného lékaře Ferdinandova a setrval v hodnosti té až do svého úmrtí. — Literární význam H-ův záleží v jeho činnosti odborné a tu zase především v pilném a pracném překladu Matthiolova herbáře *New Kreutterbuch*, jenž r. 1563 vytištěn byl v Praze nákladem Jiř. Melantricha z Aventina, ve stejné úpravě jako české vydání Hájkovo, jsa opatřen též českými významy, dodatkem o destillování a podrobnými seznamy rostlin i zvláštním rejstříkem neduhů s připojením léčivých prostředků. R. 1586 Joachim Camerarius překlad tento dal opět tisknouti ve Frankfurtě n. M. s novými dřevoryty a potřebnými dodatky; vydání takto doplněné bylo potom několikrát ještě opakováno a upotřebeno i při obnoveném českém tisku, jejž r. 1596 pořídili Adam Huber z Rysenbachu a Daniel Adam z Veleslavína. Pro dějiny vědy lékařské v Čechách zajímava a důležita jest i rukopisná literární pozůstalost H-ova, chovaná ve dvorní knihovně vídeňské a obsahující mimo jiné věci podrobné denníky praxe lékařské vlastní i cizí. Naproti tomu činnost básnická, jež H-e zvláště známým činila, nemá patrného významu ani vnitřní podstatou ani formální stránkou, jak ukazují veršované skladby latinské, uveřejněné většinou ve Farraginech a po různu též jinde. — Srv. Kalina v. Jäthenstein, Nachr. über böhm. Schriftsteller, II, 28 (Praha, 1819); Wolkan, Böhmens Antheil an d. deutsch. Lit. d. XVI. Jahrh., III, 124 (t., 1894). *Thř.*

Handschuchsheim, ves v baden. okr. a kr. heidelberském, sev.-záp. od Heidelberku, má katol. a evang. kostel, pokročilé ovocnářství a vinařství a 3028 obyv. (1890). Dne 24. září 1795 zvítězili tu císařští pod Quosdanovičem nad Francouzi pod Dufourem.

Handsworth [hendsvert], města anglická: **1)** H. v hrab. staffordském blíže Birminghamu, má pěkný kostel s náhrobky J. Watta, Boultona a Murdocha, továrny na krátké zboží a 32.756 ob. (1891). — **2)** H. v hrab. yorském ve Westridingu u Sheffieldu s 10.295 ob. (1891).

Handš Jiří z Limuz viz Handsch.

Handžar (tur.), dlouhá, jednou lehce vlnitě křivená, ale celkem rovná zbraň sečná a bodná, široká totiž čepel v silném jilci na hoře, šim konci rázovitě rozeklaném a bez ochrany pro ruku. U vysokých hodnostářů bývá drahocenná čepel jemně leptána a rukojeť ze slonoviny neb ebenového dřeva bohatě okována, postříbřena, pozlacena, ano i drahokamy vyzdobena. H-ů užíváno hlavně u Jihoslovanů, pak u národů muhamedánských na Balkáně a v Asii, nosí je v pochvě zastrčeny téměř vodorovně do pasu. H podobá se příbuznému jataganu, jejž nosí více muhammedáni afričtí. *F.M.*

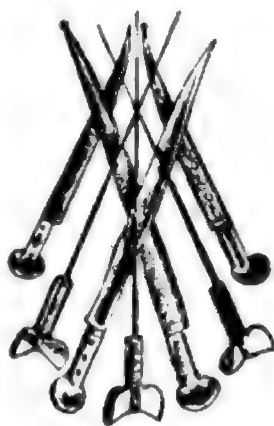
Č. 1646. Handžar.

Handžeri Alexander viz Handjeri.

Haneberg Daniel Bonif., biskup špýrský (* 1816 na samotě u Kemptenu — † 1876), již jako gymnasista oddával se studiu jazyků východních, jako bohoslovec pak i sanskrtem a čínštinou pilně se obíral. Stav se pak universitním professorem, vynikal netoliko jako učitel, nýbrž i jako kazatel a zpovědník. Roku

1850 vstoupil do řádu sv. Benedikta, kdež r. 1854 zvolen byl opatem. Ku přípravám na sněm vatikánský byl i H. od papeže povolán a přidělen kommissi pro církve a missie východní. Stav se pak biskupem špýrským, zemřel na cestě biřmovací. Znamenitější jeho spisy jsou: *Die religiösen Alterthümer der Bibel* a *Geschichte der bibl. Offenbarung*. *Ehr.*

Hanefité viz Hanífovci.

Hanega viz Fanega.

Hanel: 1) H. Melchior, čes. jesuita a lat. spis. (* 1627 v Kroměříži — † 1689 v Olomúci). Vstoupiv r. 1647 do řádu, nabyl tu rozsáhlého vzdělání, zvláště v jazycích starých i nových; jmenovitě v Římě studoval hebrejštinu a naučil se italsky. Jmenován potom představeným italské kongregace v Praze. R. 1661 v Praze vydal *Manuale precum ac devotionum italicum*. Posléze stal se zpovědníkem biskupa Karla knížete Lichtensteinského v Olomúci, kde horlivě podporoval chudinu. Ze spisů jeho, ponejvíce překladů, jmenují se: *Parabolae vulpium ethicomorales hebraeicae Rabi Barrachiae Micdani* (Pr., 1661, překl. z hebr.); *Disputationes peripateticae in octo libros physicorum Aristotelis* (t., 1662); z ital. přeložil *Vita Franc. Cajetani* (1668) a ze špan. *Vita venerabilis Virginis Mariae de Escobar, Vallisoletanae* (1868, 2 d.).

2) H. Antonín, český jesuita a lat. spis. (* 1670 v Praze — † 1732 v Olomúci). Vedle filosofie a theologie byl také doktorem kanon. práva, prvý z českých jesuitů, i učil různým předmětům. Ze spisů jeho známy jsou *Libellus affectuum e confessionibus s. Augustini depromptorum* a *Parerga ethica*.

3) H. Adolf, stenograf český (* 1838 v Červeném Potoce u Králík — † 1879 jako berní inspektor ve Stříbře). Hlavní jeho zásluhou byla velmi čilá propaganda pro Gabelsbergerovu soustavu, německou i českou, v nynější podobě »Těsnopisu českého« (viz Čechy str. 354). H. založil v Králíkách a v Ústí n. O. na poč. let šedesátých spolky těsnopisné a vydával spisy učebné i cvičebné. Jeho *Učebné listy* vyšly r. 1872 již v 7. vydání; od r. 1867 vydával měsíčník *Dopisovatel těsnopisného spolku v Králíkách*, od r. 1871 dokonce *Těsnopisný týdenník*. *Těsnop. bibliothéka* podávala cvičení ve čtení, čerpaná ze spisů českých; r. 1867 vyšel jeho *Ročník českých těsnopisců*, předchůdce pozdějších kalendářů těsnop. Začal též vydávati *Mluvnici českou pro Němce*. H. sám autografoval velmi sličně všecky své publikace, jež došly velkého rozšíření. Vliv jeho v rozvoj českého těsnopisu byl dosti značný. Životopis H-ův jest v »Těsnop. List.« roč. VII. č. 10. Srv. dále článek Kovářův Stenografické Pompeje (tam. roč. X.). *Pq.*

4) H. Jaromír, přední právní historik český (* 9. dubna 1847 v Třebíči), stal se roku 1874 professorem právních dějin v Záhřebě a r. 1881 prof. německého práva a rak. právních dějin v Praze, kde působí na české universitě od samého oddělení jejího od university německé. Napsal tyto rozpravy do časopisu »Právník«: *O poručenství starého práva čes. se zřetelem k právu moravskému* (r. VIII.); *O létech práva staročes.* (r. IX.); *Věno v právu slovanském* (r. X. a XI.); *Nejhlavnější zásady děd. práva pol.* (r. XI.); *Obecná poruka v právu slov.* (r. XII.); *O vlivu práva něm. v Čechách a na Moravě* (r. XII. a XIII.); *O vývinu děd. práva v Rusku do r. 1649* (r. XIV.); *O pojmu a objemu historie práva rak.* (r. XIX.). Na širokých základech budováno jest H-ovo dílo *Říšské i právní dějiny německé*, kterých vyšlo pohříchu jen 3 seš. (1887—90), II. vyd. r. 1896. V Grünhutově »Zeitschrift für das Privat- u. öffentl. Recht der Gegenwart« (sv. 20.) uveřejnil stať *Über Begriff, Aufgabe und Darstellung der österr. Rechtsgeschichte.* Kromě toho psal do »Radu« jihoslov. akademie a vydal v publikaci »Monumenta historico-juridica Slavorum merid.« 1877 *Statuta et leges civitatis et insulae Curzulae 1214—1558* (I. části 1. sv.) a r. 1878 *Statuta et leges civitatis Spalati* (I. části 2. sv.). Jest spolupracovníkem Ottova Slovn. nauč.

Hanël: 1) H. Jan Miloslav, buditel a spisovatel českomoravský (* 1808 v Křeseticích u Kutné Hory — † 1883 v Třebíči). Nižší gymnasium studoval privátně pod vedením exjesuity Fr. Mikšíka, vyšší v Jičíně, filosofii a medicinu odbyl v Praze, kde r. 1835 stal se doktorem. Obíraje se již od studií gymn. horlivě českými knihami a národností — v čemž byl mu rádcem jeho strýc, Alois Hanël, děkan hořický, a společníkem J. S. Tomíček, — psával v Praze některé drobnosti do Šafaříkova »Světozora«, Tylových »Květů«, »Koledy« brněnské a přeložil také Bouillyho »Povídky pro moji dceru«. Daleko důležitější byla však jeho činnost buditelská a národně politická v Třebíči i okolí, kdež usadil se jako lékař r. 1835. Založil knihovnu, povzbuzoval ke čtení, pořádal poučné přednášky, založil Besedu, slovem budil všude národní uvědomění a vzdělanost, nelekaje se vyhrůžek, zvl. r. 1848. A v témže směru působil i politicky. Správa města a také mandát poslanecký hlavně jeho přičiněním přešly do rukou českých. V uznání těchto zásluh zvolen H. posléze sám za poslance do sněmu a paměť jeho roku 1895 uctěna a oživena pamětní deskou v Třebíči. Viz »Světozor« 1872 str. 87 a »Zlatá Pr.« 1895, str. 454.

2) H. Ladislav (* 1850 v Třebíči). Absolvovav v Jindř. Hradci nižší gymnasium, věnoval se uměleckému zámečnictví, byl zaměstnán prakticky v Praze, ve Vídni, v Rosenheimu v Bavořích, v Curichu, Genevě, Marchienne au Pont v Belgii a v Paříži, kde navštěvoval přednášky v konservatoři umění a řemesel, pak studoval ve Vídni na umělecko-průmyslové škole a po odbytém tříletí usadil se jako umělecký zámečník v Hradci Král., kde r. 1883 svěřeno mu bylo řízení odborné školy pro umělecké zámečnictví. Řízením jeho vzkvétal ústav tou měrou, že se řadí mezi nejlepší svého druhu v Rakousku i v Německu. H. sám vykonal řadu odborných prací, po většině vlastní komposice, jimž dostalo se zaslouženého uznání, stejně jako pracem jeho školy, na př. na jubilejní výstavě v Praze.

Uveřejnil též úvahy a kratší články odborné a přispívá v oboru českého názvosloví do Ottova něm.-českého slovníka.

Hänel: 1) H. Jakub, také Händl a Handl, většinou Gallas zvaný, skladatel hudební (* kol 1550 v Krajině — † 1591 v Praze), kapelník v Olomúci, později u cís dvora v Praze, výborný kontrapunktik a církevní skladatel své doby. Z tištěných jeho skladeb se uvádějí: *Musicum opus*, 5-, 6- a 8hlasné zpěvy (Praha, 1586—1590); *Moralia*, obsahující 47 zpěvů 5-, 6- a 8hl. (Norimberk, 1596); *Harmoniae variae IV. voc.* (Praha, 1591); *Motetae, quae prostant, omnes* (Frankfurt, 1610). Nejznámější ze skladeb jeho je sbor *Ecce quomodo moritur justus*, jehož pozdější skladatelé často užívají nebo citují, tak Händel v »Hymně smuteční« z r. 1737. Značná část partitur H-ových je obsažena ve sbírkách K. Proskeho.

2) H. Gustav Friedrich, právník něm. (* 1792 v Annabergu — † 1858), nazýván na rozdíl od svého příbuzného soujmenovce krátce Friedrich H. Stal se r. 1818 v Lipsku mimoř. prof. práv a zastával později různé vysoké úřední hodnosti. Spracoval 4. díl K. Fr. Curtiova spisu *Handbuch des im Königr. Sachsen geltenden Civilrechts* (Lipsko, 1819 až 1820, 2 vyd. 1831) a napsal menší monografii *Versuch einer kurzen Lehre vom Schadenersatz* (t., 1823).

3) H. Gustav Friedrich, něm. právník (* 1792 v Lipsku — † 1878), nazýván Gustav H. na rozdíl od před. Stav se r. 1821 v Lipsku professorem, vydal se na sedmiletou cestu do Italie, Švýcarska, Francie, Španělska, Portugalska, Anglie a Nizozemí studovat rukopisy řím. práva. Vrátiv se spracoval jako professor (opět v Lipsku) sebrané prameny a vydal je. Hlavnější práce jeho jsou: *Varietates scripturae ex Pauli a Visigothis epitomati codicibus* (Bonn, 1834); *Dissensiones dominorum s. controversiae veterum jur. rom. interpretum, qui glossatores vocantur* (Lip., 1834); *Antiqua summaria cod. Theodosiani* (t., 1834); *Legis rom. Visigothorum particula* (t., 1838); *Codex Theodosianus* (Bonn, 1837—42); *Codices Gregorianus, Hermogenianus, Theodosianus* (t., 1842—44); *Novellae constitutiones imper. Theodosii II. Valentiniani III. Maximi, Majoriani, Severi, Anthemii* (t., 1844); *Lex Romana Visigothorum* (Lipsko, 1847—49); *Quellen der röm. Rechtsgeschichte u. deren Sammlungen* (t., 1852); *Corpus legum ab imper. rom. ante Justinianum latarum* (t., 1857—60); *Juliani epitome latina Novellarum Justiniani* (t., 1873).

4) H. Albert, právník a politik něm. (* 1833 v Lipsku), od r. 1860 univ. professor v Královci a od r. 1863 v Kielu, kde působil pro odtržení Šlesvika a Holštýnska od Dánska. Po annexi obou vévodství od Pruska H. stal se spoluzakladatelem liberální strany, která ho r. 1867 zvolila do říšského sněmu a pruské sněmovny poslanců. Jsa od r. 1874 vicepraesidentem říš. sněmu a od r. 1876 též poslanecké sněmovny, náležel k vůdcům německé pokrokové a později svobodomyslné strany. Mandát do sněmovny posl. ztratil r. 1888, do říš. sněmu r. 1893. Napsal: *Beweissystem des Sachsenspiegels* (Lipsko, 1858); *Decisiones consulum Goslariensium* (t., 1862); *Garantien der Grossmächte für Schleswig* (t., 1864); *Recht der Erstgeburt in Schleswig-Holstein* (Kiel, 1864); *Zur Frage der stehenden Gefälle in Schl. H.*, se Seligem (3 č., tam., 1870—73); *Studien zum deutschen Staatsrecht* (Lipsko, 1873—88, 2 sv.); *Deutsches Staatsrecht* (sv. 1. v Bindingově Syst. Handbuch d. deutschen Rechtswissenschaft, t., 1892); *Das Kaiserthum* (Kiel, 1892). S Th. Lessem vydal *Gesetzgebung d. deutschen Reichs über Konsularwesen und Seeschifffahrt* (Berlín, 1875).

5) H. Ernst Julius viz Hähnel.

Haněnko viz Chaněnko.

Haner: 1) H. Georg, historik sedmihr. (* 1672 v Šigišově — † 1740 v Birthelmu). Nabyv ve Vitemberce hodnosti magistra svob. umění, byl r. 1695 rektorem ev.-lut. gymnasia v Šigišově, stal se r. 1700 ev. farářem v Trappoldu, r. 1702 v Keisdu, 1708 v Gross-Schenku, 1713 městským farářem v Mediaši, r. 1719 gen. děkanem, posléze roku 1736 superintendentem ev.-lut. církve Sedmihradska. Z přečetných jeho děl z oboru protestantské theologie a dějin je nejcennější *Historia ecclesiarum Transylvanicarum* (Frakfurt n. M., 1694) a v rukopise zachovaná třísvazková *Historia Daciae antiquae et ecclesiarum Transylvanicarum*.

2) H. Georg Jeremias, dějepisec sedmihr., syn před. (* 1708 v Gross-Schenku — † 1777 v Birthelmu), studoval na universitě jenské, stal se r. 1735 ev.-lut. farářem v Kleinschelku, r. 1740 městským farářem v Mediaši, r. 1759 ev.-lut. superintendentem Sedmihradska. Mimo jiné napsal dílo dosud důležité: *Das königl. Siebenbürgen* (Erlanky, 1763). *Dkl.*

Hanf Norbert, kartograf český (* 1861 v Praze), cvičil se od r. 1880 v Německu v kartografii a doplnil zkušenosti zde nabyté pobytem ve Švýcarsku a v Paříži. Širší pole činnosti otevřelo se mu účastenstvím na velikém díle Eliséa Reclusa, při němž ve Švýcarsku setrval až do jeho ukončení, načež poč. r. 1894 přesídlil se do Prahy. Z jiných jeho prací v cizině jest uvésti jeho účastenství na velikém atlasu Schraderově (v Paříži u Hachetta) a na Rosierově Géographie gén. illustrée (v Lausanně). V Praze kreslil 12listovou *Novou mapu král. Českého* (1:200 000, 1895 a n.), mapy ku Kořenského Cestě kolem světa (1895) a některé mapy pro Ottův Slovník Naučný.

von **Hanfstängel: 1)** Franz v. H., lithograf a fotograf (* 1804 v Bayernrainu v Hor. Bav. — † 1877 v Mnichově). V l. 1819—25 navštěvoval akademii a později věnoval se lithografii, jíž naučil se u samého Senefeldra. R. 1834 založil lithografický ústav; t. r. odebral se i do Paříže, aby studoval technické způsoby lithografie Lemercierovy. Byv vyzván r. 1835, aby lithografoval nejznamenitější obrazy drážďanské galerie, provedl 190 velikých listů do roku 1852. Mezi tím založil také v Mnichově r. 1844 veliký atelier a závod drážďanský převzali bratři jeho Hans a Max. R. 1848 obrátil se

úplně ku galvanografii. R. 1853 konečně zařídil si ústav fotografický, jenž nabyl hned světového jména. Z ústavu toho vyšly reprodukce obrazů staré pinakotéky. V ústavě tom, jejž vedou nyní dědicové H-ovi, provedeno také mnoho lithografií a fotografií děl českých umělců a některé prémie společnosti vlast. přátel umění. *J-k.*

2) H-ová Marie, roz. Schröderová, zpěvačka operní (* 1849 ve Vratislavi), studovala u pí Viardotové, načež r. 1866 engažována k »Théâtre lyrique«; od r. 1871 působila ve dvorním divadle ve Štutgartě, kde provdala se za dvor. fotografa E. H-a. R. 1878 studovala u Vannuciniho ve Florencii, od r. 1882 působí ve Frankfurtě n. M., jsouc výbornou pěvkyní koloraturní.

Hangar nebo Hangard [angàr], franc., slove přístřešek, který bývá upraven po stranách otevřené budovy, nebo přístřešek zařízený podobně jako kůlna pro vozy. H. ve vojenském stavitelství viz Hradebnictví. *Fka.*

Hang-čo-fu, Hang-čeu, u Marca Pola *Kinzai*, hl. město čínské prov. Če-Kiang, na 30° 20′ s. š. a 120° 21′ v. d., v levo při vtoku Tsien tang-kiangu do zálivu Hang-čeuského (Vých. čínského moře). H. jest město velmi rozsáhlé a silně opevněné se 14 branami, z nichž 4 otevírají se přímo na vodu. Ulice jsou úzké, dlážděné, některé 6—7 *km* dlouhé, domy malé s četnými, namnoze nádhernými krámy. H. jest hlavním sídlem islámu v Číně a má několik mešit. Je zde katol. a evang. missie. Město jest sídlem místodržitele, vrchního velitele čínských a mandžuských vojsk, vrch. celního úřadu a j., má značný průmysl hedvábnický a výrobu látek nádherně ve zlatě vyšívaných, které vyrábějí výhradně ženy a které jsou svého druhu nejlepšími látkami čínskými. Též námořní obchod jest značný. Počet obyv. různě se páčí od 4—800.000. Polovina bydlí mimo zdi městské. Před povstáním Taipingů čítal prý H kolem 2,000.000 obyv. U H u jest jižní ústí Císařského průplavu a pobliž Západní jezero (*Si hu*), malebně položené, s tří stran příkrými vrchy obklopené. Do r 1276 bylo H. sídelním městem dynastie Sung.

Hangendorf, Hagendorf, vsi v Čechách: **1)** H., hejt. a okr Planá, fara Sedliště Vys., pš. Černošín; 26 d., 155 ob. n. (1890), 1tř šk. — **2)** H. v hejt. tepelském, viz Olešovice.

Hangenstein viz Hankštejn.

Hangö, čuchonsky Hankoniemi, město v čuch. gubernii Nylandu na mysu Hangöuddu, při ústí zálivu Čuchonského na želez. trati Hyvinge-H., s 2378 ob. (1890), hlavně Švédy. Přístav bývá 312 dní prost ledu; r. 1892 přistálo 633 lodí o 200.272 tun, vyplulo 615 l. s 205.151 t. Mořské lázně, spojení parníkové s Helsingforsem, Åbo a Štokholmem. Blízko H. zvítězil roku 1714 Petr Vel. nad loďstvem švédským.

Han-hai (čín. = vysušené moře), rozsáhlá pánev počínající na záp. při Pamírech pod 75° v. d., uzavřená na sev. Thien-Šanem a na jihu Kuen-Lunem, rozprostírající se směrem k severovýchodu v délce asi 4000 *km* a průměrné šířce 700 *km*, ohraničená na východě od Mandžuska Chinganem. Směrem k sev.-záp. souvisí s Dzungarskem, ohraničeným vých. hřbety Tien-Šanu a Altajem, směrem k jihovýchodu pak s pánví Horního Hoangha. H. jest bývalé středozemské moře, jehož vých. část odvodněna byla nejspíše Amurem, kdežto část západní zůstala bez odtoku. Půda jest místy solnatá, pro vzrůst rostlin nepříznivá, místy posetá křemeny, místy solnou pouští. Celé území trpí velkým suchem a písečnými bouřemi. Nevysoké hřbety rozdělují H. na menší záp. pánev Tarimskou, a větší vých. část, poušť Gobi.

Hanchen, ves česká, viz Hannchen.

Abú **Hanífa** ibn Sábit, viz Hanífovci.

Hanífovci č. Hanefité (arab. *Hanafíja*), přívrženci první ze čtyř orthodoxních škol právnických v islámu. Jméno své mají po Abú Hanífovi (* 700 v Kúfě, usmrcen v Bagdádě 767 chalífou Abdalláhem II., jehož haeresi o stvořenosti koránu popíral), muž vynikající učeností, zbožností a skromností, autorita právní islámu (*imám azam*, t. j. největší imám). Vycházeje od tradice, snažil se Abú Hanífa uvésti ji ve shodu se zásadami rozumu, hlavně v případech analogických. Odtud racionalistický směr školy jeho. Ze žáků jeho, již pokračovali ve směru mistra svého, vynikají imámové Abú Júsuf a Muhammed. Nauka Hanífova a jejich, nejrozšířenější ze všech, platí u většiny muslimů v Turecku, ve stř. Asii a Přední Indii, sloužíc za základ při právní praxi. Příruční knihu práva H-ců podal Burhán-ud-dín Alí al. Margínání († 1197) ve své *Hidáje* (Vedení, vyd. v Kalkuttě 1818 o 2 sv., angl. překlad Hamiltonův v Londýně, 1791, o 4 sv.) a Ibráhím z Halebu († 1549) překlad od Mouradgea d'Ohssona (Pař., 1787 až 1790, 2 sv.). Srov Flügel, Die Klassen der hanefitischen Rechtsgelehrten (Lipsko, 1860). *Dk.*

Hanichen, dvě průmyslné vsi v Čechách: **1)** H Dolní (*Nieder*-H.), hejt., okr. a pš. Liberec, fara Rochlice; 107 d., 8 ob. č., 1013 n. (1890), 5tř. šk., 5 přádelen na přízi, nití a na spracování bavln. odpadků, továrny na sukna a značné tkalcovství. — **2)** H. Horní (*Ober*-H.), ves t.; 143 d., 9 ob. č., 1110 n. (1890). Obyv. pracují v blízkých továrnách, jinak provozují tkalcovství.

Hanikýř ze Semina (nad Labem), jméno vladycké rodiny české, jejíž štítem byla zelená dubová větvička s listím a žaloudky, na helmě pak kohout. Když erb jejich r. 1562 byl polepšen, obdrželi H-ové nazdél rozdělený štít, v jehož zadní černé polovici byla lípa na šedivém pahorku a v přední červené polovici kohout černý na levé noze stojící, jehož pravá noha za peří střelu drží, kterou kohout prostřelen jest, tak že za hlavou hrot střely vyniká. Na otevřeném helmě spatřuje se mezi dvěma křídly proti sobě stojícími černý kohout jako na štítě. První známý předek rodiny této

jest Jan **H. ze S.**, jenž r. 1499 Helenu Štolarovou za manželku pojal a r. 1515 Čáslavským statek Lomec prodal. R. 1504 koupil v Nebovidech statek od Bartoše z Práchňan. Současně s ním žil Vít **H. ze S.** na Dobešovicích r. 1512. Po smrti Janově .. 1521 drželi Nebovidy jeho synové Jan a Boleslav, ze kterých Jan měl syny Viléma a Boleslava († j. 1542), po němž zůstali synové: Jan, Bedřich, Mikuláš a Boleslav (Bohuslav). R. 1542 prodal Vilém Dobešovice, které po Vítovi **H-i ze S.** byl zdědil, a přikoupil k Nebovidům dvůr Bořetický. Zřídiv v Nebovidech veliký zvon ke kostelu r. 1549 rozdělil se se svým bratrancem Bohuslavem r. 1564, který na statcích královské komory myslivcem byl a r. 1562 polepšení erbu dosáhl. Někdy před r. 1581 zemřel Bohuslav a v Nebovidech pochován jest; aspoň toho roku ustanoveno poručenství nad Lidmilou, osiřelou jeho dcerou. Ta provdala se za Jana Jiřího Hášu z Újezda a zemřela roku 1601. K rodu tomu se počítal Jan Hanikýř (* 1756 v Praze — † 1833), farář v Malšicích a potom v Plané nad Lužnicí, vikář jistebnický, konsistoriální rada a majetník velké zlaté čestné medaille, jenž byl zakladatelem Dědictví Svatojanského (v. t.). Vynikal jako zbožný kněz láskou k svým osadníkům, kostely a školy na osadách svých zvelebil a pravým otcem chudých byl, jak Životopis jeho od Václ. Pohana r. 1840 vydaný šíře vše vypisuje. V Táboře na hřbitově, kde pochován jest, postaven mu pomník r. 1857. Podnes žijí v Praze **H-ové**, kteří za potomky **H-ů ze S.** se pokládají. *Klř.*

Hanisch Fr. X., oboista a skladatel (* 1749 v Praze — † ?), byl delší dobu ve službách knížete Salma, načež kol r. 1790 přestoupil ke kníž. Thurn-Taxisovi do Řezna. Známo od něho několik koncertů pro oboj, jež nebyly vytištěny; za to vyšlo v Řezně r. 1808 několik jeho zpěvů válečných.

Han-jang, Han-yang, město v čínské prov. Hupe na pr. břehu Hanu při ústí jeho do Jan-tse-kiangu, naproti Hankeu. Má asi 100.000 obyv., znamenitý obchod, četné loděnice, mezi nimi i evropské, a missijní stanici anglickou.

Hank [henk] (angl.), přadeno, angl. míra na přízi všelikou, zvláště bavlněnou; **h.** má 7 pásem, pásmo 80 nití a nit jest 1½ yardu (1·4 *m*) dlouhá. Obsahuje tudíž **h.** 840 yardů (767·76 *m*), u vlny 512 *m*. Tenkost příze se měří dle čísla (*number*), kteréž udává, kolik **h-ů** takové příze váží jednu angl. libru. Na př. niti k šití č. 40 vejde se na angl. libru 40 **h-ů** v délce 767·76 *m*, tedy 767·76 *m* × 40 = 31.710·4 *m*. Příze lněná a konopná mají délku 3000 y. (v Irsku 3600 y.), předené hedvábí 3328 y. po 0·914 *m*.

Hanka Václav (psával se také rád podle obyčeje Rusů Váceslav Váceslavič), český slavista a první bibliotékář musejní (* 10. čna 1791 v Hořiněvsi — † 12. led. 1861 v Praze). Pocházeje z rodiny rolnické, byl otcem určen k hospodářství a proto přidržován více k polním i domácím pracím než ke škole, kam leda v zimě docházel. Odtud školní jeho vzdělání bylo až do 16. roku velmi skrovné; za to tím více spřátelil se s přírodou, k níž lnul až do pozdního věku, pak s poesií lidovou, s níž záhy seznamovala jej matka. Již tehdy poznal také některé počátky ruštiny, srbštiny a polštiny od obchodníků a vojínů přicházejících často do otcova hostince a čítával čes. knihy. Válečné nebezpečí tehdejších nepokojných dob změnilo tento klidný venkovský život **H-kův** a přivedlo jej na gymnasium královéhradecké. Ač k novému studiu připravován byl na nedaleké faře, bylo mu přece mnoho zápasiti, zvláště s němčinou. Avšak obtíže ty staly se novou vzpruhou k tím horlivější práci v jazyce českém, k níž i druhy své (Fr. Klicperu) pobízel, a ve slovanštině, jíž přiučiti se dosti bylo příležitosti mezi srbskou posádkou. R. 1809 odebral se **H.** za dalšími studiemi do Prahy. Po vůli otce, jenž nepřál valně jeho studiím, měl státi se knězem, ale vlastní záliba v češtině i probouzející se národní ruch pražský pudily jej neodolatelně jinam. Přidružil se k nečetnému universitnímu kroužku nadšených pěstitelů české řeči a literatury (Linda, V. A. Svoboda) a získal si tu záhy značné pověsti svými vědomostmi ve slovanštině i patrným nadáním básnickým, o němž pověst došla až k Jungmannovi, kterýž již r. 1811 zmiňuje se v listech o **H-kovi**, jenž »má býti výborný český básník; avšak censura prý jeho nejnovější práce nepřijala«. Známost slovanštiny sblížila jej r. 1813 s Jos. Dobrovským, jenž brzo měl nejrozhodnější vliv na všechen vnější i vnitřní život jeho i práce literární, počínající již r. 1813. Tehdy studoval **H.** ve Vídni práva (1813—14); pomáhaje J. Hromádkovi při redakci jeho »Novin« a »Prvotin«, vytiskl v těchto své první básně. R. 1815 vyšly také o sobě pod názvem *Dvanáctero písní*, k nimž o rok později přibyl druhý svazeček. Oba obsahovaly vedle **H-kových** básní také cizí. R. 1819 vyšly po druhé v rozmnoženém vydání jako *Hankovy písně* — mezi nimi báseň *Na sebe* (*Duchem staroczeským*), na niž brzo složena parodie velmi ostrá —, r. 1831 opět v rozmnoženém vydání a potom ještě několikráte. A. Waldau a j. překládali je do něm., N. Berg do ruštiny atd. Jejich prostonárodní ráz, idyllická naivnost, erotický obsah a lehounká forma získaly jim této značné obliby a zvláště když ke slovům přidružila se ještě pěkná hudba Tomáškova, mnohé znárodněly. Epické básně **H-kovy**, jakož i několik příležitostných básní z doby pozdější (na př. z r. 1848) neměly již těch vlastností ani obliby. Ozývá-li se v písních záliba v literatuře prostonárodní, značí se v druhém spisku z této doby, v *Krátkém vypsání Rusie a jejího vojska*, přidaném k Dobrovského ruské mluvnici, a v překladu Rühsovy *Krátké historie slovan. národů* (1818) sympatie **H-kovy** ke Slovanstvu a zvláště k Rusku, které časem vyrostly až v rusomanii, samému Čelakovskému a Šafaříkovi povážlivou a nemilou. Pokud jest pravda, že toto rusofilství zavedlo **H-ku** ke zlopověstné denunciaci Čelakovského, není zjištěno; ale ovšem bývalo

příčinou strannické neváżnosti k menším větvím slovanským, české nevyjímaje (»Osvěta« 1895, 1063). Nejslavnějším, ale také nejosudnějším rokem života H-kova byl r. 1817. Tehdy vydal *Prostonárodní srbskou Musu do Čech převedenou* (částka I.), t. j. překlad 8 srbských písní ze sbírky Vukovy a 2 písní ruských, jenž měl býti časem doplněn na výbor prostonárodních písní všeslovanských; ale k tomu nedošlo, zajisté také proto, že v překladě, často nepodařeném, hemžily se srbismy a russismy, chyba, kterou později (1834) ostře odsoudil Čelakovský při H-kově vydání a přeložení národ. polských Krakowiaků. Lépe podařilo se H-kovi přeložení *Gessnerových menších idyll* (1819), charakteristické pro jeho poesii i dobu.

Téhož r. 1817 zahájil také H. dvě řady prací, jež získaly mu časem veliké pověsti a popularity, prací totiž mluvnických a literárně historických, k nimž látku namnoze sám sháněl po nedotčených posud knihovnách, archivech a j., v Praze i na venku. Dobrovský dal k oběma přední podnět. Podle základu jeho grammatiky vyučoval totiž H. již od r. 1815 nejprve v bytě, pak na universitě své spolužáky a druhy češtině, což mu přičiněním J. Nejedlého, odpůrce všelikých oprav, zakázáno. K zákazu tomu odpověděl H. vydáním *Pravopisu českého* (1817 a často), jímž zahájen dlouhý a trapný boj mezi analogisty a ypsilonisty, který skončil posléze vítězstvím reformy. Neméně souvisí s Dobrovským také *Starobylá skládanie*, památka XIII. a XIV. věku (I. sv. připsaný Dobrovskému vyšel r. 1817 s předmluvou Jungmannovou, II. a III. 1818, IV. 1820, V. 1823, VI. 1824). Jest to vydání důležitých památek staročeských, pocházejících z části ze sbírky Dobrovského, s připojenými poznámkami a slovníčky nevalné ceny a skrovné kritičnosti. Zvláště kuriosní přidělání ztracené části v legendě o sv. Prokopovi (sv. I.) a divný zmatek a proměny v Májovém snu (sv. V.) staly se později H-kovi osudnými.

Posléze do r. 1817 patří také H-kův nález Rukopisu Kralodvorského, jenž zjednal mu tolik slávy doma i za hranicemi, že ruská akademie poctila jej liberní stříbrnou medaillí, odjinud přicházely diplomy čestného členství, básně (na př. La Motte-Fouquéova) atd. Nálezy nejnovější kritiky ovšem poškodily tuto slávu u mnoha badatelů a přátel slavistiky (viz Kralodvorský rukopis) a posléze uvedly jej také v trapné podezření. Nalezený rukopis vydal H. r. 1819 (*Rukopis kralodvorský. Zbírka staročes. spěvopravných národ. básní*) a potom ještě mnohokrát, jednak s jinými památkami, jednak s připojenými překlady (*Polyglotta Kralodvorského rukopisu* 1852, jíž před smrtí chystal nové vydání). Originál věnoval Českému Museu, tehdy právě založenému, s nímž také osud H-kův záhy na vždy se spojil. Na konci března 1819 svěřeno totiž H-kovi popisování sbírek musejních, po dvou létech dáno mu k tomu i translatorství při Museu — tehdy byl již přísežným translatorem úředním — a r. 1822 jmenován provisorním bibliotekářem, kterýžto úřad téhož roku zaměněn v řádný, ježto nabízeno H-kovi knihovnictví v Olomouci. Od té doby zůstal H. do smrti nejen musejním bibliotekářem, ale zároveň účastnil se všech podniků a jednání musejních, dopisoval do jeho »Letopisů« a později »Časopisu« atd. Maje takto pro budoucnost pevné, ač ne skvělé zaopatření hmotné, zabral se H. tím horlivěji do zamilovaného studia, jež sbírky musejní ovšem značně podporovaly. Pokračuje po cestě nastoupené Starobylými skládáními, vydával vždy nové památky aneb aspoň literární zprávy o nich: *Jiř. Volného Veselé písně* (Kr. Hradec, 1822; *Dcerka M. J. H[usi]* (Praha, 1825); *Žalmové v rytmy české uvedení od Jiřího Strejce Zábřezského* (t., 1827); *Stará pověst o Stojmírovi a Griseidě* (t., 1827); *Sbírka nejdávnějších slovníků latinsko-českých* (t., 1833); *Přehled pramenů právních v Čechách* (Abhandl. d. k. böhm. Gesellsch. d. Wiss. 1841); *Knihy devatery o práviech a súdiech i o deskách země České* (Pr., 1841, nákl. České Matice, vydání tak chatrné, že Palacký musil zakročiti a opravovati je); *Historia o císaři Karlu od M. Prokopa Lupáče* (Pr., 1848) ku 500leté památce založení pražské university; *Dalimilova Kronika česká v nejdávnější čtení navrácená* (Lipsko a Praha, 1851), pokus celkem nepodařený, r. 1859 vyšel také redakcí H-kovou něm. text Dalimila péčí štutgartského spolku; *Bibliografie čes. vydání aesopských bajek od XV.-XIX st.* (Abh. 1851); *Přehled literatury české dle 2. vyd. Historie Jungmannovy* (s Douchou F., Praha 1852); *Bibliografie prvotisků čes. od r. 1468 až 1526* (t., 1852); *Prvé posud známé české hexametry* (Abh. 1853 a v Čas. Mus. 1854); *O obsahu Gloss Mater verborum, vyšlých v Petrohradě 1853 od K. Skvorcova* (Abh. 1854); *Evangelium Nikodemovo*, vydané pohrobně r. 1861 a četné jiné rozpravy, zmínky a referáty v Čas. Mus., v pojednáních a zprávách Učené spol. atd. Při vší své povrchnosti a nekritičnosti patří práce tyto k záslužným a získaly H-kovi uznání. Za to opačného účinku dočkal se při objevu čes. gloss v Mater Verborum, učiněném v Čes. Museu r. 1827. a při objevu pověstného *Evangelia sv.-Janského* ve Zhořelci r. 1828. Dobrovský po prvém prohlednutí prohlásil je za padělek a H. netroufal si je proto vydati, až teprve po smrti Dobrovského, kdy vyšlo v Čas. Mus. r. 1829 a ve Sbírce nejdávnějších slovníků r. 1833 spolu s glossami. Avšak tu znova vzbudily obě památky odpor Kopitarův, jenž pouze na čas umlčen obranou Šafaříkovou a Palackého (1840).

Jiné nesnáze přišly tehdy na H-ku ze spisů jeho grammatických. Vydal totiž r. 1821 text a český i něm. překlad *Igora Svatoslaviče* s histor. filologickými poznámkami a užil při tom nového »všeslovanského« písma, slátaného z latiny, cyrillštiny a nově smyšlených značek. Vedle Palackého postavil se sám Šafařík příkře proti této novotě, jež tím v zárodku potlačena. Lépe vedlo se H-kovi a jeho přátelům v létech čtyřicátých s tak zvaným pravopisem skladným (w: v, au: ou), jímž prorazili přes odpor Palackého (viz *Ospravedlnění*

nejnovějších oprav českého pravopisu proti nářkům pojednání čteného dne 17. září r. 1846 ve sboru pro řeč a literaturu českou, 1847 a Palackého »Radhošť« I. str. 193). Ostatní liter. činnost H-kova v oboru tom souvisí opět patrně s Dobrovským. R. 1821 dodělal a vydal podle jeho zásob 2. díl *Německo-čes. slovníku*, r. 1822 vytiskl *Mluvnici čili soustavu českého jazyka podle Dobrovského* (potom 1831, 1849), r. 1833 otiskl jeho *Etymologikon slovanského jazyka, Slavin a Glagolitica.* Z vlastních jeho prací z tohoto oboru vyšly: *Petrohradská legenda o sv. Václavu* (překlad čes., Praha, 1830); *Svjatoje evangelje po Ostromirovu spisku* (tam., 1843); *Výpisy Remešského a Ostromírského evangelium* (Abhandl., 1843); *Ueber den Charakter der cyrill. Orthographie* (t., 1845); *Analogie in der Bildung böhm. Zeitwörter* (t., 1845 a v Čas. Mus. 1845); *Ueber die Grundzüge der slav. Kirchensprache* (t., 1845); *Sazavo-emautinum Evangelium nunc Remense* (Praha, 1846; H. přikládal jeho cyril. část sv. Prokopu, proti čemuž vystoupil rozhodně Kopitar); *Počátky posvátného jazyka slovanského* (také rusky, t., 1846 a 1859); *Slovanská mluvověda* (tam., 1850); *Božestvennaja služba* — hlahol. literami (t., 1854) a jiných menších rozprav množství v Čas. Mus., ve spisech Učené Spol. a j.

Mnohem jednotvárnější byl soukromý i veřejný život H-kův do let padesátých. Žije ve skromné, bezdětné domácnosti se svou chotí (od r. 1822), její matkou a sestrou, pečoval jen o svou knihovnu, o národní ruch a šíření slovanské vzájemnosti. Zásluhy jeho o knihovnu musejní, již vzdor několikerému stěhování udržoval ve vzorném pořádku a podle možnosti doplňoval zvl. slovanskými a staročes. spisy, uznávali hosté domácí i cizí. Skvrnou však zůstane vždy na této záslužné činnosti, že H. rukopisy sobě svěřené hyzdil, tu občerstvuje písmo, tu měně grammat. formy, jinde opět celými přípisky, glossami, malbami a p. (viz Hattala, Přídavek ku I. dílu Zbytků rým. Alexandreid, 1881, str. 4.). V životě národním účastnil se všech podniků, ať týkaly se České Matice, či českých dram. představení, koncertů, plesů a pod. A jak horlivě zasazoval se o sblížení národů slovanských, svědčí vedle jeho slavistických prací — ovšem často pochybné ceny — vedle jeho praktických učebnic (ruštiny r. 1850 a polštiny r. 1839), vedle jeho přednášek o slovanských jazycích na universitě (od r. 1848) a v malostranském semináři množství jeho přátel zvláště v Polsku a na Rusi, s nimiž udržoval živou korrespondenci (nyní uložena v Čes. Museu; ukázky vyšly po různu v Čas. Mus.; viz také Abh. V., 1852), užívaje při tom jazyka těch, s nimiž si dopisoval, jež v Museu a v Praze nadšeně vítal, zprávami a knihami českými opatřoval, k zakládání biblioték a slovan. stolic vybízel atd. Jaké vážnosti H. se těšil zvláště na Rusi, o tom svědčí jeho povolání (s Čelakovským a Šafaříkem) do Petrohradu v létech třicátých a když je odmítl, četná vyznamenání, jež ho odtamtud stále docházela. V plném lesku zaskvěla se horlivost a sláva i popularita H-kova také r. 1848. Účastnil se v jednání Národního výboru, byl členem Slovanského sjezdu, zvolen za předsedu Slovanské Lípy, kterouž hodnost okázale plnil v pestré uniformě, vyvolen za poslance do sněmu zemského i říšského (poslední odmítl, nechtěje opustiti svých sbírek) atd. Avšak v téže době skoro počaly na obzoru jeho života vyvstávati hrozivé chmury. R. 1849 nejen chladně, ale přímo s podezřením padělku, zvl. od Šafaříka, přijat nový objev H-kův, *Libušino proroctví*, r. 1850 spor s Miklosićem (viz Čas. Mus. 1850 II. 297 a Miklosićovu Slov. Bibliothek 1851) otřásl povážlivě jeho vědeckou autoritou ve slavistice, r. 1852 prozradil Nebeský jeho podivné manipulace s R. K., r 1856–1857 dokázáno padělání milostné písně krále Václava, již sám Šafařík přičítal H-kovi, a brzo potom, kdy mladší spisovatelé čeští návodem Nerudovým věnovali H-kovi album básní a skvělé pocty dostalo se mu na jubil. slavnosti kralodvorské (1857), ozval se proti H-kovi příkře J. L. Hanuš v Krit. Blätter r. 1858 a zároveň shrnuty domněnky i nálezy starších i novějších, domácích i cizích pochybovatelů v prudkém článku anonymním v »Tagesbote« r. 1858, v němž H. přímo i nepřímo prohlášen za padělatele Písně krále Václava, Písně pod Vyšehradem, Libušina soudu a Libušina proroctví. Pod mravním nátlakem veřejnosti české musel H. žalovati vydavatele a redaktora D. Kuha pro urážku na cti, ale odsouzený vyšel posléze přece bez trestu, dostav zvláštní amnestii. Rána ta otřásla do základu H-kou. Muž posud klidný stával se dráždivým až do vášnivosti a chřadl i tělesně. Dne 1. led. 1861 musil již ulehnouti a brzy potom skonal s ruskými slovy na rtech. Vážnosti jeho však neubylo ani po útocích Tagesbotských, aspoň u přátel jeho a v lidu, jak ukázal nádherný pohřeb na Vyšehrad (kde hrob jeho označen pomníkem s heslem: »Národy nehynou, pokud jazyk žije«), všeobecný smutek, jímž národ želel jeho smrti, i provolání Sboru matičného ke sbírce příspěvků na pomník a na H-kovu nadaci. Teprve nové, nezvratné důkazy o padělcích Gloss v Mater verborum, Evangelia sv.-Janského, 2 žalmů v Žaltáři glossovaném, učiněné v samém Museu a přičítané H-kovi J. Jirečkem a j., i nejnovější diskusse o Kralodvorský a Zelenohorský rukopis změnily také v této věci názory o H-kovi téměř všeobecně a nahromadily zároveň množství zpráv, jimiž nechuť Čelakovského, Palackého, Nebeského, Šafaříkova, Hanušova a j. k H-kovi s dostatek jest vysvětlena a odůvodněna.

Ze spisů H-kových různého obsahu připojujeme ještě: *Dějiny české v kamenopisných obrazích* (Pr., 1824, 1850); *České předpisy*, 2 seš. (t., 1832); *Modlitby při službách božích* (t., 1833); *České mince korunovační* (t., 1836, podnětem byla korunovace pražská r. 1836); *Mince a medaille Albrechta vévody Frydlandského* (t., 1840—41, něm.), *rodiny hrabat Šliků* (1838) *a domu rožmberského* (t., 1837; dílo o staročes. mincích, jímž se zabýval na konci svého života, zůstalo nedokončeno, vyšlo jen

Popsání a vyobrazení českých mincí pohrobně); *Listy meži cís. Rudolfem, uher. králem Matyášem, arcivévodou Leopoldem a Albrechtem o vpádě passovském* (t., 1845, něm.); *O staročeské malbě od A. Popova* (t., 1850) a j. Z časopisů přispíval také do »Kroka«, »Čechoslava«, »Památek archaeol.« (o mincích), »Lumíru« a j.

Z přečetných **vyznamenání** H-kových zasluhuje zmínky rytíř. řád sv. Vladimíra III. tř. (z let třicátých), kommandérský kříž řádu sv. Anny (1846, »za horlivé spolupůsobení při učených podnicích ministerstva osvěty v oboru slovan. filologie«), zlatá medaille ruská, rakouská a j. pro vědu a umění, členství král. Čes. spol. nauk (řádné), university vilenské a charkovské, cís. ruské spol. pro dějepis a starožitnosti v Moskvě (čestné), družstva pro dějepis i starožitnosti jihoslov. v Záhřebě, cís. rus. akademie věd a rus. zeměpisné společ. v Petrohradě, tovaryšstva přátel nauk ve Varšavě, cís. akademie ve Vídni (dopisující) a mn. j. učených společností, universit a akademií slovanských i cizích, množství čestných prstenů, čestné podobizny atd. R. 1833 »dal H. na své zásluhy sám sobě shotoviti medalii« (Osv. 1895, 1063). Pozůstalost a knihovnu H-kovu koupilo Museum za 500 zl.

Literatura: Vedle četných nekrologů (nejdelší v Nár. Listech) důležit jest chvalořečnický životopis H-kův od Dr. Legis-Glückseliga (v alman. Libussa r. 1852 a o sobě); Oslava Památky V. H-ky v Hořiněvsi (1862); Čas. Mus. 1871, 1879 (H-kovy původní básně od 1813—1819, od J. Jirečka); Učitel. listy 1886 (O básnické činnosti H-kově od Fr. Bačkovského); Slov. sborník 1883 (Dopisy V. H-ky W. A. Maciejowskému); Čas. Mus. 1881 (Dopisy Dom. Kinského H-kovi od r. 1817-39); J. I. Hanuše, Die gefälschten böhm. Gedichte (1868). Množství menších zpráv obsahují listy Jungmannovy, Šafaříkovy, Palackého, Čelakovského, Osvěta 1878 str. 512 sl., diskusse o R. K. v Athenaeum (1886 a n.), Archiv für slav. Philologie a j. Listy H-kovy a J. Rosciszewskiego z r. 1819—1844 vydal E. Jelínek v Poznani 1894 a několik listů k hrab. Dzialyńskiemu v »Lechu« 1878. *Hš.*

Hanke: 1) H. Jan, mathem., viz Hancke Jan.

2) H. Martin, lat. Hankius, filolog a historik slezský (* 1633 v Bornu — † 1708 ve Vratislavi). Byl magistrem a korunovaným básníkem a působil od r. 1661 na školách vratislavských; vydal: *De Silesiorum nominibus antiquitates* (Lipsko, 1677); *De Sil. majoribus antiquitates* (t., 1702); *De Sil. rebus ad an. 1170 exercitationes* (t., 1705); *De Sil. indigenis eruditis 1165—1550* (t., 1707).

3) H. Jan Jiří, malíř (* snad ve Slezsku a † ve 2. pol. XVIII. stol., stár 78 let). Vyučil se v Olomúci, kde se také usadil. Maloval obrazy freskové i olejové, z nichž některé nalézají se ve farní budově v Olomúci. Z ostatních obrazů jeho jmenujeme: *Sv. Ivo* a *Sv. Volfgang* (olt. obrazy ve Svitavě); *P. Marie* (na hřbitově ve Šternberku); *Sv. Petr a Pavel* (v Břesovicích); *Sv. Jiří* (v Pivíně); *Kající Petr*; *Sv. Magdalena a sv. Antonín Paduánský* (ve Dvorci); *P. Marie* (v Mor. Třebové); fresky v zámeckém kostele v Losíně; oltářní obrazy u sv. Trojice v Renotech, v kapli sv. Vavřince ve Vejšovicích, v Hankšteině (malované s Zinkem), v kostele sv. Kříže v Dolanech, v Moravičanech, ve Štěpánově (s Pilzem), v Hanušovicích, v Ostružné a v Červené Vodě; *Marie a Josef* (v Holešově); *St. Maria Immaculata* v Bojkovicích); *Sv. Michal* (ve Vlachovicích), olt. obrazy v kostele sv. Štěpána ve Francově Lhotě a u sv. Trojice v Suchdole; fresky ve vojen. kostele v Olomúci a na stropě sálu olomúcké university. H. byl dosti nadaný kolorista a liboval si v zelenavých nuancích barevných. Srv. B. Dudík, Kunstschätze aus dem Gebiete der Malerei ve Schmidlových Oesterr. Blätter für Liter. u. Kunst (Vídeň, 1844). *J-k.*

4) H. Jan Krištof, malíř moravský (* 1694 v Janovicích u Rymařova). O jeho uměl. vzdělání a životních poměrech málo jest známo. Pověřená jeho díla jsou dosti četná. Nejvíce nalézá se jich v kostelích kraje olomúckého. Mezi nimi jsou: *Sv. Michal* a *Sv. Tomáš* (v Neufunku a v Tvrdkově); dva obrazy v kapli na Sv. Hoře u Olomúce; olt. obraz v kostele P. Marie v Olomúci; *Navštívení P. Marie* (v Rymařově); olt. obraz v Janovicích a tři obrazy v Hor. Městě; nástěnné obrazy v Jívavé; strop far. kostela a vnitřek kostela sv. Isidora v Křenově. *J-k.*

5) H. Henriette Wilhelmine, spisovatelka něm. (* 1785 v Javorech ve Slezsku — † 1862 t.), žila po smrti svého chotě, protest. kazatele v Dyhernfurtu, literárnímu zaměstnání. Povídka a hlavně rodinný román byl její obor. Největší obliby došly *Die Pflegetöchter* (1821) a *Eine Schlesische Gutsfrau* (1850) pro správně vystiženou náladu malého života domáckého. Sebr. spisův 126 sv. vyšlo v Hannovru r. 1841—56.

6) H. Bedřich, zasloužilý měšťan pražský (* 1817 — † 1876 v Praze), který, vystudovav práva v Praze, zanášel se s oblibou národohospodářstvím a přírodními vědami. Vrátiv se z cest po Evropě, zvolen byl již r. 1848 do obecního zastupitelstva pražského, kde činně a horlivě zabýval se záležitostmi obecními, v nichž míval přečasto rozhodný vliv. Zvláštních zásluh získal si o sady pražské a v dobách války pruské r. 1866, začež vyznamenán byl řádem železné koruny. R. 1867 zvolen byl do sněmu zemského, r. 1870 za purkmistra pražského, kterážto volba však nedošla stvrzení nejvyššího, poněvadž H. podepsal r. 1867 deklaraci.

Hänke Tadeáš, doktor filosofie a lékařství, botanik a cestovatel (* 5. října 1761 v Chřibské v Čechách — † 1817 v Buxacaxei u Cochabamby v Bolivii), studoval v Praze přírodní vědy, zvláště botaniku u profes. Mikana st. a později i lékařství. Již za studií mnoho botanisoval v Čechách, o čemž napsal *Botanische Bemerkungen in Beobachtungen u. Reisen nach d. Riesengebirge* (Drážď., 1791).

R. 1786 odebral se do Vídně, kde jej Born a slavný botanik Jacquin st. vídně přijali. R. 1788 provázel hrab. Sickingena na vědecké cestě po zemích alpských. Některé při tom nově nalezené druhy rostlin popsal ve 2 sv. proslulého Jacquinova díla *Collectanea austriaca ad botanicam* etc. Ve Vídni také r. 1789 připravil k tisku rozmn. vydání Linnéova spisu *Genera plantarum* (1791, 3 sv.). Král. česká spol. nauk zvolila ho r. 1789 mimoř. členem. Téhož roku nabídla mu vláda špan. na doporučení Jacquina, aby jako »fysico-botanico commissionado por Sa Maj Cattolica« provázel tichomořskou výpravu Malaspinovu. Nerad svolil cís. Josef II. k odjezdu H-ovu. Ježto Malaspina ještě před příchodem H-ovým do Španěl (1789) byl odplul, poslán H. za ním na lodi »Nuestra Sennora« Ztroskotav se s ní u Ria de la Plata, dostal se teprve v listop. 1789 do Montevidea a nezastihnuv ani zde Malaspiny, odhodlal se k cestě přes jižní Ameriku. I při nesmírných útrapách pilně sbíral a překročiv Andy, dorazil konečně 2. dub. 1790 k Malaspinovi ve Valparaisu. Cestu svou vylíčil v listu k Bornovi. Na Malaspinově lodi »Descubierta« přistal 21. kv. 1790 v Callau, odkudž podnikl důležitou cestu do Andů peruských a sledoval řeku Amazonek až k místu, kde se stává splavnou. S výpravou Malaspinovou navštívil pak Panamu, Guatemalu, Acapulco, Kalifornii a záp. pobř. sev. Ameriky až k úžině Beringově. Po návratu výpravy do Acapulca botanisoval koncem r. 1791 v Mexiku. Odtud vydal se s Malaspinou 21. prosince 1791 na Mariany a Filippiny, cestoval uvnitř ostr. Luzonu, opustil v list. 1792 Manillu a přes ostrovy Společnosti vrátil se v lednu 1794 do Concepcionu v Chili. V dubnu 1794 podnikl rozsáhlou cestu do středu již. Ameriky, z níž se v květnu 1795 vrátil do Potosi. Ku přání špan. vlády usadil se v Cochabambě, odkudž však ještě v létech 1804—06 podnikl cesty do Andů. Za dlouhého pobytu v Cochabambě sloužil H. hlavně jako lékař, ano i jako kazatel. Zde také sepsal španělsky populární spisky o ledku, prachu a kyselině sírové. V prázdných chvílích vyučoval Indiány počátkům křesťanství. V l. 1807 až 1809 působil jako španělský vladař Chunchů, Patavů a Chirignanů, u nichž, jakož i u jiných indiánských kmenů těšil se oblibě jako málokterý běloch. R. 1809 usadil se na statku Buxacaxei u Cochabamby, zabývaje se botanikou a hvězdářstvím. Zde zemřel nedopatřením své služky, jež mu místo léku podala jedu. Své sbírky odkázal své vlasti, do níž však se jen málo dostalo. Mnoho ztratilo se na cestě, mnoho asi již na místě v bouřích jihoamerických. H. byl šťastný a neunavný cestovatel, sběratel botanický znamenitý. On první nalezl rostlinu *Victoria regia* v Bolivii, první vystoupil na Chimborazo a seznal Ameriku od La Platy až po úž. Beringovu. Jak všestranně byl vzdělán, svědčí, že po smrti A. Pinedy, astronoma výpravy Malaspinovy, převzal na se i práce geodaetické a fysikální. Mimo uvedená již díla napsal ještě *Introduction à l'histoire naturelle de la Province de Cochabamba* (v Azurarově díle »Voyages dans l Amérique méridionale«) a *Memorias sobre los Rios navigables, que fluyen al Marañon procedentes de las Cordilleras del Peru r. 1791.* Z trosek, jež dostaly se do Českého musea, vydalo museum dílo *Reliquiae Haenkeanae seu descriptiones et icones plantarum, quas in America meridionali, in insulis Philippinis et Marianis collegit* Th. H. (Praha, 1825 až 1835, nedok.). Předmluvou a životopisem H-a opatřil je hr. Kašpar Šternberk. Mimo to na poctu H-ovu nazvali Ruiz a Pavon rod rostlin z čel. Rhamneí *Haenkea*. Životopis jeho viz v »Živě« 1853, str. 346, podobiznu v »Portraiten-Gallerie berühmt. Aerzte und Naturf.« (Vídeň, 1838, list 7.). *Šv.*

Hankel: 1) H. Wilhelm (* 1814 v Ermslebenu), od r. 1849—87 prof. fysiky v Lipsku. Zabýval se hlavně zkoumáním thermoelektrických vlastností různých krystallů. Vůbec se nejvíce proslavil v oboru elektřiny athmosférické a thermické. Přeložil do němčiny a vydal veškerá díla Aragova (1854—60, 16 sv.)

2) H. Hermann, syn před. (* 1839 v Halle, † 1873). Byl více mathematikem než fysikem. Působil jako prof. na univ. v Lipsku, Erlankách a Tubinkách. Napsal všeobecnou theorii o pohybu kapalin, o číslech soujemných a jejich úkonech, vývoj mathematiky v posl. dvou stol. Z pozůstalosti jeho vydány spisy: *Zur Geschichte der Mathematik im Mittelalter* (1874) a *Die Elemente der projektivischen Geometrie* (1875). Životopis jeho od Zahna v »Mathem Ann.« sv 7.

Hankenštejnský rukopis (*Codex Hankensteinianus*), důležitá staroslovanská památka, chovaná ve dvorní knihovně vídeňské a opatřená na okrajích zajímavými poznámkami, vztahujícími se k XV. stol. Srv. St. Smal Stockij, Ueber den Inhalt des Codex Hank. (Vídeň, 1886).

Han-keu, Han-khëu, Hankow (= ústí Hanu), město v čínské provincii Hupe, na 30° 33′ s. š. a 114° 25′ v. d., na lev. břehu Hanu, ústícího zde do Jantsekiangu. Skládá se z města cizinců na břehu řeky, v němž postaveny jsou kostely anglikánský, ruský a jesuitský, a z čínského města s úzkými ulicemi. S Han-jangem a Vu-čangem, odděleným od H. Jantsekiangem, tvoří jedno z nejznamenitějších měst obchodních světa, středisko obchodu s čajem v sev. Číně. Přístav zdejší jest od r 1858 otevřen cizím lodém. R. 1892 bylo zde 1387 parníků o 1,374.596 tunách a 811 lodí plachetních o 112.182 tunách. Obyv. má H. asi 800 000. Jest střediskem obchodu vnitrozemského a obchodu čínského s Ruskem, kteréž skoro docela ovládá zdejší obchod s čajem, jenž vyváží se buď po vodě do Tientsinu a odtud přes Kalgan a Kjachtu do Ruska, buď po řece do Šanghaie a odtud po moři hlavně do Oděssy, kteroužto cestou dováží se jmenovitě veškeré lepší zboží. Ročně vyveze se čaje za 30 mill. zl. Vyvážejí se i hovězí kůže, hedvábí, olej, lůj, vosk, duběnky, rhebarbora a j. (r. 1892 za 3,224.582 taelů); dováží se bavlněné a vlněné zboží, kovové výrobky a zboží japonské (r. 1892 za 347.635 t.).

Hanke z Hankenšteina Jan Alois, historik moravský (* 1751 v Holešově — † 1806 v Prostějově). Vystudovav v Kroměříži a Olomouci, věnoval se oekonomii a působil na rozličných statcích jako hospodářský úředník, až r. 1773, byv vyzván Sonnenfelsem, odebral se do Vídně, kde studoval práva, historii a vědy hospodářské. V odměnu za spolupůsobení své při sdělávání učebného plánu pro gymnasia byl r. 1777 jmenován kustodem při univer. bibliotéce v Olomúci, professorem českého jazyka na šlechtické akademii a r. 1785 knihovníkem. R. 1786 obdržel od vlády rozkaz, aby prohlédl knihovny všech na Moravě a ve Slezsku zrušených klášterů a vybral z nich, co by se do knihoven veřejných hodilo. R. 1791 byl pro výstřední svou povahu dán na odpočinek, ale r. 1796 povýšen byl do stavu šlechtického s přídomkem z Hankenšteina. Vydal: *Versuch über die Schiffbarmachung des Flusses March und Handlung der Mährer* (Vídeň-Praha, 1782; 3. vyd. Vídeň, 1795, s mapou). *Empfehlung der böhm. Sprache u. Literatur* (Vídeň, 1782, 2. vyd. 1783); *Bibliothek der mährischen Staatskunde* (t., 1786); *Über die Robotabolition* (t., 1786); *Propovídky mravné, spravedlivými příklady utvrzené* (Mikulov, 1804); *Slawenka*, slovansko-liter. časopis, v jehož prvním čísle vydal: *Recension der ältesten slav. Urkunden der slav. Kirchengesch. und Sprache aus dem VIII. Jhrte* (Budín, 1804).

Hankiewicz Klemens, filosof a filolog polský (* 1842 v Nastasowě v Haliči), vystudovav ve Lvově a ve Vídni, dosáhl r. 1868 doktorátu a byl professorem v Przemyślu, Stanisławowě a konečně v Černovicích. R. 1886 šel do výslužby. Vydal: *Grundzüge der slavischen Philosophie* (Krakov, 1869, 2. vyd. Rzeszów, 1873); *Życie, pisma i system filosoficzny Br. Trentowskiego* (Stanisławów, 1870); *Ueber das Accentuationssystem in der sanskrit-griech. u. ruth. Sprache* (Černovice, 1875). Mimo to vydal maloruskou psychologii (t., 1870) a v časopise »Archiv für slav. Philologie« vedle recensí podal cenný materiál o maloruském přízvuku (*Ein Beitrag zur Lehre vom Kleinrussischen Accent*; *Ueber die Accente der Verba im Kleinrussischen*, 1877 a j.).

Hankoniemi viz Hangö.

Hankštejn (něm. *Hangenstein*), ves na Moravě, hejt. a okr. Rymařov, fara a poš. Město Horní; 80 d., 439 obyv. n. (1890), fil. kostel sv. Václava, 1tř. šk.

Hanl Karel, biskup (* 1782 v Krbicích v Žatecku — † 1875 v Král. Hradci), byv vysvěcen r. 1805 v Litoměřicích, kaplanoval na různých místech, až r. 1814 stal se farářem v Březně a r. 1821 v Pruneřově. R. 1822 zvolen kanovníkem pražským, po dvou létech guberniálním radou a r. 1831 biskupem královéhradeckým. V této hodnosti staral se H. o rozmnožení far, zveleboval silnice a podporoval pěstování ovocných stromů. R. 1860 založil seminář chlapecký zvaný Boromeum. V literatuře církevní získal si zásluhy vydáním *Kancionálku* českého s připojenou chorální knihou (1847).

Han-le, malé město v indobr. státu Kašmíru, okr. ladackém, na 32° 48′ s. š. a 78° 54′ v. d., 4595 *m* n. m. S buddhistickým klášterem má asi 400 ob. a jest z nejvyšších stále obydlených míst země. Nedaleko jest sladkovodní jezero H.-Tso, ve výši 4438 *m*.

Hanley [henlí], město v angl. hrab. staffordském blíže pramenů Trenta, sev. od Staffordu, střed průmyslu hrnčířského a porculánového, kterým se vyživuje 10.403 dělníků; má kromě továren na porculán (na blízku závod »Etruria«) a hliněné zboží uhelné doly, železné huti, výrobu želez. a ocelového zboží a 54.946 ob. (1891).

Hanlhäuser, osada v Čechách u Pechbachu, hejt., okr., fara a poš. Kraslice; 5 d., 31 ob. n. (1890).

Han-lin a **Han-lin-yuen** viz Akadémie str. 590 a Čína str. 724.

Hann Julius, meteorolog rak. (* 1839 v zámku Hause u Lince). Gymnas. studia konal v Kremsmünstru, universitní ve Vídni, vyučoval pak na reálce v Linci a ve Vídni mathematice a fysice. Věnovav se však meteorologii, uvázal se s Jelinkem v redigování meteorologického časopisu (zal. r. 1866) a byl ustanoven za adjunkta ústř. ústavu pro meteorologii. Habilitovav se r. 1868 za docenta meteorologie na universitě, byl r. 1873 jmenován mimoř., r. 1877 řádným professorem a ustanoven zároveň ředitelem c. k. ústř. ústavu pro meteorologii a zemský magnetismus ve Vídni. H. zjednal si svými pracemi záhy takového uznání, že byl již r. 1872 přijat za dopisujícího, r. 1877 za skut. člena cís. akademie věd ve Vídni, jmenován dvor. radou a vyznamenán čestným odznakem z umění a vědu. Vynikaje jako bystrý badatel, náleží H. k nejpřednějším pěstitelům meteorologie, s jehož jménem spojeny jsou mnohé její pokroky za posledních let. Hlavní zásluhou jeho jest, že při řešení alpského problému »föhnu« (v. t.) zavedl první užívání mechanické theorie tepla v meteorologii a že objasnil dosud nejdůkladněji úkaz zvaný »přílivem a odlivem atmosféry«, jevící se v denním kolísání tlaku barometrického. Mimo to pojednal důkladně o mnohých jiných otázkách meteorolog., jako o ubývání teploty, hojnosti páry s nadmořskou výškou a j. V poslední době vyvozuje H. z pozorování vykonaných na vysokých horách, zvláště na Sonnblicku, důležité výsledky pro theorii cyklonů a anticyklonů. Sepsav velkou soustavnou klimatologii, vykonal dílo trvalé ceny a uveřejňuje hojné zprávy klimatické, přispívá vydatně k seznání klimatických poměrů na celém povrchu zemském. O všestranné činnosti H-ově svědčí nejlépe články, zprávy a referáty uveřejňované v časopise pro meteorologii, vydávaném meteorol. spol. rakouskou a v poslední době též německou, jejž H. od počátku r. 1866 až podnes rediguje. Z meteorologie domácí uveřejnil práce vynikající nad jiné kritickou úpravou látky a přesnosti výpočtů, jako o dešťopisných poměrech v Rak.-Uhersku, o teplotě vzduchu v zemích alpských, o proměnlivosti teploty v Rakousku,

o rozdělení tlaku barometrického ve střední Evropě. Ústřední ústav pro meteorologii ve Vídni řízením H-ovým požívá pověsti nejchvalnější; rakouská síť meteorologická byla rozšířena založením některých důležitých stanic, zvláště v Alpách, z nichž stanice na Obiru v Korutansku pojmenována byla na jeho poctu »Hannwarte«. Vzorna jest publikace ústavu »Jahrbücher«, obsahující výsledky meteorol. pozorování na jeho stanicích. Na meteorol. konferencích a kongressech mezinárodních zasazoval se H. stejně jako Jelinek o zavádění přesných přístrojů a jednotných method pozorovacích, jakož i o stejné uveřejňování výsledků. Z četných prací jeho uveřejněných v časopise pro meteorologii jmenujeme: *Der Föhn in den österr. Alpen* (1867); *Neue Arbeiten über d. Föhn* (1868); *Über die Reduction der Barometerstände auf das Meeresniveau* (1873—74); *Abnahme des Wasserdampfgehaltes der Atmosphaere*; *Die Gesetze der Temperaturaenderung in aufsteigenden Luftströmen* (1874). Ve spisech víd. cís. akademie věd uveřejnil: *Die Wärmeabnahme mit der Höhe* (Sitzb., 1870); *Über die Veraenderlichkeit der Tagestemperatur* (t., 1875); *Zur Meteorologie d. Alpengipfel* (t., 1878); *Untersuchungen ü. d. Regenverhältnisse in Österr.-Ungarn* (t., 1879—80); *Über den Föhn in Bludenz* (t., 1882); *Die Temperaturverhältnisse d. österr. Alpenländer* (t., 1884); *Resultate d. meteorol. Beobacht. auf dem Sonnblick* (t., 1888—91); *Untersuch. ü. d. tägliche Oscillation d. Barometers* (Denkschriften, 1889—92); *Veraenderlichkeit der Temperatur in Österr.* (t., 1891). Mimo to vydal: *Astron. u. physikalische Geographie* (Allg. Erdkunde 4. vyd. Praha, 1886); *Handbuch der Klimatologie* (Štutgart, 1883); *Atlas der Meteorologie* (Berghaus, Physik. Atlas III., Gotha, 1887); *Die Vertheilung des Luftdruckes über Mittel- u. Südeuropa* (Vídeň, 1887). *Ag.*

Hannay [hanéj] James, spisov. skotský (* 1827 v Dumfriesu — † 1873 v Barceloně), byl námořníkem, ale r. 1845 věnoval se písemnictví. R. 1860 stal se redaktorem edinburského »Evening Courantu«, r. 1868 jmenován angl. konsulem v Barceloně. Vydal: *Biscuits and grog*, osobní vzpomínky a črty Percivala Pluga (1848); *A claret-cup* (1848); *Hearts are trumps* (1849, podruhé 1873); *King Dobbs, sketches in ultramarine* (1849, podruhé 1856); *Singleton Fontenoy* (1850, podruhé 1873) a *Eustace Conyers*, romány ze života námořnického (1855). Kromě toho napsal několik děl literárně kritických a dějepisných: *Satire and satirist* (1854); *Studies on Thackeray* (1869); *Characters and criticism* (1865); *A course of english literature* (1866); *Three hundred years of Norman house* (1867) a j.

Hanne Joh. Wilhelm, protest. theolog něm. (* 1813 — † 1889), professor praktické theologie v Greifswaldě. H. byl muž svobodomyslný a četné spisy jeho prodchnuty jsou filosofickou spekulací. Uvádíme z nich: *Der moderne Nihilismus und die Straussische Glaubenslehre im Verhältnis zur Idee der christl. Religion* (1842); *Der ideale Protestantismus* (1845); *Antiorthodox oder gegen Buchstabendienst und Pfaffentum und für den freien Geist der Humanität und des Christentums* (1846); *Bekenntnisse oder drei Bücher vom Glauben* (2. vyd. 1865); *Die Idee der absoluten Persönlichkeit oder Gott und sein Verhältnis zur Welt, insonderheit zur menschlichen Persönlichkeit* (2. vyd. 1865); *Anti-Hengstenberg* (1867); *Die Kirche im neuen Reiche* (1871).

Hännel, též Hennel Maximilian, malíř podobizen. Jeho nejlepší práce pocházejí z let 1730—42. Nagler stotožňuje ho pravděpodobně s Maximilianem Handelem (* 1696 v Čechách — † 1758 ve Vídni). Mecheln v katalogu cís. galerie víd. uvádí 2 obrazy tohoto umělce: *Starce* a *Jinocha*. *J-k.*

Hanneman Adriaen, nizozemský malíř podobizen (* 1601 v Haagu — † 1671 t.), žák Jana v Ravesteyna a napodobitel van Dycka. Za Karla I. přišel do Anglie, kdež v atelieru Daniela Mytensa po 16 let prováděl podobizny vznešeného světa. Na to byl v Haagu dvorním malířem princezny Marie Oraňské a od r. 1665 též ředitelem akademie. Z jeho velmi živě a charakteristicky malovaných podobizen stačí uvésti: *Van Dyck v mládí* (dvor. mus. ve Vídni); *Karel I., král angl.* (kopie dle van Dycka, t.); *Jan de Witt* (v Rotterdamu, 1652); *Hudební společnost* (mus. v Brunšviku) a dvě ženské podobizny (t.). *J-k.*

Hannersdorf, ves v Čechách, viz Hennersdorf.

Hannchen, Hanchen, osada v Čechách u Panského Pole, hejt. Žamberk, okr., fara a poš. Rokytnice; 27 d., 5 ob. č., 145 n. (1890), myslivna.

Hannibal [henib'l], hl. město hrab. marionského v severoamer. státě Missouri, na pr. břehu Mississippi, má mnoho pil, jatky pro vepřový dobytek, obchod se stavebním dřívím, obilím, tabákem, doly kamenouhelné a 12.857 obyv. (1890).

Hannibal, jméno vynikajících Karthaginců: **1)** H., syn Giskónův, suffet karthaginský, byl r. 410 př. Kr. vyslán na Sicilii ku pomoci Egestě proti Selinutu; dobyv Selinuta, vzal Himeru útokem, dal 3000 zajatých občanů hrozně umučiti na místě, kde padl prý děd jeho Hamilkar, obelstěn byv od Gelóna, a navrátil se s ohromnou kořistí do Karthaginy. R. 406 jmenován byl opět vrchním velitelem na Sicilii s neobmezenou mocí i oblehl Agrigent, ale zemřel před vzetím města, schvácen byv morem.

2) H. hájil za první války punské houževnatě Agrigentu a protloukl se obléhajícím ho vojskem římským. Po porážce své u Myl a r. 259 u Sardinie byl od Karthaginců ukřižován.

3) H. r. 250 př. Kr. pronikl skrze loďstvo římské do obleženého Lilybaea, zásobil je potravinami a odvezl odtud jízdu do Drepana; v l. 241—238 obléhal Tunes, ale byl při výpadu od žoldnéřů zajat a ukřižován.

4) H. (* 246 — † 183 př. Kr.), syn Hamilkara Barkasa, dědic jeho válečného nadání a neukrotitelné zášti proti Římanům. Dle zprávy

Polybiovy musil otci svému před odchodem jeho do Hispanie při oltáři Balově přísahati, že zachová v srdci svém věčnou nenávist proti Římanům; a skutečně celý jeho život nebyl než plnění této přísahy. Odebrav se s otcem do Hispanie, vzrostl tu v jeho a v Hasdrubalově táboře ve velikého vůdce, který s opatrností spojoval bystrou prozíravost, s neunavnou činností státnickou rozvahu a umírněnost a se ctnostmi a vlastnostmi pravého vojína také uhlazenost, již nabyl pilným studiem řecké literatury, do které uveden byl Řekem Sosilem; proto vším právem zařadil ho Napoleon do počtu 6 největších vůdců, které znají dějiny světové. Po zavraždění Hasdrubalově zvolen byl **H.** od vojska hispanského za jeho nástupce a počal, když i v Karthagině zvolení jeho bylo potvrzeno, konati přípravy k válce s Římem. Přitrhnuv z nenadání k městu Saguntu, které bylo v ochraně římské, přes námitky a odpor senátu římského město vzal a vytrhl r. 218 př. Kr. s 90.000 pěších, 12.000 jezdců a 37 slony k Ebru, přešel přes Pyreneje (průsmykem St. Jean de Luz) a získal si obratností svou důvěru Gallů, tak že bez překážky přitrhl k Rhodanu a předstihl tak konsula P. Cornelia Scipiona. Přešed po lodním mostě přes řeku, odrazil útok jednoho gallského kmene Římem získaného a postupoval po levém břehu nerušen, až na menší srážku s jízdou konsulovou, k Isaře, jejímž údolím obrátil se k Malému Bernardu. Po devítidenním nadlidském namáhání dostihl alpského vrcholu a po 6 dnech stanul s vojskem svým prořídlým na 20.000 pěších, 6000 jezdců a 20 slonů v území Taurinů. Ztráty tyto nahradil za krátko; neb když porazil P. C. Scipiona nad Ticinem a Sempronia nad Trebií, přidala se k němu všecka Gallie cisalpinská a rozmnožila jeho zástupy. Protože přechod přes Apenniny střežen byl u Arretia C. Flaminiem a u Arimina druhým konsulem Cn. Serviliem, podstoupil **H.** smělý a nebezpečný pochod bažinami etruskými a proniknuv do Etrurie, vlákal Flaminia do záloh u jezera Trasimenského a zničil tu úplně jeho moc. Jsa přesvědčen, že jen tehdy nad Římem zvítězí, odvrátí-li od města tohoto celou Italii, nedal se na pochod proti Římu, ale přes Spoletum, kterého se však nezmocnil, vpadl do Umbrie, kterou strašně poplenil, a odtud do Picena, kde vojsku dopřál malého oddechu. Na to obrátil se do Samnia a odtud do Campanie, chtěje přivésti města campanská ke spolku, ale výprava ta neměla žádného výsledku, neb města campanská neotevřela mu svých bran a diktátor Q. Fabius Maximus nedal svésti se k boji, ano u Casilina **H**-a obkličil. **H.** vyváznuv z léčky tím, že kázal chycenému dobytku navázati mezi rohy roští, toto zapáliti a poděšený dobytek hnáti proti Římanům, ustoupil do Apulie, která poznovu byla zpustošena. Skvělejšího výsledku dosáhl r. 216 př. Kr.; neboť zvítěziv nad konsulem Terentiem Varrem u Canen nad Aufidem, způsobil, že celá jižní Italie od Říma odpadla a sama mocná Capua s ním vešla ve spolek. Kdyby býval **H.** v této době od vlasti své podporován, mohl, jak vůdce jízdy jeho Maharbal mu radil, udeřiti na Řím; ale věda dobře, že síly jeho k útoku na Řím jsou dosud nedostatečny, neobrátil se k Římu, ale snažil se, aby získal spojence v Italii i mimo Italii; tak r. 215 zavřel spolek s makedonským králem Filippem V. a získal na Sicilii důležité Syrakusy. Než Římané vzpamatovali se z porážky a postavili v čelo vojska v Campanii Marca Marcella, který **H**-a r. 216 a 215 u Noly odrazil a přepraviv se na Sicilii, oblehl Syrakusy. **H.**, jemuž nedostávalo se podpory, stával se spojencům obtížným, protože vedl válku na jejich útraty, i musil obmeziti se jen na jižní Italii a vésti válku obrannou; r. 212 podařilo se mu sice zmocniti se Tarenta a několika pobřežních měst, ale Římané za to oblehli Capuu a pochod **H**-ův k Římu r. 211 (**H. ad portas**) města nezachránil; neb nemaje dostatečné moci musil ustoupiti do Lukánie; Capua padla a r. 209 vzat byl od Římanů Tarent a konečně poslední naděje **H**-ova jest zničena, když r. 207 bratr jeho Hasdrubal, jenž přispěchal mu z Hispanie ku pomoci, byl nad Metaurem poražen. Vzdav se Apulie a Lucanie, **H.** ustoupil do Bruttia, kde setrval až do r. 203, kterého povolán byl do Afriky, aby hájil rodného města proti Scipionovi. Po marném pokuse pohnouti v Naraggaře Scipiona k míru, svedl 19. října 202 u Zamy bitvu, ve které byl poražen. Po míru, ke kterému byl úsilně radil, stal se suffetem s královskou skoro mocí, které užíval, aby odstranil všeliké zlořády vlády oligarchické a života veřejného a upravil finance dlouhou válkou a ohromnou náhradou válečnou rozrušené. Svržení oligarchové obvinili ho za to v Římě, a Římané přes odpor Scipionův vyslali do Karthaginy poselství, aby byl **H.** vydán. Tu **H.** opustil dobrovolně vlast a utekl se k syrskému králi Antiochovi III., kterého hleděl získati pro své plány a přiměti ho, by svěřil mu loďstvo a vojsko k útoku na Italii. Varoval ho důtklivě před spolkem s Řeky, radil ke spolku s Makedonií a k rychlému vystoupení. Než Antiochos ze žehravosti dobré rady neuposlechl, ano když **H.** sešel se s Scipionem (pověstná rozmluva u Appiana, Livia, Luciana a Plutarcha), podezříval ho z nevěry a zrady. Po zavřeném míru mezi Antiochem a Římem uprchl **H.** na Krétu a odtud k bithynskému králi Prusiovi, jenž válčil právě s pergamským Eumenem; když však i tu r. 183 př. Kr. T. Q. Flaminius žádal za jeho vydání a dům, ve kterém v Libysse **H.** obýval, byl stráží obklopen, požil **H.** jedu se slovy: »Zbavme konečně Římany jejich největší starosti; jest jim obtížno a dlouho dočekati se smrti nenáviděného starce.« Viz Hennebert, Histoire d'Annibal (Paříž, 1870—90, 3 sv. s atlantem). *Bka.*

Hannibal (rus. *Gannibal*) Abram Petrovič, zvaný »mouřenín (*arap*) Petra Velikého«, rodem černoch a praděd Puškinův se strany matčiny (* kol 1696 — † 1781), byl synem jakéhosi knížete afrického a jako chlapec 8letý dostal se do Cařihradu, odkud Savva

Raguzinskij r. 1705 nebo 1706 přivedl ho darem Petrovi. Tento dal ho pokřtíti, uděliv mu jméno slavného vojevůdce karthaginského, a choval ho stále při sobě. R. 1716 provázel Petra za hranice; vzdělav se v inženýrské škole v Paříži a účastniv se s francouzským vojskem války španělské, byl raněn do hlavy. R. 1723 vrátil se do Ruska a vstoupil k vojsku. Připojiv se po smrti Petrově k nepřátelům Menšikova, poslán byl na Sibiř pod záminkou, aby přenesl město Selinginsk na nové místo, a r. 1729 po nějakou dobu vězněn v Tomsku. Oženiv se r. 1731, vedl spor o rozvod až do r. 1753, kdy žena jeho byla zavřena do kláštera a on sám trestán pokutou; neboť mezi tím byl se oženil podruhé. Za Alžběty jmenován byl velitelem revelským, odměněn statky a dosáhnuv hodnosti generála, šel r. 1762 do výslužby. H. byl člověk nevšedních schopností a vynikl též jako inženýr při pracích pohraničné kommisse švédsko-ruské. Dle podání uvedl Suvorova na dráhu vojenskou, přemluviv otce jeho, aby dal syna k vojsku. Ze šesti synů H-ových vynikl Ivan († 1801), jenž byl též generálem, dobyl Navarina, vynikl v boji u Česmy a založil Cherson (1779). Dcera druhého jeho syna, Josefa, byla matkou Puškinovou, o čemž tento zmiňuje se v básních »K Jurjevu«, »K Jazykovu« a »Moja rodoslovnaja«, jakož i v poznámkách k »Oněginu«. *Šnk.*

Hannibal ad portas (lat.), Hannibal u bran, poplašné heslo Římanů r. 211 před Kr., když Hannibal táhl na Řím. Obyčejně cituje se méně správně: *Hannibal ante portas* (Hannibal před branami). Znění H. a. p. zachovalo se u Livia XXIII, 16, Cicerona Philippika I, § 11 a de finibus IV, § 22. Odtud výrazu H. a. p. užívá se často o nebezpečenství bezprostředně hrozícím.

Hanno (Hannón), jméno některých Karthaginců, z nichž vynikají: **1)** H., odvážný plavec, jenž kolem r. 470 před Kr. vyslán byl se 60 pentekorami a asi s 30.000 kolonisty libofoinickými, aby obnovil a znovu založil osady foinické na záp. pobřeží africkém. Propluv mezi sloupy Heraklovými, pronikl podél pobřeží na jih až skoro k 7° s. š. na pobřeží Sierry Leone a jen nedostatek zásob potravin byl příčinou, že nepronikl dále. Navrátiv se do Karthaginy, napsal zprávu o výpravě své a dav ji vrýti v měděnou desku, pověsil ji v chrámě Melkartově. Řecký překlad zprávy této pod názvem *Periplus* se zachoval a byl vydán zvláště v »Geographi graeci minores« (vydal K. Müller, Paříž, 1855). Viz Entz, Der Periplus des H. (Marienburk, 1884); Mer, Mémoire sur le Périple d'Hannon (Pař., 1885); Fischer, De H-nis Carthaginiensis Periplo (Lipsko, 1893).

2) H. Veliký byl karthaginským místodržitelem v Libyi a porazil vzbouřené Libyčany u Utiky; když však nemohl zmoci druhého povstání, dáno jest velitelství Hamilkaru Barkasovi. Od té doby stal se H. úhlavním nepřítelem rodiny Barkasovy a vystupoval proti Hannibalovi, kterému na H-vo vystoupení v radě karthaginské nebyla pomoc poslána, za kterou po vítězství svém u Canen žádal. Ze žehravosti proti Hannibalovi byl proti válce a po bitvě u Zamy vyjednával v Římě o podmínkách míru.

Hanno, arcibiskup kolínský, viz Anno II.

Hanno Martin, nadaný básník v latinském tovaryšstvu Jana Hodějovského z Hodějova (* 1526 v Hradci Králové — † 22. list. 1550 ve Vitemberce), vzdělával se nejprve na škole ve svém rodišti a potom od r. 1545 v Praze, kdež měl učiteli vynikající pěstitele lat. poesie Jana Schentygara a Matouše Collina. R. 1547 své veršované prvotiny předložil Hodějovskému a od té doby ve stálé oblibě u něho potrval. Na jaře r. 1549 přešel z Prahy na universitu ve Vitemberce a zabýval se jednak studiem lékařským, jednak mathematikou a hvězdářstvím, zakoušeje při tom dosti svízelů pro nedostatek hmotných prostředků. R. 1550 dosáhl hodnosti magisterské, maje promotorem Pavla Ebera Chyžického, a chystal se k návratu do vlasti; avšak náhlá nemoc životu jeho předčasný konec učinila. Práce jeho jsou všecky veršované, namnoze příležitostné, rázu výpravného nebo rozjímavého; provedením bývají jednoduché, bez obvyklého rozpřádání a jalového bombastu. Většinou svědčí Hodějovskému a tištěny byly skoro veskrze ve Farraginech, zejména četná poslání, popisy, elegie, epigrammy, apophoreta (vzkazy). K rozsáhlejším náležejí a z části též o sobě byly vydány *Epistola Academiae Pragensis ad Ferdinandum regem* (1549); *De Academia Wittebergensi* (1550); *De Saxonia* (1550); *Hodoeporicon Borotinense* (v. »Osvěta«, 1883, str. 974); *Idyllion de hastiludio a serenissimo archiduce Ferdinando instituto*. *Epithalamion de nuptiis M. Laur. Span* (1550); *Carmen de agno mactato* (1550) s přípisem radě města Hradce Králové a j. Smýšlení jeví se všude ušlechtilé, zbožné, vděčné a vlastenecké, ale zároveň též nedostatek vzletu a jadrnosti. Smrti H-vy želela řada předních básníků tehdejších, Collinus, Schentygar, Banno, Mitis, Balbín Jan, Orcinus, Vabruschius, a z cizích Vít Vinshemius mladší ve Vitemberce; žalozpěvy tyto pospolu vydal Collinus, který zesnulého jako vlastního syna si byl vážil. *Thr.*

Hannón viz Hanno.

Hannover: 1) H., nejseverozáp. provincie království Pruského, do r. 1866 samostatné království. Rozkládá se k moři Severnímu při řekách Labi, Veseře a Emži mezi 53°52' až 51°17' s. š. a 11°34'—6°39' v. d. Ohraničen jest na sev. mořem Severním, pak podél dol. toku labského, přes jehož pr. břeh přesahuje u města Dömitze, Šlesvik-Holštýnem, územím hamburským a meklenburským, na východ Braniborskem, Saskem a Brunšvickem, na jihu a jz. prov. saskou, hessko-nassavskou a vestfálskou, na záp. Nizozemím. H. sám obklopuje docela velkov. Oldenburské a stát Brémský. Zeměpisně rozpadá se na 3 díly: 1. hlavní při Labi, Veseře a Alleře, 2. část záp. po obou stranách Emže, souvisící s částí hlavní na jihu pruhem země 6 *km* šir., za-

ujatým býv. knížectvím Osnabrückým; oddělena jest od ní územím brémským a oldenburským; 3. část jižní, již. od části hlavní; oddělena jest od ní územím brunšvickým, valdeckým a lippským. Některé menší exklávy leží roztroušeně na Harcu a Veseře v území saském, brunšvickém, hesském a lippském (úřad Polle, město Bodenwerder, úřad Ilfeld), kdežto ve velkov. Oldenburském leží kraj Jade, připojený k H-u teprve po annexi pruské. Naopak zase do území hannoverského uzavřeny jsou mnohé exklávy brunšvické a hamburský úřad Ritzebüttel. Jak již tato roztroušenost území hannoverského nasvědčuje, vzniklo království a nynější provincie H. splynutím různých menších držav, jež vývojem historickým přešly na starobylý kurfirštský a později královský rod Welfů. Tak zaujímá část hlavní: vévodství brémské mezi ústím Labe a Vesery, zemi Hadeln blízko ústí labského, knížectví Lauenburk mezi Labem a Allerou, díl vév. Lauenburského po obou stranách Labe, vév. Verden na Veseře a Alleře jv. od Brém, kníž. Kalenberk na ř. Leině až k Veseře, kníž. Hildesheim na ř. Innerste a mezi ř. Leinou a Harcem, hrab. Hoya a Diepholz mezi Veserou a Huntou. Záp. část obsahuje: kníž. Osnabrück, hrab. Lingen a Betheim, část biskupství Münsterberského (kraj Meppen), kníž. Východofríaské a t. zv. Harlingerland při moři Severním s ostrovy: Borkum, Juist, Norderney, Baltrum, Langeoog a Spiekeroog. Do již. části konečně spadají: knížec. Grubenhagen a Göttingen a zmíněný úřad Ilfeld býv. hrabství Hohnsteinského na Harcu. Za vlády pruské přibyl kraj Jade k Oldenbursku a r. 1874 část Kommunionharcu. Za to prodejem postoupeno roku 1869 3721 82 *a* státu Brémskému, takže v nynějším rozsahu svém prov. H. zaujímá 38.474 *km*².

Horopisně netvoří H. žádného celku a třeba tu vlastně odkázati na čl. Německo. Pouze jih jest hornatý. V Harcu sem zasahujícím nalézají se nejvyšší vrcholy provincie, t. Bruchberg 926, Gr. Winterberg 902 *m*. Mezi Harcem a Veserou jsou kopce dosahující sotva 500 *m*. Na záp. od Vesery vyskytují se v území Osnabrückém 2 pásma, Teutoburský les a poh. Wiehen. Nejvyšší bod Dörenberg 356 *m*. Ostatní, daleko větší část, totiž sever celé provincie, náleží nížině severoněmecké. Dělí se v »marš« při moři a v »geest«, k němuž se čítají i pískovcové kopčiny zaujímající největší část provincie. Výška jejich jest nepatrna a nejvyšší bod v celém vřesovišti Lüneburském mezi Allerou a Labem (H. Mechtin) má 188 *m*. — Geologicky jen rovina jest jednotna, všecka jsouc kryta diluviem, pohoří zasahují sem pouze výběžky, jež náležejí triasu, juře, wealdenu a křídě. Srv. Německo.

Hydrograficky náleží H. téměř zcela (35.228 *km*²) do úvodí řek Labe, Vesery a Emže, které na ústí svém rozšiřují se v zálivy mořské, z nichž nejpozoruhodnějším jest Dollart na Emži, nejdůležitějším však aestuarium Labe a Vesery, na nichž vznikly Brémy a Hamburk. Labe (úv. v H-u 8807 *km*²) teče severovýchodem provincie, tvoříc hranici asi 235 *km* dlouhou. Na jihoz. hranici provincie teče Verra (asi 8 *km*) až ke stoku s Fuldou. Nejdůležitější však řekou hann. jest Vesera (úv. zde 19.816 *km*²), která protéká nebo dotýká se prov. v délce 260 *km*, tekouc asi uprostřed hlavní části. Její význam zvyšuje mohutný přítok Allera, splavná od města Celle. Záp. část provincie v délce 170 *km* protéká Emže, splavná po celém toku. Z úvodí jejího připadá 6605 *km*² na H. Nejdále na záp. v délce 63 *km* teče méně důležitá ř. Vechte. — Větších jezer v H-u není. Pozoruhodna jsou: Steinhuder Meer na hranici schaumburk-lippeské, Dümmersee v pruhu země, jímž souvisí část hlavní se záp., na hranici oldenburské; z jezer v sev. bažinách vytknouti jest jezero Bederkesa, u Duderstadtu leží jez. Seeburské a na Harcu ve výši 724 *m* Oderteich. Četné jsou za to průplavy, jichž užívá se jak ku plavbě tak i k odvodňování bažin. Jmenujeme následující: průplav Hamme-Oste, spojující Hamme (přítok Vesery) s labskou pobočkou Oste, 16 *km* dlouhý, ale pro plavbu bez významu; průpl. Oste-Schwinge, kanál Hadelnský, který vede z jez. Bederkesa jednak na jih ku Geestě pode jm. Ringstedter-Kanal, jednak na sever k Medemu; průplav Dortmund-Emže, jenž vstupuje na půdu Hannoverskou vých. od Salzbergenu a teče starým kanálem do Emže; jiný průplav spojuje Emži s Vechtou; Nord-Südkanal teče bažinou Bourtangskou, Treckschuitenkanal vede mezi Aurichem a Emdenem, kdežto množství průplavů méně důležitých vykazuje Vých. Frísko. Minerální prameny léčivé nacházíme u Rehburku a Rothenfelde, nejznamenitější mořské lázně jsou na ostr. Norderney a Borkum.

Podnebí. V ohledu klimatickém lze H. děliti na 4 oblasti: krajiny na pobřeží mořském, při močálech a řekách s podnebím vlhkým, krajiny na marši a bařinách s klimatem dusným a mlhavým, na rovinu s podnebím mírným a konečně na horské končiny Harcu s podnebím drsným. Celkem převyšuje průměrná roční teplota 8°, stoupajíc v městě H-u i nad 9°, jinde o něco méně. V drsných krajinách Harcu klesá i pod 8°, obnášejíc v Klausthale ve výši 568 *m* n. m. jen 6°. Deště jsou dosti časté vlivem blízkého moře. Množství srážek ročních v rovných krajinách vnitrozemí a mezi nízkými pasy horskými 50—60 *cm*, na pobřeží 70—75 *cm*, v Klausthale na horním Harcu 150 *cm*. Větry převládají severozápadní, zvláště na podzim, kdy se měnívají v prudké vichřice, u břehů mořských velmi nebezpečné. Zvláštním úkazem, který časem dostupuje významu klimatického činitele, jest dým zvaný Heer- nebo Moorrauch, povstávající z vypalování rašelinišť, který stává se v záp. nižinách mnohdy velmi obtížným, kdežto na vých. účinek jeho mizí, ač bývá někdy i v Drážďanech pociťován.

O floře a fauně H-u nelze mluviti bez ohledu na floru a faunu ostatní (v. t.).

Obyvatelstvo H-u udává sčítání r. 1890 na 2,278.361 duší, prům. tedy 59 ob. na 1 km^2. Obyv. rozděleno jest ve 115 měst, 4023 venk. obcí a 323 velkostatky, které úhrnem čítají 315.103 obydl. domů, 4242 neobydl. domů, 1787 jiných obyv. stavení se 448.103 domácnostmi rodin., 29.724 jednotl. samost. osobami a 1772 ústavy s 45.436 chovanci. Dle příslušnosti bylo 2.270.216 Němců, 1706 Rakušanů, 102 Uhři, 2957 Hollanďanů, 226 Dánů, 319 Rusů a 2835 z jiných zemí. Přírůstek obyv. obnášel prům. od r. 1880 ročně 2·46%. Obyvatelé jsou původem Dolnoněmci (Sasové), na sev.-záp. též Frísové, kdežto východně na hor. Labi u Wustrowa nacházíme ještě stopy obyv. slovanských; na Harcu jest hornická kolonie Franků. Řečí lidu jest po venkově dolnoněmčina, ve městech nabývá stále více půdy hornoněmčina, ač tento její postup i v hl. městě datuje se teprve z našeho století. Všeobecně převládají evangelíci, jichž jest 1,970.091 (lutheráni a reformovaní, tito v menšině, nejvíce na západu). Katolíků jest 287.407, nejčetněji na území býv. bezprostředně poddaných biskupství: hildesheimského, osnabrückého a münsterského, v kterémžto posl. dokonce převládají, tak jako v býv. hrabství Lingenském. Mimo to jest tu 15.112 židů a 5320 jiinověrců. — Duchovním potřebám obyv. slouží četné ústavy vzdělavací: universita Arnošta Augusta v Gotinkách, vys. škola technická a zvěrolékařská v H-u, lesnická akademie v Mündenu, hornická v Klausthale, stavební v Nieburce a rolnická v Göttingen-Wende, vojenská v H-u, 24 gymnasia (18 evangel., 3 katol., 3 parit.), 4 progymn., 12 reál. gymn., 13 reál. progymn., 4 reálky, 12 seminářů učitelských (9 evang., 2 katol., 1 žid.), 4 přípravky a 30 vyšších škol dívčích. Z ústavů odborných nacházíme: 7 škol plaveckých, 5 řemeslnických, 3 porodnické, 5 rolnických, školu lukařskou, 5 ústavů hluchoněmých, ústav slepců a 3 blázince. Větší knihovny jsou: Gotinská universitní a králov. knihovna v H-u. O pěstování věd a umění pečuje mimo to společnost věd a umění v Gotinkách, četné společnosti hospodářské a přírodovědecké, společnost zeměvědná v H-u, spolky historické, spolek architektů a inženýrů a divadla.

V ohledu zemědělském má H. 12.599 km^2 (32·7%) rolí a zahrad, 3978 km^2 (10·4%) luk, 13.454 km^2 (35%) pastvin a 6202 km^2 (16·1%) lesu. Lze rozděliti provincii na 3 oblasti: krajiny úrodné dolnoněm. marše, kde provádí se na hlinité a naplavené půdě intensivně polní hospodářství, lukařství, zahradnictví a chov dobytka ve stájích. Dále na pastviny na lüneburském vřesovišti a ve Vých. Frísku, pak na již. pahorkatinu s Harcem, kde provozuje se lesnictví, chov bravu a zvěře a v menší míře i polní hospodářství. Menší důležitost mají krajiny geestu a rašeliniště. Na marši shledáváme veškeré severoněm. druhy obilí: žito, pšenici, ječmen, oves, s nimiž střídají se luštěniny a pícniny. Méně rozšířeny jsou tu brambory a proso, za to hojny jsou rostliny průmyslové: řepka, len, konopí a v poslední době též cukrovka, z které 44 cukrovarů spracuje do roka průměrně na 9 mill. q. Zastoupeny jsou též všeobecně zeleniny a ovoce (třešně). Zde také značný jest chov koní (vlád. obvod Stade), pak drůbežnictví, hlavně chov husí. Vřesoviště lüneburské zaujímají z větší části pastviny, na nichž pasou se veliká stáda černých ovcí; mimo to pěstuje se zde proso, kdežto borůvky jsou předmětem značného vývozu. Východ. Frísko pak má důležitost pro chov skotu a koní (vlád. obvod Aurich), a to počtem i jakostí zvířat. Na již. pahorkatině nacházíme celkem tytéž plodiny jako na marši, jenže pěstování jich není tak vydatné; v Gotinsku vyskytuje se i tabák. Velká péče věnuje se chovu ovcí, zvláště jemný brav jest v krajině mezi hlav. městem a Harcem. Na Harcu ustupuje polní hospodářství kultuře lesní, i převládají na nižších pahorcích buky, na vysokém Harcu smrky. Důležitost lesů těch zvyšuje, že daleké kraje rovin jsou úplně bezlesé. Zde chová se též hojně zvěře (v Göhrde) a chytá zpěvavé ptactvo, města pak Alfeld a Andreasberg jsou proslulá chovem kanárů. Vyvážejí se odtud brusinky. Podřízené místo v zemědělství zaujímají krajiny geestu, na němž jest hl. plodinou žito, a rašeliniště, která plodí při vypalovací kultuře proso, při silném hnojení zemitém a vysoušení též žito a brambory. Celkem zaujímají obiliny $^3/_4$ veškeré orné půdy, při čemž na prvním místě stojí žito, pak oves, pšenice a ječmen. Stav dobytka jeví se r. 1892 takto: 222.582 koní, 985.279 skotu, 1,777.616 ovcí, 1,040.990 vepřů, 221.343 koz, mimo to bylo 161.815 úlů včel. Státní hřebčinec jest v Celle. — Rybářství, zvláště mořské, provádí několik společností, ač s malým úspěchem. Pro hornictví jest nejdůležitější Harc a jižní pahorkatinou. Zde dobývají se rudy stříbrné, olověné, železné a měděné, železné mimo to v celé hornatině, uhlí kamenné a hnědé nalézáme u Osnabrücku, na Deisteru, Osterwaldu a j., ložiska soli kamenné jsou u Egerstorfshallu a Neuhallu u m. H-u a v Lünebursku. Zvláštní důležitost má kraj petrolejový, táhnoucí se již. od Celle; akciová spol. vrtá na petrolej u Ölheimu. Zvláštní továrna spracuje ročně asfaltu asi 190.000 q. V sev. krajích poskytují ohromná ložiska rašeliny nejen výhradní palivo bezlesým končinám, nýbrž dávají i značný přebytek k vývozu na jih, do Hamburku, Brém atd. Z jiných látek nerostných naléză se zde sádra, vápno, mramor, břidlice (tabulová), jíl na dýmky, kaolin a j. R. 1892 obnášela úhrnná cena dobytých nerostů 10·15 mill. marek.

Průmysl hannoverský nedostoupil ještě k té dokonalosti jako v sousedním Sasku, zvláště v některých krajích chybí úplně a obmezuje se po celé provincii téměř výlučně na města. Nejrozšířenějším jest tkaní lnu, provozované jako vedlejší zaměstnání domácné po celém H-u, továrnicky pak u Osnabrücku a Hildesheimu, kdežto nejdůležitějším jest průmysl železářský. Nacházímeť vysoké peci na spracování rudy na Harcu a u Osnabrücku, velikolepé železolijny a strojírny v m. H-u.

zbrojírny v Herzberku, továrny na drobné zboží železné v městech harcských a lese Solingenském (nože, kosy atd.). Znamenitá jest též výroba piva se 447 pivovary, které produkují hlavně tak zv. Weisz- a Broyhanbier, vynález to domácí, pak lihu s 329 lihovary. Z jiných odvětví průmyslu třeba uvésti běličství, soukenictví, přádelnictví vlny (Gotinky, Hameln, Einbeck), bavlnářství (m. H.), výrobu kůže, papíru, zboží dřevěného, gummového a guttaperčového (Harburg), tabáku a doutníků (u Brém), cukru, výrobků chemických (Goslar), zboží hliněného (Uslar), skla a j. Lodi stavějí se v městech přístavních: Geestemünde, Papenburku, Harburku atd. Celkem jest jih průmyslně daleko pokročilejším než krajiny severní. — Obchod jest dosti značný, netvoří však samostatného celku. Podporován jest obch. komorami v Emdenu, Geestemünde, Gotinkách, Goslaru, H-u, Harburku, Hildesheimu, Leeru, Lüneburku, Osnabrücku a Verdenu, pak všelikými dopravními prostředky, především plavbou a železnicemi. Lodí hannov. čítalo se r. 1893: 789 plachetních o 52.980 *t* a 52 parních o 24.273 *t*. Z 39 přístavů mořských, přístupných lodím ponoru 1·5—7·5 *m*, jsou nejvýznačnější: Geestemünde, Emden, Pappenburk, Leer, Weener, Karolinensiel, Groszefehn a Harburk, avšak přirozeným střediskem obchodu námořního pro H. jsou Brémy, proti nimž mizí Geestemünde jako Harburk proti Hamburku. Plavba vnitrozemská na řekách a četných průplavech ztratila významu železnicemi. Středem spojení železničního jest m. H. Úhrnem má provincie H. 2209·6 *km* železnic, z nichž jest 1817·69 *km* tratí hlav. a 362·93 *km* vedl. Na 100 *km²* půdy připadá tudíž 5·67 *km* drah a na 10.000 ob. 9·7 *km*. Z tratí jsou nejdůležitější: Berlín-Brémy-Emden, Berlín-Amsterdam, Berlín-Kolín, H.-Altenbeken, Berlín-Frankfurt, Brémy-Frankfurt, Hamburk-Frankfurt a Hamburk-Venloe. Silnic má H. 10.695 *km*.

V ohledu správním podrženo až do r. 1885 staré zřízení zemské, dle něhož země dělila se na krajinské vlády (*Landdrosteien*), rozdělené opět v úřady. Avšak zákonem ze dne 6. bř. a 7. kv. 1884, vstoupivším v platnost dnem 1. dub. 1885, o řádu obvodním a provinciálním rozdělena prov. dle zřízení staropruského na 6 vlád. obvodů se 78 kraji a to: H. s 13, Hildesheim 17, Lüneburk 16, Stade 14, Osnabrück 11 a Aurich 7 kraji, dále na 7 krajinských zastupitelstev (*Landschaften*); zároveň uvedeno provinciální directorium. Soudně podřízen jest H. (mimo kraj Ilfeld) s některými okol. kraji vrch. zem. soudu v Celle, jehož okrsek rozdělen jest na 9 soudů zem. a 117 soudů úřed. — Vojensky náleží H. k obvodu 10. armád. sboru až na vl. obvod Stade, patřící k 9. sboru. Gener. velitelství 10. sboru jest v H-u i jest celkem v provincii 21.683 mužů vojska. Vrchní báňský úřad jest v Klausthalu, vrchní poštov. ředitelství v H-u. Do něm. sněmu říšského vysílá H. 19, do sněmu pruského 36 členů a v panské sněmovně náleží mu 10 členů. — Co do síly poplatní jeví H. následující poměry: poplatníků jest 475.722, od daně třídní osvobozeno 1,627.175, daní příjmové podrobeno 55.573 osob, mezi nimi jen 22 s roč. příjmem nad 60.000 marek. — Znakem H-u jest stříbrný kůň v červeném poli, barvy jsou žlutá a bílá. — Srov. Guthe H., Die Lande Braunschweig und H. (2. vyd. H., 1888); J. Meyer, Die Provinz H. (2. vyd. H., 1888); Ringlib, Statist. Handbuch der Pr. H. (5. vyd. H., 1885); H.-land in Wort und Bild (H., 1891); Boysen, Statist. Übersichten über die Pr. H. (H., 1892); Staatshandbuch über die Pr. H.; Gotkowski, Die Gemeindeverfassungsgesetze für die Pr. H. (Berlin, 1891); A. Papen, Topogr. Karte von H. u. Braunschweig, 1:100.000 (70 listů, 1832—47). *Tšr.*

Dějiny. Nejstarší dějiny hannoverské spadají v jedno s brunšvickými. Jádrem obou zemí byla velfská allodia v Dolním Sasku, jež r. 1235 za Oty Dítěte, vnuka Jindřicha Lva, od císaře Bedřicha II. povýšena byla za vévodství brunšvicko-lüneburské. — Vlastní dějiny hannoverské počínají se založením mladší linie brunšvicko-lüneburské čili novolüneburské Vilémem, synem Arnošta I. Vilém († 1592) a starší bratr jeho Jindřich rozdělili se r. 1569 o země tak, že Vilém dostal Lüneburk a Celle, odkudž se i jmenoval vévodou cellským. Za vlády synů jeho H. ve válce 30leté brzo bylo na straně císařské, brzo proticísařské. Syn Vilémův Jiří ostavil 4 syny: Kristiána Ludvíka, Jiřího Viléma, Jana Bedřicha a Arnošta Augusta. Kristián Ludvík vzal si r. 1648 Lünebursko se sídlem v Celle a Jiří Vilém Kalenbersko a Gotinky se sídlem v H-u. Kristián Ludvík zemřel r. 1665, neostaviv syna, a v zemi jeho uvázal se Jiří Vilém, Kalenbersko č. H-sko postoupiv Janu Bedřichovi. Jiří Vilém horlivě se účastnil tehdejších událostí evropských a získal od Brunšvicka Dannenberg, Lüchov, Hitzacker a Scharnebeck. Jan Bedřich ve válce r. 1673—79 pomáhal Francouzům, kdežto Jiří Vilém stál na straně císařově. Jan Bedřich zemřel r. 1679 a nástupcem byl mu mladší bratr Arnošt August.

H. kurfirštstvím. Arnošt August (1679—98) pojal (r. 1658) za manželku Sofii, dceru zimního krále Bedřicha Falckého, a Elišky, dcery Jakuba I., i získal tudíž rodu svému právo ke koruně anglické. Způsobil mnohé opravy, zvelebil správu a finance, obmezil moc stavů, prohlásil nedílnost země i zavedl nástupnictví dle prvorozenstva, následkem čehož syn jeho Jiří Ludvík zděditi měl i země tchána a strýce svého Jiřího Viléma, vévody cellského. Ve věcech zahraničných držel se věrně císaře Leopolda, pomáhal mu proti Uhrům, Turkům a Francouzům, i byl za to r. 1692 povýšen za kurfiršta (tehdy již devátého). Ostatně viz Königsmark. Syn a nástupce jeho Jiří Ludvík (1698 až 1727) zdědil (1705) po smrti strýce svého Jiřího Viléma vévodství Cellské i nastoupil po smrti královny Anny r. 1714 na trůn anglický jakožto pravnuk krále Jakuba I. Mezi

H-skem a Anglií byla tudy personální unie. Král odešel do Londýna i dal zemi spravovati místodržitelem a tajnou radou, následkem čehož se tam rozmohly rozličné zlořády. O to pak, aby vliv krále-kurfiršta v Německu příliš nevzrostl, staralo se Prusko. V Anglii Jiří Ludvík nazýval se Jiří I. Účastnil se války o španělské dědictví a též i války nordické. Získal smlouvou s Dány (1715) vévodství Brémské a Verdské i byl v držení zemí těch potvrzen smlouvou štokholmskou (1719). Císaři byl věren, avšak když Rakousko a Španělsko po pádu Alberonově se smířily, pojal k nim nedůvěru i zjednal proti nim (1725) s Francií a s Pruskem t. zv. hannoverskou allianci v Herrnhausích. Syn jeho Jiří II. August (1727—60) měl nesnáze s králem pruským Bedřichem Vilémem I., jenž i do H-ska posílal najímat vojáky. Válka však (1731) odvrácena prostřednictvím Brunšvicka. Veliké zásluhy o H. získal si Jiří II. r. 1733 založením university v Gotinkách, na niž pak ministr jeho von Münchhausen povolal nejslavnější učence německé. Za války o rakouské dědictví Jiří II. stál na straně Marie Terezie. Ve válce sedmileté však držel s Pruskem, anať Marie Terezie přičiněním Kounicovým se byla spolčila s Francií. Vnuk jeho Jiří III., syn prince waleského Ludvíka (1760—1820), učinil r. 1763 s Francií mír v Paříži. Sídlil v Londýně, avšak pečoval o hmotné i kulturní zvelebení země Hannoverské. Stál na straně Pruska (1785), když císař Josef II. opanovati hodlal Bavory. Za vlády jeho účastnili se plukové hannoverští ve službách anglických války o svobodu americkou (1774—83), jakož i války proti revoluci francouzské (1792—95). V míru Lunévillském (1801) H-sko dostalo biskupství Osnabrücké, po němž dychtilo již od r. 1648. Ale za nedlouho potom povstaly mezi Anglií a mocnostmi severními různice a konsul Napoleon vyzval krále Bedřicha Viléma III., aby H. obsadil. Země tudy opanována od Prusů, kteří však opět odtáhli, když mezi Anglií a Francií započato bylo jednání, jež pak vedlo k míru Amienskému (1802). Avšak když brzy potom Anglie znova se dala do války s Napoleonem, H-sko zas obsazeno od Francouzů (1803). Tehdy množství vojínův a důstojníků hannoverských odešlo do Anglie, kdež hlavně z nich utvořena »legie anglo-německá«. Když pak velitel vojska franc. v H-sku, maršálek Bernadotte, r. 1805 povolán byl na jih do války proti Rakousku, vrazili do země Rusové, Švédové a též i dotčená legie. Avšak odtáhli, když Napoleon krátce po bitvě u Slavkova H. ku správě odevzdal Prusku (1806). Prusové tedy zabrali zemi, avšak již po něco málo měsících opanována zase od Francouzů, jižto byli mezitím Prusy porazili u Jeny a Auerstädtu (1806). Jižní části H-ska připojeny (1807) k novému království Vestfálskému a po některé době (1810) i severní, ale brzy potom kraje při ústí Emže, Vesery a Labe přivtěleny přímo k Francii (1810). Roku 1813 H-sko obsazeno od spojencův i vráceno kurfirštovi Jiřímu. Na kongressu pak vídeňském (1814) uznáno královstvím i dostalo od Pruska Hildesheimsko, Vých. Frísy a j., začež mu zas odstoupilo Lauenbursko.

H. královstvím (1815—66). Král Jiří III. koncem života stižen byl duševní chorobou a vládu za něho konal nejstarší syn jeho princ regent Jiří IV. Až dotud jednotlivé provincie hannoverské měly každá svůj vlastní sněm a na ten chodili stavové: preláti, šlechta a poslové měst, tvoříce tam zvláštní kurie. Princ regent Jiří IV., maje k radě a pomoci obratného státníka hrab. Münstera (jenž spolu s hrabětem Hardenberkem, potomním státním kancléřem pruským, s úspěchem byl hájil zájmů hannoverských na kongressu ve Vídni), svolal r. 1814 všeobecný sněm zemský o jedné komoře, a sice na základě feudálně-aristokratické ústavy, k tomu konci oktroyované. Na sněmě zasedalo 10 prelátů, 43 šlechticů, 29 poslanců z měst a 3 zástupci statkářů nešlechticů. Nejmladší syn Jiřího III., Bedřich Adolf, vévoda z Cambridge, mínil sice v řeči zahajovací, že nový sněm H-sku tím bude, čím Anglii parlament, ale předpověďění to se nevyplnilo. Po některé době (1819) vydána ústava nová se sněmem o dvou komorách. V první zasedali: 3 knížata, 3 hrabata, 2 katoličtí biskupové, 3 preláti protestantští, pánové majorátní, někteří vysocí hodnostáři a 35 poslanců stavu rytířského. V druhé seděli: zástupci university a duchovenstva, 31 poslanců z měst a 22 zástupci statkářů nešlechticů. Práva sněmu byla celkem velmi skrovná. Za vlády Jiřího IV. (1820—30) neudálo se také nic valně důležitého. Avšak když nastoupil bratr jeho Vilém I. (1830—37), věci se obrátily. Ve Francii vypukla (1830) revoluce červencová i způsobila mocný rozruch i v H-sku. Lid se probouzel, a předáci jeho žádali ústavy lepší, zejména zastoupení na sněmu i stavu selského. Král Vilém I. jmenoval tehdy oblíbeného v zemi vévodu z Cambridge vicekrálem (1831) a nová ústava vydána dne 26. září 1833. Rozdělení sněmu na dvě komory podrženo, avšak práva sněmu rozšířena a mezi poslance dostali se i zástupci stavu selského. Prohlášena zodpovědnost ministrů a slíbena svoboda tisku. Ústava potvrzena však toliko od krále Viléma, jenž zemřel r. 1837. V Anglii nastoupila po něm na trůn neť jeho Viktorie, dcera mladšího bratra jeho Eduarda, vévody Kentského, v H-sku pak, kde byl v platnosti zákon salický, následoval po něm nejmladší bratr jeho, svrchu dotčený Arnošt August.

H. královstvím od Anglie odloučeným. Arnošt August (1837—51) ústavu z r. 1833 zrušil a zavedl ústavu z r. 1819. Od úředníků státních, od professorův a i od advokátů žádána nová přísaha králi na znamení, že novému stavu věcí se podrobují. Tomu však opřelo se sedm předních professorův university gotinské (Dahlmann, Vilém a Jakob Grimmové, Gervinus, Albrecht, Ewald a Weber), načež všickni sesazeni a tři z nich, Dahlmann, Jakob Grimm a Gervinus, i vypověděni.

Vášně, jež tehdy se rozpoutaly, dovedla však vláda držeti na uzdě, a po některé době nastal i klid, obzvláště když vláda horlivě přihlížela ku zvelebení blahobytu. Ruch nový rozproudil se r. 1848 následkem únorové revoluce franc. a snahou národa německého o založení říšské jednoty a změnu veškerého dosavadního zřízení státního a společenského. Král Arnošt August slíbil (17. bř.), že oprávněným žádostem lidu vyhoví. Obnovena tedy ústava z r. 1833, povoláno liberální ministerstvo Stüve-Bennigsenovo, zavedena svoboda tisku, privileje šlechtické odstraněny a způsobeny rozličné reformy. Avšak ve příčině snah o založení říšské jednoty německé Arnošt August stavěl se na stanovisko partikularistické a velkoněmecké, proti Prusku se drže Rakouska. Když král pruský ve Frankfurtě zvolen byl za císaře, žádala druhá komora, aby se H. ihned podbrobil pruské nadvládě, ale král ji za to neprodleně rozpustil. Když pak král pruský koruny německé nepřijal, Arnošt August učinil s ním a se Saskem spolek k urovnání poměrů německých. Avšak ostatní státové němečtí ke spolku nepřistoupili, i vystoupiv Arnošt August z něho, súčastnil se obnovení dřívějšího bundestagu i pracoval o založení zvláštního spolku severozápadoněmeckého, čímž ovšem Prusko velmi bylo podrážděno. Bundestag sešel se opět v září 1850 a zároveň se živly partikularistickými nové síly nabyli též živlové konservativní. Ministerstvo Stüve-Bennigsenovo propuštěno a povoláno konservativní Münchhausenovo. Z posledních skutků vlády Arnošta Augusta bylo, že přistoupil k celní jednotě něm. (1851). Syn a nástupce jeho Jiří V. (1851—66) ministerstvo Münchhausenovo propustil a povolal ministerstvo konservativnější (von Schele, Bacmeister, Windhorst, Brandis, Borries, von der Decken). To hledělo ústavu změniti ve smyslu zpátečnickém, a když nepochodilo, povoláno ráznější ministerstvo Lütken-Leuthe-Wedemeyer, a když ani to nic nespravilo, povoláni k veslu zástupci strany feudální Kielmannsegge, Platen Hallermund, Brandis, Borries, von der Decken a von Rothmer (1855) I zavedena opět ústava, jak byla před r. 1848. Některé reformy ovšem ponechány, jako zodpovědnost ministrů, veřejnost jednání soudního, zrušení práva honebního, samospráva obecní, přístup k úřadům bez ohledu na stav a rod a j. Avšak na služebníky státní a církevní vydal hrabě Kielmannsegge přísné zákony kázeňské, zrušil soudy porotní ve příčině věcí tiskových a politických, zrušil národní gardu, ztenčil práva sněmů provinciálních, které se dotud scházely vedle všeobecného sněmu zemského, a do státní rady, ze které předsedové obou komor sněmovních byli vyloučeni, povolal — policejního ředitele. Odpor proti vládě mnoho nepomáhal, neboť když se komory záměrům jejím protivily, byly rozpuštěny, a vláda si potom provedla, co chtěla. Ve věcech pak všeobecně německých držel se H. i dále směru protipruského a velkoněmeckého, a to i když r. 1862 povoláno bylo nové ministerstvo ze členů různých stran politických. Tím ovšem nenávisti mezi H-skem a Pruskem stále přibývalo a poměry obapolné zhoršily se obzvláště r. 1865, když duší nového ministerstva stal se nadaný Bacmeister, nepřítel Bismarckův. Za války r. 1866 stál H., jakož ani jinak nemohl, na straně Rakouska, a po srážce u Langensalzy (27. čna) slepý král Jiří V. donucen 29. čna ke kapitulaci. Vše bylo ztraceno, země zaplavena vojsky pruskými a král odešel do vyhnanství. Usadil se v Hietzingu u Vídně. H. pak stal se patentem ze dne 20. září pruskou provincií. Srv. Havemann, Gesch. der Lande Braunschweig u. Lüneburg (nové vyd. Gotinky, 1853—57, 3 sv.); Schaumann, Handbuch der Geschichte der Lande H. u. Braunschweig (Hannover, 1864). *Šra.*

2) H., král. pruské hlav. a sídelní město, hlav. město prov. a vlád. obvodu H-u, do r. 1866 sídlo královské, tvořící městský okres, na 52°22' s. š. a 9°45' v. d., u vtoku ř. Ihme do Leiny odsud splavné, 57 *m* n. m., v krajině písčité, ploché, ale dobře vzdělané. Má 42 *km* v obvodu a zaujímá 3955 *ha* plochy, z níž 599 *ha* zastaveno jest 8863 domy, 407 *ha* zaujato cestami a 54 *ha* vodní plochou. Stř. tlak vzduchu jest 756 *mm*, průměrná roč. teplota 8·5—9° kolísá mezi +28·2° a —16°, množství roč. srážek obnáší 57 *cm*. Obyv. má (1895) 209.116 (průměr. roč. přírůstek 4·5%), 34.022 domácností a 164 ústavy. Dle nábož. jest 88·34% evang., 8·57% katol., 2·4% židů a 0·69% jinověrců. Posádka 6291 m. Jádrem města jest Staré město na pr. bř. Leiny, proti němu na l. bř. ze XIII. stol. Nové město, dále na pr. břehu Jilské Nové město (*Ägidien-Neustadt*) z r. 1747, konečně v našem stol. připojeno: Město Arnošta Augusta, Město Jiřího, Město Mariino, pak býv. předměstí Glocksee, List, Vahrenwald, Hainholz a Herrenhausen. Za Ihmou na záp. leží dosud samost. město Linden, kdežto na vých. objímá město po celé délce les Eilenriede výměry 662 *ha*. Uvnitř města v Markt-, Knochenhauer-, Schmiede- a Burgstrasse nalézáme budovy středověké s vikýři a vysokými štíty (dům »Isern Pforte«, »Alte Kanzlei«, Leibnizův a j.), kdežto moderní ulice, zvláště Georg- a Friedrichstrasse, jsou široké s domy palácovými, sady a stromořadími. Z pomníků uvádíme: sochu Arnošta Augusta na stejnojmenném náměstí, sloup Waterlooský, chrámek s poprsím Leibnize, bronz. sochu Schillera na nám. Jiřího, pomník Marschnerův, technol. Karmarsche a chirurga Stromayera na nám. Divadelním a pomník bojovníků v Eilenriede; zajímavy jsou bronzová kašna a Ebhardtova, pak 10 mostů. Ze 16 kostelů jest Marktkirche ze XIV. stol. s četnými náhrobky a věží 90 *m* vys., chrám Novoměstský chová hrob Leibnizův, katol. chrám P. Marie hrob státníka Windthorsta, kostel sv. Kříže, chrám Kristův, sv. Trojice a sv. Pavla, zvláště pak zámecká kaple se značným pokladem starožitností a ostatků; židov. synagoga jest slohu přechodního. Mezi stavbami světskými v čele stojí

býv. královs zámek s velkolepým sloupovým portálem, zámek krále Arnošta Augusta s jeho soukromými sbírkami, stará gotická radnice s nádherným sálem, král. divadlo, král. knihovna a archiv, ústav jízdní, provinc. museum slohu rom., budova soudní, pošt. a telegrafní ředitelství, tržnice a j. Zvláště vyniká ústřední nádraží z l. 1876—80 (náklad 22,500.000 m.), pak palác Welfský ve čtvrti Herrenhausen, v němž od r. 1879 jest vys. škola tech. V téže čtvrti, k níž vede nádherné lipové stromořadí, jest král. letohrad se zahradou, Welfským museem, botan. zahradou a mausoleem, na blízku pak v Georgsparku villa Solms a Jägerhof. Na vých. od města jest koncertní zahrada Tivoli a zahrada zool. Z ústavů vzdělávacích přední jest vys. škola technická s 52 doc. a 964 posl. a knihovnou o 145.000 sv., pak zvěrol. vys. škola s 15 doc. a 200 posl. Z vyšších ústavů jsou zde: 3 gymn., 2 reál. gymn., 3 reálky, vyšší škola obchod., 2 semináře učitelů a 1 učitelek, 11 škol dívčích, vojenská škola, jízdárna, škola porodnická a j. Ze sbírek vyniká: král. knihovna se 190.000 sv. a 4000 rukop., knihovna města a společ., museum Welfské, provinciální (se sbírkou starožitnickou, přírodov., histor., umělec. a galerií Cumberlandskou), museum živnost. a Kestnerovo (se starožitnostmi řeckými, římskými, egyptskými a etruskými) a j. Divadla jsou 3: královské s dotací 400.000 m., residenční a městské; časopisů je 55, z nich 10 polit.; hojné jsou spolky: histor., přírodověd., zeměvědný, architektů a inženýrů, lékařů, umělců a j., pak 50 nemoc. pokladen s 19.570 členy. Mezi ústavy dobročinnými jest 8 nemocnic civ., vojenská, sirotčinec, ústav slepců atd. H. jest sídlem nejvyš. prov. úřadů: vrch. praesidia, generál. kommisse, gener. superintendenta, zem. konsistoře, ředitelstev berního, poštovního a železničního, provinc. direktoria, pak gener. ředitelství 9. arm. sboru, zem. soudu, jemuž podřízeno 16 okres. soudů, mimo to správy obvodní atd. Správa městská spočívá v rukou městského ředitele, syndika, 17 čl. magistrátu a 24 zástupců. Sbor hasičský čítá 163 mužů. H. má 2 plynárny (z r. 1826), vodárnu, elektrárnu, ústřední jatky a tržnici. Dluhy města činí 28,280.843 m. a jmění 3,342.892 m. Obchod, vzkvetlý stavbou železnic, zabývá se plodinami a výrobky domácími, mimo to jsou jeho předmětem: zboží železné, gummové a cukrové, čokoláda, víno (zvláště červená franc.), káva, rýže, obchod. knihy, kože, uhlí, koně atd. Podporován jest obch. komorou, amer. konsulátem, hlav. závodem říš. banky (obrat r. 1893: 1744 mill. m.), bankou hannov. s akc. kap. 12 mill. m., ústavy úvěrními a peněžními, pojišťovnou, bursou a j. Dopravnictví vykazuje 38·07 *km* koňské dráhy, omnibusy, rozsáhlou dopravu pošt. a telegrafní (r. 1892: 48·12 mill. zásilek a 1·65 mill. telegr.), pak 1306 stanic telefonních. Nejdůležitější pro H. jsou železnice; ústí zde násl. trati: H.-Stendal-Berlin, H.-Brunšvik-Magdeburg, H.-Lehrte-Hildesheim, H.-Altenbeken, H.-Osnabrück-Rheine, H.-Kolín, H.-Geestemünde, H.-Hamburk-Kassel a H.-Visselhövede. Velkolepá jsou nádraží: ústřední, pro zboží (Weidendamm), plodiny (Möhringsberg), dobytek (Hainholz) a jihohannoverské. Rovněž průmysl zdvihl se velice železničním spojením i zaujímá H. jedno z předních míst v Německu; z větších závodů jest zde: přádelna, tkalcovna a mechan. tkalcovna bavlny, stroj. přádelna, továrna na voskované plátno, 10 strojíren, 6 železolijen, továrny na střelivo, zápalky, zboží zlaté, stříbrné, bronzové a tepané, klavíry (9), chemikalie a barvy (13), tapety (3), zboží natěračské a lampy (7), tabák a doutníky (40), 2 peci vápenné, 19 cihelen, 11 pivovarů, 26 lihovarů, 31 tiskáren atd. H. jest sídlem 25 odbor. spol. živnostenských. Znakem města jest trojlist a lev. — H. byl osadou snad již za Karla Vel., jméno H. čteme ve XII. stol. (*vicus Honovere*), kdy patřil Jindřichu Lvu. Po něm zdědil ho jeho syn, falckrabí Jindřich, po tomto synovec téhož, Otto Dítě. R. 1241 H. povýšen na město, r. 1267 připadl vév. Janovi a po něm synu jeho Ottu Přísnému, který jej r. 1309 obehnal zdí. Na čas stál pod lenní mocí biskupa hildesheimského, až r. 1369 přešel na vév. Magna brunšvického. R. 1371 domohlo se město sbořením hradu Lauenrode úplné samosprávy, a jsouc od r. 1386 členem Hansy, zkvétalo obchodem a průmyslem. R. 1495 připadl H. vév. Erichu kalenberskému, r. 1533 násilím zavedena reformace, čímž město valně pokleslo. Nový rozkvět počal r. 1636, kdy stal se H. sídelním městem, kterýmž zůstal až do r. 1866, vyjmouc l. 1714—1837, kdy byla v H-u jen část dvořanstva a dvůr sídlil v Anglii. R. 1810—13 patřil ku král. Vestfálskému, dne 17. čna 1866 obsazen Prusy a připojen i s královstvím k Prusku. — Srv. H. und Umgegend (H. 1874); Hirschfeld, H.s Grossindustrie u. Grosshandel (Lips., 1891); Die kön. Residenzstadt H. (H., 1892); Hartmann, Gesch. der k. Residenzstadt H. (H., 1886). — Hannoverský vládní obvod v pruské prov. H-u na území býv. knížectví Kalenberského a hrab. Hoya a Diepholz s plochou 5716 km^2 rozpadá se orograficky na jihovýchod hornatý (Süntel s horou Hohe Egge 441 *m*, Deister s Höfelerem 403 *m* a j.), porostlý lesy a úrodný, kdežto severovýchod jest plochý s rozsáhlými vřesovišti a bažinami; protéká jím Vesera s přítoky Leine a Aue. Ob. má 526.212 (1890) a to 489.573 ev., 29.175 katol., 6050 Židů a 169 jinověrců. Vojska jest 7304 m. Obyv. provozuje především orbu a chov dobytka, ve městech také průmysl; z výrobků hornických důležity jsou uhlí a sůl kamenná, pak láme se kámen stavební i sochařský. Obvod rozdělen ve 13 krajů. Venkovský kraj hannoverský s plochou 287 km^2, mimo několik skal růz. útvaru v okolí Lindenu plochý a nízký, na ř. Leine a Ihme, má 35.401 ob. (1890). *Tšr.*

Hannover Adolf, lékař dánský (* 1814 v Kodani). Vynikal zejména jako dovedný histolog, jenž byl pro své práce o soustavě nervové poctěn vysokými cenami franc. akademie a král. spol. londýnské. Působil též jako hledaný

praktik. Z četných jeho prací uvedeny buďtež: *De cartilaginibus, musculis, nervis auris externae etc.* (1839); *Das Auge, Beiträge zur Anatomie, Physiologie u. Pathologie dieses Organes* (1850); *Ueber die Menstruation in physiologischer u. pathologischer Beziehung* (1852); *Die Krankheiten der Handwerker* (1861); *Die dänischen Invaliden aus dem Kriege 1864 in aerztlicher Beziehung* (1870) a j.

Hannoverská alliance viz Hannover (dějiny).

Hannoverské železnice státní tvořily síť 120·8 mil hannov. (896·5 *km*) a skládaly se z tratí: Hannover-Brunšvik (pomezí), 42·1 *km* dl., Lehrte-Hildesheim, 25·2 *km* dl., Lehrte-Harburg, 154·5 *km* dl., Hannover-Minden, 64·4 *km* dl., Wunstorf-Brémy, 101 *km* dl., Hannover-Kassel, 166·1 *km* dl., Nordstemmen-Hildesheim, 11·4 *km* dl., Löhne-Emden, 235 *km* dl., Bremy-Geestemünde, 61·8 *km* dl., Lesum-Vegesack, 5·9 *km* dl., Lüneburg-Lauenburg, 16·3 *km* dl., Goslar-Vienenburg, 12·8 *km* dl. Již roku 1838 ucházela se anglická společnost o povolení ke stavbě dráhy z Hannoveru do Hamburka, Brém, Brunšvika a Mindena a z Brém do Hamburka. Rozhodnuto stavěti železnice na útraty státní; tak se počalo stavěti r. 1842 z Hannoveru do Brunšvika, r. 1844 z Lehrte do Hildesheimu a do Harburgu, r. 1846 z Hannoveru do Mindena, z Wunstorfu do Brém. Události r. 1848 způsobily zastavení činnosti a teprve r. 1851 počato stavbou trati z Hannoveru do Kassela (jižní dráha) a z Löhne přes Osnabrück a Rheine do Vých. Frieslandu (záp. dráha); trať z Brém do Geestemünde s odbočkami počala se stavěti r. 1859 a trať z Lüneburku dohotovena r. 1864. Poslední byla trať z Goslaru do Vienenburgu, po které se počalo jezditi 23. bř. 1866. R. 1866 připadly **h. ž. st.** Prusku a podřízeny jsou ředitelství v Hannoveru; kapitál do r. 1866 v nich vložený čítal přes 133·8 mill. marek a zúročil se průměrem 5·03%. *Plk.*

Hannoversko-altenbekenská železnice, 270 *km* dl., od r. 1881 majetek pruského státu, vznikla na základě povolení k stavbě a provozování dráhy z Hannoveru do Altenbekenu s odbočkami Linden-Küchengarten a Weetzen-Haste, jež bylo uděleno roku 1868 soukromé společnosti hannoverské s kapitálem 28·5 mill. marek. Stavba počala r. 1869. Následkem války německo-franc. zahájena vozba až koncem r. 1872, na odbočce Linden-Küchengarten v srpnu 1873, trati později povolené, Grauhof-Hildesheim a Elze-Löhne, vzaty v užívání r. 1875, kdežto trati jiné nemohla stavěti z nedostatku peněz. R. 1872 uzavřela **h. a ž.** smlouvu [illegible] se společností dráhy magdebursko-halberstadtské ve příčině obstarávání vozby na tratích, jež do té doby měla i které později vystaví, a to tak, že tato společnost koupí a ve svém majetku podrží za 22 mill. marek akcií kmenových a prioritních a že dráze **h.-a**-ské účtovati bude jen výdeje provozovací. Při postátňování dráhy magdebursko-halberstadtské musil stát pruský následkem dotčené smlouvy postátniti i **h.-a**-skou ž-ci, avšak uvolil se platiti za 300markovou akcii kmenovou pouze 54 m., za 600markovou akcii prioritní jen 216 m., celkem jen 8·6 mill. marek, přijav na se mimo to 4½% půjčku 40 mill. marek, a podřídil dráhu ředitelství v Hannoveru. *Plk.*

Hannoversko Nové viz Bismarckovo souostroví.

Hannsdorf: 1) H., ves v Čechách, viz Janoves. — **2)** H., ves na Moravě, viz Hanušovice.

Hannulík Jan, učený piarista a latinský básník (* 1745 v Predměří v Trenčanské stolici z rodiny slovenské — † kol. 1800). Po studiích gymnasijních vstoupil r. 1764 do řádu, v němž dokončiv filosofii a theologii, vyučoval se skvělým výsledkem v Nitře, Uher. Starých Hradech a j. Při tom zanášel se mathematikou, filosofií a básnictvím, jemuž záhy zcela se oddal a v němž dobyl takových úspěchů, že slynul jako prvý lat. básník své doby a Soc. de Arcadia v Římě i několik německých společností jmenovaly jej členem. Také v řádu nabyl rozličných hodností. Sebrané básně — v nich množství příležitostných — vydal **H.** ve 4 dílech pod názvem *Lyricorum a Epodon* (Velký Károl, 1780—81). V rukopise zachovány po **H**-ovi také některé prosaické práce: *Epitome de ortu et progressu Instituti Scholarum Piarum, Commentationes de quibusdam rebus antiquitatis Romanae ac recentiorum temporum, Orationes tam sacri, quam profani argumenti.*

Hanoi, též Kešo (t. j. trh), hlavní město franc. osady Tonkinu a provincie **H.** v Zadní Indii, na 21° 2′ s. š. a 105° 45′ v. d. při pr. břehu Červené řeky (Song-ka), 175 *km* od Tonkinského zálivu moře Čínského. Město má asi 8 *km* v obvodu, hlavní ulice až 20 *m* široké a černým mramorem dlážděné, pěkné promenády, domy v čínském slohu, ale zděné, a 140 000, dle jin. pouze 80 000 ob., hl. Annamců, vedle nich i mnoho Číňanů a domor. křesťanů. **H.** jest sídlem franc. generálního residenta a střediskem materiálního i duševního života Annamu. Zde tisknou se annamské knihy a sem přichází každým rokem na 3000 čekatelů vyšších stupňů literárních ze všech končin země. Jest zde též mnoho buddhistických chrámů, z nichž vyniká Tran-vu. Mimo město jest stará citadella, kterouž dle systému Vaubanova postavili franc. důstojníci pro krále annamského. Obsahuje chrám, byty mandarinů, kanceláře, kasárny, skladiště, zbrojnici, klenotnici a j. Čilý průmyslový ruch vztahuje se na výrobu bavlněných a hedvábných látek, zlaceného a stříbrného zboží filigránového a zboží lakového. Značný jest obchod, provozovaný hlavně Číňany, v poslední době i Evropany; dovoz r. 1887 obnášel 1,433.647 fr. Námořním přístavem pro **H.** jest 93 *km* vzdálený Haiphong, hlavní město stejnojmenné provincie, na 20° 52′ s. š. a 106° 38′ v. d. s 15.485 ob. (1892), jediný to přístav v Tonkinu, do něhož mohou vplouti válečné lodi s ponorem 4 *m*. R. 1890 bylo zde 763 lodí o 111.939 tunách, dovoz měl cenu 28,052.812 fr. (1887),

H. založil r. 767 po Kr. čínský guvernér a to na břehu mořském; průběhem doby však náplav Červené řeky oddálil město značně od moře. R. 1874 otevřen byl H. smlouvou Saigonskou cizímu obchodu, r. 1882 obsazen Francouzi a násl. roku přišel s Tonkinem pod franc. protektorát.

Hanopis viz Pamflet, Paskvil.

Hanot [anó] Antoine z Monsu, malíř franc. XVII. stol. Přišel ku konci XVII. stol. do Prahy, kde pro servity u sv. Michala na St. Městě maloval *Madonnu*, k níž později Brandel přimaloval dvě postavy a ve 2. pol. XVIII. století též Jan Q. Jahn několik postav. *J-k.*

Hanotaux [anotó] Gabriel, státník franc. (* 1853 v Beaurevoiru dep. Aisne), studovav práva a v École des Chartes, stal se učitelem při École des hautes études a r. 1879 archivářem v ministerstvu zahran. věcí. R. 1881 byl povolán do kabinetu ministra toho odboru a r 1885 poslán byl do Cařihradu; zvolen byv r 1886 do sněmovny poslanců, přidal se ke straně republikánské, stal se na to předsedou oddělení pro obchodní a konsulární věci v ministerstvě věcí zahran. a v l. 1894—95 byl ministrem věcí zahraničních v ministerstvě Dupuyově. Vydal: *Les villes retrouvées* ... (Paříž, 1880); *Origines de l'institution des intendants des provinces* (t., 1884); *Études historiques sur le XVI. et le XVII. siècle en France* (t., 1886); *Recueil des instructions données aux ambassadeurs à Rome* (t., 1888); *Hist. du cardinal de Richelieu* t., 1893).

Hanoteau [anotó] Hector, krajinář franc. (* 1823 v Decize — † 1890). Pracoval zprvu u Gigouxa v genru, později věnoval se krajinářství. Na krajinu díval se objektivním okem realisty, vyhýbaje se každé subjektivní náladě, a tím stával se tvrdým a chladným. Maloval nejvíce ploché krajiny střední Francie. Na počátku let 50tých provedl též několik obrazů z cesty po Alžíru. Z děl jeho uvádíme: *Rybník v Nivernaisu*; *Louky u Charency*; *Koně v lesích nivernaiských* (1863); *Opuštěná chatrč* (1864). *J-k.*

Hánov, vsi v Čechách: **1)** H., hejt. Milevsko, okr. Bechyně, fara a pš. Opořany; 5 d., 42 ob. č. (1890), kaple sv. Frant. Ser., mlýn a myslivna. — **2)** H. (*Honau*), hejt. Teplá, okr. Bezdružice, fara a pš. Lestkov; 33 d., 199 ob. n. (1890), 1tř. šk., mlýn.

Hanover [hénov'r]: **1)** H., město hrab. graftonského v severoamer. státě New-Hampshiru, má 1817 ob. (1890) a proslulo svým učilištěm Dartmouth-College (v. t.). — **2)** H., město hr. yorského v severoamer. státě Pennsylvanii, má několik továren a 3746 ob. (1890). — **3)** H., okres v britské kolonii Kapsku, mající na 5452 *km*² 4300 ob. (1891), mezi nimi 1850 bělochů a 1727 Hottentotů.

Haňovice, ves na Moravě, hejt., okr. a pš. Litovel, fara Cholina; 62 d, 352 ob. č., 12 n. (1890), kaple sv. Cyrilla a Methoděje. Alod. statek Haňovický zaujímá 629·64 *ha* a náleží k němu v H-cích dvůr, pivovar, sladovna a pálenka, majetek metrop. kapituly v Olomúci. H. byly již r. 1131 majetkem svatováclavského proboštství v Podivíně-Kostele, později staly se lénem biskupa olomúckého, po němž až do r. 1620 byly majetkem světským. Toho roku byl celý statek H. Bern. Praksickému ze Zástřizel konfiskován pro jeho účastenství ve vzpouře a r. 1622 postoupen metrop. kapitule v Olomúci.

Hansa viz Hanza.

Hanság [-šág], veliký močál uherský jihových. jez. Neziderského. Pokrývá asi 400 *km*² plochy a má uvnitř několik jezer, z nichž největší zv. Královské (*Királytó*) jest bohato na ryby a pernatou zvěř. H. dává mnoho sena, rákosu a dříví (olše). Na místě, kde souvisí s Neziderským jezerem, vystavěla knížata Eszterházové, jichž jest majetkem, hráz 78 *km* dlouhou (1777—79) s 29 mosty, přes niž jde silnice z Eszterházy do Pomodě. Do H-u vlévají se říčky Rybnice a Malá Rába, z něho vytéká Rábnice, jež po novější regulaci působí jako stálý odvodňovací trativod, jímž H. se vysušuje a k polnímu hospodářství přizpůsobuje.

Hansal Martin Ludwig, cestovatel africký a rakouský konsul v Chartúmu (* 1823 jako syn chalupníkův ve Velkých Dyjakovicích na Moravě — † 26. ledna 1885 v Chartúmu). Byl nejprve učitelským pomocníkem v různých obcích na Moravě, později učitelem ve Vídni. R. 1853 připojil se k missii Knoblecherově a byl po 5 let učitelem černochů v Chartúmu a Gondokoru. V době té podnikl mnoho cest v území na horním Nilu Modrém i Bílém. R. 1861 súčastnil se výpravy Heuglinovy. Později trvale sídlil v Chartúmu, až při pádu tohoto města upadl v ruce mahdistů, od nichž byl zastřelen. Napsal: *Briefe aus Chartum in Zentralafrika* (1856) a dopisy o mahdistickém hnutí do »Oesterr. Monatsschrift für den Orient«, náležející k nejdůležitějším pramenům pro novější dějiny Egypta.

van **Hanselaere** Pieter, malíř nizozem. (* 1786 v Gentu — † 1862 t.). Vzdělal se doma a u Davida v Paříži. Obrazem *Obětování Abelovo* nabyl římské ceny a odešed do Italie, stal se dvorním malířem krále neapolského, později professorem akademie v Gentu. V museu gentském nalézá se od něho *Umučení sv. Štěpána*, v museu výmarském *Modlící se Římanka*. I četné oltářní obrazy v Belgii pochodí od něho. *J-k.*

Hansemann David Justus Ludwig, státník pruský (* 1790 ve Finkenwerderu — † 1864 v Schlangenbadenu). Zřídiv si r. 1817 v Cáchách obchod s vlnou, studoval pilně poměry obchodní a jako předseda obchodní komory získal si veliké zásluhy o rozmnožení železniční sítě porýnské. V březnu 1848 převzal úřad pruského ministra financí a po ustoupení Camphausena utvořil 25. čna 1848 nové ministerstvo, se kterým však v září t. r. ustoupil, načež jmenován byl presidentem pruské banky. Vydal: *Die deutsche Verfassungsfrage* (Frankfurt, 1848); *Die deut. Verfassung vom 28. März 1849* (Berlin, 1849); *Das preuss. und deutsche Verfassungswerk* (t., 1850).

Hansen 1) **H.** Christian Frederik, architekt dánský (* 1756 v Kodani — † 1845). Vzdělal se doma, načež cestoval po Italii, po tom byl zemským stavitelem v Altoně a od r. 1804 professorem akademie a vrchním stavebním ředitelem v Kodani. Zde stavěl radnici a soud, obnovil zámek Christiansborg (1795—1828) a vůbec měl po 30 let rozhodný vliv na sloh architektury dánské. Vydal též skvostné dílo o svých stavbách (2. vydání 1847). *J-k.*

2) **H.** Mauritz Christopher, spisovatel norský (* 1794 v Modumu — † 1842 v Kongsbergu, jako správce střední školy). Mimo učebnice, grammatiky a slovníky napsal 75 bájek (Bergen, 1838—42); básně *Digtninger* (1816), jimiž stal se populárním, a *Norsk Idylle krands* (1831), dramata *Nor og Gor, Hakon Athelstan* (1838); romány *Polykarps supplerede Manuscripter eller en Slaegtshistorie*; *Brödrene* (1866) a četné novelly, v nichž první v norské literatuře líčil život maloměstský. Byl svého času populárním prosaikem. Sbírku jeho *Noveller og fortaellinger* vydal C. N. Schwach (Christ., 1855—58, 8 sv.); výbor z nich *Noveller i Udvalg* se životopisem **H**-ovým opatřil H. Jaeger (t., 1882). *HKa.*

3) **H.** Peter Andreas (* 1795 v Tondrech ve Šlesviku — † 1874 v Gothě). Učil se hodinářství ve Flensburku a v Berlíně, načež zřídil si ve svém rodišti dílnu hodinářskou. Zde seznámil se r. 1820 s lékařem Dirksem, jenž poznav jeho veliké mathematické nadání, působil k tomu, že **H.** jal se pracovati v astronomii u Schumachera v Kodani. R. 1821 stal se **H** stálým spolupracovníkem Schumacherovým při měření stupňovém a r. 1825 byl za své vynikající práce povolán za nástupce Enckeova na hvězdárnu gotha-seeberskou, kde v tiché, veleplodné činnosti trávil téměř po půl století až do své smrti, odmítaje čestná povolání na vynikající hvězdárny. Několikrát obdržel zlatou medailli od Král. astron. společnosti v Londýně. Když r. 1857 byla stavěna nová hvězdárna v Gothě, navrhl **H.** množství praktických zařízení, jež byla později i na jiných hvězdárnách zavedena. Obohatil theorii strojů výtečnými pracemi o heliometru, aequatorealu a passážníku, prohloubil a vybrousil theoretickou geodaesii, dioptriku a počet pravděpodobnosti. Nepomíjející slávy dobyl si pracemi o pohybech těles nebeských, hlavně theorií poruchů; uvádíme pouze: theorie pohybu měsíce (1838, 1862—64), theorie absolutních a specielních poruchů (perturbací) malých planet (1853—59), poruchů komet (1843, 50) a poruchů velkých planet. Početní výsledky výzkumů o pohybu měsíce chová veliké dílo *Tables de la Lune*, jež r. 1857 vydala britská admiralita. S Olufsenem vydal **H.** r. 1853 tabulky sluneční (v Kodani), jež pro dlouhou dobu vystačily, než nahrazeny přesnějšími Leverrierovými. — Srv. »Vierteljahrschrift der astron. Gesell.«, r. X, 1875. *Gs.*

4) **H.** Hans Christian, architekt dánský (* 1803 v Kodani — † 1883 v Hietzingu u Vídně), žák akademie kodaňské. Cestoval do Říma a Neapole, po Sicilii a Řecku, kdež zároveň s Rossem a Schaubertem řídil vykopání a novostavbu chrámu Niky v Athénách, o čemž společnou prací architektů zvláštní dílo vyšlo (1839). Tamže v l. 1837—42 postavil universitu v řeckém slohu, dále v Terstu námořní arsenál a v Kodani, kde stal se prof. na akademii, nemocnici. Rovněž od něho jest tamější museum a rom. kostel v Holbäku na Själlandě. *J-k*

5) **H.** Lambertus Johannes, malíř nizozemský (* 1803 v Amsterodamě — † 1859 t. jako professor akademie). Maloval zejména interieury domů s dopadajícím světlem. *J-k.*

6) **H** Karl Christian Constantin, malíř dánský, syn portraitisty Hansa **H** a (* 1804 v Římě — † 1880 v Kodani, kde byl prof. na akademii). Věnoval se původně architektuře a po té podobiznářství u Chr. W. Eckersberga, načež v Italii v l. 1835—41 počal malovati genre ze života lidu. Vrátiv se do Kodaně, pokoušel se ve svých mythologických freskách v předsíni kodaňské university po způsobu sochařů spracovati malířsky svět norských bohů. Mimo to maloval ještě: *Kristus s 12 apoštoly* (pro chrám v Roeskilde); *Hostina Aegersova* (1857, gal. v Kodani); *Říšské shromáždění v Christiansborgu* (1865) a mnohé oltářní obrazy. *J-k.*

7) **H.** Frants Johannes, básník dánský (* 1810 v Kodani — † 1852). R. 1829 začal vydávati »Laesning for den fine Verden« (2 sešity). Psal básně (1832, 1837 a 1852), humor. novelly: *Patriotisme, Sörejsen, Let Sind og Letsind* a j. (1841—44, 2 sv.) a 4 divadelní kusy. Vyznačuje se plynným veršem, koloritem a citem. Též složil několik hudebních skladeb (1852, 2 sv.). Výbor z prací **H**-ových *Poetiske skrifter* vydal F. L. Liebenberg (1857, 2 sv.). *HKa.*

8) **H.** Theophil, architekt dánský (* 1813 v Kodani — † 1891 ve Vídni). Navštěvovav gymnasium a uměleckou akademii rodného města, nabyl cestovního stipendia a r. 1838 odhodlal se k veliké studijní cestě přes Berlín, Drážďany, Prahu, Bavory a Tyroly do Italie, procestoval severní její kraje a přeplavil se z Benátek do Athén. Zde strávil osm let a vedle svých studií architektury hellenské působil jako učitel na polytechnické škole, vystavěl anglický a řecký kostel, dům Démetriův a nákladem bankéře Jiřího bar. Siny i hvězdárnu. Plodem studia **H**-ova jest ideální restaurace choragického pomníku Lysikratova. R. 1846 povolán Ludv. Förstrem do Vídně, s nímž i některé stavby ve Vídni provedl a jehož dceru pojal za choť. Tento sňatek, jakož i stavba arsenálu upoutaly jej k Vídni na vždy. Společně s Förstrem stavěl **H.** střelnici a dílny na ručnice a děla, úplně samostatně však provedl budovu zbrojního musea, jež svojí uměleckou hodnotou vyniká nad ostatní části arsenálu a v níž ladně sloučen jest v pevný celek sloh byzantinský se vzory románskými a maurskými. R. 1847 **H.** provedl s Förstrem stavbu evang. kostela

v Gumpendorfu, r. 1857 zhotovil augsbursko-helvetské obci ve Vídni zdarma plány pro nový hřbitov evangelický před matzleinsdorfskou linií, r. 1858 provedl plány na přestavění přední budovy kostela a školy nesjednocených Řeků na Masném Trhu nákladem bar. Siny. Těmito stavbami končí se H-ova perioda byzant. slohu. Byv pak vyzván Šimonem Sinou, synem Jiřího Siny, aby vypracoval plány k nové budově akademie věd v Athénách, odebral se tam r. 1859 vyhledat příhodné místo a komponoval pak akademii v nejušlechtilejším slohu řeckém. Od té doby tvorby H-ovy hlavně vynikají formami hellénskými. Díla jeho z této doby svědčí o tom, jak mistrně dovedl v soulad a v harmonický celek spojiti zásady starého slohu s moderními požadavky a jakkoli oblouk hellénské architektuře byl docela cizí, přibral jej těmto požadavkům na pomoc, užívaje při tom motivů čistě řeckých v nezkalené ryzosti, aniž z toho vznikla jakákoli neladnost. R. 1861 vystavěl H. pro Jindřicha Drascheho ve Vídni ohromnou budovu »Heinrichshof«, v níž provedl vzor a typus činžovního domu a uměl. reformu domů činžovních. R. 1874 zbudoval dům bankéře Ephrusiho, 1869 palác Epsteinův, 1868 evang. školu; palác arciv. Viléma jest H-ovo dílo, které v souladu linií a ušlechtilosti forem nemá sobě rovného ve Vídni. R. 1866 vypracoval konkurrenční plány pro dvorní musea, které však nebyly přijaty k provedení. H. proti tomu r. 1867 podal ministeriu spis jako protest proti usnesení jury, z jehož slov mluví veliký umělec, načež činnost jeho nese se výhradně ke stavbám monumentálním, počínajíc budovou společnosti hudební, nové bursy (1869) a umělecké akademie. R. 1865 súčastnil se konkursu na podání plánů pro rakouský parlament, z něhož vyšlé plány nebyly nikdy posouzeny, načež za několik let vypracoval znova plány parlamentní budovy, která r. 1874 počala se stavěti a r. 1883 byla dokončena. Jí dospěl k vrcholu své činnosti umělecké. H. byl mistrem ve volbě stavební hmoty, různobarevné kameny činí jeho stavby velmi ušlechtilými; co se vnitřních dekorací týče, byl umělcem prvého řádu, což nejlépe jest viděti na vnitřní úpravě paláce bankéře Todesca, kde společně s ním pracoval na malířské výzdobě jeho přítel Rahl. R. 1883 H. skončil též svou dlouholetou činnost učitelskou na vídeňské akademii, kde působil od r. 1868 a která velikými výsledky se honosí. Téhož roku jmenován byl čestným doktorem vídeňské university. Po dokončení budovy parlamentární povýšen byl do stavu svob. pánů a Vídeň jmenovala ho čestným měšťanem. Vstoupiv r. 1883 na odpočinek, počal se H. zanášeti odborným studiem slohu gotického, zejména dómu kolínského (n. R.). H. byl vynikající duch a zanechal Vídni památky, které staly se příkladem a vzorem, z nichž čerpali ostatní odborníci. Ač nebyl jednostranným ve volbě slohu, byl přece ustálen v mínění, obíraje si výhradně jen tvary, jichž v rozkvětu toho kterého slohu bylo používáno. Viz »Zprávy archt. a inženýrů«, 1883; »Allg. Bauzeitung«, 1891. *Fka.*

9) H. **Lars**, přední dánský malíř podobizen (* 1813 v Rönne na Bornholmu — † 1872 t.). Studoval v Kodani. V l. 1841—63 působil též ve Švédsku. Nejznámější díla jeho jsou podobizny básníka Oehlenschlägera a královské rodiny švédské. *J-k.*

10) H. **Karl**, lékař norský (* 1817 v Christiansandu — † 1874). V Christianii věnoval se jednak praxi lékařské, jednak přednášel na universitě. Napsal řadu článků z oboru chemie a fysiky, jakož i příručné učebnice z těchto oborů.

11) H. **Heinrich**, dánský malíř architektur (* 1821 v Haderslebenu — † 1890 v Kodani). Studoval na akademii obor malířství dekorativního, ale na cestách po Německu a záp. Evropě v l. 1847—52 obral si malbu architektur. Nejlepší z jeho děl jsou: *Síň Christiana IV. na zámku Rosenborgu*; *Sál v dožecím paláci benátském* a *Interieur ze XVI stol. v Lubeku*. Byl professorem akademie kodaňské a získal si také zásluhy o zvelebení dánského průmyslu uměleckého. *J-k.*

12) H. **Mads**, spisovatel dánský (* 1834 v Hundstrupu u Svendborgu — † 1880), zakladatel mnoha užitečných spolků ve svém rodišti, řečník a básník. R. 1867 vydal menší sbírku básní, která ve 3 létech vyšla v 5 vydáních, pak slabší sbírky *Sange* (1870, 2. vyd. 1877); *Markblomster* (1873). Básně H-ovy nevynikají sice originálností, za to poutají lehkostí a krásou řeči a uhlazeností verše. Mimo to vydal poučné knihy: *Husmansbogen* (1873); *Gaardsmandsbogen* (1877). Ve Vester Skjermingu postaven H-ovi jakožto šiřiteli osvěty pomník. Viz P. K. Moeller, Mads H. (1881); J. S. Brandt, Mindeblade over Digteren M. H. (1880). *HKa.*

13) H. **Hans Christian Peter**, spisovatel dánský (* 1840 v Kodani), feuilletonista, dopisovatel a kritik (v Dagbladet od 1868—72), redaktor listu »Naer og Fjern« (1872—80) a s ním spojeného »Ill. Tidende« (do 1884), od r. 1883 professor. Mimo překlady Goethova »Fausta«, dramat Molièra, Sardoua, Dumasa syna a j. napsal román *Christian Kjöbenhavner* (1882); vydal pro lid sebrané novelly Blichera, posmrtné spisy C. N. Rosenkilda a j. Hlavní jeho díla jsou *Illustreret dansk Litteraturhistorie* (I. a II., 1886) a ilustr. historie dánského divadla *Den danske Skueplads* (1889 a n.). *HKa.*

14) H. **Karl Frederik Sundt**, malíř norský (* 1841 ve Stavangeru), žije v Kodani. Maluje genrové výjevy ze života lidu norského. Jmenujeme: *Ve venkovském vězení* v Christianii). *J-k.*

15) H. **Gerhard Henrik**, lékař norský (* 1841 v Bergenu). Věnoval se studiím pathologickým a působil jako lékař v nemocnici pro malomocné. Vedle různých zpráv z nemocnic napsal též *Zur Pathologie der Lepra* (1871); *Studien über den Bacillus leprae* (1882) a jiné.

16) H. **Johann Holm**, spisovatel a herec dánský (* 1841 v Ribe v Jutsku). Sepsal po-

vídky *En katolsk Familie* (1875); histor. drama *Kejser festen på Kreml* (1876), hrané s úspěchem; novelly *En fri Mand* (1877); *Vikingeblod* (1878); *Karsten Uiv* (1884); *Ved Højrande* (1886); *Karen Hav* (1887) a vzpomínky války r. 1864, jíž se účastnil jako dobrovolník, *Fra Dannevirke till Rosenvänget* (1880). *HKa.*

17) H. Emil Christian, botanik dánský (* 1842 v Ribe v Jutsku), vyučiv se malířem pokojů, jevil nadání pro umění a, puzen touhou po něm, přišel do Kodaně, kdež učil se ve škole kreslířské; snaha doplniti vzdělání své uvedla jej na dráhu vědeckou. Studoval 3 léta za podpory státní na technice a stal se učitelem přírodních věd na gymnasiu kodaňském. Hodlaje nastoupiti dráhu akademickou, studoval pak ještě na universitě, kde výhradně věnoval se botanice a chemii, zejména pak fysiologickému studiu nejnižších rostlin tajnosnubných. V tu dobu spadají některé jeho botanické práce (o diatomaceích, rašelinách, houbách dánských a pod.) a od r. 1877 počínají jeho studie o fermentech (mikroorganismech kvasivých), jichž výsledkem mezi jinými byl pozoruhodný spis »O organismech v pivě a v sladině pivní«. Dosáhnuv na základě jeho hodnosti doktorské, stal se záhy na to ředitelem fysiologického oddílu proslulé laboratoře Carlsberské (u Kodaně), založené Jacobsenem, kdež od té doby vědecky působí. Pro své zásluhy o vědu a praxi stal se r. 1889 rytířem danebrogu a jmenován též titul. prof. na universitě kodaňské. — Hlavní cena prací H-ových spočívá v morfologickém a fysiologickém poznání mikroorganismů, které se vyskytují při různých pochodech kvasných, zvl. alkoholovém a octovém. H. první obrátil pozornost k různým bakteriím a kvasinkám, jež sprovázejí a znečišťují hlavní fermenty, zavádějíce pochody vedlejší, často škodné, a způsobujíce t. zv. nemoci tekutin zkvašených, zvláště piva a vína. Zavedením »čistých kultur« po způsobu Pasteurově, ke kterémuž cíli svoje zvláštní methody isolující si vymyslil, oddělil fermenty hlavní, užitečné, od přimětných a škodných. Čisté kultury kvasnic poskytují od té doby větším závodům pivovarským svůj materiál, jimž se jakost piva všude zlepšila. Návodem H-ovým fysiolog Jörgensen první uváděl do praxe čisté kvasnice ve velkém a po něm četné závody v Evropě i v Americe vyrábějí je pro pivovary. Četné spisy H-ovy, mající velký význam pro vědu i pro praxi, téměř všecky vyšly v jazyku dánském, ale také z veliké části francouzsky, německy a anglicky po různých časopisech evropských. Největší počet jich obsažen ve zprávách Carlsberského laboratoria »Meddelelser fra Carlsberg Laboratoriet« (s franc. výtahy). Některé dánsky psané nalézají se v časopisech »Videnskabelige Meddelelser fra den naturhist. Forening i Kjøbenhavn«, »Botanisk Tidsskrift udgivet af den Bot. Forening«, »Naturen og Mennesket«, Maanedskrift for Naturkundskab og Naturbeskrivelse (1890—91), »Nord. medic. Archiv« (1885). Z jinojazyčných časopisů přinesly články nebo větší pojednání: »Zeitschr. für wissensch. Mikroskopie« (1884—85), »Annales de Micrographie« (Paříž, 1888—90), »Berichte der deutschen botan. Gesellsch.« (1884, 1894), »Botan. Centralblatt« (1885), »Botan. Zeit.« (1892), »Chemisches Centralblatt« (1888 až 1895), »Centralblatt für Bacteriologie und Parasitenkunde« (1889), »London Transactions of the laboratory Club« (1889), »Zeitschr. für das ges. Brauwesen« (Mnichov, R. Oldenburg, 1884, 87, 88, 92), v jehož svazku z r. 1888 otisknuto pojednání *Untersuchungen aus der Praxis der Gährungsindustrie* o sobě již ve 3. vyd., dále »Allg. Zeitschrift f. Bierbrauerei u. Malzfabrikation« (Vídeň, 1887), »Allgem. Brauer- u. Hopfenztg.« (1887), »Prager Brauer- u. Hopfenztg.« — »Pivovarské listy« (1889), »Dingler's polytech. Journal« (1889), »Bulletin de la Société d'encourag. pour l'industrie nat.« (Paříž, 1887). Některé originální práce H-ovy nalézají se též do češtiny přel. v »Čas. pro průmysl chemický«. Obšírný životopisný nástin H-a od prof. A. Bělohoubka viz v »Zeitschrift f. d. ges. Brauwesen«, 1889, 493. *Ič.*

Hansgirg: 1) H. Antonín, český vlastenec a spis. (* 1806 v Král. Hradci — † 1877 v Praze). Studoval na novoměstském gymnasiu, potom na pražské filosofii a právnické fakultě. Přilnuv záhy k českému dějepisu a jazyku — jednak příkladem otce, appellačního rady v Praze, jednak přátelstvím s Koubkem, Vackem Kamenickým a j. — zabral se do studia české i vůbec slovanské řeči a literatury za pomoci Hankovy, Jungmannovy a Čelakovského a šířil lásku k nim také mezi svými přáteli, zvl. u Jos. Wenziga. Milé studium toto přimělo zároveň H-a, že, absolvovav práva, obrátil se k professuře nejprve v Litoměřicích (od r. 1841), kde, jako někdy Jungmann, vyučoval soukromě češtině, pak v Praze na staroměst. gymnasiu (od r. 1851), kdež r. 1873 dán na odpočinek. V literatuře účastnil se H. četnými příspěvky, namnoze překlady do »Světozoru«, »Čes. Včely«, »Vlastimila«, »Dennice« a »Musejníka«. Ve sbornících a o sobě vydal: *Slované aneb osvobození Arkony* od Bulgarina a *Poslední Abencerag* od Chateaubrianda (v »Bibl. záb. čtení«); *Příhody franc. vychovatele v Rusích* od Bulgarina (Praha, 1840) a *Katalog čes. knih od r. 1774—1839* (t., 1840). Vedle toho psal o slovanské literatuře do časop. »Ost u. West«, přispíval do »Nauč. Slovníku« a pracoval na lat.-čes.-něm. slovníku, jenž však nevyšel. Viz »Svět.« 1877 str. 431 a »Osvěta« 1877, 949. *Hš.* — Jeho choť Františka (* 1823 v Litoměřicích — † 1871 v Praze) napsala paedagogicko-praktické spisy: *Hospodyně našeho věku* (Praha, 1869); *Průvodce dívky a budoucí hospodyně* (t., 1869); *Nová česká kuchařka* (t., 1863 česky i něm., 4. vyd. české 1879); *Malá česká kuchařka* (t., 1872, 2. vyd. 1889).

2) von H. Karl Victor, rytíř, básník něm. (* 1823 v Plzni — † 1877 v Jáchymově jako okresní hejtman), vydal několikeré sbírky básní, jako *Heimatstimmen* (Jičín, 1844), při slavnosti Radetzkého v Praze *Lorbeer und Eichenblätter* (Praha, 1858); sonetty *Liebe und Leben* (t.,

1873); *Liederbuch für Deutsche in Böhmen* (t., 1864); romány *Begebnisse auf einem böhmischen Grenzschloss* (Vídeň, 1863) a *Ich oder du* (1873) a j. Choť jeho Tereza (roz. Tobischova v Budějovicích 1833) vydala pod pseudonymem Theodor Reinwald román *Dunkle Fügungen* (Praha, 1862) a *Gesammelte Novellen* (t., 1874).

3) H. Antonín, botanik český, syn Ha 1) (* 1854 v Praze), učil na gymnasiu v Hradci Králové, později v Praze, kde se r. 1885 habilitoval na české universitě pro obor botanický a kde r. 1893 jmenován titul. mimoř. professorem fysiologie rostlin a system. botaniky tajnosnubných. Jest mimoř. členem Král. české společnosti nauk v Praze a dopisujícím členem české akademie Frant. Josefa, jakož i řád. členem německé botan. společnosti v Berlíně. R. 1895 odebral se do Bouitenzorgu na Javě za studiemi botanickými. Zabývá se hlavně systematikou a morfologií řas i bakterií, nověji též studiemi fysiologickými. Hlavní dílo jeho jest soustavná práce o českých řasách: *Prodromus českých řas sladkovodních* (Archiv pro přírodovědecký výzkum Čech, V. dílu čís. 6., VI. dílu č. 6. a VIII. dílu č. 4., v témž Archivu též něm.). Kromě toho vyšly od něho násl. větší samostatné práce: *Physiologische u. algologische Studien* (Lips., 1887); *Phytodynamische Untersuchungen* (Praha, 1889); *Physiologische u. phycophytologische Unters.* (tam., 1893). Menší pojednání a články různé obsaženy jsou ve zprávách Král. čes. učené společnosti a v časopisech: »Oesterr. botan. Zeitschrift«, »Botan. Zeitung«, »Bot. Centralblatt«, »Berichte der deut. bot. Gesellschaft«, »Biologisches Centralblatt« »Flora«, »Hedwigia«, »Notarisia« a »Nuova Notarisia«. Floristické příspěvky uveřejnil ve spise: *Květena okolí Hradce Král.* (Hr. Kr., 1881), pak v »Oester. bot. Ztg.« a v Čelakovského »Prodromu české květeny«. Populárně vědeckými články přispíval do časopisů: »Vesmíru«, »Osvěty«, »Květů« a samostatně vydal *Z říše rostlin*, rozpravy z různých oboru rostlinozpytu pro širší kruhy (Praha, 1885).

Hans-Heiling, kolmé skupení skal naproti Dubu u Karlových Varů, z něhož Spiess vybájil pověst o zkamenělém svatebním průvodu. Původně byla tam staroslov. »Svatá louka«.

Hansch: 1) H. Michael Gottlieb, filosof něm. (* 1683 v Müggenthalu u Gdanska — † 1752 ve Vídni), v Lipsku obíral se theologií, filosofií a mathematikou, r. 1709 stal se v Koztokách doktorem theol. Získav koupí ve svém rodišti literární pozůstalost Keplerovu, hledal prostředky, aby ji mohl vydati tiskem, až konečně r. 1714 přímluvou Leibnize dostalo se mu ode dvora vídeňského podpory 4000 zl. První díl vyšel pod titulem *Operum Joh. Kepleri Tomus I. seu epistolae virorum doctissimorum ad Kepplerum insertis eiusdem responsionibus* (Frankfurt n. M., 1718), ale k pokračování prostředků dalších opatřiti si nemohl. Ze spisů jeho zmínky zasluhují: *Selecta moralia* (1720) a *Ars inveniendi*, kterými se přiřadil mezi přívržence nauky Leibnizovy.

2) H. Anton, krajinář (* 1815 ve Vídni — † 1876 v Salcpurce). Opustiv vídeň. akademii, vzdělával se sám studiem přírody alpské v Rakousích a ve Švýcarsku. Zde čerpal i většinou motivy k svým obrazům, které řadí se k prvním pokusům moderního krajinářství rakouského, projevujíce již snahu po světle a vzduchu; zejména ve svých skizzách a malých obrazech zachycoval H. milieu krajinné zcela věrně a intimně. Nejlepší jeho obrazy jsou: *Lesní potok Strub u Hallstadtu*; *Z bregenzského lesa*; *Z údolí oetzského*; *Partie na Královském jezeře* (1849, dvor. mus. ve Vídni); *Ledovec Panny ve Švýcarsku* (t., 1853); *Motiv na Chiemském jezeře*; *Studna v Gollingu*; *Dachstein*; *Grossglockner*; *Rigi* a mn. j. Obrazy jeho skoro všecky reprodukovány v rytinách. *J-k.*

Hansiz Marcus, historik korut. (* 1683 u Velkovce — † 1766 ve Vídni). Vstoupil do řádu jesuitského a prozkoumal za badáním historickým skoro všecky archivy svého řádu, přísně odděluje pravdy historické od legend a pověstí. Hlavní jeho dílo jest *Germaniae sacrae tomus I. Metropolis Laureacensis* (Augšpurk, 1727); *tomus II. Archiepiscopatus Salisburgensis* (t., 1729) a *tomus III. De episcopatu Ratisbonensi* (Vídeň, 1751). Po jeho smrti vydány byly *Analecta seu Collectanea pro historia Carinthiae concinnanda* (Celovec, 1782).

Hanslík: 1) H. (též Hanslick) Josef Adolf, bibliograf český (* 1785 v Lišově u Rakovníka — † 1859 v Praze). Působil do r. 1836 jako skriptor při univ. pražské a kromě básní, většinou obsahu humoristického, zabýval se pracemi vědeckými a vydal: *Übersicht der logischen Formen als Hilfsmittel beim öffentlichen und Selbstunterrichte* (Praha, 1822); Dambeckovy *Vorlesungen über Aesthetik* (t., 1823, 2 sv.) a s pomocí cís. akademie věd své hlavní dílo *Die Geschichte u. Beschreibung der Prager Universitätsbibliothek* (1852) ve 200 výtiscích.

2) H. Eduard, aesthetik a kritik hudební, syn před. (* 1825 v Praze), studoval práva a při tom vedením Tomáškovým komposici i hru klavírní. R. 1849 povýšen byv na doktora práv, stal se koncipientem v ministerstvě vyučování. R. 1856 habilitoval se ve vídeňské univ. pro theorii a dějiny hudby, r. 1861 jmenován mimoř., později řád. professorem. Psal hudební kritiky a essaie do časopisů, od r. 1849 do »Wiener Zeitung«, od r. 1855 do »Presse«, od r. 1864 do »Neue Freie Presse«, které měly veliký vliv na umělce i obecenstvo a vedle hodnoty odborné vynikají i stylistickou bystrostí a hotovostí. Z theoretických a dějepisných děl jeho stůjte zde: *Vom Musikalisch-Schönen. Ein Beitrag zur Revision der Aesthetik der Tonkunst* (Lipsko, 1854, 8. vyd. 1891); *Geschichte des Koncertwesens in Wien* (Vídeň, 1869) a pokračování *Aus dem Koncertsaal* (t., 1870); *Die moderne Oper, Kritiken u. Studien* (Berlín, 1875, 9. vyd. 1892) a pokračov. *Musikalische Stationen* (t., 1879); *Aus dem Opernleben der Gegenwart* (t., 1884); *Suite, Aufsätze über Musik u. Musiker* (Těšín, 1885); *Konzerte, Komponisten u. Virtuosen der letzten 15 Jahre* (2. vyd. Berlín, 1886); *Musikalisches*

Skizzenbuch (2. vyd. t., 1888); *Musikalisches u. Literarisches* (t., 1889); *Aus dem Tagebuch eines Musikers* (3. vyd. t., 1892) a autobiografie *Aus meinem Leben* (Berl., 1894, 2 sv.). Jako důsledný obhájce principu aesthetiky formové náleží **H.** k odpůrcům Lisztovým a Wagnerovým. Ve Škroupově »Věnci« uveřejněny jsou české písně **H**-ovy; on také z něm. kritiků první ocenil veliké nadání Dvořákovo.

Hansmann Leopold, český žurnalista a spis. (* 1823 — † 1863 v Brně). Až do r. 1857 redigoval »Moravský národní list«, potom až do své smrti vládní »Moravské Noviny«, zastávaje při tom úřad kancellisty u okresn. úřadu brněnského. V literatuře účastnil se některými drobnostmi (v »Perlách českých«, »Lumíru« a j.), překlady a dvěma dramaty historickými, z nichž *Jaroslav čili Tataři u Olomouce* poctěno r. 1860 akcessitem ceny Náprstkovy a provozováno v Novoměstském divadle pražském, kdežto *Zdiradu* dostalo se jen pochvaly soudců. Od r. 1847—1863 pořádal také kalendář »Nejnovější Moravsko-slezský přítel«. Jiné práce zanechal prý **H.** v rukopise.

Hansom [henzom], dvoukolý povoz o dvou sedadlech celkové výpravy cabu.

Hanssen Georg, polit. oekonom něm. (* 1809 v Hamburku — † 1894 v Gotinkách). Habilitoval se pro oekonomii a statistiku na univ. kielské a byl od r. 1837 řádným professorem v Kielu, od r. 1842 v Lipsku, od r. 1848 v Gotinkách, od r. 1860 v Berlíně a od r. 1869 nanovo v Gotinkách. Četné národohospodářské a finanční práce **H**-ovy vyšly dílem v časop. »Neues staatsbürgerl. Magazin«, »Archiv der polit. Oekonomie«, »Zeitschr. f. d. gesammte Staatswissenschaft« (v Tubinkách), »Journal für Landwirtschaft«, dílem samostatně: *Hist. statistische Darstellung der Insel Fehmarn* (Altona, 1832); *Stat. Forschungen über das Herzogtum Schleswig* (t., 1832—33, 2 seš.); *Das Amt Bordesholm* (Kiel, 1842); *Die Aufhebung der Leibeigenschaft und die Umgestaltung der gutsherrlich-bäuerlichen Verhältnisse in Schleswig und Holstein* (Petrohrad, 1861). Jednotlivé agrárně-historické spisy **H**-ovy, které vyšly prvotně samostatně, jako na př. *Die Gehöferschaften im Regierungsbezirk Trier* (Berlin, 1863) a j., vydány byly souborně pod n. *Agrarhistorische Abhandlungen* (Lipsko, 1880 a 1884, 2 sv.). — Jahrbücher für Nationalökon. (sv. 35, 1880) podávají seznam **H**-ových spisů.

Hansson: 1) H. Ola, švédsko-něm. novellista a essayista (* 1860 v Hönsinge ve Skanii). Studoval v Lundu; cestoval pak po Evropě a usadil se v Berlíně (1889). První jeho práce vyšly švédsky: *Dikter* (Štokholm, 1884); *Literära silhuetter* (t., 1885); *Notturno* (t., 1885); *Sensitiva amorosa* (Helsingborg, 1887). Od r. 1889 vycházely jeho spisy švédsky nebo norsky, mnohé současně německy, hlavně když naň upozornila L. Marholmova, pozdější choť **H**-ova. Švédsky vyšly: *Ung Ofegs visor*, básně v prose (Štokh., 1892); *Kärlekens trångmål*, povídky (t., 1892, něm přel. *Meeresvogel*, Vratislav, 1895); *Materialismen i skönlitteraturen* (t., 1892, něm. Štutg., 1892); norsky: *Fr. Nietzsche* (Christiania, 1890, něm. Lip., 1890); essaye *Folke og Seere* (Poe, Garšin, Stirner, Bourget, Böcklin, 1893, něm. Berlín, 1894); *Fru Ester Bruce* (t., 1893, něm. 1894); *Amors haevn*, *För giftermålet* (t., 1894, něm. *Vor der Ehe*, Lips., 1895); *Reisen hjem. En ungdoms og vandringshistorie* (t., 1894); *En Uppfostrare* (t., 1895); německy: *Parias, fatalistische Geschichten* (Berlín, 1890, dánsky *Skaebnenoveller*, Kod., 1890); *Das junge Skandinavien* (G. Brandes, J. Jakobsen, A. Strindberg, A. Garborg, Drážďany, 1891); *Alltagsfrauen, ein Stück moderner Liebespsychologie* (Berl., 1891). **H.** jest psycholog zabraný detaily, příliš nervosní, s expressí skoro ženskou, lyrik nikde neurážející hrubostí. Jeho nálady mají barvu a teplo, jeho sloh jest melodický a plynný. — Srv. Hj. Christensen, O. H. (»Samtiden«, č. 1. a 2., 1891); St. Przybyszewski, Zur Psychologie des Individuums — II. O. **H.** (Berlín). *HKa.*

2) H. Laura, spisovatelka něm., choť před. (* 1854 v Rize jako Mohrova), pseud. L. Marholm, po matce Němka, po otci Dánka, vydala: dramata *Patkul* (1878); *Frau Mariamne* (1882) a *Karla Bühring* (1896), řadu kritických essayí o moderních spisovatelích *Wir Frauen und unsere Dichter* (1895), *Das Buch der Frauen*, psychologické podobizny vynikajících moderních žen emancipovaných a novelly *Zwei Frauenerlebnisse* (1896). Je z nejlepších kritiků německé Moderny. *Šld.*

Hansteen: 1) H. Christopher, hvězdář a fysik norský (* 1784 v Christianii — † 1873 t.). Obdržev cenu za spis o magnetismu zemském, jmenován byl r. 1814 lektorem a r. 1816 prof. astron. a mathem. na universitě christianské. Objevil r. 1821 denní pravidelnou změnu horizontální intensity magnetismu zemského, dokázal vliv měsíce na magn. deklinaci a souvislost skvrn slunečních se změnami magnetismu zemského a vykonal r. 1828—30 státním nákladem s A. Ermanem cestu do Sibiře, aby prozkoumal magnetismus zemský. R. 1833 stal se ředitelem nově zřízené hvězdárny v Christianii, k níž přistavěno r. 1839 i magnetické observatorium, a od r. 1837 řídil sám trigonometrické vyměřování Norska. R. 1861 odebral se na odpočinek. Spisem *Untersuchungen über d. Magnetismus d. Erde* (Christiania, 1819, s atl.) vzbudil obecnou pozornost. Dále uveřejnil své upomínky z cesty po Sibiři (něm. od Seebalda, Lip., 1854), výsledky pozorování magnetických, astron. a meteorol. na této cestě (Christianie, 1863), meteor. pozorování r. 1837 až 1863 (t., 1862—65), přednášky o astron., učebnici měřictví (t., 1835) a mechaniky (tam., 1834, 3 sv.). Ve sborníku »Magazin for Naturvidenskaberne«, jejž r. 1823 s G. F. Lundhem a H. H. Maschmannem počal vydávati, je od **H**-a mnoho pojednání, zejména o magnetismu zemském. Práce o severní záři a vlivu na magnetickou střelku obsahují Schweigg. Journ., počínajíc sv. VII. (1813), též Pogg. Ann. sv. III. (1825) a násl., práce astron. a meteorologické Astr. Nachr. I. (1823) a další. *VRý.*

2) H. Nils, norský malíř marin. (* 1855 v Rauenu). Moře jeho jeví vždy velikolepý klid a hlubokou vážnou harmonii. Se zálibou vybírá si šedé nálady, deštivá jitra na fjordu christianijském, kdy šedé mlhy, šedé vlny a šedá obloha spojují se v jednotný úchvatný celek. *J-k.*

von **Hanstein** Johannes, botanik něm. (* 1822 v Postupimi — † 1880 v Bonnu), vyučiv se zahradnictví, studoval na universitě berlínské, kdež habilitoval se r. 1855, stal se r. 1861 kustodem král. berl. herbaria, r. 1865 professorem a ředitelem bot. zahrady v Bonnu. Přičinil se o pokrok botaniky vynikajícími pracemi z rostlinné morfologie, anatomie, vývojezpytu a biologie, zvláště studiemi pletiv rostlinných, badáním o vývoji rostlin kapradinovitých, jednoděložných a dvouděložných, o parthenogenesi rostlin jevnosnubných a o protoplasmě. Z děl jeho jmenujeme: *Untersuchungen über den Bau u. d. Entwickelung der Baumrinde* (Berl., 1853); *Ueber gürtelförmige Gefässstrang-Verbindungen im Stengelknoten dicotyler Gewächse* (t., 1857); *Ueber den Zusammenhang der Blattstellung mit dem Bau des dicotylen Holzringes* (t., 1858); *Versuche ü. d. Leitung des Saftes durch die Rinde* (t., 1860); *Die Milchsaftgefässe u. d. verwandten Organe der Rinde* (t., 1864); *Befruchtung u. Entwickelung der Gattung Marsilia* (Pringsheim's Jahrbücher für wiss. Bot., 1865); *Pilulariae globuliferae generatio cum Marsilia comparata* (Bonn, 1866); *Uebersicht des natürl. Pflanzensystems* (t., 1867); *Die Entwickelung des Keims der Monokotyledonen u. Dikotyledonen* (t., 1870); *Die Parthenogenesis der Coelebogyne ilicifolia* (t., 1877); *Das Protoplasma als Träger der pflanzlichen u. thier. Lebensverrichtungen* (Heidelb., 1880); *Zuge aus der Biologie des Protoplasmas* (Bonn, 1880); *Beiträge zur allg. Morphologie der Pflanzen* (tam., 1882). Od r. 1870 vydával v Bonnu s jinými »Botan. Abhandlungen aus dem Gebiete der Morphologie u. Physiologie«, kdež některé z uvedených prací uveřejnil, r. 1877 vydal t. životopis Ehrenbergův.

Hanswurst, groteskně komický typ staršího divadla německého, dosud ve hrách loutkových obvyklý, jehož původ lze sledovati do poč. XVI. věku; dolnoněmecké spracování Brantova »Narrenschiffu« (1519) zmiňuje se o Hansu Worstovi; Luther tituluje spis svůj proti vévodovi brunšvickowolffenbüttelskému »Wider Hanns Worst« (Vitemberk, 1541). Figura h-a značila původně sedláka na pohled hloupého, vskutku však schytralého, jak vystupovali ve vánočních hrách XV. a XVI. věku (na př. v Probstově hře vánoční o »Nemocném sedlákovi a jeho pacholkovi«, 1553); teprve později proměňovala se asi také působením harlekina (v. t.) v blázna, parodujícího vážné jádro děje. Takovým vyskytá se mezi XVII. a XVIII. věkem v t. zv. »Haupt a Staatsaktionen«; tu dostává se mu také prvního uměleckého hereckého spracování předem vídeňskými herci Jos. Ant. Stranizkým, rodilým Slezanem, jenž soupeřil s harlekinádami italskými a h a tvořil jako solnohradského sedláka (»Olla potrida des durchtriebenen Fuchsmundi«, Vídeň, 1722) a Gottfriedem Prehauserem, kteří typ ten ve Vídni učinili velmi populárním. Také v sev. Německu tento typ, zvaný i harlekin, v komédiích extemporačních, představovaný Fr. Schuhem a později ještě B. Kurzem (t. zv. bernardoniády) těšil se znamenité oblibě, s níž čekal tuhý zápas Gottscheda a ředitelku Neuberovou, když jali se v polovici třicátých let XVIII. věku čistiti jeviště německé od komédie extemporační. Zejména udržel se h. nejdéle v již. Německu, ve Vídni, kdež svob. pán v. Bender a Josef v. Sonnenfels (»Briefe über die wienerische Schaubühne«, 1768) jen s největší obtíží sehnali jej s předních jevišť. Nicméně žil dále jednak v dohrách a pantomimách velmi dlouho ještě, jednak přeměnil se hlavně ve Vídni v řadu jiných stereotypů komických (Kasperle, Larifari, Staberl, Lipperl a j.), ano s dozvuky jeho shledáváme se i v kouzelných fraškách Raimundových a jiných. Obhájci h-a byli Lessing (Hamb. Dramatg. 1768) a J. Möser (Harlekin, oder Verteidigung des Groteskkomischen, 1761). Srv. Creizenach, Zur Entstehungsgeschichte d. neuern deutsch. Lustspiels (1879); Görner, Hanswurststreit in Wien (1884); Reuling, Die komische Figur in den wichtig. deut. Dramen bis z. Ende d. XVII. Jahrh. (1890).

Hanšpach, Onšpach (*Hainsbach, Hainspach*), okr. městys a vikářství v sev. Čechách, v hejt. šluknovském; má 72 d., 13 ob. č., 574 n. (1890) s far. vsí H-em (287 d., 4 č., 2134 ob. n.) a Ludwigsdörflem, 374 d., 17 ob. č., 2820 n. (1890), kostel sv. Šimona a Judy (zal. 1603 ve vsi H-u), zámeček z r. 1737, měst. špitál s kaplí P. Marie z r. 1721, 5tř. šk. ob. a 3tř. měšť. pro chl. a dívky, kongregaci milosrd. sester sv. Kříže s průmysl. šk. a opatrovnou, četnickou stanici, finanční stráž, pš., telegraf a želez. stanici čes. sev. dr. (Mikulášovice-Rumburk), mlýn, továrny na lepenku, kokosové knoflíky, na bavln. a stávkové zboží, parní bělidlo, fabrikaci uměl. květin a ocel. zboží, čilý obchod a průmysl v bavln. a lněn. zboží. Fideikom. panství má výměru 2730 *ha*; k němu náleží v H-u zámek, parostr. pivovar a poplužní dvůr, majetek Osvalda hr. Thuna - Hohensteina; nedaleko lovecký zámeček »Šternberk«. — Kdy město bylo založeno a na město povýšeno, není známo. Znak (obr. č. 1647.): v červeném štítě na zel. trávníku obraz Spravedlnosti: bíle oděné paní se zlatým pásem a zastřenýma očima, držící v jedné ruce obnažený meč a ve druhé zlaté váhy. H. byl ve XIV. a XV. věku v držení pánů

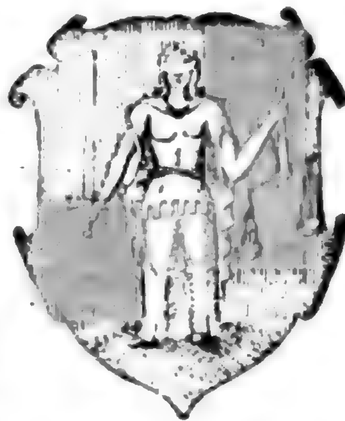
Č. 1647. Znak Hanšpachu.

Berků z Dubé, po nich Šlejniců ze Šlejnic, od r. 1602 Kinských ze Vchynic a Tetova, jimž r. 1635 odňato celé zboží hanšpašské a darováno Wolfovi hr. z Mansfeldu, načež r. 1669 dostalo se v majetek Markety hr. Slavatové, po její smrti zeti jejímu Frant. hr. Salmovi, nejnověji rodině hr. Thunů. — Okr. soud hanšp. má na 103·60 *km*², 3193 d. a 22.415 ob. n., 1906 č. (1890), z nichž 22.657 kat.

Hanthaler Chrysostomus, historik rak. (* 1690 v Marenbachu — † 1754 v Lilienfeldu). Vstoupiv do kláštera lilienfeldského, oddal se studiu dějin Babenberkův a naleznuv v archivě klášterním mnoho dosud neužitých pramenů, sestavil důležité dílo *Fasti Campililienses* . . (Linec, 1730—45, 4 sv.); dva díly, které v rukopisu byly zachovány, byly vydány pod titulem: *Fastorum Campililiensium Chrysostomi* **H.** *continuatio*... (Vídeň, 1818). Jiné jeho práce jsou: *Numi moderni memoriam summorum pontificum exhibentes*; *Collectio sigillorum* a j.

Hantich Jindřich, spisovatel českofranc. (* 1855 v Praze). Studoval na reálce v Praze, načež dal se na dráhu uměleckou, na niž r. 1882 byl první bassista společnosti Pištěkovy. Seznámiv se r. 1886 s francouzským skladatelem C. Saint-Saënsem, dostal se **H.** do Paříže, kde zabýval se vedle umění také studiem dějin a literatury francouzské na Collège de France, až r. 1888 vrátil se opět do Prahy, kde od té doby vyučuje frančině (nyní také na Českoslovan. obch. akademii) a horlivě se snaží o vzájemné poznávání a sbližování se obou národů, a to překlady z franc. literatury, dopisy a články časopiseckými i zvláštními publikacemi, z nichž jmenujeme: *Paříž* (Praha, 1889); *Průvodce výstavou pařížskou a franc. česká konversační knížka* (tam., 1889); *Histoire sommaire de la langue française* (tam., 1890); *Prague et ses environs* (t., 1891); *Guide à l'Exposition jubilaire de Prague* (1890); *Le Théâtre National* (t., 1895); *Guide à l'Exposition ethnogr.* (t., 1895).

Hantschke viz Hančka.

Hantýrka (něm. *Rotwelsch*, fr. *argot*, *jargon*, angl. *slang*), český název pro řeč pobudů, hlavně zlodějů. Jsouc řečí lidí pocházejících většinou z nejnižších tříd, majíc dále svým účelem býti nezasvěcencům nesrozumitelnou, používá vedle mluvy vulgarní jednotlivých tříd, hlavně i mluvy dialektické, dále hojně znetvořených a úmyslně zkroucených slov, cizích i domácích, i slov vlastního tvoření. V posledním ohledu vyniká namnoze vtipem a čilou obrazotvorností, nebojící se ni nejsmělejších skoků. Podobná řeč vyskytuje se více méně u všech národů, založena jsouc na mluvě domácí. Z jazyků cizích dodala hebrejština poměrně nejvíce materiálu. I mezinárodní název **h.** jest hebrejský: kochemer lošén, skráceně kokumlošén, t. j. řeč chytráků, neb chesenlošén, chesenkól, stejného významu. O české h-rce pojednal Puchmajer: **H.** čili jazyk zlodějů (Praha, 1821), o slovanské V. Jagić, Über die slav. Geheimsprachen (víd. akad., 1896). Vážně obíral se studiem h-ky Pott v Die Zigeuner in Europa und Asien (Halle, 1845, 2 sv.) a Avé-Lallemant (Deutsches Gaunerthum 1862, 3. a 4. d.). Studium samo lze sledovati již do pol. XIV. st. (různé libri vagatorum). Srv. Šercl, Z oboru jazykozpytu (jazyky zlodějské), I. st. 106 a n., 278 a n., 328 a n. *Dk.*

Hantzke viz Hančka.

Hantzsch Johann Gottlieb, malíř něm. (* 1794 v Neudorfu u Drážďan — † 1848 v Drážďanech). Maloval genrové výjevy z měšťanského i selského života. Časově patří k prvním moderním genristům v Německu. V museu lipském jest od něho *Nedělní jitro* (1830), v Berlíně *U zubního lékaře*; z ostatních uvádíme *Vesnický učitel*, *Vnitřek vesnické školy*, *Politisující švec* a j. *J-k.*

Hanuchna Jiří Ant., kněz a spis. čes. (* v pol. XVII. stol. na Opočně — † 1697 v Dobrušce). Kaplanovav na různých místech, stal se r. 1688 farářem ve Skalici, r. 1689 děkanem v Dobrušce. Napsal veršem *Diadochus aneb rozmlouvání Víta s Václavem na setkání o věcech k spasení potřebných* (Praha, 1695). Viz Čas. Mus. 1891, 102.

Hanuman (také huneman) neboli hulman (*Semnopithecus entellus* Wagn.), opice úzkonosá (z čeledi *Catarrhini*). Tělo jeho dorůstá délky as 1½ *m*, z čehož téměř 1 *m* jest délkou ocasu. Čenich má krátký, torby lícní a mozoly hýžďové malé; palec předních ruk jest krátký; kráčeje našlapuje **h.** na celou dlaň zadních končetin. Ocas má velmi dlouhý, na konci chvostem opatřený. Srsť má barvu světlou, žlutavou; líce jsou černavé, nad očima jest příčný hřeben z tuhých chlupů načernalých a líce vroubeny jsou krátkým vousem žlutavým. Lysá místa končetin mají barvu tmavě fialovou. **H.** žije ve Vých. Indii (Přední) a na ostrově Ceyloně počtem přehojným, a to ve společnostech, jimžto bývá vůdcem starší samec; jest velmi mrštný a obratný a málokterá jiná opice umí se tak ohromnými skoky dostati s větve na větev, jako on. Že těchto opic ve vlasti jejich stále přibývá, toho příčinou jest, že je Indové mají za tvory posvátné. Není u nich chytřejší, statečnější opice než »mandi« nebo také »marburu«. Nechávají si rádi pustošiti sady, zahrady a pole těmito opy, živícími se ovocem a plody rostlinnými vůbec, pupeny a mladým listím, ano pečují o choré h-y se zvláštní něžností. *Br.*

Hanusz [-nuš] Jan, jazykozpytec polský (* 1857 v Samboru — † 1887 v Paříži). Otec jeho byl původem Čech. Oblíbiv si v Krakově u Malinovského slovanské jazyky, studoval sanskrt a jazyky keltské v Berlíně a v Lipsku, kde promovoval. Později dlel v Praze a od r. 1884 byl docentem srovnavacího jazykozpytu ve Vídni. Ve hlavním svém pojednání *O dobie litewsko-słowiańskiej w stosunku do prajęzyka indoeuropejskiego* (Krakov, 1885) dokazuje na základě historickolinguistických výzkumů, že kmeny litevskoslovanské v dobách předkřesťanských tvořily jeden celek a že kmenové ugrofinští setkali se s nimi ještě před Kristem, kdežto s Germany vstoupili do styku v prvních dobách našeho letopočtu. Mínění své zakládá na výzkumu kulturních slov, jež finská nářečí

přejala z jazyků litevskoslovanských. Mnohé cenné výsledky svého badání, hlavně v oboru jazyka polského, uložil ve spisech: *O samogłoskach nosowych w narzeczu Słowieńców Pomorskich, Kabatków i Kaszebów* (t., 1880); *Ślady niektórych odcieni dyalektycznych w kazaniach gnieznieńskich z r. 1419* (t., 1880); *Materiały do historyi form deklinacyjnych* (t., 1881—82); *O pisowni i wokalizmie zabytków

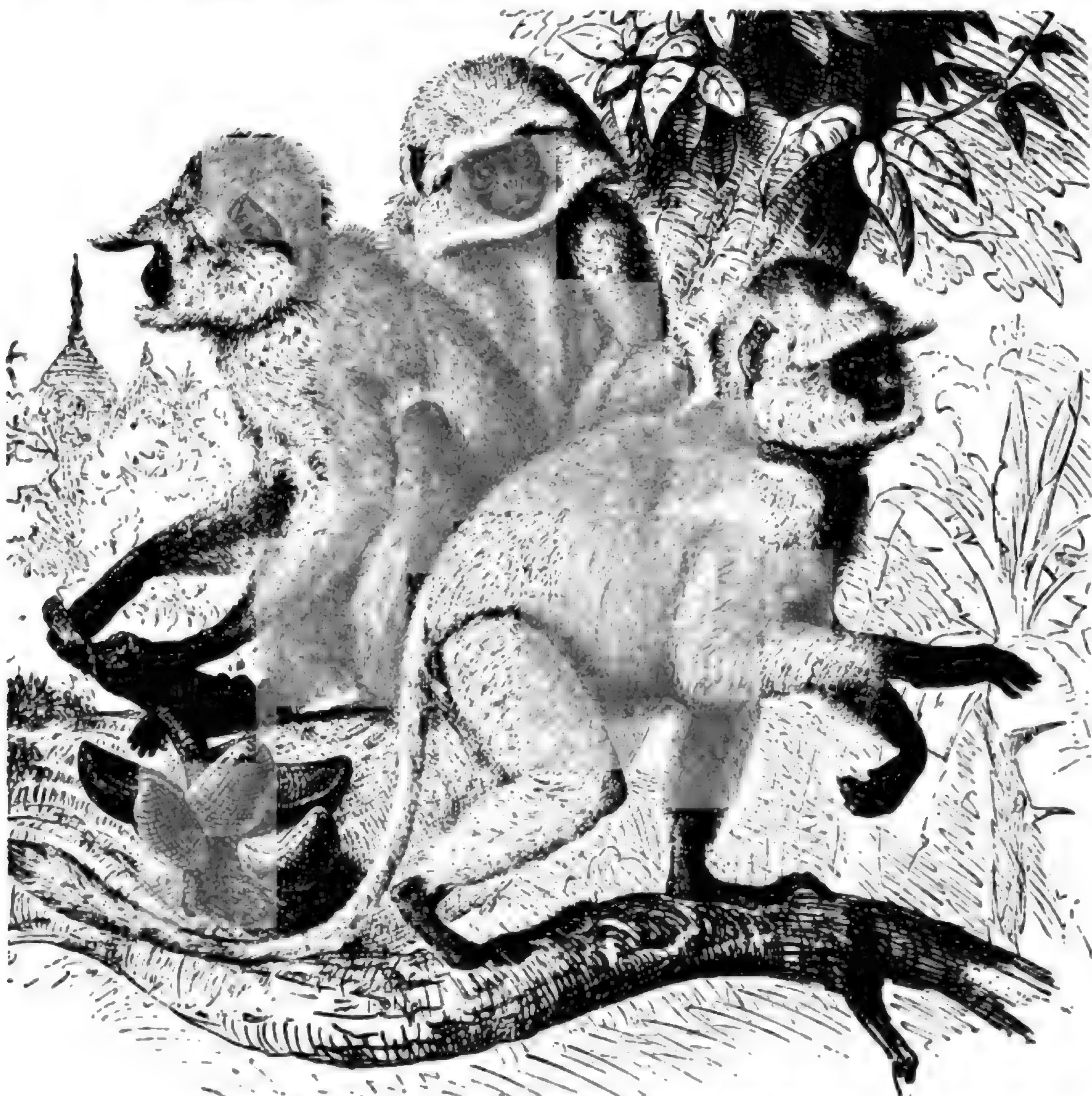

Č. 1648. Hanuman neboli hulman (*Semnopithecus entellus* Wagn.).

języka polskiego w księgach sądowych krakowskich z wieków XIV.—XVI.* (tam., 1886); *Z językoznawstwa i literatury ludowej* (tam., 1887) a j. Mimo to byl spolupracovníkem Jagićova »Archivu«, Jelínkova »Slov. Sborníku« a »Ottova Slov. Nauč.«, kde uveřejnil řadu statí o jazyku maloruském, litevském a armenském, jehož studiu v poslední době horlivě se věnoval, podniknuv za tím účelem s pomocí krakovské akademie vědeckou cestu do Italie, Francie a Anglie. Ostatně srv. »Atenaeum« (1887) a »Archiv für slav. Phil.« (1887, str. 660). *Šnk.*

Hanuš (něm. *Hans*), Jan.

Hanuš: 1) H., mistr, domnělý zbudovatel staroslavného orloje pražského, o jehož životě a působení není ničeho známo. Žil asi na sklonku XV. stol. Srv. Smolík, Mathematikové v Čechách, str. 26; Strnad (7. sv. čas. »Zur alten u. neuen Statistik«, her. v. Rieger, 1788); Beschreib. d. berühm. Uhr etc. (Praha, 1791). *La.*

2) H., »mistr H.«, kníže opavský viz Jan.

3) H. (Hanus, Hanussius) Lanškrounský Jiří z Kronenfeldu, českolat. spisovatel a knihtiskař (* v 2. pol. XVI. stol. v Lanškrouně — † 1614 v Praze). Byl synem rektora Jana Hanuše Lanškrounského, od něhož záhy vypraven do světa na studie. Vystudovav oddal se učitelství nejprve v Poličce (1585), potom ve Vys. Mýtě. R. 1588 stal se knězem, načež odstěhoval se do Prahy za kaplana u Matky Boží před Týnem, odkudž po nějakém čase povolán za děkana do Velvar, kde r. 1593 napsal trojí *eteostich* na smrt kněze Val. Šubara, potom (1595) do Vys. Mýta. Za-

kusiv zde veliké zemětřesení, popsal je ve spisku *Pravdivé a kratičké vypravování o zázračném podivném skutku Páně, kterýž se stal blíž (?) s. Mýta* (Praha, 1596). V novém působišti získal si H. značné obliby, takže byl zván často do různých měst za děkana, ale nepřijal toho, až dostalo se mu pozvání z Prahy na faru u sv. Jindřicha. Příchod jeho vítán byl sbírkou básní Jana Campana a j. přátel (»Vota et gratulationes scriptae D. Georgio Hanussio etc., Praha, 1599). Sotva však usadil se na nové faře, stihla H-e těžká rána úmrtím manželky, k němuž Campanus složil opět nápis na náhrobní desku a několik epigrammů. Naopak zase H. sám složil několik básní latin. do podobných příležitostných sbírek jiných. Po třech létech rozloučil se H., snad následkem neshod se svou osadou, památným *Kázáním na odchodné* (Praha, 1602; přidána píseň a erb H-ův a několik básní jeho i přátel) a odešel na faru postoloprtskou. Maje však nesnáze s patronem Štěpánem Jiřím ze Šternberka pro svou přízeň k Bratřím, vrátil se r. 1607 opět do Prahy na faru zderazskou, kdež záhy vydal *Rozmlouvání potěšitedlné Pána Ježu Krista* atd. (1607), sbírku to výpisů ze sv. Písma s některými lat. básněmi od přátel. T. r. zemřela druhá choť H-ova, Mandalena, i dcera její Benigna, při kteréž příležitosti vyšla česká »Píseň pohřební a nápis hrobovní na smrt děvčičky, kn. Jiřího H-e dcerky«. Zvláště horlivě účastnil se H. náboženských sporů r. 1609 v Praze vzniklých a proti kněžím lutherským namířených. Byl členem vyslanectva, které stavy žádalo za ochranu sebe i čes. konfesse, obrátiv Kašpara Felixa Celtlicia, minoritu, ku své víře, užil při jeho veřejném přestoupení okázale čes. písní, bible a přijímání pod obojí způsobou, účastnil se rokování mezi Bratřími a zástupci strany pod obojí a zaměniv zatím faru svou za malostranskou, zvolen i do konsistoře, kde často byl prostředníkem mezi Bratřími a ostatními. Jaké obliby získal si H. tímto způsobem, svědčí lat. óda, vydaná r. 1610 »In laudem Hanussii« a Oeconomův překlad spisu Perkinsova, jemu připsaný. Této doby oženil se H. po třetí a zařídil si zároveň malou knihtiskárnu na St. Městě, z níž od r. 1609 až 1613 vyšlo několik nevelkých děl. R. 1613 H. tiskárnu prodal, patrně pro slábnoucí zdraví. Z liter. prací jeho padá do této doby vedle několika lat. básní (*Epigrammata*, 1613) poslední samostatný spis český *Deset zaslíbení božích o Mesiášovi* (1610) a nové vydání Šubarových »Písní na epištoly a evangelia« (1612). Viz Čas. Mus. 1883 str. 472 (od Jos. Jirečka). *Hs.*

4) H. Ignác Jan, učenec a spis. český (* 28. list. 1812 v Praze — † 19. kv. 1869 t.). Studoval na gymnasiu staroměstském pod Frant. Svobodou a Jos. Jungmannem, jimiž probuzen k národnímu uvědomění. Odbyv r. 1831 studia filos., vstoupil do řádu praemonstr. na Strahově, kdež navedením novicmistra dra Stoppaniho oblíbil sobě filosofii a starožitnictví; ale z kláštera vystoupil a jal se studovati práva a r. 1835 stal se ve Vídni adjunktem filosofie při býv. svém professoru J. z Lichtenfelsů. R. 1836 dosáhnuv v Praze doktorátu filosofie, ještě t. r. stal se řád. professorem filosofie ve Lvově, kam ho provázela mladá choť roz. Nádherných. Ve Lvově obíral se vedle povolání svého starožitnictvím a r. 1842 vydal: *Die Wissenschaft des Slavischen Mythus*, kterýžto spis však brzo ve Schmiedlově vídeňském časopise sám ostře zkritisoval. Vedle toho ve Lvově dokonal i studia právnická; ale že poměry lvovské ho neuspokojovaly, žádal za přesazení do Olomouce, čehož r. 1847 i dosáhl. Po převratu politickém r. 1848 redigoval po nějaký čas Hölzlovy noviny »Die neue Zeit«, brzy na to s drem J. Helceletem i »Holomoucké prostonárodní noviny«, které však neměly dlouhého trvání. R. 1849 stal se H. děkanem fakulty filosof. a místoředitelem studií filos., při níž pomocí přátel prof. Helceleta a převora Kabeše zřídil oddělení české, pro něž jal se spisovati školní knihy české. T. r. povolán jest do Prahy po Exnerovi za professora filosofie, kdež mezi jiným přednášel i rozbor filosofie Tómy ze Štítného. R. 1852 byl učitelství H-ovu konec učiněn, neboť stav se ministru L. Thunovi podezřelým z hegelianismu, musil opustiti stolici svou. T. r. stal se řádným údem české společnosti nauk a čestným údem Brněn. hosp. společnosti oddělení statist.-hist. Pro snadnější obživu zanášel se H. soukromým vyučováním v předmětech vyššího vzdělání a vedle toho pilně pěstoval bajesloví a příslovnictví, jakož o tom svědčí články jeho v »Koledě« a r. 1853 vyšlá *Literatura příslovnictví slovanského* atd. Roku 1855 sepsal *Život a působení F. L. Čelakovského*, přítele svého. Později pohořil se do studií glagolských, čehož výsledkem bylo pojednání: *Svatý Kyril nepsal kyrilsky, než hlaholsky*, kterým — jak Šafařík dopisem k učené společnosti ze 14. kv. 1857 se vyjádřil — novou dráhu proklestil ve zpytování glagolice, ačkoliv mínění to potkalo se s nemalým odporem. Ohlas toho spisu jest: *Der bulgarische Mönch Chrabr* atd. V ty doby redigoval H. také Koberovy »Kritische Blätter«; ale vedle toho nezapomínal na studia o bajesloví slovanském, jichž výsledek byly mezi jinými spisy: *Děva, zlatovlasá bohyně* atd., *Bájeslovný kalendář* a jiné menší liter. plody. V l. 1860—69 byl H. po Šafaříkovi bibliotekářem c. k. univ. knihovny v Praze. Zde provedl mnohá zlepšení ve prospěch obecenstva a nalezl sám hojný materiál k dalším svým pracím. R. 1863 vydal *Die lateinischen Osterspiele*; *Malý výbor ze staročeské literatury*; *Zusätze zu Hansliks Geschichte der k. k. Prager Universitätsbibliotek* (pomocí víd. akademie věd). Odborný seznam všech děl H-ových sestavil P. T. Novák roku 1872 ve »Věstníku biblogr.« roč. IV. Mimo spisy výše uvedené vydal H. ještě násl.: *O methodickém výkladu pověstí slovanských vůbec a o výkladu pověsti »Tři zlaté vlasy Děda Vševěda« zvlášť* (1862); *Nástin báj. bytosti Báby a Děda* (1864); *Nástin slohovědy* (1864); *Zkouška, jak by skladba a tvarosloví české návodem rozborným v nové*

uspořádati se daly (1866); *Quellenkunde und Bibliografie der böhm.-sloven. Literaturgeschichte v. J. 1348—1868*; *Literární působení Jos. Dobrovského* (1867); *Erazima Roterdamského Encomium moriae čili chvála bláznovství*. Překladem Řeh. Hrubého z Jelení atd. (Praha, 1864); *Sulamitha či píseň písní v domnělé aesthetické její podobě staré* (t., 1869); *Národní zeměvid rakouské říše*, dle Šafaříka atd. Kromě děl vydaných dílem v aktech král. učené společnosti a mimo četné články z oboru filosofického a literárního v Slovníku Nauč. soustřeďovalo se působení H-ovo hlavně ve vědeckém kruhu učené společnosti, jejíž řádným členem byl od r. 1852 a v níž osmdesátkráte přednášel a po léta čestné místo bibliotekáře zastával. Také »Časopis čes. Musea« přinesl v l. 1851—1864 deset jeho pojednání. Mimo to uveřejnil H. množství článků a vědeckých statí i v jiných časopisech. R. 1867 stal se H. čestným členem Moskevské archaeol. spol., Matice Srbské a j. Cesty konal ku zkoumání archivů do Mnichova, Řezna i Zhořelce, k osvěžení sil dojížděl do Karpat, Šumavy, Krkonoš i bavorských a solnohradských hor. Brandl praví v nekrologu H-ovi v »Mor. Orlici« věnovaném: H. byl naskrz a naskrz duchem filosofickým; ovšem ale, že filosofie jeho nepřestávala na pouhé formálnosti logiky, nýbrž jemu byla filosofie živlem oživujícím každý odbor vědy, živlem, který všechno vědění k zřídlu jeho, k duchu lidskému, nazpět přivádí... Zanášel se i pilně se studiem písní národních i pověstí všech Slovanů, aby závoj odkryl, kterým poesie staré báje slovanské pozakryla. A věru podivuhodné jsou výzkumy, kterých H. v tomto oboru se dočinil. Vytknuli jsme na prvním místě práce H-ovy v oboru mythologie, jelikož tam náležejí přední jeho díla, podávající důkaz o bystrosti jeho ducha kritického, filosofickými studiemi zostřeného. Druhý obor jeho spisovatelské činnosti zahrnoval do sebe dějiny literatury české, a sice se stanoviska kritického a knihopisného. Ty které práce H-ovy ve směru tom jsou pravé perly v dějinách naší literatury.

H. náležel u nás k nejznámějším zástupcům filosofie Hegelovy i koná se ocenění jeho dílem podle tohoto jeho vlastního stanoviska, dílem podle jeho četných, k celému rozsahu filosofie se vztahujících spisů. Jeho spisy do oboru filosofie spadající jsou tyto: *Handbuch der wissenschaftlichen Erfahrungslehre in philosophisches Wissen einleitend* (Lvov, 1842; 3. vyd. Brno, 1849); *Handb. der wissenschaftlichen Denklehre in philos. Wissen einl.* (Lvov, 1843; 2. vyd. Praha, 1851); *Grundzüge eines Handbuches der Metaphysik* (Lvov, 1845); *Handb. der philos. Ethik* (t., 1846); *Nástin duševědy s pokusem o vysvětlení výrazů duševědných* (Brno, 1849); *Geschichte der Philosophie von ihren Anfängen an bis zur Schliessung der Philosophen-Schulen durch Kaiser Justinian. Mit Beigabe der Literatur vom allgem. kulturhistorischen Standpunkte* (Olomouc, 1852); *Nástin logiky na základě metafysickém* (Praha, 1850); *Rozbor filosofie Tomáše ze Štítného* (tam., 1852, vydáno Maticí Českou); *Stává-li nutného a obzvláštního spojidla vědeckého mezi filosofií a mathematikou či nic* (v Čas. čes. Musea 1851, sv. I.); *René des Cartes du Perron* (t., 1851, sv. IV.).

5) H. Josef, literárně-histor. spis. český (* 1862 v Dolních Štěpanicích u Jilemnice). Studoval v Jičíně a Král. Hradci, filosofii na čes. univ. v Praze, na níž r. 1892 dosáhl hodnosti doktora filosofie. Od r. 1889 je professorem na Československé obchodní akademii a od počátku (1886) v redakci »Ottova Nauč. slovníku«, do něhož napsal množství článků z liter. historie české a srovnavací. Z ostatních článků uvádíme: *Zjevení sv. Brigitty v literatuře české* (»Lis. filol.« XIII., 1886); *Božena Němcová v životě a spisech* (»Matice Lidu«, 1889); *H. Taine a jeho theorie literární kritiky a dějepisu* (»Lumír«, 1891); *Pavel Jos. Šafařík v životě a spisech* (»Matice lidu«, 1895) a některé drobnější studie o Šafaříkovi (»Lumír«, 1895; »Zl. Praha«, 1895; »Zpráva Českosl. obchod. akad.« 1895) a V. B. Nebeském (»Lumír« 1893, 1894; »Zl. Pr.« 1894), o jehož životě a pracích chystá obšírnou studii.

Hanušky, paseky na Moravě u Jarcové, hejt., okr., fara a pš. Val. Meziříčí; 10 d., 75 ob. č. (1890).

Hanušov, ves na Moravě, viz Onešov.

Hanušová: 1) H. Dora (pseud. Bohdana Ivanová), dcera I. J. Hanuše, spisov. česká (* 1841 ve Lvově). Nabyvši vzdělání doma, stala se r. 1863 učitelkou na vyšší dívčí škole v Jičíně. R. 1866 vzdala se však svého místa a žije v Praze. Přeložila několik románů z Dickensa, Irwinga, G. Eliota a Waltera Scotta (*Wawerley*, *Kenilworth* a *Vdova horala*) a napsala několik původních novell, cestopisův a různých článků do »Lady«, »Ženských listů«, »Koledy« a j.

2) H. Kleméňa, sestra před., učitelka tělocviku a odborná spisov. (* 1845 ve Lvově). Cvičila se v mládí v ústavě Malýpetrově v Praze a ústavu Tyršově. Když r. 1869 zřízen byl tělocvičný spolek paní a dívek pražských, převzala technické řízení spolku, mimo to řídila opakovací běhy tělocvičné pro učitelky, vyučování dívek obecných škol novoměstských, r. 1877 převzala vyučování tělocviku na ústavě ku vzdělání učitelek u sv. Anny v Praze, 1885 zařídila cvičení orthopaedická pro dívky, 1887 cvičení útlých dítek a 1889 zavedla hry na volném vzduchu. K vyučování dívčímu tělocviku dle soustavy Tyršovy vydala: *Cvičení prostná* (1872), soustavný to i methodický spis s rozvrhy pro 8 tříd; *Cvičení pořadová* (1879) s použitím písní národních; *Dětský tělocvik* (1883); *Hry míčem* (1885); *Cvičení nářaďová* (1887—88); *Domácí tělocvik pro dívky chybného vzrůstu* (1891); *Hry tělocvičné* (1895). Menší práce roztroušeny jsou v časopisech. H. zasáhla vydatně i v jiné obory veřejného působení českých žen ve spolcích a podnicích národních. *Schnr.*

Hanušovice, také H. Dolní a Horní (*Hannsdorf*), farní ves na Moravě při ř. Mo-

ravě, hejt. Šumperk, okr. Staré Město; 137 d., 1124 ob. n. (1890), kostel sv. Mikuláše bisk., 3tř. šk. (v Dol. H-cích) a 1tř. šk. (v Horních H-cích), četn. stan., pš., telegraf a žel. stan. moravské pohraniční dráhy (Šternberk-Králíky) a místní dr. (H.-Ziegenhals), pivovar, mlýn. H., založené od jakéhosi Jana (lat. *Johannis villa*), měly již r. 1350 faru.

Hanušovicko-ziegenhalská železnice, 55·9 *km*, leží dílem na Moravě, dílem ve Slezsku, jest majetkem rakouské společnosti místních železnic a stavěla se na základě povolení ze dne 5. března 1885, uděleného na trať z Hanušovic na pomezí s odbočkou z Friedeberku směrem na Bartultovice a ze Sandhüblu směrem na Kunzendorf, při čemž stát si vyhradil provozování. Dne 14. bř. t. r. uzavřena státní smlouva mezi Německem a Rakouskem ve příčině spojení železničného od rak. pomezí do Ziegenhalsu a Bartultovice nebo Jindřichovice, pak 25. dub. t. r. mezi státní správou rak. a společností místních drah ve příčině účastenství při opatření kapitálu pořizovacího a 1. dub. 1887 dostala společnost povolení ke stavbě trati na území prus. Slezska od rak. pomezí do Ziegenhalsu. Na trati z Dolní Lipové do Ziegenhalsu, 25·4 *km* dl., zahájena vozba 26. ún., na trati z Hanušovic do Dolní Lipové, 30·5 *km* dl., 1. října 1888, a to c. k. generálním ředitelstvím rakouských státních drah. *Plk.*

Hanwell [henuel], ves v angl. hr. middlesexském na Brentu, má veliký ústav pro choromyslné a 6139 ob. (1891).

Han-yang viz Han-jang.

Hánym, chánym (tur., fem. slova chán), paní, dáma.

Hanza (starogermansky *hanse*), tolik co sbor, později spolek, který v jednotlivých krajinách kupci a obchodníci mezi sebou zavírali, aby spojenými silami obchod chránili a podporovali. Takový spolek připomíná se za angl. krále Jindřicha I. v Yorku; r. 1190 uvádí se v Řezně zvláštní úředník »Hansegraf« a r. 1204 připomínají se v Paříži *mercatores hanseati*. Ve stol. XIII.—XVII. jméno to dává se spolku severoněmeckých měst, který vznikl splynutím několika menších spolků a nabyl záhy veliké moci, tak že i mnozí panovníci s ním vyjednávali a se spojovali. Počátek sloučení toho učiněn byl r. 1241, když Lubek spojil se s Hamburkem, aby hájil obchodu po moři Severním a Baltickém; r. 1247 přistoupil k tomuto sdružení Brunšvik, stanoviště to obchodu indického a levantského, roku 1248 Stada, r. 1256 Brémy s městy vestfálskými, r. 1293 města zvaná vendická (Roztoky, Vismar, Stralsund, Greifswalde) a později Bruggy s městy dolnorýnskými, tak že ve stol. XIV. měl spolek asi 90 měst a skladiště (komtory) v Bruggách, Londýně, Bergenu, ve Visby a ve Velikém Novgorodě. Snahou a svorností docházel spolek velikých úspěchů, neboť potlačoval šťastně mořské loupežnictví, chránil zboží ze stroskotaných lodí zachycené, zařídil jakousi rychloplavbu mezi všemi městy a tak udržoval poštovní spojení, zároveň dbal toho, aby míra i váha, podobně i jakost zboží byla poctivá a spravedlivá. Politiky státní, veřejné spolek s počátku nepěstoval, hleděl si jen prospěchů obchodních, kterých však hájil usilovně značným válečným loďstvem a najatým vojskem; tak když r. 1284 Erich norský odňal hanseatům jejich práva, zakázala H. vývoz obilí, sladu a piva do Norska, tak že za krátko v zemi té nastal nedostatek a hlad, a Erich byl nucen prositi za mír. Když r. 1361 král dánský Valdemar IV. přepadl a zpustošil město Visby, odeslalo mu 77 měst listy opovědné a Dánsko v devítileté válce jest pokořeno a donuceno r. 1370 k míru, kterým H ze zastavena jsou města ve Skanii a vláda dánská se zavázala, nevzíti žádného krále proti radě měst. R. 1377 vystoupila H. proti nově se zmáhajícímu mořskému loupežnictví a roku 1382 purkmistr stralsundský, Wulf Wulflam, kterému byla od shromáždění dána neobmezená moc, očistil Baltické moře; r. 1395 zničena jest moc loupežníků, zvaných »Vitalinští bratří«, a když r. 1427 Erich Pomořan počal na lodích vymáhati clo Sundské, oblehli hanzeaté Flensburg a donutili krále k ústupkům. Ale již v XV. stol. moc H-zy počíná ochabovati, zvláště když Lubek, chtěje strhnouti všecku moc na sebe, popudil proti sobě města dolnorýnská, tak že tato počala vésti obchod o své újmě a proti H ze zavřela spolek s Dánskem; i města livonská odpadávala a r. 1478 Novgorod Veliký musil učiniti přísahu věrnosti Ivanu III. Vasilejeviči, jenž r. 1494 proslulý kdysi komtor novgorodský zrušil a tak obchodu hanzeatskému konec učinil. Pokus purkmistra lubeckého, Jürgena Wullenwevera, r. 1534 obnoviti moc H-zy a Lubeku se nezdařil; spolek rozpadal se dále, tak že konečně jen Hamburk a města vendická zůstávala v jednotě s Lubekem. Holland, Anglie, Skandinavie a Rusko se od H-zy úplně emancipovaly a zřídily si obchod vlastní, který objevením nové cesty indické kolem Afriky a objevením Ameriky dostal jiný směr. Marně snažil se císař Maxmilian II. H-ze pomoci; válka třicetiletá pohromu její dovršila. R. 1627 byl učiněn pokus o obnovení spolku, ale výsledek byl, že jen Lubek, Brémy a Hamburk r. 1629 jednotu obnovily, což do r. 1669 několikráte se opakovalo. Města ta udržovala ještě komtory v Bergenu do r. 1775, v Antverpách, kam z Brugg byl přenesen, až do r. 1863 a v Londýně do r. 1852, vstoupila však sama v jednotu říše Německé. — H. netvořila republiky na pevných základech zbudované, bylo to jakési pouhé sdružení pro případ války a hájení zájmův obchodních. Nejvyšší moc byla v rukách spolkového shromáždění, které jednou ve třech létech, bylo-li třeba, každého roku, ze zástupců jednotlivých měst se tvořilo a pravidelně v Lubeku zasedalo. Zástupcové Lubeka ve shromáždění předsedali, v pravo od nich měli místo Kolínští, v levo Hamburští. V Lubeku byl archiv spolkový a Lubek měl právo svolávati schůze mimořádné a nastupovati trestáním proti těm, kteří přijíti odepřeli. Největší trest bylo vy-

loučení ze spolku (*Verhansen*). Města přispívala ke společným potřebám penězi, ze kterých bylo najímáno loďstvo a vojsko, a dělila se nejprve ve 3, později ve 4 kvartýry (vendický se Štětínem, vestfálský s Kolínem, saský s Brunšvikem a pruský s Gdanskem). K soustředění obchodu v jednotlivých krajinách zřizována jsou skladiště (komtory), která měla zvláštní zřízení a práva a bývala zdí od města oddělována. — Viz Sartorius, Urkundl. Gesch. des Ursprungs der deutschen H. (Gotinky, 1802—30, 2 sv.); Burmeister, Beiträge zur Geschichte Europas im XVI. Jahrh. aus den Archiven der Hansestädte (Roztoky, 1843); J. Falke, Die Hanse als deutsche See- und Handelsmacht (Berlín, 1862); Schaefer, Die Hansestädte u. König Waldemar v. Dänemark (Jena, 1879); Winkler, Die deutsche H. in Russland (Berlín, 1886); Hanserezesse (1256—1530) vydány od Koppmanna a Schäfera; Höhlbaum, Hansesches Urkundenbuch (Halle, 1876—84); Hansische Geschichtsblätter vydány od spolku pro dějiny hanzeatské (1871); Berežkov, O torgovlě Rusi s ganzoj do konca XV. st. (Petrohrad, 1879) a G. V. Forsten, Borjba iz-za gospodstva na Baltijskom moře v XV. i XVI. st. *Bka.*

Č. 1649. *A*) Hapale Jacchus, kosman bělovousý. *B*) Hapale argentata, stříbrousek. *C*) Hapale penicillata, kosman štětcouchý.

Hanzeatská hrabata, něm. *Hansegrafen*, nazývali se v Brémách předsedové soudu, který rozhodoval ve sporech o hranice vzniklých. V Řezně byl Hansgraf představený spolku kupeckého cechu a měl také pravomocnost soudní.

Hanzeatská legie slul dobrovol. sbor, který se v březnu 1813 na vyzvání ruského generála Tettenborna z občanův hamburských utvořil a pomáhal hájiti města proti Davoûtovi a Vandammovi; po ústupu z Hamburku přidal se k meklenburskému sboru pod Wallmodenem a vrátil se v červnu 1814 do Hamburku.

Hanzely Jos. Kar., český a německý spisovatel (* 1744 v Brně — † 1808). Vystudovav učil na gymnasiu brněnském a německém a napsal mnoho knih pro žáky: *Geographische Tabellen etc.* (Brno, 1792); *De re sacra et militari Romanorum* (t. 1793); *Gloria posthuma studiosorum Brunensium in obsidione suecica a. 1645 etc.* (1798) a j.

Hanzlinius Mikuláš, čes. exulant XVII. stol. Pocházel z Mělníka a studoval v Praze, načež poslán za správce školy do Kutné Hory. Později stal se knězem a mistrem svob. umění i spravoval faru v Chytech. R. 1624 musil opustiti vlast i usadil se v Perně, odkud roku 1631 účastnil se synody v pražské koleji Karlově, v níž jednáno o obnovení dřívějšího stavu věcí. Nezdarem výpravy Arnheimovy přinucen opět k návratu do Sas, odkud r. 1633 odešel sbírat almužny po Hollandsku a Anglii pro exulanty české, jež spolu s J. Regiem hájil také vřelou *Apologií*, podanou belgické konsistoři v Londýně a asi r. 1634 uveřejněnou po česku. Viz J. Jirečkovu Rukověť.

Hanž viz Handž.

Haoma, zendavestický tvar indického Soma (v. t.).

Hapale Illig., jediný rod čeledi opic drápkatých (*Arctopitheci*, v. t.). Drobné tyto opičky mají hlavu kulatou s ploským obličejem, malé oči, veliké boltce a ve chrupu předních zubů (*i*) $^2/_2$, kly (*c*) $^1/_1$, mezerních zubů (*p*) $^3/_3$, stoliček (*m*) $^2/_2$. Trup jest štíhlý, ruky krátké a prsty, jak jméno čeledi ukazuje, všecky ozbrojeny drápky kromě palce zadních končetin, na němž jest ploský nehet; ocas je delší trupu a na konci chvostnatý. Srsť jest velmi hebká, jako hedbávná. Nečetní druhové rodu **H.** žijí v severní polovině jižní Ameriky, již od Mexika na jih a hlavně v Brazilii; přebývají po způsobu našich veverek v lesích a houštinách, na stromech a v dutinách jejich, a to nejčastěji v menších společnostech (po 3—8). I za dne bývá ostražité, bázlivé tyto opice zřídka viděti. Potravou jsou jim plody ovocné, hmyz, pavouci a drobní členovci vůbec. Do Evropy bývají zhusta dováženy a ve zvěřincích a zoologických zahradách nebývají příliš vzácné. Z nejznámějších druhů tito jsou: **H.** *jacchus* Illig., kosman bělovousý (*uistiti*, *marmoset*), má tělo asi 25 *cm*, ocas až 35 *cm* dl. Za lysým boltcem i nad ním jest chvost z delších chlupů bílých. Všude jinde na hlavě je srsť tmavohnědá kromě bílé skvrnky na čele; líce mají barvu pleťovou. Tělo jest pokryto srstí černou, bělavou a rzivožlutou zároveň; každý chlup jest totiž u kořene černý, uprostřed rzivožlutý, výše opět černý a na špičce bělavý. Na ramenou převládá barva žlutavá; dole na zadku jsou rovnoběžné, vlnité pruhy černé a bílé a také černý ocas jest do bělava kroužkován. Kosman jest domovem ve vých. Brazilii, najmě u Bahie. Větší lvíček (**H.** *rosalia* Wied., *sahui*) dorůstá délky i 75 *cm*, z čehož až 45 *cm* jest délkou ocasu. Na temeni hlavy má delší, ve dvé rozpravenou srsť v podobě hřívy, již podrážděn zježiti umí; boltec jest na okraji pokryt chlupy tmavohnědějšími. Líce lysé mají barvu nahnědle pleťovou a jsou obrostlé krátkými, žlutavými chloupky; hříva jest tmavohnědá s černohnědým pruhem uprostřed na temeni. Na ostatních částech hlavy, na krku, prsou a končetinách jest srsť oranžově hnědá, jinde po trupu rudožlutá a lesklá. Ocas na konci jest pokryt skvrnami černými a jen špička zase jest porostlá srstí žlutou. Lvíček žije kolem Ria de Janeiro a i všude jinde na pobřeží vých. Brazilie mezi 22—23° j. š.

Hapalemur *griseus* Sclater, polomaki olivový na Madagaskaru *bokombali*, poloopice z čeledi maki *Lemuridae*, jež se od příbuzného rodu *Lemur* Geoffr. (*maki*) liší zvláště krátkým čenichem a malými kly. Hlavu má kulatou, oči malé, boltce krátké, ale široké, vně i uvnitř srstí porostlé. Ve chrupu má předních zubů (*i*) $^2/_2$, kly (*c*) $^1/_1$, mezerních zubů (*p*) $^3/_3$, stoliček (*m*) $^3/_3$; oba prostřední zuby řezací v hořejší čelisti stojí z části před oběma krajními, jež nad to poněkud i za kly jsou ukryty. Trup jest štíhlý, končetiny dosti krátké, zadní jen trochu delší předních a nárt není prodloužen, jako u některých jiných poloopic; ocas jest trupu delší (trup má délku až 30, ocas 35 *cm*). Tělo pokryto jest hustou a hebkou srstí barvy olivově nahnědlé, druhdy nažloutlé nebo zase narudlé, vezpod narezivělé nebo našedivělé; ocas jest světle šedý. Polomaki žije na Madagaskaru, přebývá v lesích bambusových, živí se listím této trávy a jest živočichem nočním. *Br.*

Haparanda, nejsevernější město Švédska na 65° 51' v lánu Norrbotten, na sev. konci Botnického zálivu. Leží na pravém bř. řeky Torneå, 3 *km* od ústí této. Na druhém břehu jest finské hraničné město Torneå. **H.** má 1300 obyv. (1892), čilý obchod, loděnice. Dne 21. června vychází slunce o půlnoci a 1 min. a zapadá v 11 hod. 34 min. večer; půlnoční slunce spatřiti lze na hoře Avasaxe, vzdálené 78 *km* na sev., ve dnech 22.—25. čna. Proto bývá **H.** navštěvována četnými turisty. Za přístav slouží Salmis, 7 *km* vzdálený. Roku 1891 přistalo tu 149 lodí s 63.859 tunami.

Hapax legomenon neb **eirémenon** (řecky), jednou řečené, t. j. slovo, jež v některé památce literární pouze jedenkráte se vyskytuje.

Hape, egyptský název Nilu jako božstva dávajícího úrodu a nadbytek. Ctěn byl zvláště v Nilopoli, Héliopoli a Memfidě. Zobrazován jako muž s vousem, ale ženskými prsy. Viz vyobr. ve čl. Egypt, str. 421.

Haplocerus viz Antilopy.

Haplografie (z řec.), psaní jednou, t. j. přeskakování jedné ze dvou stejných písmen (slabik nebo slov) při opisování rukopisů, častá chyba opisovačská.

Haplomycetes viz Hyphomycetes.

Haplophragmium, vymřelý rod foraminifer z oddělení Lituolid. Skořápka jest piscitá, volná, buď úplně neb aspoň jen částečně do spirály vinutá a má komůrky jednoduché. Ústí je buď jednoduché nebo má více otvorů. Rod ten počíná útvarem triasovým a jest zvl.

v křídě hojně rozšířen. **H.** *irregulare* jest v Čechách význačnou zkamenělinou pro březenské vrstvy. *Pa.*

Haploporella Gümb., zkamenělé řasy, jež vedle rodů *Cymopolia, Gyroporella, Diplopora* a j., dříve za korály považované, tvoří zvláštní řád v oddělení *Siphoneae*, jehož zástupcem žijícím jest středomořská *Acetabularia.* *Vský.*

Haplose, haplosis (řec. ἁπλοῦς, jednoduchý), zjednodušení; ve filosofii Plotinově ekstase, v níž k zírání a poznání boha jsme se povznesli (viz Plotin).

Happel Eberhard Werner, romanopisec a historik něm. (* 1647 v Kirchhainu — † 1690 v Hamburku). Ze všech jeho přehojných prací poutá toliko *Akademischer Roman* (Ulm, 1690) svou kulturně historickou cenou.

Hapsal (eston. *Haapsalulin*), újezdné město v rus. gub. estonské jihozáp. od Revelu, má malý, mělký a zanesený přístav, oblíbené mořské a slatinaté lázně, zříceniny hradu řádu rytířů mečových z r. 1228 a 3524 ob. (1890). Hapsalský újezd, ke kterému patří ostrovy Dagö a Worms, má 4697·8 *km*² s 80.129 obyv. (1890), jest bažinatý, ale místy velmi úrodný.

Haptický (z řec.), na hmat se vztahující.

Haquenée [akné]: 1. Pestré barevné pokryvky, jimiž koňové při turnaji byli ověšováni; 2. kůň mimochodník; 3. přenešeně vyčouhlá a ošklivá ženská.

Haquet [akè]: 1. V dělostřelectvu vůz čtyřkolý, modell z r. 1853, k dopravě lodí, člunů, ale i příprav mostových (pontonová kára); 2. dvoukolý vozík o dlouhé voji, jímž se dopravují těžká břemena, zejména sudy.

Haraburda Michal Bohdanovič, litevský diplomat v XVI. stol. ze starobylého rodu litevského, vyznání pravoslavného, byl za Sigmunda Augusta písařem litevským a jeho poslem do Moskvy a k chánu krimskému. Po smrti Sigmundově r. 1572 vyjednával s carem Ivanem IV., aby přijal korunu polskou buď pro sebe, buď pro syna svého Feodora, a r. 1584 za Štěpána Bathoriho s carem Feodorem Ivanovičem o vzájemné nástupnictví v případě úmrtí jednoho z obou panovníků. Od toho roku není o něm zpráv. Jeho relaci o poselství z r. 1573 vydal Turgeněv v »Hist. Russ. Monumenta«.

Harač, charač, arač (slovo arab.-tur. z arab., *charádž*, užívané u Jihoslovanů): 1. daň vybíraná v Turecku z každé mužské hlavy, která není muhammedánské víry, počínajíc sedmým rokem; 2. daň vůbec, synonymum slov srbskochorvátských danak, porez.

Harafuru viz Alfurové.

Harachov: 1) **H.**, ves v Čechách, viz Harrachov.

2) **H.** (*Harrachsdorf*), osada na Moravě, hejt., okr., fara a pš. Rymařov; 53 d., 383 ob. n. (1890), 1 tř. šk.

Harachovice v Čechách viz Harrachov.

z **Harachu** viz z Harrachu.

Harachy (*Hora, Horra*), osada v Čechách u Nifler, hejt., okr. Kaplice, fara Zátoň (Otov), pš. Rožmitál u Kaplice; 16 d., 85 ob. n. (1890). Stávala zde tvrz, původní sídlo ryt., později hrabat z Harrachů (v. t.).

al-**Harâîrî** Solîmán, učený Arab (* 1824 v Túnisu), repetitor arabštiny na École des langues orientales vivantes v Paříži. Proslul jako překladatel z franč. do arab. (bájky Lafontainovy, Národní hospodářství, trestní zákonník a j.).

Harakeke, tak domorodci novozealandští nazývají rostlinu *Phormium tenax* (v. t.).

Harakiri (jap.), rozpárání břicha příčným řezem od levé strany k pravé, jak vyskytovalo se druhdy dosti často ve vyšších třídách společnosti japanské. Účelem bylo učiniti zadost uražené cti, kde nemohlo se dostiučinění jinak dosíci, jinak nahražovalo trest smrti. V posledním smyslu nyní odstraněno. Provésti na sobě **h.** = zničiti sebe sama.

Harald nebo **Harold**, jméno četných panovníků, z nichž vynikají:

Anglosaští: **1)** **H.** Hareford, syn Knuta Velikého, po jehož smrti r. 1035 byl od severních krajin anglických zvolen za krále, kdežto krajiny jižní uznávaly jeho bratra Hardaknuta; dříve než došlo mezi bratry k boji, zemřel **H.** bezdětek r. 1039.

2) **H.** II., syn hraběte Godwina Kentského, ještě za života Edvarda Vyznavače dobyl Walesu r. 1063, který spravoval jako samostatný vévoda, a vešel ve vyjednávání s Vilémem normanským, kterému r. 1064 zavázal se slavnou přísahou, že dopomůže mu ke koruně angl.; když však r. 1065 zemřel král Edvard, zrušil **H.** tuto přísahu a dal zvoliti se za krále. Počínal sobě rázně a spravedlivě a vydal několik dobrých zákonů, ale padl dne 25. září 1066 u Hastingsu v boji proti Vilémovi normanskému.

Dánští: **3)** **H.** Hildetand, hrdina pověstí a bitvy brávallské, panoval asi r. 645—695, nejprve nad Ljälandem, později skoro nad celým Švédskem. Mythus líčí ho jako miláčka Odinova, který ho naučil sešikovati lodi ve válečný klín a tak vítěziti. Když dospěl 150. roku, oslepl a utkal se s králem švédským Ringem, který loďstvo své v podobný šik seřadil. Z toho poznal **H.**, že Odin chce, aby zemřel; i vrhl se na voze v boj, byl však od Odina, jenž přijal na sebe postavu jeho vozky, shozen s vozu a zabit.

4) **H.** Heriod nebo Klak viz Dánsko, str. 20.

5) **H.** Blaatand viz Dánsko, str. 20.

6) **H.** Hein (1076—80), lidu velmi nakloněný a spravedlivý, odstranil staré ukrutné zákony a očistu rozžhaveným železem.

Norští: **7)** **H.** Haarfagr, t. j. Krásnovlasý (863—930), zavázal se přísahou nestříhati vlasů svých, dokud nesloučí celé Norsko pod svým žezlem. Poraziv 30 králů norských, stal se r. 923 jedinovládcem a prohlásiv všecky kmenové statky za majetek královský, nabyl ohromného jmění, ze kterého vydržoval četné úředníky. Pečoval o mír v zemi, zakazoval a trestal loupežení a obmezoval osobní svobodu Normanů tak, že mnozí raději ze země se stěhovali; takovým způsobem

obsazena jest Normandie a Island. Před smrtí svou jednotu říše opět rozrušil, rozděliv ji v 16 království, nad nimiž vrchní moc odevzdal svému nejstaršímu synu Erichovi, v jehož prospěch r. 930 ustoupil. Zemřel v Trondhjemu r. 933.

8) H. II. Graafell (961–962), vnuk před., byl vylákán do Jutska a tam zabit.

9) H. III. Hardrada, t. j. Krutý, pobočný bratr sv. Olafa, po jehož boku bojoval v bitvě u Sticklastadu. Byv raněn odebral se do Ruska a odtud do Cařihradu a vstoupil do cís. osobní stráže a pro vítězství svá nad Saracény a Chazary požíval tu veliké vážnosti. Uslyšev, že sestřenec jeho Magnus nabyl Dánska a Norska, uprchl z Cařihradu r. 1042 k ruskému Jaroslavovi, jenž dal mu dceru svou Alžbětu za manželku a donutil Magna, že se s ním o vládu rozdělil. Po smrti Magnově r. 1047 vládl neobmezeně a krutě až do r. 1066, kdy padl v bitvě proti Haraldovi II. angl. u Stamfordbridge. R. 1054 založil Opslo, později Christiania zvané.

10) H. IV. Gille, vládl od r. 1130 společně s Magnem IV., od r. 1134, kdy dal Magna oslepiti, samostatně až do r. 1136, kterého roku byl v Bergenu zavražděn. *Bka.*

Haram, harám (arab.), vlastně čin nebo věc zakázaná; odtud harámí, kdo nedovolené věci páše, zloděj, lupič, ničema; harámzáde, bastard, t. j. zplozenec nedovoleného poměru. Ve smyslu řeckého adyton značí h. předmět posvátný, jehož užívání dovoleno jen zasvěcencům. V tomto smyslu zove se na př. palác sultána tureckého harami húmájun (císařský h.), též haramseráj nebo i zkrátka h. Ve smyslu náboženském značí h. svatyni vůbec, zvláště pak posvátná místa Mekku a Medínu, jež zovou zkrátka h-ain, t. j. dvě svatyně. Beit-ul-h. (stánek posvátný) jest název Ka'by (v. t.), kdežto posvátné údolí mecké zove se Belad-ul-h. (území h.). Ašhuri h., měsíce haramové, 4 měsíce roku muslimského, v nichž zakázáno všeliké krveprolití a tudíž i nošení zbraně. Nejznámější jest užívání h-u ve smyslu haremu; zde značí h. komnaty ženské jako svatyni, do níž vstoupiti dovoleno jen domácímu pánovi a jeho nejbližšímu okolí; in concreto užívá se slova h. o ženských členech rodiny vůbec i nabývá přímo významu ženy nebo i souložnice. *Dk.*

Harámbaša, arambaša (tur., = lupičský pohlavár), slove v Turecku náčelník hajduků (v. t.). V jižních Uhrách, obývaných téměř výhradně Jihoslovany, na jihových. Rumuny, jmenovali tak náčelníka 4—5 biřiců úřadních, bdících nad bezpečností cest, kteří však namnoze sami znepokojovali a olupovali cestovatele. Dle úkolu služebního byli tudíž jakýmisi poddůstojníky četnickými, vskutku však spravovali se mnohdy vlastním svým právem pustajnským, t. j. páchali loupeže. V bývalé Voj. Hranici nazýván h-šou poddůstojník náčelník šerežánů (v. t.), jichž každý pluk hraničářský měl po oddílu nestejně silném. *F. M.*

Harambašić August, básník a spisovatel chorv. (* 1861), jsa povoláním právník, uveřejnil pod pseudonymem Tugomil řadu lyrických básní obsahu vlasteneckého i milostného a ostrých epigramů (*Bodiljke*), které záhy obrátily na něho pozornost. Když strana Starčevićova založila svůj list »Hrvatska Vila«, H. povolán za jejího redaktora. Mimo to byl spolupracovníkem časopisů »Balkan«, »Dom i Sviet« a »Vienac«. O sobě vydal sbírky: *Slobodarke,* věnovanou Starčevićovi, *Rufmarinke, Tugomilke* a *Sitne pjesme.* V »Zábavné knižnici Hrv. Matice« vyšly tyto práce H-ovy: r. 1887 překlad ze Ševčenka; *Pjesničke pripoviesti* r. 1889 a 1895; *Izabrane pjesme.* Básně jeho, jsouce prosty hlubokého psychologického rozboru, vynikají vyspělou formou a vlastenecký živel převládá v nich nad milostným. Vydal též sbírku básní bulharských *Bugarske pjesme* (Záhřeb, 1886), jež sám přeložil a připsal Erasmu Barčićovi, hlavnímu horliteli pro duchovní spojení všech Jihoslovanů. Za povídku »Tři modlitby« obviněn byl z velezrády a delší dobu vězněn. Několik básní jeho přeloženo též do češtiny (»Světozor«, 1884, a »Slov. Sborník«, 1885—86, přel. L. Tesař). *Šnk.*

Harámie nazývalo se zvláštní nepravidelné vojsko zřízené r. 1563 ponejvíce z jízdných Uskoků od vídeňské dvorské rady vojenské na ochranu hranic krajinských a chorvátsko-slavonských.

Harán nebo Charán viz Harrán.

Hárán, patriarcha isráélský, syn Théráchův a tudíž bratr Abráhámův, otec Lotův.

Harangue [aran̑g], franc., krátké slavnostní oslovení. — **Harangueur** [aran̑gér], kdo slovo vede, řečník, také tlachal. — **Harangovati,** slavně oslovovati, emfaticky mluviti, též povzbuzovati, popuzovati, štváti.

Harant, mlýn v Čechách, viz Klenové (okr. Klatovy).

Harant z Polžic a Bezdružic, jméno české vladycké, později panské rodiny kraje plzeňského, kde ves Polžice u Bezdružic jest jejich původištěm. Erbem svým, kohoutem bílým na štítě červeném, náleželi k rozrodu Kořenských z Terešova a vladyk ze Žernovníka, z Lužan, z Pernartic, z Opálky a z Němčic. V památníku Kryštofa Viléma H-a z P. z r. 1631 nalézá se rodokmen této rodiny, dle něhož H-ové z P. rod svůj vedou od H-a z P., jehož prý paměti r. 1336 připomínají, a od Buška z B., jenž prý r. 1420 na živu byl. Dle histor. dokladů žili Vyšemír z B. r. 1330 a Bušek z B. v l. 1360-79, majíce za klenot kohouta na helmě, a po nich na Bezdružicích od XV. stol. Kolovratové vládli. Nepřetržitá posloupnost H ů z P. začíná dle tohoto rodokmenu Lipoltem H-em, jehož manželkou byla Markéta z Bezvěrova r. 1415, od nichž pocházel prý syn Lipolt, jenž měl za manželku Annu z Říčan r. 1480 a oba syna Jiřího († 1526), který s Majdalenou z Přečína zplodil Jindřicha H-a z P. na Derflíně, r. 1534 v tituláři připomenutého, jehož manželka byla Brigitta
Ani Ratolta z P., který spo

z Otešic vyprosil si na králi dvůr a les v Malíkovicích r. 1456, ani Racka z P., r. 1490 jmenovaného, ani Jana H-a, jenž roku 1506 svědkem byl, když Jiřík z Kolovrat ves Boněnov dal Zdeňku Lvovi z Rožmitála, náš rodokmen nezná. Současně s Jindřichem jmenuje se v tit. r. 1534 Lipolt H. († 1541), jehož synové Bohuslav a Jiří dostali za poručníka Václava H-a, který též sirotky svrchu připomenutého Jana opatroval od roku 1542. Bohuslav, syn Lipoltův, koupil Tisovou a po své smrti r. 1575 zůstavil syna Jana. Jiří H., syn Jindřichův, byl JMK. radou a přísedícím zem. soudu r. 1583. Od Adama ze Šternberka koupil r. 1553 hrad Klenový a tvrz Týnec, kteréžto druhé zboží zase r. 1554 prodal. Jiří H. († 1584) byl čtyřikráte ženat: s Annou Rochcovnou z Útova († 1552), s Johankou Černínovnou z Chuděnic († 1556), s Marií z Předenic († 1561) a s Marií Annou z Janovic († 1587). Třinácte dětí zůstalo na živu z 1. a 4. manželství, jen prvorozený syn Bohuslav umřel před otcem. Dcery Brigitta, Johanka, Regina a Ludmila a synové Jindřich a Jan Bořivoj pocházeli z 1. manželství, Kryštof, Adam a Jan Jiří se sestrami svými Evou, Majdalenou, Žofií a Judytou ze 4. manželství Potomky měli jen Kryštof, Adam a Jan Jiří, Jan Bořivoj na Vrhavči byl zabit v námořní bitvě proti Turkům a Jindřich († 1603) měl jen dceru Annu Dorotu, provdanou za Jana Příchovského z Příchovic. Kryštof H. (* 1564, † 1621) záhy doma německému a ital. jazyku se učil a v hudbě vzdělával, tak že mu bylo teprve 13 let, když již do služby Ferdinanda II. tyrol. se dostal a svým chováním si získal takou měrou jeho přízeň, že ho na cestách po Italii provázel. Navrátiv se do své vlasti, r. 1584 oženil se Kryštof s Evou Černínovnou z Chuděnic a bydlel v Touškově nade Mží, odkud se odebral po 9 létech do vojny turecké a teprve r. 1597 opět do Čech přibyl, kde za svou statečnost od Rudolfa II. odměněn jest. Po smrti manželky své vydal se r. 1598 s Heřmanem Černínem z Chuděnic na cestu do zemí východních. Vyjel z Benátek dne 12. čce a navštíviv Kandii a Cypr, přibyl do Jaffy, odkud dne 3. září odebral se do Jerusalema. Z Palestiny odcestoval do Egypta, který dne 31. října opustil, ale pro těžkou nemoc mohl se teprve dne 26. pros. navrátiti do Benátek. V Čechách ani vlastní bratr ho poznati nemohl, když ho poprvé spatřil v rouše poutnickém na tvrzi Skočické. Kryštof bydlel pak nejvíce v Plzni, kde cís. Rudolf ho seznav, učinil komorníkem svým r. 1601 a na jeho prosbu přimluvil se u stavu panského, že H-a i s jeho potomky mezi sebe přijal. R. 1604 oženil se K. H. podruhé s Barborou, vdovou po Karlu Škopkovi z Bílých Otradovic na Pecce, roz. Miřkovskou ze Stropčic, a dostal s ní polovici panství Pecky. Pro vážnost a úctu, které tenkráte H. požíval, dedikováno bylo jemu a Vil. Slavatovi druhé vydání Veleslavínovy Politie historické. Druhá manželka zemřela k velikému jeho zármutku již r. 1607, načež se oženil (1608) po třetí se Salomenou Hradištskou z Hořovic. Na žádost přátel svých vydal r. 1608 popsání cesty své s titulem: *Kryštofa Haranta atd. Cesta z království Českého do Benátek, odtud do země svaté, země Judské a dále do Egypta a potom na horu Oreb, Sinai a sv. Kateřiny v Pusté Arabii* (s podobiznou H-ovou a dřevoryty); podruhé vydal týž spis, poněkud změněný, K. J. Erben pomocí Matice České r. 1854. V díle tom střídají se jako v kaleidoskopu příhody dobrodružné cestovatelů s popisy krajin a míst, obyčejů a řádů obyvatelů a obrázky od samého spisovatele kreslené mile nám znázorňují líčení jeho. Vydali se sice již před H-em mnozí pánové čeští na cesty do světa od století XIV. počínaje, také někteří popsali, co pamětihodného spatřili a se jim událo, ale sečteností svou a známostí dějepisu, přírodopisu a jiných věd H. nad jiné vyniká (viz J. Prášek, Cesta K. H-a z P. a význam její pro hist. poznání zemí východních, ČČM., 1893). Jako pravý kavalír svého věku výborně zbraní zacházeti uměl, myslivosti oddán byl a hry rytířské velmi dobře znal. Povahou svou byl muž přímý a snadno přístupný, jemuž jen přílišná úslužnost se ctižádostí na závadu byly. R. 1612 koupila jeho manželka druhou polovici Pecky, od které doby se H. obyčejně na tomto hradě zdržoval. Za cís. Matyáše stal se H. dvorským jeho radou a přestoupil asi roku 1618 od katolictví k podobojím. Přidav se ku straně odpořilých stavů za tehdejších bouří v Čechách, zvolen byl r. 1619 kommissařem nad vojenským lidem z krajů boleslavského, hradeckého a kouřimského. V červnu t. r. táhl s Thurnem proti Vídni, vele dělostřelbě, jejíž koule až do cís. hradu lítaly. Za Bedřicha Falckého stal se K. H. presidentem komory české. Po bitvě bělohorské byl na hradě Pecce na poč. března 1621 zajat a po vyšetřování na hradě pražském dne 19. čna k smrti mečem odsouzen, kterýž nález vykonán dne 21. čna. Manželka jeho přestoupila k víře katol. a provdala se za Heřmana Černína z Chuděnic, svrchu připomenutého. Také synové Kryštofovi byli od matky v katolické víře vychováni: Jan Vilém, setník ve vojště císařském, měl s Barborou Křineckou z Ronova potomky, o kterých dále uslyšíme; ale Leopold Jiří padl v souboji brzo po r. 1654 a Václav Rudolf, oblibiv sobě duchovní stav, stal se převorem augustiniánů u sv. Václava na Novém Městě Pražském († 1664). Kryštofův bratr Adam na Klenovém († 1617) zplodil s manželkou svou Annou Evou z Malovic tři syny: Jana Jindřicha, Kryštofa Bohuslava a Jana Jiřího. Jana Jindřicha neúmyslně zabil Štěpán Janovský z Janovic r. 1612. Kryštof umřel před otcem r. 1616 a tak zdědil Jan Jiří († 1646) samoten hrad Klenový, který jemu pro účastenství ve stavovských bouřích z polovice v léno proměněn byl. Nejmladší bratr Kryštofův, Jan Jiří starší na Velkých Hošticích a Habarticích, poprvé se oženil s Ludmilou Příchovskou z Příchovic a podruhé se Sabinou z Wildenfelsu a s oběma těmito manželkami měl čtyři

syny a dvě dcery: Jiřího Bedřicha, Jana Ratolta, Adama Rudolfa a Kryštofa Viléma a dcery Sibyllu Majdalenu a Alžbětu Marianu. R. 1627 vystěhoval se z Čech a trávil svůj čas v bavorském Hofu, kde r. 1638 cestopis bratra svého na jazyk něm. přeložil. Synové jeho zůstali bez potomků až na Jiřího Bedřicha, jenž sice syna Jana měl, ale také jen krátkého věku. Jan Ratolt zemřel ve Francích r. 1632, Adam Rudolf ve Wismaru roku 1639. Jiří Bedřich ujal po rodičích Velké Hoštice a Habartice a oženil se r. 1628 s Evou Kateřinou Černínkou z Chuděnic na Čemínech, načež Habartice r. 1631 prodal a ještě r. 1654 s manželkou živ byl. Nejmladší syn Jana Jiřího Kryštof Vilém sloužil ve vojště saském a švédském a od r. 1642 sloužil ve vojště císařském. R. 1648 byl již plukovníkem a stal se majitelem kyrysnického pluku r. 1672 zřízeného. R. 1678 vydal tiskem něm překlad cestopisu Kryšt. H-a a věnoval jej cís. Leopoldovi I. Získal si jméno udatného generála v tehdejších válkách, potlačil vzpouru selského lidu v severozáp. Čechách a zemřel v Praze dne 25. ún. 1691, jsa generálem jízdy a nejvyšším velitelem vojenským v Čechách; náhrobek jeho v dómě Svatovítském posud se zachoval. S druhou manželkou svou Dorotou ze Schacku měl dvě dcery, Kornelii Eleonoru, za hr. Zikmunda z Trautmannsdorfu provdanou, která Průhonice jako vdova držela r. 1711 až 1728, a Augustu, manželku setníka Lorence z Venningen. Nejdéle udrželi rod H-ův potomci Jana Viléma, nejstaršího syna Kryštofova. Jan Vilém koupil od své manželky Barbory Alžběty Křinecké z Ronova a její sestry Heleny Eustachie provdané Švamberkové panství Jilemnické r. 1637 a když někdy před r. 1644 zemřel, zůstavil dceru Annu Helenu Kateřinu a dva syny, Kryštofa Gottfrieda a Viléma Adolfa. Starší bratr Kr. Gottfr. měl za manželku Eleonoru Konstancii hrab. z Valdšteina, ale zemřel r. 1670 bezdětek, odkázav bratru Adolfu Vilémovi svou část Jilemnice. Adolf Vilém (m. Anna Františka hr. ze Schönfeldu) byl rytmistrem v Harantovském kyrys. pluku a v půtce s Francouzi nedaleko Štrasburku r. 1675 zabit jest od koule dělové. Manželka jeho stala se poručnicí nezletilých dítek: syna Františka Pavla a dcer Marie Lucie a Konstancie Alžběty. Dcera M. L. provdala se za hr. Jana Kristina Stubicka a K. A. za Jana Vratislava hr. Claryho; syn František pojal za manželku Marii Josefu hr. Millesimovnu. Panství Jilemnické prodal Ferdinandu Bonaventurovi hr. z Harrachu r. 1701 a koupil za ně Krchleby u Čáslavě roku 1703, k nimž přikoupil r. 1710 Šebestěnice. R. 1728 zemřel bezdětek a s ním rod H-ů z P. a z B. docela vymřel; vdova jeho r. 1742 za ním na věčnost se odebrala. V archaeologickém spolku »Včele« v Čáslavi chová se posud starobylý rodokmen rodu toho. *Klr.*

Harap, Huculům vlastní bičík na koně pod sedlem, o krátkém, oblém bičisku, které, je-li parádní, bývá vykládáno olovem, mosazí, kostí nebo vzorkovaně opleteno koží, plechem, ano i vyřezáno. Bič sám spleten z mnoha řeménků pomlázkovitě a jest zauzlen asi na polovic své nápadné délky. V Přikarpatí rusínský ženich a jeho mládenec i při pěším zvaní na svatbu mívají v ruce po h-u, tam přezvaném harapnyk, což shoduje se s ruským arapnikem karabáč. *Kř.*

Harár viz Harrár.

Harárí viz Harrár.

Haras, haraš, raš, hrubá vlněná tkanina, nazvaná dle franc. města Arrasu, kde se látky ty nejprve vyráběly. Odtud haraska, sukně harasová.

Harasivka, maloruská vlněná stužka barvy rumělkové, zšíří 1—3 *cm*. Mužští užívají h-ky za prýmku na slamák, jí se stahují límečky a manžety košil nebo dívčí účes nad čelem; na ni se přišívají barvínkové lístky, tvoříce svatební čelenku nevěstinu nebo vínek ženichův; na ní se nosí pamětní peníze, medaliony a všeliké škapulíře. Na šíji děcka nebo dobytčete chrání před uhranutím a ovinuta na zápěstí nebo nad kůtky, léčí bolest ruky nebo nohy a pod. *Kř.*

Haratice, ves v Čechách, hejt. Semily, okr. Brod Žel., fara Olešnice Zlatá, pošta Plavy; 69 d., 543 ob. č. (1890), 2tř. šk., přádelna na bavlnu, mlýn, broušení sklen. perel, tkalcovství, samota Nouzov.

Haraucourt [arokúr] Edmond, básník fr. (* 1857), napsal pod pseudonymem sira de Chambley *La légende des sexes* (Brussel, 1883), a pod vlastním jménem *L'âme nue* (Paříž, 1885), lyriku neobyčejně plastickou a formálně dokonalou; román *Amis* (1887); komédii *Shylock* (hrána r. 1889 v »Odéonu«), jež je parafrasí Shakespearova »Kupce benátského«; dramatické legendy *La Passion* (1890) a *Héro et Léandre* (hrána v divadle »Chat Noir« 1894) a svazek lyriky *Seul* (1891), jež je psychologickým denníkem básníkova utrpení v lásce. H. je přední epigon franc »Parnassu«, básník zasmušilý a vážný, který jde tradicemi Leconta de Lisle, jsa ovšem jinak daleko nervosnější. Srv. Huret, Enq. sur l'évolution de la litt. contemp. (1891); Bern. Lazare, Figures contemp. (1895). *Šld.*

Harb (arab.), válka. Dár-ul-h. viz Dár-ulharb.

Harborne [-born], město v angl. hrabství staffordském, jihozápadně při Birminghamě, má průmysl železářský a 7935 ob. (1890).

Harbour Grace [hárb'r grés], město na New-Foundlandě v brit. Americe při zátoce Conception s chráněným a příhodným přístavem a 7054 ob. (1891).

Harburg, město a spolu kraj v prus. vl. obv. lüneburském, na již. rameni Labe (*Süderelbe*), uzel želez. trati brémsko-hamburské a stade-lüneburské, má 2 kostely, reál. gymn., obch. a průmyslovou školu, magistrát, okr. soud, obch. komoru, filiálku říšské a hannoverské banky, výrobu oleje lněného a kokosového, chemikalií, umělých hnojiv, cementu, zboží koženého, guttaperčového a skleněného, juty a čilý obchod se všemi těmito výrobky, pak s koloniálním zbožím, slanečky, dřevem

a petrolejem. Obchod podporuje přístav a paroplavební spojení s Hamburkem, jakož i spojení telefonní se všemi většími městy. H. má 35.081 obyv. (1890), mezi nimi 2602 kat. a 295 židů. Původně náležel k arcibiskupství brémskému, r. 1376 dostal se k Lüneburku. Viz Hoffmeyer, H. u. seine Umgebung (H., 1885).

Harburger Edmund, malíř něm. (* 1846 v Eichstättu). Studoval v Mnichově u Lindenschmidta a stal se nejduchaplnějším kresličem časopisu »Fliegende Blätter«. V něm znovu ožila staromistrovská technika hollandských genristů rázu Brouwera nebo Ostadea. Obrazy, jako: *Selský doktor*, *Karbaníci*, *Babička*, *U tichého krbu* a pod., jsou mistrovská díla hollandské jemnosti tónu, harmonická v barvě, hluboká a jemná v partiích temnosvitu, měkká a plynulá v přednesu. K ostatním jeho humoristickým obrazům ze života hornobavorského sedláka a mnichovského měšťáka patří: *Vesnický holič*; *Šosáci u džbánku piva*; *Vynešení hosté*; *Pán z města*; *Zkouška vína* a j. R. 1894 jmenován professorem. *J-k.*

Harbutowice, ves ve Slezsku, hejt. Bílsko, okr., fara a poš. Skočov; 45 d., 317 ob. pol., 7 n. (1890) a korunní lenní statek arciv. Albrechta. Sem náležejí osady: Dzielnice, Jasirówka a Pod Wierzby.

Harbuz viz Cucurbita melopepo L.

Harc (*Melibocus* u Římanů, ve středov. *Hart* = horský les), ostře ohraničené, massivní a nejdále na sev. pošinuté pohoří německé, táhnoucí se obloukovitě mezi Leinou a Sálou v Prusku, Brunšvicku a Anhaltsku, v délce 98 *km* a šířce 33 *km*, na 2030 km^2 plochy, směrem od vjv. k zsz. Skládá se z vlastního H-u a t. zv. předhoří, buď bezprostředně k hlavnímu jádru se připojujících nebo je násypovitě obklopujících. Jádro H-u jeví ráz vysočiny, která rozryta jest sice několika hlubokými údoly říčními, ale celkem má povrch dosti jednotný. Svah jeho směřuje od sz. (600 *m*) k jv. (asi 220 *m*). H. spadá do okolních krajů dosti příkře, nejv. na sev. (330 *m* nad rovinou), nejméně na vých. a jihu, kde jednak přechází v předhoří, jednak dosahuje relat. výše pouze 100 *m*. H. rozděluje se na H. Horní a Dolní (*Oberharz* a *Unterharz*), za jejichž rozhraní pokládá se mohutná skupina Brokenská, patřící k H-u Hornímu. Ten zaujímá vyšší sz. díl pohoří a lze rozeznati na něm tři horské skupiny: planinu Klausthalskou na sz., skupinu Brokenskou na v. a hornatinu Andreasberskou na jz. Planina Klausthalská má stř. výšku asi 600 *m*, nad niž sev. okraje málo vyčnívají (Schalke 763 *m*), kdežto na jv. táhne se o něco vyšší hřbet Bruchberg-Ackerbergu s horami Wolfswarte (918 *m*) na sv. a Hanskühnenburg na jz. (832 *m*). Z planiny vytékají: Oker na sv., Innerste na s. a Löse na jz. Na j. leží hornatina Andreasberská, na rozdíl od ostatního H-u zbrázděná četnými údoly, nad nimiž pnou se úzké hřbety horské a homolovité vrchy, z nichž vyniká Rehberg (881 *m*), Sonnenberg (822 *m*) a Ravensberg (754 *m*). Na sev. od této hornatiny leží pohoří Brokenské (v. t.). Dolní H. jest vlastně jediné plateau, svažující se od sz. k jv. a rozdělené dosti nepřesně na planinu Elbingerodskou a Harzgerodskou. První táhne se jv. od Brokenu ve stř. výšce 470 *m* bez význačných vrchů na jv. k žulové skupině Ramberku (Viktorshöhe 537 *m*) a na jz. k porfyrovému Auerberku (Josephshöhe 570 *m*). Z pláně vytéká ř. Bode, v jejíž březích jsou proslulé jeskyně (Hermanns-, Baumanns- a Bielshöhle) a která v Ramberku tvoří nejkrásnější partii H-u (Hexentanzplatz, Rosztrappe a j.). Zbytek H-u zaujímá plateau Harzgerodské, jež se snižuje se 400 na 200 *m*, se střed. výškou 350 *m* a horami: Stubenberg, Schlossberg a Ziegenberg na s. a Wachberg na j.; odsud vytéká řeka Wipper a Selke s proslulým údolím (Alexisbad, Mägdesprung a j.). Massiv skládá se z větší části z usazených, z menší z vyvřelých hornin. Usazeniny náležejí ve vých. H-u hl. devonu, v záp. zvl. karbonu, v němž se nalézá mnoho žil rudných. Z eruptivních hornin uvádíme diabas v záp. H-u, porfýr a žulu na sev. okraji. Zdá se, že již za karbonu existoval H. jako pohoří. Za triasu, jury a křídy tvořil patrně ostrov v moři, avšak teprve od počátku tercieru lze vývoj jeho považovati za ukončený. Dále na něm pracovala již jen erose a stopy své působnosti zanechala doba ledová, za kteréž byl H. kryt ledovci. — Řeky na vých. a jihov. H-u se pramenící (Zorge, Wipper, Eine, Solke, Bode, Holzemme) náležejí k úvodí labskému, na záp. a sz. prýštící pak (Oder, Sieber, Söse, Nette, Innerste, Ocker, Eker, Ilse) k veserskému. — Podnebí H-u vyznačuje se vlhkostí, výstředností a drsností. Obnášíť roční výška srážek prům. 130 *cm*, na Brokenu až 170, přibývajíc směrem ku středu, počet dnů deštivých až 188, kdežto stř. teplota roční jest 2·4°, červce 10·70°, kolísajíc mezi +23° a —21°. — Florou liší se Horní H. od Dolního. Kdežto onen vykazuje převahou druhy sev.-západ. Německa s některými rostlinami alpskými, shledáváme na tomto rostlinstvo úvalu durynského. Zvláštností jsou některé druhy nordické (*Betula nana*, *Salix bicolor*), ale jinak má flora ráz baltický. Převládající strom lesní jest smrk (do výše 1030 *m*) a buk (do 680 *m*), mimo to jedle, bříza, borovice a j., kdežto kleč schází. H. má bohatou lesní faunu; ze zvěře nacházíme v lesích jeleny, srny, rysy, lišky, divoké kočky a j., zvláštností pak jsou, jako v rostlinstvu, některé druhy nordické. — Obyvatelstvo H-u není husté (50 na 1 km^2). Jest to lid čilý a silný, plemene smíšeného, hlavně franckého, durynského a dolnosaského; mluví dolnoněm. na sev., záp. a sev.-vých., ostatně hornoněm. dialekty. Hlav. pramenem výživy jest hornictví, neboť H. co do bohatství rudného stojí jen za Rudohořím. Dobývá se stříbro, měď, železo, olovo, síra, kamenec; mimo to láme se žula, mramor, alabastr, diabas, kdežto sádra daleko se vyváží. Za účelem odvodňování báni založena r. 1851—64 štola Arnošta Augusta, 23 *km* dl.; celkem zaměstnává hornictví přes 20.000 lidí. Tolikéž čítá i orba a lesnictví,

především na Dol. H-u; zvláštním odvětvím jich jest pěstování zpěvného ptactva: pěnkav, hejlů a kanárů (v Andreasberku 35.000 kusů), pak sbírání hub a jahod. Z průmyslu, který zaměstnává 4000 lidí, jest nejdůležitější dřevařský (řezbářství a tesařství) a železářský. Veliký význam má návštěva cizinců, vyhledávajících přírodní krásy a léčebná místa H-u (Harzburg, Thale, Alexisbad a j. v.), což podporuje spolek »Harzclub«. Četné trati železniční probíhají a obklopují H. se všech stran, tak především dráha okružní. — H byl osídlen již v X. stol. za účelem hornickým, ač jeho vých. část osazena již za stěhování národů; horníci harcští byli většinou z Rudohoří. Politicky patřil Dolní H. různým vrchnostem (*Harzgrafen*), kdežto Horní H. zaujali Welfové. R. 1634 usnesli se dědici vévody brunšv. Bedřicha užívati lesů a hor na H-u společně, čímž vznikl t. zv. společný H. (*Kommunionharz*), jehož užívali později společně Hannover (od r. 1866 Prusko) a Brunšvik. — Srv.: Hampe, Flora Hercynica (Halle, 1873); Hoppe, Die Bergwerke etc. im Ober- und Unterharz (Klausthal, 1883); v. Groddeck, Abrisz der Geognosie des H. (t., 1883); Kloos, Entstehung und Bau des Gebirges erläutert am geol. Bau des H. (Brunšvik, 1889); Leicher, Orometrie des H. (Halle, 1886); Kühne, der H. vom hygienisch-klimat. Standpunkte (Brunšvik, 1889); Lossen, Geognostische Übersichstskarte des Harzgeb. (Berl., 1882); Höhenschichtenkarte des Harzgeb. (t., 1882). • *Tšr.*

Harc, lehký útok dráždivě vyzývavý před větším podnikem, aby nepřítel před časem rozvinul a tak odkryl a prozradil síly své; odtud odvozeno sloveso **harcovati** (francouz. *harceler*, drážditi), vyřiťovati se, vyjížděti si na nepřítele; **harcovníci**, též, hlavně nověji se střelnou zbraní, různostřelci (francouz. *tirailleurs*, rusky *zastrělščiki*, něm. *Plänkler*), vojáci pěší nebo jízdní vyslaní ze sraženého šiku napřed ve tlupách volnějších, rozptýlených, t. zv. rojích. Viz různostřelec a roj ve smyslu vojenském. Od h-u odvozena též harcovnice (v. t.). *FM.*

Harciř (z lat. *arciarius*), lukostřelec (v. t.).

Harcourt [arkúr], starý franc. rod šlechtický, z něhož vynikli: **1)** Henri de Lorraine, hrabě d'H.-Armagnac (* 1601 — † 1666), bojoval v bitvě na Bílé Hoře a vynikl později ve válce proti Španělům jak v Italii, kde je r. 1640 porazil u Casale, tak ve Španělsku v l. 1645 až 1646. Zemřel jako místodržitel v Anjou. — **2)** Georges Tresor Douglas Bernard (* 1809 — † 1883 v Garey), byl roku 1873 vyslancem ve Vídni, r. 1875 v Londýně. — **3)** Pierre Louis Emmanuel, vicomte d'H. (* 1844), byl za války francouzsko-něm. pobočníkem Mac Mahonovým, r. 1873 jeho kabinetním tajemníkem a v l. 1871—76 členem Národního shromáždění, kde vystupoval příkře proti republice. R. 1877 působil jako sekretář vyslanecký ve Vídni, ale r. 1879 vzdal se veřejné činnosti. — **4)** Bernhard Hippolyte Marie, hrabě (* 1821), byl r. 1851 vyslancem v Karlsruhe, r. 1871—72 u dvora papežského, r. 1872 v Londýně, r. 1873 ve Vídni, r. 1875 opět v Londýně, až r. 1879 vzdal se úřadu.

Harcourt [hárkert] William Vernon, sir, právník a státník angl. (* 1827). R. 1854 stal se v Londýně advokátem a r. 1868 prof. mezinárod. práva v Cambridgei. Zvolen byv r. 1868 za město Oxford do dolní sněmovny, vynikal tam jako přední řečník liberálů. Ve Gladstonově kabinetu byl od listop. 1873 do ún. 1874 gener. prokuratorem. R. 1880 stal se ve druhém ministerstvu Gladstonově ministrem vnitra. R. 1885 odstoupil s Gladstonem, avšak již r. 1886 byl jako kancléř pokladny od února do čce po třetí členem Gladstonova kabinetu. Týž úřad svěřen mu v srp. 1892 ve čtvrtém ministerstvu Gladstonově. H. byl horlivým spolupracovníkem časopisu »Saturday Review« a psal pode jménem Historicus do »Timesů« politické listy, které svého času velmi prosluly.

Harcov Dolní a Horní (*Unter-* a *Ober-Haatz*), ves v Čechách, hejt. a okr. Dvůr Králové, fara a poš. Chvalkovice; 13 d., 32 ob. č., 35 n. (1890), na Černém potoce mlýn.

Harcovati viz Harc.

Harcovnice (odvozené od harc), hrubá střelba starodávná ve vojscích českých od 2. pol. XV. stol. užívaná na harcování (viz Harc, útok) buď v čele, vzadu nebo po stranách zástupů vojenských a vojů, též na vozích a v šicích nebo hradbách vozových. Ze železné hlavně 4 lokte (asi 3 *m*) dlouhé, 4 centy (225 *kg*) těžké, spočívající na loži dvoukolém stříleli 1 librou (½ *kg*) prachu koule železné neb olověné, 2 libry těžké. Hlaveň napodobena na vyobr. č. 1650.*a*, lože však, či spíše lešení nebo koza, na níž je položena, je z dob nejprvnějších, nemotorná, jak potřebována na

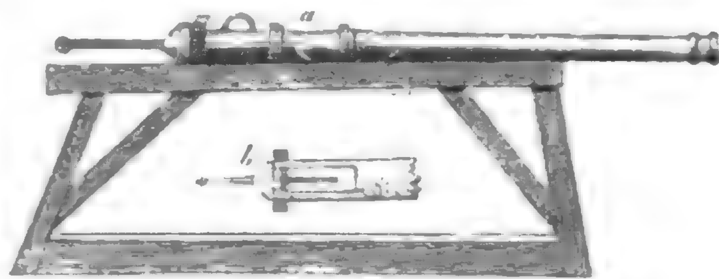

Č. 1650. Harcovnice.

náspech v Německu, kde h-ci nazývali falkonet. (Dle jiných značí prý tento výraz českou střelbu sokolnici, co slovně by bylo správné.) Tam též se pokoušeli o přístroj ku nabíjení od zadu; k nabitému totiž od zadu kusu přišroubovali dno a jím vsunuli do náboje žhavou jehlu a tak jej zapálili (*b*). Později pořídili zátravku (zápalní otvor) a zavřeli dno, podobně jako dříve zášrubem. Potom slévali celou hlaveň i se dnem v jednom kuse a vyvrtali blíže dna díru k nabíjení. Po nabití ji zavírali závorem silným, ve kterém byla zátravka. Srv. Dělo, Hrubá střelba a pod. *FM.*

Harcovník viz Harc a Různostřelec.

Hard, Haard, osada vorarlberská v hejt. a v okr. bregenzském při jihových. konci jezera Bodamského a při státní dráze vorarlberské, s 2183 ob. (1890); je tu loděnice, stanice parníků, přádelna na bavlnu, továrny na barevné turecké příze, na iučebniny a zápalky a provozuje se čilý obchod se dřívím. Dne 20. února 1499 zvítězili tu Švýcaři ve válce Švábské.

Hard., Hardw., skratek zoologický, jímž označen Thomas Hardwicke [hárduik], jenž byl generalmajorem v první pol. tohoto stol. ve vojště východoindickém a zabýval se studiem zvířeny indické.

Hardaknud nebo Hardeknud, král dánský a anglický (* 1036—42), syn Knuda Vel. z prvního manželství, vzdal se Norska, odkud bratr jeho byl vypuzen, ujal se správy nad Dánskem a jižní Anglií a po smrti bratra svého Haralda r. 1040, který od severních krajin anglických byl uznáván za krále, opanoval celou zemi. Byl velmi surový a nemírný labužník; zemřel, byv raněn při svatební hostině mrtvicí, poslední mužský potomek rodu Skjoldungů. Po jeho smrti Anglie odtrhla se od Dánska a zvolila si domácího krále Edvarda II. Vyznavače.

Hardanger, kraj v norském amtě Söndre-Bergenhus, pověstný krásami přírodními (jezera, fjordy, vodopády). Na 6026 *km*² má asi 16.000 obyv., jichž povaha a zvyky opěvány norskými básníky.

Hardangerfelen, norský národní nástroj, druh violy d'amour o 4 hmatných a 4 ohlasných strunách, jimž doprovází se k tanci hallingu. Ve hře na nich vynikl kol r. 1840 Maliser-Knud, skladatel nejoblíbenějších hallingů.

Hardangerfjord, zátoka Atlant. okeánu do norského pobřeží amtu Söndre-Bergenhus, 105 *km* dlouhý a přírodními krasami vynikající; rozvětvuje se ve mnoho pobočních zátok, z nichž Aakrefjord a Sörfjord jsou od sebe odděleny mohutným skalistým massivem, 1654 *m* vysokým, na jehož hřbetě rozkládá se veliké sněžné pole Folgefonden a na severových. veliký ledovec Halling čili Hardangerjökul.

Hardanger-Vidda, vysočina mezi norskými krajinami Hardanger, Hallingdalen, Numedalen a Telemarken, má délku i šířku asi 100 *km*, stř. výšku 1250 *m* a ráz vysokého pustého fjeldu s nečetnými vyššími vrcholky a hojnými jezery. Nejvyšší bod jest Hårteigen (1720 *m*). Sobi žijí tu divoce. Nečetné obyvatelstvo živí se místy chovem dobytka.

Hardegg, město dolnorak. s 396 ob. (1890) v hejt. hollabrunnském, v okr. reckém na pr. břehu Dyje, v kotlině obklopené lesnatými kopci na úpatí vrchu, na kterém vypínají se mohutné zříceniny hradu H-a; byl v XI. stol. vystavěn na ochranu hranic proti Moravě a jest původištěm hrabat z H-a.

von **Hardegg** Julius, generál virtemberský (* 1810 v Ludwigsburce — † 1875 ve Štutgartě). Byl v l. 1833—43 vychovatelem korunního prince a potomního krále Karla I. a v l. 1859—64 velitelem divise. Vydal několik voj. spisů, z nichž důležitější jsou: *Vorlesungen über Kriegsgeschichte* (Štutg., 1851—62, 3 sv.); *Die Belagerung v. Sewastopol nach dem Werke des Generals Niel* (t., 1859).

z **Hardegga** viz z Hardeka.

Hardegger (Heinrich von Hardeck?), švýc. skladatel písní ze XIII. stol. V Hagenově »Sammlung der Minnesinger« (Lipsko, 1838, sv. 2.) uvedeno 15 jeho průpovědí obsahu náboženského.

Hardegsen, město v kraji northeimském prus. vlád. okr. hildesheimského, 173 *m* n. m., na Espoldě, při trati Ottbergen-Nordhausen pruských stát. drah. Jest sídlem vrchního lesního úřadu, má výrobu hospodářských strojů, doutníků a tabáku, koží, pivovar, lomy pískovcové a 1089 obyv. (1890). Uprostřed H u stál ve XII. stol. hrad Hardeck, jenž v 30leté válce byl zbořen; zachována jen zbrojnice z XV. stol.

z **Hardeka** (z Hardegga), jméno starých rodin rakouských, které také v Čechách a na Moravě statky mívaly. Jméno pochází od hradu a města Hardegga v Dol. Rakousích: **1)** Na Hardeggu seděl a po něm se jmenoval rod hrabat z Playnu, z nichž poslední, Kunrát a Ota, zbiti od Uhrův u Stožce, když Přemysl II. s nimi o Štýrsko bojoval.

2) Pertolt hrabě z Devina (Tybein, Duino) vyženil Hardegg se vdovou po Otovi a obdržel jej r. 1278 v léno († 1312). Potomci jeho psali se purkrabě z Magdeburka a hrabě z H. Jeden z nich, Purkart, objevuje se r. 1349 jako pán na Mohelně, koupil r. 1351 Želetice, avšak prodal oboje. R. 1361 byl hofmistrem dvoru král. v Čechách (manž. Gyzla). Jan, bratr jeho, pojal r. 1355 za manželku Helenu, dceru Rudolfa, kníž. saského, a příbuznou Karla IV., jenž jej nazýval svým sestřencem a jemu r. 1360 hrad Kostelec n. S. v manství udělil a vsi Lišany, Krupou a Nesuchyni zapsal. S touž manželkou dostal i purkrabství magdeburské. Času potomního vyskytují se tři Janové (starší, mladší a nejmladší), jichž příbuzenství se v pamětech zřetelně nevytýká. Jan, jenž koupil r. 1387 Miroslav na Moravě a měl manž. Annu (druhou), je bezpochyby bratr Purkartův. Zemřel r. 1398 a zboží Miroslavské spadlo na markr. Jodoka. Jan mladší (syn Purkartův) držel od r. 1368 Počátky a Jarošov a později vyskytuje se také v držení hradu Kozí (u Tábora). Všechny tyto statky prodal r. 1389 pánům z Hradce a zemřel snad před strýcem Janem. Jan nejmladší (1389) byl bezpochyby synem Jana mladšího. Přebývaje v Rakousích (jsa maršálkem v Dol. Rak.), do věcí českých nezasahoval. Když ho r. 1425 Čechové na Reci dobyli, vzat do zajetí a dovezen do Prahy, kdež r. 1427 ve věži na hradě zemřel. Čechové milovali tohoto pána »starého, krásného s bradou šedivou« a litovali ho, poněvadž byl pán šlechetný a na Čechy laskavý, ale Hynek z Valdšteina věznil ho proto, aby na něm vynutil výkupné. Potomek jeho Michal byl r. 1452 s cís. Bedřichem v Římě a držel do r. 1462 hrad Rožem-

berk v zástavě. Král Jiří nazýval jej svým »švagrem«. Jsa posledním tohoto rodu, vzdal vše jmění své v Rakousích cís. Bedřichovi a zemřel 21. bř. 1483.

3) Jindřich Prueschenk svob. pán ze Stettenberka, nejv. truksas ve Štýrsku, koupil r. 1495 Hardegg od cís. Maximiliána, od něhož také obdržel majestát, aby se psal hrabě z H. a z Machlandu (1500). Již před tím (1483) byl pojal za manž. Elišku z Rožemberka. Asi v ten čas koupil hrad Helfenburk, kterýžto určil r. 1499 za dědictví syna svého Oldřicha. Nedlouho potom koupil hrad Rožemberk pro svou manželku, avšak za něj zapsal jí r. 1504 Osterberg. Syny měl tři: Jana, Oldřicha a Julia. Oldřich zdědil statky české a koupil r. 1501 hrabství Kladské od knížat Münsterberských, odkudž si na cís. Maximiliánovi vyprosil rozhojnění hesla svého (hrabě z Kladska, 1503), a r. 1507 uděleno mu i právo vybíjeti vlastní minci. K zemi České jakožto obyvatel přiznal se r. 1502, avšak potom statky svoje rozprodal (1503 Helfenburk, 1508 Rožemberk, 1510 silnici Stříbrskou) a zemřel r. 1522. Bratr jeho Jan, jenž byl účasten běhů válečných v l. 1526—29, dědil Kladsko, které prodal r. 1534 králi Ferdinandovi. Aby však přece statek v Čechách měl, dovolil mu král vyplatiti panství Trutnovské († 1535). Třetí bratr Julius účasten byl v l. 1529—52 bojů s Turky a sloužil Ferdinandovi I. († 1557). Kryštof, syn Janův, držel panství Trutnovské, jež však r. 1538 prodal. Za to koupil r. 1544 Letovice na Moravě pro sebe a své mladší bratří. V držení tohoto panství vyskytuje se pak v l. 1559—61 Volf Jetřich, jenž měl (z manželky Reginy Fuggerovny) syna Jana, a ten měl kromě Letovic i Kunštát. Na tomto seděl dříve Hanuš Bedřich z H., horlivě oddaný učení luteránskému, po němž († po r. 1575) dědily jej dcery Barbora a Eliška, a od těchto jej koupil dotčený Jan, také horlivý luterán. Kunštát prodal r. 1590 a posledním pořízením (1594) učinil dědici manž. Elišku z Herberšteina a strýce Ferdinanda. Později se dostaly Letovice v držení Reginy hrab. z H. a manž. jejího Jindřicha Václ. hrab. z Thurnu (1613). Bernart hr. z H. koupil r. 1579 Zásadku v Čechách a získal r. 1590 některé vsi v Boleslavsku, ale zemřel nedlouho potom. Vdova Zuzana pak statky české prodala (1593) Z novějších členů rodiny této vyznamenal se Jan Ignác (* 1772, † 1848), jenž od r. 1789 sloužil ve vojště rakouském a vyznamenal se ve válkách francouzských (1793–1814, zejm. u Asprů a Wagramu r. 1809 a u Lipska r. 1813). stal se generálem, od r. 1834 předsedou dvorské válečné rady a majitelem několika řádů. Bratr jeho Jan Ant. Linhart (* 1773, † 1825) účasten byl tehdejších běhů válečných a jmenován byl na bojišti lipském polním podmaršálkem. Také třetí bratr Jan Jindřich (* 1778, † 1854) vyznamenal se ve válkách franc. (1793 až 1814), jmenován byl generálem jízdy a r. 1815 remontním inspektorem. Julius hr. z H. (* 1810, † 1875) byl ve vojen. službách virtemberských a sepsal několik odborných děl vojenských. Nyní žije rod ten ve dvou liniích, starší a mladší, které se také rozeznávají sídly svými. Onano píše se »auf Stetteldorf«, tato »auf Kadolz u. Seefeld«. *Sčk.*

Hardeknud viz Hardaknud.

Harden Maximilian, publicista německý (* 1861 v Berlíně), zakladatel a redaktor týdenníku »Zukunft«, vynikl jako neobyčejně bystrý, bezohledný a duchaplný essayista politický, kulturní a literární. Vydal: *Berlin als Theaterhauptstadt* (1888); *Apostata*, pseudonym, pod nímž uveřejnil první své úvahy (1892); *Neue Folge* (t. r.).

Hardenberg: 1) H. Karl August, kníže a státník prus. (* 1750 v Essenrodě — † 1822 v Janově). Byl nejprve ve státní službě hannoverské, pak brunšvické a stal se r. 1790 ministrem markraběte Ansbašského; a když ten r. 1791 postoupil markrabství Prusku, jmenován H. pruským ministrem pro tyto země. Zorganisovav je ve smyslu vlády pruské, zavřel r. 1795 s Francií mír v Basileji, načež v l. 1804—05 zastával v Berlíně úřad ministra věcí zahraničních; úřad ten svěřen byl mu r. 1807 podruhé, ale na přání Napoleona I. musil odstoupiti. Teprve r. 1810 otevřeno mu bylo nové pole činnosti, nebo stal se místo Steina kancléřem a tu, zachovávaje na oko politiku mírnou, pracoval o obnovení Pruska. Po porážce Napoleonově v Rusku naléhal na zavření spolku s Ruskem a podepsal za Prusko mír v Paříži. Byv povýšen do stavu knížecího, zastupoval Prusko na kongressu vídeňském, na kterém vymohl rozmnožení území pruského, dále na konferencích v Cáchách (1818), Karlových Varech a ve Vídni (1819 až 1820), v Opavě (1820), Lublani (1821) a Veroně (1822). Ve vnitřním zřízení pruském provedl mnoho oprav, ale zavedení slíbené ústavy se nedočkal. Paměti jeho vydal L. von Ranke: *Denkwürdigkeiten des Staatskanzlers Fürsten v. H.* (Lipsko, 1877, 5 sv.).

2) von H. Friedrich, básník něm., známý pod jménem Novalis (* 1772 ve Wiederstedtu na Mansfeldsku — † 1801 ve Weissenfelsu), pocházel z hluboce zbožné rodiny bratří ochranovských, jejíž ovzduší jej trvale proniklo, studoval od r. 1790 v Jeně, kde poznal Schillera a Reinholda, od r. 1791 v Lipsku, kde se spřátelil s Friedr. Schleglem, od r. 1792 ve Vitemberce práva. R 1794 poznal v Tennstädtu u Langensalzy Sofii von Kühn, s níž se zasnoubil, jež však brzy skonala. R. 1796 stal se auditorem u solivárен ve Weissenfelsu a r. 1800 zasnoubil se sl. v. Charpentier, brzy potom však zemřel plicní chorobou. H. je přední představitel starší romantické školy, odvrácený od skutečnosti a ponořený do hlubin své visionářské, přecitlivělé duše. Přispělo k tomu vedle osudů životních i studium theosofie a hlavně filosofie Fichteovy, dále styky s předními zakladateli romantického směru, Schleglem, Tieckem a j. H. psal lyriku, jež je z nejlepších plodů romantické školy: *Hymnen an die Nacht*, jež pěl nad hrobem své nevěsty, plné tajemných a úchvatných tuch záhrobních, formy volné, neplastické, hudební

teskné rhapsodie, a *Geistliche Lieder*, výlevy vroucí zbožnosti citové, jež mysticky rozplývá se v kontemplaci boha a v nichž vliv novoplatonický stýká se s působením Schleiermacherovým. Hlavním dílem jeho je však neukončený román *Heinrich von Ofterdingen*, román spiritualistický, jenž co do formy sleduje Goethova »Wilhelma Meistra« a chtěl podati allegorickou synthesu celého života lidského, ukázati poesii jako ústřední sílu, jíž žije svět; básník chce projíti celým okrskem lidské činnosti, všemi věky a jich snahami, aby je vyložil a sjednotil ve svém filosofickém (spiritualistickém) ohnisku. Nezáživná allegoričnost na jedné straně, soumračná neurčitost na druhé jsou vadami této práce, která má nicméně mnohý passus vzácné opravdové něhy. Souborné spisy H-ovy vydali L. Tieck a Fr. Schlegel (Berlín, 1802, 2 sv., 5. v. 1838); nové vydání »Básní« opatřil Beyschlag (3. v. Lips., 1885); kritický výběr J. Dohmke (t., 1892). Srv. F. v. H., gen. Novalis, Eine Nachlese aus den Quellen des Familienarchivs (2. vyd. Gotha, 1883); Novalis' Briefwechsel mit Fr. u. A. W., Charl. u. Kar. von Schlegel, vyd. Raich (Mohuč, 1880); Schubart, Novalis' Leben, Dichten u. Denken (1887); J. Bing, Novalis (Hamb., 1893); Maeterlinck, v Nouvelle Revue, 1895. *Šld.*

Hardenpont Nicolas, abbé, pomolog belgický (* 1705 v Monsu — † 1774), proslul pěstěním četných nových druhů hrušek (máslovky, regentiny č. královské a j.).

Harder Hanuš, mincmistr pražský v létech 1562—78. Před tím byl od r. 1558 »gegenhandléřem«. R. 1578 jmenován účetním radou a nejvyšším prubířem zemským, jímž zůstal do smrti r. 1589. Za H-a raženo v pražské mincovně velmi pilně: za Ferdinanda I. tolary zlaťákové (*Guldengroschen*) a jejich díly, desetníky a dvoukrejcary (půlpacnéře), za Maximiliána II. též dukáty a od r. 1572 i těžké tolary (*Thalergroschen*) a groše bílé. Jako mincovního znaménka užíval H. řeck. písmena Φ nebo φ, od r. 1574 nohové tlamy na delším krku, obrácené ku straně pravé nebo levé. *Faa.*

Harderwijk [-vajk], město v nízozem. prov. Geldernlandě, při Zuiderském jezeře a na žel. trati zwolle-utrechtské, má gymnasium místo university, která v l. 1648—1811 tu byla, příhodný přístav s majákem, stanici lodí východoindických a sklad potřeb pro koloniální vojsko, loděnici, rybářství, nasolování a uzení sleďův, obchod s obilím a dřívím a 7594 ob. (1891).

Hardetschlag, Hartetschlag, ves v Čechách, hejt. Kaplice, okr. Hrady Nové, fara a pošta Benešov Něm., 46 d., 302 ob. n. (1890).

Hardheim, městys badenský v okr. buchenském kraje mosbašského na Erfě, se starým zámkem (nyní škola), starou věží, zbytkem to hradu z XI. stol., novým katol. kostelem v romanském slohu, výrobou hospodářských strojů, koželužstvím, mlýny, pilami, lomy pískovcovými a vápencovými, vinařstvím a 2145 ob. (1890); v listinách uvádí se H. již r. 782.

Harding: 1) H. Karl Lud., astronom něm. (* 1765 v Lauenburku — † 1834 v Gotinkách), byl nejprve bohoslovcem, pak od r. 1800 inspektorem Schröterovy hvězdárny v Lilienthalu a na to professorem hvězdářství v Gotinkách. Objevil r. 1804 asteroidu Juno a tři vlasatice. Vyznamenal se nejvíce pořízením velkého moderního atlantu hvězdného *Atlas novus coelestis* (Got., 1808—23, 2. vyd. Halle, 1856), jenž obsahuje 60.000 hvězd a jsa založen na vědeckých základech, býval často používán. H. pořídil též dvě hodiny akademických map berlínských. *Gs.*

2) H. Chester, amer. malíř podobizen (* 1792 v Conway, Mass. — † 1866 v Bostonu). Studoval v Londýně a jest zároveň se Stuartem a Elliotem z nejpřednějších amer. malířů podobizen. Díla jeho vyznačují se ostrou a detailní charakteristikou. Jako nejlepší jeho podobizny se uvádějí; malíř *Washington Allston*, státník *Daniel Webster*, *John Randolph* a generál *Sherman*. *J-k.*

Hardinge [-ding] Henry, viscount z Lahore, sir, generál britský (* 1785 ve Wrothamě — † 1856 v South Parku v Kentu). Vstoupiv r. 1798 do vojska, vyznamenal se při armádě portugalské, zvláště u Virneiry a Albuery, a r. 1815 ve štábě Blücherově u Ligny, kde ztratil levou ruku. Za ministerstva Wellingtonova jmenován byl gener. sekretářem pro Irsko, který úřad zastával opět v l. 1834 až 1835 a 1841—44. V dubnu 1844 jmenován byl guvernérem Vých. Indie i porazil Sikhy ve čtyřech bitvách a po vítězství u Sabraonu dne 10. ún. 1846 zatlačil je za Satledž a donutil město Lahore, že se vzdalo; mírem v Lahoře zavřeným připadl Angličanům kraj mezi Satledžem a Raviem. Za odměnu povýšen byl do stavu peerů jako viscount z Lahoru a obdržel roční pensi 8000 liber sterl. Po návratě svém r. 1848 vstoupil do sněmovny lordů, stal se r. 1852 generálním polním zbrojmistrem (*Master-general of the Ordonance*) a r. 1854 po Wellingtonovi vrchním velitelem armády britské.

Hardingstone [hár-stón], město v angl. hrab. northamptonském, jihovýchodní předměstí Northamptonu s 6341 obyv. (1891), pověstno z r. 1459 bitvou mezi Jindřichem VI. a earlem Warwičkem.

Hardouin [arduen͡] Jean, theolog a filolog franc. (* 1646 v Quimperu — † 1729 v Paříži). Vstoupiv r. 1666 do řádu jesuitského, stal se r. 1683 bibliotékářem při kolleji Ludvíka Velkého v Paříži. Mimo theologii obíral se horlivě jazyky klassickými, archaeologií, numismatikou, chronologií, filosofií a dějinami, ale při tom všude jevil vášnivou zálibu v hypothesách naprosto bezpodstatných a paradoxních. Tak ve spisech *Prolegomena ad censuram veterum scriptorum* (Paříž, 1693) a *Chronologia ex nummis antiquis restituta* (t., 1697, 2 d.) tvrdil, že nejen největší část řeckých a římských mincí jest moderního původu, nýbrž že všechny památky řecké a římské literatury mimo Cicerona, Vergiliova Georgika, Horatiovy Satiry a Listy a Plinia staršího jsou

padělkem středověkých mnichů, kteří ve století XIII. po Kr. řízením jakéhosi Severa Archontia je složili. V díle *Conciliorum collectio regia maxima* (t., 1715 nn. 12 d.) tvrdil, že před koncilem tridentským nebylo žádného církevního shromáždění a že akta všech koncilů před tridentským jsou podvržena. Mimo to sepsal *Chronologia Veteris Testamenti* (t., 1677), vydal *Themistia* (text s lat. překl., t., 1684) a *Plinia* staršího (t., 1685, 5 d.). Vydání Plinia jest jeho nejlepší prací. Po smrti H-ově vydán jeho *Commentarius in Novum Testamentum* (Amsterdam, 1742). *Opera varia* H-ova vydal abbé d'Olivet (t., 1733). *Vý.*

Hardt, vlastně Hart (jm. znamená zalesněnou výšinu), též Hardtgebirge, zalesněná pískovcová planina, rozkládající se v bavor. Falci Rýnské od jihu k sev., t. od hranic elsaských až ku propadlině Kaiserslauternské, jež ji dělí od Donnersbergu. Hledíme-li od Rýna, jeví se nám H. jako pohoří, ve skutečnosti však jest H. jen pokrajím triasové planiny lotrinské, zde 300—450 *m* vys. Celkovým rázem podobá se úplně sev. Vogesám; údolí na straně rýnské jsou krátká a příkrá, v povlovném svahu západním však protáhlá se spádem velmi mírným. Nejvyšší vrch Kalmit (680 *m*) nalézá se u Neustadtu blízko vých. srázu, jenž jest velmi úrodný (znam. vinice, lesy kaštanové), kdežto drsný vnitřek jest pokryt ze $^{9}/_{8}$ lesem bukovým a smrkovým a pro orbu málo vhodný. Na výšinách všude plno zřícených hradů a klášterů. Nerostné bohatství H-u jest velmi skrovné.

von der **Hardt** Hermann, theolog prot. (* 1660 v Melle v Osnabrücku — † 1746), professor orient. jazyků v Helmstedtu. Směr jeho byl nejprve pietistický, později racionalistický. Nejdůležitější ze spisů jeho, jichž na 300 se čítá, jest *Magnum oecumenicum Constantiense concilium* (Frankfurt a Lipsko, 1697—1700 a 1742, 7 sv.).

Hardtmuth Joseph, architekt a průmyslník (* 1752 v Asparnu v Dol. Rakousích — † 1816 ve Vídni). Otec jeho byl truhlář. H. vyučil se zednictví u strýce. V nočních hodinách vzdělával se v kreslení. A právě jeho kresby vzbudily značnou pozornost; zvláště hrnčíři vyhledávali jeho vkusné a originelní vzory pro své výrobky. I strýc svěřoval mu nyní plány a výkresy. První veřejnou prací jeho byl plán k nové façadě paláce Al. Liechtensteina, jehož opravu po smrti strýcově i sám vedl. Mimo jiné veškeré architektonické zařízení komnat pochází od H-a. Jmenován byv za to knížecím Liechtensteinským architektem, provedl věž v orientálním slohu v Lednici. Nástupce Aloisův, kníže Jan, jmenoval H-a ředitelem stavebním a od té doby počíná nová epocha umělecké činnosti jeho. Velkolepé stavby a zařízení na knížecích panstvích jsou jeho prací. Se zdarem zabýval se i hospodářstvím. Navrhl nový druh hvozdů, který též na knížecích statcích a mnohých soukromých byl zařízen. Rovněž vynalezl zvláštní druh cihel, jež časem tvrdly jako kámen, a stroj k jejich hotovení. Studia mineralogická a geognostická vzbudila v něm přání odstraniti škodnou glasuru metallickou, užívanou při stolním nádobí. Podařilo se mu vyrobiti příbor, jenž co do jakosti byl asi uprostřed mezi porculánem a majolikou, čistotou a tlouštkou blíže se onomu, lácí pak této. R. 1798 obdržel výsadu na svůj vynález »vídeňského kamenného zboží«, k jehož výrobě spojil se s obchodníkem Winklerem. Před tím již r. 1790 podařilo se mu, současně s Contém v Paříži, nalézti prostředek nahraditi drahou tuhu cumberlandskou směsí na prášek roztlučené tuhy s hlinou. R. 1804 zavedl H. výrobu nových tužek, jimiž cizí byly vytlačeny úplně. Již r. 1829 páčila se výroba na 200.000 tuctů a vyvážely se do Německa, Hollandska, Ruska, Italie, ano i do Anglie. Později byla továrna rozšířena o výrobu červených tužek a černé křídy. Z dalších vynálezů jest uvésti zvláštní druh zboží kamenného, jež z hrubších látek jsouc složeno, mělo hnědou, olova prostou glasuru. Užíváno bylo k retortám, nálevkám, hmoždířům a j. lékárnickým potřebám. Roku 1810 vynalezl umělou pemzu a za rok obdržel povolení na výrobu pružných, nezničitelných psacích tabulek. Dále získaly si jméno jeho umělá žluť neapolská a tuše. Synové jeho Ludwig a Karl přeložili továrnu r. 1847 do Čes. Budějovic, kde s počátku 300 dělníků ročně vyrábělo 1 mill. tuctů tužek. Za nynějšího majitele Františka šl. z H-ů rozesílá se ročně přes 300.000 grosů tužek do všech končin světa. Dělníků jest přes 1100. Řada důmyslných strojů jest rovněž nálezem nynějšího majitele. Nejnovější marka firmy jest Kohi-núr o 15 gradacích. Proslulá jest i výroba kamen.

Hardtwald, rozsáhlý lesnatý okršlek v Hor. Elsasích, zaujímající asi 14.000 *ha* a rozprostírající se v délce asi 30 *km* mezi Basilejí a Novým Breisachem. V listinách děje se o něm zmínka již r. 896. H. památný jest jako bohaté naleziště římských starožitností, jmenovitě pak stop římských silnic.

Harduin neb Arduin, markrabí ivrejský, zosnoval po smrti Otty III. povstání a dal se r. 1002 v Pavii korunovati na krále italského. Hrabivostí svou popudil proti sobě biskupy, kteří r. 1003 žádali zvláštním poselstvím Jindřicha II., by přišel do Italie. H., roku 1004 ode všech opuštěn, uprchl do skalnaté tvrze Sparrone; ale po odchodu Jindřichově zmocnil se r. 1005 znova vlády a panoval do r. 1013, kdy musil se vzdáti a vstoupiti do kláštera Fructuaria, který roku 1003 sám založil a kde r. 1015 zemřel.

Hardun (*Stellio* Daud.), rod ještěrů tlustojazyčných z čeledi agam (*Agamidae*, v. t.). Má tělo nahoře ploské, hlavu skoro trojhrannou, veliké otvory ušní a ve chrupu větší zuby klům podobné; pory stehenní scházejí, ocas jest nepříliš dlouhý a oblý. Hlava pokryta štítky, v týle šupinami trnům podobnými; na těle jsou šupiny různě veliké, opatřené vyniklou hranou (kýlem) a mezi nimi porůznu skupiny drobných šupinek ostnitých, jakéž také na svrchní straně končetin viděti. Na

ocase jsou ostré, špičaté šupiny sestaveny v kruzích (přeslenech). Ze 5 druhů tohoto rodu v jižní Evropě a střední Asii přebývajících nejznámějším jest h. obecný (*Stellio vulgaris* Latr.). Tělo jeho dorůstá délky 25 až 45 *cm* (z toho asi $^2/_5$ jsou délkou ocasu) a má barvu různou. Žije v jihových. Evropě, na Balkánském poloostrově a ostrovech Aegejského moře, v Malé Asii a zvláště v severovýchodní Africe. Hbití ještěři tito přebývají v poušťích, na místech vyprahlých, v rozvalinách zdí a v kamení. Potravou jejich jsou mouchy, motýli, včely a jiní drobní hmyzové. *Br.*

Hardvar, Haridvara, Hurdwar, Gangadvara, t. j. brána Hariho, Višnuova nebo Gangy, dříve též Majapur, město v distriktu saharánpurském Severozáp. provincií v Brit. Indii, na 29° 57′ s. š. a 78° 13′ v. d., při pr. bř. Gangy, na již. úpatí Sivalických pahorků, 403 *m* n. m. s 3614 ob. (1881). H. jest staré místo poutnické, kamž přicházelo v březnu a dubnu až na 2½ mill. lidí vykoupat se v Ganze u posvátných schodů s otiskem nohy Višnuovy. Současně koná se veliký výroční trh, hlavně na koně z Kábulu, Persie a Arabie. Za každých 12 let koná se zvlášť slavnostní trh (*kumbhmela*). Poněvadž r. 1847 z H-u rozšířila se velká epidemie cholerová až do Evropy, učinila angl. vláda přísná opatření na omezení návštěvy poutníků, tak že nyní roční návštěva činí pouze asi 2—300.000.

Hardw. viz Hard.

Hardwickia Roxb., ke cti angl. státníka před. století pojmenovaný rostlinný rod z čeledi motýlokvětých (*Papilionaceae*) s 5listým korunovitým kalichem, střídavě delšími a kratšími tyčinkami, s vystoupavou čnělkou a kopinatým 1semenným luskem. Roste druhem H. *binata* Roxb. na pobřeží Koromandelu, vyznačena jsouc jednojařmými kadeřavým hrotem zakončenými listy a žlutými latnatými květy. *Děd.*

Hardy [ardi]: **1)** H. Alexandre, dramatik franc. (* kol 1560 v Paříži — † asi 1631), byl dodavatelem pařížského Théâtre de Bourgogne, pro něž napsal 500—600 her honorovaných po 3 tolarech. Na sklonku života vydal z nich 40 opravených (Paříž, 1624—28, 6 sv., novotisk Stenglův v Marburce, 1883, 5 sv.). Na franc. jevišti vládl v první třetině XVII. stol. Má význam pro rozvoj franc. dramatu, že vybavil je z rhétoriky a lyriky a sestředil v něm živly opravdu dramatické; po té stránce jest předchůdcem Corneillovým; jako veršovec je však velmi chatrný. Látku čerpal hlavně ze Španělů, Italů a spisovatelů antických. Srv. E. Rigal, A. H. (Paříž, 1890). *Šld.*

2) H. Alfred, lékař franc. (* 1811 v Paříži). Lékařství vystudoval v Paříži, působil tu jako lékař v různých nemocnicích, posléze pak v Hôpital St.-Louis a jako agrégé na lékařské fakultě. Prací jeho je velká řada a týkají se hlavně kožních nemocí; uvádíme z nich: *Traité élémentaire de pathologie interne* (1844—1853, 3 sv.); *Leçons sur les maladies de la peau* (1858—1859, 2 sv.); *Clinique photographique de l'hôpital Saint-Louis* (1867).

3) H. Léopold Amédée, franc architekt (* 1829 v Paříži — † 1894 v Châtillon-sur-Loing), vrchní architekt světové výstavy r. 1867 a 1878 a inspektor civilních staveb. Stavěl též kostel v Cunaultu a v Lourdech. *J-k.*

Hardy [hár-]: **1)** H. Thomas Duffus, sir, historik angl. (* 1804 v Port Royalu na Jamaice — † 1878 v Londýně), byl od r. 1861 místoředitelem státního archivu v Londýně a vydal mnoho sbírek starých listin a histor. dokladů, jako: *Rotuli Litterarum Clausarum 1204—27* (Londýn, 1833—44, 2 sv.); *Rotuli Litterarum Patentium 1201—16* (t., 1835); *Rotuli Normanniae* (t., 1835); *Rotuli de Oblatis et Finibus* (t., 1835); *Modus tenendi Parliamentum* (t., 1846) a napsal: *Descriptive catalogue relating to the history of Great Britain and Ireland* (t., 1871, 3 sv.); *Registrum Palatinum Dunelmense 1311—16* (t., 1874—78 4 sv.); *Life of Lord Longdale* (t., 1852, 2 sv.).

2) H. Gathorne viz of Cranbrook.

3) H. Frederick Daniel, genrista angl. (* 1826 ve Windsoru). Maluje novellistické episody z rodinného života, barvou sytou a harmonickou. Uvádíme: *Cizí host* (1859); *Děravá střecha* (1865); *Hrozící potopa* (1866); *Polední spánek*; *Novinky z ciziny*; *Čtení poslední vůle*. V Anglii jsou díla H-ova velmi populární. *J-k.*

4) H. [hár-] Thomas, novell. angl. (* 1840 v hrabství dorsetském), studoval zprvu architekturu církevní a napsal několik studií o praeraffaelismu v stavitelství; později oddal se však zcela románu. Jmenujeme z jeho prací: *Desperate remedies* (1871); *Under the greenwood tree* (1872); *A pair of blue eyes* (1873); *Far from the madding crowd* (1874), jejíž úspěch byl zvláště veliký; *The hand of Ethelberta* (1876); *The return of the native* (1878); *The trumpet major* (1880); *Two on a tower* (1882); *The mayor of Casterbridge* (1886); *Wessex tales* (1888); *Tess of the d'Urbervilles* (1891) a j. Je z předních soudobých romanopisců anglických, vynikaje hlavně v malbě venkova. Srv. Annie Macdonald, T. H. (Londýn, 1884).

5) H. Dudley, malíř angl. (* 1866 v Sheffieldu, Yorkshire). Vynikl v poslední době svým obrazem *Bez přístřeší*, na němž skupina lidí vyhledala si noční odpočinek u nějakého londýnského pomníku. Vyhladovělá chudina jest tu bez příkras, plně realisticky podána. Jeho lomená šeď barvy upomíná více na vzory francouzské než anglické. *J-k.*

Hare [hér] Aug. John, spisovatel angl. (* 1834 v Římě), cestoval mnoho a dojmy své spracoval v celé řadě oblíbených spisů: *Walks in Rome* (1870, 13. vyd. 1893); *Wanderings in Spain* (1872); *Memorials of a quiet life* (1872, 18. vyd. 1884); *Days near Rome* (1874); *Cities of Northern and Central Italy* (1875, posl. vyd. 1884, 4 sv.); *Walks in London* (1877 a část.); *Cities of southern Italy and Sicily* (1883); *Studies in Russia* (1885); *Sketches in Holland and Scandinavia* (1885); *Days near*

Paris (1887, 2 svazky); *Paris* (1887); *Venice* (2. vyd. 1888); *Florence* (1891, 3 sv.) a j.

Harelda, rod kachen ledních se zobákem kratším hlavy bez nádorů čelních a lysin u kořene; zakřivený nehet má šířku zobáku. Ocas zašpičatělý s prodlouženými (zvláště u samců) péry středními složen jest ze 14 per. Nohy jsou nízké, nárt mnohem kratší než přední vnitřní prst. Ze dvou druhů obmezených na pásmo palaearktické a nearktické jest typický **H.** *glacialis* (lední), jenž zřídka z dalekého severu v zimě zalétá i do Čech. Má zobák černozelený, chřípě jasně cihlové, oko hnědé, nohy modrošedé. Samec v rouše svatebním má hlavu, krk, přední hřbet, lopatky, břicho a kostřec bílé, na stranách krku skvrny hnědé, ostatní šat temně hnědý s bílou zpodní stranou. Délka 60 *cm*, křídla 22, ocas v rouše svat. 30 *cm*. Kachna lední náleží tundře a obývá v severních končinách starého i nového světa. V tahu zimním drží se moře a evropských břehů, kdež nalézá potravu svou, hlavně z měkkýšů se skládající; jen v tuhé zimě zalétá též do nitrozemí. Hnízdo staví nedbale v ostřici blíže břehů. *Bš.*

Harem viz Haram.

van **Haren: 1) H.** Willem, básník nizoz. (* 1710 v Leeuwardenu — † 1768 sebevraždou v St. Oedenrode v sev. Brabantu), rodu fríského, vyslanec na dvoře brusselském, za vladařky Anny vlivuplný státník. Vynikl jako epik básní *Gevallen van Friso* (Amsterdam, 1741) v 18 zpěvích, vkusu akademického, a jako lyrik zvláště prací *Het menschenlijk leven* (1760), jež byla do franc. přeložena d'Holbachem.

2) Ono Zwier van **H.**, bratr. před., státník a básník holl. (* 1718 v Leeuwardenu — † 1772 u Wolvegy ve Frísku), byl stoupencem Viléma Oraňského; r. 1759 přinucen skandálem, opustil politiku a oddal se poesii, v níž získal si skvělé jméno u vrstevníků. Většina básní jeho shořela r. 1779. Z ostatních jmenujeme *De Geusen*, epos opěvující Nízozemí v XVI. věku, dříve nazvané *Aan het vaderland* (Leeuw., 1769; pak 6kráte); truchlohry *Agon, sulthan van Bantam* a *Willem de Eerste* (Zwolle, 1773); veselohru *Pietje en Agnietje*, lyriku a prósu (*Lijkreeden over wijlen sijne Hoogheid Willem IV*) a j. Sebrané spisy jeho s bratrovými vydal J. van Vloten (Deventer, 1874, s životopisy). Srv. Busken Huet, De van Hasens v »Litterarische Fantasien« (1875, 6 sv.).

Hareth, ves v Čechách, viz Hořany.

Harf viz Dahab.

Harfa (ital. *arpa*, franc. *harpe*, angl. *harp*, něm. *Harfe*), hudební nástroj drnkací. Vynález **h**-fy sluší přičísti Egypťanům, kteří ji znali již 3000 let př. Kr. Myšlénku k ní zavdala bezpochyby napjatá tětiva luku, neboť nejstarší druhy, zachované na vyobrazeních z dob 4. dynastie, vykazují prostý tvar mírně zahnutého dřevěného oblouku bez jakékoli ozvučné skříně (hroby u Gize). Stavba později dvojím směrem zdokonalována: jednak zpodní část oblouku rozšiřována v podstavec, že nebylo třeba při hře, jež děla se stoje nebo kleče, nástroje držeti, jednak oblouk a zvláště podstavec dutěny ve skutečnou ozvučnu. Ozvučna byla zprvu tvaru člunovitého, čím dále více mohutněla, až za 12. dynastie nabyla téměř podoby bubnu (Ambros zve druh *Paukenharfe*). Největšího rozkvětu dosáhla egyptská **h.**, hieroglyfy zvaná *tebuni*, za 20. dynastie, hlavně za Rampsinita (kol r. 1270 př. Kr.), kdy přijala táhlý, trojhranný tvar, lišící se od dnešního v podstatě jen nedostatkem předního sloupu. Exempláře vynikaly ztepilostí a nádherou, symbolické řezby, zlato, sloň, perleť a želvina zá vodily při výzdobě s pestrými barvami, hedvábý a safiány. Velikost dosahovala průměrem 6 stop, počet strun (v nejstarších dobách 2 až 10) pohyboval se nyní mezi 13—28. Kdežto dříve i zase později, za doby úpadku, vídáme na vyobrazeních hlavně dívky a ženy hrávati na **h**-fu, za dob největšího rozkvětu **h.** stala se nástrojem králů a kněží, chloubou paláců a chrámů. Četná vyobrazení podávají: Lepsius (II., III. a IV.); dílo franc. výpravy »Description de l'Egypte«; Rosellini v »Monum. civili«; nejznámější je vyobrazení t. zv. **h**-fy thébské, jež v údolí královských hrobů Bibân el Molúk nalezl James Bruce (Stecker, Dějepis hudby, I., str. 10), graciósní kus tvaru již výrazně tříhranného, skoro moderního. Nalézáme však vyobrazeny i zajímavé tvary přechodní mezi **h**-fou a loutnou (*nabla*), vyznačující se vesměs příručním lehkým formátem a obloukovitým tvarem na způsob oněch **h**-f, jež při hře nosívaly se na levém rameni. S úpadkem hudby egyptské za nadvlády perské klesá i **h.** a vrací se k prvotní podobě obloukovité. Od egyptských lišily se assyrské **h**-fy hlavně svou ozvučnou, jež byla čtyřhranná a nalézala se nahoře, běžíc od hráče polygonálně; rameno dolení, vodorovné, tvořilo s ozvučnou skříní a krajní, nejdelší strunou trojhran, bylo slabé a sloužilo za pouhý strunník. Hráč nesl neveliký nástroj před sebou, jak viděti na př. na vypuklině z Kujundžiku zachované v Britském museu, a struny ovládal buďto oběma rukama, jako dělo se v Egyptě, nebo bil je tepátkem. Poslední způsob hry charakteristický byl foinickému kinnóru, rovněž trojhrannému a malého formátu, který však záhy ze služeb náboženství přešel do služeb rozkoše a stal se oblíbeným nástrojem zvláště tyrských hetér. Přes Foinicii dostala se **h.** jednak do Palestiny, jednak do

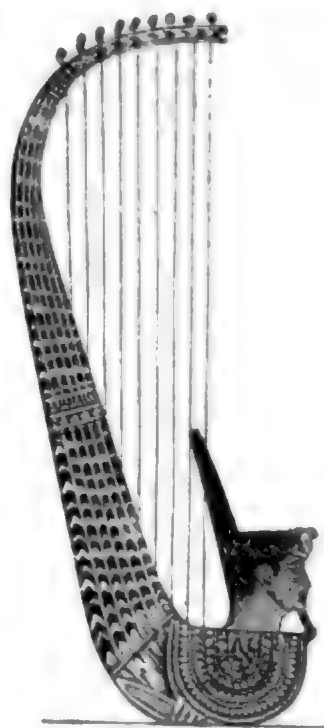

Č. 1651. Chrámová harfa egyptská.

Řecka, jak ukazují již názvy, hebr. כִּנּוֹר, kinnór, řec. *κινύρα*. O kinnóru mluví již Genesis, přičítajíc vynález jeho Jubalovi, kinnórem a zpěvy i bubny chtěl vyprovoditi Laban Jakuba, kinnórem chlácholil David Saula, o něm mluví kniha Job (21, 12), Izaiáš (5, 12), jím žalmista (32, 2) vybízí oslavovati Hospodina, kinnóry zavěšovali plačící židé na vrbí při řekách babylonských, rozpomínajíce se na Sion (žalm 136, 2). Dle první knihy Paralipomenon (15, 21) měl aspoň onen druh kinnóru, jenž Davidem při ustavení archy úmluvy určen k bohoslužebným obřadům, 8 strun, a hráči jeho jmenují se Mattathiáš, Elifelu, Makeniáš, Obededom, Jehiel a Ozazim; dle jiných měl kinnór strun 9 neb 10, dle sv. Jeronyma dokonce 24 a podobu Δ. U Řeků nástroje harfové zastupoval *βάρβιτος, κινύρα, σαμβύκη, πολύφθογγον*, jejichž rozdíly nelze s určitostí stanoviti; Platón (Resp. 399 *c*) je zahrnuje v název *τρίγωνα*, dle podoby trojhranu, jejž tvořila buď pouhá dvě ramena, buď ozvučna se strunníkem a předním sloupem, vyskytujícím se tu již na rozdíl od h-f orientálních. Trigónon samo mělo tvar pravoúhlé kruhové úseče, 11 až 13 strun a zevnějšek, jak z vyobrazení na vásách seznáváme, ryzím hellénským vkusem zušlechtěný. Oproti lýře, hlavně posvátným účelům hovící, byly nástroje harfové Řekům výlučně rázu světského. U Římanů v oblibu vešla nejvíce **sambuca**, kterýž název brán ve smyslu řecké *σαμβύκη*, totiž pro druh h-fy (jiný význam viz **Sambuca**). Daleko rozšířenější byla však **h.** v provinciích římských, jsouc národním nástrojem Keltů i Germanů, pročež i pozdější spisovatelé římští rozumějí pod »**harpa**« nástroj výslovně barbarský. Slovo **h.** samo je původu germanského, jak dokázal Max Müller (sthn. *harapha*, stř hn. *harpfe*, stnor. *harpa*, anglosas. *hearpe*), a přešlo odtud do jazyků romanských i slovanských; naproti tomu kmeny keltické mají své vlastní názvy (irsko-gaelsky *cláirseach*, skotsko-gaelsky *clàrsach*, mansky *claasagh*, walesky *telyn*, kornwalisky *telein*, bretonsky *télen*), což zdálo by se nasvědčovati samostatnému vývoji. Zajímavou zůstává cvšem shoda tvaru, jenž jest v hlavních obrysech u h-fy keltské i germanské trojhranný, formát u obou malý, nosný. Z keltických rozeznávati jest předem h-fy **irské** a **waleské**. Prvnější mají ozvučnu téměř kolmou, přední sloup u nejstarších (jako na vyobrazení, jež přináší Bunting v »Ancient music of Ireland« 1809 a klade před r. 830) schází, kdežto u ostatních je zahnutý a krk, zvaný harmonickou křivkou, poněkud se k němu sklání, tak že struny kovové a vždy podvojně šikmo jsou napjaty. Nejstarší dochovaný kus,

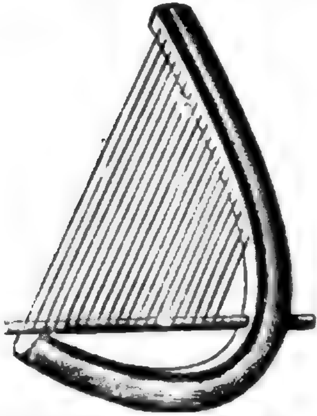
Č. 1652. Malá harfa egyptská.

jehož majitelem byl Brian Beiroimhe, jest v Trinity College v Dublině. **H. waleská** měla těleso rovněž kolmé, ale mohutnější, dolů valně se rozšiřující, předek delší, krk následkem toho stoupající, struny střevové a ve třech řadách, z nichž obě vnější laděny v stejnozvuku a diatonicky, vnitřní chromaticky. **H. skotská** podobala se celkem irské, dosahovala až 36 palců zvýší, 16 zšíří a mívala kolem 30 strun (srv. Gunn, Historical inquiry respecting the performance on the harp in the Highlands of Scotland, 1807). Zálibu v h-fě sdíleli s Kelty na půdě britanské i Anglosasové. Při hodech host hosti podával nástroj a pohoršením bylo odepříti píseň. Věřitel směl dlužníkovi zabaviti vše kromě h-fy. Podobně z german. národů i Frankové přísně trestali toho, kdo harfeníka na rukou poranil. Národové norditští vložili svému bohu básnictví Bragovi, synu Odinovu, do rukou h-fu, a skaldové předstihovali se v kultu mnohozvučného nástroje neméně než bardové. Zajímavý tvar, přísně trojhranný na způsob foinické, vykazuje **h. saská** z IX. stol. Jiné mají opět spíše podobu lyr; Gerbert (»De cantu et musica sacra«) dává jim jméno *cythara teutonica* na rozdíl od britské, jejíž obraz též přináší dle rukopisu kláštera Sv. Blažeje z VIII. stol. Neztenčené obliby požívá **h.** i v době prvního romantismu, u troubadourů, minnesängrů, ano přechází i na ménestrely. V Čechách nalézáme vyobrazení h-fy již v Passionále Kunhutině a na nástěnné malbě na Karlově Týně. Slovné doklady sahaly by k XII. a XIII stol., neboť lze se právem domnívati, že výrazy **c i t h a r a**, **r u č n i c e**, **k ř í d l o** jména byla **h.**, ač jinak slušno na paměti míti, že názvů hudebních nástrojů užívalo se za starých dob velice volně, neurčitě a že zvláště u nástrojů téže skupiny, jako zde harfovitých (roty, žaltáře a pod.), snadno se promíchávaly. Určitě o h-fě mluví Guillaume de Machault, jenž v básni o návštěvě cyperského krále Petra I. u Karla IV. v popise bohatství pražského dvora jmenuje ji mezi 35 druhy nástrojů, které tam

Č. 1653. Ménéstrelská harfa z XV. stol.

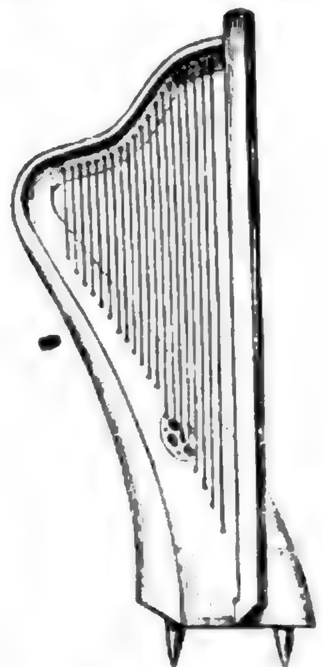
Č. 1654. Harfa velká.

viděl (viz Jireček, Čas. Mus 1878). Z různých druhů středověkých h-f domohla se většího významu jako tvar přechodní h. **špičatá** čili **křídlová**, někdy též **italskou** zvaná (*arpanetta, Harfenett, Spitz-, Flügel-, Draht-, Zwitscherharfe*). Byla menších rozměrů (2½–3 stopy vys., 1½ šir.), dole pravoúhlá, nahoře ostře zašpičatělá, s ozvučnou po obou stranách a se dvěma řadami strun, z nichž basové z mosazi po levé, diskantové z oceli po pravé straně taženy, úhrnem 49. Při hře stavěl se nástroj na stůl, struny měly polohu svislou a trhaly se nehty nebo stříbrnými a j. náprstky. Rozsah hlasový byl asi $Es-c^3$, tón slabý, citerový. Důležité zdokonalení nástroje značí h. **dvojitá** č. **Davidova** (*arpa doppia, Doppel-, Davidsharfe*). U ní obě ozvučny sbíhaly se nazad u velice ostrém úhlu, čímž hráči ovládání strun v pravo i v levo valně usnadněno. Jedna ozvučna procházela veskrze, druhá jen do poloviny nástroje. V pravo nahoře umístěna soustava kovových strun v rozsahu c^1-f^3, ostatní střevové struny rozvrženy byly po obou stranách, taženy vždy jednoduše a sáhaly v levo od $_1B-b^1$, v pravo od $d-c^3$. Jiné ladění bylo v levo $C-\sharp g$, v pravo $g-c^3$, se zvláštně zařaděnými půltóny (úhrnem 43 kovových strun). Poč. stol. XVI. vynikl na ní dle Arteagy jakýsi Orazietto svými »galanteriemi« (v. Ambros, Gesch. III.). **Velká h. Davidova** (*harpe lutée*) liší se od předešlé kromě svých rozměrů v podstatě čtyřhranným tělesem ozvučným, shora dolů se rozšiřujícím, a obyčejně z javoru zhotoveným. Prostřed ozvučny opatřené průlomy běží po délce úzká lišta, do jejíchž dírek struny pomocí dřevěných ohlavěných čípků se zasazují. Hořejší rameno, příčné nebo do **S** zahnuté, tvoří krk protknutý železnými hřidélky k napínání strun. Krk podepřen předním sloupem (*front pillar, Vorderholz, Baronstange*), nesoucím celou tíži strun a uzavírajícím tvar nástroje v příznačný trojhran. V této zevní podobě, která ku podivu shodovala se s onou h-fy egyptské za dob největšího jejího rozkvětu, přešel nástroj vlastně až na naše dny. Neboť další opravy čelily od poč. stol. XVIII. nikoli již k formě nástroje, nýbrž k jeho ladění. Harfa Davidova nelišila se v tom od svých středověkých předchůdkyň, také její ladění bylo jen diatonické. Nástroj, jehož hlasový rozsah byl obyčejně od $C-c^4$ nebo d^4, musil se vždy jen pro jednu tóninu laditi. Cizích tónů dosahovalo se zprvu tím, že se struny nahoře palcem krátily. Později v Tyrolsku ke konci XVII. stol. připadlo se na háčky, po 5 pro každou oktávu, jež se na pravo ke krku přišroubovaly a dle potřeby k strunám přiklapovaly. Byl to ovšem stále ještě nedokonalý způsob, který zvláště při rychlých přechodech selhával. Konečně r. 1720 vynašel Hochbrucker v Donauwörthu h-fu **pedálovou**. Přičinil totiž ku zpodině h-fy 5 železných šlapadel, jež stlačena stahovala pomocí drátů nebo silných střevových strun, částečně vydutěným předním sloupem, částečně ozvučnou běžících, přesně a rychle háčky ke strunám a to pro každý tón vždy ve všech oktávách. Jakmile tlak pomine, vracejí se háčky do své původní polohy. Vynález znamenal pokrok obrovský, ale přece nemohlo se na něm zůstati. Celá řada dovedných harfeníků, hráčů i hotovitelů snažila se o ustavičné zdokonalování nástroje. Tak Cousineau přičinil r. 1782 pedál pro **piano** a **forte**, slavný český harfenista Krumpholz připadl pak na myšlénku pedál tento zdvojiti a sice tak, aby jedním otevíraly se určité klapky, tón až do fortissima sesilujíce a prodlužujíce, druhým tlumily se vibrace strun, tlustých proužkem buvolí kůže, tenkých hedvábnými páskami, čímž umožnilo se smorzando. Blíže popsán vynález Krumpholzův, jenž k provedení jeho spojil se s K. Nadermannem, ve zprávách franc. akademie r. 1787, jakož i v jeho vlastním svazku 14 sonát, v Paříži tištěném. Na zdokonalení h-fy pedálové pracovali kromě těchto: Michal Kazimir Oginski (1731—1803), d'Alvimare, Becker v Londýně, Branville v Brusselu, Kleinsteuber v Berlíně, Marstrand v Kodani, Thory v Paříži, Vetter v Norimberce, Weiss v Praze Widemann ve Vídni, vesměs na počátku tohoto stol. Nescházelo však též pokusů zdokonaliti h-fu jinými směry. Tak na začátku století XVIII. komorní musikus Jos. Hausen sestrojil chromatickou h-fu, při níž prý odvislé tóny příležitě ležely; berlínský nástrojář Bothe vystavěl v l. 1787–89 rovněž chromatickou h-fu většího formátu, kde půltóny označil barevnými strunami, r. 1804 Pfranger ve Schleusinkách podobnou v 5 oktávách ($A-a^4$), přílišný počet strun byl však společnou vadou všech těchto pokusů. Z četných pokusných tvarů zajímají též některé zkříženiny, jako **harpinella** Marstrandova, jež jest přechodem mezi h-fou a kitharou, podobou a velikostí blížíc se lyře Apollónově. Krk a hmatník scházejí, struny po obou stranách v hojném počtu (33 a 39) taženy, chromatika dosažena manuály. Jiným přechodním tvarem od h-fy k loutně, je *digital harp*, v Londýně r. 1789 Edv. Lightem vynalezená. Potažena 12 střevovými strunami (g, c-c', e', g', c^2); chromatika docilována taktéž manuály, jež na rozdíl od »pedálů« čili *foot-keys* zvány *ditals* čili

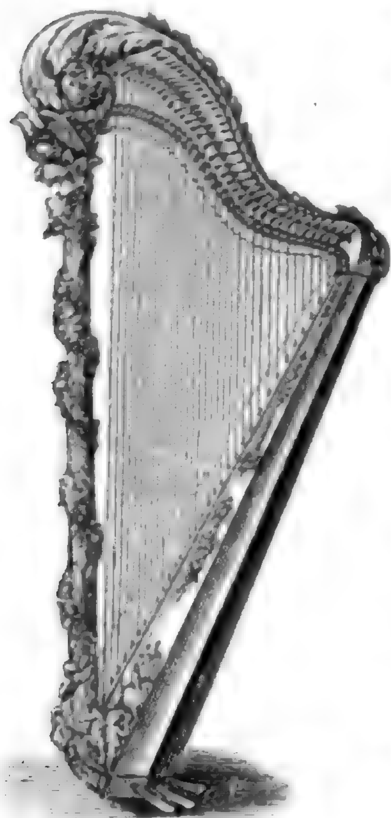

Č. 1655. Pedálová harfa král. Marie Antoinetty (v museu konserv. pařiž.).

thumb-keys. Neveliký nástroj vynikal elegancí tvaru (vyobr. v Groweově »Dict. of Music«) a poměrnou lácí. H-fu s chromatickou klávesnicí vynašel Dietz v Brusselu a patentovati dal si v Londýně r. 1888, nazvav ji *claviharp*. Nicméně veškery tyto nástroje nenabyly většího významu. Vynález pro vývoj h-fy skutečně epochální, jenž královský nástroj zachránil uměleckému životu, podařilo se učiniti Sebast. Érardovi (v. t.) pedálovou harfou s dvojnásobným pohybem (*harpe à double mouvement*, *Doppelpedalharfe*). Na zlepšení h-fy jal se Érard pracovati již r. 1786 a prvním důležitým krokem bylo zavedení vidlicového mechanismu, vždy ještě při jednoduchém pohybu. Zprvu bylo zařízení mechanismu úplně vnitřní, r. 1794 patentoval v Londýně první h-fu s mechanismem vnějším. Od zavedení vidlicového pakostroje byl k dvojnásobnému pohybu již jen krok a skutečně r. 1801 Érard zhotovil první h-fu o dvojnásobném zvýšení a r. 1809 dal si vynález tento patentovati. Spočívá v tom, že každý tón může býti pedálem, jichž Érard podržel z vyspělého ústrojí harfy Davidovy sedm, dvakráte o půltónu zvýšen. Děje se tak dvojím našlápnutím pedálu, který vždy všechny stejnojmenné tóny zvýší, na němž netřeba však nohu držeti, poněvadž může býti vsunut do vrubu. Návrat do původní polohy vykonávají spirálová péra. Pohyb pedálu přenáší se pakami na kotouče, jež otáčením přimykají své nýtky ke struně, zkracujíce ji, horní kotouč o půl tónu, dolejší, jenž své pohyby může, aniž se hoření ze své polohy vyšine, vykonávati o další půltón. Ladění Érardovy harfy, mající hlasový rozsah od ‚*Ces—gis*', ustálilo se v *Ces* dur; prvním sešlápnutím pedálů docilují se posloupně stupnice *Ges*, *Des*, *As*, *Es*, *B*, *F* a *C*, druhým *G*, *D*, *A*, *E*, *H*, *Fis*, *Cis*. Samozřejmo, že vlastní chromatika zůstává nástroji přece nepřístupna a harmonie, kde týž stupeň má se objeviti ve dvou tvarech, jsou jen možny pomocí enharmoniky. Síla nástroje tkví v rychlém postupu diatonických rozložených akkordů, při čemž sluší míti na paměti, že zvuk nástroje ztrácí na svém lesku, čím více ♯ předznamenáno. Notace harfy děje se na dvou osnovách, v *F* a *G*-klíči, jako u klavíru. Zvláštní effekty skýtají flageolety, vyluzované bříšcem ruky přiloženým ku středu struny a mající ótherické zvuky, energické martellement a glissando. Tak vynálezem Érardovým stala se h. užitečným orchestrálním a effektním koncertním nástrojem. Jak mocných účinů h. schopna v orchestru — kam uvedl ji Gluck »Orfeem« a Lesueur tak obratně využitkoval ve svých »Bardech« — toho skvělý příklad máme na Smetanově »Vyšehradu«. Z virtuosů nebo skladatelů pro h-fu stůjtež Dizi, Labarre, Nadermann, náš Krumpholz, Oberthür, Parish-Alvars, Demar, Steibelt, Gatayesové, Gaudefroid atd.; školy jsou od Meyera, Cousineau, Compona, Bochsy, Krumpholze, Nadermanna, Backofena, Wernicha, z nejrozšířenějších od Wenzla (do r. 1877 v několika vydáních). Z nynějších českých virtuosů na h-fu vyniká především Václav Staněk, člen orchestru Nár. divadla, dále Karel Jirmus a Karel Kovařovic. *-q.*

H. v puškařství (něm. *Harfenbügel*) jest oblouček (franc. *pontet*, něm. *Bügel*), kterým u terčovek a polháků, stejně jako obyčejným obloučkem ručnic jiných, chráněna jest spoušť, v tomto případě napínák, před nahodilým dotekem nebo nárazem. H. jest tak upravena, že se na ní při míření umístí pohodlně tři prsty pravé ruky, od prostředního k malíku, kdežto ukazováček dotýká se bezprostředně spouště nebo jehly napínáku, palec pak spočíne na krku pažby shora. Starší h-fy bývaly složité a uměle provedené, ze stříbra, mosazi nebo železa, zřídka z rohu. V poslední době jest tvar h-fy pravidelně velmi jednoduchý a vyznačuje se zejména svým prodloužením k zadu, tak zvaným »ohonem«. S h-fou setkáváme se také u bambitek terčovních, nyní ovšem řídkých. V tomto případě slouží »harfička« při míření pouze za lůžko prostředního prstu. Míření jest jí značně usnadněno, poněvadž je ruka klidnější. *Bs.*

Harfleur [arflér], město ve franc. dep. Seine-Inférieure, arr. le Havre při Seine, má pěkný got. kostel s věží 83 *m* vys., zámek ve slohu renaissančním, výrobu oleje, mýdla a 2116 ob. (1891). Ve středověku byl H. hlavním válečným a obchodním přístavem sev.-záp. Francie. R. 1415 vzat byl od Angličanů, kterým jej opět r. 1430 odňal J. de Grouchy, jemuž na paměť byl tu zřízen pomník. Zanesením přístavu a rozkvětem města Havre pozbyl H. svého dřívějšího významu.

Harfovité nástroje (*Harfeninstrumente*), výraz, jejž dr. Hugo Riemann snaží se uvésti v oběh pro skupinu oněch nástrojů, jichž zvuk vyluzuje se trháním strun, obyčejně t. zv. nástroje drnkací. Dělí je dále na dvě skupiny: bez hmatníku (staré lyry, rotty, žaltáře, harfy, cymbály i klavíry) a s hmatníkem (loutny, kytary, mandoliny a j.).

Harfový bas jsou figury basu, jež celou větou nebo skladbou probíhají v témže tvaru rozloženého akkordu. Průvod takový upadá snadno v bezmyšlénkovou šablonu a šlendrián.

Hargita, vnitřní řetěz sedmihradských Karpat, lemující pr. břeh hoření Aluty. Souvisí na jihu s horami Barótskými, táhne se rovnoběžně s pomezním hlavním pohořím od hory Kukukhegy (1560 *m*) k severu v délce 35 *km*, kde pak přechází v hory Görgényské. Na východ prudce se sklání k údolí Aluty, zde v csíckou rovinu se rozšiřujícímu, kdežto na západ až na vzdálenost 55 *km* vysílá do vnitř země řadu příčních, nižších pásem horských, hustými lesy porostlých, které se znenáhla vytrácejí v neogenní pahorkatině, tvořící rozhraní vod mezi Máruší a oběma Koklami. Celá massa pohoří skládá se z trachytických slepenců, jen vrcholy jsou vytvořeny z hustých nebo břidličnatých trachytů. Střední výška hřebenní obnáší kol 1400 *m*, největší výše dostupuje pohoří v hoře H-tě (1764 *m*). *Dkl.*

Hargreaves [hárgrívs]: **1)** H. James (* 1719 — † 1778 v Nottinghamu), dělník v přádelně standhillské, vzal si r. 1755 patent

na nový přádací stroj, jejž po své dceři nazval »Spinning Jenny«. Místo válečků užil dvou tyčí vodorovných, k sobě tlačených, jež pramen pevně drží a při výjezdu vozu, na němž vřetena, po způsobu ručního kola konstruovaná, stojí kolmě, umožňují odvinutí a zakroucení, resp. předou, načež při návratu příze se navíjí.

2) H. Edmond Hammond, objevitel zlatých dolů australských (* 1815 v Gosportu — † 1891 v Sidneyi). Osmnáctiletý vystěhoval se z Anglie do Australie a odtud r. 1849 do San Francisca, hledat štěstí jako zlatokop. Podobnost geologické struktury kalifornské s australskou přiměla ho, že navrátiv se do Australie, konal pokusy na záp. svahu Modrých Hor, kde objevil neobyčejně bohatá zlatá pole. R. 1851 jmenován byl kommissařem oněch krajin. Od r. 1854 žil v Anglii, kde uveřejnil spis: *Australia and its gold-fields* (1855).

Haribannus, heribannus, viz Bannus.

Haricot [arikó], franc., bob; ve Francii též oblíbená krmě ze skopového masa dušeného v zelenině.

Harii (u Tacita Germania c. 43.), kmen Lugiů, jehož sídla kladou se namnoze mezi Odru a prameny Varty. Jména jejich po Tacitovi nikdo již nevzpomíná. Byli nejspíše Slované, ač ve zpotvořeném patrně jméně H (někteří čtou též jen Arii) není tak snadno kořen slovanský vyhledati. Později zmizeli asi ve velikém kmeni Polanů. Viz W. Bogusławski, Dzieje Słowiańszczyzny I., 155. *Pp.*

Harima, provincie japanská při již. břehu ostrova Hondo (Nippon), omývaná mořem Harimským, sahajícím na vých. až po ostrov Avadži, na jihu až po Sikok a ohraničená na sev.-záp. provincií Mimasaka, na sev. prov. Inaba a Tadžima, na sev.-vých. prov. Tamba. Povrch provincie jest pahorkatý s celkovým nakloněním od sev. k jihu. Z četných malých říček pobřežních největší jest Čikusu a Iči. Hmou vede důležitá silnice spojující Nagasaki a Kioto. Obyv. provozuje značný průmysl a to hlavně výrobu hedvábných vláken a tkanin, zboží porculánového a faiencového, dále doluje se na železo a láme se několik druhů stavebního kamene. Důležitější města jsou na pobřeží Himedži (25.000 ob.), Tatsuno (5200), Akaši (14.500) a Ako (7150), ve vnitrozemí Čikamatsu (7250) a Takusago (6350).

Harina viz Mönchsdorf.

Häring, ves tyrolská v hejtm. a v okrese kufsteinském, v údolí innském, s 369 obyv. (1890); na blízku státní doly hnědouhelné, v nichž se těží ročně 21 600 t. uhlí. Flec uhelná jest 1—10 *m* mocná.

Häring Wilhelm, pseud. Wilibald Alexis, spis. něm. (* 1798 ve Vratislavi — † 1871 v Arnstadtě), pocházel z vystěhovalecké rodiny bretonské Harengů, bojoval roku 1815 jako dobrovolník, vystudoval práva a stal se soudním úředníkem v Berlíně. Vzdal se však soudní dráhy a redigoval (1827—38) »Berl. Konversationsblatt«; život jeho vyplněn jest potom různými podniky obchodními, jež se nezdařily. R. 1852 přestěhoval se do Arnstadtu, kde ochrnul mu záhy mozek; nebyl již úplně vyléčen. Vydal: *Treibjagd*, idyllické epos v hexametrech (1820), *Walladmor* (1823—24, 3 sv.) a *Schloss Avalon* (1827, 3 sv.), romány pod jménem Waltera Scotta a zcela jeho způsobem; pak *Gesammelte Novellen* (1830—31, 4 sv.) a *Neue Novellen* (1836, 2 sv.) pod jménem Wil. Alexis, v nichž vedle Scotta a Tiecka přichází k platnosti již také autor. Po té následovaly některé cestopisy (*Herbstreise durch Skandinavien*, 1828, 2 sv. a j.), histor. román z doby Bedřicha Vel. *Cabanis* (1832, 6 sv., 7. vyd. 1893), jedno z nejvýše ceněných jeho děl; *Das Haus Düsterweg* (1835); *Zwölf Nächte* (1838, 3 sv.); *Urban Grandier* (1843, 2 sv.), v němž chtěl osvětliti hlubiny temné fanatické duše; *Der Zauberer Vergilius* (1851); *Märchen aus d. Gegenwart* (1852); a řadu románů, jež jdou směrem »Cabanisem« vytčeným, zpracovávajíce dějiny braniborské v barvité básnické obrazy, jimž neschází zachycené ovzduší doby: *Der Roland von Berlin* (1840, 3 sv., 4. vyd. 1881); *Der falsche Woldemar* (1842, 3 sv., 5. vyd. 1893); *Hans Jürgen u. Hans Jochem* (1846, 2 sv.) s pokračováním *Der Wärwolf* (1848, 3 sv., obojí nese souborný název »*Die Hosen des H. v. Bredow*«, 12. vyd. 1892); *Ruhe ist die erste Bürgerpflicht* (1852, 5 sv., 4. vyd. 1881); *Isegrimm* (1854, 3 sv., 4. vyd. 1881); *Dorothe* (1856, 3 svaz., 3. vyd. 1879). Romány tyto vyšly souborně jako *Vaterländische Romane* (1884, 8 svazků). Z ostatních prací H-ových uvádíme ještě: veselohry *Der Prinz von Pisa* a *Die Sonette* (1828), drama *Ännchen v. Tharau* (1829) a sbírku kriminalistických příběhův *Der neue Pitaval* (1842—63, 33 sv.). Sebraná díla H-ova vyšla ve 20 sv. (Berlín, 1874). Srv. J. Schmidt, Neue Bilder aus d. geist. Leben unsrer Zeit (1873); Ad. Stern, Zur Litt. d. Gegenwart (1879). *Šld.*

Haringer Karel, malíř a architekt moravský XVIII. stol. O jeho poměrech životních posud málo jest známo. V 1. pol. před. století žil v Olomúci a prováděl obrazy olejové i kresby a fresky pro rytce. Zejména Andreas a Joseph Schmutzerové ryli dle jeho invence několik listů pro »Enthronisticon Parthenium« (*Vnitřek kostela na sv. Hoře u Olomúce; Levá strana triumfální hlavní brány; Triumfální oblouk kostela na sv. Hoře u Olom.*). Z fresek jeho jsou známy práce ve voj. kostele a v kaplích sv. Ignáce a sv. Frant. Xav. v Olomúci. Srov. Schmidl, Oesterr. Blätter für Lit. und Kunst (Vídeň, 1844, IV., str. 596). *J-k.*

Harington [-tn] John, sir, spis. anglický (* 1561 v Helstonu — † 1612 v Kelstonu), byl velmi oblíben na dvoře Alžbětině, k jejímuž rozkazu přeložil Ariostova »Šíleného Rolanda« měrou originálu (1601, pak nově 1607 a 1634) s úvodem *Apologie of poetrie*. R. 1596 napsal pro dvůr řadu necudných satir *Metamorphosis of Ajax*, *Ulysses upon Ajax* a j., za něž byl z něho odpuzen. R. 1599 provázel hraběte Essexa do Irska a psal denník jeho podniků. U nového krále Jakuba I. oblíben ne-

byl; r. 1605 marně se domáhal místa kancléře irského, napsav za tou příčinou velmi zajímavé pojednání *A short view of the state of Ireland*, teprve r. 1880 vydané Macrayem. Z jiných prací jeho stůjte zde: *A briefe view of the church of England* (1653); *The englishman's doctor* (1609); *Epigrams* (1615 a 1618). Sebraná jeho díla, obsahující mnoho malby společenské, vyšla pod názvem *Nugae antiquae* (Londýn, 1779, 3 sv., 1804; 2 sv. s pozn.).

Haringvliet viz Mosa.

Harírí, vlastním jménem Abú Muhammed al-Kásim ibn Ali (* 1054 v Basře — † 1121 t.), vynikající arabský učenec a mistr jazyka. Poslední dokázal hlavně proslulými svými *Makámát* (Dostaveníčka), sbírkou krátkých povídek, z části bezvýznamných, spojených v celek osobou hrdiny Abú Zejda ze Serúdže. Celkem rýmovaná prosa propletena jest hojnými básněmi. Jazyk překonává umělostí svou, zvláště pak hříčkami významovými (synonymika), slovnými i písemnými vše, co psáno arabským jazykem, i jest v oboru tom nepřekonaným vzorem mistrovství jazykového. Našel hojně vykladatelů (asi 40, nejlepší Šeríší, † 1808) a napodobitelů (hebrejský Charísí, v moderní arabštině Násíf al Jázidží). Nejlepší vydání uspořádal de Sacy (s životopisem básníkovým a vlastním výkladem arabským, Paříž, 1822, 2. vyd. 1849—53). Vydáno opětovně i v orientu, nejnověji v Bejrútě (1886) a v Londýně (Steingassem 1895). Něm. spracoval je Rückert (Die Verwandlungen des Abu Seid von Serug, dle Rückerta něco u nás V. Petrů), angl. překlad podal Th. Chenery (Londýn, 1867) a Preston (t., 1850), franc. Munk (Paříž, 1835). Z filologických prací H-ových uvádíme *Durrat al gawwás* (Perla potápěčova), jakýsi brus jazyka arabského (vyd. Thorbecke, Lipsko, 1871) a veršovaná syntax arab. *Molhát al irâb* (les récréations grammaticales, ed. Léon Pinto, Paříž, 1889). *Dk.*

Háris ben Hilliza, slavný arabský básník doby předislámské (ok. 570 po Kr.), jeden ze skladatelů t. zv. Muallakát (v. t.). Proslul básní, již složil, jsa stár 100 let a leprou stižen, u přítomnosti Hírského krále Amra bna Hind, jako rozhodčího mezi rozvaděnými kmeny banú Bakr (kmen H-ův) a banú Taglib. Báseň jeho vyniká stejně obsahem i dokonalou formou. Vydána i s arab. kommentáry opětovně ve sbírkách Muallak (v. t.), o sobě Boldyrewem (s franc. překlad., Gotinky, 1805), W. Knatchbullem (s lat. překl. a arab kom., Oxford, 1820), Wullersem (s lat. překl. a arab. výkl., Bonn, 1827); franc. překlad Caussina de Perceval v Histoire des Arabes avant l'Islamisme (Paříž, 1847, II.). *Dk.*

Harivamsa viz Maha-Bhárata.

Harkány [-káň], lázeňské místo v uher. župě baranyské, okr. siklošském, již. od Pětikostelí, má ev. kostel, starý zámek, vinohrady, které dávají výborné červené víno, teplé prameny, r. 1815 náhodou při vysoušení bažin objevené, a zřídlo 62° R, na něž r. 1866 narazil vrtáním inženýr V. Zsigmondy. Pramen dává denně 400.000 *l* vody obsahu sírného a solného; koupelí užívá se proti rheumatismu, skrofulose, nemocem chronickým, kožním a ženským; kol 2000 lázeňských hostí ročně a 689 ob. (1890). V. Heller, Der Kurort H. u. seine Schwefelquellen (Pětikostelí, 1884).

Harkau viz Hůrka.

Harkavy Avraam Jakovlevič, orientalista ruský (* 1839). Promovoval v Petrohradě na magistra dissertací *Skazanija musulmanskich pisatělej o Slavjanach i Russkich* (Petr., 1870) a na doktora prací *O pervonačalnom obitališčě Sěmitov, Indojevropejcev i Chamitov* (t., 1872). Stav se potom knihovníkem carské knihovny v Petrohradě, spracoval ve dlouhé řadě popisů, katalogů, článků a brožur semitské rukopisy knihovny sobě svěřené (mimo jiné i Firkovičovy). Náleží sem hlavně *Sichron lerišonim v'gam leachronim, Studien und Mittheilungen aus der St. Petersb. kais. Bibliothek* (t., 1879—92, 5 sv.) a *Altjüdische Denkmäler aus d. Krim* (t., 1876). Z ostatních uvádíme *Skazanije jevrop. pisatělej o Chozarach* (tam, 1874). *Dk.*

Harkness W., současný astronom amer., professor mathematiky a člen hvězdárny ve Washingtoně. Mimo jiné vydal důležité dílo *The Solar parallax and its related Constants* (Wash., 1891) *La.*

Harkort Friedrich Wilh, průmyslník něm. (* 1793 v Harkortenu — † 1880 v Hochbruchu). Po válkách Napoleonských věnoval se otázkám národohospodářským, založil několik průmyslných závodů, ujímaje se při tom lidu dělného; v parlamentě něm. horlil pro zřizování železných drah, pro upravení splavnosti řek a zřizování průplavů. Vydal: *Die Zeiten des 1. westfälischen Landwehrregiments* (Essen, 1841); *Über Volksbanken* (Berl., 1851); *Der westfäl. Flachsbau* (t., 1851); *Über das Proletariat, Theilbarkeit des Grundbesitzes* (Hagen, 1855) a j.

Harkuša Semen, kozák zaporožský (* kol 1739 v Siči zaporožské), s počátku všímal si více obchodu s Krimem a městy ukrajinskými, ale když byl kdysi pronásledován vojáky polskými a přišel při tom o všecko jmění, počal loupiti a přepadati statky polských pánů, jimž byl postrachem jako neohrožený mstitel kozáků a sedláků. Dvakrát upadl do zajetí, ale uprchl, až konečně po třetí (1784) odsouzen a poslán k nucené práci do Chersonu. Srv. Košovik, Semen Garkuša (»Kijev. Starina«, 1883).

Harl., zool. skratek, jímž označen Robert Harlan, zoolog a geolog amer.; byl professorem ve Filadelfii a zabýval se hlavně soustavným studiem ssavců a plazů amer.

Harlamov Alexis, malíř ruský (* 1849 v Saratově). Studoval v Petrohradě a v Paříži. Maluje podobizny, na nichž více chválí se přesná podobnost než technické provedení. Uvádíme: básníka *Turgeněva*, žurnalisty *Viardota* a choti jeho zpěvačky *Viardot-Garciové*, cara *Alexandra* a j. *J-k.*

Harlas, Harlass, osada v Čechách u Hartu, hejt., okr. a pš. Cheb, fara Trebendorf; 7 d., 55 ob. n. (1890).

Harlay [arlé] nebo Herlay, stará šlechtická rodina franc., z níž vynikli: **1)** Achille de **H.** (* 1536 — † 1619, president pařížské rady. Odpíral vévodovi Guisovi, začež od něho r. 1588 byl uvězněn v bastille; byv propuštěn za 10.000 dukátů, přidržel se Jindřicha IV. — **2)** Franç. de Champvallon **H.** (* 1625 v Paříži — † 1695 t.), arcibiskup v Rouenu a od r. 1671 v Paříži. Požíval důvěry Ludvíka XIV. a byl původcem odvolání ediktu Nantského; r. 1684 oddal tajně Ludvíka XIV. s paní Maintenonovou. — **3)** Achille de **H.** (* 1639 — † 1712), president pařížské rady r. 1689—1707, byl svou satirou a vtipem postrachem celého dvoru. Sbírka vtipů jeho vyšla pod titulem *Harleana*. — **4)** **H.** de Sancy viz Sancy.

Harle viz Harlingerland.

Harlebeke nebo Haerlebeke, město v belg. prov. Záp. Flandrech, arrond. courtraiském, na Lysu a na žel. trati courtrai-gentské, má výrobu plátna, krajek, tabáků, cihel a 6478 ob. (1890).

Harlekýn (ital. *arlecchino*): **1)** **H.**, komický typ italské *comedia dell' arte*, jenž vznikl v XVI. věku v Bergamu a ustálil se vedle jiných figur, Pantalona, Dottora, Colombiny, Trivelina a j. **H.** je oděn přiléhavým šatem sešitým z pestrých cárů, má krátce ostříhanou hlavu, černou polomasku, lehkou obuv a dřevěný meč za pasem. Původ typu tohoto není vyjasněn; někteří hledají jej v řeckém satyru a římském sanniu (od *sanna*, posměch). **H.**, který byl s počátku hrubý šašek, zušlechťuje se později ve vtipného a duchaplného sluhu, který posmívá se celému světu. Úloha **H**-ova byla improvisována hercem, jenž stereotypní kostru musil vyplniti životem. Na poč. XVII. věku přešel **H.** s italskými tlupami hereckými do Francie a těšil se tu veliké oblibě po celá dvě století, díky řadě výborných interpretů, jako obou Dominiqueů, Tomáše Vincentiniho, Carlina Bertinazziho a j. Na konci XVII. stol. zatlačil také v Německu Hanswursta. Blízci tomuto typu jsou španělský gracioso a anglický clown. Literaturu viz u Bascheta (Les comédiens italiens à la cour de France', Paříž, 1882).

2) **H.**, motýl, viz Abraxas.

Harlekynáda, hra, v níž vystupuje harlekýn a jichž mnoho hráno bylo ve Francii v XVII. a XVIII. věku v »Comédie italienne«, v komické opeře nebo ve Foireu. Florian mezi jinými napsal několik harlekynád. Později, když harlekýn, vypuzen z řádných divadel, utekl se do Funambules, sluly tak pantomimy. V širším smyslu **h.** = fraška.

Harlem, město, viz Haarlem.

van **Harlem Gerrit** (Gerard), zvaný též Geertgen van Sint-Jan (tot. S. Jans), malíř nízoz. XV. stol. Dle starých zpráv byl žákem Alberta van Ouwater a zemřel ve věku 28 let; působil v l. 1460—70 a van Sint-Jan zván byl proto, že bydlel na pozemku řádu Johannitů v Harlemě, pro něž do kostela sv. Bavona vymaloval rozměrný oltář. Tento v dobách obrazoborectví částečně vzal za své a zachovány z něho jen dva obrazy (nyní ve dvorních sbírkách videňských) a sice jeden představuje *Spalování kostí sv. Jana Křt. na rozkaz Juliána Apostaty* (hlavní obraz) a v pozadí *Pohřeb sv. Jana Křt. a odevzdání ostatků Johannitům v St. Jean d'Arc*, druhý znázorňuje *Pietu*. Ráz jest poněkud zasmušilý, provedení velmi jemné v podrobnostech, širá krajina zdařilá, kolorit silný, poněkud nahnědlý. Na základě slohové příbuznosti připsán mu s určitostí (poprvé Waagenem) třídílný skládací oltář v obrazárně v Rudolfinu v Praze (č. kat. 222 až 224) s obrazy: *Klanění se tří králů* (střed), *Sv. Julián a sv. Hadrián* s dárcem a dárkyní (na křídlech zevně) a *Zvěstování P. Marie* (na křídlech uvnitř). Obrazy ty patří k nejlepším výtvorům nizozemského malířství Eyckova směru. *Chl.*

Harles Gottlieb Christoph, filolog něm. (* 1738 v Kulmbachu — † 1815 v Erlankách). Habilitoval se na universitě v Erlankách a r. 1765 stal se tam mimoř. prof.; t. r. přijal professuru na gymnasiu v Koburku a r. 1770 stal se řádným prof. poesie a výmluvnosti v Erlankách. **H.** byl činný zejména v oboru řec. a řím. literatury, avšak spisy jeho sem spadající jsou pouze hubenými snůškami životopisných a bibliografických dat v duchu J. A. Fabriciově. Z nich uvádíme: *Introductio in historiam linguae lat.* (Brémy, 1764, 2. vyd. 1773); *Brevior notitia litter. romanae* (Lipsko, 1789), k tomu dodatky r. 1799 a 1801, nové spracování vyšlo r. 1803 a k němu uveřejnil Klügling nové dodatky r. 1817 a 1819; *Introductio in notitiam litter. romanae inprimis scriptorum lat.* (Norimberk, 1781, 2 d.), dílo nedokončené; *Introductio in historiam linguae graecae* (Altenburk, 1778, 2. vyd. 1792—95), k tomu dodatky: Jena, 1804 a 1806; *Brevior notitia litter. graecae* (Lipsko, 1812), dodatky od S. F. W. Hoffmanna r. 1829. Dále sepsal *De vitis philologorum nostra aetatate clarissimorum* (Brémy, 1764-72, 4 d., I. díl 2. vyd. 1770), opatřil vydání některých řec. a řím. auktorů, vydal znova Perizoniovy »Animadversiones historicae« (Altenburk, 1771) a obstaral 4., nedokončené vydání Fabriciovy Bibliotheca graeca (Hamburk, 1790—1809, 12 d.). Srv. Bursian, Geschichte d. class. Philologie, 512. *Vý.*

Harless: 1) **H.** Johann Christian Friedrich, lékař německý (* 1773 v Erlankách — † 1853 v Bonnu). Vystudoval ve svém rodišti, stal se tu doktorem filosofie a lékařství, podnikl pak delší vědeckou cestu do Vídně, habilitoval se potom ve svém rodišti a stal se tu r. 1794 prof. lékařství. R. 1818 přešel odtud do Bonnu, aby tu na nově zřízené fakultě zorganisoval studium lékařství. Byl všestranně vzdělaný lékař, jenž vynikal i jako spisovatel lékařský i jako historik. Z jeho četných prací uvádíme: *Versuch einer Geschichte der Physiologie des Blutes im Alterthum* (1794); *Versuch einer vollst. Gesch. der Hirn- u. Nervenlehre* (1801); *Analecta historico-critica* (1816); *Die indische Cholera* (1831); *Die sämmtlichen*

bisher in Gebrauch genommenen Heilquellen u. Curbäder atd. (1846); *Handbuch der aerztl. Klinik* (1817—26, 8 sv.) a překlady vynikajících děl cizích do němčiny.

2) **H. Gottlob Christoph**, orthodoxní luther. theolog něm. (* 1806 v Norimberce — † 1879), byl nejprve prof. theologie v Erlankách, potom v Lipsku. Na vývoj církevních a nábož. záležitostí v Sasku měl důležitý vliv jako vrchní dvorní kazatel a církevní tajný rada ministeria kultu v Drážďanech. R. 1852 stal se předsedou vrchního protest. konsistoria v Mnichově. Uveřejnil: *Kommentar über den Brief Pauli an die Epheser* (Erlanky, 1834, 2. vyd. 1858); *Theologische Encyclopaedie u. Methodologie vom Standpunkt der protest. Kirche* (Norimberk, 1837); *Die christl. Ethik* (Štutg., 1842, 7. vyd. Gütersloh, 1875); *Kirche und Amt nach Luth. Lehre* (t., 1853); *Das Verhältnis des Christentums zu Kultur u. Lebensfragen der Gegenwart* (Erl., 1863, 2. vyd. t., 1866); *Geschichtsbilder aus der luth. Kirche Livlands* (2. vyd. Lipsko, 1869); *Staat und Kirche* (t., 1870); *Jacob Böhme u. d. Alchimisten* (Berlín, 1870) a autobiografii *Bruchstücke aus dem Leben eines süddeutschen Theologen* (Bielefeld, 1873—75) a j.

3) **H. Emil**, lékař něm. (* 1820 v Norimberce — † 1862 v Mnichově). Vystudovav v Mnichově, podnikl vědeckou cestu do Vídně, Prahy a Gotink, habilitoval se r. 1848 v Mnichově pro fysiologii a stal se tu r. 1849 professorem. Vedle toho přednášel i plastickou anatomii na akademii. Vynikal jako výborný experimentator, jenž se snažil vystihnouti zejména fysikální pochody v nervech a svalech. Napsal: *Lehrbuch der plastischen Anatomie* (1856—58, 2 sv., 2. vyd. 1876); *Die Muskelirritabilität* (1851); *Molekulare Vorgänge in der Nervensubstanz* (1858—61, 4 d.); *Zur inneren Mechanik der Muskelzuckung* (1863); *Populäre Vorlesungen aus dem Gebiete der Physiologie u. Psychologie* (1854) a j.

Harley [hárli]: **1)** **H. Robert**, hrabě, státník angl., viz z Oxfordu hrabě.

2) **H. George**, lékař angl. (* 1829 v Haddingtonu). Vystudovav v Edinburku a pobyv delší dobu v Paříži, Heidelberku, Berlíně a ve Vídni, stal se v Londýně docentem praktické fysiologie a histologie, pak prof. soudního lékařství při universitní nemocnici. Psal o diabetu, nemocech jater a nadledvinek, zejména uveřejnil spisy: *Recherches sur la physiologie du diabete sucré etc.* (Paříž, 1853); *On the anatomy and physiology of the suprarenal bodies* (Londýn, 1854), práce poctěná cenou londýnské král. spol.); *Autoclinical remarks on injury of the retina from overwork with the microscope* (t., 1868); *Histological demonstrations etc.* (t., 1866); *A treatise on diseases of the liver with and without jaundice* atd. (t., 1883) a j.

de **Harlez** Charles Joseph, kanovník a vynikající orientalista belg. (* 1832 v Lutichu). Jako doktor práv vstoupil do řádu, stal se superiorem kolleje v Huy, ředitelem École normale des humanités, konečně professorem vých. jaz. v Lováni. **H.** vyniká rozsáhlou znalostí jazykovou, spojující se znalostí sanskrtu a jaz. íránských hlavně důkladnou znalost čínštiny. Hlavním předmětem jeho studia jest badání o náboženstvích orientu, hlavně o Zoroastrismu a náboženstvích čínských. Prvému náleží hlavně franc. překlad Avesty (*l'Avesta*, Lut., 1875—77, 3 sv.) s řadou prací souvisejících s tím (*Études avestiques*, Paříž, 1878 a 1881; *Des Origines du Zoroastrisme*, t., 1878; *Introduction à l'étude de l'Avesta et de la religion Mazdéenne*, t. 1881; *Védisme, brahmanisme et christianisme*, Brussel, 1881; *De l'exégèse et de la correction des textes avestiques*, Lips., 1883). Náleží sem i *Manuel de la langue de l'Avesta* (gram., anthol., slovník, Lováň, 1881, 2. vyd.); *Manuel du Pehlevi* (Paříž, 1880); *Études éraniennes* (t., 1880). V oboru sinologie spracoval **H.** hlavní texty náboženské a filosofické, přeloživ i jiné klassiky, oborů těchto více méně se dotýkající. Jmenujeme: *Religion nationale des Tartares orientaux mandchoux et mongols comparée à la religion des anciens Chinois* (1888); *Tchou-hi Kia-li* (Paříž, 1889); *Les religions de la Chine* (Lipsko, 1891); *Lao-tze ... un prédécesseur de Schelling* (Brussel, 1884—1885); *Yik-king, texte primitif rétabli* (s překl., t., 1888); *I-li, cérémoniel de la Chine antique* (Paříž, 1890); *L'école philosoph. moderne de la Chine* (*Sing-li*, Paříž, 1891); *Textes Tâoïstes* (franc. překlad a výklad, Paříž, 1891); *Shen-sien-shau, le livre des Esprits et des Immortels* (Brussel, 1893); *La poesie chinoise, Préceptes et modèles* (Paříž, 1893, 2 č.). Z ostatní činnosti uvádíme studie: *Les Aryas et leur première patrie* (1880); *La Linguistique et l'unité originaire de l'humanité*; *Histoire de l'empire de Kin* (1887); mluvnici jazyka mandžuského (1884), příruční mluvnici sanskritskou (1878) a jiné.

Harlingen (Haarlingen, frísky *Harns*), město v nizozemské prov. Frísku, při vchodu do Zuiderského jezera, na žel. tr. leuwardenharlingenské, má 5 kostelů, reálku, kreslířskou, stavitelskou a plaveckou školu, přístav proti moři vysokou zdí chráněný, parníkové spojení s Amsterdamem, Londýnem a Hullem, kam vyváží se máslo a dobytek, a s Norskem, kam se hlavně dopravuje obilí, několik průplavů k městům vnitrozemským, výrobu pytlů, doutníků, strojů, cihel a 10.195 obyv. (1889).

Harlingerland (*Harlingia*), krajina v pruském vl. ob. aurišském při Sev. moři, nazvaná po říčce Harle, s frískými ostrovy Langeroog a Spiekeroog a hl. m. Essens, jest bažinatá, a kde jsou bažiny odvodněny, velmi úrodná. R. 1745 dostala se ve správu pruskou.

Harlosee, Harlosen, osada v Čechách u Polžic, hejt. Teplá, okr. a pš. Bezdružice, fara Čelivo; 21 d., 128 ob. n. (1890).

Harmala viz Peganum.

Harmalin, $C_{13}H_{14}N_2O$, jest alkaloid obsažený vedle harminu v semenech byliny *Peganum harmala*, rostoucí na stepích jihoruských. Krystally při 238° tající, málo ve vodě a alkoholu rozpustné. Oxydací vzniká z nich

harmin, $C_{13}H_{12}N_2O$, v jmenovaných rozpustidlech ještě méně rozpustný než h. *OŠc.*

Harmand [armãn] François Jules, cestovatel franc. (* 1845 v Saumuru), účastnil se jako námoř. lékař různých výprav, bojoval r. 1871 v Alžírsku proti Kabilům, byl pak přidělen výpravě Delaportově do Kambodže a Tonkinu a když všichni členové výpravy onemocněli, provázel sám Garniera (v. t.) do Tonkinu, kdež byl i po nějaký čas guvernérem. R. 1874 vrátil se do Francie, v l. 1875—77 podnikl novou cestu do jihových. Asie, prozkoumal značnou část úvodí Mekongu a dostal se Annamem do Hue. R. 1881 byl vládním kommissařem v Bangkoku, r. 1887 gen. konsulem v Kalkuttě. O cestách svých psal pro »Bulletin de la Soc. de Géogr.« v Paříži, »Tour du Monde« a »Ann. de l'Extrême Orient«.

Harmattan, vítr charakteristický pro Guinejské pobřeží v Africe, vane z pevniny na moře z krajin severových. až jihových., jest sice dosti chladný, ale velmi suchý a obtěžkán jest spoustami červenavého prachu, tak že i slunce zatmívá a předměty vrstvou pokrývá. Rostlinstvo pro velkou jeho suchost při něm vadne. Nejčastěji vane v prosinci a lednu. Někteří hledají jeho původ v Sahaře. *Pka.*

Harmenopulos Konstantin, slavný právník byzantský XIV. stol., jehož životopisná data nejsou úplně spolehlivá. Podávát je teprve na sklonku XVII. stol. Papadopulos v díle »Praenotiones mystagogicae« (1695). Dle nich narodil se H. r. 1320 a zemřel r. 1380 nebo 1383. Byl professorem práv, rádcem cís. Jana Kantakuzena, pak Jana Palaeologa a později soudcem v Soluni a nomofylaktem. Slavného jména dobyl si sepsáním právního sborníka (krátce před r. 1345), který byl v užívání jako úřední sbírka nejen v Byzancii, nýbrž i v dnešním Řecku a v Bessarabii. Vyskytá se pod jmény *Πρόχειρον νόμων τοῦ Ἁρμενοπούλου*, *Ἑξάβιβλος* a *Promptuarium juris.* Původem svým byla to vlastně sbírka soukromá, jejímž účelem bylo doplniti Prochiron Basilia, Konstantina a Lva. Citovány jsou v ní císařské konstituce, kanony apoštolů a svatých synod a rozhodnutí patriarchů. H-lův Hexabiblos obsahuje v 6 knihách (odtud jméno) hlavně normy práva občanského a částečně i trestního, státního, finančního a j. V nynějším Řeckém království jest v platnosti vedle obchodního zákonníka Napoleonova a trestního zákona z r. 1833. V Multansku nebyl sice uznán za sbírku úřední, avšak soudcové ho v praxi užívali, a sice v rouše řeckém. Teprve Alexander Murusis multanský dal od Tomáše Karrasa přeložiti Hexabiblos do rumunštiny. R. 1804 byl překlad hotov, avšak zákonem multanským se nestal. Dnes platí Hexabiblos i v Bessarabii, přeložen byv do ruštiny a vydán v senátské tiskárně r. 1831 pod názvem *Perevod Ručnoj knigi zakonov ili t. naz. Šestiknižija, sobrannago... Garmenopulom* (2 sv. ve foliu; 2. off. vyd. v Petrohradě 1854). Nejstarší řecké vydání pořídil Adam Suallemberg s dvojím titulem *Πρόχειρον νόμων* a *Epitome juris civilis* (Paříž, 1540). Pod stejným titulem řeckým a lat. titulem *Promptuarium juris* vyšel r. 1587 v Genevě péčí Dion. Gothofreda text řecký s lat. překladem (na konci se slovníčkem řec. právních výrazů a s lat. obsahovým indexem). Do latiny přeložil Promptuarium Regius (Kolín, 1547, 1556, 1558 a 1565) a Mercier (Lyon, 1556, 1580) a do němčiny Gobler (Frankfurt, 1564). Nejlepší nové vydání jest Heimbachovo (Lipsko, 1851, text řecký i latinský s řeckým glossářem právnických terminů). Z ostatních spisů H-lových uvésti sluší zvláště *Ἐπιτομὴ τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων* (vydáno v Jus graeco-romanum Leunclavia). Srv. Zachariä von Lingenthal, Historiae juris graeco-romani delineatio (Heidelberk, 1839); Mortreuil, Histoire du droit byzantin (Paříž, 1843—46); Dirksen, Das Rechtsbuch d. Konst. Harm. (Berlín, 1847); Bašilov, Vizantijskoje pravo i Garmenopul. *-dlc.*

Harmensen Jakob viz Arminius.

Harmin viz Harmalin.

Harmódios a **Aristogeitón,** dva spřátelení mladíci athénští ze starého rodu eupatridského, zavraždili o slavnosti panathénajské r. 514 př. Kr. tyranna Hipparcha, protože veřejně pohanil H-iovu sestru. H. byl od stráže Hipparchovy na místě rozsekán a A. na rozkaz Hippiův popraven. Čin jejich byl považován za počátek boje za osvobození od panství Peisistratovců a proto byla památce jejich prokazována veliká úcta a postaveny jim od Anténora sochy, které Xerxés odvezl do Persie. Mramorové kopie těchto soch zachovaly se snad v sousoší tyrannobijců v museu neapolském; při symposiích pak zpíváno skolion, jim od Kallistrata na počest složené. Viz Anténor 2) a Kritios.

Harmonia, dle thébské báje dcera Areova a Afroditina, byla chotí zakladatele Théb Kadma, s nímž měla 4 dcery (Inó, Semelé, Agaué a Autonoé) a syna Polydóra, otce Labdakova. Svatby její se súčastnili bozi olympští, z nichž Afrodité H-ii obdařila obojkem, Athéné rouchem (o jejichž osudnosti viz Alkmaión 1) a Amfiaraos). V Thébách ctěna jako ochranná bohyně občanského svazku; i byla zajisté, jako Kadmos, původně bytostí božskou. — Dle tradice samothrácké H. slula dcera Zevova a Elektřina, kterou Kadmos, hledaje Európu, za choť pojal neb unesl, pročež H. byla o samothráckých slavnostech hledána. S Kadmem opustila Théby a odebrala se k Encheleům do Illyrie, kdež syn jejich Illyrios založil dynastii. Byvše proměněni v hady, žili prý dále na svých hrobech jako daemonové, bytosti jejich samy přeneseny od Zeva do Elysia. Zdá se tedy, že oba jsou totožni s nějakými bytostmi chthonickými (Hermés a Démétér-Kora); název H. pak vytýká její bytost hlavně jen po stránce éthické, jakož H. vůbec Řekům slula v širším smyslu personifikace veškerého souladu, tedy bytost podobná Charitkám, Hórám a Músám. *klk.*

Harmonia, asteroida objevená Goldschmidtem 31. března 1856; střední jasnost v opposici 9·2, průměr v *km* 101, označení (40). *Gs.*

Harmonia praestabilita (lat.), harmonie předurčená, viz Leibniz.

Harmonicello [-čelo], smyčcový nástroj vynalezený ku konci minulého stol. Bischoffem, knížecím dessavským komorním musikem. Jest to vlastně jen odrůda violoncella, na níž užito zařízení barytonu s příznačnými dvěma hmatníky. Na hlavním bylo 5 střevových strun, pod ním běželo 10 kovových, jež nesloužily jen k souznění, nýbrž i na svém zvláštním hmatníku se hrály, což dálo se palcem levice. Nástroj se neujal. *-q.*

Harmonices mundi, název slavného díla Keplerova (Linec, 1619), ve kterém jest uveřejněn třetí jeho zákon o pohybu těles nebeských, dokazující, že čtverce dob oběhů stejný mají poměr jako třetí mocnosti velkých os. *La.*

Harmonická řada viz Řada.

Harmonická ruka, též Guidonova ruka, mnemotechnický prostředek k snazšímu naučení se solmisaci (v. t.), naznačující na špičkách a kloubech levice pořad tónů netoliko jejich gregorianskými písmeny, ale i s připadajícími na ně v hexachordech slabikami solmisačními. Počínalo se od špičky palce, kam umístil se nejhlubší tón tehdejší soustavy *Γ* (naše *G*), a pokračovalo se přes všechny klouby a špičky (De Muris rozeznává:

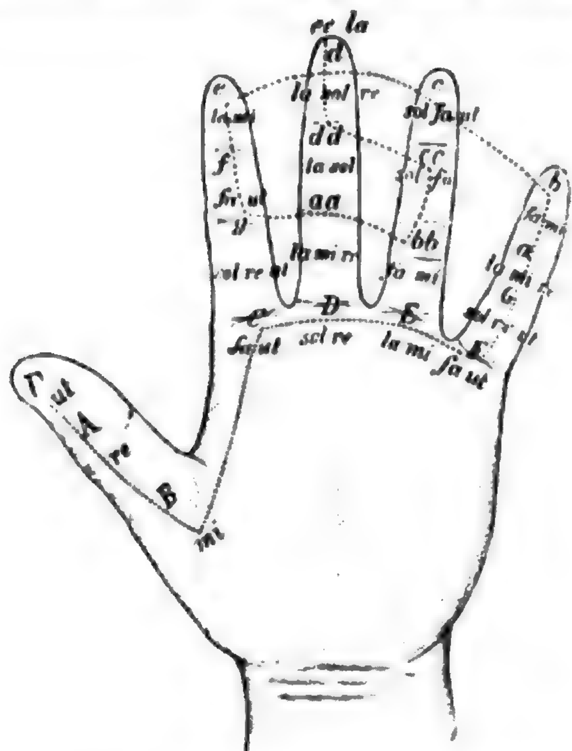

Č. 1656. Harmonická ruka, též Guidonova ruka.

radix, gremium, sinus a *frons* čili *pulpa*) v jakési spirále. Poněvadž však lidská ruka skýtá všech článků jen 19, vypadl 20. tón *ee* (*e'*), ostatně málo užívaný a hlavně jen k doplnění sedmého hexachordu (*hexachordum durum superacutum*) přičiněný, mimo ruku a bylo se mu nad prostředním prstem vznášeti. Vštípil-li si žák dobře tento diagramm, mohl veškeré tóny, dedukce (*deductiones*) a jejich *proprietates* z ruky mechanicky vyčísti. Vynález h-cké r-ky přičítal se obecně Guidonovi (již Joh. Cottonius a Sigebertus Gemblacensis), ač v jeho spisech neděje se o něm zmínka. Kodiky spisů Guidonových, kde se h. r. vyobrazena objevuje, jsou veskrze opisy pozdějších dob, do kterých již snášeno vše, co s jménem a naukou Guidonovou jakkoli souviselo. H. r. byla po celý středověk u vysoké vážnosti, a kdo bez ní zpíval, nebyl vyškoleným pěvcem. Teprve v novém věku, když Mattheson (1717) zasadil solmisaci poslední ránu, padla i h. r. v zapomenutí, ačkoli ji některé školy zpěvu, jako Wilhelmova, ještě na poč. tohoto století opět zaváděly, ovšem bez výsledku. *-q.*

Harmonická úměra. Čtyři veličiny a, b, c, d tvoří h-ckou ú-ru, když jest $a-b:c-d = a:d$, kdežto úměra $a-b:c-d = d:a$ kontraharmonickou se zove. Tři veličiny a, b, c jsou v h-cké ú-ře, když $a-b:b-c = a:c$; veličina b slove pak harmonický průměr veličin a a c.

Harmonické dělení délky AD, nebéře-li se zřetel na směr její částí, slove rozdělení její na 3 nestejné díly tak, aby součin z obou krajních dílů se rovnal součinu z vnitřního jeji dílu a celé délky, t. j. aby $AB \times CD = BC \times AD$. Body A, B, C, D slovou čtveřina harmonických bodů a každé dva, mezi nimiž leží třetí, slovou sdružené (zde jest sdružen A s C a B s D). Z kteréhokoliv bodu O mimo přímku AD ležícího vedené přímky k bodům harm. A, B, C, D, tedy OA, OB, OC, OD slovou harmonické paprsky a tyto, ob jeden vzaty, zovou se rovněž sdruženými. H. d. zajímá v novější geometrii důležité místo.

Harmonický tolik co příslušný k harmonii (v. t.). H-mi tóny zveme ony, které současným ozýváním se tvoří konsonantní akkord (v. Aliquotní tóny). Také flageolety zvány bývají tóny h-mi.

Harmonický poměr. Jsou-li na určité přímce AB dva body a to jeden C mezi A a B a druhý D v prodloužené přímce AB tak vytčeny, že poměr vzdáleností bodu C od obou konců přímky AB ku poměru vzdáleností druhého bodu D od týchž konců A a $B = -1$, nazývá se tento dvojpoměr

$$\frac{CA}{CB} : \frac{AD}{DB} = -1$$

h-m p-em bodů A, B, C, D, a o přímce AB pravíme, že jest v bodech C a D harmonicky rozdělena; body A, B, C, D slovou harmonické body. Viz ostatně Dvojpoměr.

Harmonický průměr veličin a a b jest zlomek, jehož čitatel jest dvojnásobný součin a jmenovatel jednoduchý součet těchto veličin, t. j. $h = \frac{2ab}{a+b}$, kdežto zlomek $= \frac{a^2+b^2}{a+b}$ kontrah-m p-em se nazývá. Tak jest na př. 15 h-m p-em čísel 12 a 20 a 17 jejich kontrah-m p-em. Ostatně viz Průměr.

Harmonie (řec.) uvádí se pod různými jmény: souhlas, soulad, jednota, v hudbě souzvuk, jako důležitá kategorie aesthetická. Její protivou jest roztříštěnost či slovně disharmonie, zlozvuk. H-ií označuje se známý zálibný úkaz, jejž zoveme jednotou v mnohosti.

Ona není ničím o sobě jsoucím, nýbrž poměrem čili vztahem více členův mezi sebou, jejž my usuzujeme a vycifujeme, buďtež tito členové jacíkoliv, ať kvality jednoduché (barvy, tóny, čáry a j.) nebo celky složité. Na vůli a smýšlení lidské má **h.** rovněž vztah, jako na zjevy zevnější. A sice jest **h.** tam, kde vedle stejných rysův jsou i znaky nestejné. Ty-li by zmizely, mizí i **h.** a nastupuje totožnost dojmů; nebo jen různost působí, že ještě na vědomí udržujeme rozlišenou samostatnost členův, jež přirovnány teprve **h**-ii dávají. Ovšem že společného více tu býti musí, aby ono různost převážilo.

H. v hudbě znamená v užším smysle soujem nejméně tří současně se ozývajících tónů různé výšky, tedy tolik jako akkord: v širším smysle pak nauku o významu akkordů. K tomuto pojmu dostala se theorie hudební teprve po dlouhém vývoji. Pokud hudba byla jednohlasnou, monodickou, t. j. odkázanou na jediný výkonný podmět, jenž nebyl s to pronésti současně několik tónů (lidský hlas, foukací nástroj), na př. hudba starověká a středověká až do XII. stol., nemohla dojíti dále než k sukcessivní řadě tónů. Proto také ve starořecké hudbě pojem »ἁρμονία« kryl se po rozumu dnešní terminologie se stupnicí t. j. soustavně spořádaným postupem tónů. Byly-li kultem skladby dvojhlasné dány podmínky k úvaze o harmonickém intervallu, zajisté že s prvními počátky skladby vícehlasné položen byl základ k harmonickým pozorováním. Theorie, jak historicky je prokázáno, vždy byla v hudbě praxí předstižena. Dle toho pak, na jakém stupni právě se nalézalo hudební umění, tvořily se různé systémy **h.**, které snažily se vysvětliti všechny možné druhy akkordů, redukovati je na omezený počet typů a dovoditi pro ně abstraktní pravidla, při čemž pojem konsonance a dissonance podati bylo vždy hlavním jejich problémem. Z dob diskantu vyšel poznatek, že harmonické útvary stejného poměru lze sestrojiti, zvolí-li se východiskem kterýkoli tón (*c*:*e*:*g* — *f*:*a*:*c*), t. zv. identifikace harmonických útvarů. Za periody nizozemské v XVI. stol. učiněn na poli **h.** dalekosáhlý pokrok výzkumy Zarlinovými (*Istituzioni armoniche*, 1558). Zarlino první pojímal trojzvuk jako **h**-ii a rozeznával mezi malým a velkým trojzvukem, jež činí k sobě polární protivu. Hledíme-li totiž na rozdělení struny, velký trojzvuk jeví se řadou:

$$\frac{c^1 - c^2 - g^2 - c^3 - e^3 - g^3}{1 - \frac{1}{2} - \frac{1}{3} - \frac{1}{4} - \frac{1}{5} - \frac{1}{6}}$$

(*divisione armonica*), kdežto malý trojzvuk

$$\frac{c^1 - c - F - C - As_1 - F_1}{1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6}$$

(*divisione aritmetica*). Také obrácené terciové složení obou konsonantních trojzvuků bylo Zarlinem oceněno (tvrdý trojzvuk z velké a malé, měkký z malé a velké tercie); ze stejného východiska tvoří se jeden zpátečným způsobem druhého. Těsně k systému Zarlinovu se připojil a v něm pokračoval Rameau (»Traité d'harmonie réduite à ses principes naturels,« 1721); poprvé buduje důkladně celý harmonický systém na základě terciovém a je zároveň tvůrcem theorie o harmonickém převratu akkordů. Základní typ povstává z tercií nad sebe postavených (kvintakkord, septakkord), převraty transposicemi nejnižšího vždy tónu do vyšší oktávy (sextakkord, kvartsextakkord, kvintsextakkord, terckvartakkord, sekundakkord). Onen tón, který by při tvoření toho kterého akkordu byl východiskem, kdyby **h.** jeviti se měla v typu základním a ne v převratu, zove Rameau bassem fundamentálním. Konsonanci tvrdého trojzvuku vysvětluje Rameau z příslušnosti tónů jej tvořících ku základní zněně, vyšed z Mersennovy a Saveurovy theorie o svrchních tónech (srv. Aliquotní tóny). Ježto s každým tónem zaznívá vlastně mimovolně tvrdý trojzvuk, pokládá Rameau tento za akkord nejdokonalejší. Důsledkem toho také praecisoval tři hlavní trojzvuky v tónině (na tónice, dominantě a subdominantě), z jejichž tónů odvozuje celou tvrdou stupnici. Konsonanci měkkého trojzvuku vykládal Rameau obdobně způsobem zpětným na základě spoluznějících tónů zpodních, avšak s výsledkem méně příznivým; přehlédl totiž, že struny spoluznějící při tónech svrchních činí kmity úplné, kdežto při zpodních pouze částečné, na jejich základní zněnu se vztahující. Teprve Tartini (1714) faenomenem tónů kombinačních pokračoval v principu Rameauově. Jemu nebyl rozdíl obou trojzvuků konsonantních založen v různosti medianty od společného východiska, nýbrž v obrácené jejich hodnotě s různými tóny základními. Této zásady chopili se někteří theoretikové XIX. stol. a hájí na jejím základě t. zv. dualistický systém **h.** Předním jejím repraesentantem byl Moric Hauptmann (»Die Natur der Harmonik u. Metrik«, 1853), pokračovatelem pak Arthur v. Oettingen (»Harmoniesystem in dunkler Entwickelung«, 1866). Oettingen vyšel z kritiky Helmholtzovy epochální theorie »o příbuznosti zněn« a dospěl k t. zv. theorii »o zastupování zněn«. Proti soustavě tónické diametrálně postavil soustavu fonickou (srv. Hostinský, »Die Lehre von den musikalischen Klängen«, 1879). Panující mínění theorii o zastupování zvuků na dobro zavrhuje (srv. Stecker, »Kritické příspěvky k některým sporným otázkám vědy hudební«, 1889; »Všeob. dějepis hudby«, 1892). Poukazuje se k tomu, že nelze o dualismu mluviti, pokud existence zpodních tónů není prokázána, a mimo to i tónický systém Oettingenův obviňuje se z vratkosti, poněvadž vylučuje ze svrchních tónů, jimiž vykládá konsonanci tvrdého trojzvuku, přirozenou septimu. Dle Steckra musila by po důslednosti theorie o zastupování zvuků počítati s přirozenou septimou, čehož důsledek by byl, že by přirozená septima, velká sekunda a akkordy z nich složené musily řaděny býti ke konsonancím. Kdyby i s té stránky theorie Oettingenova byla důslednou, postrádala by odůvodnění konsonance měkkého trojzvuku; výklad, že tvrdý trojzvuk podává čistý, měkký

pak zkalený zvuk základního tónu, musil by míti v zápětí příkrou dissonanci trojzvuku měkkého. Badání v oboru **h.** tuto naznačená nesou se přesně vědeckým, spekulativním směrem na podkladě mathematicko-akustickém; i sluší od nich odlišovati praktickou nauku o **h**-ii, zanášející se na základě empirie pravidly o spojování akkordů a vedení hlasů, což činí podstatnou část nauky o skladbě (v. t.). Na basi spekulativní zbudoval svou nauku o **h**-ii Fr. Z. Skuherský (»Nauka o **h**-ii na základě vědeckém«, 1886) pozoruhodnou tím, že zamítá terciový základ akkordů. — V obecnější hudební mluvě bývá **h**-ií nazýván sbor dechových nástrojů. *Þ.*

H. ve stavitelství znamená soulad, jakož i správný poměr jednotlivých dílů k celku. Slove tak i rhythmický poměr jednotlivých dílů samých o sobě, jakož i souměr jejich mezi sebou a určitý postup, v jakém za sebou následují. Není-li poměr ten dle známých pravidel proveden, nebo je-li obvyklý postup článků za sebou nebo vedle sebe promíchán, slove takový celek neharmonickým. *Fka.*

Harmonie evangelická viz Evangelická harmonie.

Harmonie konstabilovaná v. Swedenborg.

Harmoniohord, strunný nástroj Friedr. Kaufmannem v Drážďanech r. 1808 vynalezený. Tvar měl vzpřímeného klavíru, kovové struny přiváděny ve chvění válcem jelenicí potaženým a kalafunou natřeným, jenž otáčel se šlapadly. Zvuk jeho připodobňují tónu Aeolovy harfy.

Harmonika, jméno různých nástrojů. **H.** skleněná jest hudební nástroj, jehož zvuk třením skleněných těles (zvonů, trubic, prutů) se vyluzuje. Že okraje sklenic, dotknuty navlhčeným prstem, vydávají krásné tóny, vědělo se již nejméně od pol. XVII. stol. Ve stol. XVIII. zvláště v Anglii hra na sklenice byla v oblibě. Dle B. Franklina byl prvním, jenž hrál arie na sklenicích vodou zladěných, Irčan Puckeridge, jenž však záhy shořel i se svým sklenicovým stolkem. Po jeho vzoru sestavil Delaval nástroj vyznačující se lepší volbou nádob a příhodnějším tvarem; jej slyšel poprvé Franklin v Londýně r. 1762. K tomu třeba doložiti, že již r. 1746 sám Gluck v Malém divadle haymarketském sehrál koncert na 26 sklenic s průvodem orchestru a že »hudební sklenice« (*the musical glasses*) staly se od té doby v londýnském světě »fashionable«. Franklina okouzlil líbezný zvuk čišek Delavalových tou měrou, že ihned jal se konati pokusy o praktičtější zařízení ve způsobu nástroje a ještě v červenci r. 1762 mohl sděliti s turinským páterem Beccariou svůj vynález. Záležel v tom, že skleněným tělesům dal podobu zvonů, zladěných nikoli již vodou, nýbrž svou velikostí a tlouštkou, a zasazených jeden do druhého na společném hřídeli, největší na levém, nejmenší na pravém kraji, v podobě téměř pravidelného kužele. Hřídel otáčen kolem pomocí šlapátka, a hra děla se pouhým přitlačením, dle potřeby silnějším neb slabším, okříděných prstů ku kroužícím, navlhčeným zvoncům, jichž hlasový rozsah objímal tři oktávy ($G-g^3$). Diatónické tóny označeny barvami vidma, *C* červeně, *D* oranžově, *E* žlutě, *F* zeleně, *G* modře, *A* indigově, *B* fialově, kdežto chrómatické zůstaly bez barvy. Kužel uložen ve skříni 3 stopy dlouhé, uvnitř v levo 11 palců, na pravo 5 široké a spočívající na stole, před nějž hráč usedal. Franklin nazval nástroj italsky *armonica* a radí, dotýkati se zvonů, kdy od hráče se vzdalují a tón zvláštní okrouhlosti nabývá. Zvuk **h**-ky vyniká vůbec něhou, při vší pronikavé sonoritě, étheričností a měkkostí, avšak neobyčejně obtížný způsob jeho vyluzování rozrušoval prý čivy hráčů až omdlévali, ačkoli již Koch (»Musik. Lex.« 1802) poznamenává, že účinky hry vyhlašovány za škodlivější, než učí zkušenost. Další zdokonalování čelilo, nehledíc k rozšiřování hlavního rozsahu (Schmittbauer k f^3, před ním již r. 1787 Röllig, který úpravu **h**-ky učinil vnitřnější, oku tajemnější, ukryv dovnitř i kolo, a půltóny rozlišil od celých zlatými okraji), hlavně též k odstranění bezprostředního dotyku. Tak abbé Mazzuchi zavedl houslový smyčec natřený směsí kalafuny a terpentinu nebo vosku, petrohradský mechanik Hessel první užil r. 1785 klaviatury (klavírní **h.**), po něm r. 1786 Röllig v Berlíně, r. 1798 Klein v Břetislavi, jenž mimo to upotřebil 3 os jediným kotoučem tak se otáčejících, že osa s nejhlubšími zvony vykonala v téže době svůj pohyb jednou, osa s nejvyššími zvonci třikrát. Pařížský Deudon (1787) použil skropených proužků sukna, jež ke zvonům se přitiskovaly, český kněz Krása (1798) pedálu. Sem spadá též Chladného eufon (1790) a clavicylinder (1799), Quandtova harmonika, W. Müllerův harmonikon s flétovým rejstříkem a podobné jiné odrůdy od Wagnera, Kaufmanna, Fröschla, Rieffelsena a j. Půvabu Franklinovy **h**-ky nedostihla však žádná, neboť lze se právem domnívati, že i přirozené teplo prstů účinkuje na zvuk nástroje. První virtuoskou na **h**-ku Franklinovu byla Marianne Daviesova, koncertovavší od r. 1764; z celé řady jiných zasluhuje zmínky slepá Mar. Kirchgässnerova, jíž Mozart roku 1791 složil Adagio a Rondo z C dur pro **h**-ku, flétu, oboe, violu a cello. Také v Beethovenových papírech nalezena skladba pro **h**-ku (poprvé otištěna v Groveově »Dictionary«). Z českých umělců vynikl hrou na **h**-ku proslulý Dušek. Nástroj byl v Čechách dosti hojný, jak bylo viděti i z hojného počtu exemplářů české práce ve sbírce K. Dvořáka na »Národopisné výstavě«. Též South Kensington Museum chová kus od Em. Pohla z Chřibské. Školu pro **h**-ku napsal Joh. Chr. Müller, Anleitung zum Selbstunterricht auf der **H.** (Lips., 1788), dějiny její podal C. F. Pohl, Zur Gesch. der **H.** (Vídeň, 1862).

H. foukací čili ústní (*Mundharmonika*), dětský nástroj jazýčkový, jehož tón vzbuzuje se vdechováním nebo vydechováním. Obyčejně jsou v každé přihrádce dva jazýčky, ozývající se jeden při vdechu, druhý při výdechu.

H. tahací, rovněž nástroj jazýčkový, ale s klaviaturou a mechanickým přiváděním vzduchu, vynalezený r. 1829 Damianem ve Vídni. Měch složen jest do mnoha záhybů; na jeho svrchní a zpodní desce umístěny jazýčky z části do vnitř, z části na ven obrácené, z nichž první ozývají se, když měch stlačen, druhé, když roztažen. Kdežto menší nástroje takové jsou zvláště v basu obmezeny, mají větší, jako Wheatstoneovy, pro každou ruku několik oktáv s chrómatickými tóny. Tahací h. rozšířena je pod různými jmény, jako akkordion, melofón, concertina; nejlepší jest t. zv. bandoneon od Banda v Crefeldu. Česká škola na tahací h-ku vyšla tiskem Spurného a nákladem pražského hotovitele h-k Jos. Wolfa r. 1864 (sestavil E. K.) již ve 3. vyd. Též Fr. Machts vydal pro ni v Praze školu a cvičení.

H. ve varhanách, 8stopový cínový nebo dřevěný základní hlas v manuále (třetím), v pedále 16stopový (*Harmonikabass*). Mensura gambová, tón jemný, vzdálený. *-q.*

H. chemická nazván pokus, při němž plamének hořícího vodíku, proudícího z úzké rourky, obklopen širší trubicí (skleněnou neb i kovovou), na obou koncích otevřenou, dává v ní vznik vlnám vzduchovým, které přivodí znění různé dle rozměrů trubice i umístění plaménku v ní. Záhy seznáno, že úkaz není nic vodíku zvláštního a že daří se i s jinými plameny. *OŠc.*

H. Petřinova, řada zvučících tyčinek železných, které v okamžiku, kdy silný galvanický proud okolo nich kolovati počíná, své rozměry mění (se roztahují) a při přerušení proudu se opět do původních rozměrů vracejí, čímž se v nich budí rychlé a pravidelné chvění, z něhož dle jakosti a rozměrů zvučících tyčinek vznikají různé tóny. Znění magnetisujícího se železa elektr. proudem pozoroval prý nejprve Page (r. 1837). Na základě tom sestrojil prof. A. Petřina v l. 1850—54 svou elektro-magnetickou h-ku. Stroj ten (teprv v zárodku) skládal se ze dvou od sebe oddělených součástí, zvučidla a klíče (klaviatury). Stroj sám složen ze 4 železných, nestejně dlouhých (10—20 *cm*), válcovitých sloupků upevněných kolmo na ozvučné půdě a obklopených (volně) závitnicemi isolovaného drátu, kterými pomocí klavesů mohl obíhati silný galvanický proud, po případě oběh jeho náhle se rušiti. Magnetující a odmagnetující jeho síla uváděla tyčinky ve chvění a znění. Po smrti Petřinově na stroj ten zapomenuto. R. 1860 sestrojil Reis na témže základě svůj telefon.

Harmonisace znamená činnost opatřující melodii harmoniemi (akkordickým průvodem); pak též výsledek činnosti té.

Harmonisovati viz Harmonie.

Harmonité viz Rapp Georg.

Harmonium, souborný název klávesových nástrojů, jichž tóny vyluzovány mosaznými neb ocelovými jazýčky, k nimž vzduch se přivádí z měchů v nástroji samém uložených a hráčem dvěma šlapadly ovládaných. Jazýčky, sestrojeny jsouce na zásadě píšťal průrazných, chvějí se volně na obě strany a proto též volnými slují, na rozdíl od starého regálu, kde, zhotoveny byvše na zásadě píšťal nárazných, při chvění narážely na okraje žlábku. Prvním vynálezem varhanových rejstříků s průraznými jazýčky byl dle Schafhäutla petrohradský varhanář Kirsnik (1780), jehož žák, Švéd Racknitz, zavedl je do orchestrionu, domácích to varhan, jež abbé Vogler s sebou vozil na cestách. Jiní přičítají myšlénku důchodnímu z Königshofenu nad Sálou Eschenbachovi, jenž přiveden byl na ni obyčejnou brnkačkou čili brumlí (*Brummeisen, Maultrommel*) a r. 1814 zhotovil nástroj s vibratory, pokřtiv jej »Organo-violine«; dle jiných byl to Schlimbach v Ohrdruffu, jenž r. 1816 sestrojil aeolinu, nebo Voit ve Schweinfurtu, sestrojiv aeolodicon, nebo Američan Peafelley (1818) s jeho varhanami jazýčkovými, neb Ant. Häckel ve Vídni, postaviv r. 1818 fysharmoniku, dle níž pařížský Christ. Dietz zhotovil svůj aërofon a kterou následovala celá řada nejrůzněji pojmenovaných nástrojů, jako aeolofon, aeolomelodikon, adelfon, adiafonon, harmonikon, klavaeolina, melodium, panorgues atd. Priorita mezi těmito všemi nástroji náleží však Grenié-ovi, který již r. 1810 v Paříži sestavil nástroj, orgue expressive jím nazvaný a skýtající výhodu, že tón jeho bylo lze měniti slabším či silnějším nášlapem měchů, čímž získány dynamické odstíny. Timbre jazýčků snažil se zlepšiti Napoléon Fourneaux zřízením ozvučných desk, kterouž úpravu spojil Alex. Debain s různou tlouštkou plíšků a rozmanitou jich polohou vzhledem k nárazu vzduchu a získal tím 4 rejstříky jasného, barvitého zvuku. Debain, jenž mnohými pokusy na zdokonalení nástroje pracoval (první organino, jiný nástroj na př. měl zvuk volných jazýčků spojiti se zvukem kovových strun, harmonicorde), dal konečně r. 1840 všem těmto nástrojům společné jméno h. Nejblíže důležitý vynález, přičítaný Fétisem firmě Alexandres père et fils, jest expresse, rejstřík uzavírající zásobní měch, jemuž připadá úkol střádati vzduch čerpadly dodávaný a za příčinou stejnosti tónu jej rovnoměrně k jazýčkům vysílati. Uzavřením střádacího měchu vniká vzduch od čerpadel přímo k jazýčkům a hráč má sesilování tónu ve své moci. Ještě důležitějším vynálezem jest Martinova perkusse (náraz), kladivkové strojivo, jež při hře bije na jazýčky, aby tón okamžitě, jak se na kláves uhodí, se ozval. Vzduchový proud udržuje pak chvění. Perkussí umožněna na h-iu rychlejší hra. Jiným zařízením P. A. Martina je t. zv. prodloužení, *prolongement*, jímž hráč, řídě přístroj kolenoma, libovolné tóny neb akkordy může nechat zníti, aniž by prsty na klávesech držel. Nověji i prolongement má svůj rejstřík. R. 1864 patentoval v Londýně William Dawes t. zv. *melody-attachment*, sesilující melodii vyšší polohy flétnovým neb j. rejstříkem s vyloučením všech tónů pod nejvyšším; podobně Dawesův-Ramsdenův *pedal-substitute* nechává

nejnižší tóny dominovati nad všemi ostatními levé ruky. Naproti tomu obyčejný rejstřík melodie nechává tuto souzníti ve vyšší oktávě. Znamenitý vynález učinil angl. hudebník Aug. Tamplin t. zv. dvojím stlakem (*double touch*), kde totiž kláves na dvakrát může se stlačiti a tón dle toho slaběji nebo silněji se ozve. Zařízení přivedla v oběh hlavně pařížská továrna Mustelova (pod jménem *double touche*) a londýnská Bauerova. Jemné vyrovnanosti tónu docílil dále Mustel svou *double expression*. Z obvyklých rejstříků h-ia bylo by kromě tahu pro forte a dusítka (*sourdine*, *céleste*) jmenovati hlavně ještě *grand jeu*, odpovídající plnému stroji varhan. Ostatně kombinace rejstříků jsou zvláště u bohatších h-ií velice rozmanité a barvité. Z mechanických rejstříků zasluhuje zmínky ještě tremolo. Hlasy h-ia jsou poloviční, t. j. každá polovina klávesnice má své rejstříky, jež navzájem se doplňují. Klávesnice bývají mnohdy až tři. H-ia transposiční mají nad pravidelnou klávesnicí jinou, v levo nebo v pravo o několik kláves posunutelnou, umožňující, abychom skladbu, jež má býti transponována, hmatali v původní tónině. Od h-ií zařízených na tlak liší se podstatně varhany americké, přenosné čili *cottage organ*, jsouce zbudovány na soustavě sací. Ze škol pro h. předčí Suchsova (1878) a Mettenleiterova (Kempten, 1881—82, 2. sv.); českou podal J. Malát. Monografii o h-iu napsal Lederle (Štutgart, 1884) a Riehne (Berlín, 2. vyd. 1886), zajímavý je též i spisek Fétisův »Fabrication des Instruments de Musique« (Paříž, 1855), jakož i Hanslickova zpráva o nástrojích na světové výstavě pařížské r. 1867. Z českých firem vynikají: Lhota, Petrof v Král. Hradci, Vanický v Třebechovicích. *-q.*

Harmostové sluli ve Spartě představení jednotlivých perioickych okresů, po válce Peloponnésské velitelé spartských posádek v městech Athéňanům odňatých, aby podporovali dosazené od Sparty dekarchie. Jsouce závislí jen na eforech, měli neobmezenou moc, které užívali k hromadění jmění nebo k ukájení svých náruživostí, tak že byli jednou z hlavních příčin pádu hegemonie spartské.

Harmotom, též morvenit zvaný, jest minerál monosymmetrický, soutvarý s desminem a phillipsitem; krystally jsou vždy dvojčatně srostlé a tvoří komplexy pseudosymmetrické, kosočtverečným neb čtverečným jedincům podobné. H. štípe se dle plochy zpodové a dle kolmé na ni plochy podélné nedokonale; $T = 4\cdot5$, $H = 2\cdot44—2\cdot50$; jest buď čirý neb barvy mléčné, nažloutlý neb načervenalý. Lučebné složení vyjádří se vzorcem $Si_5O_{14}Al_2Ba . 5^1/_2H_2O$; část Ba jest nahrazena Na_2, K_2, Ca. H. rozkládá se kyselinou solnou a zůstaví prášek SiO_2. H. nalézá se na žilách rudních u Příbrami, Andreasberku na Harcu, Kongsberku v Norsku, Strontianu v Skotsku a jinde. *Vr.*

Harms: 1) H. Klaus, něm. theolog protest. (* 1778 — † 1855), posléze vrchní konsistorní rada v Kielu. Spisem *Das sind die 95 Theses oder Streitsätze Luthers ... und mit anderen 95 Thesen als mit einer Uibersetzung aus 1517 in 1817 begleitet* (1817) vystoupil rázně proti racionalismu ve prospěch církve lutheránské. V prudké polemice odtud vzešlé bránil své názory spisem *Briefe zur näheren Verständigung über verschiedene, meine Thesen betreffenden Punkte* (1818). Mimo to pocházejí od něho četné práce nábožensky vzdělavací, jako postilly a kázání, pak *Pastoraltheologie in Reden an Theologie-Studierende* (nejnov. 1891) a autobiografie H.' *Lebensbeschreibung* (nově 1888). Srv. Lüdemann, Erinnerung an Klaus H. u. s. Zeit, 1878.

2) H. Ludwig, theolog něm., syn před. (* 1808 — † 1865), založil r. 1849 v Hermannsburku (v Hannovorsku), svém kazatelském působišti, missionářský ústav, jehož členové hlavně v Africe působili. Z jeho kázání nejlepší jsou *Evangelienpredigten* (12. vyd. 1894) a *Epistelpredigten* (4. vyd. 1894).

3) H. Friedrich, filosof německý (* 1819 v Kielu — † 1880 v Berlíně), byl prof. filosofie ve svém rodišti a od r. 1867 v Berlíně. Ve mnohých věcech přiklání se H. k Fichtemu staršímu. Filosofie jest mu vědou o absolutnu, možnou jen tehdá, když hlavní pojmy empirické prozkoumáme a spojíme. Sepsal: *Der Anthropologismus in d. Entwickelung seit Kant* (Lipsko, 1845); *Prolegomena zur Philosophie* (Brunšvik, 1852); *Die Philosophie Fichtes* (Kiel, 1862); *Abhandlungen zur system. Philosophie* (Berlín, 1868); *Zur Erinnerung an Hegels 100-jähr. Geburtstag* (t., 1871); *A. Schopenhauers Philosophie* (t., 1874); *Uiber den Begriff der Psychologie* (t., 1874); *Die Reform d. Logik* (t., 1874); *Die Philosophie seit Kant* (t., 1876); *Uiber den Begriff d. Wahrheit* (t., 1876); *Psychologie, Logik u. Ethik* (t., 1877); *Die Philosophie in ihrer Geschichte* (t., 1878—81). Po smrti jeho vydal Wiese: *Metaphysik* (Vratisl., 1885); *Logik* (Lipsko, 1886); *Ethik* (t., 1889).

Harnack: 1) H. Theodosius, evangel. bohoslovec něm. (* 1816 v Petrohradě — † 1889 v Jurjevě), od r. 1848 professor praktického bohosloví v Jurjevě, od r. 1853 v Erlankách, od r. 1866 opět v Jurjevě, od r. 1875 na odpočinku. Byl smýšlení přísně lutheránského. Z četných spisů jeho jsou hlavní: *Die Idee der Predigt entwickelt aus dem Wesen des protest. Kultus* (1844); *Grundbekenntnisse der evang. luth. Kirche* (1845); *Der christl. Gemeindegottesdienst im Apostolischen und altkatholischen Zeitalter* (1854); *Die luther. Kirche Livlands und die Herrnhutische Brudergemeinde* (1860); *Die Kirche, ihr Amt, ihr Regiment* (1862); *Luthers Theologie* (1862, 1886, 2 sv.); *Praktische Theologie* (1877—78, 2 sv.); *Katechetik* (1882); *Liturgik, Pastorallehre, Kybernetik*, v Zöcklerově sborníku »Handbuch der theol. Wissensch.«. *B.M.*

2) H. Karl Gustav Adolf, syn před., evang. bohoslovec něm. (* 1851 v Jurjevě), byl jmenován r. 1876 professorem církev. dějin v Giessech, r. 1886 v Marburku, r. 1889 v Berlíně. Vyniká jako badatel v oboru prakřesťanství a historie dogmat; jest kritikem ve smyslu liberální moderní vědy bohoslovné. Spisy jeho:

Zur Quellenkritik der Gesch. des Gnosticismus (1873); *Patrum apostolicorum opera*, s Gebhardtem a Zahnem (1876–78, 3 sv.); *Die Zeit des Ignatius und die Chronologie der antiochenischen Bischöfe* (1878); *Das Mönchthum, seine Ideale und Geschichte* (1881). Nejvíce vyniká *Lehrbuch der Dogmengeschichte* (sv. I. a II. 2. vyd. 1888, sv. III. 1890). Od r. 1881 jest se Schürerem redaktorem »Theol. Litteraturzeitung«. *BM.*

3) **H.** Axel, bratr před., mathematik něm. (* 1851 v Jurjevě — † 1888 v Drážďanech, kde byl od r. 1887 prof. polytechniky). Pozoruhodny jsou práce jeho týkající se theorie Fourierových řad a nauky theorie množin. **H.** vydal četné své práce v lipských »Mathematische Annalen«, v »Sitzungsber. d. phys. medic. Societät zu Erlangen«, v »Berichte d. math.-phys. Classe der k. Sächs. Ges. d. Wissensch. zu Leipzig« a j. Samostatně vydal: *Elemente der Differential- u. Integralrechnung* (Lipsko, 1881); *Die Grundlagen der Theorie des logarithmischen Potentials u. der eindeutigen Potentialfunction in der Ebene* (t., 1887) a dvě přednášky, *Naturforschung und Naturphilosophie* (t., 1885) a *Leibniz' Bedeutung in d. Geschichte der Mathematik* (Drážď., 1887). Pak vydal: *Hankel, Die Elemente der projectivischen Geometrie in synthetischer Behandlung* (Lips., 1872) a spracoval Serretův Počet differenciální a integrální (t., 1884—85, 3 sv.). *AP.*

4) **H.** Erich, bratr před., lékař něm. (* 1852 v Jurjevě). Lékařství vystudoval ve svém rodišti, vzdělal se odborně ve farmakologii ve Štrasburku, načež se stal r. 1880 professorem téhož oboru v Halle, kde zároveň řídí chemické oddělení pathologického ústavu. Napsal řadu odborných článků a pak učebnici farmakologie: *Lehrbuch d. Arzneimittellehre und d. Arzneiverordnungslehre* (3. vyd. knihy Buchheimovy, Hamburk, 1883); *Die Bibel und die alkoholischen Getränke* (Halle, 1894).

von **Harnier** Wilhelm, cestovatel něm. (* 1836 v Eckezellu ve velkovév. Hesském — † 1861 usmrcen byv na honu u Gondokora buvolem). Byl důstojníkem a odebral se r. 1856 ze zdravotních ohledů do Egypta a později do Syrie. Od r. 1859 cestoval v úvodí Modrého Nilu a jeho přítoku Denderu, r. 1860 na Bílém Nilu. Jeho bratr Adolf v. **H.** vydal: *W. v. H-s Reise am oberen Nil* (Darmstadt, 1866). Denník **H**-ův vyšel jako 11. doplňkový sešit k Petermannovým »Geogr. Mitth.«.

Harnisch: 1) **H.** Johann Bapt., ryjec a medailleur (* 1778 — † 1826 ve Vídni). Byl komorním medailleurem, vrchním mincovním ryjcem a ředitelem ryjecké školy akademie vídeňské. Z četných jeho prací uvádíme medaille na paměť zasnoubení cís. Napoleona, přítomnosti cís. ruského a krále virtemberského ve Vídni, zřízení polytechniky, návratu cís. Františka, jeho zasnoubení a j. *J-k.*

2) **H.** Christ. Wilhelm, paedagog a protestantský theolog něm. (* 1787 ve Wilsnacku, † 1864 v Berlíně), psal o obecném a měšťanském školství německém (*Die deutschen Volksschulen*, 1812; *Die deutsche Bürgerschule*, 1830), o výuce jazyka něm. (*Anweisung zum deutsch. Sprachunterricht*, 1831), cestopisné obrázky pro mládež (*Land- und Seereisen für die Jugend*, 1821—32, 16 sv.), spisy theologické a mravoučné (*Briefe an meine Tochter*, 1841; *Die Geschichte d. Reiches Gottes auf Erden*, 1844), o užitečnosti tělocviku (*Das Turnen*, 1819; *Gesch. d. Turnwesens*, 1820 a j. Posmrtně vyšlo *Mein Lebensmorgen: zur Geschichte der J. 1787–1822* Berlin, 1865).

Harns, město, viz Harlingen.

Haro, okr. město ve špan. prov. Logroño, při vtoku Tironu do Ebra a na želez. trati mirandsko-logroňské; vinařství, koželužství a 7548 ob. (1887).

Haró! vlastně z angl. hare oho hele zajíc!; volání lovců, blíží-li se k některému zvěř.

de **Haro** Don Louis Mendez, státník španělský (* 1599 — † 1661), stav se po svržení Olivareza r. 1643 ministrem, zavřel mír s Nizozemím a podporoval snahy Condéovy proti Francii, od které snažil se také odvrátiti Savojsko. Potkav se s nezdarem, musil vyjednávati s Mazarinem, se kterým dne 7. listop. 1659 zavřel mír Pyrenejský a umluvil sňatek Ludvíka XIV. s infantkou Marií Terezií; za to jmenován byl vévodou z Carpia.

Haroeris viz Horus.

Harold viz Harald.

Háromszék [-sék], rovina sedmihradská mezi již. výběžky Bereczkých a Háromszéckých hor, ve výši 570—600 *m*, zaujímající celé téměř údolí řeky Feketeügy a část rozšířeného údolí Aluty, kde do ní Feketeügy vtéká. Obydlena maď. Székely, jejichž předkové tu byli v XI. stol. usazeni ku střežení východ. pomezí, dává úrodná tato rovina bohatě žně všelikého obilí, kukuřice a výtečného tabáku — Háromszécká župa v jihových. Sedmihradsku čítá na 3556 km^2 130 008 obyv. (1890, z nichž je 110.799 maď. Székelů, 17.360 Rumunů, 551 Němec. 251 Slovák, 141 Horvát a 59 Rusínů, dle náboženství 55.869 evang. ref., 43 224 řím.-kat., 22.529 řec.-ort., 4985 unitářů, 2404 řec.-kat. a 698 židů. Žijí ve dvou městech se zřízeným magistrátem (Sepsi-Szent-György a Kézdi-Vásárhely) a 111 obcích venkovských, rozdělených na čtyři politické okresy: kézdský, miklošvárský, orbajský a šepšiský. Hlavním městem župy je Sepsi-Szent György. Hraničí na východ a jih s Rumunskem, na záp. se župou brašovskou, na sev.-záp. s velkokokelskou, na sev. s udvarhelskou a csíckou. Obsahuje krajiny ř. Aluty a Feketeügye. V záp. části vystupují rovnoběžně hory Hermáňské a Háromszécké v řetězech podél Aluty, kdežto na jih Bodzské, na vých. Bereczké pohraniční hory župu uzavírají, vysílajíce do jejího nitra hojná pásma horská, vysokými údolími přítoků Aluty a hoř. toků řek Ojtozu, Basky a Bodzy dělená. Lesnaté hory dávají množství stavebního i lodního dříví, u Kovászny, Köröše, Zágonu a Papolcze chovají hustý sphaerosiderit a hlinitou rudu železnou, u Köpecze bohatá ložiska hnědého uhlí. Čistého křemence užívá se v několika hutích k výrobě skla; u Osdoly, uzavřeny

v kryst. vápenci, nacházejí se shluky krásného křišťálu (»sedmihradské démanty«). Zvláště bohatá jsou pohoří na minerální vody, z nichž některé (elöpatacké, vajnafalvské, büdöšské a j.) daly podnět ku zařízením lázeňským. Známé jsou solfatáry na hoře Büdöši, také solná, dehtová a petrolejová zřídla u Soózmezö v Ojtozském průsmyku. Průmysl je několika sklárnami zastoupen, dále pak drobnými živnostmi, z nichž značné obuvnictví v Kézdi-Vásárhely. Obchod soustředěn ve městech, hlavně se dřívím, obilím a j. plodinami, s kyselkami a výrobky domácího průmyslu. Vedle sítě dobrých silnic má župa háromszéckou dráhu (77 *km*) z Brašova do Kézdi-Vásárhely, s odbočkou (6 *km*) z Kovászny do Terretu. Stálé čilé spojení s Valašskem a Multanskem udržuje se průsmyky Ojtozským a Bodzavským. — Háromszécké pohoří, jeden z vnitřních řetězů horských v jihových. Sedmihradsku, táhne se od hory Büdöš (1140 *m*) v délce 25 *km* jižním směrem mezi Alutou a Feketeügyem, sklánějíc se znenáhla k rovině háromszécké. Skládá se nejvíce z trachytických hornin. *Dkl.*

Harovník Fabián Václav, malíř a měšťan pražský XVI. stol. Kol r. 1635 patřil mu dům na Starém Městě a za švédského obležení (1639) byl poddůstojníkem měšťanské setniny. Rovněž horlivě účastnil se hájení města při druhém obležení r. 1648, kdy projevil takovou obětavost, že za to od cís. Ferdinanda III. povýšen byl do stavu vladyckého s příjmím ze Sferinů. R. 1660 provedl sedm scén k veselohře *Nádhera* (ryl Jan Smíšek). Bližší o jeho uměl. činnosti není známo. *J-k.*

Harpa Lam., harfovka, jméno plžů mořských z čeledi olivovitých (*Olividae*), kteří mají skořápku vejčitou s malým kotoučem a nafouklým závitkem posledním; ústí jest veliké a bez víčka; povrch má silná žebra příčná jako struny. H. *ventricosa* Lam., h. obecná, jest asi 8 *cm* vysoká a má na sobě obloukovité skvrny hnědé; žije v moři Indickém. Kupci u nás rádi vyzdobují okna krámů těmito skořápkami. *Ul.*

Harpago (lat., z řec. ἁρπάζω, uchvacuji), tyč s hákem k strhování zdí nebo k zachycování lodí nepřátelských. Přeneseně užívá výrazu toho Plautus (Trinummus, verš 239) o lásce lidstvo mocně uchvacující. V Molièrově komédii L'Avare jest H-n jménem lakotného hrdiny kusu, odtud jméno H. stalo se typickým označením lakomce.

Harpagos, důvěrník a vojevůdce médského krále Astyaga, jenž, dle Hérodota, proti rozkazu královu nezahubil narozeného Kýra, ale odevzdal ho pastýři stád královských, aby ho na poušti pohodil. Když zachráněný Kýros byl poznán, potrestal Astyagés H-ga, že dal mu předložiti krmi připravenou z těla jeho syna. Proto H., když vyslán byl v čele vojska médského proti Kýrovi, přešel k tomuto a v jeho službách r. 548 př. Kr. opanoval osady řecké na pobřeží maloasijském, Lykii a Karii.

Harpalos, Makedoňan a soudruh Alexandra Velikého, byl od tohoto po dobytí říše Perské jmenován strážcem říšského pokladu v Agbatanách. Za výpravy Alexandrovy do Indie H., vzav z pokladu 5000 talentů, uprchl r. 324 před Kr. s 30 loďmi a 6000 žoldnéři řeckými do Athén, kde proti radě Démosthenově byl přijat; užívaje ukradených peněz ku podplácení předních mužů, chtěl vzbuditi povstání proti Alexandrovi. Když pak Alexander a Antipater žádali za jeho vydání, uprchl na Krétu, kde od Lakedaimonce Thimbrona byl zabit. Zbytek peněz jeho byl uschován ve státní pokladně athénské; když však měl býti vydán, shledáno, že polovina jeho byla odcizena. Toho užila v Athénách strana makedonská a obžalovala bezdůvodně Démosthena, že dal se také podplatiti. Ve při té, po H-lovi zvané, byl Démosthenes odsouzen ku pokutě 50 talentů. Viz J. Šťastného O při Harpalově (Programm gymnasia praž. v Žitné ul., 1893).

Harpalus Ltr., běžec, rod brouků z čeledi střevlíkovitých (*Carabidae*), má štít hrudní vzadu tak široký nebo něco užší než uprostřed; pysk svrchní jest sotva vykrojený a poslední článek makadel jest vřetenovitý; přední nohy samečka mají 4 články chodidlové rozšířeny. H. žije pod kameny, řidčeji na rostlinách okoličnatých, kde číhá na kořist. H. *aeneus* F., b. kovový, má na krovkách pouze dvě krajní mezery hustě tečkovány; jest zelený, modrý, měděně červený i černavý, tykadla a nohy jsou černavé. Jest všude hojný. H. *rubripes* Duft., b. červenonohý, má na 7. a 8. mezeře krovek více teček, avšak žádná mezera není hustě tečkovaná; jest černý, tykadla a nohy jsou žlutočervené; vrchní plocha samečkova jest leskle modrá nebo zelená; u samičky matně černá s modrým nebo zeleným třpytem anebo bez něho. *Kpk.*

Harpax (lat.), hrabivý, lakomec.

Harpé viz Perseus.

Harper [hárp'r], nakladatelé a knihtiskaři američtí, pocházejí z Long Islandu, kde v Newtownu narodili se bratři James (1795—1869) a John (1797—1875), kteří si zařídili r. 1817 v New-Yorku malou knihtiskárnu; později připojili se k nim mladší bratři Wesley (1801 až 1870) a Fletcher (1806—77), odkud firma H. and brothers (H. a bratři). Tiskárna tato a později i nakladatelství je největší z obchodních podniků severoamerických, vydávajíc hlavně mnoho illustr. listů; H-ové první zavedli dřevorytovou illustraci v sev. Americe. Nyní vedou obchod synové. — Z publikací H-ových jmenujeme: listy »Harper's New-Monthly Magazine« (zal. r. 1850); »Harper's Weekly« (1857); »Harper's Bazar« (1868); »Harper's Young People« (1879) a sbírky »Franklin square library« (k 800 čísel), »Library of select novels« (přes 600 čísel).

Harpers-Ferry [hár-], městečko v severoamer. státě Záp. Virginii, hr. jeffersonském při krásném vodopádu Shenandvahu před jeho ústím do Potomacu, na žel. tr. martinsburgwashingtonské, v romantické krajině Blue Ridge, před válkou velice kvetoucí, má nyní jen 800 ob. (1890) a jest pověstno pokusem J. Browna dne 16. říj. 1859 (viz Brown 8).

Harpes, rod trilobitů ze svrchního silurského a devonského útvaru. Vnější podoba jeho jest tak význačná, že snadno mezi ostatními trilobity se rozeznává. Tělo jest vejčité, zřetelně trojlaločné, hlava veliká a širokým podkovovitým okrajem olemovaná. Okraj ten skládá se z dvojnásobné pokožky, vybíhá po stranách v široké a dlouhé trny lícní a má na povrchu množství malých kruhovitých otvorů. Šev lícní probíhá na zevnějším lemu a dělí tudíž duplikaturu pokožky ve dvě vrstvy. Jiný šev jde v polokruhu mezi hlavou a okrajem. Průčelí jest vysoké a má obyčejně jen zadní lalok a jedinou vrásku postranní. Oči souvisí s průčelím vypouklou lištou a skládají se ze 2—4 jednoduchých hrboulků (*stemata*). Trup skládá se z 20—26 článků, má střední osu vypouklou a žebra tupě zakončená a slabou ryhou ozdobená. Ocasní štít jest malý a srostlý ze 3 až 4 článků. Hypostoma jest klenuto, napřed zaokrouhleno a 2 postranními křídly ozdobeno, na zad se pak zužuje. H. vyskytuje se u nás v 9 druzích, počínajíc souvrstvím *E*, a některé druhy jeho, jako H. *ungula* (viz vyobr. č. 1657.) z e_2 a H. *venulosus* z f_2, jsou velmi hojné. Poslední zástupce H. *transiens* naléză se v h_1. Druhy zpodního siluru, jež mají jen 12—14 článků v trupu a dále i klenutější hypostoma bez křídel, oddělil Novák ve zvláštní rod *Harpina*. (Barrande, Système silurien. vol. I, Novák, Studien an Hypostomen. II.). *Ps.*

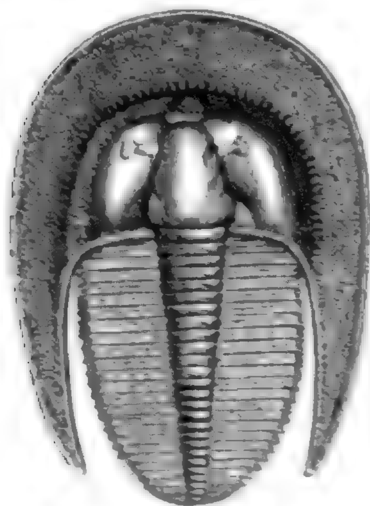

Č. 1657. Harpes ungula.

Harpignies [ar-ňí] Henri, krajinář franc. (* 1819 ve Valenciennesu), žák Acharda v Paříži a epigon školy barbizonské. Jest hrubší a střízlivější v barvě, ale při tom prostý a nelíčený. Maloval: *Večer v Campagni* (v Luxembourgu); *Vesnice Chotelov*; *Colosseum v Římě* a j. Značného úspěchu docílil také v aquarellování a radírování krajin, v němž projevuje slabý sklon ke klassicismu. *J-k.*

Harpokrates viz Horus.

Harpokratión: 1) H., současník Caesarův, psal dle Suidy speciální slovník [illegible] ve dvou knihách. — 2) H. Aelius [illegible] jinak není znám — 3) Valerius H., přímím Rhetor, grammatik a řečník řecký z doby alexandrijské buď koncem IV. stol. po Kr., dle dějepisce Capitolina snad učitel císaře Antonina Vera, nebo dle jiných zpráv současník císaře Tiberia. Spis [illegible], obsahuje [illegible] poznámky o více méně známých osobách a příbězích, o nichž attičtí řečníci se zmiňují, a pak velmi cenné výklady soudního názvosloví, jež se u řečníků těch vyskytuje. Důležitý jest spis tím, že zakládá se na některých vzácných, nám nedochovaných pramenech, na př. periegetův a atthidopisců ze starší literatury, pak Didyma, Dionysia Halikarnasského a lexikografa Dionysia z pozdějších učenců, dále že podává nám nejeden vítaný příspěvek k dějinám attické výmluvnosti a literatury řecké vůbec. *Hčk.*

Harpsichord viz Klavír.

Harpuna, kýr, železný oštěp 60 - 90 *cm* dl., nasazený na topůrku 1·2—1·5 *m* dlouhém. Na zadní části oštěpu jest ouško, kterým provlečen jest provazec asi 400 *m* dl. H-ny užívá se k lovu větších mořských ssavců, jmenovitě velryb. Lovci, zvláště k tomu vycvičení, metají h-ny z volné ruky; v novější době zhusta užívá se k vrhání harpun zvláštních přístrojů. Velmi důmyslné h-ny vlastní práce a vlastního vynálezu mají Eskimáci (vyobr. viz Eskimáci, str. 751).

Harpyia: 1) H. Ochs. (*Cerura* Schr.), hranostajník, rod motýlů nočních z čeledi hřbetozubců (*Notodontidae*). Tykadla samčí i samičí jsou až na konec hřebenitá; makadla zřetelná, oči lysé, očka jednoduchá scházejí; zadní holeně mají pouze na konci 2 ostruhy; celokrajná křídla bílá a černě skvrnitá a na kraji křídel černé skvrny mezi žilkami; žilka 5. na křídlech zadních tak silná jako ostatní. Housenky jsou 14nohé, lysé s vidličnatým ocasem, z něhož mohou 2 dlouhá vlákna vychlípiti; na 4. kroužku jsou hrbaté. Žijí na různých stromech jehnědokvětých, dělajíce si pevný zámotek z dřevité látky, v němž kukly přezimují. H. *vinula*, h. vrbový (obr. č. 1658.), má křídla šedavě bílá s černošedou, hluboce klikatou kresbou; hruď má černé tečky a na zadečku jsou 2 řady černavých skvrn; rozpj. 56—81 *mm*. Litá v červnu i červenci. Housenka je světle zelená se šedohnědou nebo naňalovělou týlní skvrnou a hřbetní čarou. Drážděna vyměšuje ze široké skuliny na hrdle ostrou šťávu. Žije na topolech a vrbách v srpnu a září. *Kpk.*

2) H. (*Thrasaetus destructor*), rod jestřábovitých orlů jihoamerických. Jediný druh h. zhoubná jest největší a nejmohutnější všech dravců. Veliká hlava nese vysoký silný zobák, též noha jest silnější než jiných dravců, běhák až po patu holý. Křídlo nedosahuje polovice ocasu, pátá letka jest nejdelší. Peří hebké a husté jako u sov jest na hlavě a krku šedé a prodlužuje se ve vztyčitelný chochol; na hřbetě, křídlech a ocase barvy černé břidlice; pera rýdovací mají tři bílé příčné pásky, ostatní tělo vezpod na bílé půdě černé tečky; zobák a drápy šedé. Délka těla 1 *m*, křídla 55 *cm*, ocasu 34 *cm*. H. rozšířen jest v lesích od Mexika, po celé střední Brazilii. Majestátně se rozhlíží a napadá neodolatelnou silou všechny obratlovce, zvlášť lenochody a opice; z hladu i na člověka se odváží e. Pera její jsou drahocennou ozdobou Indiánů, kteří proto chovají h-je uvězněné.

Harpyje ([illegible] od [illegible], uchvacující), byly v řec. mythu dcery Thaumanta a Okea-

novny Elektry, bytosti podoby lidské s křídly nebo těla ptačího s dívčí tváří, personifikace bouřných mračen, s nimiž větrové se snoubíce zplozují nejrychlejší koně: z H. Podargy a Zefyra pocházeli prý koně Achilleovi, Xanthos a Balios, z téže koně Dioskurů Flogeos a Harpagos, z H. a Borea koně Erechtheovi, z H. a Zefyra oř Adrastův Areión. Hésiod znal jen dvě H. (Aelló, Ókypeté = Vichřice a Rychloletá), k nimž později přistoupila Kelainó (Mrákotná). Nejznámější jsou z mythu o Fineovi (v. Fineus), jemuž uchvacovaly a pokálely krmě, až při výpravě Argonautů Boreovci Kalais a Zétés, dohonivše je u Strofad, kteréž ostrovy, před tím Plotae zvané, byly bydlištěm H-jí, ušetřili jich na přímluvu sestry jejich Iridy s tou podmínkou, že již nikdy nebudou znepokojovati Finea. Později podkládán jim též význam éthický jakožto bohyním smrti, své oběti chvatně unášejícím. *klk.*

Harpyjí pomník, náhrobek objevený Ch. Fellowsem r. 1838 v Xanthu v Lykii. Má podobu čtyřhranné věže a vytesán jest z jediného kusu vápence (asi 6 *m* výšky). Popel zemřelého umístěn byl po způsobu lykijském v horní části pomníku, ozdobené na všech čtyřech stranách reliefy. Reliefy ty chovají se nyní v Britském museu v Londýně. Na západní, jak se zdá, hlavní straně jest malý otvor, jímž popelnice mohla býti dovnitř vložena. Reliefy tvoří nepřetržitý vlys; na každé straně nalézají se tři desky. Na záp. straně, kde vlys otvorem pro popelnici určeným je přerušen, zobrazena jest na obou stranách otvoru vždy jedna trůnící žena; k ženě na pravé straně otvoru blíží se průvod tří žen, z nichž druhá nese květ a granátové jablko, třetí vejce. Nahoře zobrazena je kráva se ssajícím telátkem. Na straně sev. a již. nalézáme po dvou okřídlených postavách ženských, jejichž tělo přechází dole v tělo ptačí; každá z nich nese v náručí zemřelého. Zemřelí zobrazeni jsou v podobě dětské, což vysvětliti jest asi neobratností umění. Tyto ženy s ptačími drápy označovány neprávem jakožto Harpyje a odtud také jméno celého pomníku. Na rozdíl od řeckých Harpyjí vinou tyto ženy zemřelé něžně k prsoum, zemřelí pak pozvedají k nim s důvěrou ruce. Na straně sev. zobrazena malá, na zemi sedící žena, jež, v divokém smutku tvář nehty si rozrývajíc, za Harpyjí pohlíží; dle Friederichsa zobrazena zde zakladatelkyně pomníku, ulevující bolu svému nad ztrátou svých drahých. Na straně sev., jižní a vých. zobrazen sedící muž, jemuž přináší na jižní straně mladík holuba, na sev. straně podává mu mladistvý bojovník přilbu, na vých. straně podává mu na pravo chlapec kohouta a jablko; za ním blíží se mladík provázený psem, s levé strany přicházejí dva muži nesoucí vejce, květ a granátové jablko. V trůnících ženách a mužích shledává Wolters právem zemřelé členy rodiny, kteří jako héróové resp. héróiny jsouce zobrazeni, přijímají hold a obětní dary od pozůstalých příbuzných. Ve příčině stilistické pozoruhodna jest záliba ve formách měkkých, kyprých (srv. prsa Harpyjí), dále zřejmá snaha po jemnějším propracování a po rozmanitosti detailů; naproti strnulosti, již jeví postavy lidí na monumentu zobrazené, nápadno jest živé, neobyčejně zdařilé podání zvířat (holuba, kohouta). Snaha po vkusnosti svedla leckde umělce ke strojenosti, význačné to známce umění archaiského; archaiský ráz jeví se ostatně též ve známém usmívání a v jemných pohybech osob. Provedení vykazuje přes značnou technickou obratnost umělcovu některé nesprávnosti a neobratnosti (srv. podání očí, příliš malé podoby zemřelých atd.). Reliefy jsou výtvorem umění lykijského. Dle stilistických známek klásti jest vznik jejich na rozhraní VI.—V. stol. před Kr. — Srv. Overbeck, Gesch. der griech. Plastik, 4. vyd., I, 225; Friederichs-Wolters, Gipsabgüsse č. 127; E. Curtius, Gesammelte Abhandlungen, díl II., str. 164; Sittl, Archäologie der Kunst, str. 622; von Fritze, Archaeol. Anzeiger, 1894, str. 75; Conze, Wochenschrift für Klass. Philologie, 1895 str. 473. Nejlepší reprodukce reliefů jest u Brunna-Bruckmanna, Denkmäler griech. und röm. Sculptur, seš. 30, čís. 146 a 147. *Vý.*

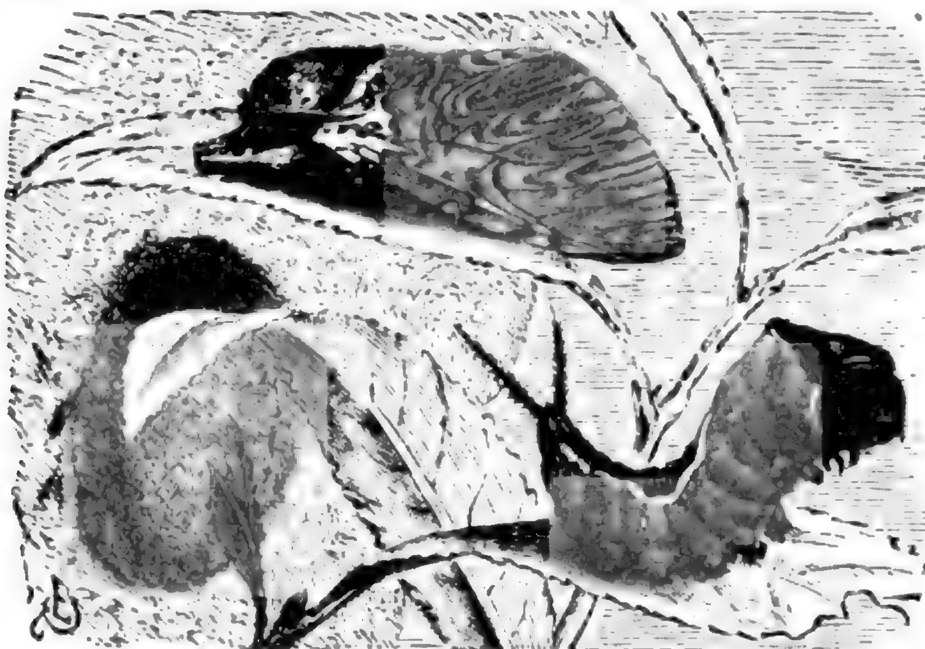

Č. 1658. Harpyia vinula, hranostajník vrbový, s housenkou a kuklou.

Harr., zoologický skratek = Thad. Will. Harris.

Harra, jméno často se vyskytující pro označení sopečných, kamenitých pouští v Syrii a Arabii. Jmenovitě označuje se tak poušť v Syrii na východ od pohoří Hauránu, jihovýchodně od Damašku. Půda této pouště poseta jest čedičovitými balvany, z nichž mnohé opatřeny jsou nápisy himjarskými. O h-ře psal O. Loth v časopise něm. vých. společnosti.

Harrachov, Harachov, Harachovice (*Harrachsdorf*), farní ves v Čechách v Krkonoších, hejt. Jilemnice, okr. Roketnice, pš Nový Svět; 98 d., 48 ob. č, 595 n. (1890), kostel sv. Václava z r. 1825, 4tř. šk., čet. stanice, mlýn, pila, raffinování a broušení dřeva. Obyv. provozují tkalcovství, dřevařství nebo jsou zaměstnáni ve sklárnách novosvětských. Nedaleko na Mumlavě malý vodopád. H. založen r. 1714, kdy hr. Alois Harrach dal povolení hutmistru Eliáši Müllerovi postaviti v Novém světě sklené huti.

Harrachsdorf: 1) H., ves v Čechách, viz Harrachov. — 2) H., ves na Moravě, viz Harachov.

Harrachsthal, osada v Čechách u Königshainu, hejt., okr., fara a pš. Šluknov; 39 d., 219 ob. n. (1890), tkalcovství.

z **Harrachu** (dříve z Harachu), hraběcí rod v Čechách a v Rakousku osedlý, jenž pochází od vladycké rodiny Harachéřů z Harachu z již. Čech, kde původiště vladyk těchto, vesnička Harachy, nedaleko Rožmberka v okr. kaplickém se nalézá. Jednoho rodu s Harachéři byli Hřebenářové ze Hřebene, Hřebenářové z Harachu, vladykové ze Zvíkovce, z Petrovic, ze Slavkova, z Rovného, z Čekova, ze Štěkře a z Mezipotočí, užívajíce všichni erbu dnešních hrabat H-chů: na červeném poli koule žluté, třemi péry pštrosími posázené, na helmě pak dvou trub, jejichž boky pěti péry pštrosími jsou posázeny a v jejichž otvorech po jednom péru takovém se spatřuje. První zvěst o Harachéřích sahá do r. 1272, kdy pan Beneš z Horach a jeho bratří Jan a Jan Bohuslav svědčí bratřím Jindřichovi a Vítkovi z Rožmberka v listu, kterým klášteru Vyšebrodskému dali patronát kostela v Rakousích. Jiných tré bratří žilo v l. 1291—1325: Albera, Budilov a Jakub, kteří též Elblinus, Busko a Jaklinus z Horach roku 1300 se jmenují a ve službách rožmberských často se připomínají. Albera byl maršálkem hradu Rožmberského a zůstavil po sobě 4 syny; Budilov nebo Buzek, Alberův bratr, psal se od r. 1305 obyčejně ze Slavkova a měl také 4 syny; o Jakubovi z H. není známo, že potomků zanechal. Potomci jmenovaných vladyk zůstali v Čechách, kdežto jiných tré bratří, Dětřich Beneš, Buzek a Bohuněk, do Hor. Rakous se obrátilo. Albery z H. synové

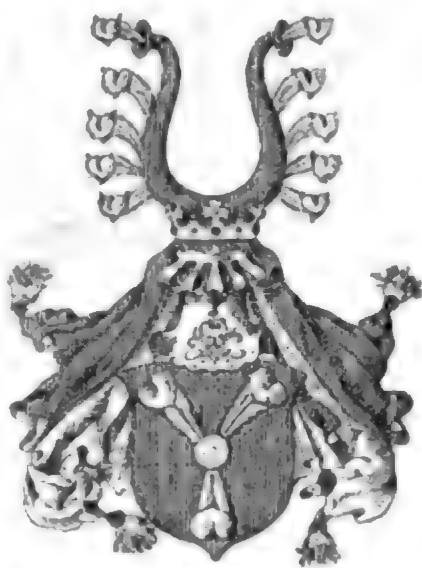
Č. 1659 Erb hrab. rodu z Harrachu

byli: Oldřich, šafář nebo správce v Rožmberce (1317), Werner ze Štěkře (1336), Jan z Čekova (1346) a Beneš z Komařic (1346). Kdo byli jejich potomci a po jakých sídlech svá jména měli, nevíme. Po Buzkovi Slavkovském zůstali synové Vilém ze Slavkova († 1375), Buzek, farář ve Svinech a v Třeboni († 1394), Přibík nebo Přiblín z Petrovic (1376) a Nedamír ze Zvíkova (1369). Přibík měl syny Bohuslava (1414) a Viléma (1414) a dceru Bolku, provdanou za Hroznatu z Domanic; Nedamíra Zvíkovského syn byl Ješek (1369—1405), který měl syna Bohuňka (1405), a konečně Vilém ze Slavkova měl syna Jana z Mezipotočí († 1412). Buzek Harachéř z Rovného byl purkrabím na Krumlově r. 1422-25. Války husitské přežili z Harachéřů v Čechách Hřebenáři ze Hřebene také Hřebenáři z H. řečení. Praotec jejich Jan ze Hřebene prodal r. 1439 nivu jednu Jankovi, sladovníku z Velešína, a měl syny Oldřicha (1472) a Markvarta († již 1472). Oldřich neměl žádných dítek a odkázal statek Doubíčko dítkám bratrovým, Janu, Markvartovi, Příbě, Zdeně a Dorotě. Třetí syn Janův byl snad Přibík Hřebenář, jenž zemřel před r. 1497. Jan držel Hřeben r. 1473, postoupiv Doubíčko bratrovi a sestrám, ale později ho opět nabyl a jmenuje se naposled r. 1495. Purkraboval ve službách Rožmberských na tvrzi Tiché r. 1483-86, ale hleděl si více lovu, pročež s úřadu po 3 létech složen byl. Syn jeho Markvart připomíná se r. 1518. Zůstavil po sobě 4 syny, Lipolta, Purkarta, Markvarta a čtvrtého neznámého jména, po němž zůstali sirotci Jan a Václav (1545). Markvartovi synové drželi společně Mostky, dvůr a ves Hřeben, Záhorku, Hodonice, Dsky a Zubčice, kromě toho měli Hůrku s částmi Strážkovic a Doudleb, kteréžto zboží prodali r. 1543 Ctiborovi z Drachova a rozdělili se asi r. 1547. Purkart a Lipolt neměli dětí, Markvart měl dva syny, Markvarta a Jana. Markvart nabyl r. 1557 vsi Chodče a s bratrem Janem tak se rozdělil, že mu pustil Mostky a Dsky, sám si ponechav Hřeben s příslušenstvím. Nemaje synův, odkázal († 1565) svůj statek manželce a čtyřem dcerám, z nichž tři do rodu Kořenských z Terešova se provdaly. Jan na Mostkách dopisoval si s H chy rakouskými o příbuzenství, byl třikráte ženat a teprve se třetí manželkou měl syna Jana Markvarta, který po smrti otcově r. 1610 usadil se na Deskách a prodal Mostek r. 1627. Synové jeho Lambert František a Dětřich opustili rodný svůj kraj na jihu českém a Lambert dostal se skrze manželku svou Lidmilu Johanku Lukaveckou z Lukavic na Zaječice u Chrudimě. Oblíbiv si státní službu, byl v l. 1661—1664 purkrabím král. pražského hradu, r. 1664 purkrabím kraje hradeckého, r. 1671 zemským podkomořím, 1682 nejv. písařem král. Českého a r. 1684 přísedícím většího soudu zemského, král. radou a místodržícím. Když r. 1696 zemřel, zanechal dva syny, Jana Jáchyma a Ferdinanda Markvarta, kteří r. 1703 do stavu panského povýšeni byli, r. 1705 do stavu svo-

bodných pánů a 1706 do stavu hrabat král. Českého. Jan Jáchym, c. k. komoří a setník, držel Kaliště a Viklantice na Čáslavsku a zemřel dne 30. čna 1732 bez mužských potomků v Nové Cerekvi; bratr jeho Ferd. Markvart, pán na Kyšperce a Orlici, c. k. komoří a rytíř svatováclavský, umřel bezdětek 22. ún. 1725. Příbuzní erbem a jménem těchto vymřelých hrabat z H. v Čechách jsou svobodní pánové z Horochu v Haliči, jichžto předek Matěj Kazimír z Horochu od cís. Leopolda II. za svobodného pána povýšen byl dne 15. ún. 1791. — H-chové v Rakousích pocházejí, jak svrchu praveno, ode tří bratří, Dětřicha Beneše, Buzka a Bohuňka, a všichni tři připomínají se již r. 1309, kdy Dětřich od Sieghardа z Greimenšteina koupil jeho podíl na léně Grasbecku. R. 1320 byli Buzek a Dětřich pospolu soudci zemskými v Riedmarce a Buzek sám v l. 1323–26. Dětřich koupil s Bohuňkem od Eberharda z Wallsee vesnice Stiftung, Eibenstein, Vierhof, Freudenthal, Schwarzenach a statek »am Holz« r. 1330. Dětřicha Beneše synové, Dětřich Beneš (manželka Alžběta z Humbrechtsriedu), Buzek a Kraft, nabyli nových ještě statků: Kraft ve farnosti neumarktské a waldburské, k nimžto držel léna od pánů z Rožmberka ve farnosti reichenthalské ještě r. 1379, Buzek Königschlag ve farnosti schenkenfeldenské r. 1348. O potomcích těchto tří bratří nevíme. Bohuněk, Dětřicha Beneše I. z H. bratr, zemřel r. 1339, zůstaviv syny: Pavla, Beneše řečeného z Rožmberka, Bernharta a Bohuňka. Beneš nazýval se dle majetku svého v městě Rožmberce z Rožmberka a držel k němu též Kvasov v Čechách a Liebenthal, léno Rožmberské v Rakousích, r. 1377 bylo obojí již od Vyšebrodského kláštera koupeno. Témuž klášteru prodal Bernhart 7½ lánu v Reichenthalu r. 1357 a byl r. 1375 již nebožtíkem; bratr jeho Bohuněk žil ještě r. 1396. Ze všech těchto čtyř bratří zdá se, že jediný Beneš potomky měl: Jana, Bernarda a Buzka, kteří oba poslední jako otec jejich z Rožmberka se nazývali r. 1379. Jan byl ve službách příbuzného svého Pavla z H., biskupa frisinského, jehož hradu Konradsheimu proti vojsku vév. rak. Rudolfa IV. hájil. Od pánů z Rožmberka měl Ober- a Unter-Schwandt a jiné ještě statky v Rakousích jako léno r. 1379 a držel též tvrz Piberstein r. 1371, kteréhož roku též zemským sudím Riedmarky nebo Cáhlavského panství byl. R. 1395 byl již mrtev. Synu jeho Jiřímu téhož roku vydali Cáhlavští pečeť otcovu, kterou strýc jeho Albrecht z H. jim byl uschovati dal. Bratří Janovi, Bernard a Buzek, drželi ves Hochhausen u Haslachu jako léno od pánů z Rožmberka r. 1379 a Buzek, také Buško Haracher řečený, měl od nich Melhut. Bernardovi postoupil Petr II. z H. statku v Malém-Zellu na řece Velká Mühl řečené r. 1390 a jiných ještě zboží Harachovských v území Haslašském dostal od Bernarda Oldřich z Eppingu jako léno 1405. Bernarda tohoto erb zachoval se v knize bratrstva sv. Kryštofa na Arlberce z r. 1400 a nese první buvolí rohy okrášlené pštrosími péry. Bernard byl prý též radou Albrechta V., vévody rakouského, a zemřel ve vysokém věku r. 1433. Kromě těchto H-chů v Rakousích jmenuje se ještě Štěpán z H., blízký příbuzný Krafta z H., r. 1365, a bratří Markvart a Racek z H., kteří část vesnice Stiftung r. 1397 Janovi Cinišpanovi prodali. Rakouská větev hrabat z H-chů odvozuje svůj počátek od svrchu připomenutého Bernarda z H-u († 1433), jehož však otcem někteří genealogové Oldřicha († 1401) jinak neznámého býti praví. Dva synové Bernardovi, Jan z první manželky Doroty z Völkra a Leonhard z druhé manželky Voršily Krumpachové, stali se předky dvou větví. Jan založil větev H-chů zu Goggitsch jmenovaných, která již r. 1547 Leopoldem z H. vymřela a Leonhard větev posud kvetoucí v Dolních Rakousích a v Čechách. Leonhard byl zemským hejtmanem korutanským a nesl při pohřbu císaře Albrechta II. helmy hrabství Pfyrtu a Kyburku a svědčí v základním listu karmelitanského kláštera Voitsberského ve Štýrsku r. 1443. Vnuk jeho Leonhard III. byl radou a nejv. kancléřem cís. Ferdinanda I. a koupil r. 1524 panství Rohrau v Dolních Rakousích od své báby Vorsily z Pallantu († 1527). Syn jeho stejného jména, kterého měl s Barborou z Gleinitz, stal se rytířem řádu zlatého rouna a byl císařů Maximiliana II. a Rudolfa II. nejv. komořím. R. 1552 dne 4. led. byl s celým rodem Harrachovským do stavu říšských svobodných pánů povýšen, kteréž povýšení nabylo r. 1566 platnosti pro všechny dědičné země rakouské. R. 1559 dosáhl nově zřízeného dědičného úřadu zemského podkoního v arcivévodství Rakousích pod Enží, 1577 přijat jest do panského stavu království Českého a zemřel r. 1590, byv ženat se svob. paní Barborou z Windischgrätzu. Vnuk jeho Karel svob. p. z H., pán na Rohravě, Pürchensteině, Stauffu, Brucku na Litavě a Aschachu, rytíř řádu zlatého rouna, státní a konferenční ministr cís. Ferdinanda II., obdržel v l. 1624—25 velký palatinát, právo mince raziti a byl r. 1627 za říšského hraběte povýšen, jeho pak panství Rohravské stalo se říš. hrabstvím a přivtěleno švábskému kollegiu říš. hrabat. Byl též nejv. podkoním arcivév. Rakouského pod Enží jako jeho předek a zemřel r. 1628, zplodiv s manželkou Marií Alžbětou svob. p. ze Schrattenbachu devět dítek. Z těch byla Marie Terezie druhou manželkou Albrechta hrab. Valdšteina, vévody Fridlandského, a M. Maximiliána manželkou Adama Erdmana hr. Trčky z Lípy; Arnošt Vojtěch byl kardinálem a arcibiskupem pražským (viz doleji), Leonhard VII. a Ota Bedřich stali se předky dvou haluzí, starší rohravské a mladší jilemnické. Leonhard VII. hr z H. na Rohravě, Stauffu a Aschachu, c. k. komoří, tajný rada a nejv. maršálek dvorský, pojal za manž. M. Františku kněžnu z Eggenberka a zemřel 1645. Po něm následovali Leonhard Oldřich † 1694 (manželka Marie Markéta hr. z Oettinku); Arnošt Antonín † 1718 (1. manž. Konstancie hr. z Her-

bersteina, 2. manž. Marie Josefa hr. z Gilleis) a Karel Antonín, c. k. komoří, tajný rada, nejv. hofmistr a zemský lovčí † 1758 (manž. Marie Kateřina hr. z Buquoi). Z dítek Karlových byla M. Renata († 1788) provdána za Antonína knížete z Melzi d'Erile, granda španělského, M. Josefa Alžběta († 1777) za Ant. Adama hr. Grundmanna z Falkenberku a M. Anna († 1790) za Václava Jana hr. ze Sinzendorfu na Ernstbrunně. Hrabě Alois Arnošt († 1800) byl zemským komturem Německého řádu bailie rakouské, c. k. komořím, tajným radou a GFML.; Ferdinand Jan z H. († 1796), rytíř řádu Johannitů, c. k. komoří, tajný rada, GFML. a vrchní lieutenant těles. stráže arcierní; Frant. Antonín z H. († 1768), c. k komoří, měl s manž. Antonií z Falkenhainu syny Karla, Aloisa a Františka. Karel († 1831) byl nejv. dědičným podkoním v Rakousích pod Enží i nad Enží, c. k. komořím, správcem dvorní hudby a stavovským deputovaným v Dol. Rakousích. Z dvojího manželství svého s Františkou hr. Kinskou ovd. hr. Sinzendorfovou a Ludmilou hr. Meraviglia-Crivellovou měl 7 dcer a 2 syny: Antonína hr. z H. na Rohravě, Zelkingu a Matzleinsdorfu, dědič. podkoního a c. k. rytmistra v 3. hul. pluku († 1886), a Aloisa, nadporučíka v 6. hus. pluku krále virtemb., jenž před bratrem již zemřel. Ze sester těchto obou zemřelých bratří byly r. 1891 Ludmila a Xaverina svobodny, Karolina, provd. za Alex. hr. z Heussenstammu na Heissensteině a Gräfenhausenu, ovdověla r. 1860, kteréhož roku též manžel čtvrté sestry Karel sv. p. z Gräbe zemřel. Bratří hraběte Karla z H., Alois a František, zemřeli též bez potomků: Alois byl rytířem řádu Něm. a zem. komturem bailie rakouské, c. k. komořím, tajným radou a GFML., František byl rytířem řádu Johannitů, c. k. komořím a majorem ve vojště. Se svou manželkou M. Annou Girardovou neměl než dvě dcery, a tak se stalo, že smrtí připomenutého hr. Antonína z H. sešla úplně haluz rohravská a statky její spadly na mladší haluz jilemnickou. V čele pošlosti této jest Ota Bedřich hr. z H., c. k. komoří, tajný rada, GFML. a plukovník pěšího pluku, † 1648 (m. Lavinia hr. z Gonzaga-Novellary). Vévoda Fridlandský, švakr jeho, prodal mu r. 1634 panství Branneu a Lomnici jako léna fridlandská, k nimžto syn jeho Ferdinand Bonaventura (1706), rytíř řádu zlatého rouna, cís. Leopolda I. nejv. hofmistr, státní a konferenční ministr, Jilemnici r. 1701 přikoupil; r. 1684 dosáhl narovnáním od starší haluze hrabat z H. hrabství Brucku na Litavě, Stauffu a Aschachu v Rakousích a nabyl r. 1700 panství Cáhlavského. S manželkou svou Johankou hr. z Lamberka měl syna Aloisa Tomáše, rytíře řádu zl. rouna, dolnorakouského zemského maršálka, místokrále v Neapoli (1728—33) a státního a konfer. ministra († 1742). První jeho manželkou byla Barbora hr. ze Šternberka, druhou Anna Cecilie hr. z Thannhausen a třetí M. Arnoštka hr. z Dietrichsteina, skrze kterou dostaly se jeho rodu panství a statky Šluknov, Velké Březno a Horní Markvartice v Čechách a Janovice na Moravě. Jeho bratr Jan Josef Filip († 1764) proslavil se ve válce turecké a stal se r. 1723 FM. a r. 1739 presidentem dvorské vojenské rady. Syn Aloisův Bedřich Gervas († 1749) byl ryt. řádu zl. rouna, státním a konfer. ministrem a nejv. kancléřem českým. Manželkou jeho byla M. Eleonora kněžna z Lichtenšteina († 1757). Bratr Bedřichův Ferdinand Bonaventura († 1778) byl ryt. řádu zl. rouna a v l. 1747—50 gubernátorem milánským. Syn Bedřichův Arnošt Quido († 1783) byl c. k komořím a tajným radou a měl s manželkou svou M. Josefou kněžnou Dietrichsteinovou 6 dítek. Bratr Arnoštův František (1781) byl rytířem řádu Marie Terezie, c. k. komořím, tajným radou, FML. a vojenským velitelem v Lombardsku. Arnošt měl dvě dcery, Marii Josefu († 1783), provdanou za Františka Josefa hrab. Vlčka, a Marii Terezii, dámu šlechtického ústavu v Essenu († 1821) — a kromě nich 4 syny. Jan Arnošt († 1829), ryt. řádu zl. rouna, c. k. komoří a říšský dvorní rada, vystoupil r. 1792 ze státní služby a věnoval se správě svých panství. Za jeho državy povzneslo se plátenictví v Janovicích, Jilemnici a Šluknově a sklářství v Jilemnici a na Novém Světě. Přál též umění a přírodopisu a jeho choť s Herderem a jeho manželkou si dopisovala. Bratr Jana Arnošta Arnošt Kryštof († 1838), c. k. komoří, měl se svou manželkou M. Terezií z Dietrichsteina-Proskova syna Františka Antonína, c k. komořího, tajného radu a ryt. řádu zl. rouna, který po bezdětném majorátním pánu Janu Arnoštovi fideikommissní panství Harrachovská zdědil a Annu kněžnu z Lobkovic za manželku pojal. Třetí bratr Jana Arnošta byl Karel Borom (viz doleji). Čtvrtý bratr byl Ferdinand Josef († 1841), c. k. komoří a major, jenž byl dvakráte ženat, poprvé s Johankou Kristinou Rajskou z Dubnice, podruhé s Marií Annou Sauermannovou. Ze dvojího manželství toho pošly dvě děti: Augusta, kněžna Lehnická a hraběnka Hohenzollernská, byla morganatickou manželkou krále prus. Bedřicha Viléma III. (1824—40); Karel Filip hr. z H., pán na Rosnochanech v pruském Slezsku, bývalý c. k. setník, dvakráte se oženil, s Marií Terezií hr. Sedlnickou z Choltic a s Isabellou svob. paní z Pfisterů. S první manželkou měl syna Ferdinanda Bedřicha Viléma (viz doleji), který se stal pánem na Tiefhartmannsdorfu s Račínem ve Slezsku a pojal za manž. Helenu hr. z Pourtalès, ze kterého manželství 4 dcery a 2 synové pošli: Alžběta, Majdaléna, Eleonora, Frant. Karolina a Jan Albrecht i zemřelý záhy Oldřich. Z druhého manželství Karla hr. z H. zůstali dva synové Leopold a Arnošt. Arnošt nabyl statku Malého Krichenu ve Slezsku, byl secondlieutenantem pruským a oženil se s Adélou z Jeny z domu Nettelbecků. Dva synové, Leopold a Manfred, a tři dcery, Irmgard, Freda a Gerda, žili r. 1891 z toho manželství. Majorátní pán fideikommissu Harrachovského v Čechách a v Rakousích hr. František Antonín zvelebil panství

svá jak po stránce hospodářské tak průmyslové a jsa milovníkem památek historických, sebral z hradů a zámků svých podobizny předků, které umístil v krásné nově vystavěné síni předků v zámku Brucku na Litavě, kde též archiv rodinný spořádati dal. U Nechanic na panství Sadovském vystavěl krásný zámek Hrádek ve slohu normanském a památkami umění středověkého hojně jej vyzdobil, ve Branné pak u Jilemnice rodinnou hrobku rom. slohu, ve které první r. 1886 pochován byl. Smrti jeho kromě vdovy oplakávali dva synové, Jan Nep. František a Alfred Karel. Mladší Alfred (* 1831), pán na Aschavě v Hor. Rakousích a na Janovicích na Moravě, c. k. komoří a rytmistr m. sl., pojal za manželku Annu kn. z Lobkovic, s nížto zplodil syna Františka a tři dcery: Leopoldinu, Ludoviku a Marianu. Hlavou osvícených hrabat z H. jest starší bratr Jan Nep. Frant. hr. z H. (* 1828), z jehož prvního manželství s Marií Markétou kněž. z Lobkovic zůstali 4 dcery a dva synové: Anna Marie, čestná dáma c. k. šlechtického ústavu světského pro dámy Mariiny školy v Brně, Gabriela Terezie, Marie Terezie a Markéta Karolina, dále synové: Karel Frant. a Ota Jan Nep., c. a k. komoří a lieutenant v záloze; s druhou chotí svou Marií Terezií, kněžnou Thurn-Taxisovou, má hr. Jan z H. syna Arnošta Františka. Viz ještě doleji. (Vítanou pomůckou pro starší dobu hr. z H. byl mi článek Dra Klimesche Die ältesten Sitze der Haracher.) *Klř.*

Z rodu tohoto zvláště vynikli:

1) Arnošt Vojtěch hr. z H., arcibiskup pražský, první primas král. Českého, kardinál církve římské (* 4. list. 1598 ve Vídni, † 25. říj. 1667 t.), syn hr. Karla z H., jednoho z nejdůvěrnějších rádců cís. Ferdinanda II. Prvního vzdělání nabyl na kollejích jesuitských v Krumlově a Jindř. Hradci. Dospívaje vyvolil si stav kněžský, odebral se do Říma a dokonal studia svá na tamější kolleji německé řízené jesuity. Ještě za studií papež Řehoř XV. jmenoval ho svým komorníkem, později tajemníkem a ještě za pobytu v Římě kapitula kostela pražského po smrti arcibiskupa Lohelia zvolila ho 9. list. 1622 za arcipastýře království Českého. Přes mladistvý věk byl od Řehoře XV. potvrzen, ale posvěcení došel teprve za papeže Urbana VIII. (2. dub. 1624). Těžká úloha naň čekala a štěstí, že tak důležitého úřadu dostalo se muži tak mladému, tak energickému a takové dobré vůle! S těží byl by kdo jiný dovedl tak vpraviti se v obtížné, ba příliš těžké povinnosti jak nahoru, tak dolů. Byloť mladému arcibiskupu zápasiti nejen s nechutí lidu proti učení církve katolické, nýbrž i s odporem katol. šlechty samé, která přes veškeru hlásanou příchylnost svou k Římu jen tuze nerada pouštěla z rukou svých zachvácené statky církevní, ba bylo mu nejednou čeliti samému císaři. Když mladý biskup ujal se správy své rozsáhlé arcidiécése, veliké dílo, jehož cílem bylo pokatoličiti celé Čechy, jedva bylo započalo. Podjímaje se jeho, Arnošt Vojtěch nejprve hleděl zevrubně poznati stav věcí po veškerém království a když opatřil si, čeho potřeboval, v souhlase s římskou kongregací pro šíření víry katolické (Congregatio de propaganda fide) předložil r. 1626 cís. dvoru vídeňskému podrobný návrh katolické reformace. A koncem téhož roku, jsa již kardinálem, odebral se sám do Vídně, aby návrhy své obhájil před protivníky jejich při dvoře císařském. Šlo při tom o tyto hlavní kusy: 1. aby zřízení zemské král. Českého přivedeno bylo ve shodu se zákony církevními, 2. aby dána byla duchovenstvu náhrada za statky rozebrané jemu za dob předešlých, 3. aby zřízena byla v Čechách čtyři nová biskupství, 4. aby byl ustaven seminář bohoslovecký podřízený přímo arcibiskupovi a 5. aby vyhubeno bylo ze země kacířství, nikoli však kacíři. Jest pak hodno paměti, že kardinál z H. upíral světské moci právo říditi reformaci katolickou a prohlašuje ji za dílo apoštolské, vylučoval veškeré hrubé násilí. Návrhů svých arci neprosadil jedním rázem, ani nedovedl zabrániti hromadnému vypovídání jinověrců, ale tolik jisto, že reformace katol. od r. 1627 vedla si mírněji než v dobách předešlých a dodělala se výsledků velmi utěšených, ostatní pak požadavky arcibiskupovy také ponenáhlu docházely vyplnění. Náhrady za odcizené statky dostalo se duchovenstu památnou smlouvou, kterou on a nuncius papežský ve Vídni, kard. Palloto, sjednali 8. bř. 1630 se zástupci císařskými; smlouvou tou zařízena byla t. zv. pokladna solní, t. j. vláda zavázala se vypláceti ve prospěch duchovenstva každoročně na věčné časy jisté procento výtěžku solního obchodu. Správcem pokladny této stal se sám arcibiskup, který výnos této daně obracel hl. k založení nových biskupství, i podařilo se mu, že ještě za jeho života zřízeno bylo biskupství litoměřické a královéhradecké. Seminář bylo mu zříditi z prostředků vlastních, ale zároveň povedlo se mu pohnouti opaty řádů praemonstratského a cisterciáckého, že též oni zřídili semináře pro své řádové kleriky. Pohříchu dostal se pro semináře tyto a pro otázku university pražské do dlouhého sporu s řádem Tovaryšstva Ježíšova, ba i s cís. Ferdinandem II. a Ferdinandem III. Ve sporu tom A. V. z H. uhájil i semináře i důstojenství kancléře při spojené universitě Karlo-Ferdinandově, ač za doby té doznal tolik příkoří, že již obíral se myšlénkou sříci se arcibiskupství svého. Mnoho překážek a nesnází způsobila jemu také válka třicítiletá a na samém sklonku její při přepadu Malé Strany a Hradčan od Švédů (1648) padl do zajetí jejich, z něhož bylo mu vykoupiti se sumou 50.00 tolarů, která později byla snížena. Teprv od míru Vestfálského mohl klidněji spravovati arcidiécési svou. Ve správě té vedl si vzorně: žádná práce nezdála se mu malicherná, žádná věc nebyla mu lhostejna. Při velikém nedostatku kněžstva dbal pečlivě dobré kázně; soudil spravedlivě, trestal laskavě i přísně, vedle potřeby. Za zlepšením dozoru nad faráři rozdělil celé království na okresní vikariáty, jimž postavil v čelo vikáře okres-

ni, s nimiž udržoval pravidelné styky t. zv. výnosy synodálními. Vážil si řeholníků, jimiž aspoň poněkud nahrazoval nedostatek duchovenstva světského. Nově uvedl do Čech řád milosrdných bratří, Piaristy, Hyberny, Pavlány, Pauliny (Barnabity) a j., z řádů pak ženských Uršulinky a bosé karmelitky. Neobyčejné zásluhy H-chovy o povznesení náboženství katol. v Čechách odměněny byly od císaře i papeže přiznáním jemu titulu primasa král. Českého (1627) a na konci života jeho udělením biskupství tridentského (1666). Kardinál A. V. z H. působil také mimo Čechy. R. 1637 cís. Ferdinand III. svěřil jemu poslání politické k pap. Urbanovi VIII. za sjednáním míru, ale pokus ten neměl zdaru. R. 1644 kardinál jel znovu do Říma po smrti Urbana VIII. k volbě nového papeže a dovedl toho, že zvolen byl kard. Pamfili (pap. Innocenc X.), přítel rodu Habsburského. Podobně zásluhy si získal o volbu papežů Alexandra VII (1655) a Klementa IX. (1667), jehožto zvolení, jsa tehdy nejstarším kardinálem, sám ohlásil lidu římskému. Na papeži tom vyžádal si bullu, kterou stanovena jest bezpečnost archivu arcibiskupského. Podobně, jako účastnil se voleb tří papežů, kard. A. V. z H. korunoval v Praze korunou svatováclavskou tři krále české: Ferdinanda III. a IV. i Leopolda I. — Byl postavy štíhlé, tváře výrazné, vlasů černých; měl krátce přistřižený vous na horním rtu a bradě; byl srdce nad míru dobrého, příslovečně štědrý, nad míru zbožný a života bezúhonného. Ač cizinec, osvojil si jazyk český, aby mohl kázati po česku, ale oblibu si zachoval pro řeč italskou. — Srv. Fr. Krásl, Arnošt hr. H. (Praha, 1886). *Koll.*

2) Karel hr. z **H.**, lékař (* 1761 ve Vídni, † 1829 t.). Věnoval se službě státní a působil jako guberniální rada v Praze, při tom však studoval vědy přírodní a jmenovitě lékařství, jsa v tom povzbuzován styky s vynikajícími učenci soudobými. Aby se věnoval zcela úkolům dobročinným, vstoupil do řádu Johannitů a obíral se tu studiemi lékařskými tak horlivě, že r. 1803 byl povýšen na doktora, později pak stal se primárním lékařem v nemocnici Alžbětinek. V povolání lékařském věnoval se hlavně chudým, zajatým, raněným a vězňům, vůbec všem trpícím, a osvědčil se jmenovitě ve válečných dobách r. 1805—09 jako obětavý lidumil. Veškeré svoje jmění odkázal se svolením velmistrovým dobročinným ústavům vídeňským. Jsa nadán neobyčejnou pamětí, soustředil v sobě soudobé lékařské vědomosti plných 40 let, literárně však nebyl činným, ježto pro rozsáhlé působení praktické nezbývalo mu k tomu náležitého času. Přeložil toliko některé z básní Háňzových a pak spis J. M. Gooda: *Ueber die Krankheiten der Gefängnisse u. Krankenhäuser* (Víd., 1798). *red.*

3) Jan hrabě z **H.** (* 2. list. 1828). Vychování jeho řídili hlavně J. Er. Wocel, dr. Vend. Grunwald a bibliotekář Jar. Vrťátko. R. 1849 vstoupil z H. do cís. armády, aby se súčastnil bojů proti uherským povstalcům, a jako adjutant provázel gener. zbrojmistra knížete Jos. Lobkovice do Petrohradu, kam tento byl poslán žádat cara Mikuláše jménem císařovým za pomoc proti Uhrům. Při této příležitosti vyznamenán byl z H. ryt. řádem sv. Anny. R. 1856 kvitoval z H. jako rytmistr husarského pluku čís. 11 prince Alexandra Virtemberského a převzal zakoupený velkostatek Konárovický u Kolína do své správy. Zde počal rozvinovati veřejnou činnost povzbuzováním rolnictva k pokroku zemědělskému. Sám stál v čele hospodářského spolku kolínského, pak kraj. spolku čáslavského, potom i královéhradeckého, podporoval výstavy spolků těchto a r. 1863 založil s J. B. Lamblem rolnickou školu ve Stěžerách. Již v útlém mládí jevil lásku k národu českému a k Slovanstvu, kterou po celý svůj život neohroženě vyznával, ač za to i mnohé nepřízně doznává. Tak bylo mu složiti předsednictví sboru pro vystavění Národ. divadla, jemuž věnoval sám i nasbíral mnoho příspěvků. K povzbuzení české opery vypsal značné ceny, kterými poctěny byly také zpěvohry od Šebora a Smetany. Své tehdejší politické vyznání složil v brožuře *Spása Rakouska* r. 1862. Později také vydal přehled dějin českých, který se osvědčil jako dobrá pomůcka v našich školách. Jako kurátor »Matice České« podporoval dle sil svých literaturu českou; jeho pomocí vydal K. J. Erben druhou svou sbírku národních písní a jeho podporou byl také udržován matičný časopis přírodovědecký »Živa« po několik let. Velké jsou i jeho zásluhy o vnitřní upravení nového far. kostela sv. Cyrilla a Methoděje v Karlíně; jeho úsilím a obětavostí podařilo se sebrati značnou summu k jeho dovršení a rodina hraběcí věnovala kazatelnu, velmi cenné dílo domácích umělců.

Když byla v Čechách zavedena okresní zastupitelstva, byl hrabě z H. zvolen r. 1865 jednohlasně za prvního okr. starostu v Nechanicích. Později byl ještě mnohým spolkům postaven v čelo; tak r. 1868 jako předseda »Slovanské Besedě« ve Vídni, r. 1869 jako předseda hosp. jednoty kraje táborského, české hedvábnické jednoty; byl předsedou českého spolku pro vývoz a přívoz v Praze, později předsedou banky »Slavie« atd. R. 1870 zvolen od českých voličů venkovských obcí okresu jilemnického, rokytnického, vrchlabského a vysockého jednohlasně do sněmu. Již před tím staral se o politické záležitosti a súčastnil se všech tehdejších politických akcí národa českého. Tak byl spolučinným již při vyjednávání ministra hrab. Potockého s předáky českými, i v době Hohenwartově dálo se v jeho domě v Praze vyjednávání mezi náčelníky státoprávní opposice a ministrem Schäfflem. Jan hr. z H. pokládal vždy za svou úlohu vyrovnávati protivy a odklizovati překážky, jež neznalost nebo cizí zlovůle během času nakupila, dole i nahoře, smíru mezi říší a národem českým. V těžké době podal za tím účelem také osobně císaři pánu pamětní spis. V politice pomáhal všemožně, aby národ český vyhledával smír s říší, poněvadž jej pro obě strany shledával prospěšným, ba nutným; proto také své doby se zasazoval, aby probral se národ náš z trpné

opposice k plodné činnosti, i přijal mandát poslanecký do sněmu i do říšské rady, jakmile se národní strana v Čechách odhodlala obeslati opět oba zákonodárné sbory. Na říšské radě zastupoval venkovské obce okr. královéhradeckého-jaroměřského až do r. 1884, kdy po smrti svého otce povolán byl jako člen dědičný do panské sněmovny. Tam ujímal se hlavně Čechů vídeňských a české školy spolku Komenského ve Favoritech.

Z nejpřednějších zásluh Jana hr. z H. jest, že první postihl důležitost českého a slovanského živlu ve Vídni a že se stal jeho ochráncem a předákem. Své náhledy uveřejnil v rozpravě o Češích vídeňských v »Osvětě«. Na školu Komenského ve Vídni sbíral příspěvky a konečně umožnil stavbu školy ve Favoritech půjčkou 10.000 zl. a jinou pomocí. Od mnoha let poukazoval jak před arcibiskupy vídeňskými tak před nuncii papežskými na zanedbávání Čechů víd. v ohledu náboženském a přivedl nejvyšší kruhy k uznání, že je ve Vídni potřebí české bohoslužby. K němu utíkají se Čechové vídeňští a jejich spolky ve všech potřebách a mají ho z části i svým protektorem (Komenský, spolek Methodějský, Pokrok atd.). Palác harrachovský na Freiungu i statek Prugg n. L. jsou jako české ostrovy v německých krajinách; v paláci na Freiungu konaly se mnohé závažné porady o potřebách Čechů vídeňských a národu českého vůbec.

Po smrti svého otce r. 1884 zdědil hr. Jan z H. fideikommissní statky své rodiny: Jilemnici, Brannou a Žďár, Sadovou se Stěžery a Puchlovicemi v Čechách, velkostatek Prugg v D. Rakousích a Parendorf a Neudorf v Uhrách. R. 1872 prodal velkostatek Konárovice, r. 1879 koupil velkostatek Přím, r. 1884 od svého švakra hraběte Philippa Stauffenberka velkostatek Žinkovy a r. 1886 velkostatek Libčany. Po smrti své první choti r. 1870 převzal i velkostatek Zelč s Planou, Malšicemi a Dražicemi a sukcedoval po smrti posledního potomka starší hraběcí Harrachovské linie 22. září r. 1886 do prvního majorátu rodinného, do hrabství rohravského. R. 1896 stal se rytířem řádu zlatého rouna.

4) Ferdinand Bedřich Vilém hr. z H., malíř krajin a histor. genrů (* 1832 v Rosnochanech v prus. Slezsku). Cvičil se v malířství ve Výmaru a žije nyní v Berlíně. Na obrazech jeho tvoří obyčejně hist. genre s krajinářským pozadím jednotný celek, v němž obojí jest rovnomocné. Maloval: *Jindřich Ptáčník; Císař Maximilián na Martinské stěně*; *Skotská rodina rybářská*; *Zajetí Luthera* (museum ve Vratislavi). Účastenství v něm.-franc. válce poskytlo mu látku k obrazům: *Přední stráže na Mont Valérien*; *List Napoleonův králi Vilémovi po bitvě u Sedanu*; *Moltke před Paříží* (1876). Provedl i obrazy biblické: *Oběť Abrahamova; Zvěstování pastýřům; Pilát ukazuje Krista lidu*; *Zapření Petrovo; Pokušení Kristovo*; *Návrat z Jerusalema* (1887); podobiznu ministra *Varnbülera* a j. *J-k.*

Harrán (assyr. *Charránu*, řec. *Κάῤῥαι*, lat. *Carrae*), starobylé město v sev.-záp. Mesopotamii, nad říčkou Džulábem, přítokem Cháburským, v krajině nyní stepnaté, ve starověku však hojně ovlažené i vzdělané, jakkoli byla i lovištěm divokých slonů a lvů. H. byl za prvních dob dějinných stolicí říše soujmenné, na křižovatkách důležitých cest položené, odtud i jeho jméno (assyr. charránu = cesta). Zejména procházela H-em cesta od perského zálivu do Syrie a Egypta, spolu byl H. sídlem slavné bohocty boha měsíce a osudu Sina, jemuž oběti vzdávány ve svatyni Ichulchul. H. Winckler stotožňuje říši harránskou s říší Kišati z babylonských a assyrských zpráv známou, dotud však zeměpisně neurčenou. Dle zpráv klínopisných obyvatelé harránští za prvých dob historických byli již původu arámského. Dle zprávy biblické (Gen. 11 a 12 a n.) bydlil a zemřel zde Abráhámův otec Térach. I Abráhám vytáhl odtud do Palestiny. Asi ve XIV. stol. př. Kr. spojen H. s Assyrií, požíval však vždy výhod hlavního města a ve chrámu jeho králové assyrští před válečnými výpravami věšteb se dožadovali. H. byl r. r. 606 př. Kr. spolu s Ninivem od Médů vzat a zbořen, ale r. 553 př. Kr. babylonským Nabonidem nákladně obnoven. Za hellénistických a římských dob častěji v jeho okolí bojováno; r. 53 př. Kr. byl u H-a poražen a zabit triumvir M. Licinius Crassus. Nyní náleží H. k říši turecké a byl r. 1883 Sachauem náležitě probadán. Na sev.-záp. straně města spatřují se rozsáhlé zříceniny starověké s vysokými hradbami, vysokou věží (»věží harránskou«) a zůstatky dvojí budovy, na obloucích spočívající. S antickým rovněž vodojemem spojují Arabové mnohé vzpomínky ze života Abráhámova. Také v okolí spatřují se hojné ssutinné pahorky dotud neprozkoumané. Srv. Mez, Geschichte der Stadt Charran (Štrasb., 1892). *Psk.*

Harrár (Harar, Hurrur, Adaré, u Habešanů Arargé, t. j. země na Araru či Ereru), město a území ve vých. Africe, jižně od zálivu Adenského, na hranici zemí Somálských a Gallských. Město leží na 9° 23′ s. š. a 42° 24′ 36″ v. d., 370 *km* jihozáp. od Zeily, na žulové kupě 1856 *m* vys., ohraničené na sev. a jihozáp. malými říčkami, na jihu a záp. pak převyšované vrchem Hakim (2565 *m*). K městu přináleží menší území, na němž většinou jsou sady kávovníkové a banánové. H. jest obchodním střediskem severových. Afriky. Karavany odtud putují hluboko do zemí gallských a dopravují do přístavních měst Zeily a Berbery kávu, kůže a kožešiny, dobytek, slonovinu, durrhu, tuk a jiné zboží. V poslední době konkurrují s H-em značně Tádžúra a Berbera. Na veřejném tržišti (*súk*) denně konají se trhy. Město skládá se asi z 8000 domů z červené žuly a 1500 chýží Gallů a jest obklíčeno zdí 5 *m* vys., opatřenou 4 pevnůstkami, 8 věžemi a 5 branami. Obyvatelstva úřední zpráva egypt. gener. štábu udávala 35.000, Paulitschke 40—42.000. Z toho jest dle Paulitschka 25.000 Harrárů, 6000 Gallů, 5000 Somálů, 3000 Habešanů. Dvě třetiny všeho obyv. činí ženy. Řeč Harrárů zv. Harrárí, aethiopského původu, zatlačena jest

[illegible]

Harrari [illegible]

Harras Harrasowsky [illegible]

Harrasser [illegible]

Harrer [illegible]

[illegible]

Harring [illegible]

Harrington [illegible]

Harrington [illegible]

Harriot [illegible]

Harris [illegible]

Harris [illegible]

bury). Studoval práva, později však věnoval se zcela filologii. Od r. 1761 až do své smrti byl členem angl. parlamentu, r. 1762 stal se lordem admirality, 1763—65 byl lordem král. komory, r. 1774 sekretářem královniným. Sepsal: *Three treatises, concerning art, music, painting, poetry and happiness* (Lond., 1744, 5. vyd. 1794); *Hermes, or a philosophical inquiry concerning language and universal grammar* (t., 1751, 5. vyd. 1806, do něm. přeložil Ewerbeck, připojiv k tomu své a F. A. Wolfovy poznámky, Halle, 1788), hlavní to dílo H-ovo, v němž probírá se filosofie mluvy ve smyslu starověkém, zejména dle principií stoických; *Philological inquiries* (t., 1781, 2 d.). Souborné vydání spisů H-ových opatřil syn jeho, lord Malmesbury (t., 1801, 2 d.). *Vý.*

2) H. James hrabě z Malmesbury viz Malmesbury.

3) H. Thaddeus William, zoolog amer. (* 1795 v Dorchesteru Mass. — † 1856 v Cambridgei Mass.), vystudoval lékařství a byl bibliotékařem universitní knihovny v Cambridgei. Zabýval se soustavným studiem hmyzu amerického, bohaté jeho sbírky hmyzu získala bostonská přírodovědecká společnost. Hlavní jeho spisy: *Catalogue of the Insects of Massachusetts* (1832); *Insects of New England Injurious to Vegetation* (1841, nové vyd. 1862).

4) H. William Torrey, filosof a paedagog amer. (* 1835), vyniká organisatorskou i spisovatelskou činností paedagogickou; jako filosofu náleží mu zásluha, že založením listu »Journal of speculative philosophy« (N.-York, 1867) přispěl k rozšíření znalosti filosofie Kantovy v Americe a pak že překládal spisy moderních filosofů něm. a italských. Jeho péčí tolikéž vychází v New-Yorku sborník »International educational series«. R. 1875 byl předsedou Národní vychovávací společnosti, 1880 zástupcem Spoj. Států na paedagog. sjezdu v Brusselu. Z jeho péra pocházejí zprávy o americkém vychovatelství pro světové výstavy vídeňskou a pařížskou (*Statement of the System of Education of the United States*).

5) H. Joel Chandler, spis. amer. (* 1848 v Eatonu v Georgii), nejprve tiskař, pozd. advokát ve Forsythu a redaktor »Atlanta Constitution« (od r. 1890). Napsal mnoho studií mravů negerských, jako *Uncle Remus, his songs and his sayings* (1880); *Nights with uncle Remus* (1883); *Mingo and other sketches* (1884); *Free Joe and other Georgian sketches* (1887); *Daddy Jake the Runaway* (1889) a j.

Harrisburg [herisberg], hl. město severoamer. státu Pensylvanie a hr. dauphinéského na Susquehanně a na žel. tr. danville-baltimorské a carlisle-readingské, s úrodným a bohatým okolím, má krásný kapitol, několik kostelů, arsenál, ústav pro choromyslné, průmysl železářský (6998 dělníků), 3 továrny na potřeby železniční, válcovny, výrobu oceli, doly na železo a uhlí a 39.385 ob. (1890). Cena výrobků želez. jest přes 10 mill. doll. ročně. Flož. bylo r. 1785 od Johna Harrisa.

Harrison [herizn], město v hr. hudsonském severoamer. státu New-Yersey, východní předměstí Newarku, má továrny na niti, záslony a ocelové zboží a 8338 ob. (1890).

Harrison [herizn]: **1)** H. Thomas, válečník angl. (* 1606 v Newcastle-under-Lyme — † 1660). Vyznamenal se v bitvě u Naseby a Oxfordu a jako horlivý přívrženec Cromwellův poslán byl do parlamentu, kde hlasoval pro smrt Karla I. Byl předním z vojevůdců Cromwellových, »horlivý v modlitbě a statečný v boji«; podporoval Cromwella proti parlamentu, neb doufal do něho, že přivede království Kristovo na zemi. Cromwell na radu jeho rozehnal 20. dubna r. 1653 parlament. Za restaurace byl jako kralovrah z rozkazu Karla II. popraven.

2) H. John, hodinář anglický, původně tesař (* 1693 ve Foulby u Pontefractu — † 1776 v Londýně). Záhy začal se zabývati vyměřováním pozemků a spravováním hodin a nadání jeho hodinářské brzo se ukázalo. Roku 1728 přišel do Londýna, aby předložil své vynálezy E. Halleyovi a G. Grahamovi, asi r. 1735 usadil se v Londýně jako hodinář. Sestrojil samostatně kol r. 1725 vyrovnávací kyvadlo roštové (jež prý Graham již r. 1715 vymyslil, ale opět opustil) a zavedl je při hodinách; dále se mu podařilo vyrovnati proti účinkům tepla závitkové péro, jehož při hodinách náhradou za kyvadlo užil Huygens, a sestrojiti tak nejpozději r. 1735 přenosné hodiny chronometry, které se na cestě do Lisabonu dobře osvědčily, začež dostalo se mu r. 1749 od Král. společnosti londýnské zlaté medaille Copleyovy za nejužitečnější vynález. Tyto své chronometry zdokonaloval H., jenž nazýval je *timekeeper*, až předstihly roku 1761 požadavky parlamentu, jenž vypsal roku 1713 cenu 20.000 lib. šter. za nejlepší způsob určiti přesně zeměpisnou délku na moři na $\frac{1}{2}°$, tak že mu po odporných bojích s protivníky tato cena byla vyplacena s tou podmínkou, aby hodiny své důkladně popsal, což učinil v *Principles of time-keeper* (Lond., 1767). Mimo to sepsal: *Description, concerning such mechanism as will afford a nice or true mensuration of time* ... (t., 1775). *VRý.*

3) H. Thomas, architekt angl. (* 1744 v Richmondu v Yorkshiru — † 1829 v Chesteru). Studoval v Římě, kde mezi jiným provedl i plán k okrášlení náměstí před Sta Maria del popolo. Byl také členem akademie S. Luca. R. 1776 vrátil se do Anglie, kde stavěl několik mostů, restauroval starý hrad v Lancasteru, provedl v Liverpoolu plány k Atheneu, k věži Mikulášské a k divadlu. Konečně r. 1809 stavěl bursu v Manchesteru a řadu soukromých domů ve Skotsku. *J-k.*

4) H. William Henry, president sev.-americký (* 1773 v Barkeleyu ve Virginii — † 1841 ve Washingtonu), syn Benjamina H-a, který podepsal prohlášení neodvislosti sev.-amer. Sloužil nejprve jako důstojník proti Indiánům a od r. 1797 jako místoguvernér v Indianii. Ve válce s Angličany r. 1811 byl jmenován generálem i zvítězil nad nimi 5. list. 1811 u Tippecanoe a 5. říj. 1813 u Themse v Kanadě; r. 1824 stal se senátorem, r. 1828

až 1829 vyslancem v Columbii a v březnu 1841 jako člen strany whigů zvolen byl presidentem, kterýž úřad zastával jen krátkou dobu, tak že zamýšlených oprav provésti nemohl. Srv. Montgomery, The life of Major General H. (Boston, 1857).

5) H. **Frederick**, advokát a sociální politik angl. (* 1831 v Londýně). V l. 1867–69 byl členem kommisse k vyšetření organisace a působnosti dělnických sdružení (*trades unions*) a 1869—70 sekretářem král. kodifikační kommisse. Od r. 1877–89 byl professorem na právní škole Lincoln's Inn v Londýně. Jako přívrženec filosofie Comtovy založil H. s Congrevem r. 1870 angl. spolek positivistů. Již od let šedesátých vynikl jako výtečný essayista. Napsal: *The meaning of history* (1862); *England and France* (1866); *Order and Progress* (Londýn, 1875, 2 d.); *The present and the future* (1880); *Pantheism and cosmic emotion* (1881); *Lectures on education* (1883); *The Choice of books* (1886); *International policy* (1866, 2. vyd. 1884); *The industrial republic* (1890); *Moral and religious socialism* (1891) a j. Přeložil též II. sv. Comtovy Soustavy positivní politiky (*System of positive polity, II. Social statics*).

6) H. **Benjamin**, president severoamer. (* 1833 v North Bendu v Ohiu), vnuk Williama H-a, usadil se r. 1854 jako advokát v Indianopoli a od r. 1860 byl referentem při nejvyšším soudním dvoru Indiany. Ve válce občanské postoupil na straně severních na brigádníka, načež v l. 1881—86 byl spolkovým senátorem za Indiánu. Dne 6. list. jako kandidát strany republikánské zvolen za presidenta spolkového i ujal se úřadu 9. bř. 1889. Počínal si rázně, ale vyčítalo se mu, že, propustiv mnoho schopných úředníků, obsadil místa ta oddanými sobě žurnalisty a přívrženci. Za něho vznikl o vinou vlády povstání Indiánů, spor s Anglií o právo loviti tuleně v moři Behringově se přiostřil a podobně nastaly zápletky s Italií strany mafie a s Chile. Nejvážnější zákon, který za něho proveden, byl Mac-Kinleyův. R. 1892 podlehl však při volbě Clevelandovi, načež převzal professuru v S. Franciscu. Vydal *Speeches 1888—1892* (N. York, 1892).

Harrisse [heris] **Henry**, dějepisec původu amerického (* 1830 v Paříži), sídlí v Paříži a věnuje se hlavně dějinám cest objevných. Napsal: *Bibl. americana vetustissima: 1492—1551* (New York, 1866, dodatky, Paříž, 1872); *Notes pour servir à l'histoire, à la bibliographie et à la cartographie de la Nouvelle-France* (anon., t., 1872); *Fernand Colomb, sa vie, ses oeuvres* (t., 1872); *Les Colombo de France et d'Italie* (1874); *Histoire de Ch. Colomb, attribuée à son fils Fernand* (t., 1875); *Jean et Sébastien Cabot ...* (1882); *Les Corte Real et leurs voyages au nouveau monde* (1883); *Christ. Colomb, son origine, sa vie, ses voyages, sa famille et ses descendants* (1884—85, 2 sv.), hlavní to dílo jeho; *Excerpta Colombiniana* (1887); *Christ. Colomb et Savone Verzellino* (Janov, 1887); veliké dílo *The discovery of North America* (Paříž, 1892) a polemické spisy *Ch. Colomb, les Corses et le gouvernement français* (t., 1890); *Ch. Colomb devant l'histoire* (t., 1892) a *Ch. Colomb et les académiciens espagnols* (t., 1894); kromě toho napsal dějiny rytíře de Grieux a Manony Lescautové (1875). H. jest pokládán za prvního ze současných amerikanistů a za největšího znalce v otázkách kolumbovských vůbec.

Harrodsburgh [-berg], hl. město hrabství Mercer ve státě Kentucky Severoamer. Unie, s vojenskou akademií, četně navštěvovanými miner. prameny a 3230 ob. (1890).

Harrogate [heregét], lázeňské město ve Westridingu angl. hr. yorského, severně od Leedsu a na žel. tr. sherburn-riponské, má 32 sirnatých a železitých pramenů, kterých užívá se již od r. 1596, mnoho lázeňských budov, nemocnici pro chudé a 13.917 ob. (1891); ročně zde bývá až 12.000 hostí. Viz Grainge, History and topogr. of H. (1882).

Harrow on the Hill [heró], město v angl. hr. middlesexském, 14 *km* záp. od Hyde-Parku, má proslulý vychovávací ústav pro syny vznešených rodin, založený od J. Lyona r. 1571 (v něm vychován Byron a sir Rob. Peel) a 5725 ob. (1891).

Harrúr viz Samúm.

Harry, jinak Henry (v. t.).

Harsdörfer **Georg Philipp**, básník něm. (* 1607 v Norimberce — † 1658 t.), založil s Joh. Klaiem r. 1644 v Norimberce kroužek ku pěstování jazyka a poesie zv. »Pegnitzorden«. Psal německy i latinsky. Z jeho spisův, jichž se čítá na 50 sv., uvádíme *Frauenzimmer-Gesprächspiele* (Norimberk, 1641—49, 8 sv.); *Poetische Trichter* (t., 1647—48); *Nathan, Jotham und Simson, oder geistliche und weltliche Lehrgedichte* (t., 1650—51). Srv. J. Tittmann, Die Nürnberger Dichterschule (Gotinky, 1847).

Harsdorff **Caspar Frederick**, architekt dánský (* 1735 v Kodani — † 1799), žák kodaňské a pařížské akademie. R. 1762 odešel do Říma, kde zabýval se studiem antických staveb. Vrátiv se, stal se r. 1765 členem akademie a dvor. stavitelem. Od něho jest hrobka hraběte Moltkeho (1769); *Herkulova lóže* v zahradě v Rosenborgu (1772); hrobka v dómě roeskildském a j. Roku 1766 stal se prof. a v l. 1778—80 byl ředitelem akademie. *J-k.*

Harsch **Ferdinand Filip**, hrabě, generál císařský (* 1704 — † 1792). R. 1744 řídil hájení Prahy proti Bedřichu II., vyznamenal se na to u Hohenfriedberka a Piacenzy a při podniku proti Janovu. r. 1753 jako plnomocník Marie Terezie ukončil staletý spor s republikou Benátskou o hranice, za války sedmileté bojoval šťastně pod Laudonem. Jmenován byv náčelníkem ženijního oddělení, vypracoval plány na opevnění Králove Hradce, kterež také bylo provedeno.

Hart, osada v Čechách, hejt., okr. Cheb, fara Trebendorf, pš. Frant. Lázně; 10 d., 67 ob. n. (1890).

Hart., přírodověd. skratek, jímž označeni bývají: 1. J. D. W. **Hartmann**, malíř a rytec ve Sv. Havlu, jenž zabýval se studiem

plžů; 2. Friedrich Hartmann, lékař v Goeppinkách († 1851), jenž zabýval se studiemi palaeontologickými; 3. botanik a zoolog Theodor Hartig.

Hart [hárt]: **1)** H. Salomon Alexander, angl. malíř histor. genrů a architektur (* 1806 v Plymouthu — † 1881 v Londýně). Maloval z prvu miniaturní podobizny, ale později přešel k barvě olejové a prováděl historické genry. K nim patří: *Isaak z Yorku ve věži ve Front de Boeuf* (1830); *Wolsey a Buckingham* (1834); *Richard Lvisrdce a sultán Saladdin* (1835); *Tomáš Morus přijímá požehnání svého otce; Hanná, matka Samúélova.* Na poč. let čtyřicátých cestoval v Italii, kde se zálibou maloval architektury, jako: *Refektář v Ognissanti ve Florencii*; *Vnitřek chrámu v Modeně*; *Vnitřek dómu v Pise*; *Vnitřek židovské synagogy* (Nár. gal. v Lond.). J-k.

2) H. William, krajinář angl. (* 1823 v Paisleyi ve Skotsku). S bratrem Jamesem přišel r. 1831 do Albany, kde stal se natěračem v továrně na kočáry. Na to věnoval se malířství a usadil se r. 1853 v New-Yorku, kde stal se r. 1858 členem akademie. Krajinu severoamerickou umí H. aquarellem přesně charakterisovati. Maloval: *Návrat ze mlýna*; *Podzim v lese*; *Soumrak u potoka*; *Deštivý den podzimní* a j. J-k.

3) H. James Mac Dougal, krajinář angl., bratr před. (* 1828 v Kilmarnocku ve Skotsku). Z natěrače stal se malířem, žákem Schirmerovým v Düsseldorfě (1851). Od r. 1856 žije v New-Yorku. Hlavní zřetel krajinářský obrací H. k podání nálady světelné a v tom díla jeho jsou mistrná. Za staffáž užívá dobytek. Maloval: *Návrat dobytka*; *Východ měsíce v pohoří Adirondackém*; *Les na podzim*; *Nedělní odpoledne v Berkshiru*; *Chladný den na silnici* (1874); *Hrozící bouře*; *Indiánské léto*; *Mihavé jitro* a j. J-k.

4) H. Heinrich, spis. něm. (* 1855 ve Weselu), nyní divadelní a literární kritik listu »Tägliche Rundschau« v Berlíně, jest z vůdců naturalistického hnutí v něm. literatuře. Se svým bratrem Juliem vydal mezi jiným *Kritische Waffengänge* (Lipsko, 1882—1884); *Deutsche Monatsblätter* (Brémy, 1878—1879); *Kritisches Jahrbuch* (Hamburk, 1889). Z jeho vlastních prací nejcennější jest posud nedokončené epos *Das Lied der Menschheit* (Lipsko a Grossenhain, 1888). Mimo to psal *Weltpfingsten*; *Gedichte eines Idealisten* (1878, 2. vyd. Norden, 1887); tragédii *Sedan* (Lip., 1883); román *Petr Fels und seine Freunde* (1887) a j.

5) H. Julius, bratr před., spis. a kritik něm. (* 1859 v Münsteru), nyní v Berlíně, vydal mimo svrchu uvedené práce ve spolku s bratrem Jindřichem ještě tragédii *Don Juan Tenorio* (Roztoky, 1881); *Der Rächer* (Lip., 1884); *Der Sumpf* (Münster, 1885); sbírky básní *Sansara* (1878, 2 vyd. 1887); *Homo sum* (Grossenhain, 1888); *Gesch. d. Weltliteratur u. d. Theaters* (Berl., 1894) a j.

Hart, Alt- a Neu-H., vsi na Moravě, viz Hobzí Staré a Nové.

Harta, vsi v Čechách: **1)** H. (*Hortau*), hejt., okr. Děčín, fara Nebočany, pš. Dubkovice; 56 d., 1 ob. č., 278 n. (1890), 1tř. šk., mlýn. — **2)** H., hejt., okr., fara Vrchlabí; 65 d., 40 ob. č., 447 n. (1890), 3tř. šk., pš., přádelna na bavlnu, tkalcovna a bělidlo.

3) H. na Moravě viz Harty 1). — **4)** H. Moravská viz Harty 2).

Hartau: 1) Mährisch-H., ves na Moravě, viz Harty 2). — **2)** Schlesisch-H., ves ve Slezsku, viz Harty 3).

Hartberg, m. štýrské nedaleko hranice uher. nad Labnicí, při státní dráze z Fehringu do H-u, sídlo okr. hejtm. a okr. soudu, s 2060 obyv. něm. (1890); jsou tu zbytky starých hradeb, farní kostel s krásnou věží, klášter kapuc., zámek knížete Paara, zemský chorobinec. K severozápadu zdvihá se vrch Ring (795 *m*) s krásnou vyhlídkou. H. byl r. 1487 od Maďarů, 1529 a 1531 od Turků rozbořen. Nalézají se tu římské starožitnosti. — Okr. hejtmanství hartberské, k němuž náležejí okresy friedberský, hartberský, pöllavský a voravský, má na 988·94 km^2 52.890 obyv. něm. (1890).

Harte [hárt] Francis Bret, spisovatel amer. (* 1839 v Albany, New-York), ztratil brzy otce, professora, a vystěhoval se r. 1854 do Kalifornie, kde žil v samém středu polocivilisovaného světa jako učitel, zlatokop, tiskař a později redaktor listů »Golden Era« a »Californian«. Zde uveřejnil i první črty ze života kalifornského. V l. 1864–70 žil v San Francisku, kde sbásnil několik neobyčejně populárních čísel syté lokální barvy (*The society upon the Stanislau*; *The Pliocene skull*; *John Burns of Gettysburg* a j.); v l. 1868—71 vedl novou literární revui »Overland Monthly«, v níž uveřejnil několik nejproslulejších svých kalifornských povídek (*The luck of Roaring Camp*; *Outcasts of Poker Flat*; *Miggles*; *Tennessee's Partner*) a řadu básní *East and West Poems*; r. 1870 jmenován professorem moderních literatur na universitě kalifornské, ale již r. 1871 usadil se trvale v New Yorku. Roku 1877 jmenován konsulem v Krefeldu, r. 1880 v Glasgowě, od roku 1885 bydlí v Londýně. Z ostatních děl jeho jmenujeme: *Condensed novels* (1867); *Poems* (1870); *Poetical works* (1873); *Mrs. Skagg's husbands* (1873); *Echoes of the Foothills* (1874), verše; *Tales of the Argonauts* (1875); *Two men of Sandy Bar* (1876), drama; *Thankful Blossom* (1876); *The story of a mine* (1877); *Drift from two shores* (1879); *The twins of the Table Mountain* (1879); *Flip and Found at Blazing Star* (1882); *In the Carquinez woods* (1883); *On the frontiers* (1884); *By shore and sedge* (1885); *Maruja* (1885); *Snowbound at eagles* (1886); *A millionaire of Rough and Ready* (1887); *The queen of the Pirate Isle* (1887, ill. Kate Greenwayová); *The Argonauts of North Liberty* (1888); *A Phylis of the Sierras* (1888); *Cressy* (1889); *The heritage of Dedlow Marsh* (1889); *A waif of the plains* (1890); *A ward of the golden gate* (1891); *A Sappho of Green Springs* (1891); *A first family of Tasajara* (1892); *Colonel Starbottle's client...* (1892). So-

borně vyšly práce jeho v Londýně (1881, 5 sv.) a v Bostoně (1891). H. je přední soudobý novellista americký, humoristický realista neobyčejně svěží a svérázný. Nejzdařilejší jsou jeho obrázky kalifornské, v nichž v syté malbě primitivní a polodivošské společnosti podává vřelé, čistě lidské cítění. Kreslí málo rysy, stručně, se zámlkami a silnými stíny, čímž výborně vyvolává kouzlo náladové. Stejnou cenu mají některá genrová čísla jeho poesie, plná lokální charakteristiky, vyluštěné v jejím ryze lidském jádře. Do češtiny překládal z Hartea J. V. Sládek (básně některé v »Lumíru«; Kalifornské povídky, 1873; Gentleman z La Portu, »Lumír« 1882; Na »Osamělé hvězdě« t. 1884; H. Miloš v České bibl. rod. II 1; J. Benešovský Veselý (Thankful Blossomová, »Svět« 1880 a j.) a j. *Šld.*

Hartel Wilhelm, rytíř, klass. filolog (* 28. kv. 1839 ve Dvorci [Hof] na Moravě), studoval v Opavě, v. gymn. v Praze na Malé Straně, kdež r. 1859 podrobil se matur. zkoušce, a klass. filologii na univ. vídeňské, kdež r. 1863 dosáhl způsobilosti učitelské pro vyšší gymnasia a r. 1864 doktorátu filosofického. R. 1863 stal se vychovatelem hrab. Lanckorońského, kdež 8 let vytrval a při tom mnoho cest po Evropě vykonal, jakož i na univ. víd. r. 1866 se habilitoval a r. 1869 mimořádné professury dosáhl, kteráž r. 1872 v řádnou přešla. V univ. postavení tomto získal si záhy tolik zásluh, že r. 1875 zvolen řádným členem cís. akademie ve Vídni, r. 1882 povýšen byl na základě uděleného mu řádu železné koruny III. tř. do stavu rytířského, jmenován r. 1886 c. k. dvorním radou a r. 1890 ustanoven ředitelem dvorní knihovny. Mezi tím procestoval všechny středozemské krajiny východní k účelům klassické archaeologie. Od r. 1874 redigoval »Zeitschrift f. österr. Gymn.« a založil r. 1879 »Wiener Studien,« orgán to pro vědecké badání filologické vůbec, a sepsal tolik velecenných pojednání, týkajících se hlavně Homéra a Démosthena, řec. epigrafiky, pak řec. starožitností, hlavně státních, a patristiky, že vyšinul se na první místo mezi klassickými filology nejen u nás, nýbrž i v cizině, kamž se mu i dvojího čestného povolání (r. 1883 do Gotink a r. 1886 do Heidelberku) dostalo. Vynikající toto jeho postavení u vědě i škole uznáno i povoláním (1896) do c. k. ministerstva vyučování za přednostu odborného pro záležitosti vysokých a středních škol vůbec. Z přečetných publikací jeho patří mezi nejdůležitější: *Homerische Studien* (3 sv., 1871 až 1874); *Demosthenische Studien* (2 sv., 1876 až 1877); *Studien über attisches Staatsrecht und Urkundenwesen* (3 sv., 1879); *Über die griechische Papyri des Erzherzog Rainer* (1886); *Patristische Studien* (1890—1895, 6 seš.). Konečně spracoval Curtiovu *Griechische Schul-Grammatik* (17. vydán. počínajíc) a sepsal dlouhou řadu vědeckých referátů a recensí o spisech do oboru jeho připadajících. Stručný životopis a seznam jeho publikací vydal r. 1889 Dr. Fr. Illek v Brně (»Notizenblatt« No 4.). *Vy. FSld.*

Härtel Robert, sochař něm. (* 1831 ve Výmaru — † 1894 ve Vratislavi), žák Hähnelův (v Drážďanech), jehož klassicko-idealistický směr následoval. Nejznamenitější dílo jeho jest vlis *Bitva v Teutoburském lese* s postranními vlisy ze života Germanů a *Přijímání hrdin do Walhally* (1863, mus. výmarské. Provedl i bronzový štít s reliefem *Válka*, kovové poprsí filosofa Friese v Jeně, jednu z pískovcových skupin na postranní frontě dvor. divadla drážďanského a sochy Michelangela a Dürera. *J-k.*

z **Hartenau**, hrabě, jméno, jež býv. kníže bulh. Alexander I. (v. t.) přijal. Oženiv se 2. ún. 1889 se zpěvačkou Joh. Loisingerovou, vstoupil do rakouské armády a byl jmenován r. 1890 plukovníkem ve Štýr. Hradci a r. 1892 generalmajorem. Bulharské sobranije r. 1891 vykázalo mu z vděčnosti roční rentu 50.000 fr. a vyžádalo si, když 17. list. 1893 Alexander ve Štýrském Hradci zemřel, jeho mrtvolu, která 26. list. 1893 byla v chrámě sv. Jiří v Sofii pohřbena. Zůstal po něm syn Boris z H.

Hartenberk, Hertenberk, ves a panství v Čechách nad Zvodavou u Werthu, hejt. a okr. Falknov, fara Kaceřov; 28 d., 1 ob. č., 211 n. (1890); kaple sv. Epifana, 2tř. šk., pš., telegr. a žel. stanice Buštěhr. dráhy (Falknov-Klingenthal), mlýn. Alod. panství H. se statkem Frankenhammerem zaujímá 3273 *ha* (z čehož lesů 2723 *ha*); k němu náleží starobylý zámek s kaplí sv. Tří králů, dvůr a pivovar v H-u, majetek Fr. hr. Auersperkové. Tu, jakož i v okolních horách dolovalo se na olověnou rudu. — Zdejší hrad založen ve století XIII. (poprvé se připomíná r. 1275). Zakladatelé jeho byli páni z Hertenberka a drželi jej jako ušlechtilé manství koruny České až do polovice XIV. stol. Naposled se přiznávali k manství r. 1350; ale některý rok potom koupil H. Těma z Koldic, jenž jej prodal (1364) císaři Karlovi. Od té doby byl H. král. hradem. Václav IV. zastavil H. Habardovi z Hertenberka (1401), avšak vyvadil jej zase a zapsal jej Andrlovi ze Štampachu. Od tohoto koupil jej r. 1407 Jan Maleřík a měl jej jako ušlechtilé manství do r. 1434. Král Jiří vyvadil H. (asi 1460) od Alberta Maleříka a dal jej v manství Václ. Šlikovi, jenž tu kapli postavil. Po něm následovali kol roku 1480 syn jeho Václav († 1506) a po tomto synové Erazim († 1518) a Pankrác. Od tohoto nabyl H-a Štěpán Šlik († 1526). Bratr jeho Jeronym přivtělil H. ku panství Loketskému, avšak propadl r. 1547 oboje. H. zůstal odtud v přímém držení královské nebo zastaven byl s panstvím Loketským (od r. 1562 obce loketské). R. 1597 prodán dědičně Jindřichovi z Pisnice († 1608). Ze synů jeho ujal H. Jan Jindřich († 1626). R. 1621 obsazen jest H. od lidu Mansfeldova, ale dobyt pak od Bavorů a vypleněn. Po Janu Jindřichovi následovali v držení H-a syn Adam Jindřich († 1652), tohoto syn Jan Ferdinand († 1692) a jeho synové, z nichž byl poslední svého rodu Julius Jindřich († 1773). Tento prodal H. neteři své Marii Jozefě Bredové (1761), po níž jej převzala dcera Marie Anna

vd. Auersperková († 1874). Po ní držel H. Josef Jáchym hr. z Auersperka († 1857), u něhož tu bydlíval vzdělaný jeho otec Josef V. l. 1819, 1821 a 1823 bydlíval tu u něho Göthe. Po Josefovi následovala v držení H-a vdova Františka rozená z Henneberka (Bernau, Album, I, 1). *Sčk.*

von **Harteneck** viz Sachs von Harteneck.

Hartenstein, město v okr. a hejt. zvikavském v Sasku, při zvik. Moldavě a na žel. tr. schwarzenburg-zvikavské, má zámek knížat ze Schönburgu, krásný park, plátenictví a 2535 ob (1890); rodiště P. Flemminga, na blízku pověstná jeskyně princova.

Hartenstein Gustav, něm. filosof směru Herbartova (* 1808 — † 1890 v Jeně), byl od r. 1834 prof. filosofie v Lipsku; 1859 přesídlil do Jeny, kde žil v soukromí. Větší jeho práce jsou: *Die Probleme u. Grundlehren d. allgem. Metaphysik* (t., 1836); *Grundbegriffe d. ethischen Wissenschaften* (t., 1844). Z drobnějších prací uvádíme: *Über die neuesten Darstellungen u. Beurteilungen d. Herbartschen Philosophie* (t., 1838); habilitační dissertaci *De Archytae Tarentini fragmentis philosophicis* (t., 1833). Jeho *Historisch-philos. Abhandlungen* (t., 1870) obsahují soubor porůzných pojednání (*De ethices a Schleiermachero propositae fundamento; De materiae apud Leibnitium notione; Darstellung d. Rechtsphilosophie des Hugo Grotius; Über den wissenschaftlichen Wert der aristotelischen Ethik; Über Lockes Lehre von der menschlichen Erkenntniss in Vergleichung mit Leibniz Kritik derselben; Leibniz Lehre von dem Verhältniss der Monaden zur Körperwelt*). Obstaral vydání spisů Kantových (Lipsko, 1838, 10 sv., nové vyd. 1867—1869, 8 sv.) a Herbartových (t., 1850, 12 sv., nové vydání Hamb., 1883—93).

Hartenštein, hrad, jehož nevelikė zříceniny se spatřují na hoře nad Bochovem. Založen byl teprve ke sklonku XV. stol. Když totiž vojsko krále Jiří r. 1469 Bochova dobylo a hrad zdejší na hoře Hungersberku ležící zkazilo, nebylo opevněného místa pro okolí Bochovské; proto postavil Jindřich z Plavna nový hrad, kterému dal jméno Nový H. Připomíná se poprvé r. 1473, kdež si jej Bohuslav ze Švamberka najal. R. 1496 držela jej Anna Ulrichova z Cedvic a r. 1524 Jan ml. z Kolovrat. Později jej Plavenští vyplatili a tu od r. 1529 bydlívali. R. 1551 zrušeno hospodářství pod hradem a dvůr prodán obci Bochovské. H., který v ty doby zpustl, měl stejné držitele s Andělskou horou až do r. 1573, kdy jej Jindřich Mik. Hasišteinský z Lobkovic prodal Adamovi st. ze Štensdorfu. Tento jej obnovil a nástupce jeho Anzelm ze Št. prodal jej (1589) Jeronymovi st. Hrobčickému z Hrobčice. Při dělení synův jeho (1606) obdržel Ferd. Burjan H. na svůj díl, avšak již r. 1609 přišel o něj pro dluhy. Nabyl ho Vilém st. z Lobkovic, přední věřitel, ale postoupil jej t. r. Linhartovi Kolonovi z Felsu, jenž jej zase k Andělské hoře přivtělil. Potom zpustl po druhé. U paty hory znamenité vápenice. *Sčk.*

Hartessenreuth, osada v Čechách, hejt. a okr. Cheb, fara Nebanice, pošta Mostov; 12 d., 68 ob. n. (1890), mlýn.

Hartetschlag viz Hardetschlag.

Hartfelder Karl, historik něm. (* 1848 v Karlsruhe — † 1893), od r. 1885 gymn. professor v Heidelberce, kromě četných pojednání theolog. a historických vydal: *Werner von Themar, ein Heidelberger Humanist* (Karlsruhe, 1880); *Fünf Bücher Epigramme von Konrad Celtes* (Berlín, 1881); *Zur Geschichte des Bauernkrieges in Südwestdeutschland* (Štutg., 1884); *Philipp Melanchthon als Praeceptor Germaniae* (Berlín, 1889); *Erziehung und Unterricht im Zeitalter des Humanismus* (t., 1889) a jiné.

Hartford [hártferd]: **1)** H., hl. město sev.-amer. státu Connecticutu, na ř. Connecticutu a na žel. tr. Newhaven-H. a Norwich-H., má pěknou radnici, sněmovnu, athenaeum s velikou knihovnou a obrazárnou, Trinity College, ústav hluchoněmých, blázinec, nemocnici, 513 závodů s 9000 dělníky; výroba zbraní, šicích a parních strojů, krátkého zboží, doutníků, papíru a j. za 17,164.318 doll. ročně. H. má mnoho pojišťujících společností na život a proti ohni s aktivním kapitálem 150 mill. doll. a 53.230 ob. (1890). Založeno bylo r. 1633 a jest od r. 1875 hl. městem státu. — **2)** H., město v severoamer. státu Vermontu, na Connecticutu, má pily a 3740 ob. (1890).

Hartha, město v král. Saském v hejt. lipském, okr. dobelínském, má továrny na plátno, barchet, perleťové knoflíky, drátěné a plstěné zboží, rulové lomy a 4235 ob. (1890).

Hartice, ves na Moravě, viz Harty 2.

Hartig: 1) H. Georg Ludwig, lesník něm. (* 1764 v Gladenbachu — † 1837 v Berlíně), vrchní zemský lesník pruský. Učil lesnictví na univ. berlínské. Má zásluhy o povznesení německé vědy lesnické a přičinil se o organisaci lesnickou. Z četných jeho děl zvláště sluší vytknouti: *Lehrbuch für Förster* (Štutg., 1808, 11. vyd. upravené synem jeho Theodorem a vnukem Robertem t., 1877); česky spracoval V. V. Havelka »Umění lesní« (Praha, 1823, 3 sv.); *Lehrb. f. Jäger* (Berlín, 1810, 11. vyd. upr. vnukem Robertem t., 1884); *Forstliches u. forstnaturwissenschaftliches Konversationslexikon*, se synem Theodorem (t., 1834, 2. vyd. Štutg., 1836); *Lexikon für Jäger u. Jagdfreunde* (Berlín, 1836, nové vyd. syna Theodora t., 1859—61).

2) H. Theodor, syn před., lesník a přírodopisec něm. (* 1805 v Dillenburku — † 1880 v Brunšviku, kde byl professorem lesnictví na techn. škole). Zabýval se soustavným studiem hmyzu blanokřídlého, zvláště vos bylinných a žlabatkových, anatomií a vývojezpytem rostlinným, pak studiem pěstovaných rostlin lesních. Čelnější práce jeho jsou: *Die Familien der Blattwespen u. Holzwespen* (Berlín, 1837, nové vyd. t., 1860); *Beiträge zur Entwickelungsgeschichte der Pflanzen* (t., 1843); *Das Leben der Pflanzenzelle* (t., 1844); *Vollständige Naturgeschichte der forstl. Kulturpflanzen Deutschlands* (1840—51); *Entwickelungsgeschichte des*

Pflanzenkeims (Lipsko, 1858); *System u. Anleitung zum Studium der Forstwirtschaftslehre* (t., 1858); *Ueber den Gerbstoff der Eiche* (Štutg., 1869); *Anatomie u. Physiologie der Holzpflanzen* (Berlín, 1878).

3) Karl Ernst, technolog něm. (* 1836 ve Steinu v Sasku), od r. 1865 professor mech. technologie na technice drážďanské. Vydal souborně své *Abhandlungen über den Kraftverbrauch der Arbeitsmaschinen* a *Untersuchungen über die Heizkraft der Steinkohlen Sachsens* (1860). R. 1875 převzal redakci technického časopisu »Zivilingenieur« a r. 1877 stal se členem cís. patentního úřadu. Z té doby pocházejí *Studien in der Praxis des kais. Patentamtes* (1890).

4) **H.** Robert, syn **H**-a 2), lesník a botanik něm. (* 1839 v Brunšviku), od r. 1878 prof. lesní botaniky na univ. mnichovské. Zabýval se hlavně obšírným a důkladným studiem nemocí pěstovaných rostlin lesních. Ze spisů jmenujeme: *Wichtige Krankheiten der Waldbäume* (Berlín, 1874); *Die Zersetzungserscheinungen des Holzes der Nadelholzbäume u. der Eiche* (t., 1878); *Untersuchungen aus dem forstbotan. Institut zu München* (t., 1880—83); *Lehrbuch der Baumkrankheiten* (t., 1882, 2. vydání 1889); *Die Zerstörung des Bauholzes durch Pilze* (I. sv. t., 1885); *Die anatom. Unterscheidungsmerkmale der wichtigeren in Deutschland wachsenden Hölzer* (Mnichov, 1879, 3. vyd. t., 1890); *Das Holz der deutschen Nadelbäume* (Berlín, 1885); *Das Holz der Rotbuche*, s R. Weberem (t., 1888); *Lehrbuch der Anatomie u. Physiologie der Pflanzen* (t., 1891).

z **Hartigu**, hraběcí rod v Čechách od století XVIII. osedlý, jehož předkové sem přišli z Lužice, kde Kristián z **H.** držel statek Alt-Hörnitz, byl rytířem řádu sv. Marka a purkmistrem v Žitavi († 1677); vrstevník jeho Jan Jakub z **H.** byl praotcem nynějších hrabat z **H.** Erb jejich jest štít na kříž rozdělený, v jehož prvním a čtvrtém poli zlatém jest černý pruh příčný, na němž ve středu se vznáší malý zlatý kříž a z jehož obou stran poloviční routy diamantové vynikají, ve druhém a třetím modrém poli jest černý orel s křídly nahoru vyzdviženými na stříbrné skále, z levého dolního kouta do pravého hořejšího se pnoucí (vyobr. č. 1660). Syn Jana Jakuba z **H.**, Jan Izaiáš († 1708), byl r. 1662 c. k. dvorským sekretářem, později dvor. radou a tajným referendariem v české dvor. kanceláři. Inkolátu českého

Č. 1660. Erb hrab. rodu z Hartigu.

nabyl r. 1673, kteréhož roku též ke starým rodům rytířským přičten jest, r. 1668 povýšen na rytíře a r. 1707 na svob. pána říského. S manželkou Annou Kateřinou Walderodovnou z Eckhausenu měl Jan Izaiáš tři syny: Antonína Izaiáše, Jana Huberta a Ludvíka Josefa. Antonín, c. k. skut. taj. rada a místopresident dvorní říšské rady, nabyl panství Schrattenthalu s Plattem v Dol. Rakousích a byl také pánem na Uherčicích, Vratenině, Písečné a Slavětíně na Moravě, které statky syn jeho Antonín Kazimír r. 1764 prodal, tak že vnukovi Ant. Izaiáše z **H.**, Františkovi, jen statky rakouské zbyly a když smrtí jeho r. 1801 tato pošlost hrabat z **H.** vymřela, dostaly se do cizích rodin. Druhý syn Jana Jakuba Jan Hubert, purkrabí kraje hradeckého (1708—18), nabyl Běškovic skrze manželku svou Marii Josefu, dceru Ferdinanda ze Scheidlern († 1696). Třetí syn Ludvík Josef, přísedící král. zem. soudu v Čechách († 1735), jest předkem všech nyní žijících hrabat z **H.** R. 1714 koupil panství Vartenberské se statkem Krásnou, byl r. 1719 do stavu hraběcího povýšen a nabyl též statků Všebořic, Kysibla a Neudeku. Manželka jeho Marie Terezie Putzovna z Adlersthurnu věnem přinesla jeho rodu panství Mimoňské, které posud s Vartenberkem hrabatům z **H.** náleží. Pět dcer a dva synové po něm zůstali: Marie Karolina, provdaná za Jana Kokořovce hrab. z Kokořova, Josefa za Karla hr. Vršovce, Marie Františka za Antonína svob. p. z Vunšvic a dvě svobodné, M. Amalie a M. Alžběta, pak synové Adam František a Adam Ludvík. Adam Ludvík zdědil Kysibl, Neudek a Březnici a když r. 1738 zemřel, zůstavil po sobě vdovu Marii Terezii hr. Kagerovnu z Globen a syna Ludvíka Jana († 1813), jenž jako výborný hudebník svého času znám byl. Adam František, c. k. skut. taj. rada a plnomocný ministr v Řezně a Mnichově, následoval po otci na Vartenberce, ujal Mimoň po matce, koupil Starý Dub a držel k těmto statkům též Běškovice a Domaslavice († 1783). S manželkou svou Marií Terezií Krakovskou z Kolovrat měl dceru Marii Terezii a dva syny, Filipa Františka, c. k. komoří a setníka pěšího pluku Colloredovského, a Františka de Paula, jenž po otci i statky Hartigovské ujal. Nadaný tento státník a učenec konal velké cesty v mládí svém, načež, karriéru úřední nastoupiv, v rozmanitých oborech působil, až r. 1787 cís. vyslancem v Sasích se stal, ale opustil pro chorobu státní službu r. 1794. Prázdný svůj čas věnoval vědě a zvolen od král. společnosti věd a nauk v Čechách za předsedu († 1797). Mezi spisy jeho vynikají *Lettres sur la France, l'Angleterre et l'Italie* (Geneva, 1785) a *Historische Betrachtungen über die Aufnahme und den Verfall der Feldwirthschaft bei versch. Völkern* (Praha a Vídeň, 1786), kterýž spis též na jazyk franc. přeložen byl, a rozličné rozpravy v »Abhandlungen« král. spol. věd. S manželkou svou Eleonorou hrab. Colloredovnou měl dvě dcery, Marii Antonii a Marii Terezii, provdanou za Augusta

hrab. Ledebura, a dva syny, Bedřicha Augusta na Běškovicích, rytmistra u husarů († 1815), a Františka de Paula na Mimoni a Vartenberce, velkokřižníka řádu Johannitů, rytíře řádu zlatého rouna, c. k. komořího, státního a konferenčního ministra a doživotního člena panské sněmovny říšské rady († 1865). S manželkou Julianou hrab. Grundmannovou z Falkenberka zplodil dceru Eleonoru a dva syny, Edmunda a Bedřicha. Edmund se stal pánem Hartigovských panství v Čechách, byl c. k. komořím, taj. radou, nejv. zemským maršálkem král. Českého, doživotním členem panské sněmovny říšské rady a členem říšského soudu († 1883). Manželka jeho Julie hrab. z Bellegarde porodila mu tři dcery: Paulu, provdanou (1871) za Jindřicha marquise a hrab. z Bellegarde na Klingenšteině ve Štýrsku, Františku, provdanou (1878) za Augusta hrab. Kinského ze Vchynic a Tetova na Sloupě, a Marii Antonii, provdanou (1887) za Augusta svob. p. z Wacken na Idolsberku. Bedřich hr. z H. držel Brunn, byl čestným rytířem maltezského řádu, c. k. komořím a majorem m. sl. († 1877). Se dvěma manželkami svými, Walburgou hrab. Berchtoldovou z Uherčic a Amalií svob. p. z Gudenů, měl tři dcery: Žofii, Luisu a Mariannu a čtyři syny, ze kterých František, c. k. komoří a lieutenant, následoval po strýci Edmundovi na Mimoni a Vartenberce a oženiv se s Johankou hr. Ledeburovou, dvě dítky, Jana a Marii, s ní zplodil; Bedřich pojal za manželku Alžbětu hrab. Giovanelli z Gerstburku (1892), Leopold Marii Zallingerovu z Thurnu, s nížto má syna Edmunda, a čtvrtý bratr Theodor jest c. k. komořím a praporečníkem řadového loďstva. Z dcer jest Žofie provdána za Alfreda hrab. z Attemsu, licutenanta řadového loďstva v reservě. *klř.*

Hartikov na Moravě viz Hartvíkov.

Hartikovice na Mor. viz Hartvíkovice.

Harting Pieter, přírodozpytec hollandský (* 1812 v Rotterdamu — † 1885 v Amersfoortu), učil mikroskopii, anatomii a rostlinopisu, později srovn. anatomii a zoologii na univ. utrechtské. Vedle cenných studií rostlinopisných, knih příručních o mikroskopu (též překl. něm.), o srovn. anatomii, zoologii a palaeontologii vydal: *Recherches micrométriques sur le développement des tissus et des organes du corps humain* (1845); *L'appareil épisternal des oiseaux* (1864); *Recherches de morphologie synthétique sur la production artificielle de quelques formations calcaires organiques*, poctěné cenou franc. akademie (1872), a jiné.

Hartinger Anton, malíř květin (* 1806 ve Vídni). Pro arciknížete Antonína maloval květiny a zátiší. R. 1836 stal se prof. květinářské školy při akademii a od r. 1843 vydával své dílo *Paradisus Vindobonensis*. V l. 1857—59 byl ve spojení s uměl. závodem Zamarského a Dittmarsche a sám r. 1859 založil vlastní lithografický ústav, z něhož vydána byla díla o houbách, jedovatých rostlinách a četné krajiny. *J-k.*

Hartington [hártingtn] Spencer, Compton Cavendish, markýz, státník angl. (* 1833), syn sedmého vévody z Devonshiru Williama Cavendishe, vystudoval práva a byl r. 1857 od Sev. Lancashiru zvolen do dolní sněmovny, kde přidal se ke straně liberální a svou výmluvností a obratným hájením strany své nabyl veliké vážnosti, zvláště když r. 1859 se mu podařilo, že sněmovna přijala votum nedůvěry k vládě. Na to v kabinetě Palmerstonově stal se lordem admirality, r. 1863-66 podsekretářem v minist. války, za Gladstona gener. poštmistrem a v l. 1871 – 74 sekretářem pro Irsko. Odstoupiv potíral prudce politiku Beaconsfieldovu a byv r. 1880 znovu zvolen do dol. sněmovny, jmenován byl od Gladstona státním sekretářem pro Indii a v l. 1882—86 války. Nesouhlase s irskou politikou Gladstonovou, vystoupil z jeho strany, založil stranu liberálních unionistů a způsobil pád třetího ministerstva Gladstonova. R. 1891 po smrti otcově vstoupil do sněmovny lordů veřejných úřadů mu nabízených však nepřijal.

Hartinkov, Hartunkov, někdy Hermannsdorf, ves na Moravě, hejt. Mor. Třebová, okr. Jevíčko, fara a pošta Lhota Vranová; 61 d., 385 ob. č. (1890) 1tř. šk., poblíž popl dvůr, samota Věžnice.

Hartknoch Krzysztof, historik polský (* 1644 v Jablonce — † 1687 v Toruni). Prostudovav prameny k dějinám Prus, Pomoří, Kuronska a Žmudi, vydal: *Selectae dissertationes historicae de variis rebus historiae prussicae* (1679); *Respublica Polonia duobus libris illustrata* (Jena, 1678); *Preuss. Kirchenhistorie* (Frankf., 1686); *Alt u. neues Preussen* (t., 1694) a kroniku Petra Duisburga.

Hartl., zoologický skratek = Gust. Hartlaub.

Hartlaub Gustav, ornitholog něm. (* 1814 v Brémách), byl praktickým lékařem v Brémách, kdež nyní žije v soukromí, zabývaje se soustavným studiem ptactva exotického, hlavně afrického. Sepsal: *System d. Ornithologie Westafrikas* (Br., 1857); *Beitrag zur Fauna Zentralpolynesiens* (s Finschem, Halle, 1867); *Die Vögel Ostafrikas* (s týmž, 4. sv. Deckenova díla »Reisen in Ostafrika«, Lips., 1870); *Die Vögel Madagaskars und der benachb. Inselgruppen* (Halle, 1876). Též podával mnoho let souborné zprávy o literatuře ornithologické do Troschelova sborníku »Archiv der Naturgesch.« a spracoval zoologický materiál sebraný Eminem pašou v Africe.

Hartleben Otto Erich, spisovatel něm. (* 1864 v Klausthale), opustil práva a věnoval se písemnictví. Napsal: *Studententagebuch*, verše (1886, 3. vyd. 1894); *Zwei versch. Geschichten* (1887, 2. vyd. pod názv. *Die Serenyi* (1891); *Angele*, komédie (1891); *Die Geschichte vom abgerissenen Knopf* (1892, 4. vyd. 1893); *Hanna Jagert*, kom. (1892, český překlad ve »Vzděl. bibl.« Praha, 1895); *Die Erziehung zur Ehe*, kom. (1893); *Ein Ehrenwort*, činohra (1893); *Die sittl. Forderung*, kom. (1894, český překl. »Mod. Revue«, II); *Die Geschichte vom gastfreien Pastor* (1894); *Die Lebensstümper*,

hum. román (1894); přeložil Giraudova »Pierrot Lunaire« (1892) a vydal *Goethe-Brevier* (1894). Je z předních dramatiků německé Moderny, bystrý dialektik, filosofický individualista. *Šld.*

Hartlepool [hártlpúl], město v angl. hrab. Durhamu, při vchodu do zátoky Teeské, skládá se z vlastního města, vystavěného na menším poloostrově, s příhodným a vysokou hrází chráněným přístavem, s četnými doky, loděnicemi a majákem, s chrámem sv. Hildy z XII. stol. a 21.271 ob. (1891) — a z West-H-u, želez. r. 1844, s četnými loděnicemi a 42.492 ob. (1891). Obě místa mají železárny, slévárny, továrny na cement, veliký vývoz zboží vlněného, bavlněného, železného, uhlí, kamenných trub, cementu, v ceně 775.916 liber sterlinků (1891), přívoz obilí, dříví, ovoce, vajec, v ceně 1,813.659 lib. sterl. Obchod podporuje vlastní loďstvo 304 lodí o 321.108 tunách a 69 lodí rybářských. Na pobřeží jest mnoho jeskyň (*blackhalls*) a mořské lázně.

Hartley [hártli]: **1)** H. David, psycholog angl. (* 1704 v Armleyi v Yorkshiru — † 1757 v Bathu), lékař v Londýně, pak v Bathu. Vysvětluje duševní zjevy ze sdružování a rozdružování představ, stal se zakladatelem angl. psychologie associační. Že pak duševní pochody činí závislými na molekulárních pohybech v nervstvu a výchvěvech mozkových, jest tolikéž předchůdcem nynější fysiologické psychologie. Ovšem že posílil materialistické theorie popíráním samobytnosti zjevů duševních, ač sám materialistou není, jednak že nestotožňuje pocit ani myšlénku s její fysiologickou podmínkou, jednak že jest filosofem přesvědčení náboženského. Sepsal: *Coniecturae quaedam de motu, sensus et idearum generatione* (Londýn, 1746) a *Observations on man* (t., 1749). Srv. B. Schoenlank, H. u. Priestley die Begründer des Associationismus (Halle, 1882).

2) H. Charles Augustus, sir, vodní inženýr angl. (* 1825 v Haworthu). Svou praxi zahájil r. 1845 stavbou železnice ve Skotsku, r. 1848 činně súčastnil se stavby přístavu plymouthského a devonského. Za krimské války velel inženýrskému sboru tureckému u Kerče a r. 1857 jmenován vrchním inženýrem evropské dunajské kommisse. R. 1862 povýšen do stavu rytířského. Jako odborník často žádán o radu v otázkách vodního stavitelství: Rakouskem ve příčině přístavních staveb terstských, Ruskem o upravení ústí Donu atd. R. 1867 vypracovány byly H-em plány k novému přístavu oděsskému, r. 1874 79 vedl dohled nad pracemi při ústí Mississippi; nápomocen byl radou svou i při pracích panamských a isthmu Suezském. Z literární činnosti jeho vyniká: *The Delta of the Danube*; *Notes on the public Works in the United States and Canada*; *Inland navigations in Europe*.

Hartlib Samuel, sociální reformátor anglický (* ke konci XVI. stol. snad v Elblągu — † 1662 v Londýně), původu polského. Jeho otec, protestant, aby unikl pronásledování, odstěhoval se do Francie; matka jeho byla dcerou bohatého kupce v Gdansku. H. přišel do Anglie r. 1628. Přítelem jeho byl Milton, jenž mu věnoval své pojednání *O vychování* (1644), kterážto otázka H-a velmi zajímala. Jeho působením také se stalo, že byl Komenský r. 1641 parlamentem londýnským povolán, aby podal své návrhy v příčině národního vychování a zřízení university. Z jeho četných prací, jež podávají dobrý obraz o tehdejším stavu sociálním a hospodářském, důležitější jsou: *Considerations tending to the happy accomplishment of Englands Reformation in Church and State*, předložené r. 1647 parlamentu a obsahující náčrty na obsáhlé reformy sociální, a *Macaria* (Lond., 1641), utopický obraz blaženého státu. Srv. Dircks, A biograph. memoir of S. H. (t., 1865). Viz ČČMus. 1877, 38; 1883, 85.

Hartlíkov, Hervíkov, far. osada v Čechách u Prasetína, hejt. Pelhřimov, okr. Pacov, pošta Lejčkov; 20 d., 158 ob. č. (1890), starý kostel sv. Petra a Pavla (ze XIV. stol.), 3tř. šk.

Hartm., botan. skratek = Carl Joh Hartman.

Hartman: 1) H. Carl Johann, botanik švéd. (* 1790 v Gefle — † 1849 v Štokholmě), byl praktickým lékařem v Gefle a členem švédské akademie. Zabýval se studiem květeny skandinavské a vydal kromě populárních lékařských a přírodovědeckých děl: *Handbok i Skandinaviens Flora* (Štokh., 1820, 12. vyd. upravil Krok, t., 1889); *Svensk och Norsk Excursions-Flora* (t., 1846, 4. vyd. 1866).

2) H. Carl, botanik švéd., syn před. (* 1824, † 1884), byl prof. na středních školách v Gefle a Orebro. Psal o květeně, o jedovatých a jedlých houbách, ptactvu a měkkýších skand. a upravil 6. a 11. vyd. otcovy knihy »Handbok i Skand. Flora«.

Hartmanice: 1) H. (*Hartmanitz*), bývalé horní, nyní okr. městečko v Čechách, v hejt. sušickém; 94 d., 7 ob. č., 920 n. (1890), kostel sv. Kateřiny (zal. asi v XV. stol.), 4tř. šk. obecná a 1tř. soukr. žid., opatrovna, finanční stráž, četnická stanice, pošta, telegraf, mlýn, raffinerie skla, výroba kovových kapslí na láhve, staniolu a zrcadel — H. byly původně osadou hornickou, kde se dolovalo na zlato, zvláště za krále Jana Lucemburského. Již r. 1320 byly městečkem horním, náležejíce k hornímu právu na Horách Kašperských. Až do r. 1428 patřily H. Oldřichovi z Rožmberka, pánu na Velharticích, kterémžto panství zůstaly do r. 1603, kdy město Sušice koupilo část H-ic a převzalo patronát nad tamním kostelem. Císař Rudolf II. r. 1607 propůjčil H-ům, kde se clo a pomezní mýto do komory král. vybíralo, vedle trhů a práva pečetiti zeleným vo-

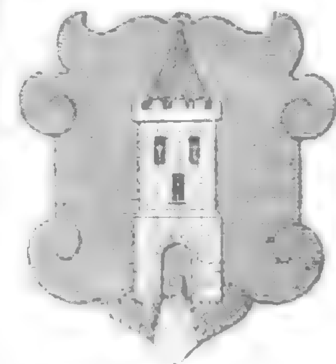
Č. 1661 Znak měst. Hartmanic

skem také erb (vyobr. č. 1661.) následující: štít modré barvy, v něm kvádrová věž stříbrná s cihlovou střechou 3 okny. Pod věží vyzdvižena brána, v níž na zelené půdě solná prostice žlutá se spatřuje. Až do 30leté války byly H. české; za této války vypáleny úplně a mnoho let zůstaly pusty až ve 2. pol. století XVII. usadili se zde, jakož i na mnohých místech Král. Hvozdu Němci ze Švábska. Do r. 1850 měly H. svého rychtáře, ale pravomoc a gruntovní knihy byly v Sušici. Dosud lze spatřiti stopy po bývalém dolování na zlato. — Soudní okres hartm. má na 225·92 km^2 v 1517 d. 299 ob. č., 15.298 n. z 15.846 přít. ob. jest 15.618 katol., 28 evang. a 200 židů (1890). — 2) H., ves t., hejt. a okr. Polička, fara a pošta Bystré u Poličky; 92 d., 629 ob. č., 5 n. (1890), 2tř. šk., tkaní lnu a tkalcovství. Nade vsí na vrchu t. jm. stojí kaple sv. Jana Nep., v níž pohřbena Marie Rebeka hr. Harrachová, roz. hr. z Hohenembsu. — 3) H., ves t., hejt. a okr. Týn n. Vlt., fara Zališí, poš. Bukovsko; 39 d., 281 ob. č. (1890), samota Pazderna.

4) H., ves na Moravě, hejt. Prostějov, okr. Plumlov, fara a pošta Drahany; 147 d., 911 ob. č. (1890), 3tř. škola, tkalcovství, oděvnictví. red. — Okolo r. 1348 náležel díl H-ic Lambertovi z Raiče; r. 1384 byly však již při hradu Plumlovu; nicméně ještě v XV. stol. jeden rytířský rod od vesnice té odvozoval jméno své. R. 1592 Jan z Pernštýna zastavil a konečně i prodal H. držiteli Raiče, Bernardu z Drnovic, a od té doby při Raiči zůstaly až do r. 1618, kdy je opět Max z Liechtensteina od sester Kateřiny a Johanny z Drnovic koupil a připojil k Plumlovu. *Kcr.*

Hartmann: 1) H. Ondřej, mincmistr vídeňský od r. 1545 a pražský od r. 1554—57. Jako mincovního znaménka používal na svých vídeňských i pražských ražbách lístku jetelového (někdy v podobě křížku). *Faa.*

2) H. Adam, kněz bratrský, kazatel v kapli Betlemské v Praze asi od r. 1618. Hned na počátku protireformace vypovězen byv z Prahy, skrýval se po Čechách, až choť setkala se s ním náhodou, po svém propuštění z vězení, ubírajíc se do ciziny. Potom H. byl učitelem a kazatelem při české osadě bratrské v Toruni. R. 1632 přijat v Lešně v úzkou radu, v níž přidělen Komenskému. S ním a se Stadiem, jak uloženo jim, opatřovati měl vysílání mládenců do ciziny na studie vyšší, H. pak pečovati měl zvláště o studující bratrské v Toruni, kteří tam na kněžství se připravovali. R. 1634 byl s Komenským a jinými na schůzi s Malopolany a Litvany ve Vlodavě, kde dojednali shodu ve víře. Komenský kázal tu česky, též H. poctěn kazatelnou. Řeč jeho tak se zalíbila Litvanům, že si ho vyžádali ke službě církevní v Kejdaně a k dozoru škol tamních. Pobyl tam však jen rok, nemaje služby samostatné, a vrátil se do Toruně. Již na počátku pobytu jeho v Polsku uloženo mu, aby po Br. M. Konečném pracoval s Br. J. Joramem o sestavení »locorum communium theolog.«, a když poustal, opět o to upomenut r. 1632. Sbíral též látku k českému martyrologiu (vyd. r. 1647 jako *Historia persecutionum ecclesiae Bohem.*), přehlížel pak dílo a pořídil k němu český text (vyd. poprvé r. 1655 jako *Historia o těžkých protivenstvích církve české*). Též o postupech proti církvím evangelickým v Čechách sepsal spis latinský (rukopis v arcib. bibl. Canterburské). *JNk.*

3) H. Adam Samuel, syn před., kazatel bratrský (* 7. září 1627 v Praze — † 1691). Byly mu teprve dva měsíce, když otec jeho vypovězen z vlasti, a že se hned skryl, synáček s matkou zatčen a po devět měsíců vězněn. Potom dostal se do Toruně, kde nabyl prvého vzdělání. Aby mohl studovati na universitě frankfurtské, Komenský po dvě léta jej podporoval, meškaje tehda (od r. 1650) v Šaryšském Potoce v Uhrách, kamž ho i H. se zetěm jeho Petrem Figulem provázel. Z Frankfurtu H. povolán opět do Lešna k církvi a škole, r. 1652 byl polským kazatelem, dne 13. květ. 1653 pak uveden do gymnasia lešenského jako rektor, při čemž dohlížel i na žáky lutheránské, ač to dle výsady od Bohusl. Leszczyńského náleželo jejich prorektorovi; z toho patrno, jaké důvěry H. požíval i u jinověrců. S vypálením Lešna r. 1656 ovšem i škola vzala za své, ale brzy opět zavedena; od r. 1662 H. opět rektoroval na ní do r. 1673, pak odhodlal se sloužiti své církvi. Ubíraje se potřetí do Anglie, zesnul v Rotterdamě. Jako kazatel uměl prý řečniti stejně česky, polsky i německy. Zetěm jeho byl nástupce jeho na škole lešenské Martin Arnold. *JNk.*

4) H. Johann Ludwig, luther. bohoslovec (* 1640 v Rotenburku — † 1684 t.), byl farářem svého rodiště a káral svou dobu spisy: *Tanzteufel*; *Spielteufel*; *Saufteufel*; *Schmeichelteufel*; *Lästerteufel*; *Mussiggangsteufel*. *BM.*

5) H. Johann Adolf, evang. bohoslovec a konvertita (* 1680 v Münsteru — † 1744 v Marburku), stal se r. 1698 jesuitou, r. 1713 missionářem v Tonkině, pak farářem blíže Paderbornu, přestoupil r. 1715 v Kasselu ku církvi reformované a působil jako professor dějin v Marburku. Hlavní spis: *Historia hassiaca* (1726, 1741—46). *BM.*

6) H. Jan Jakub, malíř český (* kol. 1680 v Kutné Hoře — † kol. 1730). Na poč. XVIII. st. žil v Praze a maloval obrazy historické i krajiny, napodobuje při tom Brueghela a Miroua. Ve dvor. museu vídeňském jsou od něho 4 krajiny, představující živly. Synové jeho, František a Václav, byli rovněž malíři. Prvý (* na poč. XVIII. st. — † 1730) napodobil rovněž Brueghela a vyrovnal se dovedností svému otci. Václav († 1746 v Praze) nevynikl. *J-k.*

7) H. Karl Friedrich, evang. bohoslovec něm. (* 1743 v Adelberku — † 1815 v Tubinkách), byl r. 1775 kazatelem a učitelem ve Štutgartě (učitelem Schillerovým), pro chýlení se k pietismu přeložen na jinou faru a posléze byl děkanem v Blaubeurenu a v Lauffenu. Náležel škole Bengel-Oetingerově, byl také plodným duchovním básníkem. Sepsal:

Predigten über Sonn- und Festevang. (1800, 4. vyd. 1877); *Licht und Recht, evang. Predigten* (1878); *Beichtreden* (4. v. 1889); *Leichenpredigten* (3. v. 1889). Životopis jeho vydali G. Fr. Hartmann a Ehmann (2. v. 1889). *BM.*

8) H. Philipp Karl, lékař něm. (* 1773 v Heiligenstadtu — † 1830 ve Vídni). Lékařství vystudoval v Gotinkách a ve Vídni, stal se r. 1803 fysikem v Mauerbachu, odtud byl povolán do Olomúce a r. 1811 zpět do Vídně za prof. všeobecné pathologie a farmakologie, kde mu později byla svěřena i professura na lékařské klinice. Byl výborným učitelem a pozorovatelem, jenž zachoval si samostatný úsudek i v době, kdy brownismus zaplavoval veškerý vědecký svět lékařský. Že nebyl nepřístupný úvahám filosofickým, o tom nejlépe svědčí často vydávaný spis *Glückseligkeitslehre für das physische Leben der Menschen* (Lipsko, 1808 a část., i v překladech). Z jeho odborných prací buďtež uvedeny: *Analyse der neueren Heilkunde* (Vídeň, 1802, 2 díly), kritika nauk Brownových; *Einfluss der Philosophie in die Theorie der Heilkunde* (Salcp., 1805); *Sicherungsanstalten und Verwahrungsmittel gegen ansteckende Nerven- und Faulfieber* (Olomúc, 1810); *Die Theorie des ansteckenden Typhus und seine Behandlung* (Vídeň, 1812); *Theoria morbi s. pathologia generalis* (t., 1814, 2. vyd. t., 1827 a v překl. něm. a holl.), cenná učebnice pathol. anatomie, jež udržela se velmi dlouho v oblibě a jejíž doplněk tvoří jeho psychologie *Der Geist des Menschen in seinen Verhältnissen zum physischen Leben* (t., 1820); *Pharmacologia dynamica* (t., 1816, 2 d. 2. vyd. t., 1829); *Therapia generalis* (Lips., 1835).

9) H. Christian Ferdinand, malíř hist. (* 1774 ve Štutgartě — † 1842 v Drážďanech). Zanechav studia mediciny, stal se žákem Hentsche ve Štutgartě a přítelem Carstensovým v Římě (1794). R. 1803 usadil se v Drážďanech, kde r. 1810 stal se prof. a r. 1823 ředitelem. Maloval: *Eros a Anteros* (1803); *Tři Marie u hrobu Kristova* (1807); *Loučení se Hektora* (1812, obě v zámku dessavském); *Smrt uchvacuje spící matce děti* (mus. štutg.); *Král duchů* (dle Goetha, t.); *Kristus s učenníky v Emausích*; *Útěk obyvatelů nisibských* a vlastní podobiznu (mus. drážď.). *J-k.*

10) H. Anton Theodor, evang. bohoslovec (* 1774 v Düsseldorfě — † 1838), byl od r. 1811 prof. bohosloví v Roztokách a liberálním badatelem v oboru Starého zákona a židovského starožitnictví. Sepsal: *Asiatische Perlenschnur* (1880, 3 sv.); *Der Profet Micha, neu übersetzt u. erläutert* (1800); *Wanderungen durch die biblisch-asiatische Litteratur* (1808 až 1820); *Linguistische Einleitung in die Bücher des A. T.* (1818); *Historisch kritische Forschungen über die Bildung, das Zeitalter und den Plan der 5 Bücher Mosis* (1831); *Die Hebräerin am Putztisch und als Braut* (1809). *BM.*

11) H. Jakob, svob. pán, generál bavorský (* 1795 v Maikammeru — † 1873 ve Vircpurku), r. 1866 velel bavorské 4. divisi, ale byl 4. čce od Wrangla u Rossdorfa poražen. V l. 1870—71 velel 2. armád. sboru bav., vzal 4. srpna útokem Weissenburg, počal bitvu u Wörthu, dne 14. srp. donutil pevnost Marsal ke kapitulaci, vyznamenal se u Sedanu, 16. až 19. září u Corbeilu a Petit Bicêtre a dobyl výšiny Moulin de la Tour u Châtillonu. Za to povýšen byl do stavu šlechtického a jmenován vrchním velitelem 2. arm. sboru ve Vircpurku.

12) H. Joh. Peter Emilius, vynikající dánský skladatel (* 1805 v Kodani), z hudební rodiny něm. původu, ale po čtyři generace v Kodani usedlé. Již jeho děd Joh. Ernst H. (1726—93), houslista a kapelník vévody z Plönů v Kodani, proslul jako skladatel, jehož píseň *Král Kristián*, vyňatá z opery *Fiskerne* (Rybák, 1780) v Dánsku znárodněla. Hovým prvním učitelem v hudbě byl jeho otec August Wilhelm (* 1775), varhanník. H. určen byl zprvu pro dráhu právnickou a teprve po ukončení studií universitních oddal se zúplna skladbě. Prvních úspěchů dodělal se operou *Ravnen* (Krkavec, 1832), za níž následovaly melodrama *Guldhornene* (Zlaté rohy, 1834) a zpěvohra *Corsarerne* (Korsaři, 1835). R. 1836 podnikl uměleckou cestu po Německu, kde složil *symfonii* g moll (věnovanou Spohrovi). Od r. 1840 působí jako ředitel konservatoře kodaňské; tamější universita jmenovala jej r. 1879 čestným doktorem filosofie. Jako skladatel pozoruhoden jest tím, že na rozdíl od Gadeho, zřejmého stoupence školy Mendelssohnovy, propůjčuje svým pracím norský ráz, v čemž následníky jsou hlavně Grieg a Svendsen. Klavírní sonátu, cenou poctěnou, již Schumann vřele ocenil. Z ostatních skladeb zmíniti se sluší o opeře *Liden Kirsten* (»Malá Kristina«, 1846), houslovém koncertě, kantátě (ku pohřbu Thorwaldsenovu), ouverturách, symfoniích a větším počtu skladeb klavírních a písní. *Þ*

13) H. Richard, průmyslník (* 1809 v Barru v Elsasku — † 1878 v Kamenici). Z kováře a později strojnického dělníka stal se majitelem malé dílny strojů ku předení bavlny, jíž brzy rozšířil. Počátek učiněn byl vynálezem »continue«, jak nazval zvláštní zařízení užívané při strojích předpřádacích. Brzy rozšířil závod o slévárnu na železo a jiné kovy a počal stavěti parní stroje a kotly; r. 1847—48 založil dílnu pro stavbu lokomotiv a tendrových vozů, kteréž průmyslové výrobky tak byly hledány, že již po 10 létech slavil jubileum sté lokomotivy. Od r. 1855 dodával též turbiny, tangentialná kola, větší hornické stroje, vrtací apparáty a také obráběcí stroje. Hova strojírna náležela k nejlepším závodům svého druhu v Německu. R. 1870 přešla koupí na akciovou společnost a známa jest pod jménem »Sächsische Maschinenfabrik zu Chemnitz«. Má na 4000 dělníků a dodává ročně strojů, kotlů a j. v ceně as 10,000.000 marek.

14) H. Alfred, spisovatel něm. (* 1814 na zámku Thunstetten v kant. bernském), usedlý od r. 1837 v Solothurnu, osvědčil se vedle činnosti žurnalistické i velmi plodným v oboru románu a novelly. Tak sepsal: *Kiltabendgeschichten* (Bern, 1852—54); *Meister Putsch und seine Gesellen* (Solothurn, 1858); *Erzählungen aus der Schweiz* (t., 1863); *Die Denkwürdig-*

keiten des Kanzlers Hory (Berl., 1875); *Schweizer Novellen* (t., 1877); *Neue Schw. Novellen* (t., 1879); *Auf Schweizererde* (t., 1883–85); *Der Wunderdoktor* (Bazilej, 1892) a j.

15) von **H.** Julius, generál prus. (* 1817 v Hannoveru — † 1878 v Baden-Badenu). Velel r. 1866 jízdní divisi 2. arm. sboru a v l. 1870 až 1871 první divisi jízdy, s kterou vynikl před Metami, v bojích na Loiře a 19. led. 1871 při obsazení Toursu. Po válce byl do r. 1875 guvernérem ve Štrasburce. Vydal: *Kritische Versuche* (Berl., 1876–78); *Die allgem. Wehrpflicht* (Heilbronn, 1876); po smrti vyšly *Lebenserinnerungen, Briefe u. Aufsätze* (Berl., 1882).

16) H. Moritz, spis. a básník něm. (* 1821 v Dušníku u Příbramě — † 1872 ve Vídni), z rodiny židovské, studoval na gymn. v Praze a Ml. Boleslavi, od r. 1840 ve Vídni a r. 1842 podnikl cestu do Italie, Švýcar a Již. Německa. Oddán jsa svobodomyslným ideám doby předbřeznové, odešel r. 1844 do Lipska, aby tam spíše mohl vydati sbírku básní *Kelch und Schwert* (1845, 3. vyd. 1851), velebících rekovství husitské, jakož té doby vůbec byl blízek čes. ruchu a zvláště mladším jeho představitelům (Nebeskému, Havlíčkovi a j.). Na to pobyl nějakou dobu v Brusselu, vydal sbírku *Neuere Gedichte* (1847) a navrátiv se do Rakouska, byl r 1848 zvolen za okres litoměřický do frankfurtského parlamentu, kde zasedal na nejkrajnější levici. K době sněmování toho odnáší se jeho *Reimchronik des Pfaffen Mauritius* (1849, 2. vyd. 1874), politicko-satirické črty v tónu Heinovském, ne bez triviálnosti a místy mělké, mířené hlavně proti Rakousku. Téhož roku s Blumem a Fröblem přítomen byl říjnovým událostem ve Vídni, odkudž prchl a súčastnil se sněmování ve Štutgartě. Mezi tím vydala rakouská vláda na něho zatykač jako na vojenského sběha. Nemaje přístupu do Rakouska, pobyl ve Švýcařích, Anglii a Irsku a usadil se r. 1850 na delší dobu v Paříži. Za války krimské dlel na bojišti jako dopisovatel pro »Kölnische Ztg«, musil však, při jízdě poranění utrpěv, stanoviště své opustiti a uchýlil se do Cařihradu, odkudž však, byv vypovězen, do Francie se vrátil. R. 1860 usadil se v Genevě, kde na vyšších učilištích vyučoval řeči a literatuře něm. Přesídliv se r. 1868 do Vídně, převzal tu redakci feuilletonu v »Neue Fr Presse«. K nejzdařilejším pracím **H**-ovým náleží román odehrávající se na české půdě *Der Krieg um den Wald* (1850, nově 1866), idyllické epos *Adam und Eva* (1851, nově 1874), cestopisné causerie *Tagebuch aus Languedoc und Provence* (1852, nově 1874), *Erzählungen eines Unstäten* (1858) a novella *Von Frühling zu Frühling* (1860). Kromě toho uveřejnil řadu ještě jiných novell, jež jsou sebrány pod názvem *Novellen* (1863, 3 sv.) a *Nach der Natur* (1866, 3 sv.), napsal veselohru *Buridans Esel*, text k Hillerově opeře *Die Katakomben*, vydal sbírku básní *Die Zeitlosen* (1858), *Erzählungen meiner Freunde* (1860), se Szarvadym přeložil básně Petőfiho (1851) a s Pfauem bretonské národní písně (1859). Poslední práce jeho byly *Märchen nach Perrault neu erzählt* (1867) a román *Die Diamanten der Baronin* (1868). Pod pseudonymem Geldern psal do Kurandova »Grenzbote« a do frankfurtských »Sonntagsblätter«. Sebrané spisy (10 sv.) vyšly ve Štutgartě r. 1873—74 a tamtéž výběr z jeho básní (1874). Srv. Brandes, Das Junge Deutschland (1892).

17) H. Robert, anthropolog a anatom něm. (* 1832 v Blankenburku — † 1893 v Novém Babelsberku), studoval vědy lékařské a přírodní v Berlíně, načež se r. 1859–60 odebral s A. v Barnim, synem prince Vojtěcha Pruského, na cestu do severových. Afriky, jmenovitě do Senáru. R. 1865 stal se učitelem zoologie a srovnavací fysiologie na hospodářské akademii v Pruskově (*Proskau*) v Hor. Slezsku a r. 1867 prof. anatomie na universitě berlínské. Zde stal se též gener. tajemníkem anthropol. společnosti a v l 1871—79 byl místopředsedou berl. společnosti zeměpisné. **H.** zabýval se hlavně anatomií člověka a ssavců. Napsal: *Reise des Freih. A. v. Barnim durch Nordostafrika* (Berlín, 1863); *Naturgeschichtlich-medizinische Skizze der Nilländer* (t., 1865–66); *Die Nigritier* (t., 1876); *Die Völker Afrikas* (Lipsko, 1880); *Der Gorilla* (t., 1881); *Die menschenähnlichen Affen* (t., 1883); *Abessinien u. d. Nilländer* (t., 1883); *Madagaskar* (t., 1886); *Handbuch der Anatomie des Menschen* (Štrasburk, 1881); mimo to spracoval anthropologický oddíl díla o výzkumné cestě něm. válečné lodi »Gazelle« a uveřejnil v časopisech četná badání o morfologii mořských živočichů. S Bastianem založil r. 1869 »Zeitschrift für Ethnologie«.

18) H. Gustav, právník něm. (* 1835 ve Vechelde v Brunšvicku — † 1894 v Tubinkách), od r. 1864 prof. řím. práva v Bazileji, od r. 1872 ve Freiburce, od r. 1878 v Gotinkách a od r. 1885 v Tubinkách. Napsal: *Zur Lehre von den Erbverträgen und von d. gemeinschaftlichen Testamenten* (Bruns., 1860); *Über d. rechtlichen Begriff d. Geldes und d. Inhalt von Geldschulden* (t., 1868); *Über Begriff und Natur der Vermächtnisse im röm. Recht* (t., 1872); *Die Obligation* (Erlanky, 1875); *Internationale Geldschulden* (Freiburk, 1882); *Juristischer Kasus* (Jena, 1884); *Leibniz als Jurist u. Rechtsphilosoph* (Tub., 1892).

19) H. Ludwig, hudební kritik německý (* 1836 v Neussu). Studoval na lipské konservatoři u Hauptmanna a Moschelesa, od r. 1856 u Liszta ve Výmaru. R. 1859 vystoupil jako pianista se skvělým úspěchem v Drážďanech v koncertě Schröderové-Devrientové a usadil se tam. Nyní jest redaktorem feuilletonu v čas. »Dresdner Zeitung«, jejíž sloupce otevíral již od r. 1881 posudkům o české hudbě. **H.** jest prvním apoštolem Smetanovy hudby v Německu; z jeho péra pochází německá úprava libretta k »Hubičce«. *P.*

20) H. Emil, syn **H** a Emila (12), hud. sklad. (* 1836 v Kodani), žák svého otce a Gadeho (svého svaka), vykonával r. 1861—73 praxi varhannickou, načež pro chatrné zdraví uchýlil se do soukromí a věnoval se skladbě. Ze skladeb

jeho došly značnějšího rozšíření: 3 symfonie z *Es, A, D*, ouvertura *Oernulfova výprava*, orchestrová suita *Skandinavská lidová hudba*, sborová skladba *Zima a jaro*, koncert houslový a violoncellový, opery *Elverpigen* (»Víla«) a *Corsikaneren* (»Korsikán«), serenáda pro klavír, violoncello a klarinet a j. *7*

21) von **H.** Karl Robert Eduard, filosof něm. (* 1842 v Berlíně), syn generála Roberta v. **H.** Vstoupil r. 1858 do gard. pluku dělostřeleckého, navštěvoval dělostřeleckou a ženijní školu a stal se r. 1860 důstojníkem. Dráhy vojenské však se vzdal r. 1865 pro rheumatické bolesti. Ponejvíce v soukromí nebo ve styku se svými přáteli, hlavně lékaři, oddán filosofickým studiím, aniž vyhledával síní universitních, dospěl **H.** svého vývoje. Proslul svou filosofií Nevědomého a pessimismem, který jest ostatně jen obměnou a také zmírněním pessimismu Schopenhauerova. Ve vytvoření své soustavy postupuje **H.** podle Schellingovy formule: býti a mysliti jedno jest, tím způsobem, že béře Schopenhauerovu vůli a Hegelovu ideu, z nichž každá pro sebe jest již velepojmem jedné filosofické soustavy, jako dvé na sobě nezávislých elementů, a z těch jednotu tvoří. Vždyť vůle bez idee jest slepá a idea bez vůle zase slába a bezmocna, aby sebe uskutečniti mohla — tak totiž kritisuje **H.** systémy, o něž se opírá, a nápravu shledává v sjednání obou po různu postavených základův. Jeden není podřaděn druhému, jsou mezi sebou rovnomocny, ale žádný není též principem pro sebe, nýbrž pospolu jsou, v nedílné jednotě tvoříce ono vše-jedino (*das All-Eine*), jež jest podkladem světa. **H.** nazývá podklad ten bezvědomo (*das Unbewusste*). Vůle Schopenhauerova jest slepá, nevidomá, prostá všeho představování, idea Heglova jest představa jasná, živel logický. Že svět existuje, způsobil alogismus vůle — jak svět existuje, způsobeno logismem idee. Vůle a idea jsou k sobě tedy v protivě a z jich protivy vyplývá rozvoj světový, v němž bezvědomo provádí vše moudře a neomylně, odtud rys optimistický v **H**-ových názorech —; ale poněvadž **H.** tvrdí, že se světem a životem v něm spojena jest bída, jíž více jest než slastí, jest jeho soustava pessimismem. Jestiť sice tento svět ze všech možných světů nejlepší, ale přece lépe by bylo, aby žádný nebyl. Na důkaz účelného seřízení světa sbírá **H.** materiál přírodovědecký i psychologický, chtěje na základě methody induktivně přírodovědecké podati spekulativní resultáty. Uvádí řady zjevů, které jsou mu výsledkem bezvědomé vůle a představování. V pohybu mimovolném, reflexním, v léčivosti síly přírodní, v lásce pohlavní, v citu, umělecké tvořivosti, řeči, v myšlení, všude vidí zjevný účel, ale vyvolaný něčím, co samo účelu toho vědomo si není. Jest podkladem světa něco duševního a přece sebe nevědomého. V tom jeví se patrným vliv Leibnizova učení o nevědomých představách. Co jest však koncem všeho bytí, celého rozvoje světového? Nic jiného, než překonání vůle myšlénkou, kteráž chtění v nechtění změní. Idea vůli zničí a zachrání takto svět před bědami, jež do nekonečna by se prodlužovaly. Zničení života myšleno jest jen vzhledem na celek světový, který má zbýti zbaven trýzně trvání. Sebevraždu, jakož i quietismus **H.** nepřipouští. Individuum má žíti spolu tento rozvoj světový, má se k němu upjati k vůli cílům světovým. Rozvoj světa děje se tak, jak díti se musí, a nelze mu brániti, i jest proto povinností lidskou vůli té plně se vzdáti, k ní se přikloniti, a vyžiti se v ní a s ní a jen tak něčím přispěje člověk k uskutečnění cílů světových. To zase mravnostní rys **H**-ových názorův a proto jeho pessimismus éthickým zván bývá. — Jádro filosofie **H**-ovy v tom tedy jest, že místo toho, co u Hegla jest ideou, u Fichteho absolutním Já, klade »nevědomo« jako prostředkující pojem mezi slepou vůlí Schopenhauerovou a logickou ideou Heglovou, Heglovi že vytýká, že logický spor bral za podstatu světa a Schopenhauerovi, že zbavil vůli, podstatu to světovou, představy, prohlásiv myšlénku za produkt mozku. Nevědomo jest zároveň představou i vůlí a systém **H**-ův tudíž monismem. Nejrozšířenější ze všech spisů **H**-ových jest *Die Philosophie d. Unbewussten* (Berlin, 1869, 10. vyd. 1890). Největší váhu klade **H.** sám na tré svých hlavních děl: *Das sittliche Bewusstsein* (1879, 2. vyd. 1885); *Religionsphilosophie* (1882, 2. vyd. 1888) a *Aesthetik* (1886 až 1887). Mimo to psal: *Über d. dialektische Methode* (1868); *Das Ding an sich* (1871); *Die Selbstzersetzung d. Christentums* (1874); *Wahrheit u. Irrtum im Darwinismus* (1875); *Kritische Grundlegung d. transcendentalen Realismus* (1875, 3. v. 1886); *Kirchmanns erkenntnistheoretischer Realismus* (1875); *Neukantianismus, Schopenhauerianismus u. Hegelianismus* (1877); *Die Krisis des Christentums u. d. modernen Theologie* (1880); *Zur Geschichte und Begründung d. Pessimismus* (1880); *Der Spiritismus* (1885); *Kritische Wanderungen durch d. Philosophie d. Gegenwart* (1889); *Das Grundproblem d. Erkenntnistheorie* (1889); *Die Geisterhypothese d. Spiritismus u. seine Phantome* (1891); *Kants Erkenntnistheorie u. Metaphysik in den vier Perioden ihrer Entwickelung* (1893). Otázek časových se týkají: *Zur Reform des höheren Schulwesens* (1875); *Das Judentum in Gegenwart u. Zukunft* (1885); *Zwei Jahrzehnte deutscher Politik u. die gegenwärtige Weltlage* (1889); *Die socialen Kernfragen* (1894). Pod pseudonymem K. Robert psal dramata *Tristan u. Isolde* a *David und Bathseba* (1871). Jeho *Ausgewählte Werke* vyšly v Lipsku r. 1887—90. Schneidewin vydal *Lichtstrahlen aus E. v. H.'s sämmtl. Werken mit einer Einleitg. versehen* (1881). Srv. v. Uiberweg, Grundriss d. Gschte d. Philosophie d. Neuzeit (Berl., 1888). Autobiogr. příspěvky podal **H.** v měsíčníku »Gesellschaft« (1887) a v 1. č. svých *Gesamm. Studien u. Aufsätze* (1876). České překlady: »Německá politika a nynější světové postavení« (Čes. Revue, 1889); »O pessimismu v umění« (Leander Čech). *Zb.*

22) **H.** Leo, anarchista, učinil se Žofií Perovskou blíže Moskvy dne 1. pros. 1879 pokus

vyhoditi výbuchem podkopu vlak, ve kterém jel car Alexander II. Attentát se nezdařil, protože podkop vybuchl pod jiným vlakem, ve kterém císař nebyl. H. uprchl do Francie a později do Anglie.

Hartmannsdorf: 1) H., ves česká, viz Hertvíkovice.

2) H., ves saská v hejt. lipském, okr. rochlickém, při žel. tr. kamenicko-rochlické, má továrny na hedvábné, polohedvábné a bavlněné rukavice a punčochy a na prýmkářské zboží, barvírny, bělidla, lomy na bělokámen a 5066 ob. (1890).

Hartmannsgrün, ves v Čechách, hejt. Žlutice, okr. Bochov, fara Svatobor, pš. Žalmanov; 94 d., 593 ob. n (1890), 2tř. šk.

Hartmann z Hartenthalu Sigmund Ferdinand (* 28 říj. 1632 ve Vídni — † 13. čna 1681 v Praze), vstoupil do řádu jesuitského (1647) a byv vysvěcen jakož i později na doktora sv. písma povýšen, vyučoval na vysokých školách ve Vratislavi, Olomouci a v Praze. Zejména zde vykládal po 10 roků theoretickou mathematiku a geometrii s takovou znalostí věcí, že od současníků nazván »Český Euklid«. Ačkoli — jak u jesuitů bylo zvykem — vyučovati mu bylo i jiným předmětům, zejména filosofii, scholastické theologii a kontroversi, přece vedle toho zabýval se velmi účinně mathematikou. Po tehdejším zvyku dal r. 1679 k rozluštění mathematikům všem úlohu, »jak se zdvojnásobí trojúhelník stejných úhlů« (*Problema omnibus geometris propositum: Duplatio trianguli isogoni*), obmeziv její řešení pouze na poučky první knihy Euklidovy neb nejvýše na téhož první tři knihy. Pražská universita zaslala úlohu tu na zvláštním listu spolu s podmínkami vytištěnou všem universitám. Rozluštění dostalo se mu několik, z nichž jedno vyšlo tiskem v Římě r. 1681. Vydal: *Catoptrica illustrata... de speculorum essentia et proprietatibus..., de minimis et maximis (speculis) 1668, Pragae.* Sm.

Hartmann z Hartenthalu je jméno šlechtické rodiny z Dol. Rakous, která nyní po většině v Čechách přebývá. R. 1750 byl František H., rodem z Grafendorfu u Štokeravy, od cís. Marie Terezie praedikátem a erbem nadán pro zásluhy své a svých předků, kteří v Klosterneuburku byli rychtáři a radami městskými. Erb jeho takto se vypisuje. Štít na zdél rozdělený, v jehož pravé polovici zlaté na hnědé haluzi visí hrozen vinný modravý s dvěma listy, v pravé pak červené polovici oděnec se vidí, jehož helm zlatými péry ozdoben jest; v pravé ruce drží vzhůru tři zlaté šípy, levou maje o bok opřenu, a stojí na skalnatém pahorku, ve stříbrném odění. Z bratra Františkova Jiřího syn Gottfried H. byl ve službách knížete ze Švarcenberka radou a vrch. ředitelem r. 1781 a druhý syn Leopold osobním knížecím lékařem r. 1781, kteréhožto roku oba se ucházeli o šlechtický stav svému strýci propůjčený, který také r. 1782 jim udělen byl. Každý z obou bratří zvláštní svou pošlost po dnešní den má. Gottfriedova dcera Františka provdala se za Vojtěcha Uhliga z Uhlenavy, jehož syn G. některými dějepisnými pracemi o Čechách, jako *Erinnerungen an die Schlacht von Kolin*, jméno si získal. Syn Gottfriedův Antonín (* v Krumlově r. 1777 — † ve Štýrském Hradci 1844) proslavil se ve válkách francouzských, konal práce trigonometrické a mapování a postoupil za podmaršálka. R. 1809, když polní zbrojmistr hr. z Kolovrat útokem hnal na Stadt am Hof u Řezna, setkal se Antonín jako setník opět po dlouhých létech s bratrem svým setníkem Aloisem, ale naposled, neb Alois zemřel druhého dne na rány, které při útoku obdržel. S manželkou svou Terezií ze Scharfenfeldu měl Antonín H. z H. 6 synů, kteří všichni v Budějovicích se narodili; z nich se stal Gottfried OL. a František i Antonín také vojenskou dráhu nastoupili r. 1871. Bratr jeho Jan pojal Johanku Schmutzovu za manželku a měl s ní 2 dcery a 4 syny. Věk svůj strávil v Chýnově ve službách Švarcenberských († 1852) a mnoho potomků zanechal, kteří poneivice také na panstvích Švarcenberských v úřadech postaveni jsou. Hlavou této linie jest Douglas H. z H., podplukovník při 2. pluku zemské obrany v Salcpurku, syn Antonína podmaršálka, zplozený s druhou manželkou, z Waldstätten řečenou. Druhá větev má v čele svém Leopolda H. z H., jenž se oženil s Františkou Boullantovou a 10 dítek, 6 synů a 4 dcery, s ní zplodil. Z Krumlova, kde většina těchto dítek se narodila, rozešli se jak synové tak dcery po panstvích Švarcenberských, ba Josefovi synové Vincenc v Červeném Újezdě (u Zvíkova), Karel v Toužetíně (na Lounsku) a Alois i Jan v Třeboni se narodili. Karel pojal r. 1829 za manželku Karolínu Kudrnovu, ze kterého manželství 4 synové pošli: Kamil, Jaromír, Moric a Karel. Hlavou této druhé linie H. z H. jest nyní Moric šl. H. z H., rada c. k. vrch. zemského soudu v Praze. Na Hluboké jest lesníkem Emil šl. H. z H. Klř.

Hartmann z Klaršteina, jméno hraběcí rodiny, která, z Německa pocházejíc, v Čechách od války třicetileté až do našich dnů osedlá byla. Matěj Arnoldin z K., c. k. rada a dvorské komory sekretář, koupil z konfiskace po bitvě bělohorské Brodce r. 1623,

Č. 1662. Erb hrab. rodiny Hartmannů z Klaršteina.

později Hrušov, Údešice, Páleč a Budenice a byl r. 1630 do stavu rytířského starodávných rodin přijat. Nemaje než dvě dcery, prosbami svými zeťům Theodoru Hartmannovi a Janu Bonaventurovi Papazonimu vymohl, že byli ku jménu a erbu jeho přijati, jenž se u hrabat H-ů z K. takto vypisuje. Štít na kříž rozdělený se štítkem, na němž černý korunovaný orel se spatřuje, v 1. a 4. poli modrém je zlatý lev v levo obrácený, před nímž stojí muž červeně a bíle oděný, lvovi tlamu rozvírající, 2. a 3. pole jest červeně a bíle šachované (viz vyobr. č. 1662.). Theodor měl tři syny a jednu dceru. Matěj Ondřej na Pálči a Budenicích, hejtman kraje slanského r. 1673, s oběma manželkami (Johankou ovd. hr. Vršovcovou a Alžbětou Biringovou z Biringu) žádných dítek se nedočkal; František Kryštof na Brodcích, nešťastnou náhodou do studně spadnuv, r. 1665 zemřel a kromě vdovy Zuzany Marie roz. hr. z Kufšteina zanechal dva syny, Františka Maximiliána a Františka Bohuchvala na Benátkách, a jednu dceru Františku Zuzanu, provdanou za Viléma hr. z Klenového František Maximilian koupil někdy r. 1700 Přemyšlany, byl od r. 1700 vicepresidentem nad appellacemi, stal se prvním hrabětem r. 1702 a zemřel r. 1725. Třetí syn Theodorův Volf Theodor pojal za manželku Polyxenu Eusebii ze Scheidlern, která koupila Brodce od Františka Max. H a z K. r. 1684. Syn jejich František Mikuláš postavil r. 1734 kostel v Brodcích a zřídiv tam kšaftem svým špitál pro chudé, zemřel r. 1738; jeho sestra Polyxena, ovd. hr. Desfoursová, byla ustanovena za dědičku. Po Františkovi Max. zůstali tři synové: Jan Filip, c. k. tajný rada a hejtman St. Města pražského, jenž v l. 1734—44 Milhostice na Táborsku držel, Jan Vilém Theodor, jesuita, a František Ferdinand, kteří všichni tři prodali Přemyšlany r. 1727. Jan Filip měl syna Jana Josefa Filipa, c. k. komoří a přísedícího zemského soudu v Praze, jenž r. 1764 Sukohrady na Litoměřicku držel a dva syny měl, Jana Prokopa a Jana Nep. Jan Prokop koupil Drahenice na Pracheňsku a Kamennou i Vysokou na Berounsku r. 1792 a také Ostrov Perknéřův na Čáslavsku, Lazsko na Prácheňsku a Ctěnice u Vinoře držel, byl c. k. komořím, taj. radou, policejním direktorem v Praze r. 1806 a nejv. komorníkem král. Českého v l. 1831—32. První jeho manželkou byla Viktorie hr. Kounicova a druhou Aloisie hr. ze Saint-Julien. Dvě dcery, Viktorie a Rosina, a dva synové, Filip a Prokop, jemu zůstali z prvního manželství. Filip hr. H. z K., c. k. komoří a guber. rada († 1839), zplodil s manželkou Marií Annou hr. Lažanskou dcery Marii Aloisii, Marii Isabellu, Marii Viktorii a Terezii a syny Jana Adolfa a Jana Prokopa. Jan Adolf prodal Drahenice r. 1870 a smrtí jeho r. 1879 hrabata H ové z K. po meči vymřeli. Bratr jeho Jan Prokop byl ještě r. 1860 nadporučíkem, ale r. 1875 se již nepřipomíná mezi členy rodu svého. Prokop, druhý syn Jana Prokopa, byl c. k. komořím. podmaršálkem, majitelem pěš. pluku č. 9 a polním zbrojmistrem v Praze na odpočinku r. 1860. Dnes žijí z hrabat H-ů z K. jen dcery Filipovy: Marie Aloisie, dáma c. k. Tereziánského ústavu šlecht. na Hradčanech, Marie Isabella, provdaná za Josefa svob. pána Scherpona z Kronensternu, c. k. majora m. sl., Marie Viktorie, dáma ústavu šlecht. u »svatých andělů« v Praze, a Terezie. *Klř.*

Hartman von Aue (Ouwe), slavný německý básník z rozhraní XII. a XIII. st. O jeho osobě víme, že byl Šváb, byl manem pánů z Ouwe, rytířem a že uměl latinsky a francouzsky. Súčastnil se křižácké výpravy, nejspíše r. 1197, chtěje polovici této zásluhy věnovati duši zesnulého pána svého. Zemřel mezi r. 1210—1220. H. vyniká hlavně jako epik; napsal ještě jako panoš báseň *Erec* (po r. 1191) dle »Erec et Enide« od Chrétiena de Troyes. Tímto dílem nové umění básnické, založené Heinrichem z Veldeke, obrátil poprvé na látku z kruhu pověstí o Artušovi, kteréžto látky následkem úspěchu jeho díla všechny ostatní téměř vytlačily. Rovněž dle franc. pramene spracoval oedipovskou legendu o *Řehoři*, kdež živel asketický hojně je protkán zjevy oblíbeného života rytířského. Taktéž legendární jest *Arme Heinrich*, básněný dle neznámého pramene, obsahující zázračné vyhojení malomocného (pána z Ouwe, předka pánů jeho), kdež odporný předmět poměrně delikátně je spracován. K Artušovi se vrátil posledním dílem *Iwein* podle »Chevalier au lyon« Chrétiena de Troyes. Jeho 18 lyrických písní opěvuje dvorskou službu dam a křižáckou výpravu; ve své první *Knížce* dialogem těla a srdce uvažuje o lásce didakticky; druhá není asi od něho. H. byl již od vrstevníků slaven jako první epik něm.; Gotfrid Štrasburský velebil ho nad míru jemným způsobem na úkor hlubšího Wolframa. V začátcích něm. filologie, v níž Lachmann-Benekovské vydání »Iweina« činí epochu, byl rovněž vysoce ceněn a Lachmann dokonce vyslovil domněni, že Francouzi proto nevydali ještě svého »Yvaina«, že se bojí přirovnání k německému. Novější srovnání ukázalo, že sice H. měl chvalitebnou snahu, vysloviti pestrými dobrodružstvími svých předloh určitou ideu — v »Ereku« varuje před obležením (hověním si), v »Iweinu« před přílišnou zálibou v dobrodružstvích rytířských — ale že příliš lpěl na předloze, aby ji dovedl důsledně měniti. Také setřel všechnu rázovitost a humor svých předloh, chtěje líčiti vždy jen vzory rytířského a zdvořilého chování. Lyrika jeho je málo svérázna a vycítěna. H. je pravý básník středu a ideálem jeho byla diu Mâze, umírněnost. Z jeho básní nejčastěji je vydán a přeložen »Arme Heinrich« (ve všech čítankách středohornoněm.), vyd. Wackelnagel (Toischer) r. 1885, pak »Iwein« (Beneke Lachmann, 1827, Henrici, 1892), »Erec« (Haupt, 1839), »Gregorius« (Lachmann, 1838), »Lieder u. Büchlein« (Haupt, 1842); veškerá díla vydal s poznámkami pro neodborníky F. Beck I.—III. (1867—1869). Literatura o jednotlivostech jest velmi četná. *Ks.*

Hartnack Edmund, optik něm. (* 1826 v Templinu v Ukermarce — † 1891 v Postupimi). Vzdělav se prakticky v dílnách v Berlíně a zvláště v Paříži (u »Ruhmkorffa a Oberhäusera«), později vedl závod Oberhäuserův (s Prazmowským). Když r. 1870 byl vypovězen z Paříže, zařídil si vlastní ústav pro mikroskopy a předměty přesné mechaniky v Postupimi. Hleděl docíliti největší přesnosti i získal si velkých zásluh o mikroskopii. Z prací jeho uvádíme: praktické zdokonalení immersního systemu Amiciova, zlepšení Nicolova hranolu (s Prazmowským), zvláštní druhy osvětlovacích apparátů a j. Lékařská fakulta v Bonnu jmenovala ho čestným doktorem a r. 1882 vláda pruská professorem.

Hartsoeker [súkr] Nicolaas, mathematik, fysik a filosof nizozem. (* 1656 — † 1725 v Utrechtu), zabýval se záhy pozorováním živočišných spermat pomocí mikroskopu jím zhotoveného, v l. 1674—77 byl v Lejdě. Huyghens, zvěděv o jeho mikroskopických objevech, nabádal ho k další práci a vzav ho r. 1678 s sebou do Paříže, uveřejnil v »Journal des Savants« zprávu o výsledcích jeho mikroskopování. Od r. 1684 pobyl H. 12 let v Paříži, zabývaje se mezi jiným i zhotovováním teleskopů; r. 1694 vydal *Essai de dioptrique* a r. 1696 *Principes de physique*, v nichž nesnášelivým a útočným způsobem hájí své sice bystroduché, ale ponejvíce neudržitelné hypothesy. Přesídliv se r. 1696 do vlasti, stal se k doporučení rady amsterdamské učitelem cara Petra Vel. R. 1704 obdržel professuru fysiky a filosofie v Heidelberce a přednášky tu konané vydal pod titulem *Conjectures physiques* (Amst. 1706—1708, 2 sv.). Svou vědeckou polemiku, z níž vůbec nevycházel, stavě se proti Leibnizovi, Descartesovi, Newtonovi, Bernoullimu, vedl dále ve spisech *Eclaircissements sur les conjectures physiques* (t., 1710) a *Suite aux éclaircissements sur les conjectures physiques* (1712). Ku konci života svého přesídlil se do Utrechtu, kde r. 1722 vydal *Recueil de plusieurs pièces de physique*, hlavně proti soustavě Newtonově. Mimo uvedené pochází od něho *Cours de physique* (Haag, 1730) a vědecké rozpravy v »Jour. d. Savants«, v »Miscell. Berolin.«, v »Nouvelles de la République des lettres« a j. Srv. Poggendorff, Biogr. Liter. Handwörterbuch (Lip., 1863).

Hartt [hárt] Charles Frederic, geolog amer. (* 1840 ve Frederictonu v Nov. Brunšviku, † 1878 v Riu de Janeiro), vzdělal se na universitě rodného svého města, věnoval se geologickému výzkumu Nového Brunšviku, byl členem musea Agassizova v Cambridgei (Mass.), konal geol. cesty výzkumné po Brazilii a učil posléze geologii na univ. ithacké (N.-York). Vedle studií v odbor. časopisech uveřejnil výsledky výzkumův svých v Dawsonově díle o geologii britské sev. Ameriky (*Acadian geology*, 1855) a v knize *Scientific results of a journey in Brazil by Louis Agassiz. Geology and physical geography* (1870).

Hartung: 1) H. Filip, kazatel a spis. lat. (* 1639 v Čechách — † 1682 v Chebu), proslul neobyčejnou prudkostí svých řečí. Napsal: *Conciones tergeminae, rusticae, civicae, aulicae in dominicas per annum et in festa totius anni*; *Conciones Philippicae . . . in notorios peccatores*; *Problemata evangelica*; *Heiliger Tag mit auserlesenen Andachten erfüllt.*

2) H. Johann Adam, filolog něm. (* 1802 v Bernecku — † 1867 jako ředitel gymnasia v Erfurtu). Z publikací jeho, ve příčině methody kritické naprosto pochybených, uvádíme: *Über die Casus, ihre Bildung u. Bedeutung in der lat. u. griech. Sprache* (Erlanky, 1831), k tomu A. Grotefend: Data ad H-ium de principiis ac significationibus casuum epistola (Gotinky, 1835); *Lehre von den Partikeln der griech. Sprache* (t., 1832—33, 2 d.); *Die Religion der Römer* (t., 1836, 2 d.); *Euripides restitutus sive scriptorum Euripidis ingeniique censura* (Hamburk, 1843—45, 2 d.); *Lehren der Alten uber die Dichtkunst* (t., 1845); *Euripides' Werke griech. mit metrischer Übersetzung* (Lipsko, 1848—1853, 19 d.); *Sophokles' Werke griech. mit metr. Übers.* (t., 1850—51, 8 d.); *Aeschylus' Werke griech. mit metr. Übers.* (t., 1852—55, 8 d.); *Die griech. Lyriker griech. mit metrischer Übers.* (t., 1855—57, 6 d.); *Die Bukoliker griech. mit metr. Übers.* (t., 1858); *Babrios u. die älteren Jambendichter griech. mit metr. Übers.* (t., 1858); *Die griech. Elegiker griech. mit metr. Übers.* (t., 1859); *Die Religion u. Mythologie der Griechen* (t., 1865—73, 4 d.). *Vý.*

Hartunkov na Moravě viz Hartiakov.

z **Hartunkova** a na Čechách Matyáš, právník moravský (* ke konci XV. století — † kolem 1567). Slouživ při rozličných zemských úřadech, stal se r. 1535 místopísařem markrabství Moravského a založil důležitá registra *Knihy pánův a rytířstva*, do nichž se zapisovali, kdož od stavů moravských mezi panstvo a rytířstvo byli přijímáni. Registra tato podávají přehled o všech osobách, které od r. 1535 do r. 1619 do uvedených dvou stavů na Moravě byly přijaty, a chována jsouce v zemském archivu moravském, jsou důležitým pramenem genealogickým. Kromě toho dobyl si M. z H. velkých zásluh tím, že dvakráte vydal *Práva a zřízení markrabství Moravského* (Olomúc, 1545 a 1562). V uznání zásluh, kterých si dobyl ve službě zemské, obdařen byl od Ferdinanda I. erbem a titulem z H. R. 1541 stal se místodržícím nejv. písařství moravského a zastupován byl v tomto úřadě r. 1547 od Václava Tetaura z Tetova. U Brna měl statek Čechy, dle něhož psal se M. z H. a »na Čechách«.

Hartvíkov, Hartikov, ves na Moravě, hejt. Zábřeh, okr., pš. Šilperk, fara Jakubovice; 36 d., 195 ob. č. (1890), kaple.

Hartvíkovice, Hartikovice, farní ves na Moravě při ř. Oslavě, hejt. Třebíč, okr., pš. Náměšt u Brna; 92 d., 560 ob. č. (1890), kostel sv. Jiljí, 2tř. šk., popl. dvůr, mlýn s pilou a myslivna. Nedaleko zříceniny Kokštejna (Kufsteina), jenž r. 1555 náležel k Třebíči, dávno již leže ve zříceninách. Fara připomíná se již ve XIV. stol.

Hartwig: 1) **H.** Otto Peter, historik něm. (* 1830 ve Wichmannshausenu), od roku 1876 ředitel univ. knihovny v Halle, vydal: *Henricus de Langenstein, dictus de Hassia* (Marburk, 1857); *Aus Sicilien. Kultur- u. Geschichtsbilder* (Kassel, 1867—69, 2 sv.); *Codex juris municipalis Siciliae* (Gotinky, 1867); *Die Übersetzungsliteratur Unteritaliens in der normann.-staufischen Epoche* (Lipsko); *Sulla data degli sponsali di Arrigo VI con Costanza* (Řím, 1878); *Quellen u. Forschungen zur ält. Gesch. d. Stadt Florenz* (Halle, 1875—80, 2 sv.).

2) **H.** Ernst, astronom. něm. (* 1851 ve Frankfurtě n. M.), dr. fil., ředitel hvězdárny v Bamberku, zabývá se téměř výhradně proměnnými hvězdami, jichž efemeridy každoročně v »Astron. Vierteljahrschrift« uveřejňuje. Vydal mimo četná pojednání též cennou práci o velikosti zdánlivých průměrů oběžnic Venuše a Marta dle vlastních a cizích měření (1879, 15 sv. publikací astron. spol.). *La.*

Hartwich Emil Hermann, železniční inženýr něm. (* 1801 v Bensdorfu — † 1879 v Berlíně). R. 1824 zaměstnán byl regulačními pracemi průplavu Finovského u Liebenswaldu a 3 léta později pokračoval ve stavbě průplavu toho. R. 1829 jmenován byl inspektorem vodních staveb ve Slezsku, r. 1834 vládním a stavebním radou v Gdansku. V pozdějších létech ukončil přístavní hráze ve Baltickém moři u Neufahrwasseru a provedl i spojení Visly s Baltickým mořem u Neufahru. Z pozemních staveb uvádíme biskupský palác a restauraci chrámu v Pelplinu. Za účelem studia stavby drah železných podnikl **H.** vědecké cesty do Belgie, Francie a Anglie. Vrátiv se roku 1845 do Německa, převzal stavbu trati Stargrad-Poznaň, jež vyniká obloukovými mosty přes Wartu u Wronek. R. 1849 byl povolán jako vrchní stavební rada do ministerstva obchodu a přidělen mu obor železnic a meliorace Odry. Po 7 létech opustil opět státní službu a účastnil se pokračovacích staveb dráhy Rýnské. Dle jeho návrhů proveden byl přes Rýn u Koblenze most, jenž smělostí konstrukce a krásou forem řadí se k nejlepším a sloužil též za vzor rýnskému mostu u Rheinhausenu. Od **H**-a pochází též konstrukce nové kolejnice po něm nazvané, jež zejména na místních drahách hojného došla upotřebení, dále zavedení ústředních apparátů k výhybkám. Z jeho technických děl literárních vynikají: *Die Brücke über die Warthe bei Wronke* (1852); *Erweiterungsbauten der Rheinischen Eisenbahn* (1864—67); *Denkschrift, betreffend die Herstellung einer Eisenbahn, die Berlin durchschneidet* (1872); *Aphoristische Bemerkungen über das Eisenbahnwesen* (1874); *Bemerkungen über die Schiffahrts- u. Vorflutsverhältnisse in und bei Berlin* (1874); *Mittheilungen über die Unternehmung der deutschen Eisenbahngesellschaften* (1876); *Bemerkungen über den bisherigen Gang der Entwickelung des Eisenbahnwesens* (1877).

Harty, osady na Moravě a ve Slezsku: 1) **H.**, Harta (*Lilien*), na l. bř. Lubiny, hejt. Nový Jičín, okr. Příbor, fara, pš. Petřvald, 22 d., 125 ob. č., 85 n. (1890). — 2) **H.** Moravské, Harta Moravská, správ. Hartice (*Mährisch-Hartau*), v údolí Moravice, hejt. Šternberk, okr., pš. Dvorce, fara Kunčice; 9 d., 68 ob. n. (1890), stranou Kunčický mlýn. 3) **H.** Slezské, Harta Slezská, Hartice (*Schlesisch-Hartau*), ves ve Slezsku, hejt. Bruntál, okr. Benešov, fara Kunčice, pš. Dvorce (na Moravě); 33 d., 183 ob. n. (1890), škola.

Hartzenbusch Juan Eugenio, básník špan. (* 1806 v Madridě — † 1880 t.), syn německého ebenáře od Kolína. Oddav se rovněž ebenářství, studoval při tom mnoho a básnil, později upravoval pro divadlo franc. a starošpan. komédie. Úspěch dramatu *Los amantes de Teruel* (1836, nově vyd. 1892) pohnul jej, že oddal se cele literatuře. Napsal pak dramata: *Doña Mencia* (1838); *Alfonso el Casto* (1841); *El bachiller Mendarias* (1842); *La coja y el encogido* (1843); *Vida por honra* (1854); *El mal apostol y el buen ladron* (1860); komédie: *La redoma encantada* (1839); *Los polvos de la madre Celelestina* (1839); *La visionaria* (1840); *Juan de las Viñas* (1844); *La madre de Pelayo* (1846); *La archiduquesata* (1854); *Heliodora ó el amor enamorado* (vyd. 1880). Kromě toho uveřejnil *Ensayos poéticos y articulos en prosa* (1848); *Cuentos y fabulas* (1861, 2 sv.), jemnocitně vypravované mládeži a vybral své *Obras eccogidas* (Paříž, 1850, Lipsko, 1865 a 1876, 2 sv. se životopisem) a *Obras de encargo* (Madrid, 1864). Byl také z nejlepších znatelů klassické dramat. literatury špan., o kterou získal si zásluhy výbornými kritickými vydáními Tirsa de Mobina (1839—42, 12 sv., nové vyd. 1848); komédií Calderonových (1848 až 1850, 4 sv.), Ruiza de Alarcon (1852) a Lope de Vegy (1853—60, 4 sv.). S pečlivým kommentářem vydal »Dona Quijotta« (1863 4 sv.). **H** je přední dramatik špan. XIX. st., národní romantik plný žáru a vzletu, básník současně mohutný i čistý, čerpající z nejlepšího období rozvoje špan. dramatu. Souborné spisy jeho vydává A. Fernandez Guerra (Madrid, 1890 a n.). Srv. de La Revilla, Obras (1883); A. Canovas del Castillo, Autores dram. contemp. (1882); Diercks, Unsere Zeit (1882); Lehmann, Herrigs »Archiv« (1876, 56. sv.).

Hartzer Karl Ferdinand, sochař (* 1838 v Celli), žák Hurtziga v Hannoveru a drážďanské akademie za Hähnela. V l. 1868 až 1869 byl v Italii a usadil se pak v Berlíně. Jeho pomníky i menší práce provedeny jsou realisticky s měkkou modelací a jemným detailem. Hlavní z nich jsou: *Amor s maskou satyra* (1871, maj. něm. císaře), bronzová socha Marschnerova v Hannoveru, mramorová socha Thaerova v Celli, bronzová socha Spohrova v Kasselu, Pomník Bernwardův v Hildesheimě (1893), vítězný pomník v Kylešovicích ve Slezsku, relief *Umění* nade dveřmi k sálům obrazů a soch v nár. gal. berlínské a j. *J-k.*

Harudové (lat. *Harudes*), nárůdek v Germanii, původně snad na poloostrově Cimbrickém (u Ptolemaia *Χαροῦδες*), později někde při pramenech Dunaje. Překročivše Rýn, po-

máhali Ariovistovi proti Caesarovi a od něho i poraženi r. 58 př. Kr. *Pp.*

Harudž viz Tripolsko.

Harugari (od staroněm. *haruc*, svatý háj) nazývá se něm. sdružení zal. r. 1847 v Nov. Yorku za tím účelem, aby podporovalo hmotně i morálně německý živel v Sev. Americe, aby tam zejm. šířilo něm. jazyk a něm. kulturu. Od r. 1869 má H. vlastní orgán »Die deutsche Eiche« a čítá nyní na 250 lóží, rozptýlených po celé Americe.

Harum Petr, právník něm. (* 1825 ve Št. Hradci — † 1875). R. 1850 stal se professorem v Sibini, odkud byl r. 1852 povolán za prof. rakouského a něm. práva na vys. školu v Pešti. Od r. 1861 byl prof. v Inšpruku a založil tam konstituční spolek, jemuž ústavní strana v Tyrolsku děkuje v podstatě svou organisaci. R. 1870 přešel do Vídně do ministerstva vyučování a stal se členem státního soudního dvoru. Napsal: *Die Pressordnung v. 27. Mai 1852 nebst den Bestimmungen d. neuen allg. Strafgesetzes ... und ... dem Patente zum Schutze des geist. Eigenthumes* (Pešť, 1852); *Die gegenwärtige öst. Pressgesetzgebung. Syst. Darstellung u. Erläuterung d. gesetz. Bestimmungen uber d. Autorrecht u. der Presspolizeigesetzgebung mit e. Abhandlung ü. d. Autorrecht* (Vídeň, 1857); *Von d. Entstehung d. Rechts* (Inšpruk, 1863); *Die erste Session des österr. Reichsrathes* (t., 1863).

Hárún ar-Rašíd (t. j. na dobré cestě jsoucí), chalífa bagdádský (786—809), syn Mahdího, který ho chtěl jmenovati svým nástupcem místo staršího syna Hádího; H. mohl se po smrti otcově r. 785 zmocniti vlády, ale uznal právo staršího bratra svého a pokořil se mu. Po smrti Hádího r. 786 nastoupil na trůn a panoval šťastně, podporuje vědy, umění, básnictví, průmysl a obchod, tak že doba jeho panování nazývá se zlatou dobou chalífátu bagdádského. Duch jeho byl směsicí dobrých a zlých stránek; byl H. statečný, dobromyslný a dobročinný, ale při tom také hrabivý, nedůvěřivý a pomstychtivý; rád konal spravedlnost, ale sám konal mnohá bezpraví; byl pobožným a veřejně se modlil a vykonal devětkráte pouť do Mekky, miloval víno a neodepřel si žádného požitku životního. Velikou hrdost svou a krutost dokázal zničením rodu Barmakovců (v. t.), což vyvolalo takovou nespokojenost, že H. Bagdad opustil a odebral se do Rakky, vymlouvaje se, že jest tu jeho přítomnosti třeba, aby nepokoje okolí ohrožující mohly býti potlačeny. Z povstání proti němu zosnovaných největší bylo roku 785 Aliovců v Arabii; H. sice povstání to krutě udusil a Aliovce vyhubil, ale jeden z rodu Idris uprchl do Afriky a založil tam říši Idrísovců. Šťastným byl v bojích proti císařství Byzantskému, proti kterému osm výprav vykonal a císařovnu Irénu a císaře Nikefora ku poplatku donutil. Po příkladě otcově hleděl udržovati přátelské styky s říší Franckou za Karla Vel., i vypravil k němu roku 801 zvláštní poselství s bohatými dary, mezi nimiž byly látky hedvábné, kadidlo, hodiny a slon; obdržel od Karla za to fríské sukno a lovecké psy. Jeho rytířská mysl, nádhera, pobožnost a moc učinily z něho oblíbenou postavu u vypravování lidu a ve sbírce pohádek »Tisíc a jedna noc«. *Bka.*

Haruspices byli ve starém Římě kněží původně etrurští, kteří za císaře Claudia tvořili četné družstvo. Umění jim vlastní haruspicina (prý od *haruga*, žertva) bylo věštění z vnitřností obětí, jehož užíváno od Římanů obecně zejména ve válce, ač záhy pozbylo víry a vážnosti (Cic. de divin. II. 24, 51). Jedna strana jater svědčila prý ve prospěch obětujícího, druhá naopak; scházelo-li caput (nabubřenina) pravého laloku jaterního nebo dokonce srdce, hrozilo prý největší neštěstí; rozdělení onoho laloku znamenalo roztržku, zářez mezi laloky vnitřní převrat, zářez v plicích radil prý odkládati předsevzetí. Vedle toho h. zabývali se též věštěním a prokurací blesků. Dle starého názoru bohové prý svou vůli na jevo dávali různými druhy blesků a tím budoucnost věštili; starobylé knihy této discipliny (*libri fulgurales* a *tonitruales*) spracoval literárně Aulus Caecina z Volaterr. Za nejpovážlivější pokládány blesky, jimiž zasažena místa posvátná neb i v občanském životě důležitá, t. zv. *regalia fulmina*, jako uhodilo-li do chrámů, zejm. Jovových, hájů, do komitia, praetoria a pod. Že však předměty bleskem zasažené takřka připadly v moc a majetek boží, uznáváno za potřebné je obřadně zasvěcovati, kterážto *ars fulguritorum*, vynalezená prý etrurskou nymfou Begoe, přechovávána od dob Augustových v chrámě Apollona Palatinského. Uhodil-li blesk do země, tu prsť jím zasažená zakopávána (*fulgur condere*), pak vykonána oběť jehněte (*bidens*) a místo, zahrazeno bývši na způsob studně, slulo *puteal* nebo *bidental* (*puteal Libonis* neb *Scribonianum* na foru římském). Stromy v háji bleskem zasažené po vykonané očistě odstraněny a nové na jejich místo sázeny. Osoby bleskem zabité dle zákona Numova se z toho místa nesměly odnésti, nýbrž musily tam býti zakopány. Osoby však bleskem bez poškození dotčené mohly to pokládati za znamení slávy pro sebe a své potomstvo. *klk.*

Haruspicina viz Haruspices.

Harv., bot. skratek = W. H. Harvey.

Harvany, osada na Moravě, hejt. a okr. Uher. Brod, fara a pš. Hrozenkov Nový; 7 d., 40 ob. č. (1890).

Harvard College [hárvrd kolidž], nejstarší a nejznamenitější universita sev.-amer., již založil kazatel John Harvard (* 1607 v Southwarku — † 1638 v Cambridgei, Mass.). Viz Cambridge 2).

Harvestehude, předměstí hambur., 2 *km* sev.-záp. od Hamburku s 12.324 ob. (1890).

Harvey [hárvi]: 1) H. William, lékař angl. (* 1578 ve Folkstoně — † 1657 v Hampsteadu). Lékařství vystudoval v Cambridgei a v Italii, zejm. v Padově v l. 1599—1602, kdež byl jeho hlavním učitelem Fabricius ab Aquapendente. Vrátiv se do Londýna, věnoval se vedle lékařské praxe i studiím anatomickým

a fysiologickým, stal se osobním lékařem krále Jakuba I. a Karla I., kteří jej v jeho embryologických studiích účinně podporovali; byl přijat do sboru doktorů a byl naň vznesen úkol přednášeti o anatomii. Vědecká bádání jeho týkala se hlavně dvou problémů, totiž oběhu krevního a rozvoje plodu zvířecího. H-ovi přísluší zásluha o objevení t. zv. velkého oběhu krevního, ježto t. zv. menší či plicní oběh krevní byl již poměrně dosti dobře znám. Velkou řadou podrobných pokusů přesvědčil se H. již r. 1616 o tom, že veškeré tepny obsahují krev, která přechází do jemnějších tepének a pak skrze zvláštní porósní hmotu masovou do žilek; odtud se sbírá v žilné kmeny a vrací se k srdci, aby pak prošla plícemi. Základní dílo o tomto objevu bylo uveřejněno teprve r. 1628. Druhá veliká zásluha H-ova spočívá v tom, že rozsáhlými studiemi a pokusy o plození a rozvoji plodovém dokázal zásadu, že veškeří tvorové oživení, zejm. i čtyřnožci, nemohou vznikati samoděk, nýbrž toliko z předchozích organismů a sice vždy z vejce (omne animal ex ovo). Svými methodami a velkými úspěchy vědeckými měl H. rozhodný vliv na další rozvoj věd přírodních i lékařských, a zejm. fysiologie počíná od něho zvláštní epochu. H. napsal *Exercitatio anatomica de motu cordis et sanguinis in animalibus* (Frankf., 1628 a čast.); *Exercitatio anatomica secunda et tertia de circulatione sanguinis ad Joannem Riolanum filium* (Rotterdam, 1649 a č.); *Exercitationes de generatione animalium* (Londýn, 1651 a č.). Sebraná díla byla vydána několikráte, zejm. r. 1737 a 1846 v Londýně. *Srq.*

2) H. George, sir, genrista angl. (* 1806 v St. Ninianu, Fifeshire — † 1876 v Edinburce). Z obrazů jeho, jež vyznačují se přesným studiem lidu a teplým koloritem, uvádíme: *Vesnická škola* (1826); *První čtení bible*; *Porada lékařská* (1828); *Bitva u Drumelogu* (1836); *Vesnický učitel* (1837); *Pohřeb v horách* (1844); *Hra na ledě*; *John Bunyan a jeho slepé dítě*; *Shakespeare obžalován z pytláctví* (1872). V posledních létech maloval také skotské krajiny. *J-k.*

3) H. William Henry, botanik anglický (* 1811 u Limericku — † 1866 v Torquayi), byl prof. botaniky na universitě dublinské a zabýval se soustavným studiem květeny africké a studiem řas angl. a cizích. Napsal o tom namnoze obsáhlé knihy: *The genera of South African plants* (Kapské Město, 1838, 2. vyd. Londýn, 1868); *A Manual of the british Algae* (Londýn, 1849); *Phycologia britannica* (tam., 1846—51, s 388 tab.); *Nereis australis, or Algae of the southern Ocean* (t., 1847—49); *Nereis boreali-americana* (New-York, 1858); *Phycologia australica* (Lond., 1858—63, s 300 tab.); *Flora capensis* (s O. W. Sonderem, Dublin, 1859-65, 3 sv.); *Thesaurus capensis or illustrations of the South African Flora* (t., 1859—63, 2 sv. s 200 tab.).

Harwich (háruič), město v angl. hr. Essexu, mezi ústím Stouru a Gippingu do Sev. moře, nejlepší přístav na jihových. pobřeží, má 8202 obyv. (1891), vlastní loďstvo o 124 lodích a 59 rybářských bárek, přiváží obilí, hedvábí, víny, bavlny, tabáku v ceně 15,406.574 l. st. (1891) a vývoz výrobků železných, bavlněných a vlněných v ceně 5,595.491 lib. st.

Harz, pohoří, viz Harc.

Harzburg (harc-), město okr. wolfenbüttelského v Brunšvicku, na sev. úpatí Harcu a na žel. tratích wernigerode-wolfenbüttel-harzburské, vzniklo teprve r. 1894 sloučením obcí Neustadt, Bündheim a Schlewecke, v lesnaté krajině, má soud, ústav léčebný pro skrofulosní děti, sanatorium, rapové lázně Juliushall s vodou 11—11·5° R, ústav pro léčení syrovátkou, velkovévodský hřebčinec, roční dostihy harzburského dostihového spolku a 2776 obyv. (1890); bývá zde asi 5000 lázeňských hostí.

Harzdorf, dvě průmyslové obce v Čechách: **1)** H. Nový (Neu-H.), hejt., okr., fara Liberec, pš. H. Starý; 86 d., 612 ob. n. (1890). — **2)** H. Starý (Alt-H.), ves t.; 200 d., 2414 ob. n. (1890), s Aloishöhe a Siebenhäuser: 228 d., 91 ob. č., 2546 n. (1890), fil. kostel Navšt. P. Marie, 6tř. šk., pš., tov. na stroje, přádelna na bavlnu, úpravna suken a j. látek, mlýn, tkalcovství.

Harzer Paul, astronom, ředitel hvězdárny v Gothě (* 1857 v Grossenhainu sas.), vydal několik závažných prací z oboru theoretické astronomie, zejména o theorii problému tří těles (Petrohrad, 1886) a o theorii astronomické refrakce. *La.*

Harzgerode, město v kraji ballenstedském, na žel. tr. gernerode-harzgerodské, na úpatí Harcu, má okr. soud, starý zámek s bohatými sbírkami nerostů a 3667 ob. (1890).

el-**Hasa** viz Ahsá.

Hasačert viz Mlýn.

Hasák, zastaralý vytahovací (zdvihací) stroj. Rozeznávaly se h-y německé, francouzské a švédské. Švédských se dosud tu a tam užívá. Jsou to obyčejné páky. Výkon stroje záleží ve zdvihání (vytahování) břemene střídavým snižováním obou ramen páky a přestrkováním svorníků na místě zdvihu.

Hasan: 1) H., syn Aliho a Fátimy, dcery Muhammedovy, byl po zavraždění Aliho r. 661 zvolen od přívrženců svých v Iráku a Persii za panovníka; nemaje však odvahy otcovy a oddán jsa více životu pohodlnému, zavřel s Muávijou smlouvu, kterou vzdal se svých nároků za 5 mill. drachem a za slib, že všem členům rodiny jeho bude odpuštěno. Sám putoval do Mekky a proslul zbožností a dobročinností. Zemřel roku 669, byv prý z návodu Muávijovců otráven.

2) H. ibn Sabbáh, zakladatel sekty Assassinů, byl ve službách sultána seldžúckého Alp-Arslana, ale pro neshody s ministrem Nizám el-Mulkem opustil dvůr a r. 1090 s 80 soudruhy zmocnil se horské tvrze Alamútu, kde se proti všem útokům udržel, nazývaje se šejch el džibál (pán horský). Viz Assassini.

3) H. ben Kenús, poslední Idrisovec v Maghrebu (Mauretanii), byl r. 975 od Hakema II. panství zbaven a do Egypta propu-

štěn. R. 982, opíraje se o pomoc Fátimovců, vrátil se do Mauretanie, zvítězil u Ceuty, ale konečně poddal se Aļmansúrovi cordovskému, když mu smlouvou zabezpečen byl i s rodinou bezpečný pobyt ve Španělsku. Odebral se do Cordovy, ale přes daný slib byl r. 986 »ku blahu chalífátu« mečem popraven.

4) H., paša bosenský, proti podmínkám míru od dob Maxmiliána II. prodlužovaného vpadl r. 1592 do území chorvátského a zmocniv se Gory a Bihače, za plenění a pustošení pronikl až k Sisku, kterého počal dobývati; byl však od bána Erdödyho a cís. generála Auersperga, velitele v Karlovci, poražen, sám pak zabit. Tím učiněn jest počátek nové války turecké za Rudolfa II. Z doby té pochází nařízení Rudolfa II., aby ve všech jeho zemích ráno, v poledne a na večer bylo vyzváněno k modlitbám, aby Bůh žehnal zbraním křesťanským.

5) H. Gází, rodem Peršan, uprchnuv z otroctví, vstoupil do služeb deye alžírského, kterého získal si svou odvahou při lovu na lvy, tak že jmenován byl v Tlemsenu místodržitelem. Pro nepřízeň velkovezírovu uprchl do Španělska a odtud do Cařihradu, kde jako uprchlík uvržen do vězení; avšak sultán Mustafa III. propustil ho a jmenoval ho viceadmirálem, uloživ mu, aby zreorganisoval turecké loďstvo. R. 1770 jako podvelitel, když se marně namáhal pohnouti admirála, aby v čas vytrhl z přístavu Česemského, započal boj; loď jeho vyletěla do povětří, on však zachránil se na plovoucím břevně. Zotaviv se z ran, vytlačil 9. říj. t. r. Rusy z Lemna, převzal hájení Dardanell a jmenován vrchním velitelem loďstva, o jehož rozmnožení zimničně pracoval. Když provincie chtěly užiti nesnází Porty, aby nabyly samostatnosti, obrátil se H. k Egyptu, porazil odbojného Tahira a donutil v Syrii Drusy ku poslušnosti. Na to bylo mu svěřeno potlačení vzpoury mainiotské na Morei, což vykonal, povolav albánské Škipetáry do země. Když však tito stali se mu svou loupeživostí nepohodlnými, zavřel s Mainioty r. 1776 smlouvu, kterou uznali sultánovu svrchovanost a roční poplatek, Škipetáry pak, když povýšen byl na vrchního velitele, u Tripollizze zničil a rozprášil. Na památku vítězství dal na místě tomto zříditi ze 4000 lebek padlých pyramidu. Za války s Ruskem chtěl přispěti obleženému Očakovu, ale loďstvo jeho dne 11. a 27. čna 1788 bylo skoro úplně zničeno. R. 1789 vnikl do Besarabie, aby Rusy za sebou vylákal, načež r. 1790 jmenován byl velkovezírem, ale zemřel, byv prý otráven.

6) al-H., plně Abú Alí al-Hasan ibn-ul-hasan ibn-ul Haisam, latinisovaný Alhazan, Alhazen, též Albohazen, učenec arabský (* v Basře koncem X. st. — † v Káhiře 1038). Slíbiv upraviti Nil, aby břehy každoročně stejně zavodňoval, povolán byl do Káhiry ke dvoru chalify Hákima. Slibu neprovedl, načež zaměstnán byl při správě až do té doby, kdy pro nesprávnosti na se uvaliv hněv chalifův, musil utéci. Teprve po smrti Hákimově (1021) vrátil se do Káhiry a živil se opisováním. Ještě za svého pobytu v Basře sepsal pojednání o kvadratuře kruhu, které tím je zajímavé, že je to první práce toho druhu po Archimedovi. Z řady ostatních jeho spisů vyniká zvláště *Optica Alhazeni, eiusdem de crepusculis et nubium ascensionibus* (Basilej, 1572). Optika H-ova málo se liší od Ptolemaiovy. Mimo jiné zabýval se H. řešením úlohy, nalézti na zrcadlící ploše kulové onen bod, od kterého by se paprsek z daného předmětu vycházející odrazil, kdyby dopadl do oka majícího danou polohu. Touto Alhazenovou úlohou zabývali se též mnozí slavní geometrové moderní, jako: Sluze, Huygens, Barrow, marquis de L'Hospital, R. Simson. H. určil dosti přesně úhel depresse slunečné (19°) při začátku a konci soumraku, první určil výšku atmosféry (52.000 kroků od země) a p. Jiný důležitý jeho spis jest *Pojednání o daných věcech geometrických*, na který upozornil L. Am. Sédillot (»Nouv. Journal asiat.«, 1834); skládá se ze 2 knih, v nichž řeší se problemy, vztahující se k místům geometrickým (Cantor, Vorlesungen ü. d. Gesch. der Mathematik str. 677, Chasles, Aperçu historique str. 498). *Mn.*

7) Abul-H. Alí neb Abul Hassan, astronom živší v Marokku ve XIII. st., proslulý popisem astr. strojů Arabů, jejž přeložil a vydal Sédillot pod názvem: *Traité des instruments astronomiques des Arabes, composé au XIIIe siécle par Aboul Hassan Ali de Maroc* (Paříž, 1834—35, 2 sv.). Dílo to, jež jest jaksi úplná rukověť praktické astronomie tehdejší, bylo poslední důležitý plod Arabů západních. *Gs.*

8) Abul-H. ibn Allaví viz Hallévi Júdá.

Beni-**Hasan**, osada ve středním Egyptě, asi 10 *km* sev. Antinoy, památná skalnými hroby staroegyptského města Nus. Hroby, v nichž pohřbíváni byli knížata z rodu Minie, současníci XVIII. dynastie, vyhloubány jsou v polouvrší skalného srázu, jenž vroubí záp. břeh nilský. Nejznamenitější hroby jsou knížat Chnumhotepa a Ameni. Nejpověstnější jest v hrobě Ameniově scéna, znázorňující příchod 37 kočovníků z asijského národa Aamu, ani prosí o svolení k pobytu v zemi. Někteří shledávají v obsahu scény velikou podobnost s příchodem Jakuba a jeho synů do Egypta. Newberry, Beni-Hasan I. II. Lond., 1893. *Pšk.*

Hasankale, staré Theodosiopolis, město a tvrz v tureckém sandžaku a vilájetu erzerúmském, vých. od Erzerúmu mezi vysokými a příkrými skalami, s 5000 ob. a zříceninami tvrze janovské.

Hasard [azár], franc. (špan. *azar*, z arab. *asár*, kostka, tedy vlastně hra v kostky), štěstí, náhoda, nebezpečenství, odvážný krok. — **Hasarder** [azardé], odvážiti se, na zdař bůh něco podnikati.

Hasardní hry jsou všechny hry, při nichž výhra nebo prohra nezávisí na dovednosti hráčově buď vůbec aneb aspoň v té míře, jako na náhodě (*hasard*). Nejčastěji provozují se h. h. jen pro zisk, málokdy pro zábavu. Počet jejich jest veliký. Možno je děliti na soukromé, provozované hlavně jen v soukromých krouž-

cích, a veřejné, buď od státu samého vykonávané neb od něho soukromým podnikatelům v pacht dávané. K veřejným h-m hrám náležejí: janovská (číslová) loterie, třídní loterie, loterní (prémiové) zápůjčky, hra promessní a roulette. H. h. byly provozovány již ve starověku. Z východu dostaly se do Řecka a odtud do Říma, kdež se tak rozšířily a zvrhly, že zákonně byly zapovídány. Zakázány byly všechny hry o peníze a dovoleny pouze hry, jež měly za účel tělesné cvičení a při nichž se vyhrávaly pouze předměty pro obecnou potřebu. Zároveň byli hasardní hráči trestáni. Dle práva Justiniánova nemohlo se z výhry žalovati, a prohra, byla-li zaplacena, mohla od prohravšího i jeho dědiců, ba i od státu, zpět býti žádána. Také zápůjčka poskytnutá k účelu hry byla' nežalovatelna. — I staří Germani rádi hrávali. Dle Tacita kladli jako poslední sázku i svou svobodu a tělo. Z výhry bylo dovoleno žalovati. Velké nešvary hráčské měly však za následek, že ve XIII. stol. žalovatelnost z výhry byla zrušena a s počátku dovolena jen ještě svépomoc ve formě zabavení. Později (počínajíc stol. XIV. a zvláště ve stol. XVI. a XVII.) zakazovány byly h. h. pod trestem a jen některé z nich dovoleny. Při tom však na jedné straně neustále panovala zásada, že dluhy z her jsou nežalovatelné, s druhé strany však zaplacená prohra nemohla nazpět býti žádána. — České zřízení zemské z r. 1549 E 26 má o hrách toto ustanovení: Žádný z panského, rytířského ani z měst. stavu, kdež by koli co prohrál na dluh, buď půjčkami neb jakkoli vzdlužením ve hře a udělal-li by na se jakékoli listy nebo zápisy, buď sliby, že ten slib ani zápis žádnému ke škodě býti nemá v ničemž, ani na jeho dobré pověsti, ani na statku; neb jsou od starodávna herních věcí páni ani úřad nesoudili, a tak má státi na budoucí časy; též že to souzeno býti nemá žádným právem. (Totéž přejato do zř. zems. z r. 1564 K 32.) Podobné ustanovení obsaženo bylo též v měst. právu z r. 1579 G 19. Četné zákazy h-ch her vydávány byly pro české a rakouské země na konci min. století. Jest to zejména patent z 1. května r. 1784, dále dv. dekrety ze 29. list. 1787, z 1. dubna 1788, ze 26. bř. 1789, ze 25. ún. 1794 atd. Také do trestních zákonníků rak. byly zákazy h-ch her pojaty, jmenovitě do zák. ze 27. kv. 1852 č. 117 ř. z. (§ 522), kterým se h. h. zapovídají jako přestupek pod trestem 10—900 zl., z čehož jedna třetina připadá udavači. Jaké hry zejména jsou v Rakousku zapovězeny, uvádí vedle pat. z 1. kv. 1784 též dv. d. ze 16. říj. 1840 č. 469 sb. z. s., dále min. nař. ze 27. září 1854 č. 254 a ze 27. čvna 1857 č. 123 ř. z. Jsou to na př. hry tyto: farao, passadieci, lancknecht, quinze (quindici), trenta-quaranta, ferbl, maccao, půldvanácté, jedna-dvacet, biribis (virbiš), rouge et noir, cvik, hra v kostky, darda atd. Něm. zákon trestní má o h-ch hrách ustanovení v §§ 284, 285 a 360 č. 4. — Ve Francii zavřeny byly všechny privilegované veřejné herny již dnem 1. led. 1839. Následkem toho utekli se hráči do Německa. V Prusku zapovězeny byly herny takové již před březnovou revolucí (1848). V zemích r. 1866 Pruskem annektovaných povoleny herny jen do r. 1872. Zanikly takto pověstné herny v lázních Baden-Baden, v Homburku, ve Wiesbadenu, Emsu, Nauheimu a Pyrmontu. Známé herny bývaly dříve také ve Spaa v Belgii a v Saxonu ve švýc. kantonu Walliském. Nyní zbyla v Evropě jen herna v Monaku. — Viz Bruck, Über Spiel und Wette (Greifswalde, 1868); Schuster, Das Spiel, seine Entwickelung und Bedeutung im deutschen Recht (Vídeň, 1878); Schönhardt, Alea. Über die Bestrafung des Glückspiels im ältern röm. Recht (Štutgart, 1885).

Hasbengau, Hasbagne [asbàň] viz Hesbaye.

Hasdĕu Bogdan Petriceicu, vynikající rumun. historik a filolog (* 1838 v Cristinesti v Bessarabii). Studoval v Charkově, sloužil v ruském vojsku, byl professorem dějepisu v Jasech (1856), univ. knihovníkem a r. 1875 stal se professorem srovnavacího jazykozpytu a ředitelem stát. archivu v Bukurešti. Z prací jeho uvádíme jako nejdůležitější cenný *Archiva istorica a Romaniei* (Bukurešť, 1865—69, 4 sv.); *Istoria critica a Románilor* (t., 1873—74, 2 sv.); důležité *Cuvénte din Betráni* (o jazyce rum. v l. 1550—1600, t., 1878—82, 3 sv.). Svými základy srovnavací filologie (1875) stal se otcem filologického hnutí, jež možno posud pozorovati v Rumunsku. Od r. 1884 pracuje na *Etymologicum magnum Romaniae* (1886—93 a n., posud 3 sv.). H. vydával i filologický list »Columna lui Trajan« (1865—78, 7 roč.) a literární »Revista Noua« (od r. 1887), před tím i listy periodické. Psal i básně (*Poesie*, 1873), dramata (*Rasvan a Vidra*, *Princezna Roxondra*, *Třetí květen* a j.) a novelly (satirické).

Hasdrubal, jméno několika vynikajících Karthagiňanů: **1)** H. byl r. 250 vrchním velitelem na Sicilii, kde byl od prokonsula Caecilia Metella u Panorma s velikou ztrátou poražen.

2) H., zeť a nástupce Hamilkara Barkasa v Hispanii, zavřel s Římany smlouvu, že nepřekročí řeky Ebra; byl r. 220 př. Kr. úkladně zavražděn.

3) H., bratr Hannibalův, velel vojsku karthaginskému v Hispanii, kterou r. 218 Hannibal opustil, a válčil proti bratřím Publiovi a Gnaeovi Scipionovi, kteří r. 216 zmařili jeho pokus přispěti Hannibalovi v Italii ku pomoci; ale r. 212 zvítězil nad nimi u Anitorgis a Ursa tak skvěle, že jen nepatrný zbytek Římanů pod Luciem Marciem byl zachráněn. Za to r. 208 poražen byl od syna Publiova Scipiona, později Africana zvaného, u Baeculy, ale podařilo se mu přece Scipiona oklamati a přejíti přes Pyreneje a přes Alpy ku pomoci Hannibalovi. Na neštěstí list jeho, ve kterém Hannibalovi oznamoval svůj příchod, upadl Římanům do rukou, a hned konsul Caius Claudius Nero, kterému druhý konsul Marcus Livius přispěl 6000 vybranými muži ku pomoci, vytrhl proti němu a r. 207 na Metauru ho porazil. H. vida boj ztracený, vrhl se do

nejhustšího davu nepřátel i padl, hlava pak jeho od těla byla usečena a vhozena do ležení Hannibalova.

4) H., syn Giskův, byl vůdcem vojska v Africe a Hispanii za druhé války punské i byl s Magem r. 208 u Baeculy poražen a zahnán do Gadesu. V l. 204–203 velel proti Scipionu v Africe a byl od něho dvakráte poražen; i požil jedu, aby ušel hněvu lidu. Dcera jeho byla Sofonisbé (v. t.).

5) H., vůdce výpravy r. 151 proti Massinissovi podniknuté, byl poražen a dán v klatbu, ale za propuknutí třetí války byl zpět povolán a jmenován vrchním velitelem mimo město; počínal si dosti obratně, neboť podařilo se mu konsuly L. Calpurnia Pisa a L. Mancina vlákati do záloh a poraziti. Proti Scipionovi bránil města zoufale a ustoupil s hrstkou bojovníků a se svou manželkou a dítkami na tvrz a hájil se v chrámě; ale zmalomyslněv vzdal se, načež manželka, proklevši ho, vrhla se s dětmi s cimbuří chrámového do hlubiny. H. byl zajat a uveden v triumfu Scipionově do Říma. *Bka.*

Hase (Haase), řeka v prus. vl. obvodu osnabrückém, pramení se v Teutoburském lese a po toku 130 *km* vtéká u Meppenu do Emže. Od města Hölze jest splavna v délce 58 *km*.

Hase: 1) H. Karl Benedikt, filolog něm. (* 1780 v Sulze v Duryňsku — † 1864 v Paříži), stal se r. 1816 prof. řecké palaeografie a novořečtiny na škole jazyků orient., r. 1830 prof. jazyka a literatury něm. na polytechnice, r. 1832 konservátorem rukopisů Nár. knihovny, r. 1852 prof. srovnavací mluvnice na Faculté des lettres v Paříži. Byl výtečným graecistou a znalcem palaeografie. Z publikací jeho uvádíme vydání *Leona Diakona* (Paříž, 1819 a Bonn, 1828), spisu *Laurentia Lyda de ostentis et mensibus* (Paříž, 1823), *Valeria Maxima* (t., 1823) a *Suetonia* (t., 1828). Mimo to vydal 1. díl sbírky »Recueil des historiens des croisades« (t., 1875), vypracoval plán a opatřoval s oběma Dindorfy a j. třetí vydání Stephanova Thesaurus graecae linguae (t., 1831-65, 8 d.). Srv. Guigniaut, Notice hist. sur H. (t., 1867); C. B. Hase, Briefe von der Wanderung und aus Paris. Herausg. v. O. Heine (Lip., 1894). *Vý.*

2) H. Karl August, evang. bohoslovec něm. (* 1800 ve Steinbachu saském — † 1890 v Jeně). Sotva že r. 1823 v Tubinkách bohosloví učiti začal, byl pro své účastenství, jež měl ve snahách buršáckých, odsouzen na 10 měsíců na pevnost Hohenasperk. R. 1829 začal přednášeti v Lipsku a od r. 1830 byl prof. bohosloví v Jeně a tajným církevním radou. Slávy nabyl zvláště jako církevní historik. Náleží k bohoslovným klassikům pro svůj umělecký, duchaplně stručný sloh a pro věcné, spravedlivé, laskavé posuzování. Vulgární racionalism potírá a nahrazuje racionalismem éthickým za heslem: Nesmrtelnost a osobní Bůh! Spisy jeho: *Lehrbuch der Kirchengesch.* (Lips., 1877, 10. vyd.); *Vorlesungen über Kirchengesch.* (I. sv. t., 1891); četné církevně historické monografie: *Die beiden Erzbischöfe* (t., 1839); *Neue Profeten* (t., 1860, 2. vyd.); *Franz von Assisi* (t., 1856); *Das geistliche Schauspiel* (t., 1858); *Katarina von Siena* (t., 1864); *Sebastian Frank von Wörd* (t., 1869); *Die Bedeutung des Geistlichen in der Religion* (t., 1874); *Des Kulturkampfes Ende* (t., 1879); *Rosenvorlesungen kirchengeschichtlichen Inhalts* (t., 1880); *Das Leben Jesu* (t., 1865, 5. vyd., z toho: *Geschichte Jesu* 1875, s pozměněným poměrem k pramenům); *Die Tübinger Schule* (t., 1855); *Des alten Pfarrers Testament* (Tub., 1824); *Lehrbuch der evang. Dogmatik* (Lips., 1870, 6. vyd.); *Gnosis* (t., 1869—70, 2 sv., 2. vyd.); *Hutterus redivivus oder Dogmatik d. ev. luth. Kirche* (t., 1868, 11. vyd.); *Theologische Streitschriften* (t., 1834—37), proti racionalistovi Röhrovi; *Handbuch der protest. Polemik* (t., 1878, 4. vydání); *Ideale u. Irrthümer, Jugenderinnerungen* (t., 1873, 2. vyd.). Sebrané spisy vyšly v Lipsku r. 1890—93 o 12 sv. *B.M.*

3) H. Konrad Wilhelm, architekt něm. (* 1818 v Einbecku — † 1890 v Hannovru), od r. 1849 učitel stavitelství na polytechnice v Hannovru. H. byl vynikajícím architektem gotickým. Provedl restauraci chrámu Godehardského a Michalského v Hildesheimu, chrámu Mikulášského v Lüneburku a j., stavbu musejní budovy v Hannovru, Kristův chrám tamtéž, façadu gymnasia Andreana v Hildesheimu, zámek Marienburg u Nordstemmenu a j. Zámek marienburský pokládá se za nejlepší práci H-ovu vůbec a za nejkrásnější gotickou moderní budovu v Německu zvlášť. Všecky budovy H-ovy vyznamenávají se mohutností mass, která velikými komplexy působí, a jemným organickým propracováním podrobností. *Fka.*

4) Karl Alfred von **H.**, protest. theolog něm., syn K. A. H. 2) (* 1842), nyní prof. a konsistorní rada ve Vratislavi, uveřejnil: *Lutherbriefe* (1867); *Wormser Lutherbuch* (1868); *Sebastian Franck von Wörd, der Schwarmgeist* (1869); *Die Bedeutung des Geschichtlichen in der Religion* (1874); *Herzog Albrecht von Preussen und sein Hofprediger* (1879); *Die Hausandacht* (1891).

Hasel, ves v Čechách, na svahu Kaltenbergu, hejt. Děčín, okr., fara a pš. Kamenice Česká; 148 d., 801 ob. n. (1890), kaple Navšt. P. Marie, 2tř. šk., tkalcovství a výroba skleněných šperků.

Haselbach, vsi v Čechách: **1) H.**, ves pohraniční, hejt., okr. Domažlice, fara Nemanice; 50 d., 3 ob. č., 565 n. (1890), 2tř. škola, pš. (v místě), 2 mlýny (1 s pilou), brusírny a raffinerie skla. — **2) H.**, hejt., okr., fara a pš. Falknov; 48 d., 62 obyv. č., 515 n. (1890), 2tř. šk., hnědouhel. doly. Sem náležejí osady Am Hammel a Aussenhof.

z **Haselbachu** Tomáš viz Ebendorfer z H.

Haselbauer František, čes. jesuita a lat.-něm. spis. (* 1677 na Hluboké — † 1756 v Praze), učil na školách humanitních a na pražské univ. (hebrejštině) a byl censorem i revisorem hebrejských knih. Napsal: *Gründl.*

Bericht von d. Christenthume, allen Kindern Israels in jüd. deutsch. Sprache vorgetragen (Praha, 2 díly 1719 a 1722); *Der hohe Adel im geistl. Ordenstand*, chvalořeč na hraběnku Hartmannovou a Píchovskou, jež přistoupily k Uršulinkám (t., 1727); *Kurzer Inhalt des christl. Gesetzes* (t., 1730): *Fundamenta grammatica duarum praecipuarum linguarum orientalium* (hebrej. a chaldej. s přídavkem o židovské němčině, 1742); *Lexicon hebraeicochaldaicum* (1743); *Die vier Evangelien des Neuen Testamentes, vor Zeiten hebraeisch u. latein. von Joh. Bapt. Jonec zu Rom a. 1668 ausgegeben*, vyd. originálu s něm. překl.

Haselbeint, osada v Čechách u Janessenu, hejt. a okr. Karl. Vary, fara Sedlec, pš. Fischern, 13 d., 107 ob. n. (1890).

Haselberg, osady v Čechách: **1)** H. u Hor. Lichtbuchetu, hejt. Prachatice, okr. Vimperk, fara a pš. Kužvarda; 6 d., 50 ob. n. (1890). — **2)** H., hejt. Týn Horš., okr. Ronšperk, fara Grafenried, pš. Kleneč u Domažlic; 33 d., 284 ob. n. (1890), 2tř. šk. a mlýn. — **3)** H., hejt. Horšův Týn, okr. a pš. Hostouň, fara Újezd sv. Kříže; 13 d., 86 ob. n. (1890).

Hasemann Wilhelm, genrista (* 1850 v Mühlberku na Labi). Vzdělal se v Berlíně (1868—72) a u Gussowa ve Výmaru (od 1875), na to r. 1879 v Mnichově. Genry jeho i krajinářské jejich scenerie malovány jsou teplou, měkkou barvou v plném světle. Hlavní z nich jsou: *Rozloučení po svatbě; Posvícení v Durynsku; Umělci a přátelé umění.* Provedl i některé illustrace. *J-k.*

von **Hasenauer** Karl, architekt (* 1833 ve Vídni — † 1894 t.). Při konkursu na vídeňskou Operu a na façadu dómu florenckého dostalo se mu ceny. Sám osvědčil se při stavbě dvorních musei a dvor. divadla ve Vídni, jež dle jeho a Semperových plánů provedeny (1872 až 1886); zejména divadlo ve slohu vrcholní renaissance pojato monumentálně a pro svůj účel originálně v celku i v detailech a motivech. H. provedl též plány pro stavbu nového hradu vídeňského, hojně vill a j. budov. *J-k.*

Hasenbühl, osada v Čechách, hejt. Falknov, okr. Loket, fara a pš. Slavkov Horní; 12 d., 95 ob. n. (1890).

Hasenburg (v ústech lidu Hazmburk, Hanžburek), hrad zbořený na čedičových skalách nade vsí Klapým ležící, jehož prvotní jméno bylo také Klepý nebo Klapý. R. 1197 byla tu toliko ves, jež se dostala klášteru Teplskému jen z části; druhá část přikoupena r. 1237 od Smila Ronovce a k tomu nabyl klášter od krále i dědin kladských u Klepého. R. 1365 byl tu farní kostel. Hrad H. postaven podle starodávné pověsti Lévou z rodu Vlastislavova, jehož potomci erbu orlice tu prý nějaký čas seděli. Vystavění to stalo se ke sklonku XIII. stol., asi současně s Osekem a Rožemberkem. Na poč. XIV. st. držel H. Hynek z Lichtemburka a ze Žleb, od něhož jej koupil král Jan, ale prodal jej zase (1335) Zbyňkovi Zajíci ze Žebráka. Tento pojmenoval hrad dosud vždy Klepý jmenovaný novým jménem H. a po tom pojmenování psal se on i potomci až do vymření. Od jednoho z nich založeno městečko Podhradí a přizděno ke hradu. V držení jich (viz z Hasenburka) zůstal H. až do r. 1558. Poslední držitelé rodu tohoto navykli si bydliti na hradě Budynském; Kryštof, poslední z nich, bydlil na domě v Libochovicích. Týž prodal zámek H. a městečko Libochovice s vesnicemi Janovi star. z Lobkovic, jenž také v Libochovicích přebýval a tu r. 1569 zemřel. Za něho byl stav hradu dobrý, jen městečko k němu přihrazené bylo již r. 1553 pusté. H. a Lib. držel po něm syn Jiří, za něhož H. zpustl. Připomíná se proto r. 1606 jako zámek pustý. *Sčk.*

z **Hasenburka** (staroč. z Házemburka) Zajícové, rod panský, někdy slavný, jehož erb byl štít křížem rozdělený, tak že se v 1. a 4. poli modrém zlatý zajíc, v 2. a 3. zlatém černá sviní hlava s červ. jazykem vyplazitým spatřovaly. Páni z H. byli větev Buziců (v. t.) a pocházeli od Oldřicha Zajíce († 1271). Ten totiž měl 4 syny, Budislava († 1291), probošta mělnického, Oldřicha († 1281), Řehoře a Zbislava z Třebouně († 1290). Od Zbislava pocházeli Zajícové z Valdeka, kdežto páni z H. rozrodili se z Oldřicha; jeho syn Oldřich ze Žebráka († 1304) měl dva syny: Oldřicha (1318—1357) a Zbyňka, řeč. Zámořský, kteří napřed hrad Žebrák společně drželi. Od onoho pošli Zajícové z Pihle, od tohoto Zajícové z H. — *A.* Pihelští, oddělivše se ok. l. 1327 Zbirohem, přijali později také příjmení z H., ač se hradem Hasenburkem nic činiti neměli. Zachovavše z rodinného jmění skrovné peníze, za něž hrad Pihel (u Č. Lípy) koupili, pokládáni přece za rod ušlechtilý; Vilém (1385—1404), syn Hynkův († 1363) a vnuk Oldřichův, sedal na soudu zemském, syn jeho Vilém († 1407) byl proboštem boleslavským a stal se r. 1398 proboštem litoměřickým. Také Hynek (1402 atd.) sedal na soudě zemském. Jiný Hynek seděl na Tuchoměřicích, kde † r. 1483. — *B.* Klapští. Zbyněk založil moc rodu svého, koupiv r. 1335 hrad Klapý a vyměniv si r. 1336 hrad Budyni od krále Jana za Žebrák. Hrad Klapý pojmenoval po svém erbu a příjmení Hasenburg. Byl r. 1337 velitelem Čechů v Italii, r. 1343 nejv. číšníkem, od r. 1348 kamrmistrem, od r. 1350 nejv. truksasem, kterýžto úřad stal se v rodě jeho dědičným. Ještě r. 1360 bojoval v Němcích († 16. bř. 1368; manž. 1. Adla † 1348, 2. Rynka z Landšteina † 1363). Potomstvo měli dva synové Jan (Henzlin) a Vilém. *a)* Větev Budynská. Jan, maje od otce Budyni (1350), zemřel záhy. Syn jeho Mikuláš oddělil se od strýce panstvím Budynským (viz Budyně), byl nejv. kuchmistrem a † 7. kv. 1395 (manž. Jitka). Synové jeho Jan a Mikuláš vložili r. 1405 Budyni strýci v desky zemské, aby o ni rod nepřišel, sice tu vládli společně až asi do r. 1410. Onen seděl pak na Kamýce, tento na Budyni, avšak převzav Kamýk od bratra, prodal jej r. 1431. Na svých statcích oba bratří řády katolické statně bránili. Po smrti Mikulášově prodal Jan se vdovou Eliškou z Koldic Budyni Zbyň-

kovi (1451). Smrtí Janovou větev tato přestala. *b*) Větev Klapská. Vilém Zajíc stal se v 11 létech kanovníkem bamberským, pak (1349) pražským, poděkoval se však, převzal hrad Klapý, koupil r. 1376 Slavětín a r. 1386 Kostelec. Z mladších let zachoval si pěknou knihovnu, kterou koupil cís. Karel pro universitu (1370). Byl nejv. truksasem, r. 1376 kamrmistrem a sedal na soudě zemském († 1393; manž. Anna z Libochovic nebo ze Slavětína). Kromě dcer (Jitka, manž. Jindřicha Berky z Dubé, Eliška, manž. Vznaty Hechta z Rosic, Anna, manž. Jana z Mulheima) měl 6 synů. Zbyněk, syn nejstarší (* asi 1375) stal se r. 1390 proboštem mělnickým a r. 1403 arcibiskupem. Vojenskou svou způsobilost dokázal v l. 1404–1406; aby však dovedl církev českou říditi prospěšně a zameziti následující bouře, k tomu se mu nedostávalo samostatné vůle a theologického vzdělání. Jeho brzká smrť (1411) zbavila národ český dobrého prostředníka s obecnou církví (viz Zbyněk). Bratr jeho Oldřich (1395–1415) stal se r. 1395 pánem na Přimdě, skoupil od bratří r. 1400 čtyři šestiny hradu Klapého a v l. 1412 a 1414 tři díly na Libochovicích, držel také Andělskou horu a Bečov (1407), Toužetín, Chvatěruby a Kamýk a byl král. truksasem a kuchmistrem († 9. září 1415 bez dědiců). Bratr jeho Vilém (1399–1436) podržel svou šestinu hradu Klapého, kterýž pak po smrti bratrově zdědil celý. Odtud odpíral statečně kališníkům, opanoval r. 1420 Slaný a byl pak jednatelem královým se stranou pod obojí, přečkav ty bouře. Z manž. Anny z Bezkovic měl syna Zbynka. Bratr jeho Mikuláš držel až do r. 1412 dva díly Libochovic a Kostelec, avšak od r. 1414 byl pánem na Kosti (pojav Skonku z Kunštatu za manž.?). I on byl nezlomným přívržencem strany pod jednou. V l. 1436 až 1454 byl nejv. sudí a prospívaje na statcích vezdejších, koupil r. 1452 Navarov a r. 1456 Hradiště († 8. října 1459). Pátý bratr Jaroslav (1398–1434) seděl na Slavětíně a do r. 1414 na dílu Libochovic (manž. Markéta, ovdov. Kroupova). O šestém bratru Janovi ví se jen tolik, že r. 1400 svůj díl Klapého prodal. Zbyněk, syn Vilémův, držel po otci hrad Klapý a s ním některá duchovenství v okolí, později koupil Budyni (1454) a měl také Osek (1459) a Andělskou Horu (1461). Byl nejv. truksasem a kamrmistrem (1454), nejv. sudí (1458–1563) a účasten byl všech důležitějších jednání veřejných a mnohých soukromých, pracuje tu vždy o dobré církve katolické. Darovav strýcům svým kostským starodávná dědictví svého rodu, zemřel 1. čce r. 1463. Potomní Zajícové byli z pošlosti kostské. Jan († 1495) a Oldřich († 1473?) drželi s počátku, jak se zdá, statky otcovské ve společnosti. Onen byl v l. 1453–1465 sudí dvorským, ale r. 1465 přidal se s bratrem k nevlastenecké oligarchii, která pod zástěrou víry pracovala o oslabení moci královské a záhubu král. Čes. Jsouce předními původy této pověstné jednoty, vzbudili hněv králův, který jim r. 1469 Trosky, Skály, Budyni a Osek mocně vzal. Z Budyně utekl Jan, jehož nepravý král Matiáš jmenoval kancléřem, do Žitavy, kam až královskými pronásledován. Oldřich, maje Kost a Hradiště, koupil r. 1455 Žirotín a r. 1463 Hostinný, byl v l. 1468–71 hejtmanem kníž. Svidnického a Javorského a r. 1469 nejv. sudí (manž. Anna z Častolovic). Jan, podědiv po něm, válkami zavedl se tak, že statky Hradiště (1473), Hostinný a Navarov (1474) a j. prodal. Byl to pán vzdělaný, po němž se zachovalo několik traktátův dosti obratně psaných. Zemřel 15. kv. 1495 (manž. 1. Kateřina z Častolovic, 2. Anna kněžna Hlubčická † 1478). Dcera Anežka vdána byla za Zdeňka ze Sternberka, synové Mikuláš († 1496), Vilém († 1499?) a Jan Kulhavý († 1497) dlouho otce nepřečkali. Jmění rodinné (Klapy, Budyně a Mšený po prodání Kosti) soustředilo se pak na Jana, syna Mikulášova, při smrti otcové nezletilého. Poddaným svým byl laskavým pánem a mnohou pěknou památku po sobě v Budyni zůstavil († 2. října 1553, manž. Markéta kněžna Minstrberská). Dcery jeho byly Kateřina († 1604, manž. Jaroslav ze Smiřic) a Hedvika († 1592, manž. Albrecht ze Smiřic). Nejstarší syn Václav, jenž byl křižovníkem svatomařským a od r. 1555 téhož řádu sv. Jana nejv. mistrem, obdržel r. 1569 od bratří za díl klášter sv. Dobrotivé († 31. led. 1578 a pohřben u sv. Víta). Ostatní bratří, Mikuláš, Jiřík a Kryštof, rozdělili se tak, že první dostal Budyni, druhý Mšený a třetí Klapý a Libochovice. Všichni se zavedli a jmění rodinné hynulo. Kryštof prod. r. 1558 panství Hasenburské a ze zbytku stržených peněz koupil si Brozany († 22. ún. 1572). Jiří na Mšeném odprodal také část jmění svého († 1580). Z dvojího manželství s Praksidou Lickovnou z Ryzemburka († 1574) a Annou z Leskovce zplodil syny Viléma a Václava († 1591) a dcery Annu (manž. Jan Vilém ze Švamberka), Barboru (manž. Jan z Donína, † 1590), Markétu (manž. Bohuslav z Leskovce, † 1603) a Hedviku (manž. Zikmund ze Smiřic, † 1608). Vilém, zděditv klášter sv. Dobrotivé, prodal jej r. 1591 a r. 1595 statek Mšený. Zemřel r. 1598, dědicův po sobě nepozůstaviv (manž. Eliška z Martinic). Dotčený Mikuláš Budynský byl poslední toho rodu, který velkým jměním vládl. Skrze první manželku Saloménu z Janovic († 1567) dostal se v držení panství bezdězského, kteréž r. 1558 prodal a tak, přečkav druhou manželku Annu z Lobkovic († 1571), zachoval synu svému Janovi Zbynkovi aspoň svůj díl otcovský neporušený († 23. bř. 1585 — dcera Hedvika 1567—1603). Janovi Zbynkovi na počátku hospodaření dobře se vedlo. Koupil r. 1595 Mšený, r. 1601 Brozany, r. 1598 dědil peníze z pozůstalosti Šelmberské, r. 1604 statky Ctěnice a Vinoř (jež prodal). Byl pán velmi vzdělaný a pro všechno ušlechtilé zaujatý, zvláště přítel alchymie, v níž jmění své utopil. Na zámku Budynském měl pěknou knihovnu a když se měl vydávati »Diadochus« Paprockého, nelitoval naň nákladu. Tím, jako i nádhernými stavbami zámků Budyně, Mšeného, Hostivic

a Brozan ztenčoval jmění své; r. 1607 prodal Mšený, r. 1613 přišel o Brozany a r. 1614 o Budyni. Živ byl potom jen z platu, který měl jako president nad appellacími (1609 až 1616) a ze statku Brozanského, který manželka jeho Polyxena z Minkvic († 1616) uchránila. Jan Zbyněk († 1616) měl dva syny, jimž Brozany r. 1617 od poručníkův prodány. Starší Jan Mikuláš, došed let svých, oddal se vojenství, stal se nejv. lejtenantem a padl r. 1631 u Vratislavě. Bratr jeho Jaroslav pomohl si k malému jmění skrze manželku svou Esteru Juliánu Hrzanku z Harasova († 1674), ovdovělou Wahlovou, a byv přítomen korunování krále Leopolda jako dědičný truksas, zemřel r. 1663. Dva synové jeho zemřeli jako pacholata a dcera jeho Benigna Kateřina (od r. 1698 Doninová) dosti chatrně se živila, jsouc poslední větví přebujného někdy štěpu. Hojné zprávy o tomto rodu jsou v Koubkových dějinách Libochovic. *Sčk.*

Hasenclever: 1) H. Johann Peter, genrista něm. (* 1810 v Remscheidu — † 1853 v Düsseldorfu), žák Schadowa. Pracoval v humoristickém genru (ze života maloměšťákův), jehož jádro spočívá v pointě nebo v novellistické anekdotě. Aby zdokonalil se v technice, žil od r. 1838—42 v Mnichově. Z prací jeho uvádíme: *Hieronymus Jobs při zkoušce* (1840, v nové pinakotéce mnich.); *Zkouška rýnského vína* (1843, nár. gal. v Berlíně); *Rytíř a jeho milenka*; *Jobs vrací se jako student domů* (1837); *Čtenáři novin* (1843); *Jobs jako učitel* (1846, gal. Ravené v Berlíně); *Pijáci ve vinném sklepě* (1847, t.); *Jobs při zkoušce před velikým kollegiem* (1851, t.); *Jobs jako ponocný* (1852, t.); *Čajová společnost* (1850); *První návštěva školy* (1852) a j. *J-k.*

2) H. Wilhelm, sociálně demokratický spis. a agitátor (* 1837 v Arnsberku ve Vestfálsku — † 1889 v Schöneberku). Vyučiv se jirchářství, redigoval r. 1862—1863 demokr. list »Westf. Volkszeitung« v Hagenu a stal se r. 1870 sekretářem a r. 1871 předsedou »Všeob. něm. děln. spolku«, založeného od Lassalla. Po spojení se soc. demokraty eisenašského směru (Bebel-Liebknecht) stal se r. 1875 předsedou spojené »soc. děln. strany Německa« a redigoval v l. 1876—78 s Liebknechtem sociálně demokr. ústř. časopis »Vorwärts«, po jehož zákazu stal se členem představenstva společenské tiskárny v Lipsku. Byv odtud r. 1881 na základě social. zákona vypovězen, žil ve Wurzenu, v Halle a Dessavě. Na podzim r. 1887 upadl v nevyhojitelnou duševní nemoc. V l. 1869—70 byl členem severoněm. říš. sněmu za Duisburg a v l. 1874—87 něm. říš. sněmu.

Hasenkamp: 1) H. Johann Gerhard, reformovaný bohoslovec směru pietistického (* 1736 ve Wechte v Prusku — † 1777 v Duisburku), studoval bohosloví na akademii v Lingenu a vzdělával se v polyhistora; jsa ještě kandidátem, byl suspendován pro heterodoxii, načež živil se domácím učitelováním, až stal se r. 1766 rektorem gymnasia v Duisburku. Jsa přívržencem Bengelovým, vešel ve spojení s pietisty a separatisty na dolejším Rýně, Tersteegenem a zvláště s drem Kollenbuschem, jehož biblickou, avšak necírkevní soustavu naučnou si cele osvojil. Jsa spolu pomocným kazatelem, byl na novo suspendován, ovšem zase restituován. Také s Lavaterem měl přátelské styky. Vydal několik drobnějších spisů proti racionalismu.

2) H. Friedrich Arnold, bratr před., pietista (* 1747 ve Wechte — † 1795 v Duisburku, kde byl nástupcem svého bratra). Proti racionalismu vydal spisy: *Ueber die verdunkelnde Aufklärung* (Duisb., 1789); *Die Israeliten, die aufgeklärteste Nation unter den ältesten Völkern, in der Erkenntniss der Heiligkeit und Gerechtigkeit Gottes*; *Briefe über Propheten und Weissagungen, an Eichhorn* (t., 1791); *Briefe über wichtige Wahrheiten der Religion* (2 sv., t., 1794); *Wahrheiten für ein braves Volk* (spis antirevoluční).

3) H. Johann Heinrich, bratr před., reformovaný bohoslovec (* 1750 ve Wechte — † 1814 v Dahle u Altony), byl 1776 rektorem v Emmerichu, od r. 1779 farářem v Dahle. Sebrané spisy jeho: *Christl. Schriften, Briefe und Homilien* (1816—19, 2 sv.). *BM.*

Hasenmatt, nejvyšší vrchol weissensteinského pásma švýcarského Jury v kantonu solothurnském, 1447 *m* vysoký, skládající se z vápenců spodního a středního stupně jurského a poskytující obsáhlý rozhled na Alpy, Schwarzwald a Vogesy. Od Solothurnu vzdálen jest 7·5 *km*.

Hasenöhrl: 1) H. Johann Georg, lékař něm. (* 1729 ve Vídni — † 1796 t.). Lékařství vystudoval ve Vídni, působil pak jako lékař ve španělském hospitalu a později jako protomedicus v Toskáně, kdež zaměnil svoje jméno za italské Lagusio. Spisy jeho mají cenu pro seznání soudobých proudů epidemických; buďtež z nich uvedeny: *Historia medica morbi epidemici sive febris petechialis quae ab a. 1757 ad a. 1759 Viennae grassata est* (Vid., 1760); *Historia medica trium morborum, qui a. 1760 frequentissime in nosocomio occurrebant* atd. (t., 1761).

2) H. Viktor, právník rak. (* 1834 ve Vídni). Povýšen byv ve Vídni r. 1857 za doktora práv, praktikoval u stát. zastupitelství a pak u advokacie. V l. 1865—94 byl dvorním a soudním advokátem ve Vídni. Od r. 1869 jest členem tamější historicko-právní státní zkušebné kommisse a od r. 1890 místopředsedou zkušebné kommisse judiciální. Hlav. dílem **H**-ovým jest větší spis *Oesterreichisches Obligationenrecht* (2 sv. 1881 a 1890; 2. vyd. 1892). Kromě toho napsal: *Charakter und Entstehungszeit des ältesten österr. Landrechts* (1866, Archiv vid. akad., sv. 36); *Oesterr. Landrecht im XIII. und XIV. Jahrh.* (1867); *Deutschlands südöstliche Marken im X., XI. u. XII. Jahrh.* (1895, Archiv vid. akad., sv. 82). V 11. sv. Manzových zákonů podal přehled nálezů nejv. soudu z oboru obchodního práva (1895). *-dlc.*

Hasenpflug Karl Georg Adolf, původně malíř dekorací, pak architektur, celkem samouk (* 1802 v Berlíně — † 1858 v Halberstadtě),

První jeho větší dílo byla *Gotická kathedrála z XV. stol.* (1823), pak následovaly: *Dóm v Erfurtě* (1827) a tři obrazy *z dómu v Halberstadtě* (vše v Nár. gal.); *Dóm kolínský* (dva pohledy, 1832, 1833). Mimo to provedl obrazy četných křížových chodeb, klášterů a zřícenin. *J-k.*

Hasenpot (lotyš. Aispute), město v rus. gub. kuronské, újezdu grobinském, na ř. Tebbeře, má pravoslavný a evang. kostel, synagogu, dílny na výrobky jantarové a 3824 ob. (1890), z nichž 1500 židů. Město vzniklo r. 1378 pod hradem od velmistra Dietricha von Gröningen r. 1263 založeným, dostalo se r. 1583 k Polsku a r. 1795 k Rusku.

Hasentanz v. Hrabčice, Střeziměřice.

Häser Heinrich, lékař, viz Haeser.

Häser August Ferdinand, hud. sklad. něm. (* 1779 v Lipsku — † 1844 ve Výmaru). Vzdělal se v hudbě u svého otce, praktického hudebníka, studoval theologii a mathematiku a působil jako gymn. učitel v Lemgu do roku 1817, kdy jmenován sbormistrem při dvor. divadle ve Výmaru. Psal do časopisů pojednání o zpěvní methodě, samostatně pak vydal *Versuch einer system. Gesangslehre* (1820) a *Chorgesangsschule* (1833). Ze skladeb jeho vynikají: oratorium *Die Kraft des Glaubens*, *Otče náš* (na text Klopstockův), opera *Die Neger oder Robert u. Marie*, 4 ouvertury, *Miserere*, *Salve regina*, *Te Deum*, jež vydány byly tiskem u Breitkopfa a Härtela, Hofmeistera a Schotta. Sestra jeho Charlotte Henriette (* 1784 v Lipsku), výtečná pěvkyně, dobyla si slavného jména na uměleckých cestách v průvodu svého bratra konaných, hlavně v Drážďanech, ve Vídni a v četných městech italských. *P*

Haschka (též Haška) Lorenz Leopold, básník něm. (* 1749 ve Vídni — † 1827 t.), mlád vstoupil do řádu Ježíšova, po jehož zrušení živ byl ve Vídni, zaměstnán spisovatelstvím a vyučováním. Později stal se profes. aesthetiky na Teresiánu. Ze všech jeho ód, a ty hlavně básnil, největšího rozšíření došla hymna rak. národův *Gott erhalte Franz den Kaiser* (1797). Sbírky jeho ód není; vyšly roztroušeně a porůznu, ponejvíce při příležitostech dynastických a vítězstvích vojenských. O politickém jeho udavačství viz Wurzbachův »Biogr. Lexicon.«.

Haschowa viz Hažov.

Hasicí nářadí. Až do XVI. stol. bylo užíváno při hašení ohně trhacích háků, sekyr, řebříků, palic na otloukání střech, nádob k umívání, sudů a džberů na saních, jakož i dřevěných nebo kovových ručních stříkaček. K tomu přibyla v XVI. stol. vozová stříkačka, později slaměné nebo přezné koše, putnové a džberové stříkačky, hadice výpustné a ssavé, plácačky, berlovky a extincteury. S pokrokem hasičství pokračovalo i zdokonalování hasicího nářadí. V novější době dobrovolných sborů hasičských zdokonaleno hlavně přední hasičské nářadí: řebříky a stříkačky. Řád policie v příčině ohně pro král. České ze dne 25. kv. 1876 ustanovuje v § 27.—30., že každá osada uzavřená, aspoň 100 domů čítající, má míti řádnou stříkačku vozovou i ruční, jednotlivé osady v obci pak že mají míti přiměřený počet přenosných a ručních stříkaček, řebříků, háků a košů, majitelé rozsáhlých stavení a zvláště průmyslových závodů že mají býti přidržáni k zakoupení vlastních stříkaček převozných nebo přenosných. Podobná ustanovení obsahují řády policie v příčině ohně pro markrabství Moravské (ze dne 5. dub. 1873) a pro vévodství Slezské (ze dne 2. ún. 1873). V řádě moravském mimo to v § 30. se nařizuje, by v každém větším domě, zejména v městech a městysech, byl k hašení ohně aspoň jeden řebřík, jeden hák, šest košů a jedna svítilna, v řádě slezském v § 24. pak ustanovuje se, by kromě stříkaček byly po ruce vozy na vodu, každý nejméně na 8 věder, a těch aby bylo třikráte tolik jako stříkaček. O jednotlivém hasicím nářadí viz Koš, Řebřík, Stříkačka a pod. *Jdra.*

Hasicí řád. Dle § 16. řádu policie v příčině ohně pro království České ze dne 25. kv. 1876 má obecní výbor pro každou uzavřenou osadu, která čítá aspoň 20 domovních čísel, vydati řád hašení. Vzorce takovýchto hasicích řádů, a to pro obce, kde je hasičský sbor, i pro obce, kde ho není, vydala r. 1894 zemská ústřední hasičská jednota království Českého v II. seš. »Hasičské Knihovny.« *Jdra.*

Hasič, činný člen sboru hasičského. Dle zavedené soustavy zemskou ústřední hasičskou jednotou království Českého r. 1894 rozeznávají se ve sboru hasičském: lezci, stříkačníci a pořadatelé se zdravotním oddělením. Lezci pracují při požáru, stříkačníci dopravují vodu, pořadatelé bdí nad pořádkem, oddělení zdravotní koná službu zdravotní. Sboru velí velitel nebo náměstek velitelův, maje k ruce jednatele sborového jako pobočníka a vrchního hudce. K činovníkům celému sboru společným mimo to patří: starosta, náměstek starostův, sborový lékař a dozorce náčiní. Sbory větší dělí se na oddělení, oddělení pak v čety. Oddělení, jež zpravidla se skládá z čety lezecké, stříkačnické a pořadatelské, velí náčelník oddělení, četě četař. Zástupcem četařovým je členař. Každému oddělení bývá přidělen hudec. Sbory menší dělí se přímo v jednotlivé čety. Činovníci (funkcionáři) župní jsou: župní starosta, jeho náměstek, župní dozorce a župní jednatel. Pokladník sborový i župní jakož i přehližitelé účtů jsou toliko správními činovníky. U sborů moravsko-slezských služebním řádem z r. 1894 doporučují se činovníci: náčelník, podnáčelník, četaři, zbrojmistr a členaři. *Jdra*

Hasičství záleží ve spořádaném spolupůsobení při ohni hrozícím neb již vzniklém, aby zachráněny byly životy a majetek požárem v nebezpečí se ocitnuvší; činnost tuto pěstují sbory hasičské. Jsou buď placené sbory obecní (na př. v Praze, Plzni), složené z osob obci k hasičské službě najatých a tedy ve všem obci podřízených, anebo sbory zřizované na základě zákona o spolcích jednak ze zřízenců průmyslových a obchodních podniků (drah, továren a pod.), kteří bývají z pravidla již do práce a služby bráni s podmínkou, že

hodí-li se k tomu, státi se musejí členem závodního sboru hasičského, jednak z obyvatelů obce dobrovolně k tomu se přihlásivších, kteří pak i mimo spolek smějí nositi zvláštní odznak. V každé osadě, kde jest aspoň 50 stavení obytných, má starosta pečovati o to, aby tam zřízen byl dobrovolný sbor hasičský. Dá-li takovýto sbor stanovy své schváliti obecním výborem, může tento jemu a jeho náčelníkovi svěřiti policejní právo obce a jejího starosty pro případ požáru a místní obec má sboru tomu po případě též sama opatřiti výzbroj a nářadí hasicí (zák. ze 25. kv 1876 č. 45. zem. zák.). — R. 1891 (dle stat. přehledu M. Mayera) bylo v Čechách 2780 hasičských sborů (spolků), takže téměř v každé druhé místní a v každé třetí katastrální obci jest sbor hasičský; ze sborů oněch bylo pak 77 závodních, t. j. sestavených ze zřízenců podnikův. Hasičstvo v král. Českém bylo tehdy seskupeno v 62 okresní, po případě župní jednoty, spojené vespolek v »Zem. ústřední hasičskou jednotu král. Českého«; německé sbory hasičské tvořily pak 83 okr., po případě župních jednot, sloučených ve »Feuerwehr-Landes-Central-Verband für Böhmen«. — Dle zák. ze 24. pros. 1884 č. 62. zem. zák. jsou všechny ústavy, jež v Čechách pojišťováním proti ohni se zabývají, povinny k účelům h. odváděti roční příspěvek 2% z hrubého pojistného. Příspěvek pražské pojišťovny městské připadá Praze, z příspěvků ostatních pojišťoven utvořeny jsou fondy: 1. věcný ku podporování dosavadních a ku zřizování nových sborů hasičských; 2. osobní ku podporování hasičů z povolání a výkonných členů dobrov. sborů hasič., kteří ve službě úrazu došli, a jejich rodin; tomuto druhému fondu dostává se též případných pokut pojišťoven. Vyměřovati, vybírati, spravovati a rozdělovati ony příspěvky přísluší výboru zem. O žádostech za podporu z fondu věcného, jež podávají se prostřednictvím okr. výborů, rozhoduje zemský výbor po návrhu enkety, ve které zasedají zástupci pojišťoven, obchod vedoucích v král. Českém, a obou zem. ústředních jednot hasičských (české i něm.), vždy v prvé polovici roku příštího po podání žádosti. Částky však připadající z fondu osobního členům dobrov. sborů has. rozdílejí se oběma ústř. jednotami has. dle návrhů, zemskému výboru v každém jednotlivém případě předkládaných. V markrabství Moravském vydán dne 5. dub. 1873 zákon o policii požárové a dne 16. pros. 1882 zákon, kterým se stanoví povinnost pojišťoven přispívati k účelům hasičským, ve vévodství Slezském dne 2. února 1873 zákon o policii požárové a dne 6. pros. 1882 zákon o přispívání pojišťoven. S hasičskými sbory spřízněny jsou ochranné sbory, poskytující přispění při každém úrazu osobním; vedle pražského sboru bylo v Čechách r. 1891 ještě 8 sborů ochr., ale veskrze v území německém. *Šd.*

Úlohou hasičských sborů, zvláště dobrovolných, jest rychle a spořádaně poskytovati pomoci nejen při požárech, ale i při povodních, při průtrži mračen, při sesutí se staveb, při neštěstí na dráze a pod. Od r. 1892 převzaly některé sbory i dopravu raněných a nemocných v době války.

Nejstarší h. lze případně pojmenovati bouráním, ježto veškeré umění odolati rozpoutanému ohni záleželo hlavně ve sbourání sousedních budov. Při hašení používáno trhacích háků, sekyr, řebříků, sudů a džberů, což ve stol. XV. doplněno ruční stříkačkou. Práce zachraňovací vykonávaly jmenovitě řemeslnické cechy, jež mívaly vlastní hasicí nářadí. R. 1518 vynalezena Ant. Platnerem v Augšpurce vozová stříkačka, a tím počíná nová doba h. Stříkačka ponenáhlu byla v ústrojí i částech svých zdokonalována. Vedle malých ručních stříkaček hotoveny větší, putnové a džberové. Vůdčí úlohu při požáru míval kominík nebo kovář, jimž k ruce přidáni tesaři, zedníci a obecní zřízenci. Zřizováním placených sborů učiněn značný krok ku předu. Prvý takový sbor zařízen v Paříži poč. min. století, a některá velká města následovala brzy toho příkladu. Se sbory placenými zaváděno nové a zdokonalováno staré nářadí požární i ochranné. Sestrojeny pošinovací řebřík a okapový můstek, vynalezeny konopné hadice, zřizovány hydranty, vynalezena ohebná ssavice a i parní stříkačka. Ojediněle zakládány byly sbory dobrov. hasičů již před r. 1850. Tak v Míšni 1841, v Karlsruhe 1847, ano již r. 1745 v Barmech. Ale utěšený rozvoj této myšlénky lze pozorovati teprve po létech 50tých, kdy četněji zařizovány dobrov. sbory v Německu a kdy i u nás počato je zakládati. Některé z vynálezů předešlé doby (parní stříkačka) došly teprve nyní žádoucího upotřebení. Vynalezeny střešní řebřík, ssavice pryžové, plechové pochodně, extincteur, oprava hadic pryžovými náplastmi a j. Ústrojí stříkaček doplněno přiměřeným větrníkem a výroba jejich prováděna tak, aby byly lehké, trvanlivé, k práci způsobilé a čištění přístupné. Místo ručních stříkaček zavádějí se »berlové« čili podpažnice, k parním přibyly nejnovějí stříkačky hnané proudem elektrickým a motorem petrolejovým nebo benzinovým. Na místě šroubení doporučují se spojky, jichž několik vynalezeno (u nás Rothova a Krškova). Současně s nářadím zdokonalována hasičská taktika. Členové sborů cvičeni pro službu hasičskou, a tím docíleno, že značnějších požárů rok co rok ubývá, přes to že dle statistiky počet požárů vůbec neklesá.

V král. Českém založila Praha r. 1853 placený sbor, první to vůbec hasičský sbor u nás. První sbor dobrov. hasičů zařízen rytmistrem na odp. Ferd. Leitenbergrem r. 1854 v Zákupech, druhý až r. 1861 založen v Liberci. První pokusy českého dobrov. hasičstva podniknuty — ač bez úspěchu — v létech šedesátých v Chrudimi a ve Slaném; teprve roku 1864 vznikl přičiněním Karla Krohna první český sbor dobrov. hasičů ve Velvarech, potom sledovaly r. 1865 Roudnice, 1867 Nepomuk a Kolín, 1868 Hora Kutná, Plaňany a Tábor. R. 1870 bylo již 16 českých sborů dobrovolných hasičů, r. 1874 již 107, r. 1877 již 152

se 7793 činnými členy kromě 3 placených sborů se 134 činnými členy. — V markrabství Moravském založen prvý sbor r. 1861 ve Fulneku, prvý český r. 1868 v Třebíči, druhý r. 1871 ve Vel. Meziříčí. R. 1874 bylo na Moravě 16, r. 1881 již 86 sborů dobrov. hasičů s velením českým. Ve vévodství Slezském zařízen teprve r. 1879 prvý český sbor v Mikolajicích u Opavy. Avšak sbor tento měl v prvých 3 létech trvání velení německé. Druhý sbor s českým velením založen ve Slezsku teprve r. 1883 v Kylešovicích. *Hlbk + Jdra*

Organisace českého h. dobrovolného. Rozvoj čes. dobrov. h. dál se s počátku toliko do šířky — zakládáním sborů. Leč založené sbory počaly pěstovati mezi sebou vzájemnost, jež osvědčena byla krajinskými sjezdy 6. čna 1875 v Libochovicích, 26. čna 1875 v Turnově, 25 čce 1875 v Klatovech a 5. září 1875 v Jindř. Hradci, jakož i prvním sjezdem československého hasičstva, svolaným na 13. a 14. srp. 1876 do Prahy, na němž téměř 800 hasičů českých schválilo návrhy stanov ústřední hasičské jednoty zemské s jednací řečí českou a něm. a zřízení zemského základu pro poraněné hasiče, jejich vdovy a sirotky. Stanovy byly sice r. 1877 schváleny, ale pro lhostejnost českých sborů, jichž ze 200 sotva 42 se přihlásilo, jednota ani v život nevešla. Z něm. 560 sborů nehlásil se k jednotě ani jediný. — Lépe ujímalo se sdružování sborů v župy, k čemuž dán podnět na schůzích libochovické a klatovské; myšlénka však uskutečněna teprve r 1879, kdy 8. čna schváleny byly stanovy hasičské župy sev. záp. Čech a 9. srp. stanovy župy na česk. jihozáp., kterážto nejdříve zahájila činnost. Zatím zařízena roku 1878 něm. sbory nová zem. ústřední jednota v Teplici, jejímiž členy mohly se státi toliko župy. K jednotě té přihlašovaly se zprvu jen něm. župy, avšak od r. 1880 i české; do 30. čna 1881 bylo v této jednotě sdruženo již 12 čes. žup se 170 sbory a 8475 hasiči vedle 29 něm se 381 sbory a 23.833 členy. Od té doby byli Češi v ústř. výboru zastoupeni jednou třetinou. Od r. 1884 vedeny práce v ústř jednotě odděleně dle obou zemských jazyků. Koncem r. 1890 bylo v ústř. jednotě sdruženo již čes. 61 žup s 1176 sbory a 61.631 činnými členy, něm pak 77 žup s 1183 sbory a 72.758 členy. Avšak ve valné hromadě 13. list. 1887 porušena shoda obou národností ve společné práci tím, že něm. většina přijala návrh nových stanov, českou menšinu z předsednictva vylučujících a českou řeč v jednání za rovnoprávnou neuznávajících. Voláno tudíž po zřízení samostatné české zem ústř. jednoty, což se stalo 1. ún. 1891 rozdělením zem. jednoty ve dvě rovnoprávné, samostatné jednoty: »Zemskou ústřední hasičskou jednotu král. Českého« a »Feuerwehr-Landes-Central-Verband für Böhmen«. Dne 1. listop. 1891 bylo v české jednotě sdruženo 63 žup s 1271 sbory, jež čítaly 53 833 činných, 25.226 přispívajících, 5144 zakládajících a 1579 čestných členův; koncem r. 1894 dostoupil počet žup čísla 72, sborů 1556 a činných členů 58.328, počátkem října 1895 žup 81, sborů 1892 a čin. členů 63.543.

Účelem žup je zvelebení, rozšíření a zdokonalení h. v obvodě župním, jakož i prostředkování styků mezi sbory a ústř. jednotou. Správu žup obstarávají činovníci (funkcionáři) župní; záležitosti župní řídí valná hromada vyslanců, které volí každý sbor, župní výbor a župní správa. S výroční hromadou bývá spojen župní sjezd a cvičení místního sboru, někdy i odborné přednášky. Na výlohy župní přispívají sdružené sbory. Účelem zem. ústř. hasičské jednoty král. Českého je zdokonalování a rozšiřování h. v král. Českém, péče o hasiče přišlé k úrazu v nařízené službě a zřizování podpůrných pokladen. Správu jednoty řídí ústřední správa (předseda, náměstek předsedův, jednatel a pokladník), 15členný ústř. výbor a valná hromada poslanců sdružených žup. Řádná hromada koná se po ukončení trojletí. Do ústř pokladny platí sbory za každého člena roční příspěvek hromadou stanovený (té doby 5 kr.), začež přihlášeným členům v případě úrazu vyplácí se podpora, hromadou určená a zem. výborem schválená. Té doby poskytuje se při úrazu povážlivějším denně 1 zl. 50 kr., při menším 1 zl. i méně po čas naprosté neschopnosti ku práci a výdělku, trvala-li nemoc více než 6 dní; invalidům dle okolností 8, 16, 24 zl. měsíčně; vdovám po hasičích zemřelých následkem služby nařízené měsíčně 8 zl., sirotkům do skončeného 15. roku až do počtu 4 sirotků jedné rodiny 4 zl. měsíčně. Do r. 1886 vypláceny takové podpory jen z pokladny ústř. jednoty, jež vyplatila takto 25.162 zl. Od r. 1886, kdy vstoupil v život zemský zákon z 24. pros. 1884, jímž stanoví se povinnost pojišťoven k plnění příspěvků k účelům hasičským a ku podpoře hasičů k úrazu přišlých, vyplácejí se podpory z fondu hasičského »osobního« po súčtování se zem. výborem král. Českého, a za tu dobu až do konce roku 1894 vyplaceno 215.672 zl. Koncem r. 1894 měla zem. ústř. jednota 17 invalidů I. třídy, 9 inv. II. a 5 inv. III. tř., mimo to 28 vdov a 53 sirotků, na jejichž podporu v r. 1895 rozpočteno 10.086 zl. V období 1891—93 vzešlo při konání hasičské služby 969 nehod; z nichž ve 20 případech následovala smrt. V případech, ve kterých zem. výbor po zákonu odepře výplatu podpory, vyplácí ústř. jednota podporu z vlastních příjmů.

Podobně vyvíjelo se h. české i na **Moravě** a ve **vévodství Slezském**. Když r. 1883 založena česká ústřední jednota moravsko-slezských dobrovolných sborů hasičských, přihlásilo se k ní hned 30 sborů, a do jejího výboru povoláni zástupci dvou tehdejších žup českých. R. 1889 bylo sdružených sborů 191 o 6685 čin. členech. R. 1893 přijala jednota název »Česká ústř. has. jednota pro Moravu a Slezsko« a změnu stanov, že jako v král. Českém toliko župám lze býti jejími členy. Správu její vede schůze vyslanecká, jež se koná jednou za 3 léta, a 13členný výbor. Na uhrazení nákladu vybírají župy od sborů při-

spěvek hromadou určený (té doby za každého přihlášeného hasiče 5 kr. ročně). Ve vévodství Slezském založena první česká župa roku 1890 pro soudní okresy: Opavu, Vítkov, Klimkovice a Bílovec. Tou dobou sdruženo jest v ústř. jednotě pro Moravu a Slezsko 34 žup o 553 sborech a 21.803 čin. členech, z nichž 2 župy s 55 sbory a 2000 čin. členy připadají na Slezsko. Mimo svazek župní a ústřední stojí v Čechách asi 50 sborů, o něco více pak v obou sesterských zemích. Celkem tedy jest sdruženo v obou ústř. jednotách 115 žup, 2445 sborů a 86.346 čin. členů. Českých sborů dobrovolných hasičů v zemích koruny České je tedy asi 2600 přibližně s 90.000 činnými členy.

Zemská ústř. jednota král. Čes. vydává za účelem jednoty ve správě a výcviku redakcí své technické kommisse »Hasičskou Knihovnu« od roku 1893. Moravsko-slezská ústřední jednota vydala cvičebný a služebný řád, jakož i četné vzorce spolkových knih pro sbory. Česká ústřední jednota dále vydala za podpory zem. výboru roku 1891 »Statistický přehled sborů hasičských v král. Českém« (sestavil Mat. Mayer), obě pak ústř. jednoty podávají po ukončeném správním tříletém období tištěné zprávy o své činnosti. — Dozor na zřízení hasičské vykonávají v Čechách a na Moravě župní dozorci, volení župou, ve Slezsku však dle zem. zákona z 11. led. 1891 placení okresní dozorci. V Čechách kromě toho volí ústř. výbor ze středu svého zemské dozorce, kteří také vyšetřují, bylo-li od sboru a obcí náležitě užito podpor z věcného fondu hasičského na zakoupení nářadí hasičského. Dozorci župní i zemští jsou sborům i župám rádci, zvláště ve vzhledě technickém; jejich rady bývá často dožadováno při koupi nářadí, zkoušení strojů a výkladě zákonných předpisů. — Sílu i jednotnou organisaci ukázalo české dobrovolné hasičstvo jak o jubilejní výstavě r. 1891 ve dnech 14.—16. srpna, kdy počtem 16.000 vystoupilo, tak i dne 11. srpna 1895, kdy shromáždilo se v Praze 12.000 činných členů.

Podnět k hasičskému museu vyšel z výstavního výboru skupiny 18. (H.) jubilejní výstavy zemské r. 1891, kterýž se na tom usnesl, aby z darovaných vystavených věcí zařídilo se has. museum a správa jeho odevzdala se ústř. jednotě král. Českého. Museum otevřeno 15. dub. 1894 v továrně R. A. Smekala na Smíchově. Dne 10. kv. 1895 obsahovalo 1026 předmětů. Základní fond (výtěžek ze sjezdu hasičského r. 1891) 2098 zl. smí býti toliko v úrocích upotřeben ku krytí výloh.

Hasičský kroj a výzbroj. V prvé době zaváděli sborové kroj dle vzoru sboru pražského (kabátec z tmavozeleného sukna, kalhoty tmavošedé, pro léto plátěné, čapku z tmavozeleného sukna tvaru francouzského) a za stálý odznak plamének. R. 1885 vydala zem. ústřední jednota předpisy, jimiž schvalovala kroj dle rázu vojenského (halenu nebo kabátec z temně šedého sukna s výložkami světločervenými, spodky z téže látky s červenou lemovkou, plášť střihu vojenského s nachovou lemovkou i výložkami, čepici na způsob c. k. důstojníků), a jako odznak dle § 43. zákona ze dne 25. kv. 1876 doporučován na čapce hasičský odznak se jménem místním. K rozeznání činovníků bylo s počátku kromě úpravy přilbic a výzbroje užíváno jen plaménků; avšak dle návrhu zemské jednoty zaváděny za odznak činovníků růžice hvězdicové. Kroj tento však u sborů českých nezdomácněl. Nynější ústř. jednota od r. 1894 usiluje zavésti kroj národní rázu více občanského (kabátec čamarový, spodky, plášť a čapku z tmavomodrého sukna, pro službu kabátec a spodky téhož střihu i úpravy z dvojitého režného plátna). O výzbroji vydány zem. ústř. jednotou r. 1894 předpisy, jimiž se hledí zavésti jen to, co shledáno praktickým, trvanlivým a levným. Označování činovníků veřejnosti děje se výzbrojí (úpravou přilbice a sekyrky) a náramenními spojemi čamarovými. Sbory moravsko-slezské dle předpisu ústř. jednoty pro Moravu a Slezsko nosí tmavomodré soukenné haleny, černé spodky a kožené nebo soukenné čapky tvaru franc.; služební oděv je plátěný. Označování děje se náramky a prýmky.

Hasičské podniky svépomocné. Zemská ústř. has. jednota král. Českého založila r. 1894 pohřební pokladnu členskou, v níž každý činný člen sboru dobrov. hasičů král. Českého může si levně zajistiti výplatu pohřebného (té doby 200 zl.) pro pozůstalé. Pokladna zahájila činnost poč. ledna 1895 a koncem září 1895 čítala 3736 členů ze 197 sborů; 10. srp. 1895 měla jmění 6595 zl. 83 kr. Na Moravě založen r. 1893 invalidní fond hasičský na podporu sestárlých nebo ku práci neschopných činných členů dobrovolných sborů, kteří po 20 let činně vytrvali ve službě hasičské, při čemž zajišťuje se jim potřebný náklad pohřební. Členové platí ročně 40 kr. Koncem r. 1894 měl fond 2329 členů a 7591 zl. 92 kr. jmění. Dále svépomocnými podniky hasičskými jsou: Společenstvo všeobecné podporovací pokladny dobrovolných sborů has. na Moravě a Podporovací pokladna dobrov. sborů has. ve Slezsku, jež zřízeny byly ku podpoře hasičů k úrazu přišlých. Příspěvek členský obnáší 10 kr. ročně. Podpora vyplácí se buď dočasně nebo trvale, výši její i příspěvku ustanovuje valná hromada. Pokladna moravská v té době vyplácí dočasnou podporu denně až 3 zl., trvalou až do 300 zl., vdovám nejvíce 120 zl., sirotkům, jejichž matka žije, po 60 zl., jimž matka zemřela, po 90 zl. ročně až do 14. roku.

Hasičská literatura česká. Za prvopočátky has. literatury sluší pokládati starodávné řády hašení ohně a pořádku při hašení, řády požární, nařízení úřadů zeměpanských i obecních, jakož i některé starobylé řády policejní a trestná nařízení. Z řádů o hašení ohně je nejstarší řád Berky z Dubé z r. 1546, z řádů policejních řád král. věn. města Chrudimě z r. 1510; také již nařízení z r. 1278 stanoví tresty žhářům a rváčům při požáru.

Z předpisů vládních nejznámější je řád proti ohni, vydaný r. 1785 cís. Josefem II. Sem náležejí i popisy požárů, chované zvláště v archivech městských; zejména je bohat archiv města Klatov zápisy o požárech z l. 1424 až 1848. Nejstarší spisy jsou: »Dobrovolný sbor hasičů« od Ferd. Leitenbergera z r. 1856 a »O požárech a hašení ohně« od Al. Pasty z r. 1860 (oba z něm.), druhý přel. od Josefa Franty Šumavského pomocí Fr. Špatného. První samostatný český spis vydal r. 1869 J. Vysocký pod názvem »Základy hasičstva«. Od let 70tých do r. 1895 vydáno mimo četné drobnější publikace více než 80 spisů odborně hasičských; z těch připadá na Moravu 10, na Slezsko 3. V pracích těch zahrnuto i 6 překladů z něm. — Nejstarší z **časopisů** je klatovský »Český Hasič« (od r. 1878); k němu druží se »Věstník zemské ústřední jednoty hasičské král. Českého« v Chrudimi (1886). »Hasičské Listy« v Březnici (1889) a »Has. Rozhledy« v Horažďovicích (1895). Na Moravě vychází ve Vel. Meziříčí »Ochrana Hasičská« (1892). Župních **věstníků** vydáno 7, z nichž však toliko 3 se udržely; nejstarší je »Věstník župní hasičské jednoty na českém jihozápadě«, vyd. od r. 1884 v Horažďovicích. Z **kalendářů** nejstarší je »Čermákův kalendář čes. hasičů«, vyd. v Klatovech od r. 1881. Nákladem J. Otty v Praze vydán letos II. roč. »Hasičského kalendáře rodinného«. »Hasičské Knihovny«, vyd. zem. ústř. jedn. kr. Č., vyšlo dosud 5 sešitů. — O české **písemnictví** hasičské získali si zásluh jako spisovatelé, redaktoři a přispěvatelé: z Čech: Al. Dolejší, JUDr. Jan Figar, Jos. Hubálek, Kar. Hubálek, Fr. Jakubský, Václ. Ježek, Jak. Al. Jindra, Mor. Kawinek, F. V. Kohl, Ferd. Kuklich, Fr. Ledečský, Václ. Lohniský, Václ. Makovec, Josef Martínek, Mat. Mayer, JUC. Jindř. Michálek, Ad. L. Seidl, Václ. Skřivánek, R. A. Smekal, Jos. Šťastný, Boh. Tiapal, Kar. Tichý, Fr. Velinský, Václ. Vrabčík a j.; z Moravy: Titus Kiška, Arn. Šeha, Fr. Vilím, Hil. Vodička; ze Slezska: JUDr. Rom. Dubový a Rud. Gudrich. Jako nakladatele hasič. spisů vytknouti sluší knihtiskaře Max. Čermáka z Klatov († 1892). Srv. Jak. Al. Jindra, »Česká literatura hasičská« (1893). *Jdra.*

Hasidlo, vše, čím oheň hasíme nebo hořlaviny od ohně chráníme. Rozeznáváme h-la přirozená a umělá; dále tekutá, pevná a plynná. Přirozeným h-lem jest voda; vedle ní v čas potřeby každá tekutina, která sama nehoří a hoření nepodporuje, na př. mléko, pivo a j. Dostatečným množstvím vody oheň se hasí, ale malá míra vody rozkládá se žárem v kyslík a vodík, z kterýchžto dvou plynů první jest podmínkou spalování a druhý sám hoří. Upravíme-li vodu v roztok látkami, které podporují hašení, nabýváme tekutého h-la **umělého**. Účinek těchto přísad při chránění a hašení spočívá v tom, že jednak vydávají v ohni plyny, v nichž hoření zaniká, jednak pokrývají po odpaření vody předměty hmotným povlakem, jenž zamezuje přístup vzduchu a kyslíku v něm obsaženému. K prvějším patří hl. kyselina uhličitá a kysličník uhličitý, čpavek a čpavkové soli, chlór a jeho sloučeniny, kyselina siřičitá. K přísadám, jež na předmětech tvoří práškovité nebo sklovité povlaky, náleží zvláště chlorid vápenatý, fosforečnan a síran ammonatý, vodní sklo, soda a soli louhové. Tyto přísady přidávají se do vody buď jednotlivě nebo jako schválně připravené smíšeniny; roztoky takto připravenými naplňují se buď stříkačky nebo jimi oheň prostě z nádob se polévá. Nejúčinnější z podobných přísad dle nabytých zkušeností jest chlórové vápno, roztok kamenné soli a vodní sklo s přídavkem žíravého natronu. Nejhojnějšího užití dochází v hasičství praktickém dvojuhličitan sodnatý s kyselinou sírovou v extincteurech (v. t.). V této příčině znám je v hasičství Kulstrunkův hasicí prášek, skládající se ze síranu ammonatého, kamenné soli, dvojuhličitanu sodnatého a uhličitanu ammonatého, pak Bauerovo h., jež obsahuje pálenou sodu a kamennou sůl. Avšak jakkoli o dobrém účinku těchto a jiných smíšenin nelze pochybovati, nedocházejí v hasičství výkonném valného rozšíření a užití pro svou drahotu a množství, jehož bylo by potřebí. — H-lem pevným nazýváme v první řadě zrnitou nebo práškovitou hmotu, jíž oheň zasypáváme, aby přístup vzduchu k ohroženému předmětu byl zamezen. Sem patří především hlína, písek a popel. Pevnými h-ly hasíme zejména hořící oleje a tuky, jež při hašení vodou pro svou lehkost na všecky strany se rozstřikují a tak nové nebezpečí působí. Druhou skupinu pevných h-del tvoří silné a husté tkaniny (houně), jimiž oheň pokrýváme nebo do nichž hořící předměty zaobalujeme, bychom plameny umačkali. H-del pevných ve způsobě záchranných tkanin užívá se v hasičství nejplatněji při záchraně osob, na nichž oděv se vzňal. Záchranné plachty z pravidla se impregnují síranem nebo fosforečnanem ammonatým. V kuchařství užívá se s nemalým úspěchem k hašení hořících tuků drátěné sítě, kterou nádoba s hořící mastnotou rychle se pokryje. Horké plyny, procházející kovovým pletivem, tou měrou se ochlazují, že nad sítí hořeti nemohou. — Plynným hasidlem zoveme plyny, jež hoření ruší. Látky k utvoření těchto plynův, v nichž oheň uhasíná, různým způsobem do ohně přivádíme neb uzavřením místnosti, kde požár zuří, hodláme docíci toho, by oheň, jemuž jsme přístup vzduchu zamezili, poslední zbytky kyslíku strávil a tak samovolně zanikl. Nejpůsobivějšími h-ly v této příčině jsou kyselina uhličitá, kysličník uhličitý, chlór a kyselina siřičitá. Do ohně v uzavřených místnostech metají se krabice, skleněné láhve, koule a granáty, přiměřenými smíšeninami naplněné. Zmínky zde zasluhují Haywardovy hasicí granáty, obsahující chlorid vápenatý a chlorid hořečnatý, Hardenovy granáty, naplněné roztokem kuchyňské soli a salmiaku, Schönbergrovy láhve, obsahující sodu, kuchyňskou sůl a vodu, Büchnerovy krabice, obsahující ledek, síru, dřevěné uhlí a kolkotar. Také plynných h-del užívá se v praktickém

hasičství velmi zřídka a to jen při hašení vnitřních požárů. Srv. F. Kulštrunk, Umělá hasidla (Čes. Hasič, 1886). *Hbk.*

Hasina, osady v Čechách: **1)** H. Nová u Podolí, hejt. Jičín, okr. Libáň, fara a pošta Rožďalovice; 26 d., 134 ob. č. (1890), popl. dvůr zv. »Hasinský Dvůr« a mlýn — **2)** H. Stará u Tuchomu t.; 26 d., 149 ob. č. (1890), mlýn a panský rybník.

Hasištein (něm. *Hassenstein*), zbořený hrad u Kralup, postavený bezpochyby v polov. století XIV. (snad 1341 48) na gruntech královských a v manství daný Bedřichovi ze Šumburka (1348 atd.). Manský list dán jemu a Bernartovi ze Š. Tento, jsa potom samostatným pánem, vyňat jest z práva soudů krajských (1367). Po něm následovali synové Frycek, Heřman a Bernart (1388), z nichž potom jej první ujal (1394) a později vzdal Jindřichovi z Plavna. Když se tento proti králi bouřil, obležen jest H. r. 1418 v zimě a po dvou měsících dobyt. Král Václav zastavil jej r. 1418 Mikuláši z Lobkovic, jenž byl velmi přispěl k jeho dobytí; podle výminky v manském listu doložené stal se H. (1419) zase manstvím ušlechtilým. Po Mikuláši († 1435) ujal H. při dělení (1440) syn Mikuláš, kterýž k němu mnohé okolní statky držel († 1462). Synové jeho Jan, Mikuláš, Jaroslav a Bohuslav drželi statky otcovské s počátku nedílně. Teprve po smrti Jaroslavově († 1486) se rozdělili (1490); každý z nich dostal třetinu zboží otcovských dosti rozlehlých a kromě toho třetinu hradu H a — Bohuslav, proslavený humanista (viz z Lobkovic B), shromáždil na H-ě vědecké sbírky, jakých tehda neměl žádný český pán. Měl tu mapy, hvězdářské stroje, ale předním pokladem byla velká knihovna s mnohými a drahocennými knihami (rukopis Platónův za 1000 dukátů koupený). Po smrti Bohuslavově († 1510) drželi potomci bratří jeho po polovici hradu. Jan († 1517), bratr Bohuslavův, zůstavil svou polovici synu Jaroslavovi († 1529), po němž ji měli synové tohoto Jindřich a Šebestián společně, později (1540) Šeb. sám († 1587). Díl ten spadl odúmrtí na císaře Rudolfa II., který jej prodal (1592) Maximiliánovi (synu Jindřichovu) k manství (Maximilián sice jej ujal hned r. 1587). Držel jej ještě r. 1597, avšak potom octl se díl ten v držení cís. Rudolfa a potomci Maximiliánovi zůstávali v Německu. — Na druhé polovici seděli od r. 1510 Zikmund, Vilém, Mikuláš a Václav, synové Mikulášovi. Každý z nich měl míti čtvrtinu této polovice; avšak při dělení r. 1518 převzal Václav dva díly svých bratří, držel tu polovici s Mikulášem a prodal potom (1549) své tři osminy bratru Vilémovi a tento zase r. 1533 Jeronymovi Lorencovi a jich strýcům Šlikům z Holíče. Avšak část tato dostala se zase v držení Bohuslava Felixa, syna Václavova, jenž s ní r. 1543 manskou přísahu učinil. Zdá se, že díl ten po jeho smrti († 1583) dostal se synům Janovi Valdemarovi a Bohuslavu Jáchymovi, jichž statky většinou se dostaly, dílem odhadem, dílem prodejem, Jiříkovi Popelovi z Lobkovic. Tomuto r. 1589 léno na díl H-a uděleno. Jiří převzal také s Chomútovem knihovnu hasišteinskou, která z části ohněm, z části povstáním Chomútovských roku 1591 zničena. Část její zachována pro rod Lobkovský a uložena v Roudnici. Po Jiříkově pádu (1594) zabrán jest díl tento od cís. Rudolfa II. Zatím následoval po Mikuláši († 1531) na díle jeho syn Jindřich Mikuláš, jenž jej ještě r. 1579 držel. Na prosbu Kryštofa, syna jeho, propustil mu cís. Rudolf díl ten z manství a r. 1608 v desky zemské vložil. R. 1606 tedy měl císař sedm osmin a Kryštof osmou osminu. Císař Rudolf prodal r. 1606 zámek manský H. s přísl. a statkem Březenským Linhartovi ze Štampachu († 1608). Syn tohoto Jan Reichart přikoupil r. 1609 díl Kryštofův a držel s bratřími celý hrad, kterýž však nechali zpustnouti. Převzal jej od bratří Linhart Štampach, avšak r. 1622 propadl hrad pustý H. s panstvím Ahnikovským. H. zůstal příslušenstvím tohoto (F. Bernau, Hassenstein, 1893). *Sčk.*

Hasišteinský z Lobkovic viz z Lobkovic.

Hasiti ohně a činiti opatření, aby požár vzniknouti nemohl, náleží v policejní obor samostatné působnosti místní obce; policii tuto vykonávají starosta obce, po případě kommissaři pro jednotlivé části obce výborem obecním ustanovení. Obci sluší v této věci učiniti čtvero opatření: 1. Především jest dohlížeti, aby zachovávána byla všechna nařízení a zápovědi, jimiž nebezpečí ohně zamezeno býti má. Každý rok mají také prohlédnuty býti všechny budovy za přispění znalce a po případě zástupce sboru hasičův, aby vypátrány a odstraněny byly vady, z nichž by nebezpečí požáru vzejíti mohlo; dále má býti dohlíženo k řádnému a pravidelnému čištění komínů a rour kouř odvádějících; jest-li v obci aspoň 50 obytných stavení, má býti zřízen zvláštní ponocný, kde pak ho není, mají občané sami aspoň od července do října střídavě konati noční stráž. 2. Má-li požár co nejspíše býti utlumen, sluší učiniti opatření: aby mohlo co nejrychleji dáno býti znamení na poplach (zvony a jiným způsobem); aby v obci, po případě v budovách samých (ve studnicích nebo kádích), bylo s dostatek vody; aby o požáru zpraveny byly též sousední obce a sbory hasičův; aby stále pohotově bylo hasicí nářadí v dostatečném množství a v řádném stavu; aby v obci zřízen byl sbor hasičský. 3. Aby s rozkaceným živlem bylo lze zápasiti, jest především třeba, aby byl pro každou obec ustanoven řád hašení, t. j. nařízení, jak při vzniku požáru předsejíti se má a jaké kdo při hašení konati má práce zvláštní; neboť všeobecně jest každý, kdo se k tomu nahodí a je způsobilý, nehrozí-li jeho vlastnímu majetku nebezpečí, pod pokutou povinen v obvodu místní obce bezplatně a osobně při hašení pomáhati; rovněž koní, ať jsou čikoli, smí za přiměřenou náhradu býti použito k vození stříkaček, vody a j. nebo k jízdě s poselstvím o pomoc do sousedních obcí, jež rovněž jsou povinny sobě navzájem bezplatně

přispěti. Také jest potřebí postarati se o pořádek na místě požáru samém; aby hašení účelně bylo prováděno, může starosta svou moc policejní na tu dobu svěřiti náčelníkovi přítomného sboru hasičského, jehož pak musejí všichni býti poslušni. Zvláště jest důležito, aby na majetek soukromý nebylo saháno, leč nezbývá-li již jiného prostředku, aby požár byl udušen neb obmezen; musí-li pak se tak státi, budiž hlavně o to dbáno, aby vynášené svršky byly bezpečně uschovány a majiteli navráceny. 4. Jakmile jest po ohni, jest obecnímu starostovi ihned pátrati po jeho příčině; o výsledku pátrání musí podati zprávu okres. politickému úřadu a obec. výboru. Vznikl-li oheň nezachováním nařízení stavebních nebo policejních, neb odepřel-li kdo při hašení službu nějakou, potrestá vinníka trestní senát obecní; jde-li však tu o čin stíhaný zákony trestními, sluší o tom ihned zpraviti soud (Zem. zák. ze 25. kv. 1876 č. 45 z. z.). *Šd.*

Hasivka, bot., viz Pteris L.

Haska Lor. Leop. viz Haschka.

Haslach: **1)** H., okr. městečko hornorak. v hejt. rohrbašském při Mühle; 1566 ob. (1890), škola tkalcovská a průmysl tkalcovský. Při far. kostele je mohutná starobylá věž, býv. hláska rožmberská.

2) H. ve Slezsku viz Hažlach.

3) H., město velkovév. Badenského v okr. wolfašském, kraji offenburském, na ř. Kinzig, při trati Offenburg-Singen badenských stát. drah, 218 *m* n. m., má katol. kostel, kapucínský klášter, zal. r. 1630 Bedřichem Rud. hrabětem z Fürstenbergu a zrušený r. 1804, slévárny železa, žel. hamry, přádelnu hedvábí, 2 továrny na dřeváky, mlýny, pily, výrobu hořčice a doutníků, koželužny, vinopalny, obchodní zahradnictví, obchod se dřívím a dobytkem, pěstování ovoce a vína, ocelový pramen s lázněmi a nemocnicí a 1890 ob. (1890).

Haslam [hezlem] William, bohoslovec angl., od r. 1842 do r. 1878 farář v Londýně, od té doby cestující kazatel evangelisační společnosti. Napsal: *From Death into Life* a *Yet not I.* (v obou spisech jest jeho životopis od r. 1841—78); dále *The threefold Gift of God* (obsahuje jeho učení); *Building from the Top* a *Gleanings from the Harvest* (příklady ze své činnosti). *B.M.*

Haslau viz Hazlov.

Hasler (Hassler): **1)** H. Hans Leo, hud. sklad. něm. (* 1564 v Norimberce — † 1612 ve Frankfurtě n. M.), z rodiny českého původu. Studoval r. 1584 v Benátkách u staršího Gabrieliho, 1585 byl varhanníkem u hrab. Okt. Fuggera v Augšpurku, 1602 ve službách při dvoře cís. Rudolfa II. v Praze a povýšen do stavu šlechtického, načež opět žil v Norimberce až do r. 1608, kdy vstoupil ve služby saského kurfiršta Jana Jiřího ve Frankfurtě n. M. H. byl prvním ze skladatelů něm., již šli hledat hudebního vzdělání do Italie, kdežto dříve Nizozemí bylo vzdělávacím střediskem skladatelů evropských. H-ovým zjevem blednouti počíná sláva školy nizozem. a ustupuje epochálnímu rozkvětu školy benátské. H-ův stil nezapře pádného vlivu obou Gabrieliův, z nichž starší Andrea působil na H-ovy světské skladby, madrigal a kanzonettu, mladší Giovanni pak na dvojsborové komposice církevní. Ve světských skladbách H-ových jeví se obdivuhodná konfuse živlu německého a ital. H. jednak oživil ztrnulý způsob německého skládání bujnou melodikou italskou a naopak prohloubil důkladností německé polyfonie lehčí manýru slohu italského. Protestantskému chorálu s melodií ve svrchním hlase vštípil H. znamenité harmonické bohatství. Ze zachovaných skladeb H-ových uvádějí se hlavně: *Canzonette a 4 voci* (1590); *Cantiones sacrae ... 4, 8 et plur. voc.* (1591, 1597, 1607); *Madrigali a 5—8 voci* (1596); *Newe teütsche Gesäng nach Art der welschen Madrigalien u. Kanzonetten* (1596, 1604, 1609); *Missae 4 - 8 vocum* (1599); *Lustgarten newer teütscher Gesäng, Baletti, Galliarden u. Intraden mit 4 - 8 St.* (1601, 1605, 1610); *Sacri concertus 5—12 voc.* (1601, 1612); *Psalmen u. christl. Gesänge 4stimmig, auf die Melodeyen Fugweiss* (1607, nově vydány Kirnbergerem r. 1777); *Litaney teütsch Herrn Dr. Martini Lutheri* (1619); *Venusgarten oder neue lustige liebliche Täntze teütscher und polnischer Art* (1615). Některé skladby nacházejí se též ve sborníku *Sacrae symphoniae diversorum.* Chronologický seznam tištěných skladeb H-ových sestavil Rob. Eitner (»Monatshefte f. Musikgeschichte«, 1874). *Þ*

2) H. Casper, bratr před. († 1618 v Norimberce), varhanník i pianista, vydal sbírku *Symphonie sacrae diversorum von 4, 5 bis 16 Stimmen* (I. díl 1598, II. d. 1600), v níž pojaty jsou též některé skladby H-a 1). *Þ*

Hasli, Haslethal, H. im Weissland, horní část údolí Aary ve švýc. kantonu bernském, táhnoucí se v délce asi 40 *km* nad Brienzkým jezerem až k pramenům Aary. Svrchní část údolí ohraničují na východě Gersten a Gelmerhorn, Tierälpli (3406 *m*), Diechterhorn a Mährenhorn, na západě vých. výběžky skupiny Finsteraarhornské Bächlistock (3270 *m*) a Ritzlihorn (3282 *m*). Tato část jest pustá, skalnatá a jeví četné stopy po ledovcích. Les počíná teprve za Handeckým vodopádem Aary, pastviny až u Guttanen ve výši 1049 *m*, kde již i pole ječmenová a bramborová se vyskytují. Zpodní část údolí v délce 13 *km*, od Meiringen počínajíc, jest bažinatá, nyní kanalisovaná rovina. Nedaleko Innertkirchen ústí do H. údolí Gadmenské. Údolí vyniká četnými krásami přírodními, z nichž zmínky zasluhují především vodopády Handecký a Reichenbašský a ledovce Alpbašský, Lauteraarský, Finsteraarský a Rosenlauigský. H. mimo od strany Brienzkého a Thunského jezera přístupno jest pouze přes hory, průsmyky, přes Engelberger Joch a Susten a přes Grimsel a Vel. Scheideck. Obyvatelstvo údolí jest v řeči i mravech rozdílno od obyvatel údolí sousedních. Muži jsou velcí a svalnatí, ženy štíhlé, jemných rysů v obličeji. Národnosti jsou německé, vyznání protest. Povahy jsou odvážné a spolehlivé, dobří průvodci, výteční lovci kamziků. Obyv.

jest 7091. Hlavním jich zaměstnáním jest alpské hospodářství a dřevořezbářství. **H.** s postranními údolími tvoří okres Oberhasle, 592 km^2 veliký, a 6 obcemi, z nichž hlavní jest Meiringen. Nejzpodnější část údolí patří k okresu Interlaken. — Až do XIV. stol. bylo **H.** svobodným říšským územím a od r. 1275 spolčeno s Bernskem. R. 1310 zastaveno Jindřichem VII. svob. pánům z Weissenburku. R. 1334 proti složení zástavní summy připojilo se dobrovolně k Bernsku, začež požívalo značných výhod. Proti reformaci zdejší obyv. r. 1528 kladlo tuhý odpor, jejž zaplatilo dočasnou ztrátou svých svobod. R. 1798 připadlo **H.** Helvetské republice a spojeno r. 1803 opět s Bernskem.

Haslice (*Hasslitz*), osada v Čechách u Doubravice, hejt. a okr. Litoměřice, fara a pošta Homoly; 22 d., 106 ob. n. (1890).

Haslicht, ves mor., viz Varhošť.

Haslingden [hes-dn], město v angl. hrab. Lancastru, na žel. trati blackburn-boltonské, má rukodělný průmysl bavlnický, továrny na hedvábné látky, železné huti, doly uhelné a 18.225 ob. (1891).

Haslinger: 1) H. Tobias, hudební nakladatel (* 1787 v Zellu — † 1842 ve Vídni). U kapelníka Glöggla v Linci vycvičil se na několika nástrojích a zároveň v nově od téhož založeném hudebním závodě byl zaměstnán. R. 1810 přesídliv se do Vídně, seznámil se tam s majitelem chemické tiskárny Steinerem, vstoupil jako knihvedoucí a později jako veřejný společník s ním ve spojení. Od r. 1826 přejal firmu pod svým jménem a vedl ji takto až do smrti. Ježto **H.** vyměřoval slušné honoráře, byl jako nakladatel vyhledáván všemi téměř současnými skladateli. — Syn jeho: **2) H.** Carl, hudební skladatel a nakladatel (* 1816 ve Vídni — † 1868 t.), žák Karla Černého a Seyfriedův, složil mnoho klavírních pieç a přes sto oper. Po smrti otcově převzal jeho obchod, jejž r. 1875 zakoupila berlínská firma Schlesingerova (maj. R. Lienau). *P.*

Hasmoneovci, totéž co Makkabejští (v. t.). Zváni dle domnělého praotce Mattatiova Hasmóna (Asamonaeus) z kněžské rodiny Jojáribské. Jako dynastie vládli přibližně od r. 160—37 př. Kr. Po zakladateli Jonátánovi, synu Mattatiovu, panovalo celkem 8 vladařů. *Dk.*

Hasnadar viz Chaznadár.

Hasner: 1) H. Josef, právník český (* 1776, † 1850). Jako ředitel zemských desk v Praze napsal *Handbuch des landtäflichen Verfahrens im Königr. Böhmen in Verbindung mit einer chronol. Geschichte der kön. böhm. Landtafel von d. ält. bis zu d. neuesten Zeiten* (Praha, 1824).

2) H. Leopold, Ritter von Artha, bratr před. (* 1788 v Praze — † 1864 t.). Byl nejprve úředníkem zem. soudu, pak od r. 1828 gub. radou, od r. 1830 komorním prokuratorem a od r. 1832 direktorem práv. studií na univ. v Praze. R. 1851 stal se fin. prokurátorem a min. radou; r. 1836 uděleno mu šlechtictví, r. 1855 rytířství.

3) H. R. von Artha Leopold, státník rak., syn před. (* 15. břez. 1818 v Praze — † 5. čna 1891 v Išlu). Vystudovav v Praze, byl od r. 1842—48 společně s Lasserem a Herbstem úředníkem dvorní komorní prokuratury ve Vídni. Navrátiv se r. 1848 do Prahy, stal se redaktorem officielní »Prager Zeitung«, r. 1849 mimoř. prof. právní filosofie a r. 1851 řád. prof. politické oekonomie na universitě pražské. V době té napsal jakožto stoupenec Heglovy školy *Grundlinien der Philosophie des Rechts und seiner Geschichte* (Praha, 1851) a kromě četných článků časopiseckých *System der polit. Oekonomie* (1860, vyšel jen 1. díl). R. 1861 zvolen za Staré město pražské (od Čechů i Němců) do zem. sněmu a od sněmu opět do říšské rady a stal se hned vicepresidentem poslanecké sněmovny, načež r. 1863, když dosavadní president Hein zaujal po Pratobeverovi křeslo ministra spravedlnosti, jmenován předsedou sněmovny. Téhož r. povolán v čelo nové instituce: vyučovací rady. R. 1865 stal se prof. polit. věd na univ. víd. a jmenován r. 1867 doživ. členem panské sněmovny. T. r. zvolen městem Trutnovem do čes. sněmu a referoval 29. srpna 1868 v něm o zrušení zákona o obligátním vyučování druhému jazyku zemskému na středních školách, jež v nepřítomnosti Čechů bylo přijato. V kabinetu Auersperkově stal se **H.** 30. pros. 1867 ministrem vyučování a jest původcem zákonů o obecném školství (osmiletá návštěva, interkonfessnost školy při konfessním vyučování náboženství, státní dozor nad obecným školstvem), o manželství a o poměrech interkonfessních. **H.** byl rozhodným centralistou a nepřál maďarskému vyrovnání ani federalistickým snahám slovanských národů, ačkoli svého času jako redaktor »Pr. Ztg« nutnost federativního zřízení Rakouska dokazoval. Po odstoupení min. Taaffa, Potockého a Bergra byl od 1. ún. do 4. dub. 1870 předsedou ministerstva, načež byl vystřídán hr. Potockým, ministrem federalistickým. Od té doby byl **H.** činným nejvíce jen v panské sněmovně jako referent v církevně politických záležitostech. Mimo jiné mluvil v panské sněmovně proti rozdělení university pražské. Zanechal *Denkwürdigkeiten. Autobiographisches und Aphorismen* (Štutgart, 1892).

4) H. R. von Artha Josef, lékař, bratr před. (* 1819 v Praze — † 1892 t.). Lékařství vystudoval v Praze, byl tu assistentem Fischerovým, r. 1848 habilitoval se pro oční lékařství, načež v l. 1856—84 byl profes. okulistiky. Jeho literární činnost týká se jednak speciálních otázek okulistických, jednak i lékařske a kulturní historie, jmenovitě na universitě pražské. Z jeho prací buďtež uvedeny: *Entwurf einer anatomischen Begründung der Augenheilkunde* (Praha, 1847); *Physiologie und Pathologie des Thränenableitungsapparates* (t., 1850); *Klinische Vorträge über Augenheilkunde* (t., 1860 až 1866, 3 sv.); *Beiträge zur Physiologie und Pathologie des Auges* (t., 1873); *Tycho de Brahe und J. Kepler in Prag* (t., 1872); *Die Verletzungen des Auges in gerichtärztlicher Beziehung* (Tu-

binky, 1880). Mimo to byl spoluredaktorem časopisu »Vierteljahrschrift für prakt. Heilkunde«, resp. »Zeitschrift f. Heilk.«.

Hasparren [asparãn], město arron. bayonnského ve franc. dep. Basses Pyrénées, jihových. od Bayonne; má 5758 ob. (obec, 1890), výrobu nití, vlněných látek, čokolády, koželužství, jirchářství, v okolí mnoho starožitností římských.

Haspe, město v prus. vl obv. arnsberském, kr. hagenském, na Ruhře, na žel. tr. hagenbarmenské, má katol. a ev. kostel, okr. soud, sirotčinec, slevárnu železa, výrobu ocelového zboží, šroubů, nožů, kos, potřeb železničních, válcovnu a 9743 ob. (1890), z nichž 1863 kat.

Haspinger Joachim, obhájce tyrolský (* 1776 ve Sv. Martině v údolí Pusterském — † 1858 v Salcpurku), zvaný Rudovous (*Rothbart*), studoval v Inšpruku a vstoupil r. 1802 do řádu kapucínského a byl r. 1805 vysvěcen na kněze. Již za studií měl podíl při hájení země a vyznamenán byl za statečnost stříbrnou medaillí. Po míru prešpurském žil v klášteře Schlanderském a když ten r. 1808 od vlády bavorské byl zrušen, odebral se do Klausenu. Za povstání r. 1809 obdržel dovolení, aby jako polní kaplan provázel sbory z okolí Klausenu a Lutzfonsu; spojiv se s Hoferem, stal se jeho podvelitelem a hrál v boji za neodvislost velikou úlohu. Byl postavy malé, ale neobyčejné odvážlivosti a statečnosti; oděn mnišským rouchem svým, maje černý kříž zastrčený za cingulem a v ruce hůl s vyřezanou podobou sv. Antonína, stál vždy, třeba sám zbraně neužíval, v předních řadách a povzbuzoval ohnivými slovy umdlévající k vytrvalosti a statečnosti. Tak prospěl při hájení Tridentu (4. kv.) a 29. kv. na hoře Iselu hrdinností svou vyrval nepříteli vítězství z rukou. Když v červenci maršál Lefevre se saskými sbory vtrhl do Tyrolska, H., poznav nebezpečí, obsadil údolí Eisacké a odrazil útoky nepřátelské, ano pronásledoval ustupujícího maršálka až k Inšpruku, kde 13. srpna opět na hoře Iselu velel levému křídlu a přispěl k vítězství. Po vyklizení země od nepřátel pojal H. úmysl vzbuditi v Solnohradsku, Korutanech a Krajině podobné povstání, zvítězil v průsmyku Luegském a chtěl proniknouti až k Vídni, když došla zpráva o zavřeném míru. Poznav, že další odpor jest marný, radil Hoferovi, by se zachránil, sám pak uprchl do Švýcar, odkud se však brzy vrátil a po 9 měsících se skrýval, až se mu podařilo uniknouti do Vídně. Byv saekularisován, stal se duchovním správcem v Traunfeldě v Dol. Rak., načež r. 1836 usadil se v Hitzinku. Když r. 1848 z tyrolských studentů utvořil se dobrovolnický sbor proti Piemontu, provázel ho H. jako polní kaplan; po návratu usadil se v Döblinku a přesídlil se r. 1854 do Salcpurku. Pochován jest vedle Hofera v Inšpruku.

Hass., skratek přírodop. = Fred. Hasselquist.

Hassall [hesaol] Arthur Hill, lékař angl. (* 1817 v Teddingtonu — † 1894). Lékařství vystudoval v Londýně, působil tu jako lékař nemocniční i praktický, posléze usadil se v San Remu. Činnost jeho byla velmi rozsáhlá a jeho literární práce týkají se anatomie, fysiologie, chemie, pathologické anatomie, hygieny, botaniky a zoologie. S jeho jménem spojena jsou dosud zvláštní okrouhlá tělíska v brzlíku. Z jeho prací buďtež uvedeny *The microscopic anatomy of the human body in health and disease* (Lond., 1846—49, 2 sv. a část.); *Water supply to the Metropolis. Food, water and air in relation to the public health* (t., 1871); *San Remo climatically and medically considered* (1883); *The inhalation treatment of diseases of the organs of respiration, including consumption* (1885). Na ostrově Wightu založil nemocnici »National Hospital« pro léčení nemocí prsních, v níž má každý nemocný pro sebe zvláštní pokojík, tak že separace ošetřovanců je tu zcela přesně provedena.

Hassaurek Friedrich, spis. něm.-americký (* 1832 ve Vídni — † 1885 v Paříži), syn spisovatele veseloher, súčastnil se jako student r. 1848 vídeňské revoluce a byv v Prateru raněn, odebral se r. 1849 do Ameriky. Zde redigoval v Cincinnati různé časopisy a byl v l. 1861—65 za presidenta Lincolna vyslancem Spoj. Obcí v Ecuadoru. Po svém odvolání věnoval se opět žurnalistice. Napsal: *Gedichte* (Cincinnati, 1878); román *The secret of the Andes* (1879) a *Four years among the Spanish Americans* (4. vyd. Cinc., 1886, též něm.).

Hasse: 1) H. Johann Adolf, slavný operní skladatel periody předmozartovské (* 1699 v Bergedorfu u Hamburku — † 1783 v Benátkách). Nedostatečné základy literní a hudební, jež mu do 18. roku poskytoval jeho otec, učitel a varhaník, doplňoval H. neúmornou pílí. Seznámiv se r. 1717 v Hamburku s Ulr. Königem, dvorským básníkem krále polského a kurfiršta saského, tehdy v Drážďanech sídlivšího, byl na odporučení jeho jako tenorista engažován (1718) k tamější opeře, řízené Reinh. Keiserem, nejslavnějším dram. skladatelem své doby. Nadšen skvělým vzorem tímto, pilně se zdokonaloval ve hře na klavír. R. 1722, rovněž protekcí Königovou, přestoupil k opeře brunšvické, která provedla první jeho zpěvohru *Antigonus* (1723). Obtíže techniky komposiční přiměly jej odebrati se za uměleckým zdokonalením do Neapole k Porporovi, později k Al. Scarlattimu (1724). Zde provedené jeho opery *Il Sesostrate* (1726) a *Attalo, re di Bittinia* (1728) zjednaly mu slávu po celé Italii i zván tam »il caro Sassone«. R. 1727 jmenován kapelníkem při konservatoři »degli Incurabili« v Benátkách. Zde seznámil se se slavnou pěvkyní Faustinou Bordoni, svou pozdější chotí (od r. 1830). Po skvělém úspěchu opery *Artaserse* (1831) rozšířila se jeho pověst v Německu tou měrou, že král polský povolal H-ho i s Faustinou do Drážďan, kde vznikla opera *Alessandro nelle Indie*. Časté dovolené používal H. k vyjížďkám do Italie; podařilo se mu tam smířiti se s Porporou, rozhněvaným na něho pro přechod jeho ke Scarlattimu, jenž požíval u dvora

drážďanského značného vlivu prostřednictvím své žákyně kurf. princezny Marie Antonie, dcery Karla VI. a důvěrné přítelkyně Bedřicha Vel., kteříž oba byli velikými ctiteli H-ovými. R. 1740 pozván H. do Londýna, aby na divadle italském, zřízeném tamější šlechtou z antogonismu proti Händlovi, provedl své opery. Přes rozhodný úspěch »Artaserse« opustil H. Londýn dosti brzy, aniž se kdy do Anglie navrátil. Po bitvě u Kesseldorfu ověřil Bedřich Vel. H-eovi komposici opery *Arminio*, jež pak potkala se se skvělým úspěchem. Od r. 1755 stíhalo H-a nejedno neštěstí. Jednak rychle ztrácel svůj krásný hlas, při obležení Drážďan pak r. 1760 připraven byl požárem o své rukopisy, jež polský král hodlal souborně vydati tiskem, konečně po sedmileté válce dvůr drážďanský z finančních příčin nucen byl r. 1763 rozpustiti operu. H. i s chotí, neobdržev pense, obrátil se do Vídně, pak do Milána. Tam r. 1770 složil poslední operu *Ruggiero* k svatbě arcivévody Ferdinanda, při čemž bylo mu konkurrovati s prvotinami *Mitridate* a *Ascanio in Alba* třináctiletého Mozarta, po jejichž provedení pronesl H. výrok: »Tento hoch nás uvrhne všecky v zapomenutí.« Zbytek života svého strávil H. v Benátkách, kdež obíral se výhradně skladbou církevní. Dle prospektu Breitkopfa a Härtela zachovány jsou z oper, jichž napsal H. přes 100, celkem 53, mimo to 10 oratorií, 5 *Te Deum*, *Requiem*, 3 celé mše a několik fragmentů, moteta, sonáty, koncerty, kvarteta a j. Jako operní skladatel jest H. stoupencem školy italské; instrumentální část ustupuje v pozadí před vokální, honosíc se znamenitým používáním lidského hlasu a výraznou akcentuací slova. Hlavně v recitativech vystupují tyto přednosti, kdežto arie nejsou prosty mělkosti a povrchních effektů na újmu pravdivosti. Oratoria H-ova neliší se ničím od jeho operního stilu. V orchestru převládá smyčcový kvartet, do něhož mísí se koncertantně vedené foukací nástroje. Skladby klavírní co do technické stránky stojí již téměř na pokročilém stanovisku Ph. Em. Bacha. Forma sonát klavírních, dvou- nebo třídílná, nese se naveskrz jednou tóninou. Povahy byl H. dobrosrdečné a mírné. Také diplomatickou prozíravostí vynikal, tak že se mu podařilo zaplašiti mnohé intriky, u dvora jeho protivníky strojené. Životopis H-ův napsal Riehl (»Musikalische Charakterköpfe« I.). ?

2) H. Faustina (roz. Bordoni), slavná operní pěvkyně, choť před. (* 1693 v Parmě, † kolem r. 1786), vzdělala se u Gaspariniho a Marcella. R. 1724 engažována do Vídně za 15.000 zl., potom od Händla do Londýna za 2000 lib. sterl. Zde rivalisovala s jinou primadonnou, Francescou Cuzzoni, jíž vyrovnala se hlasem, krásou však ji předčila. Mezi obecenstvem utvořily se dvě strany a různými intrikami a štvaním došlo k pověstnému skandálu při představení opery »Astianasse« od Bononciniho (1727), kdy obě pěvkyně při otevřeném jevišti se pohádaly a do krve sepraly. Vrátivši se do Benátek, seznámila se a v sňatek vstoupila s H-m, s nímž sdílela další osudy. Srv. Niggli, F. Bordoni H. (1880). ?

3) H. Friedrich Christ. Aug., historik něm. (* 1773 v Rehfeldu — † 1848 v Lipsku), byl prof. pomocných věd histor. v Lipsku a napsal: *Moreau* (1816); *Wellington* (1817); *Gestaltung Europas seit dem Mittelalter* (1818); *Geschichte der Lombardei* (1826—28) a redigoval 6. a 7. vyd. Brockhausova Konversačního slovníka.

4) H. Johann Christian, právník něm. (* 1779 v Kielu — † 1830 v Bonnu). Byl univ. professorem od r. 1811 v Jeně, od 1813 v Královci, od 1818 v Berlíně a od 1821 v Bonně. Napsal: *Beitrag zur Revision der bisherigen Theorie von der ehelichen Gütergemeinschaft* (Kiel, 1808); *Die Culpa des röm. Rechts* (t., 1815, 2. vyd. od Bethmanna-Hollwega, Bonn, 1838); *Das Güterrecht der Ehegatten nach röm. Recht* (Berlín, 1824). S Blumem, Puchtou a Puggéem vydával od r. 1827 »Rheinisches Museum für Jurisprudenz«.

5) H. Friedrich Rudolf, evang. bohoslovec a círk. historik (* 1808 v Drážďanech — † 1862 v Bonnu), od r. 1843 professor círk. dějin v Greifswaldě, od r. 1849 v Bonnu. Spisy: *Anselm von Canterbury* (Lipsko, 1843–52, 2 sv.); *Kirchengeschichtliche Vorlesungen* (tam., 1864, 2. vyd. 1872). Životopis jeho vydal W. Krafft r. 1865. *BM.*

6) H. Karl Ewald, lékař něm. (* 1810 v Drážďanech). Lékařství vystudoval v Drážďanech a v Lipsku, kdež se stal r. 1839 professorem pathol. anatomie. R. 1844 přešel za ředitele lékařské kliniky do Curichu, r. 1852 do Heidelberku a v l. 1856—1879 působil v Gotinkách jako professor lékařské kliniky a spec. pathologie. Vyniká jako odborník v nemocech mozkových a nervových. Napsal zejména *Anatomische Beschreibung der Krankheiten der Cirkulations u. Respirationsorgane* (Lipsko, 1841, též angl.); *Krankheiten des Nervensystems* (Erlanky, 1855, 2. vyd. 1869).

Hasselfelde, město v brunšv. kraji blankenburském v Dolním Harcu, na Hassele, 410 *m* n. m., při trati úzkokolejné dráhy Gernrode-H., má soud, dva vrchní lesní úřady, evang. kostel, výrobu dřevěného zboží, harcského sýra, minerálních vod, obchod se dřívím a plodinami hospodářskými, chov dobytka a 2653 ob. (1890). V novější době jest H. klimatickým městem léčebným. R. 1893 město ze třetiny vyhořelo. Ve středověku byly zde doly na měď a stříbro a mělo H. vlastní mincovní právo.

Hasselquist Frederic, přírodopisec švéd. (* 1722 v Toernevalle — † 1752 v Byn Bagdě u Smyrny), žák Linnéův, k jehož podnětu vydal se r. 1749 za účelem přírodovědeckým do Palestiny, na zpáteční cestě však podlehl útrapám. Linné na základě herbáře jeho vydal *Flora Palestinae* a dle zápisků jeho cestovních *Iter palaestinum, eller Resa till Heliga Landet* Štokh., 1757, 2 sv., franc. překl. Pař., 1762, 2 sv.

Hasselriis Louis, sochař dánský (* 1841 v Hillerödu na Själlandě). Vzdělal se v Ko-

dani a v Římě (1869), kde provedl řadu soch a poprsí básníků Bellmanna, Andersena, Heineho (s tragickou a komickou maskou, 1874) a náhrobek umělce Brocha. Z dřívější doby jest *David chystá se k boji s Goliášem*. *J-k.*

Hässelsdorf viz Hesselsdorf.

Hasselt, hl. město belgické prov. limburské, na Demeře, uzel žel. tr. maastricht-diestské a landen-hasseltské, spojené průplavy s Turnhoutem a Antwerpami, má 2 kostely, státní střední školu, bohoslovecký a učitelský ústav, školu kreslířskou, továrny na tabák, krajky a plátno, lihovarnictví, pěstování tabáku a čekanky a 13.250 ob. (1891). Dne 6. srp. 1831 zvítězil tu princ Oraňský nad Belgičany pod Dainem.

Hasselt: 1) André Henri Constant van H., básník a historik belg. (* 1806 v Maastrichtu — † 1874 v St. Josse-ten-Noode), byl úředníkem při král. knihovně v Brusselu a od r. 1850 inspektorem normálních škol. Vydal: *Histoire de Rubens* (Brussel, 1840); *Les Belges aux croisades* (t., 1846, 2 sv.); *Histoire des Belges* (t., 1848, 2 sv.); sbírky básní: *Primevères* (t., 1854); *Poésies* (t., 1852); *Poèmes, paraboles, odes et études rhytmiques* (t., 1862); *Les quatre incarnations du Christ* (t., 1867); *Le livre des ballades* (t., 1872) Výbor z jeho spisů vydali Hen a Alvin (t., 1876—78, 10 sv.).

2) H. Alexander Willem, lékař nizoz. (* 1814 v Amsterdamě). Lékařství vystudoval v Utrechtu, působil tu od r. 1841 jako prof. toxikologie a chirurgie na voj. lékařské škole, od r. 1873—80 pak působil jako gener. inspektor vojenského zdravotnictví. Vynikal jako farmakolog a entomolog. Mimo řadu drobnějších prací napsal: *Handleiding der Vergiftleer* (1852, 2. vyd. 1858, též něm. překl.); *Handleiding tot de leer van het militair geneeskundig* (1856, 2. vyd. 1867) a j. cenné učebnice.

3) Arend Ludolf van H., národopisec a cestovatel nizoz. (* 1848 v Groninkách), sloužil jako důstojník v nizozemské armádě, načež r. 1870 vstoupil do civilní služby v Nizoz. Indii. V l. 1876—79 podnikl vědeckou výpravu do středu Sumatry. Vrátiv se pak do Evropy, napsal o výsledcích této výpravy obsažný spis *Midden-Sumatra* (Lejda, 1880 a n.). Od r. 1882 jest opět v Nizoz. Indii.

Hasseltsko-maeseycká železnice (*Chemin de fer de Hasselt à Maeseyck*) v Belgii, 41 *km* dl., jest majetkem soukromé společnosti sídlící v Hasseltě, zřídila se na základě povolení z 3. čna 1870, uděleného belg. bance generální; ta je přepustila r. 1879 společnosti akciové o kapitálu 2·7 mill. franků, jíž zaručuje stát roční úroky 150.000 fr. na 50 let. *Plk.*

Hassencamp Johann Mathäus, evang. bohoslovec (* 1743 v Marburku — † 1797 v Rintelnu, kde byl professorem-orientalistou). Byl svobodomyslný a snášelivý bohoslovec. Vydal: r. 1789—96 annály nejnovější bohoslovné literatury a dějin, dále *Commentatio de Pentateucho LXX. interpretum* (1765); *Der entdeckte wahre Ursprung der alten Bibelübersetzungen*. *B.M.*

Hassenfratz Jean Henri, učenec a revolucionář franc. (* 1755 v Paříži — † 1827 t.), byl plavčíkem, pak tesařem, studoval mathematiku u Monge, pokračoval dále na škole hornické, r. 1783 vyslán vládou do zemí rakouských a německých za studiem hornictví a hutnictví, po návratu stal se preparateurem v laboratoři Lavoisierově a učil fysice na škole hornické. Za revoluce hrál vynikající roli, byl členem klubu Jakobínů, svěřen mu dohled nad materiálem válečným, zasedal v kommuně mezi umírněnými, ve shromáždění konventu 30. kv. 1793 zachránil mnohé z Girondinů způsobiv, že zamýšlené zatýkání jich odloženo z noci na ráno dne příštího. Uložena mu reorganisace hornictví, další dohled nad materiálem válečným, jmenován inspektorem dolů a učil na škole hornické, na nově zřízené škole polytechnické a na škole vojenské. Znovu účasten byv hnutí revolučního, nucen prchnouti do Sedanu, i vrátil se až po amnestii (1795), nastoupil znova úřad učitelský na škole technické (učil metallurgii a chemii), zastával pak znovu mu svěřený úřad dohližitelský nad doly i po restauraci. Množství odborných prací uveřejnil hlavně v »Journal de physique«, »Annales de chimie«, »Jour. des mines« a »Jour. de l'école polytechnique« a byl vynikajícím spolupracovníkem na fysikálním slovníku Encyklopedie (*Dictionnaire de physique*, Pař., 1816-21, 4 sv.). Hlavní jeho spis jest *Sidérotechnie, ou l'art de traiter les minérais de fer, pour en obtenir de la fonte, du fer et de l'acier* (t., 1812, 4 sv.). Z dalších sluší uvésti: *École d'exercice ou manuel militaire de l'infanterie, cavalerie et artillerie nationale* (t., 1790); *Géographie élémentaire* (t., 1792, 5. vyd. t., 1809); *Cours révolutionnaire d'administration militaire* (tam., 1794); *Tableau de minéralogie* (t., 1796); *Cours de physique céleste* (t., 1803, nov. vyd. t., 1810); *Traité de l'art du charpentier* (t., 1804); *Traité de l'art de calciner les pierres calcaires* (tam., 1825).

Hassenpflug: 1) H. Hans Daniel, státník hesský (* 1794 v Hanavě — † 1862 v Marburce). Stav se r. 1832 hesským ministrem vnitra a spravedlnosti, zahájil se sněmem boj, aby potlačil ústavu z r. 1831, a počínal si tak násilně, že musil býti r. 1837 propuštěn, načež r. 1841 stal se radou při berl. vrch. soudu a r. 1846 presidentem appellač. dvoru v Greifswalde, kde pro zpronevěření byl obžalován. R. 1850 jmenován předsedou nového ministeria hesského; když odpor sněmovny proti němu rostl a rozpuštění sněmu a zavedení stavu výjimečného neprospívalo, ustoupil s kurfirštem do Wilhelmsbadu a obrátil se k užší radě Něm. spolku o pomoc. Vojsko rakouské a bavorské vniklo do Hesska, ústava z r. 1831 jest zrušena, nová ústava zemi oktrojována a H. vládl krutě dále, až r. 1855 byl propuštěn.

2) H. Karl, sochař něm. (* 1824 v Kasselu — † 1890 t.), syn před., žák Wichmannův v Berlíně a Schallerův v Mnichově. Tomuto pomáhal při Herderově výmarském pomníku. V l. 1848—50 žil v Římě, kde provedl své první velké dílo *Samson a Dalila*. Pozdějšímu pobytu v Římě (1856) náleží *Amor a Psyche*,

Erós a Anterós (mus. v Kolíně), *Ariadna, Galatéa*. Před tím pracoval pro kostel sv. Alžběty v Marburce a pro kostel sv. Martina ve Fuldě. R. 1868 stal se professorem v Kasselu, kde vytvořil řadu plastických dekorativních motivů a též skupinu *Oidipa a Antigony*. *J-k.*

Hassenstein, býv. hrad, viz Hasištein.

Hassenstein Bruno, kartograf německý (* 1839 v Eisenachu), r. 1854 stal se žákem kartografa Petermanna v Gothě a vypracoval se svým učitelem v l. 1861—63 mapu střední Afriky v 10 listech, uveřejněnou v »Ergänzungshefte« Petermannových »Mitteilungen« č. 6, 7, 8, 10 a 11. V l. 1857—67 pro týž časopis pracoval největší část map, hlavně zeměpisu Afriky se týkajících. R. 1866—68 žil v Berlíně a přepracoval školní atlas Fayův »Great outline of geography« a spracoval v 11. mapách kartografický materiál výpravy barona von der Decken do východní Afriky. Navrátiv se r. 1869 opět do Gothy, vydal s T. Menkem 3. vyd. Sprunnerova atlantu pro dějiny středověku a doby novější, do kteréhož nakreslil více než 30 nových listů (Gotha, 1871—1879). Na to vypracoval skvostný atlas Japanu v měřítku 1:1,000.000, o 8 listech (t., 1885). Od r. 1878 převzal po úmrtí dra Petermanna redakci kartogr. části »Mitteilungen« a spracoval pro ně četný materiál cestovatelů afrických W. Junkera, G. Rohlfsa, Bohndorffa, E. Marna, Emína paši, L. Wolfa, J. Mengesa, H. Meyera, Osk. Baumanna a j. R. 1887 vyznamenán byl od university v Gotinkách čestným doktorstvím a r. 1891 medaillí E. Ritterovou. Jest z největších znalců africké kartografie.

Hassert Kurt, geograf něm. (* 1868 v Naumburku), studoval zeměpis a přír. vědy v Lipsku, Berlíně a Vídni, vycvičil se r. 1891 ve voj. geogr. ústavu ve Vídni v mapování a podnikl r. 1891 a 1892 za topograf. a geograf. účely cestu do Černé Hory a sousedních krajů. R. 1895 habilitoval se pro zeměpis na univ. lipské. Vedle Rusa Rovinského jest **H.** dnes z nejlepších znalců Černé Hory a jeho *Beiträge zur phys. Geographie von Montenegro mit bes. Berücksichtigung des Karstes* (Gotha, 1895) jest z nejdůležitějších prací o této zemi, k níž dále se vztahuje: *Reise durch Montenegro nebst Bemerkungen über Land und Leute* (Vídeň, 1893); *Der Scutari-See* (»Globus« LXI., 1892); *Der Durmitor* (Zeitschr. d. Oest. u. Deut. Alpenvereins, 1892); *Montenegro auf Grund eigener Reisen u. Beobacht.* (»Verh. d. Ges. f. Erdk. zu Berlin«, 1894); *Die Landschaftsformen v. Montenegro* (»Pet. Geogr. Mitt.«, 1894); *Zur Kartographie v. Montenegro* (»Mitt. d. Geogr. Ges. Wien«, 1894); *Die natürlichen u. polit. Grenzen v. Montenegro* (»Zeitschr. d. Ges. f. Erdk.«, Berl., 1895). Z ostatních jeho prací uvádíme: *Die Nordpolargrenze der bewohnten u. bewohnbaren Erde* (dissertace, Lipsko, 1891, výtah v »Pet. G. Mitt.«, 1891) a *Die Völkerwanderung der Eskimos* (»Geogr. Zeitschrift«, 1895).

Hassfurt, město v bavor. vl. obv. Dol. Francích, na Mohaně a na žel. trati bambersko-schweinfurtské, má pěkný kat. kostel a tak zv. rytířskou kapli ze XIV. st., synagogu, okr. soud, latinskou školu, učitelský seminář, továrnu na chemikalie a na doutníky, ovocnářství, klimatické lázně a 2570 ob. (1890).

Hassk., bot. skratek = J. K. Hasskarl.

Hasskarl Justus Karl, botanik a cestovatel něm. (* 1811 v Kasselu — † 1894 v Kleve), vyučiv se zahradnictví, studoval rostlinopis na univ. bonnské, r. 1836 odebral se na ostrov Javu a stal se ředitelem bot. zahrady v Buitenzorgu, ale r. 1846 vrátiv se do vlasti, živil se spisovatelstvím a byl nějaký čas sekretářem obch. komory v Düsseldorfu. R. 1852 k návrhu holl. vlády, aby pokusil se pěstovati chinovník na Javě, odplul do Peru, odkudž po velikých obtížích dopravil mladé stromy chinovníka (*Cinchona Calisaya*) na Javu a se zdarem je zde přesadil (srv. čl. Cinchona). Pěstování chinovníka řídil zde až do r. 1856, načež práce ty odevzdav do rukou nástupce svého Junghuhna a vrátiv se churav do vlasti, žil v soukromí v Kleve. Značné má zásluhy o zvelebení bot. zahrady v Buitenzorgu a o soustavné studium květeny ostrova Javy. Ze spisů jeho uvádíme: *Nut van de planten Javas* (Amst., 1845); *Plantae javanicae rariores* (Berl., 1847); *Filices Javanicae* (Lejda, 1856); *Hortus Bogoriensis descriptus* (1. díl Amst., 1858; 2. díl v »Bon plaudia«, 1859); *Horti malabarici Rheedeani clavis locupletissima* (Drážď., 1867); *Commelinaceae indicae* (Vid., 1870). Též přeložil do němčiny holl. spisy Junghuhnovy o Javě (Rückreise v. Java nach Europa, Lips., 1851, a Java, seine Gestalt, Pflanzendecke u. innere Bauart, t., 1854, 3 sv.).

Hassler: 1) H. Hans a Caspar v. Hasler.

2) H. Ferdinand Rudolf, mathematik švýc. (* 1770 v Aaravě — † 1843 v Bostonu), professor mathematiky ve West-Pointu a vrchní dozorce amerického měření pobřeží mořského. Sepsal: *Elements of Arithmetic theoretical and practical* (New-York, 1827); *Geometry of planes and solids* (Richmond, 1828); *Elements of analytical Trigonometry* (New-York, 1826). H. jest také vynálezcem přístroje jeho jménem označeného k měření základen pro sítě trigonometrické, kde první používá k tomu drobnohledu. *Mü.*

Hasslinger von Hassingen Johann, c. k. dvorní rada (* 1822 ve Vídni), zabýval se pro zábavu hudební skladbou a pod pseudonymem Johannes Hager vydal několik zdařilých děl komorních. Z větších prací jeho provedeny byly: oratorium *Johann der Täufer* a opery: *Jolanta* (1849) a *Marfa* (1886), ale bez úspěchu. *?*

Hassloch, též Hasloch, město v bavor. Falci, okr. neustadském, na žel. tr. neustadt-schifferstadtské, má 1 kat. a 2 ev. kostely, výrobu vlněného zboží a tabáku a 5788 ob. (1890), z nichž 969 kat. a 102 židé.

Hasslwander Joseph, malíř (* 1812 ve Vídni — † 1878 v Scheibbsu v Dol. Rak.), žák akademie vídeňské, pro nepříznivé poměry oddal se illustrování a působil ve Vídni jako učitel kreslení. Některé z jeho obrazů

nalézají se v majetku císaře rakouského (*Uhrobu Walthera z Vogelweide, Sv. Rodina, Judith* a j.). Z kreseb jeho jmenujeme cyklus *Otče náš* a kresby pro Voglův »Volkskalender«. *J-k.*

Hassun Petr, patriarcha armenský a kardinál (* 1809 v Cařihradě — † 1884), viz Armenská církev str. 750.

Hasta (lat.), kopí. H-tou ozbrojeny byly první čtyři třídy občanské ve starším vojště římském, později jen třetí šik legie (*triarii*). Odnětí h-ty znamenalo ponížení, t. j. vřadění mezi lehkooděnce (*velites*), již bojovali oštěpy metacími. Kopí hrotu nemající, zv. h. *pura*, udělovalo se za zvláštní zásluhy nebo výkony. V různých oborech občanských měla h. u Římanů význam symbolický. Tak na př. vrhal fetial krvavé kopí v území nepřátelské, maje ohlásiti nepříteli vypovědění války. Kdo zasvěcoval se bohům podzemním, ten pronášeje formuli příslušnou stál na kopí; označoval takto, že přechází v moc božstev oněch. H. jako symbol zákonného majetku vztyčována od censorů cla neb obecné věci pronajímajících; taktéž bývalo při veřejném prodeji na př. kořisti válečné, při dražbách soukromých (*subhastatio*), při soudě centumvirálním, rozhodujícím o přech týkajících se majetku jednotlivců. — Ad h., ku dražbě. *RNk.*

Hastati (lat.), původně vojíni prvního šiku římské legie, počtem 1200. Jejich výzbroj skládala se z kovové přílbice (*cassis*) s vysokým chocholem, štítu (*scutum*), koženého pancéře (*lorica*), holení, meče (*gladius*) a kopí (*hasta*), jež později nahrazeno těžkým oštěpem metacím. Rozděleni byli v 10 čet po 120 mužích, zvaných *manipuli*. Když za doby Mariovy na místě postavení manipulového zavedeno bylo v legii postavení kohortové, byli h. prvním manipulem v každé kohortě, po nich šli *principes* a *triarii*. *RNk.*

Hastenbeck, ves v prus. vl. obv. hannoverském, kr. hamelnském, 421 ob. (1890); tu dne 26. čna r. 1757 zvítězil franc. maršálek d'Estrées nad Angličany pod vévodou Cumberlandským, což mělo za následek kapitulaci zevenskou.

Hasting, náčelník Normanů v IX. stol., »mořský král« zvaný, slul vlastně Eysten, plenil od r. 845 krajiny francouzské a fríské, ano r. 857 chtěl zmocniti se Říma, ale omylem opanoval město Lunu (nyn. Lunegianu). S velikou kořistí obrátil se do Francie, kam hrůza ho předcházela, ale H. přijal křest a spokojil se hrabstvím Chartreským. Později byl vyhnán i vedl život loupežnický dále a r. 893 přitrhl s velikým loďstvem k Velké Britannii, odkud však Alfredem Vel. r. 897 byl vypuzen.

Hastings [hés-]: **1)** H., město, do r. 1888 k angl. hrabství Sussexu patřící, jedno z Cinque Ports (v. t.), malebně rozložené na pobřeží při průlivu La Manche, má latin. školu, obch. školu, 4 veliké parky, radnici, divadlo, na záp. předměstí St. Leonards s pěknými kostely a budovami, nad městem zříceniny starého hradu H-u, oblíbené mořské lázně, stavbu lodí, rybářství a 52.223 ob. (1891). Dne 14. října r. 1066 zvítězil tu Vilém normanský nad Haroldem.

2) H., město v hrab. dakotském v severoamer. st. Minnesotě, na Mississippi, jihových. od St. Paulu, má pily, strojovny a 3705 ob. (1890).

3) H., hl. město hrab. Adams v Nebrasce ve Spoj. Obc., na železn. uzlu pěti tratí, inkorporované r. 1875, má elektrické osvětlení, slevárnu, rozsáhlou syrobárnu, plynárnu a znamenitou vodárnu, tři kolleje, státní blázinec pro chronické šílence, velký obchod s obilím a 13.584 ob. (1890).

Hastings [hés-]: **1)** H. Warren, sir, generální guvernér brit. Vých. Indie (* 1732 v Churchillu — † 1818 v Daylesfordě). Vstoupiv do služeb Východoind. společnosti, odebral se do Kalkutty a nabyl důkladných vědomostí o poměrech indických, tak že r. 1761 stal se členem vlády nad Bengálskem. Po návratu svém z Evropy, kam se r. 1764 odebral, jmenován byl členem vlády v Madrasu, r. 1771 guvernérem bengálským a r. 1773 prvním gener. guvernérem Indie. Připojiv r. 1775 Benares s okolím a ostrov Salsette u Bombaye k panství britskému, zničil svým důvtipem a namáháním mocnou allianci muhammedánských vladařů Majsúru a Dekkánu s Marhatty, od Francouzů podporovanými, a zavedl v zemi klid a pořádek. Prostředky jež k tomu volil, nebyly vždy správny, ale přispěly k zabezpečení vlády Angličanů v Indii a k rozmnožení ročních příjmů společnosti. Když r. 1785 byl odvolán, vrátil se do Anglie, kde r. 1786 pohnán byl před soud, aby zodpovídal se, že vydřačstvím získal si ohromné jmění a že ukrutnostmi na domorodcích páchanými podkopával postavení Angličanů v Indii; pře vlekla se do r. 1795, kdy uznán byl nevinným, ale odsouzen k náhradě soudních výloh, čímž přišel o své celé jmění. Společnost východoindická za to povolila mu 4000 liber ročního důchodu. Vydal mnoho spisů, z nichž důležitější jsou: *Narrative of the late transaction at Benares* (Kalkutta, 1782); *Review of the state of Bengal* (Lond., 1786); *The present state of the East Indies* (Kalk., 1786); *Speech in the High Court of justice in Westminster-Hall* (Lond., 1841, 3 sv.). Viz Trotter, W. H., a biography (t., 1878) a Rulers of India (Oxford, 1890); Macaulay, Critical and hist. essays (t., 1843, 3 sv.).

2) H. Francis Rawdon, markýz, generál angl. (* 1754 — † 1824 u Bajae), syn Johna Rawdona hraběte z Moiry, vstoupil do vojska angl. a bojoval ve válce za svobodu severoamerickou a později proti republice francouzské. R. 1813 po lordu Mintovi byl jmenován gener. guvernérem Vých. Indie, kde zavedl přísnou, ale spravedlivou vládu a porazil panovníky marátské a jejich spojence Pindary, tlupy vojenských marodérů, a uvedl tak státy rádžputánské v manský poměr k vládě britské. I válka s Nepalem skončila se r. 1816 se zdarem a rozšířením britského území. R. 1816 povýšen byl na markýza H-a a r. 1824 jmenován guvernérem ostrova Malty, zemřel však

t. r. na palubě válečného korábu v přístavě bajském. Jeho *Private Journal* vydala dcera jeho, markýza z Bute (Londýn, 1858, 2. sv.).

3) **H.** Charles, sir, lékař angl. (* 1794 v Ludlowu — † 1866 ve Worcestru). Vyučil se nejdříve ranhojičství, pak studoval lékařství v Edinburku. Záhy vynikal jako experimentální fysiolog a sluší tu vytknouti, že ve Skotsku vůbec poprvé užíval při těchto studiích mikroskopu. Později (do r. 1862) byl ředitelem nemocnice ve Worcestru. Vedle odborné činnosti vědecké věnoval bedlivou pozornost i sociálnímu povznesení stavu lékařského, kteréž podporoval mezi jiným i zřizováním lékařských společností, zejména »The British Medical Assotiation«. Z literárních prací buďtež uvedeny: *De vi contractili vasorum* (1817); *Further observations and experiments on the motion of the blood; A treatise on inflammation of the mucous membrane of the lungs* (1820); *On the indications of treatment of empyema* (1826); *Illustrations of the natural history of Worcestershire* (1834).

Hastrman viz Vodník.

Hasty [hésti], anglická krmě z mouky, syrupu, cukru a zavařeniny.

Háša z Újezda, jméno staročeské rodiny vladycké, která byla stejného erbu a původu s Baderskými z Ú. (viz Baderský). Předek jejich **H.** r. 1461—1500 držel šosovní grunty při Kolíně n. L. Kromě dcery Kateřiny († 1540) měl syny Václava a Jiříka. Jiřík (1494 atd.) dobře hospodařil a koupil ok. r. 1524 Malešov od sester z Hustiřan a v ty časy také Bahno a Krasonovičky († 1540). Jediná jeho dcera Mandaléna (1535—1562) držela po otci Malešov, Křesetice a Úmonín. Onyno dva postoupila Janovi star. Salavovi z Lípy, manželu svému, Úmonín pak r. 1562 prodala. Václav, bratr Jiříkův, dostal se v držení Konarovic a prodal dvůr svůj v Kolíně († 1527). Konarovice držel po něm Jan **H.** (1534) a později Jiří **H.**, jenž teprve r. 1562 let svých dosáhl a s manželkou svou Mandalénou Salavovou z Lípy Křesetice a Perštejnec vyženil († 1572). Karel **H.**, jenž r. 1595 Křesetice a Perštejnec prodal, byl bezpochyby jeho syn; s manž. svou Kateřinou z Lukavce dostal statek Nové Martinice, o kterýž přišel pro dluhy (1601) a život svůj neřestmi zhanobený dokonal v chudobě (1617). Jan Jiří, syn Jiříkův, prodal Konarovice a držel pak Nebovidy, které tak zadlužil, že po jeho smrti prodány († 1604, manž. Lidmila Hanikeřka z Semína † 1601). Děti jeho Mandaléna, Kateřina, Johanka, Bohuslav, Rudolf Václav (1612) zavírají známou nám řadu členův této rodiny. *Sčk.*

Hašem, jméno několika kmenů v Alžírsku, z nichž nejznámější, obývající na planině Eghriské u Maskary, dělí se na Hašem-šeraga a Hašem-gharaba a z něhož pochází proslulý vůdce povstání proti Francouzům Ab-dul-Kádir.

Hášim, choť Selmy, otec Abdul Muttaliba, otce Abdalláha, jehož synem byl prorok Muhammed. Žil ve 2. pol. V. stol. po Kr.

Hašiš (arab.) viz Bang a Cannabis str. 105.

Hašíšovci viz Assassini.

Hašk Michał, nábož. spis. hornolužický (* 1775 v Kulové — † 1854 jako kanovník kapituly budyšínské). Psal do Kučankovy »Jutničky« a vydal *Swjate sćenja, lekciony ka epistle na njedźele a swjate dny cyłoho lěta* (1845) a *Katechismus teje křesćanskeje katholskeje wučby* (1846). Působil též v prvním výboru Matice Srbské. *Čný.*

Haško Jakub, biskup nitránský (* 1622 v Trubině ve stol. těkovské — † 1695 v Novém Městě). Studoval v Trnavě a byl potom rektorem v Šárváru a Ikerváru. Dokončiv studia ve Vídni, stal se kaplanem v Lipt. Sv. Janě, r. 1650 farářem somolánským, r. 1662 dostal kanovnictví v Prešpurce, r. 1666 proboštství v Nov. Městě, r. 1672 titul. biskupství rosonské a r. 1690 bisk. nitranské, jež však již po roce složil a navrátil se na své proboštství. **H.** zjednal si značné zásluhy o svůj lid a církev, opravoval chrámy, obnovil vel. nákladem proboštství novoměstské, založil františk. klášter v Bechově a svým nákladem vydal Abrahamffyho »Knižku modliteb nábožných«.

Haškov, osada v Čechách u Veselé, hejt., okr., pš. Mnich. Hradiště, fara Bakov; 5 d., 46 ob. č., 5 n., 7 jiných (1890), tkalcovna bavl. látek.

Hašlovice, Hašlice (*Hoschlowitz*), ves v Čechách, hejt., okr., pš. Krumlov, fara Zátoň (Otov); 17 d., 108 ob. n. (1890).

Hašnik Josef, básník a skladatel slovinský (* 1811 v Trebonji u Vozenice v jižním Štýrsku — † 1883 jako farář u sv. Jiří u Celje). Jako vychovanec Slomškův působil zdárně na poli národním v již. Štýrsku. V l. 1836-53 uveřejňoval v »Novicích« své písně, k nimž nápěvy sám složil a z nichž mnohé v jižním Štýrsku znárodněly. Sbírku jich vydal s názvem *Dobrovoljke* (veselé písně) v Lublani r. 1854. *Lo.*

Haštal (lat. Castulus), svatý a mučenník († 270 po Kr.), jehož památka světí se 26. břez. Žije za doby krutého pronásledování křesťanů v Římě, přechovával u sebe křesťany, povzbuzoval je ve víře a sám hojně nových křesťanů získal. Za to odsouzen k smrti a za živa zahrabán.

Hať, otépka z haluzí nebo ze slámy. Kladly se na močálovitých a bahnitých zemských stezkách, aby soumaři po nich bezpečněji ubírati se mohli. *Hše.* — **H.** zove se též prázdný prostor mezi kolibou (ovčáckou budkou) a pajtou (budkou pro ovce) na salaši. *Vck.* — **H.** ve vojenství viz Fašina.

Hať Černá, ves, viz Huť Černá.

Hatala Péter, doktor theol., professor semitských jazyků na budapeštské univ. (* 1832 v Tótmegyeru). Na sjezdu katol. autonomistů, konaném r. 1871 v Budapešti, přidržoval se liberální minority a založil pak časopis »Szabad egyhá,« (Svobodná církev), ve kterém prudce napadal hierarchii a byl z katolické církve exkommunikován. Vydal: *Arab nyelvtan olvasmányokkal év szótárral* (Arabská mluvnice s příklady a slovníkem).

Hataš: 1) H. Samuel Václav, spis. čes. († 1685 v Chrudimi). Pocházel z Vlašimě, studoval v kralodvorském semináři v Praze, v létech 1660—66 byl děkanem vysokomýtským, potom rektorem semináře kralodvor. v Praze (jemuž odkázal i svou knihovnu) a kanovníkem boleslavským, od r. 1670 děkanem chrudimským. Záslužně působil stavěním kaplí, opravami kostelů (zvl. chrudimského sv. Kříže) a některými spisy: *Kázání potěšitedlné všem Kristu Pánu věrným Čechům* (Litomyšl, 1663, za příležitosti tur. válek); *Scintilla evangelica* (1672, s vloženou histor. písní o P. Marii Kníňovské). Viz Jireček, Rukověť a ČČM., 1888, 471. *Hš.*

2) H. (Hattaš, Hattasch) Dismas, český houslista (* 1725 ve Vys. Mýtě — † 1777), vzdělal se hudebně tou měrou, že, patrně k doporučení Jiřího Bendy, stal se r. 1751 v Gothě členem orchestru. Ch. Burney ve svém hudebním cestopise po Německu uvádí H-e mezi vynikajícími členy kapely na předním místě. H. pokusil se také se zdarem ve skladbě, napsav 6 skladeb houslových, 2 symfonie a píseň (tištěna v I. sv. Sborníku různých písní u Johanna Mich. Schmidta v Norimberce, 1780). — Choť jeho Anna Františka, roz. Bendová († kol 1780), vynikla jako zpěvačka rovněž ve službách vévodských v Gothě. Proslula neobyčejnou silou hlasu, zběhlostí v ozdobném zpěvu, jakož i vytrvalostí dechu.

3) H. Jindřich Krištof, bratr před., věnoval se umění dramatickému, v němž vynikl jmenovitě v posledních dvou desítiletích století XVIII. V hudbě byl rovněž velmi zběhlý a psal hlavně pro potřebu divadelní. Ze skladeb jeho uvádějí se operetty: *Lazebník bagdadský*, *Počestný Švýcar a Helsa* (Helva), *Zelina* z r. 1795. Některé úryvky tohoto posledního díla, jako: recitativ a arie, rondo, duo, vyšly r. 1796 v Hamburce tiskem. *-ka.*

Hatě, několik míst v Čechách: 1) H., osada u Skuhrova, hejt. Hořovice, okr. Beroun, fara Liteň (část. Všeradice), pš. Liteň; 31 d., 166 ob. č. (1890), stranou myslivna. — 2) H., Hatský, Hatský, ves, hejt. Kolín, okr. Kouřim, fara Drahobudice, pš. Zásmuky; 26 d., 134 ob. č. (1890). — 3) H., samota, hejt., okr. polička, fara, pš. Borová; 4 d., 26 ob. č. (1890). 4) H., osada u m. Příbramě směrem ke Sv. Hoře; 9 d, 73 ob. č. (1890).

Hath, haht, haut [hót], východo-indická míra délková, různá na jednotlivých místech, celkem rovná angl. cubitu = 0·457 *m*; ve franc. Přední Indii (Pondichéry a Karikal) h.-coudée = 0·519 *m*.

Hatherley [hetherlé] William Page Wood, politik angl. (* 1801 — † 1881), zasedal v l. 1847—53 v parlamentě, kde přidal se ke straně liberální, a stal se r. 1868 lordem kancléřem a členem domu lordů, ale pro nedostatečné zdraví své vzdal se r. 1872 svého úřadu. Vydal *The continuity of Scripture, as declared by the testimony of our Lord and of the Evangelists and Apostles* (Londýn, 1869, 2. vyd. 1887).

Hat-hor (egyptské), t. j. dům Horův, egyptská bohyně, matka slunce, obrozujícího se z temnoty noční, odtud bohyně nebe nočního a dále i bohyně podsvětí, jež v háji sykomorovém krmí a napájí duše zemřelých. V podobě krávy probíhá se jako bohyně Nub po západní hoře, na níž slunce zapadá. Hora tato a vůbec celý kraj západně Thebaidy až po Hermonthis jest její domovinou, i zve se přímo Pathyris, t. j. H-řin. Ona sama zve se paní západu. Slunci zapadajícímu připodobňoval Egypťan skon člověka a tak setkáváme se později s úkazem, že zemřelé ženy stávají se po smrti h-y, místnost pak, kam mrtvola se ukládala, zvána jménem bohyně nub. Druhou částí podstaty své zdá se býti ženským prin-

Č. 1663. Hathor s kraví hlavou. Hathor hrající.

cipem kosmu (Brugsch). Kult její shledáváme hlavně v Abú Simbelu, Thébách, Héliopoli, Kusoe, Nefrusu, na Sináji, od jehož dolů měděných zvána v koloniích i paní země mědi, a v Puntu. Chrámy měla po celém Egyptě, nejslavnější v Dendeře (v. t.). Na Sináji, zdá se, ctěna byla vůbec jako ženská bohyně i stotožňuje se s Astartou, kdežto v řecké době stotožňována jest s Afroditou a stává se i bohyní lásky a kněžnou tance a veselí. Jako taková drží v ruce tamburinu. Tři města zvou se v této době přímo Afroditopolis. Na různých místech spojována s různými bohy, v Karnaku je vyobrazena jako choť Ptahova. Posvátným zvířetem jejím byla kráva jako symbol mateřství. Tak také i vyobrazována, buď ve způsobě krávy, nebo ženy s hlavou kraví nebo jen s rohama kravíma. Mezi rohy drží kotouč sluneční. Zasvěcen jí byl třetí měsíc, zvaný po ní H., Athyr. *Dk.*

Hathvani István (* 1718 v Rimaszombatu — † 1768 v Debrecíně), prof. filosofie a mathematiky na debrecín. kolleji. Sepsal: *De aestimatione morborum ex facie*; *Thermae varadienses.* Slynul jako obratný kouzelník a dosud o něm v Uhrách mnoho anekdot jest rozšířeno.

Hatch [heč] Edwin, bohoslovec anglický (* 1835 v Derby — † 1889 v Oxfordě), od roku

[illegible] *The* [illegible] *of the early* [illegible] [illegible] *Essays* [illegible] [illegible] *Congregations* [illegible] H. [illegible] *Harrison*. [illegible] *Memorials of* [illegible] H. [illegible]

Hatidlo, [illegible] na vyrábění hatí. Viz [illegible]

Hátifí [illegible] H. [illegible] *Lalá* [illegible] *Madžnún* [illegible] v Lakné, [illegible] *Tim* [illegible] *Zafar* [illegible] H-ho, [illegible] a palaestra. *Dc.*

Hatich [illegible] Kalendorf; [illegible]

Hátim: 1) H. z kmene Taj, Arab VI. st. po Kr., proslulý v orientu svou nevyrovnanou štědrostí, pro niž stal se středem vlastního [illegible], na př. [illegible] jménem [illegible] vyd. R. Harwood, Londýn [illegible].

2. H. [illegible] Z [illegible] též [illegible] (* 1700, [illegible] 1792 t. j.). Z [illegible] stal se [illegible] se hojného [illegible]. Hlavně [illegible] proslul jako skladatel dvou [illegible] jimž stal se vedle [illegible] prvním pěstitelem poesie v moderní Indii. *Dk.*

Hatín, ves v Čechách, hejt., okr., pš. Hradec Jindř., fara Kostel.; [illegible] 234 ob. č. (1890), mlýn, samoty: myslivna Štěkra, hajnovna Tampír, myslivna Kašpary, hajnovna Pecák, dvůr popl. Zadní dříve Ve[illegible]tický, hamry Eugenský a Karolinský a rybník Vydýmač. — Ves ode dávna patřila p. Burchardovi z Lymburka, který ji r. 1311 Kunce, abatyši kláštera sv. Jiří v Praze, prodal. Při dělení statků [illegible] mezi Janem a Oldřichem z Hradce r. 1384 dostaly se Oldřichovi z Hradce i zahrady včelné pod H-em.

Hatiště, místo, kde se vyrábějí hatě.

Hato (špan.), šatstvo; stádo; v Llanech i též co estancia (v. t.).

Hatov, osada v Čechách u Liběnic, hejt. Sedlčany, okr. Sedlec na dr., fara Střezimíř, pš. Borotín; 8 d., 54 ob. č. (1890).

Hatoví, něco z hatí čili fašin sdělaného, nejčastěji ve voj. hradebnictví nakupená pře-

[illegible] *FM*

Hatschek Bertold, [illegible] Vídni a Lipsku. [illegible] H. [illegible] (1881—[illegible]).

Hátszeg [illegible] dříve *Hátszegi*, okr. město na [illegible] v župě hunyadské v Sedmihradech, s [illegible] z větší části Rumuny (1890). Jest sídlem [illegible] polit. úřadu, [illegible] magistrátu, okr. soudu, berního úřadu, pošt. a telegr. úřadu, řecko-or. rum. protopresbyterátu a řecko-kat. okr. děkanátu, má [illegible] řecko-kat., řecko-or. a reform. farní kostely, residenci františkánů, spořitelnu a stanici Váralja-Hátszeg žel. tr. Piski-Petrozsény. Asi hodinu výše zříceniny hradu Oriva s velkolepou vyhlídkou do údolí hátszegského, které také pro četné stopy a památky z doby římské hojně bývá navštěvováno. Obyv. města zaměstnává se hlavně hospodářstvím a [illegible] živnostmi. *Dkl.*

Hátszégské pohoří, též Strelské zvané, nejzáp. část jižn. řetězu Transylvanských Alp v Sedmihradech, mezi horami Vulkánskými a pohořím Csernou. Největší výše dostupuje v horách Retyezat (2477 *m*), Vertu Bukura (2427 *m*), Vertu mare (2456), Kusztura Nukson (2275 *m*) a Vertu Pelaga (2506 *m*). Zaujímajíc [illegible] mezi horními toky řek Strely a Schylu, skládá se v hlavní masse z ruly, v níž se často objevují ložiska zeleného hadce. Na sev. straně Retyezatu ve výši 2091 *m* krásné alpské jezero. *Dkl.*

Hatšepsut (Hačepsut) Ramab, královna egyptská, viz Egypt (dějiny str. 420).

Hatt, tur., viz Chatt.

Hattala Martin, filolog (* 4. listopadu 1821 v Trstěné v Uhrách). Jsa slabého těla, počal teprve v 10. roce choditi do normálek, naučiv se již dříve doma čísti a poněkud i psáti. Prvou třídu gymn. dokonal na kapitální škole františkánské jako první eminentista, ostatních pět s týmž prospěchem v dolních Uhrách v Jász-Berényi, Félegyháze a Subotici, kde se vedle maďarštiny naučil i srbštině. Tenkráte v Uhrách gymnasistům nezemanského rodu nekynula skvělá budoucnost v žádném jiném stavu mimo kněžský a H., baže jen po professuře, hlásil se r. 1841 o přijetí do noviciátu u piaristů v Pešti a, odbyv zkoušku, byl přijetí hodným uznán pod výminkou, jestli

by se některý ze dříve přijatých nedostavil do noviciátu. Doufaje, že i jako světský kněz dostane se k úřadu učitelskému, přihlásil se t. r. ke konkursu odbývanému v Ostřihomě o přijetí, jehož se mu po odbyté zkoušce skutečně dostalo s určením do přípravného semináře v Prešpurce u sv. Emericha. Tam obíral se vedle opakování předmětů ze VI. třídy gymn. řečtinou a frančtinou i němčinou. Logiku a fysiku studoval v Trnavě s výsledkem takým, že jako jeden z předních chovanců poslán byl do vídeňského Pazmanea. Teprve v Trnavě cítil se býti Slovanem a obracel poněkud zření i k mateřštině, ačkoliv i v maďarském jazyku a literatuře ještě tak prospíval, že vynikl nade všecky spolužáky. Ve Vídni obrátil zvláštní píli vedle zdokonalování se v němčině, řečtině a frančtině na studium jazyka mateřského. Pomůcek k tomu neměl nedostatek. Mezi spoluchovanci Pazmanea totižto bylo několik Jihoslovanů, mezi spolužáky jeho pak i několik Malorusův a Polákův, z nichžto někteří obírali se také srovnávacím jazykozpytem a nemálo přispěli k tomu, že H. k nim se připojil a pilně studoval zvláště J. Grimma (Deut. Gramm.), Fr. Aug. Potta (Etymologische Forsch.) a Fr. Dieze (Grammatik der roman. Sprachen). Studiem tímto H. rozšířil své linguistické vědomosti tak, že již ve 3. ročníku bohosloví sepsati mohl pro spolualumny, kteří si osvojiti chtěli slovenčinu, krátké tvarosloví její po latinsku a tím položiti základ k dílu *Grammatica linguae slovenicae, collatae cum proxime cognata bohemica*, jež po té dokonal z části ve Bzovíku, kde od vysvěcení svého (12. prosince 1848 v Ostřihomě) do října 1849 kaplanoval, dílem v Hodruši, kde týž úřad zastával. Tisknouti ji dal vlastním nákladem v Báňské Šťávnici r. 1850. Vědecká cena této prvotné práce jest menší nežli praktická. Jest totiž dílko toto základem psaní u Slováků nyní vůbec obvyklého, ač bylo sepsáno a vydáno jen s tou podmínkou: *»si nos spes restituendi benefici nexus literarii cum Bohemis reapse penitusque frustraretur«* (str. XIII.). Hned po té byl H. prozatímně jmenován učitelem československého jazyka na stát. gymnasiu v Prešpurce a hned potom také na městské vyšší reálce. I obrátil svou snahu vedle svědomitého plnění povinností hlavně k tomu, aby literárně vynikl aspoň tak, jak toho bylo potřebí k dosažení dispense od předepsaných zkoušek učitelské způsobilosti pro gymnasia. K tomu konci odhodlal se důkladně vzdělati první část československé mluvnice čili nauky o hláskách, jež vedle skladby nejvíce byla zanedbána. Ale jednak pro citelný nedostatek pomůcek, jednak proto, že napsati musil *Čechisch-slovakische und deutsche Aufgaben zum beiderseitigen Übersetzen und Lesestücke* (Prešpurk, 1851) a *Krátkou mluvnici slovenskou* (t., 1852), konečně proto, že z uložení školních úřadů a ministeria posouditi musil různé mluvnice, čítanky a slabikáře, dokončil své *Zvukosloví* teprve r. 1853. Práce předložená ministerstvu k posouzení došla takého uznání od spoluzakladatele slavistiky P. J. Šafaříka, že ministerstvo hlavně tím bylo pohnuto vyzvati H-lu (15. čce 1853), aby se odebral na vysoké školy do Prahy, tam dále se vzdělával v slovanské filologii a mezitím se habilitoval na filos. fakultě. Soukromým docentem H. byl jmenován teprve 17. čna 1854 po mnohých překážkách, jež mu způsobili místní nápadníci téže stolice, osiřelé smrtí Fr. Lad. Čelakovského. Jako docent však vůbec nepůsobil, byv již 8. září t. r. jmenován mimoř. prof. slovanské filologie a hned po té 10. list. i členem zkušební kommisse pro kandidáty učitelství gymn. I k tomu přispěla nejvíce předchozí jeho liter. činnost, poněvadž výše zmíněné »Českoslov. a něm. úkoly« došly minist. schválení (8. list. 1851) a 3. bř. 1854 minist. také doporučilo učitelstvu, kandidátům i bibliotékářům ústavů *Zvukosloví jazyka staro- i novočeského a slovenského* (Praha, 1854), jež velmi příznivě bylo posouzeno, zvlášť i v »Liter. Centralblatt für Deutschl.« 1854, č. 19 a v »Ztft für österr. Gymn.«, 1854, str. 480. V únoru a březnu 1854 H. četl v Král. české společnosti nauk *Posouzení Fr. L. Čelakovského Čtení o srov. mluv. slovanské*, jež ČČM. otiskl jako úvodní článek (1854, 103—142). Koncem školního roku 1853 4 měl již hotovu *Skladbu československého jazyka pro střední školy* a předloživ ji ministerstvu k doporučení, obdržel ubezpečení, že minist. dílo doporučí, jakmile i ostatní částky mluvnice, tvarosloví a hláskosloví, budou dodány a tak zdařilými shledány jako »Skladba«. »Skladba« vyšla již r. 1855, hláskosloví a tvarosloví r. 1857 a sice pod společným názvem *Srovnávací mluvnice jazyka českého a slovenského*. Ministerstvo vyuč. t. r. knihu approbovalo pro nižší a vyšší gymnasia v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a v prešpurském i košickém okresu. Také veřejně posouzena byla mluvnice táž příznivě v »Liter. Centralbl. f. Deutschl.« (1857, č. 26), ještě podrobněji od A. Schleichera (»Beitr. zur vgl. Sprachforschung« 1858, str. 245). Naproti tomu domácí čeští literátové vrhli se již na »Skladbu« tak prudce, že H. nucena se viděl vystoupiti proti nim, zejména proti Fr. Šumavskému a K. J. Erbenovi, brošurou *Obrana skladby prof. M. Hattaly 1855*. Hned po uveřejnění »Srovn. mluvnice« byl H. vyzván od ministerstva (1857), aby přepracoval mluvnické části I. a II. čítanky pro slovenské školy obecné v horních Uhrách a aby sepsal čítanku a mluvnici pro 3. třídu hlavní školy. Ačkoli to bylo vážné vyrušení z práce vědecké, H. přece, poněvadž mu vzpomenuté již recense elementárných knih školních do jisté míry mravní povinnost k tomu ukládaly, úkol na se vzal. První knihu i s návodem pro učitele a třetí sepsal skutečně. Vyšly v c. k. skladě škol. knih ve Vídni r. 1860 a 1862: *Počátkové mluvnice československé*, *Výklad počátků mluvnice československé* a *Třetí mluvnice česká pro čtvrtou třídu hlavních škol*. Od vzdělání druhé části musil H. se dáti dispensovati, stižen byv v lednu 1861 chrlením krve. V květnu t. r. byl jmenován řádným professorem. Mezitím ještě před

r. 1861 přes překážky výše dotčené podal několik důkazů svého vědeckého snažení. Nejčelnější jsou asi tyto práce: *O poměru cyrillčiny k nynějším nářečím slovanským* (ČČM., 1855, str. 81) Pojednání to Jagić (Arch. f. sl. Phil., I, 358) výše cení nežli Schleicherovo pozdější v Beiträge zur vgl. Sprachforsch., I, 319. *O ablativě ve slovančině a litvančině* (ČČM., 1857 a 1858). Výsledky této studie uznávají i někteří ze zásadních odpůrců jeho, jako Miklosich (Gram. IV., 447, 448) a Leskien (Declin. im Slavisch-lithau. und im Germ., str 34). *Mnich Chrabr, příspěvek k objasnění původu písma slovanského* (ČČM., 1858, str. 117). Srv. k tomu H-lovu *Kritiku* o díle L. Geitlera o písmech albanském a slovanském (t., 1883, str. 416), čl. *Azbuka* v Ottově Slov. Nauč. a *Mein Standpunkt in der Frage über den Ursprung der slavischen Schrift* (v Kobrových »Krit. Blätter für Liter. u. Kunst«, 1858, č. 27, 31). *Slovo o polku Igorevě* (1858), vydání textu s překl. a výkladem staroruské básně bohatýrské, které, ač pro nepřízeň poměrů tehdejších vyšlo jen značně zkráceno, vynikající vydavatelé Slova téhož ruští, zejména Ogonovskij (Lvov, 1876, str. XXXVII.), Smirnov (Voronež, 1877, I, 117) a jiní dosud vysoce cení. Sporu o pravosti RKZ. vzniklého r. 1858 H. účastnil se hlavně těmito spisy: *Libuša's Gericht und die Königinhofer Handschrift vom paläographischen, linguistischen und poetischen Standpunkt aus vertheidigt* (»Prag. Morgenpost«, 1858, č. 317, 318, 325, 335 a 1859, č. 8, 9) proti anonymovi v »Tagesbote aus Böhmen«; *Obrana Libušina soudu ze stanoviska filologického* (ČČM., 1858–60); *O enklitickém ž a ť co důkaze přesnosti RZ. a K.* (t., 1860 a energické ohrazení proti spisu Feifalikovu *Über die Königinhofer Handschrift* (Vídeň, 1860) v Krásově »Času« 1860, č. 65 a články, některé i velmi obšírné, v Riegrově »Slov. Nauč.«, do něhož H. i později ještě přispíval.

V únoru 1862 stižen byl H. na novo prudčeji krvavým kašlem a lékaři pro nebezpečně vyvinutou tuberkulosu plic radili mu, aby násl. zimu trávil v mírnějším podnebí. Ještě před odjezdem do Dubrovníka H. sepsal objemnou a poučnou *Úvahu o Th. Buslajeva Opytě istoričeskoj grammatiki russ. jazyka* (ČČM., 1862, str. 84, 133, 323), jež nejen u Buslajeva samého, než i u jiných slavistů ruských došla vřelého uznání. Další odůvodnění názorů v ní obsažených H. uveřejnil v témže časopise (1864, str. 187 a 227) pod názvem *Výsledky histor. jazykozpytu a mluvnice ruská*, kteréžto pojednání zůstalo nedokončeno, poněvadž H., byv k tomu vyzván od náměstnictva uher., mezitím sepsal 1. díl své *Mluvnice jazyka slovenského* (zvukosloví a tvarosloví), který roku 1864 od král. uher. náměstnictva approbován byl jako učebná kniha pro stř. školy hornouherské, jakmile 2. díl (skladba) vydána bude. Skutečně i vyšla o rok později nákladem Matice slovenské. I tato mluvnice je srovnávací, tak že Slováci dle ní mohou naučiti se i češtině. Zvukosloví a tvarosloví téže knihy liší se jen nepatrně od »Srovnávací mluvnice« do končené r. 1857; za to Skladba, zejm. nauka o jednoduché větě, jest úplně přepracována, jak nejlépe patrno ze »Syntax der wendisch. Sprache in der Oberlausitz«, kterou J. Liebsch (Budyšín, 1884) dle H-lova díla a s jeho pomocí složil a jemu také připsal a za to od H. Ziemera (v Bursian-Müller's, Jahresbericht ü. d. Fortschritte der class Alterthumswisschft, 1888, č. 727) velmi lichotivého posudku došel. Také Schleicher pochválil H-lovu soustavu skladby na místě výše vytčeném a V. Jagić (»Archiv f. slav. Philologie« I, 418) jí přednost dává před Miklosichovou.

Z vědeckých prací H-lových vyšlých po roce 1864 stůjte zde ještě násl.: *O nosnih samoglasih u bugarštini u obće i napose u novoj*, pojednání polemisující hlavně s Boppem a Miklosichem (v »Književniku« v Záhřebě, 1865, II, 414 a 461). Miklosich se proti němu ozval v »Altsloven. Formenlehre in Paradigmen mit Texten aus glagol. Quellen« (Vídeň, 1874, str. XXIII). Ale že spor rozhodnut ve smyslu H-lově, o tom svědčí nejlépe G. Krek (Einl. in die slav. Literaturgesch., Št. Hradec, 1887², 580) a Jagić (v »Arch. f. slav. Phil., XI, 1888, 264). *Původ gothského naus a slovanského navь* (»Krok«, 1865, I, 166, 211), práce, jejíž výsledek přijímá Krek (Einl. in d. slav. Literaturgesch. 1887, 2, 419). H. od samého počátku stavěl se příležitostně na odpor linguistické methodě Schleicherově, schválně však stalo se to teprve ve spisu *De contiguarum consonantium mutatione in linguis slavicis* (Acta král. čes. společnosti nauk, 1865–67, také o sobě, 1867). Badání v díle tomto uložené M. Benfey ve své »Gesch. der Sprachwiss. u. orient. Philologie in Deutschland« (Mnichov, 1869, str. 679) nazývá cenným a Fr. Pott v soukr. dopise (13. čna 1867) chválí nejen obsah, věště mu uznání všech jazykozpytců, než i obratnou latinu. Věštba Pottova ovšem se nesplnila, protože A. Schleicher v časopise, jehož byl spoluredaktorem, »Beitr. zur vergl. Sprachforschung«, dal je zrecensovati svým žákem A. Leskienem tak, že H. viděl se nucena odpověděti novým pojednáním pod názvem *Aug. Schleicher und die slavischen Consonantengruppen*... Obrana tato zdržela se o celý rok 1867/8, který H. pro zotavení svého zdraví strávil na ostr. Hvaru v Dalmacii a po té v Gleichenberce. Na cestě do Dalmacie zastavil se H. v Záhřebě, kde dokonal a v zasedání tamější akademie před čítal rozpravu *Početne skupine suglasah hrvatskih i srbskih* (»Rad« jihosl. akad., 1868, str. 104), jejímžto úvodem také bojuje proti Schleicherovi. Obšírněji stalo se to v rozpravě *O jazykozpytě a přírodozpytě* (ČČM., 1869, str. 211 a 332) a pod nápisem *Počátečné skupeniny souhlásek československých* (Rozpravy král. čes. spol. nauk, 1870, také zvláště). Výsledků H-lových o skupených souhláskách slovanských nejnověji ujímá se i Jagić (»Arch. f. slav. Phil.«, 1894, XVI, str. 526). Od r. 1870 vydal H. mimo jiné ještě následující spisy: *Beiträge zur Kritik der Königinhofer u. Grünberger Handschrift* (Král. česká spol. nauk, 1871,

str. 19); *Kritik der Versuche zur Herstellung einer panslavischen Schrift und Sprache* (t., str. 47); česky obšírněji v »Osvětě« (r. 1871 a 1872); *Brus jazyka českého, příspěvek k dějinám osvěty vůbec a slovanské i české zvláště* (Praha, 1877); předmluva ke *Zbytkům rýmovaných Alexandreid staročeských* (vyd. **H**-lou a A. Paterou, t., 1881); *Přídavek ku I. dílu Zbytků rýmovaných Alexandreid staročeských* (t., 1881), Kritika o I. svazku sbírky Fr. S. Kraussa »Sagen und Märchen der Südslaven in ihrem Verhältnis zu den Sagen und Märchen der übrigen indogerm. Völkergruppen« (ČČM. 1884, str. 133); konečně *Ukázky obrany Rukopisu královédvorského* a sice: *a*) *O národním smýšlení Královédvorských epiků* (Osvěta, 1885, str. 103—130); *b*) *Protivníci Královédv. rukopisu dovolávají se i zázraků proti němu* (Nár. Listy, 1885, č. 357 a 358, 1886, č. 3, 6 a 16); *c*) *Jagić urputněji nevrazí na Rukopis Královédvorský než Feifalik, dovolávaje se i filologických zázraků proti němu* (Pokrok, 1886, č. 52, 54, 55); *d*) *Gegen den neuesten Angriff des H. Prof. Jagić auf die Königinhofer Handschrift* (Politik, 1886, č. 211, 214, 218, 222, 225, 232, 237, 239, 249, 253 a 256); *e*) *Příspěvek k obraně Rukopisu Král. hlavně s methodického stanoviska* (Světozor, 1887, č. 43—51). Zvláštní vydání těchto ukázek, jež se značnými přídavky obsahovati má přes 20 archů, **H**. má již skoro dotištěno, tak že na světlo vyjde během r. 1896. **H**. chystá také vydání Tomy ze Štítného »Řečí besedních« z rukopisu budyšínského s obšírnějším úvodem (ve »Sbírce pramenů ku poznání literárního života v Čech., na Mor. a ve Slezsku« vydávané III. třídou čes. akad.). Text v diplomaticky věrném přepise jest již vytištěn. Konečně **H**. hodlá dopsati a také zvláště vydati *Příspěvek k nejnovějším dějinám mluvnictví českého*, jež přináší »Krok« od r. 1891. Přes vážné nemoci za mladších let **H**. dočkal se krásného věku sedmdesátníka a r. 1891 odebral se na odpočinek, při čemž mu vysloveno bylo nejvyšší uznání služeb v úřadě vykonaných. Ač v 75. roce věku pádem vážně porouchal si levou nohu a dřív i pravou, těší se přece plné síle těla i ducha. Dostalo se mu i hojných poct a vyznamenání: od r. 1862 jest rytířem cís. rus. řádu sv. Anny 2. tř. Nabízené mu velmi štědře kathedry na nově založené universitě v Záhřebě nepřijal. Kromě toho je čestným doktorem slovanské filologie university odesské, řádným členem Král. české spol. nauk a České akademie, dopisujícím pak cís. akad. věd v Petrohradě, akad. dei Quiriti v Římě, literární spol. bulharské ve Srědci, jihoslov. akad. věd a umění v Záhřebě a srbské v Bělehradě a j. *V.M.*

Hattaš viz Hatas.

van **Hattem** viz Hattemisté.

Hattemisté, přívrženci náboženské mysticko-pantheisticky-fatalistické sekty v Nizozemí, jejíž původce jest Pontiaan van Hattem, zbavený r. 1683 kazatelského úřadu svého v Zealandě pro odchylky od učení církevního. Učení: Pobožný člověk v Boha se ponořuje a v něm zcela nečinně odpočívá, takže zbaven jest i svobody, nechávaje Boha o sebe pečovati, i možnosti hříchu; Kristus proto přišel, aby lidi osvobodil od této domněnky, že by svobodně mohli jednati a hřešiti. Po smrti Hattemově roku 1706 spojili se s **H**-ty t. zv. Hebraeové (v. t.) a trvali až do r. 1760. *B.M.*

Hatteras (Cap **H**.), mys ve státě Severní Karolině Spoj. Obcí amer., položený na výběžku země, oddělujícím Pamlico Sound od Atlantského oceánu, na 35° 15′ s. š. a 75° 28′ z. d. Moře jest zde plavbě lodí velmi nebezpečno pro četné útesy skalní a měnivé mělčiny. Zde postaven maják 58 *m* vys.

Hatteria *punctata* Gray, 1842 (viz vyobr. č. 1664; *Sphenodon* Gray, 1831; *Rhynchocephalus* Owen), památný a ode všech nynějších Saurií tak důležitými znaky anatomickými se lišící ještěr, že jej klademe do zvláštního řádu (*Rhynchocephalia*), jehož on jest jediným rodem i druhem recentním. Jeť příbuzným jednak se želvami a krokodily, jednak i s obojživelníky, zejména s fossilními Stegocephaly, ano také s některými recentními obojživelníky ocasatými (*Urodela*); jest jediným až na naše časy uchovaným zbytkem bývalých period geologických, maje zejména ve své kostře některé znaky, jež u nynějších plazů již valně jsou pozměněny nebo vůbec vyhlazeny. Plazi řádu Rhynchocephalia, k nimž kromě **H**-ie počítáme několik fossilních ještěrů příbuzných, liší se ode všech ostatních plazů znaky následujícími: Mají tělo ještěří se 4 pětiprstými nohami, pokryté šupinatou pokožkou; lebka má dvojí oblouk skráňový a kosť čtvercová jest jako na př. u krokodilů s ní pevně srostlá; obě poloviny dolejší čelisti jsou v předu jen svazem spojeny; zuby jsou narostlé; obratle jsou dvojduté, za vlastními žebry jsou žebra břišní.

H. *punctata* jest veliký ještěr (délka bývá 35—50 *cm*, ano prý i větší metru) těla statného, barvy olivově zelenavé s menšími bělavými a většími žlutavými skvrnami a tečkami na bocích a nohách. Ostny na šíji a na hřbetě mají barvu žlutavou, trny na ocase hnědou. V lebce zachováno mnoho původní chrupavky; po obou stranách temene má **H**. na každé straně dva otvory skráňové, přímo u kosti temenní otvor hořejší, od něho pak podélnou příčkou ze dvou kostí (postorbitale a squamosum) oddělený otvor dolejší. Pod tímto je druhá příčka skráňová (druhý oblouk temporalní), kterou činí kosti: jugale a quadratojugale. V mezičelistí jest po širokém zubu jako řezacím; v čelistech i na kostech patrových jsou zuby nízké a tupé, ano otrou se časem tak, že stará **H**. již jen jako želvy kouše ostřím rohovitého vnějšího okraje čelistí. U mláďat nalezen zub i na kosti radličné. V páteři má 8 obratlů šíjových (před prvým ještě proatlas), 17 obratlů ve trupu, 2 křížové a 36 ocasních; vezpod jsou mezi obratli hypapophysy (intercentra) a na tělech obratlů naznačeno jako u palaeozoických plazů rozpoltění švem. Žebra scházejí prvým 3

[illegible] na [illegible] jevem [illegible] za [illegible] za [illegible] ve [illegible] H. [illegible] Carpus a tarsus mají [illegible] centrale [illegible] znakem [illegible] orgán tohoto plazu jest [illegible] H. [illegible] na Novém Zealandě [illegible] zejména na

Náležejí sem čeledi: *Proterosauridae* [illegible] *Proterosaurus* H. Meyer; *Palaeohatteria* z Credner z [illegible] od Drážďan; *Hyperodapedontidae* [illegible] z [illegible] Afriky a [illegible] s Cape [illegible] — Srv. Günther, Contribution to the Anatomy of H. [illegible] Trans., 1868; [illegible] Klassen und Ordnungen des Thierreichs [illegible] v. Hoffmann; Bayer, Über die Extremitäten einer jungen H. Sitzungsber. der k. Akad. in Wien, [illegible]; Baurovy články o osteologii [illegible] Zool. Anz., 1885—87; Spencer, The parietal eye of H. Nature, [illegible]; [illegible] práce o téže věci pojednává [illegible] v Proceed. Roy. Soc., [illegible]. O fossilních formách řádu Rhynchocephalia

Č. 1724. Hatteria punctata Gray.

skalnatých ostrůvcích Rurima, Montoki a Karewa v Zálivu Hojnosti (Plentybay), přebývajíce tam v děrách a propastech, po kamení a na pobřežích. Že jsou tito plazi zvláště sběratelům přírodnin velevítanou kořistí a že je i domorodci pro maso pronásledují, valem jich tam ubývá. Živí se hmyzem, po němž prý v noci slídí. O rozplozování víme jen tolik, že snáší samička 8—10 vajíček. První zprávu o nich čteme v denníku Cookovy třetí cesty (1774).

Vzhledem k fossilním příbuzným H-ie dělíme shora jmenovaný řád Rhynchocephalia na dvě podřadí: 1. *Rhynchocephalia* v užším slova smyslu; 2. *Prozanosauria*. V prvé podřadí toto náležejí čeledi *Sphenodontidae* (recentní H., příbuzný foss. *Homaeosaurus* H. v. Meyer z jurského vápence od Kehlheimu v Bavořích, a t.) a *Rhynchosauridae* (foss. *Rhynchosaurus* Owen z grinshillského a warwickshirského pískovce v Anglii). V podřadí druhé viz Zittelův Handbuch der Palaeontologie, (I. odd., III. sv.) a citované tam spisy. *Br.*

Hattie (t. hattija, arab., proužky, čáry) nazývají Arabové místa v poušti keřinami a travou porostlá, jež pro malý rozsah a nedostatek stromoví nemohou býti považována za oásy.

Hatt-i-Hûmâjûn viz Chatt-i Humájún.

Hattingen, kraj. město v prus. vl. obv. arnsberském, na Ruhře a na žel. tr. essen-barmenské a haerdecke-dahlhausenské, má 2 ev. a 1 kat. kostel, soud, průmysl tkalcovský a 7248 ob. (1890), z nichž 373 kat. a 139 židů.

Hatti šerif viz Chatti šerif.

Hatto, jméno staroněm. (*Hathus, Hadu* = bůh štěstí válečného): **H. I.,** arcibiskup mohučský (* kol. 850 z rodiny alemanské). R. 888 zvolen byl opatem kláštera rychnovského a r. 891 stal se arcibiskupem mohučským. Byl ve veliké milosti u císaře Arnulfa a za syna jeho Ludvíka Dítěte stál v čele vlády spolu

s biskupem augšpurským Adalberem. H. byl pán velice učený a bystrozraký, rád se zabýval věcmi politickými a horlivě působil ku prospěchu koruny a k utvrzení moci panovnické, na sebe ovšem nezapomínaje. Lstí jeho zajat a pak popraven Adalbert Babenberský. H. měl též veliký vliv za krále Konrada I. a pověst vypravuje, že chtěl protivníka jeho, Jindřicha Ptáčníka, vévodu saského, dáti zavražditi zardousiti prý zlatým řetězem). H. zemřel r. 913. Bájeno o něm, že byl zabit bleskem, že svržen byl do jícnu Etny, že sežrán byl od myší. To však vypravuje se i o H-ovi II., arcibiskupovi mohučském (968 až 970). Zavřel prý veliké množství chudých, když ho prosili o chleba, do stodoly a tam je dal upáliti. Když pak nebožáci křičeli, tázal se přítomných, zdali slyší pištěti myši. Od té doby myši ho pronásledovaly, tak že musil před nimi utéci do věže prostřed Rýnu postavené (Myší věž u Bingen), a zde prý od nich sežrán. H. II. byl znamenitý státník a horlivý podporovatel ústřední moci panovnické proti velmožům a choutkám odstředivým. *Šra.*

Hatvan, okr. městys v uher. župě hevešské nad Zaďvou, uzel žel. tratí budapešť-miškolské a solnok-fülecké, má pobořený zámek rodiny Grassalkovicsů, katol. kostel, synagogu, pustu, na níž chov ovcí, pěst. révy a vodních melounů, silné trhy na koně a 6979 ob. (1890), z nichž 122 Němců a 72 Slováků. V bitvách 1., 2. a 5. dub. 1849 zvítězil tu konečně Görgey nad vojskem císařským pod hr. Šlikem.

Hatzfeld, maď. *Zsombolya*, městys v uher. župě torontalské, na žel. tr. z Velké Kikindy do Temešvaru, v krajině velmi úrodné, ve které daří se pšenice, kukuřice a tabák, má okr. soud, zámek hraběte Csekonicse, hřebčinec a 9580 obyv. (1890), většinou potomků Švábů, kteří r. 1718 se tu usadili a bažiny okolní vysušili.

z **Hatzfeldu** píše se hraběcí a knížecí německá rodina z Hesska. Ze starší větve, nyní již vymřelé, pocházel Melchior sv. p. z H., jenž v třicetileté válce ve službách císařských se vyznamenav, až za polního maršálka postoupil. R. 1637 vypudil Švédy ze Sas do Pomořan, porazil rok na to falcké pluky a zmocnil se r. 1641 města Dostenu, vzal Heldrungen, Mannsfeld a jiná města. R. 1642 bojoval na horním Rýně a zmocnil se r. 1644 Halberstadtu, ale r. 1645 byl v Čechách u Jankova od Torstensona dne 6. bř. poražen a zajat. Byv ze zajetí propuštěn, držel se opět statečně a po válce 30leté cís. Leopold poslal ho s vojskem králi polskému Janu Kazimírovi na pomoc, jemuž dobyl Krakova. R. 1641 byl s bratry svými Jindřichem a Františkem, biskupem bamberským a vircpurským, za hraběte »z H. a Gleichen« povýšen a obdržel od císaře panství Štraburské (Trachenberk) ve Slezsku na zaplacení svých peněz za komorou cís. a tam i zemřel r. 1658 neženat. Hraběcí titul i statky jeho Gleichen v Durynsku, Krottdorf a Wildenberg v Nassavsku, Haldenberg a Stetten ve Fransku a Trachenberk ve Slezsku zdědil Heřman hr. z H. († 1677), od něhož hrabata z H. starší větve pocházeli. Karel hr. z H. koupil v Čechách Dlažkovice r. 1731, které ještě r. 1764 držel, stal se rytířem řádu zlat. rouna, presidentem nad appellacími, nejv. kancléřem českým (1771) a řídícím ministrem vnitřních záležitostí Rakouska. Současně s ním žil František Filip Adrian z H., který od krále pruského Bedřicha II. za knížete povýšen byl r. 1741 a od cís. Františka I. za knížete říšského r. 1748. Manželkou jeho byla Bernardina hr. ze Schönbornu a když r. 1779 zemřel, zdědil syn jeho František Bedřich Kajetán po Karlu Bedřichovi hr. z H. Dlažkovice, k nimž tento Lukavice Dolní na Klatovsku r. 1780 přikoupil. Smrtí Františkovou vymřeli H-dové starší větve r. 1795 a po nich zdědili hrabata Schönbornové statky v Čechách, H-dové mladší větve ostatní lenní statky a Trachenberk. Dnes rod Hatzfeldovský užívá stavu jednak knížecího (větev Hatzfeld-Trachenberská), jednak hraběcího (větev Hatzfeld-Wildenburská). Hraběcímu stavu náleží Žofie z H. (* 1805 — † 1881), známá svým přátelským poměrem k Lassalovi, který na počátku své veřejné činnosti vedl její process o rozvod (od r. 1846—51). Hr. z H. účastnila se živě politické činnosti Lassalovy a po jeho smrti podporovala jeho stoupence. *Klř. red.*

Hatzles viz Haclov.

Hau (egypt.) = množství, v papyrusu Rhindově název neznámé veličiny (x) v oboru lineárních rovnic.

Hau, osada v Čechách u Ruditzgrünu, hejt., okr. Falknov, fara, pš. Kirchenbirk; 6 d., 45 ob. n. (1890).

Hauber Albert, virtemberský evangel. bohoslovec velikého vlivu (* 1806 ve Štutgartě — † 1883 v Ludvigsburku), od r. 1851 prelát v Ulmu, od r. 1868 v Ludvigsburku. Jako člen konsistoře a tří synod spolupůsobil při upravení církevního zřízení virtemberského. Spisy jeho: *Recht und Brauch der ev. luther. Kirche Württembergs* (1854); *Württ. Eherecht der evangelischen Kirche* (1856, 2. vyd. 1876); *Evang. Hauspredigtbuch* (1863, až posud v 9. vydání); *Epistelpredigtbuch* (1884); *Evangel. Hausgebetbuch* (1867, až dosud v 6. vyd.). *BM.*

Hauberrisser Georg, architekt rakouský (* 1841 v Štýr. Hradci), navštěvoval polytechniku štýrsko-hradeckou a r. 1862 pokračoval ve studiích pod Zieblandem, Neureutherem a Langem na mnichovské akademii, r. 1863 pod Strackem a Bötticherem na berlín. stavební akademii a r. 1864 pod Schmidtem na vídeň. akademii. Odtud súčastnil se konkurrence na mnichovskou radnici, v níž zvítěziv, přestěhoval se do Mnichova a od r. 1867 pracoval na jejím provedení. V té době byl jmenován prof. na mnich. stav. akademii a r. 1874 čestným jejím členem. Kromě radnice, kterou provedl až do nejmenších podrobností vnitřního její zařízení, projektoval a provedl museum Kaulbachovo a mnoho soukromých domů. Súčastnil se mnoha konkurrencí, jako na národní museum, kostel sv. Pavla v Mnichově, radnici

v Karlsbergu a v Bavořích, a projektoval zámky a různé vily do Tyrolska a j. *Fka.*

Haubice (rus. gaubica, fr. obusier, angl. howitzer, it. obizza, něm. Haubitze), hrubá střelba, dle náhledu některých původu českého, kterémuž zdá se nasvědčovati podobnost starodávné hrubé střelby české: houfnice (v. t.). Slova jsou příbuzná, avšak věci rozličné. **H.**, nyní dávno z vojsk vypuzená hrubými střelbami rýhovanými a hlavně takými k nabíjení ze zadu, byla dle zevnějšku zcela podobna dřívějším dělům polním, rozdíl byl uvnitř ve vývrtu, který nebyl stejně široký po celou svou délku, nýbrž byl vzadu ke dnu zúžen v t. zv. komoru jakožto ložisko pro prach nábojový. Proto náležela **h.** mezi hrubé střelby komorové. V polním dělostřelectvu rakouském, do něhož zavedeny při velikém obratu v tomto oboru v XVIII. věku knížetem Václavem z Liechtensteina, bývaly **h.** 7liberní krátké — nápadně krátké pro ráž svoji a proti dělům jen 78 *cm* dlouhé, že dělostřelec nabíjející vkládal granát atd rukou až ke komoře —, 7liberní dlouhé a 10liberní krátké a metaly, střiely a házely granáty kulaté, šrapnely kulaté, kartáče a svítivé koule. **H.** dostřelovaly nejdále na 1000 kroků, vozily se zcela stejně o čtyřech, větší o šesti koních jako tehdejší děla polní a bývaly vřaděny po dvou do batterií polních děl: 7liberní krátké do batterií 6liberních, 10liberní do batterií 12liberních. Dlouhé **h.** někdy sestavovali v samostatné batterie haubicové. **H.** nyní již jen stojí buď v zastrčených hradbách anebo jako starožitnosti buď ve zbrojnicích nebo musejích. — Srv. Hrubá střelba, dělo, batterie a pod. *FM.*

Haubner Karl Gottlieb, zvěrolékař něm. (* 1806 v Hettstedtu — † 1882 v Drážďanech). Mimo jiné působil jako professor na zvěrolék. akademii v Eldeně a jako ředitel v Drážďanech. Má velký význam pro zorganisování zvěrolékařství v král. Saském. Jeho práce o zažívání mají význam též pro fysiologii a pathologii člověka. Sepsal: *Ueber die Magenverdauung der Wiederkäuer* (Anklam, 1837); *Landwirtschaftliche Tierheilkunde* (t., 1837, 11. vyd. Berlin, 1893); *Die Gesundheitspflege der landwirtschaftlichen Haussäugethiere* (Greifswalde, 1854, 4. vyd. Drážďany, 1884) a j.

Haubold Christian Gottlieb, právník něm. (* 1766 v Drážďanech — † 1824). Stal se r. 1789 professorem právních starožitností v Lipsku, r. 1796 prof. saského práva, r. 1816 radou vrchního dvorního soudu. Vedle Savignyho a Huga náleží **H.** k zakladatelům histor. právní školy. Hl. díla jeho jsou: *Institutiones juris Romani litterariae* (Lip., 1809); *Institutionum juris Romani privati historico-dogmaticarum lineamenta* (tam., 1814, 2 sv.; 2. vyd. od Otta, 1826); *Manuale Basilicorum* (t., 1819); *Lehrbuch des sächs. Privatrechts* (t., 1820; 2. vyd. od Günthera 1829; 3. vyd. od Hänsela 1847—48, 2 d.); *Doctrinae Pandectarum lineamenta* (t., 1820); *Opuscula academica* (vyd. Wenck a Stieber 1826 a 1829, 2 sv.); *Antiquitatis Romanae monumenta legalia* (vyd. Spangenberg v Berl. 1830).

Haubourdin (óburdén), město ve franc. dep. Nord, arr. Lille, na žel. tr. Lille-Bethunské, má cukrovar, lihovar, výrobu krajek, tabáku, cichorie a 6229 ob. (1891).

Haubtmann Michael, krajinář český (* 1843 v Praze, kdež na akademii byl žákem Haushoferovým). Později studoval v Mnichově u Jul. Langeho. Cestoval v Alpách a Italii, odkudž nejvíce čerpal motivy k obrazům svým, jako: *Olivový háj u San Remo*; *Římská Campagna*; *Partie u Sorrenta*; *Divadlo v Taormině*; *Zříceniny v Paestu*; *Monte Rosa*; *Erechtheion v Athénách*; *Nilské pobřeží u Gizeh* (vyst. v Praze 1893); *Pobřeží u Ostrangö v Lofotech* (1892); *Večer u Luxoru* (t. r.). *J-k.*

Hauck Albert, evang. bohoslovec něm. (* 1845 ve Wassertruedinkách), od r. 1878 professor v Erlankách, od r. 1889 v Lipsku. Spisy jeho: *Tertullians Leben und Schriften* (1877); *Kirchengeschichte Deutschlands* (1887, nové vydání dějin H. Schmidta); *Lehrbuch der Dogmengeschichte* (1887). **H.** jest v Herzogově Theol. Realencyklopädie od VIII. sv. spoluvydavatelem, od XII. sv. jediným redaktorem. *BM.*

Haudebourt-Lescot [ódebúr leskó] Hortense Victoire, malířka franc. (* 1785 v Paříži — † 1845 t.). Žila delší čas v Italii a malovala scény ze života ital. lidu, jako: *Líbání nohou sochy sv. Petra v Petrském kostele v Římě* (1812); *Římský národní tanec saltarella* a j. *J-k.*

Hauenberg Jonas, historik švéd. (* 1748, † 1834), byl úředníkem při říšském archivě, r. 1784 říšs. historiografem a r. 1818 povýšen do stavu šlechtického. Vydal veliké a cenné dílo: *Svea riker häfder under konung Gustaf Adolf den stores regering* (Štokholm, 1790-96, 5 sv.).

von **Hauenschild** Richard Georg Spiller, pseudonymně Max Waldau, básník něm. (* 1822 ve Vratislavi — † 1855), zabýval se za svých univers. studií ve Vratislavi a Heidelberku filosofií, aesthetikou a historií, konal cesty po Německu, Francii, Švýcarsku a Italii a usadil se r. 1848 trvale na svém statku Tscheidtu v Hor. Slezsku. **H.** jest básník opravdového citu pro svobodu a ideály a dovedl tužby své oditi stkvělou formou básnickou. Napsal: *Ein Elfenmärchen* (1847); *Blätter im Winde* (1848); *Kanzonen* (1848); *O diese Zeit! Kanzone* (1850); *Für Gottfried Kinkel* (1850); *Cordula. Graubündner Sage* (1851, 2 vyd. 1855); *Rahab, ein Frauenbild aus der Bibel* (1855), romány *Aus der Junkerwelt* (1850); *Nach der Natur* (1850), přeložil Silvia Pellica »Francesca da Rimini« a volně přebásnil z provencalštiny »Sirvente des Troubadours Peyre Cardinal« (1850).

Hauenštejn, Haunštejn, Honštejn, osada v Čechách, hejt. a okr. Jáchymov, fara Schönwald; 17 d., 97 ob. n. (1890), pš., telegraf a želez. stan. **H.**-Varta Buštěhr. dr. (Praha-Chomutov-Karl. Vary-Cheb), 3 mlýny. Alod. panství zaujímá 2202·66 *ha* půdy (z toho 1050·94 *ha* lesů); k němu náleží v **H**-ě zámek, stará budova s kamennou »věží purkmistrov-

skou« a novými přístavky, gotickou kaplí a krásným parkem; majetek Ferd. hr. Buquoie. *red* — Zámek č. hrad **H.** povstal buď na sklonku XIII. nebo poč. XIV. stol. na malém zboží, které bylo mezi klášterstvím postoloprtským a doksanským. Mik. Winkler, purkrabě loketský, držel jej jako kr. manství asi r. 1320. Od něho koupil jej klášter doksanský a postoupil jej r. 1336 směnou králi Janovi, odkudž byl král. hradem. Později byl odcizen a koupil jej Jetřich z Pordic, jemuž jej Karel IV. v ušlechtilé manství svobodné od purkrabství loketského udělil. Později spadl zase na krále a spravován r. 1411 skrze hejtmana Zikmunda (Paldru z Rotšteina?). V l. 1416 a 1417 držel jej (zápisně) Bušek z Taklovic, pak se dostal v držení Štěpána Harnušmistra z Kobrshánu, jemuž král Zikmund na něm peníze připsal (1422). R. 1431 dovolil týž král Vilémovi z Doupova, aby **H.** vyplatil, ale nedošlo k tomu, nýbrž Harnušmistr odevzdal jej Vilémovi z Ilburka a tento r. 1437 Jindřichovi st. z Vejdy. **H.** ponechán tomuto zase v manství a držel jej ještě r. 1466 s Jindřichem ml. R. 1470 držel **H.** Hylbrant Sataněř z Drahovic, jehož potomkům Oldřichovi a Václavovi král Vladislav **H.** z manství propustil (1497). Skrze ně přišlo k dělení na svrchní a zpodní díl (předhradí), z nichž jeden držel r. 1523 Alexander hrabě z Laisneku. Synové obou Sataněřův prodali pak díly své (1528) Jindřichovi Šlikovi z Holíče. Ten zemřel t. r., zůstaviv syny Kašpara a Jindřicha, z nichž onen r. 1544 svrchní díl ujal. R. 1547 uvedl jej i zpodní díl z pokuty v manství a teprve synům jeho Bedřichovi, Jindřichovi a Prokopovi (1574) dědičně zanechán. Bratři ti drželi **H.** nedílně, později tu seděl Bedřich († 1611) s Kašparem, synem Jindřichovým. Kašpar († 1624) sloučil ve svém držení všechno jmění po dědu a otci a prodal (1616) **H.** Alžbětě z Donína, manželce své († 1639). Po jejich bezdětné smrti stal se dědicem Jindřich Šlik, bohatý pán a z tehdejších běhů válečných známý († 1650). František Arnošt, syn jeho, prodal **H.** (1663) Juliovi Jindřichovi knížeti Saskému, po němž v držení jeho r. 1666 syn Julius František následoval († 1689). Skrze dceru jeho Frant. Sibylu Augustu dostal se **H.** v držení manžela jejího Ludvíka Viléma markrabě Badenského. Od té doby zůstal **H.** při Badenských statcích (Ostrovu atd.) až do r. 1811. Tehda totiž oddělen a postaven pod komorní správu. R. 1836 prodán Gabriele hraběnce Buquoy, od kteréž doby se v držení rodu tohoto nachází (Bernau, Album I., 311). *Sčk.*

Hauer: 1) **H.** Franz, rytíř, geolog a palaeontolog rak. (* 1822 ve Vídni), studoval ve Vídni a na horn. akademii ve Šťávnici, r. 1843 povolán byl do montanist. musea ve Vídni, kde r. 1844 zahájil přednášky o palaeontologii a r 1846 stal se assistentem Haidingerovým. Po založení říšského geolog. ústavu r. 1849 jmenován byl prvním horním radou při tomto ústavě. Do r. 1867 byl zaměstnán geol. mapováním ve všech zemích mocnářství. Od r. 1885 jest intendantem vídeňského c. k. přírodn. dvorního musea, jehož »Annalen« založil a rediguje. R. 1892 povolán do rak. panské sněmovny jako doživotní člen. Četné práce své uveřejnil ve spisech ř. geol. ústavu a akademie věd i o sobě. Z nich uvádíme: *Die Cephalopoden des Salzkammergutes aus der Samml. des Fürsten Metternich* (Vídeň, 1846); *Geologische Verhältnisse von Oesterreich u. d. E.* (t., 1855); *Neue Cephalopoden aus d. roten Marmor v. Ausee* (t., 1847); *Ueber neue Cephalopoden aus d. Marmorschichten v. Hallstatt u. Ausee* (t., 1848); *Die Geologie u. ihre Anwendung auf die Kentniss d. Bodenbeschaffenheit d. Oester.-Ung. Monarchie* (Víd., 1875, 2. vyd. 1878); *Geol. Uebersichtskarte d. Österreich.-Ung. Monarchie u. d. Aufnahmen der geol. Reichsanst.* (1 : 576.000, 12 listů, Vídeň, 1868—73) se sešitem vysvětlivek ke každému listu; *Geolog. Karte von Österreich-Ung.* (tam., 1884, 1 : 2,016.000); *Cephalopoden des bosnischen Muschelkalkes v. Han Bulog b. Serajevo* (t., 1888); *Geol. Karte Siebenbürgens* (Sibiň, 1861); *Allgem. Führer durch das naturhist. Hofmuseum in Wien* (t., 1889); s Foetterlem vydal *Geol. Uebersicht d. Bergbaue der österr. Monarchie* (t., 1855); se Stachem *Geologie Siebenbürgens* (t., 1863). *Pč.*

2) **H.** Václav, spisovatel český (* 1860 v Křimicích u Plzně). Studoval reálné gymnasium v Plzni, universitu v Praze, načež byl podučitelem ve Stěnovicích a Rokycanech, r. 1887 gymn. učitelem v Uh. Hradišti, od r. 1888 v Opavě. **H.** uveřejnil několik zajímavých článků národopisných v časop. »Český Lid« a filologických ve »Věstníku Matice opavské« (*Jan Brhel a jeho kázaní v č. 3.*; *Český překlad hymnů církevních v knihovně musea opavského*, č. 5.; *Opavské tiskopisy české do r. 1800*), ve »Filolog. listech« (*České glossy k lat. hymnům napsaným l. 1418*) a v programmu gymn. opav. 1890 (*Sekvencionář M. Konráda z Benešova u Opavy*). Také pro »Národopisnou výstavu« sebral **H.** množství dialektického materiálu z Opavska.

Hauerit krystalluje v poloměrných dodekaëdrických tvarech soustavy krychlové a jest soutvarý s pyritem; kusový bývá paprskovitě stebelnatý; štípe se dokonale dle ploch krychlových. $T = 4$; $H = 3{\cdot}46$; barva jest tmavě hnědá, skoro černá, vryp hnědéčervený. **H.** jest MnS^2. Jediné naleziště bylo u Kalinky nedaleko Báňské Bystřice, nejnověji nalezen **h.** u Raddusy na Sicilii. *Vr.*

Hauff Wilhelm, spis. něm. (* 1802 ve Štutgartě — † 1827 t.), studoval v Tubinkách bohosloví (1820), stal se dom. učitelem u předsedy rady válečné Hügela a počal psáti fantastické povídky, čerpané většinou ze starých bájek a pověstí, jejichž cena je ve vypravovatelské lehkosti a zaokrouhlenosti; vydal je ve 3. roč. *Märchenalmanachu* (1825, 1826, 1827, Štutg.; často vydány o sobě jako *Märchen*). R. 1826 vydal I. díl *Mitteilungen aus den Memoiren des Satans*; r. 1827 následoval 2., ač i tak dílo neukončeno. R. 1826 vydal i histor. román *Lichtenstein* (Št., 3 d.), který svědčí

zvláště o vlivu Waltera Scotta, jevě přes to smysl pro charakter krajiny i lidí (švábští sedláci zdařile jsou podáni). R. 1827 vydal román *Der Mann im Monde* (t.), podepsaný Heinr. Claurenem a napodobící také znamenitě jeho manýru, takže záhy pokládán jest za virtuosní parodii; přes to dílo působí ne dosti jasně, poněvadž parodující autor mnohde opravdu jen napodobí a Claurenovi vlastně podléhá. Sarkastický pamflet *Kontroverspredigt über H. Clauren und den Mann im Monde* (t., 1826) útočí na Claurena přímo. Následovaly pak *Phantasien im Bremer Ratskeller* (t., 1827), jež právem cení se nejvýše pro původní a rozmarnou náladovost, a *Novellen* (t., 1828, 3 d.), z nichž sluší jmenovati jako kabinetní čísla *Die Bettlerin vom Pont des Arts* a *Das Bild des Kaisers*. Vrátiv se z cest po Německu a Nizozemí, vedl skoro celý rok redakci Cottaova »Morgenblattu«. Z lyrických básní H-ových, jímavých svou prostotou, mnohá znárodněla. Jako povídkář vyniká H. nad romanopisce; měl bystrou vynalézavost, vtip, humor a zvláště vypravovatelskou svižnost, jež nejlépe se projevila v pracích menšího objemu. Sebrané spisy jeho vydali G. Schwab (Št., 1830 a n., 36 sv. a častěji) a kriticky Fr. Bobertag v Kürschnerově »Deutsche Nationalliter.« (t., 1889—93); dobrý výběr s úvodem M. Mendheim (Lipsko, 1891, 3 sv.). Srov. Klaiber, W. H., ein Lebensbild (Št., 1881).

Häufler Jos. Vinc., učenec rak. (* 1810 ve Vídni — † 1852 t.). Vystudovav práva, vstoupil k dvorské vojenské radě, byl v l. 1840–47 vychovatelem arciknížete Josefa v Uhrách a od r. 1849 minist. sekretářem v oddělení statistickém. Vydal: *Histor.-geograph. Tableau des österr. Kaiserstaates* (Vídeň, 1840); *Schilderung von Eisgrub u. Feldsberg* (t., 1840); *Sprachenkarte d. österr. Monarchie* (Pešť, 1846); *Buda-Pest* (t., 1854); *Ausflüge in das südöstl. Grenzgebirge* (Vídeň, 1848) a j.

Haug: 1) H. Johann Christoph Friedrich, básník něm., s počátku známý pod pseudonym. Hophthalmos (* 1761 v Niederstotzinkách ve Virtembersku — † 1829 ve Štutgartě), studoval v Karlsschule se Schillerem, byl jmenován r. 1784 tajemníkem kabinetu vévodova, pozd. dvor. radou a knihovníkem. Pěstoval nejprve vážnou lyriku (ódu), ale zde nevalně se mu dařilo; pozd. oddal se epigrammu, kde vynikl neobyčejnou lehkostí a smyslem pro drastičnost. Jinak epigramm jeho nemá hlubšího duchového podkladu i pravého ironického žahadla; většinou líčí žertovně neřesti a nedostatky lidské: pijáctví, marnivost, lakotnost atd. H. vydal: *Sinngedichte* (Frankf., 1791); *Epigramme u. vermischte Gedichte* (Berl., 1805); *Zweihundert Hyperbeln auf Herrn Wahl's ungeheuere Nase* (Štutg., 1804; 3. vyd. St. Gallen, 1850), svědčící o jeho hbitosti komické; *Epigrammatische Anthologie* (Štutg., 1807—09, 10 sv.) sestavoval s C. F. Weisserem, s nímž vydával také delší dobu »Morgenblatt«. Výbor básní jeho vyšel v Lipsku (1827, 2 sv.) a Štutgartě (1840). Srv. Fischer, Beitr. zur Litteraturgesch. Schwabens (Tubinky, 1891).

2) H. Ludwig, též Hauk (* 1799 ve Vídni — † 1850 v Aradě). Byl cís. důstojníkem, ale r. 1848 ujal se redakce listu »Konstitution« a stal se duší štábu Messenhauserova a hlavním strůjcem vídeňského povstání. Zřídiv ze spisovatelů zvláštní obor (*Corps d'élite*), řídil stavbu barikád, na kterých také vytrvale bojoval. Po vzetí Vídně podařilo se mu uniknouti do Paříže, odkud se r. 1849 odebral do Uher a jmenován byv od Košuta podplukovníkem a pobočníkem Bemovým, prokazoval povstalcům mnoho platných služeb, zvláště zásobováním sboru Bémova, až byl jat a od vojenského soudu v Aradě odsouzen k smrti provazem.

3) H. Martin, orientalista něm. (* 1827 v Ostdorfě ve Virtembersku — † 1876 v Ragatzu). Ač mu bylo zápasiti s rozličnými obtížemi a vykonávati stále v domově hospodářské práce, vzdělal se tak, že od r. 1843 působiti mohl jako podučitel na rozličných vesnických školách. Při tom vlastním úsilím studoval klass. jazyky, hebrejštinu a sanskrt. R. 1848 vzdal se učitelství, vstoupil ve Štutgartě do nejvyšší třídy gymn. a téhož roku odbyl zde zkoušku dospělosti. Na univ. v Tubinkách pak poslouchal klass. a vých. filologii a r. 1851 stal se doktorem filosofie. Pak studoval ještě v Gotinkách, kde při vší nepřízni poměrů se odhodlal oddati se dráze akademické. R. 1854 habilitoval se v Bonně, ale z nouze odešel do Heidelberka za sekretáře a liter. pomocníka barona z Bunsenů. Pomocí tohoto podnikl r. 1857 vědeckou cestu do Paříže a Anglie. Pak přednášel jako docent v Bonně, až r. 1859 povolán byl za professora sanskrtu do Poony v Indii. Zde užil vydatně příležitosti, studovati u domácích interpretů vedy, Avestu, náboženské obřady brahmanské atd., jakož i sbírati rukopisy. R. 1866 vrátil se ze zdravotních příčin do Němec, zahrnut důkazy vážnosti, jíž v Indii si získal. Od r. 1868 byl prof. sanskrtu a srovn. jazykozpytu v Mnichově. Z četných prací H-ových jsou nejdůležitější: *Die fünf Gâthâ's oder Sammlungen von Liedern und Sprüchen Zarathustra's, seiner Jünger u. Nachfolger* (Lipsko, 1858—60); *The Aitareya Brahmanam of the Rigveda* (Bombay, 1863, 2 sv.); *Brahma und die Brahmanen* (Mnichov, 1871). Srv. životopis v Bezzenbergerových »Beiträge« I. 70. *Zlý.*

4) H. Robert, malíř vojenského genru (* 1857 ve Štutgartě). Studoval v Mnichově pod Seitzem, Böcklinem a Feuerbachem. Na obrazech svých řeší dobře moderní problémy vzdušné a světelné a zejména správně podává studený zimní vzduch nebo chladné mlhy ranní. Od něho jest: *Loučení* (nová pinakotéka v Mnichově); *Za ranních červánků* (gal. drážď.); *Dobrovolní myslivci*; *Zámecká stráž*; *Před bitvou*; *Návrat* a j. *J-k.*

Hauge Hans Nielsen, zakladatel nábož. sekty (* 1771 v Thunö v Norsku — † 1824 v Breddvillu u Christianie). Pokládaje se za proroka bohem vyvoleného, vystupoval kaza-

telsky (od r. 1795) a svými spisy (od r. 1796) proti nábož. racionalismu. Procestoval Norsko a Dánsko, získal četných přívrženců a usadil se jako kupec v Bergenu. Pro spory s duchovenstvem ocitl se ve vyšetřovací vazbě, spisy jeho konfiskovány a tiskárna v Christiansundu zavřena. Později (1811) propuštěn za kauci a r. 1814 odsouzen k nuceným pracím, což zaměněno v peněžitou pokutu. Žil pak na svém statku v Breddvillu u Christianie. Mimo 2 sv. *Nauky křesťanské* (Kodaň, 1800, 4. vyd. 1857) vydal množství nábož. brošur a *Zprávy o svých cestách* (Christ., 1816, 2. vyd. 1858). Nauka H-ova lišila se málo od lutheránské: neuznával duchovenstva hlásaje, že každý má právo kázati, ukazoval na brzký konec světa a hájil víru v milost boží v Kristu a vnitřní obrození člověka v ní. Jeho sekta Haugiané neodloučila se od státní církve a rozšířila se po Norsku a Dánsku mezi prostým lidem. Viz Bang, H. N. H. (2. vyd. Christ., 1875); O. Röst, H. N. H., Et livsbillede fra Norges nyere kirkehistorie (t., 1882); S. Givertsen, H... ismem, dens historie og vaesen (tam., 1833); G. J. Stenersen, H. N. H's Liv, Virksomhed, Laere og Skrifter (Kodaň, 1827). *HKa*

Haugesund, město v norvéž. amtě Stavangeru, naproti ostrůvku Karmö, sev. od Stavangeru, má pěkný přístav, rybářství a 5383 ob. (1891); nedaleko jest pomník postavený r. 1872 na památku tisíciletého trvání Norské říše.

Haugsdorf: 1) H., ves slezská, viz Hukovice. — **2)** H., okr. městečko dolnorak. v hejt. hollabrunnském s 1008 ob. něm. (1890), zámkem a vinicemi.

z **Haugvic** nazývá se hraběcí rod původu míšenského nebo lužického, jenž v Lužici, Míšni, Slezsku, Kladsku, na Moravě a v Čechách velmi četně se rozvětvil a přese všechna rozdílná jména, která jednotlivé rodiny měly, jako Húgvicové z Húgvic, Húgvicové z Biskupic, Húgvicové z Malé Obiše, Húgvicové z Lochotína atd., společný všem erb zachoval: na červeném štítě beraní hlavu černou se zlatými rohy zatočenými a červeným jazykem vyplazeným (viz vyobr. č. 1665.). První H. jest Seifried z H., jenž r. 1225 kapli sv. Jiří na hradě budyšínském z kopy platu slíbil, po něm Rüdiger z H. připomíná se v listu Jindřicha Osvíceného r. 1235. V XIII. a XIV. věku stěhovali se Húgvicové do severozáp. Čech a do Slezska, hlavně do hrabství Kladského, kde zvláštní větev H. z Biskupic založivše, odtud do Moravy a do sev.-vých. Čech zavítali. Přihlédneme nejprve k H-ům v rodné zemi jejich Lužici a sousední Míšni. Jak hodnosti kněžské tak světské na sobě měli. Petr a Jiří byli biskupy naumburskými, onen v l. 1435–1461, tento od r. 1483; Jan biskupoval v Míšni, ale odpadl od víry a stal se vyznavačem učení Lutherova r. 1559; Jiří z H. byl děkanem míšenským a kancléřem vévody Bedřicha Saského v l. 1454–56. Mikuláš z H. hájil 16 měsíců města Freiberka od lantkraběte Bedřicha Durynského založeného proti králi Adolfovi Nassavskému na konci XIII. věku, Arnošt z H. bojoval proti husitům v bitvě u Ústí r. 1426 a Kryštof byl ve službách vojenských vévody saského r. 1450. Jan a Kašpar z H. podepsali protest proti rozdělení Saska mezi Míšeň a Durynky r. 1440. Bedřich Adolf byl nejv. maršálkem dvor. kurfiršta saského Bedřicha Augusta I. Pověsti své valně neposloužil Vilém z H. jako odpovědník Jiřího, vévody saského, jenž jal doktory lipské university, když z Altenburka na svůj statek venkovský se ubírali r. 1532, a před vévodou svůj hrad Teuchern u Lipska zapálil. V nadačních knihách kapitoly budyšínské velmi často H-ové a jejich statky se připomínají, na kterých platy rozličné ku kostelům a oltářům zapsali. Již r. 1379 drželi Neukirch a v XV. věku Mikuláš z H. měl Purckaw na řece Halštrově r. 1408, Martin H. ves Wilten r. 1434. Kryštof Nedašice a Dobriketz v l. 1436–75, po němž Jindřich následoval; Petrovi z H. náležely Blovašice, Gaussig, Droužkovice, Neukirch a Neustätel v l. 1402–1518; v XVI stol. Kryštof, Kašpar a Walter drželi Wilten r. 1503, Kryštof Bedrovice r. 1535 a Grunu r. 1501, Kašpar Potzaw r. 1510—50, Jakub z H. seděl v Blovašicích r. 1556, Jan z H. v Kroppenu a Ratvicích r. 1520—39 atd. Kdežto v Míšni a Lužicích H-ové již se neuchovali, žijí potomci těch, kteří na východ do Slezska se odstěhovali a nejvíce ze všech se rozrodili. Současně se slezskými vystěhovalci H-ů odešli členové tohoto rodu do sev.-záp. Čech, kde byli ve službách mocných pánů z Risenburka, jako Merboto z H. v l. 1314—16, jenž syna měl Bertholda r. 1312 připomenutého, a Jindřich Čirnák z H., který r. 1339 svědčil p. Boršovi z Risenburka. Asi Berthold předešlý a jeho dva synové Bušek a Jan v Údlicích r. 1370 nadali kaplana při tamním kostele. Jan řeč. Parcifál z H. patronoval v Přečaplích r. 1358 a v Kopistech r. 1379 a 1383. Nejdéle udrželi se Húgvicové v těchto krajinách na Lochotíně, odkud zvláštní též haluz se nazývala, a na sousedním Radešově: Dětřich z Lochotína podací právo měl r. 1369 v L., Gelfradus z H. v Radešově (Resswicz) r. 1383. Jindřich z H. tamtéž r. 1414 a Jan Húgvic z Radešova jako svědek r. 1436 se uvozuje. Jordan z H. řeč. Ptáček seděl v Železnicích r. 1432 a Jan Ptáček z H. byl ve vojště Jiřího z Poděbrad r. 1448. Hanuš H. řeč. Bojstul dostal od Sigmunda z Var-

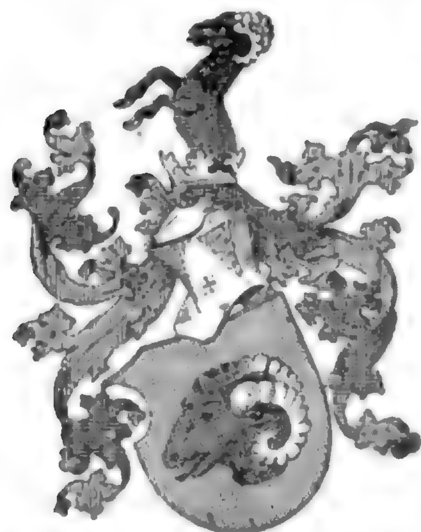

Č. 1665. Erb hrab. rodu z Haugvic.

[illegible]

[illegible] a Hanuškem, [illegible] a bratrem Petra [illegible] se [illegible], rodina nepie[illegible] [illegible] moravské [illegible] tohoto rodu [illegible] panského stavu užívala. Syn [illegible] Buzov ještě r. 1535 [illegible] jej prodal, načež r. 1545 [illegible] a když i to prodal. [illegible]

kytnice a Kojetína nabyl. Současně s ním žil Vladislav, jenž zemřel r. 1540 a pochován jest v Olomouci u sv. Františka. V Čechách držel Václav Litomyšl r. 1556 a s manželkou Eufemií z Ryzmberka tři syny zplodil. Jan, také Hanuš H. z B. na Začanech (1566) a na Račicích od r. 1568, byl hejtmanem markrabství Moravského a vystavěl si na Chropini Nový zámek H-ův. V Čechách držel Týniště v l. 1559—77 a vystavěl tam též novou ves Haukvicov. Se dvěma manželkami svými, Annou Cetrisovnou a Alžbětou ze Švamberka, zplodil pět synů: Václava, Hanuše Viléma, Jana Bartoše, Alše Jošta a Rudolfa, ze kterých Aleš Jošt v cís. službách proti stavům českým a moravským bojoval jako podplukovník a r. 1642 do hraběcího stavu povýšen jest. R. 1644 koupil sobě panství Rymnické a když brzo potom bezdětek zemřel, prodala je vdova jeho Salomena, roz. svob. paní z Windischgrätzu, r. 1651 jesuitům olomúckým. Druhý syn Václavův byl Václav na Linhartovicích a Oldřišově, jenž dcery Markétu a Benignu a dva syny: Karla, podkomořího markr. Moravského v l. 1612—20, a Václava, zůstavil. Třetí Václavův syn Jáchym († 1607) byl nejv. sudím a v l. 1599—1602 hejtmanem markr. Moravského. Ze dvojího manželství jeho, s Kateřinou z Koldšteina a Majdalenou ze Žerotína, zůstal jen jeden syn Karel na Rokytnici, Králicích a Linhartovicích, JMC. rada, podkomoří mor. a místodržitel hejtmana opavského († 1635). Zanechal dva syny Hanuše Karla a Ladislava Aloisa na Kopřinově a Rokytnici, kterou prodal r. 1663 jesuitům olomúckým. O potomcích těchto H-ů z B. nemáme již žádných zpráv. — V Čechách první Haugvic z Biskupic byl sestřenec Purkarta ze Šanova Jan z Biskupic, jemuž Purkart r. 1430 druhou část Šanova prodal a který ještě r. 1454 na živu byl. Jan H. z B. na Krupé byl manem Jindřicha z Lipé r. 1510 a asi syn jeho Hynek H. z B. koupil někdy r. 1530 hrad Ronovec, dvůr Vilhuf a tvrz Krupou Dolní, kteréžto zboží Jindřich z Lipé r. 1533 z manství propustil. R. 1544 vložil sobě syn H-ův Jan Ronovec pustý hrad i s Krupou do desk. Jindřich H. z B. spolu s Mikulášem Trčkou z Lípy a Matějem Salavou z Lípy prodali Žumberk Janu Janovskému ze Soutic, který jej držel r. 1509. Štylfryd H. držel Skály u Adršpachu r. 1518 a jmenuje se v tituláři r. 1534 vydaném vedle Petra, Gottfryda, Hendrycha, Hanuše a Hynka H-e z B. Václav z téhož rodu koupil Toužetín r. 1523, byl v l. 1527—29 zástavním držitelem Roudnice a koupil r. 1527 Kopidlno, kde zemřel r. 1535. S manželkou Johankou z Klinšteina měl tři syny: Jindřicha, Jana a Ladislava. Jindřich musel třetí díl Kopidlna králi odevzdati, protože odporným králi stavům stranil r. 1547, a zbývající ještě díl tohoto zboží prodal Jan r. 1559, tvrz pak Nepokojnickou Jindřich r. 1565; třetí bratr Ladislav záhy zemřel. Hynek H. z B. držel Varobyle, kteréžto vsi duchovenskou část král Ferdinand I. r. 1533 mu vyměnil. Týž asi Hynek koupil si Malobratřice r. 1560 a po něm následoval na tom statku Jan st. H. r. 1579 a potom Karel, jenž, po bitvě bělohorské k manství odsouzen byv, zemřel r. 1626, zanechav syna Karla, po jehož smrti r. 1663 tři dcery zůstaly. Jiný Hynek měl dům v Kolíně v l. 1560—99 a držel dvůr v Lošankách (1590—95), ale s Kolínskými se znesnadnil proto, že oves v okolí skupoval na drahochování, takže ho Kolínšti až u samého krále žalovali. Dol. a Hor. Krupou, Čachotín a Rosochatec drželi po Janovi H-ovi z B. synové jeho Hynek, Václav, Zikmunt a Jindřich ještě nezletilý r. 1572, kterýžto Rosochatec prodal Zikmuntovi r. 1584, a r. 1601 seděli oba na Břevnici a Rosochatci; Jan, syn někdy Hynkův, prodal D. Krupou r. 1580. Konfiskací bělohorskou Jan Adam, syn Adamův v Bydžově, nejvíce utrpěl, poněvadž r. 1634 odsouzen byl všeho jmění, Vilém a Hynek byli pokuty osvobozeni r. 1623 a Václav se porovnati měl před kommissí transactionis o pokutu r. 1630. Václav držel Březovice a Brčekoly na Chrudimsku s bratrem Jindřichem, jehož r. 1649 zplatil, ale neměl ani s první manželkou Marií Strakovnou z Nedabylic, ani s druhou Annou Elénou též Strakovnou († 1685) žádných dítek († 1675), takže po něm dědil strýc jeho Jindřich r. 1685, jenž na Keblově od r. 1677 seděl a Trkov na Sedlčansku r. 1670 a Kraselov na Pracheňsku r. 1678 držel. Po Jindřichovi následoval na Březovicích Václav Rudolf H. z B. r. 1686, jenž přikoupil k Bř. Čaňkovice r. 1697 a po mnohá léta byl hejtmanem kraje chrudimského až i r. 1712. V témž úřadě nacházel se i dědic jeho František Karel r. 1723. Na Čáslavsku držel Podhořice František H. z B., přísedící soudu zem. r. 1748, a statek Ostrov Perknéřův Jan Nep. Josef, po jehož smrti statky jeho prodány byly r. 1758. Václav byl r. 1760 jmenován děkanem chrudimským, ale že nenáležitě nakládal s poklady chrámovými, sesazen byl a do Prahy zavezen r. 1761. Kromě těchto H-ů z B. také na Berounsku František Jáchym držel do r. 1757 Suchdol u Sedlčan, Vilém Jaroslav byl farářem vácovským, dobršským a ždikovským r. 1691 a Jan Jáchym v l. 1719 a 1745 se připomíná. R. 1713 složil Norbert František předepsaný slib dědičné věrnosti, držel Štěpánov po Rudolfovi H-ovi, hejtmanu kraje chrudimského, a byl hejtmanem kraje čáslavského v l. 1715—34; týž slib složil Jan Jiří r. 1733. Josefa Haugvicovna z B. držela r. 1764 Malé Bečvárky na Kouřimsku a Majdaléna Karvinská z Karviné, roz. H-ová z B., větší dvůr v Bolechovicích na Berounsku. Ještě r. 1872 byli v rakouských voj. službách Moric svob. p. H. z B., c. k. generálmajor, a Norbert, c. k. podplukovník, kteří snad dle jména Norbert z českých H-ů z B. pocházejí. — Rod H-ů z H. repraesentují v nynější době statky a jměním svým hrabata H-ové svobodní páni z Malé Obiše na Krapicích v prus. Slezsku a na Náměsti na Moravě. O předcích jejich máme zprávy až z XV. věku.

První všech jest Matouš z H. na Malé Obiši, jehož syn Michal měl za manželku slečnu ze Stösselu a s ní zplodil zase Matouše z H., který se oženil s Barborou z Glaubiců. Syn jejich Petr z H. držel r. 1542 ves Saltschütz a měl s manželkou rozenou opět z Glaubiců syna Tobiáše, jenž držel Kaltebortschen a byl cúdařem na Góře r 1580. Manželka jeho Barbora ze Sacku porodila mu syna Jiřího, který byl starostou herrnstadtským a na Čisté a Sandewaldě seděl († 1635). S manželkou Markétou z Boršnic měl syna Tobiáše Viléma († 1695), jemuž zůstali z manželství s Annou Barborou ze Stosselu synové Jiří Karel a Jindřich Vilém, kteří oba přijati byli do panského stavu v Čechách r 1723 s praedikátem z H. a z Malé Obiše a na štít červený dostali černou hlavu v před obráceného berana se zlatými rohy zatočenými a červeným jazykem. Jiří Karel držel Branschitzdorf a Čistou, byl saským a polským generálem, nejv strážmistrem a povýšen jest r. 1733 za hraběte. Z manželství jeho s Annou Helenou H-ovnou zůstal syn Bedřich Vilém, který zdědil fideikommiss Krapický od otce zřízený Přestěhovav se do Rakouska, vstoupil do služeb cís. Marie Terezie a postoupil za státního a konferenčního ministra a nejv. kancléře českého (1749—1760). Císařovna mu povýšila panství jeho Bilsko v Těšínsku r. 1751 na panství stavovské, načež koupil r. 1752 panství Náměšťské na Moravě, z něhož zřídil druhý fideikommiss H-ovský. Nemaje sám dětí, odkázal Náměšť Josefině hrab z Frankenberku na ten způsob, aby se provdala za některého H-e z mladší linie, Jindřichem Vilémem založené. Tento držel Čistou a Sandovec a umřel jako starosta ryzynský (Rützen) r. 1738, zplodiv s manželkou Annou Barborou z Niebelschützu syny Jindřicha Viléma a Karla Viléma, zakladatele nynějších dvou větví hraběcích. Karel Vilém byl presidentem komory vévody virtembersko-olešnického, zdědil fideikommiss Krapický a měl s manželkou Johankou z Marvic syna Kristiána Karla. Vstoupiv do služby státní v Prusku stal se král. státním a konfer ministrem a povýšen r 1786 za hraběte. Manželka jeho Johanka z Tauentzinu porodila mu syna Pavla, jenž byl komořím a majorem ve vojsku prus. († 1856); manželkou jeho byla Jindřiška Žofie kněžna z Karolatu Schönaichu Syn jejich Curt Oldřich, král. komoří pruský a rytmistr († 1888), oženil se s Lucií Karolinou kn. z Karolatu-Schönaichu. Synové z manželství toho pošli tito: Jindřich Bernhard, pán na Krapicích, čestný rytíř řádu Johannitů, rytmistr m. sl., král. dánský dvorský lovčí a doživotní člen pruské panské sněmovny, pojal za manželku Fredinu z Maubeuge. Druhý syn Curt Karel, kapitán lodní v cís. něm. loďstvu a vrchní ředitel loděnice ve Gdansku, se zasnoubil s Hedvikou hrab. z Pappenheimu. Třetí syn Jiří Erdmann, nadporučík, oženil se s Gabrielou Schneiderovou a má s ní dva syny, Jindřicha a Jiřího. Čtvrtý syn Eberhard Karel, rytmistr m. sl., pojal za manželku Kateřinu hrab. z Pappenheimu a zplodil s ní syna Curta Ludvíka a dvě dcery, Lucy Marii a Anastasii. Sestra těchto čtyř bratří Adléta provdala se r. 1866 za Erdmanna hrab. Pücklera sv. p. z Grodic. — Jindřich Vilém, bratr Karla Viléma, stal se katolíkem a odebrav se do Rakouska r. 1751, byl c. k. taj. radou, presidentem dolnorakouské repraesentace a vrchním hrabětem komory železné ve Štýrsku a v Rakousích. Ze dvojího manželství svého s Ludovikou ze Seydlitz a Johankou z Blankovských měl syna Karla Viléma, jenž r. 1779 za hraběte povýšen byl. R. 1766 oženil se se svrchu psanou Marií hrab. z Frankenberku a dostal s ní fideikommissní panství Náměšťské na Moravě Po smrti jeho r 1795 zůstali dva synové: Jindřich Vilém a Eugen Vilém. Tento, vojenskou službu si oblíbiv, stal se poslím podmaršálkem a majitelem pluku pěšího č. 38, c. k. taj. radou, rytířem voj. řádu Tereziánského, kancléřem řádu Něm., místodržícím bailie rakouské téhož řádu a umřel bezdětek r. 1867. Jindřich Vilém ujal svěřenské panství Náměšť a Kojetín byl c. k. komořím a okrášlil znamenitě okolí náměšťské. S manželkou Žofií hrab. Friesovou měl syny Bedřicha Karla a Karla Viléma a dcery Žofii, provdanou za Huberta hrab z Harnoncourtu a Jindřišku za Jindřicha hrab. Larische Karel Vilém († 1874 držel Náměšť, Bytešku, Osovou, Kojetín, Vlčetín a Nepokojnici na Moravě a Dolní Holabrunn v Rakousích, byl c. k. komořím a doživotním členem panské sněmovny. Manželka jeho Berta hr. z Daunu porodila mu syny Jindřicha Viléma a Karla Viléma a dceru Augustu, provdanou za Roberta sv. p. Hildprandta z Ottenhausenu († 1889) na Blatné v Čechách, a Berthu, provdanou za Bedřicha z Harbuvalu a Chamaré, c. k. komoří a rytmistra m. sl. Jindřich Vilém jest hlava katolické větve hrabat H-ů, pán na Náměšti a Osové, doživotní člen panské sněmovny, čestný rytíř souverénního řádu maltézského a c. k. komoří; z manželství jeho s Annou hrab. z Trauttmansdorffu pošli dva synové: Jindřich Karel (* 1870) a Karel Jindřich (* 1874. Bratr Jindřicha Viléma Karel Vilém drží panství Waldské v Dol. Rakousích, jest c. k. komořím a oženil se s Eugenií hrab z Hardeggu, s níž má čtyři dcery: Františku (* 1870), Karolinu (* 1872), Marii (* 1873. a Eugenii (* 1875) a syna Maximiliana Karla (* 1879). *Klr.*

Haugwitz Christian Aug., hrabě, státník pruský (* 1752 na statku Peuke u slezské Olešnice † 1831 v Benátkách). Získav si svým mysticismem přízeň pruského krále Bedřicha Viléma, byl od něho r. 1792 jmenován vyslancem pro Vídeň a t. r. předsedou ministerstva, ve kterém úřadě působil r. 1793 při druhém rozdělení Polska a řídil politiku ve smyslu proticisařském. R. 1803 odstoupil, ale r. 1805 ujal se znovu řízení politiky a zavřel 15 pros. 1805 smlouvu schönbrunnskou, kterou Prusko postoupilo Francii země Ansbach, Cleve a Neuchâtel a obdrželo Hannoversko. Tím vzbudil proti sobě nevoli a když nepo-

dařilo se mu zabrániti válce r. 1806—07, ve které Prusko bylo poraženo, odstoupil po bitvě u Jeny a žil na statcích svých v Slezsku, od r. 1820 v Italii. Viz jeho *Fragment des mémoires inédits du comte de* H. (Jena, 1837).

Hauch Johannes Carsten, polygraf dánský (* 1790 ve Frederikshaldě norském — † 1872 v Římě), od r. 1846 prof. řečí a liter. severních na univ. v Kielu, potom po Oehlenschlägerovi professor aesthetiky a spolu ředitel král. divadla a div. censor v Kodani. Již od r. 1814 psal básně v měsíčníku »Athene« pod vlivem poesie Oehlenschlägerovy, jehož byl vřelým stoupencem a zastancem proti Baggesenovi a později J. L. Heibergovi. R. 1816 vyšla větší jeho práce *Contrasterne*, pak *Rosaura*, obě pathetické a nejasné. Následovala díla, dramatické práce: *Bajazet*; *Tiberius*; *Gregorius VII.*; *Juan*; *Hamadryaden* (v »Dramatiske Vaerker«, Kodaň, 1852, 1859 3. sv.); *Karl V. Död* (1831); *Maastrichts Beleiring* (1832); *Svend Grathe eller Kongemödet i Röskilde* (1841); *Marsk Stig* (1850); *Tycho Brahes Ungdom* (1851); *Et Eventyr i Örkenen* (1855); *Kongens Yndling* (1858) a vyznačují se dobrou charakteristikou a živým histor. koloritem. Populárním stal se H. novellami a romány: *Vilhelm Zabern* (1834); *Guldmageren* (1836); *En polsk Familie* (1839); *Slottel ved Rhinen* (1845); *Saga om Thorwald Vidförle* (1849); *Robert Fulton* (1853); *Charles de la Bussiere* (1860); *Fortälling om Haldor* (1864) a j. Nejlepší jsou však jeho básnická díla: *Lyriske digte* (Kod., 1842, 2. vyd. 1854); *Lyriske Digte og Romancer* s romant. cyklem *Valdemar Atterdag* (1861); *Valdemar Sejer* (1862); *Nye Digtninger* (1862), obsažená v souborném vydání *Samlede Digte* (1891, 2. sv.). Mimo to vydal své přednášky: *Die nordische Mythenlehre* (Lipsko, 1847); *Afhandlinger og ästhetiske Betragtninger* (Kodaň, 1855, 1861, 1869. 3 sv.) a autobiografie: *Minder fra min Barndom og Ungdom* (t., 1867); *Minder om min 1. Udenlandsreise* (t., 1871). H napodobil německou spekulativní romantiku, hlavně Novalisa, jehož přírodní mystika jest patrna hlavně v básních H-ových, méně populárních než jeho romány a povídky, vyšlé v 2. vydání a souborně v *Romaner og Fortaellinger* (tam, 1873—74, 7. sv.). *HKa.*

Hauk Erlendsson, státník a učenec islandský (* 1334 v Bergenu). Byl král. rádcem v Norsku a podepsán ve smlouvě unie Norska a Švédska pod spol. králem Magnem Eriksonem (1319). Dokončil *Landnámabók* (knihu o kolonisaci Islandu) předchůdci započatou, napsal četné prací z historie a zeměpisu a básně (*Vaeluspa*) sebrané v *Hauksbók* a vydané v Kodani r. 1892 péčí E. a K. Jónssona. Viz P. A. Munch, H. E. v »Annaler for Oldkyndighed og Historie« (1847); Joni Thorkelsson, předmluva k »Nokkur blöð úr Hauksbók« (Reykjavik, 1865). *HKa.*

Ibn **Haukal**, proslulý zeměpisec arabský, povoláním kupec z Mosulu († 976). Prodlévaje v Bagdádě, věnoval se vedle svého obchodu se zvláštním zalíbením i studiu zeměpisu a národopisu. Když pak později vznikly v Bagdádě nepokoje a jeho majetek byl ohrožen, vydal se přímo na cesty. Procestoval velkou část Asie a Afriky (sev.), ba pronikl i do Španěl a na Sicilii. Zkušenosti své zůstavil ve spise *Kitáb ul masálik val-mamálik* (vydán de Goejem jako čís. 2. »Bibliotheca geographorum arabicorum«). Cestopis jeho, jak zachován, jest vlastně jen doplněním a rozšířením cestopisu Istachriova (v. t.). Naproti tomuto však všímá si H. i mravů a plodin. *Dk*

Hauke: 1) H. Moric, hrabě, generál pol. (* 1775 — † 1830). Vystudovav v dělostřelecké a inženýrské škole ve Varšavě, sloužil pod Kościuszkem a potom v polské legii ve vojsku francouzském, i vyznamenal se hrdinnou obranou pevnosti Zamoście. Car Alexander I. jmenoval ho gener. ubytovatelem polské armády a Mikuláš I. r. 1826 ministrem vojenství. Když 29. list. 1830 chtěl mírným vyjednáváním vojenskou vzpouru zastaviti, byl od vojska ubit. Dcera jeho Julie (* 1825 — † 1888) vstoupila 28. říj. 1851 v morganatický sňatek s princem Alexandrem hesským a dostala titul kněžny z Battenberga (v. t.).

2) H. Józef, známější pod přijatým jménem Bosak-H., generál polskofranc. (* 1834 ve Varšavě — † 1871 před Dijonem), synovec před., byl vychován v Petrohradě a sloužil při kavkázské armádě, ve které stal se plukovníkem; r. 1861 vystoupil a přijal jméno Bosak, vystěhoval se po povstání polském do Švýcarska, podporoval horlivě ligu míru a za války francouzskoněmecké jako člen výboru ligy podepsal protest proti válce. Přes protest ten přijal pod Garibaldim velitelství nad první divisí, ale padl dne 21. led. při rekognoskování před Dijonem.

Haukoinové, též horští Damové zvaní, malý africký kmen, usedlý mezi Damy čili Herery v území německé jihozáp. Afriky. Dle Schinze po fysické stránce připomínají na súdánské negry, mluví však výhradně jazykem hottentotským. Jsou asi zbytky původního obyvatelstva země, které ustoupiti musilo Bantům. Žijí v jižním Damsku a ve Velkém Namsku v horách, roztroušeně, vždy jen několik rodin pohromadě. Živí se hlavně honbou, kterou provozují šípem a lukem, jakož i padáky. Mimo to mají však i malá stáda skotu, ovcí a koz. Počet H-nů páčí se na 35.000, ubývá jich však stále, poněvadž okolní obyvatelstvo je nenávidí a pronásleduje. *Pke.*

Hauková Minnie, dramatická pěvkyně (* 1852 v Nov. Yorku). Prvního základu nabyla v rodném městě u Erraniho, pak v Paříži u M. Strakosche, který ji uvedl na jeviště. R. 1868 vystupovala v N. Yorku, od roku 1869 byla engažována u opery vídeňské, pak v Berlíně (1874—76) a podnikala umělecké cesty po Evropě. Od r. 1881 připoutána k italské opeře v Londýně. H. je znamenitou představitelkou rolí soubrettních a lyrických. — V Národ. divadle českém vystupovala H s velikým úspěchem r. 1885 jako Carmen a Mignon a vytvořila tu titulní úlohu v Massenetově opeře »Manon Lescaut«. Jest provdána

za známého cestovatele a spisovatele Hesse-Wartegga. *?*

Haukovice, ves mor., viz Hukovice.

Haulik de Várallya Jiří, kardinál (* 1788 v Trnavě — † 1869). R. 1837 stal se biskupem a r. 1853 (prvním) arcibiskupem záhřebským. R. 1856 byl jmenován kardinálem a jako bánův náměstek častěji měl v rukou politickou správu Chorvátska, zvláště r. 1861, kdy jako přívrženec únorovky snažil se pohnouti Chorváty k tomu, by obeslali říšskou radu. Byl velikým lidumilem, jenž pro Záhřeb a pro svou diécési zřídil mnoho ústavů dobročinných a založil mnoho stipendií. Vydal své řeči: *Selectiones encyclicae litterae et dictiones sacrae* (Vídeň, 1850—53, 3 sv.).

de **Haulleville** [ól'vilj] Prosper Charles Alexandre, baron, politik belg. (* 1830 v Lucemburku). Byv pro smýšlení své r. 1857 zbaven professury na univ. gentské, založil a řídil katol.-konservativní list »L'Universel«; r. 1874 převzal vrchní řízení »Revue générale« a r. 1878 »Journal de Bruxelles«. Později stal se ředitelem král. umělecko-průmyslových museí a působí od r. 1889 jako prof. historie na vojenské škole, jsa zároveň vůdcem strany konservativní. Vydal: *Examen critique du projet de loi sur l'abolition des octrois communaux* (Brus., 1860); *Hist. des communes lombardes depuis leur origine jusqu' à la fin du XIII. siècle* (Gent, 1857—58, 2 sv.); *De l'enseignement primaire en Belgique* (Brus., 1870); *Les institutions représentatives en Autriche* (Paříž, 1863); *Les Allemands depuis la guerre de sept ans* (Brus., 1868); *La nationalité belge, ou Flamands et Wallons* (Gent, 1875); *La définition du droit* (Brus., 1875); *De l'avenir des peuples catholiques* (t., 1875).

Haumann Filip Wacław, generál polský († 1829), dosáhnuv r. 1793 hodnosti plukovníka, byl za povstání Kościuszkova generalmajorem. Z řevnivosti ku gen. Zajączkovi, jejž se svými přátely marně snažil se zbaviti velení a zaměniti Wyszkowským, stal se hlavní příčinou porážky Poláků u Chełmu. Po pádu Varšavy upadl do zajetí, z něhož vrátil se r. 1796, načež sloužil v polských legiích jako plukovník. V Egyptě dostal se do zajetí tureckého, ale navrátiv se z Cařihradu do vlasti, žil v soukromí.

Haunold Karl Franz Emanuel, krajinář rak. (* 1832 ve Vídni), žák Hanschův. Maluje motivy z Korutan, Hor. Rakous a Bavor. Z jeho děl uvádíme: *Partie z údolí Malta v Korutanech* (1857); *Partie u Braunenburku v Bavorsku* (1858); *Partie u Grunavy v Hor. Rakousích* (1860); *Partie z Hallstädtského jezera*; *Partie ze Solné Komory* a j. *J-k.*

Haupt: **1)** **H.** Michal, Hornolužičan (* 1750, † 1799), učitel ve Velkém Vlkově (Wulki Wjelkow), překládal do lužické srbštiny různé náboženské spisky a drobnosti. R. 1777 (a později ještě třikráte) vydal *Někotre duchowne khěrluše*, r. 1783 *Dr. J. Albr. Bengela 60 wutrobne ryče, we kotrychž to zjewjenje Jana wułożene budźe*, r. 1788 *To třicyčilětne čiche žiwjenje našeho Knjeza a Zbóžnika Jezom Krysta.* Jednotlivé písně a jiné drobnosti tištěny jsou o sobě, některé nákladem Adolfa z Below, pána na Velkém Vlkově. *Čný.*

2) **H.** Leopold (* 1797 — † 1883 jako pastor prim. emer. v Zhořelci), spolupracovník Smoleřovy slavné sbírky národních písní lužických »Pěsnički Hornych a Delnych łužiskich Serbow« (Grimma, 1841 a 1843), na níž jmenován na prvním místě. **H.** byl rodem Němec a z lužičtiny znal pramálo. Jako sekretář učené společnosti zhořelecké opsal si Antonovu (v. t.) sbírečku dolnolůž. písní, jež byla majetkem společnosti, a poslal ji dolnolůž. faráři Bronišovi, jenž ji opravil, rozmnožil o několik čísel a opatřil doslovným něm. překladem. Když r. 1836 vypsala zhořelecká společnost cenu 50 tol. za nejlepší sbírku luž. písní a r. následujícího cenu zdvojnásobila, došla vedle sbírek Smoleřovy, J. P. Jordanovy a Markusovy i **H**-ova (!). Cenou poctěna byla sbírka Smoleřova, ostatní dostaly akcessit. **H.** nabídl Smoleřovi svou sbírku a když podařilo se Smoleřovi nalézti nakladatele, obstaral metrické spracování německého překladu písní (jejž Smoleř byl pořídil). Zásluha **H**-ova spočívá v tom, že k jeho návrhu byla cena zhořeleckou společností vypsána a tím dán popud ke sbírání národních písní lužických (viz Smoleř). *Čný.*

3) **H.** Moritz, filolog něm. (* 1808 v Žitavě — † 1874 v Berlíně). Studoval klass. filologii pod G. Hermannem v Lipsku, kde r. 1837 se habilitoval a stal se r. 1841 mimoř., r. 1843 řádným prof. něm. řeči a literatury. R. 1851 z příčin politických propuštěn, ale r. 1853 stal se opět řád. prof. klassické filologie v Berlíně. Hlavní význam **H**-ův spočívá v oboru textové kritiky básníků římských, kde vynikl přesnou methodou, neobyčejnou ostrovtipností a vzácným darem divinačním. Z publikací jeho uvádíme: *Quaestiones Catullianae* (Lips., 1837); krit. vydání *Ovidiových Halieutik* a *Gratiových* a *Nemesianových Cynegetik* (t., 1838); *Observationes criticae* (t., 1841); vydání *Epicedia Drusi* (t., 1849); *De carminibus bucolicis Calpurnii et Nemesiani* (Berlín, 1854); vydání *Ovidiových Metamorfos* s něm. poznámkami (**H.** opatřil pouze díl první, t., 1853, 7. vyd. obstaral H. J. Müller, 2. díl opatřil O. Korn, t., 1876, nyní již v 2. vyd.); textová vydání *Horatia* (Lips., 1851, 4. vyd. opatřil Vahlen, 1882), *Catulla*, *Tibulla* a *Propertia* (t., 1853, 5. vyd. opatřil Vahlen, 1885), *Vergilia* (t., 1858, 2. vyd. 1873) a konečně vydání *Tacitovy Germanie* s krit. poznámkami (t., 1855). **H.** opatřil též z pozůstalosti G. Hermanna vydání Bióna a Moscha (t., 1849) a Aischyla (t., 1852, 2. vyd. Berlín, 1859) a podal doplňky k Lachmannovým »Betrachtungen über Homer's Ilias« (t., 1847). Mimo to uveřejnil velké množství pojednání v publikacích berl. akademie, saské společnosti nauk, programmech universitních a odborných časopisech. Opuscula **H**-ova vydal Wilamowitz (Lips., 1875—77, 3 d.). *Vý.*

H. jest též z nejčelnějších germanistů, naprostý přívrženec Lachmannův a podobný jemu tím, že střediskem jeho činnosti byla kritika textová, zvláště konjekturální, pro kte-

rou byl velice nadán. **H.** a po něm Müllenhoff byli hlavami školy řečené Lachmannovy, vyznamenávající se přísnou vědeckostí, odmítáním všeho popularisování germanistiky a vší pomoci se strany dilettantův, ale také přílišnou důvěrou v naprostou dokonalost starých básníků (pročež každé prázdné a »zbytečné« místo považováno za interpolaci) a v platnost přespříliš jemných a komplikovaných metrických pravidel, která byla odvozena z Hartmana (a i tu na základě chatrných rukopisů), jimž pak všichni básníci i pozdější byli podrobeni. **H.** vybíral si nejraději texty nejhůře zachované a restauroval je nad míru duchaplným způsobem, tak že se velmi pěkně čtou. Vydal: *Hartman, Erec* (1839); *Armer Heinrich* (1842); *Rudolf von Ems, Gute Gerhard* (1840); *Konrad von Würzburg, Engelhard* (1845); *Minnesangs Frühling*, nejstarší pěvci, pomocí prací Lachmannových (1857); *Neidhart* (1858). Poznámky jsou vždy hlavně metrické a kritické, nikoli aby usnadnily porozumění laikům. **H.** spolupůsobil též při plánĕ vydati velký slovník německý (Grimmův) a založil, řídiv již r. 1835—1840 s Hoffmannem »Altdeutsche Blätter«, r. 1841 svůj posud vycházející »Zeitschrift für deutsches Alterthum« často jako »Haupt's Zeitschrift« citovaný. Podotknouti ještě sluší, že **H.**, rozený Lužičan, literární svou činnost začal vydáváním pověstí své vlasti. — Srovn. Ch. Belger, M. **H.** als akad. Lehrer (Berl., 1879); Nettleship, M. **H.**, a lecture (Oxford, 1879). *Ks.*

4) H. Ottomar, finančník něm. (* 1839 v Penigu v Sasku). Spravoval velké bankovní závody v různých evropských městech, nyní žije jako soukromník v Paříži. Na mincovním kongressu v Paříži r. 1873 zastupoval uherskou vládu. Napsal: *Arbitrages et parités* (Paříž, 1872, 8. vyd. 1894; něm. ve Vídni 1874); *Gold, Silber u. Währung* (t., 1877); *Währungspolitik u. Münzstatistik* (Berlín, 1884); *L'histoire monétaire de notre temps* (Paříž, 1886); *Gold, Silber u. Valutaherstellung* (Vídeň, 1892) a jiné.

5) H. Paul, assyriolog něm.-amer. (* 1858 ve Zhořelci), od r. 1883 professor v Baltimore. Vydal: *Die sumerischen Familiengesetze* (Lip., 1879); *Akkadische u. sum. Keilschrifttexte* (t., 1881–82); *Das babyl. Nimrod-Epos* (1884, 1891, neukončeno); *Der keilinschriftliche Sintflutbericht* (1881); *Die akkadische Sprache* (Berlín, 1883); *Beiträge zur assyr. Lautlehre* (Gotinky, 1883); *Prolegomena to a comparative Assyrian grammar* (New-Havens, 1888). Vedle toho uveřejnil hojně článků v odborných listech amer. a něm., zvláště pak v »Beiträge zur Assyriologie«, jež od r. 1889 vydává s Fr. Delitzschem. Vydává nové kritické vydání textu biblického v barvách: The Sacred Books of the Old Testament, Baltimore 1894 a n.

Hauptman a hauptmanské soudy byly v Kuronské gubernii funkce, které zavedením policejní reformy 9./21. čna 1888 byly odstraněny. **H.** byl policejní úředník asi takový, jako v Livonsku ordnungsrichter a v Estonsku hakenrichter. **H. s.** zřídili kuronští vévodové pro civilní a trestní záležitosti rolníků a jiných osob usazených na vévodských statcích. Po připojení Kuronska k Rusku byly **h. s.** proměněny v policejní správy (ředitelstva). Celkem bylo v Kuronsku 10 **h**-kých **s**-dů, skládavších se z **h**-a a dvou přísedících. **H**-i podřízeni byli gubernátorovi a gub. vládě. Volily je landtagy výhradně ze šlechticů Kuronské gubernie, zapsaných v místních matrikách. **H**-kým **s**-dům podřízeni byli policejní místní představení (Fleckenvorsteher).

Hauptman Frant., paedagog a spisovatel slovinský (* 1847 na Smolnikově u sv. Kříže nad Mariborem), hlavní učitel na ženském paedagogiu ve Štýrském Hradci. Uveřejnil: *Vega, životopis* (ve »Spomeniku Matice Slov.«, Lublaň, 1883); *Fizika v nižjih šolah* (Maribor, 1884); *Methodik des Unterrichtes in der Naturlehre* (Vídeň, 1888); *O raznesilih* (»Ljub. Zvon« 1895). Přispíval drobnějšími články do »Kresu«, »Ljub. Zvonu«, »Popotnika« a rozličných slov. čítanek. Vydavatelstvo družby sv. Mohora má od něho *Strelovod* v rukop. *Lo.*

Hauptmann: 1) H. Jan Bohumil (* 1703, † 1768 jako ev. vyšší farář v Lubňově v Dolní Lužici), rozený Němec z Vittenberka, později spisovatel knih lužických a o jazyce lužickém. Dolnolužicky počal se učiti r. 1729, stav se domácím učitelem v Rědoři v Dol. Lužici. R. 1831 v Skjarbosći již měl první své srbské kázání. R. 1761 vydal první dolnolužickou mluvnici *Nieder-Lausitzsche Wendische Grammatica*, knihu na svou dobu výbornou. Kromě mluvnice obsahuje předmluvu, důležitou pro literární historii, jména srbských vsí a měst, sbírečku srbských přísloví a německo-srbský slovník. V rukopise zůstavil dva slovníky dolnolužické, jež vyčerpali Broniš a Hórnik. Pro lid vydal kostelní zpěvník *Lubnjowski sarski sambuch* (1769), jehož se v Lubňově užívalo bez mála 100 let, až do zaniknutí srbských bohoslužeb r. 1863. *Čný.*

2) H. Moriz, hudební theoretik německý (* 1794 v Drážďanech — † 1868 v Lipsku). Po příkladu otce svého měl věnovati se architektuře, horlivě pěstoval hudbu a pojav pak úmysl oddati se jí docela, odebral se r. 1811 do Gothy ke Spohrovi dotvrdit se v houslové hře a komposici. Rok na to přijat za člena dvorní kapely v Drážďanech, odkudž podnikal umělecké cesty do Prahy a Vídně. Od r. 1815 žil jako učitel knížete Repnina v Petrohradě, Moskvě, Pultavě a Oděsse plných 5 roků, jichž použil k obsáhlým studiím theoretickým. Pak vrátil se do Drážďan a r. 1822 vstoupil do kapely v Kasselu, tehdy Spohrem řízené. Odtud rozšířila se pověst **H**-ova v oboru skladatelském i theoretickém tou měrou, že r. 1842 povolán za kantora na Tomášskou školu v Lipsku jako nástupce Weinlingův, načež r. 1843 svěřena mu professura na tamější nově zřízené konservatoři. Zde odchoval celou řadu vynikajících skladatelů. Jako skladatel vyznamenává se **H.** vzornou symmetrií ve stavbě a zpěvností ve hlasech. V mladších létech pěstoval se zálibou komposice komorní (3 kvartetta, 3 housl.

[illegible] Opera *Mathilde* [illegible] s [illegible] textem [illegible]. [illegible] se [illegible] mše [illegible] a [illegible] *Salve regina*, [illegible] *Sonate* [illegible] a [illegible] písně. [illegible] H [illegible] Petera, Artura a [illegible]. [illegible] jeho [illegible] jest [illegible] *Die Natur der Harmonik und der Metrik* (Lipsko, 1853), [illegible] H-ův systém harmonie. [illegible] a [illegible] Zarlinem (1558), [illegible] H. [illegible] *Die Lehre von der Harmonik* [illegible] a [illegible]. *Opuscula* [illegible] H-ovy [illegible] jeho [illegible]: *Erläuterungen zu J. S. Bach's Kunst der Fuge*; *Über die Beantwortung des Fugenthemas* [illegible]. H-ův [illegible] r. 1853 [illegible] rozpravy jeho pod titulem *Opuscula*. O. Paul r. 1868 *Die Lehre von der Harmonik*. H-ovu korrespondenci vydal A. Schöne: »Briefe an Franz Hauser« (L., 1871, 2 sv.) a F. Hiller: »Briefe an L. Spohr u. A.« (L., 1876). [illegible]

3) H. Gerhart, básník něm., * 1862 v Salzbrunnu v prus. Slezsku, pomáhal při hospodářství, pak studoval uměleckou školu ve Vratislavi, chtěje býti sochařem, opustil ji však záhy a studoval v Jeně a Berlíně na universitě přírodní vědy. V l. 1883–84 žil jako sochař v Římě, pak ve Švýcařích a v Berlíně a r. 1891 usadil se v Schreiberhau v Krkonoších, kde básní. R. 1894 navštívil Ameriku. Napsal: *Promethidenlos* (1885), romantického směru; *Vor Sonnenaufgang*, sociální drama (1889); *Friedensfest*, katastrofa rodinná (1890), dílo krajně naturalistické práce, spíše fysiologické než psychologické; *Einsame Menschen* (1891), nejjemnější a nejhlubší v krásné dušemalbě; *De Waber* (1892), nejprve v dialektu slezském, pozd. ve spisovné němčině *Die Weber*, mohutné drama hromad, líčící útisk a stávku tkalců krkonošských v létech čtyřicátých; *College Crampton* (1892), komédii umělce hynoucího opilstvím; *Der Biberpelz*, komédii zlodějskou (1893); *Hannele Matterns Himmelfahrt* (1893, hudba od Maxa Marschalla), sdramatisovaný sen mystický sirotka uštvaného surovým otcem; *Florian Geyer* (1896), historickou hru čerpanou ze selské vojny z r. 1525, jejíž úspěch byl dosti pochybný a již kritika vytýká roztříštěnost detailovou; novellistické studie *Der Apostel* a *Bahnwärter Thiel* (1892). H. je přední dramatický básník mladého Německa, duch venkoncem vážný a opravdový. Na první jeho dramata měl rozhodnější vliv Ibsen a jistý tendenční formulový naturalismus. Ale již v nich patrna je výborná náladová dušemalba, postižení povah rozvíjejících se a kolísajících v nejpodrobnějších odstínech, kteréž v dalších pracích se prohlubuje a zceluje. H. je básník sociální, který pro všechny krise autorem a umělecké tedy [illegible] i [illegible]. — Za [illegible] přeložil Š[illegible] »[illegible]« (Praha 1895), [illegible]. Na Nár. divadle [illegible] »[illegible]« (1895) a »[illegible]« (1895). [illegible] Šl.

Hauptmannsdorf viz Hejtmánkovice.

Haur [illegible] XVII. stol. Jeho *Satur* [illegible] technické [illegible], [illegible] popularnost [illegible] z dějin kulturních. V [illegible] *Mercurius* [illegible], [illegible].

Haora, Haurah, Haura, angl. *Howrah*, hlavní město stejnojmenného distriktu Bengálska, na 22° 35' s. š. a 88° 20' v. d., proti Kalkutě na pr. břehu Hugli. Čítá 116.606 obyv. (1891), z nichž [illegible] Hindů, ostatní [illegible] a [illegible]. S Kalkuttou spojeno jest [illegible] mostem, až po který moře [illegible] Hugli [illegible] mostem [illegible] se [illegible]. H. tvoří takořka předměstí Kalkutty, jest důležitým městem [illegible] a obchodním a [illegible] stanicí trati Východoindické dráhy železné, vedoucí do Pešávaru. K H-e patří předměstí Salkia, Sibpur a Ramkrishnapur. Nedaleko jest proslulá botanická zahrada a státní škola pro inženýry. — Distrikt haorský indobritské divise bardwanské má na 1233 km^2 (1891), z nichž jest 132.115 muh. a [illegible] křesť.

Hauraki, veliký, 104 km dl. a 30–35 km šir. záliv na východní straně sever. ostrova skupiny Nového Zealandu, oddělený výběžkem šíje od přístavu Manukau, chráněný na vých. poloostrovem Koromandelským, s krásnými břehy a četnými ostrovy. Nejjižnější část zálivu tvoří Firth of Thames, do něhož vtéká řeka Thames Waihou, při vchodu do zálivu jsou Velké a Malé Barrierní ostrovy Otea a Hauturu, v pozadí zátoky Waitematské leží Auckland. V jižní části zálivu jsou ostrovy Rangitoto, Tapu, Motutapu, Waiheki a Ponui. Záliv objevil r. 1770 James Cook.

Haurán, vysoká planina sopečného původu v Syrii, vých. od Jordánu, při pramenech Jarmúku (Šeriat el Menádire), se střední výškou asi 600 m. Povrch pokryt jest vrstvou hnědočervené země, produktu to zvětraného sopečného kamení. Východní část tvoří doleritové pohoří Džebel H. Střední výška pohoří jest 1200 m, vrcholky Tell Džeinech 1839 m, Džuvenil má 1782 m, Tell el Džefne 1727 m. Ve starověku slulo pohoří toto Salmon neb Zalmon, řecky Asalmanos, asi tolik co černá země. Planina na záp. jmenovala se ve starověku Trachonitis. Vých. a již. úpatí Džebel H-u, stará Auranitis, proslulo jako obilnice Syrie. Hlav. městem jest Bosra. Jiných obydlených míst jest málo, za to však na 300 sídlišť opuštěných, dílem podzemních, do skal vytesaných obydlí jednotlivých, dílem celých měst. H. prozkoumán byl v novější době Gra-

hamem, Wetzsteinem, Palmerem, Drakem a Stübelem. Srv. Wetzstein, Reisebericht über H und die Trachonen (Berlin, 1860); týž, Das batanäische Giebelgebirge (Lips., 1884); Stübel, Reise nach der Diret et-Tulul u H. 1882 (»Zeitschr. d. deutschen Palästina-Vereins«, 1889).

Hauréau [óréó] Jean Barthélemy, filosof a historik franc. (* 1812 v Paříži), byl spolupracovníkem demokratických listův a r. 1832 vydal brožuru *La Montagne*, jejíž revoluční směr způsobil veliký rozruch i odpor, tak že pisatel viděl se později nucena prudkou její formu zmírniti v otevřeném listě k redaktorovi Unionu (*Une Lettre au rédacteur de l'Union*, Le Mans, 1842). Když r. 1845 z příčin politických pozbyl místa svého jako měst. tajemník v Mansu, vrátil se do Paříže, kde byl až do vypuknutí revoluce r. 1848 spolupracovníkem »Nationalu«. Na to byl jmenován konservatorem při Národní bibliotéce, kteréhož místa se však vzdal po státním převratu z 2. prosince. V l. 1870—82 byl ředitelem Národní tiskárny. Nejznámější jeho dílo jest *Histoire de la philosophie scolastique* (1872—80, 3 sv.). Mimo to napsal ještě tato závažná díla: *Critique des hypothèses métaphysiques de Manès, de Pélage et de l'idéalisme transcendental de saint Augustin* (Le Mans, 1840); *Hist. littéraire du Maine* (Paříž, 1843—52); *Manuel du clergé* (1844); *Histoire de la Pologne* (1846); *Charlemagne et sa cour* (1854); *François Ier et sa cour* (1855); *Hugues de Saint-Victor* (1859). Též vydal 14. a 15. sv. díla »Gallia Christiana«, kommentář Scoty Erigena k Martinovi Capellovi (1861), listy papežův Honoria III., Řehoře IX., Innocence IV. (1874—88) a j.

Haurowitz Harry, lékař něm. (* 1799 ve Šlesviku — † 1882 ve Gmundenu). Mnoho cestoval jako námořní lékař, vstoupil pak do ruských služeb a stal se tu generálním lékařským inspektorem ruského námořnictví. Má význam pro seznání organisace ruského voj. zdravotnictví. Napsal: *Uebersicht ü. d. Krankheiten und medizinischen Verhältnisse auf der russ. Ostseeflotte im Kriege v. 1855. Kurze Anleitung für Marineärzte* (1858); *Die Armee und das Sanitätswesen in ihren gegenseitigen Beziehungen* (1868) a j.

Hausberg (*Domácí Hora*), hora na Moravě s fil. kostelem Pozdv. sv. Kříže a část. města Berouna, hejt. Šternberk, okr. Dvorce.

Hausbrunn, ves na Moravě, viz Usobrno.

Hausdorf, ves mor., viz Hukovice.

Häuselbauern, osada v Čechách, hejt. a okr. Prachatice, fara a pošta Záblatí; 10 d., 45 ob. n. (1890).

von **Hausen** Friedrich, minnesinger něm., pocházel z rytířského rodu falckého a pohyboval se mnoho v okolí Bedřicha I., s nímž táhl r. 1189 do Italie a na Východ, kdež r. 1190 u Filomelia zahynul. Je zakladatelem dvorské lyriky, kterou napodobil po troubadourech provençalských (hlavně po Folquetu de Marseille a Bernardu de Ventadorn). Srv. »Minnesangs Frühling« od Lachmanna a Haupta, č. 8.; Lehfeld, Ueber F. v. H. v »Paul's Beitr.« 2, 345; Spirgatis, Die Liedern F. v. H. (1876).

Hauser: 1) H. Georg, svob. pán, podplukovník rak. (* 1784 ve Vídni — † 1824 t.), vystudoval na inženýrské akademii ve Vídni a působil při opevňování Komárna a při upravení hranic mezi Haličí a Uhrami. R. 1822 jmenován byl professorem pro stavby opevňovací na téže akademii a zahynul při vypálení podkopu na zkoušku. Vydal: *Die Minen u. d. unterirdische Gang* (Vídeň, 1817); *Die Befestigung der Staaten nach den Grundsätzen der Strategie* (t., 1817, s 5 obr.); *Die Artillerie oder die Waffenkunde* (t., 1818, 10 tab.); *Militärisches Taschenbuch* (2. vydání t., 1832, 11 tab.).

2) H. Franz, lékař (* 1800 ve Vídni — † 1857 v Olomúci). Lékařství vystudoval ve Vídni, působil pak jako domácí lékař v hallském ústavě pro choromyslné a stal se r. 1831 prof. chirurgie a očního lékařství na lékařsko-chirurgickém ústavě v Olomúci. Z jeho liter. prací sluší uvésti: *Versuch einer pathologisch-therapeutischen Darstellung des Schwammes der harten Hirnhaut und der Schädelknochen* (Olomúc, 1843) a *Das freiwillige Hinken* (*Coxalgia*), *seine Entstehung, Erkenntniss und Behandlung* (t., 1848).

3) H. Kašpar, nalezenec, jehož životní osudy budily v třicátých létech tohoto století v Německu veliké účastenství, jest osobnost zajímavá hlavně důležitostí, jaká se původu jeho přičítá. R. 1828 objevil se v ulicích norimberských mladík po selsku oděný, tělesně sice dobře vyspělý, ale v duševním stavu velmi zanedbaném. Čitelně dovedl napsati své jméno, ale jinak k otázkám ani odpovídati nedovedl, předmětů kolem sebe pojmenovati neznal, hnus měl před potravou jinou než byl chléb a voda. Neuměl choditi, jemná kůže na rukou a tlapách svědčila, že nikdy k žádné těžké práci přidržován nebyl, měl neobyčejně vytříbený sluch a choulostivý čich. S sebou si přinesl list na jakéhosi důstojníka jízdy, jehož pisatel uváděl, že jest chudý nádenník, otcem desíti dítek a hoch tento že mu byl 7. září 1812 před dvéře položen. On že hocha tajně vychoval, nikam ho nepouštěje, ale čtení, psaní a křesťanskému náboženství že jej vyučil a nyní do Norimberka přivedl, aby hoch tu k jízdě se dal odvésti. Úředním vyšetřováním vyšlo prozatím tolik na jevo, že K. H. držán byl až dosud v jakési posadě, v místnosti podzemní, tak úzké, že ani v ní ležeti nemohl, živen jen vodou a chlebem, věznitel jeho že jen v době noční k němu přicházel, aby ho očistil a jemu pokrm dal, a jen v pozdějším čase že se objevil častěji a rysy jména jeho psáti jej učil. Různě souzeno o hochově původu, který hledán v kruzích aristokratických, ba i Napoleonovce v něm zříti chtěli. Vysoké osobnosti se ho ujímaly, král sám vypsal cenu 10.000 zl. na odkrytí původu hochova, ale bez výsledku. Učiněn také pokus, aby se mu dostalo vychování pokud možno pečlivého, při čemž jevil K. H. dosti značnou míru chápavosti, ale povahou se ukazoval liným, lživým a dráždivým. R. 1829 byl lehce poraněn ostrým nástrojem na čele, kterouž ránu mu podle jeho

tvrzení způsobil jakýsi černě zakuklený muž. Vyšetřování po pachateli zůstalo marno. Na to se ho ujal lord Stanhope a chtěje jej za vlastního přijati, dal jej k vůli dalšímu vzdělání za písaře k appellačnímu soudu v Anšpachu, kde příhoda 14. prosince 1833 učinila konec jeho životu. Byl totiž, jak udal, vylákán neznámým mužem do samoty slibem, že mu bude sdělena pravda o jeho původu, místo toho však že onen neznámý mu způsobil hluboké bodnutí do levého boku. Třetího dne skonal. Vyšetřováním bezdůkladně prováděným nezjištěno opět nic, leda že nové pochybnosti o pravdomluvnosti H-ové vytanuly. Neb na místě attentátu v čerstvě napadlém sněhu shledány šlépěje jen jedny i zdá se tudíž, že H., aby vzbudil utuchlý zájem k osobě své, sám poranění ono si způsobil. Po smrti jeho vyskytla se nová domněnka a sice, že jest H. dědičný princ velkovévody Karla Badenského a choti jeho Stefanie Beauharnaisové, rodičům že syna tajně odcizila hraběnka Hochbergová, vdova po velkovévodovi Karlu Friedrichovi, a jiné choré, také skutečně 26. října zemřelé dítě že podložila, aby vlastním synům zajistila postup na trůn (Garnier, Einige Beiträge zur Gesch. Kaspar H-s, 1834). Totéž tvrdili i jiní, jako Seb. Seiler (K. H., der Thronerbe Badens, Paříž, 1840, 3. vyd. 1847), F. K. Broch (K. H., kurze Schilderung seines Erscheinens u. s. Todes, 1859). Daumer (K. H., sein Wesen, s. Unschuld, 1873). Věci te chopila se žurnalistika radikální a klerikální, až konečně vláda badenská viděla se nucenu k úřednímu prohlášení (»Allg. Ztg« 1875 č. 154) o nepravosti zpráv podobných uveřejněním listin týkajících se křtu i pohřbu dědičného prince. Než i přes to objevily se nové brošury, starému mínění za pravdu dávajíce. Kriticky osvětlil celý případ Ant. von der Linde, K. H., eine neugeschichtliche Legende (1887).

4) H. František, paedag. spisovatel a hudební skladatel (* 1822 v Kosmonosích). Gymnasium studoval v Mladé Boleslavi, techniku v Praze, odbývaje tu zároveň kurs paedagogický. Potom byl 4 léta vychovatelem u hrab. Stadiona, načež učil nejprve na škole kosmonoské, potom na soukromé škole ve Zbraslavi, pořádaje tu zároveň s Tylem a Kaškou ochotnická divadla a s Jelenem hudební akademie. R. 1850 odstěhoval se do Prahy, kdež po dvou letech zařídil si hudební ústav. H. složil množství hudebních kusů, přispíval do paedag. časopisu a napsal několik divad. her pro mládež (*Jmeniny*; *Nenadál* [illegible]; *Zásvětí* a [illegible] v Div. ochotníků pro ml.).

5) H. Miska, virtuos na housle (* 1822 v Prešpurku — † 1887 ve Vídni), vzdělával se u Konr. Kreutzera a již ve 12. roce koncertoval veřejně. Dalším studiím oddal se na vídeňské konservatoři pod Mayséderem a Sechterem. Od r. 1840 podnik. cesty umělecké po Německu, Dánsku, Skandinavii a Rusku a všude slavil veliké triumfy svou technikou. Roku 1848 navrátil se do Vídně a pak procestoval Anglii, Ameriku a Australii, odkudž dojmy své z cest zasílal víd. listu »Ostdeutsche Post«. Duchaplné tyto essaye, jež těšily se veliké oblibě a v Německu četnými časopisy byly otiskovány, sebral pak a vydal pod názvem *Wanderbuch eines österr. Virtuosen* (1858—59, 2 sv.). Složil pro svůj nástroj několik kompesic beze značnějšího významu. *?*

6) H. Anton, architekt (* 1824 ve St. Hradci — † 1870). Vystavěl arcivévodovi Maxmiliánovi zámek u Terstu a provedl vodovod v Pulji. *J-k.*

Hausgenossen nazývány v arcivévodství Rakouském v XV. stol. osoby při minci zaměstnané, které podřízeny byly mincmistrům, jako na př. zkoušeči stříbra, minciři, kolaři, prenrové a pod. První zmínka o nich děje se v listě, jímž Rudolf I. Habsburský r. 1277 potvrzuje výsady sdružení mincmistrů (*Munzmeister-Genossenschaft*) všech rakouských mincoven, totiž ve Vídni, v Novém Městě Víd. a v Emži. Během času stali se h. nájemci mince, trofice zvláštní korporací, jež nadána byla výhodnými výsadami, zejména pak tou, že mimo ně nikdo jiný v Rakousích zemskou minci (feniky) raziti nesměl; za to bylo jejich povinností starati se o dobré zrno mince. Když však zejména za Bedřicha V. (jako císaře III.) dostalo se práva mincovního též osobám jiným, které vybíjely venkoncem minci nad míru zlehčenou, pustili se s nimi i h. do nekalé soutěže a zaplavili Rakousy rovněž tak špatnou čili černou mincí, kterou obecný lid — byv jí nekřesťansky odírán — přezdíval *Schinderlinge*; v Čechách jí říkali **habránky** (v. t.). Kromě buď rakouského břevna nebo štítu vídeňského (kříže) bývají na mincích těch z XV. stol. vyražena rozličná písmena, jež se vykládají za unciálky současných h-sů, na př. *H-I-S* = H. Jan Steyer (1446—52); *W-H* = Wiener H. (okolo r. 1460); *W-H-T* = Wiener H. Teschler (Mikuláš, mincmistr 1456—62); *F-()-h* = Friedrich III. Conrad Hoelzler (jinak Holzer, mincm. asi 1466); *W-H-L* = Wiener H. Liephart (Valentin, mincm. 1455, pak 1463 až 1470) a j. Dosud se nepodařilo jména všech tehdejších h-sů listinami zjistiti, z kteréž příčiny zůstává nemalý počet takových unciálek dotyčných mincí neobjasněn. *Sm.*

Haushofer: 1) H. Maximilián, krajinář něm. (* 1811 v Nymphenburku u Mnichova — † 1866 na Starnberském jezeře), žák mnichovské akademie. Cestoval mnoho po Rakousku, Italii a Sicilii. S pražským ředitelem malířské akademie Rubenem rád pobýval na Chiemském jezeře, stal se i švagrem jeho a po smrti Ant. Mánesa povolán r. 1844 za professora krajinářství do Prahy, kde zůstal do své smrti a byl po odchodu Rubenově do Vídně krátký čas i provis. ředitelem. Motivy své čerpal H. ponejvíce z Alp a Šumavy, hlavně však z okolí Chiemského jezera. Jeho krajinářská koncepce značí sice vyšší stadium než Mánesova, ale moderní také ještě není; krajině jeho schází vzduch, světlo a nálada, jaké vidíme již v krajinách jeho pražského vrstevníka Piepenhagena. Technika jeho rovněž jest nevyspělá, postřeho-

vání sice ostré, formové, objektivní, ale bez subjektivního elementu náladové suggesce. Byl více kresličem než malířem, ale žáky své vedl již určitě ke studiu přírody, tak že jimi teprve počíná nejmodernější české umění. Škola **H**-ova v Praze byla velmi rozšířena a připojili se k ní i bývalí žáci Ant. Manesa. Z vlastních žáků **H**-ových jsou zejména: Stephan, Jul. Grus, Croll, Wolf, Hilbert, Bubák, Kratochvíl, Kosárek a j. Z děl **H**-ových uvádíme: *Ideální krajina* (v praž. Rudolfině); *Královské jezero* (v nové pinak. mnich.); *Partie na Wartsteině v Ramsavé* (Rudolfinum); *Údolí Klöny u Glarusu* (t.); *Ostrov Frauenchiemsee při měsíci* (t.); *Jezero Weissenské blíže Lermoosu* (t.). Dále provedl: *Sváteční jitro na Chiemském jezeře* (1838); *Rybáři* (1842); *Rýnská krajina* (1843). V Praze vystavoval: *Mnich v zahradě klášterní* (1841); *Gmundské jezero* (1843); *Plöckelsteinské jezero v Šumavě* (1848); *Podzimní večer* (1851); *Partie u Sorrenta* (1854); *Západ slunce* (t. r.); *Pohled na Prahu* (1855); *Vierwaldstättské jezero* (1858) a j. Srv. »Illustr. Zeitung«, Lipsko, 1856; Gal. denkwürd. Persönlichkeiten, Tab. XXXIX; F. Jiřík, Ze zapomenutých kapitol našeho umění (»Květy«, 1895, II., str. 691). *J-k.*

2) H. Karl, mineralog něm. (* 1839 v Mnichově — † 1895 tam.), studoval v Mnichově, v Praze a ve Freiberku, byl krátký čas činným při hutnictví, pak, dokončiv studia věd přírodních v Mnichově, byl soukromým docentem mineralogie na tamější universitě; při založení vysoké školy technické v Mnichově r. 1868 stal se prof. mineralogie a hutnictví, později jmenován ředitelem téže školy a povolán do nejvyšší školní rady. Pracoval záslužně ve fysikální a chemické mineralogii, v krystallografii a na zdokonalení method mikrochemických. Z prací těchto jsou důležity: *Über den Asterismus und die Brewsterschen Lichtfiguren am Calcit* (Mnichov, 1864); *Die Konstitution der natürlichen Silikate* (Brunšvik, 1874); krystallografické studie o různých sloučeninách ústrojných, mikrochemické studie v »Sitzungsberichte« mnich. akademie věd a spis souborný *Mikroskopische Reaktionen* (Brunšvik, 1885). Dále vydal příručnou knihu *Leitfaden zur Bestimmung der Mineralien* (tam., 1892), biografii mineraloga F. v. Kobella (Mnichov, 1885), navrhl řadu geologických obrazů nástěnných k účelům vyučovacím a redigoval časopis něm. spolku alpského, jehož byl spoluzakladatelem.

3) H. Max, bratr před., národohospodářský spis. a statistik (* 1840 v Mnichově), od roku 1868 prof. při vysoké škole technické v Mnichově, sepsal: *Der landwirtschaftliche Kredit* (Mnichov, 1865); *Lehr- und Handbuch der Statistik* (2. vyd. Vídeň, 1882); *Grundzüge des Eisenbahnwesens* (Štutgart, 1873); *Der Industriebetrieb* (t., 1874); *Abriss der Handelsgeographie* (3. vyd. Berlín, 1894); *Grundzüge der Nationalökonomie* (vyd. t., 1883); *Der kleine Staatsbürger* (2. vyd. Štutgart, 1884) a j. Pokusil se také se zdarem v belletrii.

Hauschild: 1) H. Max Albert, malíř architektur (* 1810 v Drážďanech), žák a později (do r. 1851) professor na akademii drážďanské. Jeho obrazy jsou velmi detailně a dosti měkce provedeny; hlavní z nich jsou: *Sta Croce ve Florencii* (1834); *Kostel ve Viterbě*; *Dóm v Orvietě*; *Capella palatina v Palermě*; *Románská křížová chodba klášterní* (gal. v Karlsruhe); *Opatství Altenberg u Kolína*; *Karel Araceli v Římě*; *Vnitřek chrámu sv. Marka v Benátkách*; *Pohoštění v klášteře* (mus. drážď.); *Poslední kázání Petra Amienského před odjezdem křížové výpravy* (1883) a j. *J-k.*

2) H. Wilhelm Ernst Ferd. Franz, malíř něm. (* 1827 ve Schlegelu — † 1887 v Mnichově). Maloval: *Karel XII. u Poltavy*; *Martin Behaim* (v Nár. museu mnichovském); fresky v zámcích Herrenchiemsee a Schwansteině; *Ukřižování Krista*. *J-k.*

Hauschka Vinc. viz Houška.

Hausker Grund, osada v Čechách u Vel. Blatců, hejt., okr., fara, pš. Dubá; 9 d., 49 ob. n. (1890).

Hauslab Franz, rytíř, polní zbrojmistr rak. (* 1798 ve Vídni — † 1883 t.). Vstoupiv v 17. roce svém jako praporečník do vojska, súčastnil se r. 1815 výpravy do Francie, načež přidělen byl ke gener. štábu a pomáhal při mapování Tyrolska. R. 1819 stal se professorem nauky o terrainu na genijní akademii ve Vídni a zavedl dosud jen ve Francii užívaný způsob naznačovati výšku terrainu různými odstíny barvy dle zásady, čím výše leží místo nad mořem, tím temnější barvou budiž naznačeno. Roku 1827, vyzván arciknížetem Janem, působil při geognosticko-montanistickém ohledání Krušné hory štýrské, načež r. 1828, přidělen byv k vyslanectví do Cařihradu, zabýval se tam studiem poměrů východních. Navrátiv se r. 1830, zaujal své místo professorské na akademii i provedl mapu Štýrska o 12 listech a později generální mapu Štýrska o 1 listě. R. 1834 vyučoval arciknížata Albrechta, Karla Ferdinanda a Bedřicha vědám vojenským a r. 1837 poslán jest od císaře Ferdinanda do Cařihradu, aby odevzdal tu čestné dary sultánu Abdulu Medžidovi. Bylo mu pak svěřeno vychovávání tureckých důstojníků do Vídně poslaných, vyučování Bedřicha a Ludvíka badenského a arciknížete Viléma a konečně arciknížat Františka Josefa a Ferdinanda Maxmiliána. R. 1848 stal se generálem a ředitelem polního dělostřelectva v Uhrách, kde vyznamenal se u Szöregu a Temešváru, zač vyznamenán byl řádem Marie Terezie. Když po bitvě u Temešváru mnoho uprchlíků maďarských z Turecka ohrožovalo hranici, vyslán byl **H.** do Vidína, aby pohnul uprchlíky k návratu, což se mu při 3000 podařilo. R. 1858 stal se gener. ředitelem dělostřelectva, bojoval u Solferina a 8. prosince 1860 stal se velitelem v Praze, ale r. 1861 na vlastní žádost dán do výslužby s titulem polního zbrojmistra. R. 1865 byl reaktivován a jmenován předsedou nově zřízené voj. centr. kommisse; r. 1868 ustoupil na odpočinek a vyznamenán velkokřížem řádu Leopoldova.

Hausleithner Rudolf, malíř německý (* 1840 v Hannswörthu v Dol. Rakousích), žák vídeňské akademie, maluje genry: *Hezoučký houslista; Veselý čtenář; Posetilá jara; Zloděj na lesíku*, podobizny *Císař Josef II. s Ševcovou rodinou* a j. J-k.

Häusles v Čechách viz Hrádek.

Hausmann: **1)** **H.** Johann Friedrich Ludwig, mineralog něm. (* 1782 v Hannoveru — † 1859 v Gotinkách), studoval v Brunšviku a Gotinkách, působil při různých vyšších úřadech horních, posléz učil mineralogii, technologii a hutnictví v Gotinkách. Zabýval se studiemi mineralogickými, hlavně krystallografickými, výzkumem severoněm. pohoří, psal o hutnictví severoněmeckém, vydal celkovou a výbornou toho času mineralogii s vlastním systemem ekleaktickým a cestopis po Skandinavii. Vydal množství studií v odborných časopisech a řadu spisů, z nichž uvádíme: *Krystallographische Beiträge* (Brunšvik, 1803); *Norddeutsche Beiträge zur Berg- und Hüttenkunde* (t., 1806—10, nové vyd. 1822); *Handbuch der Mineralogie* (Gotinky, 1813, 3 díly, 2. vyd. 1828—47); *Reise durch Skandinavien* (t., 1811—18, 5 sv.); *Versuch einer geologischen Begründung des Acherbau- und Forstwesens* (Berlín, 1825); *Ueber die Bildung des Harzgebirges* (t., 1842); *Beiträge zur metallurgischen Krystallkunde* (Got., 1850—52, 2 sv.); *Ueber den Einfluss der Beschaffenheiten der Gesteine auf die Architektur* (t., 1855). V letech 1824—58 vydával v Gotinkách »Studien des Vereins bergmännischer Freunde« (7 sv.).

2) **H.** Karel, spisovatel český (* 1812 v Pustoříně v Rakovnicku). Osiřev záhy, přišel do Prahy na školy německé malostranské gymnasium. Roku 1831 vstoupil do pražského semináře, odkudž r. 1835 dostal se za kaplana do Křtic, po 4 létech do Slaného. Přeložil s Černohouzem *Malé divadlo* pro dítky domácí (ze Schmieda, Praha, 1834) a napsal *Statistický místopisný přehled Rakovnického kraje* (Slaný, 1844).

3) **H.** Josef Karel, spisovatel český (* 1825 v Hořině u Mělníka). Studoval v Praze theologii a roku 1848 vysvěcen na kněze. Byl potom kaplanem v Klecné, odkud po 3 létech dostal se za zámeckého kaplana ke knížeti Karlovi z Hohenzollern-Sigmaringen, s nímž cestoval po Italii. Po smrti knížete žil v soukromí v Dešenicích jako bisk. sekretář budějovický. **H.** byl také literárně činným, jmenovitě v oboru jazyků a literatur románských, jichž byl dobrým znalcem. Napsal již r. 1849 článek *O literatuře španělské, zvláště dramatické* (Čas. Mus.) a množství menších článků do různých časopisů, často pod pseud. Hill nebo Hořínský, na př. do »Lumíra« r. 1862 (*Franc. básník Henry Murger*, *Lid španělský* a j.).

4) **H.** Čeněk, mechanik čes. (* 1826 ve Vrbně u Mělníka). Ukonč. r. 1845 studia technická v Praze, načež vstoupil jako praktikant do c. k. staveb. ředitelství. V l. 1848—52 byl asistentem mechaniky na technice v Praze. V l. 1850—51 účastnil se porad kommisse k sestavení vědeckého názvosloví českého. Roku 1852 jmenován provis., 1853 definitivním professorem nauky o strojích a deskriptivné geometrii na c. k. technické akademii ve Lvově; navštíviv potom četné německé průmyslové závody v Německu a Anglii, stal se r. 1857 professorem mechaniky a stavby strojů na polytechnice v Budapešti. Když zaveden v Uhrách r. 1860 vyučovací jazyk maďarský, bylo **H**-ovi jednomu povoleno přednášeti i dále po německu. R. 1863 jmenován byl **H.** řád. professorem strojnictví na Joanneu ve Štýr. Hradci, odkud přešel r. 1864 na nově organisovaný polytechnický ústav v Praze, kde r. 1864 zahájil české přednášky o mechanice a theoretické nauce o strojích. Po rozdělení polytechniky na ústav český a německý r. 1870 zvolen **H.** prvním rektorem české polytechniky, r. 1881 podruhé. R. 1867 zvolen **H.** za poslance do sněmu zem. za skupinu měst Rychnova, Žamberka, Kostelce n. O. a Dobrušky, později pak i do Říšské rady za městskou skupinu táborskou; ale r. 1876 k nalehání místodržitele, by buď do sněmu vstoupil neb mandátu se vzdal, vrátil mandát, ponévadž strana staročeská, které náležel, jednání sněmovního se neúčastnila. V l. 1872—76 zasedal **H.** v zastupitelstvu král. hl. města Prahy, kdež stál v čele kommisse vodárenské a byl členem i kommisse pro vystavění Palackého mostu a j. Třicetileté jubileum učitelské působnosti **H**-ovy slavili r. 1883 posluchači české techniky způsobem okázalým. R. 1884 odešel k radě lékařské na odpočinek i vyznamenán titulem vládního rady.

5) **H.** Richard, professor všeobecných dějin na univ. jurjevské a ředitel tamější univ. knihovny (* 1842). Napsal několik prací z oboru livonské a baltické historie, zejména: *Das Ringen der Deutschen u. Dänen um den Besitz Estlands bis zum Jahre 1227* (Lip., 1870, Jurjev, 1871); *Archiv. Studien zur livländ. Geschichte. I. Livonica im polnischen Reichsarchiv*; *Studien zur Geschichte des König Stephan von Polen*; *Annuae literae societatis Jesu* (Jurjev, 1888) a j. spisy a referáty, uveřejněné v publikacích historicko-archaeolog. spolku v Rize a učeného estonského spolku v Jurjevě.

Hausmannit krystalluje v jehlanech čtverečných, jenž obyčejně pět v plochách jehlanu druhořadého v paterče srůstá; kusový jest zrnitý, stalaktitový; **H.** znám jsou po manganitu a vápenci. **H.** štípe se dokonale přímo plochy zpodové, nedokonale podle obou jehlanců čtverečných; $T = 5—5·5$; $H = 4·7$ až 4·9. Barva jest černá, vryp tmavě hnědý, lesk kovový. **H.** jest $Mn\,Mn_2\,O_4$, nerozpouští se v kyselině solné vyvinuje chlor, v sehnané kyselině sírové prášek jeho červená. Známá naleziště jsou Öhrenstock a Ilmenau v Durynsku, Ilfeld na Harcu, též v Norsku a ve Švédsku. **H.** pojmenován dle něm. mineraloga J. F. L. Hausmanna. Vr.

Hausner Otto, politik rakouský (* 1827 v Brodech v Haliči — † 27. ún. 1890 ve Lvově). Studoval ve Lvově gymnasium, v Berlíně a

ve Vídni lékařství a v Hohenheimu ve Virtembersku hospodářství. Věnoval se nějaký čas oekonomii. Touže však po dalších studiích, prodal větší část svých statků a přestěhoval se do Lvova, kde oddal se studiím, podnikaje mimo to časté cesty do ciziny. Od r. 1874 byl zemským poslancem v Haliči a od r. 1878 poslancem říšským. V obou zákonodárných sborech vynikal jako skvělý řečník a přední síla. Známa jest hlavně řeč jeho proti okkupaci Bosny a Hercegoviny. Jeho výtečnost řečnická spočívala nejen v mohutnosti a lahodnosti hlasu a v přednesu, nýbrž hlavně v obsahu a bohatosti myšlének, plynoucích z hlubokých vědomostí a zkušeností a živených šlechetným nadšením pro pravdu, krásu a dobro. Byltˇ H. nejen mužem neobyčejného vzdělání, nýbrž i velkým znalcem umění. Měl v moci několik cizích jazyků. Ačkoli H. byl původem Němec, nenáviděl Němce; v klubu polském náležel k liberální frakci. Napsal: *Vergleichende Statistik von Europa* (Lvov, 1865, 2 sv.); *Versuch einer vergl. Monographie der Karl Ludwigsbahn* (t., 1875); *L'oeuvre de la peinture italienne* (1875); *Das menschliche Elend* (Vídeň, 1879); *Das Deutschtum und das deutsche Reich* (t., 1880); *Polnische Belletristik in den letzten zwanzig Jahren* (Deutsche Rundschau, 1882; pozoruhodná úvaha pro samostatný názor o jednotlivých spisovatelích polských).

Hausové, též H a u s s o v é, národ negerský v Súdánu, snad Hérodotovi Ataranti, usedlý spolu s Fulby mezi Nigírem a sultánátem Bornu. Dle pleti patří ku pravým africkým negrům, tvar obličeje poukazuje však na značné přimíšení krve hámitské. Nejčištší ještě zachovali se H. v Gandu. Původní vlastí H-sů zdá se býti vysočina mezi říšemi Sokotó a Bornu. Postavy jsou velké a silné, jsou vytrvalí, pracovití a vyznamenávají se značnou intelligencí. Lid odívá se pouze košilí (*tobe*), vznešenější osoby nosí se po arabsku. Hlavním zaměstnáním jsou orba, chov dobytka obchod a malý průmysl Jmenovitě vyrábějí zboží bavlněné, jsou zruční tkalci, barvíři látek, kováři, brašnáři a zlatníci. Obchod provozují ve velmi rozsáhlém území a tím stala se řeč jejich obcovací řečí v celém skoro nitru sev. Afriky, od jezera Čadského na východě až po Guineu na záp., od Asbenu na sev. až po Jorubu na jihu. Řeč H-sů jest libozvučná, bohatá samohláskami i tvaroslovně, příbuzná s okolními řečmi negerskými, jeví však pozoruhodné shodnosti s řečmi hámitskými, jmenovitě ve tvorbě pronominálních kmenů, plurálů a j. gramat. forem. Lepsius čítá ji proto přímo k řečem libyckým a považuje H-sy za kolonii Hámitů mezi negry. H. mají objemnou literaturu náboženskou. Původně byli H. pohany, avšak vlivem mezi nimi osedlých Fulbů stali se muslimy. Fulbové žili mezi H-sy jako pastevci již od XIV. st. Průběhem času domohli se značné moci a povstáním r. 1802 úplné nadvlády, podrobivše si vedením šeicha Otmána dan Fodio veškeré území mezi Nigírem a Bornu. Dle zpráv arabských zeměpisců stával již koncem středověku veliký stát hausský, jenž však rozpadnul se ponenáhlu v menší státy, z nichž stát Katšena v XVI. stol. pokládán za středisko kultury súdánské. Nynější skupinu států hausských, založených a ovládaných Fulby (v. t.), tvoří Sokotó, Gandó a Adamaua. Říše tyto skládají se opět z několika říší podřaděných, ovládaných vesměs panovníky z rodu, z něhož pochází sultán sokotský. Tento jest nejvyšší hlavou státní i náboženskou (panovník věřících S s e r i k i - n - m u s u l m i n). Adamaua podřízena jest sultánovi pouze v tomto náboženském směru, kdežto ve skutečnosti jest státem úplně neodvislým. Gandó, do jehož svazku náleží též říše Kebbi, Nupe, Guari, Jauri a Joruba, jest úplně odvislé. Sokoto samo ovládá Samfáru, Katšenu, Kano, Sarič, Bautši a Muri. (Více o státech hauských viz pod jednotlivými hesly.) Srv. Schön, Grammatik der Haussasprache (Londýn, 1862); Barth, Sammlung mittelafrikanischer Vokabularien (Vídeň, 1862); Flegel, Lose Blätter aus dem Tagebuch meiner Haussafreunde (Berlín, 1885); Staudinger, Im Herzen der Haussaländer (t., 1889).

Hausrath A d o l f, protest. theolog něm. (* 1837 v Karlsruhe), prof. theologie v Heidelberce, napsal: *Neutestamentliche Zeitgeschichte* (1877—79, 4 sv.), z čehož výtah jest *Der Apostel Paulus* (1872); *David Friedr. Strauss u. die Theologie seiner Zeit* (1877—78, 2 sv.); *Kleine Schriften religionsgeschichtlichen Inhalts* (1883); *Arnold von Brescia* (1891); *Peter Abälard* a pod pseudonymem G e o r g e T a y l o r psal historické romány, z nichž většího rozšíření došly *Antinous* (6. vyd. 1886) a *Klytia* (6. vyd. 1894).

Hausruck sluje lesnaté 30 *km* dlouhé odnoží Alp Norických v Hor. Rakousích mezi Innem a Agerou, jež Göbelsberkem dostupuje 800 *m* výše. Obsahuje ložiska hnědého uhlí, které se u Wolfseggu a Thomasroithu dobývá. Na východě proraženo jest pohoří tunnelem, kterým jde státní dráha z Attnangu do Schärdingu. Jihozápadní až k Mattigu sahající část nese jméno K o b e r n s k ý l e s (766 *m*). Podle H-u nazýval se druhdy jeden ze čtyř hornorak. krajů č t v r t í h a u s r u c k o u s hlavním m. Velsem.

Hausse [ós], slovo franc., znamená zvyšování cen, stoupání kursů cenných papírů a zboží, jež jsou předmětem bursovních obchodů. Stoupání kursů bývá někdy následkem přirozených poměrů (když poptávka přirozeným způsobem převyšuje nabídku), někdy i následkem nepoctivých spekulací. Přirozeně stoupají kursy, když kupec cenného papíru (věřitel) nebo kupec zboží má naději zisku (spekulace *à la* h.) buď proto, že hmotné poměry prodavače (dlužníka) jej k tomu opravňují, nebo (běží-li o zboží) že očekává zmenšenou nabídku, způsobenou buď neúrodou, nebo zákazem dovozu cizího zboží atd. Nepřirozeně stoupají kursy, když bursovní spekulanti fingují velkou poptávku a kupují cenné papíry nebo zboží jen proto, aby, vyhnavše kurs do výše, najednou cenné papíry nebo zboží za

vysokou cenu prodali. Obyčejně spojují se bursovní spekulanti (*haussiers*, viz Bursa str. 969, *mineurs*, angl. *bulls*) ve společenstvo zv. »mine«. Opak slova h. jest baisse (v. t.).

Hâusser [ósè], franc., zdvihnouti, povýšiti, pak stoupati (o ceně), ale i vystupovati; ve finančnictví zvýšiti cenu peněz; v heraldice postaviti figuru výše na štít; též vzepnouti křídla orla heraldického do výše.

Häusser Ludwig, historik něm. (* 1818 v Kleeburce — † 1867 v Heidelberce), působil od r. 1840 jako docent a od r. 1849 jako řádný prof. historie na univ. heidelberské, jsa zároveň činným ve veřejném životě jako straník Pruska. Hlavní jeho dílo, jež založeno na důkladném studiu listinných pramenů, jest *Deutsche Geschichte vom Tode Friedrichs d. Gr. bis zur Gründung des Deutsch. Bundes* (Berlín, 1854—57, 4. vyd. 1869); kromě toho vydal: *Die deut. Geschichtschreiber vom Anfang des Frankenreiches bis auf die Hohenstaufen* (Heidelberk, 1839); *Sage vom Tell* (t., 1840); *Geschichte der rheinischen Pfalz* (tam., 1845, 2 sv.); *Karl, Freiherr v. Stein* (Lipsko, 1861); *Gesch. d. franz. Revolution* (Berlín, 1867, 3. vyd. 1891); *Gesch. des Zeitalters der Reformation* (t., 1868, 2. vyd. 1879).

Haussez [ósé] Charles, státník franc. (* 1778 — † 1854). Jsa s počátku nepřítelem revoluce, sloužil brzo na to oddaně Napoleonovi a pak zase Ludvíkovi XVIII., který ho r. 1815 jmenoval předsedou komory nazvané »chambre introuvable« a r. 1829 ministrem námořnictví, i vydal s ostatními ministry pověstné ordonnance z 25. čce 1830, které vyvolaly revoluci červencovou. H. musil prchnouti i cestoval po Evropě. Z cestopisů jeho zajímá *Alpes et Danube, ou voyage en Suisse, Styrie, Hongrie et Transylvanie* (Pař., 1837, 2 sv.).

Haussmann [ós-] Georges Eugène, baron, státník franc. (* 1809 v Paříži — † 1891 tam.). Působil od r. 1831 ve státní službě, až r. 1853 jmenován byl od Napoleona III. baronem a praefektem seinským. Za 16letého úřadování svého pracoval o přeměně hlavního města, zřizuje nové, široké ulice a odstraňuje budovy staré, aby město vyhovovalo požadavkům zdravotnickým, ale také politickým účelům; proto snažil se vytlačiti dělnickou třídu ze středu města do jednotlivých předměstí. Nákladnými jeho podniky zvýšen byl rozpočet města Paříže na 225 mill. franků a kromě toho uvalen byl na město dluh 848 mill. franků. Proto správa jeho byla neoblíbena a H. musil r. 1871 odstoupiti. R. 1877 zvolen byl od Ajaccia do sněmovny, kde přidal se ke straně bonapartické, a zůstal tu do r. 1881. Pod protektorátem jeho bylo vydáno dílo »Histoire générale de Paris« (Pař., 1890, 2 sv.). Jeho paměti vydány byly: *Mémoires du baron H.* (t., 1890—93, 3 sv.). — V. Lan, Parallèle entre le Marquis de Pombal et le Baron de H. (t., 1869).

d'**Haussonville** [ósonvil]: **1)** Joseph Othenin Bernard de Cléron, hrabě d'H., státník a historik franc. (* 1809 v Paříži — † 1884 t.). Působil do r. 1842 jako sekretář při vyslanectvích v Brusselu, v Turině a Neapoli, v l. 1842-46 ve sněmovně poslanců. Pro orleanistické smýšlení své a pro zřejmou nechuť svou proti republice byl r. 1848 zatčen a rok vězněn, načež vystěhoval se do Belgie. R. 1869 stal se členem akademie a vrátiv se do života veřejného, přistoupil ke straně, která pracovala o odvetě Prusku, a stal se r. 1878 senátorem, náležeje k odpůrcům Ferryho. Vydal velmi cenná díla: *Histoire de la politique extérieure du gouvernement franç. de 1830 à 1848* (Paříž, 1850, 2 sv.); *Histoire de la réunion de la Lorraine à la France* (t., 1854 až 1859, 4 sv., 2. vyd. 1860); *L'Église romaine et le premier Empire* (t., 1864—70, 5 sv., 3. vyd 1870—71). Po jeho smrti vydány byly jeho *Ma jeunesse 1814—30* (t., 1885, 4. vyd. 1886) a *Souvenirs et mélanges* (t., 1878).

2) Gabr. Paul Othenin de Cléron, hr. d'H., spis. franc., syn před. (* 1843 v Gurcy le Châtel), zvolen byv r. 1871 v Seine-et-Marne za poslance, seděl v pravém středu; r. 1876 při volbách propadl. Je nyní vůdcem strany orleanistické. Napsal: *C. A. Sainte-Beuve* (1875); *Les établissements pénitentiaires en France et aux colonies* (t. r.); *L'enfance à Paris* (1879); *Études biographiques et littéraires: George Sand, Prescott, Michelet, lord Brougham* (1879); *Le Salon de Mme Necker* (1882, 2 sv.); *A travers les Etats-Unis* (1883); *Études sociales, misère et remèdes* (1886); druhou řadu Études biogr. et litt.: *Mérimée, Hugh Elliot* (1888); *Mme de La Fayette* (1891); *Mme Ackermann* (1892). R. 1888 zvolen do akademie franc.

Haussové viz Hausové.

Hausstock, vrchol horské skupiny Sardonské v Glarnských Alpách, zjz. od Elmu (Švýc.), 3156 *m* vys. Téměř na všecky strany spadá příkře. Hřbet je částečně kryt ledovci.

Haustorie jsou ssací ústroje rostlin parasitických, jimiž čerpají potravu ze svých rostlinných hostitelů. V některých případech nazývají se tak zvláštní orgány, jimiž zárodky některých jevnosnubných po způsobu pravých parasitů vyživují se ze zásobních látek bílku čili endospermu semen. U vyšších rostlin parasitických jsou to začasté kořeny, jež přejímají úkol čerpadel čili h-ií. Kořeny takové však zřídka jsou podobny kořenům typickým; obyčejně jeví tvar a vnitřní složení více méně odchylné. Čím význačnější a pokročilejší jest parasitismus, tím více ztrácejí kořeny typickou svou strukturu. U jmélí bílého (*Viscum album*), které má zcela normální zelené listy, vybíhají z krátkého hlavního kořene koncem klinovitým do dřeva větví zapuštěného dlouhé, plazivé postranní větve nadané vrcholkovým vzrůstem a opatřené čepičkou. Naproti tomu však již odnože těchto postranních kořenů, rostoucí kolmo do dřeva větví, jakož i hlavní kořen nemají čepičky a jejich vegetační vrcholek přeměněn jest ve vytrvalé pletivo. Všechny tyto ústroje, mající vyživovati jmélí, slovou h. U kokotice (*Cuscuta*), u které parasitismus jest úplný, jenom mladé stadie h-ií souhlasí s mladými typickými kořeny, kdežto na dospělém h-iu není pozorovati čepičku, ba ani

konec jeho není na způsob obyčejného kořene zaoblen, nýbrž štěpí se v několik pramenů, ba i v jednotlivé řady buněk, hyfám hub podobné, které zarůstají do lodyh svých hostitelů (na př. lnu, jetele a j.). Některé jen poloparasitické rostliny zelené, jako lněnka (*Thesium*), kokrhel (*Rhinanthus*), černýš (*Melampyrum*) a j. mají h., jež zapuštěny jsou do kořenů různých bylin a povstávají tím, že z rozvětveného v půdě kořání jednotlivé větve přišedší v dotyk s kořeny hostitelů vytvoří po straně ssací bradavky kulaté, jež přitisknuvše se, vyšlou do nitra hostitelova kořene chumáč ssacích vláken hyfám houbovým podobných. Oddenek podbílku (*Lathraea squamaria*) vysílá rozvětvené kořínky, jejichž konce, pokud mohou, přikládají se na kořeny lísky, habru, osiky nebo topolu, naduří v terčovité bradavky, jež vyhánějí do vnitra kořenů h. podobné jako u předešlých parasitů. V rodu *Orobanche* vrůstá konec vláknité klíční rostlinky, zarývající se do země, do kořene matečné rostliny a srůstá s ním v hlízovité naduřeniny, z nichž později pozvedají se nad zem květonosné stonky. U Balanophoreí, Hydnoreí a Rafflesiaceí, u nichž parasitismus jest nejpokročilejší, nelze h. od ostatního tělesa vegetativního rozeznati. Chování parasitům analogické mají klíční rostlinky jevnosnubných, jež zprvu výhradně se vyživují na újmu semene. U jednoděložných rostlin obstarávají tuto výživu embryonální obyčejně část dělohy čili prvního listu, jež v některých případech nazývá se též h-m (u palem, na př. u datlovníka (*Phoenix*), kdežto u trav slove štítkem (*scutellum*). Naproti tomu zárodky dvojděložných a nahosemenných rostlin vyživují se ze semen celými dělohami svými, jenže v tom případě dělohy nemají názvu h-ií. U parasitických hub zovou se h-mi výběžky vláken houbových, často zvláštním tvarem nadané a vnikající do buněk těla hostitelova (namnoze rostlin) za účelem čerpání potravy; takové mají na př. mnohé *Chytridiaceae*, parasitické *Mucorineae*, jako *Piptocephalis* a *Chaetocladium*, *Peronosporeae*, *Erysipheae*, jakož i většina rezů a snětí (*Uredineae* a *Ustilagineae*). *Lč.*

Haustorium, lat., nazývá se studna tak upravená, že okov spouští a zdvihá se navinováním provazu na válec, který se kolem pohybuje. Tohoto způsobu zvedání vody užívalo se zhusta ve středověku u studen hlubokých. V Karlově Týně dodnes podobné studny se užívá. *Fka.*

Hauswirth Arnošt, benediktin a historik (* 1818 v Strachoticích na Moravě). Vystudovav gymnasium a filosofii, vstoupil roku 1838 do kláštera u Skotů a dokončiv theologii, stal se r. 1843 knězem, 1847 doktorem theologie. Několik let supploval dějiny a morálku na víd. fakultě, načež r. 1848 stal se katechetou na gymn. u Skotů a archivářem. R. 1878 vzdal se úřadu učitelského, stal se arcibisk. radou a r. 1881 posléze opatem. V této hodnosti byl H. také politicky činným, zvláště když zvolen do dolnorak. sněmu. Od r. 1884 jest doživotním členem panské sněmovny a předsedou kontrolní kommisse státního dluhu. Vedle množství menších rozprav napsal: *Abriss einer Geschichte des Stiftes Schotten* (Vídeň, 1848); *Urkundenbuch der Schottenabtei von 1158–1418* (t., 1858).

Haut [ó], franc., haute [ót], množ. č. hauts, hautes, lat. *altus*, vysoký, pak vrchní, horní, vyskytuje se často v zeměpisných názvech franc., na př. Hautes-Alpes atd., které pod jich vlastními jmény uvádíme.

Hautbois [óboà] viz Oboe.

Haut-de-chausse [ódšos], franc., krátké, po kolena sahající kalhoty.

Haut-dessus [ód'sy], fr., vysoký soprán.

Haute-Combe [ót-konb], opatství ve franc. dep. Savoie, arr. Chambéry, na jez. Bourgetském v malebné poloze, založeno bylo r. 1125 savoyským Amadeem III. jako místo pohřební pro členy rodiny a dáno řádu cisterciáckému, ze kterého vyšli papežové Coelestin IV. a Mikuláš III. Roku 1800 bylo zrušeno a přeměněno v továrnu na fayencové zboží; r. 1825 koupil je Karel Felix savoyský a obnovil je ve slohu gotickém. Při postoupení území toho Francii r. 1860 jest trvání opatství zabezpečeno.

Haute-finance [ót-finans], vysoký svět finanční, bankéři prvního řádu, bursovní velikáni.

Haute-Garonne [ót garòn] v. Garonne.

Haute-lisse, haute-lice [ót lis], franc., nazývají se předené čalouny, které v XVII. stol. vynalezeny byly a které rozeznávají se od jiných čalounů hlavně tím, že osnova se svisle do stavů vloží. Osnova jest vlněná, outek hedvábný. Podobné čalouny jsou gobeliny. *Fka.*

Hautesse [ótès] franc., vznešenost; též titul Výsost. Srv. Altesse.

Haute-taille [ót taj], franc., první tenor.

Hauteville [ótvil], stará rodina normanská, zvaná tak po hradu H. v Normandii, ze které vyšli zakladatelé normanských panství v Neapolsku a na Sicilii. Z rodiny vynikl Vilém se Železnou rukou, který r. 1033 přišel do Salerna, získal Sorento a Amalfi, porazil Řeky a zabral jejich území. Po něm (1046) veleli Normanům bratři jeho Drogon, Humfred a Robert zvaný Guiscard. Viz Normané a Robert Guiscard.

Haute volée [ót volé], franc., vlastně vysoký vzlet, přenesené vyšší hodnost, vysoká šlechta, pak vznešená společnost vůbec.

Haut-goût [ógú], franc., vysoká chuť, jemná, pikantní chuť, zvláště divoké zvěře, když dlouho leží a počíná tlíti.

Haut-mal [ómàl], franc., padoucnice.

Hautmont [ómon], město ve franc. dep. Nord, arrond. Avesnes, kant. Maubeuge, na Sambře zde kanalisované, 3 *km* od belg. města Erquelines, při trati Paříž-Jeumont Sev. železné dráhy; má pevnůstku patřící k opevnění Maubeuge, železné huti, výrobu strojů, lučebnin, hřebíků a zboží hliněného, sklárnu, pivovar, pilu na mramor, obchod s uhlím a 10 026 ob., jako obec 10.238 (1891).

Hautpoul (ópůl): **1) H.** Marie Constant Fidèle, markýz a generál franc. (* 1780 v Labordeu — † 1853 v Paříži). Přešed k Ludvíku XVIII., jmenován byl polním maršálkem a gener. inspektorem dělostřeleckých a vojenských škol francouzských. Za červencové revoluce hájil invalidovny, načež r. 1833 na krátkou dobu byl hofmistrem vév. Bordeauxského (Karla X.) v Praze.

2) H. Alphonse Henri, hrabě a generál franc. (* 1789 ve Versaillech — † 1865 v St. Papoulu), bratr před., bojoval u Jeny, Jilového a Friedlandu a ve Španělích a stal se r. 1830 ředitelem vojenství a r. 1842 divisionářem. R. 1848 byl sesazen, ale r. 1849 zvolen byl do zákonodárného sboru a stal se ministrem vojenství. V l. 1850–51 byl gener. guvernérem alžírským a téhož roku senátorem.

3) Charles de Beaufort d'**H.** (bófór-), generál franc. (* 1804 — † 1890), byl pobočníkem generála Sèvesa (Solimana paše) ve vojsku egyptském, r. 1860 divisionářem a velitelem pacifikačního sboru franc. v Syrii, odkud r. 1861 na zakročení Anglie a Porty musil ustoupiti, v l. 1870–71 vojenským rádcem J. Favrea při jednání jeho o příměří ve Versaillech.

Hautrelief (óreljef), ital. *alto rilievo,* v plastice každá vypuklina silného traktamentu, nad rovnou neb oblou základní půdu značně vystupujícího. Zobrazená postava neb ornament někdy až do polou tvarů volně bývají vytvořeny, vykazujíce nezřídka značné skráceniny a hlubší perspektivy. Jakýs střed mezi **h**em a basreliefem (v. t.) udržuje polorelief, ital. *mezzo rilievo,* vyhýbající se z pravidla všemu přehánění výšek nad půdou základní. *Dkl.*

Haüy (öi): **1) H.** René Justin, mineralog franc. (* 1743 v Saint Justu, dép. Oise — † 1822 v Paříži), byl knězem, dokončil studia v Paříži na kolleji Navarrské, kdež se stal učitelem, později učil na kolleji kardinála Lemoina. Přednášky Daubentonovy vznítily v něm zájem pro mineralogii, kteréž oddal se s nevšední pílí a talentem. R. 1783 stal se členem akademie, za revoluce byl uvězněn, k naléhání přátel svých, mezi nimiž hlavně vynikal Geoffroy Saint-Hilaire, byl však brzy propuštěn. R. 1793 stal se sekretářem kommisse pro míry a váhy, násl. r. kustodem mineralogických sbírek při École des mines a prof. při École normale, od r. 1802 působil při Museu, jehož sbírky mineralogické znamenitě uspořádal a rozmnožil. **H.** náleží k předním budovatelům mineralogie. Dal základ ku krystallografii ukázav, že různé vyhraněné tvary téhož nerostu dají se odvoditi z jednoho základního, razil cestu k výzkumu fysikálních vlastností a stanovil množství nerostů. Veliký počet pojednání uložil v »Journal de physique«, »Annales de physique et de chimie«, »Jour. des mines«, v »Annales« a »Mémoires du Muséum d'histoire naturelle«, »Encyclopédie méthodique« (zde pojednal o přírodopise ryb). Ve léhe fysikálních spisů *Exposition raisonnée de la théorie de l'électricité et du magnétisme,* Paříž, 1787, a *Traité élémentaire de physique,* t., 1803, nové vyd. t., 1821) jsou hlavní jeho spisy mineralogické: *Essai d'une théorie sur la structure des cristaux* (t., 1784, něm. od Hessela, Frankfurt, 1810); *Traité de minéralogie* (t., 1801, 4 svazky s atlasem, nov. vyd. t., 1822, něm. od Karstena a Weisse, Lipsko, 1804—10, 4 sv.); *Tableau comparatif des résultats de la cristallographie* (t., 1809); *Traités des caractères physiques des pierres précieuses* (t., 1817, něm. od Leonharda, Lipsko, 1818); *Traité de crystallographie* (t., 1822, 2 sv. s atlasem).

2) H. Valentin, zakladatel učební soustavy pro slepce, bratr před. (* 1745 v Paříži, † 1822 t.), zřídil r. 1784 v Paříži ústav pro vychování a výuku slepců, který r. 1791 přijat byl do správy státní. K vyzvání cara Alexandra I. odebral se do Ruska a zastaviv se v Berlíně, zřídil zde školu pro slepce, jež stala se pak vzorem pro podobné ústavy v Prusku. V Petrohradě pracoval po 11 let a založil zde r. 1806 též ústav pro slepce. Mimo to pracoval o zdokonalení methody optického telegrafu. Po pádu Napoleonově vrátil se do Paříže a zemřel v zapomenutí. Methodu svoji vyložil ve spisech: *Essai sur l'éducation des aveugles* (Paříž, 1786) a *Extrait abrégé servant de prospectus de la seconde édition de l'essai sur l'éducation des aveugles* (Petrohr., 1817). Vydal ještě *Mémoire historique abrégé sur les télégraphes* (t., 1810). — Srv. A. Skrebickij, Sozdatěl metodov obučenija slěpych V. Gaüi (t., 1886).

Hauyn krystalluje v dvanáctistěnech kosočtverečných, v osmistěnech nebo tvoří spojky těchto tvarů; srostlice pozorují se dle plochy osmistěnu. **H.** bývá zarostlý v čedičích, lávách a hauynofyrech. Štěpnost jest dodekaedrická; $T = 5-5{\cdot}5$; $H = 2{\cdot}4-2{\cdot}5$. Barva jest obyčejně modrá, modře zelená, někdy jest **h.** bezbarvý, červený neb černý, lesku skelného nebo mastného a bývá průsvitný. **H.** jest $2(Na^2Ca)Al^2Si^2O^8 + (Na^2Ca)SO^4$. Žíhán roztápí se ve spěněné sklo, v kys. solné vylučuje se SiO^2. V Čechách nachází se **h.** v mnohých čedičích v podobě velmi drobných, obyčejně mikroskopických zrn; patrnější krystalíky vyloučeny jsou v lávách Vesuvských, v horninách Albanského pohoří u Říma a v Porýnsku. Pojmenován dle francouzského krystallografa Haüyho. *Vr.*

Hauynofyr, hornina čedičovitá (skoro) bezživcová, složená z nefelinu, leucitu, hauynu a augitu. Tyto nerosty skládají spolu drsnou hmotu okem nerozlučitelnou a v té vynikají větší krystalliky augitu a hauynu, oku patrné. Vyskytuje se u sopky Vulturu blíže Melfi v již. Italii. *Br.*

Hauzinger Josef, malíř rak. (* 1728 ve Vídni — † 1786 t.). Studoval ve Vídni za van Schuppena, Trogera a Daniela Grana. Zde stal se r. 1761 dvorním komorním malířem a 1769 professorem histor. malby na akademii. Znal všecky druhy malířských technik a provedl fresky v kostele sv. Šebestiána v Salcpurku (částečně pod dohledem Trogera, 1751), v kostele brixenském, v kostele Mariahilfském

u Vídně (1759), v zámeckém kostele v Budíně (1768) a v kapli sv. Štěpána t. (1778). Olejem maloval: *Sv. Antonín s P. Marií a Ježíškem* (1754, v Ennsbrunnu); *Ukřižovaný Kristus* (1756, v Gerasu); *Ukřižování* (1765, v invalidovně v Pešti); *Sv. Jan, Sv. Anna* (oltářní obrazy v Pešti, 1765); *Sv. Terezie* (1766, Theresienfeld); *Sv. Antonín, Sv. František Seraf., Vylovení sv. Jana z Vltavy* (všechny 3 v Segedině); *Umučení sv. Vavřince; Samaritánka u studně* (dle Donnerova basreliefu); *Ježíš, Maria a Josef na cestě do Jerusalema* (mus. vídeňské); podobizny velkovévodkyně Marie Amalie, princezny parmské (1765, v Inšpruku), císař Josef II., Marie Terezie (1773, obě v Prešpurku), velkovévody toskánského s rodinou (1775); Ludvíka XVI., Marie Antoinetty a j. Pastellem provedl: *Studující hoch; Pišící děvčata* (obé pro hrab. Kolovrata, 1772). Maloval i genry. Práce jeho jsou zejména po stránce koloristické velmi zdařilé. Podobiznu H-ovu ryl J. A. Drda. *J-k*

Háv, úplný oděv bojovnický neboli rytířský, jinak brnění, oruží, viz Brň.

Havádže, havága (arab., z pers. *chódža*, pán, kupec), pán; užívá se slova toho o křesťanech právě tak jako sajjid o muslimech. *Dk*

Havai viz Havajské souostroví.

Havajské souostroví (*Hawaii-Nei*), zvané též Sandwichovým, souostroví a stát v Okeánii mezi 18° 57′—22° 16′ s. š. a 154° 49′—160° 33′ z. d. Skládá se z 11 ostrovů a velkého počtu útesů, z nichž však jen 8 větších ostrovů je obydleno a to: Niihau (289 *km²*), Kauai (1418 *km²*), Oahu (1680 *km²*), Molokai (491 *km²*), Lanai (301 *km²*), Maui (1268 *km²*), Kahulaui (143 *km²*) a Havai (11.356 *km²*). Rozloha celého souostroví obnáší 16.946 *km²*. Vzdálenost z Oahu do S. Franciska obnáší 3400, do Iokohamy 5500 *km*. Veškery tyto ostrovy, vysoké a hornaté se srázným pobřežím, jsou plodem podmořské činnosti vulkanické. Horniny jsou veskrze původu sopečného (čedič, augitandesit, různé tufy) a všude shledáváme proudy lávy, buď husté, kompaktní, nebo bublinovité a sklovité. Různa jest výška jednotlivých ostrovů. Naproti Havai, kdežční Mauna Kea (4210 *m*) a Mauna Loa (4194 *m*) a také Maui (Haleakala 3058 *m*) stojí Oahu (1230 *m*), Kauai (1830 *m*), Molokai (1066 *m*), Lanai (914 *m*), Niihau (224 *m*). Ze 40 sopek jsou 2 činny, totiž Mauna Loa a Kilauea na Havaji, náležejíce k největším sopkám zeměkoule. Země je poměrně málo zavlažována. Až na poněkud splavnou Kauai jsou zde jen horské bystřice bez významu hospodářského i dopravního.

Podnebí jest celkem stálé, místní rozdíly však jsou značné. V rovinách bývá vedro mírněno větry, ve vyšších polohách jest podnebí ještě příjemnější, na horách však poněkud drsné, zvl. v noci citelné chladno. V létě téměř po 9 měsíců vane sev.-vých. passát, jenž na svazích jemu vystavených spouští hojně srážek atmosférických. Přes hory nižší 2000 *m* se přenáší, avšak často již jako vítr vláhy zbavený, tak že v těchto končinách bývá veliká nouze o vodu. V zimě, od prosince do února, vanou jihozáp. větry, jejichž doba však není nijak stálá. Jižní větry přinášejí hojné deštů. Doba dešťů trvá z pravidla od listopadu do května. Množství srážek v Honolulu udává Vojejkov na 537 *mm* (37 dnů dešť), z toho listopad 114 *mm* v 8 dnech. Dle Arminga obnáší maximum deště na straně passátu vystavené až 3800 *mm*. Střední teplota v rovině udává se na 25° C. Nejparnější měsíce jsou srpen a září, nejstudenější leden a únor. Honolulu má stř. teplotu roku 24·1, leden 21·8, srpen 26·2, stř. roč. extrémy 32·2 a 12·2°. Onemocnění nejvíce gastrických, plicních, rheumatismu a zimnice: příčinou bývají jednak panující větry (dle Bechtingra), jednak nestřídmost, obývaní přízemních chýží na bažinách a povodně (dle Wilkesa). *p.*

Flora havajská jest rázu tropického, endemismy nejvíce ze všech tropických ostrovů charakteristická. Hillebrand, nejlepší její znalec, udává zde 365 rodů s 999 druhy (689 dikotyled., 155 monokotyl. a 155 kapradí). Endemických druhů je 653. Domorodci bylo prý sem zavlečeno 24 druhů, po Cookovi cizinci 115 druhů. Flora ta, ač dosti moderní (scházejí Gymnospermy a sopky zdejší ukazují na terciér), má přece ráz rozhodně původní. Nescházejí ovšem i formy americké, australské (*Pittosporum, Exocarpus*) a polynéské (hlavně monotypy). Příbuzenství jeví se hl. s Oceanií (Tahiti), menší s Malaisií, kde jest maximum Orchideí a Rubiaceí, kdežto na H-m s. jsou Orchideae jen 3, za to však maximum Lobeliaceí (6 r., 58 dr. vesměs end.). Převládnutí Composit nad Leguminosami liší H. s. od tropických flor a jest zjevem spíše americkým. Stejně nápadné jest zde zmohutnění a zdřevnatění druhů jinde bylinných, t. Lobeliaceí, Geraniaceí, Caryophyllaceí, Plantagineí a j. Mnohé rostliny, jež ve vyšších polohách bují jako mohutné stromy, zakrsávají v polohách nižších. Nejbohatší flora jest na ostr. Kaui, nejchudší na ostr. Mauna Loa. Hillebrand rozeznává na H-m s. 5 pásem, a to nížiny (mimo pole traviny s jednotlivými stromy, hl. *Paritium tiliaceum*, Erythrina, Reynoldsia, Pandanus, Capparis, Gossypium, *Abutilon incanum*, v přímoří portulak, Lythrum, Scaevola), zpodní lesy tropické až po 300 až 400 *m* (převládá *Aleurites moluccana*, po zemi plazí se *Zingiber zerumbet* a Curcuma, roztroušeně jsou Cordyline, *Eugenia domestica*, Freycinetia, v hoření části Gardenia, Maba, Pisonia, Eleocarpus, Psychotria), dále střední les (převládají *Metrosideros polymorpha, Acacia Koa*, Cheirodendron, Pelea, Coprosma, Alfitonia, *Dodonea viscosa*, Lobeliaceae) a hořejší les (až po 2580–2800 *m*, *Sofora chrysofylla*, Cyathodes, Myoporum, Raillardia, Wikstroemie, Santalum, Artemisie, Vaccinie, Rubus, nahoře keřovité Geranie a stříbrolisté Argyroxifium). Z kapradin tu daleko rozšířeno *Asplenium trichomanes* a *Aspidium aculeatum*; v bažinách na Kauai a záp. části Maui převládají traviny a Cyperaceae s antarktickými tvary (Cyathodes, Oreobolus), dále Lysimachia, Sfagnum a j.

[illegible]

... jež skládá se ze senátu a sněmovny. V onom zasedá [illegible] členů [illegible] mandát trvá [illegible] let, ale vždy po 2 letech třetina členstva se volí znovu. Sněmovna [illegible] taktéž [illegible] členů [illegible] léta v zemi usedlí a [illegible] nebo [illegible] omezena jest na 2 léta. Aktivní právo volební přísluší každému Havajanu, který zná anglicky nebo havajský čísti [illegible] a jest aspoň 20 let stár. Předsedu re[illegible] míti aspoň 30 let věku a [illegible] Havajan nebo aspoň 15 let v zemi usedlý. Volí celé shromáždění zákono[illegible] 6 let vždy třetí středu v měsíci září, načež zvolený 1. ledna násl. roku nastupuje úřad. Bezprostředně po uplynutí [illegible] úřední není předseda po druhé volitelný. Též státní rada má 15 členů, z nichž 5 volí [illegible] sněmovna a 5 jmenuje předseda re[illegible]. Moc výkonná přísluší předsedovi a [illegible] ministerstvu (pro záležitosti za[illegible] finance, vnitro a spravedlnost). Jed-

nacím jazykem úředním jsou angličina a havajština.

Soudnictví zřízeno jest úplně dle vzoru severoamerického; z rozhodnutí tří nižších instancí možno se odvolati k nejvyššímu soudnímu dvoru v Honolulu, jehožto členové počtem 5 jsou nesesaditelni. — Církevní záležitosti spravují anglikánský biskup a katolický apoštolský vikář, oba v Honolulu; protestantská missie zastoupena jest 5 stanicemi, katolíci mají tu (1889) v 70 stan. 33 chrámů a 57 kaplí s 25 kněžími. — Školství, jež anglikánští missionáři zařídili a s počátku také spravovali, přešlo znenáhla úplně ve správu státní a je nyní podřízeno zvláštnímu úřadu (*board of education*). Návštěva školy je závazná a skoro každý domorodec zná čísti a psáti. Vyučování děje se jazykem havajským a anglickým (tímto ze dvou třetin). R. 1886 počítalo se 172 škol se 300 učiteli a 9016 žáky (mezi nimi 3956 děvčat), z nichž bylo 5881 Havajanů, 1042 smíšenců, 300 Američanů a j. Mimo to zřízeno jest několik škol sekundárních a 3 vyšší školy (*high schools*) v Honolulu, Lahaině a Hilu. Konečně katol. řeholníci vydržují několik škol soukromých. — Časopisů vychází 7 a to 4 anglické a 3 havajské.

Finance, za krále Kalakauy rozrušené, přicházejí za republiky znenáhla v pořádek; závěrka účetní od 1. dub. do 31. pros. 1894 vykazuje 1,639.567 doll. příjmů a 1,336.891 doll. vydání, státní dluh 31. prosince 1894 činil 3,585.161 doll. Hlavní příjmy státní plynou z přímých daní a cel. — Vojenskou moc tvoří milice pod velením plukovníka, ale v míru slouží jen bývalá osobní stráž o 100 mužích a několik setnin dobrovolnických, úhrnem asi 400 mužů. — Znak skládá se z rozčtvrceného štítu a štítku; dvě pole hlavního štítu jsou osmkráte bíle, červeně a modře na příč pruhována, druhé dvě mají ve zlatém poli červený květ na zeleném stonku; štítek má v zeleném poli zlatý toul se stříbr. šípy, přes něj pak jsou skříženy dva stříbrné šípy. — Vlajka jest osmkráte bíle, červeně a modře pruhována (nahoře bílá barva, dole červená) a nahoře v rohu při žerdi nachází se anglický dvojitý kříž (červený, bíle lemovaný). Národní barvy jsou bílá, červená, modrá.

Dějiny. Staré mapy španělské ukazují na místě, kde nyní Havai leží, velký ostrov »La Mesa« a sev.-záp. odtud souostroví zvané »los Monjes«, i zdá se z toho býti správno, že Španělé toto souostroví objevili již r. 1527, později pod Gaetanem r. 1555 opět je navštívili a r. 1567 skrze Mendozu polohu jeho přesněji určili. Nicméně objevy ty ze strachu před bukanýry chovány v tajnosti, takže snadno mohl býti za objevitele jeho pokládán Cook, jenž r. 1778 souostroví to znovu navštívil a nazval je dle svého příznice lorda Sandwiche ostrovy Sandwichovými a r. 1779 na Havai u zálivu Kealakekuajského nalezl smrt. Po Cookovi prozkoumal ostrovy důkladně Vancouver v l. 1792—93, nejnověji Wilkes a Dana; Brigham zabýval se studiemi geologickými, Mann botanickými. Vlastní dějiny havajské počínají koncem XVIII. stol.; co je před tím, je legenda. Za doby Cookovy měl každý ostrov svého panovníka nebo i více; teprve náčelníku Kamehamehovi, jehož panství zabíralo původně jen polovinu ostrova Havai, podařilo se po krvavých bojích celé souostroví uvésti pod vrchní svou moc. Kamehameha I. Veliký (1789—1819), maje za hlavní rádce dva amer. námořníky, Younga a Davisa, kteří organisovali mu vojsko po evropsku, věnoval veškeru péči vnitřnímu povznesení země a zvelebení obchodu, povolával cizince do země a odstranil mnoho ukrutných obyčejů pohanských. Syn jeho Liholihu (Kamehameha II., 1819 až 1824) byl úplně pod vlivem matky Kaahumauu, jejíž přičiněním r. 1820 odstraněno pohanství a přijati do země methodističtí missionáři z Ameriky, po nichž záhy následovali věrozvěstové anglikánští. O něco dříve potlačeno (1819) velké povstání strany starohavajské, načež křesťanství rychle se šířilo, zvláště i když rodina královská novou víru přijala. Když král na cestě po Evropě r. 1824 v Londýně zemřel, nastoupil bratr jeho Kamehameha III. (do r. 1833 pod poručenstvím, 1833—54 samostatně). Od něho pochází první ústava havajská z 8. říj. 1840, jež r. 1845 a 1848 pozměněna byvši ve směru demokratickém, konečně r. 1852 vlivem americkým při všeobecném právu hlasovacím stanovila vládu parlamentární. Pro vypovězení franc. missionářů dostal se král r. 1837 v tuhý spor s Francií, jímž vehnán byl v náruč Angličanů a prohlásil se za poddaného jejich. Neodvislost Havajska zaručena r. 1844 Anglií, Francií a Spoj. Obcemi sev.-amer., aniž obchodní smlouvy s prvými dvěma mocnostmi zmírnily napjetí mezi Havajskem a Francií, takže král po nové srážce r. 1849 na Oahu hledal útočiště pod vrchní mocí Spoj. Obcí. Nástupce jeho Kamehameha IV. (1854—62), přerušiv jednání s vládou washingtonskou, nejen zachránil samostatnost své říše, nýbrž obratnou vládou svou zjednal si úctu všech cizích mocností. Kamehameha V. (1863—72), rozhodný odpůrce nadvlády americké, státním převratem zbavil se vlády parlamentární, omezil právo volební a dal zemi 20. srp. 1864 novou ústavu, jež v podstatě trvá podnes. Králem tím vymřel rod Kamehamehův, i zvolen jest národním shromážděním za krále Lunalilo I., vnuk velkého Kamehamehy, a po brzké jeho smrti (1874) David Kalakaua († 1891), syn neteře Kamehamehovy. Za něho učinila říše sice veliký pokrok, ale uvalila na sebe zároveň obrovský státní dluh a nad to hrabivá vláda jeho ministra W. M. Gibsona vedla r. 1887 k povstání, jímž král donucen svoliti k nové ústavě zcela moderní, pojišťující plnou svobodu náboženství, tisku i spolčování a zaručující bělochům mnohem více práv než dříve. Následovala vláda sestry jeho Lydie Kamakaehy Lilinokalani, provdané za Američana Johna Dominisa, ale vláda její trvala jen dvě léta. Lilinokalani s počátku vládla bez překážky; když však jala se seslabovati vliv cizinců,

vzbudila proti sobě odpor Američanů a Němců. Němec Spreckel zosnoval r. 1893 revoluci, v níž Liliuokalani byla za přispění amer. válečné lodi sesazena, nevzdala se však nároků na trůn. Prozatímní vláda s předsedou Dolem v čele prohlásila americký protektorát nad Havajskem, s nímž i amer. president Harrison souhlasil. Poněvadž však nový president Cleveland r. 1893 nabídnutí havajské odmítl, prohlášena 4. čce 1894 republika (*Republic of Hawaii*). Vypsány všeobecné volby, k nimž však ze 63.000 oprávněných voličů připuštěno pouze 3000 amer. průmyslníků a obchodníků, kteří ovšem republiku a presidenta Sanforda B. Dolea potvrdili. Následkem jeho kruté vlády vypuklo 6. led. 1895 nebezpečné povstání ve prospěch svržené královny, bylo však potlačeno, načež 20. led. t. r. Liliuokalani donucena uznati republiku a odsouzena na 5 let do vězení, brzy však amnestována. — Srv. A. Nosek, Ostrovy Hawaiiské (Zeměp. Sbor. III., 1890); Jos. Kořenský, Cesta kolem světa, I. (Praha, 1895); Jarves, History of the Hawaiian Islands (Londýn, 1843); Hopkins, Hawaii, the past, present and future of its island Kingdom (2. vyd. t., 1866); Meinicke, Die Inseln des Stillen Oceans (Lipsko, 1875, 2 sv.); Fornander, Account of the Polynesian race and the ancient history of the Hawaiian people (Londýn, 1877—85, 3 sv.); Bastian, Zur Kenntniss Hawaiis (Berlín, 1883); Anrept-Elmpt, Die Sandwichinseln (Lip., 1885); Hillebrand, Flora of the Hawaiian islands (Lond., 1888); J. D. Dana, Characteristics of volcanoes... from Hawaiian isl. (N.-York, 1890); Whitney, The tourist's Guide through the Hawaiian Isl. (Honolulu, t. r.); Alexander, History of Hawaiian people (New-York, 1892); Hawaiian Almanac and Annual for 1893 (Honolulu, 1892); Marcuse, Die Hawaiischen Inseln (Berl., 1894). Mimo to řada velikých světoplaveb. *r.*

Havalda (*Hochwald*), osada v Čechách u Střemil, hejt. Krumlov, okr., fara, pš. Chvalšiny; 10 d., 75 ob. n. (1890).

Havana, též Habana, plným jménem San Cristoval de la H., hl. město špan. ostr. Kuby v Záp. Indii, na 23° 9' s. š. a 82° 22' z. d., rozkládá se na poloostrově utvořeném zálivem Havanským (*Lagida*), jenž rozdělen je ve tři zátoky (Ensenada de Atares na záp., Ens. de Guasabacoa na j. a Ens. de Marimelena nebo Regla na v.) a tvoří výborný přístav (23 *km²*), náležející k nejlepším na zeměkouli. Mohutné zděné nábřeží na 2000 *m* dlouhé dovoluje i největším lodím kotviti u samého břehu. Vjezd do přístavu, na nejužším místě toliko 360 *m* šir., ale 16—18 *m* hl., jest chráněn na záp. tvrzí San Salvador, na vých. tvrzí Morro s majákem. Od r. 1746 do 1863 byla H. obehnána hradbami, jež nyní jsou odstraněny a nahrazeny pásem pobřežních i pevnostních batterií a tvrzí, jež tvoří mimo dvě uvedené citadella La Cabaña, na j. Castillo de Atares, na záp. tvrze Principe a San Carlos. H. skládá se z vnitřního města, které do r. 1863 mělo i zvláštní správu, a z vnějšího města, obsahujícího krásná moderní předměstí, mezi nimiž zvláště vynikají Cerro, sídlo bohatého kupectva a cizích konsulů, Jesus del Monte, Casa Blanca. Staré město má přímé sice, ale těsné, bídně dlážděné a špinavé ulice s nízkými domy, mezi nimiž tu a tam monumentální budovy nebo novostavby se odrážejí, ale za to soustřeďuje v sobě veškeren ruch obchodní; vnější město (*ciudad extramurale*) vyniká prostrannými, širokými ulicemi také jen částečně dlážděnými a krásnými promenádami (*paseos*), mezi nimiž prvé místo zaujímá »Prado«; z náměstí nejkrásnější jest »Plaza de Armas« s mramor. sochou Ferdinanda VII. a palácem guvernéra i biskupa. Z pamětihodných staveb uvádíme kathedrálu z r. 1724 ve slohu starošpaněl. s krásnými freskami a hrobkou Kryštofa Columba, jehož ostatky sem r. 1796 ze Sto Dominga byly převezeny, chrámy S. Juan de Dios (1593), S. Catalina (1658), S. Agostino (1608), S. Felipe s velkou knihovnou a malou kaplí, zbudovanou na místě, kde po objevení nové země prvá mše pod obrovským stromem byla sloužena, dále palác guvernéra a biskupa, bursu, celnici, věznici, dělostřel. arsenál, divadlo Tacon, náležející k největším a nejkrásnějším na zemi (pro 4000 diváků), a velikou arenu pro zápasy s býky na vých. straně přístavu. Zdravotní poměry, pověstné dříve žlutou zimnicí, zlepšily se v novější době značnou měrou; v zimě má H. krásné mírné podnebí, léto pak tráví zámožnější obyvatelstvo pravidelně v blízké Regle. Velkolepý vodovod dodává denně 1,200.000 *hl* vody. Jako hlavní město jest H. sídlem gener. kapitána a guvernéra ostrova Kuby, námořního velitele, biskupa, soudu appellačního i obchodního, četných cizích konsulátů (též rak.-uher. gener. konsul) a všech ústředních úřadů koloniálních. I s předměstími má H. 200.448 obyv. (1887). Z ústavů vzdělávacích a humanitních uvésti jest universitu o 5 fakultách, zal. r. 1670 od dominikánů a podnes jimi spravovanou, bohoslovecký seminář, školu technickou a zemědělskou, uměl. akademii, malířskou školu, knihovnu hospodářské společnosti, botanickou zahradu, 4 divadla, ústav »Beneficia«, jenž obsahuje nemocnici, chudobinec, blázinec, sirotčinec, a mimo to ještě 6 jiných nemocnic; humanitní ústavy jsou skoro vesměs ve správě milosrdných sester. V průmyslu nade všecka jiná odvětví daleko vyniká příprava tabáku a výroba doutníků, která vyživuje na tisíce obyvatelstva domácího i cizích přistěhovalců. Přes 100 firem zabývá se tímto odvětvím a firmy Silva, Ugues, Upman, Cabaños, Dos Amigos, Cabargos jsou nejznámější. Mimo to pozoruhodna jest výroba čokolády, pak vinopalnictví a lodnictví. H. jest předním místem obchodním a hlavním přístavem nejen Kuby, nýbrž celé záp. Indie. V prvé řadě vyváží se cukr a tabák (cukru 80—90% kupuje Severní Amerika); r. 1888 vyvezeno 1,436.000 *q* cukru a 284.597 *hl* melasy, 182.636 balíčků tabáku (havanský tabák neprodává se na váhu, nýbrž na balíky, jež dle jakosti obsahují nestejný počet listů, a proto váha balíků dle jakosti

jich kolísá mezi 40—80·5 *kg*), 219.892.000 balíčků doutníků a 26,721.232 balíčků cigaret. Kromě toho vyváží se ještě káva, med, vosk, rum. Největší díl vývozu béře se nejprve do N. Yorku a Santanderu a odtud teprve do ostatní Evropy; jen Francie odebírá zboží přímo z Havany. Přívoz naproti tomu obsahuje nejrozmanitější výrobky průmyslové z Evropy a Spoj. Obcí severoamer., dále potraviny (sušené maso z Jižní Ameriky, ryby z Norska a sev. Ameriky, slaninu, mouku, rýži, máslo, víno, olej) a uhlí (z Anglie a Spoj. Obcí). Rozsáhlou měrou vyvinut je též obchod bankovní a bursovní. Ruch plavební je velmi značný; r. 1891 kotvilo tu 1016 lodí o 1,236.353 tunách, mezi nimiž převládají vlajky španělská (393 lodí o 585.651 t.), americká a anglická. Spojení s vnitrozemím udržují četné železnice, spojení s cizinou pravidelná paroplavba s hlavními přístavy americkými i evropskými, dopravu po městě koňská dráha a vyvýšená železnice pouliční. — H. založena byla r. 1519 na nynějším místě, avšak již před tím r. 1515 město téhož jména bylo od Diega Velasqueza zbudováno na již. pobřeží blíže nynějšího Batabana. Když Španělé učinili město hlavním tržištěm osad západoindických a shromaždištěm loďstev, jež dopravovala drahé kovy z Peru a Mexika do Evropy, povzneslo se měrou neobyčejnou, ale trpělo zároveň velice nájezdy anglických a hollandských bukanýrů, kteří H-nu r. 1555 a 1563 strašlivě poplenili; nicméně teprve r. 1663 byla opevněna. Dne 14. srp. 1762 zmocnili se jí Angličané, ale již r. 1763 zase ji Španělům vrátili.

Havard [avár] Henry, dějepisec umění výtv. (* 1838 v Charolles), účastník kommuny, žil v cizině, až r. 1875 vrátil se do Francie. K návrhu vlády badal v archivech holland.; nejvíce jeho prací odnáší se k dějinám umění nizozemského a k dekoraci pokojů. Jmenujeme z nich: *Les merveilles de l'art hollandais* (1873); *Les quatre derniers siècles* (Berlín, 1874); *La Hollande pittoresque* (1874—78, 3 sv.); *L'art et les artistes hollandais* (1879 a n., 4 sv.); *L'art à travers les moeurs* (1881); *Histoire de la peinture hollandaise* (t. r.); *L'art dans la maison* (1883); *Salon de 1885*; *Dictionnaire de l'ameublement et de la décoration* (1887-89, 4 sv.); *Van der Meer de Delft* (1889); *Les manufactures nationales* (1888); *Les Boulle* (1893); *Les arts de l'ameublement* (řada monografií, 1892 a n.) a j.

Havarie viz Avarie; srv. též Dispache.

Havas, Agence H. [ažáns avás], Havasova agence, mezinárodní korrespondenční kancelář neb agentura v Paříži, zřízená za Ludvíka Filipa od Karla Havasa (* 1785 — † 1858), obchodníka, který byl za kontinentálního systému zbohatl. R. 1879 byl podnik proměněn v akciovou společnost s kapitálem 8,500.000 fr., která od vlády požívá některých výhod hmotných, za to však podléhá jejímu vlivu. Agence H. náleží k nejpřednějším podnikům svého druhu a majíc obchodní spojení s agenturou Wolfovou v Berlíně a s agenturou Reuterovou v Londýně, působí po celé Evropě a Americe a podle potřeby i v Asii. V obor činnosti své pojímá přijímání a dodávání novinám zpráv politických, obchodních a finančních, prostředkování činnosti spisovatelské tím způsobem, že pro časopisy i feuilletony a hotové články obstarává, reprodukci typografickou a dodávání odlitků obrázkových, obstarávání překladů z cizích časopisů pro noviny franc., poskytování zpráv o soudních sezeních, o zasedáních parlamentů a konečně obstarávání zpráv bursovních, obchodních a finančních ústavům i soukromníkům. K účelu tomu vydržuje Agence H. mnoho filiálních agentur a jednatelů na mnohých místech, zejm. však v hlavních středištích obchodních a politických a ve mnohých městech franc.

Havas [-aš] Sándor, archaeolog maď. (* 1822 ve Felsö Micsinye voleňské župy), professor na budapešťské universitě, vydal mimo jiná velmi záslužné dílo o budapešťských starožitnostech: *Budapest régiségei* (1889—92, 4 sv.).

Haváš, řeka v sev.-vých. Africe; vzniká v jv. Habeši v kraji Gurage, teče po hranici mezi Habešem a Šóou, obrací se na sev., při čemž tvoří vých. hranici Šóe, protéká na 11° s. š. ve směru sv. a vých. území Aussů, kde tvoří sladkovodní jezera Gamari-Badd, Gargori a Affambo, a zaniká konečně po toku asi 800 *km* v solném jezeře Abhebaddu u vzdálenosti pouze 80 *km* od zátoky Tádžúrské (Ind. ok.). Zvláště střední jeho tok jest dosud neznám.

Havatovyč Jakov, autor nejstarších maloruských intermedií, které v originálu sice nedochovaly se, jichž však polský překlad ve staré polské misterii (Tragaedia albo wierzunek śmierci przeświętego Chrziciela) objevil Ig. Kraszewski. Obě prozrazují tvůrčí fantasii národní. Původ jedné se odvozuje prý z německých anekdot Murnerových, tišt. r. 1519, kdežto variant motivu druhé intermedie posud žije v pověsti maloruské, vytištěné ve sbírce »Narodnyja russkija skazki« Afanasjeva a která, jak tvrdí Kuzmičevskij, přešla do Evropy z Indie prostřednictvím perské, arabské a hebrejské literatury, našedši umístění ve sborníku »Gesta Romanorum«, z něhož pak byla překládána do jiných literatur evrop. — Srv. Dovhalevskij Mytrofan. *Řř.*

Have tolik jako ave (v. t.).

Have [hév] Theodor, jinak Havenius v. Cleve, architekt anglický, který kolem r. 1565 vystavěl Caius-College v Cambridgei, stavbu fantasticky barokovou, ale malířsky poutavé komposice, na níž kromě stlačených Tudorových oblouků i jiných gotických prvků nalézají se podpory z iónických sloupův a nad korinthickým vrchním patrem věž kupolí zakončená. Jest to jedna ze staveb oné doby, kde façady vykazovaly směsici skoro všech slohů a kde mísily se slohy na budovu jen za tím účelem, aby docílil se účinek malířský, aniž bylo dbáno přesnosti slohové. *Fka.*

Havel svatý, benediktin irský. Na konci VI. stol. přišli se sv. Kolumbánem a jinými 11 druhy z Irska do nyn. Francie kázat evan-

gelia. Založili v Luxeilu klášter; ale byvše vypuzeni, přišli k jezeru Curišskému a potom Bodamskému, kde sv. H. zal. klášter po něm nazvaný. Sv. H. zemřel kol r. 646. *Ehr.*

Sv. **Havel: 1)** Sv. H., kostelík nad Zbraslaví v Čechách. Na jeho místě stával prý hrad Kazín. Kostel sám připomíná se roku 1115 a ve XIV. věku stávala zde fara, která později zanikla; kostelíka užíváno pak jako chrámu hřbitovního.

2) Svatý H., *Sankt Gallen*, dle velikosti 6., dle počtu obyvatelstva 4., v historickém pořadí 14. kanton Švýcarska. Hraničí na východě s Vorarlberkem, Lichtensteinskem a Grisonskem, na jihu s Grisonskem, na záp. s Glarusem, Švycem a Curišským kantonem, na sev. s kant. Thurským; ve svém nitru objímá kanton Appenzellský a zaujímá 2019 km^2. Na jihu prostoupen jest výběžky Glarnských Alp, jichž skupina Tödiho sem zasahá a vrcholí v této části Ringelkopfem (3249 *m*) a v Scheibe (2933). Ačkoli v této části jest pouze 7·4 km^2 ledovců a vrcholy sotva přesahují 3000 *m*, přece krajina zdejší má ráz vysokých Alp. Střed kantonu, mezi údolím Rýnu a Linthy, zaujímají Thurské Alpy. Od Alp Glarnských odděleny jsou rovinou Sarganskou a jezerem Walenským. Horní tok Thury je rozděluje ve hřeben Kurfirštů (2303 *m*) a severnější skupinu Säntisu. V jižní části toho pásma jsou vrcholy Gonzen (1883 *m*), Alvier (2363), Speer (1956) a Hörnli (1135), skupina Säntiská vrcholí Säntisem (2504 *m*) a v Hohekasten (1799 *m*). Sev. část kantonu jest úrodná pahorkatina (Tannenberg 901 *m*). Alpy kantonu skládají se z vápence, droby a hlinitých břidlic, na severu převládají třetihorní, gompholithové slepence a molassy, obsahující též značné flece hnědého uhlí. Řeky kantonu náležejí soustavě rýnské. Rýn sám tvoří v délce 50 *km* vých. hranici kantonu. Před vtokem do Bodamského jezera přijímá Rýn na levém břehu Taminu, prýštící z ledovce Sardonského, a Simmi, přitékající od skupiny Säntiské. Do Bodamského jezera vlévají se Goldbach a Steinach. Do Rýna nad výtokem z Bodamského jezera tekou Thura s Neckerou, Glatt a Sitter, do jezera Wallenského Seez, Mur a Linth. Z jezer Bodamské, Wallenské a Curišské náleží částečně ke kantonu, z ostatních uvésti sluší Wildsee, Schottensee, Schwarzsee, Wangsersee a Murgsee. Podnebí dle povahy půdy jest různé, v celku ve východních a jižních částech méně drsné než na severu a západě. Z užitečných nerostů nalézá se u Rorschachu a Bollingen pískovec, u Pfäfersu břidlice ku krytí střech, dále vápenec a hnědé uhlí; značné někdy dolování na železo se již pravidelně neprovozuje. Minerální prameny nacházejí se u Pfäfersu. Půda kantonu jest ze 84·87 %, t. j. 1713·5 km^2 produktivní, a sice připadá na lesy 331·2 km^2, na vinice 7·3 km^2, na pole, zahrady, louky a pastviny 1375 km^2, na řeky a potoky 19·5 km^2, na jezera 76·8 km^2, na osady 13·1 km^2, na dráhy železné a cesty 0·2 km^2, na ledovce 7·4 a na skály 179·5 km^2. Orba provozuje se pouze v sev. části kantonu, tak že jest třeba značného dovozu obilí. V údolí rýnském pěstuje se vinná réva a právě tak jako v Gastern a v sev. pahorkatině mnoho ovoce. Chov dobytka r. 1886 vykazoval: koní 5719, hovězího dob. 58.397, koz 20.051, ovcí 11.758, vepřů 18.272; v sarganském okresu převládá hospodářství alpské. R. 1896 měl kanton 13.907 úlů včel. Chov ryb podporují 4 ústavy pro umělé pěstování ryb; rybolov poskytují hlavně Wallenské jezero, Rýn a Thura. Ze zvířat volně žijících jsou v kantonu mimo jiné kamzíci, svišťě, jezevci a různé druhy bahenních ptáků v údolí rýnském. Pokud týče se průmyslu, zaujímá kanton jedno z prvých míst. Nejvíce vyniká tkaní muselínů (270 000 vřeten), vyšívání (9000 strojů) a tkaní hedvábí. Hlavními sídly těchto odvětví průmyslu jsou střední a dolní Toggenburg, horní údolí rýnské a Werdenberg. Též výroba piva jest značná; r. 1892 vyrobilo 49 pivovarů 157.000 *hl.* Obchod podporován jest dosti rozsáhlou sítí silnic, 5 tratěmi železných drah a paroplavbou na jezerech Bodamském a Curišském. Nejdůležitějšími obchodními místy jsou stejnojmenné hlavní město kantonu, Rorschach a Wattwyl. Obyvatel bylo r. 1880 210.491, r. 1888 229.441, z čehož bylo 111.521 pohlaví mužského a 117.920 ženských, 135.796 katolíků, 92.705 evang., 575 židů. Osob v kantonu rodilých jest 177.506, rodáků z ostatního Švýcarska 36.059, v cizině zrozených 15 876. Dle národnosti bylo 226.836 Němců, 475 Francouzů, 1513 Italů, 339 Románů a 278 jiných. Porodů bylo roku 1891 6807, sňatků 1644, úmrtí 4679; přírůstek obyvatelstva v l. 1880—88 3·5 %; hustota obyv. 114 na 1 km^2. Okresů jest 15 a sice: Gaster se 7218 ob., Gossau (17.413), Oberrheinthal (17.574), Unterrheinthal (15.676), Rorschach (14.815), Sv. H. (27.842, 415 židů), Sargans (18.223), See (14.079), Tablat (13.670), Alttoggenburg (11.721), Neutoggenburg (12.022), Obertoggenburg (11.977), Untertoggenburg (19.888), Werdenberg (17.325) a Wyl (9998). Politických obcí čítá kanton 93, obydlených stavení 34.169, domácností 50.849. Ústava, revidovaná naposled r. 1890 a 1893, jest repraesentativní a demokratická. Zákonodárným sborem jest velká rada, volená na 3 léta všemi k volbě oprávněnými občany, při čemž na každých 1500 občanů připadá 1 člen. Velká rada shromažďuje se za rok dvakráte, zákony jí usnesené podléhají fakultativnímu referendu lidu, žádá-li o to nejméně 4000 občanů s hlasovacím právem. Výkonnou moc provozuje 7členná rada vládní, volená na 3 léta národem, v čele vládní rady stojí landammann, volený na rok. V čele okresů stojí ammann, každá politická obec má místní radu a každá místní obec správní radu. Pravomoc vykonávají okr. soudy a kantonální soud v Sv. Havle, čítající 9 členů, volených na dobu 6 let velkou radou. Do národní rady švýcarské vysílá kanton 11 poslanců. Školství jest ve správě státní. R. 1891 měl kanton 529 primárních škol s 497 učiteli, 23 učitelkami a 36 286 žáky, 32 školek s 1731 dítkami, 33 sekudárních škol

s 1247 žáky a 827 žákyněmi, 1 střední školu, opravňující po absolvování pro studium akademické, 7 škol průmyslových, 159 škol pokračovacích, ústav pro vzdělání učitelů v Mariabergu u Rorschachu, gymnasium se školou průmyslovou (škola kantonální), vyšší dívčí školu, 2 školy mlékařské, školu tkalcovskou, odbornou školu pro vyšívání a ženské práce. Z jiných ústavů veřejných má kanton ústav pro hluchoněmé ve hl. městě, kantonální ústav pro choromyslné ve Pfäfersu a několik veřejných knihoven (dohrom. 150.000 svazků). Záležitosti církevní obstarávají si konfesse samostatně. Katolíci mají administrativní radu a biskupství ve Sv. Havlu, zřízené konkordátem r. 1845; reformovanou církev spravuje synoda, evangelickou zvláštní církevní rada. Příjmy státní byly roku 1893 3,726.000, vydání 3,487.000, aktivní jmění 34,315.000 a dluhový etat 26,800.000 franků. Znak kantonu obsahuje svazek stříbrných fasces v zeleném poli.

3) Sv. **H.**, hl. město švýc. kantonu t. jm., leží v údolí Steinachy, 10 *km* jihozáp. od vtoku této řeky do Bodamského jezera, při trati Rohrschach-Winterthur spojených švýc. železných drah, ve výši 673 *m* n. m., takže jest jedním z nejvýše položených větších měst Evropy. Obyvatel má 27.842 (1888) a sice 15.764 protestantů, 11.542 katolíků, 415 židů. Staré město, někdy hradbami obehnané, má ulice většinou úzké a křivolaké, nové části města a předměstí jsou však stavěny pravidelně. Z budov pamětihodny jsou býv. benediktinské opatství s chrámem z l. 1756—65, evang. městský kostel sv. Vavřince v got. slohu, synagoga, starý a nový palác (Pfalzgebäude), které jsou z části residencí biskupa (od r. 1846), z části sídlem vlády, kantonálního soudu a státního i řádového archivu; dále má Sv. **H.** zbrojnici, kant. školu spojenou s městskou knihovnou, zvanou »Vadiana«, jiż v XVI. stol. městu daroval purkmistr Jáchym z Wattu, s četnými rukopisy z doby reformační a se sbírkami zdejší zeměpisné a obchodní společnosti, 2 nové reálky, divadlo, živnostenské museum, umělecké, starožitnické a přírodnické museum, literární museum a velkou knihovnu klášterní (30.000 sv., z toho 1558 prvotisků, 1725 sv. rukopisů, mimo jiné žaltář Notkera Labea z X. stol. a rukopis B. Nibelungů z XIII. stol.). Mimo město je velká kantonální trestnice u sv. Jakuba, sirotčinec, kasárny, nový protest. kostel sv. Leonharda, ústav pro hluchoněmé a občanská a kantonální nemocnice. Sv. **H.** jest hlavním tržištěm průmyslu bavlnického a strojního vyšívání východního Švýcarska a vůbec jedním z nejdůležitějších obchodních a průmyslových měst Švýcarska. U města jest krásný park a v okolí krásné procházky (Freudenberg 885, Falkenburg, Rosenburg 745, Vögelisegg 962 *m* a j.). Území nynějšího kantonu bylo v době římské po většině rhaetské, pak alamanské a později pod panstvím hrabat z Werdenbergu a SarganSu, Rapperswyllu, Toggenburgu a kláštera ve Sv. Havle. Město a okněžněné opatství svatohavelské děkují původ svůj irskému poustevníku sv. Havlovi a klášteru jím založenému. Pipin jmenoval prvním opatem Othmara (720—740) a udělil klášteru právo volby dalších opatů. V té době klášterníci přijali pravidla řádu benedikt. Klášter v brzku nabyl panství nad značným územím od Curišského jezera až po Ulm. Ludvík Pobožný učinil opatství neodvislým od župních hrabat a biskupství. Opat Gozbert (816—837) založil klášterní knihovnu a od doby té počal klášter nabývati jména jedné z prvních učených škol říše. Oba Notkerové, Ekkehardové, známí jako básníci a chronisti, hudebník Notker Labeo, řezbář obrazů Tuotilo a j. zde působili. Koncem XI. stol. pobledla literární a umělecká sláva kláštera a opati počali se vyznamenávati bojovnými snahami pro věc císařovu, začež jmenováni byli r. 1206 říšskými knížaty. Město vzniklo kolem kláštera v IX. stol., ale brzo ocitlo se ve sporech s opatstvím. Nesvorné volby opatů a nešťastné spory kláštera s Rudolfem Habsburským zlomily ve XIII. stol. moc opatů a umožnily městu emancipaci od nadvlády opatství; úplně však vykoupilo se město teprve r. 1457 za 7000 zlaťáků, když již r. 1451 a 1454 i opatství i město daly se pod ochranu spříseženstva a r. 1405 Appenzellsko se odtrhlo od panství opatství. Též ostatní území klášterní během stol. XV. a XVI. přišlo ku spříseženstvu. R. 1530 vlivem proslulého humanisty Vadiana (Jáchym z Wattu) zavedena v městě reformace a vnikla i do Toggenburgu a některých klášterních kapitul, načež opat i s mnichy byli nuceni uprchnouti. Roku 1529 byl klášter městy Curichem a Glarusem formálně zrušen a 1530 prodán městu, zároveň obyvatelstvo Toggenburgu dalo si demokratickou ústavu. Když však reformovaní r. 1531 podlehli v bitvě u Kappelu, obdržel opat Blarer r. 1532 území klášterní zpět a reformaci větším dílem zde opět potlačil. Pouze obyvatelstvu Toggenburgu přiznáno svobodné vykonávání náboženství a ve městě samém reformace se upevnila. Koncem stol. XVII. a počátkem XVIII. vedly násilnosti opatů proti Toggenburským ku povstání těchto r. 1705, kteréž stalo se východištěm t. zv. války Toggenburské čili druhé války Vilmergerské, při níž Curich a Bern proti opatství, katolická města pak s opatstvím držela. Válka tato r. 1712 skončena byla pro katolické kantony nepříznivě. Curiští a Bernští obsadili území kantonu Svatohavelského a vyplenili klášter. Mírem v Aaravě přenecháno protest. městům uspořádání poměrů v Toggenbursku, načež opat smlouvou badenskou r. 1718 obdržel své země zpět pod podmínkou uznání úplné svobody víry. R. 1795 poddaní kláštera se vzbouřili, avšak opat Beda mírně vzpouru narovnal, povoliv poslancům obcí v Gossavě shromážděným vyzdvižení roboty, rovnost dávek a politickou svobodu. Za nástupce Bedova vypuklo povstání znovu a skončilo r. 1798, po vtrhnutí Francouzů do Švýcarska, zrušením panství klášterního. V Helvetské republice tvořily mě-

sto Sv. H., území opatství a Toggenburg, Appenzellsko a údolí rýnské kanton Säntiský; jiná území nynějšího kantonu Svatohavelského připadla ke kantonu Linthskému. Když roku 1799 Rakušané vtrhli do Švýcarska, pokusil se opat Pankratius Vorster znovu upevniti panství kláštera, byl však po bitvě u Curichu r. 1799 nucen prchnouti. Mediatisační aktou Bonaparta r. 1803 odděleno bylo Appenzellsko opět od kantonu Säntiského a zbytek s baronstvím Saxským, hrabstvími Werdenbergem a Sargansem, Gasterem, Uznachem a městem Rapperswyllem spojeny v kanton Svatohavelský, jak posud trvá; klášter pak byl velkou radou kant. r. 1805 úplně zrušen. Ústavami z r. 1803 a 1814 přiznána byla oběma konfessím ve věcech církevních i školských skoro úplná neodvislost od státu. Ústava byla přímě repraesentativní s obmezeným právem hlasovacím a volebním. Následkem hnutí demokratického r. 1830 pod vedením G. J. Baumgartena zrušeny ústavou z r. 1831 výsady měst. a tříd zámožných a zavedeno volební právo lidu, veřejnost státní správy a veto národa proti zákonům. Boj mezi stranami liberální a katolickou vedl při zrušení kláštera v Pfäfersu r. 1838 a při zřízení biskupství ve Sv. Havle r. 1845 k prudkým výbuchům strannického záští. Vítězstvím strany liberální roku 1847 přistoupil kanton na stranu spříseženstva a r. 1856 založena kant. škola pro obě konfesse. R. 1861 revidována opět ústava a ponechány sice záležitosti církevní konfessím, škola však vrácena státu. R. 1875 zavedeno fakultativní referendum a ústavou z r. 1890 zavedena volba vlády lidem. — Srv. Ildefons v. Arx, Geschichte des Kantons Sankt Gallen (Sv. H., 1810—13, 3 sv. a dodatek, 1830); Hartmann, Versuch einer Gesch. der Stadt Sankt Gallen (t., 1818); Ehrenzeller, Jahrbücher d. Stadt S. G. (t., 1824—32, 2 sv.); Weidmann, Gesch. des ehem. Stifts und der Landschaft S. G. unter den zwei letzten Fürstäbten (t., 1834); Bernet, Beschreibung des Kantons S. G. (t., 1841); Näf, Chronik der Stadt u. Landschaft S. G. (Curich a Sv. H., 1850—67); Mitteilungen zur vaterländischen Geschichte, vydal Historický spolek ve Sv. Havle, 1862 a n.; Henne am Rhyn, Gesch. des Kantons S. G. (Sv. H., 1863); G. J. Baumgartner, Gesch. des eidgen. Freistaats S. G. (Vircpurk, 1870); Henning, Verzeichniss der Handschriften der Stiftsbibliothek zu St. Gallen (Halle, 1875); Dierauer, Geschichte des K. S. G. in der Mediations- u. Restaurationszeit (Sv. H., 1877—78); Wartmann, Industrie u. Handel des Kant. S. G. 1867—80 (t., 1884 až 1887, 2 sv.); Henne am Rhyn, S. G. (Curich, 1887).

Havel, řeka, viz Havola.

Havel: 1) H. (Gallus), mistr a první učitel hvězdářství a mathematiky na pražské universitě kol r. 1365. Slynul jako výborný hvězdář a veřejně přednášel o rozmanitých a strašných polohách hvězd. Na jeho zlé věštby upustil prý Karel IV. od svého záměru, založiti Nové město pražské za Hradčany. Proslul také jako lékař a snad je totožný s m. Havlem, jenž byl kanovníkem pražským za doby Karlovy a r. 1346 arcibisk. vikářem pro kraj hradecký. Napsal množství spisů lat., jež se nedochovaly. Z lékařských uvádějí se: *Regimen sanitatis ad Carolum imperatorem*; *De urinis*; *Excerpta de libris medicorum*; *Herbarium* (s čes. glossami). — Viz Jos. Smolík, Mathematikové v Č. str. 10; J. Vlček, Děj. čes. lit. str. 233. *Hš.*

2) H. Martin, pseudonym známého čes. spisovatele, pod nímž vyšly pěkné a oblíbené romány *Ze Zápisků Phil. Stud. Filipa Kořínka*, díl I. (Kabin. knih., 1893), d. II. *Rodina Janebova* (t., 1894) a d. III. *Chamradina* (t., 1895), podávající věrné obrázky z rodinného života pražského z 2. pol. XIX. v. R. 1895 poctěny cenou Čes. akademie. *Hš.*

Havelberg, město v kr. západobřežanském (Westpriegnitz), prus. vl. obv. postupimském, 11 *km* nad ústím Havoly do Labe a na žel. tr. Glöven-H. prus. stát. dr., má starou sloupovou basiliku, okr. soud, reálku, loděnice, cihelny, rybářství a 6975 ob. (1890), z nich 203 kat. a 23 žid. Město jest původní sídlo slovanských Brižanů a obdrželo r. 946 biskupství, ke kterému patřily všecky země slovanské mezi Pěnou, Eldou, Labem, Havolou, Rhinem až k ústí Ukry do Baltického moře; r. 1548 jest zrušeno a proměněno v protest. proboštství, které roku 1810 bylo zrušeno. Viz Zöllner, Topographie der Stadt H. (Ratenov, 1893).

Havelec Josef, paedag. spisovatel český (* 1816 v Zadních Zborovicích — † 1854 v Praze). Studoval gymnasium v Písku, filosofii v Budějovicích a theologii v Praze. Byv nějaký čas kaplanem venku, přišel r. 1847 do Prahy i stal se tu r. 1851 katechetou při vzorné škole. Záslužným byl jeho paedagog. časopis »Škola« (od r. 1852), jenž po jeho smrti proměněn ve »Školu a Život« pod red. Řezáčovou a Rozumovou.

Havelka: 1) H. Augustin, hudebník (* 1751 v Kozlu), vyučil se hře na hoboj a housle v Mostě, byl činným v Drážďanech a po návratu do vlasti přijal místo tělesného kuchaře u říšs. hraběte Rud. Chotka. Napsal několik tiskem nevydaných skladeb (koncerty, sonáty a j.) pro housle a hoboj. Tři bratři Hkovi, Benedikt, František a Václav, byli rovněž hudebníky a kuchaři. Srv. Dlabač, Künstler-Lexikon. *?*

2) H. Vilém Václav, lesnický spis. čes. (* 1780 v Hlušicích na Bydžovsku — † 1847 v Opočně). Vystudovav v Praze, oddal se lesnictví a stal se r. 1802 nadlesníkem na c. k. panství vojenských vysloužilců v Hořicích, později na panství hr. Jana Colloreda ve Smidarech, odkudž odebral se r. 1809 na opočenské panství knížete Colloredo Mansfelda, kde zastával i úřad zkoušejícího lesn. kandidátů v kraji kralohradeckém. R. 1838 dán na odpočinek. H. sepsal *Umění lesní podle Jiř. L. Hartiga* (Praha, 1823, 4 sv.), jež na dlouho zůstalo jediným obšírnějším lesnickým spisem v naší literatuře.

3) H. Matěj, právník český (* 5. kv. 1808 v Žitětíně u Kopidlna — † 19. ledna 1892 v Praze). Vystudovav v Praze práva, vstoupil k pražskému magistrátu. V l. 1839—41 byl magistrátním radou v Mirovicích, pak krátký čas radou v Dobrušce a na to 9 let radou v Nymburce. R. 1848 zvolen byl za poslance okresu a města Čáslavě do ústavodárného sněmu říšského. R. 1850 stal se assessorem při sborovém soudu v Rakovníce, r. 1855 při soudní reorganisaci adjunktem kraj. soudu v Písku, pak sekretářem a radou. R. 1861 byl zvolen opět za poslance do sněmu zemského (za Písek) a na to sněmem za poslance na radu říšskou. R. 1866 byl přísedícím zem. výboru. Zatím stal se r. 1863 radou obchodního soudu v Praze a r. 1867 radou vrchního soudu zemského. R. 1869 jmenován byl zkušebním kommissařem pro judiciální státní zkoušky. Po nastoupení ministerstva Taaffeova zvolen byl H. poslancem říšským a účastnil se horlivě prací parlamentárních. Když přestal býti poslancem, ustanoven členem státního soudu. Vyznamenán byl řádem železné koruny, povýšen do stavu rytířského, jmenován c. k. dvorním radou a při odchodu na odpočinek obdržel řád Leopoldův. — Psal s počátku do časopisův »Themis«, »Jurist« a »Gerichtszeitung«. Pojednání jeho (v časop. »Jurist«) *o přísaze vyjevovací* (*juramentum manifestationis*) bylo přeloženo též do italštiny. V »Pražských Novinách« z r. 1847 uveřejňoval *Právnické listy* a napsal do »Právníka« mnoho článků z oboru práva trestního, směnečného a obchodního a z oboru civilního řádu. Jako předseda a čestný člen »Právnické Jednoty« působil H. plné čtvrtstoletí neunavně k tomu, aby Jednota stala se střediskem čes. právníků. H. pokusil se též v belletrii. Seznámiv se s Langrem, psal do »Čechoslava«, pak do »Poutníka od Otavy«, do »Školy a Života« a j. V Rakovníce napsal *Písně vojenské* a j. básně, jež souborně vyšly r. 1873 v Kobrově »Nár. bibl.«. *-dlc.*

4) H. Jan, paedagog a spis. českomoravský (* 23. listop 1839 v Lošticích na Moravě — † 20. říj. 1886 v Olomúci). Studoval gymnasium v Olomúci, kde prof. Fr. Vaněk prvý probudil v něm uvědomění národní, universitu ve Vídni, kde seznámil se s Fr. Bartošem. Vystudovav zeměpis a dějepis, přijal vychovatelské místo u bar. Darčeva i procestoval se svým svěřencem Německo a mnohé země rakouské. Nastoupiv potom (1867) dráhu učitelskou, pobyl nějaký čas na gymnasiu v Příboře a Uh. Hradišti, až r. 1870 dostal se na čes. gymn. olomúcké. Zde s Janem Ev. Kosinou a j. vzbudili čilý ruch literární, jenž soustřeďoval se zvláště v kroužku »Olymp«, z kterého vyšly známé Kosinovy »Hovory olympské« a pak časopis »Komenský«, jehož úkolem bylo národně probouzeti a vychovávati moravské učitelstvo v těžkých těch dobách. H. přejal nejen redakci a náklad a přispěl mnoha články paedag., přírodopisnými i kritickými, nýbrž staral se také horlivě o to, aby získal dobrých přispěvatelů i hojného rozšíření. Přičiněním jeho časopis skutečně přijat za orgán Ústředního spolku učitelstva mor. a působil velmi mocně; zvláště šířil lásku ke správné, ryzí mluvě, jež vždy byla předmětem H-kovy redakční péče, i zdravou, upřímnou kritiku, v níž podporován H. Kosinou, Bartošem, Praskem a j. Pojistiv neunavnou prací budoucnost časopisu, vzdal se H. redakce, i pomýšlel však záhy již na jiný národní podnik, jenž také r. 1876 uskutečněn. Byl to zábavný časopis pro vzdělání lidu, »Koleda«, jenž přes mnohé překážky a nepřízeň udržel se 6 let. Avšak ani na vyšší snahy národní nezapomínal H., jak svědčila jeho péče o »Vlastenecký musejní spolek v Olomúci«, založený hlavně jím a Drem Wanklem. H. byl jeho kustodem a zároveň od r. 1884 redigoval důležitý »Časopis musejního spolku olomúckého«, jehož předním účelem mělo býti zkoumání vlasti se všech stránek, jmenovitě za dob minulých. K témuž účelu uspořádal také se svou chotí (od r. 1876) Vlastou, dcerou Dra Wankla (napsala *O starobylosti nár. vyšívání, O starobylosti řemesla kovářského u Slovanů, Královničky* a j. do »Čas. vlast. spol. mus. v Olom.«, 1888—89, do »Čes. lidu« a získala si značných zásluh o Národopisnou výstavu českoslovanskou), pěknou výstavu národního vyšívání v olomúckém museu (1885), jež vzbudila takovou pozornost, že výstava opakována i ve Vídni (v prům. museu). — Neméně významná byla také liter. činnost H-kova. Vedle četných rozprav paedagogických, jež uveřejňoval v časopisech (r. 1887 vyšly souborně jako *Vybrané spisy vychovatelské a vyučovatelské*, díl I. v Bayerově »Bibl. paed. klassiků«), psal knihy pro mládež (*Obrázky z mladých let* v »Komenském« a v »První čes. knih. pro mládež na Mor.«, 1883, *Obrázky z přírody* 1875 a 84, *Kratičké dějiny Moravy pro mládež a lid*, Brno, 1881), důkladné články (v programmech čes. gymn. olom., v »Komenském«, v »Čas. Mat. mor.«, »Koledě« a j.) z oboru historie, místopisu (*Cesty po Moravě* v »Mor. bibl.«) a archaeologie, literatury, aesthetiky (ve »Světozoru«), přírodopisu, a posléze množství pěkných krit. úvah o čelnějších zjevech literárních i uměleckých (v »Paedag. rozhl. po lit. českoslov.«, 1885 a j.). Vedle toho H. osvědčil se v kartografii (*Nástěnná mapa Moravy* u Hölzla) a také kreslil mnoho příloh pro Wanklovu »Moravu pravěkou« a »Časopis musejní«. V létech mladších zabýval se H. také poesií a belletrií, jak svědčí četné povídky v »Koledě«, »Besedě olom.« a j. a pohrobní vydání *Sebraných básní* spolu s vlastním životopisem od Vít. Houdka, 1888. Pracemi těmito i výborným působením svým v mor. veřejnosti a ve škole zasloužil si H. právem názvu tichého genia učitelstva moravského. Viz »Lit. listy«, 1883; »Světozor«, t. r.; »Komenský«, 1884. V uvedeném vydání básní jest také úplná bibliografie jeho prací.

Havelková Miloslava, dramat. a koncertní pěvkyně (* 1847 v Nymburce — † 1878 v Praze), dcera Matěje Havelky. Po přeložení

otce svého do Písku vzdělávána tamějšími professory, zejména A. Heydukem, v hudbě pak Fr. Gregorou; záhy upozorňovala na se krásným sopránem při zpěvu kostelním. Pak zároveň se svou sestrou Zdeňkou, rovněž koncertní pěvkyní, provdanou později za presidenta České akademie J. Hlávku, navštěvovala v Praze pěveckou školu Pivodovu, mimo to cvičila se v dramatickém podání u Sklenářové-Malé. Spojujíc s přirozenými schopnostmi hlasovými, pilným výcvikem znamenitě vyškolenými, smysl pro pravdivou dramatickou hru, rozhodla se pro dráhu divadelní. Vystoupila r. 1867 v českém divadle čtrnáctkráte v úlohách koloraturních v »Rigolettu«, »Tellu«, »Troubadouru«, »Němé z Portici« a j. po boku Carrionové, Bigniové a Štégrové s velikým úspěchem, na jehož základě uzavřena s ní smlouva; avšak záhy pro nervovou chorobu uchýlila se v soukromí. R. 1869 dirigovala ženský sborový koncert, pořádaný na oslavu odhalení pomníku Bož. Němcové, od r. 1870 pak účinkovala v četných koncertech. Čestné nabídky činěné jí r. 1872 ředitelem něm. divadla pražského Wirsingem a dvor. divadlem v Mannheimu nepřijala. Roku 1874 provdala se za advokáta a spisovatele K. Pippicha do Chrudimě, o jejíž umělecký a společenský život zjednala si velké zásluhy. Životopis s podobiznou uveřejnil »Světozor« r. 1878. *?*

Havell [hevl] William, krajinář angl. (* 1782 v Readingu — † 1857 v Kensingtonu), syn a žák učitele kreslení, vystoupil poprvé roku 1804. Mezi l. 1807—09 konal krajinářská studia ve Westmorelandu a r. 1816 připojil se jako kreslíř k poselství lorda Amhersta do Číny. Od poselství toho se však roku násl. oddělil a cestoval do Indie, kde pobyl až do r. 1826. Byl sice také mezi zakladateli spolku aquarellistů, ale jemu samému svědčila více technika olejová a nejraději maloval plné sluneční světlo.

Havelland viz Havolsko.

Havelock [hevlok] Henry, sir, generál britský (* 1795 v Bishops-Wearmouthu — † 1857 v Alum Baghu v Přední Indii). Vstoupil do vojska, sloužil v Indii nejprve v gener. štábě sira Archibalda Campbella r. 1824 na výpravě barmské a r. 1839 při výpravě afgánské. R. 1843 bojoval proti Gvalioru a vyznamenal se v l. 1845—48 ve válce proti Sikhům. Navrátiv se z Evropy, kam se r. 1849 pro chatrné své zdraví musil odebrati, stal se plukovníkem a za války s Persií generálem. Když r. 1857 vypukla hrůzyplná vojenská vzpoura (*Sepoy mutiny*), převzal vrchní velení nad sborem, který měl osvoboditi Laknau a Kanpur povstalci ohrožené. Poraziv povstalce pod Náná Sahibem u Fatihpuru, zatlačil je od Laknaua a uhájil se tu, až přišla pomoc pod sirem Colinem Campbellem; zemřel však za krátko úplavicí, neobdržev ani zprávy, že byl povýšen na baroneta s přídomkem z Laknaua; titul ten přešel na jeho nejstaršího syna Henryho Marshama H-a. Popsal výpravu barmskou ve spise *History of the Ava campaigns* (Londýn, 1827) a afgánskou *Narrative of the war of 1838–39* (t., 1840, 2 sv.) a *Memoir of the Afghan campaigns* (t., 1841). Viz Brock, Sir H. H. (Londýn, 1858); Marsham, Memoirs of Sir H. H. (t., 1870); Forbes, Sir H. H. (t. 1890).

Havelok (angl.), plášť s dlouhým límcem, obyčejně bez rukávů, jméno má po generálu angl. Henry Havelockovi.

Havemann Wilhelm, historik německý (* 1800 v Luneburce — † 1869 v Gotinkách), působil od r. 1838 na universitě gotinské a zabýval se hlavně studiem dějin brunšvických. Kromě hlavního díla: *Geschichte der Lande Braunschweig u. Luneburg* (Luneb., 1837—38, 2 sv.) vydal: *Gesch. der ital.-franz. Kriege 1494—1515* (Hannover, 1833—35, 2 svaz.); *Handbuch der neueren Gesch.* (Jena, 1840—44, 3 sv.); *Magnus II., Herzog zu Braunschweig u. Luneburg* (Luneb., 1836); *Das Kurfürstenthum Hannover unter zehnjähriger Fremdherrschaft, 1803—13* (Jena, 1867) a j.

Have pia anima (lat.), s bohem, duše zbožná, častý náhrobní nápis (zkráceně H. P. A.).

Haverfordwest [hevrferduest], valisky *Hwlffordd*, hlavní město hrabství Pembroke ve Walesu, na Cleddym, jehož aestuarium, 13 *km* jihozáp. od H-u u Milfordu, jest splavno pro lodi do 100 tun nosnosti, které až přímo do města vplouti mohou; město jest vystavěno terassovitě na svahu nevysokého pahorku, má úzké, příkré ulice, starý kostel, baptistskou kollej, zříceniny opatství augustiniánského ze XII. stol., starý zámek (nyní věznice), městskou tržnici a 6179 ob. (1891). Nedaleko hrad z doby normanské Picton Castle.

Haverhill [hevrhil], město v hrab. Essexu státu Massachusetts Spoj. Obcí amer., sev. od Bostonu, na sev. břehu Merrimacu, proti Bradfordu; jest stanicí železné dráhy, má knihovnu, výrobu vlněného zboží, zboží obuvnického (r. 1890 více než 200 firem s výrobou v ceně 25,340.000 doll.), klobouků, obchod s kožemi a 27.412 (1890), s Bradfordem 31.132 obyv.

Haverkamp Sigebert, filolog holl. (* 1684 v Utrechtě — † 1742 v Lejdě). Byl kazatelem na ostr. Overflakkee, r. 1720 stal se lektorem, později prof. řečtiny v Lejdě. Byl činný v oboru archaeologie, numismatiky, exegese a kritiky textové, avšak práce jeho jsou pouze povrchní kompilace. Sepsal: *Thesaurus Morellianus numismatum familiarum Romanarum* (Amsterdam, 1734, 2 d.); *Thesaurus Morellianus numismatum imperatorum* (t., 1752, 3 d.); *Numophylacium reginae Christinae* (Haag, 1742); *Sylloge scriptorum qui de linguae Graecae vera et recta pronuntiatione commentarios reliquerunt* (Lej., 1736—40, 2 d.). Vydal: *Lucretia* (t., 1725); *Josefa Flavia* (Amstr., 1726); *Eutropia* (Lej., 1729); *Orosia* (t., 1738); *Sallustia* (Amst., 1742) a j. Srv. L. Müller, Gesch. d. klass. Philologie in d. Niederl., str. 46. *Vý.*

Havers [hevrs] Clopton, lékař angl., žil v Londýně v 2. pol. XVII. a v 1. pol. XVIII. stol. a byl členem král. společnosti londýnské.

Hlavních zásluh získal si o poznání skladby kostí, zejména o seznání účastenství okostice (periostu) při vzrůstu kostí, o skladbu chrustavek a o t. zv. synoviální žlázky. Jeho jméno je dosud spojeno se zvl. průchody v kostech (H-ovy kanálky). Napsal *Osteologia nova etc.* (Londýn, 1691 a část.); *Extraordinary bleeding at the glandula lachrymalis* (t., 1694) a m. j.

Haver-Schmidt François, spis. nizoz. (* 1835 v Leeuwardenu — † 1894 v Schiedamu), kazatel reform. církve. Jako student básnil nenucené a humoru plné popěvky a romance, jež byly oblíbeny mezi studentstvem a vyšly sebrány pod názvem *Snikken en grimlachjes. Academische poëzie van Piet Paaltjens* (1867, 6. vyd. 1888), později věnoval se drobné povídce a novelle, kde se vyznačuje pěknou drobnokresbou povahovou a tesknou náladou. *Familie en kennissen* (1876, 3. vyd. 1894) obsahuje jich celou řadu. Jiné jsou: *Twee broeders* (1878); *Eene kerstvertelling* (1880); *Bedoroen* (1881). Srv. Jan ten Brink, Geschiedenis d. Nord-Nederlandsche lett. in de XIX. centi (1888).

Haverstraw [hevrstro], město v county Rockland státu New-York Spoj. Obcí amer., při zátoce Haverstrawské Hudsonu, má mnoho cihelen, velké vápencové lomy a 5070 ob. (1890).

Havet [avè]: **1)** H. Ernest, filolog a filosof franc. (* 1813 v Paříži — † 1889 t.). Působil nejprve jako prof. v Dijonu, pak na École normale a Faculté des lettres v Paříži, od r. 1854—85 byl řád. prof. latinské filologie na Collège de France. Z filolog. prací jeho uvádíme: *De Homericorum poematum origine et unitate* (Paříž, 1843); *De la Rhétorique d'Aristote* (t., 1843 a 46); *Mémoire sur les écrits qui portent les noms de Bérose et de Manéthon* (t., 1873). Později oddal se výhradně náboženskofilosofickým studiím. Sem spadají jeho díla: *Jésus dans l'histoire, examen de la Vie de Jésus par M. Renan* (t., 1863); *Le christianisme et ses origines* (t., 1871–84, 4 d.); *La conversion de St. Paul* (t., 1889); *La modernité des prophètes* (t., 1891). Konečně vydal: *Pensées de Pascal publiées dans leur texte authentique avec un commentaire suivi* (t., 1852, 3. vyd. 1881, 2 d.). Srv. Biograph. Jahrbuch f. Alterthumskunde, 1891, str. 172.

2) H. Louis, syn před., filolog francouzský (* 1849 v Paříži). R. 1885 stal se nástupcem svého otce na stolici lat. filologie na Collège de France. Sepsal: *De Saturnio Latinorum versu* (Paříž, 1880); *Abrégé de grammaire latine* (t., 1886); *Cours élémentaire de métrique grecque et latine* (t., 1886, 3. vyd. 1893); *La simplification de l'orthographe* (t., 1889); *La prose métrique de Symmaque* (t., 1892). Mimo to vydal lat. komédii *Querolus* (tam., 1880) a přeložil do franc. Büchelerův »Grundriss der lat. Declination« s dodatky Büchelerovými (t., 1876). *Vř.*

Havez viz Cacalia.

Havin [avēn] Leonor Joseph, politik franc. (* 1799 v Paříži — † 1868 v Torigny), stal se po návratu svém z Belgie, kam svého otce následoval, smírčím soudcem v St. Lo, r. 1831 mairem v Torigny, 1849 členem státní rady a r. 1863 sněmovny poslanců, kde působil ve směru demokratickém. Od r. 1851 byl hlavním redaktorem časopisu »Siècle«, který péčí jeho stal se jedním z prvnějších časopisů franc.

Havíř (z něm. *Hauer* či *Häuer*, rus. *haver*, pol. *hawerz*, franc. *haveur, piquer*, angl. *hawer, pikeman*) nazývá se v hornictví horník, který vlastní prací hornickou, jako trháním skal, dobýváním hornin a nerostů, se zaměstnává.

Havírna (obyčejně důl, též hory, báně, rus. *kop*, pol. *kopalnie*, něm. *Grube*, franc. a angl. *mine*) nazývá se v hornictví souhrn veškerého majetku, kterýž na základě horního zákona získán byl; zahrnuje tedy pojem tento nejen dolní míry, ale i jámy, štoly, vůbec veškeré dolní výrobotky, dále povrchové budovy, stroje, úpravny, vůbec každý majetek s dolováním souvisící. *Čka.*

Havírna: 1) H., část obce Pasek v Čechách, hejt. Jilemnice, okr. Vysoké n. Jizerou, fara Paseky, pš. Roketnice Dolní; 52 d., 352 ob. č. (1890), tkalcovství. — **2)** H., osada t., hejt., okr., pš. Příbram, fara Bohutín; 48 d., 436 ob. č. (1890), stoupy na roztloukání rudy.

Havlasa Bohumil, spis. český (* 1. říj. 1852 ve Strunkovicích u Vodňan — † 25. list. 1878 ve vojenské nemocnici v Alexandropoli). Vystudovav nižší gymn. v Budějovicích a Jindřichově Hradci, odebral se do Prahy, hodlaje tu vstoupiti na obchodní akademii a věnovati se obchodu. Pobyl však jen krátce na obchodní škole Skřivanově. Nestálý duch, bujná fantasie i nezkrotná, romantická touha po dobrodružství svedly jej na jiné dráhy. Začal divadlem. Nemaje však nadání, sklesl až na napovědu. Nezdar ten učinil z něho spisovatele. Již r. 1873 přinesl »Světozor« první jeho humoresku *Z potulného života*, psanou r. 1871 a zrcadlící smutné jeho zkušenosti herecké. Téhož roku napsal pěknou novellu *Na nádraží* (»Lumír«, 1873) a v »Almanachu« vyd. na oslavu 25letého trvání Akad. čten. spol. praž. (Praha, 1874) vyšla fantastická povídka *Fata morgana*. Hálek, upozorněn těmito povídkami na nadějného, vysoce nadaného novellistu, přiměl Hsu, že, opustiv dráhu hereckou zcela, oddal se literatuře a zároveň přijal místo účetního v cukrovaru nedaleko Prahy. Do této doby spadá novella *Život v umírání* (»Lum.«, 1874). Klidný, pravidelný život v cukrovaru neupoutal však na dlouho nepokojného básníka. Již r. 1874 opustil své místo i odebral se na Šumavu. Uprostřed skvělých půvabů jejích vznikla jedna z nejlepších prací H-sových, histor. román *V družině dobrodruha krále* (Praha, 1875, 80, 92) a slabší povídka *Kněz Jan* (»Mat. lidu« 1875). Historický ráz ovšem není tu postižen, k tomu scházely H-sovi studie. Dobrodružná, ale zároveň šlechetná touha zanesla Hsu záhy ještě dále. R. 1875 vydal se totiž jako zpravodaj »Nár. Listů« na bojiště turecké, aby odtud slovem, avšak také zbraní hájil deptaných

práv slovanských bratří. Pobyv tu nějaký čas a zakusiv bídy a leckterého nebezpečí pod Ljubibratićem a Babićem — o svých zkušenostech psal zajímavé listy do »N. Listů« —, navrátil se H. do Prahy. Zde sepsal dva romány *Tiché vody* (Salonní bibl. čís. 1., pak v Pr., 1887) a *Drak bosenský* (Slavia) a opět spěchal do ciziny (poč. r. 1876), tehdy do Paříže, odkudž přes Švýcary a Bavory vrátil se r. 1877 do Prahy, kdež přijal z nouze místo v »Brousku«, nabídnuté mu J. S. Skrejšovským. Zprávy o nastávající válce rusko-turecké znova rozdmychaly jeho touhu. Sotva válka vypověděna, spěchal H. v dubnu 1877 opět na bojiště i vstoupil jako dobrovolník do pluku nižegorodských dragounů, bojoval kolem Karsu, Saganluku a j., až nezvyklé podnebí i těžké námahy zlomily jeho zdraví. V pozůstalosti H-sově zbyl román *Péri*, vyd. ve »Svět.«, 1880, kdež také (kromě Brousku a Politik) vyšly některé kresby a dopisy jeho z Černomoří: *Od růží k Sněžence* (1877); *Růžím vstříc* (t.); *V Saganluku* (t.). H. byl veliký talent básnický, smělé, bohaté fantasie a hlubokého citu. O tom svědčí mnohé krásné podrobnosti skoro ve všech jeho dílech. Nemaje však hlubšího vzdělání, nedovedl se filosoficky smířiti se životem a světem a tato disharmonie, zdroj jeho životního neklidu a bídy, zanechala stopy i v jeho dílech, plných výstředností, nehotovosti, rozháraností, bizarrnosti a zabránila básníkovi vyspěti v umělce, dříve než stihla jej tragická smrt. — Viz »Osvěta«, 1878, 473; »Zl. Praha«, 1886, 634; »Světozor« 1878, 218 a »Nár. Listy« 1885 a 1886. *Hš.*

Havlíček: 1) H. František, politik čes. (* 1817 v Praze — † 1871 t.). Studoval gymnasium v Praze, načež učil se pekařství. Opustiv i to, živil se písařstvím v advokát. kancelářích. R. 1848 účastnil se horlivě tehdejšího ruchu. Jsa krajním demokratem, byl několikráte volen za místostarostu a důvěrníka Slovanské Lípy, 28. list. 1848 vyvolen poslancem v Nové Kdýni do sněmu kroměřížského, kde zasedl na nejkrajnější pravici. Za nastalé reakce byl H. r. 1851 zatčen, odsouzen a 2½ roku vězněn. Od té doby žil v Praze v ústraní jako úředník v kanceláři dra Hauschilda.

2) H. Karel (Havel Borovský), první slavný publicista český (* 31. říj. 1821 v Borové u Něm. Brodu — † 29. čce 1856 v Praze). Otec jeho, Matěj H. z Velké Losenice, provozoval s manželkou svou Josefinou, roz. Dvořákovou z Horní Cerekve, živnost kupeckou. O první výchovu H-čkovu dbal přísný, ale dobrosrdečný farář borovský Jan Brůžek, jakož i tamní učitel, výborný paedagog Ant. Línek. Desítiletý hoch poslán na hlavní školu jihlavskou, aby se naučil německy, a po roce vypraven na gymnasium do Něm. Brodu. Tu vyvinuly se schopnosti jeho ku podivu; tu, jak napsal sám, »dostal svůj směr i tušení jakési síly v sobě«, tu »rozžata v něm svíce, která více neuhasla«. R. 1838 vydal se H. do Prahy na filosofii, kdež s velikým zápalem poslouchal slovutné professory filosofie a krasovědy, Exnera a Müllera, jakož i výklady geniálního prof. J. Pr. Koubka o české literatuře. Byl na svá léta velmi opravdový a rázná jeho vůle, s jakou oddal se usilovnému vzdělávání sebe, »aby mohl kdys vzdělávati národ svůj a prospěti Slovanstvu«, imponovala záhy soudruhům jeho mládí, Vil. Gablerovi, Fr. Girglovi a V. Zelenému. Mysl plná vroucnosti pro Boha a lid vedla H-čka k povolání kněžskému. »Chci býti knězem ve vší opravdovosti,« psal v březnu r. 1840 matce své a přátelům svým se zápalem vykládával, co může vše řádný kněz ve prospěch lidu učiniti. Tak po skvěle odbyté filosofii 1. říj. 1840 vstoupil do praž. semináře. Avšak trpká jednoroční zkušenost stačila, aby byl vyléčen ze svých illusí. Přímá povaha jeho bouřila se neméně proti pokrytectví a licoměrnosti nežli proti týrání, jakého bylo mu zakoušeti od ředitele semináře P. Rosta pro národní smýšlení a svobodomyslné názory. V boji, jaký tu vedl H., propukla mocně jeho satira a břitký vtip v hojných epigrammech; avšak zároveň vybojoval zde 20letý mladík svůj vnitřní filosoficko-náboženský zápas. O jeho hloubce svědčí jeho *Seminářský Denník* (otištěný prvně dle orig. V. Zeleným v »Osvětě« 1872), kdežto výsledek zápasu toho složen v autografu z roku 1841, obsahujícím jeho významné vyznání víry. Při takovém přesvědčení nemohl H. ovšem v semináři obstáti a již 7. září 1841 byl z něho vyloučen, poněvadž prý představení jeho na něm pozorovali »velmi malou způsobilost ku stavu kněžskému... a velice lehké zásady«. Proti výtce poslední H. protestoval i vyžádal si úřední vysvědčení o svém chování mravném.

Vrácen světu, chtěl se H. věnovati spisovatelství; avšak vzhledem k rodičům a k domluvám svého dobrého rádce vikáře Brůžka podstoupil ještě r. 1841 konkursní zkoušku professorskou, aby mohl auskultovati při gymnasiu staroměstském pod Jungmannem, který jej byl povzbudil ku četbě spisů Českobratrských i Bible kralické a vůbec mu byl otcovsky nakloněn. Avšak po půlletém čekání byla žádost jeho odmrštěna a tím byl směr života jeho rozhodnut. S klopotnou horlivostí a železnou vytrvalostí jal se H. studovati jazyky, literatury a dějiny všech národů slovanských, zejména polské a ruské, aby co možná nejsvědomitěji se připravil pro své pravé a nejmilejší povolání životní: pro spisovatelství. Obcoval tehda hojně s P. Šafaříkem, V. Štulcem a s Poláky Skarzewským a Skirlinským, s nimiž podnikl také první svou větší cestu do Haliče a Tater. Vrátiv se byl mile překvapen přátelským skutkem Šafaříkovým, jenž mu opatřil místo vychovatelské v Moskvě, v domě známého slavofila prof. Mich. Pogodina. Počátkem února 1843 dostihl H. Moskvy; zde však zvěděl, že zatím u věci nastala změna a že bude vychovatelem 7letého synka univ. prof. Štěpána Ševyrova, Slovana výborného. Nemohl nalézti místa vhodnějšího. Dům Ševyrovův byl střediskem celého národního upřímného úsilí o zdokonalení ruské literatury. Zde

byli denními hosty Chomjakov, Pavlov, Sněgirev, Kirjejevskij a Boďanskij; zde měl H. k ruce bohatou knihovnu všech literatur evropských, kdežto Pogodin zásoboval jej knihami historickými, Boďanskij slovanskými. Styk »s muži opravdového ruského vzdělání, znajícími ruský národ i jiné národy slovanské«, byl ovšem H-čkovi, jako vůbec pobyt na Rusi, velmi ku prospěchu; měltˇ příležitost poznati ruský život v městech i po venkově, ve třídách vyšších i nižších. Opouštěje r. 1844 Rus, odnášel si z těchto studií v srdci hlubokou nenávist proti světskému a církevnímu despotismu, proti karabáčnické byrokracii, té »německé Petrově násadě«; za to však vřelou láskou lnul k dobrému, zdravému a nadanému lidu ruskému, jemuž věštil skvělou budoucnost, až jen někdy ožije pod sluncem svobody.

Vraceje se z Ruska, zajel si H. do Vratislavě za F. Lad. Čelakovským, jehož byl si jako básníka zamiloval již od mladosti, a 28. čce dostihl svého rodiště. Zde zemřel mu zatím otec a dlouho trvalo, než se jemnocitný syn vybral z hoře svého. Pak s plnou silou jarého ducha napsal své výtečné *Obrazy z Rus*, jedinou národopisnou studii, jíž posud o Rusku máme, řadu to zcela původních, kritickým duchem a pevnou rukou kreslených obrazů, v jejichž slovesné formě obrážela se samorostlost ryze slovanského myslitele, jako v úsudcích odvaha vlastence odhodlaného pověděti čirou pravdu. Přestěhovav se v dubnu 1845 trvale do Prahy, jal se tu H. uveřejňovati překlady vybraných plodů literatury ruské, své původní epigrammy i břitké literární kritiky (v »České Včele«), kterými zahájil v našem písemnictví novou dobu. Největší sensaci a v kruzích starších literátů pravé pohoršení vzbudila jeho kritika Tylova románu »Poslední Čech«, kterouž při všem ocenění zásluh Tylových H. rozhodně zkáral citově se rozplývající, ale nečinné vlastenectví v literatuře. Těmto reformatorským snahám H-čkovým porozuměl Fr. Palacký, jenž, poznav osobně také jeho ryzí charakter i pevnost vlastenečkou, odporučil jej okolo Nového roku 1846 knihtiskaři pražskému Karlu Medauovi za redaktora »Pražských Novin« a belletr. jich přílohy »České Včely«. U vědomí své nezkušenosti politické a v předtuše obtíží, jaké bude míti jako redaktor politických novin, H. chvíli váhal; avšak konečně se rozhodl a brzy bylo již znamenati, jak obratný žurnalista vyrůstá národu našemu.

Téměř od čísla k číslu jevilo se, jak neunavně se namáhá, aby i v poutech nevolnosti předbřeznové lidu našemu vštěpoval zdravé názory i pravdy, jak hledí mu vysvětlovati základní pojmy života politického. Jmenovitě hrdinské zápasy nečetných Irčanů proti anglickému despotismu byly mu při tom oblíbeným thematem a jeho přičiněním O'Conellovo památné heslo *Repeal* (Rozvod od centralisace angl.) ujalo se mezi tehdejší mládeží českou jako slovo naděje a útěchy. Nemoha dotírati na panující systém přímo, H. podrýval jej pod čarou buzením politických myšlének a odporu proti zastaralým předsudkům. To byla však jen jedna stránka jeho umění. Druhá záležela v tom, že v těchto polovládních novinách dovedl stále míti na zřeteli náš národní a literární rozvoj a zapřísti rozhovor o nejvážnějších té doby pro nás otázkách, jako byly náš poměr ku Slovákům, k Polákům a Rusům, Kollárova idea všeslovanská atd. V těchto rozepřích o národní a politickou naši budoucnos H. vždy hleděl tužiti sebevědomí, hrdost a troufalost národa našeho, tak jako horlivě agitoval pro české firmy mezi obchodnictvem pražským, bičuje českou nesmělost a dodávaje mysli lidem dobré vůle slovem jadrným, jasným a vroucím. Ovšem byl tehda censorem Pavel J. Šafařík a absolutism Metternichův již valně sestárnul. Nicméně bylo H-čkovi zakoušeti neustálých stíhání, důtek a protivenství se strany policie tiskové. Zejména pro neohrožené domahání se české průmyslové školy v Praze, pro niž zahájil první národní sbírku, začalo se nad hlavou H-čka, který se byl zatím 7. bř. 1848 oženil s ušlechtilou Julií Sýkorovou, stahovati mračno: pro článek, v němž chválil liberálního tehdy papeže Pia IX. a poukazoval na národní snažení Italů, měl býti z redakce »Praž. Novin« odstraněn.

Než v tom nadešel v Rakousku netušený dějinný obrat: duch svobody rozlámal ledy staletého absolutismu a národům rak. rozbřesklo jitro svobody tisku, slova i činu. Dne 15 bř. 1848 padl Metternich i Sedlnický, padla censura a národům slíbena konstituce. Vše bylo zápalem opojeno i H. »Aj, ty starý český lve!« zaplesal dne 17. bř. v novinách svých, »povzneseš hrdě hřívu svou a ty naše vonná lípo slovanská, rozložíš svobodně ramena kmenů svých po veškerých vlastech.« Ale tou chvílí jasná a pevná mysl jeho již také dovedla se opanovati; ihned byl si vědom, že sobě musíme upevniti svobodu obdrženou zárukami zákonův a pořádkem. Ano v tehdejší revoluční chvíli snad sám jediný H. z tehdejších našincův poukazoval k tomu, jak velice bychom měli dbáti o uhájení kontinuity veřejného práva našeho v této době převratu.

Hned v jedné z prvních schůzí »Sv.-Václavského výboru« upozornil na to, že »není radno věřiti v pevnost svobody, která se udílí národům toliko z okamžité tísně, a že bylo by moudré, abychom mladou svobodu postavili na staré základy svého odvěkého práva státního a vymohli na Vídni přiznání, že nám neučinila žádné milosti, nýbrž vrací nám jen staré naše dědictví«. Ale v tom obecném revolučním vzrušení zanikla výstraha H-čkova nepochopena. H. sám pak byl touže dobou svrchovaně zaměstnán velkým podnikem žurnalistickým. Vzdav se redakce »Praž. Novin«, které nyní měly se státi vysloveně vládními, založil samostatný svůj list i nazval jej »Národní Noviny«. Šlechetný vlastenec, H-čkův přítel, hr. Vojtěch Deym, slíbil mu obětavě hraditi všelikou škodu, kdyby se podnik nezdařil. Toho však nebylo třeba. Jakmile 1. dub. 1848 vyšlo první číslo, zamluvily se »Národní

Nov.« lidu našemu rázem jako evangelium. Hned v čele 1. čísla H. ve formě stručných hesel vyslovil program svůj: »Skutečná rovnost národností. Spojení zemí koruny naší. Zrušení práv feudálních. Rovnost všech stavů před zákonem. Soudy přísežných (poroty). Odpovědné ministerstvo pro korunu naši. Všeobecný sněm celého národa. Národní gardy všude. Úplná reforma škol a úřadů.« Hesla tato rozvedl H. 7. čna 1848 v obšírnější *Zásady*, jimž zůstal věren do posledního dechu. Demokratism byl mu takřka vrozen; aristokracii stejně nenáviděl jako hierarchii a byrokracii. Ideálem jeho byla samostatná říše Česká, hostící statečný a vzdělaný český národ, který si zachoval svůj jazyk, svůj ráz, svého ducha slovanského. Proto za dob největšího roznícení duchů pro svobodu (od jara r. 1848 do jara r. 1849) důtklivě akcentuoval, že »politická svoboda bez národní nemá ceny a u kterého národa panuje cizí jazyk v úřadech, ve školách a v životě, tam že není pravé svobody ani demokracie, nýbrž tam že jest aristokracie a to nejhorší: aristokracie jazyka«. Ta zdravá mocná hrdost národní mocně vyšlehla zvláště tehdy, kdy Němci usilovali o zabrání Čech do Všeněmecka a kdy místodržitel hr. Lev Thun k rozkazu vlády vídeňské rozepsal v království Českém volby poslanců do parlamentu frankfurtského. Pérem i živým slovem, energickou agitací a proslulou písní svou *Šuselka nám píše* dokázal toho H., že volby do Frankfurtu nikde se neprovedly. Za to ovšem se zápalem podporoval myšlénku Slovanského sjezdu v Praze, na němž by všickni rakouští Slované usjednotili se o pospolité obraně i postupu. Vida, že zdar sjezdu závisí na tom, dostaví-li se k němu též Poláci, chvátal uprostřed nejnamáhavějších prací v květnu r. 1848 do Haliče. Poláci připověděli skutečně dříve, než je mohla vláda uherská proti sjezdu Slovanskému popuditi. Stejný úspěch měla cesta H-čkova do Chorvatska.

Vrátiv se koncem května r. 1848, zastal H. Prahu u velikém rozčilení. Generál Windischgrätz byl náhle jmenován vrchním velitelem posádky pražské a s netajenou zášti čelil a hrozil svobodomyslnému hnutí. Vskutku také došlo 12. čna 1848 ku krvavé srážce lidu pražského s vojskem, která vzrostla v neblahý pětidenní boj po ulicích pražských a měla za následek tuhé sevření Prahy stavem obležení. H., přebývající tehda s rodinou i redakcí svou v Královských lázních, byl na životě i jmění ohrožen střelbou děl i požárem mlýnů Staroměstských; vyváznuv šťastně, hned po ztišení bouře pokračoval dále u vydávání »Národních Novin« a s veškerou rozhodností obhajoval národ český proti nařknutí, jako bychom my Čechové byli strojili jakés zrádné spiknutí proti říši a Němcům zdejším. Ač byl tehda tisk pražský postaven pod výminečné právo soudu vojenského, H. již dne 24. čce neohroženě konstatoval, že »pravdivým původem a příčinou celé té pražské věci jest osoba kn. Windischgrätze«, následujícího pak dne opřel se ještě rázněji místodržiteli hr. Lvu Thunovi, tvrdícímu v úřední proklamaci, že prý také v Čechách mocné vzbouření se zamýšlí. »Celé to strašlivé spiknutí,« odpovídal, »ona bublina se rozplyne, za kterou nic jiného nezůstane, než vypálené mlýny a předhůzky svědomí.« Současně naléhal H. napořád důtklivěji na otálejícího hr. Thuna, aby neprodléval se svoláním sněmu, a když byl na Čáslavsku zvolen poslancem, ač neměl dosud zákonitého věku 30 let, přijal volbu, řka, že obrátí se na sněm se žádostí, aby byl jako řádný deputovaný připuštěn. Než potom byl pro své rázné vystupování publicistické v noci na 8. čce vojskem zatčen a do vězení na hrad pražský vsazen; avšak téhož dne byl v pěti venkovských okresích (humpoleckém, říčanském, novobenáteckém, náchodském a jindřichohradeckém) okázale zvolen za poslance pro sněm říšský. Po pěti dnech propuštěn H. z vězení na říšský sněm. Avšak Vídeň nebyla domovem pro ducha jeho. Kdežto v Národním výboru osvědčil se býti výborným debattérem, ve vídeňském sněmu říšském, jsa od jakživa nepřítelem dlouhých a jalových řečí a dbaje vždy toliko o zdatný skutek, byl H. jako na trní; promluvil pouze jednu delší řeč (11. září 1848) za rovné právo všech jazyků národních, žádaje, aby nejen každý poslanec směl volně užívati jazyka svého, ale aby všeliké návrhy, předlohy vlády, jakož i všeliké zprávy kommissí, protesty a protokoly sněmovní byly úředně ztlumočeny do všech jazyků.

Ani ve Vídni nepřestal býti H. žurnalistou tělem duší. Psal denně do svých novin, jejichž redakci svěřil zatím V. Nebeskému, obšírné kritické referáty o jednání sněmu říšského a mimo to úvodní články, v nichž hájil a vysvětloval lidu našemu celý tehdejší směr politický našich poslancův, vyměřený Palackým a Riegrem a sledovaný celou tehdejší t. zv. »slovanskou pravicí«. Politika ta spočívala na předpokládání, že rádcové dynastie vůči revolučním snahám Maďarův i Němcův ve Slovanech věrných Rakousku poznají přirozené své pomocníky a přičiní se proto o zřízení Rakouska federačního a demokratického, v němž by všickni národové těšili se stejné národní svobodě. Pro tuto politiku důvěry znal H. tolik a tak jasných důvodů uváděti, že čtoucí vrstevníci nemohli o její zdravé rozumnosti a správnosti pochybovati. Důvěřuje slibům ministerstva Doblhoffova, vystupoval H. káravě, ba někdy i ostře, proti živlům netrpělivějším a popudlivějším v národě našem, kteří neměli té víry a hnali poslance naše do opposice, sympathisujíce s Maďary i s revoltující Vídní. A když poslancům, prchnuvším před rozzuřenými davy vídeňskými dne 6. říj. 1848, studentstvo aráznější našinci shromáždění ve »Slovanské Lípě« brali jejich odchod z parlamentu vídeňského za zlé, pokládajíce jej za nestatečnost, kterou prý prospěli jen reakci, bránil H. poselstvo naše dovozuje, že revoluce vídeňská neměla za cíl svobodu, nýbrž podmanění naše pode jho Velkoněmectva a že naši

věc čekala ve znásilněném parlamentě nezbytná porážka. Méně dařila se mu však již obrana vlády, o níž ve své poctivosti nechtěl se domnívati, že by klamala lichými slovy a ukládala o ústavnost. Vyneslo mu to nařknutí, že prý se zaprodal vládě. Když však vláda rozehnala kroměřížský sněm říšský (7. bř. 1849) a oktrojovala ústavu, jaké si nikdo nepřál, H. rázem přešel do nejrozhodnější opposice a zkritisoval oktrojovanou ústavu tak ostře, že ho vláda pohnala před porotu. Bylo to (13. dubna 1849) první souzení českého redaktora porotou. H. dostavil se bez obhájce a hájil se řečí mistrnou, po níž porotou uznán jednohlasně nevinným; lid zahrnoval jej důkazy své lásky. Avšak i za opposice nejprudší proti systému vládnímu H. zůstal rozvážným a mírnil, seč byl, ve »Slovanské Lípě«, jejímž byl místopředsedou, rostoucí nespokojenost, zrážeje živly radikální od každého unáhlení revolučního, poněvadž se obával, že síly národa českého na revoluci nestačí a každý pokus spiknutí a odporu násilného jen by skytl vítanou záminku k odemstě na národě. Jak důvodnou byla obava, ukázal den 10. května 1849, kdy vláda, přišedši na stopu Bakuninova spiknutí v Čechách, ihned uvalila na Prahu znovu stav obležení a nařídila rozsáhlé zatýkání a stíhání po všem venkově. Zkoušela nejprve od H-čka »Nár. Noviny« koupiti, ale když nepochodila, spustila naň hrůzu a 9. čna byly »Nár. Noviny« rozkazem kommandanta hr. Khevenhüllera zastaveny. H. vymohl si u ministerstva další vydávání jich za slib, že se bude mírniti; ale za nedlouho vojenský soud opět jej počal stíhati pro nemírné pobuřování myslí, H. nevycházel z výslechů a z vazby u profósa, až konečně následkem obranné polemiky s vládními novinami (o článek Palackého: »O centralisaci a národní rovnoprávnosti v Rakousku«) vláda dne 18. ledna 1850 zapověděla »Nár. Nov.« nadobro a s nimi i jejich satiricko-humoristickou přílohu »Šotek«, v níž H. ukládal své hojné kaustické epigrammy, nastřádané od časů seminářských a moskevských, jakož i své prostonárodní popěvky politické, jež v tehdejší pohnuté době nad jiné mocně působily a podnes v ústech lidu se ozývají.

V zájmu národa a strany snažil se H., nepořídiv ve Vídni se stížností, založiti nové »Národní Noviny« v Brně nebo ve Vídni, ale nikde se mu nedařilo. Poněvadž po venkově našem byly jen malé knihtiskárny, nezbývalo, než obmeziti se na list menší, dvakráte v témdni vydávaný, pro nějž konečně H. nalezl v Kutné Hoře vlasteneckého knihtiskaře Fr. Procházku. Typy a sazeče musil si však H. opatřiti sám. Tak vznikl »Slovan«, jejž psal H. téměř zcela sám, maje pouze jediného stálého spolupracovníka, Kodyma. Hned první číslo bylo zabaveno a za krátko zakázána »Slovanu« Praha, Hradec Král., Josefov a Terezín. H. však, ač sám jediný, stál jako neoblomný bojovník za ústavní svobodu a dobré právo národa. Vyhojen trpkou zkušeností ze své důvěry ve vídeňské kruhy vládní, H. ve »Slovanu« plně ulevil roztrpčené duši zklamaného národa; bičoval nemilosrdným sarkasmem hru Vídně s námi a bránil smělou odvahou věc svobody, pokroku a osvěty národa svého proti rozmáhající se reakci světské i duchovní až do chvíle poslední. Jakoby tušil, že pěje svou píseň labutí, se zdvojenou pílí vštěpoval tu H. národu pravdy pro život nejdůležitější; dopověděl celé své přesvědčení a všechny své základní názory politické i filosofické s důrazem a ostrostí větší než před tím. Z dějin českých i všech národů vážil poučení, že politická a národní vážnost naše nebude nám nikdy dle spravedlnosti přiměřena, nýbrž dle naší moci: »Historie celého světa učí nás, že vlády od jakživa více práv národa šetřily z bázně než z lásky. Moje přičinění směřuje tedy k tomu, abych pomáhal národu k té vážnosti u vlády, která působí bázeň. Báti se nebude ale vláda jiného národa než dospělého v politickém smýšlení a proto musí býti naše první péče, k takové politické zralosti všechny třídy národa poznenáhla přivésti.« Dalším základním pravidlem našeho snažení má býti pevné držení se zásad svobodomyslných. »Jsme přesvědčeni, že jinak ničeho platného a trvanlivého dosíliti nám nelze a že ztraceni jsme, jakmile bychom korouhev svobody opustili.« Také své názory o myšlénce slovanské nyní vyjádřil do úplné plastičnosti. Charakterisuje ruskou vládu i lid, s nadšením mluví o jeho budoucnosti a síle a stanoví svůj názor o našem poměru k Rusku: »Jsem nepřítel vší despotie a budu až do poslední krůpěje potu hájiti konstituci; ale kdybych se despotie nikterak již uvarovati nemohl, jest mi ruská nejmilejší.« »Chtějíce zůstati Slovany, nechceme býti Rusy; ale přece raději budeme Rusy, než bychom se dali nutit k němectví.« Za hlavní základ celé slovanské politiky a za jedinou cestu k vítězství pokládal H. takou upřímnou a svědomitou vzájemnost mezi kmeny slovanskými, »abychom jedni druhých neopouštěli, ani tenkrát, kdyby skutečně z nějakého jiného spojení vykvétal okamžitý prospěch pro jednoho nebo pro druhého z nás.« Účelem slovanské té politiky H-čkovy pak jest »přivésti všecky západní a jižní kmeny slovanské do spojení a skrze toto spojení pojistiti každému z nich svobodu a rozkvět života národního... Až posud držel nás pohromadě více instinkt, cit společného nebezpečí, společné náklonnosti; zapotřebí jest ale, abychom nyní již s úplným vědomím dále pracovali jakožto dobře organisované strany. Svazek vzájemné podpory a ochrany mezi Poláky, Čechoslovany, Jihoslovany a Rusíny jest jediný pravý základ svobody slabších středoevropských národů: jest to amfiktyonský spolek k uhájení práv proti mocným škůdcům a násilníkům. Nedosti však na tom, abychom jen my slovanští kmenové mezi sebou ve stálém spojení byli: jest zapotřebí, abychom též i s neslovanskými národy, s kterými máme společný osud a společné snažení, srozuměti se hleděli. Především sem náleží Rumunové, pak i Vlachové a z části

také i sami Maďaři... **Emancipace od němectví musí býti v každém ohledu naše heslo**; a proto budiž studium jazyků a literatur románských, zvláště pak anglické a francouzské, hlavní péče našich nadanějších a vzdělanějších mladíků.«

V nastalém politickém šeru počala v Čechách a zvláště po Moravě pozvedati hlavy strana hierarchická, pomáhajíc slovem i tiskem dusiti ruch svobodomyslný a osvětný. Proti této propagandě vyvstal nyní H. obrněnými *Epištolami kutnohorskými*, v nichž s nevystižnou dovedností svým vtipným prostonárodním slohem bičoval farizejství, jež zneužívá citů zbožných a náboženství ku zištným účelům světským. Nábožensko-politické tyto úvahy a filippiky H-čkovy způsobily mocné pobouření v kruzích hierarchických; za to došly neobyčejné obliby v lidu našem. Vláda vídeňská, vidouc tento nesmírný vliv na mysl národa českého, nejprve proti H-čkovi začala vydávati vládní »Vídeňský Denník«. Následoval i pokus o zakoupení neohroženého publicisty; na to »Slovan« zakázán v Uhrách, v Haliči, ve Vídni a všude, kdekoliv panoval tehda stav výminečný, co chvíli zabavován a H. vyšetřován pro tiskové přečiny a zločiny. Konečně oktrojovala si vláda nařízením ze dne 6. čce 1851 moc a právo udíleti novinám »výstrahy«, aby po třetí výstraze nepohodlný časopis mohla prostě na vždy potlačiti. Již 20. čce obdržel »Slovan« od pražského místodržitele bar. Mecseryho výstrahu první a za krátko (9. srp. 1851) i druhou. Tím byl ovšem osud »Slovana« zpečetěn. Ve článku nadepsaném *Konec* dne 14. srp. 1851 napsal H.: »Té radosti nikomu jinému dopřáti nehodláme, aby »Slovana« zapověděti mohl: pročež sobě sami nyní zapovídáme »Slovana« a toto číslo budiž poslední jeho číslo. Dvakrát již zapověděli »Národní Noviny«, po třetí ať aspoň se jim toho nedostane...«

Ukončiv takto svou dráhu publicistickou, H. přesídlil s rodinou svou do Něm. Brodu, kteréžto město zamiloval si takřka jako své rodiště, maje v úmyslu koupiti si nějakou malou usedlost rolnickou a oddati se oekonomii, pro niž od jakživa měl zálibu; časem chtěl vydávati i hospodářské noviny. Avšak i po zániku listu vznesena na H-čka obžaloba pro dva články: *Správa záležitosti obecních* a *Proč jsem občanem?* Dne 12. list. 1851 došlo za nesmírného rozechvění myslí k sensačnímu přelíčení. H., dostaviv se s obhájcem svým drem Jos. Fričem, hájil se opět s touže veselou neohrožeností, jako někdy před porotou pražskou, a porota kutnohorská uznala ho opět jednomyslně nevinným! Radost lidu českého byla rovně veliká jako hněv vlády, která brzy na to poroty v Rakousku vůbec zrušila. Přátelé H-čkovi radili mu nyní k útěku z Rakouska. Leč on, maje za to, že nyní jako soukromník ustoupivši vládě úplně z cesty nebude jí více nepohodlným, odmítal rady i ochotu pomocnou a žil klidně rodině své a svým studiím. Avšak tu nenadále v noci na 16. pros. 1851 vyburcován H. policejním kommissařem pražským Dederou a četníky v bytu svém ze spánku a zavezen k rozkazu ministra Bacha do vyhnanství do Tyrol. Po 6denní klopotné a místy nebezpečné cestě, kterou H. s takým tklivým humorem vypsal v proslulých svých *Tyrolských elegiích*, deternován v tyrolském městečku Brixenu. Proč stalo se tak, nebylo nikdy se strany vlády Bachovy vysvětleno, tak jako zůstala nevysvětlena ona krutá bedlivost, s jakou byl H. ještě u vyhnanství policejně hlídán. Vykázán mu za obydlí pošmurný klášternický pokoj, zapověděna mu návštěva hostinců, kde se scházeli lidé vzdělanější, obmezeny mu volné procházky a odloučen takto ode vší společnosti lidské, překvapován co chvíli policejními přehlídkami, které, vnikajíce do jeho duševní dílny, odnášely z ní, cokoliv se jim uzdálo býti podezřelým.

Přímo stoicky snášel H. utrpení nezaviněné doufaje, že jej za nedlouho propustí, ne-li do vlasti, tož snad do ciziny. Chtěl a žádal, aby mu dovolili vystěhovati se do Srbska. Když však minula zima a s ní naděje na brzké vyproštění, povolal si H. svou choť i dcerušku Zdeňku k sobě do vyhnanství (21. kv. 1852). Dovoleno mu, že mohl si najati vlídnější byt, avšak nevykázáno mu na živobytí než 400 zl. stř. ročně. Maje jmění poskrovnu, byl uvržen H. v novou starost o budoucí existenci své rodiny; ale energie, ba i veselost podivuhodného ducha jeho vždy ještě byla neoblomna. Pracoval pilně; napsal tehda zpomenuté již skvostné »Tyrolské elegie«, humoristickou balladu *Král Lávra*, přepracoval dávno započaté komické epos *Vladimírův křest*, tuto bujně smělou a geniálně provedenou satiru na despotii světskou i církevní, sbíral materiál k obšírné historii Ruska, z níž doufal »vyvésti spis za nynějších časů tuze ponaučný«, a vedle toho osvěžoval se neustále studiemi nejrozmanitějšími, utrhuje si jako za let studentských od úst, aby si kupoval knihy, jichž mu z domova téměř nikdo nepůjčoval. Otvírání listů zastrašovalo přátele jeho tak, že přestávali mu dopisovati, čímž připraven H. o poslední zdroj útěchy; zatoužil nyní dvojnásob po nešťastné vlasti své a vyjadřoval tuto rostoucí bolnou touhu svou v listech přátelům neskonale dojemných, z nichž bylo patrno, kterak nezměrná ta muka již počala povážlivě mysl jeho skličovati. Stýská si, že k nějaké učené práci scházejí mu všecky pomůcky, k belletristické chuť a dobrá mysl, stěžuje si do častých prohlídek policejních, slovem, že ten čas v Brixenu strávený může si směle odečísti od svého živobytí. Přes to však zůstává stále týmž skalopevným charakterem, kterým býval: »Do Čech ovšem není naděje přijít. Ale proto všecko: *Sum qui sum!*« Věrný jakýs přítel chtěl mu tehda býti obětovně nápomocen k útěku do Švýcarska. H. odmítl, řka: »Rozhodnu-li se, provedu to jen sám...« a nesl zmužile osud až do září r. 1854. Tu ochuravěla choť jeho Julie tuberkulosou a k radě lékařově odejela s dcerou Zdeňkou 29. září 1854 do Čech. H. rozloučil se s nimi —

naposled a nyní teprve stal se mu pobyt ve vyhnanství nesnesitelným. Nestýkal se mnohdy po celé týdny s nikým a nedopisoval si než s chotí a příbuznými. »Brzy bych si odvykl docela mluvit...,« píše 8. pros. 1854 dru Pinkasovi; »přeju si stokrát za den, kdybych tak aspoň na chvíli mohl zas jednou v Praze si pohovořit; však my se přece ještě jednou shledáme, nepochybně zas tak, jako jsme se opustili, jen arci o několik let — moudřejší, což zvlášť na mně i zevnitř viděti bude, neb mi zde už hodně zešedivěly vlasy.« Končí památnými slovy: »Musíme být liberální co možno nejvíce a rusomané také co možno nejvíc, neb mám-li pro něco trpět, byl bych osel, abych trpěl nadarmo... To mne ale těší, že jsem posud nikdy nelitoval svého předešlého chování, ani toho, že jsem byl r. 1848 málo radikální, ani toho, že jsem byl r. 1850 až 1851 nejradikálnější v celém Rakousku (totiž mezi žurnalisty), co arci není tuze mnoho. Já ještě pořád pevně věřím, že se za nynějších časů s pravdou přijde nejdál.«

Mezitím švakr jeho Jaroš s veškerým úsilím domáhal se při vládě zrušení deportace H-čkovy, neboť život choti jeho byl již co nejvážněji ohrožen. Po dlouhých obtížích ministr policie slibil brzké propuštění H-čkovo, ale než k tomu došlo, zemřela Julie z rána 16. dubna 1855. Čtrnáct dní na to, 27. dubna 1855, stihlo H-čka, jemuž přátelé úmrtí choti jeho dosud zatajili, sdělení úřední, že ho propouštěji do Čech, ale že nesmí nikde jinde přebývati než v Něm. Brodě. Bratr a švakr jeho jeli mu vstříc na hranice české. Zvěděv o smrti ženy své, H. zachvěl se pod ranou tou do hlubin duše a odtud bylo po veselé mysli jeho veta na vždy. Vymohl si na několik dnů právo k návštěvě svého švakra v Praze, jenž u sebe choval osiřelé jeho dítě; avšak přátelé pražští, pokud mu zůstali věrni a nebáli se s ním obcovati, zhrozili se nad tělesnou i duševní proměnou jeho. Z hovorného, duchaplného společníka stal se málomluvný, zasmušilý, v sebe uzavřený samotář, přes jehož rty jen jako záblesk přelétl chvílemi trpký, bolestný úsměv. Léto, které trávil v Brodě, zdálo se naň blaze působiti. Vypadal sice na svůj věk záhy sestárlý, ale držení těla bylo statné. Však již v únoru r. 1856 stýskal si na tělesnou i duševní únavu, tělo jeho hubenělo, hlas se kalil a temnil; za nedlouho počal ho týrati kašel a při něm objevila se krev. Požádal tedy znovu o dovolení k návratu do Prahy, kde dne 28. kv. 1856 lékaři Jos. Podlipský a Hamerník rozpoznali pokročilou již tuberkulosu v plicích a v hrdle, načež vymoženo z Vídně povolení, že smí se H. vydati do lázní Šternberských, kamž se dne 22. čna odebral. Po měsíci již zastal ho zde dr. Podlipský ve stavu blouznění. Tuberkule zasáhly mozek a H., poživ najednou 8 prášků morfiových, ukrátil si bezděčně trápení své. Převezen v bezvědomí do Prahy v byt švakra svého, ležel pět dní v agonii, nepoznav již ani své Zdeňky. Poslední slovo jeho bylo »Julie«. Dne 29. čce 1856 odpoledne jakoby oživoval; dával znamení, že chce psát, ale jen ruka se pohybovala. Zemřel o 5. hodině odpolední oplakáván národem, jenž ztratil v něm jednoho z největších synů svých. — Spisy H-čkovy vydány r. 1870 »Svatoborem« (redakcí V. Zeleného), pak nakladatelem K. Šolcem v Hoře Kutné (1890 redakcí K. Tůmy a Zeleného). Jednotlivé vyšly již v několikátém vydání po různu v Praze. Životopisy H-čkovy psali: v »Čase« r. 1860 dr. A. Krása, Em. Tonner (ku slavnosti borovské), E. Sojka v »Našich mužích« (1864) a K. Tůma (Kutná Hora, 1885, Paměti o H-čkovi M. Veselský r. 1886. *KT.*

Havlík: 1) H. z Varvažova Bartoloměj, zvaný také Srnovec, spisovatel českolat. (* 1552 v Rokycanech — † 1610 v Praze). Studoval v Praze, kdež stal se r. 1575 bakalářem, o rok později mistrem svob. umění. Procestovav mnoho zemí, usadil se r. 1580 v Praze a oženiv se se Salomenou Matyášovou, stal se tu radním písařem novoměstským a posléze primasem. Přídomku z Varvažova dosáhl r. 1587 od Matyáše Srnce z Varvažova, jenž jej přijal v erbovní strýcovství. V literatuře znám jest H. několika latin. básněmi (elegie na smrt Veleslavínovu) a dvěma čes. spisy: *Štef. Gwazy De mutua et civili conversatione t. j. O ctném a chvalitebném v světě obcování* (vydán v Praze r. 1613 od Dan. Karla z Karlsperka); *Lazara Švendy, vůdce cís. Maximiliana II. proti Turkům, diškurs o běhu válečném a ouřadech vojenských* (t., 1618 vyd. od syna Jana H-a). Jireček, Rukověť I. 233 a II. 385; Čas. Musea 1881, 537.

2) H. Arnošt, kulturní historik mor. (* 1776 — † 1846 v Brně), byl protokollistou u magistrátu brněnského a zabýval se sbíráním pramenů ke kulturní historii moravské; badání a náhledy své uložil v pracích: *Über bildende Künste in Mähren* (»Annalen d. österr. Lit.«, 1810); *Nachrichten über Kunstwerke in Brünner Kirchen* (»Brünn. Wochenblatt«, 1824—27); *Zur Gesch. d. Baukunst d. bildenden u. zeichnenden Künste in Mähren* (Brno, 1838) a *Ergänzungen* (t., 1841).

3) H. Karel, spis. a buditel čes. (* 1811 v Žebráce — † 1884 v Poděbradech). Vystudovav na staroměstském gymnasiu pod J. Jungmannem, vstoupil na filosofii a práva, kdež spřátelil se s K. J. Erbenem, A. Rybičkou a j. V Žebráce zvláštní důvěře se těšil u děkana Vojt. Nejedlého, jenž svěřil mu redakci svých básní i Hněvkovského, Puchmajerových a j. chystaných k tisku. Utužen těmito přáteli ve snahách národních, jal se H. v tomtéž směru působiti ve svém okolí, zvláště v Žebráce, kde pokusil se založiti i knihovnu, ujímal se divadla atd. Sleduje českou literaturu, oblíbil si H. zvláště kaceřovaného Máchu a sháněl po smrti jeho básně, čímž nejednu uchránil před ztracením, a přispíval také sám do různých časopisů čes. (»Večerního Vyražení«, »Jindy a Nyní«, »Květů« a j.). Skončiv studie, stal se akcessistou a pak auskultantem u praž. magistrátu, r. 1848 byl členem Nár. výboru, r. 1851 soudním assessorem v Strakonicích, pak a d.

junstem [illegible] a [illegible] c. [illegible] Sbírka [illegible] staré [illegible] menovite [illegible] jež [illegible] Ermenem [illegible] [illegible] H. [illegible] s [illegible], Ermenem [illegible] [illegible] [illegible] H. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] H. [illegible] [illegible] gswissenschaft [illegible] se [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

4) H. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Nár. [illegible] [illegible] K [illegible]

5) H. [illegible] v Praze [illegible] Strané v Praze [illegible] [illegible] XVI.

Havlov *Haclesruta* [illegible] v Čechách [illegible] Kaplice, fara a p[illegible] K[illegible]

Havlovice: 1) H. [illegible] Čechách [illegible] hejt. [illegible] a pš. Domažlice [illegible] **2)** H [illegible] Kostelce, pš. [illegible] **3)** H. [illegible] u Kobyly, hejt. [illegible] Čes., fara [illegible] — **4)** H. [illegible] Trutnov [illegible] a pš. Úpice; 72 [illegible]

Havlův David [illegible] viz [illegible]

Havnatka viz [illegible]

Havola (něm. *Havel*), největší přítok Labe [illegible] strany v Německu. [illegible] z jezera [illegible] v Meklenbursku [illegible] Braniborska a vtéká do Labe [illegible] H. jednak [illegible] jezera, jednak [illegible] Sprévu a Plavu. [illegible] H-le, dílem odvodňuje [illegible] H-lu [illegible] jinými řekami. Nejdůležitější průplavy jsou Finowský, Plavenský a velký Havolský (Havelländischer Hauptcanal neb Grosser Hauptgraben). [illegible] H. vzpomíná se [illegible] Anna Lauresha [illegible] *Pe.*

Havolané (u Němců Heveller), větev [illegible] kmene Slovanů baltických [illegible] po řece Havole (v kraji Havelland) v [illegible] Braniborsku. Hranici jejich území s [illegible] stran [illegible] tvořila Havola, s jedné [illegible] Dosa (Dosse). Není [illegible] jméno H. jest domácího původu, neb [illegible] tak od Němců sami Stodorané [illegible] Thietmar Chron. l. IV. c. [illegible] H-ny a Stoderany, kdežto Adam Brémský (Gesta l. II. c. 18) a dle něho [illegible] Chron. l. I. c. 21) je rozlišují. [illegible] se H. kol r. 900 u Geografa [illegible] Alfreda, ač někteří vidí jméno [illegible] v klassických Helvetonech. Zevrubnější zprávy ze století pozdějších: ze kmene H-nů, tedy Stodoranů pocházela dle Kosmy [illegible] Drahomíra. S Němci utkali se H. [illegible] [illegible] 928—29 válčil s nimi Jindřich Čižař [illegible] v území jejich biskupství braniborské. V jejich kraji působil i známý [illegible] Mnoho krve slovanské tu vyteklo [illegible] Albrecht Medvěd úplně si H-ny [illegible] a tak základ položil k potomnímu [illegible] braniborskému a pruskému. Slovanstvo [illegible] vypuzeno, jednak se poněmčilo, až [illegible] českého panství v Braniborsku [illegible] H-nů znali jazyka slovanského [illegible] dodnes hlásají jejich památku. [illegible] braniborsko a Stoderané. *Pe.*

Havolská jezera (Havelseen) viz Havola.

Havolsko (něm. Havelland), krajina [illegible], v níž kdysi seděl kmen slovanský [illegible] tvoří dnes dva [illegible] okresy: H. Západní (s městem [illegible]) a Východní (s městem Navnem, Nauen). Střední část H-ka slove Havolský [illegible] Luch, druhdy mo[illegible] odvodněním (provedeno [illegible]) se velmi úrodnou. *Pr.*

Havran: 1) H. polní (*Corvus frugilegus*) [illegible] menší než vrána, černý zobák jeho [illegible] jest u kořene rovný, u konce slabě [illegible] sehnutý; staří ptáci mají zobák u kořene lysý. Peří jest černé s leskem do fialova nebo do modra. Délka těla 47—50 *cm*, křídel 35 *cm*, délka ocasu 19 *cm*. Žije v Evropě místy stále, u nás stěhovavě. K nám přilétají již v únoru a v březnu, hnízdí se družně, nikoli však bez sváru a křiku, jenž zní *kráá, kroá*. Když povyrostla druhá mláďata, slétají se v houfy, které s kavkami a špačky po hojnější potravě [illegible] a v říjnu neb i později odlétají na jih, ač ne všichni. Sbíráním hmyzu v polích a na lukách stává se h. polní užitečným. *Bše.*

2) H. (*Corvus*) v astronomii, menší souhvězdí jižní, čítá dle Gouldovy »Uranometria Argentina« 53 hvězd do velikosti 7., z nichž hvězdy γ, δ, β velikosti 2., a pak velikosti 3. vytvořují menší nepravidelný čtyřúhelník, jenž charakterisuje konstellaci. Souhvězdí rozkládá se v mezích: v rektascensi téměř od

12h do 13h 30m, v deklinaci od —10° do —25°. *Gs.*

Havraň, Havraní, Havransko, nyní popl. dvůr a myslivna u Střeziměřic v Čechách, hejt. Poděbrady, okr. Nymburk, fara Chleby, pš. Křinec; 3 d., 4 ob. č., 8 něm. (1890). Kde stojí nynější myslivna Havransko, stával již v nejstarší době župní hrad (župa havranská), později zemanská tvrz H. Okolo r. 1400 připomíná se ves a tvrz, jejíž majetník Jan Šváb z H-ně r. 1412 zemřel bez synů a celé zboží jako odúmrť připadlo králi. Po roce dána ves a tvrz Alešovi z Býchor a Prokopovi ze Soběšína lénem se službou manskou ke hradu Vyšehradu. Ve 2. pol. XV. věku seděl na H-i Čeněk Dašický z Barchova, který prodal tvrz a ves k panství nymburskému, a později postoupeno celé zboží městu Nymburku, jemuž pro účastenství v odboji r. 1547 konfiskováno a připojeno k panství poděbradskému. Ves a tvrz zpustla ke konci XV. věku a zůstal tu jen dvůr, který v XVIII. stol. rovněž zašel; místu prostě říkalo se Havransko. R. 1886 rozvezeno bývalé tvrziště, při čemž nalezeny četné starožitnosti. Viz Pam. arch. díl X. str. 485 a díl XV. str. 362.

Havraně, Havraň (něm. *Hawran*), far. ves v Čechách, hejt. a okr. Most; 70 d., 260 ob. č., 663 n. (1890), kostel sv. Vavřince (již r. 1364) muč., 3tř. šk., čet. stanice, pš., teleg., žel. st. rak. st. dr. (Podčeradce-Vrskmany) a hnědouhel. doly. Po vsi té jmenuje se r. 1281 Chval a r. 1337 Ježek z H.

Havránek: 1) H. Eustach, kněz a kreslič († 1775 v Praze). Látky ku svým kresbám čerpal z bible a legend o svatých.

2) H. František X., český spisovatel theolog. (* 26. září 1805 v Král. Hradci — † 19. listop. 1867 v Únhošti). Gymnasium studoval v Král. Hradci, theologii v Praze, kde r. 1827 vstoupil do řádu Křižovnického a r. 1831 vysvěcen na kněze. Kaplanovav potom v Praze u sv. Františka a u sv. Petra, stal se novicmistrem a spirituálem kleriků řádových i duchov. správcem sester šedorouchých a posléze farářem v Únhošti. R. 1862 dostal od papeže pravomoc apoštolského missionáře. H. slynul svého času jako dobrý kazatel český, o čemž svědčí také jeho *Postní kázaní* (Praha, 1840) a *Nedělní kázaní* (t., 1843 až 1846, 3. sv.). R. 1851 byl spoluredaktorem »Blahověsta« a r. 1852 »Časop. pro kat. duchov.«. Viz »Čas. kat. duch.« 1867, 624.

3) H. Bedřich, malíř čes. (* 1821 v Praze), žák krajinářské školy Ant. Manesa, která r. 1835 při pražské akademii znovu byla zřízena. Spolužáky jeho byli Herold, Brechler, Kautský, Liehm a j., kteří zároveň s ním po smrti Manesově podali se novému vlivu prof. Haushofera. Manes i Haushofer vedli však žáky své pouze k plastickému a objektivně formovému názoru krajinnému, nedovedouce fixovati subjektivní elementy náladové a suggestivní. Proto i u H-nka převládá určitost detailů, kresba, linie a kontura, ale naprosto nedostává se vzduchu, světla a náladového prostředí. H. nezná měkkých nuancí barev, fialových a šedivých, splývavých a vířivých, jeho paleta jest střízlivá, štětec úzký, bojácný a hrotitý, technika úzkoprsá. Při tom jest H. nesmírně pilný a dovede způsobem překvapujícím prokresliti nejzazší pozadí tak podrobně, že rozeznáváme jednotlivé rostliny; píle ta však zároveň není než svědectvím o nesprávnosti theorie krajinářského realismu let čtyřicátých, školy Rubenovy a Haushoferovy. Veřejného života uměleckého účastnil se H. od r. 1843, kdy poprvé vystavoval *Krajinu na Labi*. Od těch dob skoro každoročně účastnil se výstav. Z krajin jeho jmenujeme: *Chiemské jezero* (1844 J. Svoboda v Sobotce); *Rybářská chatrč na Frauenchiemsee* (1847); *Podzimní jitro* (t. r.); *Les na jaře* (1849); *Podzimní jitro na Horním jezeře* (t. r.); *Krajina u Královského jezera* (1850); *Selský dvůr v Išlu* (1852); *Les na jaře* (1853); *Bukový les* (1854); *Partie ze Sudet* (1855); *Mlýn v bavorských horách při dešti* (1845); *Wagingersee u Salcpurku* (1848); *Ze Šumavy* (t. r.); *Opuštěný mlýn v údolí Punkvy na Moravě* (1852); *Krajina na Moravě* (1857); *Partie z Ouporu u Mělníka* (1870). Z obrazů jmenovaných H. později některé opakoval, jako na př. mlýn v údolí Punkvy (1892). Z novějších prací jmenujeme ještě jen: *Selský dvůr v Sudetách* (1860); *Mlýn v Dürenthalu* (1872); *Selský dvůr ve Vídími*, *Královské jezero* (1866, majetek hrab. Thun-Hohensteina); *Sv. Ivan u Berouna* (maj. dra Bergera v Praze); *Židovský hřbitov v Praze* (maj. sl. Zd. Braunerovy v Paříži). H., jenž nyní žije v Praze a v Chuchli, mnoho cestoval a to nejen v Čechách a na Moravě, ale zejména jako všichni žáci Haushoferovi rád chodíval do Alp a k Chiemskému jezeru nebo do Šumavy; mimo to cestoval v Polsku, již. Německu a ve Francii. Po nějaký čas byl H. učitelem arciknížete Ludvíka Toskánského a illustroval mimo dílo »Die Balearen« (vyd. arcikníže Ludvík Salvator) také Ottovy »Čechy«. *J-k.*

Havrani (*Corvidae*), čeleď zpěvavých ptáků těla zavalitého, statného a poměrně značné velikosti. Zobák poměrně veliký, silný, se stran smačknutý, přímý nebo zakřivený, porostlý jest u kořene štětinami nosní dírky kryjícími. Křídla střední délky, zakulacená mají 10 letek ručních, z nichž první as o polovici kratší druhé; ocas přitupělý nebo klínovitý ze 12 per složený. Nohy veliké, silné mají nárt delší než střední prst na středu štítky krytý. Zná se ku 200 druhů, ve všech dílech světa a ve všech pásmech obývajících; v jistém okršku bývají stálé, v krajinách teplejších nalézají se u větším množství nežli v pásmu mírném a studeném. S hor stěhují se někdy do nížin. Chodí dobře a létají snadno i vytrvale; mají výborný čich; jsou všežraví, živíce se všelikými živočichy, kterékoli přemoci dovedou, ptáky, hraboši, křečky, nebo mršinami, hmyzem, bobulemi, semeny. Dle toho stávají se lokálně buď škodlivými neb užitečnými. Kde tedy místně škodí a příliš se rozmáhají, mohou v čas a energicky býti hubeni, všeobecně nelze však nikdy celou čeleď odsuzovati. Jde-li

s [illegible] černých peří. [illegible] potravinu, [illegible] za [illegible] a [illegible] až [illegible] ve [illegible], kde [illegible] [illegible] u mostu. H [illegible] se [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] za [illegible] za [illegible] [illegible] více [illegible] staví [illegible]. K nepřátelům jejich kromě člověka náleží dravé ptáci. Hlavní: [illegible] z [illegible] [illegible] a [illegible]. K havranům náležejí: Havran polní. Vrány. Krkavec, Kavka. Straka. Sojka. Ořešník, o nichž viz pod jednotl. hesly. *Bic.*

Havraníky, ves mor., viz Kotěrníky.

Havránkův potok, potok na Moravě, přes nějž vede most na okr. silnici mezi Rožnovem a Frenštátem, v těsném údolí mezi vrchy a lesy, k němuž se pojí mnoho pověstí o loupežnících. *Vic.*

Havrda Ferdinand (* 1845 v Praze), studoval na akad. gymn. v Praze, práva ve Vídni, r. 1870 vstoupil do státní služby poštovní tamtéž, r. 1882 stal se tajemníkem v Praze, kde je nyní poštov. radou. Cestoval po Německu, Italii, Francii, Anglii, Belgii a Hollandsku, studuje tamější poštovní zařízení. Psal o vývoji poštovnictví v Dol. Rakousích (1876), sestavil pro Národopisnou výstavu (jako člen obchodního odboru) statistiku poštovnictví a telegrafu z posl. 25 let a znázornil vývoj poštovnictví v Čechách od r. 1740–1895 v jedenácti mapách. Psal i do filatelistických listů, z nichž jeden sám redigoval, a jest spolupracovníkem Ottova Nauč. Slovníku. V poštovních kursech přednáší zeměpis.

Le Havre [ávr], H. de Grâce, lat. *Gratiae Portus*, hl. město arrond. ve franc. dep. Seine Inférieure, na sev. břehu 9 *km* šir. a 6·15 *m* hlub. ústí Seiny a na tratích Paříž-H. a H.-Montvilliers Západní žel. dráhy. Opevněno 3 pevnůstkami a několika batteriemi; dřívější rozsáhlé hradby byly r. 1854 zrušeny. Město pravidelně stavěné má pěkné ulice a náměstí, z nichž uvésti sluší Rue de Paris, Cours de la République, Boulevard de Strassbourgh, Boul. Františka I., náměstí Ludvíka XVI, Ludvíka Filipa, Richelieuovo, staré tržiště (*Vieux Marché*) a četná nábřeží. Oblíbenou procházkou jest sev.-záp. hráz přístavní (*Jetée du Nord*). Z budov vynikají chrámy Notre-Dame z l. 1557—1600 a Sv. Františka, radnice v renaiss. slohu (1855), museum s knihovnou, před nímž postaveny jsou pomníky zdejších rodáků, básníků Bernardina de St.-Pierre a Casimira Delavigne od Davida d'Angers, palác spravedlnosti (1876), bursa (1880), celnice, zbrojnice a námořní arsenál. I s předměstími Bleville, Sainte-Adressa, Graville a Sanvic má H. 116.369 ob. (1891, r. 1856 pouze 62.470). Dále má lyceum, hydrografickou školu s hvězdárnou, vyšší obch. průmyslovou a uměleckou školu, lyceum pro dívky, knihovnu s více než 50.000 sv., museum umělecké, starožitnické, obchodní a přírodnické, soudní dvůr první inst., 2 smírčí soudy, obch. soud a komoru, celní ředitelství, likvidační pokladnu pro terminový obchod kávou, filiálky několika bank, pojišťovací ústavy a jest sídlem námořního [illegible] a konsuláty cizích států. Závody jest mnoho průmyslových: H. má mnoho velkých strojen, loděnice, [illegible], sklady a továrny na tabák, spracování [illegible], [illegible] pivovarnické, [illegible] kabely, [illegible] [illegible], konservy, papír, mýdlo, výtažky z barevných dřev, rafinerie petroleje a cukru, přádelna a tkalcovna bavlny, parní mlýny a pivovary. V obchodě jest H. druhým městem Francie. Dovoz roku 1893 obnášel 17,[illegible].000 q v ceně 815,100.000 fr. Dováží se surová bavlna z Ameriky a Vých. Indie, vlna, bavlněné a hedvábné zboží, kůže hlavně z Argentiny, káva, kakao, tabák, pepř, indych, pšenice, rýže, mouka, víno, oleje, tuky, rohovina, kaučuk, barevná dřeva ze Záp. Indie, dříví cedrové, mahagonové a ebenové, měď, rudy, petrolej, kamenné uhlí a j. Vyváží se hedvábné, vlněné a bavlněné látky, oděv, prádlo, zboží kožené a soustružnické, hračky, t. zv. pařížské zboží, nábytek, zboží kovové, výtažky z barevných dřev, surové kůže, kakao, káva, máslo, jemné oleje, brambory a j. Zboží vyvezeno r. 1893 5,400.000 q v ceně 761,300.000 franků. Přístav pojímá asi 500 lodí a skládá se z přístavu předního (*Avant-port*) a 9 bassinů, spojených mezi sebou 13 plavidly a zaujímajících do romady 96 *ha* plochy. Přístavní nábřeží mají 13.550 *m* délky; dále jest zde 6 doků, veliká skladiště pro zboží, zařízení pro nakládání a skládání zboží, rozvětvené koleje přístavní a 7 majáků, z nichž 2 po 20 *m* vysoké stojí na křídovém mysu de la Hève (100 *m* n. m.). Průplavem Tancarvillským 25 *km* dl. umožněno přímé připojení přístavu na plavbu po Seině. R. 1893 přijelo, pokud mezinárodní dopravy se týče, 2321 lodí o 2,093 144 tunách a odjelo 1404 l. o 1,419.259 tunách. V pobřežní dopravě přibylo 3339 lodí o 476 203 t. s 1,850.000 q zboží a odjelo 3375 lodí o 571.015 t. s 3,600 000 q zboží. Obchodních lodí měl H. koncem r. 1893 382 o 181.695 tunách. V mezinárodní dopravě jest více než $^4/_5$ lodí parníků a více než $^2/_3$ lodí cizích, jmenovitě anglických. Plavba směřuje hlavně do Anglie, Spoj. Obcí, Německa, Argentiny a Brazilie. Jinak však jest H. v pravidelném spojení se všemi důležitějšími přístavy světa. Poslední dobou jest H. též jedním z vystěhovaleckých přístavů (ročně asi 30 000 vyst.) a má dosti četně navštěvované mořské lázně. Dopravě slouží koňské dráhy a lanová dráha vede na výšinu Ingouville. — Za doby římské byla zde veledůležitá *Constantia Castra*, později založili zde Angličané rybářskou ves s kaplí (*la chapelle de grâce*). Teprve za Ludvíka XII. r. 1509 počato se stavbou města, František I. pak roku 1517 založil zdejší přístav a opevnil město. Opevnění sesílena Jindřichem II. a Ludvíky XIII. a XIV. Roku 1562 vydáno bylo město Condéem anglické královně Alžbětě, avšak r. 1563 Montmorencym opět zpět dobyto. Již r. 1572 byl H. znamenitým místem obchodním. Za Ludvíka XIV. byla tam přeložena Indická obchodní společnost, která r. 1643 založila obchodní stanici na Madagaskaru. Později sídlila zde Společ-

nost Senegalská. H. byl několikráte bombardován Angličany, tak r. 1678, 1694, 1759 a 1778 aniž však větších škod utrpěl. V H-ru narodili se básníci Bernardin de St.-Pierre, Casimir Delavigne, spisovatelka románů slečna de Scudéry, dramatický básník Ancelot, palaeograf Léon Gautier a král Ludvík XII. — Arrond. havreský má na 904·61 km^2 ve 13 kantonech a 128 obcích 274.277 ob. (1891). — Srv. Morlent, Le H. ancien et moderne (H., 1825, II sv.); Guilmeth, Histoire de la ville et des environs du H. (t., 1842); Borély, Histoire de la ville du H. et de son ancien gouvernement (t., 1883—85, V sv.); Siegfried, Le H., marine, commerce, industrie etc. (t., 1885); Braquehais, H.-Guide (t., 1888); C. de Cordemoy, Le H. et les Ports de la Seine (Paříž, 1888); Simons, Le H. et les côtes du Calvados (t., 1894).

Havřice, ves na Moravě, hejt., okr., fara a pš. Brod Uher.; 190 d., 903 ob. č., 13 n. (1890), 2tř. šk. a samota Vazová.

Haw., přírodopisný skratek, jímž označen angl. přírodopisec Adr. H. Haworth.

Hawarden [hárdn], městys angl. v hrab. flintském v sev. Walesu, 5 *km* na západ od Chesteru, na trati železné dráhy, ve středu uhelného obvodu, má starý kostel, r. 1857 restaurovaný, lat. školu, výrobu hliněného nádobí, ohnivzdorných cihel a 15.802 ob. (1891). V H-u jest venkovské sídlo W. Gladstonea H-Castle v rozsáhlém parku.

Haweis [háis] Hugh Reginald, spis. angl. (* 1838 v Eghamu), jako kazatel londýnský nastoupil po F. D. Mauriceovi a jako on byl z předáků Broad-Churche. Byl přítelem Garibaldiho a sjednocení Italie, v hudbě Wagnerianem. Napsal: *Amy Arnold* (1871); *Music and morals* (15. vyd. 1888); *Thoughts for the times* (12. vyd. 1881); *Shakespeare and the stage* (1878); *American humourists* (1882); *My musical life* (1884; 2. vyd. 1888); *Pet, or pastimes and penalties* (1886); *Broad Church* (1891); *Sir Morell Mackenzie* (1893) a j. obsahu bohosloveckého.

Hawick [hauik], vzkvétající město ve skotském hrabství roxburghském při stoku Slitrigu s Tevootem na britské sev. dráze; má kostel z XIII. st., novou radnici, latinskou a kreslířskou školu, ústav pro řemeslníky s knihovnou nemocnici a j. H. jest hlav. sídlem skotského průmyslu punčochářského (1178 dělníků) a výroby vlněných plaidů a houní (3024 dělníků); dále má výrobu rukavic, strojů, obchod s obilím a dobytkem a 19.204 ob. (1891). Za řekou jest tovární ves Wilton.

Hawkesbay [haoksbé], též Hawke bay, největší zátoka při jv. břehu sev. ostrova N. Zealandu, r. 1769 Cookem tak pojmenovaná podle admir. Hawkea. Dle ní nazývá se provincie vedle ní se rozkládající. Na 11.377 km^2 žije tu 28.506 ob. (1891), kteří se živí v již. a záp. části vzděláváním půdy, v sev. výborným chovem ovec a hov. dobytka. Hl. město a přístav Napier v jižní části zátoky.

Hawkesbury [haoksbery], řeka v N. J. Walesu (Austr.). Vzniká na Culinarinrange pode jménem Wollondilly, později má jméno Nepeau, nad Windsorem stává se splavnou pro lodi nosnosti 100 *t*, nedaleko před ústím přijímá od sz. ř. Colo, při čemž mění i svůj tok dosud ssvých. ve východní. Vlévá se v Brokenbai sev. Sydneye do Tichého okeánu. Délka 528 *km*.

Hawkins [haok-]: **1)** H. John, sir, plavec angl. (* 1520 v Plymouthu — † 1595), byl pirát a otrokář, čímž získal ohromné jmění. Podskočiv španěl. krále Filipa, došel přízně Alžbětiny, stal se pokladníkem angl. loďstva, r. 1588 bojoval jako viceadmirál proti »nepřemožitelné armádě«, vele lodi »Victory«, načež povýšen za rytíře. H. byl nízký charakter, styk s Drakem však postavil jej nezaslouženě do lepšího světla.

2) H. John, sir, angl. dějepisec hud. (* 1719 v Londýně — † 1789 t.), advokát, zkusil se jako skladatel nehrubě skvěle, zasluhuje však paměti knihou *General history of the science and practise of music* (Londýn, 1776, 5 sv.; novotisk t., 1875, 2 sv.), prací velmi záslužnou.

3) H. Benjamin Waterhouse, přírodozpytec angl. (* 1807 v Londýně — † 1889 v New-Yorku), vychován na St. Aloysius College, učil se sochařství, později s velikou pílí pěstoval vědy přírodní, hlavně zoologii a geologii. Delší čas žil na venkovském sídle hraběte Derbyho v Knowsleyi, zabývaje se životem zvířat a studiem tvaru těla, v jehož znázornění nabyl nevšední dokonalosti. K návrhu společnosti křišťálového paláce v Sydenhamu zhotovil průběhem čtyř let zdařilé reprodukce vyhynulých zvířat obrovských pro geol.-palaeontologické oddělení paláce toho, konal pak na škole při paláci zřízené a na různých místech po Anglii populární přednášky přírodovědecké. R. 1865 odejel do Ameriky a usadil se v New Yorku, kdež provedl obrovské rekonstrukce vyhynulých zvířat pro Centrální park a zabýval se pořádáním přednášek přírodovědeckých. V činnosti literární vynikl hlavně populárním a praktickým podáváním anatomie zvířecí a lidské. Ze spisů jeho jmenujeme: *Popular comparative anatomy* (Lond., 1840); *Elements of form* (t., 1842); *Gleanings from the menagerie at Knowsley, with illustrations* (tam., 1850); *A comparative view of the human and animal frame* (t., 1860); *Atlas of elementary anatomy*, s Huxleyem (t., 1865); *Artistic anatomy of the horse* (t., 1865); *Artistic anatomy of cattle and sheep* (t., 1867).

Hawkshaw [haokšao] John, sir, angl. inženýr (* 1811 v Leedsu — † 1891 v Londýně). R. 1831 řídil dolovací práce na měď v Jižní Americe, načež stavěl v Anglii železnice, zejména dráhu Yorkshirskou. V Norfolku podařilo se mu zadržeti nebezpečí povodně, hrozící sbořením velkých jezů St. Germainských. R. 1870 stavěl podmořský tunnel mezi Calais a Doverem. R. 1873 povýšen do stavu šlechtického. Z velkých prací svěřených jeho dozoru uvésti jest: železnici z Rigy do Vitebska v Rusku, dvě trati, Charing Cross a Cannon, v Londýně, kdež současně provedl dva mosty přes Temži; základy nových pevností spithead-

ských; tunnel severnský; velký průplav amsterdamský; přístavní hráze v Buenos Ayres a j. Dílo technicky cenné jsou jeho *Vzpomínky na jižní Ameriku* (1838). *Ubn.*

Hawlea pulcherrima Corda, zkamenělá kapradina (řádu *Marattiaceae*) z kamenouhelných vrstev v Čechách a Sasku. *Vský.*

Haworth [hé-], město ve Westridingu angl. hrabství yorkského, sev.-záp. od Bradfordu, na Středozemní dráze, s přádelnami a 5034 ob. (1891). V H-u bydlila a zemřela Charlotta Brontë (Currer Bell), autorka románu »Jane Eyre« (»Sirotek Lowoodský«).

Haworth [hé-] Adrian Hardy, přírodopisec angl. (* 1772 — † 1833 v Little Chelsea). Zabýval se botanikou a entomologií; napsal: *Synopsis plantarum succulentarum* (Lond., 1812, Norimb., 1819); *Supplementum* (Lond., 1819); *Saxifragearum enumeratio* (t., 1821); *Narcissearum Monografia* (t., 1831).

Hawthorne [hóthorn]: **1)** H. Nathaniel, spisovatel americký (* 1804 v Salemu Mass. — † 1864 v Plymouthu), studoval na Bowdoin College, kolem r. 1825 počal psáti, ale nevzbudil pozornosti, až r. 1837 vydal v Bostoně první sbírku povídek *Twice told tales* (2 sv., 1842; nové vyd. 1855). V l. 1839 až 1841 byl celním úředníkem v Bostoně, přimknul se pak k falanstéru fourieristů »Brook-Farm-Community« v Roxbury, žil jejich způsobem a vytěžil z těchto dojmů později *Blithe dale Romance* (1852, 2 sv.). R. 1842 vystěhoval se na statek v Concordu (Mass., kde žil samotářsky, a vydal *Twice told tales* (2. řadu 1845) a *Mosses from an old Man* (1846). V l. 1846—49 byl celním inspektorem v Salemu. Uveřejnil pak svá dvě arcidíla *The scarlat letter* (1850) a *The house of the seven gables* (1851) a po nich *The wonder-book* (t. r.); *The snow image and other twice told tales* (1853) a životopis spolužáka svého Franklina Pierce, jenž, stav se presidentem, jmenoval H-a konsulem v Liverpoolu (1853-57). H. cestoval pak po Francii a Italii, odkud přinesl román *The marble Faun*, později *Transformation* (1860). R. 1860 vrátil se do Concordu, napsal tu ještě *Our old home*, sbírku rozprav o Anglii (1863); *The Dolliver romance*; *Septimius Felton* (1872) a polodokončené *Dr. Grimshawe's secret* (1882). Kromě toho psal pověsti a povídky pro děti (tak *Liberty tree*, 1842, a *Grandfather's chair*, 1841). H. je z předních novodobých romanopisců amer.; lákají ho předem muka svědomí, utrpení, jež přináší vina a hřích, a takovéto duše rozhlodané maluje s vášnivostí puritána v sytých a strašidelných barvách. Souborná vydání jsou z r. 1883 (Boston, 12 sv. s životopisem od G. P. Lathropa), 1878 (Boston, »Little classic edition«, 24 sv.), 1891 (8 sv.). Do češ. přeloženy malé ukázky v Album čes. jihu 1883 a v Hlase Nár. 1890. Srv. Page, Memoir of H. (Londýn, 1872); obšírný životopis od syna jeho Juliana (Bost., 1884); Lathrop, A study of H. (1886); Bridge, Personal recollections of H. (t., 1893); American, English, French, Italian note-books uveřejněné vdovou (1868—71, 6 sv.).

2) H. Julian, novellista amer., syn před. (* 1846 v Bostoně, Mass.), studoval inženýrství v Drážďanech, načež r. 1870—72 pracoval jako inženýr v dolech newyorských. Později meškal v Anglii (1874—82), nyní žije v Novém Yorce. Napsal menší črty mravoličné *Saxon Studies*, pak řadu novell a románů, z nichž jmenujeme: *Brellant* (1873); *Idolatry* (1874); *Garth*; *Sebastian Strome*; *Dust*; *Fortune's Fool* (1883); *Beatrix Randolph* (1884) a životopis svého otce (1884).

Haxo [axó] François Nic. Benoit, generál franc. (* 1774 v St. Didieru — † 1838 v Paříži). Vstoupil do inženýrského sboru a vynikl při obléhání Zaragozy, Leridy, Mequinenzy a r. 1812 jako brigádník a pobočník Napoleonův před Mohylevem. R. 1813 provedl opevnění Hamburku, ale u Chlumce byl zajat. Za Ludvíka XVIII. jmenován byl generálním inspektorem inženýrského sboru, řídil r. 1832 obléhání Antwerp a vypracoval plán na opevnění Paříže.

Haxthausen August, Freih. v. H. Abbenburg, polit. oekonom něm. (* 1792 v Bökendorfu — † 1866 v Hannovru). Vystudovav r. 1818 v Gotinkách práva, spravoval otcovské statky a zabýval se při tom studiemi agrárními. Spisem *Über die Agrarverfassung in dem Fürstenth. Paderborn u. Corvey* (Berlín, 1819) obrátil na sebe pozornost korunního prince a pozdějšího krále Bedřicha Viléma IV., byl jmenován tajným radou a uloženo mu, aby procestoval a agrárně prostudoval země pruské. Devět let (1829—38) byl na cestách a sebral velmi mnoho cenného materiálu, z něhož vyšla jen část týkající se vých. a záp. Pruska: *Die ländliche Verfassung in der Prov. Preussen* (Královec, 1839; teprve za 22 let vyšlo pokračování původně zamýšlené publikace, a sice z péra Alex. Padberga: »Die ländliche Verfassung in der Prov. Pommern«, Štětín, 1861). Pro Slovany jest zvláště zajímavá další práce H-ova: *Über den Ursprung und die Grundlagen der Verfassung in den ehemals slavischen Ländern Deutschlands im allgem. u. d. Herzogtums Pommern im bes. Eine Einladungsschrift zur Erörterung und litterar. Besprechung* (Berl., 1842). Uveřejniv r. 1842 v »Allg. preuss. Staatsztg.« stať o rus. ukaze ze 2. dub. 1842 stran upravení smluvního poměru mezi poměščíkem a sedlákem ruským, byl H. vyzván od cís. Mikuláše, aby prostudoval též agrární poměry ruské. Ačkoli se zdržel v Rusku jen málo přes půl roku (do poč. r. 1844), nasbíral H. za tuto krátkou dobu materiál ještě mnohem zajímavější než v Prusku. Plodem studia toho bylo proslulé dílo: *Studien über die inneren Zustände, das Volksleben u. insbes. die ländlichen Einrichtungen Russlands* (Hannover a Berlín, 1847—52, 3 sv.; též franc. *Etudes sur la situation intérieure, la vie nationale et les institutions de la Russie*, t., 1848—53; do ruštiny knihu přeložiti nebylo dovoleno, později přeložil pouze prvý svazek Ragozin: *Izslědovanija vnutrennich otnošenij narodnoj žizni i v osobennosti seljskich učreždénij v Rossiji*, Moskva,

1870). Dílem tímto pojistil si H. najednou veliké jméno nejen v západní literatuře, nýbrž i v Rusku. Ruská vesnická občina, na kterou H. ve 3. svazku svého díla upozornil, byla v Evropě dosud skoro neznámá, a H. platil za objevitele slovanského občinného principu, ačkoli neprávem. Myšlénky jeho jsou namnoze ohlasem slovanských ideí Lelewela a Mickiewicze, známých na západě v rouše francouzském a něm., ačkoli v jednotlivostech se H. od obou uvedených spisovatelů značně liší. Novoruská občina vesnická nepochází dle H a z dob prastarých, nýbrž vznikla následkem zavedení podušné daně teprve v XVIII. stol. Ze 3. sv. H-ova hlavn. díla vyšlo separátně: *Die Kriegsmacht Russlands* (Berlín, 1852, též franc. *Les forces militaires de la Russie*, t., 1853). Kromě toho vydal H. dvojdílný spis *Transkaukasia* o sociálním životě několika národů mezi Černým a Kaspickým mořem (Lipsko, 1856, rus. *Zakavkazskij kraj*, Petrohrad, 1856), franc. spis. *De l'abolition par voie législative du partage égal et temporaire des terres dans les communes russes* (Paříž, 1858), práci *Die ländliche Verfassung Russlands* (Lip., 1866) a sborník monografií několika spisovatelů *Das konstitutionelle Princip* (t., 1864, 2 díly; 2. díl t. franc., 1865; rus. od Utina a Kavelina *Konstitucionnoje načalo*, Petr., 1866). -dlc.

Hayange [ejãňž] viz Hayingen.

Hayd, vsi v Čechách: **1)** H. v hejt. tachovském, viz Bor 1). — **2)** H. v hejt. karlovarském, viz Haid 2).

Hayda, město v Čechách, viz Hajda.

Hayden v Tyrolsku, viz Ampezzo 1.

Hayden: 1) H. Jan, jesuita, viz Haiden.

2) H. [hédn] Ferdinand, geolog amer. (* 1829 ve Westfieldu — † 1887), byl r. 1865 prof. geologie a mineralogie na Pennsylvanské universitě a stal se r. 1867 ředitelem stát. ústavu pro geol. výzkum Spoj. Států severoamer. Od r. 1867 do 1879 vydával znamenité »Reports of the United States Geological Survey of the Territories« (Washington) a »Annual Rep. of the U. S. Geol. and Geogr. Surv.«, v nichž nalézají se jeho četné práce o výzkumu Colorada, Nov. Mexika, Wyomingu, Montany, Idahu, Utahu a jiných států a krajin sev.-amerických, vedle prací geol. i palaeont. jiných geologů amer. O sobě vydal: *The Yellowstone Park* (Wash., 1872); *Catalogue of the publications of the U. S. Geol. and Geogr. Survey*; *Sketch of the U. S. Geol. and Geogr. Survey* (Wash., 1877) a se Selwynem dílo *North America* (Londýn, 1883). *Pé.*

Haydn: 1) H. Franz Josef, slavný hud. skladatel něm. (* 31. bř. 1732 ve vsi Rohravě na hranicích dolnorakousko-uherských — † 31. kv. 1809 ve Vídni). Otec jeho Mathias H., chudý kolář a rychtář, zastával i službu kostelnickou a varhanickou a matka Maria Anna jako kuchyňská u hrab. Harracha přispívala umenšovati starosti o dvanáctičlennou rodinu. Hudební nadání malého H a nejprve postřehl příbuzný jeho, učitel Frank z Hainburku, jenž, vzav ho k sobě, vedle elementárních vědomostí také ve hře na hudební nástroje a ve zpěvu ho cvičil. Po tříletém pobytu v Hainburku zalíbil se krásný H-ův soprán G. Reutterovi, kapelníku při svatoštěpánském dómě ve Vídni, tou měrou, že osmiletému hochu opatřil místo vokalisty v tomto chrámě. Tam oddal se H. důkladnému výcviku ve zpěvu a hře houslové i klavírní; pouze v theorii nedostalo se mu odnikud návodu, přes to však skládal v 13 létech zcela instinktivně, při čemž jediným vodítkem byly mu Fuxův »Gradus ad Parnassum« a Matthesonův »Ein vollkom. Capellmeister«. R. 1745 následkem mutace hlasové propuštěn byv ze služeb kostelních, ocitl se v existenční tísni. Tehdy poskytl mu parukář Keller, jenž nad jeho zpěvem v kostele se často rozplýval, nejnutnější výživu a malou podkrovní světničku za obydlí, začež H. z vděčnosti později jeho dceru, ne k valnému svému štěstí, pojal za choť. Přes to byl H. čilé mysli; účinkoval v kostele milosrdných bratří jako houslista a udílel lekce ve zpěvu a klavíru. Hmotné postavení jeho vydatně se zlepšilo přičiněním Metastasiovým, jenž jej doporučil za učitele geniální pianistce Martinezové a seznámil s Porporou. Od tohoto mistra mnoho získal H. ve zpěvním umění, ježto doprovázíval při vyučování jeho žáky; z touhy po dalších stycích s ním následoval jej do lázeňského místa Mannersdorfu, kdež mu přímo sloužil. Četné komposice z této doby vyšly tiskem bez intervence skladatelovy a také bez honoráře. Některé z nich zalíbily se hudební příznivkyni hr. Thunové a 25 dukátů od ní darovaných byla první podpora, jíž se H-ovi dostalo za skladbu. Z osob o H-a nejvíce zasloužilých vyniká baron Fürnberg, jenž pozval ho jako violistu ke komorním zábavám na zámku Weinzierlu a zároveň vybídl k pokusu o komposici prvního smyčc. kvarteta z B (1750). Ze skladeb tou dobou vzniklých jmenovati sluší hudbu k operettě *Der krumme Teufel*. Objednal si ji ředitel divadla »am Kärnthnerthor« Kurz (Bernadone), když se byl o H-ově originálnosti přesvědčil z tříhlasné jeho serenády. Tantiémy z této hry vynesly skladateli 130 zl. Péči Fürnbergovou domohl se H. r. 1758 spokojenější existence jako druhý kapelník domácího orchestru českého kavalíra hraběte Morzina v Lukavci u Plzně a v stejné funkci odešel o rok později ke kníž. Mik. Eszterházymu do Eisenstadtu v Uhrách. Zde setrval H., postoupiv r. 1766 na prvního kapelníka, až do r. 1790, kdy po rozpuštění kapely s ponecháním titulu a s roční pensí 1400 zl. přesídlil se do Vídně. V Lukavci napsal H. první svou symfonii z D (1759), pak v Heiligenstadtě, napájeje se přírodními krásami, rozvinul úžasnou plodnost v hudbě instrumentální i v operách pro domácí jeviště knížecí. Z venkovského svého zákoutí ani nepozoroval, jak se sláva jeho šíří po celé téměř Evropě. Teprve r. 1785 o tom nabyl vědomí, když vybídnut byl jakýmsi kanovníkem z Cadizu, aby pro kostelní potřebu složil hudební illustrace k sedmi posledním slovům Kristovým. H. vyhověl a napsal 7 »sonát« s úvodem a dohrou zemětřesení líčící;

z této hudby později zpracoval oratorium *Sieben Worte Jesu am Kreuze* na slova bratra svého Michala. A tak ze Španěl počaly vyrůstati světové úspěchy H ovy; básník Yriarte oslavil jej básní »La Musica« a král Karel III. odvděčil se za dedikaci smyčc. kvartet zlatou, démanty zdobenou tabatěrkou. R. 1779 uveden H. i v Paříži v patrnost a o 5 let později došla ho odtud objednávka na šest symfonií pro »Concert de la loge Olympique«. Dalekosáhlý význam pro tvorbu H-ovu mají jeho styky s Anglií. Od r. 1765 nabývalo tam jeho jméno vždy skvělejšího zvuku, žádný program koncertní neobešel se bez jeho skladby a v létech 80tých usneseno prý postaviti H-ovi v opatství westminsterském po boku Händlově pomník, jakmile by se uvázal osobně do Londýna se dostaviti. Jsa vázán službou, nemohl H. přijati čestného pozvání a teprve r. 1790 jako pensista vydal se s impressariem Salomonem na cestu. Zastavil se v Bonnu a tam oslavován kurfirštskou kapelou s mladým Beethovenem v čele. Přes intriky nepřátel, již hleděli překonati H-a jeho žákem Pleyelem, dostalo se mu v Anglii okázalých poct; universita oxfordská jmenovala jej čestným doktorem. R. 1792 navrátil se H., hlavně k nátlaku své choti, do Vídně, avšak r. 1794 nastoupil druhou cestu do Anglie, dobyl zde nesmírných úspěchů novými symfoniemi a dvůr s královnou v čele snažil se udržeti H a trvale v Londýně. Mezitím však mladý kníže Eszterházy pojal úmysl reorganisovati kapelu a povolal proto H-a nazpět (1795). Ve vlasti ovšem londýnskými úspěchy rostla sláva skladatelova. V Rohravě hrabě Harrach 15 let před smrtí postavil H ovi pomník. Poslechem Händlových oratorií vzpružen usmyslil si H. pracovati také na tomto poli. Nabídnutý mu v Londýně text dle Miltonova »Ztraceného ráje« přeložil mu tělesný lékař Marie Terezie baron van Swieten a r. 1798 H dokončil oratorium *Die Schöpfung*. Dvojím jeho provedením r. 1799 a 1800 ve Vídni docíleno velikého příjmu 9088 zl. vedle čestného daru 700 dukátů, jež za partituru věnovala s podmínkou priority šlechta rakouská. Velmi značné jeho rozšíření po předních městech evropských uspíšilo dokončení nového oratoria *Die Jahreszeiten* na slova Thompsonova, přeložená rovněž van Swietenem (1801). Krátce na to počala H-a opouštěti síla i plodnost i trávil nadále kmetský svůj věk, těše se úspěchům dřívějších svých výtvorů. Za posledních let nesměl vycházeti z bytu Rozruch způsobený francouzskou okkupací Vídně r. 1809 uspíšil jeho smrt. Pohřben byl v předměstí vídeň. Gumpendorfu, kde prožil poslední léta věku svého, avšak r. 1820 ostatky jeho převezeny do Heiligenstadtu. — H-ovo jméno vyslovuje se jedním dechem s Mozartovým a Beethovenovým. Jakožto nejstarší ze zářivé klassické trojice platí H. za zakladatele nového instrumentálního směru, jehožto principy ovládly rozvoj absolutní hudby XIX. stol. Sonátová forma po dlouhém processu od obou Gabrieliův až po syny Bachovy byla H-em ustálena a na nové dráhy uvedena. Přibráním kontrastujícího 2. thematu proti hlavní větě vtištěna sonátové exposici určitější charakteristika a nová methoda provedení thematického zavedena tím, že na místě posud obvyklého převodu thematu do jiných tonin nastoupil rozklad jeho na podkladě živlů motivických. Jednak důsledným upotřebením sonátové formy v krajních větách, pak pravidelným vřaděním menuettu, jemuž na rozdíl od Bachových suit propůjčil značnější živosti, založil H. symfoniemi čtyrvětými nový genre instrumentální tvorby. Činnost Mozartova a Beethovenova není než evolucí působnosti H-ovy v tom směru. Konečně i o instrumentaci zjednal si zásluhy, ježto nástrojům, dle jejich zvukové barvy tříděným, dopomohl k individuální platnosti. Disposice orchestrová v prvních symfoniích byla dosti skrovna, mimo sbor smyčcový omezovala se na 2 hoboje a 2 rohy; v symfoniích pro Anglii psaných přistoupily k tomu 1 flétna, 2 klarinetty, 2 fagoty, 2 trubky a kotle. Další zásluha H-ova spočívá v přenesení sonátové formy i na jiné instrumentální ensembly, smyčcový kvartet, klavírní trio i na skladbu klavírní. Operám svým nepřikládal H nižádné váhy; cítilť, jak nemožno pustiti se v soutěž s Mozartem, a nepřenechal jich proto pražské opeře, ač byl po premiéře »Dona Juana« o ně žádán. Jsouce vypočteny na zábavu užšího kruhu knížecího, mají opery H-ovy ráz prací příležitostných a beze stop individuality plovou po proudě tehdejší šablony italské. Ve všech oborech vyznačuje H-ovu hudbu srdečné veselí a přirozený humor. Prosvítá i tam, kde H. chtěl zapříti svou flegmatickou letoru a tvořiti s upjatou vážností. Osobní povahy byl H nad míru dobrosrdečné a laskavé a proto od vrstevníků, kteří jej vůbec nazývali »Papa H.«, neobyčejně milován. Tím se vysvětluje, že od r. 1760 po 40 let dovedl snášeti těžké jho bezdětného manželství s Marií Annou Kellerovou, ženou svárlivou a naprosto umění nepřístupnou, až se konečně přece od ní odloučil za skvělé odstupné jí přikázané. — Kritického souborného vydání děl H-ových dosud není. Ježto H. nestaral se o nakladatelské styky a při své plodnosti sám neměl dostatečného přehledu svých prací, vydávána zhusta díla jiných skladatelů pod jeho jménem. Symfonií, počítaje v to ouvertury, složil 125. Nejznámější z nich jsou: *Abschiedssymphonie* (1772), *La chasse* (1790), *Oxford-Symphonie* (1788), *Symphonie militaire* (1789), *S. mit dem Paukenschlag* (1791), *S. mit dem Paukenwirbel* (1795). Mezi symfonie čítal H. též divertimenty, kassace a j. K tomu druží se 20 klavírních, 9 houslových, 6 violoncellových a 16 jinakých koncertů. Z komorních skladeb: 77 smyč. kvartet, 35 klavírních trií, 3 tria pro klavír, flétnu a violoncello, 30 trií smyčc. nebo jinak kombinovaných, 4 houslové sonáty, 175 skladeb pro baryton čili bourdon, 6 duett pro housle a violu, 53 klav. sonát, klav. variace (z nich nejrozšířenější z *f*) a j. Opery: 10 na německý, 14 na italský text. Z nich jediná *La vera costanza* komponována

pro vídeňskou operu, nebyla však provedena. Komickou zpěvohru *Lo speziale*, pro moderní jeviště upravenou Rob. Hirschfeldem, přijalo k provedení české Národní divadlo. Mimo jmenovaná oratoria složil H. ještě *Il ritorno di Tobia* (1775). Z hudby kostelní: 19 mší, dvojí *Stabat mater*, dvojí *Te Deum*, offertoria *Domine salvum fac*, *Salve regina*, *Lauda Sion*, *Salve redemptor* a j.; dále řada arií koncertních, 36 písní, z nichž *Gott erhalte Franz den Kaiser* (1797) stala se hymnou rakouských národů, sbírka písní skotských, sbírka vokálních kanonů *Die zehn Gesetze der Kunst* a četné dvoj- až čtyřhlasné zpěvy. Podrobný seznam H-ových děl podává Fétis v »Biogr. univ.« a Wurzbach v »Biogr. Lexikon«. Nejoblíbenějších 12 symfonií cituje se zpravidla dle výboru Breitkopfova, kvarteta dle souborného vydání Petersova. — Viz Simon Mayr, Brevi notizie storiche della vita e delle opere di Gius. H. (1809); A. C. Dies, H-s Biographie (1810); G. A. Griesinger, Biogr. Notizen über J. H. (1810); G. Carpani, Le Haydine (1812); Th. G. Karajan, J. H. in London 1791 und 1792 (1861). První obšírnou biografii započal K. F. Pohl, Jos. H. (I. 1875, II. 1882), v níž pokračovati se uvázal E. Mandyczewski. *Þ*

2) H. Michael, bratr před., varhaník a hud. skladatel (* 1737 v Rohravě — † 1806 v Salcpurku). Po 10 let byl vokalistou při chrámu svatoštěpánském (do r. 1755). Věnoval se také hře varhanní a theoretickým cvičením a stal se r. 1757 biskupským kapelníkem ve Velkém Varadíně, r. 1762 arcibisk. ředitelem orchestru, později koncertním mistrem a varhaníkem v Salcpurku. Byl plodný v kostelní hudbě, složil 24 latinské a 4 něm. mše, 2 requiem, 114 gradualií, 67 offertorií; mimo to několik oper a oratorií, 30 symfonií, 3 smyčc. kvarteta, po jednom smyčc. kvintetu a sextetu a 50 praeludií pro varhany. Většina děl zůstala dle vůle skladatelovy v rukopise. R. 1833 uveřejnil benediktinský mnich M. Bischofsreiter pode jménem »Partitur-Fundamente« cvičení v generálním bassu sepsaná pro H-ovy žáky, z nichž vynikli zvláště Reicha a C. M. v. Weber. V Čechách zobecněla H-ova mše *Zde v skroušenosti padáme.* *Þ*

Haydock [hédok], ves v angl. hrab. lancasterském, 5 *km* sv. od St. Helens, s velkou slévárnou železa, uhelnými doly a 6535 ob. (1891). Jest zde též ústav pro choromyslné H.-Lodge.

Haydon [hédn] Benjamin Robert, malíř angl. (* 1786 v Plymouthu — † 1846 v Londýně sebevraždou). Studoval v Londýně a zde vystavil první svůj obraz *Marie a Josef*; pak provedl *Zavraždění Dentata* (1809) a *Soud Šalamounův* (1814). Výsledkem studia v Louvru byly obrazy: *Vjezd Kristův do Jerusalema* (1820); *Kristus na hoře Olivetské*; *Mojžíš od Faraona propuštěn*; *Vzkříšení Lazara* (1823). Ve vězení, kam pro dluhy byl odsouzen, provedl H. své nejlepší dva obrazy: *Volba na posměch* a *Nastolení členů*. Prvý obraz zakoupen králem Jiřím IV. Po druhé byv uvržen do vězení provedl. *Napoleon pozoruje západ slunce* a *Smrt Eukleova*. Menšího významu jsou pozdější díla jeho, jako *Shromáždění vyslanců k odstranění otroctví* (1840). Napsal *Lectures on fresco* (Londýn, 1842) a *Lectures on painting and design* (t., 1844 n. 2 sv.). Autobiografii H-ovu vydala vdova jeho r. 1847 a s denníkem jeho Som Taylor (1853, 3 sv.). *J-k.*

z **Haye** (z Haje) Jan Leopold, 14. biskup královéhradecký (* 22. dub. 1735 ve Fulneku — † 1. čna 1794 v Chrasti). Byl syn vrchního úředníka ve Fulneku, Jana H. Studoval v l. 1751—53 filosofii v Olomúci, bohosloví tamže a byl 23. září 1758 vysvěcen na kněžství. Nový biskup olomúcký Leop. Bedř. hr. Egk vyvolil si ho téhož roku za svého ceremonáře, kterýž úřad zastával také za nástupce Egkova, biskupa Maxmiliána hr. z Hamiltonu, až do r. 1770, kdy stal se kapitulním děkanem v Kroměříži (16. kv. 1770), r. 1775 infulovaným proboštem mikulovským a současně (25. ún. 1775) vyznamenán udělením rytířského stavu na Moravě. Z klidného působení vytržen byl náboženskými nepokoji v moravském Valašsku, k jichž potlačení, když den ode dne vzrůstaly, zřízena byla kommissí světská i duchovní (1777). Probošt mikulovský jmenován byl předsedou této. I vypracoval podrobný návod pro duchovenstvo katolické, jak má si vésti, řídíc se při tom zásadami pravé lásky k bližnímu, laskavostí a láskou k vlasti. Sám přičiňoval se v úkolu svém velmi horlivě: zastavil škodlivou činnost missionářů, kteří se stali bezděčnými původci vzbouření, staral se o to, aby nedostatečný počet kněžstva katolického byl doplněn, a podal návrhy veliké reorganisace církevní v okresích ohrožených; odstraňoval kněze liknavé, opatřoval dobré české knihy, zakládal školy, dosazoval učitele schopné, bráně tomu, aby svedený lid nebyl pokládán za kacířský. A vskutku podařilo se mu, že velký počet protestantů přilnul k víře katolické, jakkoli nepokoje nebyly dokonale utišeny ještě ani r. 1778, ba vypukly pro neobratnost úřadů politických zase prudčeji r. 1779, tentokráte v okolí Židlochovic; ale H-ovi povedlo se opět sjednati pokoj, začež byl odměněn pochvalným přípisem císařovny Marie Terezie a r. 1780 povolán do Vídně k poradě o prostředcích, kterými dalo by se docíliti klidu trvalého. Na dvoře císařském důtklivě přimlouval se za snášelivost, důkladnější vyučování ve věcech víry a mravouky, za rozšíření počtu kněží a škol a za potrestání pouze těch, kteří chtěli by pod zástěrkou svobodného náboženství zbaviti se bohoslužeb katolických. V návrzích jeho lze spatřiti zásady obsažené v patentu tolerančním, které na ten čas sice nepronikly vítězně; nicméně navrhovatel za záslužnou činnost svou vyznamenán byl již r. 1780 tím, že císařovna Marie Terezie jmenovala ho biskupem královéhradeckým (29. července). Došed 11. pros. téhož roku potvrzení papežského a 11. břez. 1781 posvěcení ve Vídni, nový biskup odebral se počátkem dubna 1781 do své diécése, jejíž stav náboženský nevalně se lišil od stavu moravského Valašska. Již však vyšel

toleranční patent cís. Josefa II., a pastýřský list biskupa z H. vydaný o něm 20. list. 1781 kněžstvu diécése vzbudil všeobecnou sensaci. Bylť biskup jasně pochopil myšlénky císařovy a s nimi shodoval se úplně. Z vysokých hodnostářů církevních byl pouze on s arcibiskupem solnohradským a biskupem lublaňským, kteří přáli snahám cís. Josefa II. Správy své diécése biskup z H podjal se s láskou i horlivostí nevšední: rozmnožil počet kanovníků kapituly královéhradecké, pilně navštěvoval fary a školy svého okršku, pečoval o dobrou kázeň v duchovenstvu, jemuž dal nový řád, založil v Hradci Král. seminář bohoslovecký (1787) i klášter minoritů (1788) a zahrnoval všechny, kdož byli potřebni pomoci, nezměrnou dobročinností, nečině v tom rozdílu mezi katolíky a jinověrci. Pastýřské listy jeho zjednaly mu příjmí »rakouského Fenelona«. Biskup z H. nebyl však pouze pastýřem, nýbrž pravým učitelem celého svého okršku. Mimo zmíněnou péči o školy jest tu vytknouti též odměny, kteréž udílel rolníkům vyznamenavším se buď v polním hospodářství, buď v chovu dobytka, jakož i to, že sám platil na několika školách zvláštní učitelky ručních prací. Okršek působnosti jeho byl rozšířen r. 1783 o kraje čáslavský a chrudimský, které přivtěleny byly k diécési královéhradecké, ale nedošlo splnění jeho přání, přenésti sídlo biskupské z Hradce Král. do Chrudimě. R. 1788 dal opraviti kathedrální kostel královéhradecký. Biskup z H. velmi rád obcoval s učenci a umělci; při dvoře jeho meškali Piter, Dobner, Rautenstrauch, Procházka, Dobrovský, Steinbach, sochař Ballger a j. Sám byl všestranně vzdělán, povinností svých velmi pečliv a stranil se veškeré okázalosti; význačným však rysem povahy jeho jest dobročinnost a láska k bližnímu. Zemřev pohřben byl po přání svém na obecném hřbitově ve Chrasti, »by ani po smrti«, jak čte se na kameni náhrobním, »od svého milého lidu oddělen nebyl, mezi nímž blahoslavenství spokojeného živobytí požíval«. Srv. Wilib. Müller, Joh. Leop. von Hay (Vídeň, 1892); Dr. A. Rezek, Dějiny prostonárodního hnutí nábož. v Čechách (Praha, 1887, str. 145). *Koll.*

La **Haye** [-é]: **1)** La **H.**, franc. název Haagu. — **2)** La **H.**, městečko ve franc. arrond. Loches depart. Indre et Loire, na Creuse a trati východní železné dráhy. **H.** jest rodištěm filosofa Descartesa (Cartesius), jehož rodný dům dosud jest zachován a jenž zde má bronzový pomník; 1806 obyv. (1891).

Hayem: 1) **H.** George, lékař franc. (* 1841 v Paříži). Lékařství vystudoval v Paříži, působil tu v různých nemocnicích, od r. 1879 jako professor therapie na lékařské akademii. Napsal: *Des bronchites* (1869); *Des hémorrhagies intrarachidiennes* (1872); *Recherches sur l'anatomie normale et pathologique du sang* (1878); *Cours de thérapeutique expérimentale* (1882, 1890); *Traitement du choléra* (1885). Vydává »Revue des sciences médicales en France et à l'étranger«.

2) **H.** Armand Lazare, spis. franc. (* 1845 v Paříži — † 1890 tam.), byl proudhonistou, v kterémž smyslu napsal: *Le mariage* (1872; nové vyd. 1876, 2 sv.); *L'être social* (1881); *La science, l'homme au XIXe siècle* (1885), pak román *Collier* (1881), drama *Don Juan d'Armana* (1886), studii *Don Juanisme* (1886) a filosofické zápisky *Vérités et apparences* (1891), obě poslední nejcennější.

Hayes [hés]: **1)** **H.** Rutherford Birchard, devatenáctý president Spoj. Států amerických (* 1822 v Delaware — † 1893 ve Fremontu v Ohiu). Vystudovav práva v Cambridgei, usadil se jako advokát v Cincinnati a bojoval jako plukovník a r. 1865 jako generál ve válce s Jižními státy. V l. 1867—75 byl guvernérem v Ohiu a r. 1876 jmenován byl od republikánské strany kandidátem na presidentství proti demokratu Sam. J. Tildenovi; volba byla nerozhodná a **H.** neměl potřebné většiny, ale zvláštní, pro tento případ sestavený smírčí soud (Electoral-Commission) uznal 19 pochybných hlasů a **H.** dne 2. břez. 1877 prohlášen jest za zvoleného. Úřad zastával spravedlivě a nestranně a snažil se upřímně, aby uklidil protivy způsobené v zemi válkou občanskou; ale nedostávalo se mu někdy patřičné ráznosti a důslednosti. R. 1881 odstoupil a žil ve Fremontu. Viz Howells, Life and character of R. B. **H.** (New-York, 1876).

2) **H.** Edwin, angl. malíř marin (* 1830 v Bristolu), žije v Londýně. Aquarellem umí znamenitě charakterisovati hladinu vodní a hru pěnících se vln. Větší obrazy jeho jsou: *Čluny na Skaldě*; *Čerstvý vítr u St. Ives*; *Rybáři u Ostende*; *Záchranný člun* a j. *J-k.*

3) **H.** Isaac Israel, severoamer. cestovatel polární (* 1832 v Chesteru v Pennsylvanii — † 1881 v N. Yorku). Jako lodní lékař druhé Grinellovy výpravy pod Kanem do Smith-Sundu (1853—55) dospěl k náhledu, že se blíže polu naléza otevřené moře. Podporou geografické spol. v N. Yorku a Grinella vedl r. 1860 na lodi »United States« samostatnou výpravu do Smith-Sundu. Přezimovav r. 1860 až 1861 ve Portu Foulke v Smith-Sundu (78°17′ s. š.), přepravil se se člunem a saněmi přes Smith-Sund a sledoval pobřeží Grinellovy země až k mysu Lieberovu na již. straně zátoky Lady Franklin na 81°35′ s. š., odkudž domníval se viděti otevřené moře. To byla zároveň nejzazší do té doby dosažená zem. šířka nad sev. Amerikou. Navrátiv se v říjnu 1861 do Bostonu, súčastnil se jako lékař sev. vojsk války občanské. R. 1869 navštívil na jachtě malíře W. Bradforda jižní Grónsko. O cestě s Kanem napsal *An arctic boatjourney* (Lond., 1860, nové vyd. 1883), o druhé *The open Polar Sea* (Bost., 1867, něm. Jena, 1868) a *Physical observations in the arctic seas* (Washington, 1868), cestu s Bradfordem líčí *The Land of desolation* (N. York, 1872). Mimo to napsal *Cast away in the cold, a story* (Boston, 1868) a mnoho článků v časopisech.

Hayez Francesco, malíř ital. (* 1791 v Benátkách — † 1882 v Miláně). Studoval v Benátkách a v Římě, načež byl professorem

na akademii milánské a ředitelem akad. školy pro malbu. Měl zálibu pro romanticky křehké formy a měkký výraz, ale byl pouze kreslířem bez koloristického nadání. Hlavní jeho díla jsou: *Hraběti Carmagnolovi předčítá se rozsudek smrti*; *Dóže Gradenigo odsuzuje svoji dceru*; *Sicilské nešpory*; *Útěk Bianky Capello s Pietrem Buonaventuri* (Berlín, 1853); *Marie Stuartovna vstupuje na popraviště*; *Poslední chvíle Marina Faleriho*. Provedl i 22 listy ku Scottovu románu »Ivanhoe« (1834). *J-k.*

Hayingen: 1) H., město virtemb. kraje dunajského na Lauteře, 654 *m* n. m., má pošt. a telegr. stanici, katol. kostel, trhy na dobytek a 734, obec 813 ob. (1890), zámek Ehrenfels, zříceninu Altehrenfels, jeskyni Bedřichovu a zbytky římského opevnění.

2) H. (franc. *Hayange*), město v okr. lotrinském, kraji thienvilleském, 7 *km* jz. od Thienvillu, na ř. Fentsch, při žel. trati Thienville-Fentsch, má soud, kostely katol. i evang., pošt. a teleg. stanici, velké železárny a vysoké pece (4000 dělníků) a 6170 obyv. (1890). Na blízku jsou bohaté doly na železnou rudu. R. 875 uvádí se H. pode jménem Haingas.

Hayle [hél], námořní město v angl. hrab. cornwallském, při St.-Ives-Bayi, 19 *km* sev.-vých. od Penzance, na dráze Great-Western s menším přístavem, velkými slevárnami železa, strojírnou, pobřež. obchodem a 1172 ob. (1891). Bývaly zde velké tavírny mědi.

Haym Rudolf, filosof a literární historik něm. (* 1821 v Grünberku ve Slezsku), od r. 1860 prof. na universitě v Halle, r. 1848 byl členem národ. shromáždění ve Frankfurtu, 1850 redigoval »Berliner Constitut. Ztg« a v l. 1858–64 »Preuss. Jahrbücher«. Napsal: *Die deutsche Nationalversammlung* (1848-50); *Wilhelm von Humboldt* (1856); *Hegel u. seine Zeit* (1857); *Arthur Schopenhauer* (1864); *Die romantische Schule* (1870); *Herder nach seinem Leben u. Werken dargestellt* (1877—85, 2 sv.); *Leben Max Dunkers* (1891) a vydal: *W. von Humboldts Briefe an Welcker* (1859) a *Briefe von W. v. Humboldt an Nicolovius* (1894).

Hayman [hém-] Francis, malíř anglický (* 1708 v Exeteru — † 1776 v Londýně), žák podobiznáře Rob. Browna. Prováděl illustrace pro vydání Shakespeara (1744), Miltona (1749), Popea a Cervantesa a maloval obrazy pro Vauxhallské zahrady. Byl mezi zakladateli lond. akademie. *J-k.*

Haymerl Franz viz Haimerl.

von **Haymerle** Heinrich Karl, svob. pán, státník rak. (* 1828 — † 1881), pocházel ze staré šlechtické v Čechách usedlé rodiny, studoval na orientální akademii ve Vídni, r. 1850 stal se příručím při rak. internunciatuře v Cařihradě, načež, postupuje na dráze diplomatické, vypraven po míru Vídeňském do Kodaně, aby tam zase zjednal diplomatické spojení s Dánskem. R. 1866 měl účastenství ve vyjednávání mezi Pruskem a Německem v Praze, 1868 zaměstnán byl po nějaký čas v ministerstvě zahraničném pod Beustem, až v pros. 1869 jmenován vyslancem v Athénách a 1872 v Haagu, kde r. 1876 povýšen do stavu svob. pánů. V lednu 1877 jmenován velevyslancem v Římě, 1878 byl třetím rak. zástupcem na kongresse berlínském, kterýmžto úkolem jakožto osvědčený znalec poměrův orientálních pověřen, načež 8. říj. 1879 stal se ministrem pro zahraničné záležitosti po hr. Andrássym, v jehož šlepějích až do své smrti dále pokračoval. H. kladl zvláště velikou váhu na spolek s Německem a na zachování míru na východě. Srv. Arneth, Heinr. Fr. v. H. (Vídeň, 1882).

von **Hayn** Ernst, malíř a sochař něm. (* 1822 ve Štutgartě). Zanechav studia práv, cestoval po Francii, Italii, Španělsku a stal se umělcem. V plastice vycvičil se u Th. v. Wagnera ve Štutgartě a v malířství byl samouk; ale přes to provedl četné duchaplně komponované krajiny v oleji i v aquarellu. Byl též dvor. maršálem prince Bedřicha virtemberského. *J-k.*

Haynald Lajos, kardinál-arcibiskup kaločský (* 1816 v Szécsényi novohradské stolice v Uhrách — † 1891 v Kaloči), syn vychovatele synů hraběte Josefa Forgáche. Gymn. studia konal ve Vácově a dalšího vzdělání nabyl v Pešti, Ostřihomě a ve Vídni. R. 1839 byl vysvěcen na kněze a stal se r. 1846 sekretářem arcibiskupa primasa Kopácsyho. Již záhy vynikl učeností, zejména v oboru jazykozpytu a věd přírodních (botaniky), a nabyl takové znalosti jazyků moderních, že na statistickém sjezdu r. 1876 s každým členem kongressu jeho vlastním mateřským jazykem rozmlouval. V době revoluce odstranil jej ministr kultu Michael Horváth z jeho úřadu kněžského, poněvadž se zdráhal vyhlásiti proklamaci neodvislé strany debrecínské. R. 1850 uvedl jej opět v úřad arcibiskup Szcitovský a již po dvou létech na to stal se H. arcibiskupem sedmihradským, v kterémž postavení se stal jedním z předních bojovníků pro unii Sedmihradska s Uherskem. Později vzdoroval různým opatřením tehdejší absolutistické vlády a byl nucen vzdáti se své hodnosti. Žil jakousi dobu v Římě, kde nabyl veliké popularity, a byl odtud r. 1867 povolán na arcibiskupský stolec v Kaloči. R. 1870 mluvil na vatikánské synodě proti dogmatu o neomylnosti. Jako ve vědě, ve věcech církevních a školských, tak i v politice vyvíjel velmi horlivou činnost a patříval v panské sněmovně i v delegacích k nejduchaplnějším a nejobratnějším řečníkům. Od r. 1868 byl též čestným členem a členem ředitelstva maďarské akademie věd a zaujímal nejen vlasteneckým smýšlením, nýbrž i učeností a lidumilností mezi církevními knížaty místo nejpřednější. K účelům osvětovým a lidumilným odkázal téměř 6 mill. zl. *Bbk.*

Haynau, město pruské, viz Hajnov.

Haynau Julius Jakob, svob. pán, polní zbrojmistr (* 14. říj. 1786 v Kasselu — † 14. bř. 1853 ve Vídni), do voj. služby rak. vstoupil r. 1801. Pro letoru prudkou, samostatnou a sebevědomou míval časté rozepře s představenými; ale Radecký, ceně značné vlohy a jiné přednosti H ovy, byl k němu shovívavým. R. 1844 H. se dostal jako podmaršál do Štýr. Hradce, pro sváry však přesazen r. 1847 do

Temešváru. Když na jaře 1848 vypukla válka v Lombardsku, jmenoval jej Radecký velitelem pevnosti veronské. Vystihnuv bystře okolnosti hned po zahájení útočných operací k Minciu, vyslal H. v noci 24.–25. čce bez rozkazu na vlastní zodpovědnost jednu brigádu z řečené posádky k Sommacampagni, čímž, ač byla brigáda, neopatrně se berouc bez náležitých zástupů ochranných, takměř rozprášena přepadem přesilných Piemonťanů z Villafranky, přispěl značně k objasnění polohy a tak k vítězství u Custozzy. Velel pak sboru obléhajícímu Peschieru a vyznamenán řádem Marie Terezie. Potom spravoval sbor pozorovací proti hranicím švýcarským a na podzim 1848 postaven v čelo obléhání Benátek. Oné doby vytrestal město Ferraru za to, že tam zavražděno několik rak. vojáků. Když po vytrhnutí vojska pod Radeckým do Piemontu před jarem 1849 se vzbouřila za zády operujících Brescia, spěchal tam H., jenž měl úkol bdíti nad klidem v Lombardsku, a po krvavých bojích 31. bř. a 1. dub. vzal 3. dub. útokem město bombardováním značně zpustošené. Krutost, jakou dal postříleti zajatce a pokutoval peněžně Brescii, vynesla mu od Italů přezdívku *»iena di Brescia«* (hyena brescijská). Od obléhání Benátek, ve kterém potom pokračoval, byl povolán v květnu 1849 za vrchního velitele armády podunajské, uchýlivši se do okolí Prešpurku, a povýšen na polního zbrojmistra. Zahájil obnovené operace útočné ve 2. pol. čna a sesílen 9. ruskou divisí Panjutinovou (hlavní armáda ruská pod Paskevičem pomáhala přímo z Haliče do Uher) dobyl 28. čna Rábu za přítomnosti samého mladistvého cís. Františka Josefa I. chrabře si počínajícího, zvítězil 2. a 11. čce ve dvou krvavých bitvách nad Uhry z Komárna útočícími, 21. čce vtrhl s Panjutinem do Budína, spěchal značnou rychlostí k Tise, obsadil Segedín, porazil hlavní vojsko uherské pod Dembińským 5. srp. u Sõregu a 9. u Temešváru, která pevnost tímto vítězstvím vyprostěna z obléhání uherského. Po udušení občanské války v Uhrách zůstal H. velitelem a nejvyšším politickým správcem zemským v Pešti a hojně byl obdařen císařem. Pro civilní záležitosti byl mu přidán Karel sv. pán Geringer-Odenburg. Vojenské soudy v Pešti a v Aradě odsoudily mnoho vynikajících činitelův ze vzpoury uherské ke smrti, již podstoupili 6. říj. 1849 jakožto ve výroční den zavraždění Latourova ve Vídni (1848), zejména v Aradě Kiss, Vécsey, Aulich, Török, Lahner, Schweidel, Pöltenberg, Nagy-Sándor, Knezich, hr. Leiningen, Dessewffy, Damjanich a Lázár, pak v Pešti hr. Ludvík Batthyányi, Csányi a j. Židům peštským, hlavním podporovatelům uherského povstání, uložil H. velikou pokutu peněžní. Těmi a jinými ještě krutými činy uvalil na sebe H. hněv veřejnosti, která, znajíc ho jako muže neoblomného a přísného, jemu přičítala všecky ony tresty. Avšak současníci H-ovi z nejbližšího jeho okolí ústně a písemně potvrdili, že H. se řídil vždy jen dle zákonů, jichž mírniti neměl moci. Později obdržev od císaře plnou moc, velmi rozsáhle uděloval milost povstalcům odsouzeným pro velezrádu k smrti, což spolu s příkrým nakládáním s biskupy vedlo ke sporu s ministerstvem, jež vymohlo, že H. 6. čce 1850 poslán byl do výslužby. Uchýlil se do Štýr. Hradce. Cestoval brzo do Londýna, kde v pivovaře Barclaye a Perkinsa a pak na ulici byl poznán po ohromném kníru jemu tehda zcela zvláštním, stýrzněn, ano i sbit; podobné pohany jej potkaly v Brusselu r. 1851. Srv. von Schönhals, Biogr. des k. k. FZM. Jul. Frh. v. H. von einem seiner Waffengefährten. Jiný pramen nevytištěné ještě paměti Friedberga-Mírohorského. *FM.*

Hayne: **1)** H. Friedrich Gottlob, něm. botanik (* 1763 v Jutrobogu — † 1823 v Berlíně), byl prof. botaniky v Berlíně a zabýval se hlavně soustavným studiem stromovitých rostlin. Vydal: *Dendrologische Flora der Umgegend u. der Gärten Berlins* (Berlin, 1822); *Getreue Darstellung u. Beschreibung der in der Arzneikunde gebräuchlichen Gewächse* (s F. Klotzschem, t., 1805—46, 16 sv., 648 tab.); *Abbildungen der deutschen Holzarten* (s Guimpelem a Willdenowem, t., 1815—20, 2 sv. se 216 tab.); *Abbildungen der fremden in Deutschland ausdauernden Holzarten* (s Guimpelem a F. Ottou, t., 1819–30, 24 seš. se 144 tab.).

2) H. [hén] Paul Hamilton, básník amer. (* 1831 v Charlestonu v Jižní Karolině — † 1886 u Augusty v Georgii), s počátku právník, oddal se později písemnictví. Vydal roku 1855 první sbírku veršů, načež následovaly r. 1857 *Sonnets and other Poems* a roku 1859 *Avolio and other poems.* Za války občanské napsal některé písně válečné, jež jsou otištěny v Simmsově »War poetry of the South«. Po té uveřejnil *Legends and Lyrics* (1872) a *The mountain of lovers, with poems of nature and tradition* (1875) a vydal básně jindř. Timroda (1873). R. 1882 vydány v Bostoně jeho *Complete poems.* H. pokládán byl za předního básníka Jihu amerického.

Hays William Jacob, amer. malíř zvířat (* 1830 v New-Yorku — † 1875 t. m.), většinou autodidakt. R. 1860 podnikl cestu k pramenům Missouri, kde zabýval se studiem zvěře. Hlavní jeho obraz *Stádo buvolů* nalézá se v New-Yorku. *J-k.*

Hayter [hétr] George, sir, malíř angl. (* 1792 v Londýně — † 1871 t. m.), dvor. malíř královny Viktorie. Již v akademii dostal odměnu za obraz *Prorok Ezrá.* Na to maloval miniaturní podobizny princezny Charlotty a prince sasko-koburského. Konečně studoval ještě 3 roky v Římě. Od něho jest: *Výslech lorda Williama Russella* (1825); *Výslech královny Karoliny*; *Sestoupení se prvního reformovaného parlamentu*; *Korunování královny Viktorie* (1837). Napsal dodatek k *Hortus Ericaeus Woburnensis* o klassifikaci barev. *J-k.*

Hayti viz Hajti.

Hayward [héuard] Abraham, spis. angl. (* 1801 ve Wiltonu — † 1884 v Londýně), advokát. Napsal: *Some account of a journey across the Alps* (anonymně, Londýn, 1834);

The art of dining (anon., t., 1852, nové vyd. 1883); *Lord Chesterfield, his life, character and opinions, and G. Selwyn* (t., 1854); *Biographical and critical essays* (tam., 1858—74, 5 sv., ve výboru 2 sv., 1878) a jako doplněk k tomu *Sketches of eminent statesmen and writers* (t., 1880); *Diaries of a lady of quality* (t., 1864); *More about Junius* (t., 1864) a j. Přeložil do angl. Goethova »Fausta« (v prose, 1833, od té doby mnoho vydání) a Savignyho spis »Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft« (t., 1831) a napsal též obšírnou Goetheovu biografii (t., 1878). Korrespondenci H-ovu se životopisem vydal Carlisle (t., 1886, 2 sv.).

Haza de Cupertino Josef, hudebník (* 1760 v Praze). Vstoupil v Praze do řádu minoritského, vyučil se tam u řeholních bratří B. Černohorského a D. Černého hře na varhany, zastával místo ředitele kůru při klášterním kostele a dobyl si zásluh o povznesení chrámové hudby jak prováděním cizích, tak i svými komposicemi. Srv. Dlabač, Künstler-Lexikon.

Hazard viz Hasard.

Hazardní hry viz Hasardní hry.

Hazárové (Hezáre), turko-tatarský kmen, usedlý v sev. Afghanistáně, mezi Herátem a Bámijánem a od hranic Turkestánu až do okolí Gazny a Kandaháru. Jsou šiity, mluví nářečím perským a zabývají se hlavně chovem dobytka. Dělí se na 14 skupin, jsouce jen dle jména poddanými emíra afgánského. Páčí se různě na 3—600.000 duší (V. t. Aimakové.)

Hazaud [azó] Désiré, pseudonym, viz Feuillet.

Hazebrouck [azbruk], hl. město stejnojmenného arrond. ve franc. dep. Nord, na řece Bourre, 52 *km* sev.-záp. od Lille, při tratích Amiens-Arras-Calais a H.-Dunkerque Severní dráhy a H.-Poperinghe-Kortrijk Východoflanderské belg. dráhy a při průplavu zprostředkujícím spojení s Lysem, má kostel ze XVI. st. s obrazy vlámské školy, kollej, knihovnu, smírčí soud, celní úřad, továrny na předení a tkaní lnu, koželužství, čistírny soli, továrny na olej. mýdlo, škrob, barvy, pivovarnictví, obchod s plátnem, dobytkem, obilím, chmelem a dřívím a 7796 ob. (1891, jako obec 11.672). Arrond. H. čítá na 694·58 km^2 v 7 kantonech a 53 obcích 112.743 ob. (1891).

Hazelius: 1) H. Johannes August, vojenský spisovatel švéd. (* 1797 ve Štokholmě — † 1871 t.), byl učitelem na vojenské škole v Marieberku a r. 1856 jako plukovník postaven v čelo topografického sboru. V letech 1851—59 redigoval ve smyslu vládním »Svenska Tidningen« a vydal několik spisů, jako důležité dílo *Om stående härar och folkebeväpning* (Štokh., 1836).

2) H. Arthur Immanuel, linguista a spis. švéd., syn před. (* 1833 v Štokholmě), studoval na universitě v Upsale, načež zastával až do r. 1868 úřad lektora řeči a literatury švédské na ústavu pro vzdělání učitelek ve Štokholmě. Do té doby spadají snahy jeho po zreformování švédského pravopisu, čehož také svými pojednáními *Om swensk rättstafning* (1870—71) docílil. Na cestách svých po Dalekarlii pojal myšlénku národopisného musea švédského a provedl ji s takým úsilím, že již r. 1873 mohlo býti otevřeno museum od r. 1879 *Nordiska museet* (Nordické museum) zvané, jež obsahuje předměty ze všech nordických států a z ostrova Islandu a sloužilo za vzor pro zřízení většině podobných musei. Řídí je zakladatel sám a vydává též výroční objemné a cenné zprávy *Samfundet för Nordiska Museets främjande.*

z **Hazemburka** Zajícové viz z Hasenburka.

Hazenova země, nejsevernější dosud známá země arktická v sev. Grónsku. Zde dosahl Lockwood a Brainard 13. kv. 1882 nejsevernějšího svého bodu 83° 24·5' a nalezl zde ještě stopy živočišného života. Jest nejisto, tvoří-li H. z. samostatný ostrov, nebo náleží-li ke Grónsku.

Hazlach, ves slezská, viz Hažlach.

Hazleton [hézltn], město v hrabství Luzerne státu Pennsylvania Spoj. Obcí amer., jz. od Scrantonu a Wilkesbarre; jest křižovatkou žel. drah, má pily, uhelné doly (ročně 400.000 tun anthracitu) a 11.872 ob. (1890).

Hazlitt [hezlit]: **1)** H. William, kritik angl. (* 1778 v Maidstonu v Kentu — † 1830 v Londýně), měl býti malířem a maloval skutečně několik let, ale obrátil se pak k literatuře. Vydal: *Principles of human action*, spis filosofický (1805); *The eloquence of the British Senate* (1808), výběr řečí parlamentárních; *Political essays* a *A view of the british stage* (1818), výběr článků politických a článků dramatických; r. 1818 měl přednášky v Surrey-Institution o básnících angl., 1819 o komických spis. angl., 1821 o dramatě za Alžběty, jež získaly mu slavné jméno a sebrány byly ve tři silné svazky. Jiné spisy jeho jsou: *Characters of Shakespeare's plays* (1817); *Table talk* (1821—22); *The spirit of the age*, kritiky vrstevníků (1825, 4. vyd. 1886); *Plain speaker* (1826); *The life of Napoleon* (1828—30, 4 sv., nové vyd. 1852), nejlepší jeho dílo. Syn H ův uveřejnil jeho *Literary remains* (1836, 2 sv.), vnuk jeho *Memoirs* (1867, 2 sv.). Sebrané články jeho vydány r. 1890 v 6 sv.; výběr viz v A. Irelandově spise H., essayist and critic (1889). H. byl prudký chorobný podivín, jehož posudky, ne-li objektivností, zajímají svérázností obsahu i formy.

2) H. William Carrew, spis. angl., vnuk před. (* 1834 — † 1893), advokát, napsal: *History of the Venetian republic* (1857, 2 svaz., 2. vyd. 1860, 4 sv.); *Remains of the early popular poetry of England* (1864—66, 4 sv.), cennou práci; *Handbook to the ..... literature of Great Britain* (1867); *England's proverbs and proverbial phrases* (1869, 2. vydání 1882); *Tales and legends of England* (1892) a j. Vydal také díla angl. básníků Henryho Constablea, Rob. Herricka a j.

Hazlov (*Haslau*), far. ves v Čechách, hejt. a okr. Aš; 226 d., 2084 ob. n. (1890), kostel

Pozdvižení sv. Kříže r. 1687 vystavěný, 5tř. šk., ev. fara, čet. stanice, pš., telegraf a žel. st. rak. stát. dr. (Cheb-Aš-Rossbach), 2 továrny na bavln., lněné a vlněné látky, 2 mlýny, značný průmysl a obchod tkalcovský. — Alod. statek H., k němuž náleží v H-é zámek, dvůr, pivovar, zaujímá 553·07 ha, a je majetkem Bedř. šl. z Helmfeldu. Tvrz H. bývala šlecht. sídlem, jehož majetníci (ve 2. pol. XV. stol.) se vystěhovali z Chebska do Čech, kde se usadili pode jménem Hazlovských z Hazlova.

Haznadár bašy viz Chaznadár bašy.

Házór, Cházór (hebr. tolik jako dvorec), několik míst ve staré Palestině. Z nich nejdůležitější jest H. v území kmene Naftali v sev. Palestině, až po Debóru královské město kanaanské, dobyté Josuou ve válce proti králi Jabinovi. Později bylo pevností krále Šalomouna k ochraně přechodu přes Jordán. R. 734 po Kr. dobyto assyrským králem Tiglatpilesarem II. — Jiné H. bylo severně od..., taktéž v území kmene Naftali, třetí při jižn. hranici kmenového území Efraim. Mimo to označuje prorok Jeremiáš (kap. 49) některé kmeny arabské na vých. od Palestiny jako království Házórské.

Hazucha č. hazuka, na mor. Slovensku široký, čtyřhranný límec na haleně, místy i cifrovaný; jinak sluje též cimbál.

Hažlach, Hazlach (*Haslach*), ves ve Slezsku, hejt., okr. a pš. Těšín, fara Končice Velké; 169 d., 1267 ob. pol., 36 n. (1890), fil. kostel sv. Bartoloměje, 2 školy, deskový statek a popl. dvůr, který náležel až do XVIII. stol. rodině z Bludovských, sídlivší na zdejším zámku. R. 1715 byl majetníkem H-u Adolf Bohuslav Šmelink, který se oženil s Marií Louisou z Bludovských, na jejichž potomky přešlo celé zboží. Není jisto, jak dostal se rodině hr. Larischů, kteří v krátkém čase prodali H. komoře arcivévodské v Těšíně. Ves připomíná se již za kn. Přemysla I.

Hážovice, ves na Moravě, hejt. Val. Meziříčí, okr. a pš. Rožnov, fara Rožnov (část. Bystřice Velká); 71 d., 435 ob. č. (1890), mlýn, samoty Díly a Končiny.

Hažovo (*Haschowa*), ves v Čechách, hejt. Horšův Týn, okr. a pš. Hostouň, fara Štítary; 20 d., 117 ob. n. (1890).

Hb., přírodovědecký skratek, jímž označen Alexander v. Humboldt.

H. B. C., skratek = Hudson's Bay Company.

H. B. et K., bot. skratek, jímž označeni Humboldt, Bonpland a Kunth.

Hbity: 1) H. Dolní, Hbity Dolejší, far. ves v Čechách, hejt., okr. Příbram; 43 d., 278 ob. č. (1890), kostel sv. Jana, 5tř. šk., čet. a pošt. stanice, 3 mlýny a cihelna. — **2)** H. Horní, H. Hořejší, ves t., fara, pš. H. Dolní; 46 d., 307 ob. č. (1890), stranou Podkačinský mlýn.

H. B. M., skratek = His (nebo Her) Britannic Majesty.

Hbst., zool. skratek = Joh. F. W. Herbst.

H. C., skratek = House of Commons.

Hdg., Hedw., Hdwg., bot. skratek, jímž označeni bývají Joh. Hedwig a syn jeho Roman Adolf Hedwig.

H-dur viz H (v hudbě).

Hdwg. viz Hdg.

H. e., skratek za hoc est (lat.), t. j. to znamená.

Head (hed) Francis Bond, sir, politik a spisovatel angl. (* 1793 v Hermitage u Rochestru — † 1875 v Croydonu). Sloužil nejprve ve vojsku a od r. 1835 – 38 jako místodržitel v Horní Kanadě, kteréhožto místa, když nemohl potlačiti revoluční hnutí, musil se vzdáti. Navrátiv se do Evropy, vydal obranu svého úřadování: *Narrative of my administration in Upper Canada* (Lond., 1839). Poutavý jest jeho popis cesty po Již. Americe: *Rough notes taken during some rapid journeys across the Pampas* (t., 1826, 6 vyd. 1861) a líčení poměrů kanadských v *The emigrant* (t., 1847). Kromě těch vydal: *Bubbles from the Brunnen of Nassau* (t., 1833, 7. vyd. 1866); *Stokers and pokers* (t., 1850); *A fortnight in Ireland* (t., 1852); *A faggot of French sticks, or Paris in 1851* (t., 1852); *Descriptive essays* (t., 1856); *Highways and dry ways* (t., 1859); *The horse and his rider* (t., 1861); *The royal engineer* (t., 1870).

Headley (hedli) Joel Tyler, historik severoamer. (* 1814 ve Waltonu v Novo-Yorku). Vystudovav theologii, stal se farářem v Stockbridgei (Mass.) a podnikl v l. 1842 – 43 cestu po Evropě. R. 1854 byl zvolen do sněmu novoyorského a r. 1855 jmenován byl státním sekretářem téhož státu. Vydal kromě popisu svých cest: *Napoleon and his marshalls* (New-York, 1876, 24. vyd.); *Life of Ol. Cromwell* (1852); *The imperial guard of Napoleon, from Marengo to Waterloo* (1852); *Washington and his generals* (1853); *History of the second war between England and the United States* (1853, 2 sv.); *The chaplains and clergy of the Revolution* (1864); *Grant and Sherman: their campaigns* (1866); *Great rebellion* (1866, 2 sv.); *Life and travels of General U. S. Grant* (1880) a j. Jeho historická díla vyšla v souborném vydání *Historical works* (N.-York, 1888, 6 sv.).

Health acts (helt akts), anglické zdravotní zákony. V Anglii byl věnován již od počátku XVIII. stol. zdravotnictví bedlivý zřetel a péče o ně příslušela hlavně správě obcí. Regulováno bylo angl. zdravotnictví zvláštními zákony z r. 1848, 1855, 1858 a zejména z r. 1872 i 1875 (*Public* h. a.). Dle těchto zákonů rozpadají se zdravotní okresy ve dva hlavní druhy, v oddíl městský a venkovský. V obor zdravotních úřadů, jež jsou veskrze samosprávné, spadá opatřování vody, kanalisace, zamezení škodných vlivů (sklepní byty, kouř, znečišťování řek továrními odpadky nebo stokami a pod.), zřizování nemocnic a hřbitovů a j., ve městech pak ještě zvláště zlepšování zdravotních podmínek (zakládání nových ulic, mostů, tržišť a j.), osvětlování, čištění ulic, dozor nad dopravou i ruchem pouličním a j. K těmto zákonům druží se ještě zvl. zákony z r. 1889 a 1890 o nakažlivých nemocech,

morech dobytčích a j., kterážto však mají platnost toliko tam, kde byly příslušnými úřady přijaty.

Healy [hìly] Timothy, politik irský (* 1855 v Bantry v hrab. corkském), věnoval se stavu kupeckému, ale záhy odebral se do Londýna, stal se dopisovatelem do dublinské »The Nation« a hájil rozhodně irskou samosprávu. R. 1880 provázel Parnella a Dillona na jejich agitační cestě po Americe a na doporučení Parnellovo byl při volbách listopadových roku 1880 zvolen za Wexford do dolní sněmovny, kde prudce vystupoval proti obmezovacímu zákonu r. 1881 a provedl, že k pozemkovému zákonu pro Irsko přidán byl jeho dodatek, po něm H-ovou klausulí zvaný. V l. 1881 až 1882 podnikl novou agitační cestu; po návratu svém byl r. 1883 pro pobuřující svou řeč v Irsku odsouzen k šestiměsíčnímu vězení, ze kterého po 4 měsících byl propuštěn. Při volbách r. 1886 nedosáhl většiny, za to zvolen byl r. 1887 za Longford a r. 1892 za Louth a přidal se po odsouzení Parnellově k antiparnellistům. Zabývá se studiem irské otázky a náhledy své a stručné dějiny otázky této podal v knize: *Why there is an Irishland question. A word for Ireland* (1886).

Heanor [hinor], město v angl. hr. Derby, mezi Derby a Nottinghamem, má uhelné doly, železné hutě a 9779 ob. (1891).

Heapy [hípi]: **1)** H. Thomas, aquarellista angl. (* 1775 v Londýně — † 1835 t.). První jeho větší obraz byl *Rybářské děvče v Portlandu*. Na to stal se členem společnosti aquarellistů a zjednal si pověst obrazem *Rybí trh v Hastingsu* (1809). Stal se pak malířem princezny Waleské a vstoupil r. 1812 do armády Wellingtonovy, jehož podobiznu s 50 důstojníky štábními maloval. R. 1824 založil společnost britských umělců, jejíž předsedou se stal, a r. 1831 cestoval do Italie. V podobiznách svých dovedl H. přesně dle přírody vystihnouti přirozenou povahu modelu. *J-k.*

2) H. Thomas Frank, malíř angl., syn před. (* 1813 v Londýně — † 1873 t.). Vystavil první svůj obraz r. 1831, první větší dílo jeho jest však *Marie Magdaléna na cestě ku hrobu Kristovu* (1846). Od té doby každoročně vystavoval, jako: *Vychování Pana od lesních nymf* (1850); *Bál v Tuileriích* (1854); *Keplerův pobyt v Benátkách* (1863) a četné genry ze života vesnických děvčat. *J-k.*

Hear! hear! [hír], angl., slyšte! slyšte!, výkřik.

Heardovy a Macdonaldovy ostrovy [herd-, mekdoneld-], dva ostrovy vedle některých menších v nejjižnější části Indického oceánu na 53° 10' j. š., 72 a 73° v. d., 450 *km* jihových. od Kerguelenových ostrovů. Heardův ostrov (47 *km* dl., 13 *km* šir., 260 *km*²) skládá se vlastně pouze z 2 hor, z nichž hora cís. Viléma dosahuje 1830 *m*. Podnebí jest velmi drsné, ledovce z valné části dosahují moře. K ostrovu, jejž odkryl 12. list. 1853 americký kapitán Heard, náleží ještě 2 útesy. Dále k záp. leží menší ostrov Macdonaldův s věžovitým útesem Meyers Rock. Pojmenován po angl. kapit. Macdonaldovi, jenž jej 3. led. 1854 nalezl. Z ostatních návštěv jmenujeme dra Neumayera na lodi »La Rochelle« v led. 1857 a hl. angl. loď »Challenger« poč. ún. 1874, jež ostrovy prozkoumala. Dnes navštěvují ostrovy pouze lovci tuleňů.

Hearne [hern] Samuel, cestovatel angl. (* 1745 v Londýně - † 1792 t.). Jako 11letý hoch vstoupil do námořnictva, účastnil se sedmileté války a pak přešel do služeb Hudsonské spol. Ohledal r. 1767 břehy zálivu Hudsonova, načež byl vyslán do nejsevernějších končin Ameriky, kde dle zpráv Indiánů nalézaly se vydatné doly měděné. Po nezdařeném pokusu r. 1769 dorazil H. r. 1770 z Fortu Prince Waleského až k 63° 10' s. š., odkudž pro nehodu musil se vrátiti. Nová jeho cesta (7. pros. r. 1770 až 30. čce r. 1772) konečně zdařila se úplně; H. objevil velkou řeku polární (Copermine Riv.) a 17. čce 1771 stanul první z Evropanů na břehu moře arktického. Cestou touto stal se H. vlastně předchůdcem Franklinovým. Napsal: *Journey from the Prince of Wales-fort in Hudsonsbay to the northern Ocean, undertaken by order of the Hudsonsbay-company in the years 1769, 1770 and 1771* (Lond., 1772). Po této cestě zdržoval se H. ve Fortu Prince Walesského a stal se r. 1775 guvernérem zemí Hudsonských. Od r. 1785 žil v Londýně. Po něm nazval Franklin mys při ústí Copermine-Riveru Cape Hearne a Parry Hearne Point na ostr. Melvillově.

Heart's Content [hárts kon-], přístav v Trinitybayi (N. Foundland), odkudž se provozuje rybářství na březích labradorských. Má asi 1100 obyv. Zde 17. čce r. 1866 první kabel z Evropy do Ameriky kladený dosáhl americké půdy.

Heat [hít], angl., vlastně horko, ve sportu jedno proběhnutí koně drahou.

Heath Town [hít taun], též Wednesfield Heath, obec v angl. hrabství staffordském, předměstí Wolverhamptonu, se 7075 obyv. (1891).

Heaton Norris [hítn -], město v angl. Lancashiru na ř. Mersey, mezi Stockportem a Manchesterem. Průmysl bavlněný, hedvábný a železářský, bělidla, 7164 ob. (1891).

Heautontimorumenos viz Terentius.

Hebbel Friedrich, básník něm. (* 1813 ve Wesselburenu v Holštýně — † 1863 ve Vídni), syn zedníka, měl trudné mládí, zvážněl a ztvrdnul záhy; hlavní četbou jeho byla bible. Ve 14. roce stal se písařem u fojta, kde poznal ve zločincích poprvé společnost; ve 22. roce přišel do Hamburka přičiněním Amalie Schoppové, redaktorky »Modezeitungu«, kde otisknuto několik jeho básní. Připravoval se tu úsilným studiem na universitu, studoval pak v Heidelberce a Mnichově filosofii a dějiny a promovoval. Vrátiv se do Hamburku (1839), sbásnil tu první tragédii *Judith* (Hamb., 1841, 2. vyd. 1873) a *Genovevu* (1843) a vydal *Gedichte* (1842, rozmn. *Neue Gedichte*, Lipsko, 1848, soub. vyd. rozš. Štutg., 1857), r. 1843 odešel do Kodaně, kdež na přímluvu Oehlenschlägrovu dostalo se mu od Kristiána VIII.

stipendia cestovního. V Paříži napsal občanskou truchlohru *Maria Magdalena* (Hamburk, 1844), jež je z nejlepších jeho děl; vraceje se pak z Italie do vlasti přes Vídeň, poznal tu herečku dvorního divadla Christinu Enghausovu, která jako on vyrostla v boji a strádání, oženil se s ní a usadil se tu trvale. Napsal pak: komédii *Der Diamant* (Hamb., 1847; *Herodes u. Marianne* (Vídeň, 1850); truchlohru *Julia* (1851); tragikomédii *Ein Trauerspiel in Sizilien* (t. r.); báchorkovou veselohru *Der Rubin*, blízkou stilu Tieckovu (t. r.), veskrze práce neobyčejné koncepce psychologické i básnické, jimž však vadila jistá abstraktní ztrnulost a allegorická neplastičnost, aby mohly se státi repertoirními hrami. Po létech padesátých přibývá H-ovi na plastickém klidu a formové souladnosti i životnosti. Odtud datují obyčejně třetí období jeho činnosti, kamž se řadí: drama *Michel Angelo* (1855); tragédie *Agnes Bernauer* (t. r.); *Gyges und sein Ring* (1856); hluboce citové, průhledné malé epos *Mutter u. Kind* (Hamb., 1859); trilogie *Nibelungen* (t., 1862, 2 sv., 3. vyd. 1874), konflikt světa pohanského s křesťanským v mohutných charakterech důsledně předvedený, a neukončená tragédie *Demetrius* (t., 1864). H. je z největších něm. básníků XIX. stol., duch zachmuřený a hloubavý, vedle Ibsena myšlénkově nejtěžší germánský básník. Jsa sám reflektivný theoretik, vyložil, že ve svých dramatech vždy chtěl řešiti spor dvou ideí, světových názorů, přechod z kultury jedné v druhou. Proto figury jeho mají v sobě silný prvek symbolický, jsou spíše dialekticky sestrojovány, než psychologicky a realisticky pitvány. Umění jeho v nejedné příčině jeví vliv Hegla, jeho dialektické filosofie dějinné. Vedle toho měl však H. i tóny něhy a prosté mužné vroucnosti neobyčejně úchvatné. Souborná vydání děl jeho opatřili E. Kuh (Hamb., 1866 až 1868, 12 sv.), H. Krum (1892, 12 sv.); F. Bamberg vydal jeho *Tagebücher* (Berl., 1885 až 1887, 2 sv.) a *Briefwechsel* (t., 1890, 2 sv.). Srv. E. Kuh, Biogr. F. H's (Vídeň, 1877, 2 sv.), Kulke, Erinn. an H. (1878). *Šld.*

Hebburn [-bern], město v angl. hrabství Durhamu, na pr. břehu Tyneu, nedaleko jeho vtoku do moře. Stavba lodí, továrna na chemikalie, značný vývoz uhlí, 16.645 ob. (1891).

Hebd, hebdí = Sambucus ebulus L. (v. t.).

Hebden Bridge [-dn bridž], město ve Westridingu angl. hrabství yorského, na ř. Hebdenu, v krásné poloze záp. od Halifaxu. Bavlněný a hedvábný průmysl, barvírny, železolijny, kamenné lomy, 6365 ob. (1891).

Hebdomadální (z řec.), týdenní.

Hebdomadarius (lat. z řec. *hebdomas*, t. j. sedmice, týden), ten, kdo má týden.

Hébé, v řec. mythu zosobněná mladost ve svém rozkvětu a ve svých rozkoších, jest dcera Zevova a Héřina a přisluhuje na Olympu jako číšnice; než i jinaké služby koná, jež příslušely svobodným dcerám v domě, na př. pořádání lázně hostům (Areovi); s Charitkami, Hórami, Harmonií a Afroditou křepčí ke hře a zpěvu Apollóna a Mus; matce své napomáhá i vůz spřáhnouti. Zasnoubena byvši Hérakleovi po jeho apotheose, zajistila mu smír s Hérou a rozkoše olympské; synové jejich byli Alexiarés a Anikétos. Vedle Héry ctěna v Mykéně a Mantineii, vedle Hérakléa v Kynosargu v Athénách, na Kóu; v Sikyóně ctěna pod názvem Dia, ve Fliuntě jako Ganymeda, kdež jí na akropoli v cypřišovém háji konána výroční slavnost kissotomoi (κισσοτόμοι), jejíž bujný ráz, ověnčování břečťanem, jakož i tamní útočiště otroků svědčí o tom, že tato H. podobá se Ariadně a Libeře jakožto osvoboditelce z pout a okovů všelikých. *klk.*

Hebe, asteroida, objevena Henckem 1. čce 1847; střední jasnost v opposici 8·5, průměr v *km* 167, označení ⑥. *Gs.*

Hebefrenie. V době pohlavního vývoje mohou vzniknout sice rozmanité tvary duševního onemocnění; avšak nezřídka mívají některé společné známky, charakteristické pro tento věk, které proto nazývají se hebefrenickými. Hlavní rysy dají se asi následovně shrnouti: Převaha obraznosti nad soudností; sledování snah fantasii dráždících jednak dalekosáhlostí a velkolepostí, smělostí a nebezpečím, jednak i tajůplnou záhadností; nesrovnalost mezi cílem a prostředky; nesamostatné pitvoření se a padělání cizích vzorů, nedostatek vlastního, prohloubeného přesvědčení; úkazy zdánlivé přemoudřelosti (namnoze jalová imitace nepochopených frasí) vedle zabedněné pošetilosti; vrtkavá nestálost ve smýšlení, citech a jednání, záliba v kontrastech a extrémech; samolibá shovívavost k sobě vedle přísné autokritiky; upadání z nálady hrdopyšné ve světobol, ze zpupné bravury do skroušené beznadějnosti; škodolibá nezbednost a sobecká bezohlednost vedle útlocitu a přemrštěného sebeodříkání. Výsledek hebefrenických tvarů nebývá příznivý. Z pravidla nadejde aspoň znesnadněnost, ne-li úplná zástava dalšího psychického vývoje. Vyléčené případy zůstávají náchylny k opětovnému výpuku a periodickým obměnám. Často následuje trvalá zblbělost. *Kfr.*

Hebel Joh. Peter, prelát a básník něm. (* 1760 v Basileji — † 1826), dovedl uhoditi šťastně na zdravý prostonárodní tón ve svých básních i pracích prosaických. Jeho *Alemannische Gedichte* (Karlsruhe, 1803) prozrazují klidnou, zdravou fantasii, těšící se z idyllických tvarův přírody i života venkovského. Švabským právě dialektem zvyšuje jejich půvab. Hornoněmecky spracovány byly mezi jiným od Reinicka (Lips., 1876). Zdařilou a poučnou četbou pro lid jsou *Der rheinländische Hausfreund oder Neuer Kalender mit lehrreichen Nachrichten u. lustigen Erzählungen* (Karlsr., 1808—11); *Das Schatzkästlein des rheinländischen Hausfreundes* (Tubinky, 1811, posl. 1883). Mimo to pro mládež vydal *Katechismus* a *Biblische Geschichte* (Štutg., 1824) a několik písní a šarád hornoněm. *Sämtliche Werke* vyšly v Karlsruhe r. 1832—34, 8 sv. (později ve

Štutg. 1871 a Berlíně 1873). Listy jeho vydal Behaghel (Karlsr., 1883). Srv. Längin, Joh. Pet. H. (t., 1874); týž, Aus H.'s ungedruckten Papieren (1882).

Heber: 1) H. [híber] Reginald, anglický biskup v Kalkuttě (* 1783 v Malpasu — † 1826 v Trichinopoli). Napsal jako výsledek biskupských cest *Narrative of a Journey through the Upper Provinces of India, from Calcutta to Bombay* (Lond., 1828). Z hymnů jeho vyniká hlavně: *From Greenland's icy mountains*, jež se zpívá v celé angl. církvi protest.

2) H. Frant. Alexander, archaeolog český (* 19. čce 1815 v myslivně Třebokově, obci Jarové u Plas — † 29. čce 1849 v Náchodě). Osiřel již r. 1823, načež matka přestěhovala se do Mlýta v okr. zbirožském. H nabyl vzdělání školního pouze na hlavní škole v Plzni. Potom byl dán do učení na kupectví do Prahy, kdež za ožil r. 1838 obchod samostatný. Odtud přesídlil se z jara r. 1839 na Zbiroh. Po dvou létech vzdal se své živnosti a navrátil se do Prahy, puzen jsa oblíbenou myšlénkou svou vydati dílo o všech zámcích, hradech a tvrzích českých. Pěšky prošel do r. 1842 celé království České a obkreslil si všechny hrady a zříceniny jejich i načrtl jich půdorys. Plodem práce té bylo pamětihodné dílo *Böhmens Burgen, Vesten und Bergschlösser*, jehož 1. díl vyšel v Praze r. 1843 a které předčasnou smrtí spisovatelovou bylo přerváno r. 1849 při 7. sešitě dílu 7. Při práci své došel hojné podpory od historiografa Frant. Palackého a archaeologa Mikovce. Jejich návodem opatřil si postupem času zevrubné vědomosti topografické i historické, ba přiučil se také latině; jsou tudy poslednější svazky díla jeho mnohem dokonalejší prvních. Celkem popsal 580 bývalých hradův a tvrzí českých a k popisu 193 hradů připojil vlastní výkresy, dílem také půdorysy, mapy a vyobrazení znaků. Dílo H-ovo je psáno slohem plynným, poutavým; spisovatel dbal pilně pověstí a zkazek o jednotlivých hradech, jimiž dodal celku živosti a zábavnosti. Druhý spis H-ův jest *Mährens Burgen und ihre Sagen* (Praha, 1848). Srv. životopis H-ův od Fr. Bernaua v »Mittheil. d. Vereins f. Gesch. d. Deutschen in B.« (XVII. str. 214). *Koll.*

Heberden [-dn] William, lékař anglický (* 1710 v Londýně — † 1801 t.). Lékařství vystudoval v Londýně a Cambridgei, kde působil i jako professor farmakologie, načež se usadil v Londýně a způsobil mezi jiným, že londýnská spol. lékařů počala vydávati své zprávy, ve kterých sám uveřejnil mnoho článků o hygieně, jmenovitě pak o angina pectoris. Patří mezi praktiky anglické, kteří ke konci minulého století razili v Anglii cestu správnému pojímání lékařství. Po jeho smrti teprve byl vydán jeho hlavní spis *Commentarii de morborum historia et curatione* (L., 1802). Sebrané spisy (*Opera omnia*) vyšly v Lipsku, 1831 v 10 sv.

Hébert [ebér]: **1)** H. Jacques René, žurnalista a revolucionář franc. (* 1755 v Alençonu — † 1794 v Paříži). Sběhnuv se studií, přišel krátce před vypuknutím revoluce do Paříže, kdež byl divadelním billetářem a později jen sluhou. R. 1790 uveřejnil politický pamflet proti královskému dvoru a později ještě několik. V klubu jakobinském záhy zjednal sobě vážnost tak, že mu svěřena redakce časopisu »Père Duchesne«, kterýž založen byl proti stejnojmennému konservativně konstitučnímu listu, jejž vydával Lemaire. H-ův »Père Duchesne« vycházel od r. 1790—94 a H. sám dostal jeho jméno. Časopis ten psán byl nejvulgárnější mluvou a žádal úplné zničení a vyhlazení všech živlů umírněných. Při převratu ze dne 10. srp. 1792 stal se H. členem revoluční kommuny, jež povalila království. H. schvaloval a radil k hromadným vraždám zářijovým (1792) a vůbec účastnil se všech hnutí revolučních aspoň radou a vyzýváním. Když po pádu království kommuna spolu s jakobiny ohrožovali konvent, ustanovil tento zvláštní kommissi, jež dala H-a s několika jinými zatknouti. Ale luza vymohla propuštění jich a zrušení oné kommisse. Od té doby stal se H. jednou z nejpopulárnějších osob luzy pařížské a jedním z prvních revolucionářů. Doba, kdy H. a jeho stoupenci heberisté stáli u kormidla revolučního, značí vrchol revoluce, nejkrajnější terrorismus spojený s tendencemi anarchistickými a atheistickými. »H. a jeho stoupenci byli fanatikové atheismu, terroristé nevěry a pohanského materialismu, kteří nejen ničili bohoslužbu katolickou, nýbrž i všecko, co lidu bylo posvátno, s vybraným cynismem.« Vedle H-a vynikali Chaumette, Vincent, Momoro, Ronsin. Jejich působením odstraněna bohoslužba křesťanská a zaveden kult rozumu spojený s různými bláhovými slavnostmi. V list. r. 1793 vystoupil proti počínání jejich Robespierre, jemuž kult rozumu se protivil. Skrytý boj jeho však proti nim protáhl se ještě několik měsíců, až hebertisté sami připravili sobě pád nezdařeným pokusem povstání (v pol. bř. 1794). Na to dne 24. bř. 1794 přední jejich vůdci, mezi nimiž i H., guillotinováni. Hebertisté počínáním svým odpudili sobě massy lidu, jež smrti jejich dívaly se netečně. Viz Ch. Brunet, Le Père Duchesne d'H. (Paříž, 1859); E. Hatin, Histoire politique et litter. de la presse en France (t., 1859—61); D. Marter, J. R. H., l'auteur du Père Duchesne (Bourges, 1888); Aulard, Le Culte de la Raison.

2) H. Edmond, geolog franc. (* 1812 ve Villefargeau dep. Yonne — † 1890 v Paříži), vzdělal se na École normale v Paříži, zastával později na témž ústavě různé stupně učitelské, r. 1857 stal se profes. geologie na Sorbonně, r. 1877 členem akademie věd. Vynikl stratigrafickými studiemi útvaru triasového, jurského, křídového, tretihorního, zvláště výzkumem pánve pařížské. Četná pojednání uložil v »Bulletinu« a »Mémoirech«, geol. spol. franc., v »Comptes rendus« pařížské akademie a v »Annales des sciences géologiques« (jež založil s Milne-Edwardsem r. 1870). Z větších prací jmenovati sluší: *Sur la faune des prémiers sédiments tertiaires*, thése doktorská (Paříž, 1857); *Sur la géologie du bassin de*

Paris (Compt. rend. pař. akademie, 1851); *Les mers anciennes et leur rivages dans le bassin de Paris* (Paříž, 1857); *Mémoire sur les fossiles de Montreuil-Bellay* (t., 1861); *Les oscillations de l'écorce terrestre pendant les périodes quaternaire et moderne* (t., 1868); *Classification et nomenclature des groupes inférieures des terrains primaires* (t., 1880); *Notions générales de géologie* (t., 1883).

3) **H.** Antoine Aug. Ernest, franc. genrista a malíř podobizen (* 1817 v Grenoblu). Studoval práva v Paříži (1835), ale zároveň byl žákem Davida d'Angers a Delarochea. Roku 1839 dostalo se mu římského stipendia a **H.**, dohotoviv obraz *Tasso ve vězení* (mus. v Grenoblu), odešel do Italie, kde připojil se k genrové škole Robertově; ale sám díval se již na přírodu a život italský okem skutečného malíře. Byl proto nazván i Peruginem školy Robertovy. Byl také největším romantikem mezi žáky Delarocheovými, u něhož osvojil si vzácné koloristické kvality. Jeho stil má něco změkčile graciósního, kolorit něco měkkého, prchavého, splývavého; při tom všem jest **H.** delikátním umělcem, jenž má svou vlastní individualitu a svůj temperament. V *Malarii* (1850, Luxembourg) nálada melancholická a těžkomyslná látkou samou byla motivována; ale později liboval si **H.** v zajímavé chorobnosti i tam, kde nikterak nebyla na místě. Z ostatních jeho obrazů jmenujeme: *Děvčata z Alvita* (1855); *Paní z Cervary* (1859, Luxemb.); *Rosa Nera*; *Černá perla*; *Jitro a večer života*. Menší ceny jsou obrazy biblické: *Polibek Jidášův* (1853, Luxemb.); *Mater dolorosa*; *Sv. Anežka* (1881) a několik kolossálních figur v Pantheonu. Zdařilé za to jsou jeho podobizny paní a dětí z vyšších stavů: *Princezna Klotilda* (1861); *Dámy v bálové toilettě* (1878). Od r. 1867—73 byl **H.** ředitelem franc. akademie v Římě. *J-k.*

4) **H.** George Jean Bapt., malíř franc., syn před. (* 1847 v Rouenu). Cestoval po Anglii, Alžírsku a Italii. Účastnil se též války r. 1870–71. Maloval: *Orientálská perla*; *Far niente*; *Rendez-vous na lovu*; *Kristus u Marie a Marty*; *Cizoložnice před Kristem* a podobizny. *J-k.*

Hébertisté viz Hébert Jacques.

Hebetudo (z lat.), otupení nebo oslabení dráždivosti čidel a nervové soustavy vůbec. Může býti přechodné (na př. po otřesení mozku, apoplexii) nebo trvalé (na př. ve vysokém stupni marasmu). **H.** *visus* viz Amblyopia.

Hebler Karl, stoupenec filosofie Kantovy a aesthetik něm. (* 1821 v Bernu), byl od r. 1863 prof. filosofie na vysokém učení bernském. Napsal: *Spinozas Lehre über d. Substanz* (1850); *Shakespeares Kaufmann von Venedig, ein Versuch ü. d. Idee dieser Komoedie* (1854); *Lessing-Studien* (1861); *Aufsätze über Shakespeare* (1874); *Die Philosophie gegenüber dem Leben und den Einzelwissenschaften* (2. vyd. 1874); *Philosophische Aufsätze* (1869); *Lessingiana* (1877); *Elemente einer philosophischen Freiheitslehre* (1887).

Hebra: 1) **H.** Ferdinand, rytíř, lékař rak. (* 1816 v Brně — † 1880 ve Vídni). Lékařství vystudoval ve Vídni a věnoval pozornost hlavně nemocem kožním, jež byly dotud obecně zanedbávány; aby pak seznal druhy onemocnění i ve Vídni méně známé, podnikal cesty vědecké do Norska, Londýna a Paříže. Roku 1842 habilitoval se pro dermatologii, načež se stal brzy ordinujícím lékařem a pak primářem nově zřízeného oddělení pro nemoci kožní ve vídeňské všeobecné nemocnici, roku 1849 stal se mimořádným a 1869 řád. professorem kliniky dermatol. a syfilistické. **H.** je zakladatelem vědecké dermatologie, kterouž vyprostil z pout humorálních theorií a opřel přesným klinickým pozorováním, experimentem i pathologickou anatomií. Napsal: *Versuch einer auf patholog. Anatomie gegründeten Eintheilung der Hautkrankheiten* (Vídeň, 1845); *Atlas der Hautkrankheiten* (t., 1856 až 1876, menší atlas vyšel v Erlankách, 1867 až 1869, ve 2 seš.); *Akute Exantheme und Hautkrankheiten* (Erl., 1860); *Lehrbuch der Hautkrankheiten* s Kaposim (2. vydání, Štutgart, 1872—76, 2 d.).

2) **H.** Hans, rytíř, lékař, syn před. (* 1847 ve Vídni). Lékařství vystudoval ve Vídni, hlavně za vedení otcova, r. 1876 habilitoval se pro dermatologii. Napsal řadu odborných prací, jmenovitě do víd. lékařských časopisů a sborníků. Z jeho větších prací buďtež uvedeny: *Kurzgefasstes Lehrbuch der Hautkrankheiten* (Brunšvik, 1884); *Die krankhaften Veränderungen der Haut mit Beziehung auf die Krankheiten des Gesammtorganismus* (t., 1884); *Die moderne Behandlung der Hautkrankheiten* (Vídeň, 1890–91).

Hebraeové (hebr. *'Ibrím*, assyrské *Chabiri*), jméno národa semitského, známého domácím názvem Jisráél, a po době exilu babylonského, ježto většina vracejících se byli příslušníci někdejšího království Júdá, Jehúdím (z toho evropské názvy i naše žid). Jméno **H.**, jehož základem jest aramejský tvar *ebrai* (hebr. *ibri*), odvozuje se od kořene sem. *ábar* (= přecházeti) i vykládá jako ti, již přešli řeku. Řekou míněn buď Eufrát, tak že by náležel název době, kdy praotec **H**-eů Abráhám přišel ze Zaeufrátí do Palestiny, nebo, a to pravděpodobněji, Jordán. Dle druhého výkladu náležel by název době, kdy řeka Jordán dělila **H**-ey od stejnojazyčných národů před řekou tou bydlících (Kananejců), tedy z doby před dobytím Západního Pojordání. Název sám dán byl **H**-eům cizinci, i **H.** sami zvali se jím jen naproti cizincům. Nověji odvozuje se jméno **H.** hlavně s ohledem na zprávy assyrsko-babyl. (hlavně desky tell-amarnské) od kmene *chábar*, znamenajíc dle výkladu toho sdružení. Jeví se **H.** před usazením se v Předjordání volným spojením kmenů zvyky a mluvou příbuzných, již teprve nutností, hlavně pak proti nebezpečí vnějšímu, se organisují. S tím shoduje se, že vyskytuje se název **H.** v pověsti patriarchické jako označení skupiny národů, jež redukují se v Genesi (X. 21, XI. 16) na osobu společného praotce Ébera, osobu, jak patrno,

později vytvořenou k účelům genealogickým. (Více viz Israel a Židé). *Dk.*

Hebraeové, též Hebraisanti, nizozemská sekta nábož. XVIII. stol. Jméno své měla od základního svého názoru, dle něhož každý křesťan má rozuměti hebrejštině a čísti bibli v originále. Hlavou této sekty, která r. 1733 měla v Lejdě asi 20 vyznavačů, většinou žen, byla Maria (Mirjam) Vossová z blízkého Leiderdorpu, v jejíž bytu se i schůzky v neděli konaly. Dle jejího učitele Jakuba Verschoorena zove se i sekta Verschooristé, Schoristé. H. učili, že křesťan nemůže s dobrým svědomím jíti současně s mnohými k večeři Páně, poněvadž se v množství nalézá jistě několik nečistých, s nimiž nesmí on míti spolku, jakož i že vyvolený neb obrozený křesťan, byv již Kristem trestu i viny zbaven, nepotřebuje prositi teprve za odpuštění hříchů. Bohoslužba jejich záležela v přednášce o některém místě biblickém. Dobrých skutků si vážili. Jinak hlásila se zakladatelka výslovně k heidelberskému katechismu a dordrechtské synodě, odlučujíc se pro svou osobu pouze od jejího vnějšího společenství.

Hebraisanti viz Hebraeové.

Hebraismus jako opak judaismu: 1. starší náboženství židovské; 2. hebrejský způsob mluvy. Hlavně mluví se o h-mech řeckého překladu bible (Septuaginta). Viz Bible 11. Srv. Vorst, Commentarius de H-mis N. T. (1778).

Hébrard [ébrar] Adrien, publicista a politik franc. (* 1834 v Grisolles), byl spolupracovníkem »Tempsu«, který od r. 1871 samostatně řídí. Časopis nabyl za H-a veliké vážnosti politické a H. sám vykonával odtud nemalý vliv v záležitostech veřejných. R. 1877 zvolen do senátu od depart. Haute-Garonne, kde se připojil k umírněné levici a potíral rozhodně boulangismus.

Hebrejská hudba. Zpěv a hudba byly od nejstarších dob důležitým činitelem v životě starých Hebraeů. Počátky hudby náležejí pravděpodobně pasteveckým kmenům, jejichž praotec Júbal uvádí se v Genesi jako hráč cithery a šalmaje (Gen., 4, 21). Původní užívání hudby bylo asi převahou rázu světského při nejrozmanitějších příležitostech (hostiny, svatby, oslava vítězství a jiných vynikajících událostí, nastolení vladaře na trůn atd., ale i pohřby a p.). Soudíme tak hlavně z Pentateuchu, který nemluví o vlastní hudbě chrámové, ač její spořádání spadalo rozhodně sem. Užší styk hudby s náboženstvím připisuje se, jako veškeré zařízení chrámové hudby, Davidovi (I. Kron. 16, 4), resp. prorokům Gadovi a Nátánovi (II. Kr. 29, 25). Celá řada Žalmů předpokládá spořádaný vývoj hudby, při níž i obecenstvu připadají určitá responsoria nebo refrainy. Hlavní místo o způsobu h-ké h by jest I. Kr. 15, 17—21. Zde mluví se o průvodu zpěvu hrou strunových nástrojů a sice harf, citer a kovových cymbalů; poslednějšími udávali kapelníci takt. O vnitřní povaze hudby samé nemáme authentické tradice a tím vůbec pevné base. Moderní názory spočívají na kombinacích, při čemž pravdě nejvíce se blíží názor, srovnávající h-kou h-bu s národní hudbou arabskou, při níž zpěv jest jen jednotvárnou modulovanou recitací s ustavičným opakováním. Průvod markuje rhythmus, o harmonii nemůže býti řeči.

Pokud hudebních nástrojů se týče, byly: 1. k tlučení nebo štěrchání: *tóf*, ruční bubínek, většinou pro ženy, k udávání rhythmu při zpěvu a tanci, nikoli pro chrámovou hudbu; puklice (činelli), *mesiltaim* nebo *selselim*, rovněž pro takt; užívali jich hlavně náčelníci hudby; vyskytují se v hudbě chrámové; *menaneím* (štěrchadla), nástroj lidový; *šáliším* povahy neznámé. 2. Strunové nástroje (*neginót*). Hrálo se na ně rukou nebo plektrem. Hlavní byly: *kinnór* (viz Harfa) a *nébel* (nabla, v. t.), druh citery. 3. Foukací nástroje: flétna (*chalíl*), lidový nástroj *ugáb*, jakési dudy, pastevecký šalmaj (*mašróhítá*), *šófár*, též *jóbel*, roh (beraní neb i kozorožce) pro signály a ohlašování; od rohu liší se později pozauna (*chasserá*) jako nástroj kněží, kovová, někdy i ze stříbra (v denní bohoslužbě 21—48 nárazů pozaunových). Tanec byl u Hebraeů oblíben zvláště u žen a dívek. Tance provozovány při slavnostech světských, ale i náboženských. Někdy tančili i mužové nižšího stavu, tanec Dávidův před archou jest výjimkou. Tančil každý sám a spíše pro podívanou ostatních, než pro vlastní zábavu. Ženy tloukly při tanci na bubínek. Veřejné tanečnice se nevyskytují. — Viz Nowack, Hebr. Archaeologie I., 270; Saalschütz, Geschichte und Würdigung der Musik bei den alten Hebr. (1829); Delitzsch, Physiologie u. Musik (1868); různé archaeologie hebrejské a výklady Žalmů. *Dk.*

Hebrejská literatura se stanoviska náboženského viz Bible. Jako nejstarší památky h-ké l-ry označila kritika některé písně, bajky a pod., vložené do textů biblických z dob pozdějších. Jsou to v pořadí časovém: t. zv. píseň Debóřina (Soudci 5) ok. r. 1250 př. Kr. z doby výboje Palestiny, jehož jednotlivé události přímo ku zpěvu vybízely; bajka Jótámova (t. 9, 7 n.) o tom, kterak stromy volily si krále, ok. r. 1120 př. Kr.; elegie Dávidovy na Saula a Jonátána (2 Sam. 1, 17 a n.) ok. r. 1000 př. Kr. a o málo pozdější na Abnéra (2 Sam. 3, 33); parabola Nátánova (2 Sam. 12, 1—4) o boháči, který odňal a zabil jediné jehně chuďasovi, by pohostil svého hosta, z téže skorem doby; Šalomounovo zasvěcení chrámu (1 Kr. 8, 12 n.) a požehnání Jakúbovo (Gen. 49, 1—27) ok. r. 970. Z téže doby uvádějí se jako sbírky písní Kniha bojů Jahvových (*séfer milhámót Jahve*), o níž mluví 4 M. 21, 14 a jiná Kniha poctivců (reků, *séfer hajjášár*, o níž se mluví u Jos. 10, 12 n. a v 2 Sam. 1, 18); konečně náležejí sem i prorocké výpovědi Bileamovy (4 M. 23 a n.).

K nejstaršímu materiálu náležejí rozhodně i seznamy rodů a rodin s různými poznámkami historickými, jakož i zkazky pojící se k posvátným místům. I ty udržovány však z počátku jen ústní tradicí, kdežto písemný záznam jest daleko pozdější. Pokud vlastní literatury dějepisné se týče, považují se za

nejstarší její zbytky efraimitské hrdinské příběhy v knize Soudců, Jerusalemské děje Dávidovy (2 Sam. 5—7, 9—20), vypravování o Dávidovi (1 Sam. 16, 14 a n. — 1 Kr. 2), konečně děje Saulovy (1 Sam. 9 nn.), vesměs z konce X. a poč. IX. stol. př. Kr. (916—888). R. 877 připisuje se kniha úmluvy (*séfer habberít*) 2 M. 21—23, kdežto pol. stol. IX. t. zv. Jahvista (v. t.) Pentateuchu a knihy Jóšua a 1 Sam. 4—6. Následuje efraimitské požehnání Mojžíšovo 5 M. 33 ok. r. 800 př. Kr., o něco později efraimitské vypravování o proroku Eliášovi 1 Kr. 17 n., 21, efraimitská vypravování 1 Kr. 20, 22, 2 Kr. 6—10, snad i 3, efraimitské vypravování o proroku Elisovi 2 Kr. 2, 4—6, 8, 13, konečně efraimitská vypravování o Samuelovi a Saulovi 1 Sam. 8 nn. Téže době ok. r. 775 náleží t. zv. Elohista (v. t.) v Pentateuchu a Jóšuovi.

Kdežto snad kol. r. 740 splynula vypravování o recích, jakož i dějiny t. zv. malých Soudců v předdeuteronomickou knihu Soudců, splývá asi 100 let později Jahvista a Elohista v Pentateuchu a Jóšuovi v jediný celek. O něco později vzniká i deuteronomium v původní podobě, kdežto r. 602 náleží první redakce knih Královských. R. 561 náleží nynější podoba Deuteronomia (5 kn. M.), jež snad současně splývá v jedno se sbírkou Jahvista-Elohista, deuteronomickou redakcí Soudců a knih Samuelových a Královských v jediný celek historický. Sem náleží i jádro zákonů o posvěcení (3 M. 17—26). Kol r. 500 povstává v Babylónii t. zv. kněžský kodex, který ještě v 1. pol. V. stol. splývá částečně se zákonem o posvěcení. Teprve ok. r. 400 ukončuje se Pentateuch splynutím Jahvisty-Elohisty, Deuteronomia a kněžského kodexu v jedno. Době ok. r. 300 náleží Chronika (Ezra, jehož aramejská část 4—6 náleží pol. V. stol., — Nehemja, vlastní paměť Nehemjova ok. r. 400, Chronika). R. 164 (165) náleží Daniel, ok. r. 150 5 knih Jasona z Kyreny o bojích Makkabejských, jejichž výtahem v I. stol. po Kr. jest 2. kniha Makkabejských, kdežto kniha 1. datuje asi z r. 90 př. Kr. Okolo r 150 př. Kr. vzniká Esther, v posl. čtvrti 2. stol. př. Kr. kniha Júdit. Nejstarší částí Proroků jeví se Jesaias 15 a n. (ostatek od 743—701, od 40 a n., něco i z prvých částí, v pol. VI. stol., 24—27 snad z 2. pol. IV. st.) a současný Amos (z pol. VIII. stol.) a nepatrně mladší Hosea (1—3, před r. 743), ok. r. 725 Michá (1—3), kdežto prvé pol. VII. stol. náleží VI, 1—VII, 6; v prvé pol. VII. stol. snad Nahum, ve druhé Zefanjá, v poslední čtvrti VII. stol. (628) Jeremiáš (1-6, ostatek od 608—586), Habakuk, Zefanja (2-3, 13, od 3. 14 a n. ok. 538), Hezekiel (593—573), dodatek (29, 17 z r. 571), Haggai a Zacharja ok. r. 520, Malеachi ok. r. 485, Obadja, Joel, Jona ok. r. 432. Dodatky k Prorokům z konce IV. stol., kdežto konečná redakce Proroků náleží pol. III. stol. př. Kr. Z hagiografů náleží Žaltář prvé pol. VI. stol., Rút pol. V. stol. právě tak jako nejstarší Žalmy (3—41), Přísloví 2. pol. IV. stol. právě tak jako 2. a 3. kniha Žalmů, kdežto část náleží konci IV. stol., 4. a 5. kniha a konečná revise pol. II. st. př. Kr.; téže době (2. pol. IV. st.) snad Job a Píseň písní. Ok. r. 180 klade se Moudrost Ježíše Siracha. Srov. Kautzsch, die Heilige Schrift des A. T. (Freiburg i. B., 1894).

Pokud obsahu se týče, obsahují historické knihy hebrejské děje od stvoření světa do dobytí Palestiny Izráélem (Pentateuch) a dále postupem času až na dobu Makkabejskou. Materiálem byly vedle tradice starší i záznamy, a sice soukromé pro doby předkrálovské a pozdější, pro pozdější i říšské. Setkáváme se v době královské i s ustanovenými annalisty (*mazkír*), jejichž annály byly základem Knihy zpráv o dnech doby královské, o níž se dovídáme (I. Kr. 14, 19 a opět). Naproti těmto annálům vyvíjí se později vlivem proroků skutečná historiografie v té podobě, jak jeví se v bibli, s tendencí náboženskou, z části přímo kultem se obírajíc. Materiál starší vyskytuje se zde z části slovně, z části spracován dle rozličných hledisk, jak odpovídalo to účelu. Patrný je zde rozdíl mezi stanoviskem v době exilu a v době po exilu. Teprve na nejposlednějším stupni, v knihách makkabejských, setkáváme se s historií národně politickou, jsoucí sobě samé účelem a blížící se již historiografii řecké nebo římské.

Naproti literatuře historické, jež jest současně repraesentantem literatury prosaické, stojí literatura poetická, zastoupená v celku Proroky a hagiografy. Veškerá tato poesie jest rázu lyrického, ovšem v nejrůznějších odstínech a i v nejrůznějších podobách. Poesie jest podmíněna povzneseným obsahem a vznešenou mluvou, k nimž druží se i vnější parallelismus jednotlivých členů (částí veršů, veršů, z části i celků, strof), a to myšlénkou i formou. Po rýmu a metru není památky i náležejí moderní theorie o vnější stránce poesie hebrejské k pouhým domyslům. I rhythmus můžeme shledávati nejvýš ve přibližně stejné délce veršů. Obsahem jest lyrika hebrejská převahou náboženská i vykazuje právě zde poesie ta v Žalmech (Žaltář) plody krásy nepřekonatelné. Poesie ta udržuje se také i v pozdních dobách na slušné výši. K ní pojí se, zvláště po exilu, lyrika didaktická (Přísloví, Kazatel, v jednotlivých částech Jób), nahrazující i filosofii. Za zbytky světské poesie, jež ovšem záhy v kanon pojaty, možná považovati hlavně Píseň písní. Proroci zachovávají střed mezi plody historickými a básnickými. Více viz pod jednotlivými knihami.

Pro vědu nebylo půdy v Israéli. Teprve po exilu setkáváme se s t. zv. *sóferím* (písmáci) nebo *chakámím* (mudrci). Předmětem jejich studia bylo stanovení zákona pro budoucí říši. Stávající v Pentateuchu zákony kasuisticky propracovány, a co v Zákoně opomenuto, stanoveno buď analogií nebo na základě práva zvykového. To dálo se ve sborech nejprve v Jerusalemě a po r. 70 po Kr. hlavně v Jabne a Tiberiadě. Tak vznikly Haláchá (v. t.) a Haggádá (v. t.). K oběma oborům vědy takto zastoupeným (právnictví a theologie) přistupuje jako obor třetí stanovení textu biblického

a jeho exegese s počátky kritiky textu biblického. Zakladatelem oboru toho jest Ezrá (v. t.). *Dk.*

Hebrejské dějiny viz Isráél (dějiny).

Hebrejské evangelium (*evangelium secundum Hebraeos*) viz Evangelium str. 843

Hebrejské písmo. Isráélská tradice zachovaná v Pentateuchu (2 M. 17, 14, 24, 4; 3 M. 33, 2) mluví o užívání písma Mojžíšem. Dle zpráv těch poznali Hebraeové písmo pravděpodobně v Egyptě. Naproti tomu poučuje nás srovnání nejstaršího hebrejského písma, zachovaného na t. zv. nápise Siloažském, snad z doby Hizkijjovy (727—699), s písmem foinickým se strany jedné a moábským, známým z nápisu Méšova (IX. stol. př. Kr.) se strany druhé, konečně i cyperským nápisem na kovové desce z IX., ne-li již z X. stol., že jedná se zde o společný typ písma kananejského, zvaného dle vlasti jeho též západním, jež mohli Isráélité poznati teprve po usazení se mezi Kananejci, čímž dána je přibližně i doba jeho přijetí. V nejstarších dobách užíváno tu písma jen v míře nepatrné a znalost jeho obmezovala se na úzký kruh písařů (*sóferím*). Ani o starších prorocích se nedovídáme, že i psali. Obecnější stává se znalost písma asi v IX. stol., v době poexilské pak setkáváme se již přímo s nářky na psavost. Psalo se na desky kamenné (desatero), dřevěné, pravděpodobně, ač daleko později, i kovové (bronzové, olověné a j.), dále hliněné, jež teprve po napsání sušeny (srv. nález Tell-amarnský). Jednotlivé výrazy biblické, mluvící o závitcích knihových (*megillat séfer*), svědčí, že psáno i na kože a snad i na papyrus, třeba o tomto v bibli zmínka se nečiní. Na tvrdý materiál psalo se rydlem (*chéret, ét barzel*), na měkký pérem podobným modernímu kalemu, jenž vlastním nožíčkem přiřezáván. Určitou fasi tohoto kananejského písma repraesentují starohebrejská pečetítka, počtem 20 kusů, z VIII.—IX. stol., jejichž písmo vyskytá se s nepatrnými odchylkami ještě na židovských mincích ok. r. 135 po Kr. (Bar-Kochba). I písmo samaritánské jest jen mladší kalligrafickou jeho obměnou, jak doznávají sami Samaritáné. Druhé písmo jest t. zv. čtvercové (*ketáb merubbá*). Tradice hebrejská označuje Ezru jako původce a za původní vlasť Babylonii, zovouc písmo přímo i assyrským (*ktáb áššúrí*). Z okolnosti však, že písmo starohebrejské, jak řečeno, udržuje se ještě několik století po Ezrovi, vyplývá nemožnost toho při významu Ezrově. Jest tedy původ písma čtvercového klásti do doby daleko pozdější. Písmo to proniklo zajisté nejdříve v obchodu a odtud v životě vůbec, naposledy pak vniklo i do knih. Teprve když zobecnělo, přepsána jím i bible, kteréžto přepsání právě se uvádí na Ezru. Vše dálo se ovšem jen ponenáhlu. Pokud se týče původu, jest shledávati jej ve druhém, t. j. aramejském nebo východním typu písma severosemitského, jehož nejstaršími repraesentanty jsou dva reliefovitě vystupující nápisy nálezu Sindžirlijského na čedičí, z nichž mladší pravděpodobně klade se do VIII. stol. př. Kr. Původně dosti blízké jsouc kananejskému, zakulacuje své hranaté formy původní, otevírajíc hlavičky u písmen, jejichž nejstarší tvary jsou uzavřeny. To děje se u jednotlivých písmen posloupně, jak možno pozorovati na zachovaných památkách assyro-aramejských, Eutingově aramejském nápise z Teimy (500 př. Kr.), cilických mincích IV. stol., kamenu Carpentraském a aramejských papyrusových závitech egyptských, nápisech nabatejských a palmyrských, z nichž poslední blíží se již úplně písmu aramejskému, jehož úplně vyvinutý typus poskytují nápisy jerusalemské (bení Chézír na t. zv. hrobě sv. Jakuba z I. stol. př. Kr., na sarkofagu ve hrobě královny Heleny z Adiabene z I. stol. po Kr., na dvou nápisech synagogy v Kefr birím z konce II. nebo poč. III. stol.). To jest tedy asi doba plného vývoje tohoto písma. Z pozdější doby spadají sem nápisy náhrobních kamenů adenských (717 až 718 a 916—917 po Kr.). Srv. Chwolson, Corpus inscriptionum semiticarum (Petrohrad, 1882) se skvostnou tabulkou písma. *Dk.*

Hebrejský jazyk jest jazyk, jímž napsán jest až na nepatrné části aramejské (u Ezry, Daniele a glossy u Mojžíše a Jeremiáše) Starý zákon (viz Bible). Mimo bibli zachováno něco málo nápisů, a sice r. 1868 ve troskách moábského města Díbánu nalezený nápis krále Méši z pol. IX. stol. př. Kr. (nyní v Louvru), nápis krále Hizkije z konce VIII. stol., nalezený r. 1880 (nápis Siloažský), konečně něco kamenů s nápisy (Levy, Siegel und Gemmen, Vratislav, 1869) a mince s nápisy z doby Makkabejské (Madden, History of Jewish coinage, Londýn, 1864). V bibli samé zove se jazykem kananejským (*sefat Kenaan*, na př. Jes. 19, 8; 36, 11, 13) nebo jazykem židovským nebo zkrátka židovštinou (*jehúdít*, na př. Neh. 13, 14 a opět). Teprve později vyskytuje se název *lášón ibrít* (jazyk hebrejský) a sice v předmluvě knihy Sirach, dále v Novém zákoně. Nový zákon rozumí však jazykem hebrejským mluvu Palestiny doby Kristovy, převahou aramejskou. V chaldejských parafrasích bible užívá se pro h. j. názvu *lišón de kudšá* či svatý jazyk. H. j. náleží ke středosemitské či kananejské skupině jazyků semitských, jejíž vlastí byl pobřežní pruh Syrie na moři Středozemním. Se zcela nepatrnými různostmi, jak ze zachovaného materiálu jazykového soudíme, mluvili týmže jazykem i Kananejci, Foiničané se svými koloniemi a Moábští, pravděpodobně i Ammonité, Edomci a nomádové jižní Palestiny. Byl tedy h. j. od nejstarších dob jazykem Palestiny. Z podoby zeměpisné vyplývají styky h-kého j-a s jazyky sousedními, jimiž h. j. v jednotlivých zvláštnostech grammatiky i slovníku jeví se bližším aramejským dialektům, kdežto jiné zjevy sbližují jej s dialekty arabskými. Poměr h-kého j-a k assyrobabyl. není dostatečně prozkoumán. Ovšem míti jest na paměti, že materiál bible není zdaleka úplným a že by důkladnější jeho znalost, kdyby byl zachován, přivodila leckterou změnu na nynějším stavu. Pokud týče se hebrejštiny bible, viz Biblické jazyky. Po době

Alexandrově graecisují se Hebraeové přesazení do Alexandrie a jiných měst západu. I vliv aramejštiny, jako hlavní řeči Syrie, vzmáhá se čím dále, tím více. Pozdější knihy biblické (Daniel, Ezrá, Esther, Kazatel i některé Žalmy) vykazují zabarvení aramejštinou, jež nasvědčuje, že pisatelé ve mluvě obyčejné užívali aramejštiny. S přibližnou určitostí možno říci, že vymřel **h. j.** v mluvě za doby Makkabejské naprosto. Za doby Kristovy již neexistuje. Naproti tomu stal se v téže době **h. j.** jazykem školy, jejíž členové jím vyučovali, disputovali a psali. Jazyk této doby vykazuje svou literaturu hlavně v Mišně; i jednotlivé části Talmúdu jsou jím psány. Jazyk této doby možno označiti jako pozdní hebrejštinu, přes to vykazuje v materiálu slovním, z části i v grammatice, jednotlivosti čistě hebrejské, s nimiž ani v jazyku bible se nesetkáváme. Naproti tomu ovšem i hojně aramejštiny, jež vytlačuje z části i nejběžnější terminy (otec, matka a j.), působíc i na jazyk sám, grammatiku i syntaxi. Na této cestě pokračuje hebrejština až do nové doby. Rozsáhlá literatura její přiléhá tu brzy více k jazyku bible nebo Mišny, brzy k aramejštině, později i arabštině, jak právě kdo uměl. Jazyk tento jest Židům tím, co latina západu za středověku. Grammatické spracování **h**-kého **j**-a náleží dobám pozdním. Nehledíme-li k punktaci textu biblického, obsahující pečlivou tradici výslovnosti jeho, ovšem na nejpozdějším stupni vývoje, mimo to za účelem bohoslužebného přednesu, a spojeným s ní pozorováním masoretů, nastává vlastní vědecké spracování jazyka teprve vlivem grammatiky arabské. Z hebrejských grammatiků vynikají tu Rabbí Saadjá (892—942, první pokus slovníku), Jehúdá ben Koreiš (z konce IX. stol., první srovnává hebrejštinu s jazyky semitskými), Rabbí Menachchem ben Serúk (ok. 960, slovník dle pořadí kmenového), Jehúdá Chajjúg (ok. 1020), Rabbí Jóná (ok. 1030), Ráší (ok. 1105), Abráhám aben Ezra (ok. 1150), Dávid Kímchí (ok. 1200, slovník dle kořenů), Elia Levita († 1549, bystrý grammatik a slovníkář) a řada jiných. Methoda mužů těch přešla i do světa křesťanského, v němž se udržela celkem od zakladatele studia **h**-kého **j**-a Reuchlina († 1522) a po něm. Seb. Münstera († 1552) po G. Buxtorfa († 1629). Novou dobu zahajuje t. zv. nízozemská škola, obracející zřetel hlavně k arabštině. Přední zástupci její jsou: Alb. Schultens († 1750) a N. W. Schröder († 1798). V následující době stojí v čele pěstování hebrejštiny opět Němci, užívající i ostatních jazyků pro srovnání. Zastoupeni jsou Geseniem, Ewaldem a hlavně J. Olshausenem. Z novějších prací vyniká F. Böttcherovo bohaté materiálem dílo »Ausführliches Lehrbuch der h. Sprache« (Lipsko, 1866—68, 2 svazky), G. Bickellův »Grundriss der hebr. Sprache« (t., 1869—70, 2 d.), vědecký Stadeův »Lehrbuch der h. Sprache« (t., 1879, I.) a jako kritický přehled theorií grammatických F. E. Königovo »Histor.-kritisches Lehrgebäude der hebr. Sprache« (t., I. 1881, II. 1895). Z příručních knih uvádíme A. Müllerovu »H. Schulgrammatik« (Halle, 1875), založenou na Olshausenově »Lehrbuch der hebr. Sprache« (Brunšvik, 1861), E. Kautzschovu »Gesenius' Schulgram.« (Lips., 1889, 25. vyd.), Strackovu »Hebr. Grammatik« (Karlsruhe, 1885) a j. K hebrejštině pozdější »Berliner Beiträge zur hebr. Gramm. im Talmud u. Midrasch« (Berlín, 1879). Nejrozsáhlejší hebrejský slovník jest Geseniův »Thesaurus linguae hebraicae«. Příruční slovníky podali Gesenius (12. vydání od Buhla, Socina a Zimmerna t., 1895), Fürst (3. vyd. od Ryssela, Lips., 1876, 2 sv.), Siegfried-Stade, »Hebräisches Wörterbuch zum alten Testament« (t., 1893), F. Brown, Driver and Briggs, »Hebrew and English Lexicon« (1892). O grammaticích hebrejských jedná Bacher »Die hebr. Sprachwissenschaft v. X.-XVI. Jhrh.« (Trevír, 1892) a »Zeitsch. D. M. Gesellsch.« 1895. Srov. Steinschneider, Bibliogr. Handbuch über die Litteratur der hebr. Sprache (Lips., 1859) a Gesenius, Gesch. der hebr. Sprache (1815). *Dk.*

K **Hebrejským list**, jedna ze 14 epištol sv. Pavla a sice jedna z větších; v písmu sv. uvádí se mezi epištolami sv. Pavla na místě posledním. Co se původu této epištoly týče, vyslovena již dávno různá mínění a sice z toho důvodu, že postrádá epištola tato obvyklého nadpisu, liší se slohem od ostatních epištol sv. Pavla a původce dle slov epištoly samých zdánlivě za mladšího než ostatní apoštolové se pokládá, tak že se zdá, jakoby z počtu apoštolů se vylučoval. Církve východní pokládaly vesměs sv. Pavla za původce k **H. l**-u, ač nebyly jim neznámy námitky proti sepsání jejímu od sv. Pavla. Západní církve k **H. l**-u buď neznaly nebo připisovaly jej jinému spisovateli, od IV. stol. však smýšlely souhlasně s církvemi východními ohledně původu epištoly; teprve ve stol. XVI. obnoven dávný spor o původu jejím. Sporu učinil konec koncil Tridentský authentickým prohlášením, že k **H. l.** původ svůj od sv. apoštola Pavla má. Ale tímto prohlášením svým koncil nikterak nezavrhl mínění těch, již praví, že sv. Pavel dal k **H. l**-u obsah, spojení a vývoj myšlének, někdo jiný pak že jest původcem zevnějši formy (písařem). Tímto jest dle mínění Origena, sv. Jeronyma, Theodoreta a j. sv. Klement Římský. Hebreji, pro něž dle nadpisu epištola určena jest, jsou dle svědectví svatých Otců a jak z celé povahy listu vysvítá, židokřesťané v Jerusalemě a v Palestině. Podobně z obsahu listu vysvítá čas i místo sepsání. Byl totiž k **H. l.** sepsán koncem r. 63 nebo začátkem r. 64 od sv. Pavla, dlícího v Římě v okovech, když očekával blízké vysvobození ze zajetí. Účel sepsání k **H. l**-u označil sám sv. Pavel slovy λόγος τῆς παρακλήσεως, verbum solatii, slovo potěchy (v kap. 13, 22), jímž list svůj označuje. Potěchy a povzbuzení tohoto potřebovali křesťané nejvíce po smrti sv. Jakuba mladšího, který pro svoji vážnost, jíž se těšil u křesťanů a židů, byl s to, aby všecky spory urovnal. Po jeho smrti bylo nebezpečí, aby neodpadli křesťané od víry Kristovy, svedeni byvše hlavně různými strastmi, jež bylo jim pro víru trpěti. Aby

nebezpečí ono odvrátil, dokazuje sv. Pavel v první části listu tak zv. dogmatické od kap. I.—X., 18 důstojnost a vznešenost Nového zákona nad Starým zákonem, aby tak nepřímo zrušení Starého zákona na paměť uvedl a křesťany před odpadnutím k dřívější bohoslužbě židovské, zastiňující nynější křesťanskou přepychem a leskem, ochránil. Druhá část epištoly od kap. X., 19—XIII., 21 obsahuje napomenutí a jest tedy paraenetická. Co se týče konečně námitek proti původu k H. I-u činěných, byla většina jich známa svatým Otcům a rozluštěna; v nové době přibylo málo nových námitek, žádná z nich ale není s to, aby tradici církevní o sv. Pavlovi jakožto původci zviklala. *dk.*

Hebridy, u Angličanů *Hebrides*, u Skotů často *Western Islands*, u Ptolemaia Ἐβουδαι, u Mely a Plinia *Ebudae*, *Hebudae* (z čehož nesprávným čtením vzniklo v XVIII. století dnešní jméno), skupina 521 skalnatých ostrůvků a útesů při záp. pobřeží Skotska. Ostrovy dělí se na vnější a vnitřní. Obě skupiny dělí průplav, zvaný uprostřed Little Minch, na sev. North Minch, v jihu Barra Passage. Vnější ostrovy (5 velkých a mnoho menších) tvoří mezi Barra Headem a nejsevernějším mysem ostr. Lewisu (Butt of Lewis na 58° 28′ s. š.) souvislý řetěz, pročež se někdy zove skupina tato Long Island. Od severu k jihu jsou to ostrovy Lewis s Harrisem, North Uist, Benbecula, South Uist a Barra s Vatersayem. Vnitřní ostrovy prostírají se těsně při pobřeží skotském od Firthu of Clyde až k 57° 40′ s. š. a dělí se na skupinu severní a jižní. K severní náleží Skye, Rona, Raasay, Scalpa, Soa, Cana, Rum, Eigg, Muke, k jižní Coll, Tiree, Mull, Ulva, Staffa, Iona, Lismore, Seil, Luing, Scarba, Colonsay, Oronsay, Jura, Islay, Gigha, Bute a Arran. Ostrovy zaujímají 7555 km^2 a jsou velmi skalisté. Nejvyšší hory jsou Clesham na Lewisu (871 *m*), Cuilion Hills na Skye (966 *m*) a Ben More na Mullu (967 *m*). Asi $^6/_7$ vší půdy připadá na zcela neproduktivní skály a bažiny. Na vnitřních ostrovech spočívá na malých vrstvách jury a křídy mohutná pokryvka čediče a miocenních tuffů. Čediče docela skládají ostrovy Mull a Skye a vytvořují při svém sloupovitém slohu zcela zvláštní formy. Některé z vnitřních ostrovů jsou ve skutečnosti jen pokračováním starého horstva skotského, což platí naprosto i o všech ostrovech vnějších. Na vnějších ostrovech jest mnoho jezer. Podnebí jest mírné, vzduch vždy velmi vlhký, déšť častý. Obydleno jest pouze 90 ostrovů. R. 1891 napočteno na vnějších ostr. 45.225, na vnitřních 54.808 (na Lewisu 30.726, na Skye 15.705) obyv., kteří mluví gaelsky. Na ostrovech South Uist, Barra, Eigg a Cana jsou katolíci. Lid živí se vzděláváním půdy, lovem ryb a ptáků. Malí sedláci, zvaní *crofters*, sejí hlavně ječmen a oves. Administrativně tvoří Bute a Arran zvláštní hrabství, ostatní jižní ostrovy až na Eigg náležejí ku hrab. Argyllu, Eigg, severní ostrovy a vnější ostrovy až na Lewis k Invernessu, Lewis k hrabství Rossu. Již v VI. stol. hlásal zde sv. Columban křesťanství a založil na ostr. Ioně proslulý klášter. V IX. stol. založili zde na krátko své panství Normanné. R. 1266 přivedeny byly H. pod panství skotské a r. 1346 jeden náčelník z rodu Macdonaldův přijal titul »Lord of the Isles«. Definitivně spojeny se Skotskem r. 1540. Dnes jest největší část půdy majetkem skotských pánů, zvl. vév. Argylla, Macleoda, Macdonalda a Campbella. Srv. Buchanan, The Hebrid Isles (Lond., 1883); Cumming, In the Hebrides (t., 1884). *Šv.*

Hebridy Nové, souostroví ve Vel. okeánu mezi 13° 4′ a 20° 16′ j. š. a 166° 30′ a 169° 53′ v. d., severně od Nové Kaledonie, skládá se z 2 větších, 11 prostředních, 14 malých ostrovů a z četných ostrůvků a skalisk. Největší z ostr. jsou Merena (Espiritu Santo) o 4857 km^2 a Malikolo (2268 km^2), povrch celého souostroví 13.227 km^2. Břehy ostrovů jsou většinou vysoké, vnitro hornaté, 1000—1500 *m* vys. Původ vulkanický jest pravděpodobný, činné sopky mají ostrovy Chinambrym (Ambrim), Matthewsův a Tana. Podnebí jest velmi horké (střední teplota asi 25° C) a nezdravé, vegetace velmi bujná; větší část povrchu kryjí pralesy. Flora příbuzná jest indické, na jihu také novozealandské. Obyvatelé jsou Melanésané, rozpadávající se na četné malé kmeny, žijící mezi sebou stále v bojích. Na některých ostrovech (Maivo, Futuna, Mori) usídleni jsou též živly obyvatelstva původu polynéského, které sem od východu vnikly. Všeho obyv. jest 70—85.000. Křesťané žijí na ostrovech Efat, Tana a Aneityum; anglické missijní stanice jsou zde 3, mimo to 1 katol. franc. Souostroví objevil r. 1606 Fernandez de Quiros a prozkoumal r. 1774 J. Cook. R. 1886 učinili Francouzi pokus ostrovy kolonisovati, k námitkám Anglie však od toho upustili. Srv. Le Chartier, La Nouvelle Calédonie et les Nouvelles Hébrides (Paříž, 1884); Lemire, Voyage en N. Calédonie et description des N. Hébrides (t., 1884).

Hebrón, druhdy Kirjat-Arba, prastaré město v již. Palestině, 31 *km* jjz. od Jerusalema, 920 *m* n. m., v úrodném údolí pohoří Júdá. Před opanováním Palestiny Židy byl H. sídlem jednoho z kanaanitských králů. Po dobytí Palestiny připadlo město kmenu Kalebovu. Sídlem Dávidovým byl H. až do vítězství jeho nad Saulem. Odtud i Abšálóm pozvedl vzpouru svoji proti Dávidovi, načež H. Rehabeamem byl opevněn. V době babylonského zajetí bylo město obsazeno Edomity, kteříž teprve r. 164 př. Kr. vypuzeni byli Júdou Makkabejským. Ve válce židovské byl H. zbořen Římany. V době výprav křižáckých v l. 1167—87 byl H. sídlem latinského biskupa a nazýván byl *Castellum ad sanctum Abraham* nebo *Castellum Sancti Abrahae*. Pobliž H-u v jeskyni Machpela spatřují se hroby Abráháma a Sáry, nad nimiž císařovna Helena dala postaviti chrám, jejž později muhammedáni přeměnili v mešitu Harám, pak háj Mamreský s dubem Abráhámovým. Nyní sluje město El-Chalíl nebo Chalíl er-Rahmán, t. j. přítel milosrdného (Boha), jak zove se

v Koránu Abráhám. Pro památky na Abráháma jest H. město vedle Jerusalema i pro muslimy nejposvátnější místo Palestiny. Má 8—10.000 obyv. muhammed. a asi 500 židů, nepatrný průmysl sklářský a hrnčířský a hojnost ovoce, jmenovitě hroznů.

Hebros, hlavní řeka ve staré Thrakii, nyní Marica (v. t.).

Heck., zool. a palaeont. skratek = Heckel Joh. Jakob.

Heckel: 1) H. Johann Jacob, zoolog a palaeontolog rak. (* 1790 v Mannheimu — † 1857 ve Vídni), usadil se s otcem, učitelem hudby, ve Vídni, vzdělal se na hospodářské škole hrab. Jiřího Festeticse v Keszthely, hospodařil nějaký čas v Gumpoldskirchenu a zabýval se studiem zvířat, hlavně jich praeparováním, v čemž nabyl neobyčejné zručnosti. Usadil se později ve Vídni, cestoval za účelem získání přírodnin a vedl obchod s nimi. Stal se praeparatorem dvor. musea a byv zájmem pro studium ryb uveden na cestu vědeckou, jmenován assistentem, později prvním dohližitelem a r. 1851 kustodem-adjunktem sbírek ichthyologických a ornithologických, jež značně zvelebil. R. 1848 stal se řádným členem akademie věd ve Vídni. Zabýval se soustavným studiem ryb žijících a vyhynulých a má značné zásluhy o poznání ryb říše Rakouské, jakož i krajin cizích. Práce své uveřejnil v »Annalen des Wiener Museums der Naturgeschichte« (sv. I. a II. 1836 a 1840, hlavně o novém rodu Scaphirhynchus, o nových rybách kaprovitých, monografie rodu Acipenser, společná to práce autorova s L. Fitzingerem, o nových rybách brazilských z cesty Nattererovy), v »Sitzungsberichte« víd. akademie věd (1848—55, hlavně o vyhynulých rybách rakouských, o vorvanich vyvržených r. 1853 u Cittanuova, z nichž pořídil kostru pro Museum víd., o rakouských rybách sladkovodních a jiných, částečně nových), v »Denkschriften« víd. akademie věd (o vyhynulých rybách rakouských, 1850, 1856, 1861, dokončeno R. Knerem), v »Jahrbuch der k. k. geolog. Reichsanstalt« (1851—52, o vyhynulých rybách), v »Berichte über die Mittheilungen von Freunden der Naturwissenschaften« (1848 a 1850) a ve »Verhandlungen des zoolog.-botan. Vereines in Wien« (1852 až 1855). Hlavní dílo jeho s R. Knerem jedná o sladkovodních rybách rakouských: *Die Süsswasserfische der oesterr. Monarchie* (Lipsko, 1858); k tomu poji se: *Fische aus Kaschmir, gesammelt und herausgegeben von Karl Freiherren v. Hügel* (Vídeň, 1838, nové vyd. v díle v. Hügelově »Kaschmir und das Reich der Sick«, IV. sv., 1844) a pojednání o rybách ze Syrie, Persie a Egypta, jakož i o zkamenělých rybách z Libanonu v cestopisu Jos. Russeggera »Reisen in Europa, Asien und Afrika« (sv. I., 1843; II., 1847).

2) von H. August, genrista a malíř historický (* 1824 v Landshutě — † 1883 v Mnichově). Studoval v Augšpurku a Mnichově, byl původně romantikem, ale v Italii obral si genre a historii. Z histor. jeho obrazů uvésti sluší: *Judit s hlavou Holofernovou; Vjezd Ludvíka Bavorského do Říma; Vjezd Maxmiliánův do Brusselu; Založení lázní Kreuthských* (nár. mus. v Mnichově); *Lear zapuzuje Cordelii; Tannhäuser* (1876); mezi genry: *Věštba lásky; Děvče hrající na flétnu* a j. *J-k.*

Heckemünze viz Mincovna (pokoutní).

Hecker: 1) H. Johannes (* 1635? v Gdansku — † 1675 t.), měšťan a sudí v Gdansku, vydal *Motuum coelestium ephemerides ab a. 1666 ad a. 1680. Ex observat. Tych. Brahei et Jo. Kepleri hypothesibus physicis* (Gdan., 1662). *Gs.*

2) H. Johann Julius, paedagog německý (* 1707 ve Werdenu n. Ruhrou — † 1768 v Berlíně), vrchní konsistorní rada v Berlíně. R. 1747 založil tamtéž hospodářsko-mathematickou školu reální a r. 1748 seminář učitelský. K rozkazu Bedřicha II. sestavil zákonník pro školy obecné (1763).

3) H. Justus Friedrich Karl, lékař něm. (* 1795 v Erfurtě — † 1850 v Berlíně). Jsa synem rovněž vynikajícího lékaře něm. Aug. Friedr. H-a, vystudoval lékařství v Berlíně, r. 1817 se tu habilitoval, načež se brzy stal professorem dějin lékařství. Vyniká hlavně jako lékařský historik, jenž položil pevné základy jmenovitě k dějinám morů, epidemiologii, čili, jak on ji jmenoval, historické pathologii. Z velmi četných jeho děl buďtež uvedeny aspoň: *Der schwarze Tod im XIV. Jahrh.* (Berl., 1832); *Die Tanzwuth, eine Volkskrankheit im Mittelalter* (t., 1832); *Der englische Schweiss* (t., 1835); *De peste Antoniniana commentatio* (t., 1835); *Die Kinderfahrten, eine historisch-pathologische Skizze* (t., 1845); *Ueber Visionen* (t., 1848) a j. Souborné dílo o nemocech středověku dle H-ových prací vydal r. 1861 Hirsch pod názvem *Die grossen Volkskrankheiten des Mittelalters.* Z dalších prací sluší ještě jmenovati: *Geschichte der Heilkunde* (Berl., 1820, ve 2 sv.); *Ueber die römische Medizinalverfassung* (t., 1822); *Die Lehre vom Kreislaufe vor Harvey* (t., 1831).

4) H. Friedrich Karl, republikán badenský (* 1811 v Eichtersheimě — † 1881 v St. Louisu). Byv r. 1842 zvolen do druhé komory badenské, stal se záhy vůdcem opposice a konečně (se Struvem) nejkrajnější levice. R. 1848 stal se členem předchozího parlamentu a tu hlásal zásady republikánské a chtěl, aby parlament ten proměnil se ve stálý. Naraziv tu na odpor, zosnoval se Struvem povstání, které však 20. dubna u Kandernu bylo potlačeno, načež H. uprchl do Švýcarska a odtud do Ameriky. R. 1849 byl od prozatímní vlády povolán zpět, ale vrátil se záhy do Ameriky, sloužil ve válce občanské jako plukovník a žil od r. 1864 na farmě své Belleville v Illinoisu. Vydal mimo jiné: *Reden u. Vorlesungen* (Neust. a. d. H., 1872) a *Betrachtungen über den Kirchenstreit in Deutschland und die Infallibilität* (t., 1874).

5) H. Isacc Thomas, kazatel a žurnalista amer. (* 1819 v Novém Yorku). R. 1845 přijat do církve katol. a přistoupil do řádu Nejsv. Vykupitele, načež v Londýně r. 1849 vysvěcen na kněze. Pracovav po 2 léta v Anglii

jako missionář, vrátil se do Ameriky, kde založil vlastní kongregaci Paulistskou (sv. Pavla ap.). R. 1865 počal vydávati »Catholic World«, měsíčník, zaujímající nyní první místo v katolické angl. literatuře v Americe. Nejrozšířenější jeho díla: *Aspirations of Nature* a *Questions of the Soul.*

6) Karl v. **H.**, lékař něm., syn **H**-a 4) (* 1827 v Berlíně — † 1882 v Mnichově). Lékařství vystudoval v Berlíně a v Heidelberku, načež podnikl vědeckou cestu do Vídně a do Paříže. R. 1853 habilitoval se v Berlíně pro gynaekologii, r. 1858 stal se professorem porodnictví a gynaekologie v Marburku, odtud pak byl povolán po roce do Mnichova, kdež působil jako učitel až do své smrti. Vynikal jako gynaekolog, porodník a soudní lékař, zároveň pak byl výborným učitelem. Vydal: *Beiträge zur Lehre von der Schwangerschaft ausserhalb der Gebärmutterhöhle* (1858); *Klinik der Geburtskunde* (spolu s Buhlem 1861); *Beobachtungen und Untersuchungen aus der Gebäranstalt München umfassend den Zeitraum von 1859—79* (zakládající se na 17.000 pozorovaných případech); *Statistisches aus der Gebäranstalt München* (1882) a j. Mimo to vydal 2. vyd. spisu Buchnerova: Lehrbuch der gerichtlichen Medizin.

Hecklingen, něm. ves v anhaltském kraji bernburském na trati pruské státní dráhy Güsten-Blumenberg, má 5283 ob. (1890), pěkný evang. kostel, starý klášter benediktinský (nyní zrušený), cukrovar, lihovar, výrobu salajky a olejů, kamenné lomy, vápenky, cihelny, značné polní hospodářství, pěstování řepy a umělé zahradnictví. Náležejí k němu ryt. statky Hecklingen (zámek) a Gänsefurth.

Heckmann Robert, virtuos na housle (* 1848 v Mannheimu — † 1891 v Glasgowě), vzdělával se na lipské konservatoři u Ferd. Davida v l. 1865-67, na to byl koncertním mistrem hudebního spolku »Euterpe« v Lipsku a od r. 1872 působil ve stejné funkci v Kolíně n. R. Zde založil smyčcové kvarteto, uznané ve světě jako ensemble prvního řádu, s nímž r. 1883 koncertoval též v Praze. Roku 1891 přesídlil se do Brém a podniknuv odtud uměleckou cestu po Anglii, zastižen byl smrtí.

Heckmondwike [-duajk], město ve West-ridingu angl. hrabství yorského, na ř. Aire, 16 *km* jz. od Leedsu. Výroba přikrývek, těžkých vlněných látek a koberců, barvírny, železolijny, 9709 ob. (1891).

Heckmünze viz Mincovna.

Heckscher Johann Gustav, státník německý (* 1797 v Hamburce — † 1865 ve Vídni). Usadil se jako advokát v Hamburce a byl od města toho r. 1848 vyslán do předchozího parlamentu, ve kterém hrál vynikající úlohu, opíraje se zamýšlené permanenci tohoto sboru. Na to byl členem 50členného výboru a parlamentu a mluvčím deputace, která arciknížeti Janu oznámila, že byl zvolen za správce říšského. S počátku zastával ministra financí, na to byl ministrem věcí zahraničních, kterého úřadu po zavření míru s Dány v Malmö pro odpor levice a lidu se vzdal, a působil jako vyslanec v Turině a v Neapoli. Navrátiv se do Frankfurtu r. 1849, vystoupil proti programmu Gagernovu a proti hegemonii pruské, ale po marné své cestě do Vídně opustil parlament a provozoval advokacii v Hamburce. Od r. 1853 byl obchodním jednatelem hamburským ve Vídni.

Hecquard [ekár] Hyacinth, franc. cestovatel afr. († 1866 v Bejrútu), sloužil jako důstojník spahiů v Alžírsku a od r. 1843 v Senegambii, kde podnikl r. 1850 a 1851 důležitou cestu od Gambie do Fúta Džállónu a odtud k Senegalu, při čemž prošel mnohé dosud neznámé kraje. Později byl v hodnosti vysl. sekretáře při konsulátu v Bahii a Skadru, posléze konsulem v Damašku. Napsal: *Voyage sur la côte et l'intérieur de l'Afrique occidentale* (Paříž, 1853, něm. v Lipsku, 1854) a *Histoire et description de la Haute Albanie ou Guégarie* (Paříž, 1858).

Hect..., články zde pohřešované viz pod Hekt...

Hectocotylus viz Hlavonožci.

Hectoreus viz Hektorović.

Hecuba [-eku-] viz Hekabé.

Hecuba, asteroida objevená Lutherem dne 2. dub. 1869; střední jasnost v opposici 11·7, průměr v *km* 80, označení (108). *Gs.*

Heczko [hečko] Jerzy, evang. bohoslovec polský (* 1825 v Łyżbicích ve Slezsku), studoval v Těšíně a v Brně, theologii ve Vídni, načež působil v Ligotce ve Slezsku. Vydal: *Kazania* (Vídeň, 1849); *Nauki rozeznawcze kościoła katolickiego i ewangielickiego* (Těšín, 1850); *Historya towarzystwa ewang. zakładu Gustawa Adolfa* (t., 1868); *Życie i działanie dra Marcina Lutra* (t., 1880). Mimo to vydal pol. překlad Lutherova katechismu (t., 1872), jeho postillu (t., 1882) a několik menších spisků obsahu náboženského a poučného.

Hečko Pavel, evang. kazatel a spisovatel slovenský (* 8. října 1825 v Srném, v župě trenčanské — † 24. června 1895 v Hodruši). V Prešpurce náležel k ostatkům školy Štúrovy, potom byl kaplanem v Kostolném, na Čabě a v Báňské Šťávnici; odtud jej r. 1858 povolali za faráře do Hodruše. Psal hojně úvah z oboru éthického, anthropologického a paedagogického do »Letopisův Matice Slovenské«, »Orla«, »Slov. Pohladův« a jinam; zvláštního významu nemají, jsouce pouhým ohlasem školy staroheglovské v konservativním a mystickém smyslu, v němž heglovství pojímal Polák Trentowski. *Včk.*

Heda Willem Claesz, holl. malíř zátiší (* 1594 v Haarlemu — † po 1678 t.). Se značnou virtuositou maloval ovoce, květiny, pokrmy na prostřených stolech a nádherné nádoby. Jeho obrazy jsou v mus. norimberském, v Augšpurku, v mus. drážďanském (1631), pinakotéce mnichovské, ve Zvěříně a j. *J-k.*

Hedbáví viz Hedvábí.

Hedberg: 1) H. Frans Theodor, dramatik a spis. švédský (* 1828 ve Štokholmu). V mládí byl zaměstnán u kupce, později u holiče, od r. 1849 byl hercem, až se stal učite.

lem deklamace a intendantem král. divadla (1881). Napsal řadu dramat. kusů (asi 50 původních a 70 přepracovaných), z nichž nejlepší jsou veselohry: *Hin ondes gafva; Min ven löjtnanten; När man inte har pengar; En herre som går ilse; Blommor i drifbank* a historická dramata: *Kung Märta; Dagen gryr; Bröllopet pa Ulfäsa* (populární) a j. Mimo to uveřejnil básně: *Digte* (1866), *Vegafärden* (pod pseud. Esbern Snare); satir. náčrty z divadelního života: *Fyra år vid landsorts teatern* (1857—58) s pseud. Palle Block; novelly: *Svart på hvidt* (1876—79, 3 sv.); *Från gator och skär* (1889); *Stockholmslif och skärgårdsluft* (1886); *Från skärgården och fastlandet* (1893) a román *Arbetarelif* (1892). Pro historii švéd divadla důležity jsou spisy: *Svenska historiska skådespel; Svenska skådespelare* (1884); *Svenska Operasångare* (1885); *Våra sceniska konstnärer förr och nu* (1893); *Bidrag til Skådespelarekonstens och dramatikens historia* (1890); *Gustaf III's operahus och dess minnen* (1891); *Skådespelarkonst och dramatik* (1890). **H.** stal se populárním hlavně svými dramaty s přísně mravní povahou, jež vynikají znalostí jeviště a dobrou dramat. komposicí. *HKa.*

2) H. Tor, spis. švéd., syn před. (* 1861). Studoval filosofii, ale potom věnoval se spisovatelství. Sepsal novelly: *Högre uppgifter* (1884); *Johannes Karr* (1885); *Judas* (1886); *Skizzer och berättelser* (1887); *På Torpa gård* (1888); *Noveller och skizzer* (1889); *Ett eldprof* (1890); *Nya berättelser och skizzer* (1892); *Farbror Agathon etc.* (1894); divadelní kusy: *En tvekamp* (1892); *Nattrocken* (1893) a cestovní vzpominky *En vinter i Södern* (1893). Náleží mezi přední spisovatele švédské, píše realisticky s jemným psychol. líčením a s mystickým citovým přibarvením. *HKa.*

Hedborn Samuel Johan, básník švéd. (* 1783 v Hedě v Östergötlandu — † 1849 v Askerydu). R. 1809 ordinován na kněze a byl pak katechetou a farářem v Askerydu. Obrátil na sebe pozornost svými žalmy ve Phosphorös a Poetisk kalender, z nichž některé přijaty do švédského žaltáře; o sobě vyšly r. 1812—13. Mimo to vydal sbírku básní a vzpomínek z mládí *Minne och poesi* (1838) a *Kázání a nábož. rozmluvy* (1848). Sebrané spisy **H**-ovy vydal Atterbom (Örebro, 1853, 2 sv.). *HKa.*

Hedčané viz Giecz.

Hedčany: 1) H., Hečany, ves v Čechách, hejt. a okr. Kralovice, fara a pošta Kozlany; 26 d., 137 ob. č. (1890), mlýn. Jméno pochodí po obyv. města Gdecze čili Giecze (v. t.). R. 1416 připomínají se Otík a Oldřich vladykové z **H**-an jako majetníci této vsi. Po Oldřichovi usadil se na **H**-nech Jošt Teyřovský z Ensidle (asi do r. 1474), po němž král Vladislav dal **H.** v léno panu Strojetickému ze Strojetic a Ferdinand I. z manství mu je propustil. Kolem r. 1530 přešly **H.** opět do rukou Ensidlů, kteří je r. 1535 prodali bratřím Lažanským z Bukové, a ti je přivtělili na vždy k panství Chříčskému. Nedaleko nad pot. Javornicí poplužní dvůr Hedečko, někdy ves, za válek švédských úplně zpustošená. (Viz Pam. arch. díl 6., str. 183.) — **2) H.**, osada t., hejt. Pardubice, okr. Holice, fara a poš. Dašice; 4 d., 34 ob. č. (1890). Někdy ves, dvůr a tvrz, na níž ve XIV. stol. seděli Ctibor a Ježek bratří z Hedčan. Na poč. XV. stol. jmenují se tu Dašičtí z Barchova, ač tvrz již dříve byla pusta. (Viz Pam. arch. díl X., str. 293.)

Hedda, asteroida objevená Palisou 17. říj. 1879; střední jasnost v opposici 11·8, průměr v *km* 30, označení (207). *Gs.*

Heddernheim, městys v prus. vl. obvodu wiesbadenském, kr. frankfurtském, na ř. Niddě a na žel. trati Kassel-Bockenheim st. pruské dráhy, severozáp. od Frankfurtu, má katol. a evang. kostel, útulnu pro opuštěné dívky a ženy, 2 spořitelny, měděné hamry, výrobu olověných rour, zboží mosazného, knihtiskařské černi a 3225 ob. (1890), z nich 1395 kat., 1652 evang. Na blízku objeveny byly zbytky římského města *Novus (Hadriani) vicus* a roku 1826 zachovalý oltář Mithrův, jenž jest nyní v museu wiesbadenském.

Heddesdorf, ves v prus. vl. obv. koblencském, kr. neuwiedském, má 4470 ob. (1890), evang. kostel, učitelský ústav, krajský úřad, ústř. ředitelství založen Raiffeisenových (akc. spol.), poštu, telegraf, vodovod, dílny na železné stroje, slevárnu, továrnu na železné stavitelské potřeby, výrobu nádobí pocínovaného, kostěných knoflíků, obálek na psaní, ohnivzdorných kamenných desek a stavebního kamene z pemzy (300 dělníků). K **H**-u patří železné huti v Rasselsteinu s rozsáhlou továrnou na bílý plech (900 dělníků).

Hedeč: 1) H. Dolní, Heč, Hedč D. (*Nieder-Heidisch*), ves v Čechách, hejt. Žamberk, okr., fara a poš. Králíky; 117 d., 3 ob. č., 756 n. (1890), 2třídní škola. — **2) H.** Horní, Hedč, Heč, **H.** (*Ober-H.*), osada t., fara Potok Černý; 27 d., 124 ob. n. (1890), mlýn. V obou místech průmysl hračkářský.

Hedemarken, amt v již. Norsku, skládající se z fojtství **H.**, Soloer, Vingerdal a Odal na levém a z jižního a sev. Österdalu na pr. bř. řeky Glommen. Fojtství **H.** náleží k nejúrodnějším krajinám v Norsku, ostatek jest hornatý, maje pouze 4%, polí a luk. Pohoří jsou hojně zalesněna; vývoz dřeva značný zvláště po ř. Glommen a drahou Kristiania-Trondhjem. Amt **H.** má na 27.508 km^2 jen 120.386 ob. (1891). Na vých. hranici se Švédskem. Jezero Mjösen tvoří část hranice na záp., z ostatních jezer vyniká Fämund-, Stor- a Osen-sö. Města: Hamar a Kongsvinger. Drah žel. jest 374 *km*, veřejných cest asi 2700 *km*.

Hedemora, město ve švéd. länu Kopparbergu, v úrodné krajině na vých. bř. jezera Hofranského, stanice železniční. Má 1586 ob. (1890) a velké trhy v únoru a říjnu. Jest to nejstarší město Dalekarlie.

Hedenstjerna [-nšer-] Karl Jos. Alfred, spis. švéd. (* 1852 ve Vedåse). Věnoval se hospodářství, později (1879) žurnalistice ve »Smålandsposten« ve Vexio, jehož redaktorem se stal (1890) a kde uveřejňoval týdenní kau-

serie: *Kaleidoskop* a *Dags krönikor* pod pseud. Sigurd. Napsal množství humor. povídek, skizz a obrázků, hlavně ze života selského lidu, ve sbírkách: *Kaleidoskop, quåden och oquåden* (Štokholm, 3. vyd. 1885); *I svenska bondehem* (1885); *Ljud och oljud öfver växlande ämnen* (t., 1886); *Vett och ovett* (t., 1887); *Svenska bilder och vrangbilder* (t., 1888); *Vid hemmets härd* (2. vyd. 1889); *Fru Westbergs inackorderingar* (4. vyd. 1890); *Komministern i Quislinge* (2. vyd. 1891); *Jonas Durmans testamente* (1892); *Fröcken Jenny's konditioner* (1893); *Patron Jönssons memoirer* (1894); *Fideikomissarien til Halleborg* (1895). Mnohé přeloženy i do češtiny. *HKa.*

Hedeoma Pers., byliny nebo polokeře řádu *Labiatae* z příbuzenstva rodu *Melissa*. Mají drobné, obyčejně celokrajné listy a prořídlé, klasnatě přeslenaté květenství. Kvítky drobné, podobné rodu *Satureja*. Asi 12 amer. druhů. H. *pulegioides* Pers. (*Melissa* L.) Jednoletá bylina Severní Ameriky, zjevu asi naší *Calamintha Acinos*, zvýší asi 15 *cm*. Jest zvláště v Americe lékařskou. *Vský.*

Hedera L., břečtan, rod z řádu *Araliaceae*. Popínavý keř, jehož větve zachycují se stěn, skal nebo kůry stromové pomocí vzdušných kořenů (jež jsou silně heliotropické). Listy na větvích střídavé, řapíkaté, velmi kožovité, přezimující, lysé a lesklé. Nekvetoucí větve mají listy pětilaločné, hluboce srdčité, kdežto kvetoucí větve nesou listy předešlým docela nepodobné, vejčitě a podlouhle kopinaté, nelaločnaté. Květy tvoří vícepaprsečné okolíky, jež opět skládají složité, rozvětvené květenství. Kalich v podobě 5 malých zubů. Korunní plátky podlouhlé, na krajích vyhrnuté, posléze dolů sehnuté, žlutavě zelené. Tyčinek 5 s prašníky vejčitými. Čnělka jednoduchá, válcovitá, žlaznatý, kuželovitý terč ukončující. Semenník kuželovitý, více méně dokonale zpodní, 5pouzdrý, pouzder jednovaječných a jednosemenných. Plod kulovitá, co hrách veliká, obyčejně černá bobule o 5 semenech. Semeno podlouhlé, k oběma koncům zašpičatělé, s bílkem laločnatě zprohýbaným a rovným klíčkem.

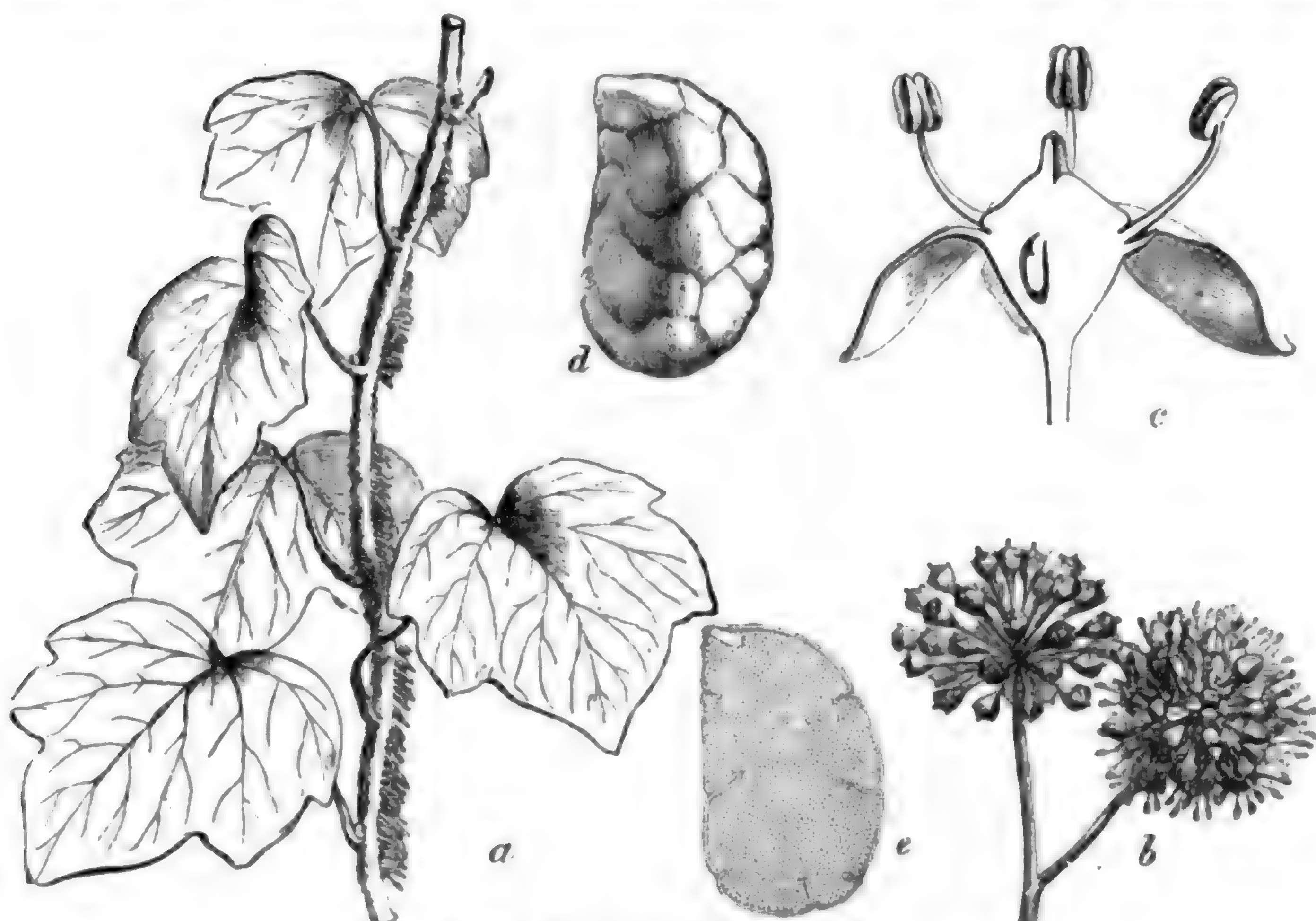

Č. 1666. Hedera Helix L., břečtan.
a) Část větve listnaté. — *b)* Květy v okolíčkách. — *c)* Průřez květu — *d)* Semeno, zvětš. — *e)* Průřez semena

Břečtan roste v Evropě (i v Čechách hojně) v lesích, na skalách a výslunných stráních, jež zelení svou i v zimě odívá. Na jihu neb v zahradách pěstován dosahuje kmen jeho značné tloušťky a větve mnoho metrů délky, zde také dospívá do květu v měsících září a říjnu. U nás v přírodě vzácně kdy kvete, plody pak ani v zahradách dobře neuzrají.

Přísně vzato, obsahuje rod ten jen jediný druh H. *Helix* L. (viz vyobr. č. 1666.), jenž obývá nejen v Evropě, ale i v sev. Africe a v celé skoro Asii až do Japanu. V různých zemích však vytvořil několik plemen, jež také někteří za druhy považují, ač znaky jejich jsou chatrné. Tak na jihu Evropy roste plemeno se žlutými bobulemi (H. *chrysocarpa* Wals. nebo H. *poetarum* Bertol.), na Kanarech a v Portugalsku rozšířena H. *canariensis* W.

Břečtan byl zasvěcen Dionysovi (odtud název jeho *Κισσεύς*, z *κισσός* = břečtan). Při hrách o bakchanaliích věnčily se Bakchantky v divokém průvodu břečtanem a ovinovaly jim hole na konci šišku piniovou nesoucí (thyrsus). Slavení básníci věnčeni ratolestmi břečtanovými. Při hostinách vásy a vinné nádoby opletány břečtanem. Na jihu prýští se z větví břečtanu pryskyřice, které dříve také v lékařství se upotřebovalo, ale teď nejvýše co přísada k vykuřování se prodává.

Břečtan jest nám vlastně milým pamětníkem pradávných dob, jež převalily se přes kontinent evropský. Svým životem (vůbec u nás již ani nedochází do květu a kvete v měsíci, kdy již naše ostatní vegetace se ku spánku uložila) i zjevem a příbuzenstvem nenáleží do naší flory, nýbrž jest zbytkem flory tropické nebo subtropické, jež v bujarém mládí někdy žila v našich lesích a hájích. Jeť břečtan skutečně tropickou lianou, jejíž příbuzní žijí dnes pouze v teplých krajinách. Za doby křídové a starší třetihorní rostly i v Čechách četné formy Araliacei (v. t.) a nálezy skutečnými v mladším tertiéru a quaternéru dokázáno, že již tehdy obýval rod *Hedera* v krajinách evropských, tak že jisto jest, že když koncem doby třetihorní Araliaceae z Evropy vymizely, zbyl tu jediný břečtan, jenž dovedl vzdorovati zimám a mrazům nového drsného podnebí. Vidíme také, že u nás jen vegetativně se rozmnožuje nemoha v zimě uzráti. *Vský.*

Hédervár, obec na Malém Žitném ostrově, v uherské župě rábské, má 928 obyv. (1890), krásný zámek, ve kterém byly dříve znamenité sbírky a veliká knihovna. **H.** slul původně Hedrichsburg a byl majetkem mocného rodu hrabat Héderváryů, který vymřel r. 1873 Hederichem, hrabětem Viczay-H. Dle posledního ustanovení Hederichova z 23 prosince 1873 přijal Karel hrabě Khuen-Belasi, od r. 1883 bán chorvatský, přídomek H-y; viz Khuen-H-y.

Hedin Sven Adolf, politik švéd. (* 1834 v Bo), od r. 1874 redaktor »Aftonbladetu« a člen druhé komory ve straně liberální, později opposičník soustavy ochranných cel. Uveřejnil množství článků a brožur polit. a historická díla: *Franska revolutionens quinnor* (1879–80); *Om latin-herra väldet* (1883); *Studier i franska revolutionens historia* (I. díl *Halsbands äfventyret*, 1890). *HKa*

Hedinger Elise, roz. Neumannová, malířka (* 1854 v Berlíně). Maluje zátiší a krajiny.

Hedio (Heid) Kasper, reformátor a humanista něm. (* 1494 v Etlingenu — † 1552 v Štrasburce), byl arcibiskupským vikářem v Mohuči, ale přestoupil ku protestantismu a stal se kazatelem v Štrasburce. Kromě theologických spisů vydal *Chronicon germanicum* (3 sv.). Viz Spindler, **H.**, essai biographique (Štrasb., 1864).

Hedlinger Johann Karl, ryjec švýcarský (* 1691 ve Schwyzu — † 1771), žák mincovního mistra Crauera a St. Urbaina v Nancy a v Paříži. R. 1718 povolán byl na dvůr švédský, kde pracoval pro krále Karla XII. Na to žil v Římě (1726–28), šel do Petrohradu za příčinou řezby obrazu carové Anny. Později zdržoval se ještě častěji ve Švýcarsku. Jeho hlavy jsou technicky dokonale provedeny a plny charakteristiky. Nejlepší z nich jsou podobizny císařovny Alžběty, krále pruského a vlastní podobizna a j. Do mědi ryl díla jeho Mechel (1775), v černém umění reprodukovány byly od Haida (1781). Biogr. jeho napsal J. Amberg (1887). *J-k.*

Hédonikové (z řec.), stoupenci hédonismu. V době filosofie řecké byli takými Arete, dcera Aristippova, Aristipp ml., Antipater z Kyreny, Theodorus zvaný *ἄθεος*, pessimista Hegesias a j.

Hédonismus (z řec. *ἡδονή* = rozkoš, slasť) jest názor, že slasť jest účelem života. O filosofickém propracování názoru toho viz Aristippos.

Hedonius čili Aemilius Epictetus, učitel jazyka řeckého (Grammaticus Graecus) v Trevíru. Žil ve IV. stol. po Kr. Jméno jeho uvádí se na náhrobním nápise nalezeném v Trevíru (Corpus inscr. Rhenanarum, ed. Brambach, č. 801).

Hedouin [eduēn] Edmont, malíř franc. (* 1819 v Boulogne sur Mer — † 1889 v Paříži), žák Nanteuila a Delarochea. Věnoval se krajinářství s lidovou staffáží. Toho druhu jsou jeho obrazy: *Dřevorubci v Pyrenejích*; *Arabská kavárna*; *Tři ženy v Ossauském údolí*; *Soirée u Arabů*; *Sběratelky klasů bouřkou překvapené* (1857, v Luxembourgu). Později také radiroval a sice 5 listů k evangeliím (dle Bidy), *Invalidy* (dle Roeburna), 6 listů k vydání *Sentimental journey* od Sterna, titulní list ke knize *Ruth* (dle Bidy) a j. *J-k.*

Hedraeus Benedikt (* 1608? ve Westmanlandě — † 1659 v Upsale), professor mathematiky v Upsale, jednal ve spise: *Nova et accurata astrolabii structura* (Lugd. Bat. 1643) o přístroji později vernier (nonius) pojmenovaném. Že nejmenuje vynálezce přístroje toho, připisovali mnozí omylem vynalezení verniera H-aeovi. Viz R. Wolf, Geschichte d. Astron. str. 367. *Gs.*

Hedrich Franz, spisovatel něm. (* v pol. let dvacátých v Praze v Podskalí — † 1895 v Londýně), účastnil se v revoluci r. 1848, načež později internován do alpské samoty, kde napsal *Nachtstücke aus dem Hochgebirge*, jež vyšly s úvodem Alfr. Meissnera v Berlíně. Později žil nestále, naposledy usadil se v Edinburce. R. 1889 vydal brožuru *Alfred Meissner-Franz Hedrich. Geschichte ihres litt. Verhältnisses*, jež vzbudila veliké vzrušení, poněvadž H. dokazoval, že autorem románů Meissnerových je vlastně on. Třeba tvrzení jeho v této šíři nebylo správno, je nicméně jisto, že hlavně látkou a invencí mnohé starší romány Meissnerovy jsou plody H-ovy.

Hedrikov, osada v Čechách u Příbraze, hejt. a okr. Jindř. Hradec, fara a poš. Stráž u Třeboně; 13 d., 81 ob. č. (1890).

Hedvábí jest předivo z říše živočišné. Pochází od housenek některých motýlů, které

při své proměně v kuklu se zapřádají, vyměšujíce ze zvláštních žlaz dvěma otvory pod krkem hustou šťávu, která, přijdouc ve styk se vzduchem, tuhne. Otvory ty jsou těsně vedle sebe a oba proudy se spojují, vytvořujíce jediné vlákno hedvábné (vycbr. č. 1667. a 1668.). Nejlepší **h.** poskytuje housenka bource hedvábníka (*Bombyx mori*); její vlákno skládá se ze dvou plných, poněkud sploštělých polovin, spojených a obalených tak zv. hedvábným klím. Vlastní **h.** skládá se v podstatě z fibroinu ($C_{15}H_{23}N_5O_6$

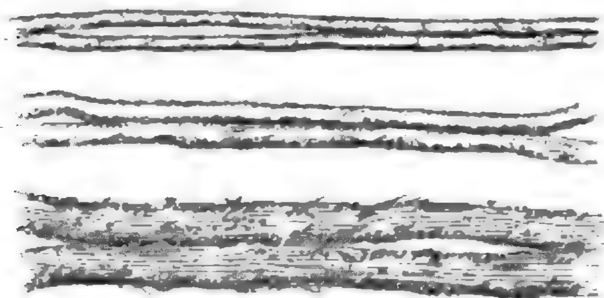

Č. 1667. Vlákna hedvábná (zvětšená).

dle Cramera, $C_{71}H_{107}N_{24}O_{25}$ dle Francezona), pokožka čili klí ze sericinu ($C_{15}H_{25}N_5O_8$). Fibroin jest bílý; pokožka však bývá zbarvena buď slabě žlutě, oranžově, mnohdy i zelenavě. **H.** jest nejpevnějším předivem, obnášíť pevnost vlákna 43·62 *kg* na 1 *mm*² průřezu a jest u druhů jemnějších poměrně větší. Vyvářením ztrácí **h.** na pevnosti až 25%. Také pružnost **h.** jest značná: vlákno **h.** napnutím prodlouží se o $1/7$—$1/8$ své délky aniž se přetrhne. Hustota vlákna

Č. 1668. Vlákna hedvábná (řez příčný).

jest as 1·6, fibroinu 1·4, klí 1·75. Jemností **h.** rozumí se tloušťka vlákna vyjádřená tisícinami millimetru. U druhů domácích obnáší 23—32, u housenky *Porthesia chrysorrhoea* 7, u *Philosamia ricini* 75. Hebkost vlákna poznáváme a měříme dotykem; ve vláknu klí zbaveném vzbuzujeme dotykem zvláštní zvuk, šustění **h.** S hebkostí souvisí i jeho lesk. **H.** jest špatným vodičem tepla i elektřiny. Třením stává se elektrickým, což při česání a mykání bývá nepohodlné; **h.** lne k částem stroje. Při 110° ztrácí veškeru vlhkost, při 170° rudne, křehne a konečně se rozkládá. Hoří, zanechávajíc as 0·74% popela. Voda pod tlakem při 175° rozpouští **h.** v tekutinu hustou, složení dosud neznámého. Alkaliemi a silnými kyselinami minerálními porušuje se vlákno i pokožka. Důležitou vlastností **h.** jest navlhavost; snese ť **h.** až 30% vody, aniž se zdá vlhkým. Za obyčejných poměrů přijímá ze vzduchu asi 10–25%. Soli metallické značně pohlcuje — až 1000% své váhy. Barvením světlým zvyšuje se jeho váha nejméně o 30, tmavým i o 100%. Také mnohé plyny: čpavek, chlorovodík, kysl. siřičitý a j. **h.** značnou měrou absorbuje.

Hedvábnictví, odvětví průmyslu zanášející se výrobou tkanin hedvábných, spadá v různém stadiu do různých oborů: chov bourců, pěstování moruší spadá v obor zemědělství, výroba vlákna, jeho zušlechtění a tkaní děje se společným úsilím mechaniky, fysiky a chemie.

Chov bourců zahrnuje v sobě práce, jichž třeba k jich vývoji od vylíhnutí vajíčka až ku zápředu. Vajíčka bourcová (franc. *graines*) jsou ovální, lehce splošťělá a mají asi 1 *mm* v průměru. Na skořápce pokryta jsou lepkavou látkou, tak že lnou ku předmětu, s nímž se stýkají. Jsou vždy těžší nežli voda; jedna unce o 31 *g* obsahuje jich průměrně asi 40.000. Barva jejich jest po snesení žlutavá, mění se však v 5—6 dnech v šedou nebo hnědou, kterou podržuje přes zimu. V době vývoje, trvajícího asi půl roku, absorbuje vajíčko kyslík ze vzduchu, vylučujíc páru vodní a kysličník uhličitý — vajíčko »dýchá«. Tím zmenšuje se jeho váha o 12—13%. Housenky líhnou se z vajíček pouze, když byla vajíčka přestála zimu. Dle toho třeba u vývoje vajíček rozeznávati trojí období: předzimní, přezimovací a vlastní období inkubační, kdy tvoří se zárodek (embryo). V období prvém »dýchá« vajíčko nejvíce; sraženou vodní páru třeba tedy odstraňovati, aby vajíčka byla stále v suchu a v čistotě. Avšak vzduch příliš suchý, přes 75° hygrometru vlasového, rovněž není přízniv vývoji vajíček. Za přezimování dýchání vajíček značně se zmenšuje, vajíčka nepodléhají tak snadno vnějším vlivům a proto hodí se období to ku konservování vajíček nejlépe. Za tím účelem odvážejí se začasté do krajin výše položených, kde trvá zima déle. V novější době zřízeny zejména v Lombardsku komory, kde se udržuje stálá nízká teplota (as 0°) stroji chladicími. Třetí periodě, inkubační, věnovati sluší největší pozornost. Třeba přihlížeti k tomu, aby jednak housenky vylíhlé byly zdravé, aby vzdorovaly vnějším vlivům, jednak aby líhly se v době, kdy pučí listí morušové. Vajíčka rozestrou se ve vrstvách tenkých, aby dýchání bylo snadné a pravidelné, aby stejnoměrně se vajíčka vyvíjela a líhnutí dělo se současně. Líhnutí děje se nejprospěšněji za teploty as 20—26° a trvá as 4 dny; nejčilejší jest 2. a 3. den.

Dle váhy zbylých skořápek stanoviti lze přibližně počet vylíhlých housenek; každým 20 *g* ztráty na váze odpovídá 36.000 kusů housenek. Toť postup pravidelný; uměle, zejména chlazením, lze docíci vylíhnutí housenek i za 15 až 20 dní po jejich snesení.

Chov housenek bourcových děje se ve zvláštních místnostech zv. magnaneriích (vyobr. č. 1669.), jež musí býti zdravé, dobře větrané a stejnoměrně vytápěné. Housence

nutno přivésti dost kyslíku; kysličník uhličitý a vodní páru povstalou nutno odváděti. Vlhký vzduch podporuje a způsobuje rozmanité nemoci housenek. Život housenky, od zrodu ku zápředu, při teplotě 20—25° trvá 33—38 dní. Za tu dobu se čtyřikráte svléká a dle toho rozeznává se u vývoje housenky patero období (franc. *âges*). Housenkám vylíhlým připraví se potrava, mladé listí morušové, začasto rozkrájené, položené na řídkou tkaninu; housenky prolezou a přenášejí se na lísky, které ukládají se v magnanerii do přihrad k tomu účelu připravených. Za prvého období pojme jedna líska o 1·3 m^2 housenky vylíhlé z 31 *g* vajíček. Housenky rozloží se pravidelně na list bílého papíru, který vloží se do lísky. V tomto období podává se jim listí morušové 3—4kráte denně a housenky z jedné unce vylíhlé spotřebují ho asi $5\frac{1}{2}$ *kg*. Po 5 dnech odmítá housenka potravu, kůže její stává se hladkou a tuhou; několika vlákny přimotá se k listu a nastává prvé svlékání. Teplota má se udržovati na 19° C a hygrometr má vykazovati 75—80°. Období druhé. Housenkám nutno připraviti po svléknutí nové a čisté lůžko. Za tím účelem prostře se papír s čerstvým listím morušovým, opatřený kruhovými otvory, jimiž housenky prolezou, načež na čisté lísky se přenesou. Plocha, kterou housenky v tomto období vyžadují, obnáší as 3 m^2 (dvě lísky) na housenky z 1 unce vylíhlé. Ve druhém období jest kůže housenky lesklá a jemná. Potrava dodává se jim 3kráte denně a obnáší celkem při housenkách z 1 unce as 15·5 *kg*. Teplota má obnášeti as 20°. Po 5 dnech přestává opět pohyb a chuť k přijímání potravy a housenka svléká se podruhé. Období třetí. Plocha, již housenky zaujímají, jest stále větší; ve třetím období připadá na housenky z 1 unce 5 m^2, tedy asi 4 lísky. Krmení děje se 3kráte denně a spotřeba listí obnáší as 75 *kg*. Teplota má se opět zvýšiti, t. j. na 22°, a stupeň vlhkosti má býti 80. Třeba totiž právě za tohoto období dbáti, by byl vzduch jak možno suchý, neboť housenky jsou v tu dobu velmi náchylny k nemocem. Za tím účelem se také přihrady, v nichž košatky se ukládají, kropí roztokem chloridu vápenatého nebo různými antiseptickými látkami. Za období čtvrtého nutno housenkám z 1 unce připraviti plochu 12 m^2. Listí morušového stráví as 150 *kg*. Teplota má být 23°. Tato doba trvá 8 dní. V období pátém dostává housenka barvu kávovou a ústa kaštanovou. Spánek trvá 2 dni, celé období asi 10 dní. Housenky z 1 unce stráví as 850 *kg* listí, které se jim předkládá 4kráte denně, a rozprostrou se na plochu asi 25 m^2. Období to jest kritické pro zdraví housenek a proto pečovati jest o největší čistotu. Chov housenek nutno říditi se všemožnou opatrností: při chovu dobrém lze získati z 1 unce o 25 *g* až 60 *kg* kokonů, při chovu špatném ani 20 *kg*, tak že nelze pak ani krýti výlohy s chovem spojené. Dospěvší housence připraví se v lískách metlí z větévek vřesových, do kterého housenka se vyšplhá a prvými vlákny upevní. Tvoření vlastního kokonu děje se pak tím, že housenka, pohybujíc hlavou v podobě ∞, vyměšuje tekutinu, postupujíc po délce kokonu (vyobr. č. 1670.). Na kokonu rozeznati lze čtvero vrstev, vlákno vrstvy vnější jest o $\frac{1}{4}$—$\frac{1}{3}$ tlustší než vnitřní. Při dostatečné teplotě trvá zápřed asi 3 dni, po násl. 3 dnech nastává proměna housenky v kuklu; 7 dní po té vyvine se motýl, který zvláštní žaludeční šťavou vlákna po jednom konci kokonu změkčuje, od sebe oddaluje a, vytvořiv si cestu, vyletí. Tím se vlákno porušuje a ztrácí velmi na své ceně. Poněvadž pak pro nestejný vývoj kukly nelze všecky kokony před vylétnutím motýla smotati, usmrcují se kukly v kokonech. Toho dosahuje se buď suchým horkým vzduchem, parou, horkým vlhkým vzduchem (parou a vzduchem), nebo chemicky (otravnými plyny). Užitím suchého horkého vzduchu kokony příliš vysychají, užitím páry povstávají na vlákně skvrny. Nejčastěji volí se k tomu horký vlhký vzduch o teplotě 100—110°, který nechá se působiti asi 12 minut. Plyny, jimiž téhož účinku dosíci lze, jsou kysličník siřičitý, sirovodík, sirouhlík a čpavek; způsob tento však příliš půdy nenalezl. Po umrtvení

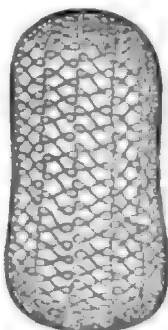

Č. 1670. Tvoření kokonu.

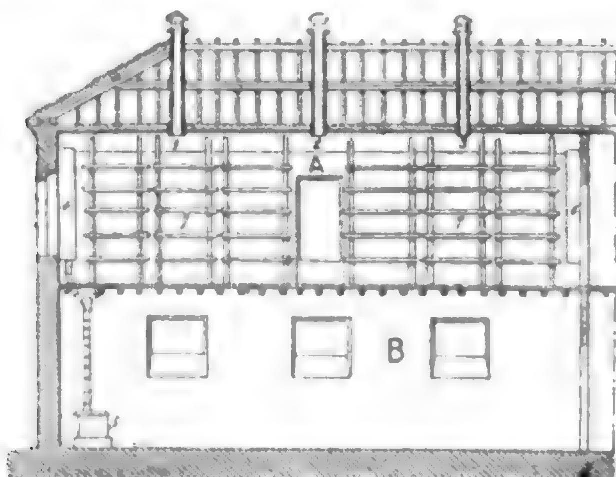

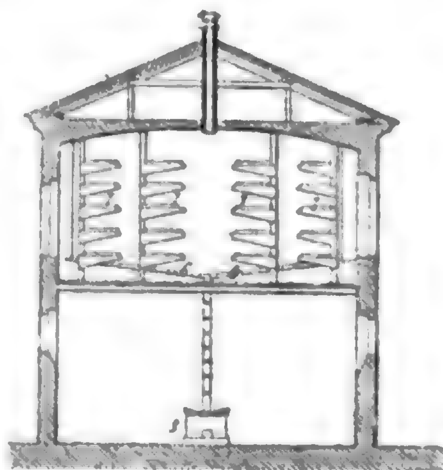

Č. 1669. Magnanerie (řez podélný a příčný).

se především oddělí kokony, kteréž vlhkem staly se skvrnitými, načež zbylé kokony se třídí na: 1. zdravé a dokonalé, 2. dvojité, 3. otevřené (následkem nepravidelného zápředu), 4. neúplné (nedokončené, *chiques*), 5. nezakuklené (s housenkami, *dragées*), 6. chmýřité, 7. satinové (t. j. měkké následkem mezer mezi jednotlivými vrstvami).

H. divoké pochází z bourců, které nepodařilo se dosud pěstiti v domácnosti. V Evropě došlo upotřebení teprve v tomto století, kdy různé nemoci řádily mezi bourci morušovými. Bourci divocí živí se listím dubovým, skočcovým, pajasanovým a j. **H.** divoké přiváží se zejména z Indie a dle délky vlákna spracuje se buď jako **h.** surové neb odpadní. (Viz Bourci.)

Nemoci housenek. V době vývoje housenky od vylíhnutí do zápředu vyskytují se často náhle nemoci, které rychle se šíří a proti kterým dosud léčivých prostředků neznáme. Jsou to hlavně čtyři: ochromení (*muscardina*), skvrnovina č. černá nemoc (*pebrina*), zánět (*flacherie*) a tučnění (*grasserie*). Housenky ochromené hynou beze zvláštních příznaků choroby, načež tvrdnou, pokrývajíce se bělavou plísní. Někdy hyne bourec až po zápředu, kokon takový poznává se dle zvuku. Původ této nemoci připisuje se bacillu *Botrytis bastiana*. Dle Bassiho stačí vočkovati housence spóry, aby ve 3—4 dnech zhynula. Nemoc ta jest dosud nezhojitelnou; aby se předešla, zapaluje se v pěstovnách přiměřené množství síry. Kysličníkem siřičitým hynou zárodky bacillů, kdežto housenkám se neublíží. Housenky stižené nemocí černou vyvíjejí se nepravidelně a pokrývají se po několika dnech černými skvrnami; pod drobnohledem jeví se mimo to celé jich tělo pokryto vejčitými tělísky. R. 1869 poukázal Pasteur na nakažlivost a i dědičnost této nemoci. Housenky jí stižené se zapřádají, motýli líhnou a snášejí vajíčka, která však chovají zárodky nemoci. Také proti této nemoci není léku. Kokony mají se všechny smotati a ku snášení vajíček nepřipustiti. Místnosti mají se desinfikovati chlórem, stěny omývati vápennou vodou nebo roztokem modré skalice. Zánět jest častou nemocí housenek, zejména v posledních obdobích vývoje a při zápředu; housenka těžce se pohybuje, až, stanouc se nehybnou, hyne, načež černá, vydávajíc nepříjemný zápach. Mnohdy hyne bourec až po zápředu. Dle Pasteura vyvíjejí se při této nemoci zvláštní organismy, které brání trávení. Nemoc ta jest rovněž nakažliva a neznáme prostředku k jejímu vyhojení, aniž methody praeventivní. Ztučnění zaviněno bývá chladným a vlhkým vzduchem a objevuje se také v posledních obdobích vývoje. Pohyb housenky jest namáhavý, kůže vyměšuje kalnou tekutinu, kterou naplněno celé tělo. Nemoc ta nezdá se býti nakažlivou ani dědičnou. Jiné nemoci jsou vodnatelnost, žloutenka, červenice a j.

Výroba h. Dříve nežli se přikročí ke smotávání vlákna s kokonů, provádějí se některé práce přípravné. Hrsť kokonů vloží se do nádržky s teplou, proudem páry na 85° zahřívanou vodou, kdež ponechají se 3—4 minuty, aby klí hedvábné se změkčilo, načež přenesou se do jiné nádržky, okrouhlé, as o průměru 0·5 *m*, naplněné vodou teploty 50—75°, kdež se šlehají. Dělnice míchají kokony, ženouce je kruhovitě, poněkud od středu k obvodu, po nádržce, čímž se nepravidelná vlákna prvé vrstvy oddělí, že lze je sejmouti (t. zv. čištění kokonů). Odpadky takto povstalé (*frisons*) tvoří až 30% vlákna a spracují se zvláště. Šlehání jest prací velmi důležitou a svěřuje se dělnicím dovednějším, aby jednak motání dělo se spojitě a naopak mnoho dobrého vlákna nepřišlo do odpadků. — Motání **h.** S kokonů smotává se vlákno stroji (vyobr. č. 1673.). Kokony, 2—14, nejčastěji 5—6, vkládají se do nádržky s vodou o 20—30°, jejich vlákna se spojí v niť, provlekou očkem skleněným, t. zv. niťovodem, načež se navíjejí na viják, což řídí se běhounkem, t. j. očkem skleněným, kterým

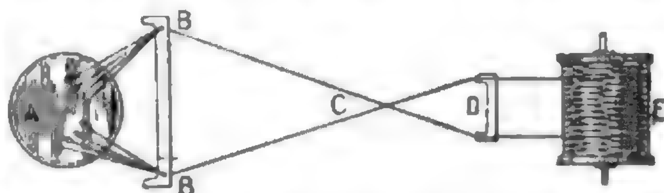

Č. 1671. Motání hedvábí: křížení prosté.

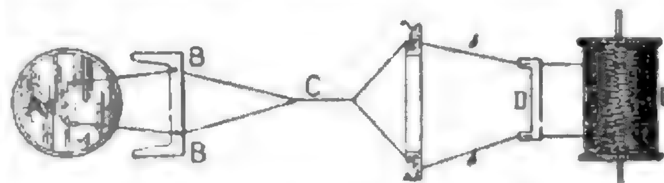

Č. 1672. Motání hedvábí: křížení spojité.

před vijákem niť jest provléknuta a kterému udílí se pohyb střídavý. Z pravidla tvoří se takto dvě nití současně, které za niťovody se kříží buď prostě (*filature sur tavelle*, vyobr. č. 1671.) nebo spojitě (*filature à la Chambon*, vyobr. č. 1672.). Při křížení spojitém se obě niti navzájem trou, tak že výrobek jest hladčí a lesklejší; za to však přichází více vláken do odpadků. Poněvadž jemnost vlákna od vnějších vrstev kokonu ku vnitřním se zvětšuje, nutno nastavovati vlákna jednotlivých kokonů tak, aby částem jemnějším přiřadily se vždy části tlustší a tím tlouštka niti udržovala se, pokud možno, stejnou. S vijáku se **h.** sejme, vysuší, stanoví jeho váha, složí a přichází do obchodu v podobě přaden jako **h.** surové (*grezze*, *grège*). K výrobě 1 *kg* **h.** surového jest třeba smotati 10 až 20 *kg* čerstvých kokonů; nejčastěji 12 *kg*. Při kokonech suchých počítá se na 1 *kg* surového **h.** 4 *kg* kokonů. Niť **h.** surového skládá se z určitého počtu vláken rovnoběžných, spojených pouze hedvábným klím. V té podobě dalo by se sice tkáti, nikoli však barviti. Při barvení se totiž noří **h.** do lázně 100° teplé, kdež klí měkne a jednotlivá vlákna by se oddělovala. Proto se **h.** souká. Přadena h. su-

rového se 1. odmotávají a navíjejí na cívky, 2. každá niť zvláště se kroutí (kroucení prvé, *premier apprêt*), 3. dvě nebo více nití se spojují a znovu na cívky navíjejí (zdvojování, dublování, *doublage*), 4. niti takto nabyté znovu se kroutí a to opačně nežli poprvé (kroucení druhé, *second apprêt*). Mimo to se často niti vinou s jedné cívky na druhou, při čemž se o sukno otírají (čištění). Výrobek takto získaný zove se h. soukané (*soie moulinée*), práce slove soukání (*filage*) a provádí se na strojích soukacích (*filatorium*). Filatoria zovou se i místnosti neb ústavy, v nichž se h. souká. Rozeznáváme pak: h. pelové, povstalé kroucením každé niti o sobě, h. útkové (*trame*), povstalé kroucením dvou nekroucených, a h. osnovní č. organsinové, kroucené ze dvou kroucených nití. Druhy tyto slovou povšechně h. jemné, niti jejich skládají se nejvýše z 10 vláken a užívá se jich výhradně ku tkaní. K hotovení krajek, k šití, ku pracím prýmkářským a pod. užívá se h. hrubého (*soie grosse*), kde niť skládá se z 20—25 vláken a jest silněji kroucena.

Aby stanovila se hodnota h. v obchodu, zkouší se ve zvláštních, k tomu zřízených závodech (*conditions*). Zkouška záleží v tom, že určí se především vlhkost, váha, množství fibroinu, chem. složení, načež se h. titruje č. čísluje. Stanovení vlhkosti č. konditionování nut. Váha po té zjištěná slove vahou absolutní. Váha obchodní č. normální jest o 11% větší než váha absolutní. — Číslování č. titrování h. surového i soukaného jest stanovení jeho jemnosti, t. j. váhy niti určité délky. Starší číslování jsou: francouzské starší, kde značí váhu niti 476 *m* dlouhé, vyjádřenou v denierech o 0·05313 *g*; italské, značící váhu 450 *m* v denierech o 0·05 *g*; francouzské novější váhu 500 *m* v denierech o 0·05313 *g*. Mezinárodními kongressy ve Vídni (1873), v Brusselu (1874) a v Turině (1875) ustanoven stupeň decimální, t. j. váha 500 *m* dlouhé niti v půldecigrammech, č. váha niti 10.000 *m* dl. v grammech. Jest tedy stupeň decimální = 1·111 stupně italského = 1·1155 star. st. franc. = 1·062 nov. st. francouzského. U vlákna kokonového obnáší stupeň ten průměrně 2·25, u h. surového 20, osnovního 26, útkového 46 atd.

K dalším pracím přichází h. ve trojí podobě: buď jako surové (*soie écrue*), změkčené (*s. souple*) nebo vyvařené (*s. cuite*). Přadena noří se do nádrží dřevěných, mědí pobitých, naplněných vodou, která proudem páry se zahřívá. Přes okraje nádrže položí se tyče, na které přadena se zavěsí tak, že asi dvěma třetinami do lázně zapadnou, trou se a poloha jejich tak mění, aby omočení dělo se stejnoměrně. Při h. surovém připraví se

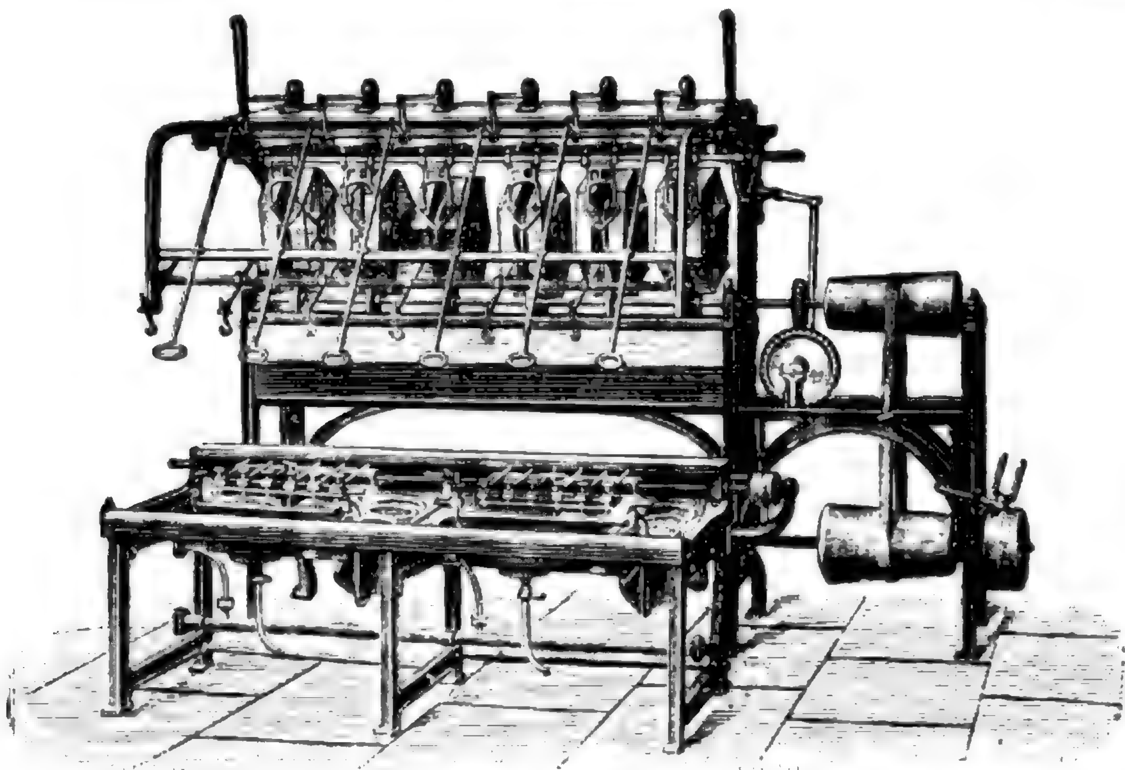

Č. 1673. Stroj motací.

děje se zvláštními přístroji. Přístroj Talabot-Persoz-Rogeatův (vyobr. č. 1674) skládá se z dutého válce o obsahu as 100 *l* se dnem děrovaným, vloženého do válce druhého tak, že zůstává věncovitá mezera as 3 *cm*, do níž přivádí se horký (as 125—130°) vzduch. H. zavěšené na praecisních vážkách, s přístrojem spojených, vloží se do vnitřního válce, pokryje víkem a ohřívá vzduchem potud, až mu přestane ubývati na váze, což trvá as 45 mi- lázeň taková, aby na klejový povlak co možná málo působila. Volí se k tomu voda vlažná o teplotě asi 40° C se sodou (asi 6—8% váhy h.), načež se ve zvláštních strojích t. zv. hydroextracteurech vysouší. Má-li se h. zbaviti klejového povlaku zúplna, t. j. vyrobiti h. vyvařené, namáčejí se přadena v lázeň mýdlovou 95—100° C teplou, kde váha mýdla dosahuje asi ⅓ váhy h. a kde se ponechá 30—40 minut, tak že klí se částečně v lázni

rozpustí, částečně na dně usbírá. Po této práci, také **loupání** neboli **degummování** h. (*dégommage*) zvané, děje se vyvářeni vlastní a to buď v téže lázni, nebo, má-li se získati výrobek zvláště čistý, v lázni zvláštní se 17% mýdla, kde ponechá se 2—3 hodiny při teplotě 95° C. Vyvářením ztrácí h. na váze 20 až 25%. Od r. 1820 vyváří se h. také jen z pola, t. j. povlak klejový jen částečně se odstraňuje: h. se pouze **změkčuje** (*assouplir*). Když byla přadena snesla slabě alkalickou lázeň, jako při h. surovém, namáčejí se do lázně asi 90° teplé, zkyselené vinným kamenem nebo kys. siřičitou. Změkčování má tu výhodu, že ztrácí se jím na váze pouze 5—10%, jemnost, ohebnost a lesk pak značně se zvyšuje. Po vyvařování se h. na zvláštních strojích **ztenčuje** (*étirer*), čímž délka o 2—3%, se zvětší, ale i lesk jeho značně získá, načež se **máchá**. Slouží k tomu stroje, opatřené válečky hluboko rýhovanými, na něž přadena se zavěsí a kde otvory přivádí se tlaková voda. Tím se h. vydatně a stejnoměrně vymáchá, načež se suší opětně ve strojích vysoušecích. H takto získané jest nádherného lesku, hebké, nádechu slabě žlutého a upotřebilo-li se k vyváření a máchání vody destillované, šustí. Úkaz ten není dosud vysvětlen; jisto pouze, že lázněmi kyselými se vlastnost tato vzbuzuje, lázněmi alkalickými utlumuje. Na pevnosti a na váze však h. těmito pracemi ztratilo.

H. **barví** se buď v přadenech nebo jako tkanina (v kusech) a to buď přímo nebo za pomoci mořidel. Barviva užívaná jsou buď přírodní nebo umělá. Barviva přírodní jsou původu buď rostlinného nebo živočišného a jsou to: *a*) **červená**: brasilské dřevo, santalové dřevo, mařina, košenilla, orseille (*Rocella*); *b*) **žlutá a oranžová**: rýt, žluté dřevo (*Morus tinctoria*), kvercitron, škumpa (*Rhus*), kurkuma, dřišťál a j.; *c*) **modrá a fialová**: indych dřevo kampešové a j. Užitím barviv umělých, které počíná se as r. 1830, nastal v hedvábnictví značný obrat. Barviva tato nejen že nebyla tak drahá jako přírodní, ale také effekty docílené byly nepoměrně skvělejší. S počátku užívalo se kyseliny pikrové, později mauveinu a fuchsinu, dnes užívá se celé řady barviv dehtových, jejichž základem jest benzin, naftalin, anthracen a fenol. Barviva nanášejí se tím, že noří se přadena do lázní jako při vyváření. V době novější slouží k tomu stroje, kde obracení přaden za účelem stejnoměrného zbarvení děje se mechanicky. Po barvení následují pak různé práce ukončující, jejichž účel jest dílem způsobiti ve vláknech pružnost, lesk, hebkost, dílem oživiti jejich barvu (*avivage*), načež se napínají, ždímají a lešti.

Veškerá vlákna, jichž nebylo lze smotati v h. surové, zovou se h-m **odpadním**, **floretním** (angl. *schappe*, franc. *déchets*). Jsou to především vlákna, která tvoří housenka za účelem svlékání (*blaze*), vlákna kokonů chybných a dvojitých, vlákna získaná šleháním (*frisons*), vlakénka vnitřní vrstvy kokonů zdravých (h. **teletní**, **peletní**), krátká vlákna získaná při smotání a soukání (*boura*) a h. bourců divokých. H. odpadní spracuje se docela jinak nežli surové; práce jest podobná jako při lnu, vlně a bavlně. Vlákna zbavují se především klejovité pokožky, načež se potěrají, česají nebo mykají, předou a požehají. Klí zbavuje se vlákno nejčastěji vyvářením ve vodě čisté, mýdlové neb alkalické (o 2·5% kaust. sody), zřídka kva-

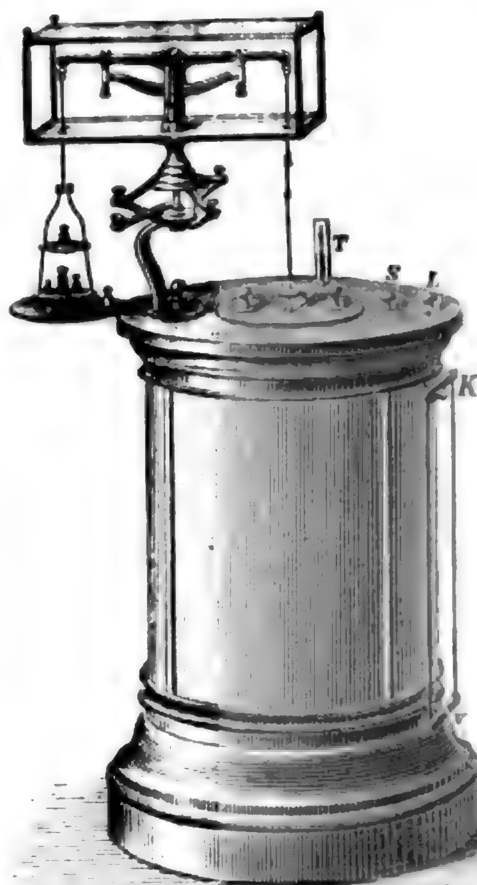

Č. 1674. Přístroj Talabot-Persoz-Rogeatův pro konditionování hedvábí.

šením nebo mechanicky. Po vyvaření a usušení vlákno se potěrá, aby nejhrubší nečistoty mechanické se oddělily a aby se zčechralo, načež se kropí směsí vody, mýdla a oleje a přichází ku **stroji listovacímu**, kde opět další část nečistot se odstraní, vlákna poněkud urovnají a upraví v **list**. V polohu rovnoběžnou uvedou se vlákna na **strojích česacích**, kde zároveň opět se čistí, načež se h. prohlíží a poslední zbytky nečistot odstraňují (plení, *épluchage*). Listy se na to spojují, tvoří se prameny, které se na strojích zdvojovacích a ztenčovacích upravují na předepsanou váhu a délku a tím připravují ku předení. Předpřádací práce dějí se na flyerech, předení vlastní na selfaktorech nebo watermachinách. Příze takto vyrobená se na to požehá, t. j. nechává přiměřenou rychlostí probíhati nad plynovým plamenem, který chmýr opaluje.

Tkaniny hedvábné hotoví se buď pouze z h. (tkaniny, látky »čistě« hedvábné) nebo společně s jinými předivy (tk., l. polohedv.). Oba druhy jsou buď **hladké** nebo **vzorkové**. K prvým náleží: 1. **dykyta** (*taffetas*, *Tafft*) s vazbou plátnovou a odrůdami: *gros de Naples*, *gr. de Tours*, *gr. des Indes*, *florence*, *marceline*, *poult de soie*, *krep* a j.; 2. *sergé*

s vazbou křížovou, s odrůdami: *levantina, batavia, virginie, raz de Saint-Maur* a j.; 3. *satin* vazby křížové o 5, nejčastěji 8 nitích, s odrůdami: *s. à la reine, s. princesse, s. duchesse, s. merveilleux, alcyone, rhadames* a j. Sem náležejí také **samety a plyše** s vazbou buď plátnovou nebo křížovou. — Ku **tkaninám vzorkovým** náleží: dykyta vzorková, damašek, vzorkový satin, brokáty, brokatelly atd. Tkaniny, vyrobené na stavech tkalcovských, se pak barví (barvení v kusech), potiskují a upravují. K pracím úpravným náleží: válení, požehání nebo postřihování, leštění, klejování, vzorkování a mórování (*moirage*). Po těchto pracích zove se tkanina **látkou hedvábnou** (*soierie*).

Dějiny. Kolébkou hedvábnictví jest Čína. Dle nejstarších zpráv prý jedna ze žen vladaře Hoang-Ti, jménem **Lui-Tsi** (dle jiných **Si-ling-Ší**), počala r. 2698 př. Kr. pěstiti bource a smotávati **h.** Pod trestem smrti bylo Číňanům zakázáno, vynášeti vajíčka bourců za hranice nebo zraditi tajemství chovu nebo výroby vlákna. Nicméně pronikl průmysl ten do Indie, Persie a Armenska. Do Evropy byly prvé tkaniny hedvábné přineseny z Indie důstojníky Alexandrovými. Do Říma dostaly se za Julia Caesara. Za císaře Aurelia platilo se **h.** zlatem, Tiberius pak dokonce zakázal užívati ho. Dámy římské uvykly si totiž nositi drahé průsvitné šaty hedvábné, zvané *toga vitraea, ventulus textilis, nebula lintea.* Heliogabalus prvý odíval se **h**-m, kdežto Valentinián, Gratián šat takový zakazovali. R. 552 za cís. Justiniána přinesli dva mnichové z Číny vajíčka bource v bambusových holích do Cařihradu a hned prvé pokusy se zdařily, tak že záhy kvetlo hedvábnictví na ostrovech iónských, v Thébách, Korinthu a v Argu. Od té doby čítá se dle **Pariseta** u vývoji průmyslu hedvábnického čtvero období: 1. **Období byzantské** sahá až do konce stol. VIII. a střediskem je Cařihrad. Látky hedvábné toho období vykazují tlustou osnovu, vzorky jsou hrubé a představují hlavně osoby nebo zvířata. Ku tkaní užívalo se buď pouhého **h.** (*holoserica*) nebo **h.** s bavlnou (*subserica*). 2. **Období arabské** sahá až do stol. XIV. Sídlem průmyslu hedvábnického byla sev. Afrika, Sicilie a již. Španěly, odkudž vyvážely se výrobky po celé Evropě. Vzorky jsou bohatší, vazba většinou satinová a látky mnohdy zlatem protkány (»zlatá sukna«). 3. **Období italské** sahá do stol. XVII. Ze Sicilie rozšířil se průmysl hedv. do sev. Italie, zejména do Florencie, Benátek, Janova a Milána. K jeho vývoji přispělo tehdejší zdokonalení tkacích strojů; z té doby pocházejí také pojmenování vazeb: tykyta, satin, damašek a p. U vzorků objevují se tu již také motivy z říše rostlinné, nebo — zejména u tkanin benátských — umělecky provedené scény směru náboženského. 4. **Období francouzské**, v němž hedv. průmysl Francie, již ve XII. a XIII. stol. hojně rozšířený, vstoupil ve vážnou konkurrenci s průmyslem italským teprve koncem XVII. stol. a dosáhl své největší výše koncem XVIII. stol. Vynikala tu města Tours, Lyon, Paříž a Nîmes. Ozdoby vzorkové jeví neobyčejnou rozmanitost. Poč. stol. XIX. ochabovalo umění dekorativní v hedv. průmyslu francouzském, za to však získána náhrada po stránce technické vynálezem Jacquardovým (1801—1805). Dnes jest střediskem tohoto průmyslu Lyon.

Statistika. Výroba látek hedvábných nesouvisí zeměpisně s výrobou **h.**, nýbrž soustřeďuje se ve zvláštních závodech. Dle **Natalis-Rondota** smotá se při střední sklizni ročně 307 mill. *kg* čerstvých kokonů, čímž vyrobí se asi 21,100.000 *kg* **h.** Z toho připadá na **h.** bource morušového 272,400.000 *kg* kokonů č. 18,840.000 *kg* surového **h.**, ostatní na **h.** divoké. Největší část (asi 60%) pochází z Číny, Japonska a Koree; Evropa přispívá 20%, ostatní země asijské as 13%, zbytek pak Levante, Afrika a Amerika. Dle dat lyonských (*Syndicat de l'Union des marchands de soie*) obnášela výroba:

	Hedvábí surového v kilogrammech				
	1890	1891	1892	1893	1894
Západní Evropa:					
Francie	650.000	566.000	610.000	852.000	896.000
Italie	3,443.000	3,210.000	2,965.000	3,984.000	3,449.000
Španělsko	83.000	90.000	72.000	77.000	90.000
Rakousko-Uhersko	271.000	281.000	220.000	243.000	266.000
Dohromady	4,447.000	4,147.000	3,897.000	5,156.000	4,701.000
Levante:					
Anatolie	181.000	135.000	206.000	328.000	355.000
Syrie	390.000	290.000	350.000	520.000	466.000
Solun, Volo atd.	180.000	190.000	220.000	250.000	210.000
Řecko	30.000	30.000	35.000	45.000	38.000
Dohromady	781.000	645.000	811.000	1,143.000	1,069.000
Střední Asie:					
Kavkaz	200.000	190.000	180.000	200.000	175.000
Východní Asie:					
Čína: Vývoz šanghajský	3,676.000	3,834.000	4,066.000	4,215.000	3,787.000
» » kantonský	1,243.000	1,201.000	1,476.000	1,286.000	1,354.000
Japan: » yokohamský	2,018.000	2,994.000	2,858.000	2,685.000	3,084.000
Indie: » kalkuttský	224.000	229.000	250.000	287.000	199.000
Dohromady	7,161.000	8,258.000	8,650.000	8,473.000	8,424.000
Součet	12,589.000	13,240.000	13,538.000	14,972.000	14,369.000

Číslice tyto udávají množství h. spracovaného v továrnách evropských a amerických; spotřeba h. v Číně a Japanu v nich obsažena není. — Cena h. surového za Diokleciána byla asi 380 zl. za 1 *kg*; dnes platí se za *kg* 15–20 zl.

V popředí výroby tkanin hedvábných stojí Francie; dle Natalis-Rondota pracovalo se ve Francii v l. 1892–93 na 26.000 stavech, v Německu na 12.000, v Rakousko-Uhersku na 8000, v Anglii na 7800, ve Švýcarsku na 7200, v Italii na 3600, v Rusku na 1600 atd. V l. 1889—93 vyrobeno průměrně: ve Francii za 620 mill. franků, ve Spoj. Státech amer. za 400, v Německu za 305, ve Švýcarsku za 132, v Anglii za 90, v Indii, Číně a Japonsku za 81, v Rakousko-Uhersku za 75, v Rusku za 65, v Italii za 60, ve Španělích a Portugalsku za 20, v ostatních zemích za 25 mill. fr. O českém hedvábnictví viz Čechy str. 146. *Vcl.*

Hedvábné dřevo viz Atlasové dřevo.

Hedvábník, bourec morušový a jiní, viz Bourci.

Hedvika: **1)** H. svatá, vévodkyně slezská (* 1174–1243 † v Třebnici), dcera Bertholda IV. z Andechsu, markrabí meranského, a Anežky hraběnky Rochlické, provdána byla v 12. roce svého věku za slezského vévodu Jindřicha I., kterého přiměla, že v Třebnici u Vratislavě založil ženský klášter řádu cisterciáckého, do kterého po smrti manželově r. 1238 vstoupila. Pro zbožný život a skutky milosrdenství, jež prokazovala, prohlásil ji papež Kliment IV. dne 26. bř. 1267 za svatou a den jejího úmrtí 17. října ustanoven za výroční k oslavě její památky. Syn její Jindřich II. Pobožný padl u Lehnice r. 1241 proti Tatarům. Životopis její ze XIII stol. vydán v Scriptores rerum silesiacarum I. sv., Vratislav, 1835. Viz Görlich, Das Leben der hl. Hedwig (Vratislav, 2. vyd. 1854).

2) H. (Jadwiga), polská (* 1371 v Krakově — † 1399), dcera krále uherského a polského Ludvíka I., zasnoubena byla Vilému, synu rakouského vévody Leopolda. Po smrti Ludvíkově, který chtěl, aby unie Uher s Polskem byla zachována, vymohli Poláci, že byla jim H. vydána a dne 15. října 1385 v Krakově korunována. Na naléhání stavů polských, ač s velikým odporem, odstoupila od Viléma a podala ruku litevskému Jagaillovi, s kterým, když dal se pokřtíti, byla 17. ún. 1386 slavnostně oddána. Byla paní vznešeného ducha, velmi pobožná a dobročinná, získala si veliké zásluhy o znovuzřízení university krakovské; za nepřítomnosti manželovy obsadila Halič, která tím od Uher byla odtržena.

3) H. nebo Hadewig, vévodkyně švábská († 994), dcera císaře Jindřicha I., provdána za Burkarda II. švábského, vynikala velikou vzdělaností. Poměr její k mnichu a učiteli Ekkehardu vylíčil Scheffel v románě svém »Ekkehard«.

Hedvikov viz Albrechtice 9).

Hedvikovice, ves česká, viz Helkovice 2).

Hedw. viz Hdg.

Hedwig Johann, botanik něm. (* 1730 v Brašově — † 1799 v Lipsku), vystudoval lékařství v Lipsku, byl pak praktickým lékařem v Saské Kamenici, později lékařem při městské nemocnici v Lipsku a od r. 1789 prof. botaniky na tamější universitě. Má značné zásluhy o soustavné a tvarozpytné poznání listnatých mechů a práce jeho v tom oboru náležejí k základním. Hlavní dílo jeho jest: *Species muscorum frondosorum* (Lipsko, 1801–42, 6 sv. s 325 tab., s doplňky od Fr. Schwägrichena). K tomu druží se: *Fundamentum historiae naturalis muscorum frondosorum* (t., 1782); *Theoria generationis et fructificationis plantarum cryptogamicarum* (Petrohrad, 1784, též Lipsko, 1798, poctěno cenou petrohradské akademie); *Mikroskop.-analyt. Beschreibung u. Abbildung neuer u. zweifelhafter Laubmose, wie auch anderer kryptogam. Gewächse* (Lipsko, 1787—97, 4 sv. se 120 tab.); *Filicium genera et species* (t., 1799—1803, 4 sv.), z nichž poslední dva vydal syn jeho Roman Adolf H. (* 1772 — † 1806). Botanik Ehrhart nazval po něm rod mechů listnatých *Hedwigia*.

Hedwigia: **1)** H. Ehrh., po J. Hedwigovi pojmenovaný rod mechů listnatých (*Musci foliosi*), vrcholoplodých (*Acrocarpi*) z čeledi děrkavkovitých (*Grimmieae*), jehož kulatá skoro sedavá puštička nemá obústí ani prstenu, uzavřena jsouc málo vypouklým, nepatrně zobanitým víčkem a přikryta malou kuželovitou, často chlupatou čepičkou. Na balvanech a skalách, i vulkanických, jest u nás vůbec rozšířena H. *ciliata* Hedw. v kyprých, několik centimetrů dlouhých, přímých nebo vystoupavých trsech, jichž zpodiny větví jsou olysalé a jen ku konci hustolisté, špinavě zelené a od vybledlých konců kopinatých bezžilných listů šedobílé. Má-li H. asi třetinu konců listových odbarvenou, sluje H. *var. leucophaea* a má-li stonky položené a listy k jedné straně ohnuté, sluje H. *var. secunda*. — **2)** H. Swartz, čtverobřich, rostlinný rod z čeledi balsamníkovitých (*Amyrideae*) z podčeledi kadidlovníkovitých (*Burseraceae*) s květy polygamickými neb obojakými, 4četnými, s 8 ku zpodině plátků vetknutými tyčinkami a se 4pouzdrým 8brázdým, tupou bliznou bez čnělky ukončeným semenníkem. Ve 4brázdých peckovicích jsou 4 pecky s bezbílečnými semeny a tlustými dužnatými dělohami. Sem náleží H. *balsamifera* Swartz, č. balsamitý, strom ze záp. Hispaňoly, poskytující mnoho tmavočerveného průzračného a léčivého balsámu. Kůry užívají proti zimnici a oleje z jader jako oleje mandlového. *Děd.*

Doplňky a opravy.

36 str., 2 sl., 8 řád. zdola, před tento řádek vlož odkaz: **Geophilidae,** Geophilus, viz Stonožky.

72 » 1 » 24 » shora, místo 1863 čti 1683.

91 » 2 » 8 » » čti *complète.*

93 » 1 » 27 » » připoj: W. Tomaschek v »Sitzungsberichte d. Akad. d. Wiss. in Wien«, sv. 128. Srv. Thrakové; za **Gettee** vlož [džití]; tamže v 8. ř. zdola v závorce čti džetysberg.

137 » 1 » 25 » » čti *Olbers'schen*; v 34. ř. zd. místo *zu* čti *von.*

209 » 2 » 31 » zdola, čti *Leander,* ouverturu.

211 » 2 » 6 » shora, čti Ludvíka XV.; v ř. 20. sh. čti Vaugirard; v ř. 24. sh. čti Révolution.

213 » 2 » 32 » zdola, čti *Głuchów.*

214 » 2 » 20 » » řádek ten vynech.

263 » 1 » 17 » » sem náleží chiffra *Dk.*

296 » 1 » 23 » shora, čti *FStd.*

304 » 2 » 4 » » vlož † 1895.

306 » 1 » 13 » zdola, za řádek ten vlož: **5)** **G.** Michajil Ivanovič, právník a bohoslovec ruský (* 1838 v Kostromské gub.), vzdělav se v duch. akademii v Petrohradě, přidělen byl k ruské církvi ve Štutgartě, navštěvoval zde akademii, načež studoval v Tubinkách, na universitách švýc. a na právnické fakultě petrohr., kde stal se pak professorem círk. práva. Svého času byl z hlavních spolupracovníků »Golosu«. Hlavní jeho spisy jsou: *Aleksandr Timofejevič Nikoljskij* (Petroh., 1877) a *O tajně supružestva* (t., 1880). Mimo to měl účastenství při sestavování díla »Polnoje Sobranije postanovlenij sv. Sinoda«, podával vědecké recense akademii nauk o rus. dílech bohosloveckých a uveřejnil řadu vážných monografií v listech odborných.

326 » 1 » 25 » shora, za řádek ten vlož: **Görlitz** viz Zhořelec.

329 » 1 » 25 » » čti setnin; rovněž v ř. násl. a 15. zd. čti setniny a setnin.

338 » 1 » 6 » » za řádek ten vlož: **Gorodničij** nazýval se v moskevské Rusi zvláštní orgán městské policejní, finanční a vojenské správy. Měl dosti podobnou působnost jako gorodovoj prikazčik (v. t.), nebo ještě spíše jako v českých městech t. zv. hejtman čtvrtní (v. t.). Dohlížel nad městskými hradbami, nad zbrojí a vůbec nad vojenskými zásobami, měl moc policejní (staral se o bezpečnost proti ohni, byl strážcem veřejného řádu a pokoje, vedl dozor nad krčmami a p.) a konečně i různé funkce finanční. G-čích bývalo v městech ustanovováno několik; jmenovali je z místní šlechty a dětí bojarských vojevodové. Jako náčelníci policie v újezdných městech udrželi se g-či ještě ve stol. XIX. Úřad jejich zrušen byl teprve r. 1862 při reformě policie. Bývalé gorodnické vlády (ředitelstva) v oněch městech, jež byla podřízena újezdné policii, splynuly se zemskými soudy, přejmenovanými při reformě na újezdné policejní správy, kdežto v oněch městech, která podržela svou vlastní policii, dostaly gorodnické vlády jméno »městské policejní správy«. *-dlc.*

384 » 2 » 9 » » za ten řádek vlož: **Grabiński** Henryk, krajinář pol. (* 1842 ve Lvově). Studoval na vídeňské akademii za Alb. Zimmermanna v l. 1861–68 a pak v Mnichově. V l. 1873–78 byl professorem na uměl. škole krakovské a žije nyní ve Lvově. Krajiny jeho jsou náladově intimní a harmonické. Od něho jest: *Dub u potoka* (1873, maj. dra A. Wursta v Kaluszi); *Krajina*

s úplňkem měsíce (1882, majetek P. Birnbauma ve Stanislavě) a j. *J-k.*

386 str., 1 sl., 12 řád. shora, za řádek ten vlož: **8) G.** Wojciech, malíř pol. (* 1850 ve Zwierzyńci u Krakova — † 1885 ve Lvově), žák Kossowského, Szynalewského, Łuszczkiewicze a Dembowského v Krakově, pak Anschützův v Mnichově. Maloval mnoho genrů z nár. života, ale také historie a allegorie; k posledním patří též známý jeho cyklus *Čtyři roční počasí* z r. 1883, majetek dra Bohdanowicze v Paříži. *J-k.*

393 » 1 » 26 » » místo prosaickým čti prosodickým.

420 » 1 » 32 » » za heslo vlož [grand šartrés]; v 21. ř. zd. čti grenhévn.

421 » 1 » 32 » zdola, místo le čti les; v závorce ř. 22. zd. čti grendisn; v záv. ř. 15. zd. čti grend-dženkšn-kenl; ve 2. sl. 9. sh. de l'artillerie; v ř. 14. sh. arbalétriers.

422 » 1 » 20 » shora, za heslo vlož [granpré]; 32. ř. zd. za heslo vlož [gran prevó]; 2. sl. 18. ř. sh. v závorce čti grend trenk kenl, a v témž čl. doleji *Métamorphoses* a *Scènes*; v 5. ř. zd. za heslo vlož [granè].

424 » 1 » 7 » » čti *Hist. des Girondins*; v 2. sl. 1. ř. zd. čti 1859.

434 » 1 » 9 » zdola, za heslo vlož [grasklódz].

436 » 2 » 2 » » za heslo vlož [-áci-].

438 » 2 » 14 » » čti Bedřicha II.

440 » 2 » 3 » shora, za heslo vlož [grafnroit].

455 » 2 » 2 » » místo proti čti z.

458 » 1 » 11 » » za tento řádek vlož: **Gregorius** a Sancto Vincentio (* 1584 v Bruggách — † 1667 v Gentě), studoval v Římě u slavného Clavia (v. t.), byl od r. 1629—1631 professorem mathematiky na universitě v Praze, kdež mu vědecké rukopisy o geometrii a statice již do tisku přichystané shořely. Písemní zbytky jeho mathematických studií stihly pak odstěhovavšího se před hrůzami 30leté války teprve po 10 letech v Gentě, kdež pak na jejich základě vydal r. 1647 objemné dílo (1225 stran) *Opus geometricum quadraturae circuli et sectionum coni*, kteréž nemálo rozrušilo tehdejší kruhy geometrické, tak že pak pro i contra mnoho psáno o jeho 4 methodách kvadratury kruhu se týkajících. Proklubávající se tehdáž methoda infinitesimální měla v něm zvláštního zástupce s Cavalierim (v. t.) závodícího, tak že v řádu jesuitském udržovalo se mínění, že G. jest zakladatelem počtu differenciálního a integrálního, jakož opakuje r. 1806 i Vydra v »Počátcích arytmetyky«. Srv. Studnička, O původu a rozvoji počtu differenciálního a integrálního (Praha, 1879). *FStd.*

Gregorova Františka, učitelka a spisov. českoamerická (* 1850 v Třemošnici v Táborsku). Jako čtyřleté dítě dostala se se svými rodiči do Ameriky, nejprve do Manitowoc, Wis., r. 1866 do Kewaunee. Vzdělavši se v angl. škole, působila jako venkovská učitelka od r. 1867—71. Učitelství zalíbilo se jí tou měrou, že vstoupila r. 1872 do právě otevřeného ústavu pro učitele a učitelky v Oshkoshi, kurs zde prodělavši, do obchodní kolleje (Business College) tamže, kde cvičila se v krasopise a vedení knih. Vyučovavši na to opět nějaký čas na venkovských školách a opětně rok v Oshkoshi prodlevši, stala se učitelkou v Kewaunee, kde setrvala 5 let. R. 1883 dokončila v Oshkoshi čtyřletý kurs, načež uchýlila se na Cornell University v Ithace, kde věnovala se studiu historie a literatury. R. 1887 stala se bachelor of Letters (bakalářkou písemnictví). Působivši pak na krátko (do jara r. 1888) jako principálka na High School v Port Huronu (Mich.), odejela r. 1888 přes Francii a Německo k dvouletému pobytu do Čech, aby poznala zde svůj národ a literaturu. Nyní žije v Coloradu jako městský klerk chorá na plicích. Za pobytu pražského poznala G. hlavně zásluhou zemřelého Náprstka nejen přední vynikající muže české, nýbrž horlivě obírajíc se studiem literatury a dějin českých i tyto. Vedle dopisovatelství do mnoha českoamer. listů povstal zde anglický překlad »Babičky« od Boženy Němcové a v základě i anglicky psané Dějiny národa českého, stručné, dobré dějiny, psané jazykem přístupným i lidu. G. je nadšenou hlasatelkou ženského práva a vyššího vzdělání žen.

555 str., 2 sl., 22 řád. shora, místo *ňk.* čti *Jš.*
637 » 1 » 23 » » v článku **Gušalevič** (správněji Hušalevyč) čti vyučoval maloruskému jazyku, doleji čti »Novyny« a »Pčoła«, pod tím »Žorja halyckaja«, a místo *Podgorjané* čti *Pidhirjane.*
644 » 2 » 5 » zdola, za tento řádek vlož: **Guyard** [gijár] Stanislas, orient. franc. (* 1846 ve Vesoulu — † 1884 v Paříži, kde stal se r. 1884 prof. arabštiny na Collège de France). Pracoval hlavně na poli arabštiny (o lomeném plurálu v arabštině 1870, metrika arabská 1877, účastenství na vydání Tabariových annálů 1884 a překlad 2 dílů Abulfidovy Geografie 1883); přeložil z ruštiny Minajevovu mluvnici jazyka Pali (1874), sám napsal příruční mluvnici vulgární perštiny (1880) a pojednal o otázce sumero akkadské (1882). Z historických prací uvádíme Un Grand Maître des Assassins (1877) a Eastern Caliphate v Encykl. britanica (1883).
723 » 2 » 10 » » vlož **Haematococcus** [-okokus] viz Chlamidococcus.
756 » 2 » 9 » shora, místo 9. bř. čti 15. března.
768 » 1 » 11 » » místo v Konářicích čti u Koňaříků; v témž článku doleji vynech a dědin, pak dále čti Dynotice, Koňaříci, Kopečci, u Pavláčků, Břežitá, Černý a Lušová.
914 » 1 » 1 » zdola, připoj: Z vydání H-em pořízených uvésti jest: vyd. *Eutropia* (Berlín, 1872), *Cypriana* (Vídeň, 1868—74, 3 d.), *Ennodia* (t., 1882), *Opuscula Lucifera cagliarského* (t., 1886). *Paulina Nolského* (t., 1884—85, 2 d.), *Bibliotheca patrum latinorum Hispaniensis* (t., 1887, díl I.). S Wickhoffem pořídil **H.** nádhernou publikaci: *Die Wiener Genesis* (Vídeň, 1895).
946 » 2 » 30 » shora, čti »Bonplandia«.
1002 » 1 » 13 » zdola, místo Antich čti Aulich; ř. 11. zd. čti Desewffy; 2. sl. 23. ř. zd. za heslo vlož [hés].
1008 » 1 » 2 » zhora, čti *leurs* a v ř. 7. *inférieures.*

V VI. díle, 928 str., 1. sl., 1. ř. shora má býti **Damuda groupe** (damudské vrstvy) viz Gondvánská soustava. — V VII. díle, 904 str., 2. sl., 20. ř. zdola místo Filaria medinensis čti Vlasovci. — V VIII. díle, 348 str., 2. sl., 21. ř. shora za **Ebenaceae** vlož (*Diospyreae*); na 643 str., 1. sl., 8. ř. zdola má státi **Entrorsní (introrsní) a extrorsní prašníky** viz Tyčinka; na 655 str., 2. sl., 20. ř. zdola má státi pouze **Epiblast** (z řec.) viz Embryologie; na 774 str., 1. sl., 2. ř. zdola má státi **Estremadurit**, odrůda fosforitu vyskytující se ve Španělsku; srv. Apatit.

Přílohy.

Nově přibylí spolupracovníci.

Boleška Josef, hudební spisovatel . . *þ*
JUDr. **Dvořák** Ladislav, professor při československ. obch. akademii v Praze . *Dř.*
Th. Dr. **Ehrmann** Frant., kněz diécése brněnské . . . . *Ehr.*
Fišara Karel, ředitel české obch. školy v Brně . . . . *Fša.*
Hubálek J., učitel při měšť. škole v Čes. Třebové . . . . *Hbk.*
Hulka Fr., učitel v Rakovnice . . . . *-ka.*
Jindra Jakub Al., ředitel měšť. školy v Kamenici n. Lípou . . . . *Jdra.*
Malina J., ředitel mat. odborné školy pro broušení a zasazování drahokamů v Turnově . . . . *Mla.*
Michl Jos., gymn. professor v Jindř. Hradci . . . . *J chl.*
Pfeifrová G., cvičná učitelka při paedagogiu v Praze . . . . *GP.*
Seidl Adolf, učitel při měšť. škole v Náchodě . . . . *S-l.*
Tošner de Simon Ludvík, Ph. C. v Praze *Tšr.*
Urban J., inženýr v Praze . . . . . *Ubn.*

Zemřelí spolupracovníci.

JUDr. **Čermák** Josef, kandidát advokacie.
Červený A., prof. vyšší hosp. školy v Táboře.
Duda Ladislav, gymn. professor v Praze.
Chadt Jan, lesník.

Hoover Institution Library
3 6105 071 576 156